MAGYAR
NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR.

LEXICON

LINGUAE HUNGARICAE

ÆVI ANTIQUIORIS.

AUSPICIIS ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

EDIDERUNT

GABRIEL SZARVAS ET SIGISMUNDUS SIMONYI.

VOLUMEN ALTERUM

J—S

BUDAPESTINI

SUMPTIBUS ET TYPIS VICTORIS HORNYÁNSZKY ACADEMIAE LIBRARII

MDCCCXCI.

MAGYAR
NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR

A LEGRÉGIBB NYELVEMLÉKEKTŐL A NYELVÚJÍTÁSIG.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTÉK

SZARVAS GÁBOR ÉS SIMONYI ZSIGMOND.

MÁSODIK KÖTET

J—S

BUDAPEST
KIADJA HORNYÁNSZKY VIKTOR AKADÉMIAI KÖNYVKERESKEDÉSE
1891.

LIBRARY
MAY 2 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

J.

JÁCINT, HIÁCINT, HIÁCINTUS: hyacinthus DöbrC. 481. [der hyacinth]. Mardocheus fênlikuala kirali ru hacban iacinctinos zinőcben (BécsiC. 67). V kezei vőlgesek, tellesek iacintossal v fvlei (DöbrC. 479). Yacynktos kewnek (Göm.-C. 301). Fülbe való, két örög hiacintus kő vagyon benne (Radv: Csal. II.281. Kecsk: Ötv. 276. 319). Hiacintus (Illy: Préd. 157). Hiátzint-kő (Gyöngy: Char. 85).

JÁGËR: [venator; jäger]. Jáger-kés (Bethl: Élet. 280).

JAJ: **1)** vae, heu, hei C. proh dolor NémGl. 294. PPBl. weh, o weh PPB. Jay jay: ahu, eheu, vae vae! MA. Jay az embernec (vae homini), ki miat a gonozbolat iő (MünchC. 47). Jai azoknak, kik eh fele bőlčesegőt nem valiak (DebrC. 210). Oh yay, ki eery azt, mykoron ezeket be tellyeseyty wr ysten (JordC. 172). Yay teneked (vae tibi) Porozaym, yay teneked Bethsayda (387). Yay ez vylaghnak (vae mundo) az meg tantorodtakkal (409). Jay ez meg tantoroytoo vylaghnak (ÉrdyC. 552b). Jay nekwnk igen bodogtalan bynwswknek (VirgC. 49). O jay ennekőm (TihC. 26). Jay myt myelz (CornC. 124). Jay o nagy viszszafordultságnac (Helt: Mes. 270). Jay ha meg chak egyszer lathatnam az szep veres karmas'in saruba koppogo nemes bőlgyemet (Helt: Mes. 464). Jay iay, houa legyec? (Helt: Krón. 82). Jay azokuac, kic színnyel keresztyenec (Born: Ének. 81). **2)** [clamor plorantis] miseria, calamitas SI. [wehgeschrei, jammer, elend]. Nag yayth kezde: elevat planctum magnum (NémGl. 64). Ha le yl ees yay, ha fel keel ees yay (ÉrdyC. 40b). Bynnec iaya, anag ohaytasa (NagyszC. 347). De jajt az irás mond az fösvényeknek (RMK. II.195). Ámos próféta pedig jajt, és nagy jajt kiált azokra, kik drága ágyakban, gyenge pelhek-között aluszékonykodnak (Pázm: Préd. 842). Az sok keserues iaioknak kinczìei (Bal: CsIsk. 389). De minémű lészen ez a jai? (Illy: Préd. II. 325). Az illetlen öröm sok jajt fejedre számlál (Kisv: Adag. 520). Jaj-lamentátiót rólad énekölnek (Thaly: VÉ. I.202). Az egyenetlenség forralt olyan lugot, melytől végre soknak füle jajra zúgott (Gyöngy: MV. 1). Hány millió-lélek vagyon ott-alatt a földnek gyomrában kinban jajban (Fal: MA. 140). A pálcát nem a végre vedd elő, hogy az ártatlanok jajja hasson az égbe (Fal: NA. 215). Sírva fakad, jajjal közli, nagy cseppekkel könyve hull (Fal: Vers. 880). Szóltam: Péter uram! nagy nékem a bajom, s majd ki sem mondhatom, mily fájdalmas jajom (Gvad: RP. 27).

[Szólások]. Oh jay wezyk mely ygben eles thőr leezen az sebesythwen mynd testeeth mynd lelkeeth (ÉrsC. 143). Jaj hogy veszik! mire jöttem ez földre? (Pentian.) Jaj hogy veszek (u. o.)

[Közmondások]. Hol a fű el esik, jaj ott a tagoknak (Matkó: BCsák. 61).

Jajdul: ejulo, plango SI. [aufschreien, ein jammergeschrei erheben]. Titkos óhajtással gyakorta jajdúla (Gyöngy: MV. 57). Én a nem várt szégyenen busúlok, fáj is megvert testem, és azon jajdúlok (Gyöngy: Char. 19. Gyöngy: KJ.[2] 48). A fő-vezér baragjában tépi szakállát és jajdul (Kónyi: HRom. 11).

mëg-jajdúl: ∾ Illetlennek találom azt-is, ha a mi urunk istenünk kínnyán és halálán meg nem jajdúlunk (Pázm: Préd. 487).

Jajdulás: ejulatus Kr. [wehruf]. Twn esmeg zent Ferencz nagi keserw iaydulast (VirgC. 34. Pázm: Préd. 554. Kr.).

Jajgat: ejulo, plango, exploro C. deploro MA. weinen, heulen PPB. [beweinen]. **a)** Eneklettbwnk tynektek es nem tanczolatok. yaygatank es nem syratok: lamentavimus et non planxistis (JordC. 386). Az ördögök az eegben kezdenek iaigatni (DebrC. 218). Sivalkodnak, jajgatnak (MA: SB. 133. Zrinyi I. 76). Olly keservesen jajgatott, hogy a kiraly őtet figyelmezte (Kónyi: VM. 2). Szegénység jajgat hajlékában (SzD: MVir. 379). **b)** Yaygattyak es syrattyak vala hwtet: plangebant et lamentabantur eum (JordC. 613). Jaygattiac ezt ackoron, es sirnac e Babillon vezedelmen (Mel: SzJán. 439). Ťe a szent irast iaigattiac, midőn belőle az igazsagot bizonyettiuc, azonnal elleuzic, es mint az bekac a deret, nehezlic (Mon: SzSegits. 281). A várasokat, és tartományokat jajgatta, siratta bűnökért (Pázm: Préd. 442). Orvosolhatatlan siránkozással jajgatta fiát (551). Siratják, jajgatják (Megy: 6Jaj. II.44). Sirassatok minket, jajgassatok minket (Thaly: Adal. I.292). Ki kezét, ki lábát, ki társát jajgatta (Kónyi: HRom. 124).

Jajgatás: ejulatio, planctus, plangor C. ejulatus Com: Jan. 62. MA. das heulen, unmässiges weinen PPB. Fordolatok meg en hoziam bőitben, sirasban, iaigatasban (DöbrC. 299). Jaygatasal ohaytia az my nyaualyassagynkat es bwneynket (VirgC. 112). Lészen iszszonyu vérontás, jajgatással és bőgéssel (Com: Jan. 150). Főchke hoszu jaigatással chak ohajtya társát (Zrinyi: ASyr. 232).

Jajgatkoz-ik: [ejulo; wehklagen]. Azon szent Gergely, bizonyétja, hogy azokból az hezaksagokbol iaygatkozo és siránkozo szavok hallattatot az embereknek (Lép: PTük. I.27).

[Jajog]

Jajgás: [ejulatio; wehgeschrei]. (CsomaC. 64). Még kőszikla is indúlna iaygásán (Csákt: AU. 7).

Jajos: miser, calamitosus Kr. [jammervoll]. Jajos és unadalmas állapatunk (MHeg: TOszl.[2] I·61). A jó munkasoknak őrvendetes sententia, a gonoszoknak jajjos sententia mondatik (Szathm: Dom. 184). Siralmas és jajos gyümőlcsei vannak az esetnek (Szathm: Cent. 4). Jajjos pohárt ivott (Czegl: Dág. Előb

17). Jajos parasztokat hallád (Czegl: MM ...). Ablan nagy nehézség vagyon s jajos (...). Ne csak azt tarcs vétéknek a bor italban, mikor eszed el megyen; hanem azt is jajosnak tudgyad, mikor erős vagy a bor italra (Czegl: ORom 21). Mert e jajos napok csakhamar elmúlnak, a nyomorusagok ezentúl [ezentúl] elfolynak (Thaly: Adal. 165). A karhozottaknak jajos sorsok nem egyéb, hanem a rosszul vesztegletť oráknak érdemes büntetése (Fal: NA 139). A kire haragos szemet mutat, jajos annak sorsa (156). Uttyában mindenütt jajos károkat tett (Kónyi: HRom. 18).

JAKAB: Jacobus MA. Jakob PP.

Jakabol. Jacobolni (igy) valakit: impono alicui MA. hintergehen, täuschen.

mëg-jakabol: ∾ Meg-jakablani, megtsalni, lábvetésvel elejteni: supplantare MedLat. 193. Jakabnak neve nyomódást és csalókát mutat, nem köszöni azt senki meg, kit meg-jakabolhat (RMK IV 261). A Jákob talpfogót avagy aláaskálót jegyez, mely névnek meg is felele, mert az első szülöttséget Esautól ugyan végtére is némű-némű szent ravaszsagval elvövé, megjakabla mestersé gesen a bátyját, a honnan vötték a magyarok is a megjakablást (GKat: Válts. 1855. RMK IV 388). Meg-jakabolni valakit, azaz meg-tsalni, a Jakób vagy Jakobi névről (Bod: Lex. 162).

JÁMBOR (*hambor* ÉrdyC. 205. *hambor* vala es *jambor*wl eele ÉrdyC 31 . eh*hambor* doctor GuaryC. 65 *Iambor* [személynév 1299]. Jern. *jambar* Apoll. 7 *ymbor*? DebrC. 509): **1)** [homo bonus, vir probus; braver mann, biedermann]. Ez zenseges yambornak (viri sancti) erdelmy myatt agyad lewlnem te yrgalmassagodat (EhrC 41). Ha ez nagy zent jambor eellyen yghen feelt (ÉrdyC. 10). Vala eegy zerzetes yambor (593). Egy pap jambor ... az pap jambor meg rettene (637b). Monda neki az pap iambor (VirgC. 25). Az pap iambortol az misalt elene hozatak (VirgC. 84). Esmertem egy iambort (76). Zörzetes iamborokal urnak feledmebe elesegöt nezönnala (TihC. 20). Nemimemű zent ven iambor az ő megcorult tanitvanat vigaztalyanala (NagyszC. 248). A miso mondo pap iambor, es az zolgalo a gortiatl kezebol kitoczyanala, mert a pap iambor nem akaryanda a miseth addiglan elmondani (381). A kanya mynd az keet hadakozo iambort a békat s az egeret fel ragada, ees meg zaggata (Pesti: Fab. 11). Egy tsufolkodó, szent Bernárdnak eleibe mégyen, midőn lovon menne a szent jámbor (Hall: HHist II 11). A régi jámborok-féle: [veteris monetae MA. **2)** probus C. pius MA. gut, fromm PPB. Jamborúl: probe; nem jambor: improbus C. Sincerus: aufrichtig, rein, unverfälscht; tiszta, jámbor, ép (Corn. Vest. 14). Vala egy idoben nemynemew jambor ember (ÉrdyC 338b). Byzon jambor vala atte atyaad (339b). Kyt ez jambor doctorok es canonokok hyven mynd meg tevnek (MargL. 123). Zerze nemely jambor vytezt, kynek vala neue Karoly (181). Te bezzeg iambor vagy, mert nem vgy czelekedel mint egyebec (Born: Préd. 95b). Papot jámbort tartsanak (SzékOkl. II 84). Jámborúl viseljék magokat (MonOkm. VIII ...). Mindenkor iambor es hív szolgalatyát tapasztaltak (Thewr: Nyelvk. 2...). Ha tudgyák, hogy jambor életű vagy, hát illyen modon sápolodnak felőled (Szal: Vigaszt. ...). E mi seregünkből való jámbor Chimicius Marton, jól fel adta vala az irást a tridentinumi concilio nra (Czegl. Japh. 154 ...). Nincs könyebb, mint egy valóban jambor embert meg játszani vagy csalni (Fal: TÉ. 187). Olly jámbor, jó ne légy, hogy gonoszra bátorodjanak ellened a nem-jók (uo.). Jámbor Lajost jambortalan két fia a római imperiumból kikergette (Fal: TÉ. 675).

[Köznmondások]. Minden ember ember, de nem minden ember iambor (Helt: Mes. ...). Az kinek iambor az ura, szolgaiais iámbor annak; bonus dux bonum reddit comitem (Decsi: Adag. 65). Nehéz iámborúl hamar gazdagúlni: dives aut iniquus est, aut iniqui haeres (67). Az sok iambor szaua isten szaua: extra publicam viam ne deflectas (82). Akar kiis iámbor addig mig aluszik (198). Jambor fogad fogadást, agheb állya meg (91). Jámbor fogad fogadást s ageb a ki meg állya (Czegl: BDorg. 81).

Jámborít: probum facio, pium reddo MA. fromm und gut machen PPB.

[Szólások]. Latrot jámborít (Kisv: Adag. 35).

mëg-jámborít: ∾ Kic az latrot ajándékért megjamborittyác jay azoknac: vae illis, qui justificant impium pro muneribus (MA: Bibl. II.7). Szép bánásmódjával megjámborította [megengesztelte] (Nyr. X.470).

Jámborod-ik, jámborosz-ik: redeo ad frugem, probus fio Kr. [sich bessern]. Szegény bolondok, elöb akarnak gazdagodni, s az után iámborodni (Decsi: Adag. 159).

mëg-jámborodik: ∾ Meg-jámboroszik (Born: Préd. 130). Könnyeb az czéleczapónak meggazdagodni, hog nem mint meg iámborodni (Decsi: Adag. 256. Prág: Serk. 820. Kr.). A megjámborodott király kele és nagy darab földet bejárt (Fal: TÉ. 708).

Jámborság: probitas C. pietas MA. frömmigkeit, aufrichtigkeit PPB. Az ygazaknak iamborsagokban varas eppewltetyk (ÉrdyC. 521b). Wrwly atyadfianak iamborsagan (VirgC. 94). Kerdeztesek meg tewle az eletnek iamborsaga (127). Mit használ iámborságod, ha más nem húszi? (Decsi: Adag. 87).

[Köznmondások]. Jó a jámborság, de azzal el-nem él az ember: *probitas laudatur et alget PPBl.

Jámborságos: [pius; fromm]. Bodogh elet az yamborsagos elet (ÉrsC. 19. ÉrdyC. 295b). Az istennec akarattyat kőnetni kel minden iamborsagos, artatlansagos életben (Dáv: KKer. F6).

Jámbortalan: probitatis expers Kr. [gottlos]. Nemely yambortalan zemelyek kewzeth ez wylagban ygen kewzenseges es bwseges az hazwksagh (ÉrsC. 408b). Az arany idő jambortalan emberektűl üres volt, kik, mint valami aranynac el lopásival azt meg bőcstelenitettéc vólna (Prág: Serk. Előb. 63). Jámbor Lajost jámbortalan két fia a római imperiumból kikergette (Fal: TÉ. 675).

Jámbortalanság: [improbitas; gottlosigkeit]. Es ha nem agga őneki felkelnen, azert hog ő baratta legen, de maga felkel ő iambortalansagaiert es agga őneki, valamenieec kellemetesee (MünchC 135b). Földen menňön valami iob, azt agga el a bynert; tudniamint: a tiztessegőt az zegensegőn, a iamborsagot a iambortalansagon (NagyszC. 179. Megy: 6Jaj VI 46).

Jámborul: probus fio MA. fromm und rechtschaffen werden PPB.

JANCSÁR (... Monlrók. III 51): Turcicus miles in peditatu PP. Turcicus satelles; janitschar, türkischer soldat zu fuss PPB. Beslia, martalócz, jancsár nagy sok jöve (Tin. 37 Helt: Krón. 87. Pethő: Krón. 261). Jancsár-puska (MonOkm. V 99). Jantsár kapcza (VectTrans 3). Jantsár vagy selymes végű fiuta, jantsár patyolat (1...). Jancsár kés (Radv: Csal. II 388). Kéz jantsár (Mik: TLev. 288).

Jancsárság (Zrinyi I 12...).

JANKÉR, JANKÓ: [tunica manicata; kurzer rock, janker]. Vasároltatott urunk ő nga egy jankerre való virágos barsonyt (Radv: Csal. II 113). Anna azzonnak hattam eg fekete jankot, fekete taftota (RMNy II.226).

JÁNOS (*Janus* MünchC. 18. BodC. 1. sat. *Jants* Orczy: KöltH. 97. *Jants ka* uo. *Jankó* Thurzó: Lev. I.75. *Jankula* Istv: Volt. 5): Joannes MA.

[Közmondások]. Mit Jancsi nem tanult, nem tudja azt János (Pázm: Préd. 334. Kr.). Mint a János fijja, Jancsikó úgy ropja (Kisv: Adag. 3).

fa-jankó: stolidus, ineptus Kr. [tölpel]. Fűzfa-jankó (Thaly: VÉ. II.257).

JANUÁRIUS (*janorarius* LevT. I.39): [januarius] (MünchC. 1. CornC. 89).

JAP-JAP: titivillitium, bipolo MA. PP. nichtsnutz PPB.

JÁR (*jár*, ambulat, olim dictum est *gyár*, ut in hunc usque diem quibusdam ejus imperativus *gyere* ostendit Otr: OrigHung. I.353): **1)** eo, gradior MA gehen PPB. Ozchuz iarov vognuc (HB). Eegy yrastudo yar vala ydwezeytenknek eleyben (ÉrdyC. 127). Mezeytelen labakkal jaruan Romabol (DomC 120). Amaz frater, ki amot iar (VirgC. 73). De budosásra, idegen tőldre iárnia mindenkoron vágyódic (Cis. L4) Meg kiuannya az vatsorahoz iarandoktul, hogy ő magokat meg proballyac (EsztT: IgAny. 90). **2)** ambulo, gradior, incedo C. [öfter gehen] spazieren gehen PPB. Valabová gyakran járok: frequento; utánna járok: assector; ki után nem járnak: incomitatus; tölötte járok: supergradior: úton járok: itineror; négy lábon járok: quadripedo; lóval járok: equito; idegen helyen járok: peregrinor; számkivetésben járok: exulo C. Valahol yarz (vadis), mongyad ennekem, ha valamyt latandaz (EhrC. 45). Mend az vtat ewrewmuel yara az frater Bernald (19). Vala holot zent Ferencz yaruala, az kerest elewte megyenuala (92). Mykeppen vakok azokot, kyk yartanak byzonsagban, kemenen kewettek (115). Zarraz labbal a tengérnec fenekét iaruan altal ménénec (BécsiC. 18). A lélec, mél zomorosagban vagon a gonossaguac nagsagan, lehorgadua iar (BécsiC. 100). Kel fel es yar: surge et ambula (JordC. 378). Jarya vala Jesus mynd az varosokat: circuibat civitates (381). Az poganoknak hw vtokon ne yaryatok: in viam gentium ne abieritis (382). Ywee hozyayok Jesus yarwan az tengheren: venit ad eos ambulans super mare (399). Mykoron Palnak es hw tarssaynak vtannok yarna: subsecuta (769). Yarnak fwtosnak teetowa, ha hol meg talalhatnaak (ÉrdyC. 512). Yaryatok addeeg myg vylagtok vagyon (534b) A tömlöczöket iaria vala (DebrC. 59). Mikoron az varosba hazanked iarna koldulnan, vytetik vala egi wrdwngws ember (VirgC. 72). Kerewlenk kegetlenek yarnak: in circuitu impii ambulant (KulcsC. 19). En yaraam mynden nehessegnek wthat (ÉrsC. 294). Egy gyermek ky az oskolaba iar wala, el lopa eczer az tarsa tablayat kyre abeczet szoktak irny (Pest: Fab. 67b). Gyakort iárta házát (Valk: And. 12). A te hasadon iary: super pectus tuum gradieris (Helt: Bibl. I.B). Esau a mezőre vadaszni iara (Szék: Krón. 13). Imezec pedig ala fel iarnac vala (45). Kicziny lependékek iárnak (OrvK. 69). Az tisztességes aszszonyoknac megengedtetett vólt, hogy egy utánna járó szolgálót tarthatna (MA: SB. 221). Azt fogadta-vala pedig, ő lészen addig ház őrzőjök, míg Jerúsálembe járnak (Pázm: Préd. 198). Az töb planetaknak az öte az föld alat jarnak (KDebr. 1619. D) Az országot járó játékos (Com: Jan. 210). Ritkán járod a templomokat (Fal: NA. 145). **3)** [versor, sequor: sich beschäftigen, sich befassen, nachgeben]. Istennek törueńeben nem akartanak iarniok (AporC. 34). Egy ember, kynek Symon vala newe, ky annak elette erdegbseghbe yar vala (exercuerat artem magicam), sok nepeket Samariaban el hytethwen (JordC. 733). Gonosz kiuánságokban iárnak: in cupiditate pollutionis incedunt (Sylv: ÚjT. II.125). Czac az parazti életbe iaroc (Born: Préd. 252). Az testet köuetuen tiztatalansagba iarnac (Mon: Apol. 2). Az én rendelesimben iárandotoc (Kár: Bibl. I.114). Ha jarnac az én törvényemben (MA: Bibl. I.63). Mikor járnánc bujalkodásokban, gonosz kívánságokban, részegségekben (MA: Scult 936). Jároc te kedvedben uram (MA: Bibl. V.10). Az idegeneknek beszede vtan ne iarion (Fél: Tan. 3). Szükség, hog az anyaszentegiház meltosaga az iras utan iarion (5). **4)** [ago, se gerere; handeln, sich benehmen]. Vǵ iaryatoc ment vilagossagnac fyai (VitkC. 2). Pilatus romai törwen zerenth iaar vala (WinklC. 188). Kiket tanit vala, hogi iarnanak egiigősegel (VirgC. 101). Vyzon ellen yarwan, yay myndennek (ÉrdyC. 77b). Kyk romay törweennek ellene yarnanak (547b). Az isteny tyztöletes es ffywy zent feelelemnek ellene nem yarnak (559). Istennek ellene yarnak (620). Ha bewlczekel lakthal wolna elenwuk ygi nem yarnal (ÉrsC. 476). Mert az bewlczeknek hyt wolna, azert eben bolondul yart (ÉrsC. 493). Az keresztyéni kegyességben kép mutatással jaro embereket fenyegeti (Zvon: Post. II.213). **5)** [nitor, conor; auf etwas ausgehen, sich bestreben]. Azon iarsz, hogy ragalmazhass engemet (Tel: Fel. 23). Azonis jarunc, hogy reszesec lehessünc Christusunknac erdemeben (Mon: Apol. 255). Azon jártok, hogy alámennyetek Egyptusba (Illy: Préd. II.529). **6)** [agitur mecum; es ergeht mir]. Nagy chodalattal meg bezeellee ewnekyk, mynt yarth vona (ÉrdyC. 633b). Vala howa megy, meg twdod bezeelleny, mynt yartal (674). Igi iarnok, ha engednek (CsomaC. 21). Halgas, mort gonoszúl iársz (Kár: Bibl. I.396). Utnak erede, de mint jára? (Misk: VKert. 4). Nyeıtesen járni (Ver: Verb. Szót. 31). Külömben nem iártunc az emberi nemzetséggel mint régen Moyses az Izrael fiaival az pusztaban (Zvon: Post. I. 549). Te sem jársz külömben [neked is bajod lehet] (Czegl: Japh. 69) Mint jár a törvény szeghő? (129). Rákóczi mint járt, megtapasztaltam (Thaly: Adal. I.38). **7)** [debeor, persolvor; zukommen, ausgezahlt werden]. Az levitáknac az áldozatokból bizonyos részec járt (MA: Bibl. I.126). Az esztendőnként járó 30 ezer aranynak a fényes portára való bészolgáltatását is belé csomózák (MonIrók. VIII.31). Járt némelly réformáta ekklésiák számokra régen a fejedelmektől valami kevés fizetés. Ezt felkezdette függeszteni a kints-tartó Apor István (Bod: Pol. 141). **8)** [veneo; verkauft werden]. Az bor megh köblywel jart akor (LevT. I. 266). Zab sincsen immár; negyven pénzen jár, s nincs min vennem (II.33). A bűn-váltság sem pénzen jár nálunk (Pázm: LuthV. 30).

[Szólások]. *Vmi jár*. A beszéd ha tisztán és ékesen jár inkább vigyáznak tziffrájára, hogysem belső derék erejére (Fal: UE. 419). Az elmúlt napokban, úgy most is derecskék is járnak (MonIrók. VIII.24). Sok eső jára, im most derült volna neki (RákGy: Lev. 248). Hol egy s hol más részét kezdte járni a lábomnak a gyenge formába való fájdalom (MonIrók. XV.311). Hogy lathatnaa az zent azzont, ky[ről] ollyan nagy yo hyr yarna (ÉrdyC. 643). Nem értekezünk arrúl, mi okok viselik, tsak az vagyon előttünk: ugy jár hire (Fal: BE. 611). A keze a füle s a vak-szeme körül jár: manus errat circum aures et tempora PPBl. Ollyas mester-emberek, kiknek kevés munkájok jár: meister, die nicht viel zu arbeiten haben (KirBesz. 24). Sziveként jár a nyelve (Fal: NE. 90). Nem igen szaporán járt nyelve, de ártalmas fullánkja volt beszédének (Fal: NA. 125). Egy ezevst penzt, ky tezen vala tyz jaro penzt (CornC. 75). Két úton szívünk ne járjon: két-felé ne sántállyunk (Pázm: Préd. 783). Soha eǵ niomon eǵ formaba szaua nem iar (Mel: SzJán. 310). *Vmib. jár*. Pohar harom, kik egy masban jarnak, wiak (RMNy. II.67). *Vmiben jár*. Mikor becsűletben járó dolgot cselekszik (Czegl: MM. 100). Bőrömben jár: est de re mea PPBl. Maga dolgában járni: in verrichtung seiner geschäfte sein Adámi: Spr. 195. Mykoron thy közöttetek haborkodas leend, nem de emberzamaba iartokee es testh zerent vattokee? (ÉrsC. 222). Tíz esztendőben járni: agere annum decimum PPBl. Czac öttődic esztendőbe iár vala (Helt: Krón. 95). Hány esztendős? 17-ben jár (Bethl: Élet. II.9). A leány 15 esztendőben jára (Kónyi:

VM. 1). Nagyban iar dolgom, feiem ioszagom veszte be (Born: Préd. 410). Az hitűnkben jár, hogy az isten törvényét, az ecclesia meg nem erőtlenitheti (Pázm: LuthV 196). Az joszagban jaro pőr: causa, factum juris possessionarii tangens (Ver: Verb. 333). Kitsoda olly atya-fi, a ki el ne feletkezzék a vérről, mikor jószágban jár a dolog? (Pázm: Préd 212). Jároc te kedvedben, uram (MA: Bibl. V.10). Lam mondam, hogy kimsegben iártok (Lép: PTük. I.141). Ez peniglen nem keuéesben jar, da vgian sommat tezen, az kyuel tartozunk (RMNy II.126). Nem kicsinben járó dolog (Thurzó: Lev. I.228). Kőwethsseegben yar (ÉrdyC. 558). A pásztorok a szerént jártak kőuetségekben, mint eleitűlfogva szoktak járni a kik által isten őket kűldötte (Pázm: LuthV. 295). Lelkemben járó dolog: *religioni mihi est PPBl Nem bőrűnkben, hanem lelkűnkben jár, hogy az igazság-mellett ki-támadgyunk (Pázm: Kal. I.1). A tisztre-szaggatás nagyra s tilalmasra viszi az urakat, hol életekbe, hol lelkekbe jár (Fal: NA. 246). Tapogatva, es csak léptében iar ezarant Calvinus (Lép: PTük I.35). Sokba es nagyban iar dolgom (Born: Préd. 410). Jarnotok ekteleu es nyaualyas ruhaban (VirgC. 149). Lata hog az sororok kezzvl nemelyek ciliciumba jarnak (MargL 2). Reggel font gyapjúbann, delest selyembenu járnak (Fal: TÉ. 779). *Vmiért jár.* Ha en fogszagban esnem es a ky en ertem jarna, hat a ne jaryon a varas koltszegen hanem az euyimen (RMNy. II.208). Jaryon erette, zereze ky az keth zegen emberth (III.34). *Vmin jár.* Maga akaratján járni: ingenio suo vivere PPBl. Zabad akarattyan yarhatot (ÉrdyC. 640). Akarattyán nem jár: mert az ő akarattya az, a mit te akarsz (Pázm: Préd. 81). A fazakas akaratján kell járni a fazéknak (Mik: TörL. 16). Maga eszén járni (Pázm: KT 26). Eszeden járy (326). Eszeden járj bátya! (Matkó: BCsák. 217. 409) Oktalan vétek az akaratos és tsak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451). Az isten-félők jó eszeken járnak (Fal: SzE. 526). Hajón egész Gáváig járnak az nagy árviz miatt (RákGy: Lev. 9) A te hasadon iary: super pectus tuum gradieris (Helt: Bibl. I B. Az uraknak dolgok s lelki allapottyok síkos jégen jár, töb kisztő kisértet seregli eőket, hogysem azokat, kik alatsonyabb renden vannak (Fal: NE. 69). Az csudák dolgában, középúton kel járnunk, hogy két szélhámos tévelygéstűl magunkat meg-óltalmazhassúk (Pázm: Kal. 641). Lábhegyen jár: summis pedibus incedit, suspenso gradu it PPB. Egy holnapra az ráklábon járó postakodással elérkeznének (TörtT. XV 197). Zarnyon yar (ÉrdyC. 570). Jó Kinis'i szonán iárnak vala (Görcs: Máty. 72). Dolgayban tanachan yaar vala (ÉrdyC. 582). Maga teczésén járni (Zvon: Post. II 327). A magok tetszéseken jártak (Hall: HHist. III 2?) *Vkire, vmire jár.* Szűntelen reám járvan ne untasson engemet (MA: Scult. 826). Ha szives meg-hitt jó-akaróink járnak bötsületünkre, életünkre, véres pallosokat forgatván nyakunk körül, kikben bizhatunk? (Fal: NU 278) Életére iártál (Helt: Krón. 110). Se életére, se bötsületére ne járj telebaratodnak (Fal: BE. 583). Fél'ink azoktúl, kik fejünkre, életünkre járnak (Fal: SzE 5?3). Zent Bernald doctor yarwan hwzonketh eztendőre (ÉrdyC 501b). Egy tizen három esztendőre járo gyermeknek dedikallya (Tel: Evang II 18). Twdaa hogy halalara yarnanak (ÉrdyC 52?b). Halal'ara járnac vala: quaerebant eum interficere (Helt: ÚT. I 1). Ha ma gonoszt szült fejedre a fátum, tsak ép elmével légy, és okos serénységgel emberkedgyél, meg lád, utób mint jar kedvedre (Fal: NA 22?) Portára jarni: continua vel loca excursionis hostium frequentare (Otr: OrigHung II 325) Rendire járja az asszonyság az áros boltokat, eggyiktűl selymeket és azokbul szőtt materiakat, a masiktúl keneteket, füsteket, kendőző vizeket valogat (Fal: NA. ?4?) Végére járni vminek: etwas auskundschaften Adámi: Spr 19?. [illegible] Járják most is az békességet (Thaly: VE. I.27?) A békességet jarják; gondolom, hogy itt is reá ropjak (Mik: TLev.

42?. Csatát jár (RákGy: Lev. 357). Farsangot iartam (VirgC. 5. Nád: Lev. 57) A német országi hertzegec frigyet kezdénec járni közettec (Helt: Krón. 60b). Határt járok: metor C. Határokat jarni: die gränzen besichtigen Adámi: Spr. 19?. (DebrC. 507). Három ezer tatár járja az istrását (Zrinyi: ASyr 168. Országokat járni: die länder sehen, besuchen Adámi: Spr 195. Egy királynak egy kedves fiánál több sem lévén, az országok járni kivánkozott, ismeretséget akarván vetni az emberekkel (Hall: HHist. II.234). Felyebb hágott fiezkó már két garádicsesal, az oskolát járja több nagy kamaszokkal (Orczy: KöltH. 56). Mies processiot iarunk es kezőnkbe egő zeuendőkőt uisselőnk (TihC 182). Eh napon iariok a prosoneziót (DebrC. 173). Tábort járok: castra metor C. (CsomaC. 35. Helt: Krón. 89). A leuitác az sator kőrűl iárianac tábort: per gyrum tabernaculi metabuntur (Kár: Bibl. I.118). Nossza hajdu, tirge varjú, járjunk egy szép táncot (Thaly: Adal. II.95). Járjál, ha tudsz te is kurucz holmi lassu minéteket! (II.395). Lassu tánczot járni: adelich ungarisch tanzen; lejtőt járni: artig tanzen (Adámi: Spr 195). Más tántzot járt (Kónyi: HRom 36). Toborzot iárna (Helt: Krón. 195). Vizzat járnak ebben is az emberek (MNyil: Zsolt. 76). Kik sok zarandocsagot iarnac, ritkan zentőltetnec meg (DebrC. 242). Szarándokságot jár (MA: Scult. 1018). Mely holnapokban az szűz leanyoc ęlnec. es szarandekot iarnac (Pécsi: SzűzK. 182). *Vmivel jár.* Az keresztyéni bőitis annal iar, hogy ember napiában egyszer egyék (Bal: Cslsk. 357). Az katona lovára fordulván, által ment az Dunán és békével járt (Gér: KárCs. IV.396). A nem akaromra mutató válasz szinte ugy maga tsinnyával jár, mint a reá ajánlás (Fal: UE. 402). Felemelt fővel jár: *erectus vagatur PPl. Haszonnal jár ez a dolog: diese sache bringet einen nutzen Adámi: Spr. 195. Ez a mesteri fogás nagy haszonnal jár (Fal: UE. 439). Hitellel jár most-is ama közmondás: Kevesen vannak fogyatkozás nélkűl (376). A hol nyereségge: akarna járni a kisértő, meg-esik ott, és szégyen-vallással távozik-el a keresztyén ember mellől (Hall: HHist. II.244). Pénzel jár a búlesú Vittebergában (Pázm: LuthV. 1). Sok pepetséssel járó: actuosa comoedia PPBl. A keserű beszéd sértő heggyel jár (Fal: UE 403). Szerentsével jártál, ha beszéd közt tsak jövendőlve-is elől találhattad más embereknek szándékokat (377). Laktam gombkötőnél, de hogy oda estem, sinórt kellett vernem, a melly nagy zörgéssel jár (ÖtvMest. 43. 44. vsz.). *Vmi által jár.* Ez az résznec másodic probáya az diuisio által iár (Helt: Aritm. D4). *Vmi ellen jár.* Ellene ne yaryon es el ne vezesse (ÉrdyC. 540b). Kyk romay tőrweenneк ellene yarnanak (547b). Istennek ellene yarnak (620). Ellenetec jároc haragomban: incedam adversus vos in furore (MA: Bibl I.115). Törvennyel kell ellene járni: in causam attrahere poterit (Ver: Verb. 130). *Vmi mellett jár.* Az zent epistola az ewangeliommal lelky értelem es tanwsag zerent egymas mellett yaruan (ÉrdyC. 68). Fordításomban néha tsak mellette találtam járni a spanyol authornak (Fal. UE. 361). *Vmi után jár.* Kereskődees wtan yaara (ÉrdyC 571b). En vtamnam hazugsagual, es gyolkossagual iartoc (Born. Préd. 71) Szűkség hog az anyaszentegihaz meltosaga az iras vtan iarion (Fél: Fan 5). Az idegennek beszede vtan ne iarion (3). Nagyot kezde tulajdonitani elméjének, és addig jára esze, kedve után, hogy (SzD: MVir 129). Firjfi után járni, kötni magat valakire: petere concubitus PPBl. *Vhogyan jár.* Agebbűl járt (Helt: Mes 599). Thwrsathes ees eebewl yaraa, zőrnyw halallal megh hala (ÉrsC 510b). Ebűl járál (Matkó: BCsák 1??) Rebecca általlott tevén ülni, latvan, hogy gyalog járt az ura Isaac (Pázm: Préd 53). Jól jár vezetéknév XVI sz. (Nyr IX 65 Jól járunak, a kik meghalának (Thaly: Adal 72). Mezit lab yart (VirgC. 50). Meszit láb jarnak (Alv: Post. I.??). Ennek e regula vulgarisnac az probája szinte ollyan modon iar, az inuersion, mint az regula detri pro-

báia (Helt: Aritm. 116). Nyertesen jarni: triumphare (Ver: Verb. Szót. 31). Valaki a hitet meg-tartya, nyertesen jár mindenütt (Hall: HHist. II.219). Vhol jár. Mennél fellyeb jár a categoria, a száraz valóság, annál nehezebb az első felső fokra férkezni (Fal: UE. 470). Isayas proffeta közelben yaar az zent ewangeliomhoz (ÉrdyC. 517b). A megelegithetetlen faldoklás közel jár az sárhoz (MA: Bibl. III.175). Közelb iár lövésével ahoz (a célhoz Zvon: Post. I.175).

[Közmondások]. Az farkasnac szokasa, hogy reitekben iár (Mon: Apol. 418). Az ki igazan iár nem botlik: nemo quenquam prohibet via publica (Decsi: Adag. 211). Farkast emlegetnek, kert megett jár; farkast emlegetnek, a kert alatt jár: *lupus in *fabula PPBl. Ki bogár után jár, gyakran követi kár (Kisv: Adag. 337). A boros butsu pénzzel jár (Fal: NU. 308). Az újság gyanúval jár (Fal: UE. 443). A hol sok jár, ott ritka a kár (498). A hitván malac makk alá jár (Fal: Jegyz. 918). A jó hir szárnyon jár, ide-is érkezett, Ferencz egri püspök primásnak tétetett (Orczy: Ninf. A2b). A dütsőség meredek uton jár (SzD: MVir. 90). Ész'el indúlly, okkal járj (SzD: MVir. 131. Fal: UE. 380).

alá-jár: [submittor, delabor; sich senken]. Az kerec meneuel elöl ala iar, anneual iar fel vtol (GuaryC. 28).

által-jár: permeo C. pervado, perambulo MA. durchgehen, durchwandern PPB. [durchdringen, hinübergehen]. Kyt halwan Maria ő zwéth altal yara keserősegnek tőre (PeerC. 121). Kynek ew zenthseges lelket banathnak thewre althal yaraa (WinklC. 41). Veteek ewtet gathnak egy saros wyzen, hogy myndenek atal yarnanak ew raytta (ÉrdyC. 289b). Atila le vonata az varasnak kőritéseit, es neueze aszt Strászburgnac, az, az, altal iaro vtas városnac (Helt: Krón. 16). Az keresztyeni hitnec altal kel iarni az egesz vilagot (Mon: Apol. 418). Az hegyeken által iáró vtakat be vágtác vólna: montium itinera conclusissent (Kár: Bibl. I.490). El tőric, az hozza tamazkodonac kezet altal iaria (Zvon: Osiand. 56). Altal iaro gerenda [hidhoz való] (Kol.-Tört. 401). Vannak a kik szép eszek élével még a sziveknek gyökerét-is által járják, és mint a szemes rárók szándékink fenekére látnak (Fal: UE. 377).

általjárhatatlan: impermeabilis MA. [undurchdringlich].

általjárható: pervius C. permeabilis MA. durchgängig PPB. [durch was man gehen kann]. A háznak falai által-járhatókká lettenek (Mad: Evang. 328).

be-jár: lustro C. perambulo MA. eingehen, durchgehen PPB. [durchwandern]. Kylemb kylemb orzagokat be yarwan, mynd deaky, geregh, sydoy twdomanban keresghet vala bewlcheseegőt (ÉrdyC. 560b. CsomaC. 8). A megjámborodott király kele, es nagy darab földet béjárt (Fal: TÉ. 708).

bejáró: **1)** intrans, familiaris, domesticus Kr. [wer freien zugang hat, vertraut]. Sokan béjárók a bertzegi személyeknél (Fal: UE. 465). Aman Eszter királyné szivében még nem volt első, mert Amannál bejaróbb volt Mardocheus (Fal: NA. 246). **2)** cubicularius MA: SB. 364. Com: Jan. 140. [kammerherr, kammerdiener]. Hop, mester avagy béjáróc feje: aulae magister vel architriclinus 139. Fő bejáró: fő kamarás úr: arcbicamerarius, janitorum regalium magister PPBl. *Fejedelem bejárói: nobiles cubicularii PP. Székely L. uram bejáró, Jenei M. posta mester (MonIrók. VIII.332). Két bejáró és egy inas (RákF: Lev. II.192). Bejáró inas (Kem: Élet. 59). **3)** [introitus; eingang]. Be iáró kapu (Helt: Canc. 133). A maga megalázás primus religionis iotroitus: első bejáró utja az isteni szolgálatnak (Fal: NA. 179).

ëgybe-jár: **1)** [convenio; zusammenpassen, in einander passen]. Kettős egybe járó aytó tábla (Kár: Bibl. II.148). Egybejáró üveg poharak (Bethl: Élet. 523). **2)** [perambulo, lustro; besuchen, bereisen]. A püspök egybe-járván mind a vármegyéket s mind a székoshelyeket, azoknak méltó panaszaikat jól meg-vizsgálta (Bod: Pol. 132).

ëggyütt-jár: una vado Kr. [zusammengehen].

[Szólások]. A barátságos szeretet és mély tisztelés nintsenek együtt-járóban (Fal: UE. 506).

el-jár: **1)** ambulo MA. [praetereo] frequento Kr. hinweggehen PPB. [abirren, vorübergehen]. Mynt eg' el yaro folyo wgy zola [partján túlcsapó] (ÉrdyC. 171) Isten vtet kente zent lelekkel es iozaggal, ki eliart iot teven es vigaztvan: qui pertransit benefaciendo (DöbrC. 317). Senky gonoz termeezeth es el yaro (scortator) ne leelettesseek Israelnek lean magzaty kőzőt (JordC. 249). Az okthalan ebek zokthak halalos foghokal el iarokath megh zaggathny (ÉrsC. 187b). A gyermec járni tanul, eljár (Com: Jan. 44). **2)** pervagor, perlustro, perfluo C. pervado, perambulo MA. durchwandern, durchgehen PPB. Mynd el yarak Feniciat, Cypremot: transierunt usque in Phoeniciam (JordC. 747). Elyartak az eghez tartomant mynd Paffomygh: peragrata vero insula P. usque (751). Varak el Amffypolimoth: itinere facto per A. (766). Mynd el iara az fraterőket (DebrC. 120). Sok főldeket es orzagokat elyartanak (ÉrdyC. 512). Mynden bwlchws helyeket el yarnaa (617). A napnak orait mind el iaria elméieuel, hol mit chelekedett (ThewrC. 174). Az barom mynd wyfalwygh el jarhatot mykor kazallo retet nem fogtak (RMNy. II.312). Kimenuen Pharaotol el iara egesz Egiptusnac főldét: egressus est et circuivit omnes regiones Aegypti (Helt: Bibl. I. V3). Eliáruán azokaért a városokat: cum pertransirent civitates (Helt: UT. 12). Méne az országban mind széllel iárnia, kűlőmb kűlőmb főldet Samson el iárnia (Kák: Sáms. a4). Hauasel főldét el iarnác rablassal (Valk: Gen. 37). Az mereg tagayt el iarya (Frank: HasznK. 27). Ha lika vagyon az sebnek, hát főchkendőuel erezd bele, ellyen modon meg allathatod myg az izeket el nem iarya az fene (Frank: HasznK. 34). Az vtan mind az gyalog es louag seregeket el iaruan, kere es inte őket: dein singulas turmas et manipulos circumiens monet atque obtestatur (Decsi: SallJ. 41). El iárod bátorsággal az te vtadot: ambulabis fiducialiter in via (Kár: Bibl. I.603). Járd el az országot az ő hosszára és szélességére: perambula terram in longitudine et latitudine (MA: Bibl. I.11). Az ő nyelvec eljárja az főldet: lingva eorum transivit in terra (I.513). Ugyanaz nap jártam el az várost s abban való mindenféle templomokat (TörtT. I.224. Pázm: Préd. 804. Mik: MulN. 316). Az is (az idő) nagy hirtelen eljár (Thaly: Adal. I.73). Az országtól és fejedelemtől magának hatalmat vévén, el-ment a székely földre és a helységeket el-járta az ekklésiákat szorgalmatosan meg-vizsgálta (Bod: Pol. 66). Készek a szép szó után eljárni, de taszigatva nehezen lépnek elébb (Fal: NU. 301). **3)** Eljárok benne: exequor C. [nachgeben, nachkommen, verrichten, erfüllen]. Tisztemben eljárok: fungor; tisztben való eljárás: functio C. Titkomnak azert leg' tudoia es benne el iaroia (TihC. 286). Nem twdnak benne el yarny (ÉrdyC. 77). A myth az warmegye el wegezewth, abban ennekem el kel jarnom (RMNy. II.141). Tisztűnkbenis el iarhatunc (Born: Préd. 410). Jaryel dolgodba (Tel: Fel. 16). Czak én el iarhassak tiztemben (Decsi: Adag. 179). Vétkeznék, ha az maga jó akarattyából választott dologban el nem járna (Pázm: Kal. 481). Vgy iáry el tiztődben, hogy . . . (Soós: Post. 21). Ki ki az ő tisztiben jár el: quisque suo munere fungitur (Com: Jan. 131). Gyorsaságoson el-járnak dolgokban (GKat: Titk. 330). Valamit az törvény hoz, eljárj benne (RákGy: Lev. 74). Az hivatalban kik el nem jártok (Thaly: VÉ. I 45). Mentől nagyobb buzgósággal az isteni szolgálatban, könyörgések és imádságoknak templomokban tzelebráltatásokban józan és ártatlan élet mellett minden rendek el-járjanak (Bod: Pol. 64). Járj el bátran dolgodban, tapasztalni fogod, hogy a félelem oszlik (Fal: BE. 597).

eljárás: **1)** peragratio C [das wandern]. **2)** [functio; erfüllung]. Intetnénec az ö hiuatalokban való hiuen el iarásra (Kulcs: Evang. 5).

elől-jár, elö-jár, elötte-jár: **1)** anteambulo C. antambulo MA vorauspazieren PPB. [vorangehen]. Elöl járja a tánczot: orbem saltatorium ducit, chorum ducit, praesaltat PP. Mynden dyczöseghes tyztesseeghet alazatossaghnak kel elöl yarny (ÉrdyC. 182). Rákot soha nem láttam ki elö iárt vólna, hanem czac háttra (Helt: Mes. 408). Ha az végre szükség az igaz tanitót meg ismérni, hogy ö tölle végyük az igazságot, elöljár az igaz tanitónak isméreti (Pázm: Kal. 111). Kristusnak az ö utolsó itéletre-való el-jövetelit siralmas üdök veszik, vagy járják-elö (Mad: Evang. 26). **2)** praesum MA. vorstehen, verwalten PPB. Ti atyác, anyác nem jól jártoc elöttöc az ti gyermekitöknec (MA: Scult. 917). Az anya maga házában elöl járvan engedelembe tartóztassa az ö magzatit (Matkó: BCsák. 112).

elöljarás: **1)** praegressio C [vorgang PPB. **2)** praepositura, processio MA. [vorrang, verwalterei PPB. Nem nohéa enni ... az elöl iarasrol es az fö helyröl (Tel: Evang. I.51). A népek büneiért kép-mutató emberekreházza az elöl-járást (Pázm: Préd. 297). **3)** [exordium; einleitung]. Mikor Faraót az isten el akarná törleni külömb külömb elöjárásokat bocsátot-elö (Mad: Evang. 33).

elöljáró, -elöttjáró: **1)** praegrediens C. [vorangehend, vorhergehend, einleitend]. Kyböl meg ysmertetyk, hogy az isteny zeretet elöl yaro es a myeenk az wtan valo (ÉrdyC. 8). A mi eldömönk nekül ualo elöl iaro ualaztas (DebrC. 200). Mindenkor az szent iras volt elö iaro szöuetneke (Fél: Tan. 6). Hog' az Antichristus ez vilagra boczattatot ennek elöl iaro oka az embereknek hitetlensegek (229). Az örök eletnek elöl iaro iegie az io czelekedetek (533). Azokról az elöl iárö napokról szólt [melyek az utólsó itéletet megelözik] (Kár: Bibl. I. 10). Meg tartyuk a soltárok éneklése elöt valo antiphonákat, az az elöl járo verseket (Sam: Cer. 43). Elö jaro proba (Tolu: Vigaszt. 3). Mikor az itilet el-közelget, sok elöl-járó jelek rettentésivel üdöt vontat (Pázm: Préd. 5). Az elöl jaro 1618. esztendö (KDebr. 1619 D7). Elöljaró [elöbbi] tudositásodban (Matkó: BCsák. 16). Egyszer mintegy szikrázni kezde a tenger, mely szélvésznek elöljáró jele szokott lenni (Bethl: Élet. 305). A rudas lovat a nyerges ló mellé fogja; és az elöl járókat (antecessorios) ö maga elött hajtya (Com: Jan. 86). **2)** antecessor MA. praecessor JordC. 607. praecursor Sylv: ÚT II. 101. vorgänger PPB. [vorläufer]. Ky nagyobb ty kezzeletek, legyen mykent kysseb; es ky elöl yaro, mykent zolgalo (JordC. 607). Hogy Janos Christusnac elöl iaro követe lenne (Born: Préd. 18). Elöl-járo követ (Ker: Préd. 11). **3)** praecursor, velesemi-sarius C. [plänkler]. Elö iarókat boczátanac (Helt: Krón. 89). Judah seregi az táborban elöl-járóc legyenec: castra Judae per turmas suas primi egredientur (MA: Bibl. I.119). Elöl-járo sereg: vortrab (Com: Orb. 2..). Elöjáró had (RákF: Lev. I. 1..5). **4)** praesul C. praepositus, praefectus MA vorgesetzter, verwalter PPB. Elöl iaro garian [gargyán]: antistes C. Elöljáró, atyamester, zunftmeister KirBesz. 148. **a)** Isten neepe közöt zent Moryez vytez elöl yaro fejedelem vala (ÉrdyC. 517b). Egy-házi elö-járók (Szeg: Aqu. 1). Eggyet akart elöll járóiául tenni az ö házanak (Bal: CsIsk. 40..). Siska, ki a ... azok között az hussitáknak fö elöl jarója vala (Lászny: Krón. 41). Senki az elöljaro nevét nem érdemli ha ... bölcs is lészen (Illy. Préd. I. ..). **b)** A köznép elött járok: tribuni C. Olwastatyk elöttök yaro feyedelemnek lenny (ÉrdyC. 517). Kyk boczattatanak a papi fejedelmektöl es a nepnek elötte iaroitol (WeszprC. 6.). Sok zazeknek elöttök varoh ... vala (DebrC. 188). Longinus vitez zaz vytezök elöt iaro ... vala (217). Szaz ember elött iaro fejedelem vala (Sylv: ÚT I. 178). A nepnec elötte iaroit egybe hiuán: convocatis magistratibus (Helt: ÚT VI.). Tüköri es elötte iaroy legenek a kössegnek (Mel: SzJán. 18). Az mi elöttünc iaroc (Mon: Apol. 260). Az népnec sartzoltatói; és az elöttöcjáróc: praefecti operum et exactores (MA Bibl. I.53). Aaron pap az ö fiaival egybe elöttöc járó volt az hevitáknac (I.120). Ezer embereć elött járó ezredes] (I.150). Az mi elöttünk iarónk és felettünk valók (Bal: CsIsk. 392). Elötted járód felöl gonoszul ne szóly (Czegl: ORoml. 15). **5)** [exordium; einleitung]. Praeambulumot, elöljárót-csinált a dologban (Megy: 6Jaj. II 15). E könyvre elöl jároban bármat kell eszünkben vennünk (DKal: Ker. 39).

[Szólások]. Nygy zazan az e l ö l j a r o b a j ö w t t e k wolth immar be (LevT. I 133). Ott elöljáróba egy szép had jö vala, utána barátinak három jeles tábora (Tin. 45). Elöljáróban száguldót bocsáta, az derék sereg utánna indúla (75). Hét száz lonagot elöl iaróba czehekre Kinisi hamar választa (Görcs: Máty. 67). Mind pedig az elöjáróban bocsátott hadait is bíztathassa (RákF: Lev. I.135). Külde elö járóban Petrafot, hogy Gyulát szálná-meg uttyában (Zrínyi I.34). Zrini hadnagya megy vitézek elöt ot elöl járóba (I.126). A hazugság jobbára elöl-járóban vagyon, mindent el-foglal es azért az utánna érkezö valóság már nem talál helt magának (Fal: UE. 480). Sok tudatlan fog a kormányhoz, elöjáróban akar lenni, törvényt szabni (Fal: NU. 551).

félën-jár: exorbito, oblique ambulo MA. [exerro; aus dem wege gehen, übertreten, überschreiten PPB.

félënjáró: exorbitans MA praevaricans DöbrC. 69. der aus dem wege gehet, beiseits schreitet PPB. [überschreiter, übertreter]. De ennek ez nepnek szive viszszas, felenjaro, engedetlen (Szár: Cat. D).

föl-jár: [sursum eo; aufwärts gehen, hinaufgehen]. Az kerec menenel elöl ala iar, annenal iar fel vtol (GuaryC. 28). Mindönöknec görttyat oztanak, hog az oltarhoz iarnanac vele, micoron mind feliartanac volna, éak az azzoni allath nem iara fel (NagyszC. 381). Oskolában fel-járó 16 esztendös magzattyoknak (Tyuk: Józs. Elöb. 6).

fölül-jár: [transcendo, supero; übersteigen, übertreffen]. Az en alnoksagym felywl yarak en feyemeth (CzechC. 35). Istenenis felül akar iarni (Mel: SzJán. 239).

fönn-jár: **1)** [erectus ambulo: aufrecht gehen]. Vivum cadaver; fen iáró halot (Decsi: Adag. 107). **2)** [excellor; erhaben sein]. A hét tudományok, ugy mint artes liberales, igen fen járnak (Fal: UE. 376).

fönnjáró: [excellens, sublimis, superbus; erhaben, hochtrabend]. Fenn járó elme: altitudo animi PPBl. Ama nagy fen-járó bölcseséggel tellyes irások (Pázm: KT. 17). Fen járó szép bölcsességed szerint szerezz nékem királyi véremhez illendö érdemes mellettem valót (Fal: TE. 678). Magok-viseléseket bátorságos tükörnek, válaszokat nagy fenjáró észböl származott bizonyos feleleteknek mondhattyuk (Fal: UE. 369). Magának mindenben eleget tenni, fenn-járó bolondság (Fal: UE. 420).

[**hátul-jár**]

hátuljáró: [extremum agmen; arrière-garde]. Akkor igazolik az el, ki lesz elöljáró, ki lesz hátuljáró (Mondók. XV 170). De közüllünk egyet is kardjok le nem vág, az mi hátuljárók közüllek jól levág (Thaly: Adal. II.359).

jarton-jar: continenter incedo Kr. [ohne unterlass gehen, aufsuchen]. Idöknek hoz... közbe vetesek utan, iárton iárna hogy ki merittene mindenestöl a tengert (Lép: PTük. I.338). Ki nem tudja a méltóságos fö asszonyok közül, hogy járton járja öket szemével a köznép (Fal: NA. 178).

kërësztül-jár: [frustrari, secus cadere; täuschen, schief gehen]. Esze ellen, keresztül jár dolgában (Fal: SzE. 558). Az ellenkező dolgoknak, és a keresztül járó szerentséd nek néha más oka is vagyon (Fal: BE. 558).

[Szólások]. Keresztül jár az itélet bennek, ki fogytak a jó zbül, meg vetnek mindent (Fal: UE. 478).

ki-jár: exito, exambulo, abambulo, effluo, emano MA. [wiederholt ausgehen] ausspazieren, ausfliessen, auslaufen PPB. Az ellenség reánk ki-jár: nostras turmas adequitant hostes PPBl. Zyweből wer yara ky (ÉrsC. 467). Az must bor meg fakaszta az o tömlöket, es az bor ki iar: effunditur (Sylv: ÚjT. 1.52). Labanal éyeli kannaia, ki iáro czippelőse (SzCsomb: Utleir. 174). Hogy az útból ki ne járj (térj), meglásd (Com: Jan. 88).

[Szólások]. K i j á r ó b é l (RákF: Lev. V.494). Az ő béli mind ki iára az ő betegségében (Kár: Bibl. I.392). H a t á r t k i - j á r o k, ki-mérek, határozok: metor; dolgának ú t j á t jól kijárta: patet alicui aditus ad causam PPBl.

körül-jár, környül-jár: circumeo, circumambulo C. obeo, obambulo MA. umhergehen, hin und her gehen PPB. Szent Péter megmondotta, hogy az ördög környűljárjon, és keressen kit ő bényelhessen (MA: Tan. 157. Káldi: Bibl. 241). A Mercurius ötet az ő környűle való kerekében körűl-járja hamaréb félesztendőnél: az ékes Vénus más fél-esztendőben: Mercurius in epicyclo suo circuit citius quam semianno: venusta Venus sesquianno (Com: Jan. 7). A mi szerelmes meg-váltónk környül-jára (Csúzi: Síp. 119).

körüljárás: circuitus [kreislauf, umkreis]. A Mars az ő körűl-járását majd két esztendőbe futtya el (Com: Jan. 8). Keregdéd circalmozás mellynec a körűl járása avagy kerűleti környéknec, kerűletnek mondatic: circulus cujus circuitus seu ambitus circumferentia appellatur (164).

körüljáró: 1) circuitor [umherstreicher]. Szemfény veszőc, és a több körűl járóc, széllyel bujdosó játékos vándoroc: caeterique circuitores (Com: Jan. 209). 2) [ambitus; gang] (MA: SB. 263).

közbe-jár: intercedo C. MA. darzwischenkommen PPB. [vermitteln]. Kewzbe iaryon myerthewnk, kerewnk, the kegelmesseghedneel az dicheseghes zyz Maria (WinklC. 41). Zeplevtelen zvz Maria kevzbe jary az egyhazy emberekert (CornC. 61).

közbejárás: intercessio C. MA. zwischentretung, vermittelung, intercession PPB. (Fél: Tan. 442). A pápaságban bűnbocsánattya igértetik, de pénznek közben-járása által (Mad: Evang. 166. Illy: Préd. I.580).

közbejáró: intercessor, transactor, internuntius, commeator, proxeneta C. mediator Sylv: UT. II.105. Fél: Bibl. II.71. mittelsperson, unterhändler PPB. Cristusnak közbe yaroya, wrnak byzonsaga, eellyen dycheeretőt teeznek rola a doctorok (ÉrdyC. 351). Bator jarulasa vagyon embernek istenhez, bol ev erette kevzbe jaro az fyv atyanak elevtte (CornC. 62). Isten közőt es emberközőt közbe iaronak keluala lenni (TihC. 214). Közbe jaronc szent attya előtt ő leszen minekűnc (Born: Ének. 5). Ez angyal a kezbe iaro keuet (Mel: SzJán. 493). Közbe iare es szoszolo (Mon: Apol 254).

közbenjáróskodik: [intercedo; vermitteln] (Bod: Lex. 125).

közbenjáróskodás: [intercessio; vermittlung] (GKat: Titk. 217).

közbenjáróság: intermediatio Kr. [vermittlung] (Zvon: Post. I.130. GKat: Titk. 203).

lë-jár: descendo, delabor Sl. [hinabgleiten].

[Szólások]. Tökösség, kinek b é l e l e j á r: enterocela PPl.

lëjárás. Vég-burkának le-esése, le-járása: *procidentia sedis PPBl.

mëg-jár: 1) perambulo, lustro C. peragro, pervado, circumvado MA. pervagor; alle orte durchwandern, umherwandern PPB. Az feld, kyt megh yartwnk, mynd el nyely ew raytta lakozokat (JordC. 147). Meg yaryak tengernek eswenyt: perambulant semitas maris (KulcsC. 13). Mykoron az nap meg vilagosodyk vala, Hierusalembez kevzel valo helyeket meg jarya vala (CornC. 38). Mynden eltarekat meg jarnak vala (DomC. 304). Megiarom ma mind a te iuhaidat: gyro omnes greges tuos (Helt: Bibl. I.O3). Várat mind megjárá (Monlrók. III.69). Minden tsontját az ő nagy átka mint a ható olaj megjárja (MA: Bibl. V.52). Tókat és tengereket meg jart (Debr: Christ. 159). Még a tartományokat-is, a mellyeket ő maga meg nem járt-is, le-irja (Com: Jan. 171). Házának minden szegelynkát a fecske megjárja (Hall: Paizs. 362). Bé szokták födni gyenge patyolattal, hogy a szellő meg járhassa, és fellűl por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). A motskosok között forgolódván, motsok rea ne ragadgyon; minden felül tisztán maradgyon, mint a napnak súgári, mellyek minden rutat megjárnak, s még-sem veszitik fénnyeket (Fal: SzE. 524). 2) [persolvitur, dependitur; ausgezahlt werden]. Udvarokban haszontalan szolgákatis tartnak, kik csak számot tésznek, de azért conventiójok-szerént-való fizetések szinte ugy meg-jár mint egyebeknek (Pázm: Kal. 778). Holtig való betsületes tartásokra a város tárházából meg járt a fizetés (Fal: TÉ. 671).

[Szólások]. Olly könnyen öltözik, hogy a s z e l l ő is, a s z e m is m e g j á r h a s s a a ritka gyolcsokat (Fal: NU. 267). Azonközbe m e g i á r á c a f r i g y e t az váras közet, és Máttyás király közet (Helt: Krón. 171). Ha már látta szemmel és m e g j á r t a e l m é j é v e l a méltóbb dolgokat, induljon (Fal: NU. 330). Járjátok meg aszszonyim lassu elmével, mitsoda bűnre vivő alkalmatosságok kerűlhetnek elő az napon, és vegyétek okos el-rendeléssel elejét (Fal: NA. 191). Bár magad járd meg e s z e d d e l azokat az ifjakat, kiknek távúl, s közel-való isméretségében vagy: hányat találsz bennek, a ki nem férges, a kit az íves Cupido derekasan meg nem nyilazot, és ejtet? (Fal: NU. 264). A számadó könyveket megjárta s z e m é v e l (281).

öszve-jár: [convenio; zusammenpassen, in einander passen]. Német módon csinált szép tarka öszvejáró virágos kállyhákat tiz pénzen csináljanak (TörtT. XVIII.238).

széllyel-jár: obambulo MA. ambulo Fél: Bibl. 20. circumferre se PPBl. hin und her gehen PPB. Az sátán széllyeljárván, keres, kit benyelhessen (MA: Scult. 30).

utól-jár: [a tergo incedo; hinten kommen, nachfolgen]. Utól jár vagy mást hatul követ (GKat: Titk. 415).

utóljáró: [extremum agmen; arrière-garde]. Utoljáró huszárok megfutamának (Tin. 68). De mihelyen az Jugurta lata, hogy az Metellus vtol iaro nepe az ő sereget el baladta volna, menten ket ezer gyaloggal azt az begyet el foglala: ubi extremum agmen Metelli primos suos praetergressum videt (Decsi: SallJ. 43). Az ti ellenségteknec az ő utól járójokat vágjátoc: extremes hostium fugientium caedite (MA: Bibl. I.202).

[Szólások]. Hatszáz huszár ott u t o l j á r ó b a v a l a (Tin. 98).

vissza-jár: 1) remeo Sl. [wiederholt zurückgehen, rückwärts gehen]. 2) [perverse ago, stultus sum; verkehrt handeln, töricht sein]. Az ygazaknak eegyegyewseegők el ygazgattya ewket es az vyzzaa yaroknak ronttasok el pwzteyttya ewket (ÉrdyC. 521). Be rút világ ez! Beh vissza jár minden benne! (Fal: NU. 357). Melly fonákul fordult és viszsza járó képtelenség volna, ha ki önnön urának urasságára ásitozna (Fal: UE. 366).

Jáal [járál?]: [se habere; sich befinden]. Mint járal László? (Nyr XIII.227). Roszszul járalhatott (uo.).

Járás: **1)** ambulatio, obambulatio C. meatus, incessus, gradus, gressus MA. itio PPBl. gang, spaziergang PPB. Ezt megertuen zent Ferencz legottan hamar yarasual frater Bernaldhoz tordola (EhrC. 10). Santaknak yarast, nemaknak agyon zolast (28). Az poghan bölcz docthorok thwdakozthak az maghas eghelmek yarasyrol (ÉrsC. 135). Apostoloknak járásokról való kőnyv: acta apostolorum (127). Legyen egy ziuetek egy lelketek, mikepen az apastalokrol az apastaloknak iarasokrol valo kwnyben oluastatik (VirgC. 122). Kwtelesek vatok wtet diczerni az egbe zabadon valo rwpwlestekert es iarastokert (51). A santaknac iarast attanac (Helt: Bibl. La3). Az eg hadnac iarasaba hatszor veere meg a tőrőkőkőt (Szék: Krón. 206). Meg állattya az orrod vére iarasát (Mel: Herb. 146). Meddig lészen az te járásod? usque ad quod tempus erit iter tuum? (Kár: Bibl. I.428). Csuszamékony az járásra az ő úta (MA: SB. 197). Járásra tanító, karikán forgo talyigácskák (Com: Jan. 44). Sétálásokban, alá s fel járásokban gyönyörködnec (207). Hidegen való kinn járás (Bethl: Élet. II.138). Mezőben járasok, jeles portázások (Thaly: Adal. II.277). Mely templom igen régen, idest Basta-járásakor, melyről Fasching nevű historicus ir, pusztult volt el (Haz. I.370). **2)** [cultus, mores; lebensweise, kleidungsart]. Jóhyel aihtatos lepessekel es lelki iarassokal (VitkC. 102). Gondot vysel vala az ew zerelmes zolgalo leanyanak mynt zyleteeseeről azonkeppen yarasarol ees (ÉrdyC. 666). Vala ez gevreg pap ev tekentetyben egygyevgyev, vala evneky hytnan evltevzety, jarasa mertekletes, rytka bezedev (DomC. 304). Nem fituluson, sem czifrán járáson tetszik-meg az uraság (Ben: Rithm. 179). Irigylői az szépenjárásnak (Thaly: VÉ. I.399).

[Szólások]. Más b i r ó j á r á s a: nihil ad versum (Decsi: Adag. 31. 267). Az én részemről a c s a t á k j á r á s a csak ugyan folyt [én folytattam a csatázást] (MonIrók. XV.119). Meg irja szent János, hogy chronologiához, i d ő j á r á s á nac megegondolattyához kezdett, és megvetötte, számlálta, melly időben gyogyult volna az ő fiaczkája (MA: Scult. 969). Mind zana mind k e z e i a r a s a ollian mint az en felesegemnek (Pont. 188). Az ó r a j á r á s á ból is megitélheted a várost: ex horologio civitatem judica PP. Úgy szól, a mint s z i v e - j á r á s a vagyon (Pázm: Préd. b4). A szivnek allattomban való járási könyeb uttal férnek a bőtsülethez (Fal: UE. 363). Ha kedvetlen dolgokat emlegetnek, akkor meg lehet ereszteni (a hitelt), hogy másoknak ellenünk való szivek járását jobban ki tanulhassuk (377—8). Kérdezi, hogy kiczoda, és m i j á r á s b a vólna (Serényi: PersF. 39). Édes atyámfia Gvántere honnat jősz? Én, úgy mond, messze földről jöttem. Kinek viszont a vén ember: Mi járásban vagy? Felel Gvántérus: Három dolgot keresek (Hall: HHist. II.170). Meg-ismervén a vén aszszony a szomorú embert, hogy idegen vólna azon a földőn, kérdi tőle, mi járásba vólna? (209).

[Közmondások]. Az eszteleknek bú járások, szerentsétlenség utitársok (Fal: UE. 381). A halottas predikátzio helyet azt mondák temetésén: Bolondnak bú járása (Fal: NA. 221).

békeség-járás: [actio de pace; friedensunterhandlung]. Sondainak megérték hogy csalárdsäg az ő békeség járása (MonIrók. III.109).

búcsú-járás: peregrinatio religiosa, profectio indulgentiaria MA. paganalia PPBl. das wallfahrten, nach ablass reisen PPB (Born: Préd. 409. Pethő: Krón. 70. MA: Scult. 8. 223. 333).

csorda-járás: pascuum; viehtrift, weide]. Meta venit ad locum, qui dicitur Charadaiaras 1282 (CodPatr. III.38. Wenzel XII.371).

ëgy-járást: [statim, illico; sofort]. Nesza Sembar légy tőrőkké egy járást, mert a keresztyének között kábaságodnak nem találsz ám fészket (Matkó: BCsák. 445). Jobnak itili ő, hogy a biblia hamuvá légyen egy járást (454).

farsang-járás: [bacchanalia; faschingspossen] (Thaly: VÉ. I.422).

hajón-járás: navigatio C. [schiffahrt]. Dühössen haborog ebben az hajon iárásban az tenger (Zvon: Post. I.342).

határ-járás: limitum et terminorum revisio MA. grenzbesichtigung PPB. Az hatar jaras es igazitas: reambulationes, et rectificationes metarum (Ver: Verb. 151). Mely urat [Forgách Zsigmondot] nagy hasznosan szolgáltam, ki megtetszik mind az sebesi jószágbúl s mind bartosfalusi jószágbúl és Desőfiekkel való határjárásbúl (Radv: Csal. III.239. Felv: Dics. 41).

ispán-járás. Az kőz vallatas, avagy ispan jaras regenten igy volt, hogy az kiraly embere, kit most ispannak mondunk, falurol falura jart, tudakozvan az falusiaktol gonoz embert (Ver: Verb. Szót. 13).

kërëszt-járás: religiosa processio, crucis comitatio Kr. [procession]. Kerezt yarast es bőytőt zerzőt (ÉrdyC. 33b. Helt: Krón. 159. Mel: SzJán. 217. Tasi: Fenkt. 151. Kr). Keresztel-járás (MA: Scult. 458).

mind-járást (*mengiarast* LevT. I.51. *mindgyarast* Tel. Evang. I.7. *mindgyárást* MA: Scult. 2. *mindgyárst* RákF: Lev. II.21. 127. IV.504. *mynt iarast*: statim Pesti: NTest. 100. *minyárást* TörtT. XI.165): statim, protinus, continuo, extemplo, evestigio, actutum C. illico, confestim MA. alsbald, geschwind PPB. [sogleich, sofort]. Mindiarast vissza küldec Kusát a Suetapalug feiedelemhöz (Helt: Krón. 22b). Kirallia tene az Eliakimet az Joachaznac atia fia mindiarast (Szék: Krón. 42). Mindgarast fel iöue az viztül: confestim ascendit de aqua (Fél: Bibl. 4). Mingyarást ird az linea alá illyen módon (Helt: Arithm. 8). Mindgyárást kétszáz ötven sing temérdek vásznat hozzatok (MonTME. I.212). [Vö. **ëgy-járást, mind-járt**].

nyelv-járás: [verba, loquendi modus; ausdruck, ausdrucksweise]. Leginkább az igékben vagyon a méreg! Tanúlt mesterséggel szedegetik elő a gyengén sértő szerelmes szózatokat a tsintalan Cupido nyelve-járásit (Fal: NA. 165). Akadékos szeges munka az idegen nemzetnek nyelve járását, és annak tulajdonát szakasztott úgy magyarosan ejteni (Fal: UE. 361).

sátor-járás. Sátorjárás innepe: solemnitas tabernaculorum JordC. 235.

szó-járás: forma, modus, stilus loquendi Kr. [ausdrucksweise]. Catonium: Catonac szabadoskodási, batorsagos szava-iarasa MA. A magyar szonac iarasat iol eszebe nem vette volna (Helt: Bibl. I.c2). Saunne iarasa (Born: Préd. 431). Ha pedig szavam járásában valamit nem szintén helyesen ejtek (Pázm: Kal. a3).

tábor-járás: castrametatio MA. [das abstechen des lagers]. Meg mutattatic a tabor iarasba valo rendtartasa (Helt: Bibl. I.f. GKat: Titk. 235). Tábor járáskor két elveszett gyékényért fizettünk (MonTME. I.266).

tanc-járás: [saltatio; tanz]. Harom eztendeegh ez orzagban zeep öltözet tancz jaras es feny vygazag [semy vygasag?] teetel sem lattatnek sem hallattateek (ÉrdyC. 402).

tatár-járása: Archidamicum bellum Decsi: Adag. 194. [tatarenein fall, verheerender feldzug]. Az tataroknak kegyetlen jarasok (MargL. 85).

toborzok-járás: tripudiatio; das tanzen, hüpfen PPB.

ut-járás: [iter; weg, gang]. Tanoyttya az atyaffyakat az ygassaghnak megh fortoztethö wth yarasyban valo nepeknek ysmeretyre (JordC. 798).

úti-járás: ∾ (Mad: Evang. 78). Védelmezze őtet uti-járásában (GKat: Titk. 258).

uton-járás: iter MA. [gang] reise PPB. Ez vilagi elet, ezac olly, mint az meg szallas, es vton iaras (Bon: Préd. 450. Kár: Bibl. I.644 MA: Scult. 564). Szántszándékkal tengerbe hagyigálta pénzét: terhnek, és úton-járásában tartoztatójának itilvén lenni (Pázm: Préd. 36). Uton járásunkban (in itinere, unter wegs) letzkénket kérdgyűk-elő (Com: Vest. 61).

zarándok-járás: [peregrinatio; das pilgern, wallfahrt]. Bodogssagus zent Isthwan kyral gyoropodyk vala yo elkôchben, iamborsagban, leelkeet eeltetween ayotatus ymachagokkal es zarandok yarassal (ÉrdyC. 495b). Zarandok yarasban byneimen nem bankotam (VirgC. 6). Szarándok iárás (Helt: Mes. 64. Zvon: Post. I.84). Szarándoc járást tegyűnc (MA: Scult. 76. 923).

zarándokság-járás: ∾ (Helt: Mes. 65).

1. Járat: [facio ut eat; geben lassen, rücken lassen]. Táborát járatá közel az vár mellé, a porkolábokttul az várat kéreté (Tin. 94).

2. Járat: **1)** profectio, itineratio MA. zug, reise PPB. **2)** [propositum; ziel]. Yarattokat nem mondhatom gonoznak (ÉrdyC. 579).

[Szólások]. Meg yelentee ewneky, m y y a r a t h a n v o l n a n a k (ÉrdyC. 449b).

had-járat: [bellum; krieg] (MonOkm. VIII.323).

igaz-járatbeli: non suspectus Kr [redlich, harmlos]. Nem kel őket igaz járatbélieknek itilni (Pázm: Kal. 637).

Járatlan: invius MA. [unwegsam]. Meely foghatatlanok wr istennek yteelety es yaratlanok az ew wtay (ÉrdyC. 574. 67b). Lakozam pwzta földőn, yaratlan es zaraz helyen (576). Járatlan út (Káldi: Bibl. 278). Járotlan ut (Land: UjSegíts. I.101).

Járdogal, járdogál: ito, ambulito MA. oft gehen, oft spazieren gehen PPB. Utánna járdogalok: sector C. Jardogallyon az ő mindennapi tisztibe (Born: Préd. 555. Káldi: Bibl. 252. 254. Nógr' IdvK. Előb. 12). Bonasus modgyára négy lábon járdogálsz (Pós: Válasz. 216. CorpGramm. 325). Meg töltek örömmel, dalolva járdagálnak [így?] (Fal: BE. 585). A mostani tiatal-rend nem igen baráttya a szertartásnak, fére s hátra járdogál, mint rákok (Fal: NE. 3).

Jargal: **1)** [ito, huc illuc eo; hin und hergehen]. Gyakran üsse nékik (az asszonyoknak) sompálcza hátokat, hogy ők ne jargalják csak az piaczokat (RMK. II.154). Nagy bővséggel ugyan nyilván jargal a hamisság, mindennemű csalárdság (212). Immár szivemben valamit gondolok, (a tékozló) ifjú azt mondja, annak én szolgálok, itt életemben kedvemen jargalok, semmit nem tartok (265). Mint lakianac, egyenec, igyanac, egy helről masra iargallyanac (Born: Préd. 549). **2)** [equito; reiten]. Reám vlnén téstena megyen raytam és iargal szélel az ő akarattya szerént (Helt: Mes. 358). Ne iargaly ló-haton, ha akarod, hogy nyakad oda ne szakadgyon (FortSzer. K2b). Hogy ha ez télen ió szánút kezd lenni, ió leány, szép s gazdag legénhöz fogz menni, ki veled eggyűt nappal fog szánkázni, eyel igen nagy szepen te raitad iargahi (L3b). [Vö. **NYARGAL**].

mëg-jargal: [equo vehor, equum exerceo, tento; reiten]. Oly igen féltem, az török császár meg ne jargalná szent László lovát (RMK. II.226).

Jargalás: **1)** [discursio, equitatio; streifzug]. Onnat száguldót hocsáta szertartással, Háromszék aljába járnak nagy nyargalással (Tin. 101). Meg akarák mutatni ő módjokat, sivalkodván futamtaták lovokat, nagy szép szertartással jargalásokat (196). **2)** [stipendium; sold]. Senkit meg ne rončatok es patuart ne tegetec es megelegeggetec tů iargalastokon: contenti estote stipendiis vestris (MünchC. 113b). Stipendia peccati bűnnek jargalasa mors est (RMK. II.456). Forgach Sigmont wram kevana azt, hogy az hwz hwz penzbeles esnek az rawok jargalassara (LevT. I.49). Kjs azonj nap olŷth valo zerdan kezdetheth az en ezthhendŷm yarkalasra hvz lora, kyre nekem egy penz sem adathoth, yol lehet k. parancholathya zerent en kezembŷl k nehanj yambor zolkaynak [szolgáinak] fizethetheth yarkalasok (211).

Járható: ambulatilis, ambulatorius, meabilis MA. wo man gehen kan, wo man leichtlich durchkommen kan PPB. A Nilus vizét meg-kissebbitetted, a rettenetes tengert járhatóvá tetted (Hall: HHist. I.49).

[Járjon]

ám-járjon: esto, eat MA. es sei, es gehe also PPB. Úgy szól Luter: az isten törvényének kötelezésétűl szabadosok vagyunk. Melanchthon-is azt írja, hogy a törvény nem kötelez, mert azt meg nem tarthatni. De ez ám járjon. Az bizonyos, hogy, ha nem kárhozik a ki törvényellen cselekeszik, szintén oly bátorságos menedék vagyon a Luteristáknak minden gonoszságra, mint-ha törveny, sem vólna (Pázm: LuthV. 113).

hagy-járjon, hagyján. Hagyján, hagygyán: sine fieri Kr. Hadgyán: es mag sein KirBesz. 26. De had iarion az en panaszim (CsomaC. 15). De ezec most hadgyarianac, szollyunc czac az mai evangeliomrol (Born: Préd. 65). Had iárion most egyéb, az ielen való dologról kel szóllani: praesentibus rebus consulendum (Decsi: Adag 321). De hadgyaron [így], batorettync mi ti ellenetec magunkat (Mon: Apol. 47). Ha ez világ minket őldőz, sőt ha szinté megőlis, hadgyán, az Christus ezt eleve megmondta (MA: Scult. 629). De hadgyán, tudom, hogy eléggé forrózik ettűl-is az feied (Zvon: PázmP. 214). De hadgyárjon; igy kellett ennec meglenni (Megy: 3Jaj. II.96). De hadgyján! ha szintin nem lehetek is tied, csak parancsolj, én mindenben lészek te híved (Thaly: VÉ. II.226).

Járkál: ito, ambulo SI. [herumgehen, hin und her gehen].

Járkálás: obambulatio Kr. (Pázm: KT. 72).

Járó: **1)** ambulator MA. spazierer, pflastertreter PPB. Lassan járó: tardigradus; alá s fel járó: pervagus; mindenütt járó: omnivagus C. Hogy alamysnath kernee azon yaroktwl az templomban: ut peteret eleemosynam ab ingredientibus in templum (JordC. 714). Vala egy fő embernec egy szép török loua, melly igen szép és ió iáro vala (Helt: Aritm. F4). Jó-járó ló (ErdPorta. 78). Járó [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). **2)** meabilis; gangbar PPB. **3)** [vadum; furt]. Azon a vizen keresvén járót, akadtam istennek csudálatos vezérlésével egy pallóra (MonIrók. XXVII.35). Krakócznál is oly járó vagyon ha csak tiz-tizenkét pöstyöt [?] belévet is, folytában mehet (RákF: Lev. I.386). **4)** Föld alatt való járó, folyosó: cryptoporticus PPBl.

[Szólások]. Zent angyalok testeet hwz napy yaro földőn vyweek az zent sinay heeğnek teteyre (ÉrdyC. 672). Harmad napy yaro feld: via trium dierum (JordC. 138). Egy napi iaro földet mikoron iaranac (Hofgr. 263). Egy napi iaro földet iöuénec: venerunt iter diei (Helt: UT. O8). Három nap járó föld: spatium itineris trium dierum (MA: Bibl. I.28).

búcsú-járó: [peregrinator, qui in loca sacra migrat; pilger, wallfahrer]. Búcsú-járó szarándok magyarok (Tam: Szents. 2).

főben-járó: capitalis C. [hochnotpeinlich]. Fwben iáró dologuak itelő biroia: quaesitor C. Halálos, főben-járó: peremptorius; főbe-járó dolog: agitur de capite PPBl. Főben jaro dolgokrol: de causis criminalibus Ver: Verb. 3. Mit mivelnétek, ha fejetekben-járó peretek vólna (Pázm: Préd. 11). Fejben-

járó dolgokat igazgató hadi biró: praetor rerum capitalium (Com: Jan. 145). Fejében járó dolognac tartsa: capitale sibi ducat (171. TörtT.² III.384).

határ-járó: mensor C. [feldmesser].

jövö-járó: [praeteriens, hospes; passant, gast]. A the hazad vendheegfogado haaz ees oda sok iewe iaro vagyon (WinklC. 110). Hevet hideget, port, esőt szenved a jövő-járó (Pázm: Préd. 85). Szinte Rómábanis sok sidó vagyon; jövő-járó Lutheristákis találkoznak (Pázm: Kal. 666. Hall: HHist. II.38). A kertet prédállyák s tapodgyák a vadak s jövő járók (Szathm: Cent. 214). Sok jövő járók forognak ottan-ottan szegény fejünkön (Nyr. XI.29).

kërëszt-járó. Keresztjáró nap: dies supplicationum MA. processionstag PPB.

kötélën-járó: schoenobates C. funambulus, funipens, funirepus MAI. MA. seiltänzer PPB. A kötélen járóc avagy kötélen ugrálóc: funambulones seu funambuli (Com: Jan. 209). Játékosok, kötelen járók (Csomb: Utleir. 98).

ország-járó: vagus PPBl. [landstreicher].

táborhely-járó, tábort-járó: metator castrorum, castrametator; feldmesser, fourier im krieg, der das lager absticht PPB.

úton-járó: **1)** viator C. MA. peregrinans EhrC. 7. reisender PPB. Kebelet penznel tele hordozuan bewsegest ezuegynek, arnaknak, vtonyaroknak el oztyanala (EhrC. 7). Nemynemew wton yarotwl zeplöben eseek az gazda leanya (ÉrdyC. 339). Vton iarokat benemfogatam (VirgC. 10). Nem árt az fegyuer az vton iáró embernek: absque baculo ne ingreditor (Decsi: Adag. 205). Utonjáró vendége jutot: peregrinus quidam venit ad illum (MA: Bibl. I.286). Mint-ha valamely úton-járó nem akarna továb' menni, mivel az útmutató kő továb' nem mégyen (Pázm: Préd. c). Itt nints állandó városunk, hanem zarándokok, útonjárók vagyunk (163). Az uton járo (viator) ki lépik az úti költséggel (Com: Vest. 52). Melly eszes úton-járó tölti megh magát borral? (Mad: Evang. 217). Oh, ki helyheztetne engem a pusztában, az utonjáróknak kedves szállásában (Thaly: Adal. I.58). **2)** Ezt a világot a szent irás, locum peregrinationis, útonjáró helynek nezezi (Pázm: Préd. 85).

zarándok-járó: [peregrinator, qui in loca sacra migrat; pilger, wallfahrer] (MA: Scult. 1013).

[Járogál]

Járogálás: [vagatio, discursio; das hin-und-her-gehen, umherwandern]. Az sok hadakozás, járogálás igen megfárasztott (MonTME. III.443).

Járogat: deambulo, abambulo MA. hin und her spazieren, herumgehen PPB.

Járt: tritus Kr. [gebahnt, gangbar, ausgetreten]. Járt út: callis, via trita MA. Az yart wtat el teewezteek (ÉrdyC. 666). Az yarth wton (in trita via) meegywnk, ezak englegy el menıwnk (JordC. 161).

idő-járta: [aetate provectus; bejahrt]. Azt ees hallotta vala, hogy az ew veen es ydő yarta rokonsaga Ersebeth magzatot erdemlent vona fogadny (ÉrdyC. 384).

Járt-a: [itio, itineratio, ambulatio; gang, reise]. Hatra ne tekenezenek azokra, kyket iartokban elhattanak vala (VirgC. 144). Az irástudóc szeretic jártokat a hoszszu köntösekben: scribae volunt in stolis ambulare (Helt: UT. M7). Isten megtartatna az ő inhokat oda iartokba (Born: Evang. I.249). Féllyetek istentől mindenütt: mert házatokban, jártotokban, setét, világosban, mindenütt lát titeket (Pázm: Préd. 1060).

[Szólások]. Pulverem pedum lingent, a j á r t o k f ö l d é t-i s t s o k o l g a t t y á k (Pázm: Préd. 948). Ezec pedig lettenec ugymint 18 e s z t e n d ő j á r t á b a n (MA: Bibl. I.440). I d ő j á r t á b a n Kr. I d ő j á r t á r a: progressu temporis MA. Kytewl istennek keel vala ydő yartaban zylethny (ÉrdyC. 532b). Vneky idő iartaba valamibe haznalhatna (KazC. 89). Jewendő idew yarthaban thamad fel az Marya newew zyz leany (ÉrdyC. 489b). De idev jartara latuan predicalny (DomC. 181). De maga idev iartara ez ebyboryom onnat (a templom tetejéről) le eseek (CornC. 193). Idő iártába: per tempus (Kár: Bibl. I.636). Idő iartaban: procedente tempore (Ver: Verb. 151). Idő iartaban sokan meg akattanac (Mon: Apol. 269). Üdő-jártára némellyek nemessé lettek (Pázm: Préd. 317). Azért üdő jártára, szent Bonifaciust küldé a római papa kőzikbe (Pázm: Kal. 64). Üdő-jártára az római pápa-tölöttis akarának úszni (678). De az kévántatik, hogy üdő-jártában ki-terjedgyen mindenüve (583). Időjártában tekintet lészen reájok (Illy: Préd. I.613).

mind-járt (*mingyárt* Kár: Bibl. II.274. *mingyárt* Vás: CanCat. 74. *mondgyárt* Pázm: Kal. 662. *mingiar* DecsiG: Préd. 49): subinde C. confestim, statim, continuo, protinus MA. illico, e vestigio, ilicet, actutum; alsbald, geschwind PPB [sofort] (CsomaC. 8. 25). Nem kel mingyárt vtánna enni (Mel: Herb. 161. Mel: SzJán. 81). Mindgyárt ki-mondgya isten a törvényt (Pázm: Préd. 4. Zrinyi I.17). Ne becsüld mindjárt nagyra, a mi pompával kezdődik, mert vélte felel meg vége (Fal: BE. 611).

mind-járton: confestim, statim, continuo, protinus MA. illico, e vestigio, ilicet, actutum; alsbald, geschwind PPB. [sofort, sogleich]. Ozton mindjárton meg akara bizonyosodni (MonIrók. III.59). Mindjárton el beminínek (61. Ozor: Christ. 51. 168. MA: Scult. 500). Azokat ő hallatlanná tévén, mind-járton el-jár dolgában (Veresm: Lev. 127).

[Szólások]. Jöjjön akarmelly bölcs számvető, b á r m i n g y á r t angyali elmével birjon-is, mondgya-el e rövid leczkét (Biró: Préd. 127).

Jártányi. Jártányi erő: vis incedendi Kr. [kraft zum gehen]. Jártányi ereje sint-en, nem hogy terhet viselhetne (Pázm: Préd. 510). Ha annyi jártányi erőm lészen, követni foglak a világ végéig (Fal: TÉ. 676). Jártányi erőnk sem lesz (Gvad: RP. 116). Jártányi ereje sem vólt (Gvad: Kár. 242).

Jártas: spatiosus [meabilis; gangbar, ausgetreten]. Zeles es yartas az wt: lata et spatiosa via est (JordC. 373).

Jártat: facio ut incedat, ambulet Kr. [gehen lassen, leiten]. Kyk ewbenne hyendnek, tezy ewket menden seregnelkewl nyomtatny es yartatny (facit ambulare) nemczak farkason, de orozlanyon es (EhrC. 147). Tyzes vasakon mezeytelen lablal kezdee yartattny (ÉrdyC. 168b) Santakath yartacz (WinklC. 280). Thűzet hozattata s mezitelen labbal iartata (őt) raita (DebrC. 167). Angyal kepebe az Izrael népe serege elöt iartata a pusztaba (Helt: Bibl. I.d3). Az Sinai hegyet mikor meglátá, táborokat az hegy alá jártata (RMK. II.240). Az mezitelent ruha nélkül iártattyác (Kár: Bibl. I.526). Az isten igazsága, és irgalmassága a Cáin és Bálaám úttyától távúl jártasson (Pázm: Préd. 546). Esmerem mint jártattia lovát (Zrinyi II.58). A halált gyorsabban jártattyák (Illy: Préd. II.335). Szegény árváidat scholában jártassad (Thaly: Adal. I.68). A jó irók fellyebb jartattyák a meg szerzett betsületet, a világ széleire el-hordgyák (Fal: UE. 387).

[Szólások]. Igen j á r t a t j a a z b é k e s s é g e t (MonTME. III.400). A magyar nemzettel való f r i g y e t igen kezdé jártatni (TörtT. IV.66). A kevély magasan hordozza nyakát és a szegények fejek felett jártatja s z e m e i t (Fal: BE. 589). T á b o r t jártatni; castra metari Com: Jan. 147. Tabort iartat 0 vala (CsomaC. 29. RMK. II.75).

által-jártat: [percutio; durchstossen]. Tőrét által kezdi az mi sziveinkben jártatni (MA: Scult. 95).

föl-jártat: **1)** [subduco; hinaufführen]. Innét Titus tábort előbb indita, Schopon neuő hegyre el fel iártata (Cseng: Jer. B). **2)** [peragrare facio; durchwandern lassen]. Angliát, Belgiumot följártatta vélek (Szal: Krón. 63).

Járul: **1)** accedo MA. hinzugehen, nahen PPB. **a)** Yme angyalok yarwlanak (angeli accesserunt), es zolgalnak vala hwneky (JordC. 363). Ymatsagot tenen, iarula es az nagi sebes twzet el teryezte (VirgC. 38). Ne engeđed az ů gondolafokot iarulni, hog' fel ne emelkőgenec (Szék: Zsolt. 147). **b)** Yarwlanak zent philephez (ÉrdyC. 534b). Hozya yarwlwan az kesertet monda: accedens tentator dixit (JordC. 362). Yarwla hw hozya centurio feyedelem (375). Hozza iarulanak a vakok (WeszprC. 15). O nyl, né yarol en hozzam (PeerC. 251). Azert iaroly hittel vrunc aztalahoz (Born: Ének. 101). Hozzá iarulánac az ő tanituanyi: et accesserunt discipuli eius (Helt: ÚT. G2). Aaron az oltárhoz járulván: Aaron accedens ad altare (MA: Bibl. I.96). Gyakorta iarulunk az Christusnak vaczoraiahoz (Bat: KTud. 157). **c)** Yarwllywnk ew zent kegyelmes yrgalmassaganak zyne eleeben (ÉrdyC. 59). Eleyben yarwla zent Mathenak (542). Eleyben yarwlanak processiowal (616). Jarul te confesorodnak eleybe (VirgC. 1). Eleiben járolly (Kulcs: Evang. 5). **d)** Yuthween yarulny eellyen nemes felsseegnek, dragalatus wrnak [felséghez, urhoz] (ÉrdyC. 39). Yarwllywnk azert bellyeb hezeedewnkben es lassok (573). Bodogsagos zent Ferencz kwzikbe iarula (VirgC. 51). Az iobaknak akaratyok oda yarulyon (134). Jarulyonc az isteni ismerettre (NagyszC. 1). Hamarsaggal jarulvan jozagos mielkevdetevkrevl jozagos mielkevdetevkre (DomC. 11). Juppiter es Mars, az hidegsegőt, mikoron az tőszes iegiben ala iarulnak, meg enhetik (KBécs. 1572. Ev2). De mostan immár az pogan nepeknec kőzibe iarulunc, hogy meg erchuc miképpen ielentetec meg Christus az poganoknac (Tel: Evang. I.183). Leg előszőr az deakitudomanyrul a kősségnec uiselesere iarultam: initio sicuti plerique studio ad rem publicam latus sum (Decsi: SallC. 3). Hától iáruluán illeté az ruháiánac peremét (Kár: Bibl. III.9). Barom modra az mi tálainc főlibe ne mondassunc iárulni (Zvon: Post. I.557). Eszre vevék némellyeket, a kik próbálták keresztűl menni rajta, de valahányan azon járuláuak . . . (NótPM. 5). Az orvosok, a kik egynehány birákok előtt járulának, nagyon szaporiták a tolyongást (8). Járulj ide ebhez a tyukhoz (56). A kik a mi útunkon járulának (13). **2)** [accedo, addor; hinzukommen, hinzugefügt werden]. A nemzeshez járul az alkotas, mellyel a mag az élő testnek tagjaivá és részeivé leszen és formálodik (ACsere: Enc. 141).

[Szólások]. Mely vetec mind az altal a ioszagos czelekedetbez k ő z e l b i a r u l uala: quod tamen vitium propius virtutem erat (Decsi: SallC. 9). Oly erőssegűnc vagyon azert it, mely czac igen kőzel iarol az mostani fel vet dolgunkhoz (EsztT: IgAny. 77). Oly 'dologban tantoroghatot, mely az tudomannac agazatihoz leg kőzelyeb iarolt (88).

[be-járul]

bejárulható: [conferens. pertinens. aliquid momenti habens; einfluss habend, von einfluss]. Nem egy tsillagzás alatt születtettek-é ezek? Ha az égi tsillagzásnak az ember születésébe bé-járulható valamelly titkos ereje vagyon (DEmb: GE. 85).

elö-járul: prodeo C. procedo, accedo MB. herfürgehen PPB. [herbeikommen]. Előwe yarwlwan a czalados embernek ew zolgay: accedentes servi (ÉrdyC. 128b). Zent Myhal archangyal nagy tyztősseegeel előwe yarwlwan (484b). Eleue iarula az angal (BodC. 34). Eleue iarola az ziz Maria (32). Ezokaert elő ne iarulyon, hogy kenyeret áldozzéc az wrnac: non accedet offerre panes deo suo (Helt: Bibl. I.JJi). Elő iarulátoc és meg állátoc az hegy alatt (Kár: Bibl. I.161). Előjárulátoc az hegyhez (MA: Bibl. I.160). Egy szolga az másic után előjárulnac (MA: Scult. 611). Kedveletes tavaszi napok járóinak osztán elő (KLőcs. 1645. 35).

föl-járul: [ascendo; hinaufgehen, emporsteigen]. Parancholaees ewneky, hogy ffel yarwlna (ÉrdyC. 360). Feljárulunc az kaponya helyére (MA: Scult. 442. Nyr. VI.360).

hátra-járul: [redeo; zurückgehen]. Mercurius akarattia szerinth hatra iarol (KBécs. 1572. D5).

hozzá-járul: accedo C. MedLat. 10. Com: Vest. 117. [zugehen, hinzukommen]. Hozza iarula ez pokloshoz (VirgC. 100).

hozzájárulás: [accessio; das hinzugehen, nahen]. Kel zent Tamasnak peldaia zerent idűzitenket zeretnőnk illetehsőnkel vagi hozzaia iarulasonkal (DebrC. 36).

hozzájárulhatatlan: inaccessabilis Kr. [unzugänglich]. Mellyek (kősziklák) kőzzűl sokan hozzá járulhatatlanok: quorum multi inaccessi (Com: Jan. 16). Hozzája járulhatatlan kősziklák (46. Zvon: Post. I.894). Hozzá-járulhatatlan az isten a bűnősőktűl (Sárp: Noe. 59). Hozzájárulhatatlan vilagosságban lakozik (GKat: Titk. 313).

[hozzájárult]

hozzájárultság. Hozzá-járultságból való: accidentalis (Megy: Bayle. 5).

ki-járul: [exeo; hervorkommen]. Ođad magadat, hoǵ te zadbol ki ne iarolanac artalmas bezedec (VitkC. 42).

öszve-járul: [convenio; übereinstimmen]. Az istennek megengedésével őszve járul az istennek cselekedete (Apafi: Vend. 246).

Járulás: accessio MA. zugang PPB. Jarulasa vagyon embernek istenhez (CornC. 62). Bátorságos útat nyit az istenhez való járuláshoz (Pázm: KT. 99). Jakob egy laytorját láta, melly járulást ada mennyekbe (Mad: Evang. 373).

Járulat: accessio MA. zugang PPB. Az imadsag elmenec istenhőz valo iarulatra (GuaryC. 52). Gyakorta zerez evnekyk bemenetet es iarulatot Cristushoz (CornC. 315).

Járvány, járovány: **1)** morbus epidemicus, endemius Kr. [epidemie, seuche]. Az isten oltotta belenk az szaporodásra valo természetet, és senki ennek forro-iárouánnya ellen nem álhat (Zvon: PázmP. 85). **2)** [migrans; wandernd]. Járovány, izekben állott betegség: arthritis (Com: Jan. 58).

JÁROM: jugum MA. joch PPB. Járomba fogom: subjugo MA. Alaztattac léznec hatalmadnac iarma ala: sub jugo potentiae tuae (BécsiC. 19). Veǵétec fel en iarmamat tů reiatoc (MünchC. 34). Az edős vronk jarmat vonziok (DebrC. 16). Ket borius ẅnő, mellyec iáromba nem vóltanac (121). Felele az őcker: Egy emberke lackic itt kezel, az fog be szinettlen a iáromba, és esztene vagyon, aual gyakia az óldalimat (Helt: Mes. 358. 359). Szánt vala, és tizenket iárom őkőr vala ő előtte: aravit in duodecim jugis boum (Kár: Bibl. I.326). Az mely jarmot es terhet az erős őkőr el nem hordozhat (Prág: Serk. 368). A tulok, ki a jármot nem szokta (Szok: Bals. 126). A ceremonias tőrveny igája és járma kézirás (MHeg: TOszl. 109). Tudgynk peniglen, hogy minden embertől járom, tésola jo ki nem sűl (SzBodo: SóDics. B4). Fele más igában vonnyák itt a jármot veled (Czegl: MM. 97). A pogány járma vas járom és nehéz iga (Báth: Tromb. 8). Elmém attúl távúl járt, nem abban az járomban (Hall: Paizs. Előb. 8). Vas-járom (Tof: Zsolt. 571).

[Szólások]. E g y j á r o m b a f o g o t t a k, egy húronn pendűlttek, egy gyékényen árúlók (SzD: MVir. 118).

[Közmondások]. Jaj annak a háznak, hol tehén bikáknak jármot nyakába vethet (Kisv: Adag. 104).

Járombeli: subjugis; aus joch gespannt, zug-j. Jarombeli ōkōr (Mel· SzJán 234).

Jármatlan: injugis MA. was noch nicht unter das joch kommen ist PPB.

Jármos, jármas: jugatorius C. subjugalis, subjugis MA des jochs gewohnt, was man unter das joch tut PPB. Jármos ökör (Radv: Csal. II.370). Jármas ökör (MonTME. II.141). Jármas, rabotás ōkrōk (EnyF: MSzó. 168). Ötödfü jármos tulok (RákF: Lev. I.252).

JÁSPIS: jaspis C. Jaspis szinü: jaspideus C. Az nōmōs es dragalatos iaspis neuō kw (ÉrsC. 521). Kalán, jáspis nyelü (Radv: Csal. II.183. Illy: Kat. 28).

JÁSZOL (*iasol*'ban Fél: Bibl. 87. *jászol* Hall: Paizs. 111 *gyászol'y* Helt: Mes. 162. 325): mandra C. praesepe, praesepium MA. praesepe, caula Otr: OrigHung. I.431. krippe PPB. Öreg barom čorda nem lezen a iazlocban: non erit armentum in praesepibus (BécsiC. 274). Fekete ōtet a iazolba, mert nem uala ō neki hel (MünchC. 110). Hw barmara ffel vethwe, vyve az yazolban es gongyat vyselee (JordC. 562). Poztokban takara hẃtet es helyheztetee yazolba (522). Ki ueue ō fyat az iazolbol (DebrC. 338). Helhözteté az iazolba: reclinavit eum in praesepio (TihC. 31). Jazolba fekev gyermek (CornC. 78). A szent tetemnel illessed az paytákban a gyászolokat (Helt: Mes. 325). Az barmoc iaszla ō bōltsōie lōn (Born: Ének. 31). A hol ninchenec ōkrec, üres ot a iászol: ubi non sunt boves, praesepe vacuum est (SalMark 105). Hogy az ōker az ō wranac gyaszlát meg ismeri (Dáv: VDisp. I.37). Az szamár esméri az ō urának jászlát: cognovit asinus praesepe domini sui (MA: Bibl. II 3). Az oekōr meg ōsmerte az ō vrat, es az szamar az ō vranac yaszlat (EsztT: IgAny. 58). Kösd a summás válasz-tételnek jászlához, tanullya-meg ott mi vagyon (Pós: Válasz. 171). Jászol és széna tartó saraglya (Com: Ján. 78). Az oktalan állatok nem csak istálojokat, hanem jászolokat-is ágy eszközül néki engedték (Csúzi: Síp. 586).

Jászló: praesepe, praesepium MA. krippe PPB. Az yazloba helhoztethy (PozsC. 33). Az zoros yazloban syrankozwan erwltelen (43). Szarándoc járást tegyünc Christusunknac jászlajához (MA: Scult. 76).

Jászlocska (MA: Scult. 63).

Jászolka: parvum praesepe Kr. (Pázm: Préd. 118). Üdvözitōnk jászolkája (EsztP: BSzūz. 4).

Jászolos: stabularius. Masod napon veen keth penzt es adaa az yazolosnak (Jord. 562).

JÁT: azon egy nevü, drusza SzD [namensvetter]. Nincs ezek közt játtya, a kinek baráttya has hizlaló Bacchus (Fclv: Dics. 25).

JÁTÉK: ludus, ludibrium, gesticulatio C. lusus MA spiel PPB. Ifjak egészségéért való játék: juvenalia; játékra való: lusorius C. Hitsagos iatekokat el tauoztas (VitkC. 63). Vygasagos yatekokat tenneenek (ÉrdyC. 337). Hagyaa, hogy az yateeknak helyeen rekeztenének be eegy kamoraban (591). Le yleenek eenny es ynnya es ffel keleenek yateekra (JordC. 68). Hōnk mertekletesb bezeddel, etkel es itallal, almal, iatekal (DöbrC. 239). Nylon ees yateekon meg nyerte (CzechC. 13). Lovagló játékot üztek, lovas rendi játék (MA: SB. 28). Gyermeki játékockal (crepundiis) jáczadozván (Com: Jan. 44). Küszködō játékokban gyakorlotta magát (Balog: Corn. 87).

(Szólások.) Megfordúlt a játék, több a vak a haragál, többet nyom egy lator latban tiz jámbornál (Fal: Vers. 912). Véle tanácskozzál, véle végezz, ugy rakogasd elejbe szándékidat, mintha azoknak maga saját hasznát keresnéd és bár elhitesd magaddat, téed lészen a játék (Fal. UE 379). A ki tovább futánd, a játékot el veszti (Com. Jan. 210).

alak-játék: praestigiae C. histrionica MA gaukelei, schau- und komödiantenspiel PPB.

álom-játék: [somnium; traum, träumerei]. Nem álom játék, Artémi! nem: ébren vagyunk (Fal: Const. 818).

egér-játék: [spiel mit der maus]. Egér játékra ásitozó macska (Matkó: BCsák. 355).

gyermëk-játék: **1)** [lusus infantium, ludus; kinderspiel]. Némellyek mindent egyvelesleg gyermek játéknak tartanak (Fal: UE. 427). **2)** crepundia C. [spielzeug].

karika-játék: lusus orbiculorum; scheibe-spiel PPB. 401.

kártya-játék: lusus chartifoliorum Kr. [kartenspiel] (Vajda: Kriszt. II.420. Kr).

kocka-játék: alea, astragalismus PP. Com: Orb. 274. brettspiel, würfelspiel PPB.

kopja-játék: hastiludium; rennspiel Com: Orb. 277.

lapta-játék: [pilae lusus, pila; ballspiel] (Apoll. 12. Com: Orb. 272). Cardinál Hugó pedig az egész világot egy lapta-játékhoz hasonlétotta (Csúzi: Síp. 150).

ostábla-játék. Ostábla játék, koczka játék: ludus aleae Com: Orb. 274. [brettspiel].

öröm-játék: comoedia Com: Orb. 267. [lustspiel].

pálya-játék: [certamen; wettstreit]. A felserdült dáma olvasgatja a vitéz úrfiaknak diadalmait a hamarja-futás, az öklelés, a lovaglás, vagy más egyéb pállyajátékban (Fal: NA 199).

vitéz-játék: [ludus castrensis; soldatenspiel] (Beth]: Élet. 168).

vörfölye-játék: astragalismus MA]. [würfelspiel].

Játéki: [lusorius; spiel-]. Fō hadi vezérré választatik, az szerencse játéki laptájának nevezi (MA: SB. 54).

Játékol: [ludifico; verhöhnen, verspotten]. Orczel vttetek, iatekoltatek es binesnek mondatek (WeszprC. 80).

mëg-játékol: ∾ Vrunkat bolondnak iteluen meg iatekola s Pilatusboz vizza külde (DebrC. 75). Az hō testet elragagyuc es meg iatekolluc es meg egessüc (TelC. 178).

mëgjátékolás: [ludificatio; das spotten, hohn]. Zenuede vronk ez vton sok meg iatekolasokat, meneteseket (WeszprC. 68).

Játékos: **1)** histrio, gesticulator C. ludio, histrio, agyrta MA schauspieler, gaukler, komödiant PPB. Egy ez vylaghy chwff jateekus kezde magaat hanny az predicacion (ÉrdyC. 95). Kötélen járóc, szemfény vesztōc és a több kōrōljáróc, széllyel bujdosó játékos vándoroc (Com: Jan 209). Az országot járó játékos avagy szem fény vesztō alakos: gesticulator seu agyrta (210). **2)** ludicer, ludius, scurrilis C. [komödiantenhaft, scherzhaft, spiel-]. El merültec torkos es iatekos eletyekben (Born: Préd 102). Az majomnak természeti igen játékos, mit mástul lat azt müveli, olyan okos (Tin. 265). Jatekos feleletire Dánid János deaknac röuideden meg felelec (Mon: Apol. 438). Tanétt az pápás negyven napi bōytnec játékos és képmutatos voltárol (Zvon: Post. I.473). Játékos öklelet Olympiaban (MA: Scult. 1054) Szabadságával eggyütt szemét el-veszté, és végre játékos bolondot tsinálának belōle (Pázm: Préd 349). Sok ártatlanokat különböző, és másoknak játékos, de nékik halálos kaj-vivással, szörnyü-képen mészároltattak fel egymással (374). Ennek az bizonyságnak erejét, az ō módgya-szerént, játékoson megmutassa Luther Marton (Pázm: Kal. 691). Játékos hazugság Bal: Cslsk 112). A majom nem tsak játékos, hanem igen gonosz maró allat (Misk. VKert 2[illegible]) Jatekos kert (SzCsomb:

Utleir. 166). Játékos mondásoc: allusiones (Com: Jan. 187). Játékos szollásoc (203). Játékos avagy tréfás dolgokról: de ludicris (208). Az oroszlány ha jollakott, játékos, jo kedvű (ACsere: Enc. 205). Játékos ember [tréfás] (Pós: Igazs. 433). Játékossan mondotta (Teleki: FLél. 67). Játékos ének: carmen musicum (Illy: Préd. I.298). Játékos beszéde, csintalan tréfája (Land: UjSegits. II.773). Addiglan azert, a mint engedte játékos, nyughatatlan paripája, holyben maradott (Fal: TÉ. 638). A játékos tsalárdságot az együgyű szűnek fundamentomára épitti (Fal: UE. 370). A játékos nyelv kedvet gerjeszt (404).

alakkal-játékos: pantomimus. Az farsangosoc, alackal játékosoc és az tréfás játéku bolondoskodoc soc mulatságokat tesznec vala: multas agebant pantomimi comoedias et ludos histriones (Prág: Serk. 202. MF).

fő-játékos: archimimus C.

táska-játékos: taschenspieler Com: Orb. 269.

verfélyës-játékos: [aleator; würfelspieler] MA: SB. 122.

JÁTSZ-IK (*iadzic* Born: Préd. 687. 549. *jádzik* MA: SB. 53. 36. Land: ÚjSegits. I.377. Czegl: Dág. Előb. 11. Illy: Préd. I 323. *jádczani* Pázm: Kal. 669. *jádszik* László: Petr. 56): ludo, obludo C. spielen PPB. Verfölyét iáczom, tswddel iaczom: astragalizo C. Capue nevew varasban mykoron nemynemew germek yacikuala sok germekuel Nulterim nevew vyznek partyan, magat nem onan, essek az mely vyzbe (EhrC. 160). Guido lathwan az wezyan yaczny attyokffyaat Nywardos germőkőt, monda ewneky (ÉrdyC. 501b). Más ember veszedelméuel iádzol ám: de alieno ludis corio (Decsi: Adag. 98). Ne iádzál ángyoddal: caunius amor (188). Párdútzokkal játznak (Rim: Ének. 278. Zrinyi I.9).

[Szólások]. Kotzkát, kártyát iádzòttále (Vás: CanCat. 224). A kiket halálra itíltek, és tömlötzben tartanak, nem tsak akkor kinlódnak, mikor vagdaltatnak; hanem, ha kotzkát vagy kártyát jádszanak-is, szűnetlen gyötrődnek (Pázm: Préd 29). Piquetet jádzottunk mi ketten: wir beide spielten piquet (KirBesz. 10). Az kis gyermekek laptat iatznac vala (Sztár: Athan. 43). A kerengő ördög szem-békötőt játszik vélek, hogy ne lássák a veszedelmet (Fal: NU. 254). Le-vetőt jádzván vélek a szerentse előbbi fényes állapotok haldoklóba vala (287). Ütőt s kapót játszani laptával: *datatim ludere PPl. Mint a kis praczko a nag farkassal, szinte vg iacznak (Mel: SzJán. 87). A kegyes rendben folyamló beszéd nyertessen játszik a szivekkel (Fal: UE. 371).

[Közmondások]. A ki ebbel játszik, bot legyen kezébenn (SzD: MVir. 93).

elöl-játszik: praeludo MA. vorherspielen, einen versuch tun PPB.

előljátszás: praelusio, praeludium MA. vorherspiel, eingang, versuchspiel PPB.

föl-játsz: [lusu perdo; verspielen]. Meg itta avagy fel iaczotta marhaiat (Tel: Evang. I.353). Az ideigvalón, az őrőcké valót fel ne játzad, el ne veszessed (MA: Scult. 33).

ki-játsz-om: perludo PPBl.

mëg-játsz: deludo, decipio, fallo SI. [täuschen, hintergehen]. Ilyen szókkal jáczotta-meg (Hall: Paizs. 2). Ha a sokaság meg nyomná, a történet meg játszaná az okosságot, mégis ment maradnál a gyalázó satyráktul (Fal: NA. 224). Nincs könnyebb, mint egy valóban jámbor embert megjátszani, vagy csalni (Fal: UE. 487). A kik nyilván igazán bánnak az emberekkel, kedvesek; de gyakorta meg-játszattatnak (477).

[Szólások]. Az ki fel tészen, megis kel iádzani (Decsi: Adag. 144). A mit fel-tettem, majd meg is jadzom (Matkó: BCsák. 344).

Játszás: ludus, lusus, lusio MA. spiel, das spielen PPB. (Zrinyi II.110). Játékos szollásoc, vélo jádzásoc: allusiones (Com: Jan. 203).

álorca-játszás: [praestigiae, ludicra; gaukelei, maskerade]. Álorcza-játszás, alakozás (Megy: Bayle. 504).

golyóbis-játszás (Bal: CsIsk. 104).

kártya-játszás: lusus chartifoliorum Kr. [kartenspiel] (Pázm: Préd. 992). Nansicles és Tytus kártya jádzásához látnak (Gyöngy: Char. 322).

kocka-játszás: aleatoria MA. astragalus PPBl. würfelspiel PPB. Vagyon német kartya koczka iaczasban (Görcs: Máty. 60. Pázm: Préd. 1127).

lapta-játszás: sphaeromachia C. [ballspiel]. Lapta jádzás (PP: PaxA. 624).

teke-játszás: [ludus conorum; kegelspiel] (Hall: HHist. II.269).

Játszat: [ludificor; täuschen]. Sok képzelések jádszattyák szememet (Kónyi: HRom. 146).

Játszi: jocosus, scurrilis, vanus, jocularis, jovialis, festivus SI. [spielend, scherzend, scherzhaft, heiter]. Jeles játszi ember: *festivum et lepidum caput PPBl. Jádzi, pro játékos, h. e. jocosus, ludibundus, a jádzik ludit Otr: OrigHung. II.220. Az ollyan fő rendek az ő tzifra kastéllyokban pedig a jádzi bolondok kőrűl kedvekre élnek (Misk: VKert. 341). És tsak valami haszontalan vagy jádzi, és füllő füllő dolognak-is itélheti (Nagyari: Orth. 191). Jádzi ember vala (Kem: Élet. 48). Kelevészt töre az akkori fő lovászmesternek jádzi bolondjával (86). Jádzi fabulás képezésekkel, nem merészlek bébocsátkozni (Csúzi: Síp. 98). Játszi nyájasság: faceta affabilitas (Csúzi: Síp. 244. 303. Csúzi: Tromb. 180. Kr).

Játsziság: [ludus, jocus; spielerei, scherz]. Játsziság és ratio nélkül valo dolog (GKat: Titk. 37. 350).

Játszó: lusor C. MA. spieler PPB. Kártyákot adnak a jádzoknak (Illy: Préd. II.356). Az okos játszó nem vet ollyas kártyát, a mellyre lesben vagyon társa, hanem annak helyébe azt, a mit ingyen sem reménylett volna (Fal: UE. 373).

kocka-játszó: aleator Kr. [würfelspieler] (Prág: Serk. 646. Kr).

kocka-kártya-játszó (MA: Tan. 1269).

komédia-játszó: histrio Illy: Préd. II.85. [schauspieler, komödiant] (GKat: Válts. I.248. PP: PaxA. 563).

lapta-játszó. Lapta-játszó hely: sphaeristerium MA. ein ort, wo man ballen spielet PPB.

Játszod-ik: colludo C. ludo lusito MA. spielen, kurzweilen PPB. Játczodva: collusorie C. Kic iaćodnac mennec madariban: qui in avibus caeli ludunt (BécsiC. 104). A varos ućay beteloec lanockal ő ućaiban iaćodockal: plateae civitatis complebuntur puellis ludentibus in plateis ejus (304). Hogi het leaniok mezitelen iaczodnauak a klastromnak kertebe (DebrC. 224). El hyak vala az aldot germeket zent Margyt azzont jachodny (MargL. 208). Mynd megh mewetek awagh iaczodwan őteth karomlyak vala (WinklC. 197). Iatzodo es mulato napokat hirdetnec vala (Born: Préd. 573). Gyűrőiét ada a Jancula kezében, hogy aual iatzodnéc (Helt: Krón. 82). Euel iadzodnac a gyermekec vgyan az száyokban (Mel: Herb. 60). Mikor az héyác futosnak az eghen és iádzodnac, tiszta vdőt iegyez (Cis. G4). Iattzodgyál vele: lude cum eo (Kár: Bibl. I.671). Látá játzodni az ő feleségével: vidit eum jocantem cum uxore sua (MA: Bibl. I.23). Eleget jáczodtál immár én velem (Ladányi: Decr. 18). Maga játszodott veszedelmével (Zrinyi II.33). Hogy

játszodjunk (kártyát, Betlil: Élet. 33.9). Csak jáczodnak hatalmas császárral (MonIrók. VIII 111). Hogy a bünökben kedvesen jáczodgyanak (Illy: Préd. I 101). Jádzodnac fogadásoknac meg-szegésével (Tyuk: Józs 470). Nem tudom, mitsoda nagy elmék tanátsa jádzodgyék itt (Teleki: FLél. 43). Jádzodni, az az parázuálkodni (Bod: Lex. 110).

Játszodás: [lusus; spiel]. Jáczodás nézés (MA: SB 9).

Játszoddogál: lusito; spielen. Jadzoddogalva szökdétsel (Misk: VKert. 166).

Játszodoz-ik, játszadoz-ik: lusito, colludo, perludo C oft spielen PPB [eine weile spielen] Elől játzodozom: praeludo; játezodozó: ludibundus C. Edgyűt játszodozom: colludo Com: Vest. 123. Ewrwllnek yaczodozwan (exultant lusibus), vygadnak sypnak, orgona zonak (ÉrdyC. 99). Napónkeed gyenyerkődőm, yaczodozwan ew elette (159). Jacodoznac az ő hegedőyőckel es kyntornayockal (TelC. 171). Iatzodozni akarna a feleségéuel (Helt: Krón. 54). Három gyermekdid koss ál vala az vt mellet, iátzodozuán egy mással (Helt: Mes. 206). Oda vitetec a Samsonot, hog iaczodoznec elöttöc (Szék: Krón. 26). Számtalan ördögöket láta, kik az körűl jadczodoznak vala (Pázm: Kal. 190). Gyermeki játékockal jáczodozván (Com: Jan. 14). Az gyermeczkéket szoktác bérmálni iaczodozván (Zvon: Post. I 173). A lopok, jászodozok, részegesek (Illy: Préd. II.276). Könnyű az elmének tündér képzésekkel játszadozni (Fal: UE. 374).

Játszodozás: lusio, ludus MA kurzweil, spielwerk, zeitvertreib PPB Gyönyörűséggel, játszodozásképen, vitte isten végbe a világ teremtését (Pázm: Préd. 110).

Játszodtat (*jáczattatá* meg? Pethő: Krón. 272): luditicor MA. verspotten, betrügen PPB. Igy neha hadnac, neha bekességnec késedelmenel iaczotattya vala az Albinust: ita belli modo, modo pacis mora consulem luditicari (Decsi: SallJ. 32. Káldi: Bibl. 327). Szent Hieronymus idejében voltanac némellyec, az kic gyermekeskedéssel játtzottatác és czufoltác az istent (MA: Tan. 1269).

mëg-játszodtat: eludo, deluditicor C deludo, illudo MA auslachen, verspotten PPB zu schanden machen, täuschen. Semmi exceptiót és fogást nem talál, mellyel meg játczottassa és erőtlenné tégye az mi bizonyságinkat (Pázm: Kal. 602). Me ne jádszottasson e világ és az ő rövid dücsősége (Pázm: KT. 170). Szerencsének ne hidgy sokat, mert ő téged megjátszodtat (MA: SB. 84). Meg lassatoc, hogy testi gondolkodas ebben meg ne iaczottasson (Zvon: Osiand 41). Igy akarod meg iáczottatni, téuelyiteni, és kábitani az egyűgyű kösséget? (Bal: CsIsk. 250). Meg-játszodtatott bennünket a gonosz szerentse (Hall: HHist. III 265). Minden ellenséginek reá való ütését megjátszodtattya (Mad: Evang. 395).

mëgjátszodtatás: lusus C. elusio, delusio MA. äffung, verspottung, auslachung PPB. Boczát az ur reáioc meg iáczottatásnac hathato ereiét, hogy hidgyenec hazugságnac és meg iteltessenec (Zvon: Post. I 573). Ezt az iszonyu nyomorusagot, es ez vilagnac iönendo meg iatzottatasat meg prophetalta (EsztT: IgAny 129).

Jatszodtatas: luditicatio MA spott, betrug PPB Cavillatio: patvarkodas, tsúfolás, jatszodtatás, meg-guggolas PPBl. Csúnbuatny, jatzottatas: collusio, compositum crimen, praevaricatorum Ver. Verb. Szót. 5. A mi érzékenségünknek jáczottatása vagyon az vr vacsorájában (Pázm: Kal 710). Meg mutattam a Kalanzban, mint kellyen az igaz esudákat megválasztani az ördögi jatezottatásoktul (Pázm: LuthV. 77).

JAV, JAVA ?: lan: epidromis C lán, lava: epidromis MA[1] lan, lava MA[2] PP PPB Epidromis: kötel, kire az Hálot kötic, lav MAI[1] Epidromis: Kötel, kire az az Hálot kötic, lav, lava, vadászháló kötele MAI[2] Epidromos: Halo széle kötele, lán MAI[1] MAI[2] [Vö. Szarvas: A Régi Magyar Nyelv Szótára 12].

1. JÁVOR (*jábor* PPBl.): urus vel rupicapra [?] MA. alces; wilder büffel, gemse [?], elendtier PPB. elendtier KirBesz. 158 Erdei-bika, jábor: urus; jávor, szamár szabású vad állat: alces PPBl. Jávor-szíj: lorum urinum PP Ez coronás hegyekben és erdőkben Erdély környűl találnyi külemb külemb féle soc vadakat: serenyes ökröket: vad lonakat ian[o]rokat, dán vadakat, beleneket; esmet külemb külemb féle madarakat: vad pauákat, ieles solymokat etc. (Helt: Krón. 6b). Ez a barom, melyet meg egyetec: öker, öz, bial, ianor (Helt: Bibl. I.Rrr3). Az jauor szi is igen io, ha az lassára köted (Cis. O3).

2. JÁVOR, JUHAR, IHAR. Javorfa: acer C acer major, platanus germanica MA ahornbaum, massholderbaum PPB. Meta vadit ad silvam, ad arborem ihor 1251 (Wenzel VII. 328). Arbor jawor (VIII.123).

fodor-jávor. Fodor jauor vagy juhárfa [igy]: acer; ahorn Mel: Herb. 19. Fodor jávor-fa: platanus crispa MA. krauser massholderbaum PPB.

[JÁZMIN] JÁZSMIN (*jelsemin* Lipp: PKert. I.100. *iesamin* 103. 104). Jásmin virág: apiaria, zambachum; jasmin PPB. Jelsemin virág: gelsaminum Lipp: PKert. I.100. Vannak más spanyór iesaminok is (103). Indiai iesamin (104).

JÉG (*iegh*: glacies Kár: Bibl. I.646. *gyeg* Helt: Krón. 2. 117. 196b. a *gyegen* 66): glacies, gelu, gelicidium C. eis PPB. Urnac iegi es hanay (glacies domini) iol mongatoc vrnac (BécsiC. 132). Cristal kö, ki volt elezteb ieg (GuaryC. 21). Mykoron az yeghen fwtosna, alaa zakada (ÉrdyC. 525). A yeg a tüzben meg nem maradhat (TelC. 81). Az yegeknek zörgessök (SándC. 38). Télben nagy iégh lészen (Cis. E2). Utoc legyen olly sikamlo, mint az jég (MA: Bibl. V.17). Sik jég (Tyuk: Józs. 162). Jég hátán (Thaly: VÉ. I 143).

[Szólások]. Melly állatás el-olvadó sikamló j é g e n é p ü l t (DEmb: GE. 36). Az uraknak dolgok s lelki állapottyok sikos j é g e n j á r, töb kisztő kisértet seregli eöket, hogy-sem azokat, kik alatsonyabb renden vannak (Fal: NE. 69). Valaki az aszszonnyi-álat szauánac hiszen, az a g y é g r e f o n d á l l y a h á z á t (Helt: Mes. 403). Mert nem hiszitec, hogy az iegen hazat czinaltoc (Born: Ének. 388). Látodé, mint ü l t e t t e t a nagy szüle, a romai antichristus, a z g y é g r e lennetec (Dáv: Vall. Eee3). J é g r e v i s z i k szerelmemet, elolvasztják hiv tüzemet, szerencsémet irigylik (Amade: Vers. 53).

Jegel: jéggel kever v fagyat Kr. Hogyha az Dunát nem jegelnék és nem őrzenék, az török nagy rablásokat tenne (TörtT VII 117. Gér: KárCs. IV 284).

Jegolés. Kevés török lévén benne, mikor ellenség nem ment is alá, az árka jegelisi' is alig győzték (MonIrók. XXIII. 111).

Jeges: glacialis C MA eisicht, voll eis PPB. Az yeges vyzbe mezeytelen fwtameek (ÉrdyC. 501). Telies vala ieges vizel (VirgC 1 9). Jeges deer esső nem bant meg táborba Petki: Virt 6. Zrinyi I 120. Mint viz jeges zajja, hogy partot szaggatja, en is ollyá jutottam (Ben: Ritm 25).

Jegesít: glacio C MA eis machen PPB.

Jegesül: glacior Nom.[2] 11

Jégi: glacialis Kr eis-. Jégi patkó: dentata, muricata solea PP.

JEGÉNYE [illegible] UjMMúz. VII 167 [illegible] 1) populus alba MA [illegible] weisse tanne, fichte PPB [illegible]

abies legnye faragó áts: abietarius C. Arbor que ygnnefa [így?] appellatur 1270 (Wenzel VIII.273). Jegenye, arbor 1295 (Czinár). Arbor vulgo jegenye vocata 1361 (Bebek István oklevele). **2)** Jegenyewfa: platanus 1499 (ÚjMMúz. VII.467). Super arborem platani jegenyefa dicti 1386 (Nyr. XVI 121). Jegyene [így], lucs fenyűfa: abies: tannenbaum Nom. 82.

fekete-jegënye. Populus nigra: fekete jegnye, kiből lezőn az populeum ir (Beythe: Nom. 7).

JEGY (*iégy?* Cis. L2. meg kőll *iedzenűnc?* Zvon: Post. I 585): **1)** signum, specimen, nota C. signaculum, vestigium MA. zeichen, merkmal PPB. 'Négy szegű jegy: tessera C. Meta progreditur super jegfa 1224 (Wenzel VI.424). Jegyhatár, duae quercus in terra Cheren 1300 (Czinár). Zent kerestnek jegynel magat yegeznen, megnyta az mysalt (EhrC. 6). Batron felely neky, es ez legen te neked yegyed (52). Menuen az azony az ysteny sebeknek yegyeuel ekesewlt labakhoz (112). A kirali arań estapot ki noyta kezéuel, kiuel kegelmessegnec iege mutattaticuala: signum clementiae (BécsiC. 65). Atta nala o ieget: dedit signum (MünchC. 65). Jegyeket tezők, kyket soha főldőn nem lattanak: signa faciam (JordC. 74). Akarwnk te thwled yegyet latlny, awagy czodat: volumus a te signum videre (391). Yegyeketh adok menyben: edam prodigia in caelo sursum (711). Szent koresztnek jegyeet veté ev reá (DomC. 67). Az aldas kőrőzth veetesnek iegeuel lezőn (SándorC. 4). Bekessegnek iegere cheh kyral ayandokozta Bela kyralt (MargL. 27). Nagi kegielmessegnek iegie vristentől, hogi . . (DebrC. 125). Menniei iegiel mutatuan meg (198). Erről isten niluan valo iegeket adot vala (327). Akki vtet elarula, iegőth ada nekik (615). Mynden capitulomnak awagy rezenekh chymereth awag yegyet elel vetettem (WeszprC. 121). Yegőt vessetők ty homloktokra (ÉrdyC. 507b). Mynemew yegyőkőn ysmertetyk emberben az ygaz bőlcchesseegh (517). Meuee yrgalmakat, yegőket, chodakat teott (545). Kyknek erősseegők vagyon choda dolgokat zerezny es yegyőket tenny (557b). Werődeth my ydwőssegőnknek zerelmenek yegyere nekőnk adad (CzechC. 21). Zent kereztnek iegiet rea vetuen meg alda wtet (VirgC. 45). Az farkas niluan valo iegiekel fogada mind ezeket be telyesyteny (55). Ez ilyen beketelenseg keuelsegnek iegie (90). Az w kennyanak iegieyt meg mutatya (120). Az zeretetnec ieǵet kevanńa lathnia (NagyszC. 5). Minemő iegőkből esmerhetne megh embőr (TihC. 13). Nagy sok ieleket mond az orwos meg gyogywlasomra, de maga een az iegyekkel halok meg (Pesti: Fab. 82). Az ördeg is tehet chodakat, iegyeket is (Helt: Bibl. I.c). Vőue a kőuet, es jegyűl fel tőue: tulit lapidem et erexit in titulum (I.N3). Akarunk iegiet latni te tűled: volumus a te signum videre (Fél: Bibl. 20). Az corona es az istap az kirali birodalomnak iegie (Fél: Tan. 421). Az vitezeknek trombitanal adnak iegiet, hog' keszűllienek az indulasra (520). Iegye hogy mayd vege leszen mi orszagunknac (Born: Ének. 131). Kezeben giermeket ei fel vette vala, szent kerezt iegiuel meg iegiezte vala (Istv: Volt. 15). Nap fenie nelkűl, pociet iegienekul semmi lezőn allattia (Mel: Ének. 12). Isten az ő igeretinec megerőssitésére adgya jegyűl az kőrnyűlmetelkedést (MA: Bibl. I.13). Mutató jegye az istenhőz való szeretetnec, hogy ha az ember ez világnac szidalmát békével szenvedheti (MA: Scult. 182). Meg jobbulasoknak bizonyos jegyet adgyak (Szár: Cat. K4). A sacramentumoktól, szent jegyektől eltiltya (Com: Jan. 126). Az halálos betegségeknec jegye: moribundorum symptoma (211). A bűnnek legkissebb jegyét, vagy makuláját vagy esetét nem szenvedi (Illy: Préd. I.442). **2)** [desponsatio; verlobung]. Minek utánna bé űlt vólna mind Görög mind Bolgárországnak királyi székébe, ő is jegyről, hazasságról kezdett eszmélkedni (Fal: TÉ. 680).

[Szólások]. J e g y b e a d o m; despondeo, desponso MA. A mely forgács arany lánczot feleségemnek jegybe adtam volt avval szabados legyen (Radv: Csal. III 341). J e g y b e n v a n vele: est sponsa v. sponsus Kr. (A férjival) immar iegibe vala (DebrC. 28). Ieǵben vala eǵ firfiunal: viro desponsata erat (Sylv: ÚjT. 80). Mikor az leánzó férfiual vagyon iegyben: si puellam virginem desponderit vir (Kár: Bibl. I.179). Érsek-Újvár j o g y b o n v a g y o n, minden órában mienk lesz (RákF: Lev. I.125).

bak-jegy: [capricornus; steinbock (am himmel)] (Misoc: Progn. 21).

bika-jegy: [taurus; stier (am himmel)]. Adott isten egy fiacskát holdfogyta és újság között a bika-jegy alatt reggeli 8 és 9 óra között (1760 Hazánk I.371).

égi-jegy: signum caeleste, astrum MA. himmelszeichen PPB. Tsillagokból álló égi jegy: astrum; gestirn Com: Vest. 120. Capricornus: eegbeli iegy. Égbeli jeghez való: sideralis C. Drága menyezeteket szánt vala a palotánac, kiben minden egbeli iegyek es a forgo czillagoknac kepei ki faragua vólnánac (Helt: Krón. 168b). Az éghi jegyektől meg ne retteggyetec, kiktől az poganoc meg jyednec (FortSzer. 5).

kigyós-jegy: [serpentarius, égi jegy] (Misoc: Progn. 21).

or-jegy: conopeum [vorhang]. Kètéer ćapa ŏ ńakat, es èlmètnè ŏ fèiet es èluéué ŏ or iègèt az ozlopokrol es bèlè takara ŏ tèstènec tŏrsŏkèt (BécsiC. 38). Ime ŏ or iègè, kiben vlnala ŏ rèzègségèben (39). Ŏ or iègèt, mèllèt ŏ èlnŏtuala, ada èlfèlèdètnec ki rèkèztésèrè (46).

próba-jegy: [specimen, documentum; probe, kennzeichen]. Az ő isteni mindenhato voltának proba jegyét akarja mutatni (MA: Scult. 166).

úti-jegy: gruma MA. wegzeichen [am] kreuzweg PPB.

vizontó-jegy: [wassermann] (Misoc: Progn. 21).

Jegybéli: 1) [sponsa; verlobt]. Jegybéli mátka (Thaly: VÉ. II.394). **2)** dotalitius Kr. [braut-, hochzeits-]. A görög király legszebb hajójába ültette országokat érő jegybéli ajándékkal (Fal: TÉ. 718).

Jegyëcske: sigillum C. notula; kleines merkmal, geringes zeichen PPB. Szókat meg-választo, el-metsző jegyetskék (Com: Jan. 159).

Jegyës: 1) signatus, notatus MA. gezeichnet PPB. Semmi jegyes hatart nem tőttenek: nullam metalem distinctionem facientes (Ver: Verb. 151). A seb, melynek a jegyes helye kékség: cujus signum livor est (Com: Jan. 70). Sűtéssel jegyes a jobbik pofája (Gyöngy: KJ. 9). **2)** desponsatus, sponsus, sponsa MA. verlobet, braut und bräutigam PPB. Jdwez leg zent leleknek yegyesé (PeerC. 169). Vőleghen es az yegyesek: sponsus et sponsa (JordC. 434). Meg gyvlada az menuyei jeges zerelmeben (MargL. 19). Kynek mykoron volna a nemesseeges jegese gevrek chazarnak leyanya (46). Attia jegőst iegze neki (TihC. 20). Mezytelen matkakat es iegyeseket keuan (VirgC. 123). Az őrők iegős auaǵ zerető (NagyszC. 9). **3)** conjux [ehehälfte]. Ne akary feelny Mariat yegyősewl hozyad venny: conjugem tuam accipere (ÉrdyC. 39b). Jacob zvle iosephet, marianak iegyeseet (CornC. 6). El be szalla iegyeseuel egy istalloba (Born: Ének. 10). Atyád is akarja, hogy légy én jegyesem, ez napságtul fogva asszony-feleségem (RMK. II.33).

[Jegyësit, el-jegyësit]

el-jegyësités: [desponsatio; verlobung]. Eljegyesítés, elhitvősítés (MA: Scult. 949).

Jegyësség: [sponsae status; brautstand]. Yegyesseeghnek meltosaga, mert Maria valaztateek az nagy meltosagra hogy ew lenne az meennyey kyralnak yegyese (ÉrdyC. 493b).

[Jegyësül]

Jegyësülés: [desponsatio; verlobung]. Vala ky zyzesseegőt akar tartany ymez keel hozyaa, hogy chak Christushoz yegyewsewleesnek okaert tegye (ÉrdyC. 470b).

Jegyëz (*jedzőm* MA. *jedzie* MA: Bibl. V.2. *ieczetetik* VirgC. 120. *iechi* Mel: SzJán. 392. *iezettenek* Kom: SzPál. 29): **1)** signo, noto, denoto, insignio MA [signo; zeichnen Com: Vest. 114. zeichnen, bezeichnen PPB. aláia jegyzem: subsigno C. Zent kerestnek yegynel magat yegezuen, megnyta az mysalt (EhrC. 6). Vram, te zinedlnek vilaga mi raytonk iegezven vagon (DöbrC. 18. KulcsC. 5). **2)** noto MA [annoto; aufzeichnen, aufschreiben]. Doctor uram is jegyzett holmi sziverősitő electuariumokat, az is igen kevésre megyen, vétesse meg azt is (LevT. II. 258). **3)** significo MA. bezeichnen, anzeigen PPB [bedeuten]. Az ados yegyez engedelmesseget: oblatio figurat oboedientiam (EhrC. 48). Mit iegzene az alom: quid significaret somnium (BécsiC. 74). Kykőn jegyeztetlmek mynd ez neepek (ÉrdyC. 28). Az harmad mendőrgesen ieczetetik cristus kenya (VirgC. 120). Az kwnyen valo hytel elmenek kwnyw voltat yegzy (134). Testbe lenni, auagy test szerént élni mind egyet jegyez szent Pálnál (Helt: UT q7). Melly dolog által más dolog iedzettetic: quae sunt per allegoriam dicta (Bb5). Jehova, allando es magatul leuő istent iegiez (Fél: Tan. 22). Az nap hesege iechi itt az isten tuzes haragiat (Mel: SzJán. 392). Amaz tiz szaruac iegiszic az tiz kiraliokat (415). Az ezupa fekete szem erőtlent iegyez (Cis. N3). Az kősziklа jegyzi vala Christust (MA: Bibl. I.64). Az sido szo mind knfär tisztátalan aszszonyi állatot jegyez (307). Mit jegyez az, hogy ő pap az Melchisedeknec rendi szerint? Nem azt jelentié, hogy (MA: Scult. 918). A régi szentek az anyaszentegyházat értik a fájdalommal szülő aszszonyon, a melegen sütő napon világi háboruságok jegyeztetnek (Pázm: Préd 279). Igy bezzeg kőnyű ki feselni a sz. irásból, ha azt jegyzik a szók, a mit akarunk (Pázm: LuthV. 460) Vallyon mit jegyez a Quasi a te Vulgatadban? (Matkó: BCsák. 384). Magokban nincsen az istennek kegyelme, hanem jedzik azt (Udv: Dáv. 81). **4)** [desponso; verloben]. Myert istene vagy, myes ev neneben tegedet ev neky jegzevnk (DomC. 217). Kristusnak iegőztem magamat (DebrC. 27). Az ő neki jegizőt zeplőtelen zűz (51). Hogi zent Josefnek iegiőztetneiek Maria (99). Mykoron Maria Jesusnak annya volna Josefnek jegeztetwen (JordC. 357). Hazassagra yegyzeek wrnak (ÉrdyC. 650). Jegőst iegze neki hazassagra (TihC. 20). Attya ѷneky iegősth iegze (KazC. 71). Mykoron Maria ieczyetetet wolna Josefnek (Pesti: NTest. 2). Sz. Pal az hiueket egy feernek iegizette, az Christusnak (Fél: Tan. 468). Ha az leányt maganac nem jegyzi: si spreverit filiam (MA: Bibl. I 67).

be-jegyëz: refero in commentarium, inscribo, adnoto Sf. [eintragen, aufzeichnen]. Kynek byzonsaga bel vagyon yegezween XII. Benedek papanak el weegezőt bullaya zerent (ÉrdyC. 21b).

el-jegyëz: **1)** designo MA [bezeichnen]. Egy csillagot szoktanak magoknak eljegyzeni, hogy annak forgása után igazgatván hajójokat, sok örvényeket el-kerűlhetnének (TitkRózs. 141). **2)** despondeo, desponso C. verloben PP. Ezen zűzet el iegizetetnek mongiak (Fél: Tan. 14). El iedzettetuen az ő annia: cum esset desponsata mater eius (Fél: Bibl. I). Ha az dicsőséget ezélül függesztetted: addig itzzed azt is, a mig eljegyzetted! (Thaly: Adal. I 119b). A reménység mindent eljegyez magának, azonban a szerentse nem fog kezet vele (Fal: UE. 461).

eljegyzés: **1)** designatio MA **2)** desponsatio MA verlobung PPB.

föl-jegyëz: refero in commentarium PPBl. [aufzeichnen]. Az te layistromodban följedzed minden én inségemet (MA: Bibl. V 26). A szent könyvekből meg tetezik az istennek szava, mert inkáb mindeniknek elein fel vagyon jegyezve, ki irta ezeket (Pázm: Kal. 465).

föl-jegyzés: [relatio; aufzeichnung]. Az első főljedzes: protocollum MA].

ki-jegyëz: exsigno C enoto, obsigno MA. [bezeichnen, auszeichnen]. Ky wagy ysten kezewel kyyegyeztethwen (PozsC 45). Aaron elnenén az ő kezekből, ki iedze tőreckel: quas cum ille accepisset, formavit opere fusorio (Helt: Bibl. I Rr3). Láta az chaldeusoknac képeket ki iegyezue cinobriommal: vidit imagines chaldaeorum expressas coloribus (Kár: Bibl. II.129).

kijegyzés: **1)** [relatio, enarratio; aufzeichnung]. Ki notalas, rővideden valo ki iegzes: protocollum C. **2)** [expressio; darstellung]. Reeghen valo abrazathnak ky yegyzeese embery zemeelben (ÉrdyC. 541b).

környül-jegyëz: circumsigno C.

lë-jegyëz: [noto; bezeichnen, angeben]. A le-jedzett helly (Matkó: BCsák. 31).

mëg-jegyëz: **1)** signo, designo. noto C. persigno, insignio MA. zeichnen, bezeichnen PPB. Jegëzdmëg ahelt: nota locum (BécsiC. 6). A kőuet megiegezuen: signantes lapidem (MünchC 70). Ez menyei kiralnak peczetynel meg iezet ember az fewldeyn feknek (VirgC. 35). Magat meg iedze zent kereztnek iegienel (63). Megjegzy vala evket zent kereztnek jegyenel (DomC. 121). Az meg iedzet helyen am meg allanac (Born: Ének. 556). Az pecséttel meg iegyzettetett sár (Kár: Bibl. I 536). **2)** noto C. [annoto, refero; bemerken, aufzeichnen]. Az nagy cronicaban wgy vagyon meg yegőzween (ÉrdyC. 519b). Ezt-is jegyzűk meg: notandum est (Ver: Verb. 197). Niluan tanittatic az z. irasban, az mint Agostonis meg iedzőtő (Zvon: Osiand. 12). Ez rendi az rőuideden meg iratot articulusoknac, mellyec Christus meg testesülesenec 1313. eztendeiben iedzetettenec meg (86). **3)** [noto; tadeln]. Hogy senki ebben őtet meg ne jegyezné, utánna veti az evangelista, hogy vrunk reá tekinte és szereté őtet (Pázm: Kal. 762). Az Marcellus palingeniusis az romai papat meg iedzi ebben, hogy Luthert meg győzni akaria nem elegendő okockal hanem vassal (Zvon: Osiand. 76). **4)** despondeo [verloben]. Jarula ő attahoz, es a leant fianac kere hazas tarsul, es ő attia erre hayolvan zokas zerent meg iegőze ѷtet (NádC. 402). Megh yegyzettelek tyteket Cristusnak: despondi vos Christo (ÉrdyC. 149).

mëgjegyëzhető. Megjegyezhető-képpen: notabiliter C. megjegyzendő: notabilis C.

mëgjegyzés: notatio, designatio, consignatio C. MA. bezeichnung, aufzeichnung PPB.

Jegyëzhető: notabilis MA. [bemerkbar], merkenswert PPB. Hogy varrásoc ne legyenec jegyezhetőc: ne suturae notabiles sint (Com: Jan. 98).

[Jegyzëget]

lë-jegyzëget: annoto, refero; aufzeichnen, angeben]. A hibakat mind ide le-jegyzegetni alkónak lenni nem itélem (GKat: Titk. 1097).

Jegyzés, jegyëzés: **1)** signatio MA. asteriscus C. [bezeichnung]. **2)** annotamentum C. [anmerkung]. A melly jegyzésemet nemely rővid feleletekkel akart erőteleneteni, avagy semmivé tenni (Megy: SzAŐr 97). **3)** indicium, nuntiatio; andeutung, meldung] anzeigung PPB. Itth be teleek az reghi iegzees (WinklC. 171). Effele ellen mondasrwl ottan yeceezesth kell thenny jelentést tenni, be kell jelenteni (LevT. I.299). Az igek azok jedzési, mik az elmében vannak (Illy: Préd. II 235). **4)** significantia C. significatio MA. [bedeutung]. Minden ighe

anag tulaidon iezezben vetetik, anag nem (RMNy. II.41). Zent pal ezen ighet vgyan ezen iegzesben vezi (uo.) Az fŭ kerdes it, hogy ha az Christus azon iegizesben mondattatike istennek, mint az attia? (Fél: Tan. 29). Ez iegizesben vetetik az pokolnak neue, hog (257). Ezec tőrtentenec el reitet dolgoknac iegiezeseben: per allegoriam (Mon: Apol. 299).

1. Jegyzet: 1) signum nota, signatura SI. [zeichen]. Keet teerdre teerdepelwen (imádkozzunk) annak yegzetere, hogy ő felseege legyen testnek es leeleknek wra es kyralla (ÉrsC. 541). **2)** [significatio; bedeutung]. Gondolya vala ez ziz ez aldozathnak ieǵgyetith, anaǵ ieǵzeseet (NagyszC. 365).

[2. Jegyzet]

el-jegyzet: [despondere facio; verloben lassen]. Kiadni kezét, magát el-jegyzetni (SzD: MVir. 12).

Jegyző: 1) [signans; bezeichnend]. Sz. Pal az kőrniőlmetelkedest neuezi sphragisnac, azaz iegiző peczetnek (Fél: Tan. 407). Az vasarnapi iedző bŏtŭ D (KCsepr. 1626. A). **2)** significativus C. [bedeutend, bedeutungsvoll]. Jegyzőbben: consignatius C. Minden igitt azon dolog iedző iginel jelenthessŭk ki (Helt: Bibl. I c3). Az ám az allegoria az titoc, el reitet dolgoknac ieczőie (Mon: Apol. 299). Ha a ti nyelvetec által bizonyos jegyző szót nem tésztec, mimódon érthetic meg mit szóltoc? nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quid dicitur? (MA: Bibl. IV.161).

óra-jegyző. Óra-jegyző szerszám, árnyék óra: horoscopus PPl.

út-jegyző: mérő, föld-mérték; gruma PPBl. [wegzeichen].

Jegyzös: [significativus; bedeutungsvoll]. A székelyek sok tsúfos és mi tőlőnk értetlen szókval-is élnek ugyan, de az enyett igen ékesekvel es jegyzősŏkvel-is (CorpGramm. 329).

Jegyzőség: [significantia; bedeutung]. Az Elohim nevnek jegyzősége kibŏtŭztetik ezekben az igékben (GKat: Titk. 19).

JEL (*gyel* Moulrók. III.49. *gyel*entete Helt: Bibl. I.V3. meg *gyel*enéc Cc3): signum, insigne, character, nota, specimen MA. insigne, character C. signaculum NémGl. 132. zeichen PPB. Mikorth Judas yelth ada az sidoknak (SándorC. 4). Vram tegh velem joban ielth (PeerC. 183). Mykor el kezdy az few, az az mykor yelt aad, wgy egyenek (LányiC. 315). Ky ewtet el arwlta wala, yelt ada nekyk (ÉrsC. 90. CsomaC. 28). Éjjeli jelek [jelszavak] Isten, szent Mihály vala (Tin. 348). Miczoda legyen ez draga szent jelben; . . . ne nez azert ember czac az kilső ielyre (Born: Ének. 102). Iel [égi jegy] (KGalg. 1582. P). Soc czudákat jeleket czelekedtenec (MA: Scult. 247). Az szent kereszt jelével meg jegyezzék magokat (Pázm: Kal. 361). Nem jól adatik valamely dolognak esmértető jeléjül, a mit addig meg nem esmérhetŭnk, valamig nem esmérjŭk azt a mit az jelen fel akarunk keresni (569). Jelek lésznek a napban, és hóldban, és tsillagokban (Pázm: Préd. A). Győzedelem jelénec itéllyéc: palmarium putent (Com: Jan. 156). Jel, jegy, mellyel az ŏnnŏn magok felekezeti ő magokat meg-ismérik (182). Ha kegyetlenség sziivében jelt nem tenne, talán keresztyén köztis legnagyobb lenne (Zrinyi I.35). Nagy égi jelek látszanak (Czegl: MM. 28). Hogy kinekkinek jó jele légyen üdvösségéről (Illy: Préd. I.4). Ellenmondással se színét, se jelét nem adgya kŭlŏmbŏző értelmének (Fal: UE. 389). Mihelyt fellépett állására, jel adatott, harsogtak a trombiták (Fal: TÉ. 637).

ég-jel: [signum in caelo; himmelszeichen, zeichen des tierkreises]. A tizenkét eg jelek (Com: Jan. 8).

ismertető-jel: signum distinctivum, characteristicum Kr. [kennzeichen] (Zvon: Post. I.334. Kr).

kërëszt-jel: [signum crucis; zeichen des kreuzes]. Hogy minden ellenség fusson keresztjelre, es minden tisztesség szállyon kŏrŏsztyénre (Zrinyi II.66).

köz-jel: pignus [pfand]. Ha ki te tőled kőlcsŏn kér, kŏzjelt avagy zalagot kivány (Com: Jan. 190).

próba-jel: [specimen, documentum; probe, kennzeichen]. Az ő bőlcsességének szép próba jelét adta (MA: Scult. 161).

Jelën (*jellen* GyöngyC. 45. Helt: ÚT. h8): **1)** [in aperto palam; offenbar, offenkundig]. Yelenuagyon, hogy az nezet allatot meg akartad uenni: patet (EhrC. 122). Az es ielén vaǵon mėllet Achior bezéllét, az es tuduan vaǵon mėllet neki parancoltal iŏni: nec hoc latet (BécsiC. 34). **2)** praesto MA. Com: Vest. 142. gegenwärtig, zugegen PPB. Jelen vagyok: adsum; jelen nem vagyok: desum C. Mykoron senky jelen nem volna: adesset (EhrC. 67). Ielén uala annap: instabat dies (BécsiC. 53). Teghed yelŏnvalnad lasson (WinklC. 262). Mynd az sok nep, kyk oth yelen valanak: omnis turba, qui simul aderat (JordC. 615). Yelen valanak yro notariosok, kyk myndden zawaat lewelben yryaak (ÉrdyC. 514). Legi ielen halalomnak oraian (ThewrC. 183). Bizonyal hidiétec, hogy én ielen leszec, minden ŷgyetekben hogy én ielen leszec (Helt: Canc. 5). Mind az harommac ielen kel lenni (Born: Evang. III.638). Az mi attiankfianak el takaritasaban szŭkseg ielen lenni (Fél: Tan. 512). Ha feleletre való beszédid ielen vadnac, szóllj: si habes quod loquaris, loquere (Kár: Bibl. I.532). Ha ielen látnác az veszedelem fiat (Mon: Apol. 453). Az csereben adot joszagot, ha meg jelen vagyon (si restat) tartozik szŏrin nekie viszsza adni (Ver: Verb. 137). Midŏn az aratás jelen van (Com: Jan. 74). **3)** [praesens; gegenwärtig]. Minden képek es fórmak ólly meg hataroztáttak es zimboralatlanok, hogy midŏn egy allatot elŏielentenek, mast ielénne nem tehétnek (Lép: Tük. III.203).

Jelënnen: 1) manifeste EhrC. 54. MünchC. 73. [offenbar, öffentlich]. Frater Rufen yelennen ezebeuewue, hogy ewtet az gonoz ellenseg meg czaltauolna (EhrC. 54). Zegyenly ky mentet yelennen: pudet [eum] exire in publicum (110). Kezde predicalni, uǵ hoǵ immar ielennen a varosba be nem mehetne (MünchC. 73). **2)** maxime [praecipue; besonders, speziell]. Yelennen ha valaky (maxime si quis) az hyuatalban nem lakoznak (EhrC. 109). Bezedekett baratoknak, yelennen kewzewnseges gowlekezesnek mongyanala (116). Meń ki ielennen azoc ellen (contra eos praecipue), kic megvtaltac en vrasagomat (BécsiC. 12). Kit temnie tiztesege nem agya vala, ielennen [azert, miert onan tamadot (VirgC. 70). Neked akarok zolgalnom es jelennen neketh zolnom (GyöngyC. 69). Ielennen Lazarnak fel thamaztasaert a nep megen vala vtanna (WinklC. 137). **3)** [praesto; zugegen]. Az vygaztalo zent angyalok yelennen valanak (ÉrdyC. 562b). Valaky myssen yelennen leend (649) Kyk hẃtet wadollyak, yelennen legyenek: in conspectu habeat (JordC. 790). Azt erdŏmly, hogy az Xps [Christus]. halalanak ideien jelennen leszen (ÉrsC. 24). Legottan yelŏnnen lŏnec az kŏlcŏnŏzŏc, intuen ŏtet meg fyzetni (TelC. 86). **4)** [praesens, modo; gegenwärtig, jetzt]. Yelennen walo wylagh egy leleknek arwyaban nem meltoltathatyk (ÉrsC. 269b. CzechC. 15).

Jelën-való: 1) [publicus; offenbar]. Mire ezik a' ielenualo bŭnŏs mŭnelkŏdetbelieckel?: quare cum publicanis manducat? (MünchC. 29). **2)** praesens, praesentaneus, instans C. gegenwärtig PPB. Meeltan olvassa anya zent egyhaaz ez yelen valo epistolaat (ÉrdyC. 567). Eleg az yelen valo napnak hẃ gonossaga: sufficit diei malitia sua (JordC. 372). Ira az w fiaynak ielen valoknak es iŏnendŏknek (VirgC. 101). Ez yelen walo elethnek wtanna nywgodalmath engegy (ThewrC. 130). Szabadohon meg engŏmeth myndŏn gonossagoktwl, el mwltaktwl, yelŏn waloktwl ees yŏwendŏktwl (CzechC. 37). Ez ielen valo vilag: hoc saeculum (Fél: Bibl. 19). Az remenseg nem czak

iönendő iokat veszen, hanem ielen valokat is (Fél: Tan. 292). Ez raitunk ielen valo télnek kezdethi, inkab hauas es essős leszen, hogi nem mint fagilalo (KBécs. 1572. Do). Le űle, reszketuén az ielen naló tel miatt (Kár: Bibl. I.453). Jelen való élet (Pázm: KT. 4). Jelen valónak irják az isten kegyelmét, a mellyet te csak kételkedve próphétálsz (Matkó: BCsák. 323). Jelenvalo es következendő jok (Illy: Préd. I.13).

Jelën-volt-a: [praesentia: gegenwart] Vrlandus vr ewrewle bodog Fereneznec kynanatus yelenvoltan (EhrC. 37). Kiralné azzont megakaria fomoreitani en ielén voltomban: me praesente (BécsiC. 64). Semyt nem lelween mywel bynhetlneek lwket az neptiek yelen voltaerth: propter populum (JordC. 718). Tahat Béla kyral az ev zvz leyanyahoz mene kyralne azzonnak jelen volthara auagy elevtte (MargL. 29). Gyevnyergevduen isteni telsegnek ielen voltaban (DomC. 130). Vezen vala vigaztalast ev fyanak ielen voltaban (CornC. 25). Azok meg vadnak jrnan mi epevletevnokre, kyket tevttenek az apostoloknak es az nepeknek ielenvoltokra (11). Hogy myndenek ő zyksegegben erwlyek az the yrgalmassagodnak yelen woltat (ThewrC. 42). Testénec ielen vólta: praesentia corporis (Helt: UT. z8). Az sátorban az isten az ő ielen való voltánac látható ielét mutattya (Kár: Bibl. I.379). Kiknek megbüntetésére szükség álgyuknak jelenvaló volta (ErdOrszgy. I.572).

Jelën-ik: appareo, compareo, adsum, praesto sum SI [erscheinen, sich zeigen]. Hogy ystennel azonkeppen zoluala, mykent barat baratyanal, mykent alab yelenyk: patet (EhrC. 8). Ielënének zozatoc: apparuerunt voces (BécsiC. 73. 88). Valobizon méltonak ielénem venseguec: senectute quidem dignus apparebo (92). Ekessegel teremtetet teste ielenec mendenestől fogua veresnec (VitkC. 88). Ielőnek neky menből angyal bathoroitwan őtet (WinklC. 159). Fel tamadotth wr isten ees ielőnth Simonnak (275). Kerdezy ezyllagnak ydeyu, ky lwnekyk yelent: didicit tempus stellae, quae apparuit eis (JordC. 359). Ky lw neky yeleneek az egghő bokorbol: qui visus fuerat ei in rubo (729). Ev almaban zent Margyt azzon neky jeleneek (MargL. 174). Myndenkoron ez keges atya vygnak jelenyk vala (DomC. 127). Az angyal is pasztoroknac eijel ielennen (Born: Ének. 11). A régi ködök és felhők, mellyekben szokott vala isten jelenni, eloszlottak (Pázm: Préd. 99). Hogy mennyégben és a földön jelennyék dicsőségesen (Illy: Préd. I.43). Kerdee, kyk vonanak az istenek, kyk ewneky yelentenek vona (ÉrdyC. 186). Neky yeleneek istennek angyala (528). Az en kyuől ielőnő kysdedsegőmel nem gondolal (KazC. 98). Yelenne syethnek az wdek: adesse festinant tempora (KulesC. 285).

föl-jelënik: appareo Káldi: Bibl. Cant. 6:4 Kr. [erscheinen].

ki-jelënik: [patetio, manifestum fio; sich offenbaren, offenbar werden]. Az tytoc itelet napyan ki yelőnic (DebrC 363). Zeles földnek ő feneki ki jeleniuek: apparuerunt fundamenta orbis terrarum (DöbrC. 35). Es ez ki ieleniiek mi zemőnk előtt: et innotescat coram oculis nostris (150). Minden szerzése megtántorodék, mert alnoksága mind kijelenék (RMK. II.225). Innol azért Simon Magus alnoksága hol ielenic ki (Mon: Apol. 748). Teli neduességet igér szeles haborunal, mely gyakran ki ielenik az elein (KBártfa 1583. Dv2). Hogy az ő sziveknec gonossága mindinkáb kijelennyée (MA: Scult. 95). Az isteni hatalmasságnak vastagitó erőssége ebbőlis nyilván ki jelenhetik (Pázm: Kal. 52).

kijelënés: [manifestatio; offenbarung] Wr ki ielenese: epiphania (Born: Préd. 81. Born: Evang. I.2). Az euangeliomnak ki ielenese ol erős, hog meeg az pokolnak kapui sem allhatnak ellene (Fél: Tan. 260). Szakadással, és meg-hasonlással lészen az ő ki-jelenése (Pázm: Kal. 663).

mëg-jelënik: appareo C. compareo MA. erscheinen, offenbar sein PPB. Nagy ter tewlden meg yelenyk kewueknek zewreew romlasa: apparet (EhrC. 54). Danielnec e titk latat miat nyel megielenec: revelatum est (BécsiC. 121). Yeleneek meg istennek zent angyala az ew mestereenek (ÉrdyC. 337b). Cristus zent Cosmanak meg yeleneek (545b). Ysten jeleneek megh my atyanknak: deus visus est patri nostro (JordC. 726). Ew vele meg ielentek az dyczősegben (VirgC. 145). Ő hagása, hog nekik meg ielennik: manifestatur (DöbrC. 49). Meg yelenek feldnek feneky: revelata sunt fundamenta orbis terrarum (KulesC. 29). Almaban megielőnek neki: in somnis paruit ei (Fél: Bibl. 2). Meg ielenem annac látásban: in visione apparebo ei (Kár: Bibl. I.130). Megjelenic néktec az urnac diczősége (MA: Bibl. I.96). Christus mongya, hogy az vtolso ĩdőbe ielenem meg (Vás: CanCat. 466). Ha az inyedet csiklandó nyál megjelent, egyél (Com: Jan. 172).

mëgjelënés: revelatio, apparitio MA. offenbarung, erscheinung PPB (MA: Scult. 119).

megjelënet: ∾ Vtalom en dicősegemet en mégielénetemnec napiban: in diebus ostentationis meae (BécsiC. 79). Sent Thamas megielenete (MünchC. 7). Vilagot (alkottál) poganoknac megielenetere (ad revelationem gentium) es dicőseget te nepednec Isrlnec (111). Azonkepen leeletessetek ty es Cristusnak megh yelenetykoron: quum Christus revelabitur (JordC. 844).

[Jelënëd-ik]

ki-jelënëdik: [appareo, manifestus fio; offenbar werden]. Nyugszic a te bűnöd, mig ki nem ielenődic (Born: Préd. 270). Leg vilagosban ielenődőt ki az mi az okossaguac keptelen vala (284).

Jelënés: apparitio C. visio, visum MA. revelatio Helt: UT. Aa4. phantasma Fél: Bibl. 63. MA. erscheinung, gesicht PPB. [offenbarung]. Dicheseghes zenth yelenese, kywel the neked walazthoth zyz negwen napigh yelenek (PozsC. 28). Ördögi vasz, szem-fenvesztes és jelenes volt az (Gyarm: Fel. 210). Jővendőlnec vala nem isteni ihlésből, jelenésből (Com: Jan. 130). Egy meghólt embernek árnyéka es ielenése iyetséget es remélest szerezhet (Lép: PTük. I.229).

Jelënet: visum, apparitio Kr. [offenbarung, erscheinung]. Oh azoknak kyk czac remensegben es nya[ya]ssagnak yelenetyben (in apparentia conversationis) zerzetest magoknac ewrewlnec (EhrC. 110). Scent michal ielenete (MünchC. 5). Ninč ol reitec, ki megnem esmertetic es ielenetre ne iőyőn: non in palam veniat (126). Nagy sok yelenetek, koroknak, beteghekneknek vygaztasa leezen vala ott a helyen az zent zyznek erdeme myat (ÉrdyC. 341). Ysteny yelenetből meene haza (624b). Isteni ielőnedből a belső Indyaba mene (DebrC. 42). A lelők kenzenvedesnek ideien lattia az isteni ielőnetőket (63). Meg esmeruen isteni ielőnedből, hogi ki mulando volna (120). Vevt zent Damancos sok isteny jelenetevket es vilagoseytasokat (DomC. 129). Emlekezietek ŏ cudairol, kiket tőt ŏ ielenetit es ő zaianak itiletit (DöbrC. 185. KulesC. 251). Teegyen velem yelenetethyoban: fac mecum signum in bonum (108).

[Jelënetës]

Jelënetësség: [apparitio; erscheinung]. Hatod tyztesseeghe (sz. Katalinnak) mondatyk bodog yelenetesseghe [mert halála után megjelent az ő confessorának] (ÉrdyC. 283).

Jelënget: indico indentidem, significo subinde, ostento MA immerfort anzeigen, eins über das anderemal anzeigen PPB. Ez bezedeket gyakorta yelengetyuala (EhrC. 119). Kezde Iesus ielengetni (coepit ostendere) ő taneituainac (MünchC. 44). My wysagot yelenghez igy (peregrina infers) my fyleynkben (JordC. 767). Ky ennekem ezeketh yelenghety vala: qui mihi haec ostendebat (928). Kilső dolgoc altal, lathatatlan dolgokat ielengetűne (Mon: KépT. 101). Sokszor illyen a te kivánságod is, mellyet ily unaluason jelengetsz (Pazm: KT. 311). Tudatlansá-

godat jelengeted azzal (Matkó: BCsák. 123). Meg-érzi ennek az igának nehézségit, és azt, minden alkalmatosságokkal jelengeti (Hall: Paizs. 29). A hattyu hangos éneklésével jelengeti halálát (Nán: SzáT. 347).

mëg-jelënget: ∾ Mynd megh yelenghetee (narrat) hwneky. myt tet vona wr ysten (JordC. 49). Mykeppen meeg reghen annak elette meg yelenghette vala ewneky mondwan (ÉrdyC. 371).

Jelënség (Christusnak két *jelenségét*? Tel: Evang. II.81): signum, oraculum, omen, apparitio, portentum, argumentum MA. omen C. zeichen, vorzeichen, weissagung PPB. Kihoztad te népedet Egiptomnac földéböl erös kezben es töldi ielensé-gèeben: in signis (BécsiC. 100). Akaronc te töled ielenseget latnonc: volumus a te signum videre (MünchC. 36). Hoǵ meñböl ielenseget mutatna nekic: signum (44). Szeretetnek sok ielenséghit méltó uoltal el ueuny (ThewrC. 183). Adal teged feleeknek yelensegeth: dedisti metuentibus te significationem (KulcsC. 142). Jelensége vala latorsaganak (CsomaC. 28). Az hamis profetak naǵ ieleensigheket es czudakot tisznek (Sylv: UT. I.39). Naǵ ielensig teccek fel az menńorszagban (II.147). Asszony hogy viselne, jelensége vala (RMK. II.36). Meeg az balalnak jelensegiis gyakorta meg czalliac az embernec iteletit (Fél: Tan. 490). Az isten az teremtet állatokrais az ö dicsöségének jelenségét rejányomta (MA: Bibl. Elöb. 1). Ez az jelensége: hoc est signum rei (I.51). Az bánatnac semmi jelenségét ne mutassátoc (I.96). Annak jelenségére, hogy magokat marhájokkal-eggyütt Kristus birodalma-alá vetik, királyi ajándékokat mutatának (Pázm: Préd. 190). A ki testi indúlati-ellen nem verdödik, hanem ezek folyásinak botsátkozik, bizonyos jelenségét adgya, hogy lelki-élet nélkül vagyon (162). Méltán azt kivánnyuk hogy ily nagy dolgokban csak kardéra ne beszéllyenek valami jelenségét annak, hogy Lutert isten küldötte (Pázm: LuthV. 74). Azt sok jelenségekkel erösitettem, hogy az ördög kétségbeesésre nem kisztette Lutert (102). Lactantius nagy szép és gyözhetetlen jelenséggel bizonyíttya (Pázm: Kal. 45). Az királyi botot, vagy koronát királyságnak mondgyuk, mivelhogy annak jelensége (692). Kinek egy, kinek három és négy strucctoll volt patyolatjába, annak jelenségére, hány császár szolgája volt (TörtT. III.248). Újonnan tanúlt mesterségénec jelenségét meg mutató mester legény: novitius artificium profesus (Com: Jan. 132).

Jelënségës: specialis. Yelenseges malastnal fenlettenek: speciali praerogativa fulserunt (EhrC. 2).

Jelënségësbeli: specialis. Menden marhat elnezek yelenseges helyet es kewzsegbelyet (EhrC. 79).

Jelënt: denoto C. significo MA. declaro, indico, significo Ver. enodo EhrC. 17. anzeigen PPB. [bedeuten]. Kettelkedykuala, megsem tudyauala yelenteny (EhrC. 17). Jelentyvk neked (notificamus tibi), hogy te kyuanatod vagyon meg tellyesewlt (134). Elméǵec, hoǵ ielenčem nekie (ut indicem) ö titkokat (BécsiC. 32). Méǵnem ielentéttenala öhazaiat: necdum prodiderat patriam (53). Test es vèr nem ielentette (revelavit) ezt teneked, de en afam, ki vaǵon ménńecben (MünchC. 44). Az eegen nagy feenesseeg yelenteteek (ÉrdyC. 379). A madarak mynd zarnyokkal mynd zeep zozattyokkal nagy eedes vygasagot yelentnek vala (511) Nagynak yelenthwen ennen magat: dicens (JordC. 723). Kezde mondany jelenteny papanak engedelmet (MargL. 29). Az kérdezönek wtat yelente (PeerC. 64). Ez masod reze az anǵali közönethnec, kiben ielöntetic ziz marianak benseges fyatol adot malaztťa (NagyszC. 318). Keuelseget ielentetem (VirgC. 8). Ky yeleuth nekenk yokath: quis ostendit nobis bona? (KulcsC. 5). Jelentenek ennekem kegyetlenek bezedeketh: narraverunt mihi iniqui fabulationes (312). Ielentötte avagy megmondotta (Helt: UT. Elöb. 2). Ielenchenec jegyökett, bizonyos idökett: sint in signa et tempora (Helt: Bibl. I.A). Soha nem jelentetet ekkeppen Israelben: nunquam apparuit sic in Israel (Fél: Bibl. 14). Te benned bizom, ielents vig ortzadot (Born: Ének. 117). Ielents nekem az te akaratodat (196). Dragasag-is ielentetik, kitöl isten oltalmazon (KBártfa. 1583. Bv4). Soc beszeddel iria, es ielenti eleteket az baratoknac (Mon: Apol. 263). A tisztesseg nem a kepeknec adatic, hanem azoknac, az kiknec abrazattyocat ielentic (Zvon: Osiand. 201). Megesmeri attyafiait Joseph de magát nem jelenti (MA: Bibl. I.39). Hegedö szóban szép mesét jelentec (V.24). Nyomorultabbak vólnánk minden állatoknál; mint ezelött bövebben jelentém (Pázm: Kal. 416). Mit ielentnek ezen hàual, talámmal való igék? (Bal: Cslsk. 465). Egyebet nem tudok ielentenem ez dolog felöl (Lép: PTük. III.44). Ezekre az evangeliom haragot jelent (Illy: Préd. I.3). Soha nem akarta ielenteni, mikor eljövendö volna (I.21).

be-jelënt: indico, significo, annuncio, denuncio SI. [anmelden]. Yelenchök be my magwnkat ew zent zyleteseenek napyan (ÉrdyC. 532b). Bel yeleuty wr istennek eleyben (554b). Ew zentsseegeet valazyok a my ymachagwnkat az ysteny yrgalmassaghnak zyne eleyben be yelenteny (648). Be yelenthven az ysteni zolgalatot: expleto ministerio (JordC. 750). Mykoron iwtottak wolna Pylatwsnak hazahoz, be yelentek az edes Yeswst Pylatwsnak (ÉrsC. 94b).

elö-jelënt: repraesento MA. [andeuten, vorhersagen]. A proféta az igen nagy gonoszt elöjelenti: propheta repraesentat malum ingens (Illy: Préd. I.88).

ki-jelënt: manifesto, profero, propalo, retego C. patefacio, revelo MA. exprimo NémGl. 127. bekannt machen, offenbaren PPB. Méllec vadnac az hebér könöben, telles hüttel ki ielentéttem: expressi (BécsiC. 72). Nem akaraa ky yelenteny, hogy leanzo vona (ÉrdyC. 338b). Nyelw ky nem yelenthety (520b). Ha zywemnek gondolattyaat ky yelenthetneem (524). A my zyweeben tamad, zawawal ky twggya yelenteny (596b). Ky yelenteteek Farahonak az hw nemzethsege: innotuit Pharaoni genus Josephi (JordC. 727). Menyek kyelenthyk istennek dychesegeth: coeli enarrant gloriam dei (KulcsC. 34). Mynekwnk mynden lelky gyezedelmet ky yelentel (ThewrC. 87). Meg csak gondolatunkba sem foghattyuc mind meg, nem hogy beszédünkkel ielenthetnöiöc ki (Tel: Evang. I.608). Ertuen azt, hoǵ az arulas ki ieleutnen, az orszag illyen naǵ veszedelemtöl szabadult volna meg: intellegens conjuratione patefacta civitatem periculis ereptam esse (Decsi: SallC. 32). A testnek poklossága kijelenti a véteknek természetét: exprimit (Illy: Préd. I.174). A szollasod kijelent téged (II.237).

kijelëntés: indicium C. manifestatio, revelatio MA. offenbarung PPB. Leen ky yelenteese az ydöben, mykoron idwözeytenk volna harmyncz harom eztendös (ÉrdyC. 464).

kijelënthetetlen: [ineffabilis, inenarrabilis; unaussprechbar]. Vygen my halalwnknak wtanna az ew zent orzaganak ky yelenthetetlen erwendetes lakodalmaban (ÉrdyC. 605). Zile ki ielönthettetlen nagh örömel (TihC. 34). Megielöntetik az istenben valo kijelönthetetlen szeretet (DebrC. 9). Meg evrevle kijelenthetetlen nagy evrevmmel (CornC. 77).

mëg-jelënt: indico, superindico, significo, detego, revelo, enuntio, denuntio C. offenbaren, entdecken, kundtun PPB. Hogy Rufinus megnem mondottauala, vrnak zent lelke meg yelente (EhrC. 51). Megielente neki kinel mvuelt volna: indicavit ei apud quem fuisset operata (BécsiC. 5). Semmi ol fedezet [nincsen], ki nem meg ielentetic: non revelabitur (MünchC. 32). Parančola nekic, hoǵ meg ne ielentenec ötet: ne manifestum eum facerent (35). Teenen bezeded meg ielent tegedet: et loquela tua manifestum te facit (66). Yelenczetek meg Janosnak: renuntiate Joanni (JordC. 385). Yelencz megh tennen ma-

gadat ez vylaghnak: manifesta te ipsum mundo (648). Kynek yelentetőt meg? cui est revelatum? (672). Megh yelentöt-ted ennekem az örök eelethnek wtayt: notas mihi fecisti vias vitae (712). Mykeppen meg volt jelentetven nemely atyanak (DomC. 146). Meg yelentöm az en atyamffyaynak az te newe-det (ÉrdyC. 49). Yo teetelyd kyket ennekőm meg yelentötteel (mutattál, tettél) (513). Meg yelentee akarattyaat (517b). Kinek ezt ember meg nem monda, azt neki zent lelek meg ielente (VirgC. 19). Az istennek ayandoka embereknek es meg ielen-tetnek (73). Meltolnaya neky meg mutatny megjelenteny (MargL. 44). Ki ielenthety meg nyeluevel az te meltosagydat? (CornC. 35). Ew felsegenek tytok tanacbat meg nem yelentem (RMNy. II 20). Az dychwsyg, ky meg ielentetyk myhozzank (Komj: SzPál. 72). Nem észem addig, míg az én dolgomat meg nem ielentem: non comedam, donec loquar sermones meos (Helt: Bibl. I K4). Ielenchmeg ennekem a te béredet, es meg adom: constitue mercedem tuam, quam dem tibi (I O3). Mert nem valla nyiluan meg ielöntuen, mitt kellene vele müuelni: nescientes quid super eo facere deberent (I XXx4). Az mit az isten regen szollott volt, azt mostan el teliesitette, mikeppen az jelenvale idő meg ielenti (Fél: Tan. Előb. 2). Szükseg meg lenni, hogy az isten tiai meg jelentessenek es megvalaztassanak az szin mutatoktol (Előb. 3). Mikor vonogattiak magokat az halal elöt, giarlosagok ielente-tik meg (501). Bizony teis ő közzülöc való vagy, mert a te szódis meg ielent tégedet (Kár: Bibl. III.29). Itt az dolog lat-tatik kiuanni, hog Africanac allasat röuideden meg ielenezem: Africae situm paucis exponere (Decsi: SallJ. 15). Világos szók-kal meg-jelenti nékik, hogy a teli mérték fejekre fordúl (Pázm: Préd. 121). Meg ne jelencsed minden embernek szüved titkait (Pázm: KT. 23). Együgyükkel jár az isten, meg-jelenti magát az alázatosoknak (492). Christus külömb külömb helyeken akarta magát megjelenteni [föltámadása után] (Zvon: Post. I 672). Am midön vrunk idvözittönk az arulo Judásnak partolkodását meg ielenteneie es mondanaia (Lép: PTük. I 404). Az innepeket meg jelenti: dies festos indicit (Com: Jan. 126). A nyelvé a szív-nek indulatit megjelenteni (Illy: Préd. II 235).

mëg-jelëntés: indicatio, nuntiatio, repraesentatio, signifi-catio C. designatio, denuntiatio, manifestatio MA. verzeichnung, verkündigung, bekanntmachung PPB. Az ew nagy isteny zere-tetynek meg yelentese (ÉrdyC. 16). Kezde imatkozni nagiob buzgosagal ez tytkon valo igeknek meg ielenteseert (VirgC. 59). Ez tytoknak megielenteseet meg predicalla romay vduarban valo lector mester (61). Az harmad mendörgesen ieczetetik Cristus kenyanak iegynek meg mutatasa auagi meg ielentese (120). Te bezedidnek megielentise (declaratio) vilagosit es iftiaknak ertelmet ad (DöbrC. 67). Eszt mondgya az isten beszédénec balgatoia, ki a mindenhatonac meg ielentését látta: qui visionem omnipotentis intuitus est (Helt: Bibl. I. Ccc3). Ez felséges hatalomnak meg jelentése (Illy: Préd. I.55).

mëgjelëntő: indicativus, index C.

Jelëntés: indicium, nunciatio MA. anzeigung, beklindigung PPB. Sem embertewl nem vettem ewtet sem tanwltam, de az wr Jesusnak Cristusnak yelentesebeöl (ÉrdyC. 372b). Istennek yelenteseeböl zoltanak [a próféták] (646b). Zent Ferencz pre-dicallana istennek ielentese miath (VirgC. 104).

Jelënthetetlen: [ineffabilis, inenarrabilis; unaussprechbar] Lathatatlan es halhatatlan es zolhatatlan yelenthetetlen (ÉrsC. 341/2).

Jelëntő: [indicans, index SI. anzeigend]. Temetés jelentő kő [sírkő] (MA: SB. 70). Jelentő jegy vagy symbolum (PP: PaxC. 7).

[**Jelëntöd-ik**

ki-jelëntödik: patetio; geoffenbart werden, offenbar wer-den]. Soha az ő karomlása nem lehetet oly titokban, hogy vala-mikor szükseg volt volna ki ielentödni (EsztT: IgAny. 416). Az a tudomány azért jelentődött-ki (DEmb: GE. 12).

Jelës: insignis, insignitus, praestans, praestabilis, exquisitus C. egregius, excellens, eximius, singularis, inclytus MA. gezeich-net, [ausgezeicknet], berühmt, fürtrefflich, auserlesen PPB. Azert ma lattatyk ennekem, hogy ewlyek, mykent kysded baratt, mert ystennek yeles nappya (EhrC. 85). Aiandokokat ozta öielés nagsaga zérent: juxta magnificentiam principalem (BécsiC. 53). Soc ieles bünös müuelkedetbeliec eznec uala egbe lesussal (MünchC. 29). Prophetak kwzeth ieless: prophetarum eximius (NémGlossz. 298). Neminemö ielös binös ember ioue senoniabeli ersökhöz (GuaryC. 37). Lassatok, ha vagyon yeles oka, myert kellyen ystennek ffyat zeretny (ÉrdyC. 3 b). Harom yeles okokkal byzonyoyttyak (529b). Yelesb okeert azert teremtettewnk [kiváltképpen] (595b). Zeep yeles madarak (510b). Az neegy yeles bynek (600). Yeles (strenuus) neepe-keth valazthwan mynd egheez Yzraelböl (JordC. 51). Megh kezd vala halny, ky vala hwneky yeles: pretiosus (542). Ogyad magadat, hog valakynek ne zoly, hanem ieles ziksegnek okaert (VirgC. 1). Egiebek kwzwt ielesb ez vala (44). Kezde erzeni ez kenant alazatossagnak ieles malaztyat (78). Il tyztes-segbely jeles hel (DomC. 102). Az zeretet elevl vettetyk, mykep-pen fev jozag wagy jelesb (DomC. 135). Jeles malasztval (spi-ritus principalis) erössöh meg engemet (DöbrC. 109). Eh vaczo-ran sokan valanak: Iesus, Maria, Lazar es a sidok közzülis az ielösi (WeszprC. 10). Kapornakra kel mennem walami yeles dologerth (LevT. I.27). Vala egy igen nagy és ieles komondora (Helt: Mes. 311). Jeles szep etkeket hoznanac te elödben (Born: Préd. 412). Jeles Theophile: optime Theophile (Fél: Bibl. 84). Igen jeles jól élnek (MA: SB. 126. jeles jól: excellenter, egregie, miritice SI.). Isten nékijs adott jeles elmét (Felv: Dics 4). Ez jeles jó győzödelem (Czegl: Japh. 38). A sörénnyel ékes, jeles ló: equus juba insignis (Com: Jan. 42). Jeles, tzimeres nemes követő sokasággal (insigni comitatu) környül vétettetvén (139). Jeles tréfác: festivi joci (187). Az jeles sziv gyümölcsöt hoz (Illy: Préd. I.309). A ki illyen pénzel fizet, nyilván való jeles lator (Fal: NU. 289). A paradoxum, vagy szokott értelem ellen-való mondás, jeles jele, hogy az elme méllyebben akarván járni, megbotlott (Fal: UE. 438). Könnyen ismerünk azokra, kiknek ábrázattyok valami rút bélyeggel jeles (479).

Jelësen: 1) notabiliter MA. [besonders]. Kynek sokan ellene mondottanak, yelessen azok, kyk wr istennek akartanak tyz-töletlenseegöt tenny (ÉrdyC. 529b). Szükségh peniglen effele könincczkeknek lenni, ielessen ez mostani idekben (Bat: KTud 3). 2) praeclare, insignite, exquisite, luculenter C. insigniter, eximie, excellenter MA. fürtrefflich, merklich, überaus PPB. The engemeth yeleson remensegbe zerzettel: tu domine singu-lariter in spe constituisti me (KulcsC. 6). Jegyey ielwssen twn-dwklenek (Komj: SzPál. 19). Az kevés eleség az kiosztásban jelessen szaporodott (MA: Scult. 310).

Jelësben: praecipue, imprimis, maxime, praesertim MA. fürnehmlich, sonderlich PPB. Harom kerdes, kiket nekünk ielösben zükseg meg tudnone (GuaryC. 42). Towa fwtnanak, yelesben azok, kyk fwtasth tetthetnek vala (JordC. 302). Az egyhaz yelesben neezy idwessegewnknek elsew tamadattyaat (ÉrdyC. 63b). Semi nagob kesserösege nem lehet, mint embör-halala, es ielösben halalos binbe megh halando embörnek hala-la (KazC. 2). Myndenek ellen, yelesben kedeek az ew ellen-seghy ellen (RMNy. II.20). Hozd veled a könyueket, ielesben kedig a hartyákot: affer libros, maxime autem membranas (Helt: UT. Ll4). Nag sokan a kiraltol el idegenülenec, jelesben Szilági Mihal (Szék: Krón. 215). Bánkodic más embernek nyo-moruságán, ielesben, ha láttya, hogy hamissan meg nyomoritot-tác (Kulcs: Evang. 93). Hat a törvény ki adása utan, kitsodák voltak a catechisták? jelesben a próphetak (Pós: Igazs. I.3)

Jussanak eszetekben veghsö dolgaytok, ielesben az pokolnak kinnyai (Lép: PTük. I.255).

Jelësít: [insignem facio; auszeichnen, adeln]. A munka az emlekezetet jelesíti (Illy: Préd. I.270). Az atya szeretheti a fiat: de nem jelesitheti, hanem ha (László: Petr. 26).

Jelëskëd-ik: excello, praecello, emineo Kr. sich auszeichnen, sich hervortun]. Tares kiralnac ket meddöy, kic aitoc tartoc valanac es az elö palotanac közöben ieléskédnec vala (praesidebant), akaranac kiralra tamadui (BécsiC. 54). Jeleskedjél, de ne valami cégéres bolondsággal (Fal: NA. 221). Ezekkel jeleskedtél, tomboltál, felkeverted országodat, rúgoldoztál az istenek ellen (Fal: TÉ. 706).

Jelësképpen: [egregie, in specie; vorzüglich, vornehmlich]. Korona awagy vytezködees yeleskeppen leelettetyk ez vylaghy eelethnek folyasaban (ÉrdyC. 352b). Kyeerth yeles keppen ysthen megh thartotta az ö sebeyt (ÉrsC. 142). Ez világ jelesképpen ékesitetött az istentöl (MA: Scult. 889).

Jelësség: praestantia MA. fürtrefflichkeit PPB Zentsegnek yelessegenel (privilegium sanctitatis) volt frater Bernald (EhrC. 2).

Jelësül: praesertim MA sonderlich PPB [vorzüglich]. Vezedelmes felette az hytre valo kezeröytees, yelösewl mykoron twggya, hog ew tette, kyert hamyssan meg keel eskewny (ÉrdyC. 526). Ezekhez ieleswl hasonlatos volt zent Ferencz (VirgC. 30). Azzonyallatoknak nyayassagat, jelesevl iffyaknak, ev tevlek jgeen el tauoztassak (DomC. 135). Ezt teue zent lelek yelesewl harom okaert (CornC. 8). Engeggyed mynekönk az te zent testödet es verödet myndön ydöben es yelesöl halalonknak ideyen (KrizaC. 35). Vaduak olyfele emberec, ielesül e mi nemzetsegünc közet (Helt: Bibl. I. C3). Kivánnya az egésséget és minden lelki nyavalyáibul való meg-gyógyulást, jelesül a tö bünökbül (Tarn: JóÉl. 128).

Jeltelen: [ne vestigium quidem relinquens; spurlos]. Venec a remensegöt es be vetec eg egö tyzes hordoba ielteleune meg eguie (NádC. 629).

JER (aliqui dicunt *gyere*, aliqui jere, hoc est veni Otr: OrigHung. II.325. I.305. 353. *gyer* Thaly: Adal. I.5. *gertökel* KazC. 29): eja, veni, ito mecum MA. komme, gehe mit mir PPB. Jer velem mi zeretö aztalnoconk (GuaryC. 11). Jer, lasuk, melikönk diczerheti ynkab az teremtö istent (VirgC. 107). Jer, mennyünc (Born: Préd. 34. 379). Jer, mi diczeriüc, aldgyuc es fel magasztallyuc (Born: Ének. 1). Jer neki [menj neki, támadd meg] (Helt: Krón. 44. Thaly: VÉ. I.24).

Jer-el: ∾ Jer el az pispeknek elybe (VirgC. 27. KrisztL. 42). Monda ew neky, no yer el welem (ÉrsC. 445). Jerel velem (Görcs: Máty. 4. MA: Scult. 966).

Jer-utánnam. Philtrum: szerelemre gerjesztö étetö, kinec neve ierutánnam MAl. PPl

Jere: eja, age MA. veni Pesti: Nom. 47. [komm]. Jere azert es lasd meg (TelC. 196. Pesti: NTest. 167. Kár: Bibl. I.143. 318. Zvon: Post. II.619. MA: Scult. 956. Mad: Evang. 814).

Jersze: eja, age, adesdum MA. komm hieher PPB. Jersze emlekezzünc az öröc istennec czudalatos nagy hatalmassagarol (Born: Ének. 547). Jersze emlékezzünk mostan mi nagy dolgokról (RMK. II.325). Mostan mondom jersze elö (Megy: SzAÖröme. 141. KTör: SzJán. 25).

Jerünk. Jerjünk: eamus MA. gehen wir PPB. Yerönc el azert es öllüc meg (TelC. 185). Jerewnkel, mert yme közelgetb az, ky engemet el arwl (ÉrsC. 90). Ierünc és mennyünc (Zvon: Post. I.164). Jerünc el (II.35). Jerünk elébb (Bethl: Élet. 308. Thaly: VÉ. II.262).

Jertëk: agite, venite, eamus MA kommet, wir wollen gehen PPB. Jertek el, öllyek meg hwtet es myenk lezen az ereksegh (JordC. 422). Yertek hozyayok nag thyztessegel (ÉrsC. 108b. Fél: Bibl. 36. Mel: SzJán. 461). Iertek bé (Decsi: Adag. 260). Holnap gyertek reá az peszmétre, fogok adatni (MonIrók. XV. 551).

JÉRCE: pullastra, gallina novella PPB. gallina Pereszl: Gramm. 7. [junge henne] hühnlein, junges huhn PPB Oly nagy gyanoságban estek vala az aniáchák, hogy vén bábáknak kellett meg nézniek az ülön, mellyk marathatot meg közzülök jérczén (Zvon: PázmP. 147). A maga jérczéit öszve akarja gyüjteni (a kakas, Misk: VKert. 360). Igen hasznos télre sok jérczéket hadni (Lipp: Cal. 2). Kakas bévakarja, jércze kirugja (Thaly: VÉ. II 54).

JERKE: agna CorpGramm. 411. Jerke-bárány: agna MA. PP. lamm PPB. (CorpGramm. 131).

JÉZSUITA (*esavita* Matkó: BCsák. 9. *jesuuita* Pethö: Krón. 241. *jesuvita* Toln: Vigaszt. Elöb. 7): [jesuita; jesuit]. A jesuitákra Jesus únta vagy Jesus utálta nevet költ (Sall: Vár. 67). A jesuitác tsintalanságok (Czegl: Japh. 67). A tsufondáros jesuita (98). Otromba jesuita (95). Békéltesse egyben eléb a bárányt a farkassal a jesuita (110). Több emberséget tudnak a bányászok a jesusuutáknál (Matkó: BCsák. 4).

Jëzsuitai: [jesuitarum more; jesuitenhaft]. Jesuitai motskolodás (Czegl: Japh. 2).

I. JÓ: [fluvius; fluss]. Pratum quod Kethyoukyzi vocatur 1246. 1408. (Wenzel VII.213). Beruchyon [olvasd you; helynév 1220. körül] (VReg. 166). Berukio, Berkyov, Berekiou, Berukyou. Berykiou fluvius [ma Berettyó] 1255. 1270 sat. (Ortvay: Magyarország Régi Vizrajza). Ad fluvium Souyou et usque ad castrum Salis (Anon. 17. 14. 22. 31). Juxta fluvium Honyou (31)

II. JÓ (*iovben* HB): **1)** bonus, bellus MA. gut, schön, artig PPB. Igen jó: perbonus; fölötte igen jó: bellissimus C. Jó puskás: certus jaculis PPBl. Iolequen [jó legény? személynév 1220 előtt] (VReg. 97). Oggun neki mend iovben rezet (HB). Ew meltollya nekewnk iokellemetesseget (beneplacitum) muttatnya (EhrC. 5). Nem tezen yo gymelczet: non facit fructum bonum (JordC. 361). Semyre yo oztan: ad nihilum valet (365). Napyat fel tamazya yokra es gonozokra: solem suum oriri facit super bonos et malos (368). Yo mynekwnk et laknwnk: bonum est nos hic esse (407). Myud attvl fogua, hog zent margit azzonnak yo okossaga volt (MargL. 12). Yo vona, ha myt engedneetek az en eztelenseeghemnek: utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae (ÉrdyC. 148b). Nagy yo eeletben ky mwleek az ew attya (339). Keerlek, ymaagy yo atyam erettem (339b). Atyamfianak anne iot nem akartam mint enmagamnak (VirgC. 5). My vagy vram? felseges bwlczeseg es felseges io (43). Ha minden ioba w eletet viselte volna (93). Meg itelny iokat es gonoszokat (114). Kapaluom nem vagoc io (TelC. 86). Jo ezemzerint tizek illien testamentomot (RMNy. II 66). (A farkas) háttra tekénte és annyéra el iyede a nagy komondor szabáso kostól, bogy vgyan ottan el bánná a nem iót [merdum] (Helt: Mes. 350). Azoknac éretlen gyümölczöc meg enni nem ió: fructus acerbi ad manducandum (Kár: Bibl. I.637). Sok iónak inua: Thasius bonorum (Decsi: Adag. 20). Semmi ió nincz benne: nihil sanum (57). Sem vén emberuel, sem gyermekuel nem ió iót tenni: nec in senem, nec in puerum collocaris beneficium (75). Hald meg az ió szót: audi quae ex animo dicuntur (uo.). De abban az arulasban volt eg Q Curius nevü io reuden valo nemes ember: sed in ea conjunatione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco (Decsi: SallC. 18). Ha száraz az tauasz, kenés gyümölcz lészen, de igen jó ért (Cis. H). Mert isten nem tsak jó magában, hanem nekünkis jó (Pázm: Préd. 171). Bennünk lakik az sz. lélek, jóukra

és gonoszunkra számot tart és vigyáz (Pázm: Kal. 33). A ki az ûdén jókorban vagyon, esztendõre vénebb (Land: UjSegíts. I.56). Száz forint jó folyó pénzben (Thewrewk: Nyk. 11). Száz forint jó pénzöl (12). **2)** [dextra; recht(e)]. Jov felevl (HB). Sem yora sem bal felee nem terwnk: nec ad dextram nec ad sinistram (JordC. 161). Jo fele es bal fele: a dextris et a sinistris (DöbrC. 301). El se tereythhessenek te zenth wtadrol se yora barra (ThewrC. 238). **3)** [salus, commodum; sein wol]. Jovát akarom: faveo MA. Egyik a másiknál jobban szólott az én jómra: alius alio gravius de mea salute dixit PPBl. Masnak yawyn valo eremet erzeek en magamban tamadny (ÉrdyC. 565). Örül masnak iauan (SándorC. 1). Kévánnám egészsége let es minden jódat (LevT. II.18). Adja ö szent felsége minden jótokat (II 20). Mynden yomath the kegyelmedthewl warom (RMNy. II.18). Jódra van: est tibi in bonum (Helt: UT r8). Ezec nekem iomot kiuannyac vala (Born: Ének. 194). Ha sanyaru kezzel nyulis hozzam, megis iomra esic (203). Jotokra vagyon (Mel: SzJán 316). Mindeneket ionkra es idvös égûnkre miuel (Tel: Evang. 89). Ez nyaualyais iauamra lön (Decsi: Adag. 162). Én iauára ezeleködtem (170). Adgya isten minden iora: bene sit (223). Emlekezzél meg én rólam én istenem nékem iómra: memento mei in bonum (Kár: Bibl. I.431). Jónkra és idvösségünkre rendelt mindeneket (MA: Tan. 167). Jelen vannac kic jomnac örülnec (V 54). Semmit nem mivelhetünk magunk javára valót (Pázm: Préd. 66). Nem maga hasznáért parantsol néküink Kristus, hanem a mi jónkért (82). Közönseges jora: ad commune bonum (Ver: Verb. Elöb. 3). A te jódra engedte az isten (Derk: ÖÉlet. 68). Ismérjétek meg a jótokat kivánókat (Megy: Dial. Elöb. 16). Nem szólgál jómra (Hall: Paizs. Elöb. 7). Nem keresi a mi jónkat (Mad: Evang. 176). Az anyaszentegyház a mi jonkot keresvén (Illy: Préd. I.579). Ö neked jódat keresi (Mik: MulN. 256). A válogató tinom-izûek mivólta azt hozza magával, hogyha mire számot tart, akkor részesülhessen benne, mikor szintén javában tapasztallya lenni (Fal: UE. 386). **4)** [bonum; das gut]. Ewtewle nekem engedet menden yoin: omnia mihi bona ab eo concessa (EhrC. 48). Elereztetének kiralnac foloy menden videkecbe, hog öianoc (bona eorum) elragattatnanac (BécsiC. 56). Mondom tûnectec, mert mend ö iauin ẑerzi ötet: super omnia bona sua (MünchC. 60). Lassad Ierusalemnek ioit: videas bona J. (DöbrC. 208). Ne aldozyad the yawydat (JordC. 226). Margit azzonnak atya Bela kyral gondoluan az bekessegnek jauat, jozagat (MargL. 28). Kik ez jelen valo jokat es ez velagy jokat keresyk (41). Mynden ev jauat adnaya (CornC. 170). Mindön lelki jonak gökere (TihC. 1). Eh nekül simmi ionk nem kelh az vr istennek (DebrC. 68). Awagy testy yowal awagy lelky yowal megh ayandekoz (ÉrdyC. 621b). [Barátodnak] ö yawyban vele egyetembe örweng (ÉrsC. 215b). Mit haznalna neki mind ez velagnak iaua (VirgC. 93). Harmak vannak igen nagi iok (97). Hinen zereti az felseges iokat (98). Hyzem, hogy latom wrnak yavyth: eredo videre bona domini (KulesC. 60). Isten tartsa kdet minden javával (LevT. II 19. RMNy. II 141. levelek végén gyakran). Reszesitsen minket minden ionaban (Born: Ének. 62. 221). Az öröc eletnec ionai (Tel: KerF. 31). Az isten minden lelki iauait közli az hiueckel (Fél: Tan. 299). Az ember ez ielen valo iockal meg ne bolondullion (459). Mas ember ionanac tekozlasa adakozasnac hinattatic: bona aliena largiri liberalitas vocatur (Decsi: SallC. 12). Egyházi jók (MA: Tan. 1247). Álmokban látott jók az ö javok (Pázm: Préd. 36). A világnak minden javáért sem vétkeznének halálos bûnnel (175). De bár tiszták, és elegyites-nélkül volnának is a világ javai (70). Jovok, jószágok minden controversia kivül immunitásban maradjanak (MonIrók. VIII.291). Contiscaltattanak ök minden jószagok, sequestráltattanak ingó-bingó javok s egy nehany majorok (Thaly: Adal. II. 382). Az ekklésia javai légyenek az ekklésia és egyházi-fiak szabadságokban, nem az esperest és pap dispositiojában (Bod: Pol. 86). **5)** [magnus, multus; gross, viel]. **a)** Minap, már jó-ideje: pronuper PPBl. Jo reez kin vagion (RMNy. II 126). Jo reze (Mel: SzJán. 118). Eltemettetel jó vénségben: sepultus in senectute tua (MA: Bibl. I.13). Azoknac tisztec io reszre meg szûnt (Zvon: Osiand. 103). A darvak az idö változást annakelötte jóval megérkezik (Misk: VKert. 324). Jó darabig [ideig] forgatták egymást kemény csapásokkal (Fal: TÉ. 637). **b)** [magnopere, valde; sehr]. Nagy szelesen es io hozszan (Born: Préd. 8). Jo bizonyosoc legyûnc abban (15). Jo elöve, idejen megh nezzed (LibEleg. 19). A dolgot jó-eleve el-látod (Czegl: MM. 3). Ha szerencsére jó beszédes társhoz férkezhettek, elöveszik a trécselést (Fal: TÉ. 146). A dámák lábhegyre ágaskodnak mint a theatrumon, hogy jó messze cirkálhassanak (202).

[Szólások]. J o v á t válogatja: meliora seligit Kr. Ev zokta (a galamb) gabona zemnek az iauat valogatny (CornC. 232). Az alauaioia Labannac iut vala, de a ioua Jacobnac: factaque sunt ea, quae erant serotina, Laban, et quae primi temporis, Jacob (Helt: Bibl. I.O1). Valaszsza ki a ioat (Helt: Mes. 455. Helt: Bibl. I. h. EsztT: IgAny. 44). Az hadak javával vissza jövünk (RákGy: Lev. 161). Sorsa a jovábul való (Fal: UE. 473). Jó jó [jól van; feleletül] (László: Petr. 233). J ó h a j n a l b a n (Pázm: Préd. 578). J ó i d e j é n való megjelentés: denuntiatio C. Ideje korán, jó idején: tempestive Com: Jan. 204. Hamisságát mindenek ismérjék-meg jó idején (Matkó: BCsák. Elöb. 3). Jó idején a pogányoknak el-hivatala elött hogy-hogy mondhatta magát a sido-ecclesia olyannak, mint a kûfal? (DKal: Ker. 463). J ó f o r m á n: bono modo, commode Sl. Jó-formán nyakon tsaptad az igasságot (Fal: UE. 63). Jóformán felhevültél a fö emberek ellen, hanemha talan csak tréfálsz (Fal: NE. 66). Idején korán, j ó i f j a n t a n reá kell oktatni: ki teremtménye légyen, és mi végre éli a világot (Fal: NA. 197). Emelkedgyenek nagyságtok j ó k o r á n gyenge nyoszolájokbul (Fal: NA. 190). Ez az en szerelmes fiam, kiben nekem i o k i p p e n kedwem telek (Sylv: UT. II.125). J ó m ó d d a l: moderate C. Dee alkozyk meg yelenthenwnk es yo moddal meg bezelleenwnk, az mynt zolgalaa ö yegyesenek (ÉrsC. 469b). Az gonduiselö attia halalanak elötte az ö marhaiat io moddal rendeli (Fél: Tan. 261). A tyztessegesbec melle ûl', ha i o m o d o n teheted (VitkC. 46). Megláttya jomodon az isten kegyelmet (MA: Bibl. V.51). J ó r e g g e l: valde diluculo Helt: UT. Y3. valde mane MA. Bibl. I.17. Jó reggel kimennek (Misk: VKert. I 186). Hozott isten Neander! de mi dolog, hogy illy jó regvel? (Fal: NE. 3). J ó s z e r i v e l: bona modalitate Kr. Addig kerengél ez kerekdéd hidon, miglen eszedben sem veheted jó szerivel, hogy ott dobbanál a honnan el-indultál volt (Matkó: BCsák. 226). Még fûnében i o u á b a n v a g y o n: in herbis est (Decsi: Adag. 322). Mikor az menyegzöi öröm szinte javában volna (MA: SB 28). Az ember soknak szóll, meszsze hallik, és ki j ó b ú l, ki roszból kapja-fel az igéket (Fal: UE. 125). J o b b r a f o r d ú l t a dolog: incipit res melius ire PPBl. Az istenth zeretöknek myndönök yora fordulnak (WinklC. 286). J o r a valo r e s t s é g (Magy: Nád 76). Az daikasagert az mi szüleinknek minden i o n a l l e g i n k (Fél: Tan. 555). Ellenségünknek is jóval legyünk (Pázm: Imáds. 14). J ó f o g f á j á s t ó l: *prohibet dentium dolorem PPBl. Mentha gelesztátúl jó hogyha jó (Felv: SchSal[2] 18). Akarod atte rezedet i o u a t e n n e d (VirgC. 89).

[Közmondások]. Joert iot ember nostan rytkan wezen (Pesti: Fab. 12).

köz-jó: [bonum publicum, pecunia publica; staatseigentum, öffentliche gelder]. Köz jó ellopása: peculatus; köz jót ellopo: peculator PPB.

Javacska: [parvum bonum; kleines gut]. Javatskája vkinek, egyetmása: recula PPBl. Kevés javacskaim keze alatt lévén, azokat elprédálta RMNy. II 1 1. Veres veretekevel keresett

javacskáitól-is torkon-verve meg-fosztatván, keserüséggel rágia korpás profontyát (Csúzi: Síp. 14).

Javall, jovall (*góvall* Felv: Dics. 59. Megy: SzAÖröme 263. MedLat. 24. László: Petr. 110): probo, comprobo, admitto C. approbo MA svadeo Com: Jan. 180. billigen, gut heissen PPB. Nem javallom: reprobo; nem javallandó: improbabilis C. Iauallác az ő tanáczát (Helt: Krón. 77). Mit nem iounalunc es nem dichirũnc, arra vagyodunc (Helt: Bibl. I. a3). Iouallyátoc a tũ attyaitoknac ezelekődetit: consentitis operibus patrum vestrorum (Helt: UT. S4). A ki io, azt szeretőm, iaualom (Mel: SzJán. 58). Szent Pal iauallia az aszszoni-allatban az ekes es tiszta őltőzetet (Fél: Tan. 465). Nemellyec szoual, nemellyec egyeb modon az ő sententiaiat iauallyac vala: adsentiebantur (Decsi: SallC. 41). Valami értelmet iauallani (Decsi: Adag. 137). Azont iauallyatoc es tanettyatoc (Mon: Apol. 395). Még azokis álmélkodtak az ő változásokon, az kik nem javallották az keresztyén hitet (Pázm: Kal. 67). Eggyũt a halottakért-való imádságot javallya: másut a purgatoriomot, és ennek hitelébồl származot dolgokat kárhoztattya (Pázm: LuthV. 202). Azoknac mondasok mint igazak es iovallattattac be vetetnek (Zvon: Osiand. 6). Effele vallas tetelt javallana es helyen hagyna: hujusmodi contractui suum consensum largiretur (Ver: Verb. 123). Minden vezér javallya szándékát (Zrinyi. I.20). Az ki valami embert javal valami jó dologban, azt igyekồzzék kővetni (Prág: Serk. G4). Ebben az dologban javallyuk szent Agostonnak amaz mondasat (Szathm: Cent. 22). Azoknak tudomanyokat sem javallyuk: neque probamus eorum doctrinam (145). Az jámbor gazda javallattatik, ditsértetik (Com: Vest. 96). Télben a verrata elött való serénység javaltatik (Com: Jan. 113). Ha javallotta volna gonoszságokat, inkáb el-enyegette és fedezte volna (Tyúk: Józs. 21). Jovallom nagy hasznát háromféle viznek, mellyeknek itallya hasznos lész szivednek (KBécs. 1666. B2). A kik test szeréntvalok, a testieket jovallyák (Illy: Préd. I.334).

Javallás: probatio, comprobatio, assensus C. approbatio MA. gutheissung, billigung PPB. Közuép javallásával: populariter C. (MA: Scult. 759). Ezt nagy öröm, hangos javallással fogadták mindnyájan (Fal: NA. 123).

Javalldogál: [saepius approbo; öfter billigen]. Vétkeket az ő elhalgatásockal javaldogállyác (MA: Tan. 1185).

Javallható: probabilis C. [zu billigen]. Javalható dolog: probabilitas PPBl.

Javallhatós: ∾ Javallhatós vélekedés (Tolu: Vigaszt. 114).

Javasol: svadeo Kr. [billigen]. Az apáca-rekeszt Angliában nem jovasolhatom (Fal: NA. 203). Azon eggyet hétszer-is mondgya, viszsza-is; az az: a mit előb javaslot, aztot utób tiltya (Fal: UE. 416).

Javit. Jovítani: corrigo, emendo Sl. [bessern]. Elméjét jóvíttya [így] (Felv: SchSal. 27).

Javul. Jovúlni: melioror, convalesco Sl. [sich bessern, gut werden]. A keze meg iaula: manus ejus restituta est sanitati (Helt: UT. c7).

Jobb (*ioob* VitkC. 52. *ióbb* Helt: Mes. 306. *jób* MedLat. 48. MA: SB. 46. MA: Tan. 36. Czegl: MM. 145. Sámb: 3Fel. 515. *jóbb* Szeg: Aqu. 13. az istennec feleletit meg ertsűc, es magunkat igy *iobabb*an [?] meg lassuc Born: Ének. 485): **1)** melior, bellior, satius C. besser, ratsamer PPB. Jobb vagyok: praesto; legjobb: optimus C. Zent attyanak ymtesemyat mendenestewlfoguan valtoztatak yobra (EhrC. 53). Iob hoǵ (melius est, ut) őlaniual menki aratnod, hoǵ né valaki idegennec mezeien ellened allon (BécsiC. 6). Iob teneked, hoǵ (expediet ut) eǵ eluezien te tagid kőzzől, hoǵ nem mend te tested ereztessec pokolba (MünchC. 22). Yob (utinam) megh holtwnk vona (JordC. 44). Sok verebeknel yobbak vattok ty: multis passeribus meliores estis vos (384). Valtozek iobra (VirgC. 21). Minden ember iob wualanal (96). Walek yob almamban (ÉrsC. 502). Jobb eltőmnek jobbaban megballyak (NagyszC. 57). Az mi hazainkban nagy kenokat vallanc, mikor eletűnknec legiobbaban valanc (Born: Ének. 150). Ideienek szinten iobiaban vala (TuriH 9). A nagiokon el kezduen a iobbán mind az hituanayg le vaggiad (barmaidat, Mel: Sám. 32). Nincz iob embernek az ő maga süáttiánál (Decsi: Adag. 195). Isten vtán nincz iob, mint kinek sok baráti vadnak (208). Penitentiara ternek, es erkűlcsőket jobba valtoztattyak (Szár: Cat. K3). Ifiúságának virágában, és erejének job-korában vala (Pázm: Préd. 210). Vallástoknak a többinél jobb vóltát meg nem mutathattyátok (Matkó: BCsák. 148). **2) a)** Jobb kéz: dextra, dextera [rechte hand]; jobb kéz felől való: dexter; jobb kéz felé: dextrorsum, dextrorsus MA. Az farkas fel emele elsew yob labat: pes dexter (EhrC. 150). Vala eǵ ember es iob keze aziu vala (MünchC. 119b). Ha te yob zőmőd meg tantoroyth teeghedet, wayth ky hewtet (JordC. 367). Ytendy yob arczadat (368). Legottan a pyspek zolgaianak el vaga iob fẅleeth (WinklC. 162). Ilwen yob kez felel (PozsC. 22). The yob kezeduek ellene allotwl eryz meg engemeth: a resistentibus dexterae tuae custodi me (KulcsC. 26). Az farkas az w iob labat felemele (VirgC. 56). Az iob lapotzkája az baromnac: armus dexter (Kár: Bibl. I.94). Fogvan jób-kezét, bé viszi más kamarába (Hall: HHist. I.62). Igasságomnak jobb-karjával támogatlak (DEmb: GE. 17). **b)** Monda wr een vramnak, yl een yobbom felől (WinklC. 311). Erees joboddal teried megh en elensigemet (PeerC. R). Te ẅlz istennek iobiara (PeerC. 299). Lattiatok embőrnek fiat ẅlni attya vristennek iobbia felől (WeszprC. 77). Nekűnc helyet szerzeni, ũl attyanac iobiara (Born: Ének. 48). Ne hajoly jobra, se balra (Illy: Préd. I.3). **3)** [plus, major; mehr, grösser]. Hogy kűlső birodalmát terjeszsze, nagy hadakat visel, és ezekkel megis hódoltattya az világnak job részét (Pázm: Kal. 666). Job részre minnyájan abban az itéletben vannak (420). Az mártius, aprilis és majus jobb részént száraznak látczanak (Kal. 1620. C4). Az ũdő kőzep szerint nedues és job reszbũl alhatatlan leszen (KNagysz. 1621. D). Jobb részire (Hall: HHist. I.74). Job része maródi (a seregnek, RákF: Lev. IV.529). Az virágai jobb részént meg-bervadnak (Lipp: PKert. I.56). Váltig való itallal töltének az éjszakának jobb részét (MonIrók. XVIII.62). Iffiantan kezdettem, távul bujdosva irdogaltam job részét, és tsak pihenő órákkor (Fal: UE. 362). Akár mely bajos dologhoz fogjanak, már-is fele terhét le tették, s jobb részén túl vannak (397).

[Szólások]. 300 török volt benne, azokat e g y j o b i g l e v á g t á k (MonIrók. VII 57). J o b b o m r a v a g y o n nékem, hogy meg ne mozdullyak (Elm. 453). Ha jelen lenne maga, mindenek j o b b a r á n t esnének (MonTME. III.276).

Jobbacska: meliusculus MA. ein wenig besser PPB. Jobbacskán: meliuscule MA. Mihelyt egykevéssé jobbacskán lészen (RákF: Lev. II.484. GKat: Titk. 1098. Mik: TLev. 362). Reménységén kivül jobbatskán találá (Fal: TÉ. 630).

Jobbad: paulo melior, meliusculus Sl. [etwas besser, besser]. Meely vereseegből meg tanwla es yobaddaa leen parancholwan mynd hozyaa tartozoknak, hogy senky ewket ne bantanaa az iambor ewseketh (ÉrdyC. 633b). A kőz nép nem őle meg a iuhoknac es az baromnac az iobbadgyat (Mel: Sám. 30).

Jobbadon: paulo melius Sl. [etwas besser]. Mint ha iobbadon akarnátoc ertekőzni az ő dolgai felől: tamquam aliquid certius cognituri de eo (Helt: UT. N4). Mikoron iobadon volna [betegségében] (Helt: Krón. 47). De az ki eszt meg akarya iobbadon tudni, szűkség hogy minden speciest igen iól meg tanóllya (Helt: Arithm. B6). Masut iobbadon meg magyarazza (Mon: Apol. 12). Talan iobbadon talaltad volna (517). Feier ón iobba-

don leszen: de őszel nem (KKrakkó. 1573 a8). A kenesŏ a nyár vegen iobbadon leszen, az esztendŏnec egyeb reszibeu szűkőn (KNagysz. 1579. E7). Az kenesŏ meg nem kazdagittya az ŏ kereskedŏit, tanaztul meg valua, azkor megis iobadon talallyac (KGalg. 1582. Fv3). Visgállynk meg jobbadon (MA: SB 32). Mit igyekeztem, azt az tudgya iobbadon, az kinec tistessegere chelekettem (Pécsi: Ágost. 6). Ez vtan iobadon halgatom az istennec igeiet, megis tanulom (Pécsi: SzűzK. 184). Jobbadon érzem magamat (Thurzó: Lev. I.162). Ének-is az ŏ Jesusához által ragadtatását jobbadon meg-nézéljűk (Megy: 3Jaj. 114).

Jobban: 1) [melius; besser]. Mykoron elsew leczkeyeet nem erŏtte volna, mynt bŏlch ember towabbaa halaztaa, hogy yobban hozza lathna (ÉrdyC. 517b). Ved iobban ezedbe (VirgC. 19). Viragat, gymwlczet zeben, ioban es beneben agya (VirgC. 65). Mind w eletet ioban viselte (93). Nem leszen jobban ez al lapat (MA: Scult 1031). Az ragadozóság az farkas kőlykőkben magát jobban jobban ki származtattya (KCsipk: Woll. 77). Hol függnek a hintók jobban a pántszíjakról, Olasz- vagy Franciaországban? (Fal: NU. 331) Az el-múlt napokban erőtlenkedett; de már jobban vagyok: er ist die vergangenen tage etwass unpässlich gewesen, aber es ist wieder besser (KirBesz. 1). **2)** [magis; mehr, stärker]. A puskának ollyan dolga vagyon, hogy ezak az igizettis fog raita, jobban mint az kicziny gyermeken (OrvK. 89). Az bal kezem hüvelybe jobban megdagadván, valamely timsós tyukmony fejirivel beköttetvin, az tüzességet kivette (MonIrók. XV.315). Jobban nálod senki nem emberkedett (Kónyi: HRom. 75).

Jobbára: ut plurimum Kr. meistens Com: Orb. 29. Ninezenek it az profetak fől irua, hanem chak iobbara az gőgős papok (Zvon: PázmP. 311. Zrinyi. II.182). Kevés jószágom jobbára közepette lévén (RákF: Lev. I.53). Óránként jobbára, hol jobbra s hol balra változó forgását látjuk tapasztaljuk (Thaly: Adal. I.195). Nem penészednek meg otthonn, jobbára kinn kószálnak (Fal: TÉ 777). A kinek büdös a lehellete, jobbára nintsen helyén gyomra (Fal: NE. 18).

Jobbik: 1) melior Sl. [besser]. Senky hw yobbyk rwhayaban ewtŏzeek: nullus ex more indutus est cultu suo (JordC. 71). Uranak jobbik ruhaja: vestis potior mariti (Ver: Verb. 169). **2)** dextera Sl. [recht, rechtseitig]. Sütéssel jegyes a jobbik pofája (Gyöngy: KJ. 9). Jobbik oldalán az állásnak tetessék ki az igazságnak képe (Fal: TÉ. 650). A dáma nem tudgya el tekélleni magában, a jobbik vagy bal szeme végére ragaszsza-e a holdotskát (Fal: NA. 142).

Jobbit: 1) corrigo, emendo MA. verbessern, recht machen PPB. (Zrinyi. II.180). **2)** augeo MA. vermehren PPB.

mëg-jobbít: 1) meliero, emendo, reformo MA. verbessern PPB. ismét megjobbitom: remendo; megjobbitó: reformator C. Ez zent napokban mynden eeletewnket meg yobbohok (ÉrdyC. 1). Vala ky ydwezwlny akar, eeleteet meg yobboycha (524b). Az nyawalyas ember nagy syrassal peniteneiara fogaa magaat es meg yobboytaa eeleteet (636). Minden dolgoknak fölötte az elet meg jobitando (DebrC. 210). Meg akarya iobboytania az el vezett idŏket (BodC. 22). Ki e mi munkankat meg akaria iobbitani (Helt: Bibl. I.c4). Jobbycz meg iletedet (Sylv: UT II.138). Elettyeket meg iobbittyac (Born: Ének 207). Emendalandó vagy megjobbitando fogyatkozásoc (MA: Bibl. Magy. 5). Az aszszonyallat, ki megjobbittya magát a tükörbe nézvén (Illy: Préd. I.298). A mester a vétkeket (az irásban) meg-jobbittya (Com: Jan. 155). **2)** augeo [vermehren]. Megjobbitsátoc az ŏ őrőkségeket: augete haereditatem eorum (Kár: Bibl. I.15). MA: Bibl. I.153).

mëgjobbitás: emendatio, melioratio MA. verbesserung PPB. Ha meg iobboytasnak akaratt anal akarnaya magat meg iobbeytania, mininel inkab kell ennekem meg halgatnom en hozzam kayaltokat (BodC. 33).

mëgjobbithatatlan: inemendabilis C. unverbesserlich PPB.

mëgjobbitható: emendabilis MA. verbesserlich PPB.

Jobbitás: emendatio, reformatio Sl. [verbesserung]. Sathannac gonosaganal él magunc iobetasara (Mon: KépT. 91). Ti-is a predikátziót ne futó-tŭzben, hanem hoszszú ideig-való jobbításokkal készíttsétek (Pázm: Préd. b3). Foganatos lészen, jobbítást szerez feddésünk (46). Az élet-jobbítás kívánatos gyümöltseinek kell hozattatniok (Illy: Préd. I.94). Fogyatkozás-jobbítás [sajtóhibajavitás] (II. TartJ. 5).

Jobbkor: [meliore tempore; zu gelegenerer zeit] (DietaGr. 45. ErdPorta. 100).

Jobbkori. Hogy magát illy hamar álmából fel-vette, legjobbkori álmát azzal el-vesztette (Gyöngy: Char. 115).

Jobbod-ik: [melior fio; sich bessern]. Istennec ostora feŭnken ielŏnic, mert a mŭ életŭnc lám soha nem ióbodic (Helt: Canc. 100. Tin. 61).

Jobbság: [praestantia; vorzug]. A ruhakba soha semi dragalatossag, semi iobsag ne legyen (VirgC. 126. Sall: Vár. 37).

Jobbul: melioror, emendor Sl. [sich bessern]. Ha szél éri (szemem), mék nehezen szenvedem; mekvárom itt Sárvárott, hogy jobbŏljon (Nád: Lev. 101. Born: Préd. 52). Jobul állapattyoc (MA: Bibl. V.18). Ebből ki-tetszik, hogy roszszúl, a ki szünetlen nem jobbúl (Pázm: Préd. 324).

mëg-jobbul: melioresco C. emendor, melioror MA. verbessert werden, gebessert werden PPB. [sich bessern, besser werden]. Kerdi vala az ýdŏt ŏtŏllŏe, kiben megiobbolt uolna (betegségéből): melius habuerit (MünchC. 176). Kerdy vala az horath hw thewlŏk, kyben megh yobbwlth vona (JordC. 637). Ha kedig ezeekel sem iobultoc meg: quodsi nec sic volueritis recipere disciplinam (Helt: Bibl. I. MMm). Csakhogy megjobbúlj az te életedben (RMK. IV.72).

mëgjobbulás: emendatio, melioratio MA. besserung, verbesserung PPB. Ynkaab kŏwethween emberek az seteethsegŏt ez vylaghy gyenyerwseeges eelettnek alatta, honnem az vylagossagot meg yobbwlasnak alatta (ÉrdyC. 597).

mëgjobbulhatatlanság: [incorrigibilitas; unverbesserlichkeit] (Megy: 6Jaj. II.28).

Jobbulás: [melioratio; besserung]. Az thy iobbwlasthok mykoron tehetythek, gonozokath kyketh thŏtthetek meg bannyaatok (ÉrsC. 170). Oly időre jutottunk, nincs ki előtt panaszinkat terjeszteni, hogy jobbulást csinálhatnánk magunknak, hanem vesztenénk inkább vele (LevT. II.253).

Jobbulatlan]

Jobbulatlanság: incorrigibilitas MA: Bibl. IV.12. [unverbesserlichkeit].

Jócska: 1) bellus, bellatulus C. [ein wenig gut]. Nincs oly rosz könyvis, melyben valami jócska nem vólna (Pázm: Kal. 360). Nyalánk vagyok, szeretem a jótskát, jó falatot: ligurio PPBl. **2)** [parvum bonum, exiguum bonum; kleines gut, geringes gut]. Egy kis világi jótskáért, egy-óráig-való alkalmatosságért illy nagy kinokat keresünk (Pázm: Préd. 1081). E világi jotska (SBalog: TemK. 106).

Jócskán: aliquantum, non exiguum, satis; ziemlich, ziemlich viel. Már három úttal is jocskán lecsapkodtak az mi hadaink bennek (MonOkm. XIV.307). Jócskán ki vehetni a vérben (PP: PaxC. 3…).

Jóféle: legitimus, bonae notae PP. guter art, ehrlich PPB. Jóféle élő-fák: *generosae arbores PPBl. Jóféle alma, szilva: malum, prunum ingenuum PP. Ha az aran yo felo es tyzta leend, sem rosda meg nem foghya, sem tyz meg nem eeghety (ÉrdyC. 465b). Jó fele arany szinű rézből czinált edényec: vasa aeris fulgentis optimi (Kár: Bibl. I.425). Jó féle posztó (VectTrans. 6). Ada jó féle hölgybéllést tizenötöt, másfélét is hölgybéllést 15-öt (MonIrók. VIII.225). Végy jó féle mirrbát PP: PaxC. 87). Egyék ebből az hetyepetyéből, jó feléből, ez hozza-meg a kegyelmed szája izit, appetitussát (KirBesz. 63).

Jog [**jóg**? ő *woogyara* WinklC. 189]: **1)** [bonus; gut]. Nyvla yokezeuel kebelebe es ada yog regulayat: avagy zenth Fereencznek evangeliumi regulayat: protulit regulam evangelicam (EhrC. 21). **2)** dextera Kr. [recht, rechte hand]. Meny zent Ferencznek yogyahoz, hogy algyon meg tekedet (EhrC. 23). Vetee yogyat ew feyere: posuit dexteram super caput ejus (121). Vévén ő iogianak őltőzetit: assumpsit dextraliola (BécsiC. 31). Hoǵ ha te iog zéméd meggonozbeitaud tegedet, ved ki ŏtet es vesd el tetőlled. Ha te iog kezed meggonozbeitand tegedet, med el ŏtet es vesd el te tőlled (MünchC. 21. 22). Vl en iogom felől: sede a dextris meis (56). Rohannyon hw reayok feelelem te yogodnak nagysaga myath (JordC. 42). Ne thwga te balod, myt akar tenny yogod: nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua (369). Yl en yogaymra: sede in dextris meis (426). En yogomra al ennekem, hogy el ne tantoroggyam: est mihi ad dexteram, ne concutiar (711). Ennekőm segedseg legőn atte iogod es irgalmassagod (TelC. 49). Latanak maas angyalt jogról evlueen (CornC. 106). Magat el oztuan jogra es balra (DomC. 289). Ky yl isten attyanak yoghyara (ÉrdyC. 112. 28b). Lateek en az ew yogya felewl egy erőss vytezt mezeytelen tőrth tarthwan (360b). Wrwnk yoghyara meg fezwlt tyztőleudew tolway (366b). Otalmazyad megh ewtet vezedelemtwl az te erőss yogodnak myatta (594b). Helheztetéec ő iogya felől (NagyszC. 271). Az w iogianal meg sebesytuen titeket, ki wzőn tyteket az w satorabol (VirgC. 147). Yogom felel vagyon: a dexteris est mihi (KulcsC. 24). Christus, ky az vristennek iogya felwl vagyon (Komj: SzPál. 75). Yogyara: ad dextram ejus (Pesti: NTest. 107). Allapec az te iegesed az te iogodon aranas őltőzetbe (Szék: Zsolt. 44).

Jógit, gyógit: [medeor, curo; heilen]. Vakokot es santakot iogitasz es egieb naǵ soc czudakot szerzesz (Szék: Zsolt. 184). Mást túd gyogétani (Decsi: Adag. 288) [Vö. **GYÓGYÍT**]

Jogl-: [exsolvo, persolvo; zollen]. Menden feleségéc tiztességet ioglanac ő ferieknec: cunctae uxores deferant maritis suis honorem (BécsiC. 50).

Joglat [?]: ∾ Az nagy őrőmerth, kywel az te zent lelkőd meg wygaztaltateek, yoglas [vyrgas?] ennekőm meeltatlan ees bynős zolgalo leanyodnak (CzehC. 6).

Jógul, jógyul, gyógul: [sanesco, convalesco; genesen. Vö. **GYÓGYUL**]

mëg-jógul: ∾ Meg yogulok: salva ero; megyogula: salva facta est NémGl. 380. Meg iogiulanac a reez kigionac fel magasztalasatol (Szék: Krón. 19). Az ő sebeinel gyogultunc meg (Magy: Nád. 46).

Jókor: [in tempore, opportune; zu rechter zeit, gelegen]. Isten hozta kegyelmedet, jókor jőtt: seid freundlich willkommen (KirBesz. 7).

Jókora: procerus SI. [satis magnus; ziemlich gross]. Jókora inas voltam immár (GKat: Titk. 272). Jókora pohár (Kem: Élet. 254). Két jókora eztüst általagok (MonIrók. VIII.45). (A kormos alma) jókora, jó leves, borizű (Lipp: PKert. III.144).

Jól (*nemjo* chelekedek nelem LevTár. I.76. *jo* erthy I.80. *ió* tudom, hogy még a mai napon *ió* lakhatom Helt: Mes. 300. *io* tudom Mon: KépT. 5): bene, belle C. probe, recte, rite MA. gut, schön, fromm, recht, ordentlich, geziemend PPB. Igen jól: optime, perbene; jól tselekszőm: benefacio C. Jól ivott: bene potus, appotus, temulentus; jól lakik: epulatur MA. Jól tartja asztalát: opipare vivit; jól él: indulget genio; jól vagyon dolga: bene stat; jól üli a lovat: firmus in ephippio sedet PP. En leańom ńugolmat keresoc te neked es megzerzem te neked, hoǵ iol leǵen teneked (BécsiC. 6). Parancholj wram yol mondanom: jube domine benedicere (FestC. 15). Ved iol ezedben (VirgC. 14). En tudom iol (20). Jól tevrteneek neked (DomC. 263). Ez idevben zent Margit azzon meeg yol nem zolhat vala (MargL. 1). Mondanak hwneky: yol: dicunt ei: etiam (JordC. 397). Yol tőtted, hogy ede yettel (743). Atyaad hambor vala es jamborwl eele kyt yol twcz (ÉrdyC. 340). Yol dycheryetek wteth: bene psallite ei (KulcsC. 73). Monda ismet nekic: jol vagyone?: sanusne est, inquit (Helt: Bibl. I. X4. (Az oroszlán fiú) erőssen kiáltani kezde: Emberke, emberke, ióy elest, nem iól vagyoc (Helt: Mes. 364). Szt Istuan tudja és iól hiszi vala, hogy ő istennec keduébe volna (Helt: Krón. 28). Ez az áru az wrnac felette igen iól tettzéc (Helt: Arithm. F4). Firmo et maximo progressu: jól elő rándulni (Decsi: Adag. 340). Ha jol buzgok volnánk: si essemus bene ferventes (Illy: Préd. II.21). A nyelvnek jól nem tudása volt az oka (Bethl: Élet. 279). Jól tetszik nékem ez a szűrke, hamu szinű (KirBesz. 18).

[Szólások]. Ez idei buza jól fizet: der heurige weizen gibt gut aus (Adámi: Spr. 192).

Jóravaló: **1)** neccessarius [commodus; freundlich, geneigt, günstig]. Ha mindenec, mellyeket auaǵ el veztettem, auaǵ mellyek iomra valokbol, ellenem valokka lőttenec, eppen volnanakis: si omnia, quae aut amisi aut ex necessariis adversa facta sunt, incolumia manerent (Decsi: SallJ. 12). Hathato csodác voltanac, iora valoc és idvősség szőrzők (Zvon: Post. I.559). Nem akarod hallani az te jódra valókat (MA: Scult. 812). **2)** bonae frugis Kr [brav, rechtschaffen]. Hagyj békét ennek a szent atyának, a ki jora valo ember (Fal: TÉ. 732).

Jóság: optimitas C. bonitas MA. gütigkeit PPB. Jóságokkal bévesek, a mit hallanak (Pázm: Préd. c2). Nem tsak szóval hanem tselekedetek példájával akart isten minket a tisztességes jóságok gyakorlására tanítani (25). A reménység külömb jóság a hitnél (172). Egy jóság sints fogyatkozás nélkűl (Kisv: Adag. 535). [Vö. **Jószág**].

Jóságos: virtuosus MA. tugendhaft PPB. Jóságos cselekedet: virtus MA. PP. Menden mwuelkődetibe iosagos wala (TelC. 53). Nagy josaghosok watthok ha megh nem seerthytek azth ky tytheketh meg seerth (ÉrsC. 198). Király légy te jóságos, az latorság istennél utálatos (RMK. IV.237). Az itélő birakban minemő josagos dolgoknac kel lenni (MA. Bibl. I.65). Senki azzal jóságos nem lészen, hogy a tekélletes jámborságnak ditsiretit hallya és érti (Pázm: Préd. 319. EsztT: IgAny. 17. Jóságoscselekedet (Illy: Préd. Előb. a2). [Vö. **Jószágos**].

Jószág: **1)** virtus EhrC. 20. 64. bonitas 46. utilitas 53. [potestas; tugend, güte, frommen, stärke]. Frater Bernald Cristus kerestenek yegeuel magat meg yegyezuen es engedelmessegnek yozagaual kewuettetet, mene Bolonyaba (EhrC. 20). Latomnala vegezettlen yozaganak es ysteny edessegnek melseget (46). Kysertet lezen te neked nagy yozagodra (53). Menyey zenteknek gradosazerent yozagrol yozagra haznaluan (64). Hoǵ léǵén iozagnac peldaiban: ut sit exemplum virtutis (BécsiC. 9. 31). Tőttel mv bennőnc te menden iozagod zérent: secundum omnem bonitatem tuam (101). Soc iożagokat tőttőnc: multas virtutes fecimus (MünchC. 26. 40). Kezdetic imaćag, melnek soc iozaga es bulćoia vagyon (VitkC. 103). Vonznak minketh

lelky nemes yozagoknak kőwethsegeere (ÉrdyC. 9). Zentsseeges yozagokath teezen vala (317). Tyredelmesseeghnek yozaga kyt keel mynekewnk tartanwnk haborwsaghnak ydeyn (505b). Sydonnak varasyban lettenek az ysteny yozagok: virtutes (JordC. 387). Az mazarethbely Iesusth, wr ystentlwl megh byzonywltatot embert ty kőztetők yozagokban (praestantia facta), ezodakban es yegyekben, kyket mynd teeth, megh ôleetők (711). Megh enthee yozaggal: unxerit potentia (744). Tezen vala wr ysten ezodakat es yozagokat Palnak lw keze myath: virtutes non vulgares edebat deus per manus Pauli (771). Tehetsegőth adaal az idwősseges iozagba veghygh megh maradnom (WinklC. 354). Ygen nagy az zeretetnek ew yozaga (358). Az het zonak iozagat Cristus nekőnk aggyad (PeerC. 195). De maga Bela kyral gondoluan az bekessegnek jauat jozagat (MargL. 28). Hatalmamtol, iozagomtol megfoztatvan (NagyszC. 89). Latuan enne jozagot auagy lelky erevt ez fraterben (DomC. 235). Az penitencia elsev iozag (CornC. 27). Mutata azt eǵ bőlčnek, hog' őneki meg mondana az kőnek iozagat (BodC. 8). Az binek es az jozagok ezve viwnak (13). Tunya rest voltam lelky iozagokra, mert nem imatkoztam (VirgC. 10). Mondatik angiali iozagnakh (14). Latom vala az isteny iozagnak veghetetlen melegseget (43). Az Cristusnak iohayt mikoron isteny malaztnak iozagaual meg vygaztaltak volna (71). Ky wagy elmenek wigassaga ees yozaga (PozsC. 9). Az kwnek ez yozaga, hogy nynczen semmy, ky ő serenseeget megh banthatna (527). Nem bezydbe vagyon istennek orzaga, hanem yozagban (Komj: SzPál. 138). Az tanitoknak kűlső eletekben minemű iozagot kiuan az szent Pal? (Fél: Tan. 327). Az isteni természet magában foglal minden tekélletes jószágot és méltóságot (Pázm: Kal. 24). Az alázatosság fondamentoma, gyökere, forrása, kints-tartó háza minden tekélletes jószágoknak (Pázm: Préd. 53). Jószág (birodalom) és urasság az, az hol ki uralkodic és tőrvény szolgáltatásra való hatalma vagyon: ditio et dominium est ubi quis dominatur ac jurisdictionem habet (Com: Jan. 143). **2)** substantia, opes, bona MA praedium PPBl. hab und gut, vermögen PPB. Dolog, marha jószág: res Com: Vest. 143. Őrőkős jószag: hereditas Com: Jan. 132. Peres-jószág: hereditas controversa PP. Őrökbe adott jószág, fejedelemtől, valakinek kötött jószág: feudum; el-petsételt jószág: res assignata PPBl. Tulajdon jószághoz való: peculiaris C. Bernald nendennemew iozagat (bona) elozta (EhrC. 7). Egyebeknek yozagat agyatok meg: reddite alienum (58). Ő iozagoc övelőc vala: erant cum illis bona (BécsiC. 19). Az onuok, kik ez velagi iozagocat el orozac (GuaryC. 8). Ha el oztogatandom az zegeenyeknek yozaghymat (si distribuero pauperum in cibos facultates meas), zeretetőm kedeeg ne legyen, semyt ennekem nem haznal (ÉrdyC. 96b). Mynden ez vylaghy yozagaat zegheenyeknek oztataa (520b). Semyt se yllessetek az ew yozaghyban (JordC. 155). Az feld el nyelee ewket mynd satorokkal mynd kezenseeghes yozagokkal (156). Mynden yozagokkal eegyetembe el ragadozaak (181). Hoggy mehet be mynden az erőssnek hazaban es hw yozagat el teekozlany: quomodo potest quisquam intrare in domum fortis et vasa ejus diripere (390). Zolgalnak vala hwueky hw yozagokbol: Ministrabant ei de facultatibus suis (517). Haloiokat os haioiokat s mindőn iozagokat elhagiuan (DebrC. 4. 19). Een yozagomnal zykes nem vagy: bonorum meorum non eges (KulcsC. 23). Vetkeztem mas ember iozagat gonozul kenantomba (VirgC. 7). Ez vilagi iozagat hagia el (24. 84). Perennyen is egh szegyen hogunk [szegény hugunk] volth, ky mynekunk hatta az my kewes joszaga wolth; my aban is wer agak wagyunk, merth azal is egyek woltunk (LevT. I 89). Minden várait engedi leányinak, fiakká tevé ő sok jószáginak (Tin. 88). Sereget gyűte, es allá mene az ioszágban, és az városokra, mellyeket Sigmond czászár az elöt aiándokban adta vala az deszpotnac (Helt: Krón. 97b). Hatalmas gazdagok, kik elűzetec, es ioszagokat el kellet hadniok (Helt: Bibl. IV 17). Draga ioszagot es őrőkseget szerez ő minekőnc (Born: Ének 5). Azert ada tanaczul, hog' az partoc ioszagokat orszag szamara kelene foglalni: censuit pecunias eorum publicandas (Decsi: SallC. 42). Zálogos jószág (Szeg: Aqu. 28). Kitsoda oly atya-fi, a ki el ne feletkezzék a vérről, mikor jószágban jár a dolog? (Pázm: Préd. 212). Szivedet az eleségre és jószágra czűggesztic (MA: Scult. 310). **3)** [armentum; lasttiere?] Hozzanak 50 szál fenyő gerendát is; a mellett az ide való jószág hozzon 200 szál tölgy fa gerendát is, szaru fát 300 szálat (Radv: Csal. III.313b).

[Szólások]. Minden jószágából ki-fordúlt: eversus fortunis; valakit jószágábol ki-forditani: evertere aliquem fortunis PPBl.

Jószágocska: [bonum parvum; kleines gut]. Nem tudom hogy birhatja kemetek azon jószágocskát (LevT. II.388).

Jószágos: **1)** virtuosus EhrC. 21. 76. [tugendhaft]. Jószágos cselekedet: virtus C. MA. Nemely belez byro yol meggondoluan yl yozagos alhatatossagot (EhrC. 21). Zentseges eletenek es lelky jozagos myelkevdetynek tytkossagarol valo kevnyv (CornC. 1). Uǵ elletek ez velagon, hoǵ az iozagos dolgok le ńomod'ak az gonozokat (BodC. 8). Yozagos angyalok: angeli potentes virtute (KeszthC. 272). Sok yozagos myvelkődetynek es zent zenwedetessegeenek wtanna az ew eedes eerdemeet meg akaraa koronazny (ÉrdyC. 340. 543b). Sok yozagus yegyt talallyok (517b). Lelkem en meg nem rubaztam iozagos myelkedetekel (VirgC. 11). Yozagos kegyes zyz maria (ThewrC. 145). Jozagos myelkedetek: virtutes (Pesti: NTest. 30). Ki őrőkőse len ů neki az ů ioszagos chelekedetiben (Tel: Evang. I.58). Minden ioszagos chelekedetben tudossa, okossa is tegye (Mon: KépT. 1). Kellemetes igasság szeretőknek valami ioszágos dolgokhoz kezdeni (Cis. L3). Valamellyeket az emberec szantnac, eueznec, epitnec, vizen es főldőn: azoc mindenec az az ioszagos chelekedetnec engednec: quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent (Decsi: SallC. 2). Minden jószágos életnek szikráját el-óltya bennek (Pázm: Kal. 673). A jószágos tselekedetek által igazul-meg ember (Pós: Igazs. I.201). A király az Hunyadi László nagy virtussait, jószágos cselekedetit s vitézségét csudállya (Liszny: Krón. 328). **2)** possessionatus Kr. [begütert]. Joszagos nemes emberek: nobiles possessionatores (Ver: Verb. 76). Ez országbéli jószágos nemessek: possessionati homines (Ver: Verb. 1660. I. tit. 23). A szűkön költés jószágossá tészen és meggazdagit: compendium opulentat (Com: Jan. 189).

Jószágtalan: carens bonis et possessione MA. ohne hab und gut, ohne vermögen PPB.

Jóvolt-a vkinek: bonitas, benignitas, benevolentia Sl. [güte, gnade]. Jó voltából: ex beneplacito illius Kr. Mykoron az ew ffelseeges yo woltabol meg gondolta vona ez wylagot vylagosoytany es valthany (ÉrdyC. 342b. 419). Erdemneel kyl, twlaydon chak az ew yowoltabol megh ayandekoz embert (621b). Ti jo woltotokal nyomjatok el masnak gonozsagat (ÉrsC. 201). Istennek iouoltath nem nezuen, meg nem tertem (VirgC. 3). Nem emlekeztem zenteknek iouoltokrol (9). Ez igeket mongia vala el amelkodua az isteni felsegnek iouoltan (82). Az ő felsegős io notaert (TihC. 7). Az ő io voltabol kőnyőrűle raytunc (Born: Ének. 1). Mellytől az én kegyelmes istenem jóvoltából engemet megoltalmazott (TudTár. 1839. 254)

JOBBÁGY (*iobagh* ÉrdyC. 496b. *iobag* 643. *Iobagiones* 1230. 1240. sat. *iobagiones* regis 1238. sat. *jobagiones* de Chaford a *jobagionatu* exemti nobilitantur 1360. Czinár. *ioubagiones* Nyr. VI.241): **1)** [patricius, nobilis; vornehm]. Iobagiones: optimates, principes 1082 (Nyr. VI.241). Tanacot tartuan mind az orzagbeli iobbagoc vrac es bőlcek (GuaryC. 25). Kyt tyztelnek ees gyakorta latogatnak pyspőkők ees yobbagyok (PeerC 115). Kőrűlől fekesnek teged chasarok ees jobbagy wrak (315). En nem csak hogi nőmős vagiok, deh meegh annak főlőtte iobagi vr lennia vagiok (DebrC 178. Az iobbaǵ urakath, kyk

panazoltanakuala rea attya fyanak, előue hiuata (KazC. 100) Az mastany iobagbwrak es nemessek magoknak foglalnak (ÉrdyC. 496b). Tőrteneek, hogy egy iobagffyw Romaban menne [= wr ffyw uo.] (643). Zamot adonc amminekőnc adottakrol, myuth pap pajsagarol, keraī es iobbag' ő vrasagarol (NagyszC. 327). **2)** colonus C. subditus, tributarius, colonus, villicus MA. untertan PPB. subditus; der untertan Com: Vest. 147. Insuper libertates debita et consveta servitia et nomina populorum, joubagionum, udvarnicorum ac omnium conditionalium hominum ejusdem monasterii per dilectos et fideles jonbagiones nostros, scilicet T. cancellarium aulae nostrae et P. palatinum comitem diligenter a capitulo, joubagionibus, vicinis nobilibus et multis aliis populis fecimus ordinatim exquiri 1211 (Wenzel I.106. Hunfalvy: Ethnogr. 346). Sokak vannak, kyk yobagyt ees zeegenyeket nagy ostor adowal gyettry keenozya [így] (ÉrdyC. 79). Adoth nekem hat haz yobagyoth (RMNy. II.16). Attam vgian azon 35 forynthan zalogban Saros warmegyeben egjbaz egez jobagiot (II.57). Nem engedy hogh asz en jobbagyom gyakorta walo koniorgeseuel banchyon (III.83). Ky wyttek eyel az en iobagiomat, orrat fylet el meteltek (LevT. I.243). Adott öt ház jobbagyot, öt majorságot, azzal ruházom magamat (II.21). Minden szolgáink, jobbágyink bizvásbak és jó kedvvel is forgódnak (37). Ktek jószágából az kivánt hütös jobbágyokat bocsássa alá az határok eligazítására (228). Szolgad, szolgalod, iobagyod, es minden munkalkodo barmod (Born: Ének. 82. MA: Scult. 656). Ollyan lenne e földön, mint jövevény, paraszt-jobbágy, és egyebek hajlékában tekergő szarándok (Pázm: Préd. 477). Az jobbagyoknak lovát, barmát senki el ne vegye (MonTME. III.52). A kire major bizattatik, major gazda, udvarbiró és jobbágy az: cui villa concreditur, villicus et colonus est (Com: Jan. 72). A jobbágy embert miért hijják magyarúl jobbagy, avagy jobbágynak? Felelet: a magyarok az ország gyűlésében azt végezék, hogy a magyaroknak csak edgyik része nemes embereknek hivattatnának, a másik része penig othon maradna és bizonyos adót adna; ezt a végezést halván az országnak sok lakosai edgymásnak mondanak: Koma bizony job hogy adgy (Liszny: Krón. 107). Mind egész országúl nyomorúltak vagytok: németnek, papoknak mert jobbágyi vagytok (Thaly: Adal. II.16). Maga az isten választást tett köztünk: a jobbágyokra osztván a munkát és fogyatkozást, a fő-emberekre a bőséget és vigassságos életet (Fal: NA. 125).

Jobbágyas. Hat jobbyagyas hel (RMNy. II.14).

Jobbágyaskod-ik: [servio; dienen]. Jobbágyaskodó szolgálat (Toln: Vigaszt. 114).

Jobbágyság: 1) subditela Kr. [untertänigkeit]. Jobbágyságból szabadságra ment állapot: libertinitas PPBl. A híres görögök minlta pártultak [pártoskodtak], a jobbágyság alól ki-nem szabadultak (Kónyi: HRom. 106). **2)** coloni, rustici, subditi Kr. [untertanen]. Mely háromszáz forintban bocsátottam ő kméenek Beretű nevű falnban levő egész jobbágyságomat (LevT. II.318).

JOH! eheu! MA. PP. ach, o, weh PPB. A mind velőm iah [így] megfogattatot, o mel nagi sirassal mongiak vala a zent azzoniok (WeszprC. 23).

JORGOT: [misereor; sich erbarmen]. Iorgossun vv neki es kegiggen (HB.) [Vö. **IRGALOM**].

JÓS: magus, saga, incantator, incantatrix, pytho, divinus vates MA.[2] zauberer, wahrsager PPB. Jőnendő mondokat, iossokat be győzte [győyte] (Hofgr. 17). Titkodat sem ios, sem varaslo nem monthattya, az iővendőmondó meg nem magyarázza (19. RMK. II.100). Jőuendő mondokat iosokat be gyűyte (Born: Ének. 350).

[**Jósol**]

Jósoló: fatidicus, divinator, vates PP. wahrsager PPB. Jósoló aszszony: fatidica mulier PP.

JÓZAN (*gyozan* Gyarm: Fel. 72. *józzan* Fal: NE.[2] 116. *rozan* DöbrC. 351): sobrius, frugi C. sobrius: nüchtern Com: Vest. 146. nüchtern, mässig im essen und trinken PPB. Józanon: sobrie, frugaliter C. Józanon, józanúl: sobrie MA. Atyamfyay iozanok legyetek es vigyazyatok, mert az ty ellensegtevk pokolbely evrdeg (CornC. 46). Rozanok legetek: sobrii estote (DöbrC. 351). Kiknek hussok feierből es wőrősből zőrőztetőt, ezek igőn tiztak, iozanok (TihC. 102). Adgy malaztot ennékem, hogy iozanon élhessek ez uilagban (ThewrC. 176). Jozanok legiűnk: sobrii simus (Fél: Bibl. II.105). Jozan eletű (Fél: Tan. 328). Magát tudósbnak, józambnak, okosbnak adakozóbnak tartja (Pázm: Préd. 60). Józanoc és bornemiszac: sobrii atque abstemii (Com: Jan. 182). Józan vagy ittas korába (Rák: Art. 5). Inkább józzannak mondjanak, mint sem részegesnek (Fal: NE.[2] 116).

[**Józanít**]

mëg-józanit: sobrium facio, ad sobrietatem reduco Kr. [nüchtern machen, ernüchtern]. A betegség megjózanittya és észre hozza őket (Pázm: Préd. 690. 236).

Józankod-ik: sobrius fio Kr. [nüchtern werden] (Czegl: Tromf. 98. Kr.).

Józanod-ik: ∾ A sok huzamos ital miatt teljes barom egész hétig; vasárnap, akkor is csak szerencsére józanodik (Fal: NE. 7).

mëg-józanodik: sobrius fio MA nüchtern werden, zum verstand kommen PPB. Éjjel-nappal részeg, egész hetedszakan [így] meg nem józanodik WF. 433. (Pázm: Kal. 1766. 528. Kr).

Józanság: sobrietas MA. Com: Jan. 181. nüchterkeit PPB. Az rezegh vegyen yozansagot (JordC. 264). Nem kabalkodom, yo Festus! de ygassaghnak es yozansagnak zawat zolom (JordC. 793). Lőlki iozagok: ergalmassag, bekeseg, iozansag (DebrC. 126). Ime zvz Marianak ev nagy iozansaga (CornC. 47). Reszegsegebennis, iozansagabannis (Born: Préd. 282). Jozansag szerető (549).

Józanságos: [sobrius; nüchtern, mässig]. Etelnek italnak iozansagos megtartasa (CornC. 46. Pécsi: Ágost. 63).

Józanul: sobrius fio MA. nüchtern werden, mässig werden PPB.

mëg-józanul: sobrius fio MA. wieder nüchtern werden PPB. Aggad, hog mv̄ elmenk megiozanollon bűnnek menden zeplőitől: jejunet ut mens sobria a labe pressa criminum (AporC. 131. RMK. II.363).

mëgjózanulás: sobrietatis recuperatio, reditus ad sobrietatem MA. das wieder nüchtern werden PPB.

JŐ (el*győ*jen RMNy. III.127. *győ*zte PhilFl. 59. *gyű*uén Helt: Krón. 136. *ywe*e [olv. *joe*?]: venit JordC. 391. 386. sat. *ywe*nek: venerunt 374. 358. *yw*endő: venturus 361. *yw*el KeszthC. 82. *yw*endew LányiC. 56. *yw*endekertb ThewrC. 234. *jwe* LewT. I.54. *ywe* Pesti: NTest. 17. *iwe* 22. *iwe*nek 26. *je* LevT. I.45. 78. *je*ne 332. *je*tb 11. *ie*zte Mel: SzJán. 407. *ie*yen RMNy. II.110. *yey* JordC. 729. 929. *yeyen* 711. *yewők* 375. *yewe* ÉrdyC. 506b. *iew*enek PozsC. 20. *ieue* Mel: SzJán. 490. *jőy* vala: venit Helt: ÚT. C7. *jőy*het Helt: Krón. 38. 55. *jőj*ne: veniret Megy: Dial. 201. bé-*jőj*ni: intrare uo. Előb. 9. *jőy*ni Pathai: Sacr. 328. *jű* Tof: Zsolt. 589. Szob: Dáv. 6. *jűn* Hall: HHist. III.100. *iűsz* Mel: Jób. 2. *iűtt*, *iű*tem Mel: SzJán. 6. *iűt*tűnk Fél: Bibl 2. *iűt*tél Zvon: Post. I.3. *iűy* Born: Ének. 213. *jűjjőn* Matkó: BCsák. 79. *iűni* Sylv: ÚT. I.134. Fél: Tan. 43. *iűnni* EsztT: IgAny. 127. *iűwe*tőc Born: Ének. 519. *iűve* Mon: Apol. 12. *iűre*tők Szár: Cat. Címl.): **1)** venio MA. kommen, ankommen PPB. Elől

jövök: antevenio; reá jövök: supervenio, advenio MA. Mire iôtôc eu velem? cur venitis mecum? (BécsiC. 2). Miokért iôttel lég: qua ex causa recessisti (33). Byzonyawal istenek yewtenek az en hazamhoz (ÉrdyC. 337). Az zenthnek testeehez yewe (330). Kereztekkel es kylemb kylemb zeep isteny dycheretekkel yewnek wala az zent zyznek koporssoyahoz (341). Mykoron haza nem yewt volna, myndenek eseenek nagy kethseegben (512). Ew oda wtanna yewe (520). Yewneenek ez vylagra (530). Zykseegh, hogy yewyenek [forduljanak elő] tantorodasok (552b). Ywtthwnk ymadny hwtet: venimus adorare eum (JordC. 358). Meg feelelmek atthwl hazayaban ywny: timuit illo ire (360). Lataa, yewen hew reaa: vidit venientem super se (362). Ywyen te orzagod: adveniat regnum tuum (JordC. 370). En ym oda yewôk: ego veniam (375). [En halazasbol jevuek (DomC. 110). Jwtem te tyztelendw atyasagodnak eleybe (VirgC. 2). Azt akarom, hogy velem w hoza iwy (20). Iwne hozza az alnok wrdwgh (22). Iwne az egihaznak plebanosahoz (25). Frater Leo, az w tarsa, ievue hozza (35). Az predicatio el vegezuen, ieuenek mind az kiralhoz (37). Ez twzbwl zozat iw vala (42). Ez welagra iwuen, velek nyayaskodek (48). Mit tegyewnk, ha my idenkbe iwuenduek haborusagok (91). Jwnek vala ő kwzykben (112). Az kiraly nagy hatalmas kezel iôt (148). Yôwôk es folyamom te hozyad (ThewrC. 157). Ez yewe tanwsagra, hogy tanobyzonsagot tenne (ÉrsC. 1). Iywyetek fyaym en hozyam (Kulcs. 77). Megh ma haza iw (RMNy. II.31). Egy napi járo földet iôuénec: venerunt iter diei (Helt: UT. 08). A Scanderbeg az vtközetnec vdeién czac húsz mélföldig táuoly volt, hogy segitségre iö volt a keresztyéneknec (Helt: Krón. 97b). Külsô aldozattal iôtôc czac elômbe (Born: Ének. 204). Segitségül iüy (213). El boczata a sidokot, hoǵ haza iünnenec Jerusalembe (Szék: Krón. 51). Jôve a Galileának tengere mellé, a tiz várasoknak határinak közepin és hozának ô néki egy siket némát (Tel: Evang. II.659). Nem iöhecz most mi hozanc (Zvon: Osiand. B3). Szemközbe jö véle a király disznó-pásztora (Pós: Igazs. I.372). A les helyecböl rájoc jövén: ex insidiis supervenientes (Com: Jan. 150). A gulya futva jött (Gvad: FNót. 10). **2)** [orior, derivor; abstammen, hergeleitet werden]. Baal: ennet iü ez szo balván (RMNy. II.44). Magi: vagon ki ez szot ez sido szotvl monga júni, maghim (uo.).

[Szólások]. *Ümt jö.* A kisérőimre jöve a s o r (NótPM 19). *Vmibe jö.* Néha ez a matéria-is belé jö a b e s z é d b e: nonnunquam intercurrit PPBl. E s z e m b e iü vala: recordatus sum (Sylv: UT I 180). Ismét i n u s u m jöhessenek az el-felejtett reguláink (Zrinyi II.195). *Vkire, vmire jö.* Ha valami veszedelem akarna iöni reátok (Helt: Krón. 31). Mikor az egészségtelenség elérkezett, rád esett, jött (Com: Jan. 173). Reájoc jütt büntetéseken nevetet az uris (Zvon: Post. II.253). D é l s z i n r e jövö nap felderült homloka (Thaly: Adal. I.140). Ismét e s z e m r e jövök: recomponor, animus mihi *redit PPBl. Vaj egyszer vmikor az okosság-nélkül való nép jöne észre (Pázm: Préd. 837). Elsöben javallója vala ugyan a jesuitai szerzetnec, de végtére eszére jöven, tsipkére tsapá öket (Czegl: Japh. 147). Turkál a dologban, de g y ö k e r é r e nem jö (SzD: MVir 22). Ki-tudódni, n a p-f é n y r e jöni: erumpere ex tenebris PPBl. Isten hozta kegyelmedet, j ó k o r j ö t t: seid freundlich willkommen (KirBesz. 7). Ihon van az j ó l j ü t t bilikom pohára (Zrinyi: ASyr. 128).

alá-jö: descendo, deorsum venio MA. hinabgehen, hinabkommen PPB. Ez harom dolgoknak bel kel tellyesödny, mynek elotte alaa yeyyen ew felsseege (ÉrdyC. 9b). Cristus Iesus menyböl alaa yewe (378b). Wr istennek zent zyleye az bodog leelkôkkel nagy tyztôsseeggel yewt alaa (564b). Micoron ala yône az hegröl (DebrC. 428. Káldi: Bibl. 285).

alajöt-e: [descensio; das herabkommen]. A nyilat ha fel-lövöd, mihent fellyeb' nem mégyen, ottan aláfordul: és sebessebb, alá-jöte, hogysem fel-mente (Pázm: Préd. 323).

altal-jö: transeo Kr. [herüberkommen]. Atal jeween az dwna vyzeen, ky vonyaa magaat az teeb neep kôzzôl (ÉrdyC. 401). Ma az divánba Ibraim csauz kezdé ebegni, hogy az az hire, hogy az lengyel fökövet Erdélyen jö által ide az követségre (ErdTörtAd. II.99).

be-jö: 1) introvenio MA. [advenio]; hineinkommen PPB. ankommen]. Hozyank yme masodzor yewz be te ffyaddal (ÉrdyC. 340). Nem vagok melto, hoǵ be yew' en haylokom ala: non sum dignus, ut intres sub tectum meum (JordC. 375). Bel yw vala, hogy megh latna: ingrediebatur, ut videret (KulcsC. 101). Jwuenek be az helbe, holot zent Ferencz lakozik vala (VirgC. 47). Az napnak fene be iü az ablakon (SándorC. 2). Te k[egyelmed] az zekben be nem jöt; hetfön megent zeek lezen (RMNy. II.136). Hogy az en hazamban be iüy: ut intres sub tectum meum (Fél: Bibl. 11). Már az dolognak ideje bejött, azért fordúljon el hozzá estve ô kegyelme s meg fogja mondani (MonIrók. XV.519). A házam négy köfalból áll, azon egy fa táblás ablak, azon a szél mind szélire, mind hosszára be jöhet (Mik: TörL. 21). **2)** [inducor, in morem venio, in usum recipior; aufkommen, überhandnehmen]. Ez értelem [vélemény] innet iüt be, hogy az embereknek velekedesek közöt nem tudnak, mel fele hailani (Fél: Tan. 500). Mik a szépség miatt gonoszul béjöttek: advenerunt (Illy: Préd. II.214). Bé jött a a fel-állott uj prédikállásnak módja, a mely kalafával tanitja a hitet (Bod: Pol. Elöb. 3).

bejövés: introitus MA. [invasio]; eingang PPB. [einfall]. Az tatarok be jövese: Getica irruptio (Balassa: Ének. 12).

bejövet: ∾ Az haznak vala ky menete es be jevuete (CornC. 85).

bejövetel: ∾ (Káldi: Bibl. 264). Grófné asszonyom bejövetele iránt az úr méltóztatnék tudósitani (LevT. II.462).

ëgybe-jö: convenio Kr. [zusammenkommen, zusammentreffen]. Cristusnak zületete iǵ vala: Mikor ô anna Maria volna meneztetet Iosephnec, mi elôt egbe iönenec (antequam convenirent), léletec ô meheben valuan szent lelectöl (MünchC. 15. JordC. 357). Yme mykeppen yewnek egybe [találkoznak, egyetértenek, t. i. Algasel és Esayas prophetha] ez may zent epistolawal (ÉrdyC. 5b).

el-jö: advenio, venio C. hinzukommen PPB. **a)** Yewetek el ty en atyamnak aldottay (ÉrdyC. 556). Annak vtanna el ywen, vyd fel te ayandekodat: tunc veniens, offeres munus tuum (JordC. 367). Zykseeg elezteb Yllesnek el ywny (407). Mykoron azerth el yettenek az zolgak (quum autem venissent ministri) hwket oth nem lelteek vona (722). El iwuenekh ez zent atyahoz (VirgC. 50). Parancholok teneked, hogy iw el en velem (56). Jwetek el, es myndeu yot mutatok tynektek (143). Eliöue az özönuiz a földre: aquae diluvii inundaverunt super terram (Helt: Bibl. I.C4). Ha irgalmassagabol el nem iött volna (Born: Ének. 10). Hirtelen el iö te kimulasodra (119). Akcoron lattyac az embernec fiat el iüni koedben (Tel: Evang. I.15b). Az isten el iü és megszabadét minket (II.58). Mint a vizen járó ha ki száll hajóról, eljött [megtett] utját nézi, nem ismeri parttól (Rim: Ének. 287). **b)** El yewt ymaran es bel tölth az ydew, az ty ydvesseegteknek ydey (ÉrdyC. 342b). Sem nywghatyk, sem albatyk vala, varwan, myglen az hagyot hora el yewne (510). El yewt volna halala napya (566). El yewt az hora, hogy meg dychewltesseek embernek ffya (534b). Myg el yew [beteljesedik a jövendölés] (539b). Hogy mykoron az erek nywgodalomnak napjai el yewennek hw elôle: postquam venerint tempora refrigerationis a conspectu domini (JordC. 715). Az alomnak zevksege el jevueen (DomC. 128).

eljövés: adventio, adventus MA. das ankommen PPB. Zomyohozom az zent lelkeknec, a te iöuetednec eliöuéset varok.

nac zabadolasokat (VitkC. 106). Yzenetet vyu ewnekyk Cristusnak elyewveseeről (ÉrdyC. 526b). A kire Ferenczet bizod, vagy második vagy harmadnap az te eljövésed után megsújtsa az alföldet, hogy féljen tőlö, bizony különben nem jó leszen (Nád: Lev. 64). Idvözitőiőknec el iouese (Born: Préd. 7). El iőueset nagy ohaitassal vartac (Born: Ének. 13). Meg-jövendőltette, hogy az Messiás el-jövése-után el-vétetik az igaz itilet az papoktúl (Pázm: Kal. 555).

eljövet, eljőt-e: ∾ Le uluen, meg monda anticristosnak el yőnetit, eh vilagnak vegezetit (WeszprC. 22). Az bironak el jőuetit ielőntik (KazC. 100). Christusnak el iőte: adventus Christi (Ozor: Christ. 109).

eljövetel, eljőtel: adventus MA. ankunft PPB. My lezen vege az the el yeveteleđnek: quod signum adventus tui (JordC 430). Zent leelek isten el yewetelynek wtanna mynd az zent apostolok ez vylagon el ozlottanak (ÉrdyC. 542). El jevttele kevanatos (CornC. 96). Kynek el yewtelere mynden emberek fel tamadnak (KulcsC. 57. Helt: Bibl. I. Előb. MA: Scult. 10).

eljöveteli. Adventi, eljőveteli innepec (MA: Scult. 3).

elő-jő: procedo C. prodeo, procedo, accedo MA. herfürgeben PPB. [herbeikommen, zum vorschein kommen]. Zent Rufen, ky elene yew kewteluel, ew ymadsagyual engemet meggyoyta (EhrC. 60). Jűyen előwe az harmadik (SándorC. 22). Meg aluan, variak vala az edes Iesust elő iőnie (WeszprC. 97) Lathyak embernek fyat ely yőwen a kődben (TelC. 238). Előwe yewt anyazent egyhaz doctoranak zent ynnepe (ÉrdyC. 560). Vissza aggott ember, gonosz napon termett! Az te nagy bűneid most eléjöttenek (RMK. II.87). Mikor elő iű az idő (Tel: Fel. 22b).

[Szólások]. Latode mire valo az historia mégis te az gyermec c h e n a l a s s a l i ű z e l ő (Mon: Apol. 300).

föl-jő: ascendo, redeo rursum, advenio MA. hinaufkommen, hinzukommen PPB. Yeweenek ffeel Jerwsalemben (ÉrdyC. 534b). Mykoron fel yetth vona, talala ket erdengbeseket az verem zayan (190b). Yewetek ffel (ascendite) wr ystenhez te es Aaron (JordC. 60). Latek mas angyalt fel ywni napkelet felwl (VirgC. 14). Feliőve azokaert Abram Egyptusbol: ascendit ergo Abram de Aegypto (Helt: Bibl. I. E4).

[Szólások]. Még az ebéd fel jő, játszanak vendégek (Orczy: KöltH. 98).

hátra-jő: [revenio; zurückkommen]. Soha hattra nem iőhetnec Babiloniabol (Szék: Krón. 39).

jöttést-jő (*jottest-jő?*): [venio properanter, incessanter; eilig kommen, ohne unterlass kommen].Jüttest jütt utánuk (Nyr. X.467). Gyüttést gyűjön (RákF: Lev. II.46). Éjjel nappal jöttest jöjjetek előmbe minden késedelem nélkül (KecskTört. III.324. 306). Jöttest jöjjön az bottal, zászlóval (MonTME. III.64).

jöttön-jő: ∾ Jűttőn jű az Swendi vram lewele (RMNy. II.184). Kőnyőrgénec neki, hogy iőtten iőne Magyarországba (Helt: Krón. 74b). Jöttön jőjj! hozd ide adóját országnak (RMK IV.248). Iűtőn iűn (Zvon: Post. I.301). Nem tudgyuk, hol, mikor, mi-némű halálunk lészen: de bizonyos, hogy közel vagyon, és jötön jő (Pázm: Préd. 74). Nem késik és sohúlt nem múlat hanem jőtön-jő reánk a somorú halál (991). Jőtőn jőnek az az angyalok az egből a főldre (Pós: Igazs. II.145). Jővtőn jőv, az az, ottan-ottan jőv (GKat: Titk. 1117). Sok panaszok jüttön jűnek badaimra (MonIrók. XV.253).

jövést-jő (*jövést-jő?*): ∾ Parancsola, hogy mindjárt jövest jőnének maga személye mellé táborba (Szal: Krón. 120). Minden nap jeovest jeő az had (RejtLev. 45).

ki-jő: **1)** evenio, exeo, egredior MA. herauskommen, herausgehen PPB. [hervorkommen, zum vorschein kommen]. Eléjővni, ki-jővni: prodire MedLat. 423. Te belőlled iő ki herceg, ki biria en nepemet (MünchC. 16). Ördőgőket valloc serecből ki iőuen, igen kegetlenec (28). Megfordoloc en hazamba, honnan ki iőttem (37). Meg terők az else hazamban, honnan ky ywttem: revertar in domum meam, unde exivi (JordC. 391). Very vala olygen erevssen, hog ev belevle ky jv vala az veer (MargL. 65. 23). Mynek elette ky yewneel az rekezből, megzentőleelek teeghődet (ÉrdyC. 341b). Kywe yeweenek az seerből (611). Ky ywne w haylokabol: procedens de thalamo suo (KulcsC. 34). Az ő királyockal ki iőnénec a tenger parttyára [ős hazájokból] (Helt: Krón. 1b). Ez ezenalta vala amaz nağ bőlcz hazat, a kiből soha senki nem tud vala ki iűnni (Szék: Krón. 23). Az fanak tőuen giakorta vad fiatalok iűnek ki (Fél: Tan. 318). **2)** [sequor; folgen, gefolgert werden]. Melyből az jő ki, hogy . . . (Toln: Vigaszt. 94). Mind ezekből két dolog jő ki (MA: Scult. 102). Az te eitelmedből a iőne nyluánn ki, hogy (Bal: CsIsk. 325). Rosznac tarts a jesuita consequentiáját, mert nem e jű abbul ki (Czegl: Japh. 49. 108. 127. Sárp: Noe. 119). **3)** [orior; entstehen]. Azokból sok jó jő ki: ex iis multa bona *propagantur PPBl. Mihent ide érkezett Bertsényi ur, mindjárt anagrammát tsinált a város nevéből (Rodosto), és e jött ki belőle: ostorod (Mik: TörL. 72).

[Szólások]. A kinek patrociniumja által j ő t e kis k ő n y v k i (Czegl: Japh. 3). Látod it, hogy az másodic számnac őszue számlalassából iűt két n u m e r u s és kóta ki (Helt: Arithm. B). Mely horaban nem veelteek volna, ky jevue az t e v z [kiütött]. (DomC. 166)

kijőt-e: [exitus; auszug]. Abrahamnac Caldeabol kiiőteig (Helt: Bibl. I.e4).

kijövés: [egressio; das herauskommen, auszug]. Egiptombol ky yeweseknek masod eztendeyben vegyeetek zamaath Izrael ffyaynak (JordC. 119). Magas menyből leen w ky yevuese (KulcsC. 35). Ev tetemy meg tevrettek vala mynd ev veleenek ky jevueseyglen (CornC. 275). Az magyaroknac Scithiából ki iőnéseknec vtánna hetuen ket esztendőuel (Helt: Krón. 20). Az istennek sátora pedig az Aegyptomból kijővés-után egész esztendővel emelteték-fel (Pázm: Kal. 555).

kijövetel: eggressio [auszug]. Harmad honabba hw ky yewetelyknek vtauna Egiptombol, yeweeknek Synaynak pwztayaban (JordC. 51). Ez kőnyvben Moses az kijöveteltől fogva lett dolgokat irja meg (MA: Bibl. I.88. Káldi: Bibl. 253).

közbe-jő: intervenio Kr. [dazwischentreten, sich einmengen]. Ha az imádság külső gondolatoknak közbejövésével megvesztegettetik (Illy: Préd. II.207).

lë-jő: devenio C. descendo MA. hinabsteigen. herabkommen PPB. Azon ennen maga mynd ky le yewt, mynt ky ffel ment mynden egheknek felette, hogy myndeneket be tellyeseytene (ÉrdyC. 539). Az istennek fya lewe yween az magassaghbol (ÉrsC. 112).

lëjövés: descensio MA. absteigung, niedergang PPB.

lëjövetel: ∾ (Zvon: Post. I.806).

mëg-jő: **1)** revenio, revertor C. MA. redeo MA. wiederkommen, zurückkehren, zurückkommen PPB. Megnem jöveudő: irredux C. Soha annak wtanna zyne meg nem yew (ÉrdyC. 590b). Iğ akaram ꝟ marattat, mig meg iőiek: donec veniam (DöbrC. 274). Ez wylagban yfyweczka wagy es meg erewd megh ywheth (ÉrsC. 404). A kőnetec meg iőuenec Jacobhoz: reversique sunt nuncii ad Jacob (Helt: Bibl. I. P4. Kár: Bibl. I.330). **2)** [redeo, solvor; einkommen, eingehen, einfliessen]. Jó gondviseléssel meg jőn két ezer forintja az erdélyi jószágnak (LevT. II.289).

[Közmondások]. Budáról is megjő az hazugság (TörtT.[2] I.598).

mëgjövés: reditus, reditio, reversio MA. adventus MA: Bibl. II.41. wiederkunft, rückkunft PPB.

mëgjöt-e: ~ Nem remélikuala immar ő neki megiötét: sperabant eam jam non esse venturam (BécsiC. 38).

mëgjövetel: adventus C. reditio, reditus, reversio MA. wiederkunft, rückkunft PPB. Rementelen vala az ő meg iőnetele: sperabant eam jam non esse venturam (Kár: Bibl. I.497).

öszve-jő: convenio, coeo, concurro, convolo, confluo, obvio SI. [zusammenkommen]. Ot (a lábban) nagy sok erek es ynak evzne ievnek (CornC. 219).

öszvejövés: conventio, coitio, congressio, obviatio SI. [zusammenkunft]. Mit mondgyak [ezeknek öszve-jüvéséről (Zrinyi II.29).

vissza-jö: repedo C. redeo, revenio MA. wiederkommen, zurückkehren PPB. Viszszá jővők, megtérek (Com: Vest. 143). Visza jön a te mihed [elrőpült méhed] (OrvK. 61).

visszajövés: reditus MA. wiederkunft PPB.

visszajövet: 1) reversio, reditus SI. [rückkehr]. 2) in reditu SI. [im zurückkommen, bei der rückkehr]. Visszajövet tapasztalván, hogy igen megváltozott szinében s jó kedvében, azt találám neki mondani (Fal: NE. 28).

visszajövetel: reversio C. reditio, reditus MA. wiederkehrung, zurückkommung PPB.

Jöde: [venni; komm]. Yewtew (?) fyam: veni fili (EhrC. 23). Az masyknak ha mondom yewde, el yew: dico alteri veni, et venit (Pesti: NTest. 14).

Jödög: ito, vento, eo redeo frequenter PP. oft gehen und wiederkommen PPB.

Jödögél, jödögel (*jöddegélek* C. *iődeggel* Helt: Canc. 90. Temesv: Béla. 65): ventito C. advento MAl. vento MA. oft ankommen PPB. [nach und nach kommen, langsan herannahen]. Kyezoda ez, ky yődőgel ez pusztabol (Apost. 16). Kőzelben iődőgellyen hozzanc (Born: Préd. 251). Gyakorta jődőgel (MA: Senlt. 987). A harcz helyen jődegele ő nagysága Szőgyén felé (MonIrók. VIII.361). Nagy pestis támada oda ki, és elébb-elébb jődőgelni láttuk lassan-lassan ide felénk (ErdTörtAd. I.139). Kezde valami rák hátou vélek kifelé jődegelni (IV.236). Az jődőgelő esztendőe soc hasznokat hoznac magockal (Prág: Serk. 615). Kelj fel, jó Kerekes Izsák, mert bizony jődőgél nagy fekete sereg (Thaly: Adal. II.147). Meg-értvén a romaiak, hogy P. Aemilianus Romában jődögelne (Biró: Ékesség. Eb). Jődőgel a fáknak levele [tavaszkor] (László: Petr. 12). Szörnyű méltósággal jöddögele Szelim szultán az egész udvarával (Fal: TÉ. 650). Barom-ostobán jöddőgelűnk mindnyájan a világra (Fal: NE. 112).

be-jődögel: [appeto, incipio; sich nähern, herankommen, eintreten]. Hajóban tétetvén, a tél be jődögelvén, hajótörést szenvedet (Martonf: SzHist. 189).

el-jödögel: advento MA. hinzukommen PPB. A Christus el-jödögelvén, szükség vala, hogy ők a magok vezéreitűl megfosztassanak (Martonf: SzHist. 128. Mad: Evang. 3).

eljödögelés: adventatio MA. das hinzukommen PPB.

ki-jödögel: [egredior; hervorkommen]. Attya az cazarok nak udnarokbol nag seregel ky iődőgel (KazC. 75).

Jödök: ito, vento, eo redeo frequenter MA. [nach und nach ankommen]. Itt kezdik a papi jószágokat a haza jődökő papoknak megadni (ErdTörtAd. III.119).

Jöszte: ades, adesdum MA. [komm]. Jöszte ide, slashacza a mit mutatok (Mel: SzJan. 176). Ieszte ide (Mel: SzJan. 101).

Jöszte hogy elkűldgyelec: veni ut mittam te (MA: Bibl. I.34. IV.9). Jöszte ide gyermek! veni puer! (Com: Orb. 2). De, halládé, jösztöszen [így] te (Com: Jan. 199). Nosza jösztetek ide közelebb hozzám (GKat: Válts. II.1264). Jösztetek hát nosztek nemesek, parasztok (Felv: Dics. 46). Hó Kató jöszti-be [így] (PhilFl. 59). Győzte Dora, állj ide mellém (uo.). Jöszte ki velem egy pár pisztóra (Kónyi: HRom. 181).

Jövedelëm: 1) proventus, reditus MA. einkommen PPB. Reiaia irtanak vala, hogi a yőuedelmet eltekozlotta (DebrC. 30). A pispőki iőuedelemből a koroknak gongiokat viseluen (157). Az clastromnak juuedelmebevl nem illic vala valamyt valakynek adnya (MargL. 58). Miert en teneked ilyen ayandekot es iwuedelmet zerzek adnya, azt akarom hogy ennekem tees fogadast tegy (VirgC. 55). Anya zent egyhaz evreksegevket es jvuedelmeket byruan nem feyedelmeknek engedetybevl, de feyedelmeknek tekozlasabol (DomC. 132). Az ő beszédének iőuedelméuel elégedic meg: genimina labiorum ejus saturabunt eum (Kár: Bibl. I.614). Mindennemű iűuedelmetűl olasz orszagban papa megfosztotta (Mon: KépT. 39b). Kezde az ő tehetseget, az orszagnac keszűletlenseget, es ennec az arulasnac nagy iőuedelmet mutogatni: magna praemia conjurationis docere (Decsi: SallC. 13). Ösztővér jövedelmű tiszt (MA: Tan. 1175). Az bornak jűvedelmét meg-károsító essők (KNagysz. 1613. E2). Esztendőnkent rendelt jövedelme vagyon: habet deputatum proventum annualem (Ver: Verb. 216). Igen meg kell gondolni, hogy az mennyi nagy épületeket cselekedtem Szent Gróton mind belől kivűl, azt soha az itt való jüvedelemmel végbez nem vittem volna (Radv: Csal. III.255). Nem vala szaporája nálla az ország jövedelmének (ErdTörtAd. I.113). Az szőlőnek egész jövedelmét erthetni itt az ezüstőn (DKal: Ker. 471). Csak annyit költs, mennyi a jövedelmed (Kisv: Adag. 306). Pénzi jövedelem: pecuniae reditus (Balog: Corn. 278). Ez a jövedelme az ebbéli oktalanságnak, hogy naponként szaporodik (Fal: UE. 175). Józan birtokából jöhet jövedelme, de nehéz és munkás örökös védelme (Orczy: KöltSz. 35). 2) vectigal Com: Jan. 189. [maut]. Hogy király ő felsége német tiszttartót nem vetne az várakban es jövedelemre (MonIrók. III.48). A jövedelmet a fő tisztek osztják vala fel: vectigalia divisui magistratibus erant PPBl.

Jövedelmes: fructuosus, quaestuosus, proventuosus Kr. [einträglich]. Ha nebezen látod valakinek szép jövedelmes tisztségét, értekezzél arról, mint fért hozzá (Fal: BE. 602).

Jövel, jövetëk (*yewel* ÉrdyC. 549): [veni, venite; komm, kommt]. Yowel velem: venias mecum (EhrC. 150). Nabuchodonozor monda: ereggetec ki es iőuetec; es legottan ki iőueuek a tűznec kőzepiből (BécsiC. 134). Monda: yewel es lassad (ErdyC. 147. 519). Yewetek en hozyaam (549b. 13b). Iwuel kwues engemet (VirgC. 81). Ioenel sz. lelec ur isteu lelkűnknec vigasaga (Born: Ének. 56). Iűwetőe immaran birni az orszagot (Born: Ének. 519). Iővetek elő tanuló inasok (Com: Vest. 1). Iűvetők en hozzam fiaim (Szár: Cat. Ciml.). Jövel el velem Lisbonába (Mik: MulN. 236).

Jövél: advento MA. hinzukommen, einkommen PPB. Az Magyar Baljuth johagj [jobbágyi] sok hazwk [hazug] hjrrel yőwelnek yde (LevT. I.194). Az érsekhez ezek jüvélnek vala és néki barát módra ők hizelkednek vala (RMK. V.252).

Jövemény: advena Kr. [fremdling]. Ywuemen vagyok (advena ego sum) the nalad es zarandok, mykeenth mynd en atyaym (KulesC. 96). Ywuementh meg elenek: advenam interfecerunt (231. Frank: HasznK. E5b. Zvon: Post. I.49. Kulcs: Evang. 10). Kerlec titőket, mint iőuemenieket, es vtra iarokat (Magy: Nád. 76).

Jövendő: futurus C. venturus, futurus MA. der kommen soll, der kommen wird, der zukünftig ist PPB. Futec el en ő

orcaioc elől, mert iöuendőnec ésmerém (quoniam futurum ag-novi), hog´ nektéc adassanac fozlatha (BécsiC. 32). Ne alohad iöuendöuöl te magadat ǵetrelenmelkúlön (88). Ha yowendew ysmeretőm (prophetia) leend es zeretetőm ne leegyen, semy vagyok (ÉrdyC. 96b). Proffetaknak malazttya ees volt ew benne yewendew latasoknak ysmeretyben (623). Bel yranak istoryaban yewendőknek emlekőzettyőkre (512b). Myndden yelen valo es yewendő gonoztwl valo megh zabadoytaas (537b). Az yewendő vasarnap yewyen az zenth egyhazhoz (543). Merth ywendő, hogy Herodes keresse az ǵermeket: futurum est enim, ut Herodes quaerat puerum (JordC. 359). Ky mwtatta meg ty-nektek el fwthny az ywendő haragot?: quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? (361). Ez juuendev bezedekbevl mynden ember tanolyon bekesseg tartast (MargL. 87). Akarvan az vr isten, yevuendevknek tvdoya valamy nagyot meg mutatny (DomC. 5). Valaztak zent Agoston doctornak es tyztelendev predicatornak regulayat mynd egy akarattal az jevuendev predicatorok (16). Az jovuendev eyel meg jelenek zent Damaneos atyank az leannak (162). Ira az w fiaynak, ielen valoknak es iöuendőknek (VirgC. 101). My vrunk Iesus iöuendő az ite-letre (114). Ywuendew nemzeth: generatio ventura (KulcsC. 43). Ime jővendő, hog Herodes a germőket halalra keresi NagyszC. 182). Eziővendő zent mihalnap vtan (RMNy. II.22). Az remenseg nem czak iöuendő iokat veszen, hanem ielen valokatis (Fél: Tan. 292). Mindenkor nagyobnak látzik az iö-uendő, hogy nem mint az ielen való: agricola semper dives annum in proximum (Decsi: Adag. 156). Bolond ember am, az ki iöuendőt nem gondol: sapientes futurum perendie ventum praesciunt (220). A részeg tétova tántorog, jövendőt nem gondol, szédeleg feje (Pázm: Préd. 766). Ez jüvendő héten haza indulunk (Thurzó: Lev. I 25).

[Szólások]. Jövendőben: deinceps, posthac, in futurum SI. Mit tezzen iövendőbe az pokolnak tize (DebrC. 281). Az yowendőben te haragodnak osthorawal ne erdemlyem werettetnem (ÉrsC. 49b). Ha meg akarna az ü el kezdet io erkőlczeben maradni, iöuendőben mind diczireti s-mind orszaga leune: ultro illi et gloriam et regnum venturum (Decsi: SallJ. 6. Erasm: Erk. 19). Jövendőre: deinceps, posthac, in futurum SI. Megh bezeellyed yewendőre the fyaydnak: narres filiis tuis JordC. 26). Ez arwllya vala el hwteth yewendőre: hic erat traditurus eum (647). Hog jevuendevre erdemlyevk evtet me-nyekbe bodogul nezny (CornC. 60). Nem remeenlenee ffel vamadny yewendőre (ÉrdyC. 608b). Nagyot veelnek yewendőre ew benne lenny (646b). Adom emlekezettre ez lewel latwan mosthanyaknak es jőwendőre waloknak (RMNy. II.120). Az istennec fiara tamada, miert hogy meg érte, hogy iöuendőre öszue egyesülne az emberi termeszettel (Helt: Bibl. I. b3). Meg esküttem, hogy iöuendőre ö nékic aduám (Kár: Bibl. I.168). Istennek atyai gondviselése jövendőre készitett olly jókat az igazaknak, mellyekben nem vigadnak a gonoszok (Pázm: Préd. 31). Yewendőre zol: prophetat (ÉrdyC. 97). Madar nezes-ből iöuendőt beszeltec (Born: Préd. 281). Jövendőt mondok: vaticinor, praedico, praedivino MA. Ez may napon yewendőth mondok teneked (JordC. 268). Nem de te newedben mondottwnk ee ywendőt: nonne in nomine tuo prophetavimus (374). Mongy yewendőt: prophetiza (610). Nekőd iöwendőőth monda (WinklC. 329. VirgC. 15). Az ő ellenségeknec romlásá-ól iönendőt mond (Kár: Bibl. I.143). Jővendőt mondanac az angyaloc Isaacnac születéséről (MA: Bibl. I.14). Mindenkor vól-nac oly emberec kic pénzért mondottac jővendőt (MA: Bibl. I.141).

Jövendőbeli: ∾ Az jövendőbeli birákért fizettünk császár adajára 120 haracstul 459 ft. (MonTME. I.27).

Jövendől (*iöuendőlleni* Decsi: SallC. 2. *jővendőllőtt* Zvon: Post. II.293. MA: Scult. 1034. *iövendülés, iöuendülő* FortSzer. 5. *jöuendülni* Cis. L): vaticinor, divino, addivino, auguror, hariolor, ominor, conjecto C. weissagen, prophezeien PPB. Sors vetéssel jövendölök: sortilego C. A félelem soha jót nem jövendől: pessimus in dubiis augur *timor PPBl. Bolondúl iöuendülni: cribro divinare (Decsi: Adag. 71). Fel-tetszett ama tsillag, mellyet a messiás jövetelekor jövendőllött Bálaám (Pázm: Préd. 49). A mit Daniel az Antichristusról jővendőllőt, azt a romai pápárúl értette (Pázm: LuthV. 29). Ne jüvendüly gonoszul, kérlek, felőlem (Zrinyi II.36). Szerentsével jártál, ha beszéd közt tsak jővendőlve-is elől találhattad más embereknek szándékokat (Fal: UE. 377).

mëg-jövendől: antedico, praedivino, praefiguro C. weissagen, zukünftige dinge sagen PPB Megjővendőlve: praefinito; megjővendőltetőtt: praedictus, praesensus, divinatus C. Christus meg jővendőllötte az ő tanitásának az széles világon el terjedését (Pázm: Kal. 43). Nagy vilagoson meg volt iöuendőluen azis (EsztT: IgAny. 196).

mëgjövendölés: praedictio, praedivinatio MA. weissagung PPB.

Jövendölés: divinatio, praedictio, auspicium, augurium, inauguratio, hariolatio, extispicium, vaticinatio, mantia, praesagium, praesagitio, praesensio, conjectura C. prophetia, praedivinatio, mantice MA. weissagung, wahrsagung, zeichendeutung PPB. Jővendőlésnek tudománya: mantice; jővendőlésnek mestersége: haruspicina C. (Fél: Bibl. 21. Pázm: Kal. 738).

Jövendölő: fatiloquus, faticanus, aruspex, auspex, augur, ominator, vaticinator, prodigiator, praesagus, praescius C. propheta, divinator, fatidicus MA. prophet, weisssager PPB. A csillagoc forgásából jővendőlő: astrologus Com: Jan. 169. Az varasloktol es iöuendőlőktől ne kerdeszkedgietec (Fél: Tan. 342. Káldi: Bibl. 239). Orvos, jövendőlő és sokat papoló szolgát minden kerüllye (Kisv: Adag. 333).

Jövés: **1)** ventio C. ventio, adventus, reditus MA. ankunft PPB. Ezenne vygsagott mutattnak my yewesenkrewl (EhrC. 40). Aldwan az wr istent az ew oda yeweesőkeert (ÉrdyC. 580). Mikor Laban meg hallotta volna Jacobnac iöuesenec okat, monda: auditis causis itineris, respondit (Helt: Bibl. I.N4). Egy czőppet sem őrűlec az ő ide jővéssekért (Helt: Mes. 252). Luter és Melanchton Christusnak itiletire jővéséről alkalmatlanúl szólott (Pázm: LuthV. 214). Urunk jővése-előtt a világ nagy része ördögnek szolgált (Pázm: Préd. 78). Hozzád jüvésemet te fogod csudálni (Zrinyi. II.60). Itt sok paripa marad az út mellé, mert az erős jövés lovunkat megtöré (Thaly: Adal. II.359). **2)** germen MA. [spross, schössling]. Az szőlő tőnec minden ő iöuésének ágait el szarasztia: siccabit omnes palmites germinis ejus (Kár: Bibl. II.123). Soc hernyo lészen, melly megh is észi az iüuést (Cis. F2). A sok rosz[szas]ág minden üdvösséges jövést el-ölt bennünk (Pázm: Préd. 163). Maga gyümőlcse, nem vallásának jővése és bimbója az ő fesletsége (Pázm: Kal. 222). Egy ujjnyi földi bodza jövést találtunk a kertekben (ErdTörtAd. III.115). Bizonyára nem hagytatok utánnatok-is elfajult jővéseket (Megy: SzAÖröme. Előb. 9). Jó igen a cser-fa gyenge jővését meg-szedni (PP: PaxC. 257). Egy szőlő fán három féle jővést is láthatni (Mik: TLev. 214).

Jövéske: [surculus; schössling]. Avagy nem jővéskeé, nem tsemetétskeé a Christus? (GKat: Válts. I.803).

Jövést: [veniens; kommend, im kommen]. Ide jövest el nem felejtem (LevT. II.260).

Jövet, jöt-e: **1)** adventus SI. [das kommen]. Zomyohozom az zent lelkeknec, a te iöuetednec eliöueset varoknac zabadolasokat (VitkC. 106). Meg ne zegyenevltessevnk ev tevle ev jevuetyben (ComC. 146). Es lön zozat, mikenth nag´ hertelen zelnek iöuete: factus est sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis (DöbrC. 340). Harom fele hozzank iöueti vagion

vronk Iesusnak (DebrC. 46). A gonozok nem örülhetnek az igaz embörnek közigbe valo iöuetin (109). Nem banod meg en hozyam yewtödet (ÉrdyC. 510). Christusnak ez uelagra iöte nem haznalt uolna (Ozor: Christ. 163). Az nagy sas jövetit ha meghalljátok, mint az varjak elötte ne fussatok (Tin. 298). A magyarok jötökben fekete Orosz-országot hódóltattak vólt meg (Liszny: Krón. 84). **2)** [veniens, veniendo; im kommen]. Aloso Lyndwarol jeweth itth balt Seytertth (LevT. I.274). Jöuet az vton találtam tizenket ezer oláhot (Helt: Krón. 135).

Jövetel (*yewthel* PozsC. 28): adventus, reditus MA. ankunft, zurückkunft PPB. Mongad meg, mel lezen a te iöueteledneс ielensege (MünchC. 58). Ottan meg ysmeree az ew teremteyeenek oda yewetelyt (ÉrdyC. 346b). Az ew yewetelöket el nem zenvedyk: impetum eorum ferre non possunt (JordC. 164). Mynd megh ölteek hwketh, kyk hyrdethnek ez ygaznak yewetelyröl (731). Zent yeweteledneк ydeyn ne bochas bee mennem engemeth az bynessekkel (PozsC. 19). Ö yewthelywel megh wigaztalta (28). Meleg siralmokkal, gyakor és ajtatos imádkozásokkal kérte a Messiás jövetelét (Pázm: Préd. 84). A papa elfogyása, a Christusnak utólsó jövetelire tartatik (Pázm: LuthV. 78). Te jüveteledneк már régen hire van (Zrinyi. I 44).

Jövevény: 1) advena, alienigena, peregrinus, exoticus, hospitus, proselytus C. fremdling, ausländer PPB. [fremd]. Jövevény lakos: incola C. Idegenec, jövevényec: peregrini Com: Jan. 123. Aruat es iöueneнt ne akaryh mégpatuaroznod (BécsiC. 303). Yeweveenth megh nem kel haboroytany (JordC. 57). Az athenyabelyek es mynd eegyeb yeweveenyek (inquilini peregrini) semyre nem hewolkodnak vala (767). Tarchiad te magadat ez velagon, mikepen zarandok es iövevеn (DebrC. 246). Yöueneн vagoc en az ydegön földön (TelC. 97). Jevueuen vagyok en es zarandok (CornC. 87). Az zarandok jevueuen es esmeretlen fratereknek (DomC. 318). Hogy ott magát mint iöueneny éltetneye: ut peregrinaretur ibi (Helt: Bibl. I. E3). Jöueuen sido: proselytus (Fél: Bibl. 39). Idegen és jövevény vagyoc ti közöttetec: advena sum et peregrinus apud vos (MA: Bibl. I.19). Jöveveny avag' sellyér (Ver: Verb. Elöb. 3). Illyen jövevény sellért tart Magyar-ország (Sámb: 3Fel. 15). Egy jüvevény bitang ökör árát adta kezünkben (MonTME. I.302). Jövevény szarándok (Hall: Paizs. 437). Imé egy jövevény hajóra találok (Gyöngy: Char. 23). Már nem vadtok vendégek, sem jövevények, hanem a szentek polgár társai (Biró: Préd. 19). A jövevény szakadások [sectae adventitiae Kr.] mint az új módi szokások hamar talalnak gazdát (Fal: NA. 125). **2)** [imperitus; unerfahren]. De ez, csak igen tudatlan és az régi históriákban jövevény emberekhez illendö kákombákom (Pázm: Kal. 177). Kitsoda olly jövevény az isteni dolgokban, hogy nem tudná, melly keveset gondol isten ezzel (Pázm: Préd. 84). Oly jövevény sem vagyok a bibliában, hogy Jósue és Gédeon közöt nem tudnék valasztást tenni (Pázm: LuthV. 15). Tudatlan az a sz. irásban, és csak jövevény az ecclesiastica historiakban (Matkó: BCsák 95). A magad authoridban nem vagy talán jövevény (345).

Jövö: veniens, adveniens Sl. [sequens; kommend, künftig, folgend]. Jövö héten, nyáron: futura septimana, aestate Kr. Azon yewö vasarnap, mykoron myseet zolgalna, neky yeleneek istennek angyala (ÉrdyC. 528). Ez jewö zerdara hattwk (LevT. I.143). Ez ywe hethtien (RMNy. II.131. 301). Jövö esztendön (MonOkm. VIII.181). Ez jüvö vasárnapra otthon leszek (Thurzó: Lev. I 46).

JUBILÁL: [cum annuis praebendis dimitto; in den ruhestand versetzen, pensioniren]. Ha kétszinkedni nem tud, vagy hazája mellett felettebb híven viseli magát, hamar jubillálnak [igy] akar kit is (Hazánk I.380). Némelyeket felettébb való vénségekért jubilláltak s salariumokat vettek meg.

JUBILÉR (*jublér*: RákGy: Lev. 437): gemmarius, gemmati auri propola; juwelierer PPB (LevT. II.362). Ötvösöknec és gyöngy árosoknac, jubiléroknac müvei: aurifabrorum et gemmariorum opera (Com: Jan. 101. Kecsk: ÖtvK. 344. 353).

JUG-, JUH-: [auster; süd]. Wg zel [olv. ivg zel]: auster NémGl. 222. Austrum audio a quibusdam vocari juh szél (CorpGramm. 19. Sylv.).

JUH (*gyuhok* Helt: Bibl. II.202. *ih* DebrC. 169. 173. DomC. 113. Com: Vest. 13. 139. PPBl. *ioh* BécsiC. 13. MünchC. 31. 35. *yoh* ÉrdyC. 174. JordC. 55. 74. KulcsC. 12. *iohai* Helt: Krón. 17. Beythe: Epist. 204. *johak* MA: Tan. 750. *iúh* Kár: Bibl. I 565. *ju* Illy: Préd. I.380. *jú* SzD: MVir. 218): ovis C. MA. schaf PPB. Cristusnak yuhy vygaztalasarol es vr Iesus Cristusnak aldot neuerewl zent Ferencz fel ewltewztete frater Rufent (EhrC. 59). Figelmezietec a hamis prophetactol, kic iönec tü hoziatoc inhocnac ruhaiban (MünchC. 26). Vegyetek ty ezetekben, kyket wr ysten az hw yohayn (in toto grege) pyspekseghre ffel emelth (JordC. 775). Ket paztor ihokat öryz uala (DebrC. 11). Az cristusnak iohayt mikoron meg epitetek volna, zent Ferenczet fel wltwztetek (VirgC. 71). Megh veröm a paztorth ees el ozolnak a chordanak yohy (WinklC. 152). Johoktul elrekezteneje a farkasokat (DomC. 3). Nyái iohokat mosoltatnak vala (RMNy. II.44). Iwhot eoryztem (II.310). Öker ölés, iuh metzés (Helt: Bibl. IV.39). Semmi bantasoc oroszlanoktol nem leszen iuhoknac (Born: Ének. 6). Nyáy juhal egy pasztor nem meszsze vala (Huszti: Aen. 34). Egy folt ökret, nyaj juhot hajtani: oves et boves gregatim expellere (Ver: Verb. 228). Magyar juh (Radv: Csal. II.370). A juhoknac gyapjok (Com: Jan. 115). Fejös juhok, meddö juh (Gér: KárCs. IV.453). Kiment az meddö juhász eleiben az fejörül apadott juh (MonTME. I.287).

[Szólások]. Farkasra biztad az iuhot (Decsi: Adag. 25). Nemis jegyzem fel minden hazugságit s hamisságit az concordiának, mellyek tolyonganak mint az esztrengára hajtott juhok (Pázm: Kal. 353).

Juhász, ihász: opilio, upilio C. schäfer, schafhirt PPB. Ihász, juhász (Com: Orb. 95. CsomaC. 10). Mesa iuhász uala, soc juhokat, barmokat tart vala (Mel: Sám. 371). Juhász, Ihász (vezetéknév, Nyr. IX.365). Az hamis fekete hunyorral az juházoc a juhoc dögét oruossollyác (Mel: Herb. 187. Zrinyi I.62). Az ihász elöl akkor elsöben vittüuk el juhot (MonTME. I.28). Meddö juhász [a meddö juhoké] (287. 296). Feles nyájra, birkásokra, juhász leányokra, pásztori tselédre akadott (Fal: TÉ. 708).

Juhászkod-ik: opilionem ago Kr. [als schäfer dienen, schafe weiden]. Jákob egy aszszony szerelméért tizen-négy esztedeig juhászkodott (Pázm: Préd. 1034).

Juhászság: munus pastorale Kr. [hirtenstand, schäferdienst]. Akarod-e, hogy juhászságból királyságra emeltessem? (Pázm: Préd. 260). Korpa Mihóknak az elletön való juhászságáért fizettünk 80 denárt (MonTME. I.297).

Juhi: ovillus, ovinus MA. [schafs-]. Tartsad az világot az tanitoknac juhi ruhájoc alá, és menten eszedbe vebed, minemü farkas vagyon az alatt el rejtve (MA: Scult. 786).

Juhocska: ovicula MA. schäflein PPB. Ihotska: ovicula PPBl. Meg esmerwen zegeni iohoczkainak titkat (VirgC. 20. Káldi: Bibl. 275). A pásztorban szükséges a bátor-sziv és az erö vagy a vastagság: hogy a juhocskákat az erö-tétel ellen általmazhassa (Mad: Evang. 344).

Juhos: oves habens, oves pascens; eigentümer von schafen, schafhirt]. Azért jöt, hogy mint a juhos ember keresi az el veszet juhot, szintén ugy ö is megkeresse azt a mi el veszet vala (Tel: Evang. II.171). Juhos (vezetéknév XVI. sz. Nyr. IX.363).

JUHÁZ: [mitigo, placo; besänftigen]. Tudta, erkölcstelen népet keménységgel juházni nem lehet (Gvad: RP. 474).

mëg-juház: ∾ [mitigo, placo: beschwichtigen, besänftigen]. Sírtam, hánykolódtam: kedves anyám, hogy már nékem almát rázott, mondta, hogy szép leszek azzal meg juházott (Gvad: RP. 19).

JUHÁSZ-IK, JUHÁDZ-IK: mitesco, placor, mansuesco, conquiesco, iram pono, compos sui fieri SI. [sich besänftigen, beschwichtigen lassen, nachgeben]. Énhozzám juhászni kezde (Bethl: Élet. II.84).

mëgjuház-ik: ∾ Talám ennyi sok ezer lelkeken valo boszu-állásiban kedve[?] tölt, meg-elégedett véle, s immár meg-juházott (GKat: Válts. II.40). Sokszor az ferfiunac balgatasavalis megh johazic az aszszony ember (Prág: Serk. 441. 208).

[**Juhászod-ik**]

mëgjuhászod-ik: ∾ Szavára katonák mind meg juhászódtak (Gvad: FNót. 18).

Juhásztat: [placo, mitigo; besänftigen, versöhnen]. Talán ez a kötelesség valamennyire juhásztatja hozzám (Bethl: Élet. II.11).

JUJ: [heu; ach]. Juj! beh fertelmes kevélység néz ki belőle (Fal: Const. 856).

JUJUBA: brustbeerlein; une jujube KirBesz. 153. Juinback: ziziphus; brustbeerlin; ẏdegen gyümölcz; az gyümölcze veres mint a berkenye (Mel: Herb. 19). Tökök. ugorkák, jujubákok [így?]: cucurbitae, cucumeres, jujubae seu ziziphae (Com: Jan. 25. Nyr. XIII.121).

JÚLIUS: [julius mensis; juli] (MünchC. 7. CornC. 328).

JUNGÁTA: caseus fiscellaris, juncatus; weicher käss PPB. El nem nyelhetem semmiképen a turós étket, domikát; hanem bálmost, botsajtot, ju[n]gatát igen szerettem (Bethl: Élet. I.190).

JÚNIUS: [junius mensis; juni] (MünchC. 6). Junius hana (CornC. 274).

JURISTA: [juris peritus; jurist]. Törveny tudo jurista (MA: Tan. 1134).

JUSS: **1)** [jus; das recht]. Wadnak sok wrak, nemessek ees ez orzagh bely falws emberek kewzzewl, kyk az kyraly iussath az az igassagat gonozzwl magoknak thwlaydoneytottak (Ver: Verb.[1] 107). Holmi jussát hánván-vetvén (Gér: KárCs. IV.513). Azon jussáról semmi fegyvere nincsen (Nyr. XII.266. MA: Bibl. I.251. MA: Scult. 959. Pataki: Reg. 12). Sok szabad városoknak jussok elrontása (Thaly: Adal. II.40). **2)** [patrimonium; erbteil]. Dobokabol az kis falwchkabol minden jussotokath ky uegieteök es aze legyen, az kinek en hagyom (Radv: Csal. III.177b).

JUT (*gyut*a eszében Fr: SzJán. 13. el*iút* Helt: VigK. 9. *jüt* Pázm: Préd. 133. sat. NyK. XV.218. MA: Tan. 1069. Hall: HHist. II.18. 37. 64. 87. 164. 193. *iutt*ana Sylv: UT. I.32): **1)** pervenio, devenio, assequor MA. [venio; kommen, ankommen, anlangen] erreichen, in ein ort geraten Ádámi: Spr. 195. Birsagnop ivtva ilezie vt (HB.). Mycorth yutott az herre, Bernald lakykuala egy erdewben (EhrC. 9). Nem tudomualec, mykeppen te hozzad yuthassak: ad te venirem (98). Mégtörö menden magassègö varosokat, miglen iuttatic tengerre: usquequo perveniatur ad mare (BécsiC. 13). Micor meglelenditec [a gyermeket], hirdessetecmeg ennekem, hoģ es en iutuan imágǵam ötet: veniens adorem eum (MünchC. 16). Mykoron ywtandaz the orzagodban (JordC. 615). Meenenek ky Troyabol, yutanak S.-ban: tenuimus Samothracem (763). Az menorzagban ha iutandaz (SándorC. 1). Jutta eģ ifyu vitez Ipomeues newö, akarnan ez zizet hozza vennie (BodC. 19). Ilyr ywtha, hogy lwllot volna Baldak istene (ÉrdyC. 508). Ywtottanak a mezöre (510b). Ywtoth vala hazahoz (514b). Az vyznek parttyara ywtottanak (520). Ywthwan az zolosmaban az ygheere responde (ÉrdyC. 573b). Hogy iutanak az puzta egyhaszhoz, monda zent Ferencz (VirgC. 63). Ha ez zent alazatossaghnakh twkelletessegere nem iuthatna (77). Igen hamar nagi malaztra iutna (88). Hamar iutz minden iora (91). Az zerzetnek leg felsw garadycz fogara meeg nem iutotatok (122). Keseen jutott az conventhez (DomC. 97). Mykoron ez zent atya jvt valamely conuentben (123). Mykoron hertelen ywtand w haragya: cum exarserit in brevi ira ejus (KulcsC. 3). Beletek ivtot istennek orzaga: pervenit in vos regnum dei (DöbrC. 306). Hozzad ywthnom en örwendök (CzechC. 26). Ez este juta fiam szolgája (LevT. II.19). Attiam aniam eleyben hogi iutek (CsomaC. 11). Két csólnokon Duna szigetbe jutának; imé mihelt Tholdi az porondra juta, csólnokból bátran fegyverét ki raká (Ilosv: Toldi 5). Mind a kettönec igye az istenec eleibe iusson (Helt: Bibl. I.Mm4). Ezennel oda iutunc (Helt: Mes. 275). Soc sass keselö iuta ot reaioc (Helt: Krón. 21). Keues napoc mulua hir iuta a Geysa hertzegnec, hogy Albert iöne hozaia (27). Iuta az hegyes tartományra (Kár: Bibl. I.488). Kinec az en el nesztesemre oly keuansaga iutot, hoģ sem tü veletec sem az halhatatlan istennel immar semmit nem gondol: quem tanta lubido extingvendi me invasit, ut neque vos neque deos inmortalis in animo habeat (Decsi: SallJ. 20). Sikamló útra jút (MA: Tan. 1069). Ha vinnájákis Jerusalemet az romaiac, de hozzá nem jutnánac (Zvon: Post. II.255). Reggel jutottunk ide (Thurzó: Lev. I.18). Mikoron az hidec lelés rea iutot volna (Helt: Krón. 32). Az vérhas iuta rea (192). Has-fajjás jutván reája utjában (GKat: Titk. 15). **2)** [obtingo, obvenio; zukommen, zu teil werden]. Jut neked is: et tibi obtinget Kr. Kynek mynd kewes ywthna bennee: unusquisque modicum quid accipiet (JordC. 642). Töb ywt eggyknek zaaz ennenel (SándorC. 12). Az ala-ualoia Labannac iut vala: facta sunt ea, quae erant serotina, Laban (Helt: Bibl. I.O4). Közönséggel töb iut az hiveknek a nyavalyába, hogy nem mint a hitetleneknek (Tel: Evang. II.142b). Hozza, kinek mi iut benne (Decsi: Adag. 24). Mindenkinek iutot benne: qui vicit, periit, plorant qui succubuere (129). Tapsolly örömedbe illy draga kincsednek, illy érseked jutván adgy hálát istennek (Orczy: Nimf. C5b). **3)** [constat; kosten?] Az nemes keneteth keebzette vala haromzaz peenzen iutonak; azerth istennek ö zemelyewel vön igazath az harmicz peenzröl maganak (WinklC. 143).

[Szólások]. *Vmi jut.* Mikoron az h i d e c l e l é s rea iutot volna (Helt: Krón. 32). Keuees napoc mulua h i r iuta a Geyza hertzegnec, hogy Albert iöne hozaia (27). Kinec az en el nesztesemre oly k e u a n s a g a iutot, hoģ sem tü veletec sem az halhatatlan istennel immar semmit nem gondol: quem tanta lubido extingvendi me invasit, ut neque vos neque deos inmortalis in animo habeat (Decsi: SallJ. 20). *Vmibe jut.* A n n y i b a jutott a dolog, hogy mibelyt valaki életét meg-jobbíttja, mindgyárt prédája lészen a gonoszoknak (Pázm: Préd. 24). Szabad akaratunk erejéből, inkáb erőtlenségéből istentűl elszakadhatunk és b u j d o s ó b a juthatunk (775) Jut e s z e m b e, hogy mondottam: memini me dicere PPBl. De hogy eszembe iút az álmomnac képi, meg posdul lelkem belé (Illyef: Jephta. 4). Elfakad nevetve, mondván, hogy néki lehetetlen, hogy holmi nevetséges dolgok ne jussanak eszébe (Mik: TörL. 61). Ha ellenséged agyafurt, kerűli azt, a mi néked eszedbe juthatna (Fal: UE. 457). F e l e y t s é g b e iutnánac (Helt: Krón. II). Hogy en ne iussac ördög f o g s a g a b a (Born: Ének. 187). A ki másnak haragjában vagyon, hogy ujonnan k e d v é b e juthasson, valami változásnak kell lenni (Pázm: Kal. 746). Levelének mássa jutván k e z ü n k b e csudánkkal olvastuk (TörtT. X.120). Mykoron

ywtot volna harmyncz eztendős k o r a b a n (ÉrdyC. 561. 339). Megh allapadot emberkorokba juttak (Ver: Verb. 182). M e g v e t é s b e n jutsz: contemptum incurres (Com: Jan. 206). Legy szerzetes pappa, im ezentől iuthatz nagy m e l t o s s á g b a, be szerzűnc ot téged az bordely hazba (FortSzer. G4). *Vmiben jut.* Nekem is jut benne oder belüle: ich werde auch etwas davon bekommen Adámi: Spr. 195. Hat vagy nyoltz papakat méreggel veztete el, hogy ő neki-is jutna az papaságban (Dial. 153). Némellyeknek afféle saeculumok-ban jutot, minémüet meg érdemlettek [t. i. oly időben éltek] (Fal: NE. 374). Egy Perwana newew therekem wala, ky h a r m a d a b a n jwtoth wala nekem [minden harmadik fogoly az öve volt] (RMNy. II 179). *Vmihez jut.* Mikoron ő m a g á h o z iutot [tért] (Helt: Krón. 41). N e h é z d o l o g h o z k ö n y e n iutni: nodum solvere (Decsi: Adag. 1). Harmad áron, kinek tetszett, abból adtunk, örültünk, hogy így is p é n z b e z mi juthattunk. Ha egyszer pénzünk volt, már fennen héjáztunk (Gvad: RP. 44. 45). *Vkire jut, vmire jut.* Az vérhas iuta rea (Helt: Krón. 192). Hogy tartó, egésséges állapatra jusson, illyen szerelmes tsalárdsággal él (Pázm: Préd. 34). Arra jutott a dolgunk: in eam fortunam *devenimus PPBl. Boldog isten! mire jutánk: o heiliger Gott, wie gehet es uns? (Adámi: Spr. 195). Emlekezzel meg ki es mi nemű valec, ifíiu, eleuen, gyors, okos, kazdag, erős, es immar mire iutottam nagy hirtelenseguel, te is illy hirtelen erre iuthatz (Born: Evang. IV.329b). Ha mi első igyekezetekre eszekben nem tünik, arra utób akár mely heves tanulással sem jutnak (Fal: UE. 395). Edes atyanktol immar meg valtunc, a r u a s a g r a juttunc (Born: Ének. 133). Erek d i c h o s e e g r e ywthatny (ÉrdyC. 532). Myglen ywsswnk hytnek e e g g y e s s e g h e e r e (539). E s t h w e r e yuthwan: vespere facto (JordC. 439). Hazanal estuere iutuan kezde azt gondolny myt az napon twt volna (VirgC. 85). E s z e d r e jutz valamikor (Land: Uj Segits. I.372). Az ecclésia tagjainak g o n d o l k o d ó r a jutotsorsa mi reánk is tartozik (Nyr. XII.79). Mykoron h a l a l a r a ywtot volna, mynden yozagaat zegheenyeknek oztataa (ÉrdyC. 520b). Betegsegbevl immar jutot volna halalra (DomC. 257). Mikoron iuta zwlesenek i d e y e r e (VirgC. 31). Ennek i s m e r e t i r e nem iúttanac (Bes: HÉnek. C). Minden ő iauait fel laká, és k ú l d u l á s r a iuta ügye szeri (Soós: Post. 81). Tyzön öt eztendős k o r r a iotot [így] (KazC. 47). Érett-korra jutot és olégséges erőt vett szándékja (Fal: UE. 370). Czak nem tudom honnan iuta ily n a g y r a: nitedula ex vepribus (Decsi Adag. 253). Mykoron hwssweet n a p r a ywtottanak volna, az ew ffyawal meg kereztölkődeek (ÉrdyC. 520). Zent kereztnapyara iutuan imatkozyk vala (VirgC. 33). Husuét napyára immár iuttac vala (Görcs: Máty. 90). Ual remensegőt es juc az ö r ö k e l e t r e (TihC. 3). P a r a s z t s a g r a jutottanak (Ver: Verb. 6). U t o l s ó s z ü k s é g r e jutott: redactus ad *incitas PPBl. Végső szegénységre üzettetic, v é g s ő ű g y r e j ú t: ad incitas compellitur (Com: Jan. 209). Itt juta életem v é g s ő p e r t z e n é r e [?] (Gvad: FNót. 11). Hiszem, a közönséges okosságtúl megfosztatot v a k s á g r a jutottak ezek az emberek! (Pázm: LuthV. 146). *Vmivé jut.* Mint viz jeges zajja hogy partot szaggatja, én-is o l l y á jutottam (Ben: Ritm.[2] 25). S e m y e ywt (ad nihilum deveniet) mykoppen folyo vyz (KulcsC. 137).

[Közmondások]. Ritkán jut harmad ízre a hamis keresmény (Pázm: Préd. 636. Kr).

által-jut: transeo, pertranseo, penetro MA übergehen, durchdringen PPB.

be-jut: penetro Kr. [hineingelangen]. Az kysded varasban bel ywtwan, sohol zallast sem talalanak (ÉrdyC. 50b). Bel ywta eegy ember (542b). Bel ywta hozyaa az sereg (579). Be ywthwan az ytfyak (ingressi), halwa talalak hwtet (JordC. 721). Mykkort lerwsalembe bee ywttanak wolna, lampasokat a zel megh fwa (ÉrsC. 93b).

ëgybe-jut: [convenio; zusammenkommen]. Annak wtanna eegybe ywtanak Persyda newő orzagban (ÉrdyC. 598). Jerusalembe az aran kapu közbe egbe jutottanak (TelC. 30).

el-jut: pervenio, appello MA. ankommen, anlanden PPB. [gelangen]. Sok tewredelmesseg kyknek kellene elyuttny: multae tribulationes quae debebant evenire (EhrC. 111). Ez eellyen parancholat el ywta zeut Moryczhoz (ÉrdyC. 547b). El ywthat az ayandekra (619b). Elywta az egyhaznak hallasara es ez dologh: pervenit hic rumor ad aures ecclesiae (JordC. 747). Egyebek kevzevt eljuta Didacus pispek es (DomC. 21). Ha el jwtand en halalom (CzechC. 30). El ywttanak te zenth zenwedesednek ydey (ThewrC. 188). Azon közben vronk Iesus is el iutah [oda juta] (WeszprC. 24). Mikor ezokaert eliutott volna a szülesnec ideye (Helt: Bibl. I. L4). Időie eliút (Helt: VigK 9).

[Közmondások]. Lassan iáry, s hamaréb el iutz (Decsi: Adag. 62).

eljutt-a: [adventus; das kommen]. Immár halála eljutott (MA: Scult. 130). Be nem vártam hozzám való el júttokat (Gvad: FNót. 11).

föl-jut: penetro sursum, ascendo cacumen, culmen attingo PP. aufsteigen, ansteigen PPB.

följutás: ascensio; das aufsteigen PPB.

jutton-jut: identidem venio Kr. [immer wieder kommen].

[Szólások]. Jutton jut eszembe (Fal: Const. 936).

közbe-jut. [Közibe jútok: intervenio. Közbe jútó: interventor. Közikben jutó: interveniens C.

közbenjutás: interventus C.

mëg-jut: redeo, revertor MA. zurückkommen, zurückkehren PPB. Mykoron ywtottak volna meg az ősweenre (ÉrdyC. 509b). Azonba az orozlanok megjwtanak es az wen eleybe menenek (TelC. 291). Az uarasbol megh iutha (TihC. 53). Mykor Epperyesswl megh jwtottam wolna (LevT. I.83). Mikoron a kém meg iutot volna (Helt: Krón. 49). A kémec meg iutánac a töröc bassahoz (87). Röuid időn Esau hogy meg iuta, azt meg erte, hogy Iacob meg czalta (Born: Ének. 344). Ha egésségben ti meg iuttoc (Kár: Bibl. I 481). Kemény János uramék megjutának (MonOkm. XXIV.153). Midőn becsülletes uraink Kassáról megjutottak (Nyr. X.469). Meg juttál valaha (Gyöngy: KJ. 91).

öszve-jut: [convenio; zusammenkommen]. Szörnyűképen össze jutanak (CsomaC. 35). Oeszue jutás (KNagysz. 1621. A2).

rëá-jut: [invenio; daraufkommen]. Reá-jutni a dologra: venire in rem *praesentem PPBl. Ezekből ezennel rea iuthatunc, honnet esmerhessec meg az farkast a barantol (Mon: Apol. 10).

utól-jut: [assequor; nachkommen, erreichen]. Utol jutva titőket (Alv: Itin. 240).

Jutalom: praemium, brabeum, autoramentum C. praemium, salarium, merces MA. lohn, belohnung PPB Com: Vest. 142. Tanitónak-jutalma: didactrum; lehrgeld Com: Vest. 126. Kántor pénz avagy tanétás jutalma Com: Jan. 154. Ez bewlczeseg adatottuala zent Ferencztewl fratereknek, hogy ganay es penz zerelmnek egy yutalmaual (pretium) merteklетnenek (EhrC. 80). Vr ysten meg mutattya ewnekyk es myuelkedeseknek yutalmat (114). En iutalmim ezec, melleket ennekem attanac (BécsiC. 183). Azoknak ewryzethybe sok ywthalm: in custodiendis illis retributio multa (FestC. 10). Fyzesd meg hw ywtalmokat: redde illis mercedem (JordC. 116). Ywtalmat veezy: mercedem accipit (635). El hozwan ywtalmat: attulit pecuniam (720). Azt, ky myndennek idnezeitőie, ely ighen kewees ees nyavalyas jutal-

meerth el attad (WinklC. 149). Chak az ioban valo vegyg meg maradaas oly lelky iozag, kynek igyrtetyk az evrek iutalm (CornC. 56). El arwlaad the nepedeth ywtalm nekwl: sine pretio (KulcsC. 107). Agyad meg kewelyeknek ywtalmyth: reddo retributionem superbis (126). Ha a hyzelkedesnek illyen iwtalma wagyon, te hat enys kezdem magamat arra fogny (Pesti: Fab. 15). Az jövendőmondásnac jutalma az ő kezekben vala: habentes divinationis pretium in manibus (MA: Bibl. I.141). Jutalomul ki osztya (MA: SB. 124). Dániát Christiánus vivé az tévelygésre, jutalomért az maga országából ki űzetek (Pázm: Kal. 194). Egy hideg ital viznek jutalmát meg-fizeti (803). Az első a pallya futasnac jutalmat (brabeum) el-viszi (Com: Jan. 209).

Jutalmas: commodus, utilis, fructuosus, lucrosus, promerens MA. nützlich, vorteilhaft PPB. Jutalmas szolgálatba lépett (Nyr. X.121). Zsákok felől is prospiciáljanak minél jutalmasban conveniálván (MonOkm. XV.73). Méltó bizony azért szenvedni, s kinlódni, kiben vagyon viszont kegyelem, kitől van jutalmas szerelem (Amade: Vers. 88). Sokszor esküdtem, még is epedtem s voltam hozzád jutalmas [?] (200).

Jutalmasság: [lucrum; vorteil]. Harmadzor mondatyk (a gyertyaszentelő innep) ypopanti: az mennyey dycheseghnek ywtalmassagaert (ÉrdyC. 212).

Jutalmatlan: irremuneratus Kr. [unbelohnt, verdienstlos]. (Tel: Fel. 49. Kr.). Magadat tsalod meg, ha hamissággal jutalmatlanná téezed isten-előtt fáradtságodat (Pázm: Préd. 981).

Jutalmaz: praemio, remunero Sl. [belohnen]. A magunktól származott tselekedetek nem jutalmazó fizetést, hanem szégyent és gyalázatot érdemlenek (Pázm: Préd. 73).

[Jutalmaztat]

mëg-jutalmaztat: ∾ Az én istenem mind ezen az világon mind pedig az másikon jutalmaztassa meg kdnek (LevT. II.301). Az ő hűségét igen megjutalmaztaták és A.val összeadák (Mik: MulN. 240).

Jutt-a: [adventus, perventus; das kommen, gelangen]. Az isteni iozagnac esmeretire keuanod iuttodat (NagyszC. 3).

Juttaszt: [facio ut perveniat, foro; kommen lassen, bringen]. A pestis olly nyomorúságban juttasztott ismét, hogy életben is közűlünk kevesen maradnának (KecskTört. II.248).

Juttat: administro, submitto, facio ut perveniat, deveniat, devolvatur Sl. [perduco; kommen lassen, zukommen lassen, bringen]. Jwtasson mynketh my wronk menyeknek orzagaba: perducat nos dominus ad regna caelorum (FestC. 15). Azok ottan spongiat szerzeenek tellyes eczettel es zayahoz ywttataak: obtulerunt ori ejus (JordC. 695). Az w sebeyt az en sebeymhez intatuan, vigazta meg engemet (VirgC. 104). Bátorsággal nem tudhattyuk, hogy igazán, és nem árulóúl jutatta kezünkben az isten könyveit (Pázm: Kal. 673). Se gazdag tudományod kintse, se friss elmédnek éle hozzá nem juttat (a helyes választáshoz Fal: UE. 393). Légyen az istennek ő szent akaratja, reménylem, lelkemet magához juttatja (Gvad: RP. 141).

[Szólások]. *Vmibe juttat.* E s z e m b e juttatom: memoro C. Enis azon igazságot sokszor eszébe jutatom az embereknek (Pázm: Préd. a4. 62). Jutassuk eszünkbe azért, mennyiszer, és melly sok-képpen vétkeztünk ezekben (73). Eszetekbe iutat nektec mindeneket (Vás: CanCat. 64). A valamit nem tudónac ha néked eszedben jut, juttasd eszében azt (Com: Jan. 200). F u t ó b a iutatom őket: fugere eos faciam (Kár: Bibl. I.491). Bűneink terhe rettegtet és tsak nem k é t s é g b e juttat (Pázm: Préd. 118). S i r ó b a juttatni: adducere in, vel ad fletum PPBl. *Vmire juttat.* Kit az isten az igenek igazán valo hirdeteseből iutatot az ů e s m e r e t i r e (Fél: Tan. Előb. 2). Az tőruen bűnnek esmeretire iutat (549).

föl-juttat: [mitto; hinaufschicken]. Hogy bort vennenk es fel juttatnoiok kegielmednek (RMNy. II.62).

K.

KABA: subbuteo PP. ragadozó madár neme, vércse, kánya SzD. avis certa rapax, species accipitrum SI. Elfajzott, mint kaba sólyom nemzetétől (Gyöngy. SI.)

KÁBA: stultus, fatuus, hebes, stolidus, stupidus MA. närrisch PPB. Assissy varasnak weznyaan el menne, mynt eegy eze vezőt kaba (ÉrdyC. 569b). O te hit kaba, mit gondolod azt, hog sokat elz, mikoron čak eg batorsagos napod se legen (DebrC. 241). Ha ma bwčz vag, talantam honnap kabaia bolonda leheez (259). Ha ma ezes bwlch, netalamtan honnap ezteleu kaba leez (WeszprC. 143). Kaaba emberek (Ozor: Christ. 206). Azoknac beszédec mint kába beszédec látattanac: sicut deliramentum (Helt: UT. Y4). Kába es bolond itéleti vagyon (Helt: Háló. 300). El aiulnac mint egy kabac (Born: Préd. 252). Kaba modra (257). Kaba bolond modra (66). Bolondnac és kábánac mondtanac lönni (Dáv: VDisp. I.127). Az kábác és az esztelenec (MA: Bibl. V.4). Ugymondnak ők, az ruházat, ha szinte kábává tészen-is, ugyan ékesit azért, hogy az madár az ő tollain, az eb szőrén esmértethessék meg. Mert nem tudná ember, hogy oly kába galád fantastikos légy, hogyha az tárafarán szabott metélt, vagdalt, prémeze, tbonesokos köntösödről meg nem esmértetnél (MA: SB. 218). Ne láttassál valami fájtalan kábának lenni (Radv: Csal. III.218). Ne engedd hogy olly kába esztelenségbe essünc (MA: Scult. 47). Szent irás marczongo kába irkálgatásitok (Bal: CsIsk. 318). Kába és ostoba okoskodás (466). Körösztül kasul kabáol (Kisv: Adag. 319). Oly csacska e világ, hogy a ki harsányan nem felel, kába-bolondnak alíttatik (Csúzi: Síp. 32).

Kábálkod-ik: stultesco, ineptio MA. sich närrisch stellen, torheiten ausüben PPB. Lataa meg ewket eegy zeep veen ember, hogy ott ymatkoznanak es monda: myt kabalkottok (ÉrdyC. 654b). Monda Festus nagy ffel zowal: kabalkodol (insanis) Pal! az sok yrasok teghed kabasagra fordoytottanak. Pal es monda: nem kabalkodom, de yozansaghnak zawat zolom (JordC. 793). Kábálkodic vala beszédel az ő házába (Helt: Bibl. II.150). Bolondozókat, kábalkodókat meg gyogyit (Mel: Herb. 134). Az (szaraz fyu) viragat jo meg főzny chyengő viraggal ősze es az rettögő kabalkodoknak adny (BeytheA: FivK 89). Kobalkodnac [igy?] azoc, akik az papa hatalmaban mongiac lenni az apostalok rendelesinek meg valtoztatasat (Zvon: Osiand. 7). Kabalkodnan ezt kezdik mondani (EsztT: IgAny. A1). 12). Ostoba vólna a ki igy kábálkodnék (Pós: Igazs. I.156). Csak a forditáson kábálkodik, mellyhez csak annyit tud, mint a tetű a szántáshoz (Matkó: BCsák. 323. (GKat: Titk. 325).

Kábálkodás: [ineptiae; unsinn, narretei]. A papistak, valahol ez szora akadnac, traditio, mindgyarast az ő soc sült bolond kabalkodasokra tsigazzac (EsztT: IgAny 295).

Kábálód-ik: [stultesco, ineptio; töricht sein]. Magad se kabálodjál [kábálkodjál?], egyebeket se csalj (Kecsk: Ötv. 353).

Kábálódás: [ineptiae; torheit]. Ész nélkül való kábálódás (Kecsk: Ötv. 353).

Kábás: [stultus; närrisch]. Ez illyen út igen tetezenék P Sámbárnak a te kabas itileted ellen (Sámb: 3Fel. 612).

Kábáskod-ik (*káboskodik*? Fal: UE. 499): [stultesco, ineptio; töricht tun, närrisch reden]. Ezen eléggé kábáskodnak a a tudatlan tanítók (Sámb: 3Fel. 343). A Forum Romanumról nem kábáskodod azt, a mit a szent irásrul (Matkó: BCsák. 211). Romai Siricius kábáskodott 384-ben (Czegl: BDorg. 377). A ki irigyel, haraggal már megtellett, s a méreg elfogván szivét, esze hire nélkül káboskodik (Fal: UE. 499).

Kábáskodás: [ineptiae; unsinn, narretei] (Matkó: BCsák. 211)

Kábaság: fatuitas, stoliditas MA. torheit, narrheit PPB. Oh bodogtalanok, veesseetek ez kabassagot es zabadohatok meg tymmagatokat (ÉrdyC. 197). Eztelenseeg, kabasaag, a myt keertek (431b). Az sok yrasok teghed kabasagra fordoytottanak (JordC. 793). Mynden ez vylagi bewlchesseg kabasag es balgataghsag (WeszprC. 119). Az isten igeie az poganyoknac kabasag (Pécsi: SzűzK. 33) Ne kövesse azoknak kábaságokat, kik mindeneket a temetés pompájára költvén, hóltig-való adósságba esnek (Pázm: Préd. 145). Mit czégérezteted vénségedre kábaságodat? (Matkó: BCsák. 101). Hasonló kábaságot gusolsz imez szokbul (394). Mi nincs okosságból, van a kábaságból (Kisv: Adag. 91).

Kábit: hebeto, stupefacio SI [betören].

mëg-kábit: ∾ Mynd tellyes ev testeet nagy geryedetesseggel meg hyntem, meg evtevzem es vgyan meg kabeytom (CornC 359. Tel: Evang. I.715). Igy akarod meg jáczottatni és kábitani (Sámb: Isp. 23). Nem tudod meg téuelyiteni és kábitani (Bal: CsIsk. 250). Nem tudod meg téuelyiteni és kábitani 250).

Kábul: hebesco, stupeo SI. betört werden, den verstand verlieren]. Kabul bolond modra (Born: Préd 66).

mëg-kábul: obbruteo, obbrutesco PPBl. stupore corripior Kr. [den verstand verlieren]. Meg kabultac ez ezes emberec (DebrC. 340). Mihelt igyedet és keresményedet az isten meg nem áldgya, ottan meg kábulsz és egyic kárból a másikban essel és abból meg budúlsz (Helt: Mes. 425). Még az várban is nem igen bizuást vagyunk, annyira félelme miát meg kábultunk (Zrinyi: ASyr 53). Szükséges a nyúgodalmas álom, mert mivel az álomtalanság miatt az elme is megkábúl (Biró: Angy. 139).

Kábulás: [insania; verrücktheit]. Mire vetemedtek ilyen kábulásban (Orczy: KöltH 57).

KABALA, KABOLA, KABLA (*kabilla* Thaly: VÉ. II.6): equa Ver. equa, caballa, kancza-ló Nom.² 419. [stute]. Kabola, kaczola,-kancza ló: caballus Com: Jan. 88. Kabola, katzola: caballus Major: Szót. A men ló minden kablára nyerit (JesusSir. 17). Talála egy kabalát egy czitkóual (Helt: Mes. 295). Az tisztátalan személyeknec bordelyában szemérmetesben öltözött kablákat találhatna emher (MA: Tan). Egy rosz kaboláért, egy araszni földért egy-nehány száz embert meg-esküdtetnek (Pázm: Préd. 665). Az menlo az kabalaval, az eb az macskával nagy gyűlölséggel vadnac egymás közöt (Prág: Serk. 34). A tatárral együtt nyargalt a kabalán (ErdTört. I.144). Kabla ló (KecskTört. II.117). Az tót rátart az nagy uraságra, ha van néki egy rosz kabillája (Thaly: VÉ. II.6).

cser-kabala: girgillum; haspel, garnwinde, windelscheibe PPB.

eke-kabala: feretrum aratri PP. traggabel hinten am pflug PPB.

Kabalácska: equula C. [kleine stute].

Kabalás: caballis abundans Kr. [mit stuten, stuten-]. Penes vnam vallem Kabalaswelgh nominatam (Szabolcs vm. 1401).

KABÁT: német kabát, vászonruha SzD. chlamys germanica Sl. [rock]. Homines castri Trenchen, qui nobis in Cabatis servire consveverant 1243 (CodDipl. IV.1: 295. RMK. IV.374). Mente helyett kabátod lesz, az is hátul hasitott lesz (Thaly: VÉ. I.283). Itt a gróf akasztott tsáklyát kabáttyára, mellyel ki-rántotta a viznek parttyára (Gvad: RP. 247).

KABOLGYA (*kábolgyás* ? SzD. Sl. Kr. *kaboriá*skodás Zvon: PázmP. 227): [insania, ineptiae; torheit, narretei, wahnwitz]. Az Luther kabolgiáia szerént (Bal: CsIsk. 172). Az te kabolgiád ellen (261). Akarnánn az te kákombák kabolgiádat gyámolgatni (466).

Kábolgyás: eszelős, füves, maszlagos SzD. demens, delirus, fatuus, hebes, stupidus Sl. [töricht, wahnwitzig].

Kabolgyáskod-ik: füveskedik SzD. deliro, insanio Sl. [töricht handeln, fantasiren, unsinn reden]. Az isteunek fia láthatóvá tötte magát a testben, a mint az Apelles eretnek kabólgyáskodott felőle (GKat: Válts. I.150).

Kábolgyáskodás: [insania, ineptiae; torheit, wahnwitz, unsinn]. Mind ezek, csak esze-fordúlt kábolgyáskodások (Pázm: LuthV. 98). Bizony chak neuetség ez féle kaboriáskodás (Zvon: PázmP. 227). Efféle kabogyáskodásra ezt felelhetnők (Czegl: MM. 158).

Kabolgyásság: ∾ (GKat: Válts. I.1141. ImreS: GKat. 23).

Kabolgyaság: ∾ (Lép: FTük. 96).

KÁBURC: [?]. Tíz szók alig találtathatnak, a mellyekben c után s következnék, hanem ha valami tsinált szókban, mint: malacság, káburc-sár, kilenc saruk vagy valami e'félékben (CorpGramm. 296).

KACAG (*katzog* Helt: Mes. 230. Hall: HHist. II.173. *katsag* Com: Jan. 47): cachinnor C. MA. stark und laut lachen PPB. Ne katzagj: sit risus extra cachinnum MA. Oknekwl kaczago: achriogelos C. Katzagok, hahotálok: cachinno; katzag, ugyan lóg a hasa: concutitur cachinno; habotás, katzagó, nevető bolond: achriogelos PP. Katzago örőm (Born: Préd. 239. 289). Röhögöc, katzagoc, mosolygoc (389. Born: Evang. III.4). Az okos atyák, idegen gyermekekben katzagva néznek holmi tsintalanságot, és azoknak szabados tsátsogásokat vígan balgattyák (Pázm: Préd. 34). Kaczagnak, neuetuénn és cziufoluánn azokat (Bal: CsIsk. 365). Keués ember lenne, a ki nem kaczagná (460). A mólnár katzagott, tsipőjén hordozta kezét (Fal: TÉ. 765). Nyilván mutogat reájok és elég fennyen katzagja eőket az értelmes világ (Fal: UE. 381). Katzagva szólt, te bahó! (Gvad: RP. 532).

[Szólások]. Mellyben (tükörbe) midőn nézett vólna, e l-f a k a d k a t z o g v a a vitéz (Hall: HHist. II.173).

el-kacag

[Szólások]. El-katzagtam magamat (NótPM. 48).

ki-kacag: [decachinnor; auslachen]. Ki-katzagják s mint éppen egy esze felejtettet ki-nevetnek tégedet (DeákiFS: Rhédei Pál felett mondott oratio 1765. 12).

mëg-kacag: decachinnor MA. [auslachen, verspotten].

mëgkacagás: decachinnatio MA. heftige auslachung, verspottung PPB.

Kacagás: cachinnus, cachinnatio C. lautes gelächter PPB. Katzagás, hahotálás: cachinnus; hahotával katzagás: cachinnatio PPl. Az hws ky esek zayawol [-bol], mellyet a roka nagy kaczagassal fel kapa ees meg ewn (Pesti: Fab. 14h). Nagy katzagasban es örömben lesznec (Born: Préd. 289. Decsi: Adag. 130). Öröme fordúl bánatra — kaczagása jut siralomra (Thaly: Adal. I.56). A szerentse kegyes mosolgással fogadgya vendégét, tsuf katzagással butsuzik töle (Fal: UE. 397).

[Kacagtat]

mëg-kacagtat: commoveo *cachinnos PPl. [zu lautem lachen bringen].

KACAJ (*kaczét* Matkó: BCsák. 135. *kaczéj* 257): cachinnus MA. [lautes] gelächter PPB. Adámi: Spr. (Pázm: Kal. 1766. 172. Kr.) Kaczét inditál bolond consequentiáddal, s ki ne nevetné ? (Matkó: BCsák. 135. Megy: 6Jaj. IV.6. GyöngyD: Cup. 646).

KACAGÁNY: katzogány, háti-bőr SzD. pellis ovilla dorsualis Sl. Párduczt, farkast most hol varratsz ? kaczagányokat hol csinálsz nyalka kurucz ? (Thaly: Adal. II.302). Katzagánt viselnek a pásztorok, mások is az alföldön hátokon pardutz bőr helyett; juh bőr ez (Gvad: FNót. 8).

Kacagányos: [pelle ovilla vestitus; mit einem schaffell bekleidet]. De oly bolond is van, ki csak kaczagányos (Orczy: KöltH. 120).

KACÉR (*caczorsag* GnaryC. 147): **1)** [sodomita]. Magul magod vgy ne szakadgyon, hogy vrunknac Laios királnac valo hinseg tartasodra minden oruot, toluait, gyilkost, kaczert, ember étetőket, bnősoket, baiosokat, hâz égetőket, szentegyhaz törőket, fél hiten valot igazan meg mondod es ki adod 1350 (Nyr. VI.386. Simonyi: MNyelv. I.162). **2)** salax C. lascivus MA. geil, unkeusch PPB. geil, frech Adámi: Spr. Kátzér [így] leányok (MA: SB. 221). Kaczér vén lator (Zvon: PázmP. 82). Mivel sem eleit, sem utóllyát meg nem gondollyák, azért igen kaczéron magyarázzák (Pós: Igazs. 557). A kakas igen katzér (ACserc: Enc. 479). A fogoly madár oly katzér, hogy a nőstényе, ha tsak a szél fuis a hím felől, magába fogad; a veréb oly katzér, hogy huszszor egy más után meg nőszhetik (216). Egy hitván kaczér veréb a földre nem eshetik azon istennek akaratja nélkül (GKat: Válts. II.19). Kényes, katzér ló (Gyöngy: KJ. 113). Kaczér mén-ló (KrucsB. 13). Kevély kátzér tántz (Fal: Jegyz. 934).

Kacérkod-ik: csintalankodik, bujálkodik SzD. lascivio, luxurior Sl. Természettyeket meg nem biruán, oczmányul kaczérkodnak (Zvon: PázmP. 90). Okos mértékkel nyujtogasson néki hol-mi szükségre, nem zabálásra valót; tovább szolgál, s kevesebbet kátzérkodik (Fal: NE. 86).

Kacéros: [lascivus; unkeusch]. Katzéros inas: amatorculus PPl. Kaczérosan dúdolt hejje hujja (Csúzi: Síp. 17. 31. 35).

Kacéroskod-ik: lascivio Kr. [üppig sein, sich geil benehmen] (Csúzi: Síp. 137. Csúzi: Tromb. 65. Kr).

[**Kacéroz**]

Kacérozó: szerelem után járó; amans PPl. [geil].

Kacérság: salacitas C. lascivia PP. geilheit, unkeuschheit PPB. Kaczérság, fajtalanság: salacitas Major: Szót. Búja szerelemre való katzérság: venerea salacitas (Com: Jan. 183). Kenyér és bor nélkűl meg-hidegűl a test katzérsága: sine Cerere et Libero friget Venus (Pázm: Préd. 840). Ha katzérságban találtatnál (Czegl: Tromf. 122).

KACOLA: kabola ló; equa, caballa MA. PP. caballus MAl. stute, mutterpferd PPB. Kaczola, vemhe nélkűl: caballa sine poledro Ver: Verb. 217. Lo, cabala, katzola: equus Ver: Verb. Szót. 8. Az czitkoc vereuel, katzolac teieuel szegenyeket itattyac (Born: Ének. 314). Mikoron a farkas fel ébredet vólna, láta, (ehát sem a katzola, sem a czitko (Helt: Mes. 296). Kemenczei Mihalnak es agyatok harom kaczolat az olah kaczolak kozzul (Radv: Csal. III.89). Ökrök, ünőbarmok, ménes kocsolák [így?] hím lovaktól és csődöröktől megválva kivitessenek (ErdTört. II.373). Sexum femineum discernentes voces: nőstény, katzola, tehén, jerke, eme, maglo (CorpGramm. 131).

KACOR: scirpicula C. MA. falx *putatoria, *vineatica PPBl. PPB. rebmesser, weinhippe PPB. Kis koczor [így] kés d[enár] 3 (ErdOrsz. II.383).

KACS (szőlő kocsai Mel: Herb. 6): **1)** manicula C. manus parvula MA. kleine hand PPB. [händchen]. **2)** Kacza az szőlővesszőnec: capreoli vitis, clavicula MA. die gabeln an weinreben PPB. Öszue tőrd a szőlő leuelét és kaczyait (Mel: Herb. 6). Vérpőkést gyogyit, à szőlő koczainak ezőn haszna (uo.).

[Szólások]. Valóban katstsában adá kegyelmed kalátstsát! (Czegl: Japh. 95).

[Közmondások]. Bodog az kinec kezében *kacza: felix qui quae vult habet MA. (Kisv: Adag. 171). Nékem is kezemben káeza [így]: mea est pila (Decsi: Adag. 116).

Kacsocska: [clavicula; ranke]. Az szőlő veszszőnec tekergős kaczoczkaja: capreolus MAl. A borso in az ő katsotskaival valamihez kőtődvén jo magasan nő fel (ACsere: Enc. 238).

Kacsos: [validus; stark]. Soha sem hallott illyen ujságot, hogy három esztendős gyermekből illyen kocsos [így] vitéz tellyek (Matkó: BCsák. 6). Kőrmős, katsos, erős kezei (GKat: Válts. II.1260).

KÁCSA, KACSA: anas MA. ente PPB. Kátsa, récze: anas Major: Szót. Rétze, kátsa: anas; ente Com: Vest. 119. Rétzéket, katsákat, kappanokat sütt (49). Kácza (KBécs. 1650. 21).

[Szólások]. Tudgya hol iár kácza: obliquus cursus (Decsi: Adag. 141).

KACSIBA: varus PPBl. [aduncus; krumm, eingebogen, lahm]. Horgas, lőcsős lábu SzD. Kacsiba kezű (Bal: CsIsk. 113). Kacsiba és erőtlen, mind a keze, s mind a lába (181). Kacsibalábu, ördögadta szászsza! (Nyr. XIV.461). Jöttünk a mint jöhettünk, ki jó, ki kacsiba lovakon (Mik: TörL. 4).

Kacsibás: ~ Rugnak vala sok santa kaczibasok (Abig. 10).

KACSINKA: species monetae valde minutae Kr. [heller]. Nem er egy kaczinkát (Zvon: PázmP. 306). Meg-is látod, hogy huszon nyolcz filliér marada, azért meg el ozthatod, ha katsinkává teszed (GFris: Q2). Az mire szűksegéd ninesen, esac egy kacsinkanis draga (Prág: Serk. 565). Mint ha esac egy tillyér avagy kaczinka sem vólna náloc (530).

KACSONT, KACSINT: [limis specto, limis oculis intueor] amatorios oculos defigo; verliebte augen machen PPB [schielen, scheel anblicken]. A szeretőjére szemével katzontani [így], bunoritani: *oggerere oculum amicae PPBl. A ki ellen berzenkettek, kacsontotok, sziszcktek (Bal: CsIsk. 198). Nem kacsontanak-é ezek? (Czegl: Tromf. 140. Czegl: MM 48). A több ide kacsontó s-hordogató [vonatkozó] tévelygések (Megy: 6Jaj. II.33. Megy: Dial. Előb. 12). Pal papa-is kacsontott ilyenre (Szőll: Dáv 210). Sokszor rejtek helyen velek beszélgettem, templomba katsintva rájok nézegettem (Gvad: RP. 73).

el-kacsont: ~ El kaczontanak az Eva leanyira (Alv: Itin. 311).

Kacsontás: [das schielen]. Ugyé, hogy é kacsontásra mentem hunyoritottál? (Czegl: BDorg. 12. Pós: Igazs. II.681). Te magad tánczoló, légy bizonyságom, katsontással (Gyulai: Tánc. B2).

KÁD (*kados* MünchC. 148): cadus C. vinarium labrum, semicupium; weinfass, tonne PPB. Meneuel tartozol en vramnac? Az monda ő neki: zaz kados olayal: centum cados olei (MünchC. 148). Zent Ianos meg ywaa baborwsagnak poharaat, mykoron az bwzgo kaad olayban vetteteek (ÉrdyC. 433). Meneuel tartozol en vramnak? tahat ṽ monda: zaz kad olayal (DöbrC. 362). Az kaad ala vetyk hewtet: ponunt eam sub modio (JordC. 365). Meg ferezte evtet egy aranyas kadba (DomC. 310). Fenekeltlen kád: inexplebile dolium (Decsi: Adag. 73). A szőlő nedvesség a válubol a kádban avagy hordóban által vitetvén (Com: Jan. 84). Az bor csatornán kádakban folyt (MonIrók. XI.386). Vöttünk egy fenyő kádat 7 ft. 50 d. (MonTME. I.45). Öreg sáff vagy kád (Lipp: PKert. II.119).

[Közmondások]. Kiki a maga kádjáról dézmál (Mik: TLev 93). Nem a végre gyújtyác meg az gyortyát, hogy a kád alá reiczéc (Vás: CanCat. 136).

bor-kád: [labrum vinarium; weinfass]. A vendég azt tartya, hogy nem fogatták jó szivel, ha bor-kádba nem mártották (Fal: NU. 303).

bornyomó-kád: calcatorium PPl. [kelter].

cserës-kád: [coriarii cadus; gerbebottich]. Az cseres kádba fognak hamisságodért dugni a timárok (Matkó: BCsák. 294).

fürdő-kád: labrum, solium MA. badwanne PPB. Feredő kád: alveus Major: Szót. Fördő kád (Mel: Sám. 141. Zvon: PázmP. 252). Főrődő kad (Pont. 148. Radv: Csal. II.347).

kis-kád: lacusculus; züberlein PPB.

réz-kád: labrum aeneum Illy: Préd. I.562. cadus cupreus Kr. [kupfernes fass]. Aesont atyjokat leányai rézkádba tették és agyon forráztatták (Fal: TÉ. 671).

Kádacska: ~ Pres ala walo kys kadachka (Radv: Csal. II.66).

Kádas: doliarius, vietor SI. [binder, böttticher]. Nyalánk kádások [kádárok?] és apró kalmárkák (Tel: Evang. II.1012). Kádas [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Kadas Ambrus (RMNy. III.40. 64).

KÁDÁR: vietor C. doliarius MA. büttner, fassbinder PPB. Kádár, pintér: vietor; bötticher Com: Vest. 150. Com: Jan. 105. (Kadar filius Folkus 1214. Czinár). Vas az eszköze az szegény kádárnak s az kupagyártónak (Szentm: TFiú. 22. Szentm: Kalm. S. Gér: KárOs. IV.286. 289).

Kádári

[Szólások]. Ez orczátlan világ, kinek minden dolga csak merő álnokság és csalárdság, kádári czigányság (Thaly: Adal. II. 67).

KADIA: [judex Turcarum; kadi, türkischer richter]. Mynd emeyŏk [enegnŏk] es kadyak fenepek mastan mynd az Dwnan mennek voltli ala, es oth fogdastak [így] el ewketh; egy

emeruy [így] es egy kadya mynd felesogewel ith wagyon (LevT I.285). Habil effendj buday kadia (TudTár. III.242). Az csordás haláláért az kádianak 1 frt. [fizettünk] (MonTME. I.47). Ugyan akkor az kadiának fizettünk egyel-mással 11 ft. 20 d(enárt, 85). Olvasván azon terminusokat, nevetkeztek rajta, mondván, hogy kurucz kadia (MonIrók. XV.574).

KADÓC: farina liquida Sl. [chaudeau]. A riskását mártsd belé abba mint egy kadotzba (Szakácsm. 83).

KAFTÁN, KAFTÁNY (*kaptány* Czegl: Dág. Előb. 33. *koptányoz* MonOkm. VI.307): foszlány, fosztány, köntös neme SzD. török köntös Kr. [kaftan]. Hozzák a kaftánt, melly egészszen nusztal bérlet volt (Czegl: Dág. Előb. 28). Vagion 2 kaftaniunk, egik kek, masik zederies (Radv: Csal. II.101). Attlacz kamuka dolmanyok, zep aranyas kaftanok, azokat is nekik hattan chynallyanak eő nekik leany ekesseghre valo eolteozeteoketth beleolle (III.178b). Megygy-szinü, ezüsttel varrott selyem-kaftány volt a testén (Fal: TÉ. 653).

Kaftányoz: kaftánnyal fölöltöztet Kr. [mit einem kaftan bekleiden]. Koptányoz (MonOkm. VI.307).

föl-kaftányoz: ∾ (Csúzi: Tromb. 650. Mik: TLev. 394. Kr.).

mëg-kaftányoz: ∾ (TörtT.² I.387). Czegl: Dág. Előb. 26).

KAGYMA. Kótyom, kotyma: nihil Sl. (Kótyomfitty, kótyomos, kotymás: nauci, flocii, nihili Sl).

Kagymában, katymában: [obiter; oberflächlich, nebenbei]. Az isten nyájja mellett el ne aludjonak, a'nak gondját tsak kagymában ne viseljék, és azt farkas kaszára ne vessék (GKat: Válts. I.542). Az ó-testamentomi áldozatok az új-testamentomi valóságnak !eleve, imígy-amúgy, mintegy csak kagymában kirajzoltatott homályos ábrázatja (II.612). A pictorok a képet elsőben csak szénvel imígy-amúgy kagymában rajzolják (III.1553). Ama tsalárdkodóknak vakmerőképen vagy kagymában való eskűvéseket tiltyameg (Ker: Préd. 762).

KAHOG: [latro; bellen]. Kahogott mint a róka (Gvad: NótTest. 241). Mint a róka kezdett kahogni (Gvad: Orsz. 177).

KAJÁCS: 1) incurvus, brevis MA. krumm gebogen, kurz PPB. (GKat: Válts. II.203). **2)** hacke, krummer prügel Adámi: Spr.

[Kajácsul]

el-kajácsul: [deflector; siech biegen, sich abwenden]. Akaratja az isten akaratjától el-kajátsult, el-görbült (GKat: Válts. II.1260).

KAJÁN, KAJON: invidus ut Cain MA. neidisch, missgünstig, wie Kain PPB. A kinél a pharisaeusoknak kemény és lágyulhatatlan szivek a Cainoknak gobélkodo elméjek nem találhatnak irgalmasságot (Nagyari: Orth. 9). De ime az káin [így ?] szerencse azomban pártütővé lévén lest hány alattomban (Gr. Zichy Péter 1701. UjMMuz. II.268). Kaján irigylés (Gyöng: KJ. 16). Tsak az egy irigység kaján fejét rázza (Fal: Vers. 905). Kaján irigység (Fal: Jegyz. 934).

Kajánol, kajonol, kainol: invideo MA. neiden, missgünstig sein PPB. Jó szerencsésé valaki? horgas szemekkel ne nézzed avagy szemléllyed, ne kajánlyad (Com: Jan. 202). Cainlod, ugy látom, a pataki typographiát (Czegl: Tromf. 81). A szent irást cainlod halgatoidtul (247). Mellyet a tisztviselők nagyon kajonolván, bizonyos magyar katonaságot nagy számmal rájok gyüjtöttek vala (Szal: Krón. 157).

mëg-kajonol: ∾ Megh-kajonolván a dolgot, szintén úgy cselekedék, mint a megemlitett ökör ábrázatu Bonasus (Pós: Válasz. 19).

Kajánság: invidia, invidentia Kr. [neid, missgunst]. Emberi társaságunknak tisztitis el vezttyük az nodnélkül való kajonsággal; azért lakoznak az emberek társaságba, hogy egymást keressék és segitsék (Alv: Post. II.382. Biró: Micae 32. Kr.).

KAJCSOS: horgas, kajmats; obliquus PPl.

KAJDÁSZ: kaját, kiált, lármáz, kajál-baját SzD. [schreien, lärmen].

Kajdászás: [clamor: geschrei, lärm]. A nép öszve tsődült, volt itten kajdázás, lármázás (Gvad: RP. 95).

[KAJDUL]

mëg-kajdul: [mente capior, mente alienor; den verstand verlieren, verrückt werden]. Tsac megkajdult jesuitának tarts azt, ki mindenkor szitkozódik (Czegl: Japh. 128). Fejek ha megkajdúl (Thaly: Adal. 197).

KAJLA: curvus, inflexus, aduncus, obliquus, flexuosus, tortuosus Kr. [krumm, gekrümmt, verbogen]. Kajla, le-hajló fülek: demissae aures PPBl. Kajla [vezetéknév XVI. sz]. (Nyr. IX.365).

KAJMËKÁM (*kajmakám* MonTME. I.22): [kaimakan, stellvertreter des grossvesirs]. A kajmekám basának a fővezér locum tenensének adánk 500 tallért, mivel ettől féldegélünk vala (MonIrók. VIII.349). Az kajmekam eleibe kimöntek (MonTME. I.19). Az haranglab végett az kajmékámnak fizettünk 14 t. (87). Az ország császárnak megigérte a negyvenezer tallért az kajmekámnak is az tiz ezeret (RákGy: Lev. 29).

KAJMÓ: kajmacs Kr. [uncus; haken]. Egy ledüllött fa kajmója (Gvad: Időt. 26).

Kajmócs, kajmacs: 1) uncinus, uncus MA. hacke [haken?], haft PPB. krumme hacke, prügel Adámi: Spr. Bajnokoskodván, mellyic a másikat ölhetné-meg, avagy kajmocsal vehetné-le (Com: Jan. 210). Horgas vasu kajmótsok, kámpok [így] csáklyák (146). Fa labockal hágásokat avagy széles közü lépéseket terjeszt-ki, kajmocsra hány, tántorogva hány vét (209). Kaymacs, vaskapocs (Com: Orb. 129). Kajmocs vetéssel (mit bein unterschlagen) földhöz vágni valakit (271). **2)** Horgas, kajmats, kajtsos: obliquus PPl.

Kajmacsos: uncinatus, uncus, obliquus MA. krumm, gekrümmt, wie eine hacke PPB.

Kajmacsság: obliquitas MA. krümme, schiefe PPB.

KAJSZA: obliquus; schief, schreg, zwerch PPB. 404. Kajsza [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. IX.365).

KAJSZI. Kajszi baraczk: persicum aestivum Kr. [aprikose]. Kajszi-baraczk-fa: prunus armeniaca PP.

KAJTÁR, KAJTOR (*kaytér* Zvon: PázmP. 206. 282): damnificus, noxius PPB. 404. cupes, catillo Sl. schädlich PPB. 404. [nichtsnutz] mindent felverő, felfitató, kutató, kártékony SzD. Kajtár, Kajtor [vezetéknevek XVI. száz]. (Nyr IX.365). Paykos juhazhoz illendő kaytér szitkai (Zvon: PázmP. 206). A mit te irásodban sok tsapodár, kajtor beszédekkel elsziláltál, boglyájában raká (Pós: Válasz. 28). Az ő asztal felett való tréfái, bokorszökő hitván kajtár csőcselék szájában való tréfák (EsztM: Lev. 30). Infestálják országit mind vizen a mind szárazon holmi gyülevész kajtár hadak (MonIrók. VIII.217). Kajtor tréfák: sales noxii (Prág: Serk. 967. 977. Kr.). Kajtor beszédű (Sámb: 3Fel. 736). A respublicák nem polgári, hanem tolvaji társaságok, és kajtor gyűlekezetek volnának (GKat: Válts. I.964).

Kajtárság: damnificatio, depraedatio Kr. [nichtsnutzigkeit]. Korbácsot érdemlenél Matkó ez illyen kajtárságodért (Sámb: 3Fel. 675).

KÁK : [crocito ; krächzen ?] Ha annac rofutálására valamely jesuita bakolhat, bár ne kák-jais [így], nagy Apollonac tartatic (Czegl: Japh. 75). [Vö. **KÁKOG**].

KAKA : stercus, merda, olotum MA. mist, kot, menschenkot, unflat PPB. Ganéjac, szaroc és bűdős kakác: stercora, merdae Com: Jan. 51.

Kakál : caco Pesti: Nom. 22. 26. MA. seine notdurft verrichten PPB. Futnom [így] ees kakalnom eczer smynd kelletyk (Pesti: Fab. 6).

KÁKA : juncus, scirpus, schoenos, cyperos C. cyperis MAl. binsriedgras, binsen PPB. scirpus Pereszl: Gramm. 183. Kákából csináltatott: juncinus C. Hárskötelek, kákából-font kötelek: *spartei funes; fűzből vagy kákából tsinált kas, vagy szatyor: scirpea; kákából kötött tsomó, mellyen úszni tanúlunk; scirpea *ratis; káka hegyi: punctum junci PPBl. Gyékény, káka: butomum PPl. A nádac és a kákák: cannae et junci Com: Jan. 33. Káka, nád, gyékén Bod: Lex. 84. A nádac es a kákac meg asznac (Helt: Bibl. IV.36). Kakabol chenal kosar (Tel: Evang. 525). Nem káka-szatyorba, hanem barmok jászolába tételék (Pázm: Préd. 98). Kákábol czinalt korona (Zvon: PázmP 285). Mint az káka, le haytsa az ő feiét (Zvon: Post. I.475). Hogy meg-hajtsa, mint a káka a fejét (GKat: Válts. I.1047). Motsolyékos helyen termet kákákat viseltek kezekben (Megy: 3Jaj. II.152).

[Szólások]. Káka istáphoz támaszkodik (GKat: Titk. 297). Kákán keresni csomót: nodum in scirpo quaerere MA. PP. De chak kákán-valo chomókeresés ez-is (EsztM: Lev. 24). Kákán csomót keres (Fal: Jogyz. 925). Meg ódhatod kákánn kötött cziomódot (Bal: Cslsk. 211).

[apró-káka]

aprókákás. Apró kákás hely: spartarium PPl.

gyékény-káka : mariscum, mariscus, butomum MA. grosse see- oder meerbinse PPB. A gyékény kákából gyékényeket tsinálnak: ex scirpo tegetes conficiunt (Com: Jan. 28).

Kákai : scirpeus, juncinus, junceus MA. binsern, von binsen PPB.

Kákás : juncosus C. MA. binsicht PPB.

KÁKALIC : sonchus, cicorbita MA. hasenkohl PPB.

KAKAS (*kackac* Helt: Mes. 10. *kokasoc* Com: Jan. 107): **1)** gallus, gallinaceus C. MA. hahn, hühnerhahn, haushahn PPB. Kakas: nomen viri, Gallus 1301. 1323. 1387. etc. (Czinár). Bizoń mondom teneked, mert az eyel mi előt kakas zol haromzer taga*meg engemet (MünchC. 64). Ottan massoczer zola a tyk, a vag a kakas (WeszprC 79. JordC. 440). Az fekete kakasnak az zuzzan auagy gyomran is hartya vagyon (Frank: HasznK. 33). A kakasnak bubja, taraja vagyon (Com: Orb. 41). Mint az Aesopus kakassa (Czegl: MM. 220). **2)** [masculus; männchen]. Kakas pujka (Misk: VKert. 315). **3)** [vexillum ventorum index; wetterhahn]. Szél anyác, vitorlác, kokasoc (Com: Jan. 107).

[Szólások]. Kakas király (Decsi: Adag. 124). Hős kakas, mely hegyes: papae nixus (612). Menten fel borzad mint egy kakas: trepidat in morem galli cujuspiam (92). Az magyar harcz után okos, addig olyan mint a kakas (Thaly: Adal. II. 339).

[Közmondások]. Nem kaparhat annit a kakas, hogy a jértze ki ne vakarja (Kisv: Adag 380).

erdei-kakas : gallus silvester, auritus MA. gallopavus Major: Szót. A tengeri tyúkok avagy erdei kakasok (Com: Jan. 36).

nádi-kakas : [?] Vizi, nádi kakasok (László: Petr. 12).

pulyka-kakas. Spékeltetett ürü húsa foghagymával, ludakat töltötték mind kormos almával Pulyka kakasoknak lágy kenyér begyükbe tétetett (Gvad: RP 109).

tengëri-kakas. Tengeri-kakas avagy koboz [hal neve] (Misk: VKert. 514).

vizi-kakas : [?] Vizi, nádi kakasok (László: Petr. 12).

Kakasocska : gallus MA. kleiner hahn PPB.

KÁKICS [?] : kákalicz; sonchus, cicerbita Kr. [hasenkohl]. Kakich: sonchus asper Beythe: Nom. 8.

KÁKÓ : [homo plumbeus; tölpel, dumm ? nugator; schwätzer ?]. Miért akarnád esztrengára hajtani Matkót ? Oh nagy kákó! (Matkó: BCsák. 38). Itillyék-meg az okosok, melyikűnk kákóbb? (227). Ha a betűn, a betűkbűl álló syllabákot érted, ugy-is hasonló kákó vagy (Illyef: BCsTomp. 154). Oh kákó Matkó (Sámb: 3Fel. 183). [Vö. **KÁK**].

Kákós [?] : ∾ Az aproemeket ijegetic, mondnan, veszteg mert ihol iű a Cacos (Szék: Krón. 23).

Kákóskod-ik : [insanio; unsinnig schwatzen, närrisches zeug treiben]. Hamis a szived, mikor igy kákóskodol (Matkó: BCsák 175).

KÁKOG, KÁKAG : **1)** crocito, cornicor C. cacabo MA. schreien wie eine krähe, ein rabe, ein rebhun PPB. [krächzen]. Az hollo nagy kákogua el méne (Göres: Máty. 5). Igen őrűlz lopot szalonának, a variak-is igen rád kakognak (FortSzer. Ib). Hallya vala kákogni a hollót (Pethő: Krón. 91). Az egész úton, sok fekete hollók kákogva röpöstek a koporsó fölött (Pázm: Kal. 190). Kákogo, és karoonűlő tar variu (Bal: Cslsk 126). Sok holló kákog (Zrinyi I.73). II.86). A varju kákog: cornix cornicatur (Com: Jan. 39). Az kákogó holló a ki hatvan egész esztendeig kenyérrel táplálta, el-tünt (Csúzi: Síp. 43). Varju modra kákogál (Matkó: BCsák. 18). **2)** [coaxo; quaken]. Ha meleg vagyon, az békác kákognac (MA: Scult. 753). Versent a békákkal valamit kákogtál (Fal: Vers. 911). **3)** [gracillo] schreien wie eine henne Adámi: Spr. **4)** [clamo, blatero; schreien, schwatzen]. Az mitt az pápa főségérűl kákognac (Zvon: Préd. II.209). Lelki ismeret nélkűl valo eretnekeknek kakogja (Czegl: Tromf. 91). Az apostoli vallást lidércz igasságnac kákogá (Matkó: BCsák. Előb. 2). Irásában azt kákogja, hogy hazudunk (188). Torkold meg, az miket ez ellen kákogtál (Sámb: 3Fel. 51). Ekklesia felől hamisságot mondó csácsogó, kákogó hamis eretnek (Szőlő gerezd. 17). Hurutnak auagy kakognak: tussiunt aut screant (Salánki: Erasm. 53). [Vö. **KÁK**].

ki-kákog : [crocitando enarro; auskrächzen] Ki-kákogják a variok (Mel: SzJán. 433).

mëg-kákog : [crocito adversus aliquem; ankrächzen]. A madarac megkakogyac rea tamadnac a bagolra (Mel: SzJán. 433).

Kákogás : [crocitatio; das krächzen]. Az madarac röpűleseből, kákogásabol es eteleből tart vala szerenczet es szőrzé nező varasló ördöngősöket (Mel: Sám. 453).

béka-kákogás. Béka ka[ko]gás: coaxatio MAl.

holló-kákogás. Hollókákagás: crocatio, crocitus, crocitatio MAl.

Kákog-bákog : [blatero; schwatzen]. Meg bizonitiac, hogy illien legyen az lathatatlan ecclesia, kiről most szollunc, es nem ollian, az minemünec az papistac kakogiac bakogiac lenni (EsztT: IgAny 11).

[KÁKOL]

Kákol-bákol, kákabákol : [crocito, cacabo; krächzen]. A kakabakló fogolymadár felől emlekezzűnk (Misk: VKert 368).

be-kákolbákol: [conscribillo; mit unnützen geschwätz vollschreiben]. Valami eggynehany arkos papirossat kakolt bakolt be (Bal: Epin. 1).

[**KÁKOM**]

Kákom-bákom: buttubatta, titivillitium, tatapatata MA. narrenpossen PPB. De ez, csak igen tudatlan, és az régi historiákban jövevény emberekhez illendő kákombákom (Pázm: Kal. 177). A töb kákom-bákoma is mind illyen, mellyekre a gyermekek is megfelelnek; azért azokban üdöt nem vesztek (Pázm: LuthV. 136). Kákom-bákom csiga-biga (Csúzi: Tromb. 97. Kr.)

Kákom-bák (*kákum-bák* Sámb: 3Fel. 548. Czegl: Tromf. 74): ∞ Az kákombák gyermekségh tulaidona ő domineságának (Bal: Epin. 5). Akaruánn az te kákombák kabolgiádat gyámolgatni (Bal: Csisk. 466). Kákombák fundamentum ez-is (Czegl: OrszRoml. 585). Nem is kellene effele kákombákot világ eleiben bocsátanod (Czegl: MM. 95). Kiket kakombakoknac tart (Czegl: Japh. 75). Kákum-bák ízetlen felelet (Czegl: Tromf. 74). Kákombák karatyolása [írásban] nem felelet (Matkó: BCsák. 65). Kákombak irás (151). Csöcselék rhapsodusokuak kákumbákit szoktátok mustrálni (Sámb: 3Fel. 548).

Kákombákol: [blatero; schwätzen]. Kérdésemre csak igy kákombákolsz: Kérd meg magadtul (Matkó: BCsák: 166). Kákombákolt könyve egyebet nem érdemlene (Czegl: Japh. 74). A Valdenses keresztyéneo ellen hamissan kákogsz és kákombákolsz (Pós: Válasz. 188).

Kákombákos: [blatero; schwätzer]. Pad alá való söcselék kákombákos rhapsodusok (Pós: GBot. 90).

Kákombákság: [nugae; unnützes zeug, unsinn]. Ha tök mag nem volt volna agyad veleje, illyen vén korodban soha ez kákombakságot nem követted volna (Czegl: BDorg. 83).

Kákom-pillis: [?] Hogy nem mondottad néki: Vai Kákom pillis! (Czegl: BDorg. 112).

[**KAKOTA**]

szara-kakota: upupa, epops; szalakota MA. [wiedehopf]. Szarbabuk, dutka, büdös babuk, szarakakota: epops MAl.

KAKUCSÁL (*kukoczalsz* Helt: Arithm. D2): aspecto, prospecto per rimam MA. gucken, durch die ritze sehen PPB. Segichenec meg tégedet az ęgbe néző̧c es a chillag kakuchalóc (Helt: Bibl. IV.79). Kakuczálunc és nézdegelünc (MA: Tan. 154). Nem kinszeritem, hogy minden tojást a napnak vigyen s kakutsálja, ki tenyésző, ki nem (Fal: NA. 192). Figyelemmel és szive fedve kell embernek a tsalárd mostani világgal bánni; mert igen vigyáz a beszédre, és igen kakutsál szivünk titkaira (Fal: UE. 415).

ki-kakucsál: [foras specto; herausgucken]. Nintsen szivünk rejtekiben oly lappangó indulat, se harag, s seréuykedés, tunyaság, a mely hol mikor valamennyire ki-ne kakutsállyon belőlünk (Fal: NA. 185).

KAKUCSKÁL: [specto; schauen, gucken]. Az kit az prophetac czac tauul kakuczkaltac (Born: Préd. 18).

KAKUCSOL (be *kakoczola* Helt: Mes. 176): prospicio DöbrC. 403. [gucken]. V̌ mi talonk alat al, ablakon nez es rostelokon kakvčol (DöbrC. 403. 475). Most az angialokis kakuczólliak (Christust), de akor szinröl szinre meg lattiuk (Mel: SzJán. 297). Mikor egi delliest palotaiabol ala kezdet vala kakuczolni (DecsiG: Préd. 40). Oly zászlo ala mentél, holot a képeket kel kakucsolnod (Czegl: BDorg. 20).

be-kakucsol: [intro specto; hereingucken]. A nyúl elő menuén az vton egy kert mellé iuta, és be kakoczola a kerbe (Helt: Mes. 176). A sirban békakutsolván (GKat: Válts. II.1079).

ki-kakucsol: [foras specto, prospicio; hinausgucken]. Jezabel szepen meg ékesité feiét draga fedellel, es a palota ablakin ki kakucsol vala (Mel: Sám. 402).

Kakucsolás: [obtutus; das gucken]. Emeld fel csak teis, mint a trombita, szodat, s hadgy békét a kukucsolásnak (Czegl: BDorg. 189).

KAKUK (*kukuk* Misk: VKert. 409. 511. ACsere: Enc. 216): cuculus, coccyx C. MA. cuculus NémGl. 337. kuckuck PPB. (MesésK. 16). Rossz szitkos könyueknek kohloinak kakukki (Bal: CsIsk. 56). A kukuk kivaltkeppen a poszáta feszkébe tojik (ACsere: Enc. 216). Nem poszáta fészek Buda, hogy az kakuk az benne lévő monyakat megigya (TörtT. XVI. 95). Az kakuk és réczének nem lehetnek oly operatiói, mint az sasnak (194).

[Szólások]. Cuculus: hálaadatlan kakuk (Decsi: Adag. 299). Kakukuális rauazb: astutior coccyge (280. Kisv: Adag. 42). Rút háladatlan mint kakuk (235). Oly ritka vagy mint a kakuk e mezön (80).

Kakukkol: cuculo MA. schreien wie ein kuckuck PPB. A kackuk kackul [így?] (Com: Orb. 5).

Kakukolás. Kakuk kakukolása ez (Czegl: MM. 286).

KALÁCS: **1)** torta, scriblita, placenta MA torta MA: Bibl. I.76. krapfen Nom. 41. torte, kuchen PPB. Te kdnek megszolgálom az ajándékot, kalácsot és az pereczet, kivel kd engemet betegségemben meg látogatott (LevT. II.59). Béleseknec, kalácsoknac nemei (placeutarum species sunt): a semlyéc, pereczec, héjjas kalácsocskác (Com: Jan. 75). A kaláts újéttya az öreg embereket (Kisv: Adag. 152). Kalácsnak való 5 negyed buzát vettünk 1 ft 15 d. (MonTME. I.85. Bethl: Élet. 290. Mik: TLev. 249). Ha csinos gazdasszony még időt nyerhetett, tisztább fehirsegü kalácsot süthetett (Orczy: Nimf. B6). Küldött kalátsokba ki ki részesedett (Gvad: RP. 43). **2)** meggyujtott szurkos koszorú Tin. 440. Soc laptákat, kalaczokat hányánac, egyęb tüzes szörszámokat hányánac (143. 149. 150). **3)** circulus MA. PP. kreis, zirkel PPB. Kalács-viasz: cerea massa circularis PP.

[Szólások]. Valóban katstsában adá kegyelmed kalátsát (Czegl: Japh. 95).

bába-kalács: diszno tövis; carduus suarius, cardopatium; eberwurz, mäustod Mel: Herb. 43. Bába kalátsa-tű: chamaeleon, carlina; eberwurz PPB. Bába-kalátsa gyükere (PP: PaxC. 257).

fonatos-kalács: torta panis MA. Bibl. I.252. scriblita Com: Jan. 93. [geflochtener kuchen]. (Mel: Sám. 6).

kerekes-kalács: sumanalia MA. runder mehlkuchen PPB.

mézes-kalács: savillum PPBl. placenta mellita SK. [honigkuchen]. Küldtem Horvát Ferencz uramot kalácsokbúl álló gazdálkodással, riszt tivin abbúl Galga Sultánnak is (MonIrók. XV.495).

morvány-kalács: obelias PPl. Morván-kaláts: obelias PP. spiesskuchen dem Baccho zu ehren PPB.

térd-kalácsa, térd-kalács: patella PPBl. [kniescheibe]. Az ev terdeenek kalachy megdagattanak (MargL. 21). Lőnek harom leani es neveze egiket napnak. es masikat cassia, es harmadot neveze terdkalač: cornustibii (DöbrC. 524). Az nyilallás feljött vala az térdem kalácsába (MonIrók. XV.112). Meg gyult ingét surollya térde kalátsához (Szentm: TFiú 11).

Kalácska: [torta parva; kleiner kuchen]. Csemege-kalácska (Otr: Tökéll. 266).

Kalácsocska: ∞ Héjjas kalácsocskác, pankóc, túrós-bélesec (Com: Jan. 76).

Kalácsos: [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365).

KALAFA: kaloda Kr. [pedica, numella, cippus; ganten, strafklotz]. A tőrőkők kalafájában vereti meg a talpát (Matkó: BCsák. 397. Matkó: HRoml. 122). A tőrőkők kalafája után is gehennát érdemlők (Sámb: 3Fel. 14). Galló takácsnak is Szentkirály határán fogsága megesik, búsul az kalafán (KecskTört. II.502).

Kalafáz: kalódába zár, bilutet Kr. [in den stock legen] (Csúzi: Tromb. 678. Kr).

KALAFINTA: fraus, dolus, fictio, glaucoma: gauklerfinte SI.

[Szólások]. Jól tudja h á n y n i a k a l a f i n t á t: igen tud a kifogáshoz, útvesztéshez, jól ért a cselvetéshez, ravaszsághoz SzD. Balduinus, csuda mint hánnya it a kalafintát (Pázm: LuthV. 112). Soha bizony vgy nem hányhattia Pázmán vram az kalafintát, hogy . . . (Zvon: PázmP. 125). Elég nagy k a l a f i n t á t t ű n e k a z o r r o d r a (Czegl: Tromf. 16). Talus, talus, vess kalafintot [igy?] az orrára edgy kevessé (Ker: FelsK. 1).

KALÁK. Kalák-pénz: taxa indicii; der lohn des angezeigten diebstahls PPB. 404.

Kalákos: furti index; des diebstahls angeber, verräter PPB. 404.

KALÁKA: [zusammenkunft zur gemeinsamen verrichtung einer arbeit]. Nem hiszem, hogy egy nemzetben is volna annyi mese és szófia-beszéd a tünder orszagról, mint a magyarok között. Erről beszéllenek a leányok a fonóban és a kalákában (Holtakkal való barátság I.1733? 1783? Hunfalvy: MEthnogr. 252).

KALAKÓCS [KALAKÓC?]: [?] Kalakocz fábul vagy halyag fábul puska veszöt tarcz, es annak gyöngyétis puska fiában (OrvK. 90).

KALAMÁRIS (*kolomaris* C. *kalmaris* Pesti: Nom. 58. *kolomarys*: en atramentum Heyd: PCF. 30. *klomáris* TörtT. XIII. 156): atramentarium, vel potius pennarium MA. calamarium; schreibzeug, federbüchse PPB. Kalamáris, ténta-edény: atramentarium (Com: Vest. 120). A kalamárisban vagyon az ténta, irópennák az pennáválisban (72). A deáknac kalamarissa (Com: Jan. 157). Pennaválist hordoz és kalamárist (Felv: Dics. 29). Nemis csudálom immár mázolásodat; mert mégh bik fa bőycsődben [így] meg tanultad volt otromba kezed fejét a kalamarisba mártani (Illyef: Tomp. 56).

KALAMUS: 1) [calamus; rohr]. Jó illatú calamus (MA: Bibl. I.77). **2)** [calamus, penna; schreibfeder]. A ti kezeitek kardal és calamussal jussát és szabadságát óltalmazzák nemzetűnknek (Biró: Préd. 18).

KALAND [?]: mitglied, compagnon Adámi: Spr.

KALANDOS: 1) Kalandos társok: consortes, collegae, contutores MA. mitgenossen, mitgesellen PPB. Soc kalandosokat tartok, euel enmagamat nem terhőlhetem (TelC. 192). Az en kalandosim, atamfyai, tistelic, diceric a dicősegős scenth haromsagot (196). Régi mestersége az ördőguec, a mi nemil dalt futtat mostan is a papa kalandos mesterivel (Dáv: Vall. a4. Nyr. VI.358). A Kalauz az ő kalandosi által szorja . . (MNyil: Irt. Előb. 18). **2)** [genossenschaft. Kalendae, id est: confraternitates Parochorum 1348. Kalendas vulgo dictam confraternitatem Palisna episcopus Zagrabiensis erigit 1370. Czinár]. Rosz kalandosba allottál be [mondja a szamár a lónak] (Helt: Mes. 121). Latodé Caroli, miczoda kalandosba haktál be (Pós: Válasz. Eee1). Kötelesség alatt való gyüllekőzetőt szerzének, kiben, a kik benne akarnanak lenni, hit alatt egymásnak kötelesők lennének, hogy ha valamelynek közzőlök valakitől bántása esnék, hogy fejük fottaig rajta lennének és rajta halnának meg, mindaddig még nem az ő attyokfiának igazat vennének: mely kötelességöt kalandosnak neveztek (MonIrók. III.150).

Kalandosság: [confraternitas; genossenschaft]. Enneuel mulla felől az egeb scentőcnec atafiusagat auag kalandossagat (ez a dicsőség), menneuel az en dicősegőm nagob menden scentőknec dicősegenel (TelC. 196).

KALANDOZ: szédeleg, lődörög, bolyog, fel-, alá-jár, -kel SzD. [vagor; umherirren]. Kalandozva csak csavarga (Matkó: BCsák. 37). Ne kalandozz az időkőn s-a régi attyákon, ha vallást akarsz meg-probalni (85). Mit kalandosz széllel (Czegl: Dág. II.119). Ide s tova kalandoz a szemek (Tof: Zsolt. 319. Megy: SzAÖröme 366).

KALANGYA, KALONGYA (*kalengyá*nak? MonTME. III.277): gelima, cumulus foeni, acervus MA. cumulus MA!. capetia PPBl meta; heuhaufe PPB. Kalandgya: gelima, ein mandel Nom. 76. [Meta vadit ad quandam arborem que Kalandafyze nuncupatur? CodPatr. II.3. 1228.] Terra Kalundafew [igy?] 1345 (ZichyC. II.174). Particula terrae Galangafeu 1351 (467). Lacus Kalangafeu 1355 (598). Quinque argenas foeni, quod dicitur Kalangia 1370 (OrszLevéltár, Szabolcs vm.) Ha a żenat ki ma a mezőn vağon es holnap a kalonğaba ereztetic (in clibanum!), isten iğ ruhazia, ment inkab tűtőket keues hűtőuec (MünchC. 140). Meg égetendi a kalandgyakat: comprehenderit acervos frugum (Helt: Bibl. I.Mm4). A buzat keuekbe kőtuen, kalandgyaba rakak aszt a szanto főlden (Helt: Mes. 483). Egy egy kalandiától ki hánya kęt kęt kéuét (Helt: Krón. 84). Athene: nyalábtalan, kalangya nélkűl valo (MA: Bibl. Magy. 1). A pusztákon, kazalokban, kaloodgyákban sok széna találtathatnék (Szal: Krón. 486). Ha a sár csomok mint jok volnának-is a miket kalongyádban rakogatál (Matkó: BCsák. 35). El lepték az főldet ezek mint a hangyák, avagy szélös mezőben az sok kalangyák (Zrinyi I.24). Meg-raktad szántott hóldainkat sűrű kalongyákval (GKat: Válts. I.834). A széna kalongyákban, kazalokban hordattatic (Com: Jan. 79). Immár a búza kalongyában vala (ErdTörtAd. I.105). Tiz kalongya gabonából egy kalongyát adjanak (II.371). Sok esők voltak, melyek miá az kalangyákban sok kár is volt (IV.65). Két asztag volt, kikben volt kalangya búza hatszáz (Gér: KárCs. III.367). Adgyanak egy aztagot js neky, kiben minth egy nyolcz szaz kalongya buza legyen (Radv: Csal. III.180b). Egynihány boglya s kalangya szénát gyűjtottak meg (MonIrók. XV.697). Keet kalongia bwza (SzékOkl. II.302).

[Szólások]. Miképpen akar minden igasságuukbol ki-forgatni, és az ördőgőkkel egy kalongyában rakni (Pós: Válasz. 126).

búza-kalangya: [acervus tritici; mandel von weizengarben]. Áldassék istennek szent neve, ma aratott búza kalangyát is láttam (MonIrók. XVIII.46). A harcz helyen levő buza kalangyában megbotolván, leesék lovastól (Cserei: Hist. 203).

gabona-kalangya: stipula MA: Bibl. I.231. [getreidehaufen, mandel].

széna-kalangya: [acervus foeni; heuhaufen]. El-égett templom, pap háza, oskola, a melly veszedelemben asztagja, szénakalangyái, búzája mind el-vesztenek (Bod: Pol. 196).

KALAP: petasus, galerus, pileus; hut, breithut, schatthut PPB. Kalapodhoz illendő bokréta (Bal: CsIsk. 34). Bizony meg emelődnék a teteiekenn a kalap (319). Egy palotában a király a tűz előtt lenn állván, kalap a fejében, egyet kettőt elélépek a tűztől a palota közepe felé (Bethl: Élet. 302). Ne menjen lelkem, süvegben, mert igen meleg vagyon, hanem kalapban (II.5). Nyakra-valod, kalapod németektől vagyon (Misk: VKert. 230). Értheted feljöttét elébb az várt napnak: az melyen kalpag szab rendet az kalapnak [a magyar a németnek] (Thaly: Adal. I.118). Utazó terepes kalap fején, szarándok páltza kezé-

ben (Fal: XU. 332). Fekete tábattal barított tsapka forma kalap volt fején (Fal: TÉ. 636). [Vö. **kalapos-süveg**]

[Szólások]. Potiorb lőn itt a konty a kalapnál (MonIrók. VIII.173). Pap vagy kalap (Kisv: Adag. 325).

pásztor-kalap: pileus pastoralis Kr. [schäferhut]. Iréne és Sylvia nem érkeztek többre, csak pásztorkalapot nyomtak fejekre (Fal: TÉ. 717).

szalma-kalap: galerium; strohhut PPB.

Kalapos: **1)** Kalapos papsüveg: galerus, galerum; breiter hut, barret Nom. 19. Nehezenn esmér meg ember benneteket az vargáktol, mert hiszem tudod, hogy neha azokis fel tészik a kalapost (Bal: CsIsk. 32). **2)** [pileatus; einen hut tragend]. Ninesen búza benne: amaz tokos sok kalapos [német] mert azt mind megette (Thaly: Adal. II.102). A kalapos gomba vezet sok pórsereget, forgolódik virgonc talpán, hippet hoppot emleget (Fal: Vers. 871).

KALAPÁCS: malleus, marculus C. MA. hammer PPB. malleus, der hammer, pőrőly, Com: Vest. 135. Egy kasza kalapácsostól (Radv: Csal. II.333). Kalapács vagy pőrőly (Land: ÚjSegíts. I.336). Imit amot az műhellyekben a kalapácsokat pengetni fogyák (KCsepr. 1635. D8). Az Salamon templomának épülésében sem feyszéonek, sem kalapácznak szaua nem hallattatott (Zóly: Elm. 212). Az ácsoc a fejszével és csákánnyal avagy kalapátsal (marculo seu malleo) az ő munkájokat végben viszic (Com: Jan. 102. Lipp: PKert. III.26).

fa-kalapács: marculus PP. hölzerner hammer PPB.

kádár-kalapács: tudes; büttnerschlägel PPB.

Kalapácsocska: malleolus MA. hämmerlein PPB.

Kalapácsol: malleo Kr. [hämmern]. Kalapaczolo, kalapalo: malleator MAI.

Kalapácsolás: malleatio Vajda: Kriszt. II.390 Kr. [das hämmern].

KALAPÁL: cudo, tundo, quatio MA. schmieden, schlagen PPB. Kalapáló: malleator C. Le fogaak es yghen kalaparlaak [így; verék szent Jeromost] (ÉrdyC. 561). Az romai ecclesianak régi definitioiat helyén nem hadgya, hanem magátul mást kalapál ez ellen (Zvon: PázmP. 269). Ki-ki magán hitet kalapál elméjében (Sall: Vár. 68).

[Szólások]. Szinetlen kalapál vala az wrakon, hogy véget tőnnéuec az ő dolgában (Helt: Krón. 188).

[Közmondások]. A vasat is addig kell kalapálni, a még tüzes (Kisv: Adag. 172).

ki-kalapál: [expedio, infero; herausbringen]. Miképpen kalapálod ki innét, hogy az első bűne az embernec kevélység volna, nem látom (Ker: FelsK. 36).

KALÁRIS, KLÁRIS (*koláris* Kár: Bibl. II.133. *korálkő* MA.): corallium Com: Orb. 25. [korall]. Bokrétác és kalárisoc: serta et corallia (Com: Jan. 101). Bársony, bibor, koláris (Kár: Bibl. II.133). Kormos klárist vereset [találtak] (Radv: Csal. II.131). Öreg kláris, apró kláris (278). Egy hamis klaris olvasó (363). A búárok annál mélyebben bocsátkoznak bé a tenger örvényi kőziben, mennél titkosabb rejtekben találtatik a piros kláris (Land: ÚjSegíts. II.241). Fejér kláris (KecskÖtv. 268). Kaláris por (PP: PaxC. 261).

Kalárisos: [corallis ornatus; mit korallen verziert]. Egy ó apró kalárisos nyakbavető (Radv: Csal. II.332).

KALÁSZ: **1)** [festuca, spina piscis; splitter, gräte]. Mit latod a kalazt tė afadtia żėmėben? quid vides festucam in oculo fratris tui? (MünchC. 25). Halaknak kalászsza (Ilosv: Toldi 9). A halnak kicsin kalászától elrontatott (Illy: Préd. II.330). **2)** arista C. Com. Vest. 120. spitze an der kornähre PPB. [granne]. Az buzafűkrűl az kalaszokot kezdek leszedni: coeperunt vellere spicas (Sylv: UT. I.18). Polyvának kalászsza (Hall: Paizs. 21). Kalász módra meghegyesíttetett fiatal vesszőc (Com: Jan. 71). A kalásznak hegyei vannak, mellyek keményck, hegyesek, gyakosok (Illy: Préd. I.541). **3)** spica MA. kornähre PPB. Kalász, kalászos búza-fő: spica MA. PP.

árpa-kalász: **1)** ather, spica hordei MA. die oberste spitze an der gerstenähre PPB. Árpa kalász hegyi: ather C. **2)** die gerstenähre PPB.

búza-kalász. Az búza kalásznak szálkáy pedig, mind egy réndben állanak, es a ki hozzáiok nyul, megy gyúkiak hegyekkel ázt (Lép: PTük. I.309).

tar-kalász: mutica [ähre ohne spitzen]. A veteményes magok szálkás kalászokat avagy feieket avagy tarkalászokat hoznak: fruges spicas, sive aristas, sive muticas ferunt (Com: Jan. 26).

[**Kalászod-ik**]

mëg-kalászodik: spico MA. [ähren tragen].

Kalászos: **1)** [grannig]. Kalászos búzafő: spica MA. Előszer az főld hozza az fűvet, osztán az kalászos fejet, annakutánna végre az magval tellyes buza fejet (MA: Scult. 688). **2)** búzafejes; spicatus C. MA. das ähren hat PPB. Kalászos mezőbenn zászlóm ki ütöttem (Orczy: KöltSz. 150).

Kalászosod-ik: fejet vet; spico MA. spitzen PPB. [ähren tragen].

mëg-kalászosodik: spico C.

KALAÚZ (*kalahuz* MHeg: TOszl.[2] II.72. Nán: SzőT. 473 *kalahúz* RákF: Lev. II.123. *kalahuzság* Gyöngy: KJ. 111. *kalavúz* Pázm: Kal. 1637.-i és 1766.-i kiad. MNyelvészet V.133. *kalávúz*? Pázm: Kal. 15. *kalavúzzoc* Balassa: Ének. 16. *kalóz* Helt: Krón. 53. MNyelvészet. V.33): praevius C. praevius, dux viae MA. vorreiter, wegweiser PPB. Nappal mindenkoron egy oszlop fényes kőd mént egy vezér előttök mégyen vala, azonképen éjjel egy oszlop fényes tűz mént egy hiv kalauz őket vezérli vala (RMK. II.15). Szerezzetek embert, ki kalauzja legyen (MonIrók. III.56). A mellyeket neme-szerént, nevezetben elő nem hozis, azoknak esméretiben útat és kalaúzt mutat (Pázm: Kal. 496. Matkó: BCsák. 33). A darvak a repülés kőzben bizonyos kalauzt szoktak magok eleibe rendelni (Misk: VKert. 319). A portára ö nagysága kalauzt adjon (MonTME. III.131). Lenne ő nekiek kalauzzok és segitőjők (Liszny: Krón. 298). Elhiszed-é, hogy (az új király) az pogánynak kalaúzza (Thaly: Adal. I.173). Országnak fényes angyala, légy én fejem kalahuzza (261). Te légy úti kalaúzom (267). Még neve szerént is Dux exercitus Dei, az isten serege fő kalauzának neveztetik (Biró: Préd. 124). Ő neki vezető példás kalahuza (Gvad: Időt. 225).

Kalaúzi: [ad hodoegum pertinens; zum wegweiser gehörend, nach art des wegweisers]. Azokat a fráskás kalauzi exceptiokat le tapodám (Pós: Vetélk. 63).

Kalaúzkod-ik: praeeo, ducem ago Sl. [als wegweiser dienen]. Csavargó latroknak, martalékoknak senki kalauzkodni ne merészeljen (MonIrók. VIII.119. Alv: Post. II.158).

Kalaúzkodás: [ductio, comitatus; das wegweisen, geleit] (Megy: 3Jaj 7).

Kalaúzol: praeeo, ducem ago Sl. [als wegweiser dienen, führen]. (Matkó: BCsák. 342).

Kalaúzság: [munus ducis, ductio, comitatus; führeramt, geleit]. Megválasztottak egy személyt kalauzságra (MonIrók. III.56. Czegl: Sion. Előb. 27. Alv: Post. II.159). Mindenütt jól tudom a kalauzságot (Zrinyi. I.156). Kalauzság, vezérlés (Apati: Vend. Előb. 11). Nagyságoduak szerencsés kalauzságát kivánjuk (MonTME. IV.449). Az szerdár a főfő urakkal s Bethlen Istvánnal valami paraszt emberek kalauzságokkal élvén, sok gázlással verekedtek vala Gyulára (Szal: Krón. 117). Imé, a mái dicsőséges pátronúsúnknak vezérlő kalauzsága (Csúzi: Síp. 464).

KALĔNDÁRIOM (*kalandarium* LányiC. 182. *kalandariom* ACsere: Enc. 110): calendaria MAl. calendarium PPl. [kalender]. Zent Hieronymus mongya neimely epistulayaban, ky az ev kalendaryomaban felyevl vettetyk (CornC. 195). Menye halot vagyon be yrwa az kalandariumba (LányiC. 182). Az új kalendariom szerént (Gér: KárCs. IV.21).

KALIBA (*galiba* mapalia C. kaliba: casa C. *galyiba* Szal: Krón. 128. *gulyiba* Orczy: KöltH. 89. 144. *kulyiba* MonIrók. XV.700): casa, magar, mapalia C. tugurium, casa, attegiae MA. casa, hütte Com: Vest. 6. καλύβη, tugurium Otr: OrigHung. I. XXII. domuncula II.173. hirtenhaus, bauershütte PP. Kunnyó, kalyiba: casa, tugurium PPl. Szalmás kalyibák: stramineae casae PPBl. Egy pásztorra talála, es annál a kalibába marada azon éyel (Helt: Krón. 159). Szőlyőbelj kaliba (Helt: Bibl. IV.12). Magat egi szolgalo aszszoni kalybaiaban el akaruan reiteni (Decsi: SallJ. 9). Az fel forditattot gallyakcal kalyba ǵanant eltenec: alveos navium inversos pro tuguriis habuere (16). A pásztoroknak kalibájához jutott (Káldi: Bibl. II.334). A pásztoroc az ő kalibájokat avagy kunnyojokat (mapalia sive magalia sua) taligán hordozzác ide s-tova (Com: Jan. 77). A madarász megveti az ő hálóját, maga pedig valami kolyibába vonsza magát (Misk: VKert. 372. 24). Lát edgy pásztori kalyibát (Teleki: FLél. 87). Szellel valo kalibakban laknak: dispersis tuguriis habitant (Forró: Curt. 146). A paraszt kalibából nagy ember mehet-ki (Kéri: Sen. 156). Szénából csinált kaliba is annyi vagyon (MonTME. IV.212). Kalyibacsináló mester (Bethl: Élet. I.269). Szalma-kalyiba (II.41). Az hadak erdőkön, mezőkön, kalyibákban nyomorganak (MonIrók. XXIII.48). De ezeken kivűl ha valami kaliba, pajta maradhatott a pogányság miatt (Szal: Krón. 405). Igy gyönyörüségek édesebb olyaknál, kik meg fordúltak már csendes gulyibáknál (Orczy: KöltH. 89).

[Szólások]. Meglássuc jégen építtetett katyibádat [gyönge argumentumodat] (Ker: FelsK. 19).

juhász-kaliba: attegiae; hirtenhaus PPB.

Kalibácska: casula C. [hüttej. Kalibácskákban (in gurgustiolis) laknac vala (Com: Jan. 102).

KALINCA (*kal nc a*, *kalintsa*: chamaepitys MAl.)· Kalintsa [ígyj: chamaepitys Nom. 8. Kalintza Com: Jan. 30. Kalincza-fű: ajuga, chamaepitys MA. Kalintza-fű: ajuga, chamaepitys PP. feldcypress, jelänger-jelieber PPB. Cynozolon: kalincza szabású fű MAl.

KALINKÓS: flexuosus, tortuosus; gewunden]. Ebből ily kalinkós consequentiát satúl ki a Matkó (Illyef: BCsTomp. 87). [Vö. KARINGÓS].

KALITKA (*kalyitka* Nán: SzűT. 107. MonIrók. XV.9. *kaytka* ACsere: Enc. 482. *kalitzka* Mik: TLev. 351): **1)** cavea MA. transenna PPBl. cavea; das vogelgebauer Com: Vest. 122. Meg fogiak bölćesegőket mint azok, kik töörben fogiak meg őket uagi kalitkaban (DöbrC. 151). Olian lők mikent bogol kalitkaban: in domicilio (DöbrC. 179. KulcsC. 244). Kalitkába veték (az oroszlánt, Helt: Bibl. IV.257). A madarakat kalitkában rekeszti (Com: Jan. 81). A kalitkában való madarak örömest kimennének (Kisv: Adag. III. 228). A madár meg szokja a kalitka rekeszt, nem töri meg testét, békével viseli fogságát (Fal: BE. 576). **2)** Fog házac, kalitkác, szolgálatnac házai, tömlöczöc (Com: Jan. 136). Az hagymáz betegségben esvén kalitkában, bolondoc házában rekesztetnec: vacerrae includuntur (53). Felemelt szemeinek meghunyasztására a kalitkába záratik (Nyr. XII.363).

KALL (*karolna* TörtT. XXII. 252. meg-*karol*tatott Megy: 6Jaj. II.182. *kárlani* Gér: KárCs. IV.296): ványolja, süriti a gyapjuposztót SzD. pannum laneum calco, denso, contundo, emollio, levigo Sl. [walken]. Az mely mester az ház kallóban karolna és nem vigyázna, büntetése egy forint (TörtT. XXII.252).

mëg-kall: ~ Kőny-hullatásoknak árasztó kút-feje volt, s igen megkaroltattatott darocz (Megy: 6Jaj. II.182).

[**Kallás**]

szür-kallás: [levigatio panni; das walken des tuches]. Egy vég szűr-kallástúl adjanak öt pénzt, az szővéstűl is adjanak öt pénzt (TörtT. XXII.351).

Kalló: fullo, lanei panni politor Sl. [walker]. Posztó, mellyet a csapo, kallo öszve vér (Com: Jan. 97).

KALLANGOS: [lineis tortuosis incisus; spiralförmig gekerbt]. Nyakába veté a pásztori táskát, megpántlikázta kalapját, kezébe adá szép szál kallangos botját (Fal: TÉ. 709).

KALMÁR (*kalamar* NémGl. 354. LevT. I.317. RMNy. III.40. Beythe: Epist. 211. Hall. Paizs. 205. *kalamár*kodók Toln: Vig. 233. *kalomar*ok ÉrdyC. 562. *kalomaar* 605. JordC. 919. *kolmár*ok Fr: SzJán. 140): institor NémGl. 354. mercator Sylv: UT. II.154. fornicarius C. mercator, institor MA. tabernarius PPBl. kaufmann, krämer, händler PPB. Kalmár (vezetéknév XV. száz. Nyr. V.510). Vevt vala egy kaapat ne mely vsuras kereskevdev kalmartol (PéldK. 30). O Iuda, te gonoz kalmar, mit teth vala elloned ah te edes mestőred, hogi elarulad? (WeszprC. 28). Ez feldy kalomarok tawl alnak az ew gyettrelmeenek feelelmeerth (JordC. 919). Kyt az ew attyatfyay elarwlanak egyptombely kalmaroknak (ÉrdyC. 388). Kalmarok es aros emberek (Bat: KTud. 30). Ez estve egy kalamár jött ide (MonIrók. III.297). Kereskedő kalmarok (Mel: SzJán. 139). Ez földnek kalmari az ő gyönyörködeseinek ereieből meg kazdagultanak: mercatores terrae de virtute deliciarum ejus divites facti sunt (Fél: Bibl. II.180). Fő szerszámnal kereskedő kalmároc (MA: Bibl. I.316). Kereskedő, tőzsér, kalmár (Zrinyi. II.177). Áruló kalmár (Com: Orb. 259). A Mercurius, kalmárok tolmátsoló tsillaga (Com: Jan. 7). Mint a kalmár hiv ebének, az legyen bérem? (Amade: Vers. 165).

[Szólások]. Azzal is mocskoltak, hogy kiforr a kalmárvér [a kereskedő szellem] belőlem (Bethl: Élet. 173).

[Közmondások]. Örömest hazúd a kalmár (Kisv: Adag. 75). Nem szokott a kalmár otthon gazdagodni (225. SzD: MVir 180).

félkéz-kalmár: [impostor; betrüger]. Az ember azok közűl vala, kik francia kolmároknak, vagy ember csalásra tanult félkéz kalmároknak-is neveztetnek (Fr: SzJán. 140).

Kalmári: institorum, emporeticus C. [krämer-, handels-]. Hogy a kalmári rend mitsoda betsűben áll (Szentm: Kalm. 1). Melly pénzt kezéhez vévén Apollónius, mindgyárt ismét azon városnak szükségére ajándékozta, azzal-is meg-mútatván, hogy nem kalmári, hanem fejedelmi vér vagyon benne (Hall: HHist. II.268).

Kalmárka: [fornicarius; kleinkrämer]. Apró kalmárkak (Tel: Evang. II.1012).

Kalmárkod-ik: negotior, mercaturam exerceo MA. handlung treiben, hantiren PPB. Isten igéivel kalmarkodok: adulte-

rantes verbum dei (Fél: Bibl. II.54). Kalmárkodó aszszony, vagy leány: institrix PPBl. Ha szorgalmatossággal kalmárkodnál, gazdagsághoz iutnál (FortSzer: M4b). Vásárrul vásárra ne taligázzon kalmárkodni (Fal: NE. 24).

Kalmárkodás: quaestus Heit: IT. KkS. mercatus, quaestus, negotiatio MA. Foglala wmagat kalmarkodasba es kereskedesbe (VirgC. 100). Az zent kalmarkodasban semikepen az ewrdwg valamyth ne lelyen, hogy az homan baznalat, onnan ne esmertessekh vezedelm (134). Iob vólna néked egy nagy ebszart rágnod, hogy sem czalárd kalmárkodással bánnod, mert az te feied felőtte nagy bolond, menni rágszart egy pénzen aduak sem tudod (FortSzer. L4). Ne tegye kalmárkodássá az irgalmasságot (Pázm: Préd. 445).

Kalmárocska: mercatorculus; kleiner handelsmann PPB

Kalmárság: mercatura C. MA. kaufmannschaft, gewerbe PPB. [handel]. Kalmarsagnak haza: domus negotiationis (Fél: Bibl. 141). Körülettek a szabórend, a kalmárság, szakálverő, bajfodorító inasok (Fal: NE. 34). Azért adtam, imé, magam kalmárságra, mivel hogyha jutok egyszer árvaságra, kalmár lévén atyám, boltja enyim lészen (Gvad: RP. 91).

KÁLNA: amper Adámi: Spr.

KALODA (és *kadola* MA. PP. *calada* GuaryC. 9. *kaladu* Illosv: SzPál. 4): pedica C. numella, vinculum, cippus MA cippus, ergastulum Com: Jan. 136. infamis cippus; schlinge, fessel, hals- oder fusseisen PPB. Abbinnec caladaiabol ki nem meg, mig . . . (GuaryC. 9). Az kalodaban zoroytak hw labokat: pedes eorum adstrinxit numella (JordC. 764). Josef el aroltatatek ỽnsegebe, ꝰ labait kalodaba alazak, ꝰ lelke vas altal mene (DöbrC. 186). V kezekben eles tőrők nemzetek kőzőt diadalmat tenniek, ꝰ kiralokot kalodaba fogdosniok (229). Mykoron ygy syrankoznek frater yeronymos az kalodaban ezen kőzbe pokolbely ordegh neky yelőnek (ÉrsC. 524). Meg kőtőzzec az ű kiralokot kalodakkal (Szék: Zsolt. 155). Az lábokat kalodában bészegezé (RMK. IV.181). Kalodakban őriztetik vala: compedibus custoditus (Fél: Bibl. 102). A kemény fájdalmak ollyanok, mint a kalodák, és belintsek, mellyek kötve tartyák a testet (Pázm: Préd. 903). Épűlt egy sidó vár, kalodának híják, abba rekesztettek a Keményt-is immár (Gyöngy: KJ. 51). Nem őrömest vesztem szabadságomat, a kalodához nem szokott testem (Fal: NE. 74).

[Szólások]. Tômlôcz fenekere bocsassatok s ott es k a l o d a b a ű s s e t ő k (DebrC. 168). Egy temlőczben el be wetheek, labayth kalodaban w e r e k (ÉrsC. 524. 525). Kalodába veryed őket (Helt: Bibl. IV.163). Az ő lábokat kalodába veré: pedes eorum strinxit in ligno (MA: Bibl. IV.123). A lelki vakságnak kalodájában v e t i (DKal: Ker. 291).

fa-kaloda: stela, robur PPBl. Rabok fa kalodájok: *farca robustea uo.

kézi-kaloda: cippus, catasta MA. Nom³. 337. ein holz, wo man die übeltäter mit den händen einschliesst PPB. Mélto mentsége nem lévén az ollyan jobbágynak, verettesse kézi kalodában (CompConst. 1).

nyak-kaloda. Nyak vas, nyak kaloda, nyakra való lántz: bojae: nyak-vas, nyak-kaloda: columbar PPl.

Kalodás. Kalodás, tőmlőczős hely Mel: Jób. 89.

Kalodáz: kalodába zár, sanyargat Kr. [stringo in ligno: in den stock legen]. Emel fel el esteket, oldozi meg kalodaztakot, mettessenek le te miad binőknek gvsi (DöbrC. 423). Fogva, kalodázva tartotta volna (MA: Scult. 980. Csúzi: 649. Kr.).

KALÓZ: latro, praedo, cardax, aggressor MA. mörder, strassenräuber PPB. Praedaval elő kalóz: aggressor C. MAl.

Kalózol: grassor; wüten, toben [?], schwärmen PPB.

Kalózlás: [grassatio, vagatio; das schwärmen, umherirren]. Ez igen meszszire-való kalózlással a feltett dilemmának csomoja el nem kerűltetik (Szentiv: Verseng. 347).

KALPAG (*kallapagos* Liszti: Márs. 99): pileus pellitus SI. [pelzmütze]. Kalpagra is adtunk 4 t[allért] (MonTME. I.347. 373). Az lovas palotásoknak penig csizmát, kalpagot és nímelyiknek dolmánt is csináltattam (MonIrók. XV.358). Vettük kézhez a kalpagokat és puskákat (XXIII.621). Hátam lapoczkáját veri az kalpagom (Thaly: VÉ. I 218). Kalpag szab rendet az kalapnak [a magyar fog parancsolni a németnek] (Thaly: Adal. I.118). Száját kalpagjával fedte, ha köhentett (Gvad: Orsz. 58).

Kalpagos: habens pileum pellitum Kr. [mit einer pelzmütze bekleidet]. Pardućz kallapagos [így], fene és haragos (Liszti: Márs. 99). A legények kalpagosok, forgósok (Hazánk 1884. 301).

KALUGYÉR: [griechisch-orientalischer mönch]. Ira (szent Vazul) nőmős regulates a zerzetősőknek, kit kőuetnek a kalugierbaratok (DebrC. 105). A pilis a pap baratoc, deruisec, kalugerűk formaia, billege (Mel: SzJán. 489). A kalugernek az ágypénztül fizettünk 27 ft. (MonTME. I.25). Egy oláh pap is Erdélybe ne jöjjön Oláhországból, a kalugyerek pedig egy átaljába az országból el-tiltassanak (Bod: Pol. 46). Egy kalugyer, vagyis a mint ők mondják basilita, nem akarván az unió némely punctumit amplectálni, elszökött a muszkához (Haz. I. 370).

KÁLVINISTA: sectator Calvini, reformatus Kr. [reformirter, calvinist] calvinischer KirBesz. 121. Calvinista tanító (Matkó: BCsák. 38).

Kálvinistás. Kálvinistás sereg: turba Calvinistarum (Zvon: Post. I.186. Kr.).

Kálvinistaság: reformati Kr. [die anhänger der reformirten kirche, der calvinismus]. (MA: Scult. 1078).

KÁLYHA: testa fornacea MA. testa PPBl. fidelia; hafen, ofenziegel PPB. kachel Com: Vest. 129. Kályhát vöttem nagy szobára (MonTME. I.279). Az kálhákért küldgyenek szekereket, mert félek azon, hogy vétket keztünk az kálhák miatt vallani (Thurzó: Lev. II.202). A fazekas az agyagból kályhákat (fidelias: kacheln), főldedényeket formál (Com: Vest. 55).

Kályhás: [fideliis instructus; kachel-]. Egy mázos kájhás kemencze (Gér: KárCs. IV.444. 445). Egy mázos kájhás külfűltő kemencze (446).

KÁM: [princeps Tatarorum; chan]. Tatár kám vagy szultán táborozásáról (Orczy: KöltSz. 202). [Vö. **3 HÁM**.]

[KAMALÍT]

mëg-kamalít: [animadverto; bemerken]. Mikor a lád a főldőn jár, meg sem kamalíttyuk: de ha a ház tetejére felmégyen, csudálkozva nézdegellyűk (Pós: Igazs. II.357). A ki vasárnap terhet viszen-bé a városban, sokadalmozik, emitt s-amott járkál, azt meg sem kamaléttyák (II.611).

KAMARA (*kamora* ÉrdyC. 594. CornC. 216. NagyszC. 381. Mon: KépT. 262b. Zvon: Post. II.322. *kamora*: Erasm: Erk. 69b. *komora* 70): cubile, promptuarium, apotheca C. camera, conclave MA. kammer PPB. Két ágyú kamara: biclinium; rejtők kamara: conclave C. Kamora, patika: apotheca Major: Szót. 57. Zent Ferencznek alazatost engednen vr Bernald tewn ewn tulaydon kamarayaban agyat czynaltatny (EhrC. 3). Zent Ferencz etelre le zaluan kamorayabol lata az aztalokott magassan meg uettny (83). Ez bezeedeketh mondaa Jesus egy kamoraban: in gazophylacio (JordC. 654). Vala ez

nemes embernek ev tulajdon kamorayaban egy fa tablan zent Damancos atyanknak kepe (DomC. 171). Be mene zent Ferencz az kamoraba es agyara le fekuek (VirgC. 81). El rögtezéc az belső kamorába: abscondit se in cubiculum, quod erat intra cubiculum (Kár: Bibl. I.327). Mind asztaloknál mind kamoráiokba csak undokságok származnak az ő száiokból (Tel: Evang. II.50b). Soc féle bűnöket meg engednec, mint az romai poenitentiás kamoráinac táxás kőnyve mutattya (Zvon: Post. II.271). A kamorák, boltok hidegek (Com: Vest. 80). Sátorokban, deszkás kamorákban laknac vala: in tabernis, frondeis tabernaculis habitabatur (Com: Jan. 102). Rejtek kamara (Hall: HHist. I.63). De a szűzet ezek közt sem felejtheti: Kérdi hól van: mellyre ez a feleleti a báttyának: hogy a fodrát egyengeti a kamarában, s a dob szót fülelgeti (Gyöngy: Char. 58).

almás-kamara: [obstkammer]. Gyümöltsös kert, almás kamara, gyümölts-tartó hely: pomarium PPBl.

árnyékszékës-kamara: [sella familiarica; abtritt, retirade]. (Gér: KárCs. IV.378).

eledelës-kamara: [penuarium; vorratskammer]. (Com: Jan. 82).

éléstartó-kamara: almarium PPl. [speisekammer].

fás-kamara: [receptaculum lignorum] holzkammer KirBesz. 134.

gyümölcs-kamara: pomarium MA. [obstkammer].

háló-kamara: cubiculum Com: Jan. 113. [schlafgemach]

író-kamara: [schreibstube]. (MA: Tan. 1183).

kincsës-kamara: [gazophylacium; schatzkammer]. (MA: Tan. 20). Nem lát (a német) országában kincses kamarákat (Thaly: Adal. I.95).

kincstartó-kamara: ∾ (MA: Tan 179).

könyves-kamara: libraria, librarium MA. bücherkammer PPB. (Káldi: Bibl. I. Ezr. 5:17. Kr.).

Kamarácska: cubiculum C. MA. kleine kammer PPB. (Káldi: Bibl. 374. Gér: KárCs. IV.446).

Kamarai: cubicularis MA zur kammer gehörig PPB.

Kamarás: **1)** camerarius, olim camerae montanae praefectus Sl. [kämmerer]. Kyrally w felsege kamorassa (LevT I.45). Egy fő kamorás német úr (MonIrók. III.107). Az imperium camarási (MA: Scult. 6). Egy erős podolai lovat hozott, pej, de az kisebb volt almáskék, az krakkai kamarás elvette tőlünk (RákGy: Lev. 105). **2)** Kammerdiner, kamarás szolga: ein kammerdiener KirBesz. 146.

KAMASZ: **1)** stolida bestia, ignavum pecus, scrofa MA. canis [canis?] inveteratus, vetulus MA' canis inveteratus, vetulus PP. PPB. närrisches tier, träges vieh PPB. Kamaz: silvens; vîsla: clancula, listius, eripius Nyirk. (Kovachich XXVIII.). Romat tőuisses szöldiznok (lakják), vad kanoc, sarba henerő disznoc, ebek, nema kamazzoc (Mel: SzJán. 432). Diogenes külön lakik egy hordóba, abban hever éjjel nappal mint a kamasz (MA: SB. 176) **2)** [homo plumbeus, stipes, longurio; klachel] tölpel Adámi: Spr. Nagy kamasz legény (Gyöngy: Cup. 15).

KAMAT: foenus, usura, fructus pecuniae commodatae, interusurium Kr. [zinsen]. (Ex literis divisionalibus familiae Pétertianae de dto 4-tae maji 1596, et per me in originali lectis die 17-a Martii 1824. item Vajda: Kriszt. I.187. Kr.). Felyebb hágott ficzkó már két garádicsesal, az oskolát járja több nagy kamaszokkal (Orczy: KöltH. 56). Praeceptort adjanak, arra őket kéri, adtak is, asztallal húsz forint volt béri. Egy nagy kamasz volt ez, és oly rossz erkölcsü, hogy még az is rossz volt, ki ingatta bölcsit (Gvad: RP. 42).

KAMIZOL: pectorale; camisol, weste, unterrock PPB. 404.

KÁMFOR, KÁNFOR: camphora Sl. [kampfer]. Kanfor (Frank: HasznK. 35. VectTrans. 25).

[**KAMÓ**; vö. **KAMPÓ**]

Kamós: [uncus, uncinatus; krumm, hakenförmig]. Vetkezz le kiskorig püspöki ruhádbúl, hegyes süvegedbűl, rojtos palástodbúl, arany kamós pálczád ereszd ki markodbúl (Orczy: Nimf. B3b).

[**KAMPAD**, vö. **KÁMPOROD-IK**]

el-kampad: [degenero, attenuor; ausarten, heruuterkommen]. Emberi állat soha az ég alatt vajuttabb és elkampadottabb népet azoknál nem láthat e világon (ErdTörtAd. III.83).

KÁMPUL: [obstupesco; betört werden]. Gyakran arany eziist gyémánt nézésétől a szem kámpúl, elme retteg dicsőségtől (Orczy: KöltH. 88).

KAMPÓ: kamó, kajmó, horog SzD. uncus, harpago Sl. [haken]. Horgas vasu kajmótsok, kámpok [így], csáklyák (Com: Jan. 146).

KÁMPOL (*hámpol?*): lingva porrecta insulto Sl. [verspotten]. Azért szegezed jó távulról a pattantyúkat ellene és csak a kemence alól kámpolod (Fal: NE. 91). Hangos kacagással addig hámpolá [így], a míg szégyenében csaknem leroggyant ináról (Fal: NA. 218).

[**KÁMPOROD-IK**, vö. **KAMPAD**]

mëg-kámporodik: [stupeo, stultesco; betört werden, verrückt werden]. Bolond buzgoságnak bagymázzától meg-kámporodott jesuita (GKat: Válts. II. Előb. 33). Meg-kámporodott eszű (II.1260).

KAMUKA, KAMOKA (*kamuka* RMNy. II.88). vestis, damascena, pannus damascenus MA. pannus sericeus, bombycinus, scutulatus, damast PPB. damast, ein zeug Adámi: Spr. Kyk zabad akarattal myt adnak, veegyetők el ezysteth, aranyath, byborth, barssouth, kamwkat: coccum bis tinctum (JordC. 62). Kamokaba ötözteteenek (CzechC. 6) Hol vannak az zep ruhak, aranas barson kamuka? (BodC. 21). Aranbol zőt kamukaba fel őtőztetuen (TihC. 330. ThewrC. 113. Nyr. XVII.275). Egy zekfew kamuka uesth suba (RMNy. II.210). Egy tüdő szinü kamoka szoknya (Radv: Csal. II.361). Kamukaba öltözuen (Born: Préd. 390). Megajándékoza barsonnyal, kamukákkal (MonIrók. III.104. VectTrans. 9). S-mit példázott légyen az ő fejér vérfolyes kamokából tsinaltatott zászlója (Balassa: Ének. Címl.). Némellynec szab hó fejérségű szép atlatzot, némellynec sárgát, némelynec veres kamukát (MA: Scult. 882). Angliai poszto, kamuka es tafota helyet szőrt, ködmönt vét nyakatokban (Báth: Tromb. 143). Sem bársony, sem kamuka (Bal: Cslsk. 341). Öltözzenek bíborba, bársonyba és kamukába (Zrinyi. II.203).

rác-kamuka: [serbischer damast]. Egh rwbanak walo tarka racz kamwka (RMNy. II.35).

Kamukázás: [damastverzierung]. Kamukázással varrott (Radv: Csal. II.79).

KÁMZSA: alba camisia, amictorium MA. camisol, weste, mieder PPB [kapuze, chorhemd]. Az segéstiéből el ky iőuenek ket zöuendők uisselő itiak kamsaba ötöztettek (TihC. 185). Oltar, kép, kolby, ruha, kamsa (Mel: SzJán. 86). Aldozo köntöst, kamsat ne tarczanac (Born Préd. 75. Pázm: Préd. 1202). Némely szer-tartasok emberi rendelések, az minemüvek mai időben-is az pápai országban: camsak, pilissek, gyertya tartok,

szentelt viasz gyertyak es szővednekek, pűnkősd napi ta galamb mutogatas és ala bocsatas, ördög űzes (MNyil: Irt. 132). A gonosz lélek az kámsájában rekeszkedet (Czegl: Tromf. 213).

gyolcs-kámzsa: ephod Pázm: Préd. 1202. Kr.

Kámzsás: camisia indutus Kr. [mit einer kapuze bekleidet]. Kámsás locatosoc és circatoroc mennec meletec (Helt: Háló. 215). Ostiazok, oltarosoc, kamsasoc (Mel: SzJán. 87. Pázm: Kal. 1766. 354. Kr.).

KAN: verres MA. [eber] borg, verschmittener eber PPB. Szőlejét a kanok, és erdeijek pusztitották-el (Land: ÚjSegits. I.39). Valóban nagy kan-sequentia Matkótul (Sámb: 3Fel. 664. Kan-sequentia, jocose pro consequentia Kr). A szűz Diána, vadat kergetvén, sokat megejtvén egy kanhoz lőtt (Fal: Vers. 867).

[Közmondások]. Sűldők között dekan lehet az kan (Bal: Epin. 11).

erdei-kan: aper Illy: Préd. II.91. aper de silva [wilder eber]. Erdei kan ŏtet el puzteita es maganak ilő vad ŏtet meg ŏli (DöbrC. 152. Hall: Paizs. 4). Egy gonosz erdei-kan azon kertben szokott vólt, ki a fákat gyűkeriből igen ki-forgatta; Jonatás a bal-fűlét el-vágta. Azzal a sebbel búsúlva el-szalad a vad-diszno. De másnap annál több károkat tészen a kertben, akkor Jónatás a jobb fűlét vágja-el. Azzal sem gondolván a kan: harmadszor is a kertre mégyen, akkor a farkát badgya ott (Hall: HHist. II.153).

tengëri-kan. Sűl disznó szabású tengeri kan: hispida hystrix Com: Jan. 47.

vad-kan: aper MA. wilder eber PPB. wildes schwein Com: Vest. 119. Ekes mykent meeh, bwdoso mikent wad kaan (ÉrsC. 263b). Egi erdei vad kan zokot az ő ihaira (DebrC. 169). Szőldiznok, vad kanok (Mel: SzJán. 432). Fut a szarvas, vadkan iget, rókák féltik farkokat: sok a hajtó, zeng a liget, búll sok drága dámfalat (Fal: Vers. 875).

vadkani: aprinus, aprugnus MA. vom wilden eber PPB.

Kanász: pastor porcorum, subulcus Kr. [schweinehirt]. Minap egy kis kanász más juhász gyermekkel öszve kezde veszni pásztori versekkel (Fal: Vers. 905).

Kanoz: subo PP. rühlen, wie ein schwein nach dem eber PPB. *Bakzoc, kanozoc: subo MA.

Kanozás: bagzás; subatio MA. PPl. das laufen der schweine PPB.

KANAF (*kanap* Mel: Herb. 36. 46): taenia, fibra MA. zäserlein, fäserlein an jeder sache PPB. Tzafrangok, kanafok, koszorún függő fürtők, páutlikák: lemnisci PPBl. Kanaff, rost, czaffrang: fibra Major: Szót. Mint egy mise pap ruhaiánac [így?] vgyan kanapia nő, szederyes virága (Mel: Herb. 36). Veres és szederyies mint egy kanap és borostya a virága (46). Mint rézből függő kanafok: quasi lora ex aere dependentia (Káldi: Bibl. 301). Kanafoc, prémec: taeniae, fimbriae (Com: Jan. 101). Fűrtők, fityelékek, kanafok [ruhán]. (Com: Orb. 125).

Kanafos: fibratus C. MA. das fäserlein hat PPB. [faserig].

KANÁL, KALÁN (*kalanh* PéldK. 15): **1)** cochleare C. MA. Pesti: Nom. 104. cochlear Nom. 30. MA. löffel PPB. Kanál, kalán: cochlear Com: Vest. 123. Fekevueen harom napokban, sem eueen sem juan, hanem chak azt, menyet az fraterek kysded kalannal zayaban evtnek vala (DomC. 231). Ezüst tányérom vagyon 11; ezeket mind künn járó kalánokkal, villákkal egyetemben Tatay Istvánnak hagyom (Radv: Csal. III.226). Egy kalán korpátska (Szentm: TFiú 12). Feleséginek arany kalánokat adtanak be asztalhoz MonIrók. XI.318). Ugy járnak, mint a kenyér héjábul lett kalán, kit néha falattyával egygyütt bé falnak (Fal: UE. 485). **2)** serpenyő; lobos; der tiegel: Com: Vest. 134. phiala Helt: Bibl. I. Oo2. mortariolum MA: Bibl. I.125. El hagywan ystennek parancolatyt, embereknek zerzeeseket tarttyatok, mykeppen kalanoknak poharoknak tyztoytasyt: baptismata urceorum et calicum (JordC. 476). Nem fogyot el Sarepta városba az özuegy aszszony kalan olaia, kinel magát fiát és az prophetat tartotta (Vás: CanCat. 644).

[Szólások]. E g y k a l á n v i z b e n-i s e l-v e s z t e n é (GKat: Válts. I.943). M i n d e n l é v b e n n k a l á n y (Fal: Jegyz. 928).

abárló-kalán: [tudicula] schaumlöffel KirBesz. 136.

dörőcskölő-kanál. Dörőcskölő kanál ágyúhoz való (Radv: Csal. II.396).

ezüst-kalán: [argenteum cochlear; silberlöffel]. (RMNy. II.36. Frank: HasznK. 27). Vagyon tizenkét ezüst kalán uj, csak az nyele aranyas, azt Andrássy Miklós fiamnak hagyom (Radv: Csal. III 322b).

fa-kalán

[Közmondások]. Föld tsuporhoz fa-kalán: *dignum patella operculum PPBl. (SzD: MVir. 118).

főző-kanál: tudicula MA. rudicula Maj: Szót. kochlöffel, schaumlöffel PPB. topflöffel KirBesz. 136. Fewzekalan: kochlöffel Pesti: Nom.[a] 81. (Com: Jan. 82).

kásás-kalán: *tudicula pultaria PPBl. PP. breilöffel, breikelle PPB.

mész-kalán: trulla, vakoló SI. [kelle]. Vetem a mez kalant (trullam caementarii) en nepemnek kőzepibe es nem toldom touabba őtet ekeseitenem (BécsiC. 226).

mészmerő-kalán: ∾ Mutogatván [az ő] kőmives kőtényeket és mész-merő kalanokat (Biró: Préd. 3).

rostás-kanál: [seihlöffel] (Szakácsmest. 106).

simító-kalán: [trulla; kelle]. A király jobb keze felől egy mester-embert-is irtak; kinek jobb kezében pőrőly vólt, bal kezében kőmivesnek-való simító-kalán, az ővében mérő-sinór (Hall: HHist. II.338).

vakoló-kanál: trulla Com: Orb. 131. [kelle]. A vakoló kalannal vakollya: trulla crustat (Com: Jan. 103).

vas-kanál: veruculum C. spatha ferrea SK. Keverd egy vas kalánual, forrjon jól egy falkáig, szépön megáll, megkeményödik önmagától (Radv: Csal. III.46b. Com: Jan. 82. Thaly: VÉ. II.174).

Kalánka: parvum cochlear Kr. [löffelchen] (Pázm: Préd. 1083. Land: ÚjSegits. I.504). Keserű gyükeret törетvén össze, mézzel együtt vettem-bé estve egy kalánkában (MonIrók. XV. 42).

Kalánnyi: [löffel voll]. Négy kalánit igyál, minden mérget ki ŏz (Mel: Herb. 19). Kalányi tehén hús (Szakácsmest. 38).

Kalánocska: [parvum cochlear; löffelchen]. Olly szép finum kalánotskákat tsinál, minémüeket esztergából-is mesterség vólna kimetszeni (Misk: VKert. 626).

Kalános: cochlearius; löffelmacher PPB. 404.

Kanáloz, kalánoz: κλειτοριάζω MA.[a] lingula haurio; mit dem löffel oder einer schaumkelle abschöpfen PPB. Cochlaeussal igy kanáloz Kalauz (Pós: Igazs. I.164).

[Szólások]. Egy személy szeretőc, e g g y ű t t k a l á n o z ó c: corrivales MAl.

Kalánozó: szerető; amans MAl. Major: Szót. [liebhaber].

KANÁLIS: [canalis; kanal]. A Nilus vizét, canalisokon, árkokon, barázdákon folytatta (Tof: Zsolt. 587).

KANAVÁSZ (*kanabács?* RákF: Lev. II.451. *k. avát.* Szentm: Kalm. 7. PP *kanavácz* VectTrans 9.): tafetum duplicatum PP. multitium duplicatum, pannus undulatus; canefass PPB. Arany virágos veres kanavászbul szoknyát vállastúl (Radv: Csal. II.310). Ifju Annának hagyom a bélelt és kanavácz nyári palástomat (III.263). Kanavátz fajlandis, remek és közlandis (Szetm: Kalm. 7).

KANCA: equa PP. caballa Pereszl: Gramm. 7. stute PPB. Kehes kantza: *suspiriosa equa PPBl. Kancza után jár: equit PP. Kantza szamár (ACsere: Enc. 277). Negyven öreg kanczát és négy mén lovat az tiatal kanczákból is huszat és csődörökből is annyit tartsanak meg az gyermekeim számára (Radv: Csal. III 334b). Kancza ló (VectTrans. 1). Fülöpszállási legények reá eskűvén egy barna kanczalóra adtak hitpénzt 50 ½ d. (MonTME. I 274. Zrinyi I 22. Thaly: VÉ. I.317). Sohasem láttam én kancza apostolt [nőnek felelik] (Thaly: Adal. I.79). Csendesen rátettem ötet a szánkára, ezen vén két kancza huzta quártélyára (Gvad: RP. 101).

KANCĖLLÁRIUS: archigrammateus, cancellarius, archivi praeses; kanzler PPB A kančellariosnak meg hagia, hoģ tizenket zegeniöket es zarandokokat hinah vendeggę (DebrC. 213. Káldi: Bibl. II.273). Cancellarius deak (EsztH. 7) A néki hizelkedő alattvalói azzal a szólásnak formájával csinosegtek a füleken: Méltóságos cancellarius uram (Bethl: Élet. II.278).

fő-kancëllarius: archigrammateus C. [kanzler]. Czaki Mihály az Janos király fiánac fő cancellariusa (Helt: Krón. 81).

KANCĖLLISTA: [kanzlist]. (Thaly: VÉ. II 108)

KANCSAL: **1)** [impedimentum, trica; hindernis]. Nemelylyek az ew labokal kanczalth wethnek wala, neemellyek labokkal rwghodozyak wala (ÉrsC. 31) **2)** strabo, luscus, myops, defioculus, gramiosus C. strabo MA. Com: Orb. 89. schieler, schielsehender PPB. Az oltarra ne yarwllyon zolgalny, ha vak leend, ha santha, ha kanczal, ha ghőrbe (JordC. 108). A kantsal félre, tekergősen néző (Com: Jan. 53. Misk: VKert. 197. Megy: Sz8v. 50). A ki kancsal, ket szemei vannak, de nem az egyenes látásra (Illy: Préd. I.293). [Vö. **KANDAL**].

[Közmondások]. Vak nevet kantzált [igy] (Kisv: Adag. 79).

[**Kancsalgat**]

Kancsalgatás: [ophthalmia; das schielen] (MHeg: TOszl² II 116)

Kancsalos: [strabo; schielend]. Erejében lévő allapottyában kantsalos, nem egyenesen néző (Bők: Lámp. 9).

Kancsalság: [ophthalmia; das schielen]. Kantzalságát [igy?] ezufollyac (Born: Préd. 431).

KANCSÓ: batiolus, urceus C. baccolla PPBl. amphora cantharus, oenophorou, urna, cirnea, hirnea; weingeschirr, eimer oder krug PPB. Nagy kancsó bor (Bethl: Élet. 337).

Kancsócska: batiola, urceolus C. kleines weingeschirr PPB

KANCSUKA: [mastix, scutica; knute]. A somfa-bot, krimi tatár kancsuka többet fog rajtok, hogysem egy esztendőbéli gyapotlágy lecke (Fal: NU. 296). Mi is haza mentünk s mihent a szobaba léptünk, részem mindjárt volt a kantsukába. Atyám földhöz csapván, a hajamra hágott, míg kedve tartotta, azzal addig vágott (Gvad: RP 52).

KANDAL: [luscus; schielend]. Candalon: tortuose NémGl. 327 Ne horgas, tekergős, kandal szemekkel nézzed: ne limis oculis aspice (Com: Jan. 202). [Vö. **KANCSAL**]

KANDÁL (*kandal*): specto, tueor, intueor, contemplor Sl [gucken, blicken]. Kandalló (családnév 1470. Nyr. V.510). O mint kullagnac vala akoron a papoc, es mint kandalnac vala allá fel (Helt: Háló. 282). Nagy kevélyen kandál az ezüst-sellégre (Thaly: VÉ. II.81). Bé kandal oda (Szentm: TFiú. 12).

KANDICS: coclites C. luscus, cocles MA. einäugig PPB. Fél-szemü, egy-szemű, kandits: cocles PPl. A fél-szemű kandits, kancsal, egy szemű: cocles menoculus est (Com: Jan. 51).

Kandicsál: [furtim specto; gucken]. A kalapod alól kanditsáltál (Gvad: Időt. 133).

KANDIKÁL: kandicsál, kandit, kukucskál SzD. furtim specto, furtive contemplor Sl. [gucken]. Ha belé tekéntet vólna, a hova kándikál [igy?], meg-láthatta vólna (Pós: Válasz. 154). Vess frigyet a szemeiddel, hogy többé idegen testre ne kandikallyanak (KBodor: HÖszt. 38). Kandikálják vala az utakat (MonIrók. VIII.367). Az eget verdeső lángjokat a várból kandikálja vala (ErdTörtAd. IV 301).

[**be-kandikál**]

bekandikálás: [introspectatio; das hineingucken]. Batrak az Istentől irt könyvbe való békandikálásban (DEmb: GE. 85).

[**KANDIA**]

cukor-kandia: [candiszucker, zuckerkandl]. Czukor kandiját is küldtem (Thurzó: Lev. I.206). Czuckor-kándia (Cseh: OrvK. 3)

KANICSA: [texti genus; art kleiderstoff?]. Egy weres kanycha ő [öv] (RMNy. II.171). Lóra való szerszám, bogláros, sok szinü selymü kaniczára csinált (Radv: Csal II.179). Paraszt kanitsa (VectTrans. 11).

KANDIDÁTUS: [candidatus]. Mondják-ki az urak a magok értelmeket, kire tzéloznak a kándidatusok közzül (Bod: Pol. 158).

KÁNIKULA: [dies caniculares; hundstage]. Kánikula: axis *torrentissimus caeli PPBl. Most vagyon a hév hónap, kánikula: leonis *vesani stella furit uo. Caniculában, mellyet hew hólnapnac neveznec (Helt: Krón. 2). Egy canicula melege, egy februariusnak szele, egy étszakának virrasztása, egy napnak koplalása megronttya hadainkat és semmivé teszi (Zrinyi II. 177). Viz szüke mijatt sokszor szomjuságba csak meg nem epedtünk az caniculába (Thaly: Adal. II 330).

KANKALÉK (*kankarik* PPB *kankarikfa*: tollenon C. *kankarik* Helt: Mes. 371.): tollenon, haustrum C. MA. vizmeritő eszköz, viztekerő, kútkerék, v. kútostor, kankarék SzD. schöpfeimer PPB. Kerekes kankarik: haustrum C. Kankarik emelkedő tája: tollenon, tollo; brunnenschwengel PPB A bac monda: De hituán póroc laknac itt e vidégbe, hogy sem kankorikot sem vedret szőrőznec melleie (a kut mellé Helt: Mes. 371). A kútból meréttetik a viz láuczon, vagy kankalékkal: schwengel (Com: Orb. 119). Kankaléckal (tollenone) és csigával meriti (Com: Jan. 115. Moln: JÉp. 282).

kút-kankalék: ~ Tolleno: kút kankalék, kút ostor, kút kerék, kút gém PPBl

KANKARIKÓ: [cincinnus; haarlocke]. Jól vigyázz bajszokinak hold forma horgára, fülre tsüggő hajnak egyenlő fodrára, fehér port hintegess kankarikójára, tégy fényes kenőtsöt nehéz sarujára (Orczy: KöltSz. 151)

KANKÓ: szűr, daróc, csuha, szokmány, zeke, czedele, czondra, szűrdolmány SzD gausape Kr. [mantel]. Uj kankóm

van vállamon (Fal: Vers. 903). Most ez, most amaz nyér, majd üres a bankó, még ma az zsidókhoz megy a bársony kankó (Orczy: KöltH. 99).

Kankócska: [mäntelchen]. Akkor kis Cupido kurta kankótskábann, le jöve mulatni paraszt gulyibákbann (Orczy: KöltH. 141). Itt Vénus mamhátskánk járt fehér szoknyábann, kis Cupido pedig kurta kankótskábann (Orczy: KöltSz. 157).

KANKUS: terriculamentum puerorum Kr. [popanz, krampus]. Nem kell minden kankostul [így] meg ijednetek (Bíró: Micae. 196. Kr.).

KANNA (*kán* MA. PP. *kana* LevT. I.274. *kánna* Com: Orb. 23): cantharus, cupa C. thuribulum Helt: Bibl. I. Oo2. cantharus; kanne Com: Vest. 121. kanne PPB. (Mázas kanna Com: Jan. 105. Csobolyó avagy kanna 111. Yay tynektek yrasthwdok, kyk ty pohartokat es kannatokat kywl meg tyztoyttyatok, belől kedyglen ty magatok rakwa vattok ragadozassal es fertelemmel (JordC. 428). Kanna szabású vállon valo forgó czónt (Mel: Jób. 74). Kannáért és börzsönért Illeynek adtunk 57 frt (Radv: Csal. III.22). Ezekre az bort nag̃ kannackal kőszőnik, kikből czordulatlan czőppenetlen kellien hippenteniek (DecsiG: Préd. 24. EsztH. 20). Az kannákat is meghozták, át is attam nagy uramnak (RákGy: Lev. 45).

[Közmondások]. Nem a pintes kannából meritik bölcsességet (Kisv: Adag. 180). Bátrabb fa kannából innya, mint aranyból (370). Ha kivenni valamit, 's megtudni akarsz, jártasd a kannát (451).

füles-kanna: capula C. meritő kupa, capula PPl. [eimer].

ón-kanna: cantharus stanneus; zinnerne kanne PPB.

orvos-kanna: simpulum, simpuvium PPBl.

vizöntő-kanna: [giesskanne] (Com: Orb. 107).

Kannácska: [cupa; kleine kanne]. Eziist kannácska (Radv: Csal. II.11. Tiu. 267., 268). Két kannácska (MonIrók. XXIV. 139). Egy kis aranyas kanácska (Gér: KárCs. IV.86). Fedeles kannácska (460).

KANÓC, KANÓT: funiculus igniarius PP. *calamus incendiarius PPBl. suscitabulum, fomes sclopetarius; zündstrick PPB. [zunder, lunte]. Kanotot czinal az puska poros hazra es hertelen felveti (Born: Préd. 547). Kanóttal gyujtott (Kár: Élet. I.46). Kanócz egy nébány kötéssel (Radv: Csal. II.393). Egy rakás kanócz (II.395). Por s golyobisokkal, s kanót illatokkal ha fűstőt chinálhatnak (Liszti: Márs. 63). Puska por s golyobis, fűstőlgő kanót-is a sok pattantyúsokkal (99). A mik szükségesek az hadhoz, por, golyóbis, ón, kanócz, mindenekre viseljen gondot (MonTME. III.388).

Kanócos: [mit einem zunder versehen]. Kanaczós [így] puskája fűstőlőg kezeknek (Gyöngy: KJ. 121).

[KÁNON]

Kánonoz: [canones cito; sich auf die canonischen gesetze berufen] (Matkó: BCsák. 30).

[KANONIZÁL]

mëg-kanonizál: [canonizo; heilig sprechen]. Lattatot vona kegyes zent Lazlonak es az iambor pyspekekeknek zent testeket ffel emelny es meg canonizalny (ÉrdyC. 400b). Wr papanak, ky azon ydőben vala, meltonak lattateek magyar orzagbely nemes zentőket megh canonizalny (499b). Papa nag̃ tiztősseggel mind harom leańival ǒzue meg kanonizala, az vtan az ǒ zenth testőket vivek be Constantinapolban (NádC. 657).

Kanonizálás: [canonizatio; heiligsprechung]. Ott azon helyen negywen ewt eztendeegh nywgodot volna canonizalasnaal kyl (ÉrdyC. 499b).

KANONOK (*cananok* CC. Mel: SzJán. 96): canonicus SI. [domherr, chorherr]. Lathwan iamborsagaat, cananokkaa tewee ewtet (ÉrdyC. 450b. 574). Uala eg̃ kananok, ky pap uala (TihC. 85). Baraatok, kananokok, apaczaak, kyk ondok bwyiassaagnal magokath fertőztettek, elyen kenth zenweduek pokolban (SándC. 37). Tewe evtet az ev egyhazaban regulas cananokka (CornC. 11).

Kanonokság: canonicatus SI. [domherrnwürde, chorherrnwürde]. Myeert deaky twdomanban bőlch vala, cananoksaghnak zeerzetyben emeltetőt vala ffel (ÉrdyC. 448b).

KANTA: kán, széles-szájú korsó SzD. cantharus, v. quinque mensurae liquidi, sive decem mediae SI. [kanne]. Kondér avagy kanta (Com: Jan. 166). Az kanta korsókat mind rendbe állittya (KecskTört. II.499).

mézes-kanta: cantharus mellis PP. honigtonne PPB.

Kantás. Quadrantal: híg dolgoknak mértékek a rómaiaknál, huszonnégy kantás általag PPBl.

KÁNTÁL: [canto; singen]. Lataa haat nagy sok apro madarkaak gyewltenek egybe es nagy zeepen cantalnak (ÉrdyC. 570b). Karačon napian ah meg azot fiveth ha az oltarra tezik, kin az elsǒ miset cantaliak, a meg azot menta meg zőldűl (DebrC. 56). Ez velagnak negy zegere el ozlanak kantaluan es enekeluen nagy edessegel (VirgC. 52).

1. KANTÁR: [mensura quaedam; ein maass]. Egy kantár, vagy mása fa-olaj (VectTrans. 18). Egy mása, vagy kantár gyömbér (24).

Kantárnyi. Kantárnyi terh Kr. A kereskedők két két pénzzel tartozzanak minden kantárnyi tehertől (MonIrók. VIII. 126).

2. KANTÁR: frenum, habena MA. zaum PPB. Egy portai kantár szügyelőstől (LevT. II.395). Egy kantárt a csikó fejében 40 d[enár] (MonTME. I.146. Zrinyi. II.178). Egy széles, ezüstös-aranyas kantár (MonIrók. XXIV.137. Liszny: Krón. 211). A melly aszszonyt szabad kántárára [így?] bocsátnak a nyelvnek zablátlan szájára (PhilFl. 68).

[Közmondások]. Még lovad sincsen, s már kantáron búsolsz (Kisv: Adag. 30). Ki meghiszi lovát, elragadgya magát, tsak kantárt hadgya néki (176).

Kantáros: **1)** freno instructus Kr. [aufgezäumt] (Csúzi: Sip. 739. Kr.). **2)** [mansvetus, domitus, obsequens; zahm, handig?]. Szép tsendesen őtet gyakran tanítgattam, hogy kantáros légyen, minden kép forgattam (Gvad: RP. 95).

Kantároz: infreno, capistro Kr. [zäumen, halftern]. Másutt kantároznak, és jobbik lábokkal keresik a kengyelt (Fal: NA 209).

[**Kantároztat**]

föl-kantároztat: [infrenari curo; zäumen lassen]. Egy abrakot adott néki, s megitatta, ez megesvén velem felkantároztatta (Gvad: RP. 78).

1. KÁNTOR: chorostates C. succentor, cantor MA. praeceptor, phonascus PP. singer, nachsinger PPB. [vorsinger]. Elől éneklő, kántor: chorostates; kar mester, első musikás, ének igazgató kántor: chorodidascalus; éneklő, koráló, kántor: cantor PPl. Az feo cantor nagy ffel zowal el kezdee az eedes meennyey dycheeretőt (ÉrdyC. 489). Egyk gramaticus, az masyk cantor (Pesti: Fab. 4). Kántornak nem nehéz (Kisv: Adag. 121).

Kántorkod-ik: tono cantoribus praeeo, praeciuo; vorsingen PPB.

Kántorkodás: praecentio; das vorsingen PPB.

2. KÁNTOR: quatuor tempora; die quatember Pesti: Nom. 16. három hónap; angaria MA drei monat, ein viertel jahr PPB. Kántorok az esztendőben: quatuor anni partes, quatember; die vier teile des jahres PPB. Vizzel es kinerrel böytöl uala mindön cantorokon, mindön aduentbe, es mindön böytben (NádC. 536). Chak az zamlassa sem leheth ne thallam egy gantoryk (LevT. 15). Im rövid nap fegyedet ölelgeted, egy kántor mulva telic abba kedned (FortSzer. G4). El vész tölled mentöl job marhád, egy kántorig sem veheted annak hasznát (L3).

Kántoros: [trimestris; vierteljährig]. Lovagnak és gyalognak, három-három hópénz ajándékon adassék, esztendős szolgáknak penig, avagy kántorosoknak egy kántorra valo fizetések szolgálatjok felött adassék (Radv: Csal. III.205b). Az mely 350 tallért az kántoros lovas váradi katonáknak adnod rendeltünk, azt egy öreg keszkenőben töltse Svábi Péter s úgy adja nekik; az várbeli gyalognak is ugy adasd (RákGy: Lev. 66). Kántoros katonák (Gér: KárCs. IV.282. 284 286. 305. Thaly: VE. II.268).

KÁNYA (*gánya*: siehe kánya Adámi: Spr.): milvus C. milvius buteo MA. weihe, hühnerdieb, habicht, stossvogel PPB Kanya avag heya: milvus NémGl. 303. Kánya-fiú: pullus milvinus PPBl. Héja, kánya, vértse Com: Jan. 35. A kanya mynd az keet hadakozo iambort [a békát s az egeret] fel ragada, ees meg zaggata (Pesti: Fab. 11). Kányahad (Pesti: Fab. 17. Ki Helt: Bibl. I. CCc3). Kánia vag héija (Mel: Jób. 65). Tittus kányája rágia meg gyomromat (Zrinyi II.107. I.73). Saidétok e-felett kányát, főcskét, és golyát (Csúzi: Síp. 717).

nyerítő-kánya: cenchris C. MA. PP. wannenweher, raubvogel PPB.

Kányai: milvinus MA. was von einem weihe oder geier ist PPB.

KANYARÍT: fordít, félrevon SzD. flecto, curvo, incurvo, inflecto, obliquo, contorqueo Sl. [drehen, schwenken].

el-kanyarít: [aufero; entwenden]. El kanyarította előlök az korpát Szentm: TFiú. 11). Mindent el-kanyarét: sinistra utitur manu (Kisv: Adag. 482. Kr.).

KANYARÓ: himlő, apró, csécs SzD. vari, varioli Sl. [masern]. Himlőröl auag kaniarorol valo oruossag (Frank: HasznK. 33). Armeniaca: tengöry barazk avagy apro barazk. Az maguanak olaiat vezik, himlörül avag aprorul és kanyarorul hasznos ital (BeytheA: FivK. 21b).

KANYOGAT: [?] A föld népe is agyon korgatnák őket; (Gelejinél: agyon kanyogatták (Nyr. X.177).

KAP: 1) rapio MA. [haschen, greifen, ergreifen] zu sich reissen PPB. fangen Adámi: Spr. 196. Mindent hamar kapó elme: *rapax ingenium PPBl. Sisakiat kapia (CsomaC. 30). Az elájult fulladozo igen kapja, szivallya az eget, az széllött (MA: Scult. 81). A keresztyénségnek sengéjét ki kötelezte arra, hogy az apostolok árnyékára ki tegyék betegeket és térd-kötöjöketis böcsüllettel kapják (Pázm: Kal. 483). Ha hátat ád, kapjuk bár a tarkoját, kopasz az (Komár: Urlm. 168). Futam Vesselényi, kap a kengyeléhez (Gyöngy: MV. 56). A ki élibe kap [a fegyvernek], sebbel rántya vissza kezét, a ki pedig markolatytyába, oltalmazhattya magát véle (Fal: UE. 408). Egymás derekába kapnak, megforgattyák társokat [táncolnak] (Fal: Vers. 869). **2)** [accipio, nanciscor; bekommen]. Szabadságot kapok: emancipor C. Hírt nevet kapott: *adeptus nomen PPl. Byzonyawal ylleneek mynekewnk, ha ez nemes kyraly ffywtwl magwaban kaphatnank (ErdyC. 613b). Jo, ha kaphad az gyűmölczét (Mel: Herb 27). Ha a fűnét nem kaphatd, az epithymusnak zen haszna (119). A legyek ha mi szép tiszta étket kaphatnak, azt gyakorta félre hagyják, és inkább a büdös sebeken esdeknek (Misk: VKert. 657). Az ot kapatot kenesnek felette nagy volta hagyatot emlekezetre: ingens captivae pecuniae modus traditur (Forró: Curt. 249). Gyalogsága tizig való sebest kapván (Monlrók. XV.13). A mit munka nélkül kaphatni bővebben, fallya az ajak-is sokkal izetlebben [így] (Gyöngy: KJ. 92). Az, a ki ajándékot kap, ugy emeli-el az ajándékot, mint ha ezen el-emeléssel azt ajándékozná meg, kitül kapta (Fal: UE. 188). **3)** [invenio; treffen, finden]. Szabad az ollyan el futot jobbagyot meg fogni, minden helyeken valahol kaphattyak (Ver: Verb. 417). Balint nemzetedben ki vóltal Balassa, munkádat kiadom, hogy minden szem lássa; de élté [élét?] elméd nek nem vélem kaphassa, kinek Apollonál nem vólt tanutársa [tanulása] (Balassa: Ének. Elöb. 1). Ha valahol egyet kettőt kaphatnak közüllök, azontul szalag szijjakat metélnek hátok böréből (ErdTörtAd. II 391). Valakj a féle koborlásba tanaltatik, fogton fogattassa, valahol kaphattya (TörtT. X.134). Tovább nem beszélhetünk egymással, nehogy valaki egymassal kapjon (Mik: MulN. 219). Hogy felénk indula, birünkké nem lévén, készületlen kapa (Thaly: Adal. II.48). Császárt hogyha kinn kapom: hacsérossit lecsapom (261). A ki kilépett Pannoniábul és azon országokon megfordulván kapott bennek (a comoediákban) tanúm lehet, hogy egyelesleg a nemes-embereken sok sebeket ejtenek májnap is (Fal: NE. 2). A varga leányát-is hogy az úton kapta, le-nyomta, jól-meg ba balta fokozta (PhilFl. 60). **4)** deprehendo in flagrante Kr. [ertappen]. Az bűnön nem kaptác (Kár: Bibl. I.120). Mikor ember valakit az nyilván való képmutatásban kap (MA: Scult. 1000). Hamisságban kapja a Kalaúzt (LuthV. 13). **5)** capior rei alicujus amore Kr. [studio alicujus rei trahor; haschen, eifrig streben, versessen sein]. Be mene egy kazdag ember hazaba, mellyet mykoron meg lattanak wolna, rayta kapanak, nagy tyztesseggel fogadak, kezdenek kewryle forgodny wgy annyra hogy helyet sem lelyk wala (Pesti: Fab. 60b). Miczoda hituan ember kapna azon? in foribus urceum (Decsi: Adag. 87). Eretnekseget forgatnak, ezen kapnac (Mel: SzJán. 237). Mulando dolgon ne kapjatoc (MA: Bibl. V.29). Testi szabadságonn kapo emberek (Bal: CsIsk. 36). Nem mertenek ollyat irni, noha igen igen mohon kaptanak azon (Matkó: BCsák. 251). Inkább kapot az istenes életen, hogy-sem a gyönyörűségre-való édesgetésen (Tarn: Szents. 29). Az ember kap ez világon (Zrinyi. I.62). Ruháson soha ne kapjál [ne járj czifra leány után] (Thaly: VÉ. II.97). Nem kap az szép csinon [falusi nő], lustán jár s mosdatlan (II.166). A ki a bötsületen, vagy pénzen mód nélkül kap, rabja mind a kettőnek, és mind istenéhez, mind urához való hívségben fellette meg-gyarlódik (Fal: NU. 277). A gondatlan ifjú ott hagyja a jót, a maszlagon kap, feslett legény lesz belőle (319). Az efféle áméttó szin-beszédek maszlagán hirtelen ne kapjunk (Fal: UE. 385). A tengeri lapos és sodrott csigákon kapván, nemek szerint öszveszedegetett bennek (Fal: NU. 331). A pénzen kapó fösvény, ha büntetéstül nem félne, verembe taszítaná attyát, hogy előb férhetne örökségéhez (Fal: BE. 595). **6)** [opus incohoo, incipio; sich an etwas machen, beginnen]. Eő nagysága félrehagyván a rokka s varró-vánkos dolgát, a physica és theologia tudományokba kapa (Fal: NA. 187). Meg szokják az ütést és büntetést, az ösztönt várják előb, hogy-sem valamihez kapjanak, és semmit sem tselekesznek víg kedvel, jó szívvel (Fal: NA. 197).

[Szólások]. *Vkbe kap.* Belém kapot: er hat mich angepackt Adámi: Spr. 196. Egy keresztyén fejedelemnek akár melynek sem jó maga erejével török császárba kapnyi (BékOkl. 179). A német meg békellvén a törökkel a spanyolba kapa (Mik: TLev. 87). Szokása az alatson elmének, hogy a nagyokba kapjon és mint egy óldal úttal abbúl híresedgyen, hogy fő emberekkel vólt köze (Fal: UE. 470—1). *Vmbe kap.* Hol mikor veszedelmes öszve kerülések történnek; ily ízben nem jó ölbe kapni (Fal: UE. 492). A ki jó alkalmatossággal ösztekében

nem kap, hamar ki sikamlik kezébűl (Fal: UE. 381). *Vmiben kap.* Illyen igen m a r k o d b a n kapiák az nagi hazugságot (Bal: Cslsk. 117). Markodban kapott dolog azért az hazugság (163). *Vkin kap.* Sies hozzam o szent lakab, mert latod hogy bűn raitam kap (ThewrC. 165). *Vmin kap.* Ü s t ö k ö n kapa (CsomaC. 26). *Vmire kapni:* zu etwas kommen Adámi: Spr. 196. Némelly erőködik s igen iparkodik kapni böcsületre (Thaly: Adal. I.194). Az ember mennyit szenved, mig eledelre kaphat (László: Petr. 8). Fel kelvén ott az főldről l á b r a kapa (KTör: Ján. 17). Pajzán l o v á r a kapott (RákF: Lev. V.502). L ó-h á t r a kaptak (Moln: JÉp. 92). Ide kivánkozik egyvelesleg sok dáma, hogy s z e m r e kaphassa azokat, a kikhez a városban nem fér (Fal: NU. 267). A ki szer-felet akar tetszeni, nem tetszik. Azok nak, kik szemre kapják, unalmas (Fal: UE. 429). *Vmit kap.* Nehéz próba-kövön fordúl-meg a szeretet, de ha meg-állya é l t kap (Fal: SzE. 537). Meg ne rögözzön benne (gyermekedben) valami rosz erkölts, vagy szokás mert e r ő t kap idővel (Fal: BE. 617). Kicsoda hiheti, hogy az istennek erőssége ily gyarló, és erőtlen légyen, hogy az török fegyver nélkül l á b a t nem kaphatott volna (Pázm: Kal. 132). Az bálványozás lábat kezd kapni (MNyil: Zsolt. 46). Ha r é s t kaphatunk, a hordókat azonban [?] elküldjük (Nyr. XIV.357). Tized napig harczolának, vivának, terekeken s e m m i t nem kaphatának (Tin. 299). Ugy meg erőssittetett, hogy soha az pokol kapuja ő rajta semmit nem kaphat, le nem nyomhattya (Pázm: Kal. 413). *Vmivel kap.* K é t k é z z e l kapott az illyeneken (Hall: Paizs. 217). *Vmi alatt kap.* Az kit f ü s t a l a t t kaphatnak az törökök azt ugyan megkapják (Nyr. XIV 462). *Vmi felé kap.* Kapni k é t f e l é: chalcidissare (Decsi: Adag. 188). Kap két felé, mint az Dunába haló ember (347. Tört.[2] III.157). Az ki s o k f e l é kap, két szék közőt az főldőn marad (Decsi: Adag. 195).

[Közmondások]. A ki keveset el-nem vesz, sokat nem érdemel, v. nem kap (SzD: MVir. 112).

be-kap: irripio, arripio MA. hineinziehen, hineinbekommen, erwischen PPB.

bele-kap: 1) involo, arripio, se ingerere MA. erwischen, begreifen PPB. [angreifen]. Nemis talaltatot chac eg eretnekis, ki bele nem kapot volna az irasban, es valami reszeből meg nem marczongolta volna (Mon: Apol. 316). 2) [incipio; anfangen]. A felőll bele kaphatnak [a munkába] (Bal: Epin. 8). Nem szeghettem (kedvemet), hanem heven belé kapván sebessen folytattam (munkámat), és reménységemen kivül hamar által estem rajta (Fal: UE. 467).

ëgybe-kap: [inimicitias suscipio; sich entzweien, sich überwerfen]. Egybe kapa ott a bűn az artatlannal (Born: Préd. 239). Egyben kapánac (Görcs: Máty. 12).

el-kap: immco, arripio MA. adipiscor, acquiro, consequor, assequor SI. erbaschen, ergreifen PPB. [entreissen, entwenden, erlangen]. Valaki egybáz marhákat el kapot és elkóborlot, az mindiárast vissza adia (Helt: Krón. 35). Magunkat meg kell sanyargatnunk, ha el akarjuk kapni a mennyországot (Pázm: Préd. 148). Nicaeát sok tartományokkal egyetembe el kapá (Pázm: Kal. 438. Zrinyi I.31). Ha az marhánk által ment, mindgyárt elkapták a békési csőszek (BékHajd. II.222).

föl-kap: 1) levo, elevo, tollo, attollo SI. [ergreifen, schnell aufheben]. Bwzoganiat felkapa (CsomaC. 29). 2) [florere facio, auctoritatem facio alicui rei; in mode bringen, in aufnahme bringen]. Az uj találmányokat a mi illeti, sokat hullattunk mi már, a mit eők ujságúl fel-kaptak (Fal: NU. 321). A hajadonnép leg-inkább ollyas fogyatkozásokat kap fel, a mellyekbűl vagy vár, vagy maga tréfát farag (Fal: UE. 410). A gonosz szokás és mostani módi igen fel-kapta és derekassan űzi (az esküvést, Fal: NE. 15). A religiót kapják-fel a nyájas gyűlekezetekben, erről beszélgetnek asztal felett, errűl vetekednek néha nem igen tsendesen, hanem tsattogó viszsza-vonással (55).

[Szólások]. N e m k a p a i t t f e l: lupus hiat (Decsi: Adag. 104). *Vmit fölkap.* Fül-hegygyel f e l-k a p t a a rosz h i r t (Fal: TÉ. 743). Az ember soknak szóll, meszsze hallik, és ki jóbúl, ki roszbúl kapja-fel az igéket (Fal: UE. 425). Felkapták n e v e m e t, terjesztvén híremet sok nemzetek (Fal: Vers. 885). Annak emberségétűl fügsz, a ki fel-kapá t i t k o d a t (Fal: UE. 457).

hozzá-kap: manum admoveo Kr. [zugreifen, haschen]. Meg-marom, hozzá kapok: admordeo PPl. Gyorson hozza kapa [a kutya a hús árnyékához] (Pesti: Fab. 11). Midőn a héia meg romlot vólna, hozá kapa a variu és fel czappa, méglen a kesselő az ęgből ala szála (Helt: Mes. 38). Vgy kapsz hozzám, mint minnap a szomszédnac gunárához. Lám az sem vétet vala teneked semmit, azért hoza kappál és meg őléd (Helt: Mes. 379). A világnak javai ollyanok, mint a tsallyán, tsalogat tavulrúl szép zöld szinével, de ha örömedbe hozzá kapsz, megszoritod, tsip (Fal: SzE. 542).

ki-kap: 1) [exeo, evado; hinausgehen, sich hinausbegeben]. Elvégezvén a búcsúzást, a vőfély a menyasszonyt kezére vévén kettőt-hármat vele fordult s mentől sebesebben lehetett kikaptak oda, az hol a vőlegény feküdt, kit is otthagyván, magok azon módon gyertyástól visszamentek s ha tetszett még ittak s tánczoltak (Haz. I.364). 2) libidinibus indulgeo, modum excedo SI. [ausschreiten, ausschweifen].

[Szólások]. Valaki szájából ki-kapni a szót: *praecurrere alicui PPBl.

kikapó: dissolutus, immoderatus SI. [ausschweifend]. Éz, igen othon űl azon panaszkodik, amaz, hogy ki-kapó [a felesége], azon sopánkodik (Gyöngy: Cup. 25).

lë-kap: deripio Kr. [ergreifen, abfangen]. De az Erdęli Lászlo wayda okossággal le kapá őtet, és a fokbázba tételé (Helt: Krón. 63b). Le kapuán őtet [ledöntvén, földhöz vágván] (Helt: Krón. 76).

mëg-kap: 1) apprehendo C. corripio MA. ergreifen, erhaschen, erwischen PPB. Az főstőlgő zőuetnők az langot hamar meg kapia (VirgC. 105). Ez megkapta vala Esaunac sarkat: plantam fratris tenebat manu (Helt: Bibl. I. L4). Itt akasztó fa, se hohér nintsen, hanem akármelly bolt elejébe felakasztják egy szegre a piatzon, és a jantsár akit megkaphat az utszán, annak kell felakasztani (Mik: TLev. 95). Karabul fék-szárát bal kézzel meg-kapja s meg-adja az árrát, s osztán jó lovára fel-vetette magát (Kónyi: HRom. 140). 2) [adipiscor, addisco; erlangen, erwerben, sich aneignen, erlernen]. Az Aba midőn a birodalmat megkapta volna (Helt: Krón. 33). Gyermec nagy soc nyeluet hamar meg kapa (BFaz: Castr. A3). 3) [deprehendo; ertappen]. Hogyha meg kapattatic valaki, az ki embert lopott vólna: si deprehensus fuerit homo sollicitans fratrem suum (Kár: Bibl. I.180). Meg akarnanac minket szauunkra kapni (Pázm: Fel. 254). Hogy őtet szavában vagy cselekődetiben meg kaphatnác (Zvon: Post. II.435). Ha szinte meg kapnanak valami kivűl valo embert, hogy az vegezes ellen cselekedet volna (Ver: Verb. 228). A kit ennyszer meg kaptunk, es vgyan meg buktattunk hazugságiban (Bal: CsIsk. 166).

mëgkapás: deprehensio C. [das ergreifen, ertappen].

öszve-kap: 1) [inimicitias suscipio; es aufnehmen, sich entzweien, sich zerzanken]. Öszve-kapni kiki egy ellenséggel mér; segítvén istene, bizik is, hogy majd nyér (Gyöngy: KJ. 144). Néha egy kevéssé őszve-kapnyi, de mingyárt ismét meg békélnyi (Fr: SzJán. 55). 2) Elkeverve öszvekapnak, jól rángattyák inokat [tánczban] (Fal: Vers. 875).

rá-kap: [adipiscor; bekommen, zu etwas kommen]. Ott komlós kenyérre mikoron rákaptak: éhen-mohón ették, majd mind megfulladtak (Thaly: Adal. II.346).

rajta-kap: drepohendo C. [ertappen]. Az lopó ha rayta kapattatic: si deprehensus fuerit (Kár: Bibl. 605). A bűnösök, ha rajta kapattatnak, meg-büntettetnek (Nán: SzűT. 561). Mit bizhat egyházi gazda ollyas emberére, a ki a tolvajlást tsak akkor tartja rosznak, mint a spartanusok, mikor rajta kapják? (Fal: NU. 295). Rajta érték v. kapták az ebet a szalonnánn v. hájonn: a matskát a tejes fazékonn: meglepték a tolvajságon (SzD: MVir. 90).

Kapad [**Kapod?**]: [arripio; ergreifen]. Nyakat szent Jánosnak hamar elcsapá. Fejét derekától igy elválaszta, üstökét kapadá, tálban behajtá (EPhilKözl. IX.170).

Kapás: [prehensio; das greifen, haschen]. Az zeegyőnők, hagyapaasok, nyak kapaasok, meg meweteesők (CzechC. 43).

[Szólások]. Egy cziga kapast nem adna az atyanac minden intesennis (Szeg: Teoph. 17).

tisztësség-kapás: [cupido honoris, ambitio; ehrsucht, ehrgeiz]. Hová lett eszetek, hogy a' világ úttyán ennyit fáradtok, izzadtok a' tiszt és tisztesség-kapásért (Pázm: Préd. 93).

Kapaszkod-ik: haesito, prenso MA. anhangen PPB. [sich anhalten, sich klammern]. Eg bokorhoz kapaszkodek ő kezeivel (BodC. 15). Rejtek-helyben vonta-meg magát, a holott meg nem maradhatván, kapaszkodott egy fának az ágára (Hall: HHist. II.312).

föl-kapaszkodik: ~ Annakutanna hogy az lovát lassanlassan meg tőrőlgetdegele, fel kapaszkodvan rea űle (Forró: Curt. 671).

Kapat: curo capi Kr. [ergreifen lassen]. Ölesse, vágassa, ha kapattathatja (MonIrók. XXVII.181).

Kapdogál

[Szólások]. Mint edgy nyolcz száz esztendővel Christus urunk után kapdogált lábra (KCsipk: Pápist. 359).

Kapdos (*kabdos* Helt: Krón. 191. BFaz: Assz. 5. *kapodosác?* Kár: Bibl. I.391): **1)** raptito, rapto, prehenso, apto, diripio MA. anfangen PPB. [haschen, öfter greifen]. Gyermek módra bolondoskodik vala, kezével ő az falra kapdos vala (RMK. VI.225). A moldvaiak beütének, ők rablának, három szék aljába sokat kapdosának (Tin. 27). Az szent attyakhoz kapdos (Mon: Apol. 419). Tétová kapdosva (Com: Jan. 197). Irásában minden-felé kapdos, haboz, és csélcsaposkodik (Matkó: BCsák. 269). Idestowa kapdostomban tselekedtem (Misk: VKert. 194). **2)** [captor rei alicujus amore, studio alicujus rei trahor, cupidissimus sum alicujus rei; haschen, eifrig streben, versessen sein]. Egyebek felett ezen kapdosok: rebus aliis *antevertam hoc PPl. Nem elég ember rea, s mégis kapdos raita: puer glaciem (Decsi: Adag. 93). Haszontalan dolgon ne kapdos (210). Semmi jószágunkon ne esedezztünk, ne kapdossunk (Pázm: Préd. 1155). El-is hidgye minden, hogy, ha nagyob vétkeket talalt vólna az én irásomban, nem kapdosna effele aprólékban (Pázm: LuthV. 15). A praedán kabdosni (DBenkő: Flor. 106). Leányokon igen kapdosó csicserézó vala (Bethl: Élet. 296).

[Szólások]. Az árnyékhoz kapdosnak az incattusok, mint az vizben haló (Nyr. XI.31). Élete veszedelmében nem tud mit mivelni, hanem tsak lován kapdos, hogy arra ismét felfordúlhatna (Hall: HHist. III.121). Ha akarnék szonaidonn kapdosni (Bal: Cslsk. 459). Szókon való kapdosasnak mondod, midőn kérdem tőled: mellyek a régi szent irások? (Matkó: BCsák. 227). A kevélyek, egy-más-előtt kapdosván a kontzot, a világi jószágon, tiszten, és méltóságon mindenkor veszekednek (Pázm: Préd. 54). Beszédében való kedvességet kapdos (Com: Jan. 162). Igye-fogyott, pör-vesztő az, valaki az keresztyéni hitnek fundamentomi között két-felé kapdos (Illyef: BCsTomp. 91).

el-kapdos: [capto; abfangen]. A keresztyenec után menének, és minden képpen igyekőzének el kabdosni bennec (Helt: Krón. 91).

ki-kapdos: [eripio saepius; öfter entreissen]. Kikabdostác kezekből az kenyeret (MA: Scult. 817).

mëg-kapdos: [capto; wiederholt abfangen]. A szolgáit is megkapdosác, megfoszták (MonIrók. III.76).

öszve-kapdos: [inimicitias suscepto; sich wiederholt zerzanken] (Born: Préd. 239).

Kapdosás: prensatio, raptatus MA. [wiederholtes ergreifen, plündern]. Tésznek ozök Budára nagy vigyázást, gyakor csatát, terekekben kapdosást (Tin. 296). A palánki pasa öszve is veszvín Sándor urammal valamely holdoló faluba lett kapdosásért (MonIrók. XV.606).

[Szólások]. A kősségnec pénszt hányata kabdossásra (Helt: Krón. 28).

Kapdoz: [studio alicujus rei trahor, alicujus rei cupidissimus sum; haschen, gierig streben, versessen sein]. Ha zeghenyeknek oztogatando yozagon kapdoz, tolnaynaal kegyetlenb az (ÉrdyC. 612). Avott és felében el-semmisedet régiségeken kapdoznak (Fal: UE. 381).

Kapó: raptor, rapax MA.

[Szólások]. Ütöt s kapót játszani laptával: *datatim ludere PPl. Látok egy dühös sárkányt, melly méreggel, dühösséggel teli, kapónl az ölében viseli a magyar koronát (Zrinyi. II.162).

Kapós: quod difficulter habetur, acquiritur; carus, acceptus, optatus, desideratus SI. [gesucht]. Mi ólta a parókák kapósak, azólta a megholtak és asszonyok haja jó áron kél (Fal: TÉ. 781). A bor igen kapós; igen kapják v. kapnak rajta (SzD: MVir. 74).

Kapoz: capto Kr. [wiederholt greifen]. Mit kapo[z]sz itt is? (Ker: FelsK. 17). Arszlánt a ló alúl nehezen kapozták (Kónyi: HRom. 11).

[Szólások]. Az istennec templomaban ül, es az isten miaszentegyhazanac ki szolgaltatasaban kapoz (EsztT: IgAny. 556).

[**Kaptat**]

Kaptató: hágó, part SzD. [steile stelle]. Kaptató hely: locus acclivis; berg-an, steil PPB. 404.

Kapzsi, kapsi (*kaptsi* Helt: Krón. 130. *kapczi* 155): **1)** [praeda, praedatio; beute]. Kapsira adni: in rapinam dare PP. Soc aiandékokat vetete kapcziba (Helt: Krón. 155). A töb marhai mind kapsiba intának a svaboknac (190). Annyi nagy soc kincz kele mind kapsiba (Görcs: Máty. 58). Ő nékijs jutni kőllött a kapeiban (Pethő: Krón. 247). Az egyházi jövedelmeket, az régi jámborok adománya, testamentoma, és átka-ellen, kapsira vetik s kardra osztyák (Pázm: Kal. 632). Minden marhája praedára kapsira hányattassék (SzékOkl. I.315). Az mint most az szabad kapzsinak az ember neki esett, még fizetésemért sem kaphattam volna embert (EsztM. I.127). Tudta azt, hogy a magyar kapsinak szokott esni, és úgy könnyebb vele birni (ErdTörtAd. I.49). Az mely pénzt el nyertek vala, az haiduk magok között kapsit vetöttenek benne (TörtT. XI.169). Lendva várossába, udvari kapsira zálog nevében ne hordogasd kastélyodat, kővárodat (Fal: NE. 24). **2)** kapdosó; raptor bonorum alienorum, Kassai habgierig]. Kapzsi ember (RákF: Lev. IV. 177). **3)** [acceptus, desideratus; gesucht]. Sok szép portékái s készlíletei maradtak szegénynek, mely is oly kapsi [kapós?] volt ezen felyebb megnevezett atyatiaknál, hogy szintén úgy resz-

ketett mindenik míg kezéhez nem ment a nyíl, elég bajoskodásom vala két nap, mi[v]el csak egyedül csináltam a nyilakat (Haz. I.378).

KAPA: ligo C. MA. hacke, haue PPB. Egi kapat zerze s meg kapalnan a földet (DebrC. 119). Az kapasok ragadak kappayokat, asoyokat, chepeket, lapatyokat (CornC. 428). Gwrabolo zeles kapa, tegla wetheo kapak (Radv: Csal. II.59). Mint a kapásnak tenyerét a kapa, hátát meg kományitette (Czegl: MM. 117). Gyökér áso fogas kapa, gereblye: marra (Com: Jan. 71). Kapával és ásóval ás: ligone et rutro fodit (71). A szőlőt két águ kapával kapállya (84). Addiglan keresgéli nemes eleinek eredetit, a mig tsépre-kapára akad (Fal: NE. 13). Inkább tsépet, kapát a kezembe veszek (Gvad: RP. 447).

[Szólások]. Ő iobb volna az kapához, hogy sem az pennához (Bal: Epin. 4). Inkább ásóhoz, kapához termettetek (Bal: CsIsk. 471). Kapára, kaszára, kalapácsra, avagy kaptára igazitsátok (RMK. V.225). Némellyek előb bogy-sem tenyerére tegyék a szegénynek a garast, talpig le-gyalázzák, tsépre-kapára kűldik a tehetetlent (Fal: NE. 116).

[Közmondások]. Tsíp, kapa nyavalya, a ki nem hiszi, próbállya (Kisv: Adag. 346).

ásó-kapa: rutrum [spaten]. Ám bátor aranyas légyen a sütő lapát is, ezüstös légyen az ásó kapa: quamvis enim palae aureae, rutra argentea (Prág: Serk. 840).

füirtó-kapa: marra MA. jäthaue, krauthacke PPB.

gyökérásó-kapa: marra, sarculum PP grabeisen, krauthacke PPB. Gyökér-kapa (MonOkm. VIII.528). Gyökér-ásó fogas kapa (Com: Jan. 71).

irtó-kapa: runcina Sl. [reuthaue]. (TörtT. XVIII.261). Ortó kapa (263).

kétágú-kapa: bipalium C. Com. Jan 71. bidens C. Major: Szót. [karst, spaten]. Ketth ago kapak (Radv: Csal. II.59).

vágó-kapa: keilhaue Com: Orb. 137.

vas-kapa: pastinum PPBl. [karst, zweizackige hacke]. Csépet nem szoktam, az vaskapát es soha nem forgattam (RMK. II.267).

Kapál: **1)** fodio, pastino C. MA. graben, hacken PPB. Kapallyad az the zelődet: putabis vineam (JordC. 110). Myt teegyek, mert nem kapalhatok (fodere non valeo) es koldwlny zegyenlek (584). Scemerem kapalny, bőchőth renghessetek (PeerC. 340). Kapalnom nem vagoc io (TelC. 86). Sem zant sem kapal (DebrC. 247). Az hiuec tanullyac meg, hogy a szanto, kapalo, kereskedő, tanulo vgy iarion el tiztibe, hogy ne az ő ereienec munkaiaba es gyorsasagaba bízzec, hanem az wr istenbe (Born: Evang. IV.312b). Sieti kőtőzni kapált szőlőyét (Cisio. C2). Tekéntsd-meg a szakmányos aratót, vagy kapállót, melly nagy munkát tészen, hogy dolgát végbe vigye! (Pázm: Préd. 316). Szánt, vét, kapál (Ker: Préd. 658). **2)** [pedibus terram rado, pedibus strepitum edo; mit füssen scharren, stampfen]. Lábaitockal kapáltoc es az erőtleneket szarnaitockal előklőldezitec (Helt: Bibl. IV.292). Kapállya a lábával a ló a tűzet (Hall: HHist. II.305). Az ló az ő haragiában kapállya az főldet (Kár: Bibl. I.537. Kapál (a bika az amphitheatrumban) s fuja a fövenyet (Zrinyi. II.92). A medve morog és kőrmével kapál (Com: Jan. 45). Mátyás rúg, tapod, kapál, hogy helyét nem talállya (Matkó: BCsák. 297). Kinnyában a ló bé-fút egy malom házba, vivén a juhokat a hátán, és ott tűzet találván a malom ház főldén, addig kapállya a lábával a ló a tűzet, hogy ide s tova hánnya, ki miatt mind a ló juhokkal együtt, mind a malom őszve ég (Hall: HHist. II.305). A lovak kapálnak s nyerítnek (Gyöngy: KJ. 9).

[Szólások]. Én sem jöttem borz-lukat kapálni (Kónyi: HRom. 106).

be-kapál: infodio MA. eingraben, vergraben PPB.

bekapálás: infossio, defossio MA. eingrabung, einscharrung PPB.

ki-kapál: effodio C. MA. ausgraben PPB.

lë-kapál: [defodio; abgraben] (Pázm: Préd. 90. Kr.).

mëg-kapal: suffodio C. perfodio, confodio MA. graben, durchgraben PPB. Meg kapalnan a földet buzat vete bele (DebrC. 119). Egy aránsu képpen meg kell kapálni a főldet (Nad: Kert. 68).

Kapálás: fossio, fossura, pastinatio C. pastinatus MA. das graben, hackung, grabung PPB. Erőm niněn kapalasra: fodere non valeo (DöbrC. 362. CsomaC. 72). Sem szantást, kapalást nem tudnac vala (Gosárv: MagyB. A2).

láb-kapálás: [pedum strepitus; das scharren, stampfen] (Bal: Epin. 7).

Kapálló: [fossor; gräber] (Pázm: Préd. 326).

Kapálód-ik, kapálódz-ik: lábaival rugdalódzik, lábait hányja-veti SzD.² [pedibus terram rado, strepitum edo; mit den füssen scharren, stampfen]. Mit kapálódól hitván szamár? (Matkó: BCsák. 185). Zugolodnak, kapalodnak (Ker: Préd. 151). Váltig kapállotzik (GKat: Titk. 456).

Kapálódás: [pedum strepitus; das scharren, stampfen]. A lonak vermet vainak a kapálódással (Mel: Jób. 96).

Kapás: fossor, pastinator C. gräber PPB. Az kapasok ragadak kapayokat, asoyokat (CornC. 428). Kapásokkal mivelteté, hordót tőlteté, egy kedvében az jó borban Nóé köppente (Tin. 264). Meg bagia az a boherec mestere, hogy az szőlőknec mielőij, kapásoc es szántóc lennénec (Mel: Sám. 470). Hogy Budára kültük az tülünk kért 100 kapás emberek elszörzése végett, költségünk volt (MonTME. I.139). Kapás nyes irtovánt, madarász lépet bánt, éleszthesse éhségét (Kisv: Adag. 401). Légy bár céhos munkás, kaszás, kapás, de vallanod meg kell (Felv: Dics. 51). Huszezer paraszt, kapás-ásos néppel megszállotta Landát (Thaly: Adal. II.22). Őrömében papság ég felé sapkáját hagyittya, távúlad a kapás kapáját, polgár-is Egerben veti a kaptáját (Orczy: Nimf. A2b).

[Közmondások]. Kapás kapással élhet jó barátságban (Kisv: Adag. 177).

KÁPA: **1)** [cappa, toga cucullata; kutte]. Hitvan vtalatos kapa es őtőzet (DebrC. 279. 222). Boldognak alytya vala magat az, ky chak az w kapayoknak peremeth illethety vala (VirgC. 72, 87). Fekete kapajok az apath vraknak (PeerC. 341). Vysely vala evnen vallayn az ev sarnyt es fekete kapayat es egyeh ruhayat (DomC. 119). Atta ez zerzetnek az evltevzetet auagy capaat (195). El veue az saart az kevntevsrevl es lele mynden zakadasnekevl egeznek az kevntevst auagy az capat (280). Mykoron zent Margit azzonnak adnak vala kentest capat iob poztobol az tarsinal (MargL. 2). Akar mely ygen hydeg jdev volt, ez zent Margit azzon meg marad vala az karban chak egy kentesben auagy capaban (17). Nyakában csuklyája lobogdogal [lógdogal RMK. IV.373] vala, derekán kápája rengdegel vala (Illosv: Toldi. 8). Kápa és czuklya (MA: Tan. Előb. 21). Az barátoknak kápában, calastromban való életec (MA: Scult 218). Senki sem veszi meg az papa butsuinac szuas es büdős aruiat, az baratoknac es az apatzaknac kápaiokat es kuklyaiokat (EsztT: IgAny. 455). **2)** [cappa] capitium, cuculio, cucullus MA. [kapuze, kappe] reishut, reishaube PPB. Pénzzel kápájokat megtölté, megraká (Tin. 92). Nem kell csengetyűs fület kápádra csinálni, igen esmernek őltőzetedről (MA: SB. 218). Kapat vonnak az feiében, hogy ne lásson (Lép: PTük. I.301). **3)** caputium equi, fal-

conum PPB. [blendleder, augenleder]. A sólyom szép és tekintetes madár, de azért szemei kápával födve, lábai kötve vannak (Pázm: Préd. 30). A hivság kápát ad szemének, hogy ne lásson igazán (Fal: BE. 596). Megkivánnya szemünk a kápát, testünk a megtörést és sanyargatást (Fal: SzE. 558). Kápát ád szemünknek, dugaszt füleinknek (Fal: NA. 171). **4)** [umbo sellae; sattelkopf]. Az párdutz kápákkal, fényes sisakokkal szép mindenik (Balassa: Ének. 28). Akkor az lovász kápával béteritette az nyerget (MonIrók. XI.363). Fejér czapával boritott kapájú nyereg (MonOkm. XXIII.350). Két kápájú nyerget csináljanak ft. 1 d[enár] 50, egy kápáju nyerget f. 1. (ErdOrszgy. II.383). Czafrang, vagyis lóra való török kápa (RákF: Lev. I. 114). A bajnokok villám sebességgel egymásra rohantak, kiki nyerge kápájához szegezvén kopiáját (Fal: TÉ. 639).

barát-kápa: tsuklya; bardocucullus PPl. [kapuze]. Halálánac előtte barát kapában öltezéc (Helt: Krón. 17). Bár fel hasiczák az en legdrágább orromat, ha feiedbe nem vonszák az barát kápaiát (FortSzer. IL). Sokan barátkápában akartac eltemettetni, azt vélvén, hogy az által idvözülhessenec (MA: Scult. 218).

két-kápájú. Két kapájú nyerget csináljanak f. 1 d. 50; egy kapájú nyerget f. 1 (ErdOrszgy. II.383).

Kápás: **1)** cucullatus MA. der einen reishut auf hat PPB. mit einer kapuze; mit einem helm ?] Kápás köntös (Hall: HHist. II.269). Ezután mentek kápás kópiás lovasok (TörtT. III.248). Sürün állitatván egymást érőleg egynehány rendben az kápás jancsárok (MonIrók. VIII.362). Száz kápás jancsárral az hintó sietve köröskörnyül fogattya (Paskó: ESir. L 3). **2)** Kápás remek [posztó] (VectTrans. 6).

KAPAR, KOPOR: effrico, v. scalpo, rado, corrado Sl. [scharren]. Latam, hogy csak tüzet kaparok fejünkre (Alv: Itin. 137). Fösvények és magoknak koporó emberek lőnek (Liszny Krón. 97).

el-kapar: [wegscharren]. A tüztül gazt s egyebet el-kaparjon (Rák: Art. 53).

ki-kapar: [erado, extraho; herausscharren]. Aranyat is sárból szoktak kikaparni (Kisv: Adag. 48).

Kaparít, koporít, kuporít (*kaporít* ? Alv: Itin. 120): capio, occupo Kr. [für sich beiseite schaffen, weghaschen, an sich reissen]. A más javait magának koporitani: rem alienam attrectare PPl. Nyuzott fosztott, álnoksággal kuporitott kenyér (MA: Scult. 79). Soha nem segitel semminel, hanem mind magadnac koporitottad az arannyat (Helt: Mes. 382). Az ország jövedelmét magoknac koporitanác (Helt: Krón. 91). Az iob részt magának koporytya (Beythe: Epist. 75). Koporethasson valamit es nierhessen (Mel: Préd. 114). Akariac vala az birodalmat magoknac koporituan a Pisot az ket Spaniol orszag birasara kóldeni: ipsi fascibus conreptis Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere (Decsi: SallC. 14). Az birodalmat magához akarná koporitani (MA: SB. 353). Chiust, Lesbust, Sámust, egyéb tartományokkal egyetembe kezéhez koporítá (Pázm: Kal. 437). Ez gonosz ellenségh ellen nem vigyáztál, hogy körme közzé ne koporithasson (Alv: Post. I.477). Nem szabad az püspököknek külső fejedelmi hatalmat magoknak koporitani (Alv: Itin. 41). Az hatalmat álnokul magaknak kaporitvan (120). Azt a titulust magának koporitanája (Pós: Igazs. 389). A méltóságot csak magának koporitotta (Pós: GBot. 19). Az tisztöket magoknak koporittyak (Pécsv: Fel. 629). Az hasznot s böcsületet magoknak kuporitották (MonOkm. XXIII 306). Mit másokra kellene költeniek, ő magoknak kuporittyák (Illy: Préd. II 158). Magának akarván kuporitani mindent (PP: PaxA. 268).

el-kaparít: ~ De ennek, hét esztendő utan, a szép annyától el-koporittatott ország vissza-adattatott (Martonf: SzHist. 70).

lĕ-kaparít: [detraho; herunterziehen]. Annac vtánna a szekęr alól huuác meg, és le koporiták (Helt: Krón. 70).

Kuporítás: [occupatio, assumtio; aneigung]. Erőt vészen testeken a halál által, magának kuporitás által (SzÖtv: TitkJ. 150).

Kaportyál, kapirtyál: vakarcsál, kapargat Kr. [rado; scharren]. De miért hogy még is a papázóc kaporttyálnac (Dáv: KKer. 15). Szeméten és ganéjon lábaival kapirtyál, orrával vakartsál és ugy keres valami rothadt szemet, mellyel tölti gyomrát (Pázm: Préd. 30). Nap-estig orrával és körmeivel kapirtyál (179).

Kaporcskál: [haesito, prenso; sich klammern ?] A békác a tökénec háttára rea kaportskáluán, háttára ëllénec (Helt: Mes. 59).

Kaporcskod-ik: [surrigor; sich aufbäumen ?] Az egér kaportskodni és tussakodni kezde a béka ellen (Helt: Mes. 15).

KAPCA: soccus C. fulmentum calcei PP. pedule PPBl. tibiale Sl. socke, filzschuh PPB. fusssöckel, socken Adami: Spr. Kapczác: socci Com. Jan. 100. Kere soror Agnest hogy ev neky segellene chinalny egy kapchat (MargL. 68) Nem akarz gonoz ruhat, evltevzetet, meg chak gonoz kapchat sem akarz (CornC. 289). Egy papucz kapczástúl 1 ft (MonTME. I.30). Sárga szatyán kapczát vöttünk (58). Börkapcza volt reá varrva talpalló helyett (MonIrók. XI.352). Papucshoz való kapcza (XXIV.167). Egy pár papucs bulia kapczástól (Radv: Csal. II. 315). Hagiok nekj gjwlay Balaskonak poharszęk ezüstömböl nyoleczwan ghyra ezüsteött, mynden rwhaymat egy kapczaygh, mynd feö ęs keöz rwhaymat (III.147). Egy gazdag vr meg hal, reiad marad az ő foltos kaptzáia (FortSzer. K2b). Kapczáin-is selyem volt (Szentm: TFiú. 12).

[Szólások]. Szoros kapcza: angustiae SK. Bezzeg szoros most a kaptza (Kisv: Adag. 246). De mivel láták, hogy szoros a kapcza, illára vévék a dolgot (GKat: Válts. II.1184). Tyrók repartiáltatván, mértékre acceptálván, sokat rejiciáltak belőlök, de a kapca szorulván, annak utánna nem sokat válogattak benne (Haz. I.281).

áll-kapca: mandibula, maxilla C. MA. kinnbacken PPB. KirBesz. 128. Áll-kapczác: maxillae Com: Jan. 47. Áll-kaptza 49. Hattra haata meghee fordwla ala; meg gyogwltateek, de az ala kapczayan mynd ce1tyg megh ysmerteteek (ÉrdyC. 402b). Álla-kaptzája nyolcz sing (cethalé Misk: VKert. 530). Szamár áll-kapcza (GKat: Válts. II.563). Állunc kapczái ropognac (Ujf: HÉnek. 29). Sámson egy szamár allakapczájával most ezer erös férfiat öle meg (Csúzi: Sip. 685).

lemez-kapca: sculponea MA. filz-schuh, socke PPB.

lemezkapcás: sculponeatus MA. mit filzschuhen beschuhet, socken anhabend PPB.

süveg-kapca: [?] Egy pár süveg kapcza (TörtT. XVIII 260).

száras-kapca. Hozzatok egy papwchyoth es negy zaras kapczat (LevT. I.319).

Kapcácska: socculus MA. kleiner filzschuh, socke PPB.

Kapcás: soccatus C. MA. der leichte schuh oder socken anhat PPB. Az halottat bőrös kapczás nadrágban nyujtóztatták ki (MonIrók. XI 101). Kaptzás nadrág (Misk: VKert. 229).

Kapcáskod-ik: garázdálkodik, kötelőzködik, belém kapczáskodott SzD. [filum contentionis duco, jurgor; mit jemanden anbinden, reizen] (RákF: Lev. V.368). Kiki fél tőlle; mindenbe belé köt, kap, akad, kötelődzik vesz, kaptzáskodik (SzD: MVir. 105).

KAPICÁN: frenum, capistrum Sl. [kappzaum]. Az magyar vitizséghez magahittség kell, az kapoczánt [így] nem szenved (RákF: Lev. IV.124). Kapitzánt vettetek ókeme orrára (Gvad: RP. 67).

KAPITÁNY: strategus, capitaneus, tribunus PP. hauptmann PPB. Egy kapitánynak illik ebben bátorkodni: res magno duci audenda PPBl. Masod newe vala Ceffas, azaz capitan (ÉrdyC. 364b). Vala azon ydőnek wtanna eegy hatalmas capitan fejedelem, kynek Taxon vala newe (495b). Bocsáták be két kapitánt, Bornemysza Boltozsárt és Horváth Mihályt (MonIrók. III.71). Az ti capitánitok Luther és Calvinus (Bal: CsIsk. 136). A kősségnec kapitáni, hadnagyi vannak: plebs habet suos tribunos (Com: Jan. 132). Vezér kapitán (Hall: HHist. III.117). A lovagos sereg kapitánnya: praefectus equitum (Balog: Corn. 133).

ezëredës-kapitány: chiliarchus PPl. [oberst]. (Szeg: Aqu. 33. RákF: Lev. I.75).

ezëres-kapitány: ∾ (RákF: Lev. I.49). Vice-ezeres kapitány (Horv: HŐszt. 16). Ezer-lovas-kapitány: chiliarcha; obrist Com: Orb. 291. Ezer lovas kapitányoc: magistri equitum, chiliarchae Com: Jan. 145. Fiainkból ha nem lesz ezres kapitány (Orczy: KöltSz. 210).

fő-kapitány: praefectus militum, tribunus militaris; oberster Sl. Masod newe vala Ceffas az az capitan, ffew, kwzykla es feddő zayw, ffew capitan leen (ÉrdyC. 364b). Ewfelsegenek ffhew chapytanya (RMNy. II.36. Zrinyi. I.22).

gyalog-kapitány: [tribunus peditum; hauptmann bei der infanterie] (ErdTörtT. I.90. Kemény: Élet. 45).

hajdu-kapitány: [heiduckenkapitän] (Gér: KárCs. IV.55. RákF: Lev. II.123).

hajós-kapitány: navarchus MA. [schiffkapitän]. Tengeri hajós kapitány: toti officio maritimo *praepositus PPBl.

jász-kapitány: [jazigenhauptmann]. Az agói pusztát, az árok-szállásiak, szent-Imrét pedig az birini uraimék bérlettenek meg az régi szokás szerént az jászkapitány uraiméktúl (Thaly: Adal. I.301).

lovagos-kapitány: [praefectus turmae; reiteroberst]. (Com: Jan. 145).

óbërst-kapitány: [praefectus militum; oberster]. Magyarkuruczoknak óberst-kapitánya (Thaly: Adal. II.430).

ország-kapitány: capitanus regni [feldherr]. Ország-kapitánynyá valasztottak: in capitaneum regni deputatus erat Ver: Verb. 261. Hadi fejedelem avagy ország kapitánnya, had viselő generális: imperator seu generalis Com: Jan. 145.

tengëri-kapitány: [navarchus; admiral]. Tengeri-kapitány hajója: navarchis PPBl.

udvari-kapitány: *comes palatii PPBl.

vicë-kapitány: [succenturio; lieutenant]. (LevT. I.73. RMNy. II.37. Pethő: Krón. 169).

Kapitánykod-ik: *ordines duco PPBl. [aufführer sein].

Kapitányság: strategia C. MA hauptmannschaft PPB. Kapitányságviselt: tribunitius C. Ki érdemlené az kapitánságot? Bölcs azt mondja: a ki az emberhalált bűnnek tartja és szeret igazságot (RMK. IV.236). Kapitánságokra, hadnagyságokra szaggattatott kősség: plebs in tribus distributa (Com: Jan. 132).

ezëres-kapitányság: [chiliarchia; obristencharge]. Andrási Boldisár gróff Szent-Györgyi János erdélyi vajdaságában a székelyek között ezeres kapitányságot viselvén (Gyöngy: Char. Előb. 7).

KÁPLÁN (*káplány* Helt: Krón. 40. Hall: HHist. II.19): diaconus C. capellanus MA. sacellanus; kapellan, prediger PPB. Yelesbek valanak zent Ruffinus egyhazaban keth kaplanok es keth parazt attyaffyak (ÉrdyC. 574). Kezde az egyhaznak caplana ezenkeppen zolni ez iffyvnak (DomC. 211). A papa elő hozata egik kaplananal (DebrC. 91). Ilduinus apat, ki a csazarnak feh kaplana uala (138). Kaplanianal misset mondat nala (TihC. 183). Ez levelet irta a frater Josa domokos szerzet beli ngdnak örökké való alázatos káplánya (LevT. 17). Minden fele papozlároc, caplánoc, óltármestorec, gracianusoc (Helt: Háló. 217). Káplán uram! (Matkó: BCsák. 289). A hét diaconust, káplánt a kősség választá (Let: Hitág. 146). Kolbászért infulát adat a káplánnak (Orczy: KöltH. 130)

hadi-káplán: [orator rerum divinarum militaris; feldkaplan, feldprediger]. Légyen a regimentben legalább egy hadi káplán (Fal: NA. 220).

Káplánkod-ik: capellanum ago, fungor officio capellanari Kr. [als kaplan fungiren]. Már látom, hogy csak káplánkodnunk kell a szolgák körül, mint N. N. uram, a ki nyakába veté a cotta-inget, hegyibe a stólát s ama textusról kezdi vala a prédikációt (Fal: NE. 72).

Káplánság: diaconia MA. die austeilung der almosen, predigerstelle PPB. A professorok küldötték káplánságra a második Apafi fejedelem udvarába (Bod: Pol. 192).

KÁPLÁR: ordinum ductor, decurio; korporal PPB. Lábbal akaszd fel a káprált [így], utánna a közkatonát! (Thaly: VÉ. I.285).

Káplári: [korporals-]. Az corporáli táska még nem kész (LevT. II.274).

KAPOCS (*kapcz* Ver: Verb. Szót. 4. MA. *kapcs* Adámi: Spr. *kapsok* Helt: Bibl. IV.16): fibula, monile C. armilla Helt: Bibl. I. Tt2. uncinus PPBl. spange PPB. hafte Adámi: Spr. Kapots-köszöntyű [így], palástra-való kapots: spinther; armband, schildlein vorn auf der brust PPB. Attam nekyek hath bokor ezewsty kapthoth (RMNy. II.57). Atta[m] egy ruhaba walo ezwest kapochot [igy] (200). Elnészi a saruknac draga ékességit, a kapsokat [így], boglarokat, arany lantzokat (Helt: Bibl. IV. 16). Kaptsok, horgatskák: uncinuli (Com: Jan. 100). Czérnát és kapcsot fizettem (MonTME. I.191). Nadrágra való ezüstboglâros kapocs par 18 (MonIrók. XXIV.175. RákF: Lev. V.319). A foldozást, gomb, kapocs fel-varrást, nem viszem a szabóra (ÖtvMest. 57. vsz.). Gombok helyjet a mentén, dolmányon kaptsokkal élték (Bod: Pol. 85).

kádár-kapocs: ungvis ferreus PP. 271. ein eiserner büttners-haken PPB.

szőlő-kapocs: capreolus PPl. [ranke]. Szőlő-veszszőn nőtt kapots: clavicula; szőlő veszszőnek tekergős kaptsa: viticulum PPl. *Szőlő kaptsa: capreolus; die gabeln an weinreben PPB. Szőlő kapots módra: claviculatim PPl. [Vö. **KACS 2.**]

vas-kapocs: fibula ferrea, ansa Sl. [eiserne klammer]. Az ács a vas kapotsal, kötő vassal meg erőssitvén a gerendát (Com: Jan. 103. Com: Orb. 129).

Kapcsol (*kopacholta*? Mon: Apol. 445. *kapsol* Helt: Krón. 14b. Gosárv: MagyB. C4): **1)** comprehendo MA. [arripio, nanciscor; fassen, wegnehmen, gewinnen]. Az istent maganac kaptsolyia tulaydon kegyelmes attyaul (Helt: Bibl. I. Q). A mitt törnénteleu maganac kaptsolt (I. Zz4). Azzokat is magának kaptsola az ő bőwséges adományival (Helt: Krón. 13b). A királyokat is magának kapsola erősen, nagy sok adományinal (14b). Az wrac közet oda iőve az veronai Dietrich is, mert nagy aiándekozásockal Atila meleie kapcsolta vala aszt (15b). Kezében kapsolta te hatalmadot (Gosárv: MagyB. C4). Az

kincset, mellyet Erdélyben gyöitött, mind magának kapcsolta (TörtT. I.241). **2)** fibulo, confibulo MA. [complector] zusammenfügen, heften PP. [zusammenfassen]. Clavicula: fiók tsont, melly a vállat a melyhez kaptsolja PPl. Az pogansagotis magahoz kapacholta (Mon: Apol. 445). Idegeneket ne akary inkab hozzad kapczolnod, hogy nem mint vér szerint valo rokonidat meg tartanod: neu malis alienos adjungere quam sangvine conjunctos retinere (Decsi: SallJ. 7). Az mit mi tudunk, csak igen csekélyen és vékonyon kapcsollyuk elménkben (Pázm: Kal. 35). Oly dolgokat kapcsol magában, mellyek nagy okot adnak az gonosz életre (201). Ha reánk foly-is a gazdagság, szivünket ahoz ne kaptsollyuk (Pázm: Préd. 358). Ha minden bölcsek mondásit elmédben kapcholnád-is (Pázm: KT. 3). Sokat tanétottanak, mellyek irásban nem kapcsoltattak (Pós: Igazs. I.83). Mintegy szép folyó-borostyánt magamhoz kapcsollak (Thaly: VÉ. I.319).

be-kapcsol: fibulo, infibulo C. annulo adstringo; zuschnallen, zuschnüren PPB.

ëggyüvé-kapcsol: adjungo C.

ëgybe-kapcsol: [conjungo; verbinden, verknüpfen]. Conferentziára gyültek, dolgoztak, mind király, ugy ország hasznára, egybe kapcsolhandó s eshendő javára (Gvad: Orsz. 78).

ëgybekapcsolás: [connexus; zusammenhang]. Mimodon vagyon egybekapcsolása a háboruság uttyán általmenésnek a hosszuruhák mosásával? (Illy: Préd. I.39).

föl-kapcsol: subnecto C.

hozzá-kapcsol: obligo C. adnecto MA. affibulo PPl. [anfügen, hinzufügen].

ki-kapcsol: diffibulo C. refibulo MA. fibulam solvo; aufschnallen, die häftlein auflösen PPB. Szép gyönge csöcsöcskédet tapogathatnám, két szép fehér mellyecskédet kikapcsolhatnám (Thaly: VÉ. 47).

mëg-kapcsol: confibulo, comprehendo, apprehendo MA. heften, fügen, zuschnallen, zusammenquetschen PPB. Kivel [szókkal] az ő kedvét jobban meg kapcholá (Zrinyi II.26).

öszve-kapcsol: fibulo, fibula colligo, annulo, fibula adstringo; zusammenheften PPB. Az bolondokat öszue kapczollya az gonosság (Kár: Bibl. I.610).

öszvekapcsolás: coagulatio C.

Kapcsolás: fibulatio MA. heftung PPB.

Kapcsolgat: [annecto; anbinden, fesseln]. Szinlett csendességgel a világ mulattat, gyönyörű kezdettel magához kapcsolgat (Orczy: KöltH. 39).

Kapcsolkod-ik: colligor Kr. [sich verbinden]. Mert ez az két tudomány vgy eggimáshoz kapcziolkodott, hogy valaki hiszi lenni az purgatoriumot, hiszi az a halottakért való hasznos áldozatokatis (Bal: CsIsk. 112). Hozzá kapcsolkodik (Vajda: Kriszt. III.423. Kr.).

[Kapcsolód-ik]

öszve-kapcsolód-ik: ∾ (Zrinyi II.29). Értsed a dolgot, és fogj hozzá. Nincsen előmenetel, mikor ezek egymástól távul esnek; vagyon, nagy-is, ha öszve kaptsolódnak (Fal: UE. 373).

Kapcsos: **1)** fibulatus, hamatus MA. geheftet PPB. **2)** artificiose connexus, artis plenus; künstlich verflochten. Azon lészek, hogy sophismáit, kapcsos és hamisan csatlott bölcselkedését cselekedetemmel lerontsam (Fal: NA. 125). A te dilemma-kaptsos-beszéded, épen nem udvarias, sött merném mondani, paraszt (134). **3)** [impeditus, invius, asper; schlecht, unwegsam?] Ez napon is, az el múlt éjjel is igen esett az ho, ki miatt már is kapcsos szánútunk is levén eső is esvén (MonIrók. XVIII.13). **4)** [?] Ő felsége a bagáziával, és a kapcsosok kompániájával is Patakra érkezett (RákF: Lev. I.49).

KÁPOLNA: fanum, delubrum, sacellum C. aedicula sacra; [kapelle] kleine kirche PPB. Jacobus Kapulnaszekeres 1378 (ZichyC. IV.45). Syetetessegel mén a kapolnaba (VitkC. 60). Vala egy ydöben egy czalados ember, kynek vala egy kapolnaya tawol az ew hazatwl az mezőben (ÉrdyC. 143b). Alexander Ierwsalemben zent Isthwannak tyztösségheere nagy zeep capolnat rakattata (447). Zent Ferencz lakozeek Aluerna hegynek oldalaba holot mastan vagion igen zep kapolna (VirgC. 58). Capolna mesterseg naǵ oltar mesterseg (Ozor: Christ. 229). Az orgonát is fútatá a kápolnába (MonIrók. III.69. Illy: Préd. II.515).

házi-kápolna: lararium MA. [hauskapelle].

tëtem-kápolna: [crypta; gruft]. Az meghólt tetemet tetem kapolnaban rakuan (Born: Préd. 564).

Kápolnácska: sacellum [kleine kapelle] PPBl. Kápolnácskában az oltárka, predicalo szék es rakott sir (Gér: KárCs. IV.365).

Kápolnás: [capellanus; kaplan]. Káptalannoc, kápolnásoc, oltármesterec (Helt: Krón. 67).

KÁPOLÓD-IK: [lamentor, fremo, maledico; klagen, murren, lästern]. Nem kapolódnám a szent isten beszédi ellen (Mel: Jób. 14). Azon kápolodik, hogy Matko nem felelt néki semmit (Matkó: BCsák. 85). Ők a Christus halálán szomorkodnak, kápolódnak (GKat: Válts. II.1141). Aszszonyi módon sopánkodó, kápolodó (Com: Jan. 196. Nagyari: Orth. 149). Hijábau valo kápolodók (SBalog: TemK. 184). Kapolodnak, zugolodnak (ExPrinc. 37). Ne felesellyünk és ne kapolodgyunk azon (202). Boldogtalanságodon kápolodol ennyire? (Szőll: Dáv. 4). Szegénységet adott reánk, ne kapolodgyunk abban (Ker: Préd. 862). Nyavalyájokban sápolódnak, kápolódnak (970).

Kápolódás: [lamentatio, fremitus, maledictio; das klagen, murren, verlästern]. Az ő gyalázó-nyelve, kápolódása meg nem sértheti, kissebbitheti a te betsűletedet: ejus maledicta parum *laedent honorem tuum; diese schmachreden werden deine ehre wenig verletzen WF. Felebaráttya ellen valo kápolodás (Tyuk: Józs. 2).

KAPOR: anethum Beythe: Nom. 1. BeytheA: FivK. 78b. C. anicetum C. anisum MA. dill, ein kraut PPB. Iay tűnectec irastudoc es leualtak, kic megdezmaltatoc a mentat, a kaprot (MünchC. 57). Az mintabol ęs az kaporbol megaggatok az tizedet: decimatis mentam et anethum (Sylv: ÚT. I.37). Fél: Bibl. 40). A petreselyemnek magja ollyan boglárotskába foglaltatot, mint a kaporé (ACsere: Enc. 241. SzD: MVir. 156).

ëb-kapor: parthenium C. cauta, cotula foetida, accipitrina MA. accipitrina Nom. 84. mutterkraut, hundsdillen PPB. Cotula, eb kapor, h. e. caninum anethum Beythe: Nom. 4. Fű mag, bors fű, eb-kapor, kapor: anisum, anethum Com: Jan. 27. (Mel: Herb. 71. Frank: HasznK 18. Nad: Kert. 111).

olasz-kapor: foeniculum Lipp: PKert. II.102. [fenchel].

Kapros: anetho conditus Kr. [mit dillen gewürzt]. (Mik: TLev. 137).

KAPORNA (*kapornya* Mel: Herb. 22. VectTrans. 25. SzBodó: SóDies. A4): capparis Mel: Herb. 22. C. alloscorodon C. MA. kappern PPB. KirBesz. 153. Com: Vest. 49. 122. Fél általag kaporna (Radv: Csal. III.64). Ha kapornáual, fönnyű hig szurockal öszue főzed, vgy tisztit igen (Mel: Herb. 136). Igen szép uj kapornát is valami 16 okát, uj olaj magot 10 okát (Radv: Csal. 68). Veres tzékla, kapornia tálatskákban tétetnek (Com: Vest. 19). A kapornya volt minden éteknek jó izt

adó szerszáma (MonIrók. XI.322). Édesgyűkér étel igen jó tűdőnek; keserű [gyűkér] gyomornak, kaporna-is lépnek (Felv: SchSal.[2] 16). Kapornya-fának a gyökerit főzdmeg mézes vizben (Váli: OrvSz. 15).

Kapornák (hozzatok *kappernakot*? cappares adferte Warm: Gaz. 119): ∾ A sűltekhez adattatnac kapornákoc (cappares), ugorkác (Com: Jan. 111).

Kapornákos: [capparibus conditus; mit kappern gewürzt]. Kapornyakos bor (Nad: Kert. 467).

KÁPOSZTA (*kapyzta* ÉrdyC. 503b. *kapyszta* RMNy. II. 107): brassica, crambe C. kraut PPB. Ménnecnec oržaga hason latic mustar maghoz, kit veuen ember vet ő žantasaba, ki iollehet menden magtol kűsseb, mikor kedig neuend, nagob menden kapožtanal (MünchC. 39). Maganac kőz halath, es kapoztath főzettet vala (NádC. 535). Nem yz enghőmet eennen ky ez en madarkambol, ky pareet, kapyztaat ragogat (ÉrdyC. 503b). 125 fő káposzta (Gér: KárCs. IV.287). Fizetése egy csöbör káposzta (Évk. XIII.75). Káposzta pro: kapa-hozta (GKat: Titk. 1115). Káposzta sózni való kád (TörtT. XVIII. 236).

[Szólások]. Káposztából a szalonnát kifelejteni (Kisv: Adag. 526).

abajdoc-káposzta: crambe C. PPBl. coramba MAl.

ëb-káposzta: cynocrambe, mercurialis SK. [hundekohl]. Eb-káposzta vagy kynocrámb (Nad: Kert. 25).

fejes-káposzta: brassica capitata MA. krautkopf PPB. kappiskohl KirBesz. 156. (Beythe: Nom. 2. Com: Jan. 22). A fejes káposzta magvát vesd el kisasszony havának a fogytára, minek előtte dér akarna lenni, fészkesen född el minden szálat, rakd jól föl könyül, így ne féltsd, hogy megvegye az hideg (Radv: Csal. III.53).

fodor-káposzta: brassica crispa; [wirsing] kohlkraut Nom. 86. *Brassica crispa, vel apiana: édes fodor káposzta PPl. Fodor avagy haraszt káposzta Com: Jan. 26. Fodor kék káposzta (TörtT.[2] I.576). Zöld mint az fodor káposzta (MesésK. 15. Lipp: PKert. II.120).

hajdu-káposzta: caules frixi Szirmai: Parab. 53. Kr. [im fette gedünstetes kraut]. (Bethl: Élet. 187).

haraszt-káposzta: [brassica crispa: wirsingskohl]. Harasztos-káposzta: olus crispum, beta crispa MA. Apro fodor avagy haraszt káposzta (Com: Jan. 22. Lipp: PKert II.120).

hasábos-káposzta: [brassica caesa, fissa; in spalten geschnittenes kraut]. Hasábos káposzta egy cseber (MonIrók. XXIV. 129. Lipp: PKert. II.207).

olasz-káposzta: [caulis, brassica] kohl KirBesz. 156. (TörtT.[2] I.576). Olasz káposzta magot fársáng farka előtt-valo napon kell vetni abban az földben, a kit tél-előtt meg-szántottak és gereblyéltek (Lipp: Cal. 5). Az olasz káposzta főben megyen (Lipp: PKert. II.121).

sós-káposzta. Hogyha elégségre eszel sós káposztát, megfogja bélednek ki vágyo salakját (Felv: SchSal.[2] 18).

tengëri-káposzta: soldanella PPBl.

virág-káposzta: *brassica cypria PPl. PP. cardiviol PPB. [karfiol]. Virágos káposzta: blumenkohl KirBesz. 156.

vörös-káposzta: brassica Ver. Beythe: Nom. 2. brassica levis MA. braunkohl KirBesz. 156.

Káposztás: habens caules Kr. [ad caules pertinens, caulibus confectus; mit kraut, kraut-]. Káposztás (vezetéknév XVI. sz. IX. 365).

[Szólások]. Nem adna ő most azon egy tál *káposztás húst: nulla cantillat avis, quando esurit; discum quam philosophum audire mavult MA. PP. Első tál étek légyen káposztás hús egy disznó orjával egészen fejestül (KecskTört. II.304). Jobban szerettem volna lenni káposztás fazék Erdélyben, mintsem kávét ivó findsája a császárnak (Mik: TörL. 16).

KAPOTNYAK (*kapatnok* Beythe: Nom. 2. *kapot-nyak?* PPB. *kopottnyák?* Com: Jan. 25. *kopot nyak?* Mel: Herb. 89. *kapotnyak* 130. *kopotnyik* OrvK. 2): asarum Mel: Herb. 130. Beythe: Nom. 2. C. haselwurz Nom. 85. PPB Ennec a leuele mint a lapunac, vagy kopot nyaknac (Mel: Herb. 89). Kapotnyak, mogyaro allya: asarum; pihesködőknek kik lelegzetőt nem vehetnek igen io (BeytheA: FivK. 4b). Kapotnak győkere (Frank: HasznK. 17). Az kopotnyikot meg kell aszalni és porrá törni (OrvK. 2).

KAPPAN: capus C. capo MA. gallus *spado PPBl. kapaun PPB. A ki kappant eszik, kappannal lakik jól: qui chapon mange, chapon lui vient KirBesz. 112. Ennekem kel be fogadnom ma egy nagy wytezth, az az kwwer kapanth (ÉrsC. 330). Kapan spinatal (LevT. I.44). Kantor ludat, kappant es tyukot veszek raytok (Helt: Mes. 456). Heréltelen kappanokat, fa papokat, váz papokat ezután nem akarunk tartanyi (RMK. V.225). Az kappanokat vevönkint [darabonkint] rakd az tálba (Radv: Csal. III.40b). Törött lével tikfi, kappan (43b). Kappan vagy te, nincz semmi monyod néked (FortSzer. I.3b). Az Sálomon aztalára minden nap ennі élés kel vala el: szaz juh, szarvasoc, őzec, bijaloc, és hizlalt kappanoc (Kár: Bibl. I.305). Nem szükséges várakodni mig sűlve szállyon az kappan szánkba (Zvon: Post. II.186. Com: Orb. 41). Azok a kappan formában herélt emberek látják (Mik: TLev. 7).

[Szólások]. Kappan ember: homo ademtae virilitatis PPl. Kurta kapan halábau ő sem észic (Cseng: Jer. F2). A varas békát kövér kappanná változtatták (Czegl: Tromf. 406).

Kappanka: [capo parvus; kleiner kapaun] (Thaly: VÉ. I.272).

Kappanocska: ∾ Kitsény kappanotska: junger kapaun KirBesz. 159.

Kappanos [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365).

[**Kappanoz, mëg-kappanoz**]

mëgkappanozás: megherélés Kr. [castratio; castrirung] (Fortun. Hist. 18. Kr.).

KÁPRÁZ-IK, KÁPROZ-IK, [KAPROZ-IK?]. Káprázik a szeme: dum oculis repente quasi nubeculae offunduntur SI. Kr. [flimmern, schwindeln]. Az isten nyissa meg emberi leleményektűl kaprozo szemeket (Matkó: BCsák. 101). Kaprozott talám a szeme, hogy az egyből kettőt csinált (Pós: Válasz. 283).

KÁPSA: **1)** [pera, sacculus; tasche, mantelsack]. Zent Ferencz elmene sueue egy nemy zegennek capsayatt (capsellum), es capsayat hatara uettuen es botat kezeben hozuan mene az haznak aytayara (EhrC. 84). **2)** [capsa; kapsel, schachtel]. Bádog capsa (Kár: Élet. I.275).

KAPTA: **1)** crepida, mustericia MA. mustricola, modulus, typus calcearius, forma calcearis PP. forma sutorum PPBl. schuh- oder schusterleisten PPB. Kapta: formula; der leist Pesti: Nom. 48. Kaptára ütni: calceos formulis aptare PP. Még nézd a labodnac kaptaiát: ne kenány nagyob sarut (Helt: Mes. 41). A varga erőnel vonia a bőrt a káptára [így] (Bal: CsIsk. 460). A varga czipelősöket a mértékhez, kaptához (ad modulum) csinál (Com: Jan. 98). Az toback segitője legyen az bornak, mint az ontosláb az kaptanak (DBőn: Részegs. 19). **2)** [ungula; huf, pferdehuf]. Ez kapta alatt ki gyámoly érnek

neveztetik, jó meg-ereszteni az tellyes kőrmű lovaknak (Cseh: OrvK. 6). Lónak kaptája (31). Ha valamely lonak kaptáján kőrme hasadt volna (41).

[Szólások]. Kapta bűzű műves legény (Pázm: Préd. 363. Kr.). Kapta büzü varga mas (Fal: Jegyz. 934). Meg kel latnunk azokat az irasokat, az kiket elő hoz, igazan fertessek az ő kaptajara, avagy nem igazan (Gyarm: Fel. 116). Bár huzzadis bőrődet a varga Bálint kaptáiára (Bal: Cslsk. 325). Az írás nem varga bőr, hogy maga kaptájára mérhesse (SzD: MVir. 248). Vyob vyob kaptára szabiák tulajdon vélekedéseket (Zvon: PázmP. 276). Keszőritlek hoz eggyet elő az apostolok kőzzűl, akki illyen kaptara űtőtte volna tudomanyat (Alv: Itin. 61). Minden csizmát egy kaptára verni (Kisv: Adag. 151). Uj-hit faragó, a ki megcsávålja és új kaptára vonja az apostoli tanitást: haereticus WF.

[Közmondások]. Ne fellyebb varga az kaptánál: ne sutor ultra crepidam (Decsi: Adag. 39). Ha varga, fellyeb ne szóljon a kaptánál (Pázm: Lev. VI).

ló-kapta: [ungula; pferdehuf]. Az ló kapta teteyét valami rezzel sűsd meg három hellyen heszszatába az kőrmére ala (Cis. P.).

Kaptáz: kaptára üt Kr. [formae apto, formulae apto; über den leisten ziehen, schlagen]. (Csúzi: Tromb. 66. 188. Kr.).

KÁPTALAN (*káptolám*búl [igy] Szeg: Aqu. 63. *kaptholom* LevT. I.268. *káptolom* Illy: KrÉlet. Ciml. *kaptolon*beli Helt: Krón. II): **1)** capitulum Kr. archivum, grammatophylacium C. capitolium, exedra MA. PP. [domkapitel] ein ort, wo die urkunden und briefe aufbehalten werden, archiv PPB. Annak wtanna mykoron az kőz kaptalanban gywlteuek vona myndeneknek hallasaara monda (ÉrdyC. 151b. RMNy. II.28). Te kegelmednek' aoykezesth vetwk, kyn te k. meg elegeszyk, avag az my keues vagon, te kegelmednek kaptalanba mynd erwkbe kewthem (LevT. I 78). Tekéntetes és tiszteletes posoni káptolom (Illy: KrÉlet. Ciml.). **2)** Káptalan: archivarius PPBl. Káptalan, biró képe: capitularis PPBl. Kaptolon ember (RMNy. III.121. 122).

Káptalanság: [canonicatus; domherrnwürde?]. Kecskeméti János fejérvári káptalanságot, a mint nem hellyesen hiják, visele (Matkó: BCsák. 442).

Káptalansági. Káptalansági uraság (MA: Tan. 1133).

KAPTÁR: alvearium C. alveus MA. [bienenkorb, bienenstock]. Kaptár, méh kosár, méh kas: alvearium Major: Szót. 29. Egi ray meh zalla reiaia, mind orczaiat s mind zaiat el lepnen s ugi zengedőznek vala, mint egi kaptarban nagi kosarban (DebrC. 17). Az meheknec természettyőket kellyene kőuetniec, kic épitic, es rakiác az ő kaptároknac tárházát (Kulcs: Evang. Előb. 3). Meg elégezic az ő méhkasával és kaptárával (MA: Tan. 1149). A méhecskéknek kaptárjokban egy bizonyos anyjok vagyon (Szal: Krón. 7). Kaptár, méh-kas (Com: Orb. 97). A méhek mézet gyűitenek az ő kaptárokba dőbőnőkbe (229). A kaptárokra, méhkasokra visel gondot: alvearia curat (Com: Jan. 72).

méh-kaptár: ~ Walaky az een meeh kaptaromhez iew hogy mezemet elwigye (Pesti: Fab. 81). Ott állasz mint egy méhkaptár allatson és minden ember meg vtál (Helt: Mes. 121).

KAPU (*kappu* ÉrdyC. 141b. JordC. 405. 929): porta, pylae C. tor Com: Vest. 141. PPB. A kapura nyargal: portae *adequitat. Beárkolni a kapukat: *praefodere portas PPBl. Jewue az kappura és ezergete oly syetuen es oly sokka, mykent zokatlan (EhrC. 11). Annép, ki en varosomnak kapuin belől lakozic (intra portas urbis meae) tud têgedet erős elmeiő nemberinec lenned (BécsiC 7). Felmène Booz a kapuba ad portam (8). Felele mend annêp es a zűletettel nagobbac, kic a kapuban (in porta) valanac (9). Zéles a kapu es lő az vt, mel' vižeu a vezedelemre (MünchC. 25). Lateran kapuja mellett (DomC. 88). Mykoron az pap zolna ev velek az capuban (315). Menyetek az zoros kapwn be: intrate per angustam portam (JordC. 373). A kereztseg a zencsegőknek kapuja (DebrC. 110). En alloc embőrnec ő zyuenec capuian: csergetők (377). Czergetuen azert Ianos a kapun Magdalna hamar a kapura mene es be boczata (WeszprC. 74). Az varos kapnyan ky mene (VirgC. 54). Ez az erek idwessegnek eeggyk kapwya (ÉrdyC. 505b). Teegőd hattalak az kapwn őryzny (513b). Mezételen lábbal indula utána, mezételen fővel város kapujára (RMK. II.47). Kegyelmetek vitesse abrakot az kapu sam serint az az myuden kapurul egy köből listet (RMNy. II.185). Szoros az capu: angusta est porta (Ozor: Christ. 110). Meńetec be az ű kapuian dicziretteI (Szék: Zsolt. 102). Vasas kapuk (Born: Préd. 239). Várasnac vala tapasztot palánkia, annac vala négy ki ménő kapuia (Tin: Ének. 136). Strázsaálló kapu (MA: Bibl. I.438). Vagyon egy görög borbély ez vezér kapuján, annak nagyobb experientiáját tudja (MonIrók. XV.453). Portalok azaz mesterséges kapuk (Lipp: PKert. I.19). A kit a szerencsének udvarában a kegyelem és grátia ajtaján szépen bé-fogadnak, azont gyakran az unalomnak kapuján ki-szokták igazitani (Fal: UE. 396).

[Szólások]. Ajtót, kaput nyitottac az sátánnac (MA: Scult. 300). Kaput ne nyiss sziveden, mikor az ablakkal be éred (Fal: UE. 363). Kaput, udvart tartottam (MonIrók. XV. 203). Az nem régiben felállittatott magyar gvardia, kiknek friss szürke paripáit, veress angliai posztóból csinált köntöseit s mindeniknek a régi magyar mód szerint párducbőrrel való készületét annyira csudálta a német nemzet, mint a tehén az uj kaput (Haz. I.379).

[Közmondások]. Záratlan kapu a tseléd v. gyermek' szája (SzD: MVir. 373).

ál-kapu: [ostium occultum; geheime türe]. Kiket éjjel titkon egy aal kapun bé bocsátanak (Pethő: Krón. 251).

csata-kapu: [?] Czatá kapuc árokban vannac czinálua (Görcs: Máty. 92).

emelcsős-kapu: cataracta, porta pendula MA. fallgatter, falltor PPB. Eméltses [emeltsés] kapu: catarracta; zugbrücke Nom. 32. Nagy szép álgyuc délre szolgálnac, egy emelczes kapu mellete annac, kin a kűlső várba ki s be et iárnac (Helt: Canc. 128. Tin. 109). A hidra emelcsős kapu nyilik vala (Szal: Krón. 203).

fëlvonó-kapu: porta arrectaria PP. falltor PP. Felvonó kapu lántza: ductarii pontis tollenо PP. kettè am falltor PPB. Egy új felvonó kapu ket lánczaival együtt (Radv: Csal. II.392).

forgó-kapu: pons versatilis [fallgatter]. A kapunak van forgó (emőltsős) kapuja: porta habet pontem versatilem (Com: Jan. 150).

győzedelmi-kapu: arcus triumphalis; triumpfbogen, siegespforte PPB.

kert-kapu: [ostium horti; gartentüre]. Nem az solemnis nagy kapun, hanem az hátulsó kis kert kapun vőnek be bennünket (Mon: Irók. VIII 341).

monostor-kapu: [porta monasterii; münstertor]. (KolTört. 405).

szëglet-kapu: porta anguli. Eppité Vzzijás tornyokat Jerusálemben a szeglet kapunac felötte: aedificavit Ozias turres in Jerusalem super portam anguli (Kár: Bibl. I.396).

Kapucska: portula C. MA. kleines tor PPB.

Kapus: **1)** janitor, portarius Kr. [pförtner, torhüter]. (MargL. Pray nál 361. Kr.). **2)** [portis instructus; mit toren versehen]. Ugyanott egy nagy kapus ház is volt, kiben ördögök laktanak (Hall: HHist. II.304). Megjártam a kevély Athenát, Corinthust. Spártát, a száz kapus Thebe városát (Fal: TE. 712).

KAPÚCIUM (*capichomos* DomC. 58): [caputium; kapuze]. Germekek gylekezenek hozzaya sokan, es nekyk vonzauala kapnciumat hat mege s nekyk eleue, es nekyk kewneket hagytnak uala ew rya (EhrC. 21).

Kapicomos: [capitio indutus; mit einer kapuze bekleidet]. Monda az evrdevg: Myert jmmar fel kelnek az capichomosok istent dycbyrny, jt en tonabba nem maradhatok (DomC. 58).

KAPUCSI (*kapicsia ?*): [janitor apud Turcas: türkischer türsteher]. Az (török császár) kapitihája [így ?] irta az fejedelemnek, az diványbau elvégezték, Erdélybe törököt hozzanak tizenhat ezert (LevT. II.253). Az éretlen bárdolatlan elméjű kapihiják [így ?] miatt meggátolódom (MonOkm. XXIII.474). Az budai vezér fő kapucsi passával ma leszünk szemben (RákGy: Lev. 172). Melynek a császár is értvén rabságárúl, egy kapucsi-passát küldött a portárúl követül a chámhoz ennek a dolgárúl (Gyöngy: KJ.² 65).

KAPUT: chlamys militaris; kaputrock, sardu [surtout ?] PPB. 404. Egy takarmányt hozott a kaputja alatt, gondoltam, hogy nád-méz vagy más édes falat (Gvad: RP. 93).

1. KAR: **1)** brachium, cubitus, lacertus C. arm PPB. Kar mogygyára való: brachiatus C. Ew furot karyay es oldaly ez vilagnak vegire lattatik vala teryedny (EhrC. 8). Ötet kariaynal fogua tartuan: sustentans eam ulnis suis (BécsiC. 81). Ez ember ottan veve hwtet hw karyayra: in ulnas suas (JordC. 524). Karyayd kevzevt tarchad (CornC. 79). Ki lachcyg vala az ev karyanak husa (MargL. 38). Karyaat ffel emelte (ÉrdyC. 625b). Wmagad aduan az meg fezwlt Cristusnak kariara (VirgC. 86). Meg teryed bynesnek ees kegyetlennek w karyat: contere brachium peccatoris et maligni (KulcsC. 17). Idwez legyetek zyzesseges kezek, kyk erdemlethek tapogatny es karotokon hordozny az hatalmas wr ystenth (ThewrC. 100). Az ő karyiainac kezei erőssec a Jacobba valo hatalmasnac kezei altal (Helt: Bibl. I. Aa 4). Szép arany peretzet ő kariaba ada (Hofgr. 29). Rővidkaru: brevimanus (Toln: Vigaszt. Előb. 11). A kar magában foglallya a kezet, kőnyőkőt, markot (Com: Jan. 49). Karon ülő tsetsemő gyermek (GKat: Titk. 875). Tisztitsd-meg magadot karjaiddal: propurgua te cum brachiis (Illy: Préd. I.101). Bal karján gyémántos peretz volt (Fal: TÉ. 638). **2)** Karjai a széknek: brachia sellae, lecticae PP. lehne an stühlen PPB.

[Szólások]. Asszonyomat ő ngát, az atyafiak közül ketten fogják vinni k a r o n f o g v a (Radv: Csal. III.367b).

Karatlan: [reclinatorio non instructus; ohne lehne]. Karatlan pad (Bethl: Élet. 511).

Kari: brachialis MA. zum arm gehörig PPB.

Karnyi. Két karni: bicubitalis C. Fél-karni, fél-ölni: semicubitalis PPBl.

Karocska: brachiolum C. MA. ein kleiner arm PPB.

Karos: **1)** brachia habens, brachialis MA. zum arm gehörig, was arme hat PPB. **2)** [reclinatorio instructus; mit einer lehne, lehn-]. Karos szőnyeges szék (KétMDipl. 103).

2. KAR (*kaar* ÉrdyC. 556b. *chorba* Görcs: Máty. 61): **1)** chorus C. MA. [canentium chorus] chor PPB. Karban elől éneklő: chorostates MA. Teged dychewseeges apostoloknak kara (apostolorum chorus) dycheer (FestC. 242). Az isteni dyczeretre zerzetet karban zolni ne legyen zabad (VirgC. 140). Angaly karok kwzwt legyenek (142). Az angialoknak karibau voltam (143). Edős anat kelle mindőn binnelkil terőmtheni, ki mindőn angáloknak karok főlőt fol uala magaztalando (TihC. 81). Marianak mendeneknek felette fel kel vala magaztatny menyekben menden angelok kara felet (CornC. 50). Angeloknak kara fogagya evtet (DomC. 146). Angialoknak karogban helihőztetek (DebrC. 197). Ő el halagia mind a profetakat s mind a patriarkakat, mikepen a serafin a tőb kar angialokat (200). Első rendbeli kar angialok (52). Nag tyztesseggel fogattatal mend az meńńey kar angeloktwl (PeerC. 157). Mynden karbely zenth angyalok (ThewrC. 22). Felső karba valo énec (Helt: Zsolt. 258). Mindnyájan, igazak karai, kőnyőrőgjetek érette (Tarn: Bar. 170). Éneklőknec serege, karja: cantorum chorus (Com: Jan. 125). Éneklő kar (Illy: Préd. I.78). Nem volt utolsó gyönyörűségem a teljes karokkal megrakott musikának egybe zengése (Fal: TÉ. 707). **2)** [statio canentium; chor]. Éneklő-hely, kar: odeum; fő rendek ülő-helyek vagy karjok: orchestra PPBl. Mert al vala az carba syralmakal jmadsagogban (MargL. 10). Akar mely ygen hydeg jdev volt, ez zent Margit azzou meg marad vala az karban chak egy kentesben (MargL. 17). Az legenda az karallyat mongya zent egyhaznak (99). Az fraterek kőzőt az karban megh hallod eenekleseet (ÉrdyC. 549). Kihányatá az templomból [Szolimán] az oltárokat, karokat (MonIrók. III.68).

Karos: [choro junctus; von einem chor begleitet]. Egy karos orgona, mikor tanult jó kézben vagyon, nagyon neveli a templomokban az isteni szolgálatnak méltóságát (Fal: NU. 268).

3. KAR (*kor ?* Nad: Kert. 306): **1)** [ordo, classis; ordnung, klasse, rangordnung]. Az menyorzagban het kare [így] auagi rendbely zentek vannak (VirgC. 14). Három karba foglallya azokat (a jeleket, Zvon: Post. I.27). Istennec isméried (Christust), ércsed bizonságit annac: egyic karbéliec legyenec azoc, melylyekben istennec tulaydon neveivel neveztetic Christus; másodic karbéliec (102). Harmad karbéliek vannak, kik azt mondgyák (Pázm: Kal. 82). Sem egy karban nem állattyuk vrnokat Plátóval; sem az képét pogány módra nem tisztellyük (270). Az karokon érti az országbéli fejedelmeket és hadnagyokat (MA: Bibl. II.170). Ött karban állattya idvezitőnk a hivatalnak idejét (Szathm: Dom. 182). [Mely dolgokat kell mindnyájunknak hinnünk ?] két karban állattyák azokat: 1) közönségesenn . . . 2) kiváltképpen . . (Ker: Préd. 113). A mi reánk nézendő hatalmas munkáit imez őt karban állatták (163). A magyarországi adózó faluk és városok két karban vagynak: egyik rendbéliek azok, kik mind adóznak; más rendbéliek azok, kik . . . (MonIrók. VIII.122). **2)** status Kr. [stand, zustand]. Sok karban állapodik vgyan meg: mutabilior Metra Erisichonis (Decsi: Adag. 197). Az isten nem szűnt meg a gondviseléstűl, hanem az egész emberi nemzetséget bizonyos karban hozta (Ver: Verb. Előb. 1). Jó karban ál az dolog (Toln: Vigaszt. 29). Jó karban vagyon dolgok (MA: SB. 217). Ezzel a felelettel egyebet nem keresnek, hanem hogy más karban vigyék az vetekedést (Pázm: Kal. 110). Olly karba állathatná az augustana confessiot (Bal: CsIsk. 141). A dolgot jo karban hadgya (Pécsv: Fel. 233). Az ő dolga rosz karban volna (Teleki: FLél. 89). Micsoda karba hadta volt a lengyelekkel való dolgokat ? (MonIrók. XV.508). Az idő nem szokott egy karban maradni, el is múltak . . (VIII.447). A párhagyma vizét a tőrőtt [testi] részre tévén, azt job korban állitottak (Nad: Kert. 306). Jó karban helyheztettetik az arteleria dolga (RákF: Lev. II.343). Oly karban volt sorsom Füleken lakásom, kárban kellett esnem (Thaly: Adal. I.189). Nagy haszonnal viselte professori hivatalát XXXV esztendők alatt, míg más karban állíttaták dolga (Bod: Pol. 156).

[Szólások]. I o *k a r b a ű t n i: constabilire et instaurare MA.

KÁR: damnum, incommodum, incommoditas C. detrimentum, jactura MA. schade PPB. Nagy kár: perditio C. Farkas te

tewttell sok kart ez tartomanyban (EhrC. 148). Mv̄ vezedelmēnchen mv̄nnagonc mv̄ zolgalatonknac karat zenuedgv̄c: servitutis damna (BécsiC. 14). Az karban valo es heeyaban valo zolgalat nagy vezedelmes (ÉrdyC. 77b). Ygaz eelettel eel, senkynek kaarth nem teezen (369). Az azzoni allat latuan, hogi meg volna az ő kara [megkerült elveszett disznója], meg őrűle (DebrC. 176). Az baroin ha kaarban nem menth, be nem haytottak (RMNy. II.313). Maganac kárt szerze (Mon: Apol. 12). Dánielre támadának érette, a kik károkkal, és költségekkel táplállyák vala az sárkányt (Pázm: Kal. 421). A gonosz atya meg nem nyomorodhatik jámbor fiának kára-nélkül (Pázm: Préd. 28). De kérlek, mi kára volt ebben, hanem ha ez, hogy . . (Megy: 3Jaj. II.35). Beszélli mennyi kárban forgott (Gyöngy: MV. 28). Sok lúbeli kárral lívén, tehetnik szót mindezekről (MonIrók. XV.50). Nehéz kár (Illy: Préd. I.253). Másutt forgott, széllyel bogározott, túrje kárát (Hall: HHist. II.306). Az gyalog kapitány halála kár, mi nem tudjuk, kit állassunk helyében (RákGy: Lev. 168). Apati hazafi, jaj be kár! (Thaly: Adal. I.4). Kár bizony, amaz emberséges ember hogy ollyan kutya dévaj eb (81). Ily sok kárát ha számlálja: éppen az fejét furdalja, vitézségnek kárát únja, szemeit égre fordítja (245). Nagy fekete hollók sűrűn szálldosának s ott környül kerengvén ekkép károgának: kár kár kár, kár vala Ocskai Lászlónak, ilyen nagy vitéznek lenni árulónak (II.273). Kétség kivűl tartozol nem tsak a fő-pénznek, hanem ez utánna következendő károknak meg-fordításával-is (Fal: NE 102). Lucrum cessans, damnum emergens, szűnik a haszon, támad a kár (Fal: NU. 286). Ha meggondoljuk, hogy kár örök boldogságunkat oly könnyü módon vesztenünk, elállít gonosz szándékunktól (Fal: SzE. 566)

[Szólások]. Ebből énnékem s e m k á r o m, s e m h a s z n o m: mihi isthic nec metitur, nec seritur (Decsi: Adag. 41). Ha mind e világ vétkét füstbe bocsáttya, és meg-emészti a bennem-való hit: mi k á r o m b e n n e ha vétkezem (Pázm: LuthV. 114). Nagy nyereségűnknél k á r a b b lesz az hadaknak rendbe nem vétele (RákF: Lev. II.59). Tudgiak jol, hatalmas czasar veghaziban menni versben nagi k a r e s e t t az czavargok miatt (RejtLev. 49). Nem esett kár benne (Kónyi: IIRom. 82). Emberkár ugyan nem esett (RákF: Lev. I.251). Az kik bolondul tesznek testamentomot, gyakorta nagy k a r o k b a n e i t i k az vtanna valokat (Fél: Tan. 505). K á r b a e s n e k (MA: SB 33). Kárba és gonoszokba esik (Illy: Préd. II.182). Károkból k á r o k b a v e t e m e d i k (Nyr. XII.415). Nem akarya, hogy az w jobagya k a r b a m a r y a g y o n (RMNy II.31). Magam k á r á n n t a n ú l t a m (Felv: Dics. 12). Én is kivánom az kd megjövését, de bizony jól tudom, hogy k á r á r a v o l n a kdnek (LevT. II.27). Inkább öregből (a német, olasz) o r s z á g n a g y k á r á r a (Thaly: Adal. I.9). K á r o m r ó l t a n u l o k, mást is tanitok (Amade: Vers. 217). A k á r t k i p ó t o l á (Liszny: Krón. 150). Sok k á r o k a t s z e r e z a szapora szóllás (Pázm: Préd. 813). K á r t t e s z e k: damnifico, incommodo MA. Atianfianak kart twtem (VirgC. 7). Nagi kart twtel (54). Meg láta a karth, kit tettenek (CornC. 102). Az ő barmát más ember szantóföldére boczáttya kár tenni (MA: Bibl. 168). Csak egy pénz ára kárt is tenni ne merészeljenek (MonIrók. VIII.18?). Több holmi aprólék károkat tettek mind az három várban a bumbik (XXVII.422b). K á r t v a l l: jacturam patitur PP. Kárt vallának, terekek megfutamának (Tin. 302). Fel fogadom velled egy hordo-borban, nagy kárt vallasz vtodban (FortSzer. 112b). Mert, qui impatiens est, sustinebit damnum; a ki tűrhetetlen, kárát vallya (Pázm: Préd. 685). Már vallottam kárt majd 6 ezer forintig (RákF: Lev. I.108). Az duskás ivásbul nem akar vallni kárt (Thaly: VÉ. I.387). Bátor tellyes kárát nem vallotta ép botsűletének, leg-aláb meg árthatott előbbi eleven fényének (Fal: UE. 471). Mind magunk s leginkább az szegénység elég k á r r a l v a n n a k (RákGy: Lev. 193). Elég k á r u n k k a l v a g y o n (RákGy: Lev. 28). Okot sem nem adtam, sem nem adok, mert ha jól gondolkodol az miről intettünk, ha megfogadtad, nem volt károddal (89).

[Közmondások]. Bolondnak kár nittia fület (Decsi: Adag. 126). *Kárán tanúl a bolond: malo accepto stultus sapit PP. Diomedis et Glauci permutatio. Bolondnak, fa pénz jó, ha el-veszti-is nem kár (Czegl: Japh. 192). Ki bogar után jár, gyakran követi kár (Kisv: Adag. 337). A hol sok jár, ott ritka a kár (Fal: UE. 498).

Káratlan: indemnis MA. schadlos PPB.

Káratlanság: indemnitas MA. schadloshaltung PPB.

Kárhot: [damnum infero; schaden zufügen]. Ez vylag ne(ha)yo zerenchanak keewansagawal nyalaukoztat, hogy challyon es wtanna kőwetkőzendő karhozatnak kőteleeben fonalohon, de az yoknak sem arth, sem karhot (ÉrdyC. 80). Myt haznaal embernek ez vylagot kőwetlhny, ha az ew lelkeenek karhot vele (458).

Kárhoz-ik (az *karoztak* KazC. 193. el *kárhizic?* Kulcs: Evang. 419): damnor MA condemnor; verurteilt werden, verdammet werden PPB. Mytt haznal neked ha meg gyewtrewd magadot, mykoron meghalandaz es carhozol: dum morieris, et damnandus (EhrC. 54). Ha kereztsegőt eer, Cristus zent halalanak eerdeme myat idwezwl, ha nem eer, karhozik (ÉrdyC. 556b). Az zentők sok bynesőket megh nyertek wr istentwl, hogy ne karhoznanak (602b). Te es mynd w karhozik (VirgC. 22). Ky éngemet meg valtal, ne hag éngemet karhoznom (PeerC. 201). Ki hiend es kereztelkedendik, idvőzől, ki kedeg nem hyend, karhozik (DöbrC. 336). Ha a maga űdvősségét keresztyén hittel kellene embernek el-hinni, soha csak egy keresztyén sem kárhoznék (Pázm: Kal. 770).

el-kárhozik: condemnor MA. [verdammt werden]. Ha a bynes enghedetlenseggel veegyg meg maradand, erekkee el karhozyk (ÉrdyC. 370). Hytyre megh eskeweek hamyssan es el karhozeek (526). Az zyzesegh angaloknak huga, de ezőknek mondasokes hamis, mert embőr zyzességel el karhozhatyk (TihC. 2). El nem carhozic (Ozor: Crist. 31).

elkárhozás: damnatio, condemnatio MA. verdammung PPB.

elkárhozat: ~ Nem kinania isten egy bűnősnek is el karhozattiat (Frank: HasznK. 107).

Kárhozandó: damnandus, condemnandus Sl [zu verdammen]. Leeznek az nagy rettenetes chodaak a vezedelmes karhozandoknak vadolasokra (ÉrdyC. 66). Leezen nagy zomorwsaag, lathwan es halwan azt az karhozandok (13b). Nem lehet zent es idvezevlendev, hanem karhozando (CornC. 36). Szalagos iozagokath byrnya karhozando, ees leelek ellen walo (Ver: Verb. 159). A kárhozandók pokolban mennek, itíletig (Pázm: 5Lev. 467).

Kárhozandóság: condemnabilitas Kr. [verdammenswürdigkeit]. (Zvon: Post. I.792. Csúzi: Tromb 194 Kr.).

Kárhozás: damnatio Kr. [verdammnis]. Az prouincialis akara ő kaarhozzaasanak okaat meg tudnya (SándC. 40).

Kárhozat: damnatio C. condemnatio MA. verdammung, verurteilung PPB. Nem hathatnak ew gyalazasoknal, yteletoknel es karhozatyoknal kewl egyeb baratokot yntenye (EhrC. 117). El arwlak hwtet az papy feyedelmek halalnak karhozattyara: in damnationem mortis (JordC. 617). Az zent zerzetet gonoz hyrben ne kewerőyched my lelkewnknek karhozattyara (ÉrdyC. 339). Karhozattra ne vyesse (554). Meg latod az gonozoknak karhozathyokath (CzechC. 15). De az te io voltodbol karhozatban nem hagyattunc (Born: Ének. 129). Kárhozat szerző vétec (Zvon: Post. I.573). Mennél továb' él a bűnös ember annál nagyob' kínt és kárhozatot kintsez magának (Pázm: Préd

1151). Örök kárhozat (Zrinyi. II.94). Jobb lett volna neki, ha az ember nem született volna, hogy sem karhozattyara pokolra vettetnéjek (Lép: PTük. I.122).

Kárhozatos: damnatorius C. condemnabilis, exitialis, perniciosus MA verwerflich, verderblich, schädlich PPB. Karhozatus leezen (a tudatlanság), mert sem bolondot sem barmot meennyekben nem vyznek (ÉrdyC. 517). Meel vezedelmes es karhozatus legyen, ha ky ew rolok el feletközyk (613). Kyketh karhozatos bynnek nehessege meg nyomoreytoth (CzechC. 39). Haky meg vtalya, karhozatos (CornC. 22). Ártalmas, veszedelmes, kárhozatos dolog (MA: Scult. 122). Gyömölcstelen sőt kárhozatos lészen (Csúzi: Síp. 45).

Kárhozatosság: pernicies Kr. [verdammnis] (Biró: Micae. 73. Kr.).

Kárhozatság: ∾ Az ő rea következendő karhozatságot eszében véven, méltán mondhatta (Lép: PTük. I.121). Semmi kárhozatság nincs azokban (Sámb: 3Fel. 578. Vajda: Kriszt. I.39. Kr.).

Kárhozatságos: summe perniciosus, exitialis Kr. [verderblich]. (Csúzi: Síp. 36. Kr.).

Kárhozott: damnatus C. [verdammt]. Yol tudom, hogy te vagy karhozattacnak zamabol (EhrC. 51). Latuan Iudas, hoǵ karhozot volna (quod damnatus esset), megvine a harmić ezűst penzt (MünchC. 67). Ky mongyaak az senteneiat az karhoztakra (ÉrdyC. 11b. 566b). Egyk az karhoztak kőzzől (VirgC. 119). Ot nem haznalnak, ha mind az menyorzagbeli zentek esedeznenek egi karhozot lelekert (119). Ki altal ſdvezűlhessen a bűnes es a karhozot ember (Helt: Bibl. I. d2).

Kárhoztat: damno, condemno, taxo, vitupero, verurteilen, verdammen PPB. [in die verdammnis führen]. Szidalommal valakit kárhoztatok: invehor; szidalommal kárhoztató: invectivus C. Karhoztattatoc en feiemet: condemnabitis caput meum (BécsiC. 118). Ne akariatoc karhoztatnotoc es nem karhoztattoc (MünchC. 121). Ha thwdnatok, myczoda ergalmassagot akarok, soha nem karhoztattatok vona az arthatlanokat: si sciretis quid est: misericordiam volo, nunquam condemnassetis innocentes (JordC. 388). Nagy hertelenseggel karhoztatta volna az ev utayt, auagy karhozatosnak esmerte volna ez fele gondolatyt (DomC. 262). Az ördög leselkedik ember vtan, hoǵ ötet karhoztassa és pokolra viǵe (BodC. 16). En tegedet nem karhoztatlak (ThewrC. 61). Semmynemő ellonsegh engem ne karhoztasson az wton (66). Vvr nem hagya meg wteth w kezeybe, sem karhoztathya wteth (KulcsC. 89). Karhosztasson es rabba tegyen műnket: violenter subjiciat servituti nos (Helt: Bibl. I. X4). Itiletuel mast ne karhoztassatok, hoǵ tű és ne karhoztattassatok: judicemini (Sylv: UT. I.11). Azt mongya, hogy a szentek segítségűl hivását karhoztatta Epifanius (Pázm: LuthV. 316). Illy siralmas átkozódásokkal kárhoztattyák magokat a gonoszok (Pázm: Préd. 20). Szégyen ki-mondani! de vannak közűlők, a kik némely híresnek lábaihoz esdegelvén térden könyörögnek, s eképpen gyalázzák uri-nemzeteket, rontyák egésségeket, kárhoztattyák lelkeket (Fal: NE. 7). Nem fáradnak egyébben, hanem az ördög dolgában, hogy magokat, és másokat kárhoztassák, és tsordával mehessenek az örök büntetésre (Fal: NU. 264. 265).

[Szólások]. Egy felől diczér, más felől kárhoztat (Decsi: Adag. 58). Halalra karhoztatac ötet: condemnaverunt eam ad mortem (BécsiC. 171). Minket wrwk hallara karhoztata (VirgC. 37). A romayak sinkit meg nem kötöznek, ha nem czak ky halalra karhoztatot vala (WeszprC. 83. 95).

el-kárhoztat: condemno MA. verdammet werden PPB. Ha niluan tudnok, hoǵ isten elkarhoztat, meges kellene zeretnunk (TihC. 7). Keerlek teegyed a my wrwnk Jesus Cristusnak hatalmaara, hoǵ ne karhoztass enghemet el wr istennek zent zyneenek elette (ÉrdyC. 340b. 651). Sodomanak, Gomorranak varasyth hamwaa teewen, el karhoztataa (JordC. 858). Az ő lelket kedig el karhoztatnaya (BodC. 4). Az isten Adámot a bűnért érdemlett-képpen nem sanczoltatta, sem el nem kárhoztatta (GKat:Válts. II. Előb. 5).

[Szólások]. El karhoztattyak hwtet halarra: condemnabunt eum morte (JordC. 417).

elkárhoztatás. Eleve-elkárhoztatás: praedamnatio (MHeg: TOszl.[2] I.167. CorpGramm. 702).

mëg-kárhoztat: condemno MünchC. 36. [verdammen, verurteilen]. Megkárhoztatott: damnas C. Niniuia beli ferfiac felkelnec itelet napian e nemzettel es megkarhoztatťac ötet (MünchC. 36). Aǵǵac ötet a poganocnac megkarhoztatni: ad deludendum (51). Megthanwlyad, magadat meg ytelned, meg nadolnod, meg karhoztatnod (ÉrsC. 374).

Kárhoztatik: [damnor; verdammen]. Akoron te bezeedydből karhoztatol: ex verbis tuis condemnaberis (JordC. 391). Jesus pylatustol halalra karhoztatek (PeerC. 122). Az senteneianak ky adasaual karhoztatik (VirgC. 118). Az ti eleteteknek modgya ne karhoztassek (Szár: Cat. C). Az ki hiend es meg kőrősztőlkődik, idvözűl, az ki penig nem hiend, el karhoztatik (H4). Támadással, patvarkodással kárhoztatunk ellenkezőinktől (TörtT. IV.193).

el-kárhoztatik: ∾ Igen igazan karhoztatnak el (VirgC. 120.) Embery allat ees ottan el karhoztatyk, ha gonozra enghеed (ÉrdyC. 556b). Istennek ygaz yteelety zerent el karhoztattam (573b).

Kárhoztatás: damnatio, catacrisis, incusatio C. condemnatio MA. verdammung, verurteilung PPB Nagy jelensége a kárhoztatásnak: signum damnationis (Illy: Préd. II.293).

Kárhoztatatlan: indemnatus, injudicatus C. unverurteilt PPB. Az Christus meg erősyt titöket, karhoztatatlanon az Jesus Christusnak napyán (Beythe: Epist. 212).

Kárhoztatható: condemnabilis MA. verwerflich PPB.

Kárhoztató: damnatorius MA. das verdammet PPB.

Kárhoztatóság: [damnabilitas, pernicies; verwerflichkeit, gefährlichkeit]. Az bűnnec noha el vetetic az keresztseg altal karhoztatosaga, mind az altal az miből az bűn leszen, meg marad (Zvon: Osiand. 28). A törvénynek sattzoltató igája, és kárhoztató ereje alól fel-szabadultanak (Pós: Igazs. I.730).

Károcska: parvum detrimentum, damnum exile MA. geringer schade PPB. Akár-melly gyenge károtskát halálig-valό haragra méltónak itíl (Pázm: Préd. 802).

Károl (*károl*lya Fal: UE. 367): damno duco, damnosum puto PP. für schädlich halten PPB. [bedauern, verdriessen, für schade halten]. Olly dolog, mellyet valakinek károlnak: res invidiosa PPBl. Kegyelmed karlotta hath wagh heth foryntara taffotat kyldeny (LevT. I.3). Most im ezt javallod, de a mást is kárlod (Szentm: Kalm. 6). Gondollyuk végezni ot kin életünket, károllyuk tüz miát veszteni éltünket (Zrinyi II.55). Gyomra, hogy meg üresűlt, oly igen károllya, réghi sok vendégségét magában számlállya (Szentm: TFiú. 10). Ne károld megh venni (22). Patvariárol másba szálni károl az egész prokatorságh (Felv: Dics. 57). Ha isten jóvallya, bár sok szű károllya, de reá kerűl a szer (a meghalásra, 59). A pápisták az erdélyi fejedelemséget károlják Báthori Gábor fejedelemnek (TörtT. IV.72). Nem károllja fáradságát mind addiglan, a mig azonnak (a hazának) fogyatkozásit meg nem jobbítja (Fal: UE. 367). Károllya minden értelmes ember az egyéb felséges tekéletességeket bennek (376).

Káromkod-ik (*káromkodás* MA: SB. 52. MA: Scult. 5. MA Tan. Előb. 4. Gér: KárCs. IV.590): blasphemo MA. lästern, fluchen PPB. Affele pispőkőc, kikrűl te hamissan karomkodol: quales tu vanissime criminaris (Mon: Apol. 18). Melyrul te reanc karomkodol (314). Azzal káromkodnak, hogy mi a szent írást fogyatkozottnak, tsonka-bonkának, elégtelennek vallyuk (Pázm: Préd. 391). Nem a végre támogattyuk tanításunkat az ő irásokkal, mint káromkodnak a mi szidalmazóink, hogy a sz. írásnál nagyobbra böcsűllenők (Pázm: Kal. 553). Bozzusagos, es karomkodo dolog, az ûdnözető Christusnac es az ő tulaidon eleg tetelenec ellene (Zvon: Osiand. 59). Te jó kurucz akkor voltál, mikor adtát czifrán mondtál, isten ellen káromkodtál (Thaly: Adal. II.301). Haragomban sokszor káromkodtam, teremtettével ugyan életemben sem szitkozódtam valami tíz- vagy tizenkettőnél többel, de egyéb mindenfélét bővön szórtam (Haz. I.219).

Káromkodás: blasphemia Kr. das fluchen, schelten PPB. Fel-borzasztó káromkodásokkal rakvák a Calvinus kőnyvei (Pázm: Kal. 1766. 520). Káromkodás és rutalmas szitkok (MA: Scult. 5). Káromkodásban megrőgzőt (Czegl: Japh. 8). Az istent a bűnnek okának lenni káromkodás nélkűl nem lehet állatni (KCsipk: Woll. 71).

Káromol (*karamlottac*? Helt: Bibl. I.b4. megh *karomlwan* JordC. 769. megh *karomtatol* 887. meg*karomnac* NagyszC. 105): blasphemo, vitupero MA. schelten, lästern PPB. Ennec vtanna a harmadic karomlattatikuala: illuditur (BécsiC. 87). Nemellec az irastudoc kőzzől mondanac ő bennec: E karoml: hic blasphemat (MünchC. 28). A papoc feiedelme megżakazta őnőn ruhaiat monduan: karomlot (66). Vannak ollyanok, kyk istent karomlyaak (ÉrdyC. 524). Zent Janosnak feyeet kezeeben tartanaa es karomlanaa (525). Eggyk azok kezzel, kyk hẘ velee fyghnek vala, karomlya vala hẘtet (JordC. 614). Nyeluemel rolok ioth nem zoltam, mert karomlotam (VirgC. 6). Meg mutattya è tudomannac igaz voltát azoknac veszedelmec, kik e tudomant karamlottac (Helt: Bibl. I.b4). Mig karomly engemet ez è nép?: usquequo detrahet mihi populus iste (I.VVv3). Midőn szidalmaztatunk, iot mondunk. Mikoron háborgattatunk el tűrjűk. Midőn káromlattatunk, mi imádkozunk (Tel: Evang. II.140). Azokkal a Christus nem tiszteltetnéjék, hanem inkáb káromlattatnéjék (II.401). Nem diczerik az vrat, hanem karomliak (Mel: SzJán. 167). Pecchi pispőket karomlod bálvanyozonac lenni (Mon: Apol. 16). Kezdet karomlattatni az ur neve (MA: Bibl. I.5). Isten nevét ne káromlyne (V.74). Az isten templomát rútittyák, tisztelettit fogyattyák, igaz tudományát káromlyák (Pázm: Préd. 187). Az papi fejedelmeket ne karomlyunk (Pázm: Kal. 310). Az ariannsok káromlottak és czinfolták a bőitőket (Bal: Cslsk. 364). Ne rágalmazz, káromly: ne calumnieris (Com: Jan. 203). A szent háromságot hazugságnak káromljátok (GKat: Válts. I.860). Káromoltatunk, szidalmaztatunk (Tor: Eny. Előb. 4).

mëg-káromol: blasphemo MA. lästern, Gott lästern PPB. Zent Ferencznek nenet meg karomla (EhrC. 157). Mi utan megkaromlottacuolna őtet (inluserunt ei), le vetkeztetec (MünchC. 68). Megh karomla istenth (WinklC. 173). A sydoktwl meegh megh karwmlattatek [így] (119). Az zenteket meg nem karomolnaya (DomC. 164). Nem enghedem, hogy az en istenymet meg karomlyatok (ÉrdyC. 546). Az eelő istennek neweet meg karomlyann (566). Engemet mindőnec megkaromnac vala (NagyszC. 105). Meg karomla (az úrnak) nenét es meg szidalmaza: cumque blasphemasset nomen et maledixisset ei (Helt: Bibl. I. KKk3). Az istennek igeie meg ne karomlattassek (Fél: Tan. 327). Azzal az istennek frigie es testamentoma meg karomlattatik (Szár: Cat. K3).

mëgkáromlat: [illusio; das lästern. Viziknala mégkaromlatra: deducebant ad illudendum (BécsiC. 86).

Káromlás: blasphemia C. MA. lästerung, verfluchung PPB. Mynden byn es karomlas meg boczattatyk embereknek (JordC. 390). Az papy feyedelem megh zakazta hẘ rwhayat, mondwan: karomlasth monda: blasphemavit (443. 458). Zydalmas karomlasth zenwede (ÉrdyC. 536). Zayabol soha senky nem hallott caromlast (MargL. 72). Ez illyen karomlastol meg evryzte vala az ev nyelueet (DomC. 165). Karomlaas ees meg meweteees: subsannatio et illusio (KesztbC. 229). Nyeluemel gonoz atokal, zitokal, isten neneuel atkozotam, zitkozotam, koromlast twtem (VirgC. 5). Karomlast tezen: blasphemat (Pesti: NTest. 16. Fél: Bibl. 13). Christus vrunk-felől iszonyú isteni káromlással azt mondgyák (Pázm: Kal. 675). Mint bünteti azokat, kik igyenesen isten-ellen vétkeznek hitetlenségben, babonában, káromlásban (Pázm: Préd. 19). Káromlás-szóllás (Mad: Evang. 267). A boszszúságokat és káromlásokat nem adja viszsza: injurias atque calumnias non rependit (Com: Jan. 197).

Káromlat: blasphemia MünchC. 43. 66. [lästerung]. Nem volt, ki karomlatot es menetést tenne (qui insultaret) ennépnec, ha nem ćac midőn eltauozot ő vra istennec zolgalattatol (BécsiC. 18). Żűből żarmaznac gonoz gondelatoc, hamis tanossagoc, karomlatoc (MünchC. 43). Im most hallottatoc e karomlatot, mi teććic tű nectec? (66).

Káromló: blasphemus MA. [lästernd] gotteslästerer PPB. Ördög, káromló: diabolus; der teufel Com: Vest. 126. Mezeytelen kezde vonyathny az bordelba az atkozoth zyz leań Agnesth, az isteneknek karomloyaat (ÉrdyC. 200b). Vyd kyve az karomloot az tabor kywűl (JordC. 109). Bolond elmeyekkel es karomlo zayokkal mereek istennek zent zarandokat latornak neuezny (DomC. 102). Halgatam karomlo czufolkodo bezedeket (VirgC. 1). Karomlo bezedőkwel illeteenek (CzechC. 17). Az z. irast bizontalannac, minden pőrlődesnek eszkőzenec neuezic nagy karomlo beszeddel (EsztT: IgAny. 300). Azt is mondgya nagy káromlóúl Matkó (Sámb: 3Fel. 615). Káromlóul mondgya hogy... (Matkó: BCsák. 334).

isten-káromló: blasphemus, maledicens in deum SI. [gotteslästerer]. Kettevt kevlde az ev zolgay kezzevl, kyk az isten karomlot az tevmlevchben vyneek (DomC. 306. MA: Scult. 674. Beythe: Epist. 22).

Káros: **1)** [condemnatus, cui damnum infertur; verdammt, geschädigt]. Mikoron itiltetik, karosol iőiőn ki: exeat condemnatus (DöbrC. 196). Karosok wagyvnk az w byrodalma myat (LevT. II.2). Karos vagyok (LevT. I.73). Karos ember (RMNy. II.76. III.64. Helt: Krón. 166). No nem hadgya azért ő magát károssá (Decsi: Adag. 96). Az isten senkit károssá nem teszen (MA: Scult. 970). **2)** damnosus, detrimentosus, dispendiosus, incommodus C. damnificus MA. damnosus Com: Jan. 180. schädlich, unnütz PPB. Ártalmas, káros: noxius; schädlich Com: Vest. 138. Császár soc taraszkot partra vonatot vala, ki vizen tőrőknec nagy káros vala (Gőres: Máty. 16). Káros győzedelem: Cadmea victoria (Decsi: Adag. 149). Károsb emberek nintsenek, mint a kik külömben élnek, hogy-sem tanitanak (Pázm: Préd. 198). Káros a léleknek (Tof: Zsolt. 91). Nem csak káros, sőt szemérem is volna a jövő tőrők leveleket mindenkor idegen országba küldeni fordításért (MonIrók. VIII.318). Látván, Teutrán királya hadak között melly károson forgolódik, rontván és fogyatván a gőrőgőket (Hall: HHist. III.95. II.209. 210). Ugyan s mely ártalmas tsillagzat szűlte fejűnkre ezt a káros órát (Fal: NA. 134). Károsom: damnificator meus (Fal: Jegyz. 936. Kr).

Károsít: damno afficio MA. schaden zufügen PPB. Heted fog garadicz yo hyrnek meg wytasa awagy meg adasa, ha walakyt gonoz hyrbeen kewltetel awagy meegh yteltel awagy karosytotal (ÉrsC. 81). Karoseytwan ywyen ky: exeat con-

damnatus (KeszthC. 325). Mi-ellenünk vétkezik, nem tsak a ki személyünkben, vagy marhánkban károsít; hanem valaki tudtunkra vétkezik (Pázm: Préd. 46). Az török tábor sákmányosira járó s azokat károsító pandúrokra rendeltettenek (MonIrók. XV.544). Rontotta, károsította a várast egynéhány izromba (Bartha: Debr. 120).

mëg-károsít: damno afficio Kr. defraudo ÉrdyC. 140b. [schaden zufügen, in schaden bringen]. Ha kyt megh karosoytottam, neegy keeppen adom megh (ÉrdyC. 140b). Valamybe meg ne karosethivk (RMNy. II.27).

Károsítás: [damnificatio; schädigung] (KCsepr. 1626. D6).

[**Károsod-ik**]

mëg-károsodik: [damnum patior, damnificor; geschädigt werden]. Ő felsége fiscusa meg ne károsodjék (MonTME. II.84).

Kártékony: damnificus, noxius; schädlich PPB. 404. A kár-tékony vakmerők bátorságát semmi úgy nem neveli, mint mikor büntetése nem látszik a gonoszságnak (Pázm: Préd. 25). Ezt mivelte egy kár-tékony, szó-fogadatlan, feslett-erkőltsű, de meg-térő fiával (670). Kártékon madarak (RákF: Lev. IV.496). Tékozló, kártékony emberét kemény s hosszú büntetésre fogta (Fal: NA. 138. 225). Kártékony szerencse (Fal: Jegyz. 934). Nem köll tágas pórázra botsátani az embernek kártékony vágyódásit (WF. 424). Szolgáit maga előtt bocsátotta, hogy az itt tartózkodó pribékek vagy kártékony vad-állatok meg ne támadják (Kónyi: ÁM. 21).

Kártékonyság: detrimenti causatio Kr. [schändlichkeit]. Úgy tékozlunk, úgy rakjuk egymásra az adósságokat, mint-ha senki fel nem jegyezné kár-tékonyságunkat (Pázm: Préd. 1074).

KARAB: [navicula; kleines schiff]. Talan meg hotam uolna, ha az karabot [karab ott] nem lyt [lett] uolna (LevT. I.75). [Vö. **KEREP**]

KARABÉLY (*kalabér* Thaly: Adal. II.87. 91. 92. *karabén* Szeg: Aqu. 18. Adámi: Spr. *karabilyos* MonIrók. XV.29. 56. Thaly: RákT. 6. *karabín* Radv: Csal. II.319. Zrinyi. I.65. *karabiny* TörtT.² III.351. Thaly: Adal. II.301.): catapulta de collo pendula, catapulta equestris; eine armbrust für reiter PPB. karabiner Adámi: Spr. Rövid puska, karabély: carabin PPBl. 602. (Hagyok neki) két uj karabélyt, egy merő pánczélt, sisakostól, kardvasastól (Radv: Csal. III.290). Némelyek tölcséres karabélyt is viseltenek (MonIrók. XI.371). Mindeniknek karabélyt és pantallért adatott (RákF: Lev. I.181). A katona jó paripán megugratja magát, pantallérja, karabélyja megrángatja nyakát (Thaly: VÉ. I.318. 271). Nyakában függ gyöngygyel fűdzött csontos kalabéra (II.92). Hol van hosszú karabinyod, nyalka kurucz? (II.301).

Karabélyos: eques catapultarius; ein reiter mit der armbrust gerüstet PPB. Érkezék egy karabílyosom levelekkel (MonIrók. XV.29). Egy palotástúl s karabílyostúl expediáltam az drinápolyi expeditiókat (XV.56). Rendet állván egy felől székelek karabílyosokkal, másfelől penig deliák franczia gyalog granatiros regimenttel, vár-forma való sátor előtt eő fölsége leszállott (Thaly: RákT. 6).

KARÁCSON (*Crachin* [név 1221] VReg. 365. *Crachinus* 374. 379. *Carachinus*, *Karacinus*, praepositus Jaurinensis 1302. stb. Knauz; *karachyn* 1055. *karachon* 1211. *karácsony* LevT. II.276): dies nativitatis Christi, festum incarnationis Christi MA. natalis Christi dies; das weihnachtsfest PPB. Karácson esti: vigilia natalis Christi PP. Ez fele ciliciomot visely karachon estyn (MargL. 40). Karačon estire valo predikacio (DebrC. 45). Maria Cristust Betlehembe karačon eiel ez uilagra zilte (TihC. 187). Ez epistola meg vagyon yrwan zen Ianos ewangelista napyan karachomban (ÉrdyC. 587). Az karaczont vr szűletése napianac neuezi az iras, es nem kalaczoc napianac (Born: Evang. I.2). Karácsontúl husvétig (Com: Jan. 170). Hogy az barjám ajándékát karácsonra fölvitték költöttek 1 ft. (MonTME. I.19). Karácson inep estig (Gér: KárCs. IV.261). Karácson tyukja (288). Ha karácson étszakán az borok a hordókbúl ki folynak az aknáján, jó bor esztendő következik (Lipp: Cal. 64).

kis-karácson: dies circumcisionis Nom.² 437. [neujahrstag]. Kis karacson napra valo praedicatio (DebrC. 95). Kys karaczon napian (Görcs: Máty. 65). Kis karaczonnac hetebeu diczertessec isten (Born: Ének. 231. RMK. II.24). Kis karachon, az az Christusnac kőrnyűl metéltetése innepe (Agend. 202).

Karácsoni: [weihnachts-]. Karácsoni ének: natalitium Cristi canticum; ein weihnachtsgesang von der geburt Christi PPB.

KARAFIN: scyphus vitreus; ein carafindel, bouteille PPB. 404.

[**KARAGYÓ ?**]

vizi-karagyó: ephemeron C. [zeitlose? maiblümchen?]

KARAKTÉR: [charakter]. Chuda character (Zrinyi II.62).

KÁRÁL: gracillo MA. gaxen wie die henne PPB. Ha valami kis morsalékot és asztal-hulladékot kaphat, örűl, karal, mint nagy nyereségen (Pázm: Préd. 30).

Kárálás: gracillatio MA. das gaxen, wie die henne PPB.

KARÁM: tugurium MA. bauershütte, schoppe PPB. Karám annyit tészen, mint gulyiba, vagy gunyhó (Gvad: FNót. 27).

KARAMZSÁL: [scribillo; kritzeln, schmieren]. Lássa és olvassa-meg, a kinek esze vagyon a mi válaszunkat azokra, a miket eddig Balduinus karamsált (Pázm: LuthV. 360). [Vö. **Körömzsél**].

KARAPOL: [conspergo, respergo; bespritzen, besprengen]. A mi templominkban kőrősztségre valo vizet tartunk, karapolo vizet penig, mely minket megszentellyen (Sam: Cer. 12).

mëg-karapol: ∾ Stolát adván kezekben az aszszonyállatoknak, annál fogva vezetik be a szentegyházban, és vizzel karapollyák meg (Sam: Cer. 80).

Karapolás: [respersio; das bespritzen]. Hogy mellic apostoltul tanultac legyen meg az kokannyat, karapolast (Mon: Apol. 335). Szentőlt viznek itala, avagy azzal valo karapolás (Sam: Cer. 212). Vadnak egyéb ceremoniák-is benne, minémű az kereszt-hányás, vizzel valo karapolas, hintés (KCsipk: Pápist. 322).

KARASIA. Karasia posztó: genus panni, pannus carisanus, carsanus MA. eine art tuch PPB. Karasya nadrag (LevT. I.319). Egh pwplykan zyn karasya zoknya (RMNy. II.34). Egh vegh karasya (II.104). Ali tiz ref karasiat birsagul uet rajtunk (TörtT. VII.94. XVIII.210. VectTrans. 7).

KÁRÁSZ: charas MA. Nom. 106. cherax, coracinus PP. merula piscis: eine schleie, ein fisch PPB. [karausche]. (Tel: FelB. 26. Kr. Com: Jan. 34). Karáz hal (SzBodó: SóDics. a4. Misk: VKert. 523). Hollandiai apadt szemű kárász (Moln: JÉpül. XVI.).

[**KARÁT**]

Karátos (*grattos*): [karatig]. Égjen hat óráig, vedd ki, lészen tizennégy grattos aranyad, olvazd öszve finum arannyal (Kecsk: Ötv. 310).

KARATYOL: **1)** kortyog, mint a tyuk; gracillo [gackern, gacksen, schnarren, krächzen]. Major: Szót. Karattyol: csörög; karattyoló szarkák SzD. Karatyolo holló (Land: ÚjSegíts. II.676). **2)** [coaxo; quaken]. Karatyolnak a békák (Lipp: Cal. 21). Most

karattyoló hitván békákkal alázza-meg dühös Faraót (Csúzi: Síp. 548). **3)** [garrio, blatero; schwatzen]. Az mit személyéről karatyol, azt meg fogjuc látni (MA: Tan. 127. 1201). Feje bódulása miatt sok tővel hegygyel öszve-álló dolgokrul karatyol (a hagymázos, Matkó: BCsák. 241. 30). Karatyol, nem beszél (RákF: Lev. IV.124). [Vö. **GARAGYOL, KARICSÁL, KARICSOL, KURUTTYOL**]

KARBONÁTA: [carbonade]. (Szakácsmest.)

KÁRBUNKULUS (*karbuncul* ACsere: Enc. 252): [carbunculus; karfunkel]. Abban ember képét meglátja uala, kárbunkulus szép szint az mutat uala (RMK. IV.214). Igen világos karbunkulus; veres karbunkulus (Kecsk: ÖtvM. 264).

KARC: [ein mass, drei scheffel]. Kartz avagy három köblös szapu: trimodium Com: Jan. 166. Szele Jakaph maganak thwlaydonettot harom wneth, es keth kychyn aztagoth, es masfel zaz karchoth gabonat (LevT. I.88).

KARCOL, KRÁCOL: scabo, frico Oertel: Harm. 87. [kratzen]. Kráczoló söprü az ötvösöknél: peniculus PP. Vévén táskájábul egy követ ki, a melyre a Jesusnak nevét kráczolta volt (Land: UjSegits. I.267). Sebhely van a nyakán, karczolta volt hejúz (Gyöngy: KJ.[2] 13. GyöngyD: Cup. 621). Nem rég kementzéinkről fejére leesett; futottam hozzája s fejét megvizsgáltam, tsak bőrit kartzolta, feje egész, láttam (Gvad: RP. 40).

KARCOS [?]: [ungvibus alacer; mit behenden krallen?] A bagoly igen kartzos [hartzos?], birkozó s mindennel dúlakodó (Misk: VKert. 437).

KARCSÚ: **1)** gracilis MA. [schlank?] lang, geschmeidig, geschlang PPB. geschmeidig, subtil, dünn Adámi: Spr. Karcsú emberek: vesculi MA. PPBl. Karcsuac avagy ösztövérec: graciles Com: Jan. 53. Szép szömély és karczu leanzo gyermekec (Helt: Canc. 2). Az embereknek öltözeteken nem látszik meg, mely karcsu légyen erszények (MA: SB. 219). Kartsú szunyog (Misk: VKert. 660). Ravaszsággal tellyes, teste karcsún álló, száraz, sárga szinű (Felv: SchSal.[2] 27). **2)** [exiguus; karg, kärglich]. Igen karcsú böjti étellel tengette magát (Tarn: Szents. 11). Ha hasamban töltök csak hóvizet, akkor a poézis nékem karcsún fizet (Thaly: VÉ. II.118).

Karcsúság: [gracilitas; schlankheit] (Pázm: Préd. 958. Kr).

Karcsúd-ik: gracilesco Kr. [schlank werden]. (Csúzi: Tromb. 88. 764. Kr.)

KARD: gladius, machaera C. ensis MA. schwert PPB. Rövid kard: sica, semispathium C. Fegyverbe öltöznec es kardot hordoznac (Born: Evang. III.506). Egy ezüstös aranyos kard (Radv: Csal. II.119). Kaldra [így] kezdem uetny viteszy keszeim (BáthBucs. 3). Hasznosb vólt győzedelmére a Moyses imádkozása, hogy sem az egész zidó népnek kardgya, kopjája vagdalkozása (Pázm: Préd. 44). Egy falevél tsendűlésére ugy fut, mint-ha karddal vólnának feje felett (590). A kard, szablya, tör, koszperd fel-övedztetic: gladius accingitur (Com: Jan. 147). Szablyák avagy horgas kardok (150). Az viselő ezüstös kardomat mind lodingostól hagyom Moréh Jánosnak (Radv: Csal. III.313). Két törökös ezüst kardom [van], egy csupa ezüstös, másik egyvelétve aranyos (359b). A régi atyác az kardot bodajánál fogva maroklottác (Prág: Serk. 859).

[Szólások]. Az ő k a r d g y a s e m s ű l úgyan h ü v e l é b e n (Kisv: Adag. 188). So k a r d se puska n e m f o g r a j t a (250). K a r d r a k é l: gladio rem agit Kr. (Pázm: Préd. 1117). Az egyházi jövedelmeket kapsira vetik s k a r d r a o s z t y á k (Pázm: Kal. 632). Basta egész Uj-Tordát k a r d r a h á n y a t t a vólt (Bod: Pol. 28). K a r d r a h í n i valakit: jemanden herausfordern auf ein duell (Adámi: Spr. 19 t). K a r d o t k ö t a bor: megfordul, veteredik, etzetre készül, indúl SzD: MVir 71).

[Közmondások]. Ha néked kardod vagyon, nékem is vagyon száblyám (Decsi: Adag. 156). Vén katonának élesebb a kardja: *bos lassus fortius pedem figit PPBl. A kit isten őriz, sok kard dárda 's nyil víz[?] el nem veszhet hirtelen (Kisv: Adag. 347). Az én kardom sem bodzafa (150). Mihez kardal férhetsz, nem kel ahoz sok déván (449).

fringia-kard: [eximius ensis; vorzüglicher säbel]. Kemény fringia-kard oldalát támasztya (Zrinyi: ASyr. 99). Széles fringyia kard fekszik óldalakon (Gyöngy: KJ. 115).

misziri-kard: [ensis Croatorum; kroatischer degen?]. Kemény misziri kard fűg-le óldaláról (Zrinyi: ASyr. 42).

Kardocska: ensiculus, sicula, gladiolus MA. schwertlein, kleiner degen PPB. (Radv: Csal. II.177).

Kardol: [digladior; die waffe führen]. Már nyomorgat az vénség. Ha feleséged iánát akarna, ifiabat keresne az ki kardolhatna (FortSzer. L4).

Kardolás: [digladiatio; das schwertführen, fechten]. Ki másnak az ő kardolását nem félte sok ezer török viadalját (Thaly: VÉ. I.192). Rőuid nap akarz ferhöz menni, felöttebb kezted az kardolást kénánni (FortSzer. L2, N2, N6).

Kardos: gladiator MA. fechter, schwertfechter PPB. Kardos [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX. 365). A nyúl-szivű félelmeseket kardosokká tészi (Pázm: Préd. 1112).

Kardoskod-ik: digladior MA. Ver. fechten PPB Kardoskodnak óltalmazása mellet (Toln: Vigaszt. 207). És mikor a kertben kardoskodnék Péter, hogy urunkat oltalmazná, ott-is kemény szókkal dorgálá őtet (Pázm: Préd. 528). Egyetlen egy Péter kardoskodot (Land: UjSegits. I.390. Megy: Dial. Előb. 9). A szegény országnak frigye ellen a török nemzetre kardoskodni kezde (Szal: Krón. 18). Ketten kardoskodnac: duo digladiantur (Com: Jan. 210). Kardoskodóc: gladiatores (210).

Kardoskodás: digladiatio Kr. [das fechten, gefecht, kampf]. Hadakra és hartzolássokra gerieszti az ő fiait, kic gyönyörködnec e kardaskodasokban [így] (KKrakkó. 1573. A1). A török ellen való kardoskodásra tanácsolta (Matkó: BCsák. 11. Megy: 6Jaj. 6). A pápák a Péter követői voltanak a kardoskodásban (GKat: Válts II.1070). Nálánál markossabb a kardoskodásban (Gyöngy: KJ. 102. Gyöngy: MV. 96). Nem a szegénységért, hanem nagy értékért szerzenek kardoskodast (Kisv: Adag. 308).

Kardosság: gladiatura, gladiatoria MA. fechtkunst PPB.

KÁRDI. Cardi: carduus; ez természetiben nem igen különbözik az archicsokátúl (Lipp: PKert. II.87).

KÁRDINÁL, KÁRDINÁLIS (*gard nálság* Tin. 54. *gárdinál* Toln: Vig. 231. *gardinális* EhrC. 107. *gardinaros* 75. *cardinaros* ÉrdyC. 235b): [cardinalis; kardinal]. Nemczak pispekek, gardinarosok, de papa es kynnyauala hallany es latny (EhrC. 75). Istvan cardinalis ur az ev bagya (DomC. 70. 99). Mynd az romay cardynalyswk [így] es egyeb egyhazy wrak (ÉrsC. 551). A cardinalok ẽtet bolondnac mondiak vala (NádC. 166). Kárczinaloc vag kardinaloc (Mel: Préd. 120). Cardinál pap (MA: Tan. 1186). Reginaldus Polus nagy gardinál ember (Toln: Vig. Előb. 16). Mely barom szó Compegius gárdinálé volt az augustai ország gyűlésében (231).

Kárdinálság: [kardinalswürde]. Nagyobb méltóságra vészik vala (a barátot), jó gardinálsága, érsöksége lész vala (Tin. 54). Én immár cardinálságra emeltettem (Pázm: LuthV. 11).

KARÉ, KARÉJ, KARAJ (*karélyának* Gyöngy: Char 116): margo, extremitas, circumferentia, ora MA. rand PPB Egy aranyas karajo fedel (RMNy. II.65). Egy aranyas kareyw fedel (II.70. LevT. II.23). Mykoron egy gyermek alunnek egy

kwtnek az kareya mellett (Pesti: Fab. 76. 63). Az regi sokot neueketis mindenic euangeliom mellet az karaian meg ieczetűe (Born: Evang. I.2. 34b). Keet'selleg pohar, mynd az kettewnek aranyas az kareya (Radv: Csal. II.4). 17 egy tokban levő tányér az karéjok aranyos (II.174). Az tál karéjára nádmézet, tengeri szőlőt hinthetsz (III.47. 320). Az decrétomnak karejára sok helyen felis jegyeztettek az glossának rút eseti (Pázm: Kal. 228). Az kőnyved karéyára irt leuelének második része (403). Ha az iras kiuől kareion irattatot volna meg, nagy őrőmest meg engednem (EsztT: IgAny. 386). Ez kőnyvnek karéjára jedzettem-fel (Hall: Paizs. Előb. 6). Citálsz valamit pappirkáid káréján (Czegl: MM. 92). Hat újnyira távúl legyenek az edény karaijátúl (Lipp: PKert. I.44).

[Szólások]. Nem melyen, hanem chekelyen, es chac a karaian forog a dolegnac a te pennad (Tel: Fel. 188). Vgian csak az karéyán jártál az mélly tudomannak (Bal: CsIsk. 102).

papiros-karéj: [margo chartae; rand des papiers] (Czegl: MM. 92).

KARICSÁL (*karital* Mel: SzJán. 137. *karitydl* Kisv: Adag. 77): **1)** glocito, gracillo SI. [gackern, gacksen]. Karitsál és kodátsol (a tyuk Misk: VKert. 363). Kariczialo kodáczialás (Bal: CsIsk. 126). A tyúk karitsál, kodátsol és kotyog (Com: Jan. 39). **2)** [garrio, blatero; schwatzen]. Mint egy karitalo kuldus, a turus labát ki veti (Mel: SzJán. 137). Azt kariczállia, hogy (Zvon: PázmP. 151). Azt karicsállya nyálas szaiaual, hogy (KPap: Evang. 165). Vakoskodik, mikor olly dolgokrul karicsál (Pós: GBot. 71). [Vö. **KARATYOL**]

Karicsálás: [garritus; geschwätz]. Nem a szép hallgatás, de sok karicsálás veszti az embereket (Kisv: Adag. 322).

[KARICSOL]

Karicsolás: ∾ Tyúknak karicsolása (Hall: Paizs. 406).

KARIKA: **1)** annulus, circulus, hamus, discus MA. rotula Otr: OrigHung. II.45. orbiculus; ring, zirkel PPB. *Karikával megszoríttatott: annulo adstrictus; mit einem ring eingezwungen PPB. A satoroc elefant tetem karikackal (eburneis circulis) valanac toldattattac (BécsiC. 48). Egy zekrenth zereez ennekem Setym ffabol es hw neegy zegheere neegy arany karykath (JordC. 63). Karikát vetec a te orrodba, es zabolát a te zaiadba (Helt: Bibl. IV.62). Karikát vettec orrodban mint egy bialnac, és máshoua hoyszogattlac (Helt: Mes. 293). Az féken osztán karika volt (MonIrók. XI.367). Egy pengő karika csinálásáért 3 d[enár] (TörtT. XVIII.262). Az láncznak három karikája legyön (MonOkm. VI.316). A láncznak karikája (Illy: Préd. I.383). Karikan forgo talyigácskák, szekerecskék (Com: Jan. 44. A kerengő kerék, karika (circulus, der kreis) circalom által lesz (Com: Vest. 76. 123). Pőrditő karika [rokkához való] (Com: Orb. 119). A tatár nemes aszszonyok megfúrják az órrokat, és egy nagy ezüst karikát vonnak belé, valamint a fülbe valo (Mik: TörL. 67. 138).

[Szólások]. A kecskés gyermekek karikát futtatnak, sokféle átékkal magok közt mulatnak (Fal: Vers. 908).

csiga-karikája: trochleae orbiculus; rad oder scheibe am rollbrunnen PPB.

forgó-karika: ∾ (Com: Orb. 149).

golba-karika [?]: [?] A két lábocskái (az almáriomnak) kerületiből kovácsolva, 3 fedéllel, a kulcsszék 14 résült vagy zálog golba karikával 1701 (Nyr. XI.525). Polba-karika 1742 (uo.).

kengyel-karika: [ring des steigbügels]. Szablájával tsak nem által-vágta kengyel karikáját (Kónyi: HRom. 183).

[réz-karika]

rézkarikás: [cupreo annulo instructus; mit einem kupfernen ring]. Szelindekre való bársonyos, rézkarikás örv (MonIrók. XXIV.184).

vas-karika: annulus ferreus; eiserner ring PPB. Igen erevssen meg vasaztata, erevsehtete vasakat a vas karikakal (MargL. 103. Tin: Ének. 181).

Karikácska: hamulus MA. ringlein, häklein PPB. (Gér: KárL. IV.363). Fülön függö karikátska (Bod: Lex. 49).

Karikál: gyro C. MA. im ring umtreiben PPB.

Karikás: annulatus, hamatus MA. voll ringe, der ringe trägt PPB. [mit einem ringe versehen]. Ennec kőzepin egy csőbőr szábasu karikas fogatóju réz fazéc vala (Prág: Serk. 708).

Karikáz-ik: [in circulo vertor, volvor; sich im kreise drehen, wälzen]. Egygyet (ebet a medve) pofon vágott, hogy tíz lépésnyire tőle karikázott (Gvad: FNót. 88).

KARIMA: ora, margo, labium, labrum vasis, circumferentia MA. rand, der rand an einem geschirr PPB. stulpe Adámi: Spr. Az őntőtt tengernec karimáia (Kár: Bibl. I.309). Az mosdó tenger karimája (MA: Bibl. I.311). Fel szedik (a violát) és teszik süveg karimába (Zrinyi II.117). Az süveg alsó karimáján az sinórnak helye volt (MonIrók. XI.448). Nagy karimáju vékony gyapjuból való süveg (TörtT. XVIII.260). Tsapka forma kalap volt fején, keskeny karimával (Fal: TÉ. 636).

Karimás: quod habet marginem et circumferentiam MA. was einen rand hat PPB. Karimás nyári süveg (Thurzó: Lev. I.88. Moln: JÉpül. 228).

[KARING]

Karingál: im kreise reiten Adámi: Spr.

Karingó

[Szólások]. *K a r i n g ó t n y a r g a l ó z n i: equum in gyros agere PP. 271.

kacs-karingó

[Szólások]. K a t s k a r i n g ó t j á r v á n igy egész éltébenn, négy tél utánn néha jön tsinos fészkébenn (Orczy: KöltSz. 22).

KARINGÓS: kerengős SzD. flexuosus, tortuosus, ambagiosus SI. [sich hin und wieder wendend, kreisend]. Karingósan meg-fordúlni a lóval: equum in orbem flectere PPBl. Nagy krukogással karingósan tántzolnak (Misk: VKert. 319). Karingósan repdesnek (395).

[Szólások]. *K a r i n g ó s t n y a r g a l n i: equo in gyrum decurrere PP. das pferd im ring herumtreiben PPB.

Karingóz: [in orbem agor, gyros vario; kreisen]. Karingózzunk egyet: kerengjünk egyet SzD. A fecskék, mellyek karingózva repűlnek (PP: PaxA. 585).

KARITÁSSÁG: caritas EhrC. 137.

KARMANTYÚ: maniculata chirotheca, pellita v. pellicea manica PP. schliefer, handschuh PPB. [muff].

Karmantyús: [mit schliefern]. A dámák nagy karmantyús kesztyüket hordoznak (Fal: TÉ. 781).

KÁRMÁNY: carmanus MA. carmanier PPB. Kármányország: Carmania MA. Kármány zabola: lupatum PP. Kármán-gyolcs (VectTrans. 13). Egy nyusztból csinált kármány subám vagyon, ha éltemben ezt az kármán subat másnak nem adom, Tatay Jánosnak hagyom (Radv: Csal. III.225b). Skófiommal varrott bársony nyerge, kármány (Gyöngy: KJ. 110).

KARMAZSIN: charmasinum MA. [carmoisin]. Karmasin selyem: charmasinum PPl. Veres karmasin atlacz suba (RMNy.

II.148). Iay ha meg chak egyszer lathatnam az szep veres karmaszin saruba koppogo nemes hölgyemet (Helt: Mes. 464). Ŭl vala egy pei szabasu karmasin szinű bestian (Mel: SzJán. 402). Kokkinon, iegiez karmasin szint, vér szabasu szint (407). Karmasin szinű selyem (MA: Bibl. I.71). Karmasin selyem (Czegl: Dág. II.11). Hat pár sárga karmazsin papucs (MonIrók. XXIV.167). Két karmasin csizmát vöttünk (MonTME. I.13). Egy karmasin kapcza (I.33). Két karmazsin kapca (Radv: Csal. II.292). Veres karmazinszinü felsőruhát adának neki (Illy: Préd. 331). Karmazsin csizma (Thaly: VÉ. II.6. 79).

KARNIOL: [sarda; carneol]. Harom arany gywrem, az egykbe wagyon egy karniol, a massykba wagyon egy gemako, a harmadikba nynthen semy kew (RMNy. II.57). Harom arangiwrw, egikben wagion egy bekakw, egikbe wagion egy himes kwh, harmadikban wagion karnivl [így] (67). A kornyol [így] a meg mosatot bushoz hasonlo gyöngy (ACsere: Enc. 253).

KARÓ: palus, pedamen C. statumen, veru, verutum MA. pfahl, rebstock, bratspiess PPB. Levert karó: vacerra; lugas karó: cantherius C. Mend karoval es mynd sewewnel: in palibus et vepribus (Nyirk. Kovachich XXVII). Ozlophoz kötözeeg es eegheteek, de yme faya karoya meg eeghween marada ennen maga eeppen meg (ÉrdyC. 434b). Ha en feyemnek heet hay zalaat egy karohoz (ad stipem) fonalaytandod, ollyan eretelen lezek, mynt eegyeb ember (JordC. 344b). Egi nagi karohoz kötöztetnen, meg egettete (DebrC. 61). Fejinek a csuntját egy karóra tételé (MonIrók. III.95). Hasábos karó (Com: Jan. 84). Hoszszu karó póznák (71). Az fiatal fác karokhoz kötöztetnec (Prág: Serk. 383). Miképpen az szőlő szem, mikor immáran magát az karón meg mutattia (Mih: ÖrökÉ. 99). Egy nagy hegyzett egerfa karó vagy ezölöp véget be is küldött vala (Szal: Krón. 230).

Szólások]. K a r ó b a v a l ó (Kisv: Adag. 98). Pelengérbe, karóba való vagy (Matkó: BCsák. 211). Fejeket a kapu-félre karóba állitották-fel (Hall: HHist. II.264). Világ példájára feje elüttessék, várnak bástyájára karóba tüzessék (Thaly: Adal. II. 273). Hozton hozzátok mindgyárt, mert ha nem hozzátok az két nap alatt, karóban száradtok (MonTME. I.254. 365). Igen k ö t i e b e t a z k a r ó h o z (Thaly: VÉ. I.400). Ő is l á t o t t k a r ó n v a r j ú t (Kisv: Adag. 17). Ez fele generalitassal közönseges beszeddel csak k a r o n m u t a t tar varjat es nagyob ketelkedest szőrőz (Gyarm: Fel. 74). Hallád bátia, karónn mutacez te tar variat (Bal: Cslsk. 87). Nem szükség azt karó hegyében tőkeszteni. elég ha ketten tudjuk (ACsere: BölcsD 53).

hasáb-karó: szőlőkaró; ridica MA. rebstock, weinpfahl PPB.

palánk-karó: vallus MA. pallisade PPB Palánk karó végett Budára küldöttük (MonTME. I.82. 89). Felküldöttünk volt Fülekbe az palánkkaró és járomfa végett (115). A rajtunk kért palánk karók, vesszők végett fizettünk (126. Lép: FTük. 56).

szőlő-karó: charax, ridica C. pedamentum, statumen MA. pedamen, palus; weinpfahl PPB. [rebstock] Fölütött szőlő karó: vallus C. Szőlő karó forgáts: calametum PPBl. (RMNy. II.318. Com: Jan. 84). Conventiója szőlőkaró-hasitó meczenzéfieknek (MonIrók. XXIV.135).

vas-karó: palus ferreus: eiserner pfahl PPB. Vas karó rud (MonOkm. VIII.528).

Karócska: cantheriolus C. palus exiguus, parva vacerra, bacillus, paxillus MA. kleiner pfahl PPB. Ő belőlő zegelet és ő belőlő karócska: paxillus (BécsiC. 309).

Karóz: palo f[?] pedo, statumino MA. palos figo; pfählen, stengeln, stützen, pfähle oder stecken setzen PPB. Meg-támogatom, karózom, segitem: adminiculor; karózott: characatus PPl. Karózni, gyamolitani: adminiculari MedLat. 23. Karószó kés (ErdOrszgy. II.383. TörtT. XVIII.231).

föl-karóz: palo figo, in palum tendo, palo transadigo SI. [spiessen, pfählen]. Méltok volnának, hogy magok fel karoztatnának (Bartha: Krón. 64). A birákat kötözik, készitik a felkarozásra (65). Ezer vitézeket küldök rejátok, a város közepin karóztatlak föl beuneteket (MonTME. I.254).

mëg-karóz: adminiculor, statumino C. impedo MA. palo, padis frequento; pfählen, pfähle stecken PPB. Megkarózott: pedatus C. Megkarózott borsó: pisa ramalibus palata PP. A szőlőt meg-karózza (Com: Jan. 84). Itt meg nem karózzák a szőlőt (Mik: TLev. 78).

Karózás: pedatio C. MA. das anpfählen, das anstängeln der weinstöcke PPB.

KÁROG (*korrog*? Com: Jan. 39): crocito MA. schreien wie ein rabe PPB. [krächzen]. Esőt károg a varjú: *augur aquae cornix PPl. A varju rút károgó madár (Misk: VKert. 380). A holló károg (Illy: Préd. I.108). Sas, varjú, holló fejeden károgjon (Thaly: VÉ. I.149).

Károgás: crocitatio C. [gekrächze].

KÁRPÁL: redarguo Otr: OrigHung. I.XX. [objurgo; tadeln, schelten]. Senki őtet nem kárpálhattya és vádolhattya gonosággal (MHeg. TOszl.² 1.80). A mit másban karpálsz, azt magad te tselekedd (Kisv: Adag. 429). A Judás eszében vévén, hogy a Christus az ő fösvénységét carpalná, megduzza az orrát rajta (GKat: Válts. II.63). Immár nagyobb az gond bujdosó fejemen: Rácz András is ezért sokszor kárpál engem (Thaly: Adal. II.367). S világ vigezeteig tartandó dicsőséges méltóságát, eretnek pártolkodás nélkül, nem-kárpálhattya (Csúzi: Síp. 258). Koránt sem a személyeket, hanem a hibákat kárpálom, és a vissza-élések ellen buzgok (NótPM. 3).

mëg-kárpál: ∾ Jol meg-kárpálja, meg-korpázza őket (GKat: Válts. II.1141). A czajbertot, pattantyusokat főképen nagyon megkárpálja, feddi vala (Szal: Krón. 400).

[Kárpálód-ik]

Kárpálódás: [objurgatio; tadel, das schelten]. Akkori napokban hallottál volna sok káromlásokat és módnélkül való kárpálódásokat (ErdTört. I.29).

KÁRPIT: aulaeum, stroma, peristroma, peripetasma C. tapes, tapetum MA. cortina Helt: Bibl. I.Oo3. MAl. stragula PPBl. velum appensum, aut in transitu aliquo interpositum Otr: OrigHung. II.117. tapezerei, tapeten, gewirkter teppich PPB. Vadász kárpitok: *belluata tapetia PPl. Kárpitot fölvonni: aulaeum tendere PP. Fal fedező kárpit: une tapisserie Kir.-Besz. 134. Szép kárpitokkal, szőnyegekkel bé vont szoba ez: das zimmer ist schön mit tapezereien behängt 57. Leuetnen nemely karpitot, kevzep arant lo teryezte ev magat ez nagy deak (DomC. 216). Kilön kilön karpitokkal meg ekesewlt palotakbol vitettetnek a bidös koporsoba (BodC. 21). Tartyak wola [így] az aldozasra walo tyztessegre, mykent ualwnk aaz karpytot (ÉrsC. 66). Véle kárpitot sző vala gyorsasággal: erant scenofactoriae artis (RMK. IV.183). 8 darab flandriai kárpit, olasz kárpit, tafotából csinált kárpit (Radv: Csal. II.183). Adott ő nga vörös oszlopos velenczei kárpitot (II.197). Frandliai kárpit (293). Az sátort csinállyad tiz kárpitból (MA: Bibl. I.72). Az templomnac kárpittya: velum templi (IV.31). Egy nagy palota, az mely külömb külömb féle iratos táblákkal, kárpitockal megékesitetött (MA: Scult. 503). Találék ott egy karpitot, akki az ayto felőt fügven gyantaros vala, az kire egy kép vala írva: inveni ibi velum pendens in foribus ejusdem ecclesiae tinctum, atque depictum, et habens imaginem (Alv: Itin. 249). Ágy

eleiben függesztet kárpitoc (Com: Jan. 113). Fényes kárpit, flándriai kárpit (Fal: Jegyz. 934).

selyëm-kárpit: [seidener vorhang]. Falravaló tarka selyemkárpit három (MonIrók. XXIV.147. Hall: Paizs. 371).

ször-kárpit VectTrans. 15.

Kárpitos: tapetibus ornatus, tapetis, aulaeis obductus MA. mit tapeten geziert, tapezirt PPB. Karpitos palota (Born: Préd. 328). A fris palotában, szép kárpitos házban ritkán látsz egységet (Kisv: Adag. 45). Kárpitos hajlék (Fal: NU.² 199. Kr). Új szépség toldatik kárpitos falakhoz (Orczy: KöltH. 138).

[**Kárpitoz**]

be-kárpitoz: aulaeis instruo, vestio; tapeziren PPB.

KÁRT: kártos, kártya, fa edény; culigna PP. hölzernes trinkgeschirr PPB. Adámi: Spr. Czobán, kárt, roczka, ivóedény: culigna MAl. Egy vedres öreg kártot nyoltz pénzen adgyanak (a kádárok, TörtT. XVIII.236). Kádat, hordót, csebret, kártot, sajtárt, vedret, szapúllót, vékát, tonnát (ÖtvMest. 63. vsz.).

Kártos. Kárt: kártos, kártya, fa-edény; culigna PP. hölzernes trinkgeschirr PPB.

KARTABIANKA: [wechsel]. Huppelné asszonyomnak letettem az száz tallért, kivévén chartabiánkádat ő kemétől (LevT. II.367). A rátz a levelet kebléből ki-vette, kartabiankát is levél mellé tette (Gvad: RP. I.63).

KARTÁCS: [kartätsche]. Ágyúban való vas kartács egy kis tonnácskával (Radv: Csal. II.393). Kartács és tüzes-golyó (RákF: Lev. IV.506).

1. **KÁRTYA** (*karta* MA: Bibl. I.123. *kárta* Toln: Vigaszt. 89): **1)** charta MA. [papier]. Irja fel valami kartára: scribet in libello (MA: Bibl. I.123). Kartakra irot irások (Toln: Vigaszt. 89). Irunc a papirosra avagy tiszta kártyára (Com: Jan. 155). **2)** chartae folia lusoria MA. karten zum spielen PPB. Sackra, kartyara költöd (Born: Préd. 548). Nemelyec az éczakákat dorbezolással, koczka, kartya jadzással mulattyác el (Prág: Serk. 764). Addig volt jó világ, míg csak kár yán láttam a németnek képét (Thaly: Adal. I.78). Az kártyát elunván, kezd az koczkázáshoz, koczkázása után az dohányozáshoz (Thaly: Adal. I. 271). Kártya, labét, pikét véget érnek, az még az kakasok hajnalt énekelnek (Thaly: Adal. II.387). Finom mesterség ez, mellyel játékban minden kártyát el-űthetsz (Fal: UE. 405). A ki szinével mutattya kártyáit, leg-jobb játékját el-veszti (415). Adjatok nékünk kártyát. Lássuk kinek kell ki-adni. Lássuk ki vét ki: lasset uns sehen, wer geben muss, wer auswirft (Kir.-Besz. 90). **3)** Egy kártya spring karmasin selyem (VectTrans. 10).

iró-kártya: *charta pergamena PPl.

játszó-kártya: [charta lusoria; spielkarte]. Jádzó kártyák: chartae lusoriae (Com: Jan. 209. Com: Orb. 275). Jádzó kártyát hoz (PP: PaxA. 232).

Kártyás: lusor, chartilusor MA. kartenspieler PPB. Paraznac es torkosoc, kartyasoc volnanac (Born: Préd. 245). Akar koczkás, akar kártiás (Bal: Cslsk. 142).

Kártyáz: chartifoliis ludo SI. [karten spielen]. Teremtő isten! miket nem tapasztaltam egyszer is, másszor is a kártyázó s kockázó ifjakban (Fal: NE. 26). Pipáz, kártyáz és tréfál (Fal: Vers. 878).

Kártyázás: [kartenspiel]. Asztalod nem tiéd, mert rajta az kártya, több német urakat kártyázásra várja (Thaly: Adal. I.271).

2. **KÁRTYA**: *kárt, kártos; culigna PP. hölzernes trinkgeschirr PPB. Meghűtötték jeges cseberben, ugy töltötték kicsiny fa kártyában, azt adták be innya (MonIrók. XI.327).

KARUCA: [kleiner unbeschlagener wagen]. Az kozákok az karuczákból ama lóvonó fát vették (MonOkm. VII.119).

KARVALY, KARULY (*karvoly, karoly* MA. *karoly* Misk: VKert. 376. *karvoly* MA: Bibl. I.97. *korvoly* CornC. 228): nisus MA. accipitrix MA: Bibl. I.97. sperber PPB. Karvoly: nisus; sperber Com: Vest. 137. Com: Orb. 17. Super unum nisum quod vulgo carnol dicitur [commisit eum expeditum] (1412). Déván úgy tudom karulyok vannak, azok közül fogasson ki kd egyet s tanitsák meg számunkra (LevT. II.338). Ezec a melyeket meg ne egyétec: kakuc, karuly, hattyu, huhogato bagoly (Helt: Bibl. I.CCc3). El tünsz, mint für karvoly elöt (Zrinyi: ASyr. 14). Ölvek, karulyok (ACsere: Enc. 285. 370). Fürjéztem karulylyal magam legelsőbben (ErdTörtAd. IV.34). Augustusban az karollyal és ölyvel való madaraszatot el-kezdik (Lipp: Cal. 46). A vezérnek karvaly helyett varjút mutattam (Thaly: Adal. I.41). Csak úgy bántam vélek, mint karoly az fürjjel (II.252). Keveset gondoltam az ő személyével, csak úgy bántam vele, mint karvaly az fürrel (II.256).

KAS: **1)** corbis MA. korb PPB. Textum vimineum: kas vagy kosár PPBl. **2)** [horreum; speicher]. Az tyzta gabonat addegh az kasban nem tehetnek, myglen annak elette az ew pylwayabol yol ky nem tyztoyttyaak (ÉrdyC. 216b). Az buza nem tetethetyk az kasban (CornC. 264). Áldot leszen kasod, es egyéb maradékod: benedicta horrea tua, et benedictae reliquiae tuae (Helt: Bibl. I.Zzz). Kiknek telibb kassok, pinczéjek mint a szerzeteseknek? (Pós: Igazs. 584). E nagy kár felelem alolis noha üres kassal es erszénnyel meg szabadul a váras (Bartha: Krón. 137). Elég bor volna az akar mely nagy kasban, az mellyet te tékozlasz az egy kicsin hasban (Szentm: TFiú. 8). Maradt még amaz kasban lisztem, búzám bordóban (Thaly: VÉ. I.275). A sok kis magotska gyülhet kasokra (Kisv: Adag. 154). **3)** crates PPBl. [kocsi-kas: corbis currus rusticani Kr. alveus vimineus; wagenkorb, flechte]. A szekerekre ernyőket czinálnac es kasokat (Helt: Krón. 8). A füzfa vesszőkből kosárok és kasok lésznek (Com: Jan. 21). A szekérre fel-rakatnak a kasok: flechten (Com: Orb. 171). **4)** [alveus; schanzkorb]. Vár szegeletin soc kas vagyon (Tin: Ének. 137). Kasokat sáncznak valót hoztak (MonIrók. VII.48). Lövő helyeit igen erősiti, nagy kasokat fonatván és azt földdel megtöltetvén (XV.535). **5)** [tapogató kas: piscatoria corbis, verriculum SK. reuse]. Sürü kassal csikász [csikot fog] (Thaly: I.401). **6)** [alvear; bienenkorb]. A kasokat ganéjjal bé-kenni: circumlinere alveos fimo PPl. Kasokat miheknek mikor kellesék czinálni (OrvK. 62. 69). Kasokban méheid (László: Petr. 53).

[Szólások]. Ha eltékozlod a mi morhánkat, ifjjak, kik látják, csak megcsúfolnak, tégödet mondnak f e n e k e t l e n k a s n a k (RMK. IV.79. Thaly: VÉ. I.419). Megengedtem volna k a s o m b a n l ö t t nek lenni az gyermeket (Nyr. XI.31).

búzás-kas: cumera PP. kornkasten Nom. 33. speicher, getreidekasten PPB.

fa-kas: [?]. Fa kasokat sokat ő fonatatá (Cseng: Jer. B4. Görcs: Máty. 93).

gabona-kas: cumera MA. [speicher].

gyékény-kas: káka-kas; scirpea, scirpiculum MAl. [binsenkorb].

gyümölcsös-kas: cumera PPBl. [obstspeicher].

káka-kas: gyékény-kas; scirpea MAl.

lisztës-kas: cumera PPBl. [mehlspeicher].

méh-kas: alvear, alvearium MA. alveus MAl. bienenkorb PPB. Méh-kas, méh-kosár, kaptár Com: Orb. 97. Kaptárok, méhkasok Com: Jan. 72. (MA: Tan. 1149). Egy méh kasbul, avagy tőkébűl három vagy négy jó rajnál több ki nem jőhet (Lipp: Cal. 30. Mik: TLev. 461).

sánc-kas: [alveus; schanzkorb] (RákF: Lev. IV.514). Sánczon való kasok: gerrae, crates; schanzkörbe PPB.

szekér-kas: scirpea C. MA. crates PPBl. capsum vimineum, alveus vimineus; flechte, korbwagen PPB. Kötő-veszszőből való fedél, padlás, szekér-kas: *viminea tegumenta PPl.

Kasocska: [kleiner korb]. Találd, egy kicsiny kasotskában fekűszik, és egy tágas szekérben nem tér el? Felelet: Számszery, avagy motóla (MesésK. 30).

Kasos: [mit einem korbe, einer flechte]. Egy hitvány kasos szekeren két teheneken hurczoltatott Adoriánig (Szal: Krón. 27).

KÁSA: pulmentum, puls, milium tritum, piffa MA. pulticula; hirsenbrei, zugemüs PPB. Gyermeknek való pép, kása: athera PPl. Főtt kása: pulmentum, puls miliacea, pulticula PP. Hozánac darát, babot, lenczet és kását (Helt: Bibl. II.214). Az malosa szőlőt kasáual, mézzel, borsal őszue főzd, vgy egyed (Mel: Herb. 6). Kása: milium confractum et molitum (Beythe: Nom. 6). Kásác avagy pépec: pulmenta seu pultes (Com: Jan. 110). Kását vöttem katonáknak (MonTME. I.265. MonOkm. VIII.518. SzBodó: SóDics. A4).

[Szólások]. Együteknek bizony m e g é g e t i az k á s a s z á j á t szófogadatlanságért (MonTME. I.24). Kását addig fújjad, mig meg nem égeti szájad (Kisv: Adag. 301). Megégette már egyszer a kása a számot (Thaly: Adal. I.79). T s a k a v a j a s s á t e s z i a k á s á n a k (Kisv: Adag. 520). Az német a harczon, török harcz előtt dívány ban f o v j á k [igy?] a k á s á t Adal. II.339).

[Közmondások]. Az kinek az kása meg égeti az száiát még tarhóiátis fuia: siculus mare prospectat (Decsi: Adag. 99); dulcis in expertis cultura potentis amici; expertus metuit MA.

árpa-kása: hordeum frixum, polenta, ptisana MA. gesottene oder gekochte gerste PPB. Árpa kása: ptisana hordeacea Com: Jan. 75. Daralt gabona, auaǵ arpa kasa (Mel: Sám. 53). Ha arpa kasaual es mezzel az irmőt gyakran főződ es eződ, minden belső hidegh betegsegők ellen, etetes ellen, gyomor faias ellenis io (BeytheA: TivK. 66. VectTrans. 27. TörtT.[2] I. 368. III.159).

bodza-kása: [hollundermus] (Mik: TLev. 418).

bongor-kása: [?] Ha készen nem lészen a bongor kása, annyi tallér a birság, mennyi a kilának lészen száma (Kecsk.-Tört. II.375).

búza-kása: alica, pulticula triticea PP. gries aus weizen PPB.

dara-kása: ptisana MA. grütze Nom. 78. gries PPB.

kinzott-kása: [?] (Szakácsmest.)

koh-kása: pép, dara; pulmentum; mus Com: Vest. 143. Pép, gyermeknec valo koh kása: athara MAl.

köles-kása: milium excorticatum; ausgeschälter hirs PPB. [hirsebrei]. Köleskását töröknek vöttem (MonTME. I.231. Radv: Csal. III.38). Borsó, köles-kása egy-egy szapu den[ár] (Évk. XIII.74). Kölöskása egy köböl (78. VectTrans. 26. Szakácsmest.).

lengyel-kása: [?] (LevT. II.274).

liszt-kása: alica MA. [mehlbrei]. Liszt-kása, pulitzka, semlye kása: alica PPBl.

ludas-kása: puls cum aerocoliis, mellyben a ludnak aprólékai vannak bele főzve Kr. [brei mit gänseklein]. Bospor, ludaskása, törött lév és laska, jó kövér tehen hús, paczal és sült pulyka, ispék, leveles sült vagy édes zsongáta ha vagyon, nincs szükség második fogásra (Orczy: Nimf. B6).

mondola-kása: [mandelreis]. Bárányczimört mondola-tejjel és rizskásával. Törd meg az mondolát . ., az rizskását is főzd meg és tödd az mondolatejbe . .; az bárányczimört csak sóban főzd meg és aztán add föl és aztán töltsed reá az mondola kását (Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat I.53).

nap-kása: milium solis Mel: Herb. 56. lithospermum, madárköles Sl. [vogelhirse? steinsame?].

rizs-kása: oryza Beythe: Nom. 6. MA. reis PPB. Bárányczimör mondolatejjel és rizskásával (Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat I.53). Küldöttünk riskását, szőkfüvet, gyömbért, narancs almát (MonTME. I.147. VectTrans. 25. Com: Jan. 22. Thaly: VE. I.401. Mik: TLev. 71). Palástos riskása (Szakácsmest.)

rozs-kása: [far hordei, far tritici, mola; schrot, schrotkorn] (Thaly: VÉ. II.96).

tatárka-kása: [heidenbrei] (Évk. XIII.94).

tüdő-kása: insitium, minutal, consecti pulmones, tucetum Sl. [lungenmus]. Vágottból csinált étek, tüdő kása: insitium PPl. (Szakácsmest.)

tyúkmony-kása: ova intrita PP. eingeschlagene eier PPB.

zab-kása: puls avenacea SK. [hafergrütze]. Zabkását is hozasson (LevT. II.274).

zsëmlye-kása: [semmelbrei]. Liszt-kása, pulitzka, semlyekása: alica PPl.

Kásácska: pulticula MA. breilein aus hirs PPB.

Kásás: **1)** [breiartig, mehlig, mussig]. Kásás fügemag: cenchramides C. Kásás genyetséggel teli kelevény: atheroma PPl. **2)** [brei-, zum brei]. Kásás fazékot vakarja: pultis reliquias eradit; kásás kalán: tudicula pultaria PP.

[Kásásod-ik]

mëg-kásásodik: [breiähnlich werden]. Az hamarság valóban megkévántatik az planczöntésben, mert ha hideg szabású lészen az ezüst, megkásásodik (Kecsk: Ötv. 308).

KASORNYA (*kosornya* Bal: Cslsk. 367): melynél fogva a munkásoknak hordják az ételt a mezőre, Kassai [corbis ciborum; speisekorb]. Az hires eperienn [olv. eperbenn?] nem tuda csak annyitis kosornyáiában [igy] szedni, hogy száia izint eshetett vólna (Bal: CsIsk. 367).

KÁSTA. Kásta a könyvnyomtatóknál: loculamenta literarum; der schriftkasten in der druckerei PPB. A könyvnyomtató az helyecskékből, cástákból az öntött betűket ki szedegetvén: typographus e loculamentis typos depromens (Com: Jan. 160).

KASTÉLY (*kastellom* TelC. 82. *kastellum* WinklC. 271): castrum C. castellum MA. kastell, festung PPB. [feste, burg, schloss]. Vár avagy castély, végház: arx castrumve Com: Jan. 151. Castellum: ein schlösslein, fester platz; castélly avagy tábor Nom. 25. Felméne ómenden kastelokra (omnia castella eorum) es még vőn menden kőfalokat (BécsiC. 13). Megkerőliuala Iesus mend a varosokat es a kasteloeat taneituan ő gőlekezetekben (MünchC. 30). Megen vala a kastellumba ky vala hatwan keed főldőn Ihrusalemhez, kynek newe Emaus (WinklC. 271). Eegy nemynemő kor wala Betanyaban Lazar newő Maria Magdalenanak kastelyabol (ÉrsC. 74). Nagy sok kastélt csinála, erős klastromokat, nagy sok templomokat mind kastélnak alkota (RMK. IV.29). El menwen a kastelyokba ees falwkba (Pesti: NTest. 137. 133. 165). Az bethlehemy kastely (202). Vagyon Jenőhöz közel egy puszta kastélyhely, kit azelőtt talán csak három esztendővel is akarnak vala megépiteni (RákGy: Lev. 90). Varosban ket kastelt rakanak, kiből ők egymasra

hadakozanak (Cseng: Jer. 5). Viz parton egy kastélt tsinálának (Huszti: Aen. 32). Tornyokkal és deszkázatokkal magas kastélyok és várak (DBenkő: Flor. 322).

vár-kastély: [castellum; schloss, burg] (Göres: Máty. 63).

Kastélyi: castellanus MA. was zu einem kastell gehöret PPB.

Kastélyka: parvum castellum Kr. [kleine feste, kleines schloss]. Strása álle castelka (Alv: Itin. 225). Egy kősziklán felnőtt kis kastélyka látszik (Thaly: Adal. II.351. Vajda: Kriszt II.444. Kr.)

Kastélyocska: castellum C.

Kastélyos: **1)** castellanus C. MA. der in einer festung liegt PPB. Nem áhitanak valami udvari tisztségre, a kiket csak kuriás kastélyos magános lakásra szabott a szerentse (Fal: NU. 328). **2)** [castellum habens; ein schloss besitzend]. Kastélyos nemes asszony (Pázm: Préd. 1227. Kr.). Szilágyi egy kastélyos úrnak látogatására rándula (Fal: TÉ. 630).

KÁSTÉLYOS: [schillerwein CzF.] turbidus, rubricosus MA. trüb, rot, unruhig PPB. A vizek kristalyi kástélyossá lettek (Gyöngy: KJ. 95).

KASSZA: [kasse, geldschrank]. Cassa, avagy pénz-tartó láda (Szeg: Aqu. 103).

KASZA (*kaszsza* Helt: Mes. 198. Helt: Bibl. IV.35): falx, secula C. falx foenaria MA. sense PPB. Com: Vest. 145. Kaszához való: falcarius; kasza formáju: falcatus C. Kaszaszabású: falcatus MA. Kaszát fenni: acuo PPBl. Éles kaszaval, sarlóval aratnac (Com: Jan. 74). Kezeben wagyon egy eles kaza (TelC. 306). Felel az halal az eletnek monduan: lattale valaha yllyen zerzamet, ky kazanak mondatyk? (PéldK. 51. Szeg: Theoph. 37). Ha az sarlo vagy kaza igen feketedic, hogy vágya az fűuet, esőt iegyez (Cis. G3). Kaza nyelesteol (Radv: Csal. II.59. Zrinyi. I.188. Thaly: VÉ. II.109).

[Szólások]. Ollyanoc, mint a s z a l l a i k a s z a, mely mint elől, s mind hátra fog (Helt: Háló. 29). Igen forgattyac a szallai kaszat (Vallást. Ss2). Más n y é l b e ü t i k a s z á j á t (Zvon: Post. I.437. Kr.). V i s s z a f o g j a a k a s z á t: revolvit mantellum MA. Űdő-jártában eszekbe vevék a predikátorok, hogy ezen úton, az ő hitelek és tisztek semmi lészen; azért f o r d i t á k a k a s z á t, és lassan-lassan magoknak koporiták a tudományokrúl-való itiletet (Pázm: LuthV. 252).

boszniai-kasza: Turcicus, barbarus ensis Kr. [bosnischer säbel?] (Csúzi: Tromb. 31. 101. Kr.).

farkas-kasza

[Szólások]. Nehezen hihető, hogy (a ráczság) a Dunán általjövén, maga háza népe népét f a r k a s-k a s z á r a h a g y j a (RákF: Lev. I.398). Juhaim n e l e g y e n e k praedára, és f a r k a s k a s z á r a (GKat: Válts. II.1032). F a r k a s-k a s z á r a v e t i, és veszedelembe taszittya (Pázm: Préd. 35). Ne vessen minket illyen farkas kaszára (Esztb: Lev. 13). Az isten nyájja mellett el ne aludjonak, és azt farkas kaszára ne vessék (GKat: Válts. I.542. Fal: Jegyz. 923). Nagyságod által nem jött, hanem csak őket v i s s z ü k f a r k a s k a s z á r a (MonOkm. XXIII. 198). Többet három-száz-ezer tallérnál, f a r k a s k a s z á v a l o s z t o t t a k (Szeg: Aqu. 47). Ugy vagyon dolga, mint a fabula mondja a bárányról, melly a szükséges oltalmon kiadott, és a f a r k a s hűségére bizván magát, k a s z á j a a l á k e r ü l t (Fal: NU. 260).

Kaszácska: falcula MA. kleine sense PPB.

hadi-kasza: bellica falx Com: Jan. 149.

Kaszál: [pratum seco MA. mähen PPB. Sarjut kaszál: sicilire MA. Myert te kazas vagy, azert te ennekem ne kazaly, mygnem megeernek (PéldK. 51. RMNy. II.310). Valahol akartuk, Inárcsot, mind Besnyőt által meg által kaszáltuk, senki sem fejért sem feketét nem irt érette [nem törődött vele] (MonTME. I.211). Mas ember 'retin kezdenec kazalni (Pázm: Fel. 61. Zrinyi. II.40).

[Szólások]. Itt is amott is, sürűen k a s z á l a h a l á l és némellyeket igen hirtelen ragad ki e világbul (Fal: NE. 48). Nem b i t v á n r e n d e n k a s z á l (Fal: Jegyz.). Eckeppen k ę t f e l ő l k a s z s z a l vala nagy álnoc szándéckal (Helt: Krón. 15). Ez vilagban oly habokban forgasz, mellyekben halál k é t-f e l é k a s z á l (Thaly: Adal. I.2. TörtT.[2] III.17). Félre takarván ura ügyét, m a g a s z á m á r a kezde k a s z á l n i (Fal: TE. 633)

lĕ-kaszál: defalco C. MA. abmähen, abernten PPB. (Zrinyi. I.165. Mik: TörL. 228).

lĕkaszálás: defalcatio MA. das abmähen PPB.

Kaszálás: foenisecium MA. heuernte PPB. Deréc kaszálás (MA: Bibl. II.189).

Kaszáló: **1)** falcator Com: Jan. 74. [mäher]. **2)** kaszáló rét: pratum Nom. 7. foenilis herba Nom.[2] 119. Egy igen nagy cseres gazos erdőt kiirtatván, szép kaszálókká tetette vala (Szal: Krón. 238). Kaszáló füvek (Misk: VKert. 433). Kaszáló rét (Gér: KárCs. IV.303).

Kaszás: foenifex, foeniseca C. foenisector MA. mäher PPB. Kaszás emberek: falcarii C. Andreas kazas jobagio [XV. sz.]. Kaszás [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Myert te kazas vagy, azert te ennekem ne kazaly, mygnem meg eernek (PéldK. 51. CsomaC. 42. Born: Préd. 554). Vagyon 360 kaszásom, adoc egynec tizenharmadfél pénzt, vallyon miuel érem meg őket? (Helt: Arithm. N). A kaszás hevet szenved, tengethesse életét (Kisv: Adag. 346).

[Szólások]. Visza szegezet kaszasoc elegen vannac, kic az eggyessegnec keueit kőtni nem tudgyac (Mon: KépT. VIII).

három-kaszás: [Orion]. Jól tudja a fiastyúknak a járását, valamint a göncölszekerének futását. Merre igyekeznek a háromkaszások, mit jelentnek az est s hajnal csillagzások (Gvad: RP. 43).

KASZAP: [lanio; fleischhauer] Otr: OrigHung. I.XXVIII.

KASZÁRNYA: domus militum SI. [kaserne]. Másnap öszve gyültünk egy nagy kaszárnyába [így] (Gvad: RP. 88).

KASZNÁR (*kasztnar* Gvad: Pösty. 21): sitoconus MA. frumentarius Kr. ein kornproviantmeister PPB. [kastner].

Kasznárság: sitocomia MA. das proviantmeisteramt PPB.

KÁSZOLÓD-IK: vergődik, vonódik, bontakozik SzD. Ők ha kászolódnak, mi azt csak készületlen henyélő szemmel nézzük (TörtT. XVI.54).

el-kászolódik: [proficiscor; sich auf den weg machen]. Cyrus ezenközben el kászolodéc, minden ereyéuel által költőzéc az vizen (Cserényi: PersF. 15).

föl-kászolódik: ~ A törökec fel kászolóduan futni kezdenec (Helt: Krón. 89).

KÁSZTOR: [castor; bieber]. Mitsodás kivántatik, szőr kalap-é, vagy kásztor, vidra: quel chapeau, un vigogne, ou un castor? KirBesz. 93.

KÁSZU: corticeum; koppert, rindschachtel PPB. 404.

KATALOGUS: [catalogus; liste]. Béla király, ki a catalóguson XVI. magyar országi király volt (Liszny: Krón. 242).

KATÁNG, KATANG (*kotáng* Mel: Herb. 78. Szentm: TFiú. 20): solsequium MA. ambubeja PPl. cichorium Major: Szót. sonnenblume PPB. Ha csak kotángal nem virágzik kerted (Szentm: TFiú. 20).

apró-katáng: endivia, intybus Kr. cicorium Com: Jan. 26. Apró kotáng: condrilla Mel: Herb. 78.

KATHÉDRA: [cathedra]. Az nagy oltar elöt [valanak] hwzon neegy ylow zekők es az feyedelmee kőzepőt, feellyeb az tebbynel, mynt eegy pyspeky kathedra (ÉrdyC. 310).

KATHOLIKUS (*katólikus* Tus: Apol 29): [catholicus]. Románo-catholicusok (Toln: Vigaszt. Előb. 1).

Katholikusság, katholikaság: [catholicismus]. Katholikusságnac híjác az papistaságot (MA: Scult. 6). A mi reformata religionknak igaz reghiséget s catholikaságát az ő reghisegek kel es catholikussagokkal valo meltatlan ditsekedéseknek megh czafolásabol fel epittem (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.).

KATIKA. Katika répa: napellus, aconitum PP. wolfswurz, ein giftiges kraut PPB.

KATLAN: lebes, clibanus, catinus MA. cortina MAI. furnus figulinus; [kessel] tiegel, distillierofen PPB. A posztót a festő a festitő katlanban (in cortina) megmártya (Com: Jan. 91). Koholó katlanban szapulod az isten híveit (Czegl: MM. 49). Ne légy tavaszi ibolya, ki ha ma virágzik, holnap a katlanban vettetik (119). A vizet bizonyos edényekben a katlanokról nagy serénységgel hordják (Szal: Krón. 564). Végy hangya bolyt egy sákban, kit főzz jol meg egy katlanban valo tele vizzel (Cseh: OrvK. 79).

KATONA (*katanác*? Helt: Krón. 76): [miles], satelles, satrapes, eques C. MA. soldat, trabant, reiter PPB. Két lóra tizotett katona: miles dupli stipendii PP. Nole feyedelm ördög katonayokkal égetembe ielen leznek az leleknek ő ki menesenek kapuyan; tahat az ő katonai kereskednek (BodC. 18). A rezeg kathona az io louath arokra, sarra rea viszi (Mel: SzJán. 519). Izentem neki a leveles katonák felől, kik az elmúlt napokba lettek levelessé (MonIrók. XV.516). Katona ember (CorpGram. 326). Kántoros katonák [Gér: KárCs. IV.282. 284. 286. 305. Thaly: VÉ. II.268). Édes atyját hívták Katona Jánosnak, noha hivataljára nézve katona nem vólt (Bod: Pol. 72).

[Szólások]. Katona módra lenni: valere pancratice (Decsi: Adag. 154). Bódog aszszony katonáia vgyan ő is: ollaris deus (221). Fűzfa-katona (Csúzi: Tromb. 142. Kr.).

[Közmondások]. Rossz katona az, kinek a fegyvere is nehéz (Kisv: Adag. 37).

hajdú-katona: [veles, miles expeditus; heiduck]. Lam taborban vadnak az jo haydu katonak (Debr: MCongr. 1). Csufosnak látszik hajdú-katonának: szolgáljon, hóduljon (Thaly: Adal. I.181).

kára-katona: colymbus; taucher Sl. Ezek az eghy madarak, kykkel nem yllyk eelny: keselyw, heeya, kara kathona (JordC. 95). Lata az wyzben madarakat, kyknek newek karrakatona [így], ellenkedeket az halaknak (ÉrsC. 350). Kárakatona, fekete madár olly nagy, mint egy örvös galamb, nagy sereggel tartózkodnak a pusztákon (Gvad: FNót. 7).

köz-katona: miles gregarius Sl. [gemeiner soldat]. Mert nemhogy az közkatonája ne követné az esintalanságot, de a tiszte is nem igen fél az istentül (RákF: Lev. I.67. III.179. Thaly: VÉ I.285). Vajki szereti a szép szót és szelid intést a közkatona, jobban s vigabban enged néki, mint-sem a somtabotnak (Fal: NA. 217). Mintha a köz-katonára vagy közép-tisztre bizták volna, hogy serpenyőre tégye és mérsékellye, mely jó illgyygyel inditanak tábort egymás ellen a koronák (Fal: NA. 212).

lovas-katona: equestris miles Kr. [kavallerist] (László: Petr. 101).

szökött-katona: ausreisser; deserteur KirBesz. 147. Az elszökött pártos katonák csak haton vannak (MonIrók. XV. 199).

Katonácska (Zrinyi. II.179).

Katonás: militaris Sl. [soldatisch, militärisch]. Én, uram, nem kedvellem a katonás papot, a mint tudom hogy te sem szereted a papos katonát (Káldi: VasPréd TudTár. 1838. III 301. Moln: JÉpül. 182).

Katonáskod-ik: milito Sl [als soldat dienen, soldat sein]. (Misk: VKert. 438).

Katonaság

[Szólások]. Fűzfa-katonaság (Csúzi: Tromb. 310).

KATRABOCA: tarhonya, túros étek SzD. A savanyú tejet meg főzvén, túros leves lészen belőle, az hivattatik katrabutzának [így] (Gvad: FNót. 6).

KÁTRÁNY: kalamász, deget SzD. [teer, wagenschmiere]. Kátránt vöttünk 19 d[enárért] (MonTME. I.277).

KATRINCA, KATRONCA: sudarium NémGl. 372. Katrintza a gyermek mellyén: strophium pectorale; brusttuch der kinder PP. Vram íme te penzed, kit tartottam katrincaba (in sudario) takaruan (MünchC. 155). Edessegew orczadnak zepseghe kemeny sydoknak katronczayawal [így] fedezwen, be keteztetek (ThewrC. 5. GyöngyC. 9. PozsC. CzechC. 11. 6). Katrinczában takartam volt az koronkát, és orcza takaróban (LevT. II.273).

KATTOG: fogával csattogtat SzD. dentibus strepo, dentes concutio Sl. [klappern mit den zähnen, mit dem schnabel]. A gólya kelepel és kattag [így] (Com: Jan. 39).

KATUS: Catharina MA. PP. (Pázm: Kal. 1766. 397. 768. Kr.)

[Szólások]. Hazájokért mind egyik férjfiaknak, és nem katus aszszonyoknak kellene lenniek (Misk: VKert. 663). Mint egy katus asszonyok (Kisv: Adag. 300).

KAUTÉ: [?] Im lásd, ha nem jobb házasságban élnőnk, hogy nem ménnt fal mellett az cautéval járnonk, nagy szégyenségben isten ellen élnőnk (RMK. II.167). Uram érsek, megtiltod az papokat az szent házasságtul; az szent Pál, hol azt mondja hogy társ nékül ne legyen az pispek, im nem hagyja, hogy az cautéval hogy járjon az pispek (218).

Kautés: [?] Itt több ajándékát számlalja elöve az házasságnak; de istennek ezféle ajándékát igen gyűlölik az cautéss barátok és papok, mert ők az Luciper poroncsolatát tarták, hol meg vagyon írva, küssebb bűn az paráznaság, honnem mint az házasság (RMK. II.488).

KÁVA (*kámva* Sam: Cor. 49. *kámvás* kút Gvad: Lev. 135): circulus Ozor: Christ. 145. cinctura Kr. [reif]. Heg meg haiciad ah te feiedet mint eg cauaat: quasi circulum (Ozor: Christ. 145). Az kétfelé eresztősnek (kocsinak) az tetejin semmi sem volt, hanem ránczos volt, az mint az kávák voltanak benne (MonIrók. XI.366). Káva módra hajlogál (Illyef: BCsTomp. 110). A virágok egy kis keregdéd kámvára köttetnek egy csomoba [koszorúnak] (Sam: Cor. 49). Szép lovat hozának alája, mint hogy a vas miátt nem illhet reája, meg öldatik szírát szorító kávája (Gyöngy: KJ 62). Derekok ugy áll mint a káva (Gvad: Lev.). Karcsuvá tették derekokat a kávák (Gvad: NótTest. 208). Gyöngyöt kávára fűzni (SzD: MVir. 177).

kút-káva: kut gárgyája; crepido Major: Szót. kút karéja, crepido putei Kr. [brunnenkranz] lehne Com: Orb. 149. Kut kávával (crepidine) környűl vétetvén (a kút Com: Jan. 115).

Kávás: [crepidine instructus; mit einem kranz, einer einfassung versehen]. Kávás kút: margine provisus puteus SK. Kauaskuth 1270 (CodPatr. VI.164). Kámvás kút (Gvad: Lov. 135).

KAVALYOG: [versor, vagor; sich hin und her drehen, umherschweifen]. Fecsegő nyelv, a minemű a te inyed alatt kavalyog (Matkó: BCsák. 213). Vad ludak jövének az hideg él után de csak kávolyognak (így) szegények az uczán (Kecsk-Tört. II.500).

Kavalygás: [?] Azt vijtattya Sámbár, bogy az én syllogismusomat a csak szocskával sántitottam meg, itéllyék-meg a logicusok, jó sáré ez kavalygása Sámbárnak (Matkó: BCsák. 220).

KAVAROG: csavarog SzD. vagor, grassor, oberro Sl. [sich hin und her wenden, herumirren]. (Göres: Máty. 78). Kavargó motusokat követnek (Pós: Igazs. 496). [Vö. **KEVER, KAVAR**].

KÁVÉ (*káfé* XVIII. sz. Nyr. VI.364. *coffé* Orczy: KöltSz. 234): faba Aegyptiaca; kaffee PPB. 404. Ali passa le-ülteti s mingyárt az ű szokások szerént való vendégséget indit; es egy egy fincsal cavét, s az után serbetet hozat (Czegl: Dag. Előb. 30. Zrinyi. I.46). Kávém és főtt étkem lenne talám nekem (Thaly: Adal. I.187). Kávé, czukorkodi és herbaté, bornál jobb volna ha otthon te tokajit innál (Thaly: Adal. II.387). Kávét vó findsa (Mik: TLev. 16). Egy pipa dohányt ád (a török), egy findsa kávét, hatot vagy hetet szóll az emberhez, azután tíz óráig is elhalgatna, ha az ember azt elvárná (82).

Kávés. Kávés ház: thermopolium PPBl.

KAZAL: acervus, cumulus Sl. [schober, triste]. Kazal szénák (Helt: Krón. 36). Egy kazal zalma (Radv: Csal. II.66). Egy ab aztagh, egy vegh kazal zena (III.162). Mind csak nagyobb nagyobb kazal fáknak rakása gyüjtetik vala (Szal: Krón. 372). Egy kazal fát is vitettem az Száva mellett (MonIrók. XV.700). Szénából rak baklyakat, kazálokat [így] (Com: Orb. 93). A széna kalongyákban, kazalokban hordattatic (Com: Jan. 79). Sok kazal széna (Bethl: Élet. II.308). Egy kazalnyi rakás kenyeret kell megennem (Mik: TLev. 17).

széna-kazal: cumulus foeni Kr. [heuschober]. Asztagokat, széna kazalokat felgyujtani senki ne merészeljen (MonOkm. V.340).

Kazaltat: [einen schober machen lassen]. Szénát kazaltass háromszáz szekérrel (MonTME. III.98).

KAZAMÁTA, KASAMÁTA: [kasematte]. Casmáta seu cassmáta h. e. locus corbium terra aggesta plenorum Otr: OrigHung. II.155. Ha az kasamátákat ott is megtudja csinálni, ahhoz az télen hozzá kell készülni, s az úr isten kikeletet adván érned, idején hozzá kell fognod s végben vinned (RákGy: Lev. 74). Alatta sok kassamátta, sok por benne (Thaly: Adal. I.357). Hidkapun kivül a malommal szemben levő kasamatáknak felén nintsen héjazat (KolTört. 402). Aszszonyokat zártam kazamátákba (Gvad: Nánd. 29).

KAZÁN: destillatorium Sl. [kessel]. Csak az salétrom vagy kazány mellett legyünk szorgalmatosak (MonTMÉ. I.27. 16). Az kaszán mellett sörényen és híven munkálodjunk (I.116. 124).

KAZSULA, KÁSLA: [casula; kirchenkleid]. Olly kazsulát auagy misse ruhát czináltata (Helt: Krón. 30. 2). Kásla, melyet talám nem bársonybul-is szövettél (Czegl: Dág. II.20. TörtT.² III.378). Az a gondolat jutott az eszébe, hogy mi jó volna a papon lévő casula tsábráknak (Mik: TörL. 61).

KAZUP: kétfülü kosár, füles kosár SzD. [schwinge]. Karban öltő kosároc, két fülű kosároc, kazupoc, koboroc (Com: Jan. 109).

KEBEL (*kebel* Helt: UT. o7. *kebél*lel Szathm: Cent. 69. *kelebe*et ÉrdyC. 640. *kelebe*be TihC. 13. ki igy szoll: *keleb*, s ki igy *kebel* GKat: Titk. 1118. *kőbel*ébo Helt: Krón. 21. *kőbelé*ből Helt: Mes. 68. Helt: UT. Előb. 2. *kőbelé*be Tel: Evang. II.417. Vás: CanCat. 180. 495): **1)** sinus, gremium, castula C. sinus, gremium Nom. 20. gremium; schoss Com: Vest. 131. PPB. Kebelemben vagyon, s övem pedig el nem óldik, hogy kiossék: mihi in sinu est, nec ego discingor PPBl. Deinde ascendit ad Sumlw kebel 1257. (CodPatr. VI.93). Abraam kebeleben helhezie (HB). Mend nagy ewremuel zogeneknec el oztya uala kebelet penzuel tele hordozuan (EbrC. 7. 21). Gyenyerwseeghnek tyzeet hordozya ew kebeleeben (ÉrdyC. 614). Kezde zegenieknek oztany, viseluen w kebelet telyes penzekel (VirgC. 84). Bochata kezet Bernald vrnak kebelebe (85). Annyanak elebel a vag kebelebel le zala (DebrC. 522). Kevldette az lelkeket Abrahamnak kebeleben (CornC. 214). Aldot wr Iesus, kynek kebeleben nynchen semmy waltozat (ThewrC. 131). Az Tisza kebel [Békés és Csanád megyék] (Tin. 20. 396). Egy hauasnak kebelebe bészálla, az oláhok ott fen futkosnak uala (334). Kőbeléből egy darab kenyeret nyuyta ki (Helt: Mes. 68). A hegyec kebeliben formáltatott zengő szó: resonans de altissimis montibus echo (Kár: Bibl. I.647). Az anyaszentegyhaznac kebeleben: in ecclesiae gremio (Mon: Apol. 37). Kebledben tarcz ez féle makkos tromfidat (Zvon: PázmP. 284). Miért nem verted meg az én dajkámat tej nélkűl való kebéllel? (Szathm: Cent. 69). Az imádságh a veres tengernek kebelét meg-nyitotta (Mad: Evang. 253). Szűlőttyőket ölekben és kebelekben (in sinu gremioque) táplállyác (Com: Jan. 118). Csak a keblében ravaszul hallgató kigyót hizlalja (MonIrók. VIII.220). Az közepi kisded haylassal kebelet csinalnak, az holdhoz igen hasonlot: media flexu modico sinum faciunt lunae maxime similem (Forró: Curt. 302). A levelet a kebelébe teszi (Mik: TLev. 188). Mit motozsz kebelében [leánynak] te goromba Jankó? (Thaly: VÉ. I.344). A természet az aranyat mélyen a föld alá temette s nem önti ki egyszer s mind kebelét, hanem csak szükségre valót nyujt (Fal: BE. 595). Most felbillent első fokra, ápolgat és mosolyog, kebelére ragad tsókra, már megbánta, tébolyog (Fal: Vers. 868). Nem is marad soká oly nemzet keblében, kinél a jó erköles hibázik szivében (54). **2)** A testnek részei kebelekre és tagokra osztatnak; a kebelek hárman vagynak, tudn. fő, melly es a has (ACsere: Enc. 142). A buzának olaja a kelevények kebeleinek be gyogyittásara igen ditseretes (237).

[Szólások]. Eperjet szed más kebelébe (Fal: Jegyz. 923). Hátán a' háza, s-kebelében kenyere (Czegl: Japh. 125).

[Közmondások]. Ne tarts kigyót kebeledben: leonis catulum ne alas (Decsi: Adag. 105). Jaj, practica! ámbár vedd elől; mert veszélyedre s nagy inségedre te véredben, kebeledben kigyót neveltél! (Thaly: Adal. I.2). Nem hogy aszszoniállatnak, de még kebelednek se hűgy: nec mulieri, nec gremio credendum (Decsi: Adag. 292).

erdö-kebel: [vallis silvosa; waldiges tal, tal im walde]. Tűle az giermeket hoģ paztor el veue, eģ erdő kebelben akkor el-be viue (Kák: Ast. 3). Föld népe szorult erdőkebelbe, havasokba (ErdTört. I.187).

tengër-kebel: sinus maris MA: Bibl. IV.134. [meerbusen]. Egy tenger kebelt látának (Helt: UT. o7).

Kebeles: **1)** sinuosus C. MA. voll krummer ränken, voll falten PPB. Kebeles, öblös: sinuatus PPBl. Kebeles, helyes: loculatus MAl. Kebeles, horgasos: sinuosus Major: Szót. Hwzon egh fel ymegh, ezeknek tyzen harma kebeles (RMNy. II.35). Mennyivel inkább szükségesb mi-nékünk a gonosz szokások és törvénytalen hajlandoságok kebeles köntösét le-vetnünk (Csúzi Síp. 542). **2)** A Hero köziroja (mesographus Heronis) oly vegetlen ráma ki egy a kebelesen mozgadozó tsigás horoggal meg allittatik (ACsere: Enc. 64).

Keblesség: [sinus; einbuchtung]. A hegynek közepibe mintegy terjes keblességébe még megannyi lövőszerszámokat helyheztettek vala (Szal: Krón. 548).

KECELE (*koczole* Zvon: Post. I.71. Csúzi: Tromb. 485. Kr.): [casula; kirchenkleid]. Oda ál a papozlár a ketzelében, es igen meg keresztezi (Dávid: KKer. I.4. Pázm: Kal. 222. Kr. GyöngyD: Cup. 652).

KECMERÉG: botorkál, erőtlenségből négy kézláb csúszmász Kr. [langvide moveor, repto; sich mühsam schleppen, kriechen]. Nagy munkával tudott ismét a fájába ketzmeregni a madár (Kónyi: VM. 51).

KECSE: **1)** [soldatenmantel]. Pais a kezekben fénlik kecze bátokon (Liszti: Mars. 91). Ketse és tsutár [csótár?] (Szentm: Kalm. 11). Van keche mindenen, deli tekinteti (Zrinyi I.66). Jün Szechődi Máthé nagy tarka kechével be födözve magát és pánczér fegyverrel (I.88). Mint-ha külömb-külömb-féle, és színű darabokból kechét tóldoznának (Veresm: Lev. 153). Vnum kecse rubrum, xr. 45 (MonIrók. XXIV.325). Két teve szőr ketsét 1550 oszporán (TörtT. I.156). Az haidukis keczet auagy pokroczot vetnek nyakok körül (Vás: CanCat. 103). Veres skárlát ketsét függesztett vállára (Gyöngy: KJ. 111). **2)** [panni genus; ein zeug, kleiderstoff]. Ajándékokat hozott, kecse-forma bársonyt, vég. nro. 30. (Szal: Krón. 297). Egy jó öreg dupla veleuczét, kit ketsének hínak, hét forinton adnak (TörtT. XVIII.216).

hajdu-kecse: [heiduckenmantel] (Vás: CanCat. 542).

KECSËGE (*kecsige* Nád: Lev. 210. MonTME. I.296): sturio primus MA. acipenser Major: Szót. acipenser, sturio PP. acipenser; stör Com: Orb. 69. PPB. (Tel: Fel. 103). Frissen főzött kecsege, viza, szijalt rák (Matkó: BCsák. 402. 404. Misk: VKert. 555. Radv: Csal. III.67. ACsere: Enc. 218. Vás: CanCat. 564). Igen akarjuk, hogy vagyon kecsege az székelyhidi tóban, igen meghagyd az udvarbirónak, őriztesse, s ha az üdő hivesedik, elküldjön s többeket hozasson beléje szépeket (RákGy: Lev. 74). Kecsegét, tokot, vizát fogasson számunkra (383). Egy szép halastót meghalasitott vala, a pataki praefectuss által téli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecsegét parancsolván beküldeni (Szal: Krón. 240).

Kecsëgés: [stör-]. Az kecsegés tóhoz nem árt ha jobb hálót csináltatsz (MonOkm. XXIV.71).

KECSËGET (*ketsegtet* SzD: MVir. 17): allecto MA. [locken, hätscheln] stark anreizen PPB. Ketsegesed fiadat és meg röttent téged: lacta filium et paventem te faciet (Kár: Bibl. I.671). De csak oly kecsegetve szóllunk bűnös lelkünknek, mint régen Eli pap fiainak (Czegl: OrszRoml. 3). Ne hidgyen hamar a kecsegtető szónak (Czegl: MM. 288). Kecsegető igéretnek szele fúti őket (DKal: Ker. 72). Persvasiós reménség az, a melly a formalis papismusban idvességgel kecseget (Matkó: BCsák. 317). Nem az annak értelme, mint ha Sz. Pál ketsegette vólna Márkot (Pós: Igazs. I.226). Aprólék lopásrúl szokták magokat e világ fiai ezzel kecsegetni, hogy azok igen kitsiny vétkek (Otr: Tökéll. 237). Hizelkedve ketsegetik (DEmb: GE. 40). Gonoszra ketseget (Misk: VKert. 317). Tárházas ajándékkal biztatni, ketsegtetni valakit (SzD: MVir. 17).

Kecsëgetés: allectatio MA. [lockung] reizung PPB. Buja-ságra ingerlő kecsegetés (Czegl: Enoch III.10. Megy: 6Jaj. III. 20. GKat: Titk. 11).

KECSKE: **1)** capra, caper C geiss PPB. [ziege]. Félig ketske: semicaper; ketskéből valo: caprinus C. lohoknac čordaye, kečkéké, lonako te zémeléd elöt vadnac (BécsiC. 14). Megvalazta őket egnastol, mikent a paztor valaztameg a iuhokat a kečkectől (MünchC. 62). Kyk zabad akarattal myt adnak, veegyetők el, ezysteth, aranyath, keczke beerth, bak beerth (JordC. 62). Felső reze embőr s az alsoh kecske (DebrC. 114. PeerC. 66). Nem szükség hoszszu fark effele kechkeknec (Hofgr. 260). Fiadzo-ketske: capra (Com: Vest. 122). A gödölyenek még nintsen ketske szakálla: haedo nondum est aruncus (Com: Jan. 43). Fejős kecske (Gér: KárCs. IV.453). Öreg, meddő kecske (454). Az aszony szül, a ketske gedelyézik (GKat: MGramm. C) Kecskebárány-nyúzás (Thaly: VÉ. I.348). **2)** Ketske, mellyen a nagy fát faragják: *cantherii fabrorum PPl.

[Közmondások]. Hitván barom az ketske (Decsi: Adag. 212). Az káposztás kertet éli kecskére nem jó biznya, sem a lúdfiakat pásztorra (Magy: ORoml. 58). Kecske sem menne vásárra, de ütik hátul (Czegl: Japh. 130): necessarium fortunam terit MA. A kecske sem menne a vásárra, ha nem hajtanák (Thaly: Adal. I.85). A vén ketske is meg-nyalja a sót: *anus cothonissat. hircissat PPl.

[Szólások]. Egy két pénzért majd kecskét-is meg fur (Apoll. 45).

bak-kecske: [hircus; ziegenbock]. Bak kecskéhez való: hircinus C. (Pesti: Fab. 63).

havasi-kecske: rupicapra MAl. [gemse].

isten-kecskéje. Istenkechkeye: iris, regenbogen Pesti: Nom. 64. 70. Nyr. II.316.

köszáli-kecske: rupicapra Com: Jan. 46. [gemse].

vad-kecske: rupicapra, dorcas, ibex C. caprea MA. capra silvestris, dorcas NC. 131. Kr. rupicapra; gemse PPB. Az magos hegek hazoc az vad keczkeknec bakinac (Szék: Zsolt. 106. MA: Bibl. I.554. Káldi: Bibl. 259). A vad-ketskék példázó képei a nyughatatlan elméjű embereknek (Misk: VKert. 221. 285).

Kecskécske: capella C. MA kleine geiss PPB.

Kecskei: caprilis, caprinus MA. von geissen, von ziegen PPB.

Kecskés: **1)** caprarius MA. [ziegenhirt]. Kecskés [vezetéknév XVI—XVII. sz.] (Nyr. X.227. IX.365). A ketskés gyermekek karikát futtatnak (Fal: Vers. 908). Ketskés vala Méris, Alkon pedig juhász (909). **2)** caprinus MA.

Kecskéz-ik: [caprae similis est; einer ziege ähneln]. A farkas ode yewe az aytora, kezde zolny kechkewyl es mondany hogy meg nytaa az aytot; az ollo monda: meg nem nytom, mert yol lehet az zood kechkezyk, de maga a hasadekokon farkast latok (Pesti: Fab. 19).

KEDD (*keed*: dies Martis Pesti: Nom. 18): dies Martis, feria secunda MA. dienstag PPB. Keddön regghel menven Ihrlembe, ől vala Olinetim begeen (WinklC. 139). Zille eg kednapi első zillöttet (KazC. 44). Zéle az ő első leanat keddön (TelC. 10). A hetnec neminemű keddyn zűle ziz Mariat (35). Pünkösd keddig (Zvon: Post. I.16).

húshagyó-kedd: fastnacht KirBesz. 121. (MonTME. I. 117).

virág-kedd: [feria secunda hebdomadae sacrae; dienstag in der charwoche]. Mondaa ez ewangeliomot vyragh keddőn ew zent halalanak elette (ÉrdyC. 134).

keddi: [dienstags-]. Keddi nap (Bartha: Debr 14).

KEDV (*yo keddel* JordC. 551. ÉrdyC 5b. 479b. 597b. 643. sat. *kedbwl* Komj: SzPál. 58. *keedw* 124. *keduh* 84. *kedue* ! DomC. 139. *köduesködni* Helt: Krón. 151. *köduezés* Helt: Mes. 382. *köduezők* Beythe: Epist. 60): **1)** favor C. gratia MA. gunst, gewogenheit PPB. wolwollen]. Emlekózyel megh the zolgaydnak kedwőkről (JordC. 68). Az regy kedueket megvonak ev tevle (MargL. 91). Vám az istennek kedwit (Sylv: UT II.4). Ahol bűnelködet a bűn, soskal felyűl áradot a kedw: ubi abun-

davit delictum, superabundavit gratia (Helt: UT. q3). A maradekoc az isteni keduunec ualasztasa szerent meg tartattanac a keduunec által, hat nem a jo chelekedetekből, mert vǵ a kedun nem volna kedun (Tel: Fel. 124b). Isten kedue: gratia dei (Mon: Apol. 357). A más életben semmi kegyelmet, avagy keduet nem nyer (Illy: Préd I.285). Az ember napját kivántam, az az emberi kedvet: humanum favorem (II.213). Mint lehessen magához édesiteni más embereknek kedvét és jó akarattyát (Fal: UE. 387). **2)** studium, cupido, cupiditas, appetitus, desiderium SI. [lust, gefallen, wunsch]. De te ne tedd az ő kedvét: sed sub te erit appetitus ejus (Helt: Bibl. I. B3). Soc szőrzésseket szőrez vala az országnac keduére (Helt: Krón. 51). Mikor kedveknek tetszik, más kűlőmbet kemek reánk, hogy inkáb gyűlőltethessenek (Pázm: Kal. 775). Mi szabjuk akaratunkat isten kedvéhez (Pázm: Préd. 263). Nincs kedvem hozzátok, ugymond az seregeknek vra (Pázm: Kal. 737). **3)** [affectio, animus; stimmung]. Embernek emberbe valo bizakodása mindazon gyarlóság, és bizonytalanság, mert változó kedvébül függ (Fal: SzE. 520). **4)** [gratia; dank]. Semmi kedve, hálája, semmi bére és jutalma nem lészen munkánknak (Pázm: Préd 850).

[Szólások]. Nincs kedvem hozzatok, ugymond az seregeknek vra (Pázm: Kal. 737). Lengyel király, hihető, segitené császárt, de az respublicanak nincs ahhoz kedve (RákGy: Lev. 123). Teljék benne kedve: sit ita, babeat, fruetur Kr. Ez az en szerelmes fiam, kiben iokippen keduem betelek (Sylv: UT. I.6). Az kiben kedvem tőlt: in quo mihi complacui (Fél: Bibl. 4). Valamit akar abban kedue telic (Kár: Bibl. I.613). Im rővid nap fęryedet őlelgeted, egy kántor mulva telic abba kedued (FortSzer. G4). Az szerencze hituánúl szolgál néked, nem telik benne kéuánós kedued (FortSzer. K2, Lb). Ugy sincs íze, teljék kedve cukron mákkal egyeledve; inkább bőjtöl az én szivem, nemesebb én izem (Amade: Vers. 19). Kyben kedwe vagyon (ÉrdyC. 532b). Kiben énnękem tellyes keduem vagyon: in quo complacui (Helt: UT. J2). Nem viselte kedve, hogy jóakaróit heltig ne lássa (Fal: NU. 300). Vintze megint bészegezte magát ura kedvébe (Fal: TÉ. 27). A fejedelemnek jobban is kedvében esvén, az ötsével gróf Bethlen Istvánnal elküldötte ismét az hejdelbergai akadémiára (Bod: Pol. 73). Dido lebetett illy akkor idejében, mikor Aeneásnak esett volt kedvében (Thaly: Adal. I.121). Érdemem nélkül kedvedben fogadtál (Pázm: Imáds. 4). Atyai keduemben űgyedet fogattam (Zrinyi: ASyr. 49). A ki másnak haragjában vagyon, hogy ujonnan kedvébe juthasson, valami változásnak kel lenni (Pázm: Kal. 746). Kedvébe veszi: recipit in gratiam Kr. Két-képen szokott békeséget szerzeni a közben-járó; először könyörgéssel, kérvén a meg-sérültt részt, hogy a vétkest kedvébe vegye (Pázm: Préd. 582). Mindent eltür, csakhogy kedvében maradhasson istenének (Fal: SzE. 514). Kedvében van: est in ejus gratia Kr. Szt. István iol hiszi vala, hogy ő istennec keduébe volna (Helt: Krón. 28). Hogy keduetekben lennéc: ut in gratiam me haberetis (Helt: UT. y4). Ti istennek keduoben és szeretetiben vattok (Bal: CsIsk. 465). Az bűn miatt ki-estek az isten kedvéből (Pázm: Kal. 538). Kedvemért kérlek: amabo MA. mein lieber, ei lieber PPB. Zent Ferenc ystennek kedueyrt (amore Christi) kere, hogy ewttet vettne altal (EbrC. 26). Ez pap mene Marianak egybazaba ayeytatossagnak keduert: orationis causa (80). El nem hagyaa az ew kedweerth (ÉrdyC. 616. 527). Mulatas kedveyerth: causa recreationis (NagyszC. 228). Jobb is volna kdnek vasárnapra szombaton ide jőni isteni szolgálat kedvéért (LevT. II.296). A iouetelem kedueért hazuttok (Mel: SzJán. 311). Kétszer szokták a ludakat meg-meljeszteni a tolla kedvéért (Misk: VKert. 351). Az ördőg kedvéért szenved alkalmatlan dolgokat (Hall: Paizs. 8). Az legyekrűl, mellyec nyalakodás kedvéiért főlőtte sokan voltac (Zvon: Post. I.525). Ebédután mulatságnak kedvéért foglyászni kiment eő felsége (Thaly: RT. I.36). Mi szabjuk akaratunkat isten kedvéhez (Pázm: Préd. 263). Lehetetlen őket kedvünkhez szabni (Fal: SzE. 135). Kedven élő asszonnépek (RMK. II.210). Keduen vado elet vagion, citfrasag io lakas (Mel: SzJán. 435). Sok ostor szokta ęrni ki nem túd meg terni, istenét félni, kedvén élni (Bal: Ének. 15). Noha nem istentűl kűldettek, mindazon-által a sidók kedven kapták őket (Pós: Igazs. 395). Én méhemnek fia, kit kedven tartottam, ápolgattam és gyengén tartottam (Thaly: Adal. II.414). Jókedven s izesen lakoznak (Hall: Paizs. 212). Kényén kedvén élt (Land: UjSegits. I.14). Kényessen kedven fel-nevelt púha, túnya iffiak (Hoffm: Préd. 21). Nagy kedven hizelkedett néki (Hall: HHist. II.179) Vixit dum vixit bene; nem mondhatia, hoǵ az mig élt keduére nem élt vólna (Decsi: Adag. 213). Kivel mit gondolok hát, ha szegény vagyok is, ha élek kedvemre? (Balassa: Költ. 114). Ugy éltem kedvemre, mint főember fia (Thaly: VÉ. I 236). Ha ma gonoszt szűlt fejedre a fátum, tsak ép elmével légy, és okos serénységgel emberkedgyél, meg lád, utób' mint jár kedvedre (Fal: NA. 225). Előbb-kelő az az ember, a kitűl egyebek tőbbet várnak, és várván kedvére járnak, hogy sem más egy, a ki a kőltsőnt nagy fennyel vissza-kéri (Fal: UE. 364). Kedvére lakni: indulgere genio (Decsi: Adag. 114). Gyenge és keduére neuekedett aszszoni állat: tenera mulier et delicata (Kár: Bibl. I.185). Kedvére tartatott: delicatus MA. Kedvére tartja: delicate nutrit Kr. Keduére tartott eb: canis vivens e magdalia (Decsi: Adag. 264). Annéra el gonoszodec hoǵ sem istennec sem embernec nem vala keduere (Szék: Krón. 127). Soc szőrzésseket szőrez vala, az országnac keduére (Helt: Krón. 51). Kedvére úszdogál (Misk: VKert. 325). Világbiró Sándor látván vitézinek kedvetlenségét, le-ugrék lováról és előttök menvén, szüvet és kedvet ada mindeneknek a gyaloglásboz (Pázm: Préd. 105). Hogy testenec kedvet chelekedgie (Mon: Apol. 396). Változó ügyedben el ne ejtsd kedvedet (Orczy: KöltH. 91). Mindeneknec el nyered kedveket és jó akarattyokat: omnium demerebis favorem et benevolentiam (Com: Jan. 201). Fel-inditotta kedveket annak keresésére, a kit jelentett a tsillag (Pázm: Préd. 185). A játékos nyelv kedvet gerjeszt (Fal: UE. 404). Kedvét keresni vkinek: cousuere pulvillos sub cubito MA. captare benevolentiam PPBl. jemanden flattiren und zärteln PPB. Kerestem keduet az en testemnec (VitkC. 27). Kedvét keressök ő szent fölségének (RMK. VI.101). Ez vilagnak iauainal meg reszegűluen, czak hasanak keduet keresi vala (Fél. Tan. 485). Szádnak kednét keresni (Decsi: Adag. 115). Kedvlegelő nyájassága, szivébresztő vidámsága (Fal: Vers. 863) Keriwk fldt [fölségedet], hogi fld keduőnket nę szeg e (RMNy. II.231). Hoǵ semi keduemet nekem meg nem ...eged (Istv: Volt. 7). Egymásnac keduét ne szegiétec (Hel... UT. 7). Semmibe neki keduét ne szegiűc (Tel: Fel. 92). ...em szeghetem kedvét az uraknak (Fal: TÉ. 312). ...em találhatta kedvit: egyik igen nyujtott vala ...róka), a másik igen rövid, igen fürtös, vagy igen lecsapott, ... ócsálkodott (Fal: NU. 257). A királynál nagy kedvet talá... (PhilFl. 1). Az nyaar fa, kyknek arnyekozasok hywőntőzee... nagy kedwet teeznek embereknek, yelewsewl hw...ewn (ÉrdyC. 476b). Te ne tedd az ő kedvét: sub te erit ...petitus ejus (Helt: Bibl. I.B3). Az melly aszszonyi-allat ke...det nem akarja tenni, azt kőlti hogy turos az al feneke (...Mark. 8). Hogy felsęged az wrnak kedvęt tewltbes... (Ver: Verb.' Előb. 3). Azonban személye holott szomor...ak, hol jobb kedvet vészen, s azzal vidámodik (...aly: Adal. I.145). Kedue ellen: ab invito NémGl. 3... Kedvem ellen: invite; ungern PPB. Jaucsáraga féltiben ... költ vala, árnyékszékben kedve ellen ül vala (RMK. VI...). Midőn kedvek ellen borsol, megfordéttyák értelmek... (...ós: Igazs. I.265). Kedvem szerint: delicate C.

ad votum MA. nach wunsch PPB. Kedwed zerenth valo eseth: pluviam voluntariam (KeszthC. 163). Hog az eletnek vra keduek zerent karhoztattatot volna halalra (WeszprC. 95). Igen kedue szerint valo kazdag volt (Born: Préd. 388). Keduem szerint szóltál (Decsi: Adag. 131). Semmi nem kételeníthette ötet bánatra, hanem kedve és akarattya-szerént vette ezt fel (Pázm: Préd. 527). Soha olly fejedelmet nem hallottam, kinek csak az ollyan szolgálat eset volna kedve-szerént, mellyet fejevesztében parancsolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). Jo szántabol kedue szerint vagyon ott (Alv: Itin. 216). Az isten annál is k e d v e b s z e r i n t v a l ó t ad kegyelmednek (TörtT. XIII.161). Nagyot kezde tulajdonítani elméjének, és addig j á r a esze, k e d v e u t á n, hogy . . . (SzD: MVir. 129).

[Közmondások]. Kinek mihez kedve, ott nints rövidsége (Kisv: Adag. 543).

édës-kedvü: [dulcis; süss]. Meg óltalmazd magadat borsos étkektől, és édes keduő lictariomoktól (Cis. K3).

fél-kedv: [animi offensio, animi molestia; missstimmung, verstimmung, unmut]. Az neep ffeel kedwel wagyon (LevT. I 278). Fel keduel tőn választ neki (Helt: Krón. 136). Az ő szent igyekezetét sokan fél kedvel fogadák (Pázm: Kal. a1). Kit vr-tiak fél kedvel látnak vala (Eny: Gizm. 2).

félkedvü: [invitus; unlustig]. Dologhoz fel kedvűec, komorec (Tyuk: Józs. 134).

gonosz-kedv: [animi offensio; unmut]. Vetkeztem gonoz keduel (VirgC. 9).

gonoszkedvü: [tristis; traurig]. Ertheowtthem az emberthel, ky az leweleth hozta, hogy gonoz kedwew wagy, ighen bankodol, syrsys az the oth maradasodrol (LevT. I 200). Ne légy mindenkor oly gonoz keduű, mint az verembe eset farkas (Decsi: Adag. 175). Gonosz kedvű szomoruság (Mad: Evang. 141).

jó-kedv: **1)** [benignitas; gunst, wolwollen]. Jó kedvvel: benigne, benigniter C. Te io kedvedben mi zarvunk fel magaztatik: in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum (DöbrC. 163). Legy io keduel hozzam: esto mihi propitius (Helt: Bibl. I. Q2). Hogy az isten minket érdemünk-nélkűl szeretett, az azért lőtt, mert az volt az ő jo kedve s akarattya (MA: Scult. 72). Valahol kegyelmes gazdának hozzám való jó kedvét találom: ubicumque clementis in me patrisfamilias repperero gratiam (Káldi: Bibl. 232). A mennyei kegyelmeket és isteni jokedveket bévenni (Illy: Préd. II 511). **2)** bonus, hilaris animus Kr. [gute laune, guter mut, fröhlichkeit]. Jó kedvet veszek: [...]chor, hilaresco MA. Senky eegyeb yo keddel nem varhat, han[...] ky annak elette zerywel hozyaa zerzy magaat (ÉrdyC. 479b). [...]vt zywe lelke es yo kedwe kywanna (512b). Mene az baratok [...]tayara es mykoron cheenghetőt volna, az portarius be ereztee [...]gy yo kedwel (513b). Yo keduel veszi ő tőle (WeszprC. 103). [...]z farkast mind eltyg eltartyak nagy io keduel (VirgC. 57). Jo [...]duel es bekesegel el zenuedi (97). Noha meg engedjük jo ke[...], hogy az Elohim név nem mindenkor többekért vétessék (G[...] Titk. 20). Hogy ha jó bort kivánsz innya jó kedvedből, meg[...]érheted azt illyen őt jelekből (Felv: SchSal[2] 6). A magam[...]kedvéből örömest megvallom, vólt annyi grátiám, hogy maga[...] vehettem szóra és szivem szándéka szerint beszélhettem Aem[...]l (Fal: NA. 132). Böldog isten! hányszor vesztettem vig jó kedve[...] tekéntetes személlyek között is; néha tsak nem el-hitettem [...]amma, hogy mind azon peszér és kotsis inasok szorították a[...]ékben (Fal: NE. 20).

jókedvü: **1)** benignus MA gütig, freundlich [...] Kegyelmes ió kedvű, jó akaró: benignus Com: Jan. 199. [...]atyhoz yokeduew: fratribus benevolus (EhrC. 70). **2)** jocundu[s] [...]etus

Kr. [fröhlich, lustig]. Vygak, yo kedwewk es erwendőtősők (ÉrdyC. 511). Hog myndenkoron ielenneek vygnak es io kedvevnek (DomC. 140). Vig es iokedvew volth (VirgC. 36). Az keez es az iokedvw engedelmesseg (62).

kész-kedv: promptitudo Sl. [bereitwilligkeit].

készkedvü: [promptus; bereitwillig]. Oeremest valo, készkedvő (MA: Bibl. Magy. 3).

komor-kedv: melancholia Kr [unmut]. Komor kedvet szerző fekete sűrű vér (Com: Jan. 51).

komorkedvü: tetricus MA. ernsthaftig, sauer aussehend, unfreundlich PPB. Ne legyetek komor kedwyk: ne estote tetrico vultu (Pesti: NTest. 11. Derk: ÖÉlet. 31). Komor kedvű ne légy: tetricus ne sis (Com: Jan. 203).

mérges-kedvü: ∾ Szeressétec a tü feleségteket, és ne legyetec mérges keduilec ö hozzáioc: diligite uxores vestras et nolite amari esse ad illas (Helt: UT. Ee7).

mord-kedvü: melancholicus, agelastus C. morosus MA. tristis MA: Bibl. I.573. feindselig, mürrisch PPB. Mord keduő aszszoni állat: mulier odiosa (Kár: Bibl. I.622). Annac késkételen morkedűnec [így] és kedvetlennec kel lenni (Prág: Serk. 314. Mik: TLev. 58). Vannak mord kedvű emberek, kik mindent rútalmaznak vagy irigységből vagy méregből (Fal: UE. 121).

nehéz-kedvü: submorosus C. dyscolus, difficilis, infensus MA. melancholicus Kr. schwermütig, zornig PPB. Kálmán király nehez keduű, gyanós és igen hertelen harago és igen irigy vala (Helt: Krón. 45). Nehez kedwű valik az nemzetsighez (Sylv: UT. II.101). Nehez keduű voltam ez nephez: infensus fui generationi huic (Fél: Bibl. II.126).

pokol-kedvü: morosus, melancholicus C. MA. unfreundlich, mürrisch PPB. (Sylv: UT. I.10. Hall: Paizs. 336).

víg-kedvü: laetus, hilaris Kr. [lustig] (MA: SB. 28). Vigkedvű [családnév] (Bartha: Debr. 59).

Kedvel, kedvell: **1)** diligo, accepto MA. lieben PPB. Queduelen 1219 (VR. Nyr. II.17). Az ő zolgalo leananak alazatossagat keduele es zerethe (TihC. 134). Teeb lelky yozagok vannak emberben, kyket wr isten kedwel es zeret (ÉrdyC. 36). Az zegheenseghet ynkab kedwelnee, honnem mynd ez vylaghy kazdatssagot [így] (211). Zeplőtelen aldozat, kit igen keduel az vristen (DebrC. 29). Keduelenek tegedeth kyralyokuak leany: delectaverunt te filiae regum (KulcsC. 110. 174. Helt: Krón. 47. Born: Préd. 427). Valamit a lélek kedvellett, és akart, abban viszszálkodást nem szerzett (Pazm: Préd. 161). De ha az arabiabélieknek tettszésekből kedvellűnk itéletet tennűnc, az búza mértékletessen lészen (KNagysz. 16.3. D5). Ha annak kedveled illattyát (Felv: SchSal.[2] 6). E hegy, mellyen kedvellet lakni az isten (Illy: Préd I.373). A tsászár a feleségét igen szereti; magát is igen keduelli (Mik: TörL. 26). Tsak egyet kedvellet, (Orczy: KöltII. 144). **2)** faveo MA. [adulor], günstig sein PPB. [schmeicheln?] Az kyral tia leuele az czazarnak keduel (Erd-Orszgy. 310).

mëg-kedvel: adamo Kr. [liebgewinnen]. A varosnak biroianak fya latuan (a leányt), igen meg keduele (DebrC. 143. RMK VI.64). Mihent szent Mátét isten megkedvellé, ottan Kristushoz győjté a bűnösöket (Pázm: Préd. 47).

Kedvelés: **1)** acceptatio, lubentia MA. lust. PPB. **2)** aemulatio. Ṽ dombokon ötet meg haragotak es ṽ balvanokba ötet kedvelesre hivak (DöbrC. 149).

[Kedvellet]

Kedveletës: gratus, gratiosus, acceptus Sl [freundlich, heiter, angenehm]. Ewtewle oly keduieletest (caritative) fogata-

tanak, mykeppen ystennek angyaly (EhrC. 36). Budosnak kyetlenben, hogy keduelletesben yrewlyewnek (ut diligentius vacent) ymadsagnak (114). Szép kedveletes és meleg essők esnek (KLőcse. 1645. 32).

Kedvelkëd-ik : [?] Meglen az ördög latta embernek ő testet eluie, bator őztőver legen es, soha nem keduelkedik [kételkedik?] benne, hoǵ meg nem ńerhetneye az lelket (BodC. 16).

[**Kedvelet**]

mëg-kedvelet : [in gratia pone; beliebt machen]. Nem is mutathatz nekem oly sz. írási hellyet, melyből te ezt ki gördithesd s én velem a korbácsot meg kedveltethesd (Czegl MM. 209).

Kedves : **1)** gratiosus, jucundus, acceptus, lepidus, favorabilis, carus, plausibilis, festivus C. gratus, placitus, svavis MA. angenehm, lieblich PPB. [lieb, freundlich, heiter]. Igen kedves: pergratus, perlepidus, percarus, praecarus; kedvessen: gratiose, grate, jucunde, lepide, favorabiliter, care, festive, svaviter C. Izes, kedves beszéd: oratio *benigna PPl. Kedves, édes: svavis; lieblich Com: Vest. 147. Kedves szín: *color svavis PPBl. Kedves veragoknak veragaual veragozeek (DomC. 11). Kyhez jgeen kedues vala (194). Ezt az alnak zolga arra tene, hogi keduesb lenne Kaifas elöt az ö zolgalattia (WeszprC. 73. 126). Istennel nem kedues (TihC. 2). Ha az zentet meg bantanaya, az w kedves tarsasagat el vezteneye (VirgC. 42). The aldozatod kedwes legyen: holocaustum tuum pingve fiat (KulcsC. 36). Hegy, kybe kedwes (beneplacitum) istennek lakozny (158). Az zeremy borok mindenwt keduesek (RMNy. II.2). Czudalkoznak vala az ű beszidinek kedwes voltán (Sylv: UT. I.86). Kedwes dolog az az sidoknak (I.181). A ki kednes életbe akar az wr isten elöt élni (Helt: Bibl. I. f4). Az ember kesertetik az kednes allapattal (Fél: Tan. 183). Keduesb az mibőz munkáual iutunk (Decsi: Adag. 67). Kűczin aiandék, de kedves: exiguum munus, gratum tamen (234). Az egész hordóbeli fenyőviz megeczetösül és nem leszen olyan kedves italra (Radv: Csal. III.49). Kedves illat: odor svavitatis (MA: Bibl. I.7). Ha kedves tanítása, kívánságot és ízt hágy a halgatókban (Pázm: Préd. a4). Sokat deákúl írtam: mivel sokszor nagyob' és kedvesb ereje vagyon mondásoknak abban a nyelvben (Pázm: Préd. b). A tiszta jó bort kedvesen iszszuk a föld-edényből (Pázm: Préd. c). Sok-képpen kivánatosb az igazak sanyarusága, hogy sem a gonoszok kedves állapattya (23). Nem szokása istennek, hogy gyengéltesse kedves szolgait (37). A mit szeretettel várunk, arrúl gyakran és örömest beszéllünk kedvesinkel (528). Maga kezével puhíttya és veti ágyát betegének, hogy kedvesben nyughassék (695). Salamon az istennek kedves vala (Pázm: Kal. 538). Azt tselekedgyéc, a mi ű nékiec kedves (Czegl: Japh. 57). Az gyakorlatos imádság is tégyen kedvessé minket az isten előtt (Bal: CsIsk. 362). Mint hogy te ékes vagy szép drága gyémánttal, így ő is mentől szebb kedves szíp szavával (Balassa: Költ. 6). Ez az en szerető fiam, kiben magamnac keduessé lettem (Kulcs: Evang. 68). A kerdőnec felelly meg csendessen, kedvessen: placide (Com: Jan. 200). Szemérmetességének kedves volta (Illy: Préd. I.170). Boldisár király, mikor legkeduessebben tobzódnék, akkor öleték meg (TKis: Pan. 43). Az maradék étket kedvest mártogattya (SzBodó: SóDics. a4). Kedves kedvesség (Fal: Jegyz. 934). Nálunk hadgya izét a kedves reménységnek (Fal: UE. 386). **2)** [dilectus, dilecta; geliebter, geliebte]. Féltette kedvesét ellenségétűl is (Thaly: Adal. I.156).

[Közmendások]. Kedues az rőuidség: grata brevitas (Decsi: Adag. 294). Minden újság kedves, óság pedig reves (Kisv: Adag. 147). Kedves napok hamar folynak: *rara hora, brevis mora PPBl. A béna rajkó is kedves az anyjának (Fal: Jegyz. 213).

Kedvesen: [libenter; gern, mit freuden]. Kedvesben tanúlnak az emberek példából, hogy sem parantsolásból (Pázm: Préd. 41). Azokat örömmel, és kedvesen szenvedvén, kedvesekké tette (92). A kérdőnec felelly meg csendessen, kedvessen (placide), csak legalább intvén (Com: Jan. 200). Kedvesen kel venni: gratanter est amplectendum (Illy: Préd. II.454). Korpa pogácsát nagy kedvesen öttek (Szentm: TFiú. 11). Fürj hussal kedvesen eltenek a beteges izraeliták (Misk: VKert. 432). A ked kedvesen irt levelét igen kedvesen vettem (Mik: TLev. 85. lev.).

Kedvesöcskén : lepidule C.

Kedvesit: gratum facio, acceptum reddo Kr. [freundlich machen, gewinnen]. Semyth thy magatoknak ne kedwesyczetek azokban (a bűnökben, ÉrsC. 193. Pázm: Epist. II.2. Kr.). Ekkor csak ezzel akarám urunk személyét kedvesiteni (ErdTört. II.59).

Kedveskëd-ik : **1)** gratificor C. placere studeo, faveo MA. zu gefallen suchen, willfahren, liebkosen PPB. Kedveskedő: percomis PPBl. (CsomaC. 20). Ha az embereknek kedueskettem volna, az Christusnak szolgaia nem volnek (Fél: Tan. 326). Germekeknec kedueskedő attya (Mon: Apol. 511). Hogy az én vramnak kedveskedgyem (Pázm: LuthV. 1). Munkánk ajándékjának bémutatásával vágyódtunk kedveskednünk (KNagysz. 1613. D2. Zrínyi I.48). Valakinec kedveskedhetel: cuicunque gratificari potes (Com: Jan. 201). Valamely szarvashússal kedveskedett neki (MonIrók. XV.8). Uramnak kedveskedtem megyes borral (XV.438). Borral és kalácsokkal kedveskedtem Hemskerknek (MonIrók. XV.383). Jóakarónknak is kedveskedniink kell ez mostani állapatra nézve is (RákGy: Lev. 129). Tudgyon akár melly társaságban afféle dolgokkal kedveskedni, hogy beszédgyén meg nyugodgyon a társ, és utóbbi halgatásra iz maradgyon benne (Fal: UE. 375). Mikor jelét adgyak, hogy valamit meg kivánnak, olly hímmel hozzák elő, hogy az adakozó-fél különös szerentséjének tartya, hogy kedveskedhet véle (Fal: UE. 488). Az egek bővségesen kezdének harmatozni, kedveskedni, ajándékozódni (Csúzi: Síp. 20). Nemcsak apolgatással és ölelgetéssel, hanem ajándékokkal is kedveskedtenek (Csúzi: Síp. 21). **2)** [delector; sich vergnügen]. Az bor italba kedveskődnec (Kulcs: HKész. 21).

Kedveskëdés : gratificatio, placentia C. blandimentum MA. willfahrung, das liebkosen PPB. Valamely kenyír, kalács és báránybeli kedveskedéssel küldöttem Horvát Ferencz uramot hozzája (MonIrók. XV.319. Gyöngy: Char. Előb. 3. Gér: KárCs. IV.456. Fal: UE. 382).

Kedvesség : svavitas, amabilitas, jucunditas, pretiositas C. gratia, gratiositas, festivitas MA. annehmlichkeit, lieblichkeit, holdseligkeit PPB. Jó kedvel bővölködő és jó kedvesség osztó: charitonius PPl. The hazadnak kedwessege meg eewn engemet: zelus domus tuae (KulcsC. 162). Szűuemnec ió keduessége: voluntas cordis mei (Helt: UT. r3). Nagyságos és méltóságos vezér Murtaza barátunknak kedvességgel való köszönetünket (MonIrók. VIII.205). Kedvesség felettvalo kedvesség a szent, és szemérmetes-asszony (Illy: Préd. I.171). Beszédében való kedvességet kapdos (Com: Jan. 162). Kovásznai Péter szolgált elsőben a fónyi ekklésiában nagy kedvességgel (Bod: Pol. 98).

[Szólások]. Ezen esztendőben a református superintendens-is, lévén mindenek előtt nagy kedvességben, vénséget nem érvén reménteleu meg-hala (Bod: Pol. 37). A tanúló ifjúságot a szükséges nyelvekben, filosofiában ugy gyakorlotta, hogy mindenek előtt ditséretet nyerne és nagy kedvességet (Bod: Pol. 73).

Kedvességës : valde acceptus Kr. [lieblich, sehr angenehm]. Keduességős idő es az iduősségnek napya (Beythe: Epist. 71. Pécsi: Ágost. 54). Keduességes szag (MA: Tan. 753).

Kedvesül: [gratus fio; lieb werden]. Kezde testben öregedny, nag zepsegel ekeswlny, es myndeenekneel kedweswlny (ÉrsC. 454).

Kedvetlen: **1)** implacidus, morosus, immitis MA. mürrisch, verdriesslich PPB. Kedvetlenűl: morose C. Kedvetlen, mord, haragos, ízetlen ember: amarulentus PPl. Kedvetlen avagy komor: morosus Com: Jan. 181. Keduetlen neuetni: alienis mandibulis ridere Decsi: Adag. 245. Mint az sarkantyu, az mellyel az kedvetlenec és restelkedőc meg vagdaltatnac (MA: Tan. 1251). Az szombatnak szentelésébőzis kedvetlen (MA: Scult. 901). Kivánszé hallani bizonyságot? Tudom, hogy kedvetlen vagy hozzá (Matkó: BCsák. 289). Kedvetlen szerentse (Teleki: FLél. 133). Hadaimat nem dicsérem, mindazáltal az minemű fele más imide, amoda vonó fegyvertelen, kedvetlen emberekkel én magam eleget vittünk végben (RákGy: Lev. 277). Ollyan izetlen, kedvetlen, hogy még a feleségét sem öleli meg (Mik: TLev. 33). **2)** ingratus: unangenehm Com: Vest. 133. unangenehm PPB. Kedvetlen szín: color austerus PPBl. Keduetlen az bolondnac az ékes beszéd: non decent stultum verba composita (Kár: Bibl. I.613). Keduetlen aiandékot talált adni: Veneri suem immolavit (Decsi: Adag. 180). Emberteleu és kedvetlen philosofia (MA: Tan. 753. MA: Scult. 964). Mind szent havanak az elei mutat kedvetlen üdőt (KDebr. 1619. C3). Igen kedvetlen idő volt (MonIrók. XVIII.25). Néha a buza lisztből készittetett kenyér nyers, izetlen és kedvetlen (Illy: Préd. I.265). A jól meg nem igazittatott czitara kedvetlen zengést ad (II.195). Miképpen él a szollásnak ily kedvetlen modgyával? (II.236). Kedvetlen szag (uo.). Az bűz, büdösség fene, kedvetlen: foetor teter; der gestank gräulich (Com: Vest. 11). Kedvetlen választ vett (RákF: Lev. I.252). Nem kell a kedves szegény feleséget, a kedvetlen, de gazdag feleségért elhagyni (Mik: TLev. 7). A béka kedvetlenűl rekegő állat (Bod: Lex. 24). A keserűség kedvetlen íz (93). A rút, a kedvetlen általatok lesz szép (Orczy: KöltH. 154).

Kedvetlenëd-ik: contristor, animum perdo, v. offendor Sl. Kr. [unmutig werden, die lust verlieren].

el-kedvetlenëdik: ∼ Ha oda ki csendességet remélhetni, az szegény ember most mind elvinné az borát; ne kedvetlenedjék el az szőlőtől az szegény ember (LevT. II.224. Pázm: Préd. 1161. Kr.)

Kedvetlenít: morosum facio, tristem reddo Kr. [unmutig machen, die freude benehmen] (Pázm: Préd. 657. 731. Kr.)

el-kedvetlenít: ∼ (Pázm: KT. 191).

mëg-kedvetlenít: contristo Kr. [betrüben] (Pázm: KT. 333. Zrinyi. I.30).

Kedvetlenkëd-ik: morosum, incontentum, importunum se exhibere Kr. [unmutig sein, sich mürrisch benehmen] (Pázm: Préd. 924. Kr.).

Kedvetlenkëdés: tristitia, morositas; [unlust, unmut]. Kedvetlenkedés, buslakodás MA: Tan. 710. Az mi türetlenségünket és kedvetlenkedésünket palastolni akarjuc (MA: Scult. 976).

Kedvetlenség: morositas C. inclementia MA. molestia, offensio; unfreundlichkeit PPB. [unmut]. Kedvetlenség, mordság: amarulentia PPl. Az izetlenségre, kedvetlenségre adattattak: acediae dediti (Com: Jan. 197). Az egy Jupiternek van kedvetlensége, iparkodni is kezd sasa körmösségé (Thaly: Adal. I.114). A ki tsendes békességre birta természetét, sok bús kedvetlenségeket fog el-kerűlni éltében, és a bötsűletre vívő járásnak szintén általuttyában vagyon (Fal: UE. 367). Bujdosóba kergetni borongó kedvetlenségét (SzD: MVir. 330).

[Szólások] A gubernátornak és kantzellariusnak vádoltatások és az udvar előtt k e d v e t l e n s é g b e h o z a t á s o k (Bod: Pol. 145). Valakinél k e d v e t l e n s é g b e n l e n n i: esse apud aliquem in *offensa PPBl.

Kedvetlenül: morosus, tristis fio Kr.

el-kedvetlenül: [morosus fio, offendor] dejicio animum Kr. [unmutig werden]. Ha azon közben a nem-akarommal jár a válasz, elkedvetlenülnek, mint az indiai asszonyok (Fal: NA. 221).

Kedvez: indulgeo, parco, comparco, reparco C. faveo MA. schonen, durch die finger sehen PPB. [zu gefallen sein]. Nem kedvez fiának: er ist scharf auf seinen sohn; ne kedvezz pénzednek böcsűletért: schone dein geld nicht um die ehre; királyának, hazájának kedvezni: seinem könig, seinem vaterland hold sein; kedvezni magának: sich schonen, seiner gelegenheit pflegen, sich commod machen Adámi: Spr. 196. Parancśola, hoǵ ne kedueźön semminemű orzagnac es mindön varasocat le töryön (GuaryC. 55). Heyaaban kedweztem az ű yfiwsaagaanak (SándC. 29). Hogy ne kedvezne valamyben ev neky (MargL. 78). Kedwez zegennek (parcet pauperi) ees nawalyasnak ees zegenyeknek lelkyth ydwezeythy (KeszthC. 179). Nem keduezel a te egietlen egi fiadnak mi eröttönk (WeszprC. 42. 105). Nem kedueznele e helnec az öttuen igazert, kik benne vadnac?: non parces loco illi propter quinquaginta justos, si fuerint in eo? (Helt: Bibl. I. H). Nem keduesztel a te egyetlen egy fiadnac én eröttem: non pepercisti unigenito filio tuo propter me (I. 14). Az igassagnac istene nem keduez ebben senkinec (Born: Ének. 173). Ne keduezzenek es ne köniörüllienek, hanem az gonoszt ki gionlalliak az nep közzül (Fél: Tan. 322). Senkinek nem keduez az bor ám, az ki meg isza: crudelis Bacchus (Decsi: Adag. 204). Ne kedvezzen az te szemed ő nékie: non flecteris super eam ulla misericordia (MA: Bibl. I.181). Mihent a toroknak kedvezsz, halál fia lész' (Pázm: Préd. 841). Keduezni még az ellenségeknek-is (Com: Jan. 198). Abból senkinek ne kedvezz (RákGy: Lev. 98). Dicsiretes keduezni az atyatiaknak, és jóbarátosoknak (Illy: Préd. I.67). Oly hír légyen felőled, hogy örömest kedvesz (Fal: UE. 382). Másnak nem tudsz kedvezni, s egy hajóban evezni (Amade: Vers. 118. 11).

mëg-kedvez: [parco; nachsicht üben]. A köz nep meg keduezc es nem öle meg a iuhoknac iobbadgyat (Mel: Sám. 30).

Kedvezés: indulgentia C. favor MA. [nachsicht, schonung] verschonung PPB. A testnek kedvezése (Pázm: KT. 82). A bálvány képek minden kedvezés-nélkűl rontatnak vala (Matkó: BCsák. 102).

Kedvező: favens, favorabilis Kr. [günstig, nachsichtig]. Igen keduező: perindulgens C.

KEFE: muscarium setaceum PP. bürste Adámi: Spr. 15.

Kefél: [penicillo extergeo; bürsten]. Mint lovat, szőrit úgy kefélte (Ézsau); mely öszve tsomózott, aztat le-metélte (Gvad: RP. 15).

KEGME [?]: paene NémGl. 271. [Vö. **KIM**]

KËGY (*kegötlen* BécsiC. 100. 232. *kegetlen* MünchC. 104. *kegyelmes* GyöngyC. 12. *kögyelmessegös* CzechC. 22): svavitas, gratia MA. lieblichkeit PPB. Kegy, kegyelem: gnade, genehmheit Adámi: Spr. 45.

Këgyelëm (*kegilmet*, *keg*[…]*elmehel* HB. *kegyelm* CornC. 1): **1)** gratia, charis C. clementia MA. [gnade]. Wimaggue nume isten kegilmet ez lelic ert, hug wr uvt kegilmehel abraam kebeleben helhezie (HB). Myert en teneked keresek yly kegyelmet, akarom, hogy fogagyad ennekem, hogy sonha valamely lelkest meg ne serez (EhrC. 149). Kegelm keresenek ag meg nigaztalaast (PeerC. R). Miert en teneked ilyen kegyelmet lelek, azt akarom, hogy ennekem tees fogadast tegy (VirgC. 55). Hogy kegyelmet nyeriec a te szömeid előtt: ut inveniam gratiam in conspectu (Helt: Bibl. I. P4). Kegyelmet találunc

(Helt: VigK. 54). Tőn kegyelmet Sándor asszon fejének (RMK. IV. 135). Az hol az bűn bővölködik, ot fellieb bővelkedik az kegielem (Fél: Tan. 268). A fejedelom adandgya az kegyelmet, es meg eresztendi. a joszagot: princeps ipse gratiam fecerit, illaque bona remiserit (Ver: Verb. 10). Csak a szomszéd várasból jöttek vala kegyelem nyerni (Pázm: Kal. 140. Zrinyi I.15). Kegyelem állapottyában vagyon (Illy: Préd. II.293). **2)** [virtus, salutaris effectus; wohltätige kraft]. A káposzta hamvát ha vízben öntöd, só lesz belőle, mert ő a mint mondám saletromos, melynec kegyelmével, hogyha gyengén tőzetik-meg, s a levében eszel, hasadat meg-indittya (Nad: Kert. 49).

Kĕgyelmed (*kegtec* [kegyelmetek] MA: Scult. 9): tua gratia MA. deine gnade, deine gunst PPB. [euer gnaden]. Köszönöm szivesen, hogy méltóztatik kegyelmed tudakozódni, annak egéssége felől KirBesz. 4. Isten hozta kegyelmedet, jókor jött: seid freundlich willkommen 7. Kegyelmed ist ein ehrenwort, dessen man sich bedienet, wenn man jemanden mehr als einen gemeinen menschen ehren will; als: mint van kegyelmed? wie geht es ihnen? tessék kegyelmednek: beliebe es ihnen; követem kegyelmedet: ich bitte sie um verzeihung, Adámi: Spr. 166. Tegiőnk kerdest tőle s ha meg feiti, bočattassa beh kegielmed [püspökhöz szólva] (DebrC. 7). Wewen az the kegielmed leweleyth (RMNy. II.9). En kegelmedet azon kyrem (58). Kerem kegielmedet minth zeretew azzoniomath (60). Mynden zawokon kegyelmed felne indultassek (79). Kegyelmeekkel nem akar gywlelkezny (132). Kegielmeteknek, minth o vramnak (II.27). Erre kis Tobias felele attyanac: kegyelmed énnekem mit mond, alloc annac, kesz vagyoc engednem parancsolatodnac (Hofgr. 259). Meg is érdemli ů kegelme (Mon: Apol. 402). Kegyelmetec beczűletes nagyszombati uraim (MA: Scult. 5). Koronális pénzt tizetett ů kegyelme (MonTME. I.130). Meg-kell ů kegyelménec hát felelni (Czegl: Japh. 25). Mint tetzic ez kegyelmednek? (217). Az gyulai olaj-bégnek ő kegyelmének (MonOkm. VI.31). Azt gondoljuk vala, hogy kegyelmeek is, Sahin agát haza várja (MonIrók. VIII.206). Öcsém uraim, kegyelmetek csak maradjon itt (Bethl: Élet. 328). A törvényes táblának itilő mesterejhez ő kegyelmekhez (Felv: Dics. 2). Az ő kegyelmek magzattya (Tyuk: Józs. Előb. 7). Ma is két levelét vettem kegyelmednek (RákGy: Lev. 5). Kegyelmetek keze mindenkori készséggel teljes (Nyr. XII.80). Kegyelmeteknek szokott engedelmeskedése szerint (XIV.463).

Kemed (*kedmetek* RMNy. II.20): ∾ Ha isten ke-det Gyerekbe hozzya, ke med nylvabban meg erty, twggya ke-med hogy az en feyem ke-med kezeben vagyon, byr en velem ke-med, es valamy keppen byntet ke-med, azzal zabad ke-med (LevT. I.216). Ő kemék lemének jelen Oszlányt (II.95). Koromzei uram volt itt valamely nap, ő keme mondotta (390). Wiselie gongiat mint az wy [ő] twlaydon magayenak, mert en wy [ő] kemet wallottam (RMNy. II.82). Az wy keme giermeki (uo. kétszer).

Kend (*kiend* RákF: Lev. III.7): a köz embernek nevezete SI. Kend ist ein ehrenwort, bei und zu den gemeinen leuten; man bedienet sich dessen, wenn man jemanden per herr oder frau tractiren will; als: höret der herr? hallja kend; frau nachbarin, wie gebt es der frau? szomszéd asszony, mint van kend? kentek, kenteknek, kennek, kendet; dieses wort ist contrahirt von dem wort: kegyelmed Adámi: Spr. 165. Isten hirével járjon kend: gehet ihr in Gottes namen 165. Te kenek jo byre . . . en kenek azt adom tutara, hogi (RMNy. II.20). Penszt kulgőn kend [s többször, 1553] (TudTár. IX.69). A korona király fejére nem illik úgy, mint a csákó kendtekére (Gvad: RP. 48). Feltsert kiáltották, egybe ez itten vólt; eret fog kend vágni, páter hozzá igy szólt (146).

Kêd, kêtĕk. Kend, keed: a köz embernek nevezete SI. Kerem kedeth, hog tharcha meg kedys zabadssagokba ewketh (LevT. I.62). Ha ketek jobb tanácsot ad ennél, örömest azonost maradok (II.105). Qui dicuntur secundum consvetudinem regni in vulgo nomen ked (SzékOkl. I.286). [Ked, vagy keed, annyi mint kegyed, kegyelmed. A székely nép a XV. század végén a szék főtisztviselőit illette e cimmel. Szabó K. uo). Kétek (Mik: TLev. 46). Az egésségre vigyazzunk, édes nénem, és úgy leszek mindenkor a kéd nem ló fejü, hanem ló fő székelye (89. 224. sat.) Hidje ketek; tudjuk eleibe fognak ketek hágni (Gvad: RP. 49).

Kĕgyelmes: propitius, clemens, misericors C. gratiosus MA. geneigt, günstig, gnädig PPB. Ysten leg kegyelmes nekem bynesnek (EhrC. 41). Yrgalmazok, kywel akarandok, es kegyelmes leczők (JordC. 72). Byzonyawal nagy zykseeges mynekewnk az kegyelmes meg valtonak el yewetely (ÉrdyC. 5). Meg nyomorultakon jgeen kegelmes vala (DomC. 125). Halgas mynketh kegyelmesen (KeszthC. 462). Amy kegelmes anyank (CornC. 3). Az isteut maganac kaptsolyia tulaydon kegyelmes attyaul (Helt: Bibl. I.Q). Bodogok az kegyelmesek (Pesti: NTest. 7). Vala pedig o Huniadi Janos kegielmes tekintetű (Szék: Krón. 214). Mert én kegyelmes leszec az ů bűnőkőn (Mon: KépT. 87). Megadatic minekűnk az őrőc életnec kegyelmes garassa (MA: Scult. 225). Kegyelmesen halasztya a gonoszok veszedelmét (Pázm: Préd. 28). A kik parantsolnak, kegyelmesek (clementes, gnädig) legyenek (Com: Vest. 95). Mondd: hol plántáltatott ollyan kegyelmes ág, mellytül vigasságot veszi Magyarország? (Thaly: Adal. II.436).

[Közmondások]. Kegyelmes tolvaynak tudod mi szokot lenni: benevolus trucidator (Decsi: Adag. 186). Kegyelmes tolvajnak nyárs a seggibe (ErdTörtT. II.20).

Kĕgyelmesség: clementia C. gratia MA. gütigkeit, gnade, gunst PPB. Az neepnek veeney meenenek hozya, keerwen kegyelmesseghőt hw ellene (JordC. 788). Az ew nagy kegyelmesseegeből tewee (ÉrdyC. 568). Keerwnk, tekeench te kegyelmesseegődnek zemeywel ez te zolgaydra (580). Nagi kegielmesseg istentől, hogi a zentők istennek őrőksegi legienek (DebrC. 125). My vagy vram? felseges bwlczeseges felseges io, felseges kegielmesegh (VirgC. 43). A kic pedig a romai keresztyénségre tertenec vala, minden kegyelmességgel czelekődéc vellec (Helt: Krón. 24b). Az Abraham magzattia altal mind ez szeles vilagnac kegielmessiget igire (Szék: Krón. 12) Mióta isten az én méltatlanságomat nagy kegyelmességéből egyházi hivatalra választotta (Pázm: LuthV. 1. Zrinyi. I.38). Legien minden kegelmesseggel es oltalomnal nekiek (Radv: Csal. III.143).

Kĕgyelmességĕs: gratiosissimus Kr. [gnädig, allergnädigst]. Teghedeth kegelmeeseges azzony kerlek, hogh en nekem nyawalas bynesnek őrők bochanathoth nyery (PozsC. 29). En kegyelmesseges vram, agy ennekem ygaz engődelmessegőt (ÉrsC. 42).

Kĕgyelmetĕs [clemens: gnädig] (Pázm: KT. 488).

Kĕgyelmetĕsség: misericordia MA: Bibl. I.21. [gnade. erbarmen].

Kĕgyelmetlen: [inclementer; erbarmungslos]. Kegyelmetlen esék Zizim agának közép mellyében (Zrinyi. I.115).

Kĕgyelmez: miseresco, commisereor, condono, misereor MA. dispenso NémGl. 17. mit einem erbarmen haben, vergeben PPB. [begnadigen]. En keǵelmeztem teneked: ego tui misertus sum (MünchC. 48). Ew eerettők kegyelmezee wr ez vylagnak, hogy el ne veztenee (ÉrdyC. 571b). Legi dyczeretes mind azokba meliekbe kegielmez es engez ennekem (VirgC. 16). Wram kegyelmezy een bynemnek: domine propitiaberis peccato meo (KulcsC. 47). Kegelmeznek ő uele (TihC. 72). Teueled kegelmezuen (TelC. 106. Káldi: Bibl. 291).

mĕg-kĕgyelmez: misereor, condono MA. sich erbarmen PPB. [begnadigen]. Isten nekwnk megh kegielmez amy sok

zaintalan byneinkrwl (VirgC. 50. CsomaC. 61). Nem kegyelmezsz-e meg a városoknak (Pázm: Préd. 304). Életinek ugyan megkegyelmeztem, de két vagy három százat csapattam rajta (MonIrók. XV.172).

mëgkëgyelmezés: condonatio, reconciliatio, receptio in gratiam MA. [gnade, begnadigung] wiederversöhnung PPB

Këgyelmezés: miseratio, condonatio MA. [gnade, erbarmen]. The nalad wagyon kegyelmezees: apud te est propitiatio (KeszthC. 387).

Këgyës (*keg..s* PeerC. 310. kétszer): **1)** [mitis, amabilis] pius MA gütig, freundlich PPB Akaruan keges engedelmessegett yelenteny (EhrC. 11. 51). Te mert keg̃es vag (pius es), irgalmazih nekȯnk (BécsiC. 25). Bodogok keg̃esec (mites), mert ȯk biriac a fȯldet (MünchC. 20). En keg̃es vag̃oc es zȗuel alazatos (34). Bodogok az kegyessek: beati mites (JordC. 365). Kegyes zywek (ÉrdyC 543b). Ez may ewangeliomnak kegyes ertelmee (601b). Taneyt kegyeseketh w wtayra: docebit mites vias suas (KulcsC. 46). Keez es keges vala az ev vygaztalosokra es (DomC. 125). Atte orchaduac zyne igen zeep es keg̃es (NagyszC. 126). Mynd kegiȯssen byhettiȯk (WeszprC. 17) Kegyes vagyok es alazatos zywu (136). Az kegies ziuw zent atya zerze egi rwnid verset (VirgC. 16). Tegi valazt nekik kegies es edes zonal (74). Kegies nednessegh nagi szep giȯnge szeleknek funasinal hul az egbul (KBécs 1572. Eij). Az elsȏ harom napon kegyes fenyel a nap a fellhȏket sȗti (KGalg. 1582. Giij). Az szeretet tȗrȏ es kegies (Fél: Tan. 296). Mennél kegyesb valaki annál hamaréb sirhat: at quisquis probus, is multum lacrimabilis est vir (Decsi: Adag. 142). Vigyáztatok-e valaha reá, mit mivel eggyetlen egy kisded szerelmes fiával a kegyes anya (Pázm: Préd. 34). Kegyes szóval kȍszȍntȍtte ȍket (Alv: Post. I.579). Kegyes élet (Megy: 6Jaj 19). Ha isten haragiát altatosson és kegyesen eltávoztattyuk (Illy: Préd. Elȍb. 13). Szép nagy szabadságban s kegyes nyájasságban tolták napjaikat (Thaly: Adal. I.199). **2)** comis, benevolus, benignus MA. gutwillig PPB comis; holdselig Com: Vest. 104. Kegyesen: candide, benigne C. Kegyes tekintet: blandi oculi PP. Meg gondolad istenednec es keges teremtȍdnec ayandokat (VitkC. 17). Teneked afad kegees Bela keral, hog hozza kepesth kegees keral lennel (PeerC. 310). Wr isten kegyes es yrgalmas, nem akarya az byneseknek halalokat (ÉrdyC. 575. 530b). Tanuliatok en tȍlem, mert kegiȍs vagiok: misericors sum (DebrC. 14). Kegyesen teegy: benigne fac (KulcsC. 125). Vram kegies Cristus (VirgC. 16). Kegyes Jesus (PozsC. 3). Folyamnak kegyes atyankhoz (Bat: KTud. 124). Janos, az az kedves anagy kegyes, kegyelmes (Born: Préd. 65). Kegyes kedvȍ ur Jezus (MA: Scult. 403). Kegyes olvasó (MA: Bibl. V. 2). Kegyes olvaso (Matkó: BCsák. Elȍb. 1). **3)** [dilectus, sponsus, sponsa; geliebter, geliebte, bräutigam, braut]. Oly yghen el falta [folyta] vala zyweet az ew eedes meennyey vendeghеenek nyayassaga, hogy sem attya, annya, sem ytlyw kegyese vala my kysded ewrwȍndetesseegȍt hozhatnak vala ew zyweeben (ÉrdyC. 510). Az zent azzon ebrȍl dicsekȍdik uala, hogi vronk Jesusunk lȍlki kegiȍse volna a zizeseg tartasnak myatta (DebrC. 139). Ha engȍmet kegyȍsȗl vészsz, jól leszȍn dolgod (160). A felserdȗlt dáma gyenge elmével és még gyengébb szivvel olvasgatja a kegyesek egyre létét, s meg meg fájdalmas el szakadásokat (Fal: NA. 160). **4)** inclytus heros, heroina MA. berühmter held PPB. (? VS. HŐS,

Këgyësköd-ik: **1)** [mitis, candidus sum; sich freundlich benehmen, versöhnlich sein]. Mi is azért kegyeskedjünk és pedig jó korán, mert rȍgzik a gyȗlȍlség (Fal: BE. 692). A mely dáma tsak magat kelleti kegyeskedȏ lágysággal, hozzá fér az ellenség, bé szorul, meg veszi (Fal: NA 186). **2)** pietatis operibus intentus vivo Kr. [fromm sein, ein gottgefälliges leben führen] (Biró: Micae. 19. 298. Kr.).

Këgyëskëdés: pietatis exercitium Kr. [frommes leben, frömmigkeit] (Biró: Micae. 185. Kr.).

Këgyësség: **1)** pietas C. MA. frömmigkeit PPB. Mynden kegyessegghel (cum lenitate) fogaggyatok megh tynektek ky yelentet ygheet (JordC. 833). Ystenseghеenek erey, kyk mynd az erek eeletre es kegyessegre (ad pietatem) adatbwan vannak (855). Az kegyesseegghel megh gyezy az kegyetlenseeghet (ÉrdyC. 185b). Az kegyesseget nem kevantam (VirgC. 12). Nagy kegyessegel es nagi zerelmel egimast meg wlelek (18). Wtet el boczata auiay ziuenek kegyessegeuel (27). Telyes vala ez zentseges atyanak bezede kegiessegel es isteni edessegel (46). Kezde zolnia atyay kegyesegel (56). Sz. Pál az isten fia születését, magnum pietatis sacramentum, isten kegyességének szentséges titkának nevezi (Pázm: Préd. 107). **2)** comitas, beneficentia C. gratia Ozor: Christ. 26. benignitas MA. gütigkeit PPB. [gnade]. Tegyed en velem ez irgalmassagot az te beuseges kegesegevdbevl (MargL. 131). Attamtiai ȍltȍzietek meg, mikent istennek valaztotti, irgalmassagba, keg̃essegbe (DȍbrC. 289). Ha wfelseges kegiessegenek kellemetes volna (VirgC. 77). A Kristus jȍvetelének kegyessége felettéb-való bizakodásra ne ragadgyon (Pázm: Préd. 3).

Këgyësségës: valde pius, valde benignus Kr. [gütig, gnädig]. A zegenyekhez valo nagy kegyesseeges yrgalmassaga (ÉrdyC. 140b). Ha myndenykevnknek ezer zaya volna, nem volnank elegek te dychyretevdre o kegesseges zvz (CornC. 35). Kegesseges Janos chazar (DomC. 304). Vetettem kegyesseges zent leleknek ellene (VirgC. Pécsi: Ágost. 54. Illy: Préd. II 194). Régiséges és kegyességes Irenaeus püspȍk (GKat: Titk. 13).

Këgyësségtelen: [improbus; gottlos]. Kegyestelen vagy kegyességtelen (GKat: Titk. 1119).

Këgyësségtelenség: [improbitas; gottlosigkeit] (Megy: Bayle. 1. GKat: Titk. 275).

Këgyëstelen: [improbus; gottlos]. Kegyestelen vagy kegyességtelen (GKat: Titk. 1119). A mikor bȗnȍsȍk kegyestelenek, és ȍ ellenségei volnánk (GKat: Válts. II.bb.).

Këgyetlen (*gyeegyetle.* ÉrdyC. 429. *gegetlen* NagyszC. 81): **1)** [impius, iniquus; gottlos]. Kėgėtlėnȍl tȍttȍnc: impie egimus (BécsiC. 100). Betellesedet az iras, ki mond, es kėgetlėneckėl (cum iniquis) żamlaltatot (MünchC. 104). El yew vr ysten megh feddeny az kegyethleneketh: impios (JordC. 881). Az kegyetlenȍk nem sokayg lakoznak ez feldȍn (ÉrdyC. 521). En kedygh kegyetlen meg nem tertem (VirgC. 3). Kegietlen emberȍk nagi edessegel es zeretetel halgatyak vala wtet (46). Az kegȍtlenȍknek remensegȍk el vez: spes impiorum peribit (TihC. 3). Bodog ember ky kegyetleneknek tanachyaba nem yarth: beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum (KulcsC. 1. 30). E birodalmat e vilagi kegyetlenektȍl elnészi (Helt: Bibl. I. a4). **2)** inmitis, inclemens, implacidus, atrox, crudelis, dirus, trux, ferox, ferus, efferus, immanis, saevus, tyrannicus, truculentus, tyrannus MA. grausam, wild, ungnädig, tyrannisch PPB Kegyȍtlen ȍlȍ: tyrannoctonus; kegyetlenȍk ȍlȍje: tyrannicida; kegyȍtlenȗl: austere, tetre, imperiose; igen kegyetlen: praeferox; fene kegyetlen: belluinus; feje fort kegyetlen: vesanus C. Kegyetlen, mint a farkas: orba tigride pejor; kegyetlen uralkodás: tyrannis MA Kegyetlen ur: tyrannus Com: Jan. 139 Eleibe kelenec neki ket emberec, ȍrdȍgȍket valloc, igen keg̃etlenec: saevi nimis (MünchC. 28). Mi ï keg̃etlenȍl ostoroztatec (VitkC 81). Oh atta isten, ha mendeneknec irgalmas vag, mire leg̃ az en vramnac ilen keg̃etlennec latatol (83). Tengheernek kegyethlen haaba: undae maris efferatae (JordC. 881). Az kegyetlen kenzok (VirgC 89). Orozlanoknal keg̃ȍtlenbec (NagyszC 91). A magnát ha a testre kȍtȍd, kegyetlen himlȍt, varat gyogyit (Mel: Herb. 177). Az Fortunaknak k liet, kegietlenkeppen meg hal orittia (KBécs. 1572. F.). Kegyetlen

törueny: Tenedia bipennis (Decsi: Adag. 66). A nőstény oroszlán a minthogy felettébb kegyetlen, úgy igen buja-is (Misk: VKert. 55). Nem lészek hozzátok én olyan kegyetlen (Orczy: KöltH. 150).

Këgyetlenëcske: feroculus C. MA.

[**Këgyetlenëd-ik**]

el-këgyetlenëdik: [saevus fio; grausam werden]. Szulimán más felől el kegyetlenedet, maga vére ellen kegyetlen törvényt tett (Zrinyi II.45).

[**Këgyetlenit**]

mëg-këgyetlenit: effero MA. ergrimmen PPB.

Këgyetlenke: [feroculus; grausam]. Eleyn igen kegyetlenke valek (Pesti: Fab. 32b).

Këgyetlenkëd-ik: saevio, desaevio, obsaevio, ferocio C. wüten, grausam sein, toben PPB. Oknelkůlis gonozkodic, es kegyetlenkedic vala: gratuito potius malus atque crudelis erat (Decsi: Sall. 12. Káldi: Bibl. 267). Conrad czászar meg kerdőt[e] őket: miért kegyetlenkődnénec oly igen a keresztyénec ellen (Helt: Krón. 23. Zrinyi. I.94. II.37. 102).

Këgyetlenkëdés: saevitia, ferocia MA. grausamkeit, frechheit PPB.

Këgyetlenség: **1)** [impietas, iniquitas; gottlosigkeit, bosheit]. Keǵetlenseǵet töttőnc: iniquitatem fecimus (BécsiC. 25). Keǵetlenseget zantottatoc es hamissagot arattatoc (195. 300). Kegyetlenseegh, ky yot tehetne es nem teezen (ÉrdyC. 610). The wagy wr ky nem akarz kegyetlensegeth: non deus volens iniquitatem tu es (KulcsC. 6). **2)** atrocitas, crudelitas, diritas, ferocia, feritas, saevitia, inclementia C. ferocitas MA. grausamkeit, grimmigkeit, unbarmherzigkeit PPB. Iszonyu kegyetlenség: immanitas C. Az igen keǵetlensegő Jezabel alat eltetet az prophetakat (BécsiC. 232). Kegyetlenseeggel valo halal zenvedese (ÉrdyC. 523). O kegyetlenseegnek kegyetlenseege (548b). Azokat meg wldwsted nagi kegietlensegel (VirgC. 54). Kegyetlensegre ne indultasal (134). Az urak valának nagy kegyetlenségben, Tállyán az polgárok nagy egyetlenségben (RMK. II.177). Annac utánna támadánac a vekső gottusokra, és nagy kegyetlenséggel czelekedénec azzockal (Helt: Krón. 9b). Minden felé nagy kegyetlenséggel hirnac vala (11).

Këgyetlenségës: [crudelis; grausam]. Ha nem aldozandol az isteneknek: iktatok teneked keǵetlenseges kenokat (Krisztt. 19).

Këgyetlenül: efferor, ferocio MA ergrimmen, wild werden PPB. Érdemetlenül reám kegyetlenülsz (Zrinyi II.107).

mëg-këgyetlenül: exacerbesco C. ferocio, saevus fio, efferor MA. ergrimmen, toben, wild tun, grausam werden PPB. Soc töméent soc erős borral adánac innioc az elephantoknac, hogy az itallal meg kegyetlenűluén az sidoc meg őletésére bę nozattatnánac (Kár: Bibl. II.272).

Këgyid- [misereor: sich erbarmen]. [Isten] iorgossvn es kegiggen vv neki (HB.).

KÉGY (*keed* WinklC. 271. *ked* Kulcs: Evang 271. *kiǵ* Sylv: UT. I.123. *kőg-, kőlgy* C.): stadium WinklC. 271. DebrC.61. Sylv: UT. II.167. Kőg-: circus; kégy: pállyafutó hely: curriculum; határ kőlgy: meta C. Nyr. XVI. 64. 65. Mikoron [Sz. István] a kenenuedesnek kegibe volna, megmutata az ő dicsőseget: cum in stadio martyrii esset (DebrC. 61). Emaws, ky wagon Jerwsalemhez hatwan keegny feulden (ÉrsC. 123). Az kastellumba, ky vala hatwan keed földőn Ihrlemhőz, kynek newe Emaus: quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem (WinklC. 271). Azok kyk az keegben fwtnak, yollehet mynd nyayan fwtnak, de maga chak eegy veery el az győződelmet (ÉrdyC. 88). Mell Jerusalemhez hatuann kiǵne földőn vala (Sylv: UT. I.123). Jerusalemhez nem messze oll mint tizenet kiǵne földőn (I.144). Az stadiumot kiǵnek magaraztak, de az kiǵ miczoda szo leǵen nem mondhatom; eǵǵ futasnec földnek magarazhattak volna (II.167). Mikoron a tengheren euezuén, kőzel huzonőt auagy harmincz kiǵne földet mentenek volna (Sylv: UT. Ján. ev. 6. 9. MF. MNyelvtudomány II.16). Azon napon ketten ő kőzőlőc mennec vala egy váraskába, melly hatuan kedni főld vala Jerusalemhez (Kulcs: Evang. 271. Nyr. XVI.35).

KËGYELET [**KEGYELET?**] iris, szivárvány, Benkő: Trans. I.402. Kr. [regenbogen]. Az aeonis, sárga vizi liliom-nak kegyelet forma levelei vannak (ACsere: Enc. 246. 290).

KEHELY (*kee'*? ÉrsC. 89b. *keh'y*? Lép: PTük. I.250. *kely* Mel: SzJán. 402. *kellyhe* Biró: Angy. 232. *kelyeben* ÉrsC. 558b. *kelh* MünchC. 65. *kelyeh* ÉrsC. 27b. *kelehben* 410. DomC. 173. *kelyeh* Pesti: NTest. 59. *kelhbe* MA: Scult. 854. *kelyhnek* Pázm: Kal. 741. *kellyh* Czegl: Dág. 24. *kelevhre* MargL. 58): calix C. kelch, becher PPB. Ígal es megkőrńekez tegedet vr iogianac kelhe: calix dexterae domini (BécsiC. 272). Ihattatoc é a kelhet, kit en iando vagoc? (MünchC. 51). En atam, ha nem tauozhatic el e keleh (calix iste) en tőllem, hanemčac boǵ meg igam azt, leǵen te akaratod (65). En zent attyam, ha lehetseges, mwlylyek el en thwlem ez kee' [keen?]: pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste (ÉrsC. 89b. 27b). Az ezwsth kelyhőket tőrd mynd őzwe (522b). Venen az kelheth, halaat ada ees nekyk adaa (WinklC. 146). Yunam meg az en kelhőmet (NagyszC. 94). Mikor mondasz te misetsket, iszol az kelehből (Born: Ének. 398). Kelly vaǵ pohar (Mel: SzJán. 402). Kelhbe vagy pohárba tőtte (MA: Scult. 854). Sok heleken az kelbekbe ezűst cziuek czinaltattanac (Zvon: Osiand. 129). Egy aranyas darab fátyol, kelyehre való (Gér: KárCs. III.367). Bor, melly a kellyhben vagyon (Barna: Isk. 335). Kehelyt csináltassanak (SzékOkl. II.85).

KEHÓ: echo C. MA.

KÉJ (*kehen* ÉrsC. 485. *kiynn*, *kieken* Sylv: UT. I.181. II.95. 135. *keven* Zvon: Post. I.450. *keuen* Zvon: Osiand. 4): libentia MA. beliebung, wollust PPB. Kéj: siehe kény Adámi: Spr. [Vö. **KÉNY**]

[Szólások]. K é j e n [kéjén?]: delicate, pro lubitu, sponte sua MA. Neha az zerenche keyen nagyob haznot tehet hogynem mynt emberi okossag ewmaganak wehet (Pesti: Fab. 74). Nem akarac ő n k e i e k é n ŏn magokat mégadnioc: noluerunt ultre tradere seipsos (BécsiC.). A föld őnőn keyen (ultro) ǵimőlcőz (MünchC. 77). Valaky yth ez velagba ŏn keien byneyerth nem zenved, iőuendőbe kethelen kel zenvedny (WinklC. 287). Az wtan ewnnen kehen meg hala es harmadnap fel tamada (ÉrsC. 485). Ŭn kiynn meg ńilęk (Sylv: UT. 181). Ne vessenec és az mit az főld teremt őnkeien, bę ne takariác (Kár: Bibl. I.112). M a g a k é v e n el hadgya szállását (Zvon: Post. I.537). Az Z. irasbul maga keuen ki iőuő isteni bőlchieseg (Zvon: Osiand. 4). Az emberek magok kéjén a bűnnek szolgálattya alá adgyák őnnőn magokat (Pós: Igazs. II.94). Nem enged az jó tanátsnak, hanem maga kéjen nyargalódzik (Megy: Bayle. 80). Fut utánna maga kéjjén (DKal: Ker. 25). Hogy az gyülést j ó k é j e k e n, ellenekes az orszag megmivelné (MonIrók. III.137). Sok k i e k e n i á r o k vadnak: sunt enim multi subjici nescii (Sylv: UT. II.95). Ŭnőn kieken iárnak (II.135). M a g a k é j é n t (Martonfalvi: Theol. 70. Kr.). M a g a k é j j e, kedve-s z e r e n t (DKal: Ker. 24).

Kételen (*kitelen* DöbrC. 282. *kitelen* LevT. I.54): invite, coacte: ungern, gezwungen PPB. Kételen valo szolgálat: angaria PP. Valaky yth ez velagba ŏn keien byneyerth nem zenved, jőnendőbe kethelen kel zenvedny (WinklC. 287). Ezekben, mellek en attame, kitelen nekem lennem: in his, quae

mei sunt, oportet me esse (DöbrC. 282). Az erdeg le esuen, ketelen eleyte az levelet (DomC. 253). Eeltesseetek wr ystennek yohayt sem keeteleu (coacte) sem zabadon (JordC. 854). Annak keetelen be keel tellyesődny (ÉrdyC. 606 515). Mert ő (az imádság) ketelen meghallando mindőnőctől (NagyszC). Nem nagunk ketelenek reiaia, hog' hágunk (Ozor: Christ. 21). Sain oda basa rabnak Váradról visszajövetelekor is adtunk kételen 1 t (MonTME. I.261). Mellyec elöt ba imádkozni akarsz, kételen térdeidet meg kel haitanod (Vás: CanCat. 183). A ki kerüli vagy által ugordgya az igazságnak hálóját, kételen, hogy az hamisságnak varsájában, és tőriben akadgyon (Pázm: Kal. 342). De, mikor nékik püspökök nincsen; kételenek, hogy külömbet chelekedgyenek (Pázm: LuthV. 68). A hol igaz hit vagyon kételen következik a törvénynek tolyesitése (206). Kételen-is uszni kellett annak (Land: UjSegits. I. Előb. 3). Kételen el kel hinni (Alv: Post. I.479). A mit a calvinistáknak torkokból ki nem vonhatnak, azt kételen ott hadgyák (Pós: Igazs. II.346). Ámbár rongyban öltöztesse eőket a kételen szegénység; bátor ők magok szántszándékkal titkolják (Fal: NE. 11).

[Szólások]. Kételen véle (Misk: VKert. 333). Kételen volt véle (MA: Scult. 703. Pós: GBot. 13). Már kételen vagy véle, hogy magad-is az éjtszakához szokjál és meg-alkudgy a setétséggel (Fal: UE. 4). Mikor kételen volt vele, hogy cselédét megfeddené, fel nem háborodott (Fal: NU. 295). A mint egyik szemével magát tekinteli, ugy kételen véle, hogy a másik szemével az irigyire vigyázzon (Fal: SzE. 560). Ha ide nem hiták volna is, tsak kételen lett volna Frantzia országból ki menni az urunknak (Mik: TLev. 14. lev).

nëm-kéve-kételen (*nem ke‹ketelen* RMNy. II.227): [coacte, necessario; gezwungen, wider willen]. De meeg ember emmen-maga ees vadollya magaat, yol lehet nem keerwe [keewe] keetelen (ÉrdyC. 12). Nem keewe keetelen az leleknek el keel valny az testnek barathssagatwl (ÉrdyC. 479). Nem kewe keetelen enghede (515). Azok yollehet nagy nehezen aldomast hozanak Carthusiabol es nem keewe keetelen bel yktataak az pyspekseegben (637). Nem kévekételen engednik kelletik nekiek (MonIrók. III.144). Nem akartha adny, de oztan vgy kelletth nem keeketelen megh adnya (RMNy. II.227).

ké-kételen: ~ Tehat keketelen az kőuetkezic, hogy (Magy: Nád. 41). Az meg igazúlt ember, az istennek parancsolatitis bé töltheti, és kékételen beis tölti (Pázm: Kal. 356). Hát keketelen meg kell vallanod (Sib: VigK. B7).

kés-kételen: ~ Láddé, hogy meg-határozva kel venned kés-kételen az egyenlőséget (Czegl: OrszRoml. 408). Kés kételen kellett engedniek (Czegl: Dág. II.58). Kés kételen lészen a potentiábul actus (Czegl: Tromf. 106). Kés kételen itt kell meg vámolni (Pós: Vetélk 11). Annac késketelen morkedűnec [igy?] kedvetlennec kel lenni (Prág: Serk. 311). Késkételen magát az könyörgesre fordítani (Ker: Préd. 902).

Kételenës: kételenségből való; ananeaeus PPl. [gezwungen]. Nem ugy szolgálok, mint kételenes szólga (Hall: Paizs. 86). Kételenes szűkségből (253). Valamit magános tanáttsal elrendeltenek, az leg-főbb törvény erejévé vált a kételenesek előtt (Rák: Manif. C2).

Kételenít: cogo; nötigen, zwingen PPB. Mykoron anyatol keteleneytetnek s maradna hon (EbrC. 159). Judast feswenseghe keteleneyty vala, hog' Ih[es]ust el arulnaya (WinklC. 140. 201). Zűksegnek oka ketelenit (NagyszC. 99). Kerlek es ol mel ketelenitlec tegődet (154). Az vr isten izgattya, taszittya, sőt erőlteti s kételeníti embert az gonoszra (Pázm: Kal. 376). Semmi nem kételeníthette őtet bűnatra, hanem kedve és akarattya-szerént vette ezt fel (Pázm: Préd. 527). Ketelenitene vetekre: cogeret eum ad peccandum (Ver: Verb 103). Tehát evvel nem tartozánk, nem is kételeníttethetnénk arra igazság szerént (MonOkm. XV.108).

Kételenités: coactio; das zwingen PPB. Fenyegetés és világi fejedelmek kételenitése nélkűl meg szilidíték (Pázm Kal. 50).

Kételenség: coactio, necessitas; zwang, notwendigkeit PPB. A valaztas nem ielőnt ketelensegőt (DebrC. 125). Az ő ketelenseget yo akaratra fordeyta (PeerC. 50). Ketelensegbewl zykseg leend ferfyual zolny (VirgC 137). Nem kételenségből, hanem jó akarva követem a te akaratodat (Pázm: Préd. 265). Kételenségtől kénszerittetvén (Liszny: Krón. 126). Gyenge kételenséggel vondogalt (Csúzi: Síp. 42). Az álhatatlanság némely dolgokban, mikor nem kételenség, nagy képtelenség (Fal: UE. 402). Ama marschal Turenius soha sem beszélgetett maga felől, hanem ha kételenségbűl, akkor-is igen tsendessen, s mint-egy szemérémmel (Fal: UE. 15).

KÉK (*Keyk*holm, monticulus 1270. CodPatr. VI.179. *Keyk*mal, mons 1275. Wenzel XII.145 *kik* OrvK. 99): **1)** caerulus, caeruleus, luridus, glaucus, cyaneus, cumatilis C. caesius MA. blau, himmelblau PPB. Kék szinű: glaucinus, sublividus, subcaerulus C. Kék szín: violaceus, color caeruleus; kék szinü: cumatilis; kék szabású: subcaeruleus MA. Kék almás ló: scutulatus equus; kék szürke ló: glauciolus PP. Keik kamokaba öltöztetek őtet: chlamydem coccineam circumdederunt ei (DöbrC. 440). Palastia ek zinu, az az keek (TihC. 106). Wythegy kek men lowath (RMNy. II.189). En az tanácz, hogy ne iargaly lóháton ha akarod hogy nyakad oda ne szakadgyon, ielesben az kék szőrű-fele lonakon (FortSzer. K2b). Minden lovaknál inkább dicziri Plato az fekete lovat, annak utánna veres peit, fehirt es kiket; az tarka nem jo es deres, fako, vircze es szürke (OrvK. 99). Miklós deaknak gyermek kék ló adassék (Radv: Csal. III.253). Égszinű kék (Kecsk: ÖtvM 276). **2)** vibex C. livor MA. strieme, blauer strich vom schlagen PPB. Kéket ütöc valakin: suggillo, sugillo MA. Ha valamelly férfiutól sebet vennéc is, vagy kéket, megölném azt mégis (MA: Bibl. I.5). Az ő teste merő piros vér rakva kékeckel és sebeckel (MA: Scult. 435). Az ő veréségének kékeivel gyógyíttassék nyavalyánk (Pázm: Préd. 80). Nem gyégyitottad-e szent testének vérrel folyó kékivel lelki nyavalyáimat (Pázm: Imáds. 220). Testenek kekeivel meg gyogyultatok (Szár: Cat. E2). Ortzáján megtetzet a kék (Czegl: MM. 189). Gyenge testén sebeit, vérrel buzgó kékeit a ki látja és nem sír, élő hittel az nem bír (Fal: Vers. 896).

almás-kék. Almás-kék ló: equus pomulatus, scutulatus MA. apfelgraues pferd PPB. Ne jargaly ló háton, ielesben az almas kék szőri lovon (FortSzer. Mb. RákGy: Lev. 414). E jeles urfinak lova sem illetlen, igen szép almás-kék, ahoz fedhetetlen (Gyöngy: Char. 99). Az istállóba vezete, hogy megudvaroljam almáskék paripáját (Fal: NE. 21).

disznó-kék: sonchus Mel: Herb. 76. endivia, dens leonis, sonchus MA. sonchus, belénd fű Com: 24. 26. endiviensalat, löwenzahn, kraut PPB. Kakóts tűnek mindenfélében egyenlő tulajdonságai es effectussai vagynak az disznó kékkel (Váli: OrvSz. 97).

fejér-kék. Feyer kek purgamalt weğen (LevT I 43). Fejérkék a lova (GyöngyI): II.502. Kr.).

hupi-kék: [vibex; striemen, blaue flecke]. Ne érts, mint ha szent Pál maga ejtette volna magán azokat a bélyegeket és hupi kékeket (Pós: Igazs. II.129).

nyúl-kék: nyúl saláta; cicerbita PPl. sonchus; hasenkohl PPB.

vad-kék: cicorea luteum Mel: Herb. 75.

világos-kék: cyaneus, égszinű SL. [hellblau] lichtblau KirBesz. 21 Világos-kék mint a tsóka-szeme: color glaucus PPl.

Matska sziné kék avagy világos szinű kék: caesius sive glaucus Com: Jan. 63.

Kékës: lividus, caesius, subcaeruleus MA. blaulicht, ein wenig blau PPB. Kékessé leszők: livesco C. Silva quaedam nomine keykus, que olim populorum qui vulgo keykusnend dicuntur, fuerat 1231. 1397. (Kamarai Ltár, Szatmár vm.) Egy derekat héjastól lepedőstől, sivolyostól, pokróczostol; egy kékes sivoly héj (Radv: Csal. II.333).

Kékit: caeruleo colore imbuo, lividum facio Kr. [blau färben, bläuen] (Pázm: Préd. 810 Kr.)

mëg-kékit: ∞ Megkékitett: caeruleatus; veréssel megkékitőm: suggillo C (Pázm: Préd. 147 Kr.). Azért feleségét is megkékicsése s véresicse ember (Czegl: MM. 140).

mëgkékités. Miben követték? testek meg kékitésében (Czegl: MM. 200).

Kékités. Az a szó nem mindenkor kékitést teszen (Czegl: MM. 189).

Kékl-ik: [liveo; blau sein, blau scheinen]. Mons, qui vulgo Keeklew appellatur 1333. (ZichyC. I.415).

Kékség: livor C. color caeruleus MA. das blau, blaue farbe PPB. A seb, melynec a jegyes helye kékség: vulnus, cujus signum livor est (Com: Jan. 60).

Kéktil: liveo, livesco MA. bleifarbig werden, blau werden PPB.

el-kékül: lividus fio Kr. [blau werden]. El kékült ajaka el-alut szeme fénye (Fal: NU. 316). Elérkezett szomorú készülettel, a halál félelmétől el kékűlve (Fal: TÉ. 651). Mennyetek, siessetek eleibe, tőbre fog taníttani benneteket elkékült ajaka, hőbőgő nyelve, és szőrnyű meg-változása (Fal: NA. 183).

mëg-kékül: liveo C. [blau werden]. Myndenestevl fogua meg kekevl vala mykeppen holt (MargL. 17).

mëgkékülés. Szemnek ütés-miatt megkékülése: sugillatio PPBl.

KEL (*kel* fel MünchC. 17. *kel* fel: exsurge KulcsC. 10. fel *kél*: surgit Sylv: UT. I.144. el *kél*tel Helt: Mes. 197. ki-*kéle* Kónyi: HRom. 115. *kél*sz [rím: félsz] Gvad: FNót. 113. *kél*ni 126. nap *kell*et Mel: SzJán. 15. Land: ÚjSegits. I.81. az nap fel *kyl* JordC. 52. *kilés*, *kilis*: l. **Kelés**; fel *kől*tenek: surrexerunt JordC. 763. fel *kől*tetők: consurrexistis ÉrsC. 541. fel nem *kől*them TelC. 302.): **1)** pergo Kr. [eo, venio; gehen, kommen] Eleibe kelenec neki: occurrerunt ei (MünchC. 28). Kelletec eleibe: exite obviam ei (60). Ki mene, es eleibe kelenec az őr alloc (GuaryC. 56). Nagy sok nep kelee eleykbe: occurrit illis turba multa (JordC. 556). Kezereyttee az tanoytbwanokat hayora kelny: navim ascendere (475). Egyoroszlan eleybe kele es megh zaggataa ewtet (ÉrdyC. 157b). Mykoron haza yewne, egy ember eleyben kele (527). Keleenek az tengherre (592). Misere nem kwltem (VirgC. 10). Az osthatlıra kelyk thahatlı (LevT. I.15). Utra kelni: proficisci (Helt: Mes. 112). El álla a loua, ezokaért gyalog kőlt (Helt: Krón. 97). Ha az habra kelnec, ottan el sillyednec (Born: Préd. 252). Az eggyic gallicum, az másic arabica, az az Arabiából kőlt (Mel: Herb. 126). Peldaképenn előtte legyen rossz helyenn kőlt szemenek (Bal: Epin. 3). Ez bizonyos, hogy ott nem kőlt a szeme (7). Mikor a 78-dik paginára kelűnk (Matkó: BCsák. 37). Otsmány bordélybol kőlt pajkosok (GKat: Válts. II.1361). Kellyünk Dórindó! A nyájt elhagytam, sokat múlattam (Fal: Vers. 867). Kellyünk: a kanok-is már kerékbe vették az aprókat (906). Szavai illő helyre keltek (Kónyi: HRom. 94). **2)** consurgo, surgo MA. sich erheben, aufstehen PPB. Az kelő es ffel tamado feenes nap (ÉrdyC. 587). **3)** adnascor C. accresco, excresco, orior MA. aufwachsen, herfürwachsen, entspringen PPB. Hol ewtewttenala az estapual az feldett, az helyen legottan kewltuala egy zepsegew lilium: ortum est lilium (EhrC. 78). Az helyen esmog kele (statim ortum est) egy zepp lilium vyrag (uo.). Lathwan yzrael ffyay, hogy Moysesnek zarwa kelth vona: factum est (JordC. 75). Mykoron leweleczkey kelendnek, twgyatok, mert kewzel wagyon az nyar (ÉrsC. 569). Veres mostan kőlt kamoka (RMNy. II.149). Mikor valamely embernec húsa bőrén kelés kél, auagy varr leszen: homo, in cujus cute ot carne ortus fuerit diversus color sive pustula (Helt: Bibl. I. DDd). Pokoluarac kellénec az embereken: facta sunt ulcera vesicarum turgentium in hominibus (I. Ff3). Az allfelbe kőlt sűlt meg gyogyíttya hertelen (Mel: Herb. 99). Az mag szárba megyen, fejet vét, virágzic és magva kél (MA: Scult. 240) Az ő veszszeje lágy lészen, és levelek kelnek rajta (Pázm: Préd. A. B jegyz.). Melyből tőb illetlenség szokot kelni (Alv: Post. 92). Innet kele osztán rúla amaz epitaphium (Pós: Igazs. 369). A fog fájás lészen, midőn a kisdedeknec fogoc kél (Com: Jan. 56). Ven kofaktól, koportyóktul kőlt hijában valóságoc (485). A darvak mind tsak dru, dru, drut kiáltanak, innét kőlt a daru nevezet (Misk: VKert. 318). Egyebet nem lát a szántóföldeknél, és belőlők kelő veteménynél; a mi előtte forgolódik, mind azon együgyű ártatlanság (Fal: NE. 69). Rósák keljék, gyöngyök teljék minden útai járását (PhilFl. 92). **4)** [datum est, scriptum; gegeben, geschrieben werden]. Ez lewel kewlt Heghkewn (LevT. I.1). Ez lewel kewlth Budan (RMNy. II.19). Ez lewel keoth Gywlan (II.156). Ez lewel kolt Sobranczcyon sent Janos nap elöt walo cyeterteken 1566 (Radv: Csal. III.3). Melly levél kőlt Sáros Patakon (Matkó: BCsák. 18). Adomány levél csak a királytól kél (Felv: Dics. 32). A tridentomi gyűlést kellet megvárni, a holott a bibliának uj laistroma kele (Pós: Igazs. I.25). Mikor Esztergomban örömet lőttenek, ez versek kevesség azután költenek (Thaly: Adal. II.119b). **5)** consumor MA. pretium habeo Kr. verzehret werden PPB. [verloren werden, aufgewendet werden]. Hogy ennyi munka kél reá, bánom: me, quantum hic operis fiat, *poenitet PPl. Nem chac pénzűnc, de még barmainc is a mi wrunkhoz kőltenec: deficiente pecunia pecora simul defecerunt (Helt: Bibl. I. Z4). Lám nem tudja, ha lesz vár szabadsága, kíméletlen kel az por az ostromra (Tin. 126). Hová kél őrömőd és keresményed (MA: SB. 94). Az munka hiában kel, ha isten nem őrzi népét (MA: Bibl. V.60). Soc hetei kőltenec annac meggondolattyára (MA: Scult. 122). Ha az isten ajándéka pénzen kelne (643). Ha valakit személyében törvénytelen meg-sértettél, tartozol megfizetni, valami kőlt a gyógyítására (Pázm: Préd. 634). Kőrösi bor bőven keljen pintzédbenn (Orczy: KöltH. 201). **6)** [in usu esse, valere; gangbar sein, gelten]. Ez nem kél itten, nem foly: das ist ein [geld]stück, welches hier nicht gangbar ist KirBesz. 22. **7)** [ertragen werden, erträglich sein]. Hives és szellős idő lőn, bizvást kelhetett az mente (MonIrók. XVIII.39). **8)** fermento Kr. [der teig geht, gährt]. **9)** [tumesco, inflor; anschwellen]. Torkában ha kél gyermeknek: Végy tyukmon szikit, azt meg sozzák, a feie lágyat kennyik meg véle (OrvK. 20). A ki ennek a vizibeu iszik két kalannal, a kinek mellyiben kél, meg gyógyul (33). Főben vagy fülben ha benne kél (34).

[Szólások]. *Vmi kel.* *V ó l t s k ő l t: fuimus Troës PP. Ha vólt s kőlt a régi erő, és most lehetetlen a törvénytartás: nem fér az istennek bőlcsességéhez, hogy azt kivánnya tőllűnk, a mit túd, hogy most lehetetlen tőlűnk (Pázm: LuthV. 113). Ebül gyült, e b ü l k ő l t: male parta, male dilapsa PPBl. *Vmi kel.* Miben kőlt a d o l o g? Rettenetes vér ontás lőn (Pós: Igazs. I.186). Ha reá kél a dolog: si res ad hoc deveniat, re ita exigente Kr. Ha második Pál pápára kőlt vólna a dolog, nem tudom mitsoda magyarázatot várhattunk volna ő tőlle (Pós: Igazs. I.135). Mikor az szem elhunyásra kél az dolog (MA: Scult. 86). Az halállal valo bayvivásra kőlt a dolog (135). Az dolog zinten kialtasra, bizonyos haragra,

zitkokra es meha veresegreis keel (Zvon: Osiand. 20). Nem iaték az, ahol kinzásra kél a dolog (Lép: PTük. I.24). Foga kél: dentit MA A fog fájás lészen midőn a kisdedeknec fogoc kél (Com: Jan. 56). Mi dolog, farkas uram? a mint én eszembe veszem, nem jól költ köllessed; igen meg szackadazot a subad (Helt: Mes. 257). Az nag szárba megyen, virágzic és magva kél (MA: Scult. 240). Ihon mi kele belőle Decsi: Adag. 231). Mely dologban mi költ nyilván ki tetezic (Fej. serk. órája A3). Semmi nem kel akaratodban (Helt: Mes. 29). Vélem, semmi nem kél kivánságodban (RMK. IV.327). Egy bolondnac soc gondolattyaba semmi nem keel (Born: Préd. 561). Villhelmus Nesenus az Albis vizében bólt, sokat suga fülében Luther, hogy fel támadna; de semmi sem kele benne (Pázm: Kal. 127). De mind az két kérésben meg csalatok, nem kele sémmi benne (Lép: PTük. I 146). Addig az mi dolgunkban semmi nem kél, valameddig bizonyosan meg nem hozzák az urunk koronázatjának az hirit (ErdTörtAd. II.271). Megh zarwaswlth az hw orezaya; Moysesnek zarva kelt cornutus factus est (JordC. 75). Peldaképem előtte legyen rossz helyemn költ szemenek (Bal: Epin. 3). Ez bizonyos, hogy ott nem költ a szeme (7). *Vmbe kel.* Beszedbe költünc min] azoknac [nyelvökre vettek bennünket] (Born: Ének 199). Czanaba kel vegre bűrötök (Mel: SzJán. 487). Nem tudván hova tette volna a levelet, igen siratja vala magát, félvén azon, hogy valaki kezébe kelne (DebrC. 165). Constantinopol illien modon kele a töröc kezebe (Szék: Krón. 212). Szokásba költ vólt ez a romai pogányok között (Misk: VKert. 349). Tanácsban kelnek [tanácskozni kezdenek] (Telek: FLél. 197). Nem akarok itt azokkal üstökben kelni (Sárp: Noé. 123). *Vmiből kel.* A fegyvert-is, ha jó kohból költ-is, mind addig sem viselik, míg.. (Felv: Dics. 13). Az ö kohából költ: ex sinu illius est (Decsi: Adag. 319). Az apostolok kohából költ az ő traditiojok (Pós: Igazs. I.81). *Vmin kel.* Cigányüllőn költ, esze fúrt practicák (Fal: UE. 380). Ha az isten ajándéka pénzen kelne (MA: Scult. 643). *Vmire kel.* Elném habzó búsúlásra kelt (SzD: MVir. 77). Délszinre kelvén alkalmatlan sött türhetetlen fejeskedések, rajta vesztenek (Fal: UE. 477). Fegyverre kelni: ad saga ire Decsi: Adag. 311. Fegyverre kelnek: consurgitur PPBl. Terekek azonban ott megzendülének, elkirohanának, fegyverre kelének (Tin. 70. SzD: MVir. 98). Negy twlok ötöd ffyre kelö (Radv: Csal. II 18). Kezére költ a dolog: potitus est rerum PPBl. Vonyak ky az iemleezből es veteek le az testet a toromból; mynt azert az féldet eere, ottan labara kele (ÉrdyC. 151). Mihelt az meleg éri, ottan ismeglen lábra kél (Cis F2). Lábra kel még az elhagyott árva, csökkönik erősnek ő gyors hamissága (Thaly: Adal. II 291). Dolga mire kelne (Gér: KárCs. IV.486). Sok számtalan szépség kele predára (Göres: Máty 63). Az az egész nağ kazdag varos büntetesre es praedara kele: civitas magna et opulens cuncta poenae aut praedae fuit (Decsi: SallJ. 58). A ki velünc egyet nem értene: jószága is prédára hadd kelne (Thaly: Adal. I.103). Próbára kél: es wird auf die probe kommen (Adámi Spr. 196). Próbára kelnek (Kulcs: Evang. 194). Könnyen eszébe csuszamodik hogy próbára keljen (Fal: NU 323). Szablyára kelének, igen vivának (Tin. 301). Az gabona meg dohlik az veremben, avagy szárnyra kél (MA: SB 133). Fiam a házi fészekből maholnap maga szárnyára kél (Fal: NU. 317) Véled elrepülök, szárnyacskádra kelek Amade: Vers. 161). Ajaki illy szókra kelének Gyöngy: KJ 87). Torkig telvén, talpára kele és egy jó izü predikációhoz foga (Fal: NA 123). A tatár talpra kel (Kónyi: HRom. 105) Tanwsagra kelween, nagy bölch ember leen benne ÉrdyC 653b). Útra kelni: proficisci (Helt: Bibl. I 112 Minden marhájoc s'akmánra kele (Helt: Krón. 90). Hová kél örömöd és keresményed (MA: SB 94).

által-kel: trajicio MA [hinübergehen, übersetzen]. A wyzet altal kelwen Pesti: NTest 87). Által kelnén a Tanais nagy follyo vizet (Helt: Krón. 3b). A Rén vizén által költenec (26 Által kelée a Dunát (40. 87). Által kele a Tiszszát (89) Kel lyűnc által a tónac tulsó parttyára: transfretemus trans stagnum (Helt: UT. Q8). Mikoron altal költ volna az Jaboc viznec reuen (Szék: Krón. 11). Hidassal, kompal által vetnec, kelnec, költöznec: pontone trajiciunt (Com: Jan. 91). Által-kelé a hegyeket (Gyöngy: MV. 17). Ifjuságán általkelvén testében velősödik (Fal: NU. 333). Eggyen kettőn [a könyv szakaszán] által kelvén, félre lehet tenni (Fal: UE. 167). Az illyetén dolog Zrinyi idejétől fogva igen sok változásokon költ által (Kónyi: HRom e).

általkelő: vadum Kr. [furt] (Prag: Serk. 955. Kr)

be-kel: intro [hineingehen, hereinkommen]. Be kelnek Emathba es del felől kerwlveen, ywtanak Ebronnak varasaban (JordC. 146). Murát hallá, ezen igen örüle: Azsiából Európában békele (Tin. 338). Kapukon éjjel az titkon be kele (BFaz: Castr. B2) Im bé-kelünk az 1628 esztendőben (GKat: Válts. I 832).

Szólások]. Békelvén immár az szüret (Nyr X 170).

ëgybe-kel: 1) [paciscor; sich ausgleichen, einen vertrag schliessen]. Egybe kelénec egy mással, ecképen (Helt: Krón 191). 2) conjungor, copulor, matrimonium ineo Sl. [sich vermählen]. Minek előtte egyben kelnek: antequam sponsus et sponsa convenirent (Ver: Verb. 171). Az asszony pedig jó ideig való özvegylése után Apafi Istvánnal a szomszédságban istenesen akartak egybekelni (Szal: Krón. 136). Egybe kelő bokor pár (Fal: Jegyz. 933).

el-kel: 1) recedo [weggehen]. Őc mondanac: kelly el onnan recede illuc (Helt: Bibl. I. 112). 2) [trajicio: hinübergehen, übersetzen]. Onnat siete elkelé az Dunát (Tin. 112). Vitézökkel öszve Dunán elkölt vala (291). 3) consumor Kr. [verzehrt werden, vernichtet werden, aufgebraucht werden, verschwinden, verloren werden]. Attyam fyaynaknem akarom nyomorwsagok, ha meg az feyem elkelne is (RMNy. II.76). Heyaban az penz elne kellyen (II 131). Mert meg láttya, hogy elkölt az ő ereiec: videbit quod infirmata sit manus (Helt: Bibl. I. cccc3). Mert a kenyér el költ a mi s'akunkból (Helt: Krón. 126). El kellénec [megölettek] a darabantoc, a lonagoc közzül is nagy sockan (88). Úylac el költ [elesett, bevették] (Göres: Máty 80). El kél azert, noha maradék (Decsi: Adag. 17). El költ immár az ő tunpissága: leporem non edit (83). Az szeretet lassan lassan el kelhet (DietaGr. 18). Hirtelen elkelénec napjaim mint az füst és pára (MA: Bibl. V.16). Minden tooc elapadnac, el kelnec (MA: Scult. 751). Az irásban ez kölömbségis gyakorta elegyedődic és elkél (MA: Tan 95). Me hidd [az arany idő elköltét, hanem hidgyed mostan-is jelen létét (MA: SB 102). Rövid idön el kél, az mi hoszszu ideig gyűytetett (LibEleg. 17). El kél a barátság (Vás: CanCat. 277). Az a pénz ugy el kél, és el fogy: illae pecuniae ita diffluunt (Land: UjSegits. I 401). Az udvaroknak el-költ régi fényességek (Megy: 6Jaj IV.17). 4) [veneo: verkauft werden]. Szamárát baromvásárban akarván vinni, hogy hamarébb el-kellyen sem maga sem fia nem üle reá (Czegl: Japh. 59). 5) [non sum inutilis, opus est; brauchbar sein, nötig sein]. El kél az ió legény, ha meg bódul ország (Illyef: Jephta 21.

Szólások]. Vólt s elkölt: fuere quondam strenui Milesii Decsi: Adag. 67). El költ ennek ö deie (171). E költ az kún az Kőrösön. in vado esse; in portu navigare (5). Jókor jöz, el költ az szüret (160) Elkölt s ava étkének (Fal: Jegyz. 923) *Vmi ellen el kel.* Ki kiáltác az váraskan, hogy Sigmondtól el költ volna a királyság (Helt: Krón. 75) A törökec meg iyedenec haluán, hogy az erős Sabatz vár el költ volna tőllec (119). Az én tehetségem elkölté én tőlem: an recesserint a me necessarii mei (MA: Bibl. I.451). El költ orroktol a palaszk (Mel: SzJán 451 *Vmiről el kel.* El kéltel arról elkéstél arról, hiába van akaratod (Helt: Mes. 197). El költek

immár ők arról (Decsi: Adag. 33). Látván a felesége, hogy el kőlt az tréfárul, ugyan valóban kezde sirni (Pázm: Kal. 128).

[Közmondások]. Nincz oly sok, ki el nem kél, ha nem kéméllik (Decsi: Adag. 257). Czégér nélkűlis el kél az jó bor (177). El-kőlt az igasság, meg-hólt Mátyás király (Rim: Ének. 345). Hogyha elkőlt borod, barátid is elköltek (Kisv: Adag. 119).

elkelés: [venditio mercium: abgang, verkauf]. Az bornak el kelese wagyon (LevT. I.221).

elkelhető: [gangbar, giltig]. Birhassák szabadon mindaddig, a míg mi le nem tesszük jó és Magyarországban elkelhető pénzül az megirt summát (LevT. II.259).

elö-kel: **1)** [prodeo, progredior; hervorkommen, herauskommen, vorwärts kommen]. Elő kel kelni az árnyékból: ex umbra in solem prodire (Decsi: Adag. 15). Academiac és scholác épittetnénec, hogy az kőnyv nyomtatásnak mestersége előkelnek (MA: Scult. 1064). Mindeneknek, minden rendbely bűney az iteletkor előkelnek az ő szegienekre, es gialazattiokra (Lép: PTük. II.216). Az eő religioja még friss tojás vala, a melly tsak minap kele-elő, tudnillik a puritanismus (Fal: NE. 60). **2)** [emineo, excello; sich hervortun, sich auszeichnen]. A ki tekintetben akar lenni, ne maga-mutogatásával, hanem érdemekkel jeleskedve kellyen elő (Fal: UE. 420). Meg rakták pofájokat külömbféle tsillámló legyetskékkel, hogy tessenek, és elő kelhesssenek (Fal: TÉ. 797).

előkelhető: [honesto loco ortus, generosus, lautus; vornehm, angesehen]. Igen elő-kelhető kőnyv-irók (Szentiv: Verseng. 200). Elő-kelhető tudóss tanétók (Megy: Dial. Előb 6). A mely ő kész voltát mikor egy előkelhető ember nem igen javallaná, azt felelte Ignatius (JesTitk. 57). Elő kelhető gazdák (GérKárCs. IV.602). Holott népnek a feje, elő-kelhetői, ugy megőtközének (GKat: Válts. I.1229).

elébbkelhető: ∾ Az aszszonyi rendden lévők, kivalt-keppen az elébb-kelhetők (Otr: Tökéll. Előb 10).

előkelö: ∾ Elő-kellő [így] nagy emberek (Hall: HHist. III.3). Előkelő ember volt ez az olah püspök (MonOkm. VIII.65. Mik: TLev. 476).

előbbkelö: [praestans, prior: vornehmer, geschätzter]. Mindeneket nálunknál eléb-kelőnek alittsunk (Pázm: Préd. 60). Ha vezértől jütt s ajándékot nem hozott s csauznál előbbkelő ember volt, mikor az idő, szükség kivánta, 60 tallért is adattunk (RákGy: Lev. 190. Gyöngy: KJ.[2] 5). Egy mosolygás egy udvari térd hajtás elöb'-kelő, foganatosab', hogy-sem a nagy érdem (Fal: NU. 352).

elől-kel: praecedo, praevenio, antecedo [zuvorkommen, vorangehen]. A lora vetuén elólkéliuala: et impositum equo praecedebat (BécsiC. 62). Vy kőuetsegéckel elől kelnéc: praevenirent (66). Yme a čillag, kit lattacuala nap keleten, elólkeli vala őket: antecedebat eos (MünchC. 16). Es attya ystennek aakarattya myndenkoron az te keresődet elől kellye (ÉrsC. 28b). Mindenkort isteni félelem aytatossag te etődet elől kelye (62).

föl-kel: **1)** surgo, consurgo, assurgo, insurgo, exurgo C. sursum exsurgo PP. aufstehen PPB. Ismét felkelek: resurgo C. Melseges vestegsegeben felkele az agyrol (EhrC. 4). Felkele hoǵ gabona főket ǵvytene (BécsiC. 5). Felkele, mielőt embérec eǵembe eǵmast megesmernéc (7). Ioseph felkeluen almabol, tőn, mikent paranćola ő neki vrnac anǵala (MünchC. 16). Őneki kel megőletni es harmadnapon halottaibol felkelni: resurgere (45). Az őőz ember elot ffel kel, es az veennek zemeelyeet tyztőllyed (JordC. 105. 172). Kel ffel es yar': surge et ambula (378). Ymaczagh vtan fel kőltenek (763). Fel kelween, kőwetee ewtet (ÉrdyC. 539b). Ffeel kel agyabol (554). Fel kele tantoroglnan (VirgC. 35). Paranczollya az meg holtakat fel tamadni es fel kelni (115). Ez czeng az fűlembe: Kellyetec fel halottac (Born: Préd. 573). Ha az szerencse szárnyára felkél, mindent ő elviszen mint a forgószél (RMK. IV.128). Senki az ő helyéből fel nem kőlt: nemo movit se de loco in quo erat (MA: Bibl. I.58). Megszemlélem az gonosztévőt, ki elfőlkele es elterjede (MA: Bibl. V.18). Ha napfelkeluen eszt műuelendi: quodsi orto sole hoc fecerit (Helt: Bibl. I. Mm4). És igen reggel menének a szombatok eggyikén a koporsohoz, immár a nap fel-kelve (Pázm: Préd. 563). **2)** orior, coorior MA. [cresco] entstehen, entspringen PPB. [wachsen]. Ad felkelő es neuő ǵimőlćőt: fructum ascendentem, crescentem (MünchC. 76). **3)** [proficiscor; sich aufmachen, s. auf d. weg machen]. Hadakozasra fel-kőltek: coorti ad bellum in pugnam PPBl. Felkele hoǵ őhazaiaba menne: surrexit, ut in patriam pergeret (BécsiC. 1). Az napokban ffel kelwen Peter az atyaffyak kőzzee: per eos dies quum assurrexisset Petrus in medio discipulorum (JordC. 708). Fel kelwen hẃ kőzzőlők: surgens (723). Az leannak zyley ffel kelween, pauazlanak reea az feyedelemnek (ÉrdyC. 339). Keleenek ffel azert ewk ees onnan az tartomanbol (547b). Kelywnk fel es menywnk el az bodog Ferenczhez (VirgC. 50). Fel keel vala az veternyere (DomC. 122). Laodicianak narosaba mene; ennen esmet felkele es mene (TihC. 21). Bochasdel én velem a gyermeket, hogy kelyőnc fel: mitte puerum mecum, ut proficiscamur (Helt: Bibl. I.x3). **4)** [in usum venio; aufkommen, in mode kommen]. Akkoron kele ffeel, hogy az zyz Mariat bodog azzonnak hywnaak (ÉrdyC. 544b). Ez veszedelmes szokas-is fel kőlt: usus iste perniciosus multum inolevit incrementumque grande coepit (Ver: Verb. 143). **5)** [ascendo; hinaufgehen]. Dávid ott felkele egy erős kőszálra ő népével, negyven magával méne (RMK. II.358). Az tőnissek felkelek es meg foytaak az magokot: ascenderunt spinae et suffocarunt ea (Sylv: UT. I.20). **6)** [pereo; aufgehen, zu ende sein]. Meg hólt az gyermek, fel kőlt az komasag: abiit et taurus in syluam (Decsi: Adag. 4).

fölkelés: consurrectio, exortus C. resurrectio MA. aufstehung, auferstehung, aufgang PPB. [das auffaffen]. Heyaba wagyon thy nektek vylaag elewth walo felkeleestek: surgere (KeszthC. 361). Az napnac fel kelésének előtte (Kár: Bibl. I.646). Dorgállyuk és fel-kelésre esztenezzük a bűnbe-esetteket (Pázm: Préd. 43).

fölkelet: ∾ Őrők életnec felkeletében felkőlt: in aeternae vitae resurrectione suscitabit (BécsiC. 87). A napon vepenec ő hozia a saduceosoc, kic uǵ mondnac hoǵ inč felkelet: non esse resurrectionem (MünchC. 55). Dauidnak éneke felkeletről (AporC. 12). Te megesmerted en ẽlesemet es en fel keletemet (108). Mond ẽ neki Iesus: Fel tamad te afad tia; mond neki Marta: Tvdom, mert fel tamad fel keleten az veg napon; mond neki Iesus: En vagok fel kelet es elet, ki en bennem hizen, ha meg haland, el (DöbrC. 489). Nap-felkőltét nézi (Diósz: Préd. 126).

[Közmondások]. Napot nem felkeltén, hanem le-tektén szoktanak ditsírni (SzD: MVir. 87).

föl-költ: [altus, elatus; hoch]. Fel-kőlt nyakok szokott lenni, mint a lovaknak (Hall: HHist. I.67).

jár-kél: peregrinor, proficiscor hinc inde MA. [spatior: hin und her gehen] wandern, reisen von einem ort zum andern PPB. Keeryk myndenek, meg bezeellenee, mynt es hol yart kőlth (ÉrdyC. 514). Az tartomanban el yar kel vala predicalwan (655). Jarunk kelwnk atyankfiainak iozagat elfoztogatuan (VirgC. 49). Jár kél széllel ez világon (MA: SB. 119). Azért járt kőlt (Land: ÚjSegits. II.55). Jár, kéll vala (Lép: PTük. 33). Vagy jároc, vagy kelec (Czegl: 58). Jár-kél, lót-fut, fárad,

gonddal búval árad (Thaly: Adal. I.193). Az ellenség ellen magyarok portája jár-kel éjjel-nappal (II.23). Mihellyen ebédlesz, járni-kelni kelly-fel: ha szerit teheted, déli álmot hagy-el (Felv: SebSal². 3). Az aulica vita mind azon tekintetes rabi inség, hol ott a világnak naggyai békót, vasat hurtzolnak, és a merre járnak kelnek, lántzokat tsergetnek (Fal: NA. 228). Jár kél bujdosik elménk és sokfélét hordogat szivünkbe (Fal: BE. 586).

járás-kelés: peregrinatio MA. [das hin-und her-gehen] wanderung, wanderschaft PPB. Leirta a maga utazását, mitsoda ritkaságokat látott a járásban, kelésben (Bod: Pol. 193).

járó-kelő: huc illuc itinerans Kr. [vorbeigehend, passagier]. Halwan yaroktwl kelẃktẃl Cristusnak hyreet (ÉrdyC. 506b). Nem látszik rajtad, hogy reád bizták volna a járó-kelő utazóknak megvizsgálását (Fal: TÉ. 731). Járó kelő sátor (Fal: Jegyz. 934).

járt-költ: polytropus, expertus MA. der viel herumgewandert und erfahren ist PPB.

járta-költe

[Szólások]. Őriző angialúnkis mindenütt reank nigiaz, mind iartúnkban, költünkben és nesztég fektünkben (ThewrC. 177. RMK. VI.63. MA: Scult. 252). Az ur isten ugy áldjon meg titeket jártotokban költötökben, hogy az árvaknak igazán gondjokat viselitek (Radv: Csal. III.224b).

ki-kel: **1)** egredior, exeo MA. hinausgehen PPB. Mert kywe ees kelhet belöle penitenciawal (a bűnös állapotbul, ÉrdyC. 46). Senky zent Ersebethnek azt meg nem yzenee, hogy eleyben ky kőlt volna (384b). Chak ẃleeben zoroytta vala es azonnal ky keel vala lelkẃk (593b). Ees ẃ orczaiabol mynden zepsegh ky kőlth vala (WinklC. 213). Ith ez felden ky nem kelhet ember [nem mehet ki rabloktól való félelem miatt] (LevT. I.225). Az haio legottan földre ki kőlt vala (Sylv: UT. I 135). A bűnős, mihelt ki kel a kalodabol, meg igazultatik (Mel: SzJán. 315). Ha immar ő az attya birtokabol ki kőlt volna: si in potestate patris sui non erat (Ver: Verb. 106). Ha az joszag kezeből ki kőlt volna: si bona illa a manibus ejus alienata forte fuerint (137). Az privilegium kétképpen kelhet ki (prvilegium dupliciter potest emanari): elöszer törveny szerint (235). Általűté őt és hátul kele ki az dárda (MA: Bibl. I.278). Szapullóban vettetnek, hogy az erős lúgban jól ki-kellyen rutságok (Pázm: Kal. 800). Hajójokból hamar ki-kelének (Gyöngy: Char. 46). Saját országomból miolta ki-kőltem (PhilFl. 3). Akarsz-e márványos asztalon heverni, kikelvén prés alúl meszszére terjedni? (Orczy: KöltH. 16). **2)** [orior] verno C. enascor MA. [entstehen, herauskommen, erscheinen] hervorwachsen, grünen PPB. Ki kőltenec (exorta sunt, a magvak), mert nem vala földnec melsege (MünchC. 37). Kikel a szőlő: nascitur vitis (JordC. 246). Mykoron ky kelendnek bynesek: cum exorti fuerint peccatores (KulesC. 124). Az gery byro hazatwl kőlt ky az twz (LevT. I.85). Hogy az mag ki nem kel, azt ezudállya akarkiis (MA: Scult. 230). Az Lacedaemon városbéliek az feslett embertűl adott hasznos tanácsot nem akarák, hogy ő neve alatt kellyen ki (Pázm: Kal. 302). Az igaz augustai confessio soha ki nem kőlt egy nyomtatásbannis (349). Lássuc e tsorba fogtúl ki-kőlt dilemmát (Czegl: Japh. 42). A ki-kelendő Dagon ledűlése nevű könyv (113). Kikél az igasság: orietur justitia (Illy: Préd. II.190). Ezen könyvetske aliglan kőlt-ki Spányol-országban; azonnal maga nyelvére nyomtattatta a francia udvar (Fal: UE. 361).

[Szólások]. *Kikel vmiből.* Ki-kőlt a g y e r m e k s é g b ő l: excessit ex ephebis PPBl. Gyermekségből ki-kőltec: ephebi Com: Jan. 11. Immar az germeksegbeol ky keolthem (LevT. I.115). Már a gyermek korból ki-kőltél (Megy: Dial. 106). Alig kelhete ki esőcsömös korából (Gyöngy: KJ. 102). Amidőn a gyermekségből ki kelnek (Mik: TLev. 1:60). Ki kelljünk a gyermek számból (Pázm: Préd. 739). Olly rettenetes nyomorúságra jut az anyaszentegyház, hogy még a k é p é b ő l-is ki-kél (Misk: VKert. 384). Egy k o h b ó l költek-ki: ex eadem *officina exierunt PPBl. *Kikél vmi ellől.* Midőn az esztendő birodalma alól a télnek kikelne, virágos tavasztól megújulást venne (Gyöngy: MV. 11). *Kikél mellett*: tuetur, protegit, defendit, propugnat Sl. Kellyen ki az igasság mellett (Czegl: Japh. 1). *Kikél elle n*: insurgit contra alterum Kr. Nem tűrhetém én-is, hogy Sambár mérges pennája ellen ki ne kellyek (Czegl: Japh. 3).

kikelés: **1)** [exitus; das herauskommen, verlassen]. Az szoros es nehez utbul valo ki kelesőnk iedzi ez vilagbol valo ki mulasunkat (Frank: HasznK. 69). **2)** [datum]. Hiwatal lewelek-nek ky kelesserewl (Ver: Verb. 38). Az level ki kelesetűl fogva (339). **3)** [propugnatio; verteidigung, das eintreten für jemanden]. Segéllette mellette-valo ki keléssel, s-egyéb oltalommal-is (Megy: 6Jaj. IV.26).

kikelet: **1)** [exitus, profectio; ausgang, aufbruch]. Innét seregünknek lehet ki-keleti (Kónyi: HRom. 107). **2)** ver C. MA. frühling, lenz PPB. Com: Vest. 150. (Helt: Krón. 91). Ez az igaz ropontz, a kit kikelletkor salatában észnec (Mel: Herb 75). A jókat vigasztallyák következendő szép ki-keletnek reménségével (Pázm: Préd. 5). Kikeletkor mikor ki rakod miheidet igy czelekedgy (OrvK. 67). Sz. Jakab hava avagy kikelet után ötödic hólnap (jul. sive quintilis), kisaszszony hava avagy kikelet után hatodic hólnap (aug. seu sextilis Com: Jan. 170. Zrinyi I.47. KBécs. 1651. 36). Kinyilik az üdő a szép kikeletkor, hová két szemünk lát, oda megyünk akkor (Thaly: Adal. I.233). Kit bé fedett volt tél zúz fehérségével ezer virágot támaszt kikelettel (Orczy: KöltH. 21). **3)** [germinatio: das aufkeimen]. A melly magot földbe vet a szántó, nem úgy kél-ki, mint bé-vetik, hanem levele, szára, virága, kalásza, magva lészen a ki-keletben (Pázm: Préd. 581).

kikeleti: vernus C. vernalis MA. zum lenz oder frühling gehörig PPB. Anemone, kekerchen, feyer veragu, kikeleti fiu (Beythe: Nom. 1). Ez az kikeleti mezei különbség énnékem una lom (Zrinyi II.23). A ki-keleti szárnyas nép fenn a fáknak tetején (Fal: NE. 29).

kikelhető: [enasci, excludi potens; was ausgebrütet werden kann]. De tévelyegnek, a kik úgy vélekednek, hogy a saskeselyűknek még záp tojások-is kikelhetők legyenek (Misk: VKert. 292).

lë-kel: [descendo; absteigen, absitzen]. Lovakra ülének, a hátáról megint lekelének (Gyöngy: MV. 83).

mëg-kel: **1)** fermentesco C. MA. gähren, aufgehen wie ein teig PPB. Meńńecnec orżaga hasonlatic kouaźhoz, kit nemberi el reit harom merce liztbe, mignem mend megkelne (MünchC. 39). Az kynyr megh kelee mynt egy kowaz (JordC. 45). El reyti harom anny teztteban, myglen tellyessegghel meg kellyen: abscondit in farinae satis tribus, donec fermentatum est totum (395. Pesti: NTest. 152). Hadd kellyen meg; megkölt (Szakácsmest. 80). **2)** [tumesco; anschwellen]. Nagy fayadalommal szűl gyermeket, az mellye pedig meg kél nagy gyötredéssel (Cis. K1).

mëg-kelés: dagadás; apostema, abscessus: geschwür PPB.

rëá-kel. Ha reá-kelünk a dologra: cum ventum est ad verum PPBl.

Kelés (2. jelentésében így is: *kelës, kelis, kélés, kelte*): **1)** surrectio Kr. [das auf-stehen]. Ne bizzatok ciel kelestőkbe (TihC. 12). **2)** apostema, ulcus, tuber MA. geschwür, beule PPB. Kilis neme: clavus PPB. Fekély kilyés: ulcus, das geschwür, Com: Vest. 151. Alfelen-való kelés: sycosis PPBl. Megfakadott kelés: pustula *rupta uo. Terjedő kelés, orbancz: herpes Major: Szót. Mikor valamely embernec húsa bőrén kelés kel, auagy varr leszen: homo, in cujus cute et carne ortus fuerit diversus color sive pustula

(Helt: Bibl. I. DDd). A varat a kilesrűl ha valaki le vakarna (Mon: Apol. 328). A hegyes tövis gyümöltséből valo lév kelesek ellenis jo (ACsere: Enc. 235). Az vezér ő nagyságával igen ova kell bánnunk, mint az ért kélés olyan (MonOkm. V.108). Öreg kelís forma állapot mutatódott rajta (lábomon, MonIrók. XV.401). Az kilis kifakadott (Thurzó: Lev. I.208). A fekélly, kelés gyŏnetséggel foly-ki (Com: Vest. 14). Pokol varoc avagy tüzes kelésec: carbunculi seu anthraces (Com: Jan. 59). Terjedő kelés: a fekély, midőn folyni kezdet, kelésnec avagy turnac (apostema seu abscessus) mondatic; törött vér és genyetség foly ki a kelésből (60). **3)** Az leveleknek kelese: datum literarum Ver: Verb. Szót. 7.

ĕgyház-kelés: introductio Kr. (Vajda: Kriszt. I.67. Kr.)

fog-kelés: fogzás; dentitio PPBl. [das zahnen] (ACsere: Enc. 167). Fog kelési gyermekség [a fogzás kora] (uo.)

Kelésĕcske. Fog huson nőtt kelésetske: parulis PPBl.

Kelésĕs: apró fakadékos; pustulosus MA. voll blattern PPB.

Keléske. Kis fakadék, keléske, bibortsó: pustula PPBl.

Kelet: 1) vadum Ver. [furt, übergang]. Varasdba szálla tháborba, hogy Bethlentől a Dráván való keleteket meg őrizze (Pethő: Krón. 249). Mindenütt az Rába keleteket megállassa kiváltképpen gyalogokkal (EsztM: Lev. II.375. **2)** valor, pretium Sl. [absatz, abgang]. Ha volnaé effele pénznek értéke, keleti (MA: SB. 143). Az el karhozottak poenitentiaiok ollyan mint valami meg hamisitott pénz, kinek az mas világi országban, semmi keleti nynchen (Lép: PTük. I.143). Jószágos cheleke-detnek ninch keleti (Zrinyi I.10). Az rézpénznek éppen semmi kelete nem lévén (RákF: Lev. II.97). Megrögzött ez a szokás a régiségnél egy országról más országra terjedett és vólt kelete frantzia, német, olasz orszagokban (Fal: TÉ. 643). Ereje és kelete volt a törvényes igazságnak (657). Bizakottam némelly friss pennákba, hogy a mihez én kóstolva nyúltam, ők keletit látván, előbb utóbb végig nyujtyák (Fal: UE. 415). Kinek lárva élete, van üdeig kelete, végre mulandó (Amade: Vers. 175).

nap-kelet: 1) oriens Kr. [ost, osten]. A magosoc iőnenek napkelettől (ab oriente) Ihrlmbe (MünchC.16). Kiteryede mynd nap keletyg (CornC. 82). Harom kyralyok, kyk lakoznak vala nap keleten (83). Sokak yewnek nap kelettről: multi ab oriente venient (JordC. 375. DebrC. 54). Latek mas angyalt fel ywni napkelet felwl (VirgC. 14). Dycheryetek wrath, ky fel mene menyeknek menyere nap keleth fele: ad orientem (KeszthC. 189). Az magusok nap keletről iőnenek (Fél: Bibl. 2). Nap kelettől fogua napnyugotic (Mon: Apol. 12). Hol vagyon a 'zidók királya? mert láttuk az ő tsillagát napkeletben (Pázm: Préd. 181). **2)** ortus solis Kr. [sonnenaufgang]. Nap kelletkort: orto sole (Helt: UT. N8). Nap keletkort (Born: Préd. 229). Menének a koporsóhoz nap keletkoron (Tel: Evang. II.1). Sokféle virágokat látunk, mellyek napkelettel ki nyilnak. és az nap nyugottal egybemennek (Pázm: Kal. 12).

napkeleti: orientalis NA. exortivus, eous C. morgenländisch, östlich PPB. Az nap kelleti szél után ha rútol fú az eszaki, nagy eghi háboru leszen (Cis. H2). Az napkeleti hegyek: montes orientales (MA: Bibl. 1.9). Nap-keleti három szent király (Land: ÚjSegits. II.921). Napkeleti szél (CorpGram. 18). Zoroaster utánn a nap keleti országokbann igen hamar elhatalmazott ez a mesterség és tovább is folyamodott (Fal: TÉ. 688).

víz-kelet: [principium aquae] („okiratokban a XIII. században"? MérnökKözlöny. 1880. 204).

Keletĕz: [in usum venio; enstehen, aufkommen]. Az egy személy alat valo gyonásnac tevelgése eckor immár kezdet vala keletezni [keletkezni?] (Dial. 124).

Keletlen: azymus; ungesäuert. Keletlen tyzta (Komj: SzPál. 139). A papisták a szokott es valoságos kenyér helyett amaz pénznek formájára csináltatott keletlen, sótalan, kenyér árnyékát osztogattyák a népnek (VárM: ÉgőSzöv. 46).

Kelevény: tuber, tumor, ulcus, apostema MA. pustula, papula: geschwulst, geschwär PPB. Fekély, vagy kelevény melly a testben magát a tsontig bé észi, fene: phagedaena. Büdös kelevény az orr-lyúkakban, orrban-való süly: ozaena. Eves kelevény: suppuratum. Meg-ért, meg-evesedett a kelevény: exorta est *suppuratio. Megérleli a kelevényt: *movet pus PPBl. Daganat, kelevény: apostema PPl. bubo Com: Jan 59. Gyomra az kelewennek dohossagaerth fogot emelegnye (ÉrsC. 423b). Ha valakinec husa bőren keleueny lészen: caro et cutis in qua ulcus natum est (Helt: Bibl. I. DDd2). Nagy soc keleuenyec őtet el lepec (Born: Ének. 679). Egy ki metszet dőg keleuen helyet tiz tamad (Born: Préd. 391). Fözd meg a feiir mályvának gyükerit es azt meg törvén kemény kelevinyre ted reá (OrvK. 50. MA: Bibl. I. 99. MA: Scult. 1084. MA: SB. 90). Macrina asszony torkát iszonyú nagy kelevény tellyességgel el-fogta (Pázm: Imáds. 70). Mint valami büdös kelevény, megvesztegette (Czegl: MM. 7). A vétek ollyan mint a viszkető kelevény (Illy: Préd. I.450). Véltem, hogy előttem zúg megint víz örvény, kezdé bántni szivem halálos kelevény (Gvad: FNót. 26).

Kelevényĕs: pustulatus, pustulosus; voll blattern PPB. Nincsen semmi épsége kelevényes testen (Czegl: MM. 32).

Kelő: 1) surgens MA. der aufstehet PPB. **2)** crescens, nascens; der wachset, entspringet PPB. **3)** vadum Kr. [übergang, furt]. Valami malomsoki kelőnél csináltak más górét (TörtT. XV.27).

ĕgyház-kelő: introductio; avatás Sl. Egyház-kelőbe megy: beavattatja magát (Vajda: Kriszt. I.32. Kr.).

Kelve, kelvén

[Szólások]. Éjtszakára kelve: surgentibus *astris PPl. Estvére kelve, megtérvén az eléfántok (Misk: VKert. 25). Negiedic eztendőre keluen, az Antipater iőue az Hircanoshoz (Szék: Krón. 72). Az László király pinkest hauába kelvén, indulla minden népéuel (Helt: Krón. 89). Megindúlnak a követek, hétben kelve Nagyszombatban gyűlnek (RákGy: Lev. 248. 336). Kit őrizet ala adanak holta kelveig [reggelig] (DebrC. 176). Ebéd után estig ott mind tánczolának; holtá kelve Volter, újndvart tétete (RMK. II.34). Ágyakat vettete Holdá kelve immár csak közel dél vala, az Kompanit mikor el-béjutott vala (49. 118). A ki ma bűnösnek tartatik, annak hólnapra kelvén talán ki tudódik ártatlansága (Fal: NA. 219). Neegyed napra kelween meg leelettetyk (Érdy-C. 70). Nyárra kelvén el mennyen (Huszti: Aen. 29). A páva őszre kelue tollait elhúllatja (Misk: VKert. 316). Regelre kelve hozzaya iwue az w tarsa (VirgC. 63). Tauaszra keluén vyonnan leueleznek (Vás: CanCat. 661). Télre kelue király Béczbe beszálla (Göres: Máty. 52).

1. Költ: 1) [elatus, altus; erhaben, hoch]. Magasan költ nyakán fejét alá hajtya (Zrinyi I.33). Magasan költ nagy homloka (Fal: Vers. 863). Magosan költ nyaka, rövid serénye (Fal: NA. 121). **2)** [fermentatum; gegangen, aufgegangen, gegohren]. Ne aldozyal költh kynyerrel (JordC. 59). Jobb lészen a kenyér költen, hogy sem ha nem költ meg (Felv: SchSal. 13).

fĕnn-költ: 1) [altus; hoch]. Egy fenn költ dombotskán Lecchus üldögel vala (Fal: TÉ. 714). **2)** [elatus, excelsus; erhaben, vornehm]. Fönn költt méltóság (Fal: Jegyz. 934).

Költes: édeske; azymus, panis dulciarius MA. ungesäuert, süsslich brod PPB. Innentova (a tót) lesz majd uraságban, mert bőven van az vörös hajmában: válogathat mostan az

kaszában, mely után kap az kötés [olv. kötes] czipóban (ThalyVÉ. II.5).

2. Költ (mynden yozagat az orwosokra *költ*ette vala: in medicos erogaverat omnem substantiam suam JordC. 551. 469. ydevdet *költ*ed WeszprC. 121. 10. feel *költ*e KazC. 68. az penzbol *költ*otem RMNy. II.109. *költ*ed Mel: SzJán. 23. költség TörtT. X.157): **1)** [surgere facio] suscito MA. [aufstehen machen aufwecken PPB. Isten a napot jókra és gonoszokra egy-aránt költi (Pázm: Préd. 125). **2)** impendo, sumptifacio C. consumo, expendo MA. verbrauchen, vertun PPB [ausgeben, aufwenden]. Reá költöm: insumo MA. Hogy az ewdewt kewlezewk: ut tempus expendamus (EbrC. 32). Az ezüstöt költic önön magokra: argentum erogant in semetipsos (BécsiC. 110). Ö menden ianat vrnosocra költöttö vala (MünchC. 128). Sokat faradnak, költnek (ÉrdyC. 517). Mynden yozagat orwossokra költötte (515b). Inkab kevltyk az ev jozagokat (DomC. 138). Mindent az en zolgalatomra költed (NagyszC. 85). S mit fizetönk mind ezekert ö neki, ha meg ezak könuhullatasonkat is dragan költtiök az ö kenzenmedessenek emlekezetibeli? (VirgC. 90). Mynd ev tellyes eletoet kevlte zentseges jo myelkevdetevkben (CornC. 37). Soha sem en ream, sem zolgamra egy bech fylliert sem keolteott (LevT. I.361). Minden kazdagságokat költénec a templomoknac ékesitésére (Helt: Krón. 30). Kölehet a bizonságtételnec satorabeli szolgalatra: trades in usus tabernaculi testimonii (Helt: Bibl. I Rr). Az sommánac többec kel lenni, hogy nem az mit költettél (Helt: Arithm. B3). Az istenere ezac czöpögue költic marhaiokat (Born: Préd. 548). Valamit ez felöt rea költendez: quodcumque super erogaveris (Fél: Bibl. 108). Egy filyért sem költöt (Decsi: Adag. 55). Dob, hegedü, virgyina-szóval töltik és költik napjokat (Pázm: Préd. 30). A testi szükségek meg szerzésére tsak egy szót költött: tiat, légyen (42). Ezt az üdöt kölcsük ugy, hogy naprol napra nevekedhessünk az ióban (Lép: PTük. I.220). Christus erre inkáb költötte igeit, példáit, eskűvésit, cselekedetit (Illy: Préd. II.29). Egyedül szegény fejem főtt, magamét költöttem (RákGy: Lev. 269). Vond meg magadat; többet szedsz bé, kevesebbet költesz (Fal: NI'. 290). Tartva költsed eszedet (Fal: UE. 486). Életeket sietve költik (454). **3)** fingo MA. dichten, aussinnen PPB. Telhetetlenseeghnek okaert költötteek az alamysnalkodast (ÉrdyC. 610). Nazur bék az városba akart kötődni s új törvént költeni az megholt legényök végett (MonTME. I.111). Törvénnyé költé: facit quasi in legem (MA: Bibl. I.45). Farlataj beszédek, agnők költötte regék (GKat: Válts. II.1131). Nincs semmi is hátra, üresült veleje, nem tud már ujságot költeni elméje (Orczy: KöltH. 8). **4)** excludo ova, gigno; brüten]. Kikety: fovet ova NémGl. 140. Egy pachyrta kewlte oly buza wetemenbe, mely immaran idesded wala (Pesti: Fab. 61). A saskeselyők, soha félénk galambokat nem költenek (Szeg: Aqu. 65). Eleven állatot nem ellenek, hanem tsak tojást költenek (Misk: VKert. 9. Com: Jan. 35. CorpGramm. 317). **5)** [induco; führen, bringen]. Ha mit értek s megmondom, visszamag-arázzák; eugemet költenek csihóban [?] (MonOkm. XXIII.399).

[Szólások]. *Hozzá költöm: affingo; hozzáköltött: affictitius MA. Gonoz neweth költöth ew hozyaya: imposuit ei nomen pessimum (JordC. 247). *Reá költöm: affingo, insimulo MA. Reá-költeni valamit: *assuero aliquid PPl. Mikoron masra valaki gonoz hirt költ (GuaryC. 7). Zenth Kateryna azzonra sok hazwksagokath kewltnek wala (ÉrsC. 409). Gonoz hyrt kwltwtem reayok (VirgC. 7. 8). Semmit nem cselekedtem azokban, a miket ezek gonoszúl költöttek ellenem (Illy: Préd. II.351).

[Közmondások]. Dühös nefiet költenec az ebnec, ezar hogy megölhesséc, uagy őtte meg a hayat auagy nem, de pálezát kerolnek [így] neki (Helt: Mes. 13).

el-költ: erogo, insumo C. expendo, consumo, absumo MA. verzehren, ausgeben PPB. Nem költi el mend ezeket: non expendet omnia haec (BécsiC. 36). Az el mult idöt istennec zolgalattaba költöte el (GuaryC. 6). Az napot kevltevtteek el iatekokban (DomC. 206). Immar mynden eletömet sirasokba es keserusegögben kel keltenem (WeszprC. 40). Az eyeket könÿhullatasockal költi el (TelC. 53). Az kenchöt yob herre twdnaa költeny el (ÉrdyC. 528). Igekezyel idődeth elköltenöd (NagyszC. 95). Elmult idő, kit heaba elköltöt (307). En megh ennenmagamothees el kwlthwm, athy lelkeitekerth (Komj: SzPál. 241). Mineknutanna el költettée volna az eleseget: consumptis cibis (Helt: Bibl. I.X3). El tudgya költeni, de nem túd helyébe keresni: promus magis quam condus (Decsi: Adag. 114). Ha valami meg marad, el keoltik szegényeknek ebedeken (Vás: CanCat. 657). Az mit tanólt, vagy tök, anagy turo, mind egyaránt el költi (Illyef: Jephta. 25). Pénzemet, östömet, aranyamat elköltöttem az fölség szolgálatában (EsztM. I.319).

elköltés: consumptio, erogatio MA. verzehrung, das ausgeben PPB.

föl-költ: **1)** suscito, exsuscito C. excito, expergefacio MA. erwecken, aufwecken, aufmuntern PPB. Fel-költem: excito; ich wecke auf Com: Vest. 128. Teb negyednappy halottat fel kewlt: resuscitat (EbrC. 29. 141). Hoğ akémée elfussanac ö feiedelmeket felköltenie: ut fugiant ad principem suum excitandum (BécsiC. 41). Felkölcö ö attafianac magzattat: suscitet semen fratri suo (MünchC. 55). Mire költöttetök fel (ascendere fecistis) Egyptomból, hogy ez gonoz herre hoznatok (JordC. 159. 171). Hoza iarulvan, illete es fel kwlte wtet (VirgC. 35). Jozagos mielkevdetevkre fel kevlteneje (DomC. 3). Mykypen felkewlteteth az Chr. Jesus halottaybol (Komj: SzPál. 64). Ott fiát földről kegyesen felkölté (RMK. II.270). Miért költenétec fel az én szerelmemet? (Kár: Bibl. I.634). Egy szamárt fel nem merne költeni helyéből (Matkó: BCsák. 105). **2)** [affingo; andichten]. Ekével sem tartoztunk azelőtt, de most azt is felköltötték rejánk (TörtT. VI.147).

fölköltés: exsuscitatio MA. aufweckung PPB. Ahailacnac bemênetében labockal tapognakuala fel költésnec okaiert: excitandi gratia (BécsiC. 41). Az madarak mongyak mynekevnk evrevmnek es vigasságnak fel kevlteseet (CornC. 113).

ki-költ: **1)** excludo ova MA. die eier ausbrüten PPB. Az vipera micoron az ö fiait ki költi (GuaryC. 13). Ez madar fiait ki költi (TihC. 16). Midőn a tyúk az ő tojásit üli, és már szintén tsak ki-költőleg vannak [kikelő félben] (Misk: VKert. 363). **2)** [effingo; ausdichten, erdichten]. Magok voltanak ki költői a sok találmányoknak (Matkó: BCsák. 62). **3)** excito MA. aufmuntern, erwecken PPB.

ki-költés: **1)** exclusio MA. [das ausbrüten]. **2)** excitatio MA. anffrischung, aufmunterung PPB.

mëg-költ: fermento MA. [gähren machen]. Michoda természeti az kovásznak? Első, hogy az tesztat meg költe (Beythe: Epist. 103).

Költdögél

el-költdögél: erogito C.

Költemény (*költömeny* Czegl: MM. 278. Matkó: BCsák. 256): **1)** figmentum, commentum MA [erdichtung]. A konnasságban való lelki atyafiság haszontalan költömény (Czegl: MM. 278). Azt irod hogy én költeményem az, hogy imádgyátok a szenteket (Matkó: BCsák. 204). A Christus testénec szájjal való meg-étele, rettenetes költemény (Apati: Vend. 611). Nem igaz istent, hanem tsak valami magok költeményjét tisztelik (GKat: Válts. I.14). Ez is csendes elmével vette fel, ugymint hamis költeményét s tudatlan pórnépnek (Fal: TE. 742). **2)** poema SI. [gedicht]. Én is legiokább csak fordító vagyok, de vagyon ellenben magam költeménye is (Orczy: KöltH. 12).

Költés: **1)** impendium C. [aufwand]. Mértékletes költés: parsimonia C. A szűkön költés (compendium) jószágossá tészen és meg-gazdagít (Com: Jan. 189). Szűkön költés (Teleki: FLél 7t). Noha elég költésünk vagyon, hatalmas császárnak keresünk (MonOkm. V.286). Költés-kémélés (Kem: Élet. 70). **2)** Tyúk költés: pullatio C. [das brüten]. **3)** commentum, figmentum MA. erdichtung, erfindung PPB. Temérdek hazugság az a költés, a kinel te meg akarod hamissitani a Kalauzt (Bal: CsIsk. 150). Mennj szélső végére a dolognak, értekezzél jól, tapasztalni fogod, hogy vagy helytelen gyanu, vagy költés volt eredete (Fal: BE. 511).

hir-költés: [famigeratio, calumnia; austrägerei, postenträgerei, verleumdung]. Keuelseg[em]et ielentettem hir kwltesel (VirgC. 8. Bethl: Élet. 463).

Költet: **1)** [impendere facio; ausgaben verursachen, aufwand machen lassen]. A sekeremet ne iartatta volna heiaba, es ne kewltetet volna heiaba velem (RMNy. II.95). **2)** [affingi facio; andichten lassen]. Ew rea gonoz newet kewtete (ÉrsC. 131b).

Költetlen: absque fermento [ungesäuert]. Heted napygh ezel költetlden pogaczat: edes panem absque fermento (JordC. 234).

Költevény (*költövény* Pós: Igazs. I.461. 546): [fictio; erdichtung]. A Genebrardus költevénye, mellyet Kalauz-is meg-fejel a sidó anyaszentegyháznak két féle laistromárul, azon merő hivsag (Pós: Igazs. I.24). El-euyészik ezzel-is az ő kaczérságárúl és fajtalanságárúl költött hamis költővény (I.546).

Költő: **1)** Költő bor, csapon való bor: *cibarium vinum PPl. Költő *pénz (Pázm: Préd. 729. 918. Kr). **2)** poëta Sl. [dichter]. Vers szerző, iró, költő: poëta Com: Jan. 162.

álom-költő: fictor somniorum Káldi: Bibl. Deut. 13. 5. Kr.

tartva-költő: parcus, tenax PP. karg, sparsam PPB.

Költöget: **1)** [identidem expendo; nach und nach ausgeben, aufwenden]. Valaminc vagyon, arra a mire szükseges, akarekoson költögessüc (Born: Préd. 456). **2)** [identidem excito; öfter wecken, ermuntern]. Mint egy költögeti és inditgatja a le szállásra (GKat: Titk. 82).

föl-költöget: [ordine expergefacio; der reihe nach aufwecken]. Zent Sophia ffel költögetee mynd harom zyz leanyt ÉrdyC. 301b).

Költött: commentitius, fictus MA. erdichtet PPB. Költött dolog: fictio, figmentum; költött beszéd: fabula; költött beszédi: fabularis MA. A romai vallást, sok hamissan költöt és gyülöltetésre gondolt hiuságokkal terheli s kiszebbiti Balduinus (Pázm: LuthV. 22). Vádolod eggynéhány költött czégéres okokkal (Bal: CsIsk. 151). Költöt beszédec, mesée: apophtegmata (Com: Jan. 162). Költött-beszéd [koholt dolog] (Misk: VKert. 387).

Költöz-ik (*költeznek* LevT. I.112. *költezni* Cis. M.): **1)** migro MA. die herberge verändern PPB. [verlassen, übersiedeln]. Külön költözöm: semigro; másua költözni: demigrare; bele-költözöm: inmigro C. Mas egyhazban kevltevzny valtozny engettek (DomC. 102). Mintha e világtul akkor bucsút vennénk és amaz örökké-való ünnepre költöznénk (Pázm: KT. 65). Midőn hajója el-merült vólna, maga payssában költözött, és azon evezett ki a szárazra (Hall: Paizs. 2). A kik vagy semmire valók vagy írtalmasok, nem akarnak költözni [meghalni] (Fal: UE. 463). A kamukás ágyból későbben költözni lehet, tükör előtt tsinosan öltözni (Orczy: KöltH. 157). **2)** [mutor, transmutor; übergehen, verändern]. Az nyár eoszre költözik (KNagysz. 1613. E4).

által-költözik: transmigro C. MA. [hinüberbegeben] in ein ander haus ziehen PPB. Által költezénec a Dunán (Valk: Gen. 7). A sidóc az Jordan vizén általköltözvén: transientes Jordanem (MA: Bibl. I.376). Hidassal, kompal által vetnec, kelnec, költöznec: pontone trajiciunt (Com: Jan. 91). Az hajónak nem léte miatt nem költezhetünk által (MonOkm. IX.267). Az hidon által költözék, noha nagy kárával, mert edgyütt a hid elromolván számtalan sok tatár vesze a vizben (Liszny: Krón. 66).

be-költözik: immigro MA. zu wohnen einziehen PPB. Fogadoth salassom wolt, beys kesthem volt kelthossny (RMNy. II.58).

beköltözés: immigratio MA. das einziehen zum wohnen PPB.

el-költözik: migro, emigro, commigro C. demigro MA. ausziehen, wandern, die herberge verändern PPB. A hegyek szentségi tőlünk elköltöztek, szomorú arcával végső búcsút vettek (Fal: Vers. 914).

elköltözés: migratio C. MA. auszug, veränderung der herberge PPB. Csak a szekereknek elköltözése is az sáros helyeken időt foglal be magában (RákGy: Lev. 115).

ki-költözik: emigro C. MA. ausziehen von einem ort an den andern PPB. Ki-költözik ez életből (Czegl: Dág. II.64). A sellérnek, a mikor akarja a gazda, ki-kell költözni béres házából (Szathm: Cent. 237).

kiköltözés: emigratio MA. das ausziehen PPB.

vissza-költözik: remigro C. in meine herberge wiederziehen PPB. Viszsza-költözöm, haza hordozkodom: remigro MA. PP.

Költözés: migratio MA. veränderung der herberge, auszug PPB. Sok nyavalyával szokott lenni az költözes: festum multas habens molestias (Decsi: Adag. 235).

Költözköd-ik: migro MA. occupare se in actu migrationis Kr. herberge verändern, wandern PPB. [übersiedeln].

[ki-költözködik]

kiköltözködés: [emigratio; das ausziehen, auszug]. Az világbul valo kikeltözkedesenec idején (Zvon: Post. I.13).

Költöződ-ik: migro MA. herberge verändern, wandern PPB. [ausziehen, übersiedeln]. Addig váradiak bátran költöződnek, ez csak szinezés vala (Paskó: ESir. D3).

el-költöződ-ik: [mortem obeo; verscheiden, sterben]. Félő, el ne költöződjék (MonIrók. XVIII.82).

ki-költöződik: [emigro; ausziehen, auswandern]. Olaszországból ki ne költöződjék (Mik: TLev. 296).

Költöződés: [migratio; das ziehen, wandern]. A tatárok Besztertzénél béjövén Erdélybe, e miatt az házában nagy bódulás, költöződés s futás vólt (Bod: Pol. 160).

Költöztet: facio migrare Kr. [ziehen lassen, übersiedeln lassen]. Szerénnél az Dunán népét költözteté Rigómezőre szálla (RMK. IV.33). Az vezér megindulása előtt gulyájokat, s gyermeköket inkább mind Szolnokba költöztetnék (Szal: Krón. 122).

által-költöztet: [trajicio, trajicere facio; hinübersetzen lassen]. Népét által költesztetné a Dunán (Helt: Krón. 142). A midőn a had mind összegyűlt volna, Constantinápolynál a tengeren által költözteté (Mik: MulN. 104).

el-költöztet: [migrare facio; entfernen, versetzen]. Elköltesztete őkett az ő fiaitol Isaaktol: separavit eos ab Isaac filio suo (Helt: Bibl. I.L3). Minec utánna meg hala az ő attya, el-

költesztötte ötet erre a földre: postquam mortuus est pater, transtulit illum in terram istam (Helt: ÚT. h2. Káldi: Bibl. 359).

ki-költöztet: [emigrare facio; hinausführen, verbannen]. Ha ky akarsz engemett költöztetny ez halandosagból (ThewrC 176). A római hitet Erdélyből kiköltözteték (TörtT. IV.50).

Költség (*kelthség* JordC. 580. LevT 1.8. *kelchyk* 115 *kelseg* RMNy. II.55. *kelseg* CornC 85. *kocheg* RMNy. II.108. *kölczög* WeszprC. 41): **1)** sumptus, expensa, impensa, impendium C expensum MA. kosten, unkosten, ausgaben PPB. Bő költségű: sumptuosus, profusus C. Ew kelczegyt mendenestewl foguan tekelletest es ayoytatost meg telleseyte (EhrC. 22). Ki tű közöl-letec akaruan tornot rakni, nem de előzer megżamlalla ő költségét (MünchC. 146). Nagy kölechegghel lezen vala az vendeegseeg (ÉrdyC. 519b). Nem kimilnen az ő költségét (Helt: Bibl. I.c2). Nagy faratsággal és kölczeggel (Dáv: VDisp. I.116). Ne sumia kegelmetek kewlcheget melletewnk (RMNy. II.97). Semmy heaba walo dologra es walamy imillion amollian newre kewlcheget ne tetessenek welewk (Radv: Csal. III.141). Mind ez ide föl megirt költségek először is váraim jovedelméből teljesétessenek meg, a mit penig azzal föl nem érnek, azt tárházaimba betött pénzemből teljesitsék az executorok (Radv: Csal. III.206b). Költségre trinkgelttel együtt adtam neki 20 fr. (III.374b). Szereteteket mutattác meg az könyvnec nyomtatására nyuitot költség adásockal (Zvon: Post. I.16). Költségtétel (MA: Tan. 1127). Pénz költség (MA: SB. 364). Ha Gyöngyössé Kövér Istvánt csév béllem küldöttük, volt oda költsége 12 d. (MonTME. I.58). Ajándékjuh vitelre való költséget adtam 16 ft. (210). Üresedvén dolgaimtúl, az elmúlt napokbeli költségeket s partialekat revideáltam (MonIrók. XV.302). Hitivel, életével, költségével országunkat sanyargatta (a török Zrinyi: Symb. Előb. 3). Kinek a fejedelem elegendő költséget adván 1615 dik eszt. ment Hejdelbergába (Bod: Pol. 73). Víg eszedet ne mutassad más költségével [kárával] (Fal: UE. 181). **2)** [viaticum; wegzehrung]. Az evkret hozta vala az zentseges zevletesre valo kevltsegert (CornC. 85). Ezek wthan kölcheghetth wewen, az thengerre mene (PeerC. 4). Paranchola, hogy kölchegettis adnanac az vtra: datis supra cibariis in viam (Helt: Bibl. I.X2). Bőv költséggel fordult vissza háza népéhez (Nyr. XIV.515).

úti-költség: viaticum C MA [wegzehrung] weg oder reisegeld PPB. A böltseség legjobb úti költség: ars optimum viaticum PPl. Pinzt szerezvin, magának is szakaszthasson belőle úti költségre valót (MonIrók. XV.406 Com: Vest. 52).

útiköltségécske: viaticulum C MA schlechtes reisegeld PPB.

Költségécske: ~ Nyavalyás feleségem is-holmi költsigecskét hozván magával, azzal kellett kitoldoznom badaimnak fogyatkozásait (MonIrók. XV.260).

Költségës: sumptuosus, impendiosus MA. pretiosus PPB [kostspielig, kostbar]. Költséges fris öltözet (Fal: Jegyz. 934). Ditséri Arthemiziát: való jót tett urával, olyly költséges temető épületet tsináltatott neki (Fal: TE. 668).

Költségi: sumptuarius MA zum ausgeben gehörig PPB.

Költségtelen: destitutus sumptibus Kr. [destitutus viatico; ohne wegzehrung]. Költségtelenűl meg ne indúllyunk az útra (László: Petr. 175).

Költségtelenség: carentia sumptuum, inopia, egestas Kr. [unbemitteltheit]. (Prág: Serk. 9. Kr MHeg: TOszl ² I.167. TörT ² III.166).

KELEP: kelepelő, zörgettyű, csörgettyű SzD. crepitaculum Sl [klapper, ratsche]. Kolompockal, kelepeckel csengetvén: crotalis tinnientes (Com: Jan. 129).

KELEPÉL: glotoro, crepito MA klappern wie ein storch, kirren PPB. O te ezaczago gonosz szay, mind éltig akars kelepelni (Helt: Mes. 240). Addig kelepele, és csuszolá a dolgot, hogy mind a királyt, mind az wrakat el álta (Helt: Krón. 92). Könyörgésekben semmi egyebet nem kelepelnek üress szóknál (Komár: Imáds. 81. Matkó: BCsák. 302). Az ő nyelvek nem különben kelepelnek mint az szélnek botsattatot rosz lantorna (DBón: Részegs. 22). A golya kelepel és kattag (Com: Jan. 32). Kelepel a tornyon piros orrú gólya tavaszszal: glottorat immenso de turre ciconia rostro (Misk: VKert. 330).

Kelepelés: malleatio, crepitatio MA. das schallen oder klopfen vom hammerschlagen PPB. [das klappern].

Kelepelö: **1)** crotalum MA [klapper]. **2)** malleator MA.

KELEPCE: tendicula MA decipula; vogelstrick, schlinge PPB. Töőr vagy keleptze (MA: Bibl. I.459). Kelepczéket csináltok (Bal: CsIsk. 87). Csaloka kelepcze (Land: ÚjSegits. I.848). A madarakat kelepczével (decipula) megtartóztattya (Com: Jan. 81). De nyilván megfűzték előre az én kelepczémet (MonIrók. XXVII.36).

[Szólások]. A madarász a madárnak sivol, hogy az ő k e l e p c é j é b e n a k a d n a (MonIrók. III.55). K e l e p c é b e e j t, csal: inducit in casses Kr. Kelepczében eyt (Toln: Vigaszt. 36). Ő k e l e p c z é b e e s e t t, a vele valókat is abba ejtette (ErdTörtAd. IV.291). Nadányi Mihálynak a Minnye vajdához való követség k e l e p c z é b e k e r ü l é s é r e s veszedelmére következett vala (Szal: Krón. 165). A madarász tsak annyi eledelt hint, a mennyivel bé-éri, hogy lépre, vagy k e l e p t z é r e t s a l h a s s a a vadat (Fal: UE. 396). Soha vgy nem h á n y h a t t i a az k e l e p t z é t, hogy el mehessen előlle: lupus aquilam fugit (Decsi: Adag. 144). Akar mint hamvyad a kelepczet, töried elmédet, nem hazuttacz istennel (Vás: CanCat. 518). Hányja valóban az kelepczét minden felé (MonOkm. XXIII.201). A k e l e p t z e t, mellyet m e g v e t t e t, el nem kerülhetem (Vallást. Rr1). Az emberke vezerli vala az oroszlánt az ősuenökre a hol kelepzeket és töreket vettet vala (Helt: Mes. 363). Szerencsének sorsa változtatik balra, gonosz kelepczéjét terjeszti sokakra (Thaly: Adal. II.21).

Kelepcél: induco in casses Kr. [in die falle locken] (Prág: Serk. 1009. 1026. Kr.) Oroz, a ki a nyáj-aklon kivül lézzeg, tzelleng, keleptzél, leskődik (SzD: MVir. 300).

Kelepcés: insidiosus Kr [bestrickend]. Az ördögnek kelepcsés [így] rabsága-alúl fel-szabadétotta (Csúzi: Síp. 122). Nyiges kelepczék, s kelepczés török tapasztaltatnak (127).

KELEVÉZ: hastile, pertica, sudes, hasta, sarissa MA spiess-stange, langer stecken PPB. [lanze]. Mert kelevez tódult reá nehéz, azt mondotta: hogy ily veszélyt nem néz (KecskTört IV.400). Kelevézt hoznak, lássúk ha hegyes (Czegl: MM. 137). Veszedelmes az hadi kelevéz, ha nád az őklelő, az ellent vető réz (Gyöngy: KJ. 139).

[Szólások]. Találkozott más vitéz eleibe, kivel szükséges képen k e l e v é s z t k e l l e t t t ö r n i (Hall: HHiszt. II.29). Kelevészt töre az akkori fő lovászmesternek jádzi bolondjával (Kem: Élet 89).

Kelevézës: hastatus Kr. [mit einer lanze bewaffnet]. Pazmány az ő nem Kalauz, hanem inkább kelevézes irásának első részében oreziz véle (Nagyari: Orth. b1 Prág: Serk. 211).

KÉLL (*keel* ÉrdyC. 505b. *keell*ettessewnk 8b. 389b. stb. *kee-l*emetesth 521. JordC. *kee* CornC. 3. KazC. 3. *keel*nek SándorC 10. *kel* RMNy. II.9. Pesti: NTest. 11. 72. *kelh* DebrC. 2. 7. *kelly* LányiC 35. *kelly* 132. *kellyne* DomC 312. *kelly* Born: Préd. 85. EsztT: IgAny A3. 337. 478. *ke*öttel CsomaC 18. *kel* Mel: SzJan. 162. *ke*llőt Zvon: Post. I.11. *k*etlen Gyöngy: KJ ² 20. Thaly: VÉ. 417.

léne [kellene] Hall: Paizs. 401. 418. RakF: Lev. II.137. PhilFl. 72. az kiről kellenék irnom LevT. II.256. kyth el kellenek feleylhenye Komj: SzPál. 117. 118. 119. 150. kellene 120. illyen dolgokat többet a mint kellenék vehetiünk eszünkben Kal. 1620. C4): 1) libet, lubet C. placet MA. gefallen, belieben PPB. Kellők: complaceo C. Ne felyetek kewsded ezordac, mert kelletek ty attyatoknak adnya orzagat nektek (EhrC. 89). Ki mondéc, mikor mendenéknec kéllettnolna: quod dictum cum placuisset omnibus (BécsiC. 12. 105). Ez az en zerethó fyam, kyben ennekem vol kellettem: hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui (JordC. 407). Ez az en zeretew fyam, kyben ennekem kellettem (ÉrdyC. 457). Wrwmest halgatam enek mondasokat, kyk nekem ynkab kelletenek, honnem isteni es lelki vigasagokh (VirgC. 4). Kelyen the neked vram, hogy zabadoh meg engemeth: complaceat tibi domine, ut eruas me (KulcsC. 99). Walamyg kedwewknek kelle, addeg tartak (RMNy. II.99). Kelle a warasy egeer kedwenek hogy a mezewre menne (Pesti: Fab. 13). Az ő vélek szerelmeskedőknek akarnának tetzeni és kelleni (MA: SB. 221). 2) oportet MA. [nötig sein, bedürfen]. Több egyetmás kell egy kevéssel: *pluscula supellectile opus est PPBl. Kel mynekewnk az alamisna: necessariae sunt nobis eleemosynae (EhrC. 84). Te neked az zent bekeseg kel (VirgC. 55). Ennekem semmire sem kel vala; csak egiedűl nekem te köllesz vala (CsomaC. 11). Ennekem cyak ty kelletewk (RMNy. II.90). Nem köllesz (Zvon: Post. I.319). Szombattok kikőn eghben gyűltők, munkalkottok es faradoztok nem kelnek ennekem (Szár: Cat. K3). Kőrőm kellene, de patkósabb az eddig valónál (Matkó: BCsák. 312). Nem egy tallér, de két tallér kell ide, pajtás! (Thaly: Adal. I.31). 3) [oportet, debeo; sollen] müssen PPB Keryenk my vrouktol, meltolyon nekenk mutattnya kelewutat melyet kellyen valaztanonk: quam debeamus eligere (EhrC. 6. 82). Okot kel adnia: reddent rationem (MünchC. 36). Nem kel elmenniec: non habent necesse ire (41). Mit mondnac az irastudoc, hoǵ Illesnec előzer el kel iőni: eporteat ve nire (45). Meeg ky nem tyztehtotta vala, mykeppen kell vala (MargL. 170). Mikoron jnadkozni nem kel nala (DomC. 119). Ennekem kel meg kereztelkednem: ego debeo baptizari (JordC. 362). Az wy bort wy edeenben kel tőlteny: vinum novum in utres novos mittunt (379). Myt kel meeg teennem: quid adhuc mihi deest? (414). Enek igy kel lenny (VirgC. 38). Nagial inkab kellene felnetek az farkasnak fogatul (56). Kinek irását mindnyájan kell hinnünk (RMK. IV.73). Nemde vgy kellette a hugonkal chelekednyi mint egy kurnanal: numquid ut scorto abuti debuere sorore nostra (Helt: Bibl. I.R). Ez végső ütközettel megakarnának késérteni, hogyha őnekic auagy az romaiaknak kellene Pannonia főldnec maradni (Helt: Krón. 12b). Minel kel úszni: in quo salietur (Fél: Bibl. 6). Itilem, hoǵ inkab őrűlnőm kellyen az te eseteden, hoǵnem mint bankodnom: tamen laetandum magis quam dolendum puto casum tuum (Decsi: SallJ. 13). Szakáczával embernek nem kel meg haragunni (Decsi: Adag. 307). Nem kell itt valami varásló guggolást eszmellenünc és képzenünc (MA: Tan. 1140). Keserü parayt és salátát kellett enniec (MA: Scult. 471). Ezt kel azért az áll-orczát le vonni, az sátánnak hivségére esküdt Zopyrusokrúl (Pázm: Kal. 450). Felette szűk az húr bennünk, mellyen le-kéne takarodni, vagymi gyomrunkba vagyon (Hall: Paizs. 448).

[Szólások]. Jókor ióz, te kellez vala: capra ad festum (Decsi: Adag. 235). Több hivatalt ne várjon, ha jó kell [fenyegetés] (Monlrók. VIII.330).

[mëg-këll: vö. mëg-këlletik]

mëgkëllés: [das gefallen]. Tőlem hiven pártulsz, megköléssel messze távulsz, mig meg sem térsz, úgy indulsz (Amade: Vers. 195).

Këllemés, këllemës: gratus, gratiosus, svavis, placitus Pr. [gefällig, anmutig, angenehm, lieblich]. Kellemés iffiu (Helt: Krón. 112). Kellemés mező váras (3). Kellemés ember (FortSzer. M2. FertSzer.[2] O1). Kellemes dolog, ha az atya bőjtre inti fiát; maga pedig szemtelenül tobzódik, latorkodik (Pázm: Préd. 198). Kellemés keresztyének némellyek, kik szeretik az igaz hitet, de úgy, ha senki ellenek nem támad (472). Ha egy emlekezeti az keresztségnek ki moshat minden rútságot; kellemés okom vagyon, hogy tartoztatva járjak (Pázm: Kal. 215). Kellemés mentség, meg-nyugszik ezen, a ki bolond (Pázm: LuthV. 68). Az ő kellemés tanitványi (Bal: Epin. 1). Kerestűnk volna kellemés doctort, a ki a három kérdésünket meg visgállya (Matkó: BCsák. 19). A kellemés pápákat ki küldötte (Sámb: 3Fel. 134). Ne légyen sered-is íziben eczetes, zavaros, se sűrű, mert ez nem kellemes (Felv: SchSal.[2] 8). Kellemés dolog (Tof: Zsolt. 87). Annak sem vehetik kellemes hasznát, a mivel birnak (Fal: NA. 245). Ki száradt-bennek a kellemes beszédnek minden ere (Fal: UE. 392).

Këllemet: gratia, svavitas Sl. [das gefallen]. A könyörgésnek kellemeti vagyon az urnak előtte (Komár: Imáds. 47).

Këllemetës (*kelmetes*? LevT. II.2): 1) [necessarius, utilis; nötig, brauchbar, nützlich]. Ad tynektek es ty fyaytoknak kellemetes ewltewzest (EhrC. 140). Kellemetes eden (vas utile), kiben dićekedic, ki biria azt (BécsiC. 115). Mi kellemetes legen: quid opus sit (MünchC. 23). Kellemetesb neki, hoǵ (expedit ei, ut) malomkő köttessec ő nakara (47). Bizoń eǵ kellemetes: unum est necessarium (135). Sokak kellemetesek arra, hogy a gyonas ygaz legen (ÉrsC. 535). 2) egregius, placitus MA. acceptabilis JordC. 81. fürtrefflich, stattlich, gefällig, beliebig PPB. Vesse az hostyanak feyeere hw kezeeth es keellemetes lezen (JordC. 81). Azonkeppen volt kellemetes te eletted: sic fuit placitum ante te (387). Keellemetes leu Herodesnek: placuit Herodi (398). Len kellemetes ystennel: fuit divinitus venustus (728). Ysmeryeetők meg, my legyen wr istennek yo kellemetes (bene placens) es tekeelletes akarattya (ÉrdyC. 67b). Keerlek, hogy ha kellemetes te zeni akaratodnak (570). Mert vrnak kellemetes lőn te benned: quia complacuit domino in te (DöbrC. 264). Az ty iegiesteknek kellemetesek lehesetek (VirgC. 147). Kiknek kellemetős leuen ez (a bezed, DebrC. 64). Ez kellemetős dolog a mi istenőnknek (126). Mongiad meg a te zolgaduac, mellec te neked kellemetessec (300). Kellemetevssevk e ezek te nekevd, kyket hallaz (MargL. 19). Leeznek kellemethesek een bezedym: ut complaceant eloquia oris mei (KulcsC. 36). Kellemetes lezen istennec zarw es kerem newelew borywnak fellette: placebit deo super vitulum novellum cornua producentem et ungulas (KulcsC. 165). Veddel az olayth, a lampas nem vylagoseytn; veddel az zereteteth, az zyzesseg nem kellemetes (WeszprC. 150). Meg tiszem azokot, az kik űneki kellemetesek (Sylv: UT. I.139). A kerdőnec felelly meg kellemetessen: placide (Com: Jan. 200).

Këllemetësköd-ik: placere conor Sl. [sich gefallen, zu gefallen suchen]. Nem kellemetőskődic őmaganac az lo erőssigibe (Szék: Zsolt. 154). A romai papa-is, a ki nőtelen, mindazon által az ő fertelmes bujja paráznaságának ágyából kellemetes unokákat szállitt le gyakorta (VárM: ÉgőSzöv. 59). Az irgalmasságnak cselekedetit, jó illatú szagnak és isten előtt kedves köllemetes áldozatnak nevezi (Biró: Angy. 133).

Këllemetësség: 1) placiditas, placentia, libentia MA. gefälligkeit, beliebung PPB Cristusnak kel tanalczat kerdenewnk, hog ew meltolya nekewnk iokellemetesseget (beneplacitum) muttatnya (EhrC. 5). Kyben keellemetesseegem leend: qui mihi placuerit (JordC. 72). Ez az enzerető fyam, kyben ennekem kellemetesseegem vagyon (ÉrdyC. 348b). Kyben kedwe es kellemetesseege vagyon (532b). 2) [necessitas, utilitas; bedarf]. Veǵenec ékés öltőzetét es eǵebeket ő kellemetésségékre valokat: ad usus necessaria (BécsiC. 51). Jozagnac kéllemetessegére

(reipublicae utilitatis) mondhatnanc tőrnent (53). Nap es hod es cillagoc mert fenesec legenec es ki ereztettec, kellemetessegekre (ad utilitates) engednec (115). Vr valla ō kellemetessegét: dominus eum necessarium habet (MünchC. 155).

Kĕllemetlen: ingratus; unliebsam]. Feelueen. hog isten nek kellemetlen lehec [lehetsz] (CornC. 152).

Kĕllemö: gratus, gratiosus, svavis Sl. [opportunus; passend, gefällig, anmutig]. Nezuen atte kōlenlō [olvasd: kōlemō?] kisded zep zemeidet (NagyszC. 136). Kevés vér-ontással elő tudgya szerezni a kellemō békességet (Fal: NA. 226). El ne felejtsd a kellemő bátorságot: non viscordate d'una competente porzione d'ardire (231).

Kĕllendö: [opportunus; passend]. Szőgyénben levő végezések kik voltanak, az mely illendő és kellendő articulusok, azokat kiválasztván (KétMDipl. 121).

1. **Kĕllet**: **1)** placentia Sl. Kelleti, mi volta: valor: der wert Com: Vest. 149. Az ō kelleti, mi volta szerént: suo valore; in seinem wert 54. Meg emlekeziel vr mv rollonk te nepeidnek io kelleteben: in beneplacito populi tui (AporC. 72). Tanáczodban nékem ne adgy, nincz kelleti it annak (Illyef: Jephta 26). Horvath Samuelnek vagyon itt kelleti (Felv: Dics. 5). Társát igazán szereti, és világon másnak nints nála kelleti (Gyöngy: Char. 11). Ennek a vásárnak nintsen kellete a zinár emberek köztt (Fal: UE. 498). Se hire, se helye, se kellete (Moln: JÉp. 70). **2)** necessitas Sl. [bedarf, nötiges mass, das sollen, was man soll]. Kelletinél több: superamentum C. Kelleti felett: exabundanti. Kellete felett, igen sok: *plus nimio PPBl. Hogy többet innék kelleténél (MonIrók. III.138). A váradi püspökkel iddogattunk volt az korona resignálásakor kelleti felett (Pázm: MonOkm. XIX.290). Erkölcsében birták s igazgatták volna kellettekeépen (Nyr. XII.79). Kelleténél tovább késtem (Matkó: BCsák. Előb. 3). Kelletinél lágyabb (180). Kelletinel fellyeb haragszik (KCsipk: Woll. 450). Kelletinel szabadosbul elven, az ördőgnec tőriben ne essenek (Debr: Christ. 33). Meg-tartóztatás a kelletinél tōbb ételtől (Com: Jan. 181). Bibliát nem vehetnek, ha vehetnekis de kelletént nem olvashattyák (MHeg: BTan. 2). Kelleténél is többen tudgyák (Megy: Dial. Előb. 3). Királyságomnac kellete képpen-valo gyakorlása (Megy: 6Jaj. III.12) Kelletekint le nem irhatja senki (Misk: VKert. 665).

Szólások]. Kellete korán, kelleti korán: opportune, tempestive, commode MA. Kelleti korán adott essō (Mel: Jób. 69). Miért rōyted el magadat kellete korán (MA: Scult. 150). Ad mi nekūnk alkolmatos időben valo essōt, es kivanatost kelletekoran (Szár: Cat. D). Az isten kellete korán hozza el az segétséget (Évk. XIII.58). Ki kelletekor magát nem alázza, végtére a veszély aztat széllyel rázza (Kónyi: HRom. 109). A pellikánnak sikos tsiszamó bélei vannak, mellyekben az eledelt kelletekoráig nem tartóztathatja, hanem hamar által mégyen rajta (Misk: VKert. 307). Kelletekoráig nem maradhatván a viz alatt, nagy fuldokva félvánszorog (Misk: AngIlud. 140). Aez ū nekik eledelt az idōnek kelletiben (Kár: Credo. 70).

Kĕlletség: [necessitas; bedarf, nötiges mass]. Nem voltam ragadozo alamyzna keresesekben, es bennek elnen kellettsegenek telette (EhrC. 78).

2. **Kĕllet**: placere facio MA. gefallen machen PPB. Ugyan kelleti magát a szép épület: opus venustum habet *auctoritatem PPl. Kelleti magát a községnek: se plebi *venditat PPBl. Kelleti magát mindenekkel: omnibus se acceptum reddit Kr. Magadat keletned ennekem (ÉrsC. 384b). Hoģ kivel kellethessek magonkot: placere quo tandem tibi possimus (DōbrC. 239. Sylv: UT. II 76). Anagy embereknec kellettemé magamat: aut quaero hominibus placere (Helt: UT. Aa7). Az isteni tudomány felsége tzifra szók-nélkül, maga szépségével kelleti magát (Pázm: Préd. e). Az eretnek tanitók szent irás hirdetésével kelletik magokat (297). Mi-némü szemtelen hazugsággal kelleti magát (404). Mind a két vallás valóban kellette magát a vulgus elött (ErdTört. I 28). A más ember szép tzégére alatt a maga bűdōs borát kellethesse (EsztT: IgAny. I.22). Valamivel magokat kellethetik, mind meg-mivelik (Megy: 3Jaj. II.19). Az az igazság, a mi egyez a sz. irással, a mi azzal meg nem egyez, az nem igazság, tévelygés, bár akármi szinnel kellettesse is magát (Bod: Pol. Előb. 8). Nints, mivel bötsūltesse, a vagy kellesse magát vélek (Fal: UE. 364). Ki ne tsallyon (a centrumból) akár mely magát kellető, és sokkal kináló alkalmatosság (391). A mulató elme Isendes szűnek jele és tsuda képpen kelleti magát (406).

[**Kelletés**]

maga-kelletés: [mores commodi, comitas, obsequium; gefälliges wesen, gefälliges benehmen]. Elevenségével s maga kelletésével meg-mutatta jövendőbeli vitézi állapottyát (Gyöngy: Char. Előb. 11. Gyöngy: KJ.² 81). Maga-kelletése: szivet győző ostrom (Thaly: Adal. I 121).

Kellet-ik: **1)** placeo MA. gefallen PPB. Myolta kelletek vrnak (placuit domino), hogy teged latnalac, akarom tenny, valamy neked keletendic (EhrC. 98). Mikent kélletendic téneked: sicut placuerit tibi (BécsiC. 14). Lōt istennec baratta Isaac, Jakob, Moyses es mendenec, kic istennec kèllèttènec: qui placuerunt deo (28). Ffyam, kyben ennekem kellettetek: filius meus, in quo mihi complacui (JordC. 362). En zerethōm, kyben en lelkemnek yol kelletteek: dilectus meus, in quo bene complacuit animae meae (389). En zavmak zep bezidi vǵ leznek, hoǵ kellessenek: ut complaceant (DōbrC. 40. 91). Hogy chak mynnen magwnknak keellettessewnk (ÉrdyC. 8b). Sine fide impossibile est placere deo; hit nélkül lehetetlen kelletnie istennél (ÉrsC. 275). Kelletenek the zolgaydnak w kwuey: placuerunt servis tuis lapides ejus (KulcsC. 245). Kellessek neked az en tanachiom: consilium meum placeat tibi (Ozor: Christ. 159). Kellessec te neked vram, hoǵ meg szabadicz ingemet (Szék: Zsolt. 39). Kellessék uram te néked az én meg szabadulásom (Bōk: Lámp. 41). **2)** [opus est, necessarium est; nötig sein, bedürfen]. Igiric magoc mindenec, papoc, barátok is, hogy ha kelletnéc (Göres: Máty. 66). Étel ital sem fog kelletni ō nekiec (Born: Préd. 275). Ehez pedig kelletic vy cyclus (Kal 1591. C2). Még kelletik ám ide a petárda (Matkó: BCsák. 263). Meltan kellető bűntetés (GKat: Titk. 6). **3)** [oportet, debeo; sollen, müssen]. Mit mvuelkėdnéd kellessec: quid agere debeas (BécsiC. 6). Kelleteek bel yewnōm (ÉrdyC. 513b). Myt kellesyk myelnem (LevT. I.225). Reá kénszeritéc szegényeket, hogy megkeletéc adniok magokat (Helt: Krón. 582). De ō hamar kalmárrá lészen, czak hadba ne kellesek mennie: mercatorem se adsimulat (Decsi: Adag. 263). Abraham nem érte azt, mire kelletneiec meg ōlni fiat Iszakot (Mon: Apol. 300). Visszakelletic beszédét vonni (MA: Bibl. I 282). Az kisértetnec hévsége miatt izzadniec kelletic (MA: Scult. 225). Oly dolgokatis ki kelletik fejeznem (Pázm: Kal. a2). Mi okon kellctett fogságot szenvednem (Matkó: BCsák. 5).

mĕg-kĕlletik: [opus est; nötig sein]. Meg-érzesd majdan a bányász csákány fokot-is, csak popiomod légyen! meg-is kelletik csak hamar a kanta ir (Matkó: BCsák. 105). [Vö mĕg-kĕllés].

Kĕlletlen: **1)** inutilis; unnütz]. A kélletlen zolgat (servum inutilem) vessetecki es erezietec a kwlsō setetsegecbe (MünchC. 62). Kelletlen zolgac vagonc: servi inutiles sumus (150). Egetembe kellettlenne lōttek; ninćen ki iot teǵen, ninćen ćak eǵ es (DōbrC. 111). Mynd el haylottanak ees kelletlenne lettenek: inutiles facti sunt (KulcsC. 21). Elmenénk Gōresi Mehemet basahoz, és ott kelletlen eleget beszélle s kérkedék maga nagy

volta felöll (ErdTört. II.22). Isaiás proféta az sidokat feddi, és az ő aldozattyokat, és istentűl rendelt innepeket kelletleneknek mondgya (Pázm: Kal. 493). Ért kelletlen ne vagj (KNagyv. 1652. 27) Kevés pap van isteni szolgálatra, több van mind köl-letlen tisztre, urasàgra, nagy jövedelmeket mindenik kivánna (Thaly: Adal. I.12). Együgyü öltözet, szemérem, tisztaság, itt kelletlen virtus, meg vetett bódultság (Orczy: KöltSz. 38). **2)** fastidiosus Kr. [missfällig, unangenehm, missmutig]. Kelletlen ember: *adversus gratiae homo PPl. Ha kéllettlen teneked (si displicet tibi), azt ennekém mögmongad (BécsiC. 8). Ki önmaganac kelletlen, istennec kellemetös (NagyszC. 255). Zegennek könörgeset nem vtalla, kelletlen sem nize: neque despexit (DöbrC. 45). Ezec, auagy kelletben [-len] halgattyac (az isten igéjét) auagy masnna aiulnac (Born: Préd. 129b). Niha kednesbnec niha kelletlenbnec tettzic (251). Tiztibe tunya, röst es kelletlen (390). A mit szolis, kelletlen isten elöt (Born: KTud. III.131). Hetfön és kedden kelletlen fuuatagoc es böw hauac (KGalg. 1582. G). Kelletlenül immel ámmal beszél (Toln: Vig. 224). Itt mi igen kelletlen vendégec vagyunc (MA: Scult. 1042). Kelletlen-dolog (Hall: Paizs. 217). Kelletlen szagu, avasodó faolaj (Bethl: Élet. 12). Kelletlen bir (Mik: TLev. 50). Kelletlen felelet (SzD: MVir. 11).

[Közmondások]. Kelletlen ott a kints, hol jó egészség nints (Kisv: Adag. 465).

Këlletlenkëd-ik: molestum, taediosum se exhibere Kr. [missliebig sein, missmutig sein]. Kelletlenkedik, kesereg ő magaba (Born: Evang. III.285). Az ember jo szerenczeibe felötteb hatorkodic es istennel kelletlenkedic (Born: Préd. 396). Minden ioban kelletlenkedel miatta (397. Csúzi: Síp. 9. Kr).

Këlletlenség: fastidium, displicentia, aversatio MA. verdruss, eckel, abscheu PPB. Fordohad ez wylagyakat nekem kellethlensegre (PozsC. 38). Tiltya az imatkozasban valo röstseget, es kelletlenseget (Born: KTud. II.6). Az ő maradekioc nagy setetsegben marada kelletlensegekert (Born: Préd. 26). Kelletlensegünc es hala adatlansagunc miat (270).

Këllö: 1) placens, acceptus, perbellus, egregius MA. beneplacitus EhrC. 6. gefällig, angenehm PPB. Keryeuk my vronktol, hogy meltolyon nekenk mutattnya kellewutat, melyet kellyeu valaztanonk (EhrC. 6). Az égő áldozat nincz kedvedbe, az bűnert valóc sem kellőc (MA: Bibl. V.20). Kellő szép rend (MA: Tan. 1294). Kivánsága is szép is, kellő is (RákF: Lev. IV.516). Mert az csömör-szerző (étel) nem köllő (Thaly: VÉ. I. 110). Kellő tekéntettel, kedves mosolgással ide is amoda-is röpittik ajakokrul a játékos igéket (Fal: UE. 385). **2)** [necessarius; nötig]. Nem kéllő vrnos: non est opus medicus (MünchC. 29). És minden ő szükségere kellőt el praedált (Bartha: Krón. 136). Társzekereket, vonó marhákat, és egyéb táborra kellő eszközöket (13). **3)** idoneus, aptus, accommodus SI. [passend, geeignet]. Kellő idön (tempore opportuno) minden zent te rad imatkozik (DöbrC. 79). Kellő időben: praestituto tempore (Sylv: UT. II.47). Ho fottara vagot fa műre kello leszen (KBártfa. 1583. Aiij).

[Szólások]. K e l l ő dolog, hogy más veti bé az földet, és más arattia fel: alii sementem faciunt, alii metent (Decsi: Adag. 32). Kellő bölcz ember: sapientum octavus (61). Kellő vitéz, az ki az hartz elöt bátor, a hol kel oztán meg ijed: initio confidens, in facto timidus (201). Kellő képpen beszéllez: per parietem loqueris (205). Felelne-é v a l a m i r e k e l l ő t (Megy: SzAÖröme. 57).

maga-këllö: philautus, arrogans MA. [selbstgefällig].

sëmmire-këllö (megh eegh es *semyre* lezen *kellew* ÉrdyC. 131): nequam, frivolus C. evanidus, nihili, frivolus MA nequam Com: Vest. 99. 137. triobolaris PPBl. nichtswürdig, unnütz, unbrauchbar PPB. Semmire kellőül: nequiter C. Semmire-kellő ember: lutous homo PPBl. Tű vattoc földnec saui, hog ha a so elenezendic, mibe sozatik? semmire kellő touabba (ad nihilum valet) hanem hog ki vettesséc es emberéctől megnemottassec (MünchC. 20). Az balwanyok semyre kellők (ÉrdyC. 651). Az ő beszéde semmire kellő: sermo contemptibilis (Helt: UT. z8). A papánac bulczos leuelei haszontalanoc volnánac, és semmire kellőc (Helt: Háló. 305). Ha adódat meg nem adod, a mit házádba gyüitöttél a midőn a szükségek kévánnya hazádért el nem költöd, semmire kellyül élsz vele (Tel: Evang. II. 124b). Semmire kellő ember: homo trioboli (Decsi: Adag. 55); cunnae calculus (92). A föld haszontalan és üres vólt, sovány, kopár és nihili, semmire kellő vala (Pázm: Préd. 72). Mi-nállunk a sok roszból egy semmire-kellő szokot kerekedni; mint a sok apró jóból egy nagy jó lehet (Pázm: LuthV. 353). Ez az fogás semmire kellő (Pázm: Kal. 114). Uj életet kezdgyünc, mivelhogy az óo életünc czac semmire kellő (MA: Scult. 101). Az confirmatio-is ő magaban erőtlen, ha az donatioja semmire kellő loszen: nec valet ex se confirmatio, si donatio in ea inserta non valere dignoscatur (Ver: Verb. 72). Semmire kellő csélcsapoc (Com: Jan. 204). Nem kicsiny vagy semmire kellő okokból ment-el (Mad: Evang. 95). Semmirekellő elveszendő dolgok (Illy: Préd. II.213). Fonnyák az ő semmire kellő pók-hálojokat (Tyuk: Józs. Élöb. 13). A Dancs uram praetensioja semmire kellő (Nyr. XIV.515).

sëmmirekëllöség: [nequitia; nichtswürdigkeit] (MHeg: TOszl.[2] I.85. Vajda: Kriszt. I.30. Kr.).

Këllve: [sponte; freiwillig]. Ha immar ezek történet zerent netkeznek, bator neha kelneys bwnre nekyk nem tulaydonytatyk (Ozor: Christ. 98). [Vö. **nem-kéve-kételen?**]

KÉM (*kém* BécsiC. *kim* Helt: Krón. 22. Pázm: Préd. 416. Lép: PTük. I.141): emissitius, explorator C. explorator Pereszl: Gramm. 177. ausspäher, spion PPB. Spion, kém: ein spion KirBesz. 146. Kémec és czirkálóc (a táborban): corycaei et exploratores Com: Jan. 148. Eleibe kelénec neki az Assiriosocnac kéméc: exploratores Assyriorum (BécsiC. 32). Kylde Moyses kymeketh: misit M. qui explorarent (JordC. 164. 823). Belanak keth attyaffyay meeneenek Lodomery kyralhoz, de ewket ott be nem fogadaak, annak wtanna az kwn kyralhoz, ott kymnek aloythwan, alyg zaladanak onnan ees el (ÉrdyC. 396). Kémec vadtoc tű, es arra iöttetec, hogy meg lassatoc az orszagnac eröttlenbic részit (Helt: Bibl. I.V4). Tizenket kimet boczatanac az Israel fiai az Chanaan földenec megkimlelesere (Szék: Krón. 18). Ket kimeket varasba boczatanac (Born: Ének. 883. Gér: KárCs. IV.484). Szigetből azonnal kémek ki-száglóttak, a kik a töröknek szándékán aggóttak (Kónyi: HRom. 79). Falukra mentem ki tántzolni ő velek; de kém deákoktúl ki vóltak tanúlva, el-is vóltam már én mindenkép árúlva (Gvad: RP. 73).

Kémël: exploro MA. erforschen, erkundigen PPB. Inet kyuewl kemlyk vala, mit belwl vele czelekewdneek (VirgC. 38). Nagy veztegsegel kemly vala wteth (40). Ezör lovon való tereket elbocsáta, az királ hadát kimöljék, megkörüljék (Tin. 98).

ki-kémël: exploro Kr. [erforschen, ausspionieren]. Leg titkossabb szándékit-is ki tudja kémleni (Fal: UE. 370). A bölts azon iparkodik, hogy ki kémelhesse embernek gyengéb' s ingób' részét (378). Se csinját, se erkölcsét nem lehetett még annyira kikémlenem (Fal: NA. 237).

mëg-kémël: exploro MA. erkundigen, ausspähen, erforschen PPB. Vr Bernald vette ew yonhaban akaratyaual mekkymleni bodog Ferencznek zentsegett (EhrC. 3). Bernald vr akara neki zentseget meg kemleni (VirgC. 81. DebrC. 25). Boczatának egy kimet, egy Kusi neuű férfiat, hogy az meg kimlene a Pannonia földet (Helt: Krón. 21b). Külgy tirtiakat, kic kémölyéc

meg Canaannac földét: mitte viros, qui considerent terram Chanaan (Helt: Bibl. I.VVv.). Őket meg kemőld (Hofgr. 71). Minec vtanna elegge meg kimlé, az mellyeket akar vala: ubi satis explorata sunt, quae voluit (Decsi: SallC. 13). Hogy megvizsgálná és megkémlené a várast (Káldi: Bibl II 274). Hogy az várost megszemlélnéc és megkimlenéc: ut investigarent et explorarent civitatem (MA: Bibl. I.285). Ez az kim rosz kim volt, mert mind az hadat, mind az hidat rosszul kímelte volt meg (Monlrók. VIII.324). A kiknec meg nem probáltattatott avagy kémlettetet hivsége: quorum mondum exploratus est candor (Com: Jan. 205). Megkémlik s cirkálják legkisebb lépésedet (Fal: NE 31).

Kémëlkëd-ik: [ago exploratorem, occulte exploro: spähen, spioniren]. Montame neked, hogi en eretem kemwlkwdnen ne meny (VirgC. 42). En utanam kemelkwdnwd ne iwy (45. LevT. II.118).

Kémlel meg*kimlél* Sylv: UT. II 122. meg*kémlél* Káldi: Bibl. 368): exploro MA erforschen, ausspähen, erkundigen PPB. Mintegy kémlelvén az ő ékesbeszédét, ha illenéke az ő hires nevéhez (Illy: Préd. I.412).

mëg-kémlel: ~ (Káldi: Bibl. 330. 368). Lelki szemünkkel és gondolatunkal jól meg-kémlellyük, körűl-álló dolgaival egyetemben, a mit akarunk mivelni (Pázm: Préd. 863). Másutt megkémlelték linea mivoltát (Thaly: Adal. II.26).

Kémlelés: exploratio MA erkundigung, erforschung PPB.

Kémlelő: corycaeus C. explorator, emissitius MA ausspäher, kundschafter PPB. Vigyázó hajó, kémlelő hajó: navis speculatoria: kémlelő sajka: exploratorius lembus PP

Kémlés: exploratio MA. erkundigung, erforschung PPB. (Gyöngy: KJ. 16).

[**Kémlet**]

mëg-kémlet: [explorari curo; ausspähen lassen, ausforschen lassen]. Várast meg kimlete (Görcs: Máty 62). Meg kemletuen az elleuseg vtat: explorato hostium itinere (Decsi: SallJ 41. 31).

Kémletlen: inexploratus MA. unerforschet PPB.

Kémlő: exploratorius C. explorator Sylv: UT. II.110. explorator, corycaeus, emissitius MA ausspäher, kundschafter PPB Órálló, kémlő: catascopus PPl. Mikoron hallotta vona azt Kananeos, hogy Yzrael el yeth vona az kymlőknek vtan, ellenek vyaskodeek (JordC. 162). Mykent okos kemlő, lassan lassan eleb wepwen, zozatoth halgath vala (PeerC. 75). Latuan mynd ezeket az kemlwk, syetenek mynd ezeket az kyralnak meg mondany (VirgC. 39). Moyses tudta az igéret-földének zirosságát; de azért kűlde kímlőket (Pázm: Préd. 38. 133).

Kémëskëd-ik: exploratorem ago Kr. [nachforschen, spähen, ausspähen]. Igen gondossan kémeskedtek a nem titeket illető dolgokrul (Fal: NA. 189). Észre ne vegye az ifjú, hogy őrzője kémeskedik körűlötte (Fal: NE. 330). Veszedelmes dolgokban a bőltsesség kémeskedgyék előre, és el-ottan a meg-érett okosság lassan lassan, lépve-lépve nyomozzon utánna (Fal: UE 406). Tanátstalanúl semmibe se botsátkozzál, kémeskedve jár most a világ (439).

Kémëskëdés: occulta exploratio Kr. [das spähen]. A kémeskedés szorgos gond, hol mikor szűkséges (Fal: UE 502).

Kemség: [exploratio; das spioniren, spionage]. Dávid király követire kimséget fogván (Hall: Paizs. 280). Lam mondam, hogy kimsegben jártok (Lép: PTük. I.111 Kémségben vagy egyéb csalárdságos dologban járó embereket eltitkolni senki ne merészellyen (TörtT VII 128).

KEMÉNCE *kemencze* JordC 53. 900 87 ... *kemenczében* Heythe Epist 205 ... DebrC 395. ... Tel: Ful.

201): fornax, clibanus, caminus C. ofen PPB A szoba, fűtő ház a kemenczével melegedik meg: hypocaustum fornace calescit (Com: Jan. 108). [Kemenche, Kemence: helységek neve 1273. 1283. sat. Csinár]. Meg goitot kemence: clibanus succensus (BécsiC. 189). Ha ki nem imadangya az aran ozlopot, ereztessec az egő tűznec kemenceiebe: in fornacem ignis ardentis (126). Azokat, kic teżnec hamissagot, ereżtic tűznec kemencéiebe: in caminum ignis (MünchC. 39). Vetyk hwket pokolnak hw tyzes kemenczeyeeben: mittent eos in caminum ignis (JordC. 396). Eegew kemenczeeben vettetteenek (ÉrdyC. 337b). Egő kemenczében vettete (DebrC. 44). Egy kemencze zöld kályhával körüle való farostelylyal es padokkal együtt (Radv: Csal. II.346). Azon palotában két kemenczékben alja csinálásátul az kőmiveseknek fizettem négy ftot (III.26). Wethem egy kemenche mezeeth [meszet] (RMNy. II.14). A ketskec a kementzébe bebuánac és félennec miatta béegni kezdénec (Helt: Mes. 304). Kemenczenec a füsti (Mel: SzJán. 238). Pesti kemencze csinálásra küldöttünk 10 g. (MonOkm. II.97). Az kemenczének való téglát kiküldöm (XXIV 351). Az kementze, az koh, es a tűz meg proballya az aranyat (Magy: Nád. 5) Föld kemencze (Nán: SzűT. 56). Az ember tűzet gerjeszt: a kemenczét is bé fűti hogy kenyeret sűssön (VárM: ÉgőSzöv. 207b). Rám mérted a szent Pál vesszéjét, szent-Istvánnak agyonverő kövét, Sidrák-Mizsáknak égő kemenczéjét (Thaly: Adal. I.21). Ollyan meleg szél jött reánk, valamintha az égő kementze mellett mentünk volna el (Mik: TLev. 30).

[Közmondások]. Egy az szoba az kementzéuel: amicorum communia sunt omnia (Decsi: Adag. 1).

fűtő-kemënce: hypocausis PPBl. [ofen].

kályhás-kemënce: [kachelofen] (Radv: Csal II 335. Gér KárCs. IV.451). Mázos kájhás kemencze (444. 445).

koh-kemënce: [fornax] (Kár: Bibl. II 128). Koholó kementze (Com: Jan. 15).

mész-kemënce: calcaria fornax MA. PPl. kalkofen PPB (GKat: Válts. II 122).

mészégető-kemënce: ~ (Tarn: Szents 37).

olvasztó-kemënce: conflatorium, fornax aeraria Kr [schmelzofen]. Kováts koh, értz olvasztó kementze: ustrina PPBl. Mint az aranyat a tűz, az ezüstöt az olvasztó kementze: úgy próbállya embert a ditsiret (Pázm: Préd. 19). Az juta eszembe, hogy ezeket az úrfiakat corinthiai éreknek mondhatnánk, a melly érc nem egyéb, hanem mindenféléből az olvasztó-kemencében egybeforrott bányászna (Fal: NU 263).

sütő-kemënce: clibanus NémtGl 300. furnus Helt: Bibl I. Ee4. C. MA: Bibl. I.55. Com: Vest. 130. furnum MA clibanus; backofen PPB Sütőkemencze szája: praefurnium Nom. 1611 409. (Helt: Mes. 303. Hall: Paizs. 299. Matkó: BCsik. 380).

téglaégető-kemënce. Tégla-vető hely, tégla-tsűr, tégla-égető kementze: lateraria PPBl.

vas-kemënce Kr. fornax ferrea Kár: Bibl. I 161 [eiserner ofen]. Mint eg nas kemőncet tizenőtt eiel es napal fitteneiek (DebrC. 395. Káldi: Bibl. II 303).

Kemëncécske: fornacula C. MA kleiner ofen PPB.

Kemëncei: fornaceus MA vom oder aus dem ofen PPB

KEMÉNY: 1) durus, rigidus C severus MA hart, streng, ernsthaft PPB. Meg sebhőt a lancanak kemen elinel (AporC 132). Senky nem vety az kemeen pozto fotot az oeh rwhaban: nemo immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus (JordC. 379). Kemen nyakkal (duri cervice) ty mynden koron ellene rwgodoztatok az zent leleknek (731). Vyzeth ereztc ewnekyk az kemeen kew zyklabol ÉrdyC 341b). Kemenl

ruhakat es ne mykoron ciliciom foltochkakat mezehtelen husan zoket viselny (MargL. 2). Az atzelnal is kemémb lészen (Mel: Herb. 80). A tél rózsákat hoz, a nyár kemény jéget (Fal: Vers. 913). **2)** immitis, repugnax C. [hart, unsanft, heftig, grausam, unerbittlich, unbeugsam]. Kemen bezedek: asperitas verborum NémGl. 102. Kemenwl: obstinatione 139. Igen kemény: perseverus; keményön: aspere, ferociter, bellicose, vehementer; kemény tekintet: vulticulus; kemény tekintetü: atrox; kemény savanyuság: acor C. Izetlen kemény ember: *austerior et gravior homo PPl. Kemenuala (durum erat) neky azt [szidalmazást] hallany (EhrC. 11). Ewtett hideg kemenen gewtrinala (28). Vakok azokot, kyk yartanak hyzonsagban, kemenen (crudeliter) kewnettek (115). Elnezem kemen zyuedet (cor lapideum) es adoc te neked testy zyuet (53). Testnec kemeń serelmit (duros dolores) zenuedém (BécsiC. 92). Twdam, hogy kemeń ember vagy: homo austerus es (JordC. 595). Kemeen wad megh martha een fyamath Josephôt (WinklC. 137). Eletnek nemevnemev kememb zokasi (DomC. 16). Kemen kegyetlen feyedelm (226). Fene es kemeny bezedeket predikal (VirgC. 46). Az hywsek inkab ternek istenhez az kegies bezedel honem az kemeny fegielmel (48). Ewtet sebôsben zerettek kememb kenokkal kewettek (ÉrsC. 447). Kemeen bezeed (ÉrdyC. 505). Kemeen jwzta [kietlen] (581b). Kemen nemzeth: generatio exasperans (KeszthC. 218). Mwtatal the nepednek kemenyeketh: ostendisti populo tuo dura (KulcsC. 141). Az veenb ideesb embertkemenyen-meg ne rongaliad, dorgaliad (Komj: SzPál. 376). Kemiń ember: homo austerus (Sylv: UT. I.114. Pesti: NTest. 165). Tudom, hogy kemény ember vagy: scio quia durus es (Helt: UT. G6). Hogy keménképpen ne czelekôdgyem, az az hattalamból: ut non durius agam secundum potestatem (Aa6). Annál keménben kezde a dolgot fogni (Helt: Krón. 96). Nemelylyec is az wrac kôzzûl nem igen kemént alnac vala Máttyás mellett (118). Kemeny keppen rostaltattac (Born: Préd. 291). Meg az vadaknal is vadab kememb te vagy (Born: Ének. 503). Mind estig nag keminien tarta az ostromnac viadala (Szék: Krón. 213). Ne legietek kemen tekintetûek: nolite fieri tristes (Fél: Bibl. 9). Midôn szent Pal kemenyben szollana (Mon: Apol. 363). Kemény nézés: serpentis oculus (Decsi: Adag. 70). Kemény tekintetû ember: Tenedius homo (262). Kemény magának való ember: rubo arefacto praefractior (90). Kemény törvény: Zaleuci lex (171). Keményen és csuf-képpen felele az kövctnek (Poenit. 13). Jó kemény tél, de szeles tanasz lészen (Cis. E2). Némelylyec szial keménnyen meg kötözic (Cis. P.). Az ki keményen fuija ki az ô maga orrát, vért hoz ki (Kár: Bibl. I.622). Kemény ortzáju király: rex impudens facie (MA: Bibl. II.165). Az kevélyec keményen megesnec (V.10). Kalastromi kemény élet (MA: Scult. 223). Az kik keményck az ô dolgoknak véghez vitelében (Pázm: Kal. 36). Errül, és minden egyéb latorságirúl, keményen meg-feddé ôtet szent János (Pázm: Préd. 23). Noha az apostolok istentûl rendkivül hivattak: mind azáltal, a sz. lélek vétele-után-is keményen meg-eset sz. Peter (Pázm: LuthV. 75). Kemény feddéssel áll szemben vélec (Zvon: Post. I.566). Ô minden embereket iteletre hiu, és kemeny szamot veszen tôlôk (Lép: PTük. II.31). Mikor meg-fogattatnék penig, kemény̆nyen kezdett rettegni (Pós: Igazs. 656). Szoros és kemény törvény: jus strictum et rigidum (Com: Jan. 134). Kemény nem kegyetlen: severus non saevus (184). Felettéb való kemény indulattal nem tenekedic senkire (198). Meg-engeszteltethetô, hogy sem iszszonyu kemény: placabilis, quam dirus (199). Fegyhetetlen és ugyan kemény életet él vala (Mad: Evang. 40). Kiket sanyarún és keményen fogadott bé Jósef házában (Hall: Paizs. 200). Kemény beszéddel szólottam hozzá (Nyr. XII.79). Kemény, és megértésre nehéz dolog (Illy: Préd. 359). Kemény ôrzôje titkának (Fal: NE. 474). Keménnyen hajtatott (Gvad: Pösty. 41).

[Közmondások]. A kemény urak most nemsokáig úralkodnak (Kisv: Adag. 524).

Keménybed: [aliquanto durius; etwas härter] (ACsere: Ene. 135). Keménybbed (134).

Keményded: subdurus, duriusculus Kr. [etwas hart, ziemlich hart]. Kemendeden felelt (Tel: Evang. I.230. 326).

Keményëcske: duriusculus C. MA. härtlich, etwas hart PPB. Ez a bötsûletes uri ember nem felette lágyan tapogatva, se nem valami hímes beszéddel, hanem mint okos orvos keményetskén kezde bánni a dámával (Fal: NA. 125).

Keményëd-ik (*keményeszik* Lipp: PKert. II.110. 240. Kr.): duro, duresco, callesco MA. hart werden PPB. Sok nappokon kemeneduen (per multos dies durans), mendenestewlfoguan lewtuala komorodott (EhrC. 50. CsomaC. 109).

[Szólások] N e k i k e m é n y e d n i: obducere *callum alicujus animo PPl.

[el-keményëdik]

elkeményëdëtt: [obduratus, obstinatus; hartnäckig, verstockt]. Iszonyú képpen el-keményedett szivek (Fal: NU. 252).

mëg-keményëdik: duro, induro, obduro, percalleo, occalleo, rigesco C. induresco, obduresco MA. hart werden, verstarren PPB. Megkeményödött: callosus, rigidus, obstinatus C. obduratus, induratus MA PP. Te zyned megkemenedett menden gonosagra (EhrC. 52). Zolaa ez ygheeket Cristus wrwnk az meg kemeenyôdött zyẅ sydoknak (ÉrdyC. 94). Az wr istennek yrgalmassaganak semy ellene nem albat, chak a meg kemeenyedôt zyẅ (419). Midôn nemellyec meg keményedénec es nem akarnánac hinnj: cum quidam indurarentur et non crederent (Helt: UT. m1). Penteken kôdôkkel megh kemennieszik az ideô (KBécs. 1572. D7). Az gonosságban megkeményedett: induratus malitia (MA: Bibl. I.578). Ugy megkeményednec és megvakulnac, hogy nékic sem tanácz sem segedelem nem használ (MA: Scult. 300). Megkeményedett lelkiismeretû (Illy: Préd. II.445). (A pápa) megh keményedett nyakkal, ugyan az istennek szentségés templomában rakta be buja ditsôségének fényes sátorát (VárM: ÉgôSzöv. 5).

mëgkeményëdés: induratio, obduratio MA. verhärtung, verstockung PPB. Isten ellen való megkeményedés (MA: Bibl. I.136).

Keményödés: induratio MA. verhärtung PPB.

Keményëdëtt: [obduratus; verhärtet, verstockt, abgehärtet]. A keményedett szivû gonoszokat sokszor nem lágyíthatta az oktatás (Pázm: Préd. 11). A ki még nem atzélos kívül belûl, tûréssel tûrésre nem keményedet: nem udvarba való (Fal: NA. 236).

Keményít: duro, aspero MA. hart oder rauh machen PPB. Keményiteni a ruhát: linteum amylo imbuere; keményitett ruhák: amylo imbuta lintea PPB. A lágy sajt megszorittya benned a meg-emésztettet; minthogy durva s nedves, azért keményíthet (Felv: SchSal.[2] 12). A sütô nap az agyagot keményíti, a viaszt engeszteli és lágyitja (Fal: BE. 573). Se bé se ki nem lészen szabad vinni a hajkeményítô irt, pomádát (Fal: NA. 127).

mëg-keményít: duro, eduro, obduro, induro, persolido, lapio C. verhärten [hart machen] PPB. igen megkeményitôm: praeduro; magamat megkeményitem: offirmo me C. Áldott Cristus sonha hyw embernek zyuett meg nem kemeneyty: indurat (EhrC. 53). Megh vakoytotta az gonossagh hẅ zemeket es hẅ zywôketh megh kemeenyeytette: indurat (JordC. 675). Atte zinedet meg kemenitete (VirgC. 21). Embernek zyueet meg kemenyhty (CornC. 153). Vala az ô szinôk meg kemenittetuen: erat cor illorum obcaecatum (Fél: Bibl. 63). Az Pharaó megkeményitette magát, hogy minket el ne boczátana: induratus est Pharao et noluit nos dimittere (MA: Bibl. I.61). Az eget

az ti fejetec felött megkeményitem: dabo vobis caelum desuper sicut ferrum (I.114). Az kin akar, könyörül, az kit akar megkeményit: cujus vult miseretur, quem vult indurat (IV.144). A gallérok, fodroc megkeményittetnec, erössittetnec keményitövel fodoritoval: collaria roborantur amylo (Com: Jan. 111). Midön isten az ö töle tanulni nem akarókat annyira meg-keményiti szivekben, hogy a kik ö felségétöl tanulni nem akarnak, végre annyira elantalodnak, hogy sem az értelmes tanitoktól, sem a barmoknak példáikból semmi jót ne tanúlhassanak (Misk: VKert. 9).

mëgkeményítés: induratio MA verhärtung, hartmachung PPB.

Keményítő: ruha keményitö liszt; amylum PPl. PP amelmehl, kraftmehl PPB. [stärkemehl, stärke]. Fodros gallér keményitö: amylon C. A gallérok, fodroc megkeményittetnec, erössittetnec keményitövel, fodoritoval: collaria roborantur amylo (Com: Jan. 114).

Keménykén: durinscule Kr. [etwas hart, ziemlich streng]. Az levelet meg kellene irni, de Serédi uramra nézve keménykén lenne (MonOkm. V.364). Kire én is keménykébben tettem választ (MonIrók. XV.690). Keménykén, és mint-egy fedéssel dorgálással felele néki Jesus (Csúzi: Sip. 337).

Keménykëd-ik: induresco, durus et difficilis sum MA. hart werden, verstarren PPB [hart sein, hartnäckig sein]. Niha niha apostoly meltosagwal wreaynk kemenkwduen (Komj: SzPál. 111). Egy ember vétkeért mind az egész gyüleközettre kemenködiké a te haragod: uno peccante, contra omnes ira tua desaeviet? (Helt: Bibl. I.YYy2). Keménkedik, hogy el-fogja Troilust (Hall: HHist. III.121). Az hatalmasoc es kegyetlenec kemenkedni igyekeznec (KGalg. 1582. F). A felesége sirt, haragudt, reménykedett, keménykedett, átkozódott (MonIrók. XI. 180). Visszaadása felöl igen keménykedik [mindenképpen vonakodik visszaadni; XVII. sz.] (Nyr. X.121). Hogy akármely jó erkölcsü legyen egy személy, de nem keménykedhetik sokáig egy olyan ellen, a kit szeretne (Mik: MulN. 266). Mostan vagyon kezén; azért keménkedik mindkét fél hívein (Thaly: Adal. I.92). Annak (a holdnak) fénye alatt ne félelmeskedjél, akárki ellen is bizvást keménykedjél (I.167). Az anyaszentegyház-is ily szép keresztényi tökéletességre, szentségre, és igazságra üdülvén, nem szükséges büntetésével keménykedni (Bíró: Augy. 132). Ne keménykedj soha szegény adósoddal (Orczy: KöltH. 44).

mëg-keménykëdik: induresco Kr. [hart werden, verstockt werden]. Meg keménkedet bünösök (Tel: Evang. II.460).

Keménység: 1) duritas, duritia, rigor C. durities, asperitas MA. [härte, starrheit] härtigkeit, herbe PPB. Az mondola olay minden keménséget, szárazságot az inaknak meg lagyittya (Mel: Herb. 13). 2) ferocitas, effrenatio C. severitas MA. [härte, hartnäckigkeit] strenge, ernsthaftigkeit PPB. Penetenceyanak kemensege: rigor (EhrC. 9). Moyses tü ioshotoc kemensegere (ad duritiam cordis vestri) engette tünektec tü felesegteket elhagnotoc (MünchC. 19). Zyweteknek kemenyseeghere enghette: ad duritiam cordis vestri permisit (JordC. 413). Zamtalan byalok, kyk mynd le vetlnveen az ew kemeensegheket nagy zylygen az taborra meneenek (ÉrdyC. 103). Kezde magat nagy kemensegel feddeny (VirgC. 70). Igen nagi kemensegel meg fedde wtet rola (48). Halalnak kemensege meg gyezwen: devicto mortis aculeo (KeszthC. 74). Fene kemynsyk es haragh (Komj: SzPál 50). Tiszt viselésben való keménség: Manliana imperia (Decsi: Adag. 79). Búzát kérének tőle; ö pedig, durius loquebatur; dérrel dúrral, keménységgel felele (Pázm: Préd. 656). Az sz. írásban sok mondások vannak, mellyeket nem vehetünk az szónak keménysége s tulajdon értelme-szerént (Pázm: Kal. 782). Bástyát törni kezdé keménységgel (Zrinyi. I.28). Meg tökéllett keménséggel tusakodic: contumax est (Com: Jan. 180).

Kemenységës: valde durus, valde severus Kr durus EhrC. 57. ferocissimus 146. [hart, verstockt, grausam]. Zent Ferencz gondoluan frater Rufennak tyztasagos engedelmessegerewl es kemenseges paranczolatyarol (EhrC. 57). Vala egy zernyw farkas testenek nagysaganal es gywlhewzesnek ehsegeuel kemenseges (146). Kezde ewnnagat kemensegest fegnye (57). Yol twdom az the vetekődeesedet kemeenseghes nyakadat (JordC. 272). O ty kemenseghes thewissek (WinklC. 85). Kemenseges es zoros zegeenseg (CornC. 93). W meg zabadeyta engemeth vadazoknak haloyatwl ees kemeensegws bezedtwl: a verbo aspero (KeszthC. 244). Ez kemeniseges fene bestye feye le haytuan engede (VirgC. 54). Kemeenseeges yteelet (ÉrdyC. 96). Mecnu ky nagy kemeenseeges pwztaban (426b). Kemeenseegös kegyetlenseegh (610). Ötet el hywan ez kemenseges czoda latny (ÉrsC. 43b). Meg tiltya nagy keménséges fenitekeckel (Kár: Bibl. I.105). Metszek az szoros, keménységes, és sanyaruságos élettel? (Pázm: Kal. 204). Keménységes gyötrelem (Illy: Préd. I.14). Keménységes vas láne (I.151). Keménységes számot adnak a bünökröl (II.171). A keménységes kőhöz hasonló kemény sziv (Csúzi: Sip. 169).

Keménységü: ✕ Mwnket kemensegö zolgalattal nomoreitnacmeg: durissima nos opprimunt servitute (BécsiC. 78). The dichyeseghes kezeideth nagy kemensegw vas zegekwel kerezt fara fezeyteek (PozsC. 3).

Keményül: induresco, induror MA. hart werden PPB Regiel el mvllek, mikent fv, regiel viragoziek es el mvllek, est zallon, kemeñöllön (induret) es meg azzion (DöbrC. 166). Kristusnak sok vére törje-meg gonoszságban-merült és keményült akaratunkat (Pázm: Préd. 517).

[Szólások]. Néki keményültem a sok tűrésnek: longa patientia *occallui PPBl.

mëg-keményül: induror Kr. [hart werden]. Meg kemeenywlth Farahonak zywe es nem akarya el boczatany az en neepemeth (JordC. 18). Ez neepnek meg kemeenywlt hw zyök: incrassatum est cor populi hujus (393). Zent Balaas zent kerezthnek yegeet vethween az vyzre es ottan meg kemeenywle, mynt az azzyw feld ew labay alat (ÉrdyC. 214b). Azon bynekbe meg kemenywltem es meg vakultam (VirgC. 3).

mëgkeményülés: [obduratio; erhärtung, verstockung]. Gyonast elmulatam meg kemenywlesel (VirgC. 8). Meg kemenywles ez lezen, mykor valaky bwnebe megh kemenywl (12).

KÉMÉNY: infumibulum, fumarium MA. ofenloch, rauchloch PPB Kémény-satora: fumarii papilio, velum camini, cortina PPB. Leznec mongal vetemey elmulo harmat, mikent forgo zeltöl zeröben el ragattatot por es mikent kemenböl ki zarmazot füst (BécsiC. 198 Tof: Zsolt. 381). Az konyhának az kéménytartó gerendái mind eltörtek (MonOkm XXIII 144 Lipp: PKert. II.234 Bethl: Élet. II.252).

KEN (*keend* Pesti: NTest. 11. *kenyet* Nád: Lev. 12. Frank: HasznK 11. 16. meg *kenyes* Zvon: Osiand 121. meg *könetik* Mel: SzJán 221.): lino C. ungo, fuco MA. salben, beschmieren PPB Hozzá kenöm: allino; fölyül kenöm: superlino C Kenni magát: kenni orczáját; einen anstrich tragen Adámi: Spr. 96. Alkota sart a hagajasbol es kene (levit) a sart ö zemeire (MünchC. 189). A ganet orczatokra kenöm (DebrC. 387). Minden fözes meleg heuséget igen jó vele kennöd (Mel: Herb. 33). Chyuz dagadast, auagy zent Antal tözét, vörös közvennek hyuiak haznos vele kenny (Frank: HasznK 15b). A kichin gyermeketis zaladon kenyhetik vele, annak sinch artalmara (16). Es igy meg-tetszik mind ezekböl, melly nem igazán kennye Kalauzunk Calvinusra azt a szurkot (Pós: Igazs. I.695). Büdös rühét másra hamissan kenni akaró varass barat (Matkó: BCsák. 252).

[Szólások]. Czak lábamat sem kennéme hozzá: ne unum e triuio (Decsi: Adag. 84). Pap fek louat, s ördög bünö

vel: Ő tötte s másra kenni (204). Bűnét másra keni vala (Mel: Jób. 76). Mikor kedveknek tetszik, más kűlömbet kennek reánk, hogy inkább gyűlőltethessenek (Pázm: Kal. 775). Ne kennyen más szegény felebaráttyára hamisságot (Czegl: Japh. 239). Leg kissebb gyanuját sem kenhette senki rám (Megy: Dial. Előb. 5). Ennek motskát nem is kell egyébre kenni (GyöngyD: Char. 73). Másra keni vétkét (Thaly: VÉ. II.305). Mi harapószunk és másra kennyük [a sértést] (Fal: SzE. 520). Kennyed a fogadat reá (Kónyi: HRom. 40). Arany-írt kent a biró kezére (WF. 307). Az nagy orrodat igen fen kened, hasonló akarnál vradhoz lenned, maga ollyan vagy mint egy lőkőt valag (FortSzer. L3b).

[Közmondások]. A ki jól ken, jól hajt (SzD: MVir. 16).

be-ken: illino, oblino, delino, crusto C. incrusto MA. einschmieren, bekleistren, übertünchen PPB. (Pázm: Préd. 286. Kr).

[Szólások]. Szaporán szórá a hazugságot, hogy szemeiteket bé-kenhesse (Matkó: BCsák. 285).

el-ken: [abstergo; abwischen, verwischen]. Ew nevezetőket el kennyeetek ew helyről: nomina eorum disperdite de locis illis (JordC. 226). Az mi idegen, el keńńied en rolam (PeerC. 202).

környül-ken: circumlino C. MA. um und umschmieren PPB.

mëg-ken: 1) ungo, perungo, inungo, exungo, lino, collino, perlino, illino, sublino, delino C. beschmieren, einschmieren, besalben PPB. Meg-fűsülni és kenni a haját: *componere et delibuere capillos PPBl. Mongyanala magatt dragalatos kenetnel meg kentlenny (EhrC. 93). Ő orcáiat mégkente: unxit faciem suam (BécsiC. 45). Te fedet megkeńńed: unge caput (MünchC. 24). Az en zent olaiomal kenthem megh őtet (TihC. 239). Kenettel meg kennyed te zemeydet: collyrio inungas oculos tuos (JordC. 891). A myrra az meg kent testőt myndden rotadandosagtwl meg oltalmazya (ÉrdyC. 67). Draga kenettel meg kenuen (DebrC. 6). Meg keneed olayal een feyemeth: impinguasti in oleo caput meum (KulcsC. 44). Megkenik az Krisztust és szent városba megyen be szent atyjához esik (RMK. II.138). A holl te a kőued meg kented: ubi unxisti lapidem (Helt: Bibl. I. P). Vőnek drága kenetet, hogy meg kennejek Jesust (Tel: Evang. II.1). Egy nagy szep fejer belest kene megh szep tejfőllel (SalMark. 16). Kiket kellőtt vala Izráel királyságára meg kenni (Zvon: Post. I.377). **2)** tergo C. [abwischen, trocknen]. Meg kenic ő orcaiokat: extergunt faciem ipsorum (BécsiC. 111). Es megh keny wala az kezkenőwel, melel althal ewedzeth wala (ÉrsC. 87). Kywel kőnweyt megh keny vala ees orczaiat zaraztya vala (WinklC. 172).

mëgkenés: perunctio, inunctio C. MA. übersalbung, einsalbung PPB. Labayt az jduesseges kenettel, kyt vele hozot vala, meg kene, es az jgyknek tulaydon formayat mynden meg kenesre meg mongya vala (DomC. 35). Mit ertez az vtolso meg kenyesről mely az szentsegek kőzzé szamlaltatic (Zvon: Osiand. 112). Olayjal valo meg kenyettetésec (Zvon: Post. I. 598).

Kend: 1) tergo MA. manus lotas abstergo; abtrocknen, die gewaschenen hände wischen PPB. Meg-törlőm, kendem: tergo; ich wische ab Com: Vest. 148. Rusnia Bean kengied moslekos kezedet (Bal: Epin. 11). **2)** [fuco; schminken]. Házasok szerelme s egyenlő értelme nints a kendett ortzában (Ben: Rythm.[2] 244).

föl-kend: fuco, coloro SI. [schminken]. Ugy meg mosogatta, hogy ezer esztendőtűl fogva soha ollyan mosdott s fel kendett nem vólt (Pázm: Kal. 294. SzD: MVir. 104).

ki-kend

[Szólások]. Mihaly Gidofalvit hogy ha ki kérendi, serény pennájával hajából ki kendi (Felv: Dics. 6).

mëg-kend: manus lotas tergo MA. die gewaschenen hände trocknen und abwischen PPB. Midőn magokat a kendő keszkenővel megtörlőttéc, meg-kendettéc (Com: Jan. 109).

Kend-ik: manus lotas abstergo MA. die gewaschenen hände [ab]wischen PPB. Az atyám vizet tart mosdanom, és anyám keszkenőt kendenem (Pont. 221).

ki-kendik: extergor Kr. [sich abwischen, sich reinigen]. Késön jöttél, hanem mosdgyál s kengyél ki az aitón: sero venisti, sed colonon hinc te conseras (Decsi: Adag. 157). A lutheranusok a pápistai óv kovászbol már kikendettenek (GKat: Válts. I. Előb. 36).

mëg-kendik: [abstergor; sich abwischen]. Egy vizből meg mossák az ő kezeket, és egy materiához kendenének meg (MesésK. 9).

Kendés: [fucatio; das schminken]. Az napnac leg nagyob részét orczájoc kendésében töltic el (Prág: Serk. 451).

Kendëz: [unctito; beschmieren, salben]. Lata angyalokat, kendezven zyvz Katerinanak ev sebeyth (DebrC. 545).

Kendö: mantellum C. mappa, mantile MA. linteum manuarium, manutergium; handtuch PPB. Kendő, kezkenő: mantile Com. Vest. 135. Étekfogó kendő (Radv: Csal. II.40b). Egy vég abrosz, négy vég törlő kendő, egy ingváll (III.353). Vőuen kendőt: linteum (Fél: Bibl. 164). Aranyos kendő tizenkettő (MonIrók. XXIV.151). Szin-hányó kendővel fenyi amaz rút varas orczáját (Csúzi: Síp. 55).

[Közmondások]. Az minemű mosdót tű tartotok énnékem, énis ollyan kendőt tű néktők (Decsi: Adag. 246). Ha száraz volt a mosdod, légyen ollyan kendőd-is (Matkó: BCsák. 61).

abrosz-kendő: mappa C. [tischtuch].

nyakravaló-kendő: collare linteum, muraenula, muraenulae; leinenes handtuch PPB.

spanyor-kendő: flos mexicanus; spanischer anstrich Lipp: PKert. I.82.

Kendőcske: mappula MA. tischtüchlein PPB.

Kendös: [fucatus; geschminkt]. Az igasságrul szóllok, mely csalárdságban nem mártatik, nem kendős (RendÉl. A8).

Kendöz: fuco MA. färben, malen, schminken PPB. Kendőzött aszszonyok: cerussatae, fucatae mulieres PPB. Drága illatokkal ortzáját kendőzte (Kónyi: HRom. 101).

föl-kendöz: ∞ Felkendőzik sárral magokat (Mik: TLev. 237).

mëg-kendöz: fuco C. [schminken]. Bársony festékkel megfestem, kendőzöm: purpurisso PPBl.

Kendözik: fucor, illinor MA. [sich schminken]. Az, ki kendőzik: cerussatus C. Kendőzött ortza: facies medicamine infecta PPl. Görög fejérrel kendőzni: *ungi ex cerussa PPBl. (Decsi: Adag. 199). Kendőzővel kendőzni (fuco fucare) ocsmányság (Com: Jan. 114). A rózsa még most öltözik, fitogatja kebelét, festő fűvel még kendőzik, csinosgatja levelét (Fal: Vers. 870). Ez kendőzik, fürtöt visszál, százszor tűkőréhez fut (33).

[Szólások]. Túd a nagy pipesség és a kendőzött szépség (Kisv: Adag. 98). Olly kendőző, mint az olajos korsó (480).

ki-kendözik: [extergor; sich reinigen]. Nem kendőzhetnek ki az balvany imadasbol (Pécsv: Fel. 596).

mëg-kendözik: **1)** ungor Káldi: Bibl. 2. Kir. 14: 2. Kr [sich salben]. **2)** coloror, fucor; sich färben, sich schminken]. Szép szinyel kendözik megh ábrázatyában (Liszti: Márs 68).

Kendözik-fendözik: [fucor; sich schminken, sich beschönigen]. Tudományának kendöző, fendöző oltalmazása (Bal: CsIsk. 23).

Kendözés: fucatio Kr. [das schminken]. Azoniallatoc orczaioknac kendözeseiert carhoznac (GuaryC. 49). Nám ollyan az kendözestől, mint egy olajos korsó: calathum sycaminorum in malis (Decsi: Adag. 259). Festözés, kendözés (MA: SB 239). A szép ortzának kendözés nem kell (Pázm: Préd. e).

Kendözköd-ik: saepius fucor Kr [sich wiederholt schminken]. Kendözködö mázolás (Fal: NA ' 71. Kr.).

Kendözö: cerussa, pigmentum C. purpurissum PPBl. rubicetra, fucus; bleiweiss, anstreichfarbe, schminke PPB. Kendözövel festeni ortzáját: malas cerussa oblinere PPBl. Kendözö szerszám: offucia C. Kendözö szin (Pázm: Kal. 1766. 114. Kr.). Egyiktől selymeket, a másiktól keneteket, füstöket, kendözö vizeket válogat (Fal: NA. 143).

Kendöztet: cerusso, fuco MA. schminken, färben, anstreichen PPB A harmadik kísértetiben ki-fakasztá, mire mégyen a gyengén kezdett és sz irással kendöztetett kísértetek vége (Pázm: Préd. 404). Hazugságát mentegetni, kenni, fenni, kendöztetni (Bal: CsIsk. 112). Illyen szent irás szinével kendöztetett magatok tetezése (Sámb: 3Fel 389).

föl-kendöztet: ~ Nem elég vólt vólna az gyermekeskedés, ha azt valami ékes hasonlatossággal fel nem kendöztette volna az barát (Toln: Vigaszt. 65). Az pedig, az ki mesterséges hazugságokkal akar valamit fel kendöztetni, haszontalanúl ezt nem cselekeszi (Pázm: Kal. 45).

Kendöd-ik: [abstergor; sich abwischen, sich trocknen] Mosódjál meg és kendödjél, és öltözzél fel a te tettetesb ruhádba (Káldi: Bibl Ruth 3: 3. Révai: Gramm. 909).

Kendödés: [fucatio; das schminken]. Minden tölötteb valo cziffrat, kendödest, chac az nilnan valo szemtelen szemelyeknec engettec vala meg (Pécsi: SzüzK. 110). Nem hasznal akkor pesmátok, drága kenetetek, oh ti kendödesben kedveskedö, kedve tölt iffyak (Lép: PTük I.116).

Kendëgel: unctito PPB. [langsam schmieren, öfter schmieren] (Kecsk: Ötv. 302).

Kenedék: ungventum PPBl. [salbe].

Kenëget: **1)** circumlino C. unctito MA. oft salben PPB. Környül-mázalom, kenegetem: circumlinio PPl. Sebeyt kenegethyk (ÉrdyC. 671). **2)** [abstergo saepius; wiederholt abwischen]. Nömös göléval kenegeti vala a zentöknec ẽ seböket (NádC. 559). **3)** [adulor; schmeicheln]. Kenegetni kezde, és meg aiándekoza öket (Helt: Krón 111). Szép sima es kenegetö beszédök (Helt: Háló. 136). A feiedelmec mellé vetti magát, és ot hazudoz kenneget, törlödic (Helt: Mes. 192).

mëg-kenëget: **1)** unctito C. [salben]. Es az hyw kereztyenek veveen az ew testeet, draga kenettel meg keneghethwen, nagy tyztösseggel el temeteek (ÉrdyC. 218). Draga kenettel meg keneghetween (378b). **2)** [extergo; abwischen, trocknen]. Kezdee hẽ labokat az kezkenewel megh kenögethny: extergere linteo (JordC 674).

Kenëgetés: sublitio MA unctio; salbung PPB.

Kenés: unctio, unctum, litura C. unctio Helt: Bibl. I. AAa2. unctura MA salbung PPB

beteg-kenés: [sacramen unctionis; letzte ölung (MA: Tan Elöh 46)

1. Kenet: ungventum, chrisma C salbe, PPB. Liliomból tsinált kenet: irinum C. Bajnokok kenete: ceroma PPl. Mongyauala magatt dragalatos kenetuel meg kentlenny (EhrC. 93). Ő orcáiat mégkente kenettel: unxit ungvento (BécsiC. 45). Hozia vepec eģ nemberi, valuan eģ alabastrom dragalatos kenetét (ungventi pretiosi) es ötte azt az ẽlönec feiere (MünchC. 63). Ayanlanak hwneky kenetet: obtulerunt ei myrrham (JordC. 359). Kenettel megh kennyed: collyrio inungas (891). Dragalatus wngentom kenetök (ÉrdyC. 390). Vizöc neki nömös kenetöth (NagyszC. 166). Veuen egi zelöneze dragalatos kenetöt (WeszprC. 11). En kezeym faezargatanak zeepyllathw myrra newö keneteth (ÉrsC. 219). A haz meg telek a kenet zagawal (Pesti: NTest. 214). Czuporkaba kenetet forraluac (Born: Evang. III.15. Born: Préd. 394). Az kenetnec olaya: oleum unctionis (MA: Bibl. I.76). Nárdus kenet (MA: Scult. 457). A megkeresztelkedteket megkenhetik kenettel (Czegl: MM. 261). Semmire böcsülli draga vizeidet, kenetidet (Lép: PTük. 37). Kenetec, füstölésec, illatozásoc (Com: Jan. 116). A mennyei malasztnak kenete: ungventum gratiae caelestis (Illy: Préd. I.156). Rendire járja az aszszonyság az áros bóltokat, eggyiktül selymeket és azokbul szött materiákat, a másiktul keneteket, füsteket, kendözö vizeket valegat (Fal: NA 143).

simitó-kenet: psilothrum MA.

somfa-kenet: fustigatio Kr. [schläge, prügel] (Csúzi: 17. Kr.

szëmgyógyító-kenet: collyrium Kr. [augensalbe] (Pázm: Préd. 938. Kr.).

utólsó-kenet: extrema unctio Kr. [letzte ölung]. (Mik: TLev. 411).

Kenetës: ungvinosus MA. voller salben PPB

2. Kenet: [ungere facio, ungo; salben lassen, salben]. A kik a betegek környül forgódnak, azok dolga volna, hogy kenetnéjék és fenetnéjék testöket (Tel: Evang. II.841). Mondola elajjal kenettem (Monlrók. XV.394).

[Szólások]. Hogy éjjel kóborlok, tisztek észre vették, mogyorófa zsirral faromat kenették (Gvad: RP. 111).

mëg-kenet: ~ Soc betegeket olaynal megkenetnec vala (MünchC. 81). Vrnac żellete en reiam, mert megkenetet engemet ewangélizalnom żegenecnec (115). Talpatol fogua mind teteiglen megkenette (DebrC. 122). Kommunikalnan s mngat meg kenettetnen, kih mulek (225). Szent Dávidot meg-kenetté a királyságra; de sok esztendök, és galibák-után ülteté székibe (Pázm: Préd. 254).

Kenetés: unctio JordC. 79. [salbung, ölung]. Zent kenetecst veegyen (ÉrdyC. 645b). Az hẽ papy keneteesök mynd erekke haznalatos leegyen (JordC. 79). Ezek az zentsegek: kereztseg, hazasag, kenetes (VirgC. 12). A zenth [utolsó] kenetest ees ayttatossagal rea fogagya (271b. ÉrsC. 271b).

utolsó-kenetés: [extrema unctio; letzte ölung]. Vettetyk reez zerent valo kerdees anya zent egyhaznak menden zentsegerevl: az kereztsegnek feel veteleревl, az bermalasrol, az vtolso keneteesrevl (CornC. 17. Tel: KerF. 63. 72). Ved fel az vtolso kenetesnec szentségét (Agend. 130. 9).

Kenetlen: non unctus MA. ungesalbt, nicht gesalbt PPB [ungeschmiert]. Čicorog mint a kenetlen zekerbe valo kereek (NagyszC 247. DebrC. 600).

Kenit: sublino MA. wenig einbeschmieren PPB.

mëg-kenit: sublino MedLat. 185. Kevéssé meg-kenem, meg-kenitem: sublino PPBl.

Kenö: **1)** unctor C. MA schmierer PPB **2)** ungventum Kr. [salbe] Kenö, festö kenet: pigmentum Major: Szót. Ebböl

kenőt czinály, varat, koszt gyogyit (Mel: Herb. 84). Nem az fű és az kenyő gyógyétotta meg (Zvon: Post. II.325). Hogy balsamum-kenyőiével meg oruosollynk (Zvon: PázmP. 250). Megfesté szemeit kenővel (Káldi: Bibl. 333). Köttettem lábaimat kinzó kenővel [orvoslás végett] (Kár: Élet. II.137). A jószagu kenők szaga az orrodba hat (Bethl: Élet. 37). Ortzadnac rutsaga kenőkkel festékes (Petki: Virt. 9).

[Szólások]. Minden betegséget e g y k e n y ő v e l g y ó g y i t a n i (Kisv: Adag. 141).

ablak-kenö: [fensterkitt]. Lisztből tsinálták az ablak kenőt (Pathai: Sacr. 126).

párna-kenö: [?] Nem mind kenyér az ki lisztből lészen, mert az lisztből parna kenőt, ablakok ramajának kenőt, pépet tsinalnak, de azért ugyan nem kenyér (Pathai: Sacr. 126).

szekér-kenö: szir; axungia PPl. [wagenschmiere]. Szekér kenő vag háj Com: Jan. 87. Ha a szekérkenőt fogod, lépes vesszőt, hát köntösödre ragad (Kisv: Adag. 212. SzD: MVir. 104).

Kenöce: ungven C. ungventum Kr. [schmiere, salbe]. Kenőtsel megkenőm: infuco C. A Jacab kenetéből nem csinálhatnak pápista kenőcsőt (Pós: Igazs. 420). Nem csinált flastromot, kenőcsőt (Mad: Kert. 269. Bethl: Élet. 385). Lais verdigálya, Phrine kenőtsei (Orczy: KöltSz. 193).

Kenöcse: ungventum Kr. [salbe] (Alv: Post. I.162).

Kenöcsös: ungvinosus C. ungventosus MA. salbicht, schmiericht PPB.

Kenöd-ik: [ungor; sich salben]. Aspasia aszszony nem akar kenődni (BFaz: Asp. 5).

mëg-kenődik: [abstergor; sich abwischen, sich reinigen]. Semmi rutságtol meg nem kenődik (GKat: Válts. 311).

Kent: fucosus C. fucatus, unctus MA. gesalbt, angestrichen, geschminkt PPB. Kenett barát (MA: Scult. 187). Tegyük koronánk kenet fejére (Gvad: Orsz. 7).

Kentefitél: [lino, ungo] como SI. [salben, schminken]. Ne kentefitéld, ne ficzkézd azokat [arcfestékeket] az orczádra, és testedre (GKat: Válts. II.1109).

Kentefitélés: [unctio; salbung]. Feiedet az Luther szelenczéiéből vött kentefitéléssel meg nem giogitod (Bal: Cslsk. 40).

Kentefités, kentefentës: [unctus; gesalbt (in pejorativem sinn)]. Atte kentefites merges etetüddel es ördögi hazugsagiddal hitettenec el minden nemzettec (Mel: SzJán. 451). Ördögi czalard hamis tudomannial czalardsaggal, mint egy kentefites ördögöc babac, ty papok, meg etettetek a nepet (Mel: SzJán. 457). Papa viszontag az ő kente fentes pilissős papiaitol meg tiltya az hazassagot (EsztT: IgAny. 404).

KÉN (*kém*kő? KrisztL. 29. *kény*köves Born: Préd. 67. *kin*kűuel GuaryC. 2. *kin*kő Illy: Préd. I.51. *kön*kőnes Magy: Nád. 35. *köny*kőnes Helt: Krón. 3b): sulphur SI. [schwefel]. Mél napon ki méne Lot Sodomabol, ese tűzet es bűdős kénesőt menből: pluit ignem et sulphur de caelo (MünchC. 151b). Mikeppen albat az ő zőrnűsegős zűnenec es az ő kinkűuel langazo zőmeinec elötte (GuaryC. 2). Erzékenségid a gonosz kivánságoknak felgerjesztő kén-gyertyáji (Megy: Bayle. 75).

KENDËR: cannabis C. MA. hanf PPB. Kendert áztatni: cannabim in fossa macerare; kendert ki-törni, tilólni: cannabim philyris exuere PPB. Kenderhelfew, locus metae 1257. (CodPatr. VI.91). Kendertofeje, lacus 1261 (CodDipl). Rivus kenduraga nominatus, rivus gekenusaga vocatus 1338 (MF. 95). Ne etezyel oly rwhaban, kyt gyapywbol es kenderből (e lino) zöttenek (JordC. 246). Kender pozdorya: stipula lini (286). Kendert czapni (Born: Evang. III.15. Mel: Herb. 162. Beythe: Nom. 3). Végy nyers kender fonalat, hamvazd jol meg es főzd meg jol (OrvK. 94).

[Szólások]. Se leued, se kendered, mégis kocsissá akarsz lenni (Czegl: MM. 184).

[Közmondások]. Fakó kocsi kender hám, nemes ember szür dolmány (Fal: Jegyz. 923).

magos-kendër: cannabis mas MA. [staubhanf, männlicher hanf].

paszkonca-kendër: cannabis femina MA. [bastling, weiblicher hanf]. Itt elég kendered leszen. Imár az kit kiszaggattak, két [olv. kit] paszkonczának hinak, vagyon harminczhat kepe (Thurzó: Lev. I.31).

réti-kendër: rókafark: alopecurus PPBl. [fuchsschwanzkraut]. Réti kender, avagy gyapjasfű, rókafark: alopecurus Com: Jan. 24.

vad-kendër: cannabis silvestris MA. alysson MAl. wilder hanf PPB.

Kendëri: cannabaceus MA. hänfen, aus hanf gemacht PPB.

Kendërike: cannabeus, avis cannabea MA. hänfling, ein vogel PPB. linaria Com: Jan. 31. Com: Orb. 43. Kenderika [igy?]: cannabeus Nom. 102.

KENDÉSZ: [exploro; forschen]. Keresve-keresik, nyomozva kendészik, fő-képpen az eretnekek, benne az eredendő vétket: quaeretur peccatum illius (Csúzi: Sip. 613). [Vö. **KUNDÉSZ** Kr. Tájsz.]

KÉNESŐ (*kényeső* KNagysz. 1613. D6. 1621. H2. *kényeső* Bethl: Élet. II.173. *kineső* Alv: Post. II.316): hydrargyrum, argentum vivum C. MA. quecksilber PPB. Kenesew: mercurium Pesti: Nom. 40. (Helt: Krón. 2). Az keneső meg nem kazdagittya az ő kereskedőit (Kal. 1582. Fv3). Kén-eső, melyet mercuriusnak-is hinak (Hall: Paizs. 71. VectTrans. 20). Kénesőnek megvételére szerezzen egy bizonyos factort (MonOkm. IV.69). Egy palaczban kénesö (MonIrók. XXIV.168). Vévén az olajost a kénkőért, a kenesőt az ő mercuriussokért (ACsere: Enc. 134). Az kénesőt örömmel vennék 60 talléron (ÉvK. XIII.56). A böltsesség hasonló a kénesőhez, melly, ha jó kézben vagyon, tsuda hasznot hajt, a rosz kézben legveszedelmesebb! (Fal: BE. 623).

eleven-kénesö: hydrargyrum, argentum vivum MA. quecksilber PPB. Com: Orb. 23. Ved eleuen kénesőt, őld meg etzedben, tyikmony feyért habary belé (Cis. O4). Turos lábak ellen: végy mizet, fenyő magot, tikmony szikit, annak utánna eleven kényesöt kell közibeu vetni (OrvK. 48). Az eleven kén eső egy szálnyéra sem ázik meg (Com: Jan. 19). Az eleuven [igy] kén esőnél avagy viz ezüstnél semmi nintsen tsudálatossabb: argento vivo seu hydrargyro nihil mirabilius (Com: Jan. 19. ACsere: Enc. 202).

[Szólások]. A nyelv nyughatatlan gonoszság; mint az eleven kényeső mindenkor mozog (Pázm: Préd. 814).

Kénesös: [quecksilber-]. Kénesős iskatulya, kénesős szelencze, kénesős ruha (Kecsk: Ötv. 354).

Kénesöz. Kénesőznyi, megkénesőznyi, megkénesőződik, kénesővel megfognyi, megfogattatny: verquicken (Kecsk: Ötv. 354).

KENÉZ: [dux, praetor; hauptmann, vorsteher]. Kenez, nomen viri nobilis (1268. 1294). Kenezii Valachorum in C. Beregh et Zathmar 1383 (Czinár). Az faluk kenezeit előmben hivatván, igazításban vettem dolgokat az quártélyozás iránt (MonIrók. XV.289). Olahus probationem faciat per knezos (Gál: Vizsgálódás, Miklosich: Slav. Elem.).

Kenézség: [?] A keneznek meg negyen forintot kel adni es ozton a zegen nep adoyoknak felet megengegyetek, külömben se legyen, jo uraim, ezen felete igen kerlek, nagi penig agyatok meg bator keneseget az kenezeknek a kye (Radv: Csal. III.94b).

KENGYEL: stapedes, subex ephippiarius MA. bistapia, stapia PPBl. ephippiarius scamillus, ephippiaria scandula, stapes, strefa, staffa, subsellares; steigbügel, steigreif PPB. Kengyelbe tenni a lábát: pedem in scandulam ephippiariam inducere PPB. [Kengelu, aqua 1124. Kengel, aqua 1075. Kengel, possessio 1348. Kengelfeu, locus 1268. CodDipl. Kengel, piscina 1260. CodPatr. VI.102]. Más felé nyoma ő kengyelét (Valk: Gen. 16. 64. Alv: Itin. 201). A lovas a kengyelekben áll: eques stapedibus insistit (Com: Jan. 86). Az fel laba immar kengielbe vala (TuriH. 1). [Hagyok neki] egy gránát nyerget, egy bokor ezüst magyar kengyellel (Radv: Csal. III 289b). A pápa azt kivánná az imperátortul, hogy kengyelét, vagy lova fékje eremlejét tartsa (Czegl: BDorg. 123). Tenger-szinű vontt arany tzafranggal kengyelig volt teritve (SzD: MVir. 473).

kármány-kengyel Kr Kármány kengyel vas (TörtT. XVIII.229. Radv: Csal. II.287). Kármány kengyel, kármány zabola (Fal: Jegyz. 934).

KÉNSZĖRĖD-IK

Kénszërëdëtt: [maceratus; herabgekommen, verkommen]. Az élség miatt is már sajlóttabbak és kénszeredettebbek (Szal: Krón. 274).

el-kénszërëdik: [maceror; verkommen]. Erdély országa is már elkényszeredvén, erőszakoskodása miatt protestatióval sopánkodik (MonIrók. VIII.59). El-kénszeredett lélek (Megy: 6Jaj II.37). A nagy élség miatt is vánszorodtak s elkénszeredtek levén, ottan tractára ereszkedének (Szal: Krón. 276).

mëg-kénszërëdik: ~ Az török igen megkénszeredett, lovat szekereket hagyják (MonOkm. XXIV.581).

KÉNSZËRGET, KÍNSZËRGET: 1) subagito PPBl. [cogo; zwingen, drängen]. Valakit feje és jószága elvesztése alatt valamire kénszergetni: oppugnare aliquem capite et fortunis PPBl. Kénszergette hoǵ bűneit meg vallya neki (Alv: Post. I.102). E világi bőltseket is a fő boldogságnak fel keresésére nem kevéssé kénszergeti (Ker: Préd. 2). Szomorúságokra kinszergetnek (Hall: Paizs. 29). A király fia helyt nem adván mentségének, ugyantsak kénszergeti [az asszonyt, hogy menjen hozzá nőül] (Hall: HHist. II 261). Mostan mind ezeket arra kényszergetik, hogy a pápával és hispanussal megegyezvén, hatalmas császárra támadjanak (MonIrók. VIII 100). Ő nagysága kénszergettetik a felülésre s mozgolódik is (MonOkm. XXIII 576). **2)** [macero, tormento; bedrängen]. Akkor semmi ellensége nem volt, a melytől kénszergettetett volna (Bátai: LPrób. 84). Moldova ellen is erumpálván, adózással kényszergeti őket (MonIrók. VIII 59).

KÉNSZËRINT: [cogo; zwingen, drängen]. Kérem-is a pápistákat, hogy kénszerineséc rá, hogy ne hazudgyon (Matkó: BCsák. 57).

KÉNSZËRÍT, KÍNSZËRÍT, KÉSZËRÍT, KÍSZËRIT (*keszeleit* PeerC. 19. 123. *kezehit* TelC. 24. *keszőlités* Helt: Bibl. IV t8. *kiszelittetenec* Szék: Krón. 8. *kiszelitnen kiszelic*el engemet Szék: Zsolt. 122. *kőzerit* WeszprC. 77 *kőzerit* 91. *kiszerit* Helt: Bibl. I Q2. *kőzőrytthe* Beythe: Epist. 122): cogo, adigo, insto, impello, compello, compingo C. urgeo, subigo MA. zwingen, bezwingen PPB A nem akarokat inha kézereitené: nolentes cogeret ad bibendum (BécsiC. 18). Otet kénzereitec (compulerunt) menni n vendégsegbe (62). Kiralnac parancolatta kenzereitiuala őket: jussio regis urgebat (127). Kenzereite felmennie: jussit ascendere (MünchC. 11). Ezt kenzereitec (hunc angariaverunt), hoǵ fel venne ő kereztét (68). Es hw szolgalattyokra kezereytyk hwketh: servituti subjicietur (JordC. 727). Kezereythlek teghed Jesusnak hatalmawal: adjuramus vos per Jesum (772). Kezereythwen karomlani: coegi ad blasphemiam (792). Kezereyteteem egyszer fel venny en sarumat (DomC. 120). Az madaraknak zepen enekeluen kezereyti őket be mennye az tőrbe (BodC. 7). Kezerehtetyk vala az priorissatvl elviselni az ruhat (MargL. 2). Sanyargatom en testőmet es zolgalattra kezerőytőm: castigo corpus meum et in servitutem redigo (ÉrdyC. 88). Annak myatta kezereyteteek az ew zent ffyat ez vylagra bochatany (129). Kezereytetyk vala, hogy balwant ymadna (169). Nem kezerytheth es nem erőltetheth hwneky engednie (ÉrsC. 274). Buzgosaga kezőrit vele egben keserőgnőnk (NagyszC. 153). Kénszeriteni kezde, hogy meg állaná a fogadást (Hall: Mes. 406). Kénszericzed be jőni őket, hogy meg rakodgyéc az én hazam: compelle intrare eos, ut impleatur domus mea (Helt: UT. T4). Tanetasatul keszerettetnek vala ő benne hinui (Tel: Evang. I.40b). De midőn viszontac őket az traditiokra keszerettiűc, melliec az apostoloktul vannac: cum vero ad traditionem eos provocamus (Mon: KépT. 10). Az gionasra őket keszeritik (Fél: Tan. 245). Hogy meg-büntessék, és cogállyák, kénszeritesék a vakmerőket (Pázm: LuthV. 254). Az szükseg végre rea kenszeritette őket (Ver: Verb. Előb. 39). Erőltető s kénszerítő pohár [melyet az emberre ráerőltetnek] (Otr: Besz 310). Eusebius imigyen folytatá: Egyetlen egy lelketekre kinszeritlek benneteket, oktassatok róla, mint fér ez a két dolog öszve? (Fal: NA. 118).

[Szólások]. Az istenre készeritlek: adjuro C. Hitire kényszeritem: adjuro PPl. Asszonyomnak anyámnak is ajánlom, mint gyermekét az szegény atyámfiát, az istenre kényszerítvén, hogy ne hagyja, hanem legyen mindenekben kegyes anya és gondviselője (Radv: Csal. III.231).

ki-kénszërít: exorciso C. [durch beschwörung vertreiben]

Kénszërítés: adactio, coactus, compulsio, impulsio; zwang und drang PPB. Erőszak szerint való kénszerítés: exactio; esküvéssel való kénszerítés: exorcismus C. Az isteni törvennek kezőritese (TihC. 72) Kezereytees alat meg kelle mondany, hogy azert vothne orczayara, mert felne ew tewle (ÉrdyC. 135). Sem kellemetes ev neky az kezereytessel valo zolgalat (DomC. 103). Ha minel is az ember neha valamit kotelensegből, azért az ő lelke ellene rugdoz a keszerétesnec (Tel: Evang. I.163b).

Kénszërítő: impulsor C.

ördög-kénszerítő: exorcista MA beschwörer des teufels PPB.

[**KÉNSZËRÜL**

el-kénszërül: [maceror; herunterkommen, verderben]. Igen elkénszerült hadak ezek, lovatlanok (MonOkm. V.512).

KÉNTET, KÉNTAT: urgeo, sollicito Sl [zwingen]. Ne botsásd véredet, ha szűkség nem kéntet (KLdes. 1674. 15). Szent Péter kéntatja Krisztust, hogy ott maradjanak (GKat: Válts. I.1177 ImreS: GKat. 26). Ezen tekintet már szeretni kintet (Gvad: Pösty. 37). Kintették arra, hogy a vezérséget vegye-fel magára; a gróf kéntelen volt azon hivatalt fel-venni (Gvad: RP. 397). A nagy erőnek kintetett engedni (211). Tánczolni kéntettem [pass.] (Gvad: FNót. 19). Szorultság kénszeritte, kéntete hajta, űze erre (SzD: MVir. 11).

KÉNTÁLÓ [?]: musicus [musiker] Heghedwsőknek, keentaloknak (kaantaloknak? keentornaloknak?), trombitasoknak, kyrtesoknek zozattya, zengheese ymaran nem leelettetyk ew benne (JordC. 919).

KÉNTULA: [panni genus; eine art zeug]. Székekre való vörös kentula (Radv: Csal. II 116. TörtT. XVIII 210. Vect-Trans. 7).

KÉNY, KÍNY: delicium MA. lust, freud, ergötzlichkeit PPB. Ma gývhetéc égbe mendeneket, kic evarosban vadnac, hoǵ mend kénkén aǵǵuc meg magonkat: ut sponte tradamus nos omnes (BécsiC. 25). Nincsen olly finnyás kény s olly kényes finnyaság (Gyöngy: KJ. 53). Változik az idő, néha kemény fagyra, néha tér lágy kényre (PhilFl. 12). Két különös, de öszve-férő tárgyakra tarts; tudni illik: vidully-is, épülly-is a beszédből, kényednek-is, eszednek-is adgy benne (Fal: UE. 368). Ki béborult a fölhőben, megtért napom fénye, várás és nem jövés után édes szivem kénye (Amade: Vers. 169). A tzödör paripák kényekben hevültek (Kónyi: HRom. 31). Tzifra ruhába kényét fitogtatja (Gvad: Időt. 124).

[Szólások]. Kényén: sponte, sponte sua, ultro; kényén való: ultroneus MA. Eönnön kényén: ultro MedLat. 550. Önként és maga kinyén: ultro et sua sponte Com: Jan. 189. Minden nyaualyara rea erezte ö magat ön kényen a Christus (Born: Préd. 241). Minden magunc kinyén költött isteni tiszteletet kárhoztasson (MA: Tan. 1277). Az pusztákban, vagy rekeszekben, mint magok kinnyén választott örök tömlöczökben, nagy sanyaruságban örömest élnek (Pázm: Kal. 25). Önnön-kényén következik (Mad: Evang. 126). Maga kényén magát a halálra nem vetné (299). Önnön kényeken meg engedik vala magokat fogni és ölni (458). Maga kényén s-akarattyán viselt mindeneket (Teleki: FLél. 166). Magok kényén szántszándéckal vétkeznek (Alv: Post. 610). Ön kényeken, szabad akarattyokbol (Sam: Cer. 116). Bizonnyal nem tudták, hogy kitsoda légyen, egy aranyos szofán alutt igen kényen (Kónyi: HRom. 114). Mint basa kénnyen dohányozott (Gvad: RP. 327). Kiket lát az ördög a magok kinnyén henyélve élni (Illy: Préd. I.339). Eleutherius, kényén élő, a jámbor élettül idegen úri személy (Fal: NE. 3). Mi szükség volt öket kénnyen nevelnünk (Land: ÚjSegíts. II.823). Kényen tartott: molliter altus, educatus SI. Kényén kedvén nevelt, tartott gyermek: delicate enutritus, educatus Kr. Kényén kedvén (Land: ÚjSegíts. I.14). Kényen kedven (Csúzi: Síp. 397. Kr.). Kényén nevelik (Ker: Préd. 152). A királyi bévségben kényen-tartást kivánó testét böjtöléssel sugorította (Tarn: Szents. 61). Kényén 's kénytelen, nolle velle (GKat: Titk. 1119). Igen kényen-könnyen, seregessen, sietve, rohannak a Venus soldosi (Csúzi: Síp. 299). Kényére él: juxta gustum suum vivit Kr. Kinyekre eresztic (Born: Préd. 87). A ki az engedetlen szolgát gyengélteti, és kinnyére tartya, hátra-rugóvá és engedetlenné tészi (Pázm: Préd. 354). Nem keres buvo helyet, hanem ön kényje szerént eleikben mégyen azoknak (GKat: Válts. II.31). Jó kények szerént engedik magokat meg-igéztetni (GKat: Titk. 6). Szőlőmunkára, fűhordásra zaklatja őket, melyet 40 magyar forintért meg nem cselekednének kények szerént (TörtT. VI.128).

Kényës: petulans, petulcus, delicatus, protervus MA. putidus PPBl. mutwillig, frech PPB. zärtling Com: Vest. 125. Kényesen él: molliter se curat, delicate vivit: kényesen-tartott: abrodiaetus, delicatus, molliculus PP. Kényes, környül kerülő, nagyra vágyó: ambitiosus PPl. Kenyes, torkos, reszeges (Born: Préd. 285). Olly nagy kenyesekis vadnac, hogy bár orra előtt legyen a predikatiois, inkab ûl az fal alatt, inkab tereczel (410). Kinnyes nyúgodalomban nevekedik (Hall: Paizs. 37). Kínyes gyönyörűség (38). A gazdagok kényes pompáját csúfságnak tartotta (209). A kényes ember akár-mi kicsiny szón felindúl (259). Kinyes kevélykedés (MA: SB. 219). Akkor a fiak átkozzák az atyákat, kik őket kinyesen nevelték (Pázm: Préd. 20). Nem illik, bogy a tövisses fő-alatt kinnyes tagok legyenek: non decet, sub capite spinoso membra esse delicata (506). A kényesec, negédesec lektikákon, szetzel székekben bordoztatnac (Com: Jan. 87). Magok gyengéltető kényes aszszonyi állatoc (Megy: 6Jaj III.35). Eretnekek a messalianusok; a kik bizonyos órában, bizonyos számu imádságokat mondanak vala el, és az után mint valami szakványnak le tétele után kényes henyélésben töltik vala el üdejüket (VárM: ÉgőSzöv. 128). Kényes aszszonyi állat; kinek homlokán arany függők; füleiben drága násfák vannak (TKis: Pan. 65). A juh igen kényes, nem eszik meg mindent (Misk: VKert. 204). Némelly jóságos jegyzésű primitivumokból vétséges derivativumok származnak; mint: erkölts, erköltsös; kény, kényes (CorpGramm. 325). Tsak egy szőts háza: de kényessen el lakhatik egy fejedelem benne (Mik: TLev. 387). Kedvekre kínyessen mások örvendeznek (Thaly: Adal. I.199). Kényes falatok aprításában, ha lehet, az elégnél is tovább igyekezem (Fal: NE. 82). Nem kémélette a kényes csemegéket (83). Minden dáma kötelességének tartya hogy kellő szinben, tetsző gyengeségében tartsa nyomos időkig kényes bőrit (Fal: NA. 155). A köz-nép tülök (a fő-aszszonyoktól) tanullya s vigan üzi a kevély feleleteket, a kényes lépéseket (Fal: NA. 178). Hogy valami fő ember és nemzetes úrfi látszatos légyen a kényes világ szemei előtt, ahoz jó darab erszény kivántatik (Fal: NU. 273). Ez a szeretet kényes, semmi osztált nem szenved (Fal: SzE. 527). A hol kényes kady keresztyén rabokat sartzra vetett (Orczy: Költ. 206).

[Közmondások]. A hol nyájas anya, kényes lesz leánya: *blanda patrum segnes facit indulgentia natos PPl.

[**Kényësëd-ik**]

el-kényësëdik: effeminor Kr. [verweichlicht werden]. Czac hogy az ö io elömenetekben el kenyeseduen, testi keuansagokat es egymas között valo gyülölködeseket üznenec (KGalg. 1582. F4). Keménységgel meg fajulnak, lágysággal elkényesednek az ifjak (Fal: NU. 330).

Kényësget: [effemino; hätscheln]. A mi mostani ruházatinkkal kényesgettetett testeinket-is le kell vetkeznünk (MHeg: TOszl. 124). Ötet kényesgetem az ö kivánsága szerént nyugotom (MHeg: TOszl.[2] 188).

Kényësked-ik: protervio MA. [mollis sum] mutwillig sein, widerspenstig sein PPB. [sich zieren, affectiren]. Kényeskedve: petulanter, delicate MA. Kenyeskedic az ember az io szerenczebe (Born: Préd. 257). Hogy a gyönyörűségekkel ne kínyeskednének (Illy: Préd. I.106). A kiknek ez a kevés is fáj; elbitesse magával, hogy lágy puhasággal kényeskedő aszszony légyen (Fal: NA. 196). Az asszony drága ételek közt kényeskedik, tsúfra, tréfa-nevetésre üti felebaráttyában még a jót is (Fal: NE. 84).

Kényëskëdés: petulantia, protervia MA. mutwille, widerspenstigkeit PPB. (MA: Tan. Előb. 25).

Kényëskëdtet: delicate servo, effemino Kr. [hätscheln]. Ezek is szerettekben addig kényeskedtetik és gyengéltetik fiokat, hogy szerelmek-miatt el-vesztik lelkekben, és erköltsökben (Pázm: Préd. 205).

Kényësség: petulantia MA. mutwille, frechheit, leichtfertigkeit PPB. Nézd el az vduarba, az venec, az iffiac, melly sok kenyesseget üznec (Born: Préd. 410. 386). Púha kényesség (Hall: Paizs. 221). Magokat vakmerö kinyességből szerenczére vetic (MA: Scult. 17). Kevélségben mentél el, és minden kényességet üztel (705). Amazok kínnyességgel, gyönyörűséggel csalogattyák az embereket: ezek böjtöléssel, és fájdalmokkal fejtik ki az ö hálójokból (Pázm: Kal. 49). Mint a szolga, ugy a test, ha kedvére és kínnyességben tartyák, hátra rúg (Pázm: Préd. 147). Az udvarban lenni szokott puha kényesség (Tarn: Szents. 11). Ezek az vy romai akolban bé rekesztetett kegyetlen farkasok és dühösködö vad-kanok a galagonyán meg hizván, magok kényességekben, el hatták a vad gyümölcsöt, s a tövisnek szopták hegyét (VárM: ÉgőSzöv. Előb.). Arra-is sententziáztál bennünket, hogy udvari kényességgel bánnyunk a

szolgákkal, víg kedvünket erővel is fojtogassuk jelen-létekben (Fal: NE. 72). Szörnyű dolgokat forgata! arra kinszeritvén bennünket, hogy magunk magunkat hazuttolyuk; meg ijed ettől a test s vér, a nemes kényességhez semmi uttal nem fér (Fal: NE. 94).

Kényesül

mëg-kényësül: [effeminor; verweichlicht werden]. Megkényesült és bálványozásnak szelhőtt nep [gens effeminata] (GKat: Titk. 399).

Kényëztet: nimium indulgendo emollio, effemino Kr. [hätscheln]. A kik testeket isten akarattya ellen kényeztették a földön, kedvek-ellen kinoztassanak a tűzben (Pázm: Préd. 18). Annyira kényesztetik fiokat, leányokat, hogy csak nem magok legyenek keritőjök a gonoszra (Land: ÚjSegits. II.827). Maga-kinyeztető (Hall: Paizs. 496). Akik igen gyengék, gyomrokat kényesen, s' puhán kényeztették, ételt unalommal s fanyalogva ették, ereket vágatni meg ne merészellyék (Felv: SchSal.[2] 30). A kit isten szeret, aztat nem kényesztet [így], de gyakorta súlytolya (Kisv: Adag. 536).

Kénytelen: coactus, coacte MA. gezwungen PPB. Ha kéntelen tselekeszed (Com: Jan. 1). Ha szelid paripa lovakat nem tanálna kegyelmetek, kénteleu vadakat kell hozni (KecskTört. III.322. Matkó: BCsák. 291. Mad: Evang. 826).

kéj-kénytelen, kékéntelen: coacte, necessario MA gezwungen PPB.

nëm-kénkénytelen: ∼ Ket ennekem nem ken kentelen meg kellye myelnem (LevT 53).

ké-s-kéntelen, kény-s-kénytelen: ∼ Immár ké-s' kénytelen reá tér, és meg-engedi (GKat: Válts. I.94). A szent irásból végére nem mehetni, hanem kény s' kénytelen ecclesiastica historiakat kell felőlök tanácslani (uo. Előb. 19).

Kénytelenës: [coactus; gezwungen]. Az szükséges és kintelenes zálogositás (MonIrók XXIII.263).

Kénytelenít: cogo, adigo Sl [zwingen, nötigen]. (Mik: TLev. 72).

Kénytelenség: necessitas MA. notwendigkeit PPB. (GKat: Titk. 5).

[Közmondások] Nagyra viszi embert a kéntelenség (SzD: MVir 11).

KÉNYÉR (*kenyr*, *kenyert* RMNy. II 42. *kenir* Sylv: UT. 6. *kerenye*? LevT. I 51. *kyner* JordC. 405. *kyneret* 773. *kynyer* ÉrdyC. 515. *kyneret* VirgC 40. 49. *kynyer*rel MargL. 79. *kinyerűnc* Mel: Jób. 111. *kinyeredet* Beythe: Epist. 76. *kinyér* Pós: Igazs. 708. *kynyr* JordC. 362. ÉrdyC. 93. 609b. *kinert* VirgC. 47. *kenr* TihC. 12. *kőnereunet* DebrC 377 *kőnerek* Ozor: Christ. 176. *kőnert*, *kenirből* 178. *kőnnyerec* Helt: Mes. 328 *kőnyere* Born: Ének. 104 *kőnier* Zvon: Osiand. 127): panis C. MA brod PPB Kenyér módra sütött jószág: pastillus C. Kenyeret sült: panem pinsit MA. Kenyeret szel: panem distringit PP Zent Ferenc semmy eledelt vele nem vyn, hanemezac ket kys keneret (EhrC. 27). Iőy ide es égel kőnëret (BécsiC. 5). Ez kőnek legenek keñërecke: panes fiant (MünchC. 19). A het keñërèkèt megzege (13). My menyey kynerwuket agyad nekwnk ma: panem nostrum da nobis hodie (JordC. 376). Az zent kynyerekben ewreek: panes propositionis comedit (388 Az zent kynernek kőzőnseghes meg zegheese: communicatio (713). Manna kynyr (813). Valamy remeek kynyeret keer vala ew tewlők (ÉrdyC. 339b). Minden penteken vizel kenirel bwitwlne (VirgC. 90). Az angali keñerne[k] ő buzaya meg avattatec (NagyszC 182). Nemćac keñerben el ember: non in solo pane vivit homo (DöbrC. 302) Elew kenyer (PozsC. 14 45). A sidokat mennyei kenyerrel tarta (Helt: Bibl. I.A3). Vessetec valami húst és lenes kenyeret neki (Helt: Mes. 316). Konaszat lan kenyer (Born: Evang. III.200). Hogy nem nohanac az kic szegdelneiec mi köztünc es osztogatnaiac az evangeliomnac kenyerét (Tel: Evang. I.94b). Az ő pulay es maradéki soha keniérrel meg nem elégethetnek (Mel: Jób. 61). Ha ember, kenyérrel él (Decsi: Adag. 232). Kenyér tördelés (Zvon: Post. I.681). Ki tött kenyér: panis propositionis (Káldi: Bibl. 256). Zsengei kenyér (327). Szegd meg az ehezőnek az te kenyeredet (Marg: Imáds. 48). Az kenyér peszmét nélkül nem lehet (MonIrók XV.551). Nem imádgynk a kenyér-szint, avagy bor-szint (Szentiv: Verseng. 79). Kenyer isten tarto zaros potzotska [szentség] (MNyil: Irt. 132). Kőnyhullatásokuak kenyerével étették őtet (Illy: Préd. I.89). Szaporátlan kenyér (Fal: Const. 245).

[Szólások]. Ez zentseges zyznek ev syralmy v a l a n a k e v n e k y e y e s napy k e n y e r y (MargL. 80). Nem kenyerem énnekem a hazugság (Matkó: BCsák. 125). P a n a s z o s k e n y é r (Mik: TLev. 304). Hátán a háza s k e b e l é b e n k e n y e r e (Czegl: Japh. 125). E g g k e ñ e r e n v a g o k v e l e, az az egg iletenn. K e ñ ë r e t a t t a n a k n è k i, azaz tisztet honnan iletelegen. E l v ű t t i k k e ñ e r i t, azaz tisztit mellből ilete volt (Sylv: UT. II.164b). Két hétig tartottam kontumáczíát k e n y e r e n é s v i z e n, míg nyertem gráczíát (Gvad: RP. 64). S u l y o s m u n k á j á v a l é s z i k e n y e r e t: *cibum e flamma petit PPl.

abrak-kënyér. Edgyik inas hozza ki abrak kenyeremet (SzentM: TFiú. 14).

árpa-kënyér: panis hordeaceus Nom.[2] 309. [gerstenbrot]. Lataın almamba oly nynt egy kysded hamvban sylth arpa kynyr (panis ex hordeo) yewny Madyannak taborara (JordC. 332). Nyaualyas arpa kenyeruel elegedhetnekh meg (VirgC 129). Hol vannak az embőrők, kyketh az őth arpa kenyerrel megh elegheytőtteel vala (WinklC 165. ÉrdyC. 509b. Born: Préd. 317).

bába-kënyér: [?] (Szakácsmest.)

búza-kënyér: panis artopyrus Nom.[2] 309. farreus panis PPB. panis triticeus Kr. [weizenbrot]. (Born: Préd. 459). Kővér, siros, sűkeres buza kenyérvel éltel (GKat: Válts. I 1083b).

cipó-kënyér. (Vettem) katonáknak czipókenyeret (MonTME. I.242).

disznó-kënyér: cyclaminus PPB. Major: Szót. cyclaminus; saubrot Nom. 87. erdapfel, schweinsbrot PPB Disznó kenyer gyökere: arthanita, panis porcinus (Frank: HasznK 18). Cyclamen, kit az németek disznó kenyérnek neveznek, magyarúl pores fű (Lipp: PKert. I.64)

cirok-kënyér: [brot aus spelt?] (Mel: A'lam. 113)

derce-kënyér. Korpa- avagy dertze kenyér, ebeknek számokra sült kenyér: *caniceus panis PPl. [kleienbrot].

fejér-kënyér: panis candidus Nom.[2] 309. [weissbrot

földi-kënyér: cyclaminus MA saubrot].

hamu-kënyér: panis focarius, azymus Kr. Tengeri gállyara küldött hamu-kenyérre, sós-vizre (Fal: NA 170).

házi-kënyér: panis cibarius PPl [hausbrot]. (Zvon: Post I.598 Pázm: Préd. 950 Kr.)

isten-kënyere: botrys; traubenkraut Mel: Herb 50 Fuchs Stirpl I. (Com: Jan. 25).

katona-kënyér: vita militaris Kr soldatenleben Nehéz a katona kenyér (Csúzi: Sip 19. Kr.)

kétszërsült-kënyér: copta C. panis biscoctus, panis nauticus MA [zwieback] (Com: Jan 146)

komlós-kënyér. Ott komlós kenyérre mikoron rákaptak: hen-mohón ették, majd mind megfulladtak (Thaly: Adal. II.346).

korpa-kënyér: panis furfureus, pityrias MA. kleienbrot PPB. Bizony meg nem érdemlik, hogy hazánkban korpa kenyeret gyenek (TörtT. XV.164).

korpás-kënyér: abrak tzipó; autopyron PPl.

kovászos-kënyér: zymites MAl. [gesäuertes brot] (Pázm: Préd. 794. Kr.)

köles-kënyer. Arpa, köles kenyer (Mon: Apol 14. Pathai: Sacr. 121).

köz-kënyér: panis communis Kr panis secundus PPBl. panis ater, ultimi ordinis, panis caeparius; schwarzes oder geringes griesbrot PPB. Az mel kenier auag bor meg marad az vrnak vaczorajatul, immar az nem sz. ieg, hanem czak köz kenier es bor (Fél: Tan. 407). Verseugettetec raitta, ba ostiaual elletneke az ti vendegeskedő vachoratokat tartanotoc, auagy köz kenyerrel (Mon: Apol. 14. Pázm: Kal. 1766. 878. Kr.)

ostya-kënyér: [hostia: hostie]. (Zvon: Post. I.599).

özvegy-kënyér: panis viduitatis Kr. [conditio viduae: witwenlos]. (Pázm: Préd. 146). Özvegy kenyérrel él, árvaság élete (Gyöngy: MV. 22. Csúzi: Síp. 586. Kr.).

pogácsa-kënyér: [panis azymus: ungesäuertes brot]. A pogacza kenieret kel vala sůthniök (WeszprC. 38. Tel: Evang. I.477).

pogácsás-kënyér: artoptitius panis MA. brot das wie kuchen gebacken ist PPB. Pogachas kinyerek (Beythe: Epist. 101). Pogátsas kenyérnec fnnepe (Kulcs: Evang. 246).

rozs-kënyér: panis siligineus MA. [kornbrot]. (Eny: Gizm. 7). Végy két dutkán ros kenyeret (Warm: Gaz. 101).

szen-János-kënyere: filicula v. polypodium Nom.² 35. Kr. polypodium, siliqua PPBl. Filicula, polypodium: Zent Janos kenyere; lebetsegős hogy az kőröztőlő z. puztaban valo laktaban ilt vele; Vng var megyeben bensegőssen terőm; az leueley czynazokat meg őlnek (BeytheA: FivK. 133).

tábori-kënyér: buccellatum C. MA. zwieback, kriegsbrot PPB.

zab-kënyér: panis avenaceus Kr [haferbrot]. A ki zab kenyérhez és kemény élethez szokott, azzal nem gondol (Kisv: Adag. 28). Eb eheti az ő szálkás zabkenyerit (Thaly: Adal. II.347. Thaly: VÉ. II.6).

zab-zsömlye-kënyér: ∾ Zabkenyéren, tót hajdinán nyőtünk az nagy inség mián (Thaly: Adal. II.314.Thaly VÉ. I 44).

zsëmlye-kënyér: panis similagineus Nom.² 309. [semmel].

Kënyeres: 1) panarius, panaceus MA. vom brot, zum brot gehörig PPB. Kenyeres táska: pera C. **2)** [convictor, contubernalis: genosse, gefährte, compagnon]. Eddig barátom vóltál, panitványom voltál, kenyeresem vóltál (Pázm: Préd. 494). Ültesd melléd kenyeresedet-is (Czegl: Japh. 129). Adgy hitelt hát ez ű kenyeres baráttyának (39). A te kedves pajtársod, kenyeresed: sodalis (Com: Jan. 206). Kit el rongyolt a rabság, s annak kenyeresi, az kén s nyomorusag (Gyöngy: KJ. 90). Mit busulsz kenyeres, midőn semmid sincsen? (Thaly: Adal. I.230). Azt véled, kenyeres! hogy én e szegletbenn, gyáva henyélésnek ülvén az ölébenn . . (Orczy: KöltSz. 149).

külön-kënyeres: [selbstständig]. Minden külön kenyeres ember adjon egy tyukot, két külön kenyeres egy ludat (Radv: Csal. III.71). Külön kenyeres ember (Gér: KárCs. IV. 96).

Kënyerez: panem manduco Sl. [brot essen]. Mikor a calvinisták kenyereznek [kenyérrel áldoznak] (Matkó: BCsák. 161). A calvinisták az ur-vacsorájában csak kenyereznec és boroznac (Pós: Válasz. 145). Eggyütt kenyereztek (Vajda: Kriszt III.731. Kr.).

Kënyerezés: [das brotfassen, verproviantirung]. A pandurságnak a kenyerezésre ne legyen alkalmatossága (MonIrók. XV.388). Tegyek dispositiót a hajdúknak kenyerezésirül, minthogy elfogyott a kenyerek (XV.392).

Kënyérke: [panis parvus; kleines brot, brötchen]. Ket kenyerke (Born: Préd. 155).

Kënyérség: [natura panis; brotnatur]. A kenyér az ő kenyérségében megh nem marad (VárM: ÉgőSzöv. 49). A kenyérnek kenyérsége, a bornak borsága, vagy-is mind a keltőnek természete, mivólta és állattya (Biró: Angy. 185).

1. KÉP (*kip*et Szék: Krón. 19. *kip*utalo Szék: Zsolt. 163. *kip*utalas 180): **1)** imago, effigies, simulacrum MA. [bild]. **a)** [imago, pictura; zeichnung, gemälde]. Neze zent Ferencznek kepere (EhrC. 76). Elmene es zent Fferencznek seby helyt azanneban vakara el, hogy az kepnek (picturae) alatauało mezeytys el romta (67). Meg nem yrhatta Marianak kepeet (ÉrdyC. 589). Vala egy fa tablan zent damancosnak kepe (DomC. 171). Wnekyk kepeketh semye tegyed (KeszthC. 183). Halálnac abrazattya, auagy képe (Helt: VigK. 47). Garassom, kire az én képem volt ütve (MA: Scult. 730). A kép-irók és faragók ezek gonoszságának ábrázásában mutogatták mesterségeket (Pázm: Préd. 91). A képet le-rajszollya kép festő etsetetskével (Com: Jan. 167). Szabadé az élő őrők istent akár mint s akár hogy ki ábrázolni, és abban a ki ábrázoltatott képben imádni? (VárM: ÉgőSzöv. 21). A léleknek képe a beszéd: imago animi sermo est (Illy: Préd. II.235). Antichristusnak képe, vagy bélyege (II.433). **b)** statua Helt: Bibl. I. Nn3. idolum MA. [standbild]. Az kepőket ymadny: ut eas figuras adoraretis (JordC. 730). Dianauak kepe el oluada (DebrC. 73). Az farkasnak kepet az varosba fel faragtatak (VirgC. 58). Ot láthatni a zent Laszló szép rez képét is (Helt: Krón. 5). Boriu kípet emelenec a sidoc a táborba (Szék: Krón. 19). Borjú képet öntöttec magoknac: fecerunt sibi vitulum (MA: Bibl. I.78). Szabad legyen képet föl állatni (Mon: KépT. 78b). Michol Dávid helyett egy tőke képet vete az sidók-eleiben (Pázm: Kal. 704). Az isten munkáját halálba gyűlőlteti, a kép farago Fábiánokét pedig tiszteleti (Matkó: BCsák. 450). Templumokat épitnek: kepeket emelnek es gyertyákat gyujtogatnak (a szenteknek, VárM: ÉgőSzöv. 179). **c)** [imaginatum, imaginatio; vorgestelltes bild, vorstellung, phantasiegebilde]. A megfezült Iesusnak kepet ŷ benne viseli (NagyszC. 97). Hogy eszembe iut az álomnac képi, meg posdul a lelkem belé (Illyef: Jephta. 4). Mikor henyén hever testünk, legjobban jár kél, bujdosik elménk, és sokféle hordogat szivünkbe, és ott hagyja képét (Fal: BE. 586). Változtassa a sok friss szint és szem legelő képeket, mint valamely játékos theatrum (Fal: UE. 407). Az udvari ember adgyon-ki az efféle tűnder képeken és hitegető reménységen (464). Illy hamar feléd tsapott lángja a szerelemnek? nyilván valami aszszonyi szép kép szállott-bé szivedben (Fal: NE. 5). Féltlek szivem, mert vagy szép s ép, en előttem isteni kép (Amade: Vers. 51). **d)** [symbolum]. Cristus ki az elwistennek kepe abraza: qui est imago dei (Komj: SzPál. 209). Haromfele kepek vadnac: első rendbeliek peldazoc, melliek az iőuendő dolgoknac arnieki voltanak (Fél: Tan. 350). Az Antichristus megirattatic nekűnc, egy ket szaruo bestianac kepe alat (EsztT: IgAny. 198). Az tereh hordozó szamár képe az sydó-nemzetségnec (Zvon: Post I.11). Jerusalem, ki kepe az romai egyhaznac (Zvon: Osiand. 64). A vad-ketskék pedig példázatban képei a nyughatatlan elméjű embereknek (Misk: VKert. 221. 285). **e)** [tropus]. Ábrázatoc és képec: tropi (MA: Bibl. IV.240). Ez dolognac szép

képe, példája vagyon az napkeleti bölczekben (MA: Scult. 121). **f)** typus C. MA. [abbild]. Ez alkotott minket, ennek vagyunk szép képe, egyből egy testvérek (Orczy: KöltH. 36). **2)** forma C. Kép, forma, szép-termet: forma; gestalt Com: Vest. 129). **a)** Ollyan kepew wala ystennek hw dyczőseeghe: species gloriae (JordC. 62). Poganoknak kepre vettel minket: posuisti nos in similitudinem gentibus (DöbrC. 99). Galamb kepben reia szalla (Tel: Evang. I.203). Állott az város tölött egy czillag, kinec képe ollyan vólt mint egy tör (Zvon: Post. II.252). Az X-nek kereszt-képe, formája vagyon: X habet crucis formam (Com: Vest. 81). Ő változtatta Nabukodonozor királyt barom képébe, úgy hogy a csordával járna és füvet rágna (Fal: SzE. 539). Azt hinnéd hogy más feleségével hálsz, s vóltaképen saját feleségedet tartod karjaid közt, csak más képben (NótPM. 51). **b)** species C. [schein]. Chac szine, es kilső képe vagyon nalatoc az istenessegnec (Mon: Apol. 322). Az isteni szolgálatnak képét mutattyák, de annak erejét meg-tagadgyák (Matkó: BCsák. 1). **c)** Iwne hozza az wrdwgh Cristusnak kepebe (VirgC. 22. 19). Egi csoka kepeben az ördög kezde orczaia elöt röpösnie (DebrC. 221). Myntha myndenkoron latnaya az vr istent az fezvletnek ev kepeben (MargL. 11). Sz. J. bárány, és oroszlán képében láttatott (Illy: Préd. I 1). **3)** [vultus; angesicht]. Kik hasonlatosok valanak mind ruhaval, mind keppel (DomC. 81). Zinte ilien kepwh vala Petör vram (DebrC. 162). Nem mutatia sem képed, sem termeted (CsomaC. 22). Vala neki egy vitez szolgaia, ollyan képű mint ő maga (Helt: Krón. 86). Nemze egy fiat, ki az ő képéhez hasonlatos vala: genuit ad imaginem et similitudinem suam (Helt: Bibl. I. B4). A verejték képemet elborítja, szememet (Amade: Vers. 260). **4)** [képviselő, helyettes; vicarius; stellvertreter, repräsentant]. Biró képe: proconsul Nom.[2] 265. Mikoron az Egeas ur, a csazarnak kepeh, iutot volna Patras neuű varosban (DebrC. 5). Az te fölseged kepe, Telekesy wram (RMNy. II.141). Tanácsa, fő képe királnak vala (Tin. 195. 366). A mint tapasztalom, országos követségben foglalatoskodol ezen bötsületes társoddal, s egyetemben képei vattok a több londrai dámáknak (Fal: NA. 131). **5)** [modus; art, weise]. Mynd a haaz nepe melly igen engemet zeret meg nem mondhatom a kepet (Pesti: Fab. 32b). Olly képben adja elő gondolatinak mivoltát, mintha belől mást forgatna (Fal: UE. 370).

Szólások]. Mint az kép, czak halgat: Doryphorematis ritu (Decsi: Adag. 294). Képében: nomine suo, v. in sua persona; maga képében: in propria persona Kr. Valamelly embernek képében lenni: sustinere aliquam *personam PPBl. Halakat monda telies embőri nemzet kepeben (DebrC. 52). Ky tegedet keresztsegre hoz vala, zol vala te erted vagy te kepedben (DomC. 212). Az oly betegeket ev kepeben meglatogagya vala nemely jgen veen fraterrel (MargL. 57). Balint ispant hagom ot en kepemben minden dolgomban (RMNy. II.94). Király képében hitet nekic ada, hogy kegyelmet király nekie aiánlya (Tin: Zsigm. 47). Tanittya tökepen az iffiakat, de azoknac kepeben minden álapatbeli embereket (Hel: Bibl. I. f4). Az ötse képében visselte az gubernatorságot (Helt: Krón. 76). Be ment az mennyekbe Christus az mi kepünkben (Fél: Tan. 279). Az arwak kepeben, es neveben (Ver: Verb. 197). Bethlen a föl földön maga képében Rákóczi Györgyöt hagyván, el jöve (Pethő: Krón. 241). Az egész lutheranusok képében minel vigasztallya magát (Bal: Cslsk. 381). Hat ember a város képiben jöjjön bé (KecskTört. III.366). Olly nyomorúságra jut, hogy még a képéből-is ki-kél, undokúl el-vajuszik (Misk: VKert. 384). Az császár beteges kezd lönni, minden képéből kikölt (TörtT. 1878. 115). Az én mennyei szent atyámnak adok örökké való nagy hálakat, hogy engemet az ő képére teremptvén, az esetben és kárhozatban nem hagyott (Radv: Csal. III.243). Az kik minden székekben akár mi renden lévő székelyeknek személyeket és képeket viseljék (SzékOkl. I.307). Vigan kezet ada Vintzének arra, hogy képét fogja viselni, (a viadalban) és reméli, hogy győzedelmesen (Fal: TE. 636).

álló-kép: statua Kár: Bibl. II.157. Káldi: Bibl. 31t. idolum SK. [standbild]. Valamelly álló képet földre rontani: *affligere statuam aliquam PPl. A te felemelt álló képedet soha nem tisztellyűc (Matkó: HRoml. 108). Az álló-képeket egybetörjétek (Illy: Préd. I.408). Az állóképet térdek hajtva imádták (II.442).

álom-kép: [somnium; traum, traumbild]. Az ő élete álomkép (Fal: BE. 607).

angyal-kép: [imago angeli; engelsbild] (MesésK. 32).

árnyékkép: repercussa imaginis umbra, adumbratio; schattenbild Kr. A sz. Pétor árnyék-képét úgy becsüllék, hogy a betegeket ezzel kivánatosan illetnék (Pázm: Préd. 1028. MF).

bálvány-kép: idolum, statua MA. bild, götze PPB. El töreek az oktalan balwan keepöt (ÉrdyC. 599). Az balwan keepöketh mynd az feldre veryeetek: idola comminuite (JordC. 226).

biró-képe: vitze-biró: propraetor PPBl.

borju-kép: statua vituli MA: Bibl. I.319. [standbild eines kalbes, goldenes kalb]. Keth boryu kepöt öntöttek (DebrC. 428). Boriú képet öntöttetec vala magatoknac: fecistis vobis vitulum conflatilem (Kár: Bibl. I.166).

elö-kép: [specimen; vorbild]. Az emberi nemzetnek Ádám volt tekélletes formája és előképe (Fal: TE. 666).

embër-kép: [figura hominis; menschliche gestalt]. Hogy semminémű hasonlatossagra ember képet ne önchön (Mon: Apol. 50). Egy szabla, melyre vólt irua egy emberkép (Toln: Vigaszt. Előb. 12). Kárpitra irott ember képek (GKat: Válts. I. 948).

fa-kép: idolum, statua lignea Kr. [hölzernes standbild]. Egy embernek wala egy fa keepe, mellyet isten gyanant imad vala (Pesti: Fab. 72. MA: Scult. 748).

[Szólások]. Titeket a fa-képeknél hadtak (Czegl: Japh. 125. 52). Bizony, ha a lenne, sokan a fa-kép mellett hadnának benneteket (Pós: Válasz. 179). Az Báthorista uraim köszörülhetik fogokat, de bizony az faképnél fognak maradni (ErdTörtAd. II.57). A mint tetszik, úgy vehet a faképtől vég bútsút (Fal: Vers. 872).

faragott-kép: sculptile, idolum C. statua MA. ein geschnitztes oder gegrabenes bild, ein bild von stein oder holz geschnitzt PPB. Hamisság az, hogy az irott s faragott kép istent jegyzeníje (Pós: Igazs. II.665). A faragott képeket elégessétek: sculptilia comburite (Illy: Préd. I.408). A faragott kép nem kivánná látni mesterét, se az adós azt, kinek adós (Fal: UE. 192).

feszület-kép: [crucifix] (Kecsk: Ötv. 245).

két-képű: biformatus, biformis MA.

király-képe: praeses Ver. prorex MA. vice király: prorex Major: Szót. der des königs stelle vertritt, statthalter PPB. Zembe lettenek kyraly kepewel es azt vegeztek, hog (RMNy. II.331. LevT. I.96). Ördög Mátyás királ képe, két száz lóval (Tin. 96. 57. 417). Követségben küldi a vice királyokat, király képeit: aliorsum legat proreges, vicarios (a király, Com: Jan. 140).

királyképeség: [proregis munus; statthalterschaft, des königs vertretung]. Az új generalis nagy pompával bé megyen Kassába a király-képességre (ErdTörtAd. III.195).

kö-kép: statua lapidea Kr. [steinernes standbild] (Pesti: Fab. 52. Pázm: Kal. 1766. 137. Kr.).

leány-képü: [virgini similis: mädchenähnlich]. Önigh leani epűnek, azon alol hal moduak voltanak (Decsi: Préd. 39).

lovas-kép: [reiterstatue]. Adrianusnak lovas képe (Mad: Evang. 839).

márvány-kép: [statua marmorea; marmorstatue] (Zrinyi I.100).

oszlop-kép: statua Kr. Egy oszlop képet emeltek fel (Tarn: Jóak. 66). Márványt aranyt fejtegessünk, ezer oszlopképeket asszonyunknak eregessünk (Fal: Vers. 884).

úr-képe: [vicarius; statthalter]. Táborával basa Buják alá szálla, porkoláb, úrképe ott Márton vala (Tin. 95).

Kepebéli: [vicarius; stellvertreter, repräsentant]. Pilatos a zazarnak tiztartoia es kepebeli embőre (VirgC. 84). Az feyedelem kepebelyet hagya es zomorusággal elmene. Tahat kepebely ispasyos nevev paranchola (CornC. 415). Az ő kepebeli embőrt t hagiuan elmene (DebrC. 145). Az nagsagok kepebely ember LevT. I.91). A feiedelmeket isteneknec es isten kepebeliekoec neuezi az iras (Born: Evang. III.1). Lám szép beszéddel őket megtanitá, képebeli embőrt vélők bocsáta (Tin. 196). A szolgálatra és rabságra-jutott 'zidóságnak Tibérius, bálványozó pogány császár, vólt úra: képe-béli gondviselője Pontius Pilátus (Pázm: Préd. 78). Nem igaz, hogy vicariussa képe-bélie csak annak lehet, a ki távul vagyon; nem igaz, hogy az apostolok Christus vicariusi nem vóltak; mert sz. Pál nem egyszer írja, hogy az apostolok Christus képében kővetséget viselnek (Pázm: LuthV. 48). Assessorok, wagh kepekbely (Ver: Verb.[1] 19). Ez orszag birai kőzzűl eggyik előt, vag' penig kepebeli emberek előt: coram uno ex judicibus regni ordinariis, vel eorum vices gerentibus (Ver: Verb. 188). Mint képebelinket ugy uralják (MonOkm. VI.11). Nem kerestem képembéli személyt, hanem én magam arczoltam (Illy: Préd. I.322).

Képecske: imaguncula C. icuncula MA. bildchen, kleines bild PPB. Egy kicsiny láda tia teli paganina képecskékkel (Radv: Csal. II.315. Zrinyi II.132).

Képes: **1)** imaginosus C. MA. voll bilder PPB. Ostiazok, oltarosoc, baluaniozo kepesőc (Mel: SzJán. 87). Képes-tábla (Gyöngy: Char. 302). **2)** [formosus, pulcher, speciosus; wolgestaltet, zierlich, schön]. Képes az abrázatia, de ki szőktek az első várból: caput vacuum cerebro (Decsi: Adag. 203). Izent néked tőlünk képes kivánságot (Zrinyi. I.99). Mellyet hogy képesebb és tettetesebb szin alatt tselekedhessenek (GKat: Válts. I.1071). Ezt a kőnyvet az angliai fő asszonyok képes udvariággal fogatták (Fal: NA. 119). Fertelmes elleoségét képes szándékinak titkos fortélyival szokta a bőlts meggyőzni (Fal: UE. 369). Mihelyt a képes dicséret béfoganszik a szívekbe, elhatalmazik és kivánt magasztalásokra válik azoknak, a kiknek fülekre mondattak (385). **3)** competens, conveniens, condecens aequum MA. füglich, ordentlich, bequem, geziemlich PPB. A marhat kepes arran ad el (Mel: SzJán. 436). Ha nem ertenel tőbbet ioagad felől annal, a mi kepes, egyebeket sem vtalnal meg (Tel: Fel. 206). Ha az mágusok az istállóban imádták Christus urunkat, képes, hogy mi őtet az oltáron imádgyuk (Pázm: Kal. 698). Képesen és illendőjűl visellyétek magatokat (Pázm: Préd. 272). Ha igen kepes, es illendő nem volna, hogi az egihazi paztoroc igy elnenec (Pázm: Fel. 102). Urak, a mi igaz és képes, adgyátok meg a szolgáknak (Pázm: Imáds. 567). Nem hogy elegendő, de tsak képes árra sem találtatik e főldőn a mi lelkűnknek és üdvősségünknek (Pázm: Préd. 764). Isten adtya testünknek beretvával való metélését, de a képes sanyargatást nem (Czegl: MM. 115. 143). A hasonlítás képes és illendő legyen (GKat: Titk. 57). Képes és igaz árát megadják az eleségnek (ErdTörtAd. III.295). Gyötrődve s epedve képes hát nyögődnom; lankadva s bágyadva, ébezve s koplalva illendő búsulnom (Thaly: Adal. I.186). Nintsen kőzel való képes egygyenlőség (proportio) kőztetek (Fal: NA. 135). Képes, hogy a rosz természetekkel-is meg-alkudgyunk, kivált ha reájok szorúltunk (Fal: UE. 124). **4)** [quod fieri potest; möglich]. Ha kepős uolna annak lenny, hog az ű testők pokol tűzeben vettetneyek (SándC. 7). Nem kepes dolog (LevT. I.87). Christian nem kereztyen, mel szo igen el tavozik az ṽ eredetitul; kepes hinni [hihető], hog regen az mi eleink nem igen szoltanak mint mastan (RMNy. II.46. Sylv: UT. II.167). Inteni kezdik, hogy látná, hogy nem képős vóna a házat megtartanik (MonIrók. III.157). Képes, hog' ketske, mert kurta ő farka: surdaster cum surdastro litigabat, index autem erat utroque surdior (Decsi: Adag. 207). Képes dolog el hitelre, hogy... (Bal: Cslsk. 27). Nem czac kepes es el hihető, de vgyan az igassagbol vetetet argumentum (EsztT: IgAny. 115. 199). Ébreszti, biztattya miuden képes jóra (Fal: NA. 119). **5)** [ingeniosus, bonae indolis; fähig, talentvoll]. A kik ily képes emberek, meg érdemlik, hogy mások előtt űllyenek, a kormányt igazgassák, vagy kézzel vagy észszel (Fal: UE. 397). **6)** Kepes anag hasonlatus: simile NémGl. 346.

[Szólások]. Kepes zerenth ualo taxat fizettek (RMNy. II.270). Az arpanak termese nem kichen remenseget iger, az árrais kepes szerint valo leszen (KBécs. 1572. F3). Az kepős zerint valo etel es ital az testnek taplalasara vagon, de ismeg az főlőtteb valo etel artalmara vagyon (Frank: HasznK. 103). Zeretnaj Nagj Balintot kar vallasaert es zolgalattiaert melto es kepes zerint megj elegitessek (Radv: Csal. III.124b). Nagy bűntetést ne rendellyen, hanem képes szerént valot (Sam: Ag. 156).

Képesít: fingo. Magat kepeseite toab mentet: ipse se finxit longius ire (DöbrC. 320).

Képesitget: [polio, excolo; bildon, ausbilden]. Képessítgeti otromba értelmét (GKat: Titk. 256).

Képest: **1)** [similiter, pariter; ähnlich, gleich]. A dolgot színéhez képest festeni: *assimilare colores rei PPl. Hogy azok es syrnakuala hozyaya keppest: ut cogeret etiam alios lacrymari (EhrC. 69). Őys hozza képest ymadkozny kezde (PeerC. 100). Hozyaa kepőst zent Ersebőt ees kezde eenekleny (ÉrdyC. 615). Én hozzám képes atyát te nem találsz (RMK. II.264). (A császár sírt) és őhozá képpőst mind az egész hadban sirtanak (MonIrók. III.164). **2)** respectu MA. in ansehung PPB. [im vergleich, in anbetracht]. Hozzá képest: respectu illius, illi comparatus, in comparatione cum illo Sl. Mynd semmy az ű zepsegőkhőz kepőst (SándC. 2). Az meńorzaaghoz kepősth olyan mynth egh estaallo (12). Mind igen semi azokhoz kepest, melyeket megh sem gondolhatnak (VirgC. 98). Azokhoz képest, ah kik el neztek ugian keuessen wdvőzőltek (Ozor: Christ. 434). Egy dolgot máshoz képest kel meg itélni (Decsi: Adag. 88). Mássaknac magához képest valo vakmerő meg utálása (Zvon: Post. II.284). Az termeszet tőrvenyet ketkeppen erthetyűk: Elsőben az emberekre valo kepest: in quantum consideratur homo (Ver: Verb. Előb. 32). Bizonytalan az halal az helyre kepest, mert senki nem tudgya, holott leszen ŭ neki halala (Debr: Christ. 172). Minnenmagunkra kepest ingyen igazittatunk meg, de az Christusra kepest fizetesert (Der: Préd. 121). **3)** [secundum, juxta; conform, laut, nach]. Ez lewelhez kepest nekwnk ezt meg agyatok ertenonk (LevT. I.110). Vigyen kost az áldozatra, ához képest az mint az pap bőczűlli az embernec bűnét: juxta mensuram, aestimationemque peccati (MA: Bibl. I.92). **4)** [ob, propter; in anbetracht, zufolge, wegen]. Kihez képest: quamobrem, quapropter, igitur, itaque SK. Eehez kepest mondgiwk, hogy (RMNy. II.161). Az ő tőruenben meg tiltot allatokat, vgmint az ő tőruenre valo kepest, nem szabad meg enni (Tel: Fel. 109). Régi barátidat, az'okra való képest meg ne vessed (Decsi: Adag. 198). Vége lészen ez világnak;

erre való képest, sem szánta, sem vete az parasztsag (Pázm: Kal. 129. 711). Sok alamisnát osztogatott, mellyhez képest igen szerették a szűkölködők (Hall: HHist. II.22). Feleségem mostani állapotjához képest igen kezdett súlyosodni (MonIrók. XV.586). Az éjjel váraudós állapotjához képest a felesígem elnehezedett (588). Mire képest mondassunk Christus vitézinek: én ennek három okait látom (TKis: Pan 21). Semminemű jo állapatra képest fel ne fuvalkodgyal (ExPrinc. 199). Ezen könyvetskét nem kis haszonnal olvassák; erre képest méltónak ítéltem lenni, hogy a törendek magyarúl-is meg-ismérkedgyenek véle (Fal: UE 361). 3) [in modum; nach der art, in der weise]. Szél-vész képest rohannak reánk a külső szerencsétlenségek (Mad: Evang. 152). Az ur nem tettetés-képest, hanem valóságban támadot-fel (316. 521)

Képëz (*kebözeos* ÉrdyC 161 *keböz*hetetlen 189): 1) imaginor, existimo, puto MA. einbilden, meinen PPB. [vorstellen]. Ha kepzytek hogy az ellensegnek alnoksagith elwisselhetytek, ith ez kyetlenben megh maragyatok (TelC. 308). A nőmős kenetőth kebzőtte vala harom zaz penzőn intonac (NádC. 153). Az nemes keneteth keebzette vala haromzaz peenzen iutonak (WinklC. 113). Más istene vagyon, az minemüt elmeiebe ki ki maganac talalt, es kepezet: finxit (Mon: Apol. 6). Ollyan profeta nem volt ő, az minemüt az kébzett és magában elgondolt magában (MA: Scull. 311). A mit gondolunk, és elménkben képezünk, azt az isten tzikkelyenként fel-jegyzi (Pázm: Préd. 14). Innel vett, kepzem, szent David okot rea, hogy nemellyeknek feiekre veszelyt kivánnyon istentől (Lép: PTük. I.351). Inkabb ohajtya a valót, mint a képzett jót (Land: UjSegits. I.383). Azon az földön szám talan darvak levén, kiket éjjel felbúdítván az had népe, távolyról az pogányság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette (Kem: Élet. 273). Nem olly kitsiny munka, a mint képzik (GKat: Titk. 84). A szag csak oly büzü, a mint ember képezi (Kisv: Adag. 426). A valóban okos, ki nem sokat képez magának (147). Ez öszve kapstolást ha fontosan nézem, Jónáthás és Dávid barátságát képzem (Gvad: FNót. 39). 2) [adoro idola; bildercultus treiben]. Ostiazo es oltarozo, kepező neper (Mel: SzJán. 282). 3) [formo; formen, bilden]. Kepekis azert meltoc tiszteletre, mivelhogy valamely martyrnac, apostolnac kilső hasonlatosagara formaltatot es kepesztetet (Mon: KépT 6). Hogy a szent lelec meg iratatnec es kepesztetnec galambnac kepeben (9). 4) [adumbro, repraesento; versinnbildlichen, veranschaulichen]. Az istenben nintsen az földi dolgoknak kepező tűkőre (Gyarm: Fel. 264). Cainnak számkivetetsége jövendőle es képeze az kárhozottaknak nyomoruságos igyeket (Lép: PTük. I. 129). Elnézvén az ő állapotját: istenasszonyt képző testét s ábrázatját (Thaly: Adal. I.120). Hogy levesse saruit és ugy járúllyon a meg-testesűlendő igét képező csipke bokorhoz (Csúzi: Sip. 59). Igy tehát elsőben-is csodás paduai szent Antalnak angyali szüzességét képező féer liliomot (Csúzi: Sip. 511).

el-képëz: [imaginor; vorstellen]. Gondolattyaval elképzette és megfogta (MA: Tan. 83)

ki-képëz: effórmo, effingo Kr. [darstellen]. Az ecclesiának természeti ugyan ábrázatképpen ki képeztetic, mind az által alkolmatosb és gyakrab alig vagyon ezac eggyis annál, kit az szólórűl vészen az sz. lélec isten (Zvon: Post. I.393). A nagyob' tükör nagyobban mutattya az ábrázatot: de azért a kiseb' tükör-is éppen azon ábrázatot ki-képezi (Pázm: Préd. 751). Ha istenségét ki akarod ábrázolni, leg jobban képzed ki, ha egy égő tüzet irsz (Land: UjSegits. II.227). Az istent semmi módon nem szabad ki-képezni, ábrázolni (Pós: Igazs. I.117)

lë-képëz: ∼ A véghetetlen és mérsékhetetlen szent háromsag istent le-képezik (Pós: Igazs. I.570). Magyar-ország ötven szenteinek le-képzett, leirott élete (Tarn: Szents. Cim.). Historiámnak magos voltát illendő ábrázolással pennám sem tudta le-képezni (Gyöngy: MV Elől. 4. Gyöngy: KJ. 32)

mëg-képëz: [effingo, imaginor; darstellen, vorstellen]. Magatokba megkébzitec és elmétekbe ábrázollyátoc (MA: Scult 712).

Képëzés, képzés: 1) imaginatio, existimatio MA. einbildung, meinung PPB. Kevlemb kevlemb keebzeseket es remuleteket vizek neky (CornC. 359). Az kőweteés veetetyk kethkeeppen: Elezer hasonlatossaag zerent, masodzor kebőzees zerent (ÉrdyC. 161). Magadot csalod meg ez féle képzéseddel (MA: SB. 142). Nem való, a mit álmodunk, hanem hiuságos képezés (Pázm: Préd. 308). Először csak egy puszta gondolat tünik szüvedben; azután erős képezés és elmélkedés; végre gyönyörködés, gonosz indulat (Pázm: KT. 11). A szomoruság származik valami kelletlen-dolognak képzéséből (Hall: Paizs 217). Christus bizony ember es nem valami képzés (Szob: Dáv. 61). Nagy dolog a képzés (Kisv: Adag. 426). Ezen szörnyü halálnak vagy képezése iszonyú fáidalmas lészen (Csúzi: Síp. 97). Jáózi fabulás képezésekkel nem merészlek bébocsátkozni (98). Felszabadúlt a sok gyanú vélekedések, és szivünket háborgató képzéseknek szolgálatjából (Fal: UE. 366). Könnyű az elmének tündér képzésekkel játszadozni, de nehéz munka mindazokat végben vinni (374). 2) [imago, opus; bildwerk, gebilde]. Az, mit a latinok neveznec simulacra kepezeseknec, azt a görögöc εἴδωλα (Mon: Kép. 102). Akár-mi-némü nagy méltóságú ember sem egyéb, hanem gyarlóságok tüköre, szerentse kereke játéka, állhatatlanságok képezése (Pázm: Préd. 622). 3) similitudo [ähnlichkeit]. Yiedes ∛ nekik kigonac kepezeseint: furor illis secundum similitudinem serpentis (DöbrC. 116).

Képëzet: 1) [imago, symbolum; sinnbild, bild]. Fel emeztyk az özvegyeknek hazokat, hozyw ymatkozasnak kepőzety alat: sub obtentu prolixae orationis (JordC. 499). A Bálnak tiszteletére indito Jezabel aszszonynak képezeti alat mind ezeknek szabados voltát tanitották (Titk.Jel. 24). 2) simulacrum [bildwerk]. A süket kepezetec vtan indultatoc volt: simulacra muta prout ducebamini euntes (Mon: KépT 102). Simulacrum azaz képezet (102b).

[Képëzget]

Képëzgetés: figura [figur, wendung]. Az értelmes mondasokat külső szinesgetésekkel, képezgetésekkel szinesiti (Com: Jan. 161).

Képëzhetetlen: [supra quam cogitari potest, incredibilis; undenkbar, unglaublich]. Byzonnyal valhattyok es hyhettyek, hogy az eedes istennek zent annyanak keebőzhetetlen [így] myndennecl beeweb nagyob es tekeelletősben adatot myndden meennyey vozaagh, eerdem, korona es dychőseegh (ÉrdyC 189).

Képz-ik: imaginor; sich etwas einbilden ?]. A jó leleknek nincs nagyobb keserűsége, mint mikor ugy képzik, hogy istentől el-hagyatott (Bátai: LPréb. 92).

Képzel: 1) imaginor PPl. WF. sibi in mente repraesentare Kr. [sich vorstellen, sich einbilden]. Elmében formáltt, képzeltt, gondoltt: imaginarius; képzelt méltóság: *imaginarii fasces: képzelni vmit: fingere aliquid sibi *cogitatione PPl. Képzelő erő (Fal: NE. 45). Ily szép hasznot teremtenek a phantasiabéli képzelő vélekedések, hogy ha nem emberkedünk a vezérlésben, s untalan nem mértékellyük (Fal: UE 377). Szerte vas darabok törött kopiákból látszatnak, nagy romlást képzelhetsz azokból (Orczy: KöltSz. 16). Itt a fésziilletet a kezembe adta, csókold meg ezt fiam: én nékem mondotta. Szivemhez szoritván, öröműmel ezt tettem, mert a kit ez jelent, ötet képzellettem (Gvad: RP. 131). 2) [formo, repraesento; versinnbildlichen, veranschaulichen]. Az igazságunk képe asszonyforma kép volt, jobb kezében mezitelen pallos, bal kezében serpenyős mérték, lába kerékded világot képzelő golyóbis (Fal: TÉ. 650).

Képzelés: imaginatio, idea, phantasia PPl [einbildung, phantasie]. Elméd nyughatatlankodó képzelését mértékellyed (Fal: UE. 376. SzD: MVir. 124).

Képzell-ik: [imaginationes foveo; phantasiren, nachdenken?]. Azt mondja az aga, még éjjel is, és nappal mind ezen nagyságod dolgával képzellik (MonOkm. V.97).

Képzelöd-ik: ∝ Meg-világosodik innen az-is, melly rutul tévelygettenek légyen az első fel támadásnak értelme felől a chiliasták, a kik meg-tsábulván a szent Jánosnak amaz irásában, nem tudom mitsoda első fel-támadás felől képzelődtenek és tépelődtenek (GKat: Válts. II.996).

Képzemény: phantasma GKat: Titk. 1119. imaginarium quid Kr. [phantasiebild, phantasiegebilde]. (GKat: Válts. I. Előb. 13).

Képződés: [imaginatio; einbildung, phantasie]. Itt-is csak a maga agyának képződésével tusakodott Kalauz (Pós: Igazs. I 713).

Képi: [symbolicus; sinnbildlich]. A szekrény, az isten és az Izraël fiai-között, békességnek képi jele vala (Csúzi: Síp. 190).

Képlag: képmutatólag, Kassai [specie, in speciem; zum schein]. Jámborsággal és szelidséggel képlak ámitják vala a községet (ErdTörtAd. III.50).

Képpen (*másképp* Mik: TLev. 255. Orczy: Nimf. A7): instar C. MA. gleich, gleichwie PP. **a)** Ysten elettők meegyen vala, vthat mwtatwan nappal setet köd ozlop zerenth, eeyel kedegh tyzes ozlop keppen (JordC. 37). Nemely azzonyallatnak vala choda keppen ev hata meg gevrbedevt (DomC. 162). Pokloskeppen es byneskeppeu zydalmaztatal (ThewrC. 193). Menyből nyelw keppen zenth lelek lee zalla (271). Zerzetes kepen nem eltem (VirgC. 3). Az ur isten az kegyelmetők nemzetsegy kőzze helyhőztetőt iőnemeny keppen mast (Frank: HasznK. Előb.). Ragalmazas keppen veszik (114). Az ő hire nene minden felé ki méne, miuel hogy czuda képpen forgatná magát (Kár: Bibl. I.397). Soc czudaképpen valo dolgokatis kezdenec czelekedni (MA: Scult. 1028). **b)** Maria zent Janos euangelistanak tevt gyonast ez felyewl mondot keppen (CornC. 30). Baratsagos kippen chelekedet vramal (LevT. I 226). Igen kegyelmes képpen tarta magát bozaia (Helt: Krón. 76). Ollyac ezec (dolgok), kiket kötelesképpen tartoznac az hiuec czelekődni (Zvon: Post. I.45). Elválhatatlanképpen eggyesült természetek (586). Ki beszélhetetlen képpen (GKat: Titk. 40). A halálos képpen vétkező (Illy: Préd. II.481). Fő-képpen az ország-gyölésének alkalmatosságával (Csúzi: Síp. 41). **c)** A sz. kereszt jegyét, két-képpen szoktuk magunkra vetni (Pázm: Imáds. 56). Sok képpenn, száiatokban vagyon az rágua (Bal: CsIsk. 9). Soc ezerképpen többet czelekődhetic isten, hogy sem az mit az mi okosságunc meg foghat (Zvon: Post. I.14). Harmincz őt képpen (Czegl: Dág. 10). Az istennek képe elsőképpen vagyon az lélekben, másodképpen vagyon az testben (KCsipk: Woll. 67). **d)** Kyn lehetetlenképpen nem keel chodalny [úgy, mintha lehetetlen volna] (ÉrdyC. 571). Talán Lucretia keppen tőtt vólna [megölte volna magát] (BFaz: Assz. 41). **e)** Gonoszt kiván másnac titokképpen [titokban, alattomban] (Zvon: Post. II.151). Tikozlásképpen elköltik a gazdagságokat (Illy: Préd. II.162).

Képtelen (*képetlen* Pós: Igazs. I 306. MonIrók. XXIV.266): **1)** amorphus, absurdus MA. ungereimt, ungeschickt PPB. [unmöglich]. Képtelen kívánság: *rogatio injusta; képtelen okadás: absurda ratio; hitelre képtelen dolog: fidei absonum; balgatagul, képtelenül: absurde PPBl. Keeptelenre ne hyrtelenkőggyeel (ÉrdyC. 563). A mi okossaginknakis keptelen el hinni, az halottac fel tamadasat (Born: Préd. 269). Képtelen dolog: pilos pro lana (Decsi: Adag. 60). Ne szólj képtelent: adversus solem ne loquitor (174) Képtelen dolgokat szólnac: stulta narrabunt (Kár: Bibl. I.664). Képtelen balgatagság (MA: Tan 1185). Az pártos tanítók irásában éktelen és képtelen kábaságok vannak (Pázm: Kal. a2). Oly képtelen czigánságokat irnak és kiáltnak reánk, az kiket hirrel sem hallottunk (226). A mi pápista synatynkbannis sok képtelen dolgok vaduac afféle: multa in nostris consultationibus absurda (Czegl: Japh. 229). Meg-töltötte azt némi-némű setét és képtelen homállyal: replevit eam tenebricosa quadam et informi caligine (Com: Jan. 1). Kiknec kűlőmbőző zengése disztelen, illetlen, képtelen: quorum dissonantia absurda est (169). Soc képetlen dolgot fogtanak azokra a régi keresztyénekre (Pós: Igazs. I.306). Kezde Calvinusra gyomroskodni, mintha igen képteleuűl irt volna (Megy: SzÁÖröme. 8). Képetlen és az tegnapinál is nagyobb szél volt (MonIrók. XXIV.266). Azon a földön képtelen pusztaság volt (XXVII.27). Egy keptelen, minden hus nelkűl, senyvet tetemekből őszve kőttetet horgas kaszás (Szőll: Dáv. 78). Képtelen hazugság (Pécsv: Fel. 316). **2)** immanis, enormis, immodicus, immoderatus Sl. [masslos, ausserordentlich]. Képtelen drága: nimium carus, justo carior Sl. Az te keptelen czelchiapasodat, soha sem olvastam (Mon: Apol. 255). Keptelen sarczoltatas (335). Képteleniil szalad (Zrinyi. II.18). Hogy hogy fér illyen képtelen nagy vakság a feietekben? (Bal: CsIsk. 99). Ha az álló kép képtelen iszszonyu nagy (immanis), bálvány oszlopnac mondgyad (Com: Jan. 168). Az ő bűnők akarminémű szörnyű képtelen sok, és megszámlálhatatlan légyen is (DKal: Ker. 248). Képtelenűl fú a szél (Hall: Paizs. 408). Képtelen fájdalmak (MonIrók. XXVII.119). Fel-feszèttetvén képtelen gyilkossággal ölettetik-meg (Csúzi: Síp. 97). Didó volna, még is megszánhatna, vélem nem bánhatna olly képtelen (Amade: Vers. 13. 65).

Képtelenség: absurditas, enormitas MA. ungereimtes wesen PPB. [unmöglichkeit]. Képtelenség, lehetetlenség (Zvon: Post. I.13). Mutassák-meg, hogy azokat a képtelenségeket vallották és tanították volna, a mellyeket ellenek kákognak (Pós: Igazs. I.306). Oh jesuitai nagy maga gondolatlanság, tsak hogy ez nyetásinak magát uránák lenni tettethesse, akar minemű szörnyű képtelenség következzék-is utánna, nem gondol vélle (Megy: SzÁÖröme. 374). Melly fonákul fordult, és viszsza járó képtelenség vólna, ha ki önnön urának uraságára ásítozna (Fal: UE. 366). Azt gondollyák némellyek, hogy a nagyságos-név arany érdemre emel minden képtelenséget (Fal: NE 12).

Képtelenségës: [absurdus]. Képtelenséges dolog (GKat: Titk. 2).

2. KÉP: venabulum, telum, jaculum MA. jägerspiess, geschoss, pfeil PPB. Kép vasa: lancea PP. 271. Vgyan leeznek mynth az vass zegh ty zemeytekbe es eless kep thy oldalatokban: lanceae in lateribus (JordC. 191). Kepet ragaduan által űte mind a kettőt: arrepto pugione (Helt: Bibl. I.Ccc4). Egy keppel által űtéc, és ugy hala meg (Helt: Krón. 34b). Az ő kepeckel, kopiáckal és háromszegű hegyes töreickel mint egy semmin vgy mennec vala által raytoc (87b). A gyalogoc közzűl kűlde egy részét kepeckel a sereg megé (90). Az lonakat gyaknac a kepeckel (90b). Vassal és hoszszu keppel czépli le, valaki hozzátoc akar nyulni (Helt: Bibl. II.229). A vad kan a vadász dardával, képpel (venabulo) által verettetvén, meg öletic (Com: Jan. 80). Az hoszszu elű kepekkel meg öklöldöztetven (Forró: Curt. 722).

Képes: [lancearius; lanzenträger]. Kezeyczetők keth zaz vytezőketh es keth zaz kepősőketh (stipatores) eeynek harmad horayglan (JordC. 785). Készőle népével, tizennégyezör képös kopjás kézivösvel (Tin. 255). Elől látá szép képös íves hadát (256. RMK. IV.323).

KEPE: capetia, acervus frugum MA. fruchthaufe PPB. [mandel]. Kepe, kéve, kalangya: capetia PPBl. Kős keuet, uigan ragd be kepedbe szepen (KNagysz. 1579. B7). Imár az

kit kiszaggattak, kit paszkonczának hinak, vagyon harminczhat kepe (kenderből, Thurzó: Lev. I.31).

[Közmondások]. Könnyű a kepe mellett búza fejet szedni (Fal: Jegyz. 926).

Kepécske: [parvus acervus; kleine kornmandel]. Búzája nem terem egy kepécske (Thaly: VÉ. II.5).

KEPÉL

Kepélés: [kepébe rakás]. Aratás, kepellés (Lép: FTük. 241).

Kepés. Kepés arató: kit nem napszámra fizetnek, hanem kereszt számra; közönségesen minden 12-ik kereszt az aratóké Kr. Parlag földön a kepés sem arat (Gvad: NótTest. 216).

KEPP [?]: crater. Te köldököd mikent haitogatott kepp (pohar): umbilicus tuus crater tornatilis (DöbrC. 481).

1. **KÉR** (*kyr*lek LevT. I.2. *kyer*lek? 1): rogo, peto, deposco, depostulo, quaero, exigo, procieo C. precor MA. bitten, fordern, begehren PPB. [freien]. Leánt kérek: sponso C. Meg-kivánom, jus szerént kérem: posco PPBl. My vymadsagonban keryenk Cristustol, meltolyon nekenk mutattnya kelewutat, melyet kellyen valaztanonk (EhrC. 6). Kerek (rogaverunt) bodog Ferenczett, hogy ez fraternak vetket yrgalmazuan meg hocznatna (68). Kérlec en lanim ne akariatoc ezt tėnnėtėc: nolite, quaeso, filiae meae (BécsiC. 2). Valamit kėrtenec uolna (quidquid postulassent) ö öltözetékre tartozot, vėžekuala (52). Ky keery, veezy: qui petit, accipit (JordC. 373). Keryk vala, hoğ el menne az hw hatarokbol: rogabant, ut transiret a finibus eorum (378). Keeryetek ty en erettem vr ystent, hogy semy ne yeyen ezekben en ream: deprecamini vos pro me apud dominum, nequid superveniat mihi (JordC. 734). Keryk vala ötet hogi kereztfara feziteni ölneieh meg az ö nagiob zegiöneert (WeszprC. 93). Keryed istenek irgalmasagat (VirgC. 1). Kerlekh, hogi vilagossihad meg en ziuemnek setetseget (25). Idueziteuk mongia: kerietek es vezitek (78). Kezde ötet (a lányt) hazassagra kerni (DebrC. 143). Kerlek, gondolyad meg (MargL. 26). Kery een tulem: postula a me (KulcsC. 3). Halgas meg mynketh az napon, mely napon kerendenk tegedeth: invocaverimus te (KeszthC. 36). Kerlek iesus sebeseyehyed megh en zywemeth (PozsC. 14b). Nagsagod myre kert vala, imar nagiob részére kezen vagion (RMNy. II.76). Kérék a Dávidtól, hogy eledelt vinne az táborba (RMK. II.352). Saul kirallia tetetec Samueltöl, kil a sidoc öe magoc kirenec feiekre (Szék: Krón. 27). Baráti lölötte kérnéjék, hogy magokon, feleségeken, gyermekeken könyörülnének (Pázm: Kal. 53). Chalcédoni gyölekėzet, ugyan kérve kéri az pápát, hogy megerösitteso az ö végezéseket (607). Keriöe öket alazatossan (ÉsztT: IgAny. 192). Az hadi készület igen sokat kér és kiván: apparatus bellicus multa requirit (Com: Jan. 144). Erről botsánatot kérek (Kónyi: HRom. d). Nem kérhet semmit raytam, mert minden adossagim kitörültettenec (MA: Scult. 984). Artatlan ueremet kellek [így] megh szaniatok (BáthBucs. 3). Lovamat alattam ellötték, egy jó lóért kértem a kapitányomat (Gvad: RP. 121).

[Szólások]. *Vmiért kér.* Az te zenczegös sebeydeth kerlek vram Jesus (CzechC. 22). Istenért kérlek: obsecro C. Kérem te Kdet erők való szolgálatomért (LevT. 16). Istenért is kérem Kdet, elvégezvén dolgát, öcsém uram ö kménél ne késsék (II.254). *Magához kér.* Meghagya a fianak hogy hozza kerne baratyt, ees holnapon a wetement megaratnak (Pesti: Fab. 61b). *Vkin kér vmit.* Reánk izentek mind falvul, hogy száz forintot kér az falun (LevT. I.321). *Vmin kér.* Nem keerlek azon (non rogo), hogy ky vegyed hwket ez vylagbol (JordC. 687). Azon keerlek, hoğ ymaggyatok erettem es testemet legyetek az en yegösem mellee (ÉrdyC. 515). Kere azon wtet, hogi egl keues ideig haduain vele lakozni (VirgC. 25). Kerek azon zent Ferenczet, hogi ez meg mondot tizteket kwzwtwk el oztana (74). Ezennis kériöc hogy (Born: Préd. 413). Azon kerec minden iambor keresztyen oluasot (Tel: Fel. 9). *Vmire kér.* Ra kérlec dolgotokra (Valk: Gen. 63). Arra kéri, hogy olyan helyre helyeztesse (Mik: MulN. 28). A királyt reá kérte, hogy (Kónyi: VártaM. 6). *Vmit kér.* Szabadságot kér a bor árulásáért (Mik: TLev. 95). Kérem alázatossan nagyságodat, ha úgy nem volna is, az mint elgondolom, ne bánja, hadd hizelkedjem magamnak véle! (Thaly: Adal. I.303).

[Közmondások]. Az ki nem kér, jókhoz nem fér (MA: Scult. 253). Pap paptól nem kér fizetést: clericus clericum non decimat PPBl.

be-kér: [exigo; einfordern]. Az ö annia beh kerl uala, a mit giutöttenek (DebrC. 168).

el-kér: expeto, deposco mihi aliquid Sl. [verlangen, abfordern]. Az isten zolgainak adot alamisnat es merezlitek elkerni (VirgC. 47).

elő-kér: petit sibi exhiberi Kr. [abfordern, rechenschaft fordern]. Pénz elő kérése (Zvon: Post. II.603). En tőlem ne kérdelő nemzetem vérét (Zrinyi. II.162). Kérjük vala elő tülle az hivatal levelet, vagy pedig keresztelje meg az kárt (Gér: KárCs. III.319).

föl-kér: petit sibi dari Kr. [verlangen]. Pénzt kérni-fel: ferre ab aliquo argentum PPBl. Könyű fel kérni, de nehéz meg tizetni: semel rubidus, ac decies pallidus (Decsi: Adag. 215). Nagy interesre kölcsön felkért pénzzel (RákF: LevT. I.64). A kölcsönt, vagy hitelbe felkért és vett pénzt, nagy széggyennel járó dolognak tartotta (Fal: NU. 281).

ki-kér: expeto, efflagito MA. [sich erbitten]. Kérd ki a vas hámoron lévő nagy fuvókat (Matkó: BCsák. 376). Egyetemben kérjék-ki a kisirő bit-leveleket (credentionales) hogy ezeknek ajánló erejével útat nyithassanak magoknak az idegen ministerekhez (Fal: NU. 327).

kölcsön-kér: mutuor; entlehnen, auf borg heischen PPB. Kerthem kwlthwn zaz forynthoth (RMNy. II.104). Ha kelchewn keer, ne wondmeg magadat: volentem mutuari abs te ne aversare (Pesti: NTest. 9). Nem kölczen kérte az istenhöz való egyellőségét (Dáv: VDisp. I.88).

[Közmondások]. Értelem nélkül nem lehet élni; ha otthon nintsen, kérj költsön, azaz, ha nem érted, értekezzél (Fal: UE. 455).

mëg-kér: postulo C. repeto, reposco, reflagito MA. wiederbegehren, wiederfordern PPB. [begehren]. Meg kéri az adósságot: debitum exigit PP. Meg-kérni, fel-szedni az adósságot: ciere nomina; fillérezni avagy a vendégség árát meg-kérni: *collectam a convivis exigere PPBl. Ha en orzagomnac felét mėgkėrendėd es, adatic neked: etiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi (BécsiC. 59). Ki elveži, mel' tied, ne keried meg: ne repetas (MünchC. 121). Ez harom dolgokat megkeertem wr istentewl (ÉrdyC. 520). Morhaat adot neky, kyt mykoron meg keert volna (526). Életemet azok kérték-meg [azok könyörögtek a fejedelemnél, hogy kegyelmet nyerjek] (Matkó: BCsák. 12). Megkéré a kiralytol: postulavit a rege (Illy: Préd. I.68). Lelkedet megkérik töled: animam tuam repetent a te (432). Pilátushoz méne, és megkére a Jesus testet (II.237).

mëg-kérés: repetitio C. postulatio MA. wiederbegehrung PPB.

vissza-kér: repeto, reposco C. wieder zurückverlangen, zurückfordern PPB. Gyakran elmédtöl vissza kérjed, magadban el mondjad: frequenter repete (Com: Jan. 155).

visszakérés: repetitio MA. dar zurückfordern PPB.

Kérdëgel: rogito PPBl. [wiederholt bitten]. Kérdegel, hogy tselekedjem-meg: *rogitat ut faciam PPBl.

Kéredz-ik (*kerech*nek LányiC. 415. *kéretz*ett GKat: Titk. 200. *kérecz*vén Gyöngy: KJ. 102. el*kerez*nen TelC. 101. *kérez*nec BFaz: Assz. 6): veniam abeundi peto MA. erlaubnis fortzugehen nehmen PPB. Mėgh az ŏrdŏgis Christustul kéredzik hog' czallion (Mel: SzJán. 22). Látván urokat balálos fogságban, tömlötzökbe kéredzettek (Pázm: Préd. 242). Az tatár Delimán chászárhoz be-mene, régen kéredzet, s néki igy beszélle (Zrinyi I.149). Jónatás tanúlni kéredzik; el-mégyen, és igen jól tanúl volt (Hall: HHist. II.215). Immár kétszer kéredzettem, de még ŏ felsége el nem eresztett (Gér: KárCs. III.377). Kéredzve béjŏni akaró (Megy: Dial. Előb. 9). Amaz haza kéredző tanitvány (TKis: Pan. 67). [Vö. **Kéretëz-ik**]

be-kéredzik: peto admitti Kr. [sich hineinverlangen, einlass begehren]. Mykoron az noniciak az zerzethre bee kerechnek (LányiC. 415). Az ördög eg' zarondok kepebe iöue es be keredzek (DebrC. 573).

el-kéredzik: peto veniam abeundi MA. erlaubnis fort zu gehen nehmen PPB. [um entlassung bitten, sich seine entlassung erbitten]. Ha elkéredzhetem, nem akarok ismég visszajöni Fogarasba (LevT. II.266). Elkéredzéc a kiralytol (Helt: Krón. 13). Az én uram, az főtolmács vérben esvén, elkéredzék az fővezértől, hogy gyógyithassa magát (MonIrók. VIII.367).

elkéredzés: petitio veniae abeundi MA. das erlaubnisnehmen fort zu gehen PPB. [bitte um abschied].

ki-kéredzik: petit se foras dimitti Kr. [sich hinausverlangen, um entlassung bitten]. Midőn kéredzenék ki az ur Jesustúl az ŏrdŏg, meg-engedi ŏ felsége, hogy a disznókban mennyen (Tof: Zsolt. 617).

Kéredzés: veniae petitio MA. erlaubnisnehmung PPB. [bitte um abschied]. Sok kéredzésekre azokat-is hazájokba botsáttyák (Hall: HHist. III.268).

Kéredzetlen: [ohne abschied zu nehmen, ohne lebewol zu sagen]. Fogták osztán magokat a regalisták nagy részént és kérezetlen a gyülést odahagyták (Bethl: Élet. II.193).

Kérëget: rogito, peto stipem, mendico MA. cogo stipem; geld sammeln, betteln PPB. Kéregető kóldusok háza: proseucha PPBl. Az wyonnan valo kereztyenektwl keereghetnek vala alamysnaat (ÉrdyC. 361. Born: Préd. 458. Fél: Bibl. 71). A magunk felei is irigylik e sok jót az ekklésiának, a kik azt akarnák, hogy a prédikátor ne is ehetnék, ha ők kéregető fazékokba valamit nem botsáttanának (Bod: Pol. 119).

ki-kérëget: emendico C. MA. ausbetteln, abbetteln PPB.

öszve-kérëget: corrogo MAl.

Kérëgetés: rogitatio, petitio MA. bitte, das bitten PPB.

Kérëgető: kérő, kunyoráló; petax, importunus flagitator PP.

[**Kérékëny**]

Kérékënység: petacitas Kr. [zudringlichkeit]. Mindeneknek bévségesen ád, és senkit nem pirongat kérékenységeért (Pázm: Préd. 657).

Kérël: placo Kr. [erbitten, besänftigen]. Szép szóval valakit kérelni: precibus alicui *blandiri PPl. Ymaggyad ez zyzeth ees kerlyed ewteth aytatoson, hogy megh mwtassa teneked az ew edes fyath (DebrC. 514). Dŭhŏs neuet kŏltenec az ebnec, czac hogy meghŏlhessée, nagy ŏtte meg a hayat auagy nem, de pálczát kerelnek [keresnek?] neki (Helt: Mes. 13. 14).

meg-kérël: ∾ (Pós: Igazs. II.185).

Kérelëm: petitum, postulatum MA. preces EhrC. 153. bitte, anforderung PPB. Ew kerelmenek sem egy haznalattyat alloytuan magat vallany (EhrC. 153). Az baratoknak myatta lewt kerelem (157). Gŏnŏrkŏgel vrban es neked to zivednek kirelmet aggá (DöbrC. 86). Izzó kérelmére megfelele, úgy a mint tudott (Kónyi: VártaM. 18).

Kérelmés: preces JordC. 162. deprecatio 516. [das bitten, bitte]. Megh yteleo hw kerelmeesoket: adjudicavit fieri petitionem eorum (JordC. 613). Keerelmeeseketh meg halgathaa (ÉrdyC. 143). Nagy keerelmeessel meg nyereo az pyspektewl (447). Sokaknak kerelmesŏket megh utala (KazC. 43). Jwsson en kerelmesem the eledbe: deprecatio mea (KulcsC. 322). Nag kirelmisuel kiruin mŭnkŏt: magna cum exhortatione nos rogantes (Sylv: UT. II.48). Sámuel népe kérelmését ŏ urának, istennek megjelenté (RMK. II.350). Az ŭ aiakinac kirelmeset meg nem tagadod ŭ tŏlle (Szék: Zsolt. 18). Ez imadsagot hętt kérelmesekre el ozta (Bat: KTud. 124).

Kérëmény: oratum, oratus, petitum, obtestatio, obsecratio MA. bitte, dasjenige, warum man gebeten hat PPB.

[Szólások]. K é r e m é n y s z e r i n t: precario MA. Sőt ugyan kéremény szerint kérte vala az erdőt békésiektől (Békés-Hajd. II.226).

Kérëmés: [petitio, rogatio; bitte]. Az ŏ bolond attatianak keremesenek miatta meg gŏztetuen (BodC. 12). Az ŏ keremesŏket meg halgatia (DebrC. 261). Adya the zywednek keremel syt: dabit tibi petitiones cordis tui (KulcsC. 86). Halgassad meg isten en keremesemeth: deprecationem meam (143). Ziuemnec keremesit halgassad meg (NagyszC. 388. RMK. V.238). Nagy kéreméssel kérnén minket: cum multa exhortatione obsecrantes nos (Helt: UT. z4). Minden szŭksegŭnket neki ielenczŭc meg keremessel (Born: Préd. 553). Ha meg-szűkűl, kövesse szent Dávidot, ki nem ragadozott, hanem Achi-mélechtŭl kéreméssel nyert kenyeret (Pázm: Préd. 1182).

[Szólások]. Egy korban k é r e m é s k é p p e n kért fél akó bort ajándékon (TörtT. VII.109). K é r e m é s s z e r i n t: precario Kr. Keremes szerént jó szóval és szeretettel kéri az biráktól gazdálkodását (MonTME. I.360).

Kérés: petitio C. rogatio, postulatum MA. petitum PPBl. rogamen EhrC. 6. das bitten, das ersuchen, forderung PPB. Siralmas kérés: imploratio MA. Ez pap vewue az mysaalt zent Ferencnek keresere (EhrC. 6). Mit akarz, mel' te kérésėd? quae est petitio tua? (BécsiC. 59). Haluan ez kereseket, engede nekik (VirgC. 75). Ez kerest haromszor teue (87). Kereset vigan jóvá hagyá (DomC. 16). Beniamint nékik nagy kérésre adta (RMK. IV.22). Kérésnek napja: rogationis dies (Mad: Evang. 380). Nem terhelik istent hoszszú kérésekkel, hogy eztet adja meg, aztat hárítsa el (Orczy: KöltH. 73).

Kéret: curo rogari Kr. [expeti curo; bitten lassen, freien lassen]. Sok vrak keretek hazassagra (DebrC. 10). Kŏuetet boczáta Valentinianus czászárhoz es kérete az ŏ hugát tŏlle házaságra (Helt: Krón. 19b). Kérete, hogy gyŏngęben czelekŏdnéc az ŏczéuel (93).

ki-kéret: [expeti curo; verlangen lassen, auserbitten lassen]. Eltökéllé, hogy ŏ az szent könyveket kikéreti, megtolmácsoltatja ŏket (RMK. IV.210).

mëg-kéret: [expeti curo; freien lassen]. Megnyŏsztette az pŭcsŏk az ŏ vitéz fiát, megkérette szunyognak hajadon leányat (Thaly: VÉ. I.345).

Kéretëz-ik: [veniam eundi peto; um erlaubnis bitten]. Midŏn bemenne, kéretézéc (petiit) hoģ zabadsag adatnéc ŏ neki kimenni ymadkozni (BécsiC. 36). Nagyon foga ivŏteni és az várban keretezni, kit beeresztének (RMK. I. 45). [Vö. **Kéredz-ik**]

be-kéretëzik : [veniam introeundi peto; um einlass bitten Az aiton kezde csergetni, beh keretôzuen a pispôkhôz (DebrC. 7). Ki rekezte ôket a menegzôbôl, hoǵ bekeretôznec vala (586. NagyszC. 261).

Kéretlen : non rogatus Kr. [ungebeten, unverlangt]. Kéretlenűl: non rogate, ultro Sl. Kéretlen, kénszeritetlen készitetne nékiec egy örvendetes lakodalmat (MA: Scult. 712). A ki mit nem kérettetvén, kéretlen ingyen ád: quod quis non rogatus largitur (Com: Jan. 184). Kéretlen nem ád (Mik: TLev. 42).

Kérlel (*kélleld* megh ThewrC. 170. *kéllelés*sel Sam: Cer. 211): rogito, mitigo, placo, reconcilio MA. oft bitten, versöhnen PPB. [besänftigen]. Vigaztaliak es keerlelyk vala ewteth (WinklC. 116). Kérleli istennek haragját (Balassa: Ének. 12). Semmi ôtet arra nem kérlelte: az önnön szive vitte ôtet arra (MA: Scult. 665). Siralmas artzulattal kérlellyűc (MA: Tan. 1265). Azon kérlelsz, hogy hatalmas császár haragját csendesitsük (MonIrók. 66). Ha háborgattatik, nehéz azt kérlelni (Kisv: Adag.).

mëg-kérlel : demitigo, perplaco, complaco, precibus mitigo Kr. [erbitten, besänftigen]. Kelleld meg vradat (ThewrC. 170). Senki megh nem keleltheteti [így] (Pont. 30). Meg nem tér, és istent s az ecclesiát meg nem kélleli élete jobbéttásával (Zvon: Post. II.151).

Kérlelés : placatio, reconciliatio Kr. [bitte] (Pataki: Reg. 112). Ollyan ember, a kin se a szép tanács, se a könyűvel áztatott kérlelés nem fog, méltó, hogy lehengeredjen s nyaka szakadjon (Fal: NE. 37). A kérlelés tiszta, buzgó, tűrő legyen (Fal: SzE 536).

Kérlelhetetlen : inexorabilis C. indeprecabilis MA. unerbittlich PPB.

Kérlelhető : exorabilis, deprecabilis MA. erbittlich, zu erbitten PPB.

Kerö : **1)** petitor C. rogator MA. bitter PPB. Yot aad hewtet kerôknek: dabit bona petentibus se (JordC. 373). **2)** procus Sl. [freier]. A jegy ruha és ékes ternet néba mással azon edgy személy kérôket és edgy leány szeretôket (rivales et coamantes) szereznec (Com: Jan. 116).

[Szólások]. K é r ô b e n k ü l d i : mittit ad virginem despondendam (Pázm: Préd. 1054 Kr.). Mint az éh madarak a szemes szérôre, ugy járnak az iffiak ezekhez [leányokhoz] kérôre (Gyöngy: KJ. 4). K é r ô t k é r : petitionem petit MA. eine bitte begehren PPB. Ha ty thwǵatok yo keerôt adnya ffyaytoknak: si vos nostis bona data dare filiis vestris (JordC. 373). Keery keerôt en thwlem: pete a me (473). Myeert idwesseges tanachnak enghettel, keer keerôth wr istentwl es adatyk teneked (ÉrdyC. 650b). Fogadaast tûn hoǵ valami kirôt kirne, ûneki megadna: spoponderat se daturum ei quidquid petiisset (Sylv: UT. I.23). Keri kerôt en tûlem, valamit akarsz, es meg adom orszagomnak feleigh (DecsiG: Préd. 50).

adó-kérö : exactor [steuereinnehmer]. Nem megen tonabba ô reaioc ado kerô: non transibit super eos ultra exactor (BécsiC. 307).

këgyelëm-kérö : supplex pro gratia Kr. (Pázm: Préd. 651. Kr.).

lëany-kérö : procus C. proxeneta MA. freier, werber PPB. A nôszô, leány kérô legény: procus Com: Jan. 116. Az angyal, és mennyei leánykérô megjelenék a szentséges szüznek (Illy: Préd. I.569). Leánzokérô (MA: Scult. 911).

mátka-kérö : procus; leány-néző Major: Szót. [freier.

Kért-e : petitum; bitte]. Iússon eszedben attyámi soc kerte (Göres: Máty. 56). Hald kegyesen kértemet (Balassa: Ének. 1). Tôn kegyelmes királ[y] Mihály kertére (Göres: Máty. 31).

Kértemény [?] : petitum PPl. PPBl. [kéremény? vö. petitum: kéremény MAl.]

[2. KÉR]

agy-kér : meninx PP. hirnhäutlein PPB. Agy-velô be-takaró hártyák, agy-kér, mellyeknek egyike pia mater, másika dura mater: meninx PPBl. Hozzonegie a thunisseknek altal hatuan meeg feye kaponianiatis es meg zakaztuan az agi kert s meg a feie veleit es (WeszprC. 88). Az agyvelôt bé-takaró hártya, mellyet agy kérnak-is hívnac (PP: PaxC. 1. 19). [Vö. **KÉRÉG**]

has-kér : peritoneum PP. eingeweidsfell PPB. Peritoneum: vékony, de erôs hártya, melly a hasban a több bélt béfedi és környűl-fogja, has kér. has kéreg PPl.

KÉRD (*kèrd* BécsiC. 289 MünchC. 31 *kẹrdgye* Helt: UT Elôb. 2. *kẹrde*szkôttec IV.8. *kẹrdezés* m3): interrogo, quaero, quaerito C. rogo MA. fragen PPB. **a)** Soha nem kerdôttem ô tôle az embôri meg valezagnak ô moggiat (WeszprC. 34). Igen kerdy kiral, hog mith sirna (RMNy. II.26). Azt kérdheti az ember (MA: Scult. 9). Ne mástól, hanem magadtól kérdgyed: ki vagy te? (Pázm: Préd. 66). Kitôl, midôn egykorban azt kerdenéiek, miert szûletet volna, felele (Lép: PTük. III.6). Illyen kérdést kerdhetuék (Matkó: BCsák. 112). **b)** Ha ellent neked mondand, ewt se kerdyed ez allattrol (EhrC. 51). Kèrgèd a papokat: interroga sacerdotes (BécsiC. 289). Kerdy vala hw tanythwanyt: interrogabat discipulos suos (JordC. 405). Myt kerdez enghemet? quid interrogat me? (414). Kerdlek tyteket (percontor), myert ede hywattatok enghemet (743). Kérdette vala az ô szolgait: interrogavit servos suos (MA: Bibl. I.42). Ôtet alázatossan kérdették (Illy: Préd. I.57). Ez világon kedves vala ô nevek; kérdenélek: ezek mind hova lônek? (Thaly: VÉ. I.49).

[Szólások]. *Kérd vmin.* Semmin nem kerdéc ôtet: nihil interrogantes eum (BécsiC. 32). Kerd raytta [kérdez felôle], myt kellyen tenny (ÉrdyC. 82). Azon kérdlek uram érsek, ha ember-e az pap (RMK. II.218). *Kérd vmiról.* Császár az Eudemus népérôl kérdé (RMK. IV.88). *Reá kérd vmire.* Szóla ottan az hatvannyolcadiknak, erre kérdi mondja meg (RMK. IV.236). Fis Plautius tôruenye altal az L. Paulustul rea kerdetet vala: ipse lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo (Decsi: SallC 23). Arra kérdlec, hogy az mammonnac akarszé örömesben szolgálni, hogy nem az istennec? (MA: Scult. 879). Arra kerdlek itt elôször (Bal: CsIsk. 264). A kálvinistákat is ha reá kérded (Samb: 3Kérd. 25). Weres Andrást reá kérdôk, hogy ha ô is akar bizonyitani (Gér: KárCs. III.321). Az eelô y s t e n r e kerdlek teghedet: adjuro te per Deum vivum (JordC. 413). *Kérd vkit vkitôl.* Kérdé isten az szent Jóbot sátántul (RMK. IV.62). T a n á c s o t k é r d ô k : consulo C. Bodog Ferencz ymadsagaban hyna Cristust es kerde tanalczot (EhrC. 79 5). Erdeghy byosseegghel tanachot kerde az erdegtwl (ÉrdyC. 357). Kel tanachot kernewnk es vennwnk a mi vrunk Iesustul (VirgC. 83). Hogy az istentôl tanáczot kerdgyen (MA: Bibl. I.65). Tanácsot kérde Saul az urtól (Káldi: Bibl. 218). Ez erkölcses ember, nem jó búsitani délután, nem jó itt tanácsot kérdeni (Thaly: Adal. II.366).

elő-kérd : [memoriam experior; (sich) überhören]. Uton járásunkban letzkénket kérdgyûk-elôl: repetemus; wir wollen repetiren unter wegs (Com: Vest. 61).

mëg-kérd : perquiro, percontor Kr. [interrogo; fragen, befragen]. Az ydôze[re]nt, mynt meg kerdette vala az kyraloktwl: secundum tempus, quod exquisierat a magis (JordC. 360). Kergyetek meg ky vagon ot melto zallasth adny: interrogate, quis in ea dignus sit (382). Meg kerdek az ffariseosok: interrogabant eum (388). Senki meg nem kerd, hova megyec (Born: Préd. 298). El kûlde urunkhoz kel tanetvanyat, hogy meg kerdeneiec (Tel: Evang. I.32). Az Jugurtanac tôruenben ualo meg

kerdetese (Decsi : SallJ. 301. Ki ki közzülfink kérdgye-meg magát (PP : PaxA 72).

[Szólások]. *Megkérd vmiről.* Erwl wtet meg se kergied (VirgC. 20). Meg kerde evket az ev zerzetekrevl (DomC. 181). Nem meric vala meg kerdem e beszédről : timebant interrogare eum de hoc verbo (Helt : ÚT. R5).

Kérdés: interrogatio, erotema C. quaestio MA. frage, nachfrage PPB. Vetekedésre kiirott kérdés: thesis; disputalásra kiiratott kérdés: protasis C. Kynek eertelmeere kerdeesek zerent yarwllywnk es yobban ezewnkben vehettyek (ÉrdyC. 538). (A tudós) nagy meell' kerdeest kerdween ew tewle (570). Kerdetyk egy kerdees (CornC. 29). Imeleten kerdest tehetne ualaki: Valion mičoda lelki iozagh az? (TihC. 1). Megfelel Thamas e kerdesre (NagyszC. 338). Valami elől vagyon az kérdésnec renden, azt tőd elől (Helt: Aritm. H6). Ezt az kérdést alkolmason meg fejtők ennekelőtte (Pázm : Kal. 526). Noha mást jelenget Balduinus, de nincs arrúl kérdés (Pázm : LuthV. 271). Kérdés kivűl vetet dolognak mondá (Sall : Vár. 61). A kétséges kérdésekről argumentálván (Com : Jan. 160). Valóban fogas kérdések ezek (Matkó : BCsák. 351). Minden kérdéseit majd meg-sem felelte (Kónyi : HRom. 53).

[Szólások]. Ez a dolog k é r d é s b e j ő, tétetik, forog: hoc venit in *disquisitionem PPBl. Ha az kiszállott hadnak és földnépének dolga is k é r d é s b e k é l, mondja meg (MonOkm. XIV.109). K é r d é s b e meri t e n n i (Misk: VKert. 7). Kérdésbe tészik (296). K é r d é s b e v e n n i: *adducere in controversiam PPl. Noha megtellet ez a tarka világ sokféle bolondokkal, egy sintsen, a ki maga el-véltében az, se a ki gyanukérdésbe venné, az-e, nem-e? (Fal: UE. 469). K é r d é s b e n f o r o g ez a dolog: *controversia est de hac re; a mi most kérdésben forog: quaestio quae nunc in *manibus est PPBl. Maga akasztotta-e fel magát, vagy az ördög, k é r d é s b e n h a t t á k (Pázm : LuthV. 104). A mi ebben a Kalauznak második kőnyvében k é r d é s b(e n sem v ó l t (20). F o g j á k k é r d é s r e az apostolokat (Land: UjSegits. II.215). Mindjárt is bennünket kemény kérdésekre fogott: tagadással feleltünk ezekre (Gvad: RP. 63).

tanács-kérdés: consultatio; das fragen um rat MártonJ lat. (Mad: Evang. 120).

Kérdésecske: quaestiuncula, interrogatiuncula, rogatiuncula C. kleine frage PPB.

Kérdetlen: non interrogatus Kr. [unbefragt, ohne zu fragen] (Tel: Evang. I.606. Pázm: Préd. 1238. Kr.). Úgy sem mégyek-el tőle kérdetlenűl; kérdeni: mi okbúl járt illy szerentsétlenűl? (Gyöngy: Cup. 10).

Kérdëz: inquiro, requiro C. disquiro, percontor MA. untersuchen, nachforschen, nachfragen PPB. Lasd meg, mikepen Heródes kerdezi vronc Cristust lesust (VitkC. 80). Ő zemei zegenre neznek, ő zemfedeli emberfiait kerdezik (DöbrC. 27). Kezde kerdezny az ev tarsitul (MargL. 1). Kerdezy bw thwlők az czyllagnak ydeyn [?]: didicit ab eis tempus stellae (JordC. 359). Valamennyiszer kérdezsz, annyiszor mondom (Pázm: Préd. 55).

[Szólások]. *Kérdez vmin.* Most már azon kérdezlek (Zrinyi I. 167). *Kérdez vmiről.* Miert kik minket fogvan vittek vala, ot minket inek zorol kerdeznek vala: quia illic interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum (214).

el-kérdëz: perquiro Kr. [ausfragen]. Végig elkérdez: perrogo C.

mëg-kérdëz: interrogo Kr [fragen, befragen]. Kyt zent Peter [az ő] nemzetseegeről meg kerdőzőt (ÉrdyC. 654). Kerdeztesek meg tewle az eletnek iamborsaga (VirgC. 127). Zerelmetest meg kerdezet (132).

mëg-kérdëzés: [interrogatio] examinatio C. [das befragen]. Maragyon isteni meg kerdezesnek mynden iteleth (VirgC. 139).

Kérdëzdëgel: rogito C. quaerito MA. oft fragen PPB.

Kérdëzés: disquisitio, inquisitio C. interrogatio MA. frage PPB. Nagy meelseeges kerdőzeesek es bőlch feleletők leenek egy mashoz (ÉrdyC. 661b). Egyenesehed az en zywemeth, hogy en tetemenymnek kerdezesekoron batoron meg maradhassak (ThewrC. 132). Az kerdezesre felely (Mon: Apol. 335).

Kérdëzet: quaestio [das fragen, frage]. Lőt kèrdézèt Ianos taneituani kőzzől a sidockal a tiztolatrol (MünchC. 173). Ki, monnokrol kerdézotnec vallasat véuén, halalra parancola vitetni: qui, de utroque habita quaestione, confessos jussit duci ad mortem (BécsiC. 74).

kérdëzkëd-ik: quaerito, rogito MA. oft fragen, sehr bitten PPB. contor; nachfragen Com: Vest 124. Eg'mastol azon okon kerdezkednec vala: sciscitantes (BécsiC. 168). Kerdezkeggetec a germecről: interrogate de puero (MünchC. 16. JordC. 359). Kerdezkedneeuek raytta: conquirerent inter se (456). Myn kerdezkődtek vala ty kőztetek: quid conquiristis inter vos (484). Ne kerdezkevgyel toab (DomC. 86). Vgy mond azzon mester errwl kerdezkwdwnek (VirgC. 121). Ennekőm kerdőzkődőnec, avag kerdőnec mutadod [így] istensegődet, embersegődet (NagyszC. 21). Ne kerdezkeggetek azonn (Sylv: UT. I.103). Egymas bekeségeről kerdeszkedtenec (Helt: Bibl. I.Ll). A népec kerdeszkednyi kezdénec az ő feleségefelől (Helt : Bibl. I.M). Midőn (a madarac) egybe gyűltenec vólna, kerdeszkődni kezdénec egymástól (Helt: Mes. 53). Kerdezkedet ideiéről (Born: Préd. 83). Kerdezkedő es patuarkodo papoc (Born: Evang. I.99). Kerdezkedgyel az nemzetsegekről (Mon: Apol. 3). Az iőuendőlőktől ne kerdeszkedgietek (Fél: Tan. 342). Hittélé jőuendő mondóknac, értekeztélé és kérdezkettélé ő tőlőc? (Vás: CanCat. 209). Tudatlannak, kételkedőnek, kérdezkedőnek mutattya magát (Pázm: Préd. 39). Valamenyiszer kérdezkedel, mindanoyiszor azt mondom (Illy: Préd. I.246). Ha kérdezkednek tőllem, jó szivel szóllok a dologhoz (MonIrók. XXIII.679). Kérdezkedik az mi resolutiónk felől (TörtT. XIX.15). Egyrűl másrúl ez is, az is kérdezkedik (Thaly: Adal. I.157).

Kérdëzkëdés: inquisitio, percontatio, disquisitio, quaestiones MA nachfrage, untersuchung, erforschung PPB Kérdezkedés, visgálódás: examen [az iskolában] Com: Jan. 156. Tamada nem kysded kerdezkődes az vytezek kezőt: fuit tumultus non parvus inter milites (JordC. 750). Mykoron sok kerdezkődees (disceptatio) let vona (759). Kérdezkedés, tudakozás (MA · Scult. 121). Kérdezkedés nélkűl serényen el-járjanak abban valamit mond Kristus (Pázm: Préd. 254). Mit zollyac penig mast azokról az kerdőkődesekrűl [így?], kic nem czac haszontalanoc, de maid mondhatnam, hogy vgyan istentelenőkis? (Zvon · Osiand. 20). Véghetetlen kérdezkedésekbe egyelitsék magokot (Illy: Préd. I.283).

Kérdëzkëdő: percontator, inquisitor MA. nachforscher, so erkundigung einzieht PPB. (Pázm: Préd. 59. Kr.).

Kérdëzkëdöz-ik: [sciscito, percontor; nachfragen, nachforschen]. Azon kérdezkedőzik a nagy tök (Pós: GBot. 38).

Kérdëzöd-ik: scrutor Kr. [nachfragen, nachforschen]. Tudakozzál, kérdeződgyél (MA: Scult. 45. 121. Gyöngy: Char. 56).

Kérdëzödés: scrutinium, scrutatio MA. PP. nachsuchung, erforschung PPB. Nem illic sokféle őszvefűzőtt czőpűzőtt haszontalan kérdeződéseket elő keresgélni (MA: Tan. 140. MA · Scult. 121).

Kérdëzösköd-ik: identidem, et a pluribus percontor Kr [sich erkundigen, nachfragen]. Mit használ erről kerdőzeskedned (FortSzer. 2. kiad. I b. 1 kiad. kerdezkedned. Csúzi: Tromb. 140. Kr).

Kérdëzösködés: iterata percontatio Kr. [erkundigung, nachfrage] (Csúzi: Tromb. 86. Kr.). Hogy utóbbi kérdezőskedésre alkalmatosságot ne adjak, azt irtuk a zászlóra: riforma supra riforma (Fal: NE. 61).

Kérdö: **1)** quaerens, rogator C. quaesitor, interrogator MA. nachfrager, untersucher PPB. A kérdőnec felelly meg kellemetessen: interroganti responde placide Com: Jan. 200. **2)** appellatio [provocatio]. Az kérdőt nem bocsattyak mindenkor ő felsege tablajara: appellatio in curiam regiam non semper admittitur (Ver: Vorb. Szót. 2).

[Szólások]. K é r d ő b e h o z n i (Pécsv: Fel. 678). K é r d ő b e j ö h e t ezen dolog: poterit haec res in quaestionem, in controversiam sumi Kr. Kérdőben jöhet az-is (Hall: Paizs. 228). Méltában k é r d ő b e n v e h o t n é (Hall: Paizs. 377). Hanem az a d o l o g n a k k é r d ő j e, és a két fél között villongásnak bökkenője (Pós: Igazs. I.73). K é r d ő r e v e t t é k, f o g t á k, v o n t á k: in quaestionem attractus, sumtus Kr. Ott azzal mit kezdgyen nem veszi kérdőre (Gyöngy: Cup. 21). Kerdőre venni és vinni a törvényt (Ver: Verb. 2). Kérdőre veszi törvényét: appellat (Ver: Verb. Szót. 2). Ha ebbe kétes uág, k é r d ő t k e r g ez előtt valo nemzetségről (Mel: Jób. 19).

tanács-kérdö: consultor C.

Kérdt-e: [quaestio; frage]. Kérdtemre illyen választ adott (Gyöngy: Char. 243).

KERDÜL: szédül, bőszül, kergetegesedik SzD.

mëg-kerdül: [vertigine corripior; schwindeln, den schwindel bekommen]. Meg-kerdült a marha SzD. Meg-szelesedett, -kerdült, -kótyagosodott, -tibolyodott, -kergetegesedett, -szédült fejében, elméjében (SzD: MVir. 133).

KERGET: persequor, insequor, insector, consector C. fugo, propello MA. in die flucht schlagen, forttreiben, nachsetzen PP. [jagen, nachjagen]. Barom kergető fene bogár: tabanus C. Bögöly, barom kergető bogár: asilus PPl. (Pesti: Fab. 37). A ministereket az igaz vallásért ne kergesse (Dáv: VDisp. I.130). Isten kergető es kenely czaszar vala (Illosv: SzPál. 24). Ha a halászoc kergőtni kezdenec, igen hamar el érnec és meg fognac, ha igy kezdesz ballagni (Helt: Mes. 409). Az cassai capitanságért ne kergesd, meg se öld a baratoc, czak penzeiert az igaz tanitót (Mel: Sám. 366). Kergettec az szenteket: persequebantur (Mon: Apol. 32). Nem itilem, hogy el-értem a határt: hanem persequor, ad anteriora me extendo; elő nyújtózom, és pállyafutással kergetem a fel-tett tzélt (Pázm: Préd. 322). Mind országostul tőle elvévén gyűjtött gazdagságát, számkivetésre feleségestül kergette ő magat (EPhilKözl. IX.181). Eggyc helyből masba kergettessél (Zvon: Post. I.228). A halászok a halakat az ő eny-helyekről turbokló fával a háiora kergetik (Komár: Imáds. 225). A hajót a tengeri kősziklaktól el űzic, távul kergetic (Com: Jan. 89). Az agarac a vadakat kergetic és el éric (80). Semmi recrutázó avagy had-kergető tisztekneс nem lehetett szabadságában ezeknek elosztások (RákF: Lev. II. 259). Ott lovas gyalogot kerget igetéssel (Orczy: Költ. 178). Az német ármádát Bécs alá kergettük (Thaly: Adal. II.144). Elől tűz, hátul űz s kerget az viz, mint az szél (I.1). Futnak előlünk, ha kergettyük, ha futunk tőlök, inunkban vannak (Fal: UE. 170). A szűz Diána, vadat kergetvén, sokat megejtvén eggy kanhoz lőtt (Fal: Vers. 867).

[Szólások]. Igy ennek harapásais nem mindgyárt suiditatik meg, de végre a lelket k e r g e t i k é t s é g r e (Czegl: BDorg 26). Sok b e s z é d e k e t k e r g e t es zagyval egyben (Gyarm: Fel. 37).

el-kerget: propulso, dispello, depello MA. verjagen, hin und wiedertreiben PPB. Elkergető: propulsator MA. Beremet meg nem adgyac, nem tisztelnec sőt ki űznec, el kergetnec (Born: Préd. 131). A reájoc rohanókat nyillal el-kergetni tudgyác (Com: Jan. 147). Legkissebb szerencsétlenséget magától el nem kergethetne (Illy: Préd. I.440). Az arany szalakja elkergettetik az égő kemenczében (I.36b). Kevély büszkeséget baratság el űzte, fondorló beszédet tréfa el kergette, unalmat az ének, musika el vette, titkos gondolatot táncz, játék széleszte, most teczett árnyékos helyek kiessége (Orczy: Nimf. C1b).

elkergetés: propulsatio MA. die verjagung, das abtreiben PPB.

elö-kerget: **1)** appello PPl. [herbeitreiben]. **2)** [conquiro, cogo; auftreiben]. Egyeb hazugsagokatis kergech elő (Mon: Apol 284). Egyeb helyeketis kergecz elő, de azert azt az iget ott nem talalod (305).

ki-kerget: expello, exigo Sl. [ausjagen, austreiben]. Ha a farkasokat ki nem kergetnőiők az ur aklából (Tel: Evang. II. 120). A mellyektől szabados a ki a haragot kikergeti (Illy: Préd. II.64). Vagy negyvennek éltét ki-kergeté (Kónyi: HRom. 90).

mëg-kerget: persequor, profugo, propello MA. verfolgen, nachjagen PPB. A király erős paranczolatot ada ki, hog mindenűt meg kergetnéc az ornokat és a toluaiokat (Helt: Krón. 51).

Kergeteg: **1)** furiosus [vertigine correptus; schwindelad, drehkrank, verrückt]. Kergetegnek kezeben tewr: gladius in manu furiosi (EhrC. 93). Lemetszettünk egy kergeteg juhot (MonTME. I.288). **2)** vertigo SI. [schwindel]. Kergetegnec lelke azaz ördög buuec ő louaba (TelC. 111).

Kergetegës: **1)** vertiginosus, vertigine laborans Kr. [drehkrank]. (Csúzi: Sip. 9. Csúzi: Tromb. 73. Kr.). **2)** [?] Kergeteges kérdéssel sarkal bennünket (Zvon: PázmP. 310).

[Kergetegësit]

mëg-kergetegësit: [vertiginosum reddo; drehkrank machen, verrückt machen] (Csúzi: Sip. 248. Kr.).

Kergetegësség: vertiginositas Kr. [drehkrankheit]. Kergetegesség, fene, bőrpokol (ACsere: Enc. 188).

Kergetegül: furio, insanio [vertigine corripior; schwindeln, verrückt werden]. Kezde ewuewlteny es kergetegewlny (furere) oly erewsen, hogy menden kewteleyt elzagatuan, elky zalada (EhrC. 60). Kyt mykoron mezeytelenewltett neznenek mykeppen bolondott meg mewuetykuala aloytuan ewtet megkergetegewlny: putantes eum insanire (58).

Kergetés: consectatio C. propulsatio MA. insectatio; nachfolgung, das abtreiben PPB. Ki hajtja a pápát bogár modra az evangeliumi tudomanyt vallo hiveknek kergettetésekre (GKat: Válts. II.40).

Kergetö: persecutor, depulsor, consectator MA. verfolger, nachfolger, abtreiber PPB. Siralmunkon örülnek félhittiek, halálunkon örülnek az kergetők (RMK. VI.243). Az prophetac kergetői (Tel: Evang. I.96). Imádkozzatok a ti kergetőitekért (Illy: Préd. I.392).

KERECSEN (*kelecseny* Liszti: Márs. 60. Misk: VKert. 376): gyrfalco Kr. [gerfalk, geierfalk]. Nagy nyuzt bőr kápával be födözte fejét, azon kerechen szárny mutattya szépségét (Zrinyi I.90). Lám az vad kerechent meg szelégyithetni (II.108). Serény mint kereczen (Liszti: Márs. 7). Rárók, kelechenyek s solymok megh tisztulnak (60). Sólymot, rárót, erős keretsent, struczokat, itélhedd érkezni (Gyöngy: KJ 146). Alig kelhete ki

(Kemény) csecsemős korábúl, mint fiók kerecsen fészke kosa-rábúl, mindjárt ki kezdett repülni köz dolgok porábúl (Gyöngy: KJ.[3] 104).

KÉRĖG (*kérgyes*? Gvad: NótTest. 16): **1)** cortex, caudex MA. rinde PPB. Faknak kerget (cortices arborum) megezyk-nala (EhrC. 63). A ház fedni való aszszú kérgeket, sindeleket (asseres et assamenta) ki-gyalullya (Com: Jan. 104). Addig főzsz mérget s étető kérget, mig keserű lesz az íz (Amado: Vers. 180). **2)** suber Kr. [kork]. Kéreg a sarú sarkában: suber; pantoffelholz PP. Megkopott tollas süvege, kidült csizmájának kérge (Thaly: Adal. I.239). **3)** assula MA. [Vö. **2. KÉR**]

[Szólások]. Chac a kérgèt hantyac a tőruennec, de a derekat es vőlgyet ingyen sem illetic (Tel: Evang. I.602).

has-kéreg. Has-kér, has-kéreg: peritoneum PPBl.

Kérges: corticosus, corticem habens Kr. Kérges fa: caudex MA. Bőr kötényе kérgyes (Gvad: NótTest. 16).

KERÉK: 1) rota C. Com: Vest. 144. MA. rad PPB. Kereket meg kőtők meredec helyen: sufflamino MA. PP. Kerec reuasanac zozatťa: vox impetus rotae (BécsiC. 262). Ő zeke tűznec langa, ő kereke meg gerieztet tűz (149). Hogy neegy kereket chynalnanak (DebrC. 549. 193). Az ew attya vettetee az kerekre es nagy tyzet rakattata alaya (ÉrdyC. 429). Neegy forgo kerekeket zereztete (671b). Hagad hogy syettessek, neegy nagy keereek kezeytessek (ÉrsC. 508b). Tedd forgó kerecké őkőt, mint szél az pozdorja czőpőt (MA: Bibl. V.39). Ha egy forgó órának álhatatos folyással járó kerekit látod (Pázm: Kal. 2). Nem állhatatlankodott, mint a forgó kerék (Pázm: Préd. 38). Fonalat vonszanac akar újon forgó orsoval, akar a keréken forgó rockával: sive girgillo, sive fuso (Com: Jan. 97). Az kinek az apja kereket falazott is, most a fia megharagudnék ha úrnak nem hínád (MonIrók. XI.356). A szekér kerekeit megépitette (Nyr. X.470). Csináltattunk 2 kereket (MonTME. I.385). Ugy jár lábok mint a zseb-órának gyenge kerekei (Fal: NE. 34). **2)** orbis MA. circulus; kreis Com: Vest. 123. orbis MA. A Mercurius az ő kőrnyűle való kerekében (in epicyclo suo) kőrűl járja hamaréb fél esztendőnél (Com: Jan. 7). Szép eperjet szettem, kerékben kötöttem (Zrinyi II.126). Kerékben körülöttök voltanak (Mik: MulN. 327). A pázsitra szőnyegeket terítének és elegyesen kerékben leülének (13). Bóldog isten! hányszor vesztettem víg jó-kedvemet tekéntetes személlyek kőzőtt-is; néha tsak nem el-hitettem magammal, hogy mind azon peszér és kotsis inasok szoritottak a kerékben (Fal: NE. 20). Az asszony a sok tzifrával rajta, és drága ruházattyának kevély épitményivel héába űl kerékbe, ha nem tud a beszédhez (Fal: NA. 195). Az után ott kerékbe-ülő pajtásihoz fordulván (Fal: NU. 291). A roszszak roszszakhoz tsapják magokat, kikkel kerékben álnak (Fal: UE. 369). A kerékben rőpitet igék ide s amoda portáznak (403). Egész estig tartott a kerékbe járó hosszú beszéd (Fal: TÉ. 718). Amott terepély fa sokat őszve gyűjtte, vagy mese, vagy játék, kerékben keverte (Orczy: Nimf. C2).

[Szólások]. El akarta venni, de megakadt kereke, máshoz ment a leány (Fal: TÉ. 734). Ötődik kerék az szekérben (Toln: Vigaszt. 68). Hól lattal őt kerékő szekeret? (Mon: Apol. 317). Minden tolvaj kerékben valo (Matkó: BCsák. 61). Kerékre itélni: lumbifragio damnare, rotae supplicium in aliquem statuere PP. Kerék számra beszéllőnek és io szósnak tartassál (Bal: CsIsk. 85).

[Közmondások]. Czikorog a kerék, megitta az koczis az háy árrát: rota plaustri male uncta stridet MA. Ha szinten felső vagy az keréken, also is lehetz czak hertelensegben (FortSzer. 2). Ugy jár jobban az kerék, ha kened (Thaly: Adal. I.161).

bél-kerék: rota molaris PP. [grosses triebrad]. Bél-kerék a malomban: *tympanum versatile PPBl.

cigány-kerék: circumrotatio sui per terram manuum extensarum ope Kr. [das radschlagen].

[Szólások]. Tzigány kereket hányni: in rotam se versare, circumagere PP. Hordd el a cigánykereket (Fal: Jegyz. 925).

fél-kerék: semicirculus MA halber cirkel PPB. [halbkreis]. Biráim kijöttek, fél kerékbe álltak (Gvad: RP. 128).

fő-kerék: rota principalis Kr. [hauptrad] (Pázm: Préd. 825. Kr.).

két-kerekü: [mit zwei rädern]. Kétkerekű-szekér: cisium Nom.[2] 319.

kocsi-kerék: rota rhedaria Kr. [wagenrad, kutschenrad] (Thaly: VÉ. I.317).

kút-kerék: haustrum MA. situla aquaria, putearia, urna, hydria; brunnenrad, schöpfrad PPB.

malom-kerék: rota molaris Kr. [mühlrad] (MesésK. 9).

négy-kerekü: [mit vier rädern]. Merkaba: kőniű hinto szeker negy kerekű (Mel: Sám. 405).

szërëncse-kerék: [rota fortunae; glücksrad]. Ne niargalliatok hat ti a czíganok lonan, a szerencze kereken az tőrtenet szekerebe, mert el dűltők (Mel: SzJán. 7). Akár-mi-némű nagy-méltóságu ember sem egyéb, hanem gyarlóságok tűköre, szerentse kereke játéka, állhatatlanságok képezése (Pázm: Préd. 622).

vizhányó-kerék. Vízhányó kerekek, kupás kerekek, mellyekkel valamelly folyó vízből másuvá vizet mernek, és hányák-ki: rotae *modiolis aquam haurientes PPBl.

Kerekecske: 1) rotula C. kleines rad, rädlein PPB. Tekergős kerekeczke, peretzeczke: spirula MAl. Kis kereketske, metélő sarkantyú: ein klein rad: une roulette KirBesz. 136. **2)** orbiculus PP.

Kerekes: 1) faber carrucarius PP. tignarius PPBl. WF. carpentarius; wagner, karrenmacher PPB. Kerekes (vezetéknév XVI—XVII. száz. Nyr. X.227). Kerekesek és takátsok (KolTört. 401). Az kerekesekről: egy kocsit csináljanak 2 ft. 50 d. (ErdOrszgy. II.382). **2)** [rota instructus; mit einem rad versehen]. Kerekes puskátok menjen a bástyára, lakatot tegyetek a kisebb lyukára (Orczy: KöltH. 47).

Kereketlen: non habens rotam Kr. [radlos]. A bölcs Lykurgus törvényt szabott, hogy a főasszonyok bizonyos napokon kereketlen hintókban, lecticábann ne járnának (Fal: TÉ. 657).

Keréki. Keréki sing-vas: canthus MA. PP.

KEREK (*kerę̈c* Helt: Krón. 190. *kerėk* Pázm: Préd. 747. 770. Kár: Élet. II.379. *kőrę̈c* Helt: Krón. 169. *kőrec* Helt: Mes. 122. Vallást. BBbij.): **1)** rotundus, circularis, orbiculatus C. [rund]. Kerek bánya: sphaeristerium. Félig kerek: semicirculus; kerekőn: circinato C. Kerek tántz: *chorus circularis PPl. Kerek hengergő alma: *volubile malum PPBl. Via juxta kerekyghaz 1093 (ZichyC. I.1. IV.164). Hogy az kerek abrazbol az isteneknek evreksege mutattneyek meg (CornC. 192). Kőrec glóbis (Helt: Mes. 122). Kőręc vaczoralo házac (Helt: Krón. 169). Mint egy kis fődőc, ollyan keréc levelei vannac (Mel: Herb. 36). Kerek lapos berétra (Mel: Jób. 68). Kerek golyóbis (MA: SB. 85). Kerék czimerű gyülevész nép (Kár: Élet. II.379). Üvén Hamvivának nagy kerék kü vala, azt is porrá töré az halálos dárda (Zrinyi. I.111). Egy szép kerek rétet találának (II.75). Kerec paissal fel készűlvén (Com: Jan. 146). Kerek bástya (KolTört. 408). Elkerülvén a római rótát, a szentek dolgában őszve gyűlekező kerék-tanátsot (Fal: NA. 175). **2)** [directus, categoricus]. Kerék szóval: directe, categorice, sine ambagibus Kr. Kerek válasz: responsum non ambiguum

Sl. Kerek választ ada neki (Helt: Krón. 190). Az sz. Dávid és Salamon mondását az atyatiak sem érthetik kereken csak úgy, a mint az bőrűnek kűlső szine magán mutattya (Pázm: Kal 796). Kerek szóval és egy általlyába, nem meri tagadni Calvinus az testnek fel támadását (417). Félben-szakasztván gondolkodását, hamar, és kerék választ ada (Pázm: Préd. 770). Némelylyekre kerék válaszképpen egy bötsűletes nem-mel tudgyunk felelni (Fal: UE. 382). Nem jó kerék válasz képpen mindent meg tagadni (402). Kerék válaszúl azt felelé: Kiki koholja maga szerencséjét (Fal: TÉ. 633). Ez a kerek válasz nem elég (Fal: Const. 808).

[Szólások]. Hová lehet szeb' dolog, mint a k e r é k k é k é g nek tsudálatos bóltya (Pázm: Préd. 747). Nem vólt ehez hasonló a z k e r e k é g h alatt (Alv: Post. I.64). Nintsen oly válogatott szépség a kerék ég alat (Fal: UE. 369). Piros, poskos, kövér még tsak pitzin falat, nints hoszá hasonló a kerek ég alatt (Fal: Vers. 906). E szeles k e r e k v i l á g (Mel: SzJán. 394).

Kerekded (*keregded* Com: Jan. 164 PP. sat *kereghdyd* DebrC. 541. NagyszC 75. *kerekdid* Cis. N4. Bal: CsIsk. 41. Gyöngy: KJ. 29): **1)** orbicus, encyclios, cylindrus C. orbiculatus, circularis, rotundus, encyclicus MA rund, scheibicht PPB. [rundlich]. Kerekded pais: parma C. A golyobis keregdéd gömbölyű: globus rotundus Com: Jan. 164 Kerekdédenként: orbiculatum PPBl. Né, melly nagy ovalis, kerekdéd formájú asztal ez: da ist ein grosser ovaltisch KirBesz. 59. Ki az keregded allatba zegeletőt lel (Guary C. 15). Az clastromnak keregded ablaka (MargL. 135). Az templomnak fondamentoma keregdedvn chynaltateek (CornC. 192). Plato es zolth egy kereghdyd es megh rywydewlt ystenrevl (DebrC. 541). Ég nag tyzes kerekdyd allat (NagyszC. 75). Az elő tiggő és igen nagy fűl agyatlanságot, az igen keregdid tanulatlant iegyez (Cis. N4). Apro es keregded, mint a holharmat (Helt: Bibl. I. Kk2) Kerekded teke (MA: Tan. 30). Keregded forma (Toln: Vigaszt. 35). Az álló-vizbe ha egy követskét vetűnk, elsőben kisded szűrűt indít (Pázm: Préd. 794). Keregdéd hoszszú: teres; keregdéd circalmozás: circulus (Com: Jan. 164). A játékos keregdéd helyen száguldva: in circo equitando (210). Kerengél az kerekdéd hidon (Matkó: BCsák. 226). Kerekdéd forma (Illy: Préd. II.16). A láda kerekded fedelű, jó formára boglaros vasazással vagyon (MonIrók. XXIV.177). A petrezselymet nem hosszára metélik, hanem keresztűl kerekdeden metéld (Szakácsmest. 76). **2)** [directus, categoricus]. Kerekdeden: absolute Kr. (Pázm: Kal. 1766. 240. Kr.). Argumentumodnak kerekdid és nyluam valo summáia ez (Bal: CsIsk. 41). Ez a mi kerekdéd válasz-tételűnk (Pós: Igazs. I 73). Kerekdéden meg-vallya (349). Kerekdéden ki-vagyon mondva (383). Kerekdéd mondása szent Pálnak, hogy (II.300).

Kerekdedség: rotunditas Sl. [runde, rundung]. Annak a kerekdédségnek nincsen szurdokja (Czegl: MM 147. Lép: FTük. 60. Hall: Paizs. 184. Gyöngy: KJ. 29).

Kerekdék (*kerekdég* MA: Bibl. I.311): [rotundus; rundl]. Paraszol teteje kerekdék és széles (Gvad: FNót. 91).

Kereked-ik: rotor, versor in orbem MA. wie ein rad umgetrieben werden PPB.

föl-kerekëdik: sursum rotor, in gyrum assurgo MA

Kerekes: rotundus, circularis, sphaeralis Sl. [rund, rundlich]. Kerekes tányéroc és négy szegű tányéroc: orbes et quadrae (Com: Jan. 109). Ostáblához való kerekes fáckal jádzani: latrunculis certare (209) Kerekesenjaro egi abroncs (Illy: Préd. I.163).

[Szólások]. K e r e k e s e n k i m o n d á (Moln: JÉp. 13).

Kerekít: rotundo C. circino MA. cirkeln, einen kreis ziehen PPB Tzirkalmazom, kerekítem: circino PPl Rővidebben kerekíteni: finire pomoerio minore (Decsi: Adag. 220).

Kerekség: **1)** rotunditas, globositas C. orbicularitas MA. runde PPB. Az napotis latod kereksegeben vgyan azon egynek lenny (Frank: HasznK. 77). **2)** circulus EhrC. 55. orbis, sphaera; gyrus MA. kreis PPB. Kerengő kerekség: gyrus C. Allotuolna zenetlen ysteny edessegnek nezeseben kysded kerekseguek alata (EhrC. 55). Eress torweennyel es kerekseegghel megh foglallya vala az meelseeghet: certa lege et gyro vallabat abyssos (ÉrdyC. 159). The dergesednek zozatya wagyon kereksegbe: vox tonitruis tui in rota (KulcsC. 186). Ló futtató helynec nagy kereksége vala (Kár: Bibl. II.271). Ha az nap kőrűl valami kerékség vagyon, tiszta időt ielent (Cis. G3). Az felső Palatinusnac kerekségében valo nyoltz városoc (MA: Scult 1067). A bujdoso tsillagok heten vannak, kiki az ő magán kerekségében: in peculiari suo orbe (Com: Jan. 6).

[Szólások]. Az egheez e g h n e k k e r e k s e g h e e t feenesseeges dychőseeg fogta be (ÉrdyC. 564b). Eh f ö l d n e k k e r e k s e g e b e n (in orbi terrarum) nagi bőlč lenneh (DebrC. 203). Vyaskodeek ew eerette mynd egheez főldnek kerekseege (ÉrdyC. 6. 342b). Iőue be az halal ez fődnek kereksegebe (TihC. 62. KulcsC. 44). Az főldet meg rázád, az főldnec kerekségét meg mozgatád (Kár: Bibl. I.457). Az ő első szűlettet be hozza e főldnec kőregsegére (Vallást. BBb2). Az ur bír ez egész főldel és minden benne élőckel, oevé ez főldnec keréksége (MA: Bibl. V.12). Az főld kerekségét mindenféle tévelygéseknek, s istentől elszakaszto hitetlenségnek keserű konkolyával akarják naponként be hinteni (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.). Vallyon lehet-é nálánál bolondab ember a főld kerekségén (Fal: NE. 76). Te-neked holdúllyon főldnek keréksége (Orczy: Nimf. A3). V i l á g k e r e k s é g e: orbis C. Com: Vest. 139. Wylagoknak aldoth teremteye, wra, kyth feel es tyztel mynd tellyes zeles wylagnac kerekseghe (ThewrC. 221).

fél-kerekség: hemicyclos C. hemicyclum PPBl. [halbkreis].

Kerekségecske: orbiculus C.

KEREKËD-IK: **1)** evenio, consequor, devenio Sl. [orior; entstehen, vorfallen, geschehen]. Minállunk, a sok roszból, egy semmire-kellő szokot kerekedni; mint a sok apró jóból, egy nagy jó lehet (Pázm: LuthV. 353). Amott kerekedik egy fekete felhő (Thaly: VÉ. 334). Róma mint született, mikép nevekedett, betse és hitele hogyan kerekedett (Orczy: Költ. 27). Uram! ha nem segitz, vesztünk kerekedik (Kónyi: HRom. 21). El-végre a fabula historiára kerekedik, és a copia originálissá válik (Fal: NA. 199). **2)** devenio Sl. [pervenio; kommen, gelangen]. Haza kerekedik: domum redit Kr. Hadd vesse el az argumentumnak minorjat a nyakárol, hogy ne kerekedgyék nyakára a conclusio (Matkó: BCsák 26). Az betegek, ha haza kerekedhetnek, tartozzanak helyekbe mást állatni (ErdTörtAd. II.370). [Vö. **KEREK, Kerekëdik**].

[Szólások]. Rosz hírben k e r e k e d e t t vólt egy leányjal (Bod: Pol. 175). S z á r n y á r a k e r e d i k: pennis in altum fertur Kr. Szárnyára kerekedvén az igéret földébe hordgya (Pázm: Préd. 1196).

át-kerekëdik: [trajicio, pertranseo; durchkommen]. A táboron bántódás nélkűl által is kerekedvén, Monokhoz nem messze jancsárokra találkoznak (Rumy: Mon. I.69).

elő-kerekëdik: [appareo; herauskommen, sich herausstellen]. Untig rángatám ide is, amoda is a gyeplőt, hogy félre csavaritsam a beszédet; de hiába, mert elvégre csak a kerekede elő (Fal: NE. 20).

föl-kerekëdik: [efferor, proficiscor; sich erheben, sich aufmachen, sich auf den weg machen]. Annak wtanna fel kerekődeenek (a mehek) az egbe mynd addeeg, myg ember lathataa (ÉrdyC. 259).

ki-kerekëdik: evenio, consequor, evolvor Kr [herauskommen, sich herausstellen, entstehen] Az ő részeinek egyben

hordásából kerekedett ki az szép palota (Pázm: Kal 2). Ebből az kerekedik ki, hogy ez világ nem lehetett (7). Gyalázat kerekedik ki belőle (Land: ÚjSegits. II.723). A mi életünk comedia-játék, csak a végén kerekedik ki (Fal: UE. 474).

öszve-kerekĕdik: [conglobor; sich zusammenscharen]. Seregenként ősze kerekednek en ellenem (Mel: Jób. 70).

KEREKÍT: 1) comparo Sl [machen, anschaffen]. Kűtsin lábnak nagy talpat kerekiteni: Herculis cothurnos aptare infanti (Decsi: Adag. 221). **2)** facio ut deveniat Sl.

[Szólások]. Balgatagságát igy k e r e k i t t y ű k a z n y a k á b a n (Toln: Vigaszt. 158).

ki-kerekit: [colligo, concludo; herausbringen, schliessen]. Ebből azt nem szabad ki kerekiteni, hogy az fiúnak és sz. léleknek része nem vólt a sz. Péter tanitásában (Pázm: Kal. 681). A honnan illyen ellenvetést kerekit ki (GKat: Titk. 218).

KERĔNG, KERING (*kerőng* C. JordC. 752. CzechC. 35. Decsi: Adag. 73. *kerĕng* DKal: Ker. 24 Mik: TLev. 454 : circumvolvor MA. rotor, versor, volutor Sl. herumgewälzet werden PPB. [sich im kreise bewegen, kreisen, herumgehen]. Kerengve: circulatim MA **a)** Mikepen rino orozlan kering forog testoua (VitkC. 68). Tetowa kerőnghven (circumiens) keress vala, ky kezeet adnaa hwnek (JordC. 752). Nagy sok ydeyglen, napyglan kerenghettenek (794). Mire kerengez it kemeny bestye? Az nyeresegert kerengek (DomC. 52). Meg lele azt, kyt kerengven keres (51). Mikeppen az reuo orozlan kereng (BodC. 17). Kerengnek keresuen az istennek bezedet (Ozor: Christ. 421). Előtte ot kerenge a szarnas (Helt: Krón. 41). Kerenge a feie (175) Onnég Balaadból kereng a határ napnyugattra a Seir hegyre (Helt: Bibl. II.34). Az ördög kereng keresuen, kit el nyellyen (Born: Préd. 619). Járásánal nem acképpen kerenget az égben, mint egyéb tsillagoc (Kulcs: Evang. 126). A tsillagok szűntelen környős-kőrűl kerengvén (Com: Jan. 6). A vizet az hol kereng őrvénynek mondgyad (13). Addig kerengél az kerekdéd hidon, miglen eszedben sem veheted. hogy ott dobbanál, a honnan el-indultál vólt (Matkó: BCsák. 226). Nyugodalmat nem találnak, hanem szünetlen kerengenek (Illy: Préd. II.65). Méltó, hogy neveket fel-irjuk ezeknek: szappanos, mészáros, ács, erszény-gyártóknac, kerengő malomhoz láto molnaroknac (Nógr: IdvK. Előb. 15). Ugy tetszik, mintha a ház keringene velem (Mik: TLev. 2). Az istentelenekkel csak bolondúl kerengettünk: impii in circuitu ambulant (Csúzi: Sip. 10). A kerengő ördög szem-békötőt játszik vélek, hogy ne lássák a veszedelmet (Fal: NU. 251). Mind addig forgolódik, mig elejét nem veszi ezeknek a kerengő tsapásoknak (Fal: UE. 370). Horgot vet kerengő tsapásival, hogy tárgyát érje (476). Az egymásért kerengő, szárazon tengeren bujdosó szivek (Fal: NA. 199). **b)** Kerengem: circumeo MA. Kerenghyk vala az varasokat: circuibant per castella (JordC. 553). Jarya kerenghy vala Jesus mynd az varosokat (381). Kerenghyk vala, honnan hw eleyben vyhethneek hwtet: quaerebant eum inferre et ponere ante eum (535). Eedestowa kerengőtte az zent egyhazat (ÉrdyC. 95b). Keresveen kerengencje az varast (DomC. 51). Mind ey nappa kerengi ez velagot, lelkeket keresuen (BodC. 17). Tanulnak hazakot kerengeny (Komj: SzPál. 378). Kezdé kerengeni császár erejét, sok helyön öli, vagdalja ő népét (Tin. 259). Kerenged a diszno ólakat (Helt: Mes. 99). Terrűl, fordul, ualtig kerengi a dolgot minden felől (Tel: Evang. I.151). Hogy jól besötétedék, többen is kezdették vala az házat kerengeni kivül (MonTME. IV.497). Tobzodastol el ály, hogy ne keringjen halál (Kal. 1620. B4). Ezeket mesterséges csavargással kerengenék az Arius czenkei (Pázm: Kal. 142). Az Viszla száz negyuen ött mélyföldet kerengnen, itt szakad a tengerben (SzCsomb: Utleir. 49). Egy keritö mester erössen kerengi (a leányt), hogy meg vegye bordelyba (Apoll. 27). Mikor mind teste lelke nyugszic, ackor házát egyebec kerengic (Prág: Serk. 378). A nyomoruságok az hiveket kerengik és érdeklik (Megy: 3Jaj. II.162). Még most csak hajnalló méltoságod ege, kit az irégységnek kereng sok fellege (Thaly: Adal. I.119).

[Közmondások]. Ne kerőngjed az mi előtted vagyon: cum adsit ursus, vestigia quaeris (Decsi: Adag. 73).

be-kerĕng: [circumeo, perambulo; durchwandern]. Közel nyolcz egész mértföldet békerengettek vala (Szal: Krón. 120).

el-kerĕng: 1) [circueo, percurro; im kreise belaufen, einen kreislauf vollenden]. A Mars az ő kőrűl-járását majd két esztendőbe futtya el és el keringi (Com: Jan. 8). **2)** [praetereo, devito; umgehen, ausweichen]. Sohul nem találtak oly nagy ellenseget, az ki, mint por szél előt, el nem kerenget (Zrinyi. I.12). Ezen munkam közben egy nagy akadályra találtam, mellyet által sem hágbattam, elkerengeni sem akartam (MHeg: TOszl. 134).

föl-kerĕng: [efferor; sich erheben]. Harpia madarak el fel kerengének (Huszti: Aen. 15).

ki-kerĕng: [longius evagor; ausschweifen]. Ránditsd hátrább kevélyen kikerengő vágyodásidat (Fal: NA. 242).

körül-kerĕng: [circueo, obambulo; umkreisen, umgehen]. Ty vattok kett latrok, kyk ez vilagott kernyel kerengyk (EhrC. 30). Kőrwl kerenghytek az tengbert: circuitis mare (JordC. 127). Az thy ellenseghtek, pokolbely erdegh, mykeppen az ordoyto orozlan kewrwl keregh: obambulat (854). Nagy fekete hollók sűrűn szálldosának, s ott környül kerengvén ekkép károgának: Kár, kár, kár, kár vala (Thaly: Adal. 27).

mĕg-kerĕng: ∾ Mégkeréngé mend Israelt: circumivit (BécsiC. 16). Megkerenginala Galileat (MünchC. 20). Meg keringi vala az vtakat (TelC. 24). Meg kerengic a házat (Helt: Mes. 79).

Kerĕngél: [erro; umherirren, herumtappen]. Régiebb, mint újabb böltsek kerengéltek, tsalóka tudományt mi nékünk beszéltek (Orczy: KöltSz. 242).

Kerĕngés: 1) circumitio C. volutatus MA. umgang, das umgehen, wälzung PPB Mynd megh halanak az pwztaban az hozyw wthnak kerengheeseeben (JordC. 293). Ő kerengeseknek feie es ŏ aiakoknak dolga őket be fedi: caput circuitus eorum labor labiorum ipsorum operiet eos (DöbrC. 219). Sok kerengés és fáradság az pusztában (Kár: Bibl. I.139). El szédűlt fejek kerengésével nyakra főre szakadnának le (Land: ÚjSegits. I.265). **2)** [illecebrae; umstrickung, umgarnung]. Czodalok raytatok oh bőlczesseeghes sydo doctorok es byraak, hogy ez eellyen kerengheeseknek hyztek (ÉrdyC. 189b). Ördögnec soc fele kerengesi es kisirteti (Born: Préd. 39. 426).

1. Kerĕnget: ambitus [umkreis]. Mennec kerengetében tartatic: caeli ambitu continetur (BécsiC. 77).

2. Kerĕnget: 1) gyro, regyro, roto MA. im ring umtreiben PPB. Környül tekeritem, kerengetem: circumflecto PPl. **2)** [fugo, persequor; herumjagen, verfolgen, treiben] Kerőngessők ees fogyok meg őteth (CzechC. 35). Terekektwl nerel ayandokokath, ne kerengethned bassayokath, ne feneqedned w chazarokath (GyöngyC. 4). Az szentegyház neve alatt Krisztust kerengeted (RMK. II.220) Ha erőssen vonszác az harangokat, nem iő oda az meny kő, mert az zenges tétova kerengeti (Cis. H4). A nagy szél a vitorlat keringeti (DBón: Részegs. 23). Bennűnket kerékded kollátban kerengetnek (Toln: Vigaszt. 156). Szélvetés formán [?] keringetett egy lovas egy gyalogot (Nyr. XIV. 464). Nyáját mezőn kerengette (Gvad: Idők. 48).

elö-kerĕnget: [provolvo; hervorwenden] Ezt talám ezerzer elő kerengeti az Concordia (Pázm: Kal. 354).

környül-kerënget: [circumago; umhertreiben]. Èn tegedet széllyel környül kerengetlek, de az te álladra én zabolát vetek (RMK. II.106).

mëg-kerënget: persequor [verfolgen]. Megh yzee tyteketh es megh kerenghete, myntħ az apro meeheketh (JordC. 202).

öszve-kerënget: [compello; zusammentreiben]. (GKat: Titk. 539).

Kerëngetdëgél: [huc illuc verto; hin und her wenden]. A pava az ő farkat kevelyen kerengetdegeli (ACsere: Enc. 215).

Kerëngő: **1)** [circumiens] circularis, tortuosus MA. rund wie ein kreis PPB. Kerengő garadicz: cochlidium C. cochlis MA scalae *annulariae PPl. Kerengő kerőles: circuitus MA. Kerengő kollát (Toln: Vigaszt. 156). A vonas igyenes linea által lesz, a kerengő kerék, karika, circalom által (Com: Vest. 76. 123). Kerengő, forgó fa: wellbaum (Com: Orb. 133). E nyomoruságos élet kerengő pusztája (MHeg: TOszl.² Címl.). Kerengő malomhoz láto molnárok (Nógr: IdvK. Előb. 15). Kerengő örvény (Land: ÚjSegits. II.113). Kerengő tsoportos (Fal: Jegyz. 934). **2)** circuitus C. [das gehen, das kreisen]. Kerőngőnként: circulatim C. Kerengő, kerülés: circuitus PPl. Az istentelenek kerengőben járnak: impii in circuitu ambulant (Pázm: Kal. 27. Pázm: LuthV. 56. Illy: Préd. II.65). Imigyen jár kerengőre a táborban a hitetlen szerentse (Fal: NA. 224). A ki bogár után indúl, kerengőre készüljön (Fal: Jegyz. 918). A sütő nap megáll, a föld körülötte kerengőben járkál (Fal: Vers. 912). **3)** circus C. circulus Com: Vest. 123 [labyrinthus] ring, kreis, umkreis PPB. [irrgang]. Keringőn mennee vala fel: per cochleam ascendebant (Kár: Bibl. I.307). Solıúlt vége nintsen a kerengőnek (Pázm: Préd. 327). Mitsoda eszesség tsak ezeket űzni kergetni a világ kerengőjében (89). Az ellene mondásnac tekervényes kerengőjébűl magokat nehezen fejthetik ki (Alv: Post. 15). Az háborgó szél és a forgó szél kerengőben magokat tsudálatosképpen forgattyak: in gyrum se circumagunt (Com: Jan. 11). **4)** atrium Nyirkállai XII ambitus Pesti: Nom. 92. porticus Kr. kreuzgang Pesti: Nom. 92. [gang, wandelbahn]. Oszlopos kerőngő: circumcolumnium C. Az dormitoriumba, az refektoriumba, az kerengwbe (ambitus) soha zolni ne legyen zabad (VirgC. 140). Allata hwtet az templom kerenghyenek [igy] felyre: statuit eum super pinnaculum templi (JordC. 363). Három szeles és igen szép kőrengeket épűtete a palota környűl (Helt: Krón. 169).

[Szólások]. K e r e n g ő b e s z é d: ambages Major: Szót. 31 anfractus orationis Sl. Semmi kerengő beszéddel nem élt: nihil *circuitione verborum usus est PPl. Nem soc kerengő beszédeckel keresi vala meg a módot (Helt: Krón. 13). Mi ezt az magyarazatot nilvan es minden kerengő beszed nelkűl hamisnak mondgyuk (Gyarm: Fel. 187). Homályos kerengő beszéddel szóla (MA: Bibl. I.289). Nagy sok kerengő beszeddel azt mondgya, hogy (Pázm: LuthV. 265). Hoszszú kerengő beszédek (DKal: Ker. 24). K e r e n g ő b i z o n y i t á s (Pázm: Kal. 1766. 339. Kr.). K e r e n g ő b e n j á r: circulum vitiosum committit Kr. (Pázm: Kal. 1766. 607 Kr.). Az isten az ővéit nem viszi egy általlyába igyenes úton az idvősségre: hanem mint egy kerengőbe, soc nyomoruságokon széllel hordozza (MA: Scult. 155).

Kerëngőcske: circulus C.

Kerëngős: **1)** circularis, ambagiosus C. was viel umschweife hat PPB. Kerengősen: per gyrum, ambagiose MA. Kerengős út (Derk: ÖÉlet. 8 Bal: Corn. 191). **2)** vertiginosus, vertigine laborans; drehkrank]. Tsak hogy nem keringek, mint kerengős ökör (Gvad: Pöstv. 15). Egyszer keringős hogy lett ökröm, annak szint illyen tántza volt, mint itten forganak (Gvad: FNót. 77).

[**Kerëngoz-**]

Kerëngözés: anfractus C. [umwege].

KEREP: epibades MA. ein fahrschiff, schuyten ?) PPB [fähre].

sár-kerep (*sarkelep* Com: Jan. 31. Nad: Kert. 30): melilotus Mel: Herb. 95. Fuchs: StirpH. Címl. b. Com: Jan. 31.

Kerepes: hippagus MA. eine gattung schiff PPB. [fähre, pferdetransportschiff]

KERES (*kerees*? DomC. 121. *kéres*? PeerC. 77. 18): **1)** quaero, inquiro, vestigo, investigo, contor C. suchen, forschen PPB Keresők: conquisitores C. Szorgalmasan keresem: disquiro; keresett: quaesitus MA. Mester nyalakodó, jó lakást kereső: scitus *catillo PPl. Jőuendőuől nagon, hoǵ Herodes keresse a germeket (MünchC. 17). Keressetec előzer istennec orzagat (25. 37). Senki nem monda: mit kerez? nemo tamen dixit: quid quaeris? (DöbrC. 468). Draga kőwet keress: quaeret (JordC. 396). Nepek keressegh (requirant) wr ystent (760). Yar zaraz helyeken kereswen nywgodalmat (391. 854). Ez az, kyt the kerez (ÉrdyC. 167). Keresnek az harom kyralyok istennek zent fyat (65b). Okokat keresnek (VirgC. 145). Keresetek es meg lelitek (78). Nem kerees vala zallast (DomC. 121). Keresnek wala Jesus ellen byzonsagot: quaerebant testimonium adversus Jesum (Pesti: NTest. 105). Nem talala a balnanyokatt, noha igen keresé (Helt: Bibl. I. P2). Idegenteol kellett atiatiatth gondniseleó tutortt keresnem (Radv: Csal. III.156b). Meszszűnnen ne keressűnk ez dologban bizonyságot (Pázm: Kal. 116). Azt nagy bolondsag neked keresned (Illosv: NS. 28). Gyönyörűséget keres (Pázm: Préd.). Job legelő hely keresni ment (Tyuk: Józs. 90). Azon a vizen keresvén járót, akadtam egy pallóra (MonIrók. XXVII. 35). Szerencse üstökét elől kell keresned! (Thaly: Adal. I.114). **2)** acquiro EhrC. 82. [paro; verdienen, verschaffen]. Zsoldot keresők: stipendior C. Keresett: partus MA. Pénzt keresek aprónként: merito PPBl. Ez mynekewnk ewrewkewnk, kyt vr Iesus Cristus keresett es bagyott mynekewnk (EhrC. 82). Gonozol keresőt morha (ÉrdyC. 20b). Ez orzag byrodalma el veetetyk te tewled, kyt hamyssan kerestel (444b). Kezy mwkaat tanwlny, kywel annak wtanna eeletet keresnee (616b). Nem ő magoknak, de másnak keresnek, bölcs Salamon irja, másnak gyűjtekeznek (RMK. II.191). Hogy a myt ewk lelnenek keresnenek, azt mynd fel lakna (Pesti: Fab. 25b). Mywelhogy myndenőmet en magam kerestem, senkywel semmy osztozásom synch, szabad vagiok vele, kynek es myt howá hadny akarok (Radv: Csal. III.145). Valaki nem keres ifiuságában, vénkorában az-kúldus-táskát hordozza nyakában (FortSzer. 113). És nyereségemmel kerest [keresett] pénz szűken jár [versben] (Thaly: Adal. 227). Véres verétékével keresett javacskáitól-is torkonverve meg-fosztatván, keserűséggel rágia korpás profontyát (Csúzi: Sip. 11). **3)** [arcesso; belangen]. A minemw marham ew nala wolt enneken mindeneket meg kűldőt, azert senki ewtet ezert ne kereshesse, se keresse (RMNy. II.155).

[Szólások]. *Vmiben keres.* Némellyek a fő jót a kazdagságban keresik (GKat: Válts. I.578). *Vmin keres.* *F e j é n k e r e s n i: accersire capitis PP. accusare capitis, anquirere capite PPBl capitis sententiam intentare; auf leib und leben anklagen PPB Az hajdúkkal valót az nú illeti, arrúl az mint most végezés vagyon, keressék elsőben f ü s t i n, az melyik fél nem igazolja, vigye az vármegyére (TörtT. XIX.38). Füstin [füstin] kellett volna előbb keresni az embert (Nyr. XII.363). *Vmire keres.* Egy embert f e j é r e k e r e s n e k: aliquis accusatur de capitali (Ver: Verb. Előb. 61). Az tolvajoknak ketteiet megfoga s fel akaszta, a harmadik el zalada, kih bunaba nagiual töb aprosagot tezőn vala, mert a tizt tartot is h a l a l r a keresi vala (DebrC. 25). *Vmit keres.* A ki k á k á n nem akar c s o m ó t keresni, el-szenvedheti azt az exclamatiót minden gyomroskodás nelkűl

(Pós: Igazs. I.52). Maga gyönyörködtetésit kereső ember: obsequens voluptati homo PPBl. Véle tanátskozzál, véle végezz, ugy rakogasd elejbe szándékidat, mintha azzomnak maga saját hasznát keresnéd, és bár el-hitesd magaddal, tééd lészen a játék (Fal: UE. 379). Torkomnakh testemnek kednet kerestem (VirgC. 9). Ne keressűe a testnec kednet (Born: Préd. 400). Gyakor könyörgéssel kerestem jó kedvit, melly könyörgésekben irásban is töttem (Thaly: Adal. II.290). Munkával keresni az kenyeret röstellic (Zvon: Post. II 237). Minden úttal okot kéresött (MonIrók. III.132). Pathwart keres vala ellene: insidiabatur illi (JordC. 472). Hogy patuart keressen hozzanc: ut devolvat in nos calumniam (Helt: Bibl. I.X4). A sztagban tőt keres (Fal: Jegyz. 920). Myt torkossagawal kereset, meglelte [a farkas, mikor csontot nyelt] (Pesti: Fab. 12).

[Közmondások]. Maga kereste magának az miben vagyon: magnetum mala (Decsi: Adag. 166); Oenoe charadram (113). Az ki mit keres, meg talállya: in laqueos lupus (72); Pyraustae interitus (67. MA.). Ki mint keresi, úgy veszi hasznát: sui cuique mores fingunt fortunam MA. A roszszúl keresett marhác roszszúl vesznek-el: male parta male dilabuntur (Com: Jan. 188). Nints isten áldása a hamissan-keresetten (Pázm: Préd. 636). Szokták mondani, hogy az káros ember anyja kebelét is szokta keresni (MonTME. I.205). Bostkorban keresni s tsismában költeni esik becsületedre (Kisv: Adag. 387). Nem adatik mennyei korona fejekre, ha rázogatják a vállokról a törvénynek terhét, más világon nem öltöznek ditsőségben, ha latrul keresik, latrul veszik hasznát (Fal: NA. 133).

el-keres: [perquiro: aufsuchen, durchforschen]. Hogy io bort vennenk, azert my az it nalonk [való borokat] mynd el kerestwk es latogattwk, de jobat my nem talaltonk (RMNy. II.62). Meghadiá, hogy el keresnéc mind az egész országot (Helt. Krón. Előb. 1).

elö-keres: exquiro Kr. [hervorsuchen] (Hall: HHist. III.22). A nagy isten, bátor halaszsza bűntetését ideiglen, de elő keresi ama kegyetlen tiszteket más világi ostorra (Fal: NA. 220).

föl-keres: indago, inquiro, conquiro, exquiro MA. ausspüren, nachforschen, aufsuchen, nachfragen PPB. Szorgalmatosan felkeresem: rimor C. Fel-tzirkálom, fel-keresem: anquiro PPBl. Fölkereső: conquisitor, inquisitor MA. Ember ha nem ganajozhatik vagy nem vizelhetik, kerezd fel a töknek inát és közd által raita három vagy nigy szerrel, es el indul (OrvK. 47). Az sok egyenetlenségeknek gyökerét igazán fel kell keresnünk (Pázm: Kal. 450). Ki-mégyen a kastéllyából, és nyóltzad nap mulva az attya ellenségét fel-keresi: végre meg-rontya, és a nyakát el-vágja (Hall: HHist. II 250).

fölkeresés: inquisitio MA. nachfrage, erforschung, untersuchung PPB.

kerestën-keres: incessanter quaero Kr. [eifrig suchen]. Megbarátkoznak a csalárd világgal, kersten keresik a gyönyörűséget (Fal: NE. 86).

ki-keres: anquiro C. exquiro MA. ausforschen, aussuchen PPB. En angalom tẘ veletec lezen, en kedeg ki keresem tẘ lelketeket (BécsiC. 110). Mykoron ky keresteek vona, onnan ky hozaak a vyz fenekeeről (ÉrdyC. 386b). Ki-kerestetvén a sidózók az ártikulusokban, egy azok közül kövel agyon veretett (Bod: Pol. 77). Az álnokság fenekig ki keres benniinket, es arrul végez, mi tévő legyen (Fal: UE 496).

kikeresés: exquisitio, investigatio MA. aussuchung, auslesung, erforschung PPB.

mëg-keres: **1)** perscrutor, indago C. perquiro, requiro, inquiro MA. suchen, fleissig suchen PPB. Igen megkeresem: pervestigo; szorgalmatosan megkeresőm: perquiro, disquiro, conquiro, exquiro C. Kernyel futosuan, meg kerese (EhrC. 17). Megkeresi mẘ vérőnket: exquiret sangvinem nostrum (BécsiC. 28). Meǵen megkeresni azt, ki elteuehedetuala (MünchC. 47). Keresed meg az zegeni bynwswket (VirgC. 48). Az gyarlo embery nemet meg keresee es ennen magahoz eeggyeseytee (ÉrdyC. 368). The orchadath wram een meg keresem: faciem tuam requiram (KulcsC. 59). Keresd meg (scrutare) nalam a mi tiyed, es veddel (Helt: Bibl. I.P2). **2)** [peto, rogo, oro; ansuchen, ersuchen]. Kdet megh kerestok volna rola; azerth nem kereshetők megh kdet rola (LevT. I.387). Mind a két tsergődi ekklésia 1620-dik eszt. megkereste a sinodust az iránt, hogy (Bod: Pol. 68). Melly dologról a sinodus akaratjából a püspök megkereste a szász ekklésiák püspökjöket tisztességes levéllel (68). Az udvart megkeresé, és az udvar is hivataljában megerősíté (203). **3)** acquiro; szerit tészem PPl. [verschaffen, verdienen]. Meg kerese verevel (TelC. 256). Ha my az ygaz wthrol el nem akarwnk vezny zykseegh mynekwnk ismerethnek thanusagath megh keresnwnk (ÉrsC. 228b). Enčőlkőgetők ez nőmős dragalatos kenčőth megh keresnőtők (TihC. 1).

[Szólások]. *Vkin megkeres vmit.* Kérélek titeket, hogy ne rekkentsétek az ti véreteket, im most megkeresik rajtunk az József vérét (RMK. IV.17). *Vmin megkeres valakit.* Addig az adóst sohol megh ne tartoztathassák, migh fistenn megnem keresik (MonTME. I.16). *Vkitől megkeres vkit.* Jegyruhajat attul meg keresheti, es rayta meg veheti: dotem suam ab eo requirere et rehabere potest (Ver: Verb. 174).

mëgkeresés: **1)** requisitio MA. [das aufsuchen] Szorgalmas megkeresés: conquisitio, disquisitio C. **2)** [acquisitio; aneignung]. Az ember tartozyk fel venny az kereztseegőt harom okokert: elevzert az jegynek auagy byleguek meg kereseseert, kyvel zamlaltassek istennek nepe kevzyben (CornC. 19).

öszve-keres: conquiro MA. [zusammensuchen].

öszvekeresés: conquisitio MA.

rëá-keres: [aliquem arcesso alicujus rei; belangen]. Janos therwenyel akarya rea keresny Gabrleth ez dologra (RMNy. II.166). Jobbagyat senki törveny nelkűl meg nem ölheti: mert az orszag directora rea keresheti, mint nyilvan valo gyilkost (Ver: Verb. Szót. 5). Eggyik fel az masikat törveny szerint reja keresi, hogy őtet az joszagnak urasagaban meg oltalmazza (137).

vissza-keres. Vissza keresett: repertitus C.

Keresdëgél: quaerito MedLat. 136. [öfter suchen, an verschiedenen orten suchen]. Hazrol hazra iarnan, keresdegelte az el veszet fiakat (Born: Préd. 427).

Keresés: **1)** quaestio, inquisitio, investigatio, indagatio C. quaesitus, quaesitio MA. [das suchen]. Nem voltam ragadozo alamyzna keresesekben (EhrC. 78). Egy gólya, egy reggel az ő fiai számokra való eledel keresésre fészkéből ki-menvén (Misk: VKert. 332). **2)** [acquisitio; das verdienen, verdienst, das verschaffen]. Voltam foglalatos valamely pénznek keresésiben (MonIrók. XV.503). Siet az marha keresésre: festinat ditari (MA: Bibl. I.571).

[Szólások]. Tőtis meg találtál vólna enny kereséssel (Decsi: Adag. 225).

csomó-keresés.

[Szólások]. De chak kákán-valo chomó-keresés ez-is (EsztM: Lev. 24).

haszon-keresés: [utilitatis suae cura, avaritia; eigennutz]. Keze ügyében vagyon a haszon keresés: objecta est ei utilitas PPBl. Nem maga haszna keresésre, hanem lelkünk üdvösségének nyerésére választ (Pázm: Préd. 333).

hírnév-keresés: [ambitio; ruhmsucht. Hir néfi kerésésre való igyekőzet (Zvon: Post. II.326).

kedv-keresés: [placendi cupido, ambitio; gefallsucht]. Oktalan-állathoz hasonló lettél hasad és hasad-allya kedvkereséssel (Pázm: Préd. 73). Micsoda nehezen venném a szultánnak hozzám való nagy kedvkeresésit (Mik: MulN. 138).

fején-keresés: accersio capitis PP. verklagung auf leib und leben PPB.

Kereset: **1)** [quaesitio, quaesitus; das suchen]. Az ioknac keresetinec elsô rendi az, hogy engedgyônc az vr istennec (Kulcs: Evang. 490). Int isten országa és annac igassága keresetire (Zvon: Post. II.177). **2)** quaesitum C. quaestus MA. [verdienst]. Az en kerestemet iszom (DecsiG: Préd. 28). Az ew maga lelte kerestebewl szabadon testamentomoth tehet (Ver: Verb. 132). Panaszos kereset (CsikGy. 37).

[Közmondások]. Hitván kereset az árulkodás (Fal: Jegyz. 924).

Keresetlen: non quaesitus MA.

Keresgél: conquiro, quaerito Kr. [suchen, herumsuchen]. Keresgélő: scrutator, quaesitor MA. Pápác kamora-székin keresgelőnec nevezi (Czegl: Japh. 27). Menj tsak keresgélve régi várasakra (Orczy: KöltSz. 11).

ki-keresgél: exquiro Kr. [ausforschen, erforschen]. Lelkiesmeretinec kamaráczkáját jol kikeresgéllye (MA: Scult. 228. Biró: Micae. Ciml. Kr.)

Keresgéles: conquisitio MA. [das wiederholte suchen, forschen].

Keresget: quaerito C. scrutor MA. [suchen, forschen]. Keresghet vala bewlcheseegőt (ÉrdyC. 560b. Toln: Víg. 35).

ki-keresget: [exquiro; hervorsuchen]. Sok közzől ky keresghetőt gywlekőzet (ÉrdyC. 511).

öszve-keresget: [conquiro; zusammensuchen]. A beszédeknec formáit öszve keresgeti (Com: Jan. 161).

Keresgetés: scrutatio; das forschen, das wiederholte suchen] (Born: Préd. 553).

Kereshetetlen: inpervestigabilis MA.

Keresked-ik: **1)** scrutor C. [quaerito; suchen, sich zu schaffen machen]. Lelkeik körűl kereskedni a hallgatóknak: aculeos in animis auditorum relinquere PPl. Nem kereskedik ő haragjanak sokassagaert: secundum multitudinem irae suae non quaeret (DöbrC. 26). Kőről iar kereskedven (quaerens), kit meg marion (351). Kereskődic es nem leel magauac lacodalmat (DebrC. 410). Valahol azeerth kereskedem az halalnak byrodalma engemeth gyether (ÉrsC. 296b. KulcsC. 15). Nem kereskednec arany és ezüst után (Helt: Krón. 8). **2)** quaestum facio MA. lucrifacio [eintragen, abwerfen, erwerben]. Wram a te font penzed tyz fontot kereskedet: domine, mina tua decem lucrifecit (Pesti: NTest. 165). **3)** negotior C. [handeln, handel treiben]. Testőmmel kereskedem: prosto, prostituo C. Valamivel kereskedni: negotiari aliquo genere mercaturae; vallással kereskednek: religio aucupium facta est PPl. Ada nekic tiz penzt es monda azoknac kereskeggetec: negotiamini (MünchC. 151. JordC. 591). Az munkanal keresk edw embereknek mun kayat es iozagat elragadozatok (VirgC. 47). Telhetetlensignek altala mestersignel szerzett beszidekuel fognak kereskedni tű raytatok: fictis verbis de vobis negotiabuntur (Sylv: ÚT. II.125). Az evangeliomi tselédes gazda ur meszi-földre menvén egygyik szolgájára egy talentomot biza, hogy kereskedne véle (Fal: NA. 138).

[Szólások]. *Keresked-ik va-ról*. Mely ydwesseghrol keresketteneck es twdakoztanak: de qua salute exquisiverunt (JordC. 841). Az het fő ördögők kereskedhnek az het fő halalos binekről, ha meglelhetnek az lelkekben (BodC. 18). *Keresked-ik vkin*. Myndeneneknek therheth ream wezem myndl leyanyomath es egyebeketh, hogy az Dragffy Janoson senky ezekbel ne kereskethhessenk (RMNy. II.17). Senkyn patwarsewl ne kereskegyetek (Pesti: NTest. 12).

[Közmondások]. Aquam e pumice postulas: kopar helyen kereskődől (Decsi: Adag. 28).

el-kereskëd(ik): [?] A mit nyertél kereskedd el, tied a győzelem (Amade: Vers. 181).

Kereskëdés: **1)** mercatura, negotiatio C. mercatio MA. [handel]. Ninč ő kereskédéséknec vêge: non est finis acquisitionis eorum (BécsiC. 104). Mynt ollyan ez vylagy yffyw, kereskődees wtan yaara (ÉrdyC. 571b). Foglala wmagat kalmarkodasba es kereskedesbe (VirgC. 100). Mykoron nem lezen az kereskedesnek ydeye, sem az kewlczen wetelnek (ÉrsC. 356). Merth az sapharsagh, az euangelyom hyrdetysynek kereskedyse ryam byzattatoth (Komj: SzPál. 156). Kereskedés őzés (MA: SB. 115). Az feiedelmek feletteb ne szomiuhozzak az gazdagsagot, se rendek kinůl kereskedesre ne adgiak magokat (Fél: Tan. 174). Ebbůl aletom hogy kőnnyen meg ertethetic mely igen reszes legyen az romai vduar az illyen kereskedesnec vndoc förtelmessegeben (Zvon: Osiand. 69). Kereskedésűnk igen meg-tsőkőnik (Hall: HHist. II.239). Juhot, berbécsöt idegen embernek ne legyen kereskedésre szabad felszedni (ErdTörtAd. III.299). Ártalmas a világnak kereskedése (Illy: Préd. II.227). Vagyon bálványok, mellyeket tisztelnek: az az, a mellyekért gondolattyokot, igyekezeteket, kereskedéseket eltöltik (I.361). Nem volna folyamottya se a törvény széknek, se a kereskedésnek, se a hadnak, se a békességnek (Fal: SzE. 532). **2)** quaestus; gewinn MA. Másén épiteni veszedelem, maga tulajdonán kereskedés (László: Petr. 120).

lóval-kereskëdés: equorum mangonium; pferdhandel PPB.

tengëri-kereskëdés: [negotiatio maritima; seehandel]. Megvallották, hogy nem király, sem hetman akaratjából, hanem fejökre jöttek ki az tengeri kereskedésre (MonTME. V.72).

Kereskëdet: negotiatio. Elmenénec nemellïc ő faluiaba de nemellïc ő kereskedetere: ad negotiationem suam (MünchC. 54).

Kereskëdö: **1)** scrutator, quaestor C. Kővetségben kůldi a vice királyokat, király képeit, tiszt tartókat, kereskedőket: quaestores (Com: Jan. 140). **2)** [lucrificus; einträglich]. Az isten igeinek prédikállása igen kereskedö, gyümölcsöző (Illy: Préd. I.298). **3)** propola, negotiator C. [handelsmann, kaufmann]. Kereskedo: negotiator NéinGl. 275. Ember eladással kereskedő, új szolgákat eladásra készitő: venalitiarius PPBl. Kereskedő ember: homo negotiator (MünchC. 39). O gonoz es hamis kereskedő, mely olezon adad (WeszprC. 28). Kereskewdő ember (ÉrsC. 314. Sylv: ÚT. II.153). Kereskedő társ (Kár: Bibl. II.134). Kereskedő áros ember: mercator (MA: Bibl. II.20). Elment egyéb sok kereskedő rendekkel együtt, kik árút visznek (Mon: Irók. XV.383). A kereskedő rend látván szép nyereségét (Felv: Dics. 52). Kereskedő, tőzér, kalmár (Zrinyi II.177). Sinár fösvény kereskedő (Fal: Jegyz.).

áros-kereskëdö: ~ Áros kereskedők (KétMlDipl. 127). Áros kereskedő népek (129).

lóval-kereskëdö: mango; rosshändler, rosstauscher PPB.

Keresmény: quaesitum, partum MA. proprium acquisitum Ver: Verb. Szót. 20. mammona JordC. 555. [verdienst, erwerb]. Masnak keresmenyewel eelnek (ÉrdyC. 612b. 414b. Kulcs: Evang. 405). Adgy az te kezednec keresményéből szolgaidnac

MA: Bibl. I.269). Adgyunc igaz keresményünkből (Zvon: Post. II.602). Attya keresményét nem költené: patrimonium non consumeret (Com: Jan. 189). Ügyes [jogos] keresményét bátorságoson birhatja (Fal: BE. 583).

Kereső: quaerens, inquisitor, investigator, indagator C. quaesitor MA. [suchend, sucher]. Ha ertelmesek auagy isten keresek: si est intelligens aut requirens deum (KulcsC. 21). Gyönyörűségkereső (MA: Scult. 234).

[Szólások]. Bizonyosnak tarták, hogy ő rejtette volna el: némelyek k e r e s ő j é b e i n d u l á n a k (Mik: MulN. 166).

örökség-kereső: heredipeta PPl. [erbschleicher].

szállás-kereső. Zallas kerese: hospes NémGl. 365.

[**Keresél, keresel?**]

mëg-keresél: [requiro; aufsuchen, herbeischaffen]. Az mesterek zollottak rola, hogy ninchen meg keresselve se az actorok se az in causam altractusok (RMNy. II.162).

Keresvény: [quaestus, quaesitum; verdienst]. Gyermeki el halnac, es minden keresnenyi idestoua szelednec (Born: Evang. III.341). Az kegd keólchsegetth kdnek kedwe zereutth hagiom giermekimnek tutoranak megh adny az en kerezueniembeól [így?] (Radv: Csal. III.156). Az én istenben elnyugodt szerelmes két uramnak keresvényekből perlettük sok költségünkkel idegen kéztül (190b).

KËRËSZT (*crest* EhrC. 76. *cristseg?* CodPatr. IV.1. *kèrèzt* MünchC. 1. 18. 19. 32. 53. 71. *kerezt* BécsiC. 61. *kerözt* RMNy. II.49. Mel: SzJán. 19. Zvon: Post. II.433. *körezt* 46. *köröszt* Fél: Bibl. 23. 49. Zrinyi. II.41. Land: ÚjSegís. 134. Csúzi: Síp. 440): **1)** crux MA. kreuz PPB. Zent crestenek [így] yegye (EhrC. 76). A magassègö kèrezt (BécsiC. 61. MünchC. 32). Kerezteet fel vezy (JordC. 384). Kezde predicaltatni az kerezt (DomC. 24). Kereztkepen ez velagnak negy zegere el ozlanak (VirgC. 52). Hamisan eskwtem kerezten (5). El hozuan, zent kereztnek iegiet rea vetuen meg alda wtet (45). Az bodog Ferencznek zaiabol nenekedek egy arany kerezt (VirgC. 85). Tegedet az kereztre fel hwzlalanak (ÉrsC. 54). Zaszlos kerezt (Born: Préd. 246. Helt: Arith. H5). Két keresztü ablak (TörtT. XVIII.233). Sok óráig tartott a kereszt kínnya (Pázm: Préd. 530). Kereszt formán tegye kezeit (Matkó: BCsák. 35). Dömöczki szablya; az keresztiben vagyon 5 drb gránát szem (Radv: Csal. II.177). A keresztnek akasztó-fáján függő latornak gonoszságit megbocsátván (Bíró: Angy. 283). **2)** [mandel, kornmandel]. Kereszt buza (Gér: KárCs. 317). **3)** [crux, mala, miseria; kreuz, widerwärtigkeit, mühsal]. Egy ember sints e világon, mellynek valami keresztye ne vólna: es ist niemand in der welt, der nicht eine trübsal hat KirBész. 112. Ha kereszt és nyomoruság jő reátoc azt enyhitsétec ez karátsoni örömmel (MA: Scult. 86). Keresztszenvedés, nyomoruság (96). Az igazak galibákkal, keresztekkel, fogyatkozásokkal környékeztetnek (Pázm: Préd. 24). Kerezt, nyomoruságh szenvedés (Toln: Vigaszt. 285). Menni keresztí és a szerencsétűl való hányattatási vóltanak (Pós: Igazs. I.188). Nekem sokféle keresztem vagyon, de bizom, hogy az én istenem megsegít bennünket (Évk. XIII.68). Sok az én keresztem, kegyelmes asszonyom (Thaly: Adal. I.305).

[Szólások]. Végére megyen vala minden k e r e s z t t a n á c z o k n a k (Helt: Krón. 118). A fejérnép, akár mennyit éljen, absolute csak harminc esztendős; a férfiak hasonlóképen aláb' a l á b' r ó j j á k k e r e s z t e k e t, tsak a Proserpina tudgya, melly idősek (Fal: NU. 352). K e r e z t e t v e t (ÉrsC. 472b).

búza-këreszt: [weizenmandel] (Bartha: Debr. 71).

házi-këreszt: [malum domesticum, onus domesticum: hauskreuz]. Török, német között vagyunk elepedve, egyik házi köröszt, másik merő fene (Thaly: Adal. I.95).

jel-këreszt, mellyről a szentelt vitézt megesmérik: crux tesseraria PP. das kreuzes-zeichen, an dem man die kreuzsoldaten kennet PPB.

viz-këreszt: epiphania C. h. drei könige fest PPB. Vizkèrèzt napia (MünchC. 1). A mely nap görögül Epiphania, a magyarul uiz kereszt (Tel: Evang. Előb. 8). A vizkereztet vr ki ielenése napianac nevezi az iras (Born: Evang. I.2. KBécs. 1572. A2. D6. Nád: Lev. 131).

Këresztécske: [kreuzlein]. Ne függeszenek pápától pénztsalásért bűvöltetett keresztetskét, vagy Agnus Deit a nyakokban hagyják a babonáskodóknak és baboskodóknak amazokat (GKat: Válts. II. Előb. 55).

Këresztël: baptizo MA. taufen PPB. Kereztellec tütöket vizben penitenciara (MünchC. 18). Janos kereztölth vyzben (JordC. 707. 362). Iőne a hazhoz, hol a vaczorat vala teendő; Ieronimos doctornak mondasa zerent zent Mark euangelista haza vala, kit zent Petőr kereztölt vala (WeszprC. 44). Ötet Kristus nem keresztelni, hanem predikállani küldötte (Pázm: Préd. 63).

mëg-këresztël: baptizo MA. taufen PPB. Az ennen leanyokkal meg kereztölteteek magokat (ÉrdyC. 549b). Meg kerezteltem az Stephananak cyeledyth (Komj: SzPál. 26). Az érzékenység-nélkűl való állatot is megh keresztelhetni: mint az harangokat (VárM: ÉgőSzöv. 45).

[Szólások]. Tisztának mondják lenni a b o r t, holott m e g k e r e s z t e l t e t e t t (Illy: Préd. II.357).

mëgkëresztëlés: [baptisma; taufe]. [Isten] az feleségemet egy fiu magzattal meglátogatta, melynek meg keresztelésére napot rendeltünk ez jövő husvét nap után első vasárnapot (Radv: Csal. III.4).

vissza-këresztël: rebaptizo Kr. [wiedertaufen]. Viszsza kereszteltek: anabaptistae (MA: Tan. Előb. 24).

visszakëresztëlö: anabaptista Kr. (Pázm: Préd. 299. Kr.) Viszsza-keresztelők vallasa (Veresm: Tanácsk. 72).

Këresztëlés: baptismus C. baptizatio MA. das taufen PPB. Semy ez velagi pompasag hozzatok ne ilyek, kiknek ellene mondotatok az kerezteles koron (VirgC. 147). Bynesseknek kereztöleese penitencia tartasra (ÉrdyC. 349b). Kereztyen, ez szonak nem az kereztrol, sem az kereztelesrwl lvn eredeti, hanem az Christusrol (RMNy. II.46). Annak üveltésit és körösztelésit, semminek alitja lennyi prattikáit, ördög ellen való nagy bőbájolásit (RMK. VI.126).

Këresztëletlen: non baptizatus Kr. [ungetauft]. Meeg kereztеletlen vagyok (ÉrdyC. 268). Kereztеletlen germechkek (TelC. 254). A mely gyermekek kereszteletlen meghalnak, nem idvözülnek (Czegl: MM. 259). Kereszteletlen gyermek (Hall: HHist. II.145). Kereszteletlen korában: quando nondum baptizatus fuit (Csúzi: Síp. 576. Kr.).

Këresztëlkëd-ik: 1) baptizor MA. getauft werden PPB [sich taufen lassen]. Vneki halalaban kereztelkettönk (DöbrC. 356). Keresztelkedő személy: baptismam suscipiens (Tel: Fel. 117. Kr. Mel: SzJán 19). **2)** [sich bekreuzigen]. Kérdgy-meg akár-kit, ha pokolba akar-e menni, és az ördögökkel örök tűzben égni? Keresztelkedik, szabódik, hogy oda nem akar menni (Pázm: Préd. 342).

mëg-këresztëlkëdik: ~ Megkerèztelkednècuala ő tőllő: baptizabantur ab eo (MünchC. 18). En nem fokhatom megh, mikepen vona az mi lelkönk az eredet bint az megh körőztölködöt zilektul (TihC. 69). Nem yllet vona ewneky megh kereztelködny (ÉrdyC. 187b. 190. 348b). Valamennen meg köröztölkettönk Iesus Cristosban (DöbrC. 356). Meg kereztölked-

nek vala az Jordan vyzeben hẃ thẃle (JordC. 361). Ty megh kereztelkóttók zent lelekben (707). Az meg-keresztelkedtek álhatatosok valának az kenyér szegésnek részesülésében (Pázm: Kal. 727).

mëgkërësztëlkëdés: baptizatio, baptismi usurpatio MA. das taufen PPB. Hogi ah vyzben valo meg kereztelkódes zẃkseg volna (DebrC. 10).

vissza-kërësztëlkëdik: [rebaptizor; wiedergetauft werden]. Az ariánusok, és némelly viszsza keresztelkedők [anabaptistae] (Bíró: Osk. 12).

Kërësztëlkëdés: baptizatio MA. [taufe]. Zentseges zyz Maria teged kerlekh az the zent fyadnak Jordan wyzeben valo kerestelkedeseyrth (PeerC. 140). Christus az ö keresztelkedesenel azt erdemlette mi nekunc, hogy istennec fiai legyünc (Tel: Evang. I.21).

Kërësztëlö: 1) baptista, baptistes MA. täufer PPB. Kereztelő Janos (JordC. 379. TelC. 13. Fél: Bibl. 23). 2) [baptisma; taufe, taufschmaus]. Kende Gábor uramék keresztelőben lévén (MonOkm. VII.291).

Kërësztës: 1) cruciatus MA. [mit dem kreuzzeichen versehen]. 2) [miles cruciger; kreuzfahrer]. Keresztes had: cruciata expeditio PPBl. Isten meg verte a partolo kôrôsztôs es feiedelemre tamatt kaitor hadat, mint a kôrôztôsôket (Mel: Sám. 101). Székely György a kőrösztűsőkkel Báthoryra szállott (Land: ÚjSegits. 134).

Kërësztësség: cruciata expeditio Ver: Verb. 1660. 227. Kr. [kreuzzug].

Kërësztëz: cruce signo Kr. [bekreuzigen]. Keresztezlek tégedet szent kereszttel (Pós: Igazs. II.417. Mik: TLev. 227).

mëg-kërësztëz: ∾ Ne kereztezd meg (Czegl: MM. 86).

Kërësztség: baptismus C. baptisma MA. baptismum; taufe PPB. Venitur ad locum qui dicitur Cristseg? 1082 (CodPatr. IV.1). Latuan a lenaltacnac es a saduceosocnac sokit, iöuöket ö keresztsegere, monda nekic (MünchC. 18). Janos keresztsege honnan vala (53). Ezek az zentsegek: Kereztseg, bermalas, io malazt, penitencia, papi meltosag, hazasag, kenetes (VirgC. 12). Myt fogattal vr istennek az kereztsegben? (DomC. 212). Ha kereztseegőt eer (a kisded), ydwezẃl (ÉrdyC. 556b. Helt: ÚT. P1). Az keresztségnec megmosódásnac sacramentoma (MA: Scult. 853). Az baratoc az ö calastromi barátságokat, barátta léteket második keresztségnec neveztéc (218). A keresztségnek vize sóval, nyállal olajjal meg-elegyittessék (Pós: Igazs. I.79). Mert a mint hogy egyszer születtetűnk ujjonná, igy a keresztséget elég egyszer fel-venni (95).

Kërësztül: decussatim C. ex obliquo PP. transverse, oblique Sl. [durch, hindurch, in die quere]. Az velaguak negy zegere kereztwl el ozlanak (VirgC. 53). Egy io keresztűl néző lakásért eorőc boldogsagot igirnec (Vás: CanCat. 541). Az úton keresztűl fekszik a roka hót számban (RendÉl. C10). A kertnek kőzőpette légyen egy hosszú út, kőrösztűl által hoszattában (Lipp: PKert. I.15). Orsóval fúrd által-keresztül (Szakács mest. 181).

[Szólások]. Keresztűl áll dolgában: transverse stat; keresztül álló: transversus, dissidiosus Kr. (MA: Scult. 1081). Sz. Ágoston sem áll keresztűl ebben az értelemben (Pázm: Kal. 654). A megfogyatkozott reménység felette káros lelkünknek, keresztül áll dolgunkban (Fal: SzE. 530). Keresztűl tenni az Orban sűvegét: indulgere genio (Decsi: Adag. 345).

kërësztül-kasul (*keresztül-kassúl* Cis. O2. *keresztül-kolsul* Vallást. Hhh. *keresztül-kosúl* MA. Decsi: SallJ. 39. Mih: ÖrökÉ. 59. Pázm: KT. 222. GKat: Válts. I.541. Felv: Dics. 21): contorte, distorte MA. praepostere, perplexe PPBl. verdrehet, verwirret PPB. [über krenz und quer]. Kőrösztűlkosul valo ut: anfractus MAl. Keresztűl kasul valo ut: anfractus Major: Szót. 41. Keresztűl kosul valo utakon (transvorsis itineribus) hordozza vala az tabort (Decsi: SallJ. 39). A temnen árnyékoddal viaskodjal, és vággy keresztűl kossul (Vallást. Hhh). Keresztűl kosúl idestova futosnak (Mih: ÖrökÉ. 59). Felette sok az linia keresztűl kassúl rend nélkűl (Cis. O2). Az hadak keresztűl kasúl commendéroztatván (RákF: Lev. I.181). Keresztül-kasul való evezés (Bethl: Élet. 305).

[Keresztülkëd-ik]

Kërësztülkëdés: [jurgium, rixa; zank, streit]. Igen ritka veszekedések nélkűl, és keresztűlkedések nélkűl a szomszédság (László: Petr. 153). Keresztűlkedés, veszekedés (171).

KËRËSZTYÉN (*keresztény* Csúzi: Tromb. c c3. sat. Haz. I.219. 373. *keresztyény* Zvon: Post. I.1. MA: Bibl. I.496. *kőresztyény* IV.112. *kőreztyen* Zvon: Osiand. 25. *kőróztin* KazC. 179. TihC. 8. *kőróztien* TihC. 47. KBécs. 1572. D5. F4. EsztT: IgAny. 11. *kőrösztyen* Mel: SzJán. 31): christianus MA. christ PPB. Keresztyénűl: christiane MA. Keresztyén anya-szent-egyház: ecclesia christiana; keresztyén hit: fides christiana, religio christianorum MA. A poclosokat hiuyanala kerestyeneknek (EhrC. 102). Kőróztien lelkők iaruliatok elmetőkel az kis Jesusnak iazolahoz (TihC. 47). Zent Damancos hyv kereztyenevknek zerelmes taneytoyok (DomC. 3). Mykoron nem akarnanak meg teerny az kereztyen hytre (77). Mondatnak azok confessoroknak, kyk kereztien egihazat igazgatiák (VirgC. 30). Mynd a gyono smind a gyontato kereztyen hwtben legyenek (ÉrsC. 535b). Keresztyen ez szonak nem az kereztrol, sem az kereztelesrwl lṽn eredeti, hanem az Christusrol (RMNy. II.46). Papista keresztienek (Fél: Tan. 122. Cis. A2. Tel: Evang. II.49). Valamikor az evangeliomot olvasták, fen'állva kellett udvarlani a keresztényeknek (Pázm: Préd. 386). A Kristus keresztitűl keresztény-nevet viselünk (487. 510. Kr.).

fél-kërësztyén: [ein halber christ] (ÉrsC. 343). Csak fél keresztyén, a kit meg nem bérmáltanak (Matkó: BCsák. 415).

új-kërësztyén: anabaptista. Az uj keresztyénec eszelősöc bolondoc: anabaptistae fanatici sunt (Com: Jan. 131).

Kërësztyéni: christianus MA. christlich PPB. Keresztyéni hitre állot (Helt: Krón. 31. Mel: SzJán. 31). Az keresztyéni igassagnac tiszteirűl (Tel: KerF. 76). Keresztyéni tudoman (Tel: Fel. 17). Keresztjeni modon (Zvon: Post. II.425).

Kërësztyénség: 1) christianitas MA. [christentum]. Kik kereztyensegnek hitet fel nem vótek (VirgC. 118). [Isten] ez vylagnak vezedelmebwl valazuan, hozot kereztyensegre (3). Tellyes keresztyensegemnek allattya (ÉrsC. 265). 2) christianismus MA. [christentum, christenheit]. Meg sokasyta vr isten zent Ferencznek fyayt es leanit mind egez kereztyensegbe (VirgC. 15). Te vag mind egez kerezteusegnec megtartoia (NagyszC. 269). Peternek hagyaa anya zent egyhazat egheez kerezttyenseegnek annyant (ÉrdyC. 368b. 516b. Zvon: Post. I.333).

KEREVET (*kelevet* MonIrók. XV.216. PPB. PPBl.): lecti sternium C. [sofa]. Kelevet, mellyen a törökök ülnek: matta; kelevetet vetni: pavimentum mattis sternere PPB. Kelevet a törököknél: torus PPBl. (Czegl: Dág. Elől. 28. Zrinyi. I.146). Oldal félt az kerevet mellett állának vala udvart rendben (MonIrók. VIII.364. 331). Az kelevethez kívánta közel való lellésemet (XV.216. MonTME. I.209). Az kereveten feljül két oszlop nyult fel (ErdTörtAd. I.198. Mik: TLev. 188).

Kerevetës. Hat kerevetes vacsoráló hely: hexaclinon C. MAl.

KERÍT (*kőrit* Helt: Krón. 4. 6. Helt: Bibl. I. f3): **1)** circumdo, circumvenio MA. munio, circumvallo Otr: OrigHung. II.179. umgeben, umringen PPB. Mykoron az tenghernek hataraat kereyty vala: quando circumdat mari terminum suum ÉrdyC. 159). Nem keríti tornátzát oszlop rendre (Orczy: KöltH. 92). **2)** [facio, ut deveniat; kommen lassen, bringen]. Az minémű szegyen vallasuak iszákiát az én feiembe akará t nyomny, azt az maga nyakába ne kerettsie (Zvon: PázmP. 125). Isten gyalázatodat gyalázódnak artzájára keriti (Fal: SzE. 556). **3)** Kurvát kerit: lenocinatur C. Valakinek kurvát keríteni: adducere aliquam PPl. Keréteni, kurvasággal keres-kedni: lenocinari Major: Szót. 289. Az ismeretleneknec ne hizelkedgyél, hogy tégedet keréteni és leselkedni ne véllyenec: ne te lenocinari ac insidiari existiment (Com: Jan. 206).

[Szólások]. Hálóba kerítem: obretio, implago PPBl. Decsi: Adag. 29). Hálóban kerittetic (Com: Jan. 80). Hálóbann madarat hogy kell keríteni (Orczy: KöltH. 37). Mynt az feketeet ember nehezen feyerity vgyan az bewleh, kynek orrat eczer kaar tekeryty, azt az hazudozo mazzor h a l o r a nehezen keryty (Pesti: Fab. 76b) Nagyságodat k é z r e akarják k e r í t e n i MonOkm. VI.15). Te is teljes erőddel érte légy, mind egyik kézre kerittessétek őket (RákGy: Lev. 108). Semmiét szegény-nek k e z e m b e z nem k e r í t h e t é m (MonIrók. VIII.377). Al útakon titkon megvonta magát, hogy n y a k a m b a k e-r í t s e ő h á l ó j á t (RMK. VI.221). Nyakába kerité a széles ínséget (Moln: JÉp. 99). N a g y f e n e k e t k e r í t beszédinek Hall: HHist. III.242).

be-kerít: **1)** circumcludo C. circumclaudo, circumdo muro, includo, circumsepio MA. obsepio PPBl. [umgeben, umringen, umzäunen]. Meg-szállom, bé-kerítem: admoenio; körül-zárom, bekesztem, békeritem: circumcludo PPl. Békeritem, erősitem: munio Com: Vest. 137. Sántztzal bé-kerített: vallatus PPBl. A kert békerittetic gyepűvel, palánkockal (Com: Jan. 70). **2)** impello MA.

el-kerít: [seduco; verführen]. Mint keritő latrok Christus együtt meg szeplősitettec es elkeritetőc (Mel: SzJán. 457). Philostenes őtt [Florentinát] el-keritette (PhilFl. 70).

körül-kerít: circumsepio, circummunio MA. umzäunen PPB. [umgeben, umringen]. Házát isten mint edgy paláncka körnvűl keriti ez parantsolattal (Ker: Préd. 849).

mëg-kerít: circumdo Kr. [umgeben, umringen]. Kew fallal valanak megh kereythween: munitae muris (JordC. 205). Meg kerített erős város: urbs munita (Kár: Bibl. I.152). Tágas szép helyt választottak, megkeritették festett támaszokkal (Fal: UÉ. 636). Nyakát gyöngyökkel mesterségesen megkeritette 362).

mëgkerítés: [das umgeben]. Meg mutattatic Jerusalem baresanac epűlese es kőfallal meg kerítese (Helt: Bibl. I. f3).

öszve-kerít: **1)** Öszve kerített: gyratus MA **2)** concilio, copulo Sl. [zusammenbringen, verkuppeln]. A vén aszszony öszve-kerítette őket, és házasság-törésben ejtette a jámbor aszszonyt (Hall: HHist. II.55).

Kerítés: **1)** circumventio MA. betrug PPB. **2)** lenocinium MA. kupplerei, hurenwirtschaft PPB. Fertelmes bordely ház tartasa, kerítés es bitegetés: lenocinia Ver: Verb. Szót. 18. **3)** moenia, murus MA. munitio Otr: OrigHung. II.179. ringmauer PPB. Kerítés melléke: pomoerium C. MA. kerítés közi PPl. Kerítés kwuwl valo: extramuranus C. Az hazak, kyk varasnak kereyteesyben vannak: aedes, quae in urbibus sunt (JordC. 12). Főld indulas lőn s a keritesnek fala el omla (DebrC. 80). A keritesnec az ű fel rakasa es epitese vala jaspis kűből (Mel: SzJán. 520). Az egész városnak kerítését-is új kőfallal megbéllették (Hall: HHist. III.102). A város kerítése alatt való lyukat módjával kell becsinálni (Nyr. XIV.459). Előll ő maga egynéhány lovassal Poson kerittése mellé jött nézellen (ErdTörtAd. I.124). **4)** ambitus, circuitus PPB. [septum; umfassung, umzäunung]. Kerités nélkűl valo kert, gyepű nélkűl valo szőlő (GKat: Válts. II.530).

kurva-kerítés: lenocinium MA. kupplerei, hurenwirtschaft PPB. (MA: Tan. 1126). Kurvasággal való kereskedés, kurva-kerítés (Com: Jan. 114. 183).

vár-kerítés: murus Kár: Bibl. I.397. [ringmauer].

Kerített: **1)** gyratus MA. cirkelweise gemacht PPB. **2)** septus, moenitus, muratus MA. ummauert, umzäunet PPB. Kerített város: urbs C. Kew fallal kereytet varas: urbs murata (JordC. 146). Kőritet város (Helt: Krón. 6. MA: Bibl. I.113).

Kerítget

[Szólások]. Egyebünnen a honnan lehetett, k e z é h e z k e-r í t g e t v é n (MonIrók. VIII.26).

Kerítő: **1)** circumdans, circumsepiens MA. der etwas umgibt und umzingelt PPB **2)** [seductor; verführerisch, bestrickend]. Kerítő merges szod de ioknak nem arthat (Petki: Virt. 8). Annyira kényesztetik fiokat, leányokat, hogy csak nem magok legyenek keritőjők a gonoszra (Land: ÚjSegits. II.827). **3)** lena, leno C. ganeo PP. *administer libidinis, productor PPl. hurenwirt, hurenwirtin PPB. Kerítő módgyára: lenocine; keri-tőcske: lenulus, kis keritőcske: lenunculus C. Egy kerutő [így] mester erősen kerengi, hogy meg vegye bordelyba (Apoll. 27). Kerítő nem is illik lennem, a vén aszszonyoknak tiszteket rám vennem (PhilFl. 15).

kurva-kerítő: leno MA aquariolus Major: Szót. 61. adductrix, ballio, aquariolus PPl. hurenwirt, kuppler PPB. Kurva keritő aszszonyoc: lenae Com: Jan 183. (Czegl: Japh. 16).

Kerítőség: [lenocinium; kuppelei]. Ki kerítőségre, ki boszorkányságra adgya magát (Diósz: Préd. 284).

KERÜL (*keerwl* ErsC. 351b. *kőrűl* Helt: Mes. 411. Helt: Krón. 85. 19. Dávid: VDisp. 4. 104. 169. Decsi: Adag. 97, 157. 187. Görcs: Mátv. 67): **1)** circumeo C. ambio PP. herumgehen, umgehen PPB Kerwly vala (circuibat) tellyes Galyleat (JordC. 364). Mykort ew zokasa zerent keerwlneye az eyntereméth (ÉrsC. 351b). Mikoron az pispőkők az monostorokat kerőlik (TihC. 296). Soc ideig kerűlőc Seir hegyet: circuivimus longo tempore (Helt: Bibl. I.Kkk3). Jo louan kerűle varos kő falat (Ilosv: NS. 32). Az város őrizőc, kic az várost kerűlic (Kár: Bibl. I.632). Mint eg sino oroszlanok kerőlnek keresuen, kit be nyelhessenek (Kár: Hal. M.). Hol a testek vannak, sasok oda gyűlnek, szapora sűrgéssel ott járnak s kerűlnek (Gyöngy: KJ. 4). Jól meg-is hevűltek kőztők a poharak, mert sűrűn kerűltek (143). **2)** [praetereo, devito; umgehen, ausweichen]. Igen kőrűli az hálót (Decsi: Adag. 13). A ki kerűli, vagy által ugordgya az igazságnak hálóját, kételen hogy az hamisságnak varsájában, és tőribeu akadgyon (Pázm: Kal. 342). Mint a halált, úgy kerűllyétek a bűnöket (Pázm: Préd. 11). A munkákat nem futtya, kerűli (Com: Jan. 195). Valaki óráját kerülte nagy veszedelmének, jó folytató sorsát látá szerencsének (Thaly: Adal. II.27). Ha ellenséged agyafurt, kerűli azt, a mi néked eszedbe juthatna (Fal: UE. 457). A kik egymást kerülik, nem szeretik egymást (Fal: SzE. 539). Nem jár a tsapásban, kerüli az igyenes közönséges ösvényt (Fal: NU. 353). **3)** [pervenio, devenio; gelangen, kommen]. Kerűly hátunk-megé: *pone nos recede PPBl. Hozya kerwlvén meenenek Jerwsalembe (JordC. 777). Mas fele fordwl vala, Catharina oda kerwlween (ÉrdyC. 666b). Hátoc megé kőrűlénec (Helt: Krón. 85). Tőlőc távol keről (MA: Bibl V.20). Vallyon mikor, és melly urfinak kerűlt artzájára a szégyen pirulás roszrúl jobra térése miatt? (Fal: NU. 288).

[Szólások]. Kezembe ne kerűly: ne in melampygam incidas (Decsi: Adag. 85). Reiád is kőrűl még az gonoz szerencze (187). Nem kellene tsúfolni a keserűségben lévőket mondván: hogy más kézre kerül a madár (Mik: TLev. 116). Ártalmasab' a szivünk körül lappangó és kisértő ellenség annál, a ki kin forgolódik, és szemre kerül (Fal: SzE. 525). Igen kőrűli mint az farkas az kútat: lupus circum puteum chorum agit (Decsi: Adag. 97).

be-kerül: **1)** circumeo MA. [umgehen]. A földet mind be kerőlém es el járám (Mel: Jób. 2). Azon menetellel Chiust békerülé (RMK. IV.187). Az egész földet békerűlvén (MA: Bibl. I.448). **2)** [ingredior; hineinkommen]. Azonközben az kalonarok be kerwleenek es le hwllanak zent Ieronimus atyanak labay elöt (ÉrdyC. 562).

ëgybe-kerül: [convenio, congregor; zusammenkommen]. Mikoron mind egybe kőrűltenec vólna a seregec Valentinianus császár mellé (Helt: Krón. 15).

el-kerül: **1)** circumeo MA. [umgehen]. Mikoron az fratereket el kerevlte volna es zentelt vyzzel meg hyntveen zent kereztnek jegeuel evket meg jegyezte volna, el enezeek (DomC. 186). Az földet el kerűlém s-be járám (Kár: Bibl. I.512). Mind el kőrűlt: in orbem circumiit (Decsi: Adag. 102). **2)** caveo, devito C. praetereo, declino MA [ausweichen]. Mesterségesen el-tudja kerülni: astutus ad praecavendum PPBl. Az essew el kerewle ewket es az neepet megh nem eeree (ÉrdyC. 322). Az pokolnak kinnyat el kerűlhetnéiek (Lép: PTük. I.24). Czak el kőrűlitec az igassagot (Dávid: VDisp. 169). A keleptzet el nem kőrűlhetem (Vallást. Rr4). Soha el nem kőrűlhettűk az isten büntetését (Decsi: Adag. 157). Hogy a förtöben-hevert ember meg ne sárosittson, leg-job' el-kerűlni (Pázm: Préd. 355). Affele ember, mint az igassagnac meg őrőkődőt ellensege, az igaz istennec iteletit el ne kerűlhesse (EsztT: IgAny. 201). Azon igyekezett, hogy székéből kiejthesse, de a vigyázó vitézek arra tanitott lovaknak félre ugrásával el tudták kerlilni (Fal: TÉ. 639). A forgot okosnak el-ne kerűllye szemét és eszét, akár kiben légyen a vétek (Fal: UE. 460). **3)** in orbem transeo [appropinquo; herankommen]. Az vendéglésnek napiay elő forgottak es el kerőltek (Mel: Jób. 1b). Mikoron pedig az lakadalomnac napjai elkerűltenec volna (cumque in orbem transissent dies convivii) kűldvala ő hozzájoc az Jób (MA: Bibl. I.448).

elkerülés: **1)** circuitio MA. herumgehung PPB. **2)** praeteritio MA [das vergehen]. Lőn az első ezer [év] el kerűlésben, ez vtan kelénec másic ezerben (Valk: Gen. 4).

elkerülhetetlen: indeclinabilis, indeclinatus, inaversabilis C. inevitabilis MA. unvermeidlich, dem nicht zu entgehen ist PPB. Am bár el kerűlhetetlen, és győzedelmesképpen meg mutassák azok az jelenségek az isten igéjének bőcsűlletit, de (Pázm: Kal. 467).

elö-kerül: **1)** [advenio; ankommen]. Joll leheth megh az bodogh azsony napya elew nem kereolth (RMNy III 79). **2)** [occurro; vorkommen]. Az elől kerülő feleleteket a katona vendég magára vállalá (Fal: NA. 227). Járjátok meg aszszonyim lassu elmével, mitsoda bűnre vivő alkalmatosságok kerűlhetnek elő az napon, és vegyétek okos el-rendeleséssel elejét (Fal: NA. 191).

körül-kerül: [circumvenio, betrügen]. Hogy valaki meg ne challya es kőről ne kerőllye valami dologban az en attyafiát (Beythe: Epist. 75).

mëg-kerül: **1)** [circueo; umgehen, begehen]. Mégkerőléc a vőlget (BécsiC. 38). Megkerőlinala mend a varosocat (MünchC 30). Ez zent atya meg kerevly vala az oltarokat (DomC. 129). Ez mai napon egő zentőlt giertianal meg kerwlneiek a zenth egihazat (DebrC 174). Az várast meg kőrűle (Gosárv: MagyB. E). Mikoron a medue oda érkőzet vólna, meg kőrűlé az embert a főlden; de mikoron leheletet nem erzene, el hagyá őtet és el méne, meg hólt dőgnec alituán az embert (Helt: Mes. 411). Keuesed magáual meg kőrűle Aquilegiát (Helt: Krón. 19). Ió leány gonosz hir vagyon felőlled, az korczomákat te mind meg kőrűled (FortSzer.[2] 13). Tolvaj megkerűli polgár istállóját (Thaly: VÉ. I.99). **2)** induco, persvadeo, in suam sententiam perducere SI. [decipio, seduco, illaqueo; umgarnen, verführen, betrügen]. Nagi szep szóval mint őtet megh kerűle (CsomaC 23). Nem hamar czalhattya vala őtet senki; ő kedig igen tudia vala az embert meg kőrűlni beszédinel (Helt: Krón. 14). Ha őket valaki ajandekkal vagy szep szoval meg kerűlte volna (Ver: Verb. 204). Tanaczkoznac, mint kerűlhessec meg, és fortélyos álnoksággal mint foghassác eythessec (MA: Scult. 995). A csalárdság oly közönséges a kalmárok között, hogy az nem itéltetik kalmárnak, a ki megkerűlni nem tud (Illy: Préd. II.356). Tapogatva járjon, ébren légyen, hogy ezer mesterséggel meg-ne kerűllyék (Fal: NE. 5). Virtus vala, ha ki titkon megkerülhette s vérét vehette ellenségének (75).

mëg-kerülés: [seductio; verführung]. A mit hegedűre, lantra irnak, mind azon szerelem, mesterséges meg kerűlések, pompásan felkészűltt fertelmesség (Fal: NU. 263).

[öszve-kerül]

öszvekerülés: [rixa; streit]. Hol mikor veszedelmes öszve kerülések történnek; ily izben nem jó ölbe kapni (Fal: UE. 192).

Kerülés: **1)** circuitio, circuitus, ambitus MA umgang, umlauf PPB. Hyth myat zakadanak le Jericonak kewffaly heet napy kerwleessel: circumdata ad dies septem (JordC. 823). Egy kerűlést teszen Galileán által (MA: Scult. 863). Az éjjeli lopó a ház kerűlést menten félbe hagyja (Misk: VKert. 359). **2)** [deventio; das gelangen, das kommen]. Nadányi Mihálynac a Munye vajdához való követség kelepczébe kerűlésére s veszedelmére következett vala (Szal: Krón. 465).

[Szólások]. Homályos avagy kerűlés képen való hivatal: vocatio obliqua (Alv: Post. II.62).

Kerület: circuitio, circuitus, ambitus MA. circumferentia Ver: Verb. Szót. 4. Com: Jan. 164 umgang, umlauf PPB. [umkreis, umgebung]. Az ő fogainak kerűleti (Mel: Jób. 100). Az Olaz orszagnak egy szegeletiben, az Vesulo hegnek ő kerűletiben (Istvf: Volt. 2). Az te tomporodnac kerűleti: juncturae femorum tuorum (Kár: Bibl. I.634). Az oszlopnac kerőleti (MA: Bibl. I.311). Igyenes úten kel járni, ha az kerűletben ninesen alkolmatosság s haszon (Pázm: Kal. 797). És hogy körül-fognák Sziget kerűletét, néznék, homan törtetnék Szigetet (Zrinyi. I 106). Az égnec mellyic kerűleti és hajlása alatt: sub qua zona et climate (Com: Jan. 171). Keregdéd circalmozás, mellynec a kőrűljárása avagy kerűleti kőrnyéknec, kerűletnec mondatic: circulus, cujus circuitus seu ambitus circumferentia dicitur (164). Miért mégy kerűlettel az dűcsőségre (Forró: Curt. 553). Az ő szent országának határát és kerűletit terjessze (GKat: Válts. I 1107). A golyóbis legnagyob kerűlete az, a mely a golyóbist kettő vágja (ACsere: Enc. 81). Isten utolszor alkotta az embert, ugy hogy láttassék minden teremtett állatoknak mint egy kerűletinek lenni (Illy: Préd. I 545).

állati-kerület: zodiacus ACsere: Enc. 94. [tierkreis]

állatos-kerület: zodiacus Com: Orb. 210 [tierkreis]

délhatarozó-kerület: meridianus Com: Orb 210

tengëlyvégi-kerület: circulus polaris ACsere: Enc. 92 polarkreis

Kerülő: **1)** circumductorius Kr. [umgehend, umschweife machend]. Ama'ra általabb az út, iméré pedig kerűlőbb (GKat: Válts. 272). **2)** circulator MA. circuitor PPl. [hüter, überreiter]. (Gér: KárCs. IV.289. 293. 305. 306). **3)** [circuitio, ambages; umweg]. Neha ember altal wtat akar iarny, [hát látja, hogy csak] kerylewbe emberkedik (Pesti: Fab. 40b). A végre távozot volt el, hogy másunnan kerűlőből az ő kúthoz menne (Tyuk: Józs. 90). **4)** ambitus domus Kr. [hausflur, gang, wandelbahn]. Meg sepry vala az cart. es az kervlevt auagy ambitust (MargL. 25). Elfutamek az kertbevl az kerevlevben (128). Az capitulom hazban auagy az kerevlevnek valamely zegeletyben el lappanvan (DomC. 376).

[Szólások]. Tanul k e r ű l ő s z o u a l (Born: Préd. 431). K e r ü l ő b e s z é d: verborum circuitus, ambages verborum MA. PP. (Tel: Fel. 16). Nagy kerűlő beszéddel emlékezvén errűl, azt mondgya (Pázm: Kal. 660). Kerűlő beszéddel szollának (Megy: 4Jaj. II.15). Előljáró, kezdő avagy kerűlő beszéd: proœmium seu exordium (Com: Jan. 161). Nagy kerűlő beszéddel hazud (Matkó: BCsák. 16). K e r ü l ő p o h á r t i n n y a: bibere in orbem, circumpotare PP.

erdö-kerülö: vagiator, custos silvarum Ver: Verb Szót. 33. nemoris silvarumque custos SK. waldhüter Nom. 77. (Gér: KárCs. IV 286. 297).

hëgy-kerülö: [berghüter] (Gér: KárCsal. IV.456).

kapa-kerülö: pastinum fugiens, otiosus Kr. (Bíró: Angy. 736. Kr.).

Kerültet: **1)** [circumduco; herumführen]. Ezokaert az isten kerűltete a népet a puszta altal valo vton: circumduxit per viam deserti (Helt: Bibl. I.Hh4). **2)** [facio ut deveniat; kommen lassen]. Az megnevezett latort kerűltesse nagysagod kezeihez (MonOkm. XXIII.118).

be-kerültet: [circuire facio; umgeben lassen, umwandern lassen]. Pontus tengér szęlit mind bę kerűltété (Balassa Enek 12).

el-kerültet: circumduco [umgehen lassen]. El kerwltetee hw velők (a yazokat) az nagy pwztanak wtan (JordC. 37).

Kerültetés: [circuitio, ambages; umweg]. Nagy kerwlteteesth teetete ew vele: circumduxit eum (JordC. 185).

KÉRKËD-IK, KÉRKËSZ-IK (*kérkőd*hetik Zrinyi. II. 108. *kérkőz*ic Dial. 121. *kerkűd*hessenec Mon: Apol. 369. *kerkőue*l 322. *kérkűd*ni Lép: PTük. II.163. Land: ÚjSegíts. I.85. *kérkűt* Zvon: PázmP. 298): glorior, jactare se MA. sich rühmen PPB. [prahlen]. Kerkedve mutogatom: vendito MA. Cristust zegensegbe kwvetek, kirwl neki wnwn magok kerkedenek (VirgC. 24). Kerkedyk wala hogi az ew ezenek edenyebe ees erzenyebe sok kylemb kylemb fele okossagok wolnanak (Pesti: Fab. 58). Egy cziga kérkőszic vala az ő kenélségében (Helt: Mes. 36). Senki nem beczűli a te tollaidat, hanem hogy légyőzét czinálnac belőle. Eregy el immár és kerkődgyel szepségőddel (Helt: Mes. 415). Nagy szemtelenűl anal kerkeszic (Mon: Apol. 351). Melliel szűntelen kerkeztec (421). Másut kérkedgyél (Decs: Adag. 70). Heában való dologgal kérkedni (Decsi: Adag. 20). Azzal kerkettec, hogy őc elöb valóc minden pogányoknál (MA: Bibl. I.144). Régenyi eredeteckel kérkednec (MA: Tan. 1084). Ollyanok, mint az mely szász azzal kérkedik vólt, hogy száz tőrőkőt vágott (Pázm: Kal. 159). Mivel kérködhetik igazán ellenem (Zrinyi. II.108). Ne kérkedhessék azzal, hogy császár jár az német után (MonTME. III.414). Fennyen kérkedik (GKat: Titk. 334). Akar mint kerkedgyek eleivel, nagy barosaganak hirevel nevevel (Petki: Virtus. 19). Jó szerencséjében azzal kezde kérkedni, hogy egy lába toppantásával egész Italiat meg tőlthetné néppel (ExPrinc. 234). Talán vétett bennek a természet, s nyilván makra s moslékra akará alkotni, mikor ember lett belőlek, más kűlömben vagy meg utálnák a förtőt, vagy legaláb nem kérkednének véle (Fal: NE. 92). Avval kérkedik, mintha ő volna feje-oka, néked pedig semmi részed azokban (Fal: UE. 441). Csak kérkedjél illyekben (Amade: Vers. 184). A gazdag termésnek minnyájan örülnek, szomszéd szomszédjának vigadva kérkednek (Orczy: KöltH. 71). Ha el tsábitod tudatlan szépségét, fetseged kérkedve meg nyert gyengeségét (149).

[Közmondások]. Könnyű ott kérkedni, hol távol az ellenség (Kisv: Adag. 52).

[föl-kérkëdik]

fölkérkëdés: [gloriatio; prahlerei] (Helt: Mes. 212).

Kérkëdékëny (*kérkűrkenség* Kár: Bibl. II.273. *kérkőuékőny* Beythe: Epist. 157): jactator, gloriabundus, aretalogus, phanias C. jactuosus, gloriosus, arrogans Nom.² 219. [prahlerisch] prahler, grossprecher PPB. Kerkedekenűl: jactanter, jactuose MA. PP. Kérkedékeny, maga nagyzó: arrogans PPl. Kerkedeken ember (Pesti: Fab. 63b). Kérkedékenyek: cicadis pleni (Decsi: Adag. 200). Kerkedekenec, keueliec (Mon: Apol. 2). Kérkedékennyeket, bnyákat, nagyra vágókat szűlsz ez világra (Cis. F.). Szátokból ne származzéc kérkedéken szó (MA: Bibl. I.245). Kerkedéken beszédű (MA: SB. 44). Kérkedékeny dicsekedés (MHeg: TOszl.² I.122). Kérkedékeny Goliáth (Czegl: Japh. 3). Lamech kérkedékeny köntösébe öltözünk (Czegl: MM. 9).

[Közmondások]. Kérkődékeny leány tudod tántzban mint iár: nos decem Rhodienses, decem naves (Decsi: Adag. 141. MA. Kisv: Adag. 366. Fal: Jegyz. 925). Kerkedekeny leanyok hamaráb meg esnek (Huszti: Aen. F3b).

Kérkëdékënység: jactantia C. gloriatio MA. [prahlerei] rühmung, ruhmredigkeit PPB. Diczekőttők az ti kerkedekensegtőkben: exultatis in superbiis vestris (Fél: Bibl. II.144). Vakmerő elméuel és nyeluénec kérkűekenségéuel fel fuualkodott vala (Kár: Bibl. II.273). El kel tűrni kerkedékensegétis, mert minden szép aszszony egyebeket meg akar haladni (Prág: Serk. 377). Merő kérkedékenység az emberi erőt az isten parantsolattyához vetni (Ker: Préd. 213). Ki tekeri kérkedékenységek szavokat mégis: a midőn az isteni szolgálatot nem a kősségh nyelvén szolgáltattyák ki (VárM: ÉgőSzöv. 107).

Kérkëdés (*kérkődés* Helt: Mes. 212. *kerkőues* EsztT: IgAny. 357. *kerkűts* Lép: PTük. III.137): venditatio C. gloriatio, jactantia MA. [prahlerei, ruhmredigkeit]. Maga-hányás, kérkedés: alazonia PPl. Mi moddal tsendeszitethetic le az ő szemtelen kerkőuese (EsztT: IgAny. 357). Merő sűlt bolond kérkedések és ditsekedések vagyon (Pázm: Préd. 55). A jó cselekedetek előttők kerkedésben valának (Czegl: MM. 103). Marka-pökő pharisaeusnak kerkedése (GKat: Válts. I.1037).

Kérkëdëz-ik: [se jactare; prahlen]. Szabadsággal kerkedezel (László: Petr. 22).

Kérkëdö (*kérkűuő* Kár: Bibl. II.273. *kerkűvő* Prág: Serk. D3. *kérkőue* Born: Préd. 460. *kerkőuő* Zvon: PázmP. 299. *kérkűdő* Land: ÚjSegíts. I.69): gloriator MA. der sich rühmet, prahler PPB. Balyokás, bolond kerkődő: blax C. Ygen alazatos leegh myndenben, neh zolwan nehez, kemeń, kerkedő, gonoz bezedeth (ApostMélt. 33). Senki magat czac kérkőue szoual meg ne czallya (Born: Préd. 460). Az számlálhatatlan hadánal kérkűuő Sennacherib (Kár: Bibl. II.273). Knarczot vallata az kerkőuő barattal (Zvon: PázmP. 299). Az kik azokat irtác kerkűvőc (Prág: Serk. D3).

Kérkëtt, kérkütt: [gloriosus; prahlerisch]. Végre illyen feleletet kottyanta az kérkűt ember (Zvon: PázmP. 298).

Kérkëttség, kérküttség (*kerkűdseg* Lép: PTük. III.166. *kérkedség* MA: Bibl. I.569. Bal: Cslsk 172): gloriatio, jactantia

MA rühmredigkeit PPB. [prahlerei]. Kerkevdseg, maga hanyas (HorvC. 253). A bolond iffiuság bátor és nagy sockat tulaydonyit magánac: de ha reá iút annac vtánna, vgy vészen biszonságot magáról, hogy semmi vólt az ő dolga, és heiába valo minden kérkőtséged (Helt: Mes. 208). Heiába való a kérkőtség a czelekődet nelkűl (Helt: Mes. 211). Mit basznál neked a te kérkődséged? (Helt: Mes. 422. RMK. V.57). A szóban való kérketség: arrogantia (Com: Jan. 218). Kerkűdseggel valo gazdagságok mit hasznaltanak nekűnk (Lép: PTük III.166). Az romai papa ez titulust kerketsegből koporitya maganac (EsztT: IgAny. 356). Kérkedséggel való maga kőltése (Bal: CsIsk. 172). Az űres horđó kongás, és eszterhán termett gabona fő, pharisaeusi kérkedségednek jeles czimerei (Matkó: BCsák. 124). Az ő vallások reghiségével valo kerkedségeknek meg czafolása (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.). A Luttereknek erről kérkedségek szerént tudományok vagyon (Sámb: 3Fel. 634). Minden kerketseg gyűlőlséges (Prág: Serk. D3). Kérkedséget és hamis mértéket gyalázza (MolnF: LTárh. 103). Csak helytelen kérkedsége az Barkóczi uramnak (MonOkm. XXIV. 507).

1. KÉRŐ. Rumen: kerőragas, kerő C.

[Szólások]. Kerőt ragok: rumino C. ruminor MA. Mindent valamel kérőt rág a lelkes alatoc kőzet, meg egyétec: omne quod ruminat in pecoribus comedetis (Helt: Bibl. I. CCe2. Kár: Bibl. I.97). Az hím disznó, megherélt kan nem kérőt rágóc mint egyéb hasat kőrműek (Com: Jan. 36). Az saphir hal igen fő hal, fűvel el, es kerőt rag (Forró: Curt. 746). Kérőt rágh az őkőr (Alv: Post II 341). A teve kérőt rág (Misk: VKert. 45).

KÉRŐD-IK: rumino, ructo MA. wiederkäuen, grölpsen PPB. **a)** Csuda, ha nem émelyget gyomra, nem fűstőlgőt agya, nem kérődőt torka, miker ily gaz dolgot, ily gyomroskodva irkált (Pázm: Kal. 171). Az szent iras ellen kérődnec es ugatóznac (MA: Tan. 58). Már három esztendőtűl fogva kérődik az 3 kérdés ellen (Sámb: 3Fel. 32 Czegl: Japh. 4). Azon-is kérődik Mátyás, hogy az ecclesia jeleit kőlőn szaggattam (Matkó: BCsák. 119). Azzal kérődik, hogy ... (Pós: GBot. 2). A búza és-a bor-felett kérődnek vala (Hall: Paizs. 95). Most-is kérődik, s nem emésztheti meg akkori beszédedet (Fal: NA. 119). Nem kiszt szivem, hogy a legelő-mezőkőn kérődgyem mint Nabugodonozor (Fal: NE. 6). Árpában jól lakvan, hevertek kérődve (Gvad: FNót. 10). **b)** Naap napnak kerewdyk ygeeth: dies diei eructat verbum (FestC. 8). Olvasuan eszem, gyakorta azt kerődőm (Pécsi: Ágost. 34). Hallatlan káromlásokat kérődik az égre (Pázm: Kal. 372). A mit Balduinus a pápákra s egyebekre kérődik (Pázm: LuthV. 34). Lásd, mely szemtelen hazugságot kérődik én reám (169). Akár-mit kérődik káromló székiből halgatói-előt (Sall: Vár. 13). A mi urunk halálának hasznárúl csuda menyi sok kábaságokat kérődik (Pós: Igazs 1.646).

ki-kérődik: [eructo; auswerfen, speien]. Káromló szokat bőtőg és kérődik-ki (GKat: Válts. I.992).

Kérődés: ructus, ruminatio MA. rölps, wiederkäuung PPB. A soc kerődést, a ki retket eszic és bőgőc [bőtőg], meg állattya (Mel: Herb. 102). Semmit azoknak gyomroskodások és az égh ellen való kérődések nem árthat (Teln: Vig. 302). Minden nyálaskodást és kerődést eltőről magárol (MA: Tan. 56). Ez dolgon való kérődésed (Matkó: BCsák. 6).

Kérődtet: [?] Az minemő enyuet terőmt az lentse fa, annak lentiscinus neue, ezt io innya azoknak kik vert hanynak, es sok időtűl fogua hurutnak, erőt ad az gyomornak, de kerődtet (BeytheA: FivK. 7b). A kinek életét meg-akarják tartani, keserű italokkal kérődtetik (Pázm: Préd. 32).

Kérődz-ik, kérőz-ik (*kérődő*-nec BécsiC. 191): rumino, rumigo C. [wiederkäuen]. Kérőzőm, rágodom: rumigo MAI. Buzan es boron kerődőznec vala: super triticum et vinum ruminabant (BécsiC. 191).

Kérődzés: ruminatio C. MA. wiederkäuung PPB. A barmoknak lassu kérőzéssel vagyon fekűvések (Gyöngy: MV 18. Misk: VKert. 45).

Kérős: [ruminans; wiederkäuend]. A barmoknac (az eledel előszszőr a kérős gyomorban, osztán a nagy kővér hurkában, temérdec bélben, paczalban által megyen (Com: Jan. 51).

2. KÉRŐ (*kirő* MonIrók. XV.536): Kerő az sebbe: linamentum MA. turunda, tomentum PP [charpie]. Borbélyek kérőjök: enthema; kérő, mellyet a borbélyok a sebbe tésznek, tépett-ruha: penicillum PPBl. Kérő a sebben: nyiredék, tőlteni való lágy pelyh, tépett ruha SzD. A seb, melyben kérő tétetic: vulnus cui turunda imponitur (Com: Jan. 60). Gyapotból csinálylyanak kérőt s azt tegye az orra likában (PP: PaxC. 73) Ki ellenségtől lövetik avagy nagy pallossal erőssen megsértetik, flastromozás és kérő bocsátás ezekhez kivántatik (ÖtvMest 15. vsz.). Az lábom egy formaban van, megyen a rútság belőle, kérőt tartván benne az borbély (MonIrók. XV.402). Most Orlai uram bánván lábommal, kissebb kirő noha most sem jár bele, mint másszor, mindazáltal ma az materia jobban indult meg (536).

pih-kérő: linamentum C. [charpie]. Pih-kérő az sebben: linamentum MA.

seb-kérő: linamentum MAI. turunda PPB. [charpie].

KERT: **1)** [septum, sepimentum; zaun, umzäunung]. Kert helyett való árkok, vagy viz-folyásnak tekergő árka: euripi PPBl. Hánd be a kertben belől a kert mellett a forgaczokat (OrvK. 56). Azon tul volt faragott fábul elé-csinált fedeletlen kert, az mely elkertelte az convictus udvarát az seminarium udvarától (MonIrók. XI.427). Fátalan hely, a kerteket égetik (Nyr. XIII.228). **2)** hortus C. MA. garten PPB Gyümölts-fa, lugas a kertben: arbusculae topiariae; el-ágyalni a kertet: deformare areas in horto PPBl. Vadkert 1227. (Jerney). Meta procedit ad quoddam pomerium vulgo wegkerth vocatum 1275. (Wenzel. IX.139). Unum virgultum fywzkerth vulgariter nuncupatum 1299. (CodPatr. VI.450). Paranćola a vendégseget kézeitetni a kertnek gadoraban: in vestibulo horti (BécsiC. 48). Kiral bemene a fackal plantaltatott kertbe (63). Az kerteket es megtyztehgya vala (MargL. 25). Kinek kerteben rosakat zedők (DebrC. 186). Bol fwtameek egy kerben es lo fekweek egy fyghe ffa alat (ÉrdyC. 517b). Kertyt gőmőlcőtlenne teue (TelC. 85). Parlaga haggiak az ő kerteket (Ozor: Christ. 103). Az kert szurdokabol my ez dolgot latoc (Hoffgr. 324b). Be rekeztetett kert: hortus conclusus (Kár: Bibl. I.633). Az kapun kivül levő kertemet hagyom az pater jézsuitáknak az halastóval együtt (Radv: Csal. III.312). Bujdokik vala az Eden kertinek fái kőzőtt (GKat: Válts. II.453).

[Közmondások]. A hól farkast emlegetnek, kert alat kullog (Decsi: Adag. 147). Farkast emlegetnek, kert megett jár; farkast emlegetnek a kert alatt jár: *lupus in *fabula PPBl

almás-kert: pomarium, hortus pomorum MA. apfelobstgarten PPB. Almás kertnec ezemetei (Kár: Bibl. I.633. MA SB. 272. Gér: KárCs. IV.296).

csür-kert, csürös-kert: [getreidehof]. Egy róka be méne egy czűres kertbe, hogy valamit fogna ennyi valót (Helt: Mes 378). Egy csűr kertben valami asztaglábon tilnek volt (Szék-Okl. I.299). Hitván csűrős kert (Gér: KárCs. IV.309). Majorház, csűr, csűrös kert is vagyon (318. 335. 452. TörtT. III.157). Máriási Ferencznek csürös kertben lévő asztagit nagyon megesték (Szal: Krón 179. Gvöngy: Char. Előb. 22).

dinnyés-kert: cucumerarium MA peponum ager SK. [melonengarten]. Mikent a dinnyes kertben (in cucumerario a

naz semmit nem ŏriz, vgan vadnak azoknak istene faioc es ezüstōc es aranńoc (BécsiC. 116). Dŭunyés kerbeli haylée (Helt: Bibl. IV.12).

diós-kert: [nucetum; nussgarten]. Le zallek az dios kertbe, hoģ vŏlgeknek almait latnam (DöbrC. 480).

éden-kert: [paradisus]. Beh nagy feneket kerített az asszony beszédjének, beh messze fáraszt, tudniillik éden kertben a paradicsomban (Fal: TÉ. 666).

fű-kert: herbarium Kr. [blumengarten]. Érzi már az erdő, kifakad zöldsége, felvont sátorinak szinlik ékessége; timfű julnak, nap virágnak, fűkert méhnek, esső rétnek (Fal: Vers. 916).

fügés-kert: ficetum PPBl.

füves-kert: hortus olerum [gemüsegarten]. Add énnékem az te szōlōdet, hogy énnékem légyen fűues kertem: da mihi vineam tuam, ut faciam mihi hortum olerum (Kár: Bibl. I.328).

gyalog-kert: [sepes humilis; niedriger zaun?] Fiát általveti a gyalogkerten (Bethl: Élet. II.346).

gyümölcs-kert: pomarium C. Com: Vest. 141. obstgarten Nom. 7. Mel: SzJán. 458. Vala neki ģimōlč kerte: erat ei pomarium (BécsiC. 167). A nag ar vizec gōmōlc kertyt ky zaggata[c] (TelC. 85. RMK. II.81. 122).

gyümölcsös-kert: pomarium Com: Jau. 70. [obstgarten]. Gyümöltsös-kert, almás kamara, gyümölts-tartó hely: pomarium PPBl. (Ver: Verb. 90. Lipp: PKert. I.13). Kényszerittettek vala szállani a városnak gyümölcsös fás kertei közé, az erdőket nem érdŏlhetvén (Szal: Krón. 129).

káposztás-kert: cauletum, caularium Kr. [krautgarten]. Kapoztas kertŏt is csenala (DebrC. 119. Pázm: Préd. 1161).

[Közmondások]. A káposztás kertet éh kecskére nem jó bizniya, sem a lúd fiakat pásztorra (Magy: ORoml. 58).

komlós-kert: [hopfengarten]. Az első részéből komlós kertet csináltattam, az felsőből gyümölcsöst 1635. (TörtT. 1880. 774).

köz-kert: sepimentum intergerinum; mittelzaun PPB.

lator-kert: vallum Nom.[2] 463. bollwerk mit pfählen Nom. 7. Meg gyuladéc a puska por, és fel gerieszté az lator kertet és mind a tŏb tŏltet palánkokat (Helt: Krón. 202. Pázm: Kal. 1766. 18. Kr. TörtT.[2] II.179).

lövö-kert: [schiessplatz]. Ez városnak vádnak szép lŏvŏ udvari és kerti, az hol az polgharok es iffiak bizonyos idŏben puskával, és nyillal valo lŏuŏldŏzésben maghokat gyakorollyák (Csomb: Utleir. 87).

major-kert: [meierei, meierhof]. Majorkert felül is sánczok vala, napesettŭl vár ellenébe vala (RMK. VI.137). (Bartha: Debr. 16).

mëggy-kërt: cerasetum PP. [weichselgarten].

mulató-kert: voluptuarius hortus SK. [lustgarten] (MA: Scult. 469. MA: SB. 326).

narancsos-kert: [orangerie]. A narantsos kertekbenn szép sétálló lugosokat eregetett (Fal: TÉ. 645).

olaj-kert: olivetum Kr. [ölberg]. Ysteued neked adangya az olay kerteket, kyket the nem palantaltal (JordC. 216. Káldi: Bibl. Amos. 4: 9. Kr.)

olajos-kert: ∾ (Czegl: MM. 176).

orvos-kert: alexikepos Nad: Kert. 262. Nézze meg a mi orvos kertŭnket (45).

paradicsom-kert: [paradisus] (Pós: Igazs. 523).

plántás-kert: plantarium Kr. (MNyil: Zsolt. 19). Plántás kerteczke (MA: Tan. 1117).

rózsa-kert: rosarium C. MA. rosengarten PPB.

rózsás-kert: rosarium MA. rosengarten PPB.

széna-kert (Helt: Mes. 428).

szölös-kert: vinea Kr. [weingarten] (Pázm: Préd. 1161. Szŏlŏs kert, vagy hód-szŏlŏ (GKat: Titk. 1119. Bod: Lex. 180).

tévelygös-kert: [labyrinthus]. Labyrinthosi tévelgŏs kert (MA: Tan. 1179).

tündér-kert: hortus imaginarius Kr. [feengarten] (Fal: Vers. 869).

útvesztő-kert: [labyrinthus]. Arra való az út vesztő-kert, hogy belé bocsátkozván a mindenféle nem jóba, fel ne találhassad útadat a visszatérésre (Fal: NU. 343). A mondott zöld útca beszolgált egy nagy útvesztő-kertbe (339).

vad-kert: vivarium, leporarium C. theriotrophium; tiergarten PPB. Vadkert 1227. Wadkerth 1255. Wadkerth 1283 (helység, Jerney). (Tin. 168. Helt: Krón. 169. Com: Jan. 70). Egy jeles vadkert (Misk: VKert. Címl.). A marcheggi vadkertet az én dispositióm szerint kövel kerithessék meg (Radv: Csal. III.332b).

vadas-kert: theriotrophium C. [wildpark] (Com: Jan. 70).

veteményës-kert: hortus olerum Kr. [gemüsegarten] (Kár: Bibl. I.168. Pázm: Kal. 1766. 611. Kr. Pós: Igazs. 590. Gér: KárCs. IV.309).

virág-kert: [hortus floralis; blumengarten] (Zvon: PázmP. 332. Megy: SzAÖröme. Elŏb. 11).

virágos-kert: hortus coronarius MA. hortus floralis Kr. blumengarten PPB. (Petki: Virt. 6. Mik: TLev. 423). Mély álombul felserkentem, egy virágos kertnek mentem (Fal: Vers. 869). A templomokban-is sűrűn tisztessen meg jelennek a dámák szinte ugy mint a virágos kertekben vagy a sétáló-utszákon (Fal: NA. 145).

vöröshagymás-kert: caepina C.

Kertbeli: hortensis, hortensius C. [garten-]. Kerbely vetemeny (ErdOrszgy. I.395). Egy szegény ember, kertebéli asztagárul azt mondgya hogy (Pázm: Kal. 756).

Kertëcske: hortulus C. MA. gärtlein PPB. Kerteczkeknek ezelekedesy, auagy egyeb zent es haznos dolog meg foglalyon (VirgC. 131. MonIrók. XV.403). Egy kis rekesz kertecske volt az ablak alatt (Bethl: Élet. 263).

Kertël: sepio, obsepio MA. zäunen, umzäunen PPB. Kertelni, fűz ágakat le vagdalni (Lipp: Cal. 11). Hegyess karókkal béllett, kerteltt, kerített sántz (SzD: MVir. 158).

be-kertël: sepio, obsepio, praesepio C. circumsepio MA. umzäunen, verzäunen PPB. Bekerteltetett: septus C. Kŏzbe bé kertelni: intersepire MedLat. 331. Kerteld be tŭissel a te fŭleidet (Tel: Evang. II.680). Kerteld bé szivemet (Ágost: Zar. 204). Igyekeztem ez munkácskámat kéváltképpen sz. irással meg erŏsétenem, s-bekertelnem (Szŏlŏgerezd. 19).

bekertëlés: [obseptio; umzäunung]. Hálva fekŭnnénk a mi istentelenségŭnknek hitvan meg rekesztésében avagy be kertelésében (Bök: Lámp. 119).

el-kertël: [obsepio, separo; absondern]. El-venni, el-kertelni az útját: *praesepire aditus PPBl. Azon tul volt faragott fábul elé-csinált fedeletlen kert, az mely el-kertelte az convictus udvarát az seminarium udvarától (MonIrók. XI.427).

körül-kertël: circumsepio PPBl. [umzäunen]. Környülkertelem, sövénlem: circumsepio MAl.

mëg-kertël: consepio, circumdo sepimento MA. umzäunen, umgeben mit einem zaun PPB. Megkertöli őket a haborusagnac kertevel (DebrC. 596).

Kertëlés: concaedes C. sepimentum, obseptio MA. verzäunung PPB. Kik ez kertölest el zaggattac, ezőket a pocolbeli zomac meg maria (DebrC. 596). A mezei virághoz minden ember hozzá nyúlhat; sem kerteléssel, sem fenyitékkel senki ettől nem tiltatik (Pázm: Préd. 171). Egy hét múlva mindgyárt fogok építéshez, puszta az telekem, és sok keritéshez (Thaly: Adal. II.321).

Kertëlet: septum, sepimentum Sl. [umzäunung, einfassung]. Egy fertőhöz jutnak, mellynek az erdő közt sok kerületi, vizekkel nádakkal nagy a kerteleti (Gyöngy: Char. 9).

Kertëletlen: non septus Kr. [nicht durch einen zaun geschützt]. Mennyi veszedelmekben forog a kerteletlen mezei virág (Pázm: Préd. 622). Kerteletlen virág (Fal: Jegyz. 934).

Kertëlt: septus MA. umzäunt, umgeben PPB.

Kertész: olitor C. hortulanus MA. gärtner PPB. A nemberi azt alaituan, hoǵ lesus a kerteź volna (MünchC. 213. JordC. 698). Een wagyok az igaz zewlewtew, ees az een attyam kertez: agricola (Pesti: NTest. 221). Menenek egy kerteznek kertybe hogy walamy pareyt wenneuek (Pesti: Fab. 7. Born: Préd. 233. Hall: HHist. II.335).

[Szólások]. A bakot tenni kertészszé (Kisv: Adag. 32).

Kertészkëd-ik: [sich mit gärtnerei befassen] (Nád: Lev. 9. Gyöngy: KJ.[2] 36).

Kertészkëdés: studium hortense, res hortensis, horticultura Kr. [gärtnerei] (Csúzi: Tromb. 446. Kr.).

Kertészség: topiaria PPBl. ars hortensis, scientia topiaria Sl. [gärtnerei] (Hall: Paizs. 206).

Kerti: hortensis, hortensius C. was aus dem garten ist PPB. [garten-]. Az orvosló füvek avagy kertiek avagy mezeiek (Com: Jan. 29).

KERUBIN, KERUB: [cherubim: cherub]. Mondatnak keerubynnak, az az tellyes twdomanywnak (ÉrdyC. 557. 490b). Kerwbyn new angyalon el repule (KulcsC. 29). Salamon oroszlan keepeth es ökör zyuth es kerwbyn angyal zömelth iratta wala fel (ÉrsC. 227). Cherub angyaloc (Mon: Képí. VI).

KÉS (*kés* MünchC. 65. *kęs* Helt: Mes. 328): culter C. cultellus EhrC. 66. gladius MünchC. 65. messer PPB. Az zent attyanak zent seby helyet kesuel eluakara (EhrC. 66). Eǵ azoc közzöl, kic Iesussal valanac, vene a kest es čapuan a papoc fedelme zolgaiahoz, el vaga ő fülét (MünchC. 65). Ket hewuel kes, egyk aranyas, massik ezwstus (Radv: Csal. II.9). Az assony embernek wagyon ot egy öwe es kese, ezwstos, astys kwlgye meg ke (III.3). Kęst vernél az te torkodban (Kár: Bibl. I.616. MonIrók. XXIV 138).

[Szólások]. El eytötted az kést: post festum venisti (Decsi: Adag. 67. MA). Az ki kesőn megyen az asztalhoz el eyti az kest, es etlen marad (SalMark. 12). Mint ha kést ötött volna szűuembe (Decsi: Adag. 298. MA.).

[Közmondások]. Nem mind szakáts az, ki nagy kést hordoz (Kisv: Adag. 193). Nem ió gyermeknek kés (Decsi: Adag. 118).

abroncs-kés (Com: Orb. 163).

bërëtva-kés: culter *tonsorius PPBl.

gombos-kés (MonTME. I.99).

gyomláló-kés (Com: Jan. 74).

jancsár-kés. Egy peszterge és jancsár kés 12 frt (Radv: Csal. II.388).

karózó-kés: [falx vinitoria; rebenmesser] (TörtT. XVIII. 231. ErdOrszgy. II.383).

kocor-kés: [falx putatoria; rebmesser]. Karószó kés dénár 10, kis koczor kés d. 3 (ErdOrszgy. II.383).

konyha-kés: culter culinarius; küchenmesser PPB. (Radv: Csal. II.12).

köldökmetsző-kés: omphalister; messer, womit man den kindern den nabel entzwei schneidet PPB.

köz-kés. Vöttünk egy közkést (MonTME. I.56).

medve-kés: culter *venatorius PPBl.

mészáros-kés: clunaculum PPBl. PP. schlachtmesser, fleischhackermesser PPB. Handzár, mészáros-kés: machaera PPBl. (Com: Jan. 79).

metező-kés: scirpicula C. falx vineatica, falx putatoria; rebmesser, weinhippe PPB. Metsző-kés, katzor: falx *putatoria PPBl. Az szőlő miues, mikor kapalni auagy meczeni megyen, nem chac kapat anagy mető kest viszen velle, hanem fen köuet is, hogy legyen miuel eleseteni az kapát es az mető kest (Tel: Evang. I.320). En metű késről szóllok, s ők kapát emlegetnek: falces postulabam, et ii ligones denegant (Decsi: Adag. 94). János kováccsal csináltattunk az salétromházhoz egy metező kést (MonTME. I.83). Mettző késsel a bimbókat nyeseget (Com: Jan. 71. Pécsv: Fel. 393).

metszőkésëcske: falcula C.

paraszt-kés (MonTME. I.99).

szakács-kés: culter popinarius Nom.[2] 407.

szőlőmetsző-kés: falx putatoria MA. falx *vineatica PPBl. rebmesser PPB.

tollcsinaló-kés: [scalpellum; federmesser] (Com: Orb. 185).

vágó-kés (Helt: Mes. 328. Radv: Csal. II.184. 185. TörtT.[2] I.581).

varga-kés: [crepidarius cultellus, scalprum; kneif, schusterkneip]. Bitskia, varga kés: *scalprum sutorium PPBl. (Com: Orb. 127).

[Közmondások]. Soha sem vólt, soha sem lészen vargakésnek hűvelye: prius testudo leporem praeverterit (Decsi: Adag. 61).

vonó-kés: runcina [grober hobel]. A sindeleket vonyó késsel és gyaluval (runcina et dolabro) ki-gyalullya (Com: Jan. 104).

Késëcske: cultellus C. messerlein PPB. (Erasm: Erkölcs. 47).

pënnacsináló-késëcske: scalpellum Com: Jan. 155.

Késës: cultratus MA. [mit einem messer bewaffnet]. Amaz új késes ker. atyafiak (Ker: Préd. 322).

KÉS-IK (*kesnek* Sylv: UT. I.80. Szék: Zsolt. 26. LevT. I.227. *késedelmes* Csúzi: Sip. 230): cunctor, commoror, demoror C. moror, tardo MA. verziehen, verweilen, säumen PPB. Az frater Ylles kesekuala yewnye (EhrC. 15). Kesic iőni: moram facit venire (MünchC. 60). Magodat ne keessel be zolgaltatny (JordC. 58). Azert myt kestek zeretevym? (DomC. 209). Ne keessel ternőd wr istenhez (ÉrdyC. 69). Semyt nem keseenek (65). Nagysagod meg boczassa, hogy enyt kyssem (LevT. I.227. Helt: Bibl. I. H3. Fél: Bibl. 43). Job mindenkor sietni, hogy

nem mint késni (Decsi: Adag. 68). Majd három óráig késvén az váradi bányában (Monlrók. XVIII.147).

[Közmondások]. Az isten sem syet sem kesic (ComBal. 34). Nem siet, sem késik isten (Czegl: BDorg. 109).

el-késik: sero venio, paulo diutius moror Sl. [sich verspäten]. El keesek az en vram yewny (JordC. 433). Az dychőseegben menny yo volna, de el keestewnk ymaran (ÉrdyC. 504. Káldi: Bibl 286).

mëg-késik: tardius venio Kr. [sich verspäten]. Parancola neki, hoǵ ne hadna az papnak az misebe meg kesne (TihC. 186). Kezdee gondolny, hogy mek foktak wolna az ő edes fyath, hogy ilyen igen meg keesőt wolna (ÉrsC. 82). Mykoron zenth Kateryna azzony megh kesewth wolna egy kewesse (409).

Késëdelëm: tarditas, mora, cunctatio C. MA. langsamkeit, zauderung, verzug PPB. Zauanak kesedelmeuel (vocis morositate) ewtet hyuonak feleluala (EhrC. 60). Ha ez kesedelmben (hoc intervallo) nem ywneud, esmeg czerges (14). Késedelmet težen en vram iőni (MünchC. 141). Kesedelmet nyoythwan: moram faciens (JordC. 434). Kesedelmeth ne weegy (KeszthC. 101). Keesedelmet zenwednek (ÉrdyC. 610b). Myndden keesedelemneel kyl (548b). Ebben kesedelm nem teleek (ÉrsC. 509). Késedelem nekyl (RMNy. II.29). El nem felejtette velünk az(t), az mi néz az kegyelmed becsületire és az magunkéra; hanem csak az posták késedelme miatt (RákGy: Lev. 80). Kik minden késedelem nélkűl el-készűlnek, és Trója városába érkezven, felkeresik Iliumot a Priámus király fényes lakó helyét (Hall: HHist. III.88). Minden késedelem nélkűl a nagy sereg Czédiussal együtt meg indúl, Hektort a seregek között fel-keresik (150). Hogy az késedelmet ne követhesse kár: az követséggel is hosszú üdőt nem vár (Thaly: Adal. I.169). A bőlts ha vét, késedelmére nézve vét (Fal: NE. 394).

Késëdelmecske: [kleiner aufschub]. Késedelmecskék nélkűl a természet nem hozot (RendÉl. D9).

Késëdelmes: tardus, serus, cunctator, cunctabundus, dilator, improperatus C. inargutus PPBl. spät, langsam, träg, verzögernd PPB. Késődelmessen: cunctanter C. Késedelmes, otromba: inargutus PPBl. Késedelmes tiszti követésében: cessat in officio PPBl. A te imaćagod toaba legen kesedelmes, zemermes (VitkC. 4). Kesedelmes voltam a gonoz gondolatokban (28). O heytok ees kesődelmes zẃwẃeek hitelre (WinklC. 273). Menden jokra kesedelmes (CornC. 160). Ymacchagban kesedelmesők: orationi instantes (ÉrdyC. 73b). Gondolyon rea, hogy az dologh ue lenne kesedelmes (LevT. I.278). Reest, tunya ees kesedelmes zamar (Pesti: Fab. 22b). Herteleu auagy késedelmes halál (Helt: VigK. 27). Kesedelmes nyelvű (Dáv: Préd. 88). Késedelmes a meg-fizetésben (Tel: Fel. 80). Késedelmes-elméjű, ostoba, tudatlan (Pázm: Préd. 783). Jóra-való késedelmes restség (64). Késedelmes vagyoc az szólásra (MA: Bibl. I.52). A méreg-ital által való (halál) felette gyötrelmes és késedelmes (Misk: VKert. 597).

Késëdelmeskëd-ik: moras traho, cunctor Kr. [zögern, säumen]. Mi annyi sok intésére az istennek a mennyországért alig tészünk két lépést, kényeskedünk, késedelmeskedünk (Fal: SzE. 514).

Késëdelmesség: moramentum C. cunctatio, tarditas, mora MA. verzug, verzögerung PPB. Az én késedelmességemből esett az fogyatkozás (Pázm: Kal. a2. Zrinyi. I.27).

Késëdelmez: [tardo aliquod negotium; verzögern]. Ezen dolgot ne késedelmezze, hanem adjon annuentiát (Monlrók. VIII.431).

mëg-késëdelmez: ∾ A gyümölcsök megérését meg ne késedelmezzék a haszontalan veszszők (Illy: Préd. I.277).

Késëdelmez-ik: moror, tardo, cunctor MA. verziehen PPB. [zögern]. Mikor az Saul kesedelmeznec az philiszteusoc táborát megüti (MA: Bibl. I.256).

Késëdelmezés: cunctatio, tardatio, mora MA. verzug, verzögerung PPB.

Késel, késell. Késellő: tardans C.

mëg-késel: [retardo; verzögern]. Megkéseltetett: tardatus C. Eszt a mű szent hadunkat nem kel meg késelnűnc semmi tőrnéntétellel (Helt: Krón. 52).

Késelőd-ik: immoror C. tardo MA. sich säumen verzögern PPB. [zögern, säumen].

Késelődés: immoratio, tardatio MA. verzögerung PPB.

Késés: commoratio C cunctatio, mora, tardatio MA. verzug PPB. [das zögern]. Az ew ith kessese (RMNy. II.27). Késéssel készitik uttyokat (Zrinyi II.56). Ott való késésem (Thurzó: Lev. I.219. Thaly: Adal. I.268).

Késlel: **1)** tardo, retardo MA. verziehen, verzögern PPB. Az azzon kesleli vala ẃtet az be menesről (GuaryC. 41). Onzollya vala, hogy ne keslelneyek az chazarnak paranchlolattyat (DebrC. 552. 186). Az pezth ne keslelye keg[elme]thek (RMNy. II.273). Nem késleli az ur az ő eliővetelét (Zvon: Post. I.32). Ez az oka, hogy az igaz reformatiot, meg vyéttást ennyre késlelik (Zvon: PázmP. 200). Nem keslellek tovább titteket (Petki: Virt. 17). Nem késleli az ur az ő igerétit (Megy: 6Jaj. II.43. Hall: Paizs. 256). Az hajdúságot s váradi hadot ne késlelje beküldeni (RákGy: Lev. 44). Az hadakat Ibrányi uram nem késleli (RákGy: Lev. 45). Ha választ irsz reá, ne késleld (MonOkm. XXIV.3). **2)** moror MA. [cunctor] säumen PPB. [zaudern]. Melly dologban sokan éppen hátra maradnak, némellyek felette késlelnek (Fal: UE. 365).

mëg-késlel: retineo C. retardo MA. [verzögern, aufschieben]. verhindern, aufhalten PPB. Nem keeslely megh wr ysten az hẃ fogadasaath (JordC. 861). Meg keslel [a bűn] embört menorzagtol (DebrC. 455). Az yo mennyey ygekőzetet es zandekot meg keeslelle (ÉrdyC. 241). Nem akarac ötet meg keslelnie (Hofgr. 33). Ne késleld meg, hogy ideiekor meg nem adnád az fogadást (Kár: Bibl. I.662). Az ey es az tabornac el rablasa keslele meg az ellenseget (Decsi: SallJ. 33. 65). Meg késleléc ötet: apud se fecerunt eum manere (MA: Bibl. I.236). Az igénec gyűmölczőzését, világi gondoskodásoc és testi gyönyörűségec miat meg keslelic (Zvon: Post. I.428. 419). Sebesi Miklóst kellett igen igen postán küldenünk az cardinálhoz. Kérlek, édesem, ott meg ne késleld, mehessen hamar el (RákGy: Lev. 40). Meg kislelni vizeletét: lotium remorari (Erasm: Erkölcs. 21).

mëg-késlelés: retardatio C. MA. hindernis, verzug, verhinderung, verzögerung PPB.

Késlelö: **1)** tardans C. [hindernd, hinderlich]. **2)** moratorius, morator MA. [zögernd]. A ki a veres hagymát fejer borban megiszsza, annak késlelő ho-száma hamaráb mégyen (Nad: Kert. 310). Az időnek mankóján a lassu órák egy-más után késlelő lépéssel jöddögelnek (Fal: UE. 395).

[**Késlelőd-ik**]

mëg-késlelödik: [retardor; zaudern, sich aufhalten, sich verspäten]. Ha a templomba mennek imátkozni, meg-késlelődnek (Bát: VTárgya. 180).

mëgkéslelödés: [cunctatio, retardatio; verspätung] (Megy: Dial. Előb. 8).

Késleltet: demoror C. tardo, retardo, moras injicio Kr. [aufhalten, hinderlich sein]. Késleltetett: tardatus MA. Késlel-

tető: moratorius C. A tanúlónak elméjét kell késleltető bojtorjános praejudiciumoktól megszabadítván elkészíteni (CorpGramm. 588).

mëg-késleltet: retardo C. demoror, tardo MA. hindern, aufhalten PPB. Megkésleltetett: retardatus C. remoratus MA.

mëgkésleltetés: retardatio. A hold az ő meg késleltettetésével hólnapokat hoz és szerez (Com: Jan. 6).

Késlet: tardo, retardo Kr. [aufhalten, verzögern]. Soha ennek a pogány holdnak bé-töltését senki ugy nem késlette, mint a magyarok (Zrínyi II.175). Illyésházi Gábor késlette (asszonyomat), mivel föstökömre magát rávetette (Gyöngy: MV. 55. Csúzi: Síp. 50. Kr.). A mi könyörgő irásinkat hevertetik, késletik (Fal: BE. 613).

Késletés: [retardatio; verzögerung, verzug]. Szokott a késletés ártani mindenben (PhilFl. 16).

Késő (*késsébbszeri* Csákt: AU. 19. *kesen* DomC. 247. JordC. 557. Born: Ének. 8. Illy: Préd. 325. *késén, késön* MA. *kesén* Vás: Can.Cat. 270. *kessén* Kulcs: IIKész. 35. *kisén* Sylv: UT. II.2. *késűn* Pethő: Krón. 249. *kesűre* Born: Evang. I.21. *kessűre* Mon: Apol. 442): **1)** morator C. tardans MA. [zögernd, zaudernd]. Az isten kesö az haragra (Mel: SzJán. 18). Az meg büntetesre, haragra keső uagy (Born: Ének. 163). Késő és tsendes elméjűek (Tel: Fel. 123). Haragra késöknec kel lenni (MA: Bibl. IV.219). Inkább álomban idejeket töltik, ostobák és késő mozgásra mindenik (Felv: SchSal. 27). **2)** tardus, serus, serotinus MA. spät PPB. Valamennyire késő: tardiusculus; késővé leszek: tardesco C. Késő éjjel: multa nocte PPBl. Hát nem késő még? ist es denn nicht zu spät? KirBesz. 95. Mykoron keesew esthwe ylneenek az aztal feleth (ÉrdyC. 246b). Keesö volna mynd elöwe zamlalny (545). Keső estue (Born: Préd. 269). Késő vetés (MA: Bibl. I.57). Késő neki várni, mert kireked az időből (MonOkm. XIV.172). Nem tudod mit hozzon még reád a késő estve (SBalog: TemK. 33). **3)** [sero; spät]. Késső vel késsül: tarde Oertel: Harm. 142. Többet nem irhattam, mert most is késő indúlok meg (RákGy: Lev. 88). Ugy almodoznak magok felől mint nagy Sándor, késő probálván-meg, a mit mondott a pogány, hogy ... (Pataki: Reg. 179).

[Szólások]. K é s ő s ű t n e: sero sapiunt phryges (Decsi: Adag. 3): clypeum post vulnera sumis MA. Le akarták beszélleni hamis vélekedéséről, de k é s ő s ü l v e vala (Fal: TÉ. 763).

[Közmondások]. Hogyha meg-vert eső, tudjad hogy már késő köpenyeget venned: *bello peracto machinas adferre PPBl. Késő szűken költeni, mikor minden el-fogyott: sera in fundo parsimonia uo.

Késöbbszëri: [tardior; späterj. Késsébbszeri jőnés (Csákt: AU. 19).

Késöcskén: [tardiusculus; etwas spät]. Elbomolván a gyűlés, mentem Füzesre, az hova is késöcskén érkeztünk (Haz. I. 366).

Késöig: [diu; lange]. Leleknek yduessegerewl keseyg bezeluen (EhrC. 75). Keseygh ymathkozyk vala: prolixius orabat (JordC. 608). Keweseb haznalatossagoth hozot Marya Magdalenanak bertelensegghel walo hyweese, honnem Thamasnak keseyglen walo ketbelkedese (ÉrsC. 132).

Késön: tarde, sero C. MA. langsam, spät PPB. Késöbben: tardius, posterius MA. Keesen tawozyk el hw twle (JordC. 557). Hog illyen kesen es tunyan mongyatok meg (DomC. 247). Estwe kesön (RMNy. II 2). Meg hallác, hogy késen költec (Born: Ének. 8). Ha késsén mennec a galamboc az kosárba, esőt iegyez (Cis. G2) Mely dolgoc mikoron kesebben mennec elő: quae ubi tardius procedunt (Decsi: SallJ. 8). Késön fogtál hozzá: senis doctor (Decsi: Adag. 13). Kesöbben mennyen Romaba (Der: Préd. 492). Késön való essö: pluvia serotina (MA: Bibl. I.168).

[Szólások]. K é s ő n j á r s z: sero venisti MA.

el-késön: [sero; sehr spät, zu spät] (Tel: Evang. I.526). Melyet én elkésön vévén eszemben (MonTME. III.266. Pázm: Kal. 454).

Késöre: [diu] sero MA. [lange] spät, langsam PPB. Ha nem aranyozod prókátorod markát, késöbbre jutsz peredhez: *axis si non ungatur, iter tardius continuatur PPBl. Yay ennekem, mert ygen keesőre halaztottam en eletemnek megh ygazwlasath (ÉrsC. 297). Nagy kesűre nőttec eszekbe (Born: Evang. I.21). Akar mi késöre legyen, csak legyen állando s jó (Decsi: Adag. 231) Valami késöre rá emlékezék (Matkó: BCsák. 40). Nagy késöre (Pethő: Krón. 266).

el-késöre: [sero, demum; sehr spät, endlich]. Derék szemtelenség vólna, ha azoknak szentségét most el-késöre valamely agya-fúrt ember kétessé akarná tenni (Pázm: Kal. 638). El kesöre az meldei gyülesben szöröztetett (Zvon: Osiand. 120). Pós: Igazs. 618. Bartha: Debr. 49).

Késöll: [tardum puto; für spät erachten]. A segítséget késöllik (Bartha: Debr. 22).

Késöség: tarditas, tardities Sl. [saumseligkeit, verzug]. Elméjének késöségét érezni: sentire ingenii lassitudinem PPBl. (Megy: SzAÖröme. 79).

Késöd-ik: commoror C. moram necto MA. commoro MAl. subsisto in alique loco PPBl. moror; verziehen, verweilen PPB Kesödö: cunctans C. Mulatozo, késödö: cunctans, haesitator PPBl. Vegeze Titus, nem sokat kesödek (Cseng: Jer. 18. Göres: Máty. 95). Estue kisödic az siralom es reggel öröm vagon (Szék: Zsolt. 26). Moses késödvén a nép Aront a bálvány csinálásra kénszeritette (Martonf: SzHist. 26). Hogyba késödöl, más fogja (a varjat) mellyeszteni (Ben: Rithm.[2] 157).

mëg-késödik: [commoror; sich verspäten, aufgeschoben werden]. Az kaszálás meg-késödic az nagy zápor essöc miátt (KCsepr. 1635. D7. ErdOrszgy. II.530. ErdTört. I.298).

Késödés: [demoratio, mora; verzug, aufschub]. Az által értett igasságnak örömest és kesödés-nelkűl engedgyenek (Veresm: Lev. 282).

Késtet: [tardo aliquod negotium, moras injicio; aufhalten, verzögern, aufschieben]. Fogadasat kestetneye betellyeseyteny (DomC. 240). Meg yzene, hogy wartatna vagi kestetneye az ew myseyeth (ÉrsC. 109b. TörtT X.165. GyöngyD: Cup. 616).

el-késtet: ~ Nem tudom, mit chinalnak az baratim, hogy nem iönek aratni; el kezdnek ezek engemet kestötni (így, Helt: Mes. 481).

Késül. Késső vel késsül: tarde Oertel: Harm. 142.

KÉSA, KÍSA: seditio. Barrabas a késasockal fogattatot vala meg, ki a kesaban gilkossagot tötuala (MünchC. 103).

Kisál: certo [streiten, kämpfen]. Ew elewlsew fyaban frater Bernaldban kysaluala byzon vyadalban (EhrC. 12). Ky ez felewl mondottakot kysalta uolna: qui praedicta suggesserat (52). Kysaltatykuala (vexabatur) ew yonhaban agg ellenseg (50).

Kisálás: vexatio, pugna EhrC. 50. [kampf]. Ez kysalasert sok nappokon kemenedien yonhaban, lewtuala komorodott (EhrC. 50). Kylsewlualo kysalast ada belsewlualo kysalasra (uo.).

Késálkod-ik: [certo, pugno; streiten, kämpfen]. Mykoron keesalkodneek erröl ennen magaban: quum apud se haesitaret (JordC. 712). Ydwezeytenknek hw zyletét embersegbyröl kesal-

kodyk (355. 742). Ne feellyetők az ygassageert veeghyg es halalyg keesalkodny (ÉrdyC. 72b). Az erdeg olalkodyk es kesalkodyk a my idwesseegewnknek wtanna (80b). Wgy kesalkodom nem mynt zelet fwaan chak: sic pugno non quasi aerem verberans (88). Megh nyerween a myeert keesalkodanak (475b). Keesalkoggyunk arrol, meely zorgalmas lett legyen mynd ew azzon felesseegewel zent egyhazaknak gond vyseleeseeben (496b). Gonoz kenansagok kessalkodnak az en lelkômnek tyztasaganak ellene (KazC. 154). Cristusnac ô kesalkodo vyaskodo vitezi (NagyszC. 110). Kyssalkodnak, olalkodnak az én eletemnek: quaerunt animam meam (Komj: SzPál. 84. Sylv: UT. MNyelvészet. III.350).

Késálkodás: [certamen; kampf, streit]. Kiŕna es kesalcodasa (GuaryC. 28). Ez kesalkodasban nem remenhetywk az gywzwdeelmeth (VirgC. 137). Leǵ bator a vyascodasban, avaǵ a kesalkodasban (NagyszC. 22. 385). A halalnak kesalkodasaba leuen (DebrC. 62). Aianlia uala az ô kesalkodasat vristennek (179. 528. 540). Nagy keesalkodas ez vylagon eelny (ÉrdyC. 12b). Az garazda ellenseegnek kesalkodasa (65b. 394. 431. KrisztL. 20. 23. KrizaC. 80. WeszprC. 55). Naǵ kisalkodasban (in angore) liuinn hosszabb imádságot tiszen vala (Sylv: UT. I.121). Sańarusághitokban naǵ kisálkodást szenueditek: ingens certamen afflictionum sustinuistis (II.108).

Késás: seditiosus. Barrabas a késasockal fogattatot vala meg (MünchC. 103).

Késaság: seditio. Barrabas nemiuemô kesasag es gilkossag teteiert ereztetet vala a tômlôćbe (MünchC 164).

KESELY: **1)** flammei coloris, medii inter album et mere flavum Otr: OrigHung. I. XXVIII. **2)** varii coloris, vulturnius; vielfarbig [?] PPB.

KESELYŰ (*kesele* KeszthC. 292. KulcsC. 143. *keselô* BécsiC. 148. *kesellô* Land: ÚSegits. II.317. Kisv: Adag. 521. *kesel'ô* DebrC. 166. *kesely* Pesti: Fab. 13. 14. *keselyew* ÉrdyC. 299b. *keseliô* Mel: SzJán. 147. ACsere: Enc. 99. *kesselô* Helt: Mes. 33. *kessellô* Zvon: Osiand. 65. *keselyẅ* JordC. 51. 892. ÉrdyC. 337b. Decsi: Adag. 21. MA: Scult. 1033. *kesellyô* MA: Bibl. II.196. Zrinyi II.115. *keselyw* EhrC. 96. *kôsellô* KBécs. 1572. Eij. *kôselyô* EsztT: IgAny. 134. *kôssellyô* Helt: UT. G3): vultur MA. geier, gewisser raub-vogel PPB. Keselyű módgyára való: subvulturius C. Ysteny edessegnel fenlyk olyatan, mend egben repewlew keselyw: aquila (EhrC. 96). Valuala zarnakat monnal keselôet: alas habet aquilae (BécsiC. 148. 139. 191). Az keselyev hyvya fyayt repesesre (CornC. 121. 125). Az keselyw kyzlely repesseesre ew fyaczkayt ew felettôk repeskelween (JordC. 273). Az egby keselyẅ madar hord vala eetelt ewnekyk (ÉrdyC. 337b). Meg wyetatyk the yffywsagod mykeppen keselenek (KulcsC. 143). Az keselyrewl ees chokarol (Pesti: Fab. 13). Mykoron az kesely egy chygat talalt volna, sem ereynel sem tudomanyawal nem vehety wala ky belewle az halat (14). Az kôsellônek regueli femlese minden fele viragoknak veszedelmet iger (KBécs. 1572. Eij). Az poëtak, Tytiusnak a fôld fianak kinnyat hogy iobban ki abrazhatnáiak, egy kesellôt irnak melléie (Lép: PTük. I.139). Keselyô és a kűsgyermek [csillagzat]: vultur cum Antinoo (ACsere: Enc. 99). A sasnak lator szemei, és gyász forma fekete kesely [így] vagyon, a honnét a keselyű nevezetit is vôtte (Misk: VKert. 277). Gyermek létén is, mint az keselyű-fi az fénlô napokon: vitézi eszközön, fegyveren, lovakon kapdos vala szeme, nem más közdolgokon (Thaly: Adal. I.129).

[Közmondások]. Ollyan mint az veréb az keselyű ellen: hinnulus leonem (Decsi: Adag. 21).

sas-keselyű: vultur C. aquila Fél: Bibl. 122. [adler, geier]. Sas keselyűi: vulturinus C. Soc sáss keselô iuta ot reaioc (Helt: Krón. 21). Az saskeselyűc, mikor megagganac, az mint irjác felôlôc, az nap fennyel el perselic tollokat és osztán meg mossác, fôröztic magokat, hogy meguyjullanac (MA: Scult. 1033. EsztT: IgAny. 134. Zvon: Osiand. 65. Megy: 6Jaj. III.16). Horgas orrot adott az isten a sas-keselyűnek (GKat: Titk. 669). A saskeselyű, hanem ha ugyan felettéb meg-éhezik, de másként az ô prédáit soha egészlen meg nem észi (Misk: VKert. 285). Vagyon kisebb nemű saskeselyű-is, melly nádi sasnak hivattatik (292).

[Közmondások]. Holott vagyon a dög, oda gyülnek a saskesellôk (Kisv: Adag. 521).

saskeselyői: vulturinus, aquilinus MA. zum geier oder adler gehörig PPB. Saskeselyűi szemeinc legyenek (MA: Scult. 1033).

KESERŰ (*keserô* BécsiC. 3. 18. *keseruv* HB. *keserwebb* CzechC. 6. NagyszC. 68. kegyetlemben es *keserw*eben ÉrsC. 66. *keseruen*? VirgC. 71. NagyszC. 386. *keserv*en NádC.53. *keserue* [moeror ejus] Balassa: Ének. 3. *kesserẅ* JordC. 825. *kesserô* Helt: VigK. 12. *kesserû* 89. *kôserû* Zvon: Post. II.424. Decsi: Adag. 33. 136. *kôserû*es Decsi: Adag. 136. *kôsserû* Decsi: Adag. 33.): amarus, acerbus C. bitter PPB. Igen keserű: peracerbus C. Villa Qesereu? 1220 (VReg. 194). Oz gimilsnec keseruv uola vize (HB). A keserô forrasoc mégédésôltenec: fontes amari obdulcati sunt (BécsiC. 18). Sira keserűen (MünchC. 66). Ez beli keserw zerelmederth kerlek (FestC. 12). Ônôn ńelveket meg fenek, mikent tôrt yiet keserô allatot (rem amaram) bvzanak (DöbrC. 122). Igen naǵ keserô ryuasth tônek (PeerC. 104). Mely keserwen megh ewleteel (WinklC. 100). Keserwen kenzatheek (122). Twn zent Ferencz nagi keseru iaydulast (VirgC. 34). Mindez fwldwn keserwknek lattatnak (143). Kezdenek nagi keseruen sirni (71). Keseruen ostoroztatec (NagyszC. 386). Az yrôm keserűsegenel keservebbeknec bizonitatic (68). Keserw syrasth teen (JordC. 144). Meg emésztetnec ehségel, elvesznec gyűytokuánnyal, es keserű halálal: devorabunt eos aves morsu amarissimo (Helt: Bibl. I. cccc2). Ha keseru volna az ital, vegyen valami edôs izô allatot zaiaban es el mulattya a keserrôiet (Frank: HasznK. 31). A szép jó-izű folyó-vizek édesen folynak; de végre a keserü tengerben elegyednek (Pázm: Préd. 94). Keserű-sírva bálványozó helyre kénszerittetik futni (Megy: 3Jaj. II.159). Keserii boszúság (Nom.[2] 225. Kr.). Kérje az úr-istent, kezünkbe ne essen; az anyjátúl szopott tej keserii leszen (Thaly: Adal. II.18). A keserű beszéd sértô heggyel jár (Fal: UE. 403). A narants almát mikor igen erôvel fatsarják, utóllyára keserôt botsát (Fal: UE. I.176).

[Közmondások]. Ha édest akarz enni, kôsserűt szenuedgy (Decsi: Adag. 33).

Keserëd-ik, keserësz-ik: **1)** amaresco MA. bitter werden PPB. Az én szájam izlelte a tiltott gyümöltsöt, és a te szájad keseredett érette (Pázm: Préd. 521). **2)** [contristor; erbittert werden, betrübt werden]. Nagy sok kelevények ôtet ellepék, ki miatt szent Jób igen keseredék (RMK. IV.63). Keseredett szivü: homo, qui amaro animo est (MA: Bibl. I.573). Nagisagos Kendy Gabornak vagiok keseredett eózuegie arwaia (Radv: Csal. III.154). Mennybéli nagy isten, hozzád kiáltunk, keseredett szivvel hozzád folyamunk (Thaly: Adal. II.294).

el-keserëdik: [contristor; betrübt werden]. Az ô edes anya igen el keserôduen, kenania vala ôtet latnya (WeszprC. 96) Latbwan az zent apostolok, hogy ky mwlt volna, nagyon el keserôdeenek (ÉrdyC. 484b). Az chazaar mondbatlan el keserôdeek rayta (594b). Yeswsnak kepe ew rea hattal fordwla, kyn annal ynkab el keseredek (ÉrsC. 546. Kulcs: Evang. 253).

mëg-keserëdik: **1)** amaresco, inamaresco, exacerbesco C. bitter werden PPB. Mikoron el nieltem volna azt, meg keseredęk az en hasam (Sylv: ÚjT. II.146). **2)** contristor MA. betrübet werden PPB. [erbittert werden]. Halnan ezt az zegeń cor, meg keserôdec (GuaryC. 41). Az ew keserewseegghel be tewlth

zywe vyonnan megh keseredeek (WinklC. 113). Meg keseredeek een lelkem: anxiatus est spiritus meus (KesztC. 414) Igen megkeserőduen rayta (WeszprC. 16). Ezen ev zyvenek banatyanak myatta megh keseredek (DebrC. 582). Meg keserődeek raytta (ÉrdyC. 569. 581b). Zyz Maria igen megh keserődek, mykoron latha, hogy zenth Ianos neky semmyth nem zolhatna (ÉrsC. 92). Felszoual sira, igen meg keserődéc es monda (Helt: Bibl. I.N). Meg kőseredőt lelki ismeretű ember (Kulcs: Évang. 402). Meg kőseredőt sziu (36). Meg keserezneс, ugyannyira, hogy semmi iot szűleiknec ne chelekedgyenec (Pécsi: SzözK. A2). Meg keserodik raita (Tel: Evang. I.559). Igen meg-keseredék rajta (Pázm: Préd. 196). Meg keseredett állapatban vigaztallyoc egymást (Zvon: Post. II.424). Senkinek szive ne keseredgyék-meg romlásodon (Zrinyi II.162). Megnyitván szemeit a megkeseredett jó szű, lélek (Tof: Zsolt. 15).

mëgkeserëdés: [tristitia; betrübnis]. Lúra nem illető formában való állapotomban megkeseredés nélkül indúlásom nem lehetett (MonIrók. FV.513).

[**neki-keserëdik**]

nekikeserëdés: ~ Néki keseredés, néki tűzesedés (GKat: Válts. I.913).

Keserëdés: amarulentia, angor MA. verbitterung PPB

Keserëg: plango, lugeo, delamentor, miseror C. moereo, commoereo misereor MA. fleo Com: Jan. 197. trauern, leid tragen, sich erbarmen PPB. **a)** Kesergetek: plorabitis NémGl. 118. Kezde kesergheny (contristari) es zomorkodny (JordC. 441). A Kristus vronknak kennian nem kesereg (WeszprC. 4). Az kesergġő kőnőrűletős zyn (NagyszC. 4). Vrnac napya vagon ma, mendenestvlfogva kesergőnec (TelC. 28). Nem keel wgy raytok keserőghny, mynt ha elvezneenek (ÉrdyC. 608). Sopánkodik, kesereg (MA: Scult. 875). Kesereg, siránkozic (Com: Jan. 69). Mert egy ember bűnén méltó egész várasnak sirnyia, es kesergeni (Pázm: Préd. 616). Homlokom fölyhőzik szomorú homálylyal, kesereg ajakam siralmas jajszókkal (Thaly: Adal. II.65). Az lelketek kezd kesergeni, ekképen magát kezdi siratni (391). **b)** Kesergi vala a fia halálát: flebat de filii morte PPBl. Sirva apolgatja fntosó két fiat, oly igen kesergi urának fogságát (Tin. 276). Elmene, hogy siratnaya és kesergeneye Sarat (Helt: Bibl. I.K). Soc ideig keserge az ő fiat: lugens filium suum multo tempore (I.83). Az Christus halalat kesergettec (Born: Préd. 289). Eleibe megyen, kesergi, vigaztallya (563). Kesergi az úr fiának halalat (Balassa: Ének. 12). Nem kesergetted kin-szenvedésidet (Pázm: Préd. 516). Kesergi magát (Thaly: VÉ. II.287). Jó barátom, mostani eseted olly nagy epedséggel nem keseregheted (Kónyi: HRom. 201. Told.).

Kesergés: angor C. luctus, moeror, dolor MA. traurigkeit, das trauern PPB. Hamar el iő az én attyamnac kesergesenec ideie (Helt: Bibl. I. N2. Zvon: Post. 126. Pázm: KT. 93). Illyetén kesergéssel bádgyasztotta magát a madár (Kónyi: VM. 26).

Keserget: sollicito C. moerore afficio, ango MA. betrübt machen, ängstigen PPB. Engemet kesergetnek vala (NagyszC. 87. 82). Az my atyavnkat nagyon kesergħetee (JordC. 728). Őtet gakorlatossagal e dologal kesergetic vala (TelC. 2). Gazdát az kertre ki ne kergessetők ne kesergessetők (Tin. 235). A jőnenént ne kesergesd (Helt: Bibl. I. Nn). Nappal a hevség kesergetett, es eyel a hidegseg (I.P3). Eźnegy aszszont fianal helyeből ki űzed, oett eztendeig vendeg földen kesergeted (Csan: Ján. 4). Nincz mi inkább szomoritsa, kesergesse (MA: Scult. 73). Kesergetic vala (offenderant) Isaknac es Rebecanac szivőket (MA: Bibl. I.23. 49). Kesergettéc-n Jákob fiai az ő vén attyokat (Tyuk: Józs. 89).

mëg-keserget: exacerbo, contristo MA. verbittern, erzürnen, betrüben PPB. Adaa wr isten ewket Eglon Moab kyrallya nak kezeeben, ky nagyon megh kesergħetee Izraelth (JordC. 326). Meg alázna tegedet es megkesergetne (Helt: Bibl. I. Ooo3). Ferfiak az ti felesegteket meg ne kesergessetek (Fél: Tan. 462).

mëgkesergetés: exacerbatio, contristatio MA. verbitterung, erzürnung, beleidigung PPB

Kesergetés: exacerbatio, amarulentia, contristatio MA. bekümmerung, verbitterung PPB

Keserít: **1)** amaraco [amarico ?] acerbo MA. [bitter machen]. verbittern PPB. Adanak neky innya keserytet bort: myrrhatum vinum (Pesti: NTest. 107). **2)** exacerbo PPBl. [contristo; erbittern, betrüben]. Zywem meg sephőssed, keserwel keserőhed (CzechC. 27). Az harag embernek zayat kesereyty bozzo mondasra (CornC. 156). Budának szép várát sirva megtekinté, azzal önnön magát igen keseríté (Tin. 275). Sok gondal magadat touab ne keseriez (KNagysz. 1621. G).

el-keserít: [contristo; betrüben]. A muzsikának allattomban való titkos ereje vagyon: felgyúlaszt, lehűltet; vigasztal s meg-meg elkeserít (Fal: NA. 164).

mëg-keserít: **1)** acerbo C. amarore inficio MA. verbittern [bitter machen]. PPB. Meg keseretik, el dőgletik az élő vizeket (Mel: SzJán. 236). **2)** exacerbo C. [contristo] zornig machen PPB. [betrüben]. Miert kesserőtel engőm el igőn megh (TihC. 26). Te zauid megh keserőtenek engemeth (WinklC. 214). Meg kesereyty te ehodath (JordC. 902). Neha haborwsagnak myatta meg keserőyt, hogy ezek feoleleimnek kettseegeeben eychen (ÉrdyC. 80). Ez velagnac zelőssegős zegeletiből mindőnőket megkeseritőttem keserűsegőekel (NagyszC. 61). Mit vétettem azért, hogy ezt érdemlettem, hogy korcsos népemtűl megkeseríttettem (Thaly: Adal. II.417). Elévé igen meg keseritik, és magokat az illyen emberteleen szokással felette meg utáltattyák (Fel: UE. 102).

Keserítés: amaricatio, exacerbatio, contristatio MA. verbitterung, erzürnung PPB. Keserítés nélkűl: sine amarulentia Com: Jan. 204.

Keserkëd-ik: tristor Kr. [betrübt sein]. Mind ezekben keserkedet inkáb, mintsem gyönyörködőt (Fal: NA. 193).

Kesernyés: subamarus MA. ein wenig bitter PPB. Keserü szabású, kesernyés: amarulentus PPBl. Kesernyés ital (Megy: 3Jaj. II.172). Kesernyés bűz (GKat: Válts. I.994. Lipp: PKert. II.48. Kr.). Kesernyés csipősség (Biró: Micae 385. Kr.).

Kesernyésség: amarulentia Major: Szót. 30.

Keserül: miseresco, commiseror C. miseror, misereor, commisereor, commiseresco MA. mitleiden haben, sich erbarmen, bejammern PPB. **a)** Kik en raitam es te raitad keserulnek (WeszprC. 4). Zyuem rayta keserűluen (NagyszC. 20). Keserwlők ez seregben (JordC. 103). Felette keserwlewnk raytad, hog meg kel fogatathnod (ÉrdyC. 162). Az istenek mindenkor iamboron keserylnek, az hazugnak kegyg wyzza hegedylnek (Pesti: Fab. 83). Az aszszonyállatoc keserűlőc, félénkec, irigyec (Cis N3). Keserlő szivec vagyon hozzánc az mi nyomoruságinkban (MA: Scult. 773). **b)** Ez pór hallá, őtet keserőlé (RMK. II.268). Gara Miklos keserűli vala őtet igen (Helt: Krón. 68. Born: Préd. 455). Késő halála után kőserűlnőd (Decsi: Adag. 194). Holtát ez vitéznek siratá, keserűlé (Balassa: Ének 11). Elepedésemet s meg emésztésemet nem is keserűlik (Thaly: Adal. I.187).

el-keserül: ~ Reszketett az éles tőr a hóhér kezében, elkeserűle irgalmában a kegyetlenség (Fal: NA. 152).

mëg-keserül: ~ Meg keserwlwen (a koldust) rwhayaat neky adaa (ÉrdyC. 527). Meg keseryle Venus az ew zerelmet (az ifjuét) (Pesti: Fab. 29b). Ott királyon az úristen meg-

keserüle (RMK. II.258). Meg keserûle a pór a sárkányt és fel emelé aszt à lóra (Helt: Mes. 213). Meg paranczola, hogy meg herélnéc Belat, de a henger meg keserûle a szép gyermeket, es egy kôlyket herele hellyébe (Helt. Krón. 46). Pharao kiraly leanyais megkeserûle Moysesnec kisded gyermekseget (Pécsi: SzûzK. 130. Görcs: Máty. 3). Meg-keserûlvén az israelitáknak nyomoruságokat (GKat: Titk. 303).

Keserülés: commiseratio, cordolium C. das mitleiden, erbarmung PPB. Jo tetemeny, irgalmassag, adakozas, keserûles (Pécsi: SzûzK. 126). Keserûlte ôtet hogy szomjuságot szenvedne, de hiába volt keserûlése (MA: Scult. 775).

[**Keserület**]

Keserületës: miserabilis; amarulentus MA. erbarmungswert, jämmerlich PPB. Szánatos, keserûletes: miserabilis Ver: Verb. Szót. 17. Kôvarat Batori fejedelemnek Varadon valo iszonyu és keserûletes veszedelme után az romai csaszar birtokahoz foglaltata (Forró: Curt. 7).

Keserületësség: [commiseratio; erbarmen]. (MA: Scult 775).

Keserülhető: miserandus C. [erbärmlich].

Keserüség: **1)** acerbitudo, amaritudo C. bitterkeit PPB. Az Maria keserûseget iegiez (Fél: Tan. 43). A tenger vizének keserûsége (Pázm: Préd. 35). **2)** amarities, amaror; moestitia, moestitudo MA. traurigkeit, betrübnis PPB. Keserôséggel tôltôt be engemet a mendenhato (BécsiC. 3). Nag zoual ẃolt uala, mutatuan ôlélkének keserôsegét: amaritudinem animi (57). Elmeetwl el ideg[en]wlt az kezen laban valo sebeknek nagy kesenwsegeerth (VirgC. 35). Az nagy zomorusag es keserwseg (19). Kesserôsegnek tôre az ô zyuet legottau attal iara (TihC. 23). Pokolnak keserwsegbyt (dolorem mortis) megh feythwen (JordC. 711). Jewe wr ffyw hazahoz nagy banattal, keserẃseeggel (ÉrdyC. 510). Kezde nag kesenẃsegel syrnya (TelC. 23). Nagy keserûséggel (luctu et tremore) éuém meg az én ételemet (Kár: Bibl. I.479). Nagy keserûségben vagyoc te érted: doleo super te (MA: Bibl. I.277). Halottunkon való keserûségünkben tiltya isten metélésünket (Czegl: MM. 144). Mindnyájan nagy keserüségünkkel reménykedtünk nékie, hogy a régi confoederatio ellen ne cselekedjék (MonIrók. VIII.54). Noha víg természetü volt is, de látván asszonyának keserüségét, ő is ahhoz akará alkalmaztatni magát (Mik: MulN. 20). Rövid fársáng, kinos keserüség (Fal: SzE. 546). Keserüség ez a gyönyörüség: essi amareggiano il piacere (Fal: NE. 28). Minden nyugodalom aggodalom, minden öröm üröm, minden gyönyörüség keserüség (Fal: NU. 279).

Keserüségës: **1)** amarulentus MA. sehr bitter PPB. Napkeletre a keserûséges tenger [Holt-tenger] vala (Illy: Préd. 49). **2)** moestissimus MA. der traurigste PPB. Var az pokolnak keserwseges kenya (VirgC. 49). Ez keserues ember tellyesseggel meg evttetnen keserevseges kevnyvekkel (DomC. 187). Emlekezzel wram the nagy keserwseges zumurusagodrol (PozsC. 1). Alnak az nagy keserẃseges tyzben langban (ÉrdyC. 11). Vghog zabadsagosban magamat meg elegeydhetnem a nag keserûsegôs sirasocban (NagyszC. 62). Agyad en nekem bynemnek keserewseges megh zanatyat (GyöngyC. 10). Keserûséges sirás (Matkó: BCsák. 119).

Keserv: [tristitia; betrübnis]. Kemeny zywem meg sepbôssed keserwel keserôbed (CzechC. 27. ThewrC. 228). Most már nyughatatlan bánattal áll vagy ül, untalan szegénynek szeme keservel fül (Zrinyi. I.21). Reátok néztemben hullnak keservemben szemeimbôl könyveim (Balassa: Költ. 70). Soc keserue vtán ki vigadott (Balassa: Ének. 3). Áradnak kônyvei méltó keservében (Gyöngy: Char. 46). Teljes keservében így terjeszté panaszát (Fal: NA. 128). Ez a nem reménylett hír megindította a haragszomot az asszonyokban, Lucziának kocogott álla, szikrázott szeme keservében (Fal: TÉ. 128). Se nem ebét, se nem bûnét, hanem maga keservét s torlatlan boszszúságát keseregte (131). Emelkedik, esdik bús feje, dobog szive, nem találja nyugtát keservében (Fal: BE. 598).

Keserves: **1)** amarulentus MA. sehr bitter PPB. Majd keserves: subamarus C. Kôserues ital az: lupinus potus (Decsi: Adag. 136). A doktor keserves italokkal gyógyíttya (Pázm: Préd. 164). **2)** moestus, luctuosus, luctificabilis MA. traurig, betrübt PPB. Nagi keserues zot boczata (VirgC. 34. 23). Keserues halalt zenvedel (WeszprC. 5. 12). Myt mongyonk az keserves anyarol (WinklC. 74). Megh zaggattyak ewket madarak keserwes marassal: morsu amarissimo (JordC. 274). Ez keserues ember alazatos lelkev es tevredelmes zyuev (CornC. 187). Keserues es siralmas leueleket ira (DebrC. 59). Kôserues szinô (Kulcs: Evang. 35). Mind ilyen gonosz és keserves hireket hallogatunk (LevT. II.147). Keserves sirással siránac (MA: Bibl. I.47). Nem elegek a testnek rothadóságából származott keserves fájdalmak (Pázm: Préd. 69). Sok szitok s halállal valo fenyegetés érdeklé éltedet, s-keserves szenyvedés (Czegl: Sion. 21). Könyveit árasztja s keserves beszédit e szókra fakasztja (Thaly: Adal. III.416). Megtôrténik még a szerentsének saját fajzatin-is, hogy a ditsôséges kezdetnek ôrômi keserves siralmokra olvadozzanak (Fal: TE. 396). **3)** [lugens; trauernd, leidtragend]. Miben ditsekedjem, ha nem te keserves, nehéz keresztedben? nem a fábül, rézbül álló aranyképben! (Thaly: Adal. I.21). Siralmas atyáink, keserves anyáink (II.55). Fôgazda volt [a temetési pompánál] Gróf Székely László, Keczeli János, Sándor s magam subalternusok; én keserves-fogó voltam Decsei László urammal, fogtuk a nagyasszonyt (Hazánk. II.58).

Keservesen: acerbe, amarissime C. amare, amaruleute, moeste MA. bitterlich, traurig PPB. Az the zenth annyasagodon keserwesen kenyerewle (PozsC. 23). Keservesôn sirata ôtet (DebrC. 195. CsomaC. 34. Fél: Bibl. 48). Kôservessen panaszolkodot (Toln: Vigaszt. 73). Sok argumentomoknak keservesen sebesitô nyilaival lôvôldôzhettyûk az ellenûnk támadott ujságokat (Pázm: Kal. 325). Elfakad sírva és keservesen sír (MA: Scult. 812). Szomorító siralomra hija, szerelme el-estét keservesen síja (Gyöngy: KJ. 5). Sebhedett szivében keservesen jászolt (Kónyi: HRom. 92). Olly keservesen jajgatott, hogy a király ôtet figyelmezte (Kónyi: VM. 2).

Keservesség: moestitia C.

Keservetës: [amarulentus, moestus; bitter, erbittert, betrübt]. Keserwetes kenyerewletes leegy minden een bumon (PozsC. 23). Ha halgatoc keseruetes keserûseggel gyôtrôdtetem (Pécsi: Ágost. 71).

Keservetëst: [amarulente; bitterlich]. Meg holtal keserwetesth (ThewrC. 295. CzechC. 30).

KESKËNY (*kèskén* MünchC. 25. *keskôn* TihC. 105): gracilis, exilis C. gracilentus, angustus MA. geschmeidig, geschlang, dünn, enge PPB. Aqua kesekun juxta aruch 1075 (Knauz. I.57). Kèskén (arcta) az vt (MünchC. 25). Homloka nem wala zelôs, de keskôn neg zegô (TihC. 105). Nem keskeny es zoros kôntôs viok (VirgC. 149). Yghen kesken es zoros az wt (JordC 373. ÉrdyC. 131b). Kesken tenger (Helt: Krón. 104) Kesken derekára tegzét fel ôvedzette (Huszti: Aen. 26). Az istennec gondviselését olly keskenyen szoritty ác, mintha ô minden dolgokat oda hadna futni és levegni (MA: Tan. 187). Az hol az folyóviz legkeskenyebb vala (MA: SB. 257). Keskeny, szoross homlok: frons angusta (Com: Jan. 47). Keskeny útzátska (Com: Vest. 119). Kesken az út (Land: ÚjSegíts. I.61). Egj hozzw keskön hazat közönsegôs tanwlo haznak [rakjanak] (Radv: Csal. III.194b). A felhôk mind keskenyebbek keskenyebbek voltanak (GKat: Titk. 80). A Duna ott igen keskeny (Mik: TLev. 405). Az ô ditsôségének egész világ keskeny (SzD: MVir. 88)

[Szólások]. Oly keskeny, hogy markodban szoríthatnád az derekát (Decsi: Adag. 63).

Keskënyëd-ik: gracilesco MA. dünn und mager werden PPB.

mëg-keskënyëdik: gracilesco C. [sich verengen, abnehmen]. Hada-is igen megkeskenyedett (Hall: HHist. III.231).

Keskënyit: arcto, angusto Sl.

mëg-keskënyit: ∾ [verengen]. Az egyházi hivatalt és küldetettetést igen meg-keskenyited (Pós: Válasz. 121).

Keskënység: gracilitas C. MA. dünnigkeit PPB. [enge].

KÉSMÁRK: scopulus, rupes Kr. [felsen, klippe]. Az Hekla tüzei nékem kegyelmessek, nékem késmárk kövei engedelmessek, csak az te szép szemeid nem kegyelmessek (Zrínyi[2] 2). Nem hiszem változnál gyönge lauruságra, de késmárk tetején nőtt kemény tölgyfára (9). Csak te gyógyíthatnál, óh Fátum, kegyetlen! hogyha szörnyű kínnal megölnél hirtelen, vagy késmárkot nyakamba vetnéd véletlen (24). Áll rettenthetlenül Zrini nagy gondokon, mint nagy tornyos kűsziklák magas késmárkon, heába küszködnek nagy szelek azokon (73). Mint mikor az fölszél késmárkbul kiszakad, ama sürü fenyős erdő közben akad, hajol előtte lágy és kemény ág szakad (76). A nemesen termett elme meg álja helyét mint a késmárk és kemény kőszikla a tenger közepén, kiknek a bus tenger tsapdozási semmit sem árthatnak (Fal: BE. 586). Könnyebb néha a tengeri késmárkok tetejére, hogy sem ezek szine elejbe menni; senkihez kedvek, senkivel közök (Fal: UE. 404).

Késmárki: [montanus; berg-]. Késmárki gyémánt (Kecsk: ÖtvM. 355).

KÉSNYÁS: [jurgiosus, rixosus; zänkisch, streitsüchtig]. Mastis találkoznak oly kesnyas, türhetetlen, haborgo feleségek, ördögi gyűlölsegtűl meg baioltattak (Zvon: PázmP. 75). [Vö Késás].

1. **KÉSZ** (*kejsz* Gér: KárCs. III.322. *kéz* BécsiC. 2. 30. *kiz* TelC. 257. *kyz* RMNy. II.67. *kisz* Sylv: UT. I.80. *keezz* WinklC. 156. *kezzebb* BodC. 8. *kizzen* LevT. I.95. *kezzen* 391. *kezzen* Pesti: NTest. 200. *késszen* MA: Scult. 109. *késszec* MA: Bibl. I.133. MA: Scult. 219. *készszen* Mik: TLev. 70): **1)** promptus C. bereit, geschickt PPB. [willig]. **a)** Vlki kész emberségével visszaélni: abuti alicujus facilitate PPBl. A lelők keezz de a testh koor (WinklC. 156. JordC. 441). Jol lehet a lelek keez, de a test gyarlo: spiritus quidem promptus est, sed caro infirma (Pesti: NTest. 104). Két lélekről szól: egyic félelmes, másik kész (Dáv: VDisp. I.147). Az augialok röppűllettenek, melliel az ő giorsasagok es kesz voltok ielentetik megh (Fél: Tan. 83). Készkedvű nép (MA: Bibl. Magy. 1). Keesz szolghatok a Christusban (Bal: Epin 9). Sok vitéz szavával niettya kész voltat (Zrínyi II.12). Tudgyad késszebb s tehetőbb lelki erődet (Fal: UE. 383). **b)** Sem vagoc kéz hazassag kötelénec: nec sum apta vinculo conjugali (BécsiC. 2). Legyewnk keezők hozyaa (ÉrdyC. 7). Vram keez vagiok mindenre (VirgC. 34). Inkab kez vagyok az haragossagra, honnem az zyletsegre (18). Kezzebb az gonozra; mindenha kezz az gonozra (BodC. 3). Kész vagyok az békességre (Decsi: Adag. 231). Készeb vólna ő törre, hogy nem mint törnényre: Martis campus (140). **c)** Mendencoron kezec kez ebsegben megsegellenem (EhrC. 79). Kez vagy engedelmessegét tenny (11). Kez volnek meg boczatny (VirgC. 17). Vatok kezek zamot adny myndenekrwl (148). Kezők hallani myndeneket (JordC. 743). Keez vagyok ev velek el mennem halalra (DomC. 321). Kéz mindenit w erette el hanni (Ozor: Christ. 80). Az minel lehet kész vagyok segéteni (Decsi: Adag. 114). Késszec vagyunc elmenni (MA: Bibl. I.133). Készebb vólt meg-ölni magát, hogy-sem-mint (Hall: Paizs. 202).

Ő az miképpen annekül is hites mastan az varasnak, azon hitre kejsz meg mondani róla azon módon az miképpen az hitnek módját találtuk (Gér: KárCs. III.322). Készek a szó után eljárni, de taszigatva nehezen lépnek elébb (Fal: NU. 301). **2)** paratus, expeditus C. elaboratus MA. bereit PPB. [fertig]. Igen kész: perexpeditus C. Te vtaid kézéc: viae tuae paratae sunt (BécsiC. 30). En ebédem kez (MünchC. 54). Myndenek kezwl vannak: omnia parata sunt (JordC. 579). Legietők kezek (DebrC. 45). Mynden napon harom keez aztalok vettethnek vala az ew hazanal (ÉrdyC. 109b). Az farkas bwreketh kwlgie megh, wagy keez vagy nem keez (RMNy. II.60). Manna sido szo, mel szonak igaz magarazatya ez, keesz etők (47). Kész hadainkkal ide felé semmit nem mulatván, tovább való fáradtságunkat is nem szánjuk (EsztM. I.62). Legyetec készec a harmadnapra: estote parati in diem tertium (Helt: Bibl. I. L13). Ezek a szók az olvasásnak kész fogását nem akadályozzák (KCsipk: Woll. Előb. 10). Midőn e munka kész volt (DKal: Ker. 32). **3)** [plane, valde, magnus, maximus; recht, ganz, völlig]. Kész bohó: morio, sannio, scurra aulicus Sl. A czengő fűnel el-fzheti; de kész hazugság (Mel: Herb. 139). De ebac kesz bolondsag (Mon: Apol. 409). Kesz cziganság (Magy: Nád. 50). Kész bolond (Pázm: Préd. 1193. Kr.) Az Moyses dolgairul, kész nevetség az miket beszél (Pázm: Kal. 144). Kész nevetség: danno materia di riso (Fal: NE. 63).

[Szólások]. Kész kenyér ënő: asini mandibula (Decsi: Adag. 195. MA.) *Kész pénzzel tartozni: ad libellam tenere, debere PP.

[Közmondások]. Ottan kész a páltza, vagy ötte meg az eb a háyat, auagy nem (Helt: Mes. 202). A mely mű hamar kész, hamar vész (Fal: UE. 935).

Készántag: [consilio, consulto, studio; absichtlich, vorsätzlich]. Az haragoson ellenkezőknek semmi megeggyező tekintetek nintsen, hanem mind szűntelen hartzolnak akar mimodon gondoltassanak: s' meg penig igyenesen szinte készántag (ACsere: Enc. 11).

Készántagi: [rectus; recht]. Ha az igyenes vonás az adatot pontol az adatot venassal szegeletet tsinál, a tsináltatottal egyenlővé tétetet és a keszántagi szegeletnek a más szára mellékes lészen az adatot vonással (ACsere: Enc. 53).

Készen: prompte, parate, expedite C. in promptu MA. hurtig, fix, fertig PPB. Készen való: praesentarius, praesentaneus MA. Kezen vannak: omnia parata NémGl. 357. Kezőn meennyetek el: expediti pergite (JordC. 186). Lataa haat ott keezen vagyon az vendeegh özweere (ÉrdyC. 510). Az ty idewtewk myndenkoron kezzen wagyon (Pesti: NTest. 200). De miért magában megtökélve vala, minden szerencséjét készen várja vala (RMK. II.44). Készszen vagyon segedelmünc (MA: Scult. 109). A könyvec szűntelen melletted avagy készen legyenec: in promptu sint (Com: Jan. 158). Vajha mind jó, s gonosz szerencsénk elviselésére mindenkor készen találtatnánk (Hall: Paizs. 90). Készen lételt parancsolt (MonOkm. VI.93). Meg vonta kéz iját is, készen tartja nyilát (Fal: BE. 620).

[Szólások]. A kénköves fürdő készen vár (Thaly: Adal. I.64). Könnyebb meg veszteni erejét a már készen várt tsapásnak (Fal: UE. 385).

Készit: apparo, instruo MA. zurüsten, zubereiten PPB. Étkeket készitek: dapino C. Ember el-adással kereskedő, új szolgákat el-adásra készitő: venalitiarius. Meg-engedte, hogy feredőt készitsen: indulsit balneum fieri. Tsalásra készitett festett beszédű: logodaedalus PPBl. Gabonat Siriabol zárze kézeitetni: parari constituit (BécsiC. 13). Ez epistolaknac tartalmoc ez volt, hoǵ magokat kézehéc a mégmondott napra (56). Hoǵ magokat kézeitenéc ellent allanioc: quod praepara-

rent se ad resistendum (16. 56). El mennek mynden ez teldy kyralyokhoz ewketh hadra kezeyteny (JordC. 914). Zent Damankos atyank hozya hyvan az atyakat monda: kezeychetek magatokat (DomC. 144). Basa készité népit vég ostromnak (Tin. 81). Késziте az isten a földi vadakatt az ő nemec szerent: fecit deus bestias (Helt: Bibl. I.A2). Keszicзetek az vrnak vtat (Fél: Bibl. 3). Szertelen futashoz késziте magát (Valk: Kár. 23). Hogy készétenéje az embereknek szivöket az ő benne való hitelre (Tel: Evang. II.12). Hozza keszeti a szolgakat is (I.232) Kazdag ebedet keszytet vala (Göres: Máty. 19). Addig még feleletedet ki adod, istennec io akarattyabol, más essetet készitünc (Vallást. Fff4). Készicзetek tinen magatokat holnapra (Kár: Bibl. 199). Le telepeszic és ételhez készétti magát (Zvon: Post. II.189) Az orvos hozzá késziti a beteg embert az egésség nyeréséhez (Pázm: LuthV. 408). A süveg járto a gyapjubol süvegeket készít (Com: Jan. 98). Őket az viadalhoz készéteneje (Lép: PTük. III.29). Lencséd sincs, s már fazakat készítesz néki (Czegl: Tromf. 57). Hasznos a boldog aszszony tövissének virágjából készitett herbatéj vér pökés ellen (Váli: OrvSz. 46). A szegénység annyi életet még nem készíthetett (Nyr. XI.30). Nem készít Thália tréfás komédiát, midőn Melpomene formál tragédiát (Thaly: Adal. I.59). Sokszor mosdatlan kéz késziте ezeket, azért meg nem veted mi eledelünket (Orczy: Nimf B5b).

[Szólások]. Asztalt készéteni: den tisch zurichten, aufdecken Adámi: Spr. 197.

el-készít: praeparo, praemolior, accingo C. apparo MA. zubereiten. zurichten PPB. Elkészittetett: praeparatus; elkészitve: praeparato: elébb elkészittetett: praestructus; faragással elkészitém: perfabrico C. Az vaczorat el kezeythwen: caena facta (JordC. 674). Mykoron az vendeegseegőt el kezeytőtteek volna (ÉrdyC. 508b). El kezethetye az vyonnan nem zůlettetet ember magat az kegyelemnec vetelere (Zvon: Osiand. 30). Elkészíte szekerét: junxit currum (MA: Bibl. I.61). Hogy ha magadot akarod ell készétenyi és ell rendelni ehez a lelki áldozáshoz (Laur: LViad. 226). Bethlen Ferencz uram hitt volt, édesem, kedden ki házához egy ebédre, melyet valóban emberűl készitett vala el (RákGy: Lev. 55). Elkészíti főzeményét, egynehány tál étkeit (Fal: Vers. 878).

elkészités: praeparatus C. praeparatio. apparatus MA. zubereitung PPB A kegyelmeknek előlelkészitése: praeparatio gratiarum (Illy: Préd. I.29).

föl-készit: instruo, accingo C. orno, paro ea quibus opus est ad cultum et ornatum SL [vorbereiten, herrichten, ausrüsten]. Fölkészítő; instructor C. Fel keszite magat, hogy illendő legyen a fő legenhez [vö legenhez ?] (Mel: SzJán. 471). Felette nagy ajandekockal az istentől fel voltanac keszitetuen (EsztT: IgAny. 390).

mĕg-készít: apparo, comparo, praeparo MA. zurüsten, zubereiten, verfertigen PPB. Szépen megkészittetőtt: percultus; félig meg kezittetőtt: semirefactus C. Megkészíttetett; praeparatus, apparatus MA. Meg kezeiti te vtadat: praeparabit viam tuam (MünchC. 33). Megkezeitec ő lampasocat: ornaverunt lampades suas (60). Meg kezytuen az vizet, kezde az vennek labath mosny (VirgC. 60). Az ő sátorat felette igen nagy kőlczéggel meg kőszitőté [így] (Helt: Krón. 13). Birjátok az országot, melly világ kezdetitűl meg-készíttetett nektek (Pázm: Préd. 17).

mĕgkészités: praeparatio. apparatus MA. rüstung. zubereitung, verfertigung PPB.

Készités: comparatio, instructio, instructus C. apparatus, promptatio MA. ausrüstung, zubereitung PPB. A tudatlan iffiu doctornac temető késziтes elsőben tiszti (Czegl: Japh. 7).

Készitetlen: [unfertig]. Készítetlen, üszögében-való: rudis PPBl. Üszögében-való készitetlen értz: raudus PPBl.

Készitő: parans, praeparans Kr. [vorbereitend]. Az mely tolvajt vrunkal fel feszítettek, készítő jó cselekedeteket nem bocsátott előljáróban (Pázm: Kal. 752). Készétő avagy előljáró énekec: praeludia seu praeambula (Com: Jan. 168).

kolbász-késziтő: botularius PPBl.

szür-késziтő: fuscator C.

Készség: **1)** prothymia C. promptitudo MA. fertigkeit, hurtigkeit PPB A Christust éjjel nappal nagy késséggel várják (Szathm: Dom. 819). Könnyeb lágyulást a gyémántban találni, mintsem effele vitéz-készséget és hadi bátorságot a motskoslelkű és bűnnel fertős katonában (Fal: NA. 209). Mikor az fő generalis valamit biz reád, vedd az ordert alázatos készséggel, és vidd végben részedrűl katonássan (220). A belső készségnek gyökerét magunkkal hozzuk ugyan, de se nem tsirázik, se nem virágzik-ki külömben, hanem letzkével (Fal: UE. 410). Nagy segitség a jó természet, nagyobb a magát kellető kegyes erkölts és mindenre alkalmatos emberséges készség (387). Lássék vérszeme eszednek, add jeles próbáit készségednek (467). **2)** [instrumentum; zeug, werkzeug, rüstung, zugehör]. Olofernesnec menden hadakozo késsegit (universa vasa bellica), mellekeᵗ aunép neki adotuala, ada elfeledetnec kirekeztésére (BécsiC. 46). Zappanban gartot kesseg: smigmata (169). A calastromot mynden keezesseeggel [így] es rwhakkal gazdagon meg epeytee (ÉrdyC. 234b). Faragasok ees egyeb nemew keesegek (PeerC. 53). Te ńakad mikent ńakba vető kesseg: collum tuum sicut monilia (DöbrC. 473). Szegény hazánk nagtoknak köszönhet s-köszön-is sok templomokat azokhoz való áros keszségekkel edgyűt (Megy: SzAÖröme. Előb. 10). Egy ökör zeker tyz ökörre való kezssegewel (Radv: Csal. II.18).

Készségĕs: [promptus; bereit, willig] (Tof: Zsolt. 504).

Késztelen: [impromptus; unvorbereitet]. Soha tegedet az halal keztelennec ne leliŏn (DebrC. 241).

Készül: parare se, paror Kr. [sich vorbereiten, bereitet werden]. Készülve: expraeparato C. Elől játszom, valamihez készülök: praeludo PPBl. Nemy ygen zepp hews ruhaual eltezet, mykeppen vtra yarny kezewlt (paratus) yewue az kappura (EhrC. 14). Gazolatnac kézőlt őltőzeték (luctui apta indumenta) vŏn (BécsiC. 78). Kezevlt elmenesre (DomC. 111). Halalara keezewlween (ÉrdyC. 587. 520). Kezdeenek halalahoz keezewlny (561). Zorgalmatossaggal keezŵl az ydőben yewny az hatalmas byronak eleyben (10). Hetuen ezer forinton keszűlt egy varat venni (Born: Préd. 458). Tiz száz nyolznan ezeren keszűlénec (Valk: Gen. 7). Mint kell az óltári szentség részesüléséhez készülnünk (Pázm: Préd 732). Ha az kasamátákat ott is meg tudja csinálni, ahhoz az télen hozzá kell készülni, s az úr isten kikeletet adván érned, idején hozzá kell fognod s végben vinned (RákGy: Lev. 74). Készültebben járulnánk a kereszt oskolájához (Mad: Evang. 353). Szóláshoz készülő ajaka nyilása úgy tetszik, hogy piros hajnal hasadása (Thaly: Adal. I.122). A ki Londrába készül, otthon ne felejtse eszét, hogy ezer mesterséggel meg ne kerüljék (Fal: NE. 4). Rókafarkokkal készültél Eusebius ellen, nem kiméltéd a bamisságokat (Fal: NU. 250). Nap nyugot oltárit készül el dönteni (Orczy: KöltSz. 230).

[Szólások]. A természet, mikor ajándékit osztogattya, tsak fele készültében óltya belénk, más fele ki munkálkodását a mi gondunkra bízta (Fal: UE. 369).

el-készül: praeparor Kr. [sich vorbereiten, bereitet werden]. Egyetmást öszve-rakni, el készülni: *colligere vasa PPBl. Az etők el kezűluen, őnek keneset, a myt leheteh (WeszprC. 17). Syessewnk, kezewllyŵnk el es hallywnk megh az aldot Cristusseert (ÉrdyC. 545).

föl-készül: praeparor Kr. [sich vorbereiten, sich aus-rüsten]. Uti eledellel felkészült: viaticatus C. Endre kyral Salamon ffyawal ffel kezwle (ÉrdyC. 397b). Kezullyetek fel es en yngyen maydan kezetekben adom (ÉrsC. 88). Sippal, táskával, ostorral fel-készült juhász (Com: Jan. 77). Ugyan tsak fel-készűltél hivataloddhoz (Fal: NA. 229). A mit hegedűre, lantra irnak, mind azon szerelem, mesterséges meg kerülések, pompásan felkészültt fertelmesség (Fal: NU. 263).

hozzá-készül: accingere se, cum cura praestolor Sl. [sich vorbereiten, anstalten treffen]. Mykoron hozya kezwlneenek (parantibus illis cibum), eseek lelky rewlees hw rea (JordC. 741. Frank: HasznK. 36). Soha jól nem predikáll, a ki jól hozzá nem készűl (Pázm: Préd. b3).

ki-készül: elaboror Kr. [hergestellt werden]. Szebb a roppant ház vagy palota és tekélletesebb a mésznél, fövénynél, kőnél, mellyből egybe rakatott és ékesen kikészült (Fal: TÉ. 666).

mëg-készül: praeparor Kr. [bereitet werden, fertig werden]. Neegy naǵ keereek meg kezwllyen (ÉrsC. 508. LevT. I.264). Egyes akarattal meg készül a dolog (Orczy: KöltH 141).

Készüldögél: [sensim praeparor, sensim instruor; nach und nach fertig werden, sich langsam vorbereiten]. A szarvasi hid penig már készűldögelvén el kűld a város 4 öreg embereket (Bartha: Krón. 54. Pós: Igazs. II.311).

Készület: instructio, instructus, paratus, apparatus, comparatio, aggressio, praeludium, procinctus, pompa C. ausrüstung, zubereitung, schlachtordnung PPB. Kő falockal mégkőrnékézéc ő faluiokat v vyadalnac kézőletére: in praeparationem pugnae (BécsiC. 15). Immar kézőlet (parasceve) vala a żombat elöt (MünchC. 105). Zeep keezwlettel valo satorok (ÉrdyC. 511). Nagy tyztősseeggel es kezewlettel hozaak (631b). Meniegsző keszűlet beueniben vala (Istv: Volt. 21). Az innepre valo keszűlet: parasceve (Fél: Bibl. 51). Ezec mind ketten az varoson kiuűl feiedelmi keszűlettel valanac: ei utrique ad urbem imperatores erant (Decsi: SallC. 22). Készűleti nagy gazdagsággal vala (Gosáry: MagyB. B3). A ki jó készűlettel tanít, isten áldását vészi (Pázm: Préd. b3). Minden eszköze és készűlete a bűnök botsánattyának nem találtatik bennek (176). Semmi készűlet nem volt, mely kőnnyű ülest adhatot volna [a szamarakon] Christusnac (Zvon: Post. I.13). Szulimán van nagy készülettel (Zrinyi I.80). Kis készülettel indultam tengeren tul (I.153). Sok egyébb czifrákmak munkás készűlete (Gyöngy: KJ. 6). Minthogy atyja-anyja él, semmit sem adott egyik gyermekének is, és a szerént csak vékony készülettel vettem el (Hazánk I 216). Az nem régiben felállittatott magyar-gvardia, kinek friss szürke paripáit, veress angliai posztóból csinált köntöseit s mindeniknek a régi magyar mód szerint párducbőrrel való készületit annyira csudálta a német nemzet, mint a tehén az uj kaput (I.379). Eusebius már tellyes készűlettel érte vala, hogy Theomachussal meg hartzollyon (Fal: NA. 121). A mit őrőkős maradékinkra akarunk nyujtani, elévé hoszszú és mint egy őrők készűletet kiván (Fal: UE. 395). El is érkezett szomorú készülettel, lántzon fekete kamuka köntösben, a halál félelmétől el kékűllve (Fal: TÉ. 651).

asztali-készület: tisch-zeug Adámi: Spr. 197

hadi-készület: expeditio C. MA. kriegsrüstung PPB. Hadi készűletek: apparatus bellici Kr. Az hadi készűlet igen sokat kér és kiván: apparatus bellicus multa requirit (Com: Jan. 144). A hadi készűlet fel vétetvén: expeditione suscepta (147).

Készületes: apparatus, instructus MA wolgerüstet, zubereitet, unterwiesen PPB Készűletesen: apparate MA. Hartzolásrais készűletesbe és alkolmatosbac legyűnc (MA: Tan. 157).

Készületlen: imparatus, impromptus, imperfectus C. unbereitet, ungerüstet, ungeschickt PPB. Vyǵazatok, hogy ne lelien kezwletlen a halal (ÉrsC. 268. Fél: Bibl. II.61). Kit készöltelen [így?] talált vót (MonIrók. III.124). Ha akkor készűletlenek találtatnak (Illy: Préd. II 327). Hogy felénk indula: híriinkké nem lévén, készületlen kapa (Thaly: Adal II.48). Ha a mi életűnk a keresztyén hitnek ösvényén kivül jár és készületlen talál a halál, nincs mód benne, hogy fel épűlhessűnk (Fal: NE. 61). Miothogy a deli urfiaknak gyönyörködtető örömök a messze sétálás, a hires országok járása; némellyek felette mohon kapnak belé, készűletlenűl indulnak idegen földre (Fal: NU. Előb.).

Készületlenség: inapparatio MA. unfleiss PPB. Wnnenmagokath halalokhoz walo kezwletlensegekben el hattak (ÉrsC. 270).

Készülget: parito, prompto [me] MA. sensim se parare Kr. [sich nach und nach vorbereiten, anstalten treffen].

Készülő: **1)** apparans, apparatorius Kr. [vorbereitend, vorbereitungs-]. A masod napon, ki vagon a kézőlő nap utan (post parasceven), égbe gőlenec a papoc fedelmi (MünchC. 69). Az husvétre készőlő nap (Kár: Bibl. III.30). **2)** classicum Kr [signal].

[Szólások]. K é s z ü l ő t f u j: classicum canit vel colligit vasa Sl. Készülőt fúni: classicum v. bellicum *canere PPBl. Mikor indulnioc kell, keszűlőt kell fúni (MA: Bibl. I.128). A világ utolsó-romlásaelőtt hétszer fújnak készűlőt az angyalok (Pázm: Préd. 6). A trombitásoc ütközetre való készűlőt fúván [így] (Com: Jan 149). Az harcz után készüllőt fútata, és egy fél felé való pusztában menvén (Kepaszs.). A készülő megfuvatása után a gondja légyen, hogy kinek-kinek marhája befogva légyen: avagy ha a felülő előbb megfuvattatnék, azt kiki a szerint szorgalmaztassa (TörtT.[2] I.452). Hogy oda érkezék, készülőt fuvata (Thaly: Adal. II.359). E meg lévén, k é s z ű l ő t i d d a g o l á k talpon, s haza ballagának (Fal: NA. 126).

hadi-készülő: classicum Sl. [signal]. Hadi készűlő fútattatott (Tel: Fel. 145).

2. KÉSZ (*kyz* EhrC. 79. *kyzlel* 61. *kezlel* 85. *kiztő* NagyszC 236. *kisz* Göntz: RBab. 167): [instigo, impello: aneifern, autreiben]. Kyzynala (induxit) ew baratytt bezeduel es pelldaual (EhrC. 79. Kyryuala, de az r aláhúzva s a szélén z-vel javitva Nyr I.267). Kezik wket, hoǵ w erettek kőniőrőgienek (Ozor: Christ. 307). Nincs olly vallás mely arra nem kiszne, és azt nem kivánná (Göntz: RBab. 167). Acki az ő tiszteleśit isteni félelőmre nem kisznéie (uo).

Készlel: ∼ Kyzlele (hortatus est) azokot, hogy mendezekben gyczeryek vr Iesus Cristost (EhrC. 61). Kezlely uala (admonebat) az baratokott (85). Bewnewsewkett zerelmre kyzlelnenek: ad amorem inducerent peccatores (94). Sem tovabba kizlelé őveyhez fordolni: nec ad suos ul ra reditum persvadere (BécsiC 3). Kizlelled az ebér nemberiet: svade hebraeam illam (36). A nepet kizlelec (persvaserunt populis), hoǵ Barrabast kernec (MünchC. 67). Kyzlely hwtet hw lelke predicallany (JordC. 766. 242). Gylőseghre kyzleltet az lelek (839). Az kőzeep egben lakoztanak az tyztwlatlan lelkők, kyk myndden bynre es gonossagra kyzleltenek (ÉrdyC. 17b. 619). Yora kyzlelween ewket (554. 220). Az sydo neepeth ő ellene haraghra kyzleltem (ÉrsC 113b).

Készlelés: [persvasio; überredung]. Nem kedues az paraznna azzonnak kézlelésének (Beythe: Epist. 218).

Készlelet: ∼ Meg eza'taak az Izrael ffyayt Balamnak kyzleletyre (JordC. 182). Keseertetnek yndwlattyaat tamazt hattya embernek zyweeben kyzleletnek myatta (ÉrdyC. 82). Erdeghnek kyzleletynek es testheenek fwldalasa myat magat

gonossághtwl megh nem tartotta (108). Semy gonoz es kyzleleth az lelket meg ne foglallya (121). Mykoron gyarlosagus kyzleletőt vetőt volna ew zyweeben, ottan zent keresztőt vete magara (550).

Készt: instigo, impello MA. anreizen, antreiben PPB. Kiztessem: movear NémGl. 181. Gonoz kiztőknec auaǵ gonoz peldanac miatta ő tőle elveztic (NagyszC. 236). Arra kisztesz (Zvon: PázmP. 258). Bűn tételre kisztvén (Sam: Cer. 202). Nem erőlteti, erővel nem kiszti (Ács: BHal. 43) Ellen-mondással társát megtámadgya, s mint egy bajra kíszti (Fal: UE. 134). A ditsirtt ritkaság szemet kiszt (442). A nagy urak példáiban kisztő ösztőn vagyon (460). Szörnyüség csak gondolni is ki mire nem kiszt a böcsület (Fal: NE. 31). A gonosz vágyódások hozzá barátkoznak az akarathoz, és mindaddig kisztik, a míg részekre birják (78). A vétkeseknek sokasága nem enyhiti, hanem inkább kiszti az urnak haragját (Fal: SzE. 515). A világ kiszthet, de nem erőltethet a roszra (525). A kevélység kergette ki a paradicsombul Ádámot, kisztő anyánkkal (539). Mikor a gyönyörűség vigasságra kiszt, akkor előtted a veszedelem (Fal: BE. 585). A borral töltöző iszákok tombolási nem kisztik torkomat (Fal: Vers. 879). A kisztő úrfi éneke (861).

ki-készt: [elicio; herauslocken]. Ezek a kőrűlettűnk forgó alkalmatosságok mind azon kisértetek, mellyek a nagyra termett szép elmét, ide-is oda-is ki-kisztik (Fal: UE. 391).

Késztëget: [illecto; anreizen] (GKat: Gradnál Ajánló Lev. ImreS: GKat. 22).

Késztëgetés: [illectus; anreizung]. Ördőgnek kisztegetéséből (GKat: Titk. 55).

Kisztëk [**kisztėk**?]: [suggestio, illectus; eingebung, anreizung]. Kyztek: suggestio Nyirkállai XXVIII. Az óv ember csalárd kisztekivel szünteleu veszedelmünkre igyekszik (GKat: Válts. I.919). Az ördög kiszteke (II.613. ImreS: GKat. 22).

Késztés: instinctus MA. anreizung PPB.

1. Késztet: [tentatio; versuchung, anreizung]. Nem engednen az ő kiztetinek (DebrC. 9). Sok buyasagot től őrdőgnek kiztetiből (143).

2. Késztet: [illecto, instigo, impello MA. anlocken, anreizen, antreiben PPB. Vlkit a hadba kisztetni: abstrahere ad bellicas laudes PPBl. Mikoron ebre kiztetneie, a kirali uitete őtet a napnak templomaba (DebrC. 44). Kewlde Katerynanak ew anya Katerinahoz, azzert hogy ewtet kyztetneye ez wylagy ewltezetre (ÉrsC. 392). Nem chak őnnőn magok nem akarnak meg térni, de még egyebeket is gonoszra szoktanak kísztetni (Tel: Evang. II.465). Amaz torkosságra kisztető attyatok (Mon: Apol. 140). Ne kisztessed bor-italra (Pázm: Préd. 224). Az ördög bűnre kisztet (118. 16).

el-késztet: [abreden, abraten]. Elkiztet: disvadet NémGl. 148. Elkyztet: dehortatur 171.

Késztetés: impulsio, illectamentum, illicium MA. antreibung, anlockung PPB. Vrdegnek kiztetese: suggestio diaboli NémGl. 287. Katerynat ew kyztetesewel hozta wala eez wylagi hitsagos ewltezetre (ÉrsC. 392b). Bűnre valo kiztetes es ingerles (Mel: SzJán. 261). A természetnek kisztetéséből fel indíttatván istenhez fohászkodtak (Pázm: Kal. 4). A testnek kisztetési és izgatási (Pázm: Préd. 162). Az ördög kisztetéséből a tilalomfa gyümöltsét isten parantsolattya ellen meg-kóstolák (772. Pázm: LuthV. 164).

Késztető: instinctor, impulsor MA. anreizer, antreiber PPB. Hitegető, kisztető:* allex viri PPBl. Kisztető ingerlések (Fal: Jegyz. 934).

KESZEG (*készëg*? Com: Vest. 130. *keszszeg* Helt: Mes. 61. *keezeg* Tel: Fel. 26): albula, leuciscus MA. sturio Major: Szót. 452. senktisch, weissfisch PPB. Hegyesorrú keszeg: sturio PPBl. Keszszeg után nyúl, kégyot kapp (Helt: Mes. 61). Harom szaz keszegben hatuan gémnec lássuc meni iut (GFris: Arithm. 74). Munkálkodván az halázatban, tsac egy keszeget sem foghatot vala (Kulcs: Evang. 404). Angolna balak, keszegek (Misk: VKert. 340).

dévér-keszeg: [abramis brama]. Az öreg tsukákat, tóbéli potykákat és dévér keszegeket efféle féreg nem állja (Misk: VKert. 682. Galgóczi 1622. Herman: MHalászat 780).

fehér-keszeg: alburnus MA. leuciscus Major: Szót. 290. weissfisch Com: Vest. 119. Com: Orb. 69. Jász keszeg, kólts, fejér keszeg: thymallus, mugil, alburnus sive leuciscus Com: Jan. 40.

jász-keszeg: thymallus; der esch Com: Orb. 69. foxinus; die elritz Com: Vest. 130. Com: Jan. 40. cyprinus leuciscus SK thymallus Otr: OrigHung. I.431.

szélés-keszeg: cyprinus, latus piscis MA. (Szikszai: FB. Herman: MHalászat 829).

KESZKENDŐ: [linteum; tuch, handtuch] (Radv: Csal. II.8). [Vö. **KESZKENŐ, Kendő**]

KESZKENŐ (*keezkenő* WinklC. 326. 105. *kêzkenő* Sylv: UT. I.114. *Készkenyű* Zvon: Post. I.71. *kezkőne* WeszprC. 45. *kezkőnő* TelC. 188. *kezkewnewel* Pesti: NTest. 213. *keszkenyő* Com: Orb. 117. *készkenyű* Zvon: Post. I.71. *kezkenjű* Nom. 34): linteum, mantelum, mappa C. sudariolum, sudarium MA. schnupftuch, schweisstuch PPB. Fére való fátyol, lengeteg kezkenyő: instita C. Idem [item?] 163 minoris pretii ex [et?] valoris vulgo keskenew, quo pauperculae mulieres caput tegere solent ex telis vel sindo factum (Szilády: PelbártÉlete. 66). Őneky orchaya keezkenőwel be kőthwen wala (WinklC. 326). Eegh keezkenewel ew zenth feyeeth be thakargata (105). Holot vőtte volna kezkenőet: cum accepisset linteum (DöbrC. 315). Vezy vala egy felevl az kezkenevt es targya vala (MargL. 70). Kezkenewel őwedezyk: accingetur zona linea (JordC. 99). Vala meely beteghekre kyldenee bẃ swdar kezkenőyeeth (a corpore ejus sudaria seu semicinctia), ottan myndeu nyawalyayokbol megh vygaznanak (771). Es ev orchayanak vereytekeet kezkenevel el tevrly vala (DomC. 143). Ihon vagon az te mina derik pinzed, mellet kêzi kêzkenőben (in sudario) kőtue tartottam (Sylv: UT. I.114). Orczaiatys be kewtewttek wala kezkewnewel: sudario (Pesti: NTest. 213). Övét, keszkenőjét ki kaphatja vala, ördög és betegség ellen orvosság vala (RMK. IV.184). Latta az kez kenőt, melly az ő feien vala (Born: Evang. III.89). Keszkenő, mellyben az taknyot fujuk: muccinium (Com: Vest. 137) Szirmával varrott egyik keszkenő 600 oszpora (TörtT. 1878. I 157). Mutogattyák a Máriának házát melyben a Christus fogantatott; ágyának darabját, övét; főkötőit, keszkeneit, fésűjét, czepeljűsset; kapczáját (VárM: ÉgőSzöv. 232). A Moyses veszszeje; a Siloe halas vize; a szent Pal keszkeneje és a szent Péter árnyéka elégh tsudakat tésznek vala, mégis nem imádtattak (233).

[Szólások]. Kétszinű keszkenyővel addig játszadozott, itt hizelkedvén, ott dühösködvén, vagyis inkább két kaszával addig kaszált, a míg (Fal: TÉ. 658).

asztal-keszkenő: [serviette]. Asztal keszkenű, pamukos (Radv: Csal. II.292). Asztal-keszkenőcskék: reczés 12, fehér varrasos 12, kamuka 12, sávos 154 (II.154). Tábla abrosz 8 darab, asztalkezkenyő (III.353b. ACsere: Enc. 257. Gér: KárCs. IV.272. 462. Mik: TLev. 18).

kendő-keszkenő: mantellum, mantile MA. handquell, tellertuch PPB Kentő kezkenjű: mantile Nom. 34. Egy vak ember, meg-illeté kendőkezkenőjevel az koporsót (Pázm: Kal. 643). Magokat a kendő keszkenővel meg-törlőttéc (Com: Jan.

109. Com: Orb. 117). A mosdo viz és kendőkeszkenők készen legyenek (JTársReg. 91) Három kender len vászon lepedőt, abroszt is, négy len vászon kendő keszkenyőt (Radv: Csal. III. 262b. Gér: KárCs. IV.272. 462. 463).

paraszt-keszkenő. Keszkenő is kettő, de csak parasztok (Gér: KárCs. IV.162).

övedző-keszkenő: [cingulum; gürtel]. Palnac öuező kezkenőitul betegec gyogiulnac vala (Mon: KépT. 68).

paraszt-keszkenö (VectTrans. 14).

selymës-keszkenö: [seidentuch] (VectTrans. 15).

veritéktörlö-keszkenö: sudarium C. sudariolum MA. schweisstuch PPB. Kendővel és veriték-törlő-keszkenővel magunkat törlyük (Com: Vest. 82).

veritéktörlö-keszkenötske: sudariolum C.

Keszkenöcske: linteolum C. [tüchlein] (Sim: Evang. 58. Com: Jan. 101. Radv: Csal. II.121).

[**Keszkenöd-ik?**]

be-keszkenödik: [induit sibi linteum; den schleier nemen] Intetneyec, hog deakul tanulna, hog öuelöc bekezkenödöt [bekezkenözöt?] apaca lenne (TelC. 134).

Keszkenös: [linteatus; mit einem tuch bekleidet]. Amaz gyöngyös kis keszkenyős, ne, hol ñt jó banyád (Thaly: Adal. II.96).

[**Keszkenöz**]

Keszkenözött: linteatus C.

[**Keszkenöz-ik**]

be-keszkenözik: [velor; den schleier nehmen]. Ha be nem keszkenőzie az aszszony, nirettessék meg: si non velatur mulier, tondeatur (Helt: UT. n6). Apacza leant negyven eztendő allat be nem hagia keszkenyőzni (Szék: Krón. 121).

KESZNŐ [?]: sudariolum, sudarium, mappa PP. schnupftuch, schweisstuch PPB.

KESZTYŰ (*kösztyü* Helt: Mes. 291. *kesztyët* uo. *kezte* DebrC. 299. *keztüs* keez 619. LevT. II.64. *keztő* MonIrók. III.154): chirotheca C. handschuh PPB. Az ő bal kezebe keztet visel vala (DebrC. 299). Nem aranyas erzenyeket, sem keztywket zeresetek (VirgC. 131) Belet süeged es kesztyét vagyon (Helt: Mes. 291). Valahol szőcs volt, mind őneki miveltek ködmenöket és keztöket (MonIrók. III.154). Csináltattam egy keztyűt (MonTME. I.128). Bársony keztyű (Gér: KárCs. IV.268). Keztyűjök selyemből szőtt czifraság volt (MonIrók. XI.342). Félkesztyű (MonOkm. VIII.529). Egy húz mál keztyümöt Bathory Gábor öcsémnek adtam (Radv: Csal. III.225b). Tiz magyar forintot tartozzék adni, és a két czéh mestereiknek két bokor keztyüt (KecskTört. II.305).

[Szólások]. Czak oly küczin mint egy keztiü: cochleare cresset (Decsi: Adag. 91).

bör-kesztyü: [chirotheca pelliceа; lederner handschuh] (Radv: Csal. II. 114).

páncél-kesztyü: [panzerhandschuh]. Unum panczel kesztjew (RMNy. III.4. Radv: Csal. II.121).

vas-kesztyü: [chirotheca ferrea; eiserner handschuh] (MA: SB. 74).

vaskesztyüs: chirotheca instructus; mit eisernem handschuh bekleidet]. Vas keztüs kezevel arcel üte (DebrC. 619).

KÉT (*kët* BécsiC. 80. *ket* Helt: UT. P2. *kętség* Helt: Krón. 24. 196. *keit* LevT. I.78. *kyt* WeszprC. 32. *keet* LevT. II.5. *kötelkedik* [dubitat] Dial. 113.: **1)** duo MA. zwei PPB. Ketharana scele, longitudo v. latitudo metalis 1245. 1255. Kethzem, nomen viri 1282. Kethehenge, duo fluvii 1295 (Kovács). Arbores keethkeorus nominatae 1299 (ZichyC. I.95). Semmi eledelt vele nem vyn, hanemczac ket kys keneret (EhrC. 27). Az farkas ket eztendewt eluen (VirgC. 58). Ket aga nagi vala (85). Valanak enneken ket vilagossagok meg nituan (43). Senky nem zolgalhat ket vraknak: nemo potest duobus dominis servare (JordC. 371). Ket vakok: duo caeci (380). Ket esztendőktűl fogua: a bimatu (Fél: Bibl. 3). Keit emberwnk vagion (LevT. I.78). Kewth puplican madár (II.5). Vrunk születése-utan ötvenkét eszteudőben (Pázm: Kal. 178). **2)** dubium [zweifel? zweifelhaft?] Nem kèt, hanem Mardoheus: haud dubium quin esset M. (BécsiC. 80).

[Szólások]. K e t h n e g y v e n [nyolcvan] (LevT. I.225). Keth negyuen nyolcz zeker volth (165). K é t h a t v a n (Zrinyi I.66). K e t h u s z a n voltanak meg holt vitéz testek (165). K é t - f e l é: utrinque, bipartito MA. Kétfelé nyiló: biforis MA. Kétfelé nyiló kapuk: valvae bifores PP. Két felé osztja: bipertit MA. Két felé vonja: divaricat, diducit PP. Emeld fel the vezződeth es ozd ket felee a tengert (JordC. 39). Az feld keth felee valwan meg nylatkoztateek az fondamentom (ÉrdyC. 456). Kétfele tekinte es senkit nem láthatott: cum circumspexisset huc atque illuc (Helt: Bibl. I.Cc2). Két felé nézés, ket felé tekéntés (Pázm: Préd. 863. 861. Kr). Kétfele eresztős hintó (Bethl: Élet. 376). K é t f e l ő l: utrinque MA.

két-két: bini DebrC. 15. [zwei und zwei, je zwei]. Minden embernek két két hold földet ád: describit in singulos homines bina jugera PPBl. Ayandekokath adanak ket-keth feyedelem eegy zekereth (JordC. 131). Az igaban ket ket barmot zoktanak beh fognia (DebrC. 15). Zolgala Mariának keet keet anne Marianal (CornC. 320).

mind-két: [uterque, ambo; beide]. Mindkét felől: utrinque; mindkét helyőn: utrobique; mindkét helyre: utroque C. Imatkozal, hog mend a ket embörseg, külső belső, meg elegegec ő elesegeuel (VitkC. 47). Chak az wr isten tartotta meg, hog kezbe nem akatak mynd aket ember (LevT. I.214). A mind két kézre tudós, a jób és bal kézzel egyaránt élő (Com: Jan. 50).

Kétël: ambigo, dubito MA. zweifeln PPB. [bezweifeln]. Kétlem: ich zweifle Adámi: Spr.² Függ. 92. Rufeut nem ketelte zentnek lenny: non dubitavit dicere sanctum Rufenum (EhrC. 56). Nemis kétlem (Bal: Cslsk. 245). Nem ketlyűk (Toln: Vig. 302). Nem kétljük (RákF: Lev. I.383). Az melyekben el nem igazodhatnak, nem kétljük bennünket informálván, várni fognak (MonOkm. XIV.177). Nem kétlyük, hatalmas császárunk, Bethlen Gábornak hűségében megnyúgott hatalmasságod (MonIrók. VIII. 90. Gyöngy: KJ.² 9. 56).

Kételkëd-ik: dubito, addubito, indubito, dubio, ambigo C. zweifeln PPB. Kételkedve: dubitanter; majd kételkedem: subdubito C. Ketelkedik benne: indubitat; kételkedik szabásu: subdubitat; kételkedhető: dubitabilis MA. Ez mondot felelesrewl kettelkedykuala: haesitabat (EhrC. 17). Arrol touaba nem ketelkedek (23). Ha hütötöc lend, nem ketelkedendetec (MünchC. 52). Első iduesseegh megh hadny a byuth, masod nem ketőlködny bochanatot (WinklC. 177). Kewes hytbw, myert ketelködel? quare dubitasti? (JordC. 400). Semyt ne ketőlkőggyek: nihil ambigens (831). VirgC. 60. Semmyt nem ketelkevdneyek (DomC. 202). Az menyey evrevksegben bemenni nem ketelkedik (141). Kezde zent Margyt azzon ketelkevdny hogy (MargL. 71). Tahat ketelkevthetnenek ezekrevl (CornC. 13). Nem kell ketőlködnönk ebben, hogi vronk nem zerette volna etet (DebrC. 199). Semyt benne ne ketőlkőggyel (ÉrdyC. 392). Hytőmnek agazatyban ketelkednem (ÉrsC. 266). Soha nem ketelkedtem az jó uristennek hatalmában és atyai gondot viselésében (LevT.

II 132). Az istennek igyretyre nem ketelkedyk vala (Komj: SzPál. 59). Fel indúl ő benne az ő feleségehöz való kétség, annira hogy ketelkedgyéc az ő feleségehöz (Kár: Bibl. I.120). Az hit felől ne kellyen neki hol erről s hol másrol kételkedni, gyanakodni (MA: Scult. 16). Idvösségők felőlis kőtelkedhetűnk (Dial 123)

Kételkedés: dubitatio, haesitatio, haesitantia C ambiguitas MA. zweifel PPB. Az eleten ketőlkődest kel embőrnec bizonsagra hoznia (GuaryC. 50). Ketőlkődeesnec seteetseege ÉrdyC. 517). Az kywalt keeppen valo zyzről semy ketőlkődees nynchen (530). Az ingó bingó tudomány kételkedés: scientia vacillans dubitatio est (Com: Jan. 67). Kételkedés kivűl vagyon (217).

Kételkedet: dubitatio [zweifel]. En tegédet menden ketélkédetnelkűl vézlec: absque ulla dubitatione suscipiam (BécsiC. 7). Sem eg okot. sem eg ketelkedetet (suspicionem) sem lelhetenec (144).

Kételkedetlen: indubitatus MA. [ohne zweifel]. Ketelkedetlen (profecto) tű kőzitecbe iutot istennec orżaga (MünchC. 136). Ketelkedetlen hit (MA: Tan. 64).

Kételkedhetetlen: [indubitabilis; unzweifelhaft]. Ezekről jeles és kételkedhetetlen bizonságtételeinc vadnak (MA: Scult. 616). Kételkedhetetlen igazságu irások (GKat: Titk. 302).

Kételkedhető: dubitabilis MA. [zweifelhaft].

Kételkedő: dubitans, desperans, haesitator C. *suspensus animi PPBl. [zweifler]. Ketelkwdwket nem tanaczkoztatam (VirgC. 11). Tamas, ki ketelkedonek mondatik: Thomas qui dicitur Didymus (DöbrC. 324).

Kételkedtet: facio dubitare Kr. [zum zweifel bewegen]. Kételkedtető új tudomány: scepticismus (Pázm: Kal. 111). Kételkedtet engemet a tudva való Jésusnak meg tagadása (Hunn: Trakta. 186).

Kétes: **1)** [dubitans, haesitator: zweifelnd, zweifler]. Ha ebbe kétes uağ, kérdőt kerğ (Mel: Jób. 19). Ketes lezen benned edes fiaban (Görcs: Máty. 6). Erről szent Péter lám nyilnán mongya, ne légy kétes ebbe (Born: Ének. 386). Ha kétes vagy benne (Kár: Bibl. I 395). Hogy nálam nélkül jár Lupul dolgában, kétes vagyok (MonOkm. XXIII.707). Veszedelmes a meg-békéllést halasztani: ellenséged idővel kétes lészen benne (Fal: SzE. 545). **2)** dubius, ambiguus MA. zweifelhaft, ungewiss PPB. Mindennemű beszedec ketesec: omnia verba haereticorum suspecta sunt (Mon: Apol. 379). Ez kétesse tennéie az mi tudományunknak igasságát (Zvon: PázmP. 310). Ha valami kétes a vağ akadályos szok esnek-is a testamentumban (Megy: Bayle. 719). Kétessé méltán tétetnek tudománya (Czegl: MM. 78). Tanácsosabb, hogy kétes igyedben oda folyamodtál (Thaly: Adal. I.166). Kétes reménység: spes dubia (Fal: Jegyz. 934).

[Szólások]. *Vmi felől kétes.* Kétessé leszen az attya kegyelme felől (MA: SB. 363). Az istennek irgalmassága felől voltálé kétes? (Vás: CanCat. 209). Meg maradásunk felől kétesek nem lehetűnk (MNyil: Zsolt. 61). *Vkihez kétes.* Senki nem ketes Garai Miclóshoz [biznak benne] (Tin: Zsigm. 34). Kétesek hozzánk, hogy mi ezeket csak nyelvel, nem szűvel vallyuk (Pázm: Kal. 751).

Kétesked-ik: dubito, ambigo Kr. [zweifeln]. Talám kéteskedett istennek igéretéről? (Illy: Préd. I.571). A ki szánszánlékkal kéteskedik és vak kérdésekkel szorongatja társát, dolog ha nem facsar ki valamit belőle (Fal: UE. 474).

Kéteskedés: [dubitatio; zweifel]. Vége nem lehetett kéteskedésednek (Orczy: KöltSz. 240).

Kétesség: dubietas, ambiguitas MA. zweifelhaftigkeit PPB. Az mirôl ketelkedik, arrol ketesseget meg vallya (Lép: PTük. I 218).

Kétképpen: bifariam, ambifariam; dupliciter C. [auf zweierlei art, zweifach]. Cristus keet keppen atta my ertwnk az ev zent testeet (CornC. 170). Kethkeppen valo byzonysaga vagyon (JordC. 621. 918). Törtenic neha hogy két képpen neueznec valamelly számot (MTolv: Arithm. K4). Hánykeppen tanit az isten az alazatossagra? Ketkeppen (Fél: Tan. 457). A rósát két-képen szedhetni: vagy szárán, vagy virágán (Pázm: Préd. 33). Azoc immár kétképpen, az az eléggé, váltig meglakoltac (MA: Scult. 46). Kétképpen-is meg ada az vendégség árrát (Szentm: TFiú. 7). Két képpen való jutalmat-is vőtt (PP: PaxA. 22).

Kétféle: bigeneris MA. von zweierlei geschlecht geboren PPB. Az wr istennek keth ffele hatalma vagyon (ÉrdyC. 45b). Kethfele ruhak vannak nektek meg tyltotak (VirgC. 126).

Kétség: **1)** dubium, ambiguum MA. dubitatio EhrC. 77. zweifel PPB. Sok elmenek myatta vala nagy ketseg (EhrC. 77). Ketseeg alat eskwzyk (ÉrdyC. 525). Semy kecheegem ninchen benned (637). Miglen az mi lelkőnket ketsegben tartod (Fél: Bibl. 158). Ki kell abból kétségünket vennünk, hogy egyszer s mind istennek és ördögnek nem szolgálhatunk (Pázm: Préd. 982). Kétség-ki-rekesztő jelenségek (1045. Kr). **2)** desperatio MA. verzweiflung, verzagung PPB. Senkinek az régiek-közzül, csak ketség-képpen sem jutott eszében ez az magyarázat (Pázm: Kal. 665). Kétséggel hitték (Mad: Evang. 162). Budárol el ment, de kétség, lehetett é békességes uttia (RejtLev. 100).

[Szólások]. N y n c h e n k e t h s e g e m b e n n e, hogy (LevT. 71). Nincs kétségünk benne, ezután is az úr isten meg ne áldaná útunkat és igyünket (RákGy: Lev. 130). K e t s e g f e r b o z z a j a (suspicio de illo habetur), hogy az arvak joszagat is el vesztegetne (Ver: Verb. 196). K é t s é g b e e j t: inducit in desperationem Kr. Ez vylag meg keserőyt, hogy erek feelelemuek k e t s e e g e e b e n e y c b e n (ÉrdyC. 80). Kétségbe ejtő (Pázm: Kal. 1766. 929). K é t s é g b e n e s i k: despero; kétségbenesett: desperatus; kétségbenesés: desperatio MA. das verzweifeln PPB. Neem kel seminemő binesnek ketsegben esni (VirgC. 99). Harom oruos doctorok az ev eletyrevl ketsegben esenek (MargL. 183). Ez oruos ketsegben eseek az apatnak egessegerevl (DomC. 169). Kethseegben ne esneek (ÉrdyC. 528). Noha vétkeztünk, ne essünk kétségbe, mi istenünkbe (RMK. II.270). Erdéli urakban es kétségbe esék (Tin. 30). Meg-nem czetten, az az, kétségben nem esik (Mad: Evang. 641). Kételkedni, k é t s é g b e h í n i: in dubium vocare PPBl. Kétségbe nem hiható bitelesség: fides liquida PPBl. Nem hívják kétségbe (Czegl: MM 159). Az mi szabadsagunk es eletűnk v a ğ o n k e t s e g b e n: libertas et anima nostra in dubio est (Decsi: SallC. 41). Nincs isten io volta nálla kétsegben (KTör: Ján. 17). Engemet reméltetsz, magad vagy kétségben (Gyöngy: KJ. 65). K é t s é g r e h ú z t á k igéretét (Illy: Préd. I.570). K é t s é g k i v ü l: indubitanter C. Kétség kivűl tartozol Neander nem tsak a fő-pénznek (capitale) hanem az utánna következendő károknak megfordításával-is (Fal: NE. 102). Ha kérdenéd tőlök, mint legyen dolgok? kétség kivül azt felelnék mosolyogva, hogy finom módon és legjob karban (Fal: NU. 254). Ha Velencében bejáró lehetne N. N. úrnál, kétség-kivül hamar-időn tsuda-nagyra mehetne (Fal: NU. 321—2). K é t s é g n é l k ü l: indubie, indubitate, indubitanter MA. ohne zweifel, unzweifelhaft PPB. Kétségnélkül való: indubitabilis C. Akar ferfiv akar nemberi hiuatlan bemenend kiralnac palotaiaba, menden ketségnelkűlőn (absque ulla cunctatione) megőlettessec (BécsiC. 58). Myndeu ketsegnekwl igen sokat nyertek (VirgC. 89). Menden ketsegnekwl bizonyos volt (CornC. 49). Minden kétségnekűl erről szólot Christus (Helt: Bibl. I.Oo). Bizzál kétségnélkűl az istenhez (MA:

Bibl. V.18). Kétségnélkül megvehettyűc azt a földet (MA: Bibl. I.132). Kétség-nélkűl, kételkedés kivűl vagyon (Com: Jan. 217). Minden kecség nelkűl idvőzűl (Szőll: Dáv. 303).

Kétségës: 1) [dubitans, haesitator; zweifelnd, zweifler]. Monda azerth Tamas, ky mondatyk keethsegősnek, ő thaneyt wan tharsynak (WinklC. 322). 2) ambiguus, anceps, dubius, dubiosus, dubitabilis, creperus, controversus C. zweifelhaftig PPB. Com: Vest. 127. Kétséges beszédű: flexiloquus MA. Tenőn bölcesegednek ketsegesit nekem meg ielentetted (DöbrC. 108). Ellyen kethseges dolognak okaert czak az neģ ewangelistaknak zerzet ewangeliomyt vezy be anyazenteģhaz (JordC. 354). Lészen az te életed kętséges te elötted (Kár: Bibl. I.185). Nem igazán írja: hogy kétséges, ha Peter valaha Romában volt (Pázm: LuthV 348). Senkinel ketseges nem leszen, hoģ az papistanac nem akart volna tartatni (Zvon: Osiand. C4). Ketsegesse teszi magat (Ver: Verb. Szót. 33). 3) [duplus; doppelt?]. Az egy isten sem kętseges, sem haromsagos (Vallást. Qqij).

[Szólások]. *Vkiben v. vmiben kétséges.* Nem kętseges Vaidafi Garaibam (Görcs: Máty. 23). Sokaig ketsegesec lenenec benne, mi tanaczot kővetnenec: diu in incerto habuere, quidnam consili caperent (Decsi: SallC. 29). Kikben en nem vagiok kettsiges (LevT. I.141). Magais ketseges benne (Magy: Nád. 28). Magában az idvességben-is kétséges vagy (Matkó: BCsák. 343). Kétségesek vagyunk benne (RákF: Lev. III.722). *Vkihez kétséges.* Enhozzam kethsegesek, hogy nem the kd. zolgaya wolnek (LevT. I.9). Kétséges kezde társaihoz lenni (Helt: Mes. 117). *Vmiről kétséges.* Mel naģ felelmtől menekedel meg, ha mastan ez vela gen minden koron felelmes leendez, es az te halalodrol ketseges (BodC. 26). Ha ketseges leiendez az te halalodrol (DebrC. 241). Segitéstekre való akarattyokrul kétségesek vadtok (Matkó: BCsák. 205). *Vmi felől kétséges.* Világ végezeti felől kétséges senki ne lehessen (Zvon: Post. I.9).

Kétségësít: facio dubium, traho in diversum Sl. [zweifelhaft machen, in zweifel ziehen]. Igasságát mitsoda kétségesitheti? (Megy: 3Jaj. II.24). Byzony ygen nehez azys, hogy ew fels. yrasok altal en felewlem ketsegesetyk es nehezetyk (ErdOrszgy. II.523).

Kétségëskëd-ik: [dubito, ambigo; zweifeln, misstrauen]. Kezde mynd az kettewhez ketsegeskedny (Pesti: Fab. 28b).

Kétsëgëskëdés: [dubitatio; zweifel, das zweifeln]. (MA: Scult. 305).

Kétségtelen: indubius Kr. [unzweifelhaft]. (Pázm: Préd 892. Kr.). Kétségetlen [így] igazsägu (GKat: Titk 1).

Kétszër: 1) bis C. MA. zweimal PPB. Ketcer ċapa ȯnakat es elmetnė ȯ feiet (BécsiC. 38). Megkȯrnekez tegedet igassagnac istene ketzer ruhaual (108). Az menorzagh immar keccȯr iresȯttetȯt megh (KazC. 7). 2) duplo [zweimal, doppelt]. Tézitec ȯtet keċcer inkab pokolnac fiaia, hoģ nem tȗ vattoc (MünchC. 56). Kethzerrel nagyobban mynt ty: duplo quam vos (JordC. 127). Kétszerrel kettőztessétek-meg a büntetést (Matkó: BCsák. 118). 3) [duplex, duplus; doppelt]. Két szer gerezna: amphimallum; ein zotticht kleid zu beiden seiten PPB. Négyszegü es kétzer legyen: quadrangulum erit et duplex (Helt: Bibl. I. Pp3). Kéczer kötőféket adjanak jót d[enár] 16 (ErdOrszgy II.381). Minden hadiszerszám, lö kétszer árán vagyon (MonOkm. XXIII.472). Kétszer árrán a vevőknek nagy károkra marhájokat árulták (CompConst. 53).

[Szólások]. Szögliget nevü falut k e t s z e r i z b e n rablották le (TörtT. VI.105).

ëgyszër-kétszër: [semel iterumque, aliquoties; einmal zweimal, einigemal]. Egzer vagy keczer meg gioniek (VirgC. 102). Mert nem elegedel meg eczer ketczer erről tudakoznod (Mon: Apol. 288). Nem egyszerkétszer esik az meg (Czegl: MM. 289).

Kétszërës: duplex C. duplus MA. zweifach, doppelt PPB. Kétszeres pántzél: *bilix lorica PPBl. Kétszeres ruha: diplois Nom 449. A ki fel akarja ezeket az bibliában találni, jó kétszeres oculárt vonnyon orrára (Pázm: Kal. 469). Duplával két szeresen, és béllettül hazugság, a mit Károlyi ir (Pázm: Kal. Magyar Nyelvészet VI.137). Kétszeres írások (Fal: Jegyz. 934).

Kétszërëz: 1) duplico, conduplico C. MA. doppelt machen, zweifachen PPB. [verdoppeln]. 2) [itero, repeto; wiederholen]. Ez mysenek kezdety ketzereztetyk vagy keetzer mondatyk (CornC. 371). A mostan támadott tévelygések-ellen mivel bévségesen írtam a Kalaúz-ban: nem akarom itt kétszerezni irásimat (Pázm: Préd. II. Czegl: Dág. II.11).

mëg-kétszërëz: ~ (Helt: Bibl. I.Oo1). Az hatodic kárpitot megkétszerezzed az sátornac aytaja ellenébe: sextum sagum duplices (MA: Bibl. I.72).

Kétszërëzés: duplicatio, conduplicatio MA. verdoppelung PPB. Az liknac kőröskőrnyűl kétszerezése légyen, hogy meg ne szakadgyon (MA: Bibl. I.75). A jó feleség isten ajándéka, isteni kegyelemnek kétszerezése (Pázm: Préd. 243).

Kétszëri: duplex Sl. [zweimalig, zweifach]. Az mit uram már kétszeri leveliben kigyelmed parancsolt (MonOkm. VII.315). Kétszeri áron tartozzanak megfizetni (TörtT. XXI.195).

Kétszërte: duplo MA. [doppelt]. Kétszerte inkább: duplo magis MA. Kétszerte inkáb meghaborodik vala (Megy: Szöv 10). Kétszerte is felmagasztallya (Illy: Préd. I.371). Kétszerte nagyobb (140). Kétszerte nagyob idejű (140). Kétszerte tizszázezer (II.431).

Kétszërü: duplex Ver. [zweifach].

Kettő (*ketté* KeszthC. 175. RMNy. II.68. EsztH. 1.): duo C. MA. zwei PPB. Ki kenżereitend tegedet ezer vépésre, meń annal mas kettȯt (MünchC. 22). Tyzen kettew (JordC. 926). Az ketteyet feiefelwl emeluen, tartya vala (VirgC. 32). Az ketteiuel az wtestet befete vala (32). Mikor egyk mind ezt zolnaya, az kettey monda (49). Az vr isten ez kettwt nezi mi bennwnk (VirgC. 78). Az kettei zolgalid es zolgalo leaniod (103). Az kettei es be mene (DebrC. 337). Az ketteies eloue allanak (KazC. 41). Kelének ffel az kettey (ÉrdyC. 577). Ew kezzylek kettew mykoron iarnanak, meg ielenek nekyk Christus (Pesti: NTest. 110). Vagy kettȯt elȯ vonszoc (Helt: Mes. 303). Kęt fęle ez a béka fű, kettei a kertben, kettei a mezőn terem (Mel: Herb. 175). Három attyatiac osztnac ötszáz forintot; az kettei vészen két negyed részt (MTolv: Arithm. K3). Az seraphim angialoknak hat szarniok volt, ketteinel orczaiokat fedesztek be, ketteinel labokat, ketteivel röppȧllettenek (Fél: Tan. 83). Hogy? kettȯt latzé immár: e duobus tria vides? (Decsi: Adag. 178). Hwzzon harom ymeg, az hwzanak mynd aranya hyme vagyon, az ket theyn tarka selyem parta wagyon, harmadyk parazt selyemmel kewtett (RMNy. II.35). Cham fiát Noe megátkozza, az ketteit pedig meg áldgya (MA: Bibl. I 8). Ugyan fen maradna kettei annaz kérdéseknek, mellyekrül emlékezénk nem régen (Pázm: Kal. 165). Ezen 1619. esztendőben negy eclipsis leszen, kettei az holdban (KDebr. 1619. C8). Hannyaki az elő-számlált patereket, ne gondollyon vélle, ha kettei papak voltak is (Megy: SzAÖrömé 258). A szent háromságban nem több a kettő semmivel, mint egy (Biró: Préd. 115).

[Szólások]. Calvinus és Luther nékik oly purgatoriumot készitett, melyben nem e s z t e n d e i g k e t t ő i g, hanem itilet napig kelletik heverniek (Pázm: Kal 799). A szemetek mered és k e t t ő t m u t a t, a nyelvetek höbög és akadékoskodik (Fal: NU. 308).

ëgy-kettő: [pauculi, aliquot; einige, ein paar]. Nem czelekődőm azért meg egy szóra kettőre: ad digituli crepitum (Decsi: Adag. 146). Ha valahol egyet kettőt kaphatnak közüllők, azontul szalag szijjakat metélnek hátok bőréből (ErdTörtAd. II.391).

kállai-kettő: [saltationis genus; ein tanz]. Legény vagyok újra, a kállai kettőt immár eljárhatom vagy guggó tót lejtőt (Gvad: FNót. 154).

kettő-kettő: [bini: je zwei]. Boczata kettewt kettewt predicalny (EhrC. 129).

király-kettei. Ketteje, kettei: in comitatu Soproniensi duas partes tributi, de foris et omnibus quae vulgariter appellantur Kyralkettei 1238. (Czinár).

mind-kettő: uterque C ambo Com: Vest. 119. [beide]. Vegy ffel egy twlkoth es egy kosth, mynd kettőt zeplőtelenth (JordC. 91). Vala kynek keth hazassa leend, mynd az kettew megh eeghettesseek (106). Mykoron mynd kettőnek kezeebe vona az cypoo (ÉrdyC. 192). Az vize e lapunac, mind kettőnec io szem faiás ellen (Mel: Herb. 42). Fel tamat kęt nagi sarkany, hogi meg vion, szőrnyű sűnőltésbe mind kette vagyon (EsztH. 1). Azon egy húr pengetése mind a kettőnek (Fal: Const. 831).

Ketté (*kettő* Dávid: VDisp. 168. Ilosv: SzPál. 23. Göres: Máty. 78. Fél: Tan. 265. Born: Préd. 26. 247): in duas partes, bifariam Kr. [entzwei]. Ketté osztja: bipartitur; ketté szegi: diffringit; ketté szegés; diffracti MA Kőtelet meg vonak [a keresztre feszített Krisztusnak], hogi mellie is kette porczana (WeszprC. 102). Az kősziklát isten kettő hasasztá (RMK. II.239). Ott hamar az gyermeket kettő vágá (RMK. VI.172). Kettő meczetnenek (Ver: Verb. 7). A mint a kenyeret a kemenczében beteszik, ottan ketté-szelik (PP: PaxC. 113).

kettedën-ketté: [ganz entzwei]. El esett, ketteden ketté tört a karja (Gvad: RP. 251).

kettën-ketté: ∾ A templomnac soporlaha ketten kette żakada: scissum est in duas partes (MünchC. 69).

Ketten: duo, bini MA. [zwei, zu zweien]. Valahol ketten avag harman egbe gőlekezendnec en neuembe, ot en ő kőzőttőc vagoc (MünchC. 48). Ketten leznek egi agiba (VirgC. 119). Leznek ketten egy testhben (JordC. 11). Circumdederunt, kyt ketthen kelly mondany (LányiC. 132). Ide jwth [jöttek] wala wrammal kettlien (LevT. I.335). Ha mikor ketten [kettőnket] vendéggé hinak (RMK. IV.78). Bálint deáknál vagyon publicanszin atlacz, azt is ketten nekiek [Beczki Máriának és Barczi Borkának] hagyom (Radv: Csal. III.245). Azt az en fiammal hogy ketten meg egyem (Hofgr. 181). Az hazassagban czak ket szemely vagion, eg ferfiu es eg aszszoni allat, mert az isten vg rendelte, hogy ketten legien egy teste (Fél: Tan. 461). Egy hazba ketten nem fernec (Born: Préd. 560). Midőn ketten kardoskodnac (Com: Jan. 210). Jer ballagjunk a hoszszu hidon ketten (Matkó: BCsák. 225). Kiknek a királyságáért magoknak ketten kőllőtt vólna meg vinnjok (Pethő: Krón. 32). Ketten egy vasban veretnek (Hall: Paizs. 402). De im egy dolgot mondok csak nektek ketten, senki nem hallja most (ErdTört II.279). Ha te magadtol nem lehet egy kocsit veled hozni, más főlegéuynyel szólván ketten legyen egy kocsitok (ErdOrszgy. II.305). Nőszél meg te szegény, s ketten lész éh szegény (Sam: Cer. 128). A mely terhet ketten emelhet vala, már egyedűl na[gy-sá]godra maradot (Megy: 3Jaj. II.42).

ëggyen-ketten: [singulatim; nonnulli]. Imit, amot, egyen, ketten kullagánac (Tin: Zsigm. 28). Eggyen ketten el kű mennec vala (Ilosv: SzPál. 22). Edgyen ketten monda őkett mind bolondoknac (Hofgr. 168). Eggyen ketten meg-ismérték (Pós: Igazs. 472. 347).

ketten-ketten: bini C. bini et bini MA. je zwei und zwei PPB. Meglen keuesen valanak az baratok, nem boczathattyauala ewket ketten ketten (EhrC. 82). Jesus bochata az apostolokat ketten ketten predicalny (CornC. 374). Kylde el bẅket ketten ketten hẅ zyneenek elette (JordC. 559). El ozoluan ketten ketten, hyrdetneek nepeknek istennek igyt (DomC. 18). Yőnec vala ketten (TelC. 164). Kettenn kettenn kezdę őkőt kiboczatni: coepitque eos mittere binos (Sylv: UT. I.57). Hogy minden faluból az vénec kőzzűl, ketten ketten iőnének a gyűlésbe (Helt: Krón. 38).

mind-ketten: uterque Sl. [beide]. Mynt ketten betegesek vagiunk (LevT. I.10). Mind ketten (ambo) szűlőttyőket nevelic (Com: Jan. 118). Kęrlek meghis mind ketten Janos wrammal egetembe hogi az ęn dolgomrol el ne feledkezzetek (LevT. I.13). Mind ketten ah uerembe esnek (Ozor: Christ. 431). Mynd ketten ferfyw magnelkyl fogyatkoztanak wolna (Ver: Verb. 130). Mind az ketten az verembe estenec (Zvon: Post. II.212). Tavuly jár mindketten kegyelmetek szándékunktúl (RákF: Lev. I.507).

Kettőd: [secundus; zweit-]. Ketudi? 1138. (személynév Nyr II.16). Látod immár hogy az négy fél sing tészen négy kettőd részt (MTolv: Aritm. K8). Ha tyzen kettewd napygh el nem iew (Ver: Verb. 25).

Kettőd-ik: secundus MA. [zweit-]. Huzonkettődic János papa (Mon: Apol. 469).

Kettői: dualis MA. PP. zweifach, zum zweiten gehörig PPB.

Kettőnként: geminatim C. [zu paaren] (NótPM. 29).

Kettős: **1)** duplex, dualis C. bilix PPBl. duplicatus EhrC. 139. [zweifach, doppelt]. Tartozzatok ewtett gyczerny az zabadsagert, kettews ruhaert (EhrC. 139). Tynektek adot kettws ruhat (VirgC. 51). Az ew chalady kettős rwhaban őtőztenek (ÉrdyC. 414). Ez a geometrica progressio nem egyéb, hanem szamoknac el hellyesztése, vgy mint, kettéssel, hármassal és négyessel etc. (MTolv: Aritm. F3). Kettősnek mondatik a mennyegző, tudniillik, testi, és lelki (Illy: Préd. I.167). Kettős büntetés (II.485). Tudomanya nem kettős, nem kűlőmbőző (Mon: Apol. 9). Kettős eskűvéssel erősiti (MA: Scult. 684). Kettős méne bé hím és nőstén: duo et duo ingressa sunt masculus et femina (MA: Bibl. I.7). Az szamár kettős tereh alatt fekszic (I.47). Kettős tengernec helye: locus bithalassus (IV.135). Kettős itt az út; vagy mennyekbe mégy vagy pokolba (Mad: Evang. 198). A kettős ertelmü szokat meg-valasztya: ambigua distinguit (Com: Jan. 160). Adtam magamat kettős társaságra [megnősültem] (GyöngyD: Char. 107). A homályos igék, kettős, kétes értelmü beszédek (Fal: Const. 827). **2)** geminus, didymus C. gemellus MA. [zwilling]. Kettős gyermekek: fratres gemelli PPBl. Vala sido fêrfiv a kettősnec nemzetéből (BécsiC. 51). Thamas, ky mondatyk kettewsnek, mert egy hassal ketten zylte wala annyok ewket ez wylagra (Pesti: NTest. 211). Az melly iuhoc mind kettősőket ellenec: oves gemellis foetibus (Kár: Bibl. I.632). Kettősők, avagy egyhasi gyermekek, egyik minden bé zárt ajtót ki nyitott, a másik bé zárt (Fal: TÉ. 688).

[Szólások]. K e t t ő s s z i v ő ember: vir duplex animo (MA: Bibl. IV.219). Kettős szivűség (Diósz: Fal. 248). Szájoknac nagy tőkélletlensege s kettős sziveknek nagy jele (Czegl: Japh. 40). K e t t ő s e u e l őket ültetic az nyeregben (Born: Ének. 314. RMK. VI.10). Fiakat es leanyokat szűl. neha kettőssevel avagy kettősseket (Com: Jan. 118).

Kettősit: gemino MA. verdoppeln, zweifältig machen PPB.

Kettősités: geminatio MA. vedoppelung, verzweifachung PPB.

Kettősöcske: gemellus C.

Kettőségës. Kettőségesek [dualisták] (GKat: Titk. 876).

Kettőz: duplico MA. doppelt machen PPB. verdoppeln Adámi: Spr. Eǵ helre holott kettőztetneek az út (BodC. 12). Az ő kenna kettőztetic vala (DebrC. 310). Ha enghemet en akaratomnal kyl megh tőrendez azzal az en koronam kettőztetyk (ÉrdyC. 171). Kettőzőt malazt zenthseeghben eelő azzonyallat (437b). Az en tyztassagomnak erdeme kettőztetyk coronazattra (591).

mëg-kettőz: conduplico MA. zweifach, doppelt legen PPB. Meg kettőződőt fájdalom (Megy: 6Jaj. IV.10).

mëgkettőzés: conduplicatio MA. dopplung, zusammenlegung PPB.

Kettőz-ik: duplicor Kr. [sich verdoppeln]. Az choda is kettőzic (Tel: Evang. I.88). Kettőzni kezdének mindenek szeme előtt (Pázm: Préd. 234). Veszedelme kezdene kettőzni (Gyöngy: Char. 35). Tizenkét nagy tükör oly fertéllyal tsilgött, ellen lítésektől palota kettődzött (Gvad: FNót. 75).

[Szólások]. Oly részeg, hogy m i n d e n k e t t ő z i k e l ő t t e (Kisv: Adag. 203).

Kettőzés: conduplicatio MA. doppelung, zusammenfügung PPB. (Erasm: Erk. 60).

Kettőztet: conduplico, congemino C. gemino, ingemino; MA. verdoppeln, zweifach machen PPB. Kettőztető: duplicans, geminans; kettőztetett: ingeminatus MA. Kettőztetőt lenne koronayok az meennyey bodogssagban (ÉrdyC. 345b). A ki miben bizonyos, azt nem kettőzteti (Pázm: LuthV. 75). A fejedelmeknek kettőztetett fizetés kívántatik: világi és lelki (Illy: Préd. II.502). Kettőztető beszéd: dialogus (Prág: Serk. 690. Kr.).

mëg-kettőztet: adduplico, gemino, ingemino C. conduplico, congemino MA. verdoppeln, zweifach machen PPB. Megkettőztetett: conduplicatus, ingeminatus MA. Fel kenieret hozot csak s im meg kettőztette (DebrC. 115). Az te yeweteledre meg kettőztette wr isten az eledelt (ÉrdyC. 192). Chalardok nem kettőztetyk meg w napokat: dolosi non dimidiabunt dies suos (KulcsC. 133). Trombitáknac megkettőztetett barsogása (Com: Jan. 149). Meg-kettőztetnék a tégla-csinalas (Mad: Evang. 325). A v-nek meg kell kettőztetődni (Geleji: MagyarGram. A3).

Kettőztetés: conduplicatio, geminatio, congeminatio C. duplicatio MA. verdoppelung PPB. Jeremiás a Jerusalem népének vétkeit le akarván írni, ez kettőztetéssel éle: Peccatum peccavit Jerusalem (Illy: Préd. I.98).

KETEPUTA: instrumenta, vasa, utensilia, supellectilia MA. werkzeuge, allerlei hausgerät PPB. [gerümpel, rumpelwerk]. El hadta a tábort, minden keteputával (Helt: Krón. 8). Kifutamánac a táborból, hátra hagyván minden szőrszámokat, és keteputákat (Helt: Krón. 120b. Tel: Evang. III.356. Kr.). Az utonjáro ember, az ki soc keteputával terheli magát, hátra marad (MA: Scult. 31). Vgyan ezen Mosesnek palástiaual oltalmazzác papsagokat és minden ahoz valo keteputakat, kereszteket (Vallást. k3). Itt az keteputa hideg is vala s az penna fazik vala (MonIrók. VIII.383).

Keteputás: [rumpel-]. Az istennec szenteltetet házakat, gabonás, szalonnás, keteputás házacska csinálák (Deliber. A2).

KETEVETE [?]: triclinium vel coenaculum cancellatum MA. tafelgemach, speis-sal PPB. [Vö. **KEREVET**]

KETRÈC, KATROC (*köttröc*. Helt: VigK. 23. *ketrec* ' LevT. I.83): aviarium C. saginarium, cavea MA. vogelkäfig, vogelbauer PPB. [steige]. Tiktartóhely, katrocz, tik-ól Com: Orb. 41. Nem hagyá a Krisztus ezt testamentomba, hogy szent testét rekeszszük irott koporsókban, odóbau, ketreczben (RMK. II.185). Ördegnec kőttrőtze (Helt: VigK. 23). A meg foget farkas, es ketreczbe tetetet marakodik (SalMark B4. MA: SB 314). Madaraknak ketrezek (GKat: Válts. L544. Misk: VKert 365. 696). Ebre bízni a hájat, ebet ketretzbe, tyúk-kosárba rekeszteni, ketskét kertész'é tenni (SzD: MVir. 90).

KÉVE (*kiuyet* Szék: Zsolt. 137): manipulus, merges C. MA. handvoll, garbe PPB. Egy kéve gabonát aratni: spicalem fascem desecare PPBl. Vyselyk ew keueyeket es ew alazatossaganak es zent egy ygewsegenek gowmewlczet (EhrC. 115). Gýytő ő maganak kenét; tŏkéueitécből eluessetéc: de vestris manipulis projicite (BécsiC. 5). Elalonni mént a kéuéknec aztaga mellet: juxta acervum manipulorum (6). Josefnec mind az ő keuey fel allanac (GuaryC. 18. Döbr. 207. 242). Nemes vyola veragbol kőtőth keue (NagyszC. 117). Kéve nádon Tiszan sokan általuszának (Tin. 68). Es iőnen naǵ őrommel, hozza az ő kiuyet (Szék: Zsolt. 137). Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes: gonosságodnak egybe-kötött, és le-nyomó kévéit (Pázm: Préd.[1] 405). Kévéit hordattya sűrűn az aztaghoz (Liszti: Márs. 63). Elméje nem bomlott, mint cséppel a kéve (Gyöngy: MV. 14). Nagy sűrüséggel, mint aratáskor is a kéve rendekkel, áradtak a mezők a nagy vérontástol (Thaly: Adal. II.58).

[Szólások]. K é v é t k ö t: spiceos fasces struit, tomice manipulos ligat PP. K é v é k e t k ö t n i: obligare manipulos PPBl. (Offic. 312). K é v é b e k ö t i: palmat C. colligit spicas in fasciculos PP. A vizi mentat keueben kőtic vagi kőtőlegben (DebrC. 56). Masod nap eliőne a gazda az ő fiaiual es az aratashoz kezduen szepen le veuek a buzat es keuekben kőtuen kalandgyaba rakak aszt (Helt: Mes. 483). Kősssetek azokat keuekben (Fél: Bibl. 22).

búza-kéve: manipulus frugum, merges MA. culmi *cereales PPl. [weizengarbe]. Búzakévéket es sokat hozata (Tin. 141). Az víz mellől az buzakévéket kellett kihordatnom (ErdTört. Ad. IV.79).

gabona-kéve: merges frugum, pugillus frumenti MA. fasciculus Kár: Bibl. I.110. [korngarbe].

szalma-kéve: manipulus straminis Kr. [strohbündel, schob, schaub]. Nem szalma kévét nyesdegél az erdőbe (Kisv: Adag. 161).

KEVÉLY (*keuel* BécsiC. 27. 30. 31. *keuyl* Komj: SzPál. 91. *kivély*? MA: Tan. 1183. *kőuély* Helt: Krón. 31. Helt: Mes. 106. 120. 365. Helt: VigK. 57. Dáv: VDisp. I.166): superbus, fastosus, impensus C. arrogans, fastidiosus, elatus, insolens MA. hoffärtig, stolz, hochmütig PPB. Kevélyen: superbe, fastidiose, elate, subarroganter, insolenter C. Kevélyül: superbe; kevély kívánság: amibitio; kevélyen szóllás: suberbiloquentia; kevélyen szólló: superbiloquens MA. Keuélec nem kéllettec te neköd kezdettőlfoguan (BécsiC. 31). E naǵ keuel sokassag (multitudo haec magna) fordeitatic mentől kűsseb nemzetbe (102). Gyenge tudomanyokat ne tanulyatok, hanem ezuilagy keuelyeknek hagyatok (VirgC. 130). En keuely voltam, masnak fwlwte iartam (8). Feleth|nek kewel vota, ky nyneczen atyatwl (JordC. 866). Kewelyeknek zemeyth meg alazod (KeszthC. 30. KulcsC. 31. TelC. 249. DomC. 177). Myndden keweelyőket meg hayt (ÉrdyC. 343). Keuelyből kezde magat viselni, hoǵ nem mint szokta vala: ferocius agitare quam solitus erat (Decsi: SallC. 18). Kőuélyek es dőllyessek (Helt: VigK. 57). Keuelien ert ő maga felől (Fél: Tan. 328. Látuán az embert a fán megiyede és elfutamék onneg igen alázatosson az erdőben, ki annac előtte igen kőuellyen ki iőt vala belőle (Helt: Mes. 309). Monda az emberke: Vgy kel kőuély latemac, miért iőttel ide te keuély ledyr? (365). Isten le ueri disznoit, sőt meg nagy kazdag, friss, keuely hősseketis le vagattat, es vendegsegben hiwia rea az egi madarakat (Born: Préd. 553). Ki iőue Agag naǵ festommal es keuelyőn (Mel: Sám. 61). Szép leány, keuély, poszagó, s patuarkodó vagy, bizony igy soha el nem adhad magad, hanem ha valami

koszos talál read (FortSzer. Lb). Keuél szemű nemzetség: generatio cuius excelsi sunt oculi (Kár: Bibl. I.621). Kevélyen czelekedtec volt az Izrael ellen: superbe egerunt contra Israel (MA: Bibl. I.65). A páva igen kevély (Misk: VKert. 311). Kevély kaczér táncz (Fal: Jegyz. 934). Már megrakott fészkéből kitudtam a kevély ellenségét (Fal: NE. 14). A világnak kevély ajándékja nem egyéb, hanem szép festékkel mázolt semmi (Fal: NA. 170).

Kevélyëcske: subarrogans: ein wenig stolz PPB. Kevélyeczkén: subarroganter MA

[**Kevélyëd-ik**]

el-kevélyëdik: [superbia efferor; stolz werden, hochmütig werden] (Pázm: Préd. 414. Kr. Pázm: KT. 199).

mëg-kevélyëdik: ~ Az io szerenczeben meg az bölcz emberekis meg keuelyednec (Decsi: SallC. 9).

Kevélykëd-ik: superbio C. MA. efferre sese vel animos PPBl. stolz und hoffärtig sein PPB. Nem akara menye keuelkednen es haraguluan (EhrC. 15). Ystennek akaratya, hogy ne keuelkegyenek (113). Zeretethnek rosaya tyztasagnak lilioma benne kewelkődnek (WinklC. 352). Per wagy es porra leez, azert myt kevelkedel? (WeszprC. 143). Amborws nem twd sem kewelkődny sem yrygkedny (ÉrdyC. 260). Mindenik kevélykedik és ditsekedik abban, hogy őtet embernek ismeri előtte-járója (Pázm: Préd. 35. Zrinyi II.91. Com: Jan. 32). Senki tollat, szarvat ne emellyen, vagy egyebek felet ne kevélykedgyék (Mad: Evang. 143).

el-kevélykëdik: [suberbia efferor; stolz werden]. El ne kevelygedgyenek (Illy: Préd. I.107).

Kevélykëdés: arrogantia Kr. [hochmut, übermut]. Egy nap hetven-ezer embernek kele meg-halni kevélykedéseért (Pázm: Préd. 1009).

Kevélység: superbia, ambitio, fastus C. arrogantia, insolentia MA. hoffart, übermut, stolz PPB. Kevélység szerző: superbificus; kevélység nélkül való: inambitiosus C. Honnat te neked ennye keuelsege? (EhrC. 11). Meghaborodot mvzůuőnc ő keuélségécben (BécsiC. 27). Ő keuélsége fogattassec meg (30). Embernec żůueből żarmaznac karomlat, keuelseg, balgatagsag (MünchC. 85). Octavianus chazar fel emelkevdeek keuelsegben (CornC. 75). Kevelseg ragalmassag iregseg (DebrC. 263). Keuelseget ielentetem engedetlensegemel (VirgC. 8). Az el reytet keuelseget az twt bozzusag ielenti meg (90). Ez ilyen beketelenseg keuelsegnek iegie (90). W nekyk zayok bezelleth kewelsegeth: os eorum locutum est superbiam (KulcsC. 26. Dáv: VD. I.166). Egy cziga kérkőszic vala az ő keuélségében (Helt: Mes. 36). Calvinus az ő czenkivel egyetemben semmit nem enged Luthernek a fel-fuvalkodott kevélységben (Pós: Igazs. I.528). A kevélység fitzamittya meg eszét az embernek (Fal: NE. 99).

Kevélységës: superbissimus Kr. [hochmütig, übermütig]. Keuelsegest (arroganter) megen be a kůzőbőn (BécsiC. 278). Pispőknec kevelseges kerdese (DebrC. 616). Kőuélységes kerkedés (Helt: Mes. 120). Testi keuelyseges keuansagoc (Born: Préd. 678. Káldi: Bibl. Eszter, 13: 12. Kr.).

KEVER, KAVAR: **1)** misceo, voluto, agito MA. vermischen, untereinander mengen, hin und wiedertreiben PPB. Kever et kavar: commiscet terram vel furfur vel quid simile crassum Otr: OrigHung. I.308. Kovász, keverő saffel (Radv: Csal. II.60). Reggeltől fogna ebédig két embör mind keverje az saffelban (III.41). **2)** aratro, agrum itero MA. ackern, pflügen zum zweitenmal PPB. Keverec, gőrőngyőt rontoc: pulvero MA. Másodszor szántoc, keverőc: aratro MAl. Meg-kapált, kevert föld: pastinatum PPBl. A szánto ember mindenha szántyaė, keuerie, auagy harmalyae az ő főldét beuetésre (Helt: Bibl. IV.48). Pallagat keveri (Com: Jan. 73). Nem jöttem én ide ásóval a földet keverni (Kónyi: HRom. 105). **3)** [contamino; besudeln]. Sohajtással szemléltték olly ifjat le-veretettve vérében fetrengeni, és az Apolloénál szebb hajait porban kevertetni verdődésével (Hall: Tel. 282). Ne úgy értsed mintha én keverném az istennek méltóságát (Fal: NE. 52). Az urak jusát kevernéd, s a biró eleibe mehetnél: vi possono accusare di calunnia (71). Nem akart aláb' szállani, hogy a kényes kevélység ne keverhesse böcsületit (Fal: NU. 294).

[Szólások]. Bűnbe keverőm: insimulo C. Vétkessé tészi, bűnben keveri: insimulat Com: Jan. 133. Azon büntetésbe kevertetni megérdemlik (Illy: Préd. II.274). Kitanolhadd mint keverte büzben a jó hazafiait (Cserei: Hist. 2). Ollyas dologban keverem magamat, mellyből bőtsűletesen ki nem gázolok, ki nem fejtem magamat: daraus ich mich nicht mit ehren auswickeln werde (KirBesz. 48). Nem akarván a király gonosz hírben keverni házát (Hall: HHist. II.50). Amott terepély fa sokat őszve gyűyte, vagy mese, vagy játék, kerékben keverte (Orczy: Nimf. C2). A romai ecclesiat nyilván hamis dolgokkal akarja B. tévelygésekbe keverni (Pázm: LuthV. 136). Werben kewertetel, Pylatushoz witethel (PeerC. 121). Testet ostoroza, vǵ hoǵ magat verebe keuere (GuaryC. 45). Metelic vala magokat késeckel míglen magokat vérbe kevernéc: incidebant se cultris donec perfunderentur sanguine (MA: Bibl. I.326). Mihelyt egyet nyikkan, bőjtre, vasra szorittyák, és úgy bánnak véle, mint egy zúgolódó eggyesség keverő emberrel (Fal: NA. 216). Nezhedsze amoda a palotában: mint eskűszik egyik hogy az előtte-való személynek ertzája teljes paraditsom; penig talán felettében egyet vitsoredik, gyomert kever (Fal: NE. 18).

be-kever: illino, collino, inquino, contamino, conspurco, commisceo, convolvo MA. einschmieren, anschmieren, besudeln, vermischen, einrühren PPB. Ellened bűnőm szamtalan ezer, előtted szűtelen bekeuer (Born: Ének. 185). Az sz. irast baszontalan es homalios igeckel be keuerte az papa serege (Fél: Tan. 14. Pázm: Préd. 685. Kr.).

bele-kever: immisceo MA. [hineinmengen]. Bé-színli és belé keveri magát (ingerit et immiscet se) az holott ő néki semmi kőzi nincs (Com: Jan. 185). Mind magát s mind az ország népét belé akarja keverni az sürő possadékból álló sárban (EsztM. 321).

föl-kever: permisceo, commisceo Sl. [conturbo; stören, aufstöbern]. Királyi mulatság fiatal madarkák fészkét fel keverni (Fal: Vers. 864). A vallásokat is derekasan felkeverte (Fal: NE. 76).

mëg-kever: **1)** permisceo, peragito Kr. [vermischen, vermengen]. **2)** [aratro, agrum itero; zum zweitenmal pflügen] repastino PPB. Tőry negy lat fenyő magot, neg chyaba fiu győkeret, keuerd meg, bigadgyon le (Frank: HasznK. 30). Jól megkevert: subactus C. Meg kevert ugar: arvum subactum Com: Jan. 72.

mëgkeverés: repastinatio C.

öszve-kever: coagito PPBl. commisceo Kr. [vermengen, durcheinander werfen] (Zrinyi I.53. 76). Olly forgó szelek támadtanak, hogy a sátorokat-is fel-forgatná és őszve keverné a fergeteg (Hall: HHist. III.149). Eget poklot öszve keverne (Fal: NU. 358).

Kevered-ik, keverësz-ik: involvor, intricor, immisceor MA. [sich mischen, sich mengen] verwirret werden PPB. The dragalatos zent weredbe keweredwen (PozsC. 11). Nem haagy vala semy germőky yateekban kewerődny (ÉrdyC. 636). És nem szükség, hogy ők a hitrűl-való nehéz vetekedésekben keverődgyenek (Pázm: LuthV. 37).

[Szólások]. Bunbe keveredwen: peccatis involuti (NémGl. 167). Búnőkbe keuereszic (Born: Préd. 288). Czégéres bűnbe keueresznek (Zvon: Post. I.501) Azon büntetésbe keveröd-tek ő véle (Illy: Préd. 275). Az megírt Boér Zs. miä bűzben keveredének az urak közül Bethlen János, Banffi D. (MonIrók. VIII.342). Rosz hirbe keveredett: *adeptus crimen PPBl. Lelendik ötet vérebe keuerőduén (iu suo sangvine volutatum) félelm esic ő reaioc (BécsiC. 41). Lata Olofernesnec dőgét feienelkűl ő vérebe keuerőduén: in suo sangvine tabefactum (42). Jesus werben keuereduen (PeerC. 126). Ymatkozik a főlden verebe keuerődue (WeszprC. 61). Veerbe kewerődween fekzyk (ÉrdyC. 642b). Weerben keweredett ew megh sebesedeth oldala (ThewrC. 228).

be-keveredik: 1) immisceor, implicor, intricor Sl. [sich hineinmischen, sich hineinmengen]. 2) [contaminor; besudelt werden]. Az en ruham mind be keveredet (SalMark. 19).

[Szólások]. Egyic bolondságból a másikban esnec és egyic szégyenből a másikba be keuerednec (Helt: Mes. 292).

bele-kevëredik: [intricor; sich verwickeln]. Az isten jóvoltának truczára belé keveredni mindenféle gonoszságba (Fal: NE. 50).

mëg-keverëdik: [permisceor; sich vermischen, sich verwirren]. Megkeveredett, homályos tanitás (MA: Tan. 33).

öszve-keverëdik: ~ Miolta nemzetek öszve keveredtek, módit, ruhát, vétket egymással közlöttek (Orczy: KöltSz. 198).

Keverëdetlen: [intaminatus; unbeschmutzt].

[Közmondások]. Igaz közmondás az, hogy az ki sárban esik, keveredetlen nem kél ki belőle (Rim: Ének. 80).

Keverëg: 1) volutor, misceor Kr. [sich hin- und herwälzen, sich durcheinander mengen]. Halók jajgatása, élők serénysége nagy porral keuereg eggyütt magos égbe (Zrinyi. I.53). Kurucz sereg hogy keverog vár körül az hadban (Thaly: Adal. II.128). 2) [vagor; umherstreichen]. Kendi István kiszökik Erdélyből, és ismét itt kevereg az országban (ErdTörtAd. III. 144). Maximilián is itten kevereg, kit tsak vendégséggel tartnak az emberek (Kónyi: HRom. 4). [Vö. KAVAROG].

Keverék: mixtura, promiscuum, farrago Sl. [gemisch, vermischtes]. Nem mind azon keverék az egész asszonyi nép (Fal: NA. 150). Felforgattam némelly keverék irásimat (Fal: TÉ. 770).

Keverés: 1) mistio, mixtura, agitatio MA. vermischung PPB. Csak meg nem halunk az mészkeverésben (Thaly: Adal. I.51). 2) pulveratio C. tertiatio Nom.² 115. Mint vagyon az szántás, keverés, és szőlőkapálás (Bal: CsIsk. 33).

bűnbe-keverés: insimulatio C.

Keveret [?]. *Abraki keveret [kevert?]: farrago, farraginaria MA.

Keverit: [misceo; mengen]. Pálinkát, a mellyben mézet keveritett (Gvad: FNót. 13).

[Szólások]. Az zent zerzetet gonoz hirben ne kewerőyched mynd istennek mynd az zent angyaloknak elette my lelkewnknek karhozattyara (ÉrdyC. 339). Zyz zent Marina azzont gonoz hyrben kewereytette (341). Zeegyenbe kewerőythetneek (561).

[Keveröd-ik?]

be-keverödik: [immisceor, intricor; sich hineinmengen, sich verstricken]. Vgyan be keuerődőt [keverödött?] a bűnbe (Mel: SzJán. 518).

Keverődtet: [implico; verstricken]. A madarakat a törbe belé keverődteti [keverödteti?] (Com: Jan. 81).

Keverödz-ik: involvor, intricor, immisceor MA. eingewickelt, verwirret werden PPB. [sich mischen, sich mengen, verstrickt werden]. Moslékban keverődzék (Toln: Vigaszt. 230). Fertőben keveredzik [igy] (Megy: Bayle. 697).

[Szólások]. Hálójában nem keverődzött (Hall: Paizs 414). Belé keverődzic a hálóban (Com: Jan. 80). Minden veszedelmes vétkekbe keverődzék (Pázm: Préd. 303).

bé-keverődzik: [involvor; verstrickt werden, sich hineinmischen]. Az eő temerdék bálványozása, melynek undok fertejében be keverődzvén, fetreng es pihegh (VárM: ÉgőSzöv. 144).

[Szólások]. Bé-keverődzött hálóban (Pataki: Reg. 166).

öszve-keverődzik: [permisceor; sich mischen]. A fejér nép egy soron, maga rendén maradna, öszve ne keverődzenék a férjfiakkal (Fal: NA. 201).

Keverődzés

[Szólások]. Gyalázatban keverődzés (Megy: Dial. Előb. 2).

Kevert: 1) mixtus, commistus, agitatus, coagitatus MA. vermischt, vermenget, hin und her getrieben PPB. 2) farrago MA. [gemengtes futter]. *Abraki kevertt: farrago, farraginaria PP. gemischt futter PPB. Kevertet ád a sertésnek: moslékot SzD. (Szentm: TFiú. 11).

Keverül: [misceor, conturbor; sich mischen, sich trüben]. Keverűl az üdő rut fergetegekkel (Gyöngy: KJ. 133).

KEVÉS (*kevest* Gvad: RP. 146. *kevés* Dáv: VDisp. I.130. *kövessebbet* Toln: Vigaszt. Előb. 18. *keves* TörtTár. 1878. I.81): parum, modicum C. paucus MA. wenig PPB. Igen kevés: perparum, permodicus; kevesen: pauci C. Zerzednec [igy] elew kezdetiben keues fraterec valanak (EhrC. 13). Az keuernek keues rezeuel kyewzyek hyw gyczewsegnek mergesseget (27). Keuesebbett vewttem mynt ennekem kellettuolna (78). Thethel a mertekbe vettetet es lelettetet keuesebet vallo (BécsiC. 144). Keuesen vadnac, kic meg lélic ötet (MünchC. 26). Sokac vadnac hiuatalosoc, de keuesec valaztottac (50). Kiuwl valo erzekenseg igen keues uala w benne (VirgC. 69). Keueset haznal (144). Heth kynerewnk vagon es kewes halaczkank: paucos pisciculos (JordC. 403). Szegyn hogunk [hugunk] mynekunk hatta az uy kewęs joszaga wolth (LevT. I.89). Inkab akarom batorsaggal az een keuesemet hogy nem mynt enny nyawalyaual az te sokadat (Pesti: Fab. 13b). Az én szivemben mast vannak nagy bánatok, mert ez had igen nagy, én kevesen vagyok (Tin. 293). Keuessen vadnak: pauci sunt (Fél: Bibl. 10). Job embernek az keués saiát, hogy nem mint az sok másé: patriae tumus igni alieno luculentior (Decsi: Adag. 10). Az isten kevés jámborokért, soc gonoszokat megtart (MA: Bibl. I.15). Mindenik keveset-keveset igyék, hogy jusson mindeniknek (Pázm: Kal. 723). Tizenkettőnél sem többen sem kevesben nem szabad azoknak lenni (706). Igen keves vagyoc én az te nagy haragodnac elviselésére (MA: Scult. 370). Méznek kevesse, de nem a felasse adbat jó izt szájadban (Ben: Rithm. 185). Sokkal-is szemben ment kevés szám hadával (Gyöngy: KJ. 94). A kik leg inkább bizakodnak benne, leg-kevesebbet nyerik el azt (NótPM. 43).

[Szólások]. My zyksegh ez nagy pwztaban enny kewesen laknonk? (LevT. I.272). Had hozzanac egy keués vizet: pauxillum aquae (Helt: Bibl. I.G4). Egy kevés élést szerezzetec: emite pauxillum escarum (MA: Bibl. I.40). Egy kevés ideig: paulisper C. Chendesseeg leen eegy kewes ydeyg (ÉrdyC. 566). Egy keués ideig való elet: vita modica (Kár: Bibl. I.425). Kevéskorig: paulisper, paululum, aliquantisper, aliquanta-

tum SI. Fianak egy keveskorig valo el tavozasa, ennyre meg epesztbette (Lép: PTük. I.136). Őrök tisztessegűnkre lészen mennyországban bűneinkért gyonasúnkban egy kevés korig való orcza pirulásunk (I.212). Kevés korig valo nyugovas (Lép: PTük. 166). Keveskori várakozása után kijött a vezértül (MonIrók. XV.215). Keues vtan (post pusillum) ki méne es ada Olofernesnec feiet ő zolgalo lańanac (BécsiC. 38). Keues idevnek vtánna igen iol kezde tanolny (MargL. 1). Egy keves mulua (Born: Préd. 75). Kevés vártatva: paulo post Kr. Eegy keweset vartathwan mondanak (ÉrdyC. 599). Keues uartatua tetete magat igen melyen alonny (VirgC. 82). Egg keues vartatvan: paulo post (Sylv: UT. I.120). Keues idő vártatva (Hall: HHist. III.103). Kevésvártatva gyermecske születtetik (Illy: Préd. I.25). Egy kevés várva (Sall: Vár. 6). Egy kevéssel az előtt (MA: Tan. 1085). Kevéssel azután (Illy: Préd. II.498). Kewess zammal (pauci numero) maraggyatok (JordC. 262. ÉrdyC. 579). Soc peldat hozhatnec erre, minemű helyekeu az romaiak az ellensegnec nagy hadat keues magokcal meg uertec: memorare possem quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit (Decsi: SallC. 7). Keves magammal vagyoc: panci sumus (MA: Bibl. I.32). Kevés magaval marada (Huszti: Aen. 11). Élámitotta a spanyol urakat, és kevésbe állott, hogy el nem kapta az aragoniai koronát (Fal: TÉ. 768). Bőség, gazdagság ő házánál lészen, isten áldása háza népén lészen, kevésből néki mindenkor sok lészen (RMK. VI.234). Az aprolékos űtések igen kevesset fogván rajta (Megy: 6Jaj. II.22). Keveset hoz a konyhára (Matkó: BCsák. 136). Ha most szomorkodtok, eszetekbe jusson, hogy, modicum nunc, keveset tart ez (Pázm: Préd. 622). Illyen a világ dütsősége, és birodalma; keveset tart, hamar földre esik. és elenyészik (309).

[Közmondások]. Az ki keveset el nem vészen, sokat sem adnac annac: Arcadiam me postulas MA. Sokat tanulj, keveset szólj: *audi multa, loquere tempestiva PPBl.

Kevésded: pauculus C.

Kevesebb: deliqnum C. [weniger].

Kevésbbé: minus PPBl. [weniger, minder]. Sokkal kevésbé: multo *minus PPl. Akkynek kewees bochattatyk, kewesbe zereth (WinklC. 319). Meneuel inkab enime tenem, anneual keuesbe volnek en teneked hamis (VirgC. 94). Keuesbe nem tart hét bolnapnál, többég mi kösztűnc nem nyoltzuan napnál (Cis. H4). Semivel kevésbé nem gondolt, mint a tudományokkal (Illy: Préd. I.55). Az isten igéjének prédikállásából kevésbé előmenetelt tésznek (I.414). Ki a nyilat czélban akaria lőni kevésbé fellyeb kel arányozni (II 75).

Kevesebben, kevésben: ∾ Ha zöld a vizi ménta, keuesben melegít és száraszt (Mel: Herb. 107). Ennek ereje kiben jobban, kiben kevesebben tetszik ki (Fal: BE. 594). Annyival is kevésben, a mennyire emezek nagyobbak (Fal: UE. 367. 381). Mennél tekéletesb az, a mit végeztünk, annyival kevesebben lássék, hogy kínos gondunkba tölt légyen (429).

Kevesebbit: imminuo MA. mindern, kleinern, schwächen PPB.

mëg-kevesebbit: diminuo Kr. [vermindern]. Ky megh kewesebbeytendy ez bezeedeth: si quis abstulerit aliquid ex verbis (JordC. 930). W barmokath meg nem kewesebeythee: jumenta eorum non minoravit (KeszthC. 299. KulcsC. 166). Meg mongya, hanzor vetkőzet, hozya ne tőgőn es zegyenleteben meg ne kewesebőbe (ÉrsC. 535). Tűteket meg keuesebitnec: ad paucitatem cuncta redigant (Helt: Bibl. I.MMm).

Kevesebbítés: imminutio, diminutio MA. verminderung PPB.

Kevesebbnyire: [minus; minder]. Ne legyen oly, ki keuesbnire erkezzéc az gonossagot meg tselekedni az barlangbeli latroknal (EsztT: IgAny. 487). A fegyverben-is nem kevesebbnyire foglalatoskodik vala: in armis vero plurimum studii consumebat (Balog: Corn. 145).

Kevesebbség: [defectus; mangel]. Nem leezőn az zentőkbe az főllőtte walosagnak, awagh kewesbsegnek rwtsaga (KazC. 192).

Kevesebbül: [imminuor; sich vermindern]. Az dezma bornak az restanciaya keuesebbewl minden nap (LevT. I.236. Born: Préd. 459).

[mëg-kevesebbül]

mëgkevesebbülhetetlen (GKat: Titk. 282).

Kevesecske: modicellus C. pauculus MAl. paulus, pauxillus, pauxillulus MA. weniges, sehr wenig PPB. Egy kevesetske: paululus, aliquantulum C. Az eleseg igen kevesetske volt (MA: Scult. 310).

Kevesed

[Szólások]. Kevesed magával: ipse cum paucis Kr. Az en atyam Egyptomba lakozeek kewesed magawal: in paucissimo numero (JordC. 252). En kedig keuesed magammal vagyoc: nos pauci sumus (Helt: Bibl. I.R). Egnebany szaz ezer embert keuesed maganal meg vere, es soc tartomanyokat meg haita (Decsi: SallC. Előb. 3). A bercegi kisasszony helyben volna kevesed magával (Fal: TÉ. 696).

Keveséd-ik: minuor, imminuor, deticio, consumor SI. [abnehmen].

el-kevesëdik: ∾ Elfogyatkoztunk, és el-kevesedtünk sok ostorozásid közöt (Pázm: Imáds. 296).

mëg-kevesëdik: raresco, numero minor, imminuor MA. klein an der zahl werden, abnehmen PPB. Igen megkevesedtünk minden népek között (RMK. VI.92). Az hamar gyűytőt marha megkeuesedic (Born: Evang. IV.303b. Born: Préd. 561. MA: Bibl. II.18). Megkevesedtek az igaz mondások (Illy: Préd. I.564). Kevesedgyenek meg az ő napiai: fiant dies ejus pauci (II.278).

Kevesell: parvum puto MA. Keveslem: non sum contentus re quapiam PP. klein achten PPB. Ez hír hallva barát gondba esött vala, az király erejét mert keveselli vala (Tin. 43).

Kevesenként: pauxillatim MA. allgemach, nach und nach PPB. [kleinweise]. Az hamar gyűytőt marha megkeuesedic, az melly kedig keuesenkint gyűytetic, megsokasodic (Born: Evang. IV.303b. Born: Préd. 561). Ezen haszna a vizének de keuessenként igyad (Mel: Herb. 25). Fachard ki keuesenkint medenczeben az syriat (Frank: HasznK. 22). Kevesenként segítem (Land: ÚjSegits. II.207).

Kevesenné: [paululum, paulisper; ein wenig]. Haiol ide keuesenne: declina paulisper (BécsiC. 8). Ők en basonlatossagomert es akeuesenne életnec tőretetességeiert, életnec ideyeiert megčalatkozianac: ipsi propter meam simulationem et propter modicum corruptibilis vitae tempus decipiantur (91). Keuesenne eleb menuen: progressus pusillum (MünchC. 65). Kevessene meg emiztinek engem földőn: paulominus consummarunt me in terra (DöbrC. 64).

Keveses: pauxillus MA. [wenig]. Az denevért meg igezd [égesd], az után porrá tőrd és kevesessen puska por közzé tölcz (OrvK. 86). Gyakorta-való betegeskedések miatt, keveses borral ellyen (Pázm: Préd. 904). A keveses bor-italra ugyan inti Timótheust szent Pál apostol (221. 1248. Kr. Zvon: Post. II.186). A keveses fontos beszéd sokkal foganatosb a halgatok-

nak elméjikben, mint a messze ki-terjedt discursus (GKat: Válts. I. Előb. 56). Kevesses számuan a szegény magyarok kőfalakon futosnak (Paskó: ESir. A4). Annyi tolvajok támadtak, hogy Brassóban az erdőn által keveses ember nem járhat (MonOkm. XIV.124). Egyebet valamely keveses tolvajoknál nem találtak (MonIrók. XV.190).

Kevesit: deminuo MA. mindern, verringern, geringer machen PPB. Szárasztanak a sós étkek, és hevitnek, látást ostobitnak, magot kevesitnek, rűhet nemzenek, s kőnnyen viszketegesitnek, néha penig ugyan ezek hivesitnek (Felv: SchSal.[2] 17).

mëg-kevesit: diminuo, imminuo MA. mindern, kleinern, weniger machen PPB (Nád: Lev. 118). Megkevesittetett: deminutus MA. Én mastan akarom vala megkevesétenem őket (Nád: Lev. 118). Megne keuesits az te kezeidnec sengeiét: non minuas primitias manuum tuarum (Kár: Bibl. I.674).

mëgkevesités: imminutio MA. verminderung, schmälerung PPB.

Kevesités: imminutio MA.

Keveske: pauculus MA. sehr wenig PPB. (Toln: Vig. 240). Ez keveskét akarám az sokak kőzzűl előszámlálni (MA: Tan. 1175). Tsak keveske időt kivánt, hogy meg hányja elméjét (Fal: Const. 112).

Keveskénkint: pauxillatim MA. nach und nach, allgemach PPB.

Kevésnyire: [paululum; ein wenig]. Eǵ keuesniere hatrab' meg azt mongia (Ozor: Christ. 36. Megy: 3Jaj. 15).

Kevéssé (*kevesé* Gvad: FNót. 44): exigue C. paulum, paululum MA. parum, pauxillum, modice; wenig, gering PPB. [kurze zeit]. Kevéssé meg-kenem, meg-kenitem: subline PPBl. Poreitasonkórt mẽ vronc istenőnc keuesé megbaragut: modicum iratus est (BécsiC. 89). Angaloknal keuesse kissebbe tőted ơtet (DöbrC. 23). En labaim kevesse nem (pene) mind meg indultak, en lepesim kevesse nem ki ơtlenek (136). Meg eǵ kevesse (modicum) es vilag imar engem nem lat (339). A ken kevesse kinneb vot (DebrC. 319). Kewese kyssebbe tetted wteth: minuisti eum paulo minus (KeszthC. 12). Ötvenöt font vasgolyóbis vala, másik kevesse annál kissebb vala (Tin. 128). Kevessé tőrik magokat, az Josephnek sérelmén (MA: SB. 34). Kevessé és immár nem láttok engem: és ismét kevessé, és meg-láttok engem (Pázm: Préd. 608). Kevéssé királykodhatot (Megy: 3Jaj. II.35). Kevéssé élhetett [kevés ideig] (Kem: Élet. 26). Kevessé élt (László: Petr. 233).

[Szólások]. Egy k e v e s s é: paulo, parumper, modicum, perpaulum, aliquantisper C. Paranczola, hogy egy kewesse az nepeket ky kyldeneek (JordC. 723). Kerlec balgas meg es al meg eg keuese (TelC. 63). Eegy kevessec vezteglenecnek (ÉrdyC. 570). Egy keuese es nem lattoc engemet (Born: Préd. 287). Eǵ keuesse az kőuetec elŏt Romabol ki mene: paulo ante legatos ex urbe proficiscitur (Decsi: SallC. 31). Az angyaloknál egy kevesé kissebbétéd ơtet (Zvon: Post. I.123). Ez eleiben egy kevessé csinnyosban irák az confessiót (Pázm: Kal. 350). Negyedik István a magyarországi királyságot egy kevéssé elnyerte vala, de csak ơt holnapig birhatá (Liszny: Krón. 296). Egy kevesé még a kaposztánál is jobban szeretlek (Mik: TLev. 39). Nedues es melegitő v a l a m i k e u e s s é (Mel: Herb. 1). Ha ezac valami kevessé halaztod segitségedet, agyon vernec (MA: Bibl. I.64). Ha valami kevéssé hamaréb lenne egy eztendőben az ujság (Pázm: Imáds. 46). Tsak k e v e s s é m u l e k, hogy a habok miatt a tengerbe nem veszék (Apoll. 16). K e u e s s e v a r t a t u a n (post pusillum) vépénec ơhozia, kic a tűznel alnacuala (MünchC. 66).

1. Kevesség, keveség, kevésig: [paululum, paulisper; wenig, ein wenig, kurze zeit]. Szemét az főldre keuesség főggesztuén (Csákt: AU. 11). Torkossagod, buiasagod az mi keuesig lesznek is, elegy lesznec keserűseguel (Born: Préd. 38). Haragjok keveség tart (ACsere: Ene. 170. 211). A ser vizeltet, s putfaszt nem kevesség (Felv: SchSal.[2] 21). A vacsora után kevesség fenn álly (32).

[Szólások]. De mikoron e g y k e u e s i c serényen fogta a dolgot (Helt: Krón. 11). Pattancz meg egy keuessig az orrát (Helt: Mes. 86). Egy kevesség rebegő nyelvű vólt (Hall: IIIist. III.70). Az concordia igy szól ez dologról: . . és egy kevesség aláb (Pázm: Kal. 202). Egy kevessék el kel tavoznom (TörtT. X.197). Egy kevesek mulatván (RákF: I.141).

2. Kevesség: paucitas C. MA. wenigkeit PPB. Vallyon az én napiaimnak kevessége nem hamar végződik-e el (Illy: SzÉlet. I.122).

Kevestënné: [paululum; ein wenig]. Tőredelmesség, zent gonas es az keuestőnne zent penitencia (GuaryC. 24). Mičoda ez hoǵ čak ez keueskőnne [így] penitenciat en nekőm hagod (37). Yme eǵ keuescenne [így] elmem hozyam iőne (NagyszC. 145). Egy keuestennee az vtan (post pusillum) mondanak Peternek (JordC. 508). Meehg egy kevestennee vagyok veletek: adhuc modicum vobiscum sum (677). Kyk egy kewestennee hattra meentenek (359).

Kevésül: [deminuor; abnehmen]. Kewesulenek ygassagok (diminutae sunt veritates) embernek fyaynal (KulcsC. 19. KeszthC. 18).

mëg-kevésül: ~ Olaja meg ne kevésűlne (Zvon: Post. II.186).

KÉZ (*kéz* BécsiC. MünchC. *keezes* ÉrdyC. 234b. *kęzes* Mel: Préd. 162. *kęz* Helt: VigK. 61. *kezzwnk* LevT. I.94): manus MA. hand PPB. En ellenem ki ment vrnae kèzè: manus domini (BécsiC. 2). Gabona főket zedèc, mèlleket az aratonac kèzèy elhaǵandnak (3). Im eǵ aziu kèzŏ ember: homo manum habens aridam (MünchC. 35). Kezet egibe foguan kezde halgatny az w edesseges zent eneket (VirgC. 17). Kezeuel wtet meg ery vala (40). Nyoyczad be atte kezedet atte kebeledbe (44). Kezet nyoita neki (55). Vr kezebeli pohar: calixin manu dei (DöbrC. 141). Az leannak kezeet foga: tenuit manum ejus (JordC. 380). Mosdatlan kezzel eenny: non lotis manibus manducare (402). Az ŏ karyiainac kezei erőssec a Jacobba valo hatalmasnac kezei altal (Helt: Bibl. I.Aa4). Által likasztom kezemmel az falt (Kár: Bibl. II.117). Megszáradott kezű ember (Kár: Bibl. III.33). Szép gyöngy házas tassán kezében tündöklik (Zrinyi. I.47). Sákot, szattyrot hátára, és kezébe vévén, házrul házra kódult (Pós: Igazs. II.558). Maga keze csinálmánya (Matkó: BCsák 107). Kezefejei tsűdjökből ki-mozdulnak (GKat: Válts. II.454). Azért hínak bábát hogy mind kezét lábát kősse meg lágy gyeplővel (Felv: Dics. 14). Két levelet küldtem kezedben, egyik az portanak való kapikihánknak (RákGy: Lev. 7). Pénzt ŏc nem hordoznac, de kezekben szatyroc (Thaly: VÉ. 72).

[Szólások]. Az i s t e n n e k k e z e t bekeuel kel szenuedni (Fél: Tan 497). Mi nem meg rőuidűlt még az isten keze: nondum incurvam cervicem Jupiter habet (Decsi: Adag. 239). Nem rövidült meg k e z e a z u r n a k (Zrinyi. I.82). F e l-t ö r t a k e z e m a munkában: manus opere concalluit PPBl. In summa: gondolom szerént theorice speculative k e z e, l á b a lehet beszédednek: mindazonáltal tettében in praxi csonka-bonka (Fal: NE 73). Ó magat meg zegenytuen: az ŏ k e z e y n e e m u n c k a y a u a l keresiuala az ŏ eletet (TelC. 125). Ez világot k e z é b e n a d t a, mennyen és főldőn urrá vallotta (RMK. II.223). Ilyen egy nagy vezért ennyi hadainkkal kezetekben adtunk, hogy ugy birjatok velek, mint magatok szolgáival (MonTME. IV.14). Adgya ůket az vr az hoher satan kezébe (Mel: Sám Előb.). K e z e b e a j á n l a az ersekeknec (Helt: Krón. 62b). Hirtelen megfogták, az baji hóbérnak kezébe ajánlák

Thaly: Adal II.428). Kézbe akadt gyilkos: deprehensus percussor PPBl. Zent Pal lewele akadot kezeeben (ÉrdyC. 517b. 514b). Hogy akaztalyad wketh the kezodbe: ut radas eos in manus tuas (KeszthC. 16). Urunk az erszént kezébe bizta Judásnak (Káldi: Préd. I.438). Én Strang-rilionak, és feleségének mint hiteles gazdáimnak, egyetlen egy levanyomat kezekben biztam vólt; mellyet kérvén tőlök kezemhez adni nem akarták (Hall: HHist. II.294). Meg igéré, hogy két száz ezer forintot kezembe akarna boczátni (Helt: Krón. 88). Bethlen Kata leányom Sárközt tartozik Drusianna leányomnak ottan mindjárt kezébe boczátani (Radv: Csal. III.288). Kezetekbe botsátom az én tsekély irásimat (Pázm: Préd. 6). Tatár kézben esett (GérKár: Lev. IV.375). Istennek hatalma azt minden higyje, Magyarország hogy esék mi kezünkben (Thaly: VÉ. I.50) Úgy reméljük ezten napra vagy szombatra kezünkben hozzák őket (RákGy: Lev. 96). Hogyan jutottak tehát az ellenség kezébe? (Fal: Const. 853). Bátorsággal nem tudhattyuk, hogy igazán, és nem arulóúl juttatta kezünkben az isten könyveit (Pázm: Kal. 673). Ne szoly senkinec el veszet marhadrol, idővel meg kezedbe-is kerűl (FortSzer. H2). Kezeidbe rekesztette az isten ma ellenségedet (Káldi: Bibl. 261). Az rawok kezeben zolgalassunk az rawast (LevT. 49). Kezemben [vagyon]: prae manibus C. Kezedben, hatalmadban vagyon: in manu tua est PPBl. Meg-tsalatik, a ki azt itíli, hogy a gonosz-tévő tsak akkor büntetődik, mikor hóhér kezében vagyon (Pázm: Préd. 29). A böltsesség hasonló a kénesőhez, melly ha jó kézben vagyon, tsuda hasznot hajt, a rosz kézben leg veszedelmeseb (Fal: BE. 623). Az testamentom tetel koron kenyergett nekem hogy az orzagnak byrodalmat hadnam az ew fya kezeben (RMNy. III.1). Még eddig minden ág a kezünkben szakadt, mert nem az isten segítségéhez kaptunk (Mik: TLev. 86. lev.). *Kezéből ki-ejteni: e manibus dimittere, emittere PP. Hogy a Canahán földét a tőrőkők kezéből ki ejtsék, itt elvégezék (a magyarok, Liszny: Krón. 291). Az asszszonyi rendtől félve olvastatik, rikojtozva kézből kézben nyomattatik (Orczy: KöltH. 103). Nimely része az pinznek is adatódott kezekhez (MonIrók. XV.58). Elő beszélli mint akadott a kegyetlen bordély mesternek kezébez (Hall: HHist. II.290). Kezde kezekhez bekelkedny (VirgC. 100). Fáradt szíve újúla Ferencznek, kezéhez bekéllik a kedves kegyesnek (Gyöngy: MV. 96). Haller Jutka húgomnak bocsássák kezéhez mindenestűl (Gér: KárCs. IV.364). Ha valami úton módon kezünkböz vehetjük, kegyelmed kezeihez bocsátjuk (IV.408). Pénzét kezéhez vévén, a vén gazda bázától el-mégyen (Hall: HHist. II.210). Amaz zálog felől végre beszéljenek, kézhez vételére mely napot tegyenek; most, kivánná Kemény mindjárt kézhez venni, abban hosszú pompát nem akarna tenni (Gyöngy: KJ.[2] 34). Fogd kézen a gyermeket: tolle puerum (MA: Bibl. I.17). Kézen fogva: apprebensa manu, ductu manus Kr. Az istennek esméretire kézen fogva viszik az embert (Pázm: Kal. a4. Csúzi: Tromb. 21. Kr.). Sokan tehetők volnánk, mellyek még eddig nem forogtak kezűnken, minthogy nem tűntek eszűnkbe; a ki azért azájok emlékeztet, szerencsénket, hasznunkat űzi (Fal: UE. 400—401). Nintsen reménységemen kivűl, hogy hazánk dámái ... költses kegyességgel ne vegyék (ezt a könyvet), és magokat ... le ne mulassák, akkor leg inkáb, mikor se más munka kezeken, se egyéb gond nem fordul meg szíveken (Fal: NA. 119). Az igaz el nem vész, mert az ur kézen tartya (MA: Bibl. I.17). Az te kegyelmes kézen viselésed (MA: Scult. 614). Az ő részek [örökségük] maradjon az anyjok kezénél, minthogy édes gyermeki, elhittem hamissat nem teszen nekik (Radv: Csal. III.250). Ha fitsur fátáját vezeti kezénél, mosolyog s meglesi bikfa töviskénél (Orczy: KöltSz. 165). Tudgya mind két kézre: quod magus inter organa (Decsi: Adag. 18). Harczoljunk két kézre (Thaly: VÉ. I.164). Egy más kezére adni: sphaeram inter se reddere (Decsi: Adag. 185. SzD: MVir. 12). A honnan ők tudgyák, onnan tudgyuk mi is, noha böcsüllotesben, az sz. könyveket; tudni illik, kézre adott tanitásból (Pázm: Kal. 463). Tsak alig, ha kezére nem birik, nem kerül, birtokába nem ejtődik, jő, fordul (SzD: MVir. 66). Hozzád jobb kedvet mutatott, miolta az kormány kezedre juthatott (Thaly: Adal. I.119b). Kezére költ a dolog: potitus est rerum PPBl. Ha kézre kél (a lapda) egyről másra verettetvén, ide s tova ugrik, nyúgovást nem lelvén (Gyöngy: MV. 20). Pogány kézre keltek, birtak a fáradságos verittékkel öntöztetett tartományok (SzD: MVir. 66). Te is teljes erőddel érte légy, mind egyig kézre kerittessétek őket (RákGy: Lev. 108). Kézre kerülnek még az árulók (116). Választác az Albirt hertzeget királlya, és kezére megeskűnénec neki (Helt: Krón. 76b). Elvégezvén a búcsúzást, a vőfély a menyasszonyt kezére vévén kettőt-hármat vele fordult s mentől sebesebben lehetett kikaptak oda, az hol a vőlegény feküdt, kit is otthagyván, magok azon módon gyertyástól visszamentek s ha tetszett, még ittak s tánczoltak (Haz. I.364). Kézről kézre: datatim SI. Az sz. atyák az tudománt kézről kézre adtác fioknac és unokájoknac (MA: Bibl. Előb. 1). Kezet ád: consentit Kr. Kezét adgya (plaudet manibus) fogaduán kezességet barátty a előtt (Kár: Bibl. I.613). A felfogadónak fogadást tőtt, kezet adott: stipulanti adstipulatus est (Com: Jan. 190). A nagyságod testvér nénnye keze bé-adásával erősitette urának illyen testámentomát (Bod: Pol. 121). Csapja rá hát ketek, adják bé kezüket, egyéb dib-dábságon ne törjék eszüket (Gvad: RP. 48). Elfelettűnc volna uram ha más isten szolgálatra kezűnket emeltűe volna (MA: Bibl. V. 22). Pusztán csak nem eszi búban kezét (Kónyi: HRom. 106). Mással kezet fogni: conserere *dextras PPBl. *Kezet fogni: desponsare, sponsalia celebrare PP. Yegősűl valazta es kezet foganac (TelC. 64). Kiadni kezét, magát el-jegyzetni (SzD: MVir. 12). Abból a jószágból kivészi kezét, másnac engedi (MA: Bibl. I.243). *Kezet kűtsolni: manus pectinatim componere PP. Kezec őszve kutsulván és fől emelvén hálákat adnac istennec (Zvon: Post. I.149). Keze ősz ve-tévenézné (GKat: Titk. 9). Nem jwtot ezeben, han forint volt az arw, chak hoǵ latam, hoǵ kezet ewtenek (RMNy. II.139). Kézvezetve mutatnak a fajtalanságra a behozott tanuk vallomásai (Nyr. XII.266). Született egy kis fiacskánk épkézzel-lábbal (Haz. I.143). Fegyveres kezzel yowe reyank (LevT. I.84). Hy kezzeel nem yw mert mynd ket kezeyt tellyesen wallya ayandokokal (ÉrsC. 533). Két kézuel fogni hozzá: ambabus manibus haurire (Decsi: Adag. 64). A mit a világ két kézzel ma nyujt, azt időnap előtt elránthatja tőlünk (Fal: NU. 278). A középszerű értelmű ember, ha ugyan tsak körmős kézzel nyul a munkához, tovább birja, hogy sem más egy felséges eszű (Fal: UE. 373. SzD: MVir. 105). Lágy kézuel (molli brachio) nyúlni valamihőz (Decsi: Adag. 26). Tulajdon kézzel irott levél: holographum C. Mégyen Gvidó-is házához; de mivel űres kézzel érkezett, kedvetlenűl láttya a felesége (Hall: HHist. II.212). Kézzel lábbal ellene lesznec (Zvon: Post. I.173). Kézzel lábbal rajta legyünc (Fal: UE 436). Keze alaa adaak [a gyermeket nevelni] (ÉrdyC. 636). Ne szóly keze alá: aufer Mothonem (Decsi: Adag. 189). Kezem alatt tanúl: *alumnus meae disciplinae PPl. Biro kéz alatt vagyon a pőr (Megy: Dial. 193). Töltés, se por nincs kezem alatt (RákF: Lev. I.298). A réformátus püspök keze alatt-is lévén feles számu ekklésiák (Bod: Pol. 68).

[Közmondások]. Egyik kéz az másikat mossa (Decsi: Adag. 4). Kéz kezet mos (Gvad: FNót. 28). A mester embernek aranyos a keze: *ars inopiae portus, sua cuique ars pro viatico est PPl.

bal-kéz: manus sinistra Kr. [linke hand]. Balkéz felé: sinistrorsum, laevorsum C. Ad ide az bal kezedet (VirgC. 34).

Meg ielẃnty az corintombelyeknek az zegyen zentẃkhewz zabadakarathywk zẃrenth valo bewkezwsegwketh, alattomba es zemermẃssen ingẃrlwen az romabelyeketh kẃuetesre (Komj: SzPál. 35). Ball kezed felől az diuisorban meghaladgya az kóta az 1 (Helt: Arithm. E3. Tor: Eny. 544).

bő-kezü: liberalis, munificus, benignus C. [freigebig]. Ol bewkező, hoǵ semit . . nem tagaǵa (DebrC. 627). Az beu kezw kegies isten ziksegtwkrwl valo eletet meg aǵa (VirgC. 52. Cis. F4. Mad: Evang. 750).

bőkezüség: liberalitas, munificentia, largitas, benignitas C. [freigebigkeit].

enyves-kezü: fur, furax SK. polypus Decsi: Adag. 106. [diebisch] (Thaly: VÉ. I. 100).

fél-kéz: **1)** [una manus; eine hand]. **2)** [unimanus; einhändig]. Félkéz [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Nicolaus de Felekez? 1391 (Czinár). **3)** [für eine hand, leicht]. Félkéz pais: pelta MA. Fel kez fwrez nyelesteol (Radv: Csal. II.64).

[Szólások]. Az ember azok közűl vala, kik francia kolmároknak vagy ember csalásra tanult f é l k é z k o l m á r oknak-is neveztetnek (Fr: Aj. 140). Bizony! f é l k é z e n m a r a d s z, ha megtudják dolgodat (Nyr. XIV.460).

fél-kezü: unimanus C. [einhändig]. Matthias de Felkezeu? 1397. Valentinus de Felkezeu 1417 (Czinár).

hosszú-kezü: longimanus MA.

jobb-kéz: dextera C. dextra MA. rechte hand PPB. Jobb kéz felé: dextroversum, dextrorsum; jobb kéz felől való: dexter C. Ha te yob kezed meg tantoroyt teghed, mesd lẃtet es vesd el thwled (JordC. 367). Foga zent Ferencznek w iob kezet (VirgC. 34).

[Szólások]. Jób kézre vétkeznec mind azoc, az kic azt alittyac, hogy czac egyedűl magoc számára termett minden, bezárlanac azert mindent az ő czűrőkbe (MA: Scult. 310).

kész-kezü: manu *promptus PPBl.

köz-kéz: sequestrum Sl.

[Szólások]. K ö z k é z b e z v e v ő: sequester; k ö z k é z n é l l e t e s z i: sequestrat, deponit apud sequestrum; köz kéznél letett: sequestro depositus; köz kéznél le tevő: depositor PP. K ö z k é z r e b i z z á k: pro communi usu deposuerunt (Pázm: Kal. 1766. 507. Kr.). K ö z k é z r e m e g y (TörtT.² I.237).

négy-kezü: quadrimanus C. [vierhändig].

ragadó-kezü: trahax C. [diebisch].

száz-kezü: centimanus C. [mit hundert händen].

Kezecske: manicula MA. händlein PPB. Jobb kezetske: dextella C. Sok (gyermekecske) őszve tette itt két kis kezecskéjét, soknak könyv áztatta gyenge szemecskéjét (Gvad: RP. 133).

Kezes: **1)** habens manus MA. der hände hat PPB. **2)** vas, praes, fidejussor, obses, responsor C. sponsor, adpromissor, obses MA. bürge PPB. Egywt valo kezesek: consponsores; kezes leszek: fidejubeo; kezest kivánni: satisaccipere C. Kezesleszec: spondeo; kezest vészőc: satisaccipio; kezest vetec: satisdo MA. En az farkasert kezes lezek: ego pro lupo fide jubeo (EhrC. 151). En w erete kezes lwtem (VirgC. 57). Eltanozec őtőle a penz es senki kezes nem lőn ő erte (TelC. 86). Te kegelmednek any kezesth vetwk, kyn te k. meg elegezyk, avag az my kenes vagon, te kegelmednek kaptalanba mynd erwkbe kewthem (LovT. 178). Ennek bysonsagara atuk az my kezes irasunkoth ez peczetes leuelunketh (RMNy. III.52). Ew az nagy Gergeyerth sem kezes nem wolth, sem el nem zeoktette es nem enyegette (66). Ennyuel iob testamentomnak kezese lẃt az Jesus Cristus (Komj: SzPál. 136). Kezes leszec én erette: ego suscipio puerum (Helt: Bibl. I. X3). A várat megadtam, kibe énnekem meg kellett vóna halnom, és úgy megadnom, kire kezes valék, ha a több akarja vala (MonIrók. III.178). Ha kezes lettel az te barátodért: si spoponderis pro amico tuo (Kár: Bibl. I. 605). Én kezes lészec az gyermekért: ego suscipiam puerum (MA: Bibl. I.41). Senki az halálnak kezest nem vehet magáért (Mih: ÖrökE. 111). Kezesec, zálogoc adattatnac: dantur obsides (Com: Jan. 148). Kezest, bizonyság tévő fogott embert kivány (190). Hites kezes (Gér: KárCs. IV.301). Ott ecclésiábúl kezes lőnek érte: úgy enyhűlt meg osztán a generál szíve (Thaly: Adal. I.22). Kezes, ki az adósnak adósságának le-fizetését magára vállalja (Bod: Lex. 94). Némellyek meg nyugodnak azon, hogy egy valaki véltére nézve jók: e nem elég, töb kezes kell hozzá (Fal: UE. 480). **3)** [mansvetus, cicur; zahm, handig]. Reménylem, hogy kezesebb tartásod és több bátorságod lesz (Mik: MulN. 250).

[Szólások]. K e z e s l a b o s s z i t k o k es hazugságok (Pázm: Fel. 1). K e z e s l á b a s h a m i s s á g (Káldi: Préd. OktInt. 25. Kr.). K e z e s l á b a s h a z u g s á g (Toln: Vigaszt. 226. Sall: Vár. 64. GKat: Titk. 328. GKat: Válts. II. b2. 274).

[Közmondások]. Légy kezes másért, az kötél nyakadban vagyon: sponde, noxa praesto est (Decsi: Adag. 46). Kezes fizet debet *satisdato PPBl.

Kezesit: [sponsorem ago; (sich) verbürgen]. Arra kezesétik vala a császár mellett magokat (Pethő: Krón. 246).

Kezesség: fidejussio, vadimonium, interventio C. sponsio MA. bürgschaft PPB. Bátyám kezességére kértem a pénzt: pecuniam fratris fide *sumsi PPBl. Kezesség alatt való megbitel: satisacceptio C. Kezesseg fel vetel: assumptio oneris Ver: Verb. Szót. 19. Kyt kezessegeu kywetthem wala (RMNy. II.71). El bochatani kezessegen (LevT. I.215). Akkor vette-fel kezességünket, mellyért annak-utánna szörnyű halállal fizetett (Pázm: Préd. 112). A vétkest meg kezesség alatt-is törvényben idézni szoktác (Com: Jan. 135).

Kézi: manuarius C. manualis MA. [hand-]. Vevn ev tevlek damancos atyank kezy engedelmesseget, az az beadak nűnd az ev kezeket, hog ez clastrombol elmennenek (DomC. 101). Kezi dolgot tezőn vala (DebrC. 222). Hogy ne yllyen vezteghi vala my kezy mwkalkodasban foglallya ember magaath (ÉrdyC. 394). Az ur isten zaporoyttya vala kezy munkayokat (463b). Cbyac egy kezi bottal eleybe ment vala (Hofgr. 139). Kézi paltz (Gyöngy: Pal. 9).

Kézreválo: chirotheca Sl. [handschuh]. Kézre-valót (vásárol) azon tsipke műből (Fal: NA. 143).

KEZD (*keezd* EhrC. 3. DomC. 317. *kózd?* Helt: VigK. 9; Frank: HasznK. 20. *k. zd-ik* hogy tavaszodni kezdék Bethl: Élet. 266. K. beszédbe erede vele és tudakozódni kezdék Mik: MulN. 247. 276. 281): **1)** ordior, incipio, incohoo, coepi MA. anheben PPB. anfangen Adámi: Spr. 197. Kezdett: coeptus; kezdett dolog: coeptum; kezdetett: coeptus, incoeptus MA. Épen elől-kezdeni a dolgot: rem ab ultimo initio repetere; le kezd romlani: coepit ruere PPBl. Meg-kezdettem idegenedni attól a dologtól: cepit me *odium negotii PPBl. Kezdenek emberek ott az zygetben lakuya (EhrC. 28). Kèzdénec sinoc ttere coepèrunt (BécsiC. 2). Ha mègmaradandotoc e műuelkődetében, mèllèt kèzdèttètec: quod coepistis (16). Kezde zidalmazni: coepit exprobrare (MünchC. 34). Kezdé el menny bown nem thwdwala (PeerC. 60). Ezen idevben kezde zent Margit tanolny abcet (MargL. 1). Ez ideoteol fogua kezde betegleni (DomC. 140). Egymasnak zolni kezdenek es kezdek ezt mondani (VirgC. 49). Alhatatos es twkelletes az w kezdet dolgaba (51). Kezdetik zent Anselmus keńve (NagyszC. 1). Ha kezde fajlalni (Helt: Bibl. I. b4). Meg bátorkodván, mind à két Pannoniát kezdéc magoknac foglalni (Helt: Krón. 12). Be k...

sötötedni (18). Istenis meg szallya egyeb emberec ziuet, hogy ökis iol kezdnec szolni (Born: Préd. 431). Sok fele tenelígesek keszteuek tamadni (Fél: Tan. Elöb. 3). En nem tudom hol kezdgyem s hol végezem: quid primum aut quid ultimum? (Decsi: Adag. 95). Az utólsó ŭdökben kezdetett gyöleközetek felöl, semmi jót nem mond az sz. irás (Pázm: Kal. 588). Sok szent emberek kezdettek Europában klastromokat rakni (Pázm: LuthV. 31). Minden érzékénységid megfogyatkozni kezdettek (Illy: Préd. II.327). Kezdetett és véges állat (GKat: Titk. 63). Kezdette az országot santzoltatni (Teleki: FLél. 94). Az ellenség felkezd az Liptón nyomakodni (MonOkm. XXIV.166). Az kezdett útbúl nem kell kiállni (Thaly: Adal. I.167). Csudálkozni kezdé okosságát annak a leánynak (Mik: MulN. 277). **2)** [verbum auxiliare actionis instantis; hilfszeitwort der eintretenden handlung]. Gyczewlkewdny kezdnek: gloriabuntur (EhrC. 125). Ha meg gondolangya az binös, hog az ŏ bineit isten niluan látta, nem kezdi zegönleni egh papnac tudasara adnia (GuaryC. 46. 50). Mert meg nem tartandod, meg kezdez czalatnod (DebrC. 445). Nektek igen nagi dychwsegnek kezd lattatnya (VirgC. 143). Ingen maydan nehezebbet kezd ennel hallani, micoron az igaz biro azt kezdi mondani (NagyszC. 175). Enny keznek zegenyek: edent pauperes (KulcsC. 42. 128). Ha én felölem igy kezdnec itílni, nincz mit tönnem, el kel tŭrnem (Helt: Mes. 7). Ha olly igen szereti eszt az apró marhát, mŭuel inkáb tégedet kezd szeretni (46). Nagy tisztességed leszen ebböl, és minden ember kezd diczirni vitezségödet (274). Meg mongyác a gazdádnac és a gazda annac vtánna iobban kezd tartani (313). Ha meg akars hazassodni, tehát igen iffiat ne végy; ha iffiat vész, az ottan kezd ész hayiaidat megvtalni és nagy nyomoruságokban és bánatokban kezdesz miatta lenni (395). Atila kedig szép szóval megkerde tölle, hogy megmondana neki miczoda szerenczeie kezdene lönni (Helt: Krón. 16b). Ne bocsássa ide s tova rablóidat, mert az mi uraink is igod nem kezdik azokat szenvedni (MonIrók. III.214). Hogy ha ez télen ió szánút kezd lenni, ió leány, szép s gazdag legenhöz fogz menni, ki velled eggyŭt fog szánkázni (FortSzer. L3b). Ha ez holnapban is bizonyost nem kezdünk felölök hallani, s levelek vagy emberek nem kezd jüni, mi desperalni fogunk (RákGy: Lev. 228).

[Szólások]. *Valamihez kezdek*: coepto; valami nagy dologhoz kezdök: molior C. Valamihez kezdeni: zu etwas greifen, etwas anfangen Adámi: Spr. 197. Annac utánna az várhoz kezdénec (Helt: Krón. 57b). Mindenkor rettegve kezdett a szólláshoz (Pázm: Préd. b3). Minek-elötte tanuságunknak második részéhez kezdgyünk, egy dolgot kivánok hogy minnyájan eszünkbe vegyünk (Pázm: Préd. 224). Bátran kezgy az úthoz (KNagysz. 1613. B5). Futó-félben semmi dologhoz ne kezdjünk (Nyr. X.121). A böjtöléshez tsak akkor kezde, mikor valami kedves falattyától meg-talált tsömölleni (Fal: NE. 60). Minekelötte beszédhez kezdjünk, sikos és ártalmas nyelvünkre vigyázzunk (Fal: NA. 187). Felebarátom s e m k e z d h e t s e m m i t r a y t a m, nem panaszolhat reám, mert minden ellenem valo vétkét megboczáttam (MA: Scult. 984). Még az esztendönek számlálását-is errŭl a h o l n a p r u l k e z d e t t é k. Már ezen h ó l n a p o n k e z d v é n számlálását az esztendönek (Biró: Ünnep. D Db). Jó b o r t k e z d e t t csárdában tegnap a csaplárné (Thaly: VÉ. I.276). Fellieb (a bornak) iczeyet ne kezdhesse neg penznel (RMNy. II.2). Sok helyeken van fosztó or, e b ü l k e z d i k, r o s s z ú l v é g z i k (Thaly: Adal. II.336).

[Közmondások]. Fején kezdetik a halnak büszhödése (Pázm: Préd. 186).

el-kezd: inchoo, ordior, exordior, adordior, coepi, incipio, occipio, auspicor, prooemior C. anfangen, anbeben, den anfang machen PPB. Ujonnan elkezdöm: redordior, redauspicor; elkezdvén: exorsus; elkezdett: susceptus; el kezdetett: susceptum C. Elkezdendö: inchoativus, inchoandus, incipiendus MA. Rajta kezd-el azt a pohárt, hadd járjon rendre az asztalnál: da ab eo cantharum *circum PPl. Micor elkezdet volna merölni, iuöltö monduan: Vram ŷduözeh engemet (MünchC. 41). Az imadsagot igeközic el kezdeni (GuaryC. 62). Ez zerzetet az euangeliomi zegensegen w kezte el (VirgC. 86). Az ynnep nap el kezdetyk vala: sabbatum illucescebat (JordC. 615). El kezdetyk apostoloknak yarasokrol valo kenw (706). Egy mas wtan mynd kywe mennek vala el kezdwen az veeneken: incipientes a senioribus (652). El kezdwen az wtolssokrol mynd az elssökyglen: incipiens a novissimis usque ad primos (ÉrdyC. 130). Az lakodalmat el kezdötteek (ÉrdyC. 509). El kezdy az eeneklеest (556). Az el kezdöt lewel (563b). Az niarnak keszdetit az bölcz Ptolomeussal keszgiök el (KBécs. 1572. Eiij). Kezd el immár számlálni ezképpen (Helt: Arithm. B). Az athenasbeliek-nec birodalmoc ez ŭdöbe kezdetec el (Szék: Krón. 18). Elöb mégy el kezdetet beszededben (Tel: Fel. 24b). Az tél kezdetik el ez eztendöben, Lutza szŭz nap elöt valo czötörteken (KBártfa. 1583. Dv3). Elkezdvén panaszit éppen fajdalmason azt mondá (Illy: Préd. I.87). Az mint hallom az sokféle italt elkezdted, az kitöl félek, hogy megárt (RákGy: Lev. 94).

elkezdés: inceptio, inceptum, coeptus C. inchoatio, exorsus, auspicium MA. [anfang]. Ez wylagnak meg wtalaasa, penitencia tartasnak el kezdeese, menyeknek orzaganak predicallasa (ÉrdyC. 349b). Elkezdés, vagy béköszöntés [a prédikáczióban] (MA: Scult. 99).

elkezdet: ∾ Minden dolognak az elkezdeti nehezeb (GFris: Arithm. Q).

elöl-kezd: [repeto; wieder aufangen, von vorn anfangen]. Ismét elölkezdöm: itero C. Ez igeket esmeg [e]lewl kezdi vala (VirgC. 41). Az isteni ige, elölkezdet ige: verbum divinum est verbum primordiale (Illy: Préd. I.77). Csak ezeket mondgyuk, elöl s meg-elöl kezdgyŭk (Szathm: Dom. Elöb. 23).

hozzá-kezd: adordior PPl. incipio, inchoo, ordior SI. [in angriff nehmen, zugreifen] Bátran kezdgy hozzá, nem ió alunnod, egyŭld az kertuelt az hamuban feleitöd (FortSzer. H3. TörtT.[2] I.551).

ki-kezd: [Borát] tarcza kys aszon napiayg, mell nap be telliesednen, ky kezdhesse, de fellieb iczeyet ne kezdhesse neg penznel (RMNy. II.2).

mëg-kezd: [inchoo; anfangen, angreifen]. Resipisco: eszemet megkezdem C. Megkezdeni a szalonnát: den speck aufschneiden, angänzen Adámi: Spr. 197. primam scissuram facere in lardo Kr. Meg lata a orozlan, hogy mynd negyen egyt iarnanak a mezewbe, ees nem mere meg kezdeny ewket (a bikákat, Pesti: Fab. 50). Az László hertzeg legelöl ménе, és ö kezde meg legelöszer is az ellenséget (Helt: Krón. 39). Meg kezdéc a tatároc az ö seregét (56). Óldal felt meg kezdenéc a törökeket (Helt: Krón. 91. 93). A város együgyü sántzokkal vagyon környül-véve, gyenge hányásokkal, mellyet gyakran rontnak rá rohanásokkal, sok hellyen megkezdik kapákkal s ásókkal (Kónyi: HRom. 120).

neki-kezd: ∾ Neki kezdenec, és meg töltéc az árkot (Helt: Krón. 58).

Kezdëgel: incepto MA. [nach und nach] anfangen PPB.

el-kezdëgel: incepto C.

Kezdëgelés: inceptio, inceptatio MA. [langsames beginnen].

Kezdés: inceptio, inchoatio, inceptum, orsus, exorsus MA. anfang PPB. Az kezdeseben segedseg leyend (VirgC. 136). Te igidnek kezdese (principium) bizonsag (DöbrC. 69). Bölcsegnek kezdese, vrnak felelme (199). Ig kell vala bŭnöknek boczanattát hirdettetni minden nipek szerte, kezdist tíuin Jerusalemtŭl fogua (Sylv: UT. I.124). Világ kezdésse ennye ideiében

(Valk: Gen. 5). Első lőn à hadnac kezdesében (Decsi: SallC. 18).

Kezdet: coeptus, inceptio, inceptum, principium, initium, orsus, exordium, primordium, embolium, prooemium C. anfang, erster grund PPB. Ez kezdet vala: hoc principium erat (BécsiC. 73). Ő orzaganac kezdete (regni eius exordium) volt Susa varos (47). Ezec a sirelmecnec [?] kezdete: initia dolorum (MünchC. 58). Semyt neki ne zolna egyebet, hanem chak az vecernyenek kezdetit (VirgC. 40). Eletnek kezdetj kynyer, es viz (NagyszC 342). O Iesus, kezdeth es weghezeth (PozsC. 9). Mind ezec chac kezdeti a keserűségeknec (Tel: Fel. 46). Egynihanyszor tamadnac viszaltatasoc es hadi kezdetec (Kal. 1582. Fij). Argentinában tanulgattam az tudományoknac kezdetit (MA: Scult. 3). Ő (az isten) alpha, ő az omega, ő kezdete, léte, s vége a mi teremtésünknek (Fal: NE. 36). Most vagyon kezdete arany századának (Orczy: KöltSz. 177).

[Szólások]. K e z d e t b e n: in principio Kr. Teremtöttee az embert kezdedben (JordC. 413). Dycheseeg atyanak ees fyanak ees zenth leleknek, mykeenth wala kezdethbe (KesztbC. 2. KulcsC. 2). Kezdetben teremté isten a mennyet és az főldet (MA: Bibl. I.1). K e z d e t t ő l f o g v a: ab initio, a principio MA. Nem oluastatoc é, ki tőt embereket kezdettől foguan (MünchC. 48). Yol twgya vala azokat kezdettwl foghwan Jesus (JordC. 647). Ky vala hallatlan mind kezdetwl fogua (VirgC. 57). Ez velagnak kezdetytwl fogua mind ez napig (93). Kywe nytom az el eneztetteket v y l a g k e z d e t y t h w l f o g w a: a constitutione mundi (JordC. 395). Bizony dolog ez, hogy az istennec aniaszentegyháza, mind vilag kezdetitől fogua közönseges volt (EsztT: IgAny. 31). Mykeppen az kernyewl metelees xpusnak kernywl meteleeseeben veeghet veet, azonkeppen az my kerezthseegewnk xpusnak kerezthseeghében meg zenthöleesnek k e z d e t e t v e t t h (ÉrdyC. 187b).

Kezdetetlen: [sine principio; ohne anfang]. Ismérjük ötet örökké-valo kezdetetlen, és végezetlen (GKat: Válts. I. Előb. 7). Kezdetetlen örökké valo (GKat: Titk. 63).

Kezdeték: [exordium; anfang, einleitung]. (GKat: Titk. 1119. CorpGramm 318).

Kezdetőd-ik: [inchoor; beginnen]. Az melly mindgyárt karácsonkor fog kezdetődni (Kal. 1620. B7). Az ő hopmesterségében kezdetődék az fennforgó dolog (MonIrók. VIII.338).

Kezdő: 1) inceptor C. author MA. anheber, anfänger, urheber PPB. Lutzius ebben a dologban fő kezdő: Lucius familiam ducit PPBl Regulayok legyen ewnewn maga Cristus, ez eletnek kezdwye (VirgC. 121). Isten vagok. minden allat kezdője teremtője (Mel: SzJán. 52). A kezdőknek hitiből az előmenőknek hitire (Illy: SzÉlet. I.2). Elöljáró, kezdő nótákat zengetvén: praeludia sonans (Com: Jan. 168). 2) [initium; anfang, anbeginn]. Az új tudomanyok kezdőjében, tömve tolyongottak a hamis tanitók gonoszsági (Pázm: LuthV. 166).

KEZÜLTEG: comminus. Nemellyeket kezülteg-is szablyaval es paissal megh űzetteket ala hayta: quosdam etiam comminus gladio clipeoque impulsos praecipitavit (Forró: Curt. 126).

1. KI: 1) quis? quae? MA. [wer?]. a) Kié: cujus C. Neuőc zerent megtuggac, ki s mi (NagyszC. 214). Ki neved? quod est nomen tuum? (Hel: UT. K.2). Bátia, nem tudom ki neved, de itt is emberre találsz, bár meg hűd: videberis me videns plane Martem videre (Decsi: Adag. 201). Kijé ez? cujus est hoc? (MA: Bibl. I.92). Valljon ki a neve a király leányának? (PhilFlor. 57). b) Nem tudom, ki bolond kapna azon (Decsi: Adag. 246). Ki ördög vit rea, hogy kinántad a hintót? (Helt: Mes. 259). Ki ördög hitt valaha, s ki-is hihetne a pápában? (Matkó: 3Kérd. 66). c) quam PP. Ky nagy eremők leezen azoknak (ÉrdyC. 11). O ky bolondok az emberek (80). O ky tawol wagyon az wr istentewl (540). O azert ki igen melto a b. Maria mi tőlőnk a tiztőssegre: quam dignissima (DebrC. 23). O bodog Joseff, ki nagi meltosagra valaztatal istentől (100). O ky bodogsagoson multam volna ki ez velagbol (NagyszC. 93). Jay ki visza fordult dolog ez (Helt: Mes. 140). Jay ki szomoru vagy. Mi lelt? (Helt: Mes. 102). Oh ki nagy ertelmet kellene vennűnk (Born: Préd. 23). Oh ki mely titkos dolgai vadnac ezekben az istennec! (Born: Préd. 24). Jaj ki bolondok, a kik a predikálásból magok ditsirését keresik (Pázm: Préd. c2). Óh ki sokan, ki sokat, ki heába fáradnak, hogy a világi fejedelmek és urak szeretését el-nyerjék (140). Ládd Pósaházi, ki rosz a Matkó tekerese (Sámb: 3KérdFél. 674). Vajki nagy ereje vagyon annac! (Czegl: Japh. 35). Ditsireti fonalát fond, ellene szólni oh ki gond (KTör: Assz. 2). 2) [pronomen indefinitum; unbestimmtes fürwort]. a) Mykoron ky testben leelekben zeplőtelen eeletőt vysel, ez az angyaly eelet halandosagban (ÉrdyC. 591b). Mi idön ki ÿ benne hizön, el ne vezön, de örök iletet vallon (DöbrC. 13). Ha kyben ez leend, ez ilyen embernek zine mindenkoron nagi bekesegben vagon (VirgC. 96). Vallyon s ha ki azt felelné . . (Pázm: Kal. 2). Ha ki teste sanyargato volt, tobzodo lezen (Vás: CanCat. 703). b) Ki föl s ki alá: eminent, cadunt, crescunt, deteruntur MA. Ki Lutteré közzfiletec, kitec, ki Caluinusé (Tel: Evang. I12). Penz, ki nagiob ki kisseb (Mel: SzJán. 181). Husvét-elött kik csak három hetet böjtöltek, kik hatot, kik kevesebbet (Pázm: Kal. 596). Czémás elő ruha, ki patyolat, ki gyolcs (Radv: Csal. II.313). Ez világnac többire minden kincse ki Romába a pápához, ki kivűl valo papi rendekhez takarodott (Zvon: Préd. II.271). Ki nagyobb s ki kissebb bün (Ker: Préd. 64). Nám ki kováczi, ki lakatos, ki ió furkós haidú (Bal: Cslsk. 346). Minden felől mint porr futnak, ki lovon, ki gyalog berekben szaladnak (Zrinyi: ASyr. 116). Egynek vagy kettőnek egy-egy dolmánnak való posztót adattunk, kinek jobbat, kinek aljasabbat (RákGy: Lev. 190). Jöttünk a mint jöhettünk, ki jó, ki kacsiba lovakon (Mik: TörL. 4). Most más csatornákon foly ki pénzök, ki játékra, ki asszonykákra vesztegeti (Fal: NU. 329). 3) [ki, a ki, az ki, pronomen relativum] qui [quae, quod] C. Ver. [wer, der, die, welcher, welche]. a) *Ki mit keres, megleli: suae quisquae fortunae faber PP. Az ki mit keres, meg talállya: Pyraustae interitus Decsi: Adag. 67. Ez scegin ember, kinec testet tumetiuk (HB). Kic ozuc miv vogmuc (HB). Eleyben hozak, kyket erdeg tart vala: obtulerunt ei qui daemonia habent (JordC. 364). Akikel zol vala, monda egik wkwzwlwk (VirgC. 76). Halottak, kik hol vattok, mindnyájan kellyetek-fel (Pázm: Préd. 7). Itt pedig a homályban három rend-béliek vannak, kiben a bóldogságnak és bűnbotsánatnak reménsége vagyon (175). Az Israel fiai, kiket mondám, hogy Jeroboám után indúltak vala, el-hatták az istent (Pázm: Kal. 565). Ő az mi váltságunk, és űdvösségűnk, ki-kivűl isten-előtt, nincsen ez világnak űdvössége, váltsága (749). b) Annak-is, a ki egésségeért isznak, nem hogy használna, de nagyot árt e féle köszönet (Pázm: Préd. 226). A ki munkája meg álla az próbát, éppitésének jutalmát vészi (Pázm: Kal. 811). c) Nem vgy mint te, ki chac alakozol (Mon: Apol. 258). Serkeny fel, ki aluszol (520). Kelly-fel a ki aluszol (Mad: Evang. 77). A ki űdvösségedet kivánod (Illy: Préd. I.3). d) Arpád, Álmosnak fia, ki-is jóllehe Tatárországban szűlettetett, mindazonáltal . . (Liszny: Krón. 12). e) Vewn ewangeliumy zegenseget, mezeytelen magatt aduan Cristusnak fezewlet karynak, ky ysten aldott legyen ewrekkel ewrewkke (EhrC. 8). Ebwl es megesmerheted, hogy wrdwg volt, miert atte zivedet meg kemenitete volt minden iozagra, ky wrdwgnek ez tulajdonsaga [a mely örd.] (VirgC. 21). Papara az ky gyalogot vittek, mastis ot vannak (RMNy II.331). f) Ki nepun emdul oz gimilstwl, halalnec halaláál holz (HB). Ki napocban parancola (in quibus diebus) (BécsiC. 15. 18). Az ky leweleket be adot (RMNy. II.151). Az dio fan ki taplo terőm, meg kely főzny (Frank: HasznK 35). g) Lezalnak mezők a helre, kit fondaltal

nekik; hatart vettel, kin nem mennek altal (AporC. 66). Ad tinektek kutfeieket, kybwl munkatoknekwl igiatok (VirgC. 51). Mičoda lelki iozagh az, kihőz az halalos bin nem ferheth (TihC. 3. t). A betuen eztendei fogsag, kibe a sidoc fogua tartatanac Babiloniaba (Szék: Krón. t3). A hely, kin allasz szent fŏld: locus in quo stas, terra sancta est (Mon: KépT. 61). Az kőnyv, kit neveznec (MA: Bibl. I.117). **h)** Kynek byzonsagara attam levelemet (RMNy. II.12). Semmi ninchen az ó testamentomba, ki az vyba nem volna (Helt: Bibl. I.d). Czac azt hűd, az kit szőmődnel látz (Decsi: Adag. 8). Nem hallya nem chak az embereknek beszédeket, de ki nagyob annál, az isten igéjét is (Tel: Evang. II.666b). El-jő a' Kristus és meg-vigasztal minket, kit engedgyen az atya (Pázm: Préd. 37). Kin a magyarok igen ŏrűlének (Liszny: MKrón. 213).

[Szólások]. Nincsen kihöz az mi fejünket szükségünkben hajtanunk (RMK. VI.230).

akár-ki: quilibet, quivis C. MA. quiscunque Kr. [wer immer]. Akarki keze vyahskoǵec en ellenem, nem fel az en zűuem (VitkC. 69). Felette keellemetes az wr istennek az oly zolgalat, kyt az ew zeut zyleyeenek teeznek, honnem mynt akar kynek eegyeb zenthnek (ÉrdyC. 531b). Akarkiis láttya, hogy gonoszra igyekeztek: cui dubium est, quod pessime cogitetis? (MA: Bibl. I.57). Akár-kit annyira bötsűllnek a mennyie vagyon (Pázm: Préd. 32). Ne nézzük, mit mivel, mit mond, mint él más akárki (131). Akárki látja (GKat: Titk. 339). Akar ki ellenűnc akar mit pattanczon, mind igaz az mi bűnűnc (Illyef: Jeptha. 12). Annak (a holdnak) fénye alatt ne félelmeskedjél, akárki ellen is bizvást keménykedjél (Thaly: Adal. I.167). Ha kétszinkedni nem tud, vagy hazája mellet felettébb híven viseli magát, hamar jubillálnak [igy] akar kit is (Hazánk. I.380). Nem képes akárkinek is maga vérét is szeretni (Fal: Const. 825).

ëgy-ki: [aliquis; jemand]. Egy szép almát tarték markomban, kitekerte egyki hamisan kezemből (Fal: Vers. 909).

hogy-ki: [qui, quae, quod; welcher, welche, welches]. Az szép lovat megszereté, hogy ki miatt földét elveszté (RMK. I.5). Lássátok: ha isten lehet, hogy ki magának sem segíthet (104). Olyaat tezők raytad, hog kytől felz (SándC. 28). Nem volt soha senki oly böles ő magátul, hogy ki nem csalatott valahon dolgában (RMK. VI.51). Az templomon ál ajtójok vala, hogy kin éjjel bémennek vala (98). Hiv az uristen, azt mondja szent Pál nekünk, csak annyira késért, hogy kit elszenvedhetünk (205).

ki-ki: **1)** quisque, quilibet MA. quisque; ein jeder Com: Vest. 143. **a)** Ki-ki magára: singulus PPBl. Kinek kinek az ő petŏrkéie fái: suam quisque homo rem meminit (Decsi: Adag. 266). Mint-hogy ki-ki magán nem akar igazat hallani, ottan tsak a közönséges dorgálásokat halgassák (Pázm: Préd. a4). Kiben-kiben tsak egy az eredendő bün (67). Oktatni akarván kit kit (Czegl: MMel. 8). A Kristus-is sűvőlt, midőn kit kit ma gához hí (Mad: Préd. 347). Igassagaban kit kit oltalmazot (ExPrinc. 136). Ha a tanátsban valamelly országos dologról végeztek is a tanáts urak, de kiki nevetéssel mondotta ki a voksát (Mik: TörL. 109). Az urfi tanátskozik bol egygyikkel, bol másikkal: kiki mást mond, tsak abban egygyeznek meg; mint fizettethessenek legtöbbet véle (Fal: NU. 256). Az adós urak házánál ugyan forr ki- és bejáró ember; kiki a magáét keresi (282). Homérus-is alszik holmikor: holmiben kiki botlik, tántorodik (SzD: MVir. 34). **b)** Kiki mind: unusquisque C. Azért minden ember kiki mind meglássa, hogy ő kebelében kigyóját ne tartsa (RMK. VI.72). Ki ki mind haza vigye az ő mustyát (Helt: Krón. 84). Kiki mind az ő dolgat tarcha (Tel: Evang. I.113). Ha meg nem boczat kiki mind felebarattyanak zűbeol (Vás: CanCat. 85). Kikimind az ő sátoránac aytaján áll vala: stabat unusquisque in ostio (MA: Bibl. I.80). Az sz. irást kiki-mind magátúl meg esméri, az sz. léleknek belső tanitásából (Pázm: Kal. 503). **2)** [quicunque; wer immer]. Ály meg itt, ki-ki vagy; és gondold meg: mi vagy te a széles világon élő emberekhez képest? (Pázm: Préd. 65). Édes fiam, ki-ki vagy, dütsőittsed istent, és igazán megvallyad bűneidet (Pázm: Préd. 431). De ki-ki vagy, gondold meg, ha lehet-e annál nagyob' balgatagság? (788).

né-ki (*niki* Sylv: UT. I.27. 51. 117. stb.): quidam EhrC. 1. 2. quidam, nonnullus SI. [mancher]. Neky [Ferenc társai közül] zoluala ystenuel neky reppel-uala ysteny belczesegnek vylagossagara, neky volt senteltetet ystentewl, mikoron meglen elne ezuylagban (EhrC. 2). Vannak nekyk eth allook kezzel: sunt quidam de hic stantibus (JordC. 406. 486). Az wr isten nekyket meg zentől chak ew halaloknak ydeyn (ÉrdyC. 351). Kylde el Herodes kyral erősseghőt hogy meg gyettreneenek nekyketh anya zent egyhazba (361). Nekyek ŕtet arcul uerik vala: nekyek zakalat zagatťak uala (KazC. 76. 176). Mindőn embőrőkre zalhatuake ez korsagok auaǵ cak nekiekre (94). Nekik erűlyenec, eǵebek kedeglen vigaǵǵanac (NagyszC. 128. DebrC. 164. 620. TelC. 132). Monda nekykhez: dixit quibusdam (Pesti: NTest. 162). Nekiket ő maga tamasztot az wr isten, nemelyeket a nép valasztot (Helt: Bibl. I. f2). Nekic liliumnac mondgyac, nekic sido cheresznenec (O2). Nekiket az wr elevenen ragattatot az egekben (Born: Préd. 292). Az isten vgian reaiok mérte a betegségeket, nekikre korsagot, nekikre lőlki furdalast (Mel: Sám. 212). Nikiek nagy örömmel némelyek nagy szomorúsággal (MonIrók. III.148).

sën-ki (*semki?* BodC. 33. *sènki* BécsiC. 4. MünchC. 27. 169b. *sinki* WeszprC. 20. 36. DomC. 82. 119. DebrC. 69. Ozor: Christ. 330): nullus, nemo C. [niemand]. **a)** Senki, egy sem: nullus Com: Vest. 138. Senki hallattára: [sine arbitris MA. Istent sonha sènki nem latta (MünchC. 169b). Lassad, hoǵ senkynek ne mongyad: vide, nemini dixeris (JordC. 375). Senky sem hallya hw zawat: non audiet aliquis vocem ejus (389). Soba synky nem latta (DomC. 119). Az pispeknek senki valamit ne agion (VirgC. 16). Melyeket senkik esmernek (VirgC. 143). Mynd senky semmy az ű zepsegőkhőz kepőst (SándorC. 2). Senki nem egyeb hanem a romai puspoc amaz antichristus (Tel: RövIr. 2). Senki idegen oda ne iárullyon: ne quis accedat alienigena (Kár: Bibl. I.136). Mindent gyűlől, senki baráttya (Cis. L3). Ingyen vagyon adva, senki azt el nem szolgálhattya, el nem nyerheti (MA: Scult. 1043). Javallyáké, hogy az papság után senkinek szabad ne légyen meg házasodni? (Pázm: Kal. 430). Senky ninczen bűn nélkűl (Zvon: Post. I.232). Az ielenn valók hiszik, hogy a kik meg holtanak, élnek, és nem senkik, hanem vadnak (Bal: CsIsk. 129). **b)** Nem akará, hogy senki őtet vóltánál nagyobnak tartsa, nagyobra bötsüllye (Pázm: Préd. 50). Ugyan sem méltó, hogy senki abban kevélykedgyék, a mivel istentől büntetődött (111). Nem akarta isten, hogy senki olly légyen, ki egyebek segítsége-nélkül ne szűkölködgyék (268).

vaj-ki: [quam, o quam; wie, wie sehr, ach wie sehr]. **a)** Vay ki nehez ŕgyem leszen (Helt: Krón. 81b). Vai ki eszeveszetség (Toln: Vig. Előb. 15). Vaiki iól tudgia az Kalauz (Bal: CsIsk. 154). Vay ki gyakorta iutott észeben előbbeni boldog allapattya (Lép: PTük. I.131). Vajki nagy ereje vagyon annac! (Czegl: Japh. 35). Az haricska tatár-búza vajki jó puliszka! az köles-liszt ficsorkának igen jó malajka (Thaly: Adal. II.103). Vajki nagyra tarttyák hogy nyelvűnk szereted, régi magyar irást ŏszve keresteted, aztat uj formában ismét ki ereszted (Orczy: Nimf. B4b). **b)** Vaj ki szeretném: o quam ego amarem Kr. Vaj ki kűlőmbőznek az istennek utai az embereknek utoktúl (Pós: Igazs. I.219). Vaiki látom én, s bánom: hogy szeleskedűnk ugyan hol mikor gondolatinkal az ŏrők bóldogság s kinok kőrűl, de nem botsátkozunk bé usque ad centrum, derék mélységre (Fal: NA. 136).

vala-ki: **1)** aliquis, ullus C. jemand Com: Vest. 119. Siquis: ha valaki C. Más egy valaki: alius quidam PPl. Valakinec ezt meg ne mondanác: ne cui dicerent hoc (Helt: ÚT. R4). S voltanac is mindenkoron valakic ez földön, a kic esmertéc es dichertec az egy öröc igaz istent (Tel: Evang. 21b). Abrahám nem másnak valakinek, hanem magának hitt az istennek, mikor meg igazúla (Pázm: Kal. 451). Ezeknek hütöc, ha vadnak is valakic, kiknek el fogy, ismeg meg epettetic (Zvon: Osiand. 32). Usorát vöttélé valakin? (Vás: CanCat. 222). Nem-is találsz valakiket Lombárdus Péter előtt, a kik az sacramentomoknak valami bizonyos számat állatták volna (KCsipk: Pápist. 180). Dolog, hogy valaki közülök azt nem meri hazudni, hogy a holtakat is fel tudja támasztani (Fal: TÉ. 777). Hol vagy Florentinám kedves édes lányom, menj érte valaki, mondjad, hogy itt várom (PhilFl. 13). **2)** quicunque, quisquis, quisquam C. [wer, wer immer]. Valaki az aszszonnyiálat szauánac hiszen, az à gyegre londállya házát (Helt: Mes. 403). Valaki akar engem kőuetni: si quis vult me sequi (Helt: ÚT. L4). Valakikőn cziapasok valanak: quotquot habebant plagas (Fél: Bibl. 56). Antichristusnak mondatik, valaki az Christus tudomániа ellen tamad (Fél: Tan. 220). Minden, valaki figyelmetessen meg oluassa (Tel: Evang. 10). Valakic meg keresztelkedtűnk az Jesus Christusba, az ő halálába keresztelkedtűnc meg (Zvon: Post. I.381). Valaki ezt mondod, kérlek gondold meg, mennyi fogyatkozásokkal elegyítettek ez a kevés jó? (Pázm: Préd. 69). Valaki ez nevezetet viseled, jó remenségel életedet ékesitsed (Alv: Post. I.154). Valakic kiuannyac, be mehessenec (EsztT: IgAny. 31). Valaki tsendesz életet kévánsz kővetni, megh emlekezzél róla, hogy: securam quicunque cupis traducere vitam, memento (LibEleg. 26).

Kicsoda: quis? quisnam? C. [wer?] **a)** Kychoda nem ezyk tevbbet, kychoda nem ezyk keuessebet (DomC. 53). Kyczoda az en anyam? quae est mater mea? (JordC. 392). Ingyen sem ismerem, kicsoda (RMNy. III.64). Kiczoda neked neued? quod tibi nomen est? (Helt: Bibl. I. R1). Kiczodakat valtot meg a Christus? (Fél: Tan. 255). Kiczodákat kel szeretni (294). Az gonozt kiczoda neueben kel ki vetni? (320). Kitsoda királlyoc, és mitsoda hadnagya vagyon seregének? quis rex et princeps militiae ejus? (Kár: Bibl. I.490). Kitsoda néked neued? (III.35). Ki fundalta a földnec hatarit? kichoda annac neue? quis suscitavit omnes terminos terrae? quod est nomen ejus? (SalMark. 775). Az isten az prophétáckal megiratta magát, kiczoda és minemő állat légyen (MA: Bibl. Előb. 1). Megmondgya, kiczodác ehetnec, kiczodác nem (I.109). A kisirtet ki-mutattya kicsodák és micsodák vagyunk (Pázm: KT. 40). Nézzétek, kichodák, kik titeket űznek (Zrinyi. I.54). Kicsoda az ember, ki nem láttya? (Illy: Préd. II.256). **b)** Kicsoda okos ember választaná azt az vallást? (Toln: Vigaszt. 215).

vala-kicsoda: [qui, quicunque; wer, wer auch, wer immer]. Valakychyoda hyuangya az vrnac ew neuét, iduezwl (Komj: SzPál. 82). Im hol vagyoc, vala kiczoda vagy (Szeg: Theoph. 24). Ha tusakodik-is valakitsoda, nem koronáztatik meg kűlőmben, hanem ha igazán végig tusakodik (KBodor: HegyÖszt. 24).

2. KI, KIVE (*kű* Mih: ÖrökÉ. 41): **1)** [adverbium, praefixum] **a)** ex, foras, extra MA. aus PPB. [hinaus, heraus]. Kimegyec: exeo; kimászoc: erepo; kifutoc: effugio, excurro; kihoz: educo; kiküld: emitto; kifuyni: efflare, emungere MA. Te belőlled jő ki herceg, ki biria en nepemet (MünchC. 16). Mynden, ky embernek zayan be meegyen, hw gyomrabol meg ky boczattatyk, kyk kedeg kywe zarmaznak embernek zayabol, hw zyweeből ywnek kywe (JordC. 402). Lelek, ky kywe zol vala hw belőlee (725). Kywe veweenek az seerből (ÉrdyC. 611). Zyweből wer yara ky (ÉrsC. 467). Éjjel, nappal istrázsákat vetlenek, se ki, se be népek nem mehettenek (RMK. VI.133). A közép új kiáll: digitus medius prominet (Com: Jan. 50). Télben az föld sok szép fűueket el rőyt, és onnan kű nem boczáttia, valameddig az télben tart (Mih: ÖrökÉ. 41). A sok officérek kitudván házamból, szállást másutt kérek (Gyöngy: Cup. 17). Haj ki bánat (Thaly: Adal. I.196). Rongyos az dolmányom, ki van az oldalom (I.227. Thaly: VÉ. I.218). Az ártatlan báránynak vérében meg-mosódván, s mindenekből [a szennyből] ki-tisztúlván (Bíró: Préd. 17). Se bé se ki nem lészen szabad vinni a hajkeményítő írt, pomádát (Fal: NA. 127). A halál nem elégszik meg azzal, hogy egymás után kiveszt bennünket a világbul (Fal: SzE. 527). **b)** [perfectio; vollendung, ergebnis]. Kiszárasztom: exsicco; kiaszok: exareo, exaresco; kifáradoc elassesco MA. A lakásra való helyet meg-jegyzeni, ki-iárni: circumscribere locum habitandi PPBl. Tevb hognem menye fevldet egy louon vale ember ky jgethetne hat napon (MargL. 191). Nagy bodogwl kywe mwleek (ÉrdyC. 520). Tisztességes munkabol ki ne faradgyunc (Helt: Bibl. Lf2). Segetsegűl kőlle hinnia Mariat auagy mas ez vilagbul ki mult szenteket? (Zvon: Osiand. 191). Ki-ölthatná rajta boszú-állásának szomjúságát (SzD: MVir. 336). **c)** [alius generis metaphora; anderweitige übertragung]. Kiaggom: exolesco, obsolesco MA. Ki-újulnak a bajok: veteribus negotiis nova quotidie adcrescunt PPBl. Bezzeg ki-vagyok most: ei jetzt lebe ich wol, lustig! Ki-vagyunk most: nun sind wir lustig! Adámi: Spr. 311. Istennek képet ki ne faragjuk, se ki ne irjuk (Fél: Tan. 551). Ki-mossák a szemérmet a szemtelen szók a gyenge leányok szívéből (Pázm: Préd. 793). Mitridates versent ett és ki-ett akár-mely ebető embert (812). Az romai papat, az mint meg mondottam, minden esztendőnkent ki atkozza (Eszt: IgAny. 47). Az vitézkedésből kiaggot érdemesec nyugodalmas szabadsággal megajándékoztatnac (Com: Orb. 723). Ki-katzagnak s mint éppen egy esze felejtettet ki-nevetnek tégedet (Deáki F. S: Rhédei Pál felett mondott oratio 1765. 12). **2)** [postpositio]. Számkiveteои: proscribo, mitto in exilium MA. verweisen, ins elend schicken PPB. A Romanak feiedelme a Palmaria neuű zigedben vitete, houa sok kereztienők vettettenek uala zankiue (DebrC. 61). Zent Ianost, ki ő akarattiabolh vettetőt uala zankiue, ismeg Effesomba hozak (72). Mindőn nemzetseget zanki uete (83). A Valeus čazar mikoron őtet zanki akarnaia vetnie, mikoron őnnőn kezeuel irnaia a zankiuetesnek sentenciaiat, egi mas utan harom pennat tőre el (104—5).

co-ki: [apage, exito; pack dich hinaus, fort]. Kiáltani kezd: tzóki tzóki, űsd az ag latrod (Helt: Mes. 73). Tzoki te eb (MA: Scult. 285). Czoki! szedtevette, eb hátán ülj szikra (Thaly: VÉ. II.256).

[cokigat]

ki-cokigat: [abire jubeo, expello; fortgehen heissen, hinausjagen]. Minket hazudtola meg és ki czokigata az házból előle (MonIrók. VIII.358).

ide-ki: [hic foris; hier aussen]. Nekem már bent Csalóközben és ideki lesz 8000 emberem (RákF: Lev. IV.7). Ide ki az utczán (MonOkm. VI.62). Bor ide ki is nem leszen sok, itt talám felényi mint taval, elragadt, az szeme is apró (Évk. XIII.56).

oda-ki: **1)** foras MA. [hinaus]. **2)** foris extra Kr. [draussen]. Isten teged vgy segelyen, hogy az warasnak tytkiat, a kit meg ertez, odaky soha senkinek meg nem ielentez [igy] (RMNy. II.137).

Kifelé: [foras; hinaus, auswärts]. Az effele idegen portékaért a tengeren lapátozni, vitorlákat szaggatni, kifelé s meg visszatérni, haszontalanság volna (Fal: NU. 321).

Kijebb, killyebb, küllyebb (*kíllyéb* Kár: Bibl. I.379): exterius, remotius MA. [weiter hinaus, weiter]. Az hitnel killieb teried az szeretet (Fél: Tan. 296). Az eletnek hatarat kűllieb

em vethette (492). A fakadéc kûllyeb nem teriedet az bûrön: ıpra ultra non creverit (Kár: Bibl. I.98). Killyáb vonác az ıdánac fogatóit (I.379). Killyebb-killyebb mászna (GKat: Titk. 4). Az szegelet kû killyeb al (Der: Préd. 321). Kilyebb, beljebb alászgat az halász (Thaly: VÉ. I.225). Succrevit imperii vigor: agyobbra nevelkedett, killyebb terjedett az ő birodalma (Biró: réd. 15). Killyeb' állottam a világ zavaros gondjaibúl, magános ötsületes életre adván magamat (Fal: NE. 10). Látván alkalıatosságát, kijebb szokta nyujtani ujjait, és az idegen erszény öriil egerész (25).

Kinn, künn (*kint* Kár: Élet. II. Mik: TLev. 30): foris, ttra, extrinsecus MA. [aussen]. Kin álló: prominens C. Extra: ivûl, kin, ki Com: Vest. 128. Kyn az mezen vannak (LevT. 281). Kin reckednéuec (Helt: Krón. 107). Vgyan soc szóm ost nękem erröl volna, ha elöbbi Cronikám kûn nem volna a nem volna már kiadva] (Valk: Gen. 6). Kin vannac farkas leid az barany ruhabol (Mon: Apol. 308). Vgy teczic kin a kanac a farka (332). Mas uala az û szûuôkben be rekesztuen, mas kin az û nyeluekeu: aliud clausum in pectore, aliud lingua promptum habere (Decsi: SallC. 8). Sem kûn, sem en (Decsi: Adag. 296). Ha felkelend, és kûn járand (MA: Bibl. 68). Vizben vagy kûn földön (MA: SB. 126). Kin az ég alatt von: Post. I.550). Kicsin dolognak tartyák a' szenteknek rsaságábul kin maradni (Sam: Cer. 2). Sok állatoknak nyelvek elyett valami húsos tagotskájok vagyon, az-is pedig nem kin, nem belöl a' torkában (Misk: VKert. 7). Nem tsak hon, de nn-is (Gyöngy: Pal. 10).

[Szólások]. Az teby (a d ó s s á g) mynd k w n v a g o n (LevT. 38).

itt-künn: foris MA. hic foris, hic exterius Kr. [hier aussen]. kin az varos kinûl (Born: Préd. 26. Fél: Bibl. 84).

ott-künn: foris MA. ibi exterius Kr. [draussen]. Otkyn rya wtet (VirgC. 64. Helt: Mes. 81). Kicsinyt szellőzzél ott-n (Felv: SchSal. 6). Az úr isten ott kinn való jó akarónk tal kézben ejtette (RákGy: Lev. 97).

künn-való: extraneus Kr. externus Balog: Corn. 223. usser-, auswärtig]. Kûn-való követek: exterorum legati Com: rb. 284. Kin valo munkak: opera ad extra (GKat: Titk. 26. ly: Préd. I.151).

[KIA-BAJA] KAJA-BAJA: [clamor; geschrei]. Nagy ıja baja (Kisv: Adag. 104).

Kiabál, kajabál, kajabajál (*kajálbál* Kisv: Adag. 77): amo, garrio, vociferor SI. [schreien]. Sem versengô, sem kaiaıyalo (Born: Evang. III.490).

Kiabálás, kajabálás: [clamor; geschrei]. Kajabálásoc, ıygásoc (MA: Scult. 297). Mind csak kajabálások ezek (Pós: örcsB. 90). Ez aránt való kiáltások csak annyit tészen ki mi ılunk, mint a pápista doctoroknak kajabajálások (Pós: Igazs. 447). Kiabálás (Gvad: FNót. 135).

[**KIÁL**]

Kiál-baját, kaját-baját. Azt kiállyác baiállyác (Zvon: ost. I.530). Heában kaiálni baiálni (Decsi: Adag. 36). Orditnak, ıekelnek, kayalnak, bayalnak (Mel: SzJán. 250).

Kiált (*keassatuc* HB. *kealciaak* Zvon: Osiand. 136. *keayt* ordC. 361. *keya'tas* ÉrdyC. 218. *kyayt* 101. 225b. 561. 566. ac:on 135b. *kiatyak* RMNy. II.42): clamo, declamo, proclamo, ciferor C. inclamo, acclamo MA. schreien, anschreien PPB. eassatuc uromchuz charmul (clamate ter): kyrie eleison (HB.) ıztaban keaytonak zawa: vox clamantis in deserto (JordC. 61). Te gonossagodert mynden ember te read kyalt (VirgC.). Ezt halwan fel readanak es egyzer smynd rea kyaltanak rsC. 498b). Nincsen oly szégyen kit ream nem kiát (LevT. II.22). Aunac utánna végezést kiáltánac a Peter kiraly ellen az Andoriás és Levente neueckel (Helt: Krón. 34). Rikolto, vezmkialto (Born: Evang. III.490). Szabadságot kiáltani: ad pileum vocare (Decsi: Adag. 84). Kiáltám ötet, de nem felele nékem: vocavi et non respondit mihi (Kár: Bibl. I.633). Kiáltó szózat hallatic, melly az népet felinti, fel nódittya, hogy kikôltözzenec (MA: Scult. 55). Néha istenhez fordítván szemeit, szûveszakadva kialtotta (Pázm: Préd. 84). Holt oleven kiáltya az társát (Zrinyi: ASyr. 180). Kiált segitséget, kiáltya társait (Zrinyi. I.29). Azt kiáltanaia, hogy ben volna a Messias el iövetelenek ideie (Lép: FTük. II.99). Keszeréttetem minden rend, hivatal es allapatbéli emberekre kiáltanom (225). Reá rivalkodnak, és kiáltanak (Land: UjSegits. II.479). Ne kiálts rám, ha mi esik rajtad (Nyr. XIV.461). Egyik a másikra kiáltoak vala: alter ad alterum clamabant (Bíró: Préd. 123). Kiáltsatok ti-is alter ad alterum, egymáshoz (uo). Nesze! egyszersmind fel-pattan, neveli a haragját, fujja a szitkot, torlani akarja a boszszuságot; kardot kiált! mi lesz belôle? azon hevenyében helyt s idôt rendelnek, megjelennek, hegyes-tôr a markokban (Fal: NE. 7).

[Szólások]. M e ń b e k a i a l t o bw̃n (GuaryC. 2). Ime az te öcséd ártatlan v é r e sírván k i á l t heted é g i g elômbe (RMK. VI.250). I s t e n r e k i á l t causájának elnyomatása miatt (Nyr. XI.31). K i g y ó t, b é k á t k i á l t o t t a k (TörtT.[2] I.442). Felebaráttyá ra fondorkodva bôstelenkedvén, kigyot-bekát kiált (Csúzi: Tromb. 175). T e l e t o r o k k a l k i á l t (Toln: Vig. 181).

föl-kiált: acclamo, exlamo C. conclamo MA. [aufschreien, ausrufen, verkünden]. Ellened fel kialtvan es nag zoval mondanak (DöbrC. 1). Fel kialtot gyûles: proclamata congregatio (Ver: Verb. 223). Melly órában hozzám fel kiáltand az bûnôs (Balassa: Ének. 11). Felkiálták Báthori Zsigmondot ujabban az erdélyi fejedelemségre (ErdTörtTár. II.27).

fölkiáltás: acclamatio, conclamatio MA. geschrei, sehr lautes rufen PPB.

ki-kiált: proclamo MA. [ausrufen]. Fûgét vagy egyéb el-adó gyümöltsöt ki-kiáltani: *clanitare caricas PPl. Az keennak ydeyn myndent ky kea'ttotanak (ÉrdyC. 204). Az szerelem ki kialtya magát (Huszti: Aen. 27).

kikiáltás: proclamatio MA. ausrufung PPB. A mely sententiát mindjart ben-tiltnak, annak terhét mindgyárt a kikiáltás idein minden haladéknélkûl le kel tenni (Kász: Kit. 79).

kiáltton-kiált: [identidem clamo; ohne unterlass schreien]. Kialton kialtyac, hogy nem kilemb az û vallasoc az regiec vallasanal (Tel: Evang. I.208b).

mëg-kiált: **1)** proclamo MA. ausrufen PPB. Es postán be kûlde egy kôuetet Erdelben, ki megkiáltana minden felé az ellenségnec be-iövetelét az országra (Helt: Krón. 30b). Meg kiáltác nap nyúgat vtán az táborban, mondván: minden ember terien meg az ô varosaba (Kár: Bibl. I.330). Az kúlcsot nem azért adgyák valakinek, hogy meg kiálcsa, hogy az ajtó nyitva vagyon, hanem hogy meg nyissa (Pázm: Kal. 137). **2)** [inclamo; anrufen, anschreien]. Meg kiáltja a karulyt: falconem vocat, emissarium accipitrem vocat, accersit PP. Megkialtya, megriasztya az madarakat (MA: Scult. 231). Egy-mást megkiáltván: se invicem inclamantes (Com: Jan. 88).

mëgkiáltás: proclamatio MA. ausrufung PPB.

üvölt-kiált: [valde clamo; stark und viel schreien]. Ywecezen, kiaczon eressen wr istenre (ÉrdyC. 135b). Teli torokkal ûvöltik kiáltjác (Zvon: Post. I.931).

üvöltés-kiáltás: [clamor magnus: starkes geschrei]. Nagy ywôlteest kyaytast keel tennewnk (ÉrdyC. 101).

Kiált-bajált, kajabajált: [valde clamo; stark und viel schreien]. Kiáltnac bajátnac (Com: Jan. 182). Hiuságos kaiabaiáltástok (Bal: CsIsk. 317).

Kiáltás: clamor, vociferatio C. vociferatus, quiritatus MA. geschrei PPB. Meg-hasadni a kiáltásban: fatiscere clamore PPBl. Oh mel nag kyattasal es sirassal mennec vala az zent azonalatoc (VitkC. 85). Mene sok zomoru sirasokat kyattasokat halnala (89). Tellyesseggel ev magat jmadsagra ada, zevnetlen valo kyaltasaual kevnyeregveen (DomC. 34). Nagy sywas es kyaltas halatek (TelC. 280). Niomorusag kyaltasinkra tekynchyen (LevT. I.92). Halgasd meg ez népnec kijaltasat (Kár: Bibl. I.138). Nag kialtassal mind az ket fel öszue roppana (Decsi: SallC. 50). Artalmas dolgok az városban lőnec, riadások kiáltások esenek (KTör: SzJán. 5). Látván az egész compagnia a hadnagynak emberségét, és a kapitánynak embertelenségét hangos katzagással, és fris vivát-kiáltással, addig hámpola, a mig szégyenében tsak nem le roggyant inárul (Fal: NA. 179). Kiáltás, rikoltás esik a táborban (Kónyi: HRom. 131).

Kiáltat: [proclamari jubeo; ausrufen lassen].

[Szólások]. Eustakius h a d a t k i á l t a t és minden seregeit meg-újittya (Hall: HHist. II.191).

mëg-kiáltat: ∾ Peroszlónac szaua által meg kiáltatác minden rabságból haza jött fiaknak, hogy (Kár: Bibl. I.426).

Kiáltdogál: [clamito; wiederholt schreien]. (MA: SB. 88. Mad: Evang. 532).

Kiáltó: clamator, proclamator C. clamans, praeco, proclamans MA. ausrufer, ausküendiger, herold PPB. Iró deákok és kiáltoc, szó- kihirdetőc: scribae et praecones Com: Jan. 132. Az kiáltonak szava az pusztaban: vox clamantis in deserto (Fél: Bibl. 3). Én kiáltó szó vagyoc az pusztában [Ker. sz. János] (MA: Scult. 55). Én kiáltónak szava vagyok a pusztában (Pázm: Préd. 48). Kiáltó szék [predikáló szék] (Sall: Vár. Előb. 1). Úuőlte ah keialto (Zvon: Osiand. 135).

Kiáltogat: clamito MA. sehr schreien PPB. Reá-kiáltogatok: acclamito PPBl.

Kiáltoz: clamito, declamito, inclamito C. [wiederholt schreien]. Örömmel kiáltoz: jubilat Com: Jan. 68.

Kiáltoz-bajáltoz: ∾ Azon kiáltozol bajátozol, hogy kegyetleniil pokolra hánnak (Veresm: Lev. 172).

KÍB-IK [?]: abhorreo. Zeenan fekenny zenwede, yaazoltol meg nem kybeek: foeno jacere pertulit, praesepe non abhorruit (FestC. 354. RMK. I.358).

KICSI (*Cusyd* 1219. VR. 125. *kűczid* Decsi: Adag. 68): [parvus; klein]. Bizony szívem nem kicsit fáj, magam is nem keveset búsulok (XVII. száz. Figyelő 1880. IX.151).

Kicsid: parvulus MA. exiguus, pusillus; klein, wenig, gering PPB. Quisid 1171. (személynév Nyr. II.108). Cusid 1217. (nőnév VReg. 236). Cusyd (férfinév 1219. 1220. uo. 125. 187). A minek kitsid auagy semmi haszna nynchen (Helt: Bibl. Le2). Akarkiis niha még ebak kichid dologba is elteuelyedic (uo). Mind le vágac őket, mind kiczideket, mind nagyokat (Helt: Krón. 57). Meg ne vtáld senkit, noha kiczidnec és alá valónac tetszic (Helt: Mes. 367). Soha az nagy számot az kiczidből ki nem vehed (Helt: Arithm. 7). Nem gondol sem nagygyal, sem kicsiddel, nem marhással avagy szegénynyel (RMK. VI.110). Jugurta en tegedet kiczid korodban orszagomban reszesse tenelec: parvum te in regnum meum accepi (Decsi: Sall.J. 7). Kűczidből nagyot czinálz: elephantum ex musca facis (Decsi: Adag. 68). Eleg kelemesen szolgal mind nagyoknak s mind kiczideknek (KBártfa. 1583. Cv3). Kicsid gyönyörűségecske (MA: SB. 125. 146). Az fegyvernek-is nem kicsid nehessege gondot ad vala (Forró: Curt. 713). Nem gondol nagyal sem kitsidel (Siboltht: VigK. IIj). Ők akkor igen kicsidek lévén, meg nem válthatták (TörtT. VIII.231). Vén anyja vagyon és egy kicsid leánya (ErdTörtAd. II.79). A nagy böjtből igen kicsidet tsinálnánk (Mik: TLev. 145). Talan az is okozza a minden kitsidért [kicsinységért] való haragját (389). A nagy renden levőkböz illik megsegiteni a kicsideket (Mik: MulN. 255).

Kicsidég: [paululum; ein wenig]. Egy kicsidég csiklándja (Bethl: Élet. 37).

Kicsidség: [parvitas; kleinheit]. A hold kitsidsége (ACsere: Enc. 112).

Kicsike: minutulus Kr. [klein]. Közinkbe hozzák pogány országoknak barom erkölcseit, a mellyek is csak kicsike időre úgy megfoganzanak a mi termékeny földünken, hogy magunk sem győzzük csudálkozással (Fal: NU. 270).

Kicsinként: [kleinweise, nach und nach]. Hogy nehezen és csak kicsinként férhessünk hozzá (Fal: BE. 595).

Kicsiny (*kechen* RMNy. II.149. *kecheyn* GömC. 120. *kechin* LevT. I.264. *kyczen* RMNy. II.3. *kiczen* Erasm: Erk. 26. *kitsén* Pós: Igazs. II.113. *kicsény* I.61. 531. Derk: ŐÉlet. 57. *kitsény* Hall: HHist. III.135. Megy: 3Jaj. II.86. *kiczény* MA: Tau. 60. *kichin* Zrinyi I.45. 100. *kűczin* Decsi: Adag. 17. 49): parvus, exiguus, pusillus, permodicus C. klein, wenig, gering PPB. Kitsin gyermek: pupus. Kitsinen: exigue C. Kychyn theeyel thartateek: parvo lacte pastus est (FestC. 354. RMK. I.358). Vala ez zent gyermekben ev kychyn germeksegeben jmmar veen zyve es ertelme (DomC. 4). Kychynek, kyket semmynek gyanytnak (Pesti: Fab. 86b). Mindennel az ő kichin tehetsege szerint iol chelekedet (Helt: Bibl. I. b2). Had igyam egy kitsin vizet a te vedredből: pauxillum aquae (K3). Morsus gallinae, pipe húr, mert a lúdfiakat kiczin korokban ezzel tarttyác (Mel: Herb. 181). Nagy eggyesseg es kiczin fösuenseg uala ű kösztöc: concordia maxuma, minuma avaritia erat (Decsi: SallC. 7). Az nag es az kiczin hitnek eg czellia vagion (Fél: Tau. 290). Az ű kiczin olaia es liszti meg szaporodek (451). Ha az hóldnac egy kiczin az vduara és fénnyes tiszta, szép ődőt iegyez (Cis. M3). Az istennec beszéde az kiczineknec bölczeséget ád (MA: Bibl. Előb. 1). A puskának ollyan dolga vagyon, hogy czak az igizettis fog raita, jobban mint az kicziny gyermeken (OrvK. 89). Kicsiny dolgokon nem illett akadozni (Pázm: LuthV. 15). Tovább tart az büntetés az bűnnél, hogy kicsin gonosznak ne itiltessék az vétek (Pázm: Kal. 803). Kitsiny külömbözés vagyon ebben (Pázm: Préd. c3). Egyebek-előtt nagy lévén, magában kitsinyen marad (59). A kevésből-is avagy kicsinből tégy részt: etiam de modico imperti (Com: Jan. 188). Kicsiny, gyenge, nyúl szivű: pusillanimus (195). Öreg és kicsiny serpenyő (Radv: Csal. III.59). Kyczyntwl fogbwa nagyglan myndeneket neky hagyok (III.100b). Ha az vr isten engeomet teölled megh ualazth, semmisse az en kychyny jowaimbol ne maradgy (III.182). Az emlőstölyön csak kicsinyel belől Doboz felől voutak volt egy holt embert (Bék: Hajd. II.224). Az parányi csupor kicsiny tűznél fel for (Ben: Rithm. 174). Az szükségnek idején igen kicsinyen lészen az ő felsége hada (MonIrók. VII.42). Igen kicsinnen segétheti az nagyságod mostani fogyatkozását (MonOkm. XIX.75). Irja kegyelmed nyavalyáját, az mely nem kicsin búsúlásunkra vagyon, féltvén kegyelmedet nagyobb nyavalyától is (RákGy: Lev. 107).

[Szólások]. K i c s i n h i j a: ferme, parum abest, paene MA Kicsin heja hogy még őtetis meg nem háborétottác (Zvon: Post. II.256). Kiczin hija hogy lábaim el nem fitzamodánac (MA. Bibl. I.513). Egy k i c z i n y i d ő mulva (Born: Préd. 293. Alv: Post. I.697). Várjuc el ez kicziny időt (MA: Scult. 228). Kitsiny idő alatt (BethlTám. 1). Kiczin ídővel az Christusnak el jövetele előt (Sim: Evang. 118) Heliótte regnala, de igen k i c z i n i d e i g (Szék: Krón. 3). Kiczin ideig tarto (Zvon: Post. I.3). Kitsin ideig tartoság (II.28). Kitsiny-ideig-is nem szenvedhetem (Rim: Ének. 87). Igen meg vékonyittya ezt az hasznot és k i c s i n b e n, h o g y ugyan meg nem üresiti (Pázm: Kal. 399).

Kicsinyben marada, hogy a nyaka el nem törék szegénynek (Bethl: Élet. II.108). Feyár vár kiczinnen[?] marat neg tőlle [kevésbe mult hogy el nem vesztette] (Görcs: Máty. 63). Régi igen és nem kicsinyére [nem kis mértékben] gaz szó (Lászl: Petr. 171).

[Közmondások]. Kűczin szikrából nag tűz szokot teriedni: minutula pluvia imbrem parit (Decsi: Adag. 17). Kicsiny szálkát könyü más szemében látni (Kisv: Adag. 174).

[Kicsinyb]

Kicsinyběd-ik: minoresco Kr. [kleiner werden] (Bíró: Jicae. 288. Kr.).

Kicsinyded, kicsindeed: parvulus MA. sehr klein PPB. kleines kind]. Oh mely igen kéri kicsinded apródját, megmaradna nála, tartaná mint fiát (RMK. VI.63). Kiczindet fia vala Görcs: Máty. 99). Czac egy kiczindet fia neki vala (Cseng: Jer.)). Az én kiczindet munkám is ez kőnyuec ki adasában legyen hasznos (Mel: Herb. Aij). El viuéc fogua az madianitáknac feleségit és azoknac kiczindedit: ceperunt mulieres eorum et parvulos (Kár: Bibl. I.150). Le váguán aszszoni állatokat és kiczindedeket: disperdentes mulieres et parvulos (159). Kitsinded giermec (Kulcs: Evang. 89). Ne legyunc habozo kiczindedec (Vás: CanCat. 551. 644). A kicsinded csecsemő ő maga szopic (Com: Jan. 44). A kicsinydedeknek is szükséges az urvacsoráját feladni (Pós: GörcsB. 15). Egy kicsinded üdő mulása után (KTör: Assz. 14).

Kicsinydég: [paululum; ein wenig]. Kicsinydég nyitva vagyon az ajtó (Bethl: Élet. 354).

Kicsinyég, kicsinyig, kicsinnyég: [paululum, paulisper, parvulum; ein wenig]. Nem kicsinig megütköztem (LevT. I.363). Egy kicsinnyig lagyabban és tisztessegesben szólloc Prág: Serk. 471). Midőn az aszszony el-haladna előtte, a gyermek kitsinnyég hátrább marad, kit Gvido megragad (Hall: HHist. II.327). Egy kitsinnég nagyob (ACsere: Enc. 226). Harmadik Laszló a magyar országi királyságot edgy kicsinnyég elnyerte vala; de csak fel esztendeig birhatá (Liszny: Krón. 296). Kicsinnég hoszu abrázatu volt (Illy: SzÉlet. I.16). Egy kicsinnég aláb ismét igy szoll (Bar: SzBúcsú. 54).

Kicsinyét, kicsinnyét: ∾ Ne hadgy el egy kitsinnét ExPrinc. 189). Nem tsak furatost érdemlene, hanem hogy edgy kitsinyét nyelvétis megfaragnák érette (Pós: Válasz. 49).

Kicsinnyé: paulum C. parvum, parvulum, exigue, exiliter, paulisper MA. [ein wenig]. Paranczola, hogy egy kiczinné ki vinnéc az apastolokat: jussit foras ad breve homines fieri (Helt: UT. 9. 8). Valami kiczinnye saldithattyuc [sejdithetjük] (Born: Préd. 238). Egy kiczinye mosolyodic (619). Egy kitsinné el halaztatot az itélet napia (Kulcs: Evang. 26). Czak hogy azzon es mas nap egy kiczine nedues leszen (KBártfa. 1583. Diij). Egy kicsinnyé tekintsék meg állapottyokat (Pázm: Kal. 134). Nem nyerbetének csak annyira való üdőt is, hogy egy kicsinnyé imádkoznának (EsztP: BSzűz. 132). Tővel meg gyukni valami kicsynnie (Lép: FTük. 31). Ha egy kicsinnyé nyugszik-is (DKal: Ker. 179). De ez az hűségek váradi uraiméknak igen kicsinnyé tartott (Thaly: TörtKal. 76. MonOkm. VI.203).

Kicsinyěcske: parvulus, paululum C. [klein, sehr klein].

Kicsinyed: ∾ Kičeṅėd forras (parvus fons) soc vizekbe arrada (BécsiC. 72).

Kicsinyedség: [infantia; kindesalter]. Valamit az (Marlocheus) parančoluala, Hester mėgtartauala, ment az ėdőben orgalmazikuala, kiben őtet kičėnėdsegėben éltetiuala: eam parvulam nutriebat (BécsiC. 54).

Kicsinyěd-ik: minuor, imminuor, parvesco, decresco SI. klein werden, abnehmen]. Egy kis kovanak formájában kitsiyedett (GKat: Titk. 417).

Kicsinyit: imminuo MA. mindern, kleinern, verringern PPB. Kiczinyitic és oczárlyác (MA: Tan. 1095).

mëg-kicsinyít: imminuo MA. verkleinern, verringern PPB. Úgy egybe-vonyá és meg-kitsinyité magát, hogy a hólt testre borúlván, szemeit szemeihez tenné (Pázm: Préd. 98).

Kicsinyke, kicsinke: parvulus minusculus, minutulus MA. sehr klein, kleinlich PPB. [kleines kind]. Kichinke az mustar mag (Tel: Evang. I.291). Kitsinkeinc: parvuli nostri (Kár: Bibl. I.151). Feleségine és az mi kiczinkeinc: uxores ac liberi nostri (MA: Bibl. I.132). Ualami kicinket uetkeztem (Zvon: Osiand. 67). A lentsének szemetskei kitsinkék (ACsere: Enc. 238). Kicsinyke idő vagyon hátra (Megy: 6Jaj II.43). A hangya kitsinyke, de munkás (Com: Jan. 52).

Kicsinység: parvitas, exiguitas, exilitas C. MA. kleinheit, wenigkeit PPB. Kiczinsegektűl fogua [gyermekkoruktól] (Born: Préd. 282. Kulcs: Evang. 233). Szóllatlan kitsinségedet mint oktalan állat tsak tested táplálásában és vastagitásában töltötted (Pázm: Préd. 68). Visellyenek gondot gyenge és hajlandó gyermekek kitsinységére (194). Nem ártalmas még az apró-tseprő kitsinségekre-is tekéngetni (Fál: UE. 411).

Kicsinyszërű: [parvus; klein]. Kiczin szerű munka [könyv] (Zóly: Elm. 8).

Kicsinyül: minoror Kr. [klein werden, abnehmen].

mëg-kicsinyül: ∾ Az egeknec ereie is meg kiczinült, hogy az fôldi veteményeknec termése kevesb most hogy sem mint az elôt volt (Zvon: Post. I.31. 675).

[KIDES, KIDÉS?]

Kidesség: curiositas? En attyamfyay, ky[k] tudomanynak kydessegeuel vezettetnek: fratres mei, qui scientia et curiositate ducuntur (EhrC. 109).

KIES (*kees* RMNy. II.6. *kijes, kies* MA): amoenus NémGl. 260. MA. Elysius PPl. lieblich, angenehm PPB. Kies szellő: jucunda *aura; kies helyen lakni: *amoenissime habitare; kies mező: rus *amoenum; kiesen, kedvesen: amoene PPl. Ennek az háznak kies tekintete, formája vagyon: das haus hat ein überaus schönes aussehen KirBesz. 56. Friss itt lenni, kies hely ez, az egész várost meg lehet látni, és a kőrűl való pusztákat: hier ist es sehr lustig, man übersiehet die ganze stadt, wie auch die wiesen herum 70. Zent Tamas a thwzben nagi kyesőn maraduan holte kelue egezzen ki iőne az egő kemőnczeből (DebrC. 44). Olwaztot onnal tellyes fazeekban, mykent egy nemes kyes feredőben feredyk vala (ÉrdyC. 225b). Ez vyteezők zallottak vala meg eeg zeep kyes mezőn (547b). Chynaltata egy igen zeep kyes hazat (Pesti: Fab. 69). Nem mindenkor laktunc itt, hanem igen ió, szép zsiros és kies fôlden laktunc az elôt (Helt: Mes. 356). Solarium, foliosoya az haznac, ki nező setálo hely, felház, kyes hely (Mel: Sám. 37). Venus es Jupiter kies tizta csendesz hiuesseget tartnac (Kal 1582. Fv4). Jó tauasz, de szeles lészen, ió és kies nyár, de száraz (Cis. E2). Az ő fôlde kijes: terra ejus est optima (MA: Bibl. I.47). Ez emlekezetből származic imez kies bátorság, hogy az hivő ember az istennec nyakára esic ôtet csókollya es mond: szerelmes atyám (MA: Scult. 357). Kies váras (Mad: Evang. 690). Kies legeltető hely (MNyil: Zsolt. 75). Az hely gyönyörűséges, kies: locus amoenus (Com: Vest. 14. 119). Kies avagy élet hozó nap nyugoti szél (Com: Jan. 11). A kies berkek: amoena nemora (44). Kies zôld czégér alatt büdős bort árul (Komár: Imáds. 226). Vétke le mosasara talál kies kutat (Szentm: TFiú. 18). Kies mulató hely (Tof: Zsolt. 593). Hol kiessen folydogált úr Jézus beszéde: ott mast bestiáknak megbillegzett népe (Thaly: Adal. I.291). A sértő tüskés öszvény [igy], kin járunk, a te kies mulató lugasid (Fal: TÉ. 674). A kies szellőcskék gyengén lengedöznek (Fal: Vers. 907).

[Kiesit]

mëg-kiesit: [recreo; laben]. Sem wala ewnekyk ytalok azaz lelky ygeretek melyek lelketh megh kyesytnek (ÉrsC. 569).

Kiesség: amoenitas MA. lieblichkeit, lustbarkeit PPB. Hannibal Campaniának melege és Baja nevű lágy meleg források kiessége által meggyőzettetett: Annibalem soles et tepentes fontibus Bajae subegerunt (DBenkő: Flor. 106). A vitézeknek erejek Venneciában, a napnak és földnek ott valo kiessége miatt (ipsa soli caelique clementia) el-lankadott (176). A lelkek nagy kiességben vannak (Mik: TLev. 174). Kevély bűszkeséget barátság elűzte, titkos gondolatot tánez, játék széleszte, most teczett árnyékos helyek kiessége (Orczy: Nünf. C1b).

KIETLEN (*kegyetlen* KeszthC. 219. Thaly: Adal. II.374. *kietlen* PeerC. 50. *kejetlen* RMK. VI.150. *kijetlen* GKat: Titk. 305. *kiteten ?* Born: Préd. 276. *kűetlen* Hofgr. 125): **1)** solitudo, eremus, vastitudo, vastitas, vastities MA. desertum Com: Jan. 45. solitaria terra Helt: Bibl. I.FFf3. einsamkeit, wüste, einöde PPB. Dauidnak psalmosa mikor volna Idomeanok kyetleneben (AporC. 8). Predicalwán Sidoorszagnak kietlenibeu: praedicans in deserto Judeae (Sylv: UT. I.5). Kyaltonak zawa kyetlembe: vox clamantis in deserto (Pesti: NTest. 4). Félelem és rettegés megeméssztett münket, fegyver előtt kietlembe mentjük fejünket (RMK. VI.83). Kic az mezőségen es kietleuekben lakoznac vala (Mon: Apol. 260). Menyünk el felfele a kietlembe; de Christus sem predicallani ment uolt az kiotlembe (Tel: Evang. I.418b. 419). Az bagoly az kietlenben huhol (MA: Bibl. V.46). El hagyvan az keritet varasokat, az kietlenben kezdett lakni (Lép: PTük. I.395). Az Israel fiays az hegyekben es az kietlenekben az ő aldozattyokat effeleckel vittec vala fel (EsztT: IgAny. 375). **2)** inamoenus MA. unlieblich, unlustig PPB. Kietlen rút: turpissimus, abominandus MA. Kietlen, paraszt: barbaricus PPl. Kietlen, gyönyörüségtelen: inamoenus PPBl. Retteneteskeppen kenját mondja vala, kietlen látásit ő számlálja vala (RMK. VI.123). Ördögnek előtte valo forgása es kietlen látása (Kulcs: Evang. 253). Nincs olly ostoba, olly vad, és kietlen nemzetség (Pós: Igazs. I.6). Kietlen mélységű örvények (Land: UjSegits. II.231). Kietlen ligetek (Fal: Jegyz. 934). **3)** [immanis, ingens; ungeheuer]. Kietlen nagy: vastus, ingens MA. Halgassátok Szigetnek megszállását, török miatt kietlen megromlását, kevés népnek sok ellen bátorságát, pogány ellen híven megmaradását (RMK. VI.131). Ime nagy véletlenűl egy ighen nagy kietlen hal szaiat föl táta, hogy ötet el niellye (Lép: PTük. I.12). Kietlen nagy testek [égi testek] (KCsipk: Woll. 64). Ott kellett a nagy kietlen hidegben mindenütt járnunk (Cserei: Hist. 153).

Kietleni: [in deserto; in der wüste befindlich]. Kietleni barlangok (MA: Tan. Előb. 21).

Kietlenség: vastitas, inamoenitas MA. verwüstung, abscheulichkeit PPB. Szertelen fenekedés, kietlenség: immanitas Com: Jan. 199. Találá ötet az puzta földön, és az kietlenségnec isszonyu puztaiában: invenit eum in terra deserta, in loco horroris et vastae solitudinis (Kár: Bibl. I.189). Nagyobb kietlenség az, hogy eggyetlen egy ember öt vagy hat ecclesiaknac gubernatorává tétetic (MA: Tan. 130).

KÍGYÓ, KÉGYÓ (*gygo*? JordC 361. 429. *kilgyo* MA. Szár: Cat. M1. EsztT: IgAny. 352. Göntz: RB. 37. *kyo* EhrC. 147. TelC. 276): serpens C. angvis, ophis MA. schlange PPB. *Két fejű kígyó: amphisbaena MA. Com: Jan. 40. Kigyó ing, kigyo béja, a mellyet tavaszszal levetkeznek a kigyok Maj: Szót. 42. Kiguoida? salsugo 1086 (Kovács). Rez kego (BécsiC. 27). Badog kigo (VitkC. 91). Első toga fölső alan az kegonac (DebrC. 450). Yme attam tynektek hatalmat mynden kygyokon, mynden scarablyakon (JordC. 50). De meg iogiulanac a reez kigionac fel magasztalasatol (Szék: Krón. 19). Kigyót, gyékot el ézi (Mel: Herb. 116). Mergos kigioknak nemzeti: progenies viperarum (Fél: Bibl. 3). Tekerges kégió szabású had (Mel: Jób. 62. Zrinyi I.16). Tekergős kigyó: coluber tortuosus (Land: UjSegits. II.212). Párnás nevű kigyó (Hall: HHist. II.65). Marásával szomjuság hozó tűzes kigyó (Com: Jan. 49). Én a felemelt értz kigyóra tekintek (Czegl: MM. 118). Járjál, ha tudsz te is kurucz bolmi lassú minéseket! lépj el fennyen, tégy lábhegyen kigyó-tekervényeket (Thaly: Adal. II.395b).

[Szólások]. Kígyót békát kiált: diris devovet Kr. kigyot bekat kialtasz reiane (Tel: Evang. 192). Kégyot békát kialtanna reiaia (Zvon: PázmP. 102). Kigiot békát reiá kialt (Kulcs: Evang. 415. Mik: TLev. 92). Nem de nem kigyót, békát mindenféle tsufságot mondottál a mi magunk-viselésére? Nem de nem örök keserves kinokat osztottál fejünkre? (Fal: NA 132). Kígyót tart kebelében: serpentem in sinu fovet MA. Ne tarts kigyót kebeledben: leonis catulum ne alas (Decsi: Adag. 105). Csak a kebelében ravaszul hallgató kigyót hizlalja (MonIrók. VIII.220).

[Közmondások]. A kit egyszer a kigyó megcsip, még a gilisztától is fél (Thaly: Adal. I.79). Igazán mondják: könnyebben felejti a kigyó farka vágását, mintsem egy asszony legkisebb bosszuságát (Fal: TÉ. 692).

áspis-kigyó: aspis MA. Com: Jan. 49. coluber MA: Bibl. I.47. eine kleine, sehr giftige schlange PPB. Tezy ewkewt yartatny bazaliscoson es yaspiskyon es sarkanyon (EhrC. 147). Aspys kygyonak merge wagyon w ayakek alath: venenum aspidum sub labiis eorum (KulcsC. 21). Olyan vala nyelvök minth az aspis kegyouak (SándorC. 38. Kár: Bibl. I.524). Négy fejér áspis-kigyót-is lát a mélységben, kik párájokkal dögleltetik a kútat (Hall: HHist. II.312). Mint a süket áspis kigyó, semmire sem figyelmezett (Fal: NA. 297).

basiliskus-kigyó: regulus PPBl.

cserfa-kigyó: querculus Misk: VKert. 623.

csillaghátú-kigyó: scytalae Misk: VKert. 611.

egerésző-kigyó: myargus PP.

kecske-kigyó. Kečke keġo: vipera MünchC. 36.

kurta-kigyó: coluber C. acontias, jaculus PP. (Born: Evang. I.121). Tekergéssel ugró marásával testet rothasztó kurta kigyó: seps (Com: Jan. 19).

kurta-vak-kigyó: caecilia C. (Com: Jan. 49).

mérges-kigyó: vipera MA. praester, dipsas PP. (Born: Préd. 17).

mérgeskigyói: viperinus MA.

parlagi-kigyó: aspis DöbrC. 30. Parlagi kigo merge ő aiakoc (30). Viedes ṽ nekik kigonak kepezeseint, mikent siket parlag kigoe es ṽ fẏlet be dvgazoloie (116. KeszthC. 144 KulcsC. 137).

szárnyas-kigyó: basiliscus PPl

szarvas-kigyó: cerastes, aspis cornuta MA. (Nom: 141. Misk: VKert. 606).

tarka-*kigyó: teucrena PP.

tehénszopó-*kigyó: boa PP. boa; unke Com: Orb. 63.

tüzes-kigyó: dipsas Misk: VKert. 609.

vértindító-*kigyó: haemorrhois, salamandra PP.

vipëra-kigyó: coluber vipera SK. [viper] (Sylv: UT. I.19. RMK. IV.204).

vizi-kigyó: angvis, hydra C. natrix MA. boa PPl. allerhand art giftiger schlangen PPB. Uszó vizi kigyó: hydra seu natrix Com: Jan. 49. Com: Vest. 119. Uszo vizi kigyo [csillagcsoport, hydra] (ACsere: Enc. 100).

zomok-kígyó: serpens JordC. 906. coluber Nom.² 243. Kr. Com: Orb. 63. Com: Jan. 49. coluber; hausschlange PPB. Kurtakigyó, zomok kigyó: coluber PPl. Az zomac keğon ertetic az őrőc halal (NagyszC. 243). Az azzonyallat az pwztaban mennee, hol ott eeltetyk ydeyglen a zomak kygyonak zyne elŏth (JordC. 906). Mynt az zomak keegyo elŏt, wgyan el fwss az byntwl (ÉrsC. 419). Mynt az zomak keğot el fussad az binőket (DebrC. 419). Az penz zomok kegioa valtozot vala (VirgC. 106. 8). Tekentete ollyan mint a merges zomok kigyonak (SalMark· A3). Az zomac kigyonac ferteztető merget ki vetuen (Pécsi: Ágost. 11).

Kigyócska: angviculus MA. schlänglein PPB.

Kigyói: serpentinus, angvinus MA. angvineus MAl. von schlangen PPB.

Kigyós: **1)** [in quo angves sunt; wo schlangen sind]. Kigouis, Kyguis, Kygous? terra, stagnum 1036. 1086. 1257 (Kovács). Kygous, stagnum 1257. (Wenzel XI. 436). stagnum 1287 (Czin.). Kégyos, Szaladiai vármegyebe (Helt: Krón. 80). **2)** [schlangenförmig]. Egj kigios himmel varroth, reches lepedeo galler (Radv: Csal. II.80). **3)** angvineus MA. von schlangen PPB.

Kígyóság: [natura serpentis; schlangennatur]. Az kigyó meg marad az ő kigyoságában, ha szinte aranyas ládába zárván őriztetnék-is (MA: SB. 132).

KIHÁJA: segédtisztje valamely főtisztnek MonTME. II. 474. István kovács, Péter deák, mikor az czedulakat az uj kihájának fölvitték költöttek 82 d[enárt] (MonTME. I.34).

KILA: mensura frumenti, capiens duas metretas Posonienses Kr. [kübel]. Kartz avagy három kőblős szapu, kila: trimodium (Com: Jan. 166). Ő a császár bombárjábúl ezután egy kilát sem adhat (MonIrók. XV.232). Az 130 harácsra esett 520 kila búza (MonTME. I.54. 248). Mostan adóznak egy kila buzát, egy kila aszu szilvát, egy átalag bort (TörtT. VI.126). Egy öreg kila, fél kila (TörtT. XVIII.265). Ott sok búza vagyon, el kell menni vélle, ott kilának hijják, itt véka az neve (Thaly: Adal. II.355). A falunk kilájába köles szem több nem fér (Gvad: RP. 46).

KILENC (*killencz* RMNy. II.163. *kelench* LevT. I.242. *kelentz* Helt: Mes. e3): novem C. neun PPB. Kilencz nap: novendium; kilencz nehezék: dodrans C Kilencz száz: nongenti, kilenczszer: nonies, novies MA. Hathwan kylencz eztendeeg lakozeek ew azzon felesseeghewel (ÉrdyC. 519).

Kilenced: **1)** [nonus; der neunte]. Fekevt vala halua ez jffyv reggelteol fogva kilenched oraig (DomC. 73). **2)** Kilenczed: nonae MA. neunter teil von einer sache PPB. (RMNy. II.64). Bodrog-Keresztúrt nem csak bor és buza kilenczedével, hanem tizedével is [Balassy Jánosnak hagyom] (Radv: Csal. III.197b). Isten beszéde sáfárinak özvegyeiket gyermekeikkel egyetemben dézma, kilentzed, kepe fizetésre hajtani ne mérészeljétek (Bod: Pol. 58).

Kilencedik: nonus MA. der neunte PPB.

[Kilencedël]

Kilencedlés: [nonatio]. Tyzedles es kyleucedles [borból] RMNy. II.2).

Kilences: novenarius MA. nonagenarius PPl. der neunte, zur neunten zahl gehörig PPB.

Kilencszër: nonies, novies MA. neunmal PPB.

Kilencven: nonaginta MA. neunzig PPB. Kilencvenszer: nonagies C. Kilenczvennyolcz (Felv: Dics. 61).

KILIM (*kilin* VectTrans. 15): tapes siculicus; zekelischer [sekler] teppich PPB. föstékes szőnyeg, hímes terítő SzD.

KILINCS (*kelenczyth* ÉrdyC. 203. *kelincs*: obex Com: Jan. 107. Gér: KCs. IV.444): pessulus, vectis MA. pessulus Per: Gram. 10 riegel PPB [klinke]. A zárt reá-ütni az ajtóra, béütni az ajtó-zárt a kilintsbe: obdere pessulum ostio PPBl. Zárló vagy zárlott hely, zárló-fa, vas-kilints, závár, zár: claustrum PPl. Parancholuan el tőrnye pokolnak kapwyt, erőssegnek zawaryth es kelenczyth (ÉrdyC. 203). Egy pléhes ajtó kilincsestül (Radv: Csal. II.344). Mind az két felében egy-egy kis kilincsen járó, magas hosszu ládácska volt (MonIrók. XI.365). Az taniszra szaiarol le kopot az kilints (Szentm: TFiú. 11). Szerelme lánczán legyen oly bilincsed, hogy szívedbűl soha ki ne ejtsed: az egy halál légyen ahhoz csak kilincsed (Thaly: Adal. I.138). Sok jajszómra, siralmimra nyiljék meg mennyei kilincs (II.410b). Zrínyi feje légyen tsászár kedvének nyíló kilintse (Kónyi: HRom. 152).

ajtó-kilincs: pessulus Nom.² 378. ajtó-závár Kr.

Kilincsës. Kelincses ajtó (Gér: KárCs. IV.446).

[Kilincsëz]

Kilincsëzés: [colligatio, copulatio; verbindung, vereinigung]. Hol ez kalastromnak zŏrzetŏssege? hol zent zeretethnek kŏthelezese? semye leth monostory zerzetŏsseegh el [olv. és] az attyafywy zeretethnek kelenczŏzeese (ÉrsC. 223).

KÍM, KÉN (*kel* Nád: Lev. 46. *kil* 59): [forsitan; vielleicht, wahrscheinlich]. Mykorth fel thaamadnanak neepek my reank, kym eleuenen el nyelthek wolna mynketh; thalantan wyz el nyelth woolna mynketh (FestC. 74). Čak hoğ te tŏrviṅed en gondolatom, tahat ken el veztem volna en alazatossagomba: nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte periissem in humilitate mea (DöbrC. 64). Mikoron emberek mi rank tamadnanak, kim elevenŏn be ńeltek volna minket; mikoron ꝟ mergek mi rank haragonneiek, kim viz minket be bvritot volna; mi lelkŏnk arvizet altal mene, kim mi lelkŏnk tꝟrhetetlen viz altal ment volna: cum exurgerent homines in nos, forte vivos deglutissent nos; cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos; torrentem pertransivit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem (206). Az atlacz selymet szegfű szűnt, mast meg nem küldhetem, mert seholt az boltogban [így] afféle szűnt nem lelhettek. Mindazáltal kén hoznak valahonnajd az kermesen sokodalomra afféle selymet és megvetetöm s meg is küldöm (NádT: Lev. 29). Külld fel ede azt a paplant, kéntalán jó leszen az ágyhoz (30). Itt én igin kesim és kéntalán mind az héten is, a vagy kel míg az másikon is nehezen kezdők haza mehetni, a mint látom (46). Kil az úr isten oly embert nevel belőle, hogy nemcsak Ferencznek, de kil az egész országnak is szolgál (59). Vygaztallya keg. aszonyomat, mert kentalant megh hal banotytyaban (LevT. I.339). [Vö. **KEGME?**]

KÍMÉL (*kemel* LevT. I.129. Born: Préd. 227. *kėmėl* Toln: Vigaszt. 12. Pázm: Préd. 237. Land: ÚjSegits. I.231. *kimil*lette Helt: VigK. 60. Matkó: BCsák. 117. *kimúl*ic Hoffgr. 170. *kėmúl* Helt: UT. Aa5): parco, comparco MA. [schonen, sparen] ersparen, zusammensparen PPB. **a)** Kímélve: parce MA. Kémélve költés: parcimonia PPl. Ne kimillettec volna kölchegeket (Helt: UT. c). Penzeket nem kemellic (Born: Préd. 614). Késő akkor kimélleni, mikor el fog: sera in fundo parsimonia (Decsi: Adag. 96). Vegezetre sem kőlczeget, sem szemermetesseget nem kimilli vala, cziac hogy azokat maganac hiuekce tehetne: postremo neque sumptui neque modestiae suae parcere, dum illos obnoxios fidosque sibi faceret (Decsi: SallJug. 11). Fáradságát nem kiméllí (MA: SB. 103). Nem kémellik érette

fáradságokat (Land: ÚjSegits. I.397). Az a bordo bor, ha kimélvel es szépen költenők nyólczvan napig el tarthatna (Lép: PTük. 93). Ne kimillyétec illyen szamároktul a töredekeket, polyvát, szalmát (Matkó: BCsák. 117). Kimélte másoktul javát (Zrinyi. II.27). Nem kémelli költségét (Czegl: Japh. 156). Se életemet, értékemet mellette elfogyatni ne kimiljük s nehezteljük (RákGy: Lev. 189). Rókafarkokkal készültél Eusebius ellen, nem kimélted a hamisságokat (Fal: NU. 250). **b)** Kimélettelec a te iámbor attyádert (Helt: Krón. 70). Egynyihányan a datzos urak közzül meg tanóltanac engemet ö kiralyokat beczülni látuán, hogy tegedet ollyan fö embert és rokonomat nem kiméllettelec (Helt: Krón. 121). Tagaimot kimélve fitogassad (Born: Ének. 311). Ugy kel kiméllenünk, mint az farkas az báránt (Decsi: Adag. 92). Inkab szeret, kemell tegedet (Tel: Evang. I.120). Magát fáratságtul nem kémélvén (Zvon: Post. I.14). Váltságunkért életét sem kiméltette (Pázm: Préd. 11).

mĕg-kimél: comparco MA. [verschonen] ersparen, zusammensparen PPB. Megkémélni magát a szólástól: sibi *parcere; megkéméllé magát a munkától: *parcus opera PPl. Magokat megkimilhetic (Born: Préd. 77. Káldi: Bibl. 328). Az vezzöt meg kimellyk tölök [gyermekeiktől] (Frank: HasznK. 61). Meg kiméllí, fösvénli az önnön testetül az ö jovait (MA: SB. 129).

mĕgkimélés: [das sparen]. Nem kell elfeletkezni az takarékosságról és megkémellésről (MA: Scult. 779).

Kimélés: parsimonia MA. parcitas PP. [schonung] das sparen, sparsamkeit, kargheit PPB. Kemellest nem teszen raytunc (Born: Ének. 275). Itt semmi kiméll és itt [olv. kiméllés, itt] semmi kedvezés ninczen (MA: Scult. 669). Kéméllés nélkül fogyatván öket (BethlTan. 68. Hall: HHist. c. 32).

idő-kimélés: *parcimonia temporis PPl. [zeitersparnis].

Kimélet: parsimonia MA. parcitas PP. [schonung] das sparen, sparsamkeit, kargheit PPB. (Helt: Krón. 17).

Kiméletĕs: frugalis, parcus Sl. [sparsam]. Kiméllетes takarékosság (MA: SB. 146).

Kiméletlen: absque parsimonia MA. PP. [schonungslos] ohne sparsamkeit PPB. Kimiletlen mindenöket vágianac (Valk: Gen. 39). A keresztyeneket kimilletlen kergetec (Helt: UT. b2). Szolgaltattyac vala kimiletlen: affligebant illudentes eis (uo. Bb. 4). Kiket az magyarok kémeletlen ölnek vala (Pethő: Krón. 37). Fegyverel kimelletlen lőny (BáthBúcs. 2). Kiméllettlen való sattzoltatás (Kulcs: Evang. 72). Isten ötet keserves fájdalmakkal kéméllettlen gyötri (Pázm: Préd. 35). Az traditiókrúl való igaz tudománynak erös kö-sziklája-mellöl kéméllettlen lövöldözhettyük az ujságoknak vert seregét (Pázm: Kal. 499). Viszen halált kéméllettlen (Zrinyi. II.91).

Kiméletlenül: ~ Más vitte el marhádat, kéméllettlenül költi pénzedet (FortSzer. N5). Egymást dullyák vala kéméletlenűl (Pethő: Krón. 84). Kémelletlenűl vágta (Hall: HHist. III. 109. Hall: Paizs. 237). Az erkölts dolgában nehéz utakon járnak magok, másokat-is kéméllettlenűl tsigáznak, mintha meg fogyatkozott volna az istenben irgalmasság (Fal: NE. 96). Megtestesülvén a vétekkel, egy fertőből a más-ikba hanyatolván, kiméletlenül fársángoskodik (Fal: NU. 261).

KÍN (*keen* Tel: Evang. I.271. *kén* Frank: HasznK. 73. *ken* Fél: Tan. 264. *kényoz* Helt: VigK. 91. *kényok* Helt: Krón. 104. *kiny* Born: Ének. 339. Born: Préd. 426. MA: Tan. 146. *kénző?* MA: Scult. 983. *kíntül* Pázm: Préd. 11): **1)** mortifiatio Helt: UT. y8. cruciatus, tormentum C. tormentum Ver. tortura, cruciamentum MA. pein, marter, folterung PPB. Hatalmat vevn az azzonyallatnak testeen az gyevtrelm. ky elevzer vala bynnek keennya (DomC. 63). Nem chak ewteth nehezeitj vala az ew kennyanak getrelme (WinklC. 99). A to edös fyad Ihus Xpus mvnketh ö zenth kennyenak eerdömeben rezeltessön (329). Zemermes es zörnü kenokat töttek raita (DebrC. 622). Emleközyel meg vram Jesus az the kenodrol ees serelmedröl kyt zenwecz wala (CzechC. 13). Meg zabadoyth az erek keentwl (ÉrdyC. 349). Hogy keennyok alwgeek es bynek bochat tasseek (a halottaknak 607b). Kint tött azokon: cruciabat eos (Sylv: UT. II.147). Azokat a nyavalyakat es a kenokat nem szenuethettec volna (Helt: Bibl. b2). Mind ezeknec én val lom a kénnyat: in me haec omnia mala reciderunt (X2). A pokolnac kénya: judicium gehennae (Helt: UT. G7). Kent es halalt szenuedni (Tel: Evang. I.23). Erős kenra uetteti (313). A gonoszoknak nagy kinokra leszen, hogy (Pázm: Préd. 16). Az pokol kynnyai (Lép: PTük. I.19). Ki rekedni az örök iokbul nagy kyn (133). Kostolta a pokolbéli kénokat (Udv: Dáv. 77). Talán nem vagy kén találó isten (Zrinyi. II.37). **2)** [equuleus, catasta; folterbank, schaffot]. Az ken meg zereztetek, olly hallhatathlan ken wala, ra nezny ees zewrnyw wala, ez nagi kenth el ky allathak; az widek mynd fel kezwle, ez zerth lathny mynd be gywle, mynden ember zewrnywlkedyg, kytwl az algyw lattatyk (ÉrsC. 509).

csiga-kín: [cruciatus; marter]. Te mindenkori tsiga-kín, jobbits meg magadat (Nyr. VI.364).

Kinlód-ik: concrucior, discrucior C. affligor, crucior MA. gepeiniget, gemartert, geplaget werden PPB. Feğuer mia kenlodǵame inkab, auaǵ elhseg mia, nem tudom: ferro an fame acrius urgvear, incertus sum (Decsi: SallJ. 20). Érzi vala, hogy azértis kénlódnéjék, mivel hogy gonosz példájával attyafiait meg botránkoztatta (Tel: Evang. II.433. GKat: Titk. 871). Azt gondolják talán, hogy az istennek szörnyü átka alatt kinlódó lelkek valóban reá találtak a szerencsére? (Fal: NE. 16). A töredelmesen magában kínlódó szív, és forró sírással teli tölt egy pár szem (51). Méltó bizony azért szenvedni, s kínlódni, kiben vagyon viszont kegyelem, kitől jutalmas szerelem (Amade: Vers. 88).

Kinlódás: vexatio C. cruciamentum, afflictio, cruciatus MA. pein, marter, plage, schmerz PPB. Midőn kénlodásba el kezdene sántikálni, méne egy pásztorhoz (Helt: Mes. 107). Négy esztendeig-való sok kinlódások után a tetvek kezdének szemérmes teste-körűl ki-posogni (Pós: Igazs. I.395. Zrinyi. I.112).

Kinos: dolorosus, afflictivus Kr. [peinlich, peinvoll]. Lelkek ama jólakó gazdaggal pokolban, a világnak rútab és kinosb szemetében temettetik (Pázm: Préd. 31). Kinós kárhozat [igy] (Czegl: Japh. 17). Kénos betegség (Magy: 3Jaj. II.160). A kétségbe-esés minden kínnál kinosabb: tra i tormenti ella è il più grande (Fal: NE. 52).

Kinoz: vexo, crucio C. subjicio quaestionibus, torqueo, crucio MA. peinigen, quälen, einen auf die folter oder in peinliche frage ziehen PPB (Helt: VigK. 91). Kinzottac ö magokat (Born: Préd. 549). Isten oltalmazzon illyen kinozni való bortól (Decsi: Adag. 203. Decsi: SallJ. 27). A rab, ackit kénzanac, czigaznak (Mel: SzJán. 558). Tekerö kinzó szerszámoc: tormenta (Com: Jan. 136). A Christust az ö ellenségi gyomrozták, kénzották (GKat: Válts. II.44).

kinozton-kinoz: [assidue crucio; ohne unterlass peinigen] (Born: Préd. 257).

mĕg-kinoz: torqueo, quaestioni torturae subjicio MA. foltern, peinlich befragen, peinigen, zur peinlichen frage bringen PPB. Fel vonyattathwan az ostorwra hogy meg keenzattathnaanak (ÉrdyC. 338). Megkinozta, csigázta (MA: SB. 66).

mĕgkinzás: tortura, contorsio, excruciatio MA. folterung, peinigung PPB.

Kinozdogál: torto C. MA.

Kinzás, kinozás: carnificium, cruciabilitas C. tortura, cruciatus MA. folterung, marter, tortur, peinigung PPB (Helt:

Krón. 197. MA: Scult. 236). A halálok és kinozások nemét ki tudná elő-számlálni? Némellyeknek körmök allyát, sőt férfiuságát és al-felét hegyes nádakkal lyuggatták (Pázm: Préd. 282).

embër-kinzás: ∾ Mivelnek ember kinzasokat (RMNy. II.97).

Kinzó: tortor C. crucians, torquens MA. der da peiniget, martert, quälet PPB. Kinzó eszköz: tormentum, equuleus PP. A byro fog adny a keenzonak: judex tradat te exactori (Pesti: NTest. 150). Ada ötet az kenszoknak: tradidit eum tortoribus (Fél: Bibl. 31).

Kinzódik: [affligor, crucior; gepeinigt werden]. Kénzódic: male torquetur (Helt: UT. B6. Sylv: UT. II.136). Örócke kenzogyatoc pokolba (Mel: SzJán. 452).

Kinzódás: [cruciamentum, afflictio; marter, pein] Nagy mesze földen allanac a Babillontol a Babillon nag kenzodasatul (Mel: SzJán. 449). Mondatik néha örócké valo kénzodásnak füstinek (Ker: Préd. 62).

KÍNÁL, KÉNÁL: offero, invito, cuipiam aliquid offero. ad sumendum invito MA. antragen, darbieten, einladen zu etwas PPB. Töltött pohárral kinálom: cyatisso C. Mikor valamely varost meg szálasz, bogy meg vegyed, kinald elöszszer békességel: si quando accesseris ad expugnandam civitatem, offeres ei primum pacem (Helt: Bibl. I.Uuu). Intő vagy kenalo hivatalok: evocationes admonitoriae (Ver: Verb. 280). Jó darabig kinálá urunkat, a mig leüle ő nagysága (MonIrók. VIII. 364). Kinálva-kinál (TörtT.² III.165). Az urfiak feonyen ditsekednek a lusta életnek tzimmerével; az istentelenséget sok bímes szín alatt híresítik és batalmasan kinállják (Fal: NE. 6). Sereggel árulják s kinálják magokat a sokféle vigságok (26). Nyomában lévén a magát többre kínáló gyönyörüség, még nagyobbat indit rajta (Fal: NU. 261). Hivalkodással, hívsággal, haszontalankodással kinálja, tartja, terbeli a világot (349). A ki titkainak kulcsaival másokat nem kínál: wer an sich halten kann (Fal: UE. 363). Tsak annyival kinállyon, a mennyit adhat, s többekben tégyen részessé, hogy sem kívánva vártunk tőle (374). A mostani idő a tied, szépen kinálja magát (Fal: BE. 581). Viszonta való szeretettel kinál, csakhogy teljes szüből szerессük (Fal: SzE. 527).

mëg-kinál: propino, offero, invito ad sumendum MA. zutrinken, mit dem glas zubringen PPB. Hogy az joszagot meg ereszsze, mindenkor megh kinalhattyak: admoneri poterit; kinalt ember: homo admonitus (Ver: Verb. 283). (Az orvos) megkinálta vesicatoriummal, paponyával (Fal: NU. 316).

mëgkinálás. Megh kenalasrol es tilalomról: de admonitione et prohibitione (Ver: Verb. 282).

Kinálás: oblatio, invitatio MA. einladung, antrag PPB. No nem vár ő sok kinálást: persaepe sacra haud sacrificata devorat (Decsi: Adag. 106).

Kinálkod-ik: kinálkozik, offero, ad sumendum invito Sl. [antragen, anbieten]. Hátatokon viselvén a purgatoriumnak nagy non ensét, örömest kinálkodnátok véle (Czegl: Tromf. 168). Őket azzal megajándékozná, nagyon kinálkodik vala (Szal: Krón. 117. Álv: Post. I.45). Hitemnek s esküvésemnek mellyel kinálkodtam megvetését ma is fájlalom (Rák: Manif. D3). Az mi Sólánt és Operstroft dolgát illeti: mind egyikkel, mind másikkal eleget kinálkodám rabokért, de az utólsót Vradiszlao nem akarta császár tisztinek agnoscálni, nemhogy rabot akartak volna érette adni (RákF: Lev. I.642. V.420). Ngtokhoz nem illik, hogy maga gyermekével kinálkodjék valakinek (TörtT. XV.252).

Kináltat: curo offerri, ad sumendum invitari Kr. [anbieten lassen]. Ez két artikulusokat az megnevezett hajdu vitézeknek kináltattuk, hogy magokat ez állapotboz tartsák (MonTME. IV.121).

KINCS, KÉNCS (*kints* PP. PPB): thesaurus, gaza C. schatz PPB. Kénczet gyűtőc: thesaurizo MA. Kints, drága marha: thesaurus, gaza Com: Jan. 141. Jó bort és a kintset meghitt emberre kell bizni: *Bacchus et argentum mutant mores sapientum PPBl. Hol vagon te kenčed, otb vagon te züued es (MünchC. 140). Be viuec ötet az kinč tarto satorba (GuaryC. 57). Az eretnekevk gonozokat zolnak az ev zyveknek gonoz keenchebevl (DomC. 13). Zent elek edes attyath annyath [hagyta el], zamlalatlan kynczeket (ApostMélt. 30). Valahol vagyon te kenczed, ot vagyon te zywed ees (JordC. 371). Ezutan attianak kenčeböl nön annet, mint (TihC. 21). Reytek kincz (Sylv: UT. 6). Dariusnak kéncsét mind elöhozák, az Sándor kezébe a kéncset adák (RMK. IV.115). Megnyitnán kénczeket, megajándékozzác ötet: apertis thesauris suis optulerunt ei munera (Helt: UT. A4). Kinczét el ásta, el rekentötte (BFaz: Assz. 43). Mindazonáltal az ő kegyelmességének kincsét meg mutattya még ezeknekis az nagy isten (Pázm: Kal. 165). Pénzes kincs (Land: ÚjSegits. II.822). Szerezzen olyan kéncset, melyet az rosda meg nem eszik (MonTME. II.79). Vassal keresik fenekét aknának, ezüst és arany kincsö bányáknak (Szentm: TFiú. 21). Meg-rakodik kintstsel (Hall: HHist. III.247). Pap hizik zsiroddal, töltözik kincseddel (Thaly: Adal. I.8). Böcsös böcsületes nagy kincs a böcsület (Fal: NE. 95).

álom-kincs: [erträumter schatz]. Szerentsére csak úgy tekints, ajándéka álom kints (Fal: Vers. 869).

Kincsël: [comparo, thesaurizo; schätze sammeln, verdienen]. Penzt kenczellek en fyamnak (ÉrsC. 310).

Kincsës: thesauro abundans, opulentus MA. reich, der schätze überflüssig hat PPB. Piscina kynchus nocata 1301 (ZichyC. I.106). Kynczius filius Leu 1326. Kinchespataka, possessio 1424 (Czinár). Valentinus kenches jbgio (XV. XVI. sz. Nyr. IX.365). Mikoron Janos kyral volna kenches yo Budaba (LevT. I.26). Buda ez országot megvette vala; arról neveztík ott a várost Duna mentében kincses Budának (RMK. II.5). Kincses Kassa mast vagyon jó őrzetbe (Tin. 223). János király születék az kéncsös Budában (365). Kincsös Erdély (367. 370). Mint koronás király kéncses Budában király szekiben üle (RMK. IV.36). Igy kele kincses Buda az Szolimán keziben (MonIrók. III.70. Kal. 1582. Fv. MA: Bibl. Előb. 5). Kincses Soprony kincses város mindekkoráig volt (Thaly: Adal. II.131). Nemzetnek eleje, kintses nagy urak (Orczy: KöltSz. 39).

Kincsësëd-ik: ditesco, opulentus fio Kr. [sich bereichern]. Császár tárháza s birodalma kincsesedjék (MonIrók. XXVII. 180).

Kincsëz: quaero, comparo Sl. thesaurizo Kr. [schätze sammeln, sich verschaffen]. Igen vagon; ki ömaganac kenčez es nem kazdag istenben: sic est, qui sibi thesaurizat et non est in deo dives (MünchC. 140). Ne akaryatok kencsezni magatoknak kenceseth földön (NagyszC. 497). Jó jutalmat kénchez magadnak szükségednek napiára (Tel: Evang. 602). Nosza szülék meltan es meltatlansággal magzatotoknak kyncsezzetek (Lép: FTük. II.176). A világi nyomoruságokkal más világi kárhozatot kintsezne magának a szegény ember (Pázm: Préd. 277). Istenünket naponként bántyuk, és lelkünkre veszedelmet kintsezünk (614). Szüvének keménységével haragot kíntsez fejére (120). Magad a már néked szánt áldást elteríted, s helyében átkot kincsezsz nyakadra (Fal: NE. 41). Az isten előtt böcsületet vallunk, és boldogságot kincsezünk lelkünkre (117). Efféléket nem mondhatnék, tudom is bizonyossan, hogy nem kintseznék egyebet fejemre haragnál, neheztelésnél, ellenem morgolódó nyelveknél (Fal: NA. 137). A mely katona-tiszt győzedelmek után el bizakodik, veszedelmeket kíntsez magára s

népére (224). Szőrnyen botlanak, nagy károkat kintseznek magoknak a választásban (Fal: UE. 393).

Kincsëzés: thesaurizatio, thesauri collectio Kr. [das sammeln von schätzen]. Mitsoda a mi gazdagságunk, mellynek kintsezéseért vétkezűnk? (Pázm: Préd. 769).

KINTORNA: nablium, nablum MA. psalter MA. harfe, ein instrument von zehn saiten PPB. Cintorna: lyra NémGl. 253. Tekerő lant, kintorna: lyra; die leier Com: Orb. 203. Tyz hwrw kyntorna: psalterium decem chordarum (KeszthC. 73. ÉrdyC. 275). Meglölt, kit hű Dávid ineklett ű kintornájában (RMK. I.184). Nablomba es tiz huru kintornaba inekeletec neki (Szék: Zsolt. 29). Tiz húró kintorna (MA: Bibl. I.491).

Kintornál: nablo ludo, nablium pulso MA. [canto] auf der harfe schlagen PPB. [leiern, herleiern, singen]. Kyntornalok te felseges neuednek (HorvC. 25. TihC. 244. a megfelelő helyen: enőklők). Jőnénec a pápás papoc, nagy soc keresztekel és nagyon kintornálnac vala (Helt: Krón. 113). Latam az Bethlehembe lakozo Isainac eğ fiat, acki iol tud kiolornalni es hegedűlni (Mel: Sám. 33). Kintornálo bikosok (Bal: Epin. 1. Bal: CsIsk. 337). Nemely újító atyafiak az éneklést és musika-szerszámokkal-való zengést kárhoztattyák, chodálom, hogy ebben akadoznak, holott ők baaliták módgyára kintornálnak mind a templomokban, mind az utzákon, midőn halottat kisérnek; a lutheristák pedig sok helyeken musika-szerszámokkal-is élnek (Káldi: Préd. I.693. Czegl: MM. 126. Czegl: Dág. 63). Nem jól kintornálnak a pápista papok (Czegl: Tromf. 35). Piaczon kintornalo koldusnak orgonálása (Matkó: BCsák. 54. Vás: CanCat. 578).

el-kintornál: [decanto; herleiern]. Minden aitatosság abban áll; hogy vasárnap egy vagy két éneket el kintornállyanak (Pázm: Kal. 127). El kintornálá amaz eneket (Veresm: Lev. 113).

elkintornálás. Csak idő vesztegetés a canonica oráknac elkintornálása (Pós: Igazs. I.293. 618).

Kintornálás: [cantatio; das singen]. Nagy trombita zowal, syp, dob, heghedew kyntornalyas, vala myt ember el newezhet, nagy mondhatatlan zeep dycheeretes zengheessel eleyben meneenek az zent testhnek (ÉrdyC. 315b). Vallyon a mi kintornálásunk vété inkább, hogy sem másé (Czegl: MM. 126).

Kintornás: [leiermann, harfenist]. Kintornásoc, siposoc (Mel: SzJán. 451).

KIRÁLY (*kéral, keral, kéral* Zvon: Osiand. 80. 349. 135): rex C. MA. könig PPB. Bársonyos kiralyok: reges *purpurei PPBl. Villa királ 1220. (VReg. 144). Kiralturky, villa 1229. Kirali, Kiraly, possessio, terra 1234. 1291. (Kovács). Kiralkettei, species tributi 1238. Királyháziak, in Com. Ugocha 1262. Kiralyerdeje, silva regia 1291. (Czinár). Zemermetlen orcaio kiral: rex impudens facie (BécsiC. 153). Salamon kyral esmeg fel gyeytee az kwnoknak maradekyt (ÉrdyC. 400b). Azzal feneget, hogy kiral zekire hewat, es sententiam maraztb (LevT. I.236). Hogy ő lehessen király magyarokon (Valk: Gen. 19). Belus Assirianac auağ Babilonianac kirallia regnala (Szék: Krón. 8). David kirali: David rex (Fél: Bibl. 1). Az galliai királt az ő vadáza ez fűuel gyogyitotta meg (Mel: Herb. 39). Nincsen királonc, hanem czaszaronc (Mel: Préd. 148). Az egyiptomi király, kit minálunk szoltánnak mondnak (Monlrók. III.124). A csuka felől azt kiki megvallhatja, hogy minden halaknak csak ő a királlya (Felv: SchSal.² 11). Országló király (Bod: Lex. 125).

[Közmondások]. Igen gondol király vduarbiróual: Indus elephantus haud curat culicem (Decsi: Adag. 77). Király nem jádzik udvarbirájával: *aquila non captat muscas PPl. Nem fél *király udvarbirótól: elephantus non curat culicem; elephantus non capit murem; aquila triphas aspiciens MA.

kis-király: regulus C. [prinz]. Hin a kiskeral ali bezednek: credidit homo sermoni (NémGl. 362). Tombola a palotán a kis király (Fal: NE. 112).

só-király: salarius PP. 275. salzhändler PPB.

vicë-király: prorex [vicekönig]. Kővetségben kűldi a vice királyokat, király képeit: aliorsum legat proreges, vicarios (Com: Jan. 140).

Királyi: regius, regalis, basilicus C. regiticus MA. königlich, königisch PPB. Királyi házac és királyi palotác: regiae et basilicae Com: Jan. 140. Hol vagyon az kyraly zeek? (ÉrdyC. 121b). Chac kiralyi szekemmel haladlac meg tegedet (Helt: Bibl. I. V3). Az királyi özvegy az rayta tött boszszus gyalázatért szivét tőle elforditotta (MA: SB. 75). Királyi országoc (MA: Scult. 4). Királyi múlatság feladott étkekből jó izűe enni (Fal: Vers. 864). Királyi mag (Káldi: Bibl. II.335). Bötsülletesb latrok lántzaival Kristusért kötöztetni, hogy sem királyi koronába tündökleni (Pázm: Préd. 37). Istennek hálákat ada; és az-után el-fogatá királyi ebédét (Pázm: Préd. 145). Teszen egy kiralyi singet avagy ölt: facit unam mensuram, sive ulnam regalem (Ver: Verb. 217). Pánkétomos kiralyi asztal (Tarn: Szents. 13). Szabad és kulcsos királyi városok (Gér: KárCs IV.465).

Királyista: király pártján levő, royalista Kr. (Veresm: Lev. 31. Kr.).

Királyka: Cepheus [csillagcsoport] (ACsere: Enc. 99. 161).

Királykod-ik: regno, regem ago MA. regieren PPB. (Tel: Evang. I.147). Kiralikogunk es vralkogunc főlden (Mel: SzJán. 166). Királykodik, valamig minden ellenségit lába-alá nem veti (Pázm: Préd. 674. Megy: Jaj 6. 35. Liszny: Krón. 325. Tarn: Szents. 35). E világon két király vagyon, az isten a valóságos, és igaz király; az ördög-is királykodni akar (Hall: HHist. II. 246).

Királykodás: regnum, regimen Kr. [das regieren, regierung]. (Pázm: Préd. 483. MA: SB. 46).

Királyné: [regina; königin]. Az keralne azzon te boziad gonik (DebrC. 300). Ott királné asszon hogy rakodni kezde, az Czeczei Lénárt es készülni kezde (Tin. 59). Ezen szin alatt a királné asszont Erdélyből kiszinlik (Monlrók. III.88). Csak sikkaszsza el a királynét (Czegl: Tromf. 139).

Királyocska: regulus C. MA. königlein PPB. Némely királyocska, fő személy a sidok között (Illy: Préd. II.209. 447).

Királyos: habens regem v. regium morem referens Kr. [königlich]. Mikor a fő-gubernium királyos tanátskozással valamit végez a hadakozás dolgában: azon országnák öreg s apró tagja, megnyughatik rajta (Fal: NA. 212).

Királyoz: [als könig anerkennen]. Királyozác vala a Sigmondt királyt, hanem ellene versengének (Helt: Krón. 72b).

Királyság: regnum, regia dignitas MA. herrschaft, königliche würde PPB. Kateryna meg marada, az kyralsag rea zalla (ÉrsC. 456b). Mikoron immar az ő királyságának e tizenkettődic esztendő forgana (Helt: Krón. 36b. Káldi: Bibl. 270). Akarod-e, hogy kiralyságból levettessem és ismég pásztorságra jussak? (Pázm: Préd. 260). A magyar-országi királyságot edgy kicsinnyég el-nyerte vala (Liszny: Krón. 296).

KIRIÉ. Kyrié: quiritatus; klage, jammergeschrei PPB. Kyriét kiáltani: vociferari, conclamare, quiritari PP.

KIRŐ: [?] Aldozwan fylben hordozo kyrẅketh (JordC. 184).

KIS, KÜS: parvus, pusillus MA. klein, sehr klein PPB. Kisedeh, artifex in Tichon? 1211. Kysfalw, kysfolw, kyfolwd, kyusfalw, villa 1227. 1229. sat. Cusfolud 1232. Kyserdew, nemus

74. (Kovács). Tertia pars ejusdem silvae seperatur per viam Lupus Nyar usque ad aquam Kisdunad vocatam quae via itur Altalut 1297. (CodPatr. VI.424). Kys harangal haranzot az versicularius (DomC. 49). Kûs germek: infans (Sylv: I. II.103). És kis fa olayt is boczátsz belé, igen ió (Mel: rb. 77). E kûs munkámot ki bocsátottam (Felv: Dics. 1). halál kis hija, hogy el-nem ragada (Gyöngy: Char. 45). A kis bában voltanak (RákF: Lev. III.710). Meg nem vetz senkit, gy kis vagy nagy (Rim: Ének. 99). Tapasztalom bôven, hogy avalyád nem kis (PhilFl. 5).

Kisded (*kisdet* Helt: VigK. 24. *kysdeg* FestC. 171. *kúsdet* A: Bibl. V.49. *kúsded* Huszti: Aen. 12): parvus, pauxillus, odicus, vegrandis, perpusillus C. pusillus, minusculus, exilis A. minutulus; klein, sehr klein, wenig, gering PPB. **a)** sdedboy, possessio commetanea terrae Boy 1283. (Kovács). ta ev almaban, hog ev az ev mehebeu viselne egy kysded echkeet (DomC. 2). Egy evzvegy azzonnak vala egy kysded teg fia (66). Egy kysded cheergeteg (ÉrdyC. 579b). Az aianek az vristentwl, kyth ew felseege ennekem adoth, ygen sded (Komj: SzPál. 5). A ki kis'dedeb tû kôsztetec, e leszen gy: qui minor est inter vos, hic major erit (Helt: UT. R5. ank: HasznK. 52). Christosnac kisded es alá való nyáiához giuc magunkat (Kulcs: Evang. 37). A legifiab és legkisdedeb A: Tan. 57). Kisded joszágoc és marhájoc vagyon (755). enûnknec akár mely egyigyû és kisded paranczolattyánakis gedgyûnc (Zvon: Post. I.213). Kisded gyermeczkéc (209). acson kisded alávaló kunnyo: casa exilis (Com: Jan. 102). sded ember [alacsony termetû] (Hall: HHist. III.72). Egy kisd essô esett (MonIrók. XV.398). Az elefántnak magassága araszt volt, de e még tsak a kisdedek közül való (Mik: Lev. 388). A nagy termetû és testes oriások érdemekre nézve ha kisdedek s tôrpék (Fal: UE. 379). **b)** Imaadom ees aldom gyemewlchews emleydeth, kykwel ystennek fyaath, my eerewnk kysdeggee [így] lewttheth, zopthathaad (FestC. 170—1). Bel fogadand egy kysdedôt (ÉrdyC. 552b). Az kisdedek: rvuli (Fél: Bibl. 18). Kisdedkorában (Zvon: Post. I.184). ereszteletlen kisdedek (Bal: CsIsk. 225). Még a kisdedeknek tudva légyen, hogy a földön nincs édesb a méznél (Illy: éd. II.24). Bóldogoknak mondhatjuk az ártatlan kisdedeket al: BE. 574).

Kisdedëcske: minutus. Vette ket kisdetsket [így], melly y fel füllért teszen: misit duo minuta, quod est quadrans lelt: UT. m7).

Kisdedi: [puerilis; kindlich, kindisch]. Kisdedi ôrômmel gadoznac (Kár: Bibl. I.456).

Kisdedke: parvulus MA. sehr klein PPB.

Kisdedség: **1)** [parvitas; kleinheit, geringfügigkeit]. Nem zi a parantsollt vagy tilalmazott dolognak magában kisdedgét (Pázm: Préd. 727). Kiket az irígy sors vetett kisdedségre, ert régen fénylettek, s jutottak inségre (Orczy: Költ. 24). **2)** fantia, aetas infantilis Kr. [kindheit]. Ew kysdedssegheeben kernyewlmeteleesnek ydeyn zent vereet ky hwllataa (ÉrdyC. 1). A Kristus váltsága bôvséges forrás, de innya kell ebbôl dedségünkben keresztség-által (Pázm: Préd. 82). Az ártatlan dedségnek tisztaságával áldozzunk néki (Pázm: Préd. 335. ó: Préd. B).

Kisdedszërü: [minor; klein, kleiner]. Kisdedszerü pohár adv: Csal. II.357). Kisded szerü szônyeg (VectTrans. 15).

Kisebb: minor C. MA. kleiner, weniger PPB. Legkisebb: nimus C. Mendentewl kewsseb: cunctis minor (EhrC. 73). nak czak kûssebik vyában tôb esz vólt, hogy nem mind kben: plus apud Campanos ungventi quam apud ceteros fit (Decsi: Adag. 94). Leg kisseb vagyoc idôuel: junior sum tempore (Kár: Bibl. I.531). Sz. Pál azt itíli magáról, hogy minimus apostolorum, az apostolok között kisseb', alatsomb és nem méltó, hogy apostol nevet visellyen (Pázm: Préd. 59). A fejedelem kissebb, alatsonyb a vezérnél: princeps est minor atque dux (Com: Vest. 96). Nagyobb vagy kissebb kedűek (Bal: CsIsk. 430). Ne legyenek idejekre nézve kissebbek 60 esztendôsôknél (Matkó: BCsák. 24). Leg kisebben sem akarnak meg szomorettany (KBécs. 1651. 23). Kissebben-valoság (GKat: Titk. 368). Legkissebben is nem kénszerithette ôket (Illy: Préd. I.239).

Kisebbé: [minus; weniger]. Azokat nem kissebbé mondatik tselekedni az egygyik, mint a tôbb kettei (GKat: Titk. 419). Akkor a saláta nem kissebbé veszedelmes mint ha bûrkôt ennél (Nad: Kert. 278).

Kisebbecske: minusculus MA.

Kisebbëd-ik: minuor, imminuor MA. vermindert, verkleinert werden PPB. [abnehmen]. Mind az altal az Catilina dihûssege nem kissebbedic vala: neque tamen Catilinae furor minuebatur (Decsi: SallC. 18). Hire neve kissebednéc (Zvon: Post. II.436). Nem-is kissebbedik, sôt bötsülletesb az igaz tudomány, ha mások is azont tanitották (Pázm: Préd. a3. Zrinyi. I.172). Ember érette! a ki hirében kissebedet hazája igye-mellett fel serken (Fal: UE. 367).

mëg-kisebbëdik: ∾ Az kôsseg allapattya azonnal meg kûssebbedéc, az gazdagoknac batalma meg neuekedéc: plebis opes imminutae, paucorum potentia crevit (Decsi: SallC. 28). Az mi ôrôkségûnc megkissebbedic: haereditas nostra minuetur (MA: Bibl. I.155. Zrinyi. II.21).

Kissebbedke: minusculus MA. (CorpGramm. 13).

Kisebbit: extenuo, attenuo, derogo C. minuo, vilito MA. vermindern, verkleinern PPB. Kissebeicz veredet acker (KBártfa. 1583. Av2). Minden java prédára tétetett; de nagy volta azzal nem kissebbíttetett (Thaly: Adal. I.129).

mëg-kisebbit: minuo, deminuo, diminuo, imminuo C. extenuo MA. vermindern, verdünnen, verkleinern PPB. [herabsetzen]. Nem kyssebeytyk meg w napokath: non dimidiabunt dies suos (KeszthC. 139). Az ur-isten tisztesseget akaria meg kûssebbiteni (Helt: Bibl. I.b3). Hertelen meg kûssebbiteni (Helt: Krón. 109b). Meg-kissebbitôdnék méltosága (GKat: Titk. 216). A Nilus vizét meg kissebitetted, a rettenetes tengert járhatóvá tétted (Hall: HHist. I.49).

mëgkisebbítés: imminutio, diminutio, deregatio C. extenuatio MA. verkleinerung, verringerung PPB.

Kisebbités: minutio C. [herabsetzung, geringschätzung]. Gyalázatos kissebités: elevatio C. Nem szinte kedve szerént tselekedtek a kis-asszony kissebbitésével (Kónyi: VM. 11).

Kisebbitetlen: imminutus C. [unvermindert].

Kisebbitő: deregativus, deregatorius C. dehonestator, famae detractor Kr. [schmäher]. (Pázm: Préd. 815 Kr.).

Kisebbség: derogatio, ignominia MA. abtragung, abziebung, nachteil, schmach PPB. Bánom bogy én ebbe avatkoztam bogy ô rajta ilyen kissebbség essék (LevT. II.10). Nem akarna ôtet küssebsegbe eyteni: nollet eam traducere (Helt: UT. A2). A németeckel mindenkoron tanáczkozot a mû kûssebségûnkre (Helt: Krón. 41). Az firfiu az aszszoni allatot az û rendiben kissebseggel ne illesse (Fél: Tan. 463). Izabella megbaragvék, bogy attya követin illyen nagy küssebbséget tetteuek (MonIrók. III.198). Az én rajtam lett kissebbséget bosznállással akarok megtéritenöm (126). Gyalázat és kissebsek rayta ne essek (Poenit. 75). Bolond szeretetedért nagy kárt vallaz, buyaságodért kûssebsegbe iutaz (FortSzer. I.2). Választva, és szabad akarva számtalan kisebb-

ségeket szenvedett (Pázm: Préd. 52). Utállya és minden kissebségre érdemesnek érzi magát (Pázm: Préd. 59). Kel szenvedned rágalmazást, dorgálást, kissebséget, pirongatást (Pázm: KT. 296). Sok szítkokat, kissebbségeket szenvedél (Pázm: Imáds. 161). Elől s fen űlnek semmi hivságoskodással, le-is lépnek a nyomorú s fogyott ügyüeknek vigasztalásokra minden legkisebb kisebbség nélkül: s'abbassano al più infino senza scendere dalla loro altezza (154). Kissebséggel éltenek és gyalázattal múltanak ki (211).

[Szólások]. Soha sem válik kissebségekre a nagy uraknak hogy a jól végzett dologban része vagyon a jó és alkalmatos szolga eszköznek (Fal: UE. 398).

Kisebbségës: ignominiosus Kr. [schmachvoll]. Kwssebseges auag hozzw bezeduel illet (RMNy. II.3). Ne iryon elfele kysebsyges dolgokat (LevT. I.198). Nem tudgya meg-választani a tisztességest a kissebbségestől (Pázm: Préd. 131). Hová lehet gyalázatosb dolog, mint a gonosz-tévők-között kissebbséges kinokkal meg-öletni? (184).

Kisebbül: imminuor, decresco MA. kleiner werden, vermindert werden PPB. [herabgesetzt werden]. Az ő jó hírökben ne küsebbülnének (Tin. 289) Hogy sem azzal kisebűljek hiremben s nevemben (PhilFl. 76).

mëg-kisebbül: imminuor, diminuor, dehonestor MA. verkleinert werden, verunehret werden PPB. Meg-kisebbült adózás: infracta tributa PPBl. Vrath kedyg kereseek nem kyssebultethnek meg mynden yotwl: inquirentes autem dominum non minuentur omni bono (KulcsC. 77). Valamellyec ez vilagra lőttenec, azoc megis uesznec, es ualamellyec őregbittetnec, azoc megis kissebűlnec: omnia orta occidunt et aucta senescunt (Decsi: SallJug. 2). Az hijába valóságból keresett marha meg kisseből: minuetur (Kár: Bibl. I.610. MA: Scult. 194). Meg kűssebűltetnec es meg alaztatnac (Tof: Zsolt. 114).

mëgkisebbülés: [diminutio; verminderung]. Hogy ha az ew el essyse ez vylagnak gazdagsagy lwttenek es az ew meg keuesbwlyssek, kyssebbwlyssek az poganoknak gazdagulasok, menyuel inkab az ew telyessygek: quod si delictum illorum divitiae sunt mundi et diminutio eorum divitiae gentium, quanto magis plenitudo eorum? (Komj: SzPál. 85).

Kisebbülés: minutio, diminutio MA. [imminutio, derogatio]. verminderung PPB. Mas kissebulese altal ne keresse senki maga őregbűleset (Zvon: Osiand. 222).

Kisség: [paululum; ein wenig]. Kűsség meg ályy (Felv: Dics. 23).

KISA, KÉSE. [Kisafa, késefa: ortscheit, zugscheit. Késefás: equus funalis; riemenpferd]. Kisafa, förhécz (Com: Orb. 171). Az felejtár mellett való ló rendszerént ménló volt, gyakrabban az kése-fás is (MonIrók. XI.373).

KISÉR, KÉSÉR (*késr* Hall: HHist. III.159. *késirt* Gvad: FNót. 133): comitor C MA. begleiten PPB. Az dezma bornak az restanciaya keuessebewl minden nap; ha kmed paranch olya, hog howa kesseriem, oda kesserem (LevT. I.236. Pázm: Préd. 349. Bal: Cslsk. 278). Az uy házasokat nem szoktuk a templomhoz késérni, és bé avatni (Sam: Agend. 120). Ollyanok-is függnek Angliában az akasztófán, a kik nem annyira érdemesek reá, mint azok, kik kisérik vagy oda kűldik (Fal: NE 102). Királyi székemben bálványnak tartottam magamat, megvártam, hogy nagy udvari farkkal késérjenek (Fal: TE. 708).

alá-kisér: deorsum comitor Kr. [hinabbegleiten]. Hogy az királtiat ő neki külldené, mennyi főnr vagyon őt alákésérné [Buda várából] (Tin. 274).

által-kisér: [traduco; hinüberbegleiten] (Káldi: Bibl. II.285).

el-kisér: deduco C. MA. abführen, begleiten PPB. Elkésernyec őtett, feleséget: deduxerunt eum, et uxorem illius (Helt: Bibl. I E4). A te tőled elmenőt valameddig el-késérni ne tarts méltatlannac (Com: Jan. 200).

elkésérés: deductio, comitatus MA. abführung, begleitung PPB.

ki-kisér: foras comitor Kr. [hinausgeleiten]. Deli Vid az ajtón ki-késéré őket, mindeneknek ada szép emlèkezetet, aval ajándékozá az vitézeket (Zrínyi. I.159).

Kisérés: comitatus C. deductio MA. geleit, begleitung PPB. Halotti késérésec: exequiae Com: Jan. 212.

Kisérget: [diutius comitor; fortwährend begleiten]. Könyveit könyveivel késérgette [nagyon sirt] (Kónyi: VM. 3).

Kisérö: comitans, comitivam addens Kr. [begleitend, begleiter] (Zrinyi. I.51. II.12).

[Szólások]. Az ifjat koporsoban tévén viszic vala és soc nép véle késérőben megyen vala (Zvon: Post. II.412). A bátorság noha nem mindenkor győzedelmes, de leg alább mikor elő hátra tekéntéssel és okos rendeléssel késérőben vagyon, majd tsak nem győzhetetlen (Fal: NA. 223).

test-kiserő: [stipator, satelles; leibwächter, leibgardist]. Legelőször is a postán tudakozza a méltóságos herczegasszony kegyelmeteknek a testkésérőknek szóló levelét (TörtT. XXI. 331).

Kisért: **1)** [comitor; begleiten, geleiten]. A katonák kisértöttek oda (LevT. II 163). Az halottat tiztessegesen kisertsőc el az sirhoz (Born: Préd. 564). Minden szerencse késértsen, s legkisebb meg se sértsen (Amade: Vers. 196). Most is hárma késértette (Gvad: FNót. 91). **2)** tento, exploro, periclitor MA. versuchen, probiren PPB. Atkozot lelek, myre hog istennek zolgayt jllyen kegyessegnek alatta kesertevd (DomC. 65). Mit kesertitek ti az uristent: quid tentatis deum (Ozor: Christ. 85). Mire késértitek az wrat? cur tentatis dominum? (Helt: Bibl. I.Kk4. Helt: VigK. 27). Galénus kęsértette, hogy a czerfa leuelét ha főződ vízben, sebet tisztit (Mel: Herb. 15). Jesus urunk vitetek az lélektől az puztaba, hoģ kisirtetneiek az őrdőgtől (KBártfa. 1583. A4). Istent kisírtik és szabadoson élnek (Pázm: Préd. 24). A pénz megszerzésre sok útat módot késértettek (Bartha: Debr. 10). A guta-ütés-is majd már kisértette (Kónyi: IIRom. 102).

be-kisért: [introduco; hineingeleiten]. Kesertetthem be az warba erseketh (RMNy. III.31).

el-kisért: [comitor; begleiten]. Elkisirteni áll a budai magyar szabók 1749-beli társulatkiváltsága 16. cikkében elkísérni helyett (Döbrentey kézirati jegyzete, AkadKézirattár. 28. sz.).

mëg-kisért: tento, attento, experior C. exploro MA. erforschen, ersuchen PPB. Elébb megkisért: praetentat; megkisértő: expertus C. Megkésért, próbál: attentat PPI. Meg kesertedl een zywemeth: probasti cor meum (KulcsC. 25). Keseerch meg engemeth isten: proba me, deus (350). Felséges istent meg kesertek es meg mergehetek (DöbrC. 148). Meg keserte sathanas az fratereket, hog ez bodog atyanak tarsosagatwl el tauoznanak (DomC. 39). Ne késértsétec a ti wratokat istenteket, mikèpen Massaba meg késértétec: non tentabis dominum deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis (Helt: Bibl. I Mm3). El vegeze, hogy hadat tamazszon, es minden veszedelmeket meg kesertsen: constituit bellum facere et extremo omnia experiri (Decsi: SallC. 20). Minden móden meg kisirteni (26). Ez eztendőben kőzep arant valo szerenchiet kisertőtők megh (KBécs. 1572. F3. F5. MA: Bibl. I.132). Valaki az edictum ellen azt megkisértené, bogy beinenne, ő nagysága urunk megbüntettesse (ErdPort. 38).

mëgkisértés: probatio, exploratio, tentatio MA. tentamen; versuchung, probe PPB. Külömb külömb dolgoknak megkésértése: experientia C.

mëgkisértetlen: inexploratus C.

Kisértés: tentatio, tentamen, tentamentum MA. versuchung, probe PPB. (MA: Bibl. I.61).

1. Kisértet: tentatio, tentamentum C. tentamen MA. versuchung, probe PPB. Meg erte istennek embere, hog az fratereken volna pokolbely evrdevgnek nagy kesertety; jntween evket, hogy alhatatoson allananak az kesertet ellen, mely kesertettevl senky be nem nyeletneek (DomC. 40). Zenuede nagi czodalatos es erws kesertetet (VirgC. 19). Mynden keseertetből ky zabadwla (ÉrdyC. 550). Ym tyteket meg kesert az az ellensek hogy meg rostallyon kesertetnek myatta mykent a bwzat (ÉrsC. 89). Mind a kesértetec el végesztőtuén: consummata omni temptatione (Helt: UT. P4). Ne vig minket az kesertetben: ne nos inducas in temptationem (Fél: Bibl. 8). Erőt ad teneked, hogy el szenuedhesd az kesertetet (Tel: Evang. I.115). Kisértet szenvedő szivec (MA: Scult. 278). Bizonyosan tudom, hogy igen nagy kisírtet vólt, melylyel az ördög el akará Lutert vonni az igaz hittűl (Pázm: LuthV. 102). Az ördög kisírteti ellen erős torony az úr neve (Pázm: Préd. 156). Nehéz késérteteket szenvednek a hitrül és szentségrül (Pázm: KT. 491). Az isten külömbféle kisértetekkel gyakorlya a választottakat (Illy: Préd. I.38). Valamig kisértet nem érdekli (Illy: Préd. I.139). Nem a mi gyarlóságunk, hanem tunyaságunk oka, hogy néha valamit nyer rajtunk a kisértet (Fal: NE. 9). Genosz kisértet forgatta nyelveket (Fal: NA. 122). Szakaszd ki magadat a késirtetnek ölébül (Fal: BE. 585). Mind azon kisértetek, melyekkel arra igyekeznek hogy nyelvûnkre tsalhassák szivûnknek járását (Fal: UE. 385).

Kisértetlen: intentatus, inexpertus C. inexploratus MA. unversucht, unerfahren, unprobirt PPB. Ki maradhatna kisértetetlen? [így] (MA: Scult. 693). Semmit kisértetlen nem hagyott abban (MA: SB. 48).

Kisértetlenség: apiria C. MAl.

Kisértget, kisérget (*késértget* PP): subtento, pertento PP. heimlich versuchen, probiren PPB. Késértgető: tentabundus C. Valaki hűségét késérgetni: fidem alicujus *attentare PPl. Ne keresgesd ah the vradat istenődet (Ozor: Christ. 5). Az emberrewl ky Apollot késérgety uala. Egy hytwan ember keserty wala az iewendew mondo Apollo istent (Pesti: Fab. 64). Nem jó istent kisérgetni, és a dolgot megkóstolni, meg megtérhetsz azt gondolni (RMK. VI.262). Egy víz kórságos beteget vetének eleibe, késérgetvén, ha szombaton meggyógyétanáia (Tel: Evang. II.780). Mind erőuel s mind czalardsaggal kezdé az varost kisergetni: aut per vim aut dolis temptare (Decsi: SallJ. 20). Ingerel és késérget a régi kigyó (Pázm: KT. 213). Azonban Filep állapatját is késérgettetvén, lövőszerszámokat is vitetvén alája (Szal: Krón. 159).

mëg-kisértget: ∾ Hogy az ur meg ostorozna és meg késérgetne tégedet: ut dominus te affligeret et tentaret (Kár: Bibl. I.165). Eljőve, hogy megkésérgetné őtet nehéz kérdéseckel (MA: Bibl. I.316).

Kisértgetés. Ide az Metellus kesergetesuec okaiért őriző nepet helyheztete: temptandi gratia si paterentur praesidium inposuit (Decsi: SallJ. 40).

Kisértő: tentator MA. versucher PPB. Késértő ördögök (Zrinyi. II.71). Isten a gonoszokra nem kisértő (Illy: Préd. I. 428). Szárazon kimondván: ne legyünk kisértő ördögök (Fal: NU. 308).

isten-kisértő: [tentator dei; gottesversucher]. Ti isten kesertőc vattoc incab hog nem istennec haragiat meg engezelőc (GuaryC. 55).

Kisértődés: [tentatio; versuchung]. Mert az e féle késértődésnek vége ugyan a bűn (Komár: Imáds. 222).

2. Kisértet: [deduci curo; begleiten lassen, das geleit geben lassen].

el-kisértet: ∾ Titetvén prédikátiót teste felett, dobszó alatt elkisirtettem az temető helyre (MonIrók. XV.33).

KISZÍL: puls avenacea; haberpapp, eine speise PPB. 404. Keszőlcze, savanyó czibore SzD. gelatina avenacea SI.

KESZŐLCE, KESZŐCE: jus acetosum, jusculum acidum MA. saure brüh, essigbrüh PPB. Az hus etel helyet halat, rakot, pareit, lenchet, borsot, keszőlczet nem ualaszttottac uolna magoknac, ha istentűl nem uolt uolna arra valo hivataloc (Tel: Evang. I.46). Keszőlcze tormaual (Tel: Fel. 27).

[Szólások]. Egybe szürték a keszőtzét (Kisv: Adag. 88).

KISZNICÉR (*kisnitzér* Szentm: Kalm. 7. *kisnyeczér* Évk. XIII.74): [panni genus; eine art zeug, kleiderstoff]. Baraszlai, kisnitzer vaszonbeli ingek (Born: Préd. 550). Egy vég kiszniczer (VectTrans. 6). Kisniczér szoknyátul az kin prém vagyon 75 d(enár MonTME. I.401). Kiszniczer szoknya (TörtT. XVIII. 259). Gáspár Deáktúl hoztunk egy vég vörös kisznicért fr. 13. (KecskTört. II.67).

KITA: plica, fasciculus MA. bindlein PPB. Kitába font haj: cincinni, bostrychus MA. Kita kender: manipulus cannabis, fasciculus lini MA. Kita, decimae lini 1246 (Kovács). Kétszáz kita kendert az egész jószágra repartiáltam (RákF: Lev. I.287). Kita kender (Évk. XIII.80). Egy kita kender (TörtT. XVIII.270). Haj kitája: fasciculus capillorum (Vajda: Kriszt. II.23. Kr.). Kitába, ostorba, tzaffba fontt haj (SzD: MVir. 200).

KITTËL: quod dupliciter est textum Kr. terlisium; zwillich Pesti: Nom. I.40. Egy vég kittel (Vect. Traus. 15).

KÍVÁN, KÉVÁN (*kőuan*od Born: Ének. 472. *kúuan* Ozor: Christ. 59): cupio, concupio, concupisco, opto, posco, desidero, depostulo, aveo, expetesso, efflagito, flagito, percupio, discupio, recupio, exopto C. wünschen, begehren, bitten, verlangen PPB. Fölötte igen kívánom: expetisco; erőssen kivánom: deposco; szorgalmassan kivánom, számtátva kivánom: inhio; áhitatosan kévánom: expeto; jót kévánok: faveo; gonoszt kévánok: imprecor; szólani kévánok: dicturio; venni kivánok: empturio C. Jót kivánok: faveo Com: Vest. 129. Fellyebb mint sem az igazság kévánja: *plusculum quam concedit veritas PPBl. Ynkab kyuanua Cristusnak zemeremsegyt, ment ez vylagnac hiusagat (EhrC. 20). Sőőg incab meg erzessed velem, mert zent fiadnac kinat nem erezhetem, mint keuanom (VitkC. 84). Ha kyvanz fel emelkedny az masodyk es harmadyk egbe (WeszprC. 129—130). Masnak keuantam iozagat gonoz akaratal zandekal (VirgC. 7). Bizonnal nem keuan vala feiedelemseget (105). Theged kewanya che Praga (GyöngyC. 4). Kewannwnk kel, hogy az gonozoknak egyenlőseghek el romlassek (ÉrsC. 199). Az testh kyuan az leleknek ellene (Komj: SzPál. 271). Annac utánna ioh lako földeket kezde kéuáni (Helt: Krón. 1b). E tudomanba jelentetet meg, az igaz isten mit keuannyon mi tőlűnc (Helt: Bibl. I.a3). Légyen teneked a mint kéuánod: fiat tibi sicut vis (Helt: UT D8). Ollyat kiuány, mellyet megis nyerhes (Decsi: Adag. 163). Ha az száián által folyna is, többet kiuánna: nihil siccius hydropico (241). Azt kévánnya tűlletek a ti űdvősségtek, hogy ugyan valoba meg tanullyatok (Tel: Evang. II.4). Iduezetőnknec kepet nem azert kered es keuanod (Mon: Kép. 17). Kivánom szivem szerint (MA: Scult. 3). A püspököktül azt kivánták régen: hogy házasság nélkül élnének; de gorombával miveltek (Pázm: Kal. 147). Micsoda kouászt emleget Luther, a kitől keuánna szabados lenni (Bal: CsIsk. 25). Ugyan ezen dologh es ez termeszetnek foliassa azt kyuannia (EsztT: IgAny.

93). A kit talam meg sem magyarázhatok ugy, mint az dolognak nagy volta kivannáia (Lép: FTük. III 182). Talaltatnék talam olly fő ember, ki nagy ohaitva kivannáia látni az kertet (III.223). Ételed idejét ha tudni akarod, im e két jelekbűl könnyen megtanúlod: edgyik, ha az ételt felettéb kivánod; másik, hogyha szádban igen bíg a nyálod (Felv: SchSal.² 5). Eretnec az a ki az szent irást kűlőmben magyarázza, tsigazza annál, a mint az sz. léleknec értelme kivánnya (Dial. 18). A görögök részére két holnapig való frigyet kíván (Hall: HHist. III.136). Isteni kegyelmit mindeneknek részeltetni kivánta (Illy: Préd. I.119). Midőn ember az által istentől számot kíván (II.28). Az fejedelmektől és az nagy vraktúl nem kivannyuc, hogy lapta és etféle egyéb játékoktúl, gyűrű őklelésektűl magokat megh tartóztassác (Prág: Serk. 697). Újobban két emberemet kivánja maga mellé az orátor, kiket szolgáltathasson postaságban (MonIrók. XV.45). Szép rendbe szedé a kollégyiomot, kivánta onnan ki-irtani a mások munkájokkal élő heréket (Bod: Pol. 178). A mit őrőkős maradékinkra akarunk nyujtani, elévé hosszú és mint egy őrők készűletet kíván (Fal: UE. 395). Nem bírunk azzal, a mit kívánunk (Fal: SzE. 517).

[Szólások]. Gonoszomat keuannyac uala (Tel: Evang. I.567). Igy kívánva kívánta az ő életét le tenni az ő juhaiért (Pós: Igazs. II.234).

[Közmondások]. A mit kíván, azzal álmadoz (Decsi: Adag. 106). Jó bor, pénz és bibor igen meghitt jámbor embert kíván őrzésre (Kisv: Adag. 50).

be-kíván: [eintreiben]. Mindenünnen békivánod a kölcsönt (Fal: NU. 290).

kivánton-kíván: [exopto, desiderio alicujus rei flagro; sehr wünschen, sehnlich wünschen] (Born: Préd. 268). Kivántan [igy] kivánnám, hogy némely punctumira jobbatskán vigyáználnak (Fal: NA. 226).

mëg-kíván: posco, postulo, exigo C. concupio, reposco MA. begehren, fordern, verlangen PPB. Megkivánja a pörre való költséget: litis impendia postulat PP. Meg keuanya kyral te zepsegedet: concupiscet rex decorem tuum (KulcsC. 111). Attul meg ne kiuanńad, az ki eluiszi az tieidet: ab eo, qui tollit res tuas, ne repetito (Sylv: UT. I.90). Az eweket meg keuantak volna (LevT. I.126). Egy punctig mindent meg keuan (Born: Préd. 450). Azoknac véreket meg kévánom, azt mondgya az wr (Kár: Bibl. I.455). Hoģ meg kiuarna őtet: ad concupiscendum eam (Fél: Bibl. 7). A test és vér kiszt, a szem sokat meg kíván (Fal: SzE. 535). Ha mit a kötelesség megkíván, annak se ellensége, se elmulatója nem volt (Fal: NA. 300). Megkivánják, hogy jó szivvel vegyék a korpázást, és a merre hajlik a nyír pózna, azaz: ősz fejek tetszése, a szerint éljenek és cselekedjenek (az ifjabb úrfiak, Fal: NU. 302). A finom íz nem kűlőmben meg kivánnya a letzkét, mint az értelem (Fal: UE. 399). Mikor jelét adgyák, hogy valamit meg kivánnak, olly hímmel hozzák elő, hogy az adakozó-fél kiilönös szerentséjének tartya, hogy kedveskedhet véle (Fal: UE. 188).

mëgkivánás: [desiderium, appetitus; wunsch, sucht]. A tisztre-szaggatás, és a böcsületnek rendetlen megkivánása tilalmasra is viszi az urakat (Fal: NA. 216).

étel-mëgkivánás: [appetitus cibi; esslust, appetit]. Az étel megkivánást meg várd étlen, itlan, éhen, szomjuhon: appetitum expecta (Com: Jan. 215).

Kivánnandó: optabilis, exoptabilis C. optandus, appetibilis MA. desiderabilis, exoptatus; wünschenswert, zu wünschen PPB.

Kivánás: optatio, appetitio MA. wunsch, das verlangen PPB. (Decsi: SallJ. 20). Hallyuk, hogy a bötsülletet, értéket tsudállyák, magasztallyák szüléink: azért belénk avik ezeknek bötsüllése, és kivánása (Pázm: Préd. 201). Soc békeség, és egyesség és atyafiság kivánásrul valo szűnős [szünlett] beszélgetés (Zvon: Post. II.206). Panaszt, jobbúlásra való kivánást érdemel: expostulationem meretur (Com: Jan. 192). Jót kivánással felelt (Misk: VKert. 336).

baj-kivánás: hartzosság: pugnacitas PPBl. [kriegerischer geist].

étel-kivánás: appetentia, appetitus MA. appetitio PPl. begierde zum essen PPB. (Nad: Kert. 318).

étel-nem-kivánás: fastidium, anorexia PP. [appetitlosigkeit] (Misk: VKert 680).

gyomor-kivánás: appetitus Kr. [esslust] (Pázm: Préd. 839).

pénz-kivánás: amor nummi Kr. [geldgier] (Pázm: Préd. 363. Kr.).

tisztësség-kivánás: [ambitio; ehrgeiz] (Pázm: Préd. 811 Kr.). Kik tisztességkivánással meggátoltatván, az evangeliomi tudománynak rendelését bé nem veszik (Illy: Préd. Előb. a3).

Kivánat: desiderium, cupido Kr. [wunsch]. Ö zivinek kivanatťat attad ő neki es ő aiakinak akaratťatul őtőt nem čaltad (DöbrC. 41). Buzgó kivánat (Pázm: Préd. 557. 1082 Kr.).

Kivánatlan: ingratus C. [unerwünscht].

Kivánatos: 1) optatus, exoptatus, exoptabilis, expetitus, expectatus, desideratus C. desiderabilis, optabilis MA. Kévánatos ájtatosság (MargL. Kr.). Felneuekődtete mindenféle fát, látásra keuanatost: produxit omne lignum pulchrum visu (Helt: Bibl I. A3). Szerzeni eszességet kéuánatosb az ezűstnél: acquire prudentiam, quia pretiosior est argento (Kár: Bibl. I.612). Látá hogy az gyűmőlcz kévánatos volna az bőlczeségnek megnyeréseért (MA: Bibl. I.3). Hogy ez kivánatos időt jól és igazán fogyathassuc (MA: Scult. 1). Nem vala kivánatos ábrázattya (40). Ettűl a birótúl kivánatos sententziája lészen (Pázm: Préd. 9). Kivánatos édes csemegéc (Com: Jan. 76). Meg-tartóztatta magát a kivánatos eledelektűl és a bortul (Matkó: BCsák. 401). Semmi kivánatos kenyeret nem kostoltam (Illy: Préd. I.100). Kivánatos választ is mentül hamarébb szerezni méltóztassék (MonIrók. VIII.433). Minden kivánatos jókkal bővölkődnének (Hall: Paizs. 38). A bor kivánatos, nem kell hozzá lantos, al-kúltsot tart pinczedre (Kisv: Adag. 531). Hogy magok kévánatos végeket assequálhassák (RákF: Lev. I 161). A volna kívánatos, hogy (Mik: Törl. 383). Az istennél kolompozz előbb, a kitűl fakad, ered, és foly minden kivánatos jó (Fal: SzE. 555). Nem kivánatos dolog, hogy igen féllyenek tőlűnk (Fal: UE. 506). 2) appetens, cupidus, plenus desideriis Kr. [sehnsüchtig, lüstern]. Kévánatossan: cupienter C. cupide PP. Faytalan, buyja, kivánatos: procax Com: Vest. 142. Az emberi természet igen kéuánatos és soc dolgoc után vagyódic (Helt: Mes. 177). Örűle a kéuánatos orw a beszédnec és lehága a kútba és keresni kezde az arany vedret (424). Szenmettenec keuanatos léleckel (Helt: Bibl. I. b3). Kivánatossan várakodván vőlegényényének el iővetelire (Zvon: Post. I.2). A kivánatos szomiuhozóia légyen ő az mi idvősségűnknec (351).

Kivánatosság: desiderium [aviditas, avaritia: sehnsucht, habsucht]. Zent zywe lelke remewle nagy kewanatossagra (ÉrdyC. 483). Kivanatossag es fesvenseg egy alomiak (ÉrsC. 208). Kiuánatossagual kiuantam: desiderio desideravi (Sylv: UT. I.118).

Kiváncsik: [desiderium; wunsch]. Hozzám hivattam Ocskait, kivertem a haza-kéredző kiváncsikot az feibűl (RákF: Lev IV.476). Az silesiai menyecskének kiváncsikja nem megvető dolog (516).

Kivánkoz-ik: anhelo, desidero MA verlangen PPB. [sich sehnen]. Bagzásra kévánkozni: catulire C. Kewankozyk een lelkem (desiderat anima mea) the hozyad ysten (KeszthC. 104). Oly igen keuankosztal a te attyadnac hazahoz: desiderio erat tibi domus patris tui (Helt: Bibl. I.P2). Mint kiuankozic az szarvas az kut feiehez (Born: Ének. 197). Az mely vrhoz te mostan szándékoztál, bátor soha hozzá ne kéuánkozzál (FortSzer. M3). Ájulva kivánkozik tehozzád az én lelkem (Pázm: Préd. 996). Nem kébzi hihetőnek lenni, hogy az karhozattaknak helére kivánkozneiek ala szállani (Lép: FTük. I.377). Azon időben épitsük példánkal szomszédunkat és példa-adásunkkal tsak az egy istennek titkos szándékunk szerint kivánkozzunk tetszeteskedni (Fal: NA. 178). Ide kivánkozik egyvelesleg sok dáma, hogy szemre kaphassa azokat, a kikhez a városban nem fér (Fal: NU. 267). Valo igaz, hogy nem az tartatik gazdagnak, kinek sok vagyon; hanem az, a ki többre nem kivánkozik (279).

[Szólások]. Férjhez kivánkozom: nupturio MA.

Kivánkozás: desiderium, anhelatio, annisus MA. das verlangen, begierde, wunsch PPB. Székre haszontalan kivánkozás, erőltetés: tenasmus PPB.

Kivánkoztat: [desiderare facio; ersehnen lassen]. Az nionorusag altal az isten az eletre kiuankosztat (Fél: Tan. 535).

Kivánó: cupidus, avidus, expetens, cupitor C. ambitor, appeto, appetens MA. PP. der etwas begehret PPB. Jo hir new keuano (Born: Préd. 549). Ne tetessőnk heyaban valo dichőségnek keuányuuá [így] (Beythe: Epist. 198). Kivánó nép: populus, qui desiderat (MA: Bibl. I.130). Kivánó indulat és akarat (Bayle: Prax. 81). Nagy büntetés, ha az előljaro másét kivano: poena magna est habere praelatum cupidum (Illy: Préd. I.59). Mód felett kivánok és fösvények voltak (64. II.162).

gonosz-kivánó: [malevolus; übelgesinnter, feind]. Magatok lattiatok kik gonoz kevanoim (Vás: Ep. 13).

nyereség-kivánó: [suo commodo serviens, avarus; eigennützig, habsüchtig]. Az lágy és ritka baj, tompa álmet [olvasd: elmét] ielent, az fodor félénket, és nyereség kenánót (Cis. N3).

örökség-kivánó: heredipeta MA. der nach erbschaft strebt PPB. [erbschleicher].

tisztësség-kivánó: honoripeta, fastidiosus C. [ehrgeizig, arrogant]. Az zeretet tyredelmes es kegyes, nem tyztősseeg kewano (ambitiosus), nem bozzw allo (ÉrdyC. 96b). Christus az tisztesseg kiuano tanituaniokat inti az alazatossagra (Fél: Tan. 458). Tisztesség-kivánó ember (Czegl: Japh. 15).

Kivánós: appetens, cupiens C. [lüstern]. Az szerencze hituánúl szolgál néked, nem telik benne te kéuános kedued (FortSzer. K2. Lb). Magok szeretők, kivánósok, nyugbatatlan visgálók (Pázm: KT. 286). Nyelve mint az aspis, kévánós mint az nadály (DBón: Részegs. 4). Az aszszony emberec efféle dolgokban nyalankoc és kivánesoc (Prág: Serk. 350). Tudgya embert oly kivánosnak lenni (Illy: Préd. I.69). Inyed az ételre nem igen kivános (Felv: SchSal. 41).

Kivánság (*kivántság*? MonIrók. VIII.95): cupido, cupedo, concupiscentia, desideratio, desiderium, aviditas, prolubium, cupiditas MA. begierde, das verlangen PPB. Áhítatos kévanság: inhiatio; gonosz kévánság: malevolentia, epithymos; nagy italra valo kevánság: bibesia; tékozlásra való kévánság: liguritio; kévánságom szerint vele élők: potior C. Terhes asszonyok kivánságaik: *aviditates feminarum PPl. Kezde ez zent jffyv az isteny bezedevkben nagy herteleuseggel gevnyevrkevdny, mely isteny bezedevknek mezy edessegeet nagy keuansaggal mereyty vala (DomC. 7). Az penzt sok nyeresegevknek keuansagaual meg hozzak (13). Ky azonyallatot latand gonoz kywansagra: qui viderit mulierem ad concupiscendum eam (JordC. 367). Gyorssabban es nagyob kewansaggal ayoytozzeek az meennyeyekre (ÉrdyC. 558). Marha byrni valo keuansagat el hata (VirgC. 128). Ha meg tuttam wolna zabolazny az een keuansagomat (Pesti: Fab. 37b). Ugyan nagy kiuánsággal menénec az ütközetre (Helt: Krón. 12). Arultatást műuelénec ellene a pogansagnac kiuánságából (28). Langozot bennec az penznec keuansaga (Born: Préd. 552). Szabad légyen néküne azt mívelnünk, a mit a test kéván, és ott iarnunk, a hova az gonosz kévánság vonszon minket (Tel: Evang. II.26). A penznek kivansaga minden gonossagnak giökere (Fél: Tan. 474). Leg először a penznec, annac utanna az birodalomnac keuansaga öregbedec: primo pecuniae, deinde imperii cupido crevit (Decsi: SallC. 8). Az ő kéuánságához szabia vala magát (Kár: Bibl. I.646). Be-telic kevánságod, fel ert istenhöz az te imátsagod (FortSzer.[2] I.b). Megszakaszkodik ennek kivánsága-miat az én szívem (Pázm: Imáds. 18). Ha kedves tanítása, kivánságot és ízt hágy a halgatókban (Pázm: Préd. a4). A kinek kivánságát jóra akarjuk indítani, nem elég eleibe adni kötelességét (uo). A szent irás minden nemzetek várásának, minden népek kivánságának nevezi a Krisztust (83). Ételi kívánság: appetitus alimentarius (ÁCsere: Enc. 144). Rendetlen kivánságtokot megöldökölvén (Illy: Préd. I.9). Az üdvösségnek kivánsága ninesen nékik (416). Az evőknek kivánsága: appetitus edentium (II.23). Az úr isten minden kivánsági szerint való javaival szerencséltesse ugodat (LevT. II.304). Ebbéli nagy kivánságát kegyelmetek csak tegye le (Nyr. XIV.462). Hol vagy szerelmesünk? kivánságod miatt éppen elepedtünk (Thaly: Adal. I.29). Rendetlen kivánságtól eszessen óljúk magunkat (Csúzi: Síp. 290). Feljebbező kivánság (Fal: BE. 570).

Kivánságos: 1) desiderabilis C. MA. darnach man verlanget, anmutig PPB. Kiuansagosnac tetszeneiec a szemnec (Mel: Préd. 109). Igyekezett az predikátor megtudni soc kéuánságos beszédeket (Kár: Bibl. I.630) **2)** avidus, cupidus MA. begierig PPB. Kévánságosson iyut belőle (Helt: Bibl. I.36). Mi lehet, az mi az élemetes Simeont illy kivánságossá, illy örvendetessé teszi az halálra (MA: Scult. 135). Szerelmet űzni kiuánságos: concubitum cupit (Felv: SchSal. 38).

Kivánt: [desideratus; erwünscht]. Isten tarchya megh thy kegmeteketh, mynden kywantha jawaywal (RMNy. II.228). Szeresse meg isten minden kivánt jóval (Fal: Vers. 900).

Kivántat: [desiderare facio; wünschen lassen, eine begierde erregen]. Ez betegseg emberel ighen kivantat; mennél többet izik, annival inkab somehozik (RMNy. II 50). A sz. lelec kiuantattia velünk az igassagot (Fél: Tan. 317). Ez világon való nyavalyáknak nehéz és sok volta utáltassa meg velünk e világot es kéuántassa az örök életet (Tel: Evang. II.145). Az ördöggel kivántattyák az ember vérének ki-ontását (Czegl: Japh. 78). Az indiai amatizt igen szép világos és szederiesszinű kő, mintha szikráznék, úgy tetszik az szemednek; és mintha ugyan közelgetne, úgy kivántattya magát (Kecsk: ÖtvM. 279). Sok munka, nagy okosság kivántatik a predikálláshoz (Pázm: Préd. b3). Mind fiaknak és szüléknek magános javára, mind a közönséges jóra-nézve kivántatik a gyermekeknek istenes nevelése (Pázm: Préd. 194).

mëg-kivántat: ∾ A ki tetszeni akar, megkívántassa magát, hol mikor vonogassa-is addig, a meddig már alig tűri el a fél (Fal: UE. 510).

Kivántat-ik: [cupitur; gewünscht werden, erfordert werden]. Kévántatott: cupidus C. Csak az kivántatnék, hogy egy először az maga hadával vehetne győzedelmet (ErdTörtAd. II. 227). Ma több kivántatik egygyetlen egy böltshez, mintsem régenten mind a héthez (Fal: UE. 362).

Kivántatás: [desiderium, cupido; wunsch, das gewünscht werden]. Az is ugy, mint kivántatnék, a szükséguek kivántatásaig véghez nem vitethetett (Szal: Krón. 446).

Kivántatós: [necessarius; erforderlich]. Hadakozásunkra kivántatós [kivántató s?] feles költségeknek pótlására fordittassanak (RákF: Lev. I.163).

KLASTROM, KALASTROM (*kalastorom* TihC. 11. *calastorom* MA. *carastrom* Gér: KárCs. IV.5. *claustrom* NádC. 534): asceterium C. claustrum Ver. coenobium, monasterium MA. kloster PPB. Klastromból ki-szökni: claustra revellere, deserere; klastromból ki-szökött barát: monachus desertor PPB. Ezenkeppen hagya evket az kyralne azzon az clastromba (MargL. 1). Clastromokat es zerzetevssegnek heleyt meg puztehgyak (82). Clastromban valanak apachak (CornC. 114). Lathwan az calastrombely fraterek, hogy frater Marinus sem the sem tova nem mennee (ÉrdyC. 339). Nagy bekeseeggel zenwedween fekzyk vala az calastrom portaya elöt (339b). Calastromot rakathna (528). A clastrom capuyan éergettek (NagyszC. 393) Remethe kalastrom (LevT. I.390). Barátok klastroma (RMNy. III.74). Öt egész esztendeig klastromba rekeszkedett: ott tsak istennel beszéllett (Pázm: Préd. 1196). Az apáczák a nötelen barátok kalastroma mellett közel és öszve férhetö szomszédságban laktanak (Matkó: BCsák. 25). Adgyatok jószágot a kalastromokhoz (Sámb: 3Kérd. 592).

[Közmondások]. Nem io egy clastromban két gárián: una domus non alit duos canes (Decsi: Adag. 92).

Klastromi: claustralis Kr. [kloster-, mönchs-]. Azt írja, hogy sz. Agoston semmit nem tudot a clastromi fogadásrúl (Pázm: LuthV. 186).

Klastromos: ∾ Klastromos élet (Pos: Theol. 564). Kalastromos atyák (Matkó: BCsák. Elöb. 4).

KLAVIKORDIOM: clavicymbalum, clavichordium PP. klavier PPB. Lant, hegedü, virgina, clavicordiomban gyönyörködik faytalan sok gonossagokban (Szentm. TFin. 7).

KLÁVIS: [schlüssel, geheimeschrift]. Klávissal irni: notis *scribere PPB. PPBl.

KLÁZLI: [glas, trinkglas] (Thaly: VÉ. II.309).

KLERIKÁL: [in sacerdotum numerum recipio sollemni ritu; ordiniren, zum priester weihen]. Te nem vagy clericaltatot, piliseztetöt (MA: Scult. 57).

KLÖDÖR, KÖLÖDÖR. Kölödörök: pastilli; runde küchlein PPB gombóczka, apró gombócz Kr. (Szakácskönyv 1763. 21). Mondola klödör (111). Tejes klödör (85). Vajas klödör (68. Kr.).

Kölödörös. Kölödörös étek: tucetum PP. eine pastete PPB.

KOÁKKOL, KOVÁKKOL: vagio, obvagio MA. schreien wie ein unmündiges kind, weinen wie die kleinen kinder PPB. Nyivogok, koyákolok valaki fülébe mint a kis gyermek: obvagio PPBl. A csöcsemö gyermek siránkozik, koákol: infans ejulat (Com: Orb. 4.

Koákkolás: vagitus MA. kindergeschrei PPB.

KOBAK: lagena cucurbitina Sl. [kürbisflasche]. Szoros szájú kobak (Csúzi: Tromb. 741). Jakab kobakja (Csúzi: Síp. Kr.). Mellyik madár repdes szárnya nélkül? Ha elötalálod, tied lesz kobakom (Fal: Vers. 906).

tök-kobak: ∾ Egy kis tök-kobakkal addig tsalogatta, a míg a gyermeket magához tsatlotta (Fal: Vers. 909).

KOBB: focus; feuerstatt Pesti: Nom[2] 18. Pesti: Nom. 38.

1. KÓBOR: canistrum MA. PP. korb PPB Két fülü kosaroc, kazupoc, koboroc (Com: Jan. 109).

Kóborocska: canistellum MA. körblein PPB.

2. KÓBOR: [praedor; plündern]. Azt elö nem mondják mennyit kóbornak, palást alatt jó bort mennyet hurczolnak (Tin. 317). Öit nem koborhat (ComBal. 39). Török orzag Tatar orzagh fel költ ellenünk, Havasal föld Moldavaval kobor közöttunk (Vás: Ep. 9).

Kóborol (*kobollás* Mel: ATam. 81. *kóbollók* Gér: KárCs. IV.238. *kóbollani* Thaly: Adal. II.338). **1)** praedor C. depraedor MA. berauben, plündern PPB. Soc kazdagságokat kóborlottanac magoknac (Helt: Krón. 9). Gyötri vala a magyar orszagiakat, duluán és koborlnán öket, minden kegyetlenséggel (31). Hogy dúlhas es koborlhas (Helt: Bibl. IV.299). A philisteusok koborolliak a czüröket es minden szürübe valo eleseget (Mel: Sám. 95). Ninzzac, kinozzac a szegenseget, koborliac (Mel: Préd. 107). Kóborlot marha (Helt: Mes. 137). Palotáiokat kóborlott marháual megrakiác (Kár: Bibl. II.188). A törökök a magyarországi templomokat kóborollyák, dúllyak és fosztják (Pós: Igazs. I. 483). Jaj tenéked ki kóborlasz, holott te mástól nem koboroltattál (Komár: Imáds. 171). Másét lopják, koborollyác s fosztják (Ben: Rithm. 202). Böv Magyarországot hogy miért rabolják égetik, pusztítják, igen koboroljék (Thaly: Adal. II.207). **2)** vagor, grassor Sl. [umherstreichen]. Széllel kóborlok: degrassor C. Miért nem kóborollyák inkább az erdöket a haramiákkal? (Fal: NE. 31).

el-kóborol: depraedor, diripio C. MA berauben, plündern PPB. Ha valaki elkeborol tüteket: si quis accipit vos (Helt: UT. Aa2). El koborlác az egész országot (Helt: Krón. 9). Letörik vala mindenütt az egyházakat, es el kóborlác mind az egyház marhákat (34. 35. 77b). Fö képpen czac a marhára sietnec, hogy aszt el koborlyhassác (Helt: Háló. 103). Ne koborlyad el az szegénét: non facias violentiam pauperi (Kár: Bibl. I.616). El koborlyác egymás marháit (KKrakk. 1573. A2) Minden marhaiat el koborollya (Lép: FTük. 45).

elkóborlás: depraedatio MA. beraubung PPB. Eldulás, elfosztás, elkoborlás (MA: Bibl. Magy. 1).

föl-kóborol: depraedor MA. berauben, plündern PPB. (LevT. I.262). Húsz ezer templomot fel kóborlának, meg égetének, el pusztitának (Pázm: Kal. 131).

fölkóborlás: [depraedatio; beraubung]. Ez elmwlth mas hethenn az haramjak mjnd pjnceeketh es hazokath fel kobor lothak (LevT. I.262). Parochiáknak felkóborlása (Fabó: Orszgy. 243).

mëg-kóborol: depraedor MA. berauben, plündern PPB (Helt: Mes. 131).

széllyel-kóborol. Széllyel-kóborlok, fel-kóborlom: degrassor PPBl.

Kóborlás: **1)** direptio C. depraedatio, praedatio, spoliatio MA. beraubung PPB [plünderung]. Elhittem, hogy a jó bátyámnak szájában esik izi sok különb különb koborlásinak (LevT. II.234). Jerusálembe hogy bément vala, városszerte nagy kóborlást tötet vala (RMK. VI.33). Valakj a féle kóborlásba tanaltatik, fogton fogattassa, valahol kaphattya (TörtT. X.134). Had, kobollas auagy dög halál leszen (Mel: ATam. 81). A ki el nem vonsza erövel, kóborlással a másét, hanem tsak a magáét takargattya, azt ugyan szentnek tartyák (Pázm: Préd. 19. 1170). **2)** praeda; beute] Pénzem nincsen mast az oldalamon, kiürült az gyüszöm, elkölt kóborlásom (Thaly: VÉ. I.219).

Kóborlatlan: indireptus C [ungeplündert].

Kóborló: raptor NémGl. 337. praedabundus, praedo, praedator PP latro Illy: Préd II.203. räuber, plünderer PPB. Kóborlónő:

praedatrix MA. Haydu, koborló, rablo kōniū, gialog sereg, mint ammi koborlo haydeiink, vagy haramiáink es martaloczink, lopua iártak (Mel: Sám. 418). Ennek kóborló hada fele vala a vér szomjuhozó Cainis (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.)

Kóborlócska: praedonulus MA.

Kóborlói: praedatorius, praedatitius, praedaceus, praedonius MA.

1. KOBOZ (*koboz, kobz* MA. *kobz* Fal: NA. 231): pandura, lyra MA. lyra Maj: Szót. bassgeige, geige, leier PPB. Meg-igazitani a kobzot: *tendere barbiton PPBl. Koboz szege: epitonium, verticillum PP. Hangos koboz: lyra *canora PPl. Koboz avagy hárfa: testudo sive chelys Com: Jan. 169. Az edenieket tegietec az szeker oldalan valo kobozba es ladaba (Mel: Sám. 23). Az ur nevét diczérjétec lantval, kobozzal (MA: Bibl. V.67). Egy kobza szavával nyitá haugos torkát (Zrinyi I.47. 180). Nem az koboznak czudalom formaiat (SzCsomb: Utleir. 301). A lisztetis csapou veszik, s hé kōre fel-ōntvén, csákányossan balul függ a kobzok (Csúzi: Sip. 16). Ōutánna ritka példát látott a világ, hogy eunyire mehetett volna az orgona-, virgyinia-, sip- s hegedű-, kobz- és lautkereskedés (Fal: NA. 231).

Kobzol: intendere *chelym; lantolni PPl. [auf der leier spielen, zur leier singeu]. Medúsa romlását Melpomene kobzollya (Liszti: Márs. 7).

Kobzos: koboz-verő v. -hordozó Kr. [harfenspieler, leiermann]. Kobzos (vezetéknév XVI. sz. Nyr. IX.365).

2. KOBOZ: [praedor; rauben]. Emberemeth ky kwldek koboznу, lopathny (LevT. I.57). Kobzott marha (Helt: Hál. 104). Az német és cseh urak eleget kobzának az szegénség közett (MonIrók. III.116).

el-koboz: [depraedor; rauben]. Az németek Győr várasát elégették, sok jámbor marháját elkobozák (MonIrók. III.116). Israel nepey a philisteusok taboranac esuen, mind el kobzák es fel dulak (Mel: Sám. 37).

föl-koboz: [berauben]. A váczi birót felkobozták (MonOkm. VIII.457).

Kobzás: [praedatio; das plündern] (MonIrók. III.12).

Kobzi: [praeda; beute]. Mindeut hanyáуac kobzira (Valk: Gen. 21). [Vö. **Kapsi**].

Kobzó: **1)** [praedator; plündernd, plünderer, räuber]. Ki Magyarországból kobzókat kitisztita (Tin. 209. 448). Három kobzó seregeket szerzének (Mel: Jób. 3). **2)** [praeda; beute]. Minden marhaiokat el itéltéc a kobzoba (Helt: Háló. 209).

KOCA: porca; eme-diszuó, gönye PPl. [sau]. A mult éjszaka egy jó kocasertésem kinmaradván, a pap kertibe ment (Haz. I.375).

KOCC. Kotzom: kottzantom, ütöm SzD. percutio cum sonitu Kr. [klopfen, anschlagen, anstossen].

mëg-kocc. Megkottzani: quatere, concutere, percutere, contingere MA. Koczjuk meg a körmét (Pázm: 5Lev. XXXIV. Kr.). Az kákombak gyermekségh tulaidona ō dominesághának; baar megh koczzák az kōrmet (Bal: Epin. 5). Kic miatt ugy meg koczottac ackor a kōrmennet, hogy noha téntás volt, bé kellet falnom (Sámb: Isp. 93).

Koccan: concussus sono Kr.

Koccanás: [sonitus concussionis; klang des anstossenden gegenstaudes]. Ha az fát által tekeritik (az amiantussal) és úgy vágják le, meg nem hallják az koczzanását az fejszének (Kecsk: ÖtvM. 283).

Koccant: concussione sonitum elicio Kr. [klopfen, anschlagen].

mëg-koccant: ∾ Ha kést kér, meg-kotzantya körmét (Pázm: Préd. 656). Meg-tudgya koczantani annak kōrmeit, a ki az orra kōrūl akar pepecselni (Matkó: BCsák. 159).

öszve-koccant: concutio; erschüttern, schütterud machen PPB.

Kocód-ik: altercor, verbis contendo; zanken, hadern PPB. Kotzódnak, mint valami rosz aszszonyok: *altercantur inter se mulierum ritu PPl. Ketten az országon koczódván, tsak nem vérrel forditották-fel az országot (Pós: Igazs. I.187). Neveti az papista jeleket, mellyeken az tōb romai doctorok kotzódnak (Pécsv: Fel. 528). Mindenuel veszekedic s kotzodic (Czegl: Japh. 82). Koczodtok hiszem a semmin (197). A pápának felsōsége felōl velūnk héjában koczodik (Matkó: BCsák. 171). A gondviselés ellen kotzódó s káromkodó indulat (DEmb: GE. 155). Két kotzódók kōzōt harmadik lōtt nyertes (Misk: Anglnd. 38). Ritkán igen jól csendesen él, talám tōbbet heregve, morogva, koczódva (MonIrók. XI.392). A romai nép egymás kōzōtt-is koczódott: populus Romanus inter se dimicatus (DBenkő: Flor. 172). A préda felosztásán kotzódtak (Gvad: Kár. 6).

Kocódás: [rixa; zank, hader]. Veszekedés, kotzódás, viszszálkodás: altercatio PPl. Háborgás, villongás, kotzódás: certatio PPl. Az arrianusokkal való kotzodásban szoll errōl (Megy: SzAÖröme. 236). Honuat mutatod meg, uem csak koczódással, hanem ugyan valóságos errōsséggel, hogy (Otr: Róma. 49) Kotzódás, irigység feljúthat zab kenyérre (Kisv: Adag. 474). Esett egy koczódás (Gvad: Orsz. 84).

Kocog: crepito Kr. [klopfen, klappern]. Luciának kotzogot álla, szikrázot szeme keservében (Fal: NA. 128). Esnek szemei, kotzog álla, meg állanak az erek benne (183). Ha akadályt tálnak benne, veszedelmes akkor a portára koczogni érette (MonTME. III.233).

ëgybe-kocog: [concutior; an einander schlagen, klappern]. Állok egybe-kotzog (Pázm: Préd. 11).

ëgybekocogás: [stridor; das klappern]. A fogaknak egybenkotzogása, tsikorgatása (Bod: Lex. 46).

öszve-kocog. *Öszve kotzogni az állának: crepitare dentibus PP.

Kocogat: pulso (januam digito) Sl. [anklopfen, mit etwas klappern]. Koczogass, zōrgess: pulsa Com: Jan. 106. Bordélyok ajtaján koczogat (Sám: 3Kérd. 686). Kotzogattyác vala farkasok fogokat (Illyef: Jepht. 4. GKat: Titk. 1098).

[Szólások]. A szoknak es dolgoknak nem tsak h e j o k a t k o c z o g a t v á n, hanem ugyan bélekre-is bé-hatván (CorpGramm. 294).

ëgybe-kocogat: [concutio; an einander schlagen, klappern mit etwas]. Kezde fogait egyben kotzogatni (Czegl: Japh. 90).

Kocogatás: pulsatio (januae) Kr. [das klopfen]. Kōrmeid koczogatása (Bal: CsIsk. 260).

KÓC: csepü, szösz SzD. szőr v. pakrócz, lasnak Sl.

Kócos: gubancos, lombos (pl. kutya) SzD. hirtus, hirsutus, pilosus Sl. [zottig]. Haja veres, kótzas, és olly tisztátalan vala, hogy az embernek kész émelygést okozott (Kónyi: VM. 5).

[Kócosul]

mëg-kócosul: [hirsutus fio; zottig werden, rauh werden]. Az ruha az gyakorta valo mosassal meg koczosul auagy meg gyapiasul (Frank: HasznK. 36).

KÓCIPOR, KOCIPÓR, KOCIPOR (*kóczi-pór* GKat: Titk. 1118. *kóczi pór* Pós: GörcsB. 33): rusticellus, subrusticus, sordidulus MA. gorombácska, parasztocska SzD. homo vilis,

abjectus, ultimae sortis Sl. kócos pór, paraszt Kr. etwas grob, ein wenig bäurisch PPB. Öszver haytóc, és ezekbõz hasonlo kociporoc (MA: Tan. 1130). Támogattatik nem csak némely kóczipór tanítóktúl, hanem az fő pasztoroktúl (Pázm: Kal. 225). Ez a szó raca annyit tészen, mint vacuus, inanis, külső érték-tűl és bötsűlettűl üres; mint-ha valakit kótzipór kúldúsnak neveznénk (Pázm: Préd. 815). Cajafás és a'nak hizelkedő koczipor szolgája (GKat: Válts. II.241).

KOCKA: alea C. tessera MA. brettspiel, würfel PPB. Vörfély, kotzka: astragalus PPB. Koczkát vetni: sortiri talis, sorti committere, sortiri talis PP. Kotzka játék: alea, astragalismus; vak a *kotzkában: canis, canis damnosus, feblwurf; kettő: binio, zwei; két hat: jactus Veneris, glücklicher wurf, zweimal sechs; koczka-módra szelt szalonna: lardum tessellatim concisum PPB. Koczka, verfölye: alea Maj: Szót. Nem iol veted az kotzkat (Decsi: Adag. 33). Kotzka kartya játéc ůzőc (MA: Tan. 1126. Pázm: Préd. 29). A koczka szabasu forma négy szegű: cubus quadratus (Com: Jan. 164).

[Szólások]. Tsak bizonytalan kotzka az ember élete: ita est vita hominum, *quasi cum ludas tesseris PPBl. Nám iobban f o r d ú l a immár a k o t z k a: non enim spinae (Decsi: Adag. 163). Jól fordul a koczka, szerentsénk is perdül (Zrinyi: Symb. 64). Ezzel sem sokra fordult a koczkája (Kónyi: HRom. 183). V a k r ú l lehet h a t r a koczka f o r d u l á s a (Thaly: Adal. II.110). Hogyha v a k a k o c z k á d, ottan időd birád, mihez kellessik nyúlni (Kisv: Adag. 86). Azt a tisztséget néki h o z t a a koczka: provincia sorte *obvenit. A kotzka néki hozta a halált: ad supplicium sorte lectus PPBl. V a k o t v e t e t t ott a koczkád (Bal: CsIsk. 35). Ki sokaknak jobb k o t z k á n f o r d u l t vólna meg állapottyok, ha ezt vagy tudták, vagy el-nem alutták vólna (Fal: UE. 383). Veszni tért kis hazánk! f o r g a s z meg sok koczkán, bányfelé vetett már a szerencse sarkán (Gyöngy: MV. 12). Próbáltam én mindent, mindent elkövettem szivem szerelemnek k o c k á j á r a t e t t e m (Amade: Vers. 94). K o t z k á r a v e t i, t e s z i: aleis submittit v. periculo exponit Kr. Ne vessék szegény lelkeket vakjában koczkára (Czegl: MM. 299). Koczkára veti urának életét (Zrinyi. II.50). Igy jádzik az emberek-közt, igy hánnya koczkáját (Csúzi: Sip. 73). Perditett kockámat vakra fordította, jó kedvem örömét felháborította (Thaly: Adal. II.109).

Kockácska: tesserula, taxillus MA. kleiner würfel, viereckichtes steinlein PPB.

Kockás: **1)** aleator C. aleo MA. würfelspieler PPB. Részeges, kotzkás, rosz ember: *udus aleator PPBl. Koczkás, verfölyés: aleator Maj: Szót. Akar koczkás, akar kártiás (Bal: CsIsk. 142). Sors vetőc, kotzkásoc: sortilegi (Com: Jan. 130). **2)** [periculosus; gefährlich, waghalsig]. Leakarván írnom szárazon és tengeren végben vitt bajos és koczkás szolgálatimat (MonIrók. VIII.317).

[Szólások]. Koczkást játszik: aleis ludit (Vajda: Kriszt. III. 553. Kr.).

Kockaság. Koczkával avagy ostáblával jádzani, a koczkaságé: aleâ seu fritillo certare, aleatorium est Com: Jan. 209.

Kockáz, kockáz-ik: aleis ludo Kr. ludo *talis PPBl. [würfeln, mit würfeln spielen]. Vörfölyét játszom, kotzkázom: astragalizo PPl. Kockáz kártyáz sátor alatt, pipa a szájában, markotányos háta megett nem szolgál hijjában (Amade: Vers. 106). Kártyáz. kotzkáz, ostábláz az egész compagnia (Fal: NA. 146). Egy itin minap nagy pénzbenn kotzkázott (Orczy: KöltH. 139). A comandók mentek, patrolok vigyáztak, másutt köpönyegen katonák koczkáznak (Gvad: RP. 107). Hauptquartélyba mentem csak hogy koczkázhassak, hogy így az elvesztett pénzemhez juthassak (113).

[Szólások]. Nem fér betsülletemhez, hogy más embert f e j e m e n k o c z k á z n i engedgyek (Hall: Paizs. 259).

el-kockáz: lusu aleae pessumdo Kr. [im würfelspiel verlieren] (Vajda: Kriszt. III.554. Kr.)

Kockázás: [talarius ludus; würfelspiel]. Az kártyát elúnván, kezd az koczkázáshoz, koczkázása után az dohányozáshoz (Thaly: Adal. I.271).

Kockáztat: periculo expono v. sorti committo Kr. [aufs spiel setzen]. Nem kotzkáztatni életét: *refugere periculum PPBl. (Csúzi: Síp. 117. 604. Kr.)

KÓCSAG: ardea garzetta, fejér gém Kr. Kótsag, fejér madár, melly a vizeknél él: vogelweiss [?] bei den flüssen lebende, eu-blanc KirBesz. 159. Koltsok-tol [igy]: crista, pennae ardearum; federbusch, reiherfedern PPB. Kin igen megbúsulván császár, letette az kolcsos [kolcsok ?] tollakat fejéből (ErdTörtAd. I.229). Egy kócsog-toll tokostúl (Gér: KárCs. IV.220. Thaly: Adal. II.132). Juszuf aga számára kocsagnak vörös fejtőt vöttem (MonTME. I.231).

KOCSAGÍT: inebrio, temulentum reddo Kr. Kotzogitani [igy]: inebriare, dementare MA. PP.

mëg-kócsagit: ∾ Minémű mesterséges maszlaggal kócsagitották meg az sokaságot az vj tanitók (Pázm: Kal. 134).

KÓCSAGOS, KÓLCSAGOS (*kócsogos* Pós: Igazs. I. 162. de: *kótságos* [igy] Pós: GBot. 65. *kótyagos* Gvad: FNót. 29. Gvad: Orsz. 127. *kótyogós* PPBl): eszelős, csábult, bomlott, ittas SzD. ebrius, potus, delirus, amens Sl. [trunken, rappelig, töricht]. Kótyogós, fő-fájós: crapulosus PPBl. Magok fejének kólcsagos szelét követik (Pázm: LuthV. 355). Feje kócsagos (Pázm: Kal. 431). Kócsagos és maszlagos predikátorok (Sall: Vár. 9). Nyilván kocsagos a fejed! (Czegl: BDorg. 490. Illyef: BCsTomp. 250. Sámb: 3Fel. 389). Koltsagos agyu ember (GKat: Válts. II.1173). Megrészegitém csikós szakátsomat; kótyagos gazdámtól vég bútsúmat vettem (Gvad: FNót. 29). Kótyagos volt, elszunnyadott (Gvad: Orsz. 127).

[Kócsagosít]

mëg-kócsagosit: [inebrio, amentem reddo; trunken machen, rappelig machen, betören]. A saxoniai ser szag meg kócsagositotta agya-velejét (Pázm: LuthV 41). Ezzel az hazugsággal meg kócsagositák még az fő embereketis (Pázm: Kal. 237).

Kócsagosod-ik: inebrior Kr. [amens fio; trunken werden, betört worden]. Kócsagosodott elme (Fal: Jegyz. 934).

mëg-kócsagosodik: ∾ Meg kócsagosodott feje (Pázm: Kal. 1021. Kr.). Meg kótsagosodott az esze (Fal: Jegyz. 927). Esze vesztttére jutott, meg-szelesedett, kerdültt, kótyagosodott, tibolyodott (SzD: MVir. 133—134).

[KÓCSAGUL]

mëg-kócsagul: ∾ Mitsoda ez egyéb meg-kótsagúlt agyas elmélkedésnél (Ker: Préd. 908).

KOCSI (*kucsi* Tin. 57. 125. 191. ErdOrszgy. II 381. *kucsi* Mel: SzJán. 147. *kucsis* SzFabr: AmAff. 7): carpentum, rheda, staticulum C. rheda, vehiculum, essedum MA. currus, carpentum PP. 272. kutsche PPB. Három lovú kotsi: triga C. Kolyészák, kocsik: petorita, rhedae Com: Jan. 87. Aurigatione assidua usus est. Dieser ausdruck Bonfins gab dem Listhius anlass, folgeude randglosse beizufügen: bizony kochis nem volt Romanus enim ille mos jam olim tum desierat, nisi forte dicere velit, curru kochy vectum, cujus rex primus inventor fuit. Stephanus Broderithus berichtet vom Paul Tomory: Consensis raptim levibus curribus, quos nos a loco Kotcze appellamus, ad regem repente advolat. Herberstein . . in seinem so beliebten

Commentario de Rebus Moscoviticis 1571. befindet sich eine stelle: Quarta (respiratio equorum et permutatio) sex infra Jaurinum milliaribus in pago Cotzi, a quo et vectores currus nomen acceperunt cotzique adhuc promiscue appellantur. Auch Friedr. Hortleder, ein geschichtschreiber des 16. jahrhunderts, in seinem werke vom deutschen krieg s. 612, drücket sich also aus: Der kaiser Karl V. legte sich, weil er's podagra hatte, in einen ungrischen gutschwagen schlafen. Wir finden in dem dekrete vom jahre 1523. artic. 20. ein gesetz aufgezeichnet: Nobiles unius sessionis per singula capita pariter insurgere et advenire teneantur, et non in kotsi, prout plerique solent, sed exercituantium more, vel equites, vel pedites, ut pugnare possint, venire sint obligati. Hieher gehören einige stellen aus dem handschr. verzeichnisse der königlichen geldausgaben für das jahr 1526: Pro solutione kotsy dati sunt in cupreis flor. 50. Pro expensis et solutione kotsy ad Viennam dati sunt flor. 75. Pro solutione trium curruum kotsy. Joh. Cuspinianus meldet: Vehebantur multi (Hungarorum) in curribus illis velocibus, quibus nomen est patria lingva kottschi (Ungr. Magazin I.17—20). Die vierte rast ist 6 meilen unter Raab in dem dorfe Cotzi, an welchem orte auch die fuhrleite und die wagen dieses dorfes namen empfangen, und werden gemeiniglich Cotzi genannt (Herberstein: Moskowiter wunderbare Historien. Basel 1563. 1518-ból. Idézi Kertbeny: Magyarországra von. régi német nyomt. 332). Egy kocsilónak való fék ónos zaboláju (ErdOrszgy. II.381). Négy kocsival fegyvert kölde utánok (MonIrók. III.69. Radv: Csal. II.13). Könnyü kocsi: vehiculum commodum (Pázm: Kal. 1766. 834. Kr.). Vrak kotsia (Szentm: TFiú. 21). Egri vitézeknek adtam alájok való kocsi nem adásért 2 ft. 40 d. (MonTME. I.230). A kocsit, hámokat készittesd (MonOkm. XXIV.142). Feltevék mint holtat szegényt a kocsiban (Thaly: Adal. I.23). A hintó nevet nem érdemli, mert tsak kotsi (Mik: TörL. 3).

[Közmondások]. Az kinek koczia nincz, gyalog jár az (Decsi: Adag. 92).

boritott-kocsi: arcera MAl.

ernyös-kocsi: carpentum C. MA. kutsche, hangender wagen, rollwagen PPB.

fakó-kocsi: [unbeschlagener wagen]. Az tolmács számára vöttünk egy fakó kocsit (MonTME. I.38).

[Közmondások]. Fakó kocsi kender hám, nemes ember szür dolmány (Fal: Jegyz. 923).

folyó-kocsi: rheda Ver: Verb. Szót. 26. Kőnin folio koczik (Mel: SzJán. 440). Rheda: folio kuczi, szeker (447).

födeles-kocsi: carpentum PPl. [bedeckter wagen]. Bőres födeles koczi (Soós: Post. 160).

hintó-kocsi: ∾ Bősiges informátiót adván, magam hintókocsiján expediáltam (MonIrók. XV.273).

kólya-kocsi: essedum C.

konyha-kocsi: [proviantwagen]. Hatra hozny az en kochymath, konyha kochyt, nag mwka lezen a lowaknak (LevT. I.90). Hintóját s konyha kocsiját el-készétették (Czegl: Dig. Előb. 33). Megállíták az konyhakocsiját szegény urnak (MonIrók. VIII.377). Szolgáim nyergelhettek, konyhakocsimat megrakhatták (XVIII.68. Gér: KárCs. IV.441. Csúzi: Tromb. 249).

könnyü-kocsi: commodum vehiculum Kr. [leichter wagen]. Kőnin folio koczik (Mel: SzJán. 440. Pázm: Kal. 1766. 834. Kr.)

pohárszék-kocsi: [proviantwagen]. Hintója vala az szegény uraknak, pohárszékkocsija és társzekere (MonIrók. VIII.374).

posta-kocsi: rheda *tabellaria PPBl. ein cariol KirBesz. 135.

Kocsicska: [curriculum; wägelchen]. Egy kocsicskát fogadánk (Bethlen: Élet. 279).

Kocsikáz: [curru vehor; fahren, spaziren fahren]. Mikor a fiatal rendnek dolga vagyon a városban, nem szeretném, ha kin s távul kotsikázna (Fal: NU. 255).

Kocsis: 1) auriga, agaso, rhedarius, trigarius, cisiarius C. aurigarius MA. kutscher PPB. Kotsis, szekeres: auriga PPl. Kocsis avagy szekeres: auriga Com: Jan. 86. Eg kochissa jwth vala ide ez esthwe (LevT. I.283). Koczist, louazt fogad (Born: Evang. III.270). Kocsisnak és fölajtárnak conventiojok szerint fizessék meg (Radv: Csal. III.253). A kocsis a lovat az gyeplővel igazgattya (Com: Jan. 86). A kotsis, szekeres bé fogja a lovakat (Com: Vest. 51). Koczis es louász (Zvon: Pázm. 252). Se lened, se kendered, mégis kocsissá akarsz lenni (Czegl: MM. 184). Vala erre gongya ott az kuczisnac (SzFábr: AmAff. 7). Kocsisom, lovászom, peczérem (Bethl: Élet. 164). Bóldog isten! hányszor vesztettem víg jó-kedvemet tekéntetes személlyek közőtt-is; néha tsak nem elhitettem magammal, hogy mind azon peszér és kotsis inasok szoritottak a kerékben (Fal: NE. 20). Alig érkezik a jövevény úrti, azon órában reá küld a kocsisokra, parókásokra (Fal: NU. 256). **2)** [csillagcsoport] auriga, Erichthonius, heniochus ACsere: Enc. 99.

Kocsiskod-ik: aurigor C. MA. kutschiren, fahren PPB.

Kocsiskodás: aurigatio MA. das kutschiren, das fahren PPB.

Kocsisság: aurigatio C. MA. das fahren mit der kutsche PPB. Kocsisság avagy szekeresség: aurigatio Com: Jan. 85.

KOCSOD: [?]

[Szólások]. Kotsod varga (GKat: Válts. II. Előb. 33. Pós: GörcsB. 73). Nagybányára vádsz; de, kocsod varga onnan (Matkó: BCsák. 7).

KOCSONYA (*kotsonnya* Mik: TLev. 166): obsonium, cibus congelatus, elixa caro cum jure coagulato MA. kaltschüssel, eine speise PPB. [sulz]. Fagyos lév, kotsonya: gallerte KirBesz. 126. Konczold fel az halnac hussát, chinallyunc kochyonnyat (Hoffgr. 219). Törököknek kocsonyát vöttem (MonTME. I.180. 183). Mond a szakács: ki ördög látott pozsár kocsonyát? (Bethl: Élet. 531). Tellyes legyen kotsonyákkal, sos herengekkel, sódarokkal (Részegs. 30).

KOCSORD: daucus MA. wilde mohrrüben, möhrenkümmel PPB. Édes gyökerű kotsord Com: Jan. 26. A szára, leuele, koróya hasonlo a koczordhoz (Mel: Herb. 129).

KODÁCSOL: pipo C. gracillo MA. gaxen wie eine henne PPB. Kodatsolni: glocitare Maj: Szót. A tyúk karitsál, kodácsol és kotyog (Com: Jan. 39. GKat: Titk. 8. Lipp: Cal. 2). Szarkák kodácsolnak (Thaly: VÉ. II.171).

[Közmondások]. Valamel tiúk sokat kodatsol, keueset toik (Decsi: Adag. 176. Czegl: Japh. 119).

Kodácsolás: gracillatio Kr. [das gackern]. Kariczíáló kodácziolás (Bal: CsIsk. 126). Tyuk kodacsolása (Pécsv: Fel. 21. Lipp: Cal. 2).

[KODÁG] KOTÁG: glocito Kr. [gackern, schwatzen]. Kégyot, békát kialtana reaia, mindgyárt nyluán mernéie kotagni, hogy (Zvon: Pázm. 102).

ki-kotág: eglocito Kr. [ausgackern, ausschwatzen] (Vajda: Kriszt. III.235. Kr.).

KÓDOROG, KUDOROG: *kótorog, vagor Kr. [umberschweifen, herumlungern]. Szent irásnac kúdorgo el csavargása

(Toln: Vigaszt. 35). Ott somporddlnak, ott kudorgonak a király előtt (GKat: Válts. II.322).

KOFA: vetula, anus MA. deformis anus Otr: OrigHung. I.301. altes weib PPB. Vén szülétske, vén kofa: anicula PPl. Rút kofa: Erinnys ex tragoedia (Decsi: Adag. 278). Rönid eszű kofa (Zvon: PázmP. 301. MA: SB. 343. A sok esztendeje kofa, vén aszszony fogatlanná lészen: annosa vetula edentula fit (Com: Jan. 54). Babonás vén aszszonyoc, kofác, koportyuc (137). Vén kofáktol, koportyóktul költ hijában valóságoc (186).

[Közmondások]. Vén kofát minden gyermek nevet (Kisv: Adag. 161).

agg-kofa: anus, admodum anus MA. ein sehr altes weib PPB.

[Közmondások]. Még az aggkofát is tánczra unszolja a jó bor (Kisv: Adag. 532).

aggkofaság: anilitas MA. alte weiberzeit PPB.

KÓFITÁL (*kófitál*ni, *co[n]fiteál*ni MA. *kofitál*ni, *konfiteál*ni PP): confiteor crimina sacrificulo poenitentiario MA. seine sünden im beichstuhl beichten PPB.

[Szólások]. Véle semmit nem kófitálni: flocci facere, nihili pendere MA. Nem kofitaloc vele (Szeg: Theoph. 25). De mind ezekkel semmit nem kófitál Calvinus, hanem azt pönget (Pázm: Kal. 416). Mind az altal ezzel nem kofitaluan, ő azt vegezi az ő partolkodasaban (EsztT: IgAny. 432). Véle semmit sem kofitálni (Kisv: Adal. 178).

Kófitálás: gerrae, nugae, fabulae; geschwätz, albernheiten]. Mi-is Kalauznak ebbéli kofitálására bővön meg-feleltünk fellyeb (Pós: Igazs. I.681).

KÓFIUM: mitra MA. infula PP. mütze, haube PPB. Myse mondo rwhaya raytta leween, pyspöky estapja kezeeben, koffyoma feyeeben (ÉrdyC. 297b). Küldénec aranyos kóffiomokat (Helt: Krón. 150. Born: Préd. 399).

KOFORTY: [?] Vajki igen ohajtják még most-is ama pápista kofortyok a régi pünkösti bordélyoskodásokat (GKat: Válts. I.1126). [Vö. **KOPORTYÚ, KUFFANTÓ**].

KOH: fornax metallica, conflatorium MA. ustrina PPB. [schmelzofen, hochofen]. Mykoron ky vettek volna az kohbol, keralnak ew koppe valtozot Ilusnak fezyletenek ew kepere (DebrC. 495). Mint ha az kohban igninek: veluti in fornace ardentes (Sylv: UT. II.137). Probálya őket mint az aranyat a kohba (Helt: VigK. 19). Egybe olvad az ezüst az kohban: conflatur argentum in medio fornacis (Kár: Bibl. II.128). Miképen a tűz az ezüstet, es a koh az aranyat: azonképen probálya az wr a szüeket: sicut igne probatur argentum et aurum camino, ita corda probat dominus (SalMark. E3). Tapassz cserepet rea, rakd be az kohban, had éledgyen fel magában (Kecsk: ÖtvM. 290). Az cserepet tedd egy kohban, rakd be szénnel (305). Az kementze, az hoh es a tűz meg proballya az aranyat (Magy: Nád. 5). Kohban, erős tűzben égeti meg az aranyat (Matkó: BCsák. 216). Üstökös csillagot minden ütés csinál, sok ugrosó szikra szökdécsel a kohnál (Gyöngy: KJ. 53).

[Szólások]. Az ő kohából költ: ex sinu illius est (Decsi: Adag. 319). Látod, a fegyvert is, ha jó kohból költ is, mind addig sem viselik, míg (Felv: Dics. 13). Az apostolok kohából költ az ő traditiojok (Pós: Igazs. I.81). Kiknek kohokbol költ ez (Megy: Dial. 32). Egy kohból költek ki: ex eadem *officina exierunt PPBl.

kovács-koh: ustrina Com: Orb. 139. Kováts koh, értz olvasztó kementze: ustrina PPBl.

ötvös-koh. Micsoda ötvös kohbúl származhatic tisztáb arany? (Prág: Serk. 693).

tűz-koh: [ustrina; schmelzofen] (GKat: Titk. 416).

tüzesitő-koh: ustrina C.

Kohol: **1)** coquo, ferrumino, conflo MA. kochen, löten PPB. [schmelzen]. Alig találtatott egy, az ki magánac valami tulajdon balvánt nem kohlott (MA: Tan. 31). Nem vólt soha az emberi gondolatnak műhelyében kohlott vallások között csak eggyis, az melyben sok hamisságok nem elegyítettek vólna (Pázm: Kal. 69). Meddig koholtatnak a lelkek a purgatoriumnak kemenczéjében (Pós: Igazs. II.623). Koholó katlanban szapúlod az isten híveit (Czegl: MMel. 49). A keresztviselésnek koholó kemenczéje (CsúziCseh: Edom. 165). Némely betegek magok koholnak magoknak orvosságokat (Web: Amul. 139). Jobb hogy isten engem ez tűzben koholjon, minden salakokat rólam eltisztitson, és tiszta aranyúl ama napra tartson (Thaly: Adal. II. 291b). **2)** comminiscor, excogito Kr. [erdichten, erfinden]. Kohölt [így] magyarázat (Toln: Vigaszt. Elöb. 5). Kohlott gondolat (MA: Tan. 138). Rosz szitkos könyveknek kohlói (Bal: Cslsk. 56). Az három nem-idvességes kérdéseknek koholó mestere (Czegl: Japh. 7). A mit más ellen kohol, a maga fejére fordúl (Tof: Zsolt. 43). Az ördög minden nap lelkünc veszedelmét kohollya (KBodor: HÖszt. 7). Ravaszsággal koholtatott hazugság: mendacium callidissime fabricatum (Illy: Préd. II.355). A babonas szentelés azoknak a phariseusoknak kovászszokból maradott, kik az isten törvényének tisztaságát az ő fejektől koholtatott terhes rendtartásokkal elegyitik vala megh (VärM: ÉgőSzöv. 250). Itt az koholt verseknek vége (Thaly: Adal. I 209). A religio nem találmánnya az egyházi embereknek, nem a hamisságnak ülővasán koholtt s faragott praktika (Fal: NE. 56). Hiv szószólló vala királyi udvarban, ha mi roszat kohult irigység a sutban, azon volt, lehessen háritani nyomban (Orczy: Nimf. A5). **3)** [facio, formo; machen, formen]. Oszlopot mohás kősziklábúl diszest, szépet, csinost kohol formátlanbúl (Orczy: Nimf. B1b).

[Szólások]. Kiki koholja maga szerencséjét (Fal: TE. 633).

ki-kohol: excoquo MA. auskochen PPB. Az nyomoruság által az isten kikohollya az emberből a bünt (MA: Bibl. II 1). Az oláhok a római és dáciai nyelvbűl koholák ki a mai oláh nyelvet (Liszny: Krón. 85).

mëg-kohol: uro Káldi: Bibl. Zach. 13. 9. Kr. [conflo; brennen, schmelzen]. Meg kohollya mint az ötvös az aranyat (Báth: Tromb. 199). Meg-kohollyác az ezüstöt (Nógr: Idv. 572). Még halálod óráján is meg-kohol isten e lelki restségért (Komár. Imáds. 112).

[Szólások]. Kováts Istók meg nem kohollya (Kisv: Adag 516).

öszve-kohol: [conflo, ferrumino; zusammenlöten]. Hazugságokból öszve kohlott gubernálás (MA: Tan. 1081).

Koholás: ferruminatio, conflatio MA. das löten, zusammenlötung PPB. Koholás az aranyat fenyessé teszi (Bod: Lex. Előb. 6).

Koholgat: [excogito; dichten]. Annak dolgairól verset kohólgatok (Gyöngy: MV. Előb. 10).

Koholód-ik: [conflor, coquor; schmelzen, gekocht werden]. Az embernek lelke a büntől kóbolodgyék [így] (Uzoni: Dáv. 53).

mëg-koholódik: ~ Nem kell a papistai purgatoriumban megkoholódnioc (Megy: 3Jaj II 84).

KOHÓ: érczolvasztó kemencze SzD. ustrina Kr. [schmelzofen]. Igazac es szinten olly igen tisztac, mint az ezüst, kit földből el valasztnac, az ötuösöc kohokban [kohókban vagy

kohukban?] olnasztottac es hetszer megeresztuen tisztitottac Born: Ének. 171). Ács mihelyben a-vagy-is kovácsnak kohojában (Csúzi: Sip. 218). Hogy tüzesedjék, kochójába [így] veté Pós: Vetélk. 82).

KOHINT. Titkon el-kohintani: subducere MedLat. 482. Vö. KUHINT]

[**KÓKAD**]

Kókatt: siccus, omni viroro ac vigore exhaustus (Otr: OrigHung. II.198).

KÓKÓ. Est apud nos in usu vocabulum kókó, quod semper horrendum quid et formidabile, ac per hoc fugiendum nobis significat. Solent hoc adhibere matres in terrorem suis infantibus, dum eos a cultro, vel simili noxio abarcere volunt, ne quid periculi eis eveniat. Aliquando etiam de homine detestandi vel formidandi aspectus ac gestus dicitur: kókó ember: h. e. homo, qui titulo kókó dignus est (Otr: OrigHung. II.200). De csak kókó, tsak gyermeki játék még ez (GKat: Válts. I.1029). Azt hiszem csak kókó német uram hire (RákF: Lev. IV.501). Ingyen forgatja a nagy kokót, de elkölt arról, a mit ő gondol ErdTörtAd. III.225).

Kókós, kivel a gyermeket ijesztik, hogy megeszi: manducus PP. 271. empusa; ein schreckbild, kindleinfresser PPB. krampus]. Gondolnám lenni kokosnac, mivel nemzetűnc kőzött még ma-is ennec nevezetivel a kisdedeket gyakran ijezgetic Ker: FelsK. Előb. 8).

KÓKONYA, KÓKONNYA (*kokannya* Mon: Apol. 335): húsvét napján megszenteltetni szokott holmi eledel SzD. Ualanyk kelnek az kokonnyahoz auagy az husuety keńerhőz, sayt es teey, tykmoń, tizta tezta, kőrnyűl teztabol kozoru modra kell ćinalny, meg kel sűtny, meg kell zentőlny, eǵ masnak kell benne kűldőzny (SándC. 2). Az menorzagban az zentők udde myth eznek? En hyzőm, hog nem tudod; az meńorzagban mentűl yelősb etők az kokonnya; mićoda az kokonya? az kokonnya űnnőn maga vr Kristus (2). Giertiakat es kokonniakat zentelnenek (Ozor: Christ. 401). Gonoszul eltec a papaoc, midőn nem czac rendtartast, de isten paranczolattya ellen valo dolgokatis soc ezert szerzettec, kokonya, gyergya, viz, buza szentelest, holtac imadasat (Born: Evang. IV.515b). Az papistak kokonnia szentelesek (Fél: Tan. 344). Hogy mellic apostoltul tanultac legyen meg a kokannyat, karapolast (Mon: Apol. 335). Sodar es kokannya szentelesek (Gyarm: Fel. 42). Tüz, viz, soldor, kokonya, tikmony, mind iambor keresztyénec esznec (Vallást. Aa2) Husvétba az kőkonyának [így] meg szentelése (Vás: CanCat. 132. Alv: Post. I.423).

KOLBÁSZ: farcimen, botulus, lucanica, offa C. wurst, bratwurst PPB. A kolbászok, májos hurkák: kleine knackwürste KirBesz. 32. Kolbász Farkas [név] (Tin. 86). Kolbászokat csinál (Com: Jan. 79. Radv: Csal. III.44. KLőcse. 1649. 5. Thaly: VÉ. II.377). Disznóknak aprólékját, kolbászit, májosit, gömbötzit, véresit illendő árok szerint adgyák (TörtT. XVIII. 242).

[Közmondások]. Csak az nem szereti a kolbászt, kinek ninsen (Kisv: Adag. 38).

húsos-kolbász: botulus carne fartus Kr. (Com: Jan. 79).

[**Kolbászosod-ik**]

föl-kolbászosodik: instar farciminis extubero, extumesco Kr. [anschwellen] (Vajda: Kriszt. III.352. Kr.).

KOLCS (*koltz?* MA.[1] *kocz?* Radv: Csal. III.45): gobius C. MA. gobio MA. meergropp PPB. Kolts, gobhal: gobius; der gründling Com: Vest. 131. Jász keszeg, kólts, fejér keszeg: thymallus, mugil, alburnus seu leuciscus Com: Jan. 33. Csuka ispékkel és koczczal (Radv: Csal. III.45).

KOLDUL (*kwdolny* Pesti: NTest. 157. *kodul* Tel: Evang. I.352. *koldol*hatott Born: Préd. 389. *kudul*ni Tel: Evang. I.224. *kúldul* Helt: UT. M2. *kúldúl* Tóf: Zsolt. 83. *kúlduln*i Pázm: Préd. 477): mendico, emendico C. emendico MedLat. 209. betteln PPB. Latatykuala neky hogy koldolny zegyenlenenek menny (EhrC. 81). Donaciókat kuldultanac vala a királyoktól (Helt: Krón. 55). Eggyic várasból másikban megyen, vgy mint kúldúlván (Cis.K.) Koldultomat szégienlem (Kulcs: Evang. 438). Menyivel böcsülletesb és bizonyosb az istennek szava az emberi bőlcseségnél és érzékenségek által kúdullott értelemnél (Pázm: Kal. 318). Kodult kenyérrel élni (Zvon: Post. II.30). Posaházihoz ment dicsiret koldulni (Sámb: 3KérdF. 673). A pogányok kőzött a Syra isten aszszony papjai regenten koldulnak vala, sákokat töltvén megh eledellel; így ma a papisták kőzött négy rendbéli koldulo barátoknak nemei vadnak (VárM: EgőSzöv. 142b). Katona-csillag földerűl, zabot ő akkor nem koldúl (Thaly: Adal. I.242). Engedj leborúlni, hűséget kódulni s úgy múlni (Amade: Vers. 94).

[Szólások]. H a m i s s a n k ó l d u l s z Luther nevével (Pós: GörcsB. 18). Látodé, hogy hamissan kuldultál (Matkó: BCsák. 303). Ládd, hogy nem hamissan kúldúl P. Sámbár (Sámb: 3KérdFel. 563).

ki-koldul: emendico MA. erbetteln, ausbetteln PPB. Kikoldúltatott: emendicatus MA. PP.

kikoldulás: emendicatio MA. erbettlung, ausbetthung PPB.

mëg-koldúl: [mendicando peragro; betteind durchwandern]. Idegen országokat meg-kúldúlván, temérdek alamisnát szerzett a jerusálemi szükölködőknek (Pázm: Préd. 1248).

Koldulás: mendicatio MA. das betteln PPB. Meg tere az koldulasbol, hozuan egi taska kinirt es egi palazk bort (VirgC. 47. Helt: Bibl. I.217. Born: KTud. II.17). Minden ő ianait fel laká, és kúldulásra iuta ügye szeri (Soós: Post. 81).

Kolduló: mendicans C. [bettler] (Born: Préd. 86).

KOLDÚS (*koldos* Born: Préd. 306. *kóldús* Tel: Evang. II. 417. *kwdos* Pesti: NTest. 159. *kuldós*ok MA: SB. 116. *kuldus* Sylv: UT. I.110. Mel: SzJán. 425. *kúldús* Pázm: Préd. 317. *kúldus*oc Vás: CanCat. 276): mendicus C. MA. bettler PPB. Vándorló koldus: autolecythus C. Scelerata az az lator kuldús laba sebesitő fű (Mel: Herb. 175). Soha nem mond az kúldús eleget: mendici pera non impletur (Decsi: Adag. 119). Az kúldúst még az szüley sem szeretik (275). Kúldúsnális szegénb: Iro et Codro pauperior (44). Oly szegény mint az kúldús, megis gőgre tartia magát: Mithaecus cum sit, Agamemnonem simulat (254). Felsegéllyed az koldusnac szükségét (MA: Bibl. I.172b). Éheztem, szomjúhoztam az én szegényimben, kúldúsimban (Pázm: Préd. 17). Koldus rongyok (31. Kr.). Nyomorék kóldús (Hall: Paizs. 87).

[Szólások]. Senki én felőlem nem tartja, hogy s z e m é r m e s k o l d u s volnék, inkább untalan való, sok érdemem felett való, sok kérésemmel gyakran megbántom kdet (LevT. II.276).

[Közmondások]. Ne utáld meg a nyájas koldust: salem et mensam ne praetereas (Kisv: Adag. 461. Kr.). Szemérmes koldúsnak üres a táskája (Biró: Angy. 122). Nem fél koldus a fosztástúl: *cantabit vacuus coram latrone viator PPl. Koldustól kérsz táskát: *aquam e pumice postulas PPl.

Koldúsi: [mendici; des bettlers, bettelhaft]. Ninesen hatalmadban, hogy megadhassad, a mivel tartozol, és félő, netalántán valami koldusi szorúltságra ne juson ügyed (Fal: NU. 290).

Koldúsocska: mendiculus C. MA. junger bettler PPB.

Koldússág: mendicitas KeszthC. 294. C. MA. bettelei, bettel PPB. Oh melly nagy vakság, a mennyei királysággal nem gondolni, hanem e földi koldússágon akadozni (Pázm: Préd. 17) Sokan rabságra, sokan koldússágra jutottak a nagy hatalmas emberek közzül (74). Isten-kívül minden gyönyörűség keserüség, minden gazdagság koldússág (1162). Koldusságot és gazdagságot ne adgy nékem (Mad: Evang. 386). Bötsülettel félre állottam; költs ugyan s töltt pénzemben, de a miatt nem szorultam koldússágra (Fal: NE. 10). Belisarius, az a híres győzödelmes úr, mint járt utoljára! Kitolták szemeit, koldusságra jutott (Fal: TÉ. 675).

KOLÉRA: [cholera]. Az üstökös csillag hadatis iegyez, mert szerez heuséget, az penig cholerat (Cis. J.).

KÓLIKA (*kolyika* Gvad: Időt. 139): passio colica MA dysenteria RMK. IV.205. kolik, bauchgrimmen PPB. Öreg hurka, a mellyben a kólika kezdetik: colon PPl. (Helt: Krón. 87). Soc betegseg colikanal, köszuennyel (Born: Préd. 43. 240). De ez sanunyu, vad körtuély, szoritó, árt, es colikát hoz (Mel: Herb. 1. Zvon: Post. I 314). A kolika a bélt szorongattya (Com: Jan. 57). Kolyikát nem tenyészt (Gvad: Időt. 139).

Kólikás: colicus MA. der die kolik hat PPB. (Pázm: Préd. 1158). Grincezes orczáu, kolyikás, és kacsiba kezű (Bal: CsIsk 143).

KOLLÁCIÓ: collatio; die collatz Pesti: Nom. I.47. [mahlzeit]. Egy kis ösztövér collatiot is készittettünk (Nyr. XIV.515).

Kollációz. Jere kollacziozonk: volumus facere collationem Pesti: Nom. I.47.

KOLLÉGYIOM: [collegium; höhere schule]. Szép rendbe szedé a kollégyiomot, kívánta onnan ki-irtani a mások munkájokkal élő heréket (Bed: Pol. 178).

KOLOKOLOG: [glotoro, crepito; klappern]. A gólya az ő szólása közben tsak kolokolog avagy kelepel (Misk: VKert. 336).

KOLOMÁZ: [axungia; wagenschmiere]. Végy kolomázat, másképpen szekérkenőnek hiyák (OrvK. 82). Keverek kolomászt ösz hajába (Gvad: Orsz. 49).

KOLOMP: 1) crepitaculum, lamina MA. schelle, blech PPB. klapper Adámi: Spr. Kelepelő, zörgetyű, kolomp: crotalum MAl. Kolompockal, kelepeckel csengetvén: crotalis tinnientes Com: Jan. 129. (MA: Tan. 18. 262). **2)** claviculus MA.

Kolompol: pulso MA. läuten, mit glocken schlagen PPB.

Kolompoz: 1) pulso, pulsito MA. schlagen, oft schlagen PPB. [klopfen, anklopfen]. Zörgess, kolompozz (MA: Scult. 280). Aitodon kolompozoc, en nyomorult koldus (Ágost: Zar. 147). Ajtónkon kolompozván, fáradhatatlanúl nógat (Pázm: Préd. 332). Nem-is mondhatni addég egész hásznak, míg az faragok ott nem kolompoznak (Szentm: SóDics. B4). A pusztában egy házikóra talál, és kolompozván annak ajtaján ki tekint a benne lakó remete, kinek ügyét meg-beszélli (Hall: HHist. II.164). A ki kolompoz, annak nyittya az ő ajtaját meg (Rim: Ének. 77). Az aitodon kolompoztam (Illy: Préd. II.328) Nem tilalmas ugyan, ha az embereknél bé köszöntesz, de az istennél kolompozz előbb (Fal: SzE. 555). **2)** [tundo, procudo; schmieden]. Az ezüst pohárt vassal kolompozzák, az arany edényt vasmivel czifrázzák, kiből az io bort néha goghgel iszszák, de annak tövét csak vassal kapállyák (Szentm: TFű. 22).

mëg-kolompoz. A szamár még a pajtában is meg-tudgya az oldalát kolompozni, ha a terhet nem akarja felvenni (Matkó: BCsák. 107).

Kolompozás: pulsatio MA. das schlagen PPB. [klopfen]. Kolompozás, zörgetés (MA: SB. 132). A Salamon templomra nem akarja, hogy pengés és kolompozás hallassék (VSzentyel: Patika. 162).

KOLOMPÁR: laminarius faber MA. blechmacher, blechschmied PPB. Kolompáros, rézmíves: kupferschmied KirBesz. 150.

KOLOP (*kolopi*? CorpGramm. 360): [ober im kartenspiel]. Nyakába rántot a Ben sült kolopjára való felelet [Ben sült veres kolop Pósaházi munkája 1636] (Szám: 3KérdFel. 197). Laureás zöld kolop (Czegl: Tromf. Kr.). Desinentia in vocalem e, ö, ü, eundem aftigi velint characterem (stol, stől) cum vocali ö vel ü, ut feiszéstől, gyüszüstől vel tül; ea vero quae in i desinunt, possunt ö vel o, ut: kolopi, kolopostol (CorpGramm. 360).

KOLTANT: sonitum edo, portam pulso Sl. [klopfen, anklopfen].

mëg-koltant: ∾ Egy inas, egy apród csak ő véle vala; ajtót megkoltanták (Tin. 56).

KOLTOG, KOLTAG, KÓTOG: [saepius sonitum edo, pulso; klopfen, wiederholt anklopfen]. Kótogoc: pulto, strepo MA. Koltbogauak: pulsaverunt; coltaguan: pulsans; coltogyatok: pulsate; coltogonak megnittatik: pulsanti aperitur NémGl. 165. Senki hailakat nem meriziuala megnitni koltagnan [így Döbrentei kiadásában, nem „kolcaguan", mint a Nyelvemléktárban] auag bemenuén: pulsando aut intrando (BécsiC. 42). Koltagiatoc es meg ńittatic tünectec, mert koltagonac megńittatic (MünchC. 136). Micor megiöuend es koltagand sietelmel megńissanac öneki (141). Ha ysten koltog a zywön, meg erösyttetyk zawarokal, de ha ördögh koltoghand, gonossagokat kyzlelwen, legottan meg nyittatyk öneky (ÉrsC. 533). Az harkály ha igen kóltog, esőt és zápor esőt érez (Cis.G4.). Hallyák a Noe fejszéjét koltogni (EnyF: MSzó. 56).

Kótogás, kótagás: cottabus, pultatio MA.

Koltogat: pulto MA. anklopfen PPB. Koltogacz es megh nem nyttya teneked az ő megh halgatasanak aytayath (ÉrsC. 318b).

mëg-koltogat: ∾ Meg-kótogatom az ajtót: *pultabo januam PPBl. A harkály az ő erős hoszszú orrával a fákat meg-kótogatja (Misk: VKert. 685).

Koltogatás: [pulsatio; das klopfen] (Tof: Zsolt. 862).

KÓLYA: carpentum, pilentum, essedum, arcera, plaustrum undique tectum C. hangender wagen, kutsche PPB. Boritot kotsi, szekér, kollya: arcera. Kolya, szekér: petorritum Maj: Szót. 361. Unum currum Cola vocatum cum duobus equis (Szatm. vmegye 1434. Kamarai Levéltár). Egy hat lonu kóllyánal megaiándékoza (Helt: Krón. 82b). A kolyák és lektikák hordoztatnak két lótul (Com: Orb. 173). A szekér pedig csak közönséges szekér, olyannak látszék nékem, mint régen itt az urak kolyája vala (ErdTört. I 133). Hat lóra való kolyát csinál-janak f. 8 (ErdOrszgy. II.382).

KOLYÉSZA. Kolyészák, kocsik: petorita, rhedae (Com: Jan. 87. Com: Orb. 170). Kolesza (Gér: KárCs. IV.441).

KOMA: compater MA. susceptor Oertel: Harm. 142. gevatter, pate PPB. Kezenethemeth irom te kegyelmednek, minth en zerelmes bizott koma es biró vramnak (RMNy. III 9). Engedje az én édes istenem, hogy ez után is hallhassak minden jót felőletek mind az én bizodalmas komám uranmal egyetemben (LevT. II.78). Édes komám uram! tegnap délután vettem Kd. levelét (252). Nintsen az istennec arrol parantsolattya, hogy férfiu koma auag pedig asszony ember koma legyen (Mel: ATam. 130). Komyat szidalmazza (Vás: CanCat. 238). Kár, hogy komiának nem fogadta (Toln: Vigaszt. Előb. 16). A sokszori komák között lelki rokonság vagyon (Czegl: MM 66).

A komáknac jelen létekben keresztel (Com: Jan. 126). Akartam kegyelmeddel szólani, mint régi jóakaró komja; maradván kegyelmed komja (RákF: Lev. I.336). Antal varga ő komját hítta vendégségben: jó komám egyél (Thaly: VÉ. I.344).

[Közmondások]. Kőttne higyed komádat (Helt: Mes. 29). Kőtue hűd komádat: ama tamquam osurus, oderis tamquam amaturus (Decsi: Adag. 88. 196). Kötve higy komádnak (Kisv: Adag. 22).

kĕrĕszt-koma: ∾ (Pós: Igazs. 615).

Komaság: compaternitas MA. Decsi: Adag. 4. gevatterschaft PPB. Egy rókánac fia lőn. Az el menuén komáua kéré a farkast. A farkas őrőmest fel véué á komaságot, es neuezéc á róka fiat Lupescónac (Helt: Mes. 333). A komaságban való lelki atyafiság csak haszontalan költőmény (Czegl: MM. 278). A bérmálásban mint a keresztségben komaság is avagy lelki-atyafiság vagyon a kereszt-apák vagy kereszt-anyák között (Bíró: Angy. 267).

[Közmondások]. Meg hólt az gyermek, fel kőlt az komaság: abiit et taurus in silvam (Decsi: Adag. 4). Meghólt a gyermek, oda a komaság (Kisv: Adag. 3).

KOMÉDIA: comoedia C. MA. komödie, lustspiel PPB. Az császár ő felsége fiai akaratja lén, hogy én komédiában velek egyetemben legyek (Nád: Lev. 205). Én Szombatba az comédiára be nem mehettem vala (LevT. II.238). Az mely comediához készültenek az udvariak és feleségem fejér-cselédje, ma vitettem véghez az ablakom előtt (MonIrók. XV.317). Nem késit Thália tréfás komédiát, midőn Melpomene formál tragédiát (Thaly: Adal. I.59). Hogy a gyermek nevelést még ennél-is szebbben elő-gyámolítaná kezén fogva vezeté a comoediákra (a pitzint, Fal: NE. 112). Bál házak és comédiák (Orczy: KöltH. 103).

Komédiás: comicus lusor, histrio Kr. [komödiant]. Tántz mester, játék mester, komédiás mester: choragus; komédiás-aszszony: mima PPl.

Komédiáskod-ik: [comoediam ago; komödien spielen]. (Land: ÚjSegits. I.28).

Komédiáz. Komédiazni: *referre fabulam PPBl. Komédiázom: simulo uo.

ki-komédiáz: Valaki szokását ki-komédiázni: *repraesentare alicujus mores PPBl. Sokszor kikomédiázták Orestest: Orestes agitatus *scenis uo.

KOMÉTA: [cometa]. Egi kométa csillag ielőnek (DebrC. 208). Kométa auagy üsteges csillag (Helt: Krón. 67). Nem érti az cometakat, üstökős czillagokat (MA: Scult. 24. Zrinyi II.87).

Komiszárius: [commissarius; kommissär]. Hadi kommissarius, vitézeket fogadó: delector; búza kommissarius: *praefectus annonae PPBl. (MonTME. I.48. Gér: KárCs. IV.480). Nógrádban az comissáriusoknak élésért fizettünk az vice kapitánynak 8 császár tallért (MonTME. I.48).

KOMLÓ: lupus C. lupulus MA. hopfen PPB. Com: Vest. 135. Kumolovmal, collis 1264 (Kovács). Villa nostra Komlod? 1321 (ZichyC. I 191). Küldjön énnekem egy kis aszszu gyümölcsöt s egy kevés komlót (LevT. I.87). Először az komlót főzték meg és annak az vizébe fürösztöttek meg (Nád: Lev. 15. Com: Jan. 85. Radv: Csal. II.65. Zrinyi II.101). A komlot ereszd karora (ACsere: Enc. 284. VectTrans. 26). Komlót főzök estére (Thaly: VÉ. I.344).

vad-komló: fa moha; bryon PPl.

Komlós: lupulosus, lupulatus MA. mit oder von hopfen PPB. Komlós korpa: fermentum lupuli, furfur lupulo infectum; komlós ser: cerevisia lupulata PP. Cumluspotok, rivulus 1212. Cumlous, villa 1257. Kumlovs, villa 1270. Komlos, meta 1295 (Kovács). Komlós [vnév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Komlós kert (TörtT. 1880. 774). Komlós kenyér (Thaly: Adal. II.346).

KOMMANDÉROZ, KOMMĔNDÉROZ: dirigo, ire jubeo; commandiren PPB. Bottyánt innen le fogom commendéroznom az Ráczországra (RákF: Lev. V.7). Palocsaji Dmián áltol akar menni véllek, sok hadakat most commandérozni (Thaly: Adal. II.359. Mik: TLev. 485). Sok köz ember haladja hadnagyját, több hadnagy előzi commendérozóját (Orczy: KöltH. 123).

KOMMANDO, KOMMĔNDÓ: directio militaris Kr. [das kommando]. Parancsol istrázsát commendo ezeknek (Thaly: Adal. II.23). Ő felsége megfizetvén minden adósságát, az armadára küldötte commendót adván néki, jól is viselte magát, már most Sacri Romani Imperii comes is (Haz. I.376).

Kommĕndál: [commendo; empfehlen, anempfehlen].

be-kommĕndál: ∾ Gombo János szerzette Görgey által egy öcsesét ide étekfogónak bekommendálta hopmester uramnak (RákGy: Lev. 47).

KOMMĔNDÁNS: [kommandant]. Kommendáns avagy fő-vezér (Szeg: Aqu. 33). Eddig itt kommendáns Ordódi György vala, már Nagyszeghi Gábort instellálák oda (Thaly: Adal. II.357).

KOMMUNIKÁL, KOMMUNIKÁL-IK: [communico, accedo ad mensam sacram; communiciren, zum abendmahl geben]. Mykoron azzonyunk zyz Maria komunykalyk vala, mely ygen nagy isteny edesseget akkoron erez vala (GömC. 297). Yrgalmassagoth tezen gyonyk comwnykal (ÉrsC. 530b).

KOMÓCIÓ: [commotio; bewegung]. Tántz nem egyéb, hanem komótzió, melly az egésségnek hasznos és igen jó (Gvad: RP. 71).

KOMONDOR: molossus, canis opilionum Kr. [bauernhund, schäferhund]. Komondor eb: molossus, canis opilionum PPB. Gyermeket szoptatja egy fias komondor (RMK. II.305). Falusi komondor: canis villaticus PPl. Egy komondor be ideze egy iuhot a biró eleybe (Helt: Mes. 16). A komondor fogait kezde rea fenni és a kőllykőket rea nodítani (29). Kemén a komondornac a háta és a szőre igen sima. Nem ió ott ẟlni: mert igen hamar el czuszni róla (219). Komondor szabáso kos (350. Born: Préd. 282. MA: Bibl. I.467). Az aytoban fekszic, mikor meg ebezic, az konez leső komondor (Prág: Serk. 687). Tartván a komondor ebet, a ki fel-fegyverkeztetet szeges-őrvel (Com: Orb. 95). Komondoroc (molossi) őrzic a csordát (Com: Jan. 77).

[Szólások]. Nosza e b u t á n kurta k o m o n d o r: oscitante uno oscitat et alter (Decsi: Adag. 208).

[Közmondások]. Rés felé tekincs mikor az ag komondor ugat (Kisv: Adag. 49).

juhász-komondor: canis pecuarius; schafhund PPB. [schäferhund] (Misk: VKert. 182).

KOMOR (*kumur* TihC. 102): torvus, morosus MA. vultuosus PPBl. tristis, torvus, morosus Otr: OrigHung. II.159. feindselig, mürrisch PPB. Komor tekintetű: torvus C. tetricus MA. Komor kedvű: tetricus; komoron: torve C. komor tekintet: torvitas MA. PP. Garázdás, komor: trico MAl. Komor, magának-való ember vólt: natura tristi et recondita fuit PPBl. Ráutzólt komor homlok: obducta frons uo. Komor, ki soha sem nevet: *agelastus; *adductae frontis uo. Komor: austerus; sauersehend Com: Vest. 120. Kedvetlen avagy komor: morosus Com: Jan. 184. Komoron nézni: Titanicum tueri Decsi: Adag. 135; Gorgoneis oculis intueri 201; Tbymi more aspicere 210. Árrius magában igen kevély vala, az emberek előtt olyha komor vala, mint az álnok kígyó bizonynyal olyan vala (RMK. V.167). Paraszti komor keménséggel fel fegyverkőzőt tanétoc

(Zvon: Post. I.55). Még ennélis messzeb megyen imezeknec komorkedvőc és kevélységec (MA: Tan. 1072). Komoron kezdi azt tekintélni, az kinek annakelőtte mosolygó orczát mutogatott (MA: SB. 50). A lép ismet kiveri a komor kedvet szerző fekete sűrű vért (Com: Jan. 51). Csak illyen komor kedvel kell ballagnunk (Matkó: BCsák. 376). Komor szemmel nézne reám (MHeg: TOszl. II.6). E tudományt komoron és gyülölségesen állatja, és ugyan oltalmazza is (GKat: Titk. 4). Erkölcsös, komor urok vagyon azoknak, a kik a bűnöknek kedveznek, engednek (Mad: Evang. 136). Komor medve (Megy: 3.Jaj. II.62). A mit Calvinusban tsuda komor ortzával kárhoztatz, szidalmasz, azon dolgot magadban és a tieidben javallasz és kedvellesz (Ker: FelsK. 39). Ő egyebet a fejér vénségnél, barátság nem tudó komor szegenységnél nem hozhat (Gyöngy: KJ. 78). Valakire komor szemmel nézni (Kisv: Adag. 198). Bár komoran nézzen, más van szivében (485). Minden más népek-is, bár komor szemmel-is, nyilván láthattyák a mi bóldogságunkat (Biró: Préd. 19). 2) [morositas; unmut, unlust]. A kegyetlenség, komor és kedvetlenség, gyakorta igen káros és veszedelmes (Tyuk: Józs. 130). Ékes vólt és ezt szem nem nézte komorral (Gvad: FNót. 13).

[Szólások]. Komor mindenkor mint az verembe eset farkas: vultum demittit, tamquam Telephus MA. (Decsi: Adag. 63. Kisv: Adag. 550. Fal: Jegyz. 926). Ki mindenkor komor, arra senki sem hajt (Kisv: Adag. 478).

Komorít: capero, corrugo MA. runzlicht machen PPB. [runzeln]. Homlokomat komoritom; capero PPl.

mëg-komorit: [capero; düster machen]. A homlokomat megkomoritom: capero C. Meg komorytják magokat, zomorusagnak erezkődnek (Beythe: Epist. 78). Midőn bőitőltenek megkomoritottak orczájokat, hogy tetszenének egyebeknek bőitőlni (Tel: Evang. II.521).

Komorítás: [adducta frons; stirnrunzeln]. Chak intésével is rágalmazhat valaki, feje haitogatásával, homloka komorittásával (Elm. 273).

Komorkod-ik: tetricus et morosus sum, contristor MA. [düster sein, trübsinnig sein]. Mivel istennek kedveskedik, azt vigadva és nagy örömmel tselekeszi, nem úgy, mint a képmutatók komorkodva (Pázm: Préd. 610. MA: Tan. 1271. MA: SB. 65). Soha semmi jó kedvet ne mutassunk, hanem mindenkor komorkodjunk (GKat: Válts. I.1000. Gyöngy: Cup. 16. Biró: Micae. 258. Kr).

Komorod-ik: contristor, tetricus fio SI. [düster werden, verdriesslich werden]. Tellyes gonosz gondolo, komorodot, mindenkor szomoru (Cis. L3). Nyughatatlan és komorodott lőn (Kónyi: VM. 15).

el-komorodik: ∾ Elkomorodott a molnár és túrta szájából mérgét (Fal: TÉ. 767).

mëg-komorodik: ∾ Úgy vélem, attól komorodott meg, hogy nem mehettünk alkura némelly punctumok iránt (Fal: NE. 80).

Komorodás: [contristatio; verdüsterung, betrübnis]. Szived komorodása (Pázm: KT. 207).

Komorság: torvitas C. morositas MA. tetricitas PPBl. das mürrische und verdrüssliche wesen PPB.

KOMORNA: [cubicularia; kammerfrau, kammerdienerin]. Komorna, szakátsné (Orczy: KöltH. 189).

KOMORNIK (*komornék* Gyöngy: Cup. 15. Fal: NA. 157 [így, nem komorna; *komornyék* Tarn: Titk. Címl. *komornyik* PhilFlor 3): cubicularius C. [kammerdiener]. Komornyk: cubicularius; kämmerer Pesti: Nom. 42. Yrd meg nekem, ha komornyk wram meg yewt Alamochból (LevT. I.69). Két komornik királyra tanácskozék, ők az királt titkon elrekkentenék (RMK. II.281. 286). Eladák Józsefet medeanitáknak, Farao kiralynak ő komornikjának, az fő hopmesternek azaz Putifárnak; ez gondviselője az kiraly udvarának (IV.8. 97. 109). Az királyné asszony látván jámborságát, akará, hogy legyen király komornikja (VI.64). A madianitac el adac Josephet Egiptusba Putipharnac Pharao komornikianac es hoffmesterenec (Helt: Bibl. I.83). Az királynac komornikja vala: servus domus regis de prioribus erat (MA: Bibl. I.382. IV.114). Assvérus királynak halálára szándékoztak az komornyikok (Pázm: Kal. 420). Ha az komornikomat valaki eerte fyrtatna, az is heaba valo dologh lenne, mert azt een legh fellieb w tüle akartam el tytkolny (Radv: Csal. III.151). Pénznek es egyeb fele egyetmasnak komorniki: dispensatores rerum et pecuniarum (Ver: Verb. 197). Meginditottam komornyíkomat vele rendelt palotásimmal együtt (MonIrók. XV.71).

országos-komornik: fiscus Illy: Préd. II.502.

fő-komornik: summus cubicularius Com: Jan. 140. [oberkämmerer].

Komorniki. Minket el nem hagyott, hanem elsőbben udvarunkban continuálván az komornyiki tisztét s azután bukoczi kapitánynyá lévén esztendeig szolgált azon hivataljában is (LevT. II.259).

1. KOMP: [tumulus, meta; aufwurf, rasenhügel, grenzhügel].

[**Kompol**]

Kompolás: [adaggeratio terrae; das aufwerfen von hügeln]. Ki szent György nap tájban kezdvén kompolását, soha el nem végzi határok bányását (Orczy: KöltH. 112).

2. KOMP: epibades MA. fahrschiff PPB. [plätte]. Az török nagy segitséggel volt Esztergomnál az onnan kompon által való költözésben (LevT. II.136). Komp, significat pontones, sen latas et spatiosas rates in magnis aquis, quibus currus, equi, exercitus et alia ex una parte in aliam transponuntur (Otr: OrigHung. II.270). Az hol gázolható hely nincsen, hidassal, kompal (pontone) által vetnec (Com: Jan. 91). Kompokra által vivén (TörtT. XV.174. TörtT.² III.349. 352).

KOMPÁNY: vicarius ludi magistri Sl. Pál-mester-is soká múlatoz a tzéhben, nem éri a konypánt [így] a belső pinczében (Gyöngy: Cup. 20).

KOMPÁSTOM: compassum, compastum, solarium; sonnenzeiger, compass PPB.

KOMPLÁR (*compolantsag*? NémGl. 357. *kompolar* DöbrC. 12. *kompolár* Fél: Tan. 260. 474. Pázm: Fel. 238. Zvon: Préd. II.247): propola, caupo MA. verkäufer, weinschenk PPB. Téman földenec conplari [így] es bezéllőy es ildomossagnac es ertelemnec keresőy (BécsiC. 101). Jöne hoziaiuc a meńńei kompolar venni maganac zegenkődő bozzusagot (DöbrC. 12). Complar ember (ExPrinc. 115).

Komplárkod-ik: cauponor; feil haben, wuchern PPB. [handeln]. Az Corintus komplárkodo varos (Komj: SzPál 109). Olaj az teste! mind azt mondjátok, evvel a nép közt ti komplárkodtok (RMK. II.226). Vinczlerkedik, complarkodik (Mel: Sz. Ján. 95). Ti atkozot pilisses papok, ti mint Simon Magos vgy iartok, ackic az idwessegel komplarkottoc (Mel: Sám. 381). Kompolarkodnac, kufarkodnac (Pázm: Fel. 238. Thaly: VÉ. I 41).

Komplárkodás: [negotiatio, cauponatio; das handeln, wuchern]. A szentségekkel való komplárkodás, kereskedés átkozott tudománynak tartatik vala (Matkó: BCsák. 83. GKat Titk. 12. CorpGramm. 327).

Komplárság: ∾ W compolantsagara [így]: ad negotiationem suam NémGl. 357. Komplarsag, kereskedés (Born: Préd. 77). Az feiedelmek rendek kiuűl kereskedesre es vtalatos kompolársagra ne adiak magokat (Fél: Tan. 474). Christus az Jerusalem templomát az belé másztkált kompolárságtul meg tisztétotta (Zvon: Préd. II.247). Az szentseggel valo el szenuedhetetlen kereskedesnec es komplarsagnac mindenec hallasara, nyiluan, elleno mondottak (EsztT: IgAny. 106).

KOMPÓDI [Kompold, Kompód: falu Hevesben Kr.] Kompódi nemes aszszony: ampullacea mulier PPB. Cznfollia Micha Achabot: El mehecz, s-nag kompódi módra iary (Mel: Sám. 359). Nám ollyan, mint egy kompódi nőmős aszszony: ampullacea mulier (Decsi: Adag. 324). Ha kompodi módra szegény nem iárhatis, meghis czendeszen vagyon (Illyef: Jepht. 13).

KOMPONA: libra; wage PPB. mérő serpenyő SzD.

KOMPOST: [condita, poma condita; eingemachtes obst, eingesottene früchte, kompot]. Peto si potestis Budae faciliter invenire rapulas, vulgo cbeklath cum sinapis [így] temperatas in parvis tunelliolis de Sienna portatas vulgo komposthoth 1495 (Révay-levéltár Kis-Selmecen, Benedictus de Zenthmarthon levelében; Ábel Jenő levélbeli közlése). Kompost narancz, uul, ludfi, parey, borin spekel, teies etek (LevT. I.44).

KOMPOSTOR: [tretschemel an dem weberstuhle]. Insile, insilia: kompostor, az takacz lába alatt ala s fől járó fonál ranto faczkác MAl. A takáts nyomdozza lábaival a kompostorokat (Com: Orb. 121).

Kompostoros. Az esztergáros ûlvén a kompostoros széken esztergál (Com: Orb. 141).

KONC: 1) [os; knochen]. Disznóhust, agyvelőt, s konczoknak velejit egyél (Felv: SchSal.² 6). **2)** bolus C. frustum carnis MA. bissen, stück fleisch PPB. Ütközet nagy lesz mindenkor a farsangban, mikor Czibere bán beszáll az bánságban, Konez vajda haragszik, dúl-fúl haragjában, mert nincs tisztessége az negyvenhat napban (RMK. II. 184). Egy eb talála egy szép kontz húst (Helt: Mes. 19). Osztogatta mind férfiunac mind aszszonnyiállatnac egy egy lepént és egy egy kontz húst (Helt: Bibl. II.189). Vad madar barmoknac konttzaűal elni (Born: Ének. 205). Fel veuę a szakacz a meg főtt sal konczot (armum) és a sal konczonfelűl valo szegiet es teue a Saul eleibe (Mel: Sám. 34). Szakallokon foly le az penteki koncznac ziria (Mon: Apol. 516). Sózd meg az [anguilla] husát, metéld el konczonként (Radv: Csal. III.38). A mely kontzot a szájában tartott (Czegl: Japh. 225). **3)** [praeda; beute]. (Mel: SzJán. 444). Ez is az árnyékhoz kaptában a konczot elejtette vala (Szal: Krón. 479). Immár az ő konczok [a doktoroké, kik meghaltak] egyebekre szállot és nem tudom ha vannak-é csak emlékezetben is (Pázm: KT. 13). Félted a konczot (Illyef: BCsTomp. 133). Bukefal barnáján repűl, ha a koncz-osztásra kerűl (Thaly: Adal. II.191). Több fizetés, több kontz jött al emberekre (Orczy: KöltSz. 172). **4)** Konez papiros: scapus chartae PP. [ein buch papier]. 2 kontz papirosot vészec 14 pénzen (Helt: Arithm. H3. Szeg: Aqu. 25). Vagjon 5 konez beczi papiros (Radv: Csal. II.103). Egy kontz papyros (TörtT. XVIII.217). A papiros konczonként adattatik el (Com: Jan. 155).

[Szólások]. Nagy k o n t z e s e t k i s z á j á b ó l (Kisv: Adag. 55). A pápák, ersekek, barátok a siros konczért egymást mereggel megh ölik (VárM: ÉgőSzöv. 63). Z s i r o s k o n c z r a s egyházi uraságra sietnek vele: s'introducono in buoni benetizj (Fal: NE. 39). T á l b a n k o n t z, ne néz aszszonyra: mulieris oculus spiculum juvenibus est (Decsi: Adag. 206); ex aspectu nascitur amor (15). Irigyek egymáshoz, m i n t a k o n t z o n n a z e b e k (SzD: MVir. 91). K o n t z o n k é n t h a n á c ötet (Helt: Krón. 33). Ha ki nem akar menni, szállásán hányják konconként (MonIrók. III.142). K o n t z r a h a n t a c (Born: Préd. 458). A ki káromlást mond, konczra hányasséc (Kár: Bibl. II.261). K o n c z r ó l k o n c z r a h á n y á k (Pethő: Krón. 65). Mondá az király: Ha nem mongyátoc meg, kontzról kontzra hányattattoc: nisi indicaveritis mihi, peribitis (MA: Dibl. II.157). Konczról konczra hányták, darabolták (Kem: Élet. 27). A Budat mind k o n c z r o l k o n c z r a v a g d a l a c (Szék: Krón. 163. Pethő: Krón. 27). Mind Leontiust s mind Tébériust konczrul konczra vagdaltatá (Pázm: Kal. 436. Pázm: Préd. 637). Inkáb akarnac koczrúl konczra vágatni, hogy nem el menni (Prág: Serk. 455). Konczról konczra vetni nem szánja szolgáit (Thaly: Adal. I.60). N e m v o n o m-k i s z á j a d b ó l a k o n t z o t: non *praecerpo fructum officii tui PPBl. F e l a d t a l e v é t s e l f e l e d t e k o n c z á t (Kisv: Adag. 203).

[Közmondások]. Ugy félti ő azt, mint az eb az kontzot (Decsi: Adag. 255).

Koncocska: [ein buch papier]. Az papirosom elfogyott. Küldj vagy 25 konczocskát mindjárt (RákGy: Lev. 29).

Koncol: deartuo C. in frustra seco, membratim divido MA. in stücklein hauen, gliedweis zerschneiden PPB. [niedermachen]. Le ragadaa az wr istennek zent papyaat es ky vonyaa az egybazbol es mynd yzenkeed konczoltataa (ÉrdyC. 299b). Az őkrőt koncollia es aldozza vala (Sztár: Akhab. 5). Kontzoltam emberét ellenségnek (Fal: Vers. 885). Caesart a tanácsban konczolták fel: Sándort egy korty-ital mérge oltotta el (Thaly: Adal. I.156).

el-koncol: excarnifico C.

föl-koncol: obtrunco, carnifico C. carnificor, in frusta seco MA. stücke hauen, ums leben grausamlich bringen PPB. Semmit tőle ne félj, ragadd kopoltyúját, koncold fel ő husát, csináljunk kocsonnyát (RMK. II.329. Pesti: Fab. 54). Caesart a tanácsban konczolták fel (Thaly: Adal. I.156).

lë-koncol: ∾ Le kontzolác őket (Helt: Krón. 94. Pázm: Préd. 1272. Kr.). Gara Miklóst, ki mind halálig a királyné aszonyok mellet emberkedett, le-konczolá (Pós: Igazs. I.189). El-hitethetné ember magával, hogy a többi hadi-nép ősze-kúltsolt kézzel tsak bivalkodva nézett volna rá, és eő kegyelme Fegyverneki Sándor uram enyihányod magával kontzolta vólnale, sózta vólna-bé az egész frantzia armádiát (Fal: NE. 15).

mëg-koncol: [concido, verbero; zerhauen, hiebe beibringen, zusetzen]. Mikoron mind kęt felől meg kontzolnác egymást (Helt: Krón. 107). E hegyes tőrrel véredet vészem és è szekertzęuel meg kontzolom hussodat (Helt: Mes. 361).

[KONDA]

Kondás: subulcus PP. schweinhirt KirBesz. 149.

KONDÉ [vö. **Kondi:** Erdélyben leánylátogatás, leányoknál mulatás CzF.].

Kondéság. Ezeket azért meg-értvén, csak mázos-kondéság Kalauznak dolga, a mikor el nagy fennyen mondgya: a házasságot meg-becsűlli a romai ecclésia (Pós: Igazs. 553).

KONDÉR (*kandér* MonIrók. VIII.377. 378. *kongyér* C. MA): congius C. MA. stübchen, vier [drei?] mass fliessender dinge PPB. Kongyér, három itze, hat meszszely: congius MAl. Rézkandér: lebes PP. Kondér, három icze: congius Maj: Szót. 159. Két jó őreg kondért hamar ragad vala, két kezében vizzel teli hozza vala (Ilosv: Toldi 4). Kondér avagy kanta (Com: Jan. 166). Egy réz kondér palaszk (Radv: Csal. II.324). Az hiakat [higakat?] kondérral mérik (Com: Orb. 260). Réz-edény csináló, kinél vagyon lombik, koudér mind fedőjével (ÖtvMest. 32. vsz.). Boltbeli öreg kondér és vasfazék vagyon nro 9 (Gér: KárCs. IV.223. 450). Háló szállásán főzetett volt egy öreg kan-

dér káposztás hust az utra (MonIrók. VIII.377). Az főtt káposztás hust mind kandérostól az sátorból kilobbanták (378). Magok mellett volt egy konyhakocsi vagy társzekér, az kiben az konyhára való eszköz, tálok, tángyérok, nagy konyhára való réz kondérok (XI.362).

Kongyéros: congiarius, congialis C. MA. dreimässig PPB. Kongyéros, pintes, czöbrös, czöbörnyi: congiarius MAl.

KONDÍT: facio ut sonet SI. [erschallen lassen, ertönen lassen]. Nagyot kondétt s el szalad (Kisv: Adag. 122).

KONDUL: sono, resono Kr. [erschallen, erklingen, ertönen].

[Közmondások]. A teli-kád ha meg-ütik sem kondúl (Hall: Pajzs. 261). Az teli hordó lassan kondul s jó bort ád (DBón: Részegs. 33).

KONG, KONOG: resono, persono, tinnio, clango MA. klingen, ertönen, wiederertönen, wiederschallen PPB. Kong a tsűr földe az erős tsépelés miatt: graviter *tunsis gemit area frugibus PPBl. Vajki nagy sokat kong ő hangos harangjok (RMK. II. 181). Oly nagy zöngés bongás az táborban vala, harangok, csengetők ott konognak vala (Tin. 103). A tevéken sok harangok kongának (343). Az kiknec szanoc az orrokban mégyen, vgy hogy az is konghyon mikor szólnac, azok hazugoc (Cis. N4). Kong, mint a dob (PP: PaxC. 203). Az fazék üresen kong (Thaly: VÉ. II.117).

[Szólások]. Nem tudom mit k o n o g a z o r r a, mint egy fa tarisznya: Eretriensium Rho (Decsi: Adag. 151. Kisv: Adag. 143).

[Közmondások]. Az üres edények inkáb konognak (Pázm: Préd. 812). Kong az üres hordó (Matkó: BCsák. 123). Konganak az üres beszédek (Misk: VKert. 221. 418).

Kong-bong: persono, intono, reboo, clango MA. ertönen, erklingen, erschallen PPB.

Kongás: sonitus, strepitus MA. ton, getös, geräusch PPB. Az üres hordó kongás és eszterhán termett gabona fő, pharisaeusi kérkedségednek jeles czimerei (Matkó: BCsák. 124). Kongásárul, hangjárul meg tudgyuk ismérni a bányásznát, az embert szózattyárul, a jámbort erköltsériül és tselekedetirül (Fal: UE. 506). Ökröt vonásánn, madarat szóllásánn, fazakat kongásán választunk-meg (SzD: MVir. 73).

Kongat: personare facio MA. ertönen machen, erklingen machen PPB.

Kongó: sonans, clangens Kr. [moneta; klingend, klingende münze]. Ezen ezer aranyat küldöm, toldja meg kigyelmed kongóval (RákF: Lev. I.480). A kuruczok által veretett rézpénz, melyet libertásnak, csúfnéven kongónak neveztek (Thaly: Adal. II.202). A réz nem csak erős, és kemény, hanem kongó avagy konogó, zengő, penegő és hangos-is (Bíró: Préd. 10).

KONDOR, GÖNDÖR: crispus; kraushaarig PPB. Kundurmart? possessio in com. Doboka 1230 (Kovács). Kondor Ferench (név, RMNy. II.12). Szép fekete kondor hajam (Thaly: VÉ. I.311). Az isten nem adott kecskének nagy farkat, sem kondor disznónak unicornis-szarvat (Thaly: Adal. II.39). Nem férhettem közel egyéb szépségéhez, göndör barkójához sem lentse személyéhez (Orczy: KöltSz. 162). Tiszta pásztor gyermek, kondor haju, litos (Fal: Vers. 907).

Kondorod-ik: crispor SI. [sich kräuseln].

föl-kondorodik: ∾ Felkondorodott a vége (hajának, Bethl: Élet. 152).

KONFÉKT: confectum, lictarium Kr. [konfekt, eingemachtes obst]. Pézsma confectum (Radv: Csal. III.60. Pázm: Préd. 135).

KONFREJT (*konfejt*? Thurzó: Lev. I.75): konfekt Kr. Huszonöt font konfreit (Radv: Csal. III.57. Pázm: Préd. 462. Kr.). Eczetet, confreytet, az jo sáfrany termő baynotznak határát, szekfűnec, gyömbérnek minden gazdagságát add szakátsnak (SzBodó: SóDics. A4). Ott vagyon malosa, füge riskása confrejt (Szentm: KalmDics. 9). Rágodni való tzukoros confrejteket késztévén: morsulos praeparantes (Com: Jan. 218. Lipp: PKert. II.204. Kr.).

KONGRÓ: conger; tengeri hal PPBl.

KONKOLY: zizania C. lolium MA. schwindelhafer, unkraut PPB. [lolch]. Konkoly, lolium, rosnok Major: Szót. 291. Konkoly, vadótz: lüleh oder unkraut KirBesz. 157. Praedium Concol, Concoyl? 1193. (Knauz). Gye'czeetek egybe az konkolt (JordC. 395). Gyeyczeetek egybe elezer a konkolt, az gabonaat kedeegh gyöheetek az en aztagomba (ÉrdyC. 128b). Mikent az konkolnac feier az viraga, belől ha meg rontod fekete az magua (Born: Ének. 395). Pseudomelanthium inter segetes nascens, lychnidis scil. genus, konkoly (Beythe: Nom. 7). Ollyan a virága mint a konkolynac, vgyan tóka vagyon az viragának (Mel: Herb. 65). Az ördögi konkolynak bokrosodásából, sokan erősödnek (Pázm: Préd. 293). Mint a harang öntésben, olly túdós volt Melánthon Philepis az augustána confessionak iróia s az konkolydija [concordia] könyü alá írt, iminnet, amonnat egybe gázlott praedikátorkák és mesterkékis az theologiában (Bal: CsIsk. 147). Az konkoly meg-vesztegeti, meg foytya a buzát (Mad: Evang. 177). A konkoly igen kikezdett vala gyomlálodni (GKat: Titk. 17).

[Szólások]. Förtelmesseeghnek konkolyaath hymtee (ÉrdyC. 84b). Ne igyekezzék konkolyt hinteni mások buzája közzé (MonTME. V.475). Áskálódnak, bújnak, kigyókövet fújnak, konkolyt hintnek közünkbe (Amade: Vers. 151). A föld kerekségét mindenféle tévelygéseknek, s istentől elszakaszto hitetlenségnek keserű konkolyával akarják naponként be hinteni (VárM: Égő-Szöv. Bevez.). Ihon ezek a bonta keresztyének, az anabaptistak, mig elébbeni vallásban voltanak, hamis eskűződést tüllök nem hallottunk, részeget közöttök ritkán láttunk. De miólta Sámbár konkolyt vete közikbe, azólta azok-is már szinte olly részegesek, lelkeződők, hamis eskűződők, egy-más között veszekedők (Pós: GBot. 25).

[Közmondások]. Ha konkolt nem nyövöd, hát búzát lenyomja (Kisv: Adag. 56). Nehéz a konkolt egészlen kigyomlálni (232). Mint buza konkollyal, igy jok a roszakkal meg egyelitve vannak (497).

buza-konkoly: lolium zizania Mel: Herb 59. (Mad: Evang. 177).

fekete-konkoly: lolium recentiorum; ratten [rade] Fuchs: StirpII. 70.

mezei-konkoly: nigella Mel: Herb. 37.

Konkolyos: [zizania intermixtus, lolio corruptus; von unkraut überwuchert, voll lolch]. Veréb-megett kalangyát félfelé rak vala; az búzának konkolyosát, hitványát meggyújtá, mutatá ő áldozatját (RMK. IV.247. TörtT.² I.221).

Konkolyosít: zizaniis impleo, inficio Kr. [mit unkraut überwuchern]. A tiszta apostoli keresztyénség kezdett vesztegettetni és konkolyosittatni (Pós: Válasz. 92. Csúzi: Sip. 11 Kr.).

[mëg-konkolyosít]

mëgkonkolyosítás. Mételyes meg-konkolyosítás, leginkább, az ellenséges emberek gonosz társaságának tulajdonétathatik (Csúzi: Sip. 245).

Konkolyosod-ik: zizaniis impleor Kr. [mit raden bewachsen werden].

mëg-konkolyosodik: ∾ (Csúzi: Tromb. 529).

Konkolyoz: zizaniis impleo Kr. [mit unkraut überwuchern]. (Sall: Vár. 48. Kr. Csúzi: Tromb. 145. Kr.).

mëg-konkolyoz: ∾ Ne hadgya az ő igeiet meg konkolyozni (Born: Préd. 316).

KONOK: (antiq.). obstinatus; eigensinnig, halsstarrig PPB.

Konokol. Konokolni magát: obstinare PPB.

KONST: kunst, általában minden papirosból késziilt rajzminta; s különösen maga a rajzolat Kecsk: ÖtvM. 355. Az konstnak az fonáját [így], bátul az tisztáját szép lágy szitált szénporral hincs be (Kecsk: ÖtvM. 311).

KONTÁR (*kantár* mester PPB.): opifex non collegiatus vel imperitus Sl. [stümper, pfuscher]. Kantár mester: non cehalis; ein fuscher, der keine zunft hält PPB. Czifra kés-tsinálót, nem tsak kontárt, de jót, a réz lamma meg-illet (Szentm: Kalm-Dics. 9). Szabók czéh mestere kontár szabóktól hozott 2 t. (MonTME. I.266. 387).

Kontárkodó: ∾ Kontárkodó mives ember (CsikGy. 15).

KONTIGNÁCIÓ: [contignatio; stockwerk]. A bástyán vagyon a felső contignatióban egy hosszu vas siska forgó lábával együtt (Radv: Csal. II.393).

KONTOS: [?] Hozattassek elew az kontos kontyos?] es gonoz kewel leyan (DebrC. 539).

KONTRALÓR. Contrascriba, contraso: harmintzados mellett szolgáló kontrás, kontralór PPBl. 603.

KONTRÁS. Contrascriba, contraso: harmintzados mellett szolgáló kontrás, kontralór PPBl. 603.

KONTY: calantica C. peplum, cesticillus MA. caliendrum; schleier, hauptzierde der weiber PPB. [kopfputz]. Patyolat, konty fedél: calantica; fodorított áll haj, konty: caliendrum PPl. Vekoni fedelel fel neuelt kontiok (VirgC. 149). Egy kontyba való gyöngyös gyémántos virág (Radv: Csal. II.348). Nem tehetié homlokára az ő gyöngyös kontyát (MA: SB. 220). Szegény feleségem kontyát-is akarod igazgatni (Matkó: BCsák. 175). Igy bánál te kétszer mind kontytyal s kalappal (MonIrók. VIII. 167). Ha ajándék küldéssel kedveskedel a portának, abban is a magad személyével élj, innét a kontyot ugyan ki rekeszd, semmit se küldj, mintsem illetlent (VIII.257). Minden lófő vagy darabant embernek a felesége nagy kontyot viselt (MonIrók. XI.345). Kontyot tőn feiében (Petki: Virt. 11). Kontyért süveget cserél (Thaly: VÉ. II.258). A mi kontyunk mi gondunk (Fal: NA. 128). Meg emlékezzenek arrul az aszszonyok, hogy tellyes erejében reájok igazodik ama deák mondás: quot capita tot sententiae; ritkán eggyeznek meg a kontyok (Fal: NA. 188).

[Szólások]. K o n t y o t f e l-t é v ő férjfi. Simon-biró, Anda Pál hadába való: uxorius PPBl. K o n t y a l á v a l ó: muliebris, feminae congruus Sl. Konty alá való bor: vinum dulce Kr. Nem konty alá való a szentirásmagyarázat [nőnek adva feleletül] (Thaly: Adal. I.79). Nem kényes italra való borok, se nem konty alá valók, amint szokták mondani (Mik: TörL. 302). A gotnári bort a konty alatt is meg tsemtseghetik (427).

Kontyos: vittatus MAl. mulier cum peplo, turca cum cidari Sl. [mit einer haube versehen, mit einem schopfe versehen]. Az ti frissen lepő kontyos felesegtek (Men: Apol. 335). Kontyos? (vezetéknév XVI. sz. Nyr. IX.365). Tett relatiót némely kontyos törököknek az ellenség közé való szökésérül (MonTME. XV. 573).

Kontyoz: [peplo orno; mit einem kopfputze versehen]. Feleségtek cziframódra magokat kontyozzák (Thaly: VÉ. I. 362).

KONVÈNCIÓ: [bedungener lohn]. Kocsisnak és fölajtárnak conventiók szerint tizessék meg (Radv: Csal. III.253). Conventiója juhásznak minden 2 hétre 1 gomolya (Évk. XIII.78).

[KONVËRZÁL]

Konvërzálkod-ik: [conversor; umgehen]. Bűnösökel conversálkodot (Alv: Post. I.66).

Konvërzálód-ik: ∾ Conversállódgyátok másokkal szivessen (Megy: 6Jaj. VI.45).

KONZUL: [consul].

Konzulság: consulatus. Eleg ideyen lenne, hogy ha az ő fiaual kerne az consulsagot: satis mature illam cum filio suo consulatum petiturum (Decsi: SallJug. 55).

KONYA: curvus, incurvus, inflexus Sl. [hangend, gebogen, mit herabhangenden ohren]. Konya fülü: aures dependentes habens Sl. Konya? (vezetéknév XVI. sz. Nyr. IX.365). Vén Szilent fel tolák konya szamarára (Orczy: KöltSz. 164).

KONYÁSZTAT: [?] Az ő dialogusiban csak elméjének tetszését konyásztatta, s-a kősség dicsiretit vadászta (Czegl: Orsz-Roml. 129).

KONYHA (*kochnia* Hoffgr. 217. *kohnya* Pesti: Nom. 14. MA: Tan. Előb. 12): culina, coquina C. MA. küche PPB. Város konyhája: popina; garküche Com: Vest. 93. 141. Konyhához-való leány: focaria PP. 271. Nincz nagy gongya siros konhara (Born: Evang. I.451). Sütőfőző konyha (MA: SB. 114). Parancsolnod kellene mind újvári, deési tiszteinknek, lenne elég minden konyhára való, Görgényben is kellene apró halért küldeni, egyebüve is (RákGy: Lev 64). Egy bokor fenyőssel, és egy pár nyúllal gazdálkodván a konyhának (Fal: TÉ. 644).

[Szólások]. S e m m i t n e m h o z a z k o n y h á r a: quid ad Mercurium? (Decsi: Adag. 191) quid ad farinas? (219). Semmit hoz az az konyhára (Tolu: Vigaszt. 90). Mit hoz a konyhára: quid ad Mercurium? (Czegl: Japh. 228). Keveset hoz a konyhára (Matkó: BCsák. 136). Nem sokat hoz az konyhára (RákGy: Lev. 549). Ugy-is semmit sem v i n n e a pápa k o n y h á j á r a (Matkó: BCsák. 218). Hertzegi konyhákot és asztalokat üttetsz. mindenünnen bé kivánod a költsönt, senkinek sem fizetz (Fal: NU. 290). Pilátus konyhájára valo idétlen irás (4).

köz-konyha: popina; város konyhája PPBl. Com: Jan. 124. garküche Com: Orb. 253. Köz konyhán nyalakodik: popinatur MA.

közkonyhai: popinalis MA.

laci-konyha, laci-konyhája. Latzi-konyhája: popina; latzi-konyhát tartó: popinarius PPB. Latzi konyha (Konst. 10).

Konyhai: culinarius MAl.

[Konyhál]

Konyháltat: [coqui curo; kochen lassen]. Vacsorára frissen konyháltatott vala (Thaly: VÉ. I.338).

Konyhálás: [coctio; das kochen]. Könyű a házasulás, de nehéz a kétszer konyhálás (Sam: Cer. 128).

Konyhás: culinarius MA. zur küche gehörig PPB. Konyhás (vezetéknév XVI. sz. Nyr. IX.365).

[Szólások]. Ott hideghitette volna iol főzô k o n y h á s g y o m r a t (Bal: Epin. 7).

Konyháskod-ik: culiner MA. sich beschäftigen in der küche PPB.

Konyház. Konyházó, vendégeskedő, tékozló: apicius PPl.

Konyháztat: culina provideo Kr. [verköstigen]. Kit az ura konyháztat (Vajda: Kriszt. II.341. Kr.).

KOP-IK: atteror, deteror MA. zerbrochen und zerrieben werden PPB. [sich abwetzen]. Kopik a hó: nives *attenuantur PPI. Czac el szenyuet kopot czontyoc maradnanac (Born: Evang. III 57). Nem is csak ama moly-ette régi könyvekben kopnak, hanem teljes gyakorlásban fenforognak: non è stata trovata solamente nei romanzi, ma anche in pratica (Fal: NE. 9). A mint kopik foszlik a köntös: úgy kopik múlik az adósság (Fal: NU. 283).

el-kopik: ∾ Elkopott: detritus: elkopott marha: scruta: C. El-kopott az álla: mentum *attritum PPI. Addég soc el kopic az ő népébe [elfogy, elhal] (Cserényi: PersF. 43). Mint az ruha, elkopnac (MA: Bibl. V.47). El kopot à vas à lábodon, és à rabságnac csincsére, te ponig uy vasat lábodra, uy csincsért kivánsz kezeidre (Prág: Serk. 1008).

[Szólások]. Régi irás, el kopot (Decsi: Adag. 31. 150): antiquiora Jovis diphthera loqueris MA. Régen irták s el kopot: apologus Alcinoi (Decsi: Adag. 110. MA). El-kopott, ótska, háji-báji irás (SzD: MVir. 352).

elkopás. Foguac elkopása, váslása: brochitas MAI.

föl-kopik

[Szólások]. F ö l k o p i k a z á l l a: premitur egestate, inedia Kr. Fel-kopnék a mi állunk (Matkó: BCsák. 188). Fel-kopic az állam, ha nem szorgalmatoskodom (Szathm: Cent. 27). Es ha csak azt követnők, s tartanók meg, felkopnék úgy a mi állunk (Czegl: BDorg. 285). Józanok a restelkedők is, de kételenségből, mert dolgozni nem akarván, felkopik az állok (Csúzi: Sip. 140).

ki-kopik: ad incitas redigor SI.

[Szólások]. *Vmiből kikopik.* Talám ki-kopál a szent-irásból (Matkó: BCsák. 114). Mindenéből ki-kopék [elszegényedett] (Diósz: Préd. 142. GKat: Välts. I. Előb. 22). Ha a'bol (a hitből) ki-kopnak: vagy hogy ők is az apostoli tanitásnak rendit vészikelé, vagy ha nem, tsak jég hátán, és fövenyen fognak éppitenie (GKat: Válts. II d). Nem levén egyebe a szegénységnek kevés buzájánál s máléjánál, melyből is csakhamar kikopik (RákF: Lev. I.198). Ám, a mi-némű békesség hirdettetett tegnapi napon, Gloria in Excelsis, ma abból- tellyeséggel ki-koptúnk (Csúzi: Síp. 689). Azért irtam, hogy messze bújdosásimban ki ne kopnék élő nyelvünkből (Fal: NE. 2). Ki-koptatok minden basznos beszédből (Fal: NA. 189). Ezeket látván s meg ízlelvén a fiatal dáma, könnyen ki vásik s ki kopik az isteni félelemből (202). Ha k i nem k o p o t t e l m é m b ő l m i n t a m a g y a r ó t o k j á b ó l, el beszéllem a többit is (Fal: TÉ. 644). Kifogyott minden exceptióból, mint a magyaró tokjából (Fal: TÉ. 758). Kikopott a beszédből, mint a magyaró tokjából (Fal: Jegyz. 926).

kopton-kopik: [incessanter deteror; stetig abgewetzt werden]. Mikor en a pennanal iroc, nem lehet anelkűl, hanem kopton kopik a penna (Tel: Evang. I.135).

lë-kopik: deteror Kr. [sich abwetzen] (Pázm: Préd. 1230. Kr.). Az lovamrul igen lekopott az patkó (Thaly: VÉ. I.219).

mëg-kopik: deteror, atteror MA. zerrieben, zermalmet werden PPB [abgewetzt, abgenützt werden]. Megkopott: attritus, detritus MA. PP. Az ebnek igen meg kopot a nyaka (Pesti: Fab. 32b). Az ewkewrnek meg kopot a nyaka a nagy wonasba (56). Az te ruházatod semmi képpen meg nem kopott te raytad (Kár: Bibl. I.165). Meg nem kopic köntősöd (MA: Scult. 13). Gyakorta értetvén vargák csirizébez megkopott fegyverét, kaptája széléhez (Thaly: Adal. II.350).

Kopdogál-ik: sensim atteror Kr. [sich nach und nach abwetzen].

el-kopdogálik: ∾ Mikor a kapaual kapal az ember, azis lassan lassan az gyakorta való kapálas miat el kopdogalic (Tel: Evang. I.135).

Kopott: protritus, detritus MA. attritus; abgenützt PPB. Kopott-szín: color obsoletus PPBl.

[Szólások]. Szót ne szaporitson a már ki kihirlelt, és sok nyelveken k o p o t t u j s á g o k r ú l (Fal: UE. 375). A mit a felkapott k o p o t t s z o k á s béhoz, nagy ereje vagyon rajtunk (472).

Koppad: glabror; glatt oder kahl gemacht werden PPB. Olait vizet hamar ők foralnanak, kiket romaiakra ki ontanak, sokan romaiakban kopadanak (Cseng: Jer. 20). Gazda szavát fogadd, máskép hátad kopad (Kisv: Adag. 450). [Vö. **KOPASZ, Kopaszt**]

el-koppad: deglabror, depilor Kr.

elkoppadás. Hainak el koppadása: alopecia Nom. 71.

lë-koppad: [defluo; ausfallen, ausgehen (von haaren)]. Ha zurokkal az haiakra chynalod (az vizi tőkőt), azokat meg vastagitya, hogy lene koppaggyanak (BeytheA: FivK. 90b).

mëg-koppad: deglabror, depilor Kr. [kahl werden, die haare verlieren]. Olajt, vizet hamar ők forralának, kiket rómaiakra kiontának, sokan rómaiak megkoppadának (RMK. VI. 174). Ha kedig a kopaszsagon a vagy a meg kopodot [így] helyen feier szabasu fakadék fakadand: sin autem in calvitio sive in recalvatione albus color fuerit exortus (Helt: Bibl. I. DDd4). Lészen forród az igasságtól, csak álhasd, ha meg koppadez is, iódra lészen ez a meleg (Bal: CsIsk. 36). Isten tőrvénye szerént meg koppadnál (Czegl: Tromf. 428). A farkas bőrők közzé elegyitett júh bőröket egészben szőröktűl meg-koppadni mondják (Misk: VKert. 214).

Koppadás: [das kahl-werden]. Most (az sas) bal-fátuma hozta oly idejét, hogy maga is félti kopadástúl fejét (Thaly: Adal. I.164).

Koppadt: [calvus; kahl]. Koppadt vagyok, simúlok: glabreo PPBl.

Koppadtság: [calvitas; kahlheit]. Szőrt neuel, koppatságot el űz, meg szőrösit (Mel: Herb. 181).

Koppan: [privor, spolior, ad incitas redigor; entblösst werden, das leere zusehen haben]. Szappanyosak, mivetek ez utezából koppant! minden báznál sem találnál talán egy rúd szappant (Thaly: Adal. II.121).

el-koppan: ∾ Itt sok hamislelküség ment végbe, mert ötezer forinttal kiszúrták a szemit, azt is magok ládájából vette ki Dioszegi, denique mind ő s mind az maradéka elkoppant tőle (Haz. I.147).

ki-koppan: ∾ De avval az erdélyi fejedelemségből kikoppana (MonIrók XI 338). Miért nem fogadád szavát jó felséges uradnak, bizony nem koppansz vala ki az erdélyi fejedelemségből (340).

Koptat: attero, detero MA. zerreiben, PPB. Aytainac grádítsait koptassa az te lábad: gradus ostiorum illius exterat pes tuus (Kár: Pibl. I.653). Mászva tsuszva koptattyák a térdek bőrét (Nán: SzűT 231).

[Szólások]. Hiában ne k o p t a s s a n y e l v é t (Czegl: Japh. 158). Hagyd lássák, mulassák, nyelveket koptassák, hogy téged, szivem hívem, tisztán imádlak (Amade: Vers. 3).

el-koptat: attero C. detero MA. zerreiben, abnützen PPB. Elkoptatta a tövisek között a szőrit: asinus *attrivit se spinetis PPI. Mégha szintén valami állandónak láttassék-is, tsak-azon régiségtől is el-koptattatik es el-fogy (Com: Jan. 267).

lĕ-koptat: detero MA. zerreiben PPB.

Koptatás: attritus C. [das abwetzen] Koptatás, súrlás, vá-olás: attritus PPl. Az alfelnek feltörése a nyargalásbol való optatástol vagyon (Com: Jan 55).

KOPÁCS: putamen nucis Sl. grüne nussschale, hülse Adámi: pr. Dió kopátsa: *carinae putaminum PPl. juglandum putamina PBl. Gyümölts' kemény héja, kopatsa: putamen uo. Életünk ollyan nint a dio, mellynek keserö kopátsa a kisérteteket, haja erös ereszt-viselésünket mutogattya (Megy: 3Jaj. II.180)

1. Kopácsol: excortico, fodico MA. enucleo; abschälen, en kern ausnehmen PPB.

mĕg-kopácsol: enucleo Kr. [abschälen]. A diót ha meg-opácsollyák tegyék egy edenyben (Lipp: Cal. 50).

[Kopácsl-ik]

mĕg-kopácslik a dió: decorticatur, corticem exuit Kr. Lipp: PKert. III.207. Kr.).

Kopácslék, kopácsolék. Kopáczlékja a diónak: culeolum IA. MAl. *dió-kopátsolékja: culeolus PPB. grüne nussschale PB. hülse Adámi: Spr. A (gyümölcsnek) a kopátsolékját, bur-oját [olvasd: burokját] el vesse, el bántsa: putamen amoveat Com: Jan. 20). A dió, mogyoró, és gesztenye bé-vannak burétva éjal és kopátsolékkal (Com: Orb. 29).

dió-kopácslék: culleolum; zöld diohay MA.

2. KOPÁCSOL: [pulso; klopfen]. Töb fö tudós doctorok, z kiknek irásokon kopácziol (Zvon: PázmP. 161). Mikor az hariséusoc az Christuson kopáczolnánac (MA: Scult. 999). Mikor gy álló fát ki akar irtani mezöjéből, nem kopáczol ágbogain, hanem z gyökerét rombollya (Pázm: Kal. 456). A két tornyok között evö sendely héjazatokat nagyon vereti, kopácsoltatja (Szal: Krón. 402). Vagdaltam, kopácsoltam (Bethl: Élet. 211).

[Közmondások]. Meddég tüzes a vas, addig kopácsold (Kisv: Adag. 132).

Kopácsolás: [pulsatio; das klopfen, schlagen]. Az pörö-yösök békét hattak az kopácziolásnak (Bal: CsIsk. 144).

KOPOG: 1) [strepitum edo, pulso] strepitum edo pedi-bus calceatis MA. [klopfen, poltern] ein geräusch machen mit beschuhten füssen PPB. A nemes ember monda szepen él rubazot koppogo felesegenek (Helt: Mes. 457). Jay ha meg hak egyszer lathatnam az szep veres karmasim saruba kop-ogo nemes hölgyemet (Helt: Mes. 469). Szélin kopog, közin tsu-og (az utca), s ki közepit uszsza (Thaly: TörtK. 220). **2)** [hiante ore capto, ore inhio; schnappen]. Az ebek a legyek ellen szá-okkal s fogokkal szüntelen koppognak (Misk: VKert. 194).

Kopogás: strepitus MA. geräusch, gepolter, mit hand und füssen PPB. Nincsen nyugodalma zajdúlt elméjének, járóktól incs vége értekezésének, ha kopogást hall is, véli kedvesének kivánt örömére jutott jövésének (Gyöngy: MV. 92).

Kopogó: [ein tanz]. Megjárom én a kopogót: tubám, te s járd meg (Thaly: Adal. II.100b).

KOPT [?]: [pulso; klopfen]. Fakoptó harkány (Thaly: VE. I.292).

KOPÁLY: [glaber; kahl]. Kopály, kopár hely: glabretum PBl. Kopály föld: terra glabra (Lipp: PKert. III.160. Kr.). opály föld, a hol kevés fü terem (LippCal. 6).

KOPÁR: 1) glaber, depilis; glatt, kahl, ohne haar PPB. opár föld: solum sterile MA. Kopár hegyek: colles *vacui boribus PPBl. Kopár hely (Zvon: PázmP. 209). Kopár mezei, ragi (Szeg: Aqu. 82). Titkos dolgot is babosgatnak némel-ek e kopár mezőn (Czegl: MM. 146). Kopár hely (Czegl: Dág. II.61). Nyargalodzol a successio kopár és sáros mezején (Matkó: BCsák. 116). Kopár föld (Lipp: PKert. I.53). Kopár szakállú (Mik: TörL. 56). A szálkás harpya a kopár száresával (Gyöngy: KJ. 13). **2)** glabreta C. glabretum; blösse PPB.

[Szólások]. K o p a r h e l y e n k e r e s k ö d n i: cavam Ara-biam serere (Decsi: Adag. 86. Kisv: Adag. 151. 305).

Kopárod-ik: glabresco; kahl werden, blos werden PPB.

Kopároz-ik: fame premor PP. hunger leiden PPB. Ko-pározó lovaink megnyúgosznak (RákF: Lev. IV.34).

Kopároztat: [hungern lassen]. Hogy a juhokat sovány mezön kopároztassák (GKat: Válts. II.1050). Kopároztatni akar-ván paripáinkat (Kem: Élet. 73).

Kopárság: [calvitas; kahlheit, glatze]. Fönek kopársága: area PPl.

KOPASZ (*koposz* Helt: Krón. 32. MA: Bibl. Magy. 2. *ko-patz* ACsere: Enc. 209. meg *kopatz*ulnak 170): calvus, calvaster, recalvus, implumis, depilis, glaber C. glatzig PPB. [kahl, haar-los]. Kopasz hely: glabreta C. Kopasz mezö: glabretum; dürre haid Nom. 7. Kopas harast? locus 1222. Kopoz, nomen viri 1300 (Kovács). Nufel kopaz, nufel, mondanac nekie [a gyerme-kek Eliseusnak] (Hofgr. 206. RMK. V.131). Elizeus prophéta kopasz volt, kinek mondják vala az gyermekek, no fel kopasz, no fel kopasz: de az isten megbünteté azokat (Kopaszs.) (Káldi: Bibl. 324). [Vö. **KOP-IK, Koppad**]

[Szólások]. K o p a s z l e l k ü n e k szidta az törököt (MonTME. VI.60). K o p a s z m e n t s é g: excusatio vana, insufficiens Kr. (GKat: Titk. I. Előb. 36. Kisv: Adag. 62. Megy: ÖrÉlet. 75. Fal: Jegyz. 934). Ez a kopasz mentség ki nem szapulja fertöjéből a csunyát: la sciocchezza d'nna tale scusa (Fal: NE. 17). Bár tapogasd, kopasz a mentség (Fal: NU. 287). Szólt a májor: fiam! mely o k o k a t mondasz, gyarlók, igen gyengék, s mindenike kopasz (Gvad: RP. 125).

[Közmondások]. Könnyü kopaszt borotválni (Decsi: Adag. 91). Igen kopazt borotválsz: ab asino lanam (29); calvum vellis (150)

fél-kopasz: calvaster Com: Jan. 54.

Kopaszit: calvo MA. deglabro PPBl. kahl machen PPB. Ko-paszit, koppaszt: calvat PPl. A te nyirett bajuszszod, a batka for-mára kopaszíttatott tök agyad nem eléb való náladnál (Ker: FKer. 270).

mĕg-kopaszit: calvo, deglabro C. decalvo MA. kahl machen PPB.

mĕgkopaszitás: decalvatio MA. kahlmachung PPB.

Kopaszocska: recalvaster C. Hátul kopaszotska, hátúl kopár: recalvaster PPBl.

Kopaszod-ik: calvesco Sl. [kahl werden].

mĕg-kopaszodik: ∾ (Helt: Bibl. DDd4).

Kopaszos: calvatus PPl.

Kopaszság: calvities C. calvitas, calvitium MA. kahlheit, glatze PPB. (Helt: Bibl. I. DDd4). Ha az embernec mindenes-töl fogva való kopaszságán szeplö támad (MA: Bibl. I.100. Gyöngy: KJ. 23).

Kopaszt, koppaszt (*koposzt* Helt: Krón. 200): glabro, depilo MA. calvum facio Kr. kahl machen, die haar ausrupfen PPB. [abscheeren]. Koppasztott: depilatus MA. PP. Koppasztó hely: calvaria MA. Rest udvarbirákon átok nem használ, az ki öt kopasztja, kopaszt borotual (Tin. 316). Kopaztó hegy: Golgotha (Vás: CanCat. 484). Koppasztó hegy: Golgotta (GKat:

Válts. II 786). Tanúlly többet Matkó, hogy magad forrójával ne koppasztasd magadat (Illyef: BCsTomp. 129).

lë-kopaszt: ∾ A borbély a hajakat nyiri, le koppasztya (Com: Jan. 115).

mëg-kopaszt: glabro, expilo C. deglabro, depilo MA. abscheeren, abschälen, glatt machen PPB. Megkoppasztatott: depilatus PP. A madarac meg-mellyeztetnec, koppasztatnac (Com: Jan. 83. Káldi: Bibl. 368).

Kopaszul: calveo C. calvesco MA. calvefio PPl. kahl werden PPB. Hátra kopaszúlni: in colla *calvescere PPl.

el-kopaszul: ∾ Alopecia: főnek betegsége, melyben az embernek haja, szakálla el hull, el kopaszul; ollotság Major: Szót. 28.

mëg-kopaszul: calvefio, calvesco, glabresco C. [kahl werden, die haare verlieren]. Lopo vagy tolvai hogy meg kopaszullyon, a ki miheidet el lopia (OrvK. 75). Akkor eszesül meg az ember, mikor meg kezd kopaszúlni (Kopaszs.) A fodor hajuk nem könnyen kopaszulnak-meg: crispi non facile calvescunt (Com: Jan. 64).

vissza-kopaszul. Vissza-kopaszuló: recalvus Com: Jan. 54.

KÓPÉ (*kóbé* Csúzi: Tromb. 462): bohó, tréfás SzD. joculator, scurra Sl. [schelm]. (Csúzi: Tromb. 454. 462. Kr.).

KOPÉT, KOPÉTA: [?] Azoknak hagyom az ládákban levő kopetákat, főkötőket (Radv: Csal. III.244b). Egy kopetot is adtanak, az szegény anyámnak volt egy ő kopetja, melyből az atyámfiánál vagyon tizenöt boglár, azt is adja meg fiaimnak (III.249). Megint tollbúl csinált kopetot (uo. II.213. 222. Nyr. V.159).

KOPIA (*koplya* Tarn: TitkR. 118. *kopla* Thaly: Adal. II. 186. *koplya* Balog: Corn. 109. Csúzi: Síp. 204. *kópia* Zrinyi I.24. *kupya* ² Szék: Zsolt. 45): hasta, framea, curis C. sarissa, hasta, verutum MA. verutum PP. langer spiess PPB. [lanze, speer]. Kopia, dárda: hasta; der spiess Com: Vest. 131. Hoszszu merő kopja: sarissa Com: Jan. 149. Lata egy nagy zerechen kyralth, ew kewrwle sok zolgakat, czwezakath, kopyakat tarthwan (ÉrdyC. 293b). Koppyaya mynt keettewnek [az egérnek s a békának] wenyke wezzew wala (Pesti: Fab. 11). Az lantzoc ostromlani kezdéc a kapu melet való bastyát, és a kopiakon fel haganac rea (Helt: Krón. 189). Az eggyic szagos káka, a ki szereczen országban terem, mint egy kopya (Mel: Herb. 55). Mint ökleltèk kopjával által óldalát a kereszt-fán (Pázm: Préd. 135). Törik dárda, kopia, szablya elegyedve (Zrinyi II.88). Két ágú kopia (Matkó: BCsák. 313). A zászlók és sűrű kopják lobogói nagyon kezdettek vala fuvattatni (Szal: Krón. 148). Azt parancsolta, hogy az alsob gyolcs inge hosszu kopja hegyére tétetvén a táborban hordoztatnék (Illy: Préd. I.357). Irva kopiáján vagyon egy kegyetlen vad (Liszti: MMars. 68). Te vagy szál kopiam (Balassa: Ének. 45). Két kopját a földben útvén, és harmadikat azon által tévén, ez alatt őket által bútatná (DBenkő: Flor. 57). Öklelő bai-vivo koplyának neveztetik (Csúzi: Síp. 204). Szigonyos kopia (Fal: TÉ. 23). Nagy sebesen egymásra ragaszkodtak, hogy a csomós somfa kopiák egy s más részről darabokra törnének (637). Fel fűz kópiára le vágott fejeket (Orczy: KöltSz. 178).

[Szólások]. Ide valo az Pazman jesuita s z a l m a k o p i a - i a i s (Magy: Nád 28. Czegl: Dág. 76). Csak szalma kópiával szarkál (Fal: Jegyz.) Egy török Bánfy Bálintot kihivá, hogy k o p j á t t e r n é n e k (Ver: Verb. 119).

gyász-kopia (Radv: Csal. III.370b).

hajdu-kopia (RákF: Lev. I.109).

Kopiácska: hastula MA. spiesslein PPB. Koplyácska (Land: ÚjSegits. I.337).

Kopiás: hastatus, contophori C. spiessknecht PPB. Kopiás, dárdás: verutus PPBl. Gialog paisos kopias harczeroc (Mel: Kir. 410). Huszárok, fele lenne puskás, fele kopjás (Ver: Verb. 49. Pázm: Kal. 1766. 809. Kr.).

KOPLAL: esurio MA. hunger leiden, hungerig sein PPB. (Görcs: Máty. 87. Diósz: Préd. 178). Pap töltözik minden te jövedelmeddel, pap hízik zsiroddal, töltözik kincseddel, te koplalsz, nyögsz (Thaly: Adal I.8). Koplalva keltünk fel a gazdag ebédtől (Mik: TörL. 5. TörtT.² III.164).

mëg-koplal: inedia recompenso Kr. A külső bonumoknak az emberektűl való kikunyorálása nem vétek, ha e világi jókkal bűvölködő magzatoknak szülejek meg-koplallyák is (Czegl: MM. 107).

Koplalás: inedia, esuries C. MA. hunger PPB. [das hungern, fasten]. Ez ideigh valo nagh fewzetethlensegeketh el vathak ees nyomorossagokath, mert immar a nag zevksegeth ees koplalassokoth nem zenwedhetyk (RMNy. III.108). A diétával és koplalással füremednek minden részeink (Pázm: Préd. 837). Hogy a reád támadást, fogságot, rabi koplalást emlegeted, ez-is tsak álom-ijegetés (Fal: NU. 288).

Koplaló: esurio C. esuritor, famelicus MA. hungerleider PPB. (Mel: SzJán. 312).

Koplaltat: inedia torqueo, macero Kr. [hungern lassen]. Kevés vitézöket tartotok, azokat es igen koplaltatjátok (Tin. 298). Asztaloknál étetitök csúfokat, ott kinn koplaltatjátok jó szolgákat (311).

Kopó: **1)** vestigator canis, indagator; jagdhund PPB. Igen hajtanak a kopók: *alacritas canum in venando PPl. Paganusnak te csak kopója avagy vislája sem lehetnél (Matkó: BCsák. 240). Egy kopónak czahołása (Hoffm: Préd. 6). Együtt a kopókkal szabadosan járnak az agárviselők (Gyöngy: KJ. 13). Példásan folyt nyálok az angliai imillyen s amollyan szelindékekről, agár, vizsla, kopó s több afféle fityésző tacskókról, mennél szebben a mosólékos peszérek módjára (Fal: NA. 122). **2)** rapax, vorax MA. räuberisch PPB.

[Szólások]. Ne hoz még most feleséget magadnak, együld ninczen k o p o f ű l e s e annak, nem vgy adhad vissza ha egyszer el vészed, mind hóltodig kel éggyűt véle törökődnöd (FortSzer. K2).

KOPOLTYÚ (*kopolto* Hoffgr. 263. *kopolló* Lép: FTük. I 12. *kopótó* Misk: VKert. 682 *kopotó* Com: Orb. 68. *kopotoya* ACsere: Enc. 218.): branchiae, branchia piscis MA. fischohren, kiemen am fisch PPB. Semit tőle ne félj ragadd kopoltyúját, konczold fel ő húsát (RMK. II.329). Szigonnial által furhaddé az (cethalnak) ő pofáyát, vag' kopóltóiát (Mel: Jób. 99). Az ezet hal kopotoiát ki nitotta meg? (Kár: Bibl. I.538). Ragad megh az kopoltóiát es vastagon tartvan, vond ki az partra (Lép: FTük. I.12). Az halak az vizet kopotojokon ki bocsáttják (Com: Jan. 33).

hal-kopoltyú: branchiae C. Hal kopótója: branchiae MA. PP.

KOPONYA, KAPONYA: **1)** situla, crater C. wassereimer, wassergeschirr PPB. Csigával, vederrel avagy kaponyával merits (Com: Jan. 115). **2)** cranium, calva C. calvaria MA. hirnschale, hirnschädel, haupt PPB.

agy-koponya: cranium, calvaria MA. hirnschädel PPB. hirnschale Nom. 13. Ott vagyon [Nagyfaluban mostan is Miklos feje csontja, szerteleni temérdek agya-kaponyája (RMK IV.253). Agy kaponya helynec mondatic: locus calvariae (Helt: UT. 115). Nem talalának semmit, czak (Jezabel) agia kaponiaiat es kezei-

nek a fejét (Mel: Sám. 402). Az emberi csontok meztelenítő s agykoponyák koppaszto hely (GKat: Válts. II.612).

fö-koponya: calva, calvaria MA. PPl. cranium MA. Com: Jan. 56. haupt, hirnschädel PPB. Fü kaponara vinek, meg ölek [Krisztust] (RMNy. II.40). Ez helt (Golgothát) hiak vala fukaponyanak helinek, hog az meg holt embereknek tetemekel fel tolt vala, mell tetemek kozot mivel hoǵ fü az fukaponia, az fü tetemtul attanak vala neuet (45). Vadnak, kik azt mongyak, hog az Adam feiekaponyaiat talaltak uolna ot (a Golgothán) meg es onnat attanak volna nevet ez helnek (uo. RMK. II.135. 137. 138. Sylv: ÚT. II.166. 167).

füles-koponya: urceus; kantso C.

Kaponyácska: sitella C.

füles-kaponyácska: urceolus; kantsotska C.

Kaponyag: [?]: [cranium; schädel] Sidmond kiraly ideieben Boldog Aszszony egy szaraz kaponiag [így] feiet elevenen az hólt tetemek közöt harom egesz esztendeig meg tartot; es mikor arra mennenek az vton iarok, es [ez] kaponiag [így] tetem Jesus Mariat kialtot (Zvon: PázmP. 287).

KOPORSALY (*kupfersálna* Kecsk: ÖtvM. 356.): kupforschale Kecsk: ÖtvM. 355. Az szép tiszta alabastrom-kövét törd meg jó lágyon, szitáld meg egy tiszta üstben, vagy serpenyőben vagy koporsalyban (Kecsk: ÖtvM. 298). Végy hét nehezék borkövet, hetven nehezék tiszta vizet és főzd meg egy koporsalyban, hogy főjjön el az vize (303). Az nyirfának az héát égesd meg, fedd be egy koporsallyal, hogy az füsti ki ne mennyen (323). Kalmártól végy rezet, csinály poris perselt s apró kupersálokot (355). Kupferschal: réz főző-edény, magyarúl szokásba: kupfersálna (356).

KOPORSÓ (*koporsa*ba? Born: Préd. 272): sepulcrum, conditivum, teretrum C. sepulcrum, tumba MA. loculus, sandapila; grab, grube, todtenbahre, sarg PPB. Üres koporsó: cenotaphium C. Szent Mihály lova, koporsó: *orciniana sponda PPBl. Könyv koporsok, az az: olly emberek, kik midön valami jo könyveket kaphatnak, senkivel nem közlik, hanem tsak magoknak olvassak titkon: bibliotaphi Maj: Szót. Kezde zent Damancos koporsoyabol ky zarmazny edesseges illat (DomC. 150). Nagi köuet tönek a koporso zaiara (WeszprC. 115). Mykoron bely fayo vona, meene zent Marthanak koporssoyahoz (ÉrdyC. 443). Ky emely fel mynekwnk az nagy keweth az koporsonak zadarol (ÉrsC. 122b). Zazloth chynaltatam nekj, es koporsoth rotatam (LevT. I.142). Koporsoth fekete gazal be fedetem (uo.). Midön sapolodnanac arrol: ki forditana el az követ az koporso aytaiarol (Born: Préd. 433b). A Dauid kiraly penig megyen vala az szent Mihal loua, a koporso vtan (Mel: Sám. 140) Christus testénee nem kelliet meg senyuedni a koporsoban (Kulcs: Evang. 262). Bé-menvén a koporsóba, látának egy ifiat ülvén job'-kézfelöl (Pázm: Préd. 563). Testemnek tiztessegesen el takartatasara, koporsomnak es seeremnek megh rakatasara es egieb torbely keolehsegre rendeltem es hattam eotth zaz foriutoth (Radv: Csal. III.155). Koporsó csinálóknak és egyéb efféle helekre adtunk ennyi pénzt 4857 fr. 59 d. (371b). Ólom, fa koporsókat felhasogatván, az mit bennek haszonra valót tanált, elvitte (RákGy: Lev. 264). Minden fejet juttat gyászos koporsóra (Thaly: Adal. I.59). Jászos koporsó (TóthJ: IstN. 33). Valamint a jó szokás, ugy a rosz erkölts koporsoig tart (Fal: SzE. 530).

[Közmondások]. Az Christus koporsoiat sem szokták heiában örzeni: sunt Hermodori verba mercimonium (Decsi: Adag. 136).

gyász-koporsó: cenotaphium Kr. (Beu: Rithm. 250. Kr.).

Koporsói: sepulcralis MA. zum grab gehörig PPB. Koporsói versek: epitaphia Com: Orb. 265. Koporsói vers, irás: eine grabschrift KirBesz. 130.

Koporsós: habens sepulcrum Kr. [grab-]. A pokolbéliek koporsós lelkek (Zrinyi II.68). Azt metszették koporsós kövére: Itt nyugszik Aretha (Fal: TÉ. 692).

KOPORTYÚ: [anus; altes weib, höckerin]. Babonás vén aszszonyoc, kofác, koportyuc (Com: Jan. 137). Vén kofáktól koportyóktúl költ hijában valóságoc (185). [Vö. **KUFFANTÓ**?]

[**KOPPANT**: vö. **KOPOG 2.**]

be-koppant: [hiante ore capto; einschnappen, erhaschen]. Az meg tiltot almat hamar be koppanta (Vars: Xerx. 2). Feltátott szájára (a krokodilusnak) az apró madárkák seregenként reá tódulnak, kiket bé-koppantvan, mind egyig megészi (Misk: VKert. 248).

föl-koppant: ∾ Az kenieret es bort ü magok fel koppantiak (Fél: Tan. 410).

Koppantó: emunctorium MA. candelaria forfex; lichtscheere, lichtputze PPB. Koppantó, hamma vévő: emunctorium Maj: Szót. Hamvavévő, koppantó: emunctorium Com: Jan. 158. Gyertya hamva vevő koppanto: lichtputze Com: Vest. 127. Csináltass hét gyertya-tartokat, és mind megannyi arany koppantókat (Pós: Válasz. 185. Pós: Igazs. 658. Hozzatok tiz aranyos koppantót (MonTME. III.98. Szentm: KalmD. 11. RákF: Lev. I.76).

KOR: **1)** tempus, spatium temporis MA. aetas PPB. [zeit, alter, zeitalter]. Tartoztass, hogy ne essem le wtolso korimon (FestC. 404). Ydönek mendenkoran the hozzad serkezzek [szerkezzék] (PeerC. 278). Keerwnk azeert ma es horanak myndenkoran (ÉrdyC. 441). Húsz esztendős korban akkoron vala (RMK. IV.83). Sokat igérnek részög korban az tobzódó népek, de józan korban, ha rászorétják, bánkódnia kezdenek (EPhilKözl. IX.180). Gondolkodjál életed hajnali korában teremtődrül (Fal: BE. 574). Megjött Dorindó: eggy kis bokorban, hajnali korban leültek már (Fal: Vers. 866). **2)** [conditio; zustand]. Adna az isten, hogy a böcsület köztünk maga méltó érdemében s ép korában maradna (Fal: NE. 95). Ki nehéz a megbántódott böcsületet előbbi ép és szeplőtelen korára viszszaszerzeni (99). Elámítja szívét, hogy ne tudhassa, melly korban legyen (Fal: BE. 596). Senkinek nyomorúsága, keserves ügye, haldokló kora nem fog rajta (605). A testnek nyavalái miatt illetődik a lélek is, nem lehet békesseggel és csendes korban, mikor kínlódik hajléka (620).

[Szólások]. Mikor űlne az ö satoranac aytayan a napnac legmelegb k o r a b a: sedens in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei (Helt: Bibl. I. G3). Venségeben Mahaleel meghala, nyoltz szaz kilentzuen eztendös koraba (Born: Ének. 538). Az ló az ö haragiában és megbúsúlt korában kapallya az földet (Kár: Bibl. I 537). Erömbe, job-koromba vagyok: vigeo; ich habe kraft (Com: Vest. 150). Részeg-korában meg-öletet (Pós: Igazs. 651). Leány korában mindentől üresen hagyta (Nyr. XII. 416). Józan vagy ittas korába (Rák: Art. 5). A sas még tsak apró pihes korokban kezdi szoktatni az ő tsirkéit a napra nézni (Misk: VKert. 281). A ki részeg korában embert öl, akasztassék fel, mikor józan (Fal: NA. 123). Tudgyad mi s mikor legyen legjobb-korában, és akkor járj utánna (Fal: UE. 386). Az okos várakozás avval-is basznot hajt, hogy szép érett korában szedi gyümöltsét idős tanátsinak (395).

Kor, kort, koron, korán, korban: [tempore; zur zeit]. **a)** Hog az te nyelueduek istent dyczerny engedtesek, alkalmas idwkor (VirgC. 140). Kristus életének utólsó petszentése-kor erőben volt (Pázm: Préd. 561). Délkor még mesze voltát láttynk a nap nyugotnak (Land: UjSegits. II.665). A sokszor felkapott, megerősedett rosz szokás annak idejekor mintegy megtestesül vélünk (Fal: NE. 49). Embernek néha-kor való

maga oegvonyásárul (Fal: UE. 382). Belesleg-belé kell azért tekinteni az illyetén alkukor (446). Éjfél tájkor vala már, változni kezdett a tenger (Fal: TÉ. 699). **b)** En mynd jamber es hazaya zerethe illyen wtholso wezedelemkorth vg cselekotthem (RMNy. II.119). Dobos Gergel zegin iltibe engemet kirt az ew fia felewl, es halala kort arrol emlekezet (III.72). Vgy mint kilentz hórakort: quasi hora nona (Helt: UT. i3). Estve, auagy éyfélikort: sero an media nocte (N1). Halaszaskort (Born: Préd. 234). Leg vtolso oraia kortis (427). Veteskort, arataskort (457). Eyfélkort egyedûl nem kel hadni (Cis. J4). **c)** Veterńe koron emlekezem benned (AporC. 9). Tyztasagnak eryzetyt akarya my bennenk lelny meeg alasonk jdeyekoron es (DomC. 181). Es hogy kiualt keppen az halottac temetese koron valo balnaniozasoc ki giomlaltassanac (Zvon: Osiand. 4). Ezokáért effele dolgot szûkségkorán ezen az speciesen vethetsz meg (Helt: Arithm. C2). Nagy szûksegnec korán (Born: Préd. 457). Kűc pedig az en betegsigőm koran őrûlenec (Szék: Zsolt. 32). Ez a kit Abraham meg veert vala Sodomanac el dulasa koran (Szék: Krón. 10). Az első oda menetele korán ot hagiot vala (65). Szazlos kereztet parancezola viselni a templombeli giulekőzetnec koran (96). Az holdnak fogiatkozasa leszen sz. Jakab hauanak holdtöltekoron (KBécs. 1572 D2). Josue nagy szûksege koran egy kialtasaual meg allatta a napot (Kal. 1582. E3). Ez világnac kezdeti korán (Kulcs: Evang. 3). Az én lábamnac iszamodása korán: dum commoventur pedes mei (MA: Bibl. I.495). Effele gyûlesekben mellyec az martyromoc emlekezetikoran leznec vala, eggyknek az masikert kőllőt kőnyőrgeni (Zvon: Osiand. 211). Josue nagy szûksége-korán egy kiáltásával meg allatta a napot (KCsepr. 1626. D2). Szûksegekkoran az attyok fioknak: necessitate rationabili ingruente (Ver: Verb. 100). Mikor azt kialtya kenszenuedesekoran: en istenem, en istenem (Bas: Cred. 125). **d)** Levelét öt óra korban adák (LevT. II.130). Egy aratáskorban Samson haza iuta (Kák: Sáms. A4). Hajnalkorban várost felgyújták (RMK. VI.176). Három orakorban (Zvon: Post. I.397). Az tiszta vért nap-keletkor, flegmáticust éjfélkorban vétesd-ki (KNagysz. 1613. D7). Hét órakorban reggel (Thurz: Lev. I.18). **e)** Szava ennyi ideig nem rekedt vala, mind az szálláskorig ez így lett vala (RMK. VI.181). Mi üdőben lött legyen az igireteknek vége, nem minnyájan egyaránt magyarázzák; némellyek az uj testamentomnak első rendelésekorra halasztyák (Pázm: Kal. 555). Az octódik oszlophoz menetelkorra valo ahitatosság (Ágost: Zar. 130). Hazud abban, hogy az őrdőg minden szavát csak az el-múlt űdőre terjeszti, mert sokszor akkor-béli űdőről szól az őrdőg (Pázm: LuthV. 101). Az ackorbéli pátriárchác (Zvon: Post. I.397). Le-vetkezéskori elmélkedések (Megy: Bayle. 378).

állapodás-kor: [aetas constans, aetas adulta; das gesetzte alter, das mannesalter]. Gyermekség, fel serdûltség, iffiuság, állapodás kor és vénség (ACsere: Enc. 167).

anyád-korú: [matri tuae aequalis; so alt wie deine mutter]. Anyád-korút ha magadnak vészesz feleségnek (Thaly: VÉ. I.359).

apám-kori: [patri meo aequalis; so alt wie mein vater]. Apám-kori őreg emberrel modeste akartam ágálni (Megy: SzAÖröme 8).

apja-korú: [patri suo aequalis; so alt wie mein vater]. Apjakoru ember lévén (Bethl: ÖÉlet. II.343).

atyád-korú: [patri tuo aequalis; so alt wie dein vater]. Atyád korú ember vagyok, őregebb-is (PhilFl. 78).

[**csëcsëmö-kor**]

csëcsëmökori: [infantiae; des säuglingsalters]. Hogy tudniállik nagy külömbsog volna az ecclesianak tsetsemőkori es meg-rögzött allapottya közöt (Megy: Cowp. 36).

ebéd-kor: [tempus prandii; mittag, zeit des mittagessens]. Ebed korig az borwal az varosbol ky menuen, el aggia (RMNy. II.2). El iöt ideye az io obéd kornac (Hoffgr. 320). Ebed korra tudom hog ennallam lezen (Istvf: Volt. 20). Nálad tölti ebéd korát, másutt eszik vatsorát (Fal: Vers. 868).

ëgy-korú: **1)** [aequalis, pari magnitudine; gleich gross]. A kertnek mind szele, hosza egy korú légyen; úgy mint, ha a hosza 200 láb, a szélessége-is annyi légyen (Lipp: PKert. I.22). **2)** coaevus, coaetaneus Sl. [gleichalterig, altersgenosse] Maradot egy fiaczkaya Joseph, ki az te ewczyedhez hasonlatos es egykorw (LevT I.25). Olly élemes, hogy üdőnkbélinek, velünk egy korúnak mondhatnók (SzD: MVir. 101).

éjfél-kor, éjféli-kor: [mitternacht]. Eyfélkor. elöálomkor: *concubia nox MA]. El iöuen az e feli kor, ez velagra zilctek lesus (DebrC. 52). Lehetett az üdő talán éjfélkorban (Thaly: Adal. I.158). Az első vigyázás neveztetet éjfélkornak (BodLex. 135).

elöálomkor: *concubia nox; eyfélkor MA].

embër-kor: [maturitas, aetas virilis] tempus legitimae aetatis Ver: Verb. 103. [reife, mannesalter, grossjährigkeit]. Juliana embőrkorban iutuan, attia őtet iegizeh a čazar tizt tartoianak (DebrC. 192). Mykoron azert bodogssagus zent Istbwan kyral ffeel serdwlt emberkoraban ywtot volna (ÉrdyC. 495b). Ember kor beli allapattaban kiczin ember vala: statura parvus erat (Sylv: UT. I.113). Szep leanya királynac emberkorba (Gosárv: MagyBej. K3). A leány emberkorban mikor iutot vala (Kák: Ast. 1). Emberkorban már szép Gismunda vala (Eny: Gizm. 2). Ember korokban halnac meg: cum ad virilem aetatem venerint (MA: Bibl. I.246). Az fia emberkort mar érven: filius post perfectum tempus legitimae aetatis (Ver: Verb. 103). Meg regzett emberkor (MA: Tan. 1307). Az ur isten ember korra iwtatia wket (Radv: Csal. III.86). Még az isten emberkort ad érni és meg házasodik (Gér: KárCs. III.376). Az emberkor a 35-től az 50-ig terjed (ACsere: Enc. 168).

estve-kor: [occasus solis; sonnenuntergang, abendzeit]. Az nap immár vala az estue korban (Hosv: NS. 19).

gyermëk-kor: pueritia, aetas puerilis Sl. [kindesalter]. Igen gyermek korában (Pethő: Krón. 166. Kr.).

idö-kor: aetas, occasio, tempestivitas, opportunitas Sl [zeit, alter, zeitpunkt]. Az iozagos myelkevdetevknek tevkelletességeet be tellyeseyte, kynel meeg nem vala az jdevkornak jtylety (CornC. 420. CsomaC. 121). Egy időkorban Abrahám el vala, Mambrénak völgyében sátor előtt vala (RMK. VI.265). Egy időkorban Philöp királyhoz Herodes tért vala (EPhilKözl. IX. 178). Mikoron fel nenekedett vólna, és az idő korba jutott vólna, mellyben feleségét hozza vala (Kár: Bibl. I 467). Minden űdőkorbeli ecclesia (Gyarm: Fel. 196). Kétség-nélkűl megtérec to hozzad, ez időkorba (Nógr: IdvK. 545). Midőn már alkalmasint meg-nevekedtek, de még szintén meg-állapodott idő korra nem jutottak (Misk: VKert 5).

ifjú-kor: aetas juvenilis, juventa Kr. juventus MA: Bibl. III.3. [jugend, jugendalter]. (Mik: TLev. 41).

inas-kor: [adolescentia; jünglingsalter]. Az harmad horan ertetyk az ynas kor, mykoron emberben mynd weer mynd erey newekődyk (ÉrdyC. 131. Mel: Jób. 79).

jó-kor. Jókorbéli aszszony: *media mulieris aetas PPBl.

kakasszó-kor, kakasszólás-kor: gallicinium MA. [zeit des hahnengeschreis]. A harmadik vigyázást mondták kakasszókornak (Bod: Lex. 135).

kevés-kor: [aliquantum temporis; eine kleine weile]. Valami kevés korig itt maradok (LevT. II.240). Őrők tisztesse-

gűnkre lészen menyországban, bűneinkért gyonásunkban ogy kevés korig valo orcza pirulásunk (Lép: PTük. I.212). Kevés korig valo nyugovás (Lép: FTük. 166).

kevéskori: [brevis; kurz]. Kevéskori várakozása után ki-jött a vezértül (MonIrók. XV.215).

kicsiny-kor, kis-kor: **1)** [aliquantum temporis; kurze zeit]. Azt rendéli a tőrvény, hogy az kycsinkorig valo gyönyörűségert tovabb bűnhődgyek (Lép: PTük. I.277). Az idő mint-egy tisztulni kezdett egy kis korig, de megint nagyobb mértékben kezdett eredni az esső (MonIrók. XV.557). **2)** [aetas pulli, infantia; zartes alter, kindesalter]. Morsus gallinae, pipe hur, mert a lúdfiakat kiczin korokban ezzel tarttyác (Mel: Herb. 181). Minden gonoszunknak oka az, hogy kitsiny-korunktól-fogva atyánktól és egyebektől az arany és ezüst szeretése óltatik belénk (Pázm: Préd. 201).

kisded-kor: ∾ Jutalmazza meg néked-is a jó isten, minden kisded korimban velem való bajmolodásidat (Horv: MulF. 35).

öreg-kor: [senectus; alter, greisenalter]. Öregkorbeli (Born: Préd. 266). Abraham öreg koraban meteltetet kőrniűl (Fél: Tan 403). Christusis öreg korába vette azt fől (a keresztséget, Zvon: Post. I.382).

óra-kor: [hora; stunde]. Kőzepin ez világ napiánac, kit hat orakor idöuec mond Christus (Zvon: Post. I.397). Estve hét orakor táyban (595).

vén-kor: [senectus; alter, greisenalter]. Valaki nem keres ifiuságában, vénkorában az kúldus-táskát hordozza nyakában (FortSzer. H3).

virág-kor: [adolescentia; jugend] (Thaly: VÉ. II.174).

Kora: **1)** [magnitudinis, aetatis; so gross wie, so alt wie]. Az zabad tudomanyokban nagyon haznala ev kora jdeyv iffyaknak felette (DomC. 7). **2)** tempestivus, maturus Sl. [zeitlich, früh]. Vendég-urfi, kora-forma s reménytelen látogatás ez! (Fal: NE. 3). Kivánnám ha megpárosodnál; nem kora, nem késő, beköszönt huszonnegyedik esztendőd (Fal: TÉ. 693).

Korán: tempestive MA. zu rechter zeit PPB. [zeitlich, früh]. Korán reggel (Fr: SzJán. 144).

[Szólások]. Magunkat i d é t l e n k o r á n kárhoztatni bolondság (Fal: NE. 52). J o k o r á n meg jővűnké? (Com: Vest. 62). Emelkedgyenek nagyságtok jó korán gyenge nyoszolájokbul (Fal: NA. 190). K e l l e t e - k o r á n (Megy: 3Jaj. II.157). Kellete korán alkalmatos időben ki-menti (Tyuk: Préd. 437).

ideje-korán: tempestive C. tempestive, in tempore MA. zu rechter zeit PPB. [zeitlich, früh]. Ideje korán való: tempestivus C. A gonożocat gonożol eluezti es ő żőlőiet aggá egeb vincelerecnec, kic ideie koran megaggác ő gimőlcit (MünchC. 54). Ideiekorán az az reggel (Mel: Jób. 19). Idejekorán valo segétség (Zvon: Post. II.172). Az termő fa, melly gyümőlczét adgya idejekorán (MA: Scult. 794). Az learatot búza az czűrbe vitetic az ő ideje korán: infertur acervus tritici in tempore suo (MA: Bibl I.451). Idejekorán mondott beszéd: sermo opportunus (561). Ha mit meg-kell feddeni, ne titkon légyen, csac hogy ideje korán, jó idején: modo tempestive (Com: Jan. 204). Annak ideje korán való beszolgáltatásában igyekezik (MonOkm. VI.11).

idején-korán: suo tempore, mature Kr. [zu rechter zeit] Hala adasokat igazan ideyen koran istenek meg nem attam (VirgC. 3). Idejen koranvalo bizonysag tetelek: attestationes tempestivae (Ver: Verb. Szót. 3). Idején korán le-csillapittatnac (a lázadások, Com: Jan. 144). Ideienkoran leg ottan meg nem vigasztaltattanak volna (ExPrinc. 237). Idején korán térjen-meg (Pataki: Reg. 305). Idején korán, jó ifjantan reá kell oktatni: ki teremtménye légyen, és mi végre éli a világot (Fal: NA. 197). Idején korán a más világra kűldi (NótPM. 48).

Koránvaló: tempestivus, maturus C

Koránvalóság: tempestivitas C.

Koránt: [tempestive; zeitlich, früh]. Idején koránt valo hideg (Nad: Kert. 119). Idejekoránt elmaradott (Bod: Lex. Előb. 5).

[Szólások]. K o r á n t - s e m ú g y: minime, nihil minus PP. Az Abrahamhoz korant sem hasonlithatando advocatusok (Czegl: ORoml. 121). Melly példák koránt sem ide valók (Megy: Dial. 47. Tof: Zsolt. 784). Az ördög-is koránt sem mér azokkal meg-bartzolni, a kik ő nékie hittel ellene állanak (Misk: VKert. 250). Koránt sem ugy (Otr: Besz. 81). De koránt sem vólt vigaságos Telemakusnak a győzedelem (Hall: Tel. 223).

Korács: **1)** [aetas; alter]. Ezẅk kẅzzẅl nagy sokak tartoztanak az idẅre es korachra, melybe megh az anyazentegyhaz lassan lassan giarapodik vala (Komj: SzPál. D2b). Esmerte zenth Pál az Christusba való koraczoknak es idẅknek garadiczith (D4b). **2)** [magnitudo; grösse]. A gulo nagyságára nézve eb korátsu, artzulatjára nézve matska forma állat (Misk: VKert. 232). Az ikneumon vidra neme, egyptomi állat, nagysága matska korátsú (247). Az indiai tengerben olly igen nagy tekenősbékák teremnek, hogy egynek a tekenőjével alkalmas korátsú ház-is bé-fedethetik (266).

ëgy-korácsú: coaevus, coaetaneus Kr. [gleich alt, gleichalterig] (Komj: SzPál. Kr.). Oly ėlemes, hogy üdőnkbelinek, velünk egy korúnak, korátsúnak mondhatnók (SzD: MVir. 101).

jó-korácsú: [jókora; ziemlich gross]. Sárkány, kinek gyomrában jó korátsú gyermek találtatott (Misk: VKert. 616).

Koronkéd: [semper; immer, fortwährend]. Koronkint: perpetuo, sempiterne MA. immerwährend, in ewigkeit PPB. Az wtolso kyrthnek zozattya koronkeed fylembe zenghedőz (ÉrdyC. 10. 60b)· Koronked czaczoguan semi tytkoth ne legyen, amyth halnak (VirgC. 139).

Koros: **1)** [magnus; gross]. Ky kőzzőletek athat eg senghet hw koros votahoz?: quis vestrum potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? (JordC. 371). **2)** annosus, vetulus, vetustus MA. diuturnus PP. 272. vieljährig, ältlich, alt PPB. Koros ember: *provecta aetate homo PPBl. Kazymyr kyralt az ellenseegőknek előttők az lengyel wrak mynd ew annyawal vyweek nemőt orzagban, mygh koros ember lenne (ÉrdyC. 295b). Koros ember vala és immár vén vala (RMK. VI.266). Koros ember vala (Helt: Krón. 18). Koroskorába a szent irasnac oluasására ada magát (66b). Koros szabásso (Helt: Bibl. I.395). Idöuel korosbac az te attyádnál: vetustiores, quam pater tuus (Kár: Bibl. I.521). Koros übőbéli (Land: UjSegits. I.203). Mikor korossabb üdéjét érte (II.4). Kik azt [hajokat] koros férfi korokban el nyiretik (Czegl: MM. 145). Immar koros időre és beteges állapotra jutott (Radv: Csal. III.235). Hogy ha érnéc én is koros emberséget (Ujf: HÉnek. 53). A férfiui meg-állapodot idő a meg-ért koros időre hajol (Com: Jan. 45). Nem esmérszett rajta koros öregsége (Kónyi: HRom. 167).

Korosbeli: [korbeli; aetatis; alters]. Mellyben nem czac az gyermetske, hanem minden korosbeliek is tanyitatnac (Born: KTud. 20).

Korosként: [semper; immer]. Koroskint: perpetim, perpetuo MA. immerzu, ohn unterlass, stets PPB. Solgalatomath korosskenth ayanlom (LevT. I.6). Az adossag kegyelmednek annyzer ezeben nyuthen, myuth emnekem koroskenth (RMNy. II.74). Jol erti vala, hogy isten Danidal mind koroskent volna (Hoffgr.

142. RMK. VI.52. 56). Tsak légyen koresként lelkével mellettem (Balassa: Ének. 53. Lép: PTük. I.14. GKat: Válts. II.1248). Nagyságod nagy gondviseléssel vagyon koroskent és szüntelen az szegény hazánknak megmaradására (ErdTörtAd. IV.330).

Korosod-ik: adolesco, grandesco, aetatem capio Sl. [alt werden].

mëg-korosodik: ∾ Meg-korosodott: confectus aevo PPl. Abraham meg vénüle es meg korosodec: erat Abraham senex, dierumque multorum (Helt: Bibl. I. K2).

Korosság: annositas, aetas grandior Kr. [vorgerücktes alter]. Az üdő tavaszi rózsáit elszedte, őszi halován szín az orczáját fedte, mindazáltal ezt ő kellő rendben vette, amint a korosság s özvegység engedte (Gyöngy: KJ.[2] 17. László: Petr. 203).

Koroz-ik, korodz-ik: [aetate provehor; alt werden].

föl-korozik: ∾ Fel korozot, meg aggot virág (ExPrinc. 197).

mëg-korozik, mëg-korodzik: ∾ Meg ne korozzek a bün (Mel: SzJán. 28. Mik: TLev. 238).

KÓR: 1) langvidus, morbidus MA. schwach PPB. Bemenven Pafuncius az cellaba, hol a coor fekzic vala (NádC. 444). En lelkem kor volt es fogsagba es meg holt bwnek miatta (VirgC. 10). Kynek ylleteesewel korok gyogylnak (ÉrdyC. 199). Vagynak nemely heleek az zent Paal apostal leueleybe, eertelemre ygen nehezek, kyketh az gyarlo koor emberek forgathnak az ewnwn vezedelmokre (Komj: SzPál. 9). Christus korgyogit (RMNy. II.39). Láttunk tighedet kor voltodban: te vidimus aegrotum (Sylv: UT. I.41). Minec okáért is vadnac tü közöttetec ennye soc kóroc es betegec? cur inter vos multi infirmi et imbecilles? (Helt: UT. 48). Ki állanak a kór ember ezontai (Mel: Jób. 79). Minden betegeket és kórokat meggyogyította (MA: Scult. 843. 39). Koor betegen ott hagyák (Pethő: Krón. 217). Sz. Pál keszkenőjével illetikuala a kórokat (Pós: Igazs. II.653). Rabok, kórok, betegek (Bar: SzBúcsú. 175. Sam: Cer. 25). **2)** langvor, morbus MA. schwachheit, krankheit PPB.

havi-kór: lunaticus Kr. [mondsüchtig] (Káldi: Bibl. Máté 17. 14. Kr. Mad: Evang. 767).

Kórság: morbus, aegritudo, valetudo adversa Sl. epilepsia C. comitialis morbus, caducus, herculeus, sacer morbus, epilepsia MA. [krankheit] hinfallende sucht, sanctveltinsplag PPB. Ragado korsag: morbus contagiosus NémGl. 209. Ez azzonyallat meg jelento az fratereknek, mykeppen zent Damancos atyank erdeme myat zabadult volna meg il rettenetes betegsegtevl es korsagtwl (DomC. 91). Kit az vr isten korsagnak ostoraual meg sanyarita (VirgC. 100. Sylv: UT. I.12). Korsag, betegseg (Born: Préd. 16). Kolika, korsag, köszuen (283). Ha az tigét meg fözed, s iszod, korsagot meg gyogyit (Mel: Herb. 2). A nehéz nyavolya, s kórság nyomorgattya (Gyöngy: Cup. 27). Kórság, vagy nehézbetegség (PP: PaxC. 18).

[Szólások]. Az k ó r s á g is gyakorlatossággal ü t i e l (ErdPort. 251). Miatta sok jautsirt k i - v e r t már a k ó r s á g (Kónyi: HRom. 182). Az egész testet t ö r i a k ó r s á g (PP: PaxC. 19).

álom-kórság: letargus, letargia Sl. Álom-kórság, nyommasztó álom (SzD: MVir. 34).

alutó-kórság: letargus; schlafsucht PPB.

asszú-kórság: phtisis C. MA. lungensucht, verzehrung der lungen PPB. [abzehrung, schwindsucht]. Asszú-kórsága lészön erszényöknek (Tin. 161). Aszszu korságot, szominuságot gyogyit (Mel: Herb. 7. Cser: PersF. 66). A száraz betegség aszszu kórság sok ideig tartóc (Com: Jan. 59. KLőcse. 1645. 44 ACsere: Enc. 220).

asszukórságos: phtisicus; schwindsüchtig, lungensüchtig PPB. (ACsere: Enc. 229. 243).

havi-kórság: menstrua C. menses muliebres MA. weiber zeit oder monatliche blume PPB. Valakin gyakorta a haui korsag, soha nem lezen gyermeke (Mel: Sám. 142).

havikórságbeli, havikórságos. Havikórságos: menstruata MA: Bibl. II.26. Haui kórságbéli aszszonyállat (Helt: Bibl. IV.295). Fertelmes mint az havikorsagos azzon ruhaia (Mel: SzJán. 216). Hauy korsagos aszszoni (Magy: Nád. 78).

nehéz-kórság: morbus sacer, caducus, comitialis, epilepticus, epilepsis Sl. [epilepsie, hinfallende krankheit]. Nemely varnak azzonyanak vala egy fya, kyt az nehez korsag tart vala (DomC. 312).

pénz-kórság: [aviditas; habsucht, goldgier] (MA: SB. 156).

száraz-kórság: tabitudo, phthisis; száraz-betegség PPBl. [abzehrung].

szárazkórságos: phthisicus; száraz-beteg PPBl.

vér-kórság: haemorrhois MA. bluttfluss, goldene ader PPB. Meg betegüle Istuan király vérkórsággal (Helt: Krón. 47). Az aszszonyiálaton vérkórság vala: mulier erat in profluvio sangvinis (Helt: UT. K3. Tel: Evang. II.736).

vérkórságos: haemorrhoide laborans MA. der den bluttfluss, der die goldene ader hat PPB. Vérkorsagos leuen: sangvinis fluxum patiebatur (Fél: Bibl. 13).

víz-kórság: hydropisis, hydrops, ascites, leucophlegmatia, aqua intercus C. wassersucht PPB. Egéztesti vizkorság: anasarca MAl. (Helt: Krón. 49. Com: Jan. 59).

vizkórságos: hydropicus MA. wassersüchtig PPB. Vizkorsagos szominhozo (Born: Préd. 561. Vás: CanCat. 105).

vizi-kórság: hydropisis Ver. aqua intercus PPl. (KBécs. 1651. 28. GKat: Válts. I.36).

vizikórságos: hydropicus [wassersüchtig]. Eg uiszi korsagos ember: homo quidam hydropicus (Fél: Bibl. 116. Zvon: Post. II.431. MA: Scult. 901).

Kórságos: comitialis, epilepticus MA. tormentis comprehensus MA: Bibl. IV.6. der die hinfallende sucht hat PPB. Igen ió az korsagosoknac ennec az vizét innya (Mel: Herb. 17). Hamar fel ödöl, meg iö elmeye a korságosnac (108). Az chyllag fyu korsagos gyermököt és thorok gykot gyogyit (BeytheA: Fivk. 119b). [Az armeniust] szent Antal tüze ellen és kórságosnak jó megadnyi innya Kecsk: ÖtvM. 270). Ha az veres fecskekövet az bal hóna alatt viseli, kórságos betegséget meggyógyit (282).

Kórul: [infirmor, aegresco; erkranken]. Lata az ö vnokait kilencz zaz sharmincz eztendeig; ennek utanna halalra korula (DebrC. 119). Az hittetlenöc mikoron halalra korulnac, nem götrödnec magokba (Szék: Zsolt. 207). Végre az aszszonnac fia meg betegnec, halarra koryula [így], vilagbol ki mulec (HofGr. 182. RMK. V.116). Agyaban fel ölt, le esée, kórula (BFaz: Castr. 112).

mëg-kórul: ∾ Az vtou a faraćagbol meg korûla [így] skenes napokunk utanna kih mwlek ez vilagbol (DebrC. 159). Semmi egeb nekőm nem illic, banem ćak hog ifyvsagombau meg venhedgyem, idő eloth eközsegömben megkorulyac (NagyszC. 58). Wrban remenkedwen, megh nem korwlok (KeszthC. 46). Hatra fordeytwan een ellensegemeth, meg korwlnak ees elweznek te zyned elel: infirmabuntur et peribunt a facie tua (KulcsC. 13).

mëgkórulás. Testere szalla ö szent kezenek csapasa, vgyan akkor mindiarast lön meg korulasa (Csan: Ján. 5).

KORÁL: [canto; singen, lobsingen?] Homath vagyon, hogh mykor megh fednek valakyt bwnerol, megh haragzyk, es semmy yot nem tetethetnek veleh, sem enekel, sem koral, sem karba nem megyen, sem tanul, sem főz? (Apost. 34).

Koráló. Éneklő, koráló, kántor: cantor PPl.

KORÁMOZ: [coramisiren]. Becsületes levelünket corámozták s ugy küldötték ki (Nyr. XIV.220).

KORBÁCS: mastix C. scutica Com: Jan. 136. terginum, scutica; geissel PPB. [karbatsche] peitsche Com: Orb. 279. Korbátsal fel-készült juhász: opilio scutica instructus Com: Jan. 94. A gyermekek a pŏrgettyüt a korbácsal forgatván (Com: Orb. 279). Valaki cselédgyét korbáttsal éréli, ne itéld kegyetlennek (Veresm: Lev. 175). Égyebet nem érdemlene korbácsnál (Czegl: Japh. 74). Testemet korbácsal nem sanyargatom (Czegl: MM. 91). Nem is mutatbatz nekem oly sz. irási hellyet, melybül te ezt ki gördíthesd s én velem a korbácsot meg kedveltethesd (209). A másik ága-is e korbácsnak igy sanyarítmeg (Czegl: BDorg. 440). Az magyar korbács német vasderékban halált tudott okozni (Thaly: VÉ. I.125).

merö-korbács: terginum PPBl. [knute]. Bika bŭrbŭl csinált merő korbácsoc, tatár korbacsoc: taureae Com: Jan. 136. Merő korbácsal verettek (Hall: Paizs. 512).

tatár-korbács: kétágú szíjas fonadék Sl. [knute]. Bika bŏrbŭl csinált merő korbácsoc, tatár korbácsoc: taureae Com: Jan. 136. Minket az hídon közbül vévén, a tatár-korbácsot szemünktől, szájunktól nem kímélék (MonIrók. VIII.371. 486). Tatár korbácsot viselt (XI.349).

Korbácsol: scutica caedo Kr. peitschen, geisseln PPB. Ejjel faratt takjok [tagjok] erőssen korbacsollyák (Paskó: ESir. A3)

el-korbácsol: ∾ Minek előtte csak valamihez is fogott volna, ugy elkorbácsolák a tatárok, hogy élete is alig marada meg (MonIrók. VIII.487). Szidott, mocskolt, bézárt egy puszta pinczébe, jól meg is korbácsolt engemet vagy kétszer (Gvad: RP. 90).

ki-korbácsol: scutica expello Kr. [auspeitschen] (Biró: Micae. 233).

mëg-korbácsol: flagello Kr. [abkarbatschen, abpeitschen]. Nem látok penig az irásban megkorbácsoltatot véres testnek kivánását (Czegl: MM. 93).

Korbácsolás: [flagellatio; das peitschen]. A testnek korbácsolása (Czegl: MM. 93. 131). A jesuitác korbácsolása tsak a 10-dic Gergely pápa idejében származot (Czegl: Japh. 75). Leghelső kezdete ember maga-korbátsolásának (80).

Korbácsos: [flagellans; flagellant]. A nagy-pénteki korbácsosok (Czegl: Japh. 247).

Korbácsoz: [flagello; peitschen]. Az szegény soczét igy korbácziozza (Zvon: PázmP. 208).

KORC [KORCS ?]: [lorum, corrigia; riemen]. Parasztság serénnyen, kap kasza kortsához (Gvad: Pösty. 6). Ig inkább nyulnak ehez, mint kasza korcsához (Gvad: Időt. 18).

KORCOG: [rodo; nagen] mondják némely kemény testekről, midőn a fogak rágásától korcz hangot adnak CzF.

KORCOGÁS: [das nagen]. Az patkány az korczogással jelenti meg magát, hol légyen (Pathai: Sacr. 92).

KORCOVÁT, KORCOVAT, KORCOVÁGY (*korczvanyba* SzCsomb: UtLeir. 256): semicinctium, semicinctorium; fürschurz, schurzband PPB. Korzouagy: diplois; wams Pesti: Nom. 43. Szoknya, korczovád, nyári gyenge szoknya Com: Jan. 100. Anna azzonnak hattam ket zoknyat, ket korczowagyal egietembe (RMNy. VI.226). Ackoron elő iő a henger, fekete vászonbol czinált szoros nagydragba s kortzouágyba (Helt: Háló. 145). Kezkenője, vagy korszóvattya: sudaria ejus vel semicinctia (MA: Bibl. IV.126). Az szoknyanak korczovadjában vagyon egy rét és egy fertály vont arany (Radv: Csal. II.236). Az mely barát tzifra tzipellest, avagy metélt kortzovagyot visel (Dial. 180. Gér: KárCs. IV.417. 418).

KORCS: hibris, hibrida Sl. [zwitter]. Philax [kutya] párducz korcsa lehet, mint esmérni kŏrmén (Gyöngy: KI. 10). Korcs állat (Moln: JÉp. 81).

Korcsos: **1)** Kortsos kutya: hibris PPB. **2)** [degeneratus; entartet]. Igen korcziosok vattok (Bal: CsIsk. 185). Korcsos, fabulás, morgó és nevetésre meltó protestatiók (427) Deaktalan domine s korcsos es koszos magiar (Bal: Epin. 3) Pogányi kortsos nyelvek (GKat: Titk. 28). Igy megjavúl még benne az korcsos vér (Thaly: Adal. I.123). Nemes törzsökinek nem lész korcsos ága, holmi köz ágbogot nem fajzik virága (I.160). Kortsos magyarság (CorpGram. 698). Szebb az első, látszik a másik korcsosnak, erős is, megfelel bízvást egy farkasnak (Gyöngy: KJ. 13) Mit vétettem azért, hogy ezt érdemlettem, hogy korcsos népemtŭl megkeserittettem (II.417). Ez athnámét ilyen csötlő-botló magyar versiora hihetöen valami végbeli korcsos török fogta volt transferálni (ErdTörtAd. II.313). Kezdgy a tisztességes istenes erkőtshez, mikor még semmi roszszal nem kortsos természeted (Fal: NE. 54).

Kortsosod-ik: hibridus fio, degenero Kr. [entarten]. Az ember az égnek, melly alatt születik, azon tartománynak, mellyhez szokik, jó avvagy gonosz természete után javul avvagy korcsosodik (Fal: UE. 367).

el-korcsosodik: degenero Kr. (Pázm: Préd. 818. Kr.).

mëg-korcsosodik: ∾ A babyloniai fogság után, megkorcsosodván a sido nyelv (Sall: Vár. 34).

KORCSMA (*korchoma* LevT. I.222. Tel: Evang. I.117. Com: Jan. 124. *kortsoma* Mik: TLev. 51): oenopolium C. taberna, caupona MA. taberna Ver: Verb. Szót. 30. wirtshaus, schenke PPB. Boromath atham oda korcomara wram jobaganak (LevT. I.224). Az korcsomán Janos uram vett fel tiz forintot (II.33). Az bort háznunknál ámbátor igyad, de az korcsomát te ne gyakorljad (RMK. IV.80). Ha az korczoman igen meg loholliak is, teste faiasabol ismeri meg mas nap (DecsiG: Préd. 31). Az boros embereknek is, kitül hitelbe korcsomára bort vett, ő tartozik igazán mindennek megfizetni (Radv: Csal. III.302). Az mi csegöldi korcsoma bor ára kün leszen is egy sárközi hordó bor ára, azokat igazán kiádván Bethlen Kata kezébe, azutan ő is immunis legyen számadásátúl (Radv: Csal. III.303b). Nő az kórczoma alat mostis árúl ő: Lydus cauponatur (Decsi: Adag. 135). A gazság kortsomákon iszik, és kerékben állván trágárkodik (Pázm: Préd. 35). A korcsomát dicsíri (Czegl: Tromf. 198). Korcsománkrul az nyirőnek is vitetett bort (MonTME. I. 287). Korcsma-árultatás sem lehet a sok csavargó had miá (RákF: Lev. I.262).

[Közmondások]. Nem illik két dúdás egy kortsmára (Kisv: Adag. 134).

bor-korcsoma: oenopolium MA. taberna *vinaria PPBl. [weinschenke].

pálinkás-korcsoma: [brantweinschenke] (Misk: VKert. 440).

Korcsomácska: caupouula MA. wirtshäuslein PPB.

Korcsomai: cauponius MAl. [wirtshaus-].

Korcsomás: vendégfogadó; caupo PPl.

Korcsomáskod-ik: cauponor MA. MAl. wirten, wein ausschenken PPB.

Korcsmárol, korcsmál: ∾ Kortsomárlok: cauponor, educillo PPl. A paraszt ember nemes ember borára ne korcsomállyon (CompConst. 38). Ha melly nemes ember contumaciter korcsomáltatna, borok elvétettessék (38). Maga szükségére korcsmáltatta-é az korcsmát (Gér: KárCs. III.579).

ki-korcsomál: ∾ Az ecclesiai törvényeknek neve alat sok hamis isteni tiszteletek korcsomáltatnak ki (Toln: Vigaszt. 56).

Korcsomállás: [cauponatio; ausschank]. Az articulusban a ser korcsomállás tilalomban lévén (CompConst. 38. Gér: KárCs. IV.261. 287).

Korcsmáros, korcsomáros: vinarius C. tabernarius, caupo, oenopola MA. wirt, weinschenk PPB. Az zallas fogado korchomarosnak vala egy hayadon leanya (ÉrdyC. 339). Vizet borrá változtatni az mint az hamis koroz marosok [igy] szoktanak cselekedni (MesésK. 5. MA: Bibl II.4. Illy: Préd. II.356. Felv: Dics. 49).

bor-korcsmáros: vinarius, oenopola MA.

Korcsomároskod-ik: *tabernam exerceo PPBl. [cauponor; wein schenken]. A templom kerítésében valo korcsomároskodókat ki kel rekeszteni (Diósz: Delib. A2).

Korcsmárosné: caupona MA. cauponaria; wirtin, marketenderin PPB.

Korcsmárosság: cauponaria; gastgeberei, wirtschaft PPB.

Korcsmároz: [cauponor; wein schenken]. Az úr korcsomájára szüntelen korcsomározott bort is (Bethl: Élet. II.204).

KORCSOLYA: scala promotoria MA. scala cellaria; schrotleiter PPB. Korcsolya, instrumentum promovendi plena dolia; unde verbum korcsolyázni Otr: OrigHung. I.463. A kert ből nagy cserép- és földedényekben levő füveket fákat korcsolyákon bevontatván, szép rendben berakatnának (Szal: Krón. 202). A ládát kortsolyán-is szekérre fel-nem tehetvén, fel-nyitották és darabokba hordatta Tsúlai György a maga házához (Bod: Pol. 89).

Korcsolyás: vectiarius PP. der an der winden stange ziehet PPB. Kortsolyás, tsigán valamit tekerő: vectiarius PPBl. Vgy mond az wr: eliő az idő, es korcholyásokat küldec reaioc, kic kivetic őket, es az ő hordoiokat meg üresitic (Helt: Bibl. IV. 199). Korcholás Péter [név] (MonIrók. 51. III.201. Nyr. X.227. IX.365).

Korcsolyáz: scala vel traha circumvehor MA [schlittschuhlaufen, schleifen]. Korcsoláz a jégen: fluente vestigio per glaciem fertur PP.

KORDA: funiculus, restis, corda MA. saite, kleines seil PPB. [schnur]. Neneczen semym hanem czac engalya [igy] rwham es cordam es zoknyam: femoralia, chordam et tunicam (EbrC. 47). Egy korda modon walo parta ew (RMNy. II.199. 85). Egy korda formára csinált ezüst öv (Radv: Csal. II.282). Draskovics Borbálának, hagyom az en gyöngyes kordámat, és az en gyöngyös nyakra valómat (III.319). Egi eoregh korda arani ew, az veghin eoregh korda arani gomb (TörtT. 1878. I.147). Hát egy darab korda hogy bogy kergethetné ezt el? (Czegl: MM. 153). Akármint helyeztesd a kordát, nincsen annak virága (210) Bizony nincsen ollyan hoszszu csomós korda, a melly a te hasas hazugságodat béérhetné (Matkó: BCsák. 248).

Kordácska: [funiculus; schnürchen]. Ime öcsém asszonynak küldöttem egy kis kordácskát (LevT. II.357).

Kordáz: verbero Kr. [peitschen]. Magokat meg-korbácsolylyák, kordázzák (Matkó: BCsák. 396). A csikót kordásztattya (Gvad: Orsz. 216).

KORDÉ, KARDÉ (*kardély* Gyöngy: Char. 127. *kordélyban* Thaly: Adal. I.188. RákF: Lev. IV.7. *kordé'y* Sl.): nugae, scurrilitas Sl. [exiguus; bagatelle, geringfügig] Kordé beszéd: ineptiae, nugae WF. Valami itt vagyon, a mind bakatella, kardé dolog, alávalóság: lauter geringe sachen KirBesz. 58. Még abban-is, hogy a bibliat sz. irásnak tartották, kordék, chak magoktul valók (Veresm: Lev. 23). A bűnős meg-tapodgya az istennek felségét, kordénak tartya méltóságát (Bar: LPar. 173). Becstelenséggel illetlek és kordénak tartlak (174). Sem Moses, sem szent Lukáts nem irtanac kardé dolgot (Tyuk: Préd. 548). Szómat meg fogadgyad kardenak ne tarcsad (Felv: Dics. 17). Légyen tsendesen dolgában, ne végyen illy kardélyt ő gondolattyában (Gyöngy: Char. 127). El-hadgyák az jádszást, kardét nem beszéllnek (213). A kik minden emez amaz kordé dologból derék háboruságot támasztanak (Misk: VKert. 295). Az irégyek nem-is visgálják másoknak életekben való kegyességeket, hanem tsak a bennek való holmi kordé erőtlenségeket hántorgatják (Misk: VKert. 294). A nagyzó elméket sokszor tsak mi kordé ellenség-is megjádzottatja (36). A tsászár értelmével kilylyebb hatott, hogy sem az illy kordébeszéden fel-indult volna (Kónyi: ÁM. 6).

Kordéban: [inutiliter, temere; unnützer weise, ohne überlegung]. Szem bé-búnyva vívó, kordéban hartzoló: andabata; esztelenül kordéban valamit mivelni: *andabatarum more facere PPl. Az isten nevének kordéba való emlitése, mint mikor valamelly rémitő dólgot hallasz, mondod: Jésus! Isten bocsás! ect. (Pós: Igazs. 669). Nem jó még csak kis ujját is kordéban koczkára vetni (Pós: Vetélk. 4). Nem citállya kordéban, hanem ad meritum rei (Sámb: 3Kérd. 454). Az mi badunk bent van még Csalóközben, meg is hattam: kordélyban ki ne gyüjjön (RákF: Lev. IV.7). Elmémet kordélyban nem futtatom (Thaly: Adal. I.188). A kakas néha tsak kordéba-is kukorékol (Misk: VKert. 359). A varjak kordéban s minden ok nélkül nem seregelnek (390).

[Szólások]. Innen addig lehetetlen indulásom, ide is a mi kevesünk van, azt is k o r d é b a n e m h a g y h a t o m (Figyelő 1880. IX.152).

Kordén: [memoriter; auswendig]. Tanohatok megh rea Izraelnek fyayth, hogy kordeen twggyak es zayokkal ecnekelylyeek (JordC. 271). Az epistulakat vele hordozuan, jgeen tanol vala ev bennek, hogy olyha cordeen tartanaya meg (DomC. 125). A féle tudoskák, a kic aszt vélic, hogy a telyes szentirást cordén tudgyác, es altal értettéc (Helt: Bibl. IV.2)

Kordéra, kardéra: **1)** perfunctorie, obiter, absque norma, sine adminiculo MA. obenhin, saumseliglich, beifälliger weise PPB. [beiläufig]. Kordéra viuók: andabatae, az kik szömök behúnyva viunak C. Az mennyei tudomány senkit nem eröltet arra, hoǵ valaki az ő hiuatalát kordéra el hadgia (Kulcs: Evang. 95). Nem tsac kordéra kely erről gondolkodnunc, hanem élnünk is kely véle (274). Ha csak kardéra, és kinekkinek maga tetszése és vélekedése-szerént fejtegettetnék az isten szava; ki egy-felé s ki más-felé tekerhetné (Pázm: Kal. 500). Ily nagy dolgot bizonyságnélkűl, csak kardéra mondani (Pázm: LuthV. 125). Undok virág énekeket irkálnak, melyeket mind gyermekek s mind leány asszonyok kardéra tudnak (Pázm: Préd. 204). Méltán azt kivánnyuk, hogy ily nagy dolgokban, csak kardéra ne beszéllyenek valami jelenségét annak, hogy Lutert isten küldötte (74). Kardera nem ereszti ki nylat, s golyobissat, hanem mindenha hasznossan lővöldöz (Lép: FTük. 33). Magadban el mondjad, nem futva, imigy amugy kordéra: non cursim, obiter (Com: Jan. 192). Ha az biro-is deákinak kordéra valo irásokat ő maga meg nem menti (Kász: Kit. 82). **2)** memoriter C. [auswendig]. Kordéra kitanólja: edisoit memoriter C. Azzal mutogattyák éles elméjeket, hogy úndok virág-énekeket irkálnak; mellyeket mind gyermekek, s mind leány-asszonyok

kardéra tudnak, és tsak nem minden házak ezekkel zengedeznek (Pázm: Préd. 204).

[Szólások]. Kardéra hagyta vagyonát [pusztulni hagyta] (Nyr. X.121).

Kordélyság

[Szólások]. Köss minden emberrel szíves barátságot, a nyomorúltakból ne tégy kordélyságot (Orczy: KöltH. 43).

KORDOVÁNY (*gordovány* Gvad: FNót. 42. *kordován* RákF: Lev. IV.407. *kordobány* I.261): hircina pellis concinnata PP. 272. corium cordubense Kr. corduanleder PPB. A varga csipellősőket és szekernyéket bőrbűl és kordoványból varr: ex corio et aluta; aus leder und korduan Com: Vest. 55. Kordován, gyártottbőr: aluta; korduan, samischleder 119. De centum cutibus seu alancys wlgo bakbewr et cordowan agnellinis vel caprinis (KolTört. 15). Kordován csizma (MonTME. I.298). Szegődtem Brassóban egy nyerget fl. 2 den. 50; item szegődtem egy kordovány szablya-tarsolyt fl. 1 den. 50. 1675 (Századok XXII.357).

KORDUL: [crepo; knurren].

[Szólások]. Sok menésem utan talaltam egy keues vizet, de az bizony száraz torkomban ingyen sem kordulais (SzCsomb: UtLeir. 303). Négy milio arannyal kinállya vala, ne ad nékem, monda, mert az nékem czak ingyen sem kordúlna (Cserényi: PersF. 56).

KOROG, KORROG, KURROG: crocito C. [knurren]. Korrogni: crepitare MedLat. 140. Daru modra szollok, korrogok: gruo C. Korog s kotyog hangosan a gólya (Ben: Rithm. 112).

[Szólások]. Korrog a gyomrok (Land: ÚjSegits. I.554). Hasok korrog (ACsere: Enc. 290). Hasok éhség miatt korog (Thaly: VÉ. II.3). Korog-morog üres hasa, siet jóllakásra (Thaly: Adal. II.58). Korgott is mindennél az éh bas, és gyomor (Gvad: Orsz. 56).

Korgás, korrogás, kurrogás: [crepitatio; das knurren]. Has-korgás: borborigmus ventriculi Kr. Hasban korrogássokat ki űz, ha kened vele (Mel: Herb. 13). Korrogás [a gyomorban] (ACsere: Enc. 190. Thaly: VÉ. I.385). A mely serbűl mikor kedved szerint iszol, hurkád azon éjjel nagy korrogással szól (Felv: Schol S.[2] 8). Az torkát korogásra-való vizzel öblöngessék (Web: Amul. 101). Mibelyen ellenségeiket feléjek közelíteni látja, nagy kurrogással azt nékiek hírré teszi [a kakas a tyukoknak] (Misk: VKert. 356).

Korogtat: gargarizo Kr. (Lipp: PKert. II.37).

Korrogat. Az elephant korrogat (Com: Jan. 37).

KÓRÉSZ: scrutor [forschen, erforschen]. A látható dolgokat visgállya, koreszsza, nézéli, keresgeti: objecta scrutatur Com: Jan. 167.

mëg-kórész: ∾ Sauol keralnak ẜ zolgaya hoǵ micoron latta volna az ẜ vraat, hoǵ az ellenseg zertelen meg kerezta [korezta] volna es ẜtet kőrńűl vôttec volna (NagyszC. 93).

[KORFONYÁL]

föl-korfonyál: decoquo [in der küche verbrauchen]. A pazarló vagy tékozló, fel-korfonyáló az ő javait felkorfonyalla és el-kőlti: lurco vel decoctor sua decoquit ac consumit (Com: Jan. 181).

KORGAT [**KURGAT**?]. Abban mesterkedjenek, miképpen eczersmind jöhessenek ki, ne szakadozva, mert 20, 30 s aprónként ha jőnének, úgy az föld népe is agyon korgatnák őket, de ha seregestől lesznek, bátorsággal jöhetnek (Bethlen: Polit. Lev. 287).

KORHELY: helluo, lurco, nepos, potator SI. [liederlich, lump]. Nem vagyunk mi az ollyas korhelyek közzűl valók: wir sind von dieser liederlichen bursch gar nicht KirBosz. 104. Gyermekid vesztegetők és korhelyek (László: Petr. 82). Mind a kettő korhel, rosz ember (Hazánk. I.137). Minden roszszal bevádoltattam, hogy tudniillik korhel, részeges, vesztegető s kurvás ember vagyok (213) Jövendőbéli pajtásidról szólván: semmire kellő, ízetlen, azon egy pórázon járó korhely társaság (Fal: NE. 5). Mint tzégéres korhelyt ki-is tsapattatta (Gvad: RP. 73). Kerültem játékot, a rosz társaságot, és a korhelyekkel való pajtásságot (155).

Korhelykëd-ik: helluor, crapulor, pergraecor Kr. [lumpen].

el-korhelykëd(ik): helluando pessumdo Kr. [verlumpen]. (Csúzi: Tromb. 557. Kr.).

Korhelyság, korhelység: [helluatio; schlemmerei, liederlichkeit]. Kik éjjel a féle korhelységet, gazságot követnek: welche dergleichen büberei bei nächtlicher weil begeben KirBosz. 104. Ál ortzával fedett vétkes korhelyságtok (Orczy: KöltH. 106).

KORHOL, KURHOL, KÚROL: szid, korpáz, hurogat SzD. reprehendo, carpo, objurgo SI. [schelten]. Maga, pápista társa, így kurollya (Czegl: BDorg. 133. Megy: SzAÖröme. 89). Christust a beszédvel kúrlották, hurogatták, motskondották (GKat: Válts. II.328). Kúrbolt az óbester, elmondott mindennek (Gvad: RP. 119).

mëg-korhol: [tero, stringo; reiben, streifen]. A napnak kibúvó szekere kerekével alig korholta, tsiszolta meg az oceán színét (SzD: MVir. 314).

KORIÁNDROM, KORIÁNDËR: coriandrum MA. koriander PPB. A mamma menyből koriand [így] formában bocsáttatik vala (Illy: Préd. I.137). A fűszerszámoc némellyec idegenec és némellyec hazánkbéliec, mint: sárga vizi lilium, coriándrom, eb kapor, balzsam fű (Com: Jan. 27. 23).

fekete-kóriándër, kömény: gith PPBl.

KORINCSANG: kornzange, federzange Kecsk: ÖtvM. 356. Az drótot szépen kiállatott veres réz pléhen hajtogasd meg vas korincsanggal (Kecsk: ÖtvM. 300). Az drótot igen vékonyan vond meg drót lapítóval, réz pléhen hajtogasd meg vas korincsanggal (301). Forrasztó, finum ezüst drótműhöz: Negyedfél nehezék finum eziisthöz 2 ort veres czuzatot, gummis vizzel kell felraknyi, penczellel, árral, korincsanggal (316). Vas pléh, vas mozsárral, a sok korinczángokkal (356). Sárga réz kórinczánk, póris kalán, stincz, ánk (uo.).

KORLÁT (*kollát* Toln: Vigaszt. 156): cancelli, clathrum, claustrum, septum MA. gitter, stacket, geschrank PPB. [schranke]. Altalszegic ők ez korlátot (MA: Tan. Előb. 17). Tulajdon testeket sanyarú szenvedések zabolájával isten törvényének korláttyában rekesztve tartyák (Pázm: Préd. 164). Mái tanúságunkat illyen korlátba rekeszteni (221). Ki-ugrot a tôb pápisták korláttyábul (Czegl: Japh. 175). Czo korlátra szamár (Matkó: BCsák. 278. Hall: Paizs. 213).

Korlátos: cancellatus, clathratus Kr. [beschränkt]. A lutterek fundamentoma itt korlátosb (Sámb: 3Kérd. 580).

KORMÁNY (*kórmányos* MA: Bibl. II.193. *kórmány* PhilFl. 93): **1)** gubernaculum C. clavus, gubernaculum navis MA. steuerruder PPB. Cormantarto: nauclerus NémGl. 272. 354. Csöndes üdőben könnyű *kormányt tartani: in tranquillo quilibet gubernator est MA. Az haiok egǵ kűsded kormanńual ide s toua forgattatnak (Sylv: UT. II.115). Az kormány sem lehet tiztáb: purior gubernaculo (Decsi: Adag. 116). Kormány, auagy az euező (Kulcs: Evang. 164). Megboczátván az kormáuyoknac

kőteleit: laxantes juncturas gubernaculorum (MA: Bibl. IV.135). Az hajóe noha az szelektűl herdoztatnac, mindazáltal egy kis kormantól oda haytatnac, a hová az hajos mester akarja (221). Az hajós-mester a kormánt a szél-vész miatt ki-veti kezébűl (Hall: Paizs. 22). Hajót szélvész hány, ha nincsen jó kormány (Felv: Dics. 13). **2)** gubernium, regimen; regierung SI. Nints kormánya a bornak, és a részeg ember az ördög kisértetivel ragadtatik minden gonoszokra (Pázm: Préd. 227). Ebben vagyon kormánya üdvösséges életünknek (Pázm: Préd. 258). Nem minden ember hivatalos az ország kormányára (Fal: BE. 593).

Kormányos: gubernator C. nauclerus MA. schiffpatron PPB. [steuermann]. Kormányos, hajós mester: nauclerus Com: Jan. 88. Az kormányos-mester rázza nagy álmából, esedeznék értök, inté buzgó szívből (RMK. II.90. Zrinyi. I 172).

hajó-kormányos: ∾ Mint az el-szunyadot hajókormányos, ki elvesztette a kormányt (Illy: Préd. I.25).

fő-kormányos: supremus gubernator, supremus rector Kr. (Pázm: Kal. 1766. 74. Kr.)

Kormányoz: guberno MA. verwalten, steuern PPB. Kormanoztato ewezw: clavus NémGl. 292. A szeretet kórmányozóm (Megy: 6Jaj. VI.44). Az mindeneket kormányzó istennek meg tetszett életemet még tartani (Thaly: Adal. II.219). Kormányazd [így] igyeket a nyomorultaknak (Csúzi: Síp. 526).

Kormányozás: gubernatio C. [directio; das steuern, lenken, leiten]. Irhatnék többeket is illyeket, hogyha hazám igyétől indíttatott szívem fájdalmit követni akarnám; énreám bízá dolgainak kormányozását, tehetségem szerint folytatom dispositióimat (RákF: Lev. I.)

Kormányozó: gubernator, rector Kr. [steuermann, lenker]. Lelki kormányozó-mester (Szeg: Aqu. 114).

KORNÉJ: [kornelle, kornellkirsche?] A szőlőbeli selymes pergamenkornéj fáról, úgy a veteményes-kertben lévőről, hasonlóképen a nagy vackorfa tetején oltottról ettem isten engedelmiből ezen esztendőben, mindenik igen specialis gyümölcs (Hazánk. I.381).

KORNÉTA, KORNYÉTA (*kornyét*tal RákF: Lev. I. 621): **1)** Kornéta, nagy standár: eine grosse standarte KirBesz. 147. reiterfahne Com: Orb. 291. Kornyétákat hányván (Kár: Élet. I.64). Gyászolják is, az kornyétákon, zászlókon, dobokon fekete materia fütyeg (MonIrók. XV.189). A régi canon szerént zászló, kornyéta, bot és köntös megadassék (ErdTörtAd. II.342). Az bojtos kornyéta is, higyjed, tekereg, az ordinánczija bomlik, sárban fetreng (Thaly: Adal. II.353). **2)** [reiterkompagnie]. Blaskó az üdőközben feltámada, Csehországból kornyitokkal támada [olv. kornyitokkal?] (Tin. 350). Az németje pedig annyira szökik, hogy csak az mostani kornyéttal is negyvenen szöktenek (RákF: Lev. I.621). Áll egy egy officziér minden kornétával (Gyöngy: KJ. 121).

Kornétás: ein cornett [reiterfähnrich] KirBesz. 147.

KORNIS: [sima; karniess].

Kornisos: [sima ornatus; mit einem karniess versehen]. Egy kész ayto, nem czifrás, de kornisos (TörtT. XVIII.233).

KORNYADOZ, KORNYODOZ (*korjadoz*ott LevT. II.36): [aegroto, morbidus sum, langveo; kränkeln, unpässlich sein, erschöpft sein]. Korjadozott, de az talán a fáradtságtól volt (LevT. II.36). A király viszsza indula, kornyodozván a sebnec faydalma miat (Helt: Krón. 135). Rász miat kornyodoznac (KKrakkó 1573. A3). 10 auagy 22 auagy 38 esztendős korában kornyodaz [így], 70 esztendős korában hal meg (Cis. F4). Gyakorta kornyadoz, de nyaualyayából hamar fel gyogyúl (Cis. L). Az ifiac betegeskednec vala, és nappal csac kornyadoznac vala (Prág: Serk. 895). Ambár beteges légyen valaki, kornyadozzon, de ha nyavalyáját halálosnak nem hiszi.. (Bát: VTárgya. 181). Vay Mihály egynéhány napoktúl fogvást kornyadozván, étczakán egy s két óra között boldogúl kimúlt ez világbúl (Thaly: RT. 21). Viola bújában hervad bánatjában, rózsa is kornyadozik (Figyelő 1878. V.154). Fel is öltözvén, neki bágyadt s kornyadozó állapottal, de ugyan csak dolgaimhoz láttam (MonIrók. XV.382). Ma csak kornyodoztam, ebédet sem evém (XVIII.6). Az múlt éjjel 4 órakorig lévén fel, ma is napestig csak kornyadoztam (7). Én ma csak kornyadoztam, sem étel, sem ital nem esik jóizün (181). Vgy lépdegelsz mint egy iratos pána, mendegelsz, mint ha volnál kornyodozna (Ádámi: Bar. 7). Egésséges testben a lélek kornyadoz, a hívságos lélek, test, csak téged okoz (László: Petr. 9). [Vö. GORNYADOZ]

KÓRÓ: frutex C. dumus MA. caudex herbarum Kr. [dürrer stengel, dürre pflanze]. Koroszal: festuca Sylv: UT. I 11. Korot terem (Mel: SzJán. 61. MA: SB. 132). Az fűueknek szára, torsaia, es koroia legyen (Pécsi: SzűzK. 18). Tüskés kóró (MA: Scult. 789). A fejér liliumnak kórója övedzőig föl nől (Lipp: PKert. I.61). Vénsegeď koroját akarod szentelni istennek (Báth: Tromb. 145. Mik: TLev. 65). Gyüvő fü kétféle, az egyiknek tsak egy szál kórója nő, a másiknak pedig két szál (Váli: OrvSz. 87).

bogács-kóró (*bogatz koro* Mel: Jób. 119. *bogátzkóró*: spina MA: Bibl. II.29): cinara, attractylis, conaros C. carduus, attractilis MA. carduus Veneris Mel: Herb. 42. dipsacus Com. Jan. 25. dipsacus, carduus fullonum; distel, welsche gartendistel, spillendistel, weberkarten, kartendistel PPB. Bogach koro: carduus fullonum, labrum Veneris Beythe: Nom. 3. Heja kut bogáts koro: carduus fullonum, vel virga pastoris Maj: Szót. 128. Boganczy koro: atractylis hirsutior; cardobenedict Fuchs: StirpH. 67. Tövises bogáts koro: carduus; distel Com: Vest. 27. (Káldi: Bibl. 337—8. Lipp: Cal. 8).

csëngő-kóró: [hypericum, perforata] (PP: PaxC. 202).

borostyán-kóró. Nagy rapontz, vagy centauria major, a fekete agyagos földben terem, ollyan a bogája, mint a borostyán kórónak (Váli: OrvSz. 125).

dut-kóró: [?] A ketske szakálu fű leuele ollyan mint a dutkoronac (Mel: Herb. 81).

ecset-kóró: baculus pastoris MA.

katang-kóró: intybus, chreston, cichorium, heliotropium C. MA. intubus PPBl. endivie, wegwart PPB. wegwart KirBesz. 156. Fejér katángkóró: seris PPBl. Katankóró vagy cicoria (Lipp: PKert. 90). Solsequium, intibus, cichorium: napra néző fyv, cikoria; az magyarok katang koronak hyuiak (BeytheA: FivK. 39). Katankóró vagy cicoria: cichorium (Lipp: PKert. II.90. 18. Nyr. XIX.42).

ökörfark-kóró: verbascum PPBl. (Com: Jan. 27. Thaly: VÉ. II.391. Nyr. XIX.42).

som-kóró: melilotus PP. 275. sertula PPl. steinklee PPB. (PP: PaxC. 112).

széna-kóró: colutea Mel: Herb. 22.

tövis-kóró. Tövis kóró, gaz (MA: Scult. 234). Egy tövis kóró, mellynek gyantáját dragaganthumnak híják: tragacantha PBBl.

vadlencse-kóró: spartium Mel: Herb. 21.

Kórós: frutetosus C. fruticosus MA. ständigt, voller stauden PPB. Kórós hely: frutetum C. fruticetum, dumetum MA. Kérd a földön valo korós fűuet s meg-tanit: interroga jumenta [dumeta?] et docebunt te (Mel: Jób. 29b). Kemény kórós szénám fekte miatt (GKat: Válts. II.109).

Kóróz-ik: frutico C. fruticor, fruticesco MA. aussprossen, ausschossen, reiser gewinnen PPB. [stengel bekommen]. Midőn a veteményeknek szárban indulnac avagy kóróznac (Com: Jan. 73).

Kórózás: fruticatio C. MA.

KOROGLYA: pyxis MA. eine büchse, wie die apotheker haben PPB.

Koroglyácska: pyxidula, pyxidicula MA. büchslein PPB.

KOROM: fuligo C. MA. russ am ofen oder kamin PPB. A füst koromia (Mel: SzJán. 240). Az égő füst láng; a kementzéhez ülepedett avagy ragadott korom: fumus ardens flamma est, camino insidens vel adhaerens fuligo (Com: Jan. 9). Nem moshattyak le az kormot orczajokrol (Pécsv: Fel. 74). Kéményből való korom (Lipp: PKert. II.234).

Kormos: furvus C. fuliginosus MA. rauchfarbig, russig PPB. Annal kormosb vagy lelki esmeretedben (Mon: Apol. 300). Szinek (a tobzódóknak), mint korsóunak sárga, kormos mázok (Thaly: VÉ. II.123). Enyed várossának véres, lángos, tüzes, kormos példa nélkül való veszedelme (Bod: Pol. 197). Fő tzélja az, hogy a réformáta vallást fesse-le igen kormos festékkel (185). Felette kormosan bántál a várossal annak lerajzolásában (Fal: NU. 269). Mit használ, ha eszed a széptudományokkal mintegy ragyog, ha lelked sok féle gonoszsággal kormos (Fal: SzE. 536). Kormos kémények (Misk: VKert. 688).

Kormosít: fuligine inficio Kr. [russig machen].

el-kormosít: ∾ (Vajda: Kriszt. III.152. Kr.).

Kormoz: fuligine inficio MA. russig machen PPB.

be-kormoz: ∾ Nagyhirű nemzetünket bé szurkozni, bé kormozni (Gvad: FNót. XIII).

KORONA: corona MA. stephanus, stemma, diadema C. krone PPB. [kranz]. Királyi koronát venni a fejébe: *capessere solemnia regni PPl. Vr coronaianac napia (máj. 2. MünchC. 5). O zepseges korona, ygen zep vagh, de ha tegedeth emberek tudnanak, meegh az zemeten sem veunenek fel (ApostMélt. 39). Megchorbitaná fényes koronánkat (Zrinyi. I.18). Rothatatlan ágbul tart nekünk (isten) koronát (II.95). Kőfalas korona: corona muralis (Csúzi: Síp. 390. Kr.).

császári-korona. Corona imperialis, tőrőkűl tusai tale, magyarúl császári koronának nevezhettyűk; lilium formára termett virág (Lipp: PKert. I.57).

király-koronája: lotus silvestris MA. siebengezeil PPB.

Koronácska: coronula MA. krönlein, kleine krone PPB. (Káldi: Bibl. 301).

Koronás: diadematus C. coronatus MA. gekrönet PPB. Valakik birnia fogják az sárospataki várat és várost, obstrictusok hittel legyenek várbeli és városbeli porkolábokkal egyetemben császárnak ő felségének Magyarország koronás királyának (Radv: Csal. III.200). Az ország azt átalságnak tartja, hogy a koronás király szállott helyben in aresto legyen (ErdTörtAd. III.199). Ez király útja! a mi koronás királyunk útja (Nyr. XII.80).

Koronáz: corono MA. redimio; krönen, bekrönen PPB. Koronázott: diadematus C. Neg koronazattac (MünchC. 11). Higyjünk mi megjövendő itéletet, mikor isten koronázza az hitet (RMK. VI.210).

mëg-koronáz: corono, redimio C. MA. krönen, bekrönen PPB. Vram the yo akaratodnak werteuel meg koronaztal mynketh: coronasti nos (KulcsC. 8). Megkoronázác ot ŏtet, azzon coronánal, mellyel sz. István coronasztanac uala (Helt: Krón. 232). Borostyán koszoruval meg koronáztatot: laureâ coronatus (Com: Jan. 162). A ki minden üdő szerént való állapatot és félt, férfiat és asszonyállatot meg koronáz: qui omnem aetatem et sexum quasi diademate coronat (Bal: CsIsk. 356). Meg koronázván birvadhatatlan koronával (Gér: KárCs. IV.67). Csak azt imádnáuk az szent angyalokkal: ki megkoronáz örök boldogsággal (Thaly: Adal. I.52).

mëgkoronázás: coronatio MA. krönung PPB.

Koronázás: ∾ Nagy frisen, nagy czifranal, soc koronazassal es pompaual valaztiac (Mel: SzJán. 421).

Koronázat: coronatio MA. krönung PPB. Seryenynek attam wolth az koronazathkor flor. 6 (RMNy. II.215). Egy ŏkerrel tartosztanac a coronázotra [így] (Helt: Krón. 6). Soc vere ontatot ki, az tŏnisk koronazatbanis az feiebŏl (Born: Préd. 620). Coronazatianac harmadic eztendeiebe ez orszagbol ki üzec (Szék: Krón. 163). A királyoknak örvendetes koronázattyok napja (Pázm: Préd. 467. MonOkm. XXIII.4). Szent Istvan kiralynak koronazattyatul es birodalmatul fogvan: a tempore regiminis Stephani (Ver: Verb. 20).

Koronka: [diadema]. Kd kévánná, hogy az koronkát kiválaszszam és megküldjem Kdnek (LevT. II.112. 273). Egy fátyol koronka, fényes arannyal csinált; egy hajas koronka, hajjal csinált apro arany boglár rajta (Radv: Csal. II 125). Bokrétákat és virágos koronkákat kŏtnek (Com: Jan. 28). Tsinos fodor haján felűl edgy arany koronka (Szőll: Dáv. 76). Azért emberben bízván, ez a te koronkád: Bálványt imádo (Czegl: BDorg. 53). Gyöngyös koronkával félékesíttetett (Pós: GörcsB. 29. Gér: KárCs. IV.27. 85. 267).

haj-koronka. Haj fonó, szkofia fodorétot haj koronka: crinale Com: Jan. 100.

KORONG: rota figuralis v. molaris MA. töpfnerscheibe, mühlrad PPB. A fazakasnac a korongot kel haytani labaiual (JézusSir. L1). Az fazekas az ô lábaival baytván az korongot (Kár: Bibl. I.677). Korong hayto fazakas fia volt (Forró: Curt. 3). Forgo tanyér auagy korong (a fazekasoknál, Mih: ÖrÉlet. 135). Igen meg-úntam vólt rugását (a fazekas) korongjának (ÖtvMest. 70. vsz). Korongrúgó gerencsér-legényke (Thaly: VÉ. II.70).

KOROSMA: chrisma Kr. Az mit kévánsz keresztségre, az csak apró csúfság, olajt és sót, nyálat, gyertyát és fejér korosmát, megtagadod az crédónak ezzel minden ágát (RMK. II.217). Oh babonás papok azért innét távozzatok, hagyjatok békét viasznak, az büdös olajnak, az gyertyának, vége vagyon cifrás korozsmának (IV.256). Ott volt a kámsa, ott volt az korosma, ott voltanac a komác (Dáv: Ker. T8). Hol szerzet Christus sót, nyálat, olait, korosmat, gyertyát a keresztséghez (Tel: Evang. 180). A soc mise ostyaiát, ruhaiat, korosmaiat hánd el (Mel: Sám. 160). Komanac, korosmanac, sonac, olaynac, nyalnac, es ellen mondasnac kellé lenni a keresztségben (Mel: ATamás. 130).

[Korosmál]

be-korosmál: [chrismate ungo; salben]. Meg bűnelte az embereket, és az ô átkozot országába be kente és be korosmálta (DávF: Ker. S7).

Korosmás. Isten meg vtallia Vitemberga es Bartfa ostias, oltaros, giertias korosmás maymait (Mel: Sám. 434).

KORPA: **1)** furfur, apludae, canicae C. kleien PPB. Korpa, dertze, tönköly korpa: canicae; korpa, ondó, dertze, otsu: appluda PPl. Ne hagyj elvesznem kérlek most éhségvel, korpádval tarts el (RMK. II.267. Fél: Bibl. 118). A liszt ki-szitáltatic, a korpác ki-hintegettetvén (Com: Jan. 76. ACsere: Enc. 182). **2)** Főben termő *korpa: furfures, porrigines MA. Korpája

a tőnek: furfures capitis PP. 272. [schuppen]. Meg feinek még tégedetis egy tál korpán: Octaeus genius (Decsi: Adag. 221). Lúdra vesztegetsz szénát és ebre korpát (Kisv: Adag. 39).

[Közmondások]. Meltan szaggattyak el aszt a disznok, az ki a korpa közibe elegyiti ő magat (SalMark. A7). A ki a korpa közé keveri magát, tudod ki harmincadjára kerül (Fal: NE 23).

fő-korpa: furfures capitis, porrigo; schuppichter staub des hauptes PPB.

fökorpás: porriginosus; grindicht auf dem haupt PPB.

Korpai: furfureus MA. von kleien PPB.

Korpás: 1) furfurosus, furfureus C. wie kleien PPB. Véres veritékével keresett jovacskáitól-is torkon verve meg-fosztatván, keserüséggel rágia korpás profontyát (Csúzi: Síp. 14). **2)** furfurosus C. [schuppig]. Kurpaas? 1274 (személynév, Kovács). Ne terítse verő-fényre festet haját; de baglyoson, tsoportoson, korpáson, és szennyesen se hadgya fejét (Pázm: Préd. 1133). Korpás haját el-nyireté (GKat: Válts. II.873). **3)** Korpás kenyér: agelaus panis C. Rendi szerint sóztat [sózott kenyeret] az inyed kedvelli, sűletlen és korpas kenyért ki dicséri? (Felv: SchSal.[2] 9).

Korpásság: [furfures, porrigines; schuppen]. Myrtus: gyaz fa; ha borban meg főzik, sebőket gyogit; feiet ha mosnak vele hainak korppassagat el veszy (BeytheA: FivK. 20).

[**Korpásság**]

fő-korpásság: porrigo C. furfures capitis; schuppichter grind des hauptes PPB.

Korpáz: 1) [mit kleie mengen?] Kénszerítette a szükség az embereket: a tsillánt meg-főzték korpázták, ha kaphatták meg-ették (Bod: Pol. 53). **2)** objurgo PP. schelten, mit worten strafen PPB. Szinetlen korpázza vala a királyt, hogy nem iól czelekődnéc (Helt: Krón. 163). Eléggé korpázta őket érette (Pós: Igazs. 358). Korpázná a pápista papokat a sok emberi találmányokért (I.379) Édes attyád uradat korpázza vala, hogy a Fatiusbul Fatuust tsinált (Czegl: Japh. 142). Ha ma szent Agoston élne, igy korpázna titeket (Czegl: BDorg. 156). Amphilochiust korpázod (Czegl: MM. 71). A phariseusoknak külső szentségeknek állortzáját dorgállya, és a törvény tudót korpázza (Martonf: SzHist. 164). Mérészen dorgállya és korpázza a romai pápát a mód-nélkűl való uralkodásért (Pós: Válasz. 150).

mëg-korpáz: ∼ megpirongat SzD. A magad magistratusa keménnyen megkorpázzon (Czegl: MM. 192). Jol megkarpálja, meg korpázza őket (GKat: Válts. II 1141).

Korpázás: [objurgatio; das rügen, tadel]. Meg-feddést, dorgálást, korpázást, orczapirulást érdemel (Com: Jan. 192). Jó szivel vegyék a korpázást, és a merre hajlik a nyir pózna, az az ősz-fejek tetszése, a szerint tselekedgyenek (Fal: NU. 302). A háladatlanságnak méltó korpázása (Csúzi: Síp. 98).

Korpázat. Gyűmőlcz korpázattya: apluda MA. Maj: Szót.

KORPÉ: [?] Bár pap barat ott legien, bár corpét vegy hozzadis (Mel: Sám. 17). Sem ereklié, sem corpe meg nem tarthattia (uo.)

KORRIGÁL: [corrigo; ausbessern]. Ha kyt latot, hallot reestlnek, twnyanak lenny, meg feddőtte, corrigalta (ÉrdyC. 497). Ez mostani nyomtatás az előbi vétkekből szépen megh tisztítva és corrigálva vagyon (FortSzer. 6).

Korrigáló: ferrum ductile; ciselierei̇sen Kecsk: ÖtvM. 356. Az ezüst pléhet fejerics szépen meg, rajszold az rajta való konstot, mind meglátszik az fejér ezüstön azután akar korigálóval elmehecz az rajszolás után (311).

KORSÓ: amphora; lecythus, urnarium C. urceus, hydria MA. scyphus Helt: Bibl. I.Oo3. urna Fél: Bibl. II.132. krug, wassergeschir PP. Korsó, mellynek nyaka szoros: guttus PPB. Ompolna, hasas üveg palatzk, vagy korsó: ampulla PPBl. Kettülu korso: amphora Nom. 33. Korsó nyaka: *cervix amphorae PPl. Korso, két fülű edény, pinta: amphora Com: Vest. 119. Az ő testeből nağ illat őtlec ki, mint nőmős balsamommal be rekeztőth korsot megtőrtecvolna (NádC. 628). Sem az vékabeli lizt, sem az korsóbéli olay el nem fogy: hydria farinae non deficiet, nec lecythus olei minuetur (Kár: Bibl. I.323. Káldi: Bibl. 236). A fazakas korsokat formál (Com: Jan. 105). Korsót törököknek vettem (MonTME. I.193). Vöttem egy eczet ágyas korsót 25 denár (307). Az fazokas adjon 40 korsot (Radv: Csal. III.76). Szoros száju korsó (Kecsk: ÖtvM. 322). A Dunára megyen üres korsóval vizet meriteni (MonOkm. XXIII.171). Maga részegeskedése kedvéért is az asztalra teszi a korsót az gazda, s nem marad a nélkűl a szegény katona (RákF: Lev. I.656). Tele borral nagy pintes korsó (Thaly: Adal. II.133).

[Közmondások]. Addig hordgya a korsót a vizre, hogy eltöri (SzD: MVir. 127).

boros-korsó: amphora vini Kr. [weinkrug]. Két-fülü boroskorsó: dyota PPBl. Az fazekak és boros korsók lopó legények végett ide jüttek a szubasák (MonTME. I.98). Ugy elbirja az emberszóllást, mint a boros korsót (Fal: NU. 304).

bör-korsó. Zomok vagy bör korsó (VectTrans. 22).

bugyogós-korsó: brocchus MA. guttum PPB. [enghalsiger krug]. Vöttünk tálakat és bugyogós korsókat (MonTME. I.293).

ezüst-korsó: batiocus PPl. [silberner krug].

ivó-korsó: [trinkkrug] (TörtT.[2] III.160).

mosdó-korsó: gutturnium Nom.[2] 315. [waschkrug]. Egy mosdo korsot medencbestwl (Radv: Csal. II.16). Egh mosdo korsoth medenczeewel ezwsteth (3. 16). Egy ezüst mosdó korsó (27). Egj on mosdó korso (103).

olajos-korsó: olearia seria PP. lecythus PP. 273. ölkrug PPB. Olaios korsó (Decsi: Adag. 258). Olly kendőző mint az olajos korsó (Kisv: Adag. 480). Olajtartó korsó (Com: Jan. 72).

sörös-korsó: [bierkrug]. (MesésK. 35).

víz-korsó: [wasserkrug] (MA: SB. 99).

vizes-korsó: aqualis PPl. [wasserkrug]. Fitzkó, víz-edény, vizes-korsó, szoros-szájú korsó: guttulus PPBl.

Korsócska: 1) urceolus, lenticula MA. krüglein, kleiner krug PPB. Négy ezüstkorsócska (MonIrók. XXIV.139) **2)** [krugförmige korallen?]. Korsócska gyöngyöt ezüst drótban foglalt (Radv: Csal. II.381).

Korsóka: coralium C. A corall kővek, kalárisok, korsokák: corallia Com: Jan. 15.

isten-korsókája: laver C. MA. [wassermerk, wassereppich].

Korsónyi. Csőbőr vagy husz korsónyi mértéc: culeus Com: Jan. 165.

Korsós: amphorarius MA. Major: Szót. der krüge macht PPB.

KORTÁNY: [quartana; kartaune, haubitze]. Kurtány [?]: ágyú neme, rövid ágyú SzD. Hatalmad alá hajthatod azzal (az arannyal) kővárait, mint sem fegyvereddel s bombás kortányiddal (Csúzi: Tromb. 248. Kr.).

KORTINA: [cortina; vorhang]. Tetszin [igy] tafota. Tetszin török materia. Tetszin tafota kortina (1708. Századok XXII 157. TörtT.[2] II.398).

KORTY: haustus, stoppus, strepitus gutturis in bibendo MA. [schluck]. Mondhatatlan biros néktek torkotok, csudálatos

az ti buta kortyotok (RMK. IV.239). Sándort egy korty-ital mérge oltotta el (Thaly: Adal. I.156). Egy kortyal bényeli (Pázm: Kal. 1766. 228. Kr.). Egy forrás-kut hives kortyokot nyújt (Gyöngy: KJ. 56). Tsak száraz kortyot kell nyelni (Mik: TLev. 100).

Kortyant: haurio, bibo, poto SL [einen schluck tun, schlucken]. Bort ha kapnak gyakran kortyantnak (Tin. 268).

föl-kortyant: [ebibo; austrinken]. Én csudálom, mely hév a ti torkotok, hogy ennyi bort hamar felkortyanthattok (RMK. IV.239).

Kortyog: italnyeléssel v. belsőképpen hangot ád; az éh gyomor is, kivált a kutyáknál, gyakran kortyog SzD.

Kortyogdogólag: Hosszú száju üvegekben, melyeket kortyogos üvegeknek hittak, a meggyes bor rendre teli töltve úgy állott az jeges cseberben, azt olyan jó izün kortyogdogólag itták (Monlrók. XI.326). [Vö. **Kotyogdogólag**]

Kortyogós [l. **Kortyogdogólag**]

[**Kortyoz**]

Kortyozás: perpotatio Kr. [das trinken, schluckweise trinken]. A kelletinél tovább tartó csemegézés és kortyozás fel s alá keveri a tápláló nedvességeket (Fal: NA. 163). A falatozások, nyalakozások, kortyozások között seréeyen forgolódván annyira ment, hogy nem volt mása nagy darab földön (Fal: NU. 304).

KOS: **1)** aries C. MA. widder PPB. Jövő a zarnas kosiglan (ad arietem cornutum) kit lattamuala allatta a kapu elöt (BécsiC. 152). Meg öltöztettek iohoknak kosi (AporC. 12). Agyatok wrnak kosoknak fyayth (KeszthC. 63). Meg gyapyvsvltanak yohoknak kosy: indnti sunt arietes ovium (KeszthC. 180. KulcsC. 151). Tyed leszen a bárány, ackar kiczoda volt a koss (Helt: Mes. 395. 400). Kós szaru [kos-szarvú] bestia (Mel: SzJán. 343. Fél: Bibl. 44. Radv: Csal. II.370). Vettem vágó barmokat 20 dbot; ürüket és kosokat 200 dbot; verő disznókat 13 dbot (Radv: Csal. III.28). Idei kos, tavalyi kos, öreg kos (Gér: KárCs. IV.454). Az szentkirályi legény kossai végett fizettünk (MonMTE. I.126). Szilaj kos (Thaly: VÉ. II. 123). **2)** Kos, mellyel tzöveket vernek le: fistuca PP. 272. *Kos, mellyel karót le-vernek: fistuca PPB. schlegel, stampfel PPB. *Kossal való egyengetés: fistucatio PPB.

[Szólások]. Melly nagy ó kosok vattok (Bal: Cslsk. 269). Engedetlen szolgáival úri módon kezd bánni és nolle velle is, kosúl bakúl a dobszó alá fog velünk hallgattatni (GKat: Válts. I.661).

cövekverö-kos: fistuca; schlegel, stempfel PPB.

fa-kos: fistuca [schlegel]. A pádiamentom tömő fával, fa kossal padimentumoztatott (Com: Jan. 108).

faltörö-kos: aries Nom.² 321. machina arietaria Kr. [sturmbock].

herélt-kos: vervex; örű, berbéts PPBl.

karóverő-kos: fistuca MA. [schlegel].

lëverö-kos: fistuca C. schlegel Com: Orb. 133.

vad-kos: ibex Nom.² 137. capricornus MA. steinbock PPB. (Com: Jan. 46).

Kosi: arietinus MA. zum widder gehörig PPB.

Kosos: arietarius PP.

KOSÁR: **1)** corbis, sporta, calathus, canistrum C. cophinus MA. qualus vimineus PP. *textum vimineum PPBl. korb PPB. Kosár, szatyor: calathiscus; kosár méh: castra cerea PPl. Gyékény kas, kosár, szatyor, kenyér-tartó kosár: scirpiculum; kostély, fout-kosár, kas, szekér-kas: crates PPBl. *Ganaj-bordó-kosár: feretrum stercorarium PP. Az keet angely itfyak el jevuen, hozanak keet tellyes nagy kosarokat; egyk kosar tellyes vala kenyerrel, masyk kosar tellyes vala fygeuel (DomC. 82). Az negyedyk ezystes kosaar sarga zaprannyal tellyes (ÉrdyC. 446b). Harom feier kosart viszec vala feiemen: tria canistra haberem super caput meum (Helt: Bibl. I.T1). A fűz fa veszszőkből kosárok és kasok lésznek (Com: Jan. 21). Az árbocz fánac őr álló helye avagy kosara: galea seu corbis (Com: Jan. 89). Esztendőnként 40 forintot vett rajtok, 100 kosár hagymát (TörtT. VI.144). **2)** [alvear; bienenkorb]. Egy kosár méh (VectTrans. 18). Ezer kosár méhet várok vala (Bethl: Élet. II.48). A ti fiaitok, mint valami méhetskék, hazátok kosarából az idegen országoknak virágira ki-repűlni ne restellyenek (Toln: HazaB. 27). **3)** [ovarium septum; schafhürde]. Kosarából juhoknac ki vonszom (Valk: Gen. 34).

[Szólások]. A több követekkel Décsei is itt jár, ennyi várására utólsó választ vár, ha üres kosárral bocsátnád, lenne kár (Gyöngy: KJ. 27). A magad kosárában szeded az eperjet (Czegl: BDorg. 270).

[Közmondások]. Ne menj bár üres eperjre kosárral (Czegl: Japh. 219). Eggy kis eperjért nagy kosárral ne mennjek (Felv: Dics. 47).

borszürö-kosár: colum C. qualum MA. seiherkorb, wo man den wein durchseihet PPB. Szűrő edény, bor szűrő kosár: colum PPBl.

csapó-kosár: cophinus. Az Achab kiraly fiaynac feieit rakác naǵ űstbe, anaǵ czapo kosarba (Mel: Sám. 404).

füles-kosár: cophinus. Felnenec a derebecnec maradekat tizenket fűles kosarocat tellesecet (MünchC. 41).

galamb-kosár: columbarium MA. taubenkasten, taubennest PPB.

halfogó-kosár. Szattyor, hal fogo kosár: fiscella Major: Szót. 229 (Nom. 33).

háti-kosár: corbis dorsualis PP. corbis dorsuaria; ein korb auf dem rücken zu tragen PPB.

juh-kosár: caula, ovile MA. ovarium septum; ein umzäunter ort, für die schafe PPB. Ez időközt Basó Mátyás az hegyben juta egy juhkosárhoz nagy féltében (RMK. III.222). Az bölczeknek beszédec hasonlatosoc az fulakhoz, és az juhkosárnál az földbe erőssen leuert szegekhöz: verba sapientium sicut stimuli et quasi clavi in altum detixi (Kár: Bibl. I.630). Hasonlatosok a juh kosárnál a földben veretett czölöp vagy oszlophoz (Nagyari: Orth. a5. Huszti: Aen. 35).

káka-kosár: scirpea PPl.

karban-öltö-kosár: sporta (Maj: Szót. 446. [henkelkorb, handkorb]. Karban öltő kosároc, két fülű kosároc (Com: Jan. 109).

kenyérszakasztó-kosár: scirpiculum PP.

méh-kosár: alvearium C. alvear, alvearium, alveus apiarius MA. bienenkorb PPB. Méh kosár: alvear, alveare, apiarium, aedes apum PPl. (ACsere: Enc. 216).

sánc-kosár: [alveus; schanzkorb] (Com: Orb. 295).

szürö-kosár: qualus MA. seicbe, korb, etwas zu sichten PPB. Sűrűn-font szűrő-kosár: spisso vimine qualus PPBl. (Com: Jan. 82). [Vö. **borszürö-kosár**]

takarék-kosár. Takarée kosar, eltakaritó kosár (MA: Scult. 779).

tyúk-kosár: cohors MAl. [saginarium; hühnersteige]. Ebre bízni a hájat, ebet ketretzbe, tyúk-kosárba rekeszteni, ketskét kertész'é tenni (SzD: MVir. 90).

vas-kosár. Ló szájára vető vaskosár, hogy ne harapjon: camus PPl.

Kosárocska: corbula, sportula, calathiscus C. sportella, quasillus MA. ein kleiner arm- oder handkorb PPB. (Tof: Zsolt. 33).

Kosaras: corbes habens Kr. Kosáros (vnév XVI. sz. Nyr. IX.365).

KOSBOR (*koszboly* Maj: Szót.): satyrion, crataegonon C. MA. geilwurz, höhkraut PPB. Koszboly, nősző fű: satyrium Maj: Szót. 423.

KOSLAT: grassor C. discurro MA. excurro MedLat. 234. schwärmen, herumlaufen PPB. [läufig sein]. Mikor az ebek koslatnak, azok közzül a nöstin ebet lűd meg (OrvK. 90). Ledérkedve koslato hizelkedők (Toln: Vigaszt. 231). A bordélyban járó a bordély házakon koslat: ganeo per lupanaria grassatur (Com: Jan. 183). Papa ganejaban túrkálo kosslato predikator (MNyil: Irt. Előb. 18). Az nagy hevsegben köszöntésnec és látogatásnac okáért széllyel fel s alá koslatnac (Prág: Serk. 357). Az ördög orditó éh oroszlán módjára alá s fel koslatván közöttünk (GKat: Válts. I.541). Az ebek koslatni kivánnak (ACsere: Enc. 284). Vannak sok ebek ollyak, mellyek nappal tsak széllyel koslatnak (Misk: VKert. 195). Lótva avvagy futva s héában koslatva magam sem fárasztom (Thaly: Adal. I.188).

Koslatás: discursitatio C. grassatio, discursio MA. ungestümigkeit, umlaufung PPB. [läufigkeit]. Az eb szemteleu a koslatás dolgában (ACsere: Enc. 208).

KÓST: victus, convictus, cibatio, alimentatio MA. nahrung, ordentliche nahrung PPB. Tápláló eledel, kóst: alimentum PPl. Hadat kósttal tartani: *alere bellum PPl. Mindennap elég kóstot adot vala a szolgáknac (Helt: Krón. 155). A farkas lakic vala egy barlangba, houa nagy soc kóstot gyűte (Helt: Mes. 132). Ne higyj senkinek, mert most nem tudja az ember, kinek kell hinni, jobb itt, hogy sem mint ott az tarkas kosztján [így?] lenni (LevT. II.308). Az gyomor, az egész testnek profontháza, melyből ki adatik kóstya és abraka minden részeknek (Pázm: Kal. 413). Az barmoktól-is el fogák kóstyokat (Alv: Post. I.408). Nem a sacramentombéli életrűl vagyon a szó, hanem a lelki kostrul (Czegl: MM. 265). A szakványosnac el rendelt jutalom, szabot étel, kóst kelletic (Com: Jan. 121). A szamár akarmely hitván kostal meg elegedik (ACsere: Enc. 276).

barom-kóst: pabulum PPBl. [futter]. Abrakló, barom kóst szerző, 'zákmányoló: pabulator PPBl.

KÓSTOL: gusto, libo MA kosten, versuchen PPB. Costolnya: gustare NémGl. 137. Kinek zentsegő testét ő rosalo vérével kostolnan elönk istennek (AporC. 132). Vadnak itt nikik, kik halált nem kostolnak: sunt quidam ex his, qui mortem non gustabunt (Sylv: UT. I.27). Sem ett, sem ivott a félét, a mivel közönségesen szoktak az emberek élni; kenyeret, bort, sert nem kóstolván (Pázm: Préd. 37). Az vizből lőtt bort kostolván igen fő bornac találta vala (Zvon: Post. I.303). Az öröm, mellyet csak el-mulovan kostol az ember (Nán: SzűT. 68). De a mihez mennél nehezben juthatni, azt annál kedvesebb izzel kóstolhatni (Gyöngy: MV. 89). Minthogy én is igen sok szomorúságot kóstoltam, keserves dolgokon könnyen sirtam (Haz. I.217).

ki-kóstol: gustu exquiro, exploro Kr. [kosten, versuchen]. A két hordó borral a többit pótolta, ezeket a káplár maga ki-kóstolta (Gvad: RP. 52).

mëg-kóstol: gusto, degusto, libo, delibo C. kosten, ein wenig versuchen PPB. Meg-kostollya az étkeket: dapes delibat Com. Jan. 110. Zent Pal ezt meg kostolnan el ritteteseneк napian (DebrC. 139). A dyo belinec edős voltlat megkostolta (NagyszC. 31). Nem jó istent kisérgetni, és a dolgot megkóstolni, meg megtérhetsz azt gondolni (RMK. VI.262). Vadnac, kic meg nem kóstollyác a halált: sunt qui non gustabunt mortem (Helt: UT. E2). Az Christus mindenfele nyaualyat meg kostolt (Born: Evang. III.318). Mint az eb czac meg kostollya s el fut: ut canis e Nilo bibit et fugit (Decsi: Adag. 69). Czak meg kostolni valamit: a limine salutare (70). Soc jo teteményét kostoltam meg istennec (MA: Bibl. I.13). Az hitetlenecis isten ayándékát megkostollyác (IV.114). Az iny arra való, hogy a szájba vett eledeleket meg-kóstolja (Bod: Lex. 79). Az hizelkedéseknek édes, de mérges lépes mézét soha meg ne kóstollya, meg ne izlellye (Biró: Ünnep. Bb). Olly édesnek szerelmedet gondoltam, nem méregnek, tiszta méznek, meddig meg nem kóstoltam (Amade: Vers. 188).

[Közmondások]. Mindennek meg kell a halált kostolnia (Kisv: Adag. 385).

mëgkóstolás: degustatio, delibatio C. praelibatio, praegustatio MA. kostung, vorherversuchung PPB.

Kóstolás: gustatus, libatio, sapor C. gustatio, gustus, libamen MA. das kosten, das versuchen PPB. Meeröggel egyelwlth ecötnek koostolaasa (CzechC. 44). Acker érzic meg, mi dolog legyen az wr vaczoraianac nem kostolasa (Born: Préd. 413). A bor ördög találmánya, és ennek kóstolásával megferteztetik, és bünössé lészen ember (Pázm: Préd. 221). Hallás, kostolás, szaglás (GKat: Titk. 283). Látás, hallás, szaglás, kóstolás, tapasztalás (Tótf: Préd. 46). A tündér-világ kóstolással-is meg-árt, nem hogy zabálással ne ártana (Fal: SzE. 48).

Kóstolatlan: ingustatus, indelibatus C. MA. unversucht PPB.

Kóstolhatatlan: ingustabilis C.

Kóstolgat: crebro regusto MA. ott wieder versuchen, kosten PPB. A savanyu és poshatt eczetet kostolgatván meg hajtyák fejeket (Megy: 6Jaj. II.162).

[Kóstolít]

mëg-kóstolít: [gusto; kosten] (MA: Tan. 826. MA: Scult. 702).

Kóstolítás: [gustatus; das kosten]. Az legkisseb kostolitása sem engettetic ez lakodalomnac (MA: Scult. 722).

Kóstoló: **1)** praegustator C. gustator MA. einer der die speisen kostet PPB. **2)** [exemplum; probe, muster]. A borokbúl tsak kóstolót hozatsz asztalodra (Fal: NU. 303).

bor-kóstoló. Jo bor kostolo (Born: Préd 94). Bor kostolo Márton püspec hetébe (Valk: Gen. 66).

étëk-kóstoló: praegustator Nom.[2] 265. Kr.

Kóstoltat: [gustare facio; kosten lassen, versuchen lassen]. Kostolton kostoltattya (Born: Préd. 413). Kóstoltatya ű az emberekkel (Czegl: MM 51).

KOSZ: porrigo, ophiasis MA. scabies Otr: OrigHung. I. XVI. achores; erbgrind PPB. Az fönec nedves varassága, eves kosz: achores MAl. Ez kesertőt dolog, hogy az mely vizet az bik fa oduaban talalnak, mindőn fele varat meg gyogit: koszrul, ryhrőlis io (BeytheA: FivK. 18. 70b). Ha borban törőd az mondolát, lenes koszt és fakadékokat gyogyit (Mel: Herb. 13). Az kiknek a kosztul el-ment hajok (Lipp: PKert. II.142).

[Szólások]. Meg-illeti Máthét a kosz! (GKat: Válts. II.211).

folyó-kosz. Folyó kosz az ember fején: favus PPl.

fő-kosz: [porrigo; grind] (Nad: Kert. 316).

Koszmó: porrigo MA. der schuppichte grind des haupts PPB. Barmok koszmója: ostigo MAl. Főnek koszmoja, korpassága: porrigo Maj: Szót.

fő-koszmó: porrigo MAl. Szeplő, fő koszmó, koszosság: lentigo seu vitiligo Com: Jan. 54.

Koszmós. Koszmós fejü: porriginosus MA. grindicht auf dem haupt PPB. Kozmós tzondorát boznac elő (MA: Tan. 91). Illyenek lésznek a mi mostani, szurkos, koszmos testeinkis a fel-támadás után (GKat: Válts. I.552).

Koszmósság: porriginositas Kr.

fő-koszmóság: porrigo C.

Koszos: porriginosus MA. achorosus; der erbgrind hat PPB. [grindig]. Kihős, varras, koszos (Born: Préd. 218). Koszos főről valo orvosság (Frank: HasznK. 34). Szép leány, kevély, poszagó, s patuarkodó vagy, bizony igy soha el nem adhad magad, hanem ha valami koszos talál reád (FortSzer. Ib). Nem koszos a feied (Pázm: Fel. 79). Ô mint deaktalan domine s korcsos és koszos magiar (Bal: Epin. 3). Nem koszos, az az, nem hamis mondás azért az, hanem te vagy a csalárd (Pós: Választ. 176). Probált recepta, koszos avagy turos lovaknak igen hasznos: Végy gálitz kővet, forrald fel tiszta vizben, kivel mossad a ló turját (Cseh: OrvK. 60). Annyi szállások vagyon, hogy egy koszos secretariusnak jobb szállása contingál, mint némely magyar grófnak (TörtT. XV.201). Van néki egy rosz koszos lova (Thaly: VÉ. II.5). Gaz Czéczerkém, koszos birkém, tőled már távoztam (Amade: Vers. 116).

[Szólások]. Ember ő, noha koszos: homo Thales (Decsi: Adag. 225). Meg érti az, kinek nem koszos az feie: veritatis simplex oratio (24). Érti, az kinek feje nem koszos, mit példázott ez az tudós jámbor (Pázm: Kal. 134). Egy pár koszos sarga pénzért nem méltó étlen, itlan koplalni (Fal: NA. 211).

Koszosul: porrigine corripior Kr. [grindig werden].

mëg-koszosul: ∾ Az lovának az lába igen megtúrosult, az feje megkoszosúlt (Thaly: VÉ. I.344).

KÓSZA: [?] Miklós erős népnek nagy győzője, erre te úgy hallgass, Kósza [Kosa Lugosi Codex] lészen az te neved, ha külömben vigyázsz (RMK. IV.260. 387).

KÓSZÁL: vagor, oberro Kr. [umherstreichen]. (GKat: Titk. 275). Verőfényben élni, henyélésben kószálni (Kisv: Adag. 117). Henyélve kószálni (295). Az otthon búsulkodó s hivalkodó leány kin kószál gondolatival (Fal: NA. 203). A franczia dámák nem penészednek meg otthon, jobbára kin kószálnak (Fal: TÉ. 777). Még is jó lovakat nyertek magok alá, a tüzet kerülték, kószáltak fel s alá (Gvad: RP. 121). [Vö. **KOZÁR**]

KOSZLOBÁR: vanus, vilis PP. ein mensch, der eitel, leichtfertig, nichtig ist PPB.

KOSZOG: offendo, impingo Sl. csoszog, kobortzol, csötlik-botlik SzD Koszogó restes ló: equus pedibus stlembus PP. 272. schwerfüssiges langsames pferd PPB. Két három rongyos szolgával alig koszognak (MonIrók. XI.318).

Kosszogás. A régi királlyoc a hiw szolgákat meg aiándékosztác iosźággal; de meg hidd, hogy koszszogásra, veritékre és vérre adtác a ioszágot (Helt: Mes. 192).

KOSZORÚ (*koszoró* Mel: Herb. 125. Czegl: Dág. II.19): **1)** sertum, corona C. corolla MA. anadema, crinile, florea corona PP. kranz, kränzlein PPB. Koszorúnak való virág: coronamentum; koszorúról függő fürtök: lemnisci C. Koszorú, bokréta: sertum; kranz Com: Vest. 145. Olay fah kozoru vagion feieben (DebrC. 159). (Az hwsuety keńeret) kőrnyűl teztabol kozoru modra kell ćinalny (SándC. 2). Szép ruhákat csináltatott vala, szép gyöngy-koszorókat fűzettetett vala (RMK. II.31). Koszorónac valo, a kiből koszorót kőtnec (Mel: Herb. 125). Vagyon egy arany koszorúm, köves, az melyet becsültek volt két száz forintra (Radv: Csal. III.320b). Koszoru vagion kőtue (Bal: CsIsk. 132). **2)** Koszorú foghagyma: restis alliorum PP. 272. **3)** [piceus malleolus]. Tüzes koszoru (Radv: Csal. II.393). **4)** [rosenkranz]. Olvasó, avagy bódog aszszony koszórnya (Vás: CanCat. 168).

[Szólások]. No kurv' asszony fattya hol levél eddig, mi bír Londrában? talán azt kellene mondanunk, hogy igen is inkáb szaggatnak az udvariságra, mikor az amollyan k o s z o r ú-f e l e i-t e t t anyákkal bőtsűllik egymást (Fal: NE. 17). Vę bolond oroszlány! m e g a d t á c k o s z o r ó d a t (Helt: Mes. 115). M e g-k ö t é k ám itt jámbor k o s z o r ó d a t (Czegl: MM. 127).

borostyán-koszorú: laurea Com: Jan. 162. [lorberkranz]. (Thaly: VÉ. I.324). Tar-fejének hajatlanságát borostyán koszorukkal födögette (Fal: UE. 376).

borostyánkoszorús: laureatus C.

búza-koszorú: corona spicea PP. eine krone von ähren PPB.

égető-koszorú: szurkos koszorú; malleolus, piceus malleolus PP.

leány-koszorú: corona virginalis Kr. (Pázm: Préd. 1137).

rózsa-koszorú: [corona rosacea; rosenkranz]. Ha tudgyák, hogy a földi és testi gyönyörűségeknek bimbójábul nem lehet mennyei rósa-koszorut fűzni, miért sétállyák Babylon mezeyt? (Fal: NA. 148). Szivárvány hajtások függjenek fölöttem, rózsa-koszorúkkal fűzve körülöttem (Fal: Vers. 202).

szőr-koszorú: tonsura MA: Tan. 1494.

Koszorúcska: corolla C.

borostyán-koszorúcska: laureola C.

Koszorús: *redimitus sertis PPBl. laureatus, coronatus, serto redimitus Sl. [bekränzt]. Koszoros agy (Born: Préd. 309). Koszorús (vezetéknév XVI. XVII. sz. Nyr. X. 227. IX. 365). Utoljára jöttek férfi gyermekecskék, ezekkel fejéren öltözött szüzecskék. Koszorúsak voltak, bokréták kezekbe (Gvad: RP. 132).

Koszorúz: serto, laurea corona dono Sl. [bekränzen]. Lakadalomra nézve megindultam, s mind az koszoruzókat még az város előtt tanáltam (MonIrók. XVII.45).

KOSZPERD, KOCPERD (*goszperd*-szíj: succingulum PPl.): pugio; degen Sl. Kozperd, handsár: pugio Maj: Szót. Koszperd: degen Com: Orb. 271. Kotzperdet, kardot látok a kegyelmed óldalán: dass er den degen an der seiten hat Kir-Besz. 54. A kard, szablya, tőr, koszperd fel-övedztetie: gladius accingitur (Com: Jan. 147). Hansároekal avagy szuró pálczáckal, koszperdeckel gyakván (150). Hegyes koczperdjek-is fűgg az óldalokon (Gyöngy: KJ. 121). Ha ki kést, szablyát, kotszperdot, dákost csinál (Lipp: PKert. II.157). A koszperdet az ajtóba a jobb lábán való két újjai közzül ugy hajitotta (Bod: Pol. 194). Daunnak 12 ezer thaler érő koeperdet küldött ajándékba (Haz. I.287).

KOSZTA: ciconia PP. storch PPB.

[Szólások]. Külföldi gyölvéz cósta praedikatorokat reá kénszerítettek (Pázm: Kal. 366). De a mit nem tud az kosta praedicator, tanullya-meg (Sámb: 3Kérd. 157).

KÓTA: **1)** [numerus; nummer, ziffer] (Szék: Zsolt. II.b. Előb. háromszor). Ball kezed felől az diuisorban meghaladgya az kóta az 1 (Helt: Arithm. E3). Tiznec bellyén áló kótát soha addég le ne iry, még nem az másodic rendetis egyben summálod (6). **2)** musicalis notula PP. note in der musik PPB. Kótára vesz (RákF: Lev. IV.124). A kóta-betűkön fel s alá tud valamitskét danolni (Fal: NA. 156). Annyi nóták, kóták, annyi énekesek (Biró: Préd. 139). Nóta s kóta betűkre beszélgetnek,

mint a kik a piatzon pénzért tzinkoskodnak, ugy jár lábok mint a zseb-órának gyenge kerekei, apró-lépve s pertzenve (Fal: NE. 34).

[Szólások]. Engemet okoznak az szerencsétlen harczokért, s némellyek mondása szerint: könnyű elveszteni az népot, nem nekünk való az harcz, nem tudunk mi a kótához, okosabb ő nálunknál (RákF: Lev. I.651).

[Kótáz]

mëg-kótáz. Megkótázni az éneket: notas cantui adscribere PP. *appingere; die noten zum gesang setzen PPB.

KOTKODÁCSOL: gracillo Kr. [gackern]. Valamely tyúk sokat kotkodátsol, keveset tojik az (Kisv: Adag. 44).

KOTL-IK, KOTOL, KOTYOL. Kotyoloc: glocio, glocito MA. glucken wie eine henne PPB. glocito v. ovis insideo, ova excludo Sl. [brüten]. Kotyolo tyuc: glociens gallina MA. Kotyoloc, pitéimet hivom: cicurio MA. Kotolni: in ovis sedere PPBl. Kotlo ludac (Dial. 150). Emberektűl kotlot pápai fejedelemség (Toln: Vigaszt. 58). Kotlot költőt szó fia beszédek (201). Még akkor pokolban kotlotta s ki nem költötte vólt Luciper a calvinistaságot (Sall: Vár. 50). A papista vallás csak a minapi pápák kotlott tojománya (Matkó: HRoml. 52). A pápák kotlott tojománjának mondja (Sámb: 3Fol. 45). Kakas nélkül kotlonak vala az jérczék (Thaly: Adal. I.304). Kotyló tyúk (Thaly: VÉ II.257). [Vö. **KOTYOG**]

[Szólások]. A m i t n e m t o j t, a z t a k a r j a k o t l a n i: fovet quae non peperit Jerem. 17. 11. (Pázm: Préd. 293. Kr.). Már azért hiában k o t l i k a z e s z e k az előbbségre (Fal: TÉ. 666).

ki-kotol: [excludo, concoquo; ausbrüten]. A mit pápaitok ki kotlottanak, egyszer-is, mászszor-is a mellé állottatok (Matkó: BCsák. 84).

Kotlós: continuo glociens Kr. [gluckend, gluck-, brütend]. Kotlós tyúk: gallina glociens, gallina matrix; kotlós-tyúk kotyogása: glocientis gallinae gemitus PPB.

KOTOR: 1) effrico, effodio MA. herauskratzen, herausgraben PPB. Nem ez az ő ertelmec, a mint a pápázóc kotornac belőle (Dávid: KerK. M2). **2)** Kotorj: apage C. MA. pack dich, mach dich hinweg PPB. Kotorj, vakarj tova: apage Maj: Szót.

el-kotor: 1) [effrico, everro; wegscharren, hinwegkehren]. A hamut el-kotorják (Megy: 6Jaj. III.41). **2)** [abire, se amoliri, se auferre; sich wegmachen, sich trollen]. El-kotrott, vakart, el, fel-szedte sátor-fáját és így kimutatá majmunk menyaszonyságát (SzD: MVir. 20).

ki-kotor: effrico, effodio MA. herauskratzen, ausgraben PPB.

mëg-kotor: 1) fodio MA. graben PPB. **2)** caedo MA. plagen PPB. [schlagen]. De ott igen meg kotorák mestert, és aztánnis, nem egy izben, hadát meg loholák (Pázm: Kal. 435).

Kotorász, kotoráz: fodico, quaerito Kr. [scharren, herumsuchen]. Más ember saroglyájában kotorászó Mátyás (Matkó: BCsák. 255).

mëg-kotoráz: perquiro, excutio e latebris, perscrutor Kr. [durchstöbern]. Azt is a több rakott ládákkal eggyütt igen megkotorázták (Rumy: Mon. I.97).

Kotró: effricans, effodiens Kr. Kotró (vezetéknév XVI. sz Nyr. IX.365).

KÓTYA: [auctio]. Városi népet és szolgáló népet Budára vivének és ott eladák, kótyára vetvén őket (MonIrók. VII.85).

Kótya-vetye (*kótyavetö*re RMK. III.442): auctio C. Ver: Verb. 3. hastarium C. subhastatio MA. venditio sub hasta; öffentliche feilbietung, verkaufung PPB. Kótyavetyére való: auctionarius; kótyavetyére adom javaimat: auctionor; kótyavetyét birdetni: *auctionem proclamare, praedicare PPl. Nyerének lovakat és egyéb szép szerszámokat, kótyavetyén eloszták mind azokat (Tin. 156). Az kótyavetye pénze mind nála vagyon (Radv: Csal. III.112b). Kótya-vetye leszen, el hányják őket (a rabokat Gér: KárCs. III.455). Marhát ne vegyenek sohul és semmi szín alatt másutt, hanem csupán a végházban kotyavetyék alatt (MonTME. I.363). A bűn kótyavetyéje (Pázm: Préd. 764. Kr). Az vadászó nyeresége kegyolmednek és kótyavetyéje miben van? (Thaly: RT. II.85). Vők az kótyavetyén igen szép lepedőt (Kem: Élet. 52). Két esztendős korában a tatároktól el-raboltatott és a töröknek kótyavetyén Szólnakra el-adattatot (Bod: Pol. 72). Kótyavetye a vásárja, nincsen ottan kalmár, fele árán mindent megvesz, valahol maga jár (Amade: Vers. 106).

[Szólások]. K ó t y a v e t y é r e hányom: subhasto C. MA. Kotyavetyére ott hánа a nyereséget (Pethő: Krón. 214). Minden marhát kótyavetyére hányata (Ver: Verb. 8). Minden marhaink kotyavetyere hanyattatnak (Alv: Itin. 232). Marhájának kótyavetyére való hányását cselekodni: auctionem facere (Com: Jan. 191). Mind életét s mind tisztességét kotya vetyére hánnya (Prág: Serk. 378). Nyereségeket kótyavetyére hányván (Hall: HHist. II.281). K o t y a v e t y é t h á n y o k: auctionor C. MA. Maj: Szót. Kottyavetyét mingyarást hántac vala (Salánki: Clad. a4). Kotya vetyét ne hánnyon iovainkal (Szőll: Szen. 6). Ujhelyben akkor hánynak volt kótyavetyét (MonOkm. XXIV.169).

Kótyavetyél: subhasto Sl. [auctioniren, licitiren]. Onnan visszamentünk Ocskóhoz, az hol kótyavetyéltünk (MonIrók. XXVII.89).

el-kótyavetyél: ~ A jószágot elkótyavetyélték (RákF: Lev. I.186. III.499).

Kótyavetyés: a) praeco auctionarius PP. der sachen feil bietet, gantmeister PPB. Ineáltam computust kótyavetyésekkel (Kár: Élet. I.160). Innen támadtak a kótyavetyések, kik minden tzondrát el adtak (Fal: TÉ. 778). **2)** Halmokot töltött az nyertt portékákból szeme-eleiben Nagyságodnak, és azután azoknak kótyavetyés vásárán az egész piaczok és útzák örvendetes hangzással telnek vala (GyöngyD: RK. 151).

Kótyavetyéz: vendo sub hasta Kr. [dissipo; verauctioniren, verschleudern, verprassen]. A ki kotya-vetyézi jovát, gyakorta üressen talállya markát (Csúzi: Sip. 558. Csúzi: Tromb. 14).

föl-kótyavetyéz: ~ Valaki javait felkotyavetyézni: *auctionem facere PPl. A leveleket elégették, a csizmákat felkótyavetyézék (Thaly: TörtK. 41).

[KOTYFOLL]

föl-kotyfoll: [dissipo; verprassen]. Minek utánna mindenet fel kotyfollotta volna, nagy meltosagnak tartana, ha valakinek diszno pásztor lehetne (DBKön: Részegs. 82).

KOTYMÁNY: [lacuna; tümpel, pfütze]. Minden kotymant, árkot bé tellé (Gvad: Idők. 66).

KOTYOG (*kogyog* Tin. 268): **1)** glocio, glocito C. MA. [blatero] gluxen, glucken wie eine henne PPB. [schwatzen]. Kotyogni, karatyolni, mint a tyuk: gracillare Maj: Szót. Vén asszonyok igen kogyognak (Tin. 268). Kotyogó itélet (MA: Scult. 743). Maga ellen kotyog, mikor azt kuhintya (Matkó: BCsák. 284). A tyúk karitsál, kodácsol és kotyog (Com: Jan. 39). Inkáb lennénec bár a te fiaid a kotyogo tyuknac fiai, mert az tellyes erejével oltalmazza az ő fiatskáit (Ker: FelsK. 173).

2) [platschen, klatschen, klappern]. Kotyogós üveg (RMK. IV 341). Lábárúl lovannak lehullott a patkó, a ki még rajta van, az is csak kotyogó (Thaly: Adal. I.235). [Vö. **KOTL-IK, KOTOL, KOTYOL, KOLTOG, KÓCSAGOS**]

ëgybe-kotyog: [glocitando convoco; gluckend rufen]. Az tic egybe hija es kotyogia az ű chirkeit (Tel: Evang. I.99).

Kotyogás: *singultus gallinae PPBl. [glocitatio, blateratio; das glucken, geschwätz]. *Kotlós tyúk kotyogása: glocientis gallinae gemitus PPB. (Matkó: BCsák. 298). Mely kotyogásodért én is tudnám minek mondhatnálak tégedet (Illyef: BCsTomp. 64).

Kotyogdogólag. Jó izűn kotyogdogólag itták (a meggyes bort, RMK. IV.341). [Vö. **Kortyogdogólag**]

Kotyogtat: [plätschern lassen]. Kulatsomat kaptam, szemem könyvbe lábbatt az úgy kotyogtattam (Gvad: FNót. 21).

[**Kotyogó**]

Kotyogós. Kotyogós üveg: simpulum, vel simpuvium PPBl. Kotyogós üveg (RMK. IV.341).

Kotyogóság: [ebrietas; trunkenheit]. Fejek szédelgő kotyogósága miatt csak azt sem tudhatnák (Szal: Krón. 386). [Vö. **Kócsagos**]

KOTTYAN: sclopum edo, sclopum sono MA. einen schall von sich geben, klatschen PPB. Azt gondoltade, hogy már erről kottyanni sem tuttam? (Zvon: PázmP. 209).

Kottyant: 1) contingo, sonitum edo MA. an oder mit etwas klingen PPB. 2) [effutio, deblatero; ausschwatzen, ausplappern]. Vegre illyen feleletet kottyanta (Zvon: PázmP. 298). Kottyant el vélte igazat is, de ezzel föl forgatja maga saját tudományát (Pázm: Kal. 525. Kr.) Hirével sincsen utollyodnak, a mit kottyant a szád (Matkó: BCsák. 172). Kottyant valamit (GKat: Titk. 441).

KÓTYONFITTY (*kettien fity* Decsi: Adag. 125): [nequam, nihili; nichtswürdig, nichtsnutz]. Kótyonfitty ember: qui nec sibi, nec aliis prodest SI. [taugenichts]. Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten ugy segillyét el nem tudnák minden kotyon fityre [haszontalanságra] mondani (Ker: Préd. 761. GKat: Titk. 1118).

[Közmondások]. Az kinek gézönguz az wra, kettien fity az szolgáia: mulier imperator, et mulier miles (Decsi: Adag. 125). A kinek gézenguz az ura, kottyon-fitty a szolgája (Kisv: Adag. 315).

KOTTY-FITTY: talitrum MA. nasenstüber PPB. schnelling, knipchen Adámi: Spr. Ha Balduinus kotyfittyet vét Luter orra-alá, és mondásit meg-hazuttollya, jámborúl cselekeszi (Pázm: LuthV. 119). [Vö. **KÓTYON-FITTY**]

[**KOTTYA-KOTTYA**]

[Szólások]. Kottya-kottya fiam, csak én magam maradék (Pázm: Kal. 1766. 171. Kr.).

KOVA (*kava* Otr: OrigHung. I.304. *koa* Dáv: Préd. 78. *koa* Land: UjSegits. I.581): silex, igniarium C. MA. feuerstein Nom. 35. kieselstein, feuerstein PPB. Kova: silex; kieselstein Com: Orb. 24. Kova, tűz-ütő kő: silex PPBl. Kava, durior lapis, qualis est silex; unde puto etiam kő olim fuisse köv, vel coincidisse cum kava Otr: OrigHung. I.304. Az sardius vörös szinű kő, de nem által látó avvagy világos, hanem mint az veres kova ollyan szabású (Kecsk: ÖtvM. 271). Fordita az kűszálat vizeknec tanara; es az kouat vizeknec kutfeiere (Szék: Zsolt. 119). A tűzkővel, kovával tűzet ütűnk (Com: Jan. 16. 158. GKat: Titk. 417). Mint a kova erős lovaiknak körme (Thaly: VÉ. I.251).

[Szólások]. Ki m e g s z e g i a s z a v á t, m i n t p u s k a a k o v á t, ne tartsd neki szavadat (Kisv: Adag. 187).

Kovás: siliceus, silicatus MA. von kieselstein PPB. [kiesig]. Koaspotak, rivus 1231 (Kovács).

KOVACS (*kavacs* Csúzi: Tromb. 542): spatum; spat SI. [kieselstein]. Őt sima kouats kőuet szede fel a patakból (Holt: Bibl. II.148. Illyef: Jepht. 30).

KOVÁCS: faber C. Pesti: Nom. I.41. Com: Vest. 128. faber ferrarius MA. schmied PPB. Coach, Cuahc, villa 1193. 1209. 1236 (Knauz). Kuachbike, locus circa silvam Bokon 1292 (Kovács). V̈ faioc a kouačtol galultatot meg: ligna ipsorum polita a fabro (BécsiC. 110). Jwtauak egy nagy rettenetes kew zyklaas zyghet mellee, hol ott myndeu nemew kowach zerzamok valanak (ÉrdyC. 314b). Fel hivatá három lackat gyártot, és négy kouáczot (Helt: Canc. 131. MesésK. 30. Káldi: Bibl. 246. Misk: VKert. 626). Az császár mivére fölmönt kovácsoknak attunk (MonTME. I.129).

[Közmondások]. Kouácz kouáczra irigykődik (Decsi: Adag. 10). Kůlômb azért Máthiás király, s Máthiás kouácz: Mysorum et Phrygum termini discreti sunt (112). Kovácstól vesz szenet: lusciniae deest cantio MA. PP.

ötvös-kovács: [aurifex; goldschmied]. (MA: Bibl. II.34).

patkoló-kovács: solearius faber PP. ein schmied der pferde beschlägt PPB. hufschmied KirBesz. 150.

Kovácsi: fabrilis MA. was zu einem schmied gehöret PPB. Koachy, terra fabrorum reg. 1254 (Kovács; ZichyC. I.28).

Kovácsol: fabricor, fabrefacio, cudo MA. schmieden, künstlich schmieden PPB. Mennköveket kovátsól: fulmina Cyclops *prosubigit PPBl. Ebből szabad akaratot kouaczolt (Mel: SzJán. 213). Foghazra kovácsoltattunk 10 d. (MonTME. I.297). A bátamon kovácsoltak a bűnösök (Offic. 312). A kováts vasat és atzélt kovatsol (Com: Vest. 55). Te kovácsoltál lánczokat (Illy: KrÉlet. 158). Az ûdőre nezve is nem mondattathatik igazán a romaiak synagogája a Christus catholika anyaszentegyházának; mert nem volt minden ûdőben, hanem nagyobb reszint ujjolag kovátsoltatott a sok eretnek, garbonczás pápáknak műhellyében (VárM: Égő-Szöv. 117b). Kőnnyű mű illyen tanátsot kovátsolni, de nehéz tettében hasznát venni (Fal: NA. 216). More-is le guggot, kovácsol szegeket (Gvad: PFör. 6).

[Szólások]. Ag szót kovácholl yunk (Zrinyi. I.46).

ki-kovácsol. Ki-kovátsolom, tsinálom: succudo PPBl.

Kovácsolás: fabricatio MA. das schmieden PPB. Mykoron egy levesny fŏldŏn meenneenek mellőle, hallanak nagy dőrgheesőket, zőrgheesőketh, aloythwan mynt ha az egheez zyghet yngadozna az nagy kowacholasban (ÉrdyC. 314b). Hiszem emberben nem bolondság kováchlásának vinnyéje (Veresm: Lev. 291).

Kovácsoldogal: cuso MA. MAl. oft und viel schmieden PPB.

KÓVÁL: [vagor, erro; herumstreichen, umherschweifen]. Az német és cseh urak eleget kóválnak, kobzának az szegénség közett (MonIrók. III.116).

Kóvályog: ∾ Ki kovályogva visz a lengedőző szél (Zrinyi: ASyr. 194). Név nélkül kősztűnc koválygot (Ker: FelsK. Előb. 5). Csak az aerben kovályog a te miséd? (Czegl: Dág. II.85). A dárda nyelnek darabja a feje felett kóvályog (Hall: HHist. III.232. Bethl: Élet. II.47). Az hasban megtartott kóválygó szél (Felv: SchSal. 6). Nem ugy repül s kóvályog, mint a bujdosó

madár (Tof: Zsolt. 692. 29). Ugy tsapott néki a kopasz nyakában, lelke-is kóvályogott Plutó országában (Kónyi: HRom. 121).

Kóvályogás: [erratio; das herumirren]. Ki mutattam heában való konályogástoknak [így?] és téuelygésteknek hamisságát (Bal: Cslsk. 415).

KOVÁSZ (*koász* Sylv: UT. I.105): fermentum C. MA. hefe, sauerteig PPB. Kouaznac elegyitese: commistio fermenti (BécsiC. 189). Atfamfiai tiztohatok ki az o kovazt: hoǵ legetek vy zitalas mikent pogaćak vattok (DöbrC. 316). Megh kelee mynt kowaz (JordC. 45). Egy kysded kowaz mynd az egheez teeztat megh vezty (ÉrdyC. 534). Meg oltalmazzátoc magatokat a pharisaeusoknac kouászszától: cavete a fermento Phariseorum (Helt: UT. L.3. Ker: Préd. 734). Hasonlatos az kouaszhoz: simile fermento (Fél: Bibl 22). Ha az figet sónal, kouassal öszue timporalod, varatt és egyéb kelest meg gyogyit (Mel: Herb. 2). Kovászszal sült kenyér (Com: Jan. 76). Egy kevés kovász egész teknő tesztát megposhaszt (Veresm: Lev. 260).

[Szólások]. Aszt cselekszik a pápa, ersekek, püspökök, gárdgyának, a miselő papok, barátok, és több azon kovaszból valo, henye herékhez hasonlo rendek (VárM: ÉgőSzöv. 55).

[Kovászol]

mëg-kovászol: fermento MA. säuern PPB.

mëgkovászolás: fermentatio MA.

Kovászos: fermentatus MA. hefig, gesäuert PPB. Kovászos kenyér: zymites MA. PPBl. (Pázm: Kal. 1766. 826. Kr.).

[Kovászosit]

mëg-kovászosít: [fermento; säuern]. Mimodon Kristus meg akarta kovászositani, és szentelni az emberi nemzetet (Illy: Préd. Előb. A1).

[Kovászosod-ik]

mëg-kovászosodik: fermentesco Kr. [sauer werden, aufgehen] (Káldi: Bibl. Máté 13: 33. Kr.).

Kovászoz: fermento MA. säuern, versäuern PPB.

mëg-kovászoz: fermento C.

Kovásztalan (*kouaszatlan* Born: Préd. 206): infermentatus, azymus MA. ungesäuert PPB. Egyetec kouasztalan kenyeret es sásanal: azymos panes cum lactucis agrestibus (Helt: Bibl. I.991. Káldi: Bibl. 263). Kovásztalan kenyér kell a deák ecclesiában (Czegl: MM. 263). Az élet kenyerében eszünk, nem a régi kovászban, hanem az igasságnak kovásztalanában (Mad: Evang. 316).

KOZÁR [**KÓZÁR**?]: [vagor; schweifen]. Kivől tizenöt esztendeig nem hált, az ő szükségéjért ő kivől sem kozart (Tin. 59). [Vö. **KÓSZÁL**]

mëg-kozár. The k. akor megh Feyr warba lakot, mykor R. az foldeket byrtha, R. halala wtan, annakys wagyon 16 eztendeje, hogy enys byrom, kepeytys megh attam, es mykor megh engetek, azt megh kozartam (LevT. I.305).

KOZI-BOZI. Sok guggoló és tsúfoló értelmetlen szók vagynak, mint izgágálkodik, gullyog, kótyon-fitty, gezo-mize, kóczipór, kozi-bozi, tsig-big (CorpGramm. 323. GKat: Gramm. C3).

KOZMA: [brandgeruch in den speisen]. Főzd meg (a tikmonyat) a tejbe, de megoltalmazd a kozmától (TörtT.[2] I.581).

Kozmás. Kozmás étek: cibus adustus, adustum et fumum sapit PP. abgebrennte [angebrannte] speise PPB.

KOZSÓK: rhenones, pelliceus [?] C. [pellis ovilla, mastruca; schafpelz]. Medvebőrös kurta kozsók s bogzott haja a vállán lógg (Thaly: Adal. II.192). Most kosókat [így?], bőrruhát nem viselnek a papok (Bod: Pol. 5).

KŐ (*kőw* JordC. 901. *kőw* Born: Préd. 24b. *kőw*nel 33b. *kő*re Megy: 3Jaj. II.56. *kű* Fél: Tan. 5. Mel: SzJán. 4): **1)** lapis C. saxum, lithos MA. stein, fels PPB. Az oszlop alatt valo kő: stylobates; kőhöz való: lapidarius; kőből való: lapidous; kővé leszők: lapidesco C. *Hegyes kuw, lapis, petra 1037 (Czinár). Kubalvan (XII. száz. RMK. IV.370). Ecclesia de Kw 1265 (ZichyC. I.14). Feherkeo, meta terrae 1299 (Czinár). Az ewrdewg eltere vezuel, kewneknek zernew gylekezeseuel: commotione lapidum (EhrC. 54). Néǵ zegő kőnek es faragottak (BécsiC. 11). Parittanac kőnei: lapides fundae (308). Az boltnak kevve lezakadvan evtet meg evle (DomC. 68). Ama kű, mellyet Jacob patriarcha feie ala tet vala (Mon: KépT. 6). Eppensegel sem fanac sem kűnec nem aletottac űket (75). Adok neki feier valaszto kőuet: dabo illi calculum candidum (Fél: Bibl. II.166). Kő természetű: irrisibilis petra (Decsi: Adag. 123). Jerusálemnec vtzai kőnel padimontomoztatnac meg (Kár: Bibl. I.486). Miért vét az isten, az embereknec esetikre kővet, az kic annélkűlis elesvén vadnac (MA: Scult. 94). Az sáknac mérő kővei: lapides sacculi ad pondus (MA: Bibl. I.562). Párkányozó kövek (KolTört. 402). Mint nagy szál kő, ugy meg-áll (Balassa: Éuek. 17). Illik azért a te szivednek kosárát-is meg-raknod; de nem botránkozásnak köveivel, hanem ollyan kövekkel a minémű őt kőveket Dávid tött vólt az ő pásztori táskájába (Hall: HHist. II.211). Az erős szép Trója vára oda lett, és a mint hallottam, négy barom vonta szekér el vihetné kő maradékját (Fal: TÉ. 667). Gondolhatnád, hogy drága kints, azonban szív terhelő kő (a nagyok barátsága, Fal: UE. 485). **2)** [gemma; edelstein]. Harom arany gywrem; az egykbe wagyon egy karniol, a massykba wagyon egy gemako, a harmadikba nynthen semy kew (RMNy. II.57). Harom arani gẃrẃ: egikbe veres kő, masekba törkes (LevT. I.149). Bibor, koláris és drága vnio kőnec (Kár: Bibl. II.133). Szárdonya kő: lapis onychinus (MA: Bibl. I.383). Egy rosz fattyú követ jó-gyanánt kezd venni drága pénzen (Pázm: Préd. 826). Akátes-kő (Com: Jan. 14). Onikhinus kő (Hall: HHist. I.62). Az asszonyság a legujjab' módi formára le tözött és fel szárnyazott bubokat, kézre valót azon opera s tsipke-műbűl, utóllyára a kövekbűl és más ráritásbul-is válogat valamit (Fal: NA. 143). **3)** [calculus, lithiasis; steinkrankheit]. Mind az kőtől s mind az köszvénytől megszabadult (LevT. II.16). Igen io az hideg faio gyomrot tágot, a veset kenni a szekfű olayal, a kiben kő vagyon, és a kinek hasa fáy (Mel: Herb. 73b). Kűről valo ornossag: pöriet es, kit kű bant, io innya (Frank: HasznK. 33). A vizelletnec megszorulása a kőnec, fövenynec kezdeti (Com: Jan. 57). Meg-akadályozza a must a vizellest; az hasnak peniglen ád ő szabad menést, májban s lépben szerez nedvesség rekedést, az hójagnak penig kővel nehezedést (Felv: SchSal.[2] 10). Követ-is belőlled szépen ki-oszlattya (14). **4)** [?] Egy kötés, vagy kő kender (VectTrans. 21).

[Szólások]. K ő n é l k ö v e b b (Fal: Jegyz. 936). A kin ez nem fog, jele hogy kőnél kőveb (Fal: SzE. 148). F i l o z o f u s o k n a k k ö v e egy jó mentor, mint a fehér holló ritka (Gvad: RP. 46). Czak h a l g a t m i n t a z k ő (Decsi: Adag. 32). Mint a kő hallgattam, bármily nagy volt a kár (Gvad: RP. 56). A lisztet-is csapon veszik, s-h é k ő r e f e l-ö n t v é n, csákányossan halúl függ a kobzok (Csúzi: Sip. 16). Mindenik malom háromhárom k ő r e f o r g ó (Gér: KárCs. IV.318). Tanátskozni, e g y k ö v e t f u n i, titkon főzni valamit: *capita conferre, offensane WF. Mindenképen agyarkodnak, mint a kigyók követ fújnak (Amade: Vers. 59). Pillongatnak szemeikkel, követ fújnak szíveikkel (120). Másképp fujja osztán Szulimán a követ (Kónyi: HRom. 161). En e k ő v e t g ö r d i t e m most elődben (Czegl: MM. 174). Te k. chak nem ilheth veztegh, mynth az ewrdewgh; hogy ha egyeb dolga nynchen thahat embernek eypellesében k e w u t h a n y (LevT. I.132). Minden követ megmozgata

(GKat: Titk. 11). Ne ugassunk ebül a követ s holdat egyaránt (Fal: NE. 101). Nehéz istennel kőuet vetni: haud pugnare potest hominum cum numine quisquam (Decsi: Adag. 121). Bolondság embernek magánál nagyobbal kőuet vetni (125) *Követ vetni nálánál nagyobbal: sus cum Minerva certamen suscipit PPB.

[Közmondások]. A tseppek meg lyukasztják a követ: guttae *pertundunt saxa PPBl. Magnest a vas édesgeti, vízcsöp követ meggyőzheti (Amade: Vers. 173). Tanácstalanúl semmibe se bocsátkozzál, kéneskedve jár most a világ. Magyar mondás: a vizbe ne lépj, mig kövét nem látod (Fal: UE. 439).

adamás-kő: [adamas; diamant]. Erős adamas-kő vérrel megszelídül (Kecsk: ÖtvM. 267). Adamas kővet bak vére eltőrbet (Tyuk: Józs. Előb. 16). Eddig tött dolgaid véld arany gyűrűnek, a következőket szép adamáskőnek (Gyöngy: MV. 17). Melynek erős tüze valakit környűlvött, bár, mint adamáskő szivben oly erős lött, de hajló viaszként abból szelidet tött (23).

alabástrom-kő: alabastrites PPB. 403. *alabaster, alabastrum PPl. alabasterstein PPB.

bálvány-kő: [statua lapidea; säule, gehauener stein]. Baluanku, locus metalis 1261 (Kovács). Balwankewe limes terrae 1265 (uo.). Vadit ad statuam lapideam, que dicitur balwankew 1267 (Wenzel VIII.174). Az nagy bálványkövet elfelemelíté [Toldi M.] (RMK. IV.247. 370).

béka-kő: bufonius Com: Jan. 14. bufonites; krötenstein PPB. Béka-kő, melly a varas békának fejébe találtatik: bufonius PPBl. Harom arangiwrw, egikbe wagion egy bekakw (LevT. I.67. Radv: Csal. II.320). Az békakő sokféle, mert vagyon bennek tiszta fejér, vagyon sárga (Kecsk: ÖtvM. 284). Igér gyakran gyöngyöt, de ád béka követ (Ben: Rithm. 177. 210).

bërëtva-kő. Olajkő, beretva-kő: *cos olearis PPBl.

bor-kő: tartarus PP. tartarum PPBl. weinstock PPB. Arany lánczhoz és egyébhez jó poklos festék 1 lat kènkű 1 lat borkő (Kecsk: ÖtvM. 286. ACsere: Enc. 250).

büdös-kő: lapis suillus; stinkstein SI. sulphur SK. Büdöskő szín: *color citreus; color *sulphureus; büdös-kő szagú vizek: aquae *sulphuratae PPBl. Egy lot finum ezüst, 1 lot veres réz, 3 lot büdöskő (Kecsk: ÖtvM. 305). Az tégelyben tedd bele az büdöskövet (306. Com: Jan. 16. Cseh: OrvK. 58. PP: Pax. 85). A fizetést instructiómmal elküldtem; büdöskövet mégsem kaphattam (RákF: Lev. I.235). Itt a tüzre a büdöskövet hintem (Gvad: FNót. 19).

büdösköves: [sulphuratus; in schwefel getaucht]. Büdösköves ruhával az testét bevonák, gyengén tartott testét szurokkal locsolák (Thaly: Adal. II.428).

cseh-kő: [böhmischer diamant]. Tudom jó dámák kőszőnettel vennétek, ha valamely jó akarótok intene felőle, mikor a kalmár tseh-kővet nyujtana finom-smaragd helyébe (Fal: NA. 171).

csillag-kő: lapis lazuli Kecsk: ÖtvM. 340. (Az cianeust) némely csillagkőnek is híja, azért hogy az fényen mint az csillag úgy sugárzik (Kecsk: ÖtvM. 276).

csoda-kő: [?] Rettenetes vastagok (bástyák), csoda-kőből béllettek, mert nem omlott, hanem csak belé ment a golyóbis (MonIrók. VIII.309).

drága-kő: gemma, unio MA. margarita C. JordC. 396. lapis pretiosus; edelgestein, köstlicher stein PPB. Lángszinü drága kő: pyropus; három drága kövű: trigemmis; drágakő termő: gemmifer; drága kőből való: gemmeus C. A drága kövek kedvesek: gemmae *habent gratiam PPl. Zerzenek koporsoth aranbol, ezűsthből es draga nemes kőuekből (PeerC. 34). Draga kő az aran gőrőt megh ekősiti (TihC. 9). Az eb nem tudgya, mire valo az draga kőw (Born: Préd. 24b). Onyx nevő drágakő: lapis onychinus (MA: Bibl. I.3). Drága kő áros (ékszerész MA: SB. 83).

drágakői: gemmeus MA. von edelgesteinen PPB.

drágakövecske: gemmula MA. kleine juwelen PPB.

drágaköves: gemmosus C. gemmatus MA. mit edelgesteinen versetzt und geziert PPB. Drágakőves arany korona (TitkRózs. 332).

emlékëzet-kő: monumentum, monimentum PP. denkmal, gedenkzeichen PPB. A maradékok szivében emlékeztető követ, oszlopot emelni (SzD: MVir. 107).

emlékëztető-kő: stela PPBl. [denkstein].

érc-kő: lapis metallicus, aerarius, aes rude SI. Értz-kő, mellyből rezet futtatnak: chalcitis; eresztetlen ércz-kő: cadmia PPBl. (Com: Jan. 16).

faragott-kő: lapis politus Kár: Bibl. I.308. [gehauener stein]. Ne alahok az ystenseghet hasonlany aranhoz, ezysthez, faragot kewhőz: ad lapidem artificii (JordC. 768).

fëcske-kő: chelidonium MA. PPBl. schwalbenstein, edelgestein PPB. Az chelidonius annyit teszen, mint fecskekő, mert az görögök az fecskét chelidonesnek híják (Kecsk: ÖtvM. 281). A fetske kő a fetske fiak hasaban talaltatot kitsid kővetskék (ACsere: Enc. 253).

fén-kő: cos, acone C. Ver. acone PPBl. wetzstein PPB. cos: der wetzstein Com: Vest. 124. Cotoria: fénkőbánya C. fénkő-bánya, kaszakő-bánya PPBl. A fénkőnek nintsen vágó éli: cos exors secandi PPBl. Fons Fenkw nominatus? 1270. (Knauz). Az szőlő mìues, mikor kapalni auagy metczeni megyen, nem chac kapat auagy mető kest viszen uelle, hanem fen kőuet is, hogy legyen miuel elesiteni az kapat es az mető kest (Tel: Evang. I.320. SzikszaiFB. M. Akad. Értes. 1847. 330). A fénkővel, kaszakővel élesíttyük a tompultakat: cote acuimus obtusa (Com: Jan. 16). Merő kővek a kovakő, tűzkő, fenkő (ACsere: Enc. 254). Mint egy fénkő gyanánt vannak, mellyhez a halál az ő fulákját feni (Mad: Evang. 826). Monda a király: Azt gondolom vala, hogy ha im e fénkővet egy beretvával elvághatnám-é?: atquin hoc agitaram, cotem illam secari novacula posse (Dáln: Flor. 19). Olly nagy, mint egy kasza fénkő (Gvad: FNót. 24).

[Szólások]. Halkal jár, mint a fenkő a kaszán (Fal: Jegyz.).

fénkövecske: coticula MA. kleiner wetzstein PPB. A kereszt a hitnek fen-kővetskéje (Mad: Evang. 360).

font-kő: [pondus; gewicht]. Ô a szélnek font kőue, es megméri (Mel: Jób. 66).

fëstéktörö-kő: [reibstein]. Ezeket szép lágyan törd öszve tiszta vizzel festéktörő-kövön, kend be az művet vélle (Kecsk: ÖtvM. 322).

gálic-kő: chalcantum C. vitriolum, atramentum sutorium MA. [galitzenstein, vitriol]. Sory: szürke vagy fekete gálitzkő PPl. Gálitz kő avagy réz virág (Com: Jan. 16. Frank: HasznK. 34. VectTrans. 25). Gálitz kő, mely másképpen varga téntának hivattatik (ACsere: Enc. 248). Probált recepta, turos lovaknak igen hasznos: Végy gálitz kővet, forrald fel tiszta vizben, kivel mossad a ló turját (Cseh: OrvK. 60. 14). Fűstőt csináltak gáliczkőbűl, fekete gyopárbúl (Lipp: PKert. II.226).

gamahó-kő: chalazias PP. eine gattung edelgestein PPB.

grádics-kő: [gradus lapideus; steinerne treppe] (KolTört. 404).

gránát-kö: lapis granatus PP. granatstein PPB.

gyémánt-kö: [adamas; diamant] Harom gywrew, az egyekbe gyemanyth kew (RMny. IV.52. Zvon: PázmP. 274. Zrinyi II.80. Rim: Ének. 321). Nemzetes vitezlő Kisfaludy László, ki természetedben valál mint a ráró, győri vitézeknek gyémántkű-hordozó (Thaly: VÉ. I.212. Szeg: Aqu. 61).

határ-kö: lapis terminalis, terminus; grenzstein PPB. Határárkot tsinálni, határ-követ tsinálni: humum *signare limite PPBl. Minden szándékomnak első határ kővo ez, hogy (Szok: Bals. 3).

hold-kö. Tulajdon szin tarto gyöngy a hold kő, mely a holdal fogy avagy nevekedik (ACsere: Enc. 251).

jácintus-kö: [hyacynthus; hyacynth]. Yacynktos kewuek (GömC. 301). Hiátzintos-kő (Com: Jan. 14).

jáspis-kö: [iaspis]. Mint eǵ tundoklo iaspis kű volna, igaz ollian vala (Born: SzJán. 1).

játszó-kö: calculus lusorius PP. brettstein zum spielen PPB.

jegy-kö: [terminus; grenzstein]. Vadit ad lapidem jegykw dictum, qui pro signo mete [metam] divisisset 1291. (Wenzel X.54).

kakas-kö: alectorius, alectoria, lapis in ventriculo galli nascens MA. kapaunenstein PPB. (Com: Jan. 14. Maj. Szót.). Az alektorius annyit teszen mint kakas-kő, ugyanis az kappannak az hasában tanállyák (Kecsk: ÖtvM. 281). A kakaskő, a kappan gyomrában találtatot gyöngy (ACsere: Enc. 254).

kárbunkulus-kö: [carbunculus; karfunkel]. Isten Jóbnak hét szép fiú magzatot arábiabéli társátul adott drága, nemes, nagy szép ajándékokkal, kárbunkulus kűnek drága voltával (RMK. IV.58).

karniol-kö: [karniol]. Kornil-kő: sarda PPl. PPBl.

kasza-kö: cos MA. Major: Szót. wetzstein zur sense PPB. cos; wetzstein Nom. 36. Fénkő-bánya, kaszakő-bánya: cotoria PPBl. (Com: Orb. 24. Thaly: VÉ. II.380).

kék-kö: caeruleum vitriolum SK. Kékköveket hozattunk (MonTME. I.277). Az kékkő igen szép és drága, elein kékkőnek hitták, mostan immár aquamarinának nevezték (Kecsk: ÖtvM. 276).

kén-kö (*kynkew* MA. Pesti: NTest. 161. kinkű Sylv: UT. II.146): sulphur C. MA. schwefel PPB. Eleven, égetetlen kénkő: apyron PPBl. kénkőbánya: sulphuraria C. Kén-kőszinő tengeri hal: scombrus Major: Szót. 426. Ez tűz, ki bidős dohos kenkűuet en zambel ki langaz (GuaryC. 48). Pokolba az bvia emberec forro kenkvvel öntettetnec meg (DebrC. 277). Zurokkal kenkoüel gÿttrette (570). Eegy maga byro hatalmas ispan vettetee ewket eegy vyazzal ees keenkewel egyeleytőt forro kaad ferődőben (ÉrdyC. 551b). Az fedet keenkwel es napnak hewseegheewel eeghety: sulphure comburit (JordC. 265). Keenkew byzw panceel (sulfurei thoraces) vala ew raytok (901). Az fertezetes eknek reze vagyon az egev tevznek es keenkevnek allo tauaban (CornC. 241). Esyk bynesekre zeen, ken kw ees haborgato zeel (KeszthC. 18. Fél: Bibl. 121). A pokol az szűnetlen benne egő kenkoért, s egyeb undok parolkodo dögökert, rakua rutt bűdős sebessen lángolo tűzzel (Lép: FTük. 1.79). Dobos kénkül pára jün ki (Zrinyi. I.14). Kénkő szinű sárga (Lipp: PKert. I.51).

kénköves: sulphuratus, sulphureus C. MA. geschweflet, schwefelicht PPB. Kénköves fátskák, mellyekkel gyujtunk valamit: creminum PPB!. Kénköves forgáts, kén-gyertya: *sulphuratum ramentum PPBl. Kénkőves forgáts: schwefelhölzlein KirBesz. 143. Kénkőves gőzőlgések: exhalationes sulphureae Com: Jan. 11. Eegy fekete zerechennek torkabol keen kőwes langak őtlethnek vala kywe (ÉrdyC. 507b). Vas kosart kezőkhe viselven, kenkőues langat zayokon kibocatvan, kapahoz hasonlatos fogok vala (NádC. 337). Az őt varost kenkűues essőuel sillieszte el (Fél: Tan. 373). Kénkőues tűzes toban vetetnec (Mon: Apol. 422). Kénkőves tűz: sulphur et ignis (MA: Bibl. I.16). Kénkőves láng (Mad: Evang. 275). Kénkőves gőzőlgések, párázatok: halationes sulphureae (Com: Jan. 11). Az nagy torkú ágyúknak az nap fényét el-fogo kénykőves füsti között sűrűn szikrázó lövéseknek halálos menykövei (GyöngyD: RK. 156).

kénkövez: sulphuro MA. schwefeln, schwefelicht machen PPB.

kénkövezés: sulphuratio C. MA. schwefelung PPB.

kénkövi: sulphureus MA. schwefelich PPB.

kërësztëlö-kö: baptisterium C. MAl. lustralis fons PP. taufstein PPB. (Helt: Krón. 168).

kigyó-kö: lapis serpentinus SI.

[Szólások]. Vélem, hogy ellenem k i g y ó k ö v e t f o r r a l n a k (LevT. II.42). Mindniaian kegio kőuet futtatoc (Mel: Sám. 92). És őrlődvén k i g y ó-k ö v e t f ú j t a k a luteristák (Pázm: Lev. 1). Kigyókőfuvás (Bethl: Élet. 483).

koporsó-kö: cippus C. lapis sepulcralis PP. 271. grabstein, gedächtnis-säule PPB. Fel emeltetnec emlekezetre valo oszlopoc avagy koporso kővec: eriguntur cippi (Com: Jan. 212. SzCsomb: UtLeir. 72).

korál-kö: corallium MA. korallen PPB A corál kővek a tengeri tsemetéknek ágatskái (Com: Jan. 15).

kova-kő: [silex; kieselstein]. Kova kőből való: siliceus C. (MA: SB. 242).

kovacs-kö: ∾ Őt sima kouats kőuet szede fel a patakból (Helt: Bibl. II.148). Az ő lonoknac kőrmec mint a kovats kő (Helt: Bibl. IV.19). Vassal, kouacz kőuel az te szűued rakodot [kegyetlen] (Illyef: Jepht. 30. Megy: SzAÖröme. 70). Kezét à taskába boczátuán egy kouats kőuet vén ki onnég (148).

köszörü-kö: allo, cos MA. schleifstein PPB. Az köszörűkű fővényét az tűzben olvazd meg (Kecsk: ÖtvM. 319).

lazur-kö, lazul-kö: lapis lasuli, lasulus SI. [lasur]. Sőtét kék lazul kő: lasulus Com: Jan. 14. Az cyanus kő között és az lazulkő között külőnbség vagyon (Kecsk: ÖtvM. 270). Az lazul követ, cianeust, kék követ, némely még az armeniust is őszvezűri zavarja, de sok küllőmbség vagyon bennek; mert az lazulkő es armenius bányákból kelnek (276).

mágnës-kö: magnes, heraclius C. Herculeus lapis MA. magnetstein PPB. Magnes kő: magnes Maj: Szót. Magnes kű, melly hozza szija a vasat (Frank: HasznK. 69). Már én mágnes küvem portushoz hoz engem (Zrinyi. II.58). A magneskő a vasat vonsza (Illy: Préd. I.184). Magnes kővel meg-kenettetett tő (Teleki: FLél. 12). A jóságos-cselekedet magnes kővének gyakorlása (Laskai: Lips. 2. Mik: TLev. 266). Bizvást azért minden szélre ereszd szivedet, bár éjszakra avagy délre mágneskővedet (Amade: Vers. 165).

mágnësköi: magneticus MA. magnetisch PPB. Magnes kövi szelenczo: magnetica pixis (DEmb: GE. 169).

malom-kö: lapis molaris MA. mühlstein PPB. Kellemetesb neki, hoǵ malomkő (mola asinaria) kőttessec ő nakara (MünchC. 47). Egy nagy malom kőwet fyggezzenek ew ńakara es az tengher fenekeere mereytesseek (ÉrdyC. 552b. JordC. 409). Az zamar malom kő ńakara kőttessec (NagyszC. 174). Ha vr isten menybwl oly kw eset boczatna, myut egi egi malom kw, semit ez nektekh nem artana (VirgC. 91. Sylv: UT II.154). Also malom kő (Fél: Bibl. 29. Sim: Evang. 201).

félső-malomkő: catillus PP. der obere mühlstein PPB.

márvány-kő: marmor C. marmorstein PPB. Teen egy zeep feyeer marwan kewből zerzet tablaat az koporssonak feyeehez (ÉrdyC. 218b). Mykoron az koporssorol az marwan kőwet ffeel emelteek volna, zeep yllat zarmazeek (499b). Akarna misset mondania az oltaron, melre maruankőből azzonunknak kepe felfaraktatot uala (TihC. 84). Az zenthegyhaznak ezak felől walo oldala piros marwany kew wala (TelC. 281). Ez iffyv tevn egy maruan kev tablat zent Agota azzon feyehez (CornC. 270). Maruan kőből faragot koporso (Fél: Bibl. 135). Márvány-kő láda (Hall: Paizs. Előb). Márván kő pádimentom (MA: SB. 109). Márványkő volna is a kéd szive, de megszánna (Mik: TörL. 10. lev.).

márványköves: marmorosus MA. voll marmorstein PPB.

mënny-kő: fulmen Kr. [blitz, donnerstrahl]. Harsogó menny-kövek: iracunda fulmina; mennköveket kovátsól: fulmina Cyclops *prosubigit PPBl. A ki-tsillámló láng menykőnek, meny-űtő kőnek neveztetik (Com: Jan. 12. Pós: Igazs. 669. Illy: Préd. II.555. Teleki: Fel. 212). Jupiter mennybül mennyküvel verte (Thaly: Adal. I.40. Mik: TörL. 146). Az nagy torkú ágyúknak az nap fényét el-fogó kényköves füsti között sürün szikrázó lövéseknek halálos menykövei (GyöngyD: RK. 156).

[Közmondások]. Száz dörgésnél nehezebb egy menkő (Bethl: Élet. 162). Nem mindenkor esik le a menkő, mikor az ég dörög (Thaly: Adal. I.82).

mënnyköves. Menyköves villám (Gyöngy: Cup. 3). Mint az saskeselyő az menyköves égi háborúkban, meg-tántorodás nélkül állván (GyöngyD: RK. 156).

mënnyütö-kő: fulmen C. MA. donnerstrahl, donnerstein PPB. Mennyütőkővel ütött: fulminatus MA. Harom menyűtő kőuel űttetet agyon (Helt: Bibl. I.64). Nem óltalmaz menyűtő kőtől (Mel: Herb. 139. Mel: SzJán. 51). Mint az meny-űtő-kő: fulminis in morem (Decsi: Adag. 348. MA: Scult. 400. Zrinyi. II.60. Sam: Cer. 19). Az Jupiter menyűtő kőveckel hagyigálódnéc (MA: Scult. 400). A menyütő kő miatt égett a torony (Nyr. XIV.460. DBenk: Flor. 101). Onnan fellűl a meny-űtő-kővek a tornyok tetejét járják (Fal: UE. 408).

mënnyütököves: fulmineus C. MA. donnerschläglich, zum blitz gehörig PPB.

mosó-kő: pumex C. [bimsstein]. A fővenyes és tsoportos morsalékos moso kő a láb tisztétásra szolgál: tophus arenosus et scaber pedibus mundandis subservit (Com: Jan. 16). A test lyukacsos moso kővel dőrgőltetic (Com: Jan. 114). Szent Peternec agya veleie gyanant soc eztendeig tsodáltattac egy darab lab moso kővet (Dial. 179).

olaj-kö. Olaj-kő, beretva-kő: cos olearis PPBl.

olajmagva-köve: sansa, samsa MA. sampsa; olivenkern PPB.

orsó-kő: [?] Az oszlopokat kell megfaragni és orsó kőveket is többet kell az régiekhez faragtatni (Évk. XIII.62).

orvos-kö: lapis medicinalis Kr. Hasznosabb valakinek természetét ki tanulni, hogy-sem a fűvek vagy orvos-köveknek erejét (Fal: UE. 506).

orvosság-kő, orvosságos-kö: ∾ Egy vruossagh kw (Kecsk: ÖtvM. 253). Kézre való, orvossagos kövek vannak benne (uo.). Egy nyakra való, orvossagos kövek vannak benne; egy orvosságos forma kövekbűl álló arany lánez; arany perecz, sokféle orvosságos kővel rakott; egy pár perecz, melyben vagyon orvossagos kő (uo.).

pala-kö: schistus SI. [schiefer] (Bethl Élet. 373).

örmény-kö. Ermen kw: lapis molendinarius NémGl. 201.

págyimëntom-kö: [lapis pavimenti; pflasterstein]. (Born: Evang. III.29).

paraszt-kö. Termés parasztkő (Bethl: Élet. II.251).

párkány-kő: [gesimse] (KolTört. 404).

próba-kö: lapis lydius MA. basanus PPl. lapis basanites, obrussa; probstein PPB. [probirstein]. Az próbakőre ám őt vette vala, íme az nagy szent embert hozta vala (RMK. IV.67). Az istennec szent igeie legyen nektec igaz proba kőuetec (Mon: Apol. 285). A szent lélek tüze az elől elrendeltetteknek próbaköve (Illy: Préd. I.595. Vás: CanCat. 489. Szathm: Dom. Előb. 6). Én a városnac kisztő, vagy gerjesztő nyájaskodását nem vesztő tselnek, hanem próba kőnek tartom lenni, a mellyen az aranynak jósága állandosága ki-tetszik (Fal: NU. 265). Nehéz próbakövön fordúl-meg a szeretet, de ha meg-állya élt kap (Fal: SzE. 537).

sárga-kö. Sárga kő, sárgaság ellen való kő: icterias PPBl.

sárkány-kö: draconites MA. drachenstein PPB.

sas-kö: aëtites PPl. PP. adlerstein PPB. Sas kő, draga kőnek neme, a mely sas szint mutat Major: Szót. 16.

sügér-kő. A sűger kővek a kűssebb sigér fejében találtatnak (ACsere: Enc. 254).

szëg-kő: [lapis angularis; eckstein]. Fel eppewltetthwen apostoloknok es proffetaknak fondamentomyn az nagy felsső zegh kewhőz, Cristus Jesushoz (ÉrdyC. 226). Az Christus Jesus magas felsw segkw, foglalo kw leuen: ipso summo angulari lapide Jesu Christo (Komj: SzPál. 286).

szëglet-kő: lapis *angularis PPl. [eckstein]. Első oszlopoc, szegeletkővec: antes MAl. Ugyan amaz fő szegelet kővőn épéttetet (Zvon: Post. I.12. Mad: Evang. 816). Fel-épéttettek az apostoloknak fundamentomára, és a fő szeglet-kőre a Kristus Jesusra (Bíró: Préd. 19).

szégyën-kő: infamis cippus, lapis propudii Kr. [pranger]. Te szégyenköve a te urad betsületének (Nyr. VI.364). Tsuklyába, szégyen kövön állott (Gvad: RP. 64).

talp-kö: [fundamentum; grundstein, grundlage]. Igaz, hogy szép dolog a felvett tudomány, de a jó erkölcs nélkül eltünő ragyogvány; nincs erős talpköve, hamar elenyészik (Gvad: RP. 45).

termés-kö: [bruchstein]. Lapis, qui nobis dicitur termés-kő, quasi dicas productum vel natum lapidem; sunt in copia hujusmodi lapides in quibusdam Hungariae partibus (Otr: OrigHung. II.242).

topáz-kö: topazius C. [topas].

türkis-kő, türkés-kő: turcois Com: Jan. 17. Maj: Szót. tyites, beryllus thalassicus PP. 276. türkisstein PPB.

tűz-kő: silex, pyrites SK. feuerstein KirBesz. 122. Nom. 35. Tűzkő, kova· silex Com: Jan. 158. Verhenyős tűz-kő (14). Az aczélnak, és tűz-kőnek őszveverésébűl tűz adatik (Veresm: Lev. 35. GKat: Válts. I.2).

tüzütö-kö: silex PPBl. feuerstein Com: Orb. 12.

ütközet-kő: lapis offensionis Pázm: Kal. 1766. 679. Kr. [stein des anstosses].

üvegmetsző kő: smyris PP. der stein, womit das glas geschnitten wird PPB.

vér-kö: baematites MAl. PP. blutstein PPB. (Com: Jan. 14).

zafir-kö: saphirus C. saphir, köstlicher stein PPB. Megh lataak hw labay alath oly mynt saffyrom kewből (e lapide

saffirino) alkototh pagymontomoth (JordC. 61). Ky vala meg evlteevztetveen saphyrus kev zynev palastal (DomC. 186).

Kövecs (*kővits* Nagyari: Orth. b.): scrupus C. calculus, glarea, lapillus MA. scrupulus, glareola; spitziges sandsteinlein, kies PPB. Apró követs: glareola C. Kővel pádimentomozott, követstsel hintett hely: lithostrotum PPBl. (Pont. 83). A magnak tsak egygyik része eshetett a jó főldben a sok tővis, kővits miatt (Nagyari: Orth. b. Com: Jan. 14).

Kövecsögëe: [lapidosus, glareosus; steinig]. Mykoron nagy kőwechegős feldőn meg hordoztak vona, yme choda dolog, sem testeeben, sem rwhayaban serelmet nem latanak (ÉrdyC. 434b).

Kövecsës (*kővetes*? Com: Jan. 23. *kövöcsos* Thaly: Adal. II.348): glareosus, calculosus, scruposus, scrupeus, scropulosus C. MA. griesicht, sandicht, steinicht PPB. Kővetses föld: glarea C. solum glareosum PP. Kövecses homok: saburra MA. Követsős homokkal megterbeltetett: saburratus C. Fővenyes, vagy kővecses főld (Nad: Kert. 45). Kővetses főld (Com: Jan. 16). A naspolyák gyapjasok, kővesek avagy kővetesek: mespila sunt lanuginosa calculosaque, sive lapidosa (23). Kővecses fővény (Lipp: PKert. I.67). Kövöcsös, elpusztúlt Gönczön általmegyünk (Thaly: Adal. II.348).

Kövecske: calculus, lapillus C. MA. steinlein PPB. Lábsértő követske: scrupulus C. Nem derczéskednél illyen mód nélkűl és nem hánnál másra kőueczikéket (Bal: CsIsk. 104. Tarn: Titk. 315). A fetske kő, a fetske fiak hasaban talaltatot kitsid kővetskék (ACsere: Enc. 253).

[Kövel]

mëg-kövel: [lapido; steinigen, mit steinen bewerfen]. [Sok] gaz török rohana reánk kövekkel hajitólag, de bezzeg úgy megkövelék az legényeket, hogy rút dolog vala (ErdTörtAd. II.177).

Köves: **1)** lapidosus C. MA. steinig PPB. Köves hely: saxetum, locus lapidosus; köves helyen lakó: saxetanus MA. El weree kwes ees w zeleyketh (KeszthC. 202). Az kőues heliek: petrosa (Fél: Bibl. 21). **2)** [gemmatus; mit edelsteinen besetzt]. Köves gyűrű: annulus gemmatus PP. Az panas figgewt is neki hagyom, azonkepen az kowes nyakba weteoth (Radv: Csal. III.140b). Vagyon egy öreg boncsok és egy lóravaló köves homlok elő, azt hagyom Kubinyiné aszszonyomnak (313). Vagyon egy arany koszorúm, köves, az melyet becsülték volt hét száz forintra (320b). Pártával és igen szép orientalis gyöngyökből köves főkötő (MonIrók. XI.389). Köves, szerszámos lovon ült (XV.437). Két fék szügyellőstül arany, hasonló köves orrozójával (XXIV.142). Köves nyereg (RákF: Lev. I.114). Gyöngyős, köves szép ruhája (Fal: Vers. 861). **3)** Köves sülyős dagadás: scirrhus PP.

Kövez: **1)** lapido MA. steinigen PPB. [mit steinen bewerfen]. Kövező: lapidator C. MA. A templum teteiéről alá vetettec, annakutanna kőuesztec (Helt: Bibl. I. b3. Fél: Bibl. 36. Káldi: Bibl. 264). **2)** [gemmis orno; mit edelsteinen zieren]. Gyöngyözi, kövezi magát, a cifrának legcifrább eszközeit rakja magára (Fal: NU. 267).

ki-kövez: [lapidibus jactis expello; mit steinwürfen hinaustreiben]. Agrippa királyt Florussal kiüzék, mind az kettőt ugyan el-kikövezék (RMK. VI.155).

mëg-kövez: lapido C. MA. steinigen PPB. Ha mykoron barom zarwaval vala᷈ kyt megh ölend, megh kel kőwezny (JordC. 56. 907). Rea adaak az halalnak sententiayat, hogy megh kőwezneek (ÉrdyC. 233). Nemde nem kőueznenek meg mũnket: lapidibus nos obruent (Helt: Bibl. I. Ff2). Barabással szent Pált ott megkövezték (RMK. IV.178. Káldi: Bibl. 309). Mohametet hamisolja vala, ezt megkövezék a törökök (ErdTörtAd. I.14). Valaki szót tészen felőle, magunk magunk között ki-ki megkövezze (Thaly: Adal. I.102).

mëgkövezés: lapidatio C. [steinigung]. Zent Isthwannak meg kőwezeese (ÉrdyC. 205b).

Kövezés: lapidatio MA. steinigung, steinwurf PPB.

Kövezet: ∾ Jesusnak zenwedese es zent Isthwannak kőwezety (ÉrdyC. 207b).

Kövi, kői: lapideus, saxeus MA. steinern, von stein PPB. El vezem twled az kwy zőuet es adok neked testi ziuet (VirgC. 21).

KÖBÖL (*kőbel* Helt: UT. T7. Born: Préd. 547): modius, cubulus, amphora, medimnus MA. garleta PPBl. kübel, kornmass PPB. Fél kőből: semodius Com: Jan. 166. Megh irtam knek, hogh az bor negh kőblywel jart akor (LevT. I.266). Sanchyonak hatwan keőbeőlnek walo feoldeth (RMNy. II.159). A zarwas az iwhot a farkas elewt tewrnenbe ere, hogy egy kewbewl bwzawal wolna neky ados (Pesti: Fab. 19b). Gabonát tizenkét köblöt adnak (RMK. VI.96). Igére tiz kőbel pénzt (Helt: Krón. 26). Az szőuindeket nem tiszik az kőből ala (Sylv: UT. I.7). Vetik az kőből ala: ponunt sub modio (Fél: Bibl. 6). Három kőből búzát vészec 150 pénzen; hogy vehetec 15 kőblet? (Helt: Arithm. G4). Száz kőből buzaig, száz kőből borig: adusque ad frumenti coros centum, et usque ad vini batos centum detis (Kár: Bibl. I.424). 4 forintokon vehetek 7 köből bort (Meny: Arithm. 80). Podilinczi és Sebesi kalastromokra mindenikre száz száz köböl abajdóczot hagyok (Radv: Csal. III.328b). Harmincz köblit [a buzának] Ardóban és Begányiban új fejében osztattam ki és bevetettem (III.357). Az mely 1200 köböl búzát, 110 köböl szilvát s egyéb élést kiküldtünk, azt az udvarbíró kezében ne adasd (RákGy: Lev. 98). Kölös [köles] négy köböl (Évk. XIII.71. 78). Pecsétes köblek és mérők (RákF: Lev. V. 28).

Köblöcske, köblëcske: modiolus C. MA. klein maass PPB.

Köblös: modium capiens Kr. [kübel fassend, eimer fassend]. Az borokath megh vetettem, meny kőblősők (LevT. I.273). Kartz avagy három kőblős szapu: trimodium (Com: Jan. 166). Vöttem egy tiz köblös átalag bort száz tiz pénzével köblit (MonTME. I.299).

KÖCÖK [?] Komámasszony köntösét beiszom, köczökjét, és leánya köpönyegjét (Thaly: VÉ. I.388).

KÖD (*ked*? Hofgr. 39. *gődő*dbűl PhilFlor. 89): nebula C. NémGl. MA. nebel PPB. Fel magaztatot mennekiglen te irgalmassagod es kődőkiglen te igassagod: usque ad nubes (AporC. 2). Mykoron menne az wton, hertelenseeggel kerwl vevee ewtet mennyey fenes kőd (ÉrdyC. 205b). Hoza wketh nappal kedbe ees oethzaka zennek vylagossaganaal (KeszthC. 197). Kewd (caligo) ees seteeth felleg vannak w kernwle (257). Kőd ęs homal vagon ő kőrnűlle (Szentm: TFiú 100). A régi ködök és felhők, mellyekben szokott vala isten jelenni, el-oszlottak (Pázm: Préd. 99). Hozzá fog a fej-porzáshoz; ezt mindaddig űzi győzi, a míg az egész szoba teli telik ködével (Fal: NA. 142).

Ködös: nebulosus C. MA. nebelicht PPB. Ködős szabású: subnubilus MA. A napys annak wtanna elew iarula, ees lassan lassan a kewdews homalt mynd el tyztyta, ees feneyt tellyessegel ky bochata, kezde az ember heuylny ees werytezny (Pesti: Fab. 45). Akkor a kődős időben kedvetlen szabású valék mikor olvasám (Matkó: IIRomI. 50).

KÖDMÖN, KÖDMEN (*kedmen* Lev. I.322): pellicium MA. rheno, colobium PP. vestis *pellicea PPBl. pelz PPB. Ködmönnel béllelt: pellitus MA. Ködmön ruha: zona pellicea

(MünchC. 18). Fyzeky Benedek, Warsay Gyewrgy thalalthak feyer rwhath, zalonuath, kedmenth (LevT. I.322). Wy barany kődmeneckel meg aiandekoza (Dáv: KKer. F4). A szebeni szőts mondgya vólt, midőn a szép tőrőc lovat dicziric vólt elötte: Bizony szép és kellemes marha volna, ha kődment tudna czinalni (Helt: Mes. 11). Valahol szőcs vôt, mind őneki miveltek ködmenöket (MonIrók. III.154). Tsuha ködmen (VectTrans. 5). Az kődmenek árát ki tudhatni az százok adójából (MonOkm. XXIV.329). Honoráriumot kétszázezer tallért adjon a lengyel király a tatár khámnak ködmön árát (MonIrók. VI. 208). Asszonyemberködmen 11 (Évk. XIII.80). Conventiója majorasszonynak örög ránczos ködmen egy (90). Uj esztendő hoz magával hideget, szelet és havat, de vizkereszt edgy kődmennel melegb lészen (KLőcs. 1671. B7). A szőts a béllésekből kődmőnőket (pellicea; pelzwerke) varr (Com: Vest. 55). Ködmen-szoknya (Radv: Csal. II.277). Mente bérletésnek vólt ideje uraktól, czifra ködmönöknek és háti-bőröknek végbéli katonáktól (ÖtvMest. 61. vsz.). Hátam lapoczkáját veri az kalpagom, zsirtul ködmenyem igen megavúlt már (Thaly: Adal. I.227). Senki a papok közzül hasitott ködmönt ne viseljen, azaz ollyan bőr ruhát, a mellynek gallérа két-felé hasitva a hátán fetskefarka formálag le-botsáttatik (Bod: Pol 5).

[Szólások]. Nem tudom, ha s u b a é a u a g k ő d m e n: navis aut galerus (Decsi: Adag. 165). A tatár k ö d m e n m é g n e m h ü l t vala j ó l m e g Ebesfalván (MonIrók. VIII.394). Jákóhalmán a vargák k ö d m ö n t k ö s z ö r ü l n e k, Puszta-Szikszón Győr mellett mentét füreszölnek (Thaly: VÉ. II.171).

[Közmondások]. Nem szükség a tetvet ködmönben rakni, magától is belé mász (Kisv: Adag. 226).

kos-ködmön: rheno PPBl.

Ködmöni: pelliceus MA. pelzern, von pelz gemacht PPB.

Ködmönös: pellitus C. pelliceus MAl. pellicio indutus MA. der mit [einem] pelz bekleidet ist PPB. Kassára érkezik nagy kárával és hadának rút zsiros ködmönös voltával (ErdTörtAd. III.131). Ködmönös ember (GKat: Titk. 55).

KÖG [?]: circulus, circus; zirkel, kreis PPB. tummelplatz Adámi: Spr. kerek udvar, circus SzD. Circulus: kerengő kerec, kőg, karika MAl. Circus: kerengő, kerec kőg MAl. Vonnyon fél kerekded vonyást, vagy kőgőt, az az circulust (Lipp: PKert. I.22). Ha ki csillag formára akarja a lugasokat csinálni, az őreg kőgőn kivűl vonnyon más kicsint is (23). Fél kereket, avagy kőgőt vonsznak (Lipp: PKert. III.130). Fenn áll a roppant játszó kög, mellynek külső fala körül-vétetik négyes kő-abrontsokkal (SzD: MVir. 260). [Vö. **KÉGY**]

KÖH, KEH. Köh: tussis MA. husten PPB. Keh: tussis PP. Erőtlen az keh miatt (LevT. II.30). Szaraz keh ellen: terüket borban kel el dörgölni és minden uj hold pinteken a torkában tölteni egy nihány esztendeig, az után el szolgál (OrvK. 96). Ló keh ellen igen jó (Radv: Csal. III.80). A szaraz kehet meg gyogyittya (Mel: Herb. 91). Ha magán az istenségnek formáját a bűnősőknek nyálokval és meg-gyűlt undok kehekvel bé-motskoltatni engedné (GKat:Válts. II.408). A lovak kehekből ki-tisztulnak (I.896). Kehemet ki hánytam vetettem (Gvad: Időt. 173).

Kehës: tussiculosus; der immer husten hat PPB. Kehes kantza: *suspiriosa equa PPBl. Az meszet szárazd meg, tőrd meg, és azzal hincz az kőhes louat (Cis. P).

Kehësköd-ik, köhösköd-ik: langveo [kränkeln]. Ez fel fualkodot semmyt nem tuduan, de kwhwskwduen, betegeskeduen (Komj: SzPál. 381). Kebeskedgyel es elmédben szűnetlen meg retteny (Hofgr. 364. RMK. II.209).

Köhent: tussio MA. husten PPB. (Gyöngy: Cup. 5).

[mëg-köhent]

[Szólások]. Itt bár m e g k ő h e n c s e m a g á t, s kuhit mondgion (Bal: CsIsk. 447). Meg-kőhentette magát (Sall: Vár. 170).

Köhentés: tussitudo, tussis; das husten PPB. Köhentéssel kipöki: excreat MA.

Köhög: tussio C. excreo MA. husten, ausspeien PPB. Akaryac kőhőgnen őtet fel ebreszteni (Hofgr. 247. RMK. V. 153). Látzik hoǵ nem tudod, s azért kőhőgz: haesitantia cantoris tussis (Decsi: Adag. 160). Kőhőgő nyavalya (Land: UjSegíts. I. 503. Erasm: Erk. 14). Kőhőgnec, hákoguac (Com: Jan. 182).

ki-köhög: extussio C. MA. heranshusten, auswerfen PPB.

Köhögés: tussis C. tussedo MA. husten PPB. Köhögés mindenkor jó mentség kántornak (Kisv: Adag. 204).

Köhögéske: tussicula MA. kleiner husten PPB.

Köhögésëcske: tussicula C.

KÖKÉNY (*kukény* Otr: OrigHung. LXXIV): prunum silvestre, vulgo acacia MA. pruneolus PP. fructus spinarum Otr: OrigHung. LXXIV. schlehe, wilde pflaume PPB. Égyiptomi kökény: acacia PPl. Subtus campum Cukynmezey 1231. 1397. (Szatm. vm. Kamarai Ltár.) Dumus qui vulgo kuken dicitur (1255. Wenzel XI.410. Born: Préd. 317. Thaly: VÉ. II.3).

[Szólások]. Bozza fa puska s k ő k é n g o l i o b i s kű falt nem tőrhet (Zvon: PázmP. 318). S z e m e k ö k é n y, tsillag fénye (Fal: Vers. 861).

Kökényës: prunis silvestribus abundans Kr. Piscatura kukenus 1261. 1480 (Komárom vm. Kamarai Ltár). Terra Kukynus (ZichyC. I.34. 36). Kekínyes (vezetéknév XVI. sz. Nyr. IX.365).

KÖKÖRCS, KÜKÜRCS, KÜKERCS, KÜKIRCS, KIKIRICS: pulsatilla Kr. Kűkőrcs: anemone; kornrosen Nom. 85. Kükürtsből kötnek koszorút (Gvad: Pösty. 4). Kükürts van a kopár mezőn (Gvad: Lev). Im a tavasz eljött, kikirits virágzik, szántók nótájokat vígan tityerészik (Orczy: KöltH. 108). Ugy virágozzék a lelke az istou tornátzában, mint a tavali [tavaszi ?] kükörts (Kónyi: ÁM. 71).

fekete-kükircs: pulsatilla MA. tagschlaf, ein kraut PPB.

lëány-kökörcs: pulsatilla serotina MA. pulsatilla saturatior, serotina Nom.[2] 49. Leány-kükörts: tagschlag [olv. tagschlaf], eine pflanze PPB.

ló-kükercs: pulsatilla praecox MA. pulsatilla dilucidior et praecox Nom.[2] 49. Kr. tagschlaf PPB.

sárga-kökörcs (Com: Jan. 30).

Kökörcsin. Kekerchen: anemone silvestris Beythe: Nom. 1. Keökeörczin: anemone silvestris; kuchenschell Fuchs: StirpH. 1. Colchicum kőkőrchyn, quo nomine alias etiam stirpes insigniunt Beythe: Nom. 3. Anemone, az az szél indito kőkerczin, kęt fele (Mel: Herb. 62. Felv: SchSal. 26). Egy szép virág, a kökörcsén, néha híres gyermek volt; elájulván, el is esvén, a lejtő közt majd megholt (Fal: Vers. 870).

lëány-kökörcsin. Pulsatilla saturatior serotina: lean kokorchyn h. e. virginis Beythe: Nom. 7.

ló-kökörcsin. Pulsatilla dilutior praecociorque: lokökörchyn, h. e. equina Beythe: Nom.

sárga-kökörcsin: helloborine Matthioli Beythe: Nom. 5. Sarga kőkőrchen viraga (Frank: HasznK. 17).

KÖKÖRÜ: [?] Az ő (pokolnak) langa olan mint a kenkőnek langa, sirű, sokoru, kőkőrű (NádC. 80).

KÖLCSÖN (*kölcen* LevT. I.81. *kolczen* Helt: UT. Q2. MA. Bibl. IV.18): **1)** mutuus, mutuum C. commodatum; mutue, mutuo MA. [geborgt, gelieben, leihweise]. Vyg ember, ky yrgalmas ees kwelion adakozyk: qui commodat (KeszthC. 311). Veg eg fouth safranth kölcen (LevT. I.81). Az kewlchen zolgaknak meg twdasara gondot wyselek (254). Oly haznal nem kel maradny berert sem lakas awagy ember kedueyert, hol bewrewd le wonzak a kewlchen kenyerert (Pesti: Fab. 33b). Valakitől nagy summa pénzt vennél fel költsőn, es oztán más fizetné meg erőtted (Kulcs: Vetek. 55). Az kőlczőn ado ember, meg elegszic velle, ha az ő adossagat eppen meg fizetic neki (Magy: Nád. 43). Kolcziőnt adnak: faenerantur (Fél: Bibl. 97). A ki alimisnat ad kőlczőn, usnrara ad az istennec (Pázm: Fel. 189). Ha ki tetőled kölcsön kér, kőlcsőnt adgy és engedgye néki: si quis a te mutuatur, mutua ot commoda ei (Com: Jan. 199). Kölcsön [pénzt] nem kaphatok, emberségim itt nem nagyok (Thaly: Adal. I.250). Nem akarod megadni a kölcsönt: saját lelkeden szárad (Fal: NU. 286.) Ebbül áll az ember, ezekkel bir; mind-azon-által, a mint mondám, tsak költsönképpen, és idoiglen; mint ha nem is birna vélek (Fal: NU. 334). A kőltsőnt nagy fennyel visszakéri (Fal: UE. 364). Kéri jó atyját, tizesse meg Nevel urnak a hatvan forintokat, ki ő, Nevel úr, annyit adott néki kölcsön fejében (Fal: TÉ. 761). **2)** [reciprocus] invicem C. [gegenseitig]. Az ebek néha kőltsőn együtt bolhászkodnak (Misk: VKert. 195). Eggyik a másik békeségét szaggattya: egy mást költsön háborgattyák (Pázm: Préd. 594). A szomszédoc egymásnac kőlcsőn jó akarattal tartoznac (Com: Jan. 124).

[Szólások]. Ő is iol m e g v ő t t e viszontac raytoc a k ő l c z e n t (Helt: Krón. 46). K ő l c z ő n h e l y é b e n k ő l c z ő n t a d n i: par pari referre (Decsi: Adag. 4. Czegl: Japh. 238. MA.). Költsön helyében költsőnt adni: *par pari referre PPBl. Forgács Sigmond maga égette fel Upport 10 asztagunkkal együtt, de ha lehet, bizony kölcsönt ad érte (RákGy: Lev. 176). Gyorsan a k ö l c h ö n é r t k ö l c h ö n t m e g f o r d í t á (Zrinyi I.56).

[Közmondások]. Kölcsönkenyér koldulás (Pós: Igazs. 367).

Kölcsönöl: [mutuo; leihen]. Mynemew penzeket kel neekwnk ew neky kelczenlenenk (ÉrsC. 310). Nemel kőncőnlőnek [így] valanak ket adosi (DöbrC. 416).

Kölcsönös: **1)** mutuatitius, mutuus MA. entlehnet, geliehen PPB. Alig tudtam feleségemet kőlcsőnős lovakon házunkhoz elhozatnom (MonIrók. XVIII.10). **2)** [reciprocus; gegenseitig]. Kőlcsőnősen: reciproce (GKat: Titk. 295. CorpGramm. 318).

Kölcsönöz: mutuo, mutuor MA. [leihen, entlehnen, borgen]. Ki szentséget és üdvösséget, ki pedig dicsősséget kölcsönözne magának (Csúzi: Sip. 168). Az embernek kiépítéséhez tsak nem mind az, a mi fölöttünk és köztünk vagyon, segitett; mind-azon-által tsak költsönözve: égbűl vette lelkét, a föld adott néki testet (Fal: NU. 334).

Kölcsönözés: mutuatio C. MA. entlehnung PPB. A költsönözésnek társa nyomorúság: *aeris alieni comes miseria PPl.

Kölcsönöző: **1)** mutuatarius PP. **2)** [creditor; gläubiger]. Legottan yelőnnen lőnec az kölcőnőzőc intuen őtet meg fyzetni (TelC. 86). Az kőlczőnőző és az két adós emberről való példa (Sim: Evang. 151).

Kölcsönség: [versura, mutuatio; anleihe, anlehen]. Codalatos fizetet es el amelkodo kőcőnseg (GuaryC. 43).

KÖLDÖK (*ködok* Kár: Élet. I.61. *ködők* Com: Jan. 30): umbilicus C. MA. nabel PPB. Köldök tsútsa: acromphalum PP. Bóltozatnak függő kőldöke, mellyre egyet s mást függesztenek: tholus PPBl. Az erőssigen ertetic az viz azkin az főld fekszik, es az főldnek kőldőke (Szék: Zsolt. 226). Szép menyecskék, kiknek Zsigmond megmérte köldekeket, hosszaságokat, és ő szép tügyeket (Tin. 358). Kendmeg az gyomrath kywldeke kerewl (Nyr. VIII.214). Az ew ruhaiat mind keoldeokigh ala szakazta (Pont. 27). Job az torkát metzette vólna meg a bába, mikor kőldőkét metzette meg (Decsi: Adag. 523). A pésma a melly a pésma matskánac kőldőkénél egyben gyűlt alut vér (Com: Jan. 62). Egy gyermek tsudálatosképen született, a kőldőkétől fogvást kettősben, úgy hogy két dereka és két feje vólna (Hall: HHist. II.335). Kőldőke metszetlen tisztátalanúl el-vettetett gyermek (Szathm: Dom. 734). A míg Cassius a mellyvasnak köldöke alá férne és halálosan megsebesítené ellenségét (Fal: TÉ. 637).

Vénus-köldöke: vesicaria seu belicacabus Com: Jan. 25. Vemusnak köldöke: umbilicus Veneris Mel: Herb. 36.

boldogasszony-köldöke. Bóldog-aszszony kőldőke-fű: *umbilicus Veneris PPl.

Köldökös: umbilicatus C. MA. wie ein nabel gestaltet PPB.

KÖLES (*köllés* Helt: Mes. 91. 257. *kőlős* KBártf. 1583. C. Cis. H. *köloskása* Évk. XIII.78): milium C. MA. hirs PPB. Köles: milium; der hirse Com: Vest. 136. Apró köles-forma fakadékok: herpes PPBl. A kőllesbe ió vólna vásznac (Helt: Mes. 91). Élésök valami régi főtt kölesnél egyéb nem vót (MonIrók. III.166). Az ti vachoratoc mind ross, arpa, kőles, kenyerbűl meg lehet (Mon: Apol. 14). Ha száraz az elei (a nyárnak), drága lészen az kőlős (Cis. H). Kész pénz 16 ft, egy fertály kőles (MonTME. I.291). A kőles igen szapora gabona (ACsere: Enc. 238). Fizetése: kölös 10 köböl (Évk. XIII.77). Köles szem több nem fér falunk kilájába, mennyi deák szó fér feje agyájába (Gvad: RP. 40).

[Szólások]. Mi dolog, farkas wram? a mint én eszembe veszem, n e m i ó l k ő l t k ő l l e s s e d, bizony igen meg szackadazot a subád (Helt: Mes. 257).

bor-köles: panicum MA. heidekorn PPB. Hajdena, tatárka, bor-köles: panicum PPBl.

madár-köles: milium solis, grana solis MA. meerhirse, perlhirse, steinsamen PPB. Madar nyelv, madar kőlős (lingva passeris), souány földen terem (Mel: Herb. 56).

mohar-köles: ervum MA. [rosswicke]. Ha meg főzik az mohar kőlest, őkrőt io vele hizlalny (BeytheA: FivK. 32b).

tengëri-köles: milium solis, lithospermum PP. meerhirs PPB. Milium solis, lithospermum: nap kasa, tengőry kőles, madar kőles (BeytheA: FivK. 93. Mel: Herb. 56).

Kölesi: miliarius MA. zum hirs gehörig PPB.

KÖLYÖK (*kelk* KulcsC. 26. *kelek* LevT. I.6): catulus C. MA. ein junges hündlein PPB. [junges tier]. Kölked: tua soboles, v. magis proprie tuus catulus Otr: OrigHung. II.267. Elő-hasú kutya, melynek még több kölykei nem voltak: tirrncula PPBl. Meg zabadeitotta en lelkemet orozlanoknak kőlkei kőzzől (AporC. 1). Altal mennek erdőnek menden vadj, orozlanoknak kőlkő rűhőgnen hog ragaggának (67). Mikeppen az tenezo orozlan syet az v kőlkeihőz (KazC. 79). Az en aniamath besstbie kwrwanak syttha, kyben az lathor hazudoth mynt nem yambor es mosshlek ember kelek (LevT. I.6). A henger meg keserűle a szép gyermeket, és egy kőlyket herélo hellyébe, és annac a monyát hoza Kálmán királlynac (Helt: Krón. 46). Az kőlikők is esznek: et catelli edunt (Fél: Bibl. 26). Nem io venni az fiaknak kenieret es vetni az kőlikeknek: non est bonum sumere panem filiorum et mittere canibus (uo.). Tigris kölkét halni láttya (Zrinyi. I.55). Kőlyők, melly ugat és mardos (Mad: Evang. 786). Ezt nem akarván hallgatni a Herodes kölykei: megfüttették a dobokat (MonIrók. XXVII.59). Az világra kölykit csak alig

hozhatja az oroszlán, hogy az im már is mutatja erőssége jelét (Thaly: Adal. I.129). Mi okbúl kölyköket bocsátasz urakra? viperátúl fajzott fiakat anyjokra támasztasz (Thaly: Adal. II. 417).

[Szólások]. Ugy jobbítya magát mint a farkas-kölök (Kisv: Adag. 223).

[Közmondások]. Az hituán ebnek még kôlykében sem kel hadni: ex pessimo genere ne catulum quidem relinquere oportet (Decsi: Adag. 76). Nem eszi meg eb a kölykét: bestia bestiam novit PPl. (Kisv: Adag. 65). Ebet azért verik, hogy tanúljon a kölök (Kisv: Adag. 404). A macskának még a kölke is örömest egerész (71).

agár-kölyök: [junger windhund] (Pázm: Préd. 1125. Kr.).

ëb-kölyök: canicula MA. hündlein PPB. Eb kôlikôt heréle meg (Valk: Gen. 22). Nem adnak az eb kôlyôknek annyit, az mennyit hizelkedik a farka (SalMark. B4).

kopó-kölyök: [junger jagdhund] (Gér: KárCs. IV.456). Elvégre csak a kerekede elő, a Melampus agár a téren, vagy a Beslia kopókölyök a sűrűben viselte-e jobban magát a minapi vadászatnak alkalmatosságával (Fal: NE. 20).

oroszlán-kölyök: leonis catulus MA. junger löwe PPB. Fogadanak engemeth, mykeppen reytekbe lakozo orozlan kelk: catulus leonis (KulcsC. 26). Ime e nép felkél mint az oroszlan-kôlyôc: ecce populus ut leaena consurget (Helt: Bibl. Ccc. MA: Bibl. I.231).

Kölyköcske: catellus, catellulus C. MA. kleines hündlein PPB. [junges tierchen].

Kölyköz-ik: pario catulos, partum edo SL [junge werfen]. Az eb kölyközik (CorpGramm. 317. GKat: Titk. 1116).

mëg-kölyközik: partu levor Kr. [junge werfen]. Mikor meg-kölyköznek, igen gyönyörködnek kölykökben (Pázm: Préd. 205).

Kölyközés: [partus; das werfen]. Kölyközés által szaporodnak az állatok (Ker: Préd. 234).

KÖLYÜ (*kölü, külü, külő* MA. PP.): **1)** pila MA. stampfmühle PPB. [stampfe, mörser]. Külüben megtöri: pistillo conterit PP. Tizenkét kölyőt hamar alkottata (Tin. 138). Kölyőket csináltattak vala és port töretni kezdettek (Szal: Krón. 557). Öreg kása törő küllő (Radv: Csal. II.347). **2)** pistillum, pistrillum MA stössel, mörserkeule PPB.

kalló-külyü: [stampfmühle]. Az minemü kalló-külyüje az czéhnek vagyon (TörtTár. XXII.251).

papiros-külyü: [papiermühle]. Elég erdô vagyon hazánkban: pappiros kûlyûhôz elég patakok, folyóvizek vannak (MHeg: TOszl. 12).

KÖMÉNY (*kemén* Helt: Bibl. IV.48. Helt: UT. Q1): foeniculum Beythe: Nom. 4. cuminum, foeniculum, anicetum C. maratrum MA. cyminum; fenchel, kümmel PPB. Kömény, ánis: anicetum PPl. Kewmeny: cyminum Pesti: Nom. 39. Az kôminbôl megaggatok: decimatis cuminum (Sylv: UT. 37). Ledneket és keméut hint (Helt: Bibl. IV.48).

boros-kömény: carium, colocasia Nom.[2] 29.

disznó-kömény: peucedanum, foeniculum porcinum, agriophyllon MA. agrifolium Com: Jan. 28. haarstrang, saufenchel PPB. Disznó-kömény: erdei vad kômény; foenum porcinum, pinastella, peucedanum; haarstrang, saufenchel, schwebelwurzel Mel: Herb. 49. Peucedanum, foenum porcinum, pinastella: Dizno kômeny, erdei vad kômeny, terôm az hegyekôn, ollyan mint az zelid kômeny (BeytheA: FivK. 81b).

fekete-kömény: schwarz kummich [így] Mel: Herb. 59.

kerti-kömény: foeniculum PP. fenchel PP.

olasz-kömény: cuminum Nom.[2] 33. Com: Jan. 25.

tengëri-kömény: baticula PPl.

vad-kömény: seselis, carvum MA. wiesenkümmel, steinkümmel PPB. Erdei vad kemény: pinastella Mel: Herb. 19. Erdei vad kômény avagy kénkôves gyôkér (Com: Jan. 26). Vad kömény mag (VectTrans. 25).

KÖNTING: drachma; quinte PPB. 404. Egy könting harmad része: scrupulum; egy köntingnek harmad része: scriptulus PPBl. [Vö. **KVINTLI**]

[**KÖNTŐ**? Vö. **TÖNKŐ**]

szalma-köntő: stipula C. stipa MA. strohhalm, stoppel PPB. szalmatekercs, csöpű Kr. Szalmakôntô, sup: stipula MAl.

KÖNTÖS (*gontos?* LevT. I.45. *kantus* Kónyi: VM. 27. *kentes* Radv: Csal. II.6. *kentos* MonIrók. III.12. *kontes*: stola Helt: UT. M7. *küntős*et Mel: SzJán. 188. *köntes*sebe 268): pallium C. tunica MA. rock, kleid(er) PPB. Asszony ember köntös: palla C. Köntös alja: ala vestis; köntös széle, perémje: elix; köntös czifrázatja: lacinia; köntös galléra: focale PP. A meg-égetendő bűnösre adatott szurokba mártott köntös: *tunica molesta; gyenge, lágy köntös vagy hártyátska: tenuitas tuniculae PPl. Köntös függő perémje: instita PPBl. Bélletlen köntös: *priva tunica PPBl. Hosszu köntös: vestis talaris PP. Akar melly derekra-szorító köntös: thorax; das wamms Com: Vest. 148. Kevntevsnek zakadasa (DomC. 302). Rwhakentes: tunica (JordC. 695). Sem telbe, sem nyarba egy kôntösseenel teb nem volt (ÉrdyC. 276b). Egh wonth aranyos kentes, ky ala meegh hewlget adok (RMNy. II.34). Azzonom paranchola, hogy ymek eg leuelet, az Anna azzon gontoset howa tettet el, mek nem lelyk (LevT. I.45). Egy szöderjés granát kentes, egy ueres karasia kentes, egy viselő purgamal köntös (Radv: Csal. IIb). Roszas kôntôsû tanyitoc (Born: Préd. 389). Szûr kôntôsôket (Born: Préd. 550). Teue szôrbôl chenált köntös (Tel: Evang. I.45). Bûkôntôsû kuklias szerzetesek (Mel: SzJán. 413). Mutatnac az illyeu hamis tanétoc jub kôntôst (Zvon: Post. II.196). Nem kel neked bôr kôntôs es egeb bôrhe (Zvon: PázmP. 232). Az bizodalom ki származic az kezére az ô szivébôl hogy az Christusnac kôntôsét illethesse (MA: Scult. 1016). Ezent tselekedé az isten böltsesége: emberi öltözetet vén fel, ollyan köntössel rubáztaték mint mi (Pázm: Préd. 115). Mennél szeb és fényesb valamelly köntös, annál éktelembek azon minden aprólék tseppentések (Pázm: Préd. 730). Zoros köntös (Káldi: Bibl. 286). Nagy sereg koldúst talál, azok kôzôtt láttya a maga feleségét-is kalugyer kôntôsben, mindennap alamisnát osztogatván a szegényeknek (Hall: HHist. II.326). A róka kôntôse (Czegl: Japh. 1). Örömnek köntösével tisztelte fel kdet (MonIrók. VIII.177). Menyasszony-köntös (Bethl: Élet. II.100). Egy öltöző köntöst tsináltatott (Mik: TLev. 13). Nemes állapatokhoz, és nem a kevélységhez szabták kôntôsôket, nem-is a hivság, hanem a bôtsülettel tellyes illendôség igyengetet rajtok (Fal: NA. 193). A mint kopik, foszlik a köntös, úgy kopik múlik az adósság (Fal: NU. 283). Meggyszínű virágokra metélt tar bársony hosszú köntös (Fal: TE. 636). Koronáját fejére tétette, és kantussának farkát négy báró kisasszonyok tartották (Kónyi: VM. 27).

[Szólások]. Nem s z a g g a t o m igen k ô n t ô s ô d e t: non scindo penulam (Decsi: Adag. 8. MA. PP.). Igen é r d e m l i, m i n t a z e b a z k ô n t ô s t: digna canis sede (127).

[Közmondások]. Elfeletkezett az szülő anyjáról, ugy vagyon, hogy kisebb az imeg a köntösnél (LevT. II.56). A szép köntöst inkább motskolja a rosz erkölts, mint a sár: pulchrum ornatum turpes mores pejus coeno *colliniunt PPBl. Az asz-

szonyoknac hoszszu a kőntősőc, de rővid az elnéjek (Telek: TLél. 168).

aba-köntös: [rock aus grobem tuch] (Csúzi: Tromb. 324. Kr.).

alsó-köntös: [unterkleid] (Mel: SzJán. 188).

felső-köntös: [oberkleid] (Mel: SzJán. 188).

gyapot-köntös: xylina vestris PP. baumwollenes kleid PPB.

gyász-köntös: [vestis lugubris; trauerkleid] (Megy: 6Jaj. IV.16).

háló-köntös: [vestis domestica; schlafrock]. Őtet egy fogságból a másikba hurcoltatván mérges télben, csak hálóköntösében (Fal: TÉ. 750).

koldús-köntös: [bettlergewand]. Ha szomoruságának kóldus kőntősét eltudná vetni (MA: Scult. 255. Alv: Itin. 93).

ködmön-köntös: rheno MA. pelzrock PPB.

papi-köntös: reverenda Kr. [kutte]. Az abbé minden dolgán általesvén Bécsben, megfordúlt 1726. esztendőben már papi kőntösben, hogy gyámoltalan anyját és rokonit lássa (Fal: TÉ. 728).

rab-köntös (GKat: Válts. II.11).

téli-köntös: [winterkleid]. Jó téli köntöst tsináltatni: instaurare tunicam adversus hiemem PPBl.

Köntike: [tunicula; röckchen]. Egy kis nialan[k]sagert, giolcz ingert, gombos kőntikeiert el hagod az oskolat (Mel: SzJán. 436).

Köntöske: palliolum, tunicula, vesticula MA. mäntelein, kleidchen PPB. (Thaly: VÉ. I.274).

Köntösöcske: tunicula PP. röcklein, kleidchen PPB.

Köntösös: tunicatus MA. bekleidet PPB. Ez a fertelmes, más egy aszszonyságba kapott, a melly nem vala köntösös (Fal: NU. 355).

Köntösöz: tunico PPl. [bekleiden]. Meg-ruházom, köntösözőm: tunico PPl. Nem a vérszopo kemény adó palastollya, köntösözi-e a fő-fő személyeket (Csúzi: Síp. 396).

KÖNNY (*kenyuez* Frank: HasznK. 118. *konyu, konyv* MA. PP.): lacrima C. zähren, tränen PPB. Kőnyvet hullat: lacrimatur Com: Jan. 197. Az eo kevnyveit elarulvan (DomC. 10). Megmosom myndon eyel een agyamath een kenyuemel: lacrimis meis (KulcsC. 9). Voltanak nekem een kenwym (lacrimae meae) kenyerek nappal ees eyol (KeszthC. 104). Meg tőlénec szőmei kőnyueckel (Helt: Krón. 117). Az ő szemeinec könyvei hullanac (MA: Scult. 402). Kőnybe lábbó szemmel (653). A kőny az orczáján lemene (Bethl: Élet. 138). Ki látta hogy czak egy kőnyue czeppent volna (Illyef: Jephta. 30). Könyveit árasztja s keserves beszédit e szókra fakasztja (Thaly: Adal. II.417). Sirva fakad, jajjal közli, nagy cseppekkel könyve hull (Fal: Vers. 880). Húlatá könyvét (Gvad: PFör. 17).

[Szólások]. Ő kegyelme sem tírheti k e n v e e s e t l e n (Nád: Lev. 130).

fonyófa-könnye: [harz]. A roka az ő betegségét fenyőfa kőnyvével gyógyittya meg (ACsere: Enc. 208).

öröm-könny: [freudenträne]. Remegve bementem házunk udvarára, örömkőny csordula atyám orczájára (Gvad: RP. 36).

Könnyecske: lacrimula C.

Könnyel: [lacrimo; tränen, tränen vergiessen]. Az melyet mindenfelől csaknem könnyelő szemmel nézünk (TörtT. XV.22).

Könnyes: lacrimosus C. MA. voll tränen, kläglich PPB. Istennek könyves szemmel könyörgének (Tin. 240). Kőnyves szemmel kéri (MA: SB. 158).

Könnyez (*konyvezik*: Én magamnak nem irok, nem könyvezem, nem sirok Amade: Vers. 145): lacrimo, delacrimo C. lacrimor MA. weinen PPB. Könyvező szemű: epiphoreticus MA. Mit sirz? mit kőnnez? (VitkC. 75). A madarásznac peczenęs vala a szőme és abból kőnynez vala (Helt: Mes. 185. Born: Préd. 205. 564). Nám ugy kőnyuez, mint ha hagymát ettél vólna: cepas edisti (Decsi: Adag. 188). Az mely lónac feye fáy; azon ismered meg, hogy szeme igen kőnyuez, és az ló igen meg alázza magát (Cis. O4). Kőnyvez Mária Magdolna és megtisztittatik (Pázm: Préd. 538). Kőnyvező sirás (Matkó: BCsák. 131). Bizony mondom néktek, hogy kőnyveztek: amen dico vobis, quia plorabitis (Illy: Préd. I.50). Mind a két szemeddel bőven kőnyvezvén (Csúzi: Síp. 277). Haldokló hatytyúnak végső keserveit meg hallván, bús szivvel kőnyveztem kőnyveit (Orczy: KöltSz. 181).

Könnyezdégél: [identidem lacrimo; wiederholt tränen vergiessen] (Gyöngy: Cup. 5).

Könnyezés: lacrimatio, delacrimatio C. das weinen PPB. Eeltecz mynketh syralmas kenyerel ees ytacz mynketh merteek zerenth kenywezeesel (KeszthC. 210. Toln: Vigaszt. 207).

Könnyezet: [lacrimatio; das weinen]. Kik vetnek kőnuezetben, vigasagbau aratnak (AporC. 99).

Könnyezetés: lacrimabilis. Kiral kőzeleituen a veremhez Danielt kőnuezetes zoual ſuőlto: Danielem voce lacrimabili inclamavit (BécsiC. 146).

KÖNNYŰ (*keny* RMNy. II.41. *kinnyeben* uo. *kenyeben* LevT. I.279. *kenyen* Helt: Krón. 102. *kenű* ComBal. 34. *kinyi*: agilis C. *kiny* Frank: HasznK. 51. *kinnyeben* 66. *kinnyen* Kulcs: Evang. 34. *kőnyő* Ozor: Christ. 8. 158. *künniebben* Fél: Tan. Előb. 4. *künnyen* Kulcs: Evang. 257. *künnü* Lép: PTük. II.13. *künyü* Káldi: Bibl. 345. EsztT: IgAny. 356. *künnyen* 415. *kőnynyűvek* Matkó: BCsák. 265. *kőnnyek* Lép: PTük. I.259. Illy: Préd. I.100. II.496. Megy: 6Jaj. 11): **1)** facilis C. leicht PPB. Keny meg erteni azt (RMNy. II.41). Kőnyű meg erteni: facile est ad intelligendum (Born: Préd. 452). Igen kiny maas embőrők zőrzőtte kőnyueből ertelmet es tudomant venny (Frank: HasznK. 51). De ezekre az essicsogásokra, és pántolódásokra könyü az felelet (Pázm: Kal. 257). Kőnyű a farkast kőrmérűl meg-ismerni (Pázm: LuthV. 22). Egész szent írásnak semmi része nem homályos, magán a szent írás kőnyű, világos, magát meg-megmagyarázza (129). Az cholericusok kőnnyec az meg haraguásra (Cis. N3). Ha meggondoljuk, hogy kár örök boldogságunkat oly könnyű módon vesztenünk, elállít gonosz szándékunktól (Fal: SzE. 566). **2)** levis, levatus C. Könnyü kocsi: commodum vehiculum (Pázm: Kal. 1766. 834. Kr.). **3)** agilis C. [beweglich, leichtfertig]. Folyó hajó, kőnyű hajó: liburna, liburnica PPBl. Kőnyű ember: homo velox (Kár: Bibl. I.629). Az urak igyenetlenek és könnyűk minden állapotokban [könynyelműek, ingatagok] (MonIrók. III.64). Kőnyű enét ugrik fárul fára (Zrinyi: ASyr. 41). Könnyű had (RákF: Lev. I.643). A kivánság hordozza lábokat ama kőnyü [könnyolmű] leánynak házához (Illy: Préd. I.556). Se nem kegyotlenek, se nem könnyek (Mik: TLev. 469). **4)** [exiguus; gering]. Könyü vétek (Illy: Préd. I.253).

[Szólások]. Nem szaporodik a gond lelkeden, k ö n y n y ü á l m a t látsz, vigan virradsz (Fal: BE. 589). Csak az isten az időt [időjárást] fordítsa meg, a d o l o g n a k k ö n n y ű j e kezünkben vagyon (MonIrók. XV.556).

[Közmondások]. Könnyű ott vitéznek lenni, ahol nints ellenség: bella gerunt mures, ubi catus non habet aedes PPl.

Könnyen kiesik ember szájából a szó: verba volucria (Kisv: Adag. 525. Kr.). Kennyű a mondás, de nehéz a vissza-mondás (Fal: UE. 447).

pihe-könnyű: levis ut floccus Kr. [federleicht]. Elővehеti párisi lábrontó cipőkéjét, pihekönnyű foszlány ingét (Fal: NU. 328).

Könnyebb (*kenweb* RMK. I.373. *kwnweb* 297. *kőnűeb, kőnueb* MünchC. 34. 133. *kẅnyueb* Komj: SzPál. 15. *kőnyuebb*en Valk: Gen. 18): facilior, facilius Kr. [leichter]. **a)** Thirusnac es Sidonnac kőnűeb lezen itélet napian, hoǵ nem tűnektec (MünchC. 34). Mellik kűnnieb: quid est facilius (Fél: Bibl. 13). Kűnniebben leszen: tolerabilius erit (15). Miért választya a pap a kőnnyebbik részét, csak ballyára menvén az oltárnak, s nem a foglyos utra (Czegl: Dag. 15). Isten könnyiebnek mutatta magát a nyelv szollásának elvételében, hogysem megengedésében (Illy: Préd. 230). Kőnnyebb néha a tengeri késmárkok tetejére, hogy sem ezek (a vadon-fajzott emberek) szine elejbe menni; senkihez kedvek, senkivel kőzők (Fal: UE. 404). **b)** [adverbium]. Hogy az ellen-fél maga vélekedésében meg játszattassék, maga penig len kőnnyeb' férjen a valósághoz (Fal: UE. 370).

leg-könnyebben: [wenigstens, mindestens]. Leg kőnnyebben ötven haz jobbagya volt (Ver: Verb. 164).

Könnyebbëd-ik, könnyebbsz-ik: allevor, levor, relevor Kr. [leichter werden, erleichtert werden, gelindert werden]. (Pázm: Préd. 290).

mëg-könnyebbedik, mëg-könnyebbszik: ∾ Ez betegsegbevl maydan meg kevnyebedel (DomC. 170). Kit az zegezes bant, meg kennyed es meg kenyebőzik (Frank: HasznK. 15). Ha rővid nap meg nem kőnnyebbednec, fel nem gyógyulnac (Com: Jan. 56). Ha meg nem könnyebbszik mint lészen dolga (Thaly: VÉ. II.54). Aggasd szegre a setét gondokat, magad pedig térj szellőre fris égre, megkönnyebbszik utánna tested s lelked (Fal: NE. 26).

Könnyebbt-e: [lenimentum; erleichterung]. Az estve sebemet bé-kőtvén az inas, érzém kőnnyebtemet (Gyöngy: Char. 13).

Könnyebbit: levo, mitigo MA. ringern, lindern, leichtern PPB. Kinnyebeti a faidalmat (Frank: HasznK. 15). Ez kűnniebiti, es czendesziti meg az ember sziuenek minden keserűsegit (Fél: Tan. 11). Sok kéz kőnnyebíti az terhet (Decsi: Adag. 107). Kőnyebeicz hasadat (KBárt. 1583. Av2). A gabonát kihányván, az hajót kőnnyebbitic vala: jactantes triticum in mare navem alleviabant (MA: Bibl. IV.134). Job az istentűl botsátott tsapásokat békeséges tűréssel és jutalom reménségével könnyebbíteni, hogy-sem béketelen türetlenséggel súllyosítani (Pázm: Préd. 685). Kőnnyebbítő orvosságok: lenientia (Zvon: Post. 799. Kr.). Terhünket aval konnyebéttyük (Zrinyi. I.63. Mad: Evang. 141).

föl-könnyebbit: allevo Fél: Bibl. 227.

fölkönnyebbítés: [levatio, mitigatio; erleichterung] Az bűnnek bűntetésinek le szallittasához, vagy chak fől kőnnyebittisehezis iuthassunk (Lép: PTük. I.225).

mëg-könnyebbit: relevo, collevo, deonero, exonero C. allevio, mitigo MA. lindern, erleichtern, leicht machen PPB. Ha az vr isten megkewnniebit [betegségemből], haza megielł (LevT. I.127). En meg könyebetlec titeket (Tel: Evang. I.99). Igen hamar meg-könnyebbíthetlek, és minden terhet örömre fordíthatok (Pázm: KT. 279. Káldi: Bibl. 308).

mëgkönnyebbítés: levatio C. allevatio MA. erleichterung PPB.

Könnyebbités: levatio, mitigatio MA. erleichterung PPB. Térihőn thi nektők az isten kinnyebijtést velőnk őzue (Beythe: Epist. 238).

has-könnyebbités: alvi evacuatio MA. ausleerung des bauchs PPB.

Könnyebbség: levamentum, levamen C. linderung PPB. [erleichterung]. Kynnyebseeget nyere wr istentewl (a beteg, ÉrdyC. 277). Myndennek enghetz zent Antal confessornek essedőzeseere zegheen koroknak beteghi testőkben kynnyebseegőt adny (316b). Testűnknek kűnebsęge (Ozor: Christ. 138). Hogy egyebeknec kőnnyebségec legyen: ut aliis sit remissio (Helt: UT. Z5). Oruossag altal legyen kennyebsegek es epylettyek (Frank: HasznK. 16). Ha únalmas predikállása, nagy könnyebbség, hogy hamar fel-szabadittya a halgatókat (Pázm: Préd. a4). Az aszszony a házi gond-viselésben segitsége, könnyebbsége, nyugodalma légyen urának (249). Menny segitségére, vigy kőnnyebséget néki (Com: Jan. 201). A fájdalomnak kőnnyebség láttatik adatni, ha meg-jelenti ember barátyának (Illy: Kr Élet. 146).

Könnyebbül: allevor, mitigor, relevor MA. levor PP. gelindert werden PPB.

mëg-könnyebbül: ∾ Meg kőnnyebűl az ur bűntető keze raytatoc (MA: Bibl. I.249).

Könnyebbülés: levamen, mitigatio MA. milderung PPB. (Born: Préd. 413). Minden vidámság, könnyebbülés kiköltözött belőlem (Fal: TÉ. 711)

Könnyed (*kőnid* KBécs. 1572. Ev. *kőnnyűd* Hall: Paizs. 389. *kőnnyed*en MNyil: Irt. 186): leviusculus, facilis Kr. Kőnyd meg ismerny (Frank: HasznK. 82). Ez nehez, imez kőnid (Zvon: Osiand. 3). Ezt biszony igen kőnyd meg bizonytani (159). Czac valami kőnnid fenesеckel [olv. fenyítésekkel] bűntettetic (114). Isten parancsolati kőnnyűdek (Sámb: 3Fel. 497).

Könnyidség: facilitas Kr. [leichtigkeit] (Zvon: Post. I. 770).

Könnyen (*künnyén*? Pázm: Kal. 90): **1)** facile, procliviter C. [leicht]. Rauaz rauazual kőnnyebben meg alkoszik: balbus balbum rectius intelligit (Decsi: Adag. 69). Ha ezekből nagy künnyén ki feselhetnek az el szakadott atyafiak, az jő ki belűlle, hogy ezen fegyverek, az páterek kezébennis tompák (Pázm: Kal. 90). Csak hogy őket el-aluttyák először, hogy künnyebben szenvedhessék az szapullót (800). Az sok csemege, eggies ital kőzőt az istenről kőnnyen el feletkezhettek (Lép: PTük. 121). Noha ágyban fekszik de kőnnyebben vagyon (RákGy: Lev. 104). Könynyen elhiszem, hogy nehéz lett vólna az Bucsánnál lévő tábora ellen derék operatiókat tenni (RákF: Lev. I.643). Udővel a fecske még házamra szállhat, kárvallásom viszont könnyen jómra válhat (Thaly: Adal. II.110). Bocskorbőr orcája nem könnyen pirúla (Fal: NE. 79). Az ifjuság könnyen elfelejti a leckét, de nehéz nehezen a példát (Fal: NA. 198). Kőnnyen ismérünk azokra, kiknek ábrázattyok valami rút bélyeggel jeles (Fal: UE. 479). Igazán mondják: könnyebben felejti a kígyó farka vágását, mintsem egy asszony legkisebb bosszuságát (Fal: TÉ. 692). **2)** leviter C. [leicht]. Olly fertelmes könnyen öltözik, hogy a szellő is, a szem is megjárhassa a ritka gyolcsokat (Fal: NU. 267). **3)** Hamarság, könnyen forgódás: agilitas PPBl.

Könnyit: allevio MA. leicht machen PPB. Meg-könnyebbitem, könnyitem: allevio PPl. Igen nehéz es alkolmatlan az ember minden ioszagos chelekedetekre, ualamikoron tele az ű hasa: azért kel kőnyeteni es alkalmatossa tenny magunkat az bűitőlessel minden ionac chelekedetire (Tel: Evang. I 365). Tsak te ne neheztelly tartani bennűnket édes beszéddel, s kőnyhítni terhűnket (Gyöngy: Char. 23).

mëg-könnyit: allevio C. MA. leicht machen PPB.

mëgkönnyités: allevamentum MA. leichtmachung, erleichterung PPB.

Könnyités: alleviatio MB. leichterung PPB.

Könnyücske: leviculus C. MA. etwas leicht PPB.

Könnyüd-ik: [relevor; erleichtert werden]. Alma étel után kônnyŭdni menny menten: post pomum vade cacatum (Felv: SchSal. 19).

Könnyüded (*kônnyededen* Megy: 6Jaj. II.11. *kônnyeddeden* Megy: SzAÖrömo. 75): [leviusculus, facilius] (Köl: Idv. 140).

Könnyül: facilis reddor; allevior, relevor SI. [leicht werden, erleichtert werden]. Várok én-is tovább jobb napokat, mert érzem kônyhûlni már a fájdalmakat (Gyöngy: Char. 13).

[**mëgkönnyül**]

mëgkönnyülés: levamen C. [erleichterung].

Könnyüség: levitas C. facilitas MA. leichtigkeit PPB. [leichtsinn] (Beythe: Epist. 8). Az igyekezetben meg nem maradni az alhatatlan kônnyŭségé: non perseverare levitatis est (Com: Jan 199. Illy: Préd. I.449). Olly szôrnyŭ árkokon és pedig olly evet-kônyŭséggel szôkik által, hogy teljes álmélkodás (Fal: NA. 122).

Künnyüséges: valde facilis Kr. [leicht, sehr leicht]. Kártul való óltalmadat, és a könnyüséges életnek töb eszközeit más emberségének köszönheted (Fal: BE. 582).

KÖNYÖK (*keniôke* Mel: SzJán. 520): cubitus, brachium MA. ancon Major: Szót. ellenbogen, arm PPB. Szele negy firfiui kônyôknec mérteke szerent vala (Helt: Bibl. I. dd3). Az ágy, kinec mértéke fèrfini kônyôknec mérteke szerint kilentz sing: lectus habens novem cubitos longitudinis ad mensuram cubiti virilis manus (Kár: Bibl. I 159). Az ô kouászszában kôniôkig essett (Bal: Cslsk. 346). A vastag husos kar ô magában foglallya a kezet, kônyôket, markot (Com: Jan. 49). Az leányoknak a könyökökig feljebb ugyan bővebb ingek volt (MonIrók. XI.341. Erasm: Erk. 39). Eszem-iszom után könyökére dülni (Fal: Vers. 864). Hogy a könyökén bujdossék ki a lelke (Kónyi: ÁM. 71).

Könyöknyi: cubitalis Kr. [ellenlang] (Káldi: Bibl. 298). Tiz kônyökni (Illy: Préd. I.100). A hat kônyôknyi és egy arasznyi magasságú kevély Góliáth (Biró: Préd. 118).

Könyököl: innitor brachiis, cubitis me fulcio MA. sich auf die ellenbogen stützen PPB. [sich stützen]. Reaya kenykleth: innixum (NémGlossz. 199). Az gyamol kyre kewnyeklewttem vala (FestC. 394). Az Jehoua kenyecklet a laytoriara (Dáv: VDisp. I.61). Az ur az laytorjára kônyôklôtt: dominus innixus est scalae (MA: Bibl. I.25. Vás: CanCat. 498. Land: ÚjSegits. II 171). Kônyôklô kezére fejét eresztette (Gyöngy: KJ. 17). Az Echo jelent meg, melynek hívására könyökle újonnan az ház ablakára (Gyöngy: KJ.² 71). Följebb emelkedett, könyöklô kezire feje ereszkedett (Thaly: Adal. I.146). Üres tisztesség kivánás, melly nem a maga érdemére, hanem a mások feledékenységére kônyôklött (László: Petr. 28).

ki-könyököl: [sich hinauslehnen]. Zenth Xpina az ablakon ky keńôkôlwen, az meńorzagba neez uala (KrisztL. 7)

lë-könyököl: cubito innitor PP sich auf den ellenbogen lehnen PPB.

Könyöklés. Haragogátok es ne akariatoc bint tenni; es ti zivetegben meleket mondotok, azokot ty kôńôklestekben meg zańiatok: irascimini et nolite peccare; quae dicitis in cordibus vestris, in cubilibus [cubitis? cubitibus?] vestris compungimini (DöbrC. 18).

Könyöklet: cubitus [elle]. Raka ô kô falit hetuen kôńôkletne magassagban es zelêssêgêt harmić kôńôkletne (BécsiC. 11).

Könyöklö: brachiale, fulcrum, cubitale, sepimentum MA. podium; alles worauf man sich mit dem ellenbogen lehnet und stützet PPB. [lehne]. Kônyôklô hely: pulpitus Com: Jan. 125. Mikor uy házat chinalsz, chinaly kônyôklôt rayta: cum aedificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum (Helt: Bibl. I. Uuu4. Helt: Krón. 169). Az te házadnak padgyain kôrôs kôrnyŭl kônyôklôt czinály (Kár: Bibl. I 178). A templom mellett való kinéző vagy könyöklőtől űzték el a cselédséget (Bethl: Élet. II.44).

KÖNYÖRÖG (*kynergethem* RMNy. II.58. *kenyergeny* 25. *kenyeregwen* LevT. I.12. *keniregyen* I.26. *kevnyeregveen* DomC. 34. *kônyôregy* Cis. A3. *kônôrôg* MA: Tan. 219. *konorgöttec* azoc MA: Bibl. I.139. *kônyôrgec*: obsecro I.55): oro, precor, deprecor, comprecor, obsecro, rogo, peto C. beten, bitten, abbitten PPB. Alázatosan könyörgök: supplico C. Kenyewrgek: conqueror Nyirk. (Kovachich XXVII). Davyd kényerewk istennek (AporC. 2). Een ystenemnek kenyergek: ad deum meum deprecabor (KeszthC. 65). Ha az wr istennek akarwnk vala my dologrol kenyerghenwnk (ÉrdyC. 648). Ev magat jmadsagra ada, zevnetlen valo kyaltasaual kevnyereguen (DomC. 34). Egy atiankfiat el boczyattuk kenyeregwen, hogy ꝟ felsege hadna kezwnknel az Eger segetsegere (LevT I.12). Mykor en semelem serynt kynergethem wolna az my felssiges wrunknak (RMNy. II.58). A pychek [tücsök] meg ehyluen kezde a hangyanak kewnyergeny (Pesti: Fab. 55). Renddel mint járt volna, mind tudtára adá, kiralynak kegyelmét úgy könyörgi vala (RMK. VI.71). Mondiác it némellyec, hogy Leo pápa ment vólna Atila eleybe, es alázatoson kônyôrget vólna neki Roma ért (Helt: Krón. 19b). Eg' masert kôniôrgenec (Fél: Tan. 251). Kiváltképpen ezen kônyôrgŭnc te néked, hogy midôn gonoszul vagyon dolgunc, ne aludgyál el (MA: Sbult. 201). Szent Dávid gyakorta könyörög istennek, hogy meg-rontsa ellenségit (Pázm: Préd. 124). Szükseges istennek kônyôrgŭnk (KNagysz. 1621. I1). Állva esedezik, könyörög s imádkozik (Csúzi: Síp. 507).

[Szólások]. Vgy kônyôrôgy, hogy magadis munkálkodjál: manum admoventi fortuna est imploranda (Decsi: Adag. 97).

könyörögtön-könyörög: incessanter insto Kr. [ohne unterlass bitten, drängen, beschwören] (Zvon: Post. I.459. Kr.).

Könyörgés: oratus, oratum, precatio, comprecatio, deprecatio, rogatio, petitio, rogatus C. preces MA. das ersuchen, die bitte PPB. Alázatos könyörgés: supplicium; istenért való könyörgés: obsecratio; könyörgéssel való megnyerés: litatio; könyörgéssel kéröm: deprecor, contestor C. Könyörgés-által, kéremés szerént: precario PPBl. Meg halgatha wr een kenyergesemeth: deprecationem meam (KeszthC. 9). Keremés es kônyôrgés (Beythe: Epist. 12). Az kônierges munkaual hasznos (Decsi: SallC. 43). Az mennyországot könyörgésen adják, szenvedésen adják (MA: Scult. 45). Egy meg-szokott kônyôrgésnek formáját, mint egy szakmánt üznek (Komár: Imáds. 81). Könyörgéseket ismét meghallgatád, midôn terhek alól (az Izráel népét) ôket szabadítád (Thaly: Adal. I.12b). Könyörgésekkel hasadnak az egek; de nem nyilik a rabajtó (Fal: NU. 293). Még az isten-mi-atyánkot-is ugy ejtyük némelykor, hogy ember nem tudhattya, kônyôrgés-e vagy szitok? (Fal: NE. 7).

[Szólások]. Mikoron Liudentus el szallador volna az viadalból, k ô n y ô r g é s r e v é u é a d o l g o t (Helt: Krón. 25. 66).

Könyörget: [oro; bitten]. Kegyes beszédekkel engeszteli vala, hogy ne bánkódnéjek, könyörgeti vala (RMK. VI.53).

mëg-könyörget: ∾ Latwan az feyedelem ez zwznek ew csodalattos zepseget csodala rayta es meg kewnyergete ewtet az zwzeknek halalan, hogy ne bankodneyek rayta (ÉrsC. 583)

Könyörgő: orans, rogans, precator, deprecator C. rogator MA. [bittend, bittender]. Alázatosan könyörgő: supplex C. MA.

Könyörögtet: sino eum ulterius instare nec statim defero petitioni Kr. [bitten lassen] (Csúzi: Tromb. 19).

KÖNYÖRÜL (*kenyerűl* RMNy. II.39): commiseresco, misereo C. commisereor MA. mitleiden haben, sich erbarmen PPB. Mű kegetlensegínkben te kőnőrőlz (AporC. 11). Kenyerevle ez fajdalmon (DomC. 89). Mynd napestyg kenyerwl ees adakozyk, ees wneky magzatya meg aldatyk (KeszthC. 89). Raytonk kenyerylwen (Pesti: NTest. 90). Kőtést ne tégy vélec, se kőnyőrűly raytoc: non inibis cum eis foedus, nec misereberis earum (Helt: Bibl. I. Nnn4). Kőniőrűli raitunk: miserere nostri (Fél: Bibl. 14). Akkor alkosznak meg egy mással, mikor az vr isten kőnyőrűlni fog az embereken (Pázm: Kal. 570). A szegényeken kőnyőrűlni: miserorum misereri (Com: Jan. 202). Özvegyen s árvákon, ügyefogyottakon könyörült-é szivem? (Thaly: Adal. I. 203). A hus vágó nem könyörül az ártatlan báránynak fel mészárlásán (Fal: BE. 587).

Könyörülés: commiseratio MA. erbarmung, das mitleiden PPB. Az anglus authort nem a boszszúság, se más egyéb' roszszalkodas nem viselte, hanem a tiszta szándék es az igaz könyörülés (Fal: NA. Előb.).

Könyörület: commiseratio MA. [erbarmung, das mitleiden]. Kezereytetyk vala kevnyerevletnek nagy kevansagaval (DomC. 9).

Könyörületes: **1)** miserator, misericors, commiserans MA. erbarmer, erbarmend PPB. [barmherzig]. Kenywrwletes leeg (deprecabilis esto) the zolgaydon (KeszthC. 243). Könyörűletes lágyság (Pázm: Préd. 443. Kr.). Kőnyőrűletes szivű: misericors (Com: Jan. 202). **2)** [miserandus, miserabilis; bedauernsvoll, erbärmlich]. Kezde kwniwrwletes sirast tenny (VirgC. 34). Kőnyőrűletes viadal vala ez (Helt: Krón. 50b).

Könyörületesség: commiseratio, condolentia MA. das mitleiden PPB: [barmherzigkeit]. Zenth antal kőnőrőletessegre remőlé (PeerC. 10b). Kenyerwletesseeg zallotta vala meg zyweet (ÉrdyC. 569). Kőniőrűletessegre indittatuan: misertus (Fél: Bibl. 35). Az isten irgalmas és sok könyörületességű (Illy: Préd. II.29). A fölségesnek méltán boszszúló haragja, könyörületességre enyhődék (Csúzi: Síp. 656). Kegyes indúlatunktól és könyörületességünktől viseltetvén meg-engedtük és adtuk (Bod: Pol. 57).

Könyörületlen: inmisericors Kr. [unbarmherzig]. Hidd-el nem kegyetlen, nem könyörületlen az ur (TKis: Pan. 11).

Könyörületlenség: inmisericordia, inclementia, incondolentia MA. unbarmherzigkeit PPB.

KÖNYV (*kényben*? Ozor: Christ. 86. *kenyw* LevT. I.339. *kenyuet* Helt: Krón. II. *kenyu* EsztT: IgAny. 314. *kőnbe* NádC. 1. *kevnben* DomC. 73. *kőynbol* RMNy. II.43. *kőnbe* Ozor: Christ. 8. *kőnnek* Sylv: UT. II.172. *kőnbe*, *kőnuel* Mel: SzJán. 2. *kőnnek* 68. *keonikeoteo*, *keoniweket*, *keoniueknek* UjMMúzeum. III.357. *kőnynek* Alv: Post. I.559. *könybe* Illy: Préd. II.187. *kőnigben*? Ozor: Christ. 432. *kőnyőben* 9. *kőnűnomtato* Sylv: UT. II.172. *kőnyűnek* Mon: KépT. IV. *kőnyű* Kulcs: Evang. Előb. 5. Decsi: SallC. Előb. 1. Lép: PTük. III.324. *kűnbe* Mel: SzJán. 18. *kőnyuenek* Ozor: Christ. 10): liber C. codex MA. buch PPB. Com: Vest. 123. Öreg könyv: volumen; ékessen szólással írt könyvek: rhetorica; verssel irott könyv: poema; magyarázó könyv: commentarium C. Uj adósság jegyző-könyv: *tabulae novae PPBl. In libro dialogorum: kettben zerzeth könyweben (Nyirkállai XII.) Ky megh peldazwa vagyon zentb Moisesnek ő kőnveebe (WinklC. 137). Vagyon irvan ez keonv (DomC. 3). Kenywnek kezdetybe (in capite libri) yrwan wagyon ólam (KeszthC. 99). Kiket az kőnynek rővid voltáért most ide nem akartunc irni (Helt: Arithm. A2). Kőnyve az Jesus nemzetsegenek: liber generationis Jesu (Fél: Bibl. 1). Az kepek az parasztoknak kőniuei (Fél: Tan. 351). Soc féle bűnőket meg engednec, mint az római poenitentiás kamaráuác táxás kőnyve mutattya (Zvon: Post. II.271). A mit a sz. irás kőnyveirűl mondék: azont mondom a sz. irás szavainak értelmérűl (Pázm: LuthV. 220). A biblia sz. irás, isten kőnyve (Com: Jan. 156). Az őrdőg a vádoló kőnyvet kinyittya (Megy: Bayle. 86). Mátyás király ki kűldvén mindenfelé könyv vásárló követeit (Tus: Apol. Előb. 2). Kitetszik a Prumy János uramnál levő hosszas könyvemből való jegyzésből (Radv: Csal. III.357). Az isten kőnyvéből őket meg-előzte (Thaly: Adal. I.20). A keresztényi igaz jóságok nem-is tsak moly-ette régi kőnyvekben kopnak, hanem cellyes gyakorlásban fenforognak (Fal: NE. 9). E kőnyv némely szándékit fenébben, a többit lágyabban, itt világos ott homályos szókkal vitattya (Fal: NA. Előb.). Nem úgy adám tanácsomat az olvasásra, hogy a vak Sibylla módjára örökkétig könyveket forgassanak (195).

[Szólások]. K ö n y v e k b e b ú j n i: *abdere se in bibliothecam PPBl. Az zent atiáknak kőnyveket buijátok, zaklattiátok (Bal: CsIsk. 399). F a l t a a k ő n y v e k e t (NótPM. 27). K ö n y v n é l k ü l: sine libro, de memoria Kr. Kőnyv-nélkűl tudom: ich kann auswendig Com: Vest. 145.

áros-könyv: liber mercatilis Kr. [buch der kaufleute]. A kinek neve sürűn látszik az áros könyvekben, vagy pediglen az obligatoria irásokban, annak uri állapotja haldokló félben vagyon (Fal: NU. 281).

éneklő-könyv: [cantionale; gesangsbuch]. Salamonnac eneklő kőnyue (Dáv: Préd. 74).

fabulás-könyv: [liber fabularum; fabelbuch, mährchenbuch] (Tof: Zsolt. 90). A fabulás könyveket olly magos polczra tegye, hogy el ne érbesse a kisasszony (Fal: NA. 200).

fölvetés-könyv. Ónadban, Győrben, az mely felvetés könyveket az fejedelem ő na[gysá]ga muskatérossinak vitettünk, hogy beadja Ücsi Pétör . . (MonTME. I.115.

gyógyító-könyv: [arzneibuch]. Salomon orvos gyogyétto kőnyue (Zvon: PázmP. 5).

históriás-könyv: [historiae; geschichtenbuch]. (Helt: Krón. 26. MA: Scult. 627).

imádkozó-könyv: liber precatorius Kr. [gebetbuch]. Ha szerencsére kezekben imádkozó könyvet látsz, bizvást megesküdhetel reá, hogy zsebek satira-irásokkal teli (Fal: NE. 40).

imádságos-könyv: ∾ (Tasi: Feukt. 151. Kr.)

iró-könyv: liber chartae vacuae Warm: Gaz. 161. [notizbuch, schreibheft].

jegyző-könyv: palimpsestus, membranae deletoriae PP. regestrom; anagraphe PPl. protocollum Kr. zeichenbüchlein PPB. [notizbuch, protokoll] (Pázm: Préd. 1069). A kőség eleibe egy embert irtanak, kiuek kezeiben harapó-fogó, és nagy széles két élű pallos, jegyző kőnyv-is lévén nála, és iró-penna a fűle mellett (Hall: HHist. II.338. Illy: Préd. II.187).

jegyzőkönyvecske: diurnum, ephemeris C. [notizenbuch, notizbüchlein]. Irunc a pugillárokban, iegyző kőnyvecskékben: in pugillaribus, codicillis (Com: Jan. 155). Néha néha czédulán, és ki-tőrőlbető jegyző-kőnyvetskébe irunk: in scheda et palimpsesto; auf einen zettel, oder eselshaut (Com: Vest. 73. Hall: Paizs. 479).

képes-könyv: [bilderbuch] (RákGy: Lev. 372).

kertész-könyv: liber de cultu hortorum Kr. [gärtnerbuch]. (Lipp: PKert. II.24. Kr. Lipp: Cal. 36).

könyörgö-könyv: liber precatorius Kr. [gebetbuch]. A musikáról szólván tudjuk, hogy az udvar fiatalinak ABC-je, könyörgő könyve (Fal: NA. 230).

krónika-könyv: [chronica; kronik]. Meg vadnac iruán az Izrael kiralinac chronica kőnyuőkben (Kár: Bibl. I.320. Káldi: Bibl. 311). Méltó volna ezt a példát a kronika-könyvekbe beirni (Fal: NU. 276—7).

lajstrom-könyv: [register; registrum]. Az éyel királyra alom nem iőne, laistrom kőnyueket olnastat elötte (EsztH. 12). A ki bőtsűletit szereti, kerűllye, hogy ollyas lajstrom-kőnyvnek ne mondassék lenni, mellybe öszve rakódot, és sorra osztatott mindenkinek gyalázatos motska (Fal: UE. 429). Nem tart attúl, hogy szomszédja fogyatkozásit lajstrom-könyvbe hordja (509).

lajstromos-könyv: ∾ *Város-könyve, lajstromos könyve: matricula civium, album PP.

makuláló-könyv: liber liturarius PP. maculatorium Kr. kopirbuch, schmierbuch PPB. *Makuláló-könyv, mellybe ember elsőben elmélkedésit bé-írja: liber liturarius PP.

mestër-könyv: [lehrbuch]. A lutheránus atiafiaknak mester kőnyuek (Bal: CsIsk. 141).

misemondó-könyv: missale Kr. [messbuch]. Az mise mondo kwnyuek haromzor valo meg nitasaba jelencze meg nekvnk az w zent akaratyat (VirgC. 83. Helt: Hál. 112. Tasi: Fenkt. 151. Kr.).

mustra-könyv: *album militare PPBl.

páriás-könyv: [kopirbuch]. Diariumoknak, inventariumoknak, párias kőnyveknek rendbe vételében tölt el az idő (MonIrók. XV.312). Concipiáltam egy assecuratóriát, mely párba is megvagyon a pariás könyvben (657).

prédikációs-könyv: liber concionatorius Ku. [predigtenbuch]. (Veresm: Tan. 284).

prédikáló-könyv: ∾ Hogy az eléb' nyomtott predikálló könyveket mostani rendhez szabhassák a tanítók, laistromban foglaltam (Pázm: Préd. C3).

számadó-könyv: [rationarium; rechnungsbuch]. Minden héten elő-kivánta a számadó könyveket, meg-járta szemével: egybevettette a jövedelmet a költséggel (Fal: NU. 281).

számtartó-könyv: rationarium MA. rechenbuch PPB. [rechnungsbuch]. A mit szóllunk és mivelünk, azt az isten tzikkelyenként, minden körülálló részeivel, számtartó kőnyvébe írja, és fel-jegyzi (Pázm: Préd. 14. Káldi: Bibl. Luk. 16. 6. Kr.).

számvetö-könyv: ∾ Hall: Paizs. 479. Az istennek számvető könyvében nyereségek, mert ezekkel elvonszon a földi sok-féle haszontalanságtúl (Fal: SzE. 533).

törvény-könyv: codex legum Sl. [gesetzbuch]. Tewrwyn kőnyw, avagy decretom (Ver: Verb.[1] Előb. 3).

város-könyve: fasti, annales MA. album Major: Szót. stadtbuch PPB. Város könyve, lajstromos könyve: matricula civium, civium album PPB. A polgároc nevénec laistroma avagy város kőnyve: matricula civium seu album Com: Jan. 131.

zsolozsmás-könyv: breviarium Kr. Vyle hordozza a breuiárt, auagy szolos'mas kőnyuet (Helt: Krón. 45).

zsoltár-könyv: psalterium MA. [psalter, psalmbuch]. Ezek az bezeedek yrwan vannak az zoltar kenyben: in psalmis (JordC. 620). Megh vagyon yrwan az zolthar kenyben: legyen hÿ lakodalma puzta (707. 711). Meg vagyon yrwa az solthaar konyuek tyzen nyolczad reezeeben (ÉrdyC. 343b. 581). Mond Dauid prophета az soltar kevnben (CornC. 43. MA: Bibl. I 477).

Könyvecske: libellus, codicillus C. codiculus MA. büchlein PPB. (Mel: SzJán. 265. Cis. A2. Zvon: Osiand. 131).

Könyves: habens libros. Könyves Kálmán Kr. Az kőnines ladaczka (Fél: Bibl. II.119). Éppit serénységgel élő beszédével s kőnyves irásival (Szathm: Cent. Előb. 27).

KÖPCÖS: solidus, membrosus, carnosus, crassus MA. stark, feist, wol gegliedet, fleischicht, dick PPB. (Sall: Vár. 186).

KÖPŐCE, KÖPÉCE: vasculum, cupula, capula Sl. [gläschen, becherlein]; vas *ungventarium PPBl. Apro kőpéczékben őntetett drága jó illatu kenet (GKat: Válts. I.998.) A ti elméteknek köpéczéjében megtartsátok (1170). Két, háromféle bornak összeelegyitésével való borcsináló mestersége is vagyon a hollandus köpőczéknek (Bethl: Élet. 291.) Valami apróeska igaz gyöngy egy köpőcsében [?] (MonIrók. XXIV: 245). Vas olei sacri, melly is áll egy ezüst-katulácskában három ezüstköpéczéből (642).

KÖPÖNYEG (*kepeneg* RMNyII. 96. *köppenyeg* VectTrans. 16): penula, lacerna, impluvia C. chlaena, pluviale MA. regenmantel, reisemantel PPB. Szent Pal kőpenieget viselt, nem seliem ruhat, czemeliet (Mel: SzJán. 284. Radv: Csal. II.25. Czegl: Enoch. I.50.) Verőfényes időn szaggatni a köpönyeget (Kisv: Adag. 262. Mik: TLev. 416). A monárkák vont arany köntösénél bőcsősb darab köpönyeggel födözött bé engem az én szolgám (Csúzi: Síp. 571.)

[Szólások]. Semeunk lattara felesegewnkel hal es az leianinkot k e p e n e g a l a t h o r d o z a (RMNy: II.96).

[Közmondások]. Hogyha meg-vert eső, tudjad, hogy már késő köpenyeget venned: *bello peracto machinas adferre PPl.

aba-köpönyeg: pallium e panno albo viliore Kr. [mantel aus grobem tuch]. Aba köpönyeget, közönséges süveget vévén, abban kerülé meg az sánczot (Kem: Élet. 59). Csodálatos, hogy egy katona rongyos aba köpönyeg elégséges lött (Csúzi: Síp. 572. Thaly: VÉ. I.273).

esős-köpönyeg: regenmantel Com: Orb. 169.

pap-köpönyeg: impluvia MA. [priesterrock].

Köpönyegës: lacernatus C. penulatus MA. der einen regenmantel um hat PPB.

[**Köpönyegëz**]

be-köpönyegëz: [pallio; bemänteln, umhängen]. Béköpenyegezte magát valamelly ámyékával és szinével az ortodoksa hitnek (Tis: Apol. 127).

KÖPPENT: poto, bibo, pitisso MA. potito PPBl. trinken PPB. [schlürfen] schlucken, sürflen Adámi: Spr. Jól köppentek, magamat megiszom: subbibo PPBl. Az jó borban Noé köppente (Tin. 261. 268. 453). Az borban iol kőppentőttenek vala (DecsiG: Préd. 32). Az tobzodok részegeskednek, nyelnek és isznak, kőppentenek: die schlemmer schlemmen, fressen, und sauffen (Com: Vest. 101). Az jó borban kőppentvén, ezt az kőnyvet keszekben veszic (Prág: Serk. J3). Jol kőppentett volt a Fenesiben (GKat: Titk. 287). Tőrténik néha, hogy a miséző pap, másutt elsőben jol kőppentvén, a csengettyű zengésben elfeleyti magát, s jól talál a fel mutatott pohárbol hőrpenteni, melyet az elébbenivel ki okád és az eb s diszno meg eszi (VárM: Égő-Szöv. 214). Kettőt-hármat borban jót köppentünk (Thaly: VÉ. II.116). [Vö. **HÖRPENT, KOPPANT**]

föl-köppent: [ebibo, perpoto; austrinken]. Nem szokások, hogy valakit a pohárral meg-kinállyanak, hanem mind egy cseppig magok kőppentik-fel (Pós: Igazs. II.446). A bort magok ugyan fel kőppentik (Megy: SzAÖröme 4). Egy nehány kanna bort fel kőppentenek, míg az inok birja (DBőn: Részeg. 22). Egynehány üvegpohárral fel is köppentett (MonIrók. XXIII. 556).

Köppentés: potatio MA. das trinken PPB.

Köppentő: potator C. [trinker]. Ivó, kőppentő: vasthi MA: Bibl. Magy. 5.

[Közmondások]. Jó dúdoló jó köppentő (Kisv: Adag. 57)

Köppöget: potito C. [schlürfen. Vö. **HÖRPÖGET, KÖRPÖGET**]

KÖPPÖLY (*kőpell*ezés Cis. K. *kopely*eztettem ErdTörtAd. IV.67): cucurbita ventosa MA. cucurbita Com: Jan. 173. köpfel zum schröpfen PPB. Kőppőlyet űltetni: köpfel setzen Nom. 75. Sós vizzel mosd meg, ves köpölt a sebre (Mel: Herb. 142). Megh en raitam kőppőlt sem vőttenek (Pont. 119). Ér vágással, köpölylyel, veritékezéssel le-vonatnak nedvességink (Pázm: Préd. 837). A fördős a kőppőlyőket fel-vetvén: balneator cucurbitulas applicans (Com: Jan. 115). Ér vágások, kőppőlyők (Com: Jan. 215. ACsere: Enc. 201). Hogy vethessenek kőppőlyt a fejedre (Hall: Paizs. 326). A jobb vékonyára vessenek kőppőlyt (PP: PaxC. 70). Az biró hátára rosz köppölt vetének (KecskTört. II.503).

Köppölyöz: scarifico C. MA. *admoveo cucurbitulas PPl. schröpfen PPB. (Rim: Ének. 355). Debretzenbe farom jól ödzötték, de itt a hátamat jobban köppölyözték (Gvad: RP. 119).

be-köppölyöz: [?] Olajjal a fejét mind bé köpölezte (Apoll. 12.)

környül-köppölyöz: circumscarifico C. MA. allenthalben schröpfen PPB.

mĕg-köppölyöz: scarifico PPl.

mĕgköppölyözés: scarificatio PPl.

Köppölyözés: scarificatio C. das schröpfen PPB. A kőpellezés is hasznos (Cis. K). Kőppőlyőzes, dellesti aluvas tiltatic (KCsepr. 1626. B7. Hall: Paizs. 327. Illy: Préd. II.460.)

Köppölyöző. A kőppőlőző éles vassal vagdal és kőppőlyőz (Com: Jan. 115).

KÖPŰ: 1) trulla MA. wasserwanne, waschfass PPB. **2)** [löffel]. Az gyertyahamvavevőnec kőpűi (MA: Bibl. I.72). Czinála hét szővetneketis és azoknac hamva tisztitoinac ollóit, kőpűit: fecit et lucernas septem cum emunctoriis suis (I.84). **3)** [alvearium; bienenkorb, bienenstock]. *Köpű, méh kas: alvearium MA. Ha lehet, az meheknek kőpűjőket kővessed (Prág: Serk. E4. Czegl: ORoml. 13.) A méheczkék szepen, edgyűtt kőpűjőkben nyugszonak (KNagysz. 1671. B3). A méhek ki-mennek az ő kőpűjőkből (Mad: Evang. 263).

köz-köpü: sycophanta MA. Decsi: Adag. 105. verläumder, falscher ankläger PPB. Vádoskodóc, kőzkőpűc az udvaroknac toldaléki: gnathones et sycophantae aularum appendices sunt Com: Jan. 141. Felette gondos, csélcsapos, kőzkőpű, minden lébe locs: curiosus 185. Bűnőssé tenni és vádolni, a suttogo allatomban járó kőzkőpűké: susurronum est criminari 203. Mely széles kőzkőpű mondásban nagy gyalázat takaradot (Zvon: PázmP. 266. Kisv: Adag. 501).

közköpülköd-ik: filum contentionis duco MA. stets hadern und zanken PPB. Kőzkűpűlkődni [így], fondorkodni: filum contentionis ducere (Decsi: Adag. 198). Czak kőzkőpűlkődik [így]; arietem emittit (99. Kisv: Adag. 37. 177). Az őrdőg sűrőg forog az emberek kőről, köz-kőpűlkődik, cinciuskodik kőzőttők, hogy őket ősszeveveszthesse (GKat: Válts. I.942. Fal: Jegyz. 921).

közköpülködés. Az ördőgnek kőzkőpűlkődése és cinciuskodása vádoskodása (GKat: Válts. II.951).

vajas-köpű: butyraceum vas SK. [butterfass]. Vajas kőpű: clava butyraria Com: Jan. 78. Com: Orb. 95.

Köpül: rudicula agito, subigo MA. mit einem rührstecken in etwas rühren PPB. Mikor kőpűlic a teyet, váy lészen belőle: qui fortiter premit ubera ad eliciendum lac, exprimit butyrum (SalMark. H7). Az ki az teiet kőpűlli, vaiat czinál (Kár: Bibl. I.622). Kőnyvében a hus nem ételről zűrzavart kőpűl (Matkó: BCsák. 43). Kőpűld továb saradatt (63). Lássuk, mint gyuródik Mátyás kőpűlt sára (178).

öszve-köpül: [zusammenrühren]. Rósa olajat tyukmony székivel öszve kűpűlvén [így] (PP: PaxC. 269).

[**Köpülés**]

vaj-köpülés: [?] A vajköpülés miatt megüzelvén [?] Bugyi Pált és el is fogván felvitték (MonTME. I.404).

[**Köpülö**]

vaj-köpülö: 1) [butyraceum vas; butterfass]. (Radv: Csal. II.65). **2)** [?] Vajköpűllő tolvaj katona felkésértésére Füleké kért vezér czédnlája, uti levél (MonTME. I.404).

Köpüs. Köpüs méhek (Fabó: Orsz. 255).

KÖRNYÉK (*kernek* KeszthC. 388. *kernik* LevT. I.225. *kyrnyek*wz GömC. 44. *kőrńik* Sylv: UT. I.14. *kőrńűk*őz NagyszC. 105. 190): circumferentia, peripheria C. tractus, vicinia, circuitus MA. canton PPBl. [umgebung, umkreis] kreis PPB. gegend, revier, umfang Adámi: Spr. Ves wram eryzeteth een ayakym kernekynek: pone custodiam circumstantiae labiis meis (KeszthC. 388). Az kerniket el thudak puszthítani (LevT. I.225). Minden falukot el iár az kőrńikben (Sylv: UT. I.14). Czinálly az asztalnac kőrnyékére arany pártázatot is: facies illi labium aureum per circuitum (MA: Bibl. I.71). Elnyállya ez sokaság minden mi kőrnyekűnket: delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur (I.141). Oh Jesus, e világnak teremtője, kit semmi mérték igaz környékkel bé nem foglalhat (Pázm: Imáds. 269). Kerekdéd circalmozás, mellynec a kőrűl járása avagy kerűleti környéknec, kerűletnec mondatic: circulus, cujus circuitas seu ambitus circumferentia dicitur (Com: Jan. 164). Nemcsak az ujvári hadakkal, hanem az ott környékben hamar felvehetőkkel és ugyan az ujvári német praesidiummal megindúl (MonIrók. VIII.480). A gólyák a kerteknek, bázak környékének békáktól s kigyóktól megtisztítói (Misk: VKert. 337). Annak a környéknek esperestje, mellybe hivattatik (Bod: Pol. 107). Vágyódási szoros környékben vagynak (Fal: NE. 69). A közép renden lévő, jól-lehet betsületes értékes uri gyermekeknek azt tanácslom: ne fáradjanak meszsze, elégedjenek meg a környékünkben levő szomszédsággal (Fal: NU. 327). A mely környéket néki szabott a szerentse, abban eszére, hatalmára nézve királyi módon jeleskedgyen (Fal: UE. 418). Sokára mikor kőzel és fontossan kellene szóllani az elől vett ügyhez, minden kőrnyékét százszor meg-futván, magokat, másokat fárasztyák, székét, bélét kerülik (434). Kis környékben vagynak vágyódási (Fal: BE. 605). Tsendes és rendbe szedett személynek tartatik, a ki maga környéke mellet maradván, maga körül gondoskodik (Fal: SzE. 518).

Környékbéli: vidéki; anterminus PPl. [benachbart, umwohnend]. (MA: SB. 59).

Környékëz: circulo, incingo C. circumdo, circumvenio MA. umgeben PPB. Mynden nemzetek kernekezwen meg kerwlenek engemeth: circumdantes circumdederunt me (KeszthC. 322). Jesus kernykőz tegedet paysul (437). Te zent kenodnak elwte teged zvmorvsag kyrnyekwze (GömC. 44). Az dolognak kőrnyékőző czikkelyi szokták ki-nyilatkoztatni, mint kellyen magyarázni az irást (Pázm: Kal. 690). Kőrnyekező vonas: circulus (Com: Orb. 210). Ötet környékezi inkáb a felfúálkodott kevélység, hogy sem mint a szegént (Csúzi: Sip. 13). Jótéteményi, áldási, melyekkel bennűnket szűntelen kőrnyekez, áld, segit és boldogit (Biró: Préd. 143). Éjjeli félelmek és rettentések tégedet nem környékeznek (Lászl: Petr. 197). Az okosság sok-féle teként, szemes, vigyázó, batorsággal kőrnyékezi magát (Fal: UE. 405)

mëg-környékëz: circumdo, circumvenio, circumvallo MA. umgeben, umringen PPB. Megkőrnékézéc ő faluiokat: circumdederunt vicos suos (BécsiC. 15). Paissal megkőrnekőz ő igassaga tegedet (AporC. 50). Az stollaval megkevrnykeze az evrdevngevsnek nyakát (DomC. 58). Mykoron a halalnac keserűsegeuel en mindőnfelől megkőrnűkőztettem volna (NagyszC. 105). Mynden felől tyzzel vona meg kernyekezwen (ÉrdyC. 260). Nem felek nepnek ezeretwl, kyk engem meg kernekeztenek: non timebo milia populi circumdantis me (KulcsC. 4). Győri lévai had utánnok futamék, az derék seregöt ám megkörnyüközék (Tin. 100). Értöd, az szent atya miként megkeserödék, erős késértettel mint megkörnyéköztették (RMK. VI.200. 93). Vigassággal kőrnyékőztél meg engemet (Kulcs: Evang. 261). Szállanac te reád mind ez áldások és meg kőrnyekeznec tégedet: venient super te universae benedictiones et apprehendent te (Kár: Bibl. I.183). Tudatlanságnac kődivel meg ne kőrnyekeztetnéc (MA: Tan. 1064). A sok betegségek és fájdalmak minden-felől meg-környékeznek (Pázm: Préd. 67). Az anya veszedelmektűl meg-kőrnyékeztetett fiairúl szorgalmatos (Pázm: Kal. 786). Őrőc irgalmasságával meg kőrnyékőzzőn bennűnket (Zvon: Post. I.503). Kűlőmb-féle nyavalyák kőrnyékezik-meg az özvegyeket (Hall: Paizs. 382). Mellettek sebes viz foly vala, mely egy kősziklanak az hatullyat meg kőrnyekezi vala: praeterfluebat torrens amnis, terga petra claudebat (Forró: Curt. 453). Megkörnyékeztettél a világossággal (Illy: Préd. I 369). Ez némétotta meg őket; és tellyes félsz-el ez környékezte meg (Csúzi: Síp. 522). Nintsen akár mi tekélletességgel annyira megkörnyékezett emberi akarat, melyben hol-mi hajlandóság nem találtatnék valamire (Fal: UE. 378).

mëgkörnyékëzés: coarctatio, circumplexio MA einschliessung, umfangung PPB. Megszállás és meg kőrnyékezés (MA: Bibl. I.185).

mëgkörnyékëzhetetlen: [quod haud adiri potest; unzugänglich]. Mene vigasag legen aunnonnei hazaba: istennec nilvan valo zinet neznie es annneg kőrnűkőzhetetlen velagosságot latnia (NagyszC. 190).

Környékëzés: circumventio Kr. [das umgeben, umgebung]. Zoros kernekwzes: arta septa NémGl. 86. Zent lelokuek kernekezesetwl auagy lehelesetwl ystennek fya embery testeth raya veen (KeszthC. 53). Meelseeg wneky kernekezeso (amictus ejus) mykeppen rwha (273). A konkoly soványságának környékezése nem szenvedi, hogy olly tellyesen és bévségesen nevekedgyék a jó búza, a mint kívántatnék (Pázm: Préd. 293).

Környékëzet: [circumcisio; beschneidung]. Vrnak kőrnekezete napia [jan. I.] (MünchC. 1).

látáshatározó-környékezet: horizon; gesichtkreis Com: Orb. 210.

Környékëzhetetlen: incomplexibilis, et quod circumscribi non potest MA. was man nicht umgeben kann PPB. [unzugänglich]. Az helyre és meg maradásra nézvén kőrnyékezhetetlen (Pázm: Kal. 24).

Környékëző: circulator MA.

KÖRNYÜL (*kernwl* KeszthC. 59. *kerniűl* Mel: SzJán. 265, 315. *kőrnyel* Frank: HasznK. 89): circum, circa MA. um, herum, umher PPB. **a)** Kőrnyűl rekesztőm: circumsepio; kőrnyűl repűlők: circumvolo; kőrnyűl gyakdosom: circumpangoC. Környűl el-észem: ambedo; Környűl-zeng ez a hely orditásokkal: locus *circumsonat ululatibus PPl. Kernwl yarek (circuivi) ees oldozam w lakadalmaba (KeszthC. 59). Vnekyk leany meg ekeswltettek kernwl: filiae eorum circumornatae (396). Ágyékin kőrnyűl: circa lumbos suos (Helt: UT. A5). Hinczéc az tuloknac vérét az oltárra mind kőrnyűl: fundent sangvinem vituli super altare per circuitum (Kár: Bibl. I.88). A fejes káposzta magvát vesd el kisasszony havának a fogytára, minek előtte dér akarna lenni, fészkesen född el minden szálat, rakd jól föl környül, igy ne féltsd, hogy megvegye az hideg (Radv: Csal. III.53). Környül-vesznek, környülfognak teged (Illy: Préd. II.195). **b)** Kőrnyűlem, kőrnyűled, kőrnyűle: circa me etc. MA. um (sich) herum PPB. My kernwlenk kegyetlenek yarnak: in circuitu ambulant (KeszthC. 19). Teen homalyossagokath w el enyztesere ees w kernwle (in circumitu ejus) w lakodalma, eegnek fellegybe homalyos vyz (28). Halnak mindenütt itt környüllünk (LevT. II.60). Reggel mannát tábor környül szedének (RMK. II.239). Az Sándor környűl erős nép vala IV.95). Láta soc népet ő kőrnyűlec: vidit turbam magnam circa eos (Helt: UT. L5). A kik a betegek környűl forgódnak (Tel: Evang. II.841). Mindenic gombnac kőrnyűle: per circuitum capitellorum (Kár: Bibl. I.308). Kőrnyűlőnc laknac (MA: Bibl. V.38). [Vö. **KÖRÜL**]

körös-környül: circumcirca, circumsecus C. undique MA. per circuitum MA: Bibl. I.19. allenthalben herum, um und um PPB. Kőrős kőrnyiől el rágattatot: ambesus; kőrős kőrnyűl meggyalulom: circumdolo C. Kőres kőrnyűl megékesitete aszt (Helt: Krón. 136). Szép ki faragot ablakoc, honnét mind kőres kőrnyűl a kerbe nézhetnec (169). Kőres kőrnyűl tekintet: circumspiciens (Helt: UT. J7). Száz kápás jancsárral az hintot sietve kőrőskőrnyűl fogattya (Paskó: ESir. D3). A te kezeid alkottak engem mind köröskörnyül: manus tuae fecerunt me totum in circuitu (Illy: Préd. I.31). [Vö. **környös-körül**].

köröslen-környül: circumcirca, undique MA. allenthalben herum, um und um PPB. Abronczal kőrőslen kőrniűl altal őuedzettetett vala a kad (Mel: Sám. 140). Kőrőslen kőrniűl, árokkal es sőuenniel fontad kőrniűl (Mel: Jób. 2). Le űlenek kőrőslen kőrniűl szazankent: et discubuerunt in parte per centenos (Fél: Bibl. 63). [Vö **környöslen-körül**]

Környül-való: [circumstans; umgebend, ringsherum befindlich]. Meg mondnan, nem chac az ő elpusztulasokat, de még a kőruyűl valo poganokét is (Helt: Bibl. I. g3). A tartománnac minden kőrnyűl valo hellyére: in omnem locum regionis (Helt: UT. P5). Nem szaporittom en beszedemet kőrnyűl valo szollassal (Lép: PTük. I.133).

Környülvalóság: [circumstantia] (MA: Scult. 262).

Környülbéli: [circumstans, vicinus; ringsherum befindlich, r. wohnend]. Rémüllének ezen efezumbéliek, zsidók és pogányok az környülbéliek (RMK. IV.185).

Környület (*kernőlet* C): circumferentia, ambitudo C. circuitus, tractus, ambitus MA. umgang, umlauf in einem kreis PPB. [umkreis]. Minden faluc, mellyec valánac kőrnyűletibe ez varosoknac: omnes viculi per circuitum urbium istarum (MA: Bibl. I.209). Mint egek forognak örök környületben ugy búm, ugy bánatom forog örökségben (Zrinyi II.140. TörtT.[2] III.189). [Vö. **Körület**]

Környülött-e, -ed: circa se, circa te MA. um sich her, um dich her PPB. Az kőrniűlette valo zazlo allia nep: cohors praetoria (Decsi: SallC. 50). Járjanac az sátornac kőrnyűlőtte (MA: Bibl. I.118). Kic valánac ő kőrnyűlőttőc, elfutánac: qui stabant per gyrum (I.135).

KÖRÖS. Kőrős, nomen fluvii notissimi, h. e. circuitosus, propter ambages, quas facit (Otr: OrigHung. II.183).

Körösként: [circum; ringsum]. Kőrősként a nép kőzzé ki botsátot vala (Kor: Préd. 278. ExPrinc. 180). Ebesfalva nevü kastélyba szoritja, vigyázó strázsákkal köröskéut állitja (Gyöngy: KJ.[2] 102. Thaly: Adal. II.279).

KÖRÜL (*kerűl* Tin. 211. *kőrűl* Frank: HasznK. II. Kár: Bibl. I.119): circum C. MA. umherum, umher PPB. **a)** Szőrszt

kötnek kőrül a fára, gusalyra, rokkára: lignum stupa *circumligant PPl. Ha téstova járnak, körül szolgájok (RMK. IV.133). En itt mind iól tudom körül a föld chümyát (Zrinyi I.158). Hogy valaki meg ne cballya, es kőről ne kerőllye valami dologban az eu attyafiát (Beythe: Epist. 75). Hidat csináltatott ki az bástán, de én megirtam, hogy most az hadak ott körül vannak és hadná máskorra az híd csinállást (RákGy: Lev. 46). **b)** Körüle, körüled: circa se, te MA. um sich her, um dich her PPB. α) A keze a füle s a vak-szeme körül-jár: manus errat circum aures et tempora PPBl. Be mene egy kazdag ember hazaba, nagy tyztesseggel fogadtak, kezdenek kewryle forgodny wgy annyra hogy belyet sem lelyk wala (Pesti: Fab. 60b). Mykoron latta wolna Jesus az sok sereget kewryle: quum vidisset Jesus turbam multam circum sese (Pesti: NTest. 15). Léva keről ő táborát járatá (Tin. 211). Fiam, Révai István jól forgolódik körülem (LevT. II.299). Hazugsággal czelczapot kőrűle (Csákt: Assz. 6). Kőrűled az oruos (Vás: CanCat. 268). Nem tekerhetié nyaka kőrűl az ő csipke fodor gallérát? (MA: SB. 220). Ő, mint egy éh farkas az barom-ól körül (Zrinyi II.72). Szeretitek-is igen az asszonykák kőrűl csélcsaposkodni (Matkó: BCsák. 82). A Jordán körül valo egész tartomány (Illy: Préd. II.368). Kurucz sereg hogy kevereg vár körül az hadban (Thaly: Adal. II.128). Történetből osztán álomban merüle, hol tsalárd Kupido forgóda körüle (Kónyi: HRom. 112). Látván alkalmatosságat, kijebb szokta nyujtani ujjait, és az idegen erszény körül egerész (Fal: NE. 25). β) Eledel és öltözet körül igen fő gondviselő volt (Illy: Préd. II.161). Mit foglalatoskodol te másoknak cselekedeti körül (II.361). Az őrdőg sűrőg forog az emberek kőrűl, hogy őket őszveveszthesse (GKat: Válts. I.942). Iffiú időmben egyeb dolgok kőrűl kellett magamat gyakorlanom (DKal: Ker. 31). Mik tartassanak meg az érvágás körül (Felv: SchSal[2] 30). Másokat, a kik a hit ágazatai körül tévelygettek, kivánt eltávoztatni (Bod: Pol. Előb. 2). Vaiki látom én, s bánom: hogy szeleskedűnk ugyan hol mikor gondolatinkal az őrők bóldogság s kinok kőrűl, de nem botsátkozunk be usque ad centrum, derék mélységére (Fal: NA. 136). Sokan, mikor valami dolog vagyon előttök, csak a külső ágbog körül akadékoskodnak (Fal: UE. 434).

környös-körül: [circumcirca, undique; allenthalben herum, um und um]. Környös körül való megerősítés: circummunitio C. (Kár: Bibl. I.637). Kőrnyős-kőrűl kerengvén (Com: Jan. 6). [Vö. **körös-környül, körös-körül**]

környöslen-körül: ∾ (GKat: Titk. 314) [Vö. **köröslen-környül, köröslen-körül**]

körödös-körül: ∾ Körödös-körül nyargal a táboron a tatár (ErdTört. I.138).

körös-körül: circumcirca, undique MA. allenthalben herum, um und um PPB. Az tonak kőrős kőrewle koronkeed nagy sok korok, betegek fekewznek vala (ÉrdyC. 290). Haiokat kőres kőrűl el ollollyác (Helt: Bibl. IV.313. Kár: Bibl. I.93). Elől, hától és kőrős-kőrűl szemesek voltak (Pázm: Préd. 834. Zrinyi I. 114. Vö. **körös-környül)**

köröslen-körül: ∾ Feier ruhakba mind kőrőslen kőrűl be fődőztetik (Mel: SzJán. 107 Vö. **köröslen-környül)**

Körül-való: [circumjacens, vicinus; umgebend, umliegend]. Minden kőrűl valo városok (Zvon: Post. I.544). Isten satorában kőrűl való ékességec és ceremoniác (MA: Bibl. I.71). Kőrűl való szomszéd országok (MA: BCsák. 6). [Vö. **Környül-való**]

Körülvalóság: [circulus; kreis]. A kőllőközepe a kőrőlvalóságnak (Illy: Préd. I.495).

Körület: circumferentia C. [umkreis]. Egy párta, kiben van öt arany rubintos boglár öreg gyöngy 52, kőrületiben apró gyöngyel fűzött (Radv: Csal. II.312). Chak nem pusztán vagyon némely körülete (Zrinyi I.72). Méltóság, tisztesség nagyúl körületben (II.81). Az pecsetnek kőrűleti: circumferentiae sigilli (Ver: Verb. 278). [Vö. **Környület, KERÜL**]

Körülött-e, körült-e: circa se MA. um sich her PPB. Eljőjön hozzám, mert itt senki nincs körülöttem (LevT. II.118). Hatalmas éppűlete vala Jerusálemnec, negy erős kő fal, nyolczvan magas torony vala kőrűlőtte (Zvon: Post. II.255. Zrinyi I. 29. 33. 65). Kerékben körülöttök voltanak (Mik: MulN. 327). Eszre ne vegye az ifjú, hogy őrzője kémeskedik körülette, vagy emlékeztető könyvében feljegyezze minden kis botlást (Fal: NU. 330). Fentereg sok sebes pogány körülötte, mert a kit ért Zrinyi, szurta, vágta, lökte (Kónyi: HRom. 129). Golyóbisok a mint körültem fütyűltek, véltem, fülem mellett madarkák repültek (Gvad: RP. 108).

KÖRÖM (*kerem* KeszthC. 172. *kőrem* Cis. O3): ungvis, ungula C. MA. nagel an fingern oder zähen PPB. Körmét elszedi: exungulat MA. Kellemetes lezen ystennek zarw ees kerem newelew boryunak fellette (KeszthC. 172). Hideg télben fú körmében házába (RMK. III.307). Chac egy kőrem sem marad hatra: non remanebit ex eis ungula (Helt: Bibl. I. Gg2). Az ő louoknac kőrmec mint a konats kő (IV.19). Valamelly állatnak kőrme kettős: quod habet divisam ungulam (Kár: Bibl. I.97). Vagyon nala eg gryff kewrewm, annak a ket zarnya ezwst és aranyas (Radv: Csal. II. 4). A halálok és kinozások nemét ki tudná elő-számlálni? Némellyeknek kőrmők allyát, sőt al-felét hegyes nádakkal lyuggaták (Pázm: Préd. 282). A tevének meghasadott kőrme nintsen (Misk: VKert. 45).

[Szólások]. K ő r ő m k e l l e n e, d e p a t k ó s a b b az eddig valónál (Matkó: BCsák. 412). Meg-fogni a gyilkost ki-ki iparkodott és a török Éva k ö r ö m b e n is a k a d o t t (Kónyi: HRom. 159). Késő jő ratio szerént, mert a k ö r m ö k r e é g e t t a gyertya (MonIrók. VIII.160). Kőrmére égett volna a hazugság (Illyef: BCsTomp. 210. RákF: Lev. I.107). L e es v o n s z j á k néha kulcsárt k ö r m é r ő l, ifjak megbüntetik ez ily bűnéről (Tin. 317). Ha a korbácsolásrul irt könyvet meg akarod tzáfolni, j ó k ő r m ő t k é s z i c s (Czegl: Japh. 248). Meg-tudgya annak k ő r m e i t k o c z a n t a n i (Matkó: BCsák. 159). Az kákombak gyermekségh tulaidona ő domineságbának; baar megh kocczák az kőrmet (Bal: Epin. 5). A helvetica confessioban ő l t i k ő r m é t, s azt marczongja (Pós: Igazs. I.720.

[Közmondások]. Nem illet vargát veres kőrőm: asinus portans mysteria (Decsi: Adag. 90). Kűnyű a farkast kőrmérűl meg-ismérni (Pázm: LuthV. 22).

gólya-köröm. Geranium alterum, pes columbinus vulgo dictus, golya köröm, h. e. ciconiae angvis (Beythe: Nom. 5).

hasadott-körmü: solidipes, bisulcus C. [mit gespaltenen klauen].

hiúz-köröm: falcula lyncis PP. luchsklaue PPB. (Radv: Csal. III.319. Gér: KárCs. IV.421).

jávor-köröm: ungula *alcis PPBl. [elemsklaue]. János [olv. jauor] köröm bőröstől (Nyr. V.206). Jávorköröm-palaczk (TörtT.[2] III.194).

jávorkörmös. Két pár új arany perecz Jánoskörmös [olv. jávorkörmös] (Nyr. V.206).

ló-köröm: [ungula equina; pferdehuf]. Tetszik ő nékiek az igaz papság, az pilisetlen és olajotlan papság, mintha a pilistől, olajtól és lókörömre nyirt hajtul volna az igaz papság (RMK. V.211).

medve-köröm: medue talp: branca ursina, pes ursinus; bärenklaue, bärentapp Mel: Herb. 46.

szamár-köröm: sima lapu; tussilago C. Edes vagy keserő lapu, szamárkőrőm: bechiou MAl. Szamár köröm fű, parti lapú: bechium PPl.

varjú-köröm. Colutea: varyu köröm, h. e. cornicis ungvis (Beythe: Nom. 3).

Körmécsël: ungvibus frico Sl. [nugor; kratzen, tändeln]. Kőrmécselő ellen vetésid (Bal: Cslsk. 262. 256). [Vö. **Körömcsel**]

Körmetlen: ungvibus destitutus Kr. [ohne nägel, ohne krallen].

[Szólások]. Körmötlenül, helytelenül kezdtél úr lenni (Thököly) (Thaly: Adal. I.175).

[Közmondások]. Régi példabeszéd: körmetlen fára hág; sok izben sokaknak markokban tört az ág (Thaly: Adal. II.203). Nehéz a körmetlen macskának a fára föl hágni (Szirm: Parab. 132. Kr.).

Körmöcske: ungviculus C. MA. kleiner nagel, nägelein an fingern PPB.

Körmöl: ungvibus ferio, laedo Sl. [kratzen].

föl-körmöl: [scalpo ungvibus, refrico, exulcero; aufkratzen]. Nem ió az uy sebet fel kőrmőlni: ungvis in ulcere ulcus (Decsi: Adag. 257).

Körmölés, körömlés: impacti ungvis ictus, ungvibus exarata cutis PP. mit finger-nägeln kratzen PPB. The ellenseghyd mykenth erős orozlanok teghődeth kőrnywl foganak ees hay nyeuesőkkel, pőgdősesőkkel, kőrőmlesőkkel zomorwytanak (WinklC. 248. GömC. 103).

Körmös: **1)** ungulatus MA. grosse nägel oder klauen habend PPB. Körmös madár: avis rapax (Pázm: Préd. 24. Kr.). Szomoruságunkra termett Barcza határ, kin hadat futtata minap körmös madár [a sas] (Thaly: Adal. II.33). Körmös sas (155). **2)** [fortis, strenuus; kräftig, stark, energisch]. Kőrmős, tenyeres, talpas ember (Zvon: PázmP. 263). Természet-szerént az emberek szeretik és körmösön óltalmazzák, a mit elejektűl vettek (378). Mikor alkalmatosságunk vagyon azzal éllyűnk, kőrmőssen kapjuk, űstőkőn ragadván (Komár: Imáds. 168). Az előttűnk álló dologhoz ugyan kőrmősőn nyúljon (MonOkm. XXIII.194). Kőrmős oltalmazás (Fal: Jegyz. 934).

[Szólások]. K ö r m ö s k é z z e l f o g h o z z á: forti manu adgreditur opus Kr. Kinyilt öllel, k ö r m ö s k é z z e l kell b e l é k a p n i (az izzasztó munkába), attul tartván, ha igen meg tekintellyük sullyát, abba ne hadgyuk (Fal: UE. 470). K ő r m ő s k é z n e l l e n n i: mordicus tenere (Decsi: Adag. 26). K ő r m ő s k é z z e l n y u l y h o z z á (Toln: Vigaszt. Előb. 17). Bőcsűlletlenűl, kőrmős és szennyes kézzel nyultak az szent iráshoz (Pázm: Kal. 452). Serényen és körmös kézzel nyúllyatok az űdvősség kereséshez (Pázm: Préd. 342). Segítségűl hiván istennek szent nevét, körmös kézzel nyúlunk a magunk dolgához és fáradunk (Zrinyi II.173). A középszerű értelmű ember, ha ugyan tsak kőrmős kézzel nyul a munkához, továbra birja, hogy sem más egy felséges eszű (Fal: UE. 373). Másokat mosdatlanúl, körmös kézzel meg-támad (SzD: MVir. 105).

Körmösség. Az egy Jupiternek van kedvetlensége, iparkodni is kezd sasa körmössége (Thaly: Adal. I.114).

Körmöz: ungvibus laedo Kr. [krallen, kratzen].

el-körmöz: aufero Kr. [entreissen] (Vajda: Kriszt. I.204. II. 104. Kr.).

mëg-körmöz: ferio, laedo ungvibus Kr. [krallen, mit den krallen verletzen]. Az macskak minket meg kőrmőznek (Debr: Christ. 233).

Körömcsel: ungvibus lacero, frico, laedo PP. mit den nägeln reissen PPB. [Vö. **Körmécsël**].

Körömnyi: [nagelbreit]. Én abban bizony egy körömnyit-is oda nem hagyok (Bod: Pol. 125).

Körömzsél (*kőrőmzel* Tel: Fel. 195. megh *keoreomzele* Pont. 27. *koromsérés*? TörtT. XV.159): ungvibus lacero, frico, laedo MA. [krallen, mit den krallen verletzen]. Sebjét, vér-serkentő kőrőmmel piszkállyam, kőrőmzséllyem (Szeg: Aqu. 14). Körömseli körmével kegyes ortzáiát (Zrinyi. II.143).

lë-körömzsél: ungvibus defrico Kr. [abkratzen, zerkratzen]. Fenyegette, hogy leköröméséli sima ortzáját (Fal: TÉ. 711).

mëg-körömzsél: ungvibus ferio, lanio Kr. [zerkratzen]. (Tel: Fel. 195). Az macskác kőrmőckel megh kőrőmselnek (Prág: Serk. 890). Miúta ott vagyon, csak meg sem körömséltek az ő Nga vitéziben a törökök (TörtT. XV.173).

Körömzsélés: confricatio, laesio ungvibus facta Kr. das kratzen, krallen]. Nyakon verésekkel, pökdösésekkel, körömsélésekkel illettetél (Pázm: Imáds. 271). Ne botsássuk boszszú-állásra, és körömsélésre akaratunkat (Pázm: Préd. 1060). Ha ő Nyára eljőuek az törökök, körömserés [köröm-sérés?] nélkűl egymástúl el nem válnak (TörtT. XV.159).

KŐRÖS, KŐRIS. Kőrös-fa: fraxinus MA. [esche]. Keuryshig, praedium 1082. Keurushig 1215. 1272. (Czinár) Keurus, silva 1171. 1181. arbor 1236. 1249. (Kovács). Keurus, arbor fraxinus 1263. (Czinár). Arbor kwerusfa 1270. (Nyr. VII.318). Kewresfa 1270. 1275 (Kovács). Arbores keethkeurus nominatae 1299 (ZichyC. I.95). Kőris erdő (Gér: KárCs. IV.300. 312).

KÖRPÖGET: [sorbeo; schlürfen]. Kávét kichin fincsánból körpögetének (Zrinyi I.47). [Vö. **KÖPPÖGET, HÖRPÖGET**]

KÖRTVÉLY (*kerthwel* 1295. Kovács; *kyrtuwelis* 1318. CodPatr. I.111. *kortfel* LevT. I.294. *kőrtővély* ACsere: Enc. 227. Nad: Kert. 212. *korthy*: pyrus 1348. Czinár): pirum C. Com: Vest. 143. birn PPB. Kertvelfa, meta 1158. Körtvelfa, arbor ut meta 1228. (Czinár). In quodam praeto juxta quod vulgo Kurtuelbugur apellatur 1228. (Wenzel. XI.201). Stagnum quod dicitur Curtueeltou Anon. 40. Kerthweler, Kerthwelerthew, locus metalis 1295. Arbor piri, Rozboyd kurthvele dicta 1300. (Kovács). Duae arbores piri Vrskurthuel vocatae (Wenzel IX.574). Ad arborem piri vulgariter hatar kurtwel vocati 1351 (ZichyC. II. 473). Kűlttem ket fele szylwat es öt kőrtuelt kűlttem szylwa kőzőt (LevT. I.97). Az körtfelre es az regen megh fogadott saffranra, noha mondhatatlan igen zwk es igen dragha, de ha az vr isten eltett, zerzem es megh kwldöm (294). Oly kőnnyő azt ennékem meg czelekődnem, mint kőrtuélt meg ennem (Decsi: Adag 214). Körtvélyt vöttem 4 d[enárért] (MonTME. I.179). Bor italt el-ne hadgyd kőrtvély étel után (Felv: SchSal. 13). Hámozd meg a körtvélyeket és metéld két két felé, rántsd meg vajban (Radv: Csal. III.10). Ha nyers almád, körtvélyöd nem leszön, aszuból csinálj (49b). Kett ezüst aranas chipkes pohart, kett ezüst aranas keőrtvel pohartt (148). Egy arany körtvélyő boncsiokom vagyon, Tatay Istvánnak kissebbik fiának hagyom (226). Hoztunk 2 szatyor körtvélt (KecskTört. II.67).

[Szólások]. Batran kezdgy hozzá, nem ió alunuod, egyűld az kertuélt az hamuban feleitőd (FortSzer. 113).

ánizs-körtvély (TörtT. 1880. 773).

árpával-érö-körtvély: pirum praecox MA. haberbirn PPB.

aszú-körtvély: [getrocknete birnen] (Radv: Csal. II.63).

[bërgamot-körtvély], përgamot-körtvély: [bergamotte]. (TörtT. 1880. 774).

buzával-érö-körtvély: *pirum sementinum PPBl.

császár-körtvély: [kaiserbirn] (Lipp: PKert. III.151).

elöérö-körtvély: [pirum praecox] (Nád: Lev. 41).

földi-körtvély (TörtT. 1880. 774).

hërcsóka-körtvély. 1643. 14. april oltottam meg az vad fákat, a mellett két renden herczoka avagy kozma körtvélyt (TörtT. 1880. 774).

hosszúszárú-körtvély: pirum dolobellinum Nom.[2] 85. Kr. Tsetses hosszú-szárú körtvélyek: *pomponiana pira PPBl.

kármány-körtvély: pirum cucurbitanum; blutzerbirn Sl. carmanum pirum SK. A vad körtvélyből bergamotot, vagy kármány-körtvélyt nem aszal (Pázm: Préd. 701).

kozma-körtvély (TörtT. 1880. 774. l. **hërcsóka-körtvély**)

krispán-körtvély (TörtT. 1880. 774).

leves-körtvély: pirum lacteum MA. pirum Falernum PP. saftige köstliche birn PPB.

madár-körtvély (TörtT. 1880. 773).

makaria-körtvély. Kwltem kegielmednek az makaicha [?] kewrtwelnek az agaban, walaminth vagy Cawaban wagion wagy minth wagion (RMNy. II.60). Az gyümölcs, az kit még ez ősszel hoztak volt Zalából, háromféle: makaria körtvély, nevetlen körtvély és muskatály alma (Nád: Lev. 37).

mézes-körtvély: Kr. (Lipp: PKert. III 152).

muskotály-körtvély: pirum superbum praecox, apianum MA. muskateller birn PPB. Gyöngyök, mint muskatal körtvély, ollyak öregséggel (Gyöngy: Char 85).

nádméz-körtvély (TörtT. 1880. 773).

nevetlen-körtvély (Nád: Lev. 37. l. **makaria-körtvély**)

nógrádi-körtvély (TörtT. 1880. 773).

nyakas-körtvély: *ampullaceum pyrum PPl. PPB. kürbissbirn PPB.

piros-körtvély: pirum crustumium Nom.[2] 85. Kr.

rózsa-körtvély (TörtT. 1880. 773).

süvöltény-körtvély: anciana C. Süvöltin körtvély: sporäpfel Mel: Herb. 26. (Lipp: PKert. III.151).

telelö-körtvély: pirum serotinum MA. winterbirn PPB. [Vettem] tikmonyokat 431 drbot, indiákat 12 drbot, öreg telelő körtvéleket 91 drbot (Radv: Csal. III.28b).

tömjén-körtvély (TörtT. 1880. 773).

úr-körtvély (TörtT. 1880. 774).

vad-körtvély: achras C. pirum sylvestre Kr. [holzbirne]. Vad körtuélyben való válogató turkálás (Bal: CsIsk. 471). A vad körtvélt a szelédnél nagyobbra becsülni (Kisv: Adag. 261. Gér: KárCs. IV.299).

Körtvélyës: piris abundans, piretum Kr. Kurthuelys 1093. (ZichyC. I.1). Kurtuelis, vivarium 1138. Kurtuelus, locus 1268. (Knauz). Körtvéles völgy, vallis 1233. Paulus de Kertveles 1344. (Cziuár). Kurthuelus, Kurtueles 1252. 1277. 1282. 1360. (Kovács). 4 jugera in Zeles in territorio kyrtuwilis existentia 1318. (CodPatr. I. 111). Kerthuelesszeg (ZichyC. IV. 200). Attigissent quendam locum seu quasdam arbores Kwrthweles vocatas 1404. (Szabolcs vm. Kamarai Levéltár).

KÖSÖNTYŰ (*kesentyü* MonIrók. XI.344. Szal: Krón. 417. *kösöntö* NádorC. 317. *kössönchö* Pécsi: Szűz. 106. *köszöntyű*? SalMark. 1744. 55): monile, spinter, lunula MA. PP. spangeband, armband, halsband PPB. [medaillon, broche]. Kösöntyü, kapots: spinter Major: Szót. No hol vannak a göngöc, a firisöc, a kösöntöc, a nasfac? (NádorC. 317). Az te tomporodnac kerületi ollyanoc mint az mester ember kezétöl csináltatot kösöntyöc: juncturae femorum tuorum, sicut monilia, quae fabricata sunt manu artificis (Kár: Bibl. I.634). Draga függökkel szepetettelek, chörchent es gaytent attam füleidre, kössönchöt melledre (Pécsi: Szűz. 106). Melleken függö köszöntyüjeket [?] hitel adóban nem vöttük (Szal: Krón. 417). A szásznék az mellyeken mind ollyan medály formát hordoztanak, az kit kesentyűnek hittak (MonIrók. XI.344). Az asszonynak mellyén ékes kösöntyűk vannak (TKis: Pan. 65). Mellyeken való kössöntyűjöket az tanácsnac attác (Prág: Serk. 447). Sok gyűrűje lészen, köszöntyűje arany lészen [e 3 szó az 1. kiad.-ban nincs meg] (SalMark. 1744. 55).

arany-kösöntyü: spinter C.

kapocs-kösöntyü: spinter MA. armband, schildlein, vornen auf die brust PPB. *Kapots-köszöntyű [így], palástra-való kapots: spinther PPB.

Kösöntyűcske. Hegyes kössentyűcskéc avagy tűtskéc, kaptsoc (Com: Jan. 100).

KÖSZMÉTE: fái egres; uva crispa MA. grossularia PP. uva spina: kraselbeer, stachelbeer PPB. Lúdas kása is volt, csirkék köszmétével, egy pár hizlalt récze főtt fekete lével (Grad: RP. 8).

KÖSZÖN (*kesen*nyuk LevT. I.12. *köszenyöc* Helt: Krón. I *koszszen*yetec: salutate Helt: UT. 2. *kőszen* Megy: 6 Jaj. 20. *közün*niec Mel: SzJán. 533. el *köszén*ti? EsztT: IgAny. 453): **1)** saluto; grüssen Com: Vest. 144. Viszontag köszönök; resaluto; ich grüsse wieder, ich danke. Com: Vest. 143. Kwzwne nekik oly kwzwnetuel kit isten zayaba vete (VirgC. 51). Kwzwnlek titeketh en Tercius, ky irtam ez epistolath (Komj: SzPál. 18). Kwzwnnyietek az Appellath: salutate Apellen (Komj: SzPál. 105). Mikoron az hazba mentek be, köszönnetek az hazbeli nipnek az ü szokot köszönetekuel (Sylv: UjT. I.15). Köszönnek teneked az te baratid: salutant te amici (II.134). Egy ember köszenuen monda: ió szerenczéuel barátim (Helt: Arithm. J4). Neis köszönnyön annac (Zvon: Post. II.203). Minden dolgaiban ió elmés, örömest köszen, szép termetö (Cis. K4). Mehmetnek köszöne s- igy szólla okossan (Zrinyi. I.43). **2)** Reád köszönöm: propino C. [zutrinken]. Köszönöm valakire a pohárt: propino PPB. Fogadd el, mikor reád-köszönöm: ne recuses *propinationem meam uo. Rendel az wrakra mind bort köszöne (Görcs: Máty. 31). Reád köszönik pohárokat (FortSzer. I.4). Tarsokat keresnek, ackikre osztan a bort köszönik (Decsi: Préd. 23). Egy pohár bort köszön másra (Pázm: Préd. 225). Tölts a pohárba és köszönd a vendégekre (Com: Vest. 85). Minden czébekben mesterségek szerént remeket, köszönö pohárt ne kivánjanak (TörtT. VII. 154). Tudom, hogy poharad rám köszönted, megiszom jó szivvel, csakhogy gyengén töltsed (Thaly: Adal. I. 21). Kikre haragjának poharát köszöni, émelgős ürömmel gyakorta megtölti (62). Kezdenek italhoz, köszönik az pohárt (197). Ürmös poharát reátok köszöni e tündér világ (Csúzi: Síp. 294). Mi kell e'hez egyéb, hanem egy jó barát, ki víg kedvvel ream köszönje poharát (Orczy: KöltH. 198). **3)** gratias ago, acceptum refero MA. dank sagen PPB. Köszönöm szivesen, hogy méltóztatik kegyelmed tudakozódni annak egészsége felöl: ich sage euch herzlich dank KirBesz. 8. Kesennyuk Seredi Gasparnak, a mire mynket yora inth (LevT. I. 12). Fölötte igen köszönöm ngdnak jo akaratját (II.14). Máttyás királynac köszenyük ezokáert eszt (Helt: Krón. Elöb. 2.) Ha az isten kedves gyermekit el-szedi az atyáknak, köszönnyék bűnöknek (Pázm: Préd. 773). Az én szegin testemet takartassa ő kemek tisztes-

ségesen, kit az ur isten fizessen meg ő kemeknek, hogy az én nemzetem is köszönhesse ő kemeknek (Radv: Csal. III.228b). Köszönöm, hogy háza jussával éltetett kegyelmetek (Nyr. XII.416). Ezt az állandóságát ép jó természetének köszönheti (Fal: NU. 314).

be-köszön: [advenio, accedo, occurro; sich einstellen, eintreten]. Az új esztendőben Chariclia historiájának újjabb rendben vételével kőszönők-bé a nagyságod méltóságos személlye eleiben (Gyöngy: Char. Előb.). Minden kőnyvhez bé kőszönnek, minden tudományt meg látogatnak, de tsak muló félben (Fal: UE. 379). Bé köszönvén a vendég, a szokott üdvözlések után leülének (Fal: TÉ. 630). Kivánnám, ha megpárosodnál; nem kora, nem késő, beköszönt huszonnegyedik esztendőd (693). A mint felszámoztam folyó napjaimat, bé köszönt, úgy látom, századik esztendőm (Fal: UE. 379).

el-köszön: propino Kr. [zutrinken]. Poharát a vendégekre el-kőszőni (Com: Orb. 117). A lakodalom közben a saxoniai herczeg egy pohár bort köszönt el a császár egészségéért (Káldi: VasPréd. TudTár. 1838. III.299). Egy io fel-serdűlt pohárt kezében adának, mellyet ő el kőszőne az terhes szűzekre (Szentm: TFiú. 9). A pohárt el kőszőnni (Otr: Besz. 314).

elköszönés: [propinatio; das zutrinken]. Bor el-köszönésben azon tanácskoztok, ajtót vőlegényre hogy megostromoljatok (RMK. V. 67). Bor el köszönésben azon igyekeztek (Born: Ének. 646). Bornak el kőszőnese (Decsi: Préd. 24).

mëg-köszön: gratias ago Kr. [danken] Isten megköszönje jámbor Lisiásnak, ki engem megmentett (RMK. IV. 194. Helt: Krón. 67). Császárnak megkeszeni jó akaratját (MonIrók. III.67). Kőszőnd-meg isteneddnek az ő irgalmasságát (DKal: Ker. 456). Az többinek köszönné meg ily kész voltokat szolgálatunkra (RákGy: Lev. 57).

rëá-köszön: adbibo MedLat. 17. propino PPl [zutrinken]. Jót kivany felebarátodnak mikor poharodat reá kőszőnőd (Czegl: ORoml. 22.) [Vö. **KÖSZÖN 2.**]

rëáköszönés: propinatio C. [das zutrinken, toast]. Elfogadni a reá köszönést: accipere *propinationem PPl.

vissza-köszön. Más pohárt köszönök viszsza, hogy ő-is meg-igya: obbiba PPBl.

Köszönés: salutatio PP. gruss, begrüssung PPB. Szűkségből való kőszőnés: Diomedea necessitas (Decsi: Adag. 63). Szeretic az piatzon való kőszőnéseket (Kár: Bibl. III.44).

pohár-köszönés: [propinatio]. A ki el-vétette a pohárkőszőnést, njjolag igyék: qui perdidit numerum, incipiat iterum (László: Petr. 11).

Köszönet: **1)** salutatio PP. gruss, begrüssung PPB. Te kőzőnetednek zozattya zendőle én fylemben: facta est vox salutationis tuae in auribus tuis (JordC. 519). Meg haberodeek az ew bezeedeen es gondollya vala, mynemew vona ez kezenet [Gábor árkangyal üdvözlete] (ÉrdyC. 250). Kezenetemnek wtanna jo wram es barathom. Te keg[elmed] ezt irya .. LevT. I.1). Kowzewnetemnek es zolgalatomnak ayanlasanak wtanna [régi levél-kezdet] (RMNy. II.52). Szeretettel fogadnan, kőszeneteket monda nekic: clementer resalutatis eis, interrogavit eos, dicens (Helt: Bibl. I. X4). A pharisensoc szeretik a kőszőneteket a piatzon: pharisaei amant salutationes in foro (Helt: ÚT. F8). Kőszőnetibe nekic bekeseget kért (Born: Préd. 269). Az angyali kőszőnetre valo harangozás (Pécsv: Fel. 332). **2)** [propinatio; toast]. Eg kőszőnettel egesz asztal nepet az duska italra befoglalnak DecsiG: Préd. 21). Sovány és ízetlen embernek tartyák, a ki gyakor poharok mellett hosszú kőszőneteket nem tud mondani (Pázm: Préd. 220). A fejedelmekért, és jó-akarókértvaló részegeskedő kőszőnetek (225). Annak-is, a ki égésségeért isznak, nem hogy használna, de nagyot árt eféle kőszőnet (Pázm: Préd. 226). **3)** gratiarum actio Kr. [dank]. Kőszőnettel hálálom azt, hogy az életnek ura eddig engette (Fal: NU. 314).

[Szólások]. Nem lészen kőszőnet benne (Tyuk: Józs. 59). Elvevé az hadnagy szent Pált ő kezéből, nem lén sok kőszőnet ott az vendégségből, mert nagy két vaslánczczal kötözé azontól (RMK. IV.188). Tudom jó dámák kőszőnettel vennétek, ha valamely jó akarótok intene felőle, mikor a kalmár tseh-kővet nyujtana finom-smaragd helyébe (Fal: NA. 171).

angyali-köszönet: [salutatio angelica, ave Maria] (Pécsv: Fel. 332).

Köszönetlen: [non salutans; ohne gruss]. A bálvány kép mellett kőszőnetlen és sűveg vetetlen elmenni (Pós: Igazs. I.78).

Köszönget: saepius propino Kr. [wiederholt zutrinken]. Rendre köszöngetni a pohárt: *circumferre vinum PPl. Kőszőngetic edgyic a másikra a vigasság szerző italokat (Com: Jan. 111). Áldgyon meg az isten, ki minket teremtett! fel földi nemesség bort igy kőszőngetett (Orczy: Nimf. C6b).

Köszöngetés: propinatio Kr. (Pázm: Préd. 226).

Köszönt: **1)** saluto MA. einen freundlich grüssen PPB. Egymast kőszőnteni: consalutare C. Kőszőntőm viszontag: resaluto C. PPB. A melly házba bementec, kőszszentsétec aszt: domum salutate (Helt: ÚT. III.3. Born: Préd. 269). Szemeivel látta, a mit távúl köszöntötték a régi próféták (Pázm: Préd. 37). Emberségessen kőszőnteni: humaniter salutare (Com: Jan. 200). Lát feléje jőni egy Strangvilio nevű embert, kit betsűlettel kőszőnt, és amaz-is fogadgya (Hall: HHist. II.267). Ha meg jő, fogadgya, s kőszőnti kedvesen (Gyöngy: Char. 15). **2)** [propino]. Valakire korsót köszönteni: jemanden zubringen den krug mit einen trunk Adami: Spr. 197.

[Szólások]. Mynden ioual kewzentlek tegedet (Pesti: Fab. 5).

be-köszönt: [advenio, ineo; sich einstellen, sich einführen]. Múló félben minden kőnyvhöz bé-köszöntteni meg-veszett kóstoló íznek és elmebéli gyarlódott erőnek jele (SzD: MVir. 124).

beköszöntés. Elkezdés vagy béköszöntés [a predikacio eleje] (MA: Scult. 99).

el-köszönt: **1)** Persaluto: végig elköszöntöm C. **2)** [propino; zutrinken]. Az ő szerelmenec pohara, melyből el kőszénti [így?] vtalatossagit, azert mondatic aranynac (EsztT: IgAny. 453).

vissza-köszönt: resaluto SI. [zurückgrüssen]. A kőszőnőt ismet viszsza kőszőnteni: salutantem resalutare Com: Jan. 200). (Erasm: Erk. 6).

Köszöntés: salutatio, consalutatio C. das grüssen PPB (Fél: Bibl. 85).

Köszöntési: salutatorius MA. zum grüssen gehörig PPB.

Köszöntetlen: insalutatus C. [unbegrüsst].

Köszöntö: salutator C. MA. grüsser, der da grüsset PPB Kőszőntő levél (Mik: TLev. 89).

KÖSZÖRÜ: allo, cos Kr [schleifstein]. Gyakor kőszőrűje a fegyveres Mársnak (Gyöngy: Pál. 5). Mint a kőszőrűt szokták forgatni (RákF. Lev. I.237).

Köszörül: **1)** acuo, allone et cote exacuo MA. schärfen, wetzen mit dem schleif- oder wetzstein PPB. Maga terth kezeről uala, hog az artatlan vr Ihust meg elnyeye (DebrC. 334). Fejszét kőszőrülni: *subigere secures in cote PPBl. Kőszerűlic vala kardokat (Helt: Krón. 38). Bar vgyan mint egy részenként fel bástollyátok is az Luther porlo kőuéhez kőszőrűlt elmétek-nek bárdgiainal (Bal: CsIsk. 322). Az tövenyben (a bika) kőszőrűli szarvát (Zrínyi II.92). Kinek kedve hozzá, véle bár ne kés-

sék, hogy az elébb-járók tőle el ne vessék, amig ő köszörül, mások meg ne nyessék (Gyöngy: KJ.[2] 9). **2)** [instigo; aneifern, reizen]. Ez azért a félelem, hogy mi ne legyünk a veszendő sokaság-közzül, méltán köszörüli szorgalmatosságunkat (Pázm: Préd. 341). Az által az ő tompaságokat köszörüllye (Komár: Imáds. 22). Váltig köszörül az Kalauz benneteket (Bal: Cslsk. 103). Egymás ellen köszörüli őket, hogy őket öszve-veszthesse (GKat: Válts. I.942). Edgyik a másikat ugyan köszörülli a jószágos tselekedetekre (Ker: Préd. 656): Eszeket jóra köszörülvén, lássanak ahoz, mi légyen a kötelessége valamelly keresztény dámának (Fal: NA. 194). Az ellenünk törekedő gonoszság ugy néki köszörüli nyers igyekezetünket, s ollyas dolgokat vitett velünk végbe, a mellyekre soha se erőnk, se bátorságunk nem lett volna (Fal: UE. 408).

[Szólások.] Tapasztalni fogod, hogy az érett eszű, köszörült elméjű nemes embereket bolondoknak nevezik (Fal: NA. 236). Az Báthorista uraim köszörülhetik fogokat, de bizony az faképnél fognak maradni (ErdTörtAd. II.57). Mert fogat sárkányok köszörültek reánk (Zrinyi. II.55). Köszörülte ellene fogait (Czegl: Japh. 90). Köszörüli fogát reánk haragjában (Kónyi: HRom. 57). Jákóhalmán a vargák ködmönt köszörülnek, Puszta-Szikszón Győr mellett mentét füreszölnek (Thaly: VÉ. II.171). Ha egyszer természeted megvásott, ha már hozzá köszörülte magát a gonosz, s meg-izelétette (una volta, che sia viziata dal peccato), nehéz munka véle bánni (Fal: NE. 55).

ëgybe-köszörül: [complano, compono; ausgleichen]. Égbe köszörüli az irásnac helyeit es meg bizonettya (Tel: FelB. 122).

föl-köszörül: [instigo; aufreizen]. Hogy a portát fejedelem ellen felköszörülhesse, minden követ megmozgatott volna (Szal: Krón. 277). Rákóczit a hazabéli némely ifiu főrendek is nagyon felköszörülték vala (ErdTörtAd. IV.224),

ki-köszörül: exacuo MA. schärfen, auswetzen, spitzig machen PPB.

[Szólások]. A ki betsülletiből ki vagyon forgatva, egy könnyeden ki nem köszörülheti ezen tsorbát (SzD: MVir. 314). Lesz alkalmatosága ő felségének, hogy kiköszörüllye ha micsorba esett méltóságában most (Gér: KárCs. IV.253). Nem éred bé véle, hogy ki köszörülted eszedet, az akarat-is megkivánja az ő tsinnyát, és a külső maga-viselés tulajdon saját tzifráját (Fal: UE. 410).

mëg-köszörül: exacuo MA. schärfen, wetzen PPB. Mikor az én fegyveremnec élit meg köszörülem: si acuero gladium meum (Helt: Bibl. I. cccc 3). A feyszéket meg köszörülik (MesésK. 31).

[öszve-köszörül]

öszveköszörülés: [complanatio; das ausgleichen]. Es ebből ki tetzic, melly igen hasznos dolog legyen a szent irásnac öszue köszörülésse, es abban valo munkálkodás (Vallást. b1).

Köszörülés: exacuitio PP. schärfung, wetzung PPB.

Köszörüs: qui cultros securesve cote exacuit MA. samiator, polio PP. schleifer PPB.

borotva-köszörüs: novacularius MA. der die scheermesser wetzet, ein schleifer PPB.

KÖSZVÉNY: podagra, chiragra, arthritis, ischias C. podagra PPB. [gicht]. Köszvény járja az izeit: magnos articulorum dolores habet PPl. Az en gyermekem kezwenben fekzyk: jacet paralyticus (JordC. 375). Oly nagy közwenbe es faydalmakban gyettretem, hogy meegh ez vylaghy eeletem ees keen ennekem (ÉrdyC. 239). Az ew attyanak akarattyabol kozween korssagban fekzyk vala (331b). Az feiedelemre közwény essetb es heaba solicitalyok (RMNy. III.63). Kináłni kezde ötet a köszuénnyel, a nagy bottal (Helt: Mes. 365). Köszueny faias (Born: Préd. 389). Reszkető chiragra vagy podagra köszvény csik kezére (MA: SB. 129). Ebből lésznek a fő-fájások, köszvények, kólikák, kezek, lábak el-esési (Pázm: Préd. 800). Az meg sanyargattatot kösségh köszvenye az fejedelemnec (Prág: Serk. 476). Köszvénben kinlódik (Hall: Paizs. 223). Az köszvény ellen való orvosság elkölt (MonOkm. XIII.85). A tunya köszvény ostromol (László: Petr. 189).

bujdosó-köszvény: arthritis vaga, morbus articularis PP. gicht, gliedersucht PPB.

csomós-köszvény (Hall: Paizs. 437).

járovány-köszvény: [arthritis vaga; wandernde gicht]. Járovány köszvény, izekben állott betegség: arthritis (Com: Jan. 58).

kézi-köszvény: chiragra Nom.[2] 343. Com: Jan. 58. 182. das zipperlein an händen PPB. (Hall: Paizs. 440).

kéziköszvényës: chiragricus MA. der das zipperlein hat PPB.

láb-köszveny: podagra Com: Jan. 58. articularis morbus Nom.[2] 341.

vörös-köszvény: [erysipelas; rotlauf]. Chyuz dagadast, auagy zent Antal tözét, vörös közvennek is hyviak, haznos vele kenny (Frank: HasznK. 16).

Köszvényës: podagricus, ischiacus, articularius C. podagricus, podagrosus MA. podager, podagricus PPl. der das podagra hat PPB. Köszvényesek tsomói: talaria PPl. Köszvényes lábú: podagricus; köszvényeskezű; chiragricus MA. Hozanac öneki banasocat es közueńeseket es meguigazta őket (MünchC. 20). Nagy sok poklosok es kezwenyesek gyogywlnak meg (ÉrdyC. 222b. Helt: Krón. 38). Szegeny, beteg es köszuenyesek legyenec fiaij (Mel: Sám. 142). Köszuényes lábra ió a gyökerét, leuelét parlani (Mel: Herb. 25. Czegl: Enoch. I.32).

[Köszvényësëd-ik]

mëg-köszvényësëdik: [gichtbrüchig werden]. (Decsi: Préd. 31).

KÖT (*ketnie* HB. *ketel* Helt: UT. i1. *ketel* Mel: SzJán. 493. *kütne* Mel: SzJán. 27. 57): **1)** ligo, vincio MA. binden, knüpfen PPB. Fölyül reá kötni; superalligare; csomót kötök: nodo; csomóba kötöm: renodo; frigyet kötök: foedero C. Megkötni a szekér kerekét, kereket kötni: currum sufflaminare PP. Gyapjat kötni feje körül: *alligare caput lana PPl. Vimagguc zent peter urot, kinec odut hotolm ovdonia es ketnie (HB.). Ime kéuéket köttünc vala a mezőn: putabam, nos ligare manipulos in agro (Helt: Bibl. I.S2). Ez aiándékozással kötötte vala magának e fő czeh wrat (Helt: Krón. 80). Masod nap eliőue a gazda az ő fiaual es az aratashoz kezduen szepen le veuek a buzat es keuekben kötuen kalandgyaba rakak aszt (Helt: Mes. 483). Pokol fene bika szarvon kötve vala (Ilosv: Toldi 3). Szép eperjet szedtem, kerékben kötöttem (Zrinyi: ASyr. 299). Minden ecclésiákat azon szertartásokhoz kötni, nem illik, nem szükséges, nem is éppületes (Pós: Vetélk. 18). Regenten nem volt vgy az sidokhoz kötetet az ecclesia (EsztT: IgAny. 131). A fegyvert meg pallerozzák s óldalokra ugy kötik (Felv: Dics. 13). A mi jó hadnagyunknak Hektornak öttsét nyakon kötve hordozza az ellenség (Hall: HHist. III.122). **2)** [acubus texo; stricken]. Harisnyát kötni: strümpfe stricken Adámi: Spr. 197. Ektelenseg lezen az zőrből kötöt ruhakban (VirgC. 149). Egh nagh arany zelew fedel kynek az wege kettewtt slogos, gyenges az zele (RMNy. II.35). A cilicium, szőrből-kötött imeg, mely a mezitelen testet sanyargattya és fájtattya (Pázm: LuthV. 298). **3)** [obligo; verpflichten, verpfänden]. Örökbe adott jószág, fejedelemtől vala-

kinek kötött jószág: feudum PPl. Te kegelmednek any kezesth vetwk, kyn te k. meg elegezyk, avag az my kenes vagon, te kegelmednek kaptalanba myud erwkbe kewthem (LevT. I.78). Kotote magat, hog meg kwldj az hus torgatot (RMNy. II.20). Arra nem kőti magat, hogy halgatásban lészen, csak néki békét haggyanak (Pázm: Kal. 122). Arra köti magát, hogy világ végéig az igaz tudományt tartya (141). Emlékezzél meg a te régi fogadásodrul, mellyel prófétáid-által arra kötötted magadat (Pázm: Imáds. 15). Az mire valaki kőtette magat (Ver: Verb. Előb. 61). Testet is az ördögnec kötötte, es odais adta (EsztT: IgAny. 193). Fogadás által-is kőtheti magát a bor-nem-iszszaságra (Pós: Igazs. II.302). Életét köti hozzá (RákGy: Lev. 125).

[Szólások]. *Kot vkibe.* Kisérj el a czélig engemet végiglen, nem kötnek tebeléd, légy jó reménységben! (Thaly: Adal. I.24). *Kot vkire vmit.* Emberre kőti okat a bűnnec (Mel: Préd. 118). Hogy az irasnak vilagos ertelmet be nem foghattya, az szent irasra kőssüke? (MNyil: Irt. 101). Senki nem kap rajta, reám kötik feleségül: ea quia nemini obtrudi potest, itur ad me PPBl. Az ő rossz árnyekat tsalárdúl szokták a vévőkre kötni (Misk: VKert. 342). Décsei Bálintnak ezt megjelentette, hogy egyéb ne tudja, lelkére kötötte (Gyöngy: KJ. 16). *Rá kötötte magát* addig s-addig sugorgot utánna (Megy: 6Jaj. II.12). A hazassagra menendo ferfiu penigh magat nem kőtheti erővel a leanyzora (Drág: Spec. 17). Firjfi után járni, kötni magát valakire: petere concubitus PPBl. E b o r r o k r a ne k ö s s ü k (Amade: Vers. 143). *Köt vmit.* Meg lévén már a kötött alku köztök (Fal: TÉ. 636). Bator légy, udvari és nyájos, senkivel igen szoros b a r á t s á g o t ne kőss, senkihez idegenséget ne mutass (Fal: NA. 218). Köss minden emberrel szives barátságot (Orczy: KöltlI. 43). Olly gyanuban valának felőle, mintha e z i m b o r á t kötött volna az ellenséggel (224). T s o m ó t köss kezeden, hogy errűl megemlékezzél (Pázm: Préd. 461). F e y e w n k e t k e w t t e w k erettyk (RMNy. II.100). Fejét kötni: vadari (Ver: Verb. 32). Magunkra vállaljuk, fejünket kötjük belé, hogy minden dolgok jól lesznek (MonIrók. VIII.102). Fejemet kötöm én, hogy régen lesben van (Zrinyi. I.44). Az Eötvös Mihály fejet kötötte, hogy nyolcz vagy kilencz ezernek felette nincs a török had (TörT.[2] I.279). A fejemben [?] kötöm, hogy úgy lesz, a miként mondom (Nyr. XII.79). Az fákat mind lebocsáttatta és egy h i d a t sincs miből kötni, nemhogy hármat lehetne oly hertelenséggel faragtatni (RákF: Lev. I.641). H i t é t kötni: auf seine treue schwören (Adámi: Spr. 197). A jó vég kőti k o s z o r u j á t a munkának (Fal: UE. 400). Hártyába köttetik a k ö n y v: membrana involvit libellum PPBl. Ő is úgy kötött s z ó t a vezérrel, hogy a mikor a tatárok próbálnak, akkor a kuruczok-is próbáljanak (MonIrók. XV.555). Azért jöttem fel, hogy egy szót kössünk (XV.674).

[Közmondások]. Kötue hagyed komádat (Helt: Mes. 29. 148). Kötue hűd komádat: ama tanquam osurus, oderis tanquam amaturus (Decsi: Adag. 88. 196). Kötve hagy komádnak (Kisv: Adag. 22). Az ki iól kőt, iól óldoz: principium dimidium totius (11).

által-köt: **1)** [circumligo; umbinden]. Leesec a kezkőnő mellel altal kőttetőt a ziznec teste (TelC. 188). Mjkor ezth az derekan altal kőtte, amaz keth yrha az chombyahoz wolth es az kőteshőz kőthwee (LevT. I.229). Egy kewtes vezzewt, mellyet kewtellel altal kewtewt wala (Pesti: Fab. 30). Ember ha nem ganaiozhatik vagy nem vizelhetik, kerezd fel a töknek inát és közl által rajta három vagy nigy szerrel, es el indul (OrvK. 47). **2)** [ponte jungo, pontem injicio; überbrücken]. Három hiddal általkötötte volna az német az Tiszát (RákF: Lev. I.641).

be-köt: **1)** colligo, conjungo MA. [zubinden, verbinden]. Be kevtyk az ev kezet az nagy faydalmert (MargL. 23). Az en čillago zep keth zőmeymet bekőthec (NagyszC. 17). Mindaddig kiáltok míg bé nem kötsz engem nagy irgalmasságoddal (RMK. VI.212). Az meg serűltet be kötöm (Kár: Bibl. II.140b). Igy kőttetnek-be a mi lelkeink az élők kőtőlékébe avagy csomójába (Mad: Evang. 373). **2)** compingo; einbinden, zusammenheften PPB. **3)** [concludo, finio; schliessen, beenden]. Igy kőti bé feleletit (Zvon: Post. I.57). Vegre be kőti tanitasat mondvan (Zvon: Osiand. 51).

[Szólások]. S z ő m é t valakinek b é k ő t n i: pulverem oculis offundere (Decsi: Adag. 159). Czak bé kötötték ez bolondnak szemét vélle: umbra pro corpore (191). Valakinek valami dologban ravasz-szinnel szemét bé-kötni: alicui doctis dolis glaucomam ob oculos objicere PPBl. A bironak szemeit ajándékkal bekötni (SzD: MVir. 16). A szerencse pörög es kincsével csörög, s z e m b é-k ő t v e ugy lézeng (Ben: Ritm. 177). Az igazságnak képe asszonyforma kép volt, ruhátlan, szembékötve (Fal: TÉ. 650).

bekötés: **1)** [compactura; das einbinden, einband]. Az keonineknek be keoteseteol zegeodek meg az keonikeoteowel (UjMMúzeum. III 357). **2)** obligatio MA. verbindung, verpflichtung PPB.

szëm-bekötés: [myinda; blinde kuh, blinde maus]. Játszunk szem bé kötést, ha tetszik Nagysádnak (Orczy: KöltlI. 116).

bekötetlen: incompactus, non ligatus MA. nicht zusammengebunden, ungebunden PPB.

[békötö]

esëes-béköto. Mellyszoritó, csőcs bé kőtő gyólcsoc: strophia Com: Jan. 101.

mell-beköto: tsőtsszoritó; strophium Major: Szót.

mellbekötöcske. Mely bé-kötőtske: strophiolum PPBl.

szëm-beköto: [myinda; blinde kuh, versteckspiel]. A kerengő ördög szembékötőt játszik vélek, hogy ne lássák a veszedelmet (Fal: NU. 254). Evvel a szembekötő játékkal csak ott kelhetsz elébb, a hol gyengébbül jutott az észben (Fal: Const. 809).

[bekötött]

szëm-bekötött: [mit verbunden augen]. Hinni és nem tudni mit, vagy melly okra nézve: szem-békötött vakoskodás és nem hit (Fal: NE. 58).

ëgybe-köt: colligo C. [zusammenbinden, verbinden]. Minden ket rokanac a farkokat egbe kőtte (Szék: Krón. 25). Isten az ő népével valo szövetségben egybe kőti az igét és az ő szent lelkét (MA: Bibl. 1. Előb. 2). Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes: gonosságodnak egybe-kötött, és le-nyomó kévéit (Pázm: Préd.[2] 405). Samson rokainac farkokat egyben kőtni (Czegl: Japh. 37).

ëgybekötés: connexio, colligatio C. [verbindung].

el-köt: **1)** [praecludo; versperren]. A szaporodasnak utat el kötik (Nyr. VI.359). **2)** obligo Kr. [verpflichten, verpfänden]. El hitte vala, hog mindeneket penzel Romaban el kőthetne: cui Romae omnia venum ire in animo haeserat (Decsi: SallJ. 23). Joszagokat zalogban vetik es kőlőmb kőlőmb szin alatt el kőtik: bona sua impignorant vel exquisitis coloribus obligant (Ver: Verb. 109).

elkötés: mancipatio C. obligatio MA. verpflichtung, verbindung PPB. Joszagnak el adasa, masnak engedese, el kötese: mancipatio Ver: Verb. 15. *Elkötése valami jószágnak: obligatio possessionis alicujus PPB.

föl-köt: **1)** succingo, subligo, subnecto C. accingo MA. [anbinden, umbinden, zubinden]. Vesszővel felköt: vieo C. Ne kőssec fel száiát az gabona nyomtató őkőrnec: non ligabis os bovis terentis in area fruges tuas (Kár: Bibl. I.181). Felkőti a ezoutból vagy czak fából ezüstőlt ezuszkondot (SzCsomb: UTLeír.

152). Egy felkető szekernye kecske berből (ErdOrszgy. II.380). Az harang felkötő szíjáért attunk 12 d(enárt MonTME. I.24). Felköté a kardját mindjárt oldalára, s felfordúla szépen jó barna lovára (Thaly: Adal. II.148). **2)** suspendo Sl. [aufknüpfen, aufhängen]. Ez hamis hír hintegetőkben fel kellene kötni (RákGy: Lev. 281).

[Szólások]. Más hurt köt fel, vélvén, többet tehet (Kónyi: IIRom. 162).

fölkötés: subligatio, alligatio MA.

hátra-köt: revincio, restringo C. [zurückbinden, auf den rücken binden]. Vas lanczokkal hattra kőte az ördögnek kezeit s ah foltiaual nagi sokaig vere ötet (DebrC. 193).

hozzá-köt: alligo C. adnecto MA. adalligo PPl. anbinden PPB.

hozzákötés: alligatio C. alligatura, annexus MA. anbindung, zusammenknüpfung PPB.

hozzákötő: alligator MA. Major: Szót. anbinder PPB.

ki-köt: alligo, adnecto, ad portum applico MA. anbinden, anknüpfen, dem hafen zukehren PPB. [landen].

[Szólások]. Kiköt véle: in arenam descendit, congreditur Sl. Ne kőssön ki senki te veled (KTör: SzJán. 19). Arra birja az egy'ügyű személyt, hogy szemtelen ál artzát függesztvén, nyilván ki-kösse a tzégért (SzD: MVir. 118).

kikötő. Kikötő hely: portus MA. [hafen]. A hajóknac kikötő helye: statio navium (MA: Bibl. I.47). Ki kötő réhely (Tolu: Vig. 9). Ki fogo hely, kikötő (Vás: CanCat. 288). Rév-part, vagy ki-kötő-hely (Mad: Evang. 577). Ki-kötő rév (Teleki: FLél. 235).

környül-köt: innecto C. circumligo, circumvincio, circumcingo MA. herumbinden, umgürten PPB.

környülkötő: perizoma, cinctorium MA. gürtel PPB. Magoknac környűlkötet chinalnac: fecerunt sibi perizomata (Helt: Bibl. I. B. MA: Bibl. I.3). Fűgefánac levelét fonván egybe, czinálának magoknac környűlkötőket: consuerunt folia ficus, et fecerunt sibi perizomata (MA: Bibl. I.3).

lë-köt: **1)** deligo MA. abbinden, verbinden PPB. Le-kötő szij (VectTrans. 22). **2)** [obligo; verpflichten]. A törvény leköti az embereket: lex alligat homines; le-kötötték adománynyal, hogy ne szóljon: lingva *astricta mercede PPt. Neándert reá beszéllette attya: hogy minek-előtte meg párasodna, és bizonyos hivatalra lekötné életét, menne külső országok látogatására (Fal: NU. 317).

[Szólások]. Valakit meg-tsalni, le-kötni a lábáról: *circumsribere aliquem; le-kötötték a lábáról, magokhoz tsinálták: captus est PPl.

mëg-köt: **1)** ligo, illigo, deligo, necto, vieo, revincio, devincio C. binden, verbinden, fest fassen PPB. *Megkötni a szekér kerekét: currum sufflaminare PP. Enis dolgaim kőzőt nagy kőnnyen ez intest es lelki koszorot meg kőttem (Pécsi: Szűz. A4). Az mellyeket meg kőttők ez főldőn, megh lesznek kőttetven az egben-is (Szár: Cat. k3). Mennyei villámási megkötik tudatlanságunknak csekély látását (Csúzi: Síp. 509). Fel-gerjesztvén bennek a félelmet, még a nyelveket-is meg tudgyák kőtni az emberekben (Fal: UE. 388). **2)** fascino MA. beschreien, bezaubern PPB. Igezőt, meg kőtőt: fascinatus; verzaubert Nom. 75. Varáslással meg-kötni a hold járását: *cantatae leges imponere lunae PPl. Zeremnek tűze langa meg g'oyta es megkőte engőmet (NagyszC. 44).

[Szólások]. Ezután szorosabban megkötöm tsomóját: kötve hiszek komámnak (SzD: MVir. 285). Szapolyai János éyel el oroszkodéc à néptől, és vgy lőn szőmbe a Soliman csaszárral, és vgy kőté meg az eb lántzot vele (Helt: Krón. 208b). Abban meg kell kötni elménket és akaratunkat, hogy a mit isten akar, úgy illik lenni (Pázm: Préd. 263). Megköti magát: pertinaciter proposito inhaeret Sl. Szégyen megkötni tudatlanságban magát (Zrinyi II.195).

mëgkötés: **1)** colligatio, vinctura MA. bindung, zusammenbindung PPB. **2)** fascinum C. MAl. [bezauberung] (Sam: Agend. 115).

maga-mëgkötés: [obstinatio; hartnäckigkeit]. Kevélységnek és maga meg-kötésnek jelenségét adgya (Pázm: KT. 27). A mi lator magunk megkötése ki nem szárasztathattya az isteni irgalmasságnak tengeri áradásit (Fal: NE. 51). A maga-meg-kötés galibássabb tselekedettel, hogy-sem beszéddel (Fal: NE. 438). Akaratos maga meg kötés (Fal: Jegyz. 933).

öszve-köt: colligo MA. zusammenbinden, zusammenknüpfen PPB. Öszvekötött: compactilis C. colligatus MA. PP. Mit az isten öszue köttet: quod deus conjunxit (Helt: UT. E7).

öszvekötés: compactio, colligatio MA. zusammenbindung PPB. Kősd egy fáczkára által az gyólcznac őszue kőtéset, had fűgyen a' tiszta gyólczban (Mel: Herb. 106).

Kötekëd-ik: [jurgor, contendo; zanken, hadern]. Mindenbe belé köt, kap, akad, kötelődzik, kaptzáskodik: mindennel törzsönködik, kötekedik (SzD: MVir. 105).

Kötél (*ketęl* Helt: ÚT. i1. *kőttő*leckel n3. *kőtől*eből Born: Préd. 241. *kotil* BékHajd. II.221. szoros *kőtéle* a házasságnak Matkó: BCsák. 168): **1)** funis, restis, ligamen C. ligamentum, vinculum MA. vinctus PP. seil, strick, band PPB. Vitorla szarvain való kötél: ceruchus PPl. Kewteleyt elzagatuan mendennek kezebelewl elky zalada (EhrC. 60). Kőtèle ne legen megzakadot: neque dirnptus sit (BécsiC. 114). Ky hozaa ẃketh setethsegbel ees halalnak arnekabol ees w keteleketh meg zaggatha: vincula eorum disrupit (KesztbC. 295). Melto nem vona czak sarwya kőteleet ees megh oldany (ÉrdyC. 146b). Az kwteleket kikel meg kwtwztek vala mind el zagata (VirgC. 72). Egy wy kothel kyn hordokath vonnak (Radv: Csal. II.64). Meg szőmlelem a kőttéseket a kőtteleken (Helt: Mes. 51). Kinek én nem vagyok méltó, hogy az ő saruja kötelét meg-óldgyam (Pázm: Préd. 48). A kőtel-verő kőteleket és istrángokat teker (Com: Vert. 55). A kic kőtelet tekernec, kőtél jártóc: qui restes torquent, restiones sunt (Com: Jan. 105). Ivott a hajó, repedtek a kötelek, hasadott az árbotz fa (Fal: TÉ. 644). **2)** [obligatio, conditio; gebundenheit, verpflichtung, bedingung]. Zent wrsula az ew atyanak tanacza ada, hogy az kyralnak keremesenek engedne, de maga az kewtel awwagy fogadas alath, hogy . . harom eztendey haladekoth adna. Ezek halwan az yffyw az kewteleth awagy az kewtelees zewrzesth yo akarattal es ewremest fel wewe (ÉrsC. 579b. 580). Kynek hathalmamal ellene nem alhattham, hogy az en kewtbelemnek elegeth thehessek (LevT. I.33). Ha megh baland az ew fyrye, meg zabadol az ew fyryenek kẃtelytwl (Komj: SzPál. 67). Christus nag kőtel ala vetette magát (Born: Préd. 61). Erről levelek [levelük] is nagy kötél alatt kelt vala (MonIrók. III.70). Mi az ő felségéhez való hivségünk és katelünk szerént el-jöttünk (ErdOrsz. II.472). De ha magokat kötélben nem adnák, mi sem fárasztanók magunkat (BékHajd. II.221). Az házasságnak kőtele ellen cselekednék (Bal: CsIsk. 461). Az ő paráznaságával a házasság kőtelinek essentiáját bontya el (Matkó: BCsák. 444). A paráznaság (adulterium) az, midőn oly személyek bujálkodnak, kiknek avagy csak egyike kőtelbe vagyon (ACsere: Bölcs. 119). **3)** [vadium; reugeld]. Wala mellyk fel megh bonthana az zerzest, thahath 3 forenth az kotbele (RMNy. II.186). **4)** copula C. [band, verbindung, verknüpfung]. A nyomorúság köteleit el vagdalni: *amputare ramos miseriarum PPl. Meg fehed haborwsagoknak kethelyth ees zerezyed bekeseegnek fyregyeth (KeszthC. 433). A zereteth ky tẃkelletessegnek

kötele (Komj: SzPál. 334). A tekelletességnek kötele, az igaz szeretet lakozzék bennem (Pázm: Imáds. 225). Hogy a bekesegnec kötelet meg szaggassac (Mon: Apol. 2). Szorgalmatoskodgyatok az lelki eggyességnek meg tartásában, az békeségnek kötelében (Pázm: Kal. 84). A gonoszak ezer bűnök kötelével nyűgöztetnek (Pázm: Préd. 31). Amikor azon tudakoztak a tanítványok, ki volna nagyob közöttök, egy szóval minden kérdésnek és versengésnek kötelét elmeczhette vólna Christus (Pázm: LuthV. 333). Szeretet kötele szentül meg tartatik (Orczy: Költll. 114). **5)** Egy kötél föld: actus; ein halb erdoch [így] Nom. 75. Jászberény: itt egy kötél redemtio vagyis 40 frt. foglal magában 16 holdat a szántóföldeknél; 4 kötel föld = egy sessio v. telek; egy kötel kaszáló 1000 □° (Száz. XIV.681). Árokszálláson egy kötel föld 60 catasteri hold és 276 □° (682).

csiga-kötél: funis crassior, quo pondera per trochleam attolluntur Kr. [windenseil]. Az kénzo hoheroc az cziga kötelet ott meg boczatak vala (Hosv: SzPál. 9). Az öreg csiga-kötelek igen megavultak, annyira, hogy e télen is lehetetlen, subsistálhassunk vélek (RákF: Lev. I.172).

csöpü-kötél: [spagat] (Pécsv: Fel. 24).

érc-kötél: vinculum aereum Kár: Bibl. I.670. [ehernes band].

futrás-kötél. Az ólba ők soká épen nem motoztak, egy meddő tehenet abból ők kihoztak. Két futrás kötelet szarvára hurkoltunk, így osztán prédánkkal innét elindultunk (Gvad: RP. 117).

gyalom-kötél (TörtT. XVIII. 238).

gyékény-kötél: *tomex ex sparto PPl.

gyëplö-kötél. Gyeplő-kötél, mellyel marhát kötnek öszve: tomex PP.

hajó-kötél: rudens C. MA. Com: Jan. 90. grosses schiffseil, ankerseil PPB. Hajó-vonyó kötél (Com: Orb. 175. Mad: Evang. 233. Misk: VKert. 37.)

hárs-kötél, hás-kötél: funis tiliaceus MA. *sparteus funis PPBl. lindenseil, aus lindenschalen gemacht PPB. (Helt: Hál. 213). Vastag erőss hárs kötelet hozzatok (KTör: SzJán. 14. 17).

igazitó-kötél: [norma, regula; richtschnur]. Sz. irást próbakő és igazitó kötél-gyanánt kellyen vennünk (Pázm: Kal. 500).

istráng-kötél: [restis, funis; strang]. Vöttünk 12 istráng kötelet (MonTME. I.278).

kendër-kötél: restis cannabina Kr. [hanfstrick]. (Pázm: Préd. 638). Chynala kenderbevl egy kevtelet (MargL. 76).

kéve-kötél: stramineum vinculum, tomex PP. strohbinde, strohseil PPB. (Com: Jan. 74).

korpa-kötél: [?] Csak a ti agiatokban forr, gyurt, gyöngörlött korpa kötél szabásu gondolatitok (Bal: Cslsk. 316). Korpa kötél szabásu io vastag sodorgatás (385).

kút-kötél: bolis MA. brunnenseil PPB.

nyelv kötél: ancyloglossus PPl.

ónos-kötél: bolis [senkblei]. A mélységet merő singel, ónas kötéllel, sinorral szoktác megvizsgálni (Com: Jan. 89).

pányva-kötél: [halfterleine, langes seil] (RákF: Lev. III.404).

rudazó-kötél: funis, quo foenum ope perticae curru adstringitur Kr. [heuseil]. (Radv: Csal. II.403).

saru-kötél: corrigia MAl. corrigia caligae [schuhriemen]. Mind ablol, a mi tiyed, elnem vészec chac egy fonalszalatis, avagy egy saru kötelet: a filo subtegminis usque ad corrigiam caligae non accipiam ex omnibus quae tua sunt (Helt: Bibl. I.F3).

vonó-kötél: hám, istráng, alattság Kr. [funis ductarius; zugseil]. A terh hordo emberek taraglyákon hordanac, a nyakban vetett vonó kötelet nyakokban akasztván (Com: Jan. 88).

Kötelecske: resticula, funiculus C. kleines seil, stricklein, schnürlein PPB Köteletske, gyeplő, madzag: funiculus PPl. A hivolkodó köteletskék nagy bűnöket vonszanak utánnok: trahitur iniquitas in vinculis vanitatis (Pázm: Préd. 728. Káldi: Bibl. 301). A pálma-fáuak leveléből kötelecskéket fodrott (Hall: Paizs. 472. 30).

Köteledz-ik: [obligor, se irretire; sich verbinden, sich verstricken]. Az hamissághoz köteledzett emberek, az önnön tulajdon itiletek szeréntis el kárhoznak (Pázm: Kal. 165). Oh pokolra köteledzet lölkök, hogy nem zönög fületekben amaz nagy zent atya mondasa (Lép: PTük. II.243) [Vö. **Kötölödz-ik**]

Köteles: 1) obligatus, obstrictus MA. verbunden, verpflichtet, verknüpft PPB. Köteles szeretet: arctissimum vinculum amoris PPl. Kwteles: religatus NémGl. 156. Kwtelesek vatok wtet diczerni az egbe zabadon valo rwpwlestekert (VirgC. 51). Az yffyw az kewtelees zewrzesth yo akarattal es ewremest fel wewe (ÉrsC. 580). En nagyryspan vramnak myndenkoron ketteles zolgaya vagyok (LevT. I.291). The kegyelmed en nekem kewtheles nem wolth (RMNy. II.18). Mynd ez vylagh kẅteles lygen, auagy alaya vettessyk az istennek (Komj: SzPál. 55). Ez sziles világ köteles ligen az istennek: obnoxius fiat totus mundus condemnationi dei (Sylv: UT. II.7). Kötelesec valanac rabsag ala (Born: Préd. 240). Szalagban [zálogban] walo kewteles iozag (Ver: Verb.[1] 79). Minden orszagok az ausztriai házhoz kötelesek avagy attól függők TudT. III.238). Minec előttő fogantatott, köteles volt az bün ala (Zvon: Osiand. 29). Imátkozni köteles dolgunc (Zvon: Post. I.45). Oly nagy szövetsége és köteles barátsága vala az ördöggel (Pázm: Kal. 178). Köteles foglalatosságim nem engedtek üdőt, és erőt, hogy elölkezdgyem munkámat (Pázm: Préd. A4). Az özvegység hites és házassághoz köteles társának halálából következik (144). Arany-száju sz. János kötelesnek mondgya a férfiat, hogy feleségét tanittsa (1057). Az illyen dolgokban nem adós, hogy köteles képen tartozzék valamivel (Alv: Post. I.179). Ti azoknak hinni kötelesek nem vattok (Bal: Cslsk. 418). Súlyos vétekkel köteles gonosztévő (Illy: Préd. I.27). Szüleinkhez kötelesek vagyunk: debitores esse constat nos parentibus (I.161). És pedig hittel lévén köteles hozzája, hogy sem böldog, sem böldogtalan szerentséjében tőle meg nem válom, kéntelen követnem kellett őtet (Hall: HHist. II.117). Kötelesek lettek volna az ellenség elől elállani (Nyr. XII.417). Ezzel maradok kéd köteles, lántzos, madzagos, spárgás, és sinoros szolgája (Mik: TLev. 70). Szép jeles urfiak gyültenek házában, köteles[ek] voltak hit szolgálattyában (PhilPl. 1). A mi kegyelmedé, az az atyjáé is. Igaz, nem köteles, míg él, addig adni jószágot, de mégis kedre fog maradni mindene (Gvad: RP. 57). **2)** funarius C. restio; seiler; kötélverő Com: Vest. 143.

[Szólások]. *Vmire koteles.* Kötteles itilettre: reus est judicio (Helt: UT. A8). Az en beszedemre es töruenere legien minden köteles, ahoz kösse magat (Mel: SzJán. 57). Köteles legien karhozatra: subditus fiat (Fél: Bibl. II.5). Vetköztenek, es örök halálra kötelessek (Beythe: Epist. 149). Köteles az egész törvénnec megtartására (Zvon: Post. I.199). Halálra köteles (Káldi: Bibl. 285). Köteles a gyülekezetre: reus erit concilio (Illy: Préd. II.86).

[Kötelesít]

mëg-kötelesít: [obligo; verbinden, verpflichten]. Őket megkötelesitse, hogy tőlle el ne szakadhassanak (MA: SB 348).

Köteleskëd-ik: intricor, complicor, implicor MA. verwickelt werden, eingewickelt werden, verwirret werden PPB.

ëgybe-köteleskëdik: [se conjungere, societatem inire cum aliquo; sich verbinden]. Erre intett vala minket, hogy közöttünk egybe köteleskednénk, mii magunk között meg ne szakadoznánk (ErdOrsz. II.335. ErdTört. I.88).

ëgybeköteleskëdés: [societas, foedus; vereinigung, vertrag]. Az mii nevünket ez egybe köteleskedésünknek idején registrumba irattuk fejenként (ErdOrsz. II.338).

Köteleskëdés: ∾ Megirt köteleskedésünknek módja szerint megkötelezzük magunkat (ErdOrsz. II.336).

Kötelesség: obligatio Kr. [gebundenheit, verbindung, verpflichtung, pflicht, bindende kraft]. Házasságbéli kötelesség, ősvze szerkeztetés: conjugalis copula Com: Jan. 118. Az törökkel kötelességet és barátságot vetök (MonIrók. III.132). Minden emberec az halandoságnac kötelességében vannac (Zvon: Post. II.37). Az jó lelki esmeretnec az istennel valo kötelessege, kötése idvözit minket (MA: Scult. 103). Az kárhozottak örökké az pokolnak kötelességében feküsznek (Pázm: Kal. 406). Vóltak rendelt napjai az ecclésiának, mellyeken kötelesség alatt tartoztak böjtölni (597). Kötelességem erőltet, hogy meg-mondgyam az igazat (Pázm: Préd. a4). A melly aszszonynak ura megbólt, fel-szabadúlt kötelessége (149). Ha a házas-asszony valamit fogad istennek, és arra meg-esküszik, az ura pedig azt ellenzi, mihent tudtára esik, semmi kötelessége nints az aszszony fogadásának és esküvésének (245). Nem ugy tanácsoljuk, hogy kötelességedet meg ne álljad (Évk. XIII.54). De hogy megmutassa hozzá való igaz kötelességét, elbeszélé neki minden titkát (Mik: MulN. 32).

[Szólások]. K ö t e l e s s é g ü n k b e j á r, hogy tőle el-áljunk, és mint hogy hiszszük, tudjuk, hogy az isten tiltja, mind magunkban, mind másokban meg utáljuk, a kisztő kinálásoknak helyt ne adjunk (Fal: NU. 308). Ha k ö t e l e s s é g é t nem t ö l t i, meg lesz néki mondva, mint Hadrianus császárnak: tedd le tisztségedet, vagy vidd végbe (Fal: UE. 491). N a g y k ö t e l e s s é g g e l v e s z e m, hogy reá emlékeztetett az asszony (Fal: NA. 145).

Kötelességës: debitus [schuldig]. Kötelességes élés, vagy kötelességes pénz: debitus victus aut debitus pecuniae (Illy: Préd. II.49).

Kötelez: 1) [vincio, alligo; binden]. Meg telthe yowal seteethseegbe ees balalnak arnekaba yleketh, koldossagba ees vassal ketheleszteketh: satiavit bonis sedentes in tenebris et umbra mortis, vinctos in mendicitate et ferro (KeszthC. 294). Feleséghöz vagyé kötelesztötuén? alligatus es uxori? (Helt: UT. t8). Jerusálem templomába, melyhez kötelezte vala isten az ő szent nevénec emléközetit (Zvon: Post. II.283). Nem kötelesztetic az isten beszéde bizonyos helyhöz, hanem kifoly az vilagnac minden szegeletire (MA: Bibl. II.5). Christus bizonyos helyhez kötelezte a sacramentumrúl-való igéritit (Pázm: LuthV. 84). **2)** obligo MA. verbinden PPB. [verpflichten]. Törvénnyel köteleztetni: *astringi lege PPl. Jótéteményével kötelezni sokakat: bene *promereri de multis PPBl. Kwthelezet parancholat (NémGl. 315). Ev magat kevteleze professionak auagy be eskeesnek kevteleuel (DomC. 38). Köttelezik ẃnnön magokat atkozatra (Ozor: Christ. 64). Minden keresztyént az sidó szombatra kötelezte (Pázm: Kal. 470). Az bornemiszszaságrúl-való fogadásra nem kötelez isten senkit (481). Miért kel a kösséget kötelezni a köz nyelveken-való biblia olvasásra? (Pázm: LuthV. 26). Adgy bocsánatot néki, és igen magadhoz foglalod ötet és kötelezed (Com: Jan. 201). Hogy Jánost annyira magokhoz köteleznék (Illy: Préd. I.65). Igen megszerette és hozzája kivánta magát kötelezni (Mik: MulN. 206). Az igazság arra kötelezi, hogy alattavalóinak nem külömben lelkekre, mint testekre vigyázzon (Fal: NU. 291). **3)** [implico, intrico; verwickeln]. A szolgálatnac igaiába magatokat ne köttölezétec: nolite jugo servitutis contineri (Helt: UT. Bb5). Kelletlen hadba kötelezi magát az pápával (MA: Scult. 1082). Keresztelő János sem kötelezte feleség nyügébe magát (Pázm: Préd. 37). Szent Pál mindeneket az hatalmasságok alá kötelez (Bal: CsIsk. 403). Drága szabadságunkat az ördög rabságába kötelezzük (Fal: SzE. 539. 76). **4)** devoveo, devoto C. [widmen, bestimmen, verdammen]. Atkozza, az az örőc karhozatra kötelezi isten mindazokat (Tel: Evang. I.164). Ádám nem chak önnön magát, hanem az ő tellyes maradékiát is örök kárhozatra kötelezé (II.905). Akaruan ez vilagot meg nierni, esztis el vesztik, es lelkeket is karhozatra kötelezik (Fél: Tan. Előb. 10).

be-kötelez: involvo, insero Kr. [implico, impedio; verwickeln, verstricken, eindrängen]. Wnnwn magokoth be kwtelezteek sok faidalmakba (Komj: SzPál. 382). Senki hatalmat nem vehetet a scithiaiakon, ha szinte valaki bekőteleszte magát közükbe, czachamar ki hántác annac igaiát nyakokból (Helt: Krón. 9). Jobban hálóban hozod és beis kötelözöd magadat (Bal: CsIsk. 413).

bele-kötelez: impedio C. implico MA. wickeln, einflechten, verwirren PPB. [verwickeln].

beleköteleзés: implicatio; einwickelung PPB.

ëgybe-kötelez, eggyüvé-kötelez: implico C. [conjungo; verbinden, verwickeln]. Zőuetségőkkel eggyőue köteleztetuén (Beythe: Epist. 75 MNyil: Agend. 311). Egyben kötelezött: implexus C. Igen egyben köteleztetet az anya az ő magzattyával (Prág: Serk).

egybekötelezés: [conjunctio, nexus; verbindung]. A házasok egybekötelezése eloldozhatatlan (Illy: Préd. I.173).

el-kötelez: 1) [aliorsum obligo; ausdingen, abwendig machen]. Az szolgák kitöltvén az ő szolgálattyoknak idejét, akarattyok ellen az ő uroktól el ne köteleztessenek (KecskTört. II.274). **2)** [sibi obligo; an sich binden, sich verloben], Kit elkötölözött szivem (Thaly: VÉ. II.230).

lë-kötelez: devincio, facio obligatum, obstrictum Kr. [verbinden, verpflichten]. Mást le-kötelezni magad részedre (Fal: UE. 488). Valamit kérnék, mellynek megnyeréséért magamat végbetetlenü le-köteleznem (Kónyi: VártaM. 59).

mëg-kötelez: intrico, praepedio, illaqueo, illigo C. devincio MedLat. 177. [anbinden, fesseln] verbinden PPB. Herodes megfogta Ianost es meg kötelezte őtet: alligavit (MünchC. 40b). Meg ketelezenek engemeth halalnak ketely: praeoccupaverunt me laquei mortis (KulcsC. 28). Ők meg kőteleztettenec és esenek, mi kedeg fel kelenk es fel igazulank: ipsi obligati sunt et ceciderunt; nos autem surreximus et erecti sumus (DöbrC. 41). Ky mutata az evrdeg az ev gonozsaganak chalardsagyt, hog az megkevteleztek meg ne fogassanak (DomC. 54). Az ördögtül meg kötelesztetett (Sylv: UT. I.55). Ezer bűnnek, gonozságnak labszyiával köteleztettenek meg (Lép: PTük. I.303). **2)** obligo MA. [binden, verbinden, verpflichten]. Meg-kötelezem, meg-erősitem benne: autoro PPl. A ki a fel fogadónak fogadást tött, kezet adott, megkötelezte magát: qui stipulanti adstipulatus est, obligavit se Com: Jan. 237. Ha valaki az wrnac fogadast fogadand a vagy eskűuéssel lelkét meg kötelezendi: aut se constrinxerit juramento (Helt: Bibl. I. Ff2). (Az olaszoc) meg kötelezéc ado-adásra magokat es tuszokat adánac nekic (Helt: Krón. 25b). Ig' meg köteleztetee a Bomilkar igassagbol inkab, hogy nem mint nemzetsegec töruenyeből: fit reus magis ex aequo bonoque quam ex jure gentium (Decsi: SallJ. 31). A vegezes kiket kötelezzen meg: quos ligant decreta (Ver: Verb. 227). Kivánta, hogy mii is megkötelezzük erre magunkat, hogy az ő felsége testamentomát megtartanók (ErdOrsz. II.335). Megirt

köteleskedésünknek módja szerint megkötelezzük magunkat (336).

mëgkötelezés: praepedimentum C. obstrictio, intricatio, obligatio MA. verwickelung PPB. [verbindung].

öszve-kötelez: complico, circumretio C. [verbinden, verknüpfen]. Összekötelezett: perplexus C. Öszue kôtelezett háló (Mel: Jób. 41). Ôszvekôtelezic magokat egynihány emberec, az egyháznac testétôl való elszakadásra (MA: Tan. 1288). Az halottakért való imádság ôssze vagyon kôtelôzue, az purgatoriumrol való igaz vallással (Bal: CsIsk. 184). Czégéres hires parázna aszszonyal kötelezte öszve magát (Csúzi: Síp. 52).

Kötelez-ik. Belé-kôtelezni, kôtelôdzeni: implicari MedLat. 299. [sich verwickeln, sich verstricken]. Nem akarok illien bolondczagba keteleznem (Pont. 183). Enis bánom, ugymond, hogy ebben kôtelôztem (Pázm: Kal. 320).

Kötelezés: **1)** [implicatio, ligamen; verband, verbindung, verstrickung]. Te meg eertetted tawl een gondolatymath, een eswenemeth ees een ketelezesemeth meg kerested: funiculum meum investigasti (KeszthC. 381). Odozd el az hitetlenségnek kôtelezésyt (Beythe: Epist. 76). Mihelyôn ez testnek kôtelezesebôl meg menekôdnek (236). **2)** obligatio C. MA. verbindung PPB. [verpflichtung]. Nagy sulyos kôtelezesben vagy; peczetednec kôtelezese (Born: Préd. 61). Az tôrvénnec kôtelezése alat voltanac (Kulcs: Evang. 12). Az atya-fiui szeretet kötelezése azt kivánnya tôlünk (Pázm: Préd. 890). Igy szól Luter: az isten tôrvényének kôtelezésétûl szabadosok vagyunk (Pázm: LuthV. 113). A papnac szûzességre-való maga kôtelezéserûl (Czegl: Japh. 232). Az kötelezésnek formája ez: Eszküszünk az atya istenre (ErdOrsz. II.336). Azért nagy kötelezéseket tôn néki (Kónyi: VártM. 38).

Kötelezet: [obligatio; verbindung, verpflichtung]. Az eredet byn ellen vala my zerzees, tôrwen es kôtelezet ky adatot vala, istennek ygassaga zerent azokat mynd reea vevee (ÉrdyC. 210b). Baratssaghnak es ayotatus emlekôzethnek kôtelezetyeert neky adaa zent Albert pyspeknek yoghyaat (295b).

Kötelezöd-ik: intricor, constringor MA. zusammengebunden werden PPB. *Kôtelôdni, kötelezôdni: intricor, constringor MA. PP. Adósságba kötelezôdött: obaeratus PPBl. Sok adósságba kötelezôdött: aere alieno perditus uo. Hogy etféle gazságban keveredgyûnc és kôtelezôdgyûnc (MA: Tan. 1081).

mëg-kötelezödik: [se conjungere; sich verbinden]. Az mammonnal meg kôtelezôdôt (MA: SB. 129).

Köteleztet: [obligo; verpflichten]. Az magistratus parancsolattya, embert kôteleszteti tsak az kûlsôkre (Ker: Préd. 691).

Kötéli: funalis MA. zum strick gehörig, das man am seil ziehet PPB.

Kötélke: funiculus [quaste]. Salangoc, perémec, vagy fûggôkôtélkéc az ruhánac szegeletin: funiculi per angulos pallii (MA: Bibl. I.178).

Kötelék, kötölék (*kotolék*ecske Pázm: Préd. 166): **1)** [vinculum, ligamen, ligamentum] retinaculum MA. band, binde PPB. Kôtôzue valanak kôtôlikokuel: fasciis (Sylv: UT. I.145). Had itt a sárkánt a veréfénbe: had forogjon à kôttôlekben (Helt: Mes. 241). Oldozd meg az alnoksagnac kôtôlékit (Tel: Evang. I.363). Közelget a két ôszve-kôtôtt juh a lóhoz, egyik juh egy felôl esik, a másik másfelôl a ló mellé, és midôn a juhok kötelékje érné a ló túrját, fel-kél a ló (Hall: HHist. 305). Nyûg és kôtôlék (GKat: Titk. 225). Igy kôttetnek-be a mi lelkeink az élôk kôtôlékébe avagy csomójába (Mad: Evang. 373). **2)** fascis, sarcina MA. [manipulus; bündel]. Kôtelekenkint: fasciatim C. Kôtôlék, matring, avagy fonal perecz Com: Jan. 97. A vizi mentat keueben kôtik vagi kôtôlegben (DebrC. 56). Az hayobol mynden terheket ky hanyanak, ees az ew kewtewleketys kywetek (Pesti: Fab. 68b). Egy nagykôteléc ágat vinne (Helt: Krón. 59). Egy kôteléc szárasztot fûgét adának néki (Helt: Bibl. II.174).

Kötölékëcske: fasciculus MA. bündelein, paquet PPB.

Kötény: ventrale, praecinctorium, praeligamen; vortuch Sl. Elôkôtô avagy elô ruha, ketény [így] (Com: Jan. 100). Mindenféle kötényt ezekre kötöttek, gyöngybôl vagy gránátból pártövet övedztek (Gvad: FNót. 44).

Kötés: **1)** nodus MA. [knoten]. **2)** [volumen; der band]. Elsô, második, harmadik kötés (Vajda: Kriszt. Ciml.). **3)** fasciculus MA. [bund, bündel]. Kötés papiros: volumen chartarum PP. Egy nagy kewtes fa kyt fel nem emelhet (Pesti: Fab. 75). Vegyetec egy kôtes isopot is, es mártsatoc a medentzebeli vérbe: fasciculum hyssopi (Helt: Bibl. I. Hh5b). Kötés czipelyûs (MesésK. 25). Egy kötés nest, kiben 25 nest bôr van (VectTrans. 4). Egy kötés török czérna, mellyben 20 matola vagyon (10). Egy kôtés ôkôr: par boum (Kár: Bibl. I.326). Két kötés masola szôlô: duae ligaturae uvae passae (MA: Bibl. I.275). Kötésfa: fascis lignorum (Pázm: Préd. 210. Kr.). Vettem egy kötés habarniczát (Radv: Csal. III.23). Étek aranyozni való aranyat és ezüstet egy egész kötést adtam, fél általag kapornát (64b). Kötes myrra nékem az en szerelmesem: fasciculus myrrhae (Illy: Préd. I.122). A papiros kötésenként avagy balonként adattatik-el (Com: Jan. 155). Két kötés papiros (Évk. XIII.72). Inasának kezébôl ki vévén egy kötés ritka nyusztot, néki adá ajándékúl (Fal: TÉ. 696). **4)** foedus, pactum MA. bund, vertrag, bündnis PPB. Jó kötéseket írni tud: *cantor formularum PPl. Kötésének, fogadásának állani: *stare conventis PPBl. Az elreytôth zerelmnec ô buzgosagos ég [?] kôteset meg mutattyac (NagyszC. 5). Istennec mind eleitôl fogua volt szôuetsege es kôtese az ô nepevel (Helt: Bibl. I.d). En teueled ketest teszec: ponam foedus meum tecum (C3). Fegyvert hozoc tûreatoc, mely az én tûveletec valo kôtesemrûl boszszut állyon: inducam super vos gladium ultorem foederis mei (MMm). Kötésnec ladaia: arca foederis (Helt: Bibl. IV.6). Kötés avagy wy frigy (Helt: UT. Elôb. I). Tiltatnak az ôrdôggel valo kôtések, odasok (Gyarm: Fel. 42). Kôtés alatt boczátlac el: foederatus recedam te (MA: Bibl. I.328). Az jó lelki esmeretnek az istennel való kôtelessége, kôtése idvôzit minket (MA: Scult. 103). Tovabra való maga avagy joszaga oltalmara valo jo kûtes, jo level, menedek, irasbeli szavatosság: expeditoria cautio et literae, quietantiae, vel evictio (Ver: Verb. 9). A megerôssittetet kötéseket erôtlenecké tenni, nem illik: rata irrata reddere dedecet (Com: Jan. 199). Sok istenkedéssel fel inditák, hogy kötése szerént meg óltalmazná az országot Ferdinánd (Pázm: Kal. 440). Az abrugbányaiaknak egy fillért se adass édesem, valamig eleget nem tesznek kötéseknek (RákGy: Lev. 159). A jó a roszszal soha sem botsátkozik szoros szives kôtésbe (Fal: UE. 445). A bölcs kerüli a galibás tzimborát és kötést (479). De meg nem állja azt, mit fogadott szájja, meg-szegte a kötést, pokol a hazájja (Kónyi: HRom. 139). **5)** ligamen, vinculum, vinctura MA. band, bindung PPB. [verbindung, verband]. Kötés a fa-épületben: catenatio tignorum, junctura PP. Ha a szederyból kôtést czinálsz és a toroknac dagadassara kôtôd, igen hasznos (Mel: Herb. 1). Oldassal es kôtessel, auagy egyeb fele babonaual akariak az betegeket giogitani (Fél: Tan. 502). Az eppitésre kôtéssel ôszue foglalatot fác: loramentum ligneum colligatum (Kár: Bibl. 665). Ha kötelezendi valami kôtésvel az ô lelkét: si quid voverit (MA: Bibl. I.149). Magyarázatokat magyarázhatsz és kötéseket megfeythetsz; ligata dissolvere (II.162). A lábom kötését is kibontatván, megmutattam neki (MonIrók. XV.404). **6)** [obligatio; verpflichtung]. Kûlômbez az pôrledes, az kôtestûl: differt actio ab obligatione (Ver: Verb. Elôb. 61). Miért Kumillától el-idegenettél? noha néki erôs kötéseket tettél (Kónyi: HRom.

143). **7)** [conclusio; schluss]. Azokat, az kikről ez ideiglen bőven vetekedtűnk, illyen kötés beszédben foglallyuk (Toln: Vig. 161). Erőtlen az ti kötes bezedetec (Pázm: Fel. 63).

frigy-kötés: foedus PPl. Com: Jan. 143. foederatio Kr. [bund, bündnis]. (Zvon: Post. I.198. GKat: Titk. 211).

háló-kötés: 1) [rete; netz?] Hálokötés pomagranáckal vala az oszlopnac gombia kőrnyűl (Helt: Bibl. II.362). **2)** praeparatio retis Kr. [das netzstricken]. (Csúzi 157. Kr.).

hit-kötés: [jusjurandum; eid, eidliche verpflichtung]. A frigy és hütkötés becsülettel megtartóztatván, meg nem máslódik (MonIrók. VIII.229). Add néki tsászártól nyert hit-kötésemet, s mond hogy nem felejtém igérkezésemet (Kónyi: IIRom. 135).

jászol-kötés: aggeris positio Kr. [krippenbühne]. Gát es jaszol kötesekkel es töltesekkel az vizet oda vebetnek, az hova szeretnek: per aggerum positionem et repleturam (Ver: Verb. 158).

kerék-kötés: sufflaminatio rotarum MA. hemmung der räder PPB.

könyv-kötés: [ligatura; einband]. Az feiedelem meg kerdnen miben allana az könyvnec arannyazasa, ezak anny segitseggel lön neki az menyt az könyű kötes ér vala (Decsi: Sall. Előb. 6).

kún-kötés: Vulcanium vinculum MA. Decsi: Adag. 153. Kisv: Adag. 548. igen erős kötés SzD. [künstlicher knoten, gordischer knoten] (Fal Jegyz. 926).

vitéz-kötés: zona artificiosa confecta Sl. [eine art schnurband]. Egy kevéssé az övin alól ért szép vitézkötés lévén, azon sinór végén kettős volt az a sinor (MonIrók: XI.348). Egy csákót is megpántlikáztattam, selyem vitézkötést erre munkáltattam (Gvad: RP. 85).

vitézkötésës. Vitézkötéses gomb (TörtT. XVIII 219).

Kötésës. Kötéses ruha (Erasm: Erk. 28). Egy fekete premes negyes köteses korczovágy. Egy vekony patyolat elő ruha köteses, köriül csipke rajta (UjMMúzeum IV.171). Eg feier köteses vngvaal (Radv: Csal. III.109).

Kötetlen: non ligatus, solutus Sl. [ungebunden]. Kötetlen, szabados életű, feslett erköltsű: dissolutus PPBl.

Köthető: nexilis MA. gut zu knüpfen PPB.

Kötő: 1) ligans, nectens MA. der da bindet, der knüpfet PPB. **2)** [vinculum, ligamen, taenia, fascia; band]. Esméretes ám nálam az illyen kötő, sinor pántlika: ich verstehe mich auf die band [így] KirBesz. 29. Fa hajkötő, minémű a hárs: *balteus corticis PPl. Saruiánac kötői (Zvon: Post. I.73). Od meg sarud keotőyét (Vas: CanCat. 497). A czipelésnec talpai, két fülei és kötői, szorító szijai vannac (Com: Jan. 100). Koszorun csüggő fürtöc, olasz kötöc: lemnisci (101).

bölcsö-kötő: póla; fascia Major: Szót. 223.

elö-kötő: cinctus MA. schurzband PPB. Elő-kötő, elő-ruha: amictorium; pendely, előkötő: castula; szorító ő, surtz, előkötő: cinctus PPl. Elő kötő, elő ruha: castula, perizonium: ein badtuch oder futtuch [fürtuch?] der weiber Nom. 19. Előkötő, fördő pendel: badschürze Com: Orb. 151. schurzfell 163. Tyz elewkewthe, az negyenek aranyas feye, az tebby feketthe hymbe zedett (RMNy. II.35). Megszolgálom Kdnek, hogy az előkötőfőt nekem megcsináltatta (LevT. II.24). Az szoknya felől, kinek az előkötőjét is isten dicsőségére adták (279). El lopá királyné aszszony a coronát és ada aszt az vény aszszonnac az elökettő allá (Helt: Krón. 78). Arannyal es ezüstel teolteot reczés eleokötők (Vás: CanCat. 543). Harom elew kewthewre walo hím (Radv: Csal. II.10). Egy chinadof elő kötő öth rendel hant (II.17). Egy aranyas szoros recze eleő ketheo (II.54). Eg tesztenel elő kötő (III 109). Egj olaz vazon eöleökeöteö araniyal ezwstel keörnivl varna (II.84). Olly nagy kedvel tisztították a város helyét, hogy az aszszonyok is elő-kötőben hordották a követ, földet (Pázm: Préd. 873). Elmaradván a vászon előkötők s pendelyek, hozattunk neki Budárul egy vég fejtőt és fél sing bársonyt (MonTME. I.291). Egy pagyolat reczés elékötő (MonIrók. XXIV. 231).

fátyol-elökötő (Gér: KárCs. IV.269).

elökötöcske: cincticulus MA. schürzlein, gürtlein PPB.

farkas-kötö. A farkas kötőn bekecsj hegyen való szőlőkkel három fiam osztozzék (Radv: Csal. III.325b).

fö-kötö (*fekethe* RMNy. II.210): vitta, capillare C. reticulum, mitra MA. capitium muliebre, redimiculum, amphotis PP. hauptbinde, haube, haarhaube, hauptzierde, weibermütze PPB. *Főkötő ruha, mikor ember feje fáj: pyctacium [?] PP. Haj-kötő, fő-kötő: redimiculum PPl. Fátyol avagy reczés főkötő: vitta sive reticulum Com: Jan. 100. Idem 163 minoris pretii ex [et?] valoris wlgo Keskenew, quo panpercule mulieres caput tegere solent ex telis vel sindo factum. Bindis chepő, vitta fekewthew 1500 (Szilády: Pelb. 66). Meeg meg nem velomoztatot vala zent velommal azaz meeg nem vala feketye (MargL. 29). Te aiakid mikent erősből ġartot fŵkőtő: sicut vitta coccinea labia tua (DöbrC. 477). Aranias főkötő, kinek az homlok eley giongiel (RMNy. II.149). Egy gyengyes aranyas fekethe (210). Egy ffeo keotheotb mynd homlok eleostwl. Massyk homlok eleot ffeo ketheo nelkwl (RMNy. II.65). Az ur elvészi a főkettőket (Helt: Bibl. IV.16). Judith az ő főkötőiet fel téuén: imposuit Judith mitram suam super caput suum (Kár: Bibl. I.494). Egy aranyas feyketew (Radv: Csal. II.10). [Attam] egy feketöt homlok elöstwl (II.17). Egy gyöngyös fejkető (Gér: KárCs. III.227). Német főkötők (IV.417). Az fejét penig pártával és gyöngyökből köves főkötőben csinálták bé (MonIrók. XI.389. Thaly: VÉ. II.259). A borgonyai hertzeg aszszony uj módi fő-kötőben mutatta magát (Fal: NA. 127).

háló-fökötö (Radv: Csal. 285).

hálós-fökötö: plagula, reticulum MA. eine haube so gestrickt ist, haubennetz PPB.

fökötöcske: mitella MA. kleine haube, mützlein, käpplein PPB.

fökötös: vittatus C.

fökötöz: [mitra operio; eine haube aufsetzen]. Ezeknek [a kisaszonyoknak] fejek nem főkötöztettek (Gvad: FNót. 44).

be-fökötöz: [rica velo, sacro capitis velamine Christo despondeo; mit dem schleier bedecken]. Zent Margyt azzont harom sororokkal nagy jnneplessel be feketezeek, be zentelek (MargL. 35).

mëg-fökötöz: ∾ Akara es kere zent Margyt azzont, hog az zent velommal meg velomoztatneek, megfeketeeztetneek (MargL. 35).

fökötözés: [velatio; das bekleiden mit dem schleier]. El hyvattattanac az tyztelendew atyak zent Margit azzonnac feketezesere (MargL. 35).

gomb-kötö: nodarius, connodator. PP. knopfstricker PPB. (Kár: Élet. II.17. Szentm: Kalm. 7).

haj-kötö: crinale, taenia PP. haarband PP. Hajkötő: band KirBesz. 29. 131. Haj tekerőt és haj kötőt kilencz véggel 5 ft. (Radv: Csal. II.113).

háló-kötö: [netzstricker]. Az kerékjártónak és hálókötőnek az mikor dolgoznak, fekete czipó per diem 1 (Évk. XIII.84).

kar-kötö: armilla, brachiale SI. [armband]. Arany peretzét, karkötőiét mutogatná (MA: SB. 222).

kas-kötö: [vitor; korbflechter] (vnév XVI. sz. Nyr. IX 365).

kerék-kötö: sufflamen C. radsperr Nom. 49. spannstrick der räder, hemmkette PPB. Kerék-kötő, hogy a hegyen alá ne forogjon: sufflamen MA. PP.

kéve-kötö: manipuli ligator Kr. collector manipulorum MA: Bibl. I.543. [garbenbinder]. Az keue kötöc: alligantes manipulos (Kár: Bibl. I.492).

könyv-kötö: compactor librorum, bibliopegus MA. buchbinder PPB. Könyvkötő avagy compactor Com: Jan. 160. Az keoniuekteol walo zegeodsegek: mind az keonineuknek be keoteseteol zegeodek meg az keonikeoteowel in flor[enis] 39. (UjMMúzeum. III.1. 357).

mente-kötö. (TörtT. III.197). Mentekötő zsinór (III.379).

saru-kötö: corrigia MAI. corrigia calceamentorum Helt: UT. P2. ligula Erasm: Erk. 69 [schuhriemen]. Régen saru kötét czináltac belőlle (Cis H3. Tof: Zsolt. 653).

szár-kötö. Szár ékesítő ruha, szár tekerítő ékes harisnya, salavári, szár-kötő, térdre-kötő arany-peretz: periscelis PPBl.

térd-kötö: fasciae crurales MA. Nom.[2] 551. genualia PP. Com: Jan. 100. hosenband Nom. 20. knieband PPB. KirBesz. 131. Egy pár türdketőt [így?] küldött (LevT. II.366). A keresztyének, sz. Péter árnyékára tettek betegeket, a sz. Pál térdkötőjét betegekhez vitték (Pázm: LuthV. 230). Az keresztyénségnek sengéjét ki kötelezte arra, hogy az apostolok árnyékára ki tegyék betegeket és térd-kötőjöketis böcsülettel kapják (Pázm: Kal. 483). Egy galléros öreg térkötőig [így] érő bárány bőr ködmön (TörtT. XVIII.221. Misk: VKert. 226).

Kötöd-ik: **1)** [complector, se circumvolvere; sich schlingen]. A borsó is az ő katsolskáival valamihez kötődven jo magassan nő fel (ACsere: Enc. 238). **2)** discepto, jurgor, tricor, contendo, funem contentionis duco MA. zanken, streiten, stets hadern PPB. Nálánál nagyobbal nem kötődik (Decsi: Adag. 250). Kötődő, patvaros (Sall: Vár. 67). A miről kötődnec edgymással: de quo altercantur (Com: Jan. 132. MNyil: Irt. 120). Némelly társainkban belé kötődének, és ellenek kelvén, bennek megölének (Gyöngy: Char. 33). Tám hasznosabb volna azzal (a sassal) megszegődni, hogysem ellenségűl tovább is kötődni (Thaly: Adal. I 162). **3)** [jungor; gebunden werden, geschlossen werden]. A monarchák közt itt békesség kötődött, látván haszontalan már sok vér öntődött (Gvad: RP. 155).

be-kötödik: [intricor; sich verwickeln]. Világhi gondokba bekötődvén (Mad: Evang. 4).

mëg-kötödik. ∾ Érzékenysége vagy el-veszne vagy megkötődnék a sacramentomban (Pós: Igazs. 183. Tof: Zsolt. 34).

Kötödés: disceptatio, contentio, tricae MA. streit, zank, strittiger handel PPB. Versengéseknek kötődéseknek oka és eredeti a részegség (Pázm: Préd. 230. MA: Tan. Előb. 18). Hogy el-messük minden kötődésnek csomóját (Pós: Igazs. I.434). Füstbe menének Kalaúznak bojtorványos kötődési (II.280). Az mi ecclesiainkban sok féle kötődesek, es vizszavonyasok vadnak: certamina atque dissidia (SzCsene: Conf. 105. László: Petr. 45).

Kötödz-ik: [discepto; streiten]. Általa küldött kötődző s hosszas írású leveledet vettük (MonIrók. VIII.66).

Kötölöd-ik, kötelöd-ik: constringor, intricor MA. zusammengebunden werden PPB. [verwickelt werden]. És az oroszlán fiu előb kezde menni nagy nehezen, mert mind iobban iobban köttölédic vala a ket lába a járásban (Helt: Mes. 361). Nem kötölődtenek ők ez idő szerént való szorgalmatoskodásban (Czegl: ORoml. 96). Az mely szűz leányzó vagy barát, istennek szenteli magát, házasságba ne kötelődhessék (Pázm: Kal. 175. Pós: Igazs. 330).

ëgybe-kötölödik [?]: [implico, impedio; verwickeln, verstricken]. Törben akada az oroszlánnak két lába és a tör egybe köttelédo a ket lábát (Helt: Mes. 363).

Kötölödz-ik, kötelödz-ik: [implicor, impedior; sich verwickeln]. Majd minden fő eretnekségnek kezdői, az ördögnek szövetségében kötelődzöttek (Pázm: Kal. 177). Bizonyára bűnös vagy, sok gonosz indúlatokra hajlandó és kötelödzöt (Pázm: KT. 182). Meg nem ódod a czionót, hanem inkább belé kötelőzzől [így] (Bal: CsIsk. 116). A kik hozzájok [az esztelenekhez] kötelődzenek, féllyenek (Fal: UE. 381). [Vö. **Köteledz-ik**]

bele-kötelödzik: ∾

[Szólások]. Másokat mosdatlanul meg-támad, m i n d e n b e b e l é köt, kap, akad, k ö t e l ő d z i k (SzD: MVir. 105)

öszve-kötölödzik: [complicor; sich verstricken]. Midőn határa vött öszve kötölődzött két juhot a rühös ló, mégyen a malomban, kinek földén tűz van, azt minden felé hányó (Hall: HHist. II.306. vö. Kötelék Hall: HHist).

Kötött: sertus C. vinctus, ligatus MA. gebunden PPB. [geflochten, gestrickt]. Kötött kas: corbita, cista viminea PP. Köttött kapczácska (Thurzó: Lev. I.75).

feje-kötött: [?] Hamis Messiásokat támaszta, ugy mint Theudast, Judas Galilaeust és több hasonló feje-kötötteket (GKat: Titk. 12).

Kötöz: ligo MA. binden PPB. Fölyül reá kötözöm: superilligo C. Of igön hozam kötözuelek, hog öröke soha töled el ne zakathatnek (TihC. 8). Fyrffyakat es azzony allatokat kötözween vynnee be Jerwsalembe (ÉrdyC. 205b). Az ilyen nyavalyáknak leghasznosb orvosságával az békességes türéssel kötözze Kd. szűbeli sebeit (LevT. II.256). Taligára kötezée (Helt: Krón. 35). Az ő lelke e gyermekhez kötesztetett: cum anima illius ex hujus anima pendeat (Helt: Bibl. Ly3). Az ő pasztorsagat nem kötöze sem helhöz sem pedig szemilhez (Szék: Krón. 87). Apro gyermetskeketis szablara hantac, es harmassanalis lo hatara tarisznyaba kötöztec (Born: Préd. 78). Valamíg a testben vagyon lelkünk, vincti, compediti, kötözött, és vasbaveretett rab a neve (Pázm: Préd. 68). Kötöző szijakkal öszve szoríttyuk magunkat (Com: Vest. 81). Hozzá kötözi a lovat a saráglyához (Com: Orb. 155). Nehez paraszt irral mélly sebet kötözni (Illyef: Jephta 15). A fához kötözik a kigyót, mint annak előtte; és mond a bölts ember néki: Szabaditsd-meg magadat, ha lehet (Hall: HHist. II 551). Midőn a görög fejedelmet kötözné, hogy rabságra Trójába bé-külldené, érkezik Akhilles (III 173). Pápa hatalmával noha ő átkozta, de török az népet kötözte, rontotta (Thaly: Adal. I.11). Éljen, de kínok között, kikre engem kötözött (Amade: Vers. 259).

be-kötöz: illigo Kr. [einbinden, verbinden]. Meg yogeyth zywbely teredelmeseketh ees be kethezy w serelmeketh: alligat contritiones eorum (KeszthC. 402). Ki zivekbeli töredelmeseket vigazt es ő töreseket be kötözi (DöbrC. 226). Adtam 10 konyweket be kötezni (UjMMúz. III.357).

hátra-kötöz. Hátrakötöztetött: restrictus C.

lë-kötöz: deligo C. MA. verbinden, anheften PPB.

lëkötözés: deligatio, colligatio MA. verbindung PPB.

mëg-kötöz: intrico, praepedio, obligo, perligo, religo, vincio, evincio, obstringo C. anbinden, fest zusammenbinden PPB. Retezeckel valaki meguem kötözheti vala ötet: neque catenis jam quisquam poterat eum ligare (MünchC. 78). Aloytom, hogy esmegh yghen veer, esmegh les fogh, hogy meg ketezyen

(ÉrdyC. 225b). Te meg kötözöd a meg kötözhetetlent (420b). En Paal az Christus Iesusnak meg kwtwzthe, foglya tyerettetek poganokerth (Komj: SzPál. 287). Onzollak ennekokaerth tyteketh en megh kwtezvt az vrban (290). Hétszerő kötéllel ha megkötözsz engem, elszakasztására nem lész nekem erőm (RMK. II.342). El nem zaggatthattya az edényeket, hanemha elöb az erősset megköttezi: nemo potest vasa diripere, nisi prius fortem alliget (Helt: UT. 7). Megkötözi az hatalmast: alligaverit fortem (Fél: Bibl. 19). A szőlőt, ha eleg vastag, tzigolya avagy száldok veszszőkkelis meg lehet kötözni (ACsere: Enc. 271). Vallyon s- az ő lelki ismereteket nem ielentike ezzel az fel bonthatatlan peldaval meg kötöztetnec (EsztT: IgAny. 82).

mëgkötözés: religatio C. MA. anbindung PPB.

mëgkötözhetetlen. Te meg kötözöd a meg kötözhetetlent, te győzöd meg a myndenhatot (ÉrdyC. 420b).

öszve-kötöz: colligo, constringo MA. zusammenbinden PPB. Öszve-kötözött: colligatus, constrictus MA. PP. Öszvefoglalom, kötözöm: combino PPl. Kevtevzyetek evzue az konkolt meg egetesre (CornC. 36). Soc nyaláb fákat öszue kötezénec (Helt: Canc. 27). Kiknec farkoc öszue volt köttözuen (Mon: Apol. 13). Kiket (kapukat) igyenes pálczákbúl, pánt veszőkkel, rostély formára öszve kötözzenek (Lipp: PKert. I.19).

Kötözés: vinctura, vinculum C. ligatura, ligamen, copulatio MA. anbindung, zusammenbindung, band PPB. El zaggataa Samson az kötözeesth, mynt ky egy nyalas fonal zalat el zaggathatna (JordC. 344). Mykoron ewtet vicariossaa es kezenseges papawa zentelee Iesus, neky adwan menynek, feldnek es pokolnak hatalmaat, boczanatbnak es kötözeesnek ereyt (ÉrdyC. 228). Kérdlek én tégedet, ha szeretsz engemet, mond meg miből legyen te hatalmas erőd, kötözés mü [mi] legyen, ki megbirjon téged (RMK. II.342). A kötözés avagy a bűnnek meg tartása, mellyel be tétetik az mennyország a bűnös embernek; a kötözést excommunicationak hijuk (Tel: Evang. II.99). Az foglyoknac kötözésec eloldának: vincula eorum soluta sunt (MA: Bibl. IV.123). Az mint az szálok kötözésébűl és hajói rakosgatásábúl látszott, szerencse, ha pusztára nem hadta az várat (RákF: Lev. I.648).

Kötözet: vinctus MAl. ligatura, ligamen Kr. [band, verband]. *Kötél, kötözet: vinculum, ligamentum, vinctus MA. Iga vagy járom modra valo kötözet, mint az ablac eppöc, rámác; jugamentum MAl. A tsont, portzogo, kötözet, bártya, iz, rost a testnek részei (ACsere: Enc. 142).

Kötözetlen: irreligatus MA. [ungebunden].

Kötözni-való: viminalis C. [zu binden]. Vagyon hoszszu levelű saláta-is, a kit kötözni-való salátának hivünk (Lipp: PKert. II.104).

Kötözget 1) colligo, consuo, consarcino MA. zusammbinden, zusammenflicken PPB. **2)** Szóval fogdosgatni, kötözgetni: vexare Com: Jan. 204. Kötözgettek ugyan az istennek finum beszédén, de tsak kákombákok voltak azok többire (Megy: Szöv. 28).

Kötöztet: [ligare facio; binden lassen]. Essze kötöztetlek (MonOkm. VI.71).

mëg-kötöztet: ∞ Megkeoteozteteek, hog egyebeket meg ne serthetne (DomC. 311).

Köttet: [ligare facio; binden lassen]. Ha Cserep Balas ezt meg nem byzonethattya vala, azon belen ewtet nyakon kettety vala (LevT. I.216). Nyers fakat berdatot vala, nyalábokba aszt mind köteti vala (Mel: Sám. 93). Súpot köttetni a ház födésre (Lipp: Cal. 11).

által-köttet: ponte jungo, conjungi facio; überbrücken lassen]. Az Tiszát szállal által ha köttetné, igen jó lenne (MonOkm. XXIV. 563).

be-köttet: [ligari curo; verbinden lassen]. Az bal kezem hüvelyke jobban megdagadván, valamely timsós tyukmony fejirvel beköttetvén, az tüzességet kivette (Monlrók. XV.315).

föl-köttet: [suspendi jubeo; aufknüpfen lassen]. Kik közzül egyet egyet a kolosvári commendáns ugymint a falusi-biró fiát a magok házok eleibe felemelt fára felakasztatott, a másikat szinte felköttette (Haz. II.60).

KÖVEKËL: [fleo, vagio; weinen, wimmern]. Iesus fekzyk iazolba, mennyekbe orzagol, a bőchőbe kőwekől (WinklC. 344). Istennek jrgalmassaga mya es zent Margyt azonnak erdeme mya az lelek meg tere es meg elevenyvle az gyermek, az ev zemeyt meg nyta kevuekevlveen (MargL. 164). Latha zenth fiat az fődőn előtte kőuekőlnie; megh gondoluan keġek az ő isteni felsegős uotat, nem merezli vala ötet illetnie (TihC. 55). Atya wr ystennek edesseghes teste lett ygheyeth kőwekőlwen az zoros yazolba es syrankozwan erwlteben (ThewrC. 98). Idwez legyetewk zyzessegews fylek, kyk erdemtetek halgatny az zenth angyaleknak ew dycheretyewketh tyztewlwen az te kysded zylettedeth, ky menyeth es feldeth byrya es atya wr ystennek edesseges teste lewth ygeyet kewwekewlwen az zoros yazloban es syrankozwan erwtelen (PozsC. 43).

Kövekëlés: [fletus, vagitus; das weinen, wimmern]. Pater noster, credo salue istennek embere leetenek tyztessegere, az masyk pater noster ez vylagra zwleteseert es az iazolba kevuekeleseert (GömC. 90). Az artathlan gyermek mykoren zyletbyk syrasrol kezdy el ő eelleseeth; az artathlan mag mykoron kywe iw ő zyleyeenek meheből, elezer kőwekőlesth tezen, honnem mynth mewetbeesth syrwan vettethwnk azeerth ez nyawalyassaghos eelethre (ÉrsC. 203).

KÖVÉR (*kewer* KeszthC 39. *keuer* LevT. I.44. *keuer* Helt: Krón. 200. Helt: Mes. 148. *keuer*segek Mel: SzJán. 449.): **1)** pingvis C. MA. fett, feist PPB. Kövér lúd: anser fartilis; kövér borjú: vitulus saginarius PP. Húsos, kövér olaj gyümölts: oliva *carnosissima PPl. Hasas, nagy-hasú, kövér: ventriosus PPBl. Hoziatoc kőuer boriut: saginatum (MünchC. 147—8). Istennek hege kőuer heġ: mons dei mons pingvis (AporC. 15). Meg kernekeztenek engemeth sok borywk, kewer tulkok (KeszthC. 39). Ebedre: sült, leues, keuer ludfi lean sariaual (LevT. I.44). Mondom lassátoc meg, minemű a föld, kőuere a vagy ösztenér: considerate terram, qualis sit humus, pingvis an sterilis (Helt: Bibl. I. VVv.2). Az Pharaonac szamara, ki iegzetetic vala a het kőver kalászon (Szék: Krón. 15). El ki hoza Syriabol az io kőuer főldre (Born: Ének. 364). Igen ió clisterben keuér hús leuében ló herével eggyütt (Mel: Herb. 68). Keuér emberben ritkán látz böltset: anima sicca sapientissima (Decsi: Adag. 236). Ez illyen ember nem leszen magas, hanem széles és nagy keuér, erőtlen (Cis. F4). Kenyere kövér lészen: pingvis erit panis ejus (MA: Bibl. I.47). A tsalyán és bojtorján könnyebben és kövérben nevekedik, hogy sem a hasznos füvek (Pázm: Préd. 293). A mi édes üdvözítőnk életének utólsó vatsoráján sokkal tsudálatosb és bötsülletesb lakodalmat szerzett, convivium pingvium, medullatorum, velős és kövér lakodalmat (732.) O, teneres, talpas kövér domine (Bal: Epist. 4). Meg-ganéjoztatic ganéjval avagy kövér földel, siros fejér agyaggal (Com: Jan. 72). A fekete föld, melyben a borozda feneke kövér, igen jó a veteményeknek (ACsere: Enc. 268). Kövér eledellel meghizakottál (Kereszt: FelsKer. 24). Kövér testű (László: Petr. 203). Téjjel mézzel folyó lett kövér földetek (Orczy: KöltSz. 236). **2)** [adeps, pingvedo; das fett, schmalz]. Diszno kövére: schweineschmalz Nom. 38. Kövért-szerető: pingvinarius, pingvarius MA. Habel [Abel] is hoza azoknak [juhainak] köveriből (Helt: Bibl. I.B2). Áldozza meg az iuhnak minden kőuérit, melly az az béliħöz ragadot (Kár: Bibl. I.89). Juhainac első fayzásából és azoknac köveriből: de primogenitis gregis suae et de adipibus eorum (MA: Bibl. I.4). Megelégitettem volna

őket gabonának kővérivel: cibavissem eos ex adipe frumenti (518). Az étkeknek kövéri: pingves escarum (Illy: Préd. II.260). A barom belső részeinek, ugy-mint a bél fedező kővérnek meg égettetése (Diósz: Tal. 86).

[Szólások]. Béresinek k ö v é r f i z e t é s e k e t adott (Illy: Préd. II.161). Megharagudott Hérmán, k ö v e r l ú d a t k i v á n (Mik: TörLe. 91). Han szasz forintod iöt a k ő u e r p l e b a n i a b o l (Mel: SzJán. 67). Nagy kamós páltza jött apátur kezében, k ö v é r e b b p ü s p ö k s é g tünt immár szemében (Orczy: KöltH. 120).

[Közmondások]. Mindenkor kőuérb az más ember szalonnáia (Decsi: Adag. 41).

Kövérëcske: subpingvis C. pingviculus MA. ein wenig fett PPB.

Kövérëd-ik: pingvefio, pingvesco MA. fett werden, feist werden PPB.

mëg-kövérëdik: pingvesco C. MA. fett werden, feist werden PPB. Megkőueredet e nepnec ŏ zűuőc: incrassatum est cor populi hujus (MünchC. 38).

Kövérës: subpingvis MA. etwas fett PPB.

Kövérit: pingvefacio MA. mästen, feist machen PPB. Kövérítő étek: sagina C. A bab kővéríti a szántóföldet: fabis terra *gliscit PPBl. (Pázm: Préd. 389. 605. Kr.) A gyönyörködtető kedves izű étkek s higan sült tyukmonyak téged kővérítnek, s új szőlő gerezdek, mind hizlaluak ezek (Felv: SchSai[2] 6.)

mëg-kövérít: impingvo, pingvefacio, ubero C. fett machen PPB. Embőrnec zivet lelket zent malaztal megkőueriti es bőlcseseggel meg ekőseiti (NagyszC. 61). Binősnek olaia en femet meg nem kővereiti (DöbrC. 220). Az jo aszszonyiallat gyönyörkötteti az ŏ ferjet es az ŏ tetemeit megh velősiti es megh kőveriti (SalMark. 30). Az szőlőt meg-kell kővériteni (Mad: Evang. 192).

Kövérke: [pingviculus; etwas fett]. Kövérke, édeske leány (Thaly: VÉ. II.230).

Kövérség: pingvedo, adeps, obesitas C. fettigkeit PPB. Kövérség szerető: pingviarius C. Kővérség, sir: adeps, schmalz Com: Vest. 118. Keuersegel meg telyek een lelkem: pingvedine repleatur anima mea (KeszthC. 154). Vegyed mind azt a keuerséget, mely befedezi a bélt: adipem totum qui operit intestina (Helt: Bibl. I.Qq2). Az iga elrossad kőuerségnec miatta (IV.26). Az gyertya el aluszic, ha el fogyna az kőuersege (Born: Préd. 297). Kőuerséggel meg hizlalna az ű papiainac lelkeket (Mon: Apol. 24). Az földnec kővérsége: pingvedo terrae (MA: Bibl. I.24). Minden kőverségét az bornac és a gabonánac tenéked adom: omnem medullam vini ac frumenti tibi dabo (137). Kővérséget eszel, ha sirt gyüjtesz (Czegl: MM. 108). Merő kővérségnec avagy has potrohóknac rabjai: mera abdominis mancipia (Com: Jan. 181). Kiszivárkozot mint a kövérségből az ŏ hamisságok (Illy: Préd. I.35).

Kövérségës: pingvissimus Kr. [sehr fett]. (Káldi: Bibl. Jud. 3. 22. Isai 28. 1. Kr)

1. KÖVET (*keuet* Ozor: Christ. 371. Helt: ÚT. e7. Helt: Mes. 82. MA: Scult. 1031. *kűuet*kezic Vás: CanCat. 238): **1)** sequor, consequor, prosequor, insequor C. consector, comitor, concomitor MA. folgen, nachfolgen, begleiten PPB. Mert nem kőuettel ifiakat zégenẏeket auaǵ kazdagokat: non es secuta juvenes (BécsiC. 7). Evrevk zerzesnek, constitutionak myatta kevuetny, tartany hagyak (DomC. 17). Ű reia nem tőrnéuec, ha nem az ű partyat kőuetneiec (Tel: RövIr. 21). Kőuetek űtet: secuti sunt eum (Fél: Bibl. 5). Minden dologba szemérmetességet kőues (Decsi: Adag. 174). Ha a bóldog aszszony tanátsát kővéted, és magadat meg-eszmélvén abban eljársz, a mit az ŏ szent fia parantsol, foganattya lészen a könyörgésének (Pázm: Préd. 254). Nem kételenségből, hanem jó akarva kővetem a te akaratodat (265). Az anyaszentegyház tanitását meg-vetvén, magok fejének kölcsagos szelét kővetik (Pázm: LuthV. 355). Ha ki utámam akar jőni, kővessen engem (Mad: Evang. 355). Az Christusnac szolgaland, es őtet kőuetendi (Sib: VK. Jv.). Eszemben vettem arról, mi kővetne engemet, ha azt a gonoszt tselekedném, és ennek gondolkodása ütötte-ki a beretvát a kezemből (Hall: HHist. II.176). Ezt az mi sziből származott atyai affectusból elődben adott parancsolatunkat követhessed (Évk. XIII 54). Irhatnék többeket is illyeket, hogyha hazám igyétül inditatott szivem fájdalmit követni akarnám (RákF: Lev. I.646). Magnest követtem, vasat szerettem, de nem vonzott ŏ magához (Amade: Vers. 205). Igaz bér követi a szégyent s becstelent (Orczy: KöltH. 69). **2)** imitor, aemulor C. [nachahmen]. Atyámat követem: patrizo C. Valaki keze irását követni: *chirographum imitari PPl. Görögösködöm, görögök szokásokat követem: graecisso PPBl. Akarnam, hogy követneiek Janosnak peldaiat (Tel: Evang. I.51). Ez iambort kiuanom minden ioban kőuetnem (Pécsi: SzűzK. 13). Kőnyeb meg ragalmazni, hogy nem mint kőuetni: facilius est reprehendere, quam imitari (Decsi: Adag. 97). Amaz okos pásztort követi, ki a mi-némű szinű gyapjút kivánt juhainak, ollyan példát adott eleikbe (Pázm: Préd. 64). E féle dolgokban ki-ki szabadoson követhette annak a helynek szokását, a mellyben lakott (c3). A hyaena-nevü farkasok emberi okádást és tsoklást követvén, hozzájok tsallyák a komondorokat (Pázm: Préd. 846). Ki-ki tsak azt követi, a mi szemeelőt jónak látszik (Pázm: LuthV. 301). Az magassan röpöllő saskeselyő természetet akarván kővetnem szárnyamra kelek (Lép: PTük. III3). Illic neked tanitó doctoraidat kővetned: decet te doctores studiose imitari (Com: Jan. 156). A nagyságtok édes asszony anyjoknak fénylő példáját tenném nagysigtok elejekbe, mellyből mind a követendő virtusokat s mind a kerülendő fogyatkozásokat ki tanulhatnák (Bod: Pol. Ajánló levél 2). **3)** deprecor MA. [peto; bitten, verlangen] abbitten Adámi: Spr. 197. demütig bitten PPB. Kwuessuk: reconciliemus NémGl. 280. Ferencz monda: Zerzettes elott kyssebb fraterokkeo, kews ezorda, kytt ystennek fya ez vtolso ewdewben kewuette ew mennyey atyanak (postulavit a patre) monduan . . . (EhrC. 88). Ki iőuenec a leualtac es kezdenec ŏ uele kerdezkedniec kőuetuen menni ielenseget ŏ tőllő, kesertuen őtet (MünchC. 86). Yme Sathanas kőuetet tűtőket (expetivit vos), hoǵ megrostalna, mikeppen buzat (MünchC. 161). Neminemű apatur kőnetiuala az apacak feyedelmeth, hoǵ eǵǵet az zizeknek tetemi kőzzűl nekye adna (NádC. 477). Thy kegelmeteket keuetem myuth wraymath, hog' thy kegelmetek meg bwchasson (RMNy. II.36). Nagy bátor beszéddel ŏ követi vala, megbocsásson neki, úgy könyörög vala (RMK. VI.61). E mellett kővetsz, hogy megbocsássam neked, hogy ezzel bántosz ennyi sok gondaim és fáradságaimba (Nád: Lev. 48). Te Kdet követem, mint tisztelendő uramat, de bizony nem tudom okát, miért kellet te Kdnek azt én rajtam cselekedni (LevT. II.102). Midőn valaki ellenünk vétkezik, tartozunk meg-bocsátani néki, de azért büntetéstis kővethetünk ellene (Pázm: Kal. 815). Ewthwen gyarath [gyrat?] kewwethnek (Ver: Verb.[4] 86). Törvény széket kővessenec: forum sectentur (Com: Jan. 133). Azért ekklézsiát kövessen (MonTME. I 77). Minden rendeket nagy atyafiúi szeretettel s jó akarattal követünk, ha mi fogyatkozás dolgainkban esett volna, minékünk meg-botsássa (Rumy: MonH. II.321). Követem az olvasót (Bethl: Élet. II.66). Ha ki gyermekét megnyomja, ne tartozzék ekklésiát követni (Bod: Pol. 86). Követem az urakat: minthogy semmi sem takaroszik ki belőle, a kolika szorongatások miatt nagy kinban vagyon (Fal: NU. 215). Térdre esett, s igen követte urát a vétkéről (297). Egyrűl követem, és más egyre kérem a kegyes olvasót (Fal: UE. 361). Ebédnél követi a sok vendégeket, rosz neven ne vegyék a sovány étkeket (Orczy: Költ. 189). **4)** consequor [adipiscor; erreichen, er-

kungen]. Bodogoc irgalmazoc, mert ők irgalmassagot kőuetnec: misericordiam consequentur (MünchC. 20). Isten ûduôzeiti Syont es meg alkottatnak Judanak varasi es lakoznak ot, es ôrôklettel kőuetik ôtet (AporC. 21). Alytya iduesseget kwuotni wuwn erdemebwl (VirgC. 11). Az irgalmassag azt mongya: en irgalmassag el vezeek, ha Adam irgalmassagot nem kevuet auagy nem nyer (HorvC. 38). Meg adatyk valamyt te edes zyz kewuetny akarz az te edes fyadtul (GömC. 263). **5)** [facio; tun, machen]. Tsak azt kellene kővetni a gyermek apjának, mennefel a hegy tetőre (Hall: HHist. II.301). Kövessenek egy próbát az ellenségen (MonIrók. XV.369). **6)** [perfero, sustineo; ausstehen, erleiden]. Csak az én istenem és az én szegény belső gondolatim érzették azokat az nagy szenvedéseket, mellyeket az én szerelmes társamért követtem (TudTár. 1839. 177).

[Szólások]. Kövesse életét isten szerint (ÖtvM. 227)

[Közmondások]. Az esőt verőfény követi, igy czivódást barátság (Kisv: Adag. 337).

el-követ: 1) [sequor] prosequor, exsequor, comitor MA. begleiten, nachfolgen PPB. [befolgen]. Bátran elkövetem kérésed, intésed meg nem vetem (Thaly: Adal. I.222). **2)** exsequor MA. [facio; tun, vollziehen, anstellen, verbrechen]. Vmit rosszat elkövetni: etwas übels verrichten Adámi: Spr. 197. Az mi penig az én Lipcsére való utamat illeti, azt is örömest elkövetem, ha úgy hozza a szükség (LevT. II.256). Mind ezeket az elh olly tsudálatoson elkővette [tette], hogy ... (Misk: VKert. 192). E kettőben álla a keresztyén embernek kötelessége: hogy a gonoszt elkerülje és a jót elkövesse (Fal: SzE. 558). Ha valami roszat elhagysz és jót elkövetsz (551). **3)** [perfero, sustineo; ertragen]. A városnak minden onussát szivessen elkövetjük (Nyr. XII.78).

[Szólások]. Boldogul e l k ö v e t i az ő lelki é l e t é t (Illy: Préd. I.182). M i n d e n t e l k ö v e t e, hogy E. felől vmit hallhasson (Mik: MulN. 23). Próbáltam én mindent, mindent elkövettem, szivem szerelemnek kockájára tettem (Amade: Vers. 94). M i n d e n ú t a t e l k ö v e t n i vmire: *affectare viam ad aliquid PP. Kénszeríttetvén ú t o k a t e l k ö v e t n i (Misk: VKert. 349).

elkövetés: 1) exsecutio, comitatio MA. begleitung PPB. **2)** exsecutio MA. vollziehung PPB. Az Christus keszûlt az û tisztinek szorgalmatossaggal valo el kőueteseuel (Fél: Tan. 260).

föl-követ: [rogo; erbitten, bitten darum]. Ha valamelj ôtvôs legeni maganak akarna mûvelni, tehát az mestôr remôkôt fel kővetven, meg' csinallia, ez ha az remekôket kővetnie az chetûl, ez illien szokasnak illien rendi vagion (Kecsk: ÖtvM. 226). Hogy egy ismeretlen ember udvarára mennyenek, és fel sem követvén előb' a gazdátúl, meg-öldgyák, és ő-hozzá vigyék a melly szamárt találnak (Pázm: Préd. 486).

ki-követ: ∞ Naaman az Elisaeustul aszt kőueti ki, hog' û neki meg boczattassek, mikor az kirallial be megien az baluaniok templomaban (Fél: Tan. 345). A felsőbányai kovácsok ki-követték a tanácstól, hogy ők is czéhet állitsanak (Nyr. XIV.459).

mëg-követ: 1) [sequor; folgen]. Hogy eszt a szeckást meg kőuethessée ô vtánna a tôb királyoc is (Helt: Krón. 29b). **2)** reconcilio, placo MA. deprecor Kr. versöhnen PPB. Megkenethned [olv. megkeuethned]: reconciliari NémGl. 278. Meg kônete hogi ô erőtte tetetőt volna a tômlôczben (DebrC. 43). Meg kőuetéc ôket: deprecati sunt eos (Helt: UT. 14). Meg kôveti az olvasot, hogy meg botsasson neki (Gyarm: Fel. 169). Az maga inasitis szepen meg kőuetuen [halálos ágyán] (Magy: Nád. 88). Sokszor meg-bántuk, sirattuk gonoszságinkat, sokszor istent meg-követtük (Pázm: Préd. 771). Ha meg bántottad, megkővetni ne szégyenlyed (Com: Jan. 201). A nőtelen személyek veszszőzéssel büntettessenek és annak-utánna az ekklésiát tartozzanak megkövetni (Bod: Pol. 66). Az végeztetott, hogy a megsértetett személyeket kövesse-meg (154). Másnap regvel bötsülletessen meg-követjük egymást, szent a békesség köztünk (Fal: NU. 307).

mëgkövetés: deprecatio, petitio veniae Kr. [abbitte]. Annál keveseb bőcsûlletre mélto az elég-tétel és meg-kővetés, mentûl kissebb renden vagyon a ki eleget akar tenni (Pázm: Kal. 751). A meg-kővetés és vissza-mondás bőtsûletes tselekedet, illeti az igaz keresztyén embert (Fal: NE. 95). A mi a megkövetést illeti, ez a ceremonia olly közönséges Franeziaországban, mint a fohászkodás az olaszok között (Fal: TÉ. 773).

Követdëgel: sector C. MA. MedLat. 473. immerdar nachfolgen, nachahmen PPB. Kőveddegeleю, utána járok: sector Maj: Szót. A joszages tselekedeteket kővetdegellyed (Com: Vest. 99). Kőveddegelem, utánna járdogálok: sector, ich befleissige mich, thue nach, hange an (145).

Követelmes: Istennec kőuetelmes akarata zerent ô (Marc) ira e Xsnac ewangeliomat (MünchC. 71).

Követés: 1) comitatus MA. geleit, begleitung PPB. Szorgalmatos követés: consectatio C. Élly akkoron hives, és nedves etkekkel, ne ûzd magad akkor Vénus kővetéssel (Felv: SchSal. 25). **2)** imitatio, imitamen, imitamentum C. nachahmung, nachfolgung PPB. Más erkőltsének követése: mimesis: gonosz követés: cacozelia C. Sok zent azzonyokat hyvanak az ev kevuetesekre (DomC. 23). Allatomba es zemermŵssen ingŵrlwen az romabelyeket kŵuetesre (Komj: SzPál. 35). Az kepnec termeszete, hogy kőuetesbôl azt ielenche, kinec hasonlatosságára ki iratot (Mon: KépT. 98). Az eredendô bûn, melliet az ember nem kőuetesbôl tanul, hanem szûletesenel hoz ez vilagra (Fél: Tan. 204). Christus kővetésérűl (Pázm: KT. 1). **3)** [rogatio; bitte, bitte um verzeihung]. Zent wrswla az ew edes atyanak tanaeza ada, hogy az kyralnak keremesenek awagy kewetesenek engedne (ÉrsC. 579b). Azt mondod: Christus Judast ecclésia kőuetésre nem itilte. De hogy nem, hiszem azt mondgya néki: jaj annak az embernek (Diósz: Delib. E3b). Könyeb' volna, kővetéssel mondom, egy disznót a mély sárból, mellyben hever, lágyszóval kicsalni, hogysem ôket a józanságra, a tiszta életre reá beszélleni (Fal: NU. 251).

Követetlen: [ohne um erlaubnis zu bitten]. Követetlen jött be hozzánk [engedelmünk, hirünk, tudtunk nélkül, XVI. sz.] (Nyr. X.470. TörtT. XXII.251).

Követhetetlen: inimitabilis C. unnachahmlich, unnachtunlich PPB.

Követhető: imitabilis C. nachahmlich, was nachzumachen PPB.

Következ-ik: 1) Utánna következem: subsequor C. evenio MA. auf dem fuss nachfolgen PPB. [folgen, erfolgen]. Kevethkezem: exequor Nyirkállai (Kovachich: Formulae Solennes XXVII). Eleges atkozot tudomanial meg ver, a ki vtan vegre ver ontas kőuetkôzik (Mel: SzJán. (232). Ha az ur nemes, gazdag ember: nem keuetkôzik belôle, hogy az egyûgyû szegeny ôkôr auagy diszno legyen. Bezeg nem: hanem ô is ember (Helt: Mes. B4b). Látod hogy az három vtán négy kőuetkôzneyéc (Helt: Arithm. E8). Es a ieles viselt dolgokbol dicziretiôk es io hir neuôk kőuetkôzik (KBártf. 1583. C4) Navallya kőuetkôzic rea néminemû lábos baromtól avagy csúszo mászo féregtôl Cis. J4). Oly dolgok, az mely az nepnec telyesseggel valo el oszlasa vtan kőuetkezneiec (EsztT: IgAny. 510). Hogy a nepre következhető gonoszokat ne lássák (Szathm: Cent. 91). Ez ideiglen valo nyomorosagodat ôrôcke valo ôrôm fogia kőuetkôzni (Sib: VigK. Fx). A mi az regularis hadaknak quártéllyát illeti, fele equilis portiójoknak az cassábúl fizettetnék ki, hogy az által excessusokra kevesebb alkalmatosság adatnék, se az

mezei-hadaknak disgustusa ne következnék (RákF: Lev. I.649). Mi vármegyéstől a hostát végéig kimentünk vala, de igen nagy havazás következék (Hazánk. I.300). Nem akarják megfontolni mi kövctkezik belőle (Fal: NA. 134). **2)** quaero MünchC. 37. veniam (abeundi) peto MA. erlaubnis nehmen (furtzugehen) PPB. Ő anna es ő attafiay alnac val kün kőuetkezuen (quaerentes), hoǵ neki żolnanac (MünchC. 37). Felséges királytul következni kezde, és ő jegyesétűl búcsúznia kezde, mondja, hogy ily szóval lött küvetkezése (RMK. VI.67). Az czéhnek mulatásábúl senki dékány híre nélkül házához ne mehessen, hanem következzék, és melléje kisírő adassék (KecskTört. II.212).

[Szólások]. Akar minemő ember legyen, bozzu beszeddel soha ne illesd, mert talan karodra kőuetkőzik valamikor (Frank: HasznK. 63).

el-követkëzik: 1) consequenter appropinquo MA. [erfolgen, sich einstellen, eintreten]. Elkővetkezic az megengesztelésis (MA: Tan. 1260). A juh midőn láttya a telet elkövetkezni (Illy: Préd. II.13) **2)** abitum paro, valedico, veniam abeundi peto MA. urlaub nehmen PPB. Enged meg, hog' azoktul kőuetkőzzem el, az kik az en hazamban vannak: permitte mihi renuntiare his qui domi sunt (Fél: Bibl. 106). Elkővetkezic az ipától (MA: Bibl. I.51).

mëg-követkëzik: evenio, consequor MA. [sich einstellen, eintreten]. Az mint magyarazza szent Agoston, hogy mint ű raitta meg kőnetkezet az igaz halal, azonkeppen ... (Mon: Apol. 327). Az melly dolgokat megmondottam vala, azokat véghez vittem és megkővetkeztenec: priora quae annunciavi, operatus sum, et venerunt (MA: Bibl. II.40).

Követkëzendő: consequens, consectator, consectatorius, succedaneus, successor, posterus, futurus C. [folgend, nachfolgend, erfolgend]. Következendőképpen: consequenter, insequenter C. Cristusnak vicariussa meg esmerneye az kevuetkevzendev jelenetbevl (DomC. 15). E következendő dolgok mind a te seregedbélieknek értelmek (Czegl: MM. 126). Daniel meg profetala minemő naǵ niomorusag kőuetkezendő volna reaioc hazaiokba (Szal: Krón. 51). Magyar level az kőuetkezendő verseknek magyarul tudo oluasoihoz (Bal: Epin. 1).

Követkëzés: 1) imminentia, successio C. successus MA. folge, nachfolgung PPB. A tanitoknac bizonyos egy más vtán valo kővetkezese (Helt: Bibl. I.b2). Az pispöksegeknec egymás vtan valo kőnetkezesec (Mon: Apol. 1). Midőn a darvak szép tsendesen repűlnek, ollyankor szép tiszta idő következést jelentnek (Misk: VKert. 319). **2)** consequentia C. [folgerung, schluss]. Ez kővetkezést szerzic magokban [ezt következtetik] (MA: Scult. 41). Nincs oly tudománya a római ecclesiának, melyet jó kővetkezéssel ki nem hozhatunk az írásból (Pázm: LuthV. 48). Némellyek maga neme szerént, némellyek bétakarva és jó kővetkezéssel ki-hozva találtatnak a szent irásban (149). Igazmak kell tehát lenni a rekesznek avagy következésnek-is (GKat: Válts. I.89). **3)** [consecutio, exitus; folge, ausgang]. Mindent megért, elméjében foglal, és tudgya, mi következésekre ágazódhatnak (Fal: UE. 392).

Követkëzési. Következési szükség: necessitas consequentiae ACsere: Enc. 21.

Követkëzetlen. Igen következetlen: perinconsequens MAl. PPl. PPBl.

Követkëző: 1) [sequens; folgend]. Elébbi gonoszságit béfedgye következő életének tekélletességével (Pázm: Préd. 27). **2)** successor; nachfolger SI. Következő valami utánn: successor MA. PP. Thewrwen szerynt walo kewwethkezewyre szaal (Ver: Verb.[1] 101). Utánna következő nélkül viseli az ő tisztit (MA: Tan. 1111). Az ő fő papi tisztiben sohul semmi successora, vtanna kőuetkőzőie nintsen (EsztT: IgAny. 171). A meg-holtaknac helyében állíttatnac mássoc, a kic utánnoc kővetkezőknec (successores) mondatnac (Com: Jan. 140).

Követő: 1) insequens, consequens, consectaneus, secutor, sectator, assecla C. folger, nachfolger PPB. Bűbai es babona kőuetőc (Born: Evang. III.292). Czac hiwsagot kőuetőknec rontoiok vagy vr isten (Born: Ének. 153). Gyönyörűség kővetőc (MA: Scult. 236). Testet, életet őrző kővetőc: asseclae [a király körül] (Com: Jan. 140). A tisztes wri aszszonyoknac leány aszszonyi, kővető szólgálo leanyi vannac: matronae pedissequas habent (102). Nem elöljáro, hanem kővető (Illy: Préd. I.239). Minémű légyen az Antikristus bélyege, mellyet fognak hordozni az ő követői (Illy: Préd. II. Tart 5). Követő vagy következő rész: consequens (GKat: Titk. 1119). **2)** imitator C. MA. [nachahmer]. A majom az emberi tselekedeteknek kővetője: simia humanorum operum imitatrix Com: Jan. 47. A más személljét követő, tettető: mimus 211.

1. Követség: [imitatio; nachfolge, nachahmung]. My edes wrwnk Iesusnak mynden eeletenek forgasa, minden lelky zenthseghes yozagoknak peldaya es kőwethseghe (JordC. 352). Tanada az prepost zerzet lelkeknek ydwesseghekre es sokaknak kőwethseghekre (ÉrdyC. 242). Mondatyk wr istennek fyanak neegykeppen: Elezer zent kereztsseegnek okaert, harmadzor kőwethseegnek okaert, mert kőwetee my wrwnk Iesusth zent martyromsag zenwedeesben (333).

2. KÖVET (*keweth* LevT. I.3, *kuvet* MonIrók. III.198). legatus, nuntius, internuntius, angelus, diactor C. abgesandter, bote, botschafter PPB. Hadat vagy békeséget járó követek: belli, pacis, indiciarum *oratores PPBl. Követ, hír-mondó: nuntius; der mundbote Com: Vest. 138. Had izenő, hirdető, követ Com: Jan. 144. Ywnek kwuetek (venient legati) Egyptombool (KeszthC. 166). Az zemeremtelen zem, zemeremtelen zűuec kőuete (VitkC. 66). El mwltanak mynd mykeppen el syethő hamarsagos kőwet (ÉrsC. 294). Kwldenek tyztesseges keweteket (ÉrsC. 579). Az egyeb vraknal, kyk ide kylthek kewetheketh, myndenyknel nagywb byzodalmam wolth kegyelmedben (LevT. I.3). Mynekwnk atyankfyay es a hyw gywlekezetnek kwuethy (Komj: SzPál. 226). Ez angyal a kezbe iaro keuet (Mel: SzJán. 493). Angyal, az az, kőuet (Helt: UT. Előb. 3). Az Christus az attianak kőneti (Fél: Tan. 400). Küldött, küldetet követ, apostol (MA: Bibl. I. Magy. 1). Akár békeségért, akár viadalért jöttenec, fogjátoc meg őket az követeket (328). Izabella megharagvék, hogy attya küvetin illyen nagy küssebbséget tettenek (MonIrók. III.198). Az istennec haragja postája, követi az örök halálnac (MA: Scult. 720). A gutta ütésnec elől járó követénec mondgyák a görts-vonást (Com: Jan. 59). Istennek követje, postája (GKat: Titk. 319). Érkezvén az követ ur levele, annak is párját elküldtem (MonOkm. VI.19). Elhüle Eusebius szembe ütközvén a követasszonyokkal (Fal: NA. 130).

folyó-követ: cursor Nom.[2] 267. [läufer]. Folyo követ: cursor, ein laufjung Nom. 65. A tatároc follyo kőneteket boczátanac be Tatár országba (Helt: Krón. 57). Follyo kőuetet boczáta (96). Utóllyára ugyan tsak meg békéltek; de töb' folyó követ ment ide s oda, hogy sem Gertrudenburg-ból Haya, avagy Versailles felé (Fal: NU. 325). Folyó követek (Fal: Jegyz. 951).

fő-követ: [legatus; botschafter]. Irjátok, hogy főkövetet készitettetek, melyben éjjel nappal munkálkodtok, hogy megindithassátok s ide beérkeztethessétek (MonIrók. VIII. 6).

futó-követ: [läufer] (Mad: BHal. 66).

köz-követ: internuntius GKat: Titk. 399 [V. ö. köz-követség].

nyelv-követ: [dolmetsch]. Basák levelet béküldének, mint először azzal és cselekedének, nyelvkövetnek és semmit felelének (RMK. III.143).

pósta-követ. András posta-követünket minemü becsülettel látta légyen a porta (MonIrók. VIII.164. Agend. 153).

[**Követësked-ik**]

Követëskëdö : [legatus; abgeordneter]. A követeskedő az őtet elkövetező urának nevét és személyét viselje (GKat: Titk. 204)

Követëz : [ablego; abordnen, absenden]. Ezeket így kell irni: követzem a követ, kéretzem a kéret (CorpGramm. 297. GKat.).

el-követëz : ablego [abordnen, absenden] GKat: Gramm. C. a követ az őtet elkövetzőnek a vagy követezőnek nevét viseli (GKat: Titk. 216. 204).

2. Követség : 1) legatio, allegatio C. ablegatio, functio, officium, munus MA. abordnung [gesandtschaft] PPB. Követségre küldöm: lego C. Követségbe küldi: legat, amandat MA. Azok nem lehetnek igaz tanítók, kik az istentűl nem vőttek követséget az hiveknek legeltetésére (Pázm: Kal. 113). Szent János-is azért kűldé tanítványit követségében (Pázm: Préd. 38). Sok nevezetes dámáknak képei vagyunk, követséggel jöttünk hozzád (Fal: NA. 130). A mint tapasztalom, országos követséggel foglalatoskodol ezen bötsűletes társoddal, s egyetemben képei vattok a több londrai dámáknak (Fal: NA. 131). Már nem apród a politika dolgában, elmehet a hét kantonhoz Helvetiába, vagy a confoederatiós városokhoz követséggel (Fal: NU. 321). **2)** [nuncium; botschaft, kunde]. Zent Wrswla azzony attya ez kewetsegh halwan ygen kezdee bwskodnya (ÉrsC. 579). Nimell ember az galileabeliek felől kőuethsighet boztanak vala az Jesusnak: adfuerunt quidam annunciantes ei de Galilaeis (Sylv: UT. I.104). A követseget meg beszellec őneki, es mondanac: nunciaverunt ei, dicentes (Helt: Bibl. I.Z). Isaias birdetvén a világnak az isten fia megtestesülésének követségét (Illy: Préd. I.69).

[Szólások]. Szent János-is azért k ü l d é tanítványit k ö v e t s é g b e n (Pázm: Préd. 38). K ö v e t s é g e n j ö v ö k ide Hetruriában, avagy az császárnak helytartója leszek (Balassa: Költ. 191). K ö u e t s é g e n hamar Jephtahoz k ű l t e c vala (Illyef: Jephta 2). A szűzhöz követségen kűldetett Gabriel angyal (GKat: Válts. I.5).

köz-követség : [interventio; vermittleramt]. Közkövetséget és közben-járóságot viselvén (GKat: Titk. 401). [V. ö. **köz-követ**]

Követségës : [nuncius; bote]. Mercurius, ez az emberec között kőuetségesnec, és szőuetségesnek magyaráztatik (Cis. M).

KÖZ (Kethyou*kyzi* 1246. Wenzel VII.213. *köz* emberrel vagyon nekűnc *közzűnc* Zvon: Post. I.680. *kösz* beteges időben II.408. azzon*küz*be Helt: Mes. 147): **1)** spatium, interstitium, intervallum, intercapedo, diastema C. medium, intersectio Otr: OrigHung. II.270. die weite oder raum zwischen zweien dingen PPB. [zwischenraum]. **a)** Világ közi: intermundium; két csomó közi: internodium; rendközi: interordinium C. *Két kő-fal köze: andron; *két gerenda köze: intertignium; *két lába köze: interfeminium; *két linea köze rendelt seregben: interordinium PP. Köz-fal: *paries intergerinus; barázda, barázda-közi, keresztül-való barázda: porca; ágyak közi a kertben, mesgye: interordinium; szoros köz, sikátor: augiportus PPl. Csaló-köz, h. e. fallens interstitium seu intermedium Otr: OrigHung. II.269. Pratum quod Kethyoukyzi vocatur 1246 (Wenzel VII.213). Udvornici de Challokewz 1269 (CodPatr. I.40). Challokuz in comitatu Posoniensi 1327 (II.47. 68). Locus Zylukuz juxta Fyuzesmege existens 1338 (IV.160). Feldkuz terra 1272 (Czin.). Terra feldkuz, quae nunquam aratur 1264. Feuldkuz ad Suran prope fl. Nitriam 1297 (Czinár). Isip [Euseb.] de Zamuskuz 1284 (ZichyC. I.62). Locus kechelukuz 1333 (I.415). Nobiles de palyazokuz 1343 (II.92). W scentii euzicun johtotuia ilezie vvt (HB). Meg kerestthethem az Myra kewzben az hordokath (LevT. I.86). Temesközben nyugszik Ambát basa (Tin. 111). Harom nap iaro földnyi köszt vete ő közette es Jacob közett: posuit spatium itineris trium dierum inter se et generum (Helt: Bibl. I. O4). Ollyan magas a szára és leuele közi mint az östörnec (Mel: Herb. 87). A kereszt viz fölöt a mellye es a két lapiczkáia közi szent olaial meg kenetic (Agend. 9). Két közben vagyok: in trivio sum (Decsi: Adag. 12). Engemet nagy köz földön az tudományban, és értelemben hátok megé hagynak (Pázm: Kal. 98). Tisza, Duna, és Keres-Maros közi (Tyuk: Józs. 270). A sáncz közinec vagyon árokja (Com: Jan. 122). Fa labockal hágásokat avagy széles közű lépéseket terjeszt-ki (Com: Jan. 209). **b)** [tempus interjectum, spatium temporis: zwischenzeit, zeitraum]. Mind egész éjjel a várbul löttek, virradtáig közit semmit nem tettek (RMK. VI.138). Az farsangh közi 8 het 2 nap (KNagysz. 1621. Ciml). Majd 1500 esztendőbeli köz vagyon az apostolok ideje és a Calvinus és Luther Márton idejek között (Matkó: BCsák. 228). Inában van kinek-kinek (a szerencse) változása, egy peczentés közi lehet fordulása, nagy állapotjárúl csekélyre szállása (Gyöngy: KJ. 54). **2)** [medium; mitte]. Szélin kopog, közin tsupog (az utca), ki közepit uszsza (Thaly: TörtK. 220). **3)** [medius; in der mitte befindlich, mittel-, zwischen-]. Köz határ, köz barázda: colliminium PPl. Köztölgy in com. Nitr. 1120. Közvar, castrum 1408 (Czin.) Mindnyaian ket fele szakadanac, az orszag mely az ket rend közöt köz, elszagattatec: omnia in duas partis abstracta sunt, res publica, quae media fuerat, dilacerata (Decsi: SallJ. 36). Itt a tanáts köz útat követett: medium senatus elegit (DBenkő: Flór. 141). **4)** communis MA. gemein PPB. [gemeinsam]. Köz: socius C. Nem viselni a közjóra gondot: *abjicere curam reipublicae PPl. Minden köz vala: erant omnia communia (Helt: UT. g5). Az halal mind czeknec köz (Born: Préd. 572). Legen köz: commune bonum (Mel: SzJán. 68). Az menyaszszonnac és vőlegénnec egy mással mindenec köz (MA: Scult. 945). Az házassoknac minden iószágoc köz legen (Kulcs: Evang. 151). Ezek az eszközök, minden eretnekség-hintegetőknek közök (Pázm: Kal. 515). Valamit egyebet miveliünk, tsak barmokkal köz szamárkodás (Pázm: Préd. 3). Köz egymással, a miek vagyon, a barátosoknak (Pázm: Préd. 140). Köz a veszedelem mindeneknek (Lép: PTük. I.176). Melly jegyek mind a törökökkel, mint az antichristussal közök (Matkó: BCsák. 104). A Jehovah név többekvel köz egységet nem jegyzene (GKat: Titk. 24). A jó akaróknak maid mindenek köz: amicorum sunt omnia communia (Csúzi: Síp. 290). Köz birodalom: respublica (Fal: NA. 228. Kr.). **5)** publicus MA. [universus, generalis; allgemein, öffentlich]. Köz-gyónat: publica confessio peccati MA. Testi nyomorúság olly köz ez életben (Hall: Paizs. 28). Köz es külömb külömb fele betegsegek leznek az embereken ez időn (KBártf. 1583. C.). Gyakorta köszönet helyett közúnatot nyert (MA. SB. 199). Királyi székben pozsonyi gyülésben közvox-úi [egyhangulag] választattam (Thaly: VÉ. I.108). Szenvedtem, szenvedek tovább is közjóért (Thaly: Adal. I.90). **6)** vulgaris, vilis MA. [gewöhnlich] gemein, schlecht, gering PPB. Közrendbeli: plebejus C. Köz, nem igen betsűs, alá-való: proletarius PPBl. Köz fizfa: salix vulgaris rubra Beythe: Nom. 8. Köz módon: vulgariter MA. Cak eg zokńaba es egh köz palastba iar vala (NádC. 539). A syklus kétféle volt, egyic köz, a masik templome (Helt: Bibl. I. K2. jegyzet). Köz kezel, azaz, mosdatlannal: communibus manibus, id est non lotis (Helt UT. K8). A köz varat meggyogyittya, ha meg mosod (Mel: Herb. 66). Abadot: ez köz szó a sido nielbe (Mel: SzJán. 251). De igen köz dolog: iis quae ex trivio, simile (Decsi: Adag. 249). Egy sing köz atlacz, egy vég köz bernáez (VectTrans. 9). Köz keppen mondani szoktak (Sib: VigK. Dx.). Közmódon szokott szollani (MA: Tan. 72). Ez lakodalmat nem mondgya czac közmodon vaczorának, hanem nagy vaczorának (MA: Scult. 714). A füge-fa sidó országban olly köz, mint nállunk az tűz-fa (Pázm: Kal. 391). Köz eledellel, és vékony öltözettel meg-elégedgyünk (Pázm:

Préd. 163). Nagy része e népnec kőz rendből valo vala (Zvon: Post. I.419). Salamon, valamig köz ember volt, semivel kevésbé nem gondolt, mint a tudományokkal (Illy: Préd. I.55). Vöttünk egy közkést (MonTME. I.56). Az két szolgájának két köz késöket [attunk] (I.128). Minden rendbéli marhámról, azaz ház köz marháról, ruhákról, élésről, barmokról regestrumot csináljanak pecsétek és kezek irása alatt (Radv: Csal. III.134b). Egy vitez kőz tőrőc ellene állá (BFaz: Cast. B3). Fegyveres eszközök, kik közöttök közök, hamar készitetének (Liszt: Mars 87). Látszik lenni csak kőz-ruházattal (Gyöngy: Char. 329). Ez a vétek jobbára a kőz egyűgyű rendnél tartózkodik (Fal: UE. 391)

[Közmondások] Köz lónak turos a háta: communis tamquam Sisapo MA. (Fal: Jegyz. 926).

[Szólások]. Szabad nekünk jó katonák Tisza-Duna közi, labonczságnak mert nincs sohult ottan semmi közi (Thaly: Adal. II.87b). Az holott ő neki semmi kőzi nincs: ubi ejus nihil interest (Com: Jan. 185). Mi köze hozzá? quid illius interest? semmi közöd hozzá: nihil tui interest Kr. Kyhez te k. semmy kezy nynchen (LevT. I.73). Mi közi nagyon az igaz istennec illyen emberhez? (Tel: Evang. I.70). Mi koezoed teneked ahoz (117). Mi kőzőm vagyon te hozzád én nékem? quid mihi et tibi est? (Kár: Bibl. I.406). Mi közi a sárnak a tzifrához? (Pázm: Préd. 75). Mihent az isten valakit fiává választ, annak mindgyárt közi s igazsága vagyon mint atyai őrökséghez, az bódogsághoz (Pázm: Kal. 775). Ehez csak egy körömfeketényi közi se légyen (Matkó: BCsák. 106). Nem lehet jó alku az álnokokkal, mert semmi közök a hiteles igazsághoz (Fal: UE. 425). Mi kewzi vagion velem? (RMNy. II.127). Az aszszonyalatnac se legyen kőzi valamely barommal: mulier non succumbet jumento, nec miscebitur ei (Helt: Bibl. I.ggg.3). Ne legyen semmi kőzed anal az igazzal: nihil tibi et justo illi (Helt: UT. H4). Semmi kőzőtőc ne legyen anal, hogy meg pirullyon (Tel: Fel. 7). Mi kőzed vagon velűnk teneked: quid nobis et tibi? (Fél: Bibl. 12). Mi kőzi vagyon az igazsagnak az hamissaggal (Szár: CanCat. B). Mi kőzűnc nékűnc a papista ecclesiával (Czegl: Japh. 10). Mi közze a bálványozással? (Illy: Préd. II.44). Öszvezsugorodnak, hogy senkivel közök ne legyen (Fal: NE. 25). Most arról intlek: se közöd, se részed ne legyen a libertinismus nyájabéliekkel (117). Szokása az alatson elméjének, hogy a nagyokba kapjon, és mint-egy óldal úttal abbul hiresedgyen, hogy fő emberekkel vólt köze (Fal: UE. 470—1). Senkihez kedvek, senkivel közök (Fal: UE 404). A derék tisztesség meg-kivánja tőlünk, hogy balkkal beszélgessünk, nem zajjal és rikoltással, mintha a szomszéd hegyekkel volna közünk (Fal: NA 189). Magammal vagyon méltó közöm és pöröm, magam vagyok mind ezeknek feje és oka (Fal: TÉ. 703). Péter azokban az dolgokban semmi közit nem ártotta (EsztT: IgAny. 326). Ezután császár ő felsége Magyarországhoz semmi közit nem ártja (MonTME. III.82). Az mi az penzen vettet [jószágot] illeti, azokhoz tudom keozit nem auattya (Radv: Csal. III.167b). Eggyik is kénámya Achilles fegyverét, másik is alittya ahoz méltób közit (Csákt: AU. 2.) Valaki azon joszághoz közit mondgya (Ver: Verb. 59). A törökök-is mondhattyák közöket a pápista vallás jeléhez (Matkó: BCsák. 152). Közöket praetendálják hozzá [állitják, hogy joguk van hozzá, XVII. sz.] (Nyr. X.469). Kifüggesztett célja a mi kötelességünknek, ha közödet tartod hozzá és megbarátkozol vele, tapasztalni fogod, melly édességes légyen (Fal: NE. 38). Töb canton vagyon Helvetiában, de tsak héttel tartya közit Anglia (Fal: NU. 321). A hol több tartya valami közét és reménységét valamihez, ott ellen-mondások támadnak, és tsorba esik a hitelben (Fal: UE. 423).

erdő-köz. Erdew kewz erezthwynnek kyth hynak (Ver: Verb. 199).

hëgy-köz: regio intermontana Kr.

hëgyközi: intramontanus Kr. Hegy közi laponyagok: convalles Com: Jan. 15. Hegyközi kos vagy ürü bőr, hegyközt termett juhbőr (TörtT. XVIII.252).

hét-köz. Hétközbe: in media septimana MA. Hétközben: in media hebdomade PP. Heethkewz wasár (Ver: Verb.[2] 214)

hétközbeli: hebdomadalis [wochen-]. Hétközbeli vasarok: fora hebdomadalia (Ver: Verb. 240).

hó-köz: interlunium C. MA. neumond PPB

hóközi: intermestris C. MA. neumondlich PPB.

idő-köz: temporis spatium, intervallum SI. (Bartha: Krón. 18).

kapu-köz: [torraum]. Az angalnac mondasa zerent Jerusalembe az aran kapu közbe egbe jutottanac (TelC. 30). Jóénec be kapu közben (Görcs: Máty. 21). Az kapu közben (MA: Scult. 898).

oszlop-köz: intercolumnium C. MA. zwischen zwei neben einander stehenden säulen PPB.

szigot-köz: [insula com. Posoniensis Kr.]. A fél szigetekben, sziget közökben, sziget mellyékében (Com: Jan. 171).

váll-köz: interscapilium C. MA. der teil zwischen den schultern PPB. Val kőz, lapotzka: scapula, schulterblatt Nom. 15. Nyakon ytyk kard fokkal valközbe (WinklC. 166). Úgy tsapja éles dárdájával váll közbe, hogy ketté szakad (Hall: HHist. III.108. Káldi: Bibl. 333). A nedvességek egyéb részeken-is le takarodnak az emberben, az ereken a petsenyék között, a válla kőzin (PP: PaxC. 39).

Közbe: inter, in medium MA. Kr. zwischen, in der mitte PPB. **a)** Közbe való: intermedius C. Közbe veszi: intercipit, obsepit MA. Közbeszakasztás nélkül kiálczon (Zvon: Post. I.6). **b)** Kyt toua kergetet az gabona közbe (RMNy. II.169).

Közibe: inter, in medium MA. zwischen PPB. [mitten hinein]. Közibe csatolja: internectit; közibe fonja: interplicat; közibe veti: intercalat MA. Valameel ydeghen tykőzytekben (in vestram coloniam) akarand mennye, kernywl meteltesseek (JordC. 35). Erezte ő közikbe ebléget (AporC. 37). El menenek nemzetrol nemzetre ees orzagrol mas neep kezybe: ad populum alterum (KeszthC. 280). The zentyd kezybe zamlaltassad wketh (413). Egietlen eg leaniat ada az apaczak közibe (Szék: Krón. 37). Nem szamlalyiac ezek közibe (Helt: Bibl. I. e3). Esée a tűuissec kőzűben [így]: in spinas (Helt: UT. D2). A kösség kőzűben hozzáe ötet (Helt: Krón. 322). Eszes emberec kőzűbe elegyitic (Helt: Mes. 214). Kic közinkbe mászkáltanac vala: qui subintroierunt (Helt: UT. Aa8). El temetéc az Atila hertzeget a töb kapitányoc kőzűkbe (Helt: Krón. 20). Az wrac kőzűkbe helyhesztetlec (126). Kőzűkbe tête é asztalát, és ot ebéléc barátiual kőzetec (127). Jó hellyre hayttyác, ama ritka fác kőzűkbe (Helt: Mes. 338). Hogy ha oda is nótáltad volna az kótác kőzűben, tehát közibon ne számláld (Helt: Arithm. C). Nem szűnik hintegetni az konkolt az io buza közibon (Fél: Tan. Előb. 3). Mi kőzinkbe rendely kiralt (Mel: Sám. 15). Eretnekségeket szerze kőzikbe (Mon: Apol. 408). Nem io az bagolynac, az solmoc közibe ölgyettetni magat (Pécsi: SzÁz. 107). Hintetött a konkoly a buza közzibe (MA: Scult. 577). Tyberius az rómaiak isteni kőziben akarná Christust vrunkat bé venni (Pázm: Kal. 48). Azt hirdetik az községközibon: hogy, Arséniust el rekkentette (225). Ihon ezek a bonta keresztyének, az anabaptisták, mig elébbeni vallásban vóltanak, hamis eskűződést töllök nem hallottunk, részeget közöttök ritkán láttunk. De miólta Sámbár konkolyt vete közikbe, azólta azok-is már szinte olly részegesek, lelkeződők, hamis eskűződők, egy-más között

veszekedők (Pós: GBot. 25). Az ecclesiának statutumit a sz. irás közibeu egyelittyük (Czegl: MM. 109). Felállván a nyeregben, közikben menne, de minek előtte csak valamihez is fogott vólna, ugy elkorbácsolák a tartárok, hogy élete is alig marada meg (Monlrók. VIII.487). Igy kákognak hollók, ha sas jün közikben (Zrinyi II.86). A boldogságok közibe keserüségeket egyelít (Illy: Préd. II.256). El-szenveded inkább a világ habjai közzébe keveredni (Illy: KrÉlet. 430). Jöttem közitekben magam jó kedvéből (Gyöngy: Char. 31). Közénkbe jövén (Mik: MulN. 334).

Közbötlenül: immediate GKat: Titk. 1119.

Közben: 1) in medio MA. Kr. in der mitte PPB. Masod kezbe walo: secundum medians NémGl. 313. Közben fekszik: interjacet, közben foly: interfluit, közben fut: intercurrit MA. Közben menni [középen] (Decsi: SallJ. 39). En az dolgot köz ben hagyom (Pázm: Kal. 408). Deli Vid penniglen mikor magát közben láttya számlálhatatlan török seregben (Zrinyi II 18). **2)** inter MA. Kr. zwischen PPB. **a)** Járván erdő közben (Huszti: Aen. 21). **b)** Ilona el buttanac vala a harasztosban, és a tövissec közükben (Heit: Krón. 89b). Illyen czuda sidóc közük-ben vala (Cseng: Jer. B). **c)** Mikor nékem a beszéd közben elő-hozta volna, hogy Ásiába akar menni: cum mihi in sermone *injecisset, se Asiam visere velle PPBl. Ez idev kevzben meg hala Innocencius papa (DomC. 17). Ez vdőközben az tyzthartokat es az warbelyeket nekem hyteztesse az zerzes zerent (LevT. I.34). Blaskó az üdőközben feltámada, aláváló nemből ő támadt vala (Tin. 350). Az mi bor ital közben lészen, borban kel azt irnia (Decsi: Adag. 46). Estenec az nyomtatásközbe nemely hibac (Zvon: Post. I.1). Ezer két, s három-száz esztendő-közbe ki üzetének az keresztyénec (Pázm: Kal. 626). Szolas közben (Erasm: Erk. 14). Étel közben a felső állát mozgattya (Com: Jan. 48). Ezen munkám közben egy nagy akadályra találtam, mellyet által sem hághattam, elkerengeni sem akartam (MHeg: TOszl. 134). Majd emléköznérn, tisztös uraim, ha meghallgatnátok, egy szent emberrül, ha ital közben fület hajtanátok (EPhilKözl. IX.172). Kevés időre osztán halála történvén Antiókusnak én meg-indúltam feleségemmel együtt, minden birodalmának kezemhez-való vételére, és a hajókázás közben, a hajóban meg-betegedvén feleségem, ezt a mellettem lévő leányomat szülte (Hall: HHist. II.293). **d)** Vigasztalást vőn soc gongyai közben (Valk: And. 18). Ez város enni jovai közben, rakva volt förtelmes népnec sokságával (Zvon: Post. II. 254).

[Szólások]. Mikor még törvényközben vóltanak s dolgok már a bétsi tsászári udvarnál folyna, meghólt Bethlen István. Mikor még törvényközbe vólna, férjhez ment (Bod: Pol. 206). Igy akarám ezeketis rövideden czac mint egy út közben megemlíteni (MA: Tan. 1186).

közben-közben, közbe-közbe: per intervalla PP. [mitunter]. Közbeközbe-berekeszt: intersepire; közbe-közbe megállok: intersisto C. Közben közben megnyugszik: interquiescit PP. A nádak, nád szálak, közben-közben tsomósok (Com: Jan. 33. DKal: Ker. 419). Ha apritnak is valami kevés imádságot közbe-közbe; tíz annyit s jobb izüen nevetnek hozzá (Fal: NA. 146).

hely-közben: [passim, interdum; hie und da]. Nemzetünknek vitéz virtusi mostanság Isak hely-közben pillog-elő (Kónyi: HRom. b).

szëm-közbe: [obviam; entgegen]. Szem-közbe jő véle a király disznó-pásztora (Pós: Igazs. I.372).

Közből, közbül: 1) de medio Helt: UT. Gg. 1. [von der mitte]. **2)** [in medio; in der mitte]. Kewes idew oly mynt egy ora kewzbewl wettetwen: interposita quasi hora una (Pesti: NTest. 175). Ird az első számot elől és közből ird ama quotiensben való nyoltzat, és utol ismet ird az leg utolsó negyuen méltöldet (Helt: Arithm. 116). Melly mint egy erős kő fal közből vagyon (Born: Préd. 248). Az erős gialogot közből allata (Ilosv: NS. 7). Az közből való térhely (Decsi: SallJ. 11). Hadait ugy rendelte, hogy közből vehette az töröket (MonOkm. IX. 367). Az y soha a szó eleiben nem tételhetik, hanem mindenkor tsak közből vagy utol, de a j mind elől, közből, hátul tételhetik (CorpGramm. 279).

Közből-közből: [interdum; hie und da] (Born: Préd. 462).

Közbülsö: [medius; mittler-] (MA: SB. 14). Ezeknek mindenik hamis értelem, hanem a harmadik közbölső igaz (GKat: Válts. Előb. 28). Közbölső várban van vasajtóval, vasablakkal betött bótban puskapor 10 tonnával (RákF: Lev. I.92).

Közé (*közzé* Zvon: Post. I.8. 366): inter MA. zwischen PPB. [zwischen hinein]. Közé elegyiti: intermiscet, immiscet; közé irja: interscribit MA. En kyldek tyteket, mykent yohokat az farkasok kezze: ego mitto vos, sicut oves in medio luporum (JordC. 382). Az w edes eneklesy kwzze elegywlienek, az egyhazban enekeluen (VirgC. 142). Konkolt hintuek a buza közze (Mel: SzJán. 237). Iduességes dolog közze leanyokat ne ölgiech (Mon: Apol. 361). Botsátoc dög halált közzétec (Kár: Bibl. I. 114). Az én badaim közé egyvelitették magokat (Monlrók. XV. 216). Az mendicansoc nagy rendi közé való volt (MA: Scult. 124). Gonoszoc legyenec az jóc közzé elegyetetve (204). Senki engemet az árulók közzé nem nevez: inter conjuratos nemo me nominat (Forró: Curt. 341). Ma irattál közzé az árva lábornak (Thaly: Adal. I.24). A ki korpa közé keveri magát, tudod ki harmincadjára kerül (Fal: NE. 23).

Közöcske: spatiolum, interstitiolum; kleiner platz zwischen etwas PPB.

Közöl: 1) communico C. mitteilen, gemein machen PPB. Könyv koporsok, az az: olly emberek, kik midőn valami jo könyveket kaphatnak, senkivel nem közlik, hanem tsak magoknak olvassák titkon: bibliotaphi Major: Szót. Valakivel tanátsát közleni: sui consilii aliquem *participare PPBl. Oſ nağ keğős azzoń vala, hoğ ha cak eğ keńere auağ eğ tik mońa volthes, ottan a zegeńőkkel közlivala (NádC. 530—1). Ez eellyen nagy isteny tanachot es zerzeest akarna tanacholny es közleny ew zent angyalawal (ÉrdyC. 251). Egy szolgáját küldé (az asszonyhoz), kivel az ű dolgát azelőtt ű közlé (RMK. II.38). Az vitézlő népet ti szeressétök, isten adományát vélök közljétök (III.313). Ajánlá is kd magát, hogy azt az levelet örömest velem is közli kd (LevT. II.183). Valami iót az wr minelűnc tészen, teueled közölyűc: quae nobis traditurus es dominus, dabimus tibi (Helt: Bibl. I.TTt) Az vitézlő népet ti szeressétek, isten adományát vélök közljétök (TinC. 313). Minden dolgát közleni valakiuel: joca seriaque cum aliquo conferre (Decsi: Ádag. 84). Kelle mindeneckel közleni az kenieret es az bort az vaczoraban? (Fél: Tan. 414). Adakozzanak, és istentűl vett javokat közöllyék a szűkölködőkkel (Pázm: Préd. 366). A hangyák a magokot egymással közlik (Illy: Préd. I.286). Hogy az isten az ő igassagat minden emberrel közöllye (Mih: ÖrökÉ. 237). Mással közöllyed és ki-beszéllyed: alteri communica et narra (Com: Jan. 156). Siessen mellénk jőni mennél bama[ré]bb, Ibráni urammal is közöld (RákGy: Lev. 97). Hogyha tarsolodban van jó pogátsádban, közöllyed barátiddal (Kisv: Adag. 383). Szolgálatod közöld örömest mindennek (Orczy: KöltH. 43). Melly nagy kedvemre esik jósága, mellyet vélem közöl (Kónyi: VártaM. 36). A jó irók fellyebb jártattyák a meg szerzett bötsűletet, a világ széleire elhordgyák, sött még késön érkező maradékinkal-is ditsérettel közlik (Fal: UE. 387). **2)** [intermisceo; untermischen, mengen]. Fűztek arra gyöngyel közlött klárisokat (Gyöngy: KJ. 113). A ki napjait kellő változással közli, okos (Fal: UE. 481). Szerelemben tűzet rakni a szive alá, vagy peniglen a tantzikát ár-

talmas tekéntettel kőzleni s forró meleg tsókokkal végezni bezzeg bűn (Fal: NE. 85). Sirva fakad, jajjal közli, nagy cseppekkel könyve hull (Fal: Vers. 880). 3) Közli a jó kocsis a mély kerékvágást: közbe veszi SzD. [die mittelstrasse suchen]. E két ősvényt [istenét s a természetét] per abstractionem metaphysicam kőzleni akarják, hogy se eggyiknek se másiknak ne láttassanak vétteni (Fal: UE. 380).

[Szólások]. Az asszony-is parázna, ha mással k ö z l i m a g á t, mig ura meg nem hal (Pázm: Préd. 210). Bizonyos mértékkel kell kőzleni magát az emberekkel (Fal: UE. 396). Ha eszén kell lenni embernek, mikor levelével kőzli magát, mennyivel inkább, mikor nyelvével (440). Az istennek jó vólta sok féle képpen szereti magát kőzleni a világgal (382). A bölts vigyázva közli magát, vigyázva hiszen (479).

Közlel: [intermisceo; untermischen]. Elődbe rakom, mire kötelezzen bennünket a hit, kőzlelvén a beszédet néhány indító okokkal (Fal: NE. 35).

Közlés, közölés: communicatio C. divisura MA. mitteilung, gemeinmachung, teilung PPB. Mynemẃ kẃzẃles vagyon az vilagossagnak a setetsegekvel (Komj: SzPál. 217). Vele valo kẃzlest ne tarcyatok (362). Mondhatnám, hogy a szeretet az isteni természet közölése (Pázm: Préd. 1035). A kálvinisták az vr Jesus testétẃl megtagadgyák a mindenhatalomnak kőzőlését (Mad: Evang. 31).

Közlet: chaos. Mend ezecben nag kőzlet erősseitetet mű kőzőttőnc es tű kőzőttetec: et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est (MünchC. 150).

Közölhetetlen. Közölhetetlen név: incommunicabile nomen (Káldi: Bibl. Sap. 14. 21. Kr.).

Közölhető: communicabilis Kr. [mitteilbar] (Pázm: Kal. 1057. Kr.).

Közöltet: communico, participem reddo MA. mitteilen, teilhaftig machen PPB.

Közöltetés: communicatio MA. gemeinmachung, mitteilung PPB. Az istenséghez természet-szerént illenek: az emberi természethez csak kőzőltetésből (Pázm: Kal. 707).

Közöltethető: communicabilis Kr. [mitteilbar]. Ha közöltethető, kivánnám tudni, mit hoz (Fal: TÉ. 691).

Közöl, közül, közzöl, közzül (*kezzvl* DomC. 2. *kezzevl*evk 78. *keezzyl* Pesti: NTest. 116. *kezzıl* Pesti: Fab. XXII. XXIII. stb.): ex, e medio MA. aus, aus der mitte PPB. a) Vegye az égéss kőzzűl a thomienőzőket: tollat thuribula quae jacent in incendio (Helt: Bibl. I.YYy). Mi kőzzűlűnk mentenek ki, de nem mi kőzzűlűnk voltanak (Fél: Tan. 262). A koszperdet az ajtóba a jobb lábán való két újjai közzül ugy hajitotta (Bod: Pol. 194). Kőrmők-kőzűl ki-ragatt prédájok (Csúzi: Síp. 313). b) [partitivus]. Nem vagyunk mi az ollyas korhelyek kőzzűl valók: wir sind von dieser liederlichen bursch gar nicht KirBesz. 104. Ez fyak kezzvl egyk ada magaat ispitalsagra (DomC. 2). Ev kezzevlevk reuid jdevben negy fraterek halnak meg (78). Netalan ty ktek kewszewl walamy tewelgew gondolat wagyon szywyben hoszam (RMNy. II.59). Nem wolth ollyen rwhazatos, mynt ezek kezzől egyk: nec coopertus est, sicut unum ex istis (JordC. 371). Vallak tegedeth nemzetek kezwl (in nationibus) wram, ees the newednek dychereteth mondok (KeszthC. 33). En ki az vinek kőzzől vagok, irok az Gainsnak (Sylv: UT. II. 133). Fiamnak társat hozz az én nemzetem kőzől (RMK. II 111). Rátámada urak kőzől nehánya (Tin 340). Allass engemet az ioc kőzibe es valasz el ki gonoszoc kőzűl felseges vr isten (Born: Ének. 144). Némellyee is az wrac kőzzűl nem igen kemént álnac vala Mátyás mellett (Helt: Krón. 118). Ollyakis vannak az rezegősseők kőzzől sokan (Frank: HasznK. 70). Mikor az ebek koslatnak, azok kőzzül a nőstin ebet lűd meg (OrvK. 90). Senki kőzzűlűnc ne légyen az ő faytalansága-nélkűl: nemo nostrum exors sit luxuriae nostrae (Kár: Bibl. I.636). Nints kőzzűlünk oly messzelátó, mint a sas (Pázm: Préd. 66). A két út-kőzzűl valamellyikén minden-nap egy-egy lépést tészünk (86). Az apostoli levelek kőzzűl leg-elől iratot a Thessalonicabéliekhez szólló (Pázm: LuthV. 226). Ha valahol egyet kettőt kaphatnak közüllők, azontul szalag szijjakat metélnek hátok bőréből (ErdTörtAd. II.391). Az arnyék hal egyedűl borozdollya a tengert, még az ő féleki kőzűl sem kővetvén senki (ACsere: Enc. 219). Minden gonoszok közül legnagyobb (Illy: Préd. II. 234).

köz-közül: [proxime]. Az erős hadak fő hadnagy-nélkűl, az ország király-nélkűl, veszedelemmel kőz-kőzűl szomszédok (Pázm: LuthV. 328).

Közön

[Szólások]. Az apostolok kőzőn akaratból el-végezék, hogy a hivek meg ne egyék a vért (Pós: Igazs. I.92).

Közönség: universitas C. communitas, commune MA. gemeinschaft, gemeine PPB. [allgemeinheit]. A biraknac a kőzensegről valo gondviselesec adatic itt előnkbe (Helt: Bibl. I f2). Ismet helyere hosztac a meg szaggattatot kőzenseget (I. h3). Semmi annyira nem szükséges a közönségben, mint a jó rend (Illy: Préd. II.74). A hetes szám bizonyos kőzőnséget jelent: numerus septenarius quamdam universitatem notat (509).

[Szólások]. A mit kaphatnac vala mind k ö z ö n s i g r e t a r t i a c vala (Szék: Krón. 209. Pethő: Krón. 95). K e v z e n s e g e l illyen modot tart vala uton (DomC. 88). Az kamaras vraknak kezenss[e]gel kel vala irnom (LevT. I.99). Az egesz tőruęnről kőzőnseggel (Ozor: Christ. 120). Kőzőnséggel töb int az hiveknek a nyavalyába hogy nem mint az hitetleneknek (Tel: Evang. II.142b). Kőzőnseggel mindnyajan es egyenkent-is ő neki tagjai, kőzősi es reszesi (Szár: Cat. G). Az mondásoc az ember életénec idejenec kőzőnséggel valo tzillyáról (MA: Scult. 16). Az magyarázóc kőzőnséggel mind azt tartyác (49).

Közönséges: 1) universalis, perpetualis, generalis, catholicus C. [allgemein]. Kőzőnségesen: in universum, generaliter; kőzőnséges képpen: universe C. Bezedekett gyakorta mynystereknek es egyeb baratoknak kewzewnseges gyewlekezesnek mongyauala zent Ferencz (EhrC. 116). Mynd az kőzőnsegős soksaagh ywőlthe awagh reada (WinklC. 186). Meg kernekezem the oltarodath wram, hogy meg hyrdessem kezenseges the chodaydath: universa mirabilia tua (KeszthC. 47). Mynd kezenseges felden (in universa terra) vannak w ytelety (279). Tudnod kel egy esztendőben hány holnap vagyon; vagyon pedig kőzőnséges képpen 12 (Helt: Arithm. C7). Az görög nyelv ackor mayd mind ez világon kőzőnséges nyelv volt; nem volna gonosz ha egy biblia volna, mellyel élnénc kőzőnséges képpen (MA: Bibl. Előb. 3). Elősźer kőzőnséges képpen szól nékiec, azutan egyenkint kinállya őket (I.14). Kőzőnséges concilium (MA: Tan 1159). Úgy rendelte, hogy világ-végén utólsó és közönséges itilet légyen (Pázm: Préd. 4). Egy közönséges urnak birtokában lévén e világ, nagy és kőzőnséges békesség vólt (100). A romai pápát universalis, kőzőnséges pűspőknek nevezik (Pázm: LuthV. 94). Ha az emberek közönségessen a szűle apjokkal élhetnének, mi szép dolog volna a (Mik: TörL. 234). Non furaberis, ne orozz: kőzőnségesen mind azoknak szól, a kik által sértődik az igazság (Fal: NE. 102). 2) vulgaris, vulgivagus C. [gewöhnlich, gemein]. Kőzőnségesen: vulgo, vulgariter C. Megvonom a kőzőnséges dolgoktól magamat: me abduco a re publica PPl. Az kynernek kőzőnseghes megh zeghese (JordC. 713). Az kőzőnseges igeknec egigyűseget kerdezkedesekre sztollyac: torqueant in quaestionem (Mon: Apol. 289). A kőzőnséges szokásokra meg ne restűly (Pázm: KT. 64). 3) [publicus; öffentlich].

Mind maga dolgában, mind a közönségesben el-járni: rem privatam obire et publicam PPBl. Közönséges szállásoc: hospitia publica (Com: Jan. 124).

[Közönségësít]

ki-közönségësít: [publico, divulgo; verkünden, verbreiten]. Kikőzőnségesitették a tőle származott tőrvényt (GKat: Titk. 401).

Közönségësség: 1) [communitas; gemeinschaft]. Az anyaszentegyház annal az eggyességgel vagyon, a melly eggyesség neminémű rendet, társaságot és kőzőnségességet tészen (Bal: Cslsk. 459). 2) [universalitas] (Mad: Evang. 647).

Közös: 1) particeps, consors MA teilhaftig PPB. Közös társ: consors, consocius, particeps MA. mit-genoss, der teil hat PPB. Hog valami aiandikban kőzősse tegelek tűtőket: ut aliquod impertiar vobis donum spirituale (Sylv: UT. II.5). Egymásual kőzősők vagunk (128). Jupiter wra ez esztendőnek; kőzőse az Mars (KBártfa 1583. Bv3). Nem akarom hogy az őrdőgnec kőzősi legyetec: nolo vos fieri socios daemoniorum (MA: Bibl. IV.158). A ki Christussal nincsen, eordőggel kőzős (Pázm: Kal. 815). Tallas Gergelyné legénye és Bese Mihályné közösse miatt fizettünk az vajdánac 22 t[allért] (MonTME. I.57). Vra ez esztendőnek Mars, es kőzőse Saturnus leszen (KNagysz. 1621. G3). Ne tégyed magadat illy kárhozatos munkásnak kőzősségvé (Megy: Bayle 335). A mostani fiatal-rend más szokást tart; az éji baglokkal közös valamiben; akkor kél nyoszolájábúl, mikor a nap már lenyugszik (Fal: NE. 3). Közös lévén e dologbann a hertzeg [tudta, volt benne része], mihelyest a lövést hallá, oda sietett a főnrakkal (Fal: TÉ. 635). 2) manceps [arendator]. A kinek házhelyec és ahoz tartozó szántó főldec s-rétec árendáltatnac, fukar, kőzős, árendás: manceps (Com: Jan. 72). Szálly bár uri házhoz, vagy kőzős gazdához, vendégfogadó házba (Szentm: KalmDics. 6). 3) communis MA. [vulgaris; gemeinsam, allgemein]. De mihelyt közös lett [a ruha] s viseli polgárság, zsib vásárra küldi a nemes aszszonyság (Orczy: KöltH. 161).

Közösít: communem facio, publicum efficio, participem reddo Sl. impertior [mitteilen]. Kyuanlak tykteketh lathnom, hogy valamy lelky ayandokoth kwzwsyechek tynegtek, kyuel meg erwsseytessetek: desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar gratiae vobis spiritualis ad confirmandos vos (Komj: SzPál. 45).

Közösités: [communicatio; mitteilung]. Ionak lattatot az Macedonyanak es Akayanak valamy egy masra valo kwzwsseyteesth, alamyznath tenny az zegyn zentekhez, kik Ierusalembe vadnak: probaverunt Macedonia et Achaia consolationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalem (Komj: SzPál. 103). A kenyer, kyth meg zegwnk, nem de az Christus Iesus testynek kwzwseytyse, ryzeseytysey? panis, quem frangimus, nonne participatio corporis domini est? (160. 229).

Közösköd-ik: 1) se communicare, conversari Sl. [gemeinsame sache machen, sich mitteilen, verkehren]. Az római ecclesiával minden rendtartásban és sacramentomokban közösködtek (Pázm: Kal. 164). A tserélő avagy kőzőskődő igazságról: de justitia commutativa (Com: Jan. 189). Kőzőskődnek az őrdőggel (Diósz: Tal. 197). 2) carnaliter commisceor Sl. [beiwohnen, beischlafen]. Ferfiunal kőzőskőduen (Mon: Apol. 466). Ha valaki te veled nem kőzőskődet: si non dormivit vir alienus tecum (Kár: Bibl. I.122). Az férfiu melly aszszoni állattal kőzőskődik (MA: Bibl. I.179). A nőstény oroszlán igen buja, melly miatt sokszor más oroszlánokkal is szokott kőzőskődni (Misk: VKert. 55. 332).

Közösködés: 1) [communicatio, relatio; gemeinschaft, verkehr]. Az kivel ügyünk és kőzőskődésűnc vagyon (MA: Tan. 1298). Doctoroknak ördőggel való kőzőskődéssek (Czegl: MM. 206). 2) coitus, concubitus Kr. fornicatio Kár: Bibl. I 105. [beischlaf]. Az természetnec folyása ellen való kőzőskődés vagy aszszoni allatockal, vagy férfiackal (MA: Bibl. I.105). Tűz, szertelen munka, buja kőzőskődés ártalmas a szemnek, napra szembe nézés (Felv: ScholS 23. 25).

Közösleg: 1) alternatim C. mixtim, promiscue MA. interdum EhrC. 107. vermischt, vermenget PPB. [mitunter]. Onzolyad frater Ferenczet, hogy kewuesse baratoknak bewlczyt es hagya magat kewzewslog ewtewlewk vezertettetny (EhrC. 107). Az istennek egy háza hasonlatos a mezőhöz, melybe nem csak buza, hanem közösleg konkoly is vagyon (Tel: Evang. II.870b). Lehetetlen dolog, hogy neha neha kőzősleg egyebbenis nem foglaluáia magát (Tel: Fel. 93). Hasonlatos leszen a hold toltehez, kőzősleg valo szelekcel (KNagysz. 1579. E8). Inkab mindenűt meredek [a hegység], gyakor folyamok csavarogván kőzősleg: plerumque praeraptae, crebris oberrantibus rivis (Forró: Curt. 54). 2) [communiter, simul, invicem; gemeinschaftlich, mit einander, gegenseitig]. Az ő szűletése után jok es gonoszok kőzősleg hivattattak (Bátai: LPrób. 4). Magát az angyalokval kőzősleg értse (GKat: Titk. 57). Őket kőzősleg meg-szégyenitem (307).

Közösöd-ik: 1) communico [se communicare, conversari; sich mitteilen, verkehren]. Semminemw sentegyhaz ennekem nem kwzwswdwt adasnak es elueuesnek okara: nulla mihi ecclesia communicavit in ratione dati et accepti (Komj: SzPál. 321). Nem kőzőssődnek az sidok az samariabeliekuel: non utuntur Judaei Samaritanis (Sylv: UT. I. 131). 2) misceor Sl. [coeo; beiwohnen, beischlafen] (ACsere: Enc. 215).

Közösül: 1) se communicare, conversari; sich mitteilen, gemeinsame sache machen, verkehren]. A sidoc nem kőzősőlnec vala (non coutebantur) a samariabelieckel (MünchC. 174b). Wnekyk walaztottywal een nem kezeswlek: non communicabo cum electis eorum (KeszthC. 388). Az isten szent, ki nem enged magával akar mi motskot is közösülni (Ker: Préd. 162). Kőzősűl azonban mindennel kegyesen, noha vagyon háza mint illik fényesen (Orczy: Nimf. B2b). Vén az iffiúval, nagy ur a szegénynyel, a bolond, a tréfás kőzősűl a bőlcsel, csókkal ölelkezik magyar a némettel (C3). Közösűlt boldogság árad minden rendre, és jut egész orszag tündöklő fényére (Orczy: KöltSz. 10). 2) coeo Helt: Bibl. I. GGg3. fornicor Kár: Bibl. I.105. [beiwohnen, beischlafen]. Ne engedgyed, hogy a te barmod egyébféle álattal kőzesűllyen (Helt: Bibl. I. HHh). Aual kőzősűllyőn, fiat lát attól (Szakm: AmAff. 1). Ne kőzősűly a nagy paráznával (VárM: ÉgőSzöv. Bevez.). 3) participo, particeps fio MA. teilhaftig machen, teilhaftig werden PPB. Hog ne kőzősűllietek annak bűneiben: ne participes sitis (Fél: Bibl. II.180).

mëg-közösül: [se communicare, conversari; gemeinschaft haben, verkehren]. Meg ne kőzessűl az istenteleneckel, hanem tauosztasd el az ő barátságokat (Helt: Mes. 380).

Közösülés: 1) [communicatio: gemeinschaft, verkehr]. Az euangeliomnak tarsasaga s kwzwsulese (Komj: SzPál. 22). Christus testének velűnk valo kőzősűlése (Vás: CanCat. 670). Semmi kőzősűlése ne legyen az papistasággal (MA: Scult. 622). Az vr testeuel es vereuel valo tellyes es illendő kőzősűlés (Zvon: PázmP. 24). 2) [coitus; beischlaf]. Az paráznasági bujaságban semmi kőzősűlésec ne légyen (MA: Bibl. IV.151). Azt mondod, mint némely góbék, hogy Anna Máriánac annya, őtet nem férfiui kőzősűlés által fogatta vólna méhében (Pós: Igazs. II.175). Judának az ő menyével Thámárral valo kőzősűlését tractállya (Tyuk: Józs. Előb. 14. Felv: SchSal.[2] 25). III. Sergius nevű parázna pápa, ki egy híres kurvával valo kőzősűléseből nemzé XII. Fattyu János pápát (VárM: ÉgőSzöv. 59).

Között, közt: inter C. MA. zwischen PPB. a) [hely] Két fal között való: intermuralis C. Legyen erősseg a vizek kőzet: fiat firmamentum in medio aquarum (Helt: Bibl. I.A). Hozza

hiuán egy gyermetsket közepiránt közettee meg álata: advocans parvulum, statuit eum in medio eorum (Helt: ÚT E4). Mindent, mi a Tanais viz közet, és az Taurica Chersonesus közet lőn, mind magoknac foglaláe (Helt: Krón. 11). Ördögis forgodic köztöc az fa kessel (Hofgr. 268). Az német és cseh urak eleget kóválának, kobzának az szegénség közett (Monlrók. III.116). Az iőueuény, mely ti köztetec vagyon, te ellened fel ueuekedic: advena, qui tecum versatur in terra ascendet super te, eritque sublimior (Kár: Bibl. I.184). **b)** [átvitt ért.] α) [partitivus] Mynth mennel yobbat talal wala ő ynhai kewzewth, azt aldozza wala ur istennek (ÉrdyC. 174). Ket byn közöt kysebbet valaztaa (526). Egiebek kwzwt bwlczeb vala (VirgC. 29). Egyebek kwzwt hat vagion kibe al embernek bizoni ala zatossaga (95). Negwenjk mentek bee köztök [közülök] (LevT. I.242). Minimus apostolorum, az apostolok-között kiseb', alatsomb (Pázm: Préd. 59). Igy tselekesznek ma a pápisták között amaz arvák, eözvegyek házán élekedő, haszontalan, fige fához hasonló here baratok (VárM: ÉgőSzöv. 128). Mire mondassunk penig Christus vitézinek, én ennek többi között három okait látom (FKis: Pan. 21). A többi közöt azt kérdezé tőlle: (Csúzi: Síp. 272). β) Az gonoz fenee Vyd yzth vezte köztök, es az jambor herczegökkel Salamon kyral egybe haborodeek (ÉrdyC. 398b). Ewnnen kewzewttek kerdezkednek wala: mutuo quaerebant inter se (Pesti: NTest. 70). El végeszéc eszt önen közetec (Helt: Krón. 12). Az Márs itéllye meg közettünc, hogy ha tiyed legyen a birodalom, auagy a rómaiacké (17b). Fed meg az te attiadtiat te köződted es ő köszte (Fél: Tan. 235). De az diczíret felől ő kőstőc nagy uersenges uala: set gloriae maxumum certamen inter ipsos erat (Decsi: SallC. 6). Josué és Gedéon-közöt nem tudnék választást tenni (Pázm: LuthV. 15). A számoc el-osztassanac egymással, egy más között: numeri dividantur per se invicem (Com: Jan. 163). Sok egy másra való irogatások, izengetések mentenek véghez a négy rétzepta réligiok között (Bod: Pol. 138). A jó és gonosz között nem tud különbséget tenni (Fal: NE. 78). Vétek virtus között vagyon-e rokonság (OrczyKöltH 57). γ) Tündér világ haborúi-között megúnalkodott (Csúzi: Síp. 31). E világi nyomoruságok közt nyavalygó ember (Biró: Préd. 118). Ezer veszedelmek között vigan s epélselve sétálnak (Fal: NU. 253). δ) [idő] Vta kwzwth Romaba be terwen (Komj: SzPál. 19). Imé, ez idő közt, császár az urakkal, Bécset, Becskereket kéreti baráttul (Tin. 15. 22). A masic báranyal estue közet vgy chelekedgyél mint az eledeli es itali aldozattal reggel: ad vesperam (Helt: Bibl. I Qq3). Mind étele itala, mind egyéb akárminémű foglalatossága között, mindenkor fülében zengettek (Pázm: Préd. 7). Étel közöt gyakran egy egy kicsint igyál (Felv: SchSal. 13). Ide az háló helyünkre mezőben 1 és 2 óra között jutottunk (RákGy: Lev. 58). Vay Mihály egynéhány napoktúl fogvást kornyadozván, éczakán egy s két óra között boldogúl kimúlt ez világbúl (Thaly: RT. 21). Szerentsével jártál, ha beszéd közt tsak jövendölve-is elől találhattad más embereknek szándékokat (Fal: UE. 377).

Közt-közt: interposite Kr. [inzwischen, mitunter]. Szemeimmel láttam, hogy közt közt kevés pihenve bé öntött 6 butigliát (Fal: NU. 304).

Közre: **1)** [in medium; in die mitte]. Az ellenség az közre való véteitől irtozván (RákF: Lev. I.436). **2)** in publicum Kr. [zum besten]. A ki közre ki nem ád, vagy ki nem tészen: asymbolus PPl. Közre boczáttia penzet az niéresegre, az vesztesegre (Fél: Tan. 376). A divisio közben ha mi közre marad, ujjobban dividáltassék (MTolv: Arithm. 80). Közre indít (Megy: 3Jaj. III.3). Valamiek vala, mindeneket közre bocsiták, mindenek köz vala (Liszny: Krón. V.325).

Község: populus, plebs, respublica, politae C. vulgus, communitas MA. communio; gemeinschaft, gesellschaft PPB. [publikum, gemeinde]. A mynemew remensegek az kewssegnek felwle vagyon (Komj: SzPál. 7). Felenek a kewssegtewl: timuerunt plebem (Pesti: NTest. 168). Eképen tisztitsa meg a szentséges szent helt, es a kösségnec egész gyűlekezetitt: expiabit sanctuarium et universum populum (Helt: Bibl. I. FFf4). A papifeiedelmec eláltatác a kösséget: principes sacerdotum persvaserunt populis (Helt: ÚT. H4). Az vrnak vaczoraiat czak eg szemel alat adgiak az kossegnek (Fél: Tan. 414). Az kösség fel ne zendűllyön (Kár: Bibl. III.145). Ackor inkáb azoc halnac kic keduekre élnec, nem annyéra a kösség (Cis. J.). Nem beszelled keptelen sarczoltatastokat, mellyekcel sarczoltattyatoc az kösséget (Mon: Apol. 335). Predikállásokkal taníthatnák a községet (Pázm: Préd. I 3). A sok községek leteríték ruhájokat az úton: egyebek pedig ágakat vágnak-vala a fákrúl, és az útra hintik-vala (Pázm: Préd. 464). Szegény községet szokatlan és törvénytelen sarczolással ne terheljétek amaz kárhozatos quártélyozással, ingyen való átkozódás [így] gazdálkodással (Radv: Csal. III.278b). Az egek által jelenti az elöltétetteknek rendét: a föld által pedig az alatvaloknak kösségét (Illy: Préd. I 52). Kösség csútlja (Laur: Lev. 220). Soha a kösség és az alatt-valo sokaság jól nem rendeltetik, jól nem igazgattatik (Csúzi: Síp. 561).

Községës: [comminus, publicus; gemein, allgemein]. Chyak az kewssyges jooth keresswk (RMNy. II.b.37).

Községi: **1)** popularis, politicus MA. des volks, der gemeine PPB. Ez világi politia, kösségi gubernálás (MA: Scult. 1035). **2)** [vulgaris; gewöhnlich]. A kettős consonansok mellé-vettetett y, a pronuntiatiohoz képest a községi irásban, igazán tsak egygyes consonansra ugymint j-re vonattathatik (CorpGramm. 297).

Közszërü: [vulgaris; gewöhnlich]. Közszerű öltözet (MA: SB. 225)

Közzel-közzel: [interdum; manchmal, zuweilen]. Mint ha isten meg haragudni nem tudna közzel közzel (Zvon: Post. II.246. Erasm: Erk. 53).

KÖZEL (*kezel* Helt: Krón. 3b. Helt: Mes. 275. *kezelb* Decsi: SallJ. 38. *közél* Hall: Paizs. 469. Vás: CanCat. 680. Páp: Kesk. UA. 10. MA: SB. 177. Daln: Flor. 125. *közöl* MA: Bibl. I.145. EsztT: IgAny. 61. el*közöltétene* MA: Scult. 137. *közzel* MA: Scult. 16. 775. KDebreczen 1619. C5. Com: Jan. 161. *közzelget* Diósz: Tal. 127. *kazel* Illy: Préd. I 578. *kázel* Mel: SzJán. 456): **1)** prope [nahe]. Közelről: cominus (Com: Jan. 149. Házátul közel: prope a domo PPl. Menenek Hostyensisnek vrahoz, ky vala ottan kewzel (EhrC. 107). Kezel vagyon vr azokhoz: juxta est deus iis (KeszthC. 78). Halalanak ideje kevzel (DomC. 80). Kerlec a rokon közel valo halalnac felolmeyert NagyszC. 385). Az én időm kezel vagyon: tempus meum prope est (Helt: ÚT. G8). Közel az ő meg szabadulásoc (Born: Evang. I.47). Csak azok köteleztettek ezzel az parancsolattal, a kik közel-nemnen lakoztak Jerusalemhez (Pázm: Kal 474). Az apáczák a nőtelen barátok kalastroma mellett közel és öszve férhető szomszédságban laktanak (Matkó: BCsák. 25). Egy embert öltek meg az emlöstölyen, szinte közelbelől (BéklHajd. II 224). A hattyuk életeket meg-élvén és végeket közel lenni érezvén, azt hirdetik és hitetik a természet titkait visgálók felőlök, hogy a halgatást elhagyván gégéjek sipját meg fuvalják, és szép notát énekelnek (GKat: Válts. I.712). Életek vége közel vagyon (PP: Pax-A 20). Közél a tengerhez (Daln Flor. 125). Csinált[atott] czafrangot, közel érzi farsangot (Thaly: VÉ. I.342). Ágyúit a várhoz tsak közel helelje (Kónyi: HRom. 159). Az udvari ember se ne igen közel se ne méllyen botsássa dolgaiba az igéző szemeket (Fal: UE. 413). **2)** [propinquus; nah, naheliegend]. Proximus: igen közel C. Közel földre-is röstön mennec (Zvon: Post. II.177). Nincs jobb orvosság az távullyozásnal; ez ilyen nyavalyának nem használ az közel tűz (Thaly: RT. II.137). **3)** proximus; der nächste, nebenmensch. Kevzelinek idvessegevket jobban erevsben zerez-

hetneye (DomC. 19). Az ev arrauaĺ az kevzoleet megvalcha (28). Siratiak vala az w kȫzeli es rokonsagi (VirgC. 103). Atyafiac kȫzȫt valo egenesseg, kȫzeleknek szerelme (Agend. 56). **4)** [prope, paene, fere; beinahe, beiläutig]. Közel igaz: verosimilis, probabilis Sl. Tȫtt kȫzel huszat (Mel: Préd. 156). Kȫzel két ezer esztendeig (MA: Bibl. Előb. 1). Vagyon annac kȫzel kilenczven esztendeje (Zvon: Post. I.16). Kȫzel egy óra tellik bele (Hall: HHist. III.139). Mikor elindúltam, közel voltam tizenhét esztendős (Mik: MulN. 312). Kȫzel volt fél esztendeje, hogy abban éltünk (334).

[Szólások]. Az megelegíthetetlen faldoklás kȫzel jár az sárhoz (MA: Bibl. III.175). A ki titkát titkolni tudja, kȫzel jár a menynyei bölcseséghez (Fal: UE.[447]: Közel sem az: nihil ad *rhombum PPBl. Az ȫnnȫn kinnyarol kȫzel sem tȫrȫdic annyit, mint az ȫ tanyitvaninac banatyokrol (Born: Préd. 302). Ebből még kȫzzel sem kȫvetkezic (MA: Scult. 16). Kȫzel-vét hozza [hasonlít hozzá] (Teleki: FLél. 52).

Közeldedën: [prope; nahe]. Ollyan kȫzeldeden a vár tȫvében való megmaradást mint állhatták volna, akárki megitélheti (Szal: Krón. 385).

Közelebb, közelb, közeljebb (*közleb?* ACsere: Enc. 156. *közlebb* Megy: SzAÖr. 1): **1) a)** propius C. [näher]. Keozelb walo attyaffya (LevT. 389). Közelb jȫjyetec: accedite (MA: Bibl. I.43). Mentűl a naphoz közeleb' jár, annál keveseb' része tetszik (a holdnak, Pázm: Préd. 23). Jo Zrinihez közellyeb juta (Zrinyi. I.54). A szerzetes ismét kézíjában tȫtte a nyilát, és kȫzellyebb ment a képhez s úgy akarja által lȫni (Hall: HHist. II.173). Közélb vagyon a mi idvȫsségünk (Illy: Préd. I.19). Ha mikor magunk közelebb megismerkezünk a személyekkel, látjuk az eleven példákat (Fal: NU. 318). **b)** Nálamnál közelb: me propinquior Káldi: Bibl. 234. **2) a)** [proximus; nächst, nächstfolgend]. Pünkȫstnap után való közelbik vasárnap (Erd.-Tört. II.15). **b)** [propediem, nuper; nächstens, jüngstens]. Citimus: legközelebb valo C. Most legközöljöbb [így] ott ment el (LevT. II.451). Olaszországot ihon csak leg kȫzeleb mint el pusztiták (Liszny: Krón. 157).

[Közmondások]. Az ky kezeleb az zenhȫz, az jonkab fytezyk (LevT. I.23). Kȫzelb az ing az czuhánál: frons occipitio prior (Decsi: Adag. 10. 24). Közelyébb az ing a tsúhánal (Kisv: Adag. 529).

Közelben: propius Kr. [näher]. Leg kȫzelben azokhoz vadnac (Born: Préd. 237). Közelben jȫdȫgellyen hozzanc (251). Nemel igek tauolb vannak az itelettűl, nemelliek pedig kȫzelben iarúlnak (Fél: Tan. 524). Leg kȫzelben való tanátsi valánac az királynac Charsená, Sethár (Kár: Bibl. I.501). Kȫzellyebben lépvén (Toln: Vig. Előb. 3). Mennél kȫzelb vadnac, annál inkáb kȫzelben láttyác (MA: Bibl. IV.113). Emez uralkodó indulathoz mennél közelebben lehet, úgy szökjél (Fal: NE. 378).

[Szólások]. Isayas proffeta kȫzelben yaar az zent evangeliomhoz (ÉrdyC. 517b).

Közelbső: [propior; näher, näherliegemd]. Leg-kȫzelbshely (GKat: Titk. 12. 300). A legnagyobhoz kȫzelbsȫ (igyenes vonal) nagyob a távulb valonal (ACsere: Enc. 67).

Közelbünnen: [a propiori; von näher]. De más felȫl leginkáb tart a kȫzelbȗnnen reá kȫvetkezhetȫ veszedelemtűl (Bartha: Krón. 47).

Közelebbit: [appropinquo; sich nähern]. Visszafele indulunk, és a midȫn a táját kȫzelebbítjük, szemben lenni kegyelmed velünk el ne mulassa (MonIrók. XXIV.23). Vitéz Zrinyi magát a lesből ki-vette, és az uttyát bizton közelebbítette (Kónyi: HRom. 33). A szarándokokhoz közelebbítvén, mondá (Kónyi: ÁM. 27).

Közelget: proximo C. propinquo MA. appropinquo Pesti: NTest. 4. sich nähern, nahe kommen PPB. Mykoron menne az wton tȫrteneek hogy kȫzelgetne Damascosban (ÉrdyC. 205b). De hozya kȫzel nem mernek vala kezelgethny (233b). Mikor kȫzelgetne Egyptushoz: cum prope esset ut ingrederetur Aegyptum (Helt: Bibl. I.E3). Senki felesegehȫz ne kȫzelgessen: ne appropinquetis uxoribus vestris (L13). Hozzánk közelget, és meg-segit, hogy el ne essünk (Pázm: Préd. 173). Egyébkor-is, de fȫ képen mikor jeles innepek közelgetnek, egybe-gyȫjtse tselédét a gazda (270). A meg-éledett emberek nem-is élnek, hanem lassacskán halni kezdettenec; a vén emberek nem anynyira élnek, mint halálhoz kȫzelgetnek (Hall: Paizs. 425. Mik: MulN. 318).

be-közelget: ∾ Az my honk [mensis] ymmaran be kezelgeth (RMNy. II.54).

el-közelget: advenio C. adpropinquo MA. hinzunahen PPB. [sich nähern]. Kevés idȫ mulván ily dolog történék, aratásnak ideje hogy elközelgetnék (RMK. II.339). Az én árulóm elközelget: qui me tradit prope est (Helt: UT. N4). Tuduan a Satan az vrnac iȗuetelet el kȫzelgetni (Mon: Apol. 463. Fél: Bibl. 3).

Közelít: **1)** proximo MA. [sich nähern]. Mykoron kezeleytuala falucra: quando appropinquabat castris (EhrC. 36). Micor kȫzeleitet uolna Jesus Ihrlmhez (MünchC. 51b). Micor haza iȫnȫ es a hazhoz kȫzeleitene, halla a hangoslatot (148). Kezeleytek: appropinquantes (NémGl. 257). Nem kezeleyth the hozyad gonoz: non accedet ad te malum (KeszthC. 245. 51). Yesws ȫ halalahoz kezelytwen kezde meg sargwlny (ÉrsC. 55). Mikoron az olayfák heginek leytȫire kȫzelytene (Sylv: UT. 114). Ez életben tsak szarándokságban járunk kȫzelítvén mindennap ȫrȫkȫs hazánkra, mellyben kell mennȗnk a halál által (Hall: HHist. II.210). Azon éjtszaka egy halász szintén a tengeren halászott, a ki meg-hallya a vizen való lottsanást, és oda felé kȫzelítvén, semmit nem lát az ágynál és benne fekȗvȫ embernél egyebet (II.324). Az ellenség igen közelít, örömest megharczolna velünk (RákGy: Lev. 157). Mentȫl érdemetlenebbnek tartod magadat a királyi székhez, annál inkább közelítesz ahhoz (Mik: MulN. 276). Félelemmel közelittek a te nagy szentségednek felségéhez (Biró: Ékesség. C2b). A ki távulít a fȫldtül, közelít a mennyországhoz (Fal: SzE. 556). Mind az, a mit e világon látunk, lassan lassan távulít tȫlünk, csak az egy halál jobban jobban közelít hozzánk (Fal: BE. 625). Látván, hogy közelít az el idȫzött nap, meggondolá magát (Fal: TÉ. 636). **2)** [prope accedo, similis sum; nahe kommen, ähnlich sein]. Pénzhez közelitȫ egyet mása [pénzt érȫ, pénzzé tehetȫ holmija XVII. sz.] (Nyr. X.469). Hasonló derekad sudárult cyprusboz, járásod közelít szép Vénus asszonyhoz (Thaly: VÉ. II.236). **3)** facio propinquare Kr. [näher bringen]. Téged kiván, hogy abban segitsed az rá ehütt sasok szemit szenderítsed, dolgait végihez azzal közelítsed (Thaly: Adal. I.133. Csúzi: Tromb. 19. Kr.)

el-közelít: **1)** appropinquo C. [sich nähern]. A nyár elközelít: ver adolescit PPBl. El közelejtveen ez velagnak vege (DomC. 1). El kȫzelit hoǵ az embernek fia adattassek az embereknek kezekben: filius hominis tradendus est (Fél: Bibl. 29). Az estve el-kȫzelitet (Debr: Ker. 7). **2)** [facio appropinquare; näher bringen, herbeiführen]. Az idȫt Ȫ felsége közelitse el, mellyben ezen a régi álnok kigyon egeszszen-is gyȫzedelmeskedhessel (KBodor: HȪszt. 50).

elközelítés: appropinquatio, appropiatio MA. das herbeinahen PPB.

mëg-közelít: appropio, appropinquo [sich nähern, näher kommen]. Juta ȫ hozia es megkȫzeleituen megkȫtȫze ȫ sebeit: appropians alligavit (MünchC. 134b). Jvdas megkȫzeleite Jesust (appropinquavit Jesu) hoǵ megapolna ȫtet (162b).

Közelítés: appropinquatio C. herbeinahung, das hinzunahen PPB.

Közelség: propinquitas, proximitas Kr. [nähe, verwandtschaft]. Meel nagy rokon kőzelsegwnk vagyon mynekewnk az zent angyalokkal (ErdyC. 554b). A helynek meszesége vagy igen kőzelsége (GKat: Válts. II.1263). Az melyhez immár is van nagy közelségtek (Thaly: Adal. I.160). (A bátorságot) nem minnyájan ismérik igaz kőzelséggel: sokan igen innen esvén, ügyetlenűl kérkednek véle (Fal: NA. 209).

Közel-való: propinquus C. [nah, naheliegend]. Elsŏ es kŏzel valo oka az botrankozasnak az vilagnak hitetlensege (Fél: Tan. 232). Kőzel való rokon (Kár: Bibl. I.105). Az kőd kőzel-való: nebula propinqua est (Com: Vest. 5). Az bodultsagra penig a törökök ki ne yarianak, hanem chak az közelvalokra (TudTár. III.241).

Közelvalóság: proximitas MA. [nähe].

KÖZÉP (*kezep* LevT. I.199. *kezęp*ben Helt: Krón. 2. 41. *közép*ben Sylv: UT. I.139): **1)** [medium] medius Kr. [mitte, mittler-]. Kőzepi: medium; das mittel Com: Vest. 136. Tavasz kőzepi, derék tavasz: *adultum ver; pontos, középben való: centrosus PPl. Paisnak a kőzepi: umbo C. Fel-nemet, Cuzepnemet, Olug-nemet 1217. Villa Cuzeplok 1220. (VReg. 69). Középut, via 1222. Kuszepgeureod, possessio 1370. Kezepnémety poss. in Abanjvár 1430 (CodDipl.). Possessio Kuwzepfalu 1395. (ZichyC. IV. 531). Kuzepfalu 1393 (IV. 531). Hozanac eg nemberiet es allaptatac azt kőzèpbè: statuerunt eam in medio (MünchC. 185b). Kèl vala ŏ nèki Samaria kőzepi altal elmenni (174). Az kilenczedik capitulom, melynek az kezepyfele ki ter ẅnnẅnmaganak aianlasara (Komj: SzPál. 120). A dolognac mind eleit, kőzepit iol meg kell erteni (Helt: Bibl. III.4). Ird elől az elsőt a regula detri szerént, és az pénz számát kőzébben (Helt: Arithm. H6). Az tengernek kőzepin: in medio mari (Fél: Bibl. 24). Nyár kőzépben is békéuel lehet az muskáktól (Cis. P). És szóla az vr az tűznec kőzepiből: locutus est dominus de medio ignis (Kár: Bibl. I.161). Az szózat az sasnac nem az feiéből szolgál vala ki, hanem annac kőzep testéből (Kár: Bibl. I.469). Az emberi dereknac leg kőzepin (Kár: Bibl. II.151). Soha az tárgy kőzepit el nem vétheti (Pázm: Kal. 504). Az közép út az legjób út (MA: Scult. 310). Kőzép útat kőuetuén (Bal: CsIsk. 463). Az eledel az első fogackal, hegyes kőzép fogackal, meg-metéltetvén (Com: Jan. 50). Kőzép télben [tél közepén] (Illy: Kat. 61). A mező-kőzépre kerűllyőn (Gyöngy: Cup. 23). **2)** mediocris MA. mittelmässig PPB. Vala pedig e Huniadi Janos kőzep ember (Szék: Krón. 214). Nagy szęp kőzep ember es temerdek niako Huniadi Janos vala (Nagyb: HunyJ. 20). Mindennek benn a a közepében fekszik igaz vagyonsága (Fal: UE. 440). A nemesen termett elme meg álja helyét mint a késmárk és kemény kőszikla a tenger közepén, kiknek a bus tenger tsapdozási semmit sem árthatnak (Fal: BE. 586). Nem középrendű ez a Samaritanus: non est mediocris iste Samaritanus (Illy: Préd. II.270). Száznegyven sellegek, 25 öreg 15 közép és apróbbak (MonIrók. VIII.44). Az múlt éjjel is alkolmas dér lőn, s nappal pedig középidő lőn (XVIII.9). **3)** Közép dolog: res media, indifferens, adiaphorum SzCsene: Conf. 174. Kr. [indifferent, gleichgiltig]. Hogy pap vagy magistratus adgya ŏket ŏszve, azt mi csak kőzép dolognak tartyuk (Pós: Igazs. I.96).

böjt-közép: mitten in der fasten KirBesz. 121. Adok ew neky tyz ezer kazath ez ieowendew bewyt kezep napyara (RMNy. II.106). Fogadok nekj meg fizetny nemett pinzel ez jewendő böytt kezepre (164). Az asszonyt én elömbe idézték, kinek az törvénye még bőjt kőzép szerdáuu kezdetik el (Nád: Lev. 36). Ha azt sugallya, hogy bőjt-kőzépig meg-ed' a húst, ne engedgy néki (Pázm: Préd. 407). Bőjt kőzép tájban (Lipp: Cal. 10).

kèllő-közép (*küllő közep*ben Com: Jan. 167): centrum C. [mittelpunkt]. Kelő kőzepi: centrum MA. PP. Kőllőkőzép: centrum ACsere: Enc. 50. Setét étszakának kellő kőzepin jőve e világra a mindenható ige (Pázm: Préd. 101). Én istenem, jó akaratomból, szívemnek kellő-kőzepiből áldozatúl adom magamat (Pázm: Préd. 468). Keregdéd circalmozás, melynec a kőzepi kőllő kőzép: circulus, cujus medietas centrum (Com: Jan. 164). Az pőrnek kellő kőzepette: litis intermedio (Ver: Verb. 293). A kertnek kellő kőzepiben (GKat: Titk. 58). Mint a kőllőkőzepe a kőrűlvalóságnak (Illy: Préd. I.495).

szár-közép: [media pars cruris]. Szárkőzépig lenyult lompos plundrába öltöztette (MA: SB. 233). Szárkőzépnél feljebb érő hó esett (MonIrók. XV.299). A viz tsak szár kőzépig ért (Mik: TLev. 22).

Közép-aránt: 1) [medio] per medium MA. [in der mitte] durch die mitte PPB. Eg̃ too nagyon kőzeep arant meg fagyoth (SándC. 37). Leuetuen nemely karpitot, kevzep aran [így] leteryezte ev magat (DomC. 216). Az Izrael fiai kezép arant által menynyenec szarazlabbal: in medio mari (Helt: Bibl. I. Ji2). Kőzeparánt kőzettec meg álata: statuit eum in medio eorum (Helt: UT. E4). Az Ompai vize, melly Zalakuáról allá iő, kőzep aránt által folly az városon (Helt: Krón. 7). Középaránt az belső várba kilenczedik tornyot rakattatott (MonIrók. III.153). Elő fa acky az io es gonosz tudo fa mellett kőzep arant vala a paradiczomba (Mel: SzJán. 71). Ez két veszedelmes tudomány kőzőtt kőzép aránt járván (Zvon: Post. I.417). Középtájon aránt mondjad, hogy ott lakik (Thaly: VÉ. II.223). **2)** [mediocriter; mittelmässig]. Folio viszeknek kőzeparant valo arradassi lesznek (KBécs. 1572. D6). Ma tiszta, kőzép iránt való idő lőn (MonIrók. XVIII.1). Az ház sem igen meleg, sem hideg ne legyen, hanem tsak kőzép aránt (PP: PaxC. 37).

Középètt, középütt: in medio Kr. [in der mitte]. Kőzepütt fénylik: internitet; kőzepütt foly: interfluit C. Kőzepett elvágja: intercidit MA. Ki menenec es marada-meg Iesus őnmaga es a nemberi kőzèpet aluan (MünchC. 185b). Christust kőzepőtt két gyilkos tolvajoc kőzőtt feszitic meg (MA: Scult. 432).

Közepètt (*kőzépőtt* ? MA: Scult. 430). Kőzepettem, kőzepetted, kőzepette: in medio mei, tui, sui, intervallo mei, tui, ejus MA. Annepnec kőzepette allaptatac őtet (BécsiC. 21). Zőkdősŏ Herodiadisnac lana az ebèllő haz kőzèpet (MünchC. 40b). Tűz goittuan a pitnar kőzèpet es azoc kőriől ülnén Peter vala ŏ kőzèpettec (163). Babillonnak foloi felet ot ültőnk es sirtonk; a fűzekre ŏ kőzepette fel czuggeztettuk mv orgonainkat (AporC. 107). Evlne az capitulum haznak kevzepette (DomC. 69). Leen een zywem, mikeppen meg olwaztoth vyaz ees hazamnak [így] kezepette meg azza een eerem: in medio ventris mei aruit virtus mea (KeszthC. 39). Le zalanak w zallasoknak kezepette: in medio castrorum eorum (199). Az waras kőzepeth az feneketh ky vagattunk (RMNy. II.1). Az eletnec faya a kertnec kőzepőtte: in medio paradisi (Helt: Bibl. I. A3). Eg̃ nag̃ fa a főldnec kőzepőtte fel neuekődőt mind az egig (Szék: Krón. 470). Paradiczomnac kőzepőtte vagyon (Mel: SzJán. 69). Űl vala az hamú kőzepet (Kár: Bibl. I.512). Megbődűlvén a főld a népnek kőzepette megbasad: immugiens terra in medio plebis scinditur (Illy: Préd. I.11). Kőzöttűnk vagyon mint a nap az égnek kőzepette (I.495). Ahol csak ketten vagy hárman őszvegyűlnek-is az ő nevében, már az ur isten segedelmekre kézen, sőt kőzepettec vagyon (Biró: Angy. 99).

[Szólások]. Az pőrnek **k e l l ő k ő z e p e t t e**: litis intermedio (Ver: Verb. 293).

Középded: [medius; mittel-, mittler-]. A festékec, a kik kőzzűl a fejér, a fekete legvégsőbbec, a tőbbi kőzépdedec (Com: Jan. 63).

Középség: mediocritas MA. mittelmässigkeit, mittelstrasse PPB. Az ket extremum, vegső dolog kőzze valami kőz vagy kőzepseg kőzbe vettesek (Lép: PTük. I.235). A hóld, mint hogy ekéntetes maga kőzépségét ki adgya, nevelkedéseket és apadásokat szenvedni láttatik (Com: Jan. 6). A jóságos tselekedet kezepségben (in mediocritate) áll (219). Oh! bőltseséges közép-ség (GKat: Válts. II. Elöb. 4). Oh tsudállatos kőzépség, melly-vel az isten a mi váltságunknak modját ugy timporálta, hogy magát mind a hamisságnak s mind a kegyetlenségnek gyanu-ától meg-oltalmazta (II. a3b). E lelki utnak állapottyában semmi középség nem találtatik (Illy: Préd. I 143).

Középső: medius, medianus C. MA. das mitten ist, mittelst zwischen zweien PPB. Kőzebsŏ Szólnoc (Helt: Krón. 5). Attyá-nak kőzepső fia vala (Mel: Jób. 4). Középső kamora: medium tabulatum (Kár: Bibl. I.307). Kőzepsŏ fia Noenac Sem (MA: Bibl. I. 9). Az két középső és első lovak közt egy vastag pálcza volt, rövid lánczon, peczekkel (MonIrók. XI.367). Ezek az ioza-gok az en keózepso [második, mert 3 volt] zerelmes vramtol Sarmassagy Miklostol marattanac nekem (Radv: Csal. II. 158b). A hármas rend háznak a kőzépső rendiben lakván (Misk: VKert. 276).

Közép-szërint: 1) mediocriter MA. mässiglich, mittel-mässiger weise PPB. Kőzep szerint valo takarast adott az isten (Born: Préd. 457). Az arpa alkolmason terem, árra-is kőzep szerint lesz (KGalg. 1582. F). A buza és a bor lészen kőzép szerént (Kal. 1620. Cb). Az szőlő az hideg etszakaktul meg-bantatik, mind az altal kőzep szerint terem (KNagysz. 1621. H2). Nem ez urak kőzzűl, hanem az kőzep szerint valo, az az fél husu es allapatu nemes emberek kőzzűl: de mediocribus nobilibus (Ver: Verb. 59). Mint vagy még? Ugy közép szerint: sic mediocriter; so mässig (Com: Vest. 59). **2)** [in medio; in der mitte]. A bal szemecskéjét a vas veszszőtől csinált muta-tóval kőzép szerént által találta ûtni (TitkRózs. 262).

Középszërű: [mediocris; mittelmässig]. A kőzépszerű er-elmű ember, ha ugyan tsak kőrmős kézzel nyul a munkához, továbra birja, hogy sem más egy felséges esző (Fal: UE. 373). A lengeteg igyekezeteknek és középszerii mértek után való forgolódásnak nincsen hangos híre (397).

KRABSÁL, KRAMSÁL (*krapsál* Sall: Vár. 23). Krab-sálni, kramsalni: scriptito, scribillo MA. hin und her schreiben, wühlen PPB. Látván, hogy az erszényt levonták orrárúl, az indulgentiák ellen kezde kramsálni (Pázm: Kal. 305. Pós: Igazs. 164. 433).

KRAJCÁR (*karajcaron* LevT. I.259): crucifer, nummus cruciger Sl. kreuzer KirBesz. 139. Akar wenny, negeuel eg kraycyarert (RMNy. III.32). Az wr bora egj penzel awagj egj karajcarral feleb kewlth pjuthy az kewzenseges nepnel (LevT. I.259). Kértem: hóltom után hogy adná postára, itt a nyolcz krajczár is, a két levél ára (Gvad: RP. 140).

hét-krajcáros: sieben kreuzler [így]; une pièce de trois sous et demi de France KirBesz. 139.

tiz-krajcáros: zehen kreuzer; une pièce de cinq sous KirBesz. 139.

KRÁKOG: crocito Kr. [krähen]. Krákogó varga (Horv: Mér. 8). Lépsz bátor tudósok gyülekezetébenn, krákogó papok-nak komor seregébenn (Orczy: KöltSz. 190).

Krákogás: [crocitatio; das krähen]. Hollófiaknak kráko-gása (Misk: VKert. 388).

KREC, KRÉC: krätz; schawine, abgang, abfall; az a húladék, a melly a szemetbe jön és a tűzbe kiéget-tetvén, a hamuval eggyüt van addig, míg az mosás és olvasztás által ki nem tisztítódik (Kecsk: ÖtvM. 356). Az kréez-sopréskor az mi megmaratt az czéh lakássából, kéz pénz rhfl. 38. den 11. (uo.). Az kréczet mosd ki, tedd egy tégelyben, tégy gletet hozzá, azután tedd az tűzben, had fŭllyön fel magában (297). Krecz olvasztás: Elsőben az kreczet mosd ki szépen, könnyebben jncz az kimosásához, ha jó tüzben aprón-ként megégeted (303).

1. KRĔDĔNCIA. Krédentzia, mellyen az uraknál a pohárt béadják: vasarium; ein credenz-tisch PP.

[Szólások]. K r e d e n c z i á t t e s z: praegustat; kredenczia-tevő: praegustator C. Elől meg-kóstolom, krédentziát tészek: praegusto PPBl.

ezüst-krĕdĕncia: vasarium argenteum PP. ein kredenz oder buffet mit silbern geschirren PPB.

Krĕdĕnciás, krédĕnciás: praegustator; ein credenzer, mundschenk, vorschneider PP. Credencias edények (MA: SB. 357).

Krĕdĕnciáló: praegustator MA1.

Krĕdĕnciáz: praegusto Kr. Egy hüvelylyel cristály nyelű kés, credentiazni való (Radv: Csal. II.183).

mëg-krĕdĕnciáz: [praegusto; kosten]. Elmégyen kis-asszo-nyom, egy pohár bort köszön másra, és kitsinnyé meg-kreden-tziázván, vagy a pohár szélit meg-tsókolván, éppen meg itattya mással (Pázm: Préd. 255).

Krĕdĕnciázó. Elől kóstoló, krédentziázó: praegustator PPBl.

2. KRĔDĔNCIA (*kelledenczia* LevT. I.52): credentia Kr. [beglaubigungsschreiben]. Az bassanak iry kelledenczia lewelet (LevT. I 52).

KRÉTA: creta C. MA. weisse wascherde, kreide PPB. Kréta-bánya: cretae fodina C. MA. Kréta, fejér jegyző kréta: creta PPBl. Veres kréta Com: Jan. 17. A fejér jegyző creta fejér: creta alba; die kreide weiss (Com: Vest. 9. Thaly: VÉ. 119).

Krétácska: cretula C.

Krétás: cretaceus C. cretosus MA. von kreiden gemacht PPB.

Krétáz: creta scribo, noto Kr. [mit kreide bezeichnen]. Krétázott: cretatus C. MA.

KRISPÁN: grispán; viride aeris, aerugo Sl. [grünspan]. Crispán (VectTrans. 25). Végy lo czontot, igezd porrá, vegyiczd meg crispannyal (OrvK. 104).

KRISTÁLY: crystallus C. crystallum MA. krystall PPB. Ew vylaga hasonlatos vala az dragalatos yaspis kewhőz, zeep mykent crystal: tamquam crystallus (JordC. 926). Ez főld az ew helyeen meg allapyg, hol ott wr isten le tőtte es olly zeep tyzta leezen, mynt az zeep tyzta cristal (ÉrdyC. 19). Az vyz ollyan leezen mynt az zeep gyenghe cristal (uo). Az oltarok myndden zeer zamawal tyzta cristalbol valanak (310). Keeth wylla, az egyknek kristhal az nyele (RMNy. III.52). Honnét lehetsz mint az kristál oly szép (RMK. II.201). Altal lathato chrystal ŏuégg (Mel: SzJan. 521). Egy öreg kristály metszett kü (Gér: KárCs. IV.219). Termés kristály (Hall: HHist. III.167). Az üvegnek krystály hasonlatossága vagyon: vitrum crystalli similitudinem habet (Com: Jan. 17). Meghasadtja történt egyik kristályának (Thaly: Adal. I.124). Hasonló kristály tündöklő üveghez, ki hogy inkább hayol hamar eltöréshez: úgy kész az szerencse változandó részhez (II.21).

Kristályi: crystallinus MA. krystallin, dem krystall gleich PPB.

KRISTÉLY (*cristély* Web: Amul 75. *clistér* 93. *crystir* Cseh: OrvK. 18): clyster C. clysterium MA. enema; klystier

PPB. Tisztétó orvosságok, akar kristélek (Com: Vest. 216). Úgy jár véle, mint az, ki az christirt megitta, s a hólyagját csapka helyett magának a feiben tette, s csudálta az doctor, hogy nem használt (RákF: Lev. IV.124. Misk: VKert. 339). A len mag olaj főtt ételekben-is egésséges; kristélyt-is jó belőle tsinálni kólika ellen (Váli: OrvSz. 108).

KROKODILUS: crocodilus MA. krokodil PPB. Siralmával mint hogy megcsal a krokodilusgyik útonjáró embert: igy engemet elhitetett (Balassa: Költ. 16). A krokodilusról bőségesen ir (Misk: VKert. 12). Bátor hiszem mint a krokodilus (243).

KRÓNIKA: annales C. chronica MA. geschichtbücher, chroniken, zeitbücher PPB. Az hatalmas es iambor kereztyen herczeghnek fiya Mesco vala, kyrŏl nylwan emlekŏzyk az orzaagh cronicaya (ÉrdyC. 295. CsomaC. 27). A székely Istvantul irattatott magyar chronica (Matkó: BCsák. 181). A historiákat a viselt dolgoknak irója krónikákban, idők forgásáról irt kőnyvekben (in chronicis) elő számlálni fejében járó dolognak tartsa (Com: Jan. 214). Krónika kőnyv (Ily: Préd. I.5). Parancsolá hogy az előbb idők kronikái olvastassanak néki (II.49). Hatalmas császár kegyelmességéből oly allapotra juttál, hogy crónikát illet (MonIrók. VIII.68).

KRÚKOG. Krukognak a darvak (Misk: VKert. 310). [Vö. KRÁKOG]

Krúkogás: Valami darvak nagy krúkogással repűlnek vala fejek felett (Misk: VKert. 318).

KRUMPÉR, KRUMPLI: [grundbirn, erdapfel, kartoffel]. Többnyire ebédem vala most tsak krumpér, italom viz (Gvad: RP. 115). Pajtások, ha mindég mi igy élni fogunk, a krumpliba ugyan ki nem törik fogunk (116).

KRUSPÁN: [?] A cruspánt, és spalérokat a kertekben meg nyirhetni (Lipp: Cal. 53. Lipp: PKert. I.33).

KUCIK: [angulus; winkel]. Az aggot kutzikba ülteti (Gvad: Időt. 230).

Kuckó: angulus foci Sl. [ofenwinkel]. Otthon a kuczkóban hever (Biró: Micae 202).

KUCOLÉK: [fasciculus, manipulus; bündel?]. Megindult egy szalma-kalapban, és egy kutzolék a vállán (Kónyi: VártaM. 62).

KUCOROD-IK: *kukorodik, gugyorodik SzD. [kauern].

Kucorog: flexo poplite sto PP. 404. gekrümmet stehen PPB. *kukorog, gugyorog SzD. [kauern]. A tüz előtt kuczorgottam (Bethl: Élet. 286. GKat: Titk. 272).

KUCSMA: Végy, ha készen kicsinálva találsz, tizenkét apró fekete báránybőröket, a minémőből kucsmát szoktak csinálni (TörtT.² III.165). Putnoki egy gaz kucsmában jár, nem lévén süvege (III.381).

Kucsmány: bardocucullus. A kucsmányoc, goboncsos zekéc az hajósoké, evezőké: bardocuculli remigum sunt (Com: Jan. 101).

KUDARC (*koarcz* Csúzi: Síp. 613. *kortzat* Helt: Krón. *kuharcz* Szentiv: Verseng. 336. *kuvarcz* GyöngyD: Cup. 616. Fal: NU. 259): pudor, ignominia PP. 404. schande, schmach, hohn und spott PPB. Bőles azt mondja: kevélségbe kell esni, mert igy kőnnyebb nagy kudarczot vallani (RMK. IV.234). Mikoron Mátyás király meg ertőtte vólna annac vtamia, hogy ollyan kortzat vallot vólna, hogy czac az hirtől igy futot vólna el, nem akara esmet viszsza menni (Helt: Krón. 130). Oszszátok meg kutarcztokat [igy] (Bal: Cslsk. 167). Bezzegh e nagy kuarch (Liszti: Márs. 13 Zvon: PázmP. 299). Koarczot vallott (Csúzi: Síp. 613). Kuharczot vallotok (Szentiv: Verseng. 336). Hogysem gyalázatos kuvarczot vallanom, jobb elmémmel innen mindjárt elszállanom (Gyöngy: MV. 19). Gyakran vallottak kuartzokat (Kónyi: HRom. 19). Az ollyan urfi, a kinek fejében bőlts Minerva palotás kudartzot nem vallhat (Fal: NA. 230). Kuvarczot és arcza pirító szégyent vallanak (Fal: NU. 259).

Kudarcos: [ignominiosus; schmählich]. Háladatlan vásottságát sokkal koarczosb szégyenséggel, mert gyalázatosb mezételenséggel, kénszeréttetett szenvedni (Csúzi: Síp. 395).

KÚF: doliolum, batus MA. fässlein, weinmaass PPB.

Kufár: caupo, macellarius C. propola MA. minutae mercis propola, tabernarius PP. vorkäufer, krämer, weinschenk PPB. verkäufer Nom. 63. Gyümölcs-áros, kufár: pomarius PPBl. Kufár, kalmár, kortsomáros: tabernarius PPBl. Egy fűllyérke sem uala, hogy valami étket vehetett vólna a vásárt a kuffároktól (Helt: Krón. 126). Ne leg ispan, rano, dezmas, kufar (Mel: SzJán. 123). Kufár asszoni állat: meretrix (Kár: Bibl. I.304). Ezt még a kufárokis tudgyák: hoc jam et rates sciunt (Decsi: Adag. 313). A templombol ŭduezitŏnc ki kergeté az kufarokat es vasarlókat (Vás: CanCat. 503). Hazug kufár (Czegl: Japh. 16). Kufárok kőzőtt zŏrgő, és kűlŏmb kűlŏmb játékos nevetség (Matkó: BCsák: 54). Kufár asszony (Kár: Élet. II.188). Kufárokon vöttünk birságot diójok nem jó méréséért s adásáért 4 ft. 24 d. (MonTME. I.266). Az halhatatlan lélek elűttők kufár mese (RendÉlet. 18). Kúfár, kalmár (Mik: TLev. 404).

hal-kufár: ichthyopola Kr. [fischhändler]. (Vajda: Kriszt. III.709).

Kufárkod-ik: cauponor MA. MedLat. 77. aginor Major: Szót. wirten, feil haben PPB. Kufárkodó: nundinator PP. Kufárkodom, korczomáskodom: cauponor; apróléckal kufárkodom: aginor MAl. Táborban kufárkodó markotán, markotánné: suffaraneus PPBl. Kufarkodik, kereskedik (Pécsv: Fel. 829). Adóc, vevőc, kufarkodóc (MA: Scult. 7). Egy vidéki köztünk kufárkodó asszonyon vöttünk tilalmas alma árulásért 1 frt. (MonTME. I.266). A papa tsak maga saját akarattya szerént kufarkodik a pűspőkseguek, erseksegnek el adásában (VárM: ÉgőSzöv. 95). Borral és rátottal ne kufárkodjál (Thaly: VÉ. II.23).

Kufárkodás: quaestus Kr. [das handeln, geschäft]. Illetlen kufárkodás: quaestus sordidus (Pázm: Préd. 600. Kr.)

Kufárocska: cauponula C.

Kufáros: [krämerhaft]. Ide való felelésben fáradoztál volna inkáb Matkó; nem a kúfáros nevezgetésekben (Illyef: BCsTomp. 51).

KUFFANTÓ: kufár SzD. mercator, mercatrix Sl. [verkäufer, höckerin]. A kuffantók a templom mellől a piaczra rendeltettek 1723. (Nyr. IX.413). Mint viz a szavai folynak vóltaképpen: a kuffantók közzé bé illene éppen (Gvad: Nánd. 104. Gvad: Orsz. 8).

KUGLI: globus; kugel]. Golyobis, kugli (Com: Jan. 208).

Kugliz-ik: [kegel schieben] (Thaly: RT. I.382).

KUHI, KOHI (*kohé* Adámi): [ignominia; schande]. Kuhi, kohé: zeschen [zeichen?]: so man gibt mit dem mund Adámi: Spr. Nem kitsiny kuhi volna nyilva orczás embernek, midőn ollyan álnokság tapasztaltatik kezében (GKat: Titk. 302).

[Szólások]. Kuhit mondani: herbam porrigere, manus dare MA. Kűhit [igy] mondani Decsi: Adag. 69. Mondgy kohit; vakary falat: tolle digitum 201. Ha nem lehet, nagy alázatosan mondgy kuhit (SalMark. 116). Abban kuhit mongyatok (Bal: Cslsk. 171). Bár meg kőhenese magát, s kuhit mondgion (117). Meg-adni magát, ellent-állást nem tenni, kuhit mondani (SzD: MVir. 12).

KUHINT: [mentior; lügen]. Kuhint abban Kalauz minden ô hozzá tartozó nyelves czenkeivel egyetemben (Pós: Igazs. I.712). La, hogy kuhintasz, Mátyás Sámbár (Pós: Válasz. 198). Kuhintott hát Bellarminus bátyád, mikor azt írja (268. Matkó: BCsák. 12). Nagyot kuhinto kűrtőt-is csináltál (Sámb: Isp t). [Vö. **KOHINT**]

Kuhintás: [mendacium; lüge]. Kuhintásnac az az tsak rájok költött hazugságnak mondgya a Christus lelkének a pokolra alá szállását (Pós: Válasz. 267).

KUKAC: pondró, nyű SzD. termes, vermis Sl. [made, wurm].

Kukacos: verminosus Sl. [madig, milbig]. A kukatzos szalonna és büdös vaj egybe illenek (Kisv: Adag. 293).

KUK, KUKK: gry, bu MA. nichts PPB. Egy kukkot sem: ne gry quidem MA.

[Szólások]. Itt Mátyásnak csak k u k M a g d o [csak hallgatnia kell] (Matkó: BCsák. 74). Ehez chak e g y k u k o t s e m ertesz, mert nem feiedhez valo (Mon: Apol. 322). Egy kukkot e mai napig nem felelo (Pós: Vetélk. 9). Nem felelhete erre egy kukkot-is (Matkó: BCsák. 342). Nem hogy papaságárol, de tsak az ô Romaban valo lakasarol is sehul, sem az apostolok tselekedetinek historiájábol, sem az ô levelekbôl, egy kukkot sem mutathatni (VárM: ÉgőSzöv. 88). Mintha azok felôl a Christustol tsak egy kukkot-is nem hallottanak volna (GKat: Válts. II.1172). Azért Matkó egy kukkot sem mútathatcz ellenünk a sz. irásbúl (Illyef: BCsTomp. 5). Azonnal meg-fogyatkozunk az igékben, és csak egy kukkot sem tudunk szóllani (Biró: Préd. 128).

KUKORICA, KUKURICA: triticum turcicum, fagopyrum Kr. [kukuruz, mais]. A szakmári németnek minden takarmánya teljességgel elfogyván, igen kezdett kikapdosni, a minthogy tegnap is kimenvén a szent-mártoni kukuricza-kéróra .. (RákF: Lev. I.55).

Kukoricás. Lefügg kukoriczás sarlang (Gvad: Lev. 14).

KUKORÍKOL (*kukurikol* MA. *kukorékolás* Misk: VKert. 56): cucurio C. MA. MAl. [krähen] glucken wie die hühner, kurren wie ein hahn PPB. A kakas kukorikol (Com: Jan. 32). Ez-elött esztendövel azt irá; most-is csak azont kukurikollya (Pós: Válasz. 183).

Kukorikolás: gallicinium C. [das krähen, hahnengeschrei]. Kakas kukorékolása (Misk: VKert. 56).

Kukorit. Kukurikolni, kukuritani: krähen wie ein hahn Adámi: Spr. A kackas be húnián szěmeit kinyuta à nyackát és a szaiat meg nyita, hogy egyet nagyot kukoritanája (Helt: Mes. 239). A kackas meg iyeduén miudgyárást kuckoritani kezde (262).

[Közmondások]. A kakas ha nem kukorit is, eljő a hajnal (Fal: Jegyz. 918).

KUKORLÓ: [tugurium, casula; hütte, häuschen]. Nem kellett volna se boltozni se tölteni azt az kukorló szarka fészek bástyát, ki az szegleten volt az gombás kert vége felé (MonOkm. XXIV.378).

KUKOROD-IK: kutzorodik, gugyorodik SzD. [subsidere, se complicare; sich zusammenkauern]. Fa tövébe kukorodva purgált (Gvad: Pösty 26). [Vö. **KUCORODIK, KUTYORODIK**]

KUKREJT: intinctus salviatus PPB. [salvei-sauce]. Kukrejtel tehénhus pecsenye. Az szép tar pecsenyét süssed meg, mess vörös hagymát reá, sállyát; sáfránt, borsot, gyömbért vess bele (XVI. sz. elejéről, Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat I.53).

KUKUCSKA: [kakukocska?] Kukuk én kukucskám, had, had én madárkám (Amade: Vers. 141). Kukuku, kukucskám! szállj én hozzám madárkám (161).

KULCS (*kolcz* Sylv: UT. I.26. Helt: UT. 81. *kólcz* Helt: UT. 29. 6. MA: Bibl. IV.241. *kólts* Hall: HHist. II 151. Gyöngy: Char. 176. *kúlts*, *kôlts* Com: Vest. 123. *kwch* ÉrdyC. 228. Pesti: Fab. 13b. *kucz* Mel: SzJán. 50. 493. *kuch* Mon: Apol. 363. 466. *kúcs* Pázm: Kal. 521. egybe*kucs*olod Illy: Préd. I.286): clavis C. MA. Otr: OrigHung. II.166. schlüssel PPB. Kóltsnak a tolla: projectum clavis; kólts szára: canaliculus clavis PP. 271. Bokor kólts: *clavium fascis PPl. Mykoron ewtet papawa zentelee Iesus, neky adwan az halalnak es eeletlmek kwchaat (ÉrdyC. 228). Penteken erkezet, tegnap wgian azon nap el ment wolna, de az haza kucha nem wolth ithon, annira, hogj ma wgian fel kellet tewrni az hazat (RMNy. III.114). A lakat kulcsal záróltatik-bé (Com: Jan. 108). Kúcsot csináltattunk 18d. (MonTME. I.38). A pogányok az ô bálvány képeket felekesittik vala, holmi jelekkel; ugy mint: Janust az esztendőnek istenét kólcsal; a Vulcanust pőrôlyel; Herculest fejes bottal; Apollót az éneklésnek istenét lanttal (VárM: ÉgőSzöv. 142).

[Szólások]. A ki titkainak kulcsaival másokat nem kinál: wer an sich halten kann (Fal: UE. 363). Kezében vagyon kultsa az emberi akaratnak tsinnyához, ha szintén atzéllyos volna is (Fal: UE. 378). Ha a beszéd zavaros és akadékos, nints tolmátsa, se kultsa (Fal: UE. 419). Ennek az ál-praktikának k u l t s á r a n e m a k a d (Fal: UE. 464). Bé-téve vagyon, k ú l c s - a l a t t t a r t a t i k az igaz magyarázat (Pázm: LuthV. 242).

ál-kulcs: adultera *clavis, *adulterina clavis PPl. [nachschlüssel]. Ál-kúcscsal beméne az kis kápolnába (RMK. IV.247). Alpinz, alkocz (CorpGramm. 26). Hogy az kapukra all kolczokat csinalna: uti portarum claves adulterinas paret (Decsi: SallJ. 9). A bor kivánatos, nem kell hozzá lantos, al-kultsot tart pintzédre (Kisv: Adag. 531).

kötö-kulcs. Nem kénszerittenek kűlsô hatalommal az engedelemre, de az istennek haragjat praedicallyak az engedetleneknek az kôtô kults altal (MNyil: Írt. 122).

láda-kulcs: [kastenschlüssel]. Az ládakolcsot elvesztette, Boné mert megijesztette (Thaly: Adal. II.341).

lopó-kulcs: [clavis adulterina; dietrich]. (Prág: Serk. 51. Kr.).

nyitó-kulcs: [clavis; schlüssel]. Az ellen-mondás nyitó kultsa a sziveknek (Fal: UE. 474).

puska-kulcs. Az Imre úr szolgájának egy puskakúcs 25 d. (MonTME. I.91).

Kulcsol: connecto, complico MA. confibulo; zusammenbinden, zusammenwickeln, zusammenheften [falten]. PPB. Kezét feiére kuczúluán: compressis manibus (Decsi: Adag. 84). Nyakokat egymáshoz kötsolván (Misk: VKert. 348).

által-kulcsol: [circumdo, cingo; umgürten]. A mellyen két sárkány vala formáltatva, a leány derekán által kútsoltatva (Gyöngy: Char. 101). Sok térdein csuszott, lábát ált' kócsolta, kiáltott: ich bitt! bitt! grátzia! tsókolta (Gvad: RP. 133). Térdre esvén, a két lábát átkötsoltam, könyveim hullottak, azokat csókoltam (150).

be-kulcsol: [falten]. Be kucsult kezeket meg ne nyissák (Land: UjSegíts. I.377).

belé-kulcsol. Foglaló-szeg, keresztűl belé-koltsolt fa: impages PPBl.

ěgybe-kulcsol: [connecto, circumdo; verbinden, falten]. Egybekulcsolja kezet: manus complicat Kr. Egbe kolčoktac

[igy] ő kezeket te raitad: compresserunt manum super te (BécsiC. 263). (Az irigyeknek) orczayok meg heruad, zömöc zikrazic mint čillagoc, kezöket erössen ęgben culčolyac (NagyszC. 304). Kezeyt egybe kwcholwan ymachagot teen (ÉrdyC. 246b). Környűl fokta vala szekereckel, melyeket egybe kólczolta vala (Helt: Krón. 87b). Mikoron az annya látá, hogy a pásztorok nęki futamodánac páltzáckal és bottockal, feie felöt egybe kezde kulczolni á kęt első lábát (Helt: Mes. 346). Szaporáb vólna kezünket egybe kólcholvan hallgatásban maradnunk (Pázm: Kal. al). De innen nem kővetkőzik, hogy nékünk egybe kel kezűnket kólcholnunk (750).

ëgybekulcsolás: [das falten]. Kéz egyben-kótsolás (Megy: Bayle. 17).

öszve-kulcsol: connecto, complico MA. knüpfen, zusammenschliessen PPB. [falten]. Ez tablanak elevtte le eseek zent Margyt azzon, kezey ky teryeztven es esmeeg kezey evzve kucholvan es bevseges kevnyueket hullatvan (MargL. 131). Kezeket őszue kuczoltak (Göres: Máty. 42). A szayát kęt felé vonsza, soha őszue nem kuczolhattya (Mel: Herb. 175). Kezei ne legionek őszue koczoluan (Erasm: Erk. 39. Thaly: VÉ. I.139). A több hadinép öszvekulcsolt kézzel csak kivalkodva nézett reá (Fal: NE. 15).

öszvekulcsolás. Öszvekóltsolás az asztalos-műben: commissura PP. Gú'zolás, öszve-tsatlás, kóltsólás: jugamentum PPBl.

Kulcsolás: [complicatio; das falten]. Nagi keze kutsolassal kezde sirni (Pont. 88).

Kulcsolgódz-ik: [complector; sich klammern]. Karjaival lábaira kótsolgódzott (Gvad: Hist. 52).

Kulcsolkod-ik: ∾ Az erőtlenek az maga birokhoz kolcsalkodnak [igy] (Forró: Curt. 206).

ëgybe-kulcsolkodik: ∾ Ez eelyen egybe kwcholkodot sentencianak meg feytеese (ÉrdyC. 606).

Kulcsolód-ik: ∾ Az kereszt-fához kucsulodnám (Taru: JóÉl. 128).

be-kulcsolódik: [claudor; sich schliessen]. Bé-kócsolódék szád, 's kiesék szemedből pennád (Czegl: MM. 168).

Kulcsos: **1)** clavem habens, clavicularius MA. [wer (was) einen schlüssel hat] dem die schlüssel anvertrauet sind PPB. Kúlcsos, kólcsos: claves habens Otr: OrigHung. II.156. Mykoron imatkozol, menybe kwchos hazadba: quum precaberis, introito in conclave tuum (Pesti: NTest. 10). Az Ammon fiaijs meg futamanac, es be menenec az ő kűczos varosokba (Mel: Sám. 163). Kolczos vass lada (Born: Préd. 547). Kóltsos tárház (Bod: Lex. Előb. 14). Kólcsos [ágyu neve] (Radv: Csal. II.392). Hungari civitates munitas, praesertim autem montanas, solent vocare kúlcsos városok, h. e. clavibus munitae, quae nempe, quia muros et portas habent, clavibus clauduntur et aperiuntur (Otr: OrigHung. II.166). Kulcsos városokban már fenjen hirlelik, a folyó posták is pofásan kürtölik (Fal: Vers. 914). Mikép vándorolnak szomszéd országokat, midőn a moska vijja kultos varosokat, (Orczy: KöltSz. 40). **2)** Keresztesek, csillagosok, kulcsosok [aranykulcsos rendbéliek] (Gyarm: Fel. 49).

KULCSÁR (*kólczár* Helt: Mes. 31. *kolczar* Born: Préd. 399. 431. *kúcsár* RákF: Lev. V.115): clavicularius, cliduchus, cellarius, condus, promus C. claviger, pincerna MA. bacharius PPBl. schlüsselträger, kellner PPB. Kóltsár, sáfár: suppromus; bor-hordó, kóltsár: oenophorus PPBl. Sáfár, kultsár: cellarius PPl. Gondot adok én az olyan embereknek, kik szegin fejemön nem keserülnek, mert versszörzésömben átkomban lésznek, jelösben udvarbírák, kulcsárok lésznek (RMK. III.315). Magas part ássön meg udvarbirákat, vélök egyetömben az kulcsárokat, kik akasztófára méltók, azokat (316). Monda: vigan lakiál, egyel! Mikoron leg iob lackásba vólnánac, el inta a kólczár (Helt: Mes. 31). Christus egyedűl Péternek igéri a menyország kulcsait: Christus-után fögazda, fő-kúlcsár, oeconomus, szent Péter egyedűl (Pázm: LuthV. 341). Fűes borokat is az kuchar csinállyon (Thurzó: Lev. II.302). Az praesidium száma ne extendaltassék ad summum száz személynél, praefectussal, porkolábbal kultsárokkal és férfi sütőkkel együtt is (Radv: Csal. III.287b). A kulcsár többire in agone vagyon (MonIrók. XXIV.564). A kulcsár (cellarius) bort hoz fel (Com: Jan. 111).

boros-kulcsár: [cellarius; kellermeister].

[Közmondások]. Rosz boros kúltsár az, a ki szomjann meghal (Kisv: Adag. 115. SzD: MVir. 74).

KULLANCS (*kolláncz* Zvon: PázmP. 327. *killincz*? Ádámi: Bar. 7): asilus PP. 494. schaflaus, schafwanze PPB. Eb-légy, kulláncs: ricinus; schaflaus Com: Orb. 65. Eh legyeket, csypő kolláncsokot mind emberek, mind barmok sűrűsegessen szenvednenek (Lép: PTük. I.259).

KULLANT: furor, furtim tollo Sl. [stehlen]. Honnét kullantod ide a csakot mikor azt irod: csak az egy Péternek mondotta im az igiket? (Matkó: BCsák. 220). Miért lopád-el kullantó Mátyás? (302. 305).

el-kullant: ∾ A lopót, az ki csak egy rosz palastot el kullantot, fel akasztattyuk (Prág: Serk. C2).

KULLÁROZ: vagor [umherschleichen]. Ide s tova csavarognac, kulláróznac, kullognac: vagantur Com: Jan. 197. Juhok öltözetiben lappange, s kullározo farkasok (Matkó: HRoml. 11). Hamis és szent irás kivűl kullározó vagy, hogy ha ollyan igazságot álmodozsz, a melly nem a Christus igassága (Matkó: BCsák. 290). Az sz. irás kivűl kullározók (Illyef: BCsTomp. 205).

KULLOG, KULLAG (*gullok*tanac Tel: Fel. 49. *gullyog* GKat: Titk. 1118. *gullyog*va GKat: Válts. II.1260): ambulo restitans, procedo pedetentim MA. gemächlich oder fuss für fuss gehen PPB. lauschen, lauern, schleichen Adámi: Spr. Keresztjáró héten mit kullagsz az rozsban? (RMK. II.186). Barlangból ha kijő, alánézve kullag, álnokságot gondol, de kétfelé hallgat (II.228). Imit, amot, egyen, ketten kullagánac (Tin: Zsigm. 28). Vén asszonyok jaj szegények ők is kullagnak, sötét herre, bort ha kapnak, eltoszogatnak; az leányok, ha ellopják, igen kogyognak (Tin. 268). Nem kullognak többé ő előtte, hazugságtok semmit sem fog előtte (RMK. VI.195). Más ember után kulagion (Helt: Mes. 97). Lassan kullaga (305). A halál az emberec közet kullag (Helt: VigK. 50). Ő kegyelmének örökös helytartó és nem kullogó jobbágya leszek (Gér: KárCs. IV.465). Vadnac mi időnkbe ez féle leányoc, kic az iffiac után igen kullagnac (SzFabr: AmAff. 17). Ázt akará, hogy a szemközt bátorkodó vitézség lenne a nyertes, és nem a hát megett kullogó róka-fogás (Fal: NA. 238). Erdő szélén farkas kullog (Fal: Vers. 888). Mint ravasz rókák körülünk kullognak (Kónyi: HRom. 25).

[Közmondások]. A hol farkast emlegetnek, kert alatt kullog (Decsi: Adag. 117). Farkast emlegetnek, kert megett kullog (296). A ki lassan kúllog, epret szedhet mentében (Kisv: Adag. 298).

be-kullog: [hineinschleichen]. Portára bekullogánk az adóval (MonIrók. VIII.355).

el-kullog: **1)** [procedo pedetentim; langsam fortschreiten]. Szinettlen elkullog a halál, megöl mindent valakit talál (RMK. VI.109). **2)** [praetereo; sich vorbeischleichen]. El-kullogta amaz locusból való argumentálást (Matkó: BCsák. 50). Elkullogta Matkó amaz argumentumunkat (Sámb: 3Fel. 92).

föl-kullog: [langsam hinaufgehen]. Igen lassan kullaga a hegyy óldalán fel (Helt: Mes. 305).

ki-kullog: [sich hinausschleichen]. Az rosz válaszszal ki-kullogánk Erdélybe igen szomoruan (MonIrók. VIII.341). Kez-dének, mint a farkasok a tseréből ki kullogni (GKat: Titk. 17).

vissza-kullog: [sich zurückschleichen]. A vert haddal azon német generál hazájába vissza kullog (MonIrók. VIII.155).

Kullogás: [das schleichen]. Orozva való kullogás (Matkó: BCsák. 193).

Kullogtat: [?] Hol imitt, hol amott kullogtatá magát (KecskTört. II.503).

KULYOK, KULYAK. Kulyok pro ököl (antiqu.): pug-nus PPB. Egyik a vágorványával ugy meg töpé a kulyakomat, a másik putfantó vasából heves magvával úgy megvanyalintá a vajnyomokat, hogy még most is látzik a pillatja (Nyr. II 224b). Az edjik vágorványával által töpé a kujukamat [így] a má-sik ismét putfantó vasából heves magvával meg vanyalítá a vajnokomat (225a). Alázsan supplicálunk magasságodnak, hogy hutyoritsa, rittyentse meg kulyakjával azokat a varasbéka rigulyás kuruez kölyköket (226a).

KÚN: Cumanus MA. Kúnország: Cumania MA. Az kwn keral (ÉrdyC. 396). Cumánusok avagy kúnok (Liszny: Krón. 179).

[Szólások]. Ugy s é t á l mint az kúnok ebe az homo-kon: Sybaritae per plateas (Decsi: Adag. 96). El költ a kún a Körösön: in porta navigat (Kisv: Adag. 241).

KUNADALOM: [pertinacia, obstinatio; hartnäckigkeit, verstocktheit]. Az ő kegyelmességének gazdagságit bûnben való kunadalomra, s nem penig meg-térésre, a mint kivántatnék, fordétván (Megy: 6Jaj. II.26.)

[**KUNÁSZ:** vö. **KONYÁSZTAT**]

el-kunász: [obstino; verstocken, trotz bieten, hartnäckig sich versetzen]. Ne kaczagnánac rajtunc [ellenségeink] és annyi-val-is inkább el-kunászván ellenünc, ne öregbednéc bánatunc (Megy: 6Jaj IV.6).

elkunászás: [obstinatio; verstockheit]. A Christusnac sze-relme szorongat minket; mire valjon, a bûnre valo el-kunászásraé? (Megy: 6Jaj. III.30).

KUNTAT: [obstino; verstocken]. Magadat ezzel kuntatod (Megy: 3Jaj. II.34). Az isten kegyelmessége nem arra valo, hogy a hoz biztunkban kuntassuc magunkat a bûnben; az a maga kuntatása, mellyel azt hiszi hogy ha szintén testi indulat-jánac valamiben kedvét-tészi-is, nem veszhet el (Megy: 6.Jaj. III.29).

KUNCOG: objecte iusto PP. etwas öfters und unverschämt begehren PP. [Vö. **KUNYORÁL**]

KUNYA: effeminatissimus, deses MA. der verzagteste, trägeste PPB.

KUNYHÓ (*gunyhó* Mik: TörL. 469. *kuhnyo*, *kuhnyo*czka MA. *kunnyo* ACsere: Enc. 257. Megy: 3Jaj. II.103. *kunnyó* Lép: PTük. I.302. *kunnyhó* László: Petr. 33. *kunyho*cska 101): atte-giae, tugurium, gurgustium, magar C. tegillum PPBl. umbra-culum MA: Bibl. II.4. hirtenhaus [hütte] PPB. Kalyiba, kunnyó: tugurium PPBl. Le űlhetűnk az árnyékon a filegó-riában, kunyhóban: wir können uns an schatten setzen ins gar-tenhäuslein KirBesz. 89. A pásztoroc az ő kalibájokat avagy kunnyojokat (mapalia sive magalia sua) taligán hordozzác ide s-tova (Com: Jan. 77. 93). Szőlőbéli avagy kertbéli kunnyókban csak kevesen laknak (Otr: Besz. 153). Tugurium in vinea vel quocunque in loco vocamus hunnyó, sive kunnyó, aeque utroque nomine [ebből származtatja a húnok nevét] (Otr: OrigHung. I.328). Kunyhójokban kűldi viszsza vitézeket, hagyja, most nyu-godni tegyék a testeket (Gyöngy: Char. 10). A kunnyó a pász-torok kalyibája (Tof: Zsolt. 560). Bár füstös legyen is kúnnyód, jobb más palotájánál (Kisv: Adag. 346). Böldogabb születni a a palotán, mint a kunnyhóban (László: Petr. 33). Szántszándék-kal mentem az ő gunyhójába s amint megállottam éppen irá-nyába, nagyon sohajtoztam (Gvad: RP. 26).

Kunnyócsa: ∾ Kunniócát czénál (Mel: Jób. 64).

Kunyhócska, kunnyócska: tuguriolum, gurgustiolum, casula MA. bauernhüttlein PPB. Meg-esék szive rajta, és bé-hivá kunyócskájába a szent embert (Pós: Igazs. I.372). Kunnyocs-kákban lakuac (Com: Jan. 102. László: Petr. 101).

KUNYORÁL: kunczog SzD. enixe rogo, precibus extorqueo Kr. [anhaltend bitten, betteln]. Soc dolgoc az kunyoraloknac meg engettetnec (Prág: Serk. 359). Hatalmas császárunktól pénzt és lovakat kunyorált (MonIrók. VIII.54). [Vö. **KUNCOG**]

[**ki-kunyorál**]

kikunyorálás: [das erbetteln]. Kûlső bonumoknak az emberektűl való kikunyorálása nem vétek (Czegl: MM. 107).

Kunyorálás: [das lästige bitten, betteln]. Áldjon meg fiui bötsűlet tételvel, és kunyorálásval, hogy igy szolljak (GKat: Titk. 252).

KUNYOROG: [enixe rogo; anhaltend bitten, betteln] Szemtelen kunyorgó (Kisv: Adag. 296).

KUPA: 1) crater, capula C. cupa, cuppa MA. scyphus PP. poterium PPBl. trinkschale, grosser becher PPB. Kupa, kanna, boros désa: cupa MAl. Füles kanna, merítő kupa: ca-pula PPl. Kelybec és kupác: calices et scyphi Com: Jan. 110. Tyzen eggh aran gerew, egh ketthews aranyas kwpa (RMNy. II.35). Attam vala egy scatulaban keth aranyas kwpath (III.47). Az jó vitézeket ajándékozá, kilenc ezer arany kupát eloszta (RMK. IV.160). Czatlo kupác (Helt: Krón. 155). Az mi pénze, aranya, kupái valának (MonIrók. III.59). Egy kupa bor (Vás: CanCat. 541). Kotsis kupa (VectTrans. 20). Kupa-gyártó [tor-nator] (Szentm: TFiú. 22). Vagion egj dupla kwpa is, az zent giörgjnek tars, vagion egj feödeles kupa is, 8 aproo poharka benne (Radv: Csal. III.152). Peter deák uramnak adjon egy össze járó aranyos kupát (III.275b). A mestőr remek egi szep őszve jaro aranyas kupa (Kecsk: ÖtvM. 227). Hogy én kupát hajtsam, s vasárnapot rontsam, az isten óltalmazzon (ÖtvMest. 81. vsz.). Hójagos kupa (Gér: KárCs. IV.108) Egy egy kupával ajándékozám meg őköt (RákGy: Lev. 132). Négy virágos kupá-kat küldött az fejedelem (MonIrók. VIII.417). Békért az gazda tazakat, uj kupát (XI.325). Egynéhány kupát tart és tsészét kezében (Gyöngy: Char. 4). Az finum jó bort itt adták nagy kupába (Thaly: Adal. II.346). Minap a vár alján legelvén vájkáltam, reménységem kivül egy kupát találtam (Fal: Vers. 907). **2)** [putamen; grüne schale]. Gyümölcznec tövises toka, gesztenye kupája: echinus MAl. Egy zerechen dyw kupa (RMNy. II.199).

arany-kupa: patera, crater Nom.[2] 397. Arany kupankot, lantzunkot, nasfankot, gyűrűnkőt bonczogunkat lator szolgainc, szomszedainc varunckal egyetemben elfozthattyac (Born: Evang. IV.310. Vajd: Jas. 4).

daru-kupa: amphora altitudine gruis Kr. (Szirmai: Parab. 87. Kr.).

fa-kupa: diatretum PPBl. (RMNy. II.84. Valk: Kár. 47).

födeles-kupa: scyphus operculatus Kr. (Szirmai: Parab. 87. Kr.).

orvosságtartó-kupa: pyxis PP. apothekerbüchse PPB.

Kupácska. Fa poharakat és ficzkó kupácskákat 114 drbot [vettünk] (Radv: Csal. III.30). Négy ezüst-aranyos kupácska (MonIrók. XXIV.139).

Kupás: **1)** lignarius torentes PP. drechsler, der hölzerne trinkgeschirre macht PPB. Kupás véső: caestrum PP. Esztergáros, kupás: tornator PPBl. Az szapanyos, kupás czéheké az olasz fokas bástja (Kol: Tört. 405). Kupás [vnév. 16—17. sz.] (Nyr. IX.365. X.227). **2)** Két kupás edény: gemellar C. Kupás cserép, házfödni való: imbrex PP. Víz hányó kerekek, kupás kerekek, mellyekkel valamelly folyó vízből másuvá vizet mernek, és hányák-ki: rotae *modiolis aquam haurientes PPBl.

KUPËC: vándor kereskedő, sertés-, ökör-, ló-kereskedő CzF. A kupeczezel megegyezek, ha eljő (RákF: Lev. I.265. RákGy: Lev. 395). Tisza mellől is hozattunk fejül megirt itthon szedett vajhoz a kupeczekkel (MonTME. I.371).

KUPLËR: [leno; kuppler]. Úgy ballom, csak házasitja Kgld az ifiakot, pestissel sem gondol; ollyan az öreg legén, a ki nem mér házasodni, szerzőnek vagy kuplernek teszi magát (TörtT.² III.390).

Kuplërség: [lenocinium; kupplerei]. Vén szüle és viszszaaggott banya kuplerségével szabadságosb tréfára hitegeti (Csúzi: Sip. 629).

KUPORODIK: testét kuporczba összehúzza CzF.

mëg-kuporodik: [corrugor; zusammenschrumpfen]. A bors verő fényen süttetik, míg meg feketedik és még kuporodik (ACsere: Enc. 224).

KÚRA: [cura, curatio; kur]. Fördős cura (RákF: Lev. II. 290).

KÚRÁL: [curo; heilen]. Lovat curálni avagy gyogyitani (Cseh: OrvK. 2). Purgatio s a gyógyi feredővel curála (Bethl: Élet. 209).

KURACIN, KURACÉL (*karacél?* Bethl: Élet. 321): [cuirasse]. Kwldotthem wala egy kwrachint, es az kwrachint el wenek (LevT. I.100). Egy pánczélba, kurachymba öltözék (Tin. 310. vö. uo. 462). Visz dárdát kezében, paizt az másikban, ráró-tol fejében, melyén van kuraczely (Zrinyi I.174). Fegyverderekban, kuraczinban, panczelban öltözködgietek (Lép: PTük. 71). Nem öltöznenk arány, ezüst kuraczinokban es fegyverderekákban (Lép: PTük. I.424). Kuraczél dolmány (Nyr. V. 206). Vagyon egy kuraczélom azt hagyom Vecsei Sándor uramnak és egy fegyver derekamat két sisakkal együtt (Radv: Csal. III.313).

KURÁZSI: [fortitudo; courage]. Kinek meg nem felelhetvén Bercséni, sőt kurázsija sem levén ahhoz, onnan elnyomúltunk (MonIrók. XXVII.88). Az biz' igaz, hogy mi rosszúl élünk, de csak azért mivel nincs kurázsink s félünk (Gvad: RP. 116).

KÚRIA: nemes ülés, curia Kr. Urunk puszta kuriája (Győr: KárCs. IV.333). Egy mezőföldi curiában termett, és neveltetett úrfi, ha egyre otthonoskodik, vad, erkölcsteleu, ízetlen (Fal: NU. 271).

Kúriás: habens curiam Kr. Kuriás kastélyos magány is lakásra szabott a szerencse (Fal: NU. 328).

KURÍR: [courier]. Láttatik ugyanezt confirmálni az saxoniai currér az svecus és az czár között (RákF: Lev. II.130. Thaly: RT. I.27). Érkeztenek négy kurriélok [így] (MonOkm. VI.97).

KURITOL, KURITYOL: grassor C. erro MA. schwärmen, hin und her herumstreichen PPB. Kuritolni, széllyel futni: discurrere MedLat. 188. Ne curituly, hanem tanuly, hadd a korczomat (Mel: SzJán. 95). Ide s tova csavarognac, kullároznac, kullognac, kuritolnac: vagantur (Com: Jan. 197).

Kuritolás: [grassatio, vagatio; das herumschweifen]. Fiokat buiasagra, tanczolasra, szellel valo kuritolasra szoktattiak (DecsiG: Préd. 52). Fiát megh ne engedgye uczánként való kuritolással széllel csavargani (Prág: Serk Elöb. 3). Mindennec azért végig kell a gyűlésben maradni, el kell bizony a kin kuruttyolást [így?] távoztatni (EgyhRendt. 177).

Kuritoló: ambulator, autolecythus C. grassator, circulator, erro, ambulo MA. schwärmer, herumstreicher PPB. Kuritolo, tseltsapo trágár, tsalóka: circulator C. Kurityoló, trágár, czaloka: circulator MAI. Útszát járó, széllyel kurittyoló, sétálást szerető: ambulator; trágárkodó, imitt amott kurittyoló: circulator; kurittyoló, kiáltó kalmár: circumforaneus PPl. Kuritolók: circumforanei, die quacksalber Com: Orb. 259.

KURJA: Egy nagyot rikkantott, kurja! ebeinek (Gvad: FNöt. 12).

Kurjálgat: [clamito, vociferor; schreien]. Nem csak egy felol kurjágattyák (Pós: GBot. 2).

Kurjágatás. A farkas a kurjágatást hallván, a veszedelem előtt mennél hamarébb el-fut (Misk: VKert. 188).

KURJANT: kiált SzD. clamo, vociferor Sl. [schreien] (RákF: Lev. V.329).

Kurjogat, kurjongat: [clamito, clamitando pello; schreien, mit geschrei verscheuchen]. Pasztor hog a farkast kuriogassa, az ebeket is vtanna huzettza [uszítsa] (Mel: SzJán. 59). A parasztság is maga üzent ma hozzám, ha felkeljenek-é? mert már hogy hallották, rajta akarok Szent-Györgyön ütni, az egész erdőkben körül fogták volt Szent Györgyöt, csak lesték az puskapattogást, hogy ők is kurjongattak volna (RákF: Lev. IV.195).

KURKOMAN: curcuma, amonium curcuma; gelbwurzel Kecsk: ÖtvM. 357. Aranyat csinálnyi: Másfél lat aloes, 1 lat allia patika, 1 lat caledonia gyökér, másfél lat kurkoman, 1 lat veres kréta, 1 lat vörös réz (Kecsk: ÖtvM. 310).

KURRËNS: kurrende]. Az egész faluban nem volt oly tanult fő; minden currenseket csak ő olvasott el, azért is a helység becsülte, tisztelte, ügye folytatóját mivel benne lelte (Gvad: RP. 2).

KURTA: **1)** curtus C. brevis MA. kurz, klein PPB. Kúrtán: concise C. Kurta vak kigyó: caecilia PPBl. Kurta-szablya: sica Nom.² 325. Az kurta rokarol [melynek a farkát elvágták]. Gondola azt az alnoksagot hogy a tewb rokaknakys tanachwl adna, hogy azokys kurtan iarnanak, es oztan nem pironkodnek egyedyl (Pesti: Fab. 71). Az vasarhellyi mesternec fel forra ezuprotskája, es meg mutatuan kurta elmetskeiét belé vága (Dáv: VDisp. 62). Kurta pey-lovára üle (Ilosv: Toldi. 8). Ruhaja kurta, es csak az hal fenekeig er (SalMark. 3). Kurta elméjű (GKat: Válts. I.81). Bokorugró kurta palást (GKat: Válts. II.385). Az idő kurtább lajtorja, mintsem az örökkévalóság tornyában hághassunk (Bethl: Élet. 79). Csudakurta, de igen veszedelmes éjtszakai commendánság (II 296). Mentém négy [van] minden napra, magyaros veres kurta anglia ezüst gombokkal (Radv: Csal. III.359). Kurta áspis kigyó (TKis: Pan. 66). Kurta levelet irni (Mik: TLev. 239). **2)** [emphaem. pro kutya]. Kanizsánál vagyon népetek, tudjok, a kurta németekhez ti biztatok (RMK. VI.139). Nosza eb után, kurta komondor: oscitante uno oscitat et alter (Decsi: Adag. 208). Vgyan csak rajta érjük kurtát (Matkó: BCsák. 305). Kápály [olv. kajarj] kúrta, -s lészen (Kisv: Adag. 73). Hidgye a kúrta (94).

[Szólások]. Képes hogy ketske, mert kurta a farka (Decsi: Adag. 297).

[Közmondások]. Kurtának kurta kölyke (Matkó: BCsák. 157). Nem egy ebnek kurta a neve (SzD: MVir 93). Kurta poroszló: ille homicida ab initio, serpens antiquus (Csúzi: Tromb 206 Kr.).

perdi-kurta: [satelles]. Lelkeket kárhozatra holdétto ministeri, perdi-kurtái (Csuzi: Síp. 470).

[Kurtább, Kurtábbít]

mëg-kurtábbít: brevio [kürzen, kürzer machen]. Meg-kurtabeitattac a napoc: breviati sunt (MünchC. 59).

[Kurtábbod-ik]

mëg-kurtábbodik: brevior [kürzer werden]. A napoc megkurtabottac (MünchC. 59).

Kurtaság: brevitas MA. kürze PPB.

Kurtít: curto MA. verkürzen, kürzer machen PPB.

mëg-kurtít: ∾ (Pesti: Fab. 46).

Kurtitás: decurtatio, concisio MA. abkürzung, verkürzung PPB

KURTÁNYKA: [tunica; kurzer rock?]. Adtak Sáros-Patakon ezüsttel szűtt kék nyári kurtánkát (MonIrók. XXIV. 215).

KURUC [„kezdődött ez az elnevezés 1673-ban Tököli fölzöndülésekor; l. Babocsai, Fata Tarczal 32. cf. Windisch, Magazin I.221. Kr.]: crucius PP. 404. civis male contentus, v. miles confoederationis Sl. kurutz, ein soldat vom kreuzzug PPB. A cruce convitiosum vocabulum (kurutz) traxit originem, qua se multitudo sub Wladislao Polono, anno MDXIV. in Turcas profectura significaverat (stb. l. Ungr. Magazin I.230). Curucz pribék (Diósz: Tal. [1679] 248). Hogy nekünk fizettessenek meg az kártévő kuruczokkal (LevT. II.461). Oda ki mulattam, kitakarodván velem felesen mindenféle rendekbűl, úgy feleségem kisírísire is az kurucznékbúl (MonIrók. XV.384). Azok is az régi kuruczokfélékbűl lennének, már megjámborodtak (594). Az hol török s német salvagvárdák vannak, ott az én kurucz salvagvárdám is lehessen (MonIrók. XV.282). Irjon másutt raboskodó kuruczok felől (XV.370). Hejh, kérjük az papot: sok llyen jó napot imadkozzék le az szegény kuruczoknak (Thaly: Adal. II.145). Látod kurucz a lófejű ő Atilla igaz vérő (Thaly: Adal. II.190). Hol van hosszú karabinyod, nyalka kurucz? II.301). Ha kúrútz vagy labantz által a városon tűz találna ámadni, megbetsülhetetlen kárt vallana a kollégyiom (Bod: Pol. 176). Petulantiam olim inter Scythos tale nomen (Triballus = Diribolós) peperisse, nova Hungarorum in hoc tumultu nomina portentosa, kurutz (quibusdam rana) et labancz (an sit lobbancs, i. e. inflamma, alius dicat), illud Anti-Caesareanorum, hoc Caesareanorum, docent (Otr: OrigHung. II.156). Burkus kuruczait mivel még nem láttam, hogy szembe állhassak velek, arra vágytam (Gvad: RP. 107). Nagyon kértem a kapitányomat, a midőn ellőtték alattam lovamat, adatna jó lovat, de olyat adatott, a melyen a kurucz mindjárt elfogbatott (125).

Kuruckod-ik. Valljon hát hogy merünk tovább kuruczkodni? (Thaly: Adal. I.183).

Kurucság: populus male contentus, militia confoederationis Sl. Igen kedveltük az kuruczságot, gondoltuk, hogy ezzel általmazzuk (Thaly: Adal. II.328). Győzedelmeket vivutt az kurucság (II.105).

KURUTTYOL: coaxo Kr. [quaken]. Követik az lápos ...ban kuruttyoló kegyókat (DBón: Részegs. 20).

KURUZSOL: bűvöl, bájol SzD. incanto, fascino, ope magiae medeor Sl. Nem a papistak viaszbol csinált báránynak vérével mosattatik el a mi bűneinknek rútsága; nemis az ő sammuval valo hintésekkel; szentelt gyertyájokkal; cziczésegokkal, és kúrúsolt hintező vizekkel (VárM: ÉgőSzöv. 251).

mëg-kuruzsol: ∾ Caligula császárt asszony Cesonia meg kúrúslot [így] falattal meg bolonditotta (Csákt: Assz. 15). A kegyo a bűvös bavosoktol meg kurusoltathatik (ACsere: Enc. 212). Az ő babonás misejekkel megh kurusoltatott ostyájokat az ur vatsorájában ők mint istent énőn magát ugy imádgyák (VárM: ÉgőSzöv. 207).

KURVA (beste-*kura*, .. ette *kura* [férfiról] Thaly: VÉ. 256): meretrix, scortum C. hure PPB. Ferfi alá fekvő kúrva: succuba; safarina kúrva: pellex; kúrvát kerit: lenocinatur C. Kurvác avagy ágyas aszszonyoc: meretrices seu pellaces Com: Jan. 183. Kurva feleséget tartó: cornutus PP. Négy filléres kurva: *quadrantaria meretrix; kurva-hasa: venter vitiatus; kurvák-után járok, bordélyoskodom: lustror; bordélyoskodom, kurvát kerítek, valakit édesgetek: lenocinor PPBl. Culeus; saak, kiben az kurvákat kihorgyák és vízben vetik, Sziksza FB. (MAkadÉrtes. 1847. 327). Kurva, ringyó: hur KirBesz. 152. Nem zerzetes azzonioknak valok, hanem faytalansagos kuruaknak (VirgC. 149). Meg ölöm az kurua kereső beste lelket (RMNy. II 169). Te hyrős kurua, myt jarz ytt az jamborok kezet? (III.40). Besstbie kŵrwanak syttha (LevT. I.6). Fyad fel lakta az te marhadat a kwruakal: filius tuus abligurivit victum tuum cum meretricibus (Pesti: NTest. 157). Nemde vgy kellette a mi hugonkal chelekedny mint egy kuruaual: numquid ut scorto abuti debnere sorore nostra? (Helt: Bibl. I.R). Semmiféle fogadásba be ne vigyed a te wradnac isteneduec templomaba a kuruanak iutalmat: non offeres mercedem prostibuli in domo domini dei tui (I.XXX.2). A hiw város kurua lőt (VI.13). Tirusbol kurua énec énekeltetic (IV.41). Ferfi kurnák is valanac a földön (Mel: Sám. 323). (Josaphat) a ferfi kurnak maradekitis ki tisztitá az földről (362). Az ő kuruayt es saffarinayt ruházzác (Mel: SzJán. 425). Kurvava lőt es nehezkesűlt; megh rutitotta minden nemzetségemet (SalMark. 20). A kurvákra sűtő vassal béllyegec sűttettetnec (Com: Jan. 138). Ágyas kurva (Czegl: Japh. 185). Se kúldus, se kurva ne legyen Izraelben (Czegl: MM. 250). A törvényben egy kurvát sem pelengèreznekmeg (Matkó: BCsak. 321). Nemellyek az hires kurvak forgolodasok altal emeltettek papaságra (VárM: ÉgőSzöv. 90). Nemellyik körűllök hires kurva aszszony pápa volt (92). Nyilvánvaló kurva (Illy: Préd. 1. 93). Fogjátok meg az bestye kurvát (ErdTört. II.177). De ne hivassa nagyságod a büdös ebet, ihon jő, ihon! De lengyeles a kurva! [férfiról mondja] (Thaly: Adal 81.)

[Szólások]. K u r v a n n ya! [dictum contumeliosum Kr.] (RákF: Lev. II.123). Tudja kurvanyja, miért? (IV.94). Tudja kurva anyjok mint beszélgettek volt az fővezérnek (MonIrók VIII.358). Kurva legyék az anyja! mint élhetek, úgy élek (Thaly: Adal. I.231). Ezek irigylenek, azok pedig féltnek, hazugsággal üldöznek, kurva az anyja ezeknek (Amade: Vers. 151).

[Közmondások]. A kurva is lakodalomban mégyen, de csak vizet hord (Thaly: Adal. I.85). A ki jámbor asszonyt nem talál, kurvával kell annak tánczolni (86).

Kurvácska: meretricula, scortillum C. scortulum MA. junge hure, hürlein PPB. (Illy: KrÉlet. 427).

Kurvai: meretricius MA. hurisch, unzüchtig PPB.

Kurválkod-ik: meretricor, scortor C. MA. meretrix *vulgat corpus PPBl. huren, hurerei treiben PPB. Széllyel kurválkodni: perambulare cubilia PPBl. Az adományért kurválkodo anya tanittya az leánytis, hogy ollyan legyen (Prág: Serk. 360). Hol Küszegen vándorlottál, Szombathelyen kurválkodtál, hol Sümegen tánczot jártál (Thaly: Adal. II.297).

Kurválkodás: scortatio MA. Com: Jan. 183. das huren PPB. Kurválkodás, ágyastartás: pellicatus PPBl. Kurnálkodásban foglalatos (FortSzer. K3). A kurválkodás az, midőn szabados személyek bujálkodnak egymással (ACsere: Bölcs. 119).

Kurválkodó: scortator C. MA. PPBl. hurer PPB. Agagulo: egy hitván kurválkodo MAl. Kurválkodó lator: scortator Com:

Jan. 183. Tiz kalastrom között alig találsz eggyet, a melly bordélház és kurválkodó barlang ne volna inkab hogynem mint tiszta fenyitéknec háza (MA: Tan. 1293).

Kurváncius: [scortator, meretrix; hurer, hure]. Hol parancsollya a szent irás, hogy a papok, barátok, jesuiták meg ne házasodgyanak, hanem csak szép kurvánczius szólgálókat, ágyasokat szabadoson tartsanak? (Matkó: BCsák. 239). Más aszszony gyermekén hamissan kabdosó kurvánczius (Illyef: BCsTomp. 20).

Kurvás: aquariolus C. [scortator; hurer]. Kurvás, lator: admissarius; kurva-keritő, kurvás: aquariolus PPl. Könnyű lészen mindent el veztened, mert igen hásártos s-kurnas te dolgod (FortSzer. N6). Parazna es kurnas pap (Zvon: Osiand. 115). Kurvás cselédl (Kisv: Adag. 95). A kurva és kurvások könnyen megalkusznak egymással (293). Minden roszszal bevádoltattam, hogy tudniillik korhel, részeges, vesztegető s kurvás ember vagyok (Hazánk. I.213).

[**Kurvásság**]

Kurvássági. Kurvássági mértékletlenség (MA: Tan 81).

Kurvaság: meretricium C. MA. hurenhandel PPB. A kurvaságot véle elhagyatni: *abducere a meretricio questu PPl. Vyda Antal azt valla, hogy ew nyolcz forintiat es 33 d. ytta meg az byrsagnak, az mely birsagot akkoron Miklos deaknen az kurnasagert wettenek (RMNy. III.40). Feriedet kurnaságoddal el vezted, azért még kű perengéreznek tégedet (FortSzer. K.). Kurnasággal kereskődni: corinthiari (Decsi: Adag. 284). Még ió ydeién kurnaságra áll az szőme: ut Corinthia videtur corpore quaestum factura (229). Kurvasággal való kereskedés (Com: Jan. 114). Nem szabaditodé kurvaságra feleségedet? egy két hólnapig távul lévén tűle, vagy sulyos betegségben sinlődvén (Matkó: BCsák. 239). Inquisitio Horvát szolgálójának kurvaságában, ki is szállásán fattyat vetett (MonIrók. XV.331).

Kurváz: meretricem dico, nuncupo, nomino Sl. [eine hure nennen, heissen]. Nekik haragudván kurvázza őket (Sámb: 3Fel. 483).

[**KUS, KUSS**: couche-toi! kusch dich!]

Kusol: [kuschen]. Még most-is nevetem, hogy ha jut eszembe, mint kusoltam, mint a vizsla, a verembe (Gvad: RP. 91).

KUSICSKA: [tournure?] Aszszony hölgyeteknek kusicskat, fardagalt, szoknyát csinállyatok (Bal: CsIsk. 31).

[**KÚSZ**: klettern].

fa-kúsz: pardalus. A fakusz az orrával a dió héját megtöri: pardalus rostro nucleos frangit Com: Jan. 38.

[**KUSZTÓS**: custos].

Kusztósság: [custodis munus; custos-amt]. Az keresztyén népnek virágát megfojtá, mert az böles népeket ő magához hajtá, kinek érsekséget, püspekséget ada, kinek kusztósságot, prépostságot oszta (RMK. II:109).

KÚT: puteus C. fons MA. brunn PPB. [quelle]. Zigethkut 1169. (Jern.). Aldoent, terminus 1193. Villa Cherkuth 1299. Terra Oleykutha 1309. (Knauz). Fons qui vulgo gyzuonkwth nominatur 1263. 1591. (Wenzel. VIII.52). Currit (meta) de juxta byzuscut in eadem via 1268 (209). Kut? villa 1275. 1295 (CodDipl.). Hydegkut, fons 1295 (Wenzel X.209). Unum er farkud [sarkut?] nominatum 1371. (ZichyC. III.419). Vala ot Iacob kuta (fons Jacobi), Ihc [Iesus] kedeg megfarraduan az utban vlő et a kut felét (MünchC. 174). Mű afanc Iacob atta műnekőne e kutot: puteum (174b). Imadyatok az vr istent, hog az mi kvtonknak vize meltoltassek meg gyogyvlni (DomC. 282). Egy kúton tevéit estve mint megállatá; estve az várasból kezdének kijőni szüzek és virágok a kútra meriteni (RMK. II 114). Büdös, dög, holt, barom kutbol sol [szól] (Mel: SzJán. 537). Vgyan kútból merítőd te: e dolio hauris (Decsi: Adag. 89). Minden pogány böltsek a profétak kúttyából ittak (Pázm: Préd. b.). Az kutnac szája: os putei (MA: Bibl. I.26). Kankaléckal és csigával, keréken forgó lánczos vederrel meriti a kutból (Com: Jan. 115). Pecsételd bé immár amaz undok kutat, ki sok ezer lelket mérges füsttel itat (Thaly: Adal. I.29). Élkezdtűnc egy kutat ásni (MonOkm. XXIII.600).

ásovány-kút: [cisterna]. Ez Bahurym varasbeli embernec vala eg ásouán kuta az ű tornaczaban (Mel: Sám. 197).

bor-kút: [sauerbrunnen?] Meta pervenit ad puteum burcut 1261. (Wenzel. VII 12). A sik, hol bojtorján, csalán, dudva termett, abbúl kenyér mező im hogy kerekedett, a part, hol hasztalan tövis nevekedett, ottan kedv nevelő bor kútt meg eredett (Orczy: Nimf. B2).

csatorna-kút: cisterna Pesti: Nom.[a] 76. canalis Com: Jan. 115. cisterna JordC. 216. Te wrad ystened neked adangya az czatorna kwtakat, kyketh te nem astal (uo.). Labas czatorna kút, ackinec valnii voltac, es labbal aztattac az folyadekaba (Mel: Sám. 245). Egy erős czatorna kutban el reytezec (Sztár: Ath. 29). Az felső házakból alá költöztetik az csatornakút mellett (MonIrók. III.46). Csatorna kút (Kaldi: Bibl. 290). A viz bé-viteleknec, csatorna kutaknac, csivéken és csatornákon (per tubos et canales) a vagy viz eresztő árkocskákon illik lenni (Com: Jan. 115. Land: UjSegits. II.40. 653).

csatornás-kút: ∾ Missegrad [így] allat nagy királyi házakat és palotákat épűtete, azoc melet szép kerteket, haltartókat, vadkerteket, szép márnán kőuekből czináltattot czatornás kutackal, mellyec kőrnyűl szép réz padimontomoc valánac (Helt: Krón. 169).

cséves-kút: fons fistularis Nom.[2] 413. fons fistularius MA. röhre-brunnen, in röhre geleitet PPB A piatzon viz fogó-tsatornak, tséves kutak szoktanak lenni (Com: Vest. 90).

csurgó-kút (Lipp: PKert. I.12).

eső-kút: cisterna Ver.

forrás-kút: [fons; quelle]. Egy handgya igen szomiu léuén, kénszeritetéc a forrás kutra menni, hogy ott ünnée (Helt: Mes. 389). Egy forrás-kut hives kortyokat nyújt (Gyöngy: KJ. 56. Thaly: VÉ. II.122).

héja-kút: bogács kóró, dipsacus, carduus fullonum MA PP. Heja kut, bogáts koro: carduus fullonum, vel virga pastoris Major: Szót. 128.

kávás-kút: margine provisus puteus SK. Kauaskuth 1270. (CodPatr. IV.164). Rogytak a kámvás kútak (Gvad: Lev. 135).

kifolyó-kút: scaturigo, fons vivus MA. fons scaturiens Ver: Verb. 315. brunnquell PPB. Lezen hwbenne ky folyo kwt fe'wee (fons aquae salientis) az erek eelettre (JordC. 634). Derék bizodalma az kőszál vala, annak útát Basó állatja vala, napnyúgatról az várat meghaladja, az út meg visszatér, ott egy kifolyó kúta (RMK. III.218).

lövellö-kút: [fons saliens; springbrunnen]. Lövellő, ugró, szökő-kút SzD: MVir. 303.

ó-kút: cisterna C. Ó kutbeli: cisterninus C. Árnyékszékben, ó kútban szökdösének, többen sokan fegyver miá veszének (RMK. VI 178). A végro távozot volt el, hogy másunnan kerűlőből az ó kúthoz menne (Tyuk: Józs. 90).

ugró-kút: fons saliens Kr. [springbrunnen]. (Hall: Tel. 16). Vagynak benne (városban) legalább száz ugró kútak (Fal: TÉ. 720).

Kutacska: fonticulus, puteolus MA. brünnlein PPB.

Kutas: puteum habens, puteis provisus, abundans Kr. Kutas [vezetéknév XVI. XVII. sz.] (Nyr. IX.365. X.327).

Kúti: putealis C. puteanus MA. aus dem brunnen PPB.

KUTAK (*kutag* Tof: Zsolt. 738): törpe, pulya SzD. Kutak emberek, linki emberek: pumiliones C. Kutak ember: pumilio, pumilus MA. zwerg PPB. Emberke, lyûki ember, tőrpe, kutac Com: Jan. 45. Kicsoda oly gyermek eszû, az ki el halgathatna, látván az illyen kutac embert (Prág: Serk. D.). Kicsiny, kurta, kutag ember (Tof: Zsolt. 738).

KUTALL: [?] Vjhelj Mihalne felől azt hallotta, hogj Szarnaj Istuannet hogj megegettek Niarasdon, attól ualo feltében kutallot ala (Nyr. XVII.182).

KUTTOG: magát öszvehúzva hallgat, sunnyog SzD. [sich ducken]. Városinkban, egyegy kis kunnyhókban, arnyék alatt kuttognak (Szentm: Kalm. 2).

KUTYA: canis C. catellus, caniculus MA. kleines hündlein PPB. [hund]. Kőntős vyába való kutia: melitaeus catulus (Decsi: Adag. 290. MA. Kisv: Adag. 71). Nem szereti a kutyák szálkás szőrét (Land: UjSegits. I.161). Kár bizony amaz emberséges ember hogy ollyan kutya dévaj eb (Thaly: Adal. I.81). Késő is volt ezt az erszény kutyát az elnyelt háy kiokádására birni (Bethl: Élet. II.247. vö. SzD: MVir. 90. 91. 93). Eb szokás! kutya szokás (Mik: TörL. 3. lev.). Ez az ember mintha ellenünk megesküdt volna olyan ellenségünk, pedig én soha sem nekie, sem kutyájának se egyszer se másszor nem vétettem (Hazánk. I.366).

[Szólások]. K u t y a r o s z e m b e r e, bogy mérsz te beszélni? (Thaly: VÉ. II.258).

buvár-kutya: canis ponticus PP.

juhász-kutya: *pecuarius canis, villaticus *canis PPl. canis *pastoralis PPBl. [schafhund].

kis-kutya: caniculus Kr. [csillagzat] (Nad: Kert. 17).

Kutyálkod-ik: [sich hündisch benehmen] Mért bőrödben meg nem férsz, mit kutyákodol és *agyarkodol M. ellen azon réte végett, melyhez semmi közöd nincsen? (1700. MSion. III.348. MF.).

Kutyaság: malitia v. nequitia canina Kr. Kár volna az vénhasúnak illyen ingyen, elütti [?] kutyaságáért mindenét megadni (RákF: Lev. IV.72. Vajda: Kriszt. II.116. Kr.)

Kutyó: caniculus, canicula MA. hündlein PPB. Elvégre böcsületesen meg-egyezének és a kutyókra tértek a beszéddel (Fal: NA. 122).

agár-kutyó: vertagus junior PP. windhund, englischer hund PPB.

Kutyócska: catellulus MA. ein sehr kleines hündlein PPB.

KÚTYA (Tugurium: *Euchya* Ver., olvasd: *Kuchya*): tugurium, gurgustium, tabernaculum, attegiae, casa MA. hirtenhaus, bauernhütte PPB. Kutya, haylec: attegiae MAl. Apro kwtyakat alkotanak, mert cellakra valo anneera nem vala (ÉrdyC. 581—2). Tengeri csigákkal fedik kútyájok: tuguria conchis instruunt (RMK. IV.156. 319). Ezechias veré meg a philisteusokat az őrző pasztoroc torniatul es kûtiaitul fogua mind a keritet varasig (Mel: Sám. 439). Torony, kutia, akit az út félen a pásztoroc czinalnak (438). Epettetec magoknac neminemû kuttyakat (casulas) az Jordan vizenec follyasa mellett (Mon: Apol. 259).

Kútyácska: casula C. gurgustiolum, tuguriolum PP. gurgustium MAl. bauernhüttlein PPB. Kis kuttiaczkaiaban leczik vala egy kis zen egui (Pont. 202).

KÚTYORLÓ: [tugurium, casula; hütte, häuschen]. Constantinus templomokat építtetett; azok pedig, magnifica imperatoriae magnificentiae opera, nem alatson kútyorlók, hanem királyi nagyságához illendő nagyságosok voltak (Pázm: Préd. 1167). [Vö. **KUKORLÓ**]

KUTYOROD-IK: [kauern]. Az agyban kutiorodot (Zvon: PázmP. 287). [Vö. **KUCORODIK, KUKORODIK**]

KUVASZ (*kuasz* Zrinyi I.160. MA. PP. Ben: Rithm. 163. *koasz* Csúzi: Síp. 753): canis grandior MA. molossus Kr. grösserer hund, hirtenhund PPB. Mint a kis praczko a nağ farkassal, kuuazzal, szinte vğ iacznak (Mel: SzJán. 87). Ordeto kuuas (Mon: Apol. 380). Apró kuvaszok ugatása (Pázm: Préd. 806 Kr.) Ez nyavalyás kuasznac siralmas sorsa (Kereszt: FelsKer. Előb. 2). Juhok mellett nyugszik kuasz (Zrinyi I.160). Félelmes kuvaszok módgyára távolrul ugattya az oroszlánt (Matkó: BCsák. 238). Kuasz szénán fekszik, morog ehült ökörre (Ben: Rithm. 163. Kisv: Adag. 66). Kuasz, kuvasz, vagy, mint a Szerencsekerék a Q betüre verseli: Qasz farka csóválását, kerüld irigy csahólását (Arany: HátrPróz. 376). A meghólt kuvasz párájáról beszéllgetnek (Misk: VKert. 316)

[Szólások]. Valahol jársz, ugasson a kuvasz (Apoll. 45).

[Közmondások]. Szalonna nem lészen semmi pôrsőléssel az kuuaszbol (Zvon: PázmP. 291). Perseléssel szalonna nem lészen a kuvaszból (Pázm: Kal. 1050. Nyr. VIII.170). A rút szamár rivás és kuvasz-ugatás messze érni nem szokott (Kisv: Adag. 525). Nem jó úgy elnyelni a kuvaszt, hogy kiálljon a farka a szájából (Thaly: Adal. I.86). A melly kuvasz egyszer által-úsza a Dunát, nem fél az a víztől (SzD: MVir. 91).

KÜL (*kilső* Born: Préd. 85. 218. *kőlső* Mel: SzJán. 277. EsztT: IgAny. 167): [externus; äusser-]. Kûlfőld: terra anteurbana, territorium, vicinia MA. [Vö. **Kivül, Kül, KI, KINN**]

Külsö: exterior, exterius MA. externus, exterus, extraneus Sl. äusserlich. mehr draussen PPB. Külsőbb: exterior C. **a)** Az artalmas bezed a testnek semmi kylsw rezen ky be megyen az elmet gondolatokual megh nem bantya (VirgC. 141). Egy emölcsös kapu mellette annak, kün az kilső várba ki s be ott járnak (Tin. 109). Oly nagy öldöklés benn az várban vala, mikor külső felől harczok nem vala (RMK. VI.159). Az kûlsô sőtetseg: tenebrae exteriores (Fél: Bibl. I.12). Nagygyőr külső városa (Kár: Élet. I.180). Az városi és külső parasztságnak sok panaszi (MonIrók. XV.48). Külső népek (Thaly: VÉ. I.66). Nem kûlső, hanem hazánkbéli ellenségrûl beszéllek, ezek forrasztanak lántzokat, hogy megszorítsák lelkûnk-isméretit (Fal: NA. 124). A mint látom, nem igen nagy böcsületben vannak nálad a külső nemzetek, minthogy olly olcsó képét adod (Fal: NU. 319). **b)** Külső jók, ingó bingó jók: *res mobilis PPBl. Ne higyj a külső szinnek: nimium ne *crede colori PPBl. Benem rekeztethetnek az kylsw erzekensegek (VirgC. 138). Kilső es hamis tudomány: extraneum et falsum (Mon: Apol. 3). Chac szine, es kilsô képe vagyon nalatoc az istenessegnec (Mon: Apol. 322). Kilső hasonlatossagara formaltatot (Mon: KépT. 6). Szûnet kéuán az isten, nem kûlső ceremoniát (Decsi: Adag. 81). Az bölczeség hatalmasb az kûlsô erőnél (Kár: Bibl. I.615). A kûlső embereknec-is [laicusoknak] jelen kel lenni a conciliumokban (Czegl: Japh. 177. Nyr. VI.361). Ha az imádság külső gondolatoknak közbejövésével megvesztegettetik (Illy: Préd. II.207).

Külsőképpen: externe, extrinsecus Sl. [äusserlich]. Kûlsőkeppen tettet valami hamis tiszteletet (Fél: Tan. 343). Az papistasagnac kûlsőképpen nagy tekinteti vagyon (MA: Scult. 622. Pázm: KT. 36).

Külsőség: pars externa, apparentia Kr. [das äussere]. A szemérmetesség a lélekről az ábrázatra kiszármazzék, és a lelkiismeretről a külsőségre kibocsáttassék (Illy: Préd. II.165). Felette megcsalatkoznak azok, kik elhitetik magokkal, hogy a tisztességes külsőség nem alkuszik meg a belső isteni félelemmel (Fal: NU. 280). Kevesen nézik benn s felesen meg elégesznek a külsőséggel (Fal: UE. 415). A pompáról és méltóságos külsőségről szólván, kelleténél többre ne erőltesd (Fal: BE. 592).

Külsőségës: [externus; äusserlich]. A rendes tisztesség vigyáz a minden rajtunk kitetsző külsőséges illendőségre (Fal: NA. 185). Válogatott ritkaság volt eszére, termetére, maga viselésére, és egyéb külsőséges szépségére nézve (Fal: NU. 313). Ritkaság volt külsőséges szépségére nézve (313).

Külül, küvül, kivül, kül (*kewol* LevT. I.17. *kévül* RMK. VI.116. *kévül* Fr: SzJán 78. *kuol* RMNy. II.67. *kywl* Komj: SzPál. 50. *küll* Tel: Evang. I.121. *kywel* ÉrsC. 517. *kywle* LevT. I.33. *kivel* RMNy. II.302. *kiuöl* Kár: Bibl. I.307. *köuül* Helt: ÚT. g1. Helt: Krón. 49. 73. Sztár: Vizöz. A2. Dáv: KKer. F4. *kuljel* MonIrók. XI.102 *kwlel* DöbrC. 16. *külül* Sylv: ÚT. I.80. *küül* Felv: Dics. 16. MonOkm. XI 162. *kuvul* Hall: Paizs. 451): **1)** [adverbium] **a)** aforis C. [von aussen]. Kivől béfelé: a foris PP. Es az várban sok kincset hordtak vala, oltalomért kiviil bevittek vala (RMK. VI.176). Mikor hallod kiuől szep beszedeket (Born: Ének. 268). **b)** extrinsecus, forinsecus C extrinsecus Helt: Bibl. I. C2. foris MA. Fél: Bibl. 20. [draussen]. Megtižteitatok ažt, mel kűuől vagon a kelhen (quod foris est), belől kedeg tell sec vattoc vndocsaggal (MünchC. 57). Ky meegyen vala az egyhazból es kywl bwdosyk (ÉrdyC. 215b). Egyhazban valo es kyuwl fekw halotakert nem ymalam (VirgC. 6). Kűlűl maradnak az ebek (Sylv: ÚT. II. Apoc. XXII). É féle igiket vgyan ottan kőuűl á szelen megmagyaraztuc (Helt: Bibl. I. C3). Atkozott legy hon es kiuűl (Born: Préd 619). A faiast gyogyittya e szekfű, ha rea kötöd, kűuűl rea parlod (Mel: Herb. 72). Kivül vagyok: exsum C. Az aitonal kinől: ante ianuam (Fél: Bibl. 72). Mind kivől, mind belől: intus et foris (MA: Bibl. I 71). Kűuől szép, de belől rút (Decsi: Adag. 70). Kivűl az héja vagyon a plántának: extrinsecus cortex est (Com: Jan. 21). Kűwl kent, belől pedig nem szent (Felv: Dics 16). Az társzekeret kűljel fekete posztóval béteritteték (MonIrók. XI.402). Gyakorta ütközünk palotákra, a mellyek czifrák kivül, de üresek belől (Fal: NA. 188). Mást hinni, mást szóllni, mást belől gondolni, azt, mit nem akartok, kivül úgy mutatni (Orczy: KöltH. 151). Kivől a zsoldosok országokat nyertek, belől a polgárok földért veszekedtek (Orczy: KöltSz. 13). **c)** foras, extrorsum C. [hinaus]. Kywl ne vygyenek hw hwsában: nec efferetis de carnibus ejus foras (JordC. 35). Kywel el tanoztanak een twlem: foras fugerunt a me (KeszthC. 68). Végre hogy kűl kerűlsz, csudálkozván el-hűlsz, mint meg-éhűlt a béled (Szentm: Kalm. 6). **2)** [postpositio] **a)** [hol?] extra C. [ausserhalb]. α) Az ebellő haznac kűuőle soha ne égel (VitkC. 34). Testben test kẅl [nelkẅl?] elni nem földi elet, de menúei (DebrC. 499). Zepeket tekentetem egyhazba, egyhaz kyuwl (VirgC. 4). Az szőlő meg nomottatek az váluban az városnak kűlűle: calcatus est lacus extra civitatem (Sylv: ÚT. II.150). Christus testben iőt, nem test kűuűl, vagy test előt (Dáv: Útm. 26). Az gog annyat tesszen mint sátorban lakó, az mágog peniglen sátor kivel lakó (RMK. II 106). A varos kőuűl egy kút mellett lefekteté a tevéket: extra oppidum juxta puteum (Helt: Bibl. I K3). A testnec kőuűle vagyon: extra corpus est (Helt: ÚT. t7). Mostan sator kiuűl orszagokat viwnac (Born: Ének. 355). Romanak kiwleket mely feolden egy kertben (Pont. 13). Az ő sátora kivől maradgyon: maneat extra tabernaculum suum (MA: Bibl. I. 101). Az gyűlekezet helyénec kivőle való áldozatoc (I.101). Hideg télben, meleg ház-kivül, született az igazságnak napja (Pázm: Préd. 101). Temetés nélkűl föld kivűl hevernec (Zvon: Post. II. 113). Jerusalem kivűl-is sido országban voltanak synagogák (Sam: Agend. 7). A templom kivűl kerétést-is épéttetűnk (11). Tűz kiviil nem élhetek, azonnal elveszek, ha az kivül leszek (Balassa: Költ. 66). Az ut kűvől tsetlő botlo emberek (GKat: Titk. 102). β) Vitessec az hegre, ki mondatic calvaria helnec, auag copaz helnek a varos capuianac kiuil. es ottogon megfezittessec (NádC. 247). γ) Az portan kiuwl egied meg az te etkedet (VirgC. 71). Vgy kel tudnod kőnyneden kűuűl, hogy ugyan peregyen az nyelued raita (Helt: Arithm. C2). Sirván áll az koporson kivől (MA: Scult. 474). Mit motosz uton kivűl (Matkó: BCsák. 55). Orzagnnkon kiiil vagiunk (TörtT. XI.162). Ha a mi életűnk a keresztyén hitnek ösvényén kivűl jár és készületlen talál a halál, nints mód benne, hogy fel épűlhessűnk (Fal: NE. 35). δ) Ugy vala ewn belewle kywl, hogy te bezedidhez semmit nem hayla: ita extra se erat (EhrC. 10). ε) Istentől kivül járunc és forgunc, valamiglen ez testben lakozunc (MA: Tan. 172). **b)** [hová?] extra C. [ausserhalb]. α) Az kapukewl ne menye: ne portam exeas (EhrC. 147). Ky yewenek helyek kyuewl (51). A forras ő vizenec folasat mesterseges alkotassal a varos kẅuől vizi (BécsiC. 23). Jesus az kerest fat ő hatan az warwsnak kẅlẅlé kesceleyteteek winnye (PeerC. 123). Waros kywel el ky wygyek ees ő neky nyakat wagyak (ÉrsC. 517). Hoǵ az tartomannak kűlűlle ki ne boczátna űtet: ne ipsos mitteret extra illam regionem (Sylv: ÚT. I.56). Ki vine űtőt az városnak kűlűle (I.124). Gyülekezet kivül vetnek titeket (Tel: Evang. II.253b). Minden egyéb dolgodat úgy tartsad, mint út-kivül térést, mint idegen munkát (Pázm: Préd. 831). β) Meg foguan őtet vetec a zőlőn kűuől: extra vineam (MünchC. 95b). Az városban sem temethetnek vala, kerítésen kivel kihányják vala (RMK. VI.168). Az tulkot vigye ki az táborom kiuől (Kár: Bibl. I.90). Az táborom kivől űzzétec ki őket: ejicite eos de castris (MA: Bibl. I.122). **3)** [postpositio, átvitt értelemben]. **a)** [extra; ausser] α) Immar a sidoc egbe tanakottac vala, hogy valaki ötet xsnac [Christusnac] vallana, a sinagoga kűuől lenne: extra synagogam esset (MünchC. 189b). Twruynkywl vytkeztenek (Komj: SzPál. 50). Termeszet kűvől elnec poganoc iffiackal (Born: Ének. 131). Istennek felelme es hiti kiuől valók (Beythe: Epist. 218). Az egyhaz kinül taborban szallot, párt ütő emberec (Mon: KépT. 3b). De nem merec a szent iras kiuűl szollani (Mon: Apol. 4). Az egy anyaszentegyhaznac kiuűle soha iduősseg nem talaltatic (20). Be menni az igaz anaszentegyhazban, mely kiuűl ninch iduősség (284). Valami hit kőűl vagyon, bűn az (Vás: CanCat. 509). Az igaz hit, az keresztyénség-kivűl nem táláltatik (Pázm: Kal. a1). Valaki isten kivül keres segitséget, gyakran úgy jár, mint Ádám segitő-társával, kitől el-rontaték (Pázm: Préd. 57). Ha a bőtűnek tulajdon értelme-kivűl, más dologhoz szabjuk (Pázm: LuthV. 19). Az nem igaz, hogy sz. Péter, szent irás-kivűl tanitot, tehát tévelyget (169). Vgy tartották azokat, mint szent irás kűuűll való vélekedéseket (Bal: Cslsk. 13). Valami czéh kiuűl, és czéh mester nélkűl való kontár mesterek (143). Kőteleztec magokat az hazassag kiuűl valo eletre (Zvon: Osiand. 23). Tőrvény kivűl vétkezic: enormiter peccat (Com: Jan. 176). Rám táttiák torkokat, mintha tisztem és hivatalom kivűl hagtam volna (Csan: Dögh. 11). Szokásod kivűl ha iot mivelsz (KTör: Ján. 25). Igen ritka, és szokáskiviil vala: valde rarum, et extra-ordinarium erat (Illy: Préd. II.246). β) Urasagan kivűl lenni, valamit nem birni: extra dominium Ver: Verb. Szót. 9. Tisztén kivül járni: agere alias res PPBl. Minden irgalmasság és törvényen kivül rajtam valamit elkövetni akarnak, elkövetnek (LevT. II 347). Az nagyságod tanács adását vesszük, s azon kül nem lépünk (XXIII.208). Ha szokott időn-kűl lészen vacsorád, dögletes pestis ebből támad reád (Felv: SchSal.[2] 17). Csak kisasszony s Jakab közt van te benned egy kis nyár, kül ezeken, túl és innen, kőlmönt le ne vess bár (Thaly: Adal. II.121). Jeles időket éltem en s a parancsolaton kivül járnom lehetetlen (Nyr. XII 117). **b)** praeter C. [excepto; ausser, nebst, aus-

enommeu]. α) Kétezernél többen ott megholtanak, azok kévül, ik sebesek voltanak (RMK. VI.146). Idegen istenid kiuőlem e legyenec en ellenem (Born: Ének. 82). Senki kiuőled meg em oltalmazhat (112). Én kőuőlen[m] ninchen senki tőb (Helt: VigK. 53). Vagione az istennek mas igeie az szent iras kiuűl? Fél: Tan. 2). Az béleseknec kiuőle kouászos kenyeretis vigyen Kár: Bibl. I.93). Az egy isten kiuűl senki (Vás: CanCat. 623). laria kiuűlis ő nekik elég közben iaroiok vadnak (Zvon: PázmP. 20). Mihály s pűnkőstben s Győr[gy]ben őjjad magad a meg-rt három nap kivűl (Felv: SchSal.² 30). Közősűlése kivűl-is nkorékol (a kakas, Misk: VKert. 360). β) Azon kivűl: praeerea Sl. Ő ngokon kül az többekkel nem gondolok (LevT. I.268). Valaki a házasság-tőrésen-kivűl egyébért el-botsáttya eleségét, és mást vészen, paráználkodik: omnis qui dimisit xorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari lath. 5. 32. (Pázm: LuthV. 139). Azok az faluk, az kik Eger negh neteleteöl fogna szintelen hodultanak, azok ez vtanis houltak legienek, azokon kiuől egiet se hodultassanak (TudTár. II.241). Meg égetik vala egészlen, az bűrén kővűl, mely az apé vala (MNyil: Zsolt. 60). Rajta kivűl igasságot s idvességet e keressünk (Szathm: Dom. 66). Az ostrogottusok Atyllának gy szóllának: soha semmi ellenségtűl te rajtad kivűl meg nem yőzettettűnk (Liszny: Krón. 88). Azonkül az levélnek értelmé-ől is egyebet annál nem colligálhatni (MonOkm. XV.104). Három háza vala Kassa városába, azon kül sok pénze és egyéb őszága (Thaly: Adal. II.365). γ) Elvégeztem, hogy senkit egyeet nálad kivűl szerelmemben nem veszék (Szép Magell). Igasiág szerint más nálad kivűl ennek a helynek őrőkősse nem lehet (Hall: HHist. III.97). c) [sine; ohne]. α) Gorombasag vlvl legetek: erudimini (DöbrC. 16. KeszthC. 3. KulcsC. 3). szent irast minden tisztelet kiuűl hamissettyac (Mon: Apol. 01). Az vr isten mindeneket kegyelmébe fogad, minden erdemek és jó cselekedetnek kivűlle (Pázm: Kal. 212). Az ő kapui atar kiuől mindeneknec az egesz fóld kereksegeben nitua leyenec (EsztT: IgAny. 37). Vagy tudatlan, vagy igassági kivűl itil Czegl: Japh. 214). A minden felsz kűvűl valo remenles batoragnak mondatik; a minden réménlés kűvűl valo félsz kétségen esésnek mondatik (ACsere: Enc. 152). Javok, jószágok inden controversia kivül immunitásban maradjanak (MonIrók. VIII.29). β) Tréfán kivül: serio C.

[Szólások]. Kételkedés kivűl vagyon (Com: Jan. 217). Minden kételkedés kivül bizonyos dolog az, hogy (Ács: BHal. Előb. 15). Reménség kűuől való segétség (Decsi: Adag. 6) Mercuriale, reménségkűuől valo hászon (302). Haborusag szerető gaz nepek remenség kiuűl kezben akadnak (KNagysz. 1621. 112). Mindenek reménsége-kivől fel-támasztá ötet Mad: Evang. 325). A nyomorúságok eörvenyiben nyavalygónak eménségeken-kivül valo serénységgel nyuitya anyai kegyességét (Csúzi: Síp. 275). Vagy szer-felett jó, vagy szer-kivül osz, és türhetetlen ember válik belőle (Fal: NU. 275). Szűkég-kivűl szaporította (Pós: Igazs 447). Tréfa kivűl moudom: ich saga es im ernst (Kir: Besz. 8). Kivűl ugrott z hám-fán (Czegl: Japh. 234).

innét-kívül, innen-kivül: 1) [von aussen]. Inet kynewl emlyk vala (VirgC. 38). **2)** [von nun an]. Csak isten tegye ovább-is nyomóssá kegyelmedet és secundáltassék innen-kivül s (Thaly: RT. I.126).

Kivűljebb: exterius, magis extra Sl. [weiter hinaus]. Homyánál kivűllyeb soha sem lépett tellyes életében, a tőb észei széles e világnak mind azon terra incognita valának előtte Fal: NE. 21). Többen találtatnak a világon, a kik a természet zép egyenes rend tartásibul kivűllyebb lépnek, hogy sem a kik nellettek maradnának (Fal: NE. 378).

Kivül-való: exter, externus, extramuranus C. externus, xtraneus, extrarius MA. [aussen befindlich, äusser-] fremd, ausländisch PPB. Az akkynek barathya wolth, azth awagh az thewbynknek es baratsagara hozya, avagh nylwan myndon barathsag ellen ezen kywel walo barathyanak ellene mond (RMNy. II.33. 38). Azon ewk meg eskewtthek, hog ha kewol walo ellensege lenne az haznak, ewk keth felol walo ellensegre nem wyselnenek gondoth, banem chak az kewlsewre (LevT. I.17). Az pűspőknek az kiuűl valoktol is bizonsaga legien (Fél: Tan. 327). Kiuől való ne iárullyon ti hozzátoc: alienigena non miscebitur vobis (Kár: Bibl. I.136). El-adandóc valának Josephet a kűl valoknac (Tyuk: Józs. 43). Dicsirjen téged a kivűl valo ember és nem a te szájad, idegenek, nem a te beszédid (Matkó: BCsák. 132). A fűszerszámok némellyek idegenek, kivűl valók és némellyek hazánkbeliek (Com: Jan. 27).

Kivülött-e: 1) kivüle, extra se, extrorsum MA. [ausser, ausserhalb]. Az minémű marhája vagyon Kdnek ott kinn nem szeretem, hogy bólt kivülette vagyon (LevT. II.123). **2)** praeter, insuper MA. [ausser, nebst]. Ha az ky arult bornak kiuelette teb bora nem leyend, aznak az arat igaz beczwlet zerent mind az warasnak adni tartozjk (RMNy. II.2). Egyeb istenid nelegyenec kiuőlettem (Mon: KépT. 126b). Hat városoc, legyenec szabad városoc és azoknac kiuőlette adgyatoc negyuen ket varosokat: et exceptis his alia quadraginta duo oppida (Kár: Bibl. I.154). Az kosnac kivőlötte: excepto ariete (MA: Bibl. I.122). Kivűllette nincsen idvesség (Szathm: Dom. 66). Kivűllőtte szabaditó nincsen (Sárp: Noe. 375). Hogy kivülöttem Magyarországban kevés természet szerint valo ur volna több (TudTár. 1839. 366). A vicekirály akaratja az, hogy ő kivülötte a cselédek mind úgy tétessék, mintha semmit sem tudnának a dologban (Mik: MulN. 198).

KÜLD (*kyld*enny LevT. I.3 *kild*ek 7. Beythe: Epist. 19. el *kid*te 34. *kűd*e Helt: Krón. 40. *kud*öm Illy: Préd. II.201. *keld*eth? LevT. I.344. *kőd*e? Born: Préd. 15): mitto C. MA. schicken, senden PPB. Vkihez vki szavával küldöm: allego PPl. Kevldeteek Paleneiaban, hog ew maganak zerzeneye zabad tudomanyoknak tvdomanyat (DomC. 6). Zegődes meg leven kvlde őket ő zőleebe (DöbrC. 291). Meg esmeruen frater rufinesnak ziuenek titkat kwlde hozza frater masseost (VirgC. 20). Kwldee isten w yrgalmassagath ees byzonsagath (KeszthC. 142). Raytta kylde kegyetlen zolgakat (ÉrdyC. 413b). Kegyelmed karlotta hath wagh heth foryntara taffotat kyldenny (LevT. I.3). Ez ersek wram leuelet olwassa megh kmed s kewlgie ersek wramnak mynd ez kmedewel egyetembe (29). Az a kőnyű az wr istentől kűldettetet (Helt: Bibl. I.b4). Kűlde az leuelet louag postáktól (Kár: Bibl. I.506). Gondolác magyaroc magokat arra, László ért kűldénec az ezeh országba (Valk: Gen. 33). Meg annyi foglya szinte, kikben királynac ajándékon kűlde (Görcs: Máty. 65). Az anyaszentegyháznak kűlte, és úgy kűlte hogy (Bal: CsIsk. 422). De ime az isten engem azert kűldett elől, hogy titeket meg tartson (Sib: VigK. A1X.). Két levelet küldtem kezedben, egyik az portán való kapikihánknak (RákGy: Lev. 7). Görgényben is kellene apró halért küldeni, egyebiive is (RákGy: Lev. 64). Küldöttem postán bejárómat Landor-Fejérvárra (MonIrók. XV.26). Haszeki aga által posztót s veres fejtőt küldött az fővezér (XXIII.22). Ugarlásra, forgatásra egy ekét küldtek (TörtT. VI.116). Reméllem, hogy addig vehette kegyelmed tegnapi napon kezemmel irott, Bikk László hadnagyja által küldött levelemet (RákF: Lev. I.642). Elsőben a véneket kűldik hozzája kővetségben; azután az ifjakat (Hall: HHist. II.245). Kandaces illyen levelet kűld Nagy Sándornak kőveti által (I.59). Egy harmicz hat arany árru fődőzőt kűlde neki (Fr: Aj. 72). Alig érkezik a jövevény úrfi, azon órában reá küld a kocsisokra, parókásokra (Fal: NU. 256). Meg szűnik nap kelet nép özönt küldeni, délszin villongásit kezdi felejteni (Orczy: KöltSz. 230).

alá-küld: ablego ad partes inferiores Kr. [herunterschicken, hinunterschicken]. Megszolgálom Kdnek mint én szerelmes

nénémnek, hogy az előkötőfőt nekem megcsináltatta es alá küldötte (LevT. II.24). A király a Feliciannac a feiet allá külde Budara, és ot fel ténéc a perengerre (Helt: Krón. 65).

be-küld: [hineinschicken]. Egy szolgáját, kivel az ő dolgát azelőtt ő közlé, az asszonyhoz őtet el-béküldé (RMK. II.38). Azt izente, hogy mikor bekildi, inned kildi bel es elkészétsem emberemet, kit el akarok kildenem, de azért nem izente meg mikor kildi bel az adót (Nád: Lev. 123). Az czeitházat, minden munitiókat hova hamarabb lehet az ott való káptalanokkal felinventáltasd s mását nekünk is beküld (RákGy: Lev. 65). Beküldtem kétszáz vitézeket, kiknek utánok magam is meutest mentem (TudTár. 1839. 363). Elevenen el akarja fogni és rabúl bé-kűldeni Trója várossába Filimenis királytól (Hall: HHist. III.226).

el-küld: abmitto, dimitto, emando, relego C. ablego Ver. amando MA. fortschicken, absenden, wegschaffen PPB. Ha az eoreg zekrenieket elnem hozhatnak, az eg ladat kylgie el kegelmed (RMNy. II.11). Őtet vártam, az leveleket kedig egyébtől el nem mertem küldenem (LevT. II 15). El küldéc az leueleket az postáktól: litterae missae sunt per cursores (Kár: Bibl I.503). Kd a Iesus Christust a meg rögzet üdöre el küldte (Dáv: VDisp. 144). Kűldgye el azt bizonyos embertől: emittet illum per hominem paratum (MA: Bibl. I.104). Elküld a tanáts Szatmár felé jó paripásokat (Bartha: Krón. 22). Mi inkább hiszsziik azt, nem küldi el, s azért is beszélte ki Barcsai Ákost onnét (RákGy: Lev. 123).

elküldés: missio C. ablegatio, dimissio MA. abfertigung, wegschickung PPB.

föl-küld: admitto, sursum mitto PP. hinaufschicken PPB Az leweleketh eg folkayath Polanyi Ferencz kylte fel (LevT. I.21). Az kötesth, meljet kd monda, az törökön kj wolth, föl kjltem (229). Felküldöm brauchba az több marhámhoz (két szekrényem, II.59).

ki-küld: exmitto MA. aussenden, ausschicken PPB. Két embert, a kik ezen puszta hellyeknek csinnyát mindenütt tudhassák, kűldgyetek ki hozzám (KecsKTört. IV.366). Az mely 1200 köböl szilvát s egyéb élést kiküldtünk, azt az udvarbiró kezében ne adasd (RákGy: Lev. 98). Az kolosváriakon megszedetem és mindjárt kiküldöm nagyságodnak (226). Praesentátáit, kirekedvén az időből, most ki nem küldhettem (MonIrók. XXIV. 655). Az mely igért pénzt és szablyát nagyságodnak billánynyal együtt kiküldött, annak árát igen várná (MonTME. V.132). Kötőfikeket postától kiküldem (MonOkm. XXIII 430).

kiküldés: exmissio MA. ausschickung PPB.

mëg-küld: mitto, transmitto Kr. [übersenden, zurückschicken]. Küld meg (subiczámat) vagy ez kocsistul vagy valakitül (LevT. I.27). Zolgamtol kwdge meg en nekem az menedeketh (I.41). Im az thrucisenst is az lant húrral egyetembe megküldtem; az lantot is hamar nap megküldöm [így?] (Nád: Lev. 30). Megküldtük az assecuratoriát is nekik (RákGy: Lev. 124).

vissza-küld: remitto C. [zurückschicken]. Az kd nekem irt levelét E. uram vissza-küldte pecsételetlen Cs. F. által (LevT. II.287). Ha kegyelmed az ninapi nékem szólló es kegyelmednek küldött levelét is vissza-küldené (RákF: Lev. I.754).

Küldél: [missito; wiederholt schicken]. A szolgáló népnek posztót és egyéb szükséget köldél vót (MonIrók. III.182).

be-küldél: [wiederholt hineinschicken]. Nem kémélette seregét béköldelni (MonIrók. III.182).

Küldés: missio MA. sendung, abfertigung PPB. Ha ajándék küldéssel kedveskedel a portának, abban is a magad személvel élj, innét a kontyot ugyan ki rekeszd, semmit se küldj, mintsem illetlent (MonIrók. VIII.257).

[Küldet]

be-küldet: [hineinschicken lassen]. Kwlgyesse be Zolnakra igaz szam vetesre az kassay kapitannak (RMNy. II.230).

Küldetlen: [non missus; ohne geschickt zu sein]. En hyrem nelkwl, akaratom nekwl kwldetlen menthenek oda az vezedelemre (LevT. I.282).

Küldögel: missiculo MA. oft schicken PPB.

Küldögelés: missiculatio MA. das öftere schicken PPB

Küldött: missus, deputatus, nuncius Sl. [gesandter, bote]. Apastal: kűldetet, kővet MA: Bibl. Magy. I.1.

Küldöz: missito C. missiculo MA oft schicken PPB Esztelen és istentelen (Thököly), királyt üldöz, pogányt küldöz, maga is jelen (Thaly: Adal. I.175b).

el-küldöz: missiculo MA. oft fortschicken PPB

Küldözdögel: missiculo MAI.

Küldözés: missio, missiculatio MA.

Küldtést.

[Szólások]. Éjjel-nappal k ü t t e s t k ü l d j e d ezen levelet bizonyos ember által (LevT. II.253). Mihent ez levelemet látod, mindjárt kültest küldjed én hozzám, kültest küld fel (MonTME. I.186). Kültést küldi nagyságod be az vezér irása szerént (MonIrók. VIII.412). Küttést küttem kegyelmetekhez (Nyr. X.121). Az kocsist küttést küttük [így] faragványfáért az erdőre (XIV.461). Éjjel nappal kültest küldgyön fel bizonyos posta embert (Kecsk.-Tört. III.322).

1. KÜLLŐ (*kelo, kelu*? Adámi: Spr. *kulö* Káldi: Bibl. 301 MA: Bibl. I.312. stb. *kőlű* MA. PP.): radius rotae MA. radspeiche PPB. Adámi: Spr. Kerék küllő: radius PPBl. Major: Szót. speichen Com: Orb. 171. Kerec külőit deszkácskal buritá (Tin: Ének. 142. Mel: Sám. 141). Az kerekeknec kűlői (Kár: Bibl. I. 309). Az kerekeknek kűlőin belől töb rővid dardak allanak vala ki ellenben: inter radios rotarum plura spicula eminebant in adversum (Forró: Curt. 154). Kerekek küllőit be kezdették vala vagdalni (Szal: Krón. 273).

Küllős. Küllős kerék: rota *radiata PPBl.

2. KÜLLŐ: merops MA. Com: Jan. 31. meer oder seeschwalbe PPB. Küllő: fetske, méh évő madár: apiastra PPl. A harkály avagy küllő (Misk: VKert. 426. 145).

KÜLÖN (el*kilömlöttec* NádC. 620. *kulen*: secrelo Helt: UT. g2. *külen* Helt: Arithm. J. *keuleum* Ver: Verb. 130. *kölön* Matkó: BCsák. 117. *kulom* 1627. TudTár. 1838. 233. Hunyadi Mátyás más Toroniban vala *kűlőmb* fogságba Pethő: Krón 101): **1)** separatim, seorsum C seorsim MA besonders PPB. **a)** Külön hál: seenbat MA. Akar egyt vettessenek es akar kilon az test es az ver (RMNy. II.42). A kik régen meghazasultanak, külön hallyanak (Tel: Evang. I.3). Ez kivántatnék nagyságtoktúl, hogy az illyeneket hátra vetvén az illyen per patvar dolgait küllöm hagynók (TudTár. 1838. 233). Kűlönlevőség (GKat: Titk. 1119). Lythobolus nevű hely az városban vala, kűlőn magának egy szurdékban (KTör: SzJán. 17b). Az mij az warmegije few ispansagath illethij, az kivleonwagjon, és a waras kapitansaga es hadnagysaga meg kijleon wagjon (TörtT. I.161). **b)** Küllőn tevés: sepositio C. Küllön tesz: seponit, semovet; küllön szed: seligit; külön olvas: dinumerat; küllőn rekeszt: segregat, sejungit; küllön költözik: semigrat MA. A pártosoktol kűlőn szakadván (GKat. Titk. 7). Ötvent kőzzűlők kűlőn állatanak (Liszny: Krón. 197). **2)** distinctus Kr. [besonder-, abgeson-

dert]. Kylewn hazba wagywnk (RMNy. II.209). Az atya és az fiu személyec szerint kůlȏnȏc egymástul (Zvon: Post. I.950). Kůleon hůteok, kůleon zertartasok (Szár: CanCat. 704). Errůl kůlȏn szakaszban fogúnk szóllani (Otr: TökéII. 257).

Külön-külön (mindenekrȏl *külȏnb kulonb* attestáljon LevT. II.374): **1)** sigillatim, distincte, seorsim, singulatim, disgregatim MA. [besonders]: Mindenekrȏl tehát különb különb attestáljon (LevT. II 374). **2)** [distinctus, separatus; besonder-] Külön külön szinű: discolor C. Noha kůlen kůlen nyelueken szolhatt, mint azon altal ertelmet ki nem tudgya feiezni (Dáv: Préd. 191). Kůlȏnkůlȏn napon vigyéc az ȏ ajándékokat: per singulos dies offerant munera sua (MA: Bibl. I.124). Kůlȏn kůlȏn izben (Zvon: Post. I.6). Egy eólteózetre valo ekessegetth rwhazatoth hattam keóleón keóleón neuezettel nekik az kett leaniomnak (Radv: Csal. 159). Mind a vezérnek, mind a kajmakámnak különkülön asztal volt elȏtte (Mik: TLev. 18).

Külön-való: segrex C. seorsus SI. [abgesondert, besonder-]. Külön való rekesz: seclusorium C. A fenyis, az melegsegis ȏ magaban kůlȏn valo (Born: Préd. 382). Particularis vagy kůlȏn való gyůlekezet (Matkó: BCsák. 113). Magán, kůlȏn való ház (Com: Jan. 157). Kůlȏn való házat néki tsináltata (KTör: Assz. 17).

[Különit]

mëg-különit: privo [berauben]. Azokot, kik artatlansagba iarnak, iozagoktv̂l [igy] meg nem kv̂lȏnȏiti: non privabit (DöbrC. 157).

[Különl-ik]

el-különlik: [segregor; sich absondern]. Vannac mů tȏlȏnc elkilȏmlȏttec, annera hoǵ az aztalhoz sem iȏnec velȏnc eǵbe (NádC. 620).

Különöd-ik: secernor, separor MA. [sich absondern].

mëg-különödik: sejungor, secernor Kr. [sich absondern, sich entfernen]. Ugy meg-kůlȏnȏdtek az irástul, mint az esetben Lucifer távul esett az istentůl (Pázm: Kal. 744). Chak ez egy vétek miatt-is a Christus eggyeségétȏl meg-kůlȏnȏdȏtt (Illy: KrÉlet. 21).

Különös: singularis, specialis, distinctus, extraordinarius SI. Különösen: peculiariter Kr. [abgesondert, besonder-]. Mindenekben meg-bitték egymást, és kůlȏnȏsen semmit nem birtak (Hall: HHist. III.117). Tegnap a fejedelem tsak különössen [négy szem közt] szemben volt a vezérrel (Mik: TLev. 71). Fel vannak jegyezve a napok, amellyekben lehet a feleségökkel hálniok, és amellyekben különössen (117). Sokan különös szándékokra furcsa leleményeк szerint (al capriccio) tekerik és facsarják (a virtust, Fal: NE. 38). Mikor jelét adgyák, hogy valamit meg kivánnak, olly himmel hozzák elȏ, hogy az adakozó fél különös szerentséjének tartya, hogy kedveskedhet véle (Fal: UE. 488).

Különösképen: [praecipue, maxime; besonders, vorzüglich]. A mint elfelejtették az istent, úgy az isten is nem gondol vélek különösképen (Fal: SzE. 537).

Különösköd-ik: se distingvere, singularizo, singularitatem affecto Kr. [sich als sonderling benehmen]. Némellyek tsak chymaera dolgokban akarnak kůlȏnȏskȏdni (Fal: UE. 433)

Különöz: discrepo MA. dissideo Kr. uneins sein, nicht übereinkommen PPB. Arrul az keresztyénec kȏzȏt egyenlȏ értelem vagyon, de az modgyarul kůlȏnȏssnec [igy] értelemmel az irás magyarázoc (Zvon: Post. I.32). Az ielen valo egyhaz nem keuese kůlȏnȏz amaz regitůl (Zvon: Osiand. 63). In essentialibus kůlȏnȏztek mi tůlůnk (Pós: Vetélk. 36). Kůlȏnȏzve már a pápistaktúl mi azt állattyuk (Pós: Igazs. I.132). Sz. Paltol kůlȏnȏz Barnabas: a Paulo dissidet Barnabas (SzCsene: Conf. 105). A ritka ember kůlȏnȏzzȏn 1. finom izzel, 2. kůlȏnȏzzȏn értelmével (Fal: UE. 379).

mëg-különöz: distingvo Kr. [unterscheiden]. Meg-kůlȏnȏztetie (Let: Hitág. 148).

mëgkülönözés: [distinctio; unterscheidung]. Meg-kůlȏnȏzés, kůlȏnválasztás (Let: Hitág. 63).

Különözés: distinctio MA. unterscheidung, unterschied PPB. [absonderung]. Nem csodállya továb az holdnac változását, vagy az idȏknek kůlȏnȏzését (Zvon: Post. I.134). Most az hůtbeli kůlȏnȏzes miat vezedelmes harag tartassal el szakadoztanac (Zvon: Osiand. C.). Az barmok egymástol kůlȏnȏzéseket nyárra halaztia (Mih: ÖrökÉ. 103).

Különözö: discrepans, dissidens Kr. [verschieden]. Az baratoknac es az apaczaknac kůlȏnȏzȏ szȏrzeti (Zvon: Osiand. 73). Annyi sokféle religióc, és kůlȏnȏzȏ vallásoc vadnac ez világon (MA: Scult. 615). Igyenetlenec, kůlȏnȏzȏc (MA: Tan. 32). Sok egy mástul kůlȏnȏzȏ foltokbol áll az mise ruha (Dial. 122). Részei [a szent beszédnek] kettȏk: I. Két rendbéli emberek vadnak: hivatalosok és választottak. II. Azoknak kůlȏnȏzȏ számok: sokak és kevesek (Bátai: LPrób. 2).

[Különöztet]

mëg-különöztet: [distingvo; unterscheiden]. Az kȏrnyůlmetélkedéssel akarta isten az Israel népét az egyéb pogány népektȏl meg kůlȏnȏztetni (Zvon: Post. I.199).

Külömb (*kilemb* DomC. 21. *kcvlemb* DomC. 82. *kȏlȏmb* KBécs. 1572. D4. *kȏlȏmb*bȏzeȏ D7. *Kjwlomb*, *kjwlom* warasok RMNy. II.102. *kůlem* munkaioc leszen Helt: Bibl. IV.23. *kůlȏm* értelmű Major: Szót.): **1)** absimilis, dissimilis MA. fast ungleich PPB. [ander-]. Külömbképpen: differenter NémGl. 303. Kůlȏmb szavú: dissonus C. Külömbet értec: dissentio; külömbet értés: dissensio MA. Festet beszéd, kůlȏm értelmű beszéd: allegoria Major: Szót. Chak ezzel kevlemb, hogy jt az keet angely iffyak el jevuen, hozanak keet tellyes nagy kosarokat (DomC. 82). Mind ůnnepůnk mind egyeb szertartasunc kilȏmb az ȏuektůl (Tel: Evang. I.216). Ez világi emberek sokkal külömbet vélnek az evangeliom felȏl, hogy nem mint kellene (II.223b). Mikor kedveknek tetczik, más kůlȏmbet kennek reánk, hogy inkáb gyůlȏltethessenek (Pázm: Kal. 775). Külömb, és kisseb' bötűvel nyomtatták a deák szókat (Pázm: Préd. II). Külömb az isten itileti, és külömb az embereké (Pázm: Préd. 20). A reménység külömb jóság a hitnél (172). Kůlȏmbet tanit most Roma, hogy sem a mit tanitott szent Leo és Gergely-idét (Pázm: LuthV. 329). Csak azont tanitották; mást kůlȏmbet ellenkezȏt semmit sem (Matkó: BCsák. 56). Ti talám azt mongyátok, hogy az ifiu sokkal job volt; de istennek itilete sokkal külömb volt (Illy: Préd. I.5). Már próbával tapasztalom kůlȏmb'-létét a dolognak [hogy másképpen áll a dolog] (Fal: NA. 128). **2)** diversus C. MA. verschieden PPB. Noha külömb nemzetekbȏl állottak, de okos vezér alatt eggyesek voltak (Zrinyi I.23). A római hit eggy és ugyan-azon, mindenůtt: de a pártos vallások, magokban igen kůlȏmbek, és a hitnek fȏfȏ részeiben kůlȏmbȏzek [így?] (Veresm: Tanácsk. 58). A párducznak külömb szinekkel pettegetett bȏre vagyon (Illy: Préd. II.357). Külömbeket hoznakelȏ a sz. magyarázok e kétségnek megfejtésére (II.505). **3)** [praestantior, melior; vorzüglicher, besser]. Az uj-világnak deliái külömb' embereknek tartják magokat lenni azoknál, a kik voltak (Fal: NU. 348).

Külömb-külömb: varius, diversus; ungleich, mancherlei PPB. Külömb külömbképpen: diversim, diverse, varie MA. Kilemb kilembkepen: differenter NémGl. 123. (A napnak, holdnak és csillagoknak) kylemb kylemb allapattyok forgasok es fenesseegȏk vagyon (ÉrdyC. 658). Sok azzonyallatok ievuenek, es vallanak kevlemb kevlemb zynyevyek (CornC. 117). Ta-

nalchot ada evneky, hogy mynden pompasagot el vetnenek es az kylemb kylemb agyat, leplet el hadnayak (DomC. 21). Sog zeken twthoth nepek kjwlemb kjwlom warasokbol yde bwdosthanak (RMNy. II 102). Donaciokat kuldultanac vala kůlemb szinec és okoc allat (Helt: Krón. 55). Mi oka ennyi soc kůlemb kůlemb raytunc valo nyaualyanac (Helt: Bibl. I. a3). Kůlömb kůlömb drága étkek: Lydorum cariae (Decsi: Adag. 135). Az kiralyoc kilőmb kilőmb ertelemben lenen: reges divorsi (Decsi: SallC. 1). Az ur feleletéről kůlömbkůlömb értelemben vadnac az bőlcsec (MA: Bibl. I.448). Midőn amaz nagy kevely varas Babylon, el rontatnéiek, kůlömb kůlömb iay szók hallatnak vala benne (Lép: Tük. I.113). Mikor külömbkülömb kisértetekbe estek: cum in tentationes varias incideritis (Illy: Préd. I.316).

Külömbkülömbféle (*külön-külön-féle* Hall: HHist. III.88): [diversus, varius; verschieden]. Kerkedyk wala hogi az ew ezenek edenyebe ees erzenyebe sok kylemb kylemb fele okossagok wolnanak (Pesti: Fab. 58). Kůlemb kůlemb fele nyelnec (Helt: UT. X4). Hogy a sok kilőmb kilőmbféle nemzetsegekből egy anyaszentegyhazat gyűichőn maganac (Tel: Evang. I.98b). Ne őltőzzél kůlőmbkůlőmb féle állatból czinált őltőzetbe (MA: Bibl. I.178). Az palota szép kůlőmbkůlőmb féle kárpitockal megékesittetőtt (MA: Scult. 503). Kůlőn-kůlőn-féle mesterséggel faragott alkotmányok (Hall: HHist. III.88).

Külömbféle: diversus, diversi generis, varius MA. abgesondert, unterschieden, besonderer art PPB. [verschieden]. Kůlemb fele tudományok (Helt: Krón. Előb. 1. Frank: HasznK. I.). Kůlőmb fele betegsegek: varii langvores (Fél: Bibl. 5). A sok külömb-féle benne (a londoni utcában) eleget adna a szemnek, ha más marha útán nem járnának az urfiak (Fal: NU. 266).

Külömben: **1)** secus, dissimiliter, diverse C. diversim MA. ungleich, ungleichlich, auf andre weise PPB. **a)** 12 frtnál különben nem adák (LevT. II.26). Ha kilemben volna, meg mondottam vólna: si quo minus, dixissem (Helt: UT. d3). Beszedet kůlőmben forditani es mas ertelemre forditani (Mel: Préd. 112). De kilőmben eset annal, a mint remelletted (Tel: Fel. 3b). Csac estveigis kůlőmben lehet embernec dolga (Zvon: Post. II. 124). Jeronymus soc mondásokat kůlőmben mond ki, hogy nem az régi bibliában vagyon (MA: Bibl. I. Előb. 3). Az buialkodois kůlőmben, az gyilkosis maskeppen kinzattatik (Lép: PTük. I.247). Kůlőmben magyarázza Calvinusnál amaz irást (Matkó: BCsák. 39). **b)** Nem zabadwl kewleomben meg, hanem ha . . . (RMNy. II.122). Hog' ezt mi ne kůlőnben nemmők mint hog' ha zemőnkel latnok (Ozor: Christ. 34). Nem kůlemben lattom a te ortzadat, mint az istenét: sic faciam tuam vidi, quasi viderim vultum dei (Helt: Bibl. I. Qu2). Vgyan nem szokot ez kůlőmben lenni (Decsi: Adag. 116). Elein az palast nem adatot kůlőmben, hanem haszonert (Zvon: Osiand. 70). Az isten lelke az mi szivűnkben hitet formál, de nem kůlőmben, hanem az igénec halgatásából (MA: Bibl. I. Előb. 2). Igyen vagyon, ninczen kůlőmben (MA: Scult. 684). A keresztelő János kérdésére nem különben felele, hanem követi-előtt sok tsudákat tselekedék, mellyekkel magát Messiásnak mutatá (Pázm: Préd. 42). Nem különben, hanem ezeknek értéséből juthatunk magunk ismeretire (64). Az sz. irásban nem adatott parancsolat arrúl, hogy csak egy szinben, vagy hogy ne kůlőmben, hanem két szinben vegyűk az vrat (Pázm: Kal. 730). **c)** A Christus Jesus te érőtted meg hólt, nem kůlemben miut szent Pálért (Helt: VigK. 50). Christus nem kůlőmben esedezic az ő szomoru tanyitvanin, mint az edes anya (Born: Préd. 302). Ellenségünknek is ellenünk való okadásra alkalmatosság ne szolgáltassék, nemkülemben a tovább következhető confusio is eltávoztassék (RákF: Lev. 196). Értelmes lélekkel szerette meg őket a nagy isten, nem különben mint a férjfiakat (Fal: NA. 194). Az igazság arra kötelezi; hogy alatta-valóinak nem különben lelkekre, mint testekre vigyázzon (Fal: NU. 294). A finom íz nem kůlőmben meg kivánnya a letzkét, mint az értelem (Fal: UE. 399). **2)** alioquin C. [sonst, sonstigenfalls]. Kylemben ky nem meeg'en, hanem ha Lucanos es zent Vyd oda mennek (ÉrdyC. 337b). Ha kywlewmben nem hyztek, hygyetek awagy az chelekedetekert nekem (Pesti: NTest. 220. Fél: Bibl. 8. 55). A mélyen fundáltatott ház meg-áll sokáig éppen, egyéb aránt (kůlőmben) le-omlic (Com: Jan. 105). El-tökélli magában, hogy valami mesterséggel eloltthassa Hektort; mert kůlőmben miatta semmi szándékjokat véghez nem vihetik (Hall: HHist. III 173). Minthogy én is igen sok szomorúságot kóstoltam, keserves dolgokon könnyen sírtam, mert különben is igen szánakodó voltam (Hazánk. I.217). **3)** [melius; besser]. Immár az arany läntzot adom hozzád; de annak kůlőmben visellyed gondgyát, ha betsűletedet, és hasznodat szereted (Hall: HHist. II.216).

külömben-külömben: [diverse; auf verschiedene weise, auf mancherlei weise]. Kinec kinec termeszeti szerent igirnen, fenyegetuen, kőnyőrőguen, az nepet kilőmben kilőmben batorittya vala: cujusque ingenio pollicendo minitando obtestando alium alio modo excitare (Decsi: SallJ. 42). Az z. irast az idődnec, es ackorbeli ecclesianac kőzőnseges szertartasa szerint kůlőmben kůlőmben valtoztattac es magyaraztac (EsztT: IgAny. 192).

más-külömben: **1)** [secus, dissimiliter; anders]. Mindazáltal a jó szemmel látomás a dolgot más kůlőnben bizonyítja (Misk: VKert. 253). **2)** [alioquin; sonst]. Igen alatt jártatják gondolatjokat felőle, más különben előbb-utóbb meggondolnák magokat (Fal: NE. 36). Talán vétett bennek a természet, s nyilván makra s moslékra akará alkotni, mikor ember lett belőlek, más kůlőmben vagy meg utálnák a fertőtt, vagy legalább nem kérkednének véle (92).

Külömbössen: [separatim; abgesondert, besonders]. A gyónás a bűnös embernek az a cselekedete, mellyel magát a fölséges istennek papja előtt magányossan és külömbössen bűneirűl vádollya (Biró: Angy. 279).

Külömböz, külömbözik (*kůlőmbezic* Born: Préd. 131 *kůlőmbőzik* Frank: HasznK. 11): **1)** discrepo, dissentio, dissono, disconvenio, disto, abludo C. differo, absentio, dissideo MA. [sich unterscheiden] nicht mit einstimmen PPB. Sokkal kůlőmbőzik attul te szined (CsomaC. 22). Mit kůlembez az ó testamentom az vytol (Helt: Bibl. I.d). Természetec nem sockal kůlőmbez az mezei és házi méntánac (Mel: Herb. 104). Az en tanetasom kilőmbőzne a te vélekedésedtűl (Tel: Fel. 7). Ha kůlőmbőzni fog valamiből (Mon: KépT. 99b). Az rezegseg a paraznasagtul nem sokat kilőmbőz (Frank: HasznK. 70). Nemde ti sockal kůlőmbőztők azoktul: nonne vos magis pluris estis illis (Fél: Bibl. 9). Egy szálat sem kůlőmbőz (Decsi: Adag. 325). Kůlőmbőz vala a tőbbitűl: differt a ceteris (MA: Bibl. II 161). A kisded gyermek semmiben nem kůlőmbőz a szolgától (Pázm: Préd. 100). Oly igen kůlőmbőz tőle, mint az ég a földtől (Ker: Préd. 111). Tsak egy szakado-szálat sem kůlőmbőzne a pogányoktul (Megy: 3Jaj. II.110). A betüket táblára irván, mutogasd-meg, mit kůlőmbőzzenek formájokkal (CorpGramm. 591). Az alosa tsak igen paraszt hal, nem sokat kůlőmbőz a mi posárinktól (Misk: VKert. 516). Isten nem csak azért rajzolta s képezte az emberi ábrázatot, hogy kůlőnbőzzünk más teremtményekkel (Fal: NA. 185). Némellyekkel kůlőmbőzni a vélekedésben annyiban tartatik, mint-ha észszel itélettel meg akarnánk hartzolni vélek, és azért neheztelésre fakad (Fal: UE. 389). **2)** [distingvo; unterscheiden]. Mikor az isten Jonas baptistát elkůldötte vala, életével is ůtet közrendtül külömbözte vala (EPhilKözl. IX.177).

Különbözdögöl: discrepito MA. nicht zusammenstimmen PPB.

Külömbözés: **1)** discrepantia, dissimilitudo C. [verschiedenheit, unterschied]. Mynden nyelweknek kylembezesewel nem-

zeteketh hythnek egyenessegebe gyeytetteel (KeszthC. 434). A külső rend-tartások különbözése az anya-szent-egy-haz egygyességét meg nem háborittya (Pázm: Préd. c3). A világi nyomorúságok nem egyenlő móddal, hanem igen nagy külömbözéssel vannak istentűl (258). Ebből a külömbözésből senkiben nehézség vagy kedvetlenség nem serked (751). Az zöldellő fáknak szem legeltető külömbözési (Pázm: Kal. 2). Azzal kelleti magát a confessio, hogy a romai ecclesiátul nem külömböz: noha számtalan külömbözést emlit (Pázm: LuthV. 191). Nincsen ott a cselekedetben külömbözés, és a fölségben egyarántalanság; mindeneket egyaránt mivelnek (Biró: Préd. 112). **2)** dissensus, dissensio, dissidentia C. [meinungsverschiedenheit]. Kylewmbewzes tamada a sereg kewzewt ew myatta: dissidium orta est in turba propter eum (Pesti: NTest. 202). Az én fiamat kellett volna balgatnotoc, és nem kellett volna egyéb külömbezést tálálnotoc (MA: Scult. 224).

Külömbözet: varietas BécsiC. 48. Arań es ezüst zekéc zérzettettekuala a pagimentomon, ki smaragdus es perimis kōuel tōrleitetétuala, kit iratnac čudalatus kūlōmbōzete ékéseituala: lectuli quoque aurei et argentei, super pavimentum smaragdino et pario stratum lapide dispositi erant, quod mira varietate pictura decorabat (BécsiC. 48).

Külömbözetës: varius. Latam eyel es ime fertiu veres lora fel ellō es ō aluala a mirtetac kōzōt, mellec valanac a vōlgben, es ō vtanna veres louak es kūlōmbōzetesec es feierec: vidi per noctem et ecce vir ascendens super equum rufum et ipse stabat inter myrteta, quae erant in profundo, et post eum equi rufi, varii et albi (BécsiC. 294).

Különbözetlen: [indifferens; unterschiedlos]. Kūlōmbōzetlen dolgok (GKat: Titk. 4). Külömbözetlen ceremonia a térdhajtás (990. ImreS: GKat. 25). Hasonlo-képpen az u-val és v-vel nem kell kūlōmbōzetlenűl élni (GKat: Gramm. A3).

Külömböző: varius, dissimilis C. diversus, discrepans MA. ungleich, unterschieden PPB. Ha valaki kūlembezō tudománt kōuet a tanitásban: si quis aliter docet (Helt: UT. Kk7). Kiknec kūlōmbōzō zengése disztelen, illetlen, kedvetlen (Com: Jan. 169). Ellenmondással se szinét, se jelét nem adgya kūlōmbōzō értelmének (Fal: UE. 389). Nagy erszény nála teli kūlōmbōzō pénzekkel (Hall: HHist. II.338).

Külömböztet: vario C. discrimino MA. [unterscheiden]. Külömböztetött: varians C. Külömböztetve: variatim MA. PP.

mëg-külömböztet. Megkülömböztetött: interpunctus C. (MNyil: Irt. 215).

mëgkülömböztetés: interpunctum, interpunctio C. Pontal való megkülömböztetés: interpunctio PPBl

Külömböztetés: variatio MA. distinctio, discriminatio Sl [unterschied]. Azokat tanításnak-okáért kūlōmbōztetésben teszszūk (Pós: Igazs. I.65).

Különbség (*kilomseg* RMNy. II.45. *külemség* Helt: UT. u8. *kūlōmseg* Born: Préd. 324. Toln: Vig. Előb. 21. Mad: Evang. 420): discrimen, diversitas, varietas, dissimilitudo, differentia, disparilitas, distantia C. unterschied, ungleichheit PPB. [mannichfaltigkeit]. Semi kilomsegot nem alytwan lenni ez ket deak szo kezet: calvities, calvaria (RMNy. II.45). Kwlōmbsegh vagon aioknak latasa kezt es agonozoknak latasok kōzt; mas kwlōmsegys vagon, mert a iok meg latyak anak felete finesen Christusnak isteni termezetit, agonozok kegig nem latyak meg az ō istenseget (TelC. 251). Orczaia tōbbe kūlembsegre nem valtozec (Pécsi: Ágost. 59). Jobbod felōl ál az kiralne aszony, aranyos rubaban, es kōrńūl vetetett kūlōmbsegekcel (Pécsi: SzūzK. 154). Nagy kūlembség vagyon a fa, széna es pozdoria kōzet (Vallást. 2). Az attiatini szeretet, à mint sz. Pal tanit, erōssittetik az aiandekoknak kūlōmbsegevel (Fél: Tan. 297). Legyenek vilagosito állatoc, hogy kūlōmbséget tegyenec az nap kōzōtt es az ettzaka kōzōtt: fiant luminaria et dividant diem ac noctem (MA: Bibl. I.2). Az irásban ez kūlōmbségis gyakorta elegyelōdic és elkél (MA: Tan. 95) Az ábrázatoknac lineázásiban, rajszolásiban csudálatos kūlōmbség vagyon (Com: Jan. 47). Áldasz éghi madaraknak sok külömbségével (Zrinyi I.47). Ez, az kikeleti külömbség énnékem únalom és nagy keserűség (II.23). Az állapototok külömbsége szerént kell osztogatni (Illy: Préd. I.432). Mesterségeknek, és tudományoknak kūlōmbségei: artium officiorumque discrimina (DBenkő: Flor. 22). Mind azon fának ágai, semmi vagy kevés kūlōmbség kōztōk, hosszú armalist mutatnak (Fal: NE. 12). Unokaleányát nagy különbséggel szerette (Fal: NU. 312).

Külömbségës: [diversus; verschieden]. Három kūlōmbséges rendbeli emberec vadnac (MA: Scult. 216. 294). Az kūlōmbségesec és semmiben nem hasonlóc nem illenec egymáshoz (944)

KÜRDI. Másfél sing fejtőt is kürdi alá hozattunk az szakácsnak (MonTME. I.282). Szakácsasszony Benesné szolgálatjának béri egy fejtő szoknya, egy üstemét kürdi fejér béllésével (I.291).

KÜRT (*kyrt* JordC. 899. *kōrt* VirgC. 116): buccinum, buccina, tuba C. MA. posaune, instrument, das geblasen wird PPB. Kürt tsináló: cornuarius C. Szarv, kūrt: cornu Com: Vest. 124. Mykoron alamysnat teez, ne akard kyr[t]ben enekleny te eletted (JordC. 369). Kykneel az heet kyrtōk valanak, hozyaa kezwleenek, hogy az kyrteketh fwnaak (899). Kwrthnek zawaba inekelyetek: in voce tubae cantate (KeszthC. 118). Elhalatatik ez kōrtnek ō zaua mynd ez telyes vilagotmia (VirgC. 116). Gedeon ottan megtére az ō társaihoz, monda: Keljetek fel, az isten nekünk adta! Egy-egy kürtöt ada mindennek kezébe, az háromszáz embert háromfelé osztá (RMK. II.78). Vagyon towaba eg ezwstws zeep kewrth (Radv: Csal. II.5. Fél: Bibl. 42). A disznó pásztoroc pásztori kūrtel hiják-ki az ō csordájokat (Com: Jan. 78). Trombiták, és kūrtōk a táborban harsognak (Com: Vest. 97).

hadi-kürt: buccina militaris Sl. [kriegsposaune] (Helt: Krón. 22).

vadász-kürt: cornu venatorium PP. jägerhorn PPB. Oldalán egy vadász-kūrt és táska függött (Fal: NE. 21). Elővévén vadászó kürtét, többször ada jelt magáról népének, hol volna (Fal: TÉ. 704).

Kürtöl: buccino C. MA. in ein instrument blasen PPB. Kürtölök, trombitálok: buccino PPl. Kwrtelyetek vy kwrtel te ynnepteknek yeles napyan (KeszthC. 213). Kōrtōlletōc az kūrtel az innepen (Szék: Zsolt. 84). Ne kūrtōltes elōdben: noli tuba canere ante te (Fél: Bibl. 8). Kūrtōltōnk: cantavimus vobis tibiis (99). A szagló ebeknek ebész-is kūrtele (Gyöngy: KJ. 9). Kulcsos városokban már fenjen hirlelik, a folyó posták is pofásan kürtölik (Fal: Vers. 914).

be-kürtöl: imbuccino Kr. (Csúzi: Síp. 41. Kr.)

Kürtölés: inflatio buccinae MA. das blasen in die posaune PPB. Hallá a vadászszónac kūrtellésset és az agaroknac sálpolkodását [így?] (Helt: Mes. 139).

Kürtölö: [tibicen]. Az kūrtōlōc és énekesec (Kár: Bibl. I.379).

Kürtös: **1)** buccinator, cornicen C. tibicen MA der in dergleichen instrumenten bläst, trompeter PPB. Kürtös, trombitás: buccinator PPl. Kwrtesek: tibicines NémGl. 380. Kirtesek: tibicines 383. Descendit in fontem Cbwrtus vocatum? 1290.

(Wenzel. IX.511). Kürtös [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). **2)** A Sparta-béli eforusok különös törvényt szabtak a lantos és kürtös musikárúl, hogy meg-ne ártson (Fal: NU. 268).

KÜRTŐ (konyha *kürte*: fumarium coquinae Vajda: Kriszt. I.635. II.6. Kr.): **1)** infumibulum C. fumarium PP. rauchloch, schornstein PPB. Tűszhel, kementze, kűrtő: caminus MAl. kamin, ofen Nom. 35. A kémény, kűrtő tele fűstel: caminus plenus fumi Com: Vest. 7. A nyak iránt vagyon valami kűrtő gyanánt való két tsője [a czethalnak] (Misk: VKert. 535). **2)** Hal fogo, kűrtő: loca sagenarum; az kűrtőre voltam Ver: Verb. Szót. 33.

kemënce-kürtő: [fumarium; rauchfang]. Annyi tágosan mint egy kemenczekürtő, úgy fogták oda az szelet (ErdTört. II.64).

kémény-kürtő: caminus; feuermauer Com: Vest. 121. (MA: SB. 117).

KÜSZKÖD-IK (*kuskedés* Illy: Préd. II.540.): luctor C. MA. ringen, kämpfen PPB. Mint valami bajuokokkal bajnokodik [?] és kűszkődik (Nagyari: Orth. 72). Kettős gyermeke kűszkődött méhében (Land: UjSegits. I.403. MNyil: Irt. 280). Akinek nem kell küszködni betegséggel (Mik: TLev. 359). Mint a bús tenger magában kűszkődik (Fal: UE. 401). Aszon két szemekkel, kik bajt víjnak és küszködnek az égi tüzekkel (Amade: Vers. 169).

mëg-küszködik: ∾ Itt kűzkődék meg László herczeg egy kunnal (Pethő: Krón. 34).

Küszköddögel-ik: luctitor MAl.

Küszködés: palaestra, lucta, luctatio, luctatus C. das fechten PPB.

Küszködö: palaestricus C. luctator MA. fechtmeister, fechter PPB. Ököllel kűszkődő baynok: pugil MAl. Kűszkődő hely: palaestra MA. Ököllel viaskodóc, kűszkődőc: pugiles Com: Jan. 210. Sem az athléták, vagy küszködő bajnakok, sem a tábori vitézek nem közelgettek aszszony-népekhez (Pázm: Préd. 351). Új kopiát vévén markába, csendesen várta második küszködő társát (Fal: TÉ. 637).

KÜSZŐD-IK, [KÜSZÖD-IK ?], KÜZD-IK (*kűszszednec* Helt: Krón. 143. *kuszedic* 175. *kűsződőt* Born: Préd. 289. *kűszsződic* Vallást. Pij. *kűszdőm* MA. *kusdik* Illy: Préd. II.540): luctor MA. ringen, kämpfen PPB. Kűzdéc őuele egy firfiu mind haynalig: vir luctabatur cum eo usque mane (Helt: Bibl. I.G). Minden peniglen, ki a győzködő helyen küzdic, mindenekrul meg tartóztattya magát (Tel: Evang. I.322. Tel: Fel. 129b). Az angyal kűszsződic vala Jacobbal (Vallást. P2). A ki ő vélle kűzdik vala (Megy: SzAÖrőme 249). Kűzdéc az angyallal, és kőnyőrge néki (Nógr: IdvK. 379). Mikor valaki a halállal kűzdik, és közel vagyon a halálhoz (Mad: BHal. 77).

Küzdés: luctatio, lucta MA. [kampf]. Ököllel való küzdés: pugilatus C. Ennec kinnal es kűsződessel kellet lenni (Born: Préd. 246). Jákob patriárka az angyallal-való küzdésbe megsántólt (Csúzi: Síp. 310).

Küzdő: athleta Kr. Ököllel küzdő: pugil C. Meg győzi az ő kűzdő tarsat (Tel: Evang. I.322). A koszos malatzból lészen küzdő ártány (Orczy: KöltSz. 210).

Küzdőd-ik [?]: [luctor; kämpfen]. A hol szűkség kűsdődni [így; olv. kűsződni?] allhatatossan szembe menyen (Mon: KépT. 3b).

[**Küszödöz-ik** ?]

Küszödözés. Kezedezes: colluctatio NémGl. 378.

KÜSZÖB (*kűzőbőket* Beythe: Epist. 101. *kűszszőbőket* Soós: Post. 212.): limen C. MA. schwelle an einer tür PPB. limen; die schwelle Com: Vest. 135. Inkab akartam az kűzőbőt tartani az istennec hazaba, hog' nem mint lakozni az hittetlensignek satoriba (Szék: Zsolt. 87). Czináltatá az aytóknac kűszőbit négy szegletre (Kár: Bibl. I.308). Kaput kűszőbőstől hátára felvine (Kák: Sáms. B2). Akarok az te hazadnak kűszőbin ülni (Fél: Tan. 290). Ollyan vala az, kinek kűszőbét minap nyomodod vala (Czegl: MM. 117). Csak a kűszőbrűl kőszőntötte: a limine salutavit (Czegl: Japh. 171. Bal: CsIsk. 167). Libadat a kűszőbhőz meg ne űssed (Com: Jan. 106). Kűszőb alatt tsuszdogállyon (Com: Vest. 65). Az győzedelemnek szinte az kűzőben alluuk: in ipso limine victoriae stamus (Forró: Curt. 297). Az özvegységnek küszöbén, vagy első garáditsán eszén kell járni a keresztény özvegyaszszonynak (Pázm: Préd. 144). Mindgyárt meg-ütközöl a küszöbben: orron botorkázva kezded lépésedet (SzD: MVir. 22). Mi hír menny-országba, van ott árok és hó? Feleltem: nem lehet aztat megmondanom, mert világ küszöbén meg kellett állanom (Gvad: RP. 149).

[Szólások]. S o k k ű s z ő b ő t n y a l t vgyan az ő alfeleis Lybica fera (Decsi: Adag. 224. MA. PP.). Hibető, hogy, Lybica fera, sok kűszőbőt nyalt egy-féle része (Czegl: Japh. 166). Azért chelekedték, hogy az együgyű olvasót, m i n d g y á r t a k ű s z ő b ő n meg-ejcsék (Pázm: LuthV. 7).

ajtó-küszöb: ∾ Kérni kezdé fiát, az ajtó-küszöbénél, hogy továb ne vennya, mert ő-is tsak addig hurtzolta volt az attyát (Pázm: Préd. 215). Az itliakra lesből, a vénekre az ajto-kűszőbről néz a halál (Megy: 3Jaj. II.152). Ott kin ne hadd az aitó kűszőbénél szólgáddal a szemérmes tisztességet, meg ne felejtkezzél a jámborságrúl, mikor szemben vagy valamelly méltóságos kis-aszszonynyal (Fal: NE. 18).

fölső-küszöb: superliminare MA. die obere türschwelle PPB. Felső-küszöb, homlok-kő: superliminare PPBl. Az báránnac vérével meg kellett az sidoknac az ő aytójoknac felsőkűszőbét hinteniec (MA: Scult. 506). A háznac felső kűszőbe: superliminaria domorum (MA: Bibl. I.59). Hogy fejedet a felső kűszőbhőz (ad superliminare) ne csapjad avagy belé ne űssed, erezd le, hajtsd meg (Com: Jan. 106).

oldal-küszöb (Kár: Bibl. II.146).

Küszöbi: liminaris MA. zur türschwelle gehörig PPB.

KVÁRTA: conventus judicalis nobilium PP. gerichtliche zusammenkunft des adels PPB.

KVÁRTÉLY: hospitium, quarterium Kr. [quartier]. Téli kvártélyt adni a vitézeknek: regionem *attribuere militibus ad hiemandum PPl. Az mely zabbal és szénával az katonának quartéljáért tartoznak (LevT. II.263). Quártélybeli terhet róllatok elfordítottam (Gér: KárCs. IV.603). A mirmidonok quártélyokba telepedvén, sebesek igen sokan voltak közöttök (Hall: HHist. III.207). Atylla az ő népét Sicámbria várasában, melly ma ó Budának hivattatik, quártélyokra kiosztá (Liszny: Krón. 114). Német hadak a falukat quartelyra osztják, és naponként sanczoltatják (MonOkm. XIV.16). Ha az ellenség Erdélyben bémenne, jobb quártélyja az kegyelmed hadának nem lehetne az Maros-mellyékénél (RákF: Lev. I.618). Pénzt nem adtak, sem quártélyt az lovaknak, mert mind füvellenek (RákF: Lev. VII.10). Quártély, vagy szállás (TitkRózs. 322). Kvártélyba szállani (Mik: TLev. 61). Külső országokban quártéllyát osztatja (Thaly: Adal. I.90). Szokatlan, hallatlan contributióját és ennek az fatyját: terhes accisáját hazánkból kiviszi, németök quártérját (uo.). Pihenő kvártélyba, füvellő táborra Vág vize két partján száll az sok katona (II.207). Ha a portára kimégyen: nyér az ellenségtől, ha a kvártélyára mégyen: nyér a menyecs-

kétől (Thaly: VÉ. I.298). Ez meg-esvén ki-ki méne quartéllyára, leg-főbb gondja vala éhező gyomrára (Gvad: RP. 89).

Kvártélyos: [einquartiert]. A quártélyos némettel ellenem megszegődött (Nyr. XIV.459). A húzavonával látom majd megölnek, az sok kvártélyosok majd megemésztenek; téged arra kérlek: ne fizess németnek (Thaly: Adal. II.427).

Kvártélyoz: hospitia distribuo, assigno Kr. [quartiere anweisen, einquartieren]. (A részegeskedő katona) végbéli név alatt semmit nem tud egyebet, hanem faluról falura quártélyozni, kóborlani, lopni (Zrinyi. II.193). Eőrőműst quartélozna itt (Matkó: BCsák. 106).

Kvártélyozás: hospitiorum assignatio Kr. [einquartierung]. Mindenütt az ingyen élődés és quartilyozás tollaltassék (Comp-Const. 30). Szegény községet szokatlan és törvénytelen sarczolással ne terheljétek és amaz kárhozatos quártelyozással, ingyen való átkozódás [így] gazdálkodással (Radv: Csal. III.278b). Senki levelünk ereje ellen az megnevezett városokon s azoknak lakosin mód nélkül való quartérozással inséget és nyomorgatást tenni [ne] merészeljen (MonTME. I.59). Kétséges az ellenségnek még csak Rábaközben való kvártélyozása is, nemhogy még Szamosközt engednénk néki (RákF: Lev. I.649).

KVIĖTÁNCIA, KVITÁNCIA (*kitancia* MAI. PP.): apocha, acceptilatio C. MA. quittung PPB. Kitancia, quitancia; menedék levél: apocha MAl. Quietantzia: acceptilatio Maj: Szót. Az gujtancyat mjnd fel kwltem (LevT. I.39). Menedek es quitantia levelek: literae expeditoriae, seu quitantiales (Ver: Verb. 148). Az adosságokat fizesd-meg és quitántiát avagy menedec levelet kivánny (Com: Jan. 191).

KVINTIN, KVINTLI: [queutchen]. Végy 1 quintin rusikát, 1 quintin borkövet, 1 quintin réz reszeléket, tedd egy tégelyben (Kecsk: ÖtvM. 295). Törd porrá a szeretsen diót, abból egy quintlit, és megtört spanyol viaszból fél quintlit vess közibe (Váli: OrvSz. 81).

L.

LA, LÁ: en, ecce, hem, vide sis MA. [sieh!] Ah! lah!: proh! PPBl. La melly magas vagyoc (Helt: Mes. 223). La melly igen kel munkálkodnod szinettlen (271). La minemű sarud vagyon (453). Pápa: Hol vagyon a megirván? Tamás: Az apostoloknak cselekedetekről irt könyvnek nyolczadik részében; la hol vagyon (RMK. V.231). Laé, iobban lőn ma dolgunk, hogy nem mint tegnap (Decsi: Adag. 183). Laé az szegényből lőt gazdag mely hamar el hiszi magát (214). Lá mely gazdag, mely nagy ur! (Pázm: KT. 80). Ihon la (MA: Scult. 268). Kitsiny szikrából la melly nagy tűz támad (GKat: Válts. I. Előb. 33). Lá melly veszedelmes bűnöm miat lelkem (Balassa: Ének. 60). Lá ki nagy kint vallok (62). La melly ruges a' gonosz állat! (Matkó: BCsák. 107). La mikor ők békességet szeretnek (Czegl: MM 18). La hogy mind az isten könyvében mind a' miénknél egy presbiter s az episcopus (20). La mégis mire vonnya ezt (219). Lá meg ölettél Zrini kezétűl (Zrinyi: ASyr. 65). La hogy kuhintasz Mátyás Sámbár (Pós: Válasz. 198). La hogy azt a név eltserélést nem tulajdonéttya sz. Máthé vagy feledékenységének vagy tébolygásának Calvinus (Pós: Igazs. I.228). La mint tellyesedett-bé rajtam a szarvas jövendölése (Hall: HHist. II.38). Lah menyi innep napokot Kristusnak minden titkai nékem szolgáltatnak (Illy: Préd. I.131). Ihol la én keresem a ti ekklésiátok javát (Bod: Pol. 123). Lá mely üres dió menttség ez (SzD: MVir. 307). [Vö. **LÁM, NÁM, LÁT**]

LÁB (*lábó*ját Thaly: Adal. II.351): **1)** pes C. MA. fuss PPB. Lábbal kalodat vetvén eleytem: supplanto MA. Alá-felé, alá, láb-alá, talp-alá: pessum PPBl. Labadot vessed en zamra (EhrC. 11). Lababol saruiat le vete (VirgC. 101). Imágatoc ꝟ laba alat valo zeket (DöbrC. 177). Kezdek labokkal rugdosnia (WeszprC. 65). Az egerek keet első labokkal az polcz-feele fel cűuelködnek (SándC. 3). Azt se higed, hoǵ saru volt nólna lababan (VitkC. 80). Indiay kyralnal wagyon Crystws labaynak zege (ÉrsC. 72). Nagylábó Péter, monostori jobbágy Temes megyében 1479. Nagylábu Mátyás 1436 jobbágy (Nyr. V.510). Kewlgyen penzt, kywel gywgythassam meg az labomath (LevT. I.9). Saruitoc lábaitokban legyenec (MA: Bibl. I.59). Lábainkat az ur meggyámolitá oltalmazván eleséstől (V.30). Lábait könyhullatásival ásztatta, haiával szárogatta (Bal: CsIsk. 268). Kinek keze, lába feie öszue romlik (Zrinyi. I.187). Nap az öltözete, lábán a hold vagyon (Thaly: Adal. I.23). Az kemenczére ül, nincsen semmi gondja, ott az két nagy sáros lábóját lógatja (II.351). Lábcsókot helyetted magam véghez viszem (Gvad: RP. 181). **2)** [basis; fussgestelle, postament]. Lábakra épiteni: *aedificium suspendere PPBl. Valanak labay czerepesesek (EhrC. 126). Csinálának hordókból sok sánczokat, és szörzének lábakra szép tárgyokat (RMK. III.139). Ez [a ház] szinte ellian keppen czináltattatott vala a ligetes hazba belől, ammint az külső lábon állo tőrnen touő, kerengős es folyosós tornac vagy torony vala (Mel: Sám. 276). Lábakon álló fa hidac (Com: Jan 91). Az álló képet az oszlopra, álló helyre, lábra, fenékre helyezteti (168). A lajtoriának lábai (Illy: Préd. II.31). Két siska, forgó lábaival együtt (Radv: Csal. II.395). **3)** [pars infima; der untere teil]. Ez eretnek vitte az fratert az kevzel valo hegynek labahoz (DomC. 302). Medve talp fű elég terem a szőlők lábjában (Lipp: PKert. II.219). Egy csür kertben valami asztag-lábon ülnek volt (SzékOkl. I.299). **4)** [mensurae genus, pes; fuss]. Egy lábni: pedaneus; fél lábni: semipedalis; másfél lábni: sesquipes, sesquipedalis; tíz lábni ruddal mérő: decempedator C. Vala hatuan lab földne Ihrlmtől (MünchC. 167). Ugyan sem illik a'hoz a nagy palota, kinek ezennel hat-lábni sirba kell tétetni (Pázm: Préd. 141). A könyök a botkojától fogva a leghoszszab uj végéig más fel lábni (ACsere: Enc. 48). Szélessége egy öreg lábnyi (Lipp: PKert. I.20).

[Szólások]. Mind le vágác a kunokat, hogy egy láb sem szalladna el bennec (Helt: Krón. 39). Az egyk laba az felesegenel wagyon, a masyk laba ith az warban wagyon (LevT. I.58). Lába földet nem is illeti (Zrinyi. I.62). Fél lába a koporsóban: *alterum pedem in cymba charontis habet PPBl. (SzD: MVir. 477). Pater noster, ő azt mondgya, hogy bárány láb: cancrum ingredi doces (Kisv: Adag. 63). Lábába szállott bátorsága (Decsi: Adag. 60). Nem léphet, nem mozdulhat: ón van lábaihoz kötve (SzD: MVir. 18). Véneket, iffiakat öllyetec meg mind egy lábig (Kár: Bibl. II.116). Egy-lábig mind el-veszünk (GKat: Válts. I.492). Készek mind egy lábig meghalni (TörtT.[2] I.303). Rontották, megverték, ellenségek veszték sokszor majd egy lábig (Thaly: Adal. I.179). Agák besliákkal, sok bulyok-passákkal egy lábig vesztenek (181). Hogy az büjt rajtunk vagyon, késő volna az ártánt lábon felküldeni (Nád: Lev. 35). A nemes ország tartson egy armadát lábon, készen (Zrinyi: Symb. 30). Lában van és vigyázza a törökök dolgának kimenetelit (MonIrók. XV.579). Mind a német, lengyel lábon áll (672). Lában fen-áltáig ki tészen magáért az ital-hartzban (Fal: NA. 121). Loppal, halk lábon jő (SzD: MVir. 208). The fyredelbe fel alal labadra (RMNy. II.23). Immár ő ereje elszakadt vala, Sándor ő lábára nem állhat vala (RMK. IV.150). A rendelés sokszor megujitatott, de hogy lábra álljon, még arra nem ment (Bod: Pol. 135). Egészen lábra nem állathatta, de vetett fundamentumot (179). Mértékletlen italodból ha mi nyavalyád lenne, oly lábra ejtenél, az érné végét életünknek (RákGy: Lev. 243). Nem esik így ez lábra (MHeg.[2]: TDszl. II.116). Idővel lábra kapa ez a babona (Felv: Pestis. 103). Lengyelországban lábra kapott volt az tévelygés (Bod: Pol. 18). Hanyat esvén, a mig lábára kapott, addig niutt a sebes gyik rajta vólt Cassius pallosával, és markolatig testébe verte (Fal: TÉ. 638). Az országot szabad lábra kelteti (SzD: MVir. 113). Fogságunkot szabaditsd fel, keltess szabad lábra (308). Egy ygew

gorombakat l a b o k r o l l e h a z w d a (ÉrsC. 492). Valakit meg-tsalni, l e-ü t n i l á b á r ó l: *circumvenire aliquem PPBl. A birót pénzzel lábáról l e s z e d n i (SzD: MVir. 16). Hogy ha igazságát látja vala is az keresztyénnek, nem igen a d vala l á b a t, kiváltképen nekünk (MonIrók. VIII.358). Hazugsággal akar lábat k a p n i (Pázm: 5Lev. 90). Mi sem alusszuk el dolgunkat, mi sem l ó g a t t y u k lábainkat (SzD: MVir. 32). Lassan lassan lábat v e t a bün és hova tovább tart, igen gyaporoszik (Born: Evang. IV.500). Szárokat adgyák a láb vetéssel el-eytőknek (Mad: Evang. 812). Wlueen egyk fevtevl, masyk l a b t o l (CornC. 108). Kitsodác azokhoz l á b b a l f o r d ú l t népec? (Com: Jan. 171). Csak s z á r a z l á b b a l elmennél melőlle (Czegl: MM. 168). Száraz lábbal által-futná a vörös és fekete tengert (Fal: NA. 112). Nemzeteket my l a b v n k a l a v e t e (KulcsC. 114). Meg elégszik chászár, hogy láb alá n y o m t a Zrinit (Zrinyi. II.33). Pad alá avvagy láb alá t a s z i t nyakra-főre (Thaly: Adal. I.184). Hogy uraimnak l á b o k a l a t t ne l e g y e k, urához és hazájához hű városba jöttem (TörtT.² I.223). Azon tanácskoznac, mint r e c k e n t h e s s é c e l őtet l á b a l ó l (MA: Scult. 327).

ágy-láb: *fulcrum lecti PPBl. [bettfuss]. Az aluvó házban az ágy lábokon álló ágy az ágy derekat tartja (Com: Jan. 112).

álló-láb: columna DöbrC. 141. [säule]. En ẽ allo labit meg erősseiteem (DöbrC. 141).

asztal-láb: *fulcrum, *pesmensae, trapezopboron PPBl. [tischfuss].

bárány-láb: [pes agninus; lammfuss].

[Szólások]. *Farkasnak mondják: pater noster, azt feleli: b á r á n y l á b: cancrum ingredi doces MA. Farkasnak mondgyák: pater noster, ő azt mondgya: bárányláb (SzD: MVir. 137).

borjú-láb: aron, aros; zebrwurz PPB. Borjú láb-fű, német gyömbér: aron, arum PPBl. Borju láb, avagy isten szakálla nevű fű (Com: Jan. 28).

butkós-lábú: [scaurus; klumpfuss]. Egyéb Egyéb aránt sem a le-horgat száruac, sem a görbe száruac, sem a butkós lábuac nem sántálnac (Com: Jan. 55).

csoportos-lábú: [gallig]. A tsoportos lábu ló lábán való teke eret vágasd meg (Cseh: OrvK. 60).

fa-láb: grallae C. stelze Nom. 48. Falábon járó: grallator C. Fa-láb, fa-talpu tsepők: calopodium PPBl. A fa lábon járó avagy magvas fákon lépő fa-lábokkal hágásokat avagy széles kőzű lépéseket terjeszt-ki, kajmocsra hány, tántorogva hány vét (Com: Jan. 209).

falábas: grallatorius C.

fejetlen-láb: [effrenatus; zügellos]. Buda várát pogán kézbe adád, fejetlen lábbá az urakat tötted (RMK. II.194). Feietlen lábac vattoc (Mon: Apol. 334). Hihetetlen, hogy az isten az ecclesiában semmi módot nem hagyott volna, hanem mint fejetlen lábakat bizonytalanságra eresztette volna fiait (Pázm²: Kal. 605). Feietlen láb tudományoknak eggyben zagiuálása (Bal: CsIsk. 23). Három dolgot igér a ti feietlen láb irástok (39). Feietlen láb voltának ki czégérezése (302). Az ti csúszó mászó feietlen-láb vendég vallástok (453).

fejetlenlábos: [anarchos; ohne oberhaupt]. A vármegye minden tisztek nélkűl fejetlen-lábos maradott vala (Szal: Krón. 259).

fejetlenlábság: [effrenata licentia; zügellosigkeit, anarchie]. Nehogy mindnyájan fejetlen lábság legyenek (Nyr. XIV. 460). Tertulianus irja: Az eretnekeknél ha ki ma paraszt, holnap pap, ha ki ma vitéz, holnap pispők. Ez a ti fejetlen lábságtoc (Mon: Apol. 334). Az fejetlen lábságot nagy szorgalmatossággal kellene távoztatni igyekezni (Szal: Krón. 6). Izrael népének fejetlen lábsága (Diósz: Tal. 261). Egyéb aránt fejetlen lábság lészen az ecclesia (Pós: Igazs. II.374).

függő-láb. Héjazat, tsatornák vagy gerendát tartó függő lábak: interpensiva PPBl. [zwischenbalken]. Függő lábak az épületben: projecturae; vordach PPB.

galamb-láb: [geranium; storchschnabel]. Esztrag orru fű, más neue galamb láb (Mel: Herb. 162).

gyors-lábú: celeripes C. [schnellfüssig].

hámfa-lábú: loripes MA. krummfüssig PPB.

harang-láb: campanile PPB [glockenstuhl]. Fa-tornyok, harang-lábak: turres *contabulatae PPBl. Haranglábhoz való siudölt vöttünk (MonTME. I.87). Az haranglábcsináló faragóknak két kezkenyőt vettük 60 d. (88). Harang láb épitéséhez hozzája fogunk (Gér: KárCs. IV.536).

három-lábú: tripes, tripedalis C. dreifüssig PPB. Háromlábú vasfazék: tripus MA. A hivatalos vendégec ülő párnáckal elrendelt székeken és háromlábú szeczeleken asztalhoz ülnec (Com: Jan. 110).

híd-láb: sublica PPBl. [brückenpfahl].

holló-láb: pes corvinus Mel: Herb. 175. [krähenfuss]. Hollo-láb: hollo labufü, flamula, az az égető langas fű (Mel: Herb. 175).

horgas-lábú: curvipes, loripes C. [krummbeinig].

hosszú-lábú: longipes C. [langfüssig].

húr-láb: [collabium, jugum; steg]. A cythere, koboz, begedű hur-lábockal, hur-fogásockal és hur tekerő szegetskéckel megvonattatnac (Com: Jan. 169).

kakas-láb: ranunculus Mel: Herb. 175. Com: Jan. 29. [hahnenfuss]. Kakasláb, batrachion görögűl, latine ranunculus azaz kis békáiufű (Mel: Herb. 175). A pásintos fűhöz számláltatnak: szilva fű, gyéc fű, kakas láb, szőszős fű (Com: Jan. 24).

kecske-lábú: capripes C. [ziegenfüssig].

kéz-láb: 1) [totus; hand und fuss]. Azért hinak bábát, hogy mind kezét lábát kösse meg (Felv: Dics. 14). Nagy épkézláb gyermek és felette sokat szopható (Haz. I.371). **2)** [auctor; urheber]. Hallád-e, mint folya nyála a jámbornak? el-hitethetné ember magával, hogy eő volt keze lába mindennek, hogy az eő erős vállaira támaszkodott légyen az egész tábor (Fal: NE. 15). Keze lába, segittője, dolga-futója vólt ő annak (SzD: MVir. 280).

[Szólások]. K e z e l á b a-e s e t t, jártányi erő nints benne (SzD: MVir. 62).

négy-kézláb: [manibus pedibusque repens; auf allen vieren]. Négy kéz-láb köszönti a földet (Hall: HHist. III.229). Az kontyát beitta, néha négykézláb is el-haza mászott (Thaly: VÉ. II.33).

kézzel-lábbal: *velis remisque PPBl. [mit aller kraft]. Mind kézzel lábbal raita vagyon szegény (Decsi: Adag. 229). Mindenek elegyésleg lévén, kézzel, lábbal fordúlnak föl (Lép: PTük. I.234). Észben ne vegyen az török, hogy csak propter formam űzik, s te is megintsed arról őköt, hanem ugyancsak kézzel, lábbal, szívvel rajta legyenek (RákGy: Lev. 72). Azon légy kézzel-lábbal, lássák ország birái meg az te igazságodat (TörtT.² III.324).

kidőlt-lábú: vatius C. [krummbeinig].

kigyó-lábú: angvipes Major: Szót. 42.

koldus-láb: [cibi genus; eine art mehlspeise]. A szeretsen aszszonyok nagy fazokakat tartanak, abban kóróbul tüzet tsinálnak, igy sütnek magoknak pogátsát. Vallyon, amellyet nálunk koldúslábnak hínak, nem lehetne-é így meg-sütni? (Mik: TörL. 206).

kö-láb: columna JordC. 345. [säule]. Meny el mellőlem, hoǵ rancżam le az kew labakath (JordC. 345). Aranyban gyartot keepet egy kew labra faaragtatom (ÉrsC. 499). Húsz kőlábon az kert rakatott vala, kűlábakon az kert felől áll vala (RMK. IV.116). Valami kewh labat kellene meleye rakatnom (LevT. I.264). Vala az palota ékesen alkotua, czac három kőlábra magassan fel rakuán (Kák: Sáms. B4).

könnyü-lábú: levipes C. [leichtfüssig].

löcsös-lábú: [curvipes; krummbeinig]. Lőtsös kövét horgaslábút: varam sequitur *vibia PPBl.

lúd-láb: pes anserinus; gänsefuss Mel: Herb. 87. Ludláb, mert a leuele ollyan mint a lud talpa (Mel: Herb. 87).

lúdlábú: palmipes PPBl. [breitfüssig].

merö-lábú: solidipes PPBl. [ganzhufig].

mezít-láb: nudipes Ver. [pedibus nudis; barfuss]. Mindenkor mezit lab yart (VirgC. 50). Az nagy hidegen mezitláb sugorgot (Alv: Post. I.607). Mezitláb vitte a keresztet (Czegl: Dág. Előb. 17). Mezitláb szaladott (Tof: Zsolt. 17). Ehen, mezétláb kőnyőrőg (Dial. 169). Az inasoknak teljességgel csizmájok nincsen, ezen a concursuson a fejedelem gyalázatjára mezitláb fognak némelyek lenni (TörtT². III.381).

[Szólások]. Paputsban kezdeni, m e z i t l á b v é g e z n i lészen nehézségedre (Kisv: Adag. 387).

nyolc-lábú: octipes C. [achtfüssig].

nyúl-láb: [lagopus; hasenfuss, hasenklee]. A pásintos fűhőz számláltatnak: szem tisztitó eufrasia fű, lapu, nyul láb, sása fű (Com: Jan. 24).

? ontos-láb. Az toback segitője legyen az bornak, mint az ontosláb az kaptanak (Diósz: Részegs. 19).

pad-láb: [longipes; hochbeinig]. Hazudsz beste-kura, ebellette lia; hórihorgas padláb, pohánkán nőtt nyalka, lám oly mosdott a szád, mint a szarka farka (Thaly: VÉ. II.256).

rák-láb: [pes cancrinus; krebsfuss]. Izes ráklàb: chelae C. [Szólások]. R á k l á b o n j á r (Decsi: Adag. 41).

sark-láb: cardo DöbrC. 407. [türangel]. Vr birt engem, mi előt meg főldet nem teremtet vala es főld kereksegenek sark labait (DöbrC. 407).

sima-lábú: palmipes C. [breitfüssig].

sok-lábú: multipes C. [vielfüssig]. Sok lábú disznó-féreg: porcellio PPBl. A papmatskája avagy sok labu féreg, sok labu diszno féreg, vizi pok csuszkálnac (Com: Jan. 43).

szarka-láb: consolida regia MA. rittersporn PPB. A mellyekből bokrétákat kötnec ezec: majoránna, basa rósa, rozmarin, szarka láb (Com: Jan. 24). Az fűvek kőzzűl, kiket nyersen szoktak enni, ezek: gyōnge saláta, sásafű, sárga szarka láb vagy vitézi sarkantyú (Lipp: PKert. I.63).

szélës-lábú: pansa C. [breitfüssig]. Sem a nagy bokajuac, sem a szélles lábú tári topposoc nem sántalnac (Com: Jan. 55).

tekerës-lábú: vibia PPBl. [gabelfüssig].

tollas-lábú: plumipes C. [an den füssen gefiedert]. A hattyu, pellikán, gődény edgyic sem tollas lábu (Com: Jan. 31).

utolsó-láb: [pes posterior; hinterfuss]. Nagy dolog volt az, hogy asszonyunk szüz Mária Krisztus urunkot szüzen szülte, de ez nagyobb csuda, hogy az én két lovam az utólsó lábával az elsőt megütötte (Radv: Csal. III.81).

varjú-láb: coronopus C. hahnenfuss Nom. 87. Varyu lab (Beythe: Nom. 5). Ollyan a leuele mint a varjú láb neuő fűnec (Mel: Herb. 140). Golya kőrőm, variu lab; hegyős mint az chyokanak az orra; ha chyōchyődet es az zőmerőn testődet kőtőződ vele, hirtelen meg gyogitya sebeit (BeytheA: FivK. 88).

vas-láb: [tripus; dreifuss]. Pechenye swtheo was lab (Radv: Csal. II.61).

Lábabeli, lábbeli: [tegmen pedum; fussbekleidung]. Lábbeli: ad pedes pertinens, uti sunt calcei, vel cothurnis Otr: OrigHung. II.208. Valakinek lábabelit igérni: *calcearium alicui constituere PPBl. Egy labatok bely megh nem zakadozot (JordC. 263. 306). Nem vagytok melto, hogy meg olgyam hŵ lababelynek zyyat (625). Az fratereknek labok belyt meg tyztohad (ÉrdyC. 340). Lababely nadraga mynd aranyas (446). Mikor isten Moysessel szólla, azt parantsolá, hogy lába-bélit le-vesse és azzal ne motskollya a szent főldet (Pázm: Préd. 740). Vesd le a lábad belit (Land: UjSegits. I.255). Lábbélidet ki-tisztitod a sárbúl (Fal: SzE. 516).

[Szólások]. Nem mutatta hol s z o r i t t y a a l á b a - b é l i, csak alattomban tapogatta a bibéjét (WF. 409).

Lábacska: petiolus, pediculus C. [füsschen]. Chokolgassad az ev keet zentseges labachkayt (CornC. 80).

Lábas: **1)** pedatus, pedes habens MA. [füsse habend]. Lábas ház: *aedificium suspensum PPBl. Egi eoreg labas, rakot zekren (RMNy. II.149). Czinala tiz rez tamazto es labas oszlopokat (Mel: Sam. 140). Bécsnek tulján, ki lábas erdők vannak, azokat német császár mind levágatta (Nád: Lev. 222). Az ellenség elhajtá lábas marháját (Pázm: Préd. 259). Midőn lábas marhát áldoztak, victimának vagy hostiának nevezték (Pázm: Kal. 733). Valának sok szamárai es egyég affele lábas marhái (ExPrinc. 70). Annyi ember az országban nem maradott, a mennyit elraboltak, semmi lábos marhájok nem maradott (TörtT.² I.595). A vadak és lábas-marhák menyi szőrt neveltek (Derk: ŐÉlet. 23). Sok majorokot, csordákot, lábasmarhákot számlált (Illy: Préd. 298). Lábos és egyéb marháinkat ne lopassa (MonIrók. VIII.34). Tizenkét ezüst, aranyos csésze, lábos (XXIV.138). Az őreg szép lábos csészét császárnak, avagy az vezérnek adja-e? (MonTME. V.240). Karnallasimrol az my zegeny vram feieuel eggieott el vezett, mind jozagrol, ingo bingo marhakrol, labas barmakrol irwa lezen (Radv: Csal. III.156). Lábas barmom az mi vagyon, hasonfelét Berendy Jánosnak, az felét penig ezeknek [hagyom] (Gér: KárCs. I.417). **2)** tripus, frictorium, sartago, lebes SL. [pfanne]. Főző fazék, fedő, pép főző lábas vagy serpenyő: cacabus PPBl. Egyéb eszközi a konyhánac: szénvonó, vaslapát, kova tartó, három lábú avagy lábas (Com: Jan. 83).

kezes-lábas: [densus et asper; dick und grob]. Irásában peseg a sok kezes lábas hazugság (GKat: Titk. 347).

[**Lábasít**]

föl-lábasít: aedifico KeszthC. 62. [aufrichten]. Ẁ kezeknek tethemenyebe meg theryed Ẁketh ees feel ne labasyadh Ẁketh (KulcsC. 61).

Lábaslag: **1)** adversis pedibus; fuss gegen fuss. A legények az aszony népekvel tisztességvel szollva lábaslag fekszenek (GKat: Válts. Előb. I.35). **2)** [oppositus; gegenüber stehend]. Mezőben táboroztunk két honapokon közel csak nem lábaslag nagy erőkkel (MonOkm. XXIII.638). Ha 9 avagy 10 ezer emberrel megy, penig tüzessel, vasassal, lábaslag hevert volna (XXIV.261).

Lábatlan: pede carens MA. [ohne füsse]. Lábatlan fecske: adopes C. apus PPBl. Lábatlan pohár, mellyet ha le-tésznek el-dül: poculum *futile PPBl Jobbágyink gyermekit erővel ki akarják jószáginkból vinni, s minden jovukat is, labas, lábatlan marhájokat (Gér: KárCs. IV.531). Nints száma lábas, lábatlan, ingó-bingó, ezüst-arany marhájinak (SzD: MVir. 179).

Lábi: [pedalis; fuss-]. Labi öltözetöth čak accoron vezön vala fel, micoron pispökökneç eleyeben megen vala (NádC. 538). Gyűrűt adata nyiában, labi öltözettel föl ékesíttete (Lép: PTük. I.181).

[Lábít]

Lábító, lábtó: scala C. [leiter]. Ez a laytora auağ labito, kin Jacob latťa vala az angalokat fel meńi (VitkC. 17). Lábtókra így ácsoltattátok (Czegl: Tromf. 124). 8 öles lábtók vannak készen, az várhoz való volna (MonOkm. XXIV.487).

Lábnyi: [unius pedis; einen fuss lang]. A mérőknek mértéki ezec: lépés, öl, tiz lábni mérő rúd (Com: Jan. 165).

Lábravaló: femorale Sl. [unterhosen]. Lábra való, gatya: subligaculum Major: Szót. 454. Tsinaly néki lábra-valókat-is, imegmásokat gyóltsból az ő szemérmeknek bé-fedésére az ő vekonyoktól mind tomporokig (Bod: Lex. 106). Rayta hagyák csak ingét s az lábravaloiát (SzBodó: TFiú. 10). Csináltattunk véle inget és lábra valót (MonTME. I.297). Ingre, lábravalóra egy frt (ÉvK. XIII.75).

LÁBB: fluctuo, fluito MA. vado PPB. [schwimmen, waten]. Habon-lábbó: fluctivagus MA. Ha az vér veres és kenés taytéc vagy viz labb raita, egésséges embert iegyez (Cis. F2). Vitezek haiokban mind be szallanak, tömlökön gialogok sokan labbanak (Ilosv: NS. 29). Oly hamar elmulic e vilagi eletönc, mint a vizen labbo haio (Agend. 153). Könyben lábbu szemmel környűl állanac (MA: Scult. 653). A haio, kiben a vizen lábbunk, az mi eletünknek csolnakia (Lép: PTük. I.256).

alá-lább: [denato; herabschwimmen]. Duna vizen az kic alá labbanac (Görcs: Máty. 15).

elő-lább: [pronato; hervorschwimmen]. Az várbol mas vizi erőt latac, Duna vizen az kic elő labánac, kin vitezec czac el amelkodánac (Görcs: Máty. 14b.).

föl-lább: [levor, sursum feror; aufsteigen]. Fel lább ő mint az tűdő (Decsi: Adag. 218). Mindenkor fel akar ám ő labbani mint az olay (346).

fölül-lább: [supernato; obenauf schwimmen]. Azt akarvan, hogy a papa, mind istenen, s mind az hiveken föllyűl lábjon (Pécsv: Fel. 227). Az kevely Roma immar az egesz világon levő varosokon es helyeken föllyűl akar lábbani (634). A felfújtt hojag könnyen meg szakad és a ki fellyűl-láb, semmi jóval nem nehezíttetik (Pázm: Préd. 1010). A Noe bárkája 150 napokon a viz-özönön fellyül lábbot vólna (Ker: Préd. 423). Fellyűl akar lábbani az íráson is (SzD: MVir. 247).

fönn-lább: ∾ A pártolóc mindenűt fenn lábnac vala (Helt: Krón. 75). Az poharban ne lassek fen vžő, fen labbo kőuerseg auagy szir (Salánki: Erasm. 36). Labot fen a vizbe es vzot (Vás: CanCat. 644).

fönnlábbás: [supernatatio; das obenschwimmen]. Igy a természetnek szokott rendi-kivül essett a nehéz vasnak a vizen való fen-lábbása (Pós: Igazs. II.75). Az ő szerelmessi nem fojtyák-meg hirtelen e fennlábbásnac belső indulatját (Megy: 6Jaj. III.33).

téb-láb: titubo, vacillo, haesito, hallucino MA. wanken, taumeln, schwanken PPB.

Lábbad: [fluito; schwimmen]. Tetszik vala, mint ha könyvvel lábbanna szeme (RMK. II.252).

föl-lábbad: **1)** [sublevor; aufsteigen]. Az zent ťia ťlel labbadot az vyz zynre az feldnek meelseegheből (ÉrdyC. 290). **2)** [convalesco; genesen]. Készűlyetek hozza, hogy az ő gyermeki fel ne labogyanak es őreksegűl ne birhassác a földet (Helt: Bibl. IV.31). Sok orvoslás után fellábodtam (MonIrók. XXVII.28). Minthogy főben vagyon fondamentoma nyavalyámnak, nem hiszem, hogy sokáig vigyem fellábadva (LevT. II.271). Ajakán tévelyeg készűlő lelke, fel nem lábbad betegségéből (SzD: MVir. 63).

Lábbadoz: [sensim convalesco; langsam genesen]. Már régtől fogva mind lábbadozok; ma megint rosszabbúl érzem magamot (TörtT.² III.386).

fölül-lábbadoz: [insuper se continere; sich hin obenauf halten]. Ha szinten a tengernek vizei s habjai között jár is, nem engedi magát el boríttatni, felyűl lábadoz és azoknak felette szel felre repűl (Martonf: SzIlist. X3).

Lábbag, lábbog: [nato, fluito; schwimmen, schweben]. Habozok, lábbogok: fluctuo; egészen könyvben lábbog az ortzája: lacrymis *opplet os totum sibi; levegő, labbagó: fluitans; habok között lábbogó: fluctivagus PPBl. Az édes atya könyvben lábbago szemekvel pallosát kezében vövén, hogy fiának nyakát véle el-vágja (GKat: Titk. 464). Könyvben-lábbog orczája (GKat: Válts. I.802). Mostan is ott lábbog a tengerben mind az a sok tajték kő az viz szinén, nem mégyen fenékre (ErdTAd. I.154). Láabogó tejes étel (Nyr. IX.72). Igen beteg, már a sírja parttyán lábog (SzD: MVir. 62). Szomoru könyben lábog vala két szeme (361).

el-lábbag: [declino; abweichen]. El-lábbagó madár: devia *avis PPBl.

fölül-lábbag: [supernato; darüberschwimmen]. Az olaja vizen felűl lábbag (GKat: Válts. II.241).

széllyel-lábbag: [dilabor; auseinanderlaufen]. Az portekaknak szellel labbago rakasi az vitezekben sokat el dőytöttenek vala: cumuli sacrinarum passim fluitantes plerosque perculerant (Forró: Curt. 158).

Lábbal, lábbol: vado C. [waten]. Tsökelyös, labbalo: vadosus C. MA. Lábbalom, vizen gázlóba mégyek: vado PPBl. Sekély, lablo hely: vadum (Ver: Verb. Szót. 32). Az viznek csekléje, lábboló, gázoltató helye vagyon (Com: Orb. 175). Az folyó viz tsekély, lábolhato (Com: Vest. 7). Tudom, miképpen lábbolsz ez mély helyen, de veremben esel (Kereszt: FKer. 66). A lelki kényesség utánnunk lábalhat, ha nem restelli (SzD: MVir. 269).

által-lábbol: [transgredior; durchwaten]. Által lábbol és gázol az vizen (MA: SB. 249). Által lábolhatatlan oceanus (Alv: Post. II.5).

el-lábbal, el-lábbol: [discedo, digredior; weggeben, verschwinden]. A kik vétkessebbek voltak, ellábaltak (MonIrók. XV.498). Azonban ellábal az idő, fogytán vagyunk életünknek (Fal: SzE. 559). Ellábala, míglen sarkán érnék szemeim (SzD: MVir. 167).

elő-lábbal: [procedo; vorwärtsschreiten]. Nagy akadálya van kezdett dolgának, nem lábalhat elő (SzD: MVir. 18).

ki-lábbal, ki-lábbol: [evado; entkommen]. Ki-lábbalni: emergere e *vadis PPBl. A ki kevesebbet bizik magához, könnyebben kilábal a tévelygésbül (Fal: BE. 589).

mëg-lábbal, mëg-lábbol: **1)** [vado; durchwaten]. Meg-lábbalható vala: fluvius *vadari poterat PPBl. Csekély, vagy meg-lábolható helyek a tengerben (Mad: Evang. 576). **2)** [supero; übersteben, überwinden]. Barkóczi László nyavalyás, valójában beteg, nehezen lábolja meg (RákGy: Lev. 565). Az kis

nyil miatt esett sebet meg nem lábbalhattya (KCsipk: SzTük. A2). Mentől izmossabb embereken esik e nyavalya, annál nehezebben lábollya-meg (PP: PaxC. 110). Igen súlyos, fulladozó-nyavalyája volt, a bátyja asthmának mondotta, melyet akkor ugyan meglábolta s ritkán jött reá (Haz. I.145). [A betegseget] isten tudgia megh labolom e vagy sem (TörtT. X.196). Elméjével meg nem lábbalya, által nem érti (SzD: MVir. 21). A menynyei titkok mélységét az angyali elme sem lábolhattya meg (130). Nem lábalhatám meg panaszait (446).

mëglábbalhatatlan: [insuperabilis; unüberwindlich]. Isten titkainak meg-lábbalhatatlan mélysége (DEmb: GE. 7).

Lábbolás: fluctuatio MA. vadatio; schwebung, das durchwaten PPB.

LABANC (*laboncz* Thaly: Adal. II.87. *loboncz* Thaly: VÉ. I.175. Thaly: Adal. II.62): [stipendiarius Austriacus, rei Austriacae studiosus; österreichischer söldner, österreichisch gesinnt]. Miért van annyi labancz pribék, annyi kurucz pribék (Diósz: Préd. 248). Egy sereg lovas labancz a kapu előtt való perjébe lesbe állott éczaka (MonIrók. XXVIII.132). Egy felől a basa fogá jobb kezemet, más-felől a loboncz kötözi testemet (Thaly: VÉ. I.175). Szepesvárát Görgey feladván, maga labanczczá s pápistává is lött (TörtT.[2] III.383). Szluha György labanczczá lött az átkozott lelkű, nem kicsin confusióra (393). Nem keresztyén az, a ki pogány, rosszabb még ennél is labancz, valahány (Thaly: Adal. I.31). Embert a gátra, verjük által a labanczot a más világra (33). Lakhattuk békével mi országunkat, vigy ki belőle minden lobonczokat (II.62). Menjünk az alföldre, megrontatik kezünk által az laboncz ereje! (87). Labancz katonák Kassárúl mind kijüttek hozzánk (RákF: Lev. I.322). Már az előjárója ott vót az labancznak, kik az Ocskai előjáróját hajtották rájok (Beres: Lev. 27). Ha kurutz vagy labantz által a városon tűz találna támadni, meg-betsűlhetetlen kárt vallana a kollégyiom (Bod: Pol.176).

Labancság: **1)** [Germani; die deutschen]. Szabad nekünk jó katonák Tisza-Duna közi, labonczságnak mert nincs soholt ottan semmi közi (Thaly: Adal. II.87). **2)** [studium rei Austriacae; österreichische gesinnung]. Borbély János labanczságra el akarván szökni, vissza hozták (MonIrók. XV.61). Labancz már Ocskai, sok vitéz hadnagyi átkozva siratják az ő labbanczságát (Thaly: Adal. II.271).

LABÉT: [labet]. Kártya, labét, pikét, tersak véget érnek, az még az kakasok hajnalt énekelnek (Thaly: Adal. II.387).

LABIRINTUS: **1)** [labyrinthus]. Labyrinthusi tévelgős kert (MA: Tan. 1179). Nyilván nagy labyrintus a te vallásod (Czegl: MM. 175). **2)** [incommodum; unannehmlichkeit, beschwerlichkeit]. Az két vármegye hajdúság ha felül, nekünk tulajdoníttatik; mindenképen csak nagy labyrinthus (RákGy: Lev 540). Most túl a Dunát ne csak labyrinthusban hagyjuk, hanem a földdel együtt annyi erőt adjunk ellenségünknek (Beres: Lev. 58.)

LABODA: atriplex C. atriplexum, lachanum MA. [spinat]. Laboda piacz: lachanopolium; paré, laboda árús: lachanopola C. Paréj, laboda: lachanum PPBl. A mezei füvek avagy közép természetűec, avagy meleg természetűec, avagy hidegec, mint a laboda, sóska, öreg ló sóska (Com: Jan. 26). Ha nyár lészen, salátát, kövér porcsint, labodát tégy a parey közé (Nad: Kert. 238). A laboda paréj fejér és vörös, gyönge levelei vannak, magassan fől nől (Lipp: PKert. II.85). A szükség természet ellen való eledelek megételekre kénszerítette az embereket, akármi füvet, labodát, dögöt meg-ettenek (Bod: Pol. 164).

erdei-laboda: lapsana C. [ackersenf].

kerti-laboda: spinachia PPBl. spinat KirBesz. 156.

LACSUHA: [incestus, libidinosus; unzüchtig]. Latsuha, korhelyek vagytok (Gvad: Hist. 157).

LÁDA: arca, scrinium C. scriniolum Pesti: Nom. 41. cista MA [kiste, truhe]. Neky ada az ev ladayanak kulchat (MargL. 95). Meg nytak az ṽ reitőkőket, akar az lada lőt legen es akar mi vtra valo szerszam (RMNy. II 48). Vass ladaba az boltoc fenekere gyűyteze kinczet (Born: Préd. 547). Ezechiás őrömest látta az ládába gyűytet veres rókákat (MA: SB. 91). Az edgyetmás dolgoknac tartasara bé-fogadó helyec, ládác vannac (Com: Jan. 109). Elannyira esztelenkednec némely gazdagoc, hogy ládákat, pénzzel megrakottakat bírván, a szegénységtől féllyenec (188). Ezt Illyefalvi János ládájának sajdítják (MonIrók. XXIV.175). Vagion ket lada, eggik rakot, vagion benne két fűkötő aranias (Radv: Csal. III.103). Valami az ládában vagyon, mise mondó, tánérok, amporák, mind gazdám asszonyé (Gér: KárCs. I 490).

börös-láda: riscus PPBl. [koffer]. Urak bőrős ládái (Matkó: HRoml. 24).

céh-láda: [cista collegii; zunftlade]. Az engedetlen felt eot forintal bűntessek megh es az cheh ladaban az eot forintot tegiek (TörtT.[2] III.172).

fegyverës-láda: [armarium; waffenschrank]. Meg kűltem kegelmednek az nemet levelet, ky az fegveres ladaban volt (LevT. 203).

fenekës-láda: [forulus; schublade?]. A fenekes láda Kolozsvárot Kalmár Lászlónál vagyon (Gér: KárCs I.369).

fias-láda, fiókos-láda: arca *loculata PPBl. [schublade].

frigy-láda: [arca foederis; bundeslade]. Az cherubim angialok, kik az friginek ladaiat az ő szarniockal be leptek (Fél: Tan. 350). Semmit nem gondolanac az vrnac frigye ladaianal (Eszt: IgAny. 79). Bé volt záróltatva az istennek frigy ládájában (Pós: Igazs. I.283).

hintó-láda: [loculus ductilis; schubkasten?]. Hintó ládában egy vég abrosz (Radv: Csal. III.353).

isten-ládája: [arca foederis; bundeslade]. Az istennec ládájánál tanítuán a templomba (Helt: UT. b3). Soha nem láttam én kancza-apostolt, még régenten sem hordozták kanczákon az isten ládáját (Thaly: Adal. I.79).

kalamáris-láda: [theca calamaria; federbüchse]. Fakalamáris-láda, közepin, pártázatin kivül aranyas ezüstplébek vadnak felszegezve (MonIrók. XXIV.648). Magam próbáltam, mikor az Pető Zsigmond tábláját és klammáris ládáját csináltam (Kecsk: ÖtvM. 243).

kincsës-láda, kincstartó-lada: gazophylacium C. [schatzkasten]. A kintses ládát meg-üresiteni: *effundere aerarium PPBl. Az kazdag embernek gyakorlatossaggal az ew kenczes ladayara fordwl az ew ymadsaga (ÉrsC. 2). Christus Iesust minekűnc adta, ki őnekic nagy kinczős ladaia (Born: Ének. 239). Jesus nészi vala, mikeppen az sereg vetne pénzt az kencztarto ladaban (Fél: Bibl. 75). Gyűjteményedből tégy valamit félre a mennyei kintses ládába és keresd kedvét annak a boldog udvarnak (Fal: BE. 575).

levél-láda, leveles-láda: tablinum PPBl. [scrinium literis servandis; archiv, briefkasten]. Kdnek az levelet az leveles ládában meg nem találom (LevT. II.51). Pongráczot két leveles ládáért küldtük (RákGy: Lev. 9). Leueles ladamat gazdam azzoni halala utan adgiak Rakoczi Ferencz uram kezehez (Radv: Csal. III.111). Ird meg, Nyalábban kellett vitetni Szőllősről egy levél-ládának, ki feleségemé volt (TörtT. XVIII.170). Az én Bécsben való küldetésemből következtek: leveles ládám lepecsétlése, nótára való evocáltatásom (Bethl: Élet. II.420).

orgona-láda: regula *pileata PPBl.

patika-láda: [scrinium medicamentis servandis; arzneilade]. Az patika ládát beesülték fl. 1200 (Radv: Csal. II.235).

përsëlyëe-láda: [theca nummaria; geldbüchse]. Vőn az lehoida fő-pap egy ládát és a felső be záro födelén egy kis likat ráia, aekin a penzt be hamnác es tene e pesselies ládát iob felől az oltar mellé (Mel: Sám. 414).

pénzës-láda, pénztartó-láda: ∝ Penzes ladaiat az tűz előtt pintzebe viven, rayta meg foytotta az füst (Born: Préd. 702b). Előhozatta pénzes ládáit, mellyek kűlőmb kűlőmb pénzel voltak rakvák (MA: SB. 143). Pénz-tartó láda avagy cassa (Szeg: Aqu. 103).

tëntás-láda: [atramentarium; tintenfass]. Egy üres tentás láda, egy ón palaczk, egy pincze tok bezárva (Radv: Csal. III 356).

úr-ládája: [arca foederis; bundeslade]. Mikor az ur ládája az táborba jutott volna, megsivalkodéc az egész Israel népe nagy kiáltással (MA: Bibl. I.247).

varró-láda, varró-ládácska: [qualus; nähkörbchen]. Kdet alázatosan kéri, az szegény anyja varró kis ládáját küldje neki (LevT. II 269). Az varró ládacskákat meg-küldötte (293).

Ládácska: arcula C. [kästchen]. Igen fris formájú két ládácskák (MonIrók. VIII.45). Egy kis ládácskában ezüst kapcsok vannak (Gér: KárCs. I.361).

fias-ládácska: [arcula loculata; schubkästchen]. Egy fias ládácskában egyik fiában pogány pénzek (Radv: Csal. II 122).

kënyeres-ládácska: panariolum PPB. [brotkasten].

Ládás: [loculatus; mit fächern verseben?]. A ládás szekőket és az ęrtz tengert, melly vala az wrnac házába, Salamon templomába, el viuéc (Helt: Bibl. II.362). A nagy ládás kints nem tészen nagygyá (Fal: BE. 591).

LADIK: catascopium, aphracta, myoparon C. navicula MA. [kahn, boot]. Ladik, sajka: catascopium; sajka, ladik, tolvajkodó sebes hajó: myoparo PPBl. Az hajókázhato folyo vizben hajócskáckal, ladikockal, gyalog hajockal és csonakockal élnec (Com: Jan. 92). Az lovas béusztat ladik mellett (Bercs: Lev. IV.536).

Ladikás: [nauta, nauticus; schiffer, bootsmann]. Szenvedtem Christus szép nyájáért, rátz-ladikásoknac sokszori vádgyokért (Nógr: Idv. Előb. 18).

LÁGY: **1)** mollis, emollidus, edurum, malacus C. [weich]. Szúros vagy lágy-levelű fel-folyó: *smilax aspera, lenis PPBl. Mit mentetecki latnotoc, lag ruhackal ruházot embert é (MünchC. 123). Een ewteth takarghatbam laagh ruhaban (WinklC. 89). Laağ len, čöpű anağ zöz (NagyszC. 75). Lagy rwhassan őtözev ember (JordC. 385). Addig kerez lágy párnát, hogy még az aszszu padon is el hálnál (Decsi: Adag. 131). Tőres miat meg kekűlt, romlot tagot es zőmőt meg gyogit, ha mezzel őzue chinalod auagy ha maioranat, sot, lagy saitot, egy kis tömient es mezet őzue temperalz (BeytheA: FivK. 74). Isten az ő hozzáfolyamodó betegeknek ágyokat-is meg-puhogattya, hogy lágyabban feküdgyenek (Pázm: Préd. 905). Lágy ágyban fekűgy (ACsere: Enc. 174). A ki első álmát szegi, hogy előbb szorgos dolgát el-intézze, lágy vánkoson nyugszik utánna (Fal: UE. 442). **2)** [mitis, lenis; gelind]. Lágy bor: vinum molle, leve; linder wein Nom. 43. Vyuok en bayt, nem ugy mynth e lagy egeth veruyn, de nyaualgatom az en testemeth (Komj: SzPál. 157. 176). Az figét meg főzed lágy borban (Mel: Herb. 2). Lágyan neueli az ő szolgáiát (Kár: Bibl. I.621). Az az hyr igen lagy vala (Decsi: SallJ. 19). Lágy orvosságokkal gyógyíthatatlannak láttya sebeinket (Pázm: Préd. 7). A kik ennyi kérdéssel visgálták a más állapattyát, magoktól tsak lágyan sem kérdették, tu quis es: hát te ki vagy? (63). Lágyan birságollya a paráznákat (Matkó: BCsák. 65). A vánkosocska a végre tétetik, hogy lágyabban legyen a nyugodalom (Illy: Préd. I.405). Essős s hóra ezílozó, lágy idő volt (MonIrók. XV.41). Azt meré minap mondani egy nemes ember, nem lágy tréfával, hanem ex catedra, mint-egy itélő-székbűl, hogy a religio nem kötelesség, hanem terh (Fal: NE. 55). Krimi-tatár kancsuka többet fog rajtok, hogysem egyesztendőbéli gyapotlágy locke (Fal: NU. 296). A mint nem vélt kevesebbet, a ki sokkal vélt, úgy nem fog lágyabban égni azért más világon, mert hogy több mással ég (Fal: SzE. 515). A puha igén és lágy beszéden ki ki megnyugszik (Fal: UE. III.126). **3)** indulgens C. [nachsichtig]. Meg beszéléd lágyan s haraggal is urad követségét (Zrinyi: ASyr. 111). Kelletinél lágyabb, hogy ha ez szemtelent arczul nem pőki (Matkó: BCsák. 180). Inkáb akartam vétkoteket dorgálni, hogy sem lágyan elhalgatván táplálni (Illy: Préd. I.82). A lágy tisztekre ragad a lusta vagy tolvajló katonának vétke és vétkérűl való számadása (Fal: NA. 213). **4)** instrenuus C. [segnis, lentus; träge, langsam]. Lağ természetű ember (Decsi: Adag. 50). Lágyan viseli magát az ő dolgában (Kár: Bibl. I.613). Ő tötte gonoszszá, nem azért, hogy izgatta vólna vásotságra, melytűl lágyan-nemmen meg nem büntette (Pázm: Kal. 377). Azoc serényen hartzolnac, de az többi lágyan hadgyác és az pogányokat nem űzic ki (MA: Bibl. I.216). Immel ámmal, gyengén, lágyan cselekeszi az ő dolgait (Com: Jan. 196). A szőlőmetszésében lágyabban cselekeszik (Illy: Préd. I.306). Tsak a megfizetésben ne lenne lágy s késedelmes (Teleki: FLél. 80). Ne hagyd magad illyen lágyan, ne sarkalj, de harcalj (Thaly: Adal. II.334). **5)** mulierosus C. [weibisch]. Sem a paraznak, sem a lágy, bnya belyndessek isten orzaganak ŵrŵksygyth nem valhattyák (Komj: SzPál. 142). Aszszonyemberi, gyenge, lágy ékességec (MA: Tan. 754). **6)** fluidus C. [flüssig, dünn]. Leanac lágy szőmei valanac (Helt: Bibl. I.Q). Szinte vgian fekszik mint eğ lág saárba (Mel: Jób. 102). Az kórságosnak igen jó az klárist nyakában hordozni, az lágy szemet is jó vélle töllenyi (Kecsk: ÖtvM. 275. 281). **7)** [bregma, fonticulus; blättchen, schlagbrunnen]. Fel vér a lágya: *palpitat cerebrum PPBl. Gróf ur sem esett lágyjára, amint ismerem (LevT. II.324). Bot vghrott ki az ti szurdékotokból, s igen a lágyatokra esett (Bal: CsIsk. 13). Bot ugrik ki szándékodból és igen lágyadra esik (SzD: MVir. 19).

[Közmondások]. Könnyű a lágy követ faragni: saxa mollia facile *tractantur PPBl. Lágy pásztor alatt gyapjat rúg a farkas (Fal: TÉ. 657).

fej-lágya: [fonticulus; fontanell, blättlein]. Az ő feienec layat kereztvl niretven, meg kilde Pilatosnak (DebrC. 310). Fejek lágyára nem eset emberek (Czegl: Japh. 218). Az fejem lágya nehezedett el (Kár: Élet. I.38). Amaz híres Esztergom is, nem látd, miként jára, a ki régen hágott vala nagy uborkafára, de már szegény visszaesett a feje lágyára (Thaly: Adal. II.130). El-okúltt vagyok az illyenekben, bé-nőtt már nékem is a fejem lágya (SzD: MVir. 132).

has-lágya: [viscera; eingeweide]. Hasa lágyját ki-rágván, a crocodilt meg-öli (GKat: Válts. II.904).

Lágyít: **1)** malacisso C. mollifico, mollio MA. [erweichen, weich machen]. Lagits bozzanc mint az viaszt ő kemeny szineket (Born: Ének. 109). Nem őregbytuén patuaroson egy más vétkét, hanem lagytuán (Beythe: Epin. 54). Értitek-e, melly könyű az itilő-birónak szententziáját lágyítanotok (Pázm: Préd. 17). Sem az fű, sem az lágyító ir meg nem gyogyithat (MA: Scult. 843). A leanzot beszéddel megh haythatod, kemény szűvét sok szóval lágyíthatod (Eny: Gizm. 26). Sohajtásim lágyítnak te rajtad (Zrinyi. II.102). Ajándékkal maga részére lágyíttani a birót (SzD: MVir. 16). **2)** [liquo, solvo; abführen]. Has-lágyító orvosság: lenitivum emolliens PPB. Az embernec hasát lagyittya,

meg is indittya (Mel: Herb. 1). Az sátfrány colicat gyogit, kemenyhasat lagyt (BeytheA: FivK. 5). A dinnyéc, tököc, ugorkák lágyittyák a hasat (Com: Jan. 21). Gyomor lágyéto italoc (174). A spárga a szerelmet indittya s a gyomrot lagyittya (Nad: Kert. 303). A ser vizeltet, hast lágyít (Felv: SchSall. 21).

mëg-lágyít: 1) mollio, emollio, remollio, malasso C. mollifico MA. [erweichen]. A ńughatatlanságot tudomanınal lageitakvalameg (BécsiC. 41). Azzonyallatok, kyk meeg az ereos elmeket es meg lagyegyak vagy meg haygyak (DomC. 135). Az edes mondola olay minden szárazságot és darabosságát a mellynec meg lagyittya (Mel: Herb. 13). Fa talpac, tölgy fával meglágyittatot patsmagoc (Com: Jan. 100). A fiatal ökörnek szarva meleg viaszban úgy meg-lágyíttathatik, hogy valahová akarod, oda hajthatod (Misk: VKert. 121). A kemény vasat ha tüzhez tartyuk, ugy meg lágyittyuk, hogy gyenge vas fonalakra lehet nyujtani (Fal: NU. 266). 2) [lenio; lindern]. Nincz oly bánat, kit az szép szó meg nem lágyít (Decsi: Adag. 185). Meglagyittya isten az büntetest (MA: Bibl. I.329). Lágyich meg bánatod, vitéz ne bánkodgyál (Zrinyi: ASyr. 78). 3) [reconcilio, placo; versöhnen, besänftigen]. Imadsaga vr istent meg lageyta (GuaryC. 60).

mëglágyítás: 1) [mitigatio; das erweichen]. Ez az kenyet embereknek epöletire vagyon, ereknek es inaknak meg lagytasara (Frank: HasznK. 23). 2) [lenimentum; linderung]. Igéri az poenitentia tartó bünös embernec az nyomoruságoknac meg lágyitását (Kár: Bibl. I.161).

Lágyítás: mollificatio, emollitio, mitigatio MA. [das erweichen, linderung]. Az isten nem tészen semmi lágyítást az ő nyomoruságában (Kár: Bibl. I.515. MA: Bibl. I.452).

[**Lágyítód-ik**]

mëg-lágyitódik: [mollior, mitigor; erweicht werden]. Szived talám meg-lágyitodik (PhilFl. 24).

Lágymatag, lagymatag: [tepidus; lau]. A bor, melyben a rosmarintnak levelei megfözettettnek, ha reggel és estve lagymatagon vetetik be, a vért tisztábba tészi (ACsere: Enc. 243. 123). Lágymatagbor (246).

Lágyság: 1) mollities, mollitudo C. mollitia MA. [weichheit]. Ezben taneyt mynket Cristus agynak lagysagat eltanoztatny, mert az agynak dragalatossagyt megfeddyk my bennevnk Cristusnak hituan poztochkay (CornC. 88. DomC. 5). 2) [mansvetudo, clementia; milde]. A lágyság az igaz haragtól való megfosztattatás (ACsere: Enc. 116). Lágyság az igaz és rendes haragban való fogyatkozás (Apati: Vend. 943). A te szived se légyen merő lágyság (Fal: UE. I.391). 3) [animi mollities; weichlichkeit]. Legyen az mi vigassagunc nem buiasagban, nem lagysagban, nem versengésben (Born: Préd. 336). Lágyság, gyönyörüség ölében heverész (SzD: MVir. 293). 4) [segnities; langsamkeit]. Az végbeliek erötlenségét jól tudják és vezérünk lágyságát megesmerték (TörtT.² I 143).

Lágyul: 1) mollesco MA. [weich werden]. Az zelö kezd lagywlny (JordC. 146). Ha valami lágyult szölöt találna, mindjárt küldjön (LevT. II.336). A kemény jegeknek lagyulnak már ványi (SzD: MVir. 383). 2) [mitigor; mildgestimmt werden]. Lágyully keménységről irgalomra (SzD: MVir. 293). 3) macerresco C. [dürr, weich, mürbe werden].

el-lágyul: [emollesco; verweichlicht werden]. Magyaroc el lágyultac (Göres: Máty. 77). A dologtalanságban ellágyúl, puhúl (SzD: MVir. 293)

ellágyulás: [animi motus; rührung]. Egy érzékeny ellágyulás elvaszttya ki ezen tseppeket, melyeket szemeiben látsz (SzD: MVir. 363).

mëg-lágyul: 1) mollesco, remollesco C. [mitesco; weich, mild werden, nachlassen]. Meglagul: domatur (NémGl. 197). A ki bünben meg kemeniült, a fegielmezéssel meg nem lagiul (WeszprC. 50). Eellyen bezeed közöt kezdeenek megh lagywlny az ydyaknak ew zywök (ÉrdyC. 196). Meg lagywlanak ẃneky bezedy (KulcsC. 132). Nemellick az lelki ostoraltal meg lagiulnak es meg keseredneк (Fél: Tan. 322). Vesselényi Ferencz igen keményen viselé elsöben magát; ugy hiszem, isten urunkat ö nagyságát elhozván, meglágyul (RákGy: Lev. 138). Éppen ma egy hónapja, hogy irtam Kédnek, de hogy ha az idő meglágyul, gyakrabban irok (Mik: TörL. 21). 2) [mitesco, liquefio; weich, flüssig werden]. Sár módgyára meg lágyulni: lutescere C. Az gonoz sathan el olwada mynt az meg lagywlt cera (ÉrdyC. 550). A melly fán meg-lágyul a gyümölts és mihent szakasztyuk, ottan meg-ehettyük (Pázm: Préd. 26). A gyémánt a baknak vérével meglágyul (Illy: Préd. I.302). 3) lentesco PPBl. [träge werden].

Lágyulás: 1) mollities, mollitia MA. [tepor; lauheit]. Első negyede hőyt masnak leszen hőyt elő hettőn szeles lagyulassal (KNagysz. 1621. J). 2) [animus indulgens; milde]. Édesebbnek tartják a boszut az emberséges lágyulásnál (Fal: UE. 432).

Lágyulgat: [mitesco; mild werden]. Szelidülgetni, lágyulgatni kezd szived az isten dajkálkodása alatt (Megy: 6Jaj. II.44).

LAJ: [aquae ductus; wasserleitung]. A silib lajjal együtt f. 8 (CsikGy. II.33).

LAJHO, LAJHA: piger Major: Szót. 363. [faul, träge]. Lajhó, tunya: piger Major: Szót. 363. Sok guggoló és tsúfoló értelmetlen szók vagynak a magyar nyelvben, mint: bunna, buszmáta, lomha, lajho, tseutem-pere (CorpGramm. 323). Buza-féreg a háznál a lajha cseléd (SzD: MVir. 266).

LAJHÁR: iners, deses, vecors MA [faul, träge].

Lajhárság: inertia, vecordia MA [faulheit, trägheit].

LAJSTROM (*lagistrom* RMNy. II.22. 110. *legestrom* OkmT VII.63. *legistrom* TichC. 49. TudTár. IX.69. *regyistrom* RMK. III.315): registrum, catalogus, repertorium MA. register PPB Jegyző-tábla, laistrom: repertorium; laistromba venni: *perscribere in tabulas PPBl. Magat cazarnak engödelmesnek nallana es ezutan nene az legistromba irattatnek (TihC. 19). Az gazdaknak lagistromot attok rola, az myt el veztek twlek (RMNy. II.110). Az istennek örökös fia a romai tsászár szolgainak lajstromába iratik (Pázm: Préd. 100). A könyveknec laistromát-is alig olvassa által a véle biró ura: possessor (Com: Jan. 157). Olvassa-meg a historicusokat, a kik a pápát lajstromba vették és azoknak életeket le-irták (Matkó: BCsák. 186). Az Radul vajda es az ö boeri marhaiok legistromát kend hozza el vele (TudTár. IX.69).

adó-lajstrom: censoriae tabulae PPBl. [steuerliste].

istenek neveinek-lajstroma: indigitamenta C. [religionsbücher].

mustráló-lajstrom: breve PPBl.

ország rëndinek-lajstroma: laterculum C. [verzeichnis der landesämter].

számadó-lajstrom: *breviarium rationum PPBl. [rechnungsbuch]. Az feltalalt joknak számadó regestroma: inventarium (Ver: Verb. Szót. 13).

számtartó-lajstrom: rationarium C. [rechnungsbuch].

Lajstromoz: [in tabulis consigno; registriren]. A bolondoknak lajstromozza számába az ollyanokat a világ (SzD: MVir. 377)

LAJT: [vas; fass]. Wethem az the levelodet, hol azth irod, az espan, az polgarmesther azth montha, hogy echer tyz lajtnal theobet ne hozzanak (LevT. 117). Wres lajtth 2, harmadikba chyger wagyon (Radv: Csal. II 61).

LAJTORJA (*laytora* VitkC. 17 *lajtra* RMK. IV.149. Gyöngy²: MV. 70. *raitola* DöbrC. 423): scala Pesti: Nom. 145. anabathra, epibathra, climax C. [leiter]. Fel-hágó szék, lajtorja, garádits: anabathrum PPBl. Hajó-hágó lajtorja: epibathra PPB. O ez vilagnak azzon'a, men'nek raitolaia, istennek zeki (DöbrC. 423). Lön meńńeknec laytraia (NagyszC. 256). Ez az laytora avag labito, kin Jacob latfa vala az angalokot fel meni es le zallani (VitkC. 17). Krisztina az isteneket leveté három lajtrákon (KrisztL. 12). Lattya vala, haat az menyorzaag meg nylt es keth layteryaak vannak ez feldrol fel tamazthwa (ÉrdyC. 452). A laytoryian iaro angyalokra meg példasztatott (Helt: Bibl. I. Jegyz. N3). Lajtrák alattok mind elromlának (RMK. IV.149). Ajtódat zárold be, miglen az lajtorját az ablakra fel-tészem (Báth: Búcs. 197). A lajtorjákon, grádicsokon a felső rend házakra menetel vagyon (Com: Jan. 107). Az ló előtt való szénás lajtorja (Cseh: OrvK. 4). A lajtorján senki megálván nem láttatott (Illy: Préd. I.143). A laitoriának teteje a mennyei atyát nézte (II.31). A falt méri nehány részen, lajtra állásához csekéllyebb hol lészen (Gyöngy²: MV. 70).

LAK (*Zeploc* VReg. 65): [villa, domicilium; wohnung]. Poss. vylak (ZichyC. I.145). De Zeplak parte ab altera (IV.91). Abbas de Zeploc (VReg. 60). Zeploc (65). Cuzeplok (69). Egbe gelekezénec menden kofalos varasoc zerent es kö falotlan varasocban lac helécben es égeb helécben (BécsiC. 67). Kees wagyok reyam jwny az üttkezettre, walahol akaroth, oth legyen, wagh Zenyerben awagh Lak alyath (LevT. I.2). Lakra, Zenyerre, Marchalira es az theb kastelyokra mennek (391). Veres-Torony, Lak, Somlyó (Szeg: Aqu. 27). Vitezlő Megyeri Imrenek, Széplakon lakozonak istentől kegyelmet kiuanok (Frank: HasznK. Aij). Ez levél költ Nagy-Lakon. (LevT. II.88)

LAK-IK: **1)** habito, inhabito, incolo C. MA. [wohnen]. Frater Bernald lakykuala egy erdewben (EhrC. 9). Frater Rufen es frater Fferencz laknakuala Azysya hegyenek alata (51). Megőrizőt engemet ot lakattam (BécsiC. 39). Az zentseges zvz ez disciplinanak genyerevseget meg tanola, meg mykoron Bezprimet lakneek (MargL. 66). Az zolga nem maradhat mogh hw vranak hazaba mynd erekke, az ffyw kedeeg erekkee lakyk (JordC. 655). Monda ewneky: Mester hol lakol the (ÉrdyC. 147). El hagiac Panoniat es Olasz orszagba iöuenec laknia (Szék: Krón. 127). Lakic vala egy magánac való szabados házban (Kár: Bibl. I.397). Méltoztattál padlásom alá jöyni és az én haylékomban lakni (Pathai: Sacr. 328). Zár alatt laknak, félnek minden embertől (Fal: NU. 282). Környül vettek fegyveres népekkel, lakta várasadra készültek tüzekkel (Orczy: KöltH. 62). **2)** dego C. MA. [maneo, permaneo, commoror, versor; sich aufhalten, sich befinden, verbleiben, sein]. Hadakban lakni: *obire bella; bő szálláson, frisen lakni: *diversari laute PPBl. Nem lakhatom tewbet ez emberben (EhrC. 60). Semegy gonoz ez zerzetben gonozol eluen nem lachatyk sokka benne (104). Az testben boczatatuan, mely bodogsagom vala ot lactomban (VirgC. 143). Yo my nekwnk et laknwnk (JordC. 407). Othon vgy lakiál, a mint akarod és szereted (Decsi: Adag. 25). Az edgy szarvu a kietleneket lakja (Com: Jan. 45). Pórok, parasztok lakják a falut (Com: Vest. 91). Árpád és az egész magyarok Erdélyben laktokban ország gyűlést szerzének (Liszuyai: Krón. 202). A tekélletességek tsak hólt számban és el-temetve laknak bennek (Fal: UE. 394). **3)** [vescor, fruor, delector, oblector; geniessen, sich unterhalten, lustig leben]. Kedvére lakó: delicatus C. Zerze nagy vendegseget es lakanak nagy evremmel (MargL. 150). Laknod ees wigadnod kel wala (Pesti: Evang. 157). E canibalosoc ember husal laknac (Szék: Krón. 223). Minden nap iól tarta őket, mint ha minden nap menyekezőben laknánac (Helt: Krón. 82). Monda: Vigan lakiál, egyél (Helt: Mes. 31). Etzetben az horvátoc igen laknac vele (Mel: Herb, 33). Borsos etkekkel, io borokkal lakni 1572 (KBécs. D). Nám vgy laktok mint egy torban (Decsi: Adag. 151). Lakiunc ez ielen való ioekal (Kár: Bibl. I.636). Boron laknak és a poháriiresitésbe szorgalmatosok (Tel: Evang. I.180). A számtalan sokaság szerén-szerte az országban fárad a királyért, ő azonban frissen lakik, iszik, alunszik (Pázm: Préd. 1112). Mindennap vendégeskedic, vigan lakic ő (MA: Scult. 703). A hust megveti s szép halackal lakik (Czegl: MM. 187). Igen lakik, de a máséból (Kisv: Adag. 511). Urak laknak, inas fal (Fal: Vers. 878). A kik paraszt eledellel laknak, sokkal erőssebbek (SzD: MVir. 110).

be-lak. Mi a földnek minden határát bé-lakjuk: nobis *habitatur ultimus orbis PPBl.

benn-lakik: [insum; innewohnen]. Ez a barátságos nyájas beszéd fülterhelő nagy kín azoknak, a kikben még ben a pirnló szemérem (Fal: NE. 28).

ëggyütt-lakik: [una vivo; zusammenleben]. Az firfiu az aszszoni alattal mint giarlob edenniel eszessen lakiek eggiűt (Fél: Tan. 463).

el-lakik: [dego; sich aufhalten]. Fejérvárott is ellakhattok (RákGy: Lev. 183).

föl-lak: devoro, absumo, abligurio C. [auffressen, verprassen]. Az iletedet fel laktad az paraznakual (Sylv: ÚjT. I.109). Lattam nagy wrat, kinec kinczet az ő maga szolgai el tekozlottac, láttam, kiknec gyermeki latrul fellaktac (Born: Préd. 547). Minden ő iauait fel laká társainal és kuldulásra iuta ûgye szeri (Soós: Post. 81). Által az Dráván majd ész nélkül siettek, mert hollók laknák föl a hitván testeket (Thaly: Adal. II.107).

jól-lakik: [saturor; sich satt essen]. Jol is laknak, mint Dauid mongya uala, meg elegődöm en (SándC. 11). Ió lakhatol még ma (Helt: Mes. 296). El ménénec enni és innia és iól lakni (Kár: Bibl. I.454). Az ő ióuaiból idegenec laknac iól (658). Bezzeg jó lakjál, volna ám a lakás! (Kereszt: FKer. 1).

jóllakás: epulatio, commessatio MA. [reichliches essen]. Az gyakorta beytölen embernek nagy nehesseeg az yo lakaas (ÉrdyC. 501). [A táncz hoz] iol laakas kell, mert ehön nem io az tancz (SándC. 11). Az hitlenek io lakasa, gazdaksaga (Mel: SzJán. 411). Szereti az gyakor iól lakást (Kár: Bibl. I.615). Jó-lakás-közben meg ne fed az embereket (Pázm: Préd. 46). Noha a faolaj ugyan jó étel, jóllakást jó egészséget is csinálhat (Bethl: Élet. 11). Ezek tsak álomban-látott jó-lakások voltak (SzD: MVir. 33).

[Közmondások]. Jó lakásnak jó hagyás a vége (SzD: MVir. 264).

jól-laktat: [saturo; sättigen]. Többször jól laktatja jónak árnyékával, bánik véle mint a kontz-vivő kutyával (Orczy: KöltH. 132).

mëg-lakik: [saturor; sich satt essen]. Ha erkezel lakial meg hizot ludakkal (KNagy. 1621T).

Lakás: **1)** domicilium C. habitatio MA. [wohnung]. Zent Fferenc ozyauala vele lakasat (EhrC. 12. 27) Lakasa vala Taxon őreeny az altföldön (ÉrdyC. 495). Ide jöttél, hogy lakásomat bontogasd (SzD: MVir. 72). **2)** [mansio, incolatus; das wohnen aufenthalt]. Idegen országban lakás: peregrinitas C. Az Christust istennek mongiak az istensegnek ű benne lakasaért (Fél: Tan. 30). Igen meg szerette vólt az oda való lakást (Decsi: Adag. 239). Lakástok legyen ott, az hol az anyádnak tetszetős (RákGy: Lev. 287). Olly karban volt sorsom, Füleken lakásom, kárban kellett esnem (Thaly: Adal. I.189). **3)** [epulatio, comessatio; das schmausen, gastmahl]. Gazdag lakás, pompás ven-

dégség: pollnctura PPBl. Mikoron kedig othon volna, immár nyugoni kezde és annac vtánna laekásra és dőselésre ada magát (Helt: Krón. 18). Tobzodásra es lakásra ne adgyác magokat (Helt: VigK. 5). Mikoron leg iob laekásba vólnánac, el iuta a kólezár (Helt: Mes. 31). A nőzes, lakas testi dolog (Mel: SzJán. 39). Atillánnac vagyon nagy vig lakása (Gosárv: MagyB. Eiiij). Teste lakás miat igen nagy vala (Göres: Máty. 76). Magat meg zabolazza buia iatekos lakastol (Born: Préd. 411). Nagy gyönyörűségben való lakás (Kár: Bibl. I.185). El nem bocsáták ebéd nélkül őket; végezetre a lakás után haza akartak jőni (LevT. II.172). Azt gondollyuk-meg, melly keserves tűzre vettették a dobzódó gazdag vigan-lakása (Pázm: Préd. 95). Ieles lakást tarttyác, hogy laktanac (Zvon: Post. I.43). Luther Márton vig lakása után ugyanazon étszaka meghalt (Czegl: MM. 207).

ebédi-lakás: [prandium; mittagmahl]. Az ebédi lakást elvégzik ezekkel és a Charicliát gyakor kérésekkel unszollyák (Gyöngyl): Char. 254).

mënyekező-lakás: [nuptiae; hochzeitsfeier]. Egy menyekező lakasert nem szanod el mulatnod az isten igeiet (Born: Préd. 411).

Lakdogál-ik: mansito C. [sich aufhalten]. Maga házában erős és királyi székiben lakdogalik 1613 (KNagysz. D5).

Lakhatatlan, lakhatlan: inhabitabilis C. MA [unbewohnbar]. Vagyon ez heegyek kozöt eegy eeröss lakhatatlan kyetlen (ÉrdyC. 679). Lakhatlan és utatlan föld (Illy: Préd. I.423).

Lakó: **1)** habitator C. incola MA. [bewohner]. Egy satorban lako tyzed allya: contubernium C. Melyet irth az twb zizeknek egyembe lakoknak (VirgC. 121). Ne ted az oth lakooknak mywelködetyth, de el rekkenczed hwket (JordC. 60). Hogyha te illyen warast ilteez, nem hyzem, hogy sok ylfyak zallyanak reya lakoul (Pesti: Fab. 67). Az egez lako földet és a földön lakokat elbitetete (Mel: SzJán 306). Az Magog peniglen sator kiuűl lako (Born: Ének. 355). Az egy szarvu az iszszonyú lakó nélkűl való kietleneket lakja (Com: Jan. 45). Az 13 vármegyében lako főrendeknek ugyan valóban csak az java s elei vagyon (RákGy: Lev. 221). Lónyai Gábor uram onnét lakóúl elmenvén, hogy héában ne vesszen, adtam árendába Lónyai Ferencz uramnak (Radv: Csal. III.350). **2)** [habitaculum; wohnung, wohnort]. Nem te adadé ez földet lakoúl Abraham maguának (Kár: Bibl. I.391). Mennyei házamat lakoúl kévánom (Zoly: Elm. 214). Nem vétkezik a magistrátus, ha a kurváknak bizonyos helyet ád lakójúl a városban (JesTitk. 177).

égben-lakó: caelicola C. [himmelsbewohner].

erdőben-lakó: silvicola C. [waldbewohner].

fővárosban-lakó: metropolitanus, metropolites PPBl. [bewohner der hauptstadt].

mellette-lakó: accola C. [anwohner]. A föld le-iró le-irja, kik legyenec ezeknec vagy amazoknac mellettec lakói (Com: Jan. 171).

mezőn-lakó: rusticus C. [landmann].

sárban-lakó: lutarius C. [schlammbewohner].

Lakodalom, lakodalm: **1)** [habitatio, habitaculum; wohnung, aufenthalt]. Nap es hod meg allaptatanac ő lakodalmaban (BécsiC. 274). Valuala lakodalmat a koporsocban (MünchC. 78). Iuta az poklosnak lakodalmahoz (VirgC. 86). A galamb a kő zalnac hasadekaban ⁊ lakodalmat keresi (NagyszC. 112). Een zyuen legen teneköd örök lakodalm (WinklC. 259). Legyen hw lakodalma pwzta (JordC. 708). Az en atyamnak hazaban sok lakodalmak vannak (ÉrdyC. 37). Meg oztom en satoremat es en lakodalmamnak helyeth meg merem (KulcsC. 142). Elidegenwltettek az Izrael nepenek lakodalmatol, kwssegetwl (Komj: SzPál. 285). **2)** convivium, symposium C. epulum MA. [coena; schmaus, gastmahl]. Menyekzőben másod napi lakodalom: repotia C. O zenthseghes lakodalm, kybe Christus eethetyk (WinklC. 39). Nagy waczorath es lagodalmath zerzel (ThewrC. 163). Az vrnak lakodalman avagy vachyorayan megh tartassek az kwzwnseges egyesseg (Komj: SzPál. 120). Lakodalmat szerze önekic (Helt: Bibl. I.H2). Lakodalmat czenalonc ⁊ nala (Mel: SzJán. 125). Vendegh tarto, ki valami lakodalomban az vendegökhöz lat (RMNy. II.49). Nem tzifrázzák magokat az útonjárók, lakodalmakat nem inditnak (Pázm: Préd. 163). A bátorságos lelki isméret szünetlen lakodalom (176). A gazdagon késztittetet lakadalomban friss étkec vannac (Com: Jan. 111). Halottyoknac emlekezetire készittetett lakodalmakat csinálnac vala (213). A kurva is lakodalomban mégyen, de csak vizet hord (Thaly: Adal. I.85). Német testek buritják az parragot, vadmadarak lakodalmat laknak ott (II.186). A fő innepek megillettessenek, menyegzők, se egyéb lakodalmak akkor ne czelebráltassanak (Bod: Pol. 64). **3)** [nuptiae; hochzeit]. Örmény, görög lakodalmon ne kapj ott a vigasságon, a hegedűtt ott rángotják, a fűledet tsikorgatják (Mik: TörL. 99). Egy hétig tart lakodalom, három hétig az unalom, mert addig a vőlegénynek lánczon kell lenni kedvének (100).

Lázár-lakodalma: [egestas; not]. Utoljára a palotás uraimék a Lázár lakodalmára szorúlnak (Fal: TÉ. 773).

kézfogási-lakodalom: sponsalia PPBl. [verlobung, verlobungsfeier].

mënyekző-lakodalom, mënyekzöi-lakodalom, mënyekzős-lakodalom: [nuptiae; hochzeitsfeier]. Az meenyekzöy lakodalomnak wtanna be meentenek ew tytkos hazokban (ÉrdyC. 650). A vőlegény és meny aszszony a menyekező lakodalom után feleséges embernec awagy férjnec és feleségnek mondatnac (Com: Jan. 117). Vasárnapokon nem szabad menyegzői lakodalmat tenni (EgyhRendt. 157). Gazdagon el-készült a menyekzős lakodalom (Fal: TÉ. 680).

tori-lakodalom: [comessatio; schmaus]. Ha restec lennénec az tori lakodalmac szerzésében, nagy gyalázatra iutnának (MA: Tan. 711).

Lakodalmas: **1)** [habitabilis; wohnbar]. Isten lakodalmassa tezen egy ygyweth ⁊ hazaba (KeszthC. 163. KulcsC. 156). Az hel lakodalmas, mert laknak ryatha (TelC. 243). **2)** convivalis MA. [nuptialis; zum gastmahl gehörig, hochzeitlich]. Ugy ne járjunk, mint a ki menvén a lakodalmas házba, külső setétségre vetteték (Pázm: Préd. 734). Jobb a siralmas házhoz menni, hogy-sem lakodalmas házhoz (László: Petr. 180). Az koszoru az kardban lévén és az szevendék hordozók előtte menvén, az lakodalmas helyre visszament (MonIrók. XI.388). **3)** conviva, convivator MA. [tischgast].

Lakodalmaskod-ik: [convivor; schmausen]. Mindennap lakodalmaskodvan mind holtaig meg ielentette, hogy testti bátorságba elt (Born: Préd. 390). Csak egy mérföldnyire van az lakadalmaskodó hely (MonIrók. XVIII.35). Az tékozló fiúnak notáját dúdolja, nem annak, a ki megtérvén atyjával lakadalmaskodik (Fal: NE. 110).

Lakodalmaz: × Ez nem arra való, hogy valaki tobzódásra alkalmatosságot vegyen abból, hogy szabad lakodalmazni (Alv: Post. I.24). Ha nehezetelte volna kérését, a vizet borrá nem változtatta volna és a lakodalmazó népnek kedvét nem töltötte volna (Hall: Paizs. 103). Talán édes néném a föld alatt való emberek is lakodalmaztak és tántzoltak (Mik: TörL. 216).

Lakodalmi: [nuptialis; hochzeitlich]. Miképpen jöttel ide be barátom, holot nincsen neked lakodalmi ruhád (Czegl: DÁg II.10).

Lakos: 1) incola C. [bewohner]. Lakos nélkül való: incultus MA. Magát mesterséggel a lakosok közzé béiratni, incorporáltatni: *irrepere in tabulas publicas PPBl. Vezesseetek mynd az feldőn valo lakosokath (JordC. 190). Ha te ollyan varost epiteni akarsz, nyilván nem sok polgárokat auagy lakossokat talalsz (Helt: Mes. 444). Városbéliek, polgárok és lakosok lakják az várost (Com: Vest. 91). Tudakoztam sok ott lokosoktól (Gyöngy: Char. 90). A lakosok futásoknak helyeiről kevesenként haza szivárognak (Rumy: Mon. I.30). Elitélheti Kéd, hogy lakosokkal semmi ismeretség nem lehet (Mik: TörL. 82). A török lakos itt felessen vagyon (94). **2)** colonus MA. [indigena, civis; insass, bürger]. Valaky, ky megh zydalmazangya az wr ystent, halalnak halalawal hallyon megh, akar az lakos palogaar leegyen, akar yeweveen (JordC. 110). Egy zelőt palantala es ha ·a hűtet az lakos nepeknek: colonis (598). Ezt ne cselekedgyétec, se lakosoc se az idegenek (Kár: Bibl. I.105). Tudgyák a menyben lakos polgárok (Pázm: KT. 337. MA: Bibl. I.59). **3)** [populosus; volkreich]. Az Leptis varos es az lakos Numidia kőzőt nagy pusztа helyec vadnac (Decsi: SallJ. 64). Lakos jobbagy űlesek (Ver: Verb. 219). Aszt halnán lakos népec, indulánac (Gosárv: MagyB. Aij). Jerusalem soc lakos népeckel tellyes volt (Zvon: Post. II.253). Neuburgnak lakos népe lengyel (SzCsomb: ÚtLeir. 43).

örökös-lakos: enchorion C. [eingeborner].

új-lakos: 1) hospes PPBl. [ankömmling]. **2)** [Cigarus; zigeuner]. (József fh: Czigány nyelvtan 231).

városi helyës-lakos: bürger (KirBesz. 148).

Lakoz-ik: 1) habito, incolo, maneo MA. [wohnen, sich aufhalten]. Majorban lakozó: villanus C. Az hyuatalban lakozik: in vocatione persistit (EhrC. 109). Es lakozanak ot tiz eztendeiglen (BécsiC. 1). Valahol lakozandal en es lakozom (2). Ma tė hazadban kél ennekem lakoznom: manebo (MünchC. 154). Azon helyőn lakozeek keeth napon (WinklC. 320). Isten, ki lakoztat eg erkőlczeueket hazban, ki vizen kőtőzőtteket ő erőssegeben, azonkeppen azokat, kik lakoznak serekben (AporC. 15). En neked meg engedem, hogi en velem lakozal (VirgC. 25). Ystennek hw haraghya lakozyk hew raytta (JordC. 632). Hethwen balwan papy feyedelmek lakoznak vala (ÉrdyC. 598). Másffel eztendeyg lakozoth vala s predicalloth vala űnaluk (Komj: SzPál. 111). Az esztragnak is iegen'e faia vagon, holot lakozzec (Szék: Zsolt. 106). Lakozec annac a varosnac elenébe (Helt: Bibl. I.Q3). Az isten ajánlya magát, hogy kőzőttűnk lakozic (MA: Bibl. I.71). **2)** convivor, comessor, congraecor C. epulor MA. [schmausen]. Lakozom, vendégeskedem: convivor PPBl. Weegy eetelth, ytalth es vygan lakozzaal the ystened elóth (JordC. 230). Myert lakozyk az thy mestertek az vamosokkal (379. 459. 582). Eetellel es ytallal eelneenek es lakoznanak (ÉrdyC. 506). Eeznek, yznak, lakoznak (518). Wygan lakozyonk merth az en fyam meg holt wala (ÉrsC. 11). Egyewnk ees lakozzwnk (Pesti: Evang. 157). El ménénec enni és innia és aiándékot kűldeni azoknac, a kiknec nem vala, hog lakoznánac (Kár: Bibl. I.454). Czak lakozzunk, ne haborogiunk (Decsi: Adag. 234). Ott vendégeskettec és lakoztac (Prág: FSerk. 360). Évett, ivott, lakozott kedve szerént (Lép: PTük. I.297). Lakoznak jo borral (Czegl: Dág. II.52). A sajtal és hagymával is jó kedven s ízesen lakoznak (Hall: Paizs. 212).

Lakozás: 1) [habitatio, mansio; das wohnen, aufenthalt]. Ő hozia iővőnk es lakozast (mansionem) v̈ nala tezőnk (DöbrC 341). Ayőtatus vala zent leleknek benne lakozasa zerent (ÉrdyC. 428) Bekeseegben valo lakozaas (620). Maganak lakozast ualaszta (TihC. 307). **2)** comessatio C. epulatio MA. [schmauserei]. Ha mykoron lakozastok leend tynektek, kyrtellyetek akoron az aldozatra (JordC. 136. 345). Egyeleytween hw lakozasokath palazolkodwan ty veletek (859). Heres vagy másodnapi menyekezői lakozásoc: repotia (Com: Jan. 117). Vendégeskedésel avagy edgyűt lakozás az ő javait el-kőlti (181)

Laktat: [habitare facio; wohnen lassen]. Mint kegyes zsellyéinket bennűnk laktattya, szivűnk kamarájában fészkelteti (Csúzi: Tromb. 176).

Lakzi: [convivium; schmaus]. Azt tartja, hogy a lagzi nem vólt érdeméhez szabva, ha potroha nem puffadot annyira mint egy akós hordó (Fal: NU. 303).

LÁK: lacus C. palus MA. PPB. [see, teich].

LAKÁJ, LOKÁJ: [pedisequus, famulus; lakai]. A gróf ur lakájja az egyik meg holt (LevT. II.325). Gyütt tegnap egy német lokaj Bécsbül (Bercs: Lev. 73).

LAKAT (*lakot*okat Kár: Bibl. I.429. *locatos* Helt: Háló. 215): sera C. MA. [schloss]. Lakat, zár az ajtón: sera PPBl. Végre erőseitie meg a papoc az aitokat zegezőckel es lakatockal (BécsiC. 111). Syon dičeried te istenedet, mert megerőseitette te kapuidnak lakatit (AporC. 120). Leleek eotet nagy zerelmel lakatokkal berekeztuen (DomC. 111). Samson megh ragadaa mynd az keth kapwt mynd zawaryval es lakatywal (JordC. 343). A lakat kulcsal zároltatik bé és kinyittatic (Com: Jan. 108). Az preshazon es gabonashazon lakatok (Radv: Csal. II.66). Félve megyek az utcára, ritkán ablakra, szüleim is ellenzenek, zárnak lakatra (Amáde: Vers. 130).

[Szólások]. Mikor megbúsúlt, l a k a t o t v e t e t t s z á j á r a (Pázm: Préd. 804).

függö-lakat: sera pensilis; mahlschloss PPB. [hängeschloss].

Lakatol: sero MA. [claudo; schliessen, sperren]. A ki jól akarja dolgát lakatolni, nem jó annak kúltsát gyermeknek hurtzolni (PhilFl. G93).

[Közmondások]. Késő lakatolnod, istálódat zárnod, mikor oda a szőke (Kisv: Adag. 419).

be-lakatol: sero C. MA. [intercludo; zusperren]. Az temleczet mynden eressegghel be lakatolwan talalak (JordC. 772). Pocolnac capuiat kett lacattal lacatolya be (DebrC. 395). A lakat kulcsal be-lakatoltatic (Com: Jan. 108).

lë-lakatol: [praecludo; verschliessen]. Lakatolja le eddig szabadon lotyogtató nyelvét (RákF: Lev. V.421).

mëg-lakatol: ∾ Némelynek a száját meg-lakatolhatni (Gyöngy: KJ. 45).

Lakatos: [faber serarius; schlosser]. Kámssás locatosoc és circatoroc mennec meletec (Helt: Háló. 215). Nagy hamar lakatos az követ mozdítá (RMK. IV.247). A lakatos simító reszelővel tisztíttya a vasat hogy fénlyéc (Com: Jan. 104). Az is itt volt az egyik deák köztök, kik az tót lakatosokert az scholából kiküldének Fejérváratt (RákGy: Lev. 193). Hej mely szurkos vagy lakatos bátya (Thaly: VÉ. I.368). Mester emberek: 5 kovács, 2 lakatos, egy borbély (Gér: KárCs. IV.333).

Lakatosság: [officium serarii; schlosserhandwerk]. Conventiója Lakatos Andrásnak pataki várhoz való lakatosságára (MonIrók. XXIV.131).

[Lakatoz]

mëg-lakatoz: [praecludo; verschliessen]. Zynek kapwy erőssen meg lakatoztassanak (ÉrsC. 532).

LAKMÁROZ-IK: tuburcinor MA. [hastig essen]. (Decsi: Adag. 349).

LAKOL, LAKOL-IK: poenam luo MA. [büssen]. Mind az urac mind a kiraly meg bánác az ő hamis czelekedeteket, mert lackolanak rolla (Helt: Krón. 111b). Vgyan ezeknec

lakolny is kell érötte (Born: Préd. 277). Vgyan az igazság, hogy az latrok lakollyanak (Decsi: Adag. 202). Lakollyál ag eb (291). Hivság ollyakra vágyódni, mellyekért kemény kinokkal kel lakolni (Pázm: KT. 4. Mennyivel többet kedvezsz most magadnak, annyival keményben lakolsz érette (95). Hála istennek, ez nem volt a lakoló (büntető) helyén (Czegl: ORoml. 262). Az mint gonoszul cselekedtenec, ugy lakollyanac (Zvon: Post. I.146). És mind azoknak karokert ő maga lakolik és büntetődik (DBón: Részegs. 60). It a bünös, bünhödgyék, kinokkal lakollyon érette (SzD: MVir. 82).

mëg-lakol: ∾ Meg-lakolni: *persolvere poenas; meg lakólni, büntetődni: *pendere poenas PPBl. A ki pedig meglakolta töttét, tartoztatás-nélkül az bódogságban vitetik (Pázm: Kal. 805). Meglakoltac, megbüntettetec (MA: Scult. 46). Ez ő kinyességét valóban meglakolta (MA: SB. 211). Hogy latorságáért lakolnék meg (Forró: Curt 487). Kik meg nem lakoltak e világon (Czegl: MM 253). Már én eléggé meglakoltam tizedfél holnaptúl fogva (TörtT.² I.239). Ezért bünhödni fogsz a biráknál, meg lakolsz (SzD: MVir. 83).

Lakolás: [poena; busse]. Világosan meglátszik mind az előbbi lakozás, mind a mostani lakolás; az előbbi vigság és az utóbbi inség (Fal: NU. 293).

LAKSÁG? Akár lakságon akár székelységen lakó (Erd. Tört. I.225). Kik nem székelyek, hanem ki oláh, ki szász, ki lakság magyar bennek (242).

LAKSZA: [cataplasma; breiumschlag]. A kibe az ver meg alozik, veg nyolcz penz arra gyengbeert, serez belőle tikmonynyal laxat, es forraly vizet, fedbe a laxat thyzta fazikwal, esd meg a rizzel, add parolkodyek meg a laxa, ozthan kend meg mezwel, ahol fay, kesd rea a laxat, alyon harmadyk raytha es el ozlathya (Nyr. VIII.169).

LÁM: equidem, namque, tamen MA. [en, ecce; siehe, siehe da]. De lám ez orsagnak byrodalmath es lelky őrizethnek gondyath viselyẃk (PeerC. 21). Lan (Cristos) es ez velagon meg vtaltatec (DebrC. 288). Az nap, ky iol leheeth eģ nap legôn, lam eģ nilnabban laatya, hoģ nem mynth maas (SándC. 13). My lelt, lam bolond naģ (26). Lam meg te gyermeksegednek ydeyeben wgy zewrzetted wala tenmen magadban, hogy ewlteznel fyrfiu zerzetnek rwhayaban (ÉrsC. 407b). Orczánák szépsége lám megesalt tégedet (RMK II.87). Semmit rajtok nem fog lám az én beszédem (173. 178). Lám soha nem bántottalak sem tégedet, sem a te nemzetségedet (Helt: Mes. 375). Istennec ostora feǔnken ielõnic, mert a mǔ életǔnc lám soha nem iobodic (Helt: Canc. 100). Lám kicsin város az (MA: Bibl. I.16). Lám az franczuzokis boldogságban vannak (Zrinyi: ASyr. 108). Lám vártalak addig, míg chüüdöl vala az ló alól (Zrinyi. I 132). Conjunctiones adversativae: de hát, tehát, maga, demaga, lám, noha, mindazáltal, kedig, pedig, penig (CorptGramm. 252). Lám néha jó ocular mester vagy (Czegl: MM 134). Lám tsak merő szó vólt ez, azon kivül semmi (Misk: VKert. 482). Ellene mondok minden ‚lám mondám'-nak (RákF: Lev. V 428). [Vö LA, NÁM, LÁT]

LÁMPÁS: lampas, laterna C. lucerna MA. [lampe]. Lámpás hordozó: laternarius C. Kamarayaban enel zenottlen egnecknala lampasok (EhrC. 4. 51). Ô zemey ment egô lampas (BécsiC. 159). Az öt balgatagoc vóuen ô lampasocat, nem vónek olait ô velee (MünchC 60). Mindenkoron lampas eg vala (VirgC. 81). Felemeluen az sorosok az ev zemeket, latak az lampast az eegben segeetseg nekevl choda keppen allanya (DomC. 55). Ftel keleenek es ffel eppeyteek ew lampasokath (ÉrdyC. 150). A cethal szájából lampások szabású uilágosságok származnak ki (Mel: Jób. 101). A tsillagok ugy vannak mint egy égben fel-függesztetett lampások (Com: Jan. 6). A te testednek lampása a te szemed (Czegl: MM 295). Tőle jól tova égett egy gyenge lámpás (Kónyi: VM. 79).

[Szólások]. Ugy látom, hogy lámpással kell már kerestetnem Haisztert (Beres: Lev. 214).

sokcsévéjü-lámpás: polymyxos PPBl. [armleuchter].

LÁMPÉRTOSSÁG: [surditas; schwerhörigkeit]. Pápa fűnek leveleiről gyakorta inni hasznos lámpértosság ellen (Váli: OrvSz. 53).

LÁMPRÉTA: [muraena; muräne]. Tengeri halac: a lazatz, meny-hal: lampréta, ingolna hal (Com²: Jan. 29).

LANC: [miles mercenarius Germanicus; deutscher söldner]. Az lantzoc ostromlani kezdéc a kapw melet való bastyát és a kopiakon fel hagánac rea (Helt: Krón. 189). Az lantzok közzűl sokat iszonyu halálockal ölete meg (190). Budai udvarbiró az lanczokkal Budaban marada (Monlrók. III 31). Hogy 600 magyar puskást és két zászlóala lancot behozzanak Budában (201). Háromezör lancz, puskás, kopjas jöve (RMK. III.97). Kassán száz lantz hajlott s magyarrá lett mindgyárást kurta dolmányt tsináltak nékiek 1604 (Ungrisches Magazin I 227).

LÁNC: catena C. [kette]. Láncczal meg kötözött: catenarius C. Zeretetnec erős lancza (GuaryC. 66). Ez vak merőők lanczokkal meg kötözteessenek (SándC. 23). Vas lánczokkal hattra köte kezeit (DebrC. 193). Latom kemeny lanczawal megh zegeztetny es altal werettetny (ÉrsC. 56). Száz lánczal van kötve, száz belinch az kezén (Zrinyi: ASyr. 23). Nemde a sz. Pétertől fogva egymás után következett pápáktól fűzött rosdás lánez (VárM: Szöv. 89). Melly könnyen járják a táncot a lántzban, s melly vigan ugrattya magát a leitő a kalodában (Fal: NE. 5). A mi szabad akaratunkat nints olly vasas lántz, melly nyügbe akasztalhassa (Fal: UE. 265).

[Szólások]. De láncz adta, arra nem adom magamat, hogy ily táncba kötél csiklandja nyakamat (Gvad: RP 181). Kedvetlen, kelletlen, ugy van, mint eb a lánczonn (SzD: MVir. 92).

[Közmondások]. Néha reggel tántz, este pedig lántz (SzD: MVir. 294). Az eb nem tudgya, mirevaló az draga kőw, az arany lantz, az másfa (Born: Préd. 25). Az apró lopók vasban járnak, a nagy lopók arany lánczban (Pázm: Préd. 359).

arany-lánc: torques C. [goldkette]. A gyűrűc, arany lánczoc, mástác az ötvösöknec művei (Com: Jan. 101). A mely meny asszony mostan rongyos, akkor aranyláncot vet nyakába (Czegl: MM. 32).

[Szólások]. Úgy függ tőllem, mint szemről az arany lántzon a szem (SzD: MVir. 171).

aranyláncos: torquatus C. [mit einer goldkette versehen].

aranyláncoz: [torquibus orno; mit goldketten schmücken]. Aranylánczozzák s gyöngyökkel ékesitik az boldog szűzet s ugy imádtattyák a szegény vak kösséggel (Szathm: Dom. 68).

ëb-lánc: [catena canis; hundskette].

[Szólások]. Szabolyai János éyel el oroszkodéc a néptől és vgy lôn szömbe a Soliman császárral és ugy köté meg az eb-lántzot vele (Helt: Krón. 208b). Zoroaster kötötte meg legelsőben az ebláncot a pokolbéli sátánnal (Fal: TÉ. 688).

fékemelö-lánc: [catena habenae; zaumkette]. Egy tizta arany, fekemleo lancz (TörtT. 1878 I.148). Az kék cziapa zerzamoth fekesteol, zeogyeleosteol, farnetrengesteol egy aranyas zabliawal, zep fek emleo lanczawal eggyeoth (Radv: Csal. 171).

forgács-lánc, forgácsos-lánc. Forgácsos, szeges arany láncz (Radv: Csal II 104). Vagyon megh ketth forgach lancz (III.179). Egj forgaczos arany lancz, meljbe vagion arany 148

(Századok. 1877. 558). Egy forgács arany lánez, harmadfélszáz arany benne (TörtT. 1880. 589).

kërëszt-lánc: [catena transversa; querkette]. Pörrel támadnak ellenem és ki tudgya, nem ha valami setét hajlék és keresztlántz lész a vége (Fal: NU. 287). Tsergetik a keresztlántzot és vasperetzet (288). Jó zár és vigyázat alatt légyen kereszt lántzon (Fal: TÉ. 646).

nyakbavetö-lánc: [torques; halskette]. Aldozwan wr ysteunek feryseket (periscelides), nyakba wotew lanczokat (JordC. 184).

pányvás-lánc: [pedica; fusseisen]. Tartnak lábán [a lónak] pányvás lánczot (Gyöngy: KJ. 113).

pézsma-lánc, pézsmás-lánc: [?]. Pézsmás arany lánez, fekete ebenum fa lánez, veres posztó rázsa szoknya (Radv: Csal. Csal. II.133). Egy pézsma lánczot (III.249).

sikoltó-lánc: [catena temonum; deichselkette]. Sindel szegnek ezre 75 d. egy csikoto lánez 30 d. (TörtT. XVIII.261).

Láncka: [catenula; kettchen]. Aranyos kis lánczkát tokostúl találtak (Radv: Csal. II.131).

Láncocska: catella, catenula C. catellum MA. [kettchen]. Vagyon egy kisded gombolig arany lánczocskám (Gér: KárCs. I.418).

Láncol: cateno MA. [ketten]. Philisnek szerelme ha lántzolt valakit (Orczy: KöltH. 145).

által-láncol: [catenis conjungo; mit ketten verbinden]. Boreas üveg-hidakat állitt, jegével által lánczolja a vizeket (SzD: MVir. 383).

ëgybe-láncol: [concateno; zusammenketten]. E kettők annyira egybelánczoltattak, hogy egyik a másik-nélkűl nem lehet (Mad: Evang. 409). Életét sok szenvedésekkel egyben lánczoltatott tudományoknak meg-szerzésére fordította (Nyr. XII.416).

lë-láncol: [cateno; in ketten legen]. Mikor a békot lábokról le-szedte, lábok fel eresztvén, szivék le-lántzolá (SzD: MVir. 294).

mëg-láncol: concateno MA. [zusammenketten]. Meg-lántzoltatott: catena *restrictus; valakit meg-lánczolni: catenis *vincire aliquem PPBl.

öszve-láncol: cateno PPBl. [zusammenketten].

Láncolás: catenatus MA. [das ketten]. Skófióm gombházát lánczolás zavarta (Gvad: FNót. 63).

Láncos: catenatus MA. [ketten-]. Egy veder lánczos kerekéuel egybe (Kár: Bibl. I.630). A lovász a lánczos kötő féckel meg-köttetett lovat fogas vakaroval meg-fésűli (Com: Jan. 85). Kankaléckal és csigával, keréken forgó lánczos vederrel (115).

Láncoz: cateno MA. [ketten]. Minden értzek bányái, minden várasok tömlöczi teli vóltak lántzozott keresztényekkel (Pázm: Préd. 286). Rettentő lölköket lántzozva én tartom (Zrinyi II.60). Lánczozva, kötözve látom fogságomat (117).

mëg-láncoz: concateno MA. [mit ketten belegen]. Meglántzozni: *injicere catenas PPBl. Nagyon meg vasaztak, lanczoztak vala ewket (ÉrdyC. 313). A mellyic fel ellenseget meg verte, ő magat meg fogta, meg lántzozta, békózta (Born: Préd. 238b). El-rontotta az ördög hatalmát és meg-lántzozta az ő dühösségét (Pázm: Préd. 571).

Láncozás: **1)** catenatio C. [das ketten]. **2)** [vinculum; fessel]. Az Pál kötelei, lántzozási felszabadulnac (MA: Scult. 619).

LÁNCÉTA: scalprum chirurgicum; lasseisen PPB. Lanczétácskával ma lyukat nyitott rayta, rendkivül valo fájdalommal sürő vér és mész forma állapot jüvén rajta (MonIrók. XV.401).

LÁNCFA: lancea Com: Jan. 149. A kőnyű szerű vitézec az hartznac kezdetit csolekszik, közelről kopjáckal, láncsáckal, dárdákkal, dögenyecckel, lantz fáckal által vervén, lészen iszonyú vér ontás (Com: Jan. 149). Czejtház, vagyon benne lánczfa huszonnégy, vasasok, s mind ujjak (TörtT². II.185).

Láncfás: [hastatus; speerträger]. Hátad meget az lantz fás, melletted az muskatéros (Toln: VigK. Előb. 17).

LANCKENET: [miles pedestris Germanicus; landsknecht]. Elől huszár népe, másik az spanyol, harmad lanczkenet népe (RMK III.45). Gyalog háromezör lanczkenet indúla (98). Az lanczkenet némöt először futni kezde (100). Egy lanczkenet fával törésre állapék, Pribék János hamar mellé futamék, az törésön igen embörködének (150). Két zászlóalla lanckenet (MonIrók. III.201).

LÁNCSA (*lántza* MA. Kár: Bibl. III.102): sarissa C. hasta MA. [lanze]. Szigonyos dárda, lántsa: sparus, sparum; beretva, kés, lántsa-vasa: sicelices PPBl. Törietec meg tŷ zantovasaitokat tőrőcbe és tŷ kapaitokat lančacba (BécsiC. 210). Lančaual ŏ oldalat megnitaan, es legottan vér es viz fola ki (MünchC. 211). Az lancya, ky az the aldoth fyadnak zweben ŏkleltetek (PeerC. 145). Lanchanal meg nyta ev oldalat (CornC. 178). Al vala, es gonozban vetteteot volagnak ellene harom lanchakat (DomC. 177). Nezied az tŷis koronat, az vasszegeket es az lanchat (DebrC. 326). Harom chuchya auagy lanchya (TelC. 325). Ez harom lanczawal el veztŏm ewteth (ÉrdyC. 449). Vram Ihus, ky ez wylagnak ydnessegbeyerth akaral lanchyawal megh sebhettethny (PozsC. 34). Lánczáual meg sebhete az ŏ oldalát (Helt: UT. c8). Erős láncsát kezében meg rándítá (Huny: Trója. 9). Öldökölsz láncsáddal (Czegl: Dág. Előb. 11).

LANDIS: *pannus Londinensis PPBl. [englisch tuch]. Azoknak fizetések ezer hatszáz egy nehány forint, landis, kétszer ványolt posztó (MonIrók. XI.319). A fővezér ezer sing faj[n] landis posztót rendeltetett (XV.46). Két szederjes fajlongis subácska fél szer, viselő (Gér: KárCs. IV.24). Irényi Miklósnak adjanak egy paripát, tiz sing fajlongist (214). Kanavatz fajlandis remek, és közlandis (Szetm: Kalm. 7). Egy vég szélyes landis (VectTrans. 6).

LÁNG: **1)** flamma C. MA. [flamme]. Lángból született: flammigena C. A lángtól megcsapattatni, perselődni: *afflari incendio; a lang érdekli: *allambunt flammae PPBl. A férfiakat, kic beereztettec vala, a tűznec langa megőle (BécsiC. 128). Az langot hamar meg kapia (VirgC. 105). Zeremnec tűze langa (NagyszC. 44). Ha gyenghe gabonabol akarz aldozny, meg persőllyed elezer az langon (JordC. 83). Wrnak zaua egew langnak el oztoya (KulcsC. 63). Amaz istentelen kazdag az tűznec langyaba tetetec (Born: Evang. IV.156). Az láng fel nem persel tégedet (MA: Bibl II.36). Következic szőrnyű főld indulás és rettenetes tűzláng (MA: Scult. 640). Oh melly nehéz illyen szemeknek, tüzeknek lángját szivekben titkolni, magaviselését illy szépnek termetnek csak sandalva szemlélni (Amade: Vers. 88). **2)** [pollen; mundmehl]. Szitálnak, langját ki-vészik: *succernunt farinario cribro PPBl.

[Szólások]. L á n g o t v e t n i: flammigerare PPBl. Megkel oltanonc az bekesegnec zentőlt vizeuel, es ig langat nem vethet (NagyszC. 240).

liszt-láng: pollis, edor, zea, clusinum C. far *adoreum PPBl. [mundmehl]. Ethethee ewketh az gabonanak lyzthlangyabool (WinklC. 39). Ros langyáual vagy buza liszt tisztaya langyáual kősd a szemére (Mel: Herb. 111). Az tejbe üss két avagy

három tik monyat, egy marok liszt lángot is vess belé (Radv: Csal. III.49). Esmervén sok féle lisztnek is a lángját (Orczy: KöltII. 159). Szin tészta, a lisztnek lángjából, virágjából való (SzD: MVir. 104).

Lángadoz: [flammesco; flammen]. *Lángadozó:* flammans MA. A szeretetnek tüzétől lángadoz (Bar: LPar. 338b). Kik nem érzik édességét langadozó sziveknek (Orczy: KöltII. 134). Ki örömest ingadoz és mindenért lángadoz (Amade: Vers. 175).

Lángít: flammo MA. [anflammen].

Lángol, lángall-ik: ignesco, exaestuo C. flagro MA. [flammen, flackern]. *Lángoló:* flammeus, ignifluus C. Lángolok, haragszom: flammo PPBl. Kikben noha nem langalhat az hit, de . . . (Csanaki: Dögh. 107). Vajha látta-vólna valaki, mint lángallott a Kristus szüvében az érettünk-való szenvedésnek kivánsága (Pázm: Préd. 527). A kiben tekélletesen lángallik az isten szeretetí, semmi akadéktúl meg nem ijed (578). Olthatatlan szeretetnek tüzével langalnak (Pázm: KT. 394). Valami tűzet fog magában, az először nevekedik, az után ég, osztán lobog és lángal (Com: Jan. 8). Langalló buzgóság (Derk: ÖÉlet. 2). Langal szerelmében (Apoll. 3). Ezt a jó izü álom, azt a szemérem úgy fel pirította, hogy mind a kettőnek lángolna ábrázatja (Fal: TÉ. 697).

Lángolás: flagrantia C. flammantia MA. [das brennen, lodern].

Lángos, lángas: [flammeus, flammans; flammend, brennend]. *Lángos lábú:* ignipes C. Ne leelettesseek thebenned, ky altal wztassa az langass zenen ew fyath (JordC. 239). Langas lyzet erezt vala (BodC. 15). Nagy hozyw nyelwe vagyon, az földet eerneee alaa es nagy langas (ÉrdyC. 77). Noénak szovárvánt isten mutata, első részét fejérnek látá, másik része verhenyő vala, harmadik része tüzes, lángos vala (RMK. V.16). Boczáta az ő aiakiból égő lángos szelet (Kár: Bibl. I.472). Mint az lángos harap, ha nádban ütközőt, oly kegyetlenségben Zrini most öltözőt (Zrinyi: ASyr. 278). Szép, lángos tűznél testem melegedik (57). Az orra likjain langos szellők mennek (Zrinyi I.32).

[Lángosit]

mëg-lángosit: [inflammo; entflammen]. Meg langaseita ő környüllő ő ellensegit (AporC. 58).

[Lángosul]

mëg-lángosul: [inflammor; entbrennen]. Meg langasolt en zywem es en veseim meg ualtoztattak (AporC. 27).

Lángoz, lángaz (*lángozik* Gyöngy[2]: KJ. 82. Gyöngy[2]: MV. 14. Amade: Vers. 114): [flagro; brennen]. Kinkűvel langazo zöme (GuaryC. 2). Az gonoz kenansagnak geryedetevssege kezde langozny (CornC. 361). Ezth mongya wr istennek zent ffya, kynek zemey ollyanok, minth az langozo tyz es labay, mynt egy aranyas ertz (JorC. 888). Tűzzel langozna az czipke bokor (Born: Préd. 31). Langozott bennec az penznec kenansaga, ki miatt röttenetes sinaroc voltac (552). Még inkáb lángazott mind leányokra, mind gyermekekre (Pázm: Kal. 218). Lángozó villámásokat, menydörgéseket hozza (KNagysz. 1613. D5). Szive ohajtásokkal lángozzék (Derk: ÖÉlet. 1). Mindeneknek nagy szeretettel lángozott (Illy: Préd. II.515). Erdély is füstöt vét, lángozik (Gyöngy[2]: KJ. 82). Ott tisztúl az arany, hol a tűz lángozik (Gyöngy[2]: MV. 14). Jaj mit kinlódom, mint tűz lángozom (Amade: Vers. 156).

ki-lángaz: [emico; herauslodern]. Ez tüz, ki en zumbol ki langaz (GuaryC. 48).

LANKAD (*lankadom* DöbrC. 218. *lankatsag* VirgC. 10): langueo, oblanguesco, lentesco, fragesco, flaccesco, lassesco C. torpeo, torpesco MA. [matt werden]. Lankath: tabescit (NémGl. 133). El-halok, lankadok: oblangveo PPBl. Te ellensegiden lankadom vala: super inimicos tuos tabescebant (DöbrC. 218). Nevekedic az ioravalo restseg, mikoron lankad (DebrC. 234). Midőn éjten éjel tsata viseléssel mindenik lankadt, fáradt (Balassa: Ének. 29). A tunya, rest lankad és elsorvad mindenütt (Com: Jan. 197). Lankadni kezdvén erejében, az kételenség viszi reá (RákGy: Lev. 182). Cupido miát nyavalyásan lankad (Zrinyi: II.105). Mert nem gondolsz, érted hogy én szüvem lankad (116). A bátor, nagy sziv mikor már kezd lankadni, szomszédos részeihez is kell folyamodni (Fal: UE. 451). Által verte gégéjét Cassiusnak, ki is mindjárt kezde lankadni erejében (Fal: TÉ. 639).

el-lankad: langueo, elangueo, elanguesco, defetiscor, elassesco, lachanizo C. languesco MA. [ermatten]. Elancadot zyw: cor tabescens (NémGl. 293). Ki-fáradni, el-lankadni: elassescere PPBl. Ith ez velagba az isteni zeretettől elhidegűltec es az ő zolgalatfaba el-lankattanak (NádC. 81). El lankattak mynd, kyk ez felden lakoznak (JordC. 287. 825). Hogy a romlandó erőe el ne lankadjanac, a valóban derekas dolgoktúl néba-néha meg-szűnyuyél (Com: Jan. 208). A fájdalomtul el-nyomattatott és el-lankadott lelket meg-ujjittya, vidámittya (Apafi: Vend. Elöb. 9). Minden fő ellankatt (Illy: Préd. I.87).

mëg-lankad: languesco MA. [ermatten]. Oth az zereteth soha meg nem lankad (NagyszC. 207). Félén iarokat latek es en meglankadok vala (DöbrC. 69). Hazontalan vagyok es rest, meg lankat (DomC. 115). Meg lankadanak ő nyelwek (KeszthC. 156. ÉrdyC. 427). Meg ne lankodgyatoc az én nyomorusagimert (Helt: ÚT. Cc4). Estue felé annac utánna megkezdének a magyarok lankodni (Helt: Krón. 12). Hitekben meg lankattanac (Mon: Apol. 373). Ha kinek fértiuy teste megh lankat, tőt chyalannal kötözze, meg epül (Beythe: FivK. 113). Az saskeselyűc járnac és nem lankadnac meg (MA: Scult. 1034). Ez a lágy meleg imadság a felmenésben meg lankad (Illy: Préd. I.586). Az álom szunnyasztó mákját meg-lankadtt tagjai várják (SzD: MVir. 31).

Lankadás: languor C. [ermattung]. Bánatban nem látni néki lankadását (Zrinyi II.203). Ártalmasabbak a szivnek, hogy sem a testnek lankadási (Fal: UE. 391).

Lankadhatatlan: [indefessus; unermüdet]. Wr istennek zenthy, kyk farathatathlanok es lankadhatatlanok ő terőmteeők nek bwzgosaghban eeghwen (ÉrsC. 248).

Lankadoz: [languesco; matt werden]. Ez tayba egynel töb wr nem volt, ki ez könyw nyomtatását segitette volna, az is a közepin langadozni kezdet (Born: Préd. 457b).

Lankadt: flaccidus, languidus, torpidus MA. [matt]. Akkoron yora valo resthseg vralkodyk zerzetesben, mykoron leend lankath, almas, zvnyadozo (WeszprC. 127). Tűrj, keményedgy neki, a lankadton sokszor segittett a keserű ital (SzD: MVir. 446).

Lankadtság: lassitudo C. torpor, languor MA. [mattheit, ermattung]. Tunyaságomat byzonytotam alnoksagos gondolatokkal, lankatsagal, tunyasagal (VirgC. 10). Ky ózny belele az lankatsagot (Weszpr. 127). Tuggya vala Illus, hogh ő kennyarol megh tökellöttenek myndön zarandoksagok, myndön lankatsagok (WinklC. 223). Bádgyadással, lankatsággal bajnolódó asszony (Com: Jan. 118). A mozgolódás a lankatsagot ki-űti (208).

LANKASZT: languefacio, lasso, lento C. defatigo PPB. [matt machen]. Semmi akadályoc imádságodban ne lankozzanak (Zvon: Post. I.459).

el-lankaszt: [delasso; abmatten]. Tunyasag titeket el lankatta igy] (VirgC. 130). Zabállás, evés-ivás, falás ellankasztya a testet (Kisv: Adag. 239).

mëg-lankaszt: ∾ Meglankaztaad mykeppen pokoth ẅ lelketh (KeszthC. 97. KulcsC. 96).

[Lankasztal]

el-lankasztal: ∾ Enne nagy faratsagra ew magat el lanlankaztal [így] wala, hogy ez ew helyeben ew kezeyt az zelemenhez kewtelwel kewty vala (ÉrsC. 313).

mëg-lankasztal: ∾ En kedvelisem engem meg lankaztala (DöbrC. 68).

LANKIT: delasso MAI. [matt machen].

el-lankit: delasso C. [abmatten].

LANNA, LÁNNA (*lamma* SzBodó: Kalm. 9. *lámna* Com. Orb. 139): bractea, lamina MA. [blatt, blech]. Pléh, lánna, lamna: lamna; laposan ki-vert értz, bányászna, lánna: lamina PPBl. Ennekem remenseegem, mykeppen az meh auag lanna, ky kewes lenghő zelthwl el wytetik (ÉrsC. 294). Lewn egy arań lanna, kyn ez zokat yrtak wala (496). Elől az sűuegen felől tőne az arany lánnát, az zent coronat (Kár: Bibl. I.94). Mind azoknac, valakic fen járnak, csac sikos lanna bóldogságoc (Prág: Serk. 841). Az fő pap az ő fején az ő sűuegénec első részen egy aranyas homloklánnát viselt (MA: Scult. 436). Tzifra kés-tsinálót nem tsak kontárt, de jót a réz lamna meg-illet (SzBodó: Kalm. 9).

LANT (*lalt* Pesti: Nom. c69. *lónt* Mih: ÖrökÉ. 223. *lont* Helt: Bibl. 250): lyra barbitos C. chelys, lutina, testudo MA. [laute]. Lanth zod [így] orgona zoban vigadnak ez vilagban kedvekre vannak: tenent tympanum et cytharam, gaudent ad sonitum organi (NémGl. 190). *Amphion: Jupiternec avagy Mercuriusnac Antiopetul való fia, lantnac es hegedőnek találója MAI. Lant, tombora: testudo; lant pengető, hegedü vonó, tzimbalom verő: plectrum; lantot pengetni: *pellere lyram; hegedű, lant, koboz, öregbúrú hegedű: pandura; pengetni a lantot: stamina *solicitare pollice PPBl. Hegedű, lanth, cymbalim nem lezőn (SándC. 16). A lontot veri vala Dauid (Helt: Bibl. II.150). Úgy vagyon nálam mostan te kérésed, miként malomnak hallják zörgését, lantnak zöngését (RMK. II.263). Romlott lantnak, hegedőnek ott mind ára lészen (IV.257). Yngemeth es az lanthoth hozd meg (LevT. I.44). Nem veszedelmes orvosnak tartanók-e, a ki betege-előtt lantot verne (Pázm: Préd. c2). Hegedű, lánt, virgina és egyéb vigasság téuő szerszám (Mih: ÖrökÉ. 223). Oh székben űlőnek gerlicze galambja, vessed kezed lantra (Czegl: Sion. Előb. 26). Ha bár vigasztalná lantya Orfeusnak, úgy se lenne kedves csendje Tereusnak (GyöngyD: Kup. 614). Citara, lant uagy más musika szerszám (Illy: Préd. I.78). Lant szóval ki-mennyűnk hozzá (Rimai: Ének 361).

[Szólások]. Mind csak a z o n l a n t o t p e n g e t n i unalmas (Fal: NE. 20).

[Közmondások]. A szamár arany lanton csak arany nótát peng (Fal: Jegyz. 920).

agg-lant: **1)** lyra inveterata, vetus deliramentum, silicernium MA. alter aberwitz, thorheit PPB. **2)** [senex stolidus; alter thor]. Az hetven esztendős ag lant barátok magokhoz hasonló kofa apátzákat vennének (Pázm: Kal. 313). Nagy szarvad nőt az aglant ránczos homlokodban (Sámb: Isp. 4). Ki hihetné, hogy egy papban annyi csalárdság szorulhatna, mint ebben a nagy ag-lant Sámbárban? (Pós: Választ. 235). Egy agglant van Gyöngyös táján, rút szömölcsök ül pofáján (Fal: Vers. 881). Ez az agg lant többet lát az orrával, mintsem szemeivel (SzD: MVir. 337).

hegedü-lant: [barbitos, fides; geige]. Hegedű lant, syp es tob vagyon az ti lakodalmotokban (Kár: 2Könyv. 113).

tekerő-lant: [lyra; leier]. Musikáló szerszámok a citera, hegedű és a tekerő lant: kintorna (Com: Orb. 203). A tzitera, koboz, tekerő-lant, hegedű húrokból áll (Com[2]: Jan. 141).

Lantol: testudinem pulso, fidibus cano, cheli ludo MA. pandurizo PPBl. [auf der leier spielen]. Lantolni, kobzolni: intendere *chelym; kobzolni, lantolni: *pulsare lyram; éneklő, kótáló, lantoló: psaltes; kobzoló, lantoló: *pulsator citharae PPBl. Az ifjak is hegedülnek, lantolnak, hajdutánczot járnak (Thaly: VÉ. 349). Ádámi mindent tud kicsin-kicsin, de lantolni legjobban (Beres: Lev. 157).

Lantolás: [cantus citharae; leierspiel]. Ninczen vege az lantolasnac, hegedőlesnec, dobolasnac (Kár: 2Könyv. 114). Lantolás mesterségénec találója Jubal (MA: Bibl. I.5).

Lantos: lyricen C. lutinista MA. chelonius; lautenist, leiermann PPB. Lantos, hárfás: psallocitharista; tziterás, lantos: citharoedus PPBl. Lezőn oth hegedűs, lantos, dobos (SándC. 16). Lantosok és hegedősök csak borért is elzörgetnek néha szegényök (RMK. III.268). Melyik lészen a legtisztáb a lantos és sipos között? Felelet: az lantos fa talpon járhat, de az sipos sárban gázolhat (MesésK. 32). Menalcas jó másodmagával, jó sípos, jó lantos, furuglyás társával (Fal: Vers. 904).

[Közmondások]. A bor kivánatos, nem kell hozzá lantos (Kisv: Adag. 531).

LANTOL: [vacillo; wackeln]. Inai lantolnak, kezei reszketnek (Decsi: Préd. 31). Mikor Böldisár királynak tudtára adák ki-múlását, a reszketés-miá nem tsak ina lantolt, hanem térde egybe-veretett (Pázm: Préd. 993). Lábaitoc megh horgattanac es lantoloc (Prág: Serk. 815). Gyalog lantolok, mint egy fele torba menő állat (MonOkm. XXIII.475). Szamár ha erővel veteked medvével, lantol a két lábával (Kisv: Adag. 240). Előbbségre emeli a testi kísztő érzékenységeket, s csak utána lantol az okossággal (Fal: NE. 106. SzD: MVir. 369).

LANTORNA: **1)** membrana MA. [fetthaut, häutchen]. A kővér lantorna bél az ágyékokat bé takarja (Com: Vest. 52). A kővér lantorna bél az ágyékokat, mint a fodor háj is a kővér gyenge béleket bétakarja (Com: Jan. 52). Az ő nyelvek nem kűlömben kelepelnek, mint az szélnek botsattatot rosz lantorna (DBon: Részegs. 22). A [Messiást tsak igen homályoson szemlélhették mint valami fúró lyukon avagy tsak mint lantorna vagy sűrő szita által (Misk: VKert. 439). A denevér repűl lantorna forma gyenge hártyából álló szárnyainak segítsége által (498). Az ablakokról a lantornát levonták, ha mi táplálásra valót találnának bennek (Bod: Pol. 53). Nem lesz lantornával egy ablak is (Gvad: NótVégr. 186). **2)** laterna MA. [laterne]. Jvta oda lantornakal es faklakal es fegverekel (DöbrC. 464). Ki menni akarván, a gyertyát lámpás, lantorna nélkűl ne vigyed (Com: Jan. 159).

bél-lantorna: omentum C. [fetthaut]

gyermëktartó-lantorna: secundae C. [gebärmutter].

Lantornás: [?]. Vgy ebezel, hogy vgyan lantornás a hassad belé (Helt: Mes. 227).

LANYHA (*lonyha* Com: Jan. 196): piger, deses, iners Sl. [faul, träge]. Lanyha eső: pluvia tenuis, psecas Sl. Az erős között és lonyha között micsoda kűlömbség vagyon? (Com: Jan. 196. SzD: MVir.127). [Vö. **LAJHÓ**]

Lanyház: leniter pluo Sl. [rieseln]. Lanyházo, tsendes, permetező, paráholó, tsepergő, lanyha esső (SzD: MVir. 127).

LAP: **1)** planum PPB. [fläche, ebene]. Hajlós lap: planum inclinatum PPB. Ez az hegy (Árarát) egy nagy mezőnek lapján fekszik (Moln: JÉpül. 102). **2)** [pagina; seite]. Kőnyvnek lapja: pagina libri PPB. **3)** [bractea, lamina; platte]. Szablyája lapját üté az sisakhoz (Zrinyi I.133).

kard-lap: planum, lamella gladii PPB. [säbelklinge]. *Kard lapjával ütni: plano ense percutere PPB.

[kardlapoz]

mëg-kardlapoz: [ense percutio; mit der degenfläche schlagen]. Jól megkardlapozlak (Gvad: FNót. 20).

Lapác: planities MA. [fläche, ebene]. Adaa az feldeth Izrael nemzetynek mynd az heegyesen, lapaczon es mezessen (JordC. 314). És a mi horgas, egyenessé legyen, es a hegyes lapátzá (Helt: Bibl. IV.66). Vgyan még azon Duna parton kęt igen régi puszta város; az egyic a nagylapatzon vagyon Esztergom melet (Helt: Krón. 4). Megkerde a nepeket, kic laknac a Narbon Galliánac a végében a katalauni nagy és széles lapatz melet (17). Allá szalánac a nagy hegyekből lapátzra (93). A Jordan vize mellett való lapáczon formaltatá ezeket szép, öszue niomot sikeres sasbol czinalt formakba (Mel: Sám. 282). Lapatz helyén való erdő (Kár: Bibl. I.458). Elsűllyeszté a városokat és mind azt az egész lapátzot (MA: Bibl. I.16. 159). El-sűllyezté Sodomát a körűl való lapáczon lévő több városockal (Ort: Besz. 52).

Lapácka: [planities; ebene]. Oth zalloytaak le ew satorokat, az lapoczka helyen, Moabnak feldeen (JordC. 190).

Lapály (*lopaly* PPB): planities depressior; niedere fläche PPB. Lopalja kéznek, lábnak: subtal PPB. Láttyuk ez lapály világon az napnak fenyet (Lép: PTük. III.54). A föld szine néhol egyenes lopály mint a sik mező (Com: Jan. 15). A föld fölött vadnak magas hegyek, egyes lapály mezők (Com: Orb. 21). Plana sub montibus vel inter montes sita, Hungarice ,lapály' fere dixeris (Otr: OrigHung. II.83). A hegyek és halmok lapállyá lésznek (Tof: Zsolt. 39). Legjobb a gyümölcsös kertnek ha ollyan helyt választanak, a ky egy kevessé dombos és magasabb, hogy-nem-mint a lapály és igyenes földön (Lipp: PKert. III.7). A viz a lapály helyen tsak el foly (Megy: 3Jaj. II.168).

Lapány: ∾ Telle sok törökkel mind hegy völgy mind lapány (Kónyi: HRom 55).

Lapibeli: [incola regionis planae; flachlandbewohner]. Midőn szántogatnánk ott a jéton, két lapibéli rigulyás kölykök reánk találának (Nyr. II.224b). Alázatosan supplikálunk magasságodnak, hogy hutyoríttsa meg azokat a lapibéli Magyar országi reguláris kurutz kőjköket (225a).

Lapít: extendo, complano MA. ausstrecken, eben machen PPB. Megligálya, ugy önti a ligában, ugy vonsza meg az gépelyben vagy nyujtya, lapíttya mindaddig, mig az platumot kiszaggattya (Kecsk: ÖtvM. 325).

el-lapít: ∾ Kezedben viszed a viaszszat, majd golyobist, majd hegyes tört formálsz belőle, el lapitod, tányért csinálsz (Land: ÚjSegits. I.378).

mëg-lapít: ∾ Az drótot igen vékonyan vond meg, üllőn lapics meg (Kecsk: ÖtvM. 301). Az arany pléhet szép vékonyon kell vernyi, az drótot meg kell lapitanyi (321).

Lapító: [platthammer]. Az drótot igen vékonyon vond meg drót lapitóval (Kecsk: ÖtvM. 301).

Laponyag: vallis Com: Jan 15. [thal]. Völgyek, hegy közi laponyagok (Com: Jan. 15). Onnan az gyilkosra, a hegyes lapanyagra, onnan altal az szamár érre megy a határ (BékHajd. II. 259).

Lapos (*lapis* Helt: Mes. 87): **1)** pressus MA. [planus; flach, platt]. Sima, lapos orrú: simus; széles, sima, lapos-orrú: subsimus PPBl. Feye ehwchos, orra lapos (Pesti: Fab. 1). Tyzenket ezwsth gomb, lapos (RMNy. III.49). Lágy pépeket főze, mellyeket egy lapis, széles tánéra felada (Helt: Mes. 87). Ismeg az igen lapos hai és homlokon tiggő, tiszta szűmüt ielent (Cis. N3). Számlapos halatska plateisz (PractArithm. 10). Sima avagy lapos orr (Com: Jan. 17). Lapos szantó lemez vas (73). Pléh vasak, lapos lannak (Com: Orb. 139). Orsóját elejtette lapostáru Dorkó (Thaly: VÉ. I.341). A lapos guta tsapott már ahoz az erszényhez (Fal: NE. 24). Tornyos, lapos tortátája megvan nemes asztalán (Fal: Vers. 878). Új sajt, hamuban sült lapos pogátska (Orczy: KöltH. 145). **2)** planum MA. [ebene]. Silva lapusnyar (Nyr. VII.318). Két sereg itt vár, egyik a laposon, a másik ezen magosságos hegyen fekszik (Fal: NU. 337). Algier a laposon kezdődik, de mint fellyebb fellyeb mintegy grádicsonként a kősziklára vagyon épitve (Fal: TÉ. 720).

Laposan: [plane, aequo; flach, platt]. Végy piritott kenyeret, fügét lapossan metéltet, mandolát egy kis borba ásztatva (TörtT.[2] I.579).

LÁP, VÁP, LÁPA, VÁPA: **1)** lacuna MA. uligo PPB. [morast, pfütze]. Lápokra, vizes sáros helyekre verődének (Szal: Krón. 117). Hajókon járnak és kereskednek vala a lápokon csáklyákkal, vasvillákkal (117). Ott vagyon hoszú híd egy folyó víz által, de mint láp nem látszik folyása (MonOkm. XXIII. 378). Egy egész hétig az számtalan lápokon ölték, vadászták, fosztogatták őket tiz annyi az lápokon veszvén bennek (Kem: Élet. 274—275). **2)** alveus Major: Szót. 29. planities depressior PPB. [höhlung, niederung]. Szívnek lápája: praecordium; térd vápája: poples MAl. Minden üresség, vápa, folyo viznek árokja, vályuja és vájása valaminek; térd hajtás, térd vápája: poples Major: Szót 371. Szinek vápája; praecordia; kéznek, lábnak lopálya, vápája: subtal PPBl. Keleuént, az orra és szeme lápáya köszt dagadast meg gyogyit (Mel: Herb. 131). Az völgyeket es nápákat be töltötte (Born: Evang. I.121). Gazdagságoknac egy vápáját bé töltenec (Prág: Serk. 842). A nyaka vápája (PP: PaxC. 9).

Lápácska, vápácska: **1)** lacunula MA. [kleine pfütze]. **2)** [alveolus; kleine vertiefung]. Eczet ágy, eczetes edény, tsipő tsont vapatskája: acetabulus Major: Szót. 9. PPBl. Es lattya, hogy a haznac falán sárga avagy veres szabásu vápátskác vadnac (Helt: Bibl. I. EEe3).

Vápacsika: [lacunula; kleine pfütze]. A tridentomi conciliomba mi okáért nem ment az ellenkező fél, hogy nylnan hamissitotta volna megb azokath, az kikre minth az kis béka a vapáchikákbol ragiagny szokoth (Balassa: Camp. 30).

Lápás, lápos, vápás, vápos: **1)** [lacunatus MA. lacunosus Major: Szót. 285. [sumpfig, morastig]. Lápos hely: locus uliginosus PPB. A Szamoson és a Láposon viszsza menénec Moldouaba (Helt: Krón. 39). A föld szine néhol nedves avagy vizenyős, lápos és sombokos (Com: Jan. 14). Követik az lápos tóban kuruttyoló kégyókat (DBón: Részegs 20). Ellenség fegyvere nem ártott nekünk, hanem isten, az akadályos, lápos útak (RákGy: Lev. 523). Lápos föld (SzékOkl. I.57. 59). **2)** [cavus, concavus; hohl, ausgehöhlt]. Bőre nápás seb miat mint egy rosta (Göres: Máty. 39). Az elephant az ő vápos orrával az abrakot el vészi (Com: Jan. 45). **3)** convexus MA PPBl. [gewölbt].

Vápoeeag: [cavum; höhlung]. A keregded forma leg tökélletessebb, semmi lápossága, vermessége nem lévén (Com: Jan. 165).

LAPÁT: **1)** pala MA. [schaufel]. Ásó, lapát, szén-szító: ama PPBl. Lapattya hew kezeben vagyon, es meg tyztoyttya hw zyrewyet (JordD. 362. 528). A fazakokat is elmiuéc a lapátockal egyetembe (Helt: Bibl. II 362). Talán vgyan lapáttual hányák bé (Decsi: Adag. 190). A tövent ugy hánta lapáttal rakásban (Ker: Préd. 831). A pásztoroc az istállókat lapáttal kitisztittyác (Com: Jan. 78). Méltó vagy az Aristoteles lapáttyára (Czegl: MM. 225). Lássuk, mint perditi sáros lapáttyát (Matkó: BCsák. 148). **2)** [remus; ruder]. Két evedzőjű vagy lapátú hajó: biremis PPBl. A gállya is a nagyobbak közűl való volt, mivel 26 pár lapát vonta (Mik: TörL. 72).

[Szólások]. Nem ű l h e t é l a l a p á t o n, s immár az asztagon-is fészkelődnöd kel (Czegl: Japh. 219). A ki szerencsének földön kerültében vágyott nagyobb polczra lapáton ültében, ervén fölségéhez, szive örültében jutott s ült alságra feje szédültében (Thaly: Adal. II.201). L a p á t t a l s z ó r j á k néki a pénzt (Kisv: Adag. 47).

evező-lapát: remus PPBl. [ruder]. Evező-lapát szárny, melly a vizben jár: palmula PPBl. Fénylettek az evező lapátok (Fal: TÉ. 653). A révész elveti evező lapátját, al- s felszélnek hagyja hánykódó csónakját (Fal: Vers. 912). Az evező lapátok tengerbe nyomták képeket (SzD: MVir. 203).

ganajhányó-lapát: pala stercoraria Nom.[2] 117. [mistschaufel].

hajó-lapátja: remus; schiffruder PPB. A hajólapátot vonni, a hajólapátot húzni: *ducere *remos PPBl.

kënyérhányó-lapát: infurnibulum C. brotschaufel PPB.

két-lapátú (hajó): biremis PPBl. [zweiruderiges schiff].

***malomkerék-lapát:** haustra rotarum PPB. [mühlradschaufel].

meritö-lapátocska: [trulla; schöpfkelle]. A szakács, ha mi forr és buzog, hogy ki ne buzogjon, merítő lapátocskával meg-czáfollya (Com: Jan. 82).

sárhányó-lapát: [pala argillae parandae; thonschaufel]. Nosza perdics tovább is a sárhányó lapátot (Matkó: BCsák. 165).

sütő-lapát: pala C. infurnibulum PPB. [ofenschaufel]. Az majorház pitvarában levő tej-házban egy öreg német kosár, egy sütő lapát, egy köpü (Radv: Csal. II.347).

szóró-lapát: vannus, ventilabrum C. [futterschwinge]. Rosta, szóró-lapát: vannus PPBl. Zoro lapaffa ő kezeben, es megtizteita ő zérőiét (MünchC. 18). Kinek az ŵ zoro lapatya kezeiben vagon és meg tiztoytia a ŝ zŵrŵiet, az bvzat be geyti az ŵ bvzashazaba, az polvat kedig meg egetti (RMNy. II.42). Szóró lapáttal fel-hánnyác a gabonát (Com: Jan. 75). A zabot szóró lapáttal vagy rostával meg-pallya, szórja (86).

vas-lapát: batillnm C. [eisenschaufel].

Lapátol: pala plagas infligo PPB. [palam verso; schaufeln].

mëg-lapátol: palam natibus incutio PPB. [durchprügeln].

mëglapátolás: incussae palae poena PPB. [prügelstrafe].

Lapátolás: plagae pala inflictae PPB. [das prügeln].

Lapátos: [pala instructus; mit rudern versehen]. Lapátos hajó: navis actuaria PPB. Az hajósok egy lapátos sajkán elönkbe jöttek az tengerre (TörtT.[2] I.195). Tiz dal-guszos, lapátos hajón indult ki (SzD: MVir 203).

Lapátoz: [remigo; rudern]. Sokat fáradozott, hevert, hideget tűrt, sokat lapátozott a tengeren (Fal: TÉ. 711). A turbántos szomszédunkat elfelejtette az ur, penig ezek is lapátozzák a tengert (799).

LAPICA: Waallapicza: scapulae Ver.

LAPOCKA, LAPICKA: **1)** scapulae C. armus MA. [schulterblatt]. Ved a iob lapitzkaiat (Helt: Bibl. Qq2). Fel emele a szakacz és a szaar czontot auag velős konczot és az lapiczkán felűl valo reszt az az a szeg feiet (Mel: Sám. 35). Vőtt egy konász nélkűl való lepén't, raká a kosnac kőuérire és az job lapotzkáiára (Kár: Bibl. I.946). Az én vállam a lapotzkáiáról le essée (530). Tégy az fazékba lapotzkáiát és tzémeret (II.131). Az papistak mas rendbeli isteneket talaltanak ki, az kikre ezeket biztak: az nyakat Balasra, az lapotzkakat az hat gerentzel egyetemben szent Lőrintzre (Gyarm: Fel. 45b). Az testnec job lapotzkája (MA: Bibl. I.76). Hát megöl úgy lőtték vala, hogy nyaka alatt s lapoczkája mellett menvén be a golyóbis, a mellén jött volna ki (Szal: Krón. 443). Az en vallam az lapoczkajarol le essek (FelsőB: UKölts 37). Rongyos a dolmányom, hátam lapiczkáját veri a kalpagom (Thaly: Adal. I.235) Lelkednek ereje ne légyen valahol hátod lapitzkája-körül, szóllítsd elő (Fal: UE. III.178). **2)** pala, batillum MA. [schaufel]. Ispót, valamit keverő lapotzka, tajték-hányó kalán: spatha; hajókázásra-való lapotzkák: *pennae remiges PPBl. A malom kerée lapitzkái meg nyomác ötet (Helt: Mes. 302). Vas lapoczka kőzőt sűtőt ostya (Pós: Igazs.[2] 538). Oly nagy deszka lapoczkát csinálának, hogy égtelen volt az (ErdTörtAd. I.47).

abárló-lapocka: [rudicula; kochlöffel]. Ha tajtékozic a forró étel, a főző kalánnal avagy abarló lapoczkával tajtékját le-hánnya (Com: Jan. 82).

evező-lapocka: remus Major: Szót. 407. [ruder]. A sebessen folyó hajót a szél fuvallásoc gyorsabban űzic mint az evező lapoczkác (Com: Jan. 89).

fa-lapocka: [spatha lignea; holzspatel]. A sűtő a tésztát fa lapoczkával dagasztya (Com: Jan. 76).

rostélyos-lapocka: [reticulum; schlagnetz]. Laptával és rostélyos lapotzkával a lapta-verő helyen vetekedni egésséges (Com: Jan. 174).

tenyérverő-lapocka: [ferula; ruthe zum schlagen auf die hand]. Hozzá kell adni a tanétáshoz a visgálást és plagáló veszszőt avagy tenyér verő lapockát (Com: Jan. 154).

váll-lapocka: scapula MA. PPBl. [schulterblatt]. Ted a két kőuet az Ephodnac két vál lapitzkaiara (Helt: Bibl. I. Pp3). Az válloc lapoczkajára ires ruhát kőssenec (Prág: Serk. 467). Az hátnac fellyűl váll-lapotszkái vannac, utánna tompori (Com: Jan. 49. Czegl: MM. 86).

Lapockás.

[Szólások]. Ezért a deresen artzol fekve e l j á r o d a l a p o t z k á s t á n t z o t (SzD: MVir. 83).

[Lapockáz]

Lapockázás: [castigatio; züchtignng]. Hát amaz ártatlan versek mi okon érdemlenek lapoczkázást (Pós: Igazs. I. 527).

[LAPPAD]

lë-lappad: subsido, deturgeo MA. MedLat. 487. [sich senken].

LAPPAG: lateo, deliteo, delitesco MA. [sich versteckt halten]. Az eyel oth lappagot vala (NagyszC. 476). Egi tolvai, ki lakik vala egi erdőben, mikor latot volna nemely zerzetevsseket bemenny az erdevben, kyben ez tolway lappad vala, tevredelmessegre jndultateek (CornC. 421). Nem zokot vala ablakokon azzonallatokat kakvcholny, hanem chak lappagny Jesusnak sebenek lykaban, vermeben (PéldK. 45). A te haborgatasod elődth lappag (DebrC. 91). Kezde hol eeth hol ott lappaghny az kerezttyenek kőzőth (ÉrdyC. 329). Szélyel az alfölden lappagtak (RMK. III.335). Az ellenség előt maidan nem lappagtok (Görcs: Máty. 54). Hol meg az io is retteg, lappag Christus vrunc előtt (Born: Ének. 143). Ingyen sem tudtam volna auag czac velnijs, hogy az kigyonac bőre alat lapagyon az ellenseg (Szegh: Teoph. 14). Az farkas lappag az barlangban (Mon: Apol. 418). Az anya szent egyháznac legjobb oszlopi az egész világon széllyel lappagnak és budosnak (MA: Tan. 1085) Az édes beszédű nyelv alat lappago méreg (Zvon: PázmP. 198).

el-lappag: [se abscondere; sich verstecken]. Vay ki igen el túd lappagni (Decsi: Adag. 171).

Lappagás: latitatio MA. PPBl. [das versteckt-sein].

Lappogat: [latito; sich versteckt halten]. Athanasius Treverimbe lappogat (Born: Préd. 78). Barlangokban lappogat (Mad: Evang. 187).

Lappagtat, lappogtat: [celo, abscondo; versteckt halten, verbergen]. Midőn valami marhaczkanac szerit tötte, melly igen félti, mint lappagtattya (Born: Préd. 548). [A fösvény] rötteg eyel nappal, mikint az nyul, hannya veti, mint őrizze [gazdagságát] es hol lapagtassa (Born: Evang. IV.306). Az tudatlansagot lappagtatva fedezgetie (Prág: Serk. 717). Lappagtató hamis'ros gyilkos (Toln: VigK. 228).

LAPPAN (*labban* Nyr. XVII.183. *ellampan* BécsiC. 263. *lampangás* Prág: Serk. 673): latito MA. [sich versteckt halten]. Az kutban egj utalatos varas beka labbana az vizben (Nyr. XVII.183).

el-lappan: [se abscondere; sich verstecken]. Te neped el lampant a hegékben (BécsiC. 263). El lappananak Maceda varasnak wdwyaban (JordC 309). Paranczola Joswe, hamak az wdwban, holott el lappantanak vala (310). Az kerevlevnek valamely zegletyben el lappanvan, el reytezven, fvtnak vala az ev nap estyg valo dolgoknak kemenz am vetesere (DomC. 291. Pesti: Fab. 72).

ki-lappan: [clam exeo; sich herausstehlen]. Ha valaki szerenchére vetvén fejét a várasból ki lappant és fűve szedet maganak, alig ért bé jöni véle (Tel: Evang. II.618).

Lappang: lateo, deliteo, delitesco, oblitesco C. latito MA. [sich versteckt halten]. Valami alatt lappangok: sublateo C. Házánál lappang: domum se *abdidit PPBl. A köh hasadekogban lappanga (DebrC. 214). Lappango tolvay (Ver: Verb. Szót. 14). Tudgya bűnnét s azért lappang (Decsi: Adag. 135). Lappanganak, bujkálnak, mentűl meszszeb lehet, elfutnak (Pázm: Préd. 467). Az nagy terhes haiok alatt kicsid haiocskánal lappangok (Bal: Cslsk. 376). A halál hátunk mögött lappangh halál hozo sarloiával (Lép: FTük. 31). Lappangnak az részegessek sziveknek büdös pajtájában (DBón: Részegs. 92). Vagy lappangva, vagy nyilván viszic végben az isteni szolgálatot (Czegl: Japh. 56). Christus a kenyér szeninek árnyékában lappang (VárM: Szöv. 42). Sokszor az fényes nap lappang az ködökben, sirnak az csillagok bujdosván felyhőkben (Thaly: Adal I.73).

Lappangás: latitatio MA. PPBl. [das sich verbergen]. Nem lappangas az halált el kerűlni (Prág: Serk. 673). Egész harmadnapot éhen szomjan az erdőkben bujdokvan, eczakai lappangassal kellet Várad felé utokat követni (Bartha: Krón. 36). A pók eszre vévén a kigyónak ő alatta való lappangását, egy szálatskán menten le-bocsátkozik reája (Misk: VKert. 703).

Lappangat, lappangtat: [abscondo; verbergen]. Fösvénységnec vagy más egyéb véteknec szerelmét lappangatjuc s belegetjüc bennünc (Megy: 6Jaj. III.28). A tudatlanokat s jobbágyság elött bujdosókat magok mellett ne lappangtassák, hanem adják kézhez (Bod: Pol. 86).

Lappangdogál: latito C. [sich versteckt halten].

Lappangdogálás: latitatio C. [das verbergen].

Lappangoz: [latito; sich versteckt halten]. Az pwzta erdőre fwta es ott az serőben es wdwkban kezde lappangozny (ÉrdyC 236).

[**Lappant**]

el-lappant: illatebro MAl. PPBl [occulto, abscondo; verstecken]. Az arnyekon decibek vtanna el lappantaak ennen magokat (JordC. 12). A természet mélyen el-lappantotta az igazságot, nem könnyen férhetünk a valóhoz (SzD: MVir. 45. 431).

LAPUL: [se demittere; sich ducken]. Mind addig töklöttenek, boklottanak rittunk, mig nem minden apró tsikorgás kannunkat öszve nem töklötték, boklották, úgy hogy nincs már miből igyanak a pest alá lapuló apró posadékok (Nyr. II. 224b). Nintsen már miből igyunk a pest alá lapult apro poshagyékok (225a).

el-lapul: ∾ Ama vaczkorfa mellett ellopult varos béka rigulyás kurucz kölykök reánk tanálának (Nyr. II.224a).

lĕ-lapul: ∾ A fogoly madár a madarász ellen csudálatos ravaszsággal szokott élni, a földre lelapúl, tetteti, mint ha megfogattathatnék (Misk: VKert. 371). Nem könnyen lapul le a tutor pálcája alá, rázza magáról a terhet, kirúg, megvadul, semmi sem fog rajta (Fal: NU. 325). Az együgyü galamb-is ott lapul le, a hol lát nemébül (Fal: UE. III.105).

LAPTA, LABDA (*laptázás* PPBl): **1)** pila MA. [ball]. Lapta-játszás: sparomachia; lapta-játszó hely: sphaeristerium MA. Viszsza-ütni a laptát: *repercutere pilam PPB. Lapta-ütő fa: pilaris clavula; laptát ki üti: pilam impellit; laptával kapót játszodik: pila datatum ludit PPB. Az kis gyermekec laptat iatznac vala (Sztár: Athan. 43). Történek, hogy egyczer lapdat iachananak ketten (Pont. 199. MA: SB. 51). Az fejedelmektől és az nagy vraktúl nem kivánnyuk, hogy lapta és egyéb játékoktúl magokat megh tartóztassác (Prág: Serk. 697). Mi képpen játzunk, lapdát, hunyosdit? (Com: Vest. 63). Labda-ként jádzának az ülő-vasakkal (Gyöngy[2]: KJ. 52). Jádzó helyen lapda fel-üttetvén, meg se ereszkedig, sietvén (Gyöngy[2]: MV. 20). Jobb kedvem is vala a karikázáshoz, tsülökhöz, labdához, mint a tanuláshoz (Gvad: RP. 20). **2)** [globus; kugel]. Laptákat, tüzes nyilakat béhányának, terekök azzal semmit nem ártának (RMK III.128). Soc laptákat, kalaczokat hányánac, egyeb tüzes szérszámokat hányának (143). Sok laptat magyarok törökre hanianak (Görcs: Máty. 28). Mingyárt azért nagy tüzet gyujtának azon piatzon, és a laptát belé görgetvén, meg-égeték (Veresm: Lev. 8). Hadd égjen-el házok a lapta tüzétűl (Kónyi: HRom. 105).

erdei-labda: atriplex silvestris; wilde molten (Fuchs: StirpH. 65).

hadi-lapta: [globus; kugel]. Gránát avagy tűzokádó hadi lapta (Szeg: Aqu. 37).

hó-lapda: nivea massa Nom.[2] 9. [schneeball].

játszó-lapta: *pila lusoria PPBl. [spielball].

tüzes-lapta: granata PPBl. Rendönként vizes bőröket hagyának, kikkel tűzes laptát, nyilat oltának (RMK. III.129). Felel nékik szurkos koszorukkal, sok tűzes labdákkal (Zrinyi: ASyr. 192). Tűzes labtaműves (Com: Jan. 104). Mérges tüzes lapta no. 4; mozsár ágyúban való tüzes lapta no. 29; kézből hajigáló tüzes lapta no. 30. (Radv: Csal. II.393). Tüzes-lapta és kartács (RákF: Lev. IV.569). Az ő hivatalok azt hozza magával, hogy a tüzes lapták, mezitlen kardok között forgolódjanak (Fel: NA. 210).

vajas-labda: atriplex hortensis; heimische molten Fuchs: StirpH. 64.

Laptás: **1)** [pila, lusio pilaris; ballspiel]. Laptást jádzanak (Com: Orb. 273). **2)** [miles tormentarius; kanonier]. A laptások környül kerülik vala, meggyujtani várat akarják vala (RMK VI.140).

Laptáz: pila palmaria ludo PPB [ballspielen]. Fűzfa sulyokkal laptázol (Matkó: BCsák. 127). Laptázzatok, avagy a mi tetszik, aztat játszatok (Gvad: RP. 128).

Laptázás: [lusio pilaris; ballspiel]. Három szegre-való loptázás: trigon PPBl. Az inepen kezi munkat tűtem, tanczolast, hiuolkodast, laptazast (VirgC. 5. DKal: Ker. 96).

Laptázó: sphaerista PPB. [ballspieler].

LAPU: lappa C. MA. [klette]. Betonica, vetonica, britannica: bak fyu, seb fyu, mint egy kis lapunak ollyan az leuele, kőrős kőrnyől rouatos (BeytheA: FivK. 95). A rosa io szagot ád, viszont a lapu, bőrők orrodat tekeri (Zvon: PázmP. 330). A pásintos fűhőz számlaltatnac: reptzén, lapu, nyulláb, sásafű (Com: Jan. 24).

bojtorjános-lapu: lappa minor; klein kletten Mel: Herb. 41.

édës-lapu: tussilago PPBl. [gemeiner huflattich]. Meleg természetű mezei fűvec: kakuk fű, édes lapu, kic buza virag (Com: Jan. 26).

erdei-lapu: [rumex acetosa; sauerampfer]. Lapathum, rumex, oxalis: lorom, lapu, soska. Az soska, erdey lapunak hyviak, mint egy ōstōr ollyan ez az lapu (BeytheA: FivK. 33).

hëgyës-lapu: [xanthium strumarium; spitzklette]. A meze fűvek avagy meleg természetűec, avagy hidegec, mint a nadragulya, hegyes lapu, perje fű (Com: Jan. 26).

kemény-lapu: lappa minor; klein kletten Mel: Herb. 41

kerti-lapu: spina alba; garten distel Mel: Herb. 46.

keserű-lapu: lapathum, alapathus C. personata PPBl. Graecis arcion; grundwurtzel Mel: Herb. 40. Ha az keserű lapu gyōkerét borban meg iszod, vér pōkést meg állat (Mel: Herb. 40). Száraz természetű mezei fűvec: a folyó fű, fōldibodza, keserű lapu, sárfű (Com[2]: Jan. 22).

kis-lapu: chamaeletica Nom.[2] 31. klein kletten Mel: Herb. 41. Lappa minor gōrōgűl xanthion, az az kis lapu (uo.).

marti-lapu: persolata, tussilago PPBl. huflattich C.

mezei-lapu: tribulus silvestris, lappa campestris; ackerkletten Mel: Herb. 41. Koldus tetű, réten termő lapu, az Ur réten az fű kōzōtt elég vagyon, mezei lapu neve (Mel: Herb. 41).

nagy-lapu: lappa major MA. gross kletten Mel: Herb. 40. Nagy lapu, hezag gyōkerő, annakis a gyōkere zedessek es leuele viragostul; masik fele nagy lapu, annak nem hezag a gyōkere (Frank: HasznK. 16).

sima-lapu: tussilago; huflattich C.

szamár-lapu: ∾ C.

szélës-lapu: lappa major MA. personata PPBl. [grosse klette].

tövisës-lapu: acanthus MA. acanthus vera; welsch, bärenklau Fuchs: StirpH. 30. [distelklette]. Tōuisses lapu, teuisses leuele vagon (RMNy. II.49). Kerti orvosló fűvec: az isten fája, medve talpu fű avagy tōvises lapu (Com[2]: Jan. 21).

úti-lapu: plantago; breitwegerich PPB.

LÁRMA: [clamor, strepitus; lärm, geräusch]. Lármát fúni: *canere signa; *praeludere ad pugnam; jelt adni, lármát fúni, készülőt fúni: dare *signum militibus PPBl. Hiresül a dolog annak lármájától (Gyöngy[2]: Char. 29). Lármáknak idején senki szekerét előremenni ne engedje, hanem megindulásra parancsolatja lévén, tartsa azon rendben, valamint járni szoktak (TörtT[2]. I.163). Keserves jajoknak bővíti lármáját (Thaly: VÉ. II.362). Kétfelé csináltak lármát (Gér: KárCs. IV.504). Tsak rosz lárma támadgyon-is, annyira dobog szivek, hogy ugyan reszket tőle a vasderék (Fal: NA. 209).

Lármás: [lamentans; wehklagend]. Öszsze-tépi haját, ruháját szaggattya, keserves esetét lármássan jajgattya (GyöngyD: Cup. 621).

[**Lármáz**]

föl-lármáz: **1)** [clamore incito; auflärmen]. Nagyon fel lármázták magokat a kōblōsiek is, mivel a templomjokat elfoglalni ők sem engedték 1761 (Hazánk. II.60). Nintsen már üdőd arra, hogy fel-lármázott indúlatidnak külső háborujira figyelmetességgel légy (SzD: MVir. 198). **2)** [terrorem excito; aufschrecken, alarmiren]. Szirmai ha késik, ott szorul, ha addig Ocskai fellármázza Austriát (Beres: Lev. 132).

LÁRMONYA: harmonia C. MA. Egyező szóhoz való, larmonnya: harmoniacus C.

LÁRVA: [larva]. Templomot, papságot és egyéb efféle larvakat és állortzákat forditnac elő (MA: Tan. 1085). Van más több is szép, nem minden lárva kép, soha reád nem szorulok (Amade: Vers. 157).

LÁSA: fungus monstrosus SI. Lása vagy pisztritz gomba (Szakácsmest. 46).

LASKA (*laxa* JordC. 130): laganum MA. [kuchen]. Vajas, túrós-béles, laska: laganum PPB. Teegyen aldozatot: egy kossaar pogacza kynyereth, olayyal megh keenth laxaath (JordC. 130). Borsó laskával (Nyr. IX.72). Némelyek az laskát nem fonnyasztyák meg, hanem vajban vagy zsírban megrántják (Szakácsmest. 9).

olasz-laska: [macaroni]. A mely fűszerszámokot előbbeni leveleimben specificáltam volt, azokbul kifelejtvén az olasz laskát, azt is küldeni ne terheltessék (TörtT.[2] III.385).

LASSÚ (*lasso* BécsiC. 280. *losan* EhrC. 44. *lossan* 14): **1)** remissus MA. [lenis, submissus, mansvetus, placidus; leise, still, sanft]. Zent Ferencz lassu zoual ky byua tarsanak egykett (EhrC. 83). Keressetec vrat fōldnec menden lassoy (mansveti), keressetec a lassot, ha valamikent elreitezhessetec (BécsiC. 280). Micoron zép lassu zel lengedőzne Francia orzag revere (NádC. 462). Monda lassw bezeeddel (ÉrdyC. 564). Egy lassu és vékony szó hallattaték (Kár: Bibl. I.325). Egy templomban nem csak egy kōzōnséges misét, hanem tōb lassú miséket szolgáltak (Pázm: LuthV. 184). Lassú szókkal beszéllget (Hall: HHist. 24). **2)** lentus, segnipes C. tardus, segnis MA. [langsam, saumselig, träge]. Az erős és lassu, rest kōzōtt micsoda kűlōnbség vagyon? (Com: Jan. 196). Lassu lépéssel ballagdogál (Gvad: Időt. 126).

[Közmondások]. Laszu viz partot mos (Decsi: Adag. 131).

Lassacskán: [paulatim; nach und nach]. Elnyomulhat még ez a dolog lassacskán (Nyr. X.122).

Lassadjában: [lente; langsam]. Menésem lassadgyába tettem (Gvad: Orsz. 122).

Lassan: **1)** [leniter; sanft]. Ffyam, nem hyzlec tegedet lewtleni fratereknek kapuyan, mert nem tucz lossan czergetned (EhrC. 14). Frater Leo kezde losan oda menny, hogy ne erzettettnek zent Fferencztewl (44). **2)** lente, paulatim, defunctorie C. tarde MA. [langsam, saumselig]. Igen lassan: pauxillatim C. Imígy amúgy, lassan: defunctorie PPBl. A keńert lassan zeldeled (VitkC. 48). Nem kell késleni beküldeni az gyalogot, az havasok(on) hadd jőjön szép lassan (RákGy: Lev. 122).

[Közmondások]. Lassan iárnac meszsze (Helt: Mes. 106). Lassan járj, tovább érsz (Thaly: Adal. I.83).

lassan-lassan: sensim, ductim C. paulatim, pedetentim MA. [nach und nach]. Lassan-lassan mynden tagokat en bennem el remekeolven, hattatok volna feorteongeny (DomC. 26). Lassan

lassan bellyeb bellyeb meene (ÉrdyC. 524). En lassan lassan vtanna megyec (Helt: Bibl. I.Q3). Az szokas időt kivan és csak lassan csusz be (Ver: Verb. Előb. 54). Az szeretet el czinshat az az lassan lassan el kelhet (DictaGr. 18). Az kik erős várakban ő számára valók voltanak, azok is lassan lassan hűségünk alá kezdettenek hajlani (TörtT.² I.596). Ugy tetszik, hogy erőn erővel csak azért tanultak, hogy kevesebbet tudjanak, hogy lassan lassan fuggyon az ész bennek (Fal: NE. 5).

Lassít (meg*lassúit* PPBl.): [mitigo; besänftigen]. Jesus hogi ő anyanak keserűseget lassíthanaia, harmadik titkiath is meg ielőnte neki (WeszprC. 84). Lassoyttya vala az kőz nepnek zengheeseket (JordC. 146).

el-lassít: [compesco; besänftigen]. El lassoytaa ewketh mondwan: En nem vagyok isten (ÉrdyC. 542).

lë-lassít: ∾ Edes bezedegwel ew annyanak haragyath le lassytta (ÉrsC. 419).

mëg-lassít: ∾ Meglágyítom, lassúitom, meghajtom: lento PPBl. Czak alygh lassoythatak megh az nepeth (JordC. 758). Kőniőrgenek istennek, hogi meg lassitania a halalt (DebrC. 134). Az zent ymachag ew zayabol ky nem zakad vala wgy kenyerőghween wr istennek, hogy reeank valo nagy haragyaat meg lassoytanaa (ÉrdyC. 450). Meg lassit jó téteményre (Kár: Bibl. I.646).

Lassód-ik, lassúd-ik: 1) [relaxo, languesco, deferveseo; nachlassen]. Az ő karja mihelt megfárad vala, imádsága akkor lassódik vala (RMK. V.52). Az elébbeni sűrű kisértetek naponkent lassudnak rajtad (Otr: Besz. 414). Lassudik a sárkánnak kegyetlensége (Hall: HHist. III.23). Imádsága (Mozesnek) mikor lassúdik vala, győzödelem Amalechnec áll vala (Thaly: VÉ. I.47). Az eb tagjait reszkettette, a melly reszketés hova tovább mind inkább lassodott benne (Misk: VKert. 192). Megindultam oly véggel, hogy lassúdva utamban várjam dispositióját Nagyságodnak (Beres: Lev. 87). **2)** tardesco, lentesco, segnesco, lenior MA. langsam, träg, faul werden PPB

[Szólások]. L a s s o d g y k á s a, nem téged tálalnak (SzD: MVir. 92).

el-lassódik: [languesco, relaxo; nachlassen, nachlässig werden, abnehmen]. Egyebec el lassoduan is, kez az tanáczhazra rohanni (Decsi: Sall. 31). Az eltakart, el lassodott tűzet meg gerjeszteni (Megy: 6Jaj. III.41.)

mëg-lassadik, mëg-lassodik, mëg-lassúdik: 1) tardesco C. segnesco, lentesco MA. [torpesco, languesco, relaxo: erschlaffen, nachlassen, abnehmen]. Meg-lassodott a szél: ventus *concidit PPBl. Meg-lassodanak een tetemeym, mykoron ohaytaneek naponkeed the hozyad (KeszthC. 71). Mert vezteglek, meg lassadnak en tetemeym (KulcsC. 71). Ebben e dologban igen meg lassuthanak az kassajak (RMNy. II.277). Nem vag ollian buzgo mint elöb, hanem meg lassudal (Mel: SzJán. 60). Az mellem jobban vagyon, ez mulandó szerdán fakadott meg az fájdalma és meg lassúdott (Nád: Lev. 91). Hog az hinalkodasbol az ű kezec es elmeiec meg ne lassodnanac, oknelkűlis gonozkodic es kegyetlenkedic vala (Decsi: Sall. 12). Meg lassudánac az szelec (Zvon: Post. I.345). Meg-lassodánac pergő kerekei (Matkó: BCsák. 251). Végtére a tűz meg-lassudék mind a két részről, csak némelykor hallaték egy nehány puskalövés (Mik: MN 44). A bün tselekedetben meg-lassodnak (PEnb: GE. 71). **2)** [mitesco; nachlassen, gelinder werden]. Meli időben az deli szelektől megh enhitőt es lassodot nedvesseget remelhetnü 1572 (KBécs. D7). Néha meg lassodic vala (mansvetabatur) az láng (Kár: Bibl. I.646). Nem lehet oly bánat, ki idővel meg ne lassodgyék (Decsi: Adag. 117 MA: Bibl. III.145)

Lassul: lentesco, tardesco MA. [nachlassen].

mëg-lassul: [languesco; matt werden]. Végre az magyar igen meg lassula (Gosárv: MagyB. Aiij)

Lassúság: lenitudo MA. [mansvetudo, clementia, tranquilitas; milde, sanftmut, ruhe]. Semmikeppen nem akarec en hatalmam nagsaganal, vizhaeltettetnem de gegelmessegel es lassosaggal ennekem alaztakat birnom (BécsiC. 75). Meg zűnec a zel es lőn nag lassosag (MünchC. 78). Zyveknek edősseghe, elmeeknek nagh lassusaga (WinklC. 249). Ez soror lassusaggal el mene zent Margyt azzonhoz (MargL. 76). Nagy lasswsaggal ky mwleek (ÉrdyC. 566). El weetetőth zőrzethnek zentsege, el fogyot zerzetnek lasswsaga (ÉrsC. 223).

Lassúsággal: [voce submissa; mit leiser stimme]. Jollehet ez secrestyeres ez bezedevket lassusággal monda, de maga zent Damaneos atyank lelekben meg halla (DomC. 196). En Raymondos lattam a zent zwzeth egyzer el ragattatwan embery erzekensegetewl es wgy mond wala lasswsagwal ez zenth ziz: Hallottam ystennek tytkyat (ÉrsC. 430).

LAT, LÓT: uncia C. MA. [loth]. Egy lott: uncialis; hat lat: sescunx C. Nem tudta eszébe venny a szép robintot, kinek nehéssége egy egész lotot nyom (Helt: Mes. 431). Az kopia vasa es hat szaz lat vala, fenős vas vala (Born: Ének 600). Kakula ötven lót (MonIrók. VIII.223). A tereh nyomó nehezékec ezec: mása, font, lót, fél lót, nehezéc, avagy lótnac negyed része (Com: Jan. 166). Az ötves mesterek tizenöt loton való ezüstből miveljenek minden miveket (ErdOrszgy. II.381). Ha két ittze lész a baratzk-lé, egy verdung méz, vagy öt lat tzúkor, el-áll esztendeig-is (Váli: OrvSz. 2).

[Szólások]. Nem kell a fő aszonyt és a szolgáló leányt e g y a z o n l a t b a v e t n i (SzD: MVir 17). Ha t ö b b e t nem n y o m a l a t b a n a férjfiak érdeme, leg-alább egy arányúl oszlik az aszonyok érdemével (112). Az isten i g a z l a t t a l m é r i népeknek sorsokat (Orczy: KöltSz. 236).

[Közmondások]. Egy lat okosság többet ér, hogy sem az ide s amoda fáradozó eszeskedés, bátor mázsával légyen (Fal: UE 413). Egy lat tréfa nagy izt ád a beszédnek (406).

Latos: [uncialis]. Hat latos: sesenacialis; hét latos: septuncialis C. Ha egy lattos eziistöt akarsz esinálnyi, az egyik darab önhoz mérj finum eziistöt (Kecsk: ÖtvM 323). Sólyom nevü taraczk 18 lótos golyóbisu (Radv: Csal. II.396).

LÁT: 1) video, cerno, concerno, specio, conspicio, tueor C. [sehen, schauen]. Homályosan látok: caligo, caecutio C. Kit látok tova meszsze: quem *procul video PPBl. Latiatuc feleym zumtuchel, mic vogmuc . . Kic ozve, mw vogmuc, hug es tu latiatuc szumtuchel (HB). Vakoc latnac, santac iarnac (MünchC. 33). Kibo latnac ert elkőcőt, azt mongac gőgős (GuaryC. 15). Lata ala zallani egi twzes angialt (VirgC. 33). Lateek egy reezegh azzonyallatot (JordC. 915). Ezeket tulaydon zemeyvel latotta (DomC. 281). Kyralyok latthyak es feyedelmek helyek ből ffel kelnek (ÉrdyC. 342). Meg ne rettegy, mykoron a kent lathod (ÉrsC. 358). Gyűlyenec egy helyre, hogy lathassac a szaraszt (Helt: Bibl. A). Mi látni mentettek, nádszál látnié (Helt ÚT. C5). Az kert szardokából mi ez dólgot látók (Bat: Sus. 6). Huzi szemmel látni (Com: Jan. 16). Drága munkát látni lova szerszámában (Gyöngy: KJ. 113). Egy szőlő tán három féle jövést is láthatni (Mik: TörL. 211). Félek, mikor oldalom mellett látom, mert látván alkalmatosságát, az idegen erszény körül egerész (Fal: NE. 42). Gyönyörüség látni, mikor egy szépen termett urfi tánczait módjával ropja (49). **2)** [attendo, curo, perpendo; acht geben, erwägen, überlegen]. Lassad, hog senkynek ne mongyad (JordC. 375). Lassatok, hog ne haborogyatok (430). Lassad, hogy towabbaa eellyen dolgot ne teegy (ÉrdyC 526). Lássad, e kettő-közzűl mellyik allapattyát választanád (Pázm: Préd. 31). Lássad, ha nem félsz a superiortul (Czegl: MM. 297). **3)** [animadverto, sentio, experior; erfahren, finden]

Az[t] latok, hogi semit eleued nem zol (VirgC. 8). Nem latfatoke, hoǵ a nap es a fold attj keǵótlen kenzastocat el nem zenvethetic (NádC. 351). Lata, hogy az sororok kezzÿl nemelyek ciliciumba jarnak (MargL. 2.) Találnec oly helt, holot ha ennit munkalodnanc, tób gyûmôlchet latnoioc munkankuac (Tel: Evang. I.420). Ugy látom, sokra veheti kelmed ő nsgát maga alkalmaztatásival (TörtT² I.141). Úgy látom én azt, hogy a világ mind alább, nem feljebb (Thaly: Adal I.84). Nem sok szaporáját látom az munkának (RákF: Lev. V.568). Ha látod, hogy ki nem fesellhetsz ebbûl a compagniabúl, legalább ne kövessed (Fal: NE. 34). Nem látod é nemzetnél jeleit hivságnak (Orczy: KöltSz. 45). **4)** [cognosco, persvasum habeo; untersuchen, sich überzeugen]. Lasuk, melikónk diczerheti ynkab az terómtó istent (VirgC. 107). Láthatsze, ezt meg találtam (Kár: Bibl. I.627). Lássátok emberek, mit fog rajtatok e világi hiuságok emlekezeti (Pázm: Préd. 3). Láthatsza, melly tolyongva hordgyák reá minden javokat (948). Lásdhaccza, mit ír (Bal: CsIsk. 53). De lássuk, nem szegtélé más útra (Czegl: MM. 171). A lator elnyeré a bocsánatot élete fogytán, de lássuk, mivel lőn érdemessé e csudálatos ajándékra (Fal: NE. 53). Vad, látod, az ember s hibás természete (Orczy: KöltH. 59). **5)** [cognitum habeo; wissen]. Lattia isten, hogj az elmult idókben az mi szolgank igen wolt utanna az azzon embernek (RMNy. III.116). Patakra való menetelét, isten látja édesem, nem irigyleném (RákGy: Lev. 85). Az isten, kinek építményei vagyunk, tudja szivünk titkos rejtekeit, látja, kire, mire kivánkozunk oly igen (Fal: NE. 45). **6)** [puto; dafür halten]. Láttatnak egyben lenni: videntur *concinere re PPBl. Lattatik vala, hogi az mas velagrol terne meg (VirgC. 72). My lattatik tẅ nektôk; my zẅksegônk vagion tanukra (WeszprC. 78). Cselekedtenec ollyat, melly az én szemem elött gonosznac láttatic (Kár: Bibl. I.455). Gazdagnak akar láttatni, maga semmie ninczen (Decsi: Adag. 156). Az ember láttatik annyit érni, hogy istenen változzék (Pázm: Préd. 116). Láttatunc vala magunknac ollyanoknac mint az sáskác (MA: Bibl. I.132). Az alamisna azt kivánnya, hogy órômest adakozzunk, ne láttassunk mint ha erôvel csigázolnák ki tôlûnk (Tarn: JóÉl. 173). Nékem láttatik mondani igasságot (Illy: Préd. I.28). Fohászkodnak, hogy isten-félő embereknek láttassanak lenni (Fal: NE. 39). **7)** [visito; besuchen]. Uram, lattunk tighedet kor voltodban is az tômlôtzben is tebozzad láttunk (Sylv: UT. I.41).

[Szólások]. L á t j a i s t e n s z i v e m e t, hogy én is fellebb nem lehet a mennyire szánom (Nád: Lev. 35). Te dolgod, l á s s a d: *age ut lubet PPBl. Ha akaria ió, ha nem, ám lássa (Decsi: Adag. 232). Ha sola fides csak magán egyedûl a hit eszkôze igazulásunknak, lássa Balduinus, miért emlegeti a penitentiát (Pázm: LuthV. 119). Ha meg akarod borsolni, lássad, te mint szereted (Szakácsmest. 46). *Vmihez lát:* Maga d o l g á h o z látni: *agere negotium suum PPBl. Lás dolgodhoz czak, az máséra ne légyen gondod (Decsi: Adag. 224). Az teremtó ur isten az ew kegyelmes yo voltaert embernek e e l e t e h e z lat (ÉrdyC. 24). Illic immar, hogy én is az én h a'z a m h o z lassac (Helt: Bibl. I.O3). A k o n y h á h o z látni és más dolgokon által-menni nyoltz embertől nagy testi-lelki fáradság (Moln: JÉpül. 95). Yob teneked mostanaban ydeyen t e n n e n m a g a d h o z latnod (PéldK. 68). Kyk magoghoz nem latnak, wezedelembe esnek (ÉrsC. 261). Az v d u a r h o z lato soror, kyt az hydeg jgeen erevssen leel vala (DomC. 310). Nem lassubban lat vala az v i a d a l h o z (Forró: Curt. 140). *Vmiig ∾:* Hatalmas császárnak ellenünk való incitáltatása csak az o r r o k i g látóknak susurrantiájokból sülhetett ki (Mon: Irók. VIII.201). *Vminek ∾:* Alázatossan követem tréfámrul Nagyságodat, de ezt j ó n a k l á t n á m (Bercs: Lev. 131). Istennek monda gyczeretett, hogy ew hyuy miatt llat ew y v h y n a k: providet oviculis (EhrC. 38). *Vmit ∾:* Mykoron alınaban almodoznek ylyen a l m o t lata (DebrC. 520). Okossagot gondola hozyaa, wǵ mynt almat latot volna (ÉrdyC. 653). Csuda almat láta (Hoffgr. 17). Annak osztán b ú v á t láttyák nagy szûbéli fáydalommal (MA: SB. 141). Ha egynehány himlővel az öregibôl meghintenénk ámító ábrázatját, talán erdei c s u d á t látnál az istenasszony helyében (Fal: NE. 30). Adja isten, lássuk egészségben e g y m á s t (RákGy: Lev. 3). Nagy kemeen e e l e t ô t lata es zenwede (ÉrdyC. 561). Némoly annyit állit maga felül, mintha f ü v e t látna n ő n i (Thaly: Adal. I.82). H a l a l t nem latot (ÉrdyC. 511b.). Ki egyedûl valo i g a z látó isten vagy (Illyef: Jephta. 6). Igaz látó biráe (Com: Jan. 135). K á r t s hut ne lássanak (Gér: KárCs. IV.472). Azt hittem, el nem mulatja Pálfy ha csak kárlátóban is jószági látását (Bercs: Lev. 32). Ne lásson szíved k i n t (Kónyi: IIRom. 45). Az isten itiljen lelkemet, hanem voltam és nem vagyok igaz k ô t e l e s s é g látó híved (MonOkm. 375). Ím szinte 11 napja múlék édesem, hogy l e v e l e t e k e t nem kezdem látni (RákGy: Lev. 276). Mesterkedném az distractióban, el sem mulatom, valahol m ó d j á t látom (Bercs: Lev. 61). Némelly bôtsûletes emberek tsak rôvid és tsak rosz n a p o k a t láttak (Fal: UE. 463). Szintén ugy cselekeszûnk mi, mint az ki r ô v i d e t lát (Pázm: Kal. 36). Értelmünk gyakran meg csal minket és rôvidet lát (Pázm: KT. 9). Nagy kemeen eeletôt es s a n y a r w s a g o t lata es zenwede (ÉrdyC. 561). T ô r v é n t láta kôsztec (Helt: Krón. 78). Lattak az polgarok teorwent es ezeknek az arwaknak hattak wolt hyteot az zôlôert (RMNy. II.162). Az tanuknak vallasyth meg ertven illen ternent lattunk (177). Acháb és Jezabel nem juthatván egyéb-képen a Nábot szőlejéhez, mellyre ásítottak, törvényt láttatának Nábotra (Pázm: Préd. 1103). Nézd meg igyem, láttass tôrvént (MA: Bibl. V.8) Az madarászt meg-ölték, feleségére és az inasára törvént látnak (RákGy: Lev. 316). Akkor lássalak, mikor a nyakam v á p á j á t (SzD: MVir. 452). Hogy v i l á g o t láthasson, azon kegyesség gyümöltse által segíttetett (Bod: Pol. Ajánló levél 4). *Vmi után ∾:* Nem az engem l á t ó u t á n látók (MA: Bibl. I.13). Nem látnak u t á n n a, nem értekeznek tanítójárul, fejér-e vagy fekete, tôrôk-é vagy keresztyén, hol-ott ettûl fûg elô-menetele (Fal: NE. 111). *Vmivel ∾:* B e t s ü l e t t e l látni: *humanitus aliquem tractare PPBl. Ha mikor az isten láttya b e t e g s é g g e l, sürög körülötte igaz serénységgel (GyöngyD: Cup. 642). Szorgalmaztatja, hogy nagyobb e r ô v e l hamar ôket lássa (RMK. III.44). Eǵ lean m a g z a t t a l isten latta vala (Kák: Ast. 1). Felségedet kérjük, lássa az követeket j ó s z e m m e l (TörtT². III.347). T ô r v é n n y e l láttassák a dolgot (MonIrók. VIII.39).

[Közmondások]. Az ember szinedet, az isten szüvedet látja (Pázm: KT. 32).

által-lát: pervideo, perspicio, transpicio C. [cognosco, intelligo: einsehen, erkennen]. Hozzá-vetésből által-látni, el-találni: *perspicere conjectura; által- látod a dolgoknak folyásokat: praespicis *cursum rerum; elméjével által-látni, eszébe venni: *circumspicere animo vel mentibus PPBl. Ki mindőn embôrôknek zynôknek titkokat altal latod (TihC. 8). Altal latom, hoǵ te az gonoszokat el nem viselheted (Mel: SzJán. 55). Altal lato biroia a Christus (446). Ki ezt által nem láttya (MA: Bibl. Elôb. 3). Czac te egyedôl látod által uram az embereknec sziveket (I.389). Christus az sziveknec által látója és vizsgálója (MA: SB. 935). Buzgó szüvedet mind által láttam (Zrinyi. I.40). Apám uram mind ezeket által látta vólt (Czegl: Japh. 42). Az ember a vadaknak vágyódásokat által látta az úr istentől vett tudományával (Moln: JÉpül. 24).

általlátás: **1)** [provisio; das voraussehen]. Cristusnak harmadik fohazkodasa az olai fanak hegen minden rea kôuetkôzendô faidalmanak es kinzenuedesenek altal latasaban (Weszpr. C. 113). **2)** perspicientia, transpectus C. MA. durchschauung PPB.

általlátó, általlátható: perspicuus MA. [perlucidus; durchsichtig]. Testôk altal lathato lezôn mynth ǿweegh (SándC.

7). Altal lathato vekony ruha (Erasm: Erk. 28). Nosza velem edgyütt nezd meg a sz. irás által látó hoszszu esőjin (Szől: Dáv. 80). Nékünk általláto elementomot, a levegőeget adta (Illy: Préd. 382).

el-lát: 1) [video, conspicio; sehen]. Ot lata sokkepen valo meg ekeswlt zekeket, kyknek kwzwte lata egyet felyeb valot nagi zepsegel meg ekeswlhen; es ellatván kezde wmagaba gondolnia azt, hogy kye volna ez minden tiztesegel meg ekeswlt zek (VirgC. 64). **2)** [provideo; voraussehen]. Haister egyenesen megyen a Rábaköznek; ellattam, tartózkodása ott nem leszen (Beres: Lev. 84). Az én jövendölésem bétölt sokban, s most is alkalmasint ellattam sokat (103). El-látván a következő nagy változásokat, az erdélyi protenstánsok el-végezék, hogy követségbe küldjék Kolosvári Istvánt (Bod: Pol. 156). **3)** [pervideo, perspicio; einsehen, erkennen]. Éllátta lehetetlennek lenni dolgát (Nyr. XII.415). Kőnyű el-látni, hogy eszközi okrol légyen a szo (GKat: Titk. 235). Mostani sorsomban ellátom s úgy tartom, már sohasem látom hazafiainkat régi szabadságban (Thaly: Adal. I.183). **4)** [curam habeo; sorge tragen]. Lám megmondtam, hogy serény gazdasszony volnál, csak akarnád; ellattam, el nyered az vásártiát, ha mind így lészen (Gér: KárCs. IV.396).

eleve-ellát: praecipio PPBl. [praovideo; voraussehen]. Eleve-ellátott: praevisus; eleve el-látni, mi következik: *praevidere futura PPBl. A veszedelmeket el-kerüli, mert azokat el-elláttya (Teleki: FLél. 26). Mindent eleve el-látó isten (Vallást. 374). A hitetőnec hamis nyelvét eleve el-láto ockal akará meg-ejteni (Kereszt: FKer. Elöb. 3). A jövendő dolgoknak-is igen eleve ellátója vala (Liszny: Krón. 331).

eleveellátás: [providentia; vorsehung]. Te raytad semmi nem eshetik az istennek kegyelmes akarattya nélkűl és az ő kiváltképen való elévé ellátása nélkűl (MA: SB. 91). Az isteni eleve ellátás, elrendelés (DEmb: GE. 8).

eleve-lát: [curam habeo; sorgen]. Ew myatta zegen myat zerez vala elene latny yduessegnek ornussagarol (EhrC. 5).

elevelátás: [provisio; das voraussehen]. A jövendőbéliek eleve-látása nem okoz semmi kéntelenséget a meg-lételre (SzD: MVir. 367).

elöl-ellát: [curam habeo; sorgen]. Iol elől el láttya az kővetkezendőket, hogy el távoztassa (Lép: PTük. I.197).

előre-ellát: [praevideo; voraussehen]. Ujságot nem sokat láttam benne egyebet, hanem az kit megbizonyithatok sokakkal, hogy előre ellattam (Beres: Lev. 109).

eló-lát, elől-lát: [praevideo; voraussehen]. Professor uram efféle gézengúz ellenvetéseket elő látván, meg nem irta volna, hogy a mostani bérmálás kőzőt semmi kűlőmbséget nem találhat Matkó (Illyef: BCsTomp. 312). Mi okra nézve ékesitette-fel isten azt a kertet, holott elől-látta, hogy Ádám atyánk az ő bűne miatt hasznát nem veheti (Moln: JÉpül. 22).

fől-lát: suspicio, sursum specto, pervideo, aspicio, sursum video MA. [hinautsehen, hinaufschauen].

fönn-lát: [superbio, efferor; hochmütig, hoffärtig sein]. Az sátán kevély és igen fen lát (Alv: Post. II.299). Ezen kivül több triumphusa nincs a németnek a svéczeu, melylyel is valóban fenn lát a német general (MonIrók. VIII.155). Valóban megbirták a böérok az vajdát, csak azt cselekszi, az mit azok akarnak; ki Vallie Pen, Szava, Zokoly igen fenn látnak (RákGy: Lev. 220).

fönnlátó: superbus PPBl. [hochmütig]. Ő szabados nyelvű, vidám és fennlátó ember vólt (PP: PaxA. Elöb. 22).

hozzá-lát: 1) visito MA. [besuchen]. **2)** provideo C. procuro MA. [aggredior; besorgen, zugreifen, hand anlegen]. Hoza latasek, hog az sororoknak zíksegek hiusegel megzolgaltassanak (VirgC. 125). Mykoron az zentekot tyztelyevk, my tyztessegewnket zerezyek, hozza latonk (CornC. 197. JordC. 501). Mykoron elsew leczkeyeet nem ertőtte volna, mynt bőlch ember towabbaa halaztaa, hogy yobban hozya lathna (ÉrdyC. 517). Ha iol hozya latwnk, sok allatnaal yobak wagywnk (ÉrsC. 458). Az pispökök tizte ez, hog az isten nepehez hozza lassanak, őket elthessek isteni tanúlsagal (RMNy. II.18). Lás hozzá ez dologhoz (Kár: Bibl. I.426). Hamar láss hozzá, ha mit akarz (Decsi: Adag. 191). Derék szerint hozzá láttak az dologhoz (Gér: KárCs. I.453). Ha királyod vagy hazád szép tisztel meg-bőtsűlt, láss hozzá, tégy eleget kőtelességednek, viseld érdemesen (Fal: NE. 14).

hozzálátás: provisio, provisus C. MA. [das sorgen, besorgung]. Hozzalatasbol intessek istenek dicheretyre (VirgC. 125). Az sororoknak hozza latasaban zorgalmatossaga neked hagyatyk (132). Zent Janosnak tegődeth hozzaad laatasaara ayanla (CzechC. 42).

hozzálátatlanság: [negligentia; nachlässigkeit]. Eféle fogyatkozások vétke mind az naderspán hozá-látatlansága miá eshetnék (MonIrók. III.133). A jó végháznak hozjá-látatlanság miá történt veszedelme (181).

ki-lát: 1) [prospicio, conspicio; in die ferne schauen, erblicken]. Kik legyenek lelki szaporodással származottak a Christustul, semmi szem azt ki nem láthattya (Matkó: BCsák. 183). Ennél szebb kiláto hely nem lehet (RákGy: Lev. 76). Hat ágyu olyan volt, hogy 12 éves gyermek belement s ki nem láttuk (TörtT². III.351). Fel-találta fogni a szoknyáját, mind ki-láttam a lába ikráját (PhilFl. 60). **2)** [perlustro, contueor; überblicken, überschauen]. Váradhoz közel járván, szépen minden épületit kiláthat (MonIrók. XVIII.104). Ugyan az nap mentünk fel a Sz-Márk tornyába, a honnét az egész várost kiláttuk (TörtT². III.350). Nem volna szégyen, ha meglátnák is az tábort, hiszem Ujvár alatt az ellenség is kilátja egészszen (Beres: Lev. 171). **3)** [praevideo; voraussehen]. Soha ki nem láttyák mondani és sem emberi sem isteni bizonyságokkal nem tudgyák állatni (Pázm: Kal. 691). Helyes iparkodásának előre ki-látott és utóbb méltán vártt jutalma (Fal: UE. 375). **4)** [perspicio, persvasum habeo; erkennen, sich überzeugen]. Ebből is kiláttuk, quod Austria diabolum moveret, si posset (TörtT². III.8).

látván-lát: [clare, perspicue video; deutlich sehen]. Lathwan lataam az en nepemnek nyomorwsagat (JordC. 729). Lathwan latom, mert aldoth es bodog vagy en kegyelmes atyam (ÉrdyC. 513).

mĕg-lát: 1) conspicor C. [conspicio; sehen, erblicken, ansichtig werden]. Vesdki előzer gerendat a te zemédből, es oztan meglatod ki vetnéd a kalazt te afadfianac zemeből (MünchC. 25). Meeg kezdetnek elette meg latta vala ewtet teremteny az wr isten (ÉrdyC. 531). Kel myneekwnk megh lathnwnk az ő megh theereseth rettenetesseegghel (ÉrsC. 141). Az mi pofánkon nem sok szemetet látott meg kegyelmed (EsztM: Lev. 312). Más prédát-is meszszire megszokott látni (Misk: VKert. 281). Nem sokára meg lád kedvesedet (PhilFl. 89). **2)** [visito; besuchen]. Meglátni megyek: reviso MA. Zent Ferenc mene zent Jacobot meglatny (EhrC. 13). Beteg valec es meglatatoc engemot (MünchC. 62). Kyth ees kellene hamar el menwen megh lathny (PeerC. 59). Tegedet meglatny mentek vala (DomC. 192). Kd mostani bécsi útjában szegény Erdődi Sándornét meg nem látta, nagy idegenség (LevT. II.328). **3)** [attendo, curo, perpendo; acht geben, erwägen, überlegen]. Menden vidékéknec békéségiről még-kél latnonk: providendum est (BécsiC. 83). Meg lássátoc, hogy őket meg ne bántsátoc (Kár: Bibl. I.158). Vedd eszedbe magadat és lásd meg mit kellyen czelekedned (327). Az ki al, meg lassa, hog el ne essek (Fél: Tan. 323). Meg lásd, kitől mit kérz (Decsi: Adag. 109). Meglassa, hogy az szó szaporétás-

tul meg ohassa magát (Zvon: Post. I.11). Hogy az útból ki ne járj, meglásd (Com: Jan. 88). A miről kötődnec edgymással, el-oszsza és meg-lássa (132). Meglásd, hogy megéget az papok igája (Thaly: Adal. I.11). **4)** [animadverto, sentio, experior; erfahren, finden]. Kérlec menyel, lasdmeg ha bekessegel vadnac a te attyadtiai (Helt: Bibl. I. S2). Az posztókról valo példában az operatiót meg láthad (Helt: Arithm. G2). Eszt az 5 számot ird az kereszt alá, és meg ládt, hogy eggyet űt és igaz az operatio (H5). Meg lád, hogy kinető nem leszen en dolgomban (Illyef: Jephta. 12). Ártatlansagát meg-láthad rövid nap (Czegl: Japh. 28). **5)** [inquiro, perscrutor; untersuchen]. Ezekbe lasd meg, mynt vetkeztel (VirgC. 12). Ő latnaia meg, ha binős vronk Iesus a nagi nem (WeszprC. 85). Ymez egy dologban yol meg lassad magadat (ÉrdyC. 361). Lásd meg, ha az sommából is annyi marad (Helt: Arithm. F). Tőrveny szerint lattassek meg valamely dolog (Ver: Verb. Előb. 50). Minden pispőkőc dolga az romai szeken lattatnec meg (Zvon: Osiand. 220). **6)** [condono; beschenken]. Ő az, ki magzatokkal meg láttya az anyákat (Zvon: PázmP. 243).

[Szólások]. Kdet azért találom meg levelem által, hogy Kd. l á t t a s s a m e g t ő r v é n y n y e l (LevT. II 172).

[Közmondások]. Ki hól mit meg-lát, nem hagyja ott: *manus piceata PPBl.

elöbb-mëglát: praevideo C. [voraussehen].

elöre-mëglát: provideo C. MAl. [vorsorgen].

mëglátás: [visitatio; das besuchen]. Te őrizetednec napia es te meglatasod eliőt (BécsiC. 255). Maria Elsebetnec meglatasa (MünchC. 7). Mondatic aldotnac isteni meglatasnac okaerth, mert őrőkke meglattatoth es valaztatoth Cristusnac aññaua (NagyszC. 350). Igyekezyel mynden nemzethnek meg lathassara (KeszthC. 146). **2)** [inquisitio; untersuchung]. Az arwaknak ideyeknek meg latosarol (Ver: Verb. 194). Uötek ez dolognak törueni zörint ualo meg latasat urasagotok eleiben (RMNy. II.16). Szerzé Josaphát birákat az wrnac dolgainac itéletire és az perlődőseknec meg látására (Kár: Bibl. I.390).

Láss: vide sis MA. [heu, ehem, atat; ei-ei]. Per interjectiones aut laetitiam significamus aut metum, ut: atat: im lass, lass, lass (CorpGramm. 78). Lás, lás az agh bábáth, még ő is egy itiu gazdát kedvelne (FortSzer. N3). Lás las, lám papságra volt kéuánságod (N5b).

Látás: **1)** aspectus, visus C. [das sehen]. Éles látás: visus *acer; szeme látása elől elveszteni a várost: *abscondere urbem PPBl. Vettenek három vakok latast (DomC. 314). Zent Pal apostolnak latasabol igen rezket vala (DebrC. 157). Az sok neepnec latasaara meg vygaztot (ÉrdyC. 539). Az istennek szinrűl szinre valo latasa (Mel: SzJán. 293). Oly fenn röpűl, hogy szemünk gyakorta el-veszti, mikor látásunk tzéllya-kiviil fel-lövellik (Pázm: Préd. 30). Az emberben bötsülletesb testi érzékenység nintsen a szem-látásnál (368). Szemtől szembe szolloc ő véle és nyilván való látásban (MA: Bibl. I.131). Megmutatná az minden napi próbálat és szemmel látás (MA: Tan. 1300). Országokat járt látásert (Zrinyi. I.21). Szem látást meg-ujíito s meg-tarto bor (Nad: Kert. 467). **2)** visio, visum, phasma, phantasia, formidamina C. spectrum MA. [gesicht, vision]. Legottan meg esmere, hogy valami latast latot volna (VirgC. 64). Latasban nagi kenekat zenuettom ez eczaka (WeszprC. 92). Ezenkeppen ez latas el-enezek (MargL. 45). Az jambor predicator ez latast megh bezeellee az neepeknek es nagy ayoytatussagra remewleenek (ÉrdyC. 611). Éjjel sem nyughatott a rettegtető látások-miatt (Pázm: Préd. 211). A gyakran megjelenő gonosz őrdőgőc tsudálnac és elmétől ki-gondolt iszonyu látásoknac hivattatnac (Com: Jan. 217). Mikor az a szernyü látás jobban szemléltetet praktikára hozattatni (Illy: Préd. I.70).

[Szólások]. Szemes mások megitélésében, t s i p á s a m a g a l á t á s á r a (SzD: MVir. 253).

álom-látás: insomnium C. [somnii imago; traum, traumbild]. Álom látások: *aenigmata somniorum PPBl. Josephnec alom latasa (GuaryC. 24. ÉrdyC. 424). Gyűlőlnyi kezdéc az ő alom latasaert es beszedeiert (Helt: Bibl. I. S2). Nem alom latas az apocalypsis (Mel: SzJán. 11). Álom látások, álmadozások (Com: Vest. 39). Az álom látás után egyedűl istent hivá segitségűl (Kereszt: FKer. 368). Mintha szúnnyadozva álmas látást láttam vólna (Csúzi: Síp. 639).

arca-látás: [species externa; das äussere]. Tsak arcza-látásból ne itilly (SzD: MVir. 255).

csoda-látás: spectrum C. [vision]. Senki abban nem kételkedhetic, hogy az Christus tette csiak tűnder vagy tűneti czudalátás volt légyen (MA: Tan. 1403).

éjjeli-látás, éjtszakai-látás: [visio; traumbild]. Álomjelenés, éjjeli-látás, látott-látás: phantasma PPBl. Éttzakai látásban szola neki (MA: Bibl. I.44).

kár-látás: liquidatio, revisio damni illati; besichtigung und schätzung des schadens PPB. (Ver: Verb. Szót. 11).

látott-látás: phantasma C. PPBl. [erscheinung].

törvény-látás: actus justitiae Ver: Verb. Előb. 60. [rechtsspruch, rechtspflege]. Az ajándék vétel pórázon viszi maga után a hamis törvény-látást (SzD: MVir. 16).

Látat: **1)** [aspectus, visus; das sehen, schauen]. Vac embert latatra (ad visum) meg-nem adhatnac (BécsiC. 113). Nem leluen meg ő testet, jőuenek monduan es őnmagocat angáli latatot lattocat, kik mongác őtet élni: non invento corpore eius venerunt dicentes, se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere (MünchC. 167). Ez nag kenodnak latatya (GyöngyC. 17). Testi zemnek latatya (Ozor: Christ. 35). Istennek zine látatával élnek (Beythe: Epin. 63). De mit chinál Delimán illyen látatban (Zrinyi: ASyr. 230). Engemet tápláltis chak látattyávalis, meddig kertemben lakot (Zrinyi. II.129). **2)** [visio, spectrum; erscheinung]. Ada Danielnec menden latatoknac es almaknac ertelmet (BécsiC. 118). E latatot senkinec se mongátoc (MünchC. 45. 67). Almaban len egy latattya (ÉrsC. 501). **3)** [species, habitus; das äussere, das aussehen]. Igen szép vár, melynek az imperiumban nincsen mása az külső látatja szerint, az mint mondják (ErdTörtAd. IV.5). A bűdös babuk az ő kűlső láttatjára nézve némellyektől királyi madárnak itéltetik (Misk: VKert. 440). **4)** [milia passuum; meile]. Megh meeree tyzen ketb latathnyra: mensusque ad stadiorum duo decim millia (JordC. 926). **5)** [effectus, eventus; wirkung, erfolg]. Semmi io es baznos lattattya nem volt az ő álom latasoknak (Frank: HasznK. 10). Mi az oka, hogy ennyi predikátzió-hallásnak sokakban hasznos látattya nintsen (Pázm: Préd. 462). Kevés látattya vagyon jobbulásodnak (Pázm: KT. 87). Ennyi soc es nagy latati legyenec az mindenkor meg tartatot magnac (EsztT: IgAny. 115). A mellynec nem kevés látatyi vadnak és vóltanak (Pós: Igazs. I.571). Az ember könyörög az istennek, de nincsen látattya (KBodor: HÖszt. 35). Kevés látattya volt mind eddig annak is (MonIrók. XV.121). Ők az ő dolgokat nem aluszszák el, kinek láttatja is vagyon (ErdTörtAd. 347). Igaz dolog, hogy volt ollyan láttatja, hogy nem kivánt volna hostilitást tenni (Beres: Lev. 83). Ha úgy van, nincs láttatja az armistitiumnak, gondját viseltetem én is Khünigszegh öcsém-uramnak (92). Ugyan ég a munka kezében, van is látattya dolgának (SzD: MVir. 244). **6)** [testimonium; zeugnis]. Yrastwdo doctoroknak latattyok zerent (ÉrdyC. 66). En ees azt mondom, hogy te vagy az Peter doctoroknak lattatyok szerent (369). Semminemű erősseggel, semminemű latattal meg nem bizonyithatni (EsztT: IgAny. 174). Hogy az nem isten ujjával iratott, elég látat arra az (Pós: Igazs. I.20). Nem jó látat Calvinusban, hogy őrőmest el-temetné azokat a szókat, mellyek a szent háromságot jelentik (597).

Látatlan: **1)** invisus MA. [non visus; ungesehen]. Pilloga toc, latatlanna teszem, mint ha nem látnám: conniveo MA! Ahon wolth walauj majorsag, azt latatlilan nem hathaın (LevT. I 270). A vas fazakokat most csak látatlanba köszönöm Kdnek mert még Szombathba vannak (II.279. Tarn: Szents. 21). **2)** inexploratus; ungeprüft]. Ne gondolly roszat az te felebaratidra, ne velekedgyel hozza lattatlan (Born: Préd. 429).

Látd, ládd-é, láddék: [ecce, en, equidem; sieh, sehe doch]. No, no, ládd-é: at, at PPBl. Monda nekie, laddek mint köniörültek az istenök raitad (DebrC. 12). Laddek immar negi eztendöie mult (26). Ladde mely yghen rvth (517). Had ne banczok, lade Illyesth hiya, lasok, talam el jŵ (ÉrsC. 100). Laddo mely yggn zeppen tanyt a zent Bonauentura attyánk TelC. 371). Ladde hogy moud (Mel: SzJán. 7). De ládde megis (Mon: Apol. 297). De ládd-e Krisztus az itíletben nem említi ama tzégéres vétkeket (Pázm: Préd. 19). Láddé hogy csak az nem esmérheti meg az Christus magvát, a ki látni nem akar (Pázm: Kal. 560. Czegl: Japh. 34). Ládd-é mely nehéz a dér az bikának (Pázm: 5Lev. 262). Láddé a vitézek meg-is indúltak már (Gyöngy: Char. 38). Lád hogy hamar hittél (Hall: Pa zs. Előb. 8).

[**Látdogál**]

mëg-látdogál: revisito C. [wiederholt besichtigen].

Láthatatlan: invisus, inaspectus C. invisibilis MA. [unsichtbar]. Az lathhatandocbol lathatatlanokra iarulyon (NagyszC. 29). A lathatatlan lelec az lathatatlan istenhez hassonlatos (VitkC. 7). Az wr az ew isteny zemeelyeeben lathatatlan es halhatatlan vala (ÉrdyC. 511). Kenyerghesy legyenek en közötthem es en ellensegymnek közöttök lathatatlanoknak (ÉrsC. 291). Teremtett láthatatlan angyalokat is az őrőcké való mennyei felség (Com: Jan. 215). A sem lehetett, hogy a látható Christus, láthatatlan Christust őtt légyen-meg, mert igy kettő csinálódott vólna az egy Christusbúl (Matkó: BCsák. 425).

Láthatatlanképen, láthatatlanul: invisibiliter MA [unsichtbar]. Az ő ecclesiájok pokolban ha vólt láthatatlanúl, de e földön nem vólt láthatóúl (Pázm: LuthV. 263). A te kifolyt véreddel a Christus-ért láthatatlanképpen egyelited abba (Czegl: MM. 114).

Látható: **1)** [videns; sehend]. A matska igen élesen látható állat (Misk: VKert. 167). **2)** opticus C. visibilis MA. [sichtbar]. Az ev fyanak lathato voltanak el tauozasa ellen vezen vala edesseges vigaztalast (CornC. 25). Ha menden lathato allatok eegnenek, az purgatoryom kenyahoz hasonlatos nem lehetne (DomC. 258. MA: Tan. Előb. 21). Az második napbeli mi tőlünk nem látható lészen 1620 (Kal. C2).

Láthatóképen, láthatóul: evidenter C MA. [augenscheinlich]. Nem olly láthatóúl visellyük a baromképet és erkőltsöt, mint Nabuchodonozor (Pázm: Préd. 418). Ez dolog látva, láthatóképpen, szemlátomást lőtt (MA: Scult. 600).

Láthatós, láthatatos: [visibilis; sichtbar]. Zabadoh engőmeth myndőn lathatos es lathatatlan ellensegőmtwl (CzechC. 12). Mind lathatatlan es mind lathatatos allatok (ThC. 197). Maga Kristus minnk láthatóssan adta néki az oltári szentséget (Tarn: Szents. 121).

Látnivaló: [conspicuus; augenscheinlich]. Látni való kegyelmes uram, hogy a német táborbul csak fél mérföldnyire sem bocsátja companiákat (MonTME. IX.91).

Látó: **1)** videns MA. [sehend]. Az aimdoc a latókat meg vakittya (Helt: Bibl. I. Nn2). Job egy látó bizonságnak hűuni, hogy nem mint sok hallónak (Decsi: Adag. 133). Tanitásánac halgatói ezuda tételinec látói voltac (MA: Bibl. Előb. 1). Ki teszi az embert látóvá vagy vacká (I.52). Látó rostotskák (ACsere: Enc. 155). Csak látóúl is közülök csak egyet is be nem bocsátottam (TudTár. 1839. 365). **2)** [visitans; besuchend]. Magam is mentem néha látóúl (Megy: Dial. 36). Istennek hála mostanában Fejérvárra is tekinthettek látóúl (RákGy: Lev. 174). **3)** [propheta; seher]. A kiket e mostani időbe prophetanac hynac, régen azt lat-nac es nezőnec hijac vala (Mel: Sám. 33). Arrul a nemzetrül azt mondja a látó: Nem lészen közzülök egy is elfáradó (Thaly: VÉ. I.251).

álom-látó: **1)** [somniator; träumer]. Ime ihon iő az alomlato, jel ōllyűc meg es vessűc egy ó kútba (Helt: Bibl. I. 82). Prófétákat álom látóknak nevezted (Orczy: KöltSz. 240). **2)** [interpres somniorum; traumdeuter]. Közötted jövendőmondó vagy álom látó támadand és jegyet adand te néked (MA: Bibl. I.170). Ihol jő amaz álomlátó, jertec öllyük meg őtet (Tyuk: Jozs. 363).

betegséghëz-látó: [curator aegrotorum; krankenpfleger]. Kozma, szent Demjén betegséghöz látó, szent Apalina vala foggyógyító (RMK. II.164).

háztűz-látó: explorator sponsalitius PPBl. [freier].

hús-látó: [inspector lanienae; fleischbankaufseher]. Húslátók, vásárbirák: carnales PPBl.

igaz-látó: [judex, arbiter; richter, schiedsrichter]. A farkas meg ála a kezepin, hogy igaz látó és biró lenne (Helt: Mes. 299). Legyen azert az Jehova igaz lato, es ő tegien iteletet en közöttem es te közötted (Mel: Sám. 51). Nintsen mi közöttűnc igaz látó, ki az ő kezét közbe vethesse mind kettőnc között (Kár: Bibl. I.517. MA: Bibl. I.454). Legy igaz láto benne (Megy: SzAÖröme. 274). Az gyulai sik mezőn juhász, hajdúk között igazlátó voltam (Thaly: VÉ. I.348).

isten-látó: [exorcista; beschwörer]. Ne leeletteseek thebenned, ky almath tarczon, se kyatho, se ysten latho (JordC. 239).

messze-látó: prospex PPBl. [weitsehend]. Nints közűlük olly messze-látó, mint a sas (Pázm: Préd. 66). Meszszelátó üvegeket, perspicillomokat ki-formál (Com: Jan. 167). Meszszeláto üveg: telescopium (Com: Orb. 161). Ezt meg-láthattyuk a szent irásnak perspicillumán, meszsze-látó csőjén (TKis: Pan. 62). Volt ez igen meszsze látó, tanácsos bátor ember (Bod: Pol. 131).

Látós: [videns; sehend]. Nem lennének azok messzére látósak (Gvad: Orsz. 57).

[**Látód-ik**]

mëg-látódik: [inquiror; untersucht werden]. A dolog törvény szerént meg-látódván, érdeme szerint büntettessék a lator (MonIrók. VIII.119).

Látogat: specito C. visito, inviso MA. [besuchen, untersuchen]. Az tyzta zorzetesseegh ystennek elette ez: arvakat latokathny [így] és özvegyeket segheelleny (JordC. 834). Vala zent Damancos nyomorultakat es zegenyeket latogatny (DomC. 88. 124). Nem latogattak vala Christus eghazat (BodC. 26). Eegy időben meene attyaffyay latogathny az calastromba (ÉrdyC. 502). A betegeket látogassad (Com: Jan. 201). Zrini várnak állapottyát kezdé látogatni (Zrinyi: ASyr. 99). Im minnyát küldtünk, mit írj az budai vezérnek, kit emberséges katonától meg küldvén, szóval is köszöntessed s látogassad (RákGy: Lev. 98). Unalmas dolog törököt látogatni (Mik: TörL. 82).

[Szólások]. Az isten minket é p e l m é v e l l á t o g a t o t (Ker: Préd. 9). Az sem igaz, hogy isten igazakat g o n o s z s z a l látogattya (Pázm: Préd. 36). Az ur isten minden idvősséges j ó k k a l látogassa kegyelmeteket, szivből kivánjuk (MonTME. I.250). Isten minden jókkal latogasson édes atyámfiá (Gér: KárCs. IV 109).

el-látogat: [exploro; prüfen]. Hogy io bort vennenk, azert my az it nalonk mynd el kerestwk es latogattwk, de jobat my nem talaltonk (RMNy. II.62).

hozzá-látogat: proviso C. Hozzá látogató: provisor C.

környül-látogat: circumviso MA. allenthalben besiehtigen PPB. Köröskörnyül-látogat: circumviso C.

mëg-látogat: 1) viso, inviso, reviso, visito C. perlustro, pervideo MA. [besuchen, besichtigen, untersuchen]. Közbe közbe meglátogatom: interviso C. Valakit meglátogatni: *provisere aliquem; rövid-nap meglátogatlak: *propediem te videbo PPBl. Zent Ferencznek menden [ne]mew helyet nagy tyztesseguel meg-latogata (EhrC. 69). Korokat meg nem latogatam (VirgC. 10). Beteg valek es engemet meg latogatatok (117). Meg latogatlak tegődet, es meg gondolatlan őrőmmel tellik be a te ziued (WeszprC. 34). Gyakorta meglatogatya vala az betegevket (MargL. 48). Gondolom, hogy meglatogatnam ez zerecheont (DomC. 307). Meg latogataad feldet es meg syroseytad wteth (KulcsC. 151). A nyomorultakat az ő veszedelmeknec ideien meglatogattya (Helt: Bibl. f3). Meg kimlé éyel, és meg látogatá az bástyákat (Helt: Krón. 148). Kortsomákat, czap házakat látogatnac meg (MA: Scult. 907). **2)** [vindico; rächen]. Meg látogattya az atyáknak alnaksagokat az ő gyermekeken harmad és negyed nemzetségiglen (Tel: Evang. II.820). Isten nyúlt illy szoross marokkal hozzá, ő látogatta meg (SzD: MVir 416).

[Szólások]. E fabula inti azokat, kiket az isten m e g l á t o g a t o t külemb-felo szép a j á n d e k o c k a l (Helt: Mes. 422). B o r n a k, m e l n e l az kegeies isten minket meg latogatott (RMNy. II.1). Az istentelenec ez vilàgon iszonyu b ü n t e t e s e c k e l meglátogattatnac istentől (MA: Bibl. IV.240). Isten az feleségemet egy fiu m a g z a t t a l meglátogatta (Radv: Csal. III.4). Megaiándékoza a gazdát és ielos s z a b a d s á g g a l meg látogatá (Helt: Krón. 83). Az istenec mindenekben ió s z e r e n c s e u e l meg látogassác ötet (13).

mëglátogatás: visitatio, perlustratio MA. [besuch, besichtigung]. Maria meg latagata zent Ersebet azzont, mely meg latogatasoak innepeet ma tyztellyevk (CornC. 311). Jeottek eo hozya meglatogatasnak okaert (DomC. 170).

Látogatás: 1) visitatio MA. [besuch]. Nem ysmereed megh az the latogatasodnak ydeyt (JordC. 597). Az vdő zerent valo marhaebol teneköd elegkepen syetöc latogatast tennem (TelC 101). Legyen emberseges latogatas es kewanath az nyawalyashoz (ÉrsC. 216). Homonnai uram látogattatása csak kémlelés volt (RákGy: Lev. 84). Kocsis, fogd-bé mind a hatot, valakinek látogatására szándékoztam (Fal: NE. 73). Cynthiát szemre vévén, szereté benne a templomok gyakor látogatásit, a földre le szegezett szemeit (Fal: NA. 177). **2)** [lustratio; besichtigung]. Az leany nodgyedet az okleveleknek elő hozatasa es latogatasa nelkül meg adgyak (Ver: Verb. 161). **3)** [plaga, poena; plage, heimsuchung]. Az vrnak napján ez világi látogatásokat és csapásokat nem érthettyük (Pázm: Kal. 811). Igaz érdemes látogatását viseljük az úr istennek (RákGy: Lev. 167). Mi soha nem tudjuk, mi isten látogatása az váradi majorságon, az nem szaporodhatik (259).

Látogató: 1) visor, visitator MA. [aufseher, untersucher]. A Jerusalem városabol ki hoza eg hop mestert, acki a hadakozó népnec látogato mustra mestere vala (Mel: Kir. 471). **2)** [explorando; prüf-, probir-]. Borlatogató ho: nonember (CorpGramm. 17).

Látomány: [spectrum; erscheinung]. Látománynak a vagy tündérnek-is gyanithatták lenni, mivel az ördög-is magát néhánykor világosságnak angyalává tünteti (GKat: Válts. I.553). Hozhatnék nagyobb bizonyságért hiteles példákat a spectrumok, a látományok felől (II.1250).

Látomás: 1) visus Ver. [das sehen]. Mindazáltal a jó szemmel látomás a dolgot más különben bizonyítja (Misk: VKert. 253). Látomás, hallás, szaglás, izletés, illetés (Fal: NA. 162). **2)** [visio]. Oly távul vagynak tőle, mint értelmek az isteni látomásoktól (Fal: NE. 58).

szëm-látomás: [intuitus, conspectus; anschauung]. Életünknec iárássa hitben vagyon, nem szömlátomásban (Helt: ÚT. y8). Soc keppen tanita az wr mind szem latomasaual, mind tapogatasaual (Born: Préd. 273). A Kristus tselekedetinek szemlátomására igazíttya tanítványit (Pázm: Préd. 39). Szem-látomasént való (Megy: SzAÖröme. Elöb. 6). A szemlátomásban így hányák a sulykot (Sámb: 3Fel. 654). Szemlátomásból meg tapasztaltatot (Toln: Vigaszt. 132).

Látomást: palam C. [offenbar]. Isten latomast iő es nem vezteg] (DöbrC. 106). Nyilván és látomást ki nem visselt semmit (Csákt: AU. 9).

szëm-látomást: ante oculos, evidentissime C. palam, propalam, evidenter MA. [augenscheinlich, offenbar]. Zem latomast meg mwtathnaa az ew isteneet (ÉrdyC. 507). Neki yeleneek az angyal zemlatomast (594). Es yme zyz Maria zem latomast neki ielenec (TelC. 334). Christus menet szem latomast menybe (Born: Préd. 326). Az ördög szemlatomast mutogatya Adam fiainac ez vilagnac czalard ekesseget (Born: Evang. IV.20). Szöm látomást megyek az veszedelemre (Decsi: Adag. 217). Abban bizony szemlátomast még az pogányok értelmétis meg gyözhettyük (Pázm: Kal. 133). Ez dolog látva, láthatóképpen, szemlátomást lött (MA: Scult. 600). Hogy mi az istent nem szinnyel féllyiic, tisztellyiic, az igazság szemlátomást bizonyíttya (MA: Tan. Elöb. 26). Ne hazudgyon ollyan szem látomást. Szem látomást valo hazugság (Matkó: BCsák. 57). Szem-látomást paráználkodni nem szégyenli (Diósz: Praed. 260). Szemlátomást fogy és mintegy olvad (Mik: TörL. 113).

Látott: 1) visus, circumspectus MA. [gesehen]. Semmynemev latot gevtrelmben magat nem hagya vala rezetleme (DomC. 10). **2)** [oculatus, ocularius; augen-]. Kinec en nem chiac hallot, hanem vgian látot bizonisàgha vagioc (Balassa: Camp. 4).

Látsz-ik (*lathck* TelC. 297): **1)** videor MA. [cernor, spector; geschen werden]. Lacik, tecik: videtur (NémGl. 347). Chőtőrtőkőn nedues egh laeziattatik 1572 (KBécs. D7). A földön pedig anuál-is rettegtetőb jelek látszanak (Pázm: Préd. 6). Kinual meg töltött edények laczóttak (Lép: PTük. I.27). Némelly szép fekete bajutzokkal látszattak (Kónyi: VM. 65). **2)** conseor MA. [putor, videor; scheinen, gehalten werden]. Az sarkany ezeketh meg mondwan, lathek en nekem, hogy olyan lewn, mynth egy zop ifyu (TelC. 297). Mi látzic tüneктec: quid putatis (Helt: ÚT. c6). Az masic resze szinnel inkab, hog nem mint haszonnal laczik vala iobnac (Decsi: SallJ. 15). Az szamáris oroszlánnak látzik az tudatlanoknál (Decsi: Adag. 47). A ki hóltnak látszik vala, azt meg-gyógyittya (Pázm: Kal. 666). Oszlopoknak ládczattattak lenni (Bal: Cslsk. 404). Avagy a betüknek vonogatási a gyermekeknek első tekintettel álmélkodásra méltó csudáknak nem látszanak-é (Com: Jan. 2). Gyakortáb a kik leg alkalmatlanabbak, azok látszanak magoknak leg alkalmatossabbaknak (Pataki: Reg. 178).

által-látszik: [perluceo; durchscheinen]. Az üveg világos, által látszó, de igen romlandó (Bod: Lex. 167).

ki-látszik: 1) [emineo, exsto; hervorscheinen, hervorragen]. Ky lachyg vala az ev karyanak husa (MargL. 38). Garadyczon ne hagy az oltarra, hogy te zemeremseghőd ky ne lasseek (JordC. 55). Ki ne lassik az te mezytelensighednek iktelensighe (Sylv: ÚjT. II 140). A klastrom nagy hegyen vagyon a város fölött, a honnét az egész város kilátszik (TörtT.[2] III.352). **2)**

[elucesco; sichtbar sein]. Hogy ez a Mosesnek meg-jelent angyal a Christus lőtt légyen, innen is nem homályoson ki-látszik (GKat: Titk. 371).

mëg-látszik: **1)** videor, cernor MA. [gesehen werden]. Ez kwueknek zakadozasi oly igen nagion volt, hogy meg mind ez napig es meg laczik (VirgC. 22). Meglatzatunc szinten olly diczősegesoknec lęnni, a mint most ő maga vagyon az isten (Born: Préd. 35). **2)** [appareo, elucesco; sichtbar sein]. Meg ládczik hát mind ezekből az en argumentomomnak igassaga (Bal: Cslsk. 62).

Látszat: [aspectus, species; das aussehen]. Nem mondom, hogy szűrben, botskorban járjon a vitézlő rend, kétségkivűl ily kőntősben rosz látszatja volna (Fal: NE. 50). Ezek a héábavalóságok szépen illenek az egyházi kőntőshez, a skárlátban és arany prémmel futtatott kőntősben sovány látszattyok vagyon (63).

Látszatos: **1)** [visibilis; sichtbar]. Az ő látásának ereje továb érkezik e látszatos világ kerekségénél (Fal: BE. 569). **2)** [speciosus; glänzend]. Olly tündökletes, olly látszatos az anyaszentegyház, mint a magas hegyen épéttetett város (TothJ: IstN. 81). A kősziklás magos hegyen épéttetett város láczatos és állandó (Bíró: Préd. 2). Hogy valami nemzetes urli látszatos légyen a kényes világ szemei előtt, ahoz jó darab erszény kivántatik (Fal: NU. 273). A forgó ég alatt nintsen oly látszatos teremtmény, se kints, melly árát (lelkednek) érje (Fal: BE. 570). A hivságos azt bömböli magában mi haszna, lakásom uri, költséges, látszatos, ha senki sem néz reá (596).

Látszatosság: [splendor; glanz]. A ki a külső látszatosságra szaggat, ne ontsa egyszer s mind kintsét (Fal: UE. III. 145).

Látszomány: [spectrum; erscheinung]. Az ekklésiai historikusokból is hozhatnék példákat a spectrumoc, látszományok felől (GKat: Válts. II.1250).

Látt-: [videns, cernens; sehend, schauend]. Ki méne mindeneknec latára (Helt: UT. J4). Tőn nagy csudákat a mi szemeinc láttára (Kár: Bibl. I.64). Ki ugrott sok szemes emberek láttokra az iátékos hazugság (Bal: Cslsk. 142). A vadászok sokszor a majmoknak láttokra vizben mosdani szoktak (Misk: VKert. 226). A ki a biró szeme láttára vakmerőn el-tekélli magát a bűnre, inkáb érdemes arra, hogy a deresen fekve járja a lapitzkás tántzot (Fal: NE. 81). Kristus urunk mindenek láttára és hallottára maga vészen számot az utólsó itiletben (SzD: MVir. 251).

Láttatos: **1)** [visibilis; sichtbar]. Mynd ez kenodeorth zabadoh enghemeth mynden latatos es lathatlan ellensegymthewl (ThewrC. 8). **2)** conspicuus, prospicuus PPBl. [ansehnlich, ausgezeichnet]. Ha ennek előtte soha még megnem tapasztaltatott volna is, hogy az anyaszentegyház nem köttetet az külső láttatos pompához, önnön magoc szemlátomást valo bizonságul lehetnénec arról (MA: Tan. Előb. 23). Angyali tőkélletességgel legyen láttatos (1271). Láttatos példánk vagyon (MA: SB. 76). Az sidosagbeli aniaszentegyhazra nezue lattatosb es bőtsűletesb legyen, hogy nem mint az keresztyenségben valo poganyokra nézne (EsztT: IgAny. 136). Szep lattatos elő szamlalassal megbizonyithatiak vala (169). Igen lattatosis, ő magaban az nap (Lép: PTük. III.218). Én lattatosb kűlőmbőzést mutaték ő köztők ennél (GKat: Titk. 303). A mi bűneink meg-pirosodtanak, és ollyan láttatosokká lettenek mint a vér (Szok: Bals. 110). Az árbotz-fáknak koszorúit hol láttatos festékkel, hol ezűsttel, hol aranyal borították (SzD: MVir. 203).

Láttatosan: patenter PPBl. [sichtbar]. Arrol tőttűnc tanitást, hogy az istennec esmereti minden teremtett állatokban bizonyára elég láttatoson és világoson ábráztasséc (MA: Tan. 69).

1. LATKA: lebes DöbrC. 195. [becken, kessel]. Jvda en kiralom, Moab en remensegemnek latkaia, Idvmeaig el teriesztem en cipellesemet (DöbrC. 195).

2. LATKA: [ferrumen; loth]. Vedd ki az megtörött grispant, akar az latkát ölegyics köziben jó melegen, és próbáld meg, fess valamit vélle, az veresset latkával csinállyad szárazon megtörvén (Kecsk: ÖtvM. 308).

LATOR (*lutor* Pethő: Krón. 240): **1)** latro MA. [räuber, bandit]. Ty vatok kett latrok, kyk ez vilagott kernyol kerengyk (EhrC. 30). Wtet kezde verni mikepen toluajt, latrot (VirgC. 26). Ty gonoz latrok es kegietlen gylkosok (47). Latrok yeweenek en hazamra (ÉrdyC. 133). Gonoz teewő latrok (536). Tőrvényeket szőrzénec az gyolkosoc ellen és a tőb lator emberec ellen (Helt: Krón. 41). Az eijeli latroknak szamtalansagat mongia lennie 1572 (KBécs F2). Ő fosztotta meg Biró Péter szolgáját, tehát nyilván való lator s vajda rabja (MonTME. I.80). Meg-érdemlé a lator, hogy noha latrúl kereste tellyes élete rendiben, azon éjjel ugy mennyen bé a paraditsomban, mint sz. mártyr (Fal: NE. 54). A lator a kereszt alatt ládd mely szerelmesen fogadtatott a mi űdvezitőnktűl (92). Nagy reménség fénylett ebben a jámbor latorban, mikor a Kristus országának részesűlését kérte (Pázm: Préd. 547). **2)** scelestus, sceleratus, consceleratus, improbus, reprobus C. facinorosus MA. [gottlos, verworfen, ruchlos]. Iszonyú latrok: nefarii C. Mesterlator: *machinator scelerum; felette nagy lator: immanior, immanissimus scelere; mester lator ember: homo *ingeniosissime nequam PPBl. Iámbor a nyelued, de lator a szőmed (Helt: Mes. 182). Vgy kel kővély latornac, az ageb lator apád szinte igy járt volna (365). A satan bűnnel vadol, mind lator ispan es sugallo be ad istennek, es el arul mas felől (Mel: SzJán. 312). Egebert nem birom, hanem chak hog ez ket vr kezet ez lator mia valamj gonoz ne essek (LevT. I.368). Lator természet volna egyebekben is, ha isten szaiokra ereztene, mert az nyugodalomba konyeskedic az emberi lator természet (Born: Evang. IV.228). Szentesnek mutattiák magokat, de latrok (Decsi: Adag. 41). Világ latra (50). Az lator kakuk az ő monyait az ökör szőmetskének fezkébe toya (Mik: ÖrökÉ. 81). Forgách Sigmond igen bal elméjű, állhatatlan ember, hitinek semmit nem kell hinni, nincsen most itt latrabb nálánál (RákGy: Lev. 224). Az új szebeni polgármester az szász emberek szószólójával lator emberek (236). Ferdinand királyt a Bécs országi lutor urak és a bécsi lutor polgárok hittak Bécs alá (Pethő: Krón. 240). **3)** [scortator, ganeo, scortum, prostibulum; hurer, hure]. Lator, parazna aszon (Mel: SzJán. 444). Hazugságnak nevezi, hogy lator társa volt Luternek az apácza; ha házasság nem lehetett közöttök, lator társának kellett lenni (Pázm: LuthV. 171). Az házasság tőrő parázna kivűl való idegen ágyat ferteztetmeg, a kurválkodó lator az önnön magáét (Com: Jan. 183). Nem siethetek ugyan még most az latrának kikeresésével, de bizony idejében el nem akarom múlatni (RákGy: Lev. 158). Lator volt, az asszonynak az latra (228). Egy latort az asszony magához rekeszte (Gyöngy: Char. 20). Latort uagy ágyast tart (Szathm: Dom. 127).

[Közmondások]. Az ki bizja csak latorra ő magát, megcsalatik, latrul veszi ő hasznát (RMK. III.219). Kőnyű az latornac az latrot meg ismerni (Decsi: Adag. 104). Az ki egyszőr lator, soha nem iámbor az (108). Edgy atyának is lator fia nincsen (Ker: Préd. 157). Rusnyább az lator asszony a franczus embernél (Thaly: VÉ. I.116). Az ördögnek is sántája leglatrabb (Kisv: Adag. 72). A ki lator paripán űl, zabolábul itat (Fal: NA. 173).

Latorkod-ik: **1)** latrocinor MA. [räuberei treiben]. Ha valaki mostan az anyaszentegyház gubernálásánac formájat valóba

megtekinti, eszébe veheti azt, hogy az ég alatt ninczen nagyobb tolvaj barlang, az melyben a tolvajok szörnyebben latorkodnának és dúhösködnenek (MA: Tan. 1135). Most leginkább az végbeliek latorkodnak, Divini István lator volt, kiről ezután bővebben irunk (RákGy: Lev. 211). Bizonyos, hogy a latorkodó kozákok 30 vagy 40 ezeren érkeztek vala a vizen (TörtT.² 301). **2)** [moechor, luxurio; buhlen, ausschweifen]. Amâ parazna, ki Betsabeual latorkodot (Born: Préd. 431). Ha felette igen latorkodnac az barmoc, essöt ielent (Cis. G4). Kellemes dolog, ha az atya bőjtre, józan és tiszta életre inti fiát, maga pedig szemtelenűl tobzódik, latorkodik (Pázm: Préd. 198). Vér szerént való attyokfiával latorkodók (Veresm: HitMegt. 97).

[Szólások]. Minden keresztyén lélek vonja félre magát, valahányszor bűnre vivő a l k a l m a t o s s á g l a t o r k o d i k k ö r ű l e t t e (Fal: NA. 165).

Latorkodás: **1)** latrocinatio MA. [räuberei]. **2)** [improbitas; frevel]. Hunyadi János nem gondola az arulo ciliai grofnac latorkodásával (Helt: Krón. 105). **3)** [adulteratio; buhlerei]. Szolgalo leanyokeal valo latorkodas (Mon: Apol. 335).

Latorság: **1)** latrocinium MA. [räuberei]. Üzentem vala a királynak, hogy nem jó volna az kozákok latorságáért hatalmas császárunkkal való frigyét felbontani (TörtT.² I.291). Erdei, mezei latorsággal ki-fosztanak javainkbul (Fal: NE. 102). **2)** improbitas, scelus C. [frevel, ruchlosigkeit]. Iszonyú latorság: nefas C. Forralt latorság: meditatum, *cogitatum scelus; latorságával el-hiresedni: malis facinoribus *notescere; reá termett a latorságra: *accomodatus ad flagitia; el-untuk hallani sok latorságát: aures nostrae *calent illius criminibus; bélyeges, kire latorságáért bélyeget sütöttek: stigmaticus PPBl. Aszt mondgyác, hogy igen gonosz vagy, és latorságodért kellett teneked farkadat zálogban badni (Helt: Mes. 290). Minden latorsagra rea szabadittia őket (Mel: SzJán. 405). Tőb latorsagot, tekozlast nem latsz, mint most az ünnepen (Born: Evang. IV. 521b). Szilaisag, latorsag (DictaGr. 40). Talám nem gyakorlattatnak ő közöttök azok az czégéres latorságok (Pázm: Kal. 218). Ezt az istentelen latorságot siketségre nem vövé az romai pápa (678). Ha ki gonosságból vétkezic, latorság (Com: Jan. 176. 219). Ez mondás az sz. irás ellen valo latorság (Matkó: BCsák. 35). Igen igen rajta légy, végére mehes bizonyoson latorságának, az hajdu(é)nak (RákGy: Lev. 76). Gyalázatos halállal áldomásit adták latorságoknak (SzD: MVir. 209).

Latorságos: [improbus, scelestus; frevelhaft, ruchlos]. Gonoz, latorságos Mysia (MA: Bibl. Magy. 4). Az, az istenteleu, latorságos gyülekezet méltó volt az anya sz. egyháznac nevezetire (MA: Tan. 1084). Veszedelmesb és latorságosb, hogy a bálványoknak szolgálnak (Illy: Préd. II.326).

[Latrabb, latrabbul]

mëg-latrabbul: [depravor; verschlechtern]. Erkölcze meglatrabbula (MA: Scult. 936).

Latroz: [contumeliis figo; schmähen]. Egymást kurvázzák, latrozzák: invicem *raptant pro moechis PPBl. Latrozza azokat, ha kik jová nem hadnáják, hogy illyeneket irt (Tel: Evang. II. Előb. 14).

1. [Latrul]

el-latrul: [depravor; verderben, verschlechtern]. Immár ugy el latrult és oly czintalan, hogy sokat torkon fog az álhatatlan (KTör: SzJán. 4).

2. Latrul: improbe, malitiose, scelerate, sceleste, flagitiose MA. [frevelhaft, ruchlos]. A lelkőckel latrul complarkodnak (Mel: SzJán. 87). Láttam nagy wrat, kinek kinczet gyermeki latrul fellaktac (Born: Préd. 547). A melly idegen aszszonyt szemed lát, azt szűved latrúl kívánnya (Pázm: Préd. 228). Latrúl gyalázzák a pápát az elhanyatlot fiak (Pázm: LuthV. 353). Istentelenül és latrul élnek (Illy: Préd. I.497).

[Szólások]. L a t r ó l i á r t á l ageb (Helt: Mes. 302).

[Közmondások]. Az ki latrúl keresi, latrúl vészi hasznát (Decsi: Adag. 14). Az mely latrúl kerested, ollyan latrúl veszessed (153).

LATORJÁNSÁG, LATRÁNSÁG: [latrones; die räuber, räuberbande]. Soc latoriansággal népét sokasitá, az Máttyus földet égete, dulata (Temesv: Béla. 40). Nagy agyarkodással száguld a sok látránság (Paskó: ESir. A2). Az itt való latranságot mindennap fogják (RákGy: Lev. 494). Oly hire jütt, valami latranság verte volna egybe magát ellene való támadásra (506). Mióta a kurucz latránság támadott (MonOkm. VII. 381). Az hanasalföldi megbódúlt latránságot mi illeti, nekünk is ugyan így hozák hirül (XXIII.184).

LÁTRIÁZ: [adoro; anbeten]. Jobban akart azért e mellett meg-maradni, hogy sem lelke vesztességével teremtet állatot látriázni (Czegl: Japh. 53).

1. LÁZ: [formido, terriculum; scheuche?]. Fölton fölt, ollyan mint a láz, koldus rongyba öltöztette a szegénység (SzD: MVir. 379). [Vö. **VÁZ**]

2. LÁZ: tumultus, motus populi Sl. [auflauf, aufstand]. Nomen etiam Lazorum in Colchide si recte exeutiatur, genuinum Hungaricum est; láz enim, ut ejus derivata: lázadni, h. e. excitare et lázzasztani, h. e. excitare ad tumultum, vel ad certamen, docent, significabat nostris cum sine dubio, qui animose aliis praeivisset in bello, hostemque ad certamen provocasset; unde et lázos, adjective, eundem sensum habet (Otr: OrigHung. II.172).

Lázos: [tumultuosus; aufrührerisch]. Lázos eundem sensum [excitare ad tumultum] habet (Otr: OrigHung. II.172).

Lázzad, lazzad (*lágzittya*): [nitor, persequor; streben]. Láttam oly világ oktalanitotta urfiakat, a kik a raritas és ujság után lazzadván, maguk sem tudták, mire bolondulljanak végtére (Fal: NE. 30). Ha ugyan tsak oly igen a vigasztalás után lazzattunk, nem találhattyuk-e másban miben vig örömünket, hanem-ha a bordélyokban förtözünk mint a büdös bakok (106). Tsak az ujságok után lazzadnak és magok szülte elméjek tegnapi találmányival akarnak kedveskedni (Fal: UE. I.381). Ugy látszik, hogy némellyek a barmok kedvével egyvelitik kedveket és azon-féle gyönyörűségek után lázzadnak (Fal: SzE. 535). (Párisban) a nép szinte úgy lázzad arra, a mi nem kell, mint arra, a mi kell (Fal: TÉ. 776). Megerőltetvén a telhetetlen természetet, testi gyönyörűségek után lázzad (SzD: MVir. 116). Az öregek az ifjaknak pállyáját futtyák, utánnok indulnak, lázadnak (343).

föl-lázzad: **1)** [se viae committere, se commovere; sich aufmachen, aufbrechen]. (A kyral) leweleeket yrasson, kykben fennyen parancsolyon mind ő zelees orzaganak, hogy mynden ember fel kezwlwen, fw warosaba gywlneneek; hagyot napra ha ywtanak, mynd fattyk fel lazadanak, nagy sok ayandekoth wywenek, az warosban bee yewenek (ÉrsC. 448). **2)** [exsurgo; aufstehen, sich empören]. Igy szégyenült meg a lelki Hámán, igy maradának tserben az ő fel-lázzadt hacséri (GKat: Válts. II.953).

Lázzaszt: commoveo, concito, incito Sl. [antreiben].

föl-lázzaszt: concito MA. PPB. [aufwiegeln]. Elis lopá magát Florencziából és Görögországban evezvén, az kösséget fel-lázzasztá (Pázm: Kal. 678). Az taborba jutának es fel bodito hirrel az vitezeket fel lazasztak (Forró: Curt. 374). Sokakat fellázzaszt és valami kajtor hadat indit (GKat: Válts. II.353). A czéhek fel-lázzasztyák a községet, de nem vernek azzal soha

ellenséget (GyöngyD: Char. 357). Xerxes egykor maga népe közzűl a görögök ellen ezernyi ezereket lázzasztott fel (Misk: VKert. 72).

rëá-lázzaszt: [impello; antreiben]. Mást beszédgyével felültet, valamire reá-lázzaszt (SzD: MVir. 481).

széllyel-lázzaszt: [dispergo; zerstreuen]. Az harcz után jobb az sereget csoportban tartani, hogy sem mint széllyel lázzasztani (Réd: Tem. 16).

Lázzat: [moveo, concito; stiften, erregen]. Bekeseegősők leegyenek myndden tyredelmesseeggel azokhoz, kyk raytok nyomorwsagot lazzathnak (ÉrdyC. 29).

Lágzit: ∾ Haragyát is lágzittya (BFaz: Asp. 2).

Lazzud: [dispergor, disjicior; zersprengt werden?] Jobb ha serege mind itten lazzudna, hogy győzödelmével kérkedni ne tudna (Kónyi: HRom. 139).

[Lazzul]

el-lazzul: [diffundor; sich zerstreuen]. Valaki megvert ellenségét széllel el lazulván üzi, az nyert győzödelmet vissza akarja ellenségének adni (Réd: Tem. 17).

LAZA: [exilis, vilis; gering, schlecht]. Ez a nyalka kuruczoknak kedvesebb hazája, de most ottan sem kelletik katonák lazája (Thaly: Adal. II.141).

LAZAC: salmo, esox Sziksz. MA. [lachs]. Lasatz, semling, salmó hal: salmo; lazatz, galotza, pisztrang: salar PPBl. Tengeri halak: a lazatsz, menyhal, tengeri porczogó halatska (Com: Jan. 34). A salmo könnyen szökik, őszszel lazatznak hivattatik (ACsere: Enc. 118). Pomerániában fogtanak volt egy tzethalat, és annak az ő gyomrában rettenetes bőségű halak találtattak a többi között vólt egy singnyi eleven salmo is benne, mellyet mi lazatznak hivunk (Misk: VKert. 532).

LAZUL, LAZÚR: [lapis lasuli]. Lázul kő: laxulus Major: Szót. 289. Lazúr festék: Armenium, color Armenius PPB. Cyanus kő, mellyet az mauritaniayak lazulkőnek hinak (Kecsk: ÖtvM. 270. 276). Elég van ott skárlát, mind lazúr s mind gránát (SzBodó: Kalm. 7).

LAZSNAK, LASNAK (meg*laslako*l Gvad: NótVégr. 181. *lásnok* C. *lasnok* Born: Préd. *lasznak* Mel: Herb. 103): **1)** lodix Pesti Nom. I.45. C. Nom. 44. teges, gausape MA. *culcitra lanea PPBl. zottige decke, matratze Adámi. Ev agya vala egy hituan lasnak (MargL. 40). Vizes lasnackal tőtte be, hoğ meg fúllion (Mel: Sám. 201). Juhaimrol el nirt giapiūbol ezinált posztóual es lasnackal melegitettem őket (Mel: Jób. 74). Ha beburitkozic kádban vagy lasznac alá, has fayást gyogyit (Mel: Herb. 103). A drabantnak posztót, lasnakot köldél vót (MonIrók. III.182). Nincz lasnoka, szűre, ingie (Born: Préd. 388). Lasnakkal béfedett emberrel meg ijeszteti (Pázm: Préd. 7). Ésau posgás és szőrős vala mint egy lasnac (MA: Bibl. I.22). A szalmával megterittetett ágy feliben vettetnec lasnakoc (Com: Jan. 112). Agyokbeli lasznakjokat is az kortsomára hordgyák (DBón: Részegs. 82). Az haranglábra az esztendő szám fölmetező Dániel deáknak hozott biró uram Budáról egy lasnakot, 1 gréci tallér (MonTME. I.87). Ellopta báránynak is lazsnakját (Thaly: VÉ. I.351). **2)** [pannì; lumpen]. Koldus rongyba, lasnakba öltöztette a szegénység (SzD: MVir. 379).

[Közmondások]. Szenet kovácstól, lasnakot tzigántól nem vehetni nyertesen (Kisv: Adag. 315).

oláh-lasnak: bardocucullus C. [zottige kopfbedeckung].]

[Lazsnakol]

mëg-lazsnakol: [perstringo, vellico; aufspiessen, aufgabeln?]. Féltem, hogy meglaslakolnak a bikák (Gvad: NótVégr. 181).

Lazsnakos: gausapatus MA. Lasnakos kuklya: bardocucullus C. MA. Lasnakos, szokmányos, tzondáros, tatár-köpenyeges: gausapatus PPBl.

LÉ (*lee* PeerC. 123. 129. JordC. 387. 446. 510. ÉrdyC. 511b. *lé* rontták, *lé* vágák, *lē* menének Pethő: Krón. 42. *lewe* JordC. 244b. 291. ÉrsC. 112. 120b): de, deorsum MA. [ab, niederhinab, herunter]. Lepökni: despuere PPB. **a)** [hely]. Le esneiec (procidentes) inuadac ötet (MünchC. 17). Maria ő keserősegeben töldre lee eseek (PeerC. 129. 332). Vessee lewo ew rwhayth: deponet vestem (JordC. 244b). Erek emlekőzetre teetettenek eet lewe ez kewek: positi sunt lapides isti in monumentum aeternum (291). Lewe veteek wr istennek elette: projecerunt ante dominum (300). Pokolnak meelseghere zallaz lee: usque in infernum descendes (387). Eeznek az morsalekbol, kyk lewe hwlnak hw vroknak aztalarol (402). Lee vethközteteek hűtet a barssonbol (510. vö. Nyr. XIV.563). Földre lewe eswen ymada ewtet (ÉrsC. 107b). Lewe zallottam (112). Wmen magath megh alazwan es ő gondolatyth lewe baythwan ő byneyre (286). Ő thablayat lee helhete, az kep előt le terdeplek (463). Hejh, kérjük az papot: sok illyen jó napot imádkozzék le az szegény kuruczoknak (Thaly: Adal. II.145). **b)** [átvitt ért.] Haborusagoknak vezédelmenek leehnytese (MargL. 29). A szentség és isteni szolgálat, mind a kettő valóban igen le-felé vagyon, tsak a jó isten tudgya, mikor lészen elő-menetele (Fal: NE. 8). Erre mélyen leszomorodtak s szörnyen felindúltak (Fal: NA. 241). Letartó és alázatos volt (Fal: TÉ. 662). A pokolnak fenekéig lekárhoztatták (665). Lealasitotta és meggyalázta az egész fehér népet (691).

LÉ, LÉV: **1)** succus, liquor MA. [saft]. Balsamom fának leue: balsamelaeon C. Fa leve: hydrodes MA Ez beteg az bozzanak leueleet meg tevre es az leueet haromzer meg jua (DomC. 160). A sós halnak keserű leve (Com: Jan. 14). A gyökeres állatok egyféle részei: nedv, lév, hus, fikarty (ACsere: Enc. 222). Űrömnek levét és bűröknek borát adott (Tof: Zsolt. 373). Űröm lészen az étele és az itala bűrök lév (500). A tűzfának levét ha füledbe töltöd, abban való férget mind egyik meg-ölöd (Felv[2]: SchSal. 21). Főtt szederjnek leve (Felv: SchSal. 35). Ezen lével gurgurizáld fájó torkodat (Váli: OrvSz. 2). **2)** jus, juscum C. jusculum, offa MA. [suppe]. Lébe főtt: jurulentus C. Edgy kis levet meg őtt volt az konyhány (SzBodó: TFiú. 11). **3)** [jus, liquamen; sauce, brühe]. Levben marto falat: offa jurulenta MA. Es el devle az eteknek ev leue capaya vyara (MargL. 52). Sokszor főzőtt pareyokat újob levben feladgya (Pázm: Lev. 4). Adjak a rosz hust a jo lével (Megy: 3Jaj. 19). Ehöz illik e lévhöz kappan, fáczán, huros madár, galamb (Radv: Csal. III.46). Önts vajat avagy olajt bele, nem igön sokat, mediocriter, hogy mégis ne legyön lénélkül, de meg ne ismerjék az leve benne (47). Mártogatnának kenyeret a lévben (Fr: SzJán. 73).

[Szólások]. Nem kell ezt amazzal e g y l é v b e n h a b a r n i (Pós: Igazs. I.309). Miért h o z o d egy lévben a két különböző dolgokat (Matkó: BCsák. 441). M i n d e n l é v b e n k a l á n y (Fal: Jegyz. 928). Eggy lében k e v e r ü n k mindent (Megy: Dial Előb. 14). Egy lében keverünk mindent (CorpGramm. 711). Tséltsap, m i n d e n l é b e n l o t s: ardelio MA. PPBl. Minden lébe locs: curiosus (Com: Jan. 185). Miért kellett minden lévben locs embernec lenni (Czegl: Japh. 93). Az lenben loczialkodnám (Bal: Cslsk. 185). Mind e g y l é w b e n s ó z n i (Decsi: Adag. 112. 248). Nem kel mind egy lévben sózni és egy aránt eretneknek nevezni, az kik valamely vélekedésben vannak (Pázm: Kal 87). Igen tart attól, hogy ő is egy lévben sózattatik azokkal (Matkó: BCsák. 101). Az halál mindeneket egyenlővé tesz, egy lében sooz (ExPrinc. 198). Egylévben sózni (Kisv: Adag. 226). Zvuingerusnak én soha hiret sem hallattam, kit-is it a jesuita mind e g y l é v b e n v é r a többivel (Czegl:

Japh. 130). Mézes lére nem igen szaggatnak (Thaly: VÉ. II.4). Nagy konyhákat üttet, drága leveket csap, kényes falatok közt torkoskodik (Fal: NE. 8). Ezért keserű levet forralnak neked: poklúl lesz dolgod (SzD: MVir. 83). Ha az koncával jól laktatok, az levét es reá ti megigyátok (RMK. III.113). Ha meg ötted az húsát, az leuétis meg igyad (Decsi: Adag. 7). Ki-öntötte a levet: rossz fát tett a tüzre (SzD: MVir. 163). Egy szolgájával a levet öszve-szürvén, ezelőtt három esztendővel beszökött Moldovába 1760 (Hazánk I.377). Egybe szűrte a levet véle (Fal: Jegyz. 922). Rákóczy Györgyöt obsequiumra hivatja, de azt a húst sokféle lével főzék Váradon s Patakon, melyben senki nem vete jobb borsot, mint amaz extraneus hajdu (MonIrók. VIII.171).

[Közmondások]. A milyen lével fizettek kegyelmetek, olyannal fizetnek kegyelmeteknek is vissza (Nyr. XII.417). Feladta levét s elfeledte konczát (Kisv: Adag. 23). Oltsó húsnak híg a leve (430).

árpa-lé: *cremor hordei PPBl. [gerstensaft].

Balázs-lé: [?]. (Nyr. IX.71).

bisop-lé: [bischofstrank]. A bischop létől ugyan megtsömöllöttek (Misk: AnglInd. 97).

bor-lé: [sorbitio vinaria; weinsuppe]. Bor lev: Bort, vizet, mézet forraszd fel, vess malosa szőlőt bele, borsot, gyömbért (TörtT.² I.580).

borított-lé: [?]. (Nyr. IX.72).

bot-lé: [?]. (Nyr. IX.72).

cifra-lé: [?]. (Nyr. IX.72).

despot-lé: alliatum PPBl. [knoblauchsauce].

ëb-lé. Ebet csak eblével kell főzni (Matkó: BCsák. 5).

ecetës-lé: acetarium, jusacetosum PPB. [essigsuppe].

egres-lé: omphacium MAl. PPBl. [agrassauce].

élës-lé: [jus acre; sauce piquante]. Éles lével csuka. Az csukát faragd szépön, hasasd ketté, aztán sózd meg (Radv: Csal. III.43).

étëk-lé: [sorbitio; suppe]. Étek-levet és főtt hust vinni (GKat: Titk. 457. Felv: SchSal. 8).

fekete-lé: *jus nigrum PPBl. [braune suppe, sauce]. Nyul hus fekete lével (Radv: Csal. III.43) Ludat, vagy ludfiat fekete lével (TörtT.² I.569).

fokhagymás-lé: alliatum PPBl. [knoblauchsauce].

guta-lé: [?]. (Nyr. IX.72).

hal-lé: garum PPBl. [fischsauce]. Hal-zsír, hal-háj, hal-leve, halnak sós-leve: garum PPBl.

hideg-lé: jus gelatum Com: Vest. 134. [aspik]. Hideg lévbez való a kalán (Com: Vest. 84).

káposzta-lé: muria PPB. [krautsuppe]. Egy hordó káposzta lév sem gyógyíthatja meg (Mik: TörL. 212).

kaszás-lé: alliatum PPBl. [knoblauchsuppe]. Tehén hús kaszás lével (MonIrók. XI.322). Kappan kaszás lével (Radv: Csal. III.44). Harmadikát czimeremnek híviák kaszás-lévnek (Thaly: VÉ. II.378). Felvitték a káposztát, répát, murkost, kaszás levet s több eféle régi magyaros jó étkeket 1759 (Hazánk. I.295).

koldus-lé: [?]. (Nyr. IX.72).

körtvély-lé: succus pyrorum Kr. [birnensaft]. *Körtvély-léből tsinált ital: pyraceum PPB.

mák-lé: opium MA.

nyak-lé: [alapa; ohrfeige]. Valakinek nyak-levet adni, nyakon ütni (SzD: MVir. 320).

rác-lé: [vinum Rascianum; serbischer wein]. Hátha még az ráclévre vágyók voxa még alább csalja Nagyságodat (Beres: Lev. 23).

riskása-lé: *cremor orizae PPBl. [reisbrühe].

röstölt-lé: [?]. (Nyr. IX.73).

sós-lé: muria, muries, salsugo, salsilago Kr. [salzbrühe]. (Pázm: Préd. 1148. Kr.).

szilva-lé: [succus prunorum; pflaumensaft].

[Szólások]. Csossz elé szilvalé, téged is megborsoznak (Fal: Jegyz. 922).

szömörcsök-lé: [jus phallorum esculentorum; morchelsauce]. Borjú hús szömörcsök lével (Radv: Csal. III.42).

szüz-lév: jusculum purum Kr. [reine suppe]. A böjtös észik valami füstön száradott bitván hust szűz lévvel vagy sűtve (GKat: Válts. I.1069).

törött-lé: [puls; brei]. Ludat törött lével. Ludnak a máját petrezselyem gyükérrel, bagymával megfőzni s által verni (TörtT.² I.569).

vendég-lé: [?]. (Nyr. IX.74).

Levecske: **1)** jusculum; suppe Com: Vest. 134. Levecskéket esznek (MesésK. 12). Vacsorán egy kis levecskét is evék (MonIrók. XVIII.63). **2)** [jus, liquamen; sauce]. A sültekhez adattatnac mártogatni való étkec, ízt adó levecskéc (Com: Jan. 111). Levetskéket, leves étkeket készít (Com: Vest. 49).

Leves: **1)** jurulentus C. succidus, succosus, succulentus MA. jusculentus Com: Vest. 134. [saftig]. Am az undoc varat, a ki leues varr, meg gyogyittya (Mel: Herb. 12). Levesebb materiát kivánnak a város atyái (Nyr. XII.266). (A spikanad) leues kelest, varat meg gyogyit (BeytheA: FivK. 3). A tengeri baraczkoc, leves baraczkoc, fehér szilvác kemény maguac (Com: Jan. 20). A nedvesség az, midőn valami leves dolognak részei a kemény testeknek menedékibe bészénlik magokat (ACsere: Enc. 126). Majner alma, igen jó édes leves alma, nem igen nagy, egy felől sárga (Lipp: PKert. III.144). Levessen süsd a petsenyét (Szakácsmest. 47). A hering, mellyet ujonnan fognak, mikor még leves és teste-béli, a pisztrangoknac édességekhez közel vét (Tel: FLél. 52). **2)** [sorbitio; suppe]. Mosárban töretett eledel, leves: intrita; gyenge levessel vagy tziberével élni: vesci *intrita PPBl. Kell-e vyaidat az levesbe boczatani és az egész tálba válogatni (Erasm: Erk. 47). Minden leves az polyeka vala és káposztalé (MonIrók. XI.330). Gyenge levest habarnitzált és néki enni adott (Kónyi: ÁM. 24).

árpakása-leves: *sorbitio ptisanae PPBl. [gerstensuppe].

boros-*leves: sorbitiuncula vinaria; weinsuppe PPB.

fekete-leves: [coffea; kaffee].

[Szólások]. Hátra még a fekete leves (Matkó: BCsák. 102).

káposzta-leves: [krautsuppe]. Az a drága orvosság a káposzta leves (Mik: TörL. 212).

kávé-leves: [coffea]. Majd sok török test lesz eves, kiknek nem kell kávé-leves (Thaly: VÉ. I.216).

makár-leves: [maccaroni suppe?]. (Nyr. IX.72).

ordás-leves: jusculum cum tyresi Kr. [käsesuppe]. (Nyr. IX.72).

rongyos-leves: [?]. Ha rongyos leves vagyon, mért nem volna rongyos elme (Mik: TörL. 224).

sër-leves: sorbitiuncula cerevisiaria; bier-brühe PPB.

Levesség: succositas Sl. [saft]. Egy fa, mellyből jó-szagú levesség foly: styrax PPBl.

Levez: [stillo, succum mitto; fliessen, saft lassen]. Szemetec már bé apadot, orrotoc levező, hajatoc ősz (Prág: Serk. 815). A kik miatt esnék a dolog, azok se menjenek tovább onnan, hanem velök ott maradjanak és ők is azon lévvel levezzenek (ErdTörtAd. III.157).

mëg-levez: insucco C. PPBl.

LËÁNY (*lan* BécsiC. 2. *leagi* ThewrC. 123. *liani* AporC. 58. KazC. 139. LevT. I.5. *lañ* MünchC. 5. *lyan* EhrC. 73): **1)** filia C. [tochter]. Unokám leánya: proneptis; anyám nényének a leánya: consobrina C. Kérloc en lanim, ne akariatoc ezt lénnétéc (BécsiC. 2). Petrouella zůz ez s. Peter laña volt (MünchC. 5). Vram, en leañom ma meg holt (29). Es vigattak Judanak liani (AporC. 58). Ezek atte fiayd, leanid, nyugogial velek (VirgC. 31). Az keraly leanya legien egienlő az paraztnak leanyaual (147). Ywttem el valaztany leanyat hw annyathwl (JordC. 384). Ne hagi az te edes leagiodnak erdemeert az ördögnek törebe esnem (ThewrC. 123). Öneki az niomorusag elöt lůnec fiai es leani (Szék: Krón. 15). Féléc, hogy el szakasztod tőlem a te leányidat (Helt: Bibl. I. P2). Ez egy kis leányom, többis nincz ennékem, ebben vagyon örömem (Illyef: Jephta. 4). Harom keczy lowam wagyon, azth mynd kochystwl hagyom az harom leanyomnak (RMNy. II.217). Kd az én szommal köszönjön az én szerelmes leányomnak (LevT. II.20. 65). Haller Istvannénak az kisebb leánya meghólt (RákGy: Lev. 5). **2)** puella C. MA. [mädchen]. Testes, faros leány: filia bene *curata; a leány azon sír: id *lacrimat virgo; tserbe hagyni, meg-gyalázni a leányt: *ludificare virginem; leány néző, nőszni vágyó, leány kérő: procus PPBl. Dychertetnek leanioknak sokasagabol (VirgC. 15). Serenyen futamnak tanecban az leanyok (PeerC. 339). Keezde leany kenyerghest a myndenhatho atyahoz tennye (WinklC. 82). Sok leany yffyak gyeytöttek kazdagssagokat (ÉrdyC. 415). Iegössöm az lianok közöt (KazC. 139). A Palladon nenű leant ez ůdöbe vettetec be a Triton nsuű toba (Szék: Krón. 9). Esznec, isznac, leányoc körůl ezollyegnec (Temesv: Béla 37). A fő leányoknak magas, csúpos, hátra függő koronájok volt (MonIrók. XI.341). Tsak egy köz leányt-is nem illetne illyen, hogy illy bestelen hírt szó nélkůl visellyen (PhilFl. 64).

[Szólások]. Az apjára halaszt a leány: filia *rejicit se in patrem PPBl. Hágy valamit az leányok aztalára is (Decsi: Adag. 18).

[Közmondások]. Nem minden leány az, a ki pártában jár (Kisv: Adag. 388).

apáca-lëány: [monialis; nonne]. Jesus zewletety napyanak ydnepere az apacza lyanok zoktakuala mysere meny (EhrC. 73). Az apátza leányoknak synatokban kérdésben forgot, miben helyheztetett volna az keresztyéni vallás (MNyil: Ist. 90).

apród-lëány: pedisequa MAl. [begleiterin].

árva-lëány: pupilla MA. [waise].

asszony-lëány: [domicilla; fräulein]. Rájok asszon-leányok néznek vala (RMK. III.197).

eladó-lëány: virgo *tempestiva viro PPBl. [heiratsmässiges mädchen]. A nőtelen legény nőszni akarván, elválasztya magának, melly eladó leanyt kedvellyen (Com: Jan. 116).

ép-lëány: virgo *intacta PPBl. [jungfrau].

főző-lëány: focaria PPBl. [köchin].

hajadon-lëány: [virgo innupta; unverheiratetes mädchen]. Marattanak vala neki feleségétől ket haiadon leanyi, hazassagra alkalmatosoc (Helt: Krón. Előb. 1). Zichy Pál uram el vévén házastársúl Károlyi Ádám hajadon leányát (Gér: KárCs. IV.467).

kalmárkodó-lëány: institrix PPBl. [ladenmädchen].

késérő-lëány: pedisequa PPBl. [begleiterin].

komornyik-lëány: [cubicularia; kammerjungfer]. Lábhegygyel igen tsendessen bé-lépik aszszonyához a komornékleány (Fal: NA. 141). A komornék-leánynak még kevesebben aszott ez a gond szivéhez (158). Még tovább eresztette vólna nyelve vitorlyáját, de ime a komornik-leány érkezet (Fal: NU. 215).

konyha-lëány: lotrix; wäscherin PPB.

mostoha-lëány: privigna MA. PPBl. [stieftochter].

nászoló-lëány, nyoszoló-lëány: pronuba PPBl. [brautjungfer]. Ketek nem vihet nászolo leánt (LevT. II.34). A leányzók és aszszonyok közzül nyoszolyóaszszonyt és nyoszolyóleányt tettek 1760 (Hazánk I.362).

nászolólëányság: [munus pronubae; brautjungferamt]. Én Babkát el nem bocsátom az nászolo leánysägra (LevT. II.34).

néző-lëány: [vates; seherin]. Jwta elöwe egy neező leany, ky sok nereseeghet teezen vala nezeesevel (JordC. 763).

özvegy-lëány: [puella derelicta; verlassenes mädchen]. Özvegy leány kis Szombathely, kuruczok mátkája (Thaly: Adal. II.142).

rab-lëány: [serva; sclavin]. Annyi rab leányt tarthatnak, amennyi tetszik (Mik: TörL. 190).

sáfárló-lëány: libraria C. [schaffnerin].

sipos-lëány: [symphoniaca; musikantin]. Eegy sydo sypos lean mynden vendeeghöt kylomb kylomb vygassaggal tyztel vala (ÉrdyC. 167).

szolgáló-lëány: ancilla, famula C. [dienerin]. Vram te bezellettel te zolgalo leañodnac zvuébe (BécsiC. 5). Yoglas ennekőm meeltatlan ees bynös zolgalo leanyodnak (CzechC. 6). Zolgalo leanyoknak es egyeb sororoknak zolgalo tartok vala (MargL. 22). A tejet a tölgyböl a bornyu szopja, a szolgáló leany feji (Com: Jan. 78). A fő-aszszonyt és a szolgáló-leányt azon egy hetes vászonynak tartyák némellyek itt a szomszédságban (Fal: NA. 129).

szolgálólëánykod-ik: ancillor Major: Szót. 40. [dienen, das amt einer dienerin verrichten]. (Com: Vest. 119).

szüz-lëány: virgo *intacta PPBl. [jungfrau]. A nőtelen legény házasodni akarván, elválasztya magánac, a melly szűz leánt meg-kerůllyön (Com: Jan. 116).

udvarló-lëány: pedisequa PPBl. [begleiterin]. Aszszony egy leuelet ira Narsesnac, hogy gyapotot oszt vduarlo leanyoknac (Valk: And. 8).

unoka-lëány: [neptis; nichte]. Az alá szálló nemzetségnec rendi között vannac az unoka fi és unoka leány (Com: Jan. 120).

vókahordozó-lëány: cistellatrix C. [schmuckkästchenbewahrerin].

Lëányi: puellaris C. MA. [mädchen-]. Leányi öltözet: encombomata C. Leanyi negyed: quarta puellaris (Ver: Verb. 26). Ki vön egy szép nas fat es az Rebekhanec szepen fel figgeszte leany homlokara (Hoffgr. 29).

Lëányka: [puella; mägdlein]. Myndeu zykseg az mentwl kyseb leankaknak es oztasek (VirgC. 125). A másik nemben vadnak a kis baab-gyermek, a leanka, a kis-aszony: in altero sexu sunt pupa, puella, virgo (Com: Orb. 75).

Lëányocska: filiola, puella C. [mägdlein]. Kicsin leányocska: pupa C.

Lëányos: 1) [filias habens; töchter habend]. Ha leány magzatjok, nagy átkot adnak; felföldön történék, az leányos ember esztendeig mind búdosék (RMK. IV.257). **2)** [puellaris; mädchen-]. En semmi szót nem adtam a leányos házbol (Bethl: Élet. I.362).

Lëányoskod-ik: puellasco C.

Lëányság: [virginitas; jungfrauschaft]. Azt monda, hegi frater Marinus wewthe meg leansagat (ÉrsC. 431). Ha leányságomat néked tartották Diána társai, szép isten-aszonkák, ved 5 neveu (Zrinyi. II.28).

Lëányzó: 1) virgo, puella MA. [jungfrau, mädchen]. Ha leanzoth zylend, keth hetygh lezen tyztwlatlan (JordC. 96). Leanzokath es zyzeketh tarczaatok meg magatoknak (182). Leanzot zül vala (DebrC. 170). Leanzo magzatot zile (KazC. 44). Senky nem ysmery vala, hogy leanzo zemeely vona (ÉrdyC. 39). Valamely leánzo szûletic az bika iegy alat, szép és nagy termû lészen (Cis. K). Ilyen nagy liánzó, ki nem szenved fedtést (RMK. II.328). Mikor az leánzó férfiunal vagyon iegyben (Kár: Bibl. I.179). A szolga álmélkodéc a szép leanzon (MA: Bibl. I.20). Mint hagyod sirnya te kemény szûvedet mint egy kis leánzo (Zrinyi: ASyr. 173). Helyre leányzó, jól vagyon formálva (KirBesz. 51). **2)** filia MA. [tochter].

eladott-lëányzó: sponsa Ver: Verb. Szót. 29. [verlobte].

komornyik-lëányzó: [cubicularia; kammerjungfer]. Az mez amaz komornik leányzóban jobban meg vagyon a deliség (Fal: NA. 180).

szolgáló-lëányzó: ancilla, famula MA. [dienstmädchen]. Miért hagyod el a ti szemetekbe néző sok szolgalo leanyzotokat (Mon: Apol. 385).

[**LEBBEN. LEBBENT**]

Lebbentyü, libbentő: [pensile; gehänge]. Egy kis föllen valecska, melyben van az kettőben rubint négy, gyöngy libbentő kettő (Radv: Csal. II.352). Gyémántos arany függő öt lebbentyüvel (376). Gyémántos nyakra való, negyven nyolcz boglárból és lebbentyüből álló (376). Rubintos, gyöngyös nyakra való, melynek a közepén egy libbentő (Gér: KárCs. IV.420). Rubintos, gyöngyös nyakra való, tiz rubintos libbentő rajta, gyöngy libbentő nyolcz (421). Orientalis gyöngyökből készéttetett belső nyakravaló, kinek gyémántos arany libbentője vagyon (459).

LEBËG, LEVËG: 1) palpito MA. zittern PPB. Főldre esseek, mykeppen holth eleuen, chak zywe alygh lebegh nala (WinklC. 208). Talaltatnéke uallyon oly, kinek nem levegne szive, kinek tagai el ne lankaduának, kiben az vér meg ne hülne (Lép: PTük. I.406). A sziv leveg, dobog (Com: Vest. 36). **2)** fluito, volito MA. [pendeo; schwimmen, flattern, schweben]. Is istennec lelke leueg vala a vizeken (Helt: Bibl. I.A). A szent lelek eleinten kerülte a földet, csak a vizek felett leveget (Land: UjSegits. II.225). Szerencse mint üveg szemed előtt leveg s könnyen meg változik (Kisv: Adag. 186). Jelen vagyon, fejünk felett lebeg, s vigyázó szemmel tekint reánk az isteni méltóság (Fal: NE. 46). Széltől lebegtetnek ki vont vitorlái (Vad: FNót. 39). Fellyül akar levegni az iráson is, abba keze (?)eny'ét vastagon mázolni (SzD: MVir. 247). **3)** [vacillo; wanken]. Valamig az szent Lélec az sziveket és elméket meg nem világosittya, mind addig szüntelen levegnec és ingadoznac az soc kételkedésekben (MA: Tan. 18).

Levëgdëgël: [agitor; sich bewegen]. Ha megengedgyüc, hogy minden dolgoc magoktol levegdegelnec (MA: Tan. 190). Az daykac az széles uczákon gyûllyenec ôszve az szabadságossabban levegdögelő gyenge szellőjért (Prág: Serk. 495).

Levëgës: [splendidus; glänzend, schimmernd]. A fel cifrázott aszszonyi állat szép, ékes, leveges és tindöklic (Helt: Mes. 91).

Levëgés: [pulsus; schlag]. Verés, ütés, levegés: pulsus PPBl.

Levëgö: 1) [volitans, fluitans, pendens; flatternd, schwimmend, schwebend]. A házban levegő ég sûrün teli sok apró porotskákkal (Pázm: Préd. 15). Levegő leveleczke (MA: Scult. 179). A levegő testnek avagy tündérnek vére sintsen (GKat: Válts. I.86). Ez nem lőtt légyen a levegő és bé-szivó s kifuvó égben hallato kûlsô zendûlet, hanem az istenben lévő belső szózat (GKat: Titk. 8). Levegő párác (Megy: 3Jaj. II.26). A meteorum a földi párolgásokból az ég felé felszivattatott levegő test (Misk: VKert. 6). **2)** [pensile; gehänge]. Arany levegőkkel ékesité ő fejét és ujjában tevé nagy szép arany gyûrûjét (RMK. V.146). Az wr elveszi az kapczokat, kari ekessegeket, leuegőket, peremeket, isnorokat (Born: Evang. IV.600) **3)** [vexillum; fahne ?]. Es az kopya őt segû wolt es az wegen wolt egy lewegő (ÉrsC. 68). **4)** [visio; erscheinung]. Levegő látás (ThemSec. 28). **5)** [pinna; zinne]. Álatá a templomnak leuegőiére (Helt: ÚT. P4).

Levëgtet: vibro, moto, agito MA. [schwingen]. Világon, ég alatt niuts oly fele állat, kit isten nem legeltet, kit vagy a föld éltet, vagy szél égen levegtet (Rim: Ének. 165).

[**Lebël, ki-lebël**]

kilebëlés: [eruptio; das hervorbrechen ?]. Ki-lebellések és villámasok bocsátatnak-alá a levegő-égből (Mad: Evang. 25).

Lebëlg: [curo, laboro; sich kümmern, sich mühe geben ?] Mit lebelgünk ezekkel a bitang emberekkel? (Beth: Élet. II. 217).

Lebëlget: [frigus ventilo; kühlung fächeln]. Arczul köpölyöztek, lebelgettek (Beth: Élet. 205).

LEBEL: [anhelitus; ausdünstung]. Hogy ember (az búzavermek) dohától, leblétől belé ne haljon, nagy orvosság egy lepedővel szelet fogni azféle gödörbe (ErdTörtAd. II.64).

LEBSËL: [otior, tempus tero; müssig sein]. Hogy ezt megértettem, nem sokat lebseltem s mindjárt mentem egy ácshoz (ÖtvMest. 27. vsz).

LÉBI: [?]. Bokor ugro, lébi köntöst adáuak urunkra (GKat: Válts. II.390).

LÉC: tignum, tigillum MA. [latte]. Létz, kakas gerenda: tigillum Nom. 29. Felmenenec a haiazatra es a lécek altal ala ereztec azt ágaual közepbe Isuac eleibe (MünchC. 118). A szaru fákon, ollókon, ragokon, léczeken a téglác vannac (Com: Jan. 107). Támasztó lécz, szőlő karó (Com: Orb. 112). [Vettem] létzeket hatszáz ötvenhetet tizenhárom frton (Radv: Csal. III.28). Lécz-szöget vöttünk az templom épületihöz; vöttünk Bárdos Imrétül léczszöget 2 ft. 8 d. (MonTME. I.50). Lecz szöget vettünk, hogy a praedikátor temetését felrottuk fával 5 d. (66). Egy szekér léczet küldgyetök, nirfát, ki nyárfa legyen, mivel nem búsitunk bennetöket, de mostan eladni nem hoznak (68. 336. 385).

[Közmondások]. Jó létz jó sövényt tart: *honor alit artes PPBl.

Lécëz: tigillis frequento, tigilla tegulis substerno; latten aufschlagen PPB.

mëg-lécëz: tigillis munio Kr. [belatten]. Az lugasoknak való faragott oszlopokat meg köll léczezni meggyalúlt léczekkel, egy arányt veressenek föl egy singnyire egy mástúl (Lipp: PKert. I 17).

LECKE, LEKCE: lectio MA. Ily oskolaban gyakorta menyetek, minden napon és éjjel ez leczeth tanulyatok (VirgC. 130). Az ty iegyestekuel zent lecceze oluassasokban bezelyetek (139). Haznalatos es magassagos lekche (WeszprC. 133). Az ewangeliombeli leczkenek olwassassabol thwdhatfok (JordC. 352). Mester, ky akkoron oluas vala leckeet (DomC. 207). Kerdik zent doktorok, minemẃ lekceket kellı meg tanulnonk es meg tartanonk (DebrC. 68). Eh nỏmỏs lekćet meg tanulta es tartotta zent Janos, masik lekcze a kegiỏssegnek dolga (69). Negiedik lekcet ada vronk Kristus a zeretetrỏl (70. 71). S valamikor lekezeet akarna oluasni, titkon ualo imaćagot tezỏn vala elỏzer (206). A lelki tanitó a tellyességgel igaz szent irásbéli leczkét magyarázza (Com: Jan. 125). Vagy ött vagy ijjutt, mindenkor ime leczkére tartotta füleit (TemPompa. 152). De még is ez a szép leczke sokak szivében éppen elalutt, mert gyakorta morgolódunk, mérges panasszal az eget, földet betölt yük (Fal: NE. 41). Sok gonoszszal férges letzkéjek (96). A tanultt okossak-is köszörülik eszeket letzkével, és az erkőltses jóság-is teként a parantsolatokra (Fal: UE. 361). Meg ne vessük ezt a fő-titkú letzkét (365).

[Szólások]. Az bírónak itt benn is l e s z e n l e c z k é j e, ki az farának is hirével kezd lenni (RákGy: Lev. 76). Jól jött, hogy Sebesi Boldizsárnak volt leczkéje (250). Még házas nem vagyok, mégis az aszszonyoknak akarok l e t z k é t a d n i (Mik: TörL. 53). Tanúlatlan elme leckét ád eszesnek (Fal: Vers. 912). S z a b j leczkét az mi parancsolatunk szerint szép értelmesen (RákGy: Lev. 66). Azon e g y l e c z k e alá fogják a bársonyt az abával (Fal: NU. 302. SzD: MVir. 47).

Leckéz: **1)** [reprehendo, objurgo; rügen, verweisen]. A lacedaemoniai nép között virtusnak tartatott az elmés lopás; ki tudja, ha némelly keresztyének nem leckéznek véle (Fal: NE. 102). Untalan leckézett rajtam, hol így hol amúgy, néha kereszttül is (Fal: NA. 205). Falra borsót hányni s őket leckézni azon egy vesztegetés (Fal: NU. 251). **2)** [doceo]; unterweisen Adámi: Sprachl. Told. 91.

mëg-leckéz: [corripio; ausschelten]. Aprólékra is felüti az orrát, nem ártana megletzkézni (SzD: MVir. 38).

LÉCSËPURI: [?]. Apáczák részéről való adó, honorarium: egy vég lecsepuri, avagy mely nyolczvan pamuttal szőtt török keszkenőért jár (KecskTört. II.511).

LEDÉR (*lödör* Bal: Epin. 5. SzD: MVir. 445): dissolutus MA. lascivus, circumcellio, circulator PPB. ausgelassen Adámi. [unzüchtig]. Nynchen poklab az hazug embernel, mert isten ees ember semmy a gonoz lodernel (Pesti: Fab. 74b). Az emberke mutata neki egy nagy botot és monda: Te keuély leder, iõy fel ezac, im e nagy bottal agyon ẃtloc (Helt: Mes. 360). Vgy kel kővély latornac, miért iöttel ide te kevély leder (365). Piléses ledrec (Helt: Háló. 67). Nem is illett az nagy lödör sucenak vásott es szertelen pacskólását paczkok nélkül szenvedni (Bal: Epin. 5). Nyalakodo, szerzetes lederek (GKat: Válts. II 1317).

Ledérkëd-ik: [lascivio; ausgelassen sein]. Ledérkedve koslató hizelkedők (Tolu: Vigaszt. 231).

Ledérség: [nequitia, improbitas; verdorbenheit, liederlichkeit]. Halliad lederseget Pazmannak, mikor igy czielefeudikedik (Zvon: PázmP. 289). A vén tölgyfa meg nem indúl minden dib-dáb ledérségen (Kónyi: HRom. 1). Megereszti fékét kedvének, ledérségre, feslett életre vetemedik (Fal: NU. 323).

LËDNËK (*lendek* Lipp: PKert. II 231. *letnok* Beythe: Nom. 8. *lödnök* C.): cicera, ervum C. vicia, orobus MA. [walderbse]. Fejét meg-nehezitő lednek: gravedinosum *ervum PPBl. Ledneket és kemént hint, buzát és árpát vét (Helt: Bibl. IV.48). A ledneket paltzánal verik ki (48). Sárga virága, lenele mint a ledneknec (Mel: Herb. 95). Borso, lencse, lednek (Megy: 6Jaj. II.12). A héjas szedegető veteményec hüvelykekben és nyilo hejakban teremnec, mint a babban, vad lencsében, lednekben, bükkönben megláthatni (Com: Jan. 22). Azok a vetemények közzé, kik leginkáb szenvednek a hernyóktúl, csicseri borsot, mustár magot, lendeket vetnek (Lipp: PKert. II.234). Az ökrök igen hiznak a lednektől és babtól (Misk: VKert. 121).

Lëdnëkës: viciarius MA. zum wicken gehörig PPB.

LEG: **1)** [particula emphatica]. Legottan: confestim, illico; legelőszszőr: imprimis, ante omnia; legutolszor: extremo, postremo; legalso: imus, infimus MA. Legottan zent Ferenz meg tere Spoleta neẃ vewlgbe (EhrC. 14). Tahat kezde żidalmazni, es legottan kakas żola (MünchC. 66b). Holot el ivtot volna, legottan hozia menven monda (DöbrC. 447). Hogi kimene hozzaya, legottan elewte az főldre le esek (VirgC. 64). Leg azonnal megalla a dőg halal (DebrC. 139). Adam a zentỏk kỏzỏtt leg elsỏ zent lỏn (147). A dỏg halalban legh elỏzer alı papa mulek kih (214). Haza legazonnal el dỏle (224). Leg ottan az zen megh zẃnek es megh alwek (ÉrsC. 347). Senkit nem val uala vigastalot, de meg menettetic vala; legottan yelỏnnen lỏnek az kỏlcỏnỏzỏc, intuen ỏtet, ỏnekic meg fyzetni (TelC. 85—6). Peter apostalys az ew harmadyk capitulomyaba legh az vegere mongya (Komj: SzPál. 9). Azon mozsárokbul legiselőször reggel négy követ vetett lé (MonIrók. XXIII.420). Parancsolván legiselső tábornak nyereségét elektor sátorához levinnem (XXVII.48). Legkwlseő palotaban az palotas hadnagi szokott lenni (TörtT. XI 176). **2)** Leg, nihil per se, sed praefixum comparativis ex eis efficit superlativa MA. CorpGramm. 133. Legjob: optimus; legkisseb: minimus; legvégsőb: extremus; leginkáb: demagis, maxime, praecipue MA. Ez iambor azzon az corocon, legionkab az pocclosocon igỏn kỏnỏrỏl vala (GuaryC. 40b). Zent Lukać irya a meniorzagot nitua az istennek dićỏseget es vronk Iesust allani az atia istennek leg ioh dićỏsegeben (DebrC. 62). Negied aiandok, kiuel az edỏs isten ỏtet zerete, az apostolsag, hogi ymeh a lỏlki meltosagnak legh nagiob garadićara valazta (200). Az ỏrdỏgỏk tỏrekỏdenek a hit ellen hamos ćoda tetelỏknek myatta, kib legnagioban Antikristos ideieben lezỏn (209). Valamit ez eineim kỏzzỏl leg kissebnek tỏttetỏk, nekỏm tỏttetỏk (374). Azkor tudod becsỏlni az mentỏl legkỏssebb szikráját is az isten lelke vigasztalásinak (Born: Préd. 301). K[egyelme]d az tutorságban legbelsőbb (LevT. II 181). A plántának béli, veleje leg-bellyeb van (Com: Jan. 21). Ekkor láttuk legszembetünőleg ő felsége gyengülését (ErdTört. I.111). Az ördögnek is sántája leglatrabb (Kisv: Adag. 72). Jó a sajt kenyérrel egészségeseknek, legjobb étel, higgyed, többinél ezeknek (Felv: SchSal.² 12). Az én portékám nem legkevesebb a többinél (Mik: TörL. 132).

LËGÁT: [legatus]. Az legat es az appatok nagy tyztesseggel evzve gyeylveen, tanalchot tartanak (DomC. 21). Wr papanak Lengyel orzagra valaztot legathya (ÉrdyC. 631).

LEGEL: **1)** pascor C. in pascuis versor MA. [weiden]. Óryznee ewtet, mygh leghelne es bekewel esmeg haza hoznaa (ÉrdyC. 562). Zeretỏm ỏ ennekem, ky leghelltetyk lylywm wyragok kỏzỏth (ÉrsC. 238). Midőn legelő lovon akarná doctorságát fényesbé tenni, nagy ki-nyilt szemeckel bibéjét szemlélgeti (Kereszt: FKer. Előb. 1). Jól tudta a gazdánk, a biró két lova hogy e pusztán legel (Kónyi: RP. 96). **2)** pasco C. perpasco

PPBl. [weiden]. Czata leshelekben neletek legeltem, istenek szolgait neletek őrszöttem (Báth: Búcs. 4). Nyugalmas szivöknek kedv-legelő kénnyét prédálta újjabb bú (Gyöngy: KJ. 93). Mikor a nagy elme fennyen jártattya magát, a kivánkozó józ-is utánna siet, érvén tárgyokat, eggyűt lelik s legelik kedveket (Fal: UE. 399). Változtassa a sok friss szint és szem legelő képeket, mint valamely játékos theatrum (407). Kedv-legelő nyájassága, sziv-ébresztő vidámsága (Fal: Vers. 863). Árgus pásztor tehenét legeli, a míg ő aluszik, Hermes elemeli (910).

Legeldëgél: pascito C. [weiden]. A pásztor a legelő mezőn a nyáját legeldegeli, éteti (Com: Vest. 47).

Legelés: pastio C. [das weiden]. Legelesre: ad pascum (NémGl. 139. 226). Nagy eedes legheleest talalnak (ÉrdyC. 504).

Legelő: 1) pascuus C. pascens MA. [weidend]. Legelő mező: pascuum; zellel legelő: pascalis C. Az te déllő helyed az ördögöké inkáb, hogy nem mint juhoc legelő helye (MA: Tan. 1175). Strutz madarak legelő barlangia (MA: SB. 273). Közbe közbe látszattanak legelő mezők és hizlaló rétek (Fal: TÉ. 708). **2)** [pascuum; weide]. Ér az éhezett juh a zöld legelőre (PhilFl. 44).

Legelőd-ik: [pascor; weiden]. Az ökör igen szereti a zöld ágakat, apró genge tsemeteméket és némelly helyeken hátra nászván legelődik (Misk: VKert. 121).

Legeltet: pasco MA. [weiden]. Eggyütt legeltetők: compasco; közönseges legeltető hely: compascuus C. Mennyetec el s legeiessetec (Helt: Bibl. I. N4). Legeltető mezö, barom elö föld: pascua (Ver: Verb. Szót. 20). Mire vött engem anyám ő ölében, mire legeltetett volt ő tejével (RMK. IV.65). Az ő nepei, kiket geienel legeltetet (Born: Préd. 455). Az ő mezeienec szep siros fűuein szepen legeltet engem (Born: Ének. 176). Nem talaltatnec töb aitatossaguac legeltetőie nalanal (Mon: Apol. 23). Iay az Israel pasztorinak, az kik önnön magokat legeltettek, maga az pasztoroknak niaiat kellene legeltetni (Fél: Tan. 329). Azért a ki szenved, minden javainknak kút-feje, pásztorunk, ki gyámoltalanságunkat legeltette (Pázm: Préd. 524). Mikor ő a viszafonyást kezdette, legeltette őtet a község szele (Pázm: 5Lev. 8). A juhász az ő reá bizatott juhoknac nyájját legelteti (Com: Jan. 77). Lengedező szép szellőkkel legeltess te szent igéddel (Thaly: Adal. II.3). Legeltessed az én hiveimnek nyáját akármellyik renden (Illy: Préd. I.139).

el-legeltet: depasco, mino MA. abweiden, abetzen PPB.

Legeltetés: pastio, pastus, pastura MA. [das weiden]. Az Istentűl helyheztettek az hívek legeltetésére (Pázm: Kal. 112). Érzékenségnek legeltetése után járnak (Pázm: KT. 5). A testi ember vissza akart élni az istennek hatalmasságával az ő hiuságoknak nézettetésekhez szokott szemeinek legeltettetésekre (GKat: Válts. II.311). Ő a mi urunk és mi az ő legeltetésének népe (Illy: Préd. I.494). A barmoknak közönséges legeltetések a mezők és rétek (II.8).

Legeltetőd-ik: [alor; genährt werden]. A szaglás ki-mondhatatlan drága illatokkal legeltetődik (Pázm: Préd. 756). A szent apostoloktul plántaltatott igaz tudomány világ végiglen meg marad és pásztorok által legeltetődik (Pós: Igazs. I.283).

LÉGËLY, NÉGËLY (*négöly* MA.): cadus Pesti: Nom. (40). obba, dolia, capsaces, batus C. butellia PPBl. fässlein PPB. Légely, tsobolya: cirnea, hirnea Major: Szót. 141. 250. Dregfa-palatzk, tsobolyó, légely: obba; átalag, tonnácska, légely: (a)mella, tunna; hordó, négel: dolium PPBl. Menevel tartozol te az en vramnak? Az ottan monda: Zaz neghely olayal (JordC. 584). Az meg mosot tyzta negőlben menyből adateek olay ew zykseegőkre (ÉrdyC. 472). Negi negel araniat kivanunk (PontH. 129). A kulcsár bort hoz fel, és a pohárnoc a fapalaczkból avagy légelből meg-tölti, s oda nyujtya (Com: Jan. 111). Legelyekben az hátokon hordottak vizet az Szamos vizéről (MonIrók. XI.429). Egy légelt egy vedrest nyoltz pénzen adgyanak (TörtT. XVIII.236).

Négëlyëcske: doliosa C.

Négëlyke: doliolum PPBl.

Négëlynyi: doliaris MA. zum fass gehörig PPB.

LËGËNDA: [legenda]; der heiligen lebensbeschreibung (Kir: Besz. 120). Olvastatyk zent Dorothea aszon legendayaban (CornC. 239). Zent Lazlo kyralnak legendaya (ÉrdyC. 394). Zent Sewerwsnak ew leegyendayaban olwastatyk (ÉrsC. 346). A legendákban gyönyörködöl e (Czegl: MM. 201).

LEGÉNY: 1) juvenis MA. [adolescens, caelebs; junger mann, junggesell]. Izmos legény: *praevalidus juvenis PPBl. Iffiu legeń miben feddi meg ő vtat (DöbrC. 54). Veen tyz legeent ew attyanak zolgay kezzől (JordC. 330). Istennek hazaban valo lakos legheeny (ÉrdyC. 165. 349. 511). Jó véres legényeket rendeltek a katonák mellé (Nyr. XII.363). Fogathanak hitökre Mihal es Miklos, hogy el bochatatjak az ket barandi legent (LevT. I.225). Egy nehány ió legént külde szokmánba (BFaz: Castr. C4. Pécsv: Fel. 596). Az atyát ösz ember formában irod ki, a fiut penig nem ugy, hanem iffiu legény képében (Kereszt: FKer. 167). Maga-is szög legény, lova-is szerecsen (Gyöngy: KJ. 109). Az Sofia János méhei ellopó legenyökért fizettünk 4 ft. (MonTME. I.38). Az városházához jövén, arra kért bennünket, hogy azt az legényt megfogjuk (76). Mind az legény az leányt, mind az leány az legényt alkalmasint megfárasztotta (MonIrók. XI.333). A felesége igen bestelen erkölcsű, ki előtt nincsen személyválogatás, még a czigánylegény is kedves előtte 1760 (Hazánk. I.371). **2)** [officinae administer; gehülfe]. Kováts legény: banausus C. Nem vagy te apostol legény (Czegl: MM. 100). Nem ér véle barbélylegény ő sétálásával; szabólegény az kovácscsal jobb, hogy csak hallgasson; vargalegény az tobakkal bocskában gázoljon; hogy nyitod föl csipás szemed hitvány molnárlegény (Thaly: VÉ. II.69). **3)** [minister, famulus; diener]. Sietenec az legenöc zallasocra (GuaryC. 58). Az legenyek ezt hogy hallak, Katerynat el ky hozak (ÉrsC. 506). A siriai király parancsola a harmintz ket főlegényeknec, kic az ő szekereiuel birnac vala (Helt: Bibl. III.298). Ismeg más ötuenedes fő legényt boczáta reáia az ő alatta valo ötueniuel (301). Szanto, kapalo legeninec tartasa (Born: Préd. 555). A rab-legényt el-vigye magával (Gyöngy: Char. 9). Egy zolga legény hazugság birságot adott (MonTME. I.273). **4)** [miles; soldat]. Meeg az wdwarlo legyenek, vytezök ees ollyan zeepők valanak, mynt az feenes nap (ÉrdyC. 511). Önnön magoc akarattyából hadban menő vitézec: volones; tábori buzgányos, furkós szolgác és botos legényec: calones et caculae (Com: Jan. 146). A félelem a gyűlölségnek attya, mely ha meg foganszik a katonák szivekben, job akkor a tisztnek hátráb állani, sem hogy a legények közt forogni (Fal: NA. 219).

[Szólások]. L e g é n y megrágd, a mit szóllasz (Matkó: BCsák. 279). T e v a g y a l e g é n y Tyúkody pajtás (Thaly: Adal. I.31). Jó l e g é n y a b o r (SzD: MVir. 74).

bányász-legény: [metallarius; bergmann]. Hova lötök a csákánnyal bányász legények (Matkó: BCsák. 41).

béres-legény: [famulus mercenarius; mietling]. A béres legények és barmok után nevekedett gőbölyösök mindenkor barmok, ekék, barázdák-között forgóttak (Pázm: Préd. 320). Azert a királyt artzúl csapni mérték-nélkűl gonoszabb, hogy sem egy béres legényt pofázni (1082).

boltos-legény: institor C. [colporteur].

botos-legény: cacula Com: Jan. 146. [soldatenaufwärter]. A tábori moslée tisztítóc, tábori buzogányos furkós szolgác és botos legényec a szolgálatra hagyattatnac (Com: Jan. 146).

evező-legény: remex MA. ruderknecht, bootsknecht, matrose PPB. Az evező legényők (remiges) az evező gusnak ragasztójához ůlvén eveznek (Com: Jan. 89).

hajós-legény: [nauta, remex; matrose]. Hajós pallér, ki a hajós legényeket kényszergeti, nógatja: portisculus PPBl.

hős-legény: [caelebs; junggesell]. A hős legény megházasodni akarván megnevezi, melly eladó, szép termető leánt kedvellyen (Com: Jan. 116).

katona-legény: homo bellator; kriegsmann Com: Orb. 306. Egy katona legény ki gondola magának uj vallást (Com: Orb. 306).

köz-legény: gregarius PPBl. [gemeiner soldat]. Királyt köz-legénytől futamtató fegyvere (Derk: ÖÉlel. 76). Az két emberen kivűl az egynihányka közlegény katonánál több nem esvén el (MonIrók. XVIII.105).

közlegénység: ∾ Nádasdy közlegénységből ment fel marsalságra (Thaly: VÉ. I.297).

lovász-legény: [agaso; reitknecht]. Nagy szegény állapotba mint egy lovász legénnek vagy szekérvezetőnek ugy kellett kenyerét keresni (MA: SB. 53).

mestër-legény: [administer; handwerksgesell]. Egy tzébeliek, mester legények: sodales PPBl. Az inasságból felszabadult mester legények egy-egy forintot adni tartoznak (Mon.-Okm. XIV.43).

müves-legény: ∾ Szurkos orrú műves legény (Pázm: Kal. 691). Kaptabűzű műves legény (Zvon: PázmP. 301).

nöszö-legény: procus PPBl. [freier] A nyősző legény nem kiméli a költséget (Kisv: Adag. 21).

nötelen-legény: caelebs Com: Jan. 116. [junggesell].

nyiró-legény: [administer fullonicae; walkergesell]. A nyirő legényektől és a szabó legényektől ne vegyenec többet a köz vámnál (Helt: Krón. 166).

rideg-legény: caelebs Com: Jan. 116. [junggesell]. A rideg legény megszemléli a mely férjhez menő leányt keressen (Com: Jan. 116). Rideg legényeken vett adó 154 ft. 35 d. (MonTME. I.216. 265. 273).

szabad-legény: volo Com: Jan. 146. [freiwilliger]. A szabad legényec avagy őnnőn magoc akarattyából hadban menő vitézec magokat a gyalogosoc avagy lovasoc seregéhez veric (Com: Jan. 146).

szabadlegénység: [milites intemperantes; soldaten ohne disciplin]. Akármely hajdútskának vagy katonának nagy servitusnak tetszik a jó rend, rabságnak a régula, viszont nem tartván semmi szeb titulust a szabad legénységnél (Zrinyi II.192).

szëgény-legény: [miles gregarius; gemeiner soldat]. Az meghólt zegeny legenyeknek attyafyay feyekygh tartatyak ter venhez (LevT. I.208). Az zegeny legeny ez felevel el, mivel hogy az frygy alatt az feyedelmek ys zukon fyzetnek (335). Palffy Ambrus zegen legen, ki keez theruent allani, mert tizta orchawal szolgalta az my vronkat (342). Szeginylegénynek jó hajlék Kohonez, mert ott katonának bő kenyere, bor s konez (Thaly: VÉ. I.25). Szegénylegénynek két pogány közt egy hazáért omlik ki vére (Thaly: Adal. I.31). A parantsoló vezérhez előb hogy sem hozzá férjen a szegény legény, sok fő-tisztet kellene néki félre taszittani (Fal: NA. 216).

szëgénylegénység: [status militis gregarii; gemeiner stand]. Severus tsászár szegény-legénységből tsászárságra jutott (Pázm: Préd. 1143).

vö-legény: [sponsus; bräutigam]. Hina a nazmag a volegényt es monda őneki (MünchC. 171). Yew legheennek es yegyesnek zozattya nem hallattatyk te benned (JordC. 920). A kirali keresere meg alduuı mind az vő legent smind a menyazont, zent Tamas az Abanessel meg tengőrre ẃlenek (DebrC. 39. 52). A zizek Jesusnak kegiösinek neueztetnek s ő kegiglen völı legennek (111). A vő legénynec vő féllye, edgyben szerző násznadgya avagy leány kérő őrőm attya vagyon (Com: Jan. 117). Elég, hogy a jövendőbéli vőlegényt, vagyis inkább vőembert most a köszvény nem háborgatya (Mik: TörL. 116). Az isteni vőlegénnyel gyönyörűségesen mennyei menyegzőben mulatozik (Biró: Micae. 306).

völegénység: [sponsalia; brautschaft]. Amaz uj gyülekezetek az örökké országlo Jesus vő-legénységétől és házasságától elszakadott nyájak (Pázm²: Kal. 719).

Legényës: [virosa; mannsüchtig]. Nem vagyok legényes: non sum *virosa PPBl.

Legényke: [vir; mann]. Fa legénykék és asszonykák szopogatói (Matkó: BCsík. 79).

LÉGY: musca C. MA. [fliege]. Ha azt akarod, hoǵ heusagos gondolatoknac leǵet el tauoztassad, leǵ imadsagos (GuaryC. 68). Hazaydra boczatok myndon felee legyeketh (JordC. 21). Leǵet awaǵ zuńogot fogna (BodC. 8). Beelzebub sidoul, magarwl legeknek baluanya, ennon velem hoǵ iů ez szo bezzeg (RMNy. II.44). Az meghólt legyec az paticariusnac kenetit meg büdössitic (Kár: Bibl. I.629). Az apro férgek, egerek, nyüvek, legek mikor teremtettek (Ker: Préd. 238). Hádriánusnak a légy határozta meg életét (Czegl: MM. 206). Szunyogokká és kicsin legyekké változának (Illy: Préd. I.253). Értekezzünk a méhekről, hangyákról, legyekről s több elfélékről, mellyek bogaraknak neveztetnek (Misk: VKert. 625). Világ mérges mézére ne esdegelly mint a légy (Biró: Angy. 69). Nem illik a keresztyén emberhez, hogy mint a szemtelen légy lesse, meg esse, fagyaszsza sebeit felebaráttyának (Fal: NE. 91).

[Szólások]. Az l é g y m a d á r hát (Decsi: Adag. 19). Ha ezis szép, az légy is madár (215). Légyből e l e f á n t o t t i l n t e t (SzD: MVir. 311). Inkab l e g y e t c z a p n é c a z s z á r a m o n (Szeg: Theoph. 39).

dongó-légy: asilus PPB. [brummfliege]. El iő eǵ dongo leǵ es (a halot) mind el zaggatt'a (BodC. 8). A dongo legyek mind az ő izetlen dongásokkal, mind pedig testeiknek undok tisztátalanságokkal az emberek körűl alkalmatlankodnak (Misk: VKert. 655). Dongó légy, darázsok, szúnyogok bárkája (Orczy: KöltH. 199).

ëb-légy: cynomya, cynipes C. cyniphis MA. ricinus Com: Orb. 65. PPBl. [hundsfliege]. Erezte ő kezikbe ebleget es meg eue őket (AporC. 37). Vannac némely felettébb ártalmas állatotskác, ugy mint serkéc, tetvec, eb fülében ragadó legyec, eb legyek (Com: Jan. 42). Vagyon oly légy, melyet eb-légynek neveznek, az ebek szőri közzé szokta magát rejteni (Misk: VKert. 656).

kutya-légy: ∾ Hogy kutya-legyek, bolhák a kutya fülében ne teremjenek, görög diót rontván meg vizben, avval kell a fülét kenni (ACsere: Enc. 178).

ló-légy: asilus MA. [pferdefliege].

spanyol-légy: [cantharis; spanische fliege]. Spanyol legyek avagy kőrős-fán termő legyek, igen meg-essik a fának és fűnek leveleit, meg is vesztik mérgekkel a virágokat (Lipp. PKert. II.241).

varga-légy: asilus, bucentes C. [pferdefliege].

Legyecske: [musca parvula; kleine fliege]. Gyertyára szökellő lövöldékek avagy tűzben termő legyetskék (Com: Jan. 51). Ama fényes-legyetskék röpdöznek éjtszakán (Fal: NE. 3).

Legyes: [confusus, obscoenus; verwirrt, ekelhaft]. Legies, szauaros tudomant ne taneez (Mel: SzJán. 487). Isten vetne vendéget: papoknak pirossát, horvátoknak horgassát, lengyeleknek legyessét (Thaly: VÉ. I.345).

Legyez: **1)** muscas flabello, abigo, pello MA. [fliegen verjagen]. **2)** ventilo C. ventulum alicui facio, flabello, refrigero PPB. [fächeln]. Szórok, legyezek, szellőt indítok: ventilo PPBl. A fejedelmet halálos betegségben feküve vittük, én szekere ablakjában voltam s legyeztem (Kem: Élet. 45).

Legyezés: ventilatio C. MA. [das anfächeln]. Szórás, pallás, legyezés: ventilatio PPBl. Holt-elevenől vonzják ki, de vizzel és legyezéssel megélesztik (MonIrók. III.160). Királyi mulatság gyenge szellők legyezésinn örömét nevelni (Fal: Vers. 864).

Legyező: **1)** [ventilans; fächelnd]. Az isten adott a barmoknak hoszszú legyező farkat és mozgó füleket (Misk: VKert. 655). Olyan nyelvére nézve az emberek közt, mint a legyező tehén fark, mely mindent befecskend (SzD: MVir. 104). **2)** flabellum, muscarium C. muscaria MA. [fächer]. Legyező hordozó: flabellifer C. Páva legyező: *plumatile muscarium PPBl. Senki nem beczűli a te tollaidat, hanem hogy legyőzét csinálnac belőle (Helt: Mes. 415). A legyec el űzettetnec legyezővel avagy légy csapoval (Com: Jan. 110). Szellősítő legyező: fächer (SzCsomb: Uteír. 231). Ellopta az verébnek verőjét, légynek legyezőjét (Thaly: VÉ. I.350). (A légy), akar mint kergessék-is a legyezővel, ismét csak visszaszemtelenkedik (Misk: VKert. 655). Mikor megtanúlta, mint haboz módiasan a legyezővel, víg örömét mutogatja az anyja (Fal: NA. 156). **3)** [cauda; schwanz]. Arra való a sok legyező, a sok lófarc (Helt: Mes. 96). Bezzeg ugy tetzic, hogy ott hattat a legyezőt, ihol mostan is kurta belé (101). Merő hamisság, hogy a lovak az ő természeti legyezőjöktől megfosztatván azzal erősebbekké tétessenek (Misk: VKert. 11).

LEGYÉNT, LEGYINT: [percutio; schlagen]. A niak waghe egy waghassal wgy legyenthee, hogy ez wylaghbol ky weghezee (ÉrsC. 519). Ewmagara mynden wgy tekynchen, hogy mynden gonoz tewle io tauol legynchen (Pesti: Fab. 80). Kél a szél, a fákat vígan legyinti (Thaly: Adal. II.187). Tsákánnyal legygyentek egy jót tarkójára (Gvad: RP. 219).

LÉH, LĔH (*lyh*ellys Komj: SzPál. 177): halo, halito, anhelo C. spiro, respiro MA. [athmen]. Ide s tova lehők: prospiro; nehezen léhő: dispnoicus, asthmaticus; nehezen lehő: peripneumaticus C. Lehő: anhelus MA. Péhők, léhők, lélekzetet nehezen vészek: anhelo Major Szót. 13. Pihök, lehök, lehellek, szagot botsátok: halo PPBl. Lata thawol egh zemywsagban lehő farkasth (PeerC. 74). Mykoron meegh ees leehne, gherelyekkel altal vereek ewtet (ÉrdyC. 545). Mikoron az ember kezére leehne, megkérde az satyrus, mi oka volna annak (Pesti: Fab. 53).

ki-léh: interspiro C. [ausathmen].

kilĕhés: interspiratio C. [das ausathmen].

rĕá-lĕh: [adspiro; anhauchen]. A pap a keresztelkedő emberre reia leeh (Agend. 7).

Léhĕg, lĕhĕg: [respiro; athmen]. Nehéz betegségben vagyon s csak alig léheg, pipeg (Czegl: Enoch. I.89). Leheg, piheg s szárnyait is lebotsáttya (KBodor: HŐszt. 55). Sietvén lehegő lépéssel uj sereget látnak (Gyöngy: Char. 185). A horvátság alig lehegett (Gvad: RP. 108). El hozta, de lehegett (Gvad: VLev. 54). Lehegvén kereslek, mindenütt nyomozlak (Orczy: KöltH. 53).

Lĕhĕll, lĕhĕll-ik: **1)** [spiro, flo; blasen]. Valamire lehellök: afflo C. Zellet, hol akar, ot lehel (spiritus ubi vult spirat), es ő zauat hallod, de nem tudod honnan iőyőn (MünchC. 172). Reayok lehelle es monda: vegyetek zent lelket (CornC. 133) Az erdegre lehelle zent Iustina azzon (359). Wr lehellee hw orczayara eelethnek lehelleeseeth (JordC. 9). Jesus lehellee (insufflavit) es monda: veegyetek zent lelketh (699). Mikor vrunk az apostolokra lehellek, szent lelket ada nekik (Lép: PTük. I.169). Reaiok lehéllik es szent lölköt ád (171). **2)** anhelo, respiro MA. [athmen]. Lehellő: exspirans C. Pihőkni, lehelleni: anhelare MedLat. 45. Pihegek, lehellek, párállok: anhelo; lelket veszek, lehellek; respiro; hideg párát lehelleni: *anhelare frigus; lehelleni, pihegni: *ducere anhelitum PPBl. A tüdő lehellik, lelket viszen (Com: Vest. 36). Az ysop olajjal egyben a máj fájóknak s tüdő dagadóknak vagy nehéz lehellőknek hasznos (Nad: Kert. 326).

be-lĕhĕll, belé-lĕhĕll: inhalo C. MA. hinein hauchen PPB.

ki-lĕhĕll: exspiro C. exhalo MA. [ausathmen].

kilĕhĕllés: exspiratio, exhalatio C. [das ausathmen].

rĕá-lĕhĕll: adhalo C. afflo MA. anhauchen, anblasen PPB

rĕá-lĕhĕllés: adflatus MA. das anblasen, anwehen PPB.

Lĕhĕllés: aspiratio, afflatus C. flatus, halitus MA. [das athmen]. Lehelesre: ad respirandum (NémGl. 145). Le tewee az barmok eleiben, lehelleesőkkel meg melegőytenéek (ÉrdyC. 51). Az saarkan zaaz embernel tebet ölth meg az ew lehelleeseewel naponkeed (190). Ime el kezdethem megh nemwlnya, lehellesym el fogyny (ÉrsC. 302). Zayanak lehellesebe vagyon mynden ereyek (KulcsC. 73). Inekluk lyhellysemuel, de íneklek elmymueles (Komj: SzPál. 177). Az isten az ember lelkét s lehellését hozzá akarná vennie (MA: Bibl. I.470). Az oktalan állatoknak lelkek nem egyéb, hanem valami elmuló párah és lehellés (Misk: VKert 10). Egy lehelléssel el-árullja magát a festék fényes ortzájokon (Fal: NE. 91). Ha a halál talál, be keservesen fog neved ajakimról utólsó lehellésemmel leszakadni (SzD: MVir. 210).

nehéz-lĕhĕllés: [anhelitus; schweres athmen]. A ki hanyat fekszic és aluszic, nyomással bántatic, a ki hasmánt, nehéz lehelléssel (Com: Jan. 113).

Lĕhĕllet: anhelitus C. spiraculum, spiramen MA. [athem, hauch]. Negyedzer jelent zent lelek lehelletnek keppen (CornC. 133). Befuua az ő orrába az élő lehelletett (Helt: Bibl. I. A3). Ű ad parat, lehelletet mindeneknek (Kár: Credó 176). Lehellet vala az isten az ember orrába életnec lehelletét (MA: Bibl. I.2). Ha a lutheránus vrakra és asszoniokra effele büdős lehelleteket ükrődnének az foghagymas opinioni dominék, bizony megemelődnék a teteiekenn a kalap (Bal: CsIsk. 319). A föld indulás lészen a föld alatt lévő lehelletekből (Com: Jan. 15). A sárkány csak lehelletivel megöl (41).

Lĕhĕllő: [spirans; athmend]. Lehellő-hely: spiraculum PPB.

nehezen-lĕhĕllő: asthmaticus, dispnoicus MA. engbrüstig PPB.

Lĕhĕltet: [spirare facio; athmen lassen]. A te kedves emlékezeted éltet, leheltet még engemet (SzD: MVir. 108).

Léhés, lĕhés: anhelatio, respiratio, respiramen C. halitus MA. [das athmen]. Nehezen való léhés: dyspnoea C. Nag lehessel egenes vton ő lako helebe ywtha (PeerC. 94). Keresztelni gyermekeket guggolt vízzel mondod, idvösségesb az lehéssel, hiszem azt alítod (RMK II.217).

nehezen-lěhés: dispnoea MA. engbrüstigkeit, schwerer athem PPB.

[Lěhéz]

Lěhěző: [anhelans; hauchend]. (A kék lilium) az aszszony allatokban az lehező ereket lagitya; sciaticarul auagy farsabarulis haznal (BeytheA: Fiv.K. 1b).

LÉHA: 1) rubigo, res vilis PPB. [kornbrand]. **2)** [deses; träge]. Mutatod magadat nem léha, hanem istenes szorgalmatosságu embernek lenni (Apoll. 3). Igy az elme néha oly setét és léha (SzBodó: Kalm. 2).

Léhás: rubigine tactus, vilis, abjectus; milthauigt, schmilligt PPB.

LÉJÓ, LÉJÚ, LIÚ: infundibulum MA. Nom. 82. infundibulum doliarium, caudatum infundibulum, doliaria clepsydra; fasstrichter PPB. [trichter]. Egy liút adgyanak húsz pénzen (MonOkm. XVIII.236b).

LEJT (ala*lőyte*l PeerC. 267): **1)** [descendo; niedersteigen]. Latek tewz langot menbelewl leytewt: vidi flammam ignis descendentem de caelo (EhrC. 45). Mykoron Betorombau leyteneenek (in descensu), nagy kew esset boczata reaok isten (JordC. 309). Ez ydewben az zyz wala az temleczben, kyhez angyal leyte menybewl (ÉrsC. 481). Lejt még alább egy régi keskön kőfal (RMK. III.110). **2)** tripudio MA. [hüpfen, springen].

alá-lejt: [descendo; niedersteigen]. Ala lőytel uram ysten meńńekből zyznekh meheben (PeerC. 267). Midőn a szamár háton menne és a hegy óldalon alá leytene (Helt: Bibl. III 166).

lě-lejt: descendo NémGl. 362. [herabsteigen].

Lejtés: 1) [saltatio; tanz] Herodiasnak lѣ leanya yeytest tet: saltavit (JordC. 472). **2)** [passus; schritt]. Az hegy oldalon egy torony vagyon kőből rakva, 130 lejtés az magassága (Mon.-Irók. VIII.290).

Lejtő: 1) declivis, descensus, salobra MA. [abhang]. Keréköktő a lejtőn: sufflamen; hegynek alá-felé menedékessége, lejtője: proclivium; szép menedékes lejtő: collis a summo aequaliter *declivis; a hegynec lejtője vagyon: collis habet *dojectus PPBl. Olinet hegénec leitőie (MünchC. 155). Az olayfaknak heginek leytőire közelyt (Sylv: UjT. I.114). Kereket kötni az leitőn, auagy valamit támogatni (Decsi: Adag. 261). Keréktartó a szekérnek a lejtőn le-ereszkedésében való megkötésére (Com: Jan. 87). **2)** tripudium MA. [tanz]. Lejtőt jár: tripudiat MA. Keserű az lejtő nékem elhihető, tudom jól sorsomat (Thaly: Adal. I.198). Répa, retek csingolódnak, tök és dinnye hason jár, az ugorkák forgolódnak, kiki mohón lejtőt vár (Fal: Vers. 871). **3)** tripudiator MA [tänzer].

[Közmondások]. Soha nints oly nagy hosszú hágó, kinek lejtője nintsen (Kisv: Adag. 374). Nintsen hágó lejtő nélkől (SzD: MVir. 173).

tót-lejtő: [saltatio Slavonica; slovakischer tanz]. Ha az tót lejtőt kótára veszszük, bizony zsidó-táncz lesz belőle, az kit sem maga nem tud járni, sem más (Beres: Lev. 124). Legény vagyok ujra, a kállai kettőt immár eljárhatom, vagy a guggó tót lejtőt (Gvad: FNót 154).

Lejtös: [declivis; abhängig]. Hajlott, ereszkedő, lejtős: declivis PPBl. A halmok és meredek hágók a hegytető-felé menőknek vontatások, ereszkedők, lejtősök vissza (Com: Jan. 13). A vigyázatlanság igen lejtős s görgős út a veszedelemre (GKat: Válts. I.1019).

Lejtöz-ik: [tripudio; tanzen, springen]. Lejtőzik alatta igen haragos mén (Gyöngy: KJ. 113).

1. LÉK: fissura, foramen, hiatus MA. rima in glacie PPB. [spalte, ritze, loch]. Vagatek egy leket az yegben (LevT. I.215).

[Közmondások] Addig jár a tök a lékre, hogy végre egyszer oda szakad (Kisv: Adag. 225).

Lékěl: [findo; spalten]. Teletszaka az Dunát lekelik, őrzik (TörtT. VIII.122).

Lékěs: [lacunatus; grubig]. Nem fél, hogy le-szakadgyon amaz álma-béli lékes semlyékeken (Gyöngy: KJ. 90).

2. LÉK: [colum; seiher]. Egy lék vagy tejszűrő szita (TörT: XVIII.271).

LÉKTIKA: gestatorium C. lectica, carruca, arcera PPB. [sänfte, tragebett]. Setzel, lektika, szék, a melyben az embert hordozzák: gestatorium; két kerekű talyiga vagy lektika: carruca PPBl. Lektika-hordozó: lecticarius PPB. A kényesec lektikákon, szetzel székekben hordoztatnac (Com: Jan 87). A kolyák és lektikák hordoztatnak két tóttul (Com: Orb. 173). Vitéz Farkásichet tévék lecticában, mert meg nem holt vala iszonyu chapásban (Zrinyi I.65). Cziťra lektika, rezes hám (Thaly: VÉ. I.317. Radv: Csal. II.370). A pogány római dámák lectikában vitették magokat fris égre (Fal: NA. 136).

LĚL, LÉL, LÖL: 1) reperio, invenio MA. [finden]. Meg nyttuan az kapput, senkett nem lele (EhrC. 17). Teretuala bodog Fferencz zent Mariaнak egyhazahoz, lewlewtuala ott egy alazatos fratert (101. 25). Aǵǵon tн́nektéc ńugolmat lélnetéc (BécsiC. 2). Lélé arpanac monnal eǵ mérteket (5). Ot ynod valo vizet lѡlz (VirgC. 46). Lelenek egi tőzȍ penzt (106). Leltethetic vala eǵ tȍ hegne hel (NagyszC. 46). Meg őleo mind az germekeket, kyk leelottetenek (JordC. 360). Ayto be rekeztven lele eo magat tarsaual eozue az zent egyhazban (DomC. 98). Nywgodalmat nem leel (Pesti: NTest. 25). A király peczętét leltéc vala a cancellariusnál (Helt: Krón. 57). Az ew maga lelte kerestębewl testamentomoth tehet (Ver: Verb. 132). Vigaztalast sohol nem lőlec keserűsegemben (Born: Ének. 473). Bábalelte babona (GKat: Titk. 417). Nem lelni uly ható írét Gallenusnál, mint kit az szerelem készitett Venusnál (Thaly: Adal. I 157). **2)** afficio, offendo MA. [plagen, quälen]. Az hideg lél: febricito C. Közben-közben lelő hideg: intervallata febris PPBl. Rezketeg lele őket (DöbrC. 103). Monda, hog hydeg lelnee eoket (DomC. 109). My lelt, lam bolond naǵ (SándC. 26). Hideglelő embőr (TelC. 139). A hideg kezde őtet lelni (Helt: Krón. 192). Jay ki szomoru vagy, mi lelt (Helt: Mes. 402). Achab felesege szola: Mi lőlt (Mel: Sám. 353). Nehesseg lőli (Frank: HasznK. 27). Az bicsei porkolábot nem tudom mi lölte, minddaddig epéskedik, hogy magának tehet kárt vele (Thurzó: Lev. II 143). Hétfőtől fogva lel az hideg (RákGy: Lev. 88). Tóféus a sok urak és más emberek jelen-létekben meg riasztja, mi lelte s ha ugyan ördög van-é benne, kérdezi (Bod: Pol. 113).

[Szólások]. Igy el hamar, hoǵ auaǵ e l e n e n s e g b e n l e l h e s e d őtet (VitkC. 76). Ez e m b ő r h ő z ezt l e l t ő k, hogi a nepet Moises tőrvenietől et teritőtte (WeszprC. 83). Gentius király l e l t e leg előszer h a s z n á t (Mel: Herb. 142). Yme h e l e n k o t h sem lelyek, futosonkh bualonkh, mint a nyvlak (WeszprC. 143). Meg az isten sem leli mindennek k e d v é t (Decsi: Adag. 141). Annak feletheen the K. kedweeth leelye (Gér: KárCs. 172). Eggyűt lelik és legelik kedveket (Fal: UE. 399). Nem leel maganac l a c o d a l m a t (DebrC. 411). Semmi képpen nem lelhetek m ó d o t hozá, hogy (a vedret) kivehessem a kútból (Helt: Mes. 123). Pénteken Pozsonba leszek, onnét, ha módot lelek rajta, Kapuba leszek (NádT: Lev. I.56).

el-lěl: [invado, supervenio: befallen]. Hirtelen lelte-el a hideg: *subito in febrim incidit PPBl. A hideglelés én magamat is ellele (LevT. II 89). A darásnak marása mely igen fájdalmas légyen, avagy csak ebből is kitetszik, hogy néha a hideg is

elleli az embert miatta (Misk: VKert. 649). A kényes kisasszszony az egész palotás-rendet szörnyen megijesztette, mert magát azon órában el lelte a hideg (Fal: NA. 157). Dárdájának hegyén halálomat leltem el (SzD: MVir. 205).

ellëlés: [invasio; das befallen]. Az harmadnapi hideglelésben az első el-lelés gyenge szokott lenni (PP: PaxC. 274).

hideg-ellëlés: *accessus febris PPBl. Hideg-ellelés, rázás: accessio febris, horror febrilis (PP: Paralipomena 270b).

elöl-lël: [occurro, obviam venio; antreffen]. Frater Bernald elewl lele zent Ferenczet es leuette magat ew labayhuz es elewl lewlek egymast (EhrC. 10). Elewl lewle ewtett zent Ferencz es monda (77). Elewl lele wket egi zegeni azoni allat (VirgC. 87). Harom azzoni embert lele elwl (102).

[föl-lël]

föllëlés: [inventio; erfindung]. Tiszt keresesben, testi gyönyörösegeknek föl löleseben szorgalmatoskodik a balga (Lép: PTük. I.320).

ki-lël: [invenio; erfinden]. Ez tanóságot taval kilelék. Szamos vizének magas az partja, akkor fejszével vágták a vizet, az énekszörzőt mondják jó embernek (RMK. IV.80).

mëg-lël: 1) reperio, invenio MA. [auffinden, antreffen]. Ez felewl mondot vrnak varat nagy nechezseguel lewlek meg (EhrC. 39). Beméne Juditnac hailakaba, nem lele meg őtet (BécsiC. 42. 13. 154). Keressétec es meg-lèlitec (MünchC. 25). El orzotam marhayt, elreitetem, meg leltem, es neky meg nem mondotam (VirgC. 7). Ůbenne mynd meg leleettetnek (SándC. 2). Bolond balgatagsagaert sokak sokat mwkalkodnak, es mynd heeyaban leezen, mert az ygaz es bizon bőlechesseegőt soha meg nem lelyk (ÉrdyC. 517). Az mit kerestek, meg lelitek (Sylv: ÚjT. I.11). Ha az én üszőmön nem szántottatok volna, az én mesémet ti meg nem leltétek volna (RMK II.339). Ew felsege is meg oltalmaz, czak Kegtek ereie ees lelie meg ew felsegeth (RMNy. II.127). Nagysokan közöttöc mesét beszellénec, de azoké ezac hamar meg lelettetének (Kák: Sáms. A3). Az két oláh vajdákat is meg leleti kedvese által (Erd. Tört. II.377). 2) [rogo, peto: ersuchen]. Megh bochasson, hogh ily giakorta valo irasunkkal Ndath megh banthywk, merth kezelenítethethewnk zewksigewnkbe the Ndath megh lelhwnk (LevT. I.20). Uram irta, hogy kérjem meg Ferencz uramat, hogy ide jenne ő kme és számot vennék a tiszttartótól, kiről én gyakorta leltem meg ő kelmét rola (Nád: Lev. 139). Ennek elétte te Nagyságodat Szerdahelyi Péter deák által megleltem vala az én leányom menyegzéje szolgáltatásának szükséges szerszámért (238).

[Közmondások]. Ki mit keres, meg leli (Decsi: Adag. 5). Az mint szokták mondani, hogy sák megh lelte volt foltiát (Bal: Epin. 1). A sák meg lelte volt foltyát: dignum patella operculum (Czegl: Japh. 138).

mëglëlés: inventio MA. [auffindung]. Ezen meg leleesenek napyaan zenwede martyromsagot (EhrC. 446). Zent Ystwan testy meg lelese napian (LányiC. 230). Minc ő művelkédéseknec méglélése (BécsiC. 104). Zent körözt megh lelese (WinkC. Kal.).

mëglëlet: ∾ Scent kerezt meglelete (MünchC. 5). Zent Isthwan prothomartyr testeenek megh leelethyről (ÉrdyC. 446).

mëglëlhetetlen, mëglëlhetlen: [investigabilis; unauffindbar]. Az tyztasagnak meg lelhetetlen ekessege (VirgC. 135). Isten mel' igen foghatatlanok ṽ itileti es meg lelhetlenek ṽ vtai (DöbrC. 345).

mëglëlhetetlenség: [quod investigari non potest; unauffindbarkeit]. En zeretömeth meg-lelhetetlenseguec hyedelme nekil el veztöttem (NagyszC. 61).

Lëlëdz-ik, léledz-ik (*lélegzik* Poenit. 27. Toln: VigK. 30. Pós: Igazs. II.110. *lélekzés* PPB): intermisceor, implicor MA. [verfallen sein]. Vétekben mással együtt léledzett: *affinis sceleris; valami vétekben léledzeni: *impingere in aliquam culpam PPBl. Zenth Anna wranak halala wtan törweenben nem leeledzett (ÉrdyC. 118). Házasság törésnek bűniben ne leleczel (Sylv: ÚjT. I.8). Balnán imadasnak bűniben leleczel (II.6). Paraznasagba leleczyg (Pesti: NTest. 9) Bűnben leledzettűnc volt (Kulcs: Evang. 254). Parasznasagban leledzik es abban tapasztaltatik (Ver: Verb. 175). Alamosnat adek, azaz ergalmasagban lelezem (RMNy. II.43). Az wr meg tagadasaba leledzuen (Born: Evang. 288). Tőkéldt el magadban, hogy ennek utánna semmi halálos vétekben nem lélegzel (Poenit. 27). Paráznaságban léledzett és gyilkosságban (MA: Scult. 675). Gyalázatban léledzik (MA: SB. 20). Semmi hazughságban nem leledzic (Prág: Serk. 33). Tselekedetiben léletzik a paráznaság (GKat: Titk. 65). Többe halalos bűnben nem lőlédszik (Lép: PTük. I 202). Szörnyő hit szegésben ne leledzél senkivel (Megy: 6Jaj. II.15). Az papista vallasban lélegzeni nem valami frasca (Toln: Vigaszt. 30). Romai Theodatus léledzék 613-ban, ű találá ezt elsőben, hogy a komák közőt lelki szővetség legyen (Czegl: BDorg. 380). Szent Pál megtérésének elötte üldözvén az istennek anyaszentegy-házát, szent lélek ellen való vétekben lélegzetté (Pós: Igazs. II.110). A meg-irt dolgokban nem léledzenek (Szathm: Dom. 179). Ennek utánna én afféle dolgokban nem leledzem (Gér: KárCs. IV.203). A fő vétek megbirkózik a más részrül bennünk leledző valami fő tekéllletességünkel (Fal: UE. III. 53). Lóth rútságban léledzik vala leányaival (SzD: MVir. 81).

Lëlëdzés: [implicatio; verwickelung]. Vétekben-való'lélekzés: reatus PPBl. Vetekben valo leledzés Ver: Verb. Szót. 26.

Lëlëmény: inventio, inventum MA. [erfindung]. Pepeczelésec, az az külemb külemb léleményec es ceremoniac (Helt: ÚT. Ee 5). Emberi lölemen (Mel: SzJán. 409). Mind örökös s mind penig lelemeny joszagok (Ver: Verb. 269). A pápa léleményiről szólani, a minémű igéket ő tartott (Dáv: VDisp. I.13). Az igaz tudomant emberi lelemenniel meghomalosittiak (Fél: Tan. Előb. 10). Az emberek leleményit szollyák az isten beszéde helyet (Matkó: BCsák. 60). Oh mely sok emberi lelemény is vagyon mi közöttünk (Czegl: MM. 30). Christus urunk a Moses törvényét az pharisaensok és irás-tudók sok gaz leleményétől tisztogatta (Pós: Igazs. I.284). Erről a poéták ekként fabulálnak, kik-is elég elmés lelemént formálnak (GyöngyD: Cup. 631). Ezek bezzek nem a pogán Plato elme-leleményei (Fal: NE. 9). Mikor kellő rendében, erejében, ízében elől-adgya bölts elme-léleményeit, ditséretet nyér érettek (Fal: UE. 368). Ez tsak az ő esze fejtegetése, leleménye (SzD: MVir. 132).

Lëlëményës: [inventiosus; erfindungsreich]. Leleményes beszéd (Alv: Post. I.33). Leleményes, találmányos, uj szók (SzD: MVir. 412).

Lëlëményësköd-ik: [rem cognosco; sich orientiren]. A más dolgokban foglalatoskodó elme sem leleményeskedhetik ugy a Parnassus titkaiban, mint a kiknek egyéb dolgok nintsen (Gyöngy: Nympha. A2).

Lëlëmés: [inventum; erfindung]. Megkörnekeztec öket ő lelemesec (adinventiones) (BécsiC. 18). Paraznalkodanak ő lelemesekben, es meg haraguek vr ő nepere (AporC. 75). Ág nekik önön lelemeseknek alnoksagaent (DöbrC. 73). ṽ lelemesegben bozzontak ṽtet (190). Jelenčetek ṽ lelemesit (244). Aleytuan kedeg Pascasius nemelyeknek lelemesek szerent vagy tetteteesek zerent, hog az eordegy tudomany mosassal el tanoztatneek (CornC. 405). Pokol beolcheknek lelemeseket, irasokat, chalardsagokat meg utalya vala (DomC. 125). Az iozagnak keresety a lelemesnek gyewkereth nezy (Ver: Verb. 106). Tudomány és lelemés (Szob: Dáv. 5).

Lëlés: 1) inventio MA. [auffindung]. Az pater noster egeb ymaczagokat felŭlmul az lelesnek okaerth, mert ewteeth lele awagy zerze Christws Jesws ewnen maga (ÉrsC. 163). Hagyatok el edes attyamfyay az arwltatasnak es ragalmazasnak leeleseth (ÉrsC. 224). Gondolkodom en mynden thetemenyedbe es terekedem the lelesydbe: in adinventionibus (KulcsC. 185). Az bikesiguel való tŭris ioa lelist [?] szerezzen: tolerantia efficiat experientiam (Sylv: ÚjT. II.9). Czudálhatfa minden nip az magar nipnek elmynek éles voltat az lelisben, mell' nem egeb, hanem magar poesis (164). **2)** affectio MA [das befallen].

hideg-lëlés: febris C. [fieber]. Gyújtovány, hideglelés: causus PPBl. Zabadoychad megh Symont ez hydeg lelestől (PeerC. 218). Korolkodik vala hideg lelessel (DebrC. 216). Hideg leles, korsag es egyeb betegseg (Born: Evang. III.313). Ollyan szabasunan leszen dolgoc, mint annac az embernec, kit az hideg lélés tör (Tel: Evang. I.271). Az Peternek napat az Christus meg giogitotta az hideg lelesbŏl (Fél: Tan. 468). Sanyarú hideglelésben meghala (Tarn: Szents. 162). A te hideglelésed gonesz kívánság, a te hideg-lelésed bujaság (László: Petr. 9).

ëgynapi-hideglëlés: ephemera C. [tägliches fieber].

félbenszakasztó-hideglëlés: febris intermitens Com: Jan. 58. [abwechselndes fieber].

forró-hideglëlés: *fervida febris, *ardens febris PPBl. [hitziges fieber]. Forro hideglelésbe esée (Helt: Krón. 107). Forró hideglelés (Megy: 6Jaj). II.20).

gyujtovány-hideglëlés, gyuladó-hideglëlés, gyulasztó-hideglëlés: ∾ Ugyan ki főzi lelkeket az gyoitovan hideglelések és egyéb nehéz betegségek által (Lép: PTük. I.314). A porcsfű a gynjtován hideglelésben igen jó (Lipp: PKert. III. 1652. KNagyv. 35. A nádmézből tsinaltatott szirop a gyulado hideglelések ellen használ (ACsere: Enc. 235). A gyulasztó hideglelés minden erejét megemésztette (Mad: Evang. 761). Gyulasztó és idzasztó hideg-lelés (Szathm: Cent. 89).

harmadnapi-hideglëlés: [febris tertiana; dreitägiges fieber]. A mindennapi hideg-lelés mindennap, a harmadnapi harmad nap tér vissza (Com: Jan. 58).

iszonyú-hideglëlés: querquera C. [kaltes fieber].

kettödnapi-hideglëlés: [febris bidua; zweitägiges fieber]. Tavaszszal indeit a hold bőseges verből szarmazo betegsegeket, vgy mint: kettöd napi hideglelest, torokgyikot, nyilalast 1583 (KBártfa. C).

mindënnapi-hideglëlés: hectica; kalt fieber C. A mindenapi hideglelés mindennap vissza tér (Com: Jan. 58).

negyednapi-hideglëlés: *febris quartana, *quadrini circuitus febris PPBl. [viertägiges fieber]. Midőn azt állitanám, hogy az raytam valo negyednapi hideglelés nékem halált hozzon (MA: Tan. Előb. 28). A negyed napi hideglelés az egész testnek roshat nedvességétől való lankatsiga (Com: Jan. 59).

rëszketésselvaló-hideglëlés: querquera Com: Jan. 58. [kaltes fieber]. A reszketéssel való hideg lelés reszketekes hidegnec hivattatik (Com: Jan. 58).

szakadhatatlan-hideglëlés: febris continens Com: Jan. 58. [beständiges fieber]. Minden hideglelésnek, akár szűnetlen való, akár félben szakasztott légyen, megkeseritő nehéz fájdalma vagyon a szakadhatatlanon kivül (Com: Jan. 58).

szünetlenvaló-hideglëlés: febris continua Com: Jan. 58. [beständiges fieber].

tüzes-hideglëlés: [febris ardens; hitziges fieber]. Tüzes hideglelést auagy a gyoytovánt kergheted vele (Frank: HasznK. 15).

hideglëlésës: febriculosus C. [fieberisch].

Lëlet: [inventio; auffindung]. Emlekezem te menden mŭuelkedetidben es te leletidben tanolok (AporC. 33). Tezek gyorsat en idvessegemnek okaerth, kegyelmesseghnek leeletyert (ÉrsC. 265).

hideg-lëlet: [febris]. Hozia vépnén es ottan meghaga ŏtet a hideg lelet (MünchC. 72).

Lëletëz-ik: [langveo; matt sein]. Uala némel léletező (languens) Lazar neuő Betaniaban (MünchC. 192).

mëg-lëletëzik: [elangveo; erschlaffen]. A fŭge meg leletezet: ficus elanguit (BécsiC. 204). Lelec a zolgat, ki megléletezet vala (langverat) egessegben (MünchC. 123).

Lëletëzés, lëletëzet: [langvor; mattigkeit]. Vétekben való leletezés: reatus C. Latta Effraim ŏ leletezetet (langvorem) es Judas ŏ kŏtelet (BécsiC. 188). Hozanac ŏneki menden gonozol vallokat kŭlŏmb kŭlŏmb leletezeteckel és getrelmeckel foglaltakat (MünchC. 20). Megvigazta sokakat, kic getretuec vala leletezeteckel (72). Valnacuala betegsegeket kŭlŏmb kŭlŏmb léletezéteckél (116).

Lëletëzetës: [debilis, langvidus; schwach, matt]. Vepenec ŏ hozia sok gŏlekezetec valuan leletezeteseket (MünchC. 43).

[Lëlö]

hideg-lëlö: febriculosus MA. [fieberkrank]. Ezer ötszáz és az hatvannégy esztendőben hideglelő kisasszonnak havában (RMK. IV.207). Az vizkórságos avagy hideglelő embereknek tetszik, hogy igen hasznal az sok viz ital (Born: Evang. III.101). Mit használ az hideglelő embernek, ha az elephant ezontokból rakatot ágyban fektetnék is (Zolyomi: Elm. 180).

hideglëlös: ∾ A gazdagság úgy gyötri az embert, mint a hideglelőst az ő nyavalyája (Fal: BE. 595).

LÉLÉK (*lélic*ert HB. *lelkŭ* Komj: SzPál. 32. *lelk*iert HB *lolk*öm Gér: KárCs. IV.249. *lolyk*ét TörT. III.323. *lŭlk*eth Komj: SzPál. 32): **1)** [flatus, halitus; das wehen, hauch]. Lelket-vészek: respiro; *lelkem kiadom: exspiro PPB. Az gyermek megbetegŭlt oly nehez korsaggal, hogy az élő lelek az gyermeknek zajaban alig éreztethetyk vala meg (MargL. 191). Meg ől ew zayanak leelkewel (ÉrdyC. 29). A szarvas nagy zellel leelekkel chak alyg zalada be az barlangba (527b). Lelket venni: spirare (Erasm: Erk. 6). Az lelek az az lelegzet benne vagion (Fél: Tan. 90). Es az istennek lelke ingadoz vala az vizek fölöt (Szár: Cat. F4). Szájának lelke (Ker: Préd. 123). Menten nagy lélec szakasztva illyen szóval buzdul ki (MA: Scult. 155). A sziv nyugovás nélkŭl mozogván, elevenitő lelket (vitalem spiritum) nemz (Com: Jan. 52). **2)** vita, conscientia sui; das leben, selbstbewusstsein]. Ugy szeretem, mint a lelkemet: charior vita PPBl. Mikor bezellene, esmég le esec es monnal lélék nelkŭl lŏn: exanimata est (BécsiC. 82). Mennyŭnk el, ne thalantal meeg lelŏkben erbettyek az en zent fyamath Yeswst (ÉrsC. 93). Az igazaknak lelkek isten kezében vannak (Tel: Evang. II.428). Giarlo emberek, kik az igenek lelket nem adhatnak (Fél: Tan. 330). Hamar még lelket érz benne (Decsi: Adag. 154. Kisv: Adag. 539). Vegezetre mi maradt meg minekŭnc az mi ezeren lelkŭnc kiuŭl (Decsi: Sall. 16). Bizony én is eleget busultam rajta, hogy gróf urat lélekben nem találta (LevT. II.324). Csekély értelmű emberek, kikért csak nem adom lŏlkŏmet is ki, s ŏ mégis csak mozdólni sem akar maga magáért (Gér: KárCs. IV.249). Mit csinálsz, ki nyomod a lelkemet ebadta (Gvad: RP V. cikk). **3)** animus, anima, manes C. [spiritus, daemon; seele, geist]. Gonosz lelŏk: cacodaemon; meghóltaknak búdosó lelkŏk:

larvae C. Haza-járó-lélek: lemures PPB. Vimaggomuc ez seegin ember lilki ert . . . . Wimaggue urome isten kegilmet ez lelie ert (HB). Az scent appastalak voltak zent lelekuel tellesek (EhrC. 1. MünchC. 15). Idnózth isten engemet, mert be mentenek vizek mend en lelkemiglen (AporC. 18). Zeplősitetem az en lelkemet (VirgC. 5). Kel enekem ẅrẅlnẅm en lelkemnek haznalatiaba (67). Iar, hogy Jesusnak zent verenel meg valtot lelkeket meg zabaditanya (106). Lelők az isten, ees azok, kyk ymaggyak őteth, lelőkben ees byzonsagban illic ymadny (WinklC. 298). Keresyk vala az ġermeknek lelket (JordC. 360). Vyteteek lelekthẅl (362). Mynemẅ valtsagot aad ember hẅ lelkeert (406). Batoriczd ate zent lelkedel retegő lőnkőnket (ThewrC. 109). The zent lekedet atyadnak ayanlad, en lelkemeth the markodban ayanlom (GyöngyC. 20). Az elsẅt neuezy lelẅknek az vtolsoth testnek . . . Az Moyses tẅrwenyenek kethfele rezeth yria, testyeth, mynth az testẅth, lelkyeth, minth az tẅrwennek lẅlketh (Komj: SzPál. 32). Földből teste alkottaték, mennyből lelke az testbe öllteték (RMK. II.62). Az égbeli szolgalo leikek, az angialok (Mel: SzJán. 308). Az angialok az istentűl teremtetet szolgalo lelkek (Fél: Tan. 79). Hittetek el peczeteltettetek az igiretnek zent lelkeuel (286). Ki-múlt lelkek: manes (Com: Jan. 213). Mikor megesmertem volna, hogy az felséges úr isten meg hívandó volna az én lelkemet, teszek ilyen testamentomot (Radv: Csal. III.111). Míg élnek az édes fiaim, lelkemért alamizsnálkodjanak és imádkozzanak (329). A test ollyan, mint egy ház, kinek szállója a lélek (László: Petr. 94). A test mindenkor a lélek ellen rúgoldoz (Csúzi: Síp. 5). **4)** [gratia; gnade]. Higgyed, hogy az istennek lelke tiszteleti és gyakorlattya emberrel a templomot (Tel: Evang. I.217b). Isten lelke nélkül való eszeskedés az, ha valaki azt vitatná és ugy vélekedne (Bíró: Angy 327). **5)** [mens, ingenium, pectus; herz, gemüt]. Hoǵ az ṽ zent akaratfaba mind eǵh lelkőnc es eǵh acaratonc legőn (GuaryC. 67). Frater Rufinus meg vala setetẅluen ẅ lelkebe (VirgC. 20). Lelkenek nagi isteni edesegeuel kẅzẅne nekik (51). Az teremtẅt lelkenek buzgosagos edessegeuel dichere (52). Leleek be thelyk malaztal (WinklC. 39). Lélekben el hiszic, az mellyeket mondandoc (Kár: Bibl. I.456). Lélek élesztő, gőnyőrűséges igiret (Megy: 6Jaj. II.30). A szemérmetesség a lélekről az ábrázatra ki származzék (Illy: Préd. II.465). Noha penig testemben betegh wagiok, mind az altal lelkemben es elmemben epen vagiok (Radv: III.142). **6)** [conscientia; das gewissen]. *Lélekbe járó dolog: religio est id facere; *lélekkel nem gondoló: conscientiae sensu vacuus, religionis inanis; *lelkébez nem fér: non est talis PPB. Ysten ew malastyanak myatta oly tewkelletest adta nekem tartanom, hogy en lelkem consciam semegyben nem zegyengett meg engemett (EhrC. 48). Az eksecutorok, kyk az testamentomot leelek wtan nem zolgaltattyaak (ÉrdyC. 512). Bűn és lélek ellen való dolog (Ver: Verb. 145). Jó lélekkel írhatom, nincs a magyar népnek csak két jó akarója is Lengyelországban (TörtT². III.7). [Keserűi János] viselte a püspöki hivatalt valóba püspöki lélekkel és indúlattal (Bod: Gol. 71). Vas jármat lelkére ne tégy (SzD: MVir. 295). **7)** [vis, ingenium, facultas; kraft, fähigkeit]. Iőuendő mondasnak lőlket valia vala (DebrC. 224). Yewendő mondasnak lelke vala ew benne (ÉrdyC. 659). A magiarazat melle kiuantatik az ertelemnek es az valasztasnak lelke (Fél: Tan. 11). Mássa volt időnkben Thesbites Illyésnec, mert nála volt lelke a könyörgéseknek (Thaly: Adal. I.19). **8)** [animus, fortitudo; mut]. El almilkodec, veztegle, eg keues mulatasnac vtanna lelkőt veven, monda (TelC. 97). Nincen lőlke arra az beknek, hogi az frig ellen valamit meriőn probalny (RMNy. III.101). Őis őrőmest ot viszkolódik az útkőzeten, az hol lőlkőt nem érez az ellenségben (Zvon: PázmP. 162). **9)** [homo, homines; mensch, leute]. Bodog Ferencz lelkeket vilagositot meg (VirgC. 20). Agiatok balat az irgalmas istennek, ki megzabadita az zegen lelket ẅrdẅgnek soksagabol (73). Igen vezedelmes haborusag tamada kevzettek, meg gondolya vala ez zentseges zẅz, hog ez yllyen fele haborusag semmi keppen nem lehet nagy soc lelkeknec vezedelme nekevl (MargL. 81). Az fajtalan hajduk reá haragvának: Lám az pesti lélők megijedt, ott mondának (RMK. III.69). Szűkseg sirni es szőpőgni affele leleknek (Pécsi: Ágost. 60). Hoho szegény lélek, csak hejában szepelkedel, nem birsz véle (Toln: HBék. 29). A magyarok, pusilla nimis ex fece et colluvie, ezek formális szavai a hazug léleknek, megharczolni nem akartak (TörT². III.15). Vén bátyám elesik egynihányszor, míg éri az szállást, tészen ott beste-lélek köszönetet, áldást (Thaly: VÉ. I.387). Minden keresztyén léleknek illy tanátsomat adom (Fal: NE. 54). **10)** [vis et natura; das wesen, geist]. Az ewangeliomnak bewtew zerent es leelek zerent valo ertelme (ÉrdyC. 523). Lelők zerent kit peldaz ez madar (TihC. 16). Nem lelke a mi religionknak (Czegl: MM. 99). **11)** [pronomen personale]. Az én lelkőm tudgya: conscio C. Aldot vr, ki még-nigaztalna te lélkédet (BécsiC. 10). Vuőltő annép es alazac őlélkeket ymadsagocban (16). W lelke meg iyede (VirgC. 63). Jesusnak Christusnak malasztia a ti lelketekkel (113). Ne legyetek zorgalmatosok ty lelketeknek, myth egyetek (JordC. 371). Sokak mondyak een lelkemnek (KulcsC. 4). Lelkem mása (Fal: Jegyz. 936). **12)** [verbum alloquendi; anredewort]. Neked após, neked pedig édes lölköm anyós legyen nevünk (Thurzó: Lev. II.231). Ki tudja lelkem uram, oly barátját conserválja kegyelmed, hogy mind maradéka hasznát veheti örömmel (TörtT.² I.223). Édes lelkem öcsém uram, hallgasson meg ebbeli könyörgésemben (LevT. II.269). Kérem kegyelmedet is lelkem öcsémuram, szolgáljon a szegény árváknak (RákF: Lev. I.226). **13)** [spiritus; geist, gas]. Ha a részek a savanyo neduessegekből és a repeső reszű sokbol jőnek, lelkeknek (spiritus) neveztetnek, ha vizből jőnek ki, páráknak neveztetnek (ACsere: Enc. 134). **14)** [vesica; blase]. Végy hozzá bering lelkét vagy hojagát (Cseh: OrvK. 18). **15)** [antidotum; gegenmittel]. A disznónak elégséges étele kivül ez egyik nyeresége, hogy a megbüszhödés és nyüvesedés ellen lélek gyanánt vagyon a só nékie (Misk: VKert. 148). [Vö. **LÉH**]

[Szólások]. V a g i o n e neked io l e l k e d (VirgC. 98). Ha istennel tartó lelked vagyon, ne szánd az enyimből ennem adni (TörtT.² III.161). N i n c s annyi l e l k e d, hogy reánk rakhasd ezt a hitetlenségnek árúltató gyalázattyát (SzD: MVir. 69). J á r m i n t O r b á n l e l k e (258). L e l k e k i s z a k a d t e s t é b ő l (SzD: MVir. 63). L é l e k b e n, főben j á r ó dolog (256). Én a l e l k e m b ü l n e m v e h e t e k, hacsak Kegyelmed nem küld nékik (TörtT². III.386). L e l k e i g s e m m i nincz (Decsi: Adag. 125). A Kristusnak vére mind lelkekig b é-h a t azoknak, a kik azt hittel veszik (Misk: VKert 684). Egy lábig mind el-veszünk, m i n d e g y l é l e k i g el-kárhozunk (GKat: Válts. I.492). Én üdvözölendő l e l k e m r e i r o m Nagyságodnak, nagy reflexióval legyen nagyságod ezen úri emberre (Bercs: Lev. 20). Ez mai napon l ö l k ö t a d á l belém, mert megértém leveledből, hogy békével vattok (Nád: Lev. 7). Az Kegyelmed levele lelket ada belém én édes szerelmes uram (84). Ha l e l k ü n k e t k i-a d n á n k is, az egyházi szolgálatnak végét nem gondollyák meg (Nógr: Idv. 74). Lelket az ẅ zeretőenek m e g a d a (VirgC. 197). Lelkét ki-botsátani: *edere animam PPBl. A magyar közmondás szerint a m a r k á b a kellett a l e l k é t h o r d o z n i a gyakor veszedelmek között (GyöngyD: Char. Előb. G2). Még a l e l k é v e l is a d ó s: animam debet (Decsi: Adag. 72). J ó l é l e k k e l: *bona fide PPBl. Y g y e n l ő lelekkel es eegy zayal tyztőllyetek istent (ÉrdyC. 8). M i c s o d a l é l e k k e l mondod ezt (Matkó: BCsák. 308). Menden embernek evrevlny kel l e l e k z e r e n t (CornC. 84). Almaban leelke zerent vyteteek istennek yteelő zeky eleeben (ÉrdyC. 526). Mikor ugyan lélek szerént szóllottak az dologhoz, meg-vallották s meg sem tagadták az purgatoriumot (Pázm: Kal. 813).

éltető-lélek: [vis vitalis; belebende kraft]. Éltető lélek, minemő vagyon a fűvekben élő fákban, tsemetékben (Misk: VKert. 10).

éreztető-lélek, érzékeny-*lélek: anima sensitiva MA. animalische seele PPB. Éreztető lélek minémű vagyon az oktalan állatokban (Mik VKert. 10).

nyersontartó-*lélek: anima vegetativa MA. durch herzstärkung unterhaltenes leben PPB.

okos-*lélek: anima rationalis, mens MA. vernünftige seele, gesunde vernunft, guter verstand PPB. Okos lélek minémű vagyon az emberben (MisK: VKert. 10).

szent-lélek: [spiritus sanctus; heiliger geist]. Az angyal monda neki: Zenthlelek fwlwl zaal te read (WinklC. 277). Tü a szent léleknec ellene rugódosztoc (Helt: ÚT. h5). Christus a szent lélők által szoltatta a prophetakat (Mel: SzJán. 68b). Az szent lélec az mi sziveinket megfuvallja (MA: Scult. 201).

sziv-lélek: 1) [animus et corpus; das volle herz]. Zeretetőt meg ģoytya embőrnec ziuebe, lelkőbe (NagyszC. 253). Istenedet nem szereted teles zůuedel, lelkedel (VitkC. 33). Nagy eedes szívvel-lélekkel waryak wala (ÉrsC. 157). **2)** [voluntas, unanimitas; einmütigkeit]. Legyen egy ziuetek es lelketek vr istenbe (VirgC. 122). Az hiueknek sokasaganak egy zyuek es egy lelkek vala az vr istenbe (123). Egy szűvel-lélekkel válasz-tottak engemet fejékké (TörtT. XIX.117). Nem köll magyarnak magyarra támadni, de egy szívvel-lélekkel öszve fogni (Thaly: Adal. II.11).

[Szólások]. Szivem, lelkem: anima mea; meum *cordulum PPBl. Szűne lelke ő néki ez a dolog (Decsi: Adag. 106). Ajánlom Kdnek mint szerelmes szivem lelkem, én édes uramnak (LevT. II.68).

test-lélek: [animus et corpus; leib und seele]. El ragadák eztet, kiből jüt sok átok, testestül lelkestül lén az ő predájok (Zrinyi II.86). A kínok völgye, a hol ezer iszonyú nagy fájdalmak testünket s lelkünket által-járják (Fal: NE. 37).

[Szólások]. Mivel látom, hogy a sz. iványi jószág teste lelke, ám légyen oda, égye, élje, hízzék véle (Bod: Pol. 125).

[Léleklik]

meg-léleklik: [respiro; aufathmen]. (Az ayttatos zemely) meg leelekleek es el ezodalkodek, hogy ywhettek yllyen hamar ala menyorzagbol (ÉrsC. 551).

Léleklet: [halitus; athem]. Sem eģ erő nem maradot en bennem, de en leleklelem es berekeztetic (BécsiC. 160).

Lélekz-ik: [spiro; athmen]. *Lélekző gége: gurgulio, trachea MA PPB. *Lélekző lynk a pintzén: spiramentum PPB. A megnyomás nem egyéb, hanem a lélekző inaknak a főben vagy a szű mellett a temérdek nedvektől való megszorúlások (ACsere: Enc. 166). Mihelyt a tüdő megszűnik léledzeni [igy], ottan az erek is megszűnnek a vért a testre kibocsátani (Szathm: Cent. 337). Vállán fekvék nyaka, lélekzik ajaka (Thaly: Adal. I.121). (A Hidparkban) hét tisztátalan (állat) lélekzik két tiszta körül (Fal: NU. 267). Két tisztátalan lélekzik egy tiszta körül (SzD: MVir. 471).

Lélekzés: 1) spiritus C. anhelitus MA. [das athmen]. **2)** spiraculum, spiramen MA. [luftloch].

Lélekzet: 1) anhelitus MA. [athem]. Pihő, az ki nehezen veszőn lélegzetet: anhelator C. Lélegzetit megtartóztatni: *animam comprimere, continere PPBl. Az the edessegeg fyad innya chak aleegh vezen vala lelegzetheth-ees (WinklC. 91). Zent Antal meg alwan lelekzeteth wőn (PeerC. 75). Semmit ne hagy elenenen, melynec lélegzeti vagyon (Helt: Bibl. I.Uun). A vad kemény vizeletet indit, ha gyakran iszod, nehez lelegzetést [igy] gyogyít (Mel: Herb. 50). Az isten ad mindeneknec életet, es lelegzetet (Born: Evang. III 310). Firtős fyn Fuladast es nehez lelegzetet vevest meg gyogit (BeytheA: FivK. 87b). Vgy innya, hogy lélegzetet se vehes (Decsi: Adag. 273). A levegő-ég lélekzetekre, folyó-vizek szomjuságok óltására szolgáltak (Pázm: Préd. 8). Mint a szomju szarvas, kit vadász retteutett, alig vehet lélegzetet (Balassa: Ének. 51). Az emberek lélekzettel és prüszentésekkel lelkeket kiadták (Illy: Préd. I.575). Noha olly kitsiny a lélegzet, hogy ember éppen hólt számban vagyon (PP: PaxC. 29). **2)** [aër; luft]. Az hólyagban sok lélekzetnek kel lenni, hogy egy másáni nehézsége légyen (MesésK. 29).

Lélekző: 1) gurgulio PPBl. [kehle, luftröhre]. **2)** [spiraculum; luftloch]. *Lélekzőt hagyni: spiraculum facere PPB.

Lëlkëndëz: anhelo, respiro; athem holen, luft schöpfen PPB.

Lëlkës: 1) animatus C. MA. [beseelt]. Lelkes állat: animabilis C. Az Iesus meltolyon zent lelkes allatokkal tegedet meg elegeyteny (CornC. 81). Le tetetik az lelkes test, az ki most a lelektől hordosztatik (Fél: Tan. 518). Vagyon lelkes test, vagyon lelki test (MA: Bibl. IV.163). Lelkes testnek mondatik a mi testünk (Mad: Evang. 503). Az oktalan állat az, melyben okos lélek nintsen, hanem tsak tsupa lelkes állat (ACsere: Enc. 203). A víz, föld és levegőég a dolgoknak első éltető állati, plántákká és gyümölcs-hozó fákká változnak, mivel lelkesek (Illy: Préd. I.363). A lelkes állatok nemesbek a plántáknál (uo). Hasonlittya magát a tyukhoz, melynél nincs szorgalmatosb lelkes állat (494). Lelkes ember ellenébe tétetve a lelki embernek (Bod: Lex. 88). **2)** [animal; thier]. Meg esmerne madaraknak, lelkeseknek (animalia), fanak es vyzeknek yozagyt (EhrC. 29). Fogagyad ennekem, hogy sonha valamely lelkest meg ne serez (149). Ő alatta lakoznac-vala lelkesec (animalia) es barmoc (BécsiC. 135). Negett a lelkes, reiottanac az apro barmoknac čorday (201). Sem nemű lelkest meg nem bantaz (VirgC. 55). Algatok vrat istennek minden lelkesi (DöbrC. 230). Lata kőzyklanak wőlgeből elő yőnny egh lelkesth (PeerC. 65). Lelkeseknek es baromnak ev revasok (DebrC. 530).

Lëlkësen: [efficaciter; kräftig, wirksam]. E szegény, alávaló szolgájának vétkét alázatos instantiámra szivesen és lelkesen engedje meg Felséged (MonIrók. VIII 209). Nem rég láttam magam s lelkessen megszántam szegénykét (Fal: NA. 183). A mit mond, lelkessen meg-kell fontolni, nem-is múló félben vagy sietve, hanem méllyebben botsátván és ott marasztván az elmét (Fal: SzE. 511).

Lëlkësit: 1) animo, animam indo MA. [inflammo; begeistern]. Az zent zyzek egymast leelkősőytyk vala (ÉrdyC. 592). Oth legyen, ky őteth wegygh még maradasra lelkősőyeze (ÉrsC. 291). **2)** vivifico MA [lebendig machen]. Hogy a testnek lelke a vérben legyen, megtetszik innét, mert a lelkesitő vér a haragban fel-forr (Misk: VKert. 11).

mëg-lëlkësít: 1) [inflammo; begeistern]. Az ffeelelmeseket meg leelkősőyche (ÉrdyC. 568). **2)** [vivifico; beleben]. A leanyzoknak testők ket neginen napon lőlkősittetik meg (DebrC. 171). Vrunk Cristus zőrze maganak testőt az ziznek tiztaságos es zentsegős nereből megh lelkősittet okos lelőkel (TihC. 33). A természeti melegség hozzá kőzel lévő nedves materiát addig érleli, hogy végre meg is lelkesiti és élő állattá tészi (Misk: VKert. 11).

Lëlkësség: [visvitalis; lebenskraft]. Sok neepeth vyzen az zent malaztnak leelkősseghere az eredeth bynnek ellene (ÉrdyC. 166).

Lëlketlen: inanimus C. exanimalis MA. [seelenlos]. Ha az teremtő teezy az lelkőtlen allatokkal, hat myt teezen az lelkős allatokkal (ÉrdyC. 17). Isten es az lelkős allat kőzőtt nagyob eeggyesseeg vagyon, honnem az lelketlennel (538. 605). Az lelketlen allatok es valamy zooth tyznek, mynt a syp a vagy a hegedw (Komj: SzPál 176).

[Lëlkëzöd-ik]

Lëlkëzödés: [exsecratio, maledictio; fluch, verwünschung]. Szitok, átok, lelkeződések (Szal: Krón. 674).

Lëlki: **1)** spiritualis EhrC. 24. [mentis, animi; geistig, seelen-, herzens-]. Lelki tsindesség: euthymia C. Algyon tegedet menden aldomasban, lelkyben, mennyeyben (EhrC. 24. 89). Bodogoc lelki zegenec (MünchC. 20). Az byzony vton iaro Cristust be nem fogatam az en lelky hazamba (VirgC. 11). Eseek azonkezben lelky rewlees lhw rea (JordC. 741). Tekincz meg lelki zemedel (VitkC. 18). Gyoropyk mynden leelky yozagban (ÉrdyC. 543). Kyuanlak tykteketh lathnom, hogy valamy lelky ayandokoth kwzwsyechek tynegtek (Komj: SzPál. 45). Harmadszor lelki értelmét mondgyuk meg ugyanazon choda tetelnek (Tel: Evang. II.540). Ez igeknec lelki es iras szerint valo ertelmeben talaltatik neheseg (Fél: Tan. Előb. 9). Veszedelmesb és sérelmesb a lelki betegség (Pázm: Préd. 29). Sok és nagy lelki nyavalyák, szegénységek és betegségek vannak az ember lelkében (43). Szemérem, ha mi a lelki dolgokra keveseb kivánsággal igyekezünk (326). Isten a lelki orvos (Czegl: MM. 40). A törvény lelki állat, de én testi vagyok (VárM: Szöv. 29). Az aranyat és ezüstöt a kik gyengécskebben az örökségek közzé számlállyák-is ugyan, de nem a lelki jók közzé (László: Petr. 125). Székes városokban templomért helyt adat, lölki szabadságban több hatást nem mutat (Thaly: Adal. I.90). **2)** [ecclesiasticus; geistlich, kirchen-]. Erekseege nem zarmazot ez vylaghyaknak kezökben, hanem istennek dycheeretyre es lelky neepeknek kezökben (ÉrdyC. 514).

Lëlkű: [animi, mentis; seelen-, herzens-]. Oh ayotatus lelkew atyamffyay (ÉrdyC. 394). Czendesz lelkűleg ez irasra tekincz (RMNy. II.39). Szluha György labanczczá lött az átkozott lelkű nem kicsin confusiora (TörtT². III.393). Vesd meg ajánlott szolgálatját annak, a ki hamis lelkü, mert vermet ásnak alattad (Fal: BE. 580).

ëb-lëlkü: [corruptus, abjectus; verworfen]. Örökkén elkárhozzál eb-lelkű (Fal: NE. 16).

ëgy-lëlkü: [unanimis; gleichgesinnt]. Wr istenben kel mynekwnk lennwnk egy lelkwknek, egy akarwknak (ÉrsC. 199).

nëmës-lëlkü: [ingenuus; edelmütig]. Nemeslelkű agg, miképpen derűlbetne ki szomorú lelked (SzD: MVir. 79).

ördög-lëlkü: [corruptus, sceleratus; verworfen, lasterhaft]. Fogd be (a lovat) ördög lelkü, mer ugy segiljen, elütöm a fejedeth (Bethl: Élet. II.124).

pápa-lëlkű: [papalis; päpstlich gesinnt]. Azt magyaraztac az papa lelkűec, hogy ők szent lelec altal szerzettenec erdemeket (Born: Préd. 303).

Lëlküség: [mens; geist, gesinnung]. A gyönyörűségek visznek téged kisértetekre, söt világi lelkűségre is (MHeg: TOszl. I 214).

Lëlkűségës: [animi; seelen-]. Fordohad mynden ez wilagyakath ennekem kellethlensegre, mynden ellenzew nehesewth lelkewségews zenwedesre (PozsC. 38).

LÉLLAH: [velum, linteamen; vorhang]. Peter lata a lellahocat (linteamina) ö magocnac vetuen (MünchC. 166). Micor öttö volna a lellahot es megzoreitotta uolna ö magat, annac tanna ereztet vizet a medencebe (198). Micor lebaitotta uolna magat, latta az lellahot vetuen . . . Jöuö Simon Péter es emene a koporsoba es lata a lellahocat vetuén (212). Lataa deenth oly mynt egy leellahot neg zeghenel foghwan (JordC. 41). Latam, mint egy nagy lellahoth alaa boczattanak vona 745). Az lellahnak hata möghöt masod sathor (813). Jesus megh yczöyteteek az templom leelahanak meg fesleeseeben (ÉrdyC. 82).

LEMEZ (*lemes* Orczy: KöltSz. 175): [aratrum; pflug]. *Lemezvas: culter precisorius in aratro MA. Az eke talpban tétetett lapos szántó lemez vas (Com: Jan. 73). Le teszik a drága köves koronákat, lemes vasnak verik majd kopiákat (Orczy: KöltSz. 175).

LËMONIA, LËMONYA: mala limonia MA. limonien Nom. 42. Minden bé-sózot gyümölts: káposzta, ugorka, tzékla, lemonya: salgama PPBl. A mit lémonya vagy veres-hagyma levével irnac papirosra, meg-nem látszik (Pázm: Préd. 5). A narancsoc, citromoc, lemonyák öszvevonnyák, bészorittyák a gyomrot (Com: Jan. 21). Ha akarod, fachary belé lemonya levet (Lipp: PKert. II.143). Narancs almát is, lemoniát magadnál hordozni és szagolni igen jó (Web: Amul. 37). Száz hét friss lehmonia 10 frt 70 d. (Radv: Csal III.57. Nyr. IX.72).

LËMUS: [vox contumeliosa; schimpfwort]. Az ag kost meg kezdéc a gyermecdit kossoc menetni és czufolni: Hőc mint fút az ag lemus, bezzeg erössen rázza az kődment (Helt: Mes. 206).

LEN: linum C. MA. [lein]. Lenből tsinált ruha viselő: liniger C. Guzsaly-szösz vagy len: pensum, stamen Nom.² 385. Len ruha: vestis linea Nom.² 442. lineus *amictus PPBl. Mondam a ferfiunac, ki len ruhakba öltözöt (BécsiC. 166). Negy kevtees lent adnak vala zegenyeknek (CornC. 427). Nem nőhet sem kender sem len (Helt: Mes. 54). Mint a lennec vgyan gubás a virága (Mel: Herb. 91). A masik len vaszonbol czinalt kurta feier imeg (Mel: Sám. 126). A füstölgő len tsöpöt meg nem oltya (Kulcs: Vetek. 43). Az vak körmöt meg gyogittya, ha az len magot tormaual özue töröd es azzal kötözöd (BeytheA: FivK. 29). Az fejeket len gyolcsal tekerik be (Forró: Curt. 495). Lenbûl-szûtt rokolyáját vészi (Czegl: Dág. II.51). A sármányka lenből, gyapjuból, és kősziklán termő lágy fűből rak magának fészket (Misk: VKert. 471).

[Közmondások]. Se leued, se kendered, még is kocsissá akarsz lenni (Czegl: MM. 184).

béka-len: linaria PPBl. [wiesenflachs].

földi-len: amianthus PPBl. [amiant]. Macska ezüst, földi len, oly szöszös kőnek neme, melyből vásznat szőhetni, mely a tűzben tisztúl meg: amianthus PPBl.

hamis-len: sesaminum Mel: Herb. 164. [sesam]. Vad len, pseudolinum görögül, hamis len, hasonló a szilid lenhez (Mel: Herb. 164).

vad-len: sesamum Mel: Herb. 164. linaria Nom.² 41. A vad lennec a magva lágyito és melegitő (Mel: Herb. 164. Com: Jan. 26).

LËNCSE: lens C. MA [linse]. Lenczeuel elegedhetnekh megh (VirgC. 129). Rytkan evttenek jo etket, hanem chak bevchevt, borsot, lencheet (DomC. 297). Menny el, fewz lenchet (Pesti: Fab. 8). Nenezetöt vön maganac az vörös lenczetöl (Szék: Zsolt. 215). A leuele mint a lenczénec (Mel: Herb. 95). Sótalan lencsét eszik, kopasz, szép kölykével (Thaly: VÉ. I.343). Nem férhettem közel gondor barkájához, sem lentse szeméhezz (Orczy: KöltSz. 162).

[Szólások]. T s a p n i a l e n c s é t: auribus alienius dare (Kisv: Adag. 46). K i m é r i k neked is a lentsét (SzD: MVir. 83).

béka-lëncse: lens palustris MA. [wasserlinse]. Pera pastoris, vel bursa pastoris, az az pásztor erszénye, pap tarsoly, béka lencze (Mel: Herb. 145). A pásintos fűhöz számláltatnak a hinár, sárga vizi virág, béka lentse (Com²: Jan. 21). A rétzék midőn valami kedvek ellen valót talalnak mgenni, menten béka lentsét esznek reá (Misk: VKert. 359).

vad-lëncse: ervum C. lens palustris Com: Jan. 29. aphaca *vicia pabulans PPBl. rosswicke PPB. A héjas szedegető veteményec hüvelyekben teremnec, mint a bab, borsó, vad lencse, lednec (Com: Jan. 22).

vizi-lëncse: equapium Nom. 88. epane Nem². 35. [wasserlinse].

Lëncsés: lenticularius C. [linsen-].

LËNG: [moveor, agitor, pendeo]; gleiten, beben Adámi [schweben]. Emnekem remenseegem, mykeppen az moh anag lanna, ky kewes lengő zelthwl el wytetyk (ÉrsC. 294).

tëng-lëng: **1)** [vacillo; schwanken]. Tantorog az hit, ha az szent irasnak meltosaga teng leng: si divinarum scripturarum vacillet authoritas (MNyil: Irt. 48). **2)** [misere vivo; kümmerlich leben]. Szegénység jajgat hajlékában, csak alig teng-leng a világon (SzD: MVir. 379).

Lënge: [volaticus; flatterhaft]. Óh átkozott kis Cupidó, szerelmemben lenge csaló (Thaly: VÉ. II.196).

[Lënged]

Lëngedöleg. Lengedőleg, lengedezve foly a viz: aqua placide sensum fluit PPB. (SzD: MVir. 162).

Lëngedëz (*lengedezik* (Fal: TÉ. 658): agitor, moveor, volito, nuto MA. [sich bewegen, flattern, wehen]. Lengedező, harmatozo esső: pseca MA. Lengedező szellő: dies placidi *spiritus PPBl. Eg napon, micoron zep lassu zel lengedőzne francia orzag revere, iöuenec Colomfiara (NádC. 462). Lengedező io szelit el foga (Mel: SzJán. 201). Lengedező fa lenél (Kár: Bibl. I.520). Gyenge szelek lengedeznek vagy apro babocskák locsognak (Bal: CsIsk. 45). A gyenge szellő lengedez (Com: Jan. 9). Lengedező szép szellőkkel, legeltess te szent igéddel (Thaly: Adal. II.3). A hó lengedezve bé mehet az ágyakra (Mik: TörL. 21). Ha mikor kevés eső érdekli, csak lengedezik az ég (Fal: TÉ. 658).

ki-lëngedëz: [efflo; ausathmen]. Ama canonicus kőnyvek, mellyek a szent lélek dictamenjének ugyan néminémű isteni illatját lengedezik és őntőgetik-ki magokbol (GKat: Titk. 1291).

Lëngedëzés: [flatus; das wehen]. Isten kegyelmének reám lengedezéséből meg cselekedhetném (Prág: Serk. D2). Ki keletkor áldasz szél-lengedezéssel (Zrinyi. I.47). Az emberi elme a hivságnak lengedezésétől felfuvalkodgyék (Illy: Préd. I.278).

Lëngeteg: **1)** [mobilis, levis, vanus; schwankend, leicht, eitel]. Balduinus az én bizonyitásomat kezdi rostálni, de igen lengetegen (Pázm: LuthV. 41). Vészede eszedben lengeteg tudományban öltözött socés praedikátor (Bal: CsIsk. 15). Ihon az tudománynak valami lengeteg kezdete és eredete (KCsipk: Pápist. 89). Mennyi szertelen nyomorgatást próbált a lengeteg emlékezetnek lassú értekezése szerént (Rumy: Mon. I.10). Igy végezénk el csekély és lengeteg historiacskánkat (173). Méltó volt őket is megböcsülni valami lengeteg ajándékkal (Fal: NU. 247). **2)** [pendulus; herabhangend]. Lengeteg ruha: multitia C. Mind e szép ruhák lengetégek s puhák (SzBeló: Kalm. 8). Egy lengetek szőr pokrócz, ki legalól áll a lovon (TörtT.² I.179). **3)** instita MA. [besatz].

[Lëngöd-ik]

tëngödik-lëngődik: [misere vivo; kümmerlich leben]. Édes néném mi itt tsak tengődünk, lengődünk mint szegény bujdosók (Mik: TörL. 200).

LENGYEL: Polonus MA. [pole].

Lengyelës: [procax; unverschämt]. Ihon jő ihon, de lengyeles a kurva (Thaly: Adal. I.81).

LËOPÁRD: leopardus MA. Az egyik fenevad egy oroszlán vala, az másik fenevad egy nagy medve vala, harmadik fenevad az leopárd vala (RMK. II.103). Az leopardnac negy nagy szarua vala (Born: Ének. 554). Leopard avagy oroszlánpárdutz származik a párdutznak a nőstény oroszlánnal való őszve sárbudásából (Misk: VKert. 272).

LEP (*lép* Görcs: Máty. 66. *lépeget* RMK. V.173. *lépődő* RMK. III.42): **1)** operio, obtego MA. [bedecken]. **2)** obruo MA. [überfallen, ertappen]. Véletlen őket mind az lesben lépéc (Görcs: Máty. 66). Siessetek ki menni, hogy valamiképpen eljövén itt ne lepjen bennünket (Káldi: Bibl. 280). Tarthattunk méltán, hogy itt ne lepjenek (Gvad: RP. 96). Szarvas argumentum nem fárasztja eszét, mely theologusnak lepi az elméjét (Orczy: KöltH. 72).

be-lep: **1)** tego, obtego MA. [bedecken]. Be lepee ötet palastyawal (JordC. 327). Te mint egy nagy visz el-felkerekedel, hogy mint egy nagy felleg ez főldet béleped (RMK. II.106). Rakj az rézre kénkövet, az mennyi jól belepje (Kecsk: ÖtvM. 315). Egy tarka szőnyeget küldjön alá Kegyelmed, oly nagyot, hogy a kilencz tál étkes asztalt belephesse (TörtT.² III.191). Az farkasbőrömnek lekopott az szőre, pókháló palaczkom az szegen bélepte (Thaly: Adal. I.228). Poroncsol nagyságod két öreg csiprág felől is, kik az ló szügyét is belepjék (MonOkm. XXIII.46). Népek régenten egész tartományokat béleptek (Moln: JÉpül. 55). **2)** [obruo; überfallen]. Sűrű lövéssel megkezdenéc be lepni a magyaroknak táborát (Helt: Krón. 56).

[Szólások]. Szemeckkel be nem lephetik vala (CsomaC. 52).

el-lep: **1)** operio, obtego MA. [bedecken]. El-lepte a hó az útat: *obsitum nivibus iter PPBl. El lepték az földet ezek mint hangyák avagy szélős mezőben az sok kalangyák (Zrinyi: ASyr. 33). Az tatárság rablani indula és az egész Mezőséget ellepé (TörtT.² I.2). **2)** adobruo, superobruo MA. [überfallen]. Egi ray meh orczaiat, szayat el lepuen, ugi zengedőznek vala mint egi kaptárban (DebrC. 17). Nem szaladhata, mezőben ellepék, mind nyolcad magával elviteték (RMK. III.93). El lepe az tőrők es az tatar őket (Born: Préd. 8). Az bűn, ki el lepte ez egesz vilagot (227). Hegyek szakadgiatok reank es lepietek el minket (Fél: Tan. 529). Tenger sok nép gyülekezett őszve, nem találván elég helyt magoknak, még a házak ormozatját is el lepték (Fal: TÉ. 651). Tetétől egész övedzőig ellepte poros, türtös vendéghaj (SzD: MVir. 199). El-lepi vérének ki-folyó skárláttya (456).

[Szólások]. Az ő szeme el lepi az eget és a földet (Fal: BE. 569). A nagy sik mezőt nézték, kit alig lephetett el az ember (Hall: HHist. III.37).

mëg-lep: adobruo PPBl. [überfallen]. A madárkákat hálótskáckal meg-lepi, meg-borittya (Com: Jan. 81). A párdutzok bort iván, álomtól elnyomattatnak, s illyen módon őket tsak könnyen meg-lepik s meg is fogják (Misk: VKert. 78). Finom tudománya aranyához rozsda nem elegyedett, szeplő, motsok meg nem lepte (SzD: MVir. 35). Megleptek a szű marczangoló bánatok (76).

[Szólások]. Ne lépd meg irigy szemmel másnak sajátját (Fal: BE. 583).

LEPËD: tego, velo Sl. [bedecken]. Be takariác vala Danidet az lepedni valo ruhackal (Mel: Sám. 121). Vőn egy kecskeszőrből czinalt lepedni valo lasnukot, es be mártá e tenerdec szűr leplőt a vizbe, es el terité ezt az kiraly orczaian felűl (396).

be-lepëd: tego, intego MA. [bedecken, umhüllen]. Nagy zeep palastot hozata es bel lepődec vele zent Chalaraat testh zerent (ÉrdyC. 472). Vranak agara fektete, ezutan paplannaa be lepőde az poklost (TihC. 19). Az asszony ágyába egy tőkét

fekete, bőrrel főtől azt bélepedé (RMK. III.356). Bélepedé az tömlőt (MA: Bibl. I.220). Bélepedi magát az lepellel (II.24).

Lepëd-ik: [tegor, velor; sich bedecken, umhüllen]. Lasnac, a kiuel a taborba hideg ellen lepődnec, mint eģ olah guba vag egy sebesi szőr pokrocz (Mel: Sám. 396). Az te ruhád, az mellyel lepedel (Kár: Bibl. I.179. MA: Bibl. I.178).

be-lepëdik: tegor MA. gedeckt werden PPB.

Lepëdés: integumentum PPBl. [decke].

[Lepëdëz]

be-lepëdëz: tego, obtego MA. zudecken, bemänteln PPB.

Lepëdö: torale, instragulum, integumentum C. linteamen MA. [leintuch, bettdecke]. Kárpit, varrott lepedő: peristroma PPBl. Gyolchban ees egeeb lepődőben akaral be takartathny (WinklC. 243). Houa lőttec a naģ ekős aģh lepplőc, lepődec (NádC. 318). Janos be tekente az coporsoba es lata az lepeddeoket le teneen (CornC. 107. ÉrdyC. 642). Kateryna nagy kemenseghges fakat el reyt az agiban, hol ew fekzik wala az lepewdew ala (ÉrsC. 399). Hamar löpödőkből zászlót alkotának (RMK. III.42). Negy gyolch kezkeneoth, ki mynd gallos gyolch wolt, mynd abroz s mynd lepedeo (RMNy. 66). Patyolatbol csinált lepedőc kőzt alusznac (Prág: Serk. 577). A takáts vásznat, lepedőt, gyoltsot csinál (Com: Jan. 97). Gallos lepedeő, zeőleő fwes, ziles rechenel warroth (Radv: Csal. II.79). Nem kellett akkor donyha, gyolcs lepedő a vendégek számára (Monlrók. XI.457).

Lepëget: [velo, coloro; bemänteln]. Igen lépegeti ő eretnekségét, nagyen változtatá előbéli igéjét (RMK. V.173). A papok nőtelenségének is tisztátalanságát nem lepegetjük (GKat: Válts. II.355).

Lepël: tegumen, tegumentum MA. integumentum PPBl. [decke]. Virágokra szőtt lepel, kárpit: stragulum tectile *pictum; tserge, pokrótz, minden-féle lepel: stragula PPBl. Vram emlekeziel Davidrol, ha en hazamnak hailokaba menendek, ha én leplemnek agaba hagandok (DöbrC. 210). Az agynak lepelnek dragalatossagyt meg feddyk my bennevnk Cristusnak hytuan poztochkay (CornC. 88). Meg mosom mynden eyel een agyamath een kenyemel ees een leplemeth meg harmatozom (KulcsC. 9). Ő ágyáról leplöt megemelinté (RMK. III.248). Az ő öltezeti egyetlen egy lepple az ő testenec (Helt: Bibl. I. Nn). Szoross az ágy es a lepel rőuid (IV.48). Az io lágy lepely, duchna el szenderit (Csákt: Assz. 12). A királyi palotác varrott lepleckel és szőnyegeckel tűndöklenec (Com: Jan. 140). Ezennel mind leplénk, mind derekallyink férgek lesznek (SzD: MVir. 210).

[Szólások]. Oly s z e g é n y, hogy l e p l e s i n c z (Decsi: Adag. 325). Nem tudja, m e d d i g é r a l e p l ü n k (SzD: MVir. 345). N a g y o b o t t a z á g y a z l e p ő l n é l (283. Kisv: Adag. 78). Nincs költsége, a l i g v o n j á k az lepelt életekre valóval is (LevT. II.291). S z e d e l a leplet (Kisv: Adag. 190).

[Közmondások]. Czak addig nyuitozzal, az mig az lepel ér (Decsi: Adag. 121. Kisv: Adag. 247). Csak addigh nyujtozzéc, meddig a lepel éri (Czegl: Japh. 156. Illyef: BCsTomp. 296). Tovább nyújtózkodik, hogysem ér a lepel (SzD: MVir. 120).

ágy-lepël: [torale; betttuch, bettvorhang]. Ágy lepel, lepedő, gúnya: toral; kárpit, ágy lepel: plaga PPBl. Aranban és ezüstben es menden aģ lepélben mendénéc neki adattanac annéptől (BécsiC. 41). Ekős aģh lepplőc, lepődec (NádC. 318). Damancos el arulvan agya lepleet, arrat el ezta az zegenyeknek (DomC. 19). Hozának Dauidnac hálni valo aģ leplet, medenczét (Mel: Sám. 198). Az lepődőn es agya leplyen buborkal, motoz, ragadoz (Lép: PTük. II.121). Az ágy-leplekkel és csergékkel béfedezzűk magunkat (Com: Jan. 112). Agy lepleőm es minden affele feyer rubaym mindenek eőwe legyenek (Radv: Csal. III.182).

csërge-lepël: [siparium; vorhang]. A komediat jádzó lévél szin, játék hely fedező sergo lepellel burittatic bé (Com: Jan. 211).

[Lepeszt]

be-lepeszt: [obtego; bedecken]. Nem lepeztettem egyébbel be az kis vékony nyári paplankánál (RákGy: Lev. 399).

el-lepeszt: [operio, occulto; umhüllen, verhüllen]. Keptelen szőrnyűsegh lepeztetic el az ruhával (Prág: Serk. 926).

Lepëz [lepëdz]: tego, obtego, velo MA. bedecken, zudecken PPB.

be-lepëz, be-lepëdz: tego, obtego MA. zudecken, bemänteln PPB. Tegnap nem bánta az hideg, hanem az éjjel igen igen kinza, nem is lepeztettem egyébbel be az kis vékony nyári paplankánál (RákGy: Lev. 399).

Lepëz-ik: [velor, tegor; sich umhüllen, sich bedecken]. Az vr ha gyekenyel lepezik is, vgyan vr (Pécsi: SzüzK. 107).

Lepëszkëd-ik: [se obtegere; sich bedecken] Csac egy oktalan állat sem kénszerittetic más állatoknac marhájával lepezkedni (Prág: Serk. 887).

Lepëző, lepëdző: tegmen Pesti: Nom. I.44. instragulum PPBl. [decke]. Midőn e világra jőttűnk, egy kevés téjjel és póla lepedzővel meg-értűk (PP: PaxA. 328).

1. LÉP, LÉP-IK (*léppik* László: Petr. 82. *vépik* BécsiC. 24. 38. 149. MünchC. 19. 27. AporC. 10. PeerC. 75): gradior MA. [schreiten]. Nagyokat lépök: grandigro C. Közelben vépéc a mėnezethez es lata Olofernesnec dőgét (BécsiC. 42). Vépiel ide es illessed ez estapot (81). Megbaǵa ŏtet az ŏrdŏg, es im anǵaloc vepenec es zolgalnac nala neki (MünchC. 19). Mikor bement uolna Capharnaumba, vepec ŏ hozia a centurio (27). Judas zorgalmasst vépuén Ishoz, monda (65b). Vepik ember magas zűhőz, es fel magaztatik isten (AporC. 10). Nem vepik te hoziad gonoz (51). Mykent okos kemlő lassan lassan eleb wepwen, zozatoth halgath vala (PeerC. 75). Az chazarnak eleybe lepeek (DebrC. 532). Lepek ŏ hozya, kynek wr Iesus ŏtet ayanlotta uala (ÉrsC. 61). Ferdinandos Nemetorszagba lepec (Szék: Krón. 231). Minden hely, melyre a ti labatoc lépig, tietec leszen (Helt: Bibl. I.Qqq). Egyedől nagy késén nép után lépéc (BFaz: Castr. D3). Mint egy vad lovat zablán hordozza, hogy killyebb ne lépjék (Pázm: Kal. 16). Ilon Stipán Golemi rettentő testel lépik mint egy halom (Zrinyi. I.88). Senki eggyik ecclesiából az másikban ne lépjék (Toln: Vigaszt. 153). Hánt nevű oktalan csúszónak természete szerént, ki felől azt irják, hogy ŏt nap léppik egyet (László: Petr. 82). Szándékunktúl egy nyommá se lépünk: két szék közt a földre valahogy ne essünk (Thaly: Adal. I.104). Enyhődött szivemre s csendes életemre most kezdettem lépnem (188). A tanúltt test szebben jár s lép, igyenesen hordozza fejét (Fal: NE. 29). Gazdám szoros honjánál kivüljebb soha sem lépett teljes életében (35).

[Szólások]. K i v ü l e b b egy nyommal s e l é p j a józan értelem határánál (SzD: MVir 221). Ez az asszonyság j e g y b e n l é p v é n a világgal, gondolatit csak a föld szinén jártatta (Fal: NE. 79). E g y n y o m b a l é p j é k, és magátul meg ne hasonlyék (Pázm: Kal. 576). Ha az ő lába n y o m d o k á b a lépel, bátorságoson jársz (Pázm: Préd. 94). Az szent Péter t i s z t i b e lépik (Sámb: 3Fel. 327). A v í z b e ne lépj, míg követ nem látod (Fal: UE. 439). Az istennek haragia lassan es késen lepik az b o s z s z u á l l á s r a (Lép: PTük. I.266). H a m i s h i t r e is lépik Matkó (Sámb: 3Fel. 145). De hogy a d o l o g r a lépjek (SzD: MVir. 296). Az farsang farkarul, szomorú fogytárúl jó k e d v r e léphetek (Thaly: Adal. I.200) Lépjünk tsak egy p é l d á r a (Fal: SzE. 556). Első szülötte a szerentsének p o l t z r ó l p o l t z r a lép (SzD: MVir. 392). Lépjűnk a rá-

galmazásokra, mellyekkel szemtelenűl s orcza-pirulás nélkűl terhelik (Szentv: Verseng. 78). Singre-lépő, fejeket fennviselő nagy pap-urak (GKat: Válts. I.536). Szénára lépik a marha (Nyr. XII.363).

alá-lépik: [descendo; herabsteigen]. (Göres: Máty. 23).

által-lép: transgredior MA. [überschreiten]. Szép lassu suhogással által-lépik Mátyás a második numerusra (Matkó: BCsák. 195). A közbe-vetett az az se meg nem tiltatott, se parantsoltatot dologra lépik által (Pós: Igazs. I.728). A mord-ábrázatú éjtszaka által lépvén határit, el-foglallya meg-előző setétséggel a vidám napnak birodalmát (SzD: MVir. 313).

be-lépik: introgredior C. MA. [eintreten]. Mikor bé-lépel a templomba, eszedbe jusson, hogy istened házába mégy (Pázm: Préd. 1173). Az nap bélépik az kos jelben 1613 (KNSzombat D3). Sokkal örömesben lépném be az tűzben, hogy sem mint még eczer orczáiokat látnám (Lép: PTük. I.233). Sz. Agoston midőn ebben az baralintósban, keréngős, fórtélyos útu helyben be lépet vólna (376). Valahova be lépel, nyomodban van az halal (Lép: FTük. 32). Az éghi kos ielnec első punctusába bélépic 1626 (KCsepreg D3). Io Zrini hadnagyival együt az várban bé lépék (Zrinyi. I.68). Lábhegygyel igen tsendessen bélépik az aszszonyához a komornék-leány (Fal: NA. 141). A míg a fitzkónak szárnyát ki nem tépik, sok felé el repdes, mindenütt bé lépik (Fal: Vers. 899).

[Szólások]. Az első lépést immár be lépte az bódogságra (MA: Scult. 403).

belépés: ingressus, ingressio MA. eingang PPB.

el-belépik: [ingredior; eintreten]. Király el-belépék eleiben császárnak (RMK. IV.249). Tárházban az király el belépett vala, ajtaját utána béhajtotta vala (VI.70).

bele-lépik: ingredior MA. hineingehen, hineinschreiten PPB.

el-lép, el-lépik: **1)** progredior MA. vorübergehen PPB. [vorschreiten, vortreten]. Az azzonyallat, ky el sem leephetyk az feldre, yrygykődyk ew wrara (JordC. 261). Királ hada előtt úrfi ellépék (RMK. III.211). Minden nap egy néhány olasz mért földet el lépek, noha nem utazok (Fal: TÉ. 771). **2)** [digredior; sich entfernen, fortgehen] PPB. Azon éjjel várból ők mind kiszökének, szent Mihál hónap negyed napján ellépének (RMK. III.103). A mikor botlik, az az oka, hogy a mellől a regula mellől ellépik (Pós: Igazs. I.733).

[Szólások]. Jaj azoknak, kik szinnel keresztyének, kik tisztekben igazán el nem lépnek (RMK. II.128). Tisztekben igazán el nem lépnek (Born: Ének. 81).

ellépés: progressio MA. fortgang PPB.

elő-lép: [praecedo; vorgehen] Érdemmel kell kelned, lépned elő (SzD: MVir. 111).

[elöl-lép]

elöllépés: [jus praeeundi; vortritt]. Az elől lépést engedgyéc az pispököknek (MA: Tan. 1124).

félre-lép: [discedo; abtreten]. Eleutherius egyebet nem mondott, hanem mérgében félre lépe (Fal: NE. 87).

félrelépés: [das beiseitetreten]. A ki elő akar menni az udvarban, annak elkerülhetetlen útja a félrelépés (Fal: NA. 233).

föl-lépik: [ascendo; aufsteigen]. Kinek lelke nem bor, lehet conservator, onnat hogy ha akar, fel-léphetik hamar a secretariára (Felv: Des. 56).

ki-lépik: egredior MA. hinausgehen, hinausschleichen PPB. Leepiek ki vőlegeń ₮ zegeleteből (DöbrC. 300). Ki sem lephetenek a kőzőbőn (DebrC. 189). O mely ygen nagy bolond neep, ky ez hytbewl ky nem lepyk (ÉrsC. 479). Tizenhatod magával házból kilépék (RMK. IV.169). Hat hétig hazabul ki nem lepee az szűles vtan (Pécsi: SzűzK. 39). Kű nem lépném érötte (Decsi: Adag. 19). Czak addig áll ő fogadásának, az míg az aitón ki lépik (121). Azon igyekezem, hogy az régiek nyomából ki ne lépjem (Pázm: Kal a2). Az igaz pásztor ki nem lépik abból, a mire kűldetet (Pázm: LuthV. 62). Kilépic ez társaságból (MA: Tan. 1069). Mint egy vad lovat zablán hordozza, hogy killyebb ne lépiék (Lép: PTük. II.11). Az egyszer lépél ki nyomábul s ebűl járál (Matkó: BCsák. 165). Nem illik papsághoz, hogi ki lépiék rendiből (Liszti: Mars. 58). Jó reggel kilépél rabotás házadbul (Thaly: VÉ. I.422). A ki kilépett Pannoniából, tanúm lehet, hogy (a komédiák) a nemes embereken sok sebeket ejtenek mái nap is (Fal: NE. Előb. 2).

kilépés: progressio, egressio MA. ausgang, das hervorgehen PPB.

lë-lép: [descendo; herabsteigen]. A közönséges emberekkel szoros barátságot kötni annyiban tartatik, mint garáditsonként maga méltóságárúl lelépni (Fal: NE. 23). (Ezek a dámák) lelépnek a nyomorn s fogyott ügyűeknek vigasztalásokra minden leg kisseb kissebség nélkűl (Fal: NA. 154).

vissza-lép: regredior MA. zurückgehen, zurückkehren PPB. Vissza-térek, vissza-lépek, mégyek: segredior PPBl. A pápisták az istennek törvényére viszsza lépvén, tiz porontsolatit akarják undok lábakkal el surlani (VárM: Szöv. 51).

visszalépés: regressio, regressus MA. das wiederkehren, umkehren PPB.

Lépcsël: gressus lente facio; heimlich schreiten, langsame schritte machen PPB. Lassan lépczelni (Decsi: Adag. 284). Mint páua ugy lépezelűnc (Illyef: Jephta. 14) Mikor a gonosz nagy udvari-fark előtt léptzel, a fényes pompa miatt jóságnak látszik lenni (Fal: NE. 71). Olly negédesen léptzelt mint a pergui király (Fal: NA. 125). A nemesebbek hosszú ruhafarkat hurcolnak és igy léptselnek a templomokba (Fal: TÉ. 778). Támaszkodva léptsélt (Gvad: Idöt. 229).

Lépcső: [gradus; treppe]. Az grádicznac lépczői (MA: Bibl. I.83). Az első léptzéje a böltsességnek azt tudni, hogy tudatlanok vagyunk sokban (Fal: BE. 589).

[Lépdëgël]

el-lépdëgël: [lento gressu incedo; langsam gehen]. Örömest eljárná vagy ellépdegelné, de a mitsoda időben vagyunk, a tánez is savanyú (Mik: TörL. 45).

Lépdës-ik: ~ Lassan lassan előb lepdesic vala (Cserényi: PersF. 39). A kiáradott Prut vizén én menék a pogányok néztére, csutakokon és pozdorjakon lépdesvén által az irtózatos nagy vizen (TörtT.[2] IV.206).

Lèpëcskél: ~ Meg-törözött árnyékos fáján lepetskélsz, szökdétselsz oránként (Dáv: KKer. 4).

Lépés: passus NémGl. 201. C MA schritt PPB. A majorból egy lépést ki-lépni: *egredi pedem e villa PPBl. Monnal ki őtlettek en vepesim (AporC. 26). Mynth egh gyazba ewlthezeth processio lassu lepessel mendeghelnek a varos felee (WinklC. 107) Vala ky kezereytend teghed ezer lepesre, meny azzal ket annera (JordC. 368). Be eveztenek oly mynth hwzon ewt awagy harmyncz lepesneere (643). Hat lépés grádicza vala az királyi széknec (MA: Bibl. I 316). A ránczolásban rendeletlen lépésec, járásoc vadnac (Diósz: Delib. D2). Láttam bennek, a kik 80 esztendőkig hamarja lépéssel futották az gonoszságnak

ösvénnyét (Fal: NU. 253). Ha ment, mint a pipis olly lépéseket tett (Gvad: FNót. 107). Minden lépésben botló ember (SzD: MVir. 189).

Lépésës: [schritte von-]. Putnok Sajó mellett van, Putnok várával, kétlépéses közel Lénártfalujával (Thaly: Adal. II.78).

Léptet: **1)** pede pressim incedo, lentu gradu procedo MA. langsam einhergehen PPB. Léptetve: pede pressim MA. Léptetvejáró: gradarius PPBl. Szokás szerint léptess (Czegl: MM 54). Hat török agának hat lovas fejét hordozván nagy kopján gyalog után léptet (Zrinyi I.66). **2)** [gradatim ire, tolutim incedere facio; langsam schreiten lassen]. Pesten keresztűl léptettem sebessen (Gvad: FNót. 32). Öröm-órára lépteto búslakodásomból (SzD: MVir. 479).

elő-léptet: [gradatim procedere facio; langsam vortreten lassen]. A comoedia az együgyüséget, szelédséget, szemérmetességet utálatos rongyban lépteti elő (Fal: NU. 263).

2. LÉP: lien, ixon, hyphear C. milz Pesti: Nom. I.22. Dagadott lépű: spleneticus C. Lépe-fájó: spleneticus, lienosus, lienicus MA. Ökör-lép: *lienis bubulus PPBl. Az lępet el ronttya, ha lőrében az az czigerben vagy vizes borban meg főződ (Mel: Herb. 38). Máynac, lépnec be szornlassat meg nyittya (117). Nem sok üdő mulva roszszul lesz a léped 1666 (KBécs. B2). A lép hozzá vonsza és ismét ki-veti a komor kedvet szerző fekete sűrű vért (Com: Jan. 51). (Az klaris) elszárasztja a lépet, használ az gyomornak (Kecsk: ÖtvM. 275. PP: PaxC. 98). A disznónak a lépje gyakrabban nyavalyás (Misk: VKert. 147).

3. LÉP: **1)** viscus C. MA. vogelleim Pesti: Nom. I.48. Lép, kivel madarat fognak: viscum MA. Szedd-el a *lépet: fuge dum licet; *lépben akadott: visco implicatus PPB. Zoktak embőrők a vadakat meg fognya töörben, kalitkaban vagi leebben (DebrC. 151). A por nagy sok hollyen kezde vrkokat es lepet vetni, meglen megfoga az madarakat (Helt: Mes. 428). Az ű lepebe madarat az etetűhőz hassonlo tudomannyal nem foghatnak (Mel: SzJán. 344). A papa szerzesebe meg akad az ember mint a madar a lępbe (Mel: Sám. 371). Meg vetue az halo, czickentő, a lęp, ackibe meg fog (Mel: Préd. 298). Ez vilagi ioknac szeretete az lelki szarnyaknac leepe (Born: Préd. 562). A huros madár a mit meg-rutit, abból lép csirázik, a honnan leszen a lép avagy ragadozvány, madár fogó enyv (Com: Jan. 82). Mig a lépre réá nem száll a madár, addig sipoldogal (Land: UjSegits. I.375). A lépben akatt madar mentűl inkább vergődik, annál inkább belé veri magát (Tof: Zsolt. 602). Ortzája kedves kép, maga kelletése szemeket fogó lép (GyöngyD: Char. 97). Noha szépen hizelkedik néha, de a mézeslépen méregre csal (636). A sasnak körme között fonnyadsz mint a lép, szegény magyar nép (Thaly: Adal. II.209). Ne akadjatok mint madár a lépen (PhilFl. 79). Tovább nem vitte Bando-is a lépet (Kónyi: HRom. 127). Most cukorral reményltettél s mint gyász lépre édesgettél s mint rabodat gyötröttél (Amade: Vers. 173). A szabadság szárnyait a vakság veszszei lépre lesik (SzD: MVir. 298). Lélek-fogó lépet hány ékes ének mellé (uo). **2)** [favus; honigscheibe]. Lépet csinálni: cerificare; lép sonkolya: propolis C. Az méznek nem igen tiszta es sok lepe szedettetik 1572 (KBécs. F3). Hany lepet, szőlőt az seregelyek elic 1579 (KNagysz. C). Leepet adtok, de mézet nem (Bal: CsIsk. 87). Az apróbb állatotskák többire bőltsebbek a nagyobbaknál, a mint kitetszik a méheknek mesterséges lépjekből (Misk: VKert. 8).

enyves-lép: viscus; vogelleim Com: Orb. 27. Az enyves lép az ágokon terem (Com: Orb. 27).

viasz-lép: cratis Com: Orb. 97. [honigwaben]. A viasz lépek a tűz által meg-olvasztatván viaszszá válnak (Com: Orb. 97).

Lépes: **1)** viscosus C. MA. leimig, klebrig PPB. *Lépes vesszőbe akad: visco implicatur PPB. A madarász le oyté a lépes rúdat (Helt: Mes. 391). Esmérnec öltözetedről, enyves madarász póznádról, lépes lészádról (MA: SB. 218). Lépes veszszöckel a madarakat törben ejti (Com: Jan. 81). Engem ajánlással német nem szelidit, lépes beszédivel horogra nem kerít (Thaly: Adal. I.90). Nem kell itt szó és ámétó lépes beszéd, hogy eggyik fél a mást valamire bírja (Fal: UE. 390). Az ördög lépes keleptzéjét elbontani (SzD: MVir. 475). **2)** [ad flavum pertineus; waben]. Ystennek kegelmes annya, lepes meznel edesb (PeerC. 289). Az orozlan zayaban ray meeh vagyon es lepes meez (JordC. 340. 619). Az en őrőksegőm az lepes-meznek főlötte (TihC. 271). Ides az wr istennec igeie mint egy lepes méz (Kereszt: Leg. G). Szubasáknak lépes mézet vettem (MonTME. I.229). A medvék a [fákban] lyukakat vájnak, a holott a lépes mézet gondolják lenni (Misk: VKert. 68). Lépes édes mézzel szépen megeresztett nyájasság (Fal: NE. 28).

Lépesít. Lépesített, enyves: viscatus PPBl.

Lépez: invisco MA. mit leim bestreichen PPB.

LEPENTYŰ: [papilio; schmetterling]. A lepentyűk igen szeretik a virágokat, a kikre este felé sereggel ülnek (Lipp: PKert. II.236).

1. LEPÉNY: **1)** polenta C. laganum, artolaganus, tracta panis MA. *tracta lanea PPBl. brodküchlein PPB. El kell már szoknod a sok béles és lepények ételekről: *dediscendi tibi sunt artolagani tui PPBl. Eweenek masod napon azon eztendey lepeent (JordC. 294). Végy olaial meg kent kouasztalan lepént (Helt: Bibl. I. Qq). Rostelyon sűtőt lepén (Kár: Bibl. I.88). Vőtt egy kouász nélkűl való lepént és egy olayos bélest és egy pogáczat (94b). Olayjal elegyitet lepény (MA: Bibl. I.75. 93). Mikor lepént sütöttek, abba tettek vajat (MonIrók. XI.322). Apró lepény vagy szeletekre szeli a kenyeret (Bethl: Élet. 285). **2)** [secundae; nachgeburt]. Az eledel a meh menedékin az anya sziveből a lepenybe és abbol a kőldőki ér gyűkereire űzettetik és ugy vitetik oszton le a magzat szivére (ACsere: Enc. 152).

[Közmondások]. Elég egy lepény egy sütetre (SzD: MVir. 97).

áldozatravaló-lepény: popanum PPBl. [opferkuchen].

árpa-lepény: polenta MAl. Árpa-lepény, ázott árpa liszt, szalad, vékony ebéd: polenta PPBl.

2. LEPÉNY: [solea; scholle]. Lepeny bal: solea, thymallus Sziksz. MA. Szoktunc bőit napon főszni: keszőlczet tormaval, keszeget, lepényhalat, kophalat (Tel: Fel. 27). Oda kűldtem Kdnek száz pisztrángot, nyolcz lepény halat, öt galoczát (LevT. II.12). Száraz hal vagyon nálam 95, pisztráng-lepény 42, adósajt 3, berbécs 143 (RákF: Lev. I.261).

LEPENYEG: **1)** palearia MA. ochsenwamme PPB. **2)** [sagum; mantel]. Kurta udvari lepeneg (GKat: Válts. II. 390).

LEPÉR, LÉPÉR: [nummi genus; geldsorte]. Az Nazur bék ő magának tizettünk 1250 t. Item egy lepért 156 ft 95 d. (MonTME. II.71). Böcsületnek okáért menjünk el egy kenéssé mátkádnak kedveért, ládaemeléseért adj lépért, adj lépért (Thaly: VÉ. I.408).

LEPKE: papilio Com: Jan. 43. [schmetterling]. A szarvasbogaraknac és sáskáknac nemei igen soc félék: cserebogarac, éjjel fénlő bogarak, lepkéc (Com: Jan. 43). A lepkék, leppendékek estvének idején a gyertya világnál repdesnek (DEmb: GE. 164). A veréb lepkét, legyet, pókot öszve bord az ő tsirkéinek eledelekre (Misk: VKert. 477). Minden bogaraknak vagyon valami gyenge szarvatskájok vagy bekrétájok, mint a lepkéknek vagy pillangóknak (630). A darázsok, lepkék, tserebogarak a nagy istennek vitézi (668).

gyërtyai-lepke: [tinea lucernea; lichtfliege]. Levegő égbeliek: a darás, lepke, fényes bogár, gyertyai lepke (Misk: VKert. 636).

LEPPÉG: balbutio PPBl. [stottern]. Leppegve-szóló: tardiloquus; leppegve beszéllő: *hebes lingua PPBl.

LEPPENDÉK (*lependék* Nom. 101. Lipp: PKert. II.236): papilio MA. schmetterling, sommervogel, molekendieb PPB. A szarvas bogaraknac és sáskáknac nemei igen soc féléc: cserebogarac, fán termő fényes pókok, leppendékec, csillámoc (Com: Jan. 43). Lependék a hernyúknak nemzője vagy szüléje (Lipp: PKert. II.236). A selyem eresztő bogár szárnyas leppendékké leszen (ACsere: Enc. 211). Az nyárban kicziny lependékek járnak (Cseh: OrvK. 69). A lepkék, leppendékek estvének idején a gyertya világnál repdesnek (DEmb: GE. 161). A leppendékek utját űzik; mind addig röpdöznek a tűz körül, míg ben vesznek (Fal: NE. 5).

LEPPENTŐ: [palearia; ochsenwamme]. A bika a nyakon függő lőrrel, leppentővel bőg és bömböl: taurus cum paleari pendulo boat et mugit (Com: Jan. 36).

Leppentös: [laxus; weit]. A deákok és oskola mesterek leppentős ujjú mentét ne viseljenek (Bod: Pol. 85).

1. LES (*lés* Rim: Ének. 315): praestolor C. expecto insidiose, insidior MA. warten PPB. [nachstellen, lauern]. *Lesni a vadat: feras subsistere PPB. Midőn a farkas igen meg éhezet vólna, el bujéc a bockroc közzibe a víz mellet, hogy onnég alá lesneie a backot a kősziklárol (Helt: Mes. 267). Eszt halmán mind ott lestem az ablac alat (403). Én azokat az embereket mindenütt lesetem, talám kezemhez akadnak (TörT.² I.551). A gonosz, sátán, ki lés híveк után (Rim: Ének. 315). Vajki sokan lesik a gyermeket, főként ha meghallják az én holt híremet, jaj csak el ne lopnák egy féltő kincsemet (Thaly: Adal. I.25). Szemed légyen nyitva, hogy Krisztus nyájának ne légyen egy híjja, mert sok éh farkasok lesik azt mindenha (69). Ez a te Medeád, Ariadnéd lészen, az utánad-lesők torkokbúl kivészen (122). Az amor proprius tsak magára tekéntő s tulajdon hasznát leső szeretet (Fal: NE. 88). A tündér szerentsének palotájához férkezhettek, mind azt lesik, várják, hogy reájok nyissa ajtaját (Fal: UE. 375).

ki-les: [occasioni insidior; ablauern, erlauern]. A passa erős fortelyozásokkal sarkal, hogy azokat a katonákat, kik őtet ki lestéc, a váras lopogtatta, ott léteket jol tutta (Bartha: Krón 122). Más szájából a szót ki-lesni, ki-kapni (SzD: MVir. 413).

lë-les: [capto; ablauern]. Oktatásimat le-leste ajakimról (SzD: MVir. 297).

mëg-les: insidior, insidias tendo MA. lauern, nachstellen PPB.

Lesëget: [observo; lauern]. Mások ugyan lesegetik, pillantásim késérgetik, azt gondolják, észreveszik (Amade: Vers. 53).

Lesël: [insidior, praestolor; lauern, nachstellen]. Tugia, hogi sok helion leselneie őtet (DebrC. 25). Leselevket hagya az barlangnak kevrnyőle (PéldK. 9). Az jancsárok őket utakon leselék, őket mind levágák (RMK. III.95). Leseli az hamis az igazat (V.96). Husztnál Magyarországban jövének, kiket noha az lengyelek nagy haddal leselének, de héában (MonIrók. VII.14).

Lesëlkëd-ik: insidior C. obsidior MA. [nachstellen, lauern]. Leselkedik: insidians (NémGl. 139. 140). Leselkedő: insidiosus, insidiator C. Mikoron nemeli gonoz emberek lesselkődnenek, ezt történet zerent talalak (VirgC. 103). Az ördög leselkedik mi vtannunk az mi halalunknak ideyen (BodC. 18). Lupesco viné az annyát a falu melé és ott lesselkődéc, hogy ha valamit kaphatnáia (Helt: Mes. 342). Az vtzáknac szorossáin leselkedic (Kár: Bibl. I.542b). Az ismeretleneknec ne hizelkedgyél, hogy tégedet keréteni és leselkedni ne véllyenec (Com: Jan. 206). Minden dolgok vissza magyaráztatnak itt, sőt immár ugyan leselkednek az levél hordozókra (TörtT.² I.94). A mellett iszonyú sárkány leselkedett (Gyöngy: MV. 23).

Lesëlkëdés: insidiae MA. [nachstellung]. Ha az leselkedeseket eltauoztatandia, a lelek meg koronaztatik menorszagnak bodogsagaba (BodC. 18). Ő az utzáknak leselkedésében és meg-öli a lappangokban az ártatlant (Szék: Zsolt. 8). Az elefánt, midőn eszébe vészi a vadászoknak utánna való leselkedéseket, az ember nyomot egészen felfalja (Misk: VKert. 26).

Lesëskëd-ik: [insidior MA. nachstellen]. Leseskedni: insidiari MedLat. 321. Valaki után intselkedni, leseskedni: *appetere aliquem insidiis PPBl. Leseskődnec az én életem vtán (Helt: ÚT. r4). Mint az farkas az juh után ólálkodik, mindenkor csak utánam leseskedik (RMK. VI 221). Hythetlensygnek nothaya, ha ky a my feyedelmewnknek szemylyre mereggel leseskedyk (Ver: Verb. 97). Azon közben nem nyughatic vala, hanem minden módon az Cicero vtan leseskedic vala (Decsi: Sall. 19). Minemű álnoc czalársággal inczelkedgyenec, leseskedgyenec az pharisensoc Christus ellen (MA: Scult. 994). Gonosz akaroi életire leseskettenec (Prág: Serk. D2). Mária sarka után leseskodett (Sámb: 3Fel. 551).

[**Lesés**]

út-lesés: [viarum obsessio; strassenräuberei]. Sokféle külömb külömb pusztétást, lopást és útlesésöket tettenek (TörtT.² I.270).

Lesëz: [observo; beobachten]. Zent Fferenczet hyvsegest lesezy uala es zyttehenednen ewrzy uala, menelen tehetiuala lesezuen: fideliter sanctum custodiebat si lenter quantum poterat observans (EhrC. 41).

Lesëzkëd-ik: [insidior; lauern]. Te pokolbeli ördeg, mind testem s mind lelkem után leseszkődel (Helt: VígK. 75).

Leskël: [observo; beobachten]. A nagy urak véttenek, mikor beszéd közt mint egy fül-heggyel magokat halgattyák, szemekkel leskelvén, ki mint álmélkodik az oraculum-mondásokon (Fal: UE. 437).

Lesköd-ik: [speculor, insidior; lauern]. Valaki ajtaján leskődni: *assistere ad fores vel foribus PPBl. Az leskődő tolvajok elvagdalván kötőfékeket lovainak, csoportostól elejekben vevék (MonIrók. VIII.351). Eleget leskődött, de semmi ellenségre nem akadott (XV.550). Ott leskődött az német zsákmányosára (RákGy: Lev. 254). A medvék igen szoktak főkép a hasas lovak és tehenek után leskődni (Misk: VKert. 69). A nehézkes asszony bizony most kínlódik, ama véres sárkány előtte leskődik, várja, hogy elnyelje, ha fia születik (Thaly: Adal. I.28). Mind a kettőre leskedett (Gvad: Pösty. 40). Oroz, a ki a nyájaklon kivűl leskődik, ólálkodik (SzD: MVir. 300).

Lesö: **1)** [insidiosus, insidiator; nachstellend, auflaurer]. Vagyon madár leső kunnyója (MA: Scult. 30). **2)** [statio; anstand, hinterhalt]. Mind egy kő oszlop a lesőben úgy áll (Kónyi: HRom. 127).

vacsora-lesö: coenipeta Nom.² 399. Ebéd s vatsora leső: parasitus PPBl.

2. LES (*lës* RMNy. II 241. *lees* LevT. I 216. *lés* Czegl: Japh. 216): insidiae, subsidiae, subsessa C. [hinterhalt]. Titkos les-hányás: *abstrusae insidiae; a lest ki-jelenteni: insidias *prodere; a lest ki-jelenteni, meg-kerülni a lest: *retegere insidias PPBl. Ezeket lesben hatta vala (Csomat'. 12). Balásy, ki akkor lesben vala (MonIrók. IV.91). Az lees wolt az var alat valo tonal (LevT. I 150). Nagy szive szakadván az hőseket várja, az egy szép lesherre népét beállatta (RMK. III 292). Vélétlen őket mind az lesben lépée (Görcs: Mátyás 60). Nag

hamar az Fulnia altal az Ciceronak meg ielente a lest, a mely ö ellene szereztetic vala (Decsi: Sall. 21). Az vad oroszlán az lesből az predára szőc (MA: Bibl. V.8b). Orrollyák, hogy az Kalauz illy ighen feltalalta a Luther les helyeit (Bal: Epin. 6). Szent-Gothárdrúl csaltak ki lesre (RákF: Lev. V.642). Monsieur Cartouge el-intézte egerésző tajait lesre: arany órát, teli erszényt, gyémántos függőket találni (Fal: NE. 103).

[Szólások]. Mindenre hallgatódzik, mindtegy vígyázólag lésben áll (SzD: MVir. 174). Az zygethyek lesben wolthak, mykorth az jobagyoth el zoktetyk wala (LevT. I.11). Az öregeknek a halál az aitokon áll, az ifiaknak a leseken (Illy: Préd. II.329). Lesre menni, tőrbe esni: *intrare insidias PPBl. Lest vetöttenek es az palank ala zaguldoth bociattanak, az mieynk utannok leuen, az lesre möntenek, kit el fogtak, s kit le vagtanak bennök (RMNy. III.102). De jer, kerítsük hálóra, szorítsuk lesre (SzD: MVir. 213). Diana lesére tart (297). Az ki népe kárát addig kerülgeti, hogy Hannibált végre lesire veheti (Thaly: Adal. I.137). Lesre vinni, meg-ejteni: *praecipitare in insidias PPBl. Hogi hamareb az lesre vigielec, azt kerdem töled (Pázm: Fel. 180). El-állani az ebekkel a leseket (SzD: MVir. 297). Szwntelen Kanisa fele ciataznak es leswket hannak (RMNy. II.241) Amazok myndenfelol leseket hantak volt (III 22). Kedvessen számlállya a hányott leseket (Gyöngy: KJ. 29). Tzifra tzifornyákkal Venus lesit hánnya (SzD: MVir. 297). Lesvető: subornator MA. Valakinek lest vetni: *adornare tragulam PPBl. Vess lesth az varasnak (JordC. 301). Az város kőrnyűl leseket vetél vala (Helt: Krón. 72). Lest király sokfelé vetett vala (RMK. III.333). Lesek vettetnek minékűnk (Mad: Evang. 315). Ide kinn visellyen Márs leseket (Gyöngy: MV. 25).

Lesség: [moror; weilen]. Azonközben az III. István király az határban lesseg vala és egic várból a másikba méne (Helt: Krón. 50).

LESTEN(FA), LÉSTYÁN(FŰ): ligusticum PPBl. [liebstöckel]. Léstyán fű: ligusticum PPBl. Idöyartaba az azyn estap meg fogoneek, es nag zeep lesten ffa lewn ew benne (ÉrdyC. 253).

LÉSZA: pertica, palus, palanga MA. lange hölzerne stange, latte Adámi, langer stecken, pfahl, stange PPB. Esmérnek öltözetedről, enyves madarász póznádról, lépes lészádról (MA: SB. 218). Hatokon levő hitvan leszajokat az kortsomára hordgyák (DBón: Részegs. 82).

[Közmondások]. Jó lésza tart jó sövént (Kisv: Adag. 215. 482).

LÉSZËN: **1)** fio C. MA. werden PPB. Alaualoná leszek: revilesco; ditsiretössé leszök: celebresco; engedelmösse lezek: mansvesco; giermekke lezek: repuerasco; alaualoua, hituanna lezök: vilesco; hiaba ualoua lezek: inanesco; elhiresedöm, ismeretessé lözök: enotesco; kezes lezök: ex promitto; meddwue lezök: sterilesco; elhirhedöm, hírös, neuesse lezök: crebresco; megonulok, regie lezök: vetustesco; semmie lezök: vanesco; meghalok, semmie leswk: interfio; szemtelenne lenni: depudere; törsökke, töne lezök: stirpesco; twndöklö vörösse lezök: rutilesco C. Horognvec isten es veteve wt ez munkas vilagbelo es levn halalnec es pueulnec fezo (HB.). Ez kysalasert mendenestewl foguan lewt vala komorodott es zomoro (EhrC 50). Lezen nala hozya ystennek czudalatos kegyelmessege (63). Eg bironac napiban lön ehség a földön (BécsiC. 1). Ha istennec fia vag, mong, hog köuec legenec keńerecke (MünchC. 19). Tezlek tyteket lenny embereknek halazokka: faciam vos piscatores hominum (JordC. 364). Valaky ez alnok vylaghoz fogbya magaath, annak mynden remenseghe semmyee lezen (ÉrdyC. 147b). Ees wr leen zegennek hyedelme: et factus est dominus refugium pauperi (KulesC. 14). Restelűtök az tű tileiteknel: segnes facti estis auribus (Sylv: UjT. 103). Az szidalmassag megtörte az en szinemet es banatos lüc (Szék: Zsolt. 68). Az wr az en wramat igen meg-áldotta, es nadgya löt (Helt: Bibl. I.L). Engedetlenec lötec a tű wratoknac, estentecnec beszédénec (Helt: Bibl. I.Kkk2). Ha heuen szaraztod, semmie lészen (Mel: Herb. 49). A nap nem setét lészen, hanem setétséggé változik, a hold vérré lészen (Pázm: Préd. 6). Egy bűnnel minden állatok szolgája lén (73). Meg mosodgyatoc, tisztácká legyetec (Zvon: Post. 812). Es lök (factus sum) mint a nem halló ember (Ágost: Zar. 110). Hanemha tellyes szívből szerettyük isteniinket, nem löttünk az urnak része (Illy: Préd. II.45). A malaszt hogy foganatos legyen, a mi iparkodásunktól függ (Fal: NE. 50). **2)** suborior C. [nascor; geboren werden]. Abrahamthwl len Ysaac (JordC. 356). Ha Tyrusnak es Sydonnak varasyban lettenek vona az ysteni yozagok, kyk ty bennetek lattenek, reghen ... (387). Azon ydöben leen ez vylagra Moyses (728). Vala eegy hatalmas kyral, kynek magzattya nem leezen (ÉrdyC. 665). Ees lenek kwth feyek ees megh yeleuek feldnek feneky (KulesC. 29). Ennye esztendőben lön ez vilagra (Valk: Gen. 4). Attyanak temetese utan löt az vilagra (Ver: Verb. 347). Egy persa kezében akada, ki Artafernesnec viné, eo penig hir letig fel akasztatá (Cserényi: PersF. 52). Es lön világosság (MA: Bibl. I 1). Az szaglas sem leszen üres gyötrelemtöl (Lép: PTük. I.114). Hír löttig mind oda lesznek (Megy: 3Jaj. II.33). Hir löttig semmire valókká lésznek (Megy: Dial. 206). Végy egy oly burokot, melyben egy tsiko e világra lött (Cseh: OrvK. 32). Azt gondollyák, hogy tsak történetből lettek e világra (Fal: NE. 36). Kivánta meg tudni, hol lett a világra és mi a neve (Fal: TÉ. 766). Te akaratodból lettem e világra (Kónyi: HRom. 20). **3)** [accidit, evenit; es geschieht]. Igeen okossaggal levt ez (CornC. 8). Ur Cristusnak zyleteti ezen keppen len (JordC. 357). Ezek azert ezen keppen lewen, hoǵ bel tell'esednek, az ky mondvan vaǵon (358). Ha valamykoron valamely fratertevl valamy el mulatas lezen vala, semmykeppen el nem zennedy vala penitencia nekevl (DomC. 116). Devcalion ideiebe mind ez szeles vilagon naǵ aruiz lön (Szék: Krón. 17). Kimenénec látni, a mi lött vólna (Helt: UjT. R1). Minap is ollyan hírt hosztanac vala, de semmi lön (Helt: Krón. 55). Ez irta meg mind ez löt dolgokat (58). Hittel a lett dolgokat is vallyuk (Pázm: Préd. 172). Szol azokrul, mellyec lettenec Christuson (Zvon: Post. I.175). Megmondá, az mint ez dolog lett volna (MA: Bibl. I.20). Még az isten sem láthattia se tudhattia aszt löttnek lenni, a mi nem volt (Bal: CsIsk. 384). Mint s hogy löt, sok képen glossályák az nyughatatlan elmék (Alv: Post. I.585). Telben lesznek leg inkab az hadak es valamig erös hidegek es hauak nem lesznek, mind az mezön köll lennik 1621 (KNagysz. H3). Miképen lött-meg ez a győzedelem (Biró: Micae. 192). **4)** [exsisto, maneo; sein, verbleiben]. Fus Egiptomba es leǵ oth, miglen mondoc teneked (MünchC. 17). Myg elsö zileink a paradićomba lönek, mind zwzek lönek (DebrC. 182). Cristus Jesus myndent twdot, ysmert meeg ew zent annyanak meheeben leween (ÉrdyC. 58b). Heted napig lönc ot (Helt: UT. M6). Tirus várasában hét napig levének (RMK. IV.187). Ez vilagi eletnec szertartasa nem lehet wr, szolga, kiraly, bodnar, barbel nekül (Born: Préd. 572). Ollyan embereket mond lenni, kiknek nyelvek ninesen (Hall: Paizs. 242b). **5)** [verbum supplendi; ersatzwort]. Vagyok, valék, voltam. Pro temporibus reliquorum modorum assumuntur tempora modorum imperativi, optativi, subjunctivi et infiniti verbi: leszek (CorpGramm. 385). *a) Lészĕn:* ero MA. ich werde sein PPB. Kezes leszök: fidejubeo C. Vrnak keze megbatoreitot tegedet es azert aldot lez öröcke (BécsiC. 44). Ki öldöklend, mélto lezen itéletnec (MünchC. 21). Ky kedeglen ewlend, melto bynes lezen ytelettre (JordC. 366). Leeztek gylöseghben mynden embereknek (383). Ha ky enghem köwet, annak erek eelethnek vylagossaga lezen (ÉrdyC. 147b). Hozyaa kyldlek en teeghedet, es otalmad leezen en oth teneked (167). Aban alkomas lo lezen (LevT. I.87). Az isten

volt, vagyon, leszen (Mel: SzJán. 16). Ez emberben soha nem leszen iambor (Born: Préd. 430). Ma velem lesz paradysusban (Fél: Tan. 257). Adós nem lészsz néki, akár mennyit szamárkodgyék éretted (Pázm: Préd. 81). Ha meghűl forró iparkodásunk, a pokolbéli tűzben lészen lakásunk (Fal: NE. 36). Ha megfelel szép érteked bölcsességednek, dupla lészen benned a tekintetre méltó jóság (37). β) Leszën vala: [eram; ich war]. Halla Herodes mendeneket, mellec leznek vala (MünchC. 129). Mindenűtt az ő ellensigin giözedelmes leszen vala (Szék: Krón. 66). Megszárada az patac, mert nem lészen vala essö (Kár: Bibl. I.323). γ) Lön: [fui; bin gewesen, war]. Leenek hwnekyk zamok oly mynt ewth ezeren (JordC. 717). Annal ees nagyob erewmben leenek (ÉrdyC. 66b). Leen kellemetes Nykodemusnak thanacza (ÉrsC. 106). Fiam, kiben énnekem kellemetességem leen (112). Nagy őrömbe lőn a diadalom ért (Helt: Krón. 150). Nem binétec és engedelmesec nem lőtőc az ő szauanac (Kár: Bibl. I,167). δ) Lëtt vala. [fueram; war gewesen]. Az jámbor vén ember azt nem tudja vala, semmi csak hírével ebben sem lött vala (RMK. II.47) ε) Lëend (lendek CorpGramm. 71. léendec, léjendec 206. leuendő EsztT: IgAny. 198): fuero CorpGramm. 71. [werde gewesen sein]. Midőn ételnec idie lend, ily ide es égel (BécsiC. 4). Ha zemed alnok leyend, te tellyes tested homalyos leezen (JordC. 371). Vala meel emberen az aldot yogy nem leyend, az idwesseghnek helyeen nynchen (ÉrdyC. 571). Wram zabadoh meg engemeth, hogy een lelkemeth el ne ragadya, mykorth nem leend, ky meg valchon (KulcsC. 10). Legkiváltképpen való gondom volt az leendő operatiókra (Beres: Lev. 106). ζ) Légyen (ligen CorpGramm. 71): sim CorpGramm. 71. 206. [sei]. Ember légy fiam: *macte nova virtute puer PPBl. Vimaggnc mend szentueit, hug legenec neki seged urome scine eleut (HB). Vduoz leg Mariat moné (VitkC. 49). Hallottam, hogy mynden bőlczessegghel tellyes leegy (ÉrdyC. 157b). Hogh az zeretet legőn mindőn lelki jozagnak nőmősb, meghbizonuttatik okkossagokal (TihC. 1). Gorombasag kywel legyetek (KulcsC. 3b). Ackor ment légy hittől, mikor az én rokonsagimhoz jutz (Helt: Bibl. I.L). Amen, amen, ja, ugy legyen (Com: Vest. 119). Tékozló ne légy, se fölöttébb fösvény (Fal: NE. 42). Minden cselekedeted ollyas minéműséggel légyen, hogy úri személyeddel épen összveférjen (53). Szabad ura légy ki vágyó indulatidnak (Fal: UE. 383). η) Lëtt légyën: fuerim CorpGramm. 71. ϑ) Lëtt volna: [fuissem; wäre gewesen]. Az napon, micor estue lőt volna, monda ő nekic: menionc tenger fele (MünchC. 78). Vram ha itt lőttel volna, en atfamtia meg nem holt volna (DöbrC. 489). ι) Lenni: esse CorpGramm. 71. 206. [sein]. Nylvala latlak tegedet ewrdewgtewl meg czalatot leny (EhrC. 52). Ezetekbe wegyeetewk ewtet mint embert gyarlosagokat gyarlokerth zenwedett lenny (FesztC. 323). Az zyz Maria azzonywnkrol olwassok mondott lenny (ÉrdyC. 481b). Latak az apastalok az ő lelket nagh fenősnek leny (KazC. 19). Nem aletlac oly tudatlannac lenni tegedet (Tel: Fel. 25). De a tanacz is őrőmest atta vala neki a tisztet, miuel hogy ez vndoc embert tauol akaria vala az orszagtol lenni: provinciam invitus dederat, quippe foedum hominem a re publica procul esse volebat (Decsi: Sall. 14b). Tudnanu az Pazmány vram neuét más neuűnek irtnak lenni (Bal: Epin. 5). A világi dolgokat bátorságos helyen akarod lenni (Illy: Préd. I.374). Megalkudgy a setétséggel, ha kedvekben akarsz lenni a mi módi urtiainknak (Fal: NE. 4). κ) Lëtt lënni: fuisse Corp. Gramm. 71. Nem hyzlec tegedet lewtleni fratereknek kapuyan (EhrC. 11). Latatic igen bőeslnec lot lenye (DebrC. 279). Eett meg azonkeppen gondollyok lett lenny (ÉrdyC. 509b). Peldakat sokakat olwaswnk ez nemes zentőknek eerdemekből lett lenny (510). Mondom a Jezus Christusth a kwrnywl metelysnek zolgayanak lőth lenny (Komj: SzPál. 100). λ) Leendeni, lejendeni: fore CorpGramm. 206. μ) Lévén, léve: [ὤν; seiend]. Ha isten nem munkálkodik a mi szemünkel, nyitva léve sem lát(Pázm²: Kal. 32). Az vrnak kezey raitam leuen, hozzw betegsegnek miatta ell baggiattam (Radv: Csal. III.154b). Menelaus teli lévén boszszuval és méreggel, nem türteti magát (Hall: HHist. III.146). Ifjantan kedves gyermeke lévén a háznak, senki sem meré meghurogatni (Fal: NE. 36). ν) Lëendő: futurus CorpGramm. 505. [künftig]. Syryathok magathokon (ÉrsC. 517b). Oly vala leuendő az ecclesianac allapatya, hogy vilagosodgyéc az isten euangeliumanac fenyessege (EsztT: IgAny. 195).

Lëendőcske: a) [res mobilis; bewegliches gut]. Egyet más lejendécskéjeket odavitték (Nyr. XII.78). b) [verbum auxiliare; hilfszeitwort]. α) [perf. conj.]. Ne alahatoc, hog iöttem legec békeseget ereztenem földre (MünchC. 32b). Az ő nagy zerelme, kit zenvedőt legen (NagyszC. 43). Miert feldd az ördögöket, mikoron az ő hatalmasságokat megh rontottad legőn (KazC. 11). Megeskiüdnél reá, hogy a természet mind azon paraszt béreseket akart légyen belőlök formálni (Fal: NE. 17). Felé sem tekintenek, mennyi adós keresztekre nevekedett légyen a rovás (40). A kétségben-esés, a kárhoztatás előtt-való kárhozat előb fojtogattya valamely akasztó-fán a gyenge szivűeket, hogy sem reájok mondotta legyen végső sententziáját az isten (52). β) [part. fut.]. A cordat a pusztanac belső rezere lezőc teritendő (TelC. 22). Ül ata isten mellett iobb felől, onnét lészen megiőuendő (CorpGramm. 101).

[Szólások]. Vmiben lenni: Az hatalmas istentewl kynanom Kegelmeteket e g e s s e g b e n lenny (RMNy. II.96b). A magyaroc nagy e g y e n e t l e n s e g b e n lőnek (Helt: Krón. 63). Ottan az fejedelem nagy e r e m b e n lén (RMK. I.246). G y e r m e k s z a m a b a nem lezen (ÉrsC. 571). Battyany es Zriny, Nadasdy urammal egyetembe z e m b e lettenek kyraly kepewel (RMNy II.331). Az vtan leszec szőmbe vele: postea videbo illum (Helt: Bibl. I Qb). Mikor a vezérrel szemben lők, mindjárt azt kérdé (MonOkm. XV.129). V i g y á z á s b a n levénk (Kem: Élet. 309b). Vmiért ∼ Igyekezőm reá, é r t e l e s z ő k : annitor C. Ha lehet tőlem, érte leszek (Decsi: Adag. 233). Érte légy az ember, hogy szíve igaz minéműsége semmi lőtt-képpen el ne tűnnyék előle (Fal: UE. 412). Érte légy, hogy olly jámbor-jó ne légy, hogy jóságodra nézve valami gonoszra bátorodgyanak ellened a nem jók (Fal: UE. III.88). Magának ∼ Károly királynak halála vtán m a g o k n a c akaránac l ő n n i (Helt: Krón. 65). Czac magánac l ő u é n iátzodozic vala vélle (82b). Mikoron az vizen által iöttenec volna, magoknak lőnec (Helt: Krón. 116b). Vkinél ∼ Myg isten akara, hog en f e e r n e l l e g y e k, nem mondeek ellenth neky (SandC. 33). Akar fernel akar leany legyen (Born: Evang. I.357). Vmin ∼ Meg akarván tudni annak okát, mindenképen a z o n l e t t, hogy megvizsgálja a király járásit (Mik: MulN. 296). Valamelly d o l g o n szorgalmatoson lenni: *insistere alicui rei PPBl. A beszéd közt e s z e d e n és jó figyelemmel légy (Fal: UE. 577). Vmire ∼ Külömb külömb álgyúkval sebesen és gyuan lőttek, sőt menden erejekvel r a j t o n k l ő t t e k (RMK. I.24). Leszesz c z u f s á g r a minden népeknec (Kár: Bibl. I.158b). J a v a d r a légyen: quod *commodo tuo fiat PPBl. A mint ő tudgya nekünc ionkra lenni (Born: Préd. 321). Valakinek dolga' huzásával k á r á r a, r ö v i d s é g é r e lenni (SzD: MVir. 160). Itt lőt ez v i l á g r a a Probus császár (Helt: Krón. 2b). Vmivé ∼ Az doktor felől írtam volt azt, hogy csaknem szegény P á l u r a m m á l é n, annyira elbúsétották vala (Nád: Lev. 31). Egy emberrel találkoztam volt, ki csak kevésse, hogy Pállá nem lén (33). Por, hamw wagy, esnegh p o r r a a, h a m w a a leez (ÉrdyC. 513). Átkozott az nap, és s e m m m i v é légyen, nap számára az nap soha ne légyen (RMK. IV.65). Az szél mind el fútt, es mind semmié lőn (Born: Ének. 351b). Vmivel ∼ Valakinek o m b e r s é g g e l l e n n i : *comprehendere aliquem humanitate PPBl. H i r e t e k k e l légyen, hogy itilet lészen (Pázm: Préd. 3). Nagy i g y e k e z e t t e l lenni valamin: magno *conamine aliquid agere PPBl. Szeressétek rágalmazóitokat, j ó v a l legyetek károsítótoknak (Pázm: Préd. 126). Valakihez jó s z i v e l

enni: *propendere in aliquem PPBl. *Uni* után ∾ Valami haraniák Gygebewl hoztak volt lovakat el, az zegen nep befutott vala, u t a n n o k l e n k, az niomon megh fogdossaiok (LevT. I.316) Az Gisera vtan lőn es aszt kezde kergetni (Helt: Krón. 99b). *Hová* ∾ Ugy gondolkozzál, hogy a bányász ezekre egyenes feleleteket vár, s h o v á l é s z s z (Matkó: BCsák. 184). *Jól* ∾ Leanom megzerzem, hogy i o l l e g e n teneked (BécsiC. 6). *Mellé* ∾ Deitrich soc német wrral m e l l é l ő n e c (Gosárv: MagyB. F). *Oda* ∾ Ha azt kezdic felelni, ottan o d a l e s z e n az papanac felseges volta (EsztT: IgAny. 364). Ha általmegyek, oda lesz ez az föld s nem is fogom oly hertelen conjungálhatnom magamot az csalóköziekkel (Beres: Lev. 8). Mivel látom, hogy a sz. iványi jószág teste lelke, ám l é g y e n o d a, égye, élje, bízzék véle (Bod: Pol. 125). Az erős szép Trója vára oda ett, és mint hallottam, négy barom vonta szekér el vihetné kő maradékját (Fal: TN. 667). *Távol légyen*: T a w o l l e g e n en evlem zerelmes atyam, hog az feyet el hagyvan az labakat kevnessem (DomC. 40). Tauol legyen az te tőled, hogy eszt műuelned (Helt: Bibl. I.H). Távúl légyen, hogy mi ezt bidgyűk Pázm: LuthV. 32). *Légy tova*: A mellyeket világ elé fogok terjeszteni egész gazzal potrohosodott irásodból. Légy tova! Irtam Zilahon anno 1658 (Matkó: BCsák. 16). *Légyen úgy*: Légyen úgy bár: esto (*sum) PPBl. *Vhová* ∾ Szegény nem tud hová lenni: der arme tropf weiss nicht wohin (Adámi: Spr. 198).

ëggyé-lënni: [consocior; sich vereinigen]. Mynek elötte eggyee lenneenek, leeletteteek zyz Marianak mebeben lenny zent leleknek myatta (ÉrdyC. 39). Isten és ember az Christus személyében eggyé lőtt (Zvon: Post. I.112).

ëggyélét: [conjunctio; vereinigung]. Két természetec eggyéléte avagy egyesűlése (Zvon: Post. I.112b).

ëggyélétel: ∾ Isten és ember az Christus személyében eggyé lőtt, de oly eggyélételnec modgyával, kihez hasonlo ninesen (Zvon: Post. I.112).

[**ëggyütt-lënni**]

ëggyüttlét: [convictus; das zusammenleben]. Istennel való eggyűt léttőnc (Kulcs: Evang. 22b). Egyűt létekben mást nem beszéllenének (Land: ÚjSegits. II.20b).

el-lënni: 1) abstineo, careo MA. sich einer sache enthalten PPB. Ellészec valami nélkűl: abstinebo re quapiam MA. Ezután ellégy nálam-nélkül: posthac *valeas PPBl. Örökké el-légyetek szerelmem-nélkül, mellyet meg-ntáltatok (Pázm: Préd. 18). El lészec nálanélkűl (MA: Scult. 986). Az vérnek vétetésétől mindenestől-fogva el-légy, midőn az hóld a kettősbe vagyon 1613 (KNagysz. D7). Jó azoknak az házasság nélkűl el lenni (Kereszt: FKer. 87). **2)** [devenio, deferor, delabor; geraten]. Nem sok ydew mwlwan az hadban vezee, kynek meeg az testeet sem twdhataak, howa lett vona el (ÉrdyC. 633b). Mennyfinc végére mentűl hamaréb annac, melly aránt legyűnk-el a dologban (Megy: 3Jaj. II.111). Jaj szegény fejemnek, hová légyek el, a ki apámnak és anyámnak gyilkossá lőttem (Hall: HHist. II.38). Igy szól özönében könyvező szemének: Ah hová löttél-el én gyönyörűségem (GyöngyD: Char. 31). **3)** [nascor; geboren werden]. Hushagyó hetében lőtt el a gyermeke (Nyr. XII.267).

el-lëhet: 1) [carere possum; entbehren können]. Ellehetni valami nélkül: posse carere aliqua re MA. Aszt gondollyác, hogy könnyen ellehetnec a Christus nęlkűl (Helt: VigK. 58). Etel nekűl el lehetnen (Born: Préd. 259). Minthogy el nem lehetnek annélkül az puszta nélkül, följebb kölletik vinni árendáját (TörtT.[2] IV.95). Nám a régiek ellehettek annyi házi esz köz nélkül, hát mi mért nem lehetnénk el (Mik: TörL. 36) Ellehetek nálad nélkül (SzD: MVir. 452). **2)** [morari possum; sich aufhalten können]. Titkon ellehetsz valamely várasban (Zrinyi II.9).

fönn-lënni: [persto; fest stehen, fortdauern]. Valameddig fenn lészen a Jesus ecclesiája, mindaddig ellenkezik a szakadás Cristussal (Szatm: Dom. 173b).

fönnlét: [τὸ adesse; gegenwart]. Ehez járult a töröknek fönléte, ki maga biztatta Rákóczyt és az hajdúkot (TörtT.[2] IV.66).

jelën-lënni: [adsum; zugegen sein]. A tőb hadnagyoc a piatzon kőrűl valának szállássokon, hogy mindenkoron ielen lehetnénec a királynac (Helt: Krón. 134).

jelënlét, jelënlétel: praesentia C. MA. gegenwart PPB. Az kiket ielen léteckel nem tisztelhetnek vala (Kár: Bibl. I.644b). Méltó, hogy megtartoztassa az mi el általkodott gonoszságunkat az istennek jelenléte (Pázm: Kal. 34). Az ember lelke eldarabolhatatlan es minden tagokat jelen létével éleszti (Pázm: Kal. 860). Mikor valakit gyalázatos halállal ölnek, nem szenvedik annyának és attya-fiainak jelen-létét (Pázm: Préd. 552). A fiu isten a kánanaei menyegzőt maga jelen-létével fel ékesítvén (Mad: Evang. 117). A lelki tanitó a komáknac jelen létekben keresztel (Com: Jan. 126). Apam uram sem akar jelen létem nélkűl ebédelni (Czegl: Japh. 248). Mennyenek el onnan, hogy jelen létekkel ne láttassanak javallani a bujálkodást (Czegl: ORoml. 25). Féli vala nézni az isteni jelentételt (Megy: SzAÖröme. 246). Igireti vagyon a szent léleknek jelen-létérűl az ecclesiának (Matkó: BCsák. 226). Az isten emlékezete soha ki ne szakadgyon elménkből, szivünkbe petsételyük az ő jelen-létét (SzD: MVir. 106).

jelën-lévö: [praesens; gegenwärtig]. A jelenlevők tudomása sem a jövendőbeliek eleve-látása nem okoz semmi kénteleneséget a meglételre (SzD: MVir. 367).

lëtten-lészën: [saepissime evenio; fortwährend geschehen]. Tőbb szőrnyűségec most is letten lésznec (Born: Préd. 73b).

mëg-lënni: 1) confio, effio MA. geschehen PPB. Meglett: anteactus, exactus, habitus C. Alig érte mondani, ottan meglött: *dictum ac factum PPBl. Monda attya ew zeretew fyanak: En fyam meg lewn, az kyt kewnetel (EhrC. 89). Legien meg az te akaratod (MünchC. 23). Vr isten azokat tutta, hogi meg leznek (DebrC. 129). Az kyral hogy ezt meghalla, ezt regőn meg lőtnek nalla (ÉrsC. 451b). Szűkseg azoknak valtozhatatlanul meg lenni (Mel: SzJán. 7). Meglőn vgyan, de nehezen (Decsi: Adag. 104). Meg hallottac vala, hogy az barcz meg lőtt volna (Decsi: SallJ. 19). Ennec az daraboknac diuisioyánac probáya lészen az multiplicatio által meg (Helt: Arithm. N5). El nem múlik az a nemzetség, míg mind ezek meg-lésznek (Pázm: Préd. A). A meg-lőtt dolgot nem lőttnec beszélli: facta infecta loquitur (Com: Jan. 185). Isten ugy segéljen engemet, utolsó veszedelmünk most leszen meg (TörtT[2]. I.605). **2)** confore C. **3)** adero MA. will zugegen sein PPB. **4)** superero MA. **5)** constabo MA.

[Szólások]. Ha ki végső szegénységre űzettetic, meg-esett ő néki, m e g-l e t t ő r ó l a: actum est de eo (Com: Jan. 209).

mëgleendö: [futurus; künftig]. Az Antichristus orszagaban meg leuendő sőtetsegekrűl szoltanac (EsztT: IgAny. 127).

mëg-lëhet: possum, queo C. fieri potest MA. es kann geschehen PPB. *Meglehet, ha isten akarja: si libent, servare procul quoque numina possunt MA. Meg-lehet tőlem: queo PPBl. Kyt ha mondanak, hogy ennen Christus lett légyen awagy angyal, mind meglehetőt (ÉrdyC. 509). De en menthwl yobba tartanam, ha ez leyant walhatnam, kyt hyzek, hogy meg lehetne (ÉrsC. 477). Az meglehet, hogy czak ez egy gonoz altal sok nyomorussagok es nyaualyak szallyanak reyaiok 1583 (KBártfa Cv). Az szemely szerint valo tilalom mindenkor es mindenűt megh lehet (Ver: Verb. 284). Uersengésec hogy ne tőrténnyenek, alig lehet-meg (Com: Jan. 202).

mëglëhetős: **1)** possibile factu; möglich zu thun PPB. **2)** probabilis; glaublich PPB. **3)** tolerabilis PPB. [mediocris] erträglich PPB. [leidlich]. Meg-lehetős, elég-szép: *sic satis PPBl. Meglehetős bor: probabile vinum; meglehetős tudományú: tolerabili eruditione PPB. Az eo szépsége butsózó-félben vala, mindazonáltal mesterseggel és festékkel a meglehetőst még alkalmasint fen-tartogatta (Fal: NA. 150). Mint tetszik ez a bor? Nem roszsz, meglehetős: il n'est past mauvais, il peu passer (KirBesz. 98).

mëglëhetösen: probabiliter, utcunque; glaublich, wie es will PPB. Nem lehet meghatározni bizonyosson, mind azonáltal meglehetősön hozzá vetnek (SzD: MVir. 462).

mëg-lét: [effectus; erfolg]. A szozat a dolognak meglétével öszve köttetett (GKat: Titk. 40). A reménységnek nehezen várja az ember tettében való meglétét (Fal: BE. 597).

mëglétel: effectus; wirkung, ausgang C. Az vármegyék mind az békességnek meg lételére hajlandók (LevT. II.168). Tudgya ennec szükséges meg letelit (Kár: Bibl. I.462). Az praedikátziónac meglétele utan (MA: Scult. 937). Valakiket isten a Christusnak adott, azoknak idvességek meg létélét változhatatlanul akarja (Matkó: BCsák. 326).

öszve-lënni: [consocior; sich vereinigen]. Oly nagy öldöklés benn a várban vala, mikor külső felől harczok nem vala, de mihelyt harczra kiindulnak vala, öszve esmét mindjárást lesznek vala (RMK. VI.159).

[távol-lënni]

távollét, távollétel: absentia MA. abwesenheit PPB. Távollétel, jelen nem létel: absentia PPBl. Budát tarsul vevé mellé a birodalomba, hogy az Atila távoly létébe semmi támodás ne lönne (Helt: Krón. 14b).

távollévö: absens MA. abwesend PPB.

utánn-lënni: [persequor; verfolgen]. Frater Yeronymos egyhaztoknak kenezet mynd el lopa es wele el zökek, ha azert wtanna leendötök, ötet yth megh talalyáthok (ÉrsC. 523b).

Lëhet: **1)** fieri potest MA. es kann geschehen PPB. Mikor nem lehet az vizelés: ischuria Sziksz. 327. Nem lehet, hogy ki-ne fokadjak: non *possum quin exclamem PPBl. Eliachim ira mendénéchez, kikén altal ménet lehet vala, hoǵ mégfoglalnac a hégéknec felménetét (BécsiC. 15). Oh mel' naǵ keserüség vala ez, gondold meg, ha lehet (VitkC. 76). Čak isteni hatalombol lehete hogi fel emeltethneiek az isten dičősegenek latasara (DebrC. 61). Mynd addeghlan wthanna neezwen, mygh lehethe (ÉrsC. 128b). Az mint lehet, nem az mint akarink (Decsi: Adag. 57). A mennyire én töllem lehetet, ki kelletet irtogatnom (Megy: Dial. Előb. 11). Békeségben kel élnünk, a menyire tőlünk lehet (Czegl: ORoml, 31). Lehetne valami szine ez ő magyarázattjoknak, de az igazságnak semmi szine, semmi képe nem lehet értelmeken (GKat: Titk. 236). Mindent elhelekettél, ki tüled lehetet (Zrinyi I.69). **2)** [evadere possum; werden können]. Nem tsuda, hogy egy országban minnyájan királyok lehetnek (Pázm: Préd. 17). **3)** [evenire possum; geschehen können]. Az sátán allatomba ollyakat cselekedhetik, mellyeket az emberek nem tudván mint lehessennek, csudáknak alitnak (Pázm: Kal 641). Ohajtya a jókat, valamint lehet, azokban való megcsalattatásitól mindazonáltal tart (Com: Jan. 68). **4)** [carere possum; entbehren können]. Rám ne neheztely, hogy pénzt nem adok, mert tudom bizonyal, hogy az tied nelkül nem lehetsz (LevT. II.23). Vagyon-e híreddel, hogy a szentség nem lehet alázatosság-nélkül (Pázm: Préd. 1191). **5)** [licet, quidem; obgleich]. Lehet mind futnak, de maga eg' vezen üereseget: omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium (DöbrC. 290). Ha dičekedni kel, lehet nem alkalmas, meńnek latasokra: si gloriari opportet, non expedit quidem, veniam ad visiones (291). Lehet embernek fia elmegen, de iai az embernek, ki mia embernek fia el aroltatik (432). Lehet lelek kezs, de test beteg (447). Emerenciana zent Agnes azzonnal evzne neuekevdevt, zentseges zuz leaui lehet, hog meeg chak meg hyvletet volna (CornC. 416).

jól-lëhet: etsi, quamvis C. quamquam MA. obgleich, wenn gleich, ob schon, wie-wohl PPB. Yollohet zegyenlyk uala az koldulast tenny, monda nekyk (EhrC. 81). Embérék közöt hatalmat vallaz, iollehet megtöretendö vaǵ: cum sis corruptilis (BécsiC. 87). Nem lelenec, iollehet soc hamis tanoc iöttec uolna: cum multi falsi testes accessissent (MünchC. 66). Gymelczeet aggya nemel yollehet zaz anneet: fructum affert, aliud quidem centesimum (JordC. 394). Ragada öteth es az tyzböl, iollehet hot elonenöl, ki neue (TichC. 300. 316). Jol lehet, hoǵ nem vagok melto az ꝟ zenth ergalmassagara, de maga tegön en uelem az ꝟ ionota zerenth (KazC. 67). Jollehet the Nagysagodnal senth Pal apastalnak leuely magyarazua valanak, de maga the Nagysa[god] engemet onzol vala (Komj: SzPál. 8). Jól lehet szám szerént ot töb magyar vesze, de fö nép törökben nagy sockal ot töb vesze (Helt: Canc. 106). Jollehet szunyad, de elmeiénec szeme világos (Kár: Bibl. I.143). Jóllehet igen nehezen, mindazonáltal bizony boldogúl el-kerültem (Lászl: Petr. 10). Jóllehet ugyan, hogy ezek az istenfélő atyák bátorságosan mendegelnek az ég felé, de más utakon is oda férhetünk (Fal: NE. 8). Jóllehet a mennyei malaszt megtarthasson bennünket a büntől, a miatt még nem vagyunk mentek a veszedelemtől (Fal: NU. 272).

Lëhetetlen: impossibilis MA. unmöglich PPB. Elötted semmi sem lehetetlen. Te neked semi nyncen lehetetlen (EhrC. 48). Menden titk nem lehetetlen teneked (BécsiC. 136). Semmi sem lezen lehetetlen tünektec (MünchC. 16). Lehetetlen dologh, hogh azokath megh therőhem (WinklC. 264). Lehetetlen vala nala tartany hütet (JordC. 711). Lehetetlennek ysmery vala ew zent fogadasaat meg feyteny (ÉrdyC. 591). Lehete valami istennél lehetetlen (Helt: Bibl. I. G4). Lehetetlen dolgokra ygyekezöl: impossibilia captas (Decsi: Adag. 71). Lehetetlen az tevenek az tő fokon altal menni (Pécsv: Fel. 250). Esztelen, ki kivánn, az mi lehetetlen (Zrinyi I.99). A szorgalmas bölts serényen hozza fog és a lehetetlen dolgokat is ugy szólván győzi (Fal: UE. 470).

Lëhetetlenség, lëhetlenség: impossibilitas C. MA. unmöglichkeit PPB. Latattyk uala neky lehetetlensegnek, hogy annya volna es zewz (EhrC. 77). Ne lattasseek az ew egheesseegenek lehetetlensseeg az en bezeedymnek meg vonyasabol (ÉrdyC. 332). Talám csak az papiroson az sok kereszt és nem a mezőn, mert abban majd mintegy lehetetlenséget látok (Gér: KárCs. IV.396).

Lëhetendö: [possibilis; möglich]. Neked minden lehetendő (DöbrC. 417). Kyk mynd lehetendew dolgok az wr istennek (ÉrdyC. 510b).

Lëhetö: possibilis MA. möglich PPB. Istennel mendenec lehetöc (MünchC. 50). Az iokedwü engedelmesseg mim meg kwnity es lehetwe tezi (VirgC. 62). Ha valami lehetöth kerend meg üeri (NagyszC. 391). Azt mondac, hoǵ istennel minden lehető dologh vagion (Szék: Krón 18). Lehető dologh, hogy megl hallhat (Pont. 15). Christus tiszti mással közzé nem lehető (Matkó: BCsák. 437). Meg-orvosolása mástól nem lehető, tsak a ki sértette, véle jól tehető (PhilFl. 4).

Lëhetös: ~ Ha kegyelmed az szolnoki operatiot lehetősnek találja, mindjárást ott kezdhetné operatióit (RákF: Lev. 61). Nagy vétec embereket purgatorium tüzével és abbul valalehetős szabadulással biztatni (Zvon: Post. II.163).

Lëhetoség: habitus CorpGramm. 70.

Lëhetség: possibilitas MA. möglichkeit PPB. Testy tyztassagot, mint embertwl lehettseeg, meg tartotta mynd halalyg (ÉrdyC. 275). Akol lehetsegee vagyon, minden iot kiuannac (Pécsi: SzűzK. 131b).

Lëhetségës: possibilis C. MA möglich PPB. A hamis prophetac adnac naǵ čudakat, úǵ hoǵ ha lehetseges volna, a valaztottac elhitettetnenec (MünchC. 59). En atyam, ha lehetseges, meennyen ez pohar en thwlem (44b). Ezek lehetseegősők nem valanak (ÉrdyC. 533). Lehetséges cselekedetű dolog (Apafi: Vend. 4b). Minden lehetséges moddal (Illy: Préd. II. 275). Ty kwzwtetek ha lehetséges, az ferfyurol semikepen emlékezeth ne legyen (VirgC. 137).

Lëhetségësképpen: [possibiliter; möglicher weise]. Vasarnapon villamasok es mendőrgesek lehetseges keppen legienek 1572 (KBécs Eiij).

Lét: **1)** [τό esse; das sein]. Latuan Is. ennec źomoro létét, monda (MünchC. 153). Thy kegelmetek nee agyon olyan teruenth reya hon nem leteben, mynth en reyam az en honnemletemben (RMNy. II.37). No bantasa az embert, ne latassek, hog yt hon nem leteben K. az hw jobagara eressedet volna (LevT. I.71). It leteteknek hasznát vegyétec (Agend. 151). Egészségben léteteken istennek adunk hálákat, kivánván ezután is terjészsze áldását reátok (RátkGy: Lev. 150). Prágában létemben ő felségének én magam beadtam [a levelet]. (Gér: KárCs. 470). Háglıatnám küszöbét még egyszer házamnak, tudhatnám mint létét két kedves fiamnak (GyöngyD: Char. 344). Németh országban való létemben (Szathm: Dom. Előb. 11). A puska pornak nem léte miatt magokat megadták (Teleki: FLél. 142). Kis fiam nagy szombaton szóllitotta ki isten az árnyék világból Lévân létünkben (TörtT[2] IV.92). Az mint Musztafa János tegnap beszéllette itt létében (Thaly: Adal. I. 314). Syllanak és Sertoriusnak számkivetésében való létek (D'Benkő: Flor. 182b). Már próbával tapasztalom külömb létét a dolognak (Fal: NA. 128). **2)** [partus, ortus; geburt, ursprung]. Herodes ő lete napian tőn naǵ vačorat a fedelmecnec (MünchC. 81). Az isten meg aldot tegedet az en létemért: benedixitque tibi dominus ad introitum meum (Helt: Bibl. I. O3). Bánom e uilágra létemet (Mel: Jób. 8). A mely óra adgya világra létünket, az kezdi rangyolni mindjárt életünket (GyöngyD: KJ. 450). Tulajdon részből teremté lelkünket, becsüljük meg azért menynyei létünket (Oberzy: KöltH. 37). **3)** [τό esse; existenz]. Mig reá nem bökken vala, nem is remélheti vala létét (MonIrók. VIII. 338). Mit siránkozol azoknak nem létén (Hall: Paizs. 313). Emberek élete s e világon léte éppen merő gondság (SzD: MVir. 181). Az isten kezdete, léte s vége minden dolgainknak (250). **4)** [quod fit, evadit; das werden]. A Giszla nem akarta a Vazulnac királyi létét (Helt: Krón. 32). Egi testet valo letekről szol (DecsiG: Préd. 42). Istennek emberré-létét senki nem értette (Pázm: Préd. 108). Az isten emberré-léte minden veszedelmes késértetek-ellen szívünk paissa (118). Említi az kősziklákuak vizzé-létét (Pázm: Kal. 715). Baráttá, apátzává léteket másodic keresztségnec neveztéc (MA: Scult. 218b). Az istenséggel valo egy személlyé léte (Christusnak) (Zvon: Post. I. 125). Mikoron angyallá léte után édes társamnak bujdosni akarnék (TudT. 1839. 176). **5)** [natura, vis; wesen]. Ah kiket ah Christus minekőnk igirt, ez ugian bizoń lete zerint is uǵ nagon (Ozor: Christ. 34). Természetinek létét, tehetségének erejét mindenestől isten ajándékának tartya (Pázm: Préd. 57). Az ige az őnnőn isteni személyjének létére nézve volt az atyánál őröktől fogva (GKat: Titk. e). Az istent az ő tulajdon belső létének minémüsége szerént senki nem láthatja (GKat: Titk. 2).

helyben-lét: [τό eodem loco esse; das verweilen]. Jöve kétszáz német ide az révben, egyet fordult s elment, hihető recognitióra gyütt vala; ebbül magyarázom még helyben létit az tábornak (Bercs: Lev. 63).

hol-lét: [commoratio; aufenthalt]. Nem tudván Kegyelmed hollétét, Kegyelmed vévén parancsolatomat, mindjárt forduljon vissza (RákF: Lev. I.51). Az mely levelét küldém Nagyságodnak Károli uramnak, annál többet azólta nem vettem s nem is tudhatom valósággal hollétit (Bercs: Lev. 63). Meggyün holnap Szirmai uram embere és meg hozza az németnek hollétét (112). Aggasztó gondok között virrogatok holléted nem tudása miatt (SzD: MVir. 31).

közelvaló-lét: [propinquitas; nähe]. Azon kell megesmerni kőzel való letet az iteletnec (Mon: Apol. 453).

magán-lét: [solitudo; einsamkeit]. Magán létedben dűlly könyöködre, gondold-meg e világnak változó, zavaros állapottyát (Fal: SzE. 554).

[örökkévaló-lét]

örökkévalólétü: [aeternus; ewig]. Őrőkké valo létű isten (GKat: Titk. 201).

távol-lét: [absentia; abwesenheit]. Buda hatalma allá vete az egész Seithiát, hogy az Atila távoly lőtébe semmi támadás se lőnne az országban (Helt: Krón. 14). Haizter távulléte, az száraz üdük és egyéb operatiók akadékja nélkül való létünk nagy ösztönim (Bercs: Lev. 92). A róka nem eszik emberek láttára, hanem titkon, rejtekben és emberek távol-létekben (Misk: VKert. 157).

túl-lét: [transitus; übergang]. Ha Nagyságodnak már túllétit bizonyossan megértem, egy kis corpuskát szalasztok által (Bercs: Lev. 21).

Léteképpen. Mindenűt ielenualo letekeppen ez egesz vilagon lakozo (EsztT: IgAny. 35).

Létel: **1)** [τό esse] das sein Adámi. Tulaydon marhanak nem letelerwl (VirgC. 123). Igaz hitben ualo letel (DebrC. 420). Edes illatnac zaga meg maraduan a mennyei polgaroknac ot letelőcnec tanu bizonsagara (TelC. 139). Kivánnám az ő keme mostani Kd mellett való létélét (LevT. II.278). Kérom Kdet édes uram, írjon nékem maga állapotjáról és lételéről (298). Az Christusnak menyben letele naǵ batorsagot ad nekűnk (Fél: Tan. 279). Othon-való veszteg-létel (Hall: Paizs. 357). Igen szükségesnek látnám ő kegyelme mellett 12 lovasnak létélét (RákF: Lev. I.53). **2)** [partus, ortus; geburt]. Herodesnec letele napian zőkdőső Herodiadisnac leańa az ebéllő haz kőzepet (MünchC. 40). Az wr ysten mynden leetelnek eredety es kwthfeye (ÉrdyC. 280). Tanachot ada a kyralnak, hogy tenne aldozatot magzatnak leeteleert (665). Ez magzatnak letelenek utanna az tyztasagtartasba mind halalik megh maradanak (TihC. 20). Az lelőknek letelenek oka az zilek es az test (67). **3)** [partus; leibesfrucht]. Meg vert menden elő letelt (primogenitum) Egiptomnak főldeben (AporC. 37). **4)** [vita; das leben]. Letelt, allatot, eletőt mindennek isten adot (Mel: SzJán. 17). A boldog isten ugy ád nekünk lételt, eledelt, életet (Ily: Préd. I.518). A dolog nélkül való létel igen nagy dolog (Mik: TörL. 202). **5)** existentia MA. [dasein]. Az isten munkái közzül némellyeknek csak lételek, másoknak lételek és érzékenységek, másoknak lételek, mozgások s életek vagyon (Misk: VKert. B3). Megengedvén mások a paradicsomnak valóság szerént való lételét, mind-azáltal annak álló helyét keresvén a járt uttól igen messze estek (Moln: JÉpül. 8). **6)** [quod fit, evadit; das werden]. Embőrre letelőmben meg mutattam (DebrC. 16). Vronk Krisztusnak embőrre letele (148). Mert naponkent meg elrothadasra es porraletelre (259). Vadnac olly canonok is, kik az pappa letel vtan valo hazasulast allandonac akariac lenni (Zvon: Osiand. 108). **7)** [factum; that]. Maid meg látod, hogy az én beszédem létel szerént bételik (Tel: Evang. II.741). **8)** [ordo, gradus: rang, stand?]. Az emberseg nem az nagy letelben al (Frank HasznK. 61).

ëgyedül-létel: [solitudo; einsamkeit]. Az egyedűl-lételnek és halgatásnak szeretete (Pázm: KT. 66).

magán-létel: essentia CorpGramm. 318. A technicum vocabulumokat bajos magyarúl egy szóval ki-mondani, melyek közűl egy néhányat le-irok: subjectum: alája vettetett, objectum: ellenében vettetett, essentia: magán létel vagy vagyonság (CorpGramm. 318).

messzevaló-létel: [longinquitas; ferne]. Kivántam volna, hogy az menyegzőre ott lehettem volna, de az meszsze való létel nem engedte (LevT. II.71).

mindënüttvaló-létel: [omnipraesentia; allgegenwart]. Sokkal eludalatosb ah mindenőt valo letel, hog nem mint ah teremtes (Ozor: Crist. 314).

rosszul-létel: [valetudo infirma; das unwohlsein]. A sárgaság és reszketegesség veszetséget, roszszul lételt jelent (Com: Jan. 55).

szállásonvaló-létel: stabulatio C.

szëmbe-létel, szëmben-létel, szëmbenvaló-létel: 1) aditus PPBl. [audienz]. Ajándékkal vinni végbe a fejedelemmel való szembe-lételt: principis aditum *emercari PPBl. 2) [occursus; begegnung, das zusammentreffen]. Kértem opiniót tőle, mikint lehetne meg az szemben való litel, hogy hasznos consequentiája légyen (Beres: Lev. 128). 3) [τό una esse; das zusamensein]. Ezen veled való szemben lételemet nagyra tartom, becsüllöm (SzD: MVir. 386).

valósággalvaló-létel: essentia C.

Létet: [τό esse; das sein]. Magát senki nem teremti, azért ő isten léteti nyilván hamis és csalártság (RMK. I.112).

Létet-ik: [fio; werden]. Kit szomoró Éva elvén, te meg adod szent csemetédvel, hogy bémennyenek siralmasok mennyekbe, mennynek ablaka létetél (RMK. I.191).

Létlen: 1) [infectus; ungethan]. Sokat eppitesz, kit most rontasz, es sokat, az mit most chielekeszel, akarnád, hogy létlen volna (Balassa: Camp. 26). 2) [quod non est; nicht existirend]. Isten a létlen nyelvekből lévő nyelveket tött (GKat: Titk. 91). A Christusnak lenni kellett, mert a létlennek lelke nintsen (GKat: Titk. 573).

magán-létlen: accidens CorpGramm. 317. A technicum vocabulumokat bajos magyarúl egy szóval kimondani, melyek közűl nehányat le-irok: substantia: alatta állás, accidens: magánéletlen vagy másban lévő (CorpGramm. 318). Ők az szent lelket ingyen sem állatos személynek, hanem tsak állatlan avagy magán létlen erőnek lenni tanítják (GKat: Titk. 212). Az, substantia, magán lévő személy, nem accidens, az az magán létlen állat (GKat: Titk. 1125).

Lëtt: [factus; gemacht, geschehen]. Lőtt dolog: factum PPBl. Az isten a lőttet nem lőtté nem teheti (GKat: Titk. 63b).

Lëttlen: [infectus; ungethan]. Az isten a lőttet lőttlenné avagy nem lőtté nem teheti (GKat: Titk. 63b).

Lëttség: [ordo; verlauf]. Csudálva nézik a testek sűrőségét, nem tudván azoknak miképpen lettségét (GyöngyD: Char. 10). Minémű látási vóltanak álmában, bővön leírja azok mint lettségét (391).

Lëtt-: 1) [τό esse; das sein]. Inkább akarnac a vetet pocolnac tőmlőcebe es az nag zőriűsegős keenban lőttőket, honnem az itoletre ki iőtőket (NádC. 75). Yo volt teeneked en nalam lettőd (ÉrdyC. 510). Veled lettemeth kewanom, akar mel nagy kennal halyak meg (ÉrsC. 510b). 2) [partus; geburt]. Bőlezesegenek myatta ew lettheek napyara ywta (ÉrsC. 451).

Szomruságosb dolgokat éltemben nem szenvedtem e világra lőttemben (Rim: Ének. 313). 3) [ortus; entstehung]. Hir lőttig mind oda lesznek (Megy: 3Jaj. 33b).

Lévél (*leel* RMK. IV.295. *lejel* 59. *leyel* NagyszC. 110. *lélek* Balassa: Ének. 25): [sum; sein]. Micoron minth nagobban leyel raytad a testőn való ómorgatás, anneval incab leez hasonlatos atte megfezilt Cristosodhoz (NagyszC. 110). Az chelekedet kerűl lénő uétkek vakmerők, melliek az magunk feiének agiaskodásából léuélnek (ThewrC. 181). Lakodalomba gyakorta hogy gyűltek, táncban, vígasságban együtt lejeltek (RMK. IV. 59). Régen nádorispánnak leielt hintó szekere, most minden hintókat kiván (295). Tengek, nem élek, lenni sem lélek, mert jutottam búra (Balassa: Ének. 25). A fejedelmek házában sok féle ékességek vannak, mellyek a városban nem lévélnek (Nyr. XII.162). Michoda vetek leuell az papasagban az poenitentianac és az eleg tetelnec megh hagyasaban (Zvon: Osiand. 19). Az szentsegben emlekőzeti leuel annac, ammely egiczer meg lőt (141). Szarandoc iarasok vetettenec fől, melylyek ackor hasznossan leuelnec vala (211). A minémű fogyatkozások egyéb birákban lévélnek (saepe occurrunt), azok a Kristusban nem lehetnek (Káldi: Bibl. 28). A fiiveknek és virágoknak gyökerek mivel közelebb lévélnek a földnek szinéhez, a leszallott nedvessség nem annyira tápláthattya őket (Lipp: PKert. I.9). A basa rósa, a ki nem tellyes, azoknak szép fekete magvok lévél (77). Olasz kapor. Vannak ollyanok, kiket Olaszországbúl hoznak, noha immár Magyarországban is elszaporottanak és szintén olly jó magok lévél itt is, mint másútt (II.102). Az hűvelkei, a kikben a bab lévél, nem fűgnek-alá, hanem fől-állanak (II.199). Két kő lévél az varas-békában, de nem mindenikben (II.232). A körtvély fát, a ki gyakran darabos lévél, ne vágják-el szinte a darabos részéig (III.17). Tolósa városában lévélt tó. A szomszédságban lévélt erdei isten. A hussiták ellen levelt hadakozásában lett vitézi jeles dolgai. Az isten aszszony el-ment Olimpiashoz, a Nagy Sándor annyának születésben lévélt segitségére (Nyr. XII.560). Óber-wajdájok, az ki nekem is óber-wajdám lévélt, ma kigyütt, igen biztat, tiz bombát meg nem várnak (Beres: Lev. 87).

Lëvés: habitio C.

Lévést: [ratione; in hinsicht, rücksichtlich]. Nagy híre vala itt, hogy az budai basa Fejérvárra jön; erre való lévést mi es kiültünk vala uramnak egy emberét Palotára (TörtT.[2] I.275).

Lévö: exsistens MA. der da ist PPB. Az isten őnőn magat neuezi Jehovának az az levőnek, ki volt, vagion es leendő (Fél: Tan 311) A császárok derék conciliumokat gyűjtöttenek őszve a vallásban lővő veszekedéseknek el-igazétására (Pós: Igazs. I.162). Galambvára elleniben livő szigetben mely talu vagyon, ahoz mentem, az hol meg állapodván, az ott livő salag várdákkal s talu lakosival beszilgettem (MonIrók. XV.145). Lévő: ens; leg felsőbb lévő: summum ens (CorpGramm. 318).

itt-lévö: [qui hoc loco est: hier befindlich]. Elküldöm az itt levő gyalogságot és öt száz németet (Beres: Lev. 92).

magában-lévő: [unus et solus; alleinig]. Diczerietec a valosagos, magaba levő teremtő es meg tarto vrat (Mel: SzJán. 460).

magán-lévö: [substantialis; wesentlich]. Árius ki-dermedése után támaszta az ördög egy Photinus nevű embert, a ki az ur Christus felől még annál is bötstelenebbűl értett, semmi magán-lévő istenséget néki nem tulajdonitván (GKat: Titk. Előb. 13). A Christus lelke substantia, azaz magán lévő személy (GKat: Titk. 572).

Lévöség: [τό esse; das sein]. Ez által az ige által: substantia mást akarunk érteni, hogy nem mint az állat avagy lévőség vagy vagyonság (MA: Tan. 105).

LEU (*leusag* NémGl. 212. *leuzat* EhrC. 112): [offendens; anstössig?]. Scurra, leccator vulgo in lingva nostra dicitur leubezes (Szilády: Pelbárt élete 71).

Lewsag. Lewsagert: abproprium [olv. opprobrium] NémGl. 212.

Leuzat, lewzat: scandalum EhrC. 68. [anstoss]. Azert feluen, hogyne azt kewz nepek ezekbe vennék es hogy ezbelewl leuzatot es zydalmat ne vallananak (ne exinde scandalum sustinerent), gondolanak ayaytatost zent Fferenczhez folyamnya (EhrC. 68). Attyamfia, ha akarz my eletewnkbely lenned, kel hogy tulaydonohad magadot menden nemewtewl, kyket leuzatnal kewl (sine scandalo) hatthacz vallanod (98). Ilyuok ewrdewgewkewt, es ewk azanna lewzatott nettnek ewkeztewk (ipsi tantum scandalum ponent inter eos) es vylag kewzt, hogy senky nem lezen, ky hordozhatna te zerzetedet (112).

LEVÉL: 1) folium C. pampinus MA. blatt, laub PPB. Zôlô leuel: pampinus C. Levél ezüst: argenteum *folium; levelét le-hányni: *distringere folia; leveleit elhúllatni: demittere *folia; az élő fának levelei a melegen ki-nyilnak: oscitant *folia ad solem PPBl. Sŵuem, lôlkôm, viragom, czinigem, araniom, gombom, agom, leuelem (WeszprC. Előb. VI). A fának chergô leuelétől is elűzettetnec (Helt: Bibl. MMm2). Mint az fűsznec ollyan a leuele, hegyes, de rauátos a széle a leuelénec (Mel: Herb. 53). Az fok hagyma zagu fyu leuele hasonlo az chyalan leuelehöz (BeytheA: FivK. 87). Az szôlôtövek kiűtnec fiatal ágakat és leveleket neuelnec (MA: Tan. 186). Elsôben az cicoriának zôld leueleit le-szaggassa az széki-ig (Lipp: PKert. 91). Ki számlálhatná meg az tenger ôrvényét, vagy Herciniának számtalan levelét (Zrinyi I.34). **2)** epistola, literae C. MA. brief PPB. Levél-tartó ház: tabularium; föl szakasztja a levelet: resignat *literas; a levélnek mássát irni, meg-felelni: *reddere literas; valakinek klávist adni a levél-irásra: *instruere aliquem secretis notis PPBl. Ha akarz engemet eleuenen lewlnewd, leuel latvan zent Mariahoz syes (EhrC. 111). Érezte leueleket ô orzaganac menden vidékibe kŵlômb kŵlômb nelueken (BécsiC. 50). Zent Ferencz atyánk napiara ualo epistola, melliet megh irt sz. Pal apostol az Galatabéliekhez irt leuelének hatodik részében (VirgC. 113). Az zent ziz nagi keserues leueleket ira zent Grisogonnak, ô ismeeg vigaztalo leueleket kŵld vala neki (DebrC. 59. 458). Myth oktalan mondottam, ez lewel rewwydsegenek wettesegh (ÉrsC. 342b). Tentat es papirust kere, és eletenek mindôn rendet megh ira, ennek utanna az leuelet markaba zoritba, es lelkét istennek megh ada (TihC. 24). Az leweleketh eg folkayath Polany Ferencz kylte fel (LevT. I.21). Chak zorgalmazd ewketh, hogh vegek fel a leweleket (uo). Az zalagos joszagrol valo szokast is lattyuk, hogy levelben is be irjak es be szerzik (Ver: Verb. Előb. 54). Bôchűllem szoktuc feiedelműnknec levelet (Mon: KépT. 81). Ezt az Christust, az ôrôc eletnec okat, minden leueleiben gyakorlatossaggal ajanlya az keresztyeneknec (EsztT: IgAny. 289). Körülötte egy falka levél öszveroncsolva, tépve áll rakásban (MonIrók. VIII. 376). Se leveleket, annál inkább embereket ez tíz holnap alatt nem láttuk (RákGy: Lev. 269). Ennye részéből adok ô kegyelmének menedéket, ezt ez én levelemet (Gér: KárCs. III.288). Hon nem találta az levélel Bajony uramat, mert Váraddá ment volt (320). Szépen irt levelemet vidd el szörömlyei szecskőnek (Thaly: VÉ. I.347). Egy vén tsifut várakozik a levelemre (Mik: TörL. 20). A pedig nekem balálom, mikor rövid a Kéd levele (39). **3)** pagina, pagella MA. [blatt papier, seite]. Levél szál: pagina C. Vagôn ennekem eg kônuem, es minden leuelen tôb vagon ezer igenel (BodC. 31). **4)** [testimonium literarum; urkunde]. Agyon leveleth neky, ky melleth szabadon megb maradbassanak (RMNy. II.75). Jó volna, ha Ketek az igazságot, a leveleket felkeresné (LevT. II.178). **5)** titulus JordC. 511. [titel]. Vala hŵ dolganak levele ffel yrwan: erat titulus causae eius inscriptus (JordC. 511).

[Szólások]. J ô d ô g e l a f á k n a k l e v e l e (László: Petr. 12). Ez lewel k ŵ l t Sopront (LevT. I.306). Kinek s z ó l ez a levél: Ez itt neked szól (Ádámi 204). Az portára szóló levelünket éjjel éjjel éjjel nappal küldd (RákGy: Lev. 265). Szemre vagy l e v é l r e való ó l t á s (Lipp: PKert. III.23). Vagy káptalanba vagy kommentbe errűl l e v e l e t a d u n k (Gér: KárCs. II.386). Meg adták énnekem az Kd levelét (LevT. II.117). Ezen levelemet b o c s á t o t t a m Kd látogatására (122). Ha néked irok vagy leveledet v é s z e m, ugyan meg-újúlok: *acquiesco scribens ad te et legens tua PPBl. Étekfogódtúl im most vöttük leveledet (RákGy: Lev. 147). Egymás után két leveledet vöttem vala el reggel (249). Éppen akkor vettem a Kéd kedves levelét, a mikor lóra kellett ülnöm (Mik: TörL. 6). Valakit l e v e l é v e l é r t e t n i, tudósítani: *colloqui aliquem cum aliquo per literas PPBl. Kende Gábor urannak kimenetelinek alkalmatosságával akarám Kdet levelemmel m e g l á t o g a t n o m (LevT. II.336). Szerelmes Mátyás uram én nagy bíztomban t a l á l o m m e g Kdet l e v e l e m és emberem á l t a l (83).

[Közmondások]. Nem mozog a levél szél nélkül (SzD: MVir. 128).

adó-levél: [chirographum; schuldschein]. Ha ki te tôled kôlcsôn kér, kéz irást, adó levelet kivány (Com: Jan. 190).

adomány-levél: [literae donationales; schenkungs-brief]. Más vagyon szálkás, az is igen formás az adomány levélben (Felv: Dics. 30). Ha az adományos az ô adomány levelét esztendeiglen nem exequáltatná (Ver: Verb. II.12).

adós-levél: obligatoriae Kr. [schuldschein]. Harom sido harom ados leuelre eskewt megh (RMNy. II.335). Az ados lewelbe vgy vagion, hogy Kassara alá hozak az penzt (III.37). Kalmar Marton az eo ados lewelett ki waltotta (122). Ket zaaert ados levelet adot (Radv: Csal. II.27). Eszem-iszom törzsökéből származtak eleim, ezt mutatják a korcsmákon adós leveleim (Thaly: VÉ. II.377). A köteles adós levelekrül kevés emlékezik meg (Fal: UE. III.149). Kináltam Toŕeus uramat huszonhat-ezer forintokról való adós-levelekkel, de nem akarja (Bod: Pol. 116).

adósság-*levél: obligatoria; schuldbrief PPB.

ajándék-levél: [literae donationales; schenkungsbrief]. A mint a királyi pecsétes ajándék-levelekbűl ki-teczik (Szeg: Aqu. 28).

ajánló-levél: literae commendaticiae MA: Tan. 1129. empfelungsbrief PPB. Ide járulnak a jôvedelmi tukmálások, ajánló levelek és tôbb ezekhôz hasonló sibvásári dolgok (MA: Tan. 1129). Ez széki és veleje azoknak a heába való csevegéseknek, mellyeket a farkas az érsek ajánló levelére bôfôgôt (Sall: Vár. 9).

ál-levél: literae falsae, suppositae Kr. [falsche urkunde]. Isten téged vgy segellyen, hogy vrunknac Laios királnac minden oruot, toluait, ál leuel kôltôket igazán meg mondod (RMNy. II.336). Ál leuelet iránac az Gebart pűspeknek a csaszár neuéuel (Helt: Krón. 36b).

alku-*levél: compositionalis; vergleichbrief PPB.

amnisztia-levél: [grationales; gnadenbrief]. A hajduság nagy félelemben volt, minthogy az fölséged amnistia levelét nem küldtem volt még meg nekik (TörtT.² IV.78).

arany-levél. Földben el-rejtetett arany-levelek: avaris abdita terris *lamna PPBl.

árënda-levél: [pactum conducti; mietskontrakt]. Generális uramnak resignáltam kezéhez az árenda leveleket (Gér: KárCs. IV.601).

áros-levél: venditionales Nom.² 157. [verkaufsbrief].

bab-levelü (fü): fabaria, telephium MA. wundkraut, bruchwurz PPB. Bableuelő fiunek gyŏkere leuelestől (Frank: HasznK. 17b).

barátságos-levél: epistola familiaris Nom². 153. [freundschaftsbrief].

bevivö-levél: literae introductoriae Ver: Verb. 66 [installationsbrief]. A bé vivő levelek akarmi donatiokrol egesz esztendeig tartanak és erejek vagyon (Ver: Verb. 66).

birság-levél. A vicecspántól az byrsagh lewelet kerem wala, hogy meg adnak (LevT. I.55).

bizony-levél: 1) [testimoniales; zeugnis]. Ime hol vagyon az yozagnak erekőse, kinek nyelew byzonsaga eressebb, hōnnem az byzon leweel (ÉrdyC. 298). 2) [mandatum scriptum; geheimer auftrag]. Fged nekem egy bizony-levelet küldjön és paranesát az erdélyieknek, az várakat hogy adják az János király fia kezébe (TörtT. I.270b).

bizonyság-*levél: testimoniales Nom.² 393. 455. zeugnis, empfehlungsbrief PPB. Házasságról való bizonyság leuél (Kár: Bibl. I.483). Bizonyság levelet kivánt, hogy hadd mehessenek a császárhoz panaszlani (MonIrók. XV.206). Superintendensünktől consensusról való bizonyság-levél vitetik a professoroknak és oskola mestereknek (Bod: Pol. 107).

búcsú-levél, búcsús-levél: [literae indulgentiarum; ablassbrief]. Bisznak bolczu leuelekben (Bat: KTud. 5). A pápának bulczos leuelei haszontalanoc volnánac (Helt: Háló. 305). Küldo a papa bulczus leueleket Magyarországban (Hel: Krón. 32). Fŏlötte nagy beczűlettel fogadtác az óldozo buczu-levelekot, imádtác azokat és megvŏttéc (MA: Tan. 700). Az buczulevelec az martyroc vérét teszic a bünŏknec elmosására (701). Mint egy trojai fa lobúl ki-jővének: a mise, búltsús levélnek sokadalma (Ker: Préd. 544). Azt mondgya, hogy bűnŏd boczánattyát bőytŏléseddel vagy pénzel váltot buczu leueleddel keressed (Zvon: Post. I.85). Vagyon az ecclesában bucsu-levél, mely bűnbocsánatot adhat (Czegl: MM. 273). Nem bizonyos, kitől kezdetett az bótsu levélnek osztogatása (VárM: Szöv. 108).

búcsúleveles: [ad literas indulgentiarum pertinens; ablassbrief-] Azt állatta, hogy ŏ szinte kŏnyŏkig nyulna az Christusnac vérében, valamikor ŏ az ŏ boczuleveles fazekába nyulna (MA: Scult. 957).

bucsuzó-levél: [literae discessuri; abschiedsbrief]. A vezérnek irott bútsuzó levelét urunknak most jut eszembe, hogy eddig el kellett volna küldenem. A fényes porta fő vezérjének Ali basának halála előtt irott butsuzó levelének párja (Mik: TörL. 325).

bünbocsátó-levél: [literae indulgentiarum; ablassbrief]. Vallások régiségét rontya a romai pápanak bűn-bocsáto levele (VárM: Szöv. 108).

cimër-levél: [diploma nobilitatis; adelsbrief]. Az én uram atyjatia kőnyörgött, hogy én irnék mellette te Kdnek, hogy szerzene czimer levelet neki a fejedelemtől (LevT. II.83). A nemessegnek megbizonitasara nem szűkseg a cimer levelet elő venni (Ver: Verb. 11.) Minden embernek az ŏ maga io tudomanya es erkölchye czymŏr leuele (Frank: HasznK. 51). Az tekelletős io erkŏlch nemes kazdagsag, nem az arany sem az czymer leuel (75).

csatázó-levél: [literae controversae; polemischer brief]. Hoszszu tsatázó leuelet ir Károlyi a magyar biblia eleibe (Pázm: Kal. 360).

csër-levelü(fü): chamaedrys PPBl. [camanderleim].

csere-levél: commutatoriae Nom². 15. wechselbrief PPB.

csöve-levelü: [fistulosis foliis; mit röhren-artigen blättern]. Spanyor narcissus, csőre levelű, tellyes sárga, hatalmas jó szagú; megént spanyor csőve leuelű, fordult virágú, igen jó szagú, sárga, hosszú pohárú, nem tellyes (Lipp: PKert. I.51).

ëgy-levelü: unicaulis C.

elöljáró-levél: [praefatio; vorrede]. Az elŏljáró levelek rázogatása (Pázm: LuthV. 7). Előljáró levelében mivel vétkesíti a Kalauzt Balduinus (11).

engëdelëm-levél: literae consensuales Ver: Verb. 69. [bewilligungsschrift] Ha az az vallas, melyre kiraly consensust adot, igiről igire be nem leendh irva az engedelem levelben kiralynak engedelme erőtlen leszen (Ver: Verb. 69).

ezër-levelü(fü): stratiotes PPBl. [wasseraloe].

ezërlevelü-virág: millefolium Ágost: Zar. 11. [tausendblatt, schafgarbe]. Amaz ezer levelű virágnak friss nyája gyŏnyŏrüseges rendel mutattya a Nged minden emberekhez való kegyességét (Ágost: Zar. Előb. 11).

fogadás-levél: [salvus conductus; freibrief]. A török császár az fölséges római császárnak becsülletes fogadás-levelet ad (KétMDipl. 264).

frigy-levél: [literae pacis constitutae; friedensbrief]. Az szablya tassolbol ki vona az frigy leuelet (Helt: Krón. 94). Myhelt látá király császár fryg leuelét, fel emelé égben az ŏ két keszét (Görcs: Máty. 87). Midőn hartzra kűltek volna az agarenusok, zászlo-gyanánt kopjára emelék a tsászár frigy-levelét (Pázm: Kal. 535). Erdélyt az moslani tractából ki ne maraszszák, hanem az frigy levélben bé irassák (KétMDipl. 8).

füge-levelü(fü): chelidonium minus; feigwarzenkraut PPB.

fürész-levelü (festöfü): serrala, serratula PPBl. [betonie].

gëlét-levél, glit-levél: [syngraphus; geleitsbrief]. Glit levelet kűldénec az wraknac (Helt: Krón. 79). Fel menne Betsbe, ha a király és mind az ŏ vduarbeli wrac glit leueleket kűldenének neki (103). Hol az két láda felől ír Kd én nekem és Kd bekivánna az gelet levelet, nincs oly bizott emberem, kitűl bekűldeném Kdnek (Nád: Lev. 70). Nagy gelyth lewel (Ver: Verb. 98).

grácia-levél: litera gratiosa Ver: Verb. 269. [gnadenbrief]. Az gratia levél azon Zsigmond kiraly pecseti alat kiben az fel sas fő vagyon (Ver: Verb. 269).

gyülés-levél: [literae comitiales; reichsversammlungsbrief]. Gyűlés leuelet egykor király irat: minden fő népec gyűllyenec Aradra (Valk: Gen. 236).

hagyomány-levél: libellus repudii MünchC. 22. [scheidebrief]. Valaki elhagangá ŏ feleseget, aggá annac hagomannac leuelét (MünchC. 22).

haladék-*levél: prorogatoria; aufschubsschrift PPB.

halasztó-levél: prorogatoriae Nom.² 157. [aufschubsschrift].

hamis-levél: [literae suppositae; gefälschter brief]. A gubernator urunk annak joszagat, kit hamis level csinálásban tapasztalnak, el ne foglalhassa (Ver: Verb. 264).

három-levelü(fü): trifolium MA wiesenklee PPB. Három leuelő fű, ez igen sok féle, egyic az réten terem, három leuele, szederjes virága vagyon (Mel: Herb. 93). A pásintos fűhöz számláltatnac: tik húr, disznó kék, ŏlyv fű, három levelű fű, réti kender (Com: Jan. 24).

hatalom-levél. Valakire bizott dologrol valo tellyes hatalom level: literae credentionales, plenipotentionales (Ver: Verb. Szót 14).

határ-*levél: metalis; gränzschrift, hattersbrief PPB.

határjárásrólvaló-levél, határjáró-levél, határjárt-levél: praeambulatiora PPB. literae metales Ver: Verb. 151. [gränzschrift]. Határjaro levellel annak kiadasa utan csak hatvan napig elhetnek (Ver: Verb. 66). Zomzedoknak neweketh hathar iarth lewelben megh kely yrny (80). Az kiknek kezekhez jutottak a hatar jart levelek: quorum ad manus literae metales inciderunt (Ver: Verb. 151). Az orzag byraya altal ez feele hatar iarth lewelek irattatnak (165).

házasság-levél: [literae connubiales; heiratskontrakt]. Az isten a sinagógát társúl el-jegyezvén, jegybéli ajándékul a tiz parancsolatnak tábláit mintegy házasság-levelét adta (Biró: Micae. 336).

hirdető-levél, hivó-levél: [literae comitiales]. Mely dologrul bizonyossak vagyunk benne, hogy eo felsége az gyülésre való hirdető és hivó levélben ír Kegyelmeteknek (RMNy. III.127).

hit-levél: literae fidei publicae Ver: Verb. 28. [freibrief]. Bekesegöt zerze az ersökel s hit leuellel haza hiua (DebrC. 83). Hitlevelekre császárhoz ment vala, hittel öt megcsalván megfogatta vala (Tin. 273). Egi neban vytezleö agaydal teneked my nalwnk hyt leweled wagion, azert jol meg lassad, hogi az hiteodet meg ne zepleosyched (RMNy. III.37. 106). Kíré az hitlevelet, azután, hogy az hitlevel keziben lön, túszokat is kezde kírni (MonIrók. III.75). Hitlevelek ellen is a pártolkodásba részesek volnának (Szal: Krón. 176). Török chászártul hit levelet kér, mellyért Deli Vidot más bántani nem mér (Zrinyi II.9). Hitlevelemet nem szükség fitogatnom (MonTME. V.256). Kérjék ki a kisérő hitleveleket (Fal: NU. 327).

hivatal-levél. Kára meg vagyon, jelentvén az hivatal levélbe (Gér: KárCs. 319).

hivogató-levél: [literae convocandi; einberufungsbrief]. Az erdélyi fejedelem Geleji István erdelyi püspök által hivogató leveleket botsát mindenfelé az esperestekhez (Bod: Pol. 83).

idéző-levél: citatoria Nom.² 457. vorgebietungsschrift PPB. A ki valakit idézni akar, vegyen idézô avagy reá hivo levelet (Kász: Kit. 70).

időlátott-levél. Az arvaknak idejeknek meglatasarol es arrol valo revisionalis az az idô latott levelrôl: de aetatibus pupillorum revidendis et literis inde revisionalibus (Ver: Verb. 203b).

igazság-levél: [diploma]. Majd minden királyoktúl vagyon az Erdődyeknek ajándék vagy egyébb igasság-levelek (Szeg: Aqu. 28).

iktatás-levél, iktató-levél: literae statutoriae Ver: Verb. 238. PPB. [einsetzungsbrief]. A király iktato levelek akarmi donatiokrol egesz esztendeig tartanak és erejek vagyon (Ver: Verb. 66).

intő-levél: literae admonitoriae Ver: Verb. 65. [mahnbrief].

itélt-levél: literae sententionales Ver: Verb. 1565. [gerichtsbeschluss]. Ezth ha the Keg. meg myely es az ythelt leweleth ky aggya, en es mynden barathsagommal megh halalom (RMNy. III.20).

jó-levél. Jo level, menedek, irasbeli szovatossag: expeditoria cautio et literae, quietantiae vel evictio (Ver: Verb. Szót. 9).

jobbágykérő-levél: literae repetitoriae Ver: Verb. Szót. 15.

jószág-levél. Eoseoketől maradot iozag leuel (Vás: CanCat. 51 t).

kalán-levelű(fű): cochlearia; löffelkraut PPB.

kártya-levél: [chartalusoria; spielkarte]. Egy bátor kocka gördítés, egy elintézett drága kártyalevélnek előfordulása mind ezeket helyre hozhatja (Fal: NU. 291). A legalatsonyabb kártya levelek-is mikor triumf-szinben vannak, többet érnek a felsőknél, ha tőlők elszínlettek (Fal: UE. 381).

kĕgyelĕm-levél: literae gratiosae Ver: Verb. 40. gratiomalis; gnadenbrief PPB. Azt vélem, hogy negyed csötörtökön szék leszen, addig menjenek császárhoz kegyelem levélért (LevT. II.27).

kérdĕzkĕdő-*levél, kérdĕző-levél: inquisitoria Ver: Verb. 49. erforschungsschrift PPB.

kezes-levél: literae fidejussoriae Kr. [bürgschaftsbrief]. Ez kezes levelünk ereivel az megh irt summát rajtunk megh vehesse eo kegyelme (Kecsk: Tört. III.340).

kináló-levél: literae admonitoria Ver: Verb. 65. [mahnbrief].

kontraktus-levél: [literae pactionis; kontrakt]. Az emberek ha valami jószágot vesznek, contractus levéllel szokták azt megerősiteni (Czegl: Enoch I.73).

könyörgő-levél: instantia Kr. [bittschrift]. Könyörgő leveleket a fejedelmec eleiben bé vinnéc (Tynk: Józs. 566). Hogy otthon hivatala szerint becsületesen elélhessen, könyörgő levelet nyujta be Magdolna császárnénak (Fal: TÉ. 727).

kötél-levél, kötelező-levél, kötés-levél: literae reversionales Ver: Verb. Szót. 15. MA. literae *obligatoriae PPBl. [schuldschein]. Ty Knek mynd asz kewtel leuelet keesz wagyok meg adnom, mynd asz menedek leuelet (RMNy. II.60). Az kötes leveleket mynd az thy N-eth es mynd az enyemeth kezeben attam (107). Atanak egymasnak kötes leuelet (148). Kesz ys valek Nagsagodhoz valo byztomban magamrol kötel leveleth adnom (LevT. I.303). Kötelező level oly kez iras, kinek erejevel eggyik az masiknak az övet megh teriti (Ver: Verb. Szót. 15). Hogy többé nem mernének világi dolgokat tráktálni, kötes leveleket szérzeni (Illy: Préd. II.167).

krĕdĕncia-levél: [literae credentionales; beglaubigungsbrief]. Yakwsyth Ferencz, kyth soha nem myelth, credentya leweleth ker vala thywlem (RMNy. III.31). Az bassanak iry kelledenczia lewelet reiaia (LevT. I.52). Im irtam credentia lewelet, hogh az myt the neki yzennel, meg hyge (53).

látogató-levél: [?]. Im includálok szegény feleségemnek egy látogató levelet (RákF: Lev. I.452).

len-levelű(fű): linaria MA. flachskraut PPB. Vagyon egy néminémű fű, mellyet a deákok linariának, magyarúl pedig némellyek len levelű fűnek, némellyek vad-kendernek avagy béka lennek nevezik (Misk: VKert. 350).

másoló-levél: literae revocatoriae Ver: Verb. 242. [einladungsbrief].

mĕnedék-levél: 1) quietantia, expeditoriae, apocha C. quittung PPB. Kvitántzia, menedék levél: *apocha, acceptilatio PPBl. Ty Knek mynd asz kewtel leuelet keesz wagyok meg adnom, mynd asz menedek leuelet (RMNy. II.60). Az testamentomosok az föllül megh mondot summat Bakos Balintnak kezehez nem adtak volna, hanem az Miklos deaknak menedek levelere (RMNy. III.69). Az regj regjstromot en mynd ot te K. hatam, az menedek leveleket is (LevT. I.352). Ha az leany negyednek ki fizeteserôl valo menedek levele volna is (Ver:

Verb. 76). **2)** [salvus conductus; freibrief]. Kérem te Kdet, szörözne ő felségétől oly menedék levelet, hogy énnekem efféle adósoktól ne lenne semmi bántásom (LevT. II.57).

nëmës-levél : literae nobilitares SK. [adelsbrief]. Nemes-levél-pecsétemnek a viaszszát tudni ha kivánod, nem akarok én ebben hazudni, ez fordított kása (Thaly: VÉ. II.378). Alattomban azt gondolják, hogy az urfia, reá maradott ugyan sok kézről a régi füst-fogta nemes-levél, de bezzeg nem a nemes szemérem (Fal: NE. 13).

nëmzetség-levél : literae generationales Nom.² 393. [abstammungsurkunde].

obsit-levél : literae dimissionales Kr. [abschiedsbrief]. Te hitetlen ne légy tovább alkalmatlan, ne a kosar, vidd veled, benne obsitleveled (Fal: Vers. 868).

ok-levél : 1) privilegium Ver: Verb. 233. donatio; freiheitsbrief PPB. [schenkungsbrief]. Sokan kiakaryak tagadni a leány ágat, mikor az joszagrol valo oklevelet elreytik (Ver: Verb. 70). Igy szerze oc leuelet el veszett örökségünkhöz (Born: Ének. 160). **2)** syngrapha, hypotheca MA. [pfandbrief, schuldschein]. Ha ki te tőled kölcsön kér, zálagot vagy kezest és valami egyéb okos módot, ok levelet kivány: pignus vel praedem aliave cautione postula (Com: Jan. 190). **3)** [testimonium literarum; urkunde]. Theoffilos notarius az kyraly palotaban yl vala yrwan nemynemew ok lewelet (ÉrdyC. 222). Kethel zerenth mynd marhamath s mynd okleweleymeth, az kyk nala wadnak, megh aggya (RMNy. III.215). Vamosok az ew okleveleketh szent Mihal napyara elew hozzak (Ver: Verb. 75). Az annyoknak is attam uala ualami bizonios ok leweleketth ky, kikreol lewelet is adotth ew kegelme, hogy el nem uezty teollem (Radv: Csal. III.183).

oldozó-levél : [literae absolutoriae; ablassbrief]. En az papa solgyan vagyok, az ewh garabanthy peneg twgya Kd, hogy sokal ynkab maradnak az oldozo lewel melleth, hogj nem az martyromsagoth kewannak (LevT. I.228). Az én kalastromi iletem, oldozó levelem, buczu járásom, lélekváltó misém semmi volna-é (MA: Scult. 223).

oltalom-*levél : protectionales Nom.² 457. schutzbrief PPB.

oszlás-levél, osztály-levél : literae divisionales Ver: Verb. 76. theilungsbrief PPB. Nagyobb bizonyságnak okáért az Ikránról való osztálylevelet oda küldöttem Kdnek (LevT. II.140). Effele adomány level nem elegseges a leany agnak a joszagbol valo kitudására, meg ha a férfini ő magok közöt valo oszlas levelet adna elő is (Ver: Verb. 76).

öt-levelü(fü) : quinquefolium C. penthaphyllum minus Beythe: Nom. 7. PPBl. fünffingerkraut PPB.

parancsolat-levél, parancsoló-levél : praeceptoria Ver: Verb. 299. geboth, befehlsschrift PPB.

párjált-levél : apographum; abschrift PPB

pëcsétës-levél : 1) literae obsignatae Kr. [besiegelter brief]. Ennek byzonsagara atuk az my kesez irasunkoth, az peczetes leuelünkoth (RMNy. III.52). **2)** [diploma nobilitatis; adelsbrief]. Nagyra betsüllem én is az érdemes régi nemességet, de mikor tsak pénzzel s egy darab petsétes levéllel tamogattya magát, ama hires Aegyiptom béli templomokhoz hasonlitom, mellyekben nem lakott más szentség, hanem egy mérges crocodilus (Fal: NE. 13). Elhitetteti az ember magával, hogy pecsétes levéllel felszabadittattak a roszra (17).

[Közmondások]. Erő s pribék ellen nintsen petsétes levél (SzD: MVir. 315).

függőpëcsétës-levél : [bulla, diploma; bulle, diplom]. Két nagy bulláckal és függő peczétes leveleckel állatott bé (MA: Tan. Előb. 23). A király függő petsétes levelét csak ollyá bőcsülőd, mint valami deáktul iratott cedulat (MHeg: TOszl. II 101b). E világi királyok függő pecsétes levelei (Matkó: BCsák 211).

pénz-levelü(fü) : centumnorbia, nummularia, lunaria MA pfennigkraut PPB. Glycyrrhiza sil. Gesneri, sine foenum graecum sil. Tragi. penz leueleu idős fiu (Beythe: Nom. 5).

pirongató-levél : objurgatoria epistola PPBl. [tadelsschrift].

përfolyta-levél, përfölállató-levél : [processschrift]. A jegyzésekből tsinalhatnak pör felallato levelet (Kász: Kit. 73). Minden rendbeli levelek, privilegiumok, quietantiak és pör folyta levelek Balassa János kezébe adattanak (Radv: Csal. III.213.)

privilégium-levél : [donatio; schenkungsbrief]. Walamenny priuilegyum leweleym wadnak, mynd az östül marat jozaghrol, mynd az kyket atyank lőlt, Patakon ees Fyzeesben wadnak (Radv: Csal. III.101).

prókátor-levél : procuratoria Nom². 457. Azt a leweletth kwlge fel Kegelmethek es a melleth prokator lewelett communitas es az Kegelmethek newe alatth cum plena informatione et authoritate (RMNy. III.119).

rágalmazó-levél : dentata charta Decsi: Adag. 223. [pasquill?].

rovátolt-levél : folia *striata PPBl.

sugorgós-levél : folia *striata PPBl.

szabad-levél : 1) privilegium Ver: Verb. 232b. MA. freibrief PPB. **2)** [fides publica; freibrief]. Az én supplicatiomat nem tudom ha beadtad-e császárnak, kiben 6 holnapig való szabad levelet kértem (TörtT.² III.326). Szerzettenek magoknak szabad-levelet a fejedelemtől (Bethl: Élet. 262). **3)** [licentia; bevollmächtigung]. Yar wala az papy feyedelemhez es keere ow tewle zabad lewelet, hogy ha kyket hol talalhatna az kereztyen hytben, kötözween vynee be Jerusalembe (ÉrdyC. 205b).

szabadjárásrólvaló-*levél : salvus conductus, fides publica; freibrief PPB.

száz-levelü(rózsa) : centifolia PPBl. [hundertblätterige rose].

szék-levél : inductionales Nom.² 455.

szëmélymëgnézö-levél : [literae quibus forma alicujus describitur; personalbeschreibung]. Szomszedoknak neweketh személy meg nyzew lewelben meg kely yrny (Ver: Verb. 80).

szerelmes-levél : [epistola amatoria; liebesbrief]. Jovinianus előb dobzódással rutitá, az-után szerelmes levél irások között végezé életét (Pázm: Préd. 888). A leveles táskában talalt holmi Dávid és kurva berthalmi püspökné között utro citroque járt szerelmes leveleket (Bethl: Élet. II.319).

tagadólevél : [literae revocatoriae; widerrufungsschrift]. Az tagadó levélnek kezével alája irt vala (RMK. V.253).

tanubizonyság-levél : [testimoniales; zeugnis]. A püspöktől kellett tanubizonyság levelet venni a papoknak, különben nem papeskodhattak (Bod: Pol. 31).

tanuló-levél : [literae tirocinii positi testes; lehrbrief]. Az eotvös legeni, az kinek kezenel keszön volna nemzetsege es tanuló levele, nem tartozik az probalo eztendőt szolgalnia (Kecsk: ÖtvM 227).

tilalom-levél : prohibitoriae inhibitoriae Nom.² 457. verbietungsbrief, richterzeichen PPB. Könyörgök te Kdnek, hogi te

Kmed kwldene egy tylalom lewelett (LevT. I.232). Effele idő mulast tilalom level altal kirekesztthetik (Ver: Verb. 143).

tréfa-levelü(fü): symphytum; wallwurz Com: Jan. 24.

uti-levél: salvus conductus MA. frei geleit, pass PPB. Tisztességes úti-levél: *missio causaria PPBl. Irnának tenéked úti levelet (Illyef: Jephta 16). Az fejedelem uti levele: salvus conductus (Ver: Verb. Szót. 28). Adhatsz neved alatt uti levelet, adj (RákGy: Lev. 65). A ki idegen országokban bujdosik, az városokban be nem bocsáttatik, hanem ha uti levelet mutathat (CsúziCseh: Edom. 228).

(el)válás-levél: [libellus repudii; scheidungsbrief]. Adgion neki elualasnak leuelet: det illi libellum repudii (Fél: Bibl. 7).

válasz-levél: literae relatoriae Ver: Verb. Szót. 14. PPB.

vallás-levél, vallástétel-levél: literae fassionales Ver: Verb. 41b. 111. [bekenntnisbrief]. Az joszagrol valo kőlt vallas levelben meg volna irvan (Ver: Verb. 41b). Ha fiaim meg nem akarnák neki adni, ezen vallás-levelemnek erejével elfoglalhassa jószágát (Gér: KárCs. IV.279). A ládát felnyitották és darabokba hordatta Tsulai György a maga házához, a mint a vallás-levélből meg-tetszik (Bod: Pol. 89).

vallató-levél: literae adjudicatoriae Ver: Verb. 298. 309. Csak egy avagy leg fellyeb két kőz vallato levellel alhat elő: unicam duntaxat vel duas ad maximum literas inquisitorias producerit (Ver: Verb. 309).

valló-levél. Fel-bontani a valló levelet: *apertam adscribere PPBl. 600b.

vám-levél: [literae portoriae; zollbrief]. Az szabadosok az ew leweleknek ky kelesse szerynth, ha az wam lewelnek elewtte keolth, az wam fyzetestewl magokat meg menthetyk (Ver. Verb. 75).

vas-levél. Halogatas, halaztas, vas [lat. vas: kezes?] levellel valo vontatas: prorogatio (Ver: Verb. Szót. 25).

vásár-*levél: emptionalis; kaufbrief PPB.

visszafoglaló-levél: literae recuperatoriae, recaptivatoriae MA. revisionsbrief, wiedererlangungsbrief PPB.

zálogos-levél: literae impignoratitiae Ver: Verb. 147b. [pfandbrief]. Minden régi zálogos levelek haszontalanok es erőtlenek (Ver: Verb. 147b).

Levelecske: **1)** [folium pusillum; blättchen]. [Az fyge fa] mykoron az ow agaban gyenge leyend ees leweleczkey kelendnek (ÉrsC. 569). **2)** litenula, epistolium C. MA. briefchen PPB. Mynden ayandekoczkakat es gyanos leueleczkeketh nektek atok alat meg tyltom (VirgC. 137b). Legalább egyszer egy esztendőbe levelecskéjével látogassa meg ebben az idegen országban (Gér: KárCs. IV.360). **3)** paginula C. [blatt]. Tanuld-meg ez egynehany leveletskéket: pagellas (Com: Jan. 3).

Leveledz-ik, levelez-ik: pampino C. *folia emitto, in *folia exeo, folia *profundo PPBl. [blätter treiben]. Az sido nepek leueleztek chak bezeeddel tetemenyek nekől es iduesegnek gomolche nekől (WinklC. 139). A pálma fa a mely első levelekkel leveledzik, meg tartya azokat (Land: ÚjSegits. I.348b). A kegyelemnek vize mellé plántáltatik az igaz, e mellett leveledzik, e mellett virágzik (Tof: Zsolt. 8).

ki-levelezik: [egermino; blätter treiben]. Mikoronn az fighe fanak az ő aga gengbe liszen és kileuelezik, tuggátok, hoģ immárann kozel az nar (Sylv: UT. 38b).

mëg-levelez: vitem pampinis *spolio PPBl. [abblättern]. Meg-kell levelezni a szőlőt, ne légyen sok fája: vitis putanda, ne *silvescat PPBl. A szőlő műves a szőlő veszszőketh szőlő karockal támogatja, az után egy kevés idő mulva meg-levelezi (Com: Jan. 84).

mëg-leveledzik, mëg-levelezik: [frondesco; laub bekommen]. O aga meg germecdedőlend es meg leuelezendic (MünchC. 59). A kit én valasztottam, annac veszszéie meg leuelezic (Helt: Bibl. I. YYy4). Szed meg az jegene nyárnac az bimboit az előt, mig meg nem leuelezic (Mel: Herb. 11b). Aaron veszszeje meglevelezvén megvirágozot vala (MA: Bibl. I.136b). Tekincsétek meg a fige fákat, mikor megleveledznek (Tof: Zsolt. 590).

Leveledzés, levelezés: pampinatio C. MA. das erbrechen der reben PPB. Leveledzés vástolás, gyomlálás: pampinatio PPBl.

Levelező: pampinator C. MA. rebenmann PPB.

Leveles: **1)** foliosus C. foliaceus MA. voller blätter PPB. Szőllő leueles: pampinosus C. Burkos leveles erdő: silva *comata PPBl. Hétnapig valo leueles innepe vagyon az wrnak (Helt: Bibl. I. KKk2). Leveles sátoroc innepe: solemnitas tabernaculorum (MA: Bibl. I.173b). Minekutana sok leveles aggal meg boytosodnak, az főldet be burittyak (Forró: Curt. 307). Leveles gallyat késziteni télre az marháknak (Lipp: Cal. 48). Kiki keres árnyék-szállást a leveles fák alatt (Fal: Vers. 875). **2)** [epistolarum; brief-]. Az leveles ládát, mint vitték oda, édesem tudósits róla (RákGy: Lev. 56). Leueles ladamat gazdam azzoni halala utan adgiak Rakoczi Ferencz uram kezehez (Radv: Csal. III.144. Bethl: Élet. 277. 420). **3)** proscriptus, infamia notatus MA. verwiesen, verbannt PPB. Valakit levelessé tenni, valakit számkivetni: *proscribere aliquem PPBl. Minden pereputiokot leuelesse teuec es szanki veteec (Szék: Krón. 174). Kik tisztessege vesztettek avagy levelessek volnanak: qui infames sive proscripti essent (Ver: Verb. 193b). Főhadnagyom és fia valamely kereskedő ráczokat levagdalván és vétkekért esmervén, levelessé estek (MonIrók. XV.390). Levelessé, ludasssá tenni valakit (SzD: MVir. 377).

Levelesit: proscribo MA. verwiesen PPB.

mëg-levelesit: [acta perscribo; ins protokoll aufnehmen]. Ha az vetek nyilvánnak talaltatik lenni es meg meg-is levelesítetne (Ver: Verb. 27).

Levelesités: proscriptio MA. verweisung PPB.

Levelesked-ik: [proscriptus sum; verbannt sein]. A kik némely vétkekirt leveleskedtek, gratiájokat publicáltattam, az kik harmad nap alatt bejőnek (MonIrók. XV.288).

Levélke: [folium pusillum; blättchen]. A harmadiknac szőrős a leuélkei (Mel: Herb. 79b).

LËVËNDULA (*lavendula* Beythe: Nom. 6): lavendula, nardus MA. lavendel, spikanard PPB. Spikinárd, ollyan mint a levendula: nardus, nardum PPBl. Ezek az viragok: zek liu, ezer io fiu, leuendula (Frank: HasznK. 22b). Spikinardnak nevezety diakul: spica nardi, nardus indica; magyarul: spikanard, hym lauendula (BeytheA: FivK. 2b). Jó szagú és koszoruban valóc ezec majoranna, szekfű, levendula, rosmarin (Com: Jan. 24). Ha a puszpang fa levelei a levendula vizében bévettetnek, az eszelősőket meg gyogyittyák (ACsere: Enc. 232b). A levendula negy szegű, belől űres szaru fű (ACsere: Enc. 244). Vettünk levendula virág szinű vont aranyat 17 rőfőt (Radv: Csal. II.218).

Lëvëndulai: nardinus PPBl.

LEVENT?: [illico; allsogleich?]. Eliőve az oroszlan es az egyik őkrőt maganak leuent meg kezde (Helt: Mes. 418).

LĖVĖNTA: pugil, athleta, heros Kr. [held]. Vitéz Zrini szavával meg bátorottak az egész sziget-vári vitéz leventák (Zrinyi I.86). Mikor közel Vidhoz Demirhám eljuta, hangos torkal neki illyen mód kiálta: Egésséggel Deli Vid, horvát leventa, miért ilyen késön jüsz te fogadásodra (II.13). Nemes leventa, tapodj pogány vért (Thaly: VÉ. I.324).

Lëvëntül. Ne tánczoly leventül Phileppel (RendÉl. D9).

LEVESTIKOM, LEVESZTIKOM (*lobostok* MA. PPB): levesticum MA. hyppotelinum Major: Szót. 253. ligusticum PPBl. liebstöckel PPB. Levestikom, léstyán-fü: ligusticum PPBl. Jó a leuisticom is sállyáual, spicáual, borssal és gyömbérrel egyetemben (Cis. J4). Heusegről valo haznos ornossag a leuesticum gyökere megtörue (Frank: HasznK. 36. Beythe: Nom. 6). Kerti orvosló füvek: az isop, levesticom, mátra fü (Com: Jan. 25).

LÉZĖG, LÉZZĖG, LÉZĖNG (*lédzeg*ő Illyef: BCsTomp. 129. *lészeg* Diósz: Fal. 111): oberro, fluito MA. herumschweifen PPB. Lézzegő: evolaticus C. Kezdének nemellyec a lezegő ördög ƒzö sidóc közzül az wr Jesus neuét segitsegül hinya (Helt: ÚT. mb). Soc lezegő latrokat gyötötte vala belé, mellyeket ki czattáz vala (Helt: Krón. 98). Meg nem őrözhetik az sok lézegő népektől az fákat (Nád: Lev. 41). Kic veled lezzegnec (Mon: Apol. 47). Hogy merik vallyon az ő lézzegő el oszlott és meg szaggatatott táborokat az szentek roppant seregivel szemben állatni (Pázm: Kal. 325). Még az martinista és calvinista tanitóknak lézzegő tanitásából is sok csatákat bocsátottam (499). Az okos ember itéletet tehet a töb lézzegő bizonyitások gazságárúl (Pázm: LuthV. 16). Az Christus magat azoknac hamarab esmerniec adgya, hogy nem a lézzegöknec, futározóknac (MA: Scult. 326). Az áldott szent lěleknek felékesitett rajzatit hátra hadgyuk valami lézzegő sohonnaiakért (MHeg: TOSzl. II.105). Elméjének meg-vakitásával pokolra lészegesz (Diósz: Fal. 111). Észre vévé a veszedelmes álomban lédzegő Matkó (Illyef: BCs.-Tomp. 129). Az török (sereg) félelemtül lézeg (Zrinyi: ASyr. 131). A szerencse igen bizontalanul lézzengh (RendÉl. B). Hadnagya hire nélkül ki lézeng, megveretik (MonTME. V.343). Hada hol lézzeng (Thaly: RT. 15). Ez lesz az Dunán tul magában lézengve operáló mulatságnak az vége (Beres: Lev. 109). A szerencse szembekötve lézeng (Kisv: Adag. 185). Ide s tova lézeng a szemeivel (380). A szerencse pörög és kincsével csörög, szem bé-kötve ugy lézeng (Ben: Ritm. 177). A kozákok szórva, hintve, itt amott lappangva különösen lézzegtek (Fal: TÉ. 722). Lézzegünk, bújdosunk, sem szelünk sem partunk (Fal: Vers. 913).

széllyel-lézzëg: ∾ Széllyel lézzegő gondolatoc (MA: Tan. 146). Marhaknak szellel lezzegő nyajait talalak (Forró: Curt. 251).

Lézzëgés: [oberratio; das herumschweifen]. Őköt mint fejetlen lábakat lézzegésre ereszti (SzD: MVir. 143).

[**Lézeszt**]

föl-lézeszt: [incito; bewegen, anspornen]. Lön, hogy a romai papa az ő bulczuiaual soc feiedelmeket fel lezesztene, kic el menénec, hogy viszsza vennék Jerusalemet (Helt: Krón. 52).

LIB-LÁB: [quisquiliae; lappalien]. Az megbúsúlt ember elméjében dib-dáb, ez derekas dolog nem valami lib-láb (Thaly: VÉ. II.224).

LIBA: pullus anserinus MA. anserculus; gänslein, junge gans PPB. Lúd-fi, pipe, liba: anserculus PPBl. Imo te Kednek küldek az majorságombúl öt libát (LevT. II.66). A lúd, gácsa, liba gágog (Com: Jan. 32). A liba mellett pásztort kell tartani (MonOkm. XXIII.363).

LIBERIA: tessera herilis, vestis tesseraria PPB. [livree]. Kérem Kdet, Miskolczy Istvan urannak küldjön köntöst, ne járjon ily czudarul ő felsége előtt; enek nem kivántatik liberia, csak kék fajlandisból is jó lészen (TörtT.² III.376). Job vólna a a világnak megmutatni, hogy nem tsak a kapukra, liberiákra függesztyük régiségét nemes tzimerünknek, hanem ahoz illendő erköltsel is érdemeskedünk (Fal: NA. 181).

Libériás: [veste tesseraria indutus; livree tragend]. Nem sok embernek volt úton szolgája, kivált libériás 1759 (Hazánk. I.294).

LIBOC (*lébotz* MA). *libatz* PPB. *libetz* MA.): vanellus, spermologus MA. larus PPBl. kibitz PPB. KirBesz. 159. A harkály, poszáta férgeckel él, mint a liboez is talám (Com: Jan. 31). A libotz második hűséges és állhatatos vezére a fürjeknek (Misk: VKert. 433). A fürjeknek vagyon egy kiváltképen való vezérek, a libotz, a kinek szavára éjjel felserkentetnek (477). [Vö. **BÉBIC**]

LIDÉRC (*lederez* Born: Evang. III.15. *lidroez* ÉrdyC. 638. *lydrücz* 504. *lidwercz* C. *lüdércz* Com: Jan. 137. suppressio: *ludértz* PPBl): **1)** ephialtes, incubus MA. alp PPB. Incubus: ezt hiák a magyarok de ok nekÿl lidwercznek. Ephialtes: ez az betegség az, kit az magyarok hamis vélekedésből lidnérczuek hinnak C. Ephialtes: Az betegseg, kit lidértznec es boszorkány nyomásnac hinac MAl. Álomban-való meg-nyomás, lüdértz: *suppressio nocturna PPBl. **2)** [cacodaemon, lamia; böser geist, unhold]. Egy pokolbely lydörczöt, ki ymaran hat eztendeeg yarth vala eegy azzony-allathoz, mynd az sok neepnek elötte meg zabadoyta (ÉrdyC. 504). Egy azzonyalathoz pokolbely erdeg lidroez keppen yar vala (638). Mint ha lederez laknec vele (Born: Evang. III.15). Az oordög bagzott lidérez módgyára annyával (Pázm: Kal. 181). Luther annya felől azt mondgya, hog ördög bagzott lidérez modgyara vélle (Pécsv: Fel. 716). A Christust ő mestereknek lennie meg nem ismérheték, hanem lidéreznek, tündérnek, kisértetnek vélék (GKat: Válts. II 1261). Bolondságokkal akarja támogatni a pápista lidércz igasságot (Matkó: BCsák. 92). Lidérez, olyan formájú madár, mint iromba tyúk, nappal ágyok alatt volt (Nyr. V.157). **3)** [ignis fatuus; feuermännchen]. Fakliák nag lidérczek, aeki alá esik az égből mint ég cyllag (Mel: SzJán. 94). Mint tüzes lidértz szál le az fölyhöbül, kinek lángos farka szikrázik sok tüztül (Zrinyi II.89). Üstökös csillagot minden ütés csinál, sok ugrosó szikra szökdécsel a kohnál, tüzes lidérczekre éjjel ha ki tanál, itt minden fuvallás több szikrát ád annál (GyöngyI: KJ. 426).

Lidércës: **1)** [larvalis; gespenstartig]. A gyermeki elméében valamelly dolog a füleken bé-öntetik, melly miatt éjjeli nyugodalmokban lidérezes ábrázatokval rettegtetnek (GKat: Válts. I. 1019). **2)** [lunaticus; mondsüchtig]. (A topasiusnak) ereje a holdnak telésével és fogyásával nő és fogy; kiért mondgyák, hogy lidérezes embernek is jó nálla hordoznyi (Kecsk: ÖtvM 272). Ha az veres fecskekövet az bal hóna alatt viseli, lidirczes és kórságos betegséget, bolondoskodást megyyógyit (282). Az mezey cikoria meg oltya az zent Antal tüzet; az ki lidnerczös, ege minden nap rutanal eggyüt, meg gyogyitya (BeytheA: FivK 40).

Lidércësség: [seleniasmus; mondsucht]. Lidértzesség vagy férjtüi mag folyása ellen egye az ember rózsa etzetben a portz füvet (Váli: OrvSz. 139).

LIFÉT-LAFÉT: [calliditas, astutia; verschlagenheit, verschmitztheit?]. Leopoldbul valának itt az követek, lifet-lafet minden dolgok; hogy hadd küldhessenek Béesben, miképpen van az armistitium, azomban azelött armistitiumot örömest tartanák (Beres: Lev. 154).

LIGET (*lüggel* Helt: Canc. 339): nemus C. saltus MA. dicker wald, lustwald PPB. Liget őrző: saltuarius C. Gyakor

erdő, liget: ein dicker wald Nom. 7. Ad unam planiciem ligeth vocatam (Wenzel X.81). Vetem ötet ligetbe: ponam eam in saltum (BécsiC. 183). Ordehatoc Bassanac čerfay, mert ki met-tetet a meg erő- seitetet liget (310). Isten myre yzeel el mynd vegygen meg haragwal the lygeteduek yohyra (KeszthC. 181). Salamon kyral mykoron latta vona zeep voltaat, vyve el az herről es yltetee el az ew lygheteeben (ÉrdyC. 289b). Öltötének lűgget erdőket minden magas halmakon (Helt: Canc. 339). A plantalt ligetekbe es kertekbe reszketeges képeket czinalt vala (Mel: Sám. 326). Ligetek közöt (inter nemora) bolygot (Com: Vest. 67). Akkori időtájban találja kiküldeni arra elrendelt törököktől valamelly nyárjas ligetben való megöletésre a fejedelmet (Rumy: Mon. 184). Elő erdeje is vagyon az falunak az ligeten (Gér: KárCs. IV.409). Zeng már minden liget a sok madar szokkal (GyöngyD: KJ. 368). Kedvén sétál a vad s ugrik a ligetben (130). Zúz és fonnyasztó dér borít ligeteket, homályos köd fekszi a szép vidékeket (Orczy: KöltH. 185).

Ligetës: nemorosus, saltuosus C. MA. waldig, büschigt PPB. Az Salamon hazánac más tornacza is vala az ligetes ház tornios háza előtt (Mel: Sám. 276). Manasses balnaniozo ligetes erdőket es kerteket czinaltata (452). Szép ligetes erdőc (Kár: Bibl. I.398b). Tilalmas ligetes erdő (Gér: KárCs. IV.332). Vala egy kútfő, bő a forrásában, s szép ligetes erdő annak le-folytában (GyöngyD: Char. 394). Erdős és ligetes helyek (Szeg: Aqu. 2). Ligetes erdőkön messzére haladott, de a maga haján egy fára akadott (Thaly: Adal. II.200).

Ligeti: nemorensis, nemoralis MA.

LIKTÁRIOM (*elektuarium* LevT. II.258. *littarium* Bal. Epin. 2): conditum, confectum, electuarium; eingemachtes PPB. Bis-almából öntött liktáriom, bis-alma sajt: melimeli; öntött birs-alma liktáriom: cydonites PPBl. Liktariom-tsináló: conditor, conditamentarius, dulciarius PPB. Azzonyonk Maria egy ezwst kalanlmal lyctariumot ad vala mynden apachanak (PéldK. 15). Doktor uram is jegyzett holmi sziverősitő electuariumokat (LevT. II.258). Csinálj énneköm liktariomot, de ne lágyat, hanem kemént (Nád: Lev. 69). A fűues lictariomoc is hasznos (Cis. L2). (Az eorveny győker) igen haznal az emeztetlen gyomornak, ha vizet izza, auagy lictarium modra főzi az gyökerét es eh iohra azt eszy (BetheA: FivK. 6). Terjékét avagy egy vagy két falat lictariomot vőt magához (Prág: Serk. 409). Az patikárosoc jó ízű lágy orvosságokat, liktariomokat, nyálazatós édes falatokat szelenczékben elteszneс és megtartanac (Com: Jan. 175. 218). Mivel a gyomrom nem igen jól érzem, ha egy kevés bisalma es kömény-liktariumot hoznál, egészségedért felkapogatnám (TörtT.² III.160).

tök-liktárium: [electuarium cucurbitaceum; kürbislatwerge]. Nem veszik eszekben, hogy büdös bocskor bőrt rágnak tök littarium gyanánt (Bal: Epin. 2).

LILIOM: lilium, crinantemon C. lilie, gilge PPB. Liliumból való: liliaceus; liliom-szár: crinonia C. Liliom-olaj: *susinum oleum PPBl. Liliom bokor: lilietum PPB. Véuén ő iogianac öltözetit es liliomokat'es higéket es gűrőket: assumpsitque dextraliola et lilia et inaures et annulos (BécsiC. 31). Lassatoc a mezőnec liliomit, miképpen nőnec, nem munkalkodnac, sem fonnac (MünchC. 25). Kezeeben egy liliom zaal vala langazwan (ÉrdyG. 276). Az zep liliom az egőt sebőknek megh uigaztoya (KazC. 112). Paradichamnak feier rosaia eis tiztasagnak feier lilioma (TherwC. 125). Az Zsuzsánna szép liliom avagy ékes rózsa (RMK. IV.263). A mellyeknek győkér helyett fejek vagyon ezec: fok hagyma, veres hagyma, lilium (Com: Jan. 23). Homloka liliom, az ajaka kláris (Thaly: Adal. I.121). Én igazán hivattatom Zsuzsánnának, mellyet magyarúl mondhatni liliomnak (II.290).

béka-liliom: anticantharus, hemerocallis, crinon C. lilium agreste; weisse lilie PPB. [trichterglitze]. Saas gyökere, sarga viragu, beka lilium (Frank: HasznK. 18b).

erdei-liliom: periclymenos PPBl. [geissblatt].

fehér-liliom: lilium album Beythe: Nom. 6.

kék-liliom: iris domestica, gladiolus, lilium caeruleum MA. blaue gilgen PPB. Kek liliomnak nevezety deiakul iris az eghy szinarunnak hasonlatossagatul, magyarul kek lilium (BeytheA: FivK. 1). Kek lilium gyökere (Frank: HasznK. 17).

mezei-liliom: spatula PPBl. [wasserlilie].

sarga-liliom: iris aquatica, spendoacorus, luteum lilium Beythe: Nom. 5. lilium croceum, raphanitis; gelbe lilie PPB.

sáslevelü-liliom: spatula PPBl. [wasserlilie].

vad-liliom: [lilium martagon; goldlilie]. Arany gyöker avagy vad liliom (Frank: HasznK. 18).

vizi-liliom: spatula PPBl. [wasserlilie].

sárga-viziliIiom: acorus Com: Jan. 23. [kalmus]. A fűszer-számoc némellyec hazánkbéliec, mint a bors, szek fű, sárga vizi lilium, kapor (Com: Jan. 23).

Liliomos: liliaceus Sl. [lilien-]. Sz. Imre herczeg virágzó liliomos tiszta szűz életének idejében el-ragattatván (Bíró: Ékesség. Címl).

LIMBUS: [limbus]. Hala(lo)mnak ideyen ala zallek lymbosra (VirgC. 61). Az lelőc lymbosnak kemenceibe zalla (NagyszC. 183). Ninczenek hát purgatoriumba sem limbosba, hanem ninguznak (Mel: SzJán. 210). Az Kalauz nem egyéb, hanem sok hitván gyűleuész káromlásnak possat limbossa (Zvon: PázmP. 257). A pápisták aszt valyák, hogy a Christus pokolra ugyan valóságosan be ment és annak barlangjából, a purgatoriumból, a lymbusbol a lelkeket ki szabadította (VárM: Szöv. 37).

LINËA, LÍNIA: **1)** linea C. regula MA. linie, strich PPB. Igyenes linnya: regula C. Valakic ezen linnya szerént iárnac: qui hanc regulam secuti fuerint (Helt: UT. Bbs). A mérésnec linnyáia szerént: secundum mensuram (z8). Hogy igaz lineán iáriunk (Bal: CsIsk. 137). A földmérő a mértékre szabott vonogatásokat, lineákat szemléli és az edgymástul tavul valóságokat méregeti (Com: Jan. 164). Nem mindenkor jártam a lineán, de sem költésemben, sem magam-viselésében nem keresett hibát és zenebonát 1759 (Hazánk I.146). A lineán kivűl hágni (Kisv: Adag. 159). **2)** [ordo; reihe]. Lineák-közi: interstitium PPB. Mellyik lineákon vita azokat Calvinus (Matkó: BCsák. 158). Majd mennyi linea benne vagyon, annyi mérges gyűkerű tsemetékkel fiatallyosodott könyvestkének erdejében vadászdogalna (Pós: Válasz. 19).

mérö-linia: [regula; richtschnur]. Kiczoda az, acki a földre mérő liniat vetett, ackihez képest fel epült (Mel: Jób. 91b).

szëgelet-linëa: norma PPBl.

Linëál, linëáz: lineo MA. lineas duco; linieren, linien ziehen PPB. Liniázó-fa: regula PPB. Régulára szabott, mértékes, lineázott: normalis PPBl.

lë-linëáz: delineo PPBl.

mëg-linëáz: [lineas duco; linien ziehen]. A jó tanitó literást ír a gyermeknek eleiben, azután meglineázza (Tof: Zsolt. 575b).

Liniálás, linëázás: linearum descriptio, productio; das linienziehen PPB. Az ábrázatoknac lineázásiban, rajszolásiban csudálatos külömbség vagyon (Com: Jan. 47).

Linëázat: ∾ Micsoda jeleckel és lineazatockal nyomja ki az ő képét (MA: Tan. 173).

LINËÁL, LINËÁLÉ: amussis Major: Szót. 50. [richtscheit]. A földmérő a regulához, lineáléhoz lineákat, vonásokat vonogat (Com: Jan. 164).

szëgeletës-linëalé: norma Com: Jan. 164. [winkelmass]. A földmérő a fa regulához, szegletes lineáléhoz szegeleteket vonogat (Com: Jan. 164).

LINKABAS C. MA. **LINKÁBÁS** PPB **LINKADÁS** MAl. PPBl.[?]: ephialtes C. incubus MA. alp, nachtmännlein PPB. Ephialtes: Ez az betegség az, kit az magyarok hamis vélekedésből lidnéreznek hinnak; mi nevezzők linkabas C. Incubus: Linkadás oly álomi betegség, midőn ugy tetszik, mintha ember nagy terehel nyomattatnék meg; ezt tudatlanságból ki lidértznek, lidvertznek, s ki pedig boszorkany nyomasnac hijja, más neven ephialtes MAl. Linkadás, olly álomi betegség midőn úgy tetszik, mintha ember nagy terehvel nyomottatnék-meg: incubus PPBl.

[LIPPED]

mëg-lipped: [lubens aures praebeo; freudig zuhören]. Eva meg-lippedvén a szép szóra, eszébe se vette, hogy a sátán a mérget szive aránt lővi reá (Megy: 6Jaj. II.11).

mëglippedés: [auscultatio jucunda; freudiges zuhören]. Szép volt a syreneseknek éneklések, de a reá meglippedés tengerben merűlésekből tölt ki azoknak, a kik abban belé vágtanak (Megy: SzAÖröme 75).

[LIPPEN]

mëg-lippen: [se demittere; sich ducken]. El-érkezvén a porba, meg-lippennek és zugolódnak (Megy: 3Jaj. II.165). Az oroszlánok az ő orditásokkal az apróbb állatokat annyira elrémitik, hogy előttők hólt-elevenekké lévén, tsak meg-lippennek (Misk: VKert. 54). Mihelyen az ölyvet meglátják (a galambok), vagy hogy tsak meglippennek, vagy valami rejtek alá repűlnek (378). Félelmekben tsak meg-lippennek a kissebb állatok (SzD: MVir. 149).

[LIPPESZT]

mëg-lippeszt: [effascino; bezaubern]. Sziv meg-lippesztő szavu syrenek (Megy: 6Jaj. III.14).

LISZT: farina C. MA. Liszthöz való: farinarius; lisztből való: farinaceus C. Liszt-lang: siligo PPBl. Lisztet szitálok: pollincio PPB. Véte ő Abraira igen zep tiztasegő lisztét es parebol lőt étkeket (BécsiC. 32). Meinnecnec ońžaga hasonlatic kovažhoz, kit véuen nemberi el reit harom merce ližtbe (MünchC. 39). El nem foga, mikepen az özueg azzonnac olaya a legőlbe es a lyst a vődőrbe (TelC. 128). Lisztből gyurt étek (Helt: Canc. 146). Gyúrd az lisztet: comisce similam (MA: Bibl. I.14). Ihon szakasztva adat 3000 okka lisztet és 15 vágót (MonIrók. XV.516). Nem bánnánk, ha minden osztagnak szeműl, lisztűl volnának az várakban (RákGy: Lev. 169). Engedtessék meg a sónak lisztüll való eladása (Nyr. XII.415).

árpa-liszt: polenta MA *far hordei PPBl. [gerstengraupe]. Árpa-lepény, ázott árpa-liszt, szalad, vékony-ebéd: polenta PPBl. Ha az majorana levelet meg zaraztod, árpa liztel az dagadot fáió zőmre kőtőd, meg-gyógitya (BeytheA: FivK. 74b).

bab-liszt: lomentum; bohnenmehl PPB. Ha mind heiastul meg főződ az babot, liztűel io kenny minden fele dagadasokat (BeytheA: FivK. 30b).

búza-liszt: far, aleuron C. MA. ador Major: Szót. 11. kornmehl PPB. Búza-lisztnek virága, színe, langja: pollen, pollis PPBl. Ez pedig leszen vala buza lisztből auag semlieből auag pogaczabol (Szék: Zsolt. 179b). Ha az gyoparnak vizét buza lizt langal özue keuerőd, dagadást gyógyit (BeytheA: FivK. 69).

keményitő-liszt: amytum Major: Szót. 36. [kraftmehl].

köz-liszt: farina Kár: Bibl. I.305. [brodmehl]. Az Salamon asztalára minden nap harmintz véka semlye lizt és hatuan véka köz lizt kél vala (Kár: Bibl. I.305).

rozs-liszt: *siliginea farina PPBl. [roggenmehl]. Ha meg zaraztot az maiorana leuelet ros lizt langyaual, az dagadot faio zőmre kőtőd, meg gyogittya (BeytheA: FivK. 74b). A csömöge csináló malomból hozott ros lisztből kivánatos édes csemegékot csinál (Com: Jan. 76).

szitált-liszt: pollis MA. semmelmehl PPB.

zsëmlye-liszt: simila, similago PPB [semmelmehl]. Két lat árpa egy sicluson egy lat semlye liszt egy sicluson iar (Mel: Sám. 393). Az Salamon asztalára minden napon ennyi élés kél vala el: harmintz véka semlye liszt és hatuan véka köz liszt (MA: Bibl. I.308).

Lisztëcske: [farina; mehl]. A kas liszteczke el nem fogya, és a mázos olayos korsobol az olay meg nem keuesedek (Mel: Sám. 335). Egy maroc lizteczkém vagyon (Kár: Bibl. I.323).

Lisztël: [molo; mahlen]. Egy igen szép, sebes folyó viz ment el a város közepin, ezen voltanak tsaknem egymást érő lisztelő malmok (Hall: HHist. III.38. Fal: Jegyz. 931).

Lisztës: **1)** farina obsitus; mit mehl bestreut PPB. **2)** [farinae; mehl-]. Ez ember régenten molnár volt és az lisztes sákot fejéhez verték volt (Ilosv: Toldi. 9). **3)** [canus; grau]. Te is immár koros szabásso vagy és lisztes immár a feied (Helt: Mes. 395).

LÓ (*lov* Nom 25. *lv* Sylv: UT. II.142. Pós: Igazs. I.730): equus C. caballus MA. pferd, ross PPB Lóhoz való: equinus, equarius C. Irontatni a lóval: equitare *tolutim; martalótz, a ki embert, lóvat vagy egyebet lop, elád vagy tserél: mango PPBl. Ad quandam publicam viam hatlonnoguta vocatam (Wenzel X.207). Kiral aieit tiztélni, kirali ruhakba kél öltöztetni es a lora vetni (BécsiC. 62). Te poreitasodtol Iacobnak istene el aluttak mend, kik ellettek louakra (AporC. 31). Ezek zokeregbe, ezek lovagba, mi kedeg mi vronk istenőnknek neuebe kialtonk (DöbrC. 41). Az loh erőssen rugdosuan őtőt (DebrC. 120). Le zőkőlleek lowa hatarol (ÉrdyC. 510). A kötel wolt az lonak zőreből ezynalwa (ÉrsC. 134). Eg kun, ki hata megőt eg szip leant viszen vala a lón (Szék: Krón. 168). Az urak mind felszökdösének, lóra ragadának, hamar száguldának (RMK. III.47). Kinálképpen-ezak lonokat gyakuác a képeckel hátok megé küldöth gyalogok (Helt: Krón. 90b). Az Bakay nemes uraym meg elegyttezyek az lw arrarol az zegheny emberth (RMNy. II.296). Egy folt ökret, nyaj juhot, akar egy lo menest ki ne merjen haytani (Ver: Verb. 228). Negyedfűnél alabb ne légyen a ló (KecskTört. III.363). Mérgemben a bicsakommal öklödöztem a ló farát (Bethl: Élet. 298).

[Szólások]. M i n t a l ó m a g o k a t m e g b a k l o t t á k (Gvad: RP. 360). C s i k o z i k a l ó (GKat: Titk. 1116). Igen b ö l c s e k m i n t D a m j á n l o v a (RMK III.265). Mastan l o w o k f ŵ w e n w a d n a k (LevT. I.97). Vővék eszekben, hogy l ó b ő r a s z e k e r n y e, ha ez igy vagyon (Pázm: Kal. 431. Pós. Igazs. 730). Nem tudom, k i l o v a f i a v a g y: *albus an ater sis nescio MAl. Tam l o o f e w, quam giharlog vocati, militares et fortes viri (SzékOkl. I.1). Tatár-kézbe akadt sok számú népekkel, sok ló-fő katona sok köz legényekkel (GyöngyI: KJ 408). Látod kurucz a lófejű, ő Attila igaz-vérő (Thaly: Adal. II.191). Irtam vala Ngodnak, hogy én l ó h a l á l á b a n bocsáttam emberemet Kálmán csehre (TörtT[2] I.279). Aranyokat osztottam katonáknak, kik lóhalálában vitték az orderemet (RákF: Lev. 539). Ló halálban sietett az udvarhoz (Kónyi: ÁrtM. 110). Elindultam ide Bécsben, lóhalálával siettem (Thaly: VÉ. I.136). Eleyben yŵwenek l o h a t t o n az wytezek (ÉrsC. 318). M e g e r e s z t e n i futásra a l ó s z á j á t: *immittere equum PPBl.

Ne niargalliatok hatti a czigauok louán, a szerencze kereken (Mel: Szlán. 6). Jól tud szántani a tzigányok lovánn (SzD: MVir. 221). Chak gyorsan utánnok lovakon szágodgyunk (Zrinyi. I.51). Gyorsalkodic, io louára fordula (Cseng: Jer. B). Lura ûltetik (Czegl: Dág. Előb. 28). Lóról gyalog szállani: *digredi ad pedes PPBl. Én lovat arulok s te belé szúrsz: meos necto cincinos (Decsi: Adag. 191. MA. Kisv: Adag. 305). Pisogatással fogiák meg az loat (Decsi: Adag. 265). Ló-hajtó: agitator PPBl. Nem alám hoztad ezt a lovat: nem az én számomra való (SzD: MVir. 299). Szágottattya a lovakat (Land: UjSegits. I 720). Ügettette lovát (Mik: TörL. 85).

[Közmondások]. Valaki a más ember lounac vermet ás, belé szackad ómen louának a nyaka (Helt: Mes. 278). Az kinek lova nincs, gyalog jár (SalMark. 11). Ökörtől ló példa: Scytharum oratio (Decsi: Adag. 101). *Fáradt lónak farka is nehéz: longo ex itinere etiam palea oneri est MA. A sarkantyuzással nem hizik a lú (Czegl: Japh. 159). Nem áll az ebeken, a mint mondják, a ló-halál (GKat: Válts. II.254). Nem kell serény lovat sarkantyúval érni (Kisv: Adag. 142). Igy ül minden ember a lóról az öszvérre (Orczy: KöltSz. 6). A mit gyalog igér, lovon meg nem állya (SzD: MVir. 29). A lónak négy lába van, még-is néha meg-botlik (34). Minden tzigány maga lovát dítséri (88). Simon biró hajttya a lovakat (172). (Haszontalan dolgok:) Szeleket legeltetni, ketskéről gyapjat várni, döglött lóra patkót verni (219). Szamár is kedves, a hol ló nincs (299). Ha lovad nintsen, talpad készenn légyen. Lóról szamárra, tseberből vederbe, ebenn gubát. Bolond, a ki egy zab szemért a lóba bujik. Bénna, sánta, kehes ló szekeres lónak tsak mind jó. Zabla nélkül a ló soha sem lészen jó (300).

agg-ló: equus vetulus Kr. [altes pferd].

[Közmondások]. Nehéz ágh lóból porozkát tenni: senis mutare lingvam (Decsi: Adag. 13. 137. 202). Ag lóbúl nehéz poroszkát formálni (Sámb. 3Fel. 451). Agg lóból nem válik poroszka (SzD: MVir. 478). Mint az ágh lónak, nincz böczûleti (Decsi: Adag. 85).

ajándék-ló.

[Közmondások]. Aiándék lónak nem kel a fogát nézni (Decsi: Adag. 295b).

babos-ló: equus maculosus PPBl. [scheckiges pferd].

bak-ló: [equus ligneus; holzpferd]. Az gyermekek baklouán akarsz meg mustralni (Zvon: PázmP. 283). A comédiákban látunk roppant seregeket baklovakkal, fűzfa kardokkal (Csúzi: Tromb. 343).

baklovas: [in equo ligneo equitans; ein holzpferd reitend]. Előhasika, hegykebötyke, nádszálon nyargalódzó bak lovasok (Csúzi: Tromb. 280).

botló-ló: caespitator C. [stolperndes pferd].

csikó-ló: [equuleus; fohlen]. Kültünk 2 csikó lovakat (MonTME. I.142. KecskTört. II.512).

ëgyhámbavaló-ló: jugalis C.

erősszájú-ló: *equus asper PPBl. [ungezäumtes pferd]. Mit örülök rajta, ha hegyrűl le ment hó, ha bánat úgy hordoz, mint erős szájú ló (Zrinyi II.101). A mi indulatink úgy hordoznak bennünket, mint az erős szájú ló (Fal: NA. 174).

fegyverës-ló: equus *bellator PPBl. armiger, cataphractarius; ein pferd, das waffen trägt PPB.

fő-ló: **1)** [equus; pferd]. Az erdélyi fejedelemnek ő Kuek egy fő lovat s másik gyermek lovat hagyok (Radv: Csal. III.334). **2)** [primipilus]. Siculi dicuntur trium generum, alii enim sunt potiores vel primores, alii primipili, vulgo loffew et fewlo appellati (SzékOkl. II.80).

futó-ló: veredus C. [courirpferd].

gépelyës-ló: equus machinarius PPBl. [mühlpferd].

gyermëk-ló: [equuleus; junges pferd]. Kewnergethem wala the Kuek, kerne K. wramthwl egy germek lowath (LevT. I.87). A gyermek-lovat nem tsak püszögetni kell és simogatni, hanem mikor kivántatik, veszszőzni és ütögetni is kell (Pázm: Préd. 206). Te benned ollyan természet és tudatlanság vagyon, mint imez tanulatlan gyermeklóban (Pathai: Sacr. 71). Szép gyermek lovakot elajándékozott (MonIrók. XI.319). Adott az ur egy deres gyermek lovat (ErdTörtAd. IV.34). Az gyermek lovakat dicsírik igen, ha leszen 6 egy szőrű köztök, öszve-válogatom őköt (RákGy: Lev. 63). Délután érkezék levéllel s valami gyermeklovakkal (MonIrók. XVIII.30).

[Közmondások]. Egy botlásért inát el nem vágjuk a gyermek-lónak (SzD: MVir. 229).

gyors-ló: sonipes C. [renner].

hámos-ló: equus jugalis, helciarius MA. [zugpferd].

harmadfű-ló: equus triennis Nom.[2] 137. [dreijähriges pferd].

hányó-ló: equus succussor C. [stösser].

hátas-ló: equus celes, tellarius MA. sattelpferd PPB. Az papistaknal csak olyan az Christus, mint az hatas lovon az szűgelő és az farmatring (Gyarm: Fel. 281). Istállójában tizenkét ezer hátas-lova volt (Pázm: Préd. 917). Paripa hátas ló (MesésK. 8). Ajándékozott hat válogatott hátas lovakat, drága hal fogakat tizenöt okát (MonIrók. VXIII. 224). Egy bofot is hagytam és legjobbik hátaslovamat (Radv: Csal. III.234). Sok pénzen veszik az hátas lovakat, pénzért vezetik szolgák is azokat (Szentm: TF. 20).

herélt-ló: cantherius MA. [equus castratus; verschnittener hengst]. Az herélt lovak közül Patakra küldj 16 jó gondviselés alatt (RákGy: Lev. 68).

hím-ló: equus Nom.[2] 133. [hengst].

hintós-ló: equus carpentarius PPBl. [karrenpferd]. Szekeres és más hintós lovak követni fogják (RákF: Lev. III.181).

inpókos-ló: equus *suffraginosus C. [mit flechsengalle behaftetes pferd].

iskolás-ló: [equus condocefactus; schulpferd]. (Thaly: RT. 383).

kabala-ló: caballus, equa C. stute PPB. Nagy dichőség vala régen a diadalmas fejedelemnek meg elégedni egy kabala lóval (Kéri: Sen. 115b).

kacola-ló: equa Nom.[2] 133. [stute]. A terh hordozó nyergek öszvérre, kabolara, kaczola lóra tétetnek fel (Com: Jan. 88).

kanca-ló: caballa Nom[2]. 419. [stute]. Kantzalónak hágása a méu-lótól: superjectus PPBl. A terh hordozó nyergec kabolára, kancza-lóra tétetnek fel (Com: Jan. 88). Egy barna kancza lóra adtak bitpénzt (MonOkm. I.274).

kantáros-ló: [equus frenatus; mit zaum versehen]. Az kapitányságról való zászlót viszi Várdai Nagy István egy kantáros lovon (Gér: KárCs. IV.552).

kaptatetemes-ló: equus suffraginosus C. [mit flechsengalle behaftetes pferd].

katona-ló: equus bellatorius Nom 96. [kriegspferd].

kék-ló: glauciolus MAl. [grauäugiges pferd]. Almás kék-ló: *scutulatus equus PPBl.

kocsi-ló, kocsis-ló: equus rhedarius, essedarius, carrucarius MA. kutschenpferd PPB. Igertünk a menes keozől koczi

lonat (RMNy. II.83b). Szeltebeli kotsis lovaduak való gyeplő (TörtT XVIII.226. Radv: Csal. II.12).

lépö-ló: equus gradarius Nom². 135. pferd, das im schritt gehet PPB.

jó-lépölő: equus *gradarius PPBl.

macskaszëmü-ló: glauciolus MAl. [grauäugiges pferd].

mag-ló: equa CorpGramm. 411. equus integer, admissarius Sl. [zuchthengst, musterpferd]. Bassorai basa hires mag lovától paripát nevelek hátzegi kantzától (Orczy: KöltSz. 198).

málhás-ló, málhahordozó-ló: equus clitellarius Nom.² 421. sattelpferd PPB.

malom-ló: equus machinarius PPBl. [mühlpferd].

másodfű-ló: equus biennis Nom.² 137. [zweijähriges pferd].

mén-ló: admissarius Ver. C. equus admissarius MA. armentalis equus; springhengst PPB. Mén-lovat a ménesbe kantzák közzé bocsátó mester: pecoriga; ménlovat kévánni vagy kantzát: equio; ló bér, bika bér, ménlóért való bér, midőn a kabalára botsáttatik: equimentum PPBl. Egy pey men lowam wala (RMNy. 180. Kár: Bibl. I.673. Radv. Csal. II.370).

ménës-ló: ∾ Mikor immár akarod, hogy a ménes ló szőködgyék (Cseh: OrvK. 6).

nyergës-ló: ephippiarius C. equus sellatus Ver: Verb. 217. equus sellarius MA. sattelpferd PPB. A kocsis a rudas lovat a nyerges ló mellé fogja (Com: Jan. 86). Azt gondolná Kéd, hogy valami polgármester igazgatja azt a négy lovat, annak az ő tiszteletre méltó fejér szakállát nagy tsendessen mozgatja a nyerges ló (Mik: TörtL. 3).

oskolás-ló: [equus condocefactus; schulpferd]. Valamennyi exercitiumot egy oskoláslό szokott tenni, oly rendesen s szépen véghez vitte három kutya (Thaly: RT. I.383).

paripa-ló: sonipes Kr. [reitpferd]. Az mely paripa lovat az generalis uram rabjáért kiküldtenek vala onnan, ha azt én számomra megvétethetném, igen akarnám (KétMDipl. 169. 168b).

pej-ló: equus *spadix PPBl. [braunes pferd]. Kurta peylovára üle (Ilosv: Toldi 8). Szerelmes is attyától ingyen sem bucsuzék, könnyen iaro pey lován csak el fitskándozék (Szentm: TFiú. 6).

sötét-pejló: equus *badius PPBl. [kastanienbraunes pferd].

poroszka-ló, poroszkáló-ló: tolutarius C. gradarius MA [trabendes pferd]. Enmagam számára egy poroszka lovat küldene nagyságod (MonTME. III.94).

posta-ló: veredus, equus veredarius MA. postpferd PPB. Posta ló adás: *angariarum praestatio PPBl. Posta-lóra ülvén, éjjel nappal siessen a levelekkel (MonIrók. XV.71). Nikápolynál pósta lóra ülhessen (372). Székely László, Mikes Kelemen uramék ott voltak és posta-lovakat fogtak (TörtT.² I.218). A sok pósta lovat mind a tsászár fizeti (Mik: TörtL. 353).

roh-ló: [equus subniger; schwärzliches pferd]. Yme mas roh lo, es ky ew rayta yl vala, hatalom adateek ewneky (JordC. 895). Az ő szép roh lovát torkon vágta vala (RMK. III.286).

rudas-ló: equus jugalis, jugatorius, jugarius MA. handpferd Com: Orb. 172. zugpferd PPB. A kotsis a rudas lovat a nyerges mellé fogja (Com: Jan. 86). Ha te üdvözülsz, az én rudas lovam is üdvözül (Thaly: Adal. I.80).

rugó-ló: calcitro PPB. [stösser].

sereg-ló: equitium PPBl. [gestüt].

szántó-ló: [equus arator; pflugpferd]. Kenyergek, segetenne megh walamy zanto lowal (LevT. I.330).

szárnyas-ló: [pegasus]. Az ég közepin való tsillagzat a szárnyas ló (ACsere: Enc. 100).

szëg-ló: equus badius, spadiceus Sl. [schwärzliches pferd]. Szög ló van alatta, de szomorúsággal jártattya (Zrinyi II 67). Bajánházynak hagyom az szeg lovat, melyet katonának hivok (Gér: KárCs. IV.363).

szekeres-ló: equus carpentarius PPBl. equus jugalis; zugpferd. PPB. [wagenpferd]. Az szekeres lovak, kik o hadban fwthnak (JordC. 900). Meghozta ennekem az negy zekeres lowath (RMNy. II278). Istállójában negyven-ezer szekeres lova volt (Pázm: Préd. 917). Szekeres lónak való felszer gyeplő (TörtT XVIII.226). Barkoczy Lászlónak hagyom két nestsubat és hat fekete szekeres lovamat (Radv: Csal. III.231).

szëkszënás-ló: equus sagmatus, sagmarius; saumross PPB. Sok szekszénás lovak ezek után jőnek (Zrinyi: ASyr. 43).

szentGyörgy-lova. Szent György lova-farka: corruda MA. wilder spargel PPB.

szentMihály-lova: sandapila, sapulus C. feretrum MA. benna: todtenbahre, sarg PPB. Az feslett erkölcsű emberre ha nem tudom mely szép öltözetet ád is valaki, csak annyit teszen, mint ha egy szent Mihály lovába fekövő holt dögöt cifrázna (Alv: Post. II 35). A halott a szent Mihály lovára feltétettetvén, a sírásóktól kivitettetic (Com: Jan. 312).

szepeszőrü-ló: szőke, fejér szabású SzD. Szép szerszámos szepe-szőrű lován ült (MonIrók. XXIII 587).

szereesën-ló: [equus niger; schwarzes pferd]. Ezek előtt mégyen vitéz Aminassen, maga is fekete, lova is szereesen (Zrinyi I 22). Előléptetett két vitéz két szereesen lovon (Fal: FÉ. 637).

szürke-ló: [equus cineraceus; graues pferd]. Hagiom Josanak a nagh zeorke lonat (RMNy. II.302).

kék-szürkeló: glauciolus; pferd mit grauen augen PPB.

taligás-ló: dextrarius C. [wagenpferd].

tanulatlan-ló: *equus intractatus, novus PPBl. [undressirter pferd].

tengëri-ló: [rhinocerus; nashorn]. Ott láttam tengeri lónak a fogát, melynek az agyara két arasznál nagyobb volt (TörtT.² III.356).

ügetö-ló: equus succursor, equus tolutarius MA. harttrabendes pferd PPB. Az ügető ló a lovast meg-rázza (Com: Jan. 86).

vad-ló: equiferus C. hippopotamus PPBl. [wildes pferd].

vehem-ló: parvus equus Balde: Szót. equuleus Ver. junges pferd].

vezeték-ló: antecessorius Nom. 97 parippus Major: Szót. 347. equus desultorius; springer, handpferd PPB. Kétszáz dárdásokat szerze és vezeték lovat azok mellé készite (RMK. IV. 191). A vajda ajándéka: Az vezeték lova hordozójának egy pár aranyas kés (MonTME. I 105). Karolynak volt vezetek lova (Gyad: Kár. 129).

vidam-ló: *equus acer PPBl. [feuriges pferd].

vizi-ló: hippopotamus PPBl. [flusspferd]. A menyütő kő ellen a vizi lo hátával baritsd bé magadat (Nad: Kert. 38). Nagy Sándor a Bragmanus folyó-vizhez érkezik, kiben krokodilusok, mérges kigyók, vizi lovak termettek (Hall: HHist. I 47).

vonó-ló: [equus vectuarius; zugpferd]. A fejedelmekre támadók részekre osztatott négy vonó lovakkal szaggattatnak el (Com²: Jan. 114).

zabolás-ló: [equus frenatus; zaumpferd]. Megyen felöltöztetett zabolás lovakon (Gér: KárCs. IV.552).

Lovacska: equuleus C. mannulus MA. füllen PPB. Pályán vár ajándék, nyerd el édes lovacskám (Kisv: Adag. 177).

Lovag: eques C. MA. reiter PPB. Lovaghoz való: equester C. El erede ő és méndén sereg louagockal és a lóuőckel (BécsiC. 13. 203). Valanak az jazoknak hadaban harmyc ezer zeker, hat ezer louagok (CornC. 175) Ott hagyá vitéz Horvatinovityot louaggal, gyaloggal, hogy őriznék Csábrágot (RMK III.211). Ottan viadalhoz hamar öltözének, az ő fő lovokra szépen szörződének, lovag, gyalog seregök megszöröztetének (285). Azonközbe el erkőzénec az agaroc és a louag igen kezde kűrtelni (Helt: Mes. 252). Keryewk Nagyssagodoth, adna valamy lowagoth kywel myes ilhethnenk fel (LevT. I.107). Nygh zarnywl zypen lowagokkal kizewle fel (RMNy. II.87) Az királytul gyalogokat és louagokat szégyenlém vala kérni (Kár: Bibl. I.452). Az egész louagot meuten az taborra vizsza boczata (Decsi: Sall. 50). Ménénec szekerec és lovagoc (MA: Bibl I.47b). Az pasa valami lovagot ide alá küldött (TörtT.² I.274).

Lovagol: equito, adequito, obequito C. reiten PPB. Lovaglani tanítani: equo docere; lovaglani tanulni: equo discere PPB. Lovagolni, vadászni, puskázni tanitgattyák őket (Pázm: Préd. 1124). A játékos kerekdéd helyen lovagolva bajt-vínak vala a rómaiak (Com²: Jan. 175). Csáki Mihály uram elbetegedett, nem is lovagolhat már (RákF: Lev. V.19).

ëggyütt-lovagol: coequito C. [zusammenreiten].

el-lovagol: abequito MA. fortreiten PPB.

köröskörnyül-ellovagol: perequito C. [herumreiten].

mellette-ellovagol: praeterequito PPBl. [vorbeireiten].

hozzá-lovagol: adequitatio MA. hinzureiten PPB.

hozzálovaglás: adequitatio MA. das hinzureiten PPB.

ki-lovagol: evagor C. [hinausreiten].

kilovaglás: evagatio C. [das hinausreiten].

környül-lovagol: circumequito C. [herumreiten].

középbe-lovagol: interequito; dazwischenreiten C.

Lovaglás: equitatio C. MA. das reiten PPB. Az aszszonyok a lovaglásban megtöródnek: feminae atteruntur *equitatu PPBl. Mikor lovaglással ideit mulatja, lovait mily szépen üli és ugratja (Thaly: Adal. I.138). Olvasgattya a vitéz urfiaknak diadalmait a hamarja-futás, az öklelés, a lovaglás vagy más egyéb pállyajátékokban (Fal: NA. 199).

Lovagolhatatlan: inequitabilis MA. [unberittbar].

Lovagló: [eques: reiter]. Az okos lovagló gyors paripáját száján tartya (Fal: UE. 422).

Lovagos: eques C. MA. reiter PPB. Ő elötte lowagos vitezők ees gyalogok fegwerőkkel (WinklC. 200). Egy kopasz lovagos csinalt hajat rakott vala a siveg alá (PestiT: Fab. 131). Lovagos és íjjes szám szerint sok vala (RMK. II.174). Vgy kőrűlnénec hammarsággal a louagos tőrőkec hátoc megé, hogy kin reckednénec a keresztyénec (Helt: Krón. 106). Az lovagos papat, püspökőt jelenti itt szent János (Mel: SzJán. 247). Ezzeket kőueti az vitezlő rend, hadnagyok, louagosok es egyebek 1583 (KBátfa Cv4). Soc hintoy, louagosi, szekerei iárnac mellette (Kules: Evang. 9). Az tanács az lovagos rendtűl az ő barson kőntősökkel és czuczos papuczockal volt meg-kűlőmbőztetve (MA: Tan. 1312). A nehéz dolgokban és igyekben ország gyűlési hivattatnac egybe a fő fő rendekből, lovagos vitézlő rendekből és nemessekből (Com: Jan. 142).

Lovagság: equitatus MA. reiterei PPB.

Lovall: [equito; reiten]. Midőn job kézre vicárius, bal kézre Castaldo lovallana 1666 (KBécs C6).

Lovas: **1)** eques C. MA. reiter PPB. Jó lovas: expeditus in *equo; meg-mustrálni a lovas sereget: *recognoscere equitum turmas; olly hely, a hová a lovassereg elvonhatja magát: *latebrosus locus ad equites tegendos; a tsászár lovas hadát a maga részére el-tsinálta, el-idegenítette: equitatum Caesaris a se *abduxit PPBl. Ibgiones monasterii seti Benedicti seruientes in equo proprio, qui wlgo luosicsag dicuntur (Wenzel VII.219). Az louasbol tű embőrt en emelők (TurilI. 4). A katona vagy lovas a nyeregben űlvén, a nyeregben áll (Com: Jan. 86). Ha az ott benn való szükségtek engedi, hova hamarébb küldj 2000 jó lovast (RákGy: Lev. 146). Az mi táborunkból bocsátottunk eleikben Bakos uram mellé jó 2000 lovast (152). Lovas szabadosok hárman, nyomorúlt szegények ketten (Gér: KárCs. IV.322). Lovas semmivel több nem leszen, csak az kik palotások szoktak lenni (Évk. XIII. 53). Lovassa üldözte, gyalogja öltözte, Szegszárdig az mezőt vérével öntözte (Thaly: Adal. II.248). Az lóvon ülő lovas igazgatja a lóvat (Bod: Lex. 112). **2)** [equum habens, equo instructus; pferd habend]. Lóvas postálkodás: *angaria Petri PPBl. Lovas oszlop leánnac emeltetée (Csákt: Assz. 9). Ugy fogom kormányozni operatiómat, hogy lovas kocsikon küldhessek segitséget (RákF: Lev. II.324). Itt áll a XIII. Lajos királynak értzből öntött lovas képe (Fal: TÉ. 795).

bak-lovas: [equo ligneo vectus; auf einem steckenpferd reitend]. Mi elő-hasika, hegyke-bögyke, nádszálon nyargalodzó baklovasok (Csúzi: Tromb. 280).

kornét-lovas: [fahnenjunker]. (Az várban volt) három kornét lovas és négy zászló-allya gyalog (Gér: KárCs. IV.243).

könnyü-lovas: ferentarius eques PPB. [leichte kavallerie].

Lovasas: [turma equitum; reiter regiment ?]. 1648 Szent-György havának 3. napján állottam ki az 530 lovasashbol (TörtT.² I.396).

[Lovasit]

mëg-lovasit: **1)** [equites conduco; mit reiterei versehen]. A sereget meg-lovasítani: *rescribere legionem ad equum PPBl. Erdélyben a kóborlásbul meglovasitották vala magokat (MonIrók VII.111). **2)** [equo instruo; mit einem pferde versehen]. Mely szegény legény katona a rakonazi harczon el fogadtatván és gyalog maradván, én lovasitottam meg esmét (Kemény: Élet. 180). Édes feleségem az többi másokat is lovasítsa meg hozzám való szeretetiből (Radv: Csal. III.338).

Lovasság: [ratio equitandi; art des reitens]. Dianának a mely híres vadászsága, vagy Athalantának futó gyorsasága, olyan tekintetes ennek lovassága s minden termetének deli módossága (GyöngyD: MV. 126).

Lovász: agaso, hippocomus C. equiso MA. hipponomus, stabularius; stallknecht, pferdeberichter PPB. Lovász, öszvérhajtó, ló-hajtó: superjumentarius; vendég fogadó, lovász, lovászmester: stabularius; lovász, ló-tserélő, ló árros: hippocomus PPBl. Lowarol walamel kewetthwel el megek az istennek akarathyaból (LevT. I.18). Az istállóval bánó, lovász a ló istállót meg-tisztíttya (Com: Jan. 85). Egy hintója, egy koletája s hat lovásza vagyon (RákGy: Lev. 104). Az lovászt mellénk küldjed édesem (283). Az lovászának egy kést, sajtot adtunk (MonTME. I.56). (A szerencse) hálójával ember után halász, tarisznyát ráz

előtted mint lovász (Thaly: VÉ. I.400). Meg álljatok véle, ez az én lovászom (Kónyi: HRom. 158).

[Közmondások]. Minem túd lonáz harangot önteni (Decsi: Adag. 166. Kisv: Adag. 304).

1. LOBB: flamma Kr. [flamme]. Az puska vége hamis, ravasz, ott is kárt tesz bennem, a hol nem is vélem, a puska lobbot vet, rajtam sebet ejthet (Thaly: VÉ. II.376).

sebbel-lobbal: velociter, celeriter, fervide, impetuose, praecipitanter Sl. [eilends, hastig, stürmisch]. Késő lévén már az idő, nagy sebbel lobbal kiki haza mene (ErdTörtT. I.109).

2. LOBB: [fluito; schwimmen]. Tölcz fa olayt czordúltig, fellyűl lobyon az olaya (Mel: Herb. 112).

Lobban: 1) inflammor MA. entzündet, angeflammt werden PPB. Az minemű lud merghűcc az vitteberghai doctorok, talam szaporaim lobbano haragiokban meegh az feleseghek asaghiait is a feiehez verik szeghennek (Bal: Epin. 7). Elejben ál az haragos chászárnak és mérges szókkal gyujtya lobbant szüvét (Zrinyi II.5). Ugy látszik, mindenfelől kezdnek gőzölni az lobbanó tüzek (TörtT. XV.77). Országunk maradtt rongya-is tékozlatik s lobban sok helyen lángja-is (GyöngyD: MV. Előb. 9). **2)** [labor; fallen]. Vak módon a magától ásott verembe lobbana (Kereszt: FelsKer. Előb. 11).

föl-lobban: in flammam erumpo Kr. [entflammen]. Bosszúságot tészen az nagy úristennek, ezen fellobbana haragja istennek (RMK. V.59). Az fellobbant tüzet gerieztoni (Decsi: Adag. 9). Haragja fellobbantt, felgyulladott (MA: Scult. 933). Gyűlősség lobbant fel (MA: Tan. Előb. 8). A haragot meg-tartóztatni nagyságos elmétől való dolog, fel-gyulladni, fel-lobbanni erőtlené és magával nem biróé (Com: Jan. 198). A mikor fel-lobban lángja a szalmának, ha sietve ahoz többet nem adnának, hirtelen szikrái gyorsan aludnának (GyöngyD: KJ. 367). Fellobant üszögei vete Kegyelmed ez szegény nemzet közibe (MonTME. V.336). Fontold meg tsendes korodban, melly aprólék volt gyakorta, a mire fel-lobantál (Fal: BE. 601). Hozzá akarván lőni, a serpenyőben fellobban ugyan a por, de el nem süle a puskám 1759 (Hazánk I.141). Mind kettőnkre fertsent, fellobban tűzében (PhilFl. 74).

mëg-lobban: inflammesco MA. angeflammt, angezündet werden PPB.

Lobbanás: inflammatio MA. entzündung, entflammung PPB.

Lobbant: 1) [inflammo; entzünden]. Tüzet lobbant pillantása mint az egek villámlása (Fal: Vers. 861). Haragtüzet lobbantani mások közt (SzD: MVir. 214). **2)** ejaculor, projicio MA. [schleudern, werfen]. (Jónást) a hajobul a tengerben lobbantác (Tyuk: Józs. 418).

[Szólások]. A Christus a r c z u l l o b b a n t y a könyörgéseket azokra, a kik semmi egyebet nem kelepelnek üress szóknál (Érlm. 81). Argumentumodat s z e m e d k ö z i b e n lobbontya (Matkó: BCsák. 97).

be-lobbant: [injicio; hineinwerfen]. Zsákba dugván az görögöt egynehány pénzeért bélobbantotta éjjel az Tunesa vizében (MonIrók. VIII.380).

föl-lobbant: [accendo; entzünden]. Mihent pápát választanak, egy kis szöszt fel lobbantnak előtte (Pázm: Préd. 988). Luther Márton és Calvinus János az evangeliumnak el rejtett s kőből alátétetett tikkadozo világát nagyobb gradusban gyujtották és lobbantották fel, mint mások (VárM: Szöv. 67).

ki-lobbant: [ejicio; hinauswerfen]. Kezét, lábát megkötözik s a templombul ki lobbantyák (Czegl: Tromf. 75). Az főtt káposztás lust mind kandérostól az sátorból kilobbanták (MonIrók. VIII.378). Vess egy darab szenet az tégelyben, öncs az vaskalánban igen hirtelenséggel, csak lobbancs ki igen hamar (Kecsk: ÖtvM. 320). Egy Zilahi nevű deési embernek, fia odamenvén egyszer Diószegi Ferencz urammal, kilobbanták nyavalyást 1759 (Hazánk I.214).

Lobbantat: [inflammo; entflammen]. Parázstüzét lobbantattya, már megszokta, nem hagyhattya (Fal: Vers. 882).

Lobbaszt: flammo MAl. [entflammen].

föl-lobbaszt: ∾ Lehetetlen, hogy meg ne irjam, a mit gondolok, hasziute ujjontában fellobbasztom is azt az édes haragot (Mik: TörL. 91).

Lobog: 1) flagro Com: Jan. 8. [flackern, lodern]. Mert valami tüzet fog magában, az először nevekedik, az után ég, osztán lobog és lángal, végre meg-égettetvén pornyévé és hamuvá változik (Com: Jan. 8). Tündöklő személbenn a szemérem villog, tiszta tűz szivében már Cleonért lobog (Orczy: KöltH. 140). Tsak a te szeretetedtől lobogtunk, gyúladoztunk (SzD: MVir. 400). **2)** vibro, fluito, tremo MA. [flattern]. Lobognak az zászlók, fénlenek fegyverek (Zrinyi I.59).

Lobogó: 1) [flammans; flammend]. Ki volt nagyobb, mint ama Magdaléna, kinek minden haja szála ége ama égő s lobogó szeretettel (Megy: 3Jaj. IV.47). (A mennyei tüzek) lobogó pirossága nem csak szemet gyönyörködtet, de szivet is örvendeztet (GyöngyD: RK. 211). Az volt oka a köztünk lobogó versengésnek (Nyr. XII.266). **2)** velivolus, volitans, fluitans MA. [flatternd, schwebend]. Lobogó-haj: *vibratus capillus PPBl. Repülöjen lobogó saskeselyű (MA: Scult 1025). **3)** [vibratus: geschwungen]. Sokat életből kivágott a köztünk lobogó fegyver (SzD: MVir. 141). **4)** velum MA. vexillulum PPB. [flagge, fahne]. Az zazlonak lobogoya selyemböl wolt czynalwan es égi zynw (ÉrsC. 68b). Az zászlók és sűrű kopják lobogói a széltül eléfelé nagyon kezdettek vala fuvattatni (Szal: Krón. 148). Lobogónak való tafota (TörtT. XVIII.208). Kopját és lobogót is csináltattam nekik (RákGy: Lev. 21). Öt kopja, hármán lobogó (Gér: KárCs. IV.118).

Lobogócska: [vexillulum; fähnlein]. Légyen az quártélymesternek gondja arra is, hogy kinek-kinek veres, félszárú lobogócskája légyen (TörtT.² I.161).

Lobogós: 1) [vexillo ornatus; beflaggt]. Lobogos keresztek is es zaszloc (Born: Préd. 246). Lobogós kopiát vitézek ott viselik (Balassa: Ének. 28). Mindenütt villamnak chak nyilak és szablyák, és mindent rettentnek lobogós kópiák (Zrinyi I.24). **2)** [vexillarius; fahnenträger]. Ezek után ment száz lobogós lovas jancsár (TörtT. III.218). Az vármegye zászlóját az fejénél tartsák s az fegyver derekas pedig és az lobogós a lábánál álljon (Gér: KárCs. 550).

Lobogtat: vibro, moveo moto MA. schwingen, oft bewegen PPB. Rázom, lobogtatom, lobogok: vibro; az üstökét széllel fútatni, lobogtatni: comas *diffundere ventis PPBl. Persiai fejszéckel, mellyek nagy erőuel meg-villogtatnac, rázattatnac, lobogtatnac, reszkettetnec, altal vervén (Com: Jan. 150). Lobogtatván zászlójokat egy darabon kisértenek (TudTár. 1839. 368). A hajnal arany haját lobogtattya alabastrom vállain (Fal: Vers. 887. SzD: MVir. 201).

Lobogtatás: ventilatio MA. schwingung PPB.

LÓBICSKOL, LOPOCSKOL, LUPOCSKOL: [strepo; plätschern]. Ne vélljed, hogy illyen nagy tengert, csak csekély tolcsakhoz szokott sáros lábaiddal lupocskolván, által gázolhassad (Bal: Cslsk. 121). Sárgyuró Matyás igy lopocskol (Matkó: BCsák 323. Vajda: Kriszt. II.20).

Lupocskolás: strepitus; das plätschern]. Lupocskolás nélkül nem is lehet vala kimenni (MonIrók. VIII.372).

LÓCA: scamnum MA. bank PPB. (Com: Vest. 141).

LOCS: illuvies, lacuna SI. [lache, pfütze]. Nem kísztem Nagyságodat, hogy a locsban gázolván, minden ólba beköszönjön (Fal: NA. 192).

[Szólások]. Czeleczapo, nyughatatlan, minden levbe lots: ardelio MAl. A nyughatatlan elméjű, felette gondos, csélcsapos, közköpű, minden lébe locs (curiosus) bészinli magát, az holott ő neki semmi köze nincs (Com: Jan. 185). Miért kellet minden lévben locs embernek lenni (Czegl: Japh. 93b). Lochból pochba, törtőből posványba léptök (Veresm: Lev. 76).

Locs-pocs: eluvies, eluvio MA. wasserguss, überlauf des wassers PPB. Az hideg locspocsban estve felé valami rosz helyre beverekedvén (MonIrók. VIII.354).

Locsadék: [colluvies; gepantsch]. A mi kevés étket adtak is, csak locsadék volt (Cserei: Hist. 168).

Locsalkod-ik: [circumvolutor; sich herumwälzen]. Az embereknek való leuben loczalkodnann, az ki téged nem illet, a lant pengetéshez is hozzá nyulsz (Bal: CsIsk. 185).

Loccsan: [cum strepitu in aquam incido; mit geräusch ins wasser fallen]. Midőn az ő maga haiójából az király haiójába akar menni, az királyné az ő leányival az vizbe lotczannak (MA: SB. 75). Az kőszegi sült paraszt soccual büdös leuben locczant, rossz kalán, bikossal, maradéki vattok Aerius nagy apatoknak (Bal: CsIsk. 128).

ki-loccsan: [erumpo; herausspritzen]. A pohár ha teli volna, ki loczanna auagy el öntetnék (Vás: CanCat. 657). A ti mellettem beadott suplicatiotokra nem ez a büdös szájból kilocscsant ok vala fel-irva, hanem a Barcsai Ákos keze irása (Matkó: BCsák. 11).

széllyel-loccsan: [diffundor, dispergor; sich zerspritzen]. Széllyel loczannyanac mint az viz (MA: Bibl. V.27).

Loccsant: [ejaculor; herausspritzen]. Mellik patak lotsantotta az sok képeket, ereklyéket (MNyil: Irt Előb. 3b).

el-loccsant: [effundo; ausschütten]. E mondásoddal el-locscsantád a pápista papok rendes hivatallyát (Matkó: BCsák 24b).

locsi-fecsi. Hírharang, lotsi-fetsi: anbringer (KirBesz. 152).

Locskál: [volutor; sich herumwälzen]. Itt is, amott is süllen kaszál a halál és némellyeket igen hirtelen ragad ki e világbul, leginkább azokon történik meg, kik minden moslékban locskálnak (Fal: NE. 48).

Locsog: fluito MA. [murmuro; platschen]. Gyenge szelek engedeznek vagy apro habocskák locsognak (Bal: CsIsk. 15). Úgyan locsog az nyakán szegénynek az korbáts (Szentm: TFiú. 10). Sokszor azt gondolom, hogy az ágyamban lotsog a viz (Mik: TörL. 51). Többször láttuk, hogy a kotsi farkát értelmes szolgák ülik, ben pedig a hintóban lotsog az uramnak agyvelője (Fal: NA. 180). Lotsog a sok italtul agyvelője (Fal: NU. 308). Locsog agyveleje a molnárnak, mikor erővel akarja, hogy fia légyen az, a ki nem az (Fal: TÉ. 733). [Vö. **LOTYOG**]

ki-locsog: effluito MA. ausrinnen, auslaufen PPB. Harinnai elérkezett az savanyó vizzel, de kilocsogván nem töltögette meg s megtörődött (RákGy: Lev. 383). A religio nem úsorakereskedés, se nem szüleménye egy valamely székébül ki-lotsogó agyvelőnek (Fal: NE. 56).

Locsogás: [lateratio; das schwatzen]. A nagynraknál inimus s sok locsogásáért, fecsegéséért kedves 1760 (Hazánk I. 65).

Locsogat: **1)** fundito MA. [spargo, aspergo; spritzen, bespritzen]. Hogy mérészled arra locziogatni nyáladat (Bal: CsIsk. 312). Hideg vizet locsogat meg hevült nyelvére (Szentm: TFiú 12). Hazugsággal folyó téntába mártogatod a tollat s azzal locsogatod nyáladat (SzD: MVir. 226). **2)** moveo, moto MA schwingen, hin und her bewegen PPB.

el-locsogat: [dispergo; verspritzen]. Mit félnek, hogy a bornak szino alatt a Christus vérét el ne locsogassák (Pós: Igazs II.161). El-lotsogatta igaz vallását (Czegl: Tromf. 44).

mëg-locsogat: [aspergo; bespritzen]. Sátorát az szélvész sokszor felforgatja, az zápor magát is jól meglocsogatja (Thaly: Adal. I.131).

Locsol: [perfundo; begiessen]. Nap estig lotsolván a tálakat, korsókat, hogy azoknak motska meg ne fertéztetné őket (Vajda: Kriszt. II.21).

ki-locsol: effundito MA. ausgiessen, ausschütten PPB.

mëg-locsol: [perfundo; besprengen]. Egy kevés mézes vizet kell az ivegek fenekére tölteni és azt a vizet az ivegben meg kell locsolni (Nád: Lev. 26).

Locsos: coenosus PPBl. [kotig]. Locsos: madidum, quod viatorem conspergit et conspurcat (Otr: OrigHung. II.254). Felettes rút, locsos, sáros tél lőn azon télen (ErdTörtAd. IV.210). Lágy idő és locsos út lőn (MonIrók. XVIII.15).

locsos-pocsos: [caenosus; kotig]. Lotsos potsos hely: nix et aqua *congregata PPBl.

Locsoskod-ik: madesco Kr.

Locsoskodás: [lotio; das waschen]. Az phariseusok tartottac soc vedreket, mellyekben mossodnak vala, hogy effele lochoskodasbol tisztaknac tartatnanac (Mon: Apol. 150).

LÓDING: **1)** thecula pulveraria scloppetariorum MA. pulverarium, theca tormentaria; pulverpfanne an den flinten PPB. Az lodingot Kdnek elküldtem, engedje isten, viselhesse Kd jó egészséggel (LevT. II.222). Puskátok, lodingotok legyen készen (Lép: FTük. 71). Fiaink haszontalanul élnek, mit tanúlnak? Egy forgóval, egy lódinggal pipeskedni, paripát futtatni (Zrinyi II.178). Kétszeres lódingot emelnek vállakon (Gyöngy: KJ. 116). Kálmándi Istvánnak hagyom egy pár pisztolyomat lodingostúl (Radv: Csal. III.293b). Küldött az úr levelet, egy pisztolyt lódingostúl (ErdTörtAd. IV.32). A feketés ezüstfonalat fordítsa Kgld a cavallérok tarsolyára és lóding-varratására (TörtT. III 198). Kádasnétúl hoztunk az váczi gyalog törököknek egy lódingot 80 d. (MonTME. I 85). Hó, zápor verte lodingját, rozsda megfogta puskáját (Thaly: Adal. I.240). Csinom Palkó, Csinom Jankó, csontos kalabérom, szép selymés lódingom, dali pár pistalyom (II.87). Mondurjok vagyis uniformájok volt: kék mentejek, dolmányok, veres kalpagjok, nadrágok, övök, pantallér s lodingjok fejér, németes 1759 (Hazánk I.282). Lódingot, pantallért reánk függesztettek, oldalunkra kardot tarsolylyal kötöttek (Gvad: RP. 56). **2)** [mentula; das männliche glied]. Zsuzi, Rózsi el tzitzantá magát, hamar fordulásban meg látván lódingját (Orczy: KöltSz. 162).

LÓDÍT: **1)** [moveo; treiben]. Az egész világon ha valaki a sulykot a gazra vetette, bezeg te messze lódítád a nyárfa sulykot (Kereszt: FelsKer. 414). Az ördög hol gazdagságra hiteget és utánna lódít, hol nem néküiık való hivatalra (Fal: SzE. 559). Lódítani, indítani, simítani a magyarok mint egy allegorice mondják, azt értvén azon, hogy meg verik (Gvad: FNót. 86). **2)** [fundo; schütten]. Elő-venni az udvariságot, trágyázni a szókot, egymás után eregetni, lódittani a tréfákat (SzD: MVir. 435).

el-lódít: abigo Kr. [mitto; abschleudern]. Nagyot ugrik s azzal testét el-lódíttya (GyöngyD: Char. 167). Oly egyenes be-

széde, mint a kasza, igen el-lódíttya a sulykot (SzD: MVir. 224).

ki-lódít: [ejicio; hinauswerfen]. Sőt ha szintén őtet kilódítanák is, de tsak hamar megtérne (Kereszt: FelsKer. Előb. 9).

mëg-lódít: 1) [vibro; schwingen]. Meg lódítá hegyes dárdavasát (Kónyi: HRóm. 83). **2)** [verbero; durchprügeln]. Földi, még valahol téged meglóditnak, hogy ha békét nem hagysz nékik (Gvad: FNót. 86).

LÓDUL: 1) [se committere itineri; aufbrechen, sich aufmachen]. Mivel sem viszsza-térés sem állapodás nem engedtetik, csak lódulni kell (László: Petr. 232). Sokan a hiszek-egy-istennel az interesse után lódúlnak, azt vitatván, hogy ott az igaz vallás, a hol igaz, bizonyos és derekas a nyerekedés (Fal: NE. 55). A mi után felesen lódul országunkban a nemesség, ott fogyatkozások, rendetlenségek találtatnak (61). Egy nyomot sem lódult (Kónyi: HRóm. 84). Bár fájt alsó részünk, de mégis lódúltunk (96). **2)** moveor, abeo, pergo, discedo Sl. [weggehen, sich entfernen]. Az németnek hátat adtak, meg nem fordúlt, csak lódúlt (Thaly: Adal. II.338). Delimán onnét haraggal lódula (Kónyi: HRóm. 105). Lódúljatok fatytyúk, illyen adták (Gvad: RP. 49).

[Szólások]. Canis credat, magyarul így lodul: eb hidgye (Kereszt: FelsKer. 403).

el-lódul: [discedo; sich entfernen]. Ezalatt én ellódúltam lovam után (Monlrók. XXVII.15). Talám kigyün az helyére megbukott szive hadunknak, és lehetek oly szerencsés, hogy ha magam nem mehetek is, expediálhatok holnap, ugy hogy virradtig magok hírivel el is lódúlhassanak (Beres: Lev. 252). Tapasztalom, hogy meszszetskén el lódúltál a kevélységgel (Fal: Const. 836). Maroval, Nasoval ki akar dúdolni, el kell piarczáról világnak lódulni (Orczy: KöltH. 10).

LÓGËR: [castra; lager]. Annak utánna szállott contumaciára a Würtemberg regimentje, de nem a logerba, hanem a Meszes alá 1759 (Hazánk I.283).

LÓG, LÓGG: 1) agitor MA. hin und wieder getrieben werden PPB. **2)** pendeo MA. hangen PPB.

Lógat, lóggat: agito, moto MA. bewegen, schütteln PPB. Hintázom, lógatom: oscillo PPBl. Czak lógatod te az lábadat, mint ha semmi dolgod nem volna (Decsi: Adag. 188). Csac lábát logatta (Czegl: Japh. 162). Álmélkodva lóggattyák fejeket, noha nem egy aránt értik ők ezeket (GyöngyD: Char. 358). Erre tudom, lógatni fogja fejét (SzD: MVir. 143).

Lógatás: agitatio MA. bewegung PPB.

Lógató: [machina ad oscillandum facta; schaukel]. A gyermekek jádzani szoktanak a lógatón magokat lógatván (Com: Orb. 279).

Lógathatatlan: inagitabilis MA. unbeweglich PPB.

Lógdogál: [libror; schweben]. Nagy öklelő fáját hogy felhánja vala, nyakában csuklyája lógdogál vala (RMK. V.251). (A sas) ott fenn lógdogálván a tenger színén úszdogáló tsak legkisebb halatskát is meg-látja (Misk: VKert. 281).

Lóginyáz: [agitor; sich bewegen]. Lába lóginyázott (Gvad: RP. 79).

Lóggó: 1) pendens Kr. [hangend]. Mit mondgyunc atfelől, a kic az tisztnec loggen folyo hasznaibol jutalmas ajandékot igérnec (Prág: Serk. 659). **2)** [comitatus; gefolge]. Többi hét pár komák tsak lóggók valának (Gvad: RP. 10). **3)** [sedes aurigae; bock]. Mintha kotsisomat a bakrúl a hintóba szállítanám, magam penig len hátúl ülnék a lóggóban (Fal: NE. 73).

[Szólások]. Fele sem okosság lógón botsátani a kantár-szárt (SzD: MVir. 193). Valakit kényére, szájára, lógóra ereszteni (491).

LOGIKA: [logica]. Micsoda uj logica ez (Czegl: MM. 196).

LOHAD: [detumesco; sich legen]. Lohad a puffadás: residet *inflatio PPBl. Meg-érdemli a puffadozó kevélység, hogy kárral és becstelenséggel lohadgyon (SzD: MVir. 111).

lë-lohad: 1) deturgeo C. [abnehmen, sich legen]. Az eo hasa hamarsaggal lelohada es meg gyogyula (DomC. 160). **2)** conflaccesco MA. [verwelken, vergehen].

mëg-lohad: detumeo, relentesco C. deturgeo MA. die geschwulst verlieren PPB. [sich legen]. Idő múlással meg-lohad a harag: ira *interit mora PPBl. Bana meg lohadna (BFaz: Asp. 11). Igen megdagadt volt az lábam, de az múlt éczakai nyugovással alkalmasint meg lohadott (Monlrók. XV.402). Csak nem kellene engedni terpeszkedni neki széltiben, bizony meglohad az eb (Thaly: RT. II.123).

[LOHASZT]

mëg-lohaszt: [cadere facio; fallen machen]. Daganattyát azzal akarja meg-lohasztani (MHeg: TOszl. II.116).

LOHOG: [strepo; toben]. Lohogva, dobogva eltutottak (SzD: MVir. 169).

LOHOL: verbero, pulso MA. schlagen, stossen PPB.

mëg-lohol: fustigo, dedolo, verbero MA. [schlagen, abprügeln]. Azutánnis nem egy ízben hadát meg loholák (Pázm: Kal. 435).

Loholtat: [verberari jubeo; prügeln lassen]. Az tereket basa hamar levonyatá, előtte Mihálnak igen loholtatá (RMK. III.91).

LOLL: petaso C. [vorderschinken]. Top zelet, az diznonak az lollya: petaso C.

1. LOM: [sarcina; bündel, pack]. Lovam nyergeltettem, az egész lomomat reá tettem (Gvad: FNót. 29).

2. LOM: pruina in arborum ramis congelata; reif PPB.

Lomos: pruinosus; voll reif PPB.

LOMB: frons; grüner zweig, laub, ast PPB.

Lombos: ramulosus PPBl. nemorosus, frondosus; voll zweige PPB. Mindkét felől lombos lasnak: amphimallum; az erdőnek lombos ágai: comae *silvarum PPBl.

[LOMBAT]

[ki-lombat]

kilombattat: [ejici jubeo; hinauswerfen lassen]. Vilhelmus barát mikor mondotta volna, hogy lenne felsőbb méltóságú concilium a pápánál, csak ki-lombattatta nyavalást (Czegl: Pág. II.58). [Vö. **LOBBANT**]

LOMBIK, LUMBIK: alembicum, stillatoria cucumella; distilirhelm, destillirglas PPB. Lumbikon vett fű viz: aqua destillata PPB. Egy egéz nap estig kely áztatny, az vtan masod napon kely lombekban vizét venni (Frank: HasznK. 35b). Minden csalárd elixirt kifőzhető lombikokban distillálod agyad velejét (Sámb: 3Fel. 516). Hozas ki főzhető lombikokat, melyekben destillálhatnád agyad velejét (Matkó: BCsik. 279). Iveg lombikon vedd vizét, jó lészen (Kecsk: ÖtvM. 320). Egy kis lombik födelestül (Századok XXII.159).

Lombikocska: ⌄ Tedd egy réz vagy üveg lombikocskában (PP: PaxC. 309b).

LOMHA, LUMHA: deses, vecors MA. segnis *indoles PPBl. träge, faul PPB. Sok guggoló és tsufolyó szók vagynak a magyar nyelvben, mint: kozi-bozi, kákom-bák, lomha, lajho (CorpGramm. 323). A lomha rabotás elmék nem alkalmatosok

a nemes nyelveknek meg-tanúlására (Misk: VKert. 484). A torpedo testének rút, lomha, nehéz volta miatt többet mászkál a tenger fenekén, hogy sem a mennyit a vizben uszkál (554).

Lomhaság, lumhaság: [segnities; trägheit]. A lankatság, mély álom és a lumhaság megerőtlenedettett jelentenec (Com: Jan. 55). Torpedo annyit tészen mint restség, lomhaság (Misk: VKert. 55).

[**Lomhit**]

el-lomhit: [desidem reddo, enervo; träge machen, entkräften]. Hannibálnak vitéz hadát Campania a maga gyönyörüségével meg-vesztegette, el-lomhította és erőtlenítette (Zrinyi II. 177).

LOMP (*lombos* Matkó: BCsák. 236. Misk: VKert. 156. *leompeos* RMNy. II.138): **1)** saccoma MA. filzsäcklein, filzernes sieb PPB. **2)** braccae, caligae Com: Jan. 99. [hose]. Férfiui öltözet: a derék szorító köntös, bugyogó, pluder, lomp avagy nagydrág, salavárdi (Com: Jan. 99). A szabó csinál lompokat, plundérokat, nadrágokat (Com: Orb. 125). Csak lompot s gallért hoztanak (Sámb: 3Kérd. 29). Itt a csak-ot csak a Luther lompjábúl foldod a szent iráshoz (Matkó: BCsák. 307). **3)** [villus; zotte]. Szíj-selyem pórázra ebeket fogának; Dervis egyik, farka nagy lompot eresztett, török országi faj, visel kövér testet (GyöngyD: KJ. I.370). Az-után Harpalas és Alke jutának, tartoztatás nélkűl a vadhoz kapának, rángattya mind-kettő lompját bal inának, de hogy le-vonhassák, véle nem bírának (GyöngyD: Cup. 606). Holló vólt báta kutyádnak, párdutz málya, szöszös nagy lompot ereszt vala farka (SzD: MVir. 90).

Lompos: **1)** [villosus; zottig]. Lompos nadrág: caligae protuberantes PPB. Vyzen vot ket veg poztot, eggyk borgis volt es az másik leompeos (RMNy. II.138). Az hoszszu bőv lompos nadrág igen bé csuszna mászna (MA: SB. 233). Az bóhért vagy az bertent rút bővséges, szárközepig lenyult lompos plundrába öltöztette (uo). Mit csóválod lombos farkadat? (Matkó: BCsák. 236b). Tüzes madzag, apró csollong, lompos a gatyája (Thaly: Adal. II.88). Némelly oroszlánok igen gyapjasok avagy lomposok (Misk: VKert. 49). Lombos farka vagyon a rókának (156). Ide való a sphinx, mellynek nagy lombos gyapja és hosszú, megereszkedett emlői vannak (225). A borz az ő lyukának száját, a melly felől a szél fúni fog, lombos farkával bé-dugja (240). **2)** [caligae; hose]. A lomposba rezelt (Pázm: Kal. 211). A lomposba szartam volt egyszer, írd fel azt is (Pázm²: Kal. 211). Szaladj kurucz, jön a német, látd, melly büdös lompost éget (Thaly: Adal. II.298). **3)** Lompos: lupi apud nos epithetum a villositate (Otr: OrigHung. I.XXI). Meg-taníttyák a lompost szegény házban fütyűlni (WF. 538).

[Szólások]. Meg-tanittani a lompost a fenyitek házban a szégyenkövön is fütyülni (SzD: MVir. 422).

LONC: pervinca Mel: Herb. 112. [bärwurz, sinngrün]. Végy myrtust, a ki mint a loncz puszpang ollyan; ha nincs, végy lonczot (Mel: Herb. 112). Loncz, magyar bőruei fű, mindenkor zöld, kéc virága, mint az violának (183). Meszsze kiterjednek a füvek és mindnyájan minden esztendőnként ki-halnak a bárány tsötsön avagy fülfűn és a bőrvei avagy lontzon kivűl (Com: Jan. 25).

LONCSOS, LONCSOSKA: sordidatus, sordidulus MA. unfläthig PPB. Az ő teremptőjöket, az ki lélek, szemtől szembe szidalmazzák az loncsosával (MNyil: Zsolt. 7).

LOP: furor, clepo C. subripio MA. stehlen, heimlich entwenden PPB. Mesterségesen magának koporíttatott, lopatott: interversus PPBl. En be megyec a faluba és egy dézsát lopoc és ki szedec a halakban (Helt: Mes. 283). Még az czigán is tudgya, hogy lopos marha ez (Decs: Adag. 141). Kik magok gonoszával lopnak (Illy: Préd. II.277).

[Szólások]. Útszárúl útszára lopják magokat, hogy hamarább férhessenek szándékokhoz (Fal: NU. 254). Még a legkissebb gonosznak sem kell ajtót nyitni, mert a többi-is nagy tsorda farkkal utánna tolakozik, az öregi peniglen ha erővel nem lehet, titkon-is hozzájok lopja magát (Fal: UE. 381).

[Közmondások]. Mindenkor édesebb a lopott víz v. gyümölts (SzD: MVir. 94. 264). A ki sokat lop, arany lántzot visel, a ki keveset, kender kötélen függ (301).

be-lop: [furtim importo; einschwärzen]. Az orgonának az isteni tiszteletben való bé-vitele a generális sinodusban el nem rendeltetett, hanem tsak alattomban mintegy bé-lopatott némelylyektől (Bod: Pol. 208).

[Szólások]. Alattomba lopátok bé magatokat Patakra (Matkó: BCsák. 63). Bé lopák az országba magokat (Pethő: Krón. 134). Az ablakon bé-lopják magokat a kártételre (Bod: Lex. A). Érzékenységink ki nyiltt kapui testünknek, mellyek által bé lopja magát az ellenség (Fal: BE. 376).

el-lop: suffuror, subripio, sublego C. entwenden, stehlen PPB. Alattomban ellopom: suppilo; markomban szorítva ellopom: evolo C. A fal alat al egy nagy kosár, lobd el aszt és hozd ide (Helt: Mes. 281). El méne a farkas és el lopá a kosárt (uo). Vigyázzanak (az emberek) az orvoc ellen, hogy el ne lopiác marhájokat (375). Kivánságunkat ne fordittsuk az ollyan gazdagság keresésre, mellyet a gonosz emberek el-lophatnak (Pázm: Préd. 316). Trombitáját ellopta darunak az varju, egy szép czifra palástyát ő néki ellopta (Thaly: VÉ. I.350). A Nagyságod nénnye a nyóltzadik parantsolat ellen el-lopta, fosztotta az ő lelki annyától minden javait (Bod: Pol. 124).

[Szólások]. Ellopom magam: proripio, subterduco C. El-oroszkodom, el-lopom magam: proripio; lopva el-illantani, el-lopni magát: *occultare fugam PPBl. Oszmánnal sok ifjak el-lopták magokat (Kónyi: HRóm. 104). Ellopták a turbát, de nálam a kóltsa (SzD: MVir. 301).

ellopás: subreptio C. ablatio, sublatio furtim MA. wegstehlung, entwendung PPB. A szent dolgoknak ellopási ama parantsolatban: ne orozz, meg tiltva vagynak (Com²: Jan. 160).

föl-lop.

[Szólások]. Egyéb módot nem látok, hanem hogy a Tiszán lopnák fel magokat könnyű fegyveres sajkák s azokkal egy két hidaska (MonIrók XV.444).

félre-lop.

[Szólások]. Lopjuk félre magunkat, ütközzünk még néhány palatzkokkal, légyen elég, én magam meg felelek batnak (Fal: UE. 303).

ki-lop.

[Szólások]. Ki lopni magát a házból: *proripere sese foras domo PPBl.

lopton-lop: [continenter furor; gewöhnlich stehlen]. Az olá lopton-lop (Nyr. X.123).

mëg-lop: depeculor C. [wegstehlen]. Azt-is tudtodra adom, mint jopjak [így] meg masodik reszet-is ugyan ezen papi tisztnek, tudnia-illik az erettűnk valo esedezést (Megy: Cowp. 193). Mikor tájban (a tigris) préda keresésre szokott ki-menni, ollyankor lopják meg őket és minden kölykeit fel-szedvén, elnyargalnak vélek (Kisk: VKert. 85). Kiket is az házba vagy szinbe bevivén szörnyűképen igyekeztek megrészegiteni s meglopatni vagy magát vagy lovát 1760 (Hazánk I.363).

[mëglopás]

tárház-mëglopás: peculatus C. [veruntreuung öffentlicher gelder]. A tolvajlás, köz kincs avagy tárház meg lopás megtiltva vannac (Com: Jan. 192).

Lopás (*loppás* Helt: Mes. 136): furtum C. subreptio MA. diebstahl PPB. Lopásiért oda-fizetni örökségét: *lacerare furtis haereditatem; rajta érték a lopáson: *prehensus furto, vel furti manifesti PPBl. Az emberi társaságban kárt ne tegyen senkinec se tanátsal, se fandorlással, se lopással (Helt: Mes. 136b). Meg rontatik ez a szabadság, ha főben jaro dologban tapaztallyak őket, tudni illik faluknak gyutogatasaban, lopasban, ragadozasban (Ver: Verb. 14). Az lopás rút dolog és igen tilalmas is (Gér: KárCs. IV.411). Ragadozásokra és lopásokra figyelmeznek (Illy: Préd. II.162). Hogy a szűkölködő katona éhel meg ne hallyon, reá szabadittyák minden figyetlen prédára, lopásra, szakmányra (Fal: NA. 215). Sokan lerongyosottak, sokan a lopásra és ragadományra szorultak (Fal: NU. 264).

embër-lopás: plagium Com: Jan. 192. [menschenraub]. A ragadozásoc, ember lopás, barom elhajtás amaz parancsolatban: ne orozz, megtiltva vannac (Com: Jan. 192).

kés-lopás.

[Közmondások]. Az ki az kés lopást meg tanúllya, nagyobbat is mégmér az czelekődni: taurum tollet qui vitulum sustulerit (Decsi: Adag. 12).

ló-lopás.

[Szólások]. Nem v a l á l ám ott az l ó l o p á s b a n: non eras in hoc albo (Decsi: Adag. 50).

marha-lopás: abigeatus PPBl. [viehdiebstahl].

országkincse-lopás: peculatus; kammergutraub PPB.

szentség-lopás: sacrilegium MA. kirchenraub PPB Az kik az szűkőlkődőc elött az mi azoké volna, elveszi, egyházi tolvaylást és szentség lopást cselekednec (MA: Tan. 1115).

[Lopint]

el-lopint: [praeripio; wegschnappen]. A felsőbányai kiáltó írásában ott valának amaz szók, de te azt csalárdul el-lopintád (Matkó: BCsák. 37).

Lopó: **1)** furtificus C. [furans; stehlend, dieb-]. Lopó ember, enyves-kezű ember: manus *piceata PPBl. Ha egy várasban teli tömlötz vólna gyilkos, parázna, lopó emberekkel (Pázm: Préd. 10). **2)** fur C. MA. dieb PPB. Ház ásók, lopók: derectarii; lopóhoz való: furinus C. Lopó, or, orozó: fur; erszénymetsző, lopó: saccularius, *zonarius, sector PPBl. Lopó, ki megássa a házat: vecticularius PPB. Nem akar melly io baratodis auagy édes atyad futamna az toluaioc, lopoc es haz gyuytóc ellen (Born: Préd. 320b). Iol tuggiatok, hog az vrnak napia vg iő el mint az lopo eeczaka (Kár: Hal. Ciiij). Az lopok meg assak es elorozzak (Fél: Bibl. 9). Ott tegyétek-le gyűjteményteket, a hol lopók és tolvajok hozzá nem férhetnek (Pázm: Préd. 86). Nincs abban igaz hit, valaki parázna, fösvény, lopó, részeges (Pázm: LuthV. 115). Szidgya, esti denevérnek és lopónak híja (Zrinyi: ASyr. 39). Ha a lopó valaki házát fel verte, nem mondgya senki, hogy meg-nem lett (VárM: Szöv. 111). A halal vg yew el egkor mint az lopo avag a toluai (Radv: Csal. III.138).

[Közmondások]. A kis lopót sokszor nagyok vezetik. Az apró lopók vasban járnak, a nagyok meg arany lántzban (SzD: MVir. 301).

arany-lopó: aurifur, aurilegus MA. golddieb PPB.

barom-lopó: depeculator Com: Jan. 137. [viehdieb]. A lopóc, oroc, barom lopóc fel akasztatnac (Com: Jan. 137).

embër-lopó: plagiarius MA. menschendieb PPB. Rab el ado, ember lopo: andrapodista Major: Szót. 41. Ember lopó, pribék: andrapodista PPBl. Moses törvényeket rendel az ember loporol, az nyomorultakrol (Kár. Bibl. I 179b).

fő-lopó: trifur PPBl. [erzdieb].

lengyel-lopó: [trifur; erzdieb]. Fő tolvajok, lengyel lopók: Argivi fures (Decsi: Adag. 202. Kisv: Adag. 37).

marha-lopó: abigeus, abactor; viehdieb PPB. Marha lopó, tsorda-hajtó: abactor PPBl.

mestër-lopó: autolycus PPBl [erzdieb]. Igen mesterlopó: sagax PPBl.

országpénze-lopó: peculator; dieb des gemeinen guts PPB.

pénz-lopó: *aversor pecuniae PPBl. [gelddieb].

szentség-lopó: sacrilegus MA kirchenrauber PPB. Az ember-ölők és szentség-lopok kerékben törettetnek (Com²: Jan. 114).

szërtelen-lopó: trifur PPBl. [erzdieb].

táska-lopó: manticularius Com: Jan. 137. [beutelschneider]. Az erszénymetélőc avagy táska lopóc fel függesztéssel ölettetnec meg (Com: Jan. 137).

város-lopó: Pamphili furtum Decsi: Adag. 274.

várospénze-lopó: peculator; dieb des gemeinen guts PPB.

viz-lopó. Víz lopó óra: clepsydra Com: Jan. 168.

zsákba-lopó: saccularius C. [geldsäckler, gaukler].

Lopócska: furunculus C. MA. kleiner dieb PPB.

Lopód-ik, lopódz-ik: furtim abeo, discedo SI. [heimlich weggehen].

be-lopódzik: furtim ingredior clam intro SI. [heimlich hineinschleichen]. A méh-kosárba lopva beosont, bé-lopódzik a medve (SzD: MVir. 301).

Lopódás: [discessus clandestinus; heimlicher abgang]. Hogy oda való mintegy lopódásom lármát ne tégyen (RákF: Lev. 633).

Lopogat: compilo C. MAl. subfuror, subripio MA. [wiederholt stehlen]. Házba mennek s vannak kedves beszédekkel, lopogatják egymást oldalló szemekkel (GyöngyD: KJ. 398. SzD: MVir. 385). A pegymetet lopónak is szokták nevezni, mivelhogy sok holmi eleséget oroz és lopogat (Misk: VKert. 239).

Lopogatás: compilatio C. MA. bestehlung PPB.

Lopogató: fur, furans frequenter MA. der stetig stiehlt PPB.

idö-lopogató: suffurator temporis Kr. [zeitverschwender]. Az idő lopogató és háborgató embereket fogadgyák békességgel (Vajda: Kriszt. I.650).

Lopóképpen: furaciter C. [diebisch].

Lopós: furax C. [diebisch].

Lopósság: furacitas C. [diebsgelüst].

Lopóul: furaciter MA. diebischerweise PPB.

Lopva, loppal, lappă: furtim, furaciter, furtive C. festimanter; heimlich, verstohlen, sehr schnell PPB. Reá útni loppa, meg késérteni; attentare MedLat. 63. Lopva semmit sem vettem (Pázm: Préd. 13). Mely ezenkeppen lopua tsuszdogalt az emberec elmeieben (EsztT: IgAny. 453). Senki más marháját loppa el ne vigye (Szathm: Dom. 3). Hívséges társodnac hív légy, titkon ő tőle, lopva az ő meg-csalására semmihez ne fogj és ne kezdj (Com: Jan. 204). Ime Ámor jött azonba, loppal oldalához ült (Fal: Vers. 880). A halál nem késik, loppal, halk lábon jő (SzD: MVir. 208).

LORUM, LÓROM: lapathum, rumex MA. hippolapathum; saueramp̈fer PPB. Ló-sóska, lorum-gyökér: oxylapathum PPBl. Lo soska, masik neuén vörös koro auagy lorom (Frank: HasznK 33b. Beythe: Nom. 51).

sós-lórom: oxylapathum MA. lendewurz, spitzsauerampfer PPB. Hideg természetű mezei fűvek: natragulya, hegyes lapu: sós lórom, fal fű (Com²: Jan. 23).

[**LOSHAD**]

mëg-loshad: [corrumpor; verderbt werden]. Meg loshattanak een sebeymnek hely: corruptae sunt cicatrices meae (KeszthC. 92. 419. KulcsC. 91).

LÓT: [cursito; hin und her laufen, rennen]. Mint futnac, lótnac, száguldnac (MA: Scult. 807). Simon is, Ferencz is, Kemény két árvája lót-fut s kinek-kinek nagy abba munkája, mint orvosoltassék altyok nyavalyája (GyöngyD: KJ. 462). Lótva avvagy futva s héában koslatva magam sem fárasztom (Thaly: Adal. I.188). Jár-kél, lót-fut, fárad, gonddal, búval árad ember mindúntalan (193).

Lótás: [cursitatio; das rennen]. Száguldás, futás, lótás (MA: Scult. 885).

Lótást: [cursitans; im lauf]. Látám, hogy öszve menének lótást és igen szólának öszve, hogy meg állapának (Gér: KárCs. IV.329).

LOTYÓ: scortum, meretrix, prostibulum Kr. [hure]. Én ezelőtt nála nélkül lakván gyászoltam ő kemét, most ő keme velem lakván gyászolja lotyóját (LevT. II.422). Keressen oly módot, megzaboláztassék azon zsólnai lotyo, fia van generalis uramnál, ahoz bizik, kancellista, tudom istenem megveri s megszégyeníti boszorkány lotot (uo). Hiszem, csaloka lotyo volt a te pápistád, bogy ezeket el rekkentette volt tűled (Czegl: BDorg. 58). Ezeket a commissio meghallgatván, nem vallattak semmit azon rosz lotyóval (MonIrók. XXVII.55). Igy ölé-meg lotyó Dalila Sámsont (Csúzi: Síp. 298). Némelly eretnekek gubás lotyó feleségekhez hasonléttyák az istennek annyát (478). A fesletség ölte meg Nábobot, rend-kivűl szeretvén gonosz Akáb lotyo Jezabelt (Csúzi: Tromb. 17. Vajda: Kriszt. I.644).

Lotyóka: ∾ Távoztassátok-el mint hamis prophétát és hazugsággal bízó lotyókát (Matkó: BCsák. 285b).

LOTYOG: [fluito; schlottern]. Vallyon ezen nemzett miért oly hatalmas ellenünk? Talám a maga viselése vagy a köntöse, ki tsak lotyog, fütyög, az jobb-e nállunk (Zrinyi II.157). [Vö. **Locsog**]

Lotyogtat: [garrio, blatero; schwatzen]. Lakatolja le eddig szabadon lotyogtató nyelvét (RákF: Lev. V.421).

LŐ, LÜ: jaculor C. sagitto MA. schiessen PPB. Ebnec faraba lůt níl (GuaryC. 9). Ez feyedelem latwan azt, hogy megh utaltatoth wolna az zwztwl, bozza lwwe egy nyllawal (ÉrsC. 583). Éjjel nappa lőnni basa siet vala, kitől várbéliek igen rettentek vala (RMK. III.90). Aual mellybe lőuő az hollot (Helt: Krón. 82). Mykor itth kethöth lűnek, minden ember takarogiek (RMNy. III.20). Eg nehan zegyen kathona wagyon, kyk soha ne talan zakalos sem volt kezebe, nem hoǵ lűny twdna (LevT. I.164). Mindenik kezébe íjat, nyilat ada és azt mondá, hogy rendel lőjenek (Pázm: Préd. 212). Ennél vadabbat az föld sem teremthetne, bár ha uyab boszúval óriást szülne, az ki az nagy egekre hegyekkel lünne (Zrinyi I.98). Meg haitá Szivárvány aranyos kéz íját, erőssen villámlik, mint ha lünné nyilát (II.70). A szerelem nagy mesterséggel forgattya idegét s lővi nyilait (Fal: NE. 108). A szűz Diana egy kanhoz lőtt, aztat nyomozván az erdőt járta (Fal: Vers. 867).

[Szólások]. Ma l ö v é n e k kilencz óra előtt l á r m á t (Gér: KárCs. IV.525). Midőn valami kis victoriánk vagyon, nem győzzük az ö r ö m e t lővni 1759 (Hazánk I.302).

[Közmondások]. A ki madarat akar lőni, nem pengeti íjját (SzD: MVir. 303).

agyon-lő: [telo occido; todtschiessen]. Én tüstént nyomában lészek, hogy mérgeson rabomra ütök és agyon lövöm (Fal: TÉ. 634).

által-lő: [telo perforo; todtschiessen]. Micoron az feyedelm ön utalasat el nem viselneie, akara eǵ ńillal ziuét altal lőni (NádC. 475). Monda zolgaayanak: Lőd altal ńteth (SándC. 30). Azon megh haragweek es ottan keth nyllal atal lewee (ÉrdyC. 129b). Ez feyedelem latwan azt, hogy megh utaltatoth wolna az zwztwl, hozza lwwe egy nyllawal es ewtet attal lwwe (ÉrsC. 583). Derekát által lövék Don Gáspárnak (RMK. III.80). Romlott toron alatt által lőtték vala (93). Az komarj haydnk thegnap elewth az merenyey ispanth athal lwthik (LevT. I.225). A kalmart a koczin, kin soc penzt hozot, által lőttec a tolvaioc (Born: Préd. 457). Szerelem istene Cumillanak is szivét által lüvé vak nyilával (Zrinyi II.24).

be-lő, belé-lő: **1)** infigo, jaculor MA. hineinschiessen PPB. Egyyk az vyteez legyeenek kőzzől eegy nylat be lewe, hogy ky yeztenec az vadat (ÉrdyC. 527b). Jancsárok bé-lövének, gyakdosának, ott belől es lövének, szúrkálának (RMK. III.142). Készétettek volt két pattantyut, kivel az kapuját belőjjék (MonIrók. VII.53). A fa agyuval, kitt petardanak hinak, Győrnek a kapuyát bé lővék (Pethő: Krón. 188). **2)** [inmitto, inspergo; hineinspritzen]. Ha az momortika olait bele lőuőd fötskendővel az sebben es dagat hasban, meg gyogitya (BeytheA: FivK. 132b).

el-lő: ejaculor MA. abschiessen PPB. Az drabantok egy embert ellőnek puskával, ki mindjárt elesék (TörtT. III.101). A tzél mellett lőtt el: aberravit a janua (Kisv: Adag. 2). Valamiket az ép ember két kezeivel véghez szokott vinni, mind azokat a lábaival véghez-vitte: dobolt erőssen, a puskát megtöltötte, a tzélt el-lőtte (Bod: Pol. 194).

föl-lő: sursum jaculor Kr. [hinaufschiessen]. Magasan fellőni: *ejaculari in altum PPBl. A nyilat ha fel-lövöd, mihent fellyeb nem mégyen, ottan alá-fordúl és sebesseb alá-jöte, hogysem felmente (Pázm: Préd. 323).

hozzá-lő: [telum in aliquem mitto; hinschiessen]. Az ember ky wettetet ördögeknek, mykent a cel a nylnak, mely mynden felől ördögök hozya lőhetnek (ÉrsC. 533b). Porus hozzá lövé egyik nagy nyilát, az nyilal megölé Porus az ifjat (RMK. IV.141).

ki-lő: ejaculor, explodo MA. catapultam solvo; abschiessen, ausschiessen PPB. Nézd a ki lőttetett nyilnak menetelét (Elm. 345). A puskásoc a puskákat puska porral meg-töltséc, az után ki-lőjjéc (Com: Jan. 147). A hol akarják a lelkek, a testek mind-járt ott lehetnek ki-lővetett álgyú golyóbisoknál sebessebben (GKat: Válts. II.1221). Mikor ki lövik az álgyút, chinál széles nyilást, az mig helyére jut (Zrinyi. I.59). Puska mindeniknek kár tévő kezekben, eszt minnyáján ki lővék az magas égben (120). Krakovszky edictumink ellen puskáját kilőni merészlette (RákF: Lev. II.599). Az arányzott helyre ki lőtt nyíl meg nem tér idegébe (SzD: MVir. 302).

kilövés: ejaculatio, explosio MA. ausschiessung PPB

lë-lő: [telo prosterno; herabschiessen]. Le lőni a madarat: avem dejicere PPB. Egy görög kéreté a királyt, hogy fogadná bé szolgálatjára, mivel olyan nyilas volna, hogy a madarat reptében lelövi (Mik: TörLL. 467).

mëg-lő: [telo interficio; erschiessen]. Wrdwg akara wtet erwsben meg lwni (VirgC. 19). A binösök yyet huztak, ö ńilokat tegezbe zerzettek, hoǵ setitbe igaz zivököt meg lőienek (DöbrC. 27). Yiet hvzanak, boǵ setetbe titkon zeplötelent meg lőienek (122) Ym bynesek zereztek w nylakoth pwzdorayokba, hogy meg lwyenek setethsegbe zywe bely ygazakath (KeszthC. 17. KulcsC. 18). O feelseeges wr isten meg lewtted vala te az

en zywemet az zeretetődnek nylawal (ÉrdyC. 516). Tegnap Filekben lötték meg annak az örömét, hogy a dánus megverte volna az svédeket (RákGy: Lev. 287). Tököly ő nagysága felől igen szaporán hozák, hogy meglötték (BékOkl. 237). Midőn török császár táborát megverte, sok erős várokban meglövetik híre (Thaly: VÉ. I.202). Már ha bánod nemzeted romlását, fogd meg az isten kezében a nyilat, hogy ne lőjön senkit is meg (Thaly: Adal. I.86). Ha valamelly lovat meg-lőttek avagy meg-égettek volna, végy fertály font mézet, ezzel kennyed az helyét, míg meg-gyógyul (Cseh: OrvK. 37).

rëá-lő: [adjaculor; anschiessen]. Reá-lőni szaporán a nyilakat: tela in hostem *ingerere PPBl.

el-rëálő: ~ Lövöldözic reytec helyecből az ártatlant és igazat, hirtelen az ő nyilokat elreálövic kegyetlenől (MA: Bibl. V.29).

túl-lő: [telum trajicio; hinüberschiessen]. Túl lőttek, s ide áll az ayánál (Decsi: Adag. 117. 178. SzD: MVir 20. 302). Minden tul lötte nylanak innet all az aya (Bal: Epin. 4).

Lötel: [jaculatio; das schiessen]. Myert hogy egy zarwast lwttel? Ezt felelé: Byzon en nem lwttem ... Igy mentem vegere az zarwas lewtelnek (LevT. I.216).

Lötot: [tormentis oppugno; beschiessen lassen]. Az álgyúkat az hegy felől helyhezteté, az város kőfalát lötetnie kezdé (RMK. III.46). Az János bánt ott az várba rekeszté, erőssen vitatá, igen lőteté (332). Öted napig bassa erőssen löttteté, azért Buiác falát egy czöpné sem sérte (Helt: Canc. 119). Palotat meg zallotta es igen lwtety (RMNy. II.331). A várat erősen lötetik (MonIrók. III.91). Mindjárást Tatát álgyúkkal lűtetni kezdé (VII.13). A toronynak a cserepit lőteti annyira, hogy ugyan lecsereg ott a cserép a toronyról (ErdTörtAd. I.107). Míg a porban tartot, erőssen lűteté a várat (Pethő: Krón. 172). Most meg fog innét indúlni leg alább ötven ezer emberrel Orsovát lötetni (Mik: TörL. 354).

be-lötet: [telum injici jubeo; hineinschiessen lassen]. Az kiralnac ellensiginec sziuebe be lőtetnek (Szék: Zsolt. 44).

Lövedëz: [identidem jaculor; wiederholt schiessen]. A taraczkbúl vízre kijáró cselédhez lövedezett (MonIrók XXIII. 426).

Lövell: [jaculor; schiessen, werfen]. Mint egy sebes nyilakat hirtelen lővellűnk (Tof: Zsolt. 675). Fel-gyujtó bombákat házokra löveljünk (Kónyi: HRom. 104).

Lövell-ik: [instar teli feror; schiessen]. A víz mennél magassab helyrül jő, annál fellyeb lövellik a tsévében (Pázm: Préd. 675 SzD: MVir. 469). Ő a fel-nyiltt kút, melyből ered a víz, melly isten orzagaba lövellik (Pázm: Préd. 807). Legottan meg illyen gondolat lővellic szivében (MA: Sculr. 963b). Kevesen vagynak az urak közül, a kik elmefutása addig lövellett (Fal: NE. 36). A tárgyra lővellett gyors elméje futása (SzD: MVir. 424).

el-lövellik: [se proripere; fortschiessen]. Nehéz megejteni a madarat, ha tsavarog s ide-is amoda is sebessen el-lővellik (Fal: UE. 373). Mint egy testetlen árnyék láb hegyen el lövellett hátunk megett (SzD: MVir. 40).

eloibe-lövellik: [proruo; vorstürzen]. Ha szerentsére kaphatnak bennek, sebessen eleibek lővellenek mint az éh sasok a prédára (Fal: NE. 4).

föl-lövellik: [emico; hinaufspritzen]. Olly fen röpűl, hogy szemünk gyakorta el-veszti, mikor látásunk tzéllya-kivűl fel-lövellik (Pázm: Préd. 30). A víz mennél magasabb helyrül jő, annál fellyebb lövellik a tsévében (675). A víz mikor keskeny árokban őszve-szorul, habzik és fel-lővellik (Hall: Paizs. 98).

Az üres vesszők magassan fel-lövellenek, a terhesek le hajolnak (SzD: MVir. 188).

ki-lövellik: [erumpo; hervorschiessen]. Sebesebben lövellik-ki a nyil (Land: ÚjSegits. I.30).

lë-lövellik: [deferor; herabschiessen]. Egyszer hát nagy sereg lövellik le a dézmacsűr mellett, lovasok a vizen által (MonTME. II.61).

[**Lövöld**]

[**el-lövöld**]

ellövöldés: trajectio PPBl. [übergang]. Tsillagoknak el-lövöldések: stellarum *trajectiones PPBl.

Lövöldék: **1)** papilio C. MA. hepiolus PPBl. schmetterling PPB. Gyertyára repülö lövöldék: hepiolus C. Lövöldék, leppendék, pillangó, lepke: papilio; gyertyára repeső lövöldék, legyetske: hepiolus PPBl. A fényes bogarac avagy csillámoc, gyertyára szökellő lövöldékec röpdösöc (Com: Jan. 13). Ne sokat bujdossál kivágyó indulatiddal; mint az úttyát vesztő lövöldék (Fal: NE. 110). **2)** [volans; fliegend]. Nem olly hirtelenségvel jelent nékik meg mint valami lövöldék tündér (GKat: Válts. II.1163). **3)** [cometa]. Lövöldék az égen, futosó üstökös *sillag: acontia PPBl.

ször-lövöldék: papilio Com: Jan. 13. [schmetterling]. A cserebogarac, zöld bogarac, leppendékec, szőr lövöldékec röpdösők (Com: Jan. 13).

Lövöldöz: jaculor, sagitto MA. oft schiessen PPB. Tizes núllal őtet lövöldözni keztec (NádC. 670). Kih kötöztete a mezőre mezitelen celul es meg paranczola ötet lőnöldöztetnie (DebrC. 137). Minden én nyilaimat hozzaioc lenöldezem (Helt: Bibl. I. cccc2). Puskaual es alguwal levelldeznek hozaya (RMNy. II.98). Iszonyú tsatepatéual az ő arkanac kőnét nagy fönnen lönöldözte (EsztT: IgAny. 500). Az honnan a maga gonosz szándékát lövöldözi (Nyr. XI.30). A ragadó dögös mirigy pokol varokat avagy tüzes kelését lövöldözvén, nagy népeket el pusztét (Com: Jan. 59). A vitézek a golyobisokat taratzkokból lövöldözik (184). Csak akkor kezdének lövöldözni, az midőn már körülvetettenek (RákF: Lev. 634). Lövöldöztük a vadakat (Mik: MulN. 317). Tárgy és tzél volt, mellyet az ördög minden tzinkossival szüntelen lövöldözött (SzD: MVir. 303).

[Szólások]. Az e n y i m b ő l l ö v ö l d ö z: olet ungventa *de meo PPBl. M á s é b ő l lövöldözni: más találmányával hartzolni (SzD: MVir. 302). A keresztségről tészi fel a titulust, azonban oda aláb olly szélesen lövöldöz a t á r g y r a, hogy minden mosogatást bé-foglal (Kereszt: FelsKer. 351). Nyulat sinkovantáztak s m a d a r a k a t lövöldöztenek (Thaly: RT. I.276). Nem ugy lövöldözi a t á r g y a t, a mint fel-tészi (Kereszt: FelsKer 353). Nem lövöldözi a fel tett tárgyat, hanem másutt járnak nyilai (SzD: MVir. 302). Nem jó az wrackal czereszniet enni, mert löuöldözni kezdnec a m a g o k u a l (Helt: Mes. 23). Ha t ö k m a g g a l lövöldösz ellenűnk (Pós: GBot. 6).

be-lövöldöz: tela mitto in-; hineinschiessen]. Kecskelábokat vittek az kőfal alá és így szüntelen fárasztottak, lövöldöztek be az várban (MonIrók VII.23).

mëg-lövöldöz: jaculis obruo; beschiessen]. Kez hwtet ne yllesse, de megh köwezyeek, awagy megh lewöldözzek (JordC. 52). Az ehazaar vytetee ky az mezöre, hogy ott meg lewöldözneek az vytezők (ÉrdyC. 197). Annak wtanna paranchola, hogy azon kereztfán meg leweldözneek ewket (546). Egy kéz se illesse aszt, hanem meg köuesztessée auagy meg löuöldesztessée (Helt: Bibl I. LI3). Wrual ne egyél czereznét, mert az maguánal meg löuöldöz (Decsi: Adag. 24). Ha valamely nyargalva menne a többieknek utján kivűl, a kocsissa azonnal meg-lövöldöztessék (TörtT.[2] I.163). 300 muskatérosra vittek ökeot,

kik megh-leoveoldeozven, az tabor szeleig hajtyák (TörtT. IV 218). A nyilasok a vad elefántokat meg lövöldözik s el-ejtik (Misk: VKert. 25).

öszve-lövöldöz: [se invicem jaculari; sich gegenseitig beschiessen]. Az ajándékot az vajda számára fizettük meg, mikor az katonákkal itt összelövöldöztek (MonTME. I.119).

Lövöldözés: [jaculatio; das schiessen]. Szerez menyûtő köveknek lővöldözésit 1613 (KNagysz. D1). Annyira jutot volt a sűrű lővődözes es sok ostrom miat a dolog, hogy a varbol az emberek is kilátszanak (Megy: SzAÖröme. Elöb. 4). Bánfi Pál uram is lövöldözésre, fővételre sententiázott engem (TörtT.[2] I.142). A galambok mindeneknek prédájokra, fogdosásokra és lővöldézesekre adattanak (Misk: VKert. 596). A hivek a világ nyomorgatásinak lövöldözésire fel emelt tárgyak (SzD: MVir. 302).

Lövöldözö: [jaculator; schütze]. Az lővöldözőc czilt tésznec től (Zvon: Post. I.175).

Lövöldöztet: [jaculari jubeo; schiessen lassen]. Kezdette vala kiáltani, hogy nem vigyáztatnának s hozzájok nem lövöldöztetnének, nagyon pirongatódott volna (Szal: Krón. 182).

öszve-lövöldöztet: [jaculis confodi jubeo; todtschiessen lassen]. Jobb volna magokat magok kezek alatt levő badainkkal összelövöldöztessék, hogysem mint elszánt kemény büntetésünket magán tapasztalja (RákF: Lev. I.136).

Lövelkëd-ik: [feror; schiessen]. A víz mennél magasabb helyről jő, annál fellyebb lövelkedik a tsévében (SzD: MVir. 469).

Lövés: **1)** jactatio MA. [jactus teli]; das schiessen PPB. [schuss]. En Symon meg néé sertessem lőwestől, thőrthől (PeerC. 255). Arcul az lövésre ők indulának, bátor szívvel öklelének, vívának (RMK. III.206). A szekerec megűl nagy lőuést kezdénec (Helt: Krón. 88). Lewes myath egh essewth sebben (LevT. I.192. 262). Mihelyt a mezőrűl az erdő sarkalatjához érkezének, azon lővések is semmit nem árthatnak vala (Szal: Krón. 402). Rivadást ha hallnak, lövésre vigyáznak, ellenséggel harcolnak (Thaly: Adal. II.74). Éjten-éjjel mikor a lövés elhallgat, fényes tigrisbőrén Rákóczi nem nyugbat (II.119). Vedd fel fiam bátran németnek lövését, ne mutasd szivednek semmi röttenését (II.247). **2)** [telum; schiessgewehr]. Számszeriy, parittya vala lővések (Huszti: Aen. 4).

ágyú-lövés: tormenti explosio SK. [kanonenschuss]. Sok ágyú lövéssel more bástyát törni közdé keménységgel (Zrinyi. I.28). Egy ágyúlövésnyire ők leszállának (98). A canalis parton vagyunk a Feketetengernek a torkától egy ágyú-lövésnyire (Mik: TörL. 33). Ennek [a canalisnak] a széle mindenütt vagyon egy jó ágyú lövés (59). Lészen mindenkor egy álgyú-lővésnyire-való köztetek (Fal: NA. 211).

öröm-lövés: [freudenschuss]. Gyanakszom, ha nem örömlövések voltak-i Földvár fölszabadúlásáért (RákF: Lev.586). A sok nyomtatott gazetta-hírek, őröm lővések miatt se nem támatnak fel e világra, se nem bűvesűlnek a másikon (Fal: NA. 211).

puska-lövés: catapultae jactus, emissio PPB. [explosio sclopeti; gewehrschuss]. (Görcs: Máty. 31).

szalvé-lövés: [freudenschuss]. Tegnap te deum laudamust mondottam itt a táborban az egész hadaknak háromszori salvelövése alatt (Bercs: Lev. 41).

számszërijj-lövés: [explosio ballistarum; wurfmaschienenschuss]. Erőssen kezdénec víni a törökeckel számszeriy lővéssel, kéziyekből valo lőuesseckel és minden módon (Helt: Krón. 88).

[Lövet]

rëá-lövet: [jaculari jubeo; beschiessen lassen]. Oly keményen kezde reá lövetni, hogy a fregatta fehér zászlót teve ki (Mik: MulN. 24).

Lövö: **1)** jaculator MA. schütz, schiesser PPB. Hagyító, lövő: jaculator PPBl. Villa Luueu (VReg. 52). Megzamlala a férfiakat, zaz huz ezér galogokat es louagokat es lőuőket 12 ezert (BécsiC. 12). A gyermec fel neuekedéc es lakéc a pusztaba és ió lőuőue lőn (Helt: Bibl. I.13). Minden hitván lőuő nilára vet (Decsi: Adag. 52). **2)** [arcitenens; bogenschütze]. Lövő jegy az égen: arcitenens PPBl. Az Lővőben kellemetes az ember házasságra foglalatosnac lenni (Cis. L. 1658. KNagysz. 3. 1674. KLőcse 3). A tizenkét égi jelek ezek: kos, bika, kettős, rák, oroszlán, szűz, mértéc, scorpio, lővő, bak, vizöntő, halac (Com: Jan. 7).

kövel-lövö: silicarius PPBl. [schleuderer].

LŐCS: subseus in curru, fulcrum laterum currus MA. bracchium currus; leiste am wagen PPB. Lőczlábu: loripes MA A szekér tengellyek eleiben belévetettetnek a kerékszegek és a lőcsek (Com: Orb. 171). Egy lőtset, haytottat (tegyenek bé) tíz pénzen (TörtT. XVIII.235). Lőcsöt, hámfát, csatlást szépen ki-farogcsállya (ÖtvMest. 47). Igazítja az öszve tört lőtsöt (Orczy: KöltH. 71).

[Szólások]. Ha görbe nem vólna, lőts nyujtó lehetne (Kisv: Adag. 182). El-lódult a lőts árával (Kónyi: HRom. 99). A lőtsel elébb belé hagyni a dolgot: hastam adjicere (Kisv: Adag. 215). A lőtstsel elébb áll: valamit orozva el-emelétt (SzD: MVir. 301).

Löcsöl: [fustigo; durchprügeln]. A ki papot vér vagy lőcsől, csak a pápátul oldoztathassék meg (Pós: Igazs. II 619).

Löcsös: **1)** arcuatus Ver. [gebogen]. **2)** [loripes; krummfuss]. Lőtsös követ horgas-lábut, vak vezet világtalant: varam sequitur *vibia PPBl.

[LÖCSKEL]

Löcskelés: racematio MA. [nachlese]. Mezgerlés, elhagyogattot gerezd szedés, lötskelés: racematio Major: Szót. 101.

1. LÖK: planities; ebene PPB.

Lökkent: planum ingredior; auf die ebene abfahren PPB.

2. LÖK (*lükő* Com: Jan. 75. *lükkögő* ACsere: Enc. 194): jacio, projicio, jaculor, peto SI. [werfen, stossen].

Lökés: jactus, missus SI. [wurf, stoss].

ér-lökés: pulsus C. [aderschlag].

Lükö: pilum Com: Jan. 75. [mörserkeule]. Régenten csac mosartőrőkcel tőrnec vala a mosárban, az után tőrnec vala darabos kása lűkővel (pinsebant pilo ruido) a száraz malomban (Com: Jan. 75).

Lüköd: [pulso; schlagen]. Szavára a szívem lüködött (SzD: MVir. 409).

Lükög, lükkög: moveor, agitor SI. [sich bewegen]. A himlőt eleve megjelenti a lágy, lűkkőgő, gyors érszőkések (ACsere: Enc. 194). Szavára a szívem lükögött (SzD: MVir. 409).

Lükkögés: [agitatio; bewegung]. A tsillagoknak ragyogások leszen a mű egűnk szelyeinek viz modra lűkkőgésétől (ACsere: Enc. 98).

LŐRE: lora, deuteria C. vinacium, secundarium MA. laur, tresterwein PPB. Lőre, máslás: vinum secundarium, läuren trank Nom. 43. Tsiger, lőre: lora; tsiger, etzettel elegyített vizital, lőre: posca PPBl. Esznek szegin ifjak fagyos étket, rejá innyok adnak büdös lőréket (RMK. III.317). Igyéc tyikmonyot

lőrében, vizes borban (Mel: Herb. 28b). Lőret, alma vizet isznac (Born: Préd. 317b). Ha bort nem ád, hiszem ad lőrét, czigert avagy sért (MA: Scult. 751). A szőlő magokból avag törkölyökből lőre avagy csigér, máslás lészen (Com: Jan. 85). Boros szineinket s ott lévő lőréinket megitták. 1662 (OrszGy. 262b). Tiz hordo lőre it Patakon, egy felbe vagyon (Radv: Csal. II.51). A pinczében lőre másfél hordó (Gér: KárCs. IV.451).

ecetës-lőre: posca MA. lauertrank PPB.

LŐZÉR: scurra, in loquendo dissolutus Sl. [possenreisser, spassmacher]. Az Israel szekere bezzegh nem illyen lőzérektől vezettetik (Bal: Epin. 3).

LUC (*luuch* Ver. *luts* BeytheA: FivK. 86. *lucfa* PPBl.): teda Ver. abies MA. fichte, weisse tanne PPB. Lutzfa, lutzfenyő fa: abies MA. Sima, nem görtsös luz-fa, luz-fenyő-fa: *abies enodis PPBl. A cedrusfa olyan, mint az magas gyalog fönnyű, erős fa, mint az lucz fönnyű (Mel: Herb. 30). Cedrus, Libanus faia, ollyan mint az luts fenyő, nagy magassan nő (BeytheA: FivK. 8b).

LÚD: anser C. MA. ganza; gans PPB. A lúd zörög, gágog: strepit *anser; lúd aprólékja: acrocolia; melyes, nagy melyű, lúd-melyű: pectorosus; leány sarja, mellyet sült lúd-fi alá készitenek a szakátsok: moretarium PPBl. Aniam yobagya hazara menthek es baromffyaban el wewthek tykokath, lwdokath azth ess mynd el wewthek (LevT. I.6). Neki nem kel sem bor, buza, lud, tyuc, sem szűr, guba (Born: Préd. 552). Ha az foenum graecum liztet lud haial ozue töröd, az matra faiasat meg gyogitya (BeytheA: FivK. 29). Lud-mérgű ember ez a mi tündérünk (Zvon: PázmP. 224). Hogy ha az őr-állók szunnyadoznak, avagy tsak a ludakra nez, mint regenten Romaban (VárM: Szöv. 73). Minden jobbágy tartozik az várhoz egy-egy meszely vajjal, egy vesling turóval és egy lúddal (Gér: KárCs. IV.300). Plinius a lúdnak nemei közzé számlálja a fái tyukot avagy mogyoró tyúkot (Misk: VKert. 353. 191).

[Szólások]. Szintén ollyan ő az túdós emberek közőt, mint az lúd az hattiúk közőt (Decsi: Adag. 48). Hiában gagogz, mint az lúd (197. MA). Nám ollyan mint az szárnya szeget lúd (Decsi: Adag. 245). Tsac lud modgyára hiában való gagogás (Czegl: Japh. 214). Egykor az urával szatrancsot játszván, ludat adott az urának s tréfából mondotta neki, hogy császár lúd; amaz arczúl csapta. Szelim fölkelvén, ki akart menni, de ura nem engedte, hanem leültette, hogy esmét játszodjanak; játszottak is, s akkor is ludat adott neki (TörtT.[2] I.5).

[Közmondások]. Sok lúd diznót győz (Decsi: Adag. 33. MA. SzD: MVir. 366). Lúdra veztegetz szénát (Decsi: Adag. 100. MA). Nem kellene ludra szénát vesztegetni (Czegl: Japh. 217). Ludra költessz szénát (Kisv: Adag. 39). Meg esik egyszőr az lúd az jégen (Decsi: Adag. 130. Thaly: Adal. I.85. Kisv: Adag. 526. SzD: MVir. 127). Megh fogh mégh a lúd esni a jéghen (Czegl: Japh. 166). A róka fiúval nehéz meg-alkodni, nem jó a ludunknak vele társalkodni (GyöngyD: Char. 83). Az házhéjára hágott *ludat többen czudállyák, hogy nem az oda hágott tyúkot (MA. SzD: MVir. 312). Nem annyin csudálják a ház héjára hágott tyúkot, mint a ludat (Kisv: Adag. 67). Nagyobb tsuda, ha egyszer házra száll a lúd, hogysem ha nap-estig ott sétál a kakas (SzD: MVir. 312).

kántor-lúd: [?] Az öttődet kiveszem; e melet kantor ludat, kappant es tyukot veszek raytok (Helt: Mes. 456).

rók(a)-lúd: vulpanser Misk: VKert. 352. [fuchsgans]. Vagyon ollyan nemű lúd-is, mellyet a deákok vulpansernek hívnak; magyarúl rók-lúdnak mondhatjuk (Misk: VKert. 352).

vad-lúd: anser sylvestris Nom.[2] 151. [wilde gans]. Nagy sokrol megh kerdözek, de wgy nem zol, mynt egy wad lwd (ÉrsC. 458). Vad lúd, kátsa, búvár, sártsa szaladnak seregekkel (Orczy: KöltI. 136).

Ludacska: anserculus, cheniscus C. gänslein PPB.

Ludas: **1)** anserinus MA. [gans-]. Ludastó: chenoboscinum MA. **2)** perjurus, ancarius, proscriptus MA. meineidig PPB. [geächtet]. Hite, becsülete vesztett: ancarius; hitetlen, ludas: fidefragus PPBl. Ludas: literaliter quidem sonat, anserem possidens vel gestans, sed in jure pro perjuro, ob perjurium infamia notato accipitur (Otr: OrigHung. II.69). Ludas, tapasztalt hazug (Ver: Verb. Szót. 15). Midőn a calvinistak azt mondgyák, hogy isten kételeniti embert a gonoszra, annyi mintha valakit paraznanak, gyilkosnak, ludas embernek mondanal (Pázm[2]: Kal. 470). Ludas emberre biztad vallásod próbálását (Czegl: MM. 202).

[Szólások]. Elő szól az lúdas ember: lupus ante clamorem festinat (Decsi: Adag. 144).

LÚG: lixivia C. lixivium MA. lauge PPB. Az vocalisocrul: u, mint búza, lug (CorpGramm. 99). Minden nap keczer eros lugban meg kely mosny (Frank: HasznK. 31b). Ha meg főződ lugban az sallyat, serket, kozt, korpassagot ki vezt (BeytheA: FivK. 70b). Az fekete pőzérczét lugban főzd meg, kozos feiet gyogit (85b). A bőrőket készitő a bőrőket hamvas luggal késziti (Com: Jan. 98). Csinálj erős lugat, szűrd által, a borsót forraszd fel vélle (TörtT.[2] I.578). Az egyenetlenség forralt ollyan lúgot, mellytől végre soknak füle jajra zúgott (GyöngyD: MV. 11). A keserő fűvet luggal forrozák-le (Kisv: Adag. 456). Kopaszulás ellen az aranyos paprag fűvel tsinálj lúgot (Váli: OrvSz. 39).

[Szólások]. Hogy még az ő nyakokat nem éri az lúg nem szánnyák a Josephnek romlását (RészPoh. A t). Nem oda Mátyás, mert mikor a hetvennyolczadik paginara kelűnk, lészen ott lugod, hanem nézd a tárgyot (Matkó: BCsák. 37). Melyre Pósaházi uramtól vett érdeme szerint való forró lúgot (50). Hogy száraz lug alá ne vonnyák a nyakadat (Bal: CsIsk. 181).

pár-lúg: lixivium MA. lauge PPB. Hamú, pár lúg: lix PPBl. A strazsa vár-fokon nem alszik, ha szemre kél, a mi szivek alatt fekszik, keserű pár-luggal a fejek melegszik (GyöngyD: MV. 74). Nincs az az erős párlúg vagy választó-víz folyás, melly illyen foganatos erővel bírjon (Csúzi: Síp. 320b). Azt végezék, hogy hamuval hintse magát, ha más párlug nem kel fejének és várja az utóbbi sententiát (Fal: NA. 129). Mind a ketten Eusebiusra támadván, addig öntögeték a párlugot ősz fejére, a míg magok meg eléglették (148). Némellyek ugyantsak meg-érdemlik a párlugat (Fal: NU. 215). Nyakadba fordittyák a másnak készíttett pár-lugodat (SzD: MVir. 185).

Lúgos: **1)** lixivius MA. laugig PPB. Lugos hamu: *lixivius cinis PPBl. Lugas kádra 2 szál istráng (MonTME. I.114). **2)** [lixivium coriarium; lohe]. Mentem szij-jártóhoz, de a lugosságoz nem szokhatott az orrom (ÖtvMest. 71. vsz).

Lugoz: lixivio purgo; mit lauge abwaschen PPB.

mëg-lugoz: ∾ Konyha lány meg lugzá útra két pendelyét (Gvad: Orsz. 92).

Lugzó: [vas lixivium; laugenfass]. Nem tudtad ördögbe lugzóba vetnyi (RMK. V.238).

LUGAS: vitis arbustiva MA. arcella vitis, concamerata PPB. [laube]. Lugas karó: cantherius C. MA. Lugas veszsző: rumpi MA. Lugasra eresztett szőllő: vitis pergulana, chenoboscium PPB. Lugas szőlő: *pergulana vitis; lugas szőlő: *arcella vitium; lugas szőlő-veszszők: rumpi; lugasra tsinált szőlő: vinea *cantheriata; lugas szinetske: topiarium PPBl. A kert környűl szép lugasoc valánac (Helt: Krón. 169). Kertbéli árnyékos szinec, lugosoc: topiaria (Com: Jan. 71). Ha valaki

czifrázni akarná lugassait, azoknak bé-meneteleken mesterséges kapukat csináltathat (Lipp: PKert. 19). A lugasok között erre s arra térnek, megcsókollyák egymást, mikor öszve érnek (GyöngyD: Char. 351). Anno 1635. építettem meg az pajtát. Ezen a két helyen ültettem lugast és rózsás spalért. 1880 (TörtT. 773). Lugas, másik hagymás és egyéb veteményes kert (Gér: KárCs. IV.285). Kaposztás, hagymás, lugas kerteket ők colálják (uo). A narantsos kertekben szép sétáló lugasokot eregetett (SzD: MVir. 389).

szőlő-lugas: *compluvia vitis PPBl. [weinlaube]. Zőlew lwgasok es olay kertek, kyket the nem palantaltal (JordC. 216b). Cyrus országát, királyi hatalmát szőllőlugos példázta (Thaly: VÉ. I.105).

LUKNA: [mensurae genus; getreidemass]. Egy lukna borsót, árpakását, pohánkakását, negyven túrót, két fazék vajat ha szerével költi, többet ér Kd vele fél esztendőnél (LevT. II.12). Irtam az tiszttartónak egy levelet, hogy adjon Kdnek harminczöt lukna búzát (162). Szabó Martinnak 20 lukna buzát hagyok, trencsényi káplánnak 6 lukna buzát hagyok, az trencsényi iskola mesternek 6 lukna buzát hagyok (Radv: Csal. III.269).

LURKÓ: [homo callidus, petulans; schalk, schelm]. Sógorom a lurkó (Thaly: VÉ. II.385).

LUSTA: **1)** iners, deses MA. träge, faul PPB. Miért nem indulnak fertőzni minden gonoszságban a feslettekkel, minthogy ezeknek is cseppenik valami gyönyörüség legalább a lustából (Fal: NE. 31). Még a fülét sem mozdítja, igen lusta (SzD: MVir. 175). **2)** dissolutus, vilis; schlampig, lumpig]. Most tzifra, most lusta ruhában öltözni (Orczy: KöltH. 152).

Lustán: [negligenter; träge]. A katona könnyebben végzi életét, mintsem az, a kit a hideg hónapiglan nyomorgat és lustán tészen a koporsóba (Fal: NA. 222).

LUSTOS: **1)** udus MA. feucht PPB. Mocskos és lustos ruha (MA: SB. 226). Kegyetlen Hylactor agarannak meg-mutattad lustos nyomdokidat (Illyef: BCsTomp. 110). Szablája el törött, csak fele kezében, maga lustos porban és keresztény vérben (Zrinyi I.60). Talált utat Vida magának szablyával, ugy ballag az viz felé lustos vérrel s porral (115). **2)** sordidus MA [foedus, spurcus]; unflätlig PPB. [garstig]. Az lustos száju gaz asszonyok hurították inkább (MonIrók. XI.438). Az úrfiak fennyen dicsekednek a lustos életnek címerével (Fal: NE. 6). Tudom, hogy sok hímes szinnel s okkal mentegetik ama lustos mondásokat (17). Ki méri a tsalakozást vagy lopást vagy a lustos életet javallani (33). Egy végben három-százat hallani (comoediát), a hol a szem is akad tsúnyára, a fül is hall lustost (85). Lustos képeket szerzünk magunknak drága pénzen, azt feszéttyük aranyrámákra (Fal: NA. 137). Fejünk felett vagyon a gyönyörőségnek tengere és tsak azok részesülnek benne, a kik itt alatt a lustosban nem zabálnak (158). Ha az urfiak tudnák, hogy nem gyönyörködtök a lustos beszédekben, nem merészelnének előttetek szemtelenkedni (179). **2)** [libidinosus, probrosus; liederliche person]. Állas elő a kalastromból edgy híres lustost, safarinát, imádd az által az istent (Kereszt: FelsKer. 380). Híres lustosra is akadtam, melly ezer szépet tudot mondani a szűzességrűl (Fal: NE. 58).

Lustosan: [madide; durchnässt]. Delimán hogy megtért rettenetes hareztúl, fárattan, lustosan alut-vértül, portúl szüve még jobban ég nagy boszuságtul (Zrinyi. II.3).

Lustosság: [probrum, turpitudo; liederlichkeit, garstigkeit]. Nem arrul a tiszteségrűl beszélgetek, a mely igyenes ellensége a lustosságnak (Fal: NA. 185).

LUTHER: [Lutheranus]. Ha a lutterek és kálvinisták ügyét fel válaltad, maradgy meg a kérdésben (Matkó: BCsák. 35).

Lutherség: [Lutherani]. Lutherséget közülünk kiszinlettünk, nem bánt senki, bátor immár ne féljünk (RMK. V.19). Lutheranus: Luteraner (KirBesz. 121). Négy rendbeli embereket találoc ez földön: sidóság, poganság, papaság és luterség (Bas: Credo. 137).

LUTHERISTA: [Lutheranus]. A lutheristák Husznak eretnek nevet sújtnak fejéhez (Pázm²: Kal. 170). A setét haynalcsilag-utan budoso lutheristak vezetője (Pázm: LuthV. Címl.). Micsodák ezek a Lutheristák és Calvinisták? Csak ez vilag szemeti (Alv: Post. I 97). A lutherista és calvinista vallás a magyarok megtérése után 500 esztendővel vettetett (Matkó: BCsák. 6. 52).

LY.

LYIÚT: [lyra; laute]. Hogy ha valahol gyönyörűséges nótára igazittatott hegedű vagy lyiút szót hallunk (Pázm: Kal. 2).

LYUK, LIK (*l'ik* MünchC. 27. *lyik* Pázm: 5Lev. 262. *lyok* PeerC. 74): **1)** foramen, foratus, fossa C. fovea MA. loch, grube PPB. Az egerec ki iöuen a likocbol, merezkéttenec mínket viadalra rezzeztenice (BécsiC. 42). Rauazocnac likai vadnac es meńńei repesốcnec fézkec (MünchC. 27). A galamb a kőzalnac hasadekaban es lykaban ẽ ńugodalmas lakodalmat keresi (NagyszC. 112). Az egereek lakoznak zoros lykakban (SándC. 5). Az rokaknak lykek vagon (JordC. 376). Sok vadak giültenek a lyk eleibe (DebrC. 175). Ha ki akarz menny azon lykon, kyn ewzteneren iewttel be, tehat ismeg meg ewzteuereggyel (Pesti: Fab. 27b). Kőnieb ah teuęnek eǵ tẃ likni helien altal menni, hoǵ nem ah gazdagnak meniorsagba (Ozor: Christ. 78). Ha sok béka vgrandozic ki az liykből, esố lészen (Cis. G2). Ennek is olvasd meg az also renden való lyikait (Helt: Arithm. F7). Ha a forrásnak tellyességéből nem szabad meríteuem, még is a mennyei csévének likát illetem szájammal (Pázm: KT. 431). Az liknak kőrőskőrnyűl kétszerezése légyen, hogy meg szakadgyon (MA: Bibl. I.75). **2)** [antrum; höhle]. Lyukba szoktak vala mardusok lakni, erdei vad hussal csak szoktak élni (RMK. IV.118). A kies berkekben, erdei ligetekben táplaltatott vadak az ő barlangjokban, lyukokban fogják magokat (Com²: Jan. 31). **3)** anus C. [hinterbacken].

[Közmondások]. Hitván egér az, az kinek czak egy lyuka vagyon (Decsi: Adag. 113). Az bagzó ebnek sok lyuka vagyon (167). Gyakor eséssel a kitsiny tsepp is likat ver (SzD: MVir. 125).

ál-lyuk: cuniculus PPBl. [mine]. Sántz-ásó, áll-lyuk vagy mina-ásó: cunicularius PPBl. Áll lyukat ásók, erősség csinálóc avagy sáncz rakóc: cunicularii, balistarii et munitores (Com: Jan. 146). A szigetben esett és történtt dolgokat beszélli ezután, s számlállya azokat az ötet titkoló setét áll-lyukakat (Gyöngyl: Char. 352). A setét áll-lyukban azért ott maradván, egy a másiknak sok édes szót adván, a bánat között is valának vígadván (233).

farkas-lyuk: [fovea lupina; wolfshöhle]. Paludemper medium Farkaslyk ettluentem (ZichyC. I.10). Poss. Farkaslyuk (II.458).

furó-lyuk: [foramen terebra factum; bohrloch]. A messiást tsak igen homályoson szemlélhették, mint valami fúró lyukon által (Misk: VKert. 439).

füst-lyuk: infumiculum MA. rauchloch, schornstein PPB.

gomb-lyuk: [fissura]; knopfloch KirBesz. 26.

gyujtó-lyuk: incendiarium foramen SK [zündloch]. *Gyujtó lyuka a puskának vagy álgyúnak: tormenti spiraculum, catapultae ignitabulum PPB Szegeket vere az gyutó lyukokba (Helt: Krón. 107). Algyuk giuto lukat szeggel be vernek (Görcs: Máty. 33). Egy végét kanótnak gyujtó likához tevé Farkas ágyunak (Zrinyi I.20). Elvagdalák ágyúknak minden kerekét, gyujtó likakban is vertek vas ékeket (II.54). Kiknek az száját lőtték vala el, kiknek penig az gyujtójukok szakadozott vala ki (MonIrók. VIII.333). Midőn az ágyukat magyarok el-nyerték, kerekeket széllyel rontották s keverték, a gyujtó-lyukakat vas szeggel beverték (Kónyi: IIRom. 124).

haj-lik: porus PPBl. Veriték-lik, haj-lik vagy lyuk az ember bőrin: pori PPBl.

kő-lyuk: [specus; höhle]. Mikoron az kőlyokhoz közelejtene, beléé kezde nezny (PeerC. 74). El mene pusztaba az Argeus neuű hegiőn egi kőligba lakek (DebrC. 175). Elszaladtac ez öt királyok es elrőyteztec vala egy kőlyukba . . . Monda Josue: Haytsatoc nagy kőveket az kő lyuknac szajara (MA: Bibl. I.202). Nem akar az kőlyukbol, barlangbol kijőni (MA: Scult. 640b).

ló-lyuk: [culus equi; pferdeloch]. A ló lyukban is vóltal egy keveset (PhilFl. 56b).

lövö-lyuk: tormentaria, jaculatoria fenestella, specula PPB. [schiessscharte].

macska-lyuk. Az machka lywknalis eleget eoryztem, de senky nem bantott Boldogkeobeol mynket (RMNy. II.309).

nagy-likú: multicavatus PPBl. [vielfältig ausgehöhlt].

négy-likú: quadriforis C.

orr-lyuk: nares C. Nom². 13. [nasenloch]. Idwez legyetek zyz ornak lykay, kyk ysteny zelnek edes yllattyatlı erzettek (ThewrC. 98). Az két fül, az két orra lik és az száj (Kopaszság D). Az orr lyukakon mint egy árnyéc széken a penészes takony alá származic (Com: Jan. 47). Orra lyukán bé szívandó orvosságoc (174). Ne illesd orra likait (Czegl: MM 86). Veres nagy szemei ugyan ki dültenek, az orra likjain langos szellők mennek (Zrinyi I.32).

[Közmondások]. Az gazdagnak is kettő orra lika mint az szegény ember disznaiának (Decsi: Adag. 83).

ravasz-lyuk: [lustrum vulpinum; fuchshöhle]. Ad fossatam uulpinam quam rouoslıık vocant (Wenzel III.195).

róka-lyuk: lustrum vulpinum; fuchsloch PPBl. Egy az isten szava, ninczen változás abban, ninczen róka lyuk abban (Illyef: Jephta 23). Ezen felelet tsak róka-lik és szaladásra készült tsavargás (SzD: MVir. 351).

segg-lyuk: [culus, anus; arschloch]. A sül-diszno felől állatják, hogy két seggi lyuka vólna, melyeken ganéjlani szokott (Misk: VKert. 212).

sok-lyukú, sok-likú: multiforus MA. PPBl. multicavus; löcherig PPB. Sok likú, lyukatsos: multiforis; sok lyukú síp: tibia *multifora PPBl.

szëg-lyuk: [anguli; vielwinkel]. Minden szege-lyukakban csak a sok siralmak (Megy: 6Jaj. IV.17). Minden szöget lyukat öszve nézegének (Gvad: Orsz. 108).

szökő-lyuk: [receptaculum; schlupfloch]. Lássuk, mitsoda szökő lyukat talál itt Sámbár (Matkó: HRoml. 76).

tolvaj-lika: spelunca latronum NémGl. 302. [diebshöhle].

tű-lyuk: [foramen acus; nadelöhr]. Könnyebb az tevének tű lukon által menni (Sylv: ÚjT. I.112).

ürge-lyuk: fovea cuniculorum Kr. Vallyon micsoda ürge lyukba rekeszkedett vólt az meg-némúlt Luther ecclésia (Pázm: Kal. 588).

verejték-lika: porus PPBl. schweisslöcher KirBesz. 127. Verejték lyukak vagy pórusok. 1658 (KNagysz. 27).

Lyukacska, likacska: [foramen parvulum; kleines loch]. Kynnyeb az tewenek az thwnek lykaczkayan altal mennye, mynth az kazdaghnak bee mennye menyeknek orzaghaban (ÉrsC. 212). Kis likacskán István hallgatja vala, egy nehány barátival titkon szólla (RMK. III.135). A harkály valamelly magas fa oldalában egy kis paraszt lyukatskát vájkál s abban tojik (Misk: Vert. 428).

Lyukacsos, likacsos: multiforis C. multiforatilis, fistulosus MA. [voll löcher]. Pőfeteges, likatsos: fistulosus Major: Szót. 229. Vápás, likatsos: lacunatus; spongyiás, likatsos: spongiosus PPBl. A kovászszal sűlt kenyérnec kettős héjja vagyon és belől likatsos béli (Com: Jan. 76). A test tajtéc kővel és lyukacsos mosó kővel dörgöltetic (114).

[**Likacsoz-ik**]

mëg-likacsozik: [diffindor; zerspalten, risse bekommen]. Az föld alul a fán környős környűl meglikacsozik (Lipp: Cal. 22).

Lyukad, likad: foramen accipio SI. [loch bekommen].

ki-likad: ∾ A salétrom üsthöz vettünk timsót, hogy ki likadt volt (MonTME. I.62).

mëg-lyukad, mëg-likad: ∾ Olly erőssen feyeben nyomak, hogy az ő zent feye ezőr helyen lyukada meg (ÉrsC. 46b). Meglyukada a hajó (Bethl: Élet. 306).

[**Likadoz**]

Likadozás: [fissura; ritze]. A szőlőnek veszei minden rajtok eső repedés, likadozás nélkűl meg-bimbozhatnak (GKat: Válts. I.619).

Lyukas, likas: foraminosus, multicavatus, per tusus C. löcherich, voll löcher PPB. Likas vagyok: fistulo C. Myt hattatok tw? Egh rozh haloth, lukas czolnakoth (Apost. 36). Fölwl az ruha lykas wolt és fel köttetyk wolt kötelekwel (ÉrsC. 66). Lyukassoc a szuszékoc (Helt: Mes. 328b). Az gomb rakot lwkas, cukos (RMNy. II.67). A keresztes fűnec kéc virága vagyon, likas az gyökere (Mel: Herb. 157). Chyengő viragh, likas levelő fyv (BeytheA: FivK. 94b). Ha az tálmaso fyu vizet vezik, likas sebőket be forrazt (104b). Az orgona lyukas száru bórdókból áll (Com: Jan. 169).

[Szólások]. Egy likas mogyorót sem adnék érettek (SzD: MVir. 220).

[Közmondások]. A szerentse parolája lyukas (Kónyi: HRom. 119).

apró-lyukas. Az verő veriték-járó aprolyukas: medulla porosa (Com: Vest. 12. 141).

likas-bikas: [foraminosus; voll löcher]. A korál ritka, likas bikas (ACsere: Enc. 252b).

[**Lyukasit**]

mëg-lyukasit: [perforo; durchlöchern]. A kemény kővec a lágy viztől meg-lyukasíttatnac (Tyúk: Józs. 155).

Lyukaszt, likaszt: perforo MA. durchlöchern PPB. Christusnak kezei nem csak ligasztvan voltanak, hanem szegések (Gyarm: Fel. 274).

által-lyukaszt, által-likaszt: transfodio, pertundo C. perforo MA. durchbohren, durchlöchern PPB. Az magoknac való omberec a hegéket által likasztottac (Decsi: Sall. 10). Az Belus leáni nagy erőt szakasztnak vala rayta, hogy az által likasztatott hordót meg tőlthetnek (Lép: PTük. I.249).

átallikasztás: [perforatio; das durchlöchern]. Likasztanál meg egy ostyat, kin esnék az által likasztás: a Christus testénné vagy az ostyán (Czegl: Dág. III.L1).

ki-lyukaszt: [perforo; durchlöchern]. Az felső tégelynek az fenekét ki kell lyukasztani (KecskÖtvM. 307).

mëg-likaszt, mëg-lyukaszt: desubulo C. perforo MA. durchbohren PPB. Megh likaztaak kezeymeth, labaymath (WinklC. 220). Meg lykaztak een kezeymeth ees meg zamlalaak mynd een tetemenymeth (KeszthC. 39). Az pallast meg lykastwan (Pesti: NTest. 71b). Meglyukasztatott rojtra csinállyác az ő ágait (Nad: Kert. 59). Az felső tégelynek a fenekét meg kell kicsinnyé lyukasztani (Kecsk: ÖtvM. 307). Által szögezett tenyere meg-lyukasztott lába ere áraszt vér-folyamokat (GyöngyD: Char. 287). A harkálynak igen hegyes orra vagyon, mellyel még a nagy temérdek tser-fákat is meg-lyukasztja és ki-vájja (Misk: VKert. 425). Magok Fábri György malomházához három megjukasztott czövekek által, mely közönségesen kalán furunak mondatik, bocsássanak vizet (CsikGy. 40).

Lyukasztás: 1) foratus C. [durchlöcherung]. Mennyien vesztek házomlásban, egy szúnyogmarásban, egy tő-lyukasztásban (Pázm: Préd. 990). 2) [foramen; loch]. Az füstit söpörd öszve, vajjal keverd öszve, azután kend be a lyukasztást vélle (Kecsk: ÖtvM. 310). Szent oldalán marasztotta, hagyta emlékezetül tágason tátva a dárda lyukasztását (SzD: MVir. 106).

Lyukasztó: [locheisen]. Más szekrényben: lyukasztó vagy bányász poczok van (Radv: Csal. II.396).

Lyukatos, likatos: fenestratus; löcherig PPB. Likatos sajt: *caseus oculatus; régiségtől likatos kövek: lapides *adesi PPBl. Ne légyen kenyered igen kemény s meleg, s az jobb, mely lyukatos, tudgya ezt a kősseg (Felv²: SchSal. 9).

Liggal: [perforo; durchlöchern]. Tővisektűl liggaltatik és szurdaltatik (Debr: Christ. 115). Körmők allyait lyiggalták (Megy: Szöv. 113).

Lyuggat, liggat: multa foramina facio Kr. [durchlöchern]. A tövisset ha terjesztett tenyerünkön tartyuk, nem lyuggat (Pázm: Préd. 358). Én vagyok tenéked sertő és liggató tűvised (Zoly: Elm. 278). A harkály vagdalja és lyuggatja az élő fákat (Misk: VKert. 427). A tövisset ha kiterjesztett tenyerünkön tarttyuk nem lyuggat, de ha meg-szorittyuk, vért bocsát (SzD: MVir. 445).

által-liggat: [perforo; durchlöchern]. Lassad az en kezeymet kifezittetven es nag keőtlenűl a kemeń vas zegekkel altal liggatvan (NagyszC. 47). Ugy volna Christus által veretve, szegeztetve, liggatva (MA: Scult. 92). A moly mindenféle szőtt matériát által liggató s vesztegető férgecske (Misk: VKert. 684).

ki-lyuggat: ∾ Egy csuport ki kell lyugatnyi, fenekét, oldalát rakd be, mint az zománczoló kemenczét (Kecsk: ÖtvM. 304).

mëg-lyuggat, mëg-liggat: ∾ Meg ligattia czóntaimat (Mel: Jób. 71). Az étzaka ugyan megligattya az én czontyaimat (MA: Bibl. I.467). Megsebesitetőtt, likgatott véres holt test (MA: Scult. 404). Szent kezeyt es labayt meg liuggatták (Lép: FTük. 242). Megh lyiggattak az én kezeimet és lábaimat (Alv: Post. I.581). Meg-lyuggatott kezeid (Hall: Paizs. 412b). Egy téglyet felen kellene egy téglára tapasztanyi és az oldalát meg kellene sűrűn lyuggatnyi (Kecsk: ÖtvM. 291). Meg ne liggassák az palánkot (Gér: KárCs. IV.73). Vas szegekkel meg-lyugattattál (Taru: Szents. II.49).

Liggatás: [perforatio; durchlöcherung]. Ha látandom az ő kezein a szegek liggatását, el hiszem (Pázm: Préd. 580). A maga bőrét adta ostor alá, melly sűrű liggatásokkal varatott őszve (Hall: HHist. II.3). Kérlek, erőt adgy oldalad felnyitásának, lábaid lyuggattásának s kezeidnek sebiért (GyöngyD: RK. 296).

Lyuki, liki, lyüki: [cavernosus; höhlung-]. Lyuki ember: pumilio, pumillus, pumilio, nanus, pygmaeus MA. Lyüki ember: nanus; törpe ember, kutak ember, lyüki ember: pumilio PPBl. Igh mondok az kys embőrőkről, kyketh mi liky embőrőknek mondunk awagb thőrpeknek (KazC. 192). Jwtank az orzagba, hol laknak az apro emberek, kyketh az magyarok hynak lywky embereknek (TelC. 274). A kis, lyűki ember, tőrpe, kutac csufságul és nevetségűl van mindeneknél (Com: Jan. 45).

M.

MA (*má* KrisztL. 24. *mo* TelC. 295. VitkC. 104. tegnapon, *mois* LevT. I.10. *mah* WeszpC. 106): **1)** [nunc; nun, jetzt]. Ymmar ma tudyad: nunc autem scias (EbrC. 62). Mend maiglan al a mezõn: usque nunc (BécsiC. 4. MünchC. 33). Nem lattoc engemet matol foguan: a modo (58). Maiglan hirdetem te diczeretedet (AporC. 23). Hadd vgyan ma: sine modo (JordC. 362). Az en leanyom ma meg holt: modo defuncta est (379). Mindenkoron ellenek mondanak mynd ez mayglan (ÉrdyC. 174b). Mivel az oroszlán nem akart néked ártani, én sem bántlak; de meg-lásd: mántúl ne vétkezzél (Hall: HHist. II.179). A mit a világ két kézzel ma nyujt, azt időnap előtt elránthatja tőlünk (Fal: NU. 278). Ma tõbb kivántatik egygyetlen egy bõltshez, mint-sem régenten mind a héthez (Fal: UE. 362). **2)** hodie C. [heute]. Ma nem ett: famelicus, famelicosus MA. Ma tellyességgel: per totum hodie (in jure ung.) MA. Hol zédégettel ma? (BécsiC. 5. MünchC. 23). Ma vagyon, es masnap az kemenczeben vettetyk: hodie est, et cras in clibanum mittitur (JordC. 371. Fél: Bibl. 9). Intsétek egymást mindennap míg a ma neveztetik: donec hodie cognominatur (Illy: Préd. I.281). Az Christusnak szûletese az õrõkke valo mában volt (MNyil: Zsolt. 225).

[Szólások]. Mára virradóra (Mik: TLev. 413).

Mai, mái (*máji* napiglan: usque in praesentem diem MA: Bibl. I.199. *maji* MA: Scult. 698. *máj* nap: hodie Com: Orb. 94): **1)** [praesens; gegenwärtig]. Ez may eztendewben 1546 (LevT. I.30). **2)** hodiernus C. [heutig]. Ez mai idõbe (GuaryC. 38). Ezmay zent euangelium (VirgC. 114). A mái evangeliomot irta-meg szent Lukáts (Pázm: Préd. a). Imé, a mái dicsőséges pátronúsúnknak vezérlő kalaúzsága (Csúzi: Síp. 464).

[Szólások]. Ez m a y n a p i g (Mon: Apol. 106. Mad: Evang. 166). Fenyegetőzések, ármások és török vitézek által ez mai napig is hódoltatja (MonIrók. VIII.411). M a y n a p o n (hodie) meentõk ky wy gabonanak honapyaban (JordC. 35. 241). Ezõn mai napon (DebrC. 160). Igy tanittiak ez mái naponnis (Bal: CsIsk. 17). Mennyin nem találtatnak a máinapon hasonlok Judáshoz is (Illy: Préd. I.6). M á i n a p r a (Zvon: Post. I.4). A ki kilépett Pannóniábul és azon országokon megfordulván kapott bennek, tanúm lehet, hogy egyelesleg a nemes-embereken sok sebeket ejtenek m á j n a p is (Fal: NE. 2).

MACA: amasia, amica Sl. [geliebte]. A L. Flaminiust a Portius Cato censor a tanácsbol tsak azért veté-ki, hoǵ egy meg-sentenciaztatott embert a maczája kedvéért, nem a suppliciumnak rendeltetett helyén vereté agyon (GKat: Válts. II.307).

cice-maca. Pálnak azonban citze-matzáit olvasd megh Stellánál s-Blondusnál, s fel találod Julia Farnésját s-a tõbbit (Czegl: Japh. 138).

[**MACKÓ**]

Mackóka. Vigy ki innét jó lovacskám! szépen nevelt jó maczkókám (Thaly: VÉ. I.214).

MÁCSIK: [nudel]. Mézes mácsik (Thaly: VÉ. II.96).

MACSKA: felis C. catus MA. [katze]. Terra super Macskarew 1251. Macskalukh in silva Nagy-Ravazd 1347 (Czinár). Nem gondol sem eger fogoual, sem mačkaual (SándC. 3). Macskanak farka (DebrC. 104). Igen hegyes mint a maczka kõrme (Mel: Herb. 48). Nyalánk matska (MesésK. 20).

[Szólások]. Nem eb, hanem matska: similior ficu (Decsi: Adag. 147). Lyncaeo perspicacior: szõmõs mint az maczka (86). Vgy illenek õzue mint az eb s az matska (34). Vgy alkusznak mint az eb s matska: Hercules et simia (209). Nékem is volt egy bölcs macskám, a tsávában halt vala (453). Lám oly bölcz mint az en maczkam: nunc ipsa vivit sapientia, nunc ipsa floret Musa MA. Ugy örül neki mint a macska a tûkõrnek (Matkó: BCsák. 102). El törte a macska szarvat: tesseram confregit (Kisv: Adag. 510. Kr.). Matska tőled zsákban nem osztatik (Orczy: KöltH. 128). Rajta érték vagy kapták az ebet a szalonnánn v. hájonn: a matskát a tejes fazekonn: meglepték a tolvajságon (SzD: MVir. 90).

[Közmondások]. Aláнéző macskának nem kell hinni (Fal: Jegyz.).

erdei-macska: **1)** felis silvestris MA. [wilde katze] (Frank: HasznK. 21). **2)** ulula. Az erdei maczkác kiáltanac az õ elpusztítatott palotajaban, és az õ gyõnyõrûséges hazaiban az sárkányoc (MA: Bibl. II.13).

pap-macska, pap-macskája: oniscus, scolopendra C. multipeda, multipes, multipeda PPBl. Pap matskája avagy sok lábu féreg: centipes vel multipeda; szamár szinû szõrõs pap matskája avagy veres tarka szõrõs hernyo: coniscus seu oniscus Com: Jan. 51. Az pap matzkayának kit hinac, ha sokan iárnac széllel, nagy esõt érzenec (Cis. H). Palánta magot hogy bolha meg ne egye a vagy pap maczka (OrvK. 14. Misk: VKert. 629).

pézsma-macska: odoraria felis PP. [moschuskatze]. Patkány szabású pésma matska (Com: Jan. 62. Misk: VKert. 238).

vad-macska: felis silvestris Nom.[2] 129. [wilde katze] (Pesti: Fab. 57b).

vas-macska: **1)** ancora C. MA. [anker]. Salum: olly hely a tengeren, a hol vas-matskában tartják a hajókat, mikor a portusra ki nem mehetnek PPBl. Kyt (reménységet) oly erõssen tarthwnk, mynt az tengheren yarok az vass maskath (JordC. 808). Tegedeth tartonc vala, mikepen a vas mackat a tengõrbe TelC. 180). Az vasmacskakat fenékre hánták vala (RMK. IV.203. Sylv: UT. II.103). Vgy tarttyuc mint lelkûnknec erõs vasmatskaiát (Helt: UT. Hh2). A reménség erős, bátorságos vas-matskája

lelkünknek (Pázm: Préd. 173). A vas macskát meg-vetic (Com: Jan. 90. Zrinyi I.34). Reménységednek vas-matskáját vessed az isten igéjének fundamentomában (Megy: Bayle. 824). Bizodalmunk, és reménységünk vasmacskája (Illy: Préd. I.426). El-hágy reménységed erős vas-matskája (Kónyi: HRom. 76). Örvényes tenger a mi életünk, sok veszedelmeket forgat, a ki szerentsésen akar evezni benne, eggyik kezében vasmatska légyen, a másikában mérték (Fal: UE. 406). A mentő vasmatskát az utolsó veszedelemkor veszik elő a révészek (453). **2)** Vas matska a tűzhelyen: cantherius focarius PPl.

Macskás: membris captus, contractus Kr. (MargL. Praynál 283. Kr.).

MADÁR (*madaar* JordC. 906): avis, volucris, volatilis C. ales MA. [vogel]. Vörös-lábú madár: erythropus Nom.² 157. Horgas orrú madarak: volucres aduncae, carnivorae 163. Egyenes körmű madarak: volucres rectiungves 165. Meg esmerne madaraknak halaknak es fanak es gewkereknek yozagytt (EhrC. 29. 40. BécsiC. 112. 139). Vagon az eghy madaraknak feezkők: habent volucres caeli nidos (JordC. 376). Az eghy keselyẃ madar hord vala eetelt ewnekyk (ÉrdyC. 337b). Egimas zauat nem halanaak madarak sokasaganak czaczogasaert (VirgC. 105). Tekinczetek az eghi madarakra: respicite volatilia caeli (Fél: Bibl. 9). Hanem ha madár látta vólna meg: nisi si qua vidit avis (Decsi: Adag. 92). Madarac csevegéseből (ex auguriis) jővendőlnec vala (Com: Jan. 130). Madarakot vadásztanac (Liszny: Krón. 63). A madár költ (CorpGramm. 317).

[Szólások]. M i n t a z é h m a d a r a k a szemei szűrre, ugy járnak az iffiak ezekhez kerőre (Gyöngy: KJ. 4). J e l e s m a d á r vagy te (Kónyi: VártaM. 23). P o k o l m a d á r az hipocrita (Helt: Mes. 29). Bölcs im az jó békességre mutata, ki nagy r i t k a m a d á r Magyarországban (RMK. IV.237). Ritka madár a most (Decsi: Adag. 84). Néha m a d a r a t f o g h a t n á n a k vélle, néha penig ördőg az éha (160). Ugy örülnek, m i n t h a m a d a r a t f o g t a k v o l n a (GKat: Titk. 354).

[Közmondások]. Hitvány madár, a ki a fészkét meg rutítja: Chius cacans MA. Az madarat szauan esmeric meg (Mon: Apol. 300). A ki madarat akar lőni, nem pengeti idegét (Pázm: Préd. 7). Nem pengeti az íját a ki madarat akar lőni (Kisv: Adag. 365).

barázdabillëgető-madár: motacilla Nom.² 159.

bögető-madár: ulula Nom.² 163.

csacsogó-madár: avis garrula Nom.² 153.

császár-madár, császár-madara: attagen C. attagen, attagena, bonosa PPB. tetrao bonasia; haselhuhn Kr. haselhuhn KirBesz. 159. Tizenhárom huros és két császár madár (LevT. II.138). Jól tart bennünket őzzel, császár madarával (Évk. XIII. 52. Com: Jan. 30. Radv: Csal. III.56. RákF: Lev. I.262. Mik: TLev. 351).

csipke-madár: ruticilla, rubecula Nom. 163. rubetula, ruticella MA. Tsipke madár, veres madár, sármályn: ficedula rubeta, rubecula, erithacus Com: Jan. 37.

cimërcs-madár: avis cristata Nom.² 155. Kr.

éjjeljáró-madár: noctua Com: Jan. 35.

éneklö-madár: aves oscines Nom.² 153. [singvogel] (MA: Scult. 882).

ësztërag-madár: [ciconia; storch]. Esztrag madár (Tel: Evang. I.211).

fakúsz-madár. Fakuz madár: pardulus Major: Szót. 347.

fécske-madár: [hirundo; schwalbe] (Thaly: VÉ. I.143).

féniksz-madár: phoenix C. Com: Jan. 39. A fenix madar, grifmadár és harpiák tsak költött dolgok (Com: Jan. 33). A fénix madárnak artzúlatja pofás (Misk: VKert. 302).

fenyö-madár: ficedula PPBl. [turdus] kronawetvogel Adámi: Spr.

fogoly-madár: perdix C. Kár: Bibl. I.657. Helt: Bibl. II. 170. Nom.² 161. Com: Orb. 45. Com: Jan. 30. rephuhn Com: Vest. 140. *Sereg fogolymadár: perdicum agmen PP. Vöttünk Kecskemétön fajd és fogoly madarakat (MonTME. I.31. Czegl: Dag. II.68. Illy: Préd. I.419).

fülemüle-madár: [luscinia, philomela; nachtigall] (Pont. 280).

fürj-madár: coturnix [wachtel]. Nagy zeel tamada wr ystentẃl es yme nagy sok ffyr madarakat ffel ragadwan, mynd az Yzrael taborara hozaa ewketh (JordC. 142. Land: ÚjSegits. I.505).

gerlice-madár: [turtur; turteltaube] (Pont. 200. Thaly: VÉ. II.55).

gólya-madár: [ciconia; storch]. Itt déllettünk az gollya madarban [vendéglő] (SzCsomb: Utleir. 217).

griff-madár: griphes C. gryphus Nom.² 157. gryps Com: Jan. 33. [greif].

gyapjas-madár: lanarius Nom.² 157.

gyöngy-madár. Anseres marini sive scotici: talám ez magyarul az gyöngyér, gyöngyvér, gyöngymadár; ardea pulla vel cinerea: szürke gém vagy gyöngyver, gyöngymadár MAl.

hálcion-madár: [halcion; eisvogel] (Com: Jan. 29. Misk: VKert. 487).

hattyú-madár: [cygnus; schwan] (Zrinyi. I.181).

házi-madár: [geflügel]. En hazi madarim: altilia (MünchC. 54).

hivó-madár: [lockvogel]. Az hivó madaraknak való madarakat mikor à világosra hozzák, igen enekelnek, és hiják à többit (Lipp: Cal. 11).

húros-madár: turdus Pesti: Nom. 61. MA. der ziemer Com: Vest. 149. krammetsvogel Com: Orb. 45. Kdnek egy neháný huros madarat és öreg madarakat is küldtem, adja az úr isten Kdnek egészséggel elkölteni (LevT. II.126). Huros madarak, fürjek, rígok (ACsere: Ene. 479. Felv: SchSal. 15). A hamis korcsomárosok a' verebeket hurosmadarak gyanánt adgyák (Illy: Préd. II.357. Misk: VKert. 459).

jégl-madár: alcedo, halcion Major: Szót. [eisvogel].

kakuk-madár: coccyx PPl. [kuckuck].

kar-madár: nisus, accipiter ad venandum instructus SI [sperber]. Nyulakat verjenek agarakkal, fürjt [fürjet] kar-madárral, rókát, őzet s több efféleт kergessenek lelkekszakadva (Fal: NU. 271). Kezemen hordoztalak, mint a kar madarat (Fal: TÉ. 674. 710)

karuly-madár: spira, accipiter fringillarius, varus PP. habicht, falke, sperber PPB. *Karuly madár lábára-való szíj vagy sinór: lemnisci pedanei, jacti PP. Valahol lattatyk az korvoly madarnak arneka, ot kevzel vagyon az kornoly madar (CornC. 234).

kecskefejö-madár. Kecskefejű madár: caprimulgus Com: Jan. 30.

kecskeszopó-madár: caprimulgus Nom.² 155.

kenderike-madár: linaria PPBl. [hänfling].

király-madár: [turdus; krammetsvogel]. Az király madár, ez fenyű magot eszik (MesésK. 14).

lëányka-madár: motacilla; barázda-billegető PPl.

ordító-madár: nádi bika; butio PPl.

paradics-madár, paradicsom-madár: manucodiata SK. [paradiesvogel]. A paradits madarat lábatlannak hamissan mondják: manucodiatam esse apodem falso dicunt (Com: Jan. 29. Com: Orb. 45. ACsere: Enc. 216. Misk: VKert. 440).

páva-madár: [pavo; pfau] (Illyef: Jepht. 9).

pëllikán-madár: [pellikan] (Rim: Ének. 361).

poszáta-madár. Nyomorée, poszáta madár: curruca MAl.

publikán-madár. Publikán madár és bagoly: onocrotalus et ericius MA: Bibl. II.29. Pellican, publican madár ACsere: Enc. 214. Kewth publican madár (LevT. I.5).

ragadozó-madár: [avis rapax; raubvogel]. Ezek valának azok a harpia ragadozó madarak, kik el-hordották szép pénzét, s tsaknem minden értékébül ki-forditották (Fal: NU. 291).

siska-madár: [?] Siska madárnak tedd szerit es igezd [égesd] meg tollastul (OrvK. 98).

sólyom-madár: falco Kr. [falke] (Liszny: Krón. 176).

struc-madár: struthio-camelus C. struthio Nom.² 163. [strauss]. (Com: Jan. 31).

teve-madár: struthio-camelus; strutz-teve Misk: VKert. 295.

vizi-madár: [wasservogel] (Helt: Bibl. IV.57).

Madaracska: avicula EhrC. 139. 140. [vöglein]. (Illy: Préd. II.187).

Madaras: avibus abundans Kr. Madaras [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. IX 365).

1. Madarász: aucupor C. [vögel fangen, vögel jagen]. Ahhol kd azt irja, hogy én velem nem halászbat ez bítőn, én azon félek, hogy szintén pünköst nap felé kezd kd itthon madarászni (Nád: Lev. 77). Küldénec szép madaraszo dobokat és sûuölteket (Helt: Krón. 150. Tel: Evang. II.792. Beythe: Epist. 46). Madarászni akarand vele (MonIrók. III.120). A zöld erdőben vadászó, madarászó emberek zöldbe öltöznek, hogy a basonlatosság édesgesse, ne ijeszsze a vadakat (Pázm: Préd. II.115). Dicsireteket madarászni: laudes aucupari (Illy: Préd. II.215). Akkor leg-jobb madarászó üdő vagyon (Lipp: Cal. 51).

Madarászás: aucupium C. aucupatio MA. [vogelfang]. Halazast vadazast madarazast ne tehessen (ÉrdyC. 580). Vadaz madaraszast igen keduel vala (Istv: Volt. 2). Nem sokat múlata Zebernik várában, vad-madarászással el-aláment vala (RMK. VI.68).

Madarászat: aucupium Kr. (Mik: TLev. 193).

2. Madarász: auceps C. falconius magister PP. vogler, vogelfänger PPB. Madarász pózna: ames C. Madarazok: aucupes NémGl. 375. Midenem esic madár ő földnek tőrebe madaraznalkűl? (BécsiC. 218. BodC. 7. KazC. 102). Az madarazis szepen sipol az madarnak (Mel: SzJán. 99. Kár: Bibl. I.605). Az mi lelkűnc mint eg madar ki ki szabadult az madarazoknac tőrőkből (Szék: Zsolt. 136). Az okos madarász annak a madárnak sivol (MonIrók. III.55). Az rárós madarászt küldjétek ki (MonOkm. XXIV.268). Szem-közbe mégyen a madarászokkal (Misk: VKert. 352). Madarkákat lépen fog sok madarász (Gvad: FNót. 37).

Madarászság: pantherum, aucupium MAl.

Madári: aviarius MA. [vogel-].

Madárka (*madarka* Kár: Bibl. I.619. Hall: HHist. II.221. Gvad: FNót. 37): avicula C. [vöglein]. Ez madarkanak nem igerted meniorzagot (VirgC. 107). Yme eegy zeep feyeer madarka be yewe az egyhaz ablakan (ÉrdyC. 310. 503b. 570b. 645b. MA: Bibl. V.59). Madarkákat lépen fog (Gvad: FNót. 37). Poszáta, avagy füst-farkú madárka (Misk: VKert. 111).

Madárnyi. Madárnyi lelketeknek szabadulást keresve hatalmas császár szárnyai alá folyamodátok (MonIrók. VIII.67). Madárnyi járó föld (Fal: Jegyz. 935. magna distantia, longinquitas Kr.)

MADZAG, MAZZAG: zona C. Otr: OrigHung. I.298. PPB. resticula, funiculus, tomix, tomex MA. schnürlein, stricklein, gurt, seil von hanf PPB. Né akariatoc birnotoc penzt tű mazzagtokon: nolite possidere pecuniam in zonis vestris (MünchC. 31). Az mazzag kivel mindenha megzoreitatik (AporC. 81). Kezei es labai kőtőzven mazzagokkal: ligatus institis (DöbrC. 490). Ha a madtzagot el-vetik, szijjat találnak helyébe, a szegénység helyett kedves s has-hizlaló állapatot (Pós: Igazs. II.576). A sindelecskét egy madzagra kőtött fa peczekkel a fölső deszkára föl-pöczkölik (Lipp: PKert. II.229). Tsak nem fojtó madzagra szorittya keservében az irígységet (Fal: UE. 448).

[Szólások]. Mézes madzag: deliciae, dulce tolerabile PP. (Helt: Hál. 151). Mézes mazag helyet kigyót találni: pro perca scorpium (Decsi: Adag. 127). Mézes madzag hellyet ily becsűlet mardosó (Czegl: Japh. 244). Ezúttal is ha pénzt viszuek, csak mézes madzag és színeskedés (MonIrók. VIII.160). Ez is csak czigányság, akarván egy nehány számú pénzzel mézes madzagot vonni által hatalmas császár száján (RákGy: Lev. 182). Az gyermekek is így felelneketféle föveny csöpűből ereztöt madzagra (Álv: Itin. 33).

csapó-madzag. Mérő sinor, csapo mazzag: amussis Com: Jan. 103. [richtschnur].

kendër-madzag: zona cannabea Ver: Verb. 301.

kóc-madzag: funiculus e stupa, funiculus cannabinus Kr. (Bíró: Micae. 236. Kr).

mérő-madzag: [amussis; richtschnur] (Mon: Apol. 172). Merő mazzag avagy mértéc sinor (Com: Jan. 102).

selyëm-madzag: [zona bombycina; seidenschnur]. A selÿm mazagot a rosackal egbe kőte (TelC. 199).

szösz-madzag: tomex cannabina SK. A kordának hire sem volt a Pál idejében, csak szösz madzag az (Matkó: BCsák. 398).

szőr-madzag. A szűr mazzag mely szepen peng az padimentomon (Mel: SzJán. 352).

Madzagocska: zonula C. (Mad: Evang. 233).

MAG (*magw* gyanánt: in semine Helt: UT. r1. nemely az *magu* közzűl esék az ut felre, nemely *magu* esék az kősziklára Lép: PTük. 402. 284. az *magu*nak 403. *magv*odban 38. fiueknec *magy*, auağ *magu*ay NagyszC. 69. *mok* RMNy. II.4): **1)** semen, granum C. [kern, samen]. Magot vetőc: semino MA. Magva, szeki, akármi kemény gyümőltsnek: nucleus; kern Com: Vest. 138. Vetni ő maguat: seminare (MünchC. 37). Idnőssegnec maguat hintic es vetic (GuaryC. 27). Dymevlchevknek magyay (CornC. 120). Az feld hẃ maghwat (germen) teremty tynektek (JordC. 113). Magot vet: seminavit semen (394). Hogy el hyntenee zent ygheyeenek celtető magwaat (ÉrdyC. 92b). Fanak magua (VirgC. 146). Soe magua terem, erős, kerec a magua (Mel: Herb. 58). Nem mindazon egy keverék az egész asszonyi-nép, jó-mag, tiszta-virág, ép-alkotmány is találkozik köztünk (Fal: NA. 150). **2)** sperma MA. same der tiere PPBl. Judasnac maguabol: de semine Judae (BécsiC. 10). Ez bynes embery

nemnek magvabol zent magzat zyleteek (ÉrdyC. 530b). Ha melly azzony allath magot fogadwan (semen suscipit) ffyrffyat zylend (JordC. 96). Az Rebeka neuŵ azzonyallath az ew egy Isaak neuŵ vratul, my atyanktul magot fogadot vala (Komj: SzPál 77). Neha az ördög férfiu mag nekül nem nemzhet (Mon: Apol. 466). A férfiú, kinec az ő nemző magva, nedvessége a tőkiben vagyon: vir in utre liquorem habens (Com: Jan. 118). Az eczet magvot apaszt benned: acetum sperma minorat (Felv: SchSal. 21). 3) [semen, posteri; nachkommenschaft]. Ti magtoknac (semen) meg tartasa (EhrC. 140). Attyaffyanak magwat fel tamazya: suscitet semen fratri suo (JordC. 424). Abrahamnak magabol valok: semen Abrahae sunt (ÉrdyC. 92). Tudom, hogy Abrahámnac magua vattoc: scio quia filii estis Abrahae (Helt: UT. II.4). Az aszoniallat magua sokat mardossa a satan (Mel: SzJán. 304). Hogy ő magua megsokasodneiec (Born: Ének. 341). A te magodnak adom e földet (Illy: Préd. I.424).

[Szólások]. Nem várja be azokat a jó mag kozákokat (Mik: TLev. 131). Lássad, el-éred a tzélt, de megládd végre megsanyarita magva (Ker: FelsK. Előb. 8). Az okaert magwa zakada Gyeyssa herczegnek (ÉrdyC. 398). Kyknek magok szakad (Ver: Verb. 147). Magnak hagyja: relinquit pro foetificatione Kr. Amaz állatoc, mellyeket isten magnac meg akart hagyni (MA: Bibl. I.6). Ha a ketsegnek es gyűlölsegnek magvat nem hinted vala közünkbe, bizony győzedelmet nem vöttel volna raytunk (Helt: Mes. 408). Az magyarok mynd magokat zakaztaak wgyan ott az sok pogansagnak (ÉrdyC. 398b). Roma nepenec magvat zakazta (NagyszC. 302). Az Marton fiaknak ott magvát szakasztá, az Marton Andrásnak nyakát elvágatá Bálintot öccsével Görgénben levágatá (Tin. 21). Hálá istennek! még maradott egy ember, és egy keresztyén köztünk leg-aláb magúl (Fal: NE. 6).

ánis-mag: semen anisi Kr. (VectTrans. 25).

árpa-mag: granum hordei PPB. [gerstenkorn] (RMNy. II.51. Born: Préd. 554).

búza-mag: [granum tritici; weizenkern]. Valamit tezen a čep a buza magnac (NagyszC. 243). Buza magok dymeolcheoznek (DomC. 29. Hall: Paizs. 21).

cserësnye-mag: [granum cerasi; kirschenkern] (MesésK. 11).

fenyő-mag: granum juniperi Frank: HasznK. 17. (RMNy. II.4. MesésK. 14. VectTrans. 25). Mess hagymát is bele, fenyőmagot is, borsot is, aztán hogy ezeket megszörzöd, född be födövel (Radv: Csal. III.38b). Végy egy iczére való fenyü magot (OrvK. 25).

fű-mag. Fű mag, bors fű, eb kapor: anisum, anethum Com: Jan. 27. Fű maggal élt az az buzaual gyümöltsel (Mel: Préd. 119. Mis: Progn. 15).

gyürü-mag: [cornus sangvinea; wilde kornelkirsche]. Az gyürü-mag kedvesebb az medgynél (Thaly: VÉ. II 1. 3)

hím-mag: masculinus sexus JordC. 36.

kendër-mag: semen cannabis SK. [hanfsamen]. (Radv: Csal. III.46b. Gér: KárCs. IV.293. 298. 450).

konkoly-mag: [granum agrostemmae] (Zvon: Post. I.362).

kömény-mag: cuminum SK [kümmelsamen] A mi népeink néha a kenyérben és a palacsintákban a kömény magot belé-szokták csinálni (Nad: Kert. 105).

len-mag: [semen lini; leinsamen] (Pesti: Fab. 16). Len magot és borostyánt töri egyűve es egy keves bortis tölcz közziben, ha estve regvel mosdasz a viziben, igen szép feiir és gyenge liszesz (OrvK. 7).

mustár-mag: granum sinapi SK. [senfkorn]. Ménñeknec orżaga basonlatic mustar maghoz: grano sinapis (MünchC. 39. JordC. 395). Kitsid mag a mustár, még-is szemeidből könyvetis ki-hoz ő (Felv: SchSal. 19).

olaj-mag: oliva Ver. olea, sampsa C. Ért olaj mag: drypetae; sós olaj mag: colymbades; sózott olaj mag: halmades C.

ólom-mag: [kugel]. A katonáknak hivatalok azt hozza magával, hogy a tüzes labdák, mezitelen kardok, sűrű ólommag között forgolódgyanak (Fal: NA. 210).

sár-mag. Apró sármag: lathyris Mel: Herb. 83. Apro sár mag avagy has inditó eb téj Com: Jan. 31.

sok-magú: granosus C.

szalma-mag. Mikor árad, meg nem szárad, fölötte hatalmas, szalma maggal vidékében megtelik az nagy kas (Thaly: Adal. II.102).

száz-magvú. Száz magvu fü: centigranum PPBl.

szilfa-mag: ameja MA. ulmenbaumsamen PPB.

szőlő-mag: acinus SK. [traubenkorn]. A szőlő magokból avagy törkölyökből lőre lészen (Com: Jan. 85).

tyúk-mag. Ez a tragus, vagy gallinaria bacca, az az, tyik mag, tyik hur, görögül traganon (Mel: Herb. 33).

veteménÿ-mag: [semen; samenkorn] (Sylv: UT. I.21).

veteményës-mag: ∞ Veteményes magok azok, a mellyek szálban avagy szárban kelnek (Com: Jan. 26).

Magló: [foetificans] szaporító SzD. Az állati mag a szivből a maglo menedekekben bővebben űzettetvén (ACsere: Enc. 150). Maglo holyagotskák (150).

Magocska: [kernchen]. Alma magoczka (Born: Préd. 274). Hintesz elejébenn tzúkoros magotskát (Orczy: KöltH. 34).

Magos, magvas: granatus, seminarius C. granosus, acinosus MA.

Magtalan: illiberis C. effoetus, sterilis MA. infecundus JordC. 60. [samenlos, unfruchtbar]. Magtalanúl: absque prole, sine semine, infructuose MA. Nem vala magzattyok myert hogy Erseheth magtalan vona (ÉrdyC. 344). Ha ew [a király] volna ee oka awagy az kyralne, hogy magtalanok volnanak (665). Oly igen magttalan az bwza, hogy chak kewes lezen belewlew (LevT. I.106). Aszt nem teheti, hogy a magtalan asszonyállatot maghozona tegye (Helt: Bibl. I.c. I.E2). Ha az attyafianak magtalanul történik meghalnia:. postquam frater ipse sine haeredibus decesserit (Ver: Verb. 129). Job volna ő nékik ez világbol magtalan ki mulni (Kereszt: CsKer. 5). Hogy ha ennekem es Varday Janosnak magtalan vgyminth fyw agnelkewl holtunk teortinnek, thehat (Radv: Csal. III.120). Egy ugar sem maradt hazánkban hasztalan, sem férjével lakó asszonyság magtalan (Gvad: RP. 1).

Magtalanság: sterilitas MA. [unfruchtbarkeit]. (Pázm: Préd. 701. Kr.).

Magz-ik: semento MA. [samen bringer]. Vrnac menden magzoy: germinantia (BécsiC. 132). Magzook (foetantes) hatamegoel el vevé vtet (DöbrC. 149). Magzo ziz (509). Teremezen a föld of fünet, kinec magzo magua legèn (Kár: Credo. 115). A viola szagotlanabb virágot hoz, ha akkor, mikor magozni akarnak, tokjai elmetzetnek (Nad: Kert. 98).

mëg-magzik: semento C.

Magzás: seminis maturescentia, ejaculatio SL. O maria em lessed te teremtedet, emlessed vtet ki magzas foganatnak gömöléet atta neked (DöbrC. 506).

Magzat: foetus, soboles, proles, filius, prognatus C. proles Ver. leibesfrucht, geschlecht, nachkommen, kinder PPB. Liberi: magzatok C. Ew elsew magzattya: sua primogenita proles (EhrC. 124). Ekóńóńec tartalmaban tartatnac, valamélleket zennettenec es vóttéc asidoc ó reinioc es ó magzatfocra: super semen suum (BécsiC. 71). Ez a magzat: hic est heres (MünchC. 53). Felkólćó ó atfatianac magzatfat: suscitet semen fratri suo (55). Ez keet nemes kyral magzatok (MargL. 202). Nem tamadot azonyallatoknak magzattyok kezet nagyob kereztólö Janosnal (JordC. 386). Az asszonyallat egy fyrffyw magzatot (filium masculum) zyle (905). Vala kedeeg egy eghen kysded leanzo magzattya (ÉrdyC. 338b). Az zallas fogado embernek kedeeg ew leanya mykoron ffyrffyw magzatot zylt vona (ÉrdyC. 339). Kyraly magzatok (511). A magzasnak ó zent meheben valo fogadasah (DebrC. 219). Nem twgyok honnat legyen hogy zwkólkedwnk magzattwl (ÉrsC. 450b). Abrának ada felesigűl, hoǵ ó tőlle magzatot fogagion (Szék: Krón. 11). Szűle egy szép fiu magzatot (Helt: Krón. 22). Az gyermec szűlő aszszoni állat fértiu vagy leanzó magzatot szűlend (Kár: Bibl. I.98). Az házasságbéli kötelesség és igy-is magzat kedvejért, szaporodásnac okáért vagyon . . .: prolis causa est (Com: Jan. 118). 16 esztendős magzattyoknak halála miatt (Tyúk: Józs. Élőb. 6). Csecsemő magzatinkat fegyverre hányák (Megy: 6Jaj. IV.16). A rosz itélet a tudatlanságnak magzattya (Fal: UE. III.131).

Magzatlan: sterilis [unfruchtbar]. Aldot leǵen vr, ki magzatlant hazaban lakoztat, ki fiaknak aŕinat vigga tezi (DöbrC. 201). El iőnek a napok, kiben mondani kezditők, bodogok a magzatlan azzoni alattok, kik fiakat nem zwltenek (WeszprC. 100. KeszthC. 313. KulcsC. 291). Nem lezen magzatlan sem meddev az te fevldedevn (HorvC. 68).

Magzatocska: filiolus MA. söhnlein PPB.

Magzatos: **1)** [gravida; schwanger]. Magzatos azzoni allatok (DebrC. 24). **2)** [liberis praedita; mit kindern begabt]. Mi hazassagunkert reiank nebeszelnek, magzatosbnak teged ielesen hogy ertnek (Istv: Volt. 13).

Magzatosság. Az zent zyzek ne bankoggyanak raytta hogy magzatssagoknak [így] ydeyt el mwlattaak (ÉrdyC. 471). Rá állt a házasságra] az kyraly magzatossagnak nyomdokaert hogy a család ki ne vesszen]; eegybe aggyaak magokat magzatossaag yo remeenseeg alat (ÉrdyC. 641b).

Magzatoz-ik. Magzatozom, szaporodom: sobolesco MA. ausschlagen, aufwachsen PPB.

Magzatozás. Horrendum a papistak előtt a magzatozás, a szűz életet hamissan tettető jesuitaktol (Matkó: BCsák. 3).

MAGA (az nemes vraym nem tartananak ellent benne annyra mynt az papok, *magan* [?] ẃkes Lewa arnykaba nywgoznak RMNy. II.147): cum tamen, quamquam MA. [und doch, zwar]. Boczata vtanna [Rufen után] frater Masseus[t] hogy hozza yewne, de frater Rufen felele frater Masseusnak: maga ny dolgom vagyon frater Ferenczuel? quid ego hic habeo cum Francisco? (EhrC. 51). Azt aluffa [alítja] malaztban uagon: maga binben uagon (DebrC. 423). Ha maga kezbe nem adandaz mynket: si tamen non prodiderit vos (JordC. 287). Maga mondom tynektek: verumtamen dico vobis (387). Ha maga kostolatok, melly edes legyen: si quidem gustastis quod bonus sit dominus (846). Azt ebőzyk es zomeehozyaak, maga koronkeed ellyesők (ÉrdyC. 559b. 508b. 511b). Nagy vereségekkel kegyetlenül kínozzák, maga az pogánnak ők béholdultak vala (RMK. VI.10-11. 23). Negyuen ket holnapnak mongia, az haborusag deiet: maga ezernelis tőb (Mel: SzJán. 529). Be akarsz auatni, maga semmit nem tanóltál hozá (Helt: Mes. 302). Az eretnekec a szent irást magoknac tulajdonetiac, maga tanul estenec tűle (Mon: KépT. 19b). Isteneknec akarnac láttatni, maga nem istenek (151). Az nagy orrodat igen fen kened, hasonló akarnál vradhoz lenned, maga ollyan vagy mint egy lőkőt valag (FortSzer. L3b). Azt írja, hogy a pápista hit-szerint senki bűneitűl meg nem öldoztatik; hanem ha egyetlen egy bűnnek heja-nélkűl, minden vétket elő-számlálunk a gyonásban, maga senki közzűllűnk ezt nem tanitotta (Pázm: LuthV. 122). Vgy tettzic nékűnc, hogy kőssébben lészen az dőrgés, hogy nem az villámás, maga egyszersmind lészen (Cis. 112). Ha szinto valami ollyan tűz volnais, maga nincz (Magy: Nád. 50). Bőcsűllőinek kevés esze vagyon, maga jól tudod hogy megbőcsűllik (Sámb: 3Kérd. 778). Lengyel segítséget mi bizony sehult sem hallunk, maga mi is vigyázunk reá (MonOkm. XXIV.127). A nagy minister apprehendála is, maga szóval magahányó, hogy (MonIrók. VIII. 371). Dicsérték a magános és megvont életet; maga magok minden conversatióban jelen voltak: lodavano la solitudine, contuttocio erano sempre in conversazione (Fal: NE. 39). Hányan vagynak mégis, a kik külső erkölcsökre nézve szenteknek tartatnak, maga belül gonosz lelkek (Fal: NA. 176).

de-maga (*de* jay *maga* mit tehet ez meghalt bestye NagyszC. 108): attamen, verumtamen MA. [aber, jedoch]. Meglen vala ezvylagy ruhaban de maga (tamen) mendenestewl meg vtaltatott (EhrC. 2). Valla nagy ketseg[et], de maga ew ketsegerewl bankodykuala: verumtamen dolebat (77. 89. MünchC. 34). Az iob kezre valo vt iol lehet hog zoros, darabos es kemen, demaga batorsagos (BodC. 12). De meg azokis kyc ōuele nem lakoztac vala, demaga bankodnac vala rayta (VitkC. 100. JordC. 108. DebrC. 1). De maga meeg sem tugyuk magonkat meg alazny (MargL. 24). Demaga kedeglen en meg nem remülven . . . (NagyszC. 87). Yo es haznos de maga nem jdwezẃlnek vele (ÉrdyC. 24b. 505). Jollehet gonoz wala: de maga az zyz Mariahoz aietatos wala (TihC. 137). Gyakorta tegy gyonast, ha tevbzer nem, de maga keetzer egy hetben meg gyonyal (HorvC. 237). Jóllehet magyarok el-ben Scythiában hatalmasok és nagy sokan valának, demaga az istent nem esmerik vala (RMK. II.16). Előnek nenezed magadat, de maga holt vaǵ (Mel: SzJán. 107). Az mi első szűlőinknek szépen szóla, de maga őrők veszedelemre voná nyavalyásokat (Tel: Evang. I.191). De maga megis balgatagoc voltac (Mon: KépT. 73).

MAGAM, MAGAD, MAGA: **1)** egomet, tumet, ipsemet MA. ich selbst, du selbst, er selbst PPB. **a)** Kerestnek yegyenel magat yegezuen: signo crucis se muniens (EhrC. 6). Neked adom magamot (158). Boczassd alaa magadat: mitte te deorsum (JordC. 363). Vegyenek eeledelt magoknak: emant sibi escas (JordC. 398). Megzeǵőuli a gonoz eletbe magat viselni (NagyszC. 229). Monda magaba (TihC. 23). Vadolom bynesnek magamat (VirgC. 2). Kegyes nem voltam sem magamhoz, sem baratymhoz (12). Magahoz teruen terdre esek (79). Tetetitek zerzeteseknek magatokat (105). Miert czalom magam (Born: Préd. 561). Igyekeznec tiztesseges őrőmeckel magoc enhiteni (Kal. 1582. Fv). Kőnyű másnak tanácsot adni: nehéz magának (Decsi: Adag. 43). Magadé az, az mi barátodnál vagyon (254). Magokban bizoc (Zvon: Post. II.288). Magunkat jól meg gondollyuk (MA: SB. 90). Ki-ki magának válaszszon olly birót, mi-némüt szeret (Pázm: Préd. 10). Minden ember mást mindent magánál fellyeb'-valónak, es bötsűlletesbnek tartson (60). Kérlek, ne járjon magatoktól távúl gondolkodástok (64). Jesus Christus az ő hiteknek vezére maga (Czegl: MM. 5). A magadei tanityák (81). Ugy cselekedgyűnk massal, az mint akarjuk hogy magunkal cselekedgyék más (Ver: Verb. Előb. 32). A pápa maga alatt való officéreknek tartya a tőbb půspőkőket (Matkó: BCsák. 154). Mintegy magok hintokázva alusznak a pókok az aérben (Misk: VKert. 699). **b)** Maga kényén: sponte sua MA. Maga kárával: proprio damno PP. Magam mentsege à sok iambor volt, kik kőzzűl munkam altal sokan meg epőltenek (Frank: HasznK. e). Magoc igasságában bizoc (Zvon: Post. I.65). Magam pénzén vőttem (MA: Scult. 252). Magunk dolgához látunk

(Matkó: BCsák. 207). Maga példájával megmutatta (Illy: Préd. I.139). **c)** Egyk vala az en teremtemnek meg esmeretyrwl, masik az emagamnak meg esmeretemrwl (VirgC. 43). Solgalatomath agyanlon the k. es magam agyanlatomath (LevT. I 35). Vádolod az magad vallássodat (Bal: Cslsk. 41). Magam pásztorim lopták el (Bethl: Élet. II.102). Magad nyelved vallása (Matkó: BCsák. 81). Magad szód szerént (278). Magok jo kények szerént engedik magokat meg igéztetni (GKat: Titk. 6). Magok kincseket megnyitván: apertis suis thesauribus (Illy: Préd. II. 544). Azt magam két szemeim után bizonyosan tudtam (Gyöngy: Char. Előb. 2). Nékik magok királyok vagyon (Mik: TLev. 160). Miért húztok minden ñdőt a magatok veszedelmetekre (László: Petr. 198). **d)** Ő maga peldaiokualis meg mutatnac (Born: Préd. 260). Azok ellen nag erőuel tusakodic vala tőbire mind az egesz nemes rend, a tanacz beliec oltalmazasanac szine alat, valosaggal penig az ů maga őregbůlesekert: pro sua magnitudine (Decsi: SalC. 27). **e)** De ha szinte illyen boszút alla is a szegény leányért, de annak nem kelletett volna maga lenni hóhérjának (Mik: TLev. 169). **f)** Nem maga maganak hanem minekůnk (Mel: SzJán. 6). Christusnak jelenlététis magoc magoktul elidegenétic (Zvon: Post. I.692). Minden vétek gyümőltse az, hogy magát ember gyůlőlteti magával (Pázm: Préd. 593). Maga magában neveli haragját (Zrinyi II.141). Nem szégyenli magát maga meg-hazuttolni (Matkó: BCsák. 221). Magúnk magúnkat meg-nem gyogyithattyuk (Mad: Evang. 480). **g)** Ty magatokat eltekozlak es elhymthlek: vos dispergam (JordC. 115). Ismeg ez mai napon az taligasokra, es szekeresőkre wtőttenek barmokat louakat es, magokbannis el vittenek (RMNy. III.104). Az vén jámbor azkor kiballagott vala, kézen fogá Volter, magának így szóla: Jankula, tudom azt (RMK. II.32). Szőrnyen szidogacz es ragalmasz én magamat (Tel: Fel. 3). Meg-haragszom reátok, és kardal büntetlek magatokat (Pázm: Préd. 143). Meg-csúfoltad elébb szavaimat, dorgálú-beszéddel illettél magamat (Gyöngy: MV. 76). **h)** Frater, quod sit fere alter, más magunk az atya-fi (Pázm: Préd. 919). **i)** Nem eszkőze a' mise Christusnak, hanem sajat maga (Czegl: Dág. 10). Saját magadéi (MHeg: TOszl. II.210). Maga sajat munkaja altal (Debr: Christ. 186). **j)** Tulajdon maga: ipsemet in persona Kr. Az ő maga tulaydon keze (Kár: Bibl. I.94). Maga tulaydon akarattya nélkůl (Hall: Paizs. 86). Másén épiteni veszedelem, maga tulajdonán kereskedés (László: Petr. 120). **k)** Egy szegény emberrel vakká tétété magát, kinek, mintha meg gyógyíthatná, sokat birbitéle feje fölött (Pázm: Kal. 128). **2)** [solus; allein; vö. magának, ennen magam, magán stb]. Az istennek magagondgya mindőnőstől az embőrők allapattya (Frank: HasznK. 5). Kiket az isten megtartot, hogy lennenek ugymint egy magok, az mellyekből az ecclesia szarmaznek (Der: Préd. 103). **3)** [pronomen alloquendi; anredewort]. Édes uram, kd engem ne fenyegessen, mert én bizony olyan embertől, mint maga meg nem ijedek (LevT. II.321).

[Szólások]. Ne szics czak m a g a d f a z a k a mellé (Czegl: Japh. 248). Egyedül m a g a f e j é t ő l Iselekedte: sine arbitris fecit PPBl. Tanúlly többet Matkó, hogy m a g a d f o r r ó j á v a l ne koppasztasd magadat (Illyef: BCsTomp. 129). Ha kegyelmed hogyja-módon fog a dologhoz, én-is kis erőm szerint k i-t é s z e k m a g a m é r t (Fal: NA 137). A mit apritottál, m a g a d n a k k e l l m e g-e n n e d: colo quod aptasti tibi nendum PPBl. Szőrnyű dolgokat forgata! arra kinszeritvén bennünket, hogy m a g u n k a t h a z u t t o l l y u k: megijed ettül a test s vér, a nemes kényességhez semmi uttal nem fér (Fal: NE. 94). M a g a a l a t t v á g n á akkor a z f á t, a mikor azzal vádolna (Monlrók. XV.427).

[Közmondások]. Minden ember az ő maga fazeka mellé szit: suum cuique pulerum (Decsi: Adag. 10. MA). Nem tsuda, hogy a pór nép maga bibéjét fájdalja (Fal: BE. 588). Minden tzigány maga lovát ditsiri (SzD: MVir. 88). Ne szemeld a másét, tépeld a magadét (385).

en-magam (*emagam* VirgC. 2. 8. 43. 83. *enmagam* 3. 5. *émagam*nac leszec Helt: Krón. 101. *énmagam* Illyef: Jephta. 10. Nagyobb gondom a Charicliára: hogy sem *én magam*ra Gyöngy: Char. 38): [egomet; ich selbst]. Egy vala teremtewnek esmeretyrewl es masyk vala enmagamnak esmeretyrewl: de cognitione mei ipsius (EhrC. 46. 158). Istenem ag malaztotth hog csak enmagamat esmerhessem meg (DebrC. 236). En magamttwl semyt nem teezek: a me ipso facio nihil (JordC. 651). Atyamtianak anne iot nem akartam mint enmagamnak (VirgC. 5). Enmagamtol mondom (Ozor: Christ. 11).

ennën-magam (*ennemagam*nak VirgC. 13. *ennem magam*ot Born: Ének. 218. *ennen magam* Pázm: Préd. 167. Kr.): egomet, ipse ego, solus ego MA. [ich selbst, ich allein]. Elegednek meg enenmagamon: esset contentus habere me solum (EhrC. 89). Zent atfadnac kezebe aianlom enen magamat (VitkC. 99. Kár: Bibl. I.523. MA: Scult. 137).

të-magad: [tumet, tu ipse; du selbst]. Eggesehed te magadat en lanimmal (BécsiC. 4). Mongi gonozbat temagadrol (VirgC. 88). Vesd ala innen te magadot: dejice teipsum deorsum (Sylv: UT. I.6). Mutasd meg temagamat: ostende te (Helt: UT. P.7). Szeressed felebarátodat mint te magadat (Zvon: Post. I.6) Az légyen néktec eledeltekre, te magadnac, szolgádnac és béresednec (Kár: Bibl. I.112).

tën-magad (*ten magad* GyöngyC. 22. PozsC. 2. CzechC. *temmagad*ra Tel: Evang. I.116): ∼ Tenmagadot es adad: temetipsum (EhrC. 24). Az theen magadnak walaztoth warasban (CzechC. 11). Hogy ez vylagnak megh haluan, ten magadnak elhessek (GömC. 118). Tenmagad predicaltatol edessegűek (DomC. 227).

tënnën-magad: tu ipse MA. [du selbst, du allein]. Tery be tennőn magadba (GuaryC. 68). Tennőn magad tez tanobizonsagot, tennőn magadrol (DebrC. 360). Chak tennen magad yl ffeel (ÉrdyC. 510). Mit alytaz tenennmagadrol (VirgC. 65). Tenenmagadon bizonitom meg azt, amit te masnak parancholz (70).

ö-maga: ipsemet, ipse solus MA. [er selbst, er allein]. Mynden orzag hw magaban meg hasolwan el pwzthwl: omne regnum divisum contra se desolabitur (JordC .390). Az en meg valtom wmagat atta ennekem (VirgC. 2). Vrunk Christustul wmagatul vwte (30). Monda wmagaba ez Bernald vr (81). Nem chac ő istenségenec aiandeka, hanem szinte sajat ő maga tudomanya legyen (Helt: Bibl. I.A2). Jesust őmagát találác: inventus est Jesus solus (Helt: UT. R.4). Senki ů maganac kőzbeniaroia nem lehet (Fél: Tan. 252). Kiki az ů magaienal meg elegszic uala: sua cuique satis placebant (Decsi: SallC. 1). Mellyeket szerzet az ur ő maga kőzött, és az Izrael fiai kőzőtt: inter se et filios Israel (MA: Bibl. I.115). Isten ő-maga a bőltsesség (Pázm: Préd. 65). Az confirmatio-is ő magaban erőtlen: nec valet ex se confirmatio (Ver: Verb. 72).

ön-maga (*ůnmaga* LevT. I.275. *ůnmaga* 285. *önmaga* MA: SB. 357. Bas: Credo. 127): ipsemet MA. [er selbst, er allein]. Kezde ewnmagat kemensegest fegnye: semetipsum (EhrC. 57). Ůn magays azth yzente (RMNy. IIb.116).

önnön-maga, ënnën-maga: ille ipse, solus ipse MA. [er selbst, er allein]. Ewnnewn maga marada: solus (EhrC. 27). Kyket ewnenmaga tewt kebelembe: ille ipse (EhrC. 48). Őnőn magat nem birhatuam (VitkC. 100). Ennen magaban artathlan: per se innocens (JordC. 73). Zorgalmatos leezen ennen maganak: sollicitus erit sibi ipsi (372). Azt mongya vala ennen magaban: dicebat intra se (380). El meene ewnen maga az pwztaban: secessit in locum desertum, seorsum (398). Mykor lattaak volna

nnen magaat: solum (ÉrdyC. 562). Azokat amelyek wnwnnagae, azokat tulaidonita wmaganak (VirgC. 96). Önenmaga z istenis aszt valyia (Helt: Bibl. IV.8). Önenmaga lovának yacka szeggie meg benne (Helt: Mes. 16). Ki ûnön maga meg nagyaraza az Christus (Tel: Evang. I.292). Akar mit az önnön naga nevén meg-jegyezhetni (Com: Jan. 1). Tudja ûnnön magát negoni (Szob: Dáv. o).

mi-magunk: nos ipsi Kr. [wir selbst]. Ô tôt minket es nem mŷ mŷmagonkat (AporC. 60). W teremtoth mynketh ees nem my mymagonkath: ipse fecit nos, et non ipsi nos (KeszthC. 285). Érôttec vgy imatkoznanc mint mi magunkert (Born: Préd. 431).

min-magunk: ∾ Mŷnmagonc mŷ zolgalatonknak karat zenueggûc: ipsi servitatis nostrae damna patiamur (BécsiC. 14)

minnën-magunk: nosmet ipsi Kr. [wir selbst]. Bizonnaal minen magonkat chaliok meg (DebrC. 276). [Az] vygasag ewô algywk minôn magonk nagyonk (SándC. 18). Minnen nagunc hallottuc: ipsi audivimus (Helt: UT. X.8). Az minnen nagunc testei (MA: Scult. 21). A bûn minnen magunktól légyen Udv: Dáv. 29). Egészben csak erre kel adnunk minnen magunkat (GyöngyL: KVall. 200).

önnën-magunk: ∾ Bûntettyûk ônnen magunkat (Biró: Angy. 269. 287).

ti-magatok: [vos ipsi; ihr selbst]. Ne akaryatok mondany hymagatokban: ne velitis dicere intra vos (JordC. 361). Bekeségtek ty magatokra ther: pax vestra revertetur ad vos (382). Ti magatokcal meg bizoniettom (Mon: Apol. 309). Mikoron az ti magatocnac száma bę tellyesedie (Kár: Bibl. I.459). Ti nem vattok az ti magatok batalmaban (Szár: Cat. F4).

tin-magatok: ∾ Oltart zerezveen tymmagatoknak [így]: aedificantes [vobis] altare (JordC. 320).

tinnën-magatok: vosmet MA. [ihr selbst]. Tynnôn magatokat meg esmerni (NagyszC. 297). Tûnnen magatoktul vagion (Fél: Tan. 567). Nem vattok tûnnôn magatoke (Szár: Cat. J2). Tönnön magatoknak mind ártotok (EPhilKözl. IX.37).

ô-magok: [illi ipsi; sie selbst]. Mondanak hw magokban: dicerunt intra se (JordC. 378). Kyket ev magok tuttanak (CornC. 11). Kic ômagoc kelletie magokat: qui se ipsos commendant (Helt: UT. z8). Testi gyônyôrûsegre adtac ô magokat (Born: Préd. 410). Û magoc magokon hordoztac az araň boriukat (Mon: KépT. 71). Ô magokban ázoc az ceremoniác haszontalanoc voltac (MA: Bibl. I.71). Az ô magoc lelke ellen vétkeztenec (I 136).

ön-magok: ∾ Önmagocat meg alazyac (DebrC. 365. LevT. I.207).

önnön-magok: ∾ Wnwn magok kerkedenek (VirgC. 24). Semit ewnewnmagokenak nem mondnak vala (125). Önnôn magoc akarattyából hadban menô vitézec (Com: Jan. 146).

Magában: [in se, per se ipsum; in sich, in sich selbst]. Û magába nem gonosz a hus etel (Tel: Fel. 109). A z. iras magaban hihetô, azaz, melto maga zerint hitelre (Zvon: Osiand. 1). Magában meg állóságoc: hypostases (MA: Tan. 103). Magában meg állás: hypostasis (KCsipk: Woll. 21). Pogány örömére elfogyunk magunkban (Thaly: Adal. I.11). Azt felelik hogy ez ugyan tagadhatatlan magába; mind azonáltal a szokás már széppé s dicséretessé tette a bosszu állást (Fal: NE. 32).

Magán: 1) [per se ipsum, privatim] seorsim, separatim MA. [besonders, allein, abgesondert]. Magan háloc: seenbo, seenbito MA. A kik magán laknak (LevT. II.198). Az vélek született romlotság miat, magán kôvetkezik [magától, önként], hogy az törvént meg nem tarhattyak (Toln: Vig. 181). Anagi ez, nem teszie az irast magan hihetône es magan emberec bizonisaga nélkûlis nem vallyae hitelre meltonac? (Zvon: Osiand. 1). Azt akarom megmutatni, hogy miczoda legyen szabad kûlön és magán minden embereknec (MA: Tan. 1191). Ki szedegetvén ebbôl az egyházi rend-tartásra nézô dolgokat, magán ki nyomtaták (Pázm: Kal. 185). Bizonyos, hogy az, csak magán a sz. irásból, meg nem tetczik (Pázm: LuthV. 24). Nincs más eszkôz az igazuláshoz, hanem csak magán a hit (Pázm: LuthV. 118). Magán semmi: per se nihil est (Alv: Post. I.120). Magan es mindnyaiokra nez ez az intes (EsztT: IgAny. 76). Az éneklô madarakat kalitkában rekeszti, vagy tôbbeckel edgyütt, vagy magán: sive junctim sive separatim (Com: Jan. 81). Hazugságit számban nem vészûk: mert ezek csak magán, alkalmas kônyvet tôltének (Sall: Vár. Elôb. 5). A bûnre valo alkalmatosság magán nem adatik, hanem istentelenektôl ragadtatik (Mad: Evang. 76) Csak magán az hit altal igazul meg a bûnôs (Bar: SzBucsú. 20). Magán vévén ôtöt, kezdé feddeni: assumens eum, coepit increpare illum (Illy: Préd. II.14). Hogyha magán élhetsz, ne vágy más konyhájára (Kisv: Adag. 539). Elmentenek a dámák, magán maradának Eusebius es Neánder (Fal: NA. 208). Szégyenében, keservében tsak magán kóborlotta az útszákat (Fal: NU. 276). Ha csak magad magán kivánsz okos lenni, mindnyájoknak bolondja lészel (Fal: UE. 433). Magán hagyattatnak, az okossak nem sokat seregelnek kôrûlettek (Fal: UE. 404). **2)** [separatus, privatus; besonder-, abgesondert]. A bujdoso tsillagok heten vannak, ki-ki az ô magán kereksegében; quisque in peculiari suo orbe (Com: Jan. 6).

magán-magán: [singulatim; einzeln]. Nem kivantatik, hogy magan magan mindenik bûneinkrûl reszenkent, darabónkent tôredelmessek legiûnk (Lép: PTük. I.201). Mindenik személy, avagy magán magán akármellyik személy hivattassák segétségûl [a szentháromságból] (KCsipk: Woll. 343). Magán magán egyenként minden hivekrûl illyen assecuratiot adot (Sall: Vár. 63). Minden uarmegie magan magan, amak értelmére minekönk reseriballion (TörtT. VII.25).

Magán-való: 1) privus MA. privatus, singularis Kr. [abgesondert, besonder-, einzeln]. Magan valo emberuee talalmanya (Mon: Apol. 5). Moyses vgyan errôl magan valo keppen szol (258). Magán valo életet elt (Zvon: Post. I.375). Egy magán való könyvecskében meg mutatta (Pázm: Kal. 294). Adamot ebben a dologban, nem ugy kell mint magán való, hanem közönséges személyt gondolni (KCsipk: Woll. 74). Magán való házban viteték (Poenit. 28). Magán, kûlôn való ház (Com: Jan. 157). Magánvalo, és közönséges télet (Illy: Préd. I.8). **2)** simplex MHeg: TOszl. I.167. [einfach].

magánvalóság: [solitudo; einsamkeit]. (Magy: Bayle. 5).

Magános (*magányos* Gvad: RP. 66. 65): solitarius, privatus SI. [besonder-, abgesondert, einzeln, einsam, speziell]. Magános hely: *privatus locus; magános fa, mellyre szôlô vagy egyéb fel nem fut: *caelebs arbor PPBl. Azok a privilegiumok, kiváltképpen való magános áldomások, mellyeket ád isten az alázatosoknak (Pázm: Préd. 50). Az magános való dolgoknak keresése (Zrinyi. I.6). Magános bajvivás (II.52). Ha jób ratiokkal állattya egy magános ember a dolgot, hogy sem egy concilium (Czegl: Japh. 106). Maga magános agyábul származtanak (Czegl: Sion 25). Tagadgyuk, hogy a mi magyar eleink per se, directe, egyenessen és magánossan a pápistaságra tertenek vólna (Pós: Igazs. I.14). Elôb, es magánosan elvégeztetett: primo, et per se definitus (Illy: Préd. I.243). A székelyeknek tulajdon magános magyar bôtûi és irási voltanak (Liszny: Krón. 272). Mások pedig, magános életekre-nézve, aléttyák keservesbnek (Csúzi: Síp. 7). Itt látúnk penitenczia tartással búgdogalo magános gerliczéket (347). Boldog ember ki magánosan élhet (Kisv: Adag. 53). Magános ütközet: duellum (Biró: Micae. 221. Kr.). Magá-

nos sétálás (Mik: TLev. 286). Ment Franekérába Vitringa, Renferd kezek alá, a kik magánosan-is tanitották (Bod: Pol. 193). Kilylyeb' állottam a világ zavaros gondjaibúl, magános életre adván magamat (Fal: NE. 10). Megkerülnek minden suttomot, béfúrják magokat minden magános gyülekezetbe: entrano in qualsisia conventicolo (56). A kiket tsak várasi hivatalra vagy kuriás kastélyos magános lakásra szabott a szerentse (Fal: NU. 328). Vallyon ki lehet ez a magános ifjú, a ki fül hegygyel vigyáz beszédünkre (334). A ki tsak magán vagy magános módon akar élni a tsoportban vagy fele istenség, vagy egész barom (Fal: UE. 433). Látván anyám, hogy bús vagyok, s csak járkálok, és mint a magányos veréb, ugy bújkálok: kérdette, mi bajom? (Gvad: RP. 66).

[Szólások]. Akár otbon legyünk rejtek kamaránkban magános magánossan, akár ottkin sok szem előt forgolódjunk (Fal: NA. 186).

Magánosság: solitudo SI. [einheit, einsamkeit]. Vagyon az istennek nagy csupán való magánossága, edgyessége (Alv: Post. 163). Azt tartom: hogy a magánosság nem szaporittya a virtust (Fal: NA 202). A magányosságot szerettem s kerültem minden barátságot (Gvad: RP. 65).

Magának: seorsum MünchC. 41. [abgesondert, für sich]. Vigyázz méltóságodra; légy magadnak báttya: dignitati tuae *consule WF. Vine azokat igen magas hegre maganac (MünchC. 45). Vyve hwket magoknak egy magas hegyre: duxit illos in montem excelsum seorsum (JordC. 406). Hwnen maganak marada: solus erat sibi (399). Mynt egy trater maganak lakozyk vala (ÉrdyC. 637b). Maganak maradwan (655b). Kűlemb maganac rekesztée az Mariat (Helt: Krón. 70). Czac magánac lőnén (82b). Magunknac hagyatunc (Born: Préd. 259). Az catholica hitet sem kővetik, hanem csak magoknak vannak, mint egy őzvegy ürgék (Pázm: Kal. 420). Éltemet meg-untam: légy magadnak vilagh (Czegl: Japh. 7).

Magának-való: [solitarius, singularis, privatus; einsam, abgesondert]. Komor, magának-való ember vólt: natura tristi et *recondita fuit PPBl. Kik magoknak valo eletett kyuannak vyselny: qui solitariam vitam desiderant ducere (EhrC. 38). Maganak valo vad: singularis ferus (KeszthC. 233). Magának való élet, az az éttzaka légyen magánac való, ne légyen éneklés azon: sit nox illa solitaria, nec laude digna (Kár: Bibl. I.513). Sockal job az barátságos élet az magánac való életnél (MA: Bibl. I.578). Maganak valo mise: missa privata (MNyil: Irt. 133). Magának való, kedvetlen ember (Pethő: Krón. 234).

Magányi: [so viel er (sie) selbst ist]. Kedvesb ő magányi nyomó aranynál (Apoll. 39).

Magára. Kiki magára: singulus PPBl.

Magától. Magától forog: propria vi agitur PP. es bewegt sich von selbst PPB. Maga magától: proprio motu, sua sponte Kr. Hog my elegek volnank valamy iot gondolny my magonktol chak (CornC. 45). Magadtólis meg ezelekődheted: sine cortice nare (Decsi: Adag. 57). Magától mozgó szekér (Com: Jan. 104). Magatul valósága [istennek] (DKal: Ker 4).

Magával

[Szólások]. Másod magával, harmad magával, negyed magával: cum uno socio, cum duobus, tribus sociis Kr. Mind harmad magadal segić meg engőmet (KazC. 56). Isteni lataas yelenteteek Severusnak negyed magawal (ÉrdyC. 564). Czac nyoltezad magaual marada meg Noe (Born: Préd. 7). Másod magával lett vólt a világra (Hall: HHist. III.209). Huszon őted magaval (Ver: Verb. 301). Másodmagammal eltartom (Thaly: VÉ. II.72). Sok zamtalan magawal (ÉrdyC. 511b). Ket ezer magaval ki szallot vala (CsomaC. 34). Egy nihany magaddal lelkedet purgatoriumbol ki mented (Born: Préd. 464). Kenes magánal jött vala a Syriabéli király: permodicus venit numerus Syrorum (Kár: Bibl. I.395). Hetven magával búdosott (MA: Bibl. I.182). Annyi magával (Ver: Verb. 221). Sokad magával: multis sibi adjunctis Kr. Nem sokad magánal bárkába szálla (Valk: Gen. 5). Sokad magunkcal vagyunc (Kár: Bibl. I.431). Egynehanyad magaval (Ver: Verb. 314). Tartozik meg eskűnni, valamennyit [így] magaval, az nádor ispan itili [annyiad magával, hányat a nádorispán meghatároz] (316). Többed magánal (Kules: Evang. 222). Annyid magával jön, hogy.. (MonOkm. VI.327). Meg-jőtt Rákóczi némelyed magával (Gyöngy: KJ. 38).

MAGAS, MAGOS (*mogos*lyget 1231. 1397. Kam. LTár *mogos*balom 1257. Wenzel. VII.475). *mogosság* Derk: ŐÉlet. 34): **1)** [altitudo; höhe]. Hegymagas 1082. Higmogos 1225. 1245 (Czinár). Scelvos-mogos 1171 (Wenzel I.68). Mogusd, mons 1252 (Czinár). Ygen nagy magassoak volanak: erant procerae altitudinis valde (EhrC. 42). Eghnek magassathwl foghwa: a summis coelorum (JordC. 432). Tőkelletes imaćagnac haznalattá zeretetnec magassa (VitkC. 4). Fénlik cométa magasbul (Zrinyi II 57). A [geometriai] magastmérő: norma (ACsere: Enc. 52). Miért tsinálják oly magasra az ablakokat (Mik: TLev. 15. lev.). Mikor az ép elmét ártalmas gond tartja, akkor mély örvénybenn magosról taszítja (Orczy: KöltII. 21). **2)** altus, sublimis, celsus, procerus, jugosus C. editus, excelsus, arduus MA. [hoch, erhaben]. Villa Mogos Mortu 1220 (VReg. 184). Mogus (személynév 1220. VReg. 319). Meta venit ad locum, qui mogoshalom vocatur 1257 (Wenzel VII.475). Magas oryasoc: excelsi gigantes (BécsiC. 45). Magasb helre: eminentior locus (38). Magas hég: mons excelsus (MünchC. 19). Magas hegynek teteyere: in montem excelsum valde (JordC. 363). Fen az magas palotaba (VirgC. 31). Nagy magas fara fel akaszta űtet (Mon: Apol. 2). Kivánságát tartóztassa a magas és méltóságos állapatra-való vágyódástól (Pázm: Préd. 58). Az istennek titkai magassak (Mad: Evang. 441). Historiámnak magos voltát jó lehet illendő ábrázolással penném sem tudta le-képezni, mind-azon-által (Gyöngy: MV. Előb. 4).

Magasan (*magosson* DebrC. 336. *magossan* Komj: SzPál. *magasson* Mel: Herb. Kár: Bibl. *magassan* DomC. 71): procere, sublimiter C. alte, sublime, excelse MA [hoch, hoch oben]. Tudok alazatos ees lennem, tudok magossan (fennyen ees) lenny (Komj: SzPál. 320). Az nöstin fel nő magasson a ki az erdön terem (Mel: Herb. 113). Magasson éppiti az házát: altam facit domum suam (Kár: Bibl. I.613). Valaminthogy pedig igen magasan a szerint rettenetes sebesen-is szokott repűlni (Misk: VKert 282). A kevély magassan hordozza nyakát, és a szegények fejek felett jártatja szemeit (Fal: BE. 589). Nem győzte az udvar dicsirni lovát, annak magosan költ nyakát (Fal: TÉ. 638))

Magasabb, magasb: [altior; höher]. Oly mynt magassab mynden vetemeennel: majus est omnibus oleribus (JordC. 395). Magasbak czazaroknak magassaganal (VirgC 129).

Magasbad: eminentior [etwas höher]. V' kedeg fel alla magasbad helre: in eminentiorem locum (GuaryC. 58).

Magasdad: altus, editus Kr. [erhöht, erhaben]. Walamy magasdad helyen iwhokat ewryz (Pesti: Fab. 35).

Magasit: sublimo MA. erhöhen].

Magasocskább: altiusculus C. [etwas höher].

Magasság: altitudo, sublimitas, celsitudo, proceritas C. excellentia EhrC. 4. altitrdo BécsiC. 11. [höhe, erhabenheit]. Életenec magassaga: aetatis eminentia (BécsiC. 91). Osanna magassagoeban: osanna in altissimis (MünchC. 52. 17). Dyczesegh menynek magassagaban: hosanna in altissimis (JordC. 419). Lata ala zalkani egi angialt amenyeknek magassagabol (VirgC 33). Magasbak czazaroknak magassaganal (129). Ez zent atya fel

emeltetyk vala ev elmeenek magassagaban istenhez (DomC. 130). Fel terye magassagra: in altum regredere (KeszthC. 32. KulcsC. 10). Isteny torweenuek magassaga (ÉrdyC. 350b). Eggyic fel nő fel singniro magassagon (Mel: Herb. 38). Fel vine az hegynec ő magasságára (Kák: Sáms. B2).

Magasságbeli: qui habitat in excelsis, altissimus Kr. [der in der höhe wohnt, erhaben] (Pázm: KT. 336. 487. Káldi: Bibl. Luk. 1. 13. Kr.).

Magasságos: excelsus, altus altissimus MA. [hoch, sehr hoch, erhaben]. Magassagos geryedet: excessivus fervor (EhrC. 131. WeszprC. 133. NagyszC. 3). Magasságos isten (Kár: Bibl. I.160). Jethro: magassagos, fő, bőczős (MA: Bibl. I. Magy. 3). A békesség tulajdona a volta képpen magosságos elméinek (Fal: UE. 366). Két sereg itt vár, egyik a laposon, a másik ezen magosságos hegyen fekszik (Fal: NU. 337).

Magasségö: excelsus. Megtörő menden magassegő varosokat (BécsiC. 13).

MAGASZT (*magozt*atny, fel *magozt*alni WeszprC. 141): [exalto, sublimo; erhöhen, erheben]. Magaztatec ma az en lelkem, eletemnek mynden napy ffeleth: o byzonyanal hallatlan magaztatas (ApMélt. 17. Born: Préd. 17).

föl-magaszt: ∾ Felmagaztatec Nabucodonozornac orzaga, exaltatum est regnum Nabuchodonozor (BécsiC. 11). Felmagazta Amant: exaltavit (54). Kiert inkab tizteltetec es fel magaztatek (VirgC. 47). Valaky ev magat megalazya, az fel magaztatyk (CornC. 50). Magaztassal fel een ellensegym kezeth: exaltare in finibus inimicorum meorum (KulcsC. 10). Fel magaztatek az kereztlire es meg hwzlaltatek (ÉrsC. 51). Fel magaztatek es meg hwzatthatek (51b).

fölmagasztatos. Igen felmagaztatos vagÿ: superexaltatus es (BécsiC. 131).

Magasztal: erigo EhrC. 125. concelebro, dilaudo, collaudo C. magnifico, exalto, sublimo MA. [erheben, erhöhen, lobpreisen]. Satorokot magaztalnak: erigunt tentoria (EhrC. 125). Az kaputarto ygazan fegy mynkett es ysten ew nyeluet magaztalya my ellenewnk (30). Magaztalya en lelkem wrath (PeerC. 166). Mindön egeeknek fölötte magaztaltatek az atya istennek jogjara (DebrC. 7). Magaztallyatok ewtet mynden neepek (ÉrdyC. 9). Magasztallátoc az vrat velem öszue (Szék: Krón. 31). Mennél istentűl fellyeb' magasztaltattak, annál inkáb' meg-alázták magokat (Pázm: Préd. 1194). Magasztaló dicséret (Pázm: Préd. 1244. Kr.). Nem akarta kevélyen magasztalni az ő igasságát (Czegl: Japh. 240).

föl-magasztal: exalto, sublimo, magnifico C. eveho MA. [erheben, lobpreisen]. Vala igen zorgalmatos, hog az ő zauat menetesre fel ne magaztalna (DebrC. 273). Ez choda tetellel akara vr isten felmagaztalny zent margyt azzont meeg ez velagban elven (MargL. 131). Ez aldot kereztyen orzagnak feyedelemseegere magaztalaa ffel ewtet (ÉrdyC. 388. 373b. 657). En ees ha ffel magaztaltandom [igy] ez feldröl myndeneket en hozyam vonzok (ÉrdyC. 534b). Szégyent tőn isten az szentséges pápán, az ő felmagasztalt hatalmas koronáján, kivel öklöldezi Krisztust templomában (RMK. VI.129). Az égiglen fel magasztattal (Fél: Bibl. 17). Felmagaztalom az te nevedet: magnificabo nomen tuum (MA: Bibl. I.10). Azért magasztalta illy fel ötet isten, mert életét le-tette a bűnös lelkek segitéseért (Pázm: Préd. 41). Az nap az földtűl igen föl magasztaltatot (KDebr: 1619. C5). A fejét magasztallyák jól fel [sok vánkost tegyenek alája] (PP: PaxC. 21).

fölmagasztalás: magnificatio C.

fölmagasztaltatás: ∾ Akik jöttek, azok a fára való felmagasztaltatást kerülték el (Mik: TörL. 357).

Magasztalás: celebratio C. exaltatio MA. [lobpreisung]. Keressüc az ő szent nenenec magasztalasat (Helt: Bibl. I. c2). Gondolom-magasztalásokat horgásznak (Fal: UE. 452).

Magasztalódás: [jactantia; prahlerei]. Effele emberi magasztalódást szokott a szent irás hasonlétani hegyekhez (Titk-Jel. 67).

Magasztás. Elmenek magaztasa: mentis excessus (EhrC. 77).

Magasztat: [exalto, magnifico; erheben, preisen]. Magaztattyák vala vr ystent: magnificabant deum (JordC. 544. 755). Fereg merezkedik magath magaztatny [igy] (WeszprC. 141). Nem čak vronc dičeri ṽtet, de mind az zent doctoroc magasztattyac ṽtet (NagyszC. 251. CzechC. 7). Wr istenneel myndenben ffeellyeb magaztattya magaat: extollitur supra omne (ÉrdyC. 29b). Mynd attyanak annyanak es arwltato attyaffyaynak felettek magaztataa ewtet (388. 473b). Magaztatiak vala wtet (VirgC. 103).

föl-magasztat: exalto EhrC. 35. extollo 78. 113. [erheben, lobpreisen] Magaztassad fel te zodat (BécsiC: 213). Myneemew dycherethekkel magazthassalak fel: quibus te laudibus efferam (FestC. 16). Dycheerywk es fel magaztasswk ewtheth erekke (WinklC. 38). Ffel magaztathwan vr ystent: magnificantes deum (JordC. 745). Kereztekkel es zeep isteny dycheretekkel yewnek vala az zent zyznek koporssoyahoz, ffel magaztatwan az wr istent (ÉrdyC. 341). Ffel magaztatta vona wr isten ew bozyad az w zent yrgalmassagaat (345). Öttet magaztatom fel giczeretbe (DebrC. 351). Nem kel magaat fel magaztathny (ÉrdyC. 109b). Erdőmemvel magamat fel ne magaztassam (KrizaC. 83). Een feyem fel magaztato: exaltans caput meum (KulcsC. 4). Engem felmagaztatnak és tiztelnek (VirgC. 67. 71. 146). Az zeretők az ő zeretőyket fel magaztatiak (NagyszC. 6).

fölmagasztatás: elevatio EhrC. 55. [erhebung, lobpreisung]. Honnan es mibwl erdemle ez zent iambor ez nagy fel magaztatasth (VirgC. 62). Nem kenan embertwl fel magaztatasth (97). Az ew dycheeretes ffel magaztatasarol (ÉrdyC. 520b. 368).

maga-fölmagasztatás: arrogantia. E magafelmagaztatasnac dagaduana: tumor arrogantiae (BécsiC. 83).

fölmagasztatat: [exaltatio; erhöhung, aufrichtung]. S. Kereẑt felmagaztatatta (MünchC. 9).

MAGAZIN, MAGAZINOM: horreum, granarium publicum PP. annonaria apotheca; öffentliches kornhaus, magazin PPB. Az magazinumok és erszények üreségét megjelentvén az vármegyéknek követeket küldöttek pénzsollicitálni (RákF: Lev. I.656). Berlint császár népe mosquákkal megvette, a mundir magazint abba tönkre tette (Gvad: RP. 123).

MÁGLA: batus MA. tseber, bor s egyéb hignak mértéke, mintegy 30 ejtel v. 30 ittze SzD. mensura liquidorum continens circiter 30 medias Kr.

Máglás. Ki lesz máglás az aknán (Fels: Dics. 55).

MÁGNES: [magnes; magnet]. Magához vonja a vasat a mágnes: attrahit in se ferrum magnes PPBl. Ki tudta valaha megmagyarázni, mitsoda erővel vonsza, és az északi tsillagra fordittya a mágnes a vasat? (Pázm: Préd. 1045). A magnes, vas vonzo kő magát egyenesen északra fordittya (Com: Jan. 16. Pataki: Reg. 209). Magnest a vas édesgeti, vizcsöp követ meggyőzheti (Amade: Vers. 173). Antalom, én hív Achatesem, szívemet szivedhez csatoló mágnesem (Gvad: RP. 89).

MÁGOS: [magus]. Ime a magosoc iöuenec napkelettől (MünchC. 16). Simon magos (CoroC. 135).

MAGYAL (*mogyol* 1233). Magyalfa: esculus, ilex aquifolium: stecheiche SI. Mogyol, arbor 1233 (Czinár). Alia arborque vul-

gariter mogyl vocatur 1240 (Wenzel VII.101). Ilex vulgariter mogoltul vocata 1277 (XII.204). Mogol arbor 1249. (Czinár). Magyal, Magyalaslaph (uo.) Arbor ulmi, quae vulgari nostro dicitur Magolffa 1256 (Knauz).

MAGYAR (*mag'er* DebrC. 526. *mag'er* MargL. 22. CornC. 128. DomC. 73. *magyer* CornC. 24. DomC. 126. 182. 205. az egyic firfiunac Hunor vala neue, à masodiknac nagy *Magor* vala neue, kiktől az magyaroc fel neuesztetenec Hofgr. 40. *mog'er* Anonym. *Mogor*falu 1252. 1254. Czin.): **1)** ungarus, hungarus, panno, pannonius MA. [ungar]. Hetu moger (Anonym.) Martyr, ymar ez yghe mag'er zova valth, azerth ez yghe martyr mag'erzoe? sym megeerzo [igy], sym dyakzo, hanem gheregh zo (DebrC. 526). Zenth ystwan kyraly magyaroknak apastala (KeszthC. 467). Apro emberek kyketh az magyarok hynak lywky embereknek (TelC. 275). Tereenek ez orzaghely magyarok kereztyensegre (ÉrdyC. 397b). Magyar módra meg iszsza vala a bort (Helt: Krón 49). Tanwllya keg: az magyar iras olwasast (LevT. I.339). Ennek mássát én magyar fő emberben még nem láttam (Pethő: Krón. 172). Székely ér magyar vér (Thaly: Adal. I.6). Nem így cselekedtek a régi jó magyarok: olim non erat sic (Kisv: Adag. 382. Kr.). **2)** [Hungaria; Ungarn]. Ky mykoron mynd hozyaa tartozowal magyaraa yewt attya ffyayhoz (ÉrdyC. 396b. 397). Mykoron magyarraa yewttenek vona (398). Nagy haddal be yewe magyarra (400b).

[Közmondások]. Magyarnac ezéez, németnec béez: admirabiles in nectendis machinis Aegyptii, Conos artoxya (Decsi: Adag. 132. 268. MA. Kisv: Adag. Nyr. XVIII. 99).

Magyarán: clare, expresse, explicate, explicabiliter, explanate, exposite, articulate C. diserte MA. [deutlich, verständlich, unzweideutig]. Magyarábban, nyilvábban: explicatius; magyarán szólló: planiloquus MAl. Magyaran megh irtak (Ver: Verb. 224). Elég magyarán vagyon mondva (MA: Scult. 600). Magyarán megmondgyák, hogy az igaz hitnek meg kellett az apostolok idejétül fogva mindenkor maradni (Pázm: Kal. 141). Azon pántolodic, hogy magyarán nem szollunc (Pós: Válasz. 254). Terreae magyiaran az kik földi termezetőek (KBécs 1651. 30). Sok verseket magyarán éneklett (Hall: Paizs. 419). Szólly magyarábban (87). Magyarán szól (Misk: VKert. 423).

Magyaráz (*magyeraz* HorvC. 70. 73. 147. DomC. 205. CornC. 24): **1)** interpretor, perputo C. declaro, expono MA. explano JordC. 198. [erklären, deuten]. Magarazatnak: declarabuntur NémGl. 380. Másra magyarázza: aliorsum accipit PP. Frater Bernald magarazuala melseges yrasokoth: scripturas declarabat (EhrC. 2). Dauidnak enekleete Salamonrvl; ezt a sydok az Salamon orzagarol magyarazzak, az kereztyenek pedyg az crystwsrol (AporC. 24). Ig magyeraza vagy erte ez zozatot (DomC. 205). Az Berthalam magyaraztatyk ffel fyggeztőnak (ÉrdyC. 506b). [Az Agoston név] öregbeytőnek magyaraztatyk (516). Ig magiaraza, hogi nem lezen touaba irgalmassagnak ideo (VirgC. 114). Irta es magiarazta bőlcznek kőnuet (115). Zenth irast magyaráz, hasogat (Komj: SzPál. 75). Mi üdőben lött légyen pedig az igíreteknek vége, nem minnyájan egyaránt magyarázzák (Pázm: Kal. 555). Az homályos igéket meg-fejti, magyarázza (Com: Jan. 160). Zent Amborus magarazwan ezt ig mond (Bod: Lex. 3). Utolsó szavaidat bizvást fejtsed, mert sok-képen lehet magyarázni (Fal: NU. 281). **2)** [verto, interpretor; übersetzen]. Ky magyaraztatyk vala dorcasnak: quae si interpreteris dicitur capra (JordC. 739). A soltar kőnuet zent Jeronimus gőrőg nielurol deák bőtűre magiaraza (Debr.-C. 88).

[Szólások]. Jó neven venni, jóra magyarázni: aequi bonique facere PPl. A roszalkodó mindent roszra ért: az igyenes ember mindent jóra magyaráz (Fal: BE. 612).

el-magyaráz: recito [hersagen, verdolmetschen]. Ezektűl sokkal kűlőmbőző leuelet magiaraza el à tanaczban az Q. Catulus: ab his longe diversas litteras Q. Catulus in senatu recitavit (Decsi: SallC. 25).

ki-magyaráz: edissero, enarro, proloquor C. elucido, interpretor MA. [erklären, verdeutlichen, verständigen]. Ki magyarazaa az zentsseegőknek allapottyaat (ÉrdyC. 617b. VirgC. 121). Ki magyarázva: specifice et expresse (Pázm: Préd. 1049. Kr.). Nem vala derék deák, de énvelem más nyelveken, olaszul is kimagyarázta magát (Bethl: Élet. II.76).

kimagyarázhatatlan: inexplicabilis C. [unerklärlich]. Ky magyarazhatathlan mondas: difficilis explicatu (JordC. 806).

mëg-magyaráz: expono, definio, dilucido, enucleo, enodo C. declaro, interpretor, enarro, explano, explico MA. [erklären]. Mendēnőket mėgmagarazot: universa exposuisset (BécsiC. 22. 73. MünchC. 39. 42. JordC. 51. ÉrdyC. 188. 590). Oly ygen megh magyygyaraza, ewgy hogh myndennek eerteimre hagya (ÉrsC. 334). Rövideden megmagyarázván a reménységnek állatos mivoltát (Pázm: Préd. 171). Ugyan semmi emberi nyelu azt ki nem mondhatna, sem értelem meg nem magyarazhatnáia (Lép: PTük. III.244). Annak okát alábbkább szépen meg-magyarázza Calvinus (Pós: Igazs. I.634). Csak meg magyarázni akarta, hogy a nagy város minémü emberekből állapodik (Illy: Préd. I.435).

mëgmagyarázás: explicatio, interpretatio, expositio, enodatio C. enarratio, expositio, explanatio MA. [erklärung]. Insinuatioval, ugy mint az megh magyarazassal valo kezdetet pőrben: in causa, per insinuationem mota (Ver: Verb. 281).

mëgmagyarázható: explicabilis, explanabilis C. [erklärlich].

vissza-magyaráz: male interpretor, in malam partem accipio Sl. [übel deuten]. Munkámat viszsza és gonoszra magyarázzác (Helt: Mes. 2). Az wrac kőzzűl nemellyec viszsza magyarazác a Drakule vajda tanácsát (Helt: Krón. 92). A Sigmond királynac minden dolgait vissza magyarázzác vala (74b). Mindent viszsza magyaráz: delphinum silvis appingit, fluctibus aprum (Decsi: Adag. 115).

Magyarázás: **1)** explanatio, diffinitio, hypomnema C. interpretatio, expositio MA. [erklärung, deutung]. Magyarázásra nehéz dolgok (Matkó: BCsák. 260). **2)** [versio; übersetzung]: Ptolomeus Filadelphushoz kűldettetnének a hetven Bőltsek a sz. kőnyvnek gőrőgre való magyarázására (EsztT: IgAny. I.21).

álom-magyarázás: interpretatio somni MA: Bibl. I.38. [traumdeutung].

szentirás-magyarázás: [exegesis sacrae scripturae; bibelexegetik]. Nem konty alá való a szent-irás-magyarázás (Thaly: Adal. I.79).

Magyarázat: **1)** interpretamentum, hermenia, dictatio, epimythion C. declaratio, expositio MA. [erklärung, deutung]. Rövid magyarázat: scholion C. Ez bezednek magyarazattya: hujus verbi expositio (EhrC. 95). Jrasoknak magyerazaty (DomC. 182. DebrC. 210). Igaz ertelmét es magyarazattyát el akarnac nyomni (Helt: Bibl. I. b2. c3). Registroma es magyarazattya egy nehany sido igeknek (MA: Bibl. Magy. 1). Glossa magyarázat (MA: Tan. 1417). Elme tsalo magyarázat (GKat: Titk. 827). **2)** [versio; übersetzung, interpretatio]. Raboni, kinek magarazatt'a mester: rabbi, quod dicitur interpretatum magister (DöbrC 390).

Magyarázatlan: inenarratus C.

Magyarázatlanság. Az csavargó gyermecskek szájában az gőgitelés az botlo nyelveknec magyarázatlanságával édesēdic (Prág: Serk. 467).

[Magyarázdogál]

ki-magyarázdogál: edisserto C.

Magyarázhatatlan: inexplicabilis MA. [unerklärlich].

Magyarázó: explicator, explanator C. interpres MA. dolmetscher, ausleger PPB. Isteni rendelésnek magyarázója: fatidicus C. Magarazo irasa: glossa NémGl. 373. Magiarazo iras (VirgC. 114. CornC. 128. Zrinyi I.23).

álom-magyarázó: interpres somniorum Kr. [traumdeuter]. (Helt: Krón. 22).

irás-magyarázó: [interpretator, commentator]. Irasmagarazo mestőr (GuaryC. 3). Iras magarazo mestőr ekkepen magaraz (NagyszC. 225). Irás magyarázo bőltsec (Zvon: Post. I.27). Irás magyarázó doktorok (Mad: Evang. 348).

jegy-magyarázó: [augur, haruspex; zeichendeuter]. Mi koron bémenendesz abba az földbe, mellyet az te urad istened adand tenéked, ne találtassée te kőzőtted se bűbájos, se ördöngősöktűl tudakozó, se jegymagyarázó (MA: Bibl. I.175).

levél-magyarázó: [dolmetsch]. Mészáros Mihály költött el buza felől való levél-magyarázókra 1 ft. 24 denár (MonTME. I.195).

törvény-magyarázó. Ha jó vigyázó, s törvény magyarázó, fő directorá tészik (Felv: Dics. 58).

Magyari: [ad Hungarium pertinens, hungaricus; ungarisch]. Ez nemesseges zent zvz mageri kyralnak nemes leyanya (MargL. 22). Magyary wrak (GyöngyC. 4. ÉrdyC. 396 396b. 541). Mağari kiralnak leanya (TihC. 18. 25). Heet magyary meelfőld (ÉrdyC. 50). Az kylenchedyk eeg ez feldnek kerekseeghehez zaz ezerzer walo ezer maagyary mely feld (ÉrsC. 135). Magiarj forintot (RMNy. II.21). A magyari wrac tanáczot tartánac (Helt: Krón. 45. 46). Panaszolkodnac magyari nagy wrac (Valk: Gen. 6). Hogy János király maradjon az magyari királyságban (MonIrók. III.41). Magyari kiralyok: reges Hungariae (Ver: Verb. 15). Magyari szentseges corona: sacra regni Hungariae corona (16). Magyari király illetlenűl van mondva, mint ha ki németi, vagy tőrőki tsiszárt mondana; magyar király az; mind-az-által jol mondatnak: magyari vitézség; olaszi ravaszság (GKat: Titk. 117). Magyari szőllások (Megy: Dial. Előb. 12). Hatvan magyari forintok (Thewr: Nyelvk. 6. 7).

Magyarizmus: [hungarismus; echt ungarische ausdrucksweise]. Ezt gondolván konyhán költ magyarismussal ték egy nehány jegyzést magamnak (TörtT.[2] I.368).

Magyarkod-ik: [more hungarico ago; sich wie ein ungar benehmen]. Deliman a keresztényekre igen agyarkodik, főképpen vitézül a ki magyarkodik (Kónyi: HRom. 127).

Magyarkodás. Illyen gyümölcsei lőnek a török császárral való újvonásnak, magyaros magyarkodásnak (Szal: Krón. 406).

Magyaros: morem hungaricum redolens Kr. [hungaricus; ungarisch]. Magyarosan: more hungarico, categorice Kr. Ő szegény már az magyaros [magyar-lakta] földre a Dunán átkelt (MonIrók. VIII.372). Mentém négy [van] minden napra, magyaros veres kurta anglia ezüst gombokkal (Radv: Csal. III.359b). Magyarosan kimondani a dolgot (Kisv. Adag. 460). Németes inget sem viseltek, de most már kevesen vagyunk, a kik magyaros inget viselünk (Hazánk. I.295). Fruhstuk, vagy magyarosan flöstökömezvén, nagy lövődözéssel a lakadalmas házhoz felmentek (Hazánk 1884. 362). Akadékos szeges munka az idegen nemzetnek nyelve járását, és annak tulajdonát, szakasztott úgy magyarosan ejteni (Fal: UE. 361).

Magyarság: 1) [interpretatio hungarica; ungarische übersetzung]. Dauidnac mağarsaga: erős karu (DebrC. 400). Ewangelyomnak ez keppen walo magyarsaga wagyon (PozsC. 19). Halwan es erthween az zent yrasnak magyarssagaat (ÉrdyC. 39b). [Az Ágoston névnek] sok newes magyarsaga vagyon (516). [Az epistola] bewtew zerent valo magyarsagha (511b. 249. 348b). Katalennak magyarsaga myynd isteeneknek romlasa (ÉrsC. 454). Az nehez igeknek mağarsagarol (RMNy. II 13). Tulajdon magyarsaga, ertelme az mi volna ez euangeliomnac, arrol im szoltam (Born: Préd. 459). A mái evangeliomot irta-meg szent Lukáts evangelista, mellynek bötű-szerént-való magyarsága e' képpen vagyon (Pázm: Préd. A). Ajánlott szép kőnyvet, hogy magyarságunkra fordítsam (Patk. Előb. 1). **2)** gens ungarica MA. [ungartum]. Az egész magyarság (Helt: Krón. 34). Nem látlak már, munkácsi vár, isten megáldjon, megengedjen az magyarság, már ezt kiáltom (Thaly: Adal. II.317). **3)** ungarismus MA.

Magyarsági. Ha melly szókat penig ollyanokat találsz, mellyek nem az helyes magyarsági ki-nevezés [kifejezés] szerint valok (Felv: SchSal. 2).

Magyarul: 1) hungarice Kr. [ungarisch]. Mağerol vgy erthyed (DebrC. 527). Ez neuuek maria magyarol neue meg vylagosytto (TelC. 322). Exultabunt sancti, mağarul ůn kůwůlők zőkkőlnek (SándC. 12). Mosesnec harmadic könyve, mellyet magyarol mondhatvnc: az levitaknac szolgalyatokrol iratott kőnyvnek (Kár: Bibl. I.88). Magyarúl leg-igazabban s-tisztábban a tudna szólni és irni, a ki egyébként értelmes ember lévén, semmi nyelvet nem tudna (Megy: Dial. Előb. 12). Mandragora, mellyet magyarabbul nadrágulyának mondanak (Bod: Lex. 32) **2)** categorice Kr. [grad heraus, deutlich, unzweideutig]. Hogy pedig fondamentom-szerént, szegesen, és magyarúl meg-felelhessünk az barátinknak (Pázm: Kal. 659). Nem tartjuk sok beszéddel, hanem kerek szóval, magyarúl mondjuk, hogy szem-látomást hamissat mond (Pázm: Kal. 1766. 420. Kr.).

MÁJ: hepar, jecur C. [leber]. Májhoz való: hepatarius C. hepaticus MA. Beel, maay, tůdő (SándorC. 8). Vegyed à maykernyűl valo kőuerséget, es à két vesét: sumes et reticulum jecoris ac duos renes (Helt: Bibl. I. Qq2). Vegyen az oruos doctor dorong peczenyét, sulyoc máiat, mosofa lepént, czép badarófa fánkot (1550—75. Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23). Az kőuér, melly az máyon vagyon (Kár: Bibl. I.89). Az mâyja mellet (MA: Bibl. I.95). A pisztrang májja (Teleki: FLél. 39).

[Szólások]. Most válik el a' ganély a' májtól (Kisv: Adag. 113). Haragját nem tartja s m á j á t n e m g y ő z h e t i (Orczy: KöltH. 192). Ugy is meg-tetzik, m i f o r r a l l y a m á j á t (GyöngyD: Char. 181).

Májacska: jecusculum C.

Májos: tomaculum, hilla C. tomacina MA. A kolbászok, májos hurkák: kleine knackwürste KirBesz. 32. Rostélyotskán kolbászt, májost sűtt (Com: Vest. 50). Disznónak aprólékját, kolbászit, májosit, gömbötzit, véresit illendő árok szerint adgyák (TörtT. XVIII.242).

MÁJOLÓ: genethlia MA. születés-ünnepi lakodalom, puszdarék Kr.

MAJC, MAJSZ: kantárnak dragább szerből készült szára Kr. cingulum aureum Szirmai: Hungaria in Parabolis 48. Kr. Beechben vagyon egy ev [öv] vagy mayc, kit mondnak hogy azzonyoknk maria zevtte (CornC. 38). Keeth mayez, hozzwk, aranyassok (RMNy. II.35. 170). Matthiae venit unus balthens cum suo cinctorio, vulgariter mayczawal egyetembe, continens quatuor marcas et 17 pisetas: Mathyasnak jwtoth egy partha iv, kyben vagyon mynd mayczawal negy gyra es tyzenketh nehezek (Radv: Csal. II.40). Selyem szélű szablyára való mayz (123). Egy asszony embernek való öv, maiczon, boglaros (128). Két maicz párta öv ezüstes aranyozott gazdagon (141). Egy maisbúl csinált hüvelyü szablya (177). Egy öreg ezüst párta öv aranyozott, másik ezüst öv maicz (192). Egy maicz hüvelyü

türkéssel rakott, eziistös, aranyos hüvelyü szablya; második három boglárú, merő mayczal vert hüvelyü eziistös szablya zomanczos az boglarai (119). Egy maisz módjára csinált ezüst nyelü bot (179). 1 partha ew eregh aranyos maytzon, 1 partha ew zederjes aranyos maytzon (23). Egy ev maiczon aranyazott (227). Egy eziist mayez öv (252). Egy kopott mayez, csatt nélkül (362). Az három száz sing hevedernek való majezot szegődve csináltattam (MonTME. IV.267). Egy szablyára való majez (VectTrans. 10). Kikre sinórt gombot, fűzőt, ismét majtzot (Szentm: Kalm. 7). Visel ennek fékje selyemből majezokat (Gyöngy: KJ. 107). Által tördelt, és bé vert arany majtzokkal gazdag szerszáma mint egy játszott a ragyogó nappal (Fal: TÉ. 637).

Majcos. Egi mayczos boglaros ew (Radv: Csal. II 96). Egy eziistös, majezos szablya (186). Egy aranyos fék, cseh gyémánttal rakott majczos szügyelővel fl. 30 érő (360). Majezos zabola (357). Viseltes majezos fék, ehhez türkéssel rakott virágos aranyos orrozat (MonIrók. XXIV.174).

MAJD: 1) mox C. statim MA. [bald, sehr bald]. No mayd meg laatom (SándC. 29). Ez mái napnak világa tőllünk majd el mulik (DKal: Ker. 7). Im maid el iő az üdő mellyben amaz rettenetes szozatot meg hallod (Lép: PTük. II.125). **2)** paene, forme C. fere MA. [bald, beinahe]. Subobscurus: majd homályos, subagrestis: majd paraszt C. Fere: majd, tsaknem Com: Vest. 129. Mayd mind a kęt tábor el veszet vala (Helt: Krón. 191). Ez is igen ió forma, és maid némellynec vgyan könnyebnec tettzic, hogy nem az első (Helt: Arithm. 7). Az apostolok idwie vtan, az halottakert valo konyorgesről maid ket szaz esztendeig semmi emlekezet nem volt (Zvon: PázmP. 8). Sok polyva vagyon közötte, és majd töb az polyva a tiszta szemnél (Pázm: Kal. 577). Semmit az érzekenségek maid föllyeb nem érzenek, mint az lángot (Lép: PTük. I.118). A mezőben majd szomjúval haló hadainak víz-forrást fakasztott (Taru: Szents. 26). Már vallottam kárt majd 6 ezer forintig (RákF: Lev. I.108). Laktam kerekesnél, majd nehezebb mesterség ennél nem láttatik (Ötv-Mest. 46. vsz.). Ott komlós kenyérre mikoron rákaptak, éhen-mohón ették, majd mind megfulladtak (Thaly: Adal. II.346). Az ollyan meleg tartomanyokban, ahol majd tél sintsen (Mik: TLev. 176). Boszankodtam ezért, a hideg majd kilelt (Gvad: RP. 34).

[Szólások]. (A szerencse) néha oly mint édes atia es maid oly mint mostoha anya (Mik: ÖrökÉ. 44). Majd majd: jamjam, protinus, illico Sl. Jay ennekem merth az lakozasom yghen megh keslelth engemeth; mygh leezen az mykoron ennekem azt mongyak wary mayd mayd kewesse esmeg kewessee (ÉrsC. 306b). Ők majd egy ollyan formán éltek, mint az barátok (Pázm: Kal. 269). Ittis majd egy a képpen esik a dolog (635). Egész háza tája majd mint-egy lángozott (Gyöngy: MV. 18). A setétség majd szinte el boritotta szemeit (Hall: Tel. 281). Majd ugyan: fere, propemodum MA. Majd ugyan harminczan voltak: erant facile triginta PP. Az farkát maid vgyan eyszac felé forditotta vólt (Kal. 1591. C7). Ortzám tűz miatt majd ugyan meg-gyúlad (PhilFl. 5).

ingyen-majd: mox, e vestigio, confestim MA. [sogleich, sofort, sehr bald]. Monda az vr ingiammait [így] a bordeliba vitetlek (DebrC. 29). Jer hoziam zegen lelec, mert ingen mayd meg öleted magadat hynnec miatta (347). Emlékezzél emberi állat, ingyen-majd meg kell halnod (RMK. II.70). Ingyen mayd el fogyoc es semmiě leszec nagy keserűsegemben (Born: Ének. 526). A Christus fel támadása, a mint ingyen maid meg mongyuk, mi életünk (Tel: Evang. II.13b). Ollyanok vagyunk mint a virág, melly ingyen maid el hul (669b 158). Tevék neki hirré, hogy Ali bég jönne, Erdélyre sietne, ingyen majd Erdélynek határára érne (Thaly: VÉ. I.60).

Majdan (*majdon* Hall: HHist. III 193. Illy: Préd. I 102. *maydon* Mad: Evang. 166): **1)** jamjam, mox, statim, protinus, e vestigio, extemplo MA. [bald, sehr bald]. De en maydan bel tellyeseytöm az te akaratodat (ÉrdyC. 549b). Ha nem twdnaam az te eeggyegyw artatlansagodat, maydan kywe yzneelek (570). De maydan el yew (604). Ez betegsegbevl maydan meg kevnyebedel (DomC. 170). A mit meg-értettél, majdan mindjárt, leg ottan mással közöllyed: mox statim, e vestigio alteri communica (Com: Jan. 156). Hallván Páris, majdon meghalandó kedves attyatiának utólsó beszédit (Hall: HHist. III.193). Mikor Maria Bethlehemben majdon az isten fiát szülendő lévén (Illy: Préd. I 102). Maidon meghalando lévén (II.160). **2)** [paene, fere, ferme; beinahe]. Nem-is tudhatá hogy miképpen szóllna hozzája, mert majdan nem-is érzett (Tess: SzMag. C5). Az ő szemei meg nem látták ezeket a szíveket lankasztó és majdan kétségben ejtő keserves csapásokat (Báth: Tromb. 172).

[Szólások]. Az poganyoknac birtokaban, immaydan esűnc markokban (Born: Ének. 278).

ingyen-majdan: mox, e vestigio, confestim MA. [sehr bald, sofort]. Ha nem ihatandom, ingien maydan meg kel halnom (VirgC. 46). Végy hozzad az halnac epeyeben mostan, ornossagnac szükség leszen ingyen maydan (Hofgr. 271).

Majdani: proxime futurus, venturus Kr. [baldig, nächstfolgend]. Majdani szemünk béhúnyása lehet az utólsó, és még ma úgy elalhatunk ebben a világban, hogy csak a másikban ébredjünk fel (Fal: NE 48).

Majdanság: [mox; bald, sehr bald]. Bátori uram! ujságot mondok: majdanság itt lészen társom Camilla, ide fütytyentette szép híre historiánknak (Fal: TÉ. 659).

MAJĖSZTÁSSÁG: [majestas]. Szólnac az Christusnac majestásságárul felséges diczőségéről (MA: Scult. 606). Az ő majestássága és isteni felsége (971).

MAJOM: simia C. simius MA. [affe]. A mayom, micoron a diofara haag, a diaba zakazt (NagyszC. 248. DebrC. 601). Az majomnak természeti igen játékos, mit mástul lát azt műveli, olyan okos (Tin. 265). Addig iáránac, hogy végre majom országba iöuénec (Helt: Mes. 188). Maiom modra kövétni akariak ütet (Fél: Tan. 442). Halálra lehetett nevetni, midőn az ember az ollyatén tsúfos majom ábrázatúakat megtekéntette (Kónyi: VártaM. 65).

[Szólások]. Majmot bársonban öltöztetni: saltantis personam in toga inducere (Decsi: Adag. 120).

[Közmondások]. Az mayom vgyan mayom, ha aranyas ruhaba öltöztetikis (Decsi: Adag. 47).

ëb-majom: simia cynocephalos MA.

embër-majom: simia anthropomorphos MA. Mint valami értelem nélkül való vad emberek vagy ember majmok (Misk: VKert. 311).

farkas-majom: cercopithecus C. Com: Jan. 47.

hosszúfarkú-majom: cercopithecus MA.

lamosfarkú-majom: corcholipis C.

macska-majom: simia galeocephalos MA. cercopithecus PPl.

Majmocska: simiolus C.

Majmos: imitator Kr. [affen-, affenmässig]. A nyelv esküdt baráttya a majmos tzinkosságnak, vér szerént való atyafia a sült bolondságnak (Fal: UE. 171). Imilyen majmos alakos, szín s képmutató virtusnak békét hagyunk (Fal: NE. 10). Soha a majmos módikon nem kaptak (Gvad: FNót. 96).

Majmoskod-ik: simiam ago Kr. [sich wie ein affe benehmen, affenpossen treiben]. Kép mutatás képpen majmoskodnac (Zvon: Post. I.474. II.293). Nám tijs maimoskodnám, superintendeseket emeltek fel (Bal: CsIsk. 405). A pápisták majmoskodnak tsak, mikor hallal akarnak bőjtőlni (Ker: Préd. 285). Csak majmoskodtak a sz. írással (Matkó: BCsák. 408. Misk: VKert. 229). Egy cinkos játszó a theatrumokon róla majmoskodván, csufra kezdé ütegetni erkölcsét s magaviselését (Fal: UE. 101).

Majmoskodás: [possen, komödien]. Hol-mi rosz írások, és majmoskodások-által akarnak az ördög segítségével világi jókat nyerni (Pázm: Préd. 405). Nem vólna világon oly majmoskodás, melyet religióban nem foglalhatnék (Czegl: MM. 106. 39. Misk: VKert. 230). A nagy és álhatatos ember békét hagy a majmoskodásnak (Fal: UE. 401).

Majmoz: imitor, ut simia solet Kr. [nachäffen] A szegény pápázóc immár maymoznac azzoc után (Vallást. Pij). Más valakinek képét, maga-viselését ábrázolja, majmozza, mint a comoedia jáczók (GKat: Válts. I.248). Ezen munkátskámban valamelly erköltsös tudománynak majmozását keresd (Kóny: VártaM. Előszó. 3). Jobb poëták voltak mindnyájunknál, és mi őket csak majmozzuk, és gondolattyaikat lopogatván, uj festékkel mázollyuk (Gvad: RP. Előb.).

Majmozat: [imitatio; nachahmung]. Ördögi majmozatja (e szeretetnek) amaz ő első-szűlöttjét meg-áldozó Moáb királyjájé (GKat: Válts. IIb. b).

Majomkod-ik: [possen treiben]. Mayomkodnak a Moses ceremoniaiual (Mal: SzJán. 282).

MAJOR: **1)** villicus C. colonus MA. bauersmann, meier MA. (Helt: Mes. 120). A régi tudós major a roszsz fűvek temérdekségéből, eszébe vészi a főld 'zirosságát (Pázm: Préd. 26). Tisztartoc, gondviselőc, majoroc, szolgác (MA: Scult. 800). Az argumentumnak első ága majorja szája izint valo (Matkó: BCsák. 21). **2)** praedium, villa C. colonia MA. praedium MünchC. 101. meierhof Com: Vest. 61. 150. Majorból való: villaris; majorhoz való: villaticus, praediarius C. Addig vegyük fedél-alá a majort, míg jó idő vagyon: *pertegamus villam, dum sudum est PPBl. Varasok ew mayoryval (JordC. 316). Az mayorhoz kőzel: juxta praedium (633). Mayorbelj marham (RMNy. II.218. Fél: Bibl. 46). Uram azt az majort mind vetésestől csak magamnak adta vala (LevT. II.101. MA: Bibl. IV.135). Ki majorjával, ki ökreivel mentené magat (Land: UjSegits. II.283). Majorját fel nem gyujtatá (Diósz: Tal. 142). Egy nyomorult udvar házban, vagy is majorban vagyon szállva (Misk: TLev. 106). Pajták, csűrök, majorok, melyek mind az ő bű-markú kőltségén épűltek fel (Szeg: Aqu. 100).

paraszt-major: rus C. rusticum praedium Balog: Corn. 278. [bauernwirtschaft].

Majori: praediatorius, villaris, villaticus MA.

Majorkod-ik: villico, villicor MA. [wirtschaften, eine wirtschaft betreiben]. El-járni a majorkodó helyeket: circumire praedia PPl. Az lelőknekis keres es győit es maiorkodik (Frank: HasznK. 67). Adgy számot majorkodásodrúl; mert immár nem majorkodhatol (Pázm: Préd. 855). Szánt ember, s majorkodik (Ben: Rithm. 123). A református papok adót nem adnak, míg úgy nem majorkodhatnak mint a kösség (Bod: Pol. 147).

Majorkodás: agricultura C. villicatio MA. [landwirtschaft, ländliche wirtschaft]. Istennek zantasa, kapalasa, maiorkodasa, istennek ypeytyse vattok (Komj: SzPál. 133). Maiorkodassokhoz kezdnec (KKrakk. 1573. A4). Az maiorkodásnac szeretője vala: erat homo agriculturae deditus (Kár: Bibl. I.396). Saturnus az majorkodásnak gubernaló fejedelme (KNagysz. 1613. D5). Szűkség hogy az szántas vetés és maiorkodás mellett az isten segétségével hivattassék (KCsepr. 1626. D7). A régiek nagy dichéretet tesznek a majorkodásról (Veresm: Lev. j). Szántás vetés, majorkodás: agricultura (Com: Jan. 72).

Majorkodó: [agricola; landwirt]. Serény majorkodó: agricola assiduus PPl. Kereskedő, maiorkodo, es minden rendbeli életű (Born: Préd. 555). Majorkodó, szolga (Kár: Bibl. I.396).

Majorkodtatás. Jószágaiban való majorkodtatásának dézmáját szegények számokra rendelte (Bod: Lex. Előb. 9).

Majorné: villatica MA. villica; meierinn Com: Orb. 95. Uporban azt a régi majornét kell állatni, a ki mostan Borsiban vagyon (Évk. XIII.62). Szurkos majornét bé hínak, s kérdezik, hány lúd hizlalóban (Orczy: KöltH. 158).

Majorocska: villula, praediolum C. [kleine wirtschaft, kleiner bauernhof].

Majoros: **1)** villicus, praediatus MA. [meier]. Rosszul van annak az urnak dolga, à kit az majoros tanit: male agi cum domino, quem villicus docet (Lipp: Cal. 8). Jó vinczlér, majoros, szántó, vető, halász (Orczy: Nimf. B2). **2)** [praediatorius; wirtschafts-]. A vadak, barmok, majoros állatok kinnal keresik eledeleket (Fal: BE. 571).

Majoroskod-ik: villico C. villicor MA. [landwirtschaft treiben].

Majoroskodás: villicatio C. [landwirtschaft].

Majorság: **1)** praedium, villa MA. [meierei, wirtschaft]. Paraszt majorság: rus C. Kerti-majorság: olitoria annona PP. Marthanak adaak Bethanyat, hol ott az papy feyedelmeknek maiorsagok vala (ÉrdyC. 424). Sarkani Amburus maiorsagat, erdőth immar magunk szamara foglaltuk (RMNy. III.105). Az jo mayorsag jo ewkrwknekywl nem leheth (LevT. I.86). Soc hazoc, maiorsagoc (Born: Préd. 388). Mező, paraszt majorsag (Ver: Verb. Szót. 28). Reánk bizatott a testnek majorsága, a hova tartozik a jó egésség (Mad: Evang. 583). Hogy az isten majorsága legyünk: ut dei cultura simus (Illy: Préd. I.276). Örökség és majorság ház, minde gazdagság maradnak az atyáktól (Kisv: Adag. 85). **2)** villicatio, agricultura MA [landwirtschaft, landbau]. Hasznos maiorsagokat akarnának inditani az országban (Helt: Krón. 54). Mezei majorságod: fruges tuae de agro (MA: Bibl. I.69).

szányas-majorság: altilia Kr. [geflügel]. Szárnyas majorság: kakas póka no. 2; tojó póka no. 7 (Radv: Csal. II.404). A szárnyas majorságot kötik a rabszíjra, és lobogó zászlóval viszik a nyereséget (Fal: NA. 214).

MAJOR: [praefectus cohortis] major KirBesz. 146. A fél kerék végén kellett megállani, szentencziád fogod, szólt májor, hallani (Gvad: RP. 128).

MAJORÁNNA (*majoráng* Lipp: PKert. II.19. 61): asparagus, sampsuchum, cnecion C. amaracus, samsuchum Com: Jan. 28. [majoran]. Sampsuchinus: majoránnából való C. (Mel: SzJán. 205). Gyöngyvirágom, tulipám, édes majoránnám (Thaly: VÉ. I.277).

nëmës-majoránna: majoranna Mel: Herb. 111.

spanyor-majoráng: római chóván, urtica Romana Lipp: PKert. II.61.

Majoránnás: samsuchinus MA.

MÁJUS (*mayos* ConC. 193): mensis Majus Kr. Mayos hana (CornC. 193. Zrinyi. I.17).

MÁK: papaver C. magsamen Adámi: Spr. [mohn]. Papaver, mák, tellyes és paraszt (Lipp: PKert. I.95).

bujdosó-mák: papaver erraticum Mel: Herb. 60.

csik-mák: cocetum MA. speise von honig und mohn bereitet PPB.

csörgő-mák: [klatschrose]. Czattogato czörgő-mák vagy mák köszt termő rosa (Mel: Herb. 60).

disznó-mák (Mel: Herb. 60).

ëb-mák. Hosszu fejü eb mák (Mel: Herb. 60).

fekete-mák: papaver nigrum Mel: Herb. 59. Fekete mák avagy gith Com: Jan. 26.

kerti-mák: papaver sativum Mel: Herb. 61.

szarvas-mák: papaver cornutum Mel: Herb. 62. PP. stachelichter mohn PPB. papaver corniculatum Lipp: PKert. I.96.

vad-mák: anemone C.

szarvas-vadmák: ceratitis PPl.

vörös-mák: papaver rubeum Mel: Herb. 60.

Máki: papaverinus MA.

Máknyi. Az én dolgom csak az, hogy isteneinnek könyörögjek, hogy ne adjon keserűséget kdén és kd után az egy kis máknyi gyermeken (NádT: Lev. 113).

Mákos: papaveratus MA. [mohn-]. Kdnek küldtem apró bélest, mákos rétest, valami aszú gyümölcsöt (NádT: Lev. 103).

[Szólások]. Mákos a feje (Fal: Jegyz. 927).

mézes-mákos: coccetum C. cocetum MA. eine speise von honig und mohn bereitet PPB.

MAKACS: temerarius; hartnäckig, verwegen PPB. Kelet felé vagynak a makats nemzetek (Orczy: KöltSz. 154).

MAKARIA: [species piri; eine art birnen]. Küldtem Kdnek egy tung muskatál almát, kinek az aljába egy kevés makaria vagyon (NádT: Lev. 102). Két tung birsalma, makaria körtvél apró tunába (106).

MAKARÓ, MAKKARÓNI: [maccaroni]. Olasz makaró (Szakácsmest). A maccarónibúl János mester egy sort vett ki, nem többet (TörtT.² III.196).

MAKK: glans, balanus C. [eichel]. Makkon hizlalás: glandatio MA. Makkon hízás: glandarium pabulum, glandarius pastus PP. Az zenth atya hoza nekwnk valamy fyw gywkereth es makoth (TelC. 290). Adek makkot neky hogy ennek (299). Az makbolis auagy az fa bimbobol kenyeret gyurnac (Born: Préd. 458). Melegítő és száraszto az gesztenye, mint az makoc (Mel: Herb. 15). Nám oly mohon esel néki, mint az disznó a maknak: asinus in paleas (Decsi: Adag. 123). Fárol le-hullott makk (GKat: Válts. II.1200). A tsernek termeszeti gyümöltse makk, néhai gyümötse penig gallos és tsere enyv (ACsere: Enc. 231). Töknél tökebb, maknál is makjabb tromfod (Czegl: Tromf. 96. Kr.)

[Szólások]. V á l o g a t az ételben mint d i s z n ó a m a k k b a n (SzD: MVir. 110).

[Közmondások]. A hitván malac makk alá jár (Fal: Jegyz. 918).

bükk-makk: [glans fagi, glans fagea; bucheichel, buchecker]. Az bikkmakkolaj törét megtudja csinálnia (NádT: Lev. 137). A bükk makk a disznóknak az édesség kedvéért igen kedves (ACsere: Enc. 230). Szent Mihály nap tájban az ártányokat és más hizlalni való damaszokat az ólban rekesztik hizlalni, az kiket pedig az tölgy vagy bikmakra hajtanak, hamar utánna, hogy meg ne csapomyanak (Lipp: Cal. 52).

cser-makk: glans carpini Kr. Csere makk (PP: PaxC. 261. Bethl: Élet. 522).

tölgy-makk: caryon C. acylon, acylos PPBl. glans quercina Kr. [eichel der eiche]. A tőly makot tőrd meg es id meg borban, mergős italt auagy bogar italt az vizelet altal ki űz (BeytheA. FivK. 17b). Tőlgy maknak a tokja (PP: PaxC. 56). Az alávaló disznó tölgy-makkot eszik (Kisv: Adag. 220).

Makkocska: [glandula; eichel]. A tej a tsetsek makkotskaiba űzettetet verből leszen (ACsere: Enc. 150).

fenyő-makkocska: [glans pinealis; zirbeldrüse]. Minden érzékenségeknek feszke, a fenyő makkotska az agyban (ACsere: Enc. 154). Az elmenek termeszeti helye az agynak abban a reszben vagyon, mellyet köz érzőnek és fenyő makkotskának hívunk (161).

Makkos: glandarius, glandulosus C. habens glandes Otr: OrigHung. LXXIV. [eichel-]. Makkos fa: suber Com: Jan. 24 Makkos tserefa: hemeris PPBl. Nagy bardos, es makkos erdő, bardolni es vadaszni jo: silva major, puta dolabrosa et glandifera seu sub dolabro et venatione existens (Ver: Verb. 213).

[Szólások]. M a k k o s k i r á l y: pomarius Hercules (Decsi: Adag. 136); bos in quadra argentea (302). Kebledben tarcz ez féle m a k k o s t r o n f i d a t (Zvon: PázmP. 284).

MAKULA: macula, naevus MA. sordes; muttermal PPB. [fleck, makel]. Ha egy makulát találtam volna benne, nem vettem vólna meg: einem einzigen flecken KirBesz. 57. Nyncen macula & bennők (SándorC. 1). Myndden makwlaual kyl (ÉrdyC. 530. 493b). Ép maculanélkül való keczke bac: hircus de capris immaculatus (MA: Bibl. I.91). Macula nélkül valo (Pázm: KT. 464). Főrtőzetlen és makula nélkűl való vólt (Mad: Evang. 286). Ha a vétkeknek minden makuláit elmossuk (Illy: Préd. I.25.142). Hire-neve szép fényét (nem akarta) leg-kevesebb maculával is meg-szenyesíteni (GyöngyD: RK. 157). Makula, motsok, szeny (Bod: Lex. 114).

Makulál: maculo Kr. Makuláló-könyv, melyben ember elsőben elmélkedésit beirja: liter literarius; schmierbuch PPB.

mëg-makulál: commaculo, conspurco MA. versudeln, beschmieren PPB.

Makulás: sordiatus, maculatus MA maculam habens JordC. 108. [befleckt].

Makulátlan: immaculatus MA. [unbefleckt]. Maculátlan bárány Christus (GKat: Válts. I. a3b). Makulátlan hűség (GyöngyD: RK. 154).

1. MÁL: venter, pars corporis infra pectus Kr. [brust, wamme]. Madarak kykkel nem yllyk elny: keselyűth, heeyaath, heryoth, malan fekwth [málán fekvőt?] (JordC. 91). Egy mal gereznat kwldek (LevT. 171). Tartozunk szolgálatjában egy mente alá való róka béléssel akár mál s akár hát legyen (LevT. II 229). Pigvet hátat vétessen, de csak az hátát, nem kell a mállya (LevT II.32). Tarka a héjusznak mállya (Gvad: FNót. 50).

farkas-mál (VectTrans. 4).

hiúz-mál: [pellis lyncea subventralis; luchswamme]. Kis suba hewz mállal bellett (Radv: Csal. II 139 251. Szentm: Kalm 8). Székely Lászlónak adtam egy hiúz mál bérlést tall. 120 (TörtT XX.101). A hiúz mál bélésért való százhusz tallért kivánom (uo).

hölgy-mál: 1) argentilla MA hermelinwamme PPB a hölgynek hasa' bőre Sl **2)** pilosella minor purpureo flore; smistijach utrumque Croaticè, tamet si nonnulli holgy mal utramque vocent [így] (Beythe: Nom 7)

nyúl-mál: [pellis leporina subventralis; hasenwamme]. Veress pwrgamal wyselew swba, nywl malal belleth, gallera ereme pegywet hat (RMNy. II.35).

nyuszt-mál. Nuszt mál suba (VectTrans. 3). Nyuszt- és róka-máll (RákF: Lev. II.395).

róka-mál: mollior pellis vulpina subventralis Kr. Roka mal swba (LevT. I.170). Roka mal galler (Vás: CanCat. 470. VectTrans. 4. RákF: Lev. II.1395). Vozér urunknak itt létekor attunk egy róka mál bélést (MonTME. I.138). Rókamál nincsen az mentéje szélin (Thaly: VÉ. II.111).

2. MÁL: [berglehne?] Vineta, quae Berenmal dicuntur 1243 (CodPatr. VI.41). Irughmal 1252 (szőlőhegy Jerney 150). Kumolovmal, collis 1264 (Kovács). Vinea in monte Elevmal 1269. 1402 (Jerney). Kykmal, mons 1275 (Wenzel XII.145). Ujmal, promontorium villae S. Jacobi 1295 (Czinár).

part-málja: [seitenhöhlung, uferhöhlung] cavum littoris Kr. Bezzeg nem csekély vízben tapogat ám a jámbor, hanem ugyan a part mallyát turbokollya és e derék sz. írásból feszegeti mondásit (Pázm: Kal. Appendix XIV. Nyr. II.356. NyKözl. XV.347). A part mályát turbikálja (Fal: Jegyz. 919).

MALAC: sucula C. porcellus, porculus MA. sûldô disznotska; porcellus Major: Szót. [ferkel]. Sûtô malatzok: porci nefrendes Nom. 95. Vadkantól és szelíd emétől fajzott süldő, disznó, malatz: hybris PPl. (Ilosv: Toldi. 9). E malatzoc nem tisztác még: mert még nem auattác be ôket; hól kel ôket be auatni? Nem lacoc semmi vizet (Helt: Mes. 301). Mint egy malaczot mossatoc Mon: Apol. 317). Bárány, méz, lúdfi és pásit malacz dézma jár ki Székelyfaluból (TörtT. VIII.233). Tôltôtt malatz (PhilFl. 58). A delfin avagy tengeri disznó az ô fajzatit avagy malatzit nagyon szereti (Misk: VKert. 540. SzékOkl. II.193). Egy tavaszi malacz, az idei pecsenyének (MonIrók. XXIV. 130).

[Közmondások]. A hól malatzot igernek, sákoddal ott légy: cum sacco abire (Decsi: Adag. 300). A hol malacot igérnek, ott sákkal forgolódjál (Kisv: Adag. 101). A hol malacot igérnek, sákod légyen hozzá (Fal: Jegyz). A koszos malatzból lészen rüzdő ártány (Orczy: KöltSz. 210).

Malacka: ∾ Meg hyzlalt malacka (TelC. 125. 241).

Malacoz-ik: porcellos parit SI. [ferkel werfen]. Malaczozik a diszno (GKat: Titk. 1116).

MALASZT (*milost* HB. *mallaz*yaba GyöngyC. 44): gratia, clementia, favor MA. Malaszttal teli: eutheus C. Mennyi milostben terumteve eleve miv isemucut (HB). Yelenseges malast: praerogativa specialis (EhrC. 2). A hazi at'anac malazta (BécsiC. 53). Malaztal telles: gratia plena (MünchC. 108). Mert irgalmassagot es igassagot zeret isten, malaztot es diczeseget ad vr AporC. 39). Malaztya vagyon az zolgahoz: gratiam habet servo JordC. 587). Mwleek ky ez vylagbol tellyes zenth lelek malazyaban (705). Yewendô mondasnak malazttya ees vala ew benne ÉrdyC. 544b). Cristusnak elwte nekyk irgalmassagot es malazot lel (VirgC. 50). Ennekem nycz malaztom zolasra (69. Komj: SzPál. 84). Malaszt nektek, és bekesseg az istentűl (Szőll: Dáv. 354). Serkentô és segéltô malaszt (Bar: SzBúcsú. 22).

Malasztos: [gnadenvoll, salbungsvoll]. Malasztos embôrôc GuaryC. 28). Lehetnec malaztos es kellemetes az ô zinenec elôtte (DebrC. 269). Malaztos tudomany (JordC. 862. 531). Malazus eelet (ÉrdyC. 527). Emberekkel malaztoson kedvesevn eelyenek (CornC. 158). Ez malaztos atya (DomC. 118). Ha az zentet meg vantanaya, az w malaztos tarsasagat el vezteneye (VirgC. 42). Vala zolasba igen malaztos (78).

Malasztosság. A meennyey eeletnek vygassagus malaztossagarol (ÉrdyC. 514b). Az zentôket, kyk nagy malaztossagocat eerdemlettenek (576b).

MALÁTA: siliqua NémGl. 297. siliquae, cibus porcorum Kr. Szőlő-mont, maláta, törköly: vinacea PPl. Czak bog az malátánal tôlthetne be az û hasát (Sylv: UT. I.108). Maláta: iegez ez ighe minden allatot, mellnel disznot tartanak, akar tôrkôly legen, akar bor seprû, akar ser seprû, akar felezet (II.167). Kivánnya vala a hasát bé tôlteni a malátával, mellyet a disznokésznek vala (Land: UjSegits. II.288. Káldi: Bibl. Luc. 15. 16. Kr.). A disznok malatajával él vala (Illy: Préd. II.451). Sörtésok malátája (Csúzi: Síp. 316. Kr.).

Malátás: habens siliquas Kr. Malátás korpa (Csúzi: Síp. 54. Kr.).

MÁLÉ: **1)** [triticum turcicum; kukuruz, mais]. Szőrös máléban nagyokat harap (Thaly: VÉ. II.4). Elbujatott málé közé (RákF: Lev. I.170). **2)** placenta miliaria MA. kuchen von türkischen weizen Adámi: Spr. Hasát kasaval es maleval-is alig tôlthette megh (Alv: Itin. 236. Misk: TLev. 17). S gyomrát, kit édesség nagyon meglágyita, tarhó vagy máléval ismét gyógyíthatta (Orczy: KöltH. 88). Te pedig, tsillagász! bár akár ki lehetsz, kedves rokonidhozz töstént vissza mehetsz, velek száraz halból készült málét ehetsz (Orczy: KöltSz. 239).

MÁLHA: vidulus, bulga MA. sarcina PP. felleisen Adámi: Spr. [bündel, gepäck]. Málhába köti: in sarcinam cogit, compingit; málhába kötés: in sarcinam collectio; málhába kötő: sarcinarius structor; málhába kötött: in sarcinam collectus PP. Sác, táska, málba, turba, táskaczka: corycium MAl. Ruha hordozo nagy bôr sákoc, málhác: coactilia MAl. Az en zöld subyczames ot az ber malhaban wagon (LevT. I.27). Eszközei málhákba kötöztetvén (Szal: Krón. 319. VectTrans. 18). Régenten egy király ment sokadalomba és magával egy mestert-is vitt-el tanítványával együtt; kik meg-állván a piatzon, nyólcz málhát látnak teli árukkal (Hall: HHist. II.328).

Málhál: sarcino, in sarcinam cogo Kr. [packen, bepacken]. Nagy fa képpel málhálni akaránk (Pós: GBot. 32). Eszközei málbákba kötöztetvén, vezeték-fôlovaira málháltattak vala (Szal: Krón. 319). Egy egy malhalt barmot haytani hagya (Castriota C4).

mëg-málhal: ∾ Megmálhált görbe hátu tevék, ide bé-nem-férkezhetnek (Csúzi: Síp. 89).

Málhálás: [sarcinatio; das packen]. Ezen szentség magyarúl bermálásnak vagy-is bérrel-málhálásnak neveztetik, hogy tudni-illik ezen szentségben teljessen mint-egy tetézve és málhássan adatik az isteni ajándék és kegyelem (Biró: Angy. 261).

Málhás: sarcinis onustus Kr. [bepackt, pack-]. Terh hordozó, málhás nyergec ôszvérre tétetnek fel (Com: Jan. 88). Málhás teve (Pós: Igazs. 495. L. **Málhálás**)

MÁLL-IK: diducitur Kr. [zergehen, sich bröckeln]. Nem ingott, mint a nád, ámbár búban márlott [így], tenger habjai közt mint kôszikla állott (Kónyi: HRom. 16).

MÁLNA: fructus rubi idaei, bacca idaea; himbeere Sl. Málna-fa: rubus idaeus; málna gyümölts: morum idaeum, bacca idaea PP.

MALOM (*molin*szeg, *molom*uta, *molum*-zeg, *molun*-hel Czinár. *molm*halmu Nyr. IX.105): molendinum Pesti: Nom. 41. mola, moletrina, pistrinum C. [mühle]. Malomhoz való: molaris, pistrinensis; molendinarius: malomhoz tartozó; molarius: malombeli C. Molmhalmu 1075. Malomsok 1217 (Nyr. IX.105). Molunhel, meta villae Bogha 1268. Molomuta, via ad molam 1277. Molumzeg, possessio in Bihar 1300 (Czinár). Ketten lesznec ôrlôc eg malomban (MünchC. 60. JordC. 29. Ozor: Christ. 250. Sylv: UT. I.39). Mindenik malom három-három kôre forgó (Gér: KárCs. IV.318). Méltó, hogy neveket felirjuk ezeknek: szappanos, mészáros, ács, erszény-gyártóknac kerengô malomhoz láto molnároknac (Nógr: IdvK. Elôb. 15).

[Szólások]. Malomban hegedűlni (Decsi: Adag. 166): inaniter aquam consumere, milium torno sculpere MA. Csak malomban hegedűl (Czegl: Japh. 158). Többet az malomba nem hegedűlt vala (Illyef: Jephta. 26). Malomban hegedülteio: a rosz gyermek egy negédes mosolygással fogadta beszédemet, el is ballaga (Gal: NU. 277). Malomban hegedűltek, semmit sem végeztek (Fal: TÉ. 740). Látván, hogy ez nem jó víz az ő malmára, megcsükkent (Fal: TE. 764). Ez viz más malmot hajt; nincs arról kérdés (Fal: TÉ. 667). Ez az erőség meg akasztja malmodat (SzD: MVir. 19).

[Közmondások]. Malomban hegedülni, siketlhez gyónni bolondság (Rosnyai: Horol. Turcicum). Puszta malmon, száraz gátonn vamot nem vehetsz (SzD: MVir. 456).

baromhajtó-malom: mola jumentaria Com: Jan. 75. rossmühl Com: Orb. 99.

bors-malom: [pfeffermühle]. (Szentm: Kalm. 11).

csont-malom. Jobb volt lóoldalban és csontmalomban, zab-szuszékban, setét boltban, mint Liptovában (Thaly: VÉ. II.8).

daráló-malom: mola miliaria MA.

folyó-malom: molendinum desuper volvens Ver: Verb. 215.

fölülcsapó-malom: molendinum desuper volvens Ver: Verb. 215.

fűrész-malom: [sägemühle] (Kár: Élet. 237. 271).

hajós-malom: mola nautica Sl. (Com: Orb. 99).

kásatörő-malom: pilum miliarium PP.

kétkövü-malom: mola bina PP.

kézi-malom: mola trusatilis PP. handmühle Nom. 36. (Com: Orb. 99. Bod: Lex 115).

liszt-malom (SzCsomb: Utleir. 59).

lóforgató-malom. Mola asinaria: szamár-vagy lóforgató malom Nom.[2] 409.

olaj-malom: trapes C. trapetum MA. [ölmühle].

papiros-malom: chartaria officina PPBl. [papiermühle].

papiroscsináló-malom: [chartaria moletrina] (SzCsomb: Utleir. 59).

szamárforgató-malom: mola asinaria Nom.[2] 409.

szamárhajtó-malom. Szamár és barom hajtó malmoc: molae asinariae et jumentariae Com: Jan. 75.

száraz-malom: pistrinum, mola asinaria MA. PP. Samsont veteek foghsaghban az zaraz malomba ewrólny (JordC. 345. Bartha: Krón. 12).

szél-malom: mola pneumatica Kr [windmühle]. Szél avagy szárnyas malmok: molae ventosae siva alatae Com: Jan. 75. A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szivvel, ha potroha nem puffadott annyira, mint egy akós hordó, és a feje nem zúgott úgy, mint a szélmalom (Fal: NU. 303).

vizi-malom: mola aquaria SK (Kár: Élet. 194).

viztekerö-malom (SzCsomb: Utleir. 102).

Malmocska. Sidóországban voltanak ollyan koldus emberek, a kik afféle apró folyó őrlő malmocskákkal jártanak falunként, s táplálták életeket (Tof: Zsolt. 743).

Malomi: molaris, molarius, molendinarius MA mühl-. Malomi (vezetéknév XVI. XVII. száz. Nyr. X.227).

MÁLYVA, MÁLVA: malva C. [malve; käsepappel]. (Mel: Herb. 166. Com: Jan. 29).

fehér-mályva: hibiscus C. althaea Beythe: Nom. 1. PPl. ebiscus Mel: Herb. 166. Feier malua: althaea; eibisch Fuchs: Stirpll. 7. Főzd meg a feiir mályvának gyökerit es azt meg törvén keminy kelevinyre ted reá (OrvK. 50).

köz-mályva: malva vulgaris Beythe: Nom. 6. Vad mályva, közmályva (Misk: VKert. 511).

vad-mályva: althaea PP. alcea C. (Misk: VKert. 511).

Mályvás: malvaceus C.

MAMA: [mater; mama]. Movit nos majori quadam admiratione, quod infantes ipsi et horriduli et sordiduli vixdum fari incipientes mammam atque tatam latine balbutiunt, ipsis quoque matribus non intellecti [írja egy hazánkban járt XVI. századi olasz tudós] (TudT. V.162).

Mamácska: [matercula; mütterchen]. Itt Vénus mamátskánk járt fehér szoknyábann, kis Cupidó pedig kurta kankótskában (Orczy: KöltSz. 157).

MAMMOG: [murmuro; mummeln, murmeln]. Szájokat rágván, igy mammognak (Nad: Kert. 264).

MAMMON: mammona MünchC. 24. [mammon]. Nem zolgalhattok egzersmind mynd istennek es az mamonnak: non potestis deo servire et mammonae (JordC. 371). Ha az álnac maiumonba hünec nem voltatoc: si in iniquo mammona fideles non fuistis (Helt: UT. T7). Mammon imádás (TKis: Pan. 2). Nem szolgálhattok istennek és a mammonnak (Illy: Préd I 362).

MÁMOR: dolor capitis et moestitia post crapulam Sl. [taumel, dusel, katzenjammer].

Mámoros: post exhalatam crapulam male dispositus Sl. semitemulentus, necdum plene sobrius Kr. [taumelig, duselig]. (Thaly: VÉ. II.126. Csúzi: Tromb. 5. Kr.).

MANDOLA, MONDOLA: **1)** amygdala C. amygdalum MA. amygdalus Beythe: Nom. 1. amygdala Com: Vest. 119. Aaronnak vezzőeth megh vyragozny lataa, ky leweleketh ereztheween mondolath teremthee (JordC. 158. Helt: Bibl. I. x3). Bárány czimör mondola tejjel (Radv: Csal. III.39b). **2)** Mondolák [az állkapca alatt: tonsillae; mandeln] (PP: PaxC. 89).

Mandolás: habens amygdala, amygdalis conditum quid Kr. [mandel-, mit mandeln]. Mondolás béles: placenta amygdalacea (Ben: Ritm. 202).

MÁNGOL: telam levigo, vestes lineas cylindro complano Kr. Mángolatlan: [non laevigatus; ungerollt]. Száz réf vékony házi vászon mangolatlan; ötven rőf házi vékony vászon megmangolt (Radv: Csal. II.370).

Mángorol (*mongorlás*, *mongorolni* PP.): telam laevigo expolio PP. lintea complano cylindro PPB [rollen, mangen]. Mángorlott vászon gyólts: linteum levigatum PP.

ki-mángorol: ∾ Két vég kimangorlott abrosz, lenből való (LevT. II.392).

Mángorlás. Mongorlás: laevigatio, politio telae PP.

Mángorló: machina linteis levigandis apta Kr. [rolle, mangel]. Ha mangorlora vonszanak is (Czegl: Tromph. 303).

MANGOLT: blitum; milten, ein kraut MA. Mángold: miltenkraut Adámi: Spr. [mangold].

MÁNGOR, MÁNGUR: terruncius, mica; bröcklein, brosamlein MA. manger, heller Adámi: Spr. Fillyer avagy mangur: obulus seu quadrans (Ver: Verb. 214). Tsac kicsiny

mangurni kőnyvecké válnac azoc (Czegl: Japh. 21). Kötetők arra magatokat hogy mi csak egy manguri dolgot sem jelenthettűnk ollyat (Alv: Itin. 38).

Mángornyi. Egy mángorni: ceratium C. Mangorni: ceratium, nihili MA.

MANÍROS: [humanus, urbanus; höflich, manierlich]. Igen maniros, udvaros kegyelmed: ihr seid gar zu höflich KirBesz. 42). Igen maniros, emberség tudó: sie ist sehr manierlich (52).

MANKÓ (*bankó* Fal: NE. 7. *bankós* Thaly: VÉ. II.174): scipio MA. [krücke]. Mankón jár: fulcris subalaribus incedit PP. Mankó: cambuca, cambuta, cambota PPBl. Mankó, gamó: *subalaria fulcra PPBl. Manko, istáp: scipio Major: Szót. Mankoot tartthwan ew kezeeben (ÉrdyC. 633b. 314b). Legyen kórságos, és poklós, és ki mankón iárion, és fegyuernec miatta el esséc (Helt: Bibl. II.184). Nem gyönge nád-mankóhoz hanem merő ercz bothoz tamaszkodik az mi vallásunk (Zvon: PázmP. 227). Trombitáját ellopta darunak az varju, hollónak olvasóját, az Máthénak mankóját, báránynak is lazsnakját (Thaly: VÉ. I.351). Mankó: fulcrum pedibus impotentium (Otr: Hung. I.XX). Az időnek mankója többet vihet végbe hogy sem Hercules hires bottya, villám hamarsággal-való keresztűltsapással (Fal: UE. 395).

[Szólások]. A religio dolga a z o n b a n k ó n j á r, nints-is külömb tekintetben a' józan észnél (Fal: NE. 7).

[Közmondások]. A mankónak az horgasa jo (Czegl: MM. 188). A beszédnek igyenesse jó s-a mankónak horgassa (Illyef: BCs.-Comp. 296). A beszédnek egyenesse jó, a mankónak horgassa (SzD: MVir. 264).

Mankós: 1) [fulcro instructus; mit einer krücke versehen]. Mankós: qui subsidio fulcrorum incedit Otr: OrigHung. I. XX. Miért citált legyen apám uram annyi pápista doctorokat az ő kegyelme Barátsági Dorgálás nevű könyvében? Erre tsac ezt mondgya a jesuita, a tudatlan orvos, mankós ispitállyábul (Czegl: Japh. 34). Ha engem valaki megkérne annak bátor csak félszeme lenne, az lába is áátor bankos lenne, csakhogy az én szükségemről tenne (Thaly: VÉ. II.174). **2)** [?] Vrad erősb az ágyban nálladnál, igen el vti raitad nagy mánkossáual [így] FortSzer. K).

MANNA (*menna* JordC. 644. ÉrdyC. 277. KulcsC. 190. *ména* Het: Zsolt. 212. *menna* MünchC. 181. WinklC. 220. TelC. *mynna* Komj: SzPál. 158. *minna* RMNy. II.47. Sylv. UT. I.135): manna C. MünchC. 181. Izrahel fyayt eltette mennaual (CornC. 89. JordC. 644. 888). Meg nituan a koporsot semmit nem lelenec hanem cak mennát (TelC. 188). Az mannath (PozsC. 23. ÉrdyC. 277. 632b). Menaual tartha (TihC. 145). Manna sido szo, ennen vágon eredete ez szonak minna, mellet az zent irás angali[nak] szokot nevezni (RMNy. II.47). Az mű ataink minnat űttenek az pusztaban (Sylv: UT. I.135). Ehséget bina à földre: es à kennyérnec ménáiát elnőue (Helt: Zsolt. 212. Pázm: KT. 2).

MANÓ: malus genius, daemon, manducus Sl. rossz lélek SzD.

Manóság: [?] Izzad az homloka az szegény birónak, mert rosz kedve vagyon az sok manóságnak (KecskTörtT. II.500).

Mantli: [mantel]. Valami nagy keszkenő-forma fekete selyem materiából való cedelét is vetnek az úri-asszonyok nyakokba, melyet mantlinak hivnak (Hazánk I.296).

Mar (*moryon* VitkC. 68. *moratnac* 90. *moras* 91. *morczong* Zvon: Post. II.414. Mel: Préd. 115. *mordos* TelC. 278. *marrás* Mel: Herb. 14): mordeo MA. [Az] loh erőssen maruan es rugdosuan (DebrC. 120). Maryak, ragyák (NagyszC. 68. Helt: Bibl. I. Aa4). Ha een azt myelnem, melto lennek, hogy ez marasnak wtanna meny eb wagyon myndenyk hozzam marna (Pesti: Fab. 65). Az dühös eb mart sebet ki nyisd (Mel: Herb. 142. Zrinyi II.59. 90). Az balhác ha igen czipnec és marnac, eső lészen (Cis. G4).

[Közmondások]. Ha ő már, teis harapiad: dentem dente rodere (Decsi: Adag. 130).

lë-mar: demordeo MA. [abbeissen].

mëg-mar: 1) mordeo, commordeo, admordeo C. [beissen]. Megmaratott: morsus C. Megmarom, el-harapom: praemordeo PPBl. Ő kezeckel megmaruan: confricantes manibus (MünchC. 119). Keresuen kit meg moryon (VitkC. 68). Kye a kigoktol meg moratnac (90). Megh marya az zomak (WinklC. 134). Ne mard-meg a te attyadfiat penznec vsuraiual: non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam (Helt: Bibl. I. Xxx2). Mikor engemet akarsz-is meg-marni, magadat harapod farba (Matkó: BCsák. 67). **2)** devoro [verschlingen]. Egy zernyw farkas . . . nemezak baromy lelkeseket veztuala el, de embereket es megmaruala: et homines devorabat (EhrC. 146). Nem czak barmot, de meeg embert es meg mar vala (a farkas, VirgC. 53). Megmartac ő biraiokat: devoraverunt judices suos (BécsiC. 190). Mėgmarac adicőségeséket: devoraverunt inclytos (74). Kőről iar keresked-ven, kit meg marion: circuit quaerens quam devoret (DöbrC. 351). Orozlan . . . keresween kyt megh maryon: quaerens quem absorbeat (JordC. 854).

[Közmondások]. Az gonoz embert még az egéris meg maria (Decsi: Adag. 62).

tör-mar. Gonozul tanačkozuan ördögtül, ganakodic vala e scent Anna azzonhoz, es ebbe töri maria vala magat, [töpreng vala], hog illen nag azzon ket feryekőt keresőt (TelC. 61). Meghagyjad mindjárást Komlóssynak, hogy valamennyi törött-marott ezüst mi vagyon az tárházba, azt mind szedje egybe (Nád: Lev. 52).

vissza-mar: remordeo C. Vissza-maró: remordens MA.

Marakod-ik: mordeo invicem MA. [sich gegenseitig beissen].

mëg-marakodik: [luctor; kämpfen, sich messen]. Az minemü fortélyban vagyon táborostul, megvárja őket és megmarakodik velek (TudTár. XV.157).

Marakodás: [rixa]. Marakodás, veszekedés (Hall: Paizs. 403).

Marás: morsus C. morsio MA. [das beissen, biss]. Az vsurat az iras marasnac nenezi (Helt: Bibl. I.Xxx2. jegyzet). Minden marrást meg gyogyit (Mel: Herb. 14). A megveszekedett, dühös, dühöskődő eb, idestova szellyel futkos, és a mire rohan, megszaggattya, avagy marja, és marásával viztül félő beteggé tészi: morsuque hydrophobum reddit (Com: Jan. 44).

ëb-marás: [morsus canis; hundebiss]. Eb marástúl néked veres hagyma használ (Felv: SchSal. 19).

farkas-marás. Korsag ellen, has ragas, fő fayas, czuz, farkas maras es minden betegseg ellen soc istentelen imatsagokat értettem (Born: Préd. 394).

kigyó-marás: morsus serpentis Kr. [schlangenbiss]. Kigo marasbol meg gógolnac (VitkC. 91. Pázm: Préd. 90. Kr.).

kutya-marás: [morsus canis; hundebiss] (Nad: Kert. 309).

Maratás: [zerreissen lassen]. Az ńeluőknec bynei: Joth [olv. Tőth] igeret nem allas, erdőggel marathas (NagyszC. 356).

Marattatás: [morsus; das gebissen werden]. Az ebezés az etelnek kevánása, mely lészen a gyomornak az savanyó és meleg nedvességektől valo marattatásából, mellyek a gyomrot, gömbötzőt szurdallyák (ACsere: Enc. 144).

Marcong (*marcsong?* Zvon: Post. II.321. ExPrinc. 262. *martzang* EsztT: Any. 340): dilanio, dimordeo, disseco, vulnero,

laedo, saucio MA. [zerbeissen, zerreissen, zerfleischen]. Ne morczongy hát (Mel: Préd. 115). Mikeppen marczongod az isten nenet (Mon: Apol. 498). Nem kel a szent irast marczongani (Mon: KépT. 128). Az testeknek pogáni modon morczongattatni ektelenség (Zvon: Post. II.414). Az anya szent egyházat megczonkittya, martzongja (MA: Tan. 1182). Az én bizonyságomat csak marczongja Balduinus (Pázm: LuthV. 74). Az sz. irást meg vesztegetik marczongiák (Bal: CsIsk. 417. 318). A pápisták a Christus testének marczongói (Matkó: BCsák. 436). A helvetica confessioban ölti körmét, s azt marczongja (Pós: Igazs. I.720). Bizonyságinkat marczongja (GKat: Titk. 288). Az szent irást igy merték martzongani (Dial. 28).

mëg-marcong: dilanio, consaucio Kr. [zerreissen, zerfleischen]. Nem talaltatot ehac eg eretnekis, ki belo nem kapot volna az irasban, es valami reszeböl meg nem marczongotta volna (Mon: Apol. 316). Istennec beszedet meg marczongani, ollyat tenni oda acki nem oda valo (Mel: Préd. 112). A sz. irást megmarczongják (Pázm: Kal. b1). A pártosok rútúl meg-marczongják a sz. irást (Pázm: Kal. 1766. 320). Megfogja a vad állat marczongani (Gvad: RP. 510).

Marcongás: laniatio Kr. [bisse, das zerreissen, zerfleischen]. Az ördög raytunc tött marcsongása (Zvon: Post. II.321). Garázdás marczongás (Zvon: PázmP. 98). Iras martzongas, iras tekeres [fordítés] (Gyarm: Fel. 197). Az augustai confessiot, a tudós Melanchton immár régen megmentette az ellenkezőknek minden marczongások ellen (Pós: Igazs. I.490). El halgatám töb ezekhez hasonló szent irás tsávállásit és martzongásit (I.146).

Marcongat: morsico Kr. [zerfleischen]. Böcsületibe kap, ezt agyarolja, marczongatja, és a mint logiszonyúabban lehet, mocskositja (Fal: NE. 101). A félénk a dögöt marczongatja, kiben éltében nem mert kapni (Fal: BE. 601).

Marcangol: dimordeo, morsico Sl. Martzanglották (EsztT: IgAny. 326).

Mardos (*mardas* ! Helt: Mes. 135. 221): mordico, rodo MA. [zerbeissen, zerfleischen, nagen]. Mardosva: mordicus MA. Belől mardostatnak vala mergős kegyonaak modyaara (SándC. 37). Az bwnwswket mind wrwke zagatya es mardosa (VirgC. 56). Latank egy azzonth kyth egy nagy fene sarkmy erössen mardos wala (TelC. 277). Az aszoniallat magua sorkat mardossa a satan (Mel: SzJán. 304). (A farkas) sebes testéro kezdénec sietni a legyec és darázsoc és mardosni és czipni kezdéc a testet (Helt: Mes. 291). Isten iger ördög ellen is ótalmat, de mind hóltig az ördög mardossa sarkunkat, a mint erezzuc ezer kisirgetesit bűnre es veszedelemre valo izgatasit (Born: Evang. IV. 226b). Éktelen szóllások, mardosó tréfálások (Pázm: Préd. 163). Mihent vétkezik, mindgyárt mardostatik a lelki-isméret (Pázm: Préd. 29). Ne mardosd felebarátodat (Czegl: Japh. 5). Azt ítélik, hogy itt az ő mardoso fogockal rágják azt (Ker: Préd. 599). A matska sokszor a kigyókat és varas békákat-is mind egyre szokta mardosni (Misk: VKert. 168).

el-mardos. Elől elmardosom: praemordeo C.

lë-mardos: demordeo MA. [abnagen].

mëg-mardos: obmordeo MA. [wiederholt beissen]. Azokat meg zagattad, meg mardostad (VirgC. 54. Pázm: KT. 72).

Mardosás: morsio MA. [das beissen]. Foganal valo mardosas (NádC. 113). A test lelek ellen zugodnat [így], mozgodnak, hog égetembe estenek az tolnayok közze es a kigoknak mardasi [olv. mardosási?] közze (BodC. 13. CornC. 125). A hollo orrával és mardosásával kegyetlennek látszik lenni (Illy: Préd. I.108).

Mardoskod-ik: [morsico]. A hit miatt tamadott disturbiumban és viszálkodásban kezdének némineműi lézzengők imínnen amonnan támadni és mint a legyek tavaszi üdőn rejtekes hasadékokbol ki mászni, vagy mint a farkasok a mezőkön s falukban mardoskodni (GKat: Titk. 17).

Mardoz: [mordico, rodo; beissen, zerreisen, nagen]. Az anyaszentegihazat mardozod (Mon: Apol. 43). A kigyó mardozza meg kezét (TóthJ: IstN. 67). Satyra vagy hyperbole, az-az mardozó, vagy nagyramondó beszédet (Fal: NE. 8). Hallatnak némellykor gonosz akaratbul származott, méregben forralt mardozó tréfák is (Fal: UE. 385). A vad állatok, kik egymást mardozzák és emésztik (Fal: UE. 434). Ugy mardozzák, hogy vér tsordul testekbül (Gvad: Időt. 4).

Mardozás: [morsicatio] (Lép: PTük. I.139).

Maró: 1) mordax C. [beissend, bissig]. Edgy orozva maró ember csak kevés hijja lőn, hogy Cárolus II. meg nem ölé (Liszny: Krón. 306). 2) [vorax; verschlingend, saufend]. Bémérülnek az bor-maró sok tombolásban (Tin. 265).

[Marós]

Maróság: mordacitas C. [bissigkeit].

MÁR (*imma* WinklC. 83. NagyszC. 95. 198. LányiC. 9. VirgC. 55. *má* MA: Scult. 469): jam MA. [schon, bereits]. Már most: jam nunc; már régen: jamdudum, olim jam MA. Felele lesus monduan maar haad wgyan yo hywem mert ygyen yllyk: sine modo, sic enim decet . . . (ÉrdyC. 347). Uram már támadgy föl (MA: Bibl. V.11). Az fejedelem még eddig csak gyűjtötte, oktatta hadait, már ezután akar inkább azon tanúlt haddal hadakozni (MonIrók. XXVII. 206). No már az emberek fűlo hallattára mond-meg, ki adott kezedbe, hogy minden oknélkűl meg-ölly engem (Hall: HHist. II.294). Ki tizet, ki egy tallért ád, amint már birja magát (Mik: TLev. 95). Szegény magyaridat ha már pogány nembül népednek választád, ments meg ez inségtül (Thaly: Adal. I.13). Ha egyszer természeted megvásott, ha már hozzá köszörülte magát a gonosz (una volta che sia viziata dal peccato), nehéz munka véle bánni (Fal: NE. 55). Ha már látta szemmel, és megjárta elméjével a méltób' dolgokat, induljon (Fal: NU. 330).

[Szólások]. M á r—m á r: [modo—modo]. Már a tengeri tolvajok készitnek veszedelmet; már a tzet-halak fordittyák el a hajót: már a sirenisek megcsallyák a hajósokat (Mad: Evang. 151). Hizelkedő emberek, kik már szerencséltetni, már csufolni, már hirekben nevekben szoktak másokat mardosni (László: Petr. 122). E g y s z e r s m i n d némulni, m á r sokat beszellni (Orczy: KöltII. 152).

am-már: [jam tum; zu jener zeit schon]. Söt kilenczvenkilenc esztendős ü vala, az ő felesége tiz héán száz vala, ammár az természet tülök elmúlt vala, hogy fogantatása Izsáknak lött vala (RMK. VI.265).

hogy-már: [per speciem, quasi; angeblich, als ob]. Dúlók koborlóknak lopóknak mondattok, de elhallgatjátok, hogy már nem tudjátok (RMK. II.170). Nem vólt s nemis lehet az keresztyénségnek szine-alatt csak egy eretnekségis, mely az sz. írással nem szépegette vólna hogymár az ő merigyes tanitását (Pázm: Kal. 500). Semmi időt nem gondolhatni ki, mellyre vitethetnének abban a könyvben bé-hozott, hogy már meg-lött dolgok (Pós: Igazs. I.19). Kezdi mutogatni a külömb-külömbféle szép módjával meg-írt historiákat, hogy már (Veresm: Lev. 127). Ha pedig azt objiciálnák, sokszor volt Erdélyben török had, ki benn telelt, azt felelheti, az olyankor esett, mikor a nyughatatlan elmék, hogy már segitségre hívták őket (MonOkm. XIV. 111). Szemfény vesztés az, hogy pénzt adgyon az embernek, hogy már azonban cserép vagy egyéb légyen (Diósz: Delib. B2). A bátyámat ugyan akkori főispán Bánffi György úr mellé szerezte volt be a nagyanyám, engemet pedig a szegény Viski

Péter bátyám Bánffi Farkas úrhoz, hogy már a fiaival, az holott több szegény nemes emberek gyermekei is nyomorgottak, én is tanuljak (Haz. I.138). Megbékéllénk ily formán, hogy minekelőtte elsőbben háromfelé, ugymint Jobbágy-Horvát-Tarsoly részekre felosztanók, annakelőtte 90 köbölre valót a kötönségesből szakaszszunk ki, hogy már az ő fáradságoknak s költségeknek recognitiójában (I.373).

im-már: jam MA. BécsiC. 1. 2. 7. [schon, bereits]. Immár most: jam nunc; immár régen: olim jam MA. Ime imma kedeglen idő vagon (NagyszC. 95). Ymmar az nap fel tamadvan (PozsC. 21). Imar el vezet ember (VirgC. 19). Imar lasuk meg aztys (39). Ez ideigh valo nagh fewzetetlensegeketh el vnthak ees nyomorossagokoth, mert immar a nag zevksegeth ees koplalassokoth nem zenwedhetyk (RMNy. III.108). Immár több hatvan szám barmomnál holt meg (LevT. II.8). Menni deie es esztendeie immar, hogy e vilag teremtetet (Helt: Bibl. I.a2). Jollehet immar mostan erttyűc (c2). Immar im most meg keresic az ő vérét raytunc: en sanguis eius exquiritur (Helt: Bibl. I.X). Immár im látod hogy 421 lyuk vagyon raita (Helt: Aritm. G). Bizony io szerenche talalt euel az hispannal, immár el elhetűnk szep hőldgyem (Helt: Mes. 457). Vaj szaggatnád-el immár valaha az egeket, és jőnél-alá, hogy tudhatnók a te nevedet (Pázm: Préd 151). Ha azt mondgyac, hogy az keresztseg io es igaz, immar tehat a mi gyülekezetűnc igaz ecclesia (EsztT: IgAny. 48). Immáris eléggé megmutattam (MA: Tar. 1186). Nem ûlhetél a lapáton, s immár az assagonnis Észkelődnőd kel (Czegl: Japh. 219). Békelvén immár az szüret (Nyr. X.470). Az világra kölykit csak alig hozhatja az oroszlán, hogy az im már is mutatja erőssége jelét (Thaly: Adal. I.129).

már-már: [jam jam; beinahe]. Már már elveszni láttatnék (Mad: Evang. 154).

Máran, máron: jamque MA. [jam; schon]. Elem vigan máron it ez vilagot (Ádámi: Bar. 13). Mi is máron magunkban az hadaknak continuálására alkalmatlanok kevesen lévén (MonOkm. XIV.361).

im-máran, im-máron: jam tandem MA. [schon]. Ymaran gonozwl ysmerte hewtet hew zyweben: jam moechatus est eam (JordC. 367). Mynd azok, kyk ymaran hyttenek vala: omnes, qui credebant (713). Yme ymaran tellyesseggel ewt eztendey wagyon, my wlta penitenciat tart (ÉrdyC. 339b). El yewt ymaran es bel tőlt az ydew (342b). Imaran ez velagot el hatatok (VirgC. 105). Hogy immár az bűn hátra nem térhet, immáran minket pokolra nem vethet (RMK. IV.72). Az egész község előtt mezít fővel áll vala, csak egy hajszál ő fején immáran nem vala (V.257). Egy pachyrta kewlte oly buza wetemenbe, mely immaran idesded wala (Pesti: Fab. 61). Ez pedig az példa az additioban valo, melyről immáron szóllyunc (Helt: Aritm. a5). Az mi termeszetünk ugy annyira meg romlot hogy immaran mindyajan bűnben fogantatunk (Szár: Cat. A4). Imhol lasd, még mikoron z. Pal elne, immaranis voltanac affele hituan alnoc tsauargoc (EsztT: IgÁny. 255).

1. MARAD (*Morodek*, *Morodyk*, nomen servi 1028. 1082. Czinár): **1)** maneo MA. [bleiben]. Meghala Eliméleh Noeminec ferie es ő megmarada ő fiayval: remansit (BécsiC. 1). Nem marattatic [igy] kő kőuőn: non relinquetur lapis super lapidem (MünchC. 98). Vtanna maradok: posteri (NémGl. 188). Hwnen maganak marada: solus erat ibi (JordC. 399). Mely hazban zokot vala maradnya kyralne azzon mykoron ju vala ez clastromhoz (MargL. 77). Marad vala imádságban (DomC. 3) Mezitelen, chak az kiseb ruhadba maraduan, meny be az varosba (VirgC. 69). Maragyanak ez velagnak keserwsegeben (VirgC. 144). Myndden felee nyelw el mwlyk, chak az sydo uyelw marad (ÉrdyC. 541b). Marattanak vala neki feleségetől ket haiadon leanyi (Helt: Krón. Előb. 1). Ott a szigetekben nem maradhatnac semi méhec a felette valo nagy hidegért (1b). A király mind oda veszté à fő népeket, noha végre à mező neki marada (64). Monda a farkas: Ilona marad a maradéc étec? Felele à komondor: Mi patuar maradéc? ninczen ott semmi effelében (Helt: Mes. 312). Ide halgas, ne maradgy másut elméddel: mens videt, mens audit (Decsi: Adag. 293). A ki egyszer vétkezett, mind éltig bünösön marad (Pázm: Kal. 414). Az isten itiletiben az igazok-is alég üdvözülnek: mint maradnak tehát a gonoszok? (Pázm: Préd. 20). Úgy el-gyűlőlé húgát, hogy azon házban sem maradhata véle (1147). Ha az én szavaimban maradtoc, igazán én tanitványim lesztek (Pázm: LuthV. 265). Az ő részek [örökségiik] maradjon az anyjok kezénél, minthogy édes gyermeki, elhittem hamissat nem teszen nekik (Radv: Csal. III.250). Melly veszedelmes rutság mind addig rajta maradott az emberen, míg a menyei királynak fia meg nem szánta (Hall: HHist. II.262). Némettel hazánkban hogy tovább harczoljunk vagy itt országostúl nékie hódúljunk: ellenzem, hogy egyik mellett se maradjunk (Thaly: Adal. I.95). Ha mire méltán indulsz, abban-is az egésséges íz, és igaz mérték mellet maradgy (Fal: UE. 383). Mindent eltűr, csakhogy kedvében maradhasson istenének (Fal: SzE. 514). **2)** [mulctor, damnor; bestraft werden, verurteilt werden]. Walamellyik feel aszt fel inditana szasz forynton maraggyon (RMNy. II.195).

[Szólások]. Isten meg-áldja uram kegyelmedet, i s t e n m a r a d j o n k e g y e l m e d d e l: Gott befohlen, mein herr KirBesz. 6. *Vmiben marad.* Bőczűllye meg azt a pap, akar jó akar hitván legyen, az mire bőczűlli azt [barmot] az pap, a b b a n m a r a d g y o n: judicans utrum bonum an malum sit, statuet pretium (MA: Bibl. I.115). Benne maradtál az nem igaz moudásban (Bal: CsIsk. 151). Azért, m a r a d g y o n ez most e b b e n (Pázm: Kal. 646). C z e r b e n m a r a d n i: haerere, frustari MA. Ezek, és több hasonló igéretek mind cserben maradnak, ha a régi vallást bálványozásnak mondgyuk (Pázm: Kal. 1766. 1021). Jobbétások f a r b a n [?] m a r a d n a k (Megy: 3Jaj. II.36). Nem akarya, hogy az w jobagya k a r b a m a r a g y o n (RMNy. II.31). *Vmin marad.* Mindketten urunknak tégedet mi vallunk, te is velünk mit téssz, azon kell maradnunk (RMK. II.37). D i á n m a r a d i o n (Helt: Krón. 166). Az kik az arvakat tőrvenyre hijak, az arvaknak dian maradnak (Ver: Verb. 209). F e j é n m a r a d j o n: capital esto PPBl. Mel ember egeb kyralt tizthel, ottan feien marad (DebrC. 331). Capitalis sententian marad, az az, feyn iozagan (Ver: Verb.[1] 150). Vagy fején vagy f e j e v á l t s á g á n m a r a d a letiltott fél: in capitali vel emendae capitis sententia prohibitus ipse condemnatur (Ver: Verb. II.r.XX. cím, CzF.) Melyben f e j e, j ó s z á g a v e s z t é n marad: in qua et caput et bona amittuntur (Kász: Kit. 6. CzF.) Az két szék között az f ö l d ö n n e m a r a d j u n k (RákGy: Lev. 349). *Vkire marad.* Atyám holta után reám marad a jószág: nach dem tode meines vaters fallen die güter auf mich (Adámi: Spr. 198). Egy gazdag vr meg hal, reiad marad az ő foltos kaptzáia (FortSzer. K2b). A mi kegyelmedé, az az atyjáé is. Igaz, nem köteles, míg él, addig adni jószágot, de mégis kedre fog maradni mindene (Gvad: RP. 56). 20 pénz m a r a d o t vala k ő z r e az diuidaláskor (Helt: Aritm. E7). *Vmiül marad.* Még m a r a d o t t egy ember, és egy keresztyén köztünk legalább m a g ú l (Fal: NE. 6). *Vmivé marad.* Irt vala nekem, hogh ha ez therek nekem a d o s s a m a r a d n a, az ew hitire el bochassam (LevT. I.326). Semmivel nem maradsz adóssá (Hall: HHist. III.156). Fogván a jó lovat, fékemlőjénél fogva Hektor báttyához viszi, és fel-ülteti arra a g y a l o g g á m a r a d o t t attyafiát (Hall: HHist. III.126). K a r o s a [károssá] sem akarok m a r a d n o m (RMNy. III.27). Az ana ő z u e g g e m a r a d o t vala; kyről mondottatec idefel: eggetlenegnec annya őzuegye lőt (TelC. 11—12. Tarn: Szents. 17). *Vhogyan marad.* Titkunk tovább is t i t k o n m a r a d j o n: engedj kinálásinak, csald meg csaló szándékát (Fal: Const. 828). A gazdák is valljék,

vékonyan maradtak: többet vetettek, hogysem learattak (Fal: Vers. 914).

el-marad: 1) remaneo MA [supersum; zurückbleiben, übrigbleiben, hinterlassen werden, weggelassen werden]. Elmaradott: relictus MA. Elmaradando gabona fők: spicae remanentes (BécsiC. 4). El marattanak vala az morsalekokbol: superfuit de fragmentis (JordC. 403). My oka leen, hogy wr Jesus el marada ew zleytewl Jerusalemben (ÉrdyC. 68). Roxana aszoń á nağ Sandor felesige temerdeken marada el tőlle, eğ fiat szűle (Szék: Krón. 58). Nem gondolván azzal megírt Nyáry Lajos uram, azon [elhalt] Nyáry Petertől elmaradt jószágot épen csak magáért foglalván (LevT. II.313). Elmaradván az vászon előkötők s pendelyek, hozattunk neki Budárul egy vég fejtőt és fél sing bársonyt (MonTME. I.291). Barátom, el-ne szakazd beszédedet; kárallanám, ha valami elmaradna (Fal: NU. 334). 2) [maneo, persevero; bleiben, ausharren]. Ebennis el maradot Christus wrunc mellet (Born: Préd. 460). 3) [mulctor]. Hadi székünktűl 12 forinton fognak el-maradni (Rák: Art. 4).

[Szólások]. Akar meel erős kazdag hatalmas leegyen, mynd el maradnak tewle [a földi javak], chak ennen maga meegyen zamot adny az wr istennek eleyben (ÉrdyC. 7). Az isten diczőségétől elmaradtac: egent gloria dei (MA: Bibl. IV. 139). Az joszag melől tőrveny szerint el marad es el veszti (Ver: Verb. 138).

elmaradás: remansio, relictio MA.

félben-marad: non perficior, cesso, desino SI. [unterbrochen werden, aufhören]. Félben maradt munka: opus mediis ablatum incudibus PPBl. Felbe maradot az építés (Helt: Krón. 3). Dolgai felbe ne maradnanac (Born: Préd. 555).

föl-marad: [supermaneo; bestehen]. Örökké maradgyon-fel emlekezeti (Gyöngy: Char. 11).

fönn-marad: supermaneo, remaneo Kr. [fortbestehen] Azoknak ditséretek fenn marad: illorum laus *emori non potest PPBl. Fen marad emlekezete (Land: UjSegits. I.384). Mindenkor fen marad az a félelem, hogy el ne veszessűc a hitet és űdvősséget (Pázm: LuthV. 437). A bűn-meg-engedés után nem marad fen semmi (Czegl: MM. 169). Fen maradnak az időszerint való ostorozások (172). Fenn maradandó emlekezet (Misk: VKert. 18). (Némely urfiak) szeretetet gerjesztenek a szivekben, de ugy, hogy sértetlen fen-maradgyon számokra a bőtsűlet (Fal: NE. 11).

hátra-marad: 1) remaneo MA. remanesco Helt: Bibl. I. Gg2. [zurückbleiben, übrigbleiben]. Fenn, vagy hátra-maradt summa: summa *excurrens PPBl. Hátra marad: reliquus, reliquum C. Magamban ezt el uegezem, hogy hatra maradot időmet, az kősseg gondgya uiselese kiuűl vinnem altal: mihi reliquam aetatem a re publica procul habendam decrevi (Decsi: SallC. 3). Elhátra maradnac (MA: Tan. 1085). Hátra maradó: remanens (Csúzi: Tromb. 595. Kr.). Egy óraperczentésnyire való időcske sem marad hátra az isten s virtus számára: non ci resta punto di tempo per iddio, e par la virtu (Fal: NE. 64). A mostani világ igen hátra maradott (Fal: NU. 348). 2) [praetereor; übergangen werden]. Igy marada az ő kiuansagoc hátra (Helt: Krón. 66). Akkor emeltetének királyi felségre; a kik pedig okos tanátsosi, és vénei valának a z'idóságnak, hátramaradának (Pázm: Préd. 23).

hatramaradás: [remansio; das zurückbleiben]. Méltó-is, hogy az ő példájok foganatosb légyen mi bennűnk a lelki jókban-való elő-menetelre, hogysem némely lankadtak tunyasága a hátra-maradásra (Pázm: KT. 57).

hátramaradék: [reliquum; rest, übrig]. Az mit kgd ir az arany felól, es az hatra maradek sarcza felól (1597. VasUjs. X.127).

ki-marad: emaneo MA. [draussenbleiben, ausbleiben, ausgelassen werden]. Mykoron myndenek az veternyere mentenek vona, chak ennen maga marada ky (ÉrdyC. 472b). Ha az úr reá nem emlékeztetett volna, ki maradtak volna (Fal: TÉ. 799).

kimaradás: emansio MA.

mëg-marad: 1) maneo, remaneo, persideo C. [bleiben, zurückbleiben]. Ő megmarada ő fiayval: remansit ipsa cum filiis (BécsiC. 1. 31). Čak az zent bekeseg maranğon [így] meg (GuaryC. 65). Őreke megh maradal az the aldoth fyaddal (PozsC. 32). Az frater czak wnwnmaga az egyhazban meg marada (VirgC. 59). Az ő zolgalatyaban megmaratak (116). Ne talantal mynd ez ydeyglen megh marattanak vona: forte mansissent usque in hanc diem (JordC. 387). Ev vele megmarado io sororoknak tarsossaganal (MargL. 4). Te kedeeg wr erakkee meg maratz (ÉrdyC. 18). Nynchen isten feelőknek batorssaga, hol ott meg maradhassanak (40b). De az uyy es feye meg marada (526b). Meg maradot ew tarssatwl [el maradt, magára maradt] (ÉrdyC. 643b). Sem meg nem maradnak hamyssak the zemeydnek elette: neque permanebunt injusti ante oculos tuos (KulcsC. 6). Én nem tudom, miképpen én megmaradhassam (RMNy. III.23). Remyllem en valamy ideyglen tynalatok meg marattomot (Komj: SzPál. 190). Akarnám hogy ő meg maradgyon: volo eum manere (Helt: UT. f.4). Erdelnéc egyic szegletibe meg maradandok (Helt: Krón. 22). Egyenlőűl meg marat (Mon: Apol. 9). Az kik mennel erősb vitezec voltanac, auagy az harczon meg halanac, auağ nağ sebesen maradanac meg: strenuissumus quisque aut occiderat in proelio, aut graviter vulneratus discesserat (Decsi: SallC. 51). Éppen akariák meg maradni az pápista vallást: salvum volunt esse religionem catholicam (Tolu: Vig. 95). Még egynehányan meg-maradtunk az ellenség fegyverétől (Hall: HHist. III.189). 2) superesse MünchC. 43. [übrig bleiben]. Megmaradott, megmaradt: reliquus MA. Kik marattanac meg az őzőn vizbe (Helt: Bibl. I.e4). Az mel kenier es bor meg marad az vrnak vaczoraiatul (Fél: Tan. 407). Az mi meg marad ez aiándokban Aaroné légyen (Kár: Bibl. I.89). Ha valami megmarad az husban: quodsi remanserit de carnibus (MA: Bibl. I.76). Az mi megmarad az mi ételűnktől: quod manet de cibis nostris (MA: Bibl. IV.16). Csak egy sem marada meg bennec: nec unum quidem superfuit ex eis (Illy: Préd. I.13). 3) persisto C. [standhaft bleiben, standhaft sein, beharren]. Végig megmarad: perseverat, perdurat; állhatatosan megmarad: permanet, substat C. Ha még maradandotoc: si perseveraveritis (BécsiC. 16). Vala ky megmaradand mynd veghyg, az ollyan ydwezwl: qui perseveravit usque in finem, hic salvus erit (JordC. 383). Zyzesseeghben meg maradwan (705). Valanak eegyetemben megh maradwan zenth ymaczaghban: perdurabant concorditer in precibus (708). Meg zokot alazatossagba meg marad (VirgC. 68). Frater Masseos marada meg nag isteni edessegbe (78). Az mint eleitűl fogua hallottatoc abba, meg maradgyatoc (Mon: Apol. 3). Valanak tőkelletőssen meg maradvan az apostoloknak tudomanyaban (Szár: Cat. 83).

mëgmaradandó: [permanens, durabilis; bleibend, beharrlich]. Azon eekősseegben megmaradando (ÉrdyC. 536. 461). Minden jó szerencse nékilűnk váarandó, kit hiszek mivéliink megmaradandó (RMK. IV.120). Az valasztottakban giőkeres es meg maradando az vyonnan valo szűletes (Fel: Tan. 318). Megmaradandó hirrel halok meg (Zrinyi. I.57).

mëgmaradandóság: [durabilitas: beharrlichkeit]. Sz. Pal az szeretetnek meltosagat ielenti meg, ennek meg maradandoságanal (Fél: Tan. 298).

mëgmaradás: mansio, remansio C. permansio, duratio, perduratio MA. [das bleiben, beharren, beharrlichkeit, bestand]. Veeghyg valo meg maradas: perseveratio usque in finem (ÉrdyC. 121). Zyzesseegben valo meg maradasa (591b). Az hytben valo

ıeg maradaas (602b). Bizlak Ozman Bek keze ala, kinek otalma s birtoka alath bekeseges megh maradastok leszen (RMNy. II.115). Halgassátok Szigetnek megszállását, török miatt kietn megromlását, kevés népnek sok ellen bátorságát, pogány llen híven megmaradását (RMK. VI.131). A tű meg maradasıkert bochatot eongemet ide az isten tű előttetec: pro salute estra (Helt: Bibl. I. Y4). Követségben küldetett a török ényes portához, hogy az haza megmaradásáért esekedjék Bod: Pol. 91).

mëgmaradék: **1)** [residuum, reliquiae; rest, überbleibsel]. 'ű mėgmaradektok: reliquiae vestrae (BécsiC. 220). Fogagyad z en gyarlosagos eletömből az een eztendővnnek megh maradekyth (WinklC. 264). Veted wketh hatra, the megh maraekodba (in reliquiis tuis) zerzed wketh (KeszthC. 59). W meg ıaradekokath ozta w fyoknak: dimiserunt reliquias suas parulis suis (KulcsC. 27). Magyari uraknak az megmaradéka az ákosra felgyüle (RMK. IV.32). **2)** posteri JordC. 101. [nachommen]. Ez leszen néktek jeles krónikátok, kiről emléközik i megmaradéktok (Tin. 7). Király ezeket felemelte vala, jóággal őket úrrá tötte vala, ezeknek mind megmaradékjok ala (349). Dőg halál, czapás szállyon ő hadokrá, mindennemű meg maradékiokra (Valk: Gen. 15).

oda-marad: [verbleiben, verfallen]. Ha valami el adot ıarhat viszsza nem váltunk, oda marad (Ver: Verb. Szót. 3). Odamaradott egynéhány az ő lovaik közől (RákF: Lev. 207).

2. Marad: haeres [successor; nachfolger]. Maradyara szal: ransit ad haeredes NémGl. 381. Ez megh newezeth Palaticz eorgioth, se maradekiath se en, se az en maradjm se attiamaj sommi kepen ne keressessek 1565 (RMNy. III 56). emminemü maradaitt (1680. RMNy. I. LXI). Bertok Annaval maradainkal; ne lehessen seminemü maradaimnak jussok 707. uo.). Hogy birhassak maradajokrol maradakira [így] 772. uo.).

Maradandó: manens, permanens, durabilis Kr. [bleibend, eharrlich] (ÉrdyC. 32). A szép nem mind végig szép; de a maradandó, és a jónak jó mellett jól lesz dolga (Fal: NA. 06).

Maradandóság: durabilitas, perseveratio SI. [beharrlicheit]. Nemelliek nagiobnak mongiak az szeretetet, az maradanosagert (Fel: Tan. 296. Nógr: IdvK. Előb. 22. Thaly: VÉ. II. 53).

Maradás: mansio, perduratio MA. [das bleiben]. Az én tiamnak hazaban sok maradasra valo heliek vadnak (Fél: Tan. 39). Ű hozza megyűnk es maradast ő nala teszűnk (Szár: Cat. 2). Menyetec el és tudgyátoc meg az helyet az hól maradása agyon (MA: Bibl. I.268). Nem soká tart az itt maradás (MA: cult. 984). De ottan sem lehet maradás sokáig (Zrinyi II.70). Ia magunk tekélletes viselésének végig-maradásában bizonyosok em vagyunk (Sall: Vár. 304). Örökké-maradás (139). Igen karom, hogy maga is Stipnei jobbnak találta az kegyelmed tenvaló maradását (RákF: Lev. I.645).

Maraddogál: mansito C.

Maradék: **1)** residuus, reliquiae C. residuum, reliquus MA. überbleibsel, übriggeblieben]. **a)** Felvevé a maradekat: reliquias BécsiC. 5). Derebecnéc maradeka (MünchC. 41). Fel gyeyteek z maradekyt: tulerunt reliquias (JordC. 399). Az husnak maadeka (DomC. 60). Hogyha penig valamint az szónak módja ilembez, és az szóllásnak új folyamása leend: mindjárt az égi székelyek nyelvére tekintsen, kiknél tiszta magyar nyelv aradéka vagyon (RMK. VI.255). El kél azért, noha maradék Decsi: Adag. 17). Az lisztnec maradéka légyen az papé (Kár: Bibl. I.91). David kezdte megeppiteni az várost, Joab pedig megeppité az ő maradékját: Joab autem reliqua urbis exstruxit (MA: Bibl. I.369). Ennek penig az baluanyozasnac maradeki, talaltattanac az Bathuel haza nepe kőzőttis (EsztT: IgAny. 78). A szakáts mester a meg-maradott maradékot is elő hozza (Com: Jan. 82). Ők-is hörpögették a maradékokat, a mint hozzá fértek (Fal: NU. 307). Egy pár arany függő az ő ajándéka, a melly Arachának [így] régi maradéka, igen tsudálatos munkás faradéka, sok féle szineket mert visel árnyéka (PhilFl. 29). **b)** Az Panoka köntösét oda küldtem valami maradék béléssel (LevT. II.277). Az maradik űdőben: quod reliquum est temporis (Sylv: UT. II.122). Volt egy kevés maradék bora (MonIrók. III.166). Az maradek keresztienekel (Mel: SzJán. 319). Maradéc olay (Kár: Bibl. I.101). Tudakozám az fogságból meg szabadult maradéc sidóc felől: interrogavi eos de Judaeis, qui remanserant et supererant de captivitate (Kár: Bibl. I.427). Maradéc darab kenyerec (Kár: Bibl. III.37). Az maradéc darabokat felszedgyéc (MA: Scult. 310). Meg holt szentek maradek tetemei előtt szővetnekeket gyuytani (Pécsv: Fel. 783). Maradék-nép (Thaly: VÉ. I.260). **2)** posteritas C. EhrC. 156. [nachkomme, nachkommenschaft]. El-fajúltak a maradékok az ő eleiktől: degenerarunt eorum *posteri PPBl. Morodek, Morodyk, nomen servi 1028. 1082. (Czinár). Morodeku [férfinév 1216] (VReg. 250). Morodec [személynév 1220 körül] (343). Te némédnec maradeka: successor familiae tuae (BécsiC. 10). Ómaradékok: posteri (18). Hw maradeky: semen ejus (JordC. 726). Maradeknac várása (TelC. 25). Kynek maradeky vannak, ya fiya (ÉrdyC. 612). A szenteknec maradeki leggonoszb tyranosocka lőttenec (Helt: Bibl. I. C2). Most is ot laknac az ő maradékioc (Helt: Krón. 2). Ki vágom giőkerestűl atte maradekidat es fiaydat (Mel: Sám. 355). Az maradekoc az isteni keduunec ualasztasa szerent meg tartattanac (Tel: Fel. 124b). A mit az ű regi attioktol vettenec, azert az ű maradekoknac kézről kezre attac (Mon: Apol. 2). Az ur isten ugy áldjon meg titeket jártotokban költötökben, és ugy adjon maradékostól hogy az árváknak igazán gondjokat viselitek (Radv: Csal. III.224b). A mi maradékink fognak bennünk vizsgálni (Kisv: Adag. 500). Jól-lehet őreg-atyádnak nagy-attya gállyás ur volt, ha maradékit egyébben osztálossá nem tette, hanem fogyatkozásiban, én eőtet szánom inkáb mintsem ditsírem (Fal: NE. 13). A jó irók fellyebb jártattyák a meg szerzett bőtsűletet, a világ széleire elhordgyák, sőtt még későn érkező maradékinkal-is ditsérettel közlik (Fal: UE. 387). A mit őrökős maradékinkra akarunk nyujtani, elévé hoszszú és mint egy őrök készűletet kíván (395). Irígylem sorsodat, ki te heted ízig látni fogod maradékimat (Fal: BE. 577).

Maradoz: haesito C. mansito MA. [bleiben, zaudern]. Nagy sok vitézlő nép utana uala, kik várasban maradoztak uala (Tin. 324). Az mi elménc és szivűnc czac itt alatt az főldőn czűgg es maradoz (MA: Tan. 97).

el-maradoz: saepius remaneo Kr. Mely miat megűl maradoznak el (Szob: Dáv. o).

Maradság (*maratsag* Ver: Verb.¹ 73. MA.): mulcta judiciaria MA. [strafe]. Fejen valo maratsag: capitalis sententia Ver: Verb.¹ 321. Vadazasth, madarazast harom forynth maratsag alath ne meryen tenny (Ver: Verb.¹ 73). Méltatlan keresetekben és egyéb köz maradtságokban: et aliorum simplicium convictionum (Kász: Kit. 6. CzF). Ha helyt nem adnak szavának, maradsága semmi nincsen (SzékOkl. II.121). Haki jelen nem lészen, egy pint bor maratsága (KecskTört. II.282).

Maradt: relictus Kr.

atyától-maradt: [patrimonium; väterliches erbe]. De levelét pecsétét küldé, adá, atyjátul maradtban megoltalmazná (Tin. 306). Atyátol maradott örökség (Illy: Préd. I.1611).

őstől-maradt: avitus MA. aviticus Kr. [ererbt]. Elveszté minden jószágát, őstől maradt kincsit (Ver: Verb. 103). Az

attyafyak kerestek az eorökeot Orozkan, ky nekyk eostul maradt attyaktul es anoktul (RMNy. 162). Minémű nagy rövidséget szenvedjenek az én szegény árváim reájok őstől maradt jószággokban csak röviden azt Ketek eleibe terjesztem (LevT. II.313). Ez gereni eostűl maradott hazamra reia iütt es megj hagiuan hazamat mindenekbol kegietlenűl megj dula (Radv: Csal. III. 123). Vannak együtt is másuttis, némelly őstűl maradott, es a nemzetségekre el-eredett vétkek (Fal: UE. 367). Ama tündöklő mineműségek, a mellyekkel ékes és bőves, nem őstűl maradott sajáti, hanem az istennek különös áldomási (Fal: NE. 100).

Maradva [posteritas; nachkommen]. Tanácsul is adom mindennek ezután az én maradváimnak is (Cserei: Hist. 339). Maradváinknál épen feledékenségben ne menjen, leirom (MonIrók. XI.316).

Maradvány: 1) reliquiae, analecta SI. [überrest, überbleibsel]. A szenteknek maradványi, isteni tiszteletért csokoltatnak megh? (Czegl: ORoml. 217). A szentek maradványit tisztelettel illeti (Czegl: MM. 32. 256). Meg-hagyott még valami kevés maradványt közzűlünk (Otr: Besz. 194). A székelyek az Atylla idejében való igaz magyarok maradványi (Liszny: Krón. 202). Maradvány (reliquiae) a marad (relinquitur) (Otr: OrigHung. II.84). **2)** haeres WF. [erbe]. (A püspök) kevesebb gondot tartott az ekklésiákra mint maga maradványira (Bod: Pol. 89).

MARASZT: 1) retineo, relinquo, remanere facio MA. [zurückhalten, bleiben lassen, aufheben]. Ha valaky harmad napra maraztangya: si quid in diem tertium remanserit (JordC. 87). Maraztaa nala (ÉrdyC. 653b). Aszszoni, igen felünk, hoǵ eǵ nap czak el hacz, sok io bineidet boligoban maraztasz (Istv: Volt. 3). Isten az testi halált raitunc marasztotta (Kulcs: Evang. 492). Az várban marasztac (Helt: Krón. 79). Az főldet szárazon marasztya (MA: Tan. 1320). Maraszthatsz kimélletes takarikosságoddal valamit az te munkádból az te fiaidnak, hogy azzal osztán előmenetelek, életek lehessen (MA: SB. 146). Tizenkét kosár morsalékot maraszta az öt kenyerecskéből (Pázm: Kal. 704). Vacsorájára ne maraszsza (Hall: Paizs. 208). Jó vendég marasztó szolga vólnál (Hall: HHist. II.32). Maraszta ebédre (Bethl: Élet. 11). Ezt ők örök balgatásban akarták marasztani (Megy: SzAÖröme. 251). Ebéden ott maraszta (ErdTört. II.233). Életünket nem tsak tovább nyujtotta, hanem örök időkre marasztotta, idvességet nyervén minékünk (Hall: HHist. II.163). Fejér kenyeret, palatzkbort és kóltsokat mutogatván, marasztotta vendégségben a jövevényeket (II.338). Egy galibának jobbára más nagyobb vagyon nyomában, és ha eggyikébe a szabad akarat ejtett, a másikába a szükség fog marasztani (Fal: UE. 391). Szent óldalán marasztotta, hagyta emlékezetül, olly tágason tátva a dárda lyukasztását (SzD: MVir. 106). **2)** mulcto MA. [damno; verurteilen]. Ket szaz forynton marasztottak vona törueny szerenth (RMNy. II. 73). Hat giran marasztyak: sex marcarum convincetur (Ver: Verb. 185).

[Szólások]. D i y j a n m a r a s z t o g i r a (Ver: Verb. Szót. 16). F e j é n n i s m a r a s z t á k Jeremiást, hogy az ő el-pusztulásokrúl profétála (Pázm: Kal. 550). Azzal feneget, hog kiral zekire hewat, es s e n t e n c i a n m a r a z t h; minket mindnyaian feyenken akar marazthany (LevT. I.236). N y e l v a l t s a g o n kel azert m a r a s z t a n i: in emendatione lingvae eorum convinci et aggravari debere (Ver: Verb. 51).

el-maraszt: [condemno; verurteilen]. A sententia avagy elmaraszt avagy valakit felszabadit: condemnationem vel absolutionem continens (Kász: Kit. 286. CzF.).

[Szólások]. Fejedelme ellen való v é t k e n e l-m a r a s z t a n i: *damnare de majestate PPBl.

ki-maraszt: [omitto, praetereo; weglassen, übergehen]. Azt sem marasztom ki irásomból, a mit az első embernek boldogságáról, hatalmáról irva hadtak a jeles tanítók (Moln: JÉpül. 4).

mëg-maraszt: [retineo, remanere facio; zurückhalten, zurücklassen, lassen]. El akartanak menny, de fyzettem nekyk, es iǵ marasztottam meg őket (RMNy. II.144). Erre kérlek, maradjatok meg én nálam, szegény szolgátoknak az ő sátorában; igen nagy kéréssel őket megmarasztá (RMK. VI.266). Le vetkezek ottan mindenek lattara, cziak az eǵ ingecsket raita meg marazta (Istv: Volt. 19). Ha mit szükseǵunc főlött meg marazt az isten, azt masszora el tegyüc (Born: Préd. 456). Mondom azért 2 hat tészen 12; leirom az 2 és meg marasztom az 1 (Helt. Aritm. C5). Meg akarom maraztani: eum volo manere (Fél: Bibl. 178). Megmarasztá az ur ez poganyokat és ki nem űzé őket (MA: Bibl. I.218). Marasz és tarts meg minket az seregeczkében (MA: Scult. 300). A szükességre kötelező, álortzás fogadását-is örömest meg-maraztaná (Czegl: Japh. 235). Mind végiglen máraszsza meg az ő szent beszédének hirdetését (Matkó: BCsák. 71). Ester-is lakodalmat indít, mellyben a királyt meg-maraszttya, és Amánt-is hivattya (Hall: HHist. II.336). Thámárt és Zelimet megmarasztá, és mikor csak négyen maradtak . . . (Mik: MulN. 232).

Marasztal: retento MA. [zurückhalten]. Mit várhatsz ez földen, szép házad marasztalé tégedet? (MA: Scult. 613).

mëg-marasztal: retineo, remanere facio MA.

MARAGAROD: [?]

[Szólások]. M a r a g a r o d g y á b a m e n n i mászszor is: eamus Athenas MA.

MARÁZ: pruina [reif, gefrorner schnee]. Mynth az maraz le esyk az főldre: in similitudinem pruinae (JordC. 45).

zúz-maráz (az *vz maráz* Kár: Bibl. I.681. *vzmarasszos* Cis. E2): pruinae SzFabr.[2] 2. pruina MA. reif Com: Vest. 143. [rauhreif, rauhfrost, gefrorner schnee]. Harmatok ees zwzmarazok algyatok vrnak (AporC. 138). Áldyaatok barmathok ees zwzmarazok wrath: benedicite rores et pruina domino (FestC. 33). Deress zuzmarázoc (MA: Bibl. V.66). Az pedig történik az kő-essőktől, és hó-harmatoktól, a' vagy zúzmaráztól (KNagysz. 1613. E2). A téli zuzmaráz miatt homályosok (Pós: GBot. 42). A zuzmarázok, ködök, jégessök természeti okokbol származnak (Illy: Préd. I.578).

zúzmarázos: pruinosus MA. [mit reif, rauhfrostig]. Ackoron kemény vzmarasszos tél, szeles tauasz és nedves, ió nyár, ió és mértékletes ősz leszen (Cis. E2). Első negyede bőyt masnak leszen bőyt elő hetfőn szeles lagyullassal; kedd zuzmarazos, szerda deres (KNagysz. 1621. J).

MÁRC. Martius: mártz, ser PPBl. 607.

MARCAPÁN (*martzepan* Born: Préd. 91): martius panis MA. marcipan PPB. Vad, madar, martzepan, béles es frissen főzött étkekből oettec (Born: Préd. 91). A ki pisztrángot és martzapánt akart enni, ollyan ízit érzette a mannának, mint-ha azokat ette-vólna (Pázm: Préd. 736). Meg az marczappannak-is csemert indit az bősege (Prág: Serk. B3). Jo izű gyümőltsökvel, marczapánokval, megtőltőznek (GKat: Válts. I.1047. Lipp: PKert. III.201. Radv: Csal. III.58). Tornyos, lapos tortátája, pástétom és marcipán, mesterséges pogácsája megvan nemes asztalán (Fal: Vers. 878).

MÁRCIUS: [mensis martius; märz]. Marcius (MünchC. 3).

MARCONA (*morchona* NémGl. 303. ÉrsC. 511b. *morchanasag* NémGl. 301. *martzana* Helt: Mes. 373): **1)** [nequam; nichtsnutz, nichtswürdig, wertlos, geringfügig]. Meraz avag morchona: pusillanimus NémGl. 303. Oh morchona genyeth ember, istennel myt wetekewdel (ÉrsC. 511b). Vannak oly marczonak, es el vetetek . . . (VirgC. 129). Nem zokasom hogy marchonaert eskwdnem (LevT. I.63). Ti marczona ifiak, ackic á vén

embert gugollyátoc, tanullyatoc innet (Mel: Sám 371). Egy ennekem, ha farkam alat lész, akar nem, te martzana féreg (Helt: Mes. 214). Monda a bac: egy hógyagozó és fondarló martzana latorka vagy (373). Martzona és semmire kellő (Hall: HHist. III.134). Balgatagságok, és marczona kábaságok vannak az Mahomet tanitásában (Pázm: Kal. 441). Marczona [potom] árron adottel illy nagy kéneset (GKat: Válts. II.64). Gyakorta tsak valami matzona dologért-is hűséges szolgájokat a' méltóságból le-vetic (Tyuk: Józs. 196). Martzona okokért ne lőtt volna pribekké (Megy: Dial. 47). Akar-mi martzona dologért-is meg-öli felebaráttyát (Ker: Préd. 813). A gyermekek midőn a sárból házat chinálnak, azt velik, hogy nagy foglalatosságok vagyon, holot a mi itiletűnk szerént merő marczona hiuság minden dolgok (Elm. 256). **2)** feroculus, ferociens bestiola MA. Marcona felelet (Fal: Jegyz. 935).

Marconaság: 1) [kleinigkeit, geringfügigkeit, bagatelle]. Morchanasag: pusillanimitas NémGl. 301. Aprólék alakokat, bábokat és hol-mi martzonaságokat tsudálva néz (Pázm: Préd. 762). Nem emlitem az calvinisták sok marczonaságit, mellyekkel hadakoznak (Pázm: Kal. 704). Csak gyermek iateknak, es marczonaságnak itelitek lenni az Sámson sanyaruságit (Lép: PTük. I.350). Az fejedelemhez nem illic aprolék marczonaságot beszelleni (Prág: Serk. 797). Az ur isten-is pedig, magát marczonaságba ártaná-e? (Veresm: Lev. 194). Megbizonyítom, hogy nem tsak ezeket a marczonaságokat, de még az igaz meg-holt szenteket-is ne légyen szabad segitségűl hivni (GKat: Válts. I. 1120). Meglátja ngd, elromlanak az lengyelek s bár ne insolescalnának akarmi marczonaságon (TörtT. XV.30). **2)** ferocitas pusilla MA.

MARHA (*morha* JordC. 853. ÉrdyC. 18b. RMNy. II.24. III.30. Born: Ének. 83. Kár: Bibl. I.497. Zvon: Post. I.906. Lép: PTük. I.122): **1)** res, substantia MA. [sache, gegenstand]. Kölcsönadatott marha: commodata C. Marha avagy állat: res EhrC. 142. Kwlőnb kwlőnb marhakal megh vanak terheltetuen [a vizen átmenő szerzetesek], nemelik kwnyuekel, nemelik kepekel, nemelyk kedig zoknyakal es ezekhez hasonlatossokal (VirgC. 109). Az mi aranyat, selöm-morhát találnának, elvinnék (MonIrók. III.202). Ha az wr olly igen szereti eszt az apró marhát, mũnel inkáb tégedet kezd szeretni? (Helt: Mes. 46). Le tett marha: res depositae (Ver: Verb. in Prol. Tit. 2. Kr.). Az dolog, marha, jószág szükséges, avagy hijában valo: res est necessaria, vel supervacua; die sache, das ding ist nötig, oder unnötig (Com: Vest. 16). **2)** res; das gut Pesti: Nom. 44. peculium, possessio, bona, opes MA. Keresett marha: peculium C. Mellec Olofernes marhaianac bizoneitatanac lenni: quae H. peculiaria fuisse probata sunt (BécsiC. 44). Mas morhayanak zomehozoja: alienarum rerum inspector (JordC. 853). Barathodnak marhayat gonoswl ne kywanyad: non concupisces rem proximi tui (PeerC. R). Mely olczon adad a nagi dragalatos marhat [Krisztust] (WeszprC. 28). Menenek az fraterek kevnyuekkel es egyeb marhayokkal (DomC. 107). Mykoron embernek haza ffeel gywlad es syet ky ragadozny morhayaban es dragalatus yozagaban, hogy meg ne eeghyőn (ÉrdyC. 18b). Meg foztattanak vala mynden yozagoktwl es morhayoktwl (361). Atyam ad megh ennekem az marhaat, ky engemet yllet: portionem substantiae, quae me contingit (ÉrsC. 11). Az ingo morhából megadják, barombol, buzából, ezfelé morhabol (LevT. II.7). Illyk (a poganokes) evylagy fwldy marhaban zolgalyanak ewnekyk (Komj: SzPál. 103). Reytekmarha: thesaurus (Sylv: UT. I.103). Minden marháiát elkőltötte vala: erogaverat omnia sua (Helt: UT. K3). Itt nem a gonoszúl kereset marhát érti urunk hanem a mi sajat igaz jószágunkat (Tel: Evang. II.604). Gondollyatoc házi ezkőz marhátockal: nec dimittatis quidquam de supellectili vestro (MA: Bibl. I.43). Keresztények! nints e világon drágáb' marha a mi lelkünknél (Pázm: Préd. 382). Minden mi kinanatos morhainc romlasra fordultanac (Zvon: Osiand. 237). Meg ne kivánj valamit az ő marháiban: non concupiscas ex rebus ipsius aliquid (Káldi: Bibl. 248). Nem szabad-é nékem az én marhámbol azt mivelnem, a mit akarok? (Pós: Igazs. II.39). Ládákba, és szekrényekbe marhát rejtűnk (Com: Vest. 80). Kints, drága marha: thesaurus, gaza (Com: Jan. 141). Szőnyeg marhája had legyen olyan felségednek az minémű másnak ezelőtt Erdélyben nem volt (ErdTört. I.257). Nincs e világnak nagyobb marhája mint a közönséges igaz hit (Illy: Préd. I.556). **3)** mercantia Pesti: Nom. 31. merx MA. [ware]. Az Saturnus mely orában wralkodic, abban kellemetes nehéz marhát venni és el adni, vgy mint vasat, onat és egyéb metallumot (Cis. L3). Az io marha mellet, mint az alnoc chaplar es a hamis kalmar, hituan borát és marhaiat elő hozza (Tel: Fel. 4). A csaplár, és kalmár marháit árullya (Illy: Préd. II.558). A sok külömb-féle benne (a londoni Cheapside útszában) eleget adna a szemnek, ha más marha után nem járnának az urfiak (Fal: NU. 267). **4)** grex, armentum MA. [vieh]. Hizlalt morha: altilis C. Marhát hajt: minat PP. Marha tartani való föld: terra apta animalibus alendis (Kár: Bibl. I.151). Az ichneumon azon Aegyptusban termő kis állat, a crocodilhoz képest igen kitsiny marha (GKat: Válts. II.903). Meg hala minden marhájok az Aegyptusoknak a dőgben; marhajokat jó idején pajtákba hajtották (Megy: Szöv. 32). Egy marhát négy katonák elloptak (Gvad: RP. 117).

[Közmondások]. Ebűl győitet marhának ebűl kel vezniis (Decsi: Adag. 237). A roszszúl keresett marhác, roszszúl vesznek-el: mala parta male dilabuntur (Com: Jan. 188).

ajándék-marha: dos Ver: Verb. 159.

[Közmondások]. Aiándék marhának nem kel az fogát nézni: donum quodcunque dat aliquis proba (Decsi: Adag. 263). Ajándék marhának nincs odva fogának (Ben: Ritm. 203).

arany-marha: aurum caelatum, vasa aurea SI. [goldene gegenstände, goldschmiedarbeit] (Teleki: FLél. 95).

áru-marha: [merx; ware] (Teleki: FLél. 40).

ëgyházi-marha: peculium ecclesiasticum Kr. [kirchenschatz]. El koborlác mind az egyház marhákat [így] (Helt: Krón. 35). Az egyház marhákban mindenűt s'ákmánt tőnec (93). Egyházi marha (Pázm: Préd. 949. Kr.).

ezüst-marha: argentaria Kr. [silbergegenstände]. Nagy bőseeggel hanyaak vala el pénzt es ezyst morhaat (ÉrdyC. 404. Pázm: Préd. 1194. Kr.). Mindeneket igazán előad, mind pénzt, eziist-marhát, lábas marháját (MonTME. I.52).

ingó-marha: mobilia Kr. [bewegliches gut]. (Pázm: Préd. 1233. Kr).

kalmár-marha: merx MAl. Com: Vest. 136. ware Com: Orb. 183. mercimonium SI. A kalmár árul, kalmár marhát forgat: mercator tractat merces Com: Vest. 53. Öreg-bál árúk, kalmár marhák: aeginaea PPl.

lábas-marha: animal Kr. [vieh]. Egy pénzünk sincs immár hanem lábas marhánk, kérünk adj kenyeret az barmokért, hogy éljünk, Jozsef parancsolá, hogy oda hajtanák egész Egyptusból ő lábas barmokat, tehént, lovat, szamárt (RMK. IV.25. Gyarm: Fel. 45. Radv: Csal. II.17. Nógr: IdvK. 1366. Gér: KárCs. IV.23. Fabó: Orsz. 255). Mindeneket igazán előad, mind pénzt, eziist-marhát, házközbeli partékát, lábas marháját (Mon.-TME. I.52).

mag-marha: [magnak való szarvas-marha] (Radv: Csal. 400. 401).

ruha-marha: [vestes; kleidungsstücke, garderobe; ruhanemű]. Az aranymivek és mindennemü ruha marháknak száma (Radv: Csal. II.105).

sertés-marha: porcus Ver: Verb. Szót. 21. [schweine]. Valami sörtés marháit hajtotta volt ide által az Tiszán eladásnak okáért (LevT. II.227. Sam: Cer. 221). Az sertésmarhákat az árviz kiszoritotta az erdőkrül (Évk. XIII.62).

szarvas-marha: pecora cornuta Kr. (RákF: Lev. I.221). A katonák a faluhelyekre ütnek és a szarvas, sertés és gyapjas marha közt vagdalkoznak (Fal: NA. 214).

vágó-marha: animal macello destinatum Kr. [schlachtvieh] (Pázm: Préd. 808. Bartha: Krón. 72. MonOkm. VIII.263. RákF: Lev. I.253).

veszëtt-marha: usucapio Ver: Verb. Szót. 34.

vonó-marha: pecora jugalia Kr. [zugvieh] (Pázm: Préd. 1216. Kr. Rák: Art. 12. 27. MonOkm. VI.171).

vonós-marha: ∞ (TóthJ: IstN. 76).

Marhácska: recula C. [geringe habe]. Amy keves morhačkat nalnala (KazC. 55). El hagyaa a my kewes morhaachkaya vala (ÉrdyC. 364b).

Marhai. Atyám, ad meg ennekem a marhai részt: pater, da mihi portionem substantiae (Helt: UT. T5).

Marhás: 1) peculiosus, peculiatus C. [begütert, wolhabend]. Vallyon talalhatny ee mastany ydőben eellyen rendbely morhas neepeket? (ÉrdyC. 440b). Harmad oka, myert yndwltatnak emberek twdomant es bőlcchesseegőt tanwlny, ez wylaghy keweelseeg, hogy kazdagsagot gyeythessen, morhass lehessen ez eellyen bőlchessegeert (517). Nem gondol sem naggyal, sem kicsiddel, nem marhással, avagy szegénynyel (RMK. VI.110). Vala ennec egy iámbor vény szomszédia, ki mondhattlan igen szegény vala de nem soc esztendeig igen marhás lőn és igen meg kazdagula (Helt: Mes. 322). A szép Nilus vize hét tág-ágaival, gazdagit népeket marhás hajóival (György: Char. 1. DictaGr. 5). **2)** Oly rútul valának, hogy ökrekkel is vontatnak vala az királné asszon marhás szekereket (MonIrók. III.69).

[Marhásod-ik]

mëg-marhásodik: [opulesco; sich bereichern]. A mi földünkön ugyan megmarhásodott (Nyr. X.121).

MÁRIA: [Maria].

Máriás: nummus Marianus, moneta cum effigie Mariae Sl. [siebzehn kreuzerstück]. Máriásokat avagy 17 krajczárosokat veret, egy 15 lattos gira ezüstöt, 33 piseta ligát (TörtT.[2] I.374).

[MARICSKOL]

ëgyben-maricskol: [prenso, comprehendo; zusammenraffen]. Kapia az maroc vezzőt es egyben mariczkoluan az tűzre veti (ComBal. 4).

MARJUL: [eluxor; sich verrenken, verrenkt werden].

mëg-marjul: ∞ Az gyermek azon állapottal van, az új keresztyén borbély s az váradi is azt mondja, inai marjúltak meg (MonOkm. XXIV.363).

MARKALÉT: dipondium [zwei pfennige?] Nem de ewt verebek veetethetnek ee egy markaleton: nonne quinque passeres veneunt dipondio (ÉrdyC. 356).

MARKALF: Marculphus, Salamon királyunk udvari bolondja Kr. (Pázm: Kal. 1766. 271. Veresm: Lev. 127. Kr). Az udvari bolondok, markalfok, és társaság bolondjai (NótPM. 29).

MARKOTÁNY (*markotán* PP): suffaraneus, castrensis propola PP. [marketender]. Táborban kufárkodó, markotán, markotánné: suffaraneus PPBl. A táborban lévő kereskedők vagy kalmárok és markotányok (Rák: Art. 37).

Markotányné: suffaranea PP. [marketenderin]. Táborban kúfárkodó, markotánné: suffaranea PPBl.

Markotányos: propola castrensis Sl. marketender KirBesz. 147. Táborunkba viszsza-mentünk, ditsősséggel, markatányosok nak [így] jó hasznot hajtottunk (Gvad: RP. 112).

Markotányosné: [marketenderin] (Mik: TLev. 483).

MÁRNA: barbus piscis MA. mullus; barbe Com: Orb. 69. barbo PP. aal [?] Adámi: Spr. (SzBodó: SzDics. A1).

MARÓDI: [languidus, invalidus, morbidus; marod, marodeur] Marodi: széljel kóborló katonák PPBl. 607. De sok jól nem viselt az lovára gondolt, ki mijatt sok maródi után elmaradott (Thaly: Adal. II.359. RákF: Lev. I.635).

MAROK, MARÉK (lezek halalnak *mor*kaban PeerC. 196): **1)** vola MA. die hohle hand (Com: Vest. 151. Meltan esic az őrőc halalnac morcaba (GuaryC. 3). Ty ellenseegteknek markokban adattok (JordC. 114). Tahat zent Margit azzon markat targya vala az beteg eleyben (MargL. 49). Marogba be zoritani (NagyszC. 189). Atyam te markodban ayanlom en lelkőmeth (CzechC. 20). Az fevldet markodba tartod (ComC. 91). Az istennek hozzw allo markaban esny (ÉrdyC. 545). Markodban ez vylagot be zoroythatod (563b). Az markát elfolyá piros vére, ő kezéből kiesék hegyös tőre (Tin. 312). Miért hogy ily szoros markotok? azt hiszem hogy megszegényedtetek (RMK. IV.239). Dücsirünk és áldunk tégedet nagy isten, ki megszabadítál hatalmas markából, és az kegyetlen tiznek nagy kénjából (RMK. VI 93). Ne fellietek, az Jezus Christus kezebe, markaba vattok (Mel: SzJán. 48). Julianus czaszar az vert az markanal az egben hanitan ezt kialtia vala (Fél: Tan. 211). Az ő markát meg nittya az szegénnec: manum suam aperit inopi (Kár: Bibl. I.622). A ki eleven tüzet vészen markába, hogy mást égessen, előb maga kezét égeti (Pázm: Préd. 128). A kik életeket pézgyűjtésben töltik, végre üresen találljàk markokat (Pázm: Préd. 821). Lelkét ayálnán istennec markába (Vás: CanCat. 257). Ragadgyon egy marek vizet (MA: Zsolt. 79). A kar ő magában foglallya a kezet, kőnyőket, markot: volam (Com: Jan. 49). A marok kiterjesztetvén tenyér, bevonattatván ököl (Com: Jan. 49). Markunkban szablyát szorithatunk (Zrinyi. II.173). Marékkal hányja (Mik: TLev 440). Roma egy fő papnak sinlődik markában (Orczy: KöltSz. 192). Amaz törvényinket hordozza markában, de keze fertőzött idegen marhában (Orczy: Nimf. A6). Vetkezz le kiskorig püspöki ruhádbúl, hegyes sövegedbűl, rojtos palástodbúl, arany kamós pálczád ereszd ki markodbúl (B3b). **2)** manipulus MA. dragma, merges C. [eine handvoll, garbe]. Manipularis: egy marokhoz való; manualis: egy marok; palmo: marokban kötöm C. Marok gabona: manipulus PP. Egy marok hamu: plena manus cineris (JordC. 23). Mykoron megh aratandod the gabona lat es el feledendez awagy keweeth awagy markot ne tery hatra fel venny (25). Ha kőzepőtte volna eǵ maroc laaǵ len cőpű, auaǵ zőz (NagyszC. 75). Egy marok penzt Siluester vrnak kebelebe vete (VirgC. 85). Marokolyatoc egy egy maroc hamunat á kementzeből: tollite plenas manus cineris de camino (Helt: Bibl. I. Ff3). Egy markot virágostúl főzd meg ez centauriaban borban (Mel: Herb. 68). Marok szösz: manipulus stupae (Pázm: Préd. 469. Kr). (A kalászokat) markonként le-rakjàc (Com: Jan. 71). Alig ha adjak marokkal is azt, a mit eddig vékával (MonIrók. VIII.260).

[Szólások: Illyen igen m a r k o d b a n k a p i a k, az nagi hazugságot (Bal: Csksk. 117). Markodban kapott dolog azért az hazugság (163). A magyar köz-mondás szerint, gyakran a m a r k á b a n kelletett a l e l k é t h o r d o z n i a gyakor veszedelmek között (Gyöngy: Char. Előb. 11). Ha nem a r a n y o z o d prókátorod m a r k á t, későbbre jutsz peredhez: *axis si non ungatur, iter tardius continuatur PPBl. Nem-is hallatik

a világon, valamihez ti hozzá kezdettetek, hogy markotokban szakadott vólna munkátok, és ortzátokra tért volna éretlen tselekedetetek (Hall: HHist. III.28). Látván azért Luther, hogy itt markában szakad, azt mondja: hogy ötet a fejedelem, és világi tisztviselő rendek bitták (Pázm: Kal. 117). Hol torkodba verte, hol markodba szakasztotta szemtelen hazugságidat (Fal: NU. 250). Régi példabeszéd: Körmetlen, fára hág; sok izben sokaknak markokban tört az ág (Thaly: Adal. II.203). Szegyenlic eszt ü magoc, mert markokban tapasztaltac (Mon: Apol. 304). Másnak vagy markán (Gyöngy: MV. 12). Markát köki: proludit MA.

bő-markú: [largus, liberalis; freigobig]. Pajták, csűrök, majorok mind az ő bő-markú kőltségén épűltek fel (Szeg: Aqu. 100).

buza-marok: merges, manipulus MA.

össze-marok. Össze marokkal, egy össze marokkal: plena vola Kr. Egy öszve marok liszt (Mel: Sám. 196). Ket öszue marokni (Born: Préd. 398).

szoros-markú: tenax, parcus, immunificus, cumini sector, ici divisor MA. [karg, geizig]. Szoros markú sobráknac lenni: parcum esse Com: Jan. 188. Szoros marku a szegenyekhez Agend. 97). Igen szoros markú (Kisv: Adag. 207).

szorosmarkúság: zsobrákság; parcitas PPl. [kargheit, geiz].

Markol (*marokoly*atoc Helt: Bibl. I. Ff3. meg *marokol*ni Lép: PTük. I.274. *marokkol* Forró: Curt. 391. SzAÖröme. 69. *marokl*ottác Prág: Serk. 859): capio, prebendo, palpo, contrecto Sl. [greifen, raffen, fassen]. Szorosan markolt: strictus MA. Marokolyatoc egyegy maroc hammat à kementzeből (Helt: Bibl. I. Ff3). A régi atyác az kardot bodajánál fogva maroklottác (Prág: Serk. 859. Zrinyi I.129).

által-markol: [complector; umfassen]. Satibarzanes az lanczat kezivel altal marokkolvan: manu complexus (Forró: Curt. 391).

be-markol [?]: [concludo; verschliessen?] Elewzer kel kewnyergetny az wr ystent hogy az ew be markwlt awagy be ragaztot zayat ayakat meg nyssa (ÉrsC. 366b).

föl-markol: [prebendo, arripio; anfassen, aufraffen]. Efféle egyenetlenségeknek el igazétásában nem jó edgyszer sok dolgot fel-marokkolni [így] (Megy: SzAÖröme. 69). Örűl válaszának, s magát vigasztalja, édese küldötte levelét csókolja, János is az hetven tallért felmarkolja (GyöngyD: MV. 47).

mëg-markol: [prehendo; anfassen]. Ha kirántya tőret es mivelyet el hagyttya a földre, kett kézzel marokollya meg es ellyes ereiével az ellenségbez csap (Lép: PTük. I.274).

Markolat, maroklat: manubrium C. ansa, capulus Kr. heft am messer Nom. 47. griff Com: Vest. 132. Zablyam maroklattya (RMNy. II.211. Kardgya maroclattya félbe szackada Görcs: Mátү. 69). A kard maroklattyánál fogva ki-vonattatván Com: Jan. 147). Eg zablya kynek az hyvele aranyas mynd maroklatyaiglan (Radv: Csal. II.4). Kezében a kard markolatyát adván (Teleki: FLél. 219). Koczperd maroklatja (Bethl: Élet. 296). Kardnak maroklattya (Deák: Grád. 20). Kardomnak maroklatja egy török tegezbe akad (MonIrók. VIII.478). Egy hegyes tőr, német forma markolatú, aranyos (XXIV.140). A ki élibe kap (a fegyvernek) sebbel rántya vissza kezét, a ki pedig markolattyába, oltalmazhattya magát véle (Fal: NE. 408). Van nékem kis baltám: Bagladom tsinálták, nyelét, markolatját gyöngyházzal futtatták (Fal: Vers. 910).

Markolatocska: manubriolum C.

Markos: **1)** fortis, viribus pollens Kr. [kräftig, energisch]. Kiki maga munkájahoz markossan nyúlni sietett (RákF: Lev. IV.749). Markoson, körmösön, törrel paizs'al óltalmazni az ősöktől reá-szállott vélekedést (SzD: MVir. 333). **2)** [tenax, parcus; karg]. Fösvény az adakozásban, markos a megtartásban (Pázm: KT. 440). Ha azok a mik ki adatnak, enyimek volnának, talán jól a magamébúl markos lehetnék (Fr: SzJán. 20).

Markosság: [tenacitas, parcitas; habgier, kargheit]. Az mit Darius el vesztet, azt fősvénységgel és ocsmány markosságaval eytette el (Prág: Serk. 822).

Maroknyi: volaris, pugillaris Sl. [eine handvoll]. Dragma: egy marokni C. Marékni seregecske (Alv: Post. 96).

MARS: [procede, procedite; marsch!]. Kiáltottak: mars! mars! mentünk nyakra-főre, sok öreg katona rugtatott előre (Gvad: RP. 108). Mindenik „grácʒia!“ mégis kiáltotta, ő pediglen, mars! mars! szólván, kihajtotta (133).

MARSIROZ, MASIROZ: marschieren. A mi seregűnk hamar idön masirozni fog, meg fog indúlni: unsere völker werden bald marschieren KirBesz. 73. Üljünk lóra, marsirozzunk a többi vitézekkel (Amade: Vers. 109).

MASÍROL: ∾ (RákF: Lev. III.335).

MARSUS: [iter militare, profectio; marsch] (Thaly: Adal. II.347. 351. 360).

MARSALK: [marschall]. Egyik az morvai marsalk (LevT. II.44). Udvari-kapitány és marsalk (RákF: Lev. 5. RákGy: Lev. 512. 513. 514. 517).

Marsalság: [marschallwürde]. Nádasdy közlegénységből ment fel marsalságra (Thaly: VÉ. I.297).

MART: ripa C. litus MA. [ufer]. Villa Mogos Mortu 1220 (VReg. 184). Kundurmart? possessio in com. Doboka 1230 (Kovács). Folonac martta: ripa fluminis (BécsiC. 166. MünchC. 37. 214). Hegyeket, mellyeket az isten az vizeknek partul és erős martul adott (MA: SB. 248. GKat: Titk. 1118). Meredek martja volt (Bethl: Élet. 273). Az alattam lévő ló bészökék a Küküllőbe, engem a marton lévő fáknak ágai kivonának a nyeregből (Thaly: TörtK. 13).

Marti: riparius, littoreus MA. [ufer-]. Marti lapu vagy tussiláng [?] (Nyr. XIX.41).

Martos: habens ripam, riposus Kr. [mit—ufer]. De ott is meredek martos volt [a patak] (Bethl: Élet. 273).

MÁRT: tingo, intingo MA. [tauchen, eintauchen, tunken]. Marčad te falatodat az ecétbe: intinge buccellam tuam in aceto (BécsiC. 5). Marta ő kezet: intingit manum (MünchC. 64). Taalba martya (WinklC. 147). Mykoron belee martangya hẃ wyyath (JordC. 84). Marttya hw kezeet a' talba (439). Ew teeneked egy vyzes toot mwtat, kyben ha haromzor belee martandod magadat, ottan mynden poklossagodbol meg vygazol (ÉrdyC. 185b). Hogy martasseeg the labad veerbe (KulcsC. 159). Ennec à vizében márcz egy kis tiszta posztótskát (Mel: Herb. 72). En velem eggyűt mártt az tálba (Kár: Bibl. III.27). Fogságba bé vetnek, vizbe mártot kenyérhéy lészen élésed (FortSzer. 1). Az roszúl való meg senyvet faggyat igen bővön ne márcs az vékony gyertyabélre (Prág: Serk. 844). Márcsa vizbe az úja-végét, hogy hivesitse meg az én nyelvemet (Mad: Evang. 446). Ama nagy földi béka megszáraztassék, az után etczetbe mártassék (Web: Amul. 89).

[Szólások]. Más ember dolgába mártani magát: in alieno chore pedem ponere (Decsi: Adag. 94). Az ki nagyba mártia magát, ne iádzék: equitandi peritus ne cantet (318). A vendég azt tartja, hogy nem fogadták, jó szivvel, ha borkádba nem mártották, ha potroha nem puffadott annyira, mint

egy akós hordó (Fal: NU. 303). Mézbe mártják minden igéjeket: mosolyog szemek (Fal: NU. 331). Fagygyazok, gyertyát mártok: *sevo, *sebo candelas PPBl. candelas fingo Kr. kerzen ziehen PPB.

be-márt: intingo, immergo MA. [tauchen, eintauchen, tunken]. Az ki be mart en velem: qui intingit mecum (Fél: Bibl. 45). Egyél kenyeret és márts-bé a te falatodat az eczetbe (Káldi: Bibl. 233).

mëg-márt: intingo C.

Mártalék: a mit mártva szoktak enni; tinctum, intinctum; sauce Kr. (BiróM: Micae. Előb).

Mártás: tinctus, intinctus MA. [sauce, brühe].

Mártatlan: abaphus MA.

Mártható: tinctilis MA.

Mártó: tingens, tinctor, tinctorius Kr.

gyërtya-mártó. Gyértyamártó asszony: mulier lychnaria PP. kerzenzieherin PPB.

Mártód-ik: [intingor; tauchen, getaucht werden]. Meg setétőlt napot, vérben martodot boldat fognak szemlelni (Lép: PTük. II.86).

Mártogat: saepius intingo Kr. [wiederholt eintunken]. A sűltekhez adattatnac martogatni való étkec (Com: Jan. 111). Az maradék étket kedvest mártogattya (SzBodó: SólDics. A4) Kenyérrel mártogatva főurak ehetik pöcsenye mellett (Radv: Csal. III 49).

[Szólások]. A gazda elhiteti magával, hogy forrón szeretik, holott szinte azok, kikkel mártogat, törekednek ellene (Fal: BE. 578).

föl-mártogat: [absumo repetitis intinctibus; austunken].

fölmártogatás. Fől mártogatásra való jó izű levetske (Com: Vest. 127)

Mártott: tinctus MA. Mártott talat: intinctum PP. Az kynek ez martot kynyer zeletet adom (ÉrsC. 88).

MARTALÉK: **1)** praeda, manubiae MA. Martalék, ragadomány: praeda: raub Com: Vest. 142. Efel kelee eeyel es martaleekot ada ew haza nepeenek es eetelt ew leanynak: deditque praedam domesticis suis (ÉrdyC. 414b). Martalekra es veszedelemre vitte eletet (Mel: Sám. 40). Hogy az őrdőg kőniebben martalekot tehessen az hiuekbe (Mon: Apol. 258). Ne szenuedgyenec dühös martalekot szerzeni az istennec nyaiaban (Mon: KépT. 3). Martalék-prédával jőnek viszsza (Com: Vest. 98). Szép drága martalék, nyerd el édes lovacskám (Kisv: Adag. 177). **2)** [primum agmen, velites; vortrab, plänkler]. De ezek csak csatázó martalékok; jer, menjünk a dandárra (Pázm: Kal. 1766. 456). A fejedelem elsőben martalékot és csatát rendel; annak-utánna az ütközetre bátorságos vitézekből dandárt és derék sereget rendel (601). Az asztalnál legelőször apró pohárokkal kezdik el a csatát, mint valami martalékokkal: azután a derék harczok kezdetnek nagyobb pohárokkal (Pázm: Préd. 222).

MARTALÓC (*martalósz* MonIrók. III 90): **1)** mango C. Ver: Verb. Szót. 21. Martalótz, a ki embert, lovat, vagy egyebet lop, el-ád vagy tserél: mango PPBl. Beslia, martalócz, jancsár nagy sok jeve (Tin. 37). [„Martalócz: keresztyén zsoldos, kit a török rendesen csak várőrizetre használ, de szükség esetén egyéb hadi szolgálatra is." Szilády jegyz]. Lippában hogyá két ezer torekkel, jeles besliakkal, martalószokkal (MonIrók. III.90. LevT. I.335). Az toluayoc, martaloczoc, tataroc messe földre elfutnac egy kis nyereségert (Born: Evang. IV.21) Haydu, koborlo, rablo kőniű, gialog sereg, mint ammi koborlo hayduiink, vagy haramiáink es martaloczink, lopua iártak (Mel: Sám. 418). A szent bibliát meg-meri sűttetni, mint valami martalóczot, pribéket (Matkó: BCsák. 208). Pribék, avagy martalócz (392). A ki a meg-újittatott avagy tisztogattatott ruhákat el-adni kitészi, sibvásáros martalocz ruha tisztito és ékesgető az (Com: Jan. 98). Martaloczot janczárokat vagánac (Salánki: Clad. A3). Martalocz modgyára űtvén a' praedára (Paskó: ESir. A3. Hall: Paizs. 228). **2)** [praeda?]. Praedánac, martalócznac okáért: praedae causa Com: Jan. 148.

Martalóci: mangonicus MA.

MÁRTIR (*martel'* SándorC. 15. Istuan *martely* Bas: Credo 137. *martéliok* Irat: Perk. 114. *martyll* ÉrdyC. 153b): martyr MA. [märtirer]. Martyroknak fenews serege (KeszthC. 70). Fwlwl mula minden martiroknak tiztesseget (VirgC. 28). Azt hitek, hogi meg giwztek az zent martyrokat (89).

Mártirizál, mártizál: [torqueo, crucio; martern]. Tevb martyrokat es martizaltak vagy meg evltek (CornC. 67). Egy zwz, kynek neewe wala cordwla, felteben azon eyel el reytezet wala, demaga hotakelwe ky yelentemaagath es martyromsagnak koronayat wewe; de hogy ez zwznek ynnepeth nem ylleneyek az egyeb zwzekel, azert hogy az egyeb zwzeekel nem martyzaltatoth wona . . . (ÉrsC. 583b).

mëg-mártirizál: ∾ Az zegheen kereztyeneket, kyket Almachius feyedelem meg matirizal vala, Valerianus, Tiburcius nagy tyztősseeggel es isteny feelelemmel el temetyk vala (ÉrdyC. 651).

Mártirom: martyr MA. [märtirer]. Mártirom, a kit megégettek: massa candida PPBl. Profetaak apostolok martyromok (SándorC. 1). Martiromma zentőle (NádC. 475). Cristusnak martiromi, kik . . ő vereket vutottak (BodC. 29. DebrC. 134. TelC. 264. ÉrdyC. 80. 506. Born: Préd. 29). Mártiromok és mind az régi szentök, egyött lészen szentöknek sokaságok (RMK. VI. 41).

Mártiromoz: torqueo, crucio Kr. Az eretnekektevl bodogwl meg martyromoztatot (DomC. 301).

Mártiromság (*martyromság* MA: Scult. 4): martyrium MA. Kenanya vala az martiromsagot (VirgC. 28 WeszprC. 105. DomC. 25. DebrC. 29). Nagh martiromsagh (PozsC. 19. ÉrdyC. 352b. 358). Martiromságnac coronáiát veendőc volnánac (Helt: Krón. 34. Zvon: Post. II.414. Zrinyi. I.41. Illy: Préd. I.334).

MÁRVÁNY: marmor MA. Az verevs marvan koporsot az serre tenny (MargL. 107). Marwan koporso (ÉrsC. 413. CsomaC. 33). Márvány golyóbisocskác (Com: Jan. 208).

Márványos: [marmorhältig]. Mennyűnk ált márványos hegyeknek szorossan csengő tiszta viznek pisztrángos patakján (Orczy: Nimf. B8).

MÁS: **1)** alius C. [ander-, ein anderer]. Más módon: aliter MA. Más után éneklő: succentor; másra magyarázza: aliorsum accipit PP. Másé: alienum MA. Másén kapdosó: vulturius PP. Máséból gazdálkodni: alienis copiis deos venerari PPBl Twr tenek egy nemy fraternak mas frater ellen vetelgedny: in fratrem alium (EhrC. 93). Felelet véuén almocban, hog ne mennenec meg herodeshez, mas vton fordolanacmeg ő orzagocba (MünchC. 17). Ki kenzereitend tegedet ezer vépésre, men annal mas kettőt: alia duo (22). Lata mas ket atyatfyakat: vidit alios duos fratres (JordC. 364). Yghen hamar mas lewelet yranak (ÉrdyC. 547b). Tadeus auagy mas newel Judas (598). Vallom bwnwsse maganat maasth meg vtaluan (VirgC. 81. Akyt egi helbwl masba viznek (68). Az maset, amy nem wue, azt agia meg (96). Hatalommal maset el ne vegyñe (Born: Ének. 85). Hamar mássá változik: subito alius (Decsi: Adag. 290). Valami

gyen meg eshetett, másonis meg eshetic az (Zvon: Post. I. 9). Az edényeket eggyes italra, vagy a mire másra akarjátok, ra deputállyátok (Bal: CsIsk. 31). Isten akarattyát mássá tehet-l (Zrinyi I.69). Mi-is mását [így] olvasunc a Bucerus haláláról eidanusnál (Pós: Igazs. I.451). Az ember mássá lészen: effici-r homo alius (Illy: Préd. II.26). Még ha más firhez birja az úr en is, ez jószágokat holtáig bírhassa (Gér: KárCs. III.307). ép rendbe szedé a kollégyiomot, kivánta onnan ki-irtani a ások munkájokkal élő heréket (Bod: Pol. 178). Az után nem t, a mit mások kivánnak, attól nem tart, a mitől mások ttegve félnek (Fal: NE. 9). Avval meg nem menekedel a intetéstül, hogy veled sok más vét (Fal: SzE. 515). A ki ástól vár ebédet, nem mindenkor lakik jól, nem eszik egyest hasával: wer da wartet, bis ein ander ihm zu essen bringt, r wird oftmals schmal beissen müssen (KirBesz. 108). **2)** al-r MA. [secundus, sequens; der andere, zweite, folgende]. ezata kyralne azzonnyhoz ket kewettet egymasutan; megfor-la elsew es az mas kewetys meg tere (EhrC. 122). Ig előzer méghalnan azonkeppen a masot vizikuala mégkaromlatra: quentem deducebant (BécsiC. 86). Ma vagyon, es mas nap kemenczeben vettetyk: hodie est, et cras in clibanum mitti-r (JordC. 371). Ne legyetek zorgalmatosok egy naprol masra esti: NTest. 12). Harom rendbely zomorusagot ualnak; elsőt: sserues kalalt; mast zomorusagos kesserősegőt; harmadot ttenetős felelmet (KazC. 1). Sirnak mikepen ha maas egh sebeswlt cristust latnayak (VirgC. 29). A felét a edalóknac adá: a más felét adá azzoknac, kic vigyáz-nac (Helt: Krón. 196b). Szent Iuan honak mas napian -án] (Görcs: Máty. 68). Ha az korczoman igen meg lobolliakis, ste faiasabol ismeri meg mas nap (DecsiG: Préd. 31). Méné-ec hozzája más esztendőben: venerunt quoque anno secundo IA: Bibl. I.45). Első rendbéli, más rendbéli, harmad rendbéli I.3). Egy kezzel istenhez vonszon, mással viszszataszit (Pázm: réd. b4). A más életben ismég őszve-hozattatúnk (Mad: BHal. 0). Ha csak eggyet hadsz-is az fészekbe, más esztendőre egént ott tojik (Lipp: Cal. 33). Nem adatik menyei korona jekre, ha rázogatják vállokról a törvénynek terhét, más világon m öltöznek ditsőségben (Fal: NA. 133). **3)** [par, similis; seines eichen, ebenbild]. Termeezetynek nemesseegeewel nemykeppen asonlatlan volt eegyeb emberekhez es soha senky ewneky massa m volt, sem leezen (ÉrdyC. 529b). Ez dolog közt mondok rettene-s csudát, kinek soha nem hallottátok mássát (RMK. IV.171). ép leánt láttanac, kinec mássa nem volna meszsze földen lelt: Krón. 81). Im egy krónikát mondok, meghalljátok; talám ássát soha nem hallottátok (Tin. 105). Mátyás király régi ió yedelmec mássa vala (Görcs: Máty. 57). Az istennec ki lehetne ássa? (MA: Bibl. V.9). Olly nyomorúságos kőszvényben gyötrő-tt, kinek mássát nem sok ember látta (Hall: Paizs. 439). Se nen, se túl a tengeren mássát nem látták: ki vidámságát, ki ódos reá-tartását, ki kegyes erköltsét, ki szép elméjét ditséri al: NU. 259). Memnél kormossab' mássát, annál igazáb képét lám azért a városnak (Fal: NU. 269). A vad mását, édos rsát példa miként sajnálja (Amade: Vers. 30). De akadt társára, bjának mására (42). Mennék vele, leszsz ott testemnek nyúg-isa, nintsen tanyájának korűlbelől mássa (Gvad: FNót.). **4)** antigraphum C. copia, exemplum, typus, trans-mptum MA. [kopie, abschrift] Mássát veszi: transscribit . Mássát adom vminek: pario; mássát adás, [mássát] elekedés vmi dologban: pariatio; mássát adó: pariator PPl. z leveleknek igiről igire valo massa: transumtum (Ver: Verb. zót. 31). Im az cifrának mását kildém, gondolám, hogy talán egyelmed]nél mast nem volna a cifra (Nád: Lev. 138). Annak levélnek) massa illyen modon vagion: earum exemplum infra riptum est (Decsi: SallC. 25). Ez massa az leuélnec: hoc est emplar epistolae (Kár: Bibl. I.411). Az irásnac mássát ki ad-c (I.503). Kéri az pápát, hogy küldgye mássát nékik az gyűle-özet végezésinek (Pázm: Kal. 173). **5)** [responsum; antwort, entgegnung]. Mássát adni vagy fizetni: *pensare vicem PPBl. Ez lewelnek masath kwldh[j] (LevT. I.2). Hogy mássát adgya [az ütésnek] (Hall: HHist. III.125). Ő ellenséginek még mássát küldötte [feleletet küldött, megfelelt] (Thaly: Adal. I.20). Eltűrni a csipő tréfát, és nem adni mássát: souffrir la raillerie, mais ne point railler (Fal: UE. 486). **6)** Szülő aszszonynak a mássa: secundae PPBl. [nachgeburt].

[Szólások]. E g y kew m a s o n megh nem marad: non relinquetur lapis super lapidem (JordC. 602). Egy nép à más nép ellen támad: exsurget gens contra gentem (Helt: UT. M8). Egy éy az más éynec beszél (MA: Bibl. V.9). Egy napról másra élni: ex tempore vivere (Decsi: Adag 59). M á s a z h o g y: ceterum, deinde, alterum quod est MA. Egy okaert mert; mas okaert mert (ÉrdyC. 591b). Nem igaz, hogy . ., mert egy az, hogy . ., más az (Zvon: PázmP. 279). Ebből nem kővetkezik, hogy a szent irás csak önnen maga jo magyarazoja mondásinak; mert egy az, hogy . ., más az, hogy . . (Sámb: Isp. 33). Egyic eggyel, m á s m á s s a l mentegeti magat (MA: Scult. 45). Egy ezt, más meg mást forgatott szivében (137). Oh mely nagy öröm lett mindjárt a nép között, egyik rózsavízzel, más mással öntözött (Gvad: RP. 145). Kinec e g y, kinec m a s rőttenetes nyaualyaja volna (Born: Préd. 218). Ki egy s-ki mas modon (Ver: Verb. Előb. 3). Legyen tennen bennetek soo ees legyen bekeseg, e g y t e k m a s t o k h o z: et pacem habete alii cum aliis (Pesti: NTest. 91). Egyitec epitse a mástokat: aedificate alterutrum (Helt: UT. Ff. 6). Eggitők se vtallya az mastokat (Beythe: Epist. 6). Eggyitők az mastok ellen ne szollyon hazugsagot (Szár: Cat. A4). Előttem mást, másutt meg mást mondott (Fal: Const. 829). M á s t szól, s m á s t gondol: alia Lacon, alia Laconis asinus portat (Decsi: Adag. 97). S e m á s á t, s e p á r j á t nem találja a sz. irásban (Fal: NE. 53). Se párja se mása széles e világon (100). A szépek ritkák, a kik valóban azok, se párjok, se mások sok országokban (Fal: TÉ. 777). M á s e g y g y i k: alter C. MA. A középszerű értelmű ember, ha ugyan tsak körmős kézzel nyul a munkához, továbbra birja, hogy sem m á s e g y felséges eszű (Fal: NE. 373). Mutogatja ugyan eredetit, de m á s e g y é b kivánatos jó nincsen benne (Fal: NE. 14). M á s m i: aliud quid Sl. M á s n é m e l y-l y e k e t, a világi érték és gazdagság segíti az isteni szolgálatra (Pázm: Préd. 597). Ábrahám, nem m á s n a k v a l a k i n e k, hanem magának hitt az istennek, mikor meg igazúla (Pázm: Kal. 451). A gonoszság nem agg a kisbiróval, ha nincs k i t ő l m á s t ó l féljen (Fal: NE. 24). Ő mind-azon-által t ö b b r e m á s r a soha sem ásitozott, meg elégedvén azzal, hogy meg felelt kötelességének (Fal: NU. 278). Az m á s é j j e l oly nagy gyomorfájás esék vala reám, hogy soha oly igen az én gyomrom nem fájt, de immár semmi dolgom (LevT. II.32). Haza megyek, a más éjjel sem aludtam (Gvad: FNót. 84). Ez elmwlth m a s h e t h e n (LevT. I.262). M á s d o l g á b a avatja magát: alienum arat fundum MA. M á s k á r á n tanúlt: alieno periculo cautus PP. Ezután affélében m á s s z á j á v a l nem eszem s szavát sem fogadom (MonIrók. VIII.64). Ezekből erthettyők, hogy ew hozyaa azon malaztb a n ez vylagon fele es m a s s a nem volt (ÉrdyC. 560b). Fogadban is nem lesz csorbaságban másod (Czegl: Japh. 6). Azthsem bannam, ha kegyelmednek m a a s tyztartoya lenne n a l a m n a l (RMNy. II.79). Náladnál én más bírót nem keresek (Valk: BBán). Nem szabad más szószolót keresnünk annál, kit ő ajánlott (Magy: OrszR. 19). Nem látott ember mást kezében a bibliánál (Fal: NA. 176). Az menniere A Christus rendeltetet szemel az valtsagnak tisztire, m a s a z a t t i a t u l (Fél: Tan. 252). Ki érheti által, hogy a ki születik, annak más természete nincsen a szülőtül? hogy az atya nem idősb a finnál? (Bíró: Préd. 110). Ha a sz. lélek más az atyától, és fiútúl, tehát külömböz mind a kettőtűl (111). Kinek az egész világon nem találkozott e r ő r e párja, sem m á s s a: cui par est nihil et nihil secundum (Martial. Bíró: Préd. 11).

A m a s u n c, anagy à harmadunc eszebe venne (Helt: Bibl. I. c2). Eggine az masunknak vallast tegyen (Fél: Tan. 245). Az corrigálás lett hol egyikûnktûl, s-hol másunktul (Zvon: Post. a I). Mi is regenten valank . . . gyûlôlkôdôk, eggyikûnk az masunkat gyûlôlven (Szár: Cat. A2). Eggykewnk m a s s y n k hyrenekewl nem zall walamy zerzesekre (RMNy. II.32). Sem aatbya egyewnk magat massynk akarathyanalkwl valamy thyztbe (38). Eggykewnk masynkoth tanycha: alter alterum doceat (Heyd: PCF. 15). Amy egyteknek kedues, m a s t o k n a k ne legyen vtalatos (VirgC. 123). Legyen bekeseg, egytek mastokhoz: habete pacem alii cum aliis (Pesti: NTest. 91). Egyitec à mástokért fel ne fualkodgyéc egy más ellen: unus adversus alterum ne intletur proalio (Helt: UT. 3). Eggitôk se vtallya az mástokat (Bethe: Epist. 6). Mindônitôk à mastoknal aláb valonak itellye magat (208). Eggitec a mastokat varna kestec: alius alium expectantes cunctamini (Decsi: SallC. 43). Nincs nagyob okom, hogy eggyitekhez hajollyak inkáb, hogy sem mástokhoz (Pázm: Kal. 645).

[Közmondások]. Könnyen felejti ember a más nyavalyáját: cito *arescit lachryma in alienis malis PPl. Az ki másnak vermet áss, ô maga esik belé: incidit in foveam quam fecit (Decsi: Adag. 5. 251). Másnak gyakran a kit kíván ember, maga esik bele (MonTME. V.498).

ajándék-mássa: antidorum MA. gegengeschenk PPB.

böjt-más: [mensis martius; märz]. Elsô negyede bôyt masnak leszen bôyt elô hetfôn szeles lagyulassal (KNagysz. 1621. 1).

1. ëggy-más: alter et alter MA. [einander]. Egymást: se invicem; egymás után: alternato, alternatim MA. Egymás hátára törvényeket irni: leges alias super alias *acervare; ellenkednek egymással: *inimicitiae sunt inter eos PPBl. Egymásgyülölés: odium mutuum, reciprocum Sl. Egymást megesmernéc: se cognoscerent (BécsiC. 7). Egmas ellen: contra se (74). Ôn egmast elarollac: invicem tradent (MünchC. 58). Egy mas wtan: unum post unum (JordC. 652). Egy mas akarrattyawal: universo concilio (509). Kenyergheenek egymas akarattyawal wr istennek (ÉrdyC. 513b). Zeressetôk egi mast (DebrC. 71). Azok igôn eg maast zeretôôk (SándC. 1). Egimasnak kwzwnenek (VirgC. 87). Egimas zanat nem halanaak (105). Egymas-hallgatásban egyenlôk valának (RMK. VI.52). Egymás ellenében: altrinsecus (Helt: Bibl. I. F4). Méglen az emberec egyenlô ackaratuac, igen nehezen fér valaki hozáioc; de ha kétségôssec lesznec egymáshoz, oda veszet minden dolgoc (Helt: Mes. 419). Egy másra kepest sirnac nagy iay szóual (Göres: Máty. 56). Egy más kezére adni: sphaeram inter se reddere (Decsi: Adag. 185). Egymástul meszi idôuel születet emberek (Dial. 121). Soc egy mástul kûlônözô foltokbol áll az mise ruha (122). Egy-más utánvalo kôvetkezesek (Toln: Vig. 32). Egy mas nyomorgatóc (Born: Préd. 215). Saul és Jonathas egy más szeretôc valánac (MA: Bibl. I.277). Azzal akarta az alázatosságot, és egy-más szeretetet bennünk gyökereztetni (Pázm: Préd. 268). Egymas rutolás (DecsiG. Préd. 31). Szépec legyûnc hittel, reménséggel egymás szeretettel (Ujf: IIÉnek. 13). Költsônôs, vagy egy-más segitség (Mad: Evang. 509). Az egy mással való jó tetel a természettûl avatik belénk (Land: UjSegits. II.832). Jôjjenek el a terhes kosárokkal az emberek egymás után, azután jôjj-bé te-is (Hall: HHist. II.210). Tovább nem beszélhetünk egymással, nehegy valaki egymassal kapjon (Mik: MulN. 219). Parittyázzon egymásra a két fél, az egész pásztorság szeme láttára vérzô sebig (Fal: TÉ. 711). Egymás derekába kapnak, megforgattyák társokat (Fal: Vers. 869).

[Szólások]. E g m a s m a s i e t o l mégualaztatott: a se mutuo separatus (BécsiC. 55). Tartoztok eggmas mastoknak labait meg mosni: vos quoque debetis alii aliorum pedes lavare (Sylv: UT. I.148). E g y m a s u n k n a c terhet hordozzuc (Born: Préd. 289). Egy mastoknac birodalma alat esmerietec magatokat (Pécsi: SzûzK. 43). Thwes e g i e t ô k a m a s t o k n a k labokat meg mossatok (WeszprC. 47). Feyenkynth e g y k w n k m a s y k u n n a k tagay: singuli alter alterius membra (Komj: SzPál. Róm. 12. 5). Sziveskednek e g y e m á s i k o t segitvén (Gyöngy: KJ. 77). Szolwan e g g i k m a s s a l (RMNy. III.121).

2. ëggy-más: recula mixta, utensilium congeries MA. [verschiedene dinge, allerhand]. My drabantink ky aratoknal ky egmasual kywwl forgolotak (RMNy. II.175). Az házassághoz sok kell, bôv kôtség, szólgállok-kôrûl-való sok egymas (Hall: Paizs. 337). A tselédes gazda hogy ragadozza egymássát füstôlgô házából (Megy: 3Jaj. II.36). Több egymás dolgoknak elôhozása után, mind a nyolcz dámák körül vettek és kértek (Gvad: RP Elôb).

ëggyet-más: [eggyet mást; varia, diversa Kr.]. Javatskája valakinek egyetmása: recula PPBl. Egyetmások: bagagia, bagasia PPBl. Irjon kd az Stanyi Péter uram nálam maradott egyetmási felôl (LevT. II.394). Másod napon, egyetmás terhet kihányának a hajóbol: sequenti die iactum fecerunt (Helt: UT. O5). Elprédáltatott eggyetmás (Hall: Paizs. 59). Ha télben hertelen meg szarrad eggyetmás pappiros anagy egyéb, nagy deret és fagyot jegyez (Cis. G3). Az hadi egyetmas az ele bocsattatot sereg utan vitetik vala: impedimenta sequebantur agmen (Forró: Curt. 173). Pénznek es egyeb fele egyetmasoknak komorniki: dispensatores rerum et pecuniarum (Ver: Verb. 197). Az edgyetmás dolgoknac, marháknac tartására befogado helyec vannac (Com: Jan. 108). Miért ütköznek egygyet-más balog itéletek és balgatag gondolatok a' ti sziveitekben? (GKat: Válts. II.1262). El-tôrlôtték eszt a papisták: kik az ô bôvôs, bajos edgyetmásoknak megh szenteléseben minenûek a só, viz, viasz, czikós ágak, az istennek méltóságos nevét betstelenittik (VárM: ÉgôSzöv. 53). Oda lônek sok szép pénzemmel és egyéb egyetmásommal (MonIrók. VIII.351). Fehér lovat szerzék, melyen ugyan csak kalamáris ládán és egyéb egyetmásomat hordoztam (Bethl: Élet. 365). Egyetmásit elô adgyad néki (Gyöngy: Char. 141). Felmenteк az urak szobájában, az egyet-mással, a podgyászt vitték-fel (KirBesz. 97).

ëggyetmásocska: ~ Az ládámban levô kevés egyetmásocskám számának rendi igy következik (MonIrók. VIII. 266). Mesterségessen tsinált edgyetmasotskákbul gazdagságot gyûjtenek (Teleki: FLél. 79). Nem volt szabad, hogy senki is nékik mosson, hanem magok délben bele mártják vala a vizbe egyetmásocskájokat (Bod: KOstr. 96).

fele-más: impar, dispar MA. hybridus Sl. [ungleich, gemischt, gekreuzt]. Királne azzon felemass yruuel, kôrnikôzven aranias ôltôzedbe, te iog feledre allapek: in vestitu deaurato, circumdata varietate (DöbrC. 101. KeszthC. 114). Alapeek kyralne azony the yogod felel felemás aranyas eltezethbe: astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato (KulcsC. 110). Felemáshoz meg ne társolkodgyéc senki (Helt: Mes. 24). Fele mas barmot nem szabad volt ôszue fogni (Dáv: Utm. 96). A felemás vallásnak házassága isten elôtt nem kedves (Vallást. 375). Felemás emberhez ne szály, a hol vén légyen a gazda, és ifjú a gazdaszszony (Hall: HHist. II.175). A fele-más, járom szegre vonó, a viszszás rosz életü társal meg-veretetett házasság (DEmb. GE. 149). Meg-korcsosodván a sido nyelv, ki tiltotta, hogy azon, a felemás nyelven ne iratnék sz. irás (Sall: Vár. 34). Felemás nemzetû szüléktôl származott (GKat: Válts. 161). Fele más igában vonnyák itt a jármot veled (Czegl: MM. 97). Fele-más négy lábu allatoc [oroszlán-párdutz, teve-párdutz, öszvér stb.] (Misk: VKert. 271).

gyermëk-mássa: [secundae; nachgeburt]. Ha az azzonyallatokat meg tôrôztôd benne, hany korsagokbul tiztulnak: germek massat ki hozza belôlôk (BeythеA: FivK. 94b).

ing-más (*ing mássa*): femoralia MA.; tunica MA: Bibl. I. 92. Az ô télyen walo ruhawal az ô tia testet altal kôte, mert

nykeppen az euangelistak iriak az imegh mastes le zagattak ala rola (ÉrsC. 98b). Chinaly gyolchbol ůmegmasokatis nekic: ncies et femoralia linea (Helt: Bibl. I. Qq). Az imeg mástis egyo fel az ő testére: vestietur et femoralibus lineis (Kár: Bibl. I 92). Tsinály neki lábra-valókat, imegmásokat gyóltsból, z ö szemérmeknek bé-fedéséro az ö vekonyoktól fogva az ö mporokig (Bod: Lex. 106).

levél-mássa: levélnek-mássa; antigraphum PPBl. [antwortchreiben]. Megh erthy thy keg. ez ielen nalo leuelekbŏl es az ny leuelůnknek massabol, hogy az megh neuezeth zemelieknek gy szombathy ember adossa maradoth nolna (RMNy. III.97).

ravás-mássa. Egjk bjroja ewth kapwth mecetli le az awasmasarwl (LevT. I.159).

Másfelé: aliorsum C.

Másfelől: ex altera parte SI. [von der andern seite, anderseits]. **1)** Mykorth az zentŏk mongyak: mas felŏl az karhoztak wŏtyk (SándC. 20). Tartyác vala az ő kezeit, egy felŏl eggyic, nás felŏl másic: sustentabant manus ejus ex utraque parte MA: Bibl. I.65). Ibráni uram is túl másfelŏl rajta leszen az ellenégen, immét mi is (RákGy: Lev. 170). **2)** Angyalnac neveztetic, e más felŏl nevezi ŏ maga magát istennec (MA: Bibl. I.50). lás-felŏl a gazdag, minden-nap frissen öltözött (Pázm: Préd. 31).

Másféle: alius generis, alius modi MA. [anderweitig, anderer rt]. Ez cellyen felee kwlechokat enghedŏt Cristus, de ennek lette vannak mas fele kwlechay (ÉrdyC. 370). Tokaji bornál násféle bort doctor uram innja meg nem engedi (LevT. II.370). ggyic ám az igen iò szagu, az masic fele sarga a virága Mel: Herb. 72). Sokkal másféle gondolattal jöttem ide, mint a iellyel kijöttem (Mik: MulN. 286).

Másik: alter, alius MA. [der andere]. **a)** Masic Celionnac iuattatic: alter Celion vocabatur (BécsiC. 1). Egic masictol mégalaztatott: a se mutuo separatus (55). Egyket gywlŏljec es az iasykat zercsse: unum odio habebit et alterum diligit (JordC. 71). Eggyk masyknak ffya sem mondatyk, sem lehet (ÉrdyC. 6). Egyk teczik vala ifyunak es az masik vennek (VirgC. 59). lem bátorsagos egy szomszéd az másiktól es egy atyafi az másiktól MA: SB. 122). Egy naprul a masikra éldegél (Land: UjSegits. 112). **b)** Másik oka mondatyk (CornC. 8). Masik batorsag, nikor ember alytya . . . (VirgC. 11). A ki urunk elsŏ jöveteének alázatosságát nem bötsůlli, másik jövetelének rettenetességét el nem kerüli (Pázm: Préd. 4). Mindazonáltal másik észrŏl . . . (Illy: Préd. II.231). **c)** Forgolódik kiki, gyŏzedelmet karván venni ellenség másikján (Hall: HHist. III.232). Maga násikjában, avagy baráttyában (Pataki: Reg. 191). **d)** Az ggyikůnc adot 50 forintot: az másikunc adot 60 forintot: az armadikunc adot 70 forintot (Helt: Arithm. H8). Két szent rásbeli mondás, kinec eggjke vagyon irván Esaiásnal, masika eremiásnal (Zvon: Post. II.269). És egy nyomoruságát a' máika éri (Csúzi: Sip. 701). Egy régi philosophus azt kérdette gyszer a másikától (Mik: TLev. 167). Ha pedig egyik éneket lmondgyák, másikátis kezdhetnek és mondhatnak (BiróM. ngy. 138).

[Közmondások]. Egyik kéz az másikat mossa (Decsi: Adag.). Eggyik farkas az másiktól tanúl: aspis a vipera (296).

Másit: altero SI. [ändern].

mëg-másit: muto Ver. [verändern]. A gondolatlan igérést, agy éretlen eltekélést, jó alku megmásitani (Fal: UE. 494. 'ajda: Kriszt. I.161. Kr).

mëgmásithatatlan: inalterabilis Kr. (Vajda: Kriszt. I. 39).

Másként: secus, alias, aliter, alioquin SI. [anders, sonst]. lert másként nem kősziklán, hanem fövényen építtetett volna (Szentiv: Verseng. 64). Segéllyed nyavalyást, maskint el-temetem (PhilFl. 19). E nekem igen jó aszszonyom volt, másként is derék, okos, értelmes aszszonyság vala (Haz. II.54). Másként nem tudnak segíteni magokon (Fal: NU. 291).

Másképpen: 1) aliter C. [anders]. Tegnapy napon maskeppen hattam ez hazat, honnem mynt latom lenny (ÉrdyC. 513b). Maskyppen walo leweleth aggyon keg (RMNy. II.123). Johan ki maskípen Gangesnec mondatic (Szék: Krón. 8). Végy kolomázat, másképpen szekérkenőnek hiyák (OrvK. 82). Alamis nákot tegyůnk, holott másképpen nem lehet üdvözülnünk (Illy: Préd. II.175). Nem lehet hogy hiba ne légyen senkiben, mert másképp az erkölcs nem lesz szépségiben (Orczy: Nimf. A7). **2)** [egyképpen—másképpen: partim—partim; einerseits—anderseits]. Ezt egyképpen az isten ereszti büntetésül közikben; másképpen, az emberi vélekedéseknek bizonytalanságábólis származik (Pázm: Kal. 576. Ver: Verb.[2] 152).

Máskor: alio tempore SI.

Máskorra: [ad aliud tempus; für einen andern zeitpunkt]. Hidat csináltatott ki az bástyán, de én megírtam, hogy most az hadak ott körül vannak és hadná máskorra az híd csinállást (RákGy: Lev. 46). Az menyegzős ruhát máskorra téteti, az leoldott szablyát megint felkötteti (Thaly: Adal. I.149).

Másod: alter MA. [zweit-]. Másod nap: postridie MA. Másodrendbeli: secundarius C. Másod szántás: repastinatio MA. Mykeppen masod Jacob: tamquam alter Jacob (EhrC. 124). Ki masod vagok: qui secundus sum (BécsiC. 8. MünchC. 53). Masod meenes: secunda profectio (JordC. 727). Masod reze: pars secunda (KeszthC. 79). Masod ydŏben [más alkalommal] (ÉrdyC. 568b). Meely bezeedŏkbŏl keth dolgot erthetewnk: eegyet azt, hogy . .; masodot hogy . . . (590). Mássod ymadczagh (CzechC. 12). Zent margit azzon kedeg ezyk vala masod aztalnal az zolgalokal (MargL. 24). Masod vasarnap (DomC. 107). Masod eyel, harmad eiel (VirgC. 85). A kire Ferenczet bizod, vagy másod vagy harmadnap az te eljövésed után megsújtsa az alföldet, hogy féljen tŏlö, bizony különben nem jó leszen (Nád: Lev. 64). Masod nap eliŏue a gazda az ŏ fiaual es az aratashoz kezdnen szepen le veuek a buzat es keuekben kŏtuen kalandgyaba rakak aszt (Helt: Mes. 483). Másod éyen be álla à Duna (Helt: Krón. 114). Ezŏn az napon, es masodon kŏdŏket mond lennie (KBécs. 1572. Ev4). Masod rend szerint valo (Mon: Apol. 2). Az eretnek embert, eģ auaģ masod intes vtan el tauosztassad (Fél: Tan. 235). Az király után másod (Kár: Bibl. I.510). Elsŏ allando igassag . ., masod igassag (Zvon: Osiand. 94). Másod napon: cras (MA: Bibl. I.61). Ruben seregi másodoc legyenec à menetelben: turmae Ruben in secundo loco proficiscentur (MA: Bibl. I.119). Husvét utóllya, vagy másod husvét (MA: Scult. 523). Másod nap nem-is tudgyák mi esett raytok (MA: SB. 36). Másod napon: postero die (Balog: Corn. 137).

[Szólások]. Másod magával: bini Kr. Másod magával lett vólt a' világra (Hall: HHist. III.209. Zrinyi. II.9). Masodmagammal eltartom (Thaly: VÉ. II.72).

Második: secundus C. [der zweite, der andere]. Második rendű: subsecundamus C. **a)** Tarcz hwneky az masodykat es [arcodat]: praebe illi et alteram (JordC. 368). Eggyk ollyan zykseegh, mynt a masodyk (ÉrdyC. 133). Mynd eett ez vylagon, mynd az masodikon az az holta wtan vezedelmes (517). Eeggyk yrygly az masodiknak tyztŏsseegeet (565). Eggik az masodik bŏchŏletinek es tisztessegenek ellene mondoia leszen (KBécs. 1572. F2). Krisztus az atyátúl második az bŏcsůlletben, és birodalomban (Pázm: Kal. 385). **b)** Masodic fogadasomnac ellenys vetkeztem (VitkC. 26). Az ŏ masodic iŏuetelenel ronttyael a negyedic birodalmot (Helt: Bibl. I.a4).

Másodképpen: [secundo modo; zweitens]. Az fywsaag ketbkeeppen veetetyk es ertetyk . . . Masod keppen veet[et]yk

az ffywsagh termeezet zerent valo zyletteeskeppen (ÉrdyC. 461). Az istennek képe elsőképpen vagyon az lélekben, másodképpen vagyon az testben (KCsipk: Woll. 67).

Másodszor (*masodzer* BécsiC. 53. JordC. 441. DomC. 50): secundo C. BécsiC. 53. MünchC. 65. [zweitens]. Az fevldy jegyest jmmar masodzor vtala meg (MargL. 29). Ewa masodzer zylee hw attyaffyat Abelth (JordC. 14). Masodzer megh neky yeleneek istennek angyala (338). Hozyank ymo masodzer yewz be te ffyaddal (ÉrdyC. 340).

Másodszori: iteratus Kr. [zweit-, wiederholt]. A nagy-bányai reformata ekklésiának másodzori meg-zavarodásakor (Misk: VKert. 15).

Másol: altero MA. [ändern]. Fél napjaim után mássolván kedvemet (Megy: 6Jaj. VI.8). Érti az homlok s orcza is másolni, mint a szű diktállya, nem ugy tolmatsolni (Gyöngy: KJ. 78). Inkább magam vesztem életemet, mint masollyam hozzád lévő hűségemet (Gyöngy: Char. 36).

mëg-másol: revoco, muto consilium PP. [abändern, verändern]. Meg másolja a vásárt: abit ab emtione PP. Megmásólt alkalom: *intercisae pactiones PPBl. Setetet bočata es ŧket megseteteite es ŧ bezedit meg nem masla (DöbrC. 186). Megmásolja szerzését: irritum facit pactum suum (JordC. 324). Nem masolhatak megh hw bezeedet: non potuerunt verbum ejus reprehendere (600). Bezedeet meg maslanaa (ÉrdyC. 81b). Megmaslaa goudolattyaat (526). Hatra hywom es megh maslom (ÉrdyC. 266). Ő beszedet hogi megh nem masolnaja (CsomaC. 3). Azt irhatom Kdnek, hogy Loránt Orsyk megmásolta az fogadást (LevT. II.39). Es az én béremet tizszer masoltad meg: immutasti mercedem (Helt: Bibl. I.P3). Elhattac à tőruént: es meg másoltác à parancholatot (Helt: Bibl. IV.42). Meg nem massollyuc, nem hamissittyuc az istennec igéiét: non sumus adulterantes verbum dei (Helt: UT. y6). Meg máslottác akarattyokat (Helt: Krón. 79). Eszt az istennec rendelését senki meg nem masolhattya (Dáv: KKer. K5). Az irást kit az király gyűrőiéuel meg petsételnec, nem szabad meg másolni (Kár: Bibl. I.506). Ha arra kőtelezett volna, sem pápa, sem conciliom azt meg nem masolhatna (Pázm: LuthV. 59). A decretomokat meg másolni és fel bontani illetlen dolog (Com: Jan. 135). Igéretünket meg nem másoljuk (MonIrók. VIII.49). A király megmásolta a sententiát (Illy: Préd. II.476). Az kit igaz szerelem öszvehársolt, azt még az halál-is soha meg-nem másolt (Kónyi: HRom. 177).

mëgmásolás: [alteratio; abänderung]. Megmásolása a vásárnak: emtionis renunciatio PP. retractatio Kr. Meg másolás nélkül: absque retractatione (Káldy: Bibl. 248). Az héában való szegődésnec megmáslását inkáb ért tanácsnac, mint sem allhatatlanságnac kel tulaydonitani (Prág: Serk. 939). Megmasolas: revocatio (Ver: Verb. 243).

Máslás, másolás: **1)** alteratio, commutatio, revocatio MA. [änderung, abänderung]. Irna adác egymásnac à frigyněc cirkelit, hogy máslás nem lehetne az végezésbe (Helt: Krón. 128). Az vilagossagnac atya, a kinel semmi máslás ninczen, sem valtozás (Dáv: KKer. M2). Egy az kőrőztseg, mellinec mosasat semmi masolassal meg nem kől haboretani (Zvon: Osiand. 125). **2)** secundarium, deuteria MA. Lőre, maslás: vinum secundarium, läuren trank Nom. 43. Az io bor czigerő [czigerré?] és máslássana lőtt (Dáv: KKer. V2). A szőlő magokból avag tőrkőlyőkből lőre avagy csiger, máslás (lora seu posca) lészen (Com: Jan. 85).

[Máslód-ik]

mëg-máslódik: [alteror; abgeändert werden]. A frigy becsillettel megtartóztatván, meg nem máslódik (MonIrók. VIII 229). Ez kegyelmes levelem érkezvén, az ti részetekről az hit és frigykötés meg nem máslódik (MonTME. III.45).

mëgmáslódás: [alteratio; änderung]. De a megszentelés a mineműségnek megmáslodása és mintegy megfordettatása (MHeg: TOszl. 101). Az ő végezésinek semmi meg máslodása ő nala ninesen (Uzoni: Dáv. 65).

Máslódás: alteratio MHeg: TOszl. 135.

Másolhatatlan: inalterabilis Kr. [unabänderlich]. Másolhatatlan végezésnek mondgya, hogy minden ember meg-hal (Pázm: Préd. 4). Másolhatatlan bölcs mondás (Illy: Préd. I.238). Meg-másolhatatlanképpen el-végeztetett dolog ez (Megy: 3Jaj II.104). Minden reményemet istenbe vetettem, másolhatatlanul aztat fel is tettem, hogy már életemet egyszer megjobbitom (Gvad: RP. 104).

[Másra]

ëgyre-másra: [im ganzen, insgesammt]. Mikor biró uram Budára mönt, költött akkor egyre másra 7 ft 52 d (MonTME. I.34).

[Mással]

ëggyel-mással: ∾ Lehetett egygyel-mással német gyalog 12 ezer, 6 ezer lovas (MonIrók. VII.70).

Másszor, mászszor (*mazzer* DebrC. 69. *másszerre* Tel: Evang. II.618): **1)** alias C. alia vice MA. [sonst]. Hat kocjwal wjtheneк (gabonát), azaz ecerjs haromal, mazorjs haromal (LevT. I.269. Tel: Fel. 65). Az illyen keserüséggel egyszer-is másszor-is meg-ismérteti, és meg-útáltattya a világ javait (Pázm: Préd. 34). **2)** [altera vice; zum zweitenmal, das zweitemal]. Valaki a viztűl es a zent lelöktől ismeg mazzer nem ziletik (DebrC. 69). Ha e halogatas nem volna, eddig maszszoris megiőttűnc volna: iam vice altera venissemus (Helt: Bibl. I.X3). Wyionnan maszor szülne (Born: Préd. 38). Az eretnekektül kereszteltet mászor kellyen keresztelni (Pázm: Kal. 798). Masszor valo oszlas: secunda divisio (Ver: Verb. 89).

[Szólások]. Mint ha másszor lennék ez világra: iterum tranquillitatem video (Decsi: Adag. 90). Másszor lennék én akkor világra (Thaly: VÉ. II.79).

Másszorra: pro alia vice, ad aliud tempus Kr. Másszorra tartja: reservat; másszorra tehető: conditivus MA. Maszorra halasztá őket: distulit illos (Helt: UT. n.7). Masszorra halasszuc (Born: Préd. 393). Egy részét meg ötte, a többit másszere tötte (Tel: Evang. II.618). Iob vólna mostani vtodat masszorra halasztanod (FortSzer. I.4). Mászszorrais hagiok benne (Bal: Cslsk. 34). Másszorra hagyd azt, ha frissebbet, furtsábbat nem tudsz mondani (KirBesz. 13). A többit hagyjuk masszorra (Fal: TÉ. 96). Másszorra múlna bár a le-feküvés (PhilFl. 20). Másszorra legyenek [máskorra maradjanak] (Orczy: KöltH. 195).

Másszori: diversi temporis MA. [anderweitig]. Az mi megmarad az mi életünktől maszszori szükségre meg kel tartani (MA: Bibl. IV.16). Másszori időmet tsak sirással, s jajgatással töltöm (Kónyi: VM. 45). Hogy a pénz emberség, a ruha tisztesség, ám másszori mondásomból hallád (Fal: NE. 30).

Másunnan, másunnét, másunnat (*maso unat*: aliunde Kár: 2Könyv. 58. *masonnet* Mon: Apol. 4. *másunnal* Toln: Vig. 117. *másúnnat* Hall: Paizs. 75. *másünnét* Csúzi: Sip. 559): aliunde C. [anderswoher, sonst wo her]. Másunnan jött: adventitius C. Az napnak termeezetyből zarmazyk ee awagy maswnnat (ÉrdyC. 116). Kár-vallása meg-tér másunnan (Pázm: Préd. 46). Eggyünnen-is, masunnan-is addig metéli és faragja darabtsáit, míg ábrázat nem teszik rajta (712). Együnnet-is masunnat-is: hinc inde (Ver: Verb. 267). Masunnet nem függ az sz. dolgoknak igassaga (Tor: Eny. 15).

Másutt (*masot* VitkC. 49. 64. *mâshut* RondÉl. E 11. *mashutt* Horv: MulF. 28): alibi C. alicubi MA. [sonst wo, anderswo]. Maswt meg wgymond (ÉrdyC. 353). Masvt es meg vgy vagyon meg iruan (CornC. 45). Ha à szent irasba valami egyût homalyoson vagyon, masnt . . (Helt: Bibl. I.c4). Az vizec egy helyről ki száraduán másút eredgyenec el (Cis. G2). A mit eggyût sz. Tamásra fogot, azt másut sz. Tamástul meg-vetetnek írja (Pázm: LuthV. 400). Sok dolgait szemeimmel lattam, mikor edgyűtt masutt melletted forgottam (Bakos: TemVers. D). Hatalmas sinezot csinált volt együtt is másutt is (MonOkm. XXIV.193). Zrini és Nádasdi másuttan hol lakott, mert illyen árváknak jószágot nem adott (Thaly: Adal. I.104). A sok officérek kitudván házamból, szállást másutt kérek (Gyöngy: Cup. 17). Nálad tölti ebédkorát, másutt eszik vacsorát (Fal: Vers. 868).

Másuvá (*masua* LevT. I.283. Born: Préd. 620. Tel: Evang. I.120. *másuá* 59. *másuva* MA: Bibl. I.121. *másuvá* V.6. *másouá* Kár: Bibl. I.516. 636. *maswe* LevT. I.262): aliorsum C. alio MA. [anderswohin]. Viz hányó kerekek, kupás kerekek, mellyekkel valamelly folyó vízből másuvá vizet mernek, és hánynak-ki: rotae *modiolis aquam haurientes PPBl. Mykoron haborgatannak tyteket az varosba, ffussatok maswa: cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam (JordC. 383). Czomborra változic az basilicum, ha hellyéből masua plantallyác (Mel: Herb. 110). Az én portékáimat elő hozám nappal, mint az kic másuuá hordozkodnac (Kár: Bibl. II.117). Az kinek hol nem 'e.zik, másua kéuánkozik (Decsi: Adag. 77). Másuvá vitessenek (Illy: Préd. II.275).

MÁSLI: [masche]. Egy rubintos másli (Radv: Csal. II.311). Egy rubintos maslit kek zomantszal (Nyr. XVII.514).

MASKARA (*mazkara* C.): **1)** [maske, maskerade]. Éjtszaka öltöznek valami fársangos tsufos ijesztő vázban, maskarában (GKat: Válts. I.917). Megvetik, nevetik maskarádat (Amade: Vers. 16). Bacchus tükrös templomában népeit vezetvén tarka maskarábann (Orczy: KöltSz. 203). **2)** Mimus: maiom termeszetw [,] mazkara C.

Maskarás: [larvatus; maskiert]. Mindenikének mindenkor szabad maskarásan járni (Fal: TÉ. 778).

MASTIK: [oleum lentiscinum; mastixöl]. A tömjén, myrrha, mastic, résin és szuroc, nedvességi és mesgái bizonyos elő fáknak (Com: Jan. 21). Sokféle másztikok, luminálni valók (Kecsk: ÖtvM. 358). Masztiknak az széke (uo.).

MÁSZ: repo, serpo C. [kriechen]. Valamihöz mászok: adrepo C. Reámászok: adrepo MA. Térdein mászni, mászkálni: *repere genibus PPBl. A palota aitaihoz maza: ad fores palatii gradiens (BécsiC. 57). Oh ennekem nyawalyasnak, nág nyawalyak en ram maznak (ÉrsC. 512). Földen mászó állatoc: terrestria (97). Az állat, melly az földön mász: quod movetur super terram (MA: Bibl. I.98). A kigyo hasan mász (Com: Vest. 30). A gavallér mikor rá ér, ha nem mehet: mász (Thaly: VÉ. I.316).

alá-mász: subrepo MA.

által-mász: perrepo C.

be-mász: irrepo, inserpo, suggredior, correpo C. Alattomba bemászok: subrepo; bemászó: reptitius C. Azok a pápak a sz. lelek által valasztattanak sz. Péter helljében pápaságra, a kik erő-hatalom, csalardsag, ördöngősség, hires kurvák forgolodások által, es minden egyéb gonosz uton modon masztak be a papai szekben (VárM: ÉgőSzöv. 89).

csúsz-mász: repto Kr. [herumkriechen]. Kezey labay meg swgorottak vala, hogy mynt az kygyo wgyan chwz maz vala (ÉrdyC. 322).

be-csúszmász. Az füst és háborúságnak zavarja alatt, bé csúszának mászának az vj tanitók (Pázm: Kal. 194). Egybe kell foglalni a tanétáshoz a fenyétéket-is, hogy avagy feslett erkőlts, avagy tunyaság orozva bé ne tsúszszon mászszon (Com: Jan. 191).

csúszás-mászás: reptatus MA.

csúszó-mászó: serpens, repens MA. [kriechend]. Monda esmeg isten: Nemzyenek az vyzek czwzo mazo es repese eelő allatokat (JordC. 7). Czuzo mazo feerghek (JordC. 741). A vizec foryanac ki chuszo maszo eleuen allatokatt: producant aquae reptile animae viventis (Helt: Bibl. A2). Nyauallya kőnetközic rea néminemű lábos baromtól, auagy czúszo mászo féregtől (Cis. I4). Lathatatlan istennek dütsőséges személyét csúszó, mászó állatoknak, négy lábu állatoknak s madaraknak hasonlatosságra változtatván (VárM: ÉgőSzöv. 252).

el-mász: proserpo C. abrepo Kr. [wegkriechen, sich davonschleichen]. Az gyülésre lássuk, ki jő el, s ki mászsza el magát (EsztM. I.144).

elő-mász: prorepo C. arrepo MA. Elő-tsúszok, mászok, elébb mászkálok: proserpo PPBl.

föl-mász: sursum repo PP. [heraufkriechen]. Lata egy skarablya feerghet ffeel mazny az laban (ÉrdyC. 594). Erőködik abban, miként föl-mászhasson s lehessen bizvástban (Zrinyi: ASyr. 188).

hátra-mász: retrocedo C. in pedem retrocedo Decsi: Adag. 277. [zurückkriechen, zurückweichen]. Hátra mászni, vissza térni, fartolni: redire *cessim PPBl. Hátra mászó: retrogradus C. Nem vala szabad hatra masznom (Mon: Apol. 9). Az isten úttyán a ki elő nem mégyen, hátra mász (Pázm: Préd. 1210). Askalus és Alagus királyok-is érkeznek újobban hajójokkal, azok-is mingyárt hartzot indítanak, anyira, hogy a trójaiakat hátra maszni kénszeritik (Hall: HHist. III.106). Dolgunk hátra mász (Mik: TLev. 357).

ki-mász: erepo, exgrumo C. [herauskriechen].

lë-mász: derepo MA. [herunterkriechen].

[úsz-mász]

úszó-mászó: [natans et serpens; schwimmend und kriechend]. Engemet meltolkottal az uzo mazo férgeknek esmeretesnek lennem (KrisztL. 40). Parancholok nektek vzomazo fergek az en vramnak Ihusnak neueuel (41).

vissza-mász: cessim eo C. retro serpo Sl. [zurückkriechen].

Mászás: obreptio C. reptatus MA. [das kriechen].

Mászdogál: repto C. [umherkriechen]. Tsúszdogalok, mászdogalok: repto PPBl. (MA: Tan. 1302).

által-mászdogál: perrepto C.

be-mászdogál: irrepto, suggredior, inserpo MA.

Mászkál: repto Kr. [umherkriechen]. Alattomban mászkálok: subreptito; oda mászkálok: obrepo C. Elő-tsúszok, mászok, elébb-mászkálok: proserpo PPBl. Vralkodgyec minden férgeken, kic a földen maszkalnac: praesit omni reptili, quod movetur in terra (Helt: Bibl. I A2). Kic közűnkbe mászkáltanac vala: qui subintroierunt (Helt: UT. Aa.8). Az olajosság jelenti hogy a részetskék mászkálok, ágas bogosok (ACsere: Enc. 127). Földön mászkál (Bal: CsIsk. 199). Látván az ő földön mászkáló hinga inú magzattyát (GKat: Válts. I.39).

be-mászkál. Bemászkáloc orozva: subrepto MA.

elő-mászkál: [prorepto, suggredior; hervorkriechen, sich heranschleichen]. Az babonásság többire innét szokott elő mászkálni, midőn ember azt mondgya, hogy minékünc az angyaloc szolgálattya által adatnac mindenféle jók (MA: Tan. 153).

hátra-mászkál: [retrocedo; zurückweichen]. Eszébe véue a farkas a szamárnac rauasságát, hattra kezde mászkálni (Helt: Mes. 275).

ki-mászkál: erepto C. [herauskriechen].

Mászó: serpens C. repens MA. [kriechend, kriechendes tier]. Földnec mazoinal: cum reptili terrae (BécsiC. 183). Az földen mászó állatoc közzül tisztátalanoc légyenec: az menyét, egér, béka (Kár: Bibl. I.97).

fülbe-mászó: **1)** [einschmeichelnd]. Valami fülbe mászó legenda pepecslés (Alv: Post. I.114). Hol-mi fülben-mászó ujságokat kezdenek benne nézkélni (SBalog: TemK. 11). **2)** forficula, füllö Nom.[2] 147. [ohrwurm]. Itt nem kell félni az ellenségtől, tsak a fülbemászótól (Mik: TörL. 159).

MASZLAG: esca venenata PP. opium vel qualiscunque cibus aut potus crapulam, stuporem, vel insaniam causans Sl. [gift, vergiftete speise]. Küldé ez maszlagot, hogy te megrágjad (Tin. 255). Meg szédül, mint maszlagtúl a hal (Adámi: Bar. 20). Az madarászoc töörrel, kelepcével néha szappanalis vagy maszlaggal élnec (MA: Bibl. I.459). Mint-ha maszlagot et-volna és esz-nékűl szóllana (Sall: Vár. 134). A gyenge bárányt a' maszlagtúl óltalmazza (Czegl: MM. 8). Mihelyt eőket a nap sűti, el-lankadnak, el-merevenyednek mintha valami álom-szerző maszlaggal teli laktak volna (Fal: NE. 4). A gondatlan ifjú ott hagyja a jót, a maszlagon kap, feslett lesz belőle (Fal: NU. 319). Az afféle ámétó szín-beszédek maszlagán hirtelen ne kapjunk (Fal: UE. 385). Hibás kivánsággal meg tölté világot, minden ember mohón nyeli e maszlagot (Orczy: KöltH. 121).

egér-maszlag: arsenicum PPl. [rattengift]. (Com: Jan. 17). Rúgoldoznak az orvos ellen, és azt költik reá; hogy a cordiale helyett, mind azon arsenicum egér maszlag s méreggel itatja őket (Fal: NU. 252).

étető-maszlag: [aas, lockspeise]. Halász horoggal halász, melyre az étető maszlag, csalo eledel tetetic (Com: Jan. 81. Com: Orb. 103).

farkas-maszlag: nux vomica PP.

hal-maszlag: baccae piscatoriae PPl.

Maszlagos: **1)** [venenatus, opiatus; vergiftet] Vroc szeretetit, valami maszlagos és szerelemre gerjesztő itallal keressec (Prág: Serk. 342). Hogy ördög mérgének maszlagos italán magad meg ne vakits (DBenkő: Flor. 75). Maszlagos ital (Fal: NE. 78). **2)** ebrius, temulentus, fatuus, delirus Sl. [berauscht, betört, betäubt]. Vannak az ördög tagiaiban olly maszlagosoc es agyon ütöttec, kic ördög miat megszeleseduen, maga fut olly hellyre, hol le vagiac (Born: Evang. IV.365). Vaduac az ördög tagyaibannis olly maszlagosoc, es agyon ütöttec (Born: Préd. 574). A bor miatt mindnyájan maszlagosokká lettek: coeperunt furere pro vino (Pázm: Préd. 231). Kócsagos és maszlagos predikatorok (Sall: Vár. 9). Ő pedig maszlagossan santikálván siket füllel, semmit nem gondol veled (Csúzi: Sip. 30). Maszlagos kábaság: delira fatuitas (102. Kr). **3)** rixosus PP. [streitsüchtig, zänkisch]. Ki-teryet hire lator erkölezednec, azért mind maszlagos féryeid lésznec (FortSzer. H2b). Ha valakinek olly engedetlen, maszlagos és durczás házas társa találkoznék, a ki semmi úttal nem akarna férjevel eggyűt lakni a házasságnak rendi szerint (Pós: Igazs. II 557).

Maszlagosít: fatuo, facio furere, deliraro Kr.

mëg-maszlagosít: infatuo Kr. [anstecken, den kopf verdrehen]. Balduinus azt itili, hogy nekünk-is megfordult az agyunk-veleje, mint azoknak, kiket meg maszlagositott (Pázm: LuthV. 65. Csúzi: Tromb. 191).

Maszlagoskod-ik: fio delirus, furiosus, rixosus Kr [besessen werden].

mëg-maszlagoskodik: ∾ Meg-maszlagoskodék Éva a méltóság és tudomány kivánással (Pázm: Préd. 930).

MASZLINA. Fa olaj mag vagy maszlina (VectTrans 26).

MASZTIK: [oleum lentiscinum; mastixöl]. Hidegen járó festék: masztikot fél lattot, sandrakot 1 latot, másfél lat spikinárd olajt, az masztikot és sandriakot meg kell mosni hideg vizben (Kecsk: ÖtvM. 322).

MATÁSZ: mataxa, metaxa, sericum rude PP. eine decke rauher seide PPB. Készétetlen, nyers selyem, béka-selyem SzD. Timsó, matász vagy tő (Szentm: Kalm. 2). Egy oka matász vagy sztramatus (VectTrans. 11).

MÁTÉ: Matthaeus MA.

Mátékod-ik. Agnóhóz illendő prittyelessel akara szamat be dugni, mikor igy matekodik: Hők uram fia: mit mondasz az mondasra? (Zvon: PázmP. 209).

MATÉRIA: [materia; stoff]. Vont arany matéria: aurum textile PPBl. Materiák: materialen Kir: Besz. 133. Olly materiabul csináltatot volt (Czegl: MM. 211). Légyen nekünk matériánk mindenkor ötet dicsirni (Illy: Préd. I.411). Isten a haragnak, és megbékélésnek e matériában láttatik késedelmet nem szenvedhetni (Illy: Préd. II.92). Ez materiarol hoszszu beszédet tött (II.468). Selyem es szőr matériák (VectTrans. 10). Rendire járja az asszonyság az áros bóltokat, eggyiktűl selymeket és azokbul szőtt materiákat, a másiktul keneteket, füsteket, kendőző vizeket válogat (Fal: NA. 143). Valami nagy keszkenő-forma fekete selyem materiából való cedelét is vetnek az úri asszonyok nyakokba, melyet mantlinak hivnak (Haz. I.296). Egy pár kesztyű is volt itten szarvasbőrbűl, veres matéria, szőve teveszőrbűl (Gvad: RP. 94). Másnap daganatja gyűlt matériával, felvágta a feltsér aztat lánczétával (119).

Matériai: [materialis; materiell]. Némellyek bötü szerént a nap által ezt a materiai napot értik (Illy: Préd. II.97).

MÁTKA: **1)** [sponsus] sponsa MA. Istv: Volt. 6. [verlobter, verlobte]. Az zyzesseg angeloknak hwga Marianak maatkaya (SándorC. 32). Masnak attaak az ew mathkayat (JordC. 341). Monda Euticia [Luciának]: a te matkad (sponsus) mongia (DebrC. 28). Matkayana valazta es yőuendőbe yegősűl (TelC. 69). Zent Basillanak matkaiahoz mene (TihC. 324). Bemene az zent iliw az ő mathkaiaval agias hazaba (NádC. 578). Mezytelen matkakat es iegyeseket kenan (VirgC. 123). Ez az wrwk istennek matkaynak iegie (150). Örőme lehet az vőlegennec matkaian (Mon: Apol. 485). Simson, midőn az ő tőle elvétetett lelki feleségéért, és mátkájáért buzgona, és boszuskodnék, isteni hatalmának karjai mindazáltal megoldatva lőnek (GKat: Válts. II.564). (A gyűrüt) fiam adta jegygyürüben az mátkájának (Radv: Csal. II.160). Ez-é a Sionnak leánya Chrisztus mátkája (Czegl: MM. 28). Kis Szombathely szép kis város, kuruczok mátkája (Thaly: Adal. II 132). Talán a mátkája bé illik egy szép leánynak (Mik: TLev. 46). Farba rúgta a mátkáját (Kisv: Adag. 3). Mátka mátkájával együve mehetett, tiszta lángot egy szív másnak jelenthetett (Orczy: KöltH. 144). **2)** amasius amasia, amica MA. [geliebter, geliebte]. Szerelmes mátkám: amica mea (Kár: Bibl. I.631).

jegyës-mátka: [sponsus] sponsa Kr. [verlobter, verlobte]. Vallyon találhatni-e olly szemtelen asszonyt, ki jámbor házas ura vagy jegyes mátkája előtt merne paráználkodni? (Pázm: Préd. 1069).

Mátkál: [sponsam nomino; braut nennen]. Én tégedet miként nevezzelek? mátkállyalak, avagy feleségellyelek? (Gyöngy: Char. 18).

Mátkás: [desponsatus; verlobt]. Matkas leány: *desponsa puella, *desponsa PPl. Egy hétig voltunk mátkások (Bethl: Élet. 12).

[Mátkásít]

el-mátkásít: *despondeo alicui filiam PPl. [verloben]. Elmátkásíttatott: desponsatus PPl. A mostani feleségemet elmátkásítottam volt már, már a mostani kedves feleségemmel mátkás voltam (Haz. I.214).

[Mátkásod-ik]

mëg-mátkásodik: [sich verloben]. Ha penigh meg nem házasodnék, minét fel tiltsák, mind addigh ualamigh megh nem mátkásodik (CsikGy. 15).

Mátkásodás: [sponsalia; verlobung]. A házassagot elől kell venni a mátkasodasnak, mely a ket szemelynek az ő jövendő egybe házasulasok felől tött bizonyos es illendő tanók elöt lött fogadas (ACsere: Enc. 339).

Mátkaság: sponsalis status, sponsalitas Kr. [brautstand]. A házasság szerelmének żengéje és gyönyörűsége leg-inkáb' gerjedez a mátkaságban (Pázm: Préd. 1054). De mivel igen gyenge és kiesiny idejü volt, esztendeig kellett várnom mátkaságban (Bethl: Élet. 363). A násznagy perorált, s emlékeztette az annak előtte megesett mátkaságra s eljegyzésre, mely esett a házasulandó személyek között (Haz. I.363).

MÁTKASÁGI: [sponsalis; braut-]. Mátkasági jegy (Bod: Lex. 207).

MATÓLA, MOTÓLA: alabrum MA. [haspel]. A fonal peretz matolára, áspára tétettetvén (Com: Jan. 97). Hogy meg ne tsömöllyetek tűle, vigyétek a tűzre az orsót, matolát, gombolitót (Fal: NA. 194).

Matólál: in spiram evolvo PP. (haspeln].

MÁTRA (*mádra* MA. *nádra* PPl. Com: Jan. 118): matrix, uterus PP. matrix Otr: OrigHung. LXXVII. [gebärmutter]. Az 'aszszonyember le eset matraiára kösd és használ (Mel: Herb. 1). A magzatot méhében, mádrájában, burokjában viselő: mulier foetum in utero seu matrice gestans (Com: Jan. 118).

MÁTRÁC: tomentitia, culcitra pilacea PP. [matratze]. Azon nozolyaban mathracz (Radv: Csal. II.69. 70. 400). Mátráczok, nemezek, és czafragok (VectTrans. 17).

MATRING (*motréng* Major: Szót.): spira PP. [strähne]. Matring czérna: volumen filorum PP. Fonál motréng: orbis filaceus Major: Szót. Keth mothrigh arayan [arany] fonal (RMNy. III.49). Kötölek, matring, avagy fonal peretz (Com: Jan. 97).

far-matring (*farmentring* Helt: Mes. 213. *farmetrengh* Radv: Csal. II.28. III.176. *farmetring* 121. Nom. 47. *farme[t]ringh* 1494. Nyr. XII.323. *farmotring* MonTME. I.106): postilena C. MA. Com: Jan. 86. hindergereth [hintergerät] Nom. 47. schwanzriemen Com: Orb. 168. Farmatring, farhám: postilena PPBl. Elméne a ballia, és a szőres farmentringbe buiéc (Helt: Mes. 213). Effele perentelec az ő nyálasságockal mind a farmentrinkbe és a tenénec farka alá valóc (215). Egi reghy modra valo fegiueres farmetrengh (Radv: Csal. II.28). Fékagy, szügyelő, kék czapa aranyos farmetring (II.121). Hagiok e melleth egy feó lowath, zeógy eleoyewel, farmetrengewel (III.176). Az papistaknal csak ollyan az Christus, mint az hatas louon az szűgelő es az farmatring (Gyarm: Fel. 281). Szügyellő, farmatring (VectTrans. 22). Rúgd a farmatringot (Thaly: VÉ. II.294).

selyëm-matring: volumen serici Kr. Valami selyem matringgal ne keressed támogatni a böcsületet (Fal: NE. 30).

MATRÓZ: [homo nauticus; nauta; matrose]. A matroszszai részegek valának, dolgaikhoz azért nem-is láthatának (Gvad: RP. 251). Mivel szent Péter s Pál hajója most készül, várni kell; ha egyszer hogy ha ez meg-épül, el fogják azután erővel azt venni, mert rajta húsz matrósz s kevés nép fog lenni (297).

MATULA: matellio, matula MA. nachtgeschirr Adámi: Spr. Fellieb nő a bűnbe, soha meg nem ter, mint matula, pornata, moslekos desa, mennel tonab al, annal rutab (Mel: SzJan. 551).

szaró-matula: lasanum C. [nachtgeschirr].

MÁTYÁS: **1)** Mathias MA. **2)** [coracias garrula; nusshäher, holzhäher]. Jő a rigó, harkály, szarka, felzendül a tollas nép, mátyás kiált, oda farka, sok baglyokat fog a lép (Fal: Vers. 888).

szarka-mátyás. Úgy csevege, mint valamely tengeri szajkó, vagy hazánkbéli nyelveszegett szarka-mátyás: riusci solamente un ben istruito pappagallo (Fal: NA. 188).

MÁZ (*mázz* Major: Szót. 242): gypsum, glessum C. crusta MA. gyps KirBesz. 103. angeriihrt kalk Nom. 31. sparkalk, malter Adámi: Spr. Gyanta, máz: glessum C. Hinz gyanta avagy máz: succinum lyncurium seu glessum gummi Com: Jan. 25. A mázoló mázzal mázol: gypsator gypso gypsat 103. Magokat az ekklésia neve alatt el-rejtik; és tsak haszontalan mázzal tsallyák meg a' szegény embereket (Tus: Apol. 174). A tobzódók ollyak mint rút bitvány vázok, szinek, mint korsónak sárga kormos mázok (Thaly: VÉ. II.123).

Mázol: gypso, incrusto MA. [tünchen, beschmieren]. Mázlott fal: paries crustatus MA. Mázollyác vala az falt sárral (Kár: Bibl. II.118). Mázolt koporsó (MA: SB. 185). Sokakat fenyőszurokkal mázoltatott, és fáklya-gyanánt éjjel utszánként égettetett (Pázm: Préd. 285). En nem mazlok papirost sok féle novezetekkel (Illyef: BCsTomp. 56). Mocskokkal eszelőssen szinlő s-mázló tudatlan (Matkó: BCsák. Ciml.). Illyen modon akarjak az ő hamis magyarazattyokat be szinleni s-mazolni (MNyil: Irt. 219). Mázolni, szépegetni akarják vétkeit (ThemSec. 38). A világnak kevély ajándékja nem egyéb, hanem szép festékkel mázolt semmi (Fal: NA. 170). Jobb poeták voltak mindnyájunknál, és mi őket csak majmozzuk, és gondolattyaikat lopogatván, uj festékkel mázollyuk (Gvad: RP. Előb.).

be-mázol: incrusto C. [übertünchen]. Sok hamissággal foltozot, sok hazugsággal tatarozot, sok esztelenséggel bémázlott gazsági (Pázm: Kal. 414).

bemázolás: incrustatio, gypsatio MA. [das übertünchen].

környül-mázol: circumlino C.

mëg-mázol: incrusto MA. [tünchen]. Le-törölhető megmázolt hártyára (Com: Jan. 158).

mëgmázolás: incrustatio, gypsatio MA.

Mázolás, mázlás: **1)** [das tünchen, schmieren]. Nem unta e még meg képek mázolását? melyly szüz támogatja kezed rajzolását? (Orczy: KöltSz. 159). **2)** tectorium MA. Nom.[2] 269. [malter].

Mázoló: coniates C. incrustator MA. gypsator Com: Jan. 103. Béheazo, mazolo: crustarius MAl.

fal-mázló: tector MA. Fal-mázló mész: tectorium MA.

Mázos: gypsatus MA. Főzd meg egy tiszta fazekban mazosban (Mel: Herb. 31). A mázos vy ezerep a Christus tiszta teste (Mel: Sám. 370). Chinalny edent a sarbul, nemellyet mazoson, nemellyet parazton (Frank: HasznK. 9). Mikor az port az mázos csuporban töltöd, eczetet tölcs reá (Kecsk: ÖtvM. 288). Főzd mindaddig, mig vizzé nem lészen egy mázos csuporban (320). Mázos bokálycsészébül praesentáltanak (MonIrók. XXVII.205).

Mázotlan: [ohne glasur]. Ezeket törd jó lágyan öszve, azután egy mázotlan csuporban forrald fel (KecskM: Ötv. 294).

MAZOLÁNY, MAZOLÁN. Muselin, mazolány: musselin; de la mousseline KirBesz. 140. Hajszinű, mazolán-szoknya (Radv: Csal. II.216).

MÁZSA: centenarius C. pondo MA. [zentner]. Száz fontos mása: centenarius Com: Jan. 166. Masa: száz font, art. XV. 1304. PPBl. 607. Száz font, egy mása: hundert pfund, zentner KirBesz. 138. De masa vel centenario kupri duos frisaticos, item de masa vel centenario plumbi unum frisaticum [solvant]. 1288. (Endlicher 611). Eǵ masa arań (NagyszC. 241). Egi nagi masa araniat leleh (DebrC. 118). Az bin nehezebbet ńom eǵ masa onnal (410). Meg satzoltatá az országot, rea vetuén száz más'a ezüstet, és egy mas'a arannyat (Helt: Bibl. II.359). Adá az királnac száz talentum, mas'a aranyat: dedit regi centum talenta auri (Kár: Bibl. I.314. Pázm: Préd. 329. Zrinyi. I.70). Mázsával várta, de lat számra sem jutott neki a dicséretben (Fal: NE. 15). Egy lat okosság többet ér, hogy sem az ide s amoda fáradozó eszeskedés, bátor másával légyen (Fal: UE. 413). Olvashatta ottan az ember a népekre vetett adónak számát, a bészedett eziistnek annyi vagy amannyi száz má'záját (Moln: JEpül. 350).

Mázsáknyi: [zentner schwer]. A'nak szereteti menyivel nagyságosb? meg-számlalhatatlan gradusoknival és má'sákniyal nyilva (GKat: Válts. II. b: b).

Mázsál. Merni, másalni, fontolni: wägen KirBesz. 138.

Mázsáló: der bolz oder bälklein KirBesz. 138.

Mázsás: centenarium ponderans Sl. [zentner schwer]. Minap eggy kis kanász más juhász gyermekkel öszve kezde veszni pásztori versekkel. Koridon feltette fél mázsás ártámnyát, Titirus ketskéjét s legjobbik báránnyát (Fal: Vers. 905).

MAZSOLA (*molosa* Mel: Herb. 31. Ágost: Zar. 14. *malosa* Decsi: Adag. 187. Hall: Paizs. 40): **1)** astaphis C. [getrocknete weintraube, rosine]. Althaea: feyer malua, mazola (Beythe: Nom. 1). Legjobb malosával, drága csemegékkel kinálnák (Hall: Paizs. 40). [Vö. mazsola-szőlő]. **2)** vinum malvaticum MA. malvasier KirBesz. 126. Meeg malosatys fewt mereggel yzyk (Pesti: Fab. 35b). Thasium infundis, nem vizuel elegyited te a bort, hanem malosáual (Decsi: Adag. 187). Egy pohárka malosa: pocellum vini malvatici (Pázm: Kal. 1766. 887. Kr.). Egy általag malosa (VectTrans. 18). Malosával meg-tölt pohár (GKat: Válts. II.123). Ugy iszuk, mint a megpesdült édes mustot, a'vagy malosát (II.572). Meg-édesitett malosával itatá (Ágost: Zar. 14). Az nyulós büdös bort, azért malosanál sockal inkáb dicziric (Illyef: Jephta. 25).

Mazsolás. Malozsás [vezetéknév XVI—XVII. száz.]. (Nyr. X.227).

MAZÚR, MAZUL: **1)** [nép]. Lengyel, tatar, maszur muszka, prusz vala (Görcs: Máty. 76). Mazur ország (SzCsomb: Utleir. 27). **2)** egenus, erro PP. blutarm, landstreicher PPB. [elend, heimatlos, obdachlos]. Mazúr, szarándoc: extorris Com: Jan. 138. Mazur, quasi exheredatus et certa familia ac possessione carens; item bonis exutus; idem quod hebr. mamzer, spurius Otr: OrigHung. I.296. Hrusztán passa az jancsárokat mind mazullá teszi (MonIrók. III.189). Mazullyá lészen idegen földön (Megy: 6Jaj. II.19). Mindeneket el-hagyni a Christusért, nem azt tészi, hogy koldússá s-mazúrrá lenni, semmivel nem birni (Pós: Igazs. II.576). A Herodes Cajus Caesartol mazulvá tétették (GKat: Válts. II.314). Atyam engemet mazurrá tön (Szathm: Dom. 117). A perlekedésből vér-ontás, egy másnak mazurrá valo tétele jő-ki (Nán: SzőT. 301). Az hitetlen eb Bethlen Gabor miatt mazulla estem vala (TörtT. I.554). Még az kik oly főfő emberek voltak is jelen az Vácz megvételében, mind fogva hozatja és kit megölet s kit pedig mazullá tetet bennek (I.638). Ő benne bizakodgyál, ámbár szegény, mazúr légy, mert ő bővelkedő gazdag: ha te erőtelen vagy, erőss, sőt, minden-hato az isten (Csúzi: Tromb. 128. Kr.).

MÉC: semimodius, media metreta Sl. [metzen]. Ennekem semmyt többet nem adot, chak hwzonwt meech buzat (RMNy. III.21). [Tartozásom] megfizetésére rendeltem tizen öt száz szombati mecz bwzát (Radv: Csal. III.250). Adgyon egy méczet az város pecséti alatt (Thurzó: Lev. I 160). Fél köböl avagy métz: semodius (Com: Jan. 166).

MÉCS (*męts* Helt: Krón. UT. C7. *męch* Helt: VigK. 82): ellychnium, mergulus C. lampe KirBesz. 135. docht Com: Vest. 127. Az ǵertianak mechy (TihC. 182). A füstelgő męchet nem akaryia meg óltani (Helt: VigK. 82). Vasas méts, vasatlan mets (Radv: Csal. II.116). A gyertya világánál, métsnél tanuló (Com: Jan. 158). Mécsnél nagy lyuku forraztó csővel meg lehet forraztanyi (Kecsk: ÖtvM. 321). Mécs szurkáló vasacska (Tof: Zsolt. 653). Gyertya avagy mécs (Otr: Tökéll. 262).

[**Mécsës**]

Mécsëske. Metszek én, vagy más, a predikator tanitásának mécseskéjével, ha előttem fényeskedik az égő szővétnek? (Pázm: LuthV. 81. 84).

MECSET: delubrum, fanum, templum turcicum MA. türkische moschee Adámi: Spr. Mecset, török templom: mesquita PPBl. Az ő mecsettyek (Com: Jan. 129). Nem harangszóval adnak jelt, hanem arra rendeltetett emberek vannak, kik felmennek a mecsetbe, egész teli torokkal éneklik; ezt mindenik meghallván, a templomba mennek (Mik: TLev. 189. lev.).

MEDÁLY (*medaja* Radv: Csal. II.158. *médály* Felv: Dics. 32): medalia PP. nummus memoralis; medaille Kr. Bötük körül cirkálly majd mind eggy eggy médály (Felv: Dics. 32). Egy öreg medaja, melyben vagyon egy öreg chrisolitus (Radv: Csal. II.158).

MEDDIG (*meddég* Helt: UT. E3. *meddeg* Ozor: Christ. 93. *medzig* Born: Ének. 232. *meccziglen* Sylv: UT. I. vala*médgyl.* [így] Lép: PTük. II.335): **1)** quousque, quatenus C. usquequo MA. [wie weit? wie lange?]. Meddig örvendeznek az hitetlenek? quousque impii exultabunt? (SzCsene: Conf. 25). Szent Dávid gyakorta meg-kettőztette az ő meddigét Psal. 6. v. 4. (Mad: Evang. 767). **2)** [donec, dum; so lange]. Meddig Moyses az ő kezeyt fel tarthata, győzedelem addig sidoknak alla (Hofgr. 56). A ki tetszeni akar, megkivántassa magát, hol mikor vonogassa-is addig, a meddig már alig türi el a fél (Fal: UE. 510). **3)** [eine weile, eine zeit lang]. De miképen hogy a matska a tulajdon maga nehéz illatját nem érzi, a más nehéz illatokat pedig tsak meddig sem szenvedheti: azonképen . . . (Misk: VKert. 169). A paraszti rendek soha tanulásnak okáért tsak meddig sem bujdosnak (245). A döghletesség tsak meddig-is határában nem marada (GKat: Titk. 18).

[Közmondások]. Meddég tüzes a vas, addig kopácsold (Kisv: Adag. 132).

vala-meddig: **1)** aliquousque MA. [eine zeit lang, eine weile, ein stück wegs]. Mikor valameddig lakott vólna az Izrael Sittimben (Kár: Bibl I.144). Golyobisok csak valameddig való sem volna (Szal: Krón. 150). Fée száron fogua tartozzec valameddig az louat vinni (EsztT: IgAny. 349). A te töled el-menőt valameddig elkésérni ne tarts méltatlannac (Com: Jan. 200). **2)** [donec, dum, quamdiu; so lange]. Télben sok szép füueket el rőyt, és onnan ki nem boczáttia, valameddig az télben tart (Mih: ÖrökÉ. 41). Valameddig ezeket meg nem verjük, soha addig békességes lakasunk nem lészen (Liszny: Krón. 251). Orvosságom nem használ addig, valameddig ember meg nem gyónik (Hall: HHist. II.219). Addig irásomat meg-ne czafold, vala-meddig jól meg nem hányod-veted (Felv: SchSal. 2). Valameddig piheg ágyában a beteg, mindaddig meggyógyúlhat (Kisv: Adag. 13).

Meddiglen: **1)** quousque? [wie lange?]. Meddég leszec vgyan veletec, meddiglen szenuedgyelec el tüteket? quousque ero vobiscum, usque quo patiar vobis? (Helt: UT. E3). **2)** [dum;

› lange, während]. Meceziglenn ü velek vagon (Sylv: UT. I.52). lediglen az erdelyiec iò lackánac Budán: addic à törökec mind el rablác Erdélyt (Helt: Krón. 151).

vala-meddiglen. Vala meécziglen: quamdiu Sylv: UT. I.52. Ver: Verb. 196).

MEDDŐ (*mendü*? GuaryC. 44. *meddẅ* JordC. 821. 881. *eddü* TelC. 17. 23. *meddü* Helt: Bibl. I. Ooo. Fél: Bibl. 84. *eldœ*n Pázm: Préd. 701): **1)** infecundus, sterilis MA. [unfruchtbar]. Meddő tehén: taura C. Meddw lezen: steriles habebit NémGl. 333. Meddew zewl (sterilis parit) szok gyermekeket EhrC. 116). Myg nem meddew sokakat zywlne (AporC. 141). Has feleseget hoza, es ez mendü len, miert neki gérmöke nem (GuaryC. 44). Ky hywattatyk meddẅnek (WinklC. 277). Meddẅ ffiaak (JordC. 881). Meddev azzony allat (DomC. 175). z meddő ersebet gérmeket fogadot (DebrC. 344). Leen meddew ymelelmeel kyl (ÉrdyC. 535b). Elsebetnek, mell meddőnek hiattatik vala (Sylv: UT. I.81). Nem leszen à te barmad közet meddü (Helt: Bibl. I. Ooo). A te iuhaid es ketskeid nem voltaac meddöc (Helt: Bibl. I. P3). Ezért kelet budosnotoc, és a onosz, hituán, souán és meddő földre maradnotoc (Helt: Krón. b). Nem lészen te közötted magtalan, sem az te barmaid özöt meddő (Kár: Bibl. I.165). Viz-nélkül a föld soványsága, s a fák magtalansága meddün marad (Pázm: Préd. 701). Meddő héu (Radv: Csal. II.370). Ezek (fák) többire gyümöltstelenek, oványok, meddők, mint a nyirfa (Com: Jan. 21). Az istennek géje soha nicsen olly meddü, hogy némellyekben az hitnek gyümöltsét ne teremje (Apafi: Vend. 815). 1500 berbécset meddü ihval együtt küldjön (MonOkm. XXIV.24). Hogy gyümölcstelen s meddün ne maradgyanak (Hall: Paizs. 63). Meddő juhászkásztorság (Évk. XIII.86). Tenyésző-e, vagy meddő jövedelem Gal: NU. 281). **2)** [eunuchus]. Monda Vagao meddőnec: et ixit ad V. eunuchum suam (BécsiC. 36). Vannac mèddöc eunuchi) kic önmagocat megbéréltéc meññècnec orzagaiert MünchC. 49). **3)** [?] Hajtott ki gazda a mezőre juhot 8 báráyostul; száradott juhot vittek ki meddőre (MonTME. I.287).

Meddőség: sterilitas, infoecunditas C. Földnec meddősege mertecletic auag forbatlatic barmoknac sokassagaual: sterilitas errae compensatur pecorum multitudine (BécsiC. 214. KeszthC. 03). Az fődnek meddewseegeet et tawoztataa (ÉrdyC. 527b). En wgy kebzőm es mestersegemmel yntezőm, hogy walamely eten legyen, ki yli medwsegőt tegyőn (ÉrsC. 451b). Meddőség, gyümölcztelenség: accaron (MA: Bibl. Magy. 1). Esztendő meddősége: sterilitas anni (Prág: Serk. 824. Kr.).

Meddül: meddővé lesz; sterilesco MA.

MEDËNCE (*medőncze* WeszprC. 45): pelvis Pesti: Nom. 39. becken, Com: Vest. 140. zinnerne flasche, becken, Adámi pr. Medenczéből való jövendőlés: lecanomantia C. Ereztet izet a medencebe: in pelvem (MünchC. 198. JordC. 674). Annak wtanna boczata wyzet az medencebeben (ÉrsC. 87). Reez medencze (RMNy. II.84). Márchatoc a medőntzebeli vérbe, es hincheteg meg az aytonac felső küszőbit (Helt: Bibl. I. Hh). Medentze, mosdo fölet, avagy a kézre víz öntő edény mellett: super pelvim, aut ad gutturnium (Com: Vest. 82). Széles eziist medenczék negyven (MonIrók. XIII. 44). A nagyjánál az embereknek ezüst medencze volt (XI.324). Egy ezüst mosdó, medenczéstül (XXIV.138). Lássuk, harmintz szolga mértéklett lépéssel, 5 ki-ki terhelve ezüst medenczékkel (Orczy: Költh. 100).

borbély-medënce: pelvis tonsoria PP.

csurgó-medënce: gutturnium Nom.[2] 397

mosdó-medënce: malluvium, pollubrum Nom[2]. 315. (Radv: Csal. II.28). Mosdo metencze [így] (52. 119).

MEDVE: ursus, ursa MA. bär Com: Vest. 151. Medve név 1217. körül]. (VReg. 241. 323). Meta pervenit ad rivulum Medwefew 1303. (Borsod vm.) Castra Chaktornya, Medve et Gumlech 1387. (CodPatr. II.151). Egenlő meduevel: similis urso (BécsiC. 148). A kik az orozlant vagi a meduet meg fogiak (DebrC. 151. JordC. 907). Az masic fene vad egy nagy medue vala (Born: Énck. 353). Latot meduet, pardust (Mon: Apol. 449). Macska is egérrel, de nem a medvével álmodoz kementzében (Kisv: Adag. 47).

bak-medve: ursus C.

kis-medve. A kis medve, göntzöl küsszekere: ursa minor, cynosura ACsere: Enc. 99. [kleiner bär].

nőstény-medve: ursa C. [bärin].

tengëri-medve. Úgy hallom, a tengeri-medve olly bátorságos és gond nélkül való, hogy mikor legjobban dörög az ég, mentől magassabb kő-sziklára fel-bághat, ott aluszik (Zrínyi II.162).

Medvei: ursinus MA. [bären-].

Medvés: ursinus C.

1. MËG (*mige* HB. *megy* TelC. 34. 320. 331. stb. stb. ThewrC. 30. stb. stb. LevT. II.69. RMNy. II.67. többször Born: Ján. 3. ComBal. 10. 11. stb. ErdPorta 82. *meghy* ThewrC. 55. *megi* DebrC. 140. kit *megi* egettel, mond *megi* nekem, *megi* kel halnod stb. Pont. 185. 186. *meeg* akarandyok beeryzny WinklC. 357. nem bantya *meegh* LányiC. 24. *meeg* Mel: SzJán. 503. agya *mewgh* RMNy. II.227): **1)** re-, verbis praefixum Kr. [zurück]. Egebeknek yozagat agyatok meg: reddite alienum (EhrC. 58). Hoǵ ne mennenec meg: ne redirent (MünchC. 17). Öteth megh nem hwzhatia wala (PeerC. 49). Megh ada a harmycz ezősth penzth a papifeiedelmeknek (WinklC 176). Judas meg banuan bönet meg viueh a sidoknak a harmincz penzt (WeszpC. 82). Haza meg-térnec: domum redeunt (Com: Jan. 152). **2)** per-, verbis praefixum Kr. [be-]. Ea particula ita est compositiva per totum aliquod verbum, ut aliquande etiam postponatur verbo simplici, scilicet in imperativo; v. gr. verd-meg, percute. Est-que vis ejus significare aliquid non utcunque, sed realiter et penitus fieri; quod latine non alia, puam particula per commode exprimit; quamvis ejus emphaticam significationem non ad plenum assequatur (Otr: OrigHung. I.354). Turchucat mige zokoztia vala (HB). Megy oluadok wala: liquefiebam; megyodatlan (NémGl. 81. 95). Byztassad megh wetet: corrobora eum (JordC. 207). Megh byztathwan hwtet: confortans eum (608). Megy alla az dögh halal (TelC. 34). Legottan megy engeztelteték (320). Megy zabadytia ötet az edes Maria (339). Nyeluet erőssen megy kötözte (349). Te zeeth czontodbely welő megh eztewereedeek (ThewrC. 30). Megh köweztettenek vagatattanak keseertettenek (ÉrdyC. 522). Kiralinak kar tewewyeth semimeg ne absoluallya (LevT. I.155). Nem twdom my okon az ellensegel meg concordaltanak (277). Megy akarywk halalny (LevT. II.69). Meg-felelt ez argumentára (Matkó: BCsák. 76). Ha egy ideig meg nem estenek volna, de ugyan meg valaha (280). Hejh! s megbödülének Rákóczi álgyúi, hejh! smegrendülének Esztergom toroyai (Thaly: Adal. II.118). **3)** verbis praefixum significationem intendit PP. Haj! bezzeg vigan laktam néha ebben az házban! beh meg-tanczoltunk (Nán: SzűT. 347).

2. MËG: **1)** iterum, rursum Kr. [wieder]. Istennec angala Abakukot igen hamar meg ő helen teue: restituit II. confestim in loco suo (BécsiC. 177). Es tön meg vgan: et fecit similiter (MünchC. 50). Nem ertytek ee, hog mynden, ky embernek zayan be meegyen, hasaban megyen, es hẅ gyomrabol meg ky boczattatyk (JordC. 402). Meg wgymond: et iterum dicit (ÉrdyC. 9. 61. 515b). Ottan meg el kezdeek (570b). Kőuetek a zallasig de meg hazokhoz menenek (DebrC. 3). Le zalla meg fel röpül (103). Meg betetete es meg meg nitata harmaczor (VirgC. 84. ThewrC. 187). Lövő-belyeket zsákokkal bédugának, az bástyá-

ból kit meg kiszurkálának (RMK. III.141). Az vén Izráelnek kenyere elfogya. Menjetek buzáert! meg fiainak monda (RMK. IV.18). Nagy hertelen éyel meg viszsza fel tere (Helt: Canc. 101). Ad, s-meg elveszi (MA: SB. 53). Balduinus nem túd elő-ragaszkodni hamis vallásának óltalmában: hol eggyet mond, hol mást, a mit egyszer tanít, azt meg fel-forgattya (Pázm: LuthV. 235). De jaj, 's meg jaj! (Pázm: Préd. 319). Hogy az apostolok által egyebeket választana, és ezek által meg másokat (Pázm: Kal. 120). Szinte meg azon úton mostis, tisztán tarthattya (Pázm: Kal. 498). Más itt a szentlélek értelme; meg más Cajaphás-é (Czegl: Sion. 24). A hunnus avaresek ő tőlle meg ismét elpártoltak (Liszny: Krón. 249). Elől 's meg elől kezdgyük (Szathm: Dom. Előb. 23). Az bástyára nyargalok, meg visza ebédre (Bethl: Élet. II.44). Im ide postán meg török követek jüttek (MonOkm. XXIV.537). Egész begyekig a vizbe búván, ugy halászszák végig 's meg végig a nagy tókat [gődények] (Misk: VKert. 344). A cicoriának zöld leveleit megehetik: s-meg újjak nőlnek rajtok (Lipp: PKert. 91). **2)** [autem; hinwieder, aber]. Reegghel azt mondod . ., estennen megh azt mondod (JordC. 262). Kyről wgy mond zent Bernald: . . . zent Agoston meg wgy mond (ÉrdyC. 568b). Lakozzatok en bennem, en meg tű bennetek: manete in me, et ego in vobis manebo (Sylv: UT. I.150). Egyszer meg csufságból három követet küldetett reánk (Bethl: Élet. II.72). Ki lisztet, ki vajat, ki meg tojást hozott (Gvad: RP. 33). **3)** et Kr. [und]. A rész szerént gonoszságból, megh más felől jámborságbol állók (Czegl: ORoml. 255). Által meg által látjuk a dolgokat, fejtjük a titkokat, mikor kivántatik (Fal: NU. 321).

[Szólások]. Kömény vizet m e g a n n y i savanyu borral elegyics öszve, azzal mossad à szemedet (PP: PaxC. 53). Eztendőnel annak utanna m e g a z o n napon (DebrC. 10). Ha embőr meg azon napon bint teendi nem ég bin immar (107). Egyik minemű lator, másik m e g o l l y a n (Decsi: Adag. 169. 126). Példa-beszéd az; hogy annya minémű, leánya meg-ollyan (Pázm: Préd. 1127). Az gyönyörűség édes pepecseléssel mosolyodik kire kire; meg oly kegyetlen ő viszontag, midőn az szegény embert töőrébe akasztalta (MA: SB. 33).

mëg-mëg: iterato Kr. [wieder]. Mint meg-meg annyi egő fűszőgőket azoknak votisekben kibocsát (Czegl: MM. 289). Meg meg annyi vének (Megy: Dial. 65).

Mëgëst: ∾ Megest elváltozék az ő szüve (1516? ZichyG: Leányvári Boszorkány 4).

Mëgint (*meghynt* LányiC. 60. *meghenth* 197. *meghént* Czegl: Japh. 59. *megént* Born: Evang. III.107. GKat: Válts. II.84): **1)** iterum, rursum MA. iterum; wieder; ismét Com: Vest. 133. Adna ide az hoharth, es en meggenth hazza wyttettem (RMNy. II.111). Megint Daniel prophetanal azt olvasne (Mon: KépT. 69b. MA: Scult. 1017). A kétség miatt el ne hadgyon megént (Balassa: Ének. 50). Vincze megint bészegezte magát ura kedvébe (Fal: TÉ. 641). Arany órám megint vólt, s több drágaságom, jutalommal esett minden fáradságom (Gvad: RP. 155). **2)** [autem; hinwieder]. **a)** Két csoda történék: elő, mert vér nem jára ő nyakából; más csoda megint ez lőn: hogy mennyből angyalok szállának (ÉrsC. KatLeg). Mi az ű husábol tetemiből vagunc, ű megint a mienkből (Agend. 57). Az maradek hada negent, az ellensegtől meg iramtatvan, futásban vala (Lép: PTük. I.123). Nélöl pedig meg faragot kűből, néholt megint iget téglábúl (Konst. 4). Körülötte halastók vadnak, mellette megint folyó-vizecske (RakF: Lev. I.236). **b)** Igaz, hogy az ő lábainak gyorsasága is segítette ötet; de megint csak hiába futott volna, ha . . . (Tel: Evang. I.223). De megint az mindenhato vr istennekis gondviselese kj teczie it (Born: Evang. I.116. 22)' **c)** Más nem tudgya, hanem csak én, s megint ő (Hall: Paizs. Előb. 8).

is-mëgént (*ismégént* Huszti: Aen. 13. *ysmégenten* LevT. II. 162. *ismégint* MA: SB. 138): [rursus, iterum; wieder]. Eh zűzet hozzaia vitete ismegent es monda (DebrC. 178). El meneh ismegent a pusztaba (222). Hetfen regnel ismegent fel mene vronk Iesus Ierusalembe (WeszprC. 17). Ot meg lattok ismegenth eugemeth (51). Esmeghenth keerdyk vala őtet az írastudo sydook (WinklC. 306). Ismegint az császár teljűve (Mon: Írók. III.69). Hadadat János fia népe megvivé, kit ismegint az Balassy az király fiátul megvivé (102). Ismegent harmadik tavasszal ültesd el (Radv: Csal. III.55). Tiszta szivet kegyessen füld belém ismegint (Balassa: Ének. 62). Az bűnös dolos bűnöket ismegint nyomann felássuk (MA: Scult. 169. 300). [Vö. **ISMÉT, ISMÉNT, is-még**]

Mëginten: iterum, rursum MA. [wieder]. Sokáig ott ne várakozzék, mert meginten alá költetik menni (KecskTört. II. 482).

is-mëginten: ∾ Esmegenthen hagyom az mayorbelj mar hamatth fyannak (RMNy. II.218). Legyen bekesseghe, kyth en ysmegynthen megh halalhassak (233. KBécs. 1651. 16. 18).

Mëgintlen: iterum, rursum Kr. [wiederum]. Igyekezzél azon, hogy győzd meg szeretetedet: de megintlen az én igyekezetem, hogy . . (Mik: MulN. 189).

3. MËG, MÖG: pars postica, Kassai: Szókönyv. III.319. [hintergrund, hinterer raum]. Aito megi: posticum; die hintertür Nom. 32. Hegymeg: locus monti adsitus Kr. Analectes: fa gyapot, mellyel az leányok a hatok megit meg töltik, hogy ékesb termetűeknek láttassanak Major: Szót. Mugsar, locus 1214. lacus 1277. (CodDipl.). Vallis megemegh vocata 1263 (Wenzel VIII.53) Lacus posterior vulgariter mugsar; lacus exterior vulg. elevsar vocatus 1276 (CodPatr. I.66). Cadet in vallem vulgo egeurmengh appellatam (Nyr. VII.171). Locus Zyluaknz juxta Fyzesmege existens 1338 (CodPatr. IV.160). Az ajtonak vagyon mind a két felől ajtó ragasztoi, ajto-megői, melléki: posten (Com: Orb. 131). Az ajtó széleinec, oldalainac ajto ragasztói, ajto megei lésznec: antarum postes erunt (Com: Jan. 106). Az ajtó megin által (per posticum) ki-menetel vagyon másuvá (108). Hegymegi [vezetéknév 16—17. sz.] (Nyr. X.226).

Mëgé, mögé: 1) [retro; zurück, hinten]. Hallottam en afamtol, hog te vram vőtted-volna Isrlt menden nemzetéeből es mu afainkat őmendèn megè való őregbiből: ex omnibus suis (BécsiC. 78). Sokac menenec mege: abierunt retro (MünchC. 182). **2)** pone PPBl. [hinter]. **a)** [hová?] Kerüly hátunk megé: *pone nos recede PPBl. El fordolfanak hatmege es altalkoggának, kik akarnak ennekem gonozokat (AporC. 21). Meny hatam meeghee: vade retro me (JordC. 482). Kezeydeth hatad mőgee kőthőzwen (CzechC. 32). Kezeit háta mege kötték (DebrC. 616). Eregg hatam meghe (Sylv: UT. I.86). Hátoc megé állapéc: post tergum stetit (Helt: Bibl. I. Ii2). Kemenceze megeé el reitezuen (Tel: Fel. 201). Esett az oltár megé (Mel: Sám. 121). Helyheztetée az kőfal mege: in loco post murum (Kár: Bibl. I.430). Az kő fal megé lépék (MesésK. 17). Isten igéjének hátok megé való vetésével (Toln: Vig. 30). Engemet nagy köz földőn az tudományban, és értelemben hátok megé hagynak (Pázm: Kal. 98). Azokat háta megé veti (Czegl: ORoml. 250). Magyarországban ki érkezvén Erdély-országát hátok megé az erdőn túl hadták vala (Liszny: Krón. 217). Nem is merészelné az ellenség is háta megé hagyni az Tiszán túl való hadat (Kem: Élet 103). **b)** [hol?] Hellek hátam mege nag szozatot (Mel: SzJán. 51). Az mi szüleinket hatok mege ne szidalmazzuk (Fél: Tan. 367). Hát megé való ezüstfolas: postica sanna (Decsi: Adag. 2 .). Ragalmaztále valakit háta megé? (Vás: CanCat. 223). Azt ő néki szeméreme ne vessétek, háta megé ne szollyátok (Sam: Cer 163). A barátodat szemben meg-betsűllyed, hata-megé ditsérjed (Teleki: FLel. 35).

Mëgëtt, mögött, mëgött: post, a tergo, pone MA. [hin-er]. Zent Ferencz az egyhaznak oltara megett el enyezte magat madsagra (EhrC. 131). Latuan azzonunkat az aitomôgôt alania TihC. 190). Az lellahnak hata môghôt masod sathor (JordC. 13. CornC. 109). Szárnya meget (Helt: Krón. 50). Ime a nyi-ie innen vadnac megeted, hozd el (Helt: Bibl. II.155). Az aito negôt (Mel: SzJán. 125). Szembe szépet szól, hát meget meg agalmaz (Decsi: Adag. 196). Énis adnám tanáczul, hogy ember ilféle czáczogást utra boczátana, hogyha semmi veszedelem negette nem volna (MA: Tan. 705). A tôrvényház meget: pone raetorium (Com: Jan. 121).

[Közmondások]. Farkast emlegetnek, kert meget kullog: lupus n fabula (Decsi: Adag. 296. PPBl.) Hiuatlan vendegnec aytó me-et helye (Vás: CanCat. 467).

Mëgől, mögől, mëgül, mögül: 1) [adverbium] ex loco ostico, Kassai: Szókönyv. III.346. [von hinten]. Latuatoc gûle-ezetet megôl es elôl: visa turba de retro et ab ante (BécsiC. 10). 2) [postpositio] a) [von hinter]. Byzoth embôrth zôrzôttem, ki jzon hjrrel tarh Kozon beek [bég] hatha môghôl (LevT. I.226). Soc ép iő vala az vton a hegy megûl az óldalon alá (Helt: Bibl. I.203). Hat môgûl (Frank: HasznK. b). Fel-kele az asztal mógûl GKat: Válts. I.957). b) [hinter]. Az varas môgôl vessetek lest: onite insidias post civitatem (JordC. 301). Jezusnac háta megûl erûle és az ô ruháját illeté (Kár: Bibl. III.36). Örűdnek, s gyûlnek seregben hát megûl a gonosz népek (MA: Zsolt. 8). Hát megûl való megguggolás: sanna postica (Com: Jan. 87).

[Mëgöz ?]

mëg-mëgöz: racemo. Mikor a te szôlyôdet meg szeden-ed, meg ne megôzzed: si vindemiaveris vineam tuam, non olliges remanentes racemos (Helt: Bibl. I. Xxx4).

MÉG (*meeg* Born: Ének. 317. *mëglen* Sylv: UT. II.108. stb. *ugis* KBécs. 1572. B7. sôt *mig* enni sem tud László: Petr. 8):) adhuc C. [noch]. a) Mégnem: nondum C. Még eddig: ad-uc, noch Com: Vest. 118. Igeie meg ô zaiabol ki nem ment ala: needum (BécsiC. 64). Ez idevben zent Margit azzon meeg ol nem zolhat vala (MargL. 1). Ky mikoron ez velagban volna neeg (DomC. 252). Meg mikoron bodogsagos zent Ferencz ez elagi ruhayaba volna (VirgC. 80). Ferencz, te meegh ennekem des vagi (85). Kinec a partian meeg mostis szip almac terôm-ec (Szék: Krón. 11). Még eddig nem (ErdTörtT. I.9). Még em-is kezde ortzánn pelyhesedni (Gyöngy: Cup. 10). b) Még kkor: jam tum MA. Még régen: jam olim PP. Meeg zûlete-enek napiatol fogua (DebrC. 14). Meeg hamar [csakhamar] ez erzetnek jo fratere leszen (DomC. 64). En az Magyar országot iánlottam még régen a szűz Maria aszszonyunknak (Helt: Krón. 2). Ez ûdûbe vettetec be a Triton nevû toba, meeg kiczin oraba (Szék: Krón. 9). Valaminthogy a sas még tsak apró pi-es korokban kezdi szoktatni az ô tsirkéit a napra nézni: azon-ép az ekklésiának az ô fiait még kitsiny korokban kell a itre oktatni (Misk: VKert. 281). Még ma ollyan dolgot cselek-zem raita, hogy . . . (Fr: SzJán. 62). 2) adhuc C. [noch]. a) leg annak felette: insuper EhrC. 61. Megh egyeb pelda beze-et vethee hw nekyk: aliam parabolam propsuit eis (JordC. 95). Az isten megáldotta az el-vesztek helyett még annyi bar-nokkal (Kónyi: HRom. 201). b) Még inkább: potius adhuc; még jobban: adhuc melius Kr. Meegh bôtstelembûl nevezitôk, ogy sem mint . . . (Alv: Itin. 50). 3) [imo: ja, ja noch mehr].) Még annak fölötte: quin etiam MA. Az kyral eleebbe ueled l megôk: meg [így] elôl uezlek tegôdeth es az kyralnal kô-örgôk erôtted (KazC. 108). A gazdagon készittetet lakadalom-an friss étkec vannac, és még (sôt penig, etquidem) kûlômb ûlômb fogásoc (Com: Jan. 111). Nem hogy nem elegyitenék-meg az isten beszédet, de még magok voltanak ki költôi a sok találmányoknak (Matkó: BCsák. 62). b) Nem czak testek-nek, de meegh lelkeknek es hasznalna (JordC. 706. 764). Az hit megh az gonoszokba es talaltatik (TihC. 2). Soha valamy nem irattatot Maria zentsegerevl, sevt meeg chak tamadasarwl es (CornC. 5). Meeg enel nagiob zineknek titkat es meg tutta (VirgC. 15). Még vakis láttia ezt: vel caeco apparent (Decsi: Adag. 62). Még az hangyának-is vagyon haragja (Czegl: MM. 13). Még hétköznapokon-is hivalkodnac: etiam profestis diebus otiantur (Com: Jan. 197). Térj eszedre! ne pôkjenek-meg még csak a gyermekek-is (Matkó: BCák. 221). c) Meg csak az ételt sem agiak valah neki (DebrC. 89). Kyth meegh az mennyek sem foghatnak be (ThewrC. 100). Meeg a Baal papiait sem czalhatta meg (Mel: SzJán. 55). Még czak nyomában sem hághat (Decsi: Adag. 112). d) Ha meeg mynnyayan meg tantorodannak es: etsi omnes scandalizati fuerint in te (JordC. 440). Keer' tewlem, es adom tee neked, ha meeg orzagomnak feleet is (ÉrdyC. 522b. LányiC. 98). De ne szoly hazugságot még ha valakinec azzal valamit hasznalhatnál-is (Czegl: Japh. 5).

is-még (*eseglenn*? 1516? ZichyG: Leányvári Boszorkány 4. *eesmeg* NémGl. 135. *esmegh:* iterum Ozor: Christ. 22. *esmeeg* ÉrdyC. 16. *ysmegh* 520. *essmeegh* LányiC 36. *esmek* 94. *esmeeg* MargL. 18. *esmeg* TelC. 60. Zvon: Osiand. 195. *esmwglen* Komj: SzPál. 35. *ismig* RákF: Lev. IV.476. *ismwg* Komj: SzPál. 22. *ismwglen* 28): iterato, vicissim C. rursus, rursum, iterum, vicis-sim MA. wiederum, abermal PPB. Ez kesedelmben nem yw-uend esmeg czerges (EhrC. 14). Agyad esmeg ennekem, my-keppen elezteh (47). Ne felyetek kewsded czordac, mert kelletec ty attyatoknak adnya orzagat nektek esmeg (89). Azert ô zanoc ésmég felemeluen, kezdénec sirńoc: elevata igitur voce rursum flere coeperunt (BécsiC. 2). Esmeg vyve hewtet az er-deg: iterum assumpsit eum diabolus (JordC. 363). Esmeg ha-sonlatos menyeknek orzaga: iterum simile est regnum caelorum (396). Nagy nehezen meg nyereek az feyedelemtwl, hogy be veetetneek esmeg az calastromban (ÉrdyC. 339b). Hogi ha es-meg neked ielenendik, mongiad ezt neki (VirgC. 21. 34). Leverée azzokat esmeg (Helt: Krón. 129). Az ûres feiû bolond fiak ismeg bolond fiaktûl valók (Mel: Jób. 70). Valami attied, az mind enim, ismeg az enim mind tied (Mel: SzJán. 4). Rez rostán által szûrôd, ismeg más vizben fôzôd (Mel: Herb. 27). Valamit az emberek vetnek, ismeg azt arattyak be (Frank: HasznK. 74). Ha fel serkensz ne-is alugyál-el ismég (Com: Jan. 113). Raytunk kônyôrîdt, hogy ismég egyebeken kônyôrûl-jûnk (Mad: Evang. 454). El távozol a teremtett állatoktól, majd ismég azokhoz járulsz (Illy: KrÉlet. 402). [Vö. **ISMÉT, IS-MÉNT, is-mëgint**].

isméglen: ∾ MA. PPB. lôuô żozat monduan: megfenesei-tettem es meglen (iterum) megfeneseitetem (MünchC. 197). Es-meglen elôl ŷ menne a kemensegôs iaratlan vton (NagyszC. 30). Es ismeglen alombol fel serkentem (Born: Ének. 282). Mihelt az meleg éri, ottan ismeglen lábra kél (Cis. F2). Ezután ismeglen megjelenék Jézus a két tanítványnak (Tel: Evang. II.18).

Mégen: [adhuc; noch]. Ky art, arczon meegen: qui injuste agit, injuste agat adhuc (JordC. 928). Ky ygaz, igazollyon meeghen: qui justus est, justificetur adhuc (929. KulcsC. 191).

Mégis: 1) etiamnum, adhuc MA. [noch, noch immer]. Es megys nagy tyztesseget teznek az helnek: adhuc autem ma-gnam reverentiam exhibent illi loco (EhrC. 28). Megh es vallok wneky: adhuc confitebor illi (KulcsC. 103). 2) adhuc MA. etiam, dein C. [rursum; wieder, wiederum]. Monda: ha tebet akarz, meges tebet adok; de az megelegeduen elmene (EhrC. 7. 89). Foga es zûlô neki fiat: meges foga es zûlô leant: con-cepit adhuc (BécsiC. 181). Meegh ees teeb dolgokat hallywnk (ÉrdyC. 512b). De hallyok meeg ees (533b). Kôwetkôznek meeg ys ygôn zeep ymadsagok (CzechC. 31). Ada neky pynzth

kywel meges egh ezthendeigh thanollyon (LevT. I.268. 43). Megees hasonlatos az mennyeknek orzaga az oly kereskedew emberhez . .; megees hasonlatos az mennyeknek orzaga az warsahoz . .: rursus, simile est regnum caelorum . . (Pesti: NTest. 29). Az 5 és 2 teszen 7, megis 5 hozzá tészen 12 (Helt: Arithm. 6). Még-is [megint] Vegetiust előhivom (Zrinyi: Áf.² 69). A posta pénz végett embereit nem küldötte fel hozzám, parancsolom azért méghis újjobban, éjjel nappal küldgye bizonyos embereit hozzám (KecskTört. III.305). 3) tamen MA. [doch]. a) Jol lehet imar soha megh ne ńerhessem: de meges igekőznem emberőket attul megh foztanom (KazC. 33). I[n]gen sem tudom ky nág: demaga immeges harom sengh naznat adok 107). Jóllehet azok mind én nálam vannak, de maga mégis az ebek ugatását el nem szenvedhetem (Pesti: Fab. Toldy kiad. 222). Noha semmiuel nem tartozic uala, de megis fizetni akara (Tel: Evang. I.165). A szemesek látják, hogy ezer a veszedelem előttök, mégis követik (Fal: NU. 354). Ámbár mindég megbánást emlegetnek, mégis csak azért történik az, hogy a nép előtt tekintetbe legyenek (NótPM. 11). b) Ha megys elég nem leyenne (LányiC. 169). Mégis nem ŷlt a szamárra (Helt: Mes 4). Nap el teléc, senki meg is nincz Tolnán (Görcs: Máty. 80). Nem kedueszy az vr, de mégis nem morgok (Mel: Jób. 16). Emlekőzöm, és mégis nem hisztec nékem (Zvon: Post. I.58). Az eleven kén eső hig, folyó, még-is nem nedves: . . liquidum est, nec tamen madet (Com: Jan. 19).

Mégsëm: 1) necdum MA. [noch nicht]. Megh sem hyzy wala Marta tellyessegel istenseget Yeswsnak (ÉrsC. 75). 2) [tamen non; doch nicht]. Ianos kőzelben vagyon wr Iesushoz, de maga meeg sem Cristus (ÉrdyC. 346b). Én kialtok hozzád egész napon, de még sem felelsz meg (MA: Zsolt. 54). Ha az Szamos mind araniual folnais, még sem elég volna ennekem (ComBal. 11). Hogi ha wolnal fenes angyal, thegedet meeg em hynnélek (ÉrsC. 474-5).

Méglen: [adhuc; noch]. Mikoron meglen eelne ezuylagban: dum adhuc viveret (EhrC. 2). Mykoron meglen gyermegded volnal (PeerC. 312). Ewthwen eztendőd meglen nynczen (nondum habes), es Abrahamot lattad? (JordC. 675). Az wtolso reeze meeglen el nem yewt (ÉrdyC. 539b). Męglenn szent lilek nem vala ů nálok: nondum erat sp. s. apud eos (Sylv: UT. I. 138). Męglen nig holnap vagon es az aratasnak ideie el iů: adhuc quadrimestre superest spatium, et messis erit (131).

MËGYE (*megaia* 1055. CodDipl. I.390. *mega* MA. 350. *mögye* Frank: HasznK. a. *mögyes* templom Görcs: Máty. 30): 1) limes MA. [grenze]. Alius locus, qui Gisnav dicitur, haec talibus terminabatur confiniis: juxta Fizeg munorua Kereku, inde vlues megaia, post monorau Kukurea 1055 (CodDipl. I.390). Spinosa distinctio quae vocatur mege 1237. (CodPatr. IV.21). Megemuto [megyemutató, 1250 körül] (Wenzel II.21). Per quoddam mege in latere byrch tendit 1288. (IX.490). Vadit per vallem megemegh vocatam 1263. (Nyr. VII.174). Arbor salicis antiqua Meghefyuz dicta 1295. (Wenzel X.201). Inde ad metam terream que est in Mege 1315 (Pozsegai kápt. kiadv.). Az szantofőldec megyeiben (MA: Tan. Előb. 16). Az szántó-földeken, és azoknak megyéjén őrőmest terem (Lipp: PKert. II.116). Fűri pitpalattya-is megszűnt a megyéken (Gyöngy: KJ. 129). 2) districtus, circuitus MA. [comitatus; gebiet, kreis, komitat]. Mega vel megye: districtus, comitatus MA. 350. Ducis ministri qui in mega regis sunt, et regis qui in mega sunt ducis, ante comitem et judicem delitigent (Decretum Colomanni regis, Endlicher 352). In quamcunque civitatis megam rex digrediatur, ibi judices duo megales cum eo commigrent (365). Zent Peter egyhaza, kynek megyeyben lakozyk vala akoron ez ifyv (DomC. 211). Monda az pap: io tahat en megyem vagy, es ennek okaert myert en megyem vagy, en meg akarom zabadeytanom en lelkemet te rolad (uo.) Az ő megyéjében, földi határában akar melly tisztviselő-is végezhet: in territorio suo (Com: Jan. 142). Kitsoda alétotta, hogy néked jussod vagyon a közönséges konziliomokat öszve hivni? Ki mondotta hogy az egész világ a te megéd? (Tus: Apol. 171). Ez az egész megye buzgó óhajtása (Fal: Vers. 904).

vár-mëgye: comitatus Kr. Com: Jan. 143. Az vr Bathory Andras Sykso fele megyen az nypywel de a warmegyeketh Komaromba haggya (RMNy. II.55). Saros warmegye (11). Valami kenés vármegye nép (MonIrók. III.183). Vas var mögye (Frank: HasznK. 1. Zrinyi II.197). Mind király székén, mind vármegyén mindenütt állok ů kegyelmiirt (Gér: KárCs. III.287). Hét itt a vármegye (Felv: Dics. 47).

Mëgyés: habens districtum, circuitum Kr. [distrikts-, kreis-]. Megyés egyház: matrona ecclesia Ver: Verb. 211. (ÉrdyC. 300). Megyes templom (Helt: Háló. 350).

Mëgyéz: limito MA. [begrenzen]. Ezeknek megyezői czélvetői (finitores) az étszaki és a déli kerület (Com: Orb. 211).

Mëgyézés: limitatio MA.

MËGGY (*mudies* 1297): cerasum MA. amarillum PP. PPBl. cerasum apronianum Sl. [weichsel]. Medgyek avagy veres tsereszнyék: amarilla Com: Jan. 19. Medgy, avagy veres tseresznye: amaryllum Major: Szót. 31. Medgy, cerasus acrior, merasum nostris latine dictus [így] Otr: OrigHung. II.57. Savanyú tseresznye, medgy: eine sauere kirsche KirBesz. 153. Sdva medgy 1373.(Nyr. XI.336). Kónya hadának medgyet vöttem (MonTME. I.233).

hályog-mëggy. Halyamegy [így]: amarelli; amarellen Pesti: Nom. 54. A lugasok vagy ki-nyitva lésznek vagy arcusokra hajtva; az elsőt szőlő tővekkel kőll ki-űltetni az másikat kűlőmb kűlőmb féle gyűmőlcs fákbúl: úgymint mogyoró fábul, halyag megy, spanyor halyag megy és tőbb e féle fákbúl (Lipp: PKert. I.16).

hólyagos-mëggy: cerasa caeciliana PPl.

vad-mëggy: chamaerasus Beythe: Nom. 3.

varju-meggy: heidebeere Com: Orb. 21.

Mëggyes: 1) [amarillinum; weichsel-] Medgyes bor: vinum amarillinum PP. cerasites Sl. A meggyes bor rendre teli töltve állott az jeges cseberben (MonIrók. XI.326). 2) cerasetum Sl. [weichselpflanzung]. Mydies pomerium 1297. (CodPatr. VI.423). Megyes [város Erdélyben] (Helt: Krón. 6). Meggies varosa (Vars: Xerx. 11).

MËGGYEK, MËGGYÉN, MËGGYÜNK: [quid faciam? quid faciat? quid faciamus? was soll ich tun? was soll er tun? was sollen wir tun?]. Meǵǵec, hoǵ nińćen houa takariam en ǵimőlćimet: quid faciam . . . (MünchC. 139). Oh meggyek már, és hova legyek, és vigaságot hol keressek? (RMK. I.114. 335). Kegyelmes istentül néki méltóltaték, nem tud vala medgyen, szava ígyen esék . . . (RMK. II.32). Medgyek uram hogyha az leán nem akar én velem eljőnie? (114. 117). Atyjafiaihoz méne, nékik monda: Jaj nem tudom, meggyek, József ninesen az kútban (RMK IV.7). Monda Holofernes: medgyünk ha az [étek] elfogyand? Felele az Judit: hiszem istent, hogy el nem fogy (RMK. V.149). Pápa: Medgyünk pispek uram? Pispök: Medgyünk, hanem csak pironkodjunk; tudtam én ezt, hogy így lészen (233). Nem tud meggyen nagy búában (Balassa: Költ. 3). [Vö. **MËTSZÉK**]

1. MÉH (*meeh* JordC. 35. 517. *méh* Fél: Bibl. 2. *meh* BécsiC. 2. 88. *mih* Sylv: UT. I.80. Born: Ének. 21. 210): uter, vulva C. uterus, matrix MA. [gebärmutter, schoss]. Minem valloc fiakat en mehemben? num habeo filios in utero meo? (BécsiC. 2. 88). Aǵ nekie mehet fiaknalkűl: da eis vulvam

sine liberis (193). Te nem zernyewleed zyznek meheeth: non horruisti virginis uterum (FestC. 22). Ő bőlczesegnek mehe (CzechC. 41). Hw annyoknak mehethwl foghwa: de matris utero (JordC. 413. 517). Te meheduek aldot dymevleho (DomC. 198). Ky hywa anyanknak meheeből Cristus Jesust zeplőtelen zyznek embery nemet Adamnak es Ewanak meheeből (ÉrdyC. 343). Hogy ne kőnyőrwlne ő mehenek zűlőtten: ut non misereatur filio uteri sui (ÉrsC. 21). Ky boztal engemeth anyamnak mehebel: extraxisti me ex ventre (KulcsC. 40). Az wr annakelőtte erőssen berekesztette vala Abimelec hazanac minden méhet: concluserat dominus omnem vulvam domus Abimelech (Helt: Bibl. I.J). Mihenec gyimőltseből szűletec (Born: Ének. 21). Méhe-fájás (Com: Jan. 175). A ki az-előt látot, de most vak, úgy nem erőltetethetni hogy most lásson, mint a ki annya méhéből világtalan vólt (Pázm: LuthV. 113).

[Szólások]. Méhébe fogadni: concipere MA. Meheben fogatta (ÉrdyC. 628b). Mihedbe magzatot fogacéz (Sylv: UT. I. 80). Az szűz méhében fogad: virgo in utero habebit (Fél: Bibl. 2). Anyam mikoron az ő mihebe engemet fogada (Born: Ének. 210). Felty vala az ev mehbe fekevt atyafyanak Istvan kyralnak halalat (MargL. 87). Merő mezitelen, mint az anya méhéből ki iőt (Decsi: Adag. 150). Nem kőniőrűlne az ő mehetől szakatton [gyermekén] (Kulcs: Evang. 425).

anya-méh: uterus SI. [mutterschoss]. Az anay mebbe meg sentőltetnen (TelC. 82). Anya-méh-fordulás (Pázm: Préd. 321. Kr.). Orvosságoc, a mellyec anya méh gyógyitóc (Com: Jan. 175).

ëgy-méhbeliek: [uterini; geschwister]. (Ver: Verb. 88).

szülő-méh: [uterus; gebärmutter]. Kis aszszony havának 26. napián magyarázzák az szemnek és szűlőméhnek fájdalmit, tűdőnek és májnak nyavalyáját, szűvfájást, torok-gyikot, gőrcsőt, hát-gerinczi szenvedésit (KNagysz. 1613. D6).

2. MÉH (*meeh* ÉrsC. 263b. *mih* OrvK. 62. 69. 71. Szeg: Aqu. 72. *méhek* Toln: Vig. 224): apes C. [biene]. Búg, galamb-tartó hely, méhek állások: loculamentum PPBl. Fürt-méhek: uva PPBl. Fürtösön öszve-tsomózott méh: *uber apum PPBl. Egi ray meh zalla reiaia (DebrC. 17). A vyaz, kit a zegen fergek a mehők giűtenek (DebrC. 174). A nőmős meh a lőlki mezeket giűtuen (206). Ekes mykent meeh, bwdoso mikent wad kaan (ÉrsC. 263b. Helt: Bibl. I. Kkk3). Oroszlan szaiaban ray mehet talala (Born: Ének. 590. MA: Bibl. I.231. DBenkő: Flor. 100).

anya-méh: apes pro foetificatione relictae Kr. [mutterbiene]. Kamaráson 325 anya méhemet verték fel rajzás kezdetén (Bethl: Élet. II.47). Mint anya méhet sereglő sűrű rajt, bús szivemre a gond búllatott annyi zajt (PhilFl. 3).

dongó-méh: bombilius C. Dongó méh, dongó bogár: bombylius PPBl.

here-méh: fucus Kr. [drohne]. Dőngő here méhec (MA: Scult. 292).

or-méh. Az melly helyre szokik az or mih, azon helyen való mihedet ted férre onnan (OrvK. 71. 72).

vezérlő-méh: [mutterbiene]. Szent Orban nap tájban nyisd meg az méh kasokat és űrőm füstel űzd el az méheket a sonkolyrúl és lásd meg, mennyi házacskákat csináltanak a sonkolyon s-annyi vezérlő méhek lesznek, s-annyi rajt-is eresztenek (Lipp: Cal. 29).

Méhecske: apecula C. [kleine biene]. Mellyik az legjób madár, és az leggonoszszab pecsényejű? Az mehecske (MesésK. 13. 14). Volt egy kis méhecbkém, gyönyörűségechkém (Zrinyi. II.129). Hadd el én méhechkém, édes szép képechkém (II 132). Egy rózsáról pók szí mérget, s a méhecske lépes mézet, ebből kiki érthessen (Amade: Vers. 174).

Méhes: **1)** apiatus MA. Villa Méhes 1220. (VReg. 361). **2)** apiarius MA. Méhes vagy méheckel bánó ember: apiarius Com: Jan. 72. Méhes-gazda (Misk: VKert. 646). **3)** apiarium C.

Méhész: apiarius, mellarius PP. [bienenzüchter]. (Nad: Kert. 108).

MËKËG (*mőkőg*, Matkó): kecske módra szól Kr. [balo; meckern]. A bárány béget, mekeg: agnus balat Com: Jan. 43. Bakját mőkőgteti (Matkó: BCsák. 34). Azon bakot nyuzza, a melyet eléggé mőkőgtetett (278). Mekeg a víg kecske, mikor anyját szija (Fal: Vers. 908).

Mëkëgés: [balatus; das meckern]. Egy kecske gödölyét hoza, ennek mekegését Tóbiás meghallá (RMK. II.327). Hogy mekegésre ne iusson (Bal: CsIsk. 138). Kerengő borjúnak mekegési (Illyef: BCsTomp. 225).

MEKKORA (*mikoru* RMK. III.433. Land: UjSegíts. I.526. *mikora* Tyuk: Józs. 5. *mikorák* Prág: Serk. 937.): quantus Kr. [wie gross]. Akarja látni az lobogót, mikorú lenne, hogy az versőket reá festhetnéje (RMK. III.433). Idejét jelenti-meg Moses, mikora idős volt Joseph, mikor báttyaitul el-adatott (Tyuk: Józs. 5). Nem tudgya, mennyit s mekkorákat válaszszon (Fal: NA. 142). A ki kivánja tudni, mekkora lehet Páris városa (Fal: TÉ. 774).

akár-mekkora: quantuscunque MF. [wie gross immer]. Ez világnak minden édességi, akar mikorák legyenekis, meg keserednec: quantacunque fuerint, amarescunt (Prág: Serk. 937. MF: Pótl. XXII).

vala-mekkora: [quantus; wie gross]. Valamekkora foly kősztűnk, az ki menőknek meg akkora veszedelmek lészen (Forró: Curt. 545).

Mekkorácska. Melly-korotska [így], mennyitske: quantulus PPBl.

Mekkoraság: quantitas Kr. [grösse]. Ha mikoruságat meg gondolod kicsin számu volt [hajdan az anyaszentegyház] (Pécsv: Fel. 409).

MËLANKÓLIA: [melancholie]. Szomorító fekete epe, sár a testben, mélánkolia: bilis atra PPBl. Ne engedgyük, hogy a gondolat és a melancholia elfogja elménket (Mik: TLev. 295).

MELEG (*melêg* Sylv: UT. II.140): calidus C. caldus MA. [warm]. Meleg vagyok: tepeo C. Sem hideg sem meleg: tepidus; melegen: calide, fervide; melegen tartom: fovo **a)** Sem hydegh sem melegh nem vagy (JordC. 891. ÉrdyC. 185. 500b. TewrC. 148). Melêg vağ, es sem hidêg sem buzgo: tepidus es, et nec frigidus, nec fervidus (Sylv: UT. II.140). Mikor ülne az ő satoranac aytayan a napnac legmelegb koraba: sedens in ostio tabernaculi sui in ipso fervore diei (Helt: Bibl. I. G3). Meleg siralmokkal, gyakor és ajtatos imádkozásokkal kérte a Messiás jövetelét (Pázm: Préd. 84). Meleg hegyek (Fal: Jegyz. 935). **b)** Sz. Janoskor sűtős melegűnek és igen háborgónak látszik (Kal. 1620. C). A nyári rekkenő melegek (KNagysz. 1658. 17). Juliusban igen melegek járnak (Lipp: Cal. 37). Semmivel nem birni, szomjazni éhezni, hideget meleget egy aránt szenvedni (Orczy: KöltH. 203).

fél-meleg: [tepidus; lau]. Némely fél-melegek, és szabados életük azért tesznek örömest halasztást a giónásban (Pázm: Préd. 454).

lágy-meleg: ∾ Lelki es testi iozagokat el ne hağ lağ melegűl mulnia, de mindent az en zolgalatomra költsed (NagyszC. 85). Lágy meleg [gyenge jellemű] (Megy: 3Jaj. II.35). A forró-vizet a sok kevés hideg viz elsőben lágy-meleggé, azután

hideggé tészi (Pázm: Préd. 729). A földi beszédek, és gondolatok az imádságot lágymeleggé szokták tenni (Illy: Préd. I.586). Némelly ecclesiának lágy meleg tagai (MA: Scult. 9).

lágymelegit: Mind ezeket jól őszve elegyited, meg-lágymelegited (Nad: Kert. 288).

lágymelegség: [tepor; lauheit]. Szégyenlem è nyomorult idők lágy-melegségét és tunyaságát (Mad: Evang. 8). Ki az elmének lágy-melegségéből felserken: qui a tepore mentis ovigilaverit (Illy: Préd. I.257).

Melegëcske: tepidus, egelidus C. [lau].

Melegën: [illico; sogleich]. A melly ifju legény most előb ki adott fél eszen, és melegen reá a játékba merül, nehezen tarthatja pénzét (Fal: NU. 262). Azonnal elolvasta, melegen reá a szomszédba ment tanácsot kérni, mitévő légyen (Fal: TÉ. 745).

Meleggot, melenget: tepefacio, focillo Sl. [wärmen]. Mert nem melegh etni valo tűz lészen, sem oly tűz, mely kőrnyűl űlhetnénec (Helt: Bibl. IV.80). Szenet raktanac vala, és meleggetic vala magokat (Kár: Bibl. III.100). Az tiukok meleggetik az tiuk moniakat (Kár: Credo. 100). Kezeit lábait fújté, meleggeté (GKat: Válts. II.195). A madár az ő tojományit hasának pelyheivel meleggeti, mind addig, míg pislenek teremnek bennek (GKat: Titk. 43). Kebeleben meleggeti (Com: Vest. 87). A forma nélkűl-való és haszontalan zűrzavart mint-egy meleggeti vala (JesTitk. 14). Az madarak az ő tojásokat meleggetik és élezgetik (Ker: Préd. 473. MHeg: TOszl. II.270). Melengeti vala őket (Misk: VKert. 207). Melengeti tsirkéit (364).

mëg-melegget: ∾ Ky vonsza az tengerből vgy mint holt eleuent, meg meleggeti, ételt, italt ad neky (Kár: 2Könyv. 2).

Meleggetés: fotus C.

Melegit: foveo C. calefacio, focillo, focillor MA. [wärmen]. Gyakran melegitöm: calfacto; melegittetett: fotus C. Melegitőt, melegitetőtt: calefactus MA. Melegegiel meg es melegebed wket es (VirgC. 31). Allonak vala a tuznel futuen ǒnnǒn magokath: es meligetuen [így] (WeszprC. 71). Latta vonna Peterth ot magat melegeythwen: vidisset Petrum calefacientem se (JordC. 508). Meleghǒytyk vala ennenmagokath: calefaciebant se (690). Az hasadat tisztícz, gyomrodat is melegicz (Cis. B. Káldi: Bibl. 291).

ki-melegit

[Szólások]. Pénzemből ki melegitének (Szentm: TFiú. 14).

mëg-melegít: calefacio, concalefacio, incalfacio, excalefacio, focillo C. [wärmen]. Ismét megmelegitöm: recalfacio; megmelegitő: excalfactorius; megmelegitett: calefactus, concalefactus C. Megh meleghǒythween az teeztath, kyt ffel vettenek vala (JordC. 34). Le tewee az barmok eleyben, hogy lehelleesǒkkel meg melegǒyteneek (ÉrdyC. 51). Melinek Mars fejŏ gubernatora leuen, az eget meg melegethi (KBécs. 1572. E).

Melegités: calefactio, calefactus C. fotus MA. [das wärmen].

Melegitetlen: [unaufgewärmt]. Főzetett volt egy öreg kandér káposztás húst az útra, azt ragadván az sok török szolga melegitetlen hapsolni s hordani kezdék (MonIrók. VII. 377).

Melegitö: calorificus, concalefactorius C. calefactor MA. [wärmend]. A mezei ménták iobbac, melegbitőc, szaraztobbac (Mel: Herb. 104). Melegitő orvosságoc: fomentationes Com: Jan. 173. Egy ón-mosdó felső része, gömböleg 2. melegitő (Századok XXII 159).

ágy-melegitö: batillus cubicularius, ignitabulum PP. bettwärmer PPB. Az útra végy magaddal ágy melegétőt is (Nád: Lev. 63).

étëk-melegitö: mensarius foculus, batillus mensarius PP. kohlenpfanne PPB.

láb-melegitö: fumarium pedibus aptum; fusswärmer PPB. Emlékezöm róla, hogy Cajetanus es hozott volt Olaszországból valami lábmelegétőt (Nád: Lev. 63).

Melegség: calor, caldor, tepor C. caliditas MA. EhrC. 42. [wärme]. Latom vala az isteny iozagnak veghetetlen melegseget (VirgC. 43. ÉrdyC. 420b). Mikor menne igen meg hevitezek es megh veritezek az napnak melegsegetől (SalMark. 16). Tsak a Kristus szava gerjeszti mennyei melegségre a szíveket (Pázm: Préd. b2). Haragunk indúlattyának melegségében bosszút akarunk állani ellenségiinkön (26. Zrinyi. I.76). A falt vagy asztalt ha megtapasztalja az ember, melegséget érez (Mik: TLev. 30).

Melegsz-ik, melegëd-ik: recaleo C. calesco MA. caletio Sl. [warm werden, sich erwärmen]. (Zrinyi. I.48). Többnyire ebédem vala most csak krumpér, italom viz, melytől nem melegszik a vér (Gvad: RP. 115).

föl-melegszik: concalesco Kr. incalesco JordC. 45. [sich erwärmen]. Meg ne nittassanac az Jerusálem kapui mind addigis míg az nap fel nem melegeszic (Kár: Bibl. I.432). Mikor az nap immár felmelegedet volna: in fervore diei (MA: Bibl. I. 14. 64).

mëg-melegszik, mëg-melëgedik: concalesco, tepesco, excalefio C. incaleo, incalesco, caletio MA. [warm werden, sich erwärmen]. Ismét megmelegszöm: recalesco C. Megmelegǒzyk my zywwnk (ÉrdyC. 515). Melegegiel meg es melegebed wketes (VirgC. 31). Hogy ha éggyűt fekeszikis az kettő, meg melegesznec (si dormierunt duo, fovebuntur mutuo), az egyedűl valo pedig mi módon melegedhetic meg (quomodo calefiet, Kár: Bibl. I.626). A szoba a kemenczével melegedic meg, béfűl (Com: Jan. 108. Káldi: Bibl. 327).

mëgmelegëdés: excalefactio C.

[**Melegëddëgel-ik**]

mëg-melegëddëgelik: [sich langsam erwärmen]. Tarcs a tűz melegére tavul, had melegeddegellyék meg ugyan jól oszton, hogy az fejér zománcz választó vizzel ugyan megsárgullyon (Kecsk: ÖtvM. 297).

Melegül: calesco C. calefio MA. Melegült: calefactus MA.

föl-melegül. Immáran az dél felmelegűl vala (RMK. V. 120).

mëg-melegül: calefio, concalefio, concaleo C. incalesco MA. [sich erwärmen, wieder warm werden]. Előbb megmelegülök: praetepeo C. Tagy meg melegewluen, eleuenen es egesen fel kel (EhrC. 162). Istentől elhidegűlt ziw megmelegűl (NádC. 20). A nap meg melegűluen eloluad vala: cumque incaluisset sol, liquefiebat (Helt: Bibl. I. Kk2. Káldi: Bibl. 291).

MELL (*meely*ǒketh: pectora sua JordC. 615. ew *meelly*ǒkǒn: circa pectora 912. *meellyee*n ÉrdyC. 175b. *meely* ThewrC. 84. *melie*k WeszprC. 100. *mely*emben GyöngyC. 28. *mellye*thek ÉrsC. 175b. *meyy*em Bethl: Élet. 350): **1**) pectus, thorax C. [brust]. Pectorosus: nagy mellű; tripectorus: három mellű C. Fuladozó mely: pectus *oppressum PPBl. Melyenek neresinel: cum tunsionibus pectoris (EhrC. 33) Ǒmellenec fenésege: ferocitas ejus pectoris (BécsiC. 14). Az ew gyenge zentseges melyet verueen (CornC. 98). Meliǒket verúen (WeszprC. 69). Mynd kariok mynd melyǒk (SándorC. 38). Hog az ev teerdey az ev mellyehez es sarkay az ev vtolso evlev felehez ragattak volna

(MargL. 139). Hw melfeen yaar: super pectus graditur (JordC. 95). Bodogok a magzatlan azzoni alattok kik fiakat nem zwltenek, es a meliek kik magzatokat nem emtettenek (WeszprC. 100). Az ő zûzei meliet egő fakliakal egetette (DebrC. 186). Fwttaban very vala mellyeet őkőllel (ÉrdyC. 338. 340b). Legyen zokoghas thy mellyethekben es nyőghes thy zywetekben (ÉrsC. 175b). Sirva a mejjemre borult (Bethl: Élet. 350). Ha ki nehezen lehelletet vehet és mellyét fáylalya, ez igen használ (Cis. J2). Mellyét ürömmel, vagy keserű aloë-val bekeni (Pázm: Préd. 34). Pupos mellyű (MA: SB. 344). Esék Zizim agának közép mellyében (Zrinyi I.115). Alabastrum mellye (II.34). Széles melylyel elefantot hasonlitja (a ló, Zrinyi: ASyr. 41). Apadt mellyét kifeszitti, tarát farát ékesitti, vitorláit kiteriti, arra nyerit a ki szép (Fal: Vers. 882). **2)** [mamma; busen]. Mind két meliet elmettete (DebrC. 12). Kiczin hugonc vagyon mi nékünk, kinec ninczen męg mellye: soror nostra parva, et ubera non habet (Kár: Bibl. I.635). Az ő mellyével táplál minket (Illy: Préd. I. 434).

[Szólások]. M e l l y é r e szokott vala b e s z é l l e n i, halkal és lassan (Fal: NU. 322). Mintha az m e l l y é t k e n n é d: mustelae saevum (Decsi: Adag. 25).

Mellé (ő *melliek* RMK. II.322): ad, penes, juxta MA. juxtim C. [neben (hin)]. **a)** Melléd fekszőm: accubo C. Corest melle vete: juxta crucem posuit (EhrC. 80). Az vyz mellee: ad aquam (JordC. 21). Veegy melleed: sume tecum (47). Ywee galyleabely tengher mellee: venit secus mare Galileae (403). Az Duna mele, vagy Mohach felo mennyenek (LevT. I.225). Az wrnac angyala melleiec állapéc: stetit iuxta illos (Helt: UT. O.6). Azert teritette meg az asztalt, hogy melle telepedgyűnc (Born: Préd. 412). Táborozni mentünk egy kis falu melle (Mik: TLev. 89. lev). **b)** Melle ffel vette az sereghet: accepisset cohortem (JordC. 689). Melleenk adwan az zent angyalokat (ÉrdyC. 553). Ŏnnőn igiekőzetek ellen vronk melle zolnak valla (WeszprC. 77). Tarsol senkit [maga] melle nem akar uenni (Ozor: Christ. 164). Kérnéc aszt, hogy segitségűl iőne mellé. A kunokat is minnyáian meleie hivata (Helt: Krón. 55). Barát mellé szászok kezdének holdolni (Tin. 28). De lássátok az ördögnek csoda bölcsességét, felindita pispököket, pápát ő szentségét, ezek mellé hódoltatta az királyokot (RMK. II.215). Tamadgy mellenc mostis wr isten (Born: Ének. 31). Azt aléttyák, hogy szintén ő melléjek szóllanak a seregek (Tel: Evang. II.379). Christus az valtsagban tarsot nem kereset melle (Fél: Tan. 251). Igaz hitt melle szitó (Czegl: Japh. 35). **c)** Emelle mongia zent Agoston (DebrC. 132). Tanwsagot vehetwnk my ydwesseeghwnk mellee (ÉrdyC. 119). Harom lelky tanwsagwnk lezen my idwesseegewnk mellee (553b). Akarwan zolany ez innepnek meltosaga mellee (540). Lasuk megh imar ez melle az peldakat (VirgC. 65). Onnét marada ez a szokás, hogy az vétel és árro melle bizonságokat hinac (Helt: Krón. 22). Az sátán ott vetekedést támaszta, az nagy isten szava mellé igy szólla (RMK. 60). Pohár mellé szóllók: chorus domesticus (Decsi: Adag. 255). Valamely dolognak melleje az ur isten az ő igeretit nem atta, nem sácramentom az (Pathai: Sacr. 38). **d)** Minden tudománt meg kel probalni, és az apastaloc irása mellé kel vetni (MA: Bibl. Előb. 2). **e)** Áttyatia előálván az jószágnac mellejé akar állani [ő akarja mivelni] (MA: Bibl. I.113).

Mellecske: 1) pectusculum JordC. 90. **2)** [mammula; brüstchen]. Te szép gyönge csőcsöcskédet tapogathatnám, két szép fehér mellyecskédet kikapcsolhatnám (Tbaly: VÉ. II.47).

Melled: koppad SzD. glabror, calvesco, deplumor SI. [kahl werden, ausgehen (vom haare)]. Az kinec haya mellyed az aloèst borban keuerd be, meg állattya ha mosod vęle (Mel: Herb. 57).

el-melled: ∾ Az koszt, á ki miat az haia, vagy szakála el mellyed, az meg gyogyittya (Mel: Herb. 14).

Mellék, mellyék: 1) latus MA. vicinia, vicinitas, confinium SI. [seite, umgegend]. Pomoerium: kőfal melléke C. Elezer Erdelth ffel dwlwan es mynd az Nyrbattorsagot, onnan az Tyza melleckeet (ÉrdyC. 401). Haduagyok forgódnak, rendet állatának, háromszáz fegyverös ott mellékől állának (Tin. 67). Az győriek szárnyúl mellékől állának (100). Lata a Jordannac mellyékit: vidit omnem circa regionem Jordanis (Helt: Bibl. I.F. Ee4). Az Duna, az Morua mellekebe (Born: Préd. 457). Az Rhenus vize mellékén regnálo Frideric hertzeg (MA: Scult. Címl.). Vakarja fűle mellékét (MA: Scult. 775). A kő fal mellékje avagy kerités kőzi belől vagyon: pomoerium intro est (Com: Jan. 122). A fél szigetekben, sziget kőzőkben, sziget mellyékében (171). Tisza-mellyéke (Zrinyi. II.197). Vagy magat az erdélyi hadakkal az székelységre recipiálni, vagy az Aranyos-mellyékén fogja dislocálni az hadakat (RákF: Lev. I.649). Az ajtónak mellyékei tzifrázatokkal voltak gazdagitva (SzD: MVir. 180). **2)** lateralis PP. [seiten-, neben-]. Oldalaslag fuvó mellyék szelek (Com: Jan. 11). Az ingadozó házat mellèc oszlopockal gyámolitani szűkséges (105). Sokot gondolkottam rula, szerelmes attiamfia, battiam Tegzes Antal, hogy az en germekymet kegyelmednek es mellék attiamfianak haggiom, hogy te kegyelmed legyen gondviseleoie es tutora (Radv: Csal. III.103).

ajtó-mellék: [postis; türpfosten]. Ajtó mellyékhez való: antarius PPl. Meg belleté az házac aytó mellékit: postes (Kár: Bibl. I.378). Az ajtónak vagyon mind a két felől ajtó-ragasztói, ajtó-megői, melléki: pfosten (Com: Orb 134). Az háznac aytaja két mellékét hintsék meg az vérrel: ponent sanguinem super utrumque postem (MA: Bibl. I.59).

tengër-melléke: partes maritimae [littorale]. Dalmatiat, es az tenger mellékét Magyar Orszaghoz haytá (Ver: Verb. 230).

tengërmelléki: maritimus Com: Jan. 171. SK. [ans meer grenzend, am meeresufer wohnend]. A tenger-mellyéki királyok, és szigetbéliek, és az arabiai dúsok ajándékkal jőnek (MA: Zsolt. 72). Tenger mellyéki népek (MHeg: TOszl. II.212). Tenger meljéki lakosok (Misk: VKert. 510).

viz-mellék: [litus; ufer]. Viz mellyékit szereti a' kőrösfa: amicior undis fraxinus PPl. Be száguldác az viz meléket (Helt: Krón. 154).

Mellékës: vicinus, proximus, lateralis SI. [an der seite befindlich, nah].

Mellékësleg: lateraliter Kr. [an der seite, nahe]. Mindenütt mellyékesleg járt a német táborral, s kőzel szállott melléje (Cserei: Hist. 157).

Melléki: lateralis, collateralis MA. [daneben befindlich, in der umgegend wohnend]. Genges mellekyek (LevT. I.316). Nostris moris est dicere Tisza mellyéki, Duna mellyéki etc., h. e. Tibisci accola, Danubii acola (Otr: OrigHung. II.109).

Melles: pectorosus C. Melyes, nagy melyű, lúd-melyű: pectorosus PPBl. Melles (vezetéknév XVI. száz. Nyr. IX.365).

Mellesleg: lateraliter, simul, una SI. [an der seite, seitwärts, nebenbei]. A báránynak véréuel meg kellet hinteni az israelitáknak házoknak kűszszőbőket mind alát, főlőt, és mellesleg (Sóos: Post. 212). Ha az ellenséggel mellesleg járni akartak vólna, azon ráczнak tehettek vólna szükségérűl, de igy távul járván egymástúl, kiki azt cselekeszi, a mit akar (RákF: Lev. I.646). Mellesleg való szent irásbéli helyek: loci paralleli (Bod: Lex. Előb. 14). Múló félben, mellesleg minden könyvhöz bé-köszönteni, meg-veszett kóstoló iznek és elmebéli gyarlódott erőnek jele (SzD: MVir. 124).

Melleszt, mellyeszt: 1) deplumo, vello MA. [rupfen]. Mellyesztetett: depilatus, deplumatus MA. Ha a szegény mada-

rakat meg foghattya, ottan mellyeszteni kezdi őket (Helt: Mes. 101). Mikoron egy matska meg ehezőt vólna, a kert megőt meg foga egy kackast és mellyeszteni kezde aszt (Helt: Mes. 375). Lúdat mellyeszteni (Lipp: Cal. 23). Ne pengessed íjad', ha akarsz varjat lőni: mert hogyha késődöl, más fogja mellyeszteni (Ben: Rithm. 157). Úgy kopaszszuk, úgy mellyeszszük, úgy-nyúzzuk ezeket a rút ránczos bőröket (Csúzi: Síp. 401). Ki pulykát ki kappant mellyeszt (Gvad: RP. 8). Kukta a fáczánt mellyeszti (Gvad: Orsz. 17). **2)** [spolio; rupfen, ausrauben, brandschatzen]. Jobbagyokat mindenképen nyuzta, fosztotta, mellesztőtte (MA: SB. 117). Hajó vonókért kijött pesti három melyesztő agáknak adtunk 17 f. (MonTME. I.316).

[Szólások]. Meg sem fogtad s addig mellyezted: ante victoriam encomium canis (Decsi: Adag. 51). Még meg sem fogta, s addig mellyezti (127). Az mit meg nem fogtál, idő előt mit mellesztted? (Zvon: Pázm. 209). Az meddig meg nem fogják az ditsőséget, addig ne mellyeszszék (ExPrinc. 113). Még meg sem fogtad, már melleszted (Kisv: Adag. 30). Meg sem fogták a madarat, addig immár melyesztik (ErdTört. I.32). Szokatlan és majd hallatlan dolog is amaz magyar mondás szerint: háló előtt halat fogni, avagy megfogatlant melyeszteni (MonTME. V.242). Fogd meg a tubát s az után mellyezd (Czegl: Tromf. 225).

ki-melleszt: [privo, spolio; rupfen, ausrauben]. Könyveitől és ruházatjától megfosztatik; felesége is mindenből kimellyezletik (MonIrók. I.91).

lë-melleszt: **1)** [deplumo; rupfen]. A petymetnek bőrit kőnnyebb róla lenyúzni, mint sem szőrit le-meljeszteni (Misk: VKert. 239). **2)** [spolio; plündern]. A világ-fiai másokat jovaikbol le-mellyeztvén, magokat tollazzák (Csúzi: Síp. 398).

mëg-melleszt: **1)** deplumo, depilo MA. [rupfen]. Megmellyezte a verebet (DomC. 54). Az leg kowuerbyk dyznonak el meccze a fel labat, chak hamar meg mellyezte (Pesti: Fab. 8b). Eleget felelsz és okockat adtz, de aual nem tőllic be à gyomrom, én kedig nem akaroc ma bőytelni, ez okaért meg mellyeszttlec és meg észlec (Helt: Mes. 377). Az erős sas meg szokta mellyeszteni es nyuzni az egieb madarakat (SalMark. A7). A madarac meg mellyeztetnec, koppasztatnac (Com: Jan. 83). A filemile madarat megh mellyesztvén, feje velejében eligh tanált valamit (RendÉlet. C11). Eoket szőrnyű kinnal meg nyúzata mellyeszté (Castriota G). Kétszer szokták a ludakat megmeljeszteni a tolla kedvéért (Misk: VKert. 351). **2)** [spolio; plündern]. Nem de valaky altal azok kwzwl, kiketh thyhozzatok kwltem, meg mellieztetteleke tyteketh? (Komj: SzPál. 241). Az Almásnak vizét mélly bástya rekeszté, nagy golyobitsait ennek-is ereszté, mellynek kő-falait jól meg-is mellesztė, a' benne lévőket-is majd el-ijjeszté (Kónyi: HRom. 122).

mëgmellesztés: deplumatio MA. [das rupfen].

Mellesztés: deplumatio, vellicatus, vellicatio MA. [das rupfen].

Mellett: juxta, penes C. [neben]. **a)** Kőuőknec aztaga mellett: juxta acervum manipulorum (BécsiC. 6). Vyzek melleth: juxta aquas (JordC. 43). Yl vala az tengher mellet: sedebat secus mare (392). Jerusalem mellet: prope Hierosolymam (708). Lybia, ky Cyreenen mellet vagyon: quae est secundum Cyrenen (710). Lataak haat yme egy zeep folyo vyz mellet vannak (ÉrdyC. 338). Folyo vyznek mellette: secus decursus aquarum (KulcsC. 1). Asis melet valo kw hegieket meg zagata (VirgC. 22). Fejek-felett láttyák az igaz birónak haragját; mellettek a vádoló sátánnak agyarkodását (Pázm: Préd. 15). Könnyü a kepe mellett búza fejet szedni (Fal: Jegyz. 926). **b)** [Adtam nekik három aranygyűrűt], annak felette attam nekyek a melleth hath ezowsty kapthoth (RMNy. II.57). E mellett (ennec felette) nem eskűszic hamissan: ad haec non pejurat (Com: Jan. 184). Kenyérrel mártogatva főurak ehetik pöcseuye mellett (Radv: Csal. III.49). **c)** Prókátorkodom valaki mellett: asto advocatus alicui; valaki mellett prókátoroskodni: assistere alicui PPBl. Istent dicerec ki őtet hynoknac mellette vagon (TelC. 35). Az romay kesseegh mellet vettők fel my fegywerwnket (ÉrdyC. 548). Kenyereghnek vala mellette (561). Egy szegény kőnyőrőg, hogy.. irnék mellette (LevT. II.9). Őrőmest megyec az hadba mert feiem sem drága az ország melet (Helt: Krón. 196). Meg is hal mellettec [értők] (Born: Préd. 283). Az igaz hit mellett nagy sokan szenvedének (RMK. IV.206). Minden haborut az hit mellet el tűrnek (Fél: Tan. 485). Kellyen ki az igassag mellet (Czegl: Japh. 4). Nincsen jó szomszédom, ki mellettem fogjon (BátbBúcs. 54). **d)** A maga szegénysége mellett csak a bazája gazdagságát keresto [Regulus] (Mik: TLev. 68. lev). **e)** Nyersz is mellette, tartozol-is véle, hogy jó légy s jót tégy (Fal: NE. 12). A mihez izibe kapnak, a mellet nyernek, a mihez tanátskozva, vesztenek (Fal: UE. 395).

Mellől: **a)** de latere, ex vicinia SI. [von weg, von der seite]. Tavozzyatok ez sokassagh mellől: separamini de medio congregationis (JordC. 155). Mellőled el fwthwan (ThewrC. 190). Hyty mellől el allany (ÉrdyC. 548b). Nem allok el az ew parancholatya mellel (RMNy. II.152). El allottac mellőlőc (Born: Préd. 670). Isten szaua mellyől el ne aly (Mel: Préd. 113). Miért állanál-el a kőnyőrgés mellől? (Hall: Paizs. 94). Az igasság mellől el csaponván (Tolu: Vig. 2). **b)** [verbei]. Mert mellőle, keol vala el menny: quia inde erat transiturus (ÉrdyC. 140). Zent egyhazat nem tizteltem, mikor mellwle elmentem (VirgC. 6). Ámán az királytól ottan kiméne, Mardocheus mellől haza erede (RMK. II.286). El ne menny mellőlec: non despicies ea (Kár: Bibl. I.178). Ezeket olvasta Balduinus, de fűle-mellől bocsátotta (Pázm: LuthV. 29). Azok-mellől Balduinus egy tagadással mind el-mégyen (77). De nem tudván mit reá felelni, balgatással múlt mellőlők (101. 383). **c)** Igy jár a ki el-ugrik az igazság mellől (150). Beoczűleti melleol régen el vgrottanak (Vás: CanCat. 659). Ezek mind esküvének, hogy ő mellőle holtig el nem álnak (Zrinyi I.90). Ha az pőrt le nem teszik es mellőle nem akarandnak el állani: si liti cedere noluerint (Ver: Verb. 51). Az joszag melől tőrveny szerint el marad es el veszti (138).

Mellőz: vito, evito, devito SI. [übergehen, ausweichen]. A méltóságos királyi gubernium is csak mellőzi a dolgot (Haz. I.382). A vétkeknek okaik mellőzvén (Orczy: KöltH. 158).

el-mellőz: ∾ Ifjabb koromban mindjárt igértem akárkinek akármit, a mim volt, melyet hol megadtam, hol pedig elmellőztem (Haz. I.219). Mellőzze el ezen itéletét, valamint ő elmellőzi a négy soros munkát (Gvad: RP. Előb.). A keresztyéni tudománynak sok szükséges részeit el-mellőzte, a mellyeket tudni az idvességre igen szükséges (Bod: Pol. 81). Svecust elmellőzőm, a franciára lesz gondom: dem schweden will ich schenken, dem franzosen will ich denken (Haz. I.288).

mëg-mellőz: ∾ Talám Rima-Szombatnak akar mennyi a német? Ha arra mégyen, az Osztruskán lehetne gátolni, meg is mellőzőm azonnal (RákF: Lev. V.262).

Mellreváló: pectoralis, pectorale, amiculum C. Aszszonyok melyreválójok: capitium PPI. Ujjas mellyreváló: wamms KirBesz. 131. Drága kövek, mellyek a melyreválón voltak (Bod: Lex. 202).

MĖLÓDIA: [melodia]. Az égi madarac hangiczálnac szép melodiákat (MA: Bibl. V.6).

MÉLTÓ (*meltakat*: digna MünchC. 165. *meelthan* FestC. 19. *meeltan* JordC. 614. *meltán* Huszti: Aen. 8. *melto* BécsiC. 30. *meltan* 21. *myltho* PozsC. 25. *meltek* 4. *miltan* TelC. 260. *milto* Sylv: UT I.15. *myltoltattnyek* LevT. I.388. *millo* Szék: Krón. 64. Tor: Eny. 392): **1)** dignus, condignus, meritus C.

würdig]. Perdignus: igen méltó C. Fas, billig, meltó, szabad Com: Vest. 128. Nefas, unbillig, nem méltó 137. **a)** Melto elegetel (VitkC. 24). Nem hagya vala ev magat felyeb valonak, meltobnak tartatnya (MargL. 36). Nem de az lelek meltob, hon nem az eetel: nonne anima plus est, quam esca (JordC. 371). Nemde thy ynkaban meltobbak vattok azoknal: nonne vos estis pluris quam illi (371). Ystennek melto apostola (KeszthC. 463). Meegh ees teeb melto dolgokat hallywnk (ÉrdyC. 512b). Az zent eelethnek melto hallasa wtan (514b). Meltob es fellyeb valo helt erdemle (516). Meltobbat ew rola nem leelwnk myt yrny (533b). Ezt melto iol meg oluasnod (Born: Préd. 14). Mennyetec el az en szőlőmbe, es à mi melto leszen meg adom tinektec (Tel: Fel. 19). Ingyen sem melto ily rosz irasodra felelnem (Mon: Apol. 314). Melto giůmőlcsők: dignus fructus (Fél: Bibl. 4). A szűkölködök testi szükségének gondgyáért nem méltó el-hadni a lelkek tanitását (Pázm: Préd. 43). Ezt szeretni meltó: hunc amare fas est (Com: Vest. 104). Nem méltó, hogy csak szót-is tegyek én azokrúl (Matkó: BCsák. 391). A jóságos cselekedetekben annyira méltó, és jeles lőn (Illy: Préd. I.121). **b)** Nizisre meltóbb: aspectabilior; emlékezetre méltó: memorabilis; kínra méltó: cruciarius, excruciabilis C. Nem volnatok ara meltok, hogy titeket az fwld es befogadna (VirgC. 47). Melto vagi minden kenra (55). Nem melto en ream (MargL. 32). Labaydath kyre melto nem walanak illetny (CzechC. 6). Ha istennek zeretetire vaǵ melto (BodC. 1). Ky kedeeglen ewlend, melto bynes ezen ytelettre: qui autem occiderit, reus erit judicio (JordC. 366). Melto az mywes hw eeteleere: dignus enim est operarius cibo suo (382). Nem vala milto a birodalomra (Szék: Krón. 64). Emlékezetre méltó: memoriae dignus (MA: Bibl. I.136). Átokra méltó: detestabilis est (Com: Jan. 176). Csudára méltó (Matkó: BCsák. 12). **c)** Mélto lőttel latnod: videre dignatus es (BécsiC. 30. MünchC. 18). Nem vagyok meltho megh oldozni: non sum dignus qui solvam (JordC. 753). **d)** Nem vaǵok melto hoǵ be few' en haylokom ala: non sum dignus, ut intres sub tectum meum (375). Egy halálos bűnért méltó ember, hogy a' pokol kínnyát szenvedgye (Pázm: Préd. 57). **e)** Bor bőuőn vèttètikuala meut kirali naǵsagnac melto vala (BécsiC. 48). Mèlto lezèn tèlètnèc: reus erit judicio (MünchC. 21. 31). Hogh meltook legewnk Christusnak ygheretynek (WinklC. 41). Kyknek nem vala melto ez vylagh (ÉrdyC. 522). **f)** Mèlto èn hoziam: me dignus (MünchC. 32). **g)** Hogy meltook lehessewnk az zent wr ffywy zylletetnek őrőmeeben (ÉrdyC. 42). **2)** [clemens; gnädig]. The zyz Maria az en ymadsagomoth leg meltho [méltóztassál] meg halgatnod (PeerC. 135). Te melto legy vram en ymadsagomat hallany (CzechC. 70).

hitelre-méltó: [fide dignus; glaubwürdig]. Hitelre-méltó autorok (Illy: Préd. Előb. 2).

Méltán: merito, digne, condigne, dignanter C. [mit recht]. Ha oka vagyon nem meltan valo: si vera est, non tamen sufficiens NémGl. 208. Tőrőmnèc mèltan valo gètrèlme: dignae mei gladii poenae (BécsiC. 21). Teetemenyenk zerent meeltan zenwedwen: digna factis recipimus (JordC. 614). Kynek meltan adateek hatalom es malazt (705). Meltan yntetvnk (CornC. 2). Mynket ygen meltan fegielmeze (VirgC. 49). Kyt yol es meeltan veel vala (ÉrdyC. 509). Meeltan dycheery (516b). Méltán vallom úristen ez kínokat, méltán ennél érdemlek nagyobbakot (RMK. VI.77). Melthan szenuedgyüc eszt: merito haec patimur (Helt: Bibl. I.X). Méltán kesereghetet (Pethő: Krón. 129). Méltán panaszolkodhatunk (MHeg: TOszl. II.8). Kristus innepinapját méltán szentelni (Illy: Préd. Előb. I.4).

Méltábban: dignius Kr. [mit mehr recht]. Azon ygheeket meeltobban [igy?] mondhataa az eedes zyz Maria (ÉrdyC. 480). Ha Moysest az ő felesége, vérrel fogadott mátkájának mondá.. sokkal méltábban véres mátkának nevezhettyük Kristust (Pázm: Préd. 159. 754). Méltábban mondathatik földi állatnak, mint sem egi madárnak [a strue] (Misk: VKert. 297. Hall: HHist. III.93). Talám méltábban csodálhatná azt (Csúzi: Síp. 369).

Méltat: [trado, mitto; übergeben, übersenden]. Méltasd ide: porrigo huc Kr. Azt a levelet akarták annak az attyokfiának méltatni Makóra (ErdTört. I.31). Az magunk szolgája által fölküldjük és rövid idŏn ugd kezéhez méltatik (LevT. II.235).

Méltat-ik: dignor SI. [geruhen]. A mennici bodogsagba meltassek minket is vinnie (DebrC. 217).

Méltatlan: indignus, indebitus C. illegitimus, indigne MA. [unwürdig, unrecht]. Méltatlanúl: indigne C. inique; méltatlannak tartja: dedignatur MA. (BécsiC. 163). Meltatlanol vèue: indigne tulit (MünchC. 91). Meltatlan ezi iz'a (VitkC. 37). Az vristennek meltatlan zolgai uagionk (DebrC. 172). Meltatlan karomlattatal (ThewrC. 191). Semyben meltatlannak nem tudom magamat (ÉrdyC. 14b). Eellyen zegheen meltatlan bynesek (567b). Zent alatokat iletem meltatlan (VirgC. 4). Sokszor meltatlan haragutam (9). Meltatlan vagyoc minden te irgalmasagidra: minor sum cunctis miserationibus tuis (Helt: Bibl. I. P4). Oly fő embert mely meltatlan szidalmaz (Mon: Apol. 5). Czak saruia le vonyásárais méltatlan (Decsi: Adag. 37). A magunk alatson és méltatlan kitsinységét isteni felséghez-képest semminek tartyuk (Pázm: Préd. 54). A ki méltatlan jár a szentséghez, itíletet eszik (738). Boszszonkodic a méltatlan, illetlen cselekedeteken: indignatur indigne factis (Com: Jan. 198). A te tőled el-menőt valameddig el-késérni ne tarts meltatlannac (200). Ki azt moudgya méltatlan az ů attyafiánac: Bolond, méltó a gehennánac tűzére (Czegl: Japh. 81). A fársáng szégyen szozat, és keresztyeni fülekre méltatlan (Illy: Préd. I.322). Méltatlan kereset [követelés] (SzékOkl. II.120). Büdös néki a major, puszta a mező, vad az erdő, méltatlan a szomszéd vendég (Fal: NU. 228). Türhetőbb hogy ma más méltatlan nehezteljen rajtad, hogysem te holnap úgy mint káros bánkódjál (Fal: NE. 399).

Méltatlankod-ik: indignor. Iůőltuén a templomban es monduan osanna Dauidnac fia, neltatlankodanac: indignati sunt (MünchC. 52).

Méltatlankodat: indignatio BécsiC. 14. Miután Asuérus kiralnac mèltatlankodatta megzőntvolna, mègemlekèzèc Vastirol (50b). Te meltatlankodatodnak haragia (AporC. 62).

Méltatlanság: **1)** indignitas C. [unwürdigkeit]. A kiben alázatosság vagyon, és méltatlanságát érzi, nem ásit a felső poltzra (Pázm: Préd. 58). Uram, mikor a te méltóságodat és az én méltatlanságomat tekintem, igen meg-rettenek (Pázm: KT. 437). Miólta isten ez én méltatlanságomat nagy kegyelmességéből egyházi hivatalra választotta (Pázm: LuthV. 1). **2)** violentia MA. [unbill, unrecht]. Méltatlanság tevő (MA: Scult. 1005).

Méltatlanságos: [indignus; ganz und gar unwürdig]. Méltatlanságos és gyalázatos dolog (MA: Tan. 1132).

Méltól, méltól-ik: dignor Kr. [digni aestimo; würdigen, wert halten]. Isten thegad wgy segellyen, istennek zenth testhe the wegh napodon idwossegedre wgy meltholyek, fewld thethemedeth wgy fogadya, hogy az zerzesth mynd meg tartod (RMNy. II.355). Czwdaluan ysteny nagysagnak magasagat es azokot kyket vezedelmes vilagban meltoluala gondolny (EhrC. 4). Meltolnal engemet èsmernèd: nosse me dignareris (BécsiC. 4). En uram, ha mèltolod halgatnod: si digneris audire domine (17). Meltholyal uram ez napon byn nekyl mynketh eryzned: dignere domine die ista.. (FestC. 24). Meeltholyal engemeth dycheerny thegedeth: dignare me laudare te (167). Kerlek, hog engemet meltol meg halgatnod (PeerC. 159). Hogy meltolnaya neky meg mutatny, megjelenteny (MargL. 44). Iesus az ev zent testenek buzayaval meltolyon tegedet meg elegeyteny (CornC. 81).

Esedőzyel, hoǵ ennekőm meltolyec vram Iesus Cristusnac ő aldoth zenth teste erők idnessegőmre (NagyszC. 354). Meltolyal meg halgatnod engőmet meltatlant (CzechC. 33). Kerlek tegedet, hogy enghemet zegeny nyawalyas bynesth yth ez wylaghban meltoly es akary mynden en bynymről meg osthoroznod (ÉrsC. 49b). Mynd ez yelennen walo wylagh ogy leleknek arwyaban nem meltoltathyk awagy nem alyttathatyk: totus iste mundus ad unius animae pretium aestimari non potest (269b). Kerwen hogy Katerynath meltolnaya ew maganak yedzony bytben (406b). Engemeth meltoly megyoldeznod (ThewrC. 33). Meltolyal meg halgatnod engemeth meltatlan es naǵ bynesth (117). Meltolyal uram ez napon byn nekywl mynketh meg eryzny (KulcsC. 52).

Méltólkod-ik: ∾ Meltolkottal engemet meg zabaditany testemnek minden vezedelmetől (KrisztL. 44. CzechC. 7).

Méltóltat-ik: [dignor; geruhen, belieben]. Kerek Ferenczett, hogy az vernek folyasat meltoltattnak megallatny: dignaretur restringere (EhrC. 68. 75. 133). Méltoltata tegedet zwleyől valaztany (PeerC. 160). Meltoltatek nekwnk meg mutatny az ew euangeliom zerent valo vtat (VirgC. 84). Halat adok teneked uram mert meltoltattal en rolam zorgalmatossagot viselned (CornC. 261). Hogy meltoltatneek az zyvyben oly malaztot evttony es oly zerelmet (DomC. 19). Meltoltassal enghemeth oda bee wynned (PozsC. 34). Meltoltas el nenőd ez keues diceretődet (KazC. 32). Meltoltassen ergalmassagot tenny (76). Meltoltatnek megh ielőnteny (KazC. 73). Hog meltoltassek uristen az the fiadal ergalmassagot tennie (TihC. 23). Meltoltas engemeth tegedet dycheriuem (GyöngyC. 7). Meltoltas mynketh eryzny (GömC. 53). Kerlek hoǵ meltoltassad tenmagadat ennekőm meg mutatnod (NagyszC. 4). Kére László királyt, hogy méltoltatnéc szőmbe velle iőnni (Helt: Krón. 42). Kiket az termeszet igen szep termettel meltoltatot meg ajandekozni: quos eximia specie donaro natura dignata est (Forró: Curt. 310).

Méltóság: 1) dignitas, dignatio, decus, excelsitas, excellentia, eminentia, majestas, celsitudo, auteritas, megaloprepia, axoche C. [würde, würdigkeit]. Főpapi méltóság: pontificium C. Ezek az zentsegek: kereztseg, papi meltosag (VirgC. 12). Ez istenes embernek w nagi meltosaga (VirgC. 30). Monda a csazar: papoknak feiedelme leezh; felele Ignat: a te meltosagodat nem keuanom (DebrC. 167). Az feyedelemseeghnek meltosagaat apathwrsagnak tyztewee (tevék, ÉrdyC. 512). Neweztetheek Berthalamnak nagy sok leelky yozaghnak meltossagaert (ÉrdyC. 506b). Ez zent innepnek meltosaga (529b). Ninchen a bodogsagé vilagi méltosagba (Helt: Bibl. I.f4). Jacob Ésautol el ragada az első születesnec miltosagat (Szék: Krón. 13). Az Gabiniustis eda hiua, hoǵ az beszelgetesnec nagiob meltosaga lenne: quo major auctoritas sermoni inesset (Decsi: SallC. 29). Ő benne egyűtt talaltattak mind a mennyei angyalok, mind a földi szentek méltósági (Pázm: Préd. 22). Becsűletes méltósággal maga viselő: gravis (Com: Jan. 184). **2)** [dominus, domina; herrschaft, herr, frau]. A videkeknec biray es safari es menden meltosag (omnis dignitas) kic menden helekén ieleskédnec vala, felmagaztattakuala a sidokat Mardoheusnac felelmeiert (BécsiC. 68). A több méltóságoknak tetszéseket elő-adák, hogy püspöknek válasszták Sós Ferentzet (Bod: Pol. 163). Hogyha a Méltóság [a méltóságos asszony] meg rivasztotta volna hevenyében a mérges gyermeket, elfelejtette volna a dődörgést (Fal: NA. 157).

hitelrevaló-méltóság: [glaubwürdigkeit] (Sall: Vár. 27).

nagy-méltóságú: excellentissimus Kr. (Káldi: Bibl. 320).

nagy-méltóságbeli: ∾ Maria nagy meltosagbely zemely volt (CornC. 29). Nagy méltóságbeli ember (MA: Bibl. Előb. 2).

Méltóságos: 1) dignus MA. [würdig, wert]. Diceretre meltosagos (TelC. 105). Minden aytatossagnak tyztessegere meltosagos istennek zuleyenek kepe (DomC. 100). Myndden tyztesseegre meltossagus (ÉrdyC. 531). Melthosagos eleegh tythel (PozsC. 31). Nagy tiszteletre meltosagos az istennec temploma (Mon: KépT. 148). Emlekezetre méltóságos (MA: Scult. 794). **2)** excelsus, excellens C. gravis, eximius, gloriosus MA. [würdig, hervorragend, ausgezeichnet]. Méltóságosan: excellenter C. graviter, pompose MA. Méltóságos ember: heros C. Meltosagos ur (DomC. 79). [Szűz Maria] malaztos meltossagws volta (ÉrdyC. 529b). Az ó testamentomba mindenestől fogua huszonnegy méltosagos könyű vagyon (Helt: Bibl. I. e2). Az fiu méltosagosb szemely az leanyzonal (Ver: Verb. Szót 29). Kívánságát tartóztassa a magas és méltóságos állapatra-való vagyódástól (Pázm: Préd. 58). Tsak az ember, a ki gazdagon és méltóságoson él (825). Vont arannyal varrot ruhában nagyságossan, méltóságossan, uri módon öltöztetvén (Com: Jan. 139). Meg-bocsátani a vétket, nagyságos, méltóságos elmétől valo dolog: remittere culpam excellentis animi est (198). Melly kátékismust a jövendő terminusra reportáljanak a mi kegyelmes urunk ő nagysága méltóságos személye eleibe (Bod: Pol. 79). Méltóságos urak, jo uraink (163). **3)** authenticus [authentisch, glaubwürdig]. Két fele az pecset: tudni-illik méltosages avagy hihető, es ketseges: sigillum est authenticum, vel non authenticum (Ver: Verb. 243).

Méltóztat, méltóztat-ik: dignor C. [digni aestimo; geruhen, belieben, würdigen]. Mert azon keppen meltoztattanak vona vr Jesusnak neweerth gyalazatossagot zenvedni: quod digni habiti essent, qui pro nomine Jesu contumelia afficerentur (JordC. 724). Ew zent attyanak yogyara mynket ees meltoztasson vynny (ÉrdyC. 45). Ewtet (Máriát) mynden teremtőt allatoknak felette meltoztataa abban, hogy ew zentsseeges annyanak valaztanaa (531b). Meltoztassal bochatany te angyalodat (578b). Kyket meltoztattaal az te zolgalatodra hynya (580). Kerwen, hogy meltoztatneek yewny (638). Isten teste te veg napodon meltan neked vgy meltoztasséc (RMNy. II.336). Kevéssel is megelégszem ha kd nekem méltóztat irni (LevT. II.281). Az iródeák alázatosan kéreti, Rozsnyón oskolába járt elrongyosodott tiát méltóztasson megruházni (II.273). Az apostolokis őrnendeztec, midőn meltoztattac szenuedni az Christus mellett (Born: Préd. 291). Az kik meltoztatnak: qui digni habebantur (Fél: Bibl. 127). Méltoztas engemet illyen név alat fel venni (Toln: Vig. Előb. 10). Gonoszság azokat az tisztességtől megtosztani a mellyre az isten őket méltoztatta (MA: Tan. 724). Mi-is a kiket isten arra méltóztat, azok közzé számlállyuk (Pós: Igazs. I.331). Őket egy püspök is nem méltóztatá arra (Czegl: MM. 25). Te általad Manasses az ő vérben kevert gonosz cselekedeti után méltóztatott kedves leni istennel (Lép: PTük. I.188). Az kik igen sokat fáradoznak kettős betsűlletre méltoztassanak (Megy: Dial. 54). Az aprólék dolgokat maga gondviselésére nem méltoztattya (Teleki: FLél. 103). Hogy az frater Gorgot oni sok meltosagokal myltoztatta, ennek ez wolt az oka (ErdOrszgy. I.308). Hatalmas császár kdet méltóságos állapotra méltoztatta (MonIrók. VIII.205). Méltóztatnék személye szerént az ő házához jőni (Illy: Préd. II 209). Temetési tisztességre sem méltóztatnak benneteket (Bethl: Élet 33). Ki ezeket a te szolgáidat ujonnan szülni méltóztattad (Biró: Angy. 261). A míg a kegyelmes isten büntet, örvendezz; mert igaz jele, hogy méltóztatik rólad megemlékezni (Fal: SzE. 555).

föl-méltóztat: [extollo; erhöhen, auszeichnen]. Heted tyztőlet, kywel zent Damonkosth zeretee es ttel meeltoztataa wr isten, mondatyk anyazent egyhaazbely tyztősseegh (ÉrdyC. 452b). Myfele coronawal zeretee es meltoztotaa ffeel (664).

Méltóztatás: dignatio MA. [gnade, gunst, herablassung]. O isteny kegyesseegnek hozyank valo chodalatus meltoztatasa (ÉrdyC. 36b. 483). Három egész óráig nagy ajtatoson ditsirte az istennek méltóztatását, hogy illy felséges követe-által segitette őtet (Pázm: Préd. 83). Ha világi ditsőségre jőne, és illy

römmel jőne hozzánk a mi istenünk, úgy-is ki-mondhatatlan egyesség és méltóztatás volna (467. 734. Pázm: KT. 344). 'hudalatos meltoztatasbol az ige teste lot (Pécsi: Ágost. 23). logy annál inkább becsűllené méltóztatását az urnak (Land: 'jSegits. I.408). Méltóztatásé volt, nem szükségé (Illy: Préd. 370).

MËLLY (az *meel* haz: quae domus JordC. 35. *meely* edes gyen: quod bonus sit 846. *meely* nagy ÉrdyC. 521. 529b. az *el* ember KazC. 61. *melie?* WeszprC. 9. *meile?* 33. *mewlly* MNy. II.98. *moli* III.105. 106): **1)** quis, quae, quod? MA. velcher, welche, welches?] **a)** Mongatoc nekèm mèllec es mineoűec legenec ő varosoc, mel lègen (quae sit) ő ereice (BécsiC. 17). lelec kegeg legenec az imacagog: elšzör.. (VitkC. 13). Valyon ram ysten melyek volnanak az aytatos igek (VirgC. 58). **b)** 'allyon mely vagyon oly ember kezzyletek kynek...: numnis est vobis homo qui... (Pesti: NTest. 13). Nem tudhatrák az egy igyñek melly légyen az úrnak úta és melly a eszedelemnek ösvénye (Tel: Evang. II.116b). Mely legyen penig z az hiu ige, oda alá beuebben megmutatom (Mon: Apol. 2).) Mely igen: quantopere; mely nagy: quantus, quam magnus I. Meli nagi dičőseg: quanta gloria (DebrC. 2). Lassatok meli uem zerent zerettelek thűtőket (DebrC. 32). Mely nagi sok 13). Meel yghen el teewettewnk volt (ÉrdyC. 517). O keges ten, mely edesdedevn vonzaz mynket (CornC. 14). Mely igen egies w bezede (VirgC. 47). Ő melly igen ió lészen (Kár: Bibl. 611). Tselekedetivel ismértette, melly bötsűlletes a lélek-segítés Pázm: Préd. 42). Mely hertelen növe (Matkó: BCsák. 7). **d)** quantopere; wie sehr]. Csuda melly ravaszkodik itt ez a Kalaúz Pós: Igazs. I.722). Jaj melly elborita engem sok inségnek habja! Thaly: VÉ. I.306). **2)** [indefinitum]. Legy mely ygen bewnews gyen, de maga yrgalmaz neky ysten: quantumcunque sit pecator (EhrC. 104). Kyk [olv. kit] ha mel ember meg leely elreythy: uem qui invenit homo, abscondit (JordC. 396). Ha melly szókat peig ollyanokat találsz, mellyek... (Felv: SchSal. 2). **3)** [*mely, az ely, a mely*: relativum] **a)** [qui, quae, quod; welcher, welche, velches] α) Hynyauala ystent, hog mellet ew nem tehet uala, og az ysten megtekellene: quod ipse non poterat, ut deus perceret (EhrC. 5). Ysteny ayandekokban meg neuelyuala es mely ob (et quod melius est) sonha ewtett bewnbe nem hagyauala ny (71). Azok a melieket mondanak (DebrC. 66). Vronk sus kedig tuduan azokat, meliet [olv. meliec] ő reaia iőnendők alanak (WeszprC. 63). Kez voltam azokra, melyeket nekem aranczoltal (VirgC. 34). Mindeneket megmondott vala, mellyeet hallott (MA: Bibl. Előb. 1). Istennélkűl voltac az Jesus esereti előtt, melyre nézue az prophetais azt mondgya: hogy... u. o). A ki ollyat gondol ki, a mellyet hazudgyon gyűlölséges z (Com: Jan. 203). β) A titkokat melieket hallottam (DebrC. 99). Az olietan jozagh az tőb iozagoknal nőmősb: a mel touab negh marad (TihC. 6). Bynekrwl, melyeket tud (VirgC. 1). Ad l minden iozagodat, melyeket birz (84). Őttel a farol, melyről n parancholtam vala teneked: comedisti de ligno, ex quo raeceperam tibi (Helt: Bibl. I. B2). Négy oka vagyon, mellyért kárkiben mennyi sok jó légyen, magát-azokért mások-eleibe em teheti (Pázm: Préd. 60). Hogy tisztet nyerhes, melyre néltatlan voltál (Vás: CanCat. 227). γ) Pogan nepek, mellec yznec (EhrC. 157). Az ördög mel őteth keserti uala (DebrC. 177). Iduezlegy azzonyom, mellyet adot ennekem iegyeswl nenyorzagnak kyralya (HorvC. 186). Mas zolgam es vagyon, nelyet.. (DomC. 178). Maria, mely hivatik Magdalombelynek: Maria, quae vocabatur Magdalena (Pesti: NTest. 133). Köszönézétec Mariát, melly sokat munkálkodott: salutate Mariam, quae multum laboravit (Helt: UT. s.5). A Jésus, mellyet ti megfeszétettetek.., kit az isten fel támasztot halottaiból (Tel: Evang. II.226). Mit mondgyak affele emberek felől mellyek mihelt fel kelnek.. (II.795). Az aszszoni állat, melly... (Kár: Bibl. I.107). Ellenségeitec, az mellyec..: inimici vetri, qui (MA: Bibl. I.115). Ollyan, mint amaz anya, melly vigyázva szoptattya, aluttában megöli gyermekét (Pázm: Préd. 64). Esett szerelmében végre Narcissusnak, mely igen magahitt lévén szépségében, megútálja Ekhót (Gyöngy: MV. 75). δ) Meel epistolanak elette emlekőzyk arrol (ÉrdyC. 341). Es ameol halat elezer fogz (ÉrdyC. 552b). Az helen, meli helrwl ez zent atya fel emelkwdwt (VirgC. 41). Vala egy Iwan new zolgaya, mely Iwan.. (RMNy. II. 72). Kèt vak ûl vala az vt felenn, mell kèt vak... (Sylv: UT. I.32). A melly esztendős-korában Sándor meg-győzte Dáriust, ő azon esztendős koráig semmit nem mívelt (Pázm: Préd. 30). Az mely török általjütt volt az Dunán, az meg visszament (MonOkm. XXIV.37). **b)** [qualis, quam; wie]. Haky olyan volna, melnek lenni kellene (VirgC. 91). Oly vigan szenvedtek halált a keresztyén igazságért, mely vigan egyebek zabállódnak ez világi gyönyörüségekben (Pázm: Kal. 54). Melly igen meszsze az nap kelet az nap nyugattal, ollyan igen meszsze vetötte mi tůlûnk az mi gonoszsaginkat (Szár: Cat. G2). Ládd-e, maga predikátor bátyám mellyet fittyen onnan, a hová a parasztságot hágatván, parancsollya, hogy ott erőssen tartsa magát (Veresm: Lev. 46).

[Szólások]. Soha nem neuekedûnc az ioban, hanem m e l i[től?] t o u a b, a t t o l a l a b b uagyunc (Tel: Evang. I.227). Meg lassak m e e l l y e w n k győzy el egymasth (ÉrdyC. 463). Sz. Mihaly napját mellyünk éri meg (LevT. II.75). A mellyünc meg hozza, illesse a fegyuer (Csákt. AU. 10). Ha mykoron m e l l y t ő k zomorkodyk, yeuyen zyweeben az Iesus (ÉrdyC. 61). A mellytek byn nekyl wagyon: qui vestrum immunis est a peccato (Pesti: NTest. 202).

akár-mëlly, akár-mëllyik: quicunque, uterlibet, utervis MA. [welch(er) immer]. *Kettő közül akár mellyik: alteruter MA. Valamennyi, akarmelly nagy: quantusquantus PPBl. Akármely felé: quoquoversus C. Akar meli nagi binős (DebrC. 128). Akarmely jgeen ostorozyad magadat (CornC. 54). Akar meel nagy (ÉrdyC. 617). Akarmely kichinded marhat (VirgC. 123). Akar mely fele (Helt: VigK. 27). Mint akármelly az Izrael nemzetségi között: sicut et alia in tribus Israel (MA: Bibl. I.47). Egy keresztyén fejedelemnek akár melynek sem jó maga erejével török császárba kapnyi (BékOkl. 179). Oluasd meg azért az alsó rendet, akar penig akar mellyiket ez három közzűl (MTolv: Aritm. F5). Akár-mellyikünk tselekedetire úgy vigyáz, mint-ha egyébre nem vólna gondgya (Pázm: Préd. 21). Mitridates versent ett és ki-ett akár-melly ehető embert (Pázm: Préd. 812). Akármellyik időben, akármellyik törvényben (Illy: Préd. II.280). Jöjjön akar-melly bölcs számvető, bár mingyárt angyali elmével birjon-is, mondgya-el e rövid leczkét (Biró: Préd. 127). Heában mongyák az uraimék, hogy eök akár melly vallásnak vezérlő gyeplűje nélkűl tisztesen, emberségesen el-élnek (Fal: NE. 57). Orczátlan szemtelenséggel egyszersmind neki mégyen akár melly bűnnek (68). Akár melly férges légy belől, nem aggódik véle (Fal: NU. 343).

né-mëlly: **1)** aliquis, nonnullus MA. [mancher]. Nemely baratok: quidam fratres (EhrC. 104). Nemellet megőlenec (MünchC. 53). Nemellyek: nonnulli (JordC. 818). Nemeliec igi vitezkődnek a testnek ellene (DebrC. 182). Az sororok kezzul nemelyek ciliciumba jarnak (MargL. 2). Gyűytenec, nemely sokat, nemely keueset: collegerant alius plus, alius minus (Helt: Bibl. I.Kk2). Sok fele a saláta, némely feies saláta, némely fodor (Mel: Herb. 73). A hitnek nemeliben nagiob, nemeliben kissebb ereie vagion (Fél: Tan. 289). Némellyen könyörűllyenec, némellyet megdorgállyanac (MA: Bibl. IV.240). Némelly napra tsak egy predikátziót írtam, némellyre egy-nehányat (Pázm: Préd. a4). Ő adot némellyeket ugyan apostolokat: ipse dedit quosdam quidem apostolos (Illy: Préd. I.57). Némelly erőködik s igen iparkodik kapni becsületre (Thaly: Adal. I.194). A szegény asszonyi nemben is némellyeknél hosszabb, némellyeknél

rövidebb az ész (Fal: NA. 120). Némellyeknél mélyeb' a lejtő a hágónál (Fal: NU. 284). Néha még első tekéntetekre is némely személlyeknek természet szerint kezdünk idegenűlni s irtózni tőlük (Fal: UE. 391). **2)** aliquis, quidam MA. [ein gewisser, ein]. Be rekezte evtet nemely cellaban (CornC. 127). Nemely jacab nevev ember (DomC. 41). Beteg vala kediglenn nimelī ember, kinek Lázár vala neue: quidam nomine Lazarus (Sylv: UT. I.144). Nemelly az irás tudóc közül: unus ex scribis (Helt: UT. M.6). Találkozot, némely régi irásban, egy tengeren hányattatot hajora (Czegl: Japh. 133). Olvastam, hogy némely Pito nevű prokátor (Illy: Préd. II.97).

[Szólások]. Némely napon: die quadam MA. Penzel ez nemel nap embert fegattal, hogy . . . (Ilosv: NS. 11). Jancsó uram némely nap odajövén (RákF: Lev. I.57). Eleibe szólit minket, nemellyinket egésséges korában (MA: Scult. 921) Némellyitek: nonnullus vestrum (Alv: Post. I.162).

némëllyik: aliquis Kr. quidam EhrC. 85. [mancher, ein gewisser]. Nemelyk kewzwlec kezde erewssen kewnuezny (EhrC. 85). Azoc megutalac es elmenénec, nemelīc ő faluiaba, de nemelīc ő kereskedetere (MünchC. 54). Az jegyeknek némellyekei [igy] bizonytalanok, némellyekei nem örökösök (Matkó: BCsák. 140).

ëgy-némëlly: quidam, aliquis Sl. [ein gewisser]. Egġ nimelī: quidam (Sylv: UT. I.97. 112. Káldi: Bibl. 251). Edgy némelīyik: nonnulus (Megy: SzAÖröme. 10).

némëlykor: subinde, interdum, nonnunquam Sl. aliquando Ver: Verb. 151. [manchmal] (Helt: Krón. 54. MA: SB. 185. MA: Scult. 19). Hallatnak némellykor gonosz akaratbul származott, méregben forralt mardozó tréfák is (Fal: UE. 385).

oly-mëlly: **1)** [tamquam; gleichsam]. El terieztuen tartya vala (szárnyát), oly meli rwpwlesre (VirgC. 33). Fellőnőldőznek zamtalan tűzes ol mel golobisoc (NádC. 87). **2)** [fere, paene; beinahe, sozusagen]. Ennec ol mel angali zive vagon (GuaryC. 22). Nekem sem a tyam sem anyam ees oly mely senky nynchen ky een gondomath vyselye (WinklC. 91). Ol mel semmibe nem kōuetj az okossagnac iteletit (NádC. 106). Nekōm sem atyam, sem ánam, es ol mel senki ninčen ki en gondomat visele (357). Ol mel minden iozagomtol megfoztatvan (NagyszC. 89). **3)** [quasi; wie wenn, als ob]. A tűzhöz űle, ol mel magat melegittene (NádC. 485). Ol mel ez zent antal zent palban eristusth latna, többet nem mero zolny (PeerC. 92). Nem akarz, ol mel nem merezleneel (NagyszC. 96).

vala-mëlly: **1)** quicunque MA. [welch(er), welch immer]. Valamely felé: quoque versum MA. **a)** Valamelyek meg vadnak (CornC. 7). Mindent valamelnec hasatt körme vagyon, meg egyétec: omne quod habet divisam ungulam (Helt: Bibl. I. CCc2). Valamellyeket az emberec szantnac, eueznec, epitnec, azoc mindenec az ioszagos chelekedetnec engednec: quae homines arant, navigant aedificant virtuti omnia parent (Decsi: SallC. 2). Valamely fele fognanac (quocumque adcederent), az ellenseg lonagiat meg űszne (Decsi: SallJ. 40). Mindenből tizedet adoc valamellieket biroc (Kulcs: Evang. 412). Nem illendő vitéz, vala-mellyet asaggal baytasz ki az tűz mellől az hidegre (Prág: Serk. 500). **b)** Valameli varosban: in quamcumque civitatem (Fél: Bibl. 15). Valamel tiúk sokat kodatsol, keueset toik (Decsi: Adag. 176). Valamelly állatnac körme kettős, azt szabad lészen meg ennetec: quod habet divisam ungulam, comedetis (Kár: Bibl. I.97). Azért, valamelly szükséges a tej kisded korunkban, olly szükséges a jó nevelés (Pázm: Préd. 191). Valamely lehetetlen hogy az isten hamissat mondhasson, olly lehetetlen hogy az igaz hitben valami tévelygés lehessen (Pós: Igazs. I.585). **2)** aliquis MA. [irgend ein]. Valamely felé: aliquorsum MA. Hogy ha ezök közzül ezt valamely megtudja, isten ellen az is fog tanácsot adni (RMK. VI.200). Ha valamely haaz ewmaga ellen meg ozol, az az haaz nem allando (Pesti: NTest. 74). Hogy ha valamelynek közzülök valakitől bántása esnék, fejük fottáig rajta lennének (MonIrók. III.150). Meglássatok, hogy valamelybe ti közzületek hitetlenségnek gonosz szive ne találtassék (Tel: Evang. II.222). Ha valamel kesőre meg ter az ember, annak bizonsagat mutattia, hoġ nem vetkezet volt à szent lelek ellen (Fél: Tan. 209). Mikor valamelly ő közzülöc felszenteltetic: in die unctionis suae (MA: Bibl. I.93). Valamellyet az kicsinyec közzül meg ne utállyatoc: ne contemnatis unum ex his (MA: Bibl. IV.19). Ezer fértiak közzül talált jót valamellyet: de az aszszony-emberek-közzül eggyet sem talált (Pázm: Préd. 760). Ketseg nekül azoc a soc tcuelygesekből valamellyet be vettenec (EsztT: IgAny. 124). Az bal kezem hüvelyke jobban megdagadván, valamely timsós tyukmony fejirivel beköttetvén, az tüzességet kivette (MonIrók. XV.315). Valamely nap mulva azon tatárságot Tököli fejedelem Austriaba küldte (XXVII.315). Ha a tanátsban valamelly országos dologról végeztek is a tanáts urak, de kiki nevetéssel mondotta ki a voksát (Mik: TLev. 109). Tudom jó dámák köszönettel vennétek, ha valamely jó akarótok intene felőle, mikor a kalmár tseh-követ nyujtana finom smaragd helyében (Fal: NA. 171). Valamely életre kellett magam adni, senki sem is szokta másra magát hadni (Gvad: RP. 91).

valamëllyik: **1)** [qui, quae, quod; welch-]. Hagyok Domány Andrásnak két ökröt, egyiket az ki Hajdu Gergeltől maradott, másikat valamelyiket ökreim közzül akarja elválasztani (Gér: KárCs. III.438). **2)** alterutor MA. aliquis Com: Vest. 119. (Born: Préd. 282). Melyre képest, nem-is láthattya eggyik valamellyik, miért kellyen más vallásaért a magáét el-hadni (Veresm: Lev. 268). Hallotade, hogy az apostaloc közzül valamellik meg koronáztatot volna (Dial. 116). A két út-közzül valamellyikén minden-nap egy-egy lépést tészünk (Pázm: Préd. 86). Inog-e valamellyik fogatskája? (Fal: NA. 142).

Mëlyfelé: qua PPBl. [quorsum; in welcher richtung, wohin]. Vagyon azért ő is nagy gondolatban, nem tud melyfelé váltani útában (RMK. VI.187). Onnét mely felé illantott (kevés népem), nem tudhatjuk (RákF: Lev. I.179). Hogy én mely felé veszem útamat (Mik: MulN. 180).

Mëllyik (*meliek* RMNy. II.23): uter C [welcher]. Melyket kynnyeb mondany? quid est facilius dicere? (JordC. 378). Eh kettő közöt melyk kellemetösb (DebrC. 198). Melikert tartozom en inkab istenömet zeretnöm: azerte hoġ terömtöt: auagh kegek cak az ő felsegős io uotaert (TihC. 7). Mellyik szentek a legnyughatatlanbak? (MesésK. 6). A [salátának] magvakrúl nehezen ösmérhetni-meg, mellyik másik (Lipp: PKert. II.105).

[Szólások]. Melyike: uter ex iis Kr. Melikőnk diczerbeti ynkab az terömtő istent (VirgC. 107. Tel: Fel. 165). Az tudomannac mellyikeről tanita? (Born: Préd. 27). Az szent atiák könyuei, a mint annak nem tudom mellyke, elő hozza irásiban (Bal: Cslsk. 159). Van ördög, de ez rút, fekete s igen rossz, a gyermeket veri, a melyike gonosz (Gvad: RP. 37).

Mëllyink: [quis nostrum; wer von uns]. Mellyinc lészen nyerettesb (Vás: CanCat. 300).

Mëlykor, mëlykorban: [quando, quum; wann]. Melykorban kedig ez haboru inkab auagy lassaban leszen, oda ala meg talalod (KBártf. 1583. Bv4). Az aprilis igér kedves tavaszi napokat, egész misericord. dominicaig, melykor az idő láttzik háborgonak (KLőcs. 1676. 33).

Mëlyre: [qua, quorsum; in welcher richtung]. **a)** Ha Bécsben indúlnék, és az útat nem tudnám; akarnám érteni, melyre kellyen mennem (Pázm: Kal. 592). Nem tudgyuk, hova es melyre kel mennünk (Prág: Serk. 11). **b)** Az melyre fordítja útját azon közben: vannak minden rendek örömben (Thaly: Adal. I.154 160). [Vö. **MERRE**]

vala-mëlyre: [quaqua, quacunque; wohin immer in welcher richtung immer]. Iǵ valamelyre meǵen vala, varosokat es mezőket pusztit es dúl vala: ceterum qua pergebat, urbis agros vastare (Decsi: SallJ. 19). Valamellyre kerűlt fordúlt, mindenűt nagy jószágot bírt (MA: SB. 44). Keseredett szivem valamellyre tekint: talál ő magának mindenütt nagyob kint (Thaly: VE. II.205).

MÉLY (*mill* Sylv: UT. I.131. II.48): profundus C. altus MA. [tief]. Mélyen: medullitus C. profunde, alte MA. **a)** Mély víz: gurges C. Mély tál: catinus PP. Belyeb auag meleb herre: in altum NémGl. 270. Meler [mély ér?] aqua 1124. Melveilgh [mély völgy] vallis 1208. Melpotok, fluvius 1284. (Czin.) Per quendam fluvium Melsed vocatum 1261. (Wenzel. VII.10). Melmochar, stagnum 1265. (CodPatr. VI.129). Meta pervenit ad locum melpothokfew vocatum 1303. (Borsod vm.) Nem vala meel feldek: non habebant altitudinem terrae (JordC. 393). Az ev feyet ygen melyen ala haygya vala (MargL. 18). Nagy mely sebyd (PozsC. 12). Az twkelletes akaratnakh gywkeret az zent alazatossagba melyeben ala boczatandod (VirgC. 66). Mikor a pap latandgya, hogy a szine mélyeb a tőb bőrnél: qui cum viderit locum leprae humiliorem carne reliqua (Helt: Bibl. I. DDd3). Gyenge fák nőnek a kövér völgyekben: azok vernek mélyeb' gyökeret, mellyeket a szél erőssen ingat (Pázm: Préd. 35). **b)** Víg a melere: duc in altum (MünchC. 117). Ki meg haborgatod tengernek melet, ő habinak zozatfat (AporC. 11). Sebeid mélye, szegek hellye minden bűnőst magához vár (Rim: Ének. 354). A tengernek leg-mélyén (Misk: VKert. 536).

[Szólások]. De ezeknek, és tőb mély bizonyságoknak most békét hagyván (Pázm: Kal. 7). Mély elmék (Matkó: BCsák. Előb. 3). Nagy meel kerdeest kerdween (ÉrdyC. 570). Méll-magyarázatú jelek (Szeg: Aqu 9). Melchisedechrűl ő néki sok mély szavai vólnának, mellyeket ki nem mondhat az sidoknak gyengesége-miatt (Pázm: Kal. 737). Mill szegbinsig: paupertas profunda (Sylv: UT. II.48). A barátságos szeretet és mély tisztelés nintsenek együtt-járóban (Fal: UE. 506). Lator ellenségünk olly nyilást tehet szivünken, hogy szinte fenekére lásson, és leg méllyeb' titkainkat ki fakaszthassa (472). Mykoron mynd melyen (profunde) alonnanak (EhrC. 144). Tetete magát igen melyen alonny (VirgC. 82). Olly mélyen bevágtatott lovával az utvesztő erdőbe, hogy már ki nem tudna menni belőle (Fal: TÉ. 704). Az udvari ember se ne igen közel, se ne méllyen botsássa dolgaiba az igéző szemeket (Fal: UE. 413). Defixis oculis intueri: mélyebben gondolni (Decsi: Adag. 159). Igen méllyen gondolkodol (273). Nagy melyen imatkozvan (VirgC. 59). Arczáról arczára ne sétálj szemeiddel; néha ártalmas képek ezek, mélyen a szivekbe írják magokat (Fal: NE. 108). Nem látjuk mélyen által minden természetit, erejét (Pázm: Kal. 35). Tisztelték mélyen urokat (Fal: NU. 298).

[Közmondások]. Nehez paraszt irral mélly sebet kötözni (Illyef: Jephta 15).

Mélység: profunditas, abyssus, vorago C. abyssus EhrC. 46. abgrund Ver. tiefe PPB. Álomi mélységbe ejtő nyavalya: lethargia PP. Ki nez melsegeket: qui intueris abyssos (BécsiC. 131). Megmar soc melseget: devoravit abyssum multam (226). Nem vala fõlduec melsege: altitudo (MünchC. 37). Pokolnak meelseghere zallaz lee: usque in infernum descendes (JordC. 387). Sebeydnek meelsegeyerth (GyöngyC. 18). Meelseegnel meelyeb, meennyneel magasb (ÉrdyC. 533). Setetség vala az mélségen (Helt: Bibl. I.A). Diczerietec az vristent o földről, merges sarkanyoc es setet melysegec (Born: Ének. 265). Az tengernek melsegeben: in profundum maris (Fél: Bibl. 29). Byzon bőlcheseegnek meelseege (ÉrdyC. 506b). Latom vala az en hituansagomnak siralmas melseget (VirgC. 43).

Mélységes: profundissimus MA. das tiefste PPB. Melseges zegenseg: paupertas altissima (EhrC. 1). Magaraz melseges yrasokoth: profundissima (2). Mutata magatt alonny fennent es melsegest (4). Melseges vyz (KeszthC. 197). Eseek egy meelseges saarban (DomC. 263). Kyt w erdemelth istentwl az w melseges zent alazatossagaert (VirgC. 64. 76). The yteleted nagy melseges: judicia tua abyssus multa (KulcsC. 84). Meelseeghes ertelem (ÉrdyC. 116b). Meelseeges bőlchesseeg (516). Meelseeges fohazkodaas (658). Bechűlyed az vy testamentomnac mélységes fundamentomat (Helt: Bibl. I. e). Nem uala meliseges főldők: non habebant altitudinem terrae (Fél: Bibl. 21). Mélséges feledekenségbe búrúlván el ne feletkeznénec (Kár: Bibl. I.646). Világnac bőlcz és mélséges dolgainac tudakozója: conquisitor hujus saeculi (MA: Bibl. IV.152). A felséges isten ebben az isten emberré-létében minden hatalmát igazságát mélységesben ismértette (Pázm: Préd. 115). Ki tudná meg-mondani, minémű mélységes tengere vagyon ebben az isteni igalomasságnak? (Pázm: Préd. 81). Evangeliomának egy nehány első szavaiban töb' mélységes tudomány vagyon, hogy-sem minden filosofus irásiban (136). Mélységes pokol: profundissimus infernus (Káldi: Bibl. Jób. 17. 16. Kr.). Midőn mélységesen magát megalázta (Illy: Préd. I.251). Mikor a könyörgések mélységes szívből öntetnek (II.206).

[Szólások]. Igenséggel igen alatt láttyák magokat lenni a nyomoruságnak mélységes örvényében (Fal: NU. 284).

1. MÉN: equus admissarius Kr. [hengst] Dux Morout, cujus nepos dictus est ab Hungaris Menumorout, eo quod plures habebat amicas (Anon. 11. fej).

Menës: **1)** equaria, equitium C. equi gregales MA. armentum equorum Otr: OrigHung. II.252. [gestüt]. Ménes-hajtó: rosstreiber Nom. 1629. 60. Ménestartó szállás: mandra MA. Igertűnk az menes keozol koczi louat (RMNy. II.83). Juhokat, kecikeket, barmokat, menösöket akarunk oth tartany (III.105). Menes czorda (Helt: Mes. 344). Meg holt nemes embernek ötven szamig valo lovak meneseről: de equis equitialibus defuncti (Ver: Verb. 171). Ha valamely nemes embernek lovak menese leszen: si equos gregales habuerit (uo). Ökrök, ünőbarmok, ménes kocsolák — hím lovaktól és csődöröktől megválva — kivitessenek (ErdTört. II.373). Legeltetvén szarvasmarháit és ménesit (Mon.-Irók. XI.319). **2)** [equus; pferd]. Barmot, ménest tebbet vitt 2000-nél (MonIrók. III.112). Az én szerelmes atyámfia féles ingó marhát hozott, az többi közt öreg ménes lovat huszonhetet, akorbeli csitkót tizet, járós barmot mind öreget ötvent, sörtés marhát ötvent, akorbeli malaczot huszonnégyet (Radv: Csal. III. 250). Beszterczce vidéken egy egy emberfőnyi jegek estenec le, mely 300 ménesnél többet vesztett el (ErdTörtAd. IV.71).

Ménëz: equio C. subo; mént kíván SI.

2. MÉN, MÉGY-ËN, MËGY-ËN (*med*nek: eunt EhrC. 20. 82. 115. *meen*es: profectio JordC. 727. *meen*e: ivit CzechC. 7. JordC. 380. ÉrdyC. 507. *mén*e Pázm: Préd. 188. MA: Bibl. I.16. 143. *meen*eenek JordC. 150. ÉrdyC. 512. *meent*: ivit JordC. 833. ÉrdyC. 358. 506b. 507b. *meen*nek: eunt ÉrdyC. 528b. *meen*tek: ibitis JordC. 150. *meen*nyek ÉrdyC. 509b. *meeny* 510. *meen*yetek: ite JordC. 151. 382. *mén*ő MA: Bibl. I.13. né *mén*!: ne vadas BécsiC. 4. *myn*ni WeszprC. 70. zomorunan *min*e el Ozor: Christ. 77. *mig*ek: eo 238. egg napi *min*ő földet *meni*nek el Sylv: UT. I.84. *min*test meg küldgyük RejtLev. 94. *mon*th RMNy. II.241. *megyen*, quod contracte quibusdam est *megy* Otr: OrigHung. II.325. *mégy*: it Gyöngy: KJ. 112. *mengy*en Thurzó: Lev. I.216. *meny*ünk ErdTört. I.8. *mey*énd Beythe: Epist. 31. *me*iénd [menend] Kulcs: Evang. 222): **1)** eo, meo, pergo,

gradior, commeo C. vado MA. [gehen]. Közepüth megyök: intermeo; fölötte megyök: supermeo; fél felé megyek: secedo, utánna megyök: sequor, subsequor; könnyen utánna menő: sequax; együtt megyek: convenio, congredior; gyakran megyek: ito; bajókázni megyek: conscendo C. Mene az helyre, hogy zolnanak ewzue ysteny myuelkedettrewl (EhrC. 9). Menye Azysba: vadas Assisiam (56). Mednek alamysnaert: eunt pro eleemosyna (82). Az kapu kewl ne mennye: ne portam exeas (147). Felkele, hoǵ ȯhazaiaba menne: surrexit, ut in patriam pergeret (BécsiC. 1). Valahoua menèndez, méǵec: quocunque perrexeris, pergam (2). Méńńetéc az en zȯlȯmbe (MünchC. 51). Menven mennekuala es sirnak vala (AporC. 99). Tonab nem mehete az nagy fajdalmakert (DomC. 228). Magdalna nagi hamar a kapura mene (WeszprC. 74). Tellyes tested menyen pokorra: totum corpus tuum eat in gehennam (JordC. 367). Ember ydwesseeghnek wtaara akar meennye (ÉrdyC. 118). Hog az vton menenek, elwl lele wket egi zegeni azoniallat (VirgC. 87). Meny az vecernyere (103). Eggykenek feneke kiesseth es fwldre menth (RMNy. III.94). Azt irya, hog Botyanj vramhoz menek zam vetnj (LevT. I.39). Howa megy? quo abis? (Pesti: NTest. 219). Annac vtánna menénec Lombardiára és megvénéc Paduát (Helt: Krón. 23). El temetetec ot az vton, a ki Effratara megien (Szék: Krón. 14). Az daruac ha igen mennec, hamar telet váry (Cis. G3). Komám uram előbb mengyen haza nálamnál (Thurzó: Lev. I 216). Minek-előtte tovab menynyűnk, két dolgot kel eszűnkben vennűnk (Pázm: Kal. 659). A kis eszű gyermetske nem akar hozzája menni (Pázm: Préd. 7). Menetessék az evangeliom hegyére (Mad: Evang. 12). Hova mégy? Ahoz mégyek (36b). Meg-gyógyúlván idȯre, mégyen ismét eléhbi szokása szerint azon berekre fa szedegetésre: menvén, talál elȯl tíz meg-terhelt szamarat (Hall: HHist. II.212). Ezeknek utána haza menyünk vala (ErdTört. I.8). Az lábom egy formában van, megyen a rútság belőle, kérőt tartván benne az borbíly (MonIrók. XV.402). Ugy tetszik, hogy a bástyák ellen bástyákat kellene eregetni, a táborra táborral menni (Fal: NE. 70). Illy a berek; mentek, mint megy a fergeteg (Gvad: FNót. 20). Hogy a táuczra menyek, nem nyujtatik jobb kéz (Gvad: Orsz. 46). **2)** [locum habeo; raum haben]. Kęt ezer battus [mérték] mégyen beléie: duo millia batos capiebat (Kár: Bibl. I.309).

[Szólások]. *Vmi mén.* Monda (a farkas): Meg észlec (a hayat), mert minnap is igen megyen vala a hasam eftlęle miat (Helt: Mes. 294) Az hasa igen megyen (Web: Annl. 69). Rosszul voltam, igen menvén az hasam (MonIrók. XVIII.36). *Vmibe mén.* Alkalomba menni: adire ad pactionem PPBl. Kár is, hogy cserében nem mehet véletek köntössel és állapottal (Fal: NA. 180). Feledékenységbe mégyen a dolog: memoria rei oblivione extingvitur; feledékenységbe ment: intermortua memoria; feledékenységbe ment dolga: jacet in oblivione PPBl. Meg irattya levelben, hogy feleytsegbe ne menynyen (Ver: Verb. Szót. 27). A minémü bántódások lettenek vólt, azok mindenestȯlfogva örök feledékenységbe és amnestiában menyjenek (Bod: Pol. 79). Az olasz káposzta főben mégyen (Lipp: PKert. II.121). Antiokusnak ezek a feltött szándéki mind füstbe mennek: Antiochi ista corruunt universa PPBl. Nem vala istentől elrendelve, azért füstbe méne minden szándéka (Cserei: Hist. 10). Az irások is, a mellyekből lehetne kitanulnunk a régi dolgokat, füstbe mentenek és hamuvá lettenek (Bod: Pol. Előb. 10). Füstbe, semmibe menjenek-e szándékink? (Fal: Const. 830). Gázlóba megy: vadat PP. Ne menny uram itéletben a te szolgáddal (Pázm: Préd. 20. 746). Nem azért ment jegybe az istennek fia az emberi természettel (Fal: NE. 81). Az istennek törvényszéke előtt kemény kérdésbe fog menni mind a kettő (Fal: NU. 286). Nem általlanád a fahordást hozzá, hogy mentül előbb lángba mehetnének az adóskönyvek, Fal: NU. 286). Mondásba ment már, hogy a német szolga barátja urának, az anglus szolga rabja (Fal: TÉ. 782). Imé Tholdi sziből úristent emlité, erős cseh vitézzel ottan ölbe mene (RMK. IV.245). Sima orczája ránczba ment (Czegl: Enoch. III.20). Semmiben ment az a gyanu is, hogy valaki megölte volna (Fal: TÉ. 746). A második kérdésről szólván, már számba ment [hogy hány hajóval mehet Franciaország ellensége eleibe]. (798). Gondolaa ez nyawalyas vylagot el hadny es zent zeerzetben menny (ÉrdyC. 338b. 528b). Szokásba-ment: invaluit consvetudo PPBl. Nehéz ollyan emberen segiteni, kiben a vétek szokásba ment (Fal: SzE. 533). A faragott ritkaság és egyéb cifra nem ment szokásba ezen nemzetségnél (Fal: TÉ. 775). Azt a felkapott szokást, a melly is sokaknál már mintegy törvénybe ment: la pazza affettazione, passata non solamente in costume, ma quasi in legge (Fal: NU. 281). Amaz régi unalomban ment szent apostoli tudomány (Pós: Igazs. I.284). Utálásba mégy: contemptum incurres (Com: Jan. 206). Genyetséges vad húsban ment seb (Bal: Cslsk. 142). *Vkihez mén.* Férjhez megyek: denubo, connubo C. enubo PPl. Mindenét a leányával adja, ba férjhez mégyen: omnia bona dotem dixit filiae PPBl. En nem mentem synkyhez [férjhez], merth en talaltam olyan zypheth mynth en magam (DebrC. 511). Hogy ha ez télen ió szánút kezd lenni, io leany, szép s gazdag legénhöz fogz menni, ki velled eǵgyűt fog szánkázni (FortSzer. L3b). Ha akarná, tizenkét esztendős korában férhőz mehetne (Cis.L. Ver: Verb. Előb. 51). *Vminek mén.* *Ostromnak menni: impetum in muros facere PP. Jertec el ezokaért, menyűnc ostromnac es vegyűc meg az várast (Helt: Krón. 19). *Vmire mén.* Erre menyen tanáczod [ezt tedd] (148). Az mire ment addáld egyben, mert egyébként ki nem mondhatod (Helt: Arithm. C5). Az bűnősnek ki vetesere of nehezen menniűnk, mint ha labunkat auagy kezűnket kellene el vagnunk (Fél: Tan. 319). Mykoron vy vaida valazra mene a dolog, myndenkor zokas volt, hogy a Chyaus passanak kwleon ayandek jarion (Kmit Recheb bég lev. 1575. Révai kéziratai közt). Ha iot keresz, iora megy [te] (Frank: HasznK. 74). Ez predikátzio egyedűl ezac arra mennyen, hogy azt megunntassuc, hogy az Christus ártatlanul vádoltatott (MA: Scult. 409). Kiki az olly félhőz adhattya magát, az mellynél pénz gyűytésre, jószág szerzésre mehetne (MA: Scult. 615). Nehezen mégyen ő az büntetésre (Zvon: Post. II.252). Mert hogy akarmi álom hivelyezést reánk toszszanak, arra nem mehetűnk (Pós: Igazs. I.81). A theologusok külömbféle sententiakra mennek, midőn magyarázzák a makulának minémüségét (Ily: Préd. I 175). Hogy magokat és másokat kárhoztassák, és tserdával mehessenek az örök büntetésre (Fal: NU. 265). Biztatja magát azzal is: állapotra mehet úgy is (Thaly: Adal. I.211. 242). Követeket küldének, hogy ha békeségre mehetnének (MonIrók. III 53). Ha békességre menne a dolog, ha lehet, kegyelmed ne vegyen csak magára annyi költséget, az mennyit igérnek (RákGy: Lev. 26). Myndennek ygaz byzonsagara meent volna (ÉrdyC. 506b). Mynt ha sem lathnaa, sem hallanaa, dolgara meegyen vala (570). Kérdé, hány esztendős legyek, feleltem: hogy kilencz s tizedikre [esztendőre] megyek (Gvad: RP. 27). Az emberi természet fenékre ment volna és semmivé lött volna (MA: Scult. 370). Végtére annyira kőlt a dolog, hogy fogadásra mentenek (Pós: Vetélk. 3). Mire hoǵ nem mentel hazassagra (DebrC. 510). Hazassagra menendő (ÉrdyC. 646b 750b). Ezek mehetnek ysmeretyre az felsseeges yonak (ÉrdyC. 516b. 563b). Ezzel tanittatnék az ember, biró-eleibe és itéletire mégyen minden dolga (Pazm: Préd 3). Kamara-székre menni: moliri dejectionem PPBl. Ha kynek eze vagyon meg erthety: myre meegyen az veege (ÉrdyC. 596b). Az pörnek vége es ki menetele meg ketseges volt es bizontalan mire mennyen: finis et exitus litium dubius adhuc, et incertus erat (Ver: Verb. 121). Nagyra mehet: hoch steigen, zu ehren

kommen Adámi: Spr. 198. Az háborn vdőben akar mi latoris nagyra mehet (Decsi: Adag. 98). Gyakran még az méltatlan is kűesinből nagyra megyen (117). Paraszt emberségből ment volt nagyra (Kem: Élet. 11). Ha vagyonom ripsz rapszra menne halálom után (Gvad: NótTest. 252). Ha a 90 köblöt egymás között háromfelé osztjuk, tehát az ő részére 30 köbölre való megyen (Haz. I.373). Semmire sem mehet: er kann zu nichts kommen Adámi: Spr. 198. Rabi állapotból szabadságra ment ember: libertinus PPBl. A setétség tartóztatta a hadat, hogy többre nem mehetett a győzedelemben: obscurum noctis attinuit victorem exercitum PPBl. Honnem ember annak veegeere mehetne, hamarab el fogyatkozyk annak elette (ÉrdyC. 44). Ki mehet myndennek vegeere [ki tudná előszámlálni] (625). Vegere megyen dolganac (Mon: Apol. 289). Végére menni: comperire C. certiorari PPl. etwas auskundschaften Adámi: Spr. 198. Végére menni valakinek, mi dolgos: cognoscere de actis alicujus PPBl. Mint eggyezzen az keresztyeni religionac eggyic tzickele az másickal, jol végére mennyűnc (MA: Scult. 970). Neha oly beteghez történik mennetek, kinek betegsegenek nem mehettek vegére (Lép: PTük. II.238). Más nap Grimoáldus király végére menvén a dolognak, a szolgát Onulfust hivattya, és tőrvént láttat reája (Hall: HHist. II.343). Fel is tevém magamban, hogy mindezekről végire megyek (Mik: MulN. 320). *Vmi után mén.* Vagy vyodbol szoptad, vagy valamelly boghárvtánn mentél illyen nagy hazugságnak igazzában (Bal: Cslsk. 161). *Vmit mén.* Gyenge erőmet is próbálgatván, még egy nyomot sem mehetek (MonIrók. XV.424). *Vmitől mén.* Gondolják: elég az, csak jó deák legyen, mert a többi úgy mond, majd magától megyen (Gvad: RP. 45). *Vmiul mén.* Nemzetségénec háza népe kőzzűl valóhoz mennyen feleségűl (Kár: Bibl. I.156). *Elébe megyek:* obvio, occurro, occedo, provenio C. Az urak jusát kevernéd, s a bíró eleibe mehetnél (Fal: NE. 71). *Ellene megyek:* contra venio C. Mellyek igyenesen látczanak a közben valo végnek ellene menni (Illy: Préd. I.29). Határán *túl-menni:* transire lineas PPBl. Akar vala itt félen menvén elrőytőzni (Zvon: Post. I.548). Ollyat próbálok, hogy auaggy fellyeb megyek, auaǵ még ennélis aláb esem: rex aut asinus (Decsi: Adag. 212).

[Közmondások]. A ki attúl fél, hogy el ne merűllyőn, addig a viznek ne mennyen, a mig kővét nem láttya (Fal: NE. 406).

alá-mén: subeo, demeo, degredior C. devenio MA. Ezert Abram Egyptusba mene alá: descenditque Abram in Aegyptum (Helt: Bibl. I. E3). Midőn alá mentenec vólna a gődőrhőz, a hól a szarvas vólna, meg láta őket a szarvas és fel szeckelvén, nagy gyorssan kezde a hedgy ódalán fel menni (Helt: Mes. 196). Alá mene [a várból] az táborban (MonIrók. III.67). Alá mégen, el sűllyed a hajó (Com: Jan. 90). Alá-menő felben vagyon a nap (DKal: Ker. 7).

alá-mënés: descensus MA. [niedergang]. Istenhez fel menew vt ala menesnek vta (VirgC. 95).

aláměnet: ∾ Nap alámeneti elközelite, ismét népe közé Sándor megtére (RMK. IV.96).

aláměnetel: descensus MA. [untergang]. Az nap tudgya az ő alámenetelit: sol cognovit occasum suum (MA: Bib. I. 529).

által-mén: **1)** transeo, pertranseo, transgredior, transmeo, translabor, transabeo, travio C. [durchgehen, hinübergehen, übergehen]. **a)** Rajta által megyök: supergradior, supervado C. Altal menne az vizen (DomC. 121). Ezen meene Cristus atal (ÉrdyC. 505b). Mikoron nezneie által menőketb (VirgC. 109). Nem mégy által: non transibis (Kár: Bibl. I.139). Altal menni valami dolgon: circulum absolvere (Decsi: Adag. 135). Auaǵ meg halok, auaǵ altal megyek raita: aut manenti vincendum, aut moriendum (Decsi: Adag. 210). Ugy menjetek által a Tiszán, egy egy csolnakot is vigyelek (Szal: Krón. 80). Szoros a mennyország úttya: tsak az mehet-által rajta, a ki igen meg-hajol, és kitsinnyé lészen (Prázm: Préd. 55). Mindenec el-mulandóc által-menendőc: omnia caduca et transitoria sunt (Com: Jan. 213). Palocsaji Dunán áltol akar menni, véllek sok hadakat most commendérozni (Thaly: Adal. II.359). Egy tsapó ajtón betoppanánk, a mellyen kőnnyen által mehete az ember, de soha többé ki nem jőhete rajta (NótPM. 17). **b)** Kyt nem mehet uala altal: quem transire non poterat (EhrC. 18). Es mikor altal mentiknolua: cumque pertransissent (BécsiC. 13. 18). Ez életét erőssen altal mégém: fortiter vita excedendo (BécsiC. 92). Atal menween az halmokat (ÉrdyC. 379b). Az heegyekőt atal menween (547b). Immár Titus megyen vala hadaual, Nilus vizét által mente népéuel (Cseng: Jer. A3). **2)** [permutor, vertor; übergehen, werden]. A fel gerjedett haragot meg aggani ne engedgyed, hogy gyűlőlségre által ne mennyen, ne fordullyon (Com: Jan. 202). Annyi hasonló példaink vannak, hogy példabeszédre általment (Illy: Préd. II.288).

[Szólások]. Még az abécén sem mentél által (Decsi: Adag. 129). Sokon ment által: actus multis casibus PPl.

általmënés: transgressus, transgressio, transitio, transmissus C. transitus MA. [durchgang, übergang].

általmënet: ∾ Kikén altal mėnet lehetuala: per quos viae transitus esse poterat (BécsiC. 15). Az wrnac passahia, azaz, az wrnac altalmenete: phase id est transitus domini (Helt: Bibl. I. Gg4).

általmënetel: transitio, transitus MA. [durchgang, übergang]. Ebből a részből adatik vala általmenetel a Jerusálem városára (Illy: Préd. I.49). Józserencséről az ellenkezőre igen fájdalmas volt az általmenetel (I.110). Gyakorta csak általmenetel szerént emlekezett ez itéletről (II.167).

be-mén: **1)** ineo, intro, introeo, immeo, ingredior, introgredior, suggredior, succedo C. [hineingehen, eintreten]. Bemenni való ut: aditus; bemenettetőtt: intratus C. Belmednek: intrant (EhrC. 115). Bemene a varosba: ingressa est civitatem (BécsiC. 8). Bemenuéiec a kiralhoz: ingredientes ad regem (52). Mi żan be męgen: quod intrat in os (MünchC. 42). Őltőzőt atokba mikent ruhaba, es be ment mikent viz ő belőlibe: intravit sicut aqua in interiora ejus (AporC. 81). Belmegyen dychewsegnek kyralya: introibit rex gloriae (FestC. 13). Kellywnk fel es meggywnk be az yo feldre (JordC. 146). Nem mentek be menyeknek orzagaban: non intrabitis in regnum caelorum (366). Zent leelek myat meene be az pwztaban (ÉrdyC. 348b). Be ment az chazarsagban (605b). Eellyen zeep főldre mykoron be meent volna (510b). Bel meent kőzykben (544b). Az čalardos embőrnek menekzőiebe be mene (TihC. 11). Az tőb zyzek az zenth eghazba el be menenek (12. 25). Paranczola neky hogi menne be asisba (VirgC. 69). Mykoron bee ment wolna Jerwsalembe, el bee mene az yrastwdo sydokhoz (ÉrsC. 83). Elbee mene nagy hamarsagal az seghrőstyeben (523). Be menénec esmét Lombardiára, es ot elrablác mindeneket (Helt: Krón. 231). Be menuin az haioba altal kele (KBécs. 1572. C4). Eredǵ meń bé te az én atyámnac házába (MA: Scult. 13). Elbéméne az házhoz: introivit in domum (MA: Bibl. I.20). Hus bé nem ment szájamban (Illy: Préd. I.100). Az ő intési, és oktatási bé-mennek ugyan fülébe; de nem szivébe (Fal: NU. 324). **2)** [peragro, perlustro; durchwandern, durchgehen]. Kezde bémennie Jónás a városba; hogy egy napi menés földet bément volna, felkiálta, monda (RMK. II.92).

bémënés: aditus, ingressus C. [eingang, eintritt]. Szól a Christus Jerusalembe valo bemeneseről (Helt: Bibl. I.h). Be vűn engemet az bę menésen melly vala az kapu mellett (Kár: Bibl. II.152). S adgyon bémenést véghre az őrök dicsősségbe (Czegl: Japh. 4).

bémënet: ∾ Minemő beménettel megbirhatna őket: quo aditu possit obtinere eos (BécsiC. 32). Nem altalla bemenetet:

ne vereatur introire (36). Vr örizie be mentedet: dominus custodiat introitum tuum (DöbrC. 205). (A kietlen) bemenety nagy eröss nehez (ÉrdyC. 579b). Lataak the bel menetedet: viderunt ingressus tuos (KulcsC. 159). Atkozot lész bementedbe, es ki mentedbe: maledictus eris ingrediens, et maledictus egrediens (Helt: Bibl. I. Zzz2).

bémënetel: ingressio, introitus C. ingressus Oertel: Harm. 79. [eingang]. Emaclmac bemenetelitől foguan: ab introitu E. (BécsiC. 226). A pokol bémenetele (Illy: Préd. II.438).

ëgybe-mén: **1)** [coeo; zusammenkommen, zusammengehen]. Egyben menő: congressus C. (A bajvivók) egybe akarnaanak menny (ÉrdyC. 594). Egybe méne à ket sereg (Helt: Krón. 50). Sok féle virágot látunk, mellyek napkelettel ki nyilnak, és az nap nyugottal egybe mennek (Pázm: Kal. 12). **2)** [ad idem recido; auf eins hinausgehen]. Minden feleleti egybe-mégyen [egyre megy ki] (Sall: Vár. 273).

ëggyüvé-mén: **1)** [coeo, convenio; zusammenkommen]. Egiűne mentenek volna: convenirent (Fél: Bibl. 1). Mind lova s'maga edgyűvé mennek; az az: örökké való halállal hal-meg mind a kettő (Tof: Zsolt. 88). **2)** [ad idem recido; auf eins hinausgehen]. Az eleve való ellátásnak, elrendelésnek s feltételeknek szavai mind egyek, és együvé mennek (DEmb: GE. 33).

el-mén: **1)** abeo, vado, discedo, decedo, digredior, excedo, proficiscor C. abscedo Ver. [weggehen, fortgehen]. Alattomban elmegyök: dilabor C. Elmennek a fetskék: hirundines autumno evanescunt PPBl. Bujálkodó, valamiben igen el-menő: luxuriosus PPBl. Ha akarz tekelletes leny, menel s arwld el mendenedeth (EhrC. 6). Te meńel ő vele: vade cum ea (BécsiC. 2). Ha parančolz, elmégec a mezőre (3). Megőrizőt engemet innet elmenettem: custodit me hinc euntem (39). Meniel atyamfia, gyonyal meg (VirgC. 21). Menyel atte celladba (45). Kezde nagy lasusagal el menny (VirgC. 42). Menyetek el atkoztak (118). Az buza kezybe konkolt wetet, s eel ment onnet: sevit zizania inter triticum et abiit (Pesti: NTest. 27). Egǵ napi minő földet meninek el (Sylv: UT. I.84). Mink is elmegyünk áldott ez testbe, húsát gyomrát öszvehaborgatom, piros vérét megiszom, szálas húsát megszaggatom (Born: Evang. IV.808. RMK. II.425). Bátran hirdették, hogy soha az egy-isten igaza-mellől el nem mehet (Pázm: Kal. 646). A te tőled el-menőt valameddig el-késérni ne tarts méltatlannac (Com: Jan. 200) **2)** Mellette elmegyek: praetereo, praetergredior, praetervehor; alatta elmegyek: subtervehor C. Tőrteenettel eegy veen ember ywta oda el menwen az wton (ÉrdyC. 648b). Alweek el az mezőn es kalonarok azon el menween.. (562). Zent egyhazat nem tizteltem mikor mellwle elmentem (VirgC. 6). A kit el-haladsz, el-mégy mellette: si quem praeteris (Com: Jan. 200). Ez az ut mellyen mégyel, igen gonosz (Illy: Préd. I.192). Ollyan meleg szél jött reánk, valamintha az égő kementze mellett mentünk volna el (Mik: TLev. 15. lev). **3)** [transeo, desino; vergehen]. Ha meg mostak, sem ment el az edes illat kezekrevl (DomC. 157). A bölchesseeg az adamffyaywal eegyetembe el meegyen (ÉrdyC. 600). Mikor immár a hó elkezd menni (Radv: Csal. III.50) **4)** Pergo: megiők, benne elmegyők C. [fortschreiten, weit gehen (in etwas)]. Igen el-menni a hazugságban: ampliter mentiri PPl. Igen el menni valamiben: ultra septa transilire (Decsi: Adag. 79). Tudós ember, de fölöttéb el megyen benne: lusciniae nugis insidentes (90). Oe bolondságában ugy elmegyen erős ítéletedet nem féli (MA: Bibl. V.6). Az angyaloc tiszteletiben annyira elmégyen vala, hogy őket Christus vrunknál böcsülletesbeknek hirdetné (Pázm: Kal. 797). Az pápistaság anira el ment szüz Maria tiszteletiben (Tolu: Előb. 8). **5)** [dividi potest; geteilt werden können]. Ha a summa elmégyen [osztható] harommal (Ónodi: Számv. 214).

[Szólások]. Nagj fizetéssel szabaditottak meg bennwnket, mert egjnehanyunknak f e j e i s e l m ő n t volna miatta 1597 (Vasárn Ujs. X.127). *Elmenni vmiről, vmitől.* Sem el nem megyen a dologtól: nec digreditur a re (Com: Jan. 162). Immar el mentem feel zaaz eztenderwl [50 éven tul vagyok] (RMMy. III.24). *Elmenni vmivel.* El mehetz nőmősségődnel: generosior Codro (Decsi: Adag. 149). El mehech aze[r]t hiteddel, kinek sem feie, sem farka (Mon: Apol. 420). *Elmenni vmi mellől.* Többet hiszen azoknak a böcsülletes embereknek, kik le-irták Luter halálának módgyát; hogy-sem annak, a ki e' mellől tsak egy tagadással akar el-menni (Pázm: LuthV. 105). E magyarázatok a bötű mellől igen elmennek (Mad: Evang. 24).

elmënés: **1)** abitus, discessus, discessio, decessio, digressus, excessus C. abitio MA. [das weggehen, fortgehen, fortgang, auszug]. Elmenésrevaló-szabadság: commeatus, salvus conductus C. Ymnen hazol kedegh az ata ő fyanak el meneseről igau fohazkodwan (PeerC. 6). Jollehet hog ez keges atya kezereyty vala evtet el menny az kevzel valo faluyg, egy keues el menes [itio] vtan ez frater meg mente magat, semmykeppen el nem mehetne (DomC. 85). Aldomast ada nekyk az elmenesre (VirgC. 52). **2)** [transitus, excessus; verlauf, vergänglichkeit]. Az életnek elmenése (Illy: Préd. I.147).

elmënet: [abitio, abitus; das weggehen, auszug, abgang]. Tettesed el mentődet hazattul (GuaryC. 44). Elmenety wtan (ÉrdyC. 511b). Megh hatta neked ezt el menteben (CsomaC. 13). A testi tömlöczből szabad lesz el-mented (László: Petr. 229). Szerencsésen meg-őrizett engem az ur angyala mind innét elmentemben, mind ott laktomban (Csúzi: Sip. 469).

elmënetel: digressio, profectio C. abitus MA. [das fortgehen, abzug]. Praetervectio: mellette való elmenetel C. Az svekusok, hogy jöünének, valóban hozzák az hírét, s ha ez az ellenség fel kezd a Liptón nyomakodni, el kell hinni, annak az híre izgatja elmenetelire (RákGy: Lev. 166).

elő-mén, előbb-mén: **1)** prodeo MA. [praetereo; vorgehen, vortreten, vorübergehen]. Ennek vtanna elev menenek az prophetak monduan (CornC. 100). Kik azzon elő mennec vala: praetereuntes (Helt: UT. N7). Kényszeríténec egy neminemű Simeont, azzon előménőt, ki iő vala a mezőről: praetereuntem quempiam Simonem (u. o.) Előmenő, uton járó embert agyon ütne (MA: Tan. 192). És próbállya vala ha előmehetneé fegyveres ruhájában: coepit tentare si armatus posset incedere (MA: Bibl. I.261). **2)** procedo C. succedo MA. proficio, progressus facio Kr. [fortschreiten]. Elébb megyek: progredior C. Az Kristus uallook előwe keuankoznak menny az menney iokra (SándorC. 6). Az kő falnac eppülése neuekedic, és elő mégyen (Kár: Bibl. I.430). Az tanáczosoknac sokságában elő mégyen az gondolat: ubi sunt plures consiliarii confirmantur cogitationes (Kár: Bibl. I.611). Mennyünk eléb': es isten mértékében mérjük-meg erköltsünket (Pázm: Préd. 65). Előbelőb mégyen vala szüntelen gyarapodván: proficiens ibat atque succrescens (MA: Bibl. I.23). Az ördög őmagais szégyenli, és àltallya, hogy annyira elő mentek az latorságban (Pázm: Kal 215). Tsendes lévén a tenger a vitorlázás elő nem mehet: tranquillo sale velificatio non procedit (Com: Jan. 89). Ha boldogul akarsz elő menni, épülni: si feliciter vis proficere (156). Az ő diszes, ékes feltött szándékában elő megyen: in proposito decoro pergit (Com: Jan. 196). A kezdőknek hitiből, az előmenőknek hitire (Illy: Préd. I Előb. 2). Meggazdagula, és elébmégyen-vala gyarapodván (I.521). Hogy a resteket előbmenni kényszeritse: pigros ad progressus impellat (II.165).

[Szólások]. *Valamiben* haszonnal *elébb megyek*: proficio C. Napról napra a mtsagba előb menec es nőnec (Mel: SzJán. 547). Vakmerőkeppen az bűnben elő megien (Fél: Tan. 88). Valami az te szivedben vagyon, menny elő benne és vidd végböz: omne

quod est in corde tuo, vade, fac (MA: Bibl. I.282). Mennyúne előb dolgunkban és hallyne meg minemű czuda lőtt továbbá (MA: Scult. 450). Amaz pogány és istentelen ember elő mégyen dolgában (Pázm: Kal 36). Dolgokban elé mehetnek vala (GKat: Titk. 78). A mit elkezdett, abban szűntelen előbb mégyen (Com: Jan. 195).

előmënés: processus [vorgang, fortchritt]. Oly perekben, kykben meegh walamy processus azaz elew menes nem kewwethkezeth (Ver: Verb. 81). Taresa meg nemzetűnk nagy szerencséjére, minden jó háromllyon gyakran a fejére, anya szent egyháznak elő-menésére (Orczy: Nimf. C5).

előmënet: processus, progressus, successus MA. [fortschritt, gedeihen, erfolg]. Zomorkodyk fele baratyanak elew menterewl (WeszprC. 127). Az jrygseeg mas embernek bodogsaganak auagy elev menetynek banatya (CornC. 153). Elee mentekre legyen ew nekyk: bene sit eis (JordC. 215). Az ygaz hythnek elöwe menteere zerzee es olwasny parancholaa (ÉrdyC. 114). Yrygly elöwe menteet (565). A kégyotól vólna az ő elömente és ió szerencseie (Helt: Mes. 83). Ott nyer az ember ollyan nagy elömentet (310). Elömentőkre, hasznokra vadnac (Helt: UT. q.8). Kernen lelki elömentet (Born: Préd. 326). Doegnec ne legien előue mente az főldőn (Szék: Zsolt. 246). Valami ebben kezdetic, álhatatlan, elmeneti nem lészen (Cis. K2). Jò elő menete vagyon ezkor az álnokságnac és czalárdságnac (Cis. M). Tanáczot adoc te néked, melly mind te néked mind az te fiadnac előmentére lészen (Kár: Bibl. I.301). Jó elő menetet ád annac az wr (I.659). Engedgyen gyarapodást, elömentőt (MA: Scult. 497). Szerentsés elömeneteket annak tulajdonittya a szent irás, hogy reménlettek istenben (Pázm: Préd. 175). Ugy lészen nagy elő-mented (Pázm: KT. 129).

előmënetës: [prosper, magnus eventu; erfolgreich]. Elömenetes volna az ő dolga (MA: SB. 354).

előmënetel: profectus MA. [successus; fortschritt, erfolg]. Progressio: elébb menetel; profectus: haszonnal való elömenetel C. Ád ió elömenetelt: juvabit (Kár: Bibl. I.429). Mi az oka, hogy e' világon sokszor a gonoszoknak elő-menetelek, és jó szerentsékkel virágozó állapattyok vagyon (Pázm: Préd. 24). A szentség és isteni szolgálat, mind a kettő valóban igen le-felé vagyon, tsak a jó isten tudgya, mikor lészen elő-menetele (Fal: NE. 8).

előmënetelës: [successum habens, prosper; erfolgreich]. Elömeneteles sokszor e világra néző dolgokban-is (Nagyari: Orth. 69). A ki az istenről megemlékezik, az lészen isten s e világi emberek előtt elömeneteles és betsűletes (Szathm: Cent. 243). Elömeneteles dolog (Teleki: FLél. 226. Gér: KárCs. IV.370).

elömënt: [vorgeschritten]. Idejekben elömentek: aetate producti (Illy: Préd. I.140).

előmëntség: [progressus, successus; gedeihen, erfolg]. Ez nélkűl, az mint bogy czac kűlső világi dolga sem lehet állando, mennyivel inkáb az lélec idvősséget néző szorgalmatosságra nem lehet elömentségben (Zvon: Post. I.11). Várhatta hűséges szolgálatja után való érdemlett becsületit és basznos elömentségét maradékira is terjedni szerencsésen (MonOkm. XIV.144).

elől-mén: prae eo, praegredior, praecedo, antecedo C. anteeo, antegredior MA. [vorangehen]. Elölmenő: praeiens C. praecedens, antecessor MA. Az papok veegyenek ffel beet kyrteketh es elől meennyenek az wr isten zekreeńenek (JordC. 295). Elől megy wala hwket: antecedebat eos (359).

elölmënés: praegressio, antecessio MA. [das vorangehen].

föl-mén: **1)** ascendo, superscando C. conscendo MA. [hinaufgehen]. Iesus megkereztelkettetuen, legottan fel mene a viztől (MünchC. 18b). Felmene a bégre: ascendit in montem (20). Az vaczoralo hazban ffel meenenek: ascenderunt in coenaculum (JordC. 708). David ffel nem menth menyorzagban: nec David ascendit in caelos (712). Garadychon meene ffeel (ÉrdyC. 646b). Fel mene kerwbyn new angyalon: ascendit super cherubim (KulcsC. 29). Köd megyen vala fel a földről: fons ascendebat e terra (Helt: Bibl. I. A3). A szakmari [megye], ez felmegyen a hegyekre (Helt: UT. 4b). Fel megyen az ő fűsti (Born: Evang. III.231). A kő fel nem mehet külső erő nélkűl (Pázm: Préd. 71). Midőn valamely dolog igen elfel ment, szűkség hogy le essék (MA: SB. 99). **2)** [procedo; fortschreiten, vorwärts kommen]. Papi meltosaguak garadichara felmenenek (DomC. 2). Feel megy pispeksegnec meltosagyra (212). Azt kell néznünk, hogy mitsoda felment volt [hogy mennyire vitte] és fejedelmek rendén volt (Mik: TLev. 25). Ha szerzetes lészen, ő gvárdiánságra felmehet, avagy is kosta-fraterságra (Gvad: RP. 40). **3)** [consumor; aufgehen]. Ha igazan fel megyen, hogy semmi meg nem marad, tehat igazan summáltál (Helt: Aritm. O6).

[Szólások]. Feye fôsti [igy] fôl megiôn az embernek az minemw nagy romlasrol puztitasrol kyaltnak (RMNy. III.60).

fölmënés: ascensio MA. [aufgang]. Az istennek zent malaztya laytrat es vtat zerez menibe fel menesre (VirgC. 97. WeszprC. 74). Az templomba ffel menees (ÉrdyC. 648b).

fölmënet: **1)** ascensus [aufgang]. Hégéknec felménete: ascensus montium (BécsiC. 15). Oreb hegyre felmenteben (CornC. 39). Magam is nem késem, az Duna felmentében megindulok (MonIrok. XXIII.26). A nyilat ha fel-lövöd, miheint fellyeb nem megyen, ottan alá fordúl és sebesseb alá-jőte, hogysem fel-mente (Pázm: Préd. 323). **2)** [während des auftsiegs]. Mennyűnc fel a hegyre, fel menet meg látnac az emberec (Helt: Mes. 273).

fölmënetel: ascensus MA. Az fegyueres háznac fel menetelinec ellenébe: contra ascensum firmissimi anguli (Kár: Bibl. I.429. MA: Scult. 600).

fölmënt: [altus; hoch]. Fölmönt homloka nagi szep ekes vala (CsomaC. 9).

hátra-mén: retroeo, cessim eo C. recedo Kr. [zurückgehen, weichen.] Az kith vramal el végeztewnk volth, semmikeppen aban hatra nem megiec (RMNy. II.89).

hátramënés: retrocessus C.

[**hozzá-mén**]

hozzámëhetetlen: invius, inaccessus, abaton MA. [unzugänglich]. Hozzá mehetetlen világosságban lakozik az isten (DEmb: GE. 1). Hozzá mehetetlen hegy tetők (Misk: VKert. 279).

jár-mén: commeo MA. [hin und hergehen].

jő-mén: [ito, huc illuc eo; kommen und gehen]. Jönnek mennek dellesti órákkor a sok friss hinók (Fal: NU. 267).

jövö-mënö: [praetergrediens, transiens, viator; vorbeigehend, vorübergehend, passant]. Sokan valánac az iöuőc ménőc (Kár: Bibl. III37). Mellyek által az jövő-menőnek securitássa impediáltatik (RákF: Lev. III.418). Jövő 's menő vendég a szerentse (Fal: UE. 375).

jött-mënt: vagus, vagabundus Sl. [hergelaufen]. Jött-ment nép: convenae Sl. Nem is tsak gyim-gyom vagj jött-ment jövevény, hanem gyomros magyar, szivek-is vólt kemény (Kónyi: HRom. 65).

ki-mén: exeo, extro, excedo, egredior, evenio, provenio C. [hinausgehen, ausgehen, ausziehen]. En ellenèm ki ment vrnac keze: egressa est manus domini contra me (BécsiC. 2). Tellesen ménéc ki: egressa sum (3). My lathny meenetek kywe az pwztaban? quid existis in desertum videre? (JordC. 385). My-

koron az fertelmes lelek ky menend az emberbôl, yar zaraz helyeken: cum exierit ab homine (391). Mennek vala az tanaczbol kywe: profecti sunt a conspectu concilii (724). Mykoron az fraterek ky awagy be mennek vala (ÉrdyC. 339b). Ky meene eleygben (542b). Ky mene az varosbol (VirgC. 24). Kyment zenth Ferencz az helbwl koldulni (47). Mikor ez velagbol, kimendő [így] volna (107). A hir kiméne felőle: divulgabatur fama de illo (Helt: UT. P5). Az ő híre neue minden felé ki méne: egressum est nomen eius procul (Kár: Bibl. I.397). Kiméne azért ez a szó az atya-fiak között, hogy az a tanitvány meg nem hal (Pázm: Préd. 130). Minden hadba kimehető férfiat számlállyatoc meg (MA: Bibl. I.117). Az ember sírva ríva születic, nyavalyássan éldegél s tűrhetetlen búzzel mégyen ki a világbul (Fal: NA. 193).

[Szólások]. E l-k i m e g y: exit MA. Attianak uduarabol el ki mene (TihC. 21). Az en ez vilagbol elky menesemnec ideye el kőzelitőttek volna (NagyszC. 15). Megwnk el ky az dezmara (LevT. I.4). K i m e n t h e r e j i bor: vinum fugiens PP. Az istennek ezak eg ki ielentet akarattia vagion, m e l i b ő l m e g i e n ki minden itelet (Fél: Tan. 530).

kimënés: excessus C. [ausgang, auszug]. Őmenden kimenesét eleue kűldé: omnem expeditionem suam fecit praeire (BécsiC. 12). Meg őrizőt ennet ki menesőmbe (GuaryC. 59). El vegeze az zerzetbevl valo ky meneseet (DomC. 112). Irgalmaz lelkemnek kymenese koron (PozsC. 18). Ez kőnnek ki menisétis ez kegelmes vrnak kőszőnned (Sylv: UT. II.172).

kimënet: ∾ exitus. Vtaknac kimenetin: in exitibus (BécsiC. 236). Tudom en belőllem iożagnac ki mentét: novi virtutem de me exiisse (MünchC. 128). Vre halalnak kimenete (AporC. 16). Meg foga az varasnac kimenetit es be menetit (GuaryC. 55). Yrgalmaz en lelkemnek ő kymenety koran (PeerC. 179). Az haznak vala . . . ky menete (CornC. 85). Atkozot lész bementedbe, es kimentedbe: maledictus eris ingrediens, et maledictus egrediens (Helt: Bibl. I.Zzz2).

kimënetel: **1)** egressus, exscensus C. egressio, exitus MA. [ausgang, auszug]. Processio: kimenetel, elő menetel, pompaual valo iaras C. Vadnac az határnac kimeneteli [kiterjedési] az tengerre (MA: Bibl. I.210). Isten á paradicsom kimenetelében (in exitu Paradisi) tüzes kardot helyhezte (Illy: Préd. I.593). **2)** successus, eventum C. [ausgang, ende, erfolg]. Az hiuek niomorusaganac io vege es boldog ki menetele vagion (Fél: Tan. 110). A világot szolgálni akaronak boldogtalan kimenetele lészen (Illy: Préd II.325). Így lőn kimenetelek [halálok] az egész népek irtóztató példájára (Mon: Irók. XV.295). Ollyan erős maga biztatásával, hogy minden ő haboruságinak, még jó vége és boldog ki-menetele lészen (MHeg: TOszl. I.87). Melly boldog kimenetelét várhattyuk annak, a mellynek már születésekor megártot a félsznek hidege? (Fal: UE. 413).

kimënő: **a)** exiens C. **b)** Sőt várasnac vala tapasztot palánkia, annac vala négy ki-ménő kapuia (Tin: Ének. 136). Révet találának ugyan, de kimenő partja igen nehéz vala (Kem: Élet. 53). **c)** Kimenő télben van: est in procinctu exeundi (Pázm: Préd. 342. Kr.).

lë-mén: devenio C. descendo MA. [hinuntergehen].

lëmënés: descensio C. [das hinuntergehen, niedersteigen].

lëmënet: occasus [untergang]. A napnac lemente előtt: ante occasum solis (MA: Bibl. I.69). Nap le-mente (Szathm: Dom. 183).

lëmënetel: ∾ Nap lemenetel (Gér: KárCs. IV.410).

neki-mén: adgredior Kr. darauf los gehen Adámi: Spr 198. Egy tsorda néki méne a kortsmának (Fal: NA. 121).

öszve-mén: coeo Kr. Congrediens: összemenvén C. Öszvemehető: coibilis; össze-forradok, öszve-megyek: coaleo PPl. Harom nap kik lassaban ŏzue menuen egy napot zerzenek (DebrC. 54). Szörnüőképen öszvementenek vala (CsomaC. 34). Midőn a folyó dagadás öszvemegyen: cum vomica coit (Com: Jan. 60).

rajta-mén: [aggredior; angreifen]. Fel-fortyant ellenek mérgében, de rajtok nem megyen, az jutván eszében: hogy egyedül vagyon s fegyver sincs kezében (Gyöngy: Char. 58. RákF: Lev. I.106).

rëá-mén: **1)** [adeo, accedo; hinzugehen, zugehen]. Az egeer nem gondol sem macǩaual, sem egeer fogoual, de mynd holtaban rea megőn [az eledelre] (SándorC. 6). Ob, mel' őrőmest reia mene (VitkC. 88). **2)** [ineo; eingehen]. Feelők reeayok mennem [a a halálra és itéletre] (ÉrdyC. 10b). Reea meene [a házasságra] (611b). Reia [e tudomanyra] sem mehettenec volna (Helt: Bibl. I. b2). A veszedelmeket, ha előtte állanac, ijetség nélkűl rajoc mégyen és bátor szivel szenvedi (Com: Jan. 195). Hogy a szakadásokat el-távoztathatnák, reá-mentenek arra, hogy elsőséget s némü némü méltóságot is engednének (Bod: Pol. 2). **3)** intervenio C. [erscheinen]. Az tőrwen napra rea nem menth [nem jelent meg] (RMNy. II.73). Jelente hog' az törueut ez jöwő penteken hatta wolna, kire w neki rea kellene menny (321). **4)** invado MA. [aggredior; angehen, gegen—gehen, angreifen]. Reaiok akarának menni (Helt: Krón. 56). Hogy az nép rejá-menne Kehilára: ut populus ad pugnam descenderet in Ceilam (MA: Bibl. I.267). Reáment Herodes királyra és az ő szabad erkőlcsit meg-feddette (Illy: Préd: I.51).

rëámëhetetlen: inaccessibilis [unzugänglich]. Lakozuan rea menhetetlen [így] velagossagot: lucem habitans inaccessibilem (Komj: SzPál. 383).

rëámëhető: [zugänglich]. A Tracia szárazon rea mehető szigetében (ACsere: Enc. 263).

rëámënés: interventus C.

szëmbe-mén: congredior PPB.

végbe-mén: [conficitur, exsequitur, accidit; vollbracht werden, vollzogen werden, geschehen]. A Kristus váltsága végbe nem ment, hanem halálával (Pázm: Préd. 81). Hogy az végbemehetne (Zvon: PázmP. I.120). Itt sok hamislelkűség ment végbe, mert ötezer forinttal kiszúrták a szemit, azt is a magok ládájából vette ki Diószegi; denique mind ő s mind az maradéka elkoppant tőle (Hazánk I.147).

végbemënetel. Ollyas dolgokban foglalatoskodik, a mellyek végbe menetelekrűl közönséges várakozás vagyon (Fal: PE. 363).

végbëz-mén: **1)** [ad finem pervenio; zu ende kommen, fertig werden]. Es eggyet se tarcz meg, mert immár véghez mentél az számmal (Helt: Aritm. 8). **2)** [conficitur, exsequitur, accidit; vollbracht werden, vollzogen werden, geschehen]. Véghez mene a pőr (Ver: Verb. 138). Véghezment szolgálatja után (RákF: Lev. I.161). Sok egymásra való irogatások, izengetések mentenek véghez a négy rétzepta réligiok között (Bod: Pol 138).

vissza-mén: remeo, retrogradior, remigro C. regredior MA [zurückgehen, keinen fortgang haben]. Minden dolgai viszsza menénec, és istennec átka lőn rayta (Helt: Krón.77. Vás: CanCat. 602).

visszamënés: remeatus C. [rückkehr]. (Zrinyi II.541).

visszamënetel: ∼ Nem is bátorságos n ég ő nagyságának visszamenetele (RákGy: Lev. 207).

visszamënő: retrogradus, reveniens, rediens, revertens MA. [zurückgehend, zurückkehrend]. Vissza menőleg: in reditu (Rumy: Mon. I.307. Kr.).

Mëhet: potest ire Kr.

Mëhetetlen: non pervius Kr.

Mëhetetlenség. Az igaz házasságbélieknek valameddig élnek mind ketten más házaságra valo mehetetlenségeket vilagos sz. irásokból meg-bizonyitottam (Matkó: BCsák. 443). Más házasságra való mehetetlenség (Sámb: 3Kérd. 712).

Mëhető. Férjhez nem mehető: illocabilis virgo PP. Szegénysége miatt el-nem adható, férjhez nem mehető leány: illocabilis virgo PPBl.

Mëhetőség. Férhez nem mehetőség (Pós: Igazs. 564).

Mëndëgel: ito C. incedo MA. [langsam gehen]. Lassan mendegélek: prolabor; mellette mendegélek: praeterbito C. Lassu lepessel mendeghelnek a varos felee (WinklC. 107). Az ő iuhainac előtte mendegel (Born: Préd. 283. 245. Zrinyi I.106. Káldi: Bibl. 240). Jól-lehet ugyan, hogy ezek az istenfélő atyák bátorságossan mendegelnek az ég-felé; de más utakon-is oda férhetűnk (Fal: NE. 8). A londoni dámák hat lovas hintókben mendegelnek a virágos kertekbe, ezt meg unván, festett hajókkal, tafota vitorlyakkal sétállyák a tengert (Fal: NA. 136). Katonák mendegelének (NótPM. 13).

be-mëndëgel: inito C.

el-mëndëgel: [praeterito; nach und nach vorbeigehen]. Jarnan el mendőgelnec vala (GuaryC. 26). Mynd ezek kwzwt el mendegel vala (VirgC. 26).

Mëndëgelés: itatio, ambulatiuncula MA. [langsames gehen, spazieren].

Mëndëk: [ito; wiederholt gehen, langsam gehen]. Altal mind Cyrushoz mendeknec vala (Cserényi: PersF. 10). Lassan lassan gyalog mendeknec vala (58).

Mënedék: [via; weg, zugang, abfluss]. Ha az tőrueni erőltet, es a bűnért halallal fenieget, igaziczuk a mi kezesűnkhez a Christushoz, ki eleget tőt mi eretűnk, honnet á tőruennek sinczen menedeke hozzank á karhoztatasra (Fél: Tan. 507). A fóld alat levő menedekeken szinten annyi viz megyen ki a tengerből, menyi belé foly a folyo vizeken (ACsere: Enc. 121). Az állati mag a szívből a maglo menedekekben bővebben űzettetvén (150. 126). Az özönviz tsak estig tarta; mert a viznek más menedéket tsináltanak (Mik: TLev. 60).

Mënedékës: ascensum habens facilem Sl. [sanft ansteigend, sanft abfallend]. Menedékes grádics: mollis ascensus graduum vel scalarum PP. Menedékes hágó: mollis *clivus; szép menedékes hágó: collis clementer *assurgit; menedékes hegy: *collis molliter acclivus v. assurgens PPl. Menedékes hegyen van a vár épitve (Gvad: FNót. 35).

Mënëget: [ito] (GKat: Titk. 1117).

Mënél: ito, ambulo MA. (NyKözl. XV.349. Pázm).

Mënés: itio, itus, meatus C. incessus, gressus MA. [das gehen]. Fél fele való menés: secessus C. Az vton menesbe valo rendtartas (Helt: Bibl. I.f) El indulnac vála az Izrael fiai minden menésekbe: proficisebantur filii Israel per turmas suas (Helt: Bibl. I. Yy). Ellenseggel valo szemben menes: congressio in hostem (Ver: Verb. Előb. 36). Hazara menes: invasio domus (Ver: Verb. 433). Mód vólt minden üdőben az ecclésiában menésben (Pázm: Kal. 621). Poroszkalas, kedueteles menesedbe ne talaltassec (Pécsi: SzűzK. 81). Elindulának az ő menesöknec rendi szerint (MA: Bibl. I.129). Sokat múló-menésre botsáttani, mintha se látnád se hallanád, érett egész okosság (Fal: UE. 411).

[Szólások]. Hogy egy napi menés főldet be ment volna (Hofgr. 344). Az egyenetlenség alkalmatosságában leg-job magát belé nem ártani, hanem menő menésére hadni (Fal: UE. 436).

[Közmondások]. A hir postán menéssel szokott hazúdni (Kisv: Adag. 165).

has-mënés: diarrhoea C. [abweichen]. A borostyán-fa megállitja a has-menést: alvum citam emendat flos hederae PPBl. Has menéssel edgyűtt veriték izzadás (Felv: SchSal. 25). Has menést indétó orvossagok (Com: Jan. 218. Nad: Kert. 306).

mënnybe-mënés: [ascensio in caelum; himmelfahrt] Idvezitőnknek menibe menese (DebrC. 37. CzechC. 44). Vrnac menbe menesenec napya (TelC. 39). Az Christus menyben meneseről (Fél: Tan. 276).

1. Mënet: [ire facio, mitto; gehen lassen]. Elől-is kűldeni, s végére menetni, io volna valakiket (Liszt: Mars 114). [Vö. **Mëntet**]

2. Mënet: **1)** itus Kr. [das gehen]. **a)** Hoǵ ő vele zêrzétté volna mentét: quod decrevisset secum pergere (BécsiC. 3). Mykoron mondangyak tynektek: mynemŵ zerzetesseegh ez (religio)? mongyatoc hŵnekyk: Wr ysten menetynek emlekőzety ez (JordC. 33). Hozyaa menetewnkőn ewrŵl (ÉrdyC. 577b). Az w oda menetire az madarak meg sem indulanak (VirgC. 105). Pasha, auag fasa az az urnak meneti (RMNy. II.46). Az pereknek wyghez walo menethy meg kethsiges (Ver: Verb.[2] 145). Szentségének kezdete vólt' Rómában menete (Tam: Szents. 123). Némely urakhoz történjék meneti (Thaly: VÉ. 24). **b)** Menet: in itu Kr, Kŵlgiön ŵ fölsege hit leuelet, ki mellet az my embörŵnk mynd oda mönet s mynd onnet ide jŵuet, beköseggel jarhasson (RMNy. III.111). Menet-jüvet (RákF: Lev. I.242). Odébb menet egy nagy társasággal találkozék őszve (NótPM. 54). **c)** Weres tengerre mentekbe: ascendentes in mare rubrum (KeszthC. 308). Hányszor chókot hannak rám úton mentemben (Zrinyi II: 109). Haját eresztette az szélnek mentében (Huszti: Aen. 21). Hadgyuk tsak mentekben őket (Alv: Post. I.271). Fel-tőtt tzéllyokat egyenes mentében meg nem probálhattyák (Pós: Igazs. II.450). Viz mentében usznak (Szentp: Izr. 12). Gályát szelek mentére ereszteni (SzD: MVir. 112). **2)** [ripa, ora; ufer, umgebung]. Eldulák az Szamos mentit (MonIrók. III.99). **3)** [aditus, licentia; hang]. Az természet részegségre fösvénységre készitett, bujaságra adott nagyobb menetet (RMK. IV.235).

[Szólások]. Sz ő r e m e n t é r e: pilis secundis PP.

mënnybe-mënet: ascensio in caelum Kr. [himmelfahrt]. Te zent menyben menetőderth (CzechC. 7). Az ev menybe menetyn evket fel viue meny orszagban (CornC. 97). Ma azzonyonk Marianak menyben menety napja vagyon (DomC. 253). Urunknak menbe menete napian (KazC. 7). Meenybe menetynek wtanna (ÉrdyC. 507. Pázm: Kal. 1766. 61. Kr.).

Mënetel (*mentel* Kár: Bibl. I.463. Poenit. 83.): itus, deme-aculum C itio, meatus, incessus, gressus MA [das gehen, gang]. Fél felé való menetel: secessio C. Christus, ki által menetelűnc vagyon az istenhez (Kulcs: Evang. 491). Babylon fogsagaba valo menetelig: in transmigratione Babylonis (Fél: Bibl. 1). Rendet tartsanac az uton való menetelben (MA: Bibl. I.118). Menetele volt az Benjamin főldére (I.256). Romába első menetele-után 24 egész esztendővel, őt hólnappal (Pázm: LuthV. 10). Minden helyek teresek es kőnyű menetelűvek: plana omnia et prona sunt (Forró: Curt. 297). Az oetődik oszlophoz menetelkorra valo ahitatosság (Ágost: Zar. 130). Azon főldnek lakossi megértvén Nagy Sándornak oda való menetelit, sok ajándékokat visznek néki (Hall: HHist. II.59). Menetelekben gyakran meg-állapodnak (III.88). Innét származott az utánvaló hadakozásnak

oka, rendi, ménetelye [így] (DBenkő: Flór. 149). Mentekben az úton ne trágárkodgyanak, és az isteni dicsiretre szenteltetett menetelt más felé ne forditsák (Biró: Angy. 138).

mënnybe-mënetel : [ascensio in caelum; himmelfahrt]. Vrunk menyben menetele (Poenit. 83). Gorombául tévelgenec azoc az kic hogy az Christus testénec mindenütt jelen lételét állathassác, az Chr. mennyben meneteliből eltűnést, elenyiszedést akarnac czinálni (MA: Scult. 600).

Mënö : **1)** iens Kr. transiens BécsiC. 304. [gehend]. Meszszemenő: amplivagus PPl. **2)** meabilis C. [gangbar, zu gehen]. Ky tart vala meg nemykeues menew fewldet: qui aliquantulum distabat (EhrC. 40). Synay hegyere el fel wywek, ky oda oly mezzo wala, hogy hwz napy menew feeld wala (ÉrsC. 519b). Kezeyben Sámsom mézet vötte vala, es menő vtban mézben eszic vala (Hofgr. 82). Súrra ménő út: in via Sur (MA: Bibl. I.13). Az menő utban (Bartha: Krón. 20).

Mënt : gressus C. quod abiit Kr. [gegangen].

[nagyra-mënt]

nagyramëntség : [successus; erfolg]. Az törőc birodalomban regnálo tévölgesben sokan esnec azoknac kic az elött abban éltenec nagyra mentségeknec tekéntetiből, ez világ szerint soc igéreteckel el hitettetvén (Zvon: Post. I.491).

Mëntën : statim, protinus, continuo, ilicet MA. [sofort]. Menten, mingyárást, ezentől: protinus MAl. Myhelth ky telyk az hawok, menthen ozolnak (LevT. I.101). Az vizec a földről menten elmenénec: reversae sunt aquae de terra euntes et redeuntes (Helt: Bibl. I. D). Hagia, hoğ menten ů hozza hinac az Lentulust: vocari ad sese iubet Lentulum (Decsi: SallC. 32). Az Jugurta az varost menten megszalla: Jugurtha oppidum circumsedit (Decsi: SallJ. 19). Menten hozza fogjon (Ver: Verb. Szót. 32). Menten meglátod (MA: Bibl. V.39). Mikor az városba jutnac menten az várban mennec (MA: Scult). Midőn meg emészti, menten más nő (Lép: PTük. I.139). Nem menten pápista az, a ki egy-két dologban ő-vélek meg-egyez (Pós: Igazs. II.207). Mihelyen a Pál a mennyei jelenéseket vövé, menten ott terme a sátán-is az ő kisirtetivel (KBodor: HŐszt. 7). Az israéliták gyermektséjek menten nyóltzad napon környűlmetéltettenek; tehát ma is a mi kisdedinket menten kisded korokban a sz. keresztség által bé-kell iktatni (Vallást. 354). Mihelyt az Erdélyi vajda embere hozzád jutand, mindgyárást minden sereggeddel menten siess (BékOkl. 193). Menten a Tanais vizén a sarmaták . . laktanak (Liszny: Krón. 147). Nyolcz száz ötvent külön állatának, ezért hogy ha a tatárokban el-esnének, amozokból menten ki pótolnák (107) Szivekből a kétség menten ki-esett (Kónyi: HRom. 32).

[Szólások]. M e n t e n m e g y e k : pergo, ich fahre fort Com: Vest. 110. actutum pergo Kr. Menten menne utána (LevT. II 116). Hogy penig sokká tart, az az oka, mert az földről menten megyen fel az vapor (Cis. 114). Ollyan, mint a szél: melly menten mégyen, és viszsza nem tér (Pázm: Préd. 70). Mihent érzed terhedet, menten meny az orvoshoz (Lép: PTük. I.216). Menten meny eléb-eléb à te istentelenségedben (Bök: Lámp 46). Az mint látom, az urad csak mind menten-megyen elő tova, és ide hátra semmit sem gondol (ErdTört. II.231). Késedelem nélkül megtérvén menten ment által az Dunán való hidon (TudTár. 1839. 316). A mi már m e n t e n m e n t e n lejendő vala, arról ugy szól Christus, mint ha akkor lett vólna (Pós: Igazs. II.514).

Mëntést : statim, protinus MA. [sofort, sogleich]. Mentést vond altal az maradékot (Helt: Arithm. 7). Mentest, haladek nelkűl (Ver: Verb. 388). Mentést meg-botránkozic (Apati: Vend. 631). Kglmd levelet 27 vettem el, mintest [így] killtem urunk ő nagi[sagana]k (RejtLev. 91). Az zsoldost pedig mentést ugy elkészitik, hogy valamikor kivántatik, menést sistáljanak (Mon.-Okm. XIV.61). Mi itt semmit nem késünk, mentest indúlunk (XXIV.381). Mentést meg-szünének az eredendő bűnnek özön vizei (Csúzi: Síp. 405).

[Szólások]. M e n t é s t m e n y haza (Cserényi: PersF. 16). Az nap hozták urunk parancsolatját, hogy az táborba esmét mentest menjek (ErdTörtAd. IV.128). Mentést mennec (Zvon: Post. I.13). Minden dolgát félben-hagyván, mentést ment (Pázm: Préd. 447). Beküldtem kétszáz vitézeket, kiknek utánok magam is mentest mentem (TudTár. 1839. 363). Erre mentést mentünk az udvarba (Fal: NE. 27. Fal: TÉ. 730).

[Mëntet]

el-mëntet : [abire facio; abziehen lassen, fortschicken]. Samaria el mentette ő kiralat: transire fecit S. regem suum (BécsiC. 195). Elmentetlec tűtőket: migrare vos faciam (224).

föl-mëntet : ascendere facio [hinaufgehen lassen, aufsteigen lassen]. En vagōc ki felmentettelec tűtőket Egiptombol: ego sum qui vos ascendere feci de terra Aegypti (BécsiC. 217). Fél mėntetém tů zallastoknac bůzet tů orrotocba (221).

[MEN-IK]

ki-menik : [evado, liberor; sich retten, gerettet werden]. Soha nem vélhetek nagyobb örömet, kinek fia halálából kimenhet (RMK. V.25). Hozza intok az en istenemnek irgalmasságához megint, es nagy karvallasimbol ki menem (Lép: PTük. I, 209).

mëg-menik : ∾ Az pogánok így veszének, és keresztyének megmenéneк, az czazar alegh menekődhetek (ÉrsC. 511. Kat.-Leg. 3565). Hogy meg gyonna es hogy ezenkepen az őrök karhozattol meg menneek (TelC. 351). Lataa azert, hogy mehetyk [így] meg tewlők (ÉrdyC. 86). Ellensegthűl megh menthunk volna reghen (RMNy. II.151). Ha nőtelenek törvény kivűl élnek, ha szerzetesek nagy szégyenbe esnek, sóval kell sózni, azzal mind megmennek (RMK. II.167). Istennek elötte meg nem menhetel, valahol akarja téged vehet el (IV.162). Haza jövén, asszonyembernek csalárdságátul meg nem mene, nem marada, magát sem óhatta (VI.26). Ha dolgokban szorgalmatossak lesznek, hat mind azoktul meg mennek (KBécs. 1572. F3). Hogy az haltol meg mennyetek (Lép: FHal. 70. 183. Lép: PTük. I.418). Némelyek éltétől idején meg-menik (Kónyi: HRom. 92). Radivoi gyors volt szaladóban, egy erdőben meg-is ment vólna valóban. De bezzeg Juranits volt az eb-adóban, mert be-esett szegény a nyomorgatóban [a török kezébe esett] (Kónyi: HRom. 115).

Menedék : **1)** [excusatio, defensio; entschuldigung]. Menedekek nynczen hw bynekről: non habent excusationem de peccato suo (JordC. 682). P. kedegh myndenről menedeeketh adwan: quum ipse pro sua defensione diceret (789). Meg nem haragozyk, mert ev jgeen alazatos es menedekevl vezi az te engedelmessegedet (DomC. 303). Ewk (első szülőink) sem akarnak ottan hamar, ygazan meg gyonny, de gonoz menedekőt vetecnek ellene (ÉrdyC. 91). Csekély elmédnek ezekre nem-érkezését menedékűl adhatnád (NyKözl. XV.349. Pázm). **2)** [absolutio]. Felebarátomat pedig, mint ennen magamat szeressem, és igy minden adósságimnak menedekét nyerjem szent felségedtül (Pázm: Imáds. 28). Isten ő-néki menedéket adot, hogy minden asszonnyal szabadgyában bagozhasson (Pázm: Kal. 1766. 544). Christus Urunk elsőben-is a választottaknak mond menedék sententiát (Megy: Bayle. 147). **3)** [apocha, quietantia; quittung, empfangsbestätigung]. Mely adossagrol ennekeem menedeket adot, hogy myndeen per patwar nekewl thartozzek az adossagot megh adny (RMNy. II.103). Adoth egy bokor gem thollath, kyrewl menedeke wagjon (189). Adom az en leuelemet derek menedekwl Chiapy Ferencz vramnak, hogy az minemw marham

ew nala wolt ennekem mindeneket meg küldöt (155). Zolgamtul kwdge meg en nekem az menedeketh (LevT. I.41).

[Szólások]. Menedek alat adassek megh azoknak az kiknek hatta hogy ez utan az en aruaimnak busulasok miatta ne legien (Radv: Csal. III.168).

Menedékëny: [venia dignus; verzeihlich]. Minden bűn az ő maga természetiben halalosé vagy némellyek menedékenyek (Pós: Igazs. I.219). Hát nintsen-é az ő természetiben menedékeny, örök bűntetést nem erdemlő bűn? (II.113). A menedékeny, az az természetiben halált nem érdemlő bűn (Pós: Válasz. 265). Való; de itíúi állapotom esztendőket vár és menedékeny (László: Petr. 3).

[Menejt]

Menejtés. Ved te meneitisedet: accipe cantionem tuam (DöbrC. 362).

Menekëd-ik: liberor, evado Kr. [sich losmachen, sich retten]. Menekődtek lezőnk mindőn kőtelességteul (Beythe:Epist. 51). Gyalázatosan menekedni valamiből (Decsi: Adag. 214).

ki-menekëdik: evado, eluctor, emergo C. [sich losmachen, sich retten]. Ky menekődbetyk kywe? (ÉrdyC. 10b. 49. 436). Tengeren-való veszedelmes állapotokból mikor ki-menekedünk, örömmel gondolkodunk, és beszélgetünk azokrúl (Pázm: Préd. 16). A világi birák kezéből néha kimenekedhetünk, de bezzeg nem az élő istennek hatalmából (Fal: NE. 46). Abban fáradoz, hogy előbbi nem igazán biztató vélekedéséből ki-menekedhessen (Fal.: UE. 374). Ha ugy akarnák, a mint tudnák, nagy szép kőnnyen ki menekedhetnének belőlők (Fal: UE. 376).

kimenekëdés: eluctatio, evasio, eliberatio MA. [rettung].

mëg-menekëdik: evado, eripior MA. evado EhrC. 146. [sich retten, entrinnen, gerettet werden]. Az őrőc zeģőntűl meg nem menekődic (GuaryC. 47). Hogy meg őletlmee es menekődneenek meg tewle (ÉrdyC. 524). Ky menekődhetneek meg ez vezedelemnek kőteleeből (600b). Isten atkabol, es haragiabol meg akar menekedni (Born: Préd. 16). Hogyha az asszonya szabad lessz magával, meg is menekedik annyi sok nyughatatlanságtól (Mik: MulN. 197). Avval meg nem menekedel a büntetéstől, hogy veled sok más vét (Fal: SzE. 515). A madárka az ablakon frissen ki-repüle, tsak hogy Szuszionak szerentsétlenítő várától meg-menekedhessen (Kónyi: VM. 24).

mëgmenekëdés: eliberatio, evasio MA. [rettung] (GyöngyD: Char. 352).

Menekëdés: **1)** evasio Kr. [rettung, flucht]. Czak nem eijel nappal jar utanunk ertven mi is Cassa fele menekedeset; az ellenseg Cassa fele megien (RejtLev. 50). Nyneczen ydeye fwtasomnak, nyneczen helye menekődesemnek (ÉrsC. 292). **2)** [excusatio; entschuldigung]. Ne haychad en zywemeth gonoz bezedekre, es bynbely menekedesekre: ad excusandas excusationes in peccatis (KulcsC. 249). Gonozsagnak bezedere en zivemet ne bayčad bűn menekedeseket menteni (DöbrC. 219).

Menekëdet: excusatio MünchC. 203.

Menetség: [liberatio; rettung]. Jo az kegyelmesseg, mert wele az segetseg, mynt it a kichynseg lewt nagynak menetseg [a hálás egér az oroszlánnak], mykor az ellenseg ielen wolt mynt inseg (Pesti: Fab. 15b).

1. Ment: excusatus, liberatus, ereptus MA. liber, immunis SI. [befreit, frei, entschuldigt]. Tarč engem mentűl (habe me excusatum), menč meg engem (DöbrC. 350). Ewtet (Máriat) az wr isten mente hatta [az eredeti büntől] (ÉrdyC. 162). Im menté hagyom Lászlót à Ciliai groffnac halálaert (Helt: Krón. 110b). Ha isten úgy végezte, hogy ebből az nyavalyából ki gyogyulj, orvosság nélkül is ment ember vagy (Pázm: Kal. 382). Az angyalok testetlenek, halandoságtól mentek (Pázm: Préd. 65). Esztet szabadéch meg, osztán menté tészlek (Zrínyi I.70). A nemesek nem tsak nem mentek tőle, hanem a pór-rendnél jobban kőteleztetnek a virtus gyakorlására (Fal: NE. 68). A mit előhoztam, az újomból nem szoptam, a humoristák szédelgésétől ment vagyok: io non ho formato il mio discorso conforme al genio d'un umorista (74). Épen s mentűl nem marad bőtsűleted (Fal: UE. 407). Gondolatok, ohajtások, máskép vámtól szabadok: de én szivemnek és hív szerelmemnek ettől nem mentek azok (Amade: Vers. 181). Drezdánál által vett tőlük a regement, rettegtem: mert tudtam, hogy most nem leszek ment (Gvad: RP. 124).

Mentes: [immunis, tutus; sicher, geschützt]. Azt sem tudta, mentes helyet hol találjon (Kónyi: HRom. 99).

2. Ment: [evasio, liberatio; rettung]. Jol meg lássad mentedet (Görcs: Máty. 23).

3. Ment: excuso, defendo MA. [libero; befreien, entschuldigen]. Ok adással mentöm: causor C. Kit vvr ez vilag timnucebelevl mente (HB. 27). Sem magat nem mentem, sem az kegiőtlen vtőt nem giőttre (WeszprC. 73). Félelem és rettegés megemésztett münket, fegyver előtt kietlembe mentjük fejünket (RMK. VI.83). Isten ne menczen bolondságtól (Decsi: Adag. 270). Valamikor eszembe jut, mit tselekedék Tobiás az angyallal a ki őtet testi vakságból és szegénységtől menté, szégyenlem a mi háládatlan keménységünket szabaditónkhoz (Pázm: Préd. 83). Ő vétke, és vakmerősége, mellyet mi nem követűnk (Pázm: LuthV. 21). Haláltúl ment, bűnből tisztít (422). Régen Dávidot Saultól szabadítád, mentéd bútúl, noha sokszor vétet rútul (Balassa: Ének. 8). Farkastól nem mentlek, sem őblömből, sem keblemből jászlodba nem tészlek (Amade: Vers. 110). Mely nagy dicséretet kell adnod istennek, ki kezétől mentett fene fegyveresnek (Oreczy: KöltH. 50).

[Szólások]. Magokat menteny: excusare (JordC. 579). Menty magaat róla (ÉrdyC. 373b). Sok szent jámborok az egyházi és világi méltóságoktól mentették magokat (Pázm: Préd. 58).

föl-ment: dispenso Kr.

fölmentség: dispensatio Kr. (Zvon: Post. I.121).

ki-ment: elibero, redimo, eripio MA. [befreien, erretten]. Sem menthetic ki magokat: necse liberant (BécsiC. 114). Hytywel [esküvésével] ky menty magat (ÉrdyC. 526). Ky menthetnee pwrgatoriombol (611). Mert vár vala immáran Dávid királytól, hogy Betsábét kimentené nagy árvaságtól (RMK. II.256). Mihelt az isten imádságomat eleibe vövé, ottan lelkemet ördög markából hamar el-kimenté (VI.219). Az te hiueidet ments ki az rabsagbol (Born: Ének. 261). Mindenegy pár bötűből ugyan kiforr a teljes átok, nincs is más módja, hogy kimenthessük ezeket a Pluto unokáit a bűntől, hanemha azt mondjuk, hogy nincsenek eszeken (Fal: NE. 30).

kimentség: [liberatio]. En immár rabságot is viseltem kegyelmetek kimentsége miatt (MonTME. II.108).

mëg-ment: **1)** excuso, absolvo C. [entschuldigen]. Menc meg engemeth: habe me excusatum NémGl. 251. Mykoron zent Ferenc kyuanyauala frater Bernaldot latnya, ewtewle magat reuyden megmentyuala: se expedit (EhrC. 12). Menčmeg engemet: habe me excusatum (MünchC. 145. JordC. 579. Helt: UT. T3). Meg menty vala ő magat (TelC. 350). Megmentee, hogy nem veetkőzőt volna (ÉrdyC. 545b). Meg nem menteni valo vakmerőség (Toln: Vig. 12). Az poetak írásiban talált fogyatkozásokat meg szoktuk menteni (Pázm: Kal. 301). Megmentendő tudatlanság (Illy: Préd. I.58). **2)** [libero] defendo C. protego MA. [befreien, retten, schützen]. Megmentő: defensor, protector MA. Hogy megmentse magát ez ewkewrtewl: ut se expropriet

de isto bove (EhrC. 100). Mëgmentőne tütőket: securos vos faciemus (MünchC. 70). Mench meg mynden elmey es testy bwnektwl (GömC. 142). Mencz meg engemet: protege me (KulcsC. 29); libera me (138); eripe me (163). Az ország gyülésében való menetoket megmenthetik az urak képekbéli követek által (Ker: Préd. 459). A sanyargatás testünket segíti annyiból, hogy sok rendetlenségtül megmenti (Fal: SzE. 541).

mëgmentés: 1) absolutio C. defensio, protectio MA. [rettung, schutz]. Megmentésre való: excusabile C.

mëgmenthetetlen: anapologetus MA. [unentschuldbar (Zvon: Post. I.569. Kr).

Mentëget: 1) defenso MA. [wiederholt schützen]. A tölésusok senkit bűntől nem szabadították, hanem világi nyomorúságoktól vagy tudatlanságtól mentegettek (Pázm: Préd. 152). 2) [exenso; entschuldigen]. Mentegesd magadat (Com: Jan. 194). Ha imádságra nékem időt nem adott vólna, most nem mentegetném őtet (Hall: HHist. II.294). Eleutherius kezet fogván Eusebiussal mentegetni kezdé vala magát (Fal: NE. 87).

Mentëgetés: defensatio MA. E-féle balgatag mentegetéseket akarván el-gátolni az isten, emberré lett (Pázm: Préd. 117).

maga-mentëgetés: [excusatio; entschuldigung] (MA: Scult. 611).

Mentekëz-ik: mentődik, kifejtődzik SzD. liberor, evado. declino SI. [sich retten]. Míg istennek tetszik, addig mentekezzünk (Kónyi: HRom. 60).

Mentés: excusatio, defensio MA. defensio JordC. 790. [verteidigung, entschuldigung]. Semy menteest nem vehetnek az ew bynekről (ÉrdyC. 587b).

maga-mentés: apologia C. defensio JordC. 790. [selbstverteidigung, entschuldigung]. Gonosod legen . . . tőrődelmessegel, es magadmentesnelkűl legen (VitkC. 36). Itele biro ki maga menteseket nem vezzen (DebrC. 275). Az ńeluőknec bynei zugodas, magamenthes (NagyszC. 355). Eféle képmutatás szörint való magamentés (Monlrók. III.147). Az ő maga menteseben senki ő vele nem volt (Fél: Tan. 227). Halnán a többinec magokmentését (Helt: UT. I.5). Magam mentest nem akarok ez vy tanaczban keszitenem: defensionem in novo consilio non statui parare (Decsi: SaltC. 25). Magad mentésével hátrább addig, míg meg nem kívánják (Fal: UE. 489).

Menthetetlen: inexcusabilis MA. [nicht zu entschuldigen]. Meg kellet nilatkozni az igaz tudomannak, hoģ az emberek menthetetlenek lennenec (Fél: Tan. 228). Az tőrnen menthetetlenekke teszi az hitetleneket az isten előt (Fél: Tan. 519). Menthetetlenül: inexcusabiliter, indispensabiliter (Pázm: Préd. 891. Kr.).

maga-menthetetlen: inexcusabilis C. anapologetus Major: Szót. [wer sich nicht entschuldigen kann]. Hogi a sidok maga menthetetlenők lennenek (DebrC. 108). Melly előtt meg nem állhat a bűnös, hanem maga menthetetlenné kell lenni (Nógr: IdvK. 67). Magad menthetetlen vagy oh ember (Megy: 6Jaj II.36). Magok menthetetlenekké is tétetnek (Szathm: Dom. 159). Hog nemely vakmerő elmeńeket még mutassuk magok menthetetleneknek lenni (Felsőb: PKölts. 11). Magok menthetetlenek az emberek, ha ezt nem cselekeszik (GyöngyL: KVall. 200).

Menthető: excusabilis MA [zu entschuldigen].

maga-menthető: [wer sich entschuldigen kann]. Maga menthető lészene? (Toln: Vig. 11). Az eretnekek magok-menthetők (GKat: Titk. 5).

Mentő: defensor MA. [retter, schützer, verteidiger]. Mentő beszéd: defensio, apologia MA. Mentő erősség: argumentum defensionis (MA: Bibl. I.463).

feje-mentő: [?] Rejá adjanak szép királi rubát, és alája egy feje mentő jó lovat (RMK. II.287. 474).

kár-mentő: sajtár, melyet alá tesznek Kr. A kármentő töltsérek (infundibula) a palaczkokhoz tartoznak (Com: Jan. 85).

maga-mentő: [se excusans; sich entschuldigend]. Magamentő felelet: apologia MA. PPBl. Szollyunc az kepmutato magoc mentőknekis (Born: Préd. 411). Széll másodszor Christus az magok mentőkről (Tel: Evang. II.858b). Maga mentő beszéde (MA: Scult. 297).

Mentség: effugium, excusatio C. defensio, immunitas MA. [rettung, entschuldigung]. Mentség-képpen: excusate MA. Mentséget ada az Bankbannac [bocsánatot] (Helt: Krón. 52). Mentségec volt, az ő tudatlansagoc (Mon: Apol. 17). Mentségek ninczien: excusationem non habent (Fél: Bibl. 168). Mentségnec városi: urbes ad fugitivorum subsidia (Kár: Bibl. I.155). Mentségre való városoc: asyla (MA: Bibl. I.176). De az a mentség semmit nem szolgál (Pázm: Kal. 376). Ha papot foghatnak, mentségnélkül mint valami gonosz tévőt, hóhér kezébe adgyák (Pázm: Kal. 676). Mikor az attya őtet a' pusztába küldé, mentség-nélkűl félelem-nélkűl méne (Pázm: Préd. 211). A pereseknek vádolása és mentsége meg-hallatic (Com: Jan. 133). A mi a stílust illeti, ha oly czifrán nem trágyáztam, a mint hazám kényesei szeretnék, vagyon kis mentségem: ifjantan kezdettem, távul bujdosva irdogáltam jobb részét és csak pihenő órákkor (Fal: UE. 362). Nem volt foganatos mentsége ura előtt, ki eőtet ugy mint tékozló, kártékony emberét kemény s hoszszu büntetésre fogta (Fal: NA. 138). Futás lett mentségök (Kónyi: HRom. 38). Inkább aggott az ő mentségére, miatt a' magáéra (Kónyi: VártaM. 43).

[Szólások]. Kopasz mentség: excusatio infundata, hajas mentség: excusatio fundata (Vajda: Kriszt. I.620. Kr.). Ez a kopasz mentség ki nem szapulja fertőjéből a csunyát: la seiocchezza d'una tale scusa (Fal: NE. 17). Bár tapogasd, kopasz a mentség (Fal: NU. 287). Kopasz mentségre szorúlnak, mikor szemekre vetik mások fogyatkozásokat (Fal: UE. 442).

maga-mentség: excusatio Ver: Verb. 312. [apologia]. Ez vége maga mentségének (Zvon: Post. I.534). Maga mentségnec hiusága, mellyet elő szoktanak az emberek vetni (Mad: Evang. 473). A reformata ekklesianak apologyiaja, vagy maga-mentsege (Tus: Apol. Cim.).

Mentségës: immunis, excusatus MA. [befreit, frei, entschuldigt]. Mentségessé teszi: exauctorat MA. a) Az halál ellen ninczen mentséges (MA: Bibl. V.24). Mentséges vagy minden ő csalárd álnokoskodása ellen (MA: SB. 91). Nem mentségesec ez dologból (MA: Scult. 418). Nem voltac az ördögnec álnokságátul szabadosoc és mentségesec (MA: Tan. 72). Melyic vtalatos balvanyozas az, a mely az io igyekezetnec szine alat mentseges nem lehetne? (EsztT: IgAny. 375). Mikor az főkapitány táborban ment, szizat az táborozásból megmenthetett, az kik neki fizettek; hasonlóképen voltanak mentségesi az vice-kapitánynak, hadnagyoknak (Monlrók. XI 113). b) Semmiképpen mentséges nem lehet [ezen dolog] (MA: Tan. 1298). És igy ha tovább nem kérdezősködik, mentséges a dolog (JesTitk 168).

MËNDIKÁL: [mendico; betteln]. Rongyollott nadrághoz zifát mendikálni (Thaly: VÉ. II.82).

MËNDIKÁNS, MËNDIKÁS: [mendicans, mendicus; bettler, bettelstudent]. Mendikásod szófogadó légyen mint Párisé, ne lehessen olyan ravasz mint az Argyilusé (Thaly: VÉ.

II.71). Tetves tudatlan mendikánsokból urakká, nagy emberekké lésztek (Bod: Pol. 112).

MENÉ, MENNÉ, MENYÉ, MENNYÉ, MINÉ, [**MENE? MËNÉ? MËNE?** stb.]: [simulac, quumprimum, ubi; sobald, kaum] confestim, protinus [?] MA. PP. Mene hallak az kyraloc az iesus neuet, eczersmind terdre esenek (DebrC. 338). Az latrok mennye ezth hallak, az zyzet ewk ottan el raghadak (ÉrsC. 517). Mennee az nép ezt meghallá, mind fottiglan jónak vallá (RMK. I.36). De mene a nap felkele, király ottan felkészőle (45). Menne kedég éjre juta, tőle álom mind elfuta (64). Szolgái mennye ezt hallák, az szíz leányt ottan kihozák (85). És az szolgák mennye ezt hallák, őket ottan elragadák (123). Kit mennye az szíz leány halla, császárnak ottan így monda (125). Mennye császár ilyet halla, székéből ottan leszálla (140). És menye az szíz mint [mind?] ezt mondá, magát Krisztusnak ajánlá (157). Mennye pedig balgatag volt, ingyen-ottan isten nem volt (115). Menne hallá Eszter, igyen felele (RMK. II.285). Menne király ő tanátsát meglátá, tanácsának király ottan ezt mondá (287). Menie a Sándornak esze megjöve, kik siratják vala, rájok tekénte (IV.92). Menye Sándort látá az Amon papja, mondá hogy Sándor a Jupiter fia (106). Mennye a Dárius Tigrist elkelé, az Eufrates mellett Sándort megérte (107). Mennye a Dárius e szókat mondá, szablájával ottan reá indúla (121). Mennie Pórus királ ezt meglátta vala, ottan nagyobb lőn ő bátorsága (138). Mennye király érté Sándor mivoltát, ő hamar szerzete ajándékokat (153). Világbiró Sándor menie meghala, Babillóniában rémülés vala (164). Mennye Anániás az főpap ezt hallá, ötödnap Jeruzsálemből eljuta (192). Arra feleltek, hogy menne az idő neki lészen, ottan ő magok felhozzák (LevT. I.214).

Mennéhogy: ∾ idem MA. PP. Menne hogy éjjelre juta, csak elaludt képet mutata (RMK. I.72). Mennye az Dárius ez szót hogy hallá, űtet elárulta, azt véli vala (IV.89).

MENNÉL (*az minél* gyakrabban LevT. II.233. *melynél* hamaréb MHeg: TOszl. I.88. II.116. Nagyari: Orth. 101. *mynnel* DebrC. 456. JordC. 5. ÉrdyC. 106b. 511. *monnel* RMNy. II.335): [quo, quanto] je, je mehr Adámi: Spr. **a)** [superlativus]. *α*) Addeg ki nem meg, mig nem mennel kisseb el veth iozagrol eleget nem tez (GuaryC. 9). Ha vr isten az mynnel kysseb bint es nem hagga gőtrelm nekyl, az nagobbat incab nem haggya (DebrC. 456). Mennel kiseb zikraiat ő dycősegenek meg sem mondhatnak (625). Myglen meegh mynnel kyssebb fyllereeth meg nem fyzeted: donec etiam novissimum minutum reddas (JordC. 5). Ky ytalth adand ezek kőzzől mynnel kyssebnek: qui potum dederit uni ex minimis istis (ÉrdyC. 106b). Mynneel kyssebhőz ees nem mery vala magaat hasonlany (511). Mennel zegenbnek es vtalatosnac heeletb ő neki nem adak (NagyszC. 368). Ez mennel kyssebnek bywattatyk menyeknek orzagaba: minimus vocabitur in regno caelorum (Pesti: NTest. 8). Az kik mennel erősb vitezec voltanac, auagy az harczon meg halanac, auag nag sebesen maradanac meg: strenuissumus quisque aut occiderat in proelio, aut graviter volneratus discesserat (Decsi: SallC. 51). *β*) Mykoron meg erzendy az kesertetőt hytben, ghondollya mynnel elɵzɵr, mely igben zykseeghes az hyth, masodzɵr gondollya, mely haznalathos (ÉrsC. 276). *γ*) Ásó kapákat és földhányó kosarakat minél többet szerezzenek (TudTár. 1839. 256). Azt tartyák jobnak, a ki melynél hamaréb el-hadar 50 ave Máriát (MHeg: TOszl. II.116). Siessen mellénk jőni mennél hama[ré]bb, Ibráni urammal is közöld (RákGy: Lev. 97). Példásan folyt nyálok az angliai imillyen s amollyan szelindekekről, agár, vizsla, kopó s több afféle fityésző tacskókról, mennél szebben a mosólékos peszérek módjára (Fal: NA. 122). Rendelést tett, hogy a rabot mennél előbb Koblentzba általemeljék (Fal: TÉ 743). **b)** *α*) Ez okaert az Catilina orszagarultatasanac historiaiat mennel igazban lebet, rɵnideden meg irom: igitur de Catilinae coniuratione, quam verissume potero, paucis absolvam (Decsi: SallC. t. 1). Az feiedelemnec akarvan kedveskedni annak abrazattyát mennel szépben lehetett, mesterséggel ki faragta (Kár: Bibl. I.644). Megbötsüljük s tiszteljük mennél előbb s mennél jobban lehet (Fal: NE. 47). Tégy igazságot mennél előbb lehet (Fal: NA. 218). *β*) Az beretvára és az beglárra gondot viselek, mennél legjobban lehet (LevT. II.29). *γ*) Hogy mennél jobbítva lehet, úgy nyomtassák a sz. írást (Pázm: LuthV. 163). Emez uralkodó indulathoz, akár hová szállakozott légyen, mennél kőzelebben lehet, ugy szőkjél (Fal: UE. 378). *δ*) Mennél késɵbben lehet, akkor megyek nyugodni (Fal: TÉ. 771). **c)** *α*) Menel ualaki eszesb uala kőzőttőc, annyual foglalatosb vala az dolgokban: prudentissimus quisque maxume negotiosus erat (Decsi: SallC. 7). Annyival bujábban posdúlnak a haszontalan bojtorjánok, mennél kövéreb' a föld (Pázm: Préd. 323). Mellynél többet munkálkodik s vét, annyival többet reménl (Nagyari: Orth. 101). Mennél távulabb lésznek tőled szivekkel, annyival inkább gyűjtenek gondot és félelmet reád (Fal: NA. 223). *β*) Annál nagyobb hál-adással tartozunk istennek, mennél alatsomb dolgokra ereszkedett érettünk (Pázm: Préd. 117). Mennél istentűl fellyeb' magasztaltattak, annál inkáb' meg-alázták magokat (Pázm: Préd. 1194). Mennél többet jovendölé Troja veszedelmét, annál jobban nevették (Fal: NE. 34). Annál inkább fájnak, mennél feljebb lépett az ember (Fal: NA. 222). Mennél fellyeb jár a categoria, a száraz valóság, annál nebezebb az első felső fokra férkezni (Fal: UE. 470). *γ*) Mennél tovább él (a sas), az orra mind hova-tovább le-felé horgad (Misk: VKert. 282). **d)** Szabad volt Salamonnak a pogány Hirámtól fákat venni, melyekből templomot épített: mennél szabadabb isten tisztességére fordítani, ha mi jót tálálunk a hamisság között (Pázm: Préd. b2). Már ha a világi uraság megrettenti az embert, s elfogja a gonosztól, mennél inkább végbe viszi ezt az isteni méltóság: ora se la presenza d'un uomo ha un tal ascendente sopra di noi, senza dubbio una forte persuasione che Dio c'è presente non può essere meno efficace (Fal: NE. 46). O! mennél jobbak és kivánatossabbak a minket szerető istennek reánk bocsátott sanyarusági, hogysem a hamis világnak áruló csókjai (Fal: SzE. 528). [Vö. **MENTŐL**]

vala-mennél: [quo, quanto; je]. **a)** Valamennél többeket csaltanac, még annival keménb itéletec lészen (Zvon: Post. II.212). Valamennel meszszeb terjede, annyival inkab megh valtozek (MNyil: Irt. Előb. 1). **b)** Valamennel nagyobb az dolog, és valamennél kőzellyebb járul az emberi boldogsághoz, annál szorgalmatossabb tanácskozás kivántatik (Toln: Vig. 12). Valamennél többet iszik, annál inkább szomjuhozik (Tof: Zsolt. 502. 51). **c)** Valamennél úndokab' és rettentőb ábrázatot gondolhatnak (az ördögök), azokat formállyák a pokol füstiből (Pázm: Préd. 1077). Valamennél nevezetesebb faluk, várasok vannak a holdoltságon, mindenikben küldjön (könyveket) ő kegyelme (RákGy: Lev. 99).

MËNTA, MÉNTA (*minta* Sylv: UT. I.37): mentha MünchC. 57. mentha, hedyosmos C. [münze]. Dezmallyatok az meentaath: decimatis mentham (JordC. 428. 567. Zvon: PázmP. 330. MA. Bibl. IV.25). Talály menta helyet mérges cicutákat (Zrínyi: ASyr. 295). Mentha gelesztátúl jó (Felv: SchSal. 18).

boldogasszony-mentája: mentha Mariae, mentha graeca PPB. tanacetum balsamita SK. Mentha graeca, costus hortensis, vulgo Bodog asszony mentaya (Beythe: Nom. 6).

erdei-ménta: melissa calamintha SK. Erdei ménta, matska ménta: calamintha PPl.

fodor-ménta: mentha crispa, sisymbrium MA. menta crispa Mel: Herb. 104. krausemünze KirBesz. 155. Ha az fodor mentanak vizet eczőttel ɵzue főzɵd, galiztyat az gyomorban meg ɵl (BeytheA: FivK. 71). Fodor menta leuel; fekete menta leuele (Frank: HasznK. 19. PP: PaxC. 22. Nad: Kert. 101).

házi-ménta: mentha Mel: Herb. 104. Az hazi ménta eggyic az hedyosmus görögül, az az gyönnyörüseges illatu (Mel: Herb. 104).

hëgyi-mënta: calamintha montana Mel: Herb. 103.

köszvény-mënta. Chyombor auag közueny menta: pulegium Frank: HasznK. 17. Pulegium, chombor, közuény ménta h. e. podagraria mentha Beythe Nom. 7.

ló-ménta: calamintha C. Major: Szót. 122. sisymbrium MA. Menthastrum: lo mentha Beythe: Nom. 6. Kerti, mezey es vizi menta, kit lo mentanak is hyvnak (BeytheA: FivK. 38b). Ló ménta avagy vizi ménta (Com: Jan. 26. Nad: Kert. 107).

macska-ménta: calamintha PPl. nepeta cataria SK

mezei-mënta: nepeta Mel: Herb. 103. Természetec nem sockal külömbez az mezei és házi méntánac (Mel: Herb. 104).

mocsári-ménta: pulegium Nom.[3] 47. Vad mocsári ménta: zopiron Nom.[2] 57.

vad-mënta: menthastrum C. Vad mentha, mezei mentha (Beythe: Nom. 3).

vërës-ménta: mentha rubea Mel: Herb. 104.

vizi-mënta: menthastrum, sparganium MA. mentha aquatica Mel: Herb. 107. A vizi mentat keueben kötik vagi kötölegben (DebrC. 56. Com: Jan. 26).

MENTE: amiculum C. lacerna, pallium MA. palliolum MA: Bibl. II.159. [mantel]. Köpenyeg, esős időre-való mente: penula PPBl. Barson menthe (RMNy. II.88). Mente bérletésnek vólt ideje uraktól, czifra ködmönöknek és háti-böröknek végbéli katonáktól (ÖtvMest. 61. vsz). Az mente választotta meg az romaiakat az palástos görögöktöl (MA: Tan. 1312). Cserkesz mente (Radv: Csal. II.320). Mentém, dolmányom Hagymási Jánosé legyen, az karvassal együtt (Radv: Csal. III.259). Mentém négy [van] minden napra, magyaros veres kurta anglia ezüst gombokkal (III.359b). Vállban vágott mente (TörtT. I.180). Hoszszú mente (Misk: VKert. 230). Angliai posztót ajándékon úgy osztogatta, kinek egy mentére, kinek egy dolománra (MonIrók. XI 319). Mikor házoknál voltak, ugyan mentét viseltenek (MonIrók. XI.343). Hideg, szeles idő volt, úgy hogy a mentét is el állhatta az ember (XV.517). Hives és szellős idő lőn, bizvást kelhetett az mente (XVIII.39). Sip uju mente (Com: Jan. 99). Kitisztittyuk palástunkat, menténket (Com: Vest. 83). Elmetszé a Saul mentéje szélit alattomba: praecidit oram chlamydis Saul silenter (Illy: Préd. I.258). Mente helyett kabátod lész, az is hátul hasitott lész (Thaly: VÉ. I.283). Nyári mente (Mik: TLev. 416). Ennek-utánna a deákok mindenik kollégyiomban hoszszú mentét vagy tógát viseljenek (Bod: Pol. 129). Csauz mente (Fal: Jegyz). S leibelért ád dolmányt, és plundráért mentét (Orczy: KöltSz. 225).

[Szólások]. Jákóhalmán a vargák ködmönt köszörülnek, Puszta-Szikszón Győr mellett m e n t é t f ü r e s z ö l n e k (Thaly: VÉ. II 171).

háló-mente. Hol vagyon az én háló-mentém? wo ist mein nacht oder schlafrock? KirBesz. 12.

kurta-mente: chlamys PPl. kurucz mente Kr. Chlamidatus: kurta mentes C. (Com: Jan. 99).

Mentécske. Kurta mentécske: chlamidula C. (Misk: VKert. 343).

Mentés: palliatus MA.

MENTŐL (*menthel* hamarab LevT I.9. *mentyel* hamareb 14. *mentül* incab GuaryC. 67. NádC. 317. *mentöl, mentul* Adámi: Spr.): **1)** quo, quanto je Adámi: Spr. **a)** superlativus: α) Öltözzel te mentöl iob ruhaidba: induere cultioribus vestimentis (BécsiC. 6). Mentöl gonozb vtay: viae pessimae (99). Mentöl küssebec: pusilli (MünchC. 17. 37). Ördög mitül fel mintül incab (GuaryC. 67). Mind ez velagh nelve sem ielönthhetne meg čak mintül kisseb keňnathes kit kel zenvednöm (NádC. 317). A mentöl kesseb lelki penintencia nagob hog nem mint a mentel nagob testi penitencia (TelC. 195). Viue etet mentöl meltosagosb herre (NagyszC. 368. 130). Kiczoda mentül nagubb az menneknek országában? quisnam maximus est in regno caelorum? (Sylv: UT. I.28). Voltac nemellyec, kie mentül iobnac az kazdagsagot tartottac (Born: Préd. 549). Ifiuságában mentöl iob korában holt vala meg (Kulcs: Evang. 495). El-vész tölled mentöl iob marhád, egy kántorig sem veheted annak hasznát (FortSzer. L3). Mint hogy te ékes vagy szép drága gyémánttal, igy ő is mentöl szebb kedves szép szavával (Balassa: Költ. 8). β) Mentöl első tanitván (DebrC. 1). Eh fele regestrom tetel mentöl elözer meg irattatik vala Siria orzaganak tizt tartoiatol (50). Mentöl elözer zerze aldozat tetelöket (96). Mentöl elözer (fogait) kih törek (188). A prophetákat szeretettel olvassuc, es azoknac irasockal élyünc; mert mentöl elöszer hirdetic és bizonyittyác minékünc a Christus országát, melybe ennec vtanais elnec a keresztények mind e vilagnac végig (Helt: Bibl. IV.3). Ez mai pascha napian mentül elöszer az istennec angyali bizonysagot töttec az wr fel tamadasarol (Born: Evang. III.53). γ) Azkor tudod böcsülni az mentül leg küsseb szikraiatis az isten lelke vigasztalasanac (Born: Préd. 301). δ) Mentöl hamarébb: auf das schleunigste Adámi: Spr. Annera megginttotta az embert, hog tizenket oraig, auag mentöl többig huszig, az emberböl ki tolta a lelket (Szék: Krón. 231). Hogy mentül erössebben uszszon: quo firmius innatet (Com: Jan. 90). A saskeselyü, fészkét mentöl magasabb fára azért rakja: mert egy párnás nevü kigyó mindenkor igyekezik fiainak veszedelmére (Hall: HHist. II.65). Neánder bútsúzni kezde, mint hogy reá izent attya, hogy mentöl elöb haza sietne (Fal: NU. 277). **b)** Mentöl jobban lehet segitem: *quam potero, adjuvabo senem PPBl. **c)** α) Mentöl többet irkálgattok, annyval.. (Bal: CsIsk. 399). β) Mentül tudósabb, annál tsendesebb: *quanto doctior eo modestior PPBl. Annál kevesebb böcsülletre méltó az elég-tétel és meg-követés, mentöl kisseb renden vagyon a ki eleget akar tenni (Pázm: Kal. 751). Mentül a naphoz közeleb' jár, annál keveseb' része tetszik a holdnak Pázm: Préd. 23). Azt gondolnád, hogy fel hajintatott dolgok voltak, a mellyek mentül fellyeb mennek, annál közelebb vadnak az esethez (Pataki: Reg. 213). Mentöl érdemetlenebbnek tartod magadat a királyi székhez, annál inkább közelitesz ahhoz (Mik: MulN. 276). γ) Mentül tovább fog tartani, attul jobban kivilágosodik az oktatásoknak értelme (Fal: SzE. 512). Mentül jobban világosodik, attul inkább oszlic a setetség (556). δ) Myntwl nagyob vagy, myndenbe alazad te magadat (VirgC. 126). Az után megint mind tovább-tovább keresi a kincset,; és mentül tovább ássa a földet, mind többet-többet talál (Otr: Tök. 195). **d)** Az angyalokban is talált gonoszságot, mentül inkáb bennünk talál hamisságot (RMK. VI. 126). Ha az oktalan állatokban igy fénlik az istennek hatalma és bölcsesége; mentöl inkább az emberben ő magában? (Pázm: Kal. 19). Mert, ha akkor az bün ostort érdemlett: mentül inkáb érdemel mostan (803). Ha ezek a világi dolgokrúl illy félve beszéllettek: mentül inkáb' a lélek üdvösségbenjáró dolgokról rettegve kell szóllani? (Pázm: Préd. 63). Ha szabad az égre esküdni: mentül inkáb az evangeliomra, és a szentekre (Pázm: LuthV. 465). Ha ezt a földet ennyi sok széppséggel felékesitetted: mentül szeb ház, melynek öröme és világossága te-magad vagy? (Pázm: Imáds. 10). Ha az kisded allatokra ily gondod vagyon, mentöl nagyobb leszen az emberekre (Lép: PTük. II.11). Ha tsak az emberek között-is az nem esik: mentöl inkább nem esik az isten és az ő követei között (GKat: Titk. 204). **2)** simulac; sobald. Kelyetek fel, menthewl le ylendethek: surgite, postquam sederitis (FestC. 85). [Vö. MENNÉL]

vala-mentől: [quo, quanto; je]. **a)** Valamentűl tovab bocsattya az ő jo vizet: attul inkab meg változik (MNyil: Irt. Előb. 1). **b)** Valamentől tovább halad ez dolgunk, az én kezem is naponkint kötődik (KétMDipl. 120).

MĒNY (*mennyekző* ÉrdyC. 74): **1)** Menyem: nurus C. Pesti: Nom. 28. [schwiegertochter]. Nem alkuszik a napa a menyével: omnes socrus oderunt *nurus PPBl. Jövő Noemi őménéuel: venit N. cum nuru sua (BécsiC. 3). Te ménedtől zűletét ki tégedet zeret: de nuru tua natus est (10). Chazarnak menye Domicilla azzon (ÉrdyC. 655b). Monda ő menninek (Istv: Volt. 22). Unokája és menye: filius filii sui et nurus sua (MA: Bibl. I.10). Menyem asszony ő kegyelme is kijütt (Évk. XIII.67). Az ipa és menye között az házasságnac megtiltása vagyon (Apati: Vend. 884). Judának házasságát, és az ő menyével Thámárral valo közösűlését tractállya (Tynk: Józs. Előb. 14). Ez mennyének, amaz udvarol ángyának (Gyöngy: Cup. 26). Napad nem gondolja, hogy ő is csak meny vólt (Kisv: Adag. 486). **2)** sponsa EhrC. 73. [braut]. Mennec zana: vox sponsae (BécsiC. 101). Iduezlegy szenth Katalin, iduezlegy Christusnak igaz menie (ThewrC. 182). **3)** [mulier juvenis, neonupta; junge frau, jungvermählte]. Meniek es leaniok nagi sokak lesznek (CsomaC. 12). Meniek és azoniok arczul fordulanak (114). Szégyenljük mondani, menyeken, leányokon, és gyermekeken, szép asszonyi állatokon, az minemő szeplök ő rajtok lettenek (RMK. VI.10). Menyeket, leányokat adnak vala, harmincz zsidót egy pénzen adnak vala (VI.182). Közűlűnc rabba tenel soc menyeket őzuegyeket (Born: Ének. 128). Valaki azt hiszi, hogy nyerjen menyeken és szűzeken szerelmivel vagy hívséggel, az házat rak sík jegen (Balassa: Költ. 20. 120).

jegyës-mëny: [sponsa; braut]. De kyeboda volt ez meenyekzőben valo aldot vőlegheen es yegyes meen (ÉrdyC. 74).

Mënyecske: nupta MA. neonupta, juvenis mulier Kr. [junge frau]. Szép menyecskék, kiknek Zsigmond megmerte köldekeket, hosszaságokat, és ő szép tügyeket (Tin. 358). Az soc czifras mennyechkek (Mon: Apol. 335). A férjhez adott menyecske: nupta (Com: Jan. 117). El hitették magokkal, hogy menyetske nélkűl és meleg ágy nélkűl nehéz, sőt lehetetlen a Kristus evangeliomát predikállani (Szentiv: Verseng. 540). Hivattya a gazdaszszonyt-is annak feleségét, hát az tsak igen ifju menyetske, tizennyoltz esztendősnél nem több (Hall: IIIist. II.177). Azt akarná Eusebius, hogy hintót ne tartsunk, hanem gyalog szálván, mikor sietni kel, hamarját fussunk a közönséges menyetskékkel (Fal: NA. 171).

Mënyecskés: perditus amore juvencularum mulierum Kr. Menyetskés legény nem örömest házasodik meg (Kisv: Adag. 384).

Mënyekëz-ik: nubo, nuptias celebro [hochzeit halten]. El uewt iorol halakat aduan emlekezzewnk, ha akarywk hogy zerenchenel wegyg menyekewzewnk (Pesti: Fab. 48b).

Mënyekëzet: [nuptiae; hochzeit]. A meńekezetnec fiai: filii nuptiarum (MünchC. 71). Menyegzet: nuptiae (Vajda: Kriszt. I.596. Kr.).

Mënyekëzö, mënyekzö, mënyegzö: nuptiae, gamos C. [hochzeit]. Menyegző másod napi lakodalom: repotia MA. Hesternec méńekézeiert: pro nuptiis Esther (BécsiC. 53). Menyekzőt ten: fecit nuptias (JordC. 423). Meeg nem erkezet cristusnak menyekewzwebe (VirgC. 130). Menekező ruha: vestis nuptialis (MünchC. 54). Az kyral meenyekzőt zolgaltat vala ew leeanyanak (ÉrdyC. 167). Atila immár nagy kazdagon szőrzet menyekezőt és duskát iyut velec (Helt: Krón. 20). Az wrac meg őttée immaron az belest Budán a menyekőzébe (Helt: Krón. 150b). Itt ved eszedbe, hogy a menyekőző dolga felől szola (Helt: Bibl. I. L2). Az ki szőrze menyegszőt tiának: qui fecit nuptias filio (Fél: Bibl. 37). Mynkket menyekezőben hywtak (Radv: Csal. III.3). A mennyei király fia a mi testünkel menyegzőt szolgáltata (Pázm: Préd. 114). Sichem a Dina menyegzejét környűl-metéléssel nyeré (160). Kevés bora vagyon a világ menyegzeinek (239). Ördög menyegzője (Bél: NotHung. II.513. Kr.). A fő innepek és vasárnapok meg-illettessenek, menyegzők se egyéb lakodalmak akkor ne tzélébráltassanak (Bod: Pol. 64).

Mënyegzöi: nuptialis C. [hochzeit-, braut-]. Házassági, menyegzői: connubialis MAl. Menyegzői vers: hymeneus MA: Bibl. Magy. 3. epithalamium MA. Menyegzői rwhaban (ÉrdyC. 641). Menyegzői lakodalom: convivium nuptiarum (Zvon: Post. I.294. Kr.). Menegző napjan: tempore nuptiarum suarum (Ver: Verb. 175). Menyekezői lakozásoc (Com: Jan. 117). Menyekezői avagy menyekezőre való versek: nuptialia carmina (Com: Jan. 163).

Mënyegzös: nuptialis MA. [hochzeit-]. **a)** Elsw menyekzős vasarnap (ÉrdyC. 73). Posztó darabotskákba takartatott, hogy minket az igazságnak menyegzős köntösébe öltöztessen (Pázm: Préd. 106). Menyegzős ház (1055. Kr.). Menyegzős ruha (Mad: Evang. 747). Menyegzős ének: cantilena nuptialis (Biró: Micae 59. Kr.). A nemesség nem lépik az ur eleibe a templomokba penitentzia-ruhában, hamu-hintve, töredelmességgel, hanem menyegzőssen, módi inneplőben, deliássan, szolga tsordával (Fal: NA. 201). Gazdagon el készült a menyegzős lakodalom (Fal: TÉ. 680). **b)** Kesereghetneké à mennyekőzéssec: numquid possunt filii sponsi lugere? (Helt: UT. C.1). Náladnál nagyobb tisztességbéli embert hyt az menyekezős ember (Kulcs: Evang. 499). Menyegzős népec (MA: Scult. 161). Menyegzősők (Huszti: Aen. 3).

Mënyegzösköd-ik: nuptias celebro, convivia ago nuptialia Kr. [hochzeit feiern]. Az kik egyszer házasság nélkűl való tiszta életet fogadtak istennek, nem szabad azoknak menyegzősködni (Pázm: Kal. 155. MA: SB. 180).

Mënyegzöz: ∾ Meniegzősztők (Mel: SzJán. 39). Az bikának iegye alát iò menyekezőzni, gyermeket czecztől el választani (CisK). Vendégeskedni, lakoskodni, menyegzőzni kezdének (ErdTörtAd. III.82).

Mënyez: sponso, desponso SI. [verloben]. Meńezlec tegedet en magamnac őrőcke: sponsabo te mihi in sempiternum (BécsiC. 184). Mikor volna meńeztetet: cum esset desponsata (MünchC. 15). A fęrfiunak meńezęt zűz: virgo desponsata viro (108).

MËNYÉT: mustela, gale C. mustela Helt: Bibl. I. CCc3. Kár: Bibl. I.97. [wiesel]. (Pesti: Fab. 27b. 36b. Zrinyi I.131. ACsere: Enc. 212). A migale a menyétnek nemei közzé számláltathatik; magyarul kűlömben ki-nem tehetjűk, hanem olly állat, melly félig menyét, félig egér, minemű az ürge (Misk: VKert 239). A menyetnek rokkat kőssön (Diósz: Tal. 197).

házi-mënyét (Misk: VKert. 238).

erdei-mënyét: ichtis C. (Misk: VKert. 238).

paraszt-mënyét (Misk: VKert. 238).

vad-mënyét: viverra C. (Misk: VKert. 238).

Mënyéti: mustellinus C.

MËNYEZËL [?]: menyezetel, meghajt, boltoz SzD. lacuno SI. [mit einem plafond versehen]. Bé-padolni, menyezelni: *assibus compingere PPl. [olv. menyezetelni?]

MËNYEZET: lacunar C. laqueare MA. contabulatura, laquear contabulatum PP. Bólthajtás, menyezet: lacus PPBl. Menyezet, bóltozás: laquear, die decke eines gemachs, oder zimmers Com: Vest. 134. Méńezet: cortina (BécsiC. 52). Egyháznak menyezety (DomC. 227). Sok szép szikrázó csillagokkal ragyog, mint annyi drága gyémántokkal tőzött mennyezet

(Pázm: Préd. 747). Az ég menyezeti beszéllic (MA: Bibl. V.9). Az majoris ackor njéttya az menyezetet, és az ház födelet, mikor az eső nem esic (Prág: Serk. 361). Az kőoszlopokat úgy csináltassa kegyelmed, hogy nem kell azt boltással csináltatni, hanem csak menyezettel (Évk. XIII.62). Menyezet módjára párkányoson csináltatám (MonOkm. XXIII.435). Menyezet ágy: lectus habens tolum (Fal: NU.² 199. Kr.). Az urfi ki tzűbődik a mennyezett nyoszolyájábúl [így], nézgéli a ki-boritott sok-félét, tsak azon kap, a mi finom és gyenge, a leg-szeb'hez is tsak félve nyúl (Fal: NU. 256). Mennyezetje a palotának sok idegen bötüket, titkos vonásokat mutatott (341). [Vö. **MËNNY**]

Mënyezetël: laeuno MA.

Mënyezetës: lacunatus, cameratus, fornitus Kr. (Káldi: Bibl. Agg. 1.4).

MËNYÍT: luxo Kr.

ki-mënyit: eluxo MA. [ausrenken]. Vallainkat ki menyetti [puposítja] (Lép: FTük. 27).

MËNYÜL (midőn lovad a bokában ki-*minyul*? Cseh: OrvK. 39): luxor MA. [ausgerenkt werden]. Menyült: luxatus MA.

ki-mënyül: eluxor Kr. [ausgerenkt werden, sich verrenken]. Kimenyült: luxatus, eluxatus MA. A kimenyűlt tsontot helyre tenni: reponere ossa in *sedem suam PPBl. Az lo eseek welem, az labom kymenywlt wgy anyera, hogy nem allathok reya (LevT. 9). Illete Jacob chipeienec forgo chontyat; es az à küzdesbe ki menyűle: nervum femoris eius, et statim emarcuit (Helt: Bibl. I.Q.). Nem biriac szegényt à ki menyűlt labai (Helt: Háló. 151). Luxata membra, azaz, ki menyült tágokat épit (Mel: Herb. 112). Olyan mint az odvas fog, es à kimenyűlt láb (SalMark. G1). Kinek keze auagy laba ki menyől (Frank: HasznK. 15).

kimënyülés: luxatio, luxus, parathresis MA. A sántáknac santétásoc a ki menyűléstől, ficzamlástol (a luxatione) vagyon (Com: Jan. 55).

Mënyülés: parathresis, luxatio MA.

MËNNY (*munhi* uruzag HB. *meñ*, *meñ*, *mẽñ* [?] MünchC. 41. *meny*-belel: de caelo KulcsC. 29. 183. *meny*be: in caelo 176. *ménu*be VirgC. 63. *meny*be 79. 82. *menye*dörgés Vás: CanCat. 125. *meeny*be meenees CzechC. 41. *meenny*ey ÉrdyC. 3. 556. stb. az *mén*nec földnec teremtőie Kár: Bibl. I.509. az *mén*nec kezdeti: generationes caeli MA: Bibl. I.2. az *mén*nec birója: possessor caeli MA: Bibl. I.12. *ménny*ei Tof: Zsolt. 515): **1)** caelum, dium C. aether, caelum EhrC. 1. [himmel]. Neky [némelyik volt sentsegesewltetet menben (EhrC. 2). Meñec eg istenét böcöltêc: unum deum caeli coluerunt (BécsiC. 17). Fel magaztatot meñekiglen te irgalmassagod (AporC. 2). Eneklетek vrnak ki fel ment meñek meñere (17.) Menyeknek orzaga ban: in regno caelorum (JordC. 366). My atyank, ky vağ menyekben: pater noster, qui es in caelis (370). Menyben menee: sursum receptus est (707). Menniegben vagion (DebrC. 1). Mennynek feldnec teremteye (ThewrC. 193). Teneked adatot hatalm menyen es fevl devn (CornC. 34). Meñ felőt valo vizek: aquae, quae super caelos sunt (DöbrC. 214). Meennyneel magasb, az meelseegnel meellyeb (ÉrdyC. 533). Vetkeztem az nagy menybe kealto bwnwkbe (VirgC. 12). Ez világot kezében adta, mennyen és földön urrá vallotta (RMK. II.223). Fenlez mind fwldwn menyen (66). Az mennek istene előttő (Ozor: Christ. 111). Atyám, ki menybe vagyon: pater meus qui in caelis (Helt: ÚT. E.2). Manna adatec nekic meniekből (Szék: Krón. 19). Diczertessel attia isten mennyekben (Born: Ének. 531). Estue az Mars es Saturnus birodalomra iut, kie haboru mennyet es hideg eget szereznec (Kal. 1582. Ev4). Égő tsillag esik mennyből (Pázm: Préd. 6). Miképpen érted ezt a czikelt: Fel-méne mennyekben? (Ker: Préd. Előb. 7). **2)** [fulmen; blitz]. Tyzes meen yssen meg (ÉrdyC. 651). Meg ütötte vala vgyan a meny a szent Miklos egy haza sanctuariomanac orozattyat, de chac egy nehany cherepbe töt kart a heiazaton (Tel: Fel. 195. L. **mëg-üt**, **mënny-ütés**)

[Szólások]. Fel keresi a gazdáját, kinél kintsét hadta vólt: ama pedig f ö l d t ö l m e n n y t ö l t a g a d g y a, hogy a dologban semmit nem tudna, sőt ötet soha szemével sem látta (Hall: HHist. II.209).

Mënnybéli: caelestis, caelicus MA. [himmlisch]. Mennybeliek: caelites C. (ÉrdyC. 356b. CsomaC. 104). Mennbely vr isten (Nagyb: HunyJ. 5).

Mënnyei (*munhi*? HB. *menny* BécsiC. 132. *meñi* MünchC. 85. *mennyi* Born: Préd. 27): caelestis, caelicus, aethereus MA [himmlisch]. Meney haborotul: ab aeris perturbatione NémGl. 166. Oggun neki munhi uruzagbeli utot (HB). Tű meñei afatoc: pater vester caelestis (MünchC. 23). Mennyei felség: altissimus (JordC. 171). My menyey kynerwnket agyad nekwnk ma: panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie (370). Tekeenczetek az eghy menyey repósö madarakat: respicite volatilia caeli (371). Hallya az meney ygheet: audit verbum regni (394). Az menyey orzaghnak ffyay: sunt filii regni (396). Mikoron akarnaya kivannia az meñeieket (BodC. 4). Mynemew nagy zentseegben, mennyey eelethben, alazatossagban (ÉrdyC. 520). Az meenyey cyllagok (556). Elmeyeket ameniey gondolatra fel emelyk (VirgC. 30). Az keuansagok az menyeyekre indultasanak (111). Tsak a Kristus szava gerjeszti mennyei melegségre a sziveket (Pázm: Préd. b2). Ha az Cristussal eggyűt föltamattatok, az mennyejeket keressetek, áhol az Christus az istennek jobjan ül (Szár: Cat. F2). A kinek üresedik szíve a világi hitván kívánságoktúl, annak telik lelke mennyei vigasztalásokkal (Fal: SzE. 556).

Mënnyeiség: caelestis status Kr. (Bíró: Micae 73).

MENNYI (*menyi* HB. *menne*ben EhrC. 11. *mene* JordC. 551. *meene* 926. *meenny*en ÉrdyC. 554b. *mennee* ÉrdyC. 23. *mene* ThewrC. 82. *mene* 156. *mene*ket NagyszC. 63. *meneec* BécsiC. 17. *meneet* 37. *mene*eket AporC. 13. 33. 81. *meni* Born: Préd. 78. *menit* Kár: Bibl. I.314. *mene* Sylv: ÚT. II.48. *mynee* ÉrdyC. I. 560. *meneh* DebrC. 13. *mini* DebrC. 128. *menzer* GyöngyC. 19. *mi*nel BodC. 33. *mini* LevT. I.260. *menen* voltak KecskTört. II.91 *meny* Kár: Bibl. III.148. *mennyé* MA: Sault. 125. *mennye*vel 657. anniat, *amennet* Zvon: Osiand 222): quantus MA. [quot; wie viel]. Mennyin: quanti, quoteni; mennyiképpen: quot modis MA. **1)** [interrogativum]. Hányan, mennyin: quoteni PPBl. Menyi milostben teremteve eleve adamut (HB). Mene czudalatossagnal (quanta admiratione) legenek fereneznek zent seby meltoc: teczyk az czudalsan (EhrC. 66). Ménéiec legenec ő varosoc: quantae sint civitates eorum (BécsiC. 17). Soc bort inec, méneiet öeletében nem ituala: bibit vinum quantum (BécsiC. 37). A vilag ki te benned vağon setet lend a setet mene lezen: ipsae tenebrae quantae erunt (MünchC. 24b). Nem hallod é mene tanosagocat (quanta testimonia) mondnac te ellened (MünchC. 67b). Mene zőrnűseg lezőn az holoth zőnetlen lattak ördőgnec zőrnűseget (GuaryC. 2). Mene, hany ytessel rettenth meg az te zywed (ThewrC. 99). Nem nagy sok keserevseget zenvede (CornC. 4). Mene zantalan (ÉrdyC. 520b). Menyi soc féle emberec űzic az torkossagot (Born: Préd. 110). Vram mene ydeygen feleez el engemeth? usquequo domine obliviscerís me (KulcsC. 20). Mennyin voltac, nem erthettyűc (Born: Préd. 78). Ot mine ideig tanitot bizonial azt senki nem tudia (Szék: Krón. 93). Menyi sing posztó szűkség az istennek nadrágnak? (MesésK. 3). Menyi magoss az egből az földre le jőni? Felelet: azt senki sem tudgya (34). Menyi messzére vagyon egy helytől az más helyig (35). Meni ideie hogy ez

esett rayta (Kár: Bibl. III 40). Mennyin tartod? quanti licès? (Nom. 26); wie teuer bietet ihr? (Warm: Gaz. 161). Jaj mennyin találtatnak, a kik két felé sántikálnak (Bátai: VTárgy. 9). Mennyin és melly nagy szentek, meg-ütköztek abban (Pázm: Préd. 5). Menyin nem talaltatnak a mái napon hasonlok Judáshoz is (Illy: Préd. 1.6). Fel-jegyzők menyi ezer szent-egyházakat pusztitottak (Pós: Igazs. 410). Mennyi-számú haddal jün? (RákF: Lev. 1.615). Ó mennyen vannak, a kik szóval istennek ajánlyák szíveket (Csúzi: Síp. 29). Érrted, érrted, már érretted, ah, menynyit kell szenvednem (Amade: Vers. 86). Mennyi tőrt nem hánynak eleibe, mennyi hálókkal nem kerítik: hogy megejtsék (Fal: NU. 259). **2)** [indefinitum]. Négy oka vagyon mellyért akárkiben mennyi sok jó légyen, magát azokért másokeleibe nem teheti (Pázm: Préd. 60). **3)** [relativum: *mennyi, a mennyi*]. El oztyak vala kynek mynd menere zykseegh vala: disperdiebant ea omnibus, prout cuique opus est (JordC. 713). Amenee vagyon, anneet agy (ÉrdyC. 558b). Űn annet: mine ő neki ziksegős uala (TihC. 21). Mind az en atyamfiay, menen az capitulomba volnanak, mind fel tamadanak (VirgC. 66). Menye psalmus wagyon, mynd el kelly mondany (LányiC. 124). Felényin sem vagyunk mostan, egy asztalhoz beférünk, az mennyin vagyunk (LevT. I.163). Annyi hay szalam nincz a menyin gyűlőlnee engem (Born: Préd. 74). Amene a bűn, ackora a bűntetes (Mel: Préd. 152). Menyi tauol vagyon a napkelet a napnyugattul, ollyan mesze (Sib: VigK. Fvii). Annyi reszekre kell osztani, mennyin az attyafiak vannak: quot sunt fratres (Ver: Verb. 82). Amennyin már maradtunk, egy szilva fának is elférünk az árnyékában (Mik: TLev. 414). Az énekes misén a gyertya mennyi sok, annak újaiban annyi gyűrü ragyog (PhilFl. 58). Vagy nem figyelmeznek a kemény beszédre; vagy, ha halják-is annyit tanulnak belőle, a mennyit az ég dörgéséből (Fal: NU. 301). Annyi, mint a mennyi vizet fetske szájban vészen (Kónyi: IIRom. 20).

[Szólások]. Az szegény tudatlan emberek szörnyítik, hogy a n n y i-m e n n y i ember veszett Persiába (ErdTört. II.127).

[Közmondások]. Mene few, anne eez (ÉrdyC. 69).

Mennyiben, a mennyiben: inquantum C. [quatenus, quoad; insofern]. Menneben teheti uala lesezuen: quantum poterat observans (EhrC. 41). Ah mineben magaba rekezti ah bőlcesseg a zeretetőt veghetetlen keues a bőlcseseg (DebrC. 212). Ezők csak anneba tamadnak fel: aminebe leznek az testnek ekőssegere (KazC. 190) Chack eg zempillanthassighis elnye nem akarokh: hanem chach aneba minibe az vr istennek kellemetes (GyöngyC. 44). Feslettekkel szabad társalkodni, de csac anniban, az menniben az ollyan társaság szolgálhat felebarátinc éppületire (Zvon: Post. II.439). Czak annyba adnak helt neki, menybe akariak (Vás: CanCat. 450). Az raboknak permutatiója légyen, a mennyibe lehet (RákF: Lev. 1.457). Az ujnak (új testámentomnak) kellett erőt venni, annyiból tudniillik, a mennyiben már az úr Jésus Christus érdeme által az istennek kegyelmében jütottunk (Hall: HHist. II.222). A kire haragszom annak megbotsátok, a mennyiben lehet (Mik: TLev. 12. lev.).

Mennyiből, a mennyiből: ∾ Te neked is kel erőkődnőd, menybevl te teheted igevel es peldaval (HorvC. 231). Az csak annybul zolgalhat az betegeknek, a menyből az isten megengette (Frank: HasznK. 25. 83). Calvinus az istent nem tészi okának az bűnnek, a mennyiből bűn és gonoszság vagyon a cselekedetbe (Pázm: Kal. 375). A mennyiből külső szók-által szereztetik ez az változás, érzékenység alá vettetetnek mondatik (742).

Mennyicske: quantillus PPBl. Melly-korotska, mennyitske: quantulus PPBl.

Mennyig: [quamdiu; so lange, so weit]. Meuyg nekwnk len, addyg reayok oztoyok (LevT. I.248).

Mennyire: **1)** quatenus, quantum MA. [wie weit, wie sehr]. Meg yrom: mykeeppen es myneere feellyeb valo leegyen az mennyey lakodalom ez gyarlo halandosagban valonaal (ÉrdyC. 506b). Anyra megh fogyadkoztonk hogy chajak az isten tugya, menyere wagyonk (RMNy. II.56). Juhait czuda menyire ismeri (Born: Préd. 284). Minere higgien, mit higgyen (Mel: SzJán. 282). Tudjátok, mennyire vagyon Poson-várossához a kálvária-hegye? (Szeg: Aqu. 41). Menyire meszsze mehet az üdvősségnek utan, a megvettetett ember? (MHeg: TOszl. 61). **2)** [indefinitum]. A pajkoskodást tsak mennyire való bűnnek sem tartyák az ifjakban (Ker: Préd. 831). **3)** quatenus, quantum MA. [so weit, insofern]. Ezőknek az wristen annera zerzőtte a kenokatli minere a giőniőrwsegben voltanak (DebrC. 16). Nagy veztegsegel menere tehety vala kemly vala wteth (VirgC. 40). Az menniere a Christus rendeltetet szemeľ az valtsagnak tisztire, mas az attiatul (Fél: Tan. 252). Az menire érteked lészen, tennen magadnal iól tégy: si habes, benefac tecum (Kár: Bibl. I.658). Az közönseges ecclesia annyi mesze teried ki, mennyere az igazán meg keresztelkedteknec serege (EsztT: IgAny. 42). Amennyire kevély a kevélynek szive, anynyira el-távozik az istentül: quantum superbum est cor hominis, tantum recedit a Deo (Biró: Ünnep. C). **4)** [quamdiu; so lange]. Thowaba nem akarok elnem, hanem czak mynere en wram ystennek kegyelmessegenek kellemethes (ÉrsC. 265). Két nap, vagy egy hólnapon, vagy eztendeig, az menyére késic vala az felhő az sátoron, meg maradnac vala és nem mennec vala touáb (Kár: Bibl. I.127). **5)** [quanto, quo; je]. Kiki ańera nagob mohon azon bőlćesegnec kostolasat vezi, valaki meńere azon bőlćesegert erősben kűvőlualo erzekeńseget meg ńomorihta (VitkC. 8). Zyzek meneere nagyob tyztassagra valaztatanak anneewal az isteny ysmerettre meltobbaknak yteelteteenek (ÉrdyC. 50b). Isten, a mennyiro halasztya, annyival meg-súllyosíttya a gonoszok büntetését (Pázm: Préd. 29).

Mennyiszër: **1)** quoties MA. [wie oft]. Meneżer akartam te fiaidat egbe gőitenem es nem akarad (MünchC. 144). Menyészer boczássac meg? quoties dimittam ei? (Helt: UT. E.5). Meniszer aluszic meg az gonosznac az ő szőnetnekec? quoties extinguetur lucerna eorum (Kár: Bibl. I.524). Mennyiszer történik, hogy az istentelen emberek testét fényesen temetik (Pázm: Préd. 4). Jutassuk eszünkbe azért, mennyiszer, és melly sok-képpen vétkeztünk ezekben (73). Ezen kivül menniszer izben jöttenek Szendrő alá, isten tudná annak számát (TörtTár. VI.105). **2)** quoties MA [so oft]. Minezer ellene allunk, annezor őtet meg gőzzők (BodC. 17). Annezor menyzer (PozsC. 32). Estem vala nagy kétségbe, hogy elhagytál engemet, de menynyiszer én könyörgék, meghallád kérésemet (RMK. II 248). Annyiszor árúló pártosokká lettek, mennyiszer ördögnek engedtek (Pázm: Préd. 10).

Mennyivel: **1)** quanto MA. [wie viel, um wie viel]. Ha az czalados embert Beelzebubnak hywtak, menewel ynkab az hw czaladyt: si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus (JordC. 383). Ha the nem akarz fertelmes zolgalatoth, mynewel ynkab az wr isten (ÉrdyC. 168b). Menyeuel inkab meg győzed az embereket: quanto magis contra homines praevalebis (Helt: Bibl. I.Q). Az mint hogy ezac külső vilagi dolga sem lehet állando, mennyivel inkáb az lélec idvősséget néző szorgalmatossága nem lehet előmentségben (Zvon: Post. I.11). Ha eszén kell lenni embernek, mikor levelével közli magát, mennyivel inkább mikor nyelvével (Fal: UE. 440). **2)** [quanto, quo; je] **a)** Maria meneuel zentsegesb volt mendeneknel, anneual jnkab kellet evmagat meg alazny (CornC. 15). Minevel valaki többet vall, anneval többet kinan vallania (BodC. 13). Meneewel zeeb, yob es dragab, anneewal teeb arwlt [olv. arwt] keel eerette adny (ÉrdyC. 528b). Meneuel inkab az fwldbe magat bochata ... annenal inkab zwldseget bewebben agya (VirgC. 65). **b)** Meneuel

nagyobban valaky igyekevzendyk kevuetny, attul kevzelb lezen ev hozza (HorvC. 251). c) A rózsa is annyival kedvesebb, a leszakasztása mennél sérelmesebb, szerelem is annál gyönyörűségesebb, mennyivel az útja volt veszedelmesebb (Gyöngy: MV. 3. 239).

akár-mennyi: quantuslibet PP. quotcunque Kr. [wie viel immer, so viel immer]. Valamennyi, akarmennyi: quantuscunque PPBl. Akar meene ydős legyen (ÉrdyC. 176b). Akar mini iot tegiőn is (DebrC. 128). Akar meny [akármily] kychynek legyenek (Ver: Verb. 196). Akármennyin legyenek, semmit nem jelentenek (Ónodi: Számv 2). A fejérnép, akár mennyil éljen, absolute csak harminc esztendős; a férfiak hasonló képen aláb' aláb' rójják kereszteket, tsak a Proserpina tudgya, melly idősek (Fal: NU. 352).

akármennyicske: [quantuluscunque; wie klein immer]. Akarmennyitske, valamennyitske: quantuluscunque PPBl. Sockal is nagyob siralommal illettetnek, akar menyecskéc legyenekis azoc az melyec vadnac, mint sem azoc, az melyec el multanac: quantulacunque sint ista quae sunt (Prág: Serk. 941. MF. Pótl. XXII).

akármennyiszer: [quotiescunque; so oft immer]. Akár menyszőr haiczák az őkrőt Bétsbe, vgyan őkőr azért (Decsi: Adag. 238).

vala-mennyi: 1) quotquot, quotcunque Sl. quantusquantus PPBl. [wie viel, so viel immer]. Ágga őneki, valamenciec kellemetesec: dabit illi, quotquot habet necessarios (Münch.-C. 135b). Ád neki, valamennye szűkség: dabit illi quotquot habet necessarios (Helt: ÚT. 81). Valamine leszen à bűn, anne leszen à büntetes (Mel: Préd. 151). Valamenyid vagyon, véllec el kőlted (FortSzer. 113). Menyetec valamennyén hadakozásra valéc vadtoc: praecedite omnes viri robusti (Kár: Bibl. I 160). Valamennyi esztendő volt az világ teremtésetűl fogva, szinte annyi.. (MA: Scult. 29). Valamennyi kínokat meg kóstoltak az töb martyrok, azokon ő egyedül mind által ment (Pázm: Kal. 54). Isten à mi üdvösségünköt, valamenyin hisziünk, cselekszi (Illy: Préd. Előb. 1.2). Az deberke valamennyi lészen, négy pénzt minden vederért (TörtT. XVIII.236). Valamennyi nyelveket examináltattam, közönségesen referálják, hogy elől-hátúl csak lézengve jár a ráczcza (RákF: Lev. I.646). 2) aliquantus C. [aliquot; einige(s), etwas] Az Athenaebelieknec niselt dolgai az mint en remenlem, eleg hatalmasoc es nagoc noltac: de ualamenyuel kissebbec noltanac azert, hogy nem mint hirrel beszeltetnec: Atheniensium res gestae, sicut ego aestumo, satis amplae magnificaeque fuere, verum aliquanto minores tamen quam fama feruntur (Decsi: SallC. 7). Valamenynyiben mentségeseknec láttathatnak (MA: Tan. Előb. 20). Négy száz esztendeig, sőt valamennyivel továbbis meg maradott tisztán à keresztyéni tudomány (Pázm: Kal. 169). Az világ vége előt vala menni nappal (Zvon: Post. I.27). Országlásánac valamennyiben való utat nitot vala (I.374). Semmikeppen be nem veszie azokat, az kik valamenniben elik ez vilagot (Zvon: Osiand. 150). Szükseges megh valaménnye beveb beszéddel felőle emlékéznűnk (Lép: PTük. I.275). De nemhogy valamennyiben méltó kivánságokra jó válaszok lett volna, sőt többűlten többűlt a nyomorúsag rajtok (TörtTár. IV 200). 3) omnes Sl. [alle]. Mi valamennin meg kőrősztőlkőttűnk az Christus Jesus neveben (Szár: Cat. 113). Mi valamenin megkeresztteltettűnc (Der: Préd. 180).

valamennyicske: quantuluscunque PPBl.

valamennyire: 1) aliquatenus, aliquantum C. [einigermassen]. Valamennyire zöld: subviridis; valamennyire veres: subrubicundus; valamennyire fénylik: sublucet C. Valamennyire idősödni: adolescere ad aliquem aetatem PPBl. Irtam k. walaminire az rawas dolgarol (LevT. I.15). Otth a lech szeg vala mennira olchob, hogy nem ith (LevT. I.148). Valamenyére meg nyugottanac volna (Helt: Krón. 22). Valamennyére gyengűlt vólt az feje (MA: SB 29). Ha valamennyire el-távoztak, mindgyárt ismét vissza-tértek (Pázm: Préd. 1072). Az idei bor még valamennyire zavaros, seprős (Com: Jan. 84). 2) [quatenus, quantum; in dem masse als]. Valamennyire testek erejétől megüresűlnek, szintén annyiban, sőt még többen is lelkekben öregbűlnek (Ács: BHal. 285).

valamennyiszër (*welemenyzer* LevT. I.4): quotiescunque C. [so oft]. Vala meñezőr erzendez, añezor zemeidnec elebo vessed (VitkC. 71). En welemenyzer onnan az wram lewelet yde kwlthed, myndenkoron azon emberthwl yrtham en az en wramnak (LevT. I.4). Ezt tegietek valamenizer izzatoc az en veremet (Fél: Tan. 405). Valamenniszer egymas tarsasagaban vannac, anneszor (Mon: Apol. 329). Valamennyiszer kérdezsz, annyiszor mondom (Pázm: Préd. 55). Valamenyiszer kérdezkedel (Illy: Préd. I.246).

valamennyid

[Szólások]. Tartozik meg esküuni, v a l a m e n n y i t [így] m a g a v a l az nador ispan itili [annyiad magával, hányat a nadorispán meghatároz] (Ver: Verb. 316).

Mennyiség: quantitas MA. quantitas continua GKat: Titk. 1119. [quantität, zahl, grösse]. Folytába valo menyiség: quantitas continua ACsere: Enc. 48. Az marhanak mennysyge szerynt meg igyenesewlwen a peres (Ver: Verb.[1] 51. Pázm: Préd. 834. Kr. Megy: Bayle. 298).

Mennyi-volt: [quantitas; grösse]. Alkalmas mine wotot walla testhe (TihC. 99). Dycheertetyk kereztelew Janos lelky nemes yozagos mywelkődeteknek nagy voltabol es nem ew testy allapottyanak mynee voltabol (ÉrdyC. 350). Az időnek mennyi vólta szerint (Teleki: FLél. 68).

1. MER (*meer* JordC. 171. stb. MA: Tan. 143. Zrinyi. I.57. 108. stb. stb. *meerte* HorvC. 68. *meerem* LevT. I.9. *mērik* Sylv: ÚT. II.125. *méri* MA: Bibl. I.46. *mérnek* MA: SB. 73. meg ne *mérjé* [így] probálni Czegl: Japh. 68. *mértenek* 125. *méred* Vás: CanCat. 120. *mérné* 604. *méri* GKat: Titk. 410): audeo C. [wagen]. Es kerdlec, ha zent ewangelium tarto emberecnec valamelye meryen ewangeliumi zabadsagnac ellene tenny (EhrC. 16). Mykoron ez soror Sabina nem merneye kyvenny az fazekat az zenbevl (MargL. 23). Merem mondanom (CornC. 50). Merem mondanom, hogy (WeszprC. 139). Mereek zent dawrucost latornak es esmeretlennek neuezni (DomC. 102). Nem merőm mondanya (ÉrdyC. 550). Nem mere Zsarba maradnyi: timuerat manere (Helt: Bibl. I 114). Nagyobbatis meg mèr az czelekődni (Decsi: Adag. 12). Post principia: igen meri az suttomban (24). Meg merte varny Szolimán haragját (Zrinyi I.94). A typographia, merem állatnia, nem régi inventio (ÖtvMest. 21. vsz.). Nem mernéc semmit azokrol szollnnom (EsztT: IgAny. 237). Kardal Zrinihez chapni mér [rím: tér] (Zrinyi I.54). Mitsoda ortzaual mernűc az z. irast tsonkanac, bonkanac mondani (EsztT: IgAny. 235). Hogy merted megpróbálni? (TKis: Pan. 25). A ki magáért meg nem mér felelni, azzal magát vétkessé teszi (Kisv: Adag. 168). Azok az eget is majd csak fel nem verték, midőn eleinte a viadalt merték (Thaly: Adal. II.199) Fel mernék fogadni tiz arannyal egybe (Fal: NE. 171).

1. Merész, merész-ik: ∼ Senki hailakat nem mèrèzinala [így] megnitni: nullus audebat cubiculum aperire (BécsiC. 42). Hog ézékèt mèrózič tenni: ut haec audeat facere (63). Senki sem mèrèziknala ellenec allani nullus ausus est resistere (67). Senki sem mèrèžic nala őtet kèrdeni: ausus fuit (MünchC. 56). Zemeymet . . . felnem merezuem anaģ merezkődnem enelnőm (NagyszC. 133). Nem merezwnk istenekh irgalmassagaba biznonk (VirgC. 50). Ewtet halwa lele, de ylletny nem merezek es

onda ew benneete (ÉrsC. 427b). Egyebet ne merez [merj, me-szelj] tenny (LevT. I.384).

2. Merész, mérész (*mérész* Hofgr. 162. *mérészb* Mad: ang. 233): audax, intrepidus, cordatus, confidens C. [verwegen, ühn]. Merészen: audacter, audenter, audaciter, confidenter A. Mérész ember: *caput audax PPl. A lélec tötte sz. marty-kot bátorságosocká s' mérész szivőcké (MA: Scult. 638). Bátran nagy mérészen szaggatni kezdék nyilakkal meg-hóltt attyok stét (Pázm: Préd. 212). A sas-is, kiváltképen az ő ifjúságában en erős, gyors, mérész, erőszak-tévő (Misk. VKert. 283). Igen érész madár, a pakulároktól semmit nem félvén a ketskeket eg-szopja (Misk: VKert. 472). Az poganok nem voltak oli ereszszek, hogy ők az vr Christusnak holt testenek az kereszt-n chiak egy chiontiatis meg törtek volna (HollPréd. 24). erész szineő (Göntz: RBab. 37). Magát meresszen tartani (Kisv: lag. 208). Száz félénktől sem fél egy mérész (543). Mikor dvet mutattya (a szerentse), kénnyel ne hivalkodgyál, hanem rölette légy, a ki gyorsabb, serényebb, merészebb, többet ér benne (Fal: UE. 384).

vak-merész: temerarius SI. [verwegen, waghalsig]. Ki vot ol vac merez ki tegedet meg kötözöt? (DebrC. 314).

Mérészecske: [mutig]. Mérészecskék légyetek (Laskai: ps. 129).

Merészël, merészl-ik: audeo, confido MA. [wagen, sich nen]. Mereezlyeek yteeletet vetbny: ausus est illi impingere tam maledicti (JordC. 881. 426). Yntötte ewket, hogy senky ary zenthseegnel kyl ne mereezleek halalara keezwlny (ÉrdyC. 0b). Mykoron az egybazi neepek elöt nem mereezleneek le tközny, myert az palasthnaal teeb rwhaya nem volna, az erest egy kys kwrtha rwhaat hoza neki (625b). Az isten gaynak adot alamisnat es merezlitek elkerni (VirgC. 47). m merezli uala ötet illetnie (TibC. 55). Hogy senki magaban mereszlyen birni (Born: Ének. 289). Az kikkel bizonyíthat-nk, nem meriszlik megmondania az igazságot (Nád: Lev. 5). Mégis könyuet merezlet irnya (Mon: Apol. 7). Nem mérész-: valamit vakmerőkeppen erőssettemi (Zvon: PázmP. 125). A edelmek szóllani nem mérészlettek jelen-létében (Pázm: éd. 88). Ki mérészlene feddődni? (Hall: Paizs. 475). Ki az afi szeretetnek törvényét mérészlette szegni (Illy: Préd. Elöb.). Néki-merészelvén magát [neki bátorkodván] (Megy: 3Jaj. 153). Meg ne merészeljék próbálni (RákF: Lev. I.259). Ne részelje emelni páltzáját (Gvad: FNót. 55).

[Szólások]. Reá merészli magát: sumit sibi tantum daciae Kr. Nyughatatlan, iparkodó, mindenre rá mérészeli gát, tartalékot nem szenved (Fal: BE. 573).

mëg-merészël

Szólások]. Nem juthatott egyéb eszébe a lengyel királynak, nem hogy ilyly méltatlan kéréssel búsítana? Valóbann igen eg merészlette magát uratok (Fal: TÉ. 695).

Merészkëd-ik: audeo, audaculus sum Kr. [wagen, sich gen]. Te scentidnec orcáiat figelmezied es mvtassadmeg, mert n hagodmeg tebeléd bizokat es őbeleiec merézkédőket: esumentes de se (BécsiC. 22). Sinkit ne merezkögienek g vtalni (DebrC. 128). Zamath meg nem merezködöm nitnom gyszC. 61). Ne merezkegiel mondanod azth, hogy my feye-mwnk vagi (VirgC. 67). Ne merezkegyek nala tartany ado-nt (124). A szemtelenséggel annyira merészkedik, hogy még kat a fertelmességeket is magának tulajdonítja, a mellyek-n része sem volt (Fal: NU. 261). Addig mérészkedik, hogy az nnek szent nevét hazugságára bizonyságul mondja ki (Fal: 613).

Merészkëdés: andacia Kr. Észre vette rejtett horgát; ok fogásit, ostoba merészkedéseit, es fertelmes száudékát l: TÉ. 633).

Merészség (*mereesseegöd* ÉrdyC. 652. *merész* Helt: Mes. 361. *meresseget*: fiduciam Fél: Bibl. 230. *mérésség*: animositas Illy: Préd. II.91): audacia, confidentia C. audentia MA. tumor Helt: Bibl. I. Ttt3. [verwegenheit, kühnheit]. Latvan Janosnak mereesseghet: conspecta vero Johannis in dicendo libertate (JordC. 717). Vallaasnak meresseege (ÉrdyC. 50b). Ebböl ezokaért merészséget vőnec magánac [igy] a magyaroc, es az wrac közzül négyen egybe esküuénec a király ellen (Helt: Krón. 31). Halálra való mérézseggel: gladitorio vel celtico animo (Decsi: Adag. 23). Az szolasban valo meresseg (Fél: Tan. 326). Orczátlan merézség (Zvon: Post. I.490). Merészség és vakmerőség (Com: Jan. 195). Ezek az igék nagy mérészséget mutatnak, de egy tsep emberséget sem (Fal: NE. 17).

Merésztelen: inaudax; félénc MA1. [furchtsam].

Merö: audax Sl. [kühn]. Ali bassa csudálja hévségeket, ily sokáig merű bátorságokat (RMK. VI.146).

vak-merö: temerarius, confidens C. [verwegen, waghalsig, dreist]. Vakmerőkeppen: confidenter, obstinate C. Vakmerőn: temere C. Vakmerek: temerarii NémGl. 153. Igön vacmerő bator (GuaryC. 15). Vakmerekippen (LevT. I.282). Rakua vala vakmerő batorsaggal: repleta est iniquitate (Helt. Bibl. I. C2). Ha valaki vakmerőképen chelekedendic: qui superbierit (Helt: Bibl. I. Sss4). Vakmerő batoroc (Mon: Apol. 2). Vakmerőül tamo-gattyak (Mon: Apol. 409). Az ű elmeie uakmerő nala, czalard, alhatatlan: animus audax, subdolus, varius (Decsi: SallC. 4). Vakmerőül el ne hidgyünk akár mit (Pázm: Kal. 41). Az hamis tudományban megmaradtak vakmerővül (87). Ha vakmerőek, és vgyan orczátlanok nem akartok lenni (Bal: Cslsk. 196). A mint gyűlölöm a kétségben-esést, ugy átkozom a vakmerő magahitt bizakodást (Fal: NE. 53). Nagyokat indít a bús kétség rajta, addig forgattya, a míg maga önként vakmerő eltekéllésekre rándul (Fal: UE. 453).

[Szólások]. Egy vakmerőben tőletek semmit el nem hiszek (Veresm: Tan. 146. Kr).

vakmeröiképpen: [audacter; waghaltig]. Nem annyira vitéz, mint vakmerőikeppen az hatalmas nagy erővel megütkő-zik (KCsipk: SzTük. A2).

[vakmeröit]

mëg-vakmeröit

[Szólások]. Meg-vakmerőétik magokat a lovak s nem akarnak vonni (Megy: 6Jaj. II.25).

vakmerököd-ik, vakmerölköd-ik: [temerarius sum; sich vermessen]. Hát mit vakmerőködtök, mit bátorkodtok isten ellen (Szőlőgerezd 123). Tanulj a csillagoktól: ezek annyira soha sem vakmerőlködnek, hogy az ő színe előtt fényeket ragyogtassák (Fal: UE. 366).

vakmerösköd-ik: ∾ A kik fele-baráttyokat szeretik és istent félik, nem vakmerősködnek az itíletekben (Pázm: Préd. 894).

vakmeröség: temeritas, confidentia, effrenatio C. pertinacia; halsstarrigkeit Com: Vest. 141. [verwegenheit, vermessenheit]. Az kegetlen zydo nepekh wakmerőseggel illetek (PeerC. 142). Vakmerőséggel felmenétec a hegyre: tumentes superbia ascendistis in montem (Helt: Bibl. I. Kkk3). Szeles vakmerőseg az szolasban (Fél: Tan. 326). A vakmerőséget elkerülvén: temeritatem refugiens (Com: Jan. 195). Azokkal üstököt vonni s erőt próbálni, a kikkel nem birunk, vakmerőség (Fal: NE. 96). A vakmerőség a bolondságnak fajzattja (Fal: NA. 223). Már ifjantan ki vetik az otthonos igát nyakokbúl, nintsen más vezérek a vakmerőségnél, se más rendtartások a szabadságnál (Fal: NU. 264).

vakmerëségës: [temerarius; vermessen]. Vakmerőséges volt az engedetlenségben (Illy: Préd. I.13).

[vakmeröül]

mëg-vakmeröül: [se obstinare; verstockt werden, trotzen]. Valakiket a püspökök megsajdították, hogy ezt az angliai ecclesiának bévött igazgattásoknak modgyát kárhoztatván, abban ujjétast akarnának tenni, ottan minden kedvezés nélkül vagy tömlöczre hánták, vagy ha ugyan megvakmeröült, mint nemelylyeknek fülöketis elmetéltették (Misk: AnglInd. 51).

2. MER: haurio MA. [schöpfen]. Akar mint mérték [így], más felől telik: iufluit quod exhauritur (Decsi: Adag. 101).

el-mer: [abschöpfen]. A mely olay fellyül leneg, merd el (Mel: Herb. 141).

ki-mer: egurgito, depleo C. exhaurio MA. [ausschöpfen].

Merdëgel: hausto MA. [wiederholt schöpfen].

Merëgél: hausto C. haurio MA.

el-merëgél: merso C. [wiederholt eintauchen].

Merëget: hausto MA. [wiederholt schöpfen]. Arany csészék, poharok és az kannák meregetni áldozatkor volnának (RMK. IV.213).

Merécskël: ∾ Az vizet merétskeltéc vala (Zvon: Post. I. 303).

Meringél: ∾ Csónakkal meringéltem kuttyát (Gvad: Lev. 12).

Meringet: ∾ Meringette vizét (Gvad: FNót. 157).

Merés: haustio MA. [das schöpfen].

Merít (*mereht* MargL. 23. 49.): haurio, dehaurio, demergo C. [schöpfen, tauchen]. Lattatnac uala vizet mereiteniec: videbantur haurire aquam (BécsiC. 24). Hoǵ azocbol né meréhenec: ut non hauriant ex eis (24). Merehen hw veereben: hauriet de sanguine (JordC. 84). Yllyk, hoǵ az tenghernek fenekeere mereytesseek: expedit ei, ut demergatur in profundum maris (409). Bort mereytene az hordobol (DomC. 84). Kewansagokat nem merőythween ez vylaghyakban (ÉrdyC. 459). El-kijőnek a szüzek, virágok a kutra meriteni (RMK. II.115). Az aszszonyállatoc szoktanac vala iőnyi viz meritenyi: ad hauriendam aquam (Helt: Bibl. I. K3). Z. Janos forró olaiba merittetik (Vás: CanCat. 680).

be-merít: immergo MA. [eintauchen, untertauchen, versenken]. Te magadath mő erőttőnk a kenzenvedesnek melseghős vizebe be mereiteed (WinklC. 255). Ky immar tellyesseggel be mereytetetevt vala istenben (DomC. 145). Az istenseegben be merőyteteek (ÉrdyC. 459). Ů neki az mi bűneinkert az halalba be kellene merettetni (Tel: Evang. I.202). Hogy magokat bemerithessék, és megmaradhassanak a vétkeknek utálatosságában (Illy: Préd. I.5).

el-merít: mergo C. submergo, demergo MA. [eintauchen, versenken, bedecken, verschlingen]. Ne merehen el engemet viznek fergetege (AporC. 19). Veez el mereythe engemet: tempestas demersit me (KeszthC. 190). Mykepen az zereteth az elmeth fel emely, azon kepen az gonossag el merythi (WinklC. 368). Te magadat az kennak vizeben el mereyted (KrizaC. 11). Pharaot ott elmerité (Helt: Bibl. I. a3). A vizezentől ez vilag el merettetec (Mon: Apol. 111). El-merittetnek az örömben, és meg elégszik minden kivánsägok (Pázm: Préd. 751).

föl-merít: [exhaurio; ausschöpfen]. Kennyebb a tengernek vizét felmerítnyi, egy kicsin kalánnal es felhörpenteni (RMK VI.124).

ki-merít: exhaurio, dehaurio C. [ausschöpfen, erschöpfen]. Evnen maga vizet mereht vala ky az kvtbol (MargL. 49). Hogh enghőmeth bőnőkbe el merƞtet ky merőh (WinklC. 255). Erővel ki tekert taxáckal, kapu pénzeckel ki ne meréttessenec [az alattvalók]. (Com: Jan. 141).

kimeríthetetlen: inexhaustus C. inexhauribilis MA [unerschöpflich]

mëg-merít: **1)** [submergo; untertauchen, verschlingen]. Meg nem meritetöt: abaphus C. Sem az víz mereythetneye meg, sem az egnek tauol volta foytanaya meg (BodC. 3). **2)** impleo, hauriendo MA. [vollschöpfen]. Mene vyz hozny, mykoron meg merytenee az edeent le hayolwan.. (ÉrdyC. 246).

merittën-merít: [eifrig schöpfen]. Az kifolyo kuttóból az viz ki nem fogy, ha szinte ember meritten meritiis (MA: Scult. 1018).

[Meritdëgel]

el-meritdëgel. Elmeriddegelem: merso MAl.

Merités: haustus MA. Egy merétéssel ki meréthetnénc (Zvon: Post. I.116).

Meritő: **1)** hauriens MA. [schöpfend]. **2)** [gefäss zum schöpfen]. Vram merytőd 's ninczen: domine, neque quo haurias habes (Sylv: UT. I.131). Egy szurok merétő vas kalan (Radv: Csal. II.397). Merítő lapátocska (Com: Jan. 82).

viz-meritö: **1)** aquator, haustor aquae MA. qui comportat aquas Kár: Bibl. I.186. [wasserschöpfer, wasserträger]. **2)** [gefäss zum wasserschöpfen]. Egy rez viz meriteő edinke (Radv: Csal. II.104).

[Merö]

viz-merö: **1)** haustor aquae MA. [wasserträger]. Tu minynyaian ma a' tű wratoc istentec előt álatoc, a' te faágod es vizmerőd . . .: lignorum caesores, et hi, qui comportant aquas (Helt: Bibl. I. aaaa3). **2)** Viz merő veder Nom. 33. [wassereimer].

Merül: submergor, immergor MA. [untertauchen, sich versenken, versinken, sich vertiefen]. Mikor elkezdet volna mèrőlni: mergi (MünchC. 41). Tènger fenèkebè merőltessec: demergatur (47). My kedeeg a my tudomanywnkkal pokolba merewltetewnk (ÉrdyC. 517b). Ha vannak ollyanok mynden bynben merewltetween (524). Az borba merűl [sok bort iszik] (MA: Bibl. I.186). A kik most gonosságban merűltek (Pázm: Préd. 26). A külső dolgokban merült ember (Pázm: KT. 20). Enged vram, hogy efféle test gyámolító dólgokkal mértékletesen éllyek és ezeknek felettéb való kivánságiban ne merüllyek (Pázm: KT. 265). Tobzodásban merült részeges (Czegl: Japh. 17). A tengerbe merülvén a nap, és kiterítvén fekete sátorát az éj (Fal: NE. 4). Készek buban merűlni, hogy mások vidulhassanak (Fal: UE. 399).

[Szólások]. Torkig m e r ü l t a d ó s s á g b a a szabóknál, fülig a kalmároknál (Fal: NU. 285). Történetből osztán á l o m b a n merüle, hol tsalárd Kupido forgóda körüle (Kónyi: HRom. 142). B o r b a merült ember, nagy bor iható ember: homo *nimius mero PPl. Ezt nem azért írtam nektek, hogy az b ű n b e merüljetek (RMK. VI.262). Ne légyen immár olly tsavargó és tetovázó lélek melly a testnek tsintalan f e s l e t t s é g i b e merüllyön (Pázm: Préd. 83). A melly ifju legény kiadott fél eszén, és melegen reá a j á t é k b a merül, nehezen tarthatja pénzét (Fal: NU. 262). Kedves napjaim elkőltek, én szemeim sürü k ö n y b e n merültek (Thaly: Adal. I.55).

alá-merül: demergor Kr. [untertauchen]. Te Kaffarnaom, ky az menyorzaghyk fel magaztattaal, pokorra vonyattatol, merƞltetol alaa: demergeris (JordC. 560).

be-merül: [immergor; untertauchen, versinken]. Harmyc neegy ferfyakkal be merevle az tengerben (CornC. 272). Anenal nagiobban merwl be amenyei bodogsagba (VirgC. 93). Gonoszságba igen bémerőlt vala (RMK. VI.75). Alonban merőlt be (Kár: Bibl. I.608). Kik e világi nyak-szakaszto szorgalmatosságban szintén fülig merűltenek-bé (Bal: TemKert. 150).

el-merül: demergor Kr. naufrago C. [versinken]. Ewk . . kylsew setettsegekben setettsegnek lelkyuel el merewltetnek: demerguntur (EhrC. 116). A hayoczka el merwlne az tengheren: navicula operiretur fluctibus (ÉrdyC. 127b). Oly yghen el merwlt vala az ewrembe (511). Hozzá valo zent zeretetben mindenestwl elmerwlek (VirgC. 61). Elmerwlt vala istenbe (VirgC. 69). Ugyannira elmerülék, vétkek miá elrémülék (RMK. VI.261). Az bűnben el merűltek (Fél: Tan. 322). Nagy bánattyában el merül (Zrinyi I.69). A bünöknek undokságiban elmerül (Illy: Préd. I.35). Tellyeséggel elmerültek a földiekben (Illy: Préd. II.356).

[Közmondások]. Addig lebeg a tök a vizenn, hogy végre elmerül (SzD: MVir. 127).

mëg-merül: impleor hauriendo Kr. [untertauchen, vollgeschöpft werden]. De hally meeg más bizonyságotis, hogy meg merűllyen az filed az igasságnak illyen ki teriedett árriában (Bal: Cslsk. 120).

Merülés: immersio MA. [das untertauchen, versinken]. Hajo merűles (Fr: SzJán. 27).

MÉR (*mirt* LevT. I.69. *mirő* Sylv: UT. I.21): metiorC. mensuro MA. [messen]. Mere hat kőből arpat: mensus est sex modios hordei (BécsiC. 7. MünchC. 25). Mynemw meertekben meerendőők, azonnal meeryk hattra tynektek: in qua mensura mensi fueritis remetietur vobis (JordC. 372). Azon mertekel kivel merendőtek, mertetik nektek (DöbrC. 355). Az vyzeknek kwthfeyt meery vala: librabat fontes aquarum (ÉrdyC. 159). Manna, ezt minden napra mertek minden emberre, ackinel eǵ embőr meg érte (Mel: SzJán. 88). Kétszer mérd s egyszer mesd, e régulát kövesd, ha épitesz házakat: mert ha egyszer méred, s azt ha el-fürészled, ha rövid lesz, árt sokat (ÖtvMest. 30. vsz.). Azon pontual mérni: eadem pensare trutina (Decsi: Adag. 30). A tölgynek egy vége a mástól egy fertály földet mért (Kónyi: HRom. 32). Száz legényel mérte a köszebet [száz legénynél magasabb volt] (63).

[Szólások]. Ô elmelkődese kőz mynd yrastudoknal, mynd thwdathlanoknal, ky hol mykeppen akarya maghat h o z y a m e e r n e t h y (ÉrsC. 272b). Miért gondolod-meg, hogy én el-feletkezném a pőrőly ütesről, mellyet hozzám mértél vólt (Hall: HHist. I.249). Nem jo lélek volt az, ki r á d illyeket m é r t (Czegl: Japh. 6). Ki hol van közzülök, s ú t t y á t merre m é r i (GyöngyD: Char. 134). Kis kinok, ha m e r e m azokat e n y i m n e l (Zrinyi. II.37). Bálványozó Rómát keresztyén Rómával ne mesd öszve, Luthert ne mérd a papával (Orczy: KöltSz. 28).

[által-mér]

általmérő: [durchmesser]. A bé kerittés az altal merőnek harmassa es tsak nem hetedfélje (ACsere: Enc. 74).

el-mér: ∾ Nagyobra nem nőhetsz annal, a mint isten el merte magassagodat (Born: Préd. 546). Elosztom az sichimitaknac őrőkségeket és az Succothnac vőlgyét elmérem: partibor sichimam et convallem tabernaculorum metibor (MA: Bibl. I.506).

föl-mér: emetior Kr. [messen]. Feel mirt gabonat adatna (LevT. I.69).

ki-mér: emetior MA. [messen, bemessen]. Ki-mérni, vagy osztani a vitézeknek a gabonát: frumentum militibus *admetiri PPl.

[Szólások]. Határt ki-járok, ki-mérek, határozok: metor PPBl.

kimérhetetlen: [immensus; unermesslich]. Ky merhetetlen kegyelmessegh (ThewrC. 86. PozsC. 8).

mëg-mér: permetior, commetior, admetior, dimetior, demetior; libro, delibro, pendo, dependo expendo, pensiculo, pondero, compondero, trutino; modulor C. [messen, wägen]. Mel mértéckel mérendétéc, megmértetic (remetietur) tű nektec (MünchC. 25). Hogy megh meernee az varasth: ut metiretur civitatem (JordC. 926). Meg merek őtet a keresztfahoz mint hozzat smind zelet (WeszprC. 102). Mikor á gomerrel meg mérnéiec: mensi sunt ad mensuram gomer (Helt: Bibl. I. Kk2). Megmérettél az fontban és hijával találtattál: inventus es minus habens (MA: Bibl. II.162). Hunyadi István s' Kostyán Sándor uramék az onodi határdombokat mérték meg (Kár: Élet. II.19). Keretsényit pedig Belgrádba kisérék az hol hosszú nyakát istránggal megmérték (Kónyi: HRom. 18).

mëgmérés: dimensio C. MA. Földnek megmérése: geometria C.

mëgmérhetetlen: [immensus; unermesslich]. Csak az egy őrőkké-való és meg-mérhetetlen, mindeneket bé-töltő isten a léleknek vigasztalása és a szűvnek igaz őrőme (Pázm: KT. 129. Zrinyi I.38).

öszve-mér: commensuro MA.

öszvemérés: commensuratio, commensus, symmetria MA.

visza-mér: remetior C. [zurückstatten, vergelten]. Visza mérhetnőiőc neked a te sok atkaidat (Tel: Fel. 10b). A boszszúságokat nem adja, méri viszsza: injurias non rependit (Com: Jan. 197). Azon mértékkel a' mellyel mértek, viszsza merettetik néktek (Mad: Evang. 488). Bőségesen isten viszszaméri, és meg akarja fizetni (Illy: Préd. I.441). Meg-igéri, hogy a magyar-határt ismét vissza-méri (Kónyi: HRom. 77).

Mérdëgél: pensiculo MA.

mëg-mérdëgél: penso C.

Mérëget: pensiculo MA. A meszszeségeket meregeti (Com: Jan. 164).

[Szólások]. Ü t é s t m é r e g e t h o z z á: intentat ictum (Com: Jan. 210).

Mérëngël: [balanciren]. Nem kűlőmben mint az esigán mérengelő vedrec kőzőt, hogyha az fön lévő üres veder alá nem megyen, az másic nem jűhet fel (Prág: Serk. 755).

Mérés: mensio, metatio, libratio C. mensuratio MA. [das messen, wägen].

föld-mérés: geometria MA. Com: Jan. 164. dimensio terrae Kr. [feldmesskunst, geometrie]. Azok, kik tábori földmérést értettek, meredek bástyákat s sántzot épitettek (Orczy: KöltSz. 225).

földmérési: geometricus MA. [geometrisch].

Méret: [messen lassen, ausschenken lassen]. Nem czac a gyaptyut el nyiri: hanem a bőreket is levonsza, és a ciberét bor ianánt méreti (Helt: Mes. 62).

föl-méret: [messen lassen]. Megtére az Dunátúl az én szüksígemre rendelt élést felméretvín a bajokrúl (MonIrók. XV. 386).

Méretlen: non mensuratus, non ponderatus Sl. [ungemessen, ungewogen]. Az edényeket méretlen hagya (Kár: Bibl. I. 399). Az edényec méretlenec valánac az értznec felőttéb való soksága miatt: propter multitudinem nimiam non erat pondus aeris (MA: Bibl. I.312). Borsot és gyömbért, nem lévén mértékem, csak zsákokba vettem, mindazáltal ki nem adom méretlen a konyhamestereknek (TörtT.² III.196).

Mérhetetlen: immensus MA. [unermesslich]. Merhetetlen dychevseg (CornC. 91). Isteny zeretethnek meerhetetlen volta (ÉrdyC. 482b. 563b).

Mérhetetlenség: immensitas C. [unermesslichkeit]. Felsegnek merhetlensege [így]: immensa majestas (KeszthC. 49).

Mérkél: mensuro Kr. [messen]. Ne mérkéllyük (isten cselekedit) rövid értelmünkkel (Pázm: Kal. 1766. 33). Ő magokot mérkélik a vadak mértekével (Illy: Préd. II.215).

Mérő: **1)** mensor C. librator, pensor MA. [der messer, wagmeister]. Fonttal merő: libripens C. Ő kezeben merőknec kőtele: in manu ejus funiculus mensorum (BécsiC. 296). Fizettünk az jancsár aga tihájának 6 tallér; az deákjának és az pénzmérőnek 9 tallér (MonTME. I.57). **2)** modius, metreta, corus, medimnus Sl. [mass, scheffel, metzen]. Három mirő liszt (Sylv: UT. I.21). Véka, vagy mérő (Land: UjSegits I.345). Három mérőű vődőr (I.384). Pecséles köblek és mérők (RákF: Lev. V.28).

arany-mérő: nummaria trutina PP. gold oder münzwage PPB. Aranymerő funtmértéc (MA: Scult. 43).

búza-mérő: sitometra PP.

fél-mérő: [radius]. Ha az adatot kerűlet kőzepiben levő két szege a kőzőnséges fél-mérőre, vonásra az adatot harom szegnek két kűlső szegeletivel egyenlővé tehetnek (ACsere: Enc. 71). A kőrűl iratot kerűletnek kőzepi és attol a szegeletig, fel mérő (73). Az a fél merőből és a kerület negyed reszeből valo sima odvara a fél kerűletnek (74).

fenék-mérő: bolis Kr. [senkblei]. (Káldi: Bibl. Act. 27. 28).

föld-mérő: geometres C. geometer, geometra MA. geometra PPBl. Com: Orb. 207. 219. agrimensor, geodaetes, finitor, decempedator PPBl. geometres Kéri: Sen. 19. ein erdreichmesser Nom. 114. (Com: Jan. 164).

hagymáz-mérő. Nem az istenhez folyamodnak, hanem varáslóhoz, rosta hányokhoz, hagymaz mérőkhőz (Báth: Tromb. 192).

határ-mérő: metator C.

magast-mérő: norma ACsere: Enc. 52.

pap-mérő: mensura sacerdotalis, qua praestationes parochis competentes in quibusdam locis emensurantur Kr. (C. Ignatii Battyanyi Leges Ecclesiasticae I.474. Kr.)

Mérsékel: mensuro, demetior MA. [abmessen, abwägen]. Nemis méltó, hogy az istennek erejét az természet folyásinak fontyában vessűk, és chak azzal mérsekellyük (Pázm: Kal. 718). Nem mérsekellyűk mi, mint ti, az sz. irást á mi tulaidon elménknek mint eggy rétiével vagy singiuel, hanem az anyaszentegyháznak magyarázattián meg nyúgszunk (Bal: CsIsk. 392). Magokrol mérsékelnek másokat (Pós: Vetélk. 35). Mert nintsen regula, a mellyhez mérsekelnék munkájokat (MTolv: Arithm. 1). A miket singgel szoktak mérsékelni (Gyöngy: Char. 7). Rostálja gondolatit, mérsékeli a vett tanátsokat, halkal jár, és jó hasznát veszi (Fal: BE. 589).

el-mérsékël]

elmérséklés. Elmérséklése valaminek: descriptio, abschrift, copie [?] PP.

mëg-mérsékël: **1)** mensuro, demetior [abmessen, abwägen]. MA. Igazán megmérsékelem: perlibro C. **2)** tempero; mässigen]. Kd is magát az keserűségben megmérsékelje, hogy vele magának is kd nyavalyát ne szörözzön (LevT. II. 193).

mëgmérsékelhetetlen: immensus Com: Jan. 138. [unermesslich]. Az istennek ditsősége meg-mérsekelhetetlenül, méltósággal föllyül hallad minden egyebeket (Komár: Imáds. 81. Ker: Préd. 71. Sárp: Noe. 497).

öszve-mérsékël: commensuro MA.

Mérsékëlés, mérséklés: dimensio MA. [das messen].

Mérsékëlhetetlen: immensurabilis, immensus Sl. [unermesslich]. Az isten véghetetlen és mérsékelhetetlen lélek (GKat: Titk. 97).

Mérsékëlhetetlenség: [unermesslichkeit]. Az ur isten titkos bőlesesége titkának mérsékelhetetlensége (Czegl: Sion. Előb. 17).

Mérséklő: mensurans; mensura, instrumentum dimensorium MA. Mérseklő vagy mértéc, az mélységmérő onos sinor (MA: Bibl. IV.134).

Mérték (*mertőke* ÉrdyC. 580. *mertők*letic NagyszC. 310. *mirtik*nel mirtek Sylv: UT. I.11. sat.): **1)** mensura, metrum, modulus C. [mass]. Gruma: földmérték, útmérték C. Mértékvetele valaminek: archetypa mensura PP. Mint egy itszés, vagy ejteles mérték: choenix PPBl. A viz mértékén adaticuala: ad mensuram dabatur (BécsiC. 24. 254). Mynemw meertekben meerendőtők, azonnal meeryk hattra tynektek: in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (JordC. 372). Nem meertek zerent agga wr ysten az hw zent lelkeeth: non ad mensuram dat deus spiritum suum (632). Az főldet ŷ nekik zerenčere mertekel ozta (DöbrC. 148b). Az zeretetnek merteke zerent lezen az aiandokozasnak merteke (DebrC. 627. 628). Töltsétec be a tü attyáitoknac mertékét: inplete mensuram patrum vestrorum (Helt: UT. G1). Ha egy kiraly holdent valo földet harom girara bőcsűlendez, és őreg hold főldet, az kiralyi mertek szerint mas fel szaz hold főldre tudandaz: aratrum ipsum ad centum ac quinquaginta jugera regalis mensurae sequestrabis (Ver: Verb. 214). Egy páltza mértéc szélesség (Kár: Bibl. II.146). A varga czépelősőket a mértékhez (ad modulum) csinál (Com: Jan. 98). A mértékekről és nehezékekről: de mensuris et penderibus (165). Mértékfeletvalo igyekezet (Illy: Préd. I.172). Ittam én ugyan ekkor Bethlen Sámuel asztalánál bort eleget, de eszemig az én szokásom s mértékem szerint (Nyr. VIII.421). Okos mértékkel nyujtogasson néki hol-mi szűkségre, nem zabálásra valót; tovább szolgál s kevesebbet katzérkodik (Fal: NE. 86). Bizonyos mértékkel kell kőzleni magát az emberekkel (Fal: UE. 396). A ki a régi mértékhez nem túd, fel-nem érheti eszével Noé bárkájának temérdek nagyságát (Moln: JÉp. 68). **2)** [modius]. Chapott mertek: mensura confecta NémGl. 265. Zaz meertek gabonawal: centum cori tritici (JordC. 581). Siyess, es elegits őszue harom mértéc semlye lisztet: accelera, tria sata similae commisce (Helt: Bibl. I G4). Végy három mértéc semlye lisztet: tria sata similae commisce (MA: Bibl. I.14). Hat mértéc árpát adott nékem: sex modios tritici dedit mihi (I.242). Megnyomatott, megrázott mértéket adnac (MA: Scult. 319). Talála mint egy éti mérték árpát: invenit hordei quasi ephi mensuram (Káldi: Bibl. 233). **3)** pondus; gewicht Com: Vest. 141. Igyenlő mérték: equilibrium C. Hamis mértékek: iniqua pondera PPBl. Egg mirtik kenetet vőn kezibe: accepta libra unguenti liquidi (Sylv: UT. I.146). **4)** libra, bilanx C. Font, mérték: libra, die wage Com: Vest. 134. A mérték proba-ûtő nyelve: zünglein Com: Orb. 261. A mertekbe vettetet: appensus est in statera (BécsiC. 144). Egi mertek uagion kezőben s az ő gonossagit mind bele rakiak (DebrC. 161). Mikoron vetette volna az kőnet mertekre, ol igen nehez lőn (BodC. 8). Az hus mertekben merettetneek (DomC. 267). Meg meery az isteny ygassaghnak mertekeben (ÉrdyC. 555b). Mérték nyelve: momentum staterae (Káldy: Bibl. Sap. 11: 23. Kr.). Serpenyőre

azért, mértékre, tanácsra a hadi dolgokkal eleintén; azután aztán emberséges eltökéllésssel vitézen forgolódjál (Fal: NA. 223).

[Szólások]. Előtte való napokban is tett vala vmely szót ugyan, de most ugyan nagyobb mértékben fakasztottam ki (MonIrók. XV.12). Az idő mintegy tisztulni kezdett egy kis korig, de megint nagyobb mértékben kezdett eredni az esső (XV.557). Budai mértékkel fizet (Fal: Jegyz. 921).

bor-mérték: mensura Pesti: Nom. 80.

[**ëgy-mértékű**]

ëgymértéküség: symmetria ACsere: Enc. 48.

fenék-mérték: bolis [senkblei]. Alá boczátuán a fenec mértéket: summittentes bolidem (Helt: UT. 06).

font-mérték: [libra; wage]. Aranymérő funtmértéc (MA: Scult. 43).

fontoló-mérték: ∾ Az ecclesianak, synatoknak, püspököknek és doctoroknak irasok, könyvek, vegezesek nem hitnek fontolo merteki (MNyil: Irt. 65).

igazgató-mérték: norma; richtscheit Com: Orb. 131.

puskapor-mérték: justa catapultae fartura, mensura PP.

szëgelet-mérték: norma Com: Jan. 164. A fa regulához, szegeletes lineáléhoz avagy szegelet mértékhez szegeleteket viszen avagy vonogat (Com: Jan. 164).

szëgletës-mérték: ∾ Nyavalyánkban isten akarathyát szemünk-előtt visellyük; a'hoz mint tsalatkozhatatlan szegletes mértékhez, szabjuk kivánságinkat (Pázm: Préd. 258). Egyedűl Achán találkozék, ki magának tarta és el-rejte két száz siclus ezüstöt, egy aranyból tsinált szegletes mértéket (301. Pázm: Kal. 1766. 604. Kr.)

Mértékëcske: libella C. [kleine wage]. A kettős font serpenyő avagy mértéketske (Com: Jan. 166).

Mértékël: 1) pondero EhrC. 80. [metior, pondero, aestimo; messen, wägen, abmessen, abwegen, abschätzen]. Merthéklek: penso Nyirkállai (Kovachich Formulae Solemnes XXVII). A földnec meddősege mertekletic auag forbatlatic barmoknac sokassaganal (BécsiC. 214). A gerendat kedeg te zemedben nem mertecled: non consideras (MünchC. 121). Ki mertekhetne az te dőcősegednek magassagat? (DebrC. 625). Zentsegenek mene nagy volta mertekletyk auagy bechevltetyk az isteny zeretetnek merteke zerent (CornC. 48). Ki méri à vizeket markával, es ki mértékli az egeket araszszaual? (Helt: Bibl. IV.66). Az eieli sőtetseget è vilagossagnac gyönyőrűsegéuel mertekelnec (Mon: Kép. 113). Az időnek folyásit mértékellyék: temporis vices demetiantur (Com: Jan. 6). Istennek kimonthatatlan irgalmasságát igaz mértékkel kell mértekelni (Illy: Préd. Előb. 1.4). A sinorral mértékeltetett épület (I.394). Az emberi erőtelenségnez mértekelvén az ur önön magát (Megy: SzAÖröme. 231). **2)** tempero, parco Sl. [mässigen]. Szep hiuesseggel valo merteklet melegseget igernek (KBécs. 1572. D6). Vigastalással enyhitsd keresztedet, mértékellyed szomoruságodat, gyamolitsad üresedet (MA: Scult. 33). Haragját kegyelmességgel mértékli (Pázm: Préd. 178). A választottak mézét epével szokta mértékeni (Illy: Préd. 1.107). Mértéklet gazdagság az emberi életben igen szükséges (Mad: Evang. 668). (Az aétatosság) mértékeli a külső vidamságot tetsző tekélletes illendőséggel (Fal: NU. 280). Ily szép hasznot teremtenek a phantasiabéli képzelő vélekedések, hogy ha nem emberkedünk a vezérlésben, s untalan nem mértékellyük (Fal: UE. 377). Érts tréfát, mértékelj kaczagó nevetést (Orczy: KöltH. 43). Mértékeld mint lehet vakmerőségedet (Kónyi: HRom. 67).

mëg-mértékël: 1) [metior, pondero; abmessen, abwägen]. Megmértékelve: modulate C. Ki zerzette a zemet, nem meg mertekli o: non considerat (AporC. 54). Ymez harom dolgot keel meg meerteekleny (ÉrdyC. 81b). Minden ő magában megmértékelheti az ő szűuenec gondolatit (Dáv: VDisp. 13). Az ember nem elégöszic meg az ő hiuatallyáual, hanem mindenkoron fellyeb ýgyekőzic és nem mértéckli meg az ő ereiet és tehetségét (Helt: Mes. 347). **2)** tempero C. [mässigen]. Valaky meg meertekly az ev nyelveet, bonlo ember az (CornC. 296). Ha meg nem merteklетted volna magadat, kemenyben kellet volna szóllanod (Tel: Fel. 8). Haragiat meg mertekellie (Fél: Tan. 328). Megmértéklem az büntetést (MA: Bibl. I.283). Először-is ételben kell embernek magát meg-mértékelni (Pázm: Préd. 436). Meg mérteklik magokat az házasságtol (Dial. 125). Sandor haragyat, mellyet egyebkepen-is megh nem mertekelhet vala, meg nem tarta: non tenuit iram Alexander, cuius aliqui potens non erat (Forró: Curt. 108). Szemeidet meg mertekellied, tartoztassad: oculis moderare (DictaGr. 3). Semminémü mesteremberek semmit meg ne drágitsanak, sőt az mennyiben lehet mindent megmértékeljenek (ErdTört. I.297). Mértékeld meg könyhullatásidot (Illy: Préd. II.345). A sírástól magát meg nem mértéklette: nequaquam se temperavit a fletu (Illy: Préd. II.23).

mëgmértékhetetlen [nagy meg mertekelhetetlen haragokban, el szaradnak Lép: PTük. I.151]: [immensus]. Meg merteghetetlen isten (DebrC. 257). Megmondhatatlan es meg mertekhetetlen nagyvolta (NagyszC. 39. 43).

mëgmértéklés: temperatio C. [mässigung]. A haragnak megmértéklése (Illy: Préd. II.103). Italodban légyen megmerteklés (Felv: SchSal. 25).

Mértékhetetlen: [immensus; unermesslich]. O Ihus irgalmassagnak merteekhetetlen melseghe (WinklC. 255). A lelki penitencia mertegbetetlen nagob hog nem mynt a testi penitencia (TelC. 195). A mertekhetetlen allatot senki meg nem merhetj (NagyszC. 189). Az isten irgalmassaga mertekhetetlen (Sib: VigK. GIX).

Mértékhetetlenség: [intemperantia; unmass, masslosigkeit]. Marhat mertekhetetlensegel kerestem (VirgC. 8).

Mértéklés: temperamentum C. temperatio, temperatura MA. [mass, mässigung]. Különb mértéklés kel minden dologban (Zrinyi II.6. Gyöngy: KJ. 88).

Mérték1et: modificatio, temperatura MA. [mass, temperament]. Hevitnek ez hármak: sós, erős keserű, hidegét eczetes kemeny, s tenger izű, olajos, sótalan, siros édes kedvű, vérеd lesz ezektől hellyes mértékletű (Felv: SchSal. 17). A tiszta vérből álló természetnek mértékletirűl (26).

Mértékletës: moderatus, temperatus, mediocris, frugalis, frugi, abstinens, temperans C. [massvoll, mässig, gemässigt]. Mértékletesen: modeste, medie, moderanter, modice C. Mertekletevs mod (DomC. 46. ÉrdyC. 577). Tauol vagyon te tűled mind az mertekletes erkőlcb (Tel: Fel. 5). Mertekletős keppen valo esső (Frank: HasznK. 23). Ked es szerda, szeleszen [?] mertekletes leszen (KBécs. 1572. E). Az melegsegben, mertekletes es szeles időt remelhetni (KBécs. 1572. Eiij). Az vasarnap, mertekletessen hideg leszen (Ev4). Zenone moderatior: nem lehet ember nálánál mértékletesb (Decsi: Adag. 78). Mertekleteskeppen költhet: expensas moderatas facere possit (Ver: Verb. 59). A vacsorálásoc mértékletesebbec és takarékosabbac (Com: Jan. 111). Ha társadtol elhagyattatol, mértékletesen visellyed hogy megcsalatkozott itéleted (Illy: Préd. I.241). Mértékletes vendégség jobban támogatja a hitelt felőled (Fal: NE. 25).

Mértékletësség: temperantia, frugalitas, sophrosyne, mediocritas, modus, continentia C. [mässigkeit, mässigung]. Mykeppen te őketb esmerőd zam zerenth, therbe zerenth ees mertec-

letősségbe zerenth (WinklC. 263). Lelkeenek meertekletesseghe: quietus spiritus (JordC. 819). A dolgot el kezteek nagy meerteklétessegnel es ezessegnel (DomC. 100). Oly nagy mertekletesseggel eelnek (ÉrdyC. 559). Nincz iob az mértékletességnél: dimidium plus toto (Decsi: Adag. 70). Az aszszoni allatok szemermetesseggel es mertekletesseggel ekesiczek magokat (Fél: Tan. 465).

Mértékletlen: 1) immensus BécsiC. 104. [unermesslich]. Mértékletlen nagy: enormis C. Teged ez vilagban föld zerent val zent ania eghaz, afat mertekletlen nagsagost (AporC. 125). Adok teneked mertekletlen es veghetetlen valo nagy hala adasokat (KrizaC. 66). **2)** immoderatus, intemperatus, intemperans, incontinens C. [unmässig, masslos]. Mertékletlenb, haragosb (Beythe: Epist. 208). Mértékletlen nyelv: lingva immoderata (Illy: Préd. II.231). Hogyha bort iszol gyakran mértékletlen, rövid idön esel nagy hideglelésben (Felv: SchSal. 24). A mértékletlen tréfa sült bolond esztelenség: il burlare, e fare il pazzo sono sinonimi (Fal: NE. 90).

Mértékletlenség: 1) enormitas C. [unermesslichkeit]. **2)** intemperantia, incontinentia, immoderatio C. [unmässigkeit, unmass]. (Fél: Bibl. 40).

Mértékës: 1) libralis MA. [mass-, ein mass habend, bemessen, begrenzt]. Zaaz harmyncz garass meertekes edeeny: acetabulum pondo 130 siclorum (JordC. 132). Véges és mértékes természet (GKat: Válts. II.876). **2)** [massgebend]. Vagyone meltosaga az ecclesianak, hogy vmely könyvet hitnek mertekes bizonito könyveve tehessen? Ha azt mondgyak vagyon, az isten meltosagaban kaptanak; mert egyedől az fölseges isten adhat az hitnek, vallásnak és jo cselekedeteknek igazgato, megh fontolo mertekes bizonito könyveket (MNyil: Irt. 65).

Mértéketlen: [immensus, intemperatus; masslos]. Vigasztallyuk fele-barátunkat, mikor módatlan és mértéketlen szomorúságban vagyon (Pázm: Préd. 46). Néró tsászár mértéketlen kegyetlenségét az ecclesiának rontásán mutogatta (285).

Mértéktelen: immoderatus, intemperatus, incontinens Kr. [masslos, unmässig]. Testünknek kedvét keressük és mértéktelen dobzódással hizlallyuk (Pázm: Préd. 433). A kik böltseséggel tekintetesek voltak, mind tanitásokkal tiltották, mind erköltsökkel kárhoztatták a mértéktelen zabállást (837).

Mértéktelenkëd-ik: incontinenter vivo Kr. [unmässig leben]. (Csúzi: Tromb. 202).

Mértéktelenség: incontinentia, intemperantia [unmässigkeit] A torkosság ételnek italnak rendetlen és módatlan mértéktelensége (Pázm: Préd. 434).

MËRA [**MÉRA?**]: [exiguus, vilis; geringfügig, nichtig]. Oly mera dologért kapa belém ez s ez ember, hogy csak mondani-is utalsagh (MNyil: Agend. Nyr. VI.362).

MËRÁZ [**MÉRÁZ? MÉRÁSZ?**]: ∾ Meraz avag morchona: pusillanimus NémGl. 303. Merazbak: viliores 325.

MÉRCE: satum, mensura, choenix MA. modius; geschirr, wo man das getreide misst PPB. [scheffel; metzen]. Harom mérce liszt: farinae sata tria (MünchC. 39). Meghigyje Kd, hogy nem lett több tülek öt veder bornál, másfél mérczé búzánál és valami kevés köles és egy fél mérczé rozsnál (Nád: Lev. 239). Az choenix görögül neg font niomo mertek, mint egi mercze, hat marok buza (Mel: Szlán 181. 176. Fél: Bibl. 22. MA: Bibl. IV 15). A gabonanak merczéje edgy denár pénz (Diósz: Tal. 280). A búzanak mertzéje egy denár pénz (Bod: Lex. 29). Mérték, métréta, mértze, a mellyel valamit megmérnek (119).

MERED: subrigor, erigor, extendor MA. [starr werden, starren, emporstehen].

[Szólások]. A s z e m e t e k m e r e d és kettőt mutat, a nyelvetek höbög és akadékoskodik (Fal: NU. 308).

föl-mered: surrigor, arrigor, erigor MA. [starr emporstehen].

ki-mered

[Szólások]. K i m e r e d a s z e m e, úgy nyel: vorat oculis hiantibus PP.

Meredëk (*meredők* C.): **1)** [declivitas, locus declivis; abhang]. Hog az meredekem ala vetnek ütet (Sylv: UT. I.86) A farkas futni kezde és a meredec alá iőne, ahól á róka ál vala (Helt: Mes. 291). Alla boczatác ot a meredeken (Helt: Krón. 35). Magas hegynek meredekeröl akarták taszitani (GKat: Válts. II.110). Olly meredeken vagyon, mellynek veszedelmes lészen a szököllője (Fal: NU. 276). **2)** praeceps, praeruptus, acclivis, declivis, devexus, jugosus C. [abhängig; abschüssig]. Meredek hegyoldal: clivium, declivia montis; meredek hely: praecipitium, locus praeruptus MA. clivosus locus PPl. Meredek grádics: iniquus graduum ascensus PP. Halmok és meredek hágók: colles et clivi Com. Jan. 15. Meredec és út nélkül való helyek (88). Job az a hágo is, ha nem igen meredek (ACsere: Enc. 268). Meredek bértzek (Fal: Jegyz. 935). **3)** [laterum punctio, pleuritis; seitenstechen]. Kergeték vala mi urunkat, vas szegvel szegezék, az áldott szent szívéböl felindíták az ő ökleletét, az ő meredökét, az ő kelevényét (RMK. I.323). Meredek ellen: az csöngő füvet meg kell törni és szitálni.. (uo.).

fő-meredëk: praeceps, capite deorsum Kr. [über hals und kopf]. Fő mèrèdec menè: abiit per praeceps (MünchC. 28). Fő meredek alá hányattatván (Forró: Curt. 529). Fő-meredek esett ki a székből, és nyaka szegett (Hall: Paizs. 280). Fő-meredek le ereszkedénk (Bethl: Élet. 308). Fő meredek lehulla lováról, és artzúl el terült (Fal: TÉ. 637).

Meredëkëcske: clivulus C. [kleiner abhang].

Meredëkës. Meredekes hely: clivosus C. MA. Meredekes ösvény, hágó: trames clivosus PPl.

Meredëkség: arduitas, clivus, acclivitas, declivitas, devexitas C. [abschüssigkeit, abhang]. Murány vára meggyőzhetetlen meredekségen áll, hová a madár is szárnya fáradva száll (Gyöngy: MV. 19).

Meredëtt, meredt: subrectus C. surrectus, extensus MA. [aufrecht, starr]. Meredt nyak: tetanus; meredt nyakú: tetanicus MA.

Meredëz: subriger, erigor, extendor MA.

MERESZT: subrigo, surrigo MA. aufrecken, aufrichten PPB.

[Szólások]. A nyúl, ha valami zörög, f ü l e i t ra föggeszti, m e r e s z t i: aures arrigit (Com: Jan. 17). [Az akaratossak] a gyűlésben m e r e s z t e t t n y a k k a l, teli torokkal hirdetik, ha mi kevéske jobbadon esett eszek kezek után (Fal: UE. 177). Az ő s z e m e i n e c f é n j é t r e á m m e r e s z t e t t e (Kár: Bibl. 1521). Eljött vele anyám, s engemet igy látván, elhült, nagy szemeket meresztvén s szát tátván (Gvad: RP. 24).

föl-mereszt: subrigo, surrigo, arrigo C.

fölmeresztés: arrectio, subrectio MA.

Mereszget: identidem subrigo

[Szólások]. M e r e z g e t e d a z s z e m e i d e t (Kal: Uslsk. 311).

[MEREV]

Merevëd-ik: obrigeo MA. rigesco, subrigor, erigor, duresco SI [starr werden, erstarren, steif werden]. Merevedett: tetanicus MA.

mëg-merevedik: ∾ Meg aza es meg merewŏdeek ew karya (ÉrdyC. 260). Bochass télelmet reaioc, hogy meg merevedgyenec mint à kô: fiant immobiles quasi lapis (Helt: Bibl. I li4. Káldi: Bibl. 289). Tagay meg merevednek (Lép: FTük. 66).

Merevëdés. Nyaknak merevedése, horgassága: tetanus MA

Mereven (*merevény* Zrinyi II.19): rigens, rigidus; erectus, subrectus; durus, indetlexus SI. [starr, steif]. Merevényen tartya kezében nagy kardgyát (Zrinyi II.19). Mikor magzatjokat szoptatják, mereven kézzel (rigida manu Kr.) szorítják melyekhez (Fal: TÉ. 686). Merevenen, de rendesen, rakogattya inait [táncol] (Fal: Vers. 870).

Merevenëd-ik: rigesco; subrigor, erigor; duresco Kr. [starr werden, erstarren].

el-merevenëdik. Mihelyt eőket a nap sûti, el-lankadnak, el-merevenyednek mintha valami álom-szerző maszlaggal teli laktak volna (Fal: NE. 4).

Merevenít: rigidum facio Kr. [starr machen, steif machen, steifen]. Hogy néki merevenyetse nyakát, és ugy léptzellyen mint a tzinkos játékokon a vas drótra vontt pupák (Fal: NA. 187). Ki fellyebb ki aláb szereti merevenyíteni [búbjának a karimáját és csipkézetit] (142).

[Merevít]

mëg-merevit: [rigescere facio; starr machen, erstarren machen]. Halál fogta minden tagotskádat s megmerevítette szép gyenge testedet (Gyöngy: Char. 48).

MERŐ (*merő*en ErdTörtAd. IV.228. *meré*n MA. *mere*jül varrott skófiumos czafrag Radv: Csal. II.391. *merő*űl Szal: Krón. 435): **1)** solidus C. dicht Com: Vest. 146. [starr, steif]. Merő lábú: solidipes; merő nyakú: obstipus, tetanicus; merén: solide MA. Ky vagttanak vala merő kewből: erat excisum de petra (JordC. 512). Az sirnek aitoiara nag merőkővet hengereitete: saxum (DöbrC. 443). Egj merő parta kő; mas parta kő (RMNy. II.149). Az hoszszu és vékony nyakczigolya, gonosz gondolatot iegyez, az igen merő kenélyt és engedetlent iegyez (Cis. N4). Czinála két cherubimokat aranyból merőn: fecit duos cherubim ex auro ductili (MA: Bibl. I.84). Nem fél az Deli Vid, de merén dárdáját nagy kezében tartya (Zrinyi I.114). Az nád hézagos, a fa merő, erős, vastag: lignum solidum (Com: Vest. 7). Meg nem bajolhatnánc, ha a csont merő volna: si os continuum esset (Com: Jan. 49). Bika bőrbűl csinált merő korbácsoc, tatár korbacsoc (136). Hoszszu merő kopják: sarissae (149). Hogy ha venned aszszony te it eszedben, bizony nem ûlsz merő nyackal az kontyban [nem volnál kevély] (SzépÉnek. 10). A szél nem rontya meg a fûveknek szárait mind addig mig hajlók azok, hanem akkor midőn merőkké lésznek (PP: PaxA. 365). Igen igen merő, vagy vastag hajazattya, vagy padlása vagyon (Mad: Evang. 154). Merők voltanak a felhők és semmi üregek belől nem volt (GKat: Titk. 80). (Hagy neki) két uj karabélyt, egy merő pánczélt, sisakostól, kardvasastól (Radv: Csal. III.290). Merő kövek a tûzkő, fenkő (ACsere: Enc. 254). A kapitány épen a templomból menvén, merőn állottam meg, szeme közé nézvén (Gvad: RP. 86). **2)** merus MA. lauter Adámi: Spr. Olly nagy véröntás lőn ott, hogy az egész Duna merő vérrel folly vala (Helt: Krón. 106). Merő bűnbe fogantattunc (Born: Préd. 30). Az egez vilag merő balvanyozo, merő istentelen (281). Az io ige közibe merő hazug es bolond szokat rekeztnec (Born: Préd. 394). Talpig kel öltöznünk mint eg panopliaba, az az: merő fegierbe (Mel: SzJán. 46). Az merő hazugsag (Mon: Apol. 348). Merő álom: somni plenus (Decsi: Adag. 244). Az gyertya tartónac az ő alkotmánya merő aranból verettetet vala (Kár: Bibl. I.126). Merő szerencse (MA: SB. 77). Merő igazság, hogy az emberek többet hisznek szemeknek, hogy sem fülöknek (Pázm: Préd. b4). Merő szerencséből nem esett rendelések, hanem ... (Pázm: Kal. 2). Csak merő és puszta emlekezetről szollyon (Bal: CsIsk. 99). Merő bábákhoz illendő kábaság ezen viszálkodni (Pós: Igazs. I.60). A Genebardus költevénye (mellyet Kalauz-is meg-fejel) a sidó anyaszentegyháznak két féle laistromárul, azon merő hivság (Pós: Igazs. I.24). De ma, akar-melly lepsi fülű nagy szamár, mihelt a csuklyát kámsát nyakában veheti, merő egy egy szent apostolnak tartya magát (II.591). Merő oszteleneknek mondgya a sidokat érette, hogy ez a böltsesség bennec nintsen (Megy: 3Jaj. II.105). Merő víz ruhaja (Apoll. 11). Mostan à te egészsz életed merő semmj (Bök: Lámp. 47). Ez orczátlan világ, kinek minden dolga csak merő álnokság és csalárdság, kádári czigányság (Thaly: Adal. II.64). Merő költött dolog (Kisv: Adag. 27). Ki-ne hadd magadat fizetni merő udvarisággal (Fal: UE. 463). Király is jobbágya országa népének, az úr merő rabja lopó tselédének (Orczy: KöltSz. 7). **3)** [porsus, plane, penitus; ganz, gänzlich]. Merő a maga vallása ellen prédikállott kegyelmed (Pós: GBot. 75). Ezt kell már, ha merő hortyogva-is meg-mutatnod (Matkó: BCsák. 227).

[Szólások]. A sok izzadás, a testnek merő azon olvasztása, s-bádgyasztása (PP: PaxC. 120). Ő helyébe Fóciust emelé; ki merő csak világi ember vala (Pázm: Kal. 678). A szegény fogoly sidókat, merő tsak barmok gyanánt tartván (Misk: VKert. 4). Melly fogadasod és hamis hited merő chiac teökeletlenségh és chalárdság 1699 (FMMinerva II.676). Csak merő szineskednek a papisták (Pós: Igazs. II.183). Az chalan es tőwysk kŏzzee meene, merő mezeytelend [így] (ÉrdyC. 244). Merő mezítelen, mint az anya méhéből ki iöt: nudus ut ex matre (Decsi: Adag. 150). Ittegyen függ ő merő mezitelen (MA: Scult. 435). Merő mind: totus MA. Valamic ő néki áldoztatnac azoc merő mind ő ajándékai (MA: Tan. 1278). Merő nevetséges (Czegl: Japh. 15). Ha illyennec nagy sokat beszellenélis az meggyunásról, annyi vólna ez ő néki, mintha merő tövisset beszellenél (MA: Scult. 790). Merőben plébekkel borított szép paissa volt (Hall: HHist. III.113). Emberi termezetûnc czupan, merőn, el merült az bűnben (Born: Préd. 281). Nagysokan merően megfagyván maradoztak (ErdTörtAd. IV.228). Azokat is földdel merőül megtöltötték vala (Szal: Krón. 435).

merődön-merő: [merus; lauter]. A mi tudományunk merődőn merő szent irás (Czegl: BDorg. 50). Merődön merő nagy epeség (Czegl: Sion. Előb. 30). Merődön merő történeteknek, váratlan eseteknek lattassanak (KCsipk: SzTük. B2). Merődön merő ujság (KCsipk: Pápist. 411). Merődön merő tökélletes ditsőség (GKat: Válts. I. Előb. 3). Merődön-merő igazság (GKat: Titk. 2).

Merőség: soliditas C. [starrheit, härte].

MÉRËG: **1)** venenum, virus C. [gift]. Méreg, étető: venenum Com: Vest. 150. Mérög ellen való orvosság: antidotum C. Méreg-csinálás: veneficium; méreg-csináló, méreg-áruló: venenarius MA. Kiizya a mergeth: hausto veneno NémGl. 137. Mereg-alcothas: veneficia NémGl. 322. (EhrC. 93). Ezeketh kell Cristus yegyesenek el futhny, eltauoztathni, mynth az mergeth (WeszprC. 126). Zeep zonak alatta meergőt gondola (ÉrdyC. 66b). Meg tyztoyttya embernek lelkeet bynnek merghetwl (93b). Az binewk az leleknek mereg (VirgC. 97). Halalos mereg: venenum mortiferum (Fél: Bibl. II.143). Hat vagy nyoltz papakat méreggel vezteté el; hogy ő neki-is jutna az papaságban (Dial. 153). Arany pohárban mérget nem köszönne el (Czegl: MM. 5). Szolgámmal czimborálván, megétette az urat méreggel (Mon-

Irók. XV.293). Vereshagyma mérge, ereje (Szakácsmesl. 89). **2)** [furor, ira; zorn, ärger]. El jevuen nagy iveultessel es mereggel (DomC. 102). Az ev gonoz keuansaganak mergeet el tytkola (232). Mergheeben ffel akaztaa magaat (ÉrdyC. 549). Latuan az ördögnec melly nagy mérge volna az Christus ellen (Born: Préd. 52). Ugrék nagy méregben (Zrinyi. I.105). Az deák szolgálatjának jutalma, mennyi mérög boszuság alá tér a torkán, mind annyi (MonTME. I.32). Midőn már a Pátroklus fegyveréhez semmi reménsége nem kezdene lenni, mérgében tsak a görögök ellen kegyetlenkedik (Hall: HHist. III.121). Nem igen szaporán járt nyelve, de ártalmas fullánkja vólt beszédének: a satyrák módgyára haroposzot reám, méregben forralta szavait (Fal: NA. 125).

[Szólások]. Méreg drágánn árúlni valamit (SzD: MVir. 44). El-nem futhatta egészszen a méreg (Kónyi: HRom. 1). Fel forrott mérgében (Fal: TÉ. 640). Fel-fortyant ellenek mérgében (Gyöngy: Char. 58). Ezeket olvasván, tsak nem fortyant mérgében (Fal: TÉ. 654). Csaknem megfakad mérgében: in fermento jacet MA. Mint amaz fel-pufsadott mérges varas portéka, minden mérgét ki-adgya a Matkó (Illyef: BCsTomp. 114). Mérget forraltál kit fel is adtál (Thaly: Adal. I.2). Le ül, és nagy mérgét foralja magában (Orczy: KöltH. 117).

étető-méreg: toxicum C. Com: Jan. 58. venenum, pharmacum MA. Etetö merget zerzenek borban (DebrC. 222. Lct: Hitág. 61). Étető mérget bocsátanak szemekből (Fal: NE. 117).

irigy-méreg: [zelotypia; eifersucht]. Siratta Nagy Sándor Achillest, nem keservében, hogy meg hólt, hanem irigy-mérgében (Fal: NE. 404).

kigyó-méreg: venenum serpentis Kr. [schlangengift].

[Szólások]. A két nemzetség fújton fújja kigyómérgét, nem tudom, mire mentek (Fal: TÉ. 799).

köröm-méreg: paronychia C.

[Szólások]. Kőrőm méreg bántia: reduvia laborat (Decsi: Adag. 318). De talám reduvia laborat, kőrőm méregh bántya (Czegl: Japh. 169. Fal: Jegyz.).

lúd-méreg: bilis anserina Kr. [jähzorn]. Lud méreggel sibogo sinat (Bal: Cstsk. 341).

lúdmérgü: [praeceps ingenio in iram; jähzornig]. Lud mérghűek az vitteberghai doctorok (Bal: Epin. 7). Merő lud mergű ember ez a mi tűnderűnk (Zvon: PázmP. 224).

Mérgelësz-ik, mérgehëd-ik, mérgëd-ik: efferor, exacerbor Kr. Gyogyúlhatatlanúl lába mérgehedéc (Csákt: AU. 7).

el-mérgëdik: ∾ Ezt czufolas gyarant vőne, es anninal inkab el-mergűnec (Born: Préd. 77).

mëg-mérgëdik, mëg-mérgehëdik; ∾ Meg mérgődni és dagadni kezde a lába (Helt: Mes. 106). Vagyonis mivel bé dugnuk, az ellenűnk feltátott vipera fúlákkal meg mérgedett szájakat (Pázm: Kal. 268). Hogy a szurás meg ne mérgehedgyék (Megy: 3Jaj. II.16).

[**Mérgehët**]

mëg-mérgehët: exacerbo [erzürnen]. Felseges istent meg kesertek es meg mergehetek (exacerbavernut), es ő hagasit nem őrizek (DöbrC. 118).

Mérgel: [veneno; vergiften]. A hamis Severus szerentsém irigye, edes szerelmemnek mérgelő mirigye (PhilFl. 73).

Mérges (*mergős* SándC. 37. ThewrC. 63. *meergős* ÉrdyC. 61b): **1)** venenatus, virosus, virulentus, venenifer, veneficus C [giftig]. Mérges pók: cantharis, phalangium C. Merguswelg, vallis 1275. (CodPatr. VI 212). Merghes gyggyoknak nemzety: progenies viperarum (JordC. 361. 429). Nagial inkab kellene felnetek az pokolbely farkasnak merges es meg dyhwt fogatul (VirgC. 56). Hertelen haragu és magában mérges elegyedet természetű lészen (Cis. L3). Az bal szeme mind kidagatt, és szernű mérges fakadatokkal kifakadozott (LevT. II.390). Mérges fű: aconitum (Com: Jan. 32). Csak igazat tart: a tél tél, de a szél szél; a szél csipő mérges fullánkja a télnek (Fal: TÉ. 631). **2)** [iracundus; zornig, grimmig]. Mérges kedvőec (MA: Bibl. V.76). Mérgessen sebhető keserités nelkűl: sine amarulentia (Com: Jan. 204).

[Szólások]. Mérges tél: biems aspera Kr. Úgy tartatott, mint egy veszni való bűnös, kenyér és víz mellett, mérges télben (Fal: TÉ. 736). Félelmes setétségben vala azért éjjel nappal, a télnek szivében, mérges hidegnél, igen szűk tartásnál, nem tudván jövendőjét (744).

Mérgesëd-ik: acerbor Kr. [ergrimmen]. Nem hajol Juranich az illyen beszédre, inkáb mérgesedik ily bitegetésre (Zrinyi. I.157).

Mérgesit: **1)** veneno MA. [vergiften]. **2)** exacerbo, effero, exaspero MA. [ängern, erzürnen].

mëg-mérgesit: veneno C. [vergiften]. Kiket az dys [dühös] eb meg marand, azocat meg mergőseyti (GuaryC. 12). A bűn ollyan, mint a merígy, melly a közel-valókat meg-mérgesíti (Pázm: Préd. 273).

Mérgeskëd-ik: stomachor, irascor Kr. [zürnen, sich grimmig gebären]. Ellenűnk mérgeskednek (Matkó: BCsák. 156). Még anyja emlőjétől csügg a gyermek, már is kezd mérgeskedni (Fal: TÉ. 667).

Mérgeskëdés: stomachatio, indignatio Kr. [das zürnen]. A rosz ügyben szerencsétlen a mérgeskedés (Fal: UE. 437).

Mérgesség: **1)** virulentia MA. venenum EhrC. 27. [gift]. **2)** [ira, furor; zorn]. Harag, mergesseg, dőlfősseg, boszonkodas czigaz bennűnc (Born: Préd. 618b).

MERËGLYE: **1)** merga C. MA. A gabonát villával, mereglyével asztagokban avagy rakasokban őszve rakjác (Com: Jan. 74). **2)** Situla: meritő, ivó edény, kaponya, mereklye Major: Szót. Meritő edénnyel, ivó mereglyével merits [a kutból] (Com: Jan. 115).

MËRKÁC: [gelbe rübe]. Pastinaca, sive staphilinos radice lutea: sarga repa, merkacz (Beythe: Nom. 6).

MERRE, MÉLYRE. Melyre: qua Ver. MA. wo durch Com: Vest. 143. [in welcher richtung]. MA. qua: melyfelé, merre MAl. **a)** [kérdőleg] Melly-felé? merre? qua? merre mégy? hová mégy? qua ibis? PPBl. Nem tudjuk, hova és melyre kell mennünk (Prág: FSerk. II.). A Duna parton egynehány napokon ott subsistaláuk, mig sok consultatiók után megjöve, hogy merre csapjanak (MonIrók. VIII.478). Jó útazók! hová, merre? (Fal: NU. 337). Megmondgyák, merre tartsunk, hogy el-ne véttsűk az utat (Fal: NA. 160). **b)** [relativum]. Az melyre fordítja útját azon közben: vannak minden rendek régen várt örömben (Thaly: Adal. I.154. 160). A merre ragadják indúlati, a felé nyargalódzik (Fal: NE. 12). Az öreg urak megkivánják (az ifjabb urfiaktól), hogy jó-szivvel vegyék a korpázást, és a merre hajlik a nyil pózna, azaz: ősz fejek tetszése, a szerint éljenek és cselekedjenek (Fal: NU. 302). Ezzel megfordult a gyászos nép, és a merre oszlott, hirét vitte; hogy Eusebius erős példát adott a gyenge sziveknek (314).

akár-merre: quacunque PPBl. [in welcher richtung immer, wo immer hin]. Akar merre fordúlsz, ol nem kerülheted a keresztet (Fal: SzE. 529).

vala-merre: [quo, quorsum; wohin, in welcher richtung]. Valamerre fordúl, piros vért sokat ont (Zrinyi II én. 8. vsz.).

Valamerre megyen két vajda fegyverrel, fest sátort és földet (IX. én. 50. vsz.). Valamerre járt és lépett, drágaságokat vetettek eleibe, sőtt még nyálát-is arany es ezüst tsészék fogták fel (Fal: NA. 193).

MES [?]: [caedo; schneiden]. Minden tavasszal meg köll az agat mesni [olv. niesni?] (Radv: Csal. III.50).

MESE: 1) aenigma, griphus C. ratzel [rätsel] Adámi: Spr. Mesét fejteni: rätsel auflösen Adámi: Spr. 192. Zokotuala yly meseuel zemermetlen zemett meg tewrny (EhrC. 122). En zaam zerenth zolok ew zayanak, nylwan s nem mesee zerent (JordC. 143). Az ytfyak megh magyarazaak Samsonnak az messeet heted napon (340. DöbrC. 483). Az farkas monda neky: Jollehet een az te meseydet meg nem feythetem, de azert vachoramat el nem hagyom; meg kapa azert ewtet ees meg eue (Pesti: Fab. 79b). Én elunítam az ű meséit (Nád: Lev. 50). Mostan (e vylagon) nyzwk tykwr altal mesyben (mesekypen), akor penygh zynrwl zynre (archarul archara): videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem (Komj: SzPál. 174). Én is mesét mondok, ódjátok mesémet (RMK. II.292). Egy mesét én mondoc, ha meg talallyatoc (Hofgr. 83). Boëtica aenigmata: mesęk (Decsi: Adag. 99). Ha ki az én mesémet meg-fejti, úgy-mond, annak adom leányomat; de valaki kérdésemre meg nem tud felelni, annak meg-kell halni (Hall: HHist. II.264). Igen nehéz mese légyen megfogásra (Illy: Préd. II.3). Mint ha tsak álmot hüvelyezett volna, vagy süketeknek mondott volna mesét, szintén úgy nem hatott-bé a szívekre (GKat: Válts. II.1173). Az halhatatlan lélek elüttök kufár mese (RendÉlet. E8). Ennek a mesének nem szükséges fejtése (Fal: NU. 284). A fejtetlen mese legtöbb bötsületet vall (Fal: UE. 413—4). Ezeket mesében panaszlom röjtöben (Amade: Vers. 168). Tsak a maga agyaskodási hivságos gondolatit és agg-nőbeszédhez illendő meséjit árúllya (SzD: MVir. 132). **2)** fabula MAl. [fabel, märchen]. Mese, hazugság: affaniae C. MAl. Rendes mese ez, furcsa dolog: das ist mir ein artiges mährlein KirBesz. 29. A példa beszédec és költöt beszédec, mesée: apophthegmata Com: Jan. 162. Midőn a költöt dolog beszéltetic, sophia beszéd avagy mese az: fabula 172. Kezde neki mesze képen [így] szolani, az ő dolgat az meséhen meg erteni (Hofgr. 165. allegoria RMK. II.256). Mosdatlan mesék, illetlen beszédec (Horv: Mór. 12). Bakos uramtúl tegnap jutott vala hozzánk Székely Miklós, de kedvetlen hírekkel, noha már az előtt is hallottuk vala, mert kezeken is voltak már és hittek meséjében (RákGy: Lev. 329). Nem hiszem, hogy egy nemzetben is volna annyi mese és szófia-beszéd a tündérországról, mint a magyarok között; erről beszéllenek a leányok a foneban és a kalákában (Holtakkal való barátság, Hunfalvy: MEthnogr. 252). Némel ingad mint a szél, masik csak mesét beszél (Amade: Vers. 137). Amott terepély fa sokat őszve gyűjtte, vagy mese, vagy játék, kerékben keverte (Orczy: Nimf. C2).

[Szólások]. M e s e, m e s e, m i a z? [Oedipe dic Kr.] (Fal: Vers. 905. 906). Lássuk már, m i r e k e r e k e d i k a m e s e: ma il negozio non finiva qui (Fal: NA. 177). Ezt nem gondoltam, míg megpróbáltam, v a g y o k m e s é j e és szenvedése, mért kínlódom ezekért (Amade: Vers. 217). Tekintgetnek s integetnek, vagy meséje azoknak (226). H e g e d ő s z ó b a n s z é p m e s é t jelentec (MA: Bibl. V.24). S i k e t n e k m o n d a n i m e s é t (Kisv: Adag. 80). M e s e m e s é v e l t a r t j a a kis-aszszonyt (Fal: NA. 158).

Mesécske: fabella C.

Mesél: fabulor C. narro, recenseo fabulam Sl. [erzählen]. Szabadságról mesélt s firkált pennájával (Orczy: KöltSz. 206).

Meséllö: aenigmatistes C.

Mesés: 1) meséllő; aenigmatistes C. [rätselaufgeber]. **2)** fabulosus Sl. [märchenhaft]. Hol vagynak? le verte Osmán kapitánya, el birta Mahumed mesés találmánya (Orczy: KöltSz. 25). Almélkodva nézted mesés isteneit (240).

Mesez: 1) [rätsel aufgeben]. A Sphynx [majom] kezére, fejére, nyelvére nézve tsúfos mesező állat (Misk: VKert. 225). **2)** fabulam narro, recenseo Sl. [fabuliren, erzählen].

Mesézés (MHeg: TOszl. II.115). Bourdalou ha lesz cathedrában, és ha a mesézést hagyjuk a fonóban (Orczy: KöltH. 65).

MËSGYE, MËZSGYE (*mesda*, 1263): limes MA. [grenze]. Határ-kő, határ-jel, határ, barázda a földek között, mesgye: limes PPBl. Mesda, locus 1263 (Kovács). Mesdgyo: limes 1264 (Czinár). Haromszor viragzic az szőlő mesdgyén (Mel: Herb. 32. Pázm: Kal. 529. Kr). Sok gyermekek az élet első mesde kővén, ottan mindgyárt az életre való bé-jöveteleltkor meg-halnak (Mad: BHal. 65). Venus is fel hágott arany szekerére, kit két galamb hozott a mezsdje szélére (Orczy: KöltSz. 164). [Vö. **MËGYE**]

Mësgyécske. Huszárok megfutamának, taliánok egy mesdécskébe [„mesdeckébe"] szorulának (Tin. 434).

MËSSIÁS. Messias Kr. Megleltűc Messiast (Messiam), ki magaraztatic Xsnac (MünchC. 170b. ÉrdyC. 348).

Mëssiásság: status, dignitas, officium Messiae Kr. [messiasnatur, messiaswürde]. Első részben adatic tanuságunc az názáretbéli Jesus Christusnak igaz messiásságárul, kinec messiásságát bizonyttya minden prophetáknac az ű személyében való bé tellyesedése (Zvon: Post. I.7). Messiásságának meg mutatására alázatos készülettel ment bé Christus Ierusálemben (I.8. 51. 58). Meg né vessőc az ő messiásságát és idvőzétését (I.61).

MESTËR, MESTÖR (*mesteer* DomC. 31): **1)** magister praeceptor, didascalus C. [meister]. Zent Egyed vala nemy nagy mester praedicatoroknak kew zewtte (EhrC. 77. MünchC. 46). Myert lakozyk az thy mestertek az vámosokkal? (JordC. 379). Termezet tudo mesterek (TelC. 335). Taneyt erre mynket seneca newő mestőr (WinklC. 132). Az zolga nem nagyob vranal es az taneytwan nynchen mestherenek felette (WeszprC. 140. 141). Az egben neező mesterek, kyk sok eztendőre yewendőt mondanak (ÉrdyC. 558b). Zerzetnek kwzwnseges mestere (VirgC. 36). Romay vduarban valo lector mester (61). Tőrnény oktató mestőr (Beythe: Epist. 34). Bölchesegnek mestőre (Frank: HaszK. 4). Tanultunk oskolaban mesterinktől (48). Eszközöc, vagy mester régulák, az mellyec által az isten áldásira szert tehetűnc (MA: Scult. 757). Betegségek orvosságit-is mester nélkűl ismérik (Pázm: Préd. 66). A mester avagy oktato: magister seu informator (Com: Jan. 155). Viadal tanító mester: lanista (210). Szemeitek előt legyen a rettenetes ítélet napja, és az mesterül legyen néktek (Illy: Préd. I.20). A goromba erkőts jól-lehet penig ne ártson annak, a ki jó néven veszi, mindazonáltal nem megyen-el vele a ki mestere (Fal: NE. 17). A faragott kép nem kivánná látni mesterét, s az adós azt, kinek adós (Fal: UE. 492). Mesterül kellett bámnom vele, hogy ott a hamis politikát megrontanám, itt a te ügyedet támogatnám (Fal: Const. 827). Buzinkai Mihályt és Pósaházi Jánost Fejérvári mestereket avagy, a mint most hivják, professorokat hivattattam és az aszszonyhoz küldöttem (Bod: Pol. 115). **2)** [peritus, gnarus; klug, erfahren]. Igen okos, igen mester: nemo cautior PPl. Kősztec mester vzót találánac, ki meg furdala fenekit haióknac (Valk: Gen. 15). Szent Peter is mester hazugoknac neuezi őket (Mon: Apol. 5). Esau mester vala az vadászásban: Esau vir gnarus venandi (MA: Bibl. I.22). Ulysses maga viselésében daliáb vólt a több görögöknél; a mellett igen ravasz és mester; hamis híreknek tudós szerzője (Hall: HHist. III.69). Mesterebb titkának el-fedezésében, mint a Circe a testnek el-tűntetésében (Gyöngy: KJ. 78). Udvari minister, tettetésben mester (Orczy: KöltH. 94).

[Közmondások]. A munka ditséri mesterét: *artificem commendat opus PPBl. Kiki maga szerencséjének mestere: es ist niemand als ein tugendhafter und geschickter des glückes meister zu nennen (Fal: UE. 375).

ács-mestër: princeps fabrorum lignariorum MA. Egyebec sem lehettenec, hanem az mínec az álts mester emberec akartác őket lenni (Kár: Bibl. II.109. I.677. Mad: Evang. 52). Az áts mestereknek meg-mutattya az mértéc sinór (Ker: Préd. 680).

ágyús-mestër: [tormentarius]. Álgyus mester (Helt: Krón. 200). Bebek álgyus-mestör mindennél tudósb vala (Tin. 219). Amaz az nagy Asiának begler békje, ez vizen szárazon fő-agyús-mestere (Zrinyi. I.106. II.54).

aranyozó-mestër: [vergolder]. Ha kegyelmed egy jó aranyazó mestert hozhatna, nagy szükségünk volna reá, most is Bécsben kell küldenünk hintóhoz való aranyos szögekért (Kecsk: ÖtvM. 247).

asszony-mestër: praeceptrix C. [lehrerin].

atya-mestër: magister tyronum PP. Elöljáró, atya-mester: zunftmeister KirBesz. 148. Beza, nevezetes pártos doctor és az új hitfasagásban egyik atyamester (Csúzi: Tromb. 464. MF.)

bajnok-mestër: [praeco; herold]. Készen lévén minden, elérkezett a herold, azaz bajnokmester nyolcz zászlóval tizenkét trombitással (Fal: TÉ. 636).

bányás-mestër (Kal. 1582. Fv3).

berg-mestër: [magister vineae; bergmeister]. Hadna peregh mesternek hogh ki wenne Wrmenj Lukach kezebul a zeölekett (RMNy. III.121). Felső-bányai bergmesternek in quantum sáfár simul fl. 20. den. 77. (TörtT². I.376). Pergmesternek légyen contraquietantiája arrúl, mennyi glétet és mennyi aranyat percipiál, az midőn grébelyeztetik az gazdag ón (I.373).

borbély-mestër: [barbier]. Kerengő malomhoz láto molnároknak, sőt műhelyben ülő borbély mestereknec mondassec áldás mind ezeknek (Nógr: IdvK. Előb. 15).

bordély-mestër: kurva tarto; ballio Major: Szót. 100. Kurva tartóc és bordély mesterec: lenones seu balliones Com: Jan. 183. Bordély mester (Hall: HHist. II.281).

céh-mestër: curio Major: Szót. Com: Jan. 132. [zunftmeister]. Tzéh-mester, társaság elöljárója: curio PPBl. Czéh mester nelkűl való kontár mesterek (Bal: CsIsk. 143). Szabók czéh mestere hozott hozzánk jövedelempénzt (MonTME. I.274. 311). Az városbéli szabók czéhmesterét hivasd be, az posztót erdélyi singgel mindegyig méresd meg (RákGy: Lev. 89). Mert urasággnak nincs remeke, czéhamestere, hanem csak az isten (Bethl: Élet. 30. KecskTört. II.313).

élés-mestër: biarchus, prófont-mester PPl. praefectus annonae Sl. [proviantmeister]. Az lisztet es zabot vigik az taborba, az howa az ilys mester mongia (RMNy. II.185). Élés mester Sbardella Agoston vala (Helt: Canc. 120). Érkezék élésmesterem is (MonIrók. XV.90. Elküldtem az elésmestert és konyha mestert is (XV.385).

énekës-mestër: musicus; sänger Com: Vest. 77. 137. magister cantare solum, non item organum pulsare doctus Kr.

éneklő-mestër: cantor MA: Bibl. I.482.

építő-mestër: aedilis, architector MA. PPl. [baumeister]. (MA: Scult. 246. GKat: Válts. I. Előb. 21. Balog: Corn. 274). Az épitő fundalo mester épit: architectus aedificat (Com: Jan. 102). Hasonló az ollyan építő mesterhez, a ki sok csudálatos oszlopoknak egybe-gyűjtésében helyhezteti kötelességét, azonban az épület el-osztatásárúl nem gondolkodik (Hall: Tel. 307).

étëkfogó-mestër. Czyászárnac etek fogo mestere (Zvon: Post. I.15).

evező-mestër. A bajo evező-mesteri (Illy: Préd. I.198).

ezër-mestër: polytechnon Kr. [tausendkünstler]. A sátán tsalárdságoknak ezer-mestere (Com: Vest. 70). A sátán ezer mester (Mad: Evang. 571). Az ördög álnoksággal tselekszik, mellynek ő ezer mestere (Misk: VKert. 250). Nyilván, az álnok és ezer mester kisirteti ezek (Szok: Bals. 77). Keményen néki bátorkodik, ezer mesterévé válik minden veszedelemnek (Fal: UE 372). A palástolás ezer mestere mindennek, ő forgatja, ő ámitja el a világot (Fal: NU. 341). Minden álnokságnak ezermestere az ördög (Fal: SzE. 523).

faragó-mestër. A faragó mester mennyi darab fát néz-el, és mennyi mellett megyen-el, minek előtte választ eggyet (Hall: Paizs. 57).

fazëkas-mestër, fazakas-mestër: [figulus; hafner]. Tanaczot tartuan kedig egg fazakas mesternek földit megnimek ez pinzekből, hog az temető hele lenne az vton iaroknak (Sylv: UT. I.44b). Az fazakás [így] mester meg szokta ékesgetni és czikornyázni az edent (ExPrinc. 159). Vallyon mondhattyaé az fazakastul alkottatott edeny az ő alkotojanak az fazakas mesternek, miért formaltal engem ilyen formara? (uo).

fizető-mestër: [quaestor; zahlmeister]. Leznek ez ffyzetewmesterek walaztwan hogh az penzben tekozlass ne lygen (RMNy. II.131). A mi vénaszszonyunknak rendelt volt az kanizsai vitézlő nép az fia váltságára valami pénzt, kit az fizető mester oda az kamarára deputált volt (LevT. II.107). A jó pénzt örömest vesszük, noha motskos a fizető-mester keze (Pázm: Préd. c. Megy: Dial. 57. Mik: TörL. 379. RákF: Lev. V.164).

fő-mestër: rector Com: Jan. 154. [direktor, anführer]. Plantalo es őtőző fő mester (Mel: SzJán. 279). Az ember meszzillo hohereknec fő mestere be mene az Jerusalembe (Mel: Sám. 470). Igen fő mester ez az lélec még egy dologban (MA: Scult. 638).

fundáló-mestër: architectus PP. Az épitő fundalo mester (architectus) épit (Com: Jan. 102).

hajós-mestër: nauclerus, naviculator C. MA. Com: Vest. 51. gubernator Sylv: UT. II.154. [steuermann]. Tudós hajós mesterec: nautae gnari (Kár: Bibl. I.382. MA: Bibl. IV.221). Péter a hajonak hajosmestere vala (Illy: Préd. II.74. Hall: HHist. II.275).

hámor-mestër. Érczvágók, hunkfutók, első kovács, hámormester (TörtT.² I.377).

hof-mestër, hok-mestër, hop-mestër (*hofmester* RMNy. II.22. *hoffmester* LevT. I.318. Radv: Csal. III.7. *ofmestër* GuaryC. 57. KazC. 96. *oppmester* ÉrdyC. 388): anteambulo, admissionalis C. praefectus aulae MA. [hofmeister] hofmarschall PPB. Hopmester avagy bé-jároc feje: aulae magister Com: Jan. 139. A hoppmestert igazábban mondanák hoff-mesternek; mert az német szó, és ánnyit tesz mint magister aulae, udvar-mester CorpGramm. 326. GKat. Monda eggic ofmestőrnec: eunucho (GuaryC. 57). Az hatalmas kandyay kyralne azzonnak off mesteree, ky uralkodyk vala: dynastes Candaces reginae Aethiopum, qui praeerat (JordC. 734. 735. 736). Az mennyey ffelseeges kyralnak elette yaro off mestere (ÉrdyC. 349. 542). Azok adaak Faraho kyral opp mestereenek (388). Az kyral fianak ofmestore (KazC. 96). János az Christusnak fő hop mestere vala (CsomaC. 1). Lukachy gróf Julius es nagysaga hofmeistere (RMNy. II.22). Hokmester uramné szolgálatát ajanlja Kdnek (Nád: Lev. 82). Holophernes az ő hokmesterénec, ki minden morháiánal bír nala, monda (Kár: Bibl. I 497). Korlatkewy Péter kiralynak hopmestere (MonIrók. III.131) Szent Pál idejében, nem volt az antichristus

személyében, hanem elől-járóiban, út-csinálóiban, hop-mestereiben, szállás-osztóiban (Pázm: LuthV. 356). Az királynac fő hopmestere, udvari vezére (MA: Scult. 1075). Nalàczi uram, hopmester is leszállott vala urunkkal az hid szélére, de az többi mind lovon bajoskodának ki (MonIrók. VIII.336). Ha az hokmestered hozzánk jühetne, nem bánnánk (RákGy: Lev. 286). Az pénzt megadtam az hopmesternek (43). Asszonyom anyám hoffmestere, és az többi urak és asszonyok hoffmesterei, ezek rendeljék meg az leányasszonyok étek-fogóit és bor-töltőit (Radv: Csal. III.7). Husz hopmesterivel s-kedves tanétványival elevenenn temettetvén-el (Csúzi: Síp. 528). Testi halál és annak előljáró hopmesteri, a minemüek a héség, hidegség (Ker: Préd. 61).

hopmestërség, hokmestërség. Jóllehet ennek sincs hokmesterséghez való szakála, de mert hogy ez nem ideken [idegen], mégis inkább akarnám, hogy nálam legyen (Nád: Lev. 163). Az ő hopmesterségében kezdetődék az fennforgó dolog (MonIrók. VIII.338).

iró-mestër: [pictor; maler]. Pingál az író mester (Felv: Dics. 31).

iskola-mestër: ludimagister, gymnasiarchus, gymnastes C. paedotriba, didascalus, rector scholae MA. [schulmeister]. Az ağ lepelnek felet Frusinnanak, az zenieset hágiom az schola mesternek (RMNy. II.303). Oskola mester (Born: Préd. 572. Tel: Fel. 150). Az schola-mester a fő-eskolat igazgattya: rector regit academiam (Com: Vest. 74).

iskolamestërség: gymnasiarchia C. [schulmeisteramt]. Hogy Thelegden laknéc schola mesterségben (Temesv: Béla. 19). Túdós tanitóknak tanitásokból épületet vévén, viszsza-hivatott a fejérvári oskola mesterségre vagy a mint ma nevezik professorságra (Bod: Pol. 73).

ispotály-mestër. A fwkarok tiztartoia Edelhauser it wagion, toaba az ispital mesterek kozwl egik (RMNy. III.60). Mostan az ispotályoknac iöuedelme chac isten tudgya houa kel, az ispotal mesterec es egyeb ragadozoc osztoznac soc helyen nelle es nendegeskednec belőle (Tel: Evang. I.353).

itélő-mestër: protonotarius Kr. praetor Com: Jan. 133. [landrichter]. Az orzagnak fev itylev mestere (CornC. 250). Ew felseghe itelő mestere (RMNy. II.121). Pőrpatuar miat meg kazdagult itelő mester (Born: Préd. 458). Rendelly birákat, és itélő mestereket: constitue judices et praesides ut judicent populo (Kár: Bibl. I.424). Nem szenuedgyük, hogy akar mely kapta búzű mũues legény itelő mester légyen az szent iras dolgaban (Zvon: PázmP. 301). Országunk itelő-mesterét küldöttük (MonIrók. VIII.166). In mense Junio holt meg itelőmester Eudes Miklós úr is, a ki is nem volt amaz cifra, piperés, taszlis ember mint más itélőmester, hanem a mostani világhoz képest mondani parasztos, de értelmes, okos, jó törvénytudó (Haz. II.59).

játék-mestër: choragus C.

kar-mestër: choredidascalus C. [regens-chori].

kënyér-mestër: panarius PP.

kép-mestër: [pictor; maler]. Eme pogány képmester pennáját csak a hírnév szele hordozta (Fal: NA. 174).

kerekes-mestër: [carpentarius]. Az kerekes mesterekről, mint adgyák műveket (TörtT. XVIII.234).

komornik-mestër: [cubicularius; kämmerer]. Ő fölsége komornic mestere (Zvon: Post. I.I).

kontár-mestër. Kantár-mester [így]: non cehalis; ein pfuscher, der keine zunft hält PPB. Czéh mester nélkűl való kontár mesterek (Bal: CsIsk. 143).

konyha-mestër: culinae praefectus Kr. [küchenmeister]. Safár, konyha vagy szakáts mester Com: Jan. 82. B. Jánosnak konyhamesterünknek megtekintvén udvarunkbeli szüntelen való és hüséges szolgálatját, kegyelmességünkből conferaltuk neki homonai, vagy akármelyik hely bor dézmának dézmásságát (LevT. II.228). Kohnya mester (Tel: Fel. 26). A szentséggel kereskedőknek e vólt ám derék és fő konyha-mesterek (Matkó: BCsák. 338). Az étekfogók előtt konyhamester gyalog, az konyhamester előtt az asztalnok paripán ülvén (MonIrók. XI.331. Mik: TLev. 108). Faolaj se nálam, sem pedig a konyhamesternél ninesen (TörtT.[2] III.191). Főkonyhamester (Kemény: Élet. 52).

kormányos-mestër: nauclerus, gubernator MA. [steuermann]. (Jónást) az kormányos-mester rázza nagy álmából, esedeznék értök, inté buzgó szívből (RMK. II.90. Helt: UT. O. 5. Tel: Evang. I.274. Toln: Vig. 9. Czegl: Japh. 6).

kőfaragó-mestër. Hasonlo jó-tetényét [így] vette e dicsősséges szent szűz nagy érdemének egy Lubenpain Ernestus névő kőfaragó mester (TitkRózs. 112).

kvártély-mestër: quartier-meister KirBesz. 147. Volt audientiája a német quártélymesternek, ki felől minthogy parola jött Veteranitúl, el bocsátottam (MonIrók. XV.272). A quartélly mesterek és egyéb szállás osztók [a hadseregnél] (Rák: Art. 31) Quártélymester instructiója: Az udvari quártély-mester az udvari nyári táborozásunkban, kinek-kinek quártélyát és szállását kioszthassa, legfőbb hivatalja lészen (TörtT.[2] I.159).

látó-mestër. Az céh tarcson két céh mestert és két látó mestert [a kik] minden harmad héten az mineket el iáriák, és megh látogassák (CsikGy. 12).

lovász-mestër: equiso C. magister equitum MA. PP. *gubernator equorum PPBl. stabuli praefectus SK. [stallmeister]. Az lovasz mestertwlys kwldöttem negyven forynttoth (RMNy. II.108. Helt: Krón. 188. Com: Jan. 140. Mik: TLev. 141). Főlovászmester (Radv: Csal. II.287). Kolevészt töre az akkori fő lovászmesternek jádzi bolondjával (Kem: Élet. 86). Távoztassa ezen fennálló strázsa által az eredhető veszekedéseket és ha vagy konyhamesterünktül vagy előremenendő lovászmesterünktől requiráltatik, azon hadak közül az fa, víz, fűhordó szekerek mellé katonát rendelhet (TörtT.[2] I.160).

lovászmestërség. Ha most is tetszik néki, lovászmesterségünkre állani (RákF: Lev. I.428). A lovászmesterség hivataljai közt legfőbb lévén az, hogy alkalmatosságival oldalunkhoz közel lenni tartozván, mintegy belső testőrzőknek tartassanak (TörtT. I.163).

mázsáló-mestër: libripens, pensator PP. wagmeister PPB.

molnár-mestër. Egy jeles monar mestherth kywld wala az malom helnek meg lathasara (LevT. I.87).

míves-mestër: artifex DebrC. 38. JordC. 920. Sylv: UT. II.154. [handwerker]. Ezec melet egyeb fele soc ieles műues mesterek, kűlemb kűlemb fele tudomanyokban és mesterségekben (Helt: Krón. 1). Tudgya a míves mester a fegyver jóságát (Sámb: 3Kérd. 632).

mustra-mestër, monstra-mestër. Mustora mester stipendiarius quaestor; der über die musterung gesetzt ist PPB. Lezen az nepre nywez mwstra mester, kyk az nep kezetth leznek, hogh heyaban ez penz elne kellyen (RMNy. II.131 119). Az Sáfrán László némöt monstra-mestör (Tin. 86).

nyelv-mestër: lingvae magister; sprachmeister Kr. Olasz nyelvmestert fogadék (Bethl: Élet. 333).

oltár-mestër: hierodulus MA. kirchner, messner, der um den altar dienet PPB. Az irmoly oltar mester elet Janus pap elet [előtt] (RMNy. II.29. Helt: Krón. 67. Helt: Háló. 66).

oltármestërség: rectoratus ecclesiae (Ver: Verb. 17. Ozor: Christ. 229). Mikor az papi tisztek es oltar mestersegek meg fogyatkoznanak: vacantibus praelaturarum sedibus, et ecclesiarum rectoratibus (Ver: Verb. 17).

olvasztó-mestër: conflator, fusor PP. schmelzmeister PPB. Az oluaztó mester tégelye meg probállya az ezwstöt (Kár: Bibl. I.613. MA: Bibl. I.563. Megy: 3Jaj. II.169. Bod: Lex. 133).

órás-mestër: [uhrmacher] (Bethl: Élet. 89).

orvos-mestër: medicus Sylv: UT. I.52. [arzt]. Antyochyabely nemes orwos mester (JordC. 705). Urnos mester (KazC. 97. ÉrdyC. 420. 587b. Zvon: Post. II.319).

ötvös-mestër: [aurifaber; goldschmied]. Ilyuata nagy belch eethnes mestereket (DebrC. 495. ÉrdyC. 665. GKat: Titk. 37).

pattantyús-mestër: tormentarius PPBl. Jeles pattantyús mesterek (MonIrók. III.103).

pohárnok-mestër: [pocillator, pincerna; mundschenk]. Pharaho tŏmlŏcebe harom foglac tartatnac vala; eggic vala az kenersitŏknec mestŏre, masic vala az poharnoc mestŏr, harmadic vala Joseph (GuaryC. 17. Tyuk: Józs. 192).

polgármestër: consul MA. consul; bürgermeister Com: Vest. 124. A polgármesterek gyalázatban forognak: consules flagrant infamia PPBl. A fő tanács, polgár mester, biro avagy vice tanács: consul aut proconsul Com: Jan. 131. Irjon kegyelmed ide polgar mesternek (LevT. II.219). A parasztoc az ŏ polgár mesterekncc, falusi birájoknac (suis pagimagistris) engednec (Com: Jan. 142. MA: SB. 62. MA: Scult. 972). Brútus és Collátinus polgár-mesterektől fogva (a Bruto Collatinoque consulibus (DBenkő: Flor. 3). Saurus [ló] unokája Bucephalusnak, és sógorsággal illeti ama híres lovat, mellyet Caligula tsászár polgár-mesterré tett Romában (Fal: NA. 122).

polgármestërség: [consulatus] (Szeg: Aqu. 1). Polgár mesterséget viselt: consul erat (Balog: Corn. 234).

pósta-mestër: [postmeister]. Jenei Miklós postamester (MonIrók. VIII.485. Thurzó-Lev. II.116. MonOkm. VI.62). Ebben oly fogyatkozás eshetik, ki három-négy postamesternek életénél nagyobbat teszen (TörtT. I.443).

prófont-mestër: sitarchus MA. annonae praefectus; proviantmeister PPB. Prófont-mester, élés-mester: biarchus PPl. (RMNy. II.272. Göres: Máty. 94).

révész-mestër: [portitor; fährmann]. (Hall: HHist. II.275. III.266).

sánc-mestër. Újvárbúl a sánczmester Nógrádival elmene, noha néki Szólnokban kellett vólna dolgozni (RákF: Lev. III. 92. ErdTörtT. I.61).

sátor-mestër. Azon ágyhoz való superlátot, a mellyet sátor-formára kezdettek volt csinálni, de a sátormesterek el nem végezték, fástúl együtt küldje Kegyelmed (RákF: Lev. III. 710). Felküldöm a sátor-mestert, s mit fog ő Felsége parancsolni, megizenem vagy megírom (TörtT.[2] III.191. 390).

strázsa-mestër: vigiliis praefectus Sl. excubiarum magister SK. [wachtmeister]. (Hall: HHist. III.111). Az atyám fő strázsa mester levén, a jel vagy parolya kiosztást én reám bízta (Bethl: Élet. 267). Főistrázsamester az Bihari István (Thaly: Adal. II. 316).

strázsamestërség. Somogyi János, ki is akkor ment volt zászló tartóságra strázsamesterségből (Haz. I.283).

sütő-mestër. Látá a sütő mester, hogy jól magyarázta volna meg az álmot (Tyuk: Józs. 229).

szakács-mestër: [coquus; koch] (Com: Jan. 82).

szekér-mestër: aurigarius; wagenmeister PPB. Egyik szekérmester a másikára nézve afféle defectusoknak annak idejében való correctióját negligálta (TörtT.[2] I.161).

szekérmestërség. A szekérmesterségnek főinspectióját és directióját feljűlírt lovászmester hivünknek kegyelmesen concredáltunk (TörtT.[2] I.162).

szóró-mestër: [ventilator]. Csudállatos dolog ez a búzában, el-távozik a polvától, midőn szórják és nem távozik-el a csűrföldéről, midőn csépeltetik. Azért tellyességgel mikor válik-meg a polyvától? mikor a szóró-mester el-érkezik (Hall: Paizs 288).

tábor-mestër: archistrategus, metator; obrister-feldherr PPB. metator castrorum PPl. Fő tábor mester: archistrategus PPl.

tánc-mestër: choragus MA. saltus magister SK. [tanzmeister]. Én úgy tudom már azt a tántzot, hogy bízvást lehetnék tántzmester (Mik: TörL. 233).

tanító-mestër: praeceptor; lehrmeister Com: Vest. 2. 142. Gyermek tanító mester: paedagogus; ékesen szólásra tanító mester: rhetor C. Az szent iras mint eg tanito mester asztis meg ielenti mit kellien el tauosztatnunc (Fél: Tan. 11). Ne legyen ezac tanito mester (a törvény), hanem tŏkelletessegre vigyen (MA: Bibl. IV.220. Zvon: Post. II.1. Land: UjSegits. II. 211).

tárnok-mestër: magister tavernicorum Kr. tavernicus Ver: Verb. 163. Fő tárnok-mester, király kintsére, jövedelmére gondot viselő: tavernicorum magister PPBl. Nagsagos Dragffy Janosnak kyralnak tharnak mesterenek (RMNy. II.16). Az adossokkal nekye pörben kellett indulni, es immar annira ment el az porlesben, hogj az causat appellatiora tarnok mester wrunk eleyben kezeritettunk fŏl bochatani (III.117. Szeg: Aqu. 23. Felv: Dics. 11. Kász: Kit. 178).

trébëllő-mestër. Felső-bányai bergmesternek in quantum sáfár simul fl. 20. den 77; trébellő mester fl. 10 (TörtT.[2] I. 376).

vadász-mestër: [venator; jäger]. Fő-vadász-mester: protocynegus, magister venatorum PP. Ezen nap jutott segitségünkre az török császár vadász mestere is nem kevés magával (TudTár. 1839. 322. Gyöngy: KJ. 9).

varga-mestër: [schuster]. Soc saru vagyon a varga mesternel, de nem mindenic illic lábadhoz (Helt: Mes. 370).

vargamestërség: [schusterzunft]. Egykor esett egy jeles vendégség, mellyet szerzett az vargamesterség (Thaly: VÉ. II. 150).

viadal-mestër: lanista C. [fechtmeister]. Viadal-mesterek a komédiai tréfás játékokban (DEmb: GE. 180).

Mestërget: [carpo, vellico, calumnior; nörgeln]. E mi munkankat senki ne mestergesse (Helt: Bibl. I.c4). A keresztyén ne mestergösse az istennec szőrzéssét (Helt: Mes. 141). De eképpen szokta a pokolbeli ördeg kezdettől fogua mestergetni az wr istennec szőrzéssit (Dáv: KKer. R5).

Mestëri: [artificiosus; künstlich, kunst-]. Ez a mesteri fogás nagy haszonnal jár (Fal: NE. 139).

Mestërke: magistrellus Kr. Mint az harang öntésben, olly túdós volt Melánthon Philepis az augustána confessionak iróia s az konkolydija [concordia] kŏnyű alá irt mesterkékis az theologiában (Bal: Cslsk. 147). Deákotskák vagy mesterkék (Tus: Apol. Előb. 5).

Mestërkëd-ik: machinor, artificem me praesto, artem molior MA. [sinnen, trachten, sich mühe geben]. Kezde azert Eugenia azon mestŏrkŏdnie: mint az isteni bŏlcsessegnek esme-

retire iuthatna (TihC. 295). Mesterkedic Salamon, hogy ő lehessen király nagyarokon (Valk: Gen. 19). Kibe [mely dolog elérésében] az ördögis ezerkeppen mesterkedic (Born: Préd. 17). Nemelliek ezen mesterkednek, hog (Fél: Tan. 343). Bezzeg mesterkedtek abban az lutheristák, hogy az görögöket magokhoz csatollyák (Pázm: Kal. 115). Ki-ki mind hozzá-illendő személynek ábrázásában mesterkedik (Pázm: Préd. 980). Csak azon mesterkedgyél, hogy azt (híredet) őrizzed (Zrinyi. I.102). Addig mesterkedett mások romlásában, hogy ő maga veszett azoknak árkában (Gyöngy: Char. 24). Szokott practikája szerént a német azon mesterkedik, hogy minket elólthasson méreg vagy egyéb istentelen úton módon (Nyr. VI.514). Minden természet-béli szép indulatink, nyersen és darabossan maradnának, ha mellettek untalan nem mesterkednénk (Fal: UE. 369). Alkalmatosságot adsz a körületted mesterkedő hamisságnak (Fal: UE. 481).

mëg-mestërkëd-. Azért senki aszt meg nem mesterködheti [mestergetheti?], meg sem olczárolhattya (Dáv: KKer. 117).

Mestërkëdés: machinatio Kr. [intrigue, das sinnen, trachten]. Indytta sok czelekődest es dologrol mestőrkődest bőlczesegenek myatta (ÉrsC. 451). Az eretnekeknec alnoksagoc, es mesterkedesec ez (Mon: Apol. 289). Ebben azért az egész írásban, Balduinusnak minden mesterkedése két dologban áll (Pázm: LuthV. 3). Minden mesterkedésével sem találhatot olyan mondást, mellyet a Kalaúz hamissan hozott vólna elő (Pázm: LuthV. 14). Versek csinalasaban való mesterkedes (Bal: Epin. 4).

Mestërség: **1)** ars, artificium C. kunst PP. Ékesen szólás mestersége: rhetorica; szép írás mestersége: graphice; ál orczások mestersége: histrionia; mesterséggel csinált: artificialis C. Bűbájosság, boszorkányos mesterség: cantamen; mesterséggel rakott tanuló-ház: *museum, vel musivum opus PPl. Mesterséggel csinálja: fabricatur MA. Mestőrseggel varratlan zoknat zőne (TelC. 36). Seminemő mestersegel az ő kezeről el nem vezthete (a vércsöppeket DebrC. 299). Mesterssegőt nem tanwl (ÉrdyC. 517). Hol vagyon az ty nagy mesterseegtőknek bőlcbeseege (542b). Kynek harczolasara uagy mestersseeggel ugyan keegyet [pályát] alkottatot vala, kyben az bayt vynaak (594). Idvez legy ysteny chelekődethnek eszkőze zenth haromsaghnak mestersegewel egybe raggatwan (ThewrC. 101). Cherubimokat chinaly ezeken mesterséggel: variatas opere plumario facies (Helt: Bibl. I.Oo3). Czuda mesterseg: Daedali opera (Decsi: Adag. 104). Ezőr mestersegű: duodecim artium (178). Hálóhoz hasonló mesterséget es egybe foglalt köteleket formala (Kár: Bibl. I.308). Nem valami mesterséggel gondolt beszéd (MA: Bibl. Előb. 2). Barom tartásnac mestersége (MA: Bibl. I.5). Az én professióm avagy mesterségem (Zrinyi. I.5). Megszállá sok ágyuval elég tüzes mesterséggel (28). Deáki-mesterségek, tudományok (Com: Vest. 78). Sáncz mesterségre és álgyúk hordozásának mesterségére kiket kellene választani (ErdOrsz. II.309). Se természet, se mesterseg azt nem cselekedheti (Illy: Préd. I.88). Űztön űzi ezt a mesterséget (Fal: NU. 298). **2)** [machinatio, fraus; list, intrigue]. A te ördögi mesterségednek nagi uolta (DebrC. 145). Erdeghnek chalard mesterseegeet el nem tawoztathatnook (ÉrdyC. 553). Annyánac mesterségével elvötte az áldást [Izsák] (MA: Bibl. I.23). Az ő hajában helyhezteté azt a nagy erőt, mellyet semmi mesterség meg nem hódoltathat vala (Pázm: Kal. 47). Ördöngős mesterseggel akarja el alutni (Prág: Serk. 503). Arra fogja vetni minden mesterségét (Zrinyi. I.85). Vólt az aszszonynak egy latra, szerzetes ember, ördögi mesterségben igen túdós (Hall: HHist. II.172). **3)** magisterium C. MA. Feenlettenek gardinalissagoknak, generalis mestersegevknek meltosagyval (DomC. 291). Zerzet mestere az ev feyedelmsegenek vagy mestersegenek eleyen kezdetyn (300).

ács-mestërség: architectonice C. ars fabrilis MA. [zimmermannskunst]. Ács-mesterség: opus carpentarium JordC. 77. Az ács mesterségekről: de fabrilibus artificiis (Com: Jan. 102).

épitő-mestërség: architectura Kr. Az országoknak igazgatásában olly szükséges az egyeztetés, mint a musikában és az épitő mesterségben a részeknek öszve illettetése (Hall: Tel. 307).

fëstő-mestërség: fullonica PPBl. baphice Major: Szót. 100. [färberei].

formacsináló-mestërség: proplastice MA. die kunst form oder model zu schneiden PPB.

hajós-mestërség: navicularia Com: Jan. 88. [schifferei]. Iparkodott a régiség versent, hogy előbb s előbb mozdíthassa a hajós mesterséget (Fal: TÉ. 725).

halász-mestërség: [piscatoria; fischerei]. Mikoron Kristus urunk ez földön járt, melyik mesterseget nem kedvelte inkab? Az halász mesterseget (MesésK. 32).

iró-mestërség: graphica, calligraphia; schreibkunst PPB.

képfaragó-mestërség: anaglyptice PPBl. Major: Szót. [steinmetzkunst].

kőfoglaló-mestërség: opus carpentarium. Tudgyon köveket foglalni az kőfoglaló mesterség szerint: sculpendis lapidibus et opere carpentario (MA: Bibl. I.82).

molnár-mestërség: [müllerei]. Kérdés. Melyik mestersegen nem akasztyák és nem kőtik fel a lopókat? Felelet. Az mólnár mestersegen (MesésK. 33).

oszlopöntő-mestërség: statuaria MA. [erzgiesserei].

öntő-mestërség: fusoria, ars fusoria PP. [erzgiesserei].

tüzes-mestërség. Mustrát el végezvén szorgalmatos Zrinyi, ágyúkat bástyákra rendel fel huzatni, fegyvert vitézeknek és port osztogatni, minden féle profontot, hadi szerszámot, tüzes mesterséget, föchkendő tüz ótót (Zrinyi I.91). Bernárd tanúlt, forgott ember a tüzes mesterségben (Fal: TÉ. 652).

vizi-mestërség: [wasserkunst]. Vízi mesterségek: salientes PP. Voltam az öreg császárné kertiben, holott sok szép vízi mesterségeket, házakat, lugasokat láttam (Réd. tm. 8).

Mestërségës: **1)** artificiosus C. [künstlich, künstlerisch]. Mesterségesen: artificiose, fabre C. **a)** Mesterséges metszés: sculptura affabre facta PP. Mesterseges alkotas (BécsiC. 23). Mynden ayotatus lelek talaal az zyz Marianak mesterseeges dolgayban kyth kellyen kőwethy es tanwlny (ÉrdyC. 386). Készite nagy mesterséges hadakozó szerszámokat: fecit diversi generis machinas (Kár: Bibl. I.397). Az falak mesterségessen iratósok (MA: SB. 264). Okossan ki-goudolt, mesterséges hadi eszközök: machinae bellicae (Com: Jan. 151). Portalok, azaz, mesterséges kapuk (Lipp: PKert. I.19). A mit hegedűre, lantra irnak, mind azon szerelem, mesterséges meg keriilések, pompásan fel-készült fertelmesség (Fal: NE. 263). Mesterséges hajfonyadék (Fal: Jegyz. 935). **b)** Mesterseges metző: der kunststecher Com: Orb. 159. A görög nyelvet is igen uagy mesterségesen tudta (Helt: Krón. I). Effele dolgokban valo mesterseges emberec altal annac vtait es iarasat meg kimlete: per homines talis negoti artifices itinera egressusque eius explorat (Decsi: SallJ. 31). Mindenik szélén vagy óldalán egy igen fő kőfaragó mester, és mind az négy szélén az legmesterségesb kőfaragók munkálkodtanak (MA: SB. 265). **2)** [fraudulentus, dolosus; listig]. Mesterséges álnokság: Phrynichi luctatio MA. Mesterségesen rá vették: italo perfusus aceto PPl. Mesterséges gonoszság: *accurata malitia PPBl.

Mestërségi: artificialis MA. [kunst-].

Mestërségtelen: inartificialis Kr. [kunstlos]. Tullius szófodorgatásit meg-németttya; Apelles festő ecsetecskéjét mesterségtelenné tészi (Csúzi: Sip. 213).

Mesterségtelenség: atechnia C.

Mestertelen: inartificiosus Kr. [ungeschickt]. Mestertelen czigányság, mestertelen hazugság (Pázm: Kal. 1766. 372).

MÉSZ: calx C. Pesti: Nom. 50. caementum MA. [kalk]. Mészből álló: caementitius C. In fine montis meez (1303. Borsod vm.) Az kepprewl mezetes kynaya: effodit de pictura et caementum (EhrC. 67). Az kepnek alatualo mezeytys elronta: caementum picturae substratum destruxit (67). Lelenek erevsseges mezet mikeppen ky 13 eztendeyg erevsevdevt vala evzve (DomC. 151). Téglakból és mészből: ex lateribus et calce (Com: Jan. 102).

[Közmondások]. Mész, bors, és a tsúkla minden roszt elfödözhet (Kisv: Adag. 318).

fejéritő-mész: albarium MA.

fövenyes-mész: mörtel KirBesz. 133.

meszelő-mész: fal-sikárló mész; tectorium MA.

szinlő-mész: tectorium C.

Meszel: albarium induco muro v. parieti Kr. [weissen]. Meszelt ház: calcata domus PP. Mezelőnec kalana: trulla caementarii (BécsiC. 226).

be-meszel: incrusto, calce obduco, dealbo MA. [einweissen, tünchen].

mëg-meszel: ∾ MA. Emely nagy köueket fel, és meszeld meg őket: calce levigabis eos (Helt: Bibl. I.Yyy4).

mëgmeszelés. Ugyanezen palotának kivül és belől való megmeszeléséért fizettem kész pénzl három frtot (Radv: Csal. III.25).

Meszelő: albarius PPBl.

Meszes: calcinosus, calcem continens; calce inquinatus; calce vestitus Sl. [kalkhaltig, mit kalk]. Meszes bor: vinum calcinosum, tophosum vinum; meszes ház: calcata domus PP. Meszes kapu (Anon. XXII. XXVI. Kr.). Az kwnok Erdeel felől mezes kapwyan meg be ytenek (ÉrdyC. 398b).

Mészi: caementitius, calcarius MA. [kalk-].

MÉSZÁR. Mészár[?], mészáros: fleischhacker Adámi: Spr. Mészárszék: macellum, laniena MA.

Mészárol: lanio MA. [zerfleischen]. Az lopo nem egyebért iew hanem hogy lopyon, ees mezarlyon: mactet (Pesti: NTest. 209). A nepek egmást tagolliac meszarolliac (Mel: SzJán. 176). Az eretnekeknek minden ebei, kik az o testamentomot mészárollyák: laniant testamentum (Illy: Préd. I.238). Sok mészárlott dög volt szellyel (Kónyi: HRom. 49).

föl-mészárol: macto MA. [abschlachten, niedermetzeln]. Hogy önnön kezével szép magzatját le vágja, önnönmaga vérét, tagját fölmészárolja (RMK VI.199). A barmokat a papoc fel mészállottác (Mel: Sám. 6). Auréliánus maga vitézitől fel-mészaroltaték (Pázm: Préd. 287). A mészáros le-vagia, fel-mészárlya a baromfiait (Com: Vest. 47).

fölmészárlás: [laniatio; metzelei]. Akkor fenforgott a sok felmészárlás: ki atyját, ki fiát, ki testvérét ölte meg (Fal: TE. 658).

mëg-mészárol: [macto; schlachten]. Mit tehetne azért az megmészárlott disznó? (MA: Tan. 1304).

Mészárlás: laniatio C. laniatus MA. [das schlachten]. Az juhoknak mészárlása, és az kenyérnek szegése, vagy bornak ki-öntése, nem elégséges az áldozathoz (Pázm: Kal. 734).

Mészáros (*mezarws* JordC. 735): lanius, carnarius C. carnifex BécsiC. 89. [fleischhauer, metzger]. Mészáros avagy hentes: lanio vel lanius Com: Jan. 79. Egj peredj zegen jobagyomnak ados oth walamj mesaros (RMNy. II.94). Az vezér szakácsának s az mészárosoknak fizettünk (MonTME. I.138). Mészáros papotis [ki az áldozatok körül szolgált] elő hittác vala (Illy: Japh. 36). Mészáros, pro mésza (melly tolul húst tészen) áros (GKat: Titk. 1115). Mészáros familia és az apja is a volt, és maga is azon tudományt követte egy darabig (Mik: TLev. 5. lev.).

Mészárság: lanionia Com: Orb. 108. [fleischerhandwerk].

MESSZE (*mez'ee* KazC. 110. *mezzee*: longius JordC. 22. *mezebben* 618. *mezzee* ÉrdyC. 512. *messzi* Zvon: Post. I.31. 673. *meszi* Zvon: PázmP. 3. *meszi* Zrinyi I.16. II.35. *messzi* I.29): **1)** procul, longe C. [weit, fern, entfernt]. Messze való: longinquus C. A kőfalactol nem mezze: non longe a muris (BécsiC. 23. 171). Nem meźze ő tőllőc: non longe ab illis (MünchC. 28. 84). Hog kedeg messee walo faluaban lakozneek (PeerC. 48). Sok zolasban nynchen mezze az bevn (CornC. 296). Myre wram meze el tauoztal twlem? quid domine recessisti longe? (KulcsC. 15). Nagy meze à szeles tenger szigetiben (Born: Ének. 221). Az keresztieni szeretet meszsze ki teried (Fél: Tan. 294). Mezze nem tauozot (337). Nem megyen azert mesze: domi habet (Decsi: Adag. 75). Meszsze távozzál: longe abesto (Kár: Bibl. I.655). Az hamis profétáktol meszsze távozzál irtozzál (Matkó: BCsák. Előb. 4). Ha közzel vagy meszsze állyoné valami (Com: Jan. 164). A világnak minden hitegetését meszsze kerűlvén (Hall: Paizs. 397). Meszszebb halasztya büntetését (Tof: Zsolt. 43). Ne igen messze eszeddel, szemeddel (Fal: NU. 349). **2)** Messze földre: ad ultimas terras MA. Meszsze-földről valók: longinqui PPBl. Megyzennen az helet ygen mezzenek lenny: annunciantes locum valde remotum esse (EhrC. 39). Nagy mezze feldrewl yevewnk: de terra longinqua venimus (JordC. 305). Elhozata magat ev zuleyuel es baratyval enne nagy mezze fevldrevl (MargL. 172). Jeweenek nagy mezze földről (ÉrdyC. 121. 514). Egyel: mert meszsze ύtad vagyon (Helt: Bibl. II.288). Meszsze utad vagyon még: grandis tibi restat adhuc via (MA: Bibl. I.327). Szólasz à te szolgádnac meszsze időre valókat: loqueris servo tuo in longinquum (MA: Bibl. I.283). Meszsze utakban fogyatta el életét (MA: SB. 360). A mi szívünk semminek tartya a halált, míg meszszének tetszik (Pázm: Préd. 992). A meszsze út és fáradtság miatt meg-hitvánkoznak (Misk: VKert. 204). Egy mástul meszi időnel szűletet emberek (Dial. 121). Meszszi tartományokban (Let: Hitág. 2). Meszi-földre menvén (Fal: NA. 138). A hosszú mesze időkre mutató hallasztások (227).

[Szólások]. Oly meszsze vagy tőlle, mint Mako Jerusalemtől: tota erras via (Decsi: Adag. 5. 203). Nem hiszem, hogy messze vigyę (a beteg, LevT. II.27). Ennek az épűletnek méltósága a mi mesterségeinknek minden ditsőségét meszsze fellyűl-mullya (Moln: JÉpűl 291). Sok ordoytasnak zozattya nag mezze hallattateek (JordC. 360). Nagy messze: procul (MA: Bibl. I.474). Igen mezzeiglen: usque in longinquum (BécsiC. 251). Messzire: ad longiorem distantiam Kr. Senki ne itillye, hogy minden büntetések meszszére halad (Pázm: Préd. 29). Azért tésznek örömest halasztást a gyónásban, azért vontattyák meszire a szent részesíllést (Pázm: KT 154). A minthogy pedig a sas igen élesen, azonképen igen meszszire-is lát (Misk: VKert. 281). Nem voltak meszszére (Gvad: Pösty. 14). Messziről: a longe Kr. Messzeről (Born: Préd. 400). Az saskeselyű nagy messzérűl el nézi el arányozza az dögőt (MA: Scult. 1033). Messzeről közelit (Misk: VKert. 359). Meszszeről jött (Illyef: BCsTomp. 70). Meszsze ismèretes vagyok, és meszszéről tekentetes (László: Petr. 66).

[Közmondások]. Meszsze Buda sánta ebnek (Matkó: BCsák. 36): procul Buda claudo MA.

Messzebb: magis procul, remotius Kr. longius MünchC. 167. [weiter, entfernter]. Az követ is sokkal meszszéb vissza

veti vala (Ilosv: Told. 3). Meszebben teriedo hire (Born: Préd. 74). Terjedhessen mind meszszeb meszeb (MA: Scult. 15). Mezszéb meme (Kulcs: Evang. 272).

Messzebbnyire: [longius; weiter hin, weiter weg]. Meszeb nyire esik a czéltűl (Megy: 6Jaj. III.23).

Messzebbség: [majus spatium; grössere entfernung]. A ti szemeitek kőzőtt nintsen kelletének a rendeltetett határnál valo sem meszebbség, sem kőzelbség (GKat: Válts. II 1265).

Messzecske: [paulo remotius; etwas entfernter]. Az nap által-kelvén az eszaki égi jeleken, dél-feli kezd térni, és az mi teteinktől meszszétkére tavozni [meszszétskére ?] (KNagysz. 1613. E5). Meszszetskén el lódúltál a kevélységgel (Fal: Const. 836).

Messzeség: longinquitas MA. [ferne]. Az lako helynek meszszesege: loci distantia (Ver: Verb. 197. Zrinyi II 169. Czegl: Dag. 8). Az edgymástul tavul valóságokat, meszszeségeket (distantias) méregeti (Com: Jan. 164).

Messzeségës: valde procul distans Kr. [sehr weit entfernt]. Messzeséges hely (Fal: Jegyz. 935).

Messzől, messzül: a longe MA. weit her PPB. Monda Judit mezzől a var őrizőknec: dixit J. a longe custodibus (BécsiC. 38). Hozott ő reiaioc nemzeteket mezzől fene nemzetet: de longinquo (106). Magassokat mezzől meg esmer (AporC. 108). Melhőz embőrőc igen mezzől folamyanac (TelC. 142). Tavol es mezzűl alnak vala (NagyszC. 88). Meszszől országomból ide fáraztottál (Ilosv: Told. 7). Nagy meszszül bę hozza az ő eledelét: de longe portat panem suum (Kár: Bibl. I.622). Meszszűl való nemzetséget hozott ő reaioc (II.107). Meszszűl hozzák (Felv: Dics. 13).

Messzünnen (*mezzennen* JordC. 479. Ozor: Christ. 230 *meszőnnen* Fél: Bibl. 65. *mezzẃnnek* JordC. 260. *meszűnnet* Born: Préd. 76): a longinquo MA. eminus Com: Jan. 149. [von weitem, von der ferne]. Neepet hoz te read mezzẃnnek: adducet gentem de longinquo (JordC. 260). Mezzewnnen yewnek: de longe venient (ÉrdyC. 63. 414b. 580b). Mezzewnnet iewttenek (Pesti: NTest. 86). Meszszőnnen bőltsec iőuenec (Born: Ének. 25). Kőzel valóc, meszszűnnen valóc (MA: Scult. 122). Meszűnnen ne keressűnk ez dologban bizonyságot (Pázm: Kal. 116). Az értelmes ember minnyájoktul méltán irtózik s meszszűnnen távulít (Fal: UE. 381).

[Közmondások]. Meszẃnnen iőtnek szabad hazudni (Decsi: Adag. 337): plurima narrabat figmenta simillima veris MA.

MESSZĖLY (*meszel, meszszely, meszö*: seitel Adámi: Spr. *meszőliő*k Fél: Bibl. 64): sextarius, cotyla MA. [seitel]. Itze vagy meszszelly: cotyla MAl. Egy meszszely: eine sester, züber KirBesz. 139. On meszely (Radv: Csal. II.115). Iczéseket és meszelyeket 59 darabot (III.30). Egy meszely méz, öt messzely olajat vöttem (MonTME. I.210). Itze avagy meszely vagy ejtel (Com: Jan. 166). Fél meszely vagy harmad rész ejtel (166). Torkában töltvén egy meszszelnit (Cseh: OrvK. 4). Két ittze vízben elegedendő egy meszszely aszalt som (Váli: OrvSz. 26).

Meszelyës: sextarium capiens Sl. [ein seitel fassend]. Ket kis kannaczka nagiob messelesnel (Radv: Csal. II.51).

METÉL: rado C. proscindo MA. subinde scindo Otr: Orig-Hung. II.60. [mehreres schneiden, wiederholt schneiden, schnitzen]. Manticulor: erszent metélek C. Metelnek vala agakat: caedebant ramos (MünchC. 52). Draga kewekből metelny: in sculpendis lapidibus (JordC. 77). Vgy hogy az keeth kerek fel forogvan metelneyek testeth (DebrC. 549). Meteltettem volna izenkent foltonkent az en vram iesosnak zerelmeert (MargL. 20). Turot meteltem darabra (RMNy. II.15). Kinere az aranyat, es fonala metélé: incidit bracteas aureas, extenuavit in fila (Helt: Bibl. I.Xx). Metelten metelnenc (Born: Préd. 63). Darabonkint [darabokra] metéli (MA: SB. 225). A lud, mellyet metélt aprolékokkal, morsalékokkal hizlalnak (Com: Jan. 38). Hámoz meg az körtvélyeket és metéld két két felé, rántsd meg vajban (Radv: Csal. III.40). Az szalonnát metélje ucórfeólie szeómre és olvaszsza meg (III.45b). Apron metellie az hust (Erasm: Erk. 52). Az hust, mikor metéli és osztya (a szakács), nyáival ne érellye, hanem villácskával avagy késsel vigye azt végbe (JTársReg. 95). Szalag szijakat metélnek hátok bőréből (ErdTörtAd. II.391). Meggyszinű virágokra metélt tar bársony hosszú köntös (Fal: TÉ. 636).

el-metél: discindo, conscindo, concido, deruncino C. disseco MA. [zerschneiden]. El meteled een sakomath: conscidisti saccum meum (KeszthC. 87). El metelni, es el oztani az aztalon (DomC. 81). Fylőket el meteleek (ÉrdyC. 674). Kapú előtt sokat megöletteto. Sokaknak kezeket elmetéltété (RMK. VI.167). Ky wyttek eyel az en iobagiomat, orrat fylet el meteltek (LevT. I.243). Kőntősőket az őuen alol el meteltéc, meg bőrheieketis (Mel: Sám. 164). A hajaknac el-metélésében munkálkodnac (Com: Jan. 176). Sózd meg az (anguilla) husát, metéld el konczonként (Radv: Csal. III.38).

elmetélés: concisio, resectio MA. [das zerschneiden].

föl-metél. A halakat fel-metélni, fel-szijalni: *exdorsuare pisces PPBl.

föl-metélés: anatomia MAl. Testnek fölmetélése: anatomia uo.

ki-metél: exscindo, exseco Kr. [herausschneiden]. Labayt atal veretee es ynayt kywe meteltetee (ÉrdyC. 304).

környül-metél: circumcido C. [beschneiden]. Környül metéltetett: circumcisus, verpus C. Jesus kőrniűl akara meteltetni (DebrC. 171. JordC. 35. 96. 523. ÉrdyC. 345. 534). A sido népet maganac valaszta, kőrnyűlmeteltete (Helt: Bibl. I.d3). Minden férfi gyermek környülmetéltessék, hagyá (RMK. IV.255). Abramot az isten kőrniuul meteltete minden ferfiu magzatiaba (Szék: Krón. 11). Kőrnyűlmetéllyétec férfiui testeteknec bőrénec eleit: circumcidetis carnem praeputii vestri (MA: Bibl. I.14).

környülmetélés: circumcisio MA. [beschneidung]. Kernywl meteleesnek tőrwenye: pactum circumcisionis (JordC. 727). Mondom Jesust Christust zolgaltatoyanak lett lenni az kewrnyeẃl meteleesnek (ÉrdyC. 9. 59. 210). Kőrnyűl walo metéltetes (PeerC. 137).

körülmetéletlen, környülmetéletlen: incircumcisus Kr. [unbeschnitten]. Kőrẃl meteletlen zyveytőkkel es fyleytőkkel: incircumcisi corde et auribus (JordC. 731). Ez környülmetéletlen jász az élő isten népét szidalmazja (Tin. 232). Kőrnyűlmetéletlen szivő és fűlő emberec: incircumcisi cordibus et auribus (MA: Bibl. IV.113. Pázm: Kal. 371. Kr.).

környülmetéletlenség: praeputium C. Sem a környülmetélkedes nem használ semit, sem a környül metéletlenségh (VirgC. 113. Born: Préd. 63). A kẃrnywl metelys ęs kẃrnywl meteletlensygh semmy, de az ilẃ isten paranchołatynak meg tartasa (Komj: SzPál. 147)

lë-metél. Szőrit kefélte, melly öszve tsomózott, aztat le metélte (Gvad: RP. 15).

lëmetélék. Faradék, le-metélék, forgáts: recisamentum PPBl.

mëg-metél: concido, comminuo, proscindo, disseco MA [schneiden, zerschneiden]. Meg-metélni a méhet: castrare favos PPBl. Megmetelé ő ruhait: scidit vestimenta sua (BécsiC. 42). A kőzirtoc megmeteltetenec: petrae scissae sunt (MünchC. 69). Ne meteelieẃk megh őtet hanem vessőnk nylath raytba ky ele-

gen (WinklC. 211). Hog az leant meg metelyek (DomC. 162). Az eledel az első fogockal megmetéltetvén (Com: Jan. 50). Mess vörös hagymát reá, sállyát, de meg ne metéllyed az sállyát, hanem az mint az levele vagyon, ha meg akarod metélleni is, csak kettő vagy hármá, hogy megismerjék, hogy sállya (Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat. I.53).

metéltën-metél: [eifrig schneiden]. (Born: Préd. 63).

vissza-metél: rescindo, concido MA.

Metélék: resegmen C. segmen, segmentum, praesegmina, resegmen, faradék MA. [schnitzel]. Metélék, faradék, hulladék: segmen PPBl. *Darab esőlék, metélék: segmentum PPB. Almélkodik a mester embérnek bőlesesegen, hogy az ápro metelékeket bőcsűlli (Lép: PTük. II.54). A ruhák ne legyenek sokféle szinű metélékkel tarkások (Mad: Evang. 452). A fából kiesett metélékek, hulladékok, forgátsok (SzD: MVir. 128).

köröm-metélék: ungvium praesegmina PPBl.

Metélés: proscissio, rasura C. [das schneiden]. Az isteni személyhez foglaltatott testet, mint erős kő-faragó metéléssel, véséssel, faragással formálta és ékesítette isten (Pázm: Préd. 110). Halottunkon valo keserűségünkben tiltya isten metélésünket (Czegl: MM. 144).

Metélget: concido, conseco SL [schnitzen, schnitzeln]. Metelget faczkat (Born: Préd. 410).

Metélgetés. Az mi nepeinc henyelessel, faczka metelgetessel, ragalmazassal es ezer hitsagual mulattac el ůnnepet (Born: Evang. IV.521).

[Metélkëd-ik, metélkëz-ik]

környül-metélkëdik, környül-metélkëzik: circumcidor Kr. [sich beschneiden]. Azok a kik nem Abrahámtúl származtanak vólt, és környül sem metélkedtenek (Tel: Evang. II. 227). Mert ők zsidómódra környülmetélkeznek (RMK. II.105). Nagy hiaba metelkesztec azoc kőrnyűl (Born: Evang. I.313). Az Abraham magvabol szűletet kieziniek kőrniűlmetelkezzenek (Fél: Tan. 402). Sz. Pál, dorgálván az galatabélieket hogy környül metélkeznek vala (Pázm: Kal. 84). Az ő tisztiben meg elegedet az kőrnyűlmetelkezet sidoknac hatariual (EsztT: IgAny. 356).

környülmetélkëdés: circumcisio C. [beschneidung]. Sem a környül metélkedes nem használ semit, sem a környül metéletlenségh (VirgC. 113). Oly szűkseges uala kedig ideieben, hogy valaki a kőrnyűlmetelkedest felnem nette, az istennec fiai kőzze nem szamlaltatot (Tel: Evang. I.160). El iőue kőrniől metelkődesenek ideie: venerunt circumcidere puerum (Fél: Bibl. 86. MA: Bibl. I 14).

környülmetélkëdetlen: incircumcisus MA. [unbeschnitten]. Tű kőrűl metelkőttlen szűűec es fűlűec: vos incircumcisi cordibus et auribus (Helt: UT. h.5. Tel: Fel 52).

környülmetélkëdetlenség: praeputium, incircumcisio MA. (Helt: UT. p.8).

Metélő: secans, sectilis Kr. [schneidend, -schneider]. Holt test metélő: anatomicus Major: Szót.

erszény-metélő: crumenisecа MA. [beutelschneider]. Erszény metélőc avagy táska lopóc: manticularii Com: Jan 137.

Metélt: incisus, resectus, dissectus MA. [geschnitten, verschnitten]. Crenae: metélt szél C. Metélt szalonna: lardum tessellatim concisum PP. Három leuelű, de merélt [olv. metélt] fűrészűlt à leuele mint à dutkorónae (Mel: Herb. 94). Egj fekete atlach metelth kis suba (Radv: Csal II 78). Az mely barát tzifra tzipellest avagy metélt kortzovagyot visel (Dial. 180).

[METÉS]

szőlő-metés: [putatio; das beschneiden der reben]. Szőlő meteskor (Tel: Fel. II.4b).

METETLEN: [non putatus; nicht beschnitten]. Estván deák, az kit adott Uszászynénak, azt megmettette, megnyitatta, megkapáltatta, de az Uszászyné szőlője parlag volt, fedve, metetlen 1573. (NyKözl. XII.77).

[METŐ]

posztó-metö: pannarius Com: Jan. 98. [tuchschneider]. (Helt: Arithm. L). A posztót poszto mető el-adja (Com: Jan. 98).

METSZ: scindo C. seco MA. [schneiden]. Gabona-fő formára metszem: inspico PPBl. Torkát metszöm: jugulo; metszve: caesim C. Ha te yob kezed meg tantoroyt teghed, mesd hwtet (abscide eam) es vesd el thwled (JordC. 367). Methesse a kessel az szőlőuesszőt (Tel: Evang. I.320). Az szőlő miues, mikor kapalni auagy meczeni megyen, nem chac kapat auagy mető kest uiszen nelle, hanem fen kőuet is, hogy legyen miuel eleseteni az kapát es az mető kest (Tel: Evang. I.320). Valami eztergaba metzet szep szelentze (SalMark. 23). Őkrőket vagnac es barmokat medeznec (Fél: Tan. 244). Hozattunk haza metczeni való 3 juhot (MonTME. I.220). Reá vala metszve (a tökkobakra) tudós gyenge kézzel eggy felfordúltt méh-kas (Fal: Vers. 909).

[Szólások]. A nagy felbiztató igéretek ollyanok, mint a j é g r e m e t s z e t i r á s; vizzé válnak (Fal: UE. 463). F r i g e t m e c z e es kőte te veled (Mel: Jób. 99).

[Közmondások]. Az ki mehet metzen, uyjat nyalogattya (SalMark. 7). A ki mézet metsz, ujjait nyalogatja (Fal: Jegyz. 919).

által-metsz: perscindo C. transcindo MA. [durchschneiden]. Fabol czynalth ffwrezzel metueek altal (ApMélt. 21).

be-metsz: insculpo C. praecido DöbrC. 244. [einschneiden, graviren]. En iletem be metteteth mikent zővőtől (DöbrC. 241). Jusson egyszer még eszedbe, kit metszettel-bé szivedbe (Amade: Vers. 1).

bele-metsz: ∾ A dolgokra függesztvén elmédet, ugymint belémetczetettvén bé-ragad: quasi insculptum haerebit (Com: Jan. 155).

el-metsz: absindo, rescindo, recido, decido, incido, seco, reseco, praeseco, praetrunco, amputo, supputo, subseco, transcindo, C. [abschneiden]. Orrát elmetszem: denaso; tetejét elmetszem: decacumino C. El-metszem, tsonkitom: praetrunco PPBl. Talantal elmeéći ő-haragiat: forsitan indignationem suam abscindet (BécsiC. 25). Elmetué feiet: abscidit caput ejus (38). Hítetleneknec feiet elmetuė: caput incredulorum incidit (40). N'eluét elmetenni: amputare lingvam (86). Ha te iog kezed meggonozbeitand tegedet, med el őtet es vesd el te tőlled (MünchC. 22. 47). Monda eǵ a pűspöc zolgai kőzzűl, annac rokona, kinec Peter fűlet elmetőttő (208b). Labait elmetűttek es zarait eltőrtek (NádC. 566). Keth kezet tőle el metee (632). El metevm en magamnak az en orromat ayakammal evzve (MargL. 33). Hagya emleyt kenzany es sok kenzasok vtan el metteny (CornC. 260). Mykent az el metewtt zelen vezzen (ÉrdyC. 131). Hayaym elmettetnek (NagyszC 66). Halmalatlan [sic] bezedek mindenestwl elmetetenek (VirgC. 110). Mynden zewlewuezzewt, ky gymewlchet nem hoz, el meczen (Pesti: NTest. Ján. XV). Orrat fűlet el metnen a tőmleczbe vetee (Szék: Krón. 137). Kőzbe áluán az haragot el metzé: interstitit, et amputavit impetum (Kár: Bibl I 648). Leontiusnak orrat el meteзék, hogy Tibérius bátorságosban uralkodhatnék (Pázm: Kal 436). Az hitben támadot vetekedéseket-is csak az szent irásból akariák

el meczczeni (Toln: Vig. 102). Nemellyik predikaciot ollyan abrupte, hirtelen el-metszve, végeztem-el (GKat: Válts. 1. Előb. 47).

elmetszés: caesura, recisio, resectio, conscissura C. amputatio MA. [das abschneiden].

[félben-metsz]

félbenmetszés: [das entzweischneiden]. (Com: Jan. 165).

föl-metsz: **1)** disseco MA. [aufschneiden]. Fel meteenek egy zelő twtb: absciderunt palmitem (JordC. 146). Igen fel metzi ám ő: radit usque ad cutem (Decsi: Adag. 194). **2)** incido C. [insculpo; eingraviren, eingraben]. A kő oszlopra fel-metczeték a verseket (Liszny: Krón. 216).

fölmetszés: incisio C. [das eingraben, eingraviren].

ki-metsz: caelo C. exscindo, exsculpo MA. [ausschneiden]. Kimetszett billyeg: character MA. Esztergában szépen metszetett-ki: *perfectus in torno PPBl. Menden fa, mél nem tezen io gimőlcőt, ki mettetic: excidetur (MünchC. 18). Mintha vassal metőttek volna kih raita (a jegyet, DebrC. 11). Hogy a keweketh ky methessed es meg yrhassad ew rayta ez tőrweennek ygeeyt (JordC. 254). Teesky mettetel (Komj: SzPál. 87). Az ő allattianak ki meczet billiege: figura substantiae ejus (Fél: Bibl. II.124). A fianac ki meczec [így] a nieluet, az annianac pedig az orrat metec el [így] (Szék: Krón. 133). Vas pennáual és ónnal és kősziklán őrőcké való emlekezetre ki metzettetnénec: sculpantur in silice (Kár: Bibl. I.523). Irt kepeket, ki meczet kepeket, szep faragot szerszamokat vesznec: tabulas signa toreumata emunt (Decsi: SallC. 16). Olly szép finum kalánotskákat tsinál, minémüeket esztergárból-is mesterség vólna ki-metszeni (Misk: VKert. 626). Ki-metszik ennek az árrát bőrödből (SzD: MVir. 83).

környül-metsz: circumseco C. [beschneiden]. Kőrnyűl messetec atte szemerem testeteknek felső bőret (Mel: Préd. 164).

lë-metsz: decido, amputo MA. [abschneiden]. Lemeteu [?]: succidit NémGl. 337. Mynden zelw vezzőt, ky en bennem gymelczet nem teremt, le metzy: tollet (JordC. 680). Kibe az zőlő sok, lemettetnek (TihC. 322). Ez az nemes yozagus ffa kyről az agachka le meteteek (ÉrdyC. 437b). A szőlő fejeket le-metzvén (Com: Jan. 84). Lemetszettünk egy kergeteg juhot (MonTME. I.288).

lëmetszés: desectio C. [das abschneiden].

mëg-metsz: **1)** proscindo MA. [schneiden, beschneiden, eingraben]. Félig megmetszett: semiputatus C. Megmetszi a szőlőt: putat vites PP. Gegeiet megh metek (DebrC. 29). Meg foita es az ő torkat megmete (DebrC. 299). Ieyel Iesus az tevredelmessegnek tevreuel, es mesed megh az en kevny zwuemet (GömC. 79). Mikoron az naualyas ziuem meg metthethyk es az en zegen lelkem az en ziuemthel el thauozthathyk (GyöngyC. 48). Megmetszed-e torkokot tizenegy magzatidnak, poroszlójok lesz-e temagad azoknak (RMK. IV.118). Mesd meg bennec az Izrael fiainac neuőket: sculpes (Helt: Bibl. I. Pp. 3). El-végezzék, hogy az pogányok meg ne mettessenek (Pázm: Kal. 523). Mihelyt a gyermeket szűli, torkát mindgyárt megmetszi, és a gyermeknek vére a kiralynénak bal kezére tsordúl (Hall: HHist. II.22). **2)** [caedo, jugulo; schlachten]. Vőuec Joseph kőntesét, es egy meg metzet gedelyének vérébe keueréc: in sanguine hoedi (Helt: Bibl. I. 83). Kezekbe bocsáttál pogán népnek, mint juhokat kiket megmetsznek (RMK. II.72).

[Szólások]. Némelyec is gyűlőlségből vadollyác vala őtet: hogy az ő czelekedetiuel m e g m e t c e n e t o r k o k a t a magyaroknac (Helt: Krón. 26b).

Metszëget: rasito C. Kr.

Metszés: **1)** caesio, incisura, incisus, scissus, sectura, caelatura C. sectio, incisio, scissura, scissio, caelamen MA. [das schneiden, schnitt, einschnitt, gravirung]. Az ûstnec száiánál valánac szép metszésec: caelatura (Kár: Bibl. I.309). A szőlő-veszsző, metszéssel lészen gyümőlcsös (Pázm: Kal. 540). A metszéseket (scissuras) edgybe varja [a szabó a ruhán] (Com: Jan. 98). **2)** [mactatio; das schlachten]. Őker ölés, iuh metszés (Helt: Bibl. IV.39). Egy iuh vitetéc à metszésre: ovis ad occisionem ductus est (Helt: UT. h.7). **3)** [schisma]. Tévelgések, metszések virágoztak a Kristus idejében (Mad: Evang. 568).

kép-metszés: anaglyptice C. [bildhauerei].

mestër-metszés: [meisterschnitt]. A mester meczést megh messe [remekül, a csizmadialegény] (CsikGy. 11).

szőlő-metszés: putatio vitis MA. [das beschneiden der reben]. Immaran mynd thawazy zanthas, wethes es zwlew mecos rajtwnk wagyon (LevT. I.309).

[1. Metszet, vö. **Mettet]**

el-metszet: [abscidi curo; abschneiden lassen]. El metzete orrokat (Helt: Krón. 65).

2. Metszet: scissura C. [schnitt].

Metszetlen: imputatus C. [nicht beschnitten]. Ma metszetlen és fékes lovaimat fűre és czövekesre eresztém (MonIrók. XVIII.30). A metszetlen gyermeklovat ohajtanám megárolni [a ki nem herélt csikót megvenni, XVII. sz. Nyr. X.470).

Metszëtt: sectus, caesus MA. eunuchus Pázm: Kal. 1766. 1777. Kr [geschnitten, beschnitten, verschnitten]. Metszett kép: typica imago PP. Formára metszett kő: ectypa gemma PPBl. Ezek az üvegek szép metszettek: da sind gar schöne geschnittene gläser KirBesz. 59.

töke-metszëtt: [castratus; verschnitten]. A meg herélt kan, ártány, tőki metszet disznó nem kérőt rágóc (Com: Jan. 37).

Metszhető: sectile C. sectivus MA.

Metsző: **1)** caelator, anaglyptes C. [bildschnitzer, bildhauer]. Metsző, metszéssel tzifrázó, kép virág metsző: anaglyptes PPl. Metsző, kép farago mester: anaglyptes Major: Szót. sector, secans, concisor MA. **2)** [mactandus; zum schlachten bestimmt]. Vgy tartatunc mint à metző iuhoc: aestimati sumus ut oves occisionis (Helt: UT. q8). **3)** [schismaticus]. Metzők, vagy szakadás csinálók kik meg-háborittyák az anya-szent-egyházat (Mad: Evang. 177).

bársony-metsző. Az szegény bársony-metsző is megholt; elhozattam az kegyelmed mentéjét (RákGy: Lev. 6).

erszény-metsző: [manticularius] (Fal: NU.² 71. Kr.).

forma-metsző: caelator PP. form-stecher oder -graber PPB. Forma-metsző-vas: caelum PP.

kő-metsző: lapicida, lithoglyphus C. sculptor Helt: Bibl. I. Pp3. Kőmettző mester: sculptor MA: Bibl. I.74. Hogy példát adna a maga ki-ábrázoltatására a kő metszőnek és képiróknak: statuariis et pictoribus (Vallást. 51). Az fejért az kőmeczczők fellyűl hadgyák az kövön (Kecsk: ÖtvM. 283). Kőmetsző: vezetéknév XVI—XVII. száz. (Nyr. X.226).

köldök-metsző: obstetrix Nom.² 289.

pëcsét-metsző: scalptor Sl. caelator Helt: Bibl. I. Pp4. MA: Bibl. I.75. [graveur].

példa-metsző: proplastes MA. giesser PPB.

posztó-metsző: pannicida MA. [tuchschneider]. Posztómetsző [vezetéknév XVI—XVII. sz.] (Nyr. X.227).

réztábla-metsző: chalcographus PP. [kupferstecher].

szőlő-metsző: putator MA.

[**Metsződ-ik**]

el-metsződik: [abgeschnitten werden]. Még sem metsződik-el a mi reménségűnk (Hall: HHist. III.201). A bűnöknek minden alkalmatossági elmetcződnek (Hall: Paizs. 486).

[**Mettet**, vö. **Metszet**]

el-mettet: [abschneiden lassen]. Mind ket meliet el metteto (DebrC. 12). Iulianos meg haragueek es zent Christinanak emleith el mettete (KrisztL. 43).

föl-mettet: [insculpi curo; eingraben, einprägen lassen]. Belőle penzt cenal melnec eggic felen az orzagnac cymeret mettessed fel (TelC. 75).

ketté-mettet: [dissecari curo; entzweischneiden lassen]. Ez mettete kette fűresszel Esaias profetat (Szék: Krón. 40).

ki-mettet: [excidi curo; herausschneiden lassen]. Nieluet kih mettete (DebrC. 218). Tewből ky mettetee ew zyz emleeyeet (ÉrdyC. 153b). Ew zyzesseeges emleyt tewből ky mettetee (429b).

mëg-mettet: [putari curo; beschneiden lassen]. Estván deák, az kit adott Uszászynénak, azt megmettette, megnyitatta, megkapáltatta, de az Uszászyné szőlője parlag volt, fedve, metetlen 1573 (NyKözl. XII 77).

MÉTELY: morbus ovium intercus, scabies MA. fasciola hepatica Sl. [egelkrankheit; ansteckung, verderbnis]. Kicziny lependékek iárnak, azok szereznek a mihek allat pok hálott és abban a pokhaloban meg terem a mitely, az fel nevelkedik, fel megyen éppen a kasnak czücziben, es ott czinál maganak fiszket (OrvK. 69). Szem-bé-kötve ne rohannyon az mételyre (Pázm: Kal. a2). Szent irásnak igaz értelmével ellenkezőknec lélek vesztő mételyetűl nyáját oltalmazni (Zvon: Post. I.10). Juhok közönséges nyavalyája, mellyet mételynek neveznek (Misk: VKert. 682). Az mètely meg foitsa minden juhait (Zrinyi II.121). Nem istentől kűldettettet igaz pasztorok hanem alattomban béczuszott farkasok mételyek (Matkó: BCsák. 63). Az ki franciscaba megyen, franciai metelt kap (MNyil: Irt. 184). Ő magának veszedelmes mételt sziv-ki belőle (Ker: Préd. 763). Metélt [igy] szed az egészséges juh a nyavalástúl (Fal: SzE. 553). Métely júhnak, dér virágnak [árt] (Fal: Vers. 913).

Mételyës: scabiosus Kr. [angesteckt, verderbt]. Nem falatozunk, vagy zaballunk a világi mételyes nyalánkságokban (Pázm: Préd. 776). Az juh pásztorhoz nem illik, hogy az nyájat mételyes helyen legeltesse (Alv: Post. I.607). Tsac kővessec a pásztort, ha mételyes helyre vezettetnec-is (Czegl: Japh. 33. Toln: Vig. 211). Mételyes búzű (GKat: Titk. 442). Mételyes meg-konkolyosétás, leginkáb az ellenséges emberek gonosz társoságának tulaidonétathatik (Csúzi: Síp. 245).

Mételyësëd-ik: scabie inficior Kr. [angesteckt werden]. Mihed hogy meg ne mitelesedgyék (OrvK. 69). Nem sok idő alatt mételyesedni kezdettenek a juhok (Pós: Válasz. 92).

mëg-mételyësëdik: scabie inficior, ovium scabie corripior MA. [angesteckt werden]. Nem az a kérdés, hogy ha mételyesettenekké-meg azoknak az országoknak lakossi (Matkó: BCsák. 115) Megh metelyesedet elmeje az eretneksegtűl (MNyil: Irt. 221). Gonosz erkőlcsökkel meg-mételyesedtenek (Mad: Evang. 807).

[**Mételyësít**]

mëg-mételyësít: inficio scabie Kr. [anstecken]. Gonosz társasága sokakat meg mételesét (Zvon: Post. I.368). Gonosz és ártalmas tudományokkal meg-mételyesített, és csak nem halálra sebessített (Pós: Válasz. 117). A bíró hitét meg-dögleni, meg-mételyesitteni (SzD: MVir. 16).

Mételyësül: scabie inficior MA. [angesteckt werden].

mëg-mételyësül: ∾ Az bűnös embertől az tőb hivec meg ne mételyesűllyenec (MA: Bibl. IV.154).

METÉNG, METENG: urtica perjuncta MA. Meteng: eine gewisse gattung von nessel, Adámi: Spr. Pervinca, clematis daphnoides: meténg (Beythe: Stirp. 7). Meteng, auagy folyo fiu (Frank: HasznK. 17). Meteng, masik neuön folyo fiu, boneh (30).

MÉTET. Métet-alma, nyári és telelő, édes fejér belű (Lipp: PKert. III.143).

MËTSZËK, MËTSZESZ, MËTSZËN: [quid facio? quid facis? quid facit? was mache ich? was machst du? was macht er?]. Ezt mondják sokszor: metzőnk ittben véle? (RMK. I.335. V.65). Metszek én, vagy más, a predikator tanitásának mécseskéjével, ha előttem fűnyeskedik az égő szővétnek? (Pázm: LuthV. 81). Csak te egyedűl vagy-e okos? Metszesz, ha megcsalatol, és enyi lelkeket vonszasz pokolra (103).

MÉZ (*méz* MünchC. 18. *meez* JordC. 36. KulcsC. 35. *miz* Sylv: UT. I.5. II.146): mel C. MünchC. 18. JordC. 36. Méz-csinálás: mellificium C. Méz-csináló: mellificus MA. Mézet szűr: mel a favis excernit PP. A meh mezeket giűt (DebrC. 206). Az meltatlan comonicalonac keserusegős mergeről, az meltan comonicalonac edőssegős mezeről (NádC. 6). Nemelyek eznek vala mezet (VirgC. 111). Egy felől méz, más felől méreg (Decsi: Adag. 59). A ki mézet akar enni, méhét őllye előb meg (159). Méz-étel: esus mellis (Pázm: Préd. 390. Kr.). Méz-szag (Zrinyi I.178). Mézet hozattam (MonTME. I 220). A vigasztalások mézét a nyomorusägok epéjével egyeliteni (Illy: Préd. Előb. I.4). Ám Jónatás mézze-gyanánt nyalattattyák magokat (Csúzi: Síp. 247). Mézbe mártják minden igéjeket, mosolyog szemek (Fal: NU. 331).

[Szólások] Szép a szaua m i n t a z m é z: Nestorea eloquentia (Decsi: Adag. 12). Nem leányhoz illő módon viselvén magát, elküldettetett volt s ez az Bodoki elvévén róla k a p o t t a c i g á n y m é z b e (Haz. I.299). M é z z e l f o l y ó: mellifluus MA. Tejjel mézzel folyó lett kövér földetek (Orczy: HöltSz. 236).

erdei-méz: mel silvestre Kr. Bal: CsIsk. 335. mel agreste Sylv: UT. I.5. [waldhonig]. Egyél te is sáskát 's erdei mezet (Czegl: MM. 216). Élete szent Jánosnak im ez vala, erdei mézzel ő élődik vala, az sáska-eledellel ő élődik vala (EPhilKözl. IX. 171).

eresztëtt-méz: mel transcolatum, mel sponte defluum Kr. [tropfhonig]. Mint az eresztett méz, olly édes éneked (Fal: Vers. 907).

lép-méz, lépës-méz: favus C. favum mellis MA. JordC. 619. Lipes miz: favum Sylv: UT. 124. Azok hozanak eleyben fel sylth halath es leeph meezet (ÉrsC. 125b). A meeh lupitemek lepes mezet wyn (Pesti: Fab. 80b). Egy rend lepes mezet szaiaban meglata (Born: Ének. 590. Kár: Bibl. I.604). Egy rend lépes mézet szayában meg lelé (Kák: Sáms. A3). Az hizelkedéseknek édes, de mérges lépes mézét soha meg ne kóstollya, meg ne izlellye (Bíró: Ünnep. Bb). Eleutherinst szóllatlan gyermekségétűl fogva roszszúl nevelték, fel-serdült iffiuságában-is megkezdé kóstolni a feslett szabad életnek lépes mézét (Fal: NE. 78). Gyakorta mind azon lépes mézzel foly ajakunk s mérget forral szivünk (Fal: NE. 88). Mérge leszen lépes méz (Amade: Vers. 190). Fullánkos lép-mézzel töltött zofizma (Gvad: RP. 57).

macska-méz. Még a hinz gyanta-is, avagy máz, valami macskaméz, a mint mondgyák (Com: Jan. 21). Az macska-

mézének ollyan ereje vagyon, mint a cseresznye gummijának (Lipp: PKert. III.171. Nyr. XIX.41).

macskamézes. Az élő faknac levelei lehullanac es nyobban ki-nőnec, a mézges [mezgés] macska mézesektől kiválva (Com: Jan. 18).

nád-méz: saccharum C. Nom.² 25. zucker Com: Vest. 114 Nád-méz, tzukor: saccharum PPBl. süveg-nádméz: conus sacchari PP. Megj hattam Marthon deaknak, hogj nad mezet es vegen es oda kywlge (LevT. I.129). Balázs deák azt mondá szóddal, hogy szömnek való nádmézet küldjünk (Nád: Lev. 28). Végi harom arani niomoui szep fejer nadmézet (Csanaki: Dögh. 138. Land: UjSegits. II.688. VectTrans. 24). Nád méz egy süveg (MonIrók. VIII.223). Még az nádmézet is zsákokkal hozzák ő nagyságának (VIII.365). Nádmízet fahéjas boros kenyérrel éltem csak (XV.418). A mérget néha nád-mézzel hintik-be (Mad: Evang. 576). Nád mézzel vagy egyébb mézzel (Szakácsmest. 31). Az mikor ajaki beszédre mozdulnak: szép szavai közöt nád mézek is hullnak (Thaly: Adal. I.120). Az aszszony ollyan mint egy darab nád méz (Mik: TLev. 18. lev.). O dohány! o nádméz, o coffé, s indigó! (Orczy: KöltSz. 234).

nádmézel: saccharo condo Kr. [zuckern]. Igen jó az utifűnek, csalánnak kifacsart leve: akar-mellyikből edgy csészével mézely vagy nádmézely-meg, és igyad (PP: PaxC. 257). Savanyu vizet vagy csak tiszta forrásvizet, néha megnádmézelve, bőven ittam (Bethl: Élet. 187. GyöngyD. II.140. Kr).

nádmézes: saccharo conditus, dulcoratus Sl. [gezuckert]. Nádmezes viz ital (KétMDipl. 32).

rózsa-méz: [rosenhonig]. A rosa mez akarmely reszeket meg erősitt (ACsere: Enc. 235).

szin-méz: mel purum MA. acoetus, mel acoetum PPl. (Káldi: Bibl. Psalm. 18. 11. Kr.). Édesbek a szinméznél és a lépesméznél (Illy: Préd. I.310).

tárkony-méz. Nyavalyádban féretennéd a tárkony-mézet, ha meg-ártana s ürmös italokat vennél bé, ha hasznokat érzenéd (Fal: NE. 74). Mikor az orvos valami kis gyermeknek keserüt ád bé, tárkony mézzel meg édesíti a tsészének kerületit (Fal: NU. 301). A kevély a hazug ditséreteket fallya, mint a tárkonymézet (Fal: BE. 590).

vad-méz: melicerium Nom.² 411. (Tel: Evang. I.45. Kr.). Jánosnac az pusztában vadmézet kell enni (MA: Scult. 52. Pázm: Préd. 22. Kr.).

[MÉZEL]

mëg-mézel: [melle condio; mit honig versüssen]. Mézeld meg az eczetet (PP: PaxC. 78. 257).

Mézes: mellitus, melleus, mellarius, mulsus C. [honig]. Kenyér haj-is mézes falat gyanánt vagyon éhező embernek: *jejunus stomachus raro vulgaria temnit PPBl. Mézes viz: aqua mulsa Nom.² 21. Mézes nyelvű: mellifluus (Pázm: Préd. 156). Mézes szók: verba mellita (324. Kr.). Ehező gyomornak héja zab kenyérnek mézes falat szájába (Kisv: Adag. 219).

Mézesit: mellitum facio Kr. [mit honig versüssen]. Ha kereszt és nyomoruság jő reátoc azt mézesitsetec, enyhitsétec ez karátsoni őrömmel (MA: Scult. 86). A szent irás mennyei mézzel mézesittetett (Pázm: Préd. 390).

Mézesség: [dulcedo mellis; honigsüsse]. A halgatoknak zinógben az edős igeknek mezesseget őttek vala (DebrC. 206).

Mézi: melleus MA. [honig-]. Mezi edősseg (NagyszC. 118). Bezedeknek mezi edessegeet nagy kevansaggal merejti vala (DomC. 7).

MÉZELKE: melissa hortensis, kerti méhfű, czitromfű Kr. A mezei fűvec avagy közép természetűec, avagy meleg természetűec, mint a kalincza, apro sár mag, mézelke (melissa), vitéz fű avagy agár mony (Com: Jan. 26).

macska-mézelke: melissa Mel: Herb. 74.

MÉZGA, MEZGE: dulcedo arborum PP. [harz] Mezgenyalók, fa-hántók: *decorticatores silvarum PPBl. A tömjén, myrrha, camfor nedvességi es mesgai [így] bizonyos élőfáknak (Com: Jan. 21). A hárst akkor hantja, a' mikoron látja, teli vagyon mezgével (Ben: Ritm. 211).

Mézgál: [gummi fero; harz hervorbringen]. Mikor a fák jól hámlanak, avagy mizgálnak [így] (Lipp: PKert. III.49).

Mezgés. Gyantás, enyves, mezgés, szurkos: resinaceus PPBl. Az élő faknac levelei lehullanac és nyobban ki-nőnec, a mézges [így] (gyantásoc, gummosis) macska mézesektől kiválva (Com: Jan. 18).

MÉZGÁNCS. Melissophyllum, citrago, melissa, mézganchy (Beythe: Nom. 6).

[MEZGÉRËL]

mëg-mezgérël: racemo MA.

Mezgérlés: racematio MA. Mezgerlés, elhagyogattot gerezd szedes, lötskelés: racematio Major: Szót. Szőlő mezgerlés: racemus MA: Bibl. I.224. Csac már az megh jobbulásnac mezgérlésével jamborodgyunc meg (Prág: Serk. 820). A szőlő fejeket le-metzvén, a mezgérlést avagy csikészést a szegényeknec engedvén: racematione pauperibus relicta (Com: Jan. 84).

Mezgérlő: decorticator arborum PP.

MEZÍT: [nudus; nackt]. A köves vton mezith labbal megen (DebrC. 616). Ugy viékel tőlem mezetlábbál (LevT. II.22). Az egész község előtt mezit fővel áll vala, csak egy hajszál ő fején immáran nem vala (RMK V.257. 260). Vesd le sarudat, es mezit száral menny által a vizen (Helt: Bibl. IV.79). Nem szükség az orákra szabott imádságokat köz helyen el-mondanod, a mikor azokat magadban, mezit fővel, avagy térden álva el mondottad (JesTitk. 179).

Mezitelen, meztelen (*Mezechtelen*hig 1278. *mezehtelen* MargL. 2. *mezihtelen* VitkC. 82. *mezeitelen* MünchC. 62. *mezeytelen* ThewrC. 14. ÉrdyC. 110. *mezetelen* Tel: Evang. I.27. *mezételen* Czegl: Dág. Előb. 117. Mik: TLev. 239. *mezitellen* TihC. 55. *mezyttelen* ThewrC. 283. *mezittelen* Ozor: Christ. 161. *mezytelen* Sylv: UT. 1.159. *mesziteleń* Fél: Bibl. 44. *mez'tellen ?* KazC. 110. *meziteleń* u. o. *mesztelen* Zvon: PázmP. 232. Zrinyi. I.168. II.39.142): nudus, implumis, deplumis C. [nackt]. **a)** Mezítelen kődmön: reno MA. Mezítelen-fegyver: gladius strictus, vagina vacuus PPBl. Mezitelen, és nem szőrős: nudus et non hirsutus Com: Jan. 46. Mezechtelenhig 1278. (CodPatr. VI.228. Nyr. IX.106). Kiknec feiec mezeitelenec: quorum capita nuda sunt (BécsiC. 112). Mikepen mezihtelenihtetel meg te, ki a mezihteleneket meg ruhazod (VitkC. 82). Ciliciom foltochkakat mezehtelen husan zokot vala viselny (MargL. 2). Ha lat vala mezehtelen chondras zegent (59). Mezyteleneket meg nem ruhaztam (VirgC. 10). Mennek vala mynd nyayan mezeytelen labakkal (DomC. 106). Mezitelen lábbal indula útára, mezételen fővel váras kapujára (RMK. II.47). Mezitelen főuel auagy swegettlen (Helt: Háló 250). Meg esmeréc mezitelen voltokat (Valk: Gen. 3). Szonnyuhozunk, mezételenek vagyunk (Tel: Evang. II.140). Oly mezitelem mint az eger (Decsi: Adag. 3). Mezítelent foztani: canem excoriatum excoriare (103. 28). Mezitelen fővel járjon: habebit caput nudum (MA. Bibl. I.100). Mezitelen lábbal jártak, de azért fa czipelyősben (KCsipk: Pápist. 276). Légyen bár isten itíllője dolgomnak, ha annyit nem kivánnék tűrni-szenvedni,

mint az legmezítelenebb, csak szolgálhatnék hazámnak (RákF: Lev. I.650). Jobb kezében kopia, bal kezében mezítelen hegyes-tőr (Hall: HHist. II.338). A lábok szára mezitelen (Mik: TLev. 153). Szemtelen szemérmünknek mezitelene el-béfedeztetett (Csúzi: Sip. 418). **b)** α) Mezejtelen: nude EhrC. 8. Mezeytelen iöttem ez velagra (BodC. 2). Mezitelen az kerezt fan fyggeel (GyöngyC. 14). Mezeytelen vadnak (CornC. 124). Mezeytelen az mezeytelen földön fekwt (ÉrdyC. 561b). Mezitelen iartok (Mel: SzJán. 400). Csupa mezitelen sem akarták az vizbe vetni (MA: SB. 346). Mezítelen jőt ki az annya mehéből (Mad: BHal. 110). β) Mezitelen vetkőznen (DebrC. 222). Mezeytelen vetkeztettem (LevT. I.215). Engedi magát mezitelen vetkőztetni (MA: Scult. 44). Mezitelen vetkeződvén (MA: SB. 114).

[Szólások]. Mezítelen csonton veszekednek (Fal: Jegyz. 927). Mezítelen tőr: mucro MA. Lateek en az ew yogya felewl egy erőss vytezt mezeytelen tőrth tarthwan (ÉrdyC. 360b). Mezeytelen fegywer (ÉrdyC. 642b). Egy mezitelen tőrt tétete mellé (Helt: Krón. 36). Mezítelen fegyuer: evaginatus gladius (Kár: Bibl. I.141). Mezitelen két élű (Szőll: Dáv. 72). *Vmitől mezítelen.* Az en lelkem mezytelen volt lelky iozagoktul (VirgC. 10). Ekepen a ń a z ű l t m e z i h t e l e n a kereztfan fel emeltetec (VitkC. 89). Nagy confusióba esett annyira, hogy anyaszűltmezitelen is járt, már most valamennyire eszire tért (Haz. II.57). M e z í t e l e n e n: nude MA. Nemelyeket lata mezeytelenevn es zegenyevn (CornC. 204). Mezetelenen ne iárion (Mel: SzJán. 394). Ha jol buzgok volnánk, Christust mezitelenen követnők (Illy: Préd. II.21). M e z í t e l e n ű l: nude MA. Lattunk tegedet . . . mezetelenől (VirgC. 118). Mezitelenűl hadgyác (Czegl: Japh. 37).

Mezitelenĕd-ik: nudor Kr.

lĕ-mezitelenĕdik: denudor Kr. (Csúzi: Tromb. 168. Kr.).

mĕg-mezítelenĕdik: ∾ (DecsiG: Préd. 36).

Mezitelenit: nudo MA. [entblössen]. Ezenkeppen ötet az magoc tartomanyiban mezetelenitic es pusztityac (EsztT: IgAny. 463). Először öregek téged meg csipdesnek, az után ifiak mezitelenitnek (Orczy: KöltH. 14).

föl-mezételenit: ∾ Testét szemtelenül felmezételeníteni (Kisv: Adag. 128).

mĕg-mezítelenit: nudo, connudo, enudo, denudo C. nudifico JordC. 917. [entblössen]. Mind az tsötseig megmezitelenitöm: expapillo C. Meg-mezítelenítem, fosztom: nudo PPBl. Mégmezeiteleneitéttéc a zźnec ő farőkat: denudaverunt femur virginis (BécsiC. 29). A zűzeket is meg mezitelenituen (DebrC. 120). Feiet meg mezitelenituen (135). Cristus meg mezeyteleneytven ev testet (CornC. 62). Nem zegienle magat meg mezitelenitény (VirgC. 27). Az ti fejeiteket meg ne mezitelenicztétec: capita vestra nolite nudare (Kár: Bibl. I.96). Mezitelenitse meg az aszszoni állatnac fejét: discooperiet caput ejus (MA: Bibl. I.123. Misk: VKert. 226).

Mezitelenités: nudatio, denudatio MA. nuditas JordC. 260. [entblössung]. Mikepen az mezitelenittes lwt legien, ved iol ezedbe (VirgC. 24).

Mezítelenség: nuditas C. EhrC. 58. [blösse, nacktheit]. Mezytelensegnek es hidegsegnek zegensege (VirgC. 129. Tel: Evang. II.118). Háladatlan vásotsságát sokkal kvarczosb szégyenséggel, mert gyalázatosb mezételenséggel, kénszeréttetett szenvedi (Csúzi: Sip. 395).

[**Mezitelenül**]

mĕg-mezítelenül: [nudor; entblösst werden]. Megmezeytelenewlt: nudatus (EhrC. 57). Lelte volt ev magat meg mezeyteleneevltnek (DomC. 190. Káldi: Bibl. 271).

MEZŐ (*meze* WeszprC. 128. *mezé*nek KulcsC. 121. stb. *mezeyt* JordC. 415. mykoron egy *mezey* vona: quum haberet agrum JordC. 720. isten *mezeyn*ek vyraga ÉrdyC. 532. *mezey*re ÉrdyC. 132b. az û *mezei*en Fél: Bibl. 21. *mezzw* VirgC. 32. 33. stb. *mezző* Kulcs: Evang. 173. *mezzei*ökrül Göntz: RBab. 147. *mezzejé*n Gvad: RP. 89. *mozö*? Nád: Lev. 96): campus, rus, ager, pratum, fundus, territorium C. [feld]. **a)** Sík mező: planities C. Mezőn lakó: rusticus C. Mezőn lakik, forgolodik: ruratur, rusticatur; mezőn élés, forgás: rusticatio MA. Jó ló-futtató mező: locus equitabilis PPBl. Az új mező és a pallag, azaz: nyugott szántó föld: novale et vervactum Com: Jan. 72. Hozzumezew, campus 1217. 1256. 1299. stb. (CodDipl.). Mezewben ualo: qui erant in agris (EhrC. 90). Zantuala ew mezeyben: arabat in agro suo (97). Mező helen: in loco campestri (MünchC. 120). Gondollyatok az mezőknek vyragbyt: considerate lilia agri (JordC. 371). Nem de yo vetemeent veteel ee az mezen: nonne bonum semen seminasti in agro tuo (394). Hasonlatos az mezen el reyttet kenczhez (396). Mezőn keues palmafa vala (DebrC. 119). Vala egy kapolna tawol hazatwl az mezőben (ÉrdyC. 143b). Alweek el az mezőn (ÉrdyC. 562). Ki bochatatik az mezzure (VirgC. 92). El temetéc őtet az királyoc temető mezeién: sepelierunt eum in agro regalium sepulcrorum (Kár: Bibl. I.397). Pest mezőn őt tőttéc feyedelemmé (Görcs: Máty. 59). Termő mezőn (MA Bibl. II 27). Szép zöld pásit mezőben (MA: Bibl. V.34). Ez nap rendeltem a mezőben állván s szerencse vásáshoz készülvén, tizenhét seregeket az ő felsége hadából (TudTár. 1839. 253). A pásztornak mindenkor kinn a mezőben hideget, havat el-kell szenvedni (Csúzi: Sip. 13). Puszta mező (Mik: TLev. 77). **b)** [helynevek:] Rigók mezeje (Horv: MulF. 9). Epimezeu (SzékOkl. I.46). Pap mező (MonOkm. VII.337). Mező Debreczön puszta várassában, az ki ezt szörzé, vala nagy bánatban (RMK. VI.101). Mezőteremi jószágom (Kár: Élet. I.50. stb.). **c)** Otthon túd ő vini, nem az mezőn: volsellis pugnat, non gladiis (Decsi: Adag. 236). **d)** Ha az zenth irasnak mezzeire be megnnk, megh talaliok (TihC. 91).

[Szólások]. Egy ő hatalmassága előtt való jó szóra erántad nincs már mező (MonIrók. VIII.69). Hogy mezőt kaphasson a szo szaporittatasra (GKat: Titk. 96). Mezőt vévén hazánk szabadságának el-rablására, veszedelmes tanátskozásoknak jeleit mútatták (Rák: Manif. A3).

kĕnyér-mező: [ager; acker]. A sík, hol bojtorján, csanál, dudva termett, abbúl kenyér mező im hogy kerekedett, a part, hol hasztalan tövis nevekedett, ottan kedv nevelő bor kútt meg eredett (Orczy: Nimf. B2).

legelő-mező: pascuum MA. Com: Jan. 77. pascua; wiesen Nom. 7. A pásztor a legelő mezőn a nyáját legeldegeli éteti (Com: Vest. 47).

legeltető-mező: barom elő föld; pascua Ver: Verb. 20.

pálya-mező: [stadium] (MA: SB. 355).

szántó-mező: arvum Com: Orb. 21.

tér-mező: [campus, planities; feld, ebene]. Nagy zeep theer mezőre ywtottanak (ÉrdyC. 510b). A szent írásnak tér mezején ütközzenek meg (Pós: Vetélk. 16).

Mezei (*mezői*-egér Helt: Mes. 30. *mezői* viragoc Born: Préd. 546 az *mezői* veres mák Mel: Herb. 60): campestris, rusticus, rurestris, agrarius C. ruralis MA. [feld-]. Mezei munkálkodás: agricolatio C. Mezei örökség: fundus, villa MA. Az mezey fywet isten rwhazya: foenum agri deus vestit (JordC. 371). Mezei vadak: pecora campi (KulcsC. 12). Az mezei virág helyal reggel megvirágzik, estvére elhervad (RMK. II.70). Mezei ember (Zvon: PázmP. 72). Mezei ember: homo agricola (MA: Bibl. I.22). Mezzei pásztoroc (Kulcs: Evang. 91). Mezzei virág (459). Mezei tábor (MA: SB. 47). Mezei had: exercitus campestris, militia campestris (Pázm: Kal. 795. Kr.). Fejedelem udvari hada,

mezei katona sereg, udvar népe: satellitium principis (Com: Jan 140). Mezei tanitó [ki a mezőn tanitja a katonákat] (Laskai: Lips. 362). Mezei hadaink is alkalmasint kijöttek, de az gyalogban sok vagyon oda be (Nyr. VII 320).

Mezőcske: agellus, rusculum C. [kleines feld, kleine wiese]. Ennek vtanna futa egy kys mezevekere (MargL. 128).

Mezős: agrosus MA. [feld, eben, ebene]. Elindulanac a mezősőn: profecti sunt per campestria (BécsiC. 21). Iazoknac mezősin: in campestribus Philisthiim (237). Kyk lakoznak a mezősőn: qui versabantur in campestribus (JordC. 304). Mezős földőn lakoznak vala (312). Mezős hellyen, kőnér hellyen terem (Mel: Herb. 67). Mezős hely: locus campestris (Káldi: Bibl. Luc. 6: 7. Kr.).

Mezőség: locus campestris, planities MA [ebene]. Az mezőseghre: in loco campestri (JordC. 539. LevT. 1.92). Kic az mezőségen es kietlenekben lakoznak vala (Mon: Apol. 260). A Moab mezősegin: in campestribus Moab (Kár: Bibl. I.140). Síc mezőség: planities (Kár: Bibl. I.159. Zrinyi. II.182).

Mezőségës: [planus; eben]. A Jordánnak mezőséges tartományába önté azokat a király (Káldi: Bibl. 301).

1. MI (*miv* HB. *myw* LevT. I.53. 54. 55. *mew* nekewnk 29. *mű* Sylv: UT. I.5. 7. Helt: Krón. 8): nos C. [wir]. **a)** Kic ozuc, miv vogmuc (HB). Ha ysten ev num uolna, my es benne bynut elbetneync (KönigsbT.). Kytewl myes malastnak ayandokat vewtewk (EhrC. 52). Myys, kyk my te k[egyelmed] zolgay wagyvnk, egymassal erwl zoltwnk (LevT. I.22). Azon test, vér, ezont ő, az ki mi vagyunc (Born: Préd. 259). Nem öltözhetünk-e mint úri-asszszonyok pontzionszinben (Fal: NE. 83). **b)** Mi félékünk: nostrae farinae MA. Terumteve miv isemucut adamut (HB). My atyank: pater noster (JordC. 370). A my wrwnk (ÉrdyC. 505). Minden mi emberi erőnc az elmében es az testben helyheztetet: nostra omnis vis (Decsi: SallC. 1). Az mi szemelyünc [Holophernes mondja maga felől, plur. majest.] (Kár: Bibl. I.497). A mi kontyunk mi gondunk (Fal: NA. 128). **c)** Mi ellenőnk: contra nos EhrC. 30. Mű velőnc: nobiscum MünchC. 16. Boczassad mynekewnk my veetetynketh: dimitte nobis debita nostra (JordC. 370). Mykoron emberek tamadnanak my raank: in nos (KulesC. 223). Az mivelünc lakozo isten az az Imanuel (Fél: Tan. 252). Kichoda fordéttya el minékünk a követ a koporsónak aitájárul? (Tel: Evang. II.1). Érczűc meg mi közöttünc, mitsoda légyen leg iob (Kár: Bibl. 532). Senki minállunknál jobban nem tudgya, mi vagyon szüvünkben (Pázm: Kal. a3).

Mink (*münkèt:* nos BécsiC. 87. MünchC. 50. Hofgr. 51. MA: Bibl. V.60. *münk*öt Sylv: UT. I.13. *mink*öt Illy: Préd. I.179): nos Kr. [wir]. **a)** Mink ebben el jartwnk (RMNy. II.335). Mink: nos (Hall: HHist. I.73. Hall: Paizs. 39. 234). Mink lőnk nyertesek (Thurzó: Lev. II.21. Mik: TLev. 60. Bél: Comp. 39). **b)** Nem nytya meg nekewnk de allat mynkett az hauon es hydegen (EhrC. 30). Te műnket elueztez de ez vilagnac kirala mvnket felkőlt (BécsiC. 87). Zabadoh meg mynket gonozthwl: libera nos a malo (JordC. 370). Vong vtannad minkeeth (SándC. 5). Salamon ynt mynket (CornC. 1). Kivel isten minket zeretőth (NagyszC. 326). Nem akaryuk azt hogy minketh te biry (VirgC. 66). Igen zeretet minket az vr isten (95). Vyonnan nemzet minket (Born: Evang. III.218). Holot penig minket papistaknac hyunac, soba sem hittanac az elöt benünket (Mon: Apol. 15). Abraham nem tud minket, es Israel nem esmér bennünköt (Gyarm: Fel. 165). A gyenge szellő, midőn lengedez, élleszt minket (Com: Jan. 10). Azért isten kereszteckel, sanyargat minket terbeckel, hogy meg-tartson mind bennünket (Ujf: HÉnek. 36). Áldgyon meg az isten, ki minket teremtett! fel földi nemesség bort igy köszöngetett (Orczy: Nimf. C6b).

Minkëz: [„mink" sagen] Mit mink-esz? talám tóth vagy? mi volna az, legény, magyarul (Czegl: Tromf. 12).

Min. Békességes legyen min köztünk (Tel: Evang. III.477). [Vö. **min-magunk**]

Minnën (*mvnőn* BécsiC. 14. 98): [noster; unser]. Mynnen ydvesseghwnk (JordC. 356). Az mynewn testewnknek yndulatyból tanytatunk (VirgC. 137). Az minnen atyank (Born: Préd. 29). Az minnen fele ember (29). Minnen okossagunk (261). Meg szomiuhoznan minnen virünket draga penzen iszuc (Born: Ének. 133). Az minnen gondolatinc vadoltanac egymás között bennünket (MA: Scult. 70). Ez sintsen az minnen hatalmunkban (326). Szólnom kellene az minnen köztünc valo szakadozásról (1084). Minnen szivünk ne vádoljon bennünket (GKat: Válts. II.323).

Miénk (*müénc* Helt: Krón. 91. *mijénc* MA: Bibl. I.330. *mijéinc* Megy: 3Jaj. II 6. Pós: Igazs. 415. *myevnk*? DomC. 108. *miinc*? Helt: VigK. 4): [unser]. Miéink: nostri MA. **a)** Mienc leżen ő örökö: habebimus hereditatem ejus (MünchC. 53). Az ő ziletese a mienket meg tiztita (DebrC. 58). Miénc az víz: nostra est aqua (MA: Bibl. I.23). Vér-ontás-nélkül, kevés munkával miénké tehettyük (Pázm: Préd. 974). Pomerániát és Prussiát miénké tévők (Liszny: Krón. 157). **b)** A mieinc az mit talaltanac az anyaszentegihazban meg tartottac (Mon: Apol. 3). Akar árvaság, avagy az mieinknec halála kinozzon (MA: Tan. 743). Hagyigáltassác a miéinket (Czegl: Japh. 32). Az váczi várast az mieink megvették (Thurzó: Lev. I.169). Még az hóstádban is mieink nem laknak (Zrinyi. 53). Leidmericznel valami kevés victoriát reportáltak a mieink (Haz. I.288).

2. MI: 1) [interrogativum] quid? quidnam? C. [was?] **a)** Latiatuc zumtuchel, mic vogmuc (HB). Mibe sozatic? in quo salietur? (MünchC. 21). Myt ygywnk? quid bibemus? (JordC. 43). Myt teztek towaba? quid amplius? (368). Myndőn zentőth iol tucz: mytb myuelkődőth (SándorC. 1). Myn ysmerhety meg (ÉrdyC. 622b). Mongyad meg nekem az igeket, hogi myk legienek azok (VirgC. 43). Mit külembez az ó testamentom az vytol (Helt: Bibl. Id). Minec valo a hét barany? quid sibi volunt septem agnae istae? (Helt: Bibl. I. J3). Negyed része esic 4 forinton; kérdem: egy fertálly min esic benne? (Helt: Arithm. H3). Mi látny mentetőc ky? (Kulcs: Evang. 29). Lássátok emberek, mit fog rajtatok a világi hiuságok emlekezeti (Pázm: Préd. 3). Vallyon mit gondolod, hogy mond amaz úr, ama dús gazdag? (16). Parancsolák, hogy adjak be egy kis irást, hadd lássák kezemirását, mi ”ránt van (MonIrók. VIII.310). A felesége tudtára adja, hogy miben vagyon a jószág dolga (Mik: TLev. 68. lev.). Nem tudom mit kong az orra, mint a fa tarisznya (Kisv: Adag. 143). Tilalmas mulatásra, és mondottam-mire osztja életét, költi ősi keresménnyét (Fal: NU. 273). **b)** Myt neezed az zalkat te atyadffyanak zemeben? quid vides festucam in oculo fratris tui? (JordC. 372). Mit sirz? (KazC. 51). Kerdy, hog mith sirna (RMNy. II.26). Senki nem lát engemet, mit félnéc? (Kár: Bibl. I.666). Az mit meg nem fogtál, idő elöt mit melleszted? (Zvon: PázmP. 209). Magad mit reyted el? (MA: Bibl. V.6). Fiam, mit tselekedtél igy velünk? (Pázm: Préd. 193). Mit kevélykedic hát? (Czegl: Japh. 108). **c)** Mijével s miért vagy mi okon olly erős a hit? (Megy: 3Jaj. 12). De mie vagyon az igazságnak a gondviseléssel? (Illy: Préd. I.28). Mim vagyon nékem nálad az égben? (Biró: Angy.? 152). **d)** Mi módon: quomodo MA. My allath ember? quid est homo? (KulcsC. 12). De my oka, hogy naponkeed eellyen zomorwn yarz? (ÉrdyC. 338b). My ydőben teree hazahoz? (510). My gondom vagion? (VirgC. 20). Gondola azth hogi meg kesereze, mi dolgos volna (81). My zyksegh ez nagh pwztaban enny kewesen laknonk? (LevT. I.272). Twdakozyk wala tewlewk, my idewbe ielent volna meg az chyllag: exquisivit ab eis, quo tempore stella apparuisset (Pesti: NTest. 3). Mi beszid ez? quis est hic sermo? (Sylv: UT. I.138). Mi egenessighe lehet az Christus-

nak az Belialual? quae concordia Christo cum Belial? (II.17). Mi dolog, farkas wram? a mint én eszembe veszem, nem iól költ köllessed, bizony igen meg szackadozot a subád (Helt: Mes. 257). Felele Jacob: mi szükseg . .? non est, inquit, necesse (Helt: Bibl. I. Q3). Tudgyac, mi izű az bűnnec röttentesi (Born: Préd. 67. 246). Mi vegre tamadot fel az Christus? (Fél: Tan. 275). Meg mondgya, mi módon kell magokat viselniec (Kár: Bibl. I.179). Mi akarattal vagyon? (MA: Scult. 772). Mi formán ugattya az oroszlánt? (Matkó: BCsák. 238). Mi tájban? mellyik esztendőben? (186). Mi heával lehet az ember, a ki istent megtalálta? (Illy: Préd. I.439). Hól búdosunk vagy mi földön vagyunk (Huszt: Aen. 21). **c)** Mi jó a földön járni (Mik: TLev. 1). **2)** [indefinitum: aliquid, (si) quid; was, etwas]. **a)** Nem twda eegyebet myt felelny (ÉrdyC. 640). Oh édes kedves Évikám, de ha csak harmadnapi járó föld volna köztünk, bizony se kik, se mik, se semmi meg nem tartoztatna a szép szemeidnek udvarlásától (Figyelő 1880. IX). Óh hazám, lenne már éretted koporsó én házam: csak mi jót tehetnék véled egyetemben (Thaly: Adal. I.72). Tapasztalunk mit illyest (Csúzi: Síp. 31). Hogy életed boldogúl follyon, ne tsak egy-mitűl függjön (Fal: UE. 433). Jobban kelleti magát a közönséges-mi, mig uj, hogysem a ritkaság ha már ó (Fal: UE. 497). **b)** *α)* Ha kedyglen ky myt keer thevled, agyad neky: qui petit a te, da ei (JordC. 368). A kynek myuel tartozol, eleget tegy neky (VirgC. 1). Mind az egez vilagon hol my hamis eretnec, niluan valo latroc, hypocritac lesznek, fel tamaztia a satan (Mel: SzJán. 506). Az ki mit kiván, azzal álmadoz (Decsi: Adag. 106). Ha mit nem néznék: ni pater esses (Decsi: Adag. 137). Az ki iot cselekeszic, Christussal cselekószi azt (Zvon: Post. I.147). Ha-mire szükséged vagyon: világ végérűl-is meghozattya a pénz (Pázm: Préd. 356). Valahol mi rajtok történik, mindent akarva és jó kedvel fogadnak (Matkó: BCsák. 121). Ha miben hazudtam, vesd szememre, verd torkomba (Fal: NA. 300). *β)* Ők tuggiak ha mi gonozt en mondottam (WeszprC. 72). Ha valaky my kart teth volna (LevT. I.342). Ha mi karat lattya (Born: Préd. 555). Borotuallya el minden szőrit, egészlen, valahól mi szőr vagyon rayta (Kár: Bibl. I.100). Ha hol tőb mi efféle hibákat találsz (Zvon: Post. I. D). Ha mi nehézséged van, mondd meg (MA: Scult. 570). Ha mi darabos nehézsege lészen is: siquid asperitatis erit (Com: Jan. 2). Ha tsak mi olly fő emberrel valo beszéllésreis neki tsinogattyák az emberek magokat (MHeg: BTan. 84). Ha mi ollyat e munkamban látsz, a mit . . . (Felv: SchSal. 2). A nagyzó elméket sokszor tsak mi kordé ellenség-is megjádzottatja (Misk: VKert. 36). Tsak mi kis tsattantását hallyák-is, menten együvé futnak (205). **c)** Mikor az fa kupánac minec, és egyéb fa szerszámnac igen be szorúlt az dugóya, eső leszen hamar (Cis. G2). De vizzel mivel és legyezéssel megélesztik (MonIrók. III.160). Erről való értelmét irásiból mi fel jegyzem (Toln: Vig. Előb. 13). **3)** [relativum] quod MA. [was]. **a)** Kynek wagyon, adatyk hwneky; kynek kedyg nynczen, es amy latatlmeek lenny (quod habet), az es el vetetyk hewthwle (JordC. 393). Amit fogatam, meg nem telyesitetem (VirgC. 5). Minden ereyenel, mivel tehete (30). A kevély fellyeb' alittya magát, hogy-sem a miben vagyon (Pázm: Préd. 57). **b)** Mendenet, mie vala: omnia, quae habebat (MünchC. 48). Mend, mid vagon: quae habes (19). Köz egymással a miek vagyon, a barátosoknak (Pázm: Préd. 140). Oda nyuytyác, az miec vagyon (MA: Scult. 124). Én lopó voltam és étszakai lopásommal szerzettem a mim vagyon (Hall: HHist. II.244). **c)** Amy keues morhackat naluala (KazC. 55). Te kegelmednek any kezesth vetwk, kyn te k. meg elegezyk, avag my keues vagon, te kegelmednek kaptalanba mynd erwkbe kewthem (LevT. I.78). Az mi kenesen megmarattatok, az isten akarattia szerent iariatok (Abig. 10). Vittenek ki egy átalagbeli az mi kicsin dézmabor volt (KecskTört. II.70).

[Szólások]. M i énis ember vagyok, s tartomis ollyannak magamat mint te vag: ipsa etiam dea sum, genus inde mihi, unde tibi ortus (Decsi: Adag. 231). Paule! mi annál inkáb megh-nevetnec ugy! mert (Czegl: Japh. 72). Mi mind nyakában fordittya isten ezeket a jesuitának (133). M i ö r d e g e t csinál (Helt: Mes. 360). Monda a farkas: Hona marad a maradéc étec? Felele a komondor: M i p a t u a r maradéc? ninczen ott semmi effélében (312). Mi patuart járnál ott? (Helt: Krón. 82).

akár-mi: quodcunque, quidvis PP. [was immer, welch immer]. Akar my naghy ygye leend (ThewrC. 138). Akarmi helnek onnan adnanak nevet (RMNy. II.45). Mind reiá hadgya ő, akar mit mondgyanak: caput sine lingua (Decsi: Adag. 78). Akar mi késöre legyen, czak legyen allandó s ió (231). Akár-mi kitsiny dologbúl irigységre, boszszú-kivánásra okot talál (Pázm: Préd. 54). Akármi légyen az, az min hamissan megeskütt (MA: Bibl. 192). Akár mi kevélségis utálatos ő előtte (Zvon: Post. II.288). Margo, széle akárminek (Com: Vest. 135). Csak immelámmal akar akármit cselekedni (MonOkm. XXIV.186). Az isten szent, ki nem enged magával akar mi motskot is közösülni (Ker: Préd. 162). Akar ki ellenünc akar mit pattanczon, mind igaz az mi bűnünc (Illyef: Jephta. 12).

hol-mi: 1) [quidam, quaedam, quoddam] Hol mi czelezapo szo miatt (Born: Préd. 203). Hol mi ehező latrokat rea tamazt (547). Tanitsa-meg őtet hól mi jeles dolgokra (Hall: HHist. II. 60). Gyermekekben katzagva néznek holmi tsintalanságot (Pázm: Préd. 34). Holmi hitván legyek s apró madárkák (Misk: VKert. 284). Magunkat holmi modokban és formákban keverjük (Pataki: Reg. 102). Az ő embereitől is esnek holmik sokszor magok hire nélkül (MonOkm. XXIII.94). Üvegekről, és holmi egyebekről-is (VectTrans. 28). Holmi régi elromlott épületek (Mik: TLev. 33). Noha holmiben által lássam is a magam szerencsétlenségét . ., nagyobb az örömöm, hogy . . (Mik: MulN 58). **2)** reculae, vasa, utensilia, supellex, v. res variae speciei Sl. [sachen, gerätschaften, gepäck]. Holmiján kapdosván (TKis: Pan. 7). A leveleket, süvegét és holmiét elhagyván, a késérők mellől elfutott (Szal: Krón. 307). A szeget falra szokták felverni: mellyre holmit fel-függesztenek (Bod: Lex. 173).

illyen-mi: [(aliquid) hujuscemodi; so etwas]. Tsak illyenmire élik a világot (Fal: NE. 4). A tanultt, forgott uri személyekhez nem illik, hogy illyen-mire éljék a világot (Fal: NU. 311).

né-mi: [quoddam; etwas, irgendwelch, irgend ein]. Nemy ewdewben: quodam tempore EhrC. 9. Nemy keveset: aliquantulum 10. Nemi kovesse: aliqualiter 83. Olvasvan nemi irasokat (DomC. 56). Tezen vala nemi vigasagot (VirgC. 78). Jo illatu nemy fanak magua (146). Valanak ott nimi firfiak, kik (Sylv: UT. I.88). Nimi edin száll ő reá, olĺ mint egĝ naĝ tiszta ruha (I.178). Nimi gonosz emberek: quidam mali homines (II.135). Egy némvdő [igy] mulnan szep tia születec (SzFabr: AmAff 16).

némiképpen: [quodam modo; gewissermassen]. Aggban, nemikeppen nyugodalmnak megfeselveen fekennye (DomC. 5). Nemykeppen ysmeryők (ÉrdyC. 97). Mykoron az erek eletőt hordozyok my zywukben, ymaran nemykeeppen nem wagywnk ez vylagon (170). Nemykeppen hasonlatlan volt eegyeb emberekhez (529b).

némikor, némikoron, némikort: 1) subinde Kr. [hie und da, zuweilen]. Nemykoron ez mondot frater Leo lata zent Ferenczet ezennere fewltewl felemeletleny; nemykoron latta ewtett felemelettleny faknak teteyere, nemykoron latta ewtett ezenne magassagra feluontleny EhrC. 64). Vegyetek eztekbe nep kezeth valo eztelenek ees erchetek nemykoron heyth emberek, ky az fyleth teremtette, nem halse (KeszthC. 251). Nemikorth taneitwanyinak mondwan öketh, nemikorth fyaynak, nemi-

koron baratynak (WinklC. 152). Kemenb ruhakat es nemykoron ciliciom foltochkakat zokot viselny (MargL. 2). El kel hadny hazat nemykoron (CornC. 150). Ne mikor héa lőt tiz száz ezerben, iffiakbol rendelt mast azoc hellyében (Gosárv: MagyB. Biiij). **2)** [aliquando; einmal, irgend einmal]. Yeweenek el nemykoron az teb zyzek ees (ÉrdyC. 150). Az el mwlt ideben nemykoron wytek wot el az ẅ zolgay az en zenamat (RMNy. II.29). Némikor Nóé felserkene, hogy kimenének (Tin. 264).

néminëmü, néminémü (*nemű nemű* MargL. 5. *nemevnemev* HorvC. 100. sat. CornC. 28. *nemű nemű* KBártf. 1593. Av3. *némű némű* képpen Land: Ujsegits. II.203. *nemű-nemű*-képpen Pázm: KT. 19. *némőnémő* Mad: Evang. 66. *némü némü* Gvad: FNót. VIII. *neminemy* EszT: IgAny. 65): quidam, aliquis MA. [ein gewisser, irgend ein]. Nemynemew kewekrel: de quibusdam lapidibus (EhrC. 7). Meg teccic neminemẅ zẅzről (TelC. 59). Mert eloszlot vala nemű nemű malazt az ev erchayaban (MargL. 5). Nemű nemű lengel hercegnek akaryak vala adnya, hazassagra (30). Vala egy időben nemynemew jambor ember (ÉrdyC. 338). Nemynemeẅ wton yarotwl zeplőben eseek az gazda leanya (339). Neminemw idwn twrtenek ilien dolog (VirgC. 15). Az szeretet neminemű szűzekben meg tapasztaltatot (Pécsi: SzűzK. 27). Eszt néminemű eset erre inté (Bes: HÉnek. A4). A rettegésnek néminémű erőszakát szenvedgyük (Illy: Préd. 25).

[Szólások]. Egy nemynemw azzony allath: mulier quaedam (JordC. 551). Ywtanak egy nemynemw vyzhez: venerunt ad quamdam aquam (735). Eǵ neminemő napon (TihC. 22). Egy neminemű ember vtra menvén: homo peregre proficiscens (Helt: UT. G5). Egi neminemő ember szőrzőt vala vaczor. Luc. 14. (KBécs. 1572. B5). Egy neminemő napon: quadam die (Kár: Bibl. I.512). Vala egy néminémő koldusis kinek Lázár vala neve (Lép: PTük I.1). Egy néminémű szigetbe kell pedig jutnunk (Illy: SzÉlet. II.37).

néminémüképpen: [aliquomodo; gewissermassen]. Az Christus érdeméért adatott segitségből áradott jó cselekedeti embernek, néminemüképpen érdemlik az bűnnek bocsánattyát (Pázm: Kal. 330. 702). Ha a lélek haborúságokkal néminemüképpen meg nem sózattatik (Illy: Préd. I.31). Ki a vétkezőt meg nem feddi, néminemüképpen hogy vétkezzék inti (I.82).

néminémüség: accidens C. Nem állatbéli, hanem tsak neminémüségbeli hasonlatosságot igért a kigyo (GKat: Titk. 62).

sëm-mi (*simmi* DebrC. 68. sat. *simi* WeszprC. 68. *sönemmi*? RMNy. III. XIV): nihilum, nil C. [nichts]. Még semmi: nihildum; nem semmi: momentosus C. Semmi ahhoz képest: nihil aliae civitates ad Crotonem MA. Mást semmibe hajtó: superciliosus PPBl. Semmi ember: homo obscurus, terrae filius Sl. Nenczen semym hanem czak engalya ruham (EhrC. 46). De maga semmin nem kerdec: nihil tamen interrogantes (BécsiC. 32). Semminel vaǵ kűsseb: nequaquam minima es (MünchC. 16). Semmi ol' fedezet, ki: nihil est opertum, quod(32). Semy az: nihil facit (JordC. 427). Semye lenek: ad nihilum redacti (721. 724). Semye tezy wketh: comminuet eas (KulcsC. 63). Semi vagok: nihil sum (TihC. 4). Semi nem wala (PozsC. 5). Ewnekyk semyt arta (ÉrdyC. 551). Mykoron semy nem kelne benne (337). Az frater kedeeg senkynek semyt nem zool vala (339). Az fwldiek semik az menieikhez kepest (VirgC. 99). Semy modon (RMNy. II.22). Masut is megh fogijak wennj raytunk, ẃgj oztan az mi zabatsagunk semminek walo lezen, jol lehet Acatius nem vamnak, hanem hyd beernek hyya az megh weteltt (RMNy. III.113). Semminе tartottuc mind őket (Born: Ének. 199). A szel mind el funa es mind semmié lőn (351). Az tudomany az hitnek igassága nélkűl semmi sem (Toln: Vig. 28). Senki ollyant nem czinált semmi országban: tale opus non est factum, in universis regnis (Kár: Bibl. I.311). Nem fél tőlőe semmit (MA: Bibl. I.13). Semmi ember nem tudhatya: nemo potest scire (I.98). Semmi dolgot ne czelekedgyetec: nullum opus facietis (I.104). Sem az alattomban valo jo intésen, sem az nyilván valo megfeddésen semmit adnac (MA: Scult. 210). Az istennek törvényében semmit meg nem tarthatunk; és lehetetlen, hogy ennek eleget tégyünk semmiben (Pázm: Kal. 205). Magunktól semminél és bűnnél egyéb nints bennünk (Pázm: Préd. 57). A tudatlan új gazda, ha olly földet lát, semmire bötsüli (26). Semmiből lett semmi (68). Illy semminek tart minket (Zrinyi II.180). Semmi bőcsűletbe vadnak (Alv: Post. 96). Semmi, sohuni ember (ErdTört. I.9). Nem is látom, hogy itt az portán az ellen semmit mozgódnának (ErdTört. II.140). Semmit ne fély (Hall: HHist. II.306). Kinnyok semmik (Illy: Préd. I.554). Semmi emberek: nulli homines (II.177). Semmit nem mást akart jelenteni, hanem hogy (II.3). Semmi keveset, hanem igen nagyokat vétkezett (II.474).

[Szólások]. Seminelis semmib es hazugnalis hazugb vagy (Tel: Fel. 196 Pázm: Préd. 65). Semminél semmiebb az, a mire épitik ezen elbizakodásokat (Fal: NU. 348). Ne legyen semmi közed anal az igazzal: nihil tibi et iusto illi (Helt: UT. H4). Szíve igaz minémüsége semmi löttképen el ne tünjék előle (Fal: UE. 412).

[Közmondások]. Fogd az semmit, s tarts magadnak: cape nihil et serva bene (Decsi: Adag. 306).

sëmmiként: nullatenus, nullo modo Sl. [durchaus nicht]. Semmikent nem akarya eletet meg iobbetany (HollPréd. 13).

sëmmiképpen. Semmiképpen nem: nequaquam, neutiquam C. haud MA. minime Com. Vest. 136. nequaquam BécsiC. 50. 75. [durchaus nicht]. Semy keppen nem vaǵ kysseb: nequaquam minima es (JordC. 357). Semy keppen ne eskwny: non jurare omnino (367). Zent Vyd semykeppen nem akarnaa (ÉrdyC. 337). Semikepen nem lehet ez (VirgC. 81). Semmi képpen ne menny által az én főldemen: non transibis per me (Kár: Bibl. I.139). Semmiképpen azt elmulatni nem igyekezűnc (Zvon: Post. I.17).

sëmminég: nullatenus ACsere: Enc. 232. Kr. [gar nicht]. A semmineg nem draga kővek homalyosak (ACsere: Enc. 254).

sëmmi-némü (*semmi nemü* Századok XI.419): nullius speciei, generis Sl. [gar kein]. Zűuenec semminemő zerzese nelkűl meǵen az zo zerent valo imatsagra (VitkC. 5). Semmy nemev evangeliomban iruan nem lelyevk (CornC). Seminemw embertwl nem feltek (VirgC. 47). Ne kévánnyad az te felebarátodnac semminemő marháját: nec concupisces proximi tui omnia, quae illius sunt (MA: Bibl. I.67).

sëmmire-való: homo nauci, flocci, nihili Kr. [nichts wert, nichts nutz]. Őseinknek jósága semmire-valo reánk nézve, ha mi magunk-is jók nem vagyunk: nobilitas et bonitas avorum et cognatorum non valet, nisi fuerimus nos ipsi boni (Gyöngy: Char. Elöb. 10).

[sëmmid-ik]

mëg-sëmmidik: exinanior. Ő zeprőiő nem semmidet meg: faex eius non est exinanita (AporC. 30).

sëmmis: nihil, nihili, nullius momenti MA. [nichtig]. Semmissé teszi: nihili facit, annihilat MA. Az fejedelem-is, az melly adomant egyszer meg adot, sem ő maga, sem massal megh nem masolhattya es semmisse nem teheti (Ver: Verb. 74). Semmissé tészi reménségét (MA: SB. 75). Mert, a mely hit, jó cselekedet nélkül vagyon, hóltnac, haszontalannak, semmis hitnek nevezi azt az sz. irás (Pázm: Kal. 757). Nem teheti a szombatrúl való parantsolatot semmisse (Megy: Bayle. 493). **2)** [zero; null] (MaróthiGy. Nyr. XIV.361).

[Szólások]. Semmissé hagyta [minden vagyonát elvette, semmijét sem hagyta meg, XVII. száz.] (Nyr. X.469). Engömet es az ő kegyelmességéből közzűlök ki nem hagyott, semmissé nem tött (Tin. 4). Hogy semmissé tégyen, nem gondoltam soha (Thaly: Adal. I.207).

sëmmisëd-ik: in nihilum vertor, pereo Kr. [zu nichte werden]. Mi minnyájan semmisedünk, és el-fogyunk, ha meg-vonsza kezét tőlünk az isten (Pázm: Préd. 66).

el-sëmmisëdik: ∾ Igy ez a kötés magától el semmisedett (Fal: TÉ. 732). Mikor az asszonyem tékozló, könnyen elsemmisedik ott az ősi maradék (Fal: NE. 24). Leroggyan ez a nagy oszlop és véle egyetemben elsemmisedtenek, a kik benne bizakodtak (Fal: NA. 241).

sëmmisít: annihilo, aboleo, casso Kr. [vernichten] (Zvon: Post. I.184. 527. Kr.).

mëg-sëmmisít: aboleo, casso Kr. [vernichten]. Meg semysőytee ennen magaat: semetipsum exinanivit (ÉrdyC. 48)

sëmmisül: exinanior DöbrC. 215. [zu nichte werden]. El-semysewl ky tekeeletlen vagyon: evacuabitar quod ex parte est (ÉrdyC. 97).

sëmmiség: nihilum, vanitas, inanitas Sl. [nichtigkeit]. Az én semmiségemnek mélységébe el merűl (Pázm: KT. 202. Tof: Zsolt. 586).

[Sëmmit]

mëg-sëmmít: [annihilo; vernichten]. Kenčezielec magatocnac kenčeket ménben, hol sem rosda, sem mol megnem semmieitic (MünchC. 24). Meg semmieitettetec istennek paranćolattat: irritum fecistis mandatum dei (42).

vala-mi: **1)** aliquid C. quodpiam MA. [etwas]. **a)** Ty nem twttok walamyt: vos nihil scitis (Pesti: NTest. 213). Mind hinni s mind cselekedni kellyené valamit, a mit az vr isten nyilván adatott az hívek eleiben (Pázm: Kal. 457). Az elő-hozott második bizonyság, ha valamire kellő, azt mutattya (708). Soha valami nékünk istent engesztelhetetlenné nem teszi, mint az egy kétségbeesés (Illy: Préd. I.4). **b)** Ez keep valami okert ez clastromtwl el vitetevt (DomC. 100). Valamy hodolt embereket fogdostak el (LevT. I.281). Im valami csikokat küldöttem, kd költse el jó egészséggel (LevT. II.219). Az macedoniai Mikles valami sereget gyűte köz emberekből (Helt: Krón. 76). Vgian ezőn nap valami neduessegethis hoz magaual (KBécs. 1572. E2). Valami módon: aliquo modo (Kár: Bibl. I.178). Valami edomitác: viri Idumaei (I.315). Nem menté ti hozzátoc valami igasság szerető ember (I.460). Hogy valami-módon meg ne hallyatoc: ne forte moriamini (MA: Bibl. I.3). Valami kevés pogányoc (I.12). Főze valami pépet: coxit pulmentum (I.22). Nem kell itt valami varásló guggolást eszmellenűnc és képzenűnc (MA: Tan. 1440). Ha valami úton módon kezünkhöz vehetjük, kegyelmed kezeihez bocsátjuk (Gér: KárCs. IV.408). Az elefánt másképen nem alhatik, hanem tsak valami nagy fához támaszkodva (Misk: VKert. 25). Alig tévén valami eggy fordulást, szerte széllel szaladozott (Rumy: MonH. I.114). **c)** Fel-forradok valami kevessé: subfervetio PPBl. Nedues és melegedő valami kenessé (Mel: Herb. 1). Valamikevesé enyhődik (MA: Tan. 9). Valami imigy amugy, kedvetlen, mintedgy kételenségből meg-mivelnec ugyan valamit (Tyuk: Józs.59). Nem tsak valami mulolan tekintette-meg a foglyokat, hanem szorgalmatoson megszemlélte (205). Avagy csak az külső sátor építésére valami kevés kecskeszőrt vihet még fel kisebbik fiam is (Nyr. XIV.463). **d)** Valami három ember: tres *aliqui PPl. Wallamy 400 forintara poztora vagon ze[v]ksege (RMNy III.39). Haragomban sokszor káromkodtam, teremtettével ugyan életemben sem szitkozódtam valami tiz vagy tizenkettőnél többet, de egyéb mindenfélét bőven szórtam (Haz. I.219). **2)** quodcunque, quidquid C. quidvis MA. [was immer, was]. Minden irgalmasság és törvényen kivül rajtam valamit elkövetni akarnak, elkövetnek (LevT. II.347). Mindent, valamit imádságtokba kértec, vészitec: quaecunque petieritis in oratione, accipietis (Helt: UT. F3). Valamiről istennek igereti vagion, be kel telliesedni (Fél: Tan. 516). Valami hit kőűl vagyon, bűn az (Vás: CanCat. 509). Mindeneket, valamie vagyon: omnia, quae possidebat (MA: Bibl. I.36) Valamijec volt, elhoztác: omnia, quae habebant, adduxerunt (I.44). Valami igazság vagyon a pogányok könyveiben, isten tanitásából vagyon (Pázm: Préd. b). Valamit egyebet miveliünk, tsak barmokkal köz szamárkodás (Pázm: Préd. 3). Valamit első kezdetben tanitot a hitnek minden ágazatirúl, utóbban-is azont tanitotta (Pázm: LuthV. 75). Megtartá az úr Dávidot mindenekben, valamire ment: ad quaecumque profectus est (Káldi: Bibl. 273). Valami az vr kőnyuębe nincz, nem tartozunk annac el hitelęre (Bas: Credo. 125). De valami az oka, én csak azért nem megyek örömest lakodalomba, hogy mihelt letészem süvegemet, mingyárást kész csúfság vagyok némellyeknek (Kopaszs). Valamiket azok a bőltsek a város kapuira irtanak, azok igazán a mostani világban mind bé-tellyesedtek (Hall: HHist. II.255).

valamicske: [aliquantulum; etwas, ein geringes]. Valamicskével felleb ér (Bethl: Élet. 314). Tégy valamicskét félre 24-bűl [a 24 órából] valami betsűletes olvasásra, ki szép mulatás ez! (Fal: NE. 19). Sz. Tamás ellen rugaszkodot, meg meg előaprétot valamitskét de materia prima, mind ezeket sűrűen őszvespékelte az iskolákban elő-forgo szokott terminusokkal (Fal: NA. 187).

Micske: [parvum quid, aliquantulum; etwas kleines]. Ha micskét nyujtot-is . . (Megy: 6Jaj. II.12). Elszakadt péntölöcském, kilátszik a micském (Thaly: VÉ. I.274).

Micsoda: **1)** quodnam? quidnam? MA. [was?] Micoda volt en bennem tenekőd vtalatos? (TelC. 23). Micoda vagon terolad (151). Myczoda ez? quid est hoc? (JordC. 45). De azok myczodak eenny neep kezeth? sed haec quid sunt inter tantos? (942). Meg tanwlny, mychodaak leegyenek dymőlchy (ÉrdyC. 577b). Mychoda ez, hog ez egy zerzetevssrevl enne nagy gond vagyon? (MargL. 63). Miczodak az hot mendőrgesek? (VirgC. 114). Manna, ez szot ennek előtte ig magarázták: miczoda ez? (Sylv: UT. II 168). Miczoda az isten iobian ulni? (Fél: Tan. 279). A kisertet kimutattya, kicsodák és micsodák vagyunk (Pázm: KT. 40). Micsodát ezelekedtél te? quid fecisti? (MA: Bibl. I.3). Mitsodája vagyon embernec, mellyet istentűl nem vőtt volna (Tyuk: Józs 267). Micsodád vagyon a mit nem vöttél? (Illy: Préd. II.220). **2)** [qui quae quod? qualis? welch-, wasfürein]. Mičoda bolondsaag, hogy zyz avagy es apacza leeg? (SándC. 31). Mychoda hatalmatok vagyon? (ÉrdyC. 550b). Miczoda heánal vagyoc még? quid adhuc mihi deest? (Helt: UT. S). Nem tuthatod meg, micziodu oraba iőnők te read (Mel: SzJán. 107). Miczoda valtsag: quae commutatio (Fél: Bibl. 28). Miczoda nagy nemzetség vagyon olly, mellyhöz . . . (Kár: Bibl. I.161). Kitsoda királlyoc, és mitsoda hadnagya van seregénec? quis rex et princeps militiae ejus? (I.490). Az evangeliom tanit, micsoda jutalmak, micsoda büntetések következnek (Illy: Préd. I.3). **3)** [quam; wie]. Tudja kéd, mitsoda üressek valának a bithiniai királyok? (Mik: TLev. 58). Látván, micsoda nehezen juthatna Elvirhez (Mik: MulN.193). **4)** [relativum] Sötérnek micsoda levelét vettem, imé, includálom, bízván kegyelmedre az válaszszát (RákF: Lev. 1654).

akár-micsoda: [quidcunque, qualiscunque; was immer, welch immer]. Akar mychoda rendbely embőr legien (RMNy. IIb. 275). Egy malaczot akar michoda vizben mossatoc (Mon: Apol. 317). Akar miczoda helyre az folyó vizec siessenec, vgyan az helyre viszsza mennec (Kár: Bibl I.623).

vala-micsoda: [quod, qualis, quam; was, welch, wie]. A myth az balnanyoknak aldoznak, az aldozath valamychyday (Komj: SzPál. 160. Sylv: UT. II.49). Fajd vagy fogoly, valamicsoda madár leszön (Radv: Csal. III.39. 61). Valamicsodában talál az halál, azonról itél-meg tégedet a biro (SBalog: TemK. 67). Valamitsoda nagy hideg volt, a meleg szintén ollyan nagy (Mik: TLev. 30). A szive ollyan hamis volt, valamicsoda szép volt személyében (Mik: MulN. 204).

Micsodás: qualis, cujusmodi MA. [wasfürein, wie]. **a)** [interrogativum]. Mitsodas szinüt? von was für farbe? KirBesz. 21. Mitsodás kivántatik, szőr kalap-é, vagy kásztor: quel chapeau, un vigogne, ou un castor KirBesz. 93. Már ha kd olyan arany mellé teszi, megláthatja kelmed, micsodásak voltanak (LevT. II.337). Énnekem kis gondom vagyon arra, mitsodás fára akaszszanak (SalMark. 1744. 62). Miczodás ábrázatu? qualis est forma ejus? (MA: Bibl. I.273). Lássuksza meg, miczodássac legyenec azoc az fogadás tételec (MA: Tan. 1294). Egyebekről örömest kérdezi: hic autem quid? emez mitsodás? amaz minémű? (Pázm: Préd. 63). Mi légyen a régi ember, és mitsodások az ő tselekedeti (161). Mitsodás formájú hadakozások voltanak (Zrinyi II.176). Az apostoloc ideicben regenten mitsodas volt a romai aniaszentegyhaz? (EsztT: IgAny. 323). A mi időnkbéli eretnekeknek micsodás kegyetlensége, mely nagy barbarussága, friss emlékezetben találtatnak, és azokról könyvek vannak irva (Illy: Préd. I.609). Micsodás minémüségének kel lenni az imádságnak (Illy: Préd. II. Tart. 2). Ezekből láthatja kéd, hogy mitsoda városban telepitettenek le bennünket, annak mitsodás lakosi vannak, mitsoda környéke, itt mitsodás szokást tartunk (Mik: TLev. 83). **b)** [relativum]. Melly hadakozás szintén ollyan retteuetes nagy vala, a mitsodást Atylla (Liszny: Krón. 252). Szemben mér állani egy ollyan homályosság fiával, mint á micsodás kormos Sámbár (Matkó: BCsák. 105).

akár-micsodás: [qualiscunque; wie immer] (Born: Préd. 431. ACsere: Enc. 91).

vala-micsodás: [qualis, qualiscunque; wie, wie immer, welch immer]. Emlekezünk-meg rólla, hogy valamicsodások; de azok-is emberek s' ne bancsuk őket (Tof: Zsolt. 373). Valamicsodás határokkal Erdély birattatott, azokban semmi igazitást nem kivánok (MonTME. V.35).

Micsodaság: qualitas Kr. [qualität, beschaffenheit], Tudgya a töb' teremtett-állatok mitsodaságát, és tulajdonságát (Pázm: Préd. 64). Azokis külömböznek: az ő materiájokban, avagy az ő mitsodaságokban (MHeg: TOszl. 93. 117).

Mielőtt, minekelőtte: antequam, priusquam C. [bevor]. Yewtew fyam bogy aldassek neked en lelkem my elwt meg halok: veni fili, ut benedicat tibi anima mea, antequam moriar (EhrC. 23). Mi élőt kakas zol, haromzer tagácmeg engemet: antequam gallus cantet (MünchC. 64b). Minec előtte zolanane, annac előtte lassoc (GuaryC. 51). Minec előttő imadkozni kezdez, zerezed tenmagadat belőlualo aihtatossagra (VitkC. 4). Mynek elette el kezdeneyek, annak elette lassok (DebrC. 526). Minek előtte a kacas barmath zoland baromzor tagacz te eel engőmeet (610). Mynek elette teghed zerezneelek anyadnak meheeben ysmereelek teeged (ÉrdyC. 341b). Mynd enne sok tagokat cristus my erettevnk halalra atta volna mynek elevtte csak egy lelket bagyot volna pokolba (CornC. 174). Minek előtte ők egiűve mentenek volna: ante quam convenirent (Fél: Bibl. 1). Minek előtte embernek szereteti vólna, már az előtt kedves istennél ember (Czegl: MM. 293). Az ki veled, szol szauad altal ölteni, minek előt bezidet el vegezte, illetlenseg (Erasm: Erk. 60). Minekelőtte az testamentomnak értelmérül perlekedgyünk, azt rostállyuk meg (Pázm: Kal. 91). Az fejes káposzta magvát vesd el kisasszony havának a fogytára, minek előtte dér akarna lenni (Radv: Csal. III.53). Minek előtte ő kivánságát bé-töltse rajtam, azon lészek, hogy én állhassak elsőben boszszút rájta (Hall: HHist. III.142). Hidd-el azt, hogy minekelőtte ez a te veszedelmes tanátsod végbe mennyen, meg-hal addig húsz-ezer ember a szép betsületért és az igasságért (III.237). Minek-előtte segétségűl hinánk, már jelen vagyon (Csúzi: Síp. 272). Minekelőtte megváljunk, egynéhány darab fahéjat ada (Mik: MulN. 324). Minekelőtte beszédhez kezdjünk, sikos és ártalmas nyelvünkre vigyázzunk (Fal: NA. 187). Minek-előtte meg párosodna, és bizonyos hivatalra lekötné életét, menno külső országok látogatására (Fal: NU. 317).

Miért: 1) [interrogativum: *meret* HB. *miért* MA: Bibl. I.197. Mik: TLev. 139. *myr* hagyal el engemeth PozsC. 9.]: quare, cur, utquid C. [warum]. Mundoa neki, meret num eneyc (HB). Myert vram: propter quid? (EhrC. 94). Myert ketelkődel? quare dubitasti? (JordC. 400). Miert zőrőztetik az uruosagh? (TihC. 5). Miert ti gondoltok gonozokat? ut quid cogitatis mala? (Fél: Bibl. 13). Kérdék tőle, miért nem sirattya fia halálát (Pázm: Préd. 487). **2)** [relativum, conjunctio: *myerth* EhrC. 56. 151. *mert* 149. stb. *meerth* LányiC. 31. *myrt* LevT. I.52. RMNy. II.14. *mört* III.6. *merten* TelC. 22. LevT. I.11. 57. 175.]: **a)** quia, quoniam C. [weil]. Syrok az barátokrol; myert vram? mert nem esmeryk en yo tetemet: quia non cognoscunt beneficia mea (EhrC. 94). Mert kedeg Joseph nem akarna őtet beadni, akariauala őtet titkon el hadni: J. autem cum nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam (MünchC. 15b). Mert soha nem ysmertelek tyteket, tawozyatok el en thwlem: quia nunquam novi vos (JordC. 374). S miert nem zol vala, nema őkőrnek neuezek (DebrC. 205). Merth az egeerek illatozzaak az polczon ualo keńereth: fel igyekőznek reaya (SándorC. 6). Myert zent jrasoknak tudomanya nekevl senky tevkelletes predicator nem lehet, annak okaert . . (DomC. 125). **b)** nam, namque, enim, etenim, nimirum, quippe C. [denn]. Ez oz ysten, mert ha ysten ev num volna benne bynut lelhetneyuc (KőnigsbT). Teczyk az nemynemew fratereknek gyylekezetyben; mer [így] vala az gylekezesben nemynemew frater: apparet in conventu fratrum; erat enim in illo conventu quidam frater (EhrC. 66). Bodogoc keǵesec mert ők biriac a főldet: beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram (MünchC. 20b). Merth ywendő, hogy herodes keresse az gérmeket: futurum est enim, ut Herodes quaerat puerum (JordC. 359). Mert nem mossak meg hw kezeket: non enim lavant manus suas (JordC. 400). Zerzetes kepen nem eltem, mert cristust nem kwwetem (VirgC. 3). Megh annales iob . .; mert myt haznal embernek w testen gywtrelmet tenni? (90). Azert vagiok teneked hamis, mert atte benned valo iozagot nem tezem enyme (94). Uizatert uolt ezokaert, mert lepedőit felette (RMNy. II.15). Itten az két O oda kelletéc tennem, mert egyébként nem diuidalhatoc vala (Helt: Arithm. G5). Az sem igaz, hogy isten az igazakat gonoszszal látogatja. Mert sőt azoktól minden gonoszt eltaszigál (Pázm: Préd. 36). Ezt a vizet is meg kelletik szentelni; mert a nélkül nem volna hasznos (Mik: TLev. 38. lev.). De már az is unodalmas kezd lenni; mert ugyanis mi haszna itt arról gondolkodni? (59. lev). **c)** [e h. hogy] Mondom kedeg tinektec, mert nem mehettec be meńńeknec orzagaba: dico enim vobis, quia non intrabitis in regnum caelorum (MünchC. Máté. ev. 5: 20.). Hallottatok, mert mondwan vagyon reeghen: audistis quia dictum est antiquis (JordC. 366). Mondom byzonynyal tynektek, merth Salamon nem volth olyan rwhazatos: dico antem vobis, quoniam nec Salamon coopertus est (371). Twdod ee mert az ffariseusok . . . megtantorodanak? scis quia Pharisei scandalizati sunt? (401). Twggyatok mert jdee ymaran ffel serkennewnk (ÉrdyC. 3b). Lattyok, mert nem vette heyyaban (520b). Te mondod, merth een vagyok (WinklC. 173).

vala-miért: 1) [quare? cur? warum?]. Egy kis fogyatkozásban azt kiáltja: noha mindenem vagyon, de úgy tetszik, semmim nintsen. Valamiért? mert fel nem állott, és süveget

nem vetett elötte Mardocheus (Pázm: Préd. 593). **2)** [aus welchem grunde immer]. Ki azt mondja halálának okának lenni, s ki azt, de valamiért, elég, hogy ő meghólt (MonTME. IV. 378).

Miért-hogy, mert-hogy: **1)** [quare? cur? warum?]. Miérthogy nincsen bátorságtok? quid timidi estis? (Pesti: NTest. Márk. 4:40). Miért hogy Luther az sz. János látásában nem láttya azokat az isteni villámásokat, mellyeket Calvinus látott? (Pázm: Kal. 465). **2)** quandoquidem C. quoniam MA. [weil]. Miert kegek hoǵ az eredet bin főkepen vaǵon az testől, nem zal az germökre az zilekről (TihC. 70). Myert kegek hoǵ maria ez iozagokat íǵőn ualla: ves erdőmle megh uigaztaltattatni (KazC. 8). Miert hogi vyaskodol, neuozetősse tezőn vristen (DebrC. 118). Myndennel follyeb zerety vala ewtet, myert hog' myndenben hywsseges es engedelmes vona (ÉrdyC. 338b). Az feyedelem kedeeg myert hogy zerety vala, monda ottan (uo). Megálda a hetedic napot, miert hogy ezen nyugott vala meg minden ő chinalmanyatol: quia in ipso cessaverat (Helt: Bibl. I.A3). Miért hogy minden dologban io az proba, ebben az speciesben szükséges, miért hogy elis vétkezhetel (Helt: Arithm. B3). Vala pedig ennec ideiebe ket kiral, mert hoǵ az Elat meg öle Zambri (Szal: Krón. 31). Es miert hogy az élet rőuid, az mi emlekezetünket mennel tonab lehet ki terieszteni: quoniam vita ipsa brevis est (Decsi: SallC. 1). Miért hogy bűnös vaǵ, azért kétségbe ne essél (Kulcs: Evang. 407). Myerthogy pedig az igassagnak vilagossagara inttottam: ezekaert az en meg teresemet, ez mai euangeliomra rendelem (HollPréd. 6). Nem fog lágyabban égni azért a más világon, merthogy több mással ég (Fal: 515).

Mihelyën: simulac, juxta, quam primum MA. [sobald]. Miheliön meg zerzek, ottan kih mulek (DebrC. 25). Mi hellyen meg asz, el szoktac vetni (Pécsi: SzűzK. 21). Mihelyen iobban fú az szél, menten el hiszi magát (Decsi: Adag. 184). Minden veszedelmekre bátorságoson rohannak az elefántok, mihelyen vért latnak (Pázm: Préd. 539). Mi helyen viszsza térünk: azonnal megh szűnik a tévelygés (Alv: Itin. 189). Mihelyeo olvasák, ottan esmérék (Matkó: BCsák. 231).

Mihelyësleg: ∾ Mihelesleg szivetekben meg oszlátok, legottan keletkezék a veszedelem (Mon: Apol. 424).

Mihelyës, mihenës: ∾ Gettri legottan (a tűz), miheles mihelt fel tamadnak (TelC. 250). Mihenes orán a lélek ki-mulic, mindgyárt azontul az isten itélő széki eleiben kell állani (Megy: 3Jaj. II.104).

Mihelyt (*myhelth* PeerC. 60. *mihelt* Ozor: Christ. 75. *mihelet* RMNy. III.118. *mihelet* Land: UjSegits. I.39. *mihel?* KazC. 43. *miel* 1548. CzF. *myhalth?* LevT. I.118. *miath?* 1559. CzF. *myholth?* LevT. I.98. *myholt?* RMNy. III.70. *myhent* LevT. I.292. *mihent* Born: Préd. 19. stb. stb. *mihént* Dial. 165. Gvad: FNót. 64. *myhánt* Zrinyi 5. 43. Radv: Csal. III.80. *mihelten* Thaly: VÉ. II.58 *miheltenséggel* Helt: UT. L5. *mihentest* MonOkm. XIV.85. XXIV.119): simulac, quum primum C. continuo, protinus MA. [sobald]. Mihelt a vyzben menenek ottan beleh tnalanak (DebrC. 177). Mihelt be jeowe, azontwl azt nekewnk megh jelented (RMNy. II.122). Mihelyt elkészűl, azontul küldöm (LevT. II.221). Mihelt meg tisztul à seb, az vtán vele ne kend, mert az ep testet is el ronttya (Mel: Herb. 62). Mihent az tőrőc az ő hitire kezd haytani azontul el vez birodalma (Mel: SzJán. 509). Mihelt ez fele magiarazatot latnac, ottan meg iednec tűle (Fél: Tan. Előb. 8). Mihent Moyses fel-emelte kezét istenhez, meg-tolták az ellenséget: mihent le-botsátotta, hátat adott a 'zidóság (Pázm: Préd. 44). Mihént mégh hala, ottan megh mosdek . . . (Lép: PTük. I.62). De mihelt megszűnt, menten köszörűlte ellene fogait (Czegl: Japh. 90). Mihelt letészem süvegemet, mingyárást kész csúfság vagyok némellyeknek (Kopaszs). Mostan is mihentest nagyságtok parancsolatja érkezett, mindjárt munkalkodtunk azon dolgokban (MonOkm. XIV. 85). Az úr isten mihentest által viszen az Tiszán, onnét is tudositunk (XXIV.119). Mihentest a ló a fűben haraphat, reájok akar menni (MonTME. IV.208).

vala-mihelyt: ∾ Valamihelt Pázmány illyen szókat olvas, mindiárást az maga értelmére chigházza (Bal: Cslsk. 68. GKat: Válts. I.806. László: Petr. 41). Valamihent (RákF: Lev. II 1).

Miként (*mykeent* ÉrdyC. 173. 606. *mykynt* DomC. 232. *mikınt* Sylv: UT. I.50): **1)** **a)** sicut, ceu, tamquam, quemadmodum MA. [wie]. Neky volt yllettetet ayakynal, mikent ysayas (EhrC. 1). Tőn mikent parančola ueki vrnac anǵala: fecit sicut praecepit (MünchC. 16). Öltözőt atokba mikent ruhaba, es be ment mikent viz ő belölibe: intravit sicut aqua in interiora ejus (AporC. 81). Legen te akaratod, mykent menyben es felden: fiat voluntas tua, sicut in coelo et in terra (JordC. 370). Boczassad mynekewnk . . ., mykent my es boczathwnk: dimitte nobis . ., sicut et nos dimittimus (JordC. 370). Legyen mykent kysseb: fiat sicut minor (607). Leztek olyanok, mykent kysdedevg (CornC. 186). Mikent felől mondvan vagon: sicut jam supra dictum est (DöbrC. 44). Mikent naǵ zomorosaga vala, azonkent naǵ őrőme vala (DebrC. 627). Nem wgy kegyetlenek, dee mykenth poor (tamquam pulvis) kyth zeel el fwth (KulcsC. 1). Mynd az few nepek, mykent urokhoz halgatnak wala, azent től keenczel aldoznak wala (ÉrsC. 472). Olyan szép színe, mint rubint gyémánttal mikint illik egybe (Balassa: Költ. 15). **b)** [cum, ubi; sobald, sowie]. Azonban a miként magamat ajánlom elmenvén, Chariclest templomban találom (Gyöngy: Char. 157). **2)** [quomodo? wie?] Minemű haszna legen e jelenesnek es mikent hasznal (Mel: SzJán. 2). Mikint bánék véle (Szőll: Dáv. 18). Ni miként szereté őtet! ecce quomodo amabat eum! (Szeg: Aqu. 12).

akár-miként: qualitercunque SI. [wie immer]. En soha nem karhozhatom, akar mykeent eellyek ez vylagon (ÉrdyC. 606).

vala-miként: **1)** [sicut; wie]. Ugy lép, valamiként kell akarattyának (Gyöngy: KJ. 10. Teleki: FLél. 20). **2)** quodammodo, aliquomodo Kr. [irgendwie].

Miképpen (*mikëpen*: qualiter BécsiC. 21. MünchC. 24. *mykipen* LevT. I.337. *mikepp* ÉrdyC. 579. *mikép* Orczy: KöltSz. 174. *az miképpen* MA: Bibl. I.37): **1)** sicut, quemadmodum, qualiter C. [wie]. **a)** Mikoron meglen eelne eznylagban mykeppen senteltetetth: dum adhuc viveret in hoc mundo, quasi sanctificatus (EhrC. 2). Mykeppen (velut) bolondott mewuetyk nala (57). Ne akaryatok sokat zolny, mikeppen az ethnykosok: nolite multum loqui, sicut ethnici (JordC. 369). Az diceretők közől nemeliek zőrőztettek egessegbnek neteleert: mikepen Ezekhias dicerete (TihC. 120). Mykeppen twlaydon ffyat eeltety vala nagy zeghenseeggel (ÉrdyC. 339b). Mykeppen wyz azonkeppen ky etlettem: sicut aqua effusus sum (KulcsC. 40). Le esek az fwldre vgy, mikepen egy megholt (VirgC. 35). Melto vagi halalra, mikepen toluay es igen gonoz gilkos (55). E tudomany nem chac ∾ istensegenec aiandeka, mikepen az egyéb è vilagi tudomanyoc (Helt: Bibl. I. a2). **b)** [quam; als]. Az istennek vyay felsegősb dolgot neem tőt: mikepen az zyzeth istennek aniat (TihC. 92). **c)** Mend fenlettenek, mykeppen ala meg tettyk: omnes fulserunt, sicut infra apparebit (EhrC. 2). Mire nem felelz vgy mykeppen en tegedet tanoytlak? quare non respondes sicut ego te doceo? (33). Mykeppen hytted, legyen te neked: sicut credidisti, fiat tibi (JordC. 376). Tudnod kell, hogy isten egy állatjában, mint mikepen olvassuk az credoban (RMK. II 127). Te visellyed minden gondunkat, mikeppen megfogadtad (Born: Ének. 139). Mikeppen Adambam elő lelek volt, azonkeppen a Christusban eleuenitő lelek vagion (Fél: Tan. 255). Az első verset igy kell forditani, miképpen mi forditottuc (MA: Bibl. I 58). A többinél gonoszbacka lőttenec vala: miképen mindenkoron a' szentekuec maradéki leggonoszb

tyranosokká lőttenec (Helt: Bibl. I. C2). **d)** Mert mikeppen hogy az emberi nemzet testből es lelekből áll . . .: nam uti genus hominum conpositum ex corpore et anima est (Decsi: SallJ. 1). Mikepen hogy azért nincsen nyavalyasagosb dolog, mint az bűnnek szolgalni: igy nincsen dicsősségesb, mint istennek szolgalni (Der: Préd. 205). Mert miképen hogy a tevék a vizet tisztán nem ihatják: azonképen vajki sokan vannak ollyan természetű emberek, a kik .. (Misk: VKert. 44). **e)** Lucach emlekőzyk arrol, mikeppen Jesus tanoytwan ew zerelmes tanoythwanyt wgy monda (ÉrdyC. 505). Ezekbwl nylvan megteczik, mikepen ez zent atyanak wbezede telyes volt kegiessegel (VirgC. 50). Egyes akarattal arra törekednek, mikép boldogságot népre terjeszszenek (Orczy: KöltSz. 174). **2)** quomodo MA. [wie?] Se aual ne gondol, mikepen egebec eznec vaǵ mit eznec (VitkC. 93). Naponkend tanoyttya vala ewtet, mikeppen kellene ydwezwlnye (ÉrdyC. 339). Emlekőzyk arrol, mykeppen wr isten kiwe hozaa az Izraelnek ffyayt Egyptombol (341). Nem tudom, az en lelkem mikeppen iűt az en testemben (Fél: Tan. 92). Micsoda miképpen legyen szagos, meg-szagollya, bűzli (Com: Jan. 62).

akár-miképpen: qualitercunque MA. [wie immer]. Zent kereztssegnek ydeyn, akar mykeppen leegyen [a keresztelés] (ÉrdyC. 351. Zrinyi II.190).

vala-miképpen: **1)** [sicut; wie]. Valamikepen vetkeztem ez binekbe: azonkepen hagyom istennek binesse magamat (VirgC. 3). **2)** quodammodo C. [irgendwie].

Mikor, mikoron, mikort (*mykorban* HorvC. 229. *mikorba* Born: Evang. I.441. a *mikorba* — ackorban Mel: Jób. 10. stb. *mykoronthan* LevT. I.82. *mykorontan* RMNy. II.99. *mikorontan* Helt: Mes. 363. Mel: SzJán. 503): **1) a)** quum C. [wenn, als]. Volt senteltetet ystentewl, mikoron meglen eelne ez uylagban: fuit sanctificatus a domino, dum adhuc viveret in hoc mundo (EhrC. 2). Mycorth yutottuolna az herre: ffrater bernald lakykuala egy erdewben: cum pervenisset ad locum, frater B. stabat in silva (9). Oh Maria, mit művelz vala, mikoron aldot fyadat ekepen latod vala gőtreni (VitkC. 84). Nem mossak meg kezeket, mykoron kyńeret eznek: non lavant manus suas, cum panem manducant (JordC. 400). Mykor az eueklessek el wegeztettenek, ime hallattatek (TelC. 303). Ne menched magadat mykorban meg feddetevl (HorvC. 229). Mykoron hoztaak vona ez zent zyznek koporsoyhoz, ottan ky meene ew belőle (ÉrdyC. 341). Meg hallyok mykoron zent paal apostol eeleteet el veegzengyek (371). Mykoron en oda menendők, az ew zyveet te zerelmedre gheryeztőm (549b). Mykorth az tewb sororok aloznak, tegeed ileth alomnekewl mulatnod (VirgC. 132). Mikorontan 10 akarsz valamelly számot meg sokasítani, tehát az compendiom által foghy hozzá (Helt: Arithm. C8). Mikorontan tudni akarod hány orakort legyen, végy fel egy szalma, auagy fű szállat . . (Cis. N). Mikor az üdő kivánnya, hogy az úr vatsorájához járullyunk (Pázm: Préd. 738). Mikoron ejendel es meg elegedendől, akkor dicserjed az te uradat istenedet (Szár: Cat. Z2). **b)** Chak egy chep essev sem eseek ev reayok, mykoron latnayak az essevt mynd keetfelevl esny (DomC. 240). Ha ualaki halottat tamazthatna, mikoron ezők termezet zerent ne lehessenek: igőn naǵ hattalmassaga ielőntetnek ky benne (TihC. 90). Mikepen merezlőtte uot az zizessegőt fogadnia: mikoron ez az o tőruenbe megh tiltatot uot (272). **c)** Mert mikoron leǵek igőn nagh binős: tudom hogh megh nem halgač (138). Mikoron [az étel] híg volna, az eszterag hejába vág vala hozzá az ő hegyes orrával (Pesti: Fab. CzF). **2)** [quando? wann?]. Vallyon mikor: ecquando C. Ebbe ielentetet meg, miképen es mikoron lött legyen é vilagnac kezdeti (Helt: Bibl. I. a2). Mikorba iutotac Bethleembe es mig voltac ot (a magusok), nem iriac meg (Born: Evang. I 441). Mikorba iött el az Christus? (Kulcs: Evang. 8). Az időre kell tekénteni, mikorban vetettek meg: attendendum est tempus abolitionis (Ver: Verb. 223). Mennyi népet küldesz el, és mikorba inditod, és mi móddal, ird meg (MonTME. III.19).

ha-mikor: [quando, si quando; wenn, wenn je]. Mert hamikort birand tested, királyságod ottan veszted (ÉrsC. KatLeg. 1957. v.). Három istenaszszonyt látnál itt rendében, hamikor tekintnél ezek seregében (Gyöngy: KJ. 1. 12).

hol-mikor: nonnunquam, interdum, subinde Kr. [mitunter, ab und zu]. Reá alkuszom, hogy a mód nélkül való szabadság és felettéb barátságos conversatio, itt amott, hol mikor, ejtett légyen sebeket mind a két renden (Fal: NA. 203). E mellett az-is igaz; hogy hol-mikor a gondviselőkben-is meg-vagyon a ki-vető (Fal: NU. 255). Egy ember a másikra szorúl hol-mikor (Fal: UE. 422).

vala-mikor: quandocunque SI. Káldi: Bibl. 250. [wenn, wann immer]. Valamykoron hyvandlak tegedeth (in quacunque die invocavero te), megysmerem merth the vagy en istenem (KulcsC. 134). Valamikoron az kigyo megmarand valakit, teként vala az értzből őntőtt kigyóra, és meggyógyul vala (MA: Bibl. I.140). Valamikor ezt meggondolom, ottan ezt kell kiáltanom (MA: Scult. 4). Augustus császár, valamikor a tanátsban szólott, otthon le-írta, a' mit akart mondani (Pázm: Préd. b3). Valamikor a gondoszlélek megragadgya vala Sault, Dávid vészivala a citarát, es veri vala kezével (Illy: Préd. I.78).

Mikorra: **1)** [bis zu welchem zeitpunkt?] Mikorra érkezhetik Bécsbe, kérem irjon Kd felőle (LevT. II.257). Mikorra iősz viszsza? quando reverteris? (Kár: Bibl. I.428). **2)** [ad quod tempus; bis für die zeit wo . ., zur zeit als . .] A mikorra lehetett, elkészitők a repartitiót (Bethl: Élet. II.72).

Mikorbéli. Mikor-béli idejében [in qua aetate] kőteles ember a gyónásra? (Barna: Isk. 291).

Minekokáért (*miokaert:* cur DebrC. 22. KazC. 4. *mi okaert:* cur Ozor: Christ. 138. *my okkerth* RMNy. II.58. *mi okért?* Illy: Préd. II.493): **1)** [quoniam] quare, quamobrem SI. [weil, da]. Merth mynekokaerth az my ydwezyttenknek my keztenk walo mwlathasa leen ez okaerth, hoǵ az ő hythy kylemb kylemb byzonywlasokal es thanwsagokkal meg eresswlne, illyk azert, hogy meltho halakath agywnk (ÉrsC. 132). De mynekokaerth embereknek ő lelkők nagy dragalathos, azert az pokolbely ellenseegh myndenth nagy kesertetőkkel haborgath (270). Mynek okaerth az 133 foryntrol ighazat akarth nekőm tennye, annak okaerth ez may napon az felywl megh irth 133 foryntrol telyessegel megh eleghetőth kez penzwl (RMNy. II.121). **2)** Miokért: cur? SI. [warum?] A menyra en erthewthem, hogy az warmegye mjokaerth hywatha wona az wrakath az gjwlesbe, azth az heaba walo okoth en ke-nek meg írtham (LevT. I.158). Es mi okaért illete vólna: et ob quam causam tetigerit (Helt: UT. R.2). Miokert, mi vegre? (Mel: SzJán. 5).

Minél: [quo; je]. **a)** Mynnel előzőr (ÉrsC. 276). Walamyth mynnel hamarabb erthethendők, hamarsaggal naghss: thwdasara adom (LevT. I.167). Ásó kapákat minél többet szerezzenek (TudTár. 1839. 256). **b)** Az minél gyakrabban az alkalmatosság, tudósítson (II.233). Minél inkább láttatik becsülni, annál inkább hazud (Bethl: Élet. 27). [Vö. **MENNÉL**]

Minëmü, minémü (*menemw* VirgC. 82 *menemev* DomC. 184. *menyemiw* LevT. I.66. *menemű* Decsi: SalC. 30. 42. Vás: CanCat. 582. *menemu* TudTár. IX.69. *menemő* MA: Scult. 264. a *mőnemű* Helt: Krón. 85): qualis, cujusmodi C. [wie, wasfürein]. **a)** [interrogativum] Minemő ki menetet e dolog vallon: quem res exitum habeat (BécsiC. 8. 32). Mynemw erdemtek lezen? quam mercedem habebitis? (JordC. 368). Az setetseeg mynemw leezen? tenebrae quantae erunt? (371). Mynemw ez? qualis est hoc (377). Minemő halallal kell meg halnod (BodC. 1). Yme

lassatok mynemew nagy byne volt az fraternek (ÉrdyC. 340). Meggondoluan wtet minemw diehwseges helth az menorzagba tartnak neky (VirgC. 64). Mondom lassátoc meg minemű a földet, kőnére, a vagy ősztéuér: considerate terram, qualis sit: humus, pinguis an sterilis (Helt: Bibl. I. VVv2). Soc peldat hozhatnec erre, minemű helyeken az romaiac az ellensegnec nagy hadat keues magockal meg uertec: memorare possem quibus in locis maxumas hostium copias populus Romanus parva manu fuderit (Decsi: SallC. 7). Az aldozatoknak minemő állatokbol kellyen lenni (Kár: Bibl. I.88). Megbeszéllée minemő dolgoc estenec: narraverunt, quae accidissent (MA: Bibl. I.40). Hát te ki vagy? mi-némű vagy? (Pázm: Préd. 63). Minémü penitentiát kel tartani a' bünösnek? (Illy: Préd. II. Tart. 1). Minémü légyen az antikristus bélyege, mellyet fognak hordozni az ő követői (Illy: Préd. II. Tart. 5). **b)** [relativum]. Mynemewket sonha nem tewt: quae nunquam fecit (EhrC. 49). Bezedeben semmy . . chufsag nem volt, mynemev bezedekkel eelnek az gonoz erkevlchevek (CornC. 53). Emynemew sentenciaba en hoztam Erdedy Peterth azt k. yol twgya (LevT. I.46). Mind megirta azokat à minemű fő dolgoc löttenec e vilag kezdetitől (Helt: Bibl. I.e3). Minemű az wra ollyan az szolgáiais (Decsi: Adag. 128). Nem lőn ollyan előmeneteli az minemőt isten kévan vala (MA: Bibl. Előb. 1). Az ruhánac közepin likat is czinál vala, mint egy pántzélnac minémű lika szokot lenni (MA: Bibl. I.86). Erköltse ollyan vólt, minémű tanítása (Pázm: Préd. b4). Mi-némű az anya, ollyan a leánya (199). A bornak füsti-miatt olly töredelmes szüvel nem lehetnek, a-minémüit kivánna az életnek utólsó szököllője (Pázm: Préd. 227). Ollyan az élet, minémü a szív (Illy: Préd. II.212). Az életnek egyenessége nem emberi, nem a minémüt Numa ád, hanem isteni (Illy: Préd. Előb. I.2). Am, a mi-némű békesség hirdettetett teg-napi napon, gloria in exelsis, ma abból, tellyeséggel ki-koptúnk (Csúzi: Síp. 689).

akár-minëmü: qualiscunque, qualequale MA. [welch immer]. Akarmi nemő keménsegetis el zenuedhecz (VitkC. 56. PozsC. 24). Akar my nemewkh (RMNy. II.33). Ne haichia fülét akárminémű heuolkodo beszedekre (Mon: Apol. 2). Itt nem akárminémű tulajdonságit vadászszuk az ecclésiának: hanem oly bizonyos jelenségit . . (Pázm: Kal. 566). Akár-mi-némü nagyméltóságú ember sem egyéb, hanem gyarlóságok tüköre, szerentse kereke játéka, állhatatlanságok képezése (Pázm: Préd. 652).

vala-minëmü: **1)** [indefinitum, quidam, aliquis; irgend welch, irgend ein]. Hogy valaminemw esetőt anagy valami zeplőt ne vonna: incelkődec ez vilagot elfutnya (TelC. 1). Walamy nemew barom meg wetteleyert (RMNy. II.88). **2)** [relativum] qualiscunque MA. [welch-, wie]. Valami nemőknec akaronc leletetni, olanoknac zereźuc meg makonkat (VitkC. 6). Valaminemű rend tartással operálod meg az regula detri szerént, de ismet ollyan modon fordicz meg (Helt: Arithm H6). Valaminémű szókkal a sz. irás jelenti a hitnek szükséges-vóltát: mindenestűl hasonló szókkal jelenti egyéb jó cselekedetek szükségességét (Pázm: LuthV. 420). Valaminemű nevet adott Adam minden állatnac, az à neve: omne quod vocavit Adam animae viventis ipsum est nomen ejus (MA: Bibl. I.3). Szintén olly jó akaród leszek, valaminemű ellensége voltam ő neki: non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est (Balog: Corn. 30).

Minëmüs: [qualis; welch-]. Az mÿnemŭs betegsegben wagok, azon betegsegben őrwlők es wygadok (RMNy. II.107).

Minëmüség: qualitas C. [qualität, beschaffenheit, eigenart]. Ideknec minemősegétől: pro qualitate temporum (BécsiC. 83). Józan gondolkodással meg kell tekintenünk mitsodaságunkat, és mi-némüségünket (Pázm: Préd. 64). A szélnek minemüségeből tégy a szél felől itiletet (Czegl: MM. 83). Meg kel gondolni a házasulok minemüségét (Illy: Préd. I.167). A makulának minémüsége, mivolta (I.175). A mustár maghoz önnönmagát hasonlitotta az ur; és ezt a mustárnak négy jeles minémüségiből probállya (Illy: Préd. I.244). Minden cselekedeted olyas minémüséggel legyen, hogy uri személyeddel s állapotoddal épen öszveférjen (Fal: NE. 31).

Minö: [qualis; wasfürein]. Minő bátorság kell igaz erősséghez (Orczy: KöltI. 58). Mi kötelesség marad az atyáknak, mely az a szelidség, ki szükség fiaknak, minő viselés kell házában polgárnak (58). Minő a szolgálat, olyan a fizetés (69). Minden lépésemre szidnak, ütnek vernek, étkem oly, a minőt sertésnek kevernek (Gvad: RP. 27).

[vala-minö]

valaminöképpen: [quomodo; wie]. Ugj birhassa, valamjneo kippen akarja hasznat veony (Thewr: NyelvK. 24).

Mióta, miolta, miulta (*mioltol* MünchC. 125. *miuta* Born: Préd. 281. Land: UjSegits. I.13): ex quo tempore MA. [seitdem]. Mywlta emberek voltanak: ex quo homines fuerunt (JordC. 914). Yme ymaran tellyesseggel ewt eztendey wagyon, my wlta peniteneiat tart (ÉrdyC. 340). My wlta foghwa ky meentem, sem eettem ywttam, sem eheztem zomeehoztam (514) Kic mind valanac à Juda nemzetiből, mijolta az sido orszag ket fele szakada (Szék: Krón. 77). Miúltától fogvást (Hall: HHist. III.102). Miúltától fogva (MA: Bibl. I.236). Tizennegyedic nap miólta étlen vattoc: quarta decima die expectatis jejuni (IV.134). Miolta tiétek, attol fogna . . . (Bal: CsIsk. 32). Mijóta itt be voltak, bejühettél volna (RákGy: Lev. 94). Hozzád jobb kedvet mutatott, miolta az kormány kezedre juthatott (Thaly: Adal. I. 119b). Hatodik esztendeje, mióta együtt lakom vele, de soha csak visszálkodó szavát sem tapasztaltam (Haz. I.216).

vala-mióta: ∾ (Megy: Dial. Előb. 1).

Mire: **1)** quare MA. quare; miért Com: Vest. 143. [warum?]. **a)** Myre kesel altalmened ez vyzen? quare differs ultra flumen transire? (EhrC. 18. 60). Mire iötöc en velem? cur venitis mecum? (BécsiC. 2). Mire ketelkedél? quare dubitasti? (MünchC. 42). Myre vattok el felelmesek? quid timiti estis? (JordC. 377). Ha isten ez germec, hat mire fel herodestől? (DebrC. 341). Myre syrz? (TelC. 28). Myre ne syryak, ha . . ? (CornC. 109). Monduak vala: myre lakozyk Cristus byneseklcel? (ÉrdyC. 539b). Mire giwtrwd magadat ez imatsagba? (VirgC. 18). Te mire twtel az kegiessegnec elene? (48). Myre myelytek ezt? cur facitis hoc? (Pesti: NTest. 127). Mire nem űzhetők ki mű azt? quare nos non potuimus illud ejicere? (Sylv: UT. I 27). Abraham nem érte azt, mire kelletneiec megölni fiat Isaakot (Mon: Apol. 300). Mire hozád altal ezt az népet az Jordánon? quid voluisti traducere populum istum Jordanem fluvium? (Kár: Bibl. I 199). Mire hadsz minket meghalnunc? quare morimur? (MA: Bibl. I.45). Mire távozol tőlünc? (V.6) **b)** Myre hoǵ nem ertytet [olv.-tek]? quare non intelligitis? (JordC. 404). Mire hog istennek zolgait . . . kesertevd? (DomC. 65). Mire hog nem meeǵ te el a fraterekkel? (ÉrdyC. 339). Mire hoǵ sok hitlenek e világon naǵ bátorságba élnek, az igazak niomorganak? (Mel: Jób. 50). Mire hogy meg nem alúszik a ver bennünk? (Lép: PTük. I.407). **2)** [mikorra; ad quod tempus; bis zu welchem zeitpunkt, wenn]. Mire a fényes nap háromszor felsütne, hejh! magyar lobogó lesz oda feltüzve! (Thaly: Adal. II.118).

Miség: quidditas GKat: Titk. 1119. 349. qualitas, natura rei alicujus SI [beschaffenheit]. Jozagoknak mysygyrewl (Ver: Verb.[2] 159). Hogy tudgyad rabságom miségét (Gyöngy: KJ. 59).

Mitöl: [quo; je]. K. kwlgye fewl mytwl hamarab lehet (LevTár I.65). Azon kell lennünk, hogy őket a mellől mitűl hamarább el-rántsuk (Veresm: Lev. 194). [Vö. **MENTŐL**.]

Mitölfogva: [ex quo tempore]. Ymo inmár heth napok multanak el, mytőlfogwa az istenek aldozatoth nem võtteuek (KrisztL. 5. TelC. 135. Pesti: NTest. 151).

Miután, minek-utánna: [postquam; nachdem]. Myvtan yuta az herre holoth ffrater fferenc lakozykual . . : azert ezekbe venek, hogy azoon angyal yelent volna (EhrC. 19). Mi utan kedeg mégfordoltuolna ő napahoz halla ő tőllő: postquam autem reversa est (BécsiC. 6). Kelyetők fel my vtaan meg alaaztattatok (CzechC. 75). Minec vtana meg ńvgoznac vala, az czyllag el ered vala (DebrC. 330). Minek utanna imadac az iesust, es meg terdre esenec (340). Minek utanna ezők lenek, kezdenek az apastolok ebbe celekődnie: postquam haec gesta sunt (TihC. 381). Azth feellyeetek, ky, mynek wtanma megh ölend, hatalma vagyon az őrők tyzre vethny (ÉrdyC. 356). Isten az ő teremtet állattyát ismerni sem akarja, minekutánna magát megferteszteti (MA: Bibl. I.6). Minekutánna imádkozanduuc, megterűnc hozzátoc: postquam adoraverimus, revertemur ad vos (I.18). Minekutánna à levita ötven esztendős, annakutánna ne szolgállyon (I.127). Eltűrte egy darabig, és minek utánna megsokallotta volna, illy rendelést tett, hogy (Fal: TÉ. 642. 680).

Mivel (*myel* LevT. I.35. 40): **1)** [quo; je]. Eelween megh nywzataa (az apostolt), hogy mywel nagyob keent zenwedne, az wtan feyeet veetetee (ÉrdyC. 508). Mynd karyayrol feyeeről mynd[en] zeepseegőt eekősseegőt le hanyot vetőth, hogy mywel nagyobban magaat megh alazhatnaa Cristus zyne elốt (640). **2)** [quum, quia; da, weil]. Mykeppen lehet az ty Christustok isten, ha azt mongyatok, hogy zyletet, meg őletőt es el temettetőt, mywel mynd ezek az istenben nem lehethnek (ÉrdyC. 187). Mivel a biblia igazgató sinórja az űdvősség úttyának: nem lehet hogy abban a gyülekezetben isteni igazság lehessen, mely ennek kőnyveit, bötűjét, és igaz értelmét bizonytalanná kétségessé tészi (Pázm: LuthV. 148). Mivel nálam állapotossab ember, meg tselekszi (Pós: Vetélk. 50). A mi köntősűnknek egy része rosz posztóból állván, mivel tsak főldből valók vagyunk, azt gyakran megtekintsűk (Hall: HHist. II.50). Mivel az oroszlán nem akart néked ártani, én sem bántlak; de meglásd: mántúl ne vétkezzél (II.179). Isten ellen gonoszt ne mondgy, mivel néki minden úttya igasság, itélet, és jóság (II. 230). Mivel én az Ántiókus leányát kértem, és néki kérdésére igazán megfeleltem, már veszedelemben forgok miatta (II.267). Mivel te nem szégyenlettél engem a földön hordozni, én sem szégyenlek téged az egekben (Hall: Paizs. 455). Szemenmre hánnya, mivel igen bánnya (Felv: Dics. 50). Olaszországból Galliára menjünk, mivel a sok magyarokat Galliában vágták vala le (Liszny: Krón. 157). Mikoron itiltetnek el-tsabulnak, es mivel el-tsabulnak, ismet meg-itiltetnek (Megy: Cowp. 169). Mivel erősségekkel semmit sem használnak, elmennek és patvarral fogják a dolgot (Ker: Préd. 551). Felettébb szükséges az kegyelmed velem való megegyezése, annálisinkább, mivel tudom esett értésére kegyelmednek is, hogy az német tegnap Füredhez szállott (RákF: Lev. I.642). Maga személlyének lejővetele is szükséges lészen, mivel mindazokat irásban nem tehhetni, az mellyeket hosszas discursusokkal jobban lehet dilucidálni (I.643). Bár acél vagy, csak megemészt, mivel tűz, a szerelem (Amade: Vers. 62). Olly zomorú hír van, hogy vízbe halt vólna Nagysád vadászaton, mi ugyan gondoltuk, hogy tán halászaton, mivel ki vadászna illy nagy áraszaton (Gvad: Idöt. 37). **3)** [quod; dass]. Az kywalt keeppen valo zyzről semy ketőlkődees nynchen, mywel feellyeb valo zentsseeggel meg nem zentőltetőt volna (ÉrdyC. 530). Ez napon hozá meg hirül Uzi János szolgám, mivel az vezér az sánczokat ma vette meg (TudTár. 1839. 316). Irja, hogy megértette azt, mivel az vezér Ujvárat török császár számára akarja tulajdonitani (TudTár. 1839. 322).

hogy-mivel: **1)** [quod; dass]. Ezőn az frater ieronimos igőn codalkozik uala, mert neky vǵ tcecyk uala, hoǵ miuel almadoznek (KazC. 66). Meg kerdek, hoǵ ky uona az ꝟ hazaban, Eufemianus keǵek kezde magat menteny, hoǵ miuel nem tudna (77). Mondwan hogy mywel hw nagy tehetseghw̃ vona: dicens se esse quempiam magnum (JordC. 733). Dyczekődyk az edes zyz Maria, hogy mywel ewtet isten valaztotta (ÉrdyC. 158b. 205b). Ast monda, hogy ew neky Lossoncy vram meg hatha, hogy myel semy kezyth ne assa hosza (LevT. I.35). Debrecembe oly gonoz byrth ballank, hody myel az torokok az my foldo[u]kre yndwltak wolna (40). Ylyen lewolth kewanek hody adna k., hody en myuel anam akaratabol mentem wolna be Zaagban (41. 100). Hogy megismerie ez világ, hogy miuel zeretem az én atyámat: ut cognoscat mundus, quia diligo patrem (Sylv: UT. Ján. ev. 14: 31). **2)** [ut; damit]. Mikoron kezeit vetőtte uona az niozolara, hoǵ miuel le rantana, legottan kezei az niozolahoz ragadanak (TihC. 383). Keresnek tanosagot, hoǵ mywel hwtet halarra adhatnaak: quaerebant testimonium, ut eum morti traderent (JordC. 443). Sokak hamys keepwtalo zeerzetesseegőket tamazthnak, hogy mywel mast el hytessenek (ÉrdyC. 31). Neegy rendhely okaat vetyk: . . negyedzer, hogy mywel nylwan legen wr istennek ew nagy yrgalmassaga (208). Kyk mynd arra voltanak valazthwan, hogy mywel ewk ees ne essneenek kethsegben (273). Vyzeth erezte ewnekyk az kemeen kew zyklabol a pwztaban hogy mywel chak ne zwgodnanak ew ellene (341b). Ezt en nem azert irom, hog Bertalan Ámbrusnak kedweskednem vele; irom azert te k[egyelmednek], hog mjwel Chany vram se wenneye ezt jwwendwbe es k[egyelmednek] nehez newen (LevT. I.71). Bizoniara sokaknak az planetak kőszől bantasa esik, hogi miuel az vrasagoth meg né nierhessek (KBécs. 1572. D5).

Mivel-hogy: **1)** [quoniam, quia; da, weil]. Tennetek ylyen wallasth: hody Bey Andras be me[n]th wolna Zaagba my[n]th hatalmas, myel hody az w felezegeys illete wolna (LevT. I.41). Miuel hoǵ ellensegi partolasanac ellene nem alhatot volna, ő a szerenczenec kesz volna engedni: quoniam factioni inimicorum resistere nequiverit, fortunae cedere (Decsi: SallC. 25). Miuel hogy nem hittetec énnekem, azért nem viszitec bę a gyűlekezetet: quia non credidistis mihi non introducetis hos populos (Kár: Bibl. I.139). Az gyermekeket szaggattyác az meduéc, miuel hogy az Elizeust meg czufoltac vala (Kár: Bibl. I.332). Az ember iob az ő báluáninál, miuel hogy ő él (Kár: Bibl. I.645). Igen megrémüle az néptől mivelhogy soc volna (MA: Bibl. I.141). Mivelhogy fiam meg él, czac fele részint hólt meg az én uram (MA: Scult. 890). El-vesznek, mivelhogy az igassagnak szeretetit nem vőttek-be (Megy: Cowp. 166). Mivel az, hogy ők ennekem gyakorta mind magam s mind országunk javára s megmaradására való dolgot izengettenek, azt végeztem magamban, hogy (TudTár. 1839. 318). Tehát az oltári szentségnek imádása szokásban volt az eleintevalo ecclesiában; mivel hogy ezen szent atyák az első negy saeculomban éltenek (Szentiv: Verseng. 72). A tevének sok ijas-fijas gyomrai vannak, mivelhogy tövisses eleséggel szeretnek élni mellyhez illendő húsos nyelve és kemény inyei-is vannak (Misk: VKert. 39). **2)** [quod; dass]. Mondanak, mivel hogy élne (Born: Préd. 251b). Hírt hozánac neki, miuel hogy Magyarországban pártolassoc lőttenec volna ellene (Helt: Krón. 62).

Mivolt-a: qualitas Ver. res, negotium, qualitas rei, causae MA. [beschaffenheit, natur]. Iǵ vegeztec el az zent doctoroc az imadsagnac mi voltat (GuaryC. 52). Vram Jesus, athya vr ystennec egyetlene ees ő mywoltanak abraza (CzechC. 20). Kyhez hasunlatus embert ew mywota zerent alyg zylt ez vylaagh (ÉrdyC. 560). Artatlan myvoltaat, eerdemes voltaat (572b). Ees ew mywoltanak fenessége (PozsC. 12). Az ꝟ mivoltokbul bŵnősők (Ozor: Christ. 98). Az űdőnek mi volta szerint: pro temporis ratione (Sylv: UT. II.103). Az éu műuóltom szerent, ꝟgyekősztem az Magyar országot meg óltalmazni (Helt: Krón.

101). Ha igazan akariuc szamlalni minden ezickelyt à Credonac az ő miuoltába mint rẹgen volt (Bas: Credo. 129). Eszt reménlyed, az esztendőnec minóltáról: bő bort, és minden féle gabonánac kétségnélkűl nagy bőwséget (Cis. E). Felséges mi-vóltához képest (Hall: Paizs. 393). Mindenic az ő örökségénec miuolta szerint adgyon: singuli juxta mensuram hereditatis dabunt (Kár: Bibl. I.155). Christusban, az ő alázatos mivoltában megne botránkozzéc (MA: Scult. 44). Az isteni felségnek tulajdon mivólta egy szóval elégségesen kimondható nem lévén (Pázm: Préd. A). Röviden megmagyarázván a reménységnek állatos mivoltát (171). A mi keresztyénségünknek két fő mozdulati, vagy mivóltai vannak (Mad: Evang. 489). A ki valakinek állati, és személyi mi-voltát nem tudja (GKat: Válts. I. Előb. 6). A dolognak mivoltán nagy csudálkozással megposdulván mind az egész leveleket a felséges fejedelemnek küldék (ErdTörtT. I.35). Olly képben adja elő gondolatinak mivoltát, mintha belől mást forgatna (Fal: UE. 370). A válogató finom-íznek mi-vólta azt hozza magával, hogy ha mire számot tart, akkor részesűlhessen benne, mikor szintén javában tapasztallya lenni (Fal: UE. 386).

MIÁ, MIATT (the k. *myath* wez el az my wrwnk ees my *myaltwnk* [?] LevT. I.22. *miát* Zvon: Post. I.1. *miát* Zrinyi I.17. II.134. Vás: CanCat. 624. *myáttok* Pethő: Krón. 134. *myátt* 170. *miátt* Biró: Préd. 12. vrnak mondasa proffetanak *myattan:* quod dictum est a domino per prophetam JordC. 359. ez az, ky hyrdetteteek Isayas proffetanak *myattan:* qui dictus est per Isaiam 361. az azzonyallathnak *myattan* 636. Cristusnak *myattan:* per I. Cristum 847. en *mıam, mıad* ÉrsC. *miám* CsomaC. 29. te *miád* Szentm: TFiú. 4. legen aldot myndeneknek *mya* eoreokkevl erekke DomC. 309. *ő miá* szabadult Tin. 344. oe *mia* leszen hogy az baranyoc az farkassal laknac Born: Ének. 5—6. *mián* Illy: Préd. I.150. elfogták vala a király hadának éléseit, mely *mián* élés nélkül a király hada igen megfogyatkozott vala ErdTört. I.23): **1)** ob, propter, prae MA. [wegen, um — willen, vor]. **a)** Isten iv imadsague mia bulsasa vv bunet (HB). Nağ felelemnek myatta kezdenek kyaytast teenny: prae timore clamaverunt (JordC. 399). Leznek nepeknek nyomorwsaghy az tengher zenghesynek myatta: erunt hominum pressurae prae confusione sonitus maris (604). Kyknek erdemeknek myatta oltalmazzon meg mynket myndden gonoztwl (ÉrdyC. 338. 341). Azt hallwan a feyedelem meg rettene myatta (340b). Hogy gondviseletlenség miatt meg ne károsodjam (LevT. II.191). Nem szólhatok à fajdalom miá (Mel: Jób. 14). Egyebec az felelemnec miatta az ueszedelmet tauol nezic uala: ceteri metu perculsi a periculis aberant (Decsi: SallC. 5). Kiknec testec à uérség mia erőtlen uala: quibus corpus annis infirmum (6). Meg haragutt reám ti miáttatoc: iratus est mihi dominus propter vos (Kár: Bibl. I.160). Az éhségnec miatta: propter inopiam (MA: Bibl. I.38). Restségek-miá hátramaradván, le-vágatának (Pázm: Préd. 822). Az parazna aszszonyiállat miá jut az ember egydarab kenyérre (FelsőB: PKölts. 65). Ő miájok romol Erdély, romlunk mi, az áruló ebek miá (MonOkm. XXIV 559). Nekünk nagy fogyatkozásunk van tolmács miatt (VI.10). **b)** Miattam bizvást: mea pace, per me licet Sl. Hogy szándékodat tovább ne gátoljam, jó fiad miattam elmehet (Fal: NU. 329). **2)** [per, a; durch, von]. **a)** Emberekmyat meg vtaltattot: ab omnibus abominatus (EhrC. 3). Ewrdewg myat gewtretykuala: a daemone vexabatur (19). Cypryanus ky őmyayok kynzatot (PeerC. 40). El emeeztethnek ehseegnek myatta: consumentur fame (JordC. 274). Ky myat el arwltatyk: per quem tradetur (439). Az hal meg fogattatik az horognak miatta (BodC. 2). Tennen tanythwanyodmya el aroltatal (GyöngyC. 9). Kynek myatta elarwltatyk (ÉrdyC. 505). Te miad senki tonab meg ne bantasek (VirgC. 55). Az haiok es az szélnek miatta viseltessenek: naves quoque a ventis saevis agitentur (Sylv: UT. II 115). Ketten Sándor miatt levágatának, akkik a Sándorhoz közel jutának (RMK. IV.149). Hector népe miá el-verétének (TrójaHist. B2). A közöttünk való békesség a tatárság miatt sértegetődik (MonIrók. VIII.188). **b)** Zel myat haylodozo nad: arundo vento agitata (JordC. 385). Ky hű myatta vagyon: quae per ipsum est (715). Kyalt az vr isten isayas ppheta myat mondnan (CornC. 36). Megjelente leueleknek myatta fratereknek vigaztalasara (DomC. 193). Kyt Kristus zent Tamas apostolnak myatta meggogita a poklossagbol (WeszprC. 9). Wr istennek hatalmassaga myath az eegh meg haborodeeg (ÉrdyC. 335). Chodaak leeznek ew myatta (522). Ellensegek el fogyatkozanak teer mya mynd egyetlenne: inimici defecerunt frameae in finem (KulcsC. 13). Wrdwg mya zenuede nagi ezodalatos es erws kesertetet (VirgC. 19). Mind az fwnek lebaytasa mia lwtek (95). Megégeté Sándor Persipol várát, tűz miatt elrontá minden rakását (RMK. IV.119). En miattam senki meg nem tudgya: ne Sol quidem sciet (Decsi: Adag. 247). Fegyver miá hullanátoc el: gladio corrueretis (Kár: Bibl. I.133). Valakit pènz miá meg-kárositani: circumvertere aliquem argento (PPl.). **3)** [per; durch, über]. **a)** Zent fraterok ez vylagot mya (per orbem) el ozlottak (EhrC. 93. 20). Mennetőc el mind vilagot mia (DebrC. 367). Čudalatos te neved mind vilagot mia: admirabile est nomen tuum in universa terra (DöbrC. 8). Mynd wylagoth mya: in universa terra (KulcsC. 12). Mynd velagot mya jarnanak el ozolvan (DomC. 18). Vegyed ez leveleket es kevlgyed evket en zerzetevmbely tyzenkeet fratereknek tyzenkeet orszagok miat (288). **b)** Gyakorta eyeknekmyatta tudakozykuala zent fferencznek tytok dolgyn: per noctes (EhrC. 42).

MIDŐN (*myden* TelC. 273. ThewrC. 70. *mi iden* DöbrC. 105. *my időn* 71. 106. *mi-üdőn* Megy: 3Jaj. II.155. *midőn* BécsiC. 6. 18. 21): **1)** cum, dum MA. [als, zur zeit als]. **a)** Midőn a birac fejedelmkednec vala lőn ehség a földön: quando judices praeerant, facta est fames in terra (BécsiC. 1). Midőn ételnek ideie lend igy ide: quando hora vescendi fuerit, veni huc (5). My időn artandok ram kőzeleitenek: dum appropriant super me nocentes (DöbrC. 71). Myden az monostorban lakoztunk volna (TelC. 273). Mydon latham hogy az orozlanok elhagyanak (300). Midőn hozzád nyujtom könyörgésemet, ottan futni látom ellenségimet (MA: Bibl. V.26). Ellenzhetnéjé, midőn illyen házassággal kinaltatnéc (MA: Scult. 947). Midőn fárára fogatnak és erős bizonyságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek (Pázm: Kal. 1766. 407). Ki tekeri kérkedékenységek szavokat mégis: a midőn az isteni szolgálatot nem a kősségh nyelvén szolgáltattyák ki (VárM: ÉgőSzöv. 107). Az hitetlenségnek keserű konkollyát, midőn az emberek alusznak, akkor hinti a tiszta maggal bé hintetett földben (112). Visszafele indulunk, és a midőn a táját közelebbitjük, szemben lenni kegyelmed velünk el ne mulassa (MonIrók. XXIV.23). Nem készit Thália tréfás komédiát, midőn Melpomené formál tragédiát (Thaly: Adal. I.59). A tsászár ollyankor tette vezérnek, a midőn okossabbra kellett volna bizni a tzárral való hadakozást (Mik: TLev. 11). Csak olyankor fog ide jőni, a midőn semmitől nem tartasz (Mik: MulN. 258). Két hónapot eltölténk ilyen reménységben, a midőn az idő egyszersmind megváltozék (314). Halálra lehetett nevetni, midőn az ember az ollyatén tsúfos majom ábrázatuakat megtekéntette (Kónyi: VM. 65). **b)** Ha mydewn oda megywnk, yol keel tharthany, hogy ha lezen mywel (RMNy. II.9). Bátor táplál a reménység, tanúld meg mit tesz a kétség, midőn ha öröm helyett látsz lehetetlenséget (Amade: Vers. 63). **2)** [quum, quoniam; indem, da]. Féluen hogy midőn masnac predikallot, ő maga semmire kellő ne lenne (Born: Préd. 411). Fő képpen midőn [minthogy] maga a Kristus mondotta, hogy (Szentiv: Verseng. 64). Hogy folyna jól dolga ennek az imperiumnak, a midőn egy mészárosnak adják azt kezében? (Mik: TLev. 5.lev). **3)** [quando? wann?] Miuel hog nem tudgyuc, midőn fog el iőni a mi vrunc: estueg auag eifelikor (Tel: Fel. 2?). Midőn ielenem meg szined elöt? mikor viszes ki ez sötetseges tőmlőczből (Pécsi: Ágost. 64). Oh öröm fölött valo öröm, midőn intesz be te hozzad, hogy meg lássam az en istenemet? (Lép: PTük. III.209).

[Szólások]. Midőn azért kegyelmedet várom, maradok [levél végén] (RákF: Lev. I.643).

vala-midön: **1)** [quando, quandocunque; wenn, so oft]. Ki ki mind az istentůl adatot iduőzitőt tanullya igazan meg esmerni, es valamidőn érzene, hogy tůle el szakaztana az bűn, ottan ottan czac ő hozza siesse[n] (Born: Préd. 280). Valamidőn hallod az û irasokbol, ugy tarchad azt, mintha az vrnac szaiabol hallanad (Tel: Evang. II.118). Valamidőn latom az feszűletet, azonnal eszembe iutattia (Mon: KépT. 67). Valamidőn iot chelekeszic, anniszer bűnt teszen (Mon: Apol. 257). Valamidőn egyszer az útról valo el tevelyedes vagyon, veszedelemre megyen az dologh (Prág: Serk. 772). **2)** aliquando, quandoque PP. [einmal, irgend einmal]. Ha valamidőn olvastad az irást (Mon: Apol. 412).

MIDŐRE: [mikorra, mire; quum, quando; als, zur zeit als]. A midőre onnat viszsza tért vala (Cserényi: Pers. 89). Midőre a fejedelem is fel-kél, hivattya a kalmárt, és kérdi tőle, mint tetszeuék az állapat? (Hall: HHist. II.87). Melyet hallván az asszony, eléjul bánattyában; midőre pedig bánattyában feleszmélkedik, keserves sirásokra fakad (144). Midőre eszekben vészik a gazdagok magokat, melly haszontalan dolgon kapdostanak, akkor kezdik mondani (238). Midőre pedig Kassandrához érkezett volna hire a Páris készületinek, az rettenetesképen elijed (III.56). Kőzel egy óra tellik belé. Midőre azért ő-is lovára fordúlhat, nagy kegyetlenséggel indúl ellenségire (139). Ajáx ellen a fellyebb meg-emlitett királyok szorgalmatoson leseket hánnak, midőre pedig meg-virradott vólna, bémenvén némelly baráti az Ajáx sátorába, semmit nem látnak ott egyebet, hanem tsak a meg-hűltt testét (264). Az ottvaló házokat tartassa készen, hogy a midőre feleségünk odamegyen: érdemelhessen kőszőnetet kegyelmed érette (MonIrók. XXIV.43).

MÍG, MÉG: **1)** [interrogativum] quousque, usquequo, quamdiu, quoad? MA. [wie lange?] Mygh lezen oth a the lakásod? quamdiu poteris permanere? (JordC. 172). Valyon mig előc en ez velagon? (NagyszC. 374). Míg szenuedgyűc eszt e chapast? usquequo patiemur hoc scandalum? (Helt: Bibl. I. Gg). Mig tart ez? (Born: Préd. 561). Mig tart az kőzbeniaras? (Fél: Tan. 259). Mig vólt a koporsóban? harmad napig (Pós: Igazs. II 238). Míg leszünk itt, bizontalanok vagyunk (MonOkm. XXIV. 472). **2)** [relativum, kötőszó]: **a)** dum, quoad C. quamdiu MA. [solange]. Artatlansag, kiben embőr mygh vagion, mindőn ektelen dolgoktol meg zenuetteti magat (DebrC. 142). Mig te ez vilagban elz (VirgC. 23). Mig ez velagba vannak (98). Ammég velec vagyon a vőlegény: quanto tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare (Helt: UT. J5). Mig a bűnős testben leszűnc, mindadzig mardossa sarkunkat [az ördög] (Born: Evang. I.134). Míg oda járának, más helyt ada addig ő az Eurialusuak (Balassa: Költ. 203). **b)** donec C. [bis] α) Myg oltart nem raknanak, adzyk a halal meg nem alt (DebrC. 139). Nem zolhata mind addeg, myg enni nem ada (195). β) El halazta, myg attia eb velagbol kih mulek (DebrC. 212). Mind adzig giőttre, mig kih mulek (225). Zőnietek meg, mig istennek az zent zolosmat fizetiők (VirgC. 105). Addég vitetic zúgással, meg valami meg tartoztattya (Cis. H.3). Veztegségben lőn, mig azoc megjőnéneç: siluit donec redirent (MA: Bibl. I.31). Űllyetek itt míg amoda mennyek, és imádkozzam (Illy: KrÉlet. 146). γ) Nem hihettem azokat mig én magam el nem iőttem és szemeimmel meg láttam: non credebam, donec veni, et vidi oculis meis (Kár: Bibl. I.314). **c)** [quo; je]. α) Mygh towab towab, addeg ynkab halgattyaak (ÉrdyC. 514). Myg towab towab, adyg nagyoban megh beweytty wala ew yozagos teetemenyeenek eerdemes woltat (642). β) Mygh nagyob vag, anneewal ynkab meg alazyad magadat (ÉrdyC. 121b). Myg tebbet gondolkodyk magarol, annewal ynkab el haborodyk es semy dolgot yzeeben nem foghat (421). Mig incab alazatos ziuel iarz, anneval incab istenhőz kőzelitez (DebrC. 587). γ) Míg nagyobb úr, attul tőbbel (áldozzék), és ha szegény, hát kevesebbol (ÉrsC. KatLeg. 1543. v.). Migh ember nemesob, annal kedvesob zolgalatia istennek ollőtte (TihC. 265). De még inkább imádkozik vala, annál inkább napról napra elszegéuyül vala (Pesti: Fab. Toldy kiad. 198).

Migen: **1)** [quousque? wie lange?] Mygen fordeytod el the orchadath een twlem? usqueque avertis faciem tuam a me? (KulcsC. 20). **2)** [dum, donec; bis]. Mygen bel megyek: donec intrem (uo. 176. RMNy. II.168).

Miglen: **1)** [quousque? quamdiu? wie lange]. Miglen vezed el mű lelkőnket? quousque animam nostram tollis? (MünchC. Ján. ev. 10. 24). Myglen leezek veletők? quousque ero vobiscum (JordC. 408). Mîglen szenuednném el ezeket? (Kár: Bibl. I.455). Mîglen szollasz efféléket? usquequo loqueris talia? (MA: Bibl. I.453). Uram miglen feletkezel el én rúlam mindenestűl fogva? (Bök: Lámp. 142). **2)** [quamdiu, dum; solange]. **a)** Mendaddig eleltetem az zerzetet, meglen en bennem bizik: quamdiu speraverit (EhrC. 79). Eneklek vrnak en eltemben, miglen vagok (AporC. 68). Nem de illik ee az vőleghen fiyanak beytelnyők, myglen az vőleghen hwvelők vagon: quamdiu cum illis est sponsus (JordC. 379). Miglen megmutatom, figyelmetessen halgassátok (Illy: Préd. I.69). **b)** donec C. [bis]. α) Myglen nem erezne: donec sentiret (EhrC. 71). El ne tawozyatok myglen be nem tellyesedyk az ydő: non exibitis usque ad diem, quo complebitur tempus (JordC. 90). Onnan ky nem yewz, myglen meg nem fyzeted az vtolso fyllert es: non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem (367). Semmikeppen ki nem megy onnan, miglen az vtolso fillyeriglen meg nem fizetsz (Born: Préd. 450). β) Myglen ywthwan felette allana: usquedum veniens staret supra (JordC. 359). Ot lakozyatok, myglen onnan kywe mentők: ibi manete donec exeatis (382). Myglen mas kyral tamada: usquequo exortus est alius rex (728). Idestova jár vala, mîglen meg száradánac az vizec (MA: Bibl. I.7). Kereslek téged Jesusom, miglen megtalallak (Illy: KrÉlet. 468). Mind addig fel nem találhaták a szentnek hólt testét, miglen juta eszekben, hogy (Tarn: Szents. 111). **c)** [quo; je]. Myglen az wr isten vala kyt ynkab zereth, anuewal ynkab meg haggya keseertetlmy (ÉrdyC. 573).

vala-mig: **1)** quantisper MA. [solange]. Valamíg élnek az igazak, sok nyomorúságok-alá vettetik testek (Pázm: Préd. 11). Aesopicus sangvis: valamîg addíg, de meg bűnteti isten az vérontást (Decsi: Adag. 133). **2)** donec MA. [bis]. Azonkeppen veegbet tennee, vala mygh az ősztőke ellen rwgedozwan hwtet az wr isten valaztanaa (JordC. 706). A ki el vészi a másét, mind addig tolvaj s lator, valamíg ezt meg nem adgya (Pázm: Kal. 361). Senki nem tudgya mely erőtlen legyen a hitben, valamig kisértet nem érdekli (Illy: Préd. I.439).

Mignëm: donec, antequam MA. [bis]. Azt parančola ennekém boǵ mend addég ő aratoival eggesőllec mignőm menden veteménéc megarattatnanac (BécsiC. 6). Nem esmere meg őtet, mignem zűle: donec peperit (MünchC. 16). Addeg meg nem bočattatic abbin, mig nem az el veth iozag meg adattatic (GuaryC. 9). Nem engede, mig nem gionek (DebrC. 134). Paranchola gongyat viselny, mignem tellyesseggel meg vigazyk (DomC. 109). Adik fel nem kele, mygnem meg halgatatek az vr istentwl (VirgC. 46). Meg hatta, hogy adyg el ne ywyewn, myg nem kyralne azony Zonokra ywt (LevT. I.129). Eggyic sem értheti meg őket, meg nem az hat specieseket hűségesen meg tanollyác (Helt: Arithm. A2). Senki ne légyen a sátorban, mind addîg mig nem az pap ki iő onnét (Kár: Bibl. I.103). Az mag fellyeb nevekedic, mig nem szárba megyen (MA: Scult. 240). Késsel metélik vala magokat, mig nem vérekben főrtőgének (Sam: Cer. 157).

MIHÓK: [Michael].

galuska-mihók: [homo tardus, hebes; einfältiger, begriffstütziger mensch]. Ezen az hadakozáson general feldmarschallieutenantságra ment volt dolga, pedig olyan galuska-mihókforma ember volt, de igen emberséges ember vala, német-fi (Haz. I.376).

MIL. A mezei fűvek avagy nedvesec mint a vizitők, csóc fű, vagy szárazoc, mint a folyó fű, mil avagy gyapju festő fű: glastum seu isatis (Com: Jan. 27).

MILLING: villámló fényességű test, különösen maga az égi villám CzF. [?] Mint a milling a csatépaté között, villogott itt a Jósué' kardjának lapja és éle (Bíró: Micae. 192. Kr.). Sima, mint a milling (Dug: Péld. I.232. Kr.).

MILLIÓ, MILLIOM. Egy millió: decies centena millia PPl. Milliom: eine million Adámi: Spr. 111. millio Sl. Egy million [így]: eine milliom KirBesz. 137. Miliom (Mik: TLev. 439). A perssiai birodalomnak több vólt két milliom emberénél (Bíró: Préd. 9). Ezernyi ezer, és milliomnyi milliom esztendők (128). Magához csatolja sok millio embereknek sziveket (Fal: NA. 162). Crassus a romai népet, melly töb' milliombúl állott, gazdagon meg vendéglette; hagyott maga után nyoltz milliom forint áránál többet (Fal: NU. 262).

MILÓRA. Mijóra: agna, jerke Sl. A még esztendőre ellendőt [kecskét] milorának szoktuk nevezni (Misk: VKert. 215).

MINA: cuniculus igniariae machinationis; mine unter der erde PPB. Minára ellenkező minát ásni: cuniculum cuniculo excipere, eine gegenmine graben; minát ásni valamelly vár alá: cuniculum agere, cuniculum in arcem perducere, eine burg unterminiren; minát felvettetni: cuniculo ignem applicare, die mine aufsprengen uo. Gondolta az kűfalt meg-ásatni és porral fel vettetni, de egy meg probált vitéz, az ellenségnek minák elleiben áskálván, azokat meg-rontotta (Konst. 11). Azt mondja nem lőtt még annyi kőfalt, hogy ostromnak mehetne, vagynak minacsinálo mesterei, hanem ha azok csinálnának minákat (MonOkm. IX.91. TörtT.² I.205).

MILLYE: 1) pyxis, theca, salinum MA. PP. büchse PPB. **2)** [gemahlenes salz]. Végy egy tyikmonyat, habard egyben apro millyénel, még tésztaé lészen (Cis. O1).

mágnës-millye: [compass]. A régiek csak akkor tudtak éjjel járni, mikor csillagzott; mi a mágnesmillye után a csillagok nélkül eligazodunk (Fal: TÉ. 725).

só-millye: 1) salinum MA. PP salzfass, salzbüchslein PPB. **2)** [gemahlenes salz]. Monda (Elizéus): Egy új edényt ezennel hozzatok, és az új edényben só millyét vessetek! Azonnal kiméne ő fő kútfejére, sót vete beléje imilyen beszéddel (RMK. V.131).

MIND, MËND: 1) omnis, totum MA. [all-, jed-]. **a)** Mend gimilcictvl munda neki elnie (HB). Num heon muganec, ge mend vv foianec halalut evec (HB). Levn halalnec es pvculnec feze es mend vv nemenee (HB). Mynd eetzaka: tota nocte (JordC. 309). Mynd tellyes Jerwsalem: omnis Jerosolyma (358). Mind eczaka nigaznak uala (DebrC. 171). Mind szent apostolok (ThewrC. 165). Mynd sok zenteknek kyralne azonya Maria (40). Kerlee mynd tellyes zywem zerenth (148). Zyleye mynd eeyel ymatkozyk vala erette (ÉrdyC 519b). Wr istennek es az mynd meenyey zentőknek emlekőzettyőkre (502). Mind országoc szerént lakodalmot tőnec (Kák: Sáms. B4). Ezektől az veszedelmektől, nem mind esztendő altal kel felni (KBécs. 1572. F). **b)** Mynd meg holtanak, kyk . . .: defuncti sunt, qui . . . (JordC 360). Ezeket mynd te neked adom: haec omnia tibi dabo (363). Mynd tettetek alnoksagot: operamini iniquitatem (374). Mind egembo: simul omnes (DöbrC. 352). Zekerekőn bocsata hazokhoz mind őket (DebrC. 90). El zagatad myd [így] ky gomlaltad (GyöngyC. 2). Az halwan isteneknek templomy mynd lee hwllanak (ÉrdyC. 338). Megh vte mynd őketh az felelm (WinklC. 294). Jól látjuk, hogy mind el kell vesznünk, ha az mi büneinkből hozzád meg nem térünk (RMK. VI.88). Ezec mind kőrűlbe Izraelnec tizenkét fiai: omnes hi in tribubus Israel duodecim (Helt: Bibl. I. Bb). Az nap kelleti szelec mind szárasztnac (Cis. I12). Az vezér megindulása előtt gulyájokat, s gyermekőket inkább mind Szolnokba költöztetnék (Szal: Krón. 122). Nem mind igaz vólt az ártatlanok gyalázása (Pázm: Préd. 5). **c)** Fogaggatok es meg aggatok te vratoknak istenteknek: menden kik kőrnől aiandokokat aiandokoztok: omnes qui . . . (AporC. 31). Ő itileti minden en előttem: omnia judicia ejus in conspectu meo (DöbrC. 36). Sőt azt is meghagyja vajda ő népének, hogy minden valami keveset önnének (Thaly: VÉ. I.64). **d)** Kiki mind: unusquisque, unus quilibet C. Kiki mend aṅera vezi, meṅere . (VitkC. 8). El ozolnanak, ky mynd ew nyelwe zerent (ÉrdyC. 64b). Ky mynd ezeeben veegye (65b). Franciskórul azért ki mind példát vehet, szerelmes társárul kinek illik érthet (RMK. VI.52). Ki ki mind haza vigye az ő mustyát (Helt: Krón. 84). Kiki mind nezze az wr istennec parancholattyat (Helt: Bibl. I. c4). Kiki mind határában tartsa magát (Decsi: Adag. 216). Kiki mind dolgára méne: ivit unusquisque in viam suam (Kár: Bibl. I.302). Kiki mind az ő sátoránac aytaján áll vala: stabat unusquisque in ostio papilionis sui (MA: Bibl. I.80). Az sz. irás könyveit kiki-mind magátúl meg esméri az sz. leleknek belső tanitásából (Pázm: Kal. 503). **e)** Mend ez vilag: totus mundus (EhrC. 1). Ky zarmazeek ez hyr mynd az tartomanban: in universam terram illam (JordC. 380). Mind a nepek elöt: coram omni populo (DebrC. 3). Mind az etzaga [éjtszaka] imacsagba lön foglalatos (114) Mynd ez vilagon meṅe nepseeg uagon (SándorC. 2). Mynd ez zeeles vylaghnak (ÉrdyC. 506). Szóla Eleázár mind az zsidók képében (RMK. II.322). Minde világ gondját csak egyedül birod (RMK. VI.191). Elfoglalác mind az országot (Helt: Krón. 22b). Egyebekkel nem gondolnak, ha mind ez világ külömbet tanitott vólnais (Pázm: Kal 150). **f)** Mynd ennee draga yozagok: tantae divitiae (JordC. 919). De mindennyi szántalan kinjaiban, mégsem vétkezék Jób semmit azokban (RMK. IV.63). Ki győz mind enni praedicatiot halgatni (Zvon: Post. I.161). Mind ennyi kerengésekkel, chak azt akarja el-hitetni (Pázm: Kal. 686). **g)** Mind az' egész: universus MA. Mynd az egheez lwkana waras ffel reezzene (ÉrdyC. 337). Kezde szolni, mind az egész kőuetségnec képében (Helt: Krón. 185). Mind az egész világ fel-támad istenmellett (Pázm: Préd. 7). **h)** Mend ez: hoc totum (MünchC. 16). Amnii io te zőmeidnec előtte, mind azoeat tettem (GuaryC. 54). Honnan vannak ennek mynd ezők? unde . . . huic omnia ista? (JordC 397). Myndazt teegyeek: omnia faciant (917). Mynd lezek es eellyenek (ÉrdyC 522). Mynd azok kik wtet kwuetik (VirgC. 20). My lezen nekwnk mynd ezert (24). **i)** Kynek mynd kewes ywthna bennee: unusquisque modicum quid accipiet (JordC. 642). Myndennek meg fyzetee mwkayaat, kynek mynd ew eerdeme zerent (ÉrdyC. 525). Meg kerdee mynd előttők [mindnyájok előtt] (627). Hath ymegh, kyken mynd aranyas hym wagyon (RMNy. II.35). Volt 16 kapásom, attam egynee 12 pénzt napszámban, vallyon mennyit attam mind nékik? (Helt: Arithm. C5). Nathan, Semejas stb. kőnyve, kikről mind emlekezet vagyon az szent irasban (MA: Bibl. Előb. 1). Álmot hoz szemedre, restséget el űzi, hallást is élesit, szót tisztit, erőt ád: mind segét ezekre (Felv: SchSal.29). Eggyigh mind ketseghen kellene esnűnk (ExPrinc. 6). **2)** [adverbium] **a)** [semper; immer] α) Negyuen napon neguen éyel mind esée az esső (Valk: Gen. 5). Negyuen éy negyuen nap mind esic az vtán (Vizőzön. A3). Hogy ha az nap eső leend, negyuen napig az vtán mind és (Cis 5). Hogy ha mind napról napra teried az poklosság annac bűrén: sin effloruerit discurrens lepra (Kár: Bibl. I.99). Licadesnek vólt egy lúdja, a ki őtet annyira szerette, hogy mikor az ura sétált, a lúd-is mind utanna sétált

(Misk: VKert. 347). Az nap mind volt az ellenkezés (TörtT. I.233). Széltibe hordják veszedelmes orvosságaikat, és még mind olly balgatag emberekre találnak, a kik tőlők el-ámitatják magokat (NótPM. 63). β) Mynd foganattyatwl foghwa (ÉrdyC. 505b). Meg nem valtozot, hanem mind eleitől fogua egy es egyenlő volt (Helt: Bibl. I. a4). Mind ifiusagatol fogua ismertem, es sokszor együttis laktam nagyságoddal (Born: Evang. III.5). γ) Herodes halalayg mynd oth lakek: fuit illic usque ad obitum Herodis (Pesti NTest. 4). Mig az nap leszen, addig mind predicaltatic az Christos igye (Szék: Zsolt. 206). Tęlig mind virágzic (Mel: Herb. 136). δ) Mégis mind aluszic aluszic Christus az ő ideiéig (Zvon: Post. I.336). ε) Mend ejfelig (DomC. 74). Az fwldevn fekuek mynd delig (VirgC. 35). Samuel aluvéc mind reggelig (Helt: Bibl. II.117). Nagy viadalt tartanac mind nap estic (Helt: Krón. 41). Az holtaknak beket kel hadni, mind az vtolso feltamadasig (Fél: Tan. 513). Mind mostanig: usque nunc (Káldi: Bibl. 233). Kilenczven királyok mind fottig az római ecclésiának tagjai vóltanak (Pázm: Kal. 630). Szombat mind keddig tiszta lagy ůdőnel (KNagysz. 1621. I). Mind a veszedelemig: usque ad perditionem (Illy: Préd. I 184). ζ) Mindhalalig: ad mortem (DöbrC. 315). Ez tytkot mynd halalyg se mongyad senkynek (ÉrdyC. 339). Ot lőn Herodesnec mind halálaig: erat ibi usque ad obitum Herodis (Helt: UT. A.4). Mind holtig tiztan megtartia az ő agiat, hazanac tiztesseget (Pázm: Fel. 105). Mind holtok napjaiglan: ad obitus usque diem ipsorum (Ver: Verb. 145). η) Mynd eeltygh: semper JordC. 42. perpetuo 83. Giőzedelmeert osztan mind eltig giőlőle a Saul Dauidot (Szék: Krón. 28). Az étel után éjfélig mindétig tánczoltak (RákF: Lev. I.238). θ) Minduntalan: semper MA: Bibl. V.46. Mint úntalan ettem: ego semper comedi (Warm: Gaz. 135). ι) Mind addig: adeousque PPl. eousque, tamdiu Kr. tamdiu (JordC. 297) Mind adzeeg sem monda miset myg nem.. (DebrC. 81). Nem zolhata mind addeg, myg enni nem ada (195). Mind adzyg giőttre, myg kih mulek (225). Elewtek megyen wala mynd aggyg, meegnem: praeibat eis, donec (Pesti: NTest. 3). Mind addig tűr és szenved: akkor osztán orditva szóll (Pázm: Préd. 13). Nem mind addig együnk, mig a gyönyörűség vonna (435). Látod a fegyvert is mind addig sem viselik, mig csiszároknak kezek rajta nem teczczik (Felv: SchSal. IV.13). κ) Mind ez ydeyglen megh marattanak vona: usque in hanc diem (JordC. 387). Az napságtól fogva mind ez ideig: ab illa die usque in praesens tempus (MA: Bibl. I.56). Mind eddig: hucusque (Káldi: Bibl. 241). Mindekkoráig nem juthatott (RákF: Lev. II.598). λ) Meli hold el veszesnek uege tart mind szinten mindszent hauanak 8. napiaig (KBécs. 1572. D2). Christus miképpen alázta meg önnön magát mind szintén à halálig (Kulcs: Evang. 252). Tehát, mind szinte az Christus halála-előtt-való napig tartott az engedelemre-való kötelesség (Pázm: Kal. 556). Rendel egymas vtán mind szinten az első fő paptol fogua (EsztT: IgAny. 168). μ) Mind iobban iobban kőttőledic vala (Helt: Mes. 364). Napról napra mind kezelb kezde iutni Kassahoz (Helt: Krón. 193). Minekutánna az nap feltámad, mind jobban jobban mutattya magát (MA: Bibl. I.190). Mind inkáb inkáb naprol napra neuekedik (MA: SB. 219). Mind inkáb inkáb lassudnak rajtad az elébbeni sürü késértetek (Otr: Besz. 414). Az után megint mind tovább-tovább keresi [a kincset]; és mentůl tovább ássa a földet, mind többet-többet talál (Otr: Tökéll. 195). Haza is indult bennek mintegy négy ezer; kikben kevés ment haza, hanem mindinkáb elvesztek (TörtTár. I.233). **b)** [ubique; überall]. Mind körül: per circuitum (JordC. 19). Soc faluc vadnac ot mind szellel (Helt: Krón. 3). Az vért tőlté az óltárra mind környůl: sangvinem fudit super altare per circuitum (Kár: Bibl. I.95). Valahol az sz. irás, az anyaszentegyháznak engedelmessége-alá vét mindeneket, mind ugyan ottan az szentekhez eresztett könyörgéstis erőssiti (Pázm: Kal. 791). **c)** omnino, penitus MA. [ganz]. Ha mind el konczoltok, sem halok meg (DebrC. 25). Mind ez elsőkig: usque ad primos (Fél: Bibl. 33). Mind pokolig le gyaláztatol (Zvon: Post. II.254). Megszámlálá őket attól fogván, az ki harmintz esztendős vala és fellyeb, mind addig az ki őtven esztendős vala (MA: Bibl. I.122). Az keresztyén hitben pedig mind külömben vagyon az dolog (Pázm: Kal. 70). Syriából vęlle nagy wrac vannac, Aegiptomból Euphratesig mind vannac (Cseng: Jer. A4). Mintha már mind a dió-fáig övé volna (Misk: VKert. 437). **3)** [simul; zugleich, zusammen]. Mind hazabeli nepeuel egietőmben (DebrC. 6). Mynd az ew ffyawal meg kereztelkődeek (ÉrdyC. 520). Adam mind felesegestől el reytezéc: abscondit se Adam et uxor eius (Helt: Bibl. I. B). Ez igen kegietlen ember vala, mind a felesigiuel özue Jezabellel (Szék: Krón. 32). Borodban tarcz sállyát mind virágostól, vremmel es ezer leuelő fűuel egyetemben (Cis. K3). Elvesztem őket mind az egész földvel egybe: disperdam eos cum terra (MA: Bibl. I.6). Elboczátlac mind gyermekestől: dimittam vos et parvulos vestros (MA: Bibl. I.57). Az istentůl megbůntettetet mind à pártosokkal egybe (MA: Bibl. I.137). Az ő igaz hitek mellet, mind csuda tetelestől pokolban mehetnek (Matkó: BCsák. 66). **4)** et, quoque, etiam MA. [beides, sowol — als auch]. **a)** Mynd mymagwnk mynd barmwnk: et nos et jumenta nostra (JordC. 159). Oth mynd hẘ mynd az my atyaynk megh halanak: obiit ipse et patres nostri (JordC. 727). Mynd az ghereghők, mynd az sydok (769). Mind János, mynd Jakab es Petőr (DebrC. 4). Mynd bewtth nap mynd hwseewe nap (LányiC. 318). Hol ott mynd jdwessegheet meg ohatnaa, mynd wr istennek, bwzgosagosban zolgalhatna (ÉrdyC. 338b. 341). Mind kőzel, mind táuol: cominus atque eminus (Decsi: Adag. 26). Mind elől, mind hátul (Káldi: Bibl. 274). Tele légyen mind a pincze, mind a bót (Thaly: VÉ. II.127). **b)** Mind az őkőr s mind a zamar imadak (DebrC. 56). Hogi mind a heli s mind az időb igienlő alkalmassagba lenne (DebrC. 228). Jelen vagyon azoknál, mind tanachával, s mind segetségéuel (Helt: Bibl. IV.3). Az kiczid szaj illic mint [így] az aszszonyoc ábrázattyához, smint az aszszony szabásuakhoz, az az, lágyakhoz (Cis N4). Mind ingo s mind veszteg álló jóckal bővőlkődven (Com: Jan. 188). Mellyben találtatik mind buza és mind konkoly: et zizania et triticum (Vallást. 203). Mind a kettőből az emberek veszedelemben vannak, mind remélvén, s mind kétségbe esvén (Illy: Préd. I.3). Mind Aladárius s mind Deitrich elesenek (Liszny: Krón. 162). **c)** Mikoron mind alól fellyůl cyphrác vadnac, vesd el őket (Helt: Arithm. K4). Mind kézuel lábbal: manibus pedibusque (Decsi: Adag. 25). A ki lágyan és gyengén szereti az ő testét, el-veszti mind testét lelkét (Pázm: Kal. 599). Az üdő-szerént-való jók és gonoszok mind jókra gonoszokra terjedgyenek (Pázm: Préd. 31). **d)** Levelét Sz. uram meghozá, mind izenetét megmondá (LevT. II.205). Mózes áldozik magáért, mind a községért (Kár: Bibl. I.95). Benne feltaláltatott a bátorság, az okosság és mind az értelem (Mik: MulN. 38).

[Szólások]. A ki effélékkel nem tud kedveskedni, m i n d a z o n süketeknek beszél (Fal: NU. 353). M i n d e g y i g: ad unum, usque ad unum MA. Ninczen ki iot czelekődnec ninczen mind eginglen (Szék: Zsolt. 52). Az Baal istennec papit mind egig le vagata (Szék: Krón. 34). Ha mind eggyig elvesztenéd az népet (MA: Bibl. I.132). Mind eggyig, az római hittůl el basonlott mostani vallások ollyak (Pázm: Kal. 140). A fene-vadak éjjel az ő barlangjokból eledel keresni mind egyig ki-mennek (Misk: VKert. 3). Az ew agyabol, m y n d hws o s t w l zemey ky eseenek (ÉrdyC. 403b). Uram azt az majort mind vetésestől csak magamnak adta vala (LevT. II.101). Mind gyökerestől kiszaggattya Ezech. 17. v. 9. radicitus exstirpabit (MA: CorpGramm. 263). Az viselő ezüstös kardomat mind lodingostól hagyom Moréh Jánosnak (Radv: Csal. III.313). Az ő igaz hitek mellet mind csuda tetelestől pokolban mehetnek (Matkó: BCsák. 66). Olly hatalmas erővel vág Czédiushoz, hogy m i n d kard o s t ó l e g y ů t t elszakad derekától a jobb karja (Hall: HHist. III.150).

Rézedény csináló, kinél vagyon lombik, kondér mind fedőjével (ÖtvMest. 32. vsz.). Bizony idős vagyok mind urammal öszve (RMK. VI.266). Ez igen kegietlen ember vala, mind a felesigivel ősztve Jezabellel (Szék: Krón. 32).

[Közmondások]. Nem mind arany, a mi fénylik (Fal: NU. 350).

ëgyszër-s-mind (*egyzeress mynd* ÉrdyC. 60): **1)** simul C. una MA. [zugleich]. Nem zolgalhattok egzersmynd istennek es az mamonnak (JordC. 31). Az ragalmazo zaiaban az ragalmassag merőg, kiuel egzőrsmind harom embőrt mar meg (GuaryC. 12). Hogy egyszer-s-mind iőnenee: pariter venientes (Kár: Bibl. I.513). Az isten nem eczersmind teremtette ez vilagot, hanem hat napon (Kár: Credo. 111). Nem lehet egyszőrsmind kettő, hanem egymás után: difficile est simul flare et sorbere (Decsi: Adag. 97). Nem jo egyszer-s mind két nyerget űlni (Czegl: Japh. 201). Senki egyszersmind vadolois, birois nem lehet (Zvon: Osiand. 87). Ne kivány sokat egyszer smind (MA: Scult 985). Az csukát az ispinaccal egyszersmind köll feltenni (Radv: Csal. III.38). A melly tudomány olly hasznos, az egyszer s-mind elégséges az űdvősségre (Pós: Igazs. I.76). **2)** [confestim, repente; sogleich, plötzlich]. Mene hallak az iesus neuet eczersmind terdre esenek (DebrC. 338). Két hónapot eltöltének ilyen reménységben, a midőn az idő egyszersmind megváltozék (Mik: TLev. 314).

Mind-az-által, mind-azon-által (*mindennek altala* RMNy. II.141.): nihilominus, tamen C. attamen MA. [trotz alledem; nichtsdestoweniger]. De mind az által: sed enim C. Myndazonnaltal voltanak hamis profetak: fuerunt autem pseudoprophetae (JordC. 857). Mynd azon atal sem akaraa hynye (ÉrdyC. 337b). De mynd azon altal ees az ew vasottsagokat el nem hagyaak (341b). Leottek nagh algywkal, de mind azon altalis meeg chak az kapwyatis fel nem vonatom (LevT. I.277). Először nem mégyen el, mind az által másodic binatalára az királynac el mégyen (Kár: Bibl. I.140). Ha szintén értelmes beszédet szólandis, mind azon által nem adnac helt néki: sensate loquitur, et non datur ei locus (Kár: Bibl. I.658). Mind az altal szűkség hogy el iarianak dolgokban (Mon: KépT. 1b). Ezeket az dolgokat el uegezuen az Catilina mind az altal az polgarmesterseget kiuannya vala: his rebus conparatis nihilo minus consulatum petebat (Decsi: SallC. 19). Noha nem istentűl kűldettek, mindazonáltal a sidók kedven kapták őket (Pós: Igazs. 395). Almos, jóllehet Tatárországban születtetett, mindazonáltal Erdélyben hólt vólt meg (Liszny: Krón 12). Kiktűl a castélyokat noha mindenűtt el-vévé mindazonáltal őket Magyar-országból ki nem űzheté (324). Nagy tudatlanságokat nekik fel fedezi, mind azaltal híveit csak gyengén csépeli (MolnF: LTárh. 112). Noha mind ezek nem látszottanak is valamely nagy dologra menni, mindazonáltal S. nagy örömben volt (Mik: MulN. 217). Jóllehet ugyan, hogy azt tartjuk szép madárnak, melynek szép a tollazatja: mindazonáltal a nemes embernek ékessége nem a czifra ruha (Fal: NE. 30). In summa: gondolom szerént theorice, speculative keze, lába lehet beszédeknek: mindazonáltal tettében in praxi csonka-bonka (73). Való ugyan, hogy a kész elme is néha megáll a galibás dolog előtt; mindazonáltal serényen s bátran kivágja magát (Fal: UE. 403).

Mind-ez-által, mind-ezën-által: ∾ Yol lehet . . ., de maga mind ezáltal az ß. kereset be teleseyte (GuaryC. 41). Jollehet zoltan kyralnak elenee kemeny bezedekel predikal vala, de mynd ezen attal nagi tiztesegel fogagya vala (VirgC. 46). De maga mind ezaltal hozasd ede az leanzot (TihC. 313. 230. KazC. 55. RMNy. II.53).

Mind-nyájan, minnyájan (*myndgyayan* RMNy. II.238. *mindiaian* Zvon: Osiand. 139. *mindjajan* Szár: Cat. A2. *mindnyáián* omnes Kár: Bibl. I.158. *mi minnyájan*: nos omnes Illy: Kat. 57.): cuncti, plerique C. [alle, insgesamt]. **a)** Myndnyayan eenek: comederunt omnes (JordC. 403). Valanak mynnyayan eegyetembe azon helyen: erant omnes concorditer eodem loci (709). Meltan yntetűnk mind nyayan (CornC. 2). Jőuetek en hozzám mind náiann (Sylv. UT. I.18). Míg minayan eleget isznac: donec cuncti bibant (Helt: Bibl. I. K4). Hogy minnyájan az régi sz. atyák eltévelyedtek (Pázm: Kal. 591). **b)** Herodes mind naian feieteket uery (DebrC. 332). Eeg mestőr teremteth mynd nyayan mynketh (WinklC. 368). Kerlek tyteket mind nyajan (VirgC. 123). Mynd jol esmertelek myndnayan (LevT. I 156). Szabadsagot is igére minnyáian azzoknac, kic meg ternénec (Helt: Krón. 24). Nagy szégyen vólna minekűnc minnyáian tőrőkeknec (Helt: Krón. 129). Inti Pétert, int minket is mindnyájan (Tel: Evang. I.112). Mert ha nem mivelnők, retteneteskeppen bűntetne meg minnyájan (ErdTört. II.351). **c)** Ha egyik sem használ, hiszem segít mindnyáian: si non possint singula, multa juvent (Toln: Vig. 207). Az úri társaság mindnyájan összegyűlvén a szokott helyre (Mik: MulN. 306).

Mind-nyájunk: nos omnes SI. [ein jeder von uns] mindnyájatok: unusquisque vestrum, vos omnes MA. [ein jeder von euch; mindnyájok, mindnyája: unusquisque eorum; ein jeder von ihnen, sie alle]. Mynd nyaianal nagob az en zolgalatom (LevT. 8). Kér[l]ekis azon minyatatokat [így], hogy figelmetessen oluassatoe es halgassatoc ez irast (Mon: KépT. VII). Mellyre minnyájunkat segítsen az isten (Hall: IIHiszt. II.17). Az ő koronája egygyet ér minnyájak koronájával (Csúzi: Sip. 690).

Mindën (*menden* PeerC. 2. GyöngyC 25. LevT. 77. *myndon* RMNy. II.229. *möndön* WeszprC. 69): **1)** omnis C. cunctus MA. all-, alle, sämtliche]. Minden módon: omnimode; minden nap: quotidie MA. Minden második esztendőben: alternis annis PP. Menden némzetec: omnes generationes (MünchC. 15). Mynden dycherethwel melthosaagos: omni laude dignissima (FestC. 20). Gyogyoythvan mynden beteghőket: sanans omnem infirmitatem (JordC. 364). Magassab mynden vetemeennel: majus est omnibus oleribus (395). Magamat mindel [így] byntel meg ottalmazom (GyöngyC. 53). Minden ő határiban: in omnibus finibus ejus (Helt: UT. A4). Raytunc vadnac minden ereieckel (Born: Ének. 119). Minden tiszta egye azokat: qui mundus est, vescetur eis (MA: Bibl. I 137). A sólyom szép és tekintetes madár, minden részeiben, minden maga viselésiben (Pázm: Préd. 30). A szent léleknek mindem [így] ereje (Tus: Apol. 139). **2)** quisque C. [jeder, jedermann]. **a)** Minden megh őllye hw attyafyath: unusquisque occidat fratrem suum (JordC. 70). Vylagosohon myndennek: luceat omnibus (JordC. 365). De myndennek eegy feyedelmők vala (ÉrdyC. 556b). Lesztec mindennec gyűlőségében: eritis odio omnibus (Helt: UT. M.8). Nem tugia vala minden hoģ David istentől valasztot volna (Szék: Krón. 28). Meg paranezola, hoģ minden oda menne es imadna a kipet (44). Minden peniglen. ki a győzkődő helyen kűzdic, mindenekrűl megtartoztattya magát (Tel: Fel. 129b). Nem minden leány, az ki pártában vagyon: multos thyrsigeros, paucos est cernere Bacchos (Decsi: Adag 47). Mindennek parancsolt isten, hogy felebaráttyára gondgya légyen (Pázm: Préd. 39). A szent irás köteles válogatás-nélkül minden embert, hogy mást mindent maganál fellyeb' valónak, és bötsülletesbnek tartson (60). Minden szót fogadgyon (Zrínyi I.49). Szolgálatod közöld őrömest mindennek (Orczy: KöltH. 43). **b)** Mendenéknel gors: velox apud cunctos (BécsiC. 3). Mindenektwl meg vtalvan nagi alazatossagba latya vala wtet (VirgC. 81). Myndeneknel magatokat gonozbaknak alyczatok (139). Engedelmességtec mindenekhőz elhirhűt: vestra obedientia in omnem locum divulgata est (Helt: UT. s5). Mindeneket hatra vetőnk, valakik az igaz tudomant meghomaliositt-iak (Fél: Tan. Elől. 10). Szép intésekkel serkentettek mindeneket hivatallyok tellyesitésére (Pázm: Préd. c3). **3)** [quidquid; alles] **a)** Kez vagyok neked mindenrwl eleget tennem (VirgC. 17). Tehetem istensegednek myndenbe zent akaratiat (25). Vramkeez vagiok mindenre valamit en velem teez (31). Es mindenbe,

öttem: et comedi ex omnibus (Helt: Bibl. I.N). Mindene rongy: totus pannosus PP. b) Mendenec: omnia (BécsiC. 4). Myglen myndenek meg legyenec: donec omnia fiant (JordC. 366). Myndenek ennekem adattanak: omnia mihi tradita sunt (387). Myndenekben hagyom istennek bwnwse magamat (VirgC. 13). Atte zerelmedert meg vtaltam araniat es mindeneket (44). Myndeneketh, kyketh tezen: omnia quaecumque faciet (KulcsC. 1). It kezdetenec el a het bőőséges esztendőc, kibe mindenek nağ bőuen termenec (Szék: Krón. 15). Omnia vestra sunt, mindenek miénk, valamiket isten alkotott (Pázm: Préd. 115). A testnek mindeni iszonyatossok (Illy: Préd. II.70). 4) [totus; ganz]. Egiptomnac menden földêt: totam terram C. (BécsiC. 18). Vigaggatok istennek mennyeknek felette es menden fōld felet te dyczeseged: in omnem terram gloria tua (AporC. 1). Myuden ayoytatossaggal (ÉrdyC. 509). Halalanak Demeter volna myndden oka (595). Az te annyadat minden ęletedbe tisztelyed . . . (Pécsi: SzűzK. 63). Jo czaládos ember, és minden életit bódogúl viseli (Cis. F3). Azon igyekőztem mindőn eletőmben (Frank: HasznK. b) Meg-retteuek, és reszket minden testem félelemben (Pázm: Préd. 24). Az császár beteges kezdett lönni, minden képéből kikölt (TörtT. 1878. I.15).

[Szólások]. Minden bintelen veztőtte eh zent embőrt (DebrC. 6). Mynden ok wetetlen (LevT. I.28). Az ki chak egy halalos bűnben talaltatikis halala oráian, minden ok vetetlen el kárhozik (Lép: PTük. I.205). Azt minden ok-vetetlen kivánom tőletek (Pázm: Préd. 226). Mostis, minden okvetetlen ki kergetnék őket (Pázm: Kal. 117). Heliekbe consuloc emeltetenec, mindennesztendőnkint (Szék: Krón. 52). Mindennaponként: quotidie MA. Minden bizonyosan (Misk: VKert. 207). Minden biznnnyal (PHorv: Apol. 3). Mindőnőnknek kelh ezőn erőlkődnőnk (DebrC. 33). Myndenewnknek zent istenewnk (ÉrdyC. 33). Mindenűnknek adattatot az kegielem (Fél: Tan. 247). Vegye fel mindentek ew twrribwlomat: tollat unusquisque turibula sua (JordC. 154). Myndentek kereztelkőgyek megh: baptizetur unusquisque vestrum (713. 808). Mindőntőknel kysseb uagok (KazC. 28). Zerelmes attyamffyay myndentek nagy sok yoth tehettek (ÉrdyC. 149b). Erről ertetyk zent palnak mondasa, myndentek twggya (353). Nem myndentek felewl zolok: non de omnibus vobis loquor (Pesti NTest. 218). Nem mindentekrűl szolok (Sylv: UT. I.148). Kősse mindentec az ő fegyuerét oldalara: ponat vir gladium super femur suum (Helt: Bibl. I.Ss). Szűkseg mindenvoltakeppen, hogy az gonoszokis győtrődgienek (Lép. PTük. I.21). Hinnűnk kől minden volta képpen, hogy az malasztot, bűntetel miatt el vesztik (I.191). Őrizkedgyék attól kiki minden, hogy az ő hitit nem az czudatételeken, hanem az tudományon épitse (MA: Scult. 966).

ëgy-mëndën: unusquisque BécsiC. 41. MünchC. 45. [ein jeder]. Egmenden napon: quotidie BécsiC. 24. 68.

Mindënik: uterque C. singuli MA. quisque JordC. 45. [jeder]. Nem boczathattyauala ewket ketten ketten: myndenyket (unumquemque) kewlewn boczattyauala (EhrC. 82). Zentsegnek regulay kyknek myndenyket Maria meg tarta (CornC. 35), Ol' zereteeth vağon kőztők, hoğ mindenik vğan zerety masikath, mynth . . (SándorC. 1). Myndenyknek oztatyk vala (VirgC. 125). Lassuc meg immar mindeniknec summayiat (Helt: Bibl I. h2). Ezeknek mindenik hamis értelem (GKat: Válts. I. Előb. 28). Négy drága oszlopokat állatnak fel tiszta finom aranyból, mindenik oszlop magában angyali forma képet mutatván (Hall: HHist. III.175). Mindenik malom három-három kőre forgó (Gér: KárCs. IV.318). Mindenikünk megivott tizenkét ejtelnyit (Mik: TLev. 85).

Mindënink: quilibet nostrum, unusquisque nostrum PP. [ein jeder von uns]. Isten úgy visel mindeninkre gondot, mint-ha senkire másra semmi gondgya nem vólna (Pázm: Préd. 908). Mindeninknec czelekedeti minémű leszen, a tűz meg probállya (Vás: CanCat. 164). Embersęgessé mindeninknec ió lenni (Illyef: Jephta. 3).

Mindënitëk: [quisque vestrum; ein jeder von euch]. (Beythe: Epist. 54. Kár: Bibl. II.124). Mindenitec tudgya (Zvon: Post. I.188). Mindenitek vétkesnek tartatik (Hall: Paizs. 245).

Mindënëk-fölött (*mindeneknek fwlwte* teremtw istenemet nem zeretem VirgC. 5. az házasságban az eladandó szemelynec akarattya kévántatic *mindeneknec felötte* MA: Bibl. I.21.): praeprimis, inprimis, praeceteris, ante omnia Sl. [vor allem, über alles]. Gonoszt cselekedék mindenek felet: fecit malum super omnes (Illy: Préd. I.6). Mindenek-felet-valóság (Sárp: Noe. 374).

Mindënës: 1): omnimodus, omnifarius MA. [allerlei]. 2) Mindenesse: totum ejus fac Kr. [verweser, vorstand]. Egy akarna mindenes lenni az pispőkőc kőzőtt (MA: Tan. 1174). Erdődy Bakacs Tamás magyar királyoknak mindenesse vala (Szeg: Aqu. 61). Mindenes (vezetéknév 16. 17. sz. Nyr. X: 227).

Mindënëstől: totaliter, omnino, penitus MA. omnino BécsiC. 52. [ganz, gänzlich, völlig]. Mendenestwl meg vtaltatott: totus despectus (EhrC. 2). Hozza valo zent zeretetben mindenestwl elmerwlek (VirdC 61). Vram en mindenestwl tyed vagiok (44). Embőr yth lezőn myndőnőstől zwzeseghős (WinklC. 290). Mindenestül ezeren ha valának (RMK. VI 133). Ezec az Rachelnec fiai, mindenestűl tizennégy lelkec: filii Rachel omnes animae quatuordecim (MA: Bibl. I.44). Ne hadnóc mindenestűl meg halni az barmokat: non penitus jumenta intereant (I.325). Mindenestől ismeretlen hely (Toln: Vig. 12). Mindenestől haraggal és busulással bételvén (Illy: Préd. I.15). Nem több, hanem circiter tizenötig való esvén el mindenestül közülök (Thaly: Adal. I.31 8). Mindenestől másfél százan vagyunk (Mik: TLev. 409).

[Szólások]. Mindenestől fogva: omnino, prorsus, inuniversum C. Myndenesthwl foghwa vylagos lezen: erit lucidum totum (JordC. 566). Mendenestevl fogua megvtal (MargL. 6). Lassan lassan mendenestevl fogva meg njula (DomC. 91. 8). Egy lelky iozag egyeb lelky iozagok nekevl myndenestevl fogva semmy (CornC. 55). Cag ne maradnek myndenestwl fokwa yresen (LevT. II.2). Samuel az olot, az az, mindenestűl fogua meg egető aldozatot el kezte (Mel: Sám. 27). Mindenestől fogua huszonnegy méltosagos kőnyű vagyon (Helt: Bibl. I.e2). Mindenestől fogua szőres, mint egy szőres bőr: totus in morem pellis hispidus (I. L4). Mindenestől fogua való kopaszság (Kár: Bibl. I.99). Mindenestől fogua való számoc vala kęt ezer: omnis numerus eorum erat duo millia (I.396). Mindenestől fogván az mammonnak adták magokat (MA: SB. 121).

Mindënféle: omnigenus, multijugis, multijugus MA. [allerhand, allerlei]. Mynden felee neepek kezzől: de cunctis populis (JordC. 266). Mynden felee halak be gywlnek: ex omni genere piscium congregat (396). Myndden felee nyelwek (ÉrdyC. 541b. 198). Igertűnk minden fele netesnek felet (RMNy. II.83). Minden fęliec: ex omni genere (Helt: UT. D.4). Szent Pál is az elesegnec nem mindenfele valogatasat karhoztattya (Tel: Fel. 110). Boczanatot kel kérni minden félé vétkekről (Vás: CanCat. 260). Oda ki mulattam, kitakarodván velem felesen [sokan, számosan] mindenféle rendekbűl, úgy felesigem kisirisire is az kurucznékbúl (Monlrók. XV.384). Haragomban sokszor káromkodtam, teremtettével ugyan életemben sem szitkozódtam valami tíz- vagy tizenkettőnél többet, de egyéb mindenfélét bővön szórtam (Haz. I.219). Az isten jóvoltának truczára belé keveredni mindenféle gonoszságba! (Fal: NE. 50). Nem de nem kígyót, békát, mindenféle tsufságot mondottál a mi magunkviselésére? Nem de nem őrők keserves kinokat osztottál fejűnkre? (Fal: NA. 132).

Mindënféleképpen: omnimode Sl. [auf jede art]. Mit tolvaj el nem vitt, perrel el vetetek, mindenféle képen Cleon fogyattatik (Orczy: KöltH. 132).

Mindënfelé: quacunque, qualibet C. undique versum MA. [überall hin, in jeder richtung, überall]. (Zrinyi. I.73. II.7. 12). Itt mindenfelé elrémültek (RákF: Lev. I.56).

Mindënfelől: undique C. undiquaque MA. ex omni parte JordC. 40. undique 457. 597. [von allen seiten]. Mykoron latta vona Bela hogy mynden felől bekeseege vona, meene feyeer varraa (ÉrdyC. 397b. 510b. Zrinyi II.196). Minden-felől a belyt lakja gyönyörűség (Gyöngy: MV. 16).

Mindënként: omnimode SI. [in jeder hinsicht, durchaus]. Nagoc leznec mendénkent: magni erunt per omnia (BécsiC. 46). Ne eskeggetec mendenkent: non jurare omnino (MünchC. 22).

Mindënképpen: omnifariam C. omnimode Com: Jan. 177. in omnibus JordC. 805. omni modo MA: Scult. 8. [in jeder hinsicht, auf jede mögliche weise]. Kwlde bozza frater Masscost, hogy wtet myndenkepen hoza hiunaia (VirgC. 20). Minden kepen iol velnank (LevT. I.25). Christus mindenképpen mi hozzanc hasomlo az bűntűl meg válva (Zvon: Post. I.113).

Mindënkor, mindënkoron, mindënkort: nunquamnon, plerumque C. semper, sempiterne MA. [immer, jederzeit]. Nem mindenkor használ a futás: non semper felix est fuga PPBl. Mendenkor: semper (EhrC. 3. BécsiC. 31). Az Kristus nallook mindőnkorth elöwe keuankoznak menny (SándorC. 6). Mindenkor vig es iokedvew volth (VirgC. 36). Mindenkor mezit lab yart (50). Mindenkoron hátakon valánac az gottusoknac (Helt: Krón. 11). Leǵ ennekem erős kű sziklam, melbez folamiac mindenkort (Szék: Zsolt. 69). A poganioc mindenkort azon igiekőztec hoǵ . . (Szék: Krón. 22). Az gazdagok marháia mindenkoron iob az szegényekénél (Decsi: Adag. 50). Mindenkor zöldellő veszeje Aáronnac (Zvon: Post. II-603). Mindenkor tarto és őrőcké valo husvéti innepet űllenec (MA: Scult. 497). A tyúk tsirkéinek szerelme-miatt meg betegszik, és mindenkor tsak nyeg (Pázm: Préd. 179). Mindenekben s mindenkor vigyazzon: in omnibus et semper vigilet (SzCsenc: Conf. 133). Azt mond hatták felőlők, hogy mindenkor imádkoznak, mert gyakran imádkoztanak (Tarn: JóÉl. 107). Az oltátol fogva mindenkoron igaz valál (MonOkm. VI.33). Hogy pedig rajta érjék mindenkor, arra nem felelek (Fal: NU. 295). Mindenkor csak kevésbe és nem a végre játszott, hogy nyerjen (311). Itt mindent s mindenkor kell diesérni, a mi nem jó, azt a jónál jobban, a fiatal rendnek rendetlenségét leginkább (Fal: TÉ. 773).

Mindënkori: perpetuus, perennis, sempiternus SI. [immerwährend]. Mindenkori jelen-létérűl az ecclesiának igereti vagyon a szent léleknek (Matkó: BCsák. 226). A szombatnak megtartása Christustól állattatott mindenkori parantsolat (Megy: Bayle. 462. Pataki: Reg. 179). Kegyelmetek keze mindenkori készséggel teljes (Nyr. XII 80).

Mindënnëmü (*mindőn nemi* iozag NagyszC. 192): omnigenus MA. [allerhand, allerlei]. Myndőnnemw byneymnek boczanathya (CzechC. 12). The tagidnak mynden nemw yze (PozsC. 4. ÉrdyC. 453b. CsomaC. 12).

Mindënnëmüség. Tekintsd el Keménynek mindennémű ségét, mostani voltátul kisded gyermekségét (Gyöngy. KJ. 102).

Mindënség: universitas MA.

Mindënször: semper MA. [jedesmal]. Bochanatot val myndenzer (TelC. 354). Buchut val myndenzer, mynezer meg mondya (GömC. 136). Myndenzer meg chalatkozyk vala (ÉrdyC. 550b. 649). Mindenszer giözedelmes lőn (Szék: Krón. 218). Mindenszer megboczat (Born: Préd. 429). Aldozatot chelekeszem mindenszer szent szined előt (Pécsi: Ágost. 61). Az kőninec miat piruluac megh minden szer, valahanyszer . . (Balassa: Camp. 8).

Mindënünnen, mindënünnét (*mendenőnnen* MünchC. 73. *myndőnwnnen* CzechC. 25. *myndenennen* LevT. I.82.): undique MA. MünchC. 73. [von überall, von allen seiten]. Valahol mester embereket érthet a nagy Ásiában, mindenűnnet elégyűjteti őket (Hall: HHist. III 37). Hertzegi konyhákat és asztalokat üttetsz, mindenünnen bé kivánod a költsönt, senkinek sem fizetsz (Fal: NU. 290). A szerentsének-is vannak mindenűnnen bizonyos törvényei (Fal: UE. 375). [A jóság] ez széle, hosszsza és mindenűnnen tellyes mértéke a derék emberek (392).

Mindënütt (*mindenet* Born: Préd 458. *mindenit* Helt: Krón. 44. Helt: Bibl. II.120. *mindenőt* Ozor: Christ. 165. Kár: Bibl. I.631. *mindőnőt* Frank: HasznK. 4): ubivis, nusquamnon C. ubique MA. circumquaque EhrC. 13. ubique 63. JordC. 457. 547. [überall]. Az fraterek elmenveen hintik vala myndenyevt istennek igyt (DomC. 31). Myndenewt wtanna yaar vala (ÉrdyC. 338). Hogy az Christus testénec mindenütt jelen lételét állithassác (MA: Scult. 600). Mindenütt létel: ubiquitas (Pázm: Kal. 1766. 451. Kr.). Mindenütt jelen valoság (KCsipk: Woll. 25). Mindenütt-valoság: omnipraesentia (GKat: Válts. I 1123). Mindenűt való (Sárp: Noe. 32). Mindenkor bátor s mindenütt: sátorban, mezőn, télben nyárban (Fal: NA 209).

Mindënüvé: quovis, quoquoversum SI. [überallhin, nach allen seiten]. Mindenűvé széllyel kiterjed (MA: Tan. 1087. 1120). Mindenűvé út nyittasséc (MA: Scult. 9). A papok szűk-voltáért nem adhatunk mindenüve egy-házi embereket (Pázm: Préd. a3). Ezért vetette meg urunk amaz evangeliumi irás-tudót, a ki mindenüvé akarta követni (Csúzi: Sip. 175).

Mindig, mindég: [semper; immer]. Szivét rágta a ditsőségnek valami kis férge, mindég szaggatott, égett a ditsőségre (SzD: MVir 89). Embertől embernek mindig kell tartani (101). [Vö. **mind-éltig, MIND 2)** a) γ]

MINÉT: [menuet]. Járjál, ha tudsz, te is kurucz, holmi lassu minéteket! lépjél [lépjél?] fennyen, tégy lábhegyen kigyótekervényeket (Thaly: Adal. II.395).

MINIOM: minium MA. (Com: Jan. 17).

Miniomos: miniatus MA.

MINISZTÉR: [minister]. Zerzetnek kwzwnseges mestere ministwre (VirgC. 36). Bonaventura az ydőben generalis minister vala az zerzetben (ÉrdyC. 323b). Az unitaria réligion lévő ministerek ezen meg-egyeztenek (Bod: Pol. 78). Az unitárius superintendens sinodust convocaljon és az unitária confessiót minden unitárius ministereknek, mestereknek publikálja s igen serio injungálja, hogy mind ministerek, mesterek és kántorok a szerint prédikáljanak (Bod: Pol. 79). Lelkeket kárhozatra holdétto ministeri, perdikurtái (Csúzi: Sip. 470).

MINT (*ment* MünchC. 35. EhrC. 20. stb. *meent* LevT. I 246. 281. *mynt* JordC. 722. stb.): **1)** [quomodo? wie?]. Mint s hogy: qualiter et quomodo MA. Mint vagy? quomodo vales? PP. Mint veszik? quanti emitur? PPBl. Gondolkodnak vala azon, mynt leth vona hwnekyk dolgok: haesitabant super eis, quonam hoc evasurum esset (JordC. 22). Lasd meg, mynt vetkeztel (VirgC. 12). Had lassam mint metelőd az turot (RMNy. II.15). Matskási uramtól is tudakoztam, mint vagyon s mi formába (LevT. II 310). Vészec 32 almát egy pénzen, vallyon 3000 mint vehetec? (Helt: Arithm. G8). Enni soc chauargo vt kőzőt mint melessz az igaz vtra (Mon: Apol. 26). De mint kel ezec ellen iol vitezkedninc, tanolline meg mar azt is (Magy: Nád 76). Mint vagy még? ut vales adhuc? (Com: Vest. 59). Láttya mint megfagyott sokaknak szivekben az atyafiui szeretet (MA: Scult. 27). Mint vagyon ő kegyelme? (Matkó: BCsák. 10. Misk: VKert. 4). Végre hogy kűl kerűlsz, csudálkodván el hűlsz, mint meg-ébűlt a béled (Szentm: Kalm. 6). Már régen láttalak; mint vagy? ez-is módos űdvözlés (Fal:

NE. 16). Nyomozzák a ravót, a vicegazdát: mint iparkodik, mennyit vett bé, mennyit adott ki (Fal: NU. 281). **2)** (*mint, a mint; ammint* TihC. 247. *ammynt* LevT. I.28. *az mint* Mel: Herb. 65. *emynth* LevT. I.46. kétszer): prout C. ut sicut, ceu, velut MA. [quam; wie, gleichwie, als, denn]. **a)** Mint szinte: sicut, ceu, quemadmodum MA. Ez oz ysten mint evt esmeriuc (KönigsbTör.). Fenlic vala ment a villam (TelC. 26). Ne legyetek olyanok, mynt az keepmwtatook: non eritis sicut hypocritae (JordC. 369). El teewedween mynt az johok: sicut oves (381). Kiknek igaz ugan tőrtenik dolgok mint nekőnk (TihC. 341). Olyan mynt ystennek angyala (VirgC. 20). Nem termeezeth zereenth, mynd az sydook weelyk wala (ÉrdyC. 348b). Vigre mynt el adhatyatok el agyatok (LevT. I.281). Szidj te minket, a mint szinte akarod (Tel: Fel. 11b). Holtról mint nem emlékeznek, rólam így feledkeznek (RMK. II.247). Krisztus nem annyiba [annyira] tiltja az sírástól, mint hogy az jövendő feltámadással vigasztalja (Kulcs: Evang. 493). Mint az földnek füvét, azonképpen adtam azokat nektek: quasi olera virentia, tradidi vobis (MA: Bibl. I.8) Az mint kinek kinek értéke vala, elvégezik, hogy segítséget küldenének nékiek: prout quis habebat, proposuerunt auxilium mittere eis (IV.118). A szerént vagyon dolgok az ujítóknak, mint a zsidóknak, mikor előttőkjárói nem valának (Pázm: LuthV. 49). Annyi tágosan, mint egy kemenczekürtő, úgy fogták oda az szelet (ErdTört II.64). **b)** Fel tarta hwtet mint hw fyath: nutrivit eum sibi pro filio (JordC. 728). Aldoznaanak zenth Matheenak mynt ystennek (ÉrdyC. 542b). Ereke valo zolgalathomath irom knek mynt bizoth vramnak (LevT. I.266). **c)** Ynkab kyuanua cristusnak zemeremsegyt: ment ez vylagnac biusagat (EhrC. 20). Hanem ha beewelkedendyk ty ygazsagtok fellebb mynt az yrastwdokee: plus quam scribarum (JordC. 366). Ne ezeskődny annaal fellyeb mynt yllyk: non plus sapere quam oportet (ÉrdyC. 68). Sem dychewsegesb, mynt az xpusnak zolgalatya (VirgC. 129). Ezthendew athal nem lehethewth thwb myek, mynth ez arathas vthan wolib (LevT. I.87). Bővült attúl inkább, mint szűkült inségem (Thaly: Adal. I.170). A latorsag semmi nem egyéb, mint Krisztust csókkal elárulni (Illy: Préd. I.7). **d)** Hogy mynt hamarab [quo citius] ky fwthnanak az orzagbol (ÉrdyC. CzF). Suránban megmaradt népének izene, mint hamarb lehetne utánna sietne (Tin. 292). Böcsületibe kap, ezt agyarolja marczongatja, és a mint legiszonyúbban lehet, mocskosítja (Fal: NE. 101). **e)** Ment inkab parančol vala ő nekik, attol inkab predicalnac vala: quanto eis praecipiebat, tanto magis plus predicabant (MünchC. 85). Mynd az few neepek mykent wrokhoz halgatnak vala, azent tewb kynchel aldoznak vala (ÉrsC. 472). Minth mentől incab zerńůnec tettetőm az keserggő zynek, az anneval ynkab az zerelmes zynec lezec zerelmesb (NagyszC. 4). Mynt meenneel yobbath talal wala ywhay kőzőth, azth aldozza wala ystennek (ÉrdyC. 174). **f)** Semi mondathatik nagobnak, minth hogh az isten embőrre lőn (TihC. 143). Semibe nem kel vgan munkalkodnunk: minth hoǵ az zyzesegbe előnk (323). My lehet embernek nagyob ydwsseeghere valo byzodalom, mynt mykoron az zyz mariat zolgallya (ÉrdyC. 162). Nem annyi őrőme vagyon, hogy Alexander szűletet minthogy Aristoteles idét szűletet (Pázm: Préd. 133). Tanácsát [most is] úgy vitte végbe, mint a mig király nem volt (Mik: MulN 243). Sokkal másféle gondolattal jöttem ide, mint a mellyel kijöttem (286). **g)** Wgy yaryon, mynt twlaydon ysteneenek zyne előth wolna (ÉrdyC). Annyit tészen, ha prédicatiót irok E betővel, mint ae-vel irnám (MHeg: TOszl. I.168). **h)** Azért mint a tisztet, ugy a tisztességet, azért vészi fel, hogy istennek alkalmatosban szolgálhasson (Pázm: Préd. 59). **3)** [circiter, circa; ungefähr, beiläufig]. Budosasal mint tyzőn ket falurol falura jarek (LevT. I.110). Voltak meent ezer lowal (284). Fogának mint őt ezer tőrőkőt (Helt: Krón. 89). Letelepedének a férfiak, szám szerént mint ötezeren (Pázm: Préd. 432). Az egri törökök kijövén mintel másfél száz lovasok, az győri marhát mind elhajtották (TörtT. VI.132). **4)** [ut, utprimum, quumprimum; sobald, kaum]. Mynth iutottak volna a koppaz heghre, a porozlok kyrthelenek (WinklC. 203). Mynt az hayoczkaban be hagot vona, ottan meg alla az zel: cum ascendissent in naviculam, cessavit ventus (JordC. 400). Mynt ember halalos bynben esyk, ottan el kellene karhozny (ÉrdyC. 52). Myg az eredethnek ygassagaat tartaak, ewket ees meg tartaa wr isteu, de mynt atal hagyak, ottan ky vereteenek (388b). A mint a kenyeret a kemenczéből kiveszik, ottan ketté szolik (PP: PaxC. 113).

[Szólások]. M e n t i n k a b iob ember a iohtol! quanto magis melior est homo ove? (MünchC. 35). Ha tů tuttoc io adomańokat adnotoc, ment inkab tů meńńei afatoc ad io zelletet: quanto magis pater vester dabit spiritum bonum (136. 110). J a y m i n t veszünk a vár alatt (Bal: Epin. 7).

akár-mint: utut, quomodocunque MA. [wie immer]. Ez bizon zeretetőt nem ual, akar mint monǵa zaiaual: hogh isteneth zerethy (TihC. 14). Nem akár-mint, s akár-kinek igérte isten az örök életet (Pázm: Préd. 176). Azt parantsollya isten, hogy lelkünket őrizzük: de nem akár-mint; hanem szorgalmatoson (Pázm: Préd. 821). Akármint kiáltsanak, meg nem hallgattatnak (Bátai: VTárgy. 69). Szabadé az élő örök istent akár mint s akár hogy ki ábrázolni, es abban a ki ábrázoltatott képben imádni? (VárM: ÉgőSzöv. 21). Akármint lött légyen is (DKal: Ker. 471). Oly juhpásztor, ki nem gondol nyájjal, hogy akármint légyen, csak őneki bőven sok gyapjat neveljen, mint henyélő here, hasznával élhessen (Thaly: Adal. I.12). Akár-mint gomboly-lyák ajakokat, és üssék-fel orrokat, ugyan csak hátrább maradnak eő nagyságok (Fal: NU. 352).

hogynëm-mint: quam MA. [als, denn]. Menden igec, előzőr lelki ősmeretedre ioyőn, honem ment ńeluedre (VitkC. 64). Job hog az testh megh főrtőztesseek, honnem mynth az lelők (SándorC. 29). Az lelőknek aiandoki nőműsbek, hodnem minth az testiek (TihC. 130). Mostan kőzelben a' my ydves seeghwnk, honnem mynt eleeb hyttők (ÉrdyC. 3b). Inkab bankodie masnac gonossagan, hod nem mint az ő raita tet bozzusagon (DebrC. 276). Zenwedbetesb lezen Sodomanak es Gomorranak felden, honnem mynt az varosnak: tolerabilius erit terrae Sodomarum et Gomorrhaeorum quam illi civitati (JordC. 382). Hogynemmint istentűl, tűlök inkább féle (RMK. II.89). Akarsz te járni te kivánságodban, hogynemmint lakni én nagy udvaromban (263). The Nagysa: inkab sokoth zent irasth halgathny es olvasny, mykor egyeb dolgaytol megh ewreshedyk, hogynem mynth egyeb hyusaagos es hasnalathlan bezedeketh solny (Komj: SzPál. 12). Magokat felyeb szeretic annal, hogy nem mint kellene (Helt: Bibl. I. c3). Az én bűnőm nagyob hogynemmind meg bocsáttathatnéc én nékem: major est iniquitas mea, quam ut veniam merear (B3). Könnyeb a tőuénec a tőfocon által menni, hogy nem mint a kazdagnac az istennec országába: facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum dei (Helt: UT. M.1). Ez világi emberek sokkal kűlőmbet vélnek az evangeliom felől, hogy nem mint kellene (Tel: Evang. II.223b). A babac incab felec az istent, honnem mint Pharaot (Szék: Krón. 17). Hamaráb a szénre megyen, hogy nem mint a kőrős fa ágaira mászna (Mel: Herb. 25). Testeben felette igen el szenuedheti uala az ehseget. szomiusagot, hideget, uigyazast, inkab hogy nem mint ualaki el hihetne: corpus patiens inediae, algoris, vigiliae supra quam cuiquam credibile est (Decsi: Sall. 4). Egynek egynek egy rauaszsága többet használ, hogy nemmint másnak sok (Decsi: Adag. 31). Többetis él, hogy nem mint kellene: ultra catalogum vivit (Decsi: Adag. 213). Inkáb böczűllötted a te fiadat, hogy nem mint engemet: magis honorasti filios tuos quam me (MA: Bibl. I.246). Job egy tellyes marok nyugalommal, hogy nemmint két marok tellyessége nagy munkával (MA: Bibl. I.578). Álhatatosb, hogy nemmint patvarnac engedne (MA: Tan. 58). Kőnnyeb az koporturakat haragra

inditani, honnem mint az ebeket (Szeg: Theoph. 26). Nám sokkal nagyobb az én bűnöm annál, hogy nem mint én bocsánatját várhatnám (EPhilKözl. IX.36).

hogysëm-mint: ∾ MA. Megh ennel nagyob vezedelem thertenhethyk, hog sem mytt [igy] esek (LevT. I.166). Hogysemmint parlagul maradjon, inkább kd. engedje énnekem pénzemért (II.153). Hamareb el feletkezhetneiec az anya az ű magzattyarol, hogysem mint ű mi rullunc (Tel: Evang. I.99). Job meg nőszni, hogy sem mint egni, az az, iob hogy meg hazasodgyanac, hogy sem mint hazassag kinűl meg ne tartoztassac magokat, meg győzettessenec (245). Mertekletesben ellyűnc, hogy sem mint egyebkor (Tel: Fel. 27). Hamaráb el múlandóc, hogy semmint az viz színén való buborée (Kár: Bibl. I.526). Ők sokkal kűlőmben hisznek, hogy sem a mint [így] akkor hittenek a hivek (Pázm: 5Lev. 287). Abban az nielűben keli inkab keresni akiben előzőr irattatot, hogy sem mint az deak nielűre valo regi fordetasban (Zvon: Osiand. 15). Jobb égni, hogy sem mint házasságban élni, azt tanittya Pál apostol ellen Bellarminus jesuita (Matkó: BCsák. 407). Az annyok (a delfineknek) inkább magát is elfogatja, hogy sem mint azokat prédára hagyja (Misk: VKert. 540). Őtet környékezi inkáb a felfúálkodott kevélység, hogy-sem mint a szegént (Csúzi: Sip. 13). Inkább terhére, hogy sem mint hasznára volt (NótPM. 28). A maga nemességét inkább gyalázza, hogy sem mint megérdemlené (33).

oly-mint (*olyma* EhrC. 10. DomC. 316. *holmynth*? WinklC. 294. 322): **1)** [qua, tamquam; als, wie, gleichwie]. Veue az basilla zyz őket olmint zolgait; de ireskődik uala uelők az isteni tudomanba olmint apostolokal (TihC. 320). Cifra bár az égen a szivárvány, sok fősték s ér benne, olly mint márvány (Amade: Vers. 114) **2)** quasi Kassai: Szókönyv [tamquam; gleichsam, gleichwie, gewissermassen]. Elmene nemy keveset zomorwluan es olyma panazoluan ewnenbenneten; quasi conquerens (EhrC. 10). Lewn zendwlees, oly mynt hyrtelen leeleknek yewetely: tum exstitit sonitus, tamquam euentis flatus violenti (JordC. 709) Legottan ol mint hot eleuenől az fődre le essek (KazC. 13) Felnéne az innepre, nem nyilván, de oly mynt titkon (Pesti: NTest. 200). Olymint csudája voltam sokaknak (Szék: Zsolt. 70). **3)** circiter JordC. 153. [ungefähr, beiläufig]. Oly mynth 12 ezthendős: fere annorum duodecim (551). Monda nekik oli mint harmad oran (WeszprC. 87). Az fraterek olyma negyven eztendeyg vyaskottanak (DomC. 316). Valának férfiak olymint őtszőr való ezeren: fuere viri quasi quinquies mille (Sylv: UT. I.23). **4)** [paene; beinah]. Az apastalokat, kik ol minth megh vettettek valanak, hattalmasoka teue (TihC. 158). Olmint zőnetlen syrtanak (KazC. 4). Kysded es olymynt semmy (ÉrdyC. 532). Keserüséggel ő urat siratá, olymint ő magát ott halni bocsátá (Tin. 88). **5)** [quasi; als ob]. Oli mint mondanaia (DebrC. 1. WeszprC. 65) Petűr is kőzigbe mene olimint egi volna ő kőzzűlők (72). (Az oroszlánok) nag ryuasth tőnek, ol menth őkys syratnak (PeerC. 104). Hyya azokat, kyk nyncyenek, oly mynt volnanak (Komj: SzPál. 59).

sëm-mint: [quam; als, denn]. Oka talán nem is ő, hanem más gonosz nő, ördöngös büvölő, mert kegyes[b?] ő, semmint kő (Bal: Költ. 84).

tudnia-mint (*twdny mynt* Ver: Verb.¹ 39. *tuna mynt* TelC 5): [scilicet; nämlich]. Az ördőgők hyzik es rettőgik, tudniamint az istent (TihC. 2). Az harom isteni jozagok, tudnia mi[nt] az hit, remenseg és zeretet (5).

úgy-mint: **1)** (*úgy* néz *a mint* kit gyűlöl szive szerint Bal: Költ. 159 *úgy* bánol velünk, *mint* ellenség Tel: Fel. 99): adinstar C. velut MA. [wie, gleichwie]. Tegődet vg mynt az te atyadtvl elhagyattattat (KrizaC. 38). Igaz tia vala Ábrahámnak sz. János, úgymint a ki őrőkőse lőn ő neki . . (Tel: Evang. I.58). Bizonyitsuk meg, hogy úgymint jó tanitványok az Krisztust kővetjűk (122). Mózest ugymint kővetjét elkűldőtte (Illy: Préd. II.230). **2)** [quasi, velut; gleichsam]. Az Krisztus igaz isten, az kinek dicsősége az test által úgy mint elfedeztetik (Fél: Tan. 31). Mód nélkűl és úgy mint meg bolondulván cselekednek vala mindeneket: inconsulte ac veluti per dementiam cuncta simul agebant (Decsi: SallC. 30). Ki méltatlannak és úgy mint tunyának nem itéltetik vala: quin is indignus et quasi pollutus haberetur (54b). Hogy a zsidók ugymint kisáfárlói legyenek az isten beszédinek (Der: Préd. 103). **3)** circiter C. circa Ver. ferme MA. [ungefähr, beiläufig]. Vala dyznoknak sok sereg chordaya, wgy mynt keet ezer (JordC. 377). Egy retettes [rétet is] ayalnak masthan, vgy minth hatth rendetth theszen (LevT. I.220). Úgy mint hat óra vala: hora erat quasi sexta (Helt: UT. Z5). Volnának még úgymint negyven esztendeink (MA: Scult. 29). **4)** utpote C. utputa, cen MA. [wie, nämlich]. **5)** [quasi; als ob]. Eetelt zereztete wgy mynt vendeegőt varna (ÉrdyC. 562). Ugi mint mondanaia (DebrC. 32. Ozor: Chr. 76).

vala-mint: **1)** sicut, velut, prout, uti, tamquam, quemadmodum SI. [wie, so wie]. Kiki mind valamint indult szivebe, ollynac véli őtet: ha ki sir, sironak véli, az pénz gyűytő pénz osztónac (Born: Evang. III.120b). Hogy valamint lehetne, a hadat elvégezné: ut quovis modo bellum conficeret (Decsi: SallC. 32b). Hagyjuk magunkat vezéreltetni, valamint Krisztus akarja (Zvon: Post. 11). Valamint nékik szabad, oly szabad rómaiaknak is (Sámb: 3Fel. 51). Ismét azt tselekedd, a mit az elébb, valamint életedet szereted (Hall: HHist. II 173). Valamint a halak megfogattatnak a gonosz hálóban, azonképen megfogattatnak az emberek a gonosznak idején (Ács: BHal. 308). Úgy ir neki, valamint egy idegennek (Mik: TörLev. 27. lev). **2)** [irgendwie, wie immer]. Valamint s valahogy: quomodocunque, quocunque modo; valamint s valahogy, de kitőlté azért: cum ramento reddidit MA. De valamint vitetőt oda, az had iarion, igaz eleg hog ot volt (Szék: Krón. 216). Peliam recoquat: valamint lészen, de meg probállya (Decsi: Adag. 249). Ha az dolog elő mehetne, valamint es vala hogy az Massinat megőlne: sin ad parum procedat, quovis modo Numidam interficiat (Decsi: SallJ. 31). Valamint valahogy az iras meltosagos voltaual azt meg erősechetek (Zvon: Osiand. 14). Ezeket, valamint s valahogy, de oly formán fejtegetik s értik, hogy az bötü helyén maradgyon (Pázm: Kal. 501). Szerencsétlenségben valamint ne akadgy (KNagysz. 1613. C3). Óják lábait mint szemek fényét, hogy valamint ne üsse a kőben (Balassa: Ének. 17). Dárdáját forgatván kezében, ha valamint Polidamáson halálos sebet ejthetne (Hall: HHist. III.166). Kőnyőregy előtte, ha valamint meg szánna, szonal sírásoddal fene vas elmeye hozzád ha meg lágyúlna (Illyef: Jeptha 31). Procedáljon ezen punctum iránt: valamint praecipitantiával ne romoljon falban intentionk (MonIrók. XXVII. 181). Siessünk visszamenni, valamint az aluvó ellenséget fel ne költsük! (XXVII.227).

valamenté, valamentére: [aliquantum, aliquatenus; etwas, um einiges, einigermassen, bis zu einem gewissen grade]. Sándor uram dolga valamentire megjobbul (LevT. II 367). Ha távozunk valamente arról az földről, vontatva rendeljük visszatérésünket (EsztM: Lev. 328). Az irásnak valamentébb kiterjedtebb mi volta kigyelmedért vagyon (8). Valamentére szűnnyék meg az olvasástul (Tarn: Bar. 63). Bár-csak tanitásimmal valamentére használhassák (Illy: Kat. Elől. 5)

valamentényire (*valamentényire* Fal: NU. 302): ∾ A haragnak tüzes gerjedelmeit valamentényire enyhétik (Fal: NE. 33). Kisseblbedhetik ugyan valamentényire jó hirében, de tűrhető kárral (35). Le-botsátkozott valamintényire hozzájok, hogy magához szelidítené az urfiakat (Fal: NU. 302). A molnár gazdán is valamentényire rajta történt, jó darab pénzét és feleségét vesztette miatta (Fal: TE. 769).

Mintvolt-a: [status, conditio; zustand, lage]. Hadainknak mint-voltát tekénteni, odafordúltam (RákF: Lev. IV.495). Bővön le-irja azok mint letségét (Gyöngy: Char. 301).

MINUTA: [minute] (Mik: TLev. 225).

MIOG: miogat, nyávog SzD. [miauen]. A matska miog (Com: Orb. 5).

Miogat: leuco MA.

Miogatás: leucatus MA.

MIRHA: myrrha C. A mirrha meg-forrasztja a sebet: myrrha glutinat vulnus PPBl. (MünchC. 17. PeerC. 178). Mynt az valaztot myrra keneth eedesseeghes yllatot attam (ÉrdyC. 475. Illy: Préd. I 123). Mert már le-is arattam mirrámat, az én fő-szerszámaimmal egygyütt (Csúzi: Síp. 591).

MIRIGY (*meregy* DomC. 270. *meregy* Born: Préd. 694. *merig* TelC. 131. NagyszC. 299. *mérigy* Helt: Bibl. IV.65. *merigy* Pázm: KT. 311. MA. *miregy* Zvon: Post. II.160. Web: Amul. 67): **1)** abscessus, apostema C. glandula MA. [geschwür]. Meregy kele ev torkaban (DomC. 270). Merigyec kelnec raytoc nagy hewségőckel (KKrakk. 1573. A3). Az wr meg vér tegedet Egiptusnac mirigyénel, sûlyel, varral, es viszketeggel: percutiat te dominus ulcere Aegypti, scabie quoque et prurigine (Helt: Bibl. I. Zzz3). Hogy a figét kőtneiéc az ő mérigyére, hogy meg gyogyulna (IV.65). Az hussal egyben tekeredet, gyűlt és őszve nőt évből apro mirigy, vak tetem (glandula) lészen (Com: Jan. 60). **2)** [pestis; pest]. Dőg auagy merig (TelC. 131). Főfayasok, kőzuenők, verkorsagok, merygők (143). Kent zenvecz hyedemnekil, merigőt ornossag nekil (NagyszC. 299). Pestis auagy mirigy (Frank: HasznK. 38). Az dőg halal sok embereknek herteleu le omlasok, pokol var, mirigy auag egieb fele betegsegek miat (Fél: Tan. 494). Ragadó dőgős mirigy: pestis contagiosa (Com: Jan. 59). Az magok lelkén fekszik az mirigy (MonOkm. XXIII.190). Pestis avagi mirigi (Csanaki: Dögh. 4). Hasonlók ezekhez az isten-félő emberek, a kik a világtól, testtől, és ördögtől félnek, mint gonosz mirigytől (Hal: HHist. II. 334). A respublikáknak nagyob mirigy nintsen (RendÉlet. A).

futosó-mirigy: scrofulae C. adenes MA. scrophula Major: Szót. 427. ganglion PPBl. [skrofel]. Futosó mirigyek: adenes PPBl. Fútosó mirigy, mirigyes hús, golyva: scrofula PPBl. Az pestis fölwl a bőr kőzőt valo erekben lezőn es indultatik: mellyet futoso mirigynekis hiunak (Frank: HasznK. 39. Felv: SchSal. 20).

fültő-mirigy: parotis C. MA.

torok-mirigy. A toroc gyéc a toroc mirigyet gyulasztván: angina acuvulam inflammans (Com: Jan. 57).

Mirigyës: glandulosus, apostematicus MA. Mirigyes dög-halál (Pázm: Préd. 447. Kr). Mely káromlásnak merigyes szidalmazásáért érzi most az ördögök társaságában, az isten haragjának sullyát (Pázm: Kal. 433). Mérges és mirigyes szitok és vádolás (Pós: Igazs. I.441). Mirigyes pestis (Titk: Rózs. 257).

MIRTUS: myrtus MA. [myrte].

MISE (*messe*znek vala Helt: Krón. 16b. *misse* ? Mon: Apol. 289. *misé* gyertya? Beythe: Stirp. 6): missa MA. [messe]. Misét mond: sacrum celebrat; misét hallgat: interest sacrificio missae Kr. Misét szolgáltat: missam facit, celebrat PP. Mondassonc egy miset: mel myse haluan vymadgozzonk (EhrC. 6). Eg misset haluan (TihC. 9). Myseet zolgalna (ÉrdyC. 528). Mondasunk miset (VirgC. 83. 10. 5). Sok miséket tudonk csak szolgáltatni, misék által akarunk szabadulni (RMK. VI.80). Requiemes misse (Helt: Krón. 177). Bőytőlések, szarándoc járás, mise nézések, és egyéb efféle pepeczelések (Zvon: Post. I.84). A mise igaz áldozat (Pázm: LuthV. 13). Az misse szolgalo [pap] kezebe veszi az patenat, kin az ostia vagyon (HollPréd. 21). Ki valami miséhez valo partekat el vinne (Dial. 180). Mit ér, ha aszszonyom hat misét napjábann hallgat (Orczy: KöltH. 191).

[Szólások]. Te néked neved leszen tőkélletlen, gyakran esik s i d o m i s e feieden (Eny: Gizm. 21).

aranyos-mise: missa sub auroram Ké. Agyaras mise: így ferdíti el [Szkhárosi Horvát András] az éjjeli mise nevét, melyről Cs. Komáromi György Pápistaság Ujsága c. m. 329. írja, hogy: az karátson étszakai mise, kit aranyos misének hínak (RMK. II.454. Tel: Evang. Mutató Tábla; Biró: Micae 3. Kr).

lassú-mise: missa privata Kr. [stille messe]. Az ördögi disputatio-elöt Luther lassú misét mondot, hét sacramentomot vallot (Pázm: Kal 1766. 212). Maga a confessio meg-hazuttollya magát, azt beszélvén, hogy nállok a lassu misék megszűntenek (417).

magánvaló-mise: ∾ (Mon: Apol. 124 Kr).

nagy-mise: [sacrum solenne]. Nagy misen valo ewangeliom (ÉrdyC. 113. PeerC. 367. Helt: Krón. 39).

öreg-mise: ∾ SK. (RákF: Lev. 21).

Misécske. Misécskédnek hamisságát igy eltitkolhatva (RMK. II.218).

Misél: [sacrum celebro; eine messe lesen]. Minden nap magáért s másokért misélten misél (Pós: GBot. 82. Pózs: Igazs. 574). Aszt cselekszik a pápa, ersekek, půspökök, gárdgyánok, a miselő papok, barátok, és tőbb azon kovászból valo, henye herékhez hasonlo rendek (VárM: ÉgőSzöv. 55).

Miséz: sacrum celebro Kr. A papokat az oltároc elöt, hol messeznek vala [így], mind által veréc (Helt: Krón. 16b). Vrak felesegi ne cifralkogatok, ne missezzetek (Mel: SzJán. 96). Történik néha, hogy a misézö pap, masutt elsőben jol kőppentvén, a csengettyű zengésben elfeleyti magát, s jól talál a fel mutatott poharbol hőrpenteni: melyet az elébbenivel ki okád es az eb s diszno megh eszi (VárM: ÉgőSzöv. 214). Irásit kitekerte kezéből és elvitte, mellyekel megmutathatná, hogy jó lelkiismérettel és ügyes hatalommal misézett legyen (Fal: TÉ. 742).

Misézés: celebratio missae Kr. [lesen der messe]. Nem segíthetik misézésekkel (Czegl: MM. 268). A pápások az ůnnepek megůllettetetéseket nagy részt kůlső geze-mize ceremoniakban, misézésekben, egygyik templomtol másikhoz valo farkalásokban helyheztetik (GKat: Válts. Előb. e3).

MISKULÁNCIA: [mischung]. (TörtT.[2] I.579).

MIZËR, MISZIRI: [croatus; kroat, kroatisch]. Kemény misziri kard fűg-le óldaláról (Zrinyi: ASyr. 42). Miziri gallér egy általjában horvát gallér, mivel a magyarok a horvátokat régi nevezetekről Mysi populi mizer nemzetnek hívták (Bod: Pol. 85).

MOCCAN (*mottzon* ? Helt: Mes. 174. nem-is *morczan*hatcz? Matkó: BCsák. 43): mutio C. Ver. [mucksen]. Motszanok, lopva suttogok: mutio; motszanni sem merek: nihil *audeo mutire, jam nil *mutire audeo PPl. Senky nem mere mocczanny: nullus mutire ausus est (JordC. 310). Az Izrael fiainal soholt ebec egy eb sem motzan: non mutiet canis (Helt: Bibl. I. Gg3). Czac mottzani sem mernec (Born: Préd. 257. Tel: Evang. I.146). Moczczani se merjernek (Tolu: Vig. 67). Csac mottzanni-is alig mer (Com: Jan. 196).

mëg-moccan: emutio C. [mucksen]. Czac meg sem mernec mocczanni (Born: Evang. I.429). Meg kőtőtte, meg sem moccanhat (Mel: SzJán. 37). Ne My quidem facere audet: meg sem mér moczanni (Decsi: Adag. 55). Meg se motzannyatok, mert nincsen nálatok a tudománynak kultsa (Czegl: MM. 290). Meg sem motszan előttők (Misk: VKert. 53). Ihol ez ellen senki tsak meg sem mottzan (Bod: Pol. 122). Senki meg-sem mert mozdúlni, vagy meg-moccani az ő színe előtt (Biró: Préd. 10). Nem ugy laktam a világot mint a theatrumok-némái, kik meg

sem motzannak, tsak helyt foglalnak-be (Fal: NE. 10). Meg se motzannyanak; hanem jó szivel vegyék a korpázást (Fal: NU. 302).

MOCSÁR: palus MA. lacuna Major: Szót. [sumpf]. Melmochar, stagnum 1265 (CodPatr. VI.129). Mochaarwtha, fundus 1418. (Czinár). Močar földőn: in terra (in)aquosa (DöbrC. 107. Zsolt. 62. 3). Istentelenség mocsárja (Tof: Zsolt. 275). Mocsárok, pocsolyák (Com: Jan. 96).

Mocsári: palustris MA. [sumpf-].

Mocsáros: paludosus MA. [sumpfig]. Mocsáros hely: locus palustris MA. Mocharus helyen: in terra (in)aquosa (KulcsC. 147).

MOCSOK: macula, sordes, squalor, labes, labecula MA. [schmutz, fleck, makel, unflat]. Mocsok nélkül való: immaculatus MA. Makula es moczoc nekűl talaltatot (Born: Préd. 390). Az keze szennyének rut mocsokia (Bal: Epin. 5). Mocskoktúl megtisztítja isten az ő ecclesiajat (Czegl: MM. 32). Nem kell szitokkal és mocsokkal felelnűnk vallásunk ellenséginek (233). Isten kegyelme belőled minden mocskot ki tőrőlfőn (292). Meg lehet mind annyiszor, valamenyiszer zuzzos gyomrod fel-émelyedik, mocskot és moslékot ellene okádozuod (Pós: Válasz. 43). Az isten szent, ki nem enged magával akar mi motskot is közösűlni (Ker: Préd. 162). Fertelem és motsok nélkűl valo (Com: Jan. 220). Maculae absterguntur spongia: a motsok, szennyek spongiával tőrőltetnek-le (Com: Vest. 82). A bársont motsok, sir igen szokta veszteni (Kisv: Adag. 166). Óh büneink mocskainak tisztitója (Biró: Angy. 276). Az efféle apró vétkek igazán való motskai bőtsűletűnknek (Fal: UE. 376). A motskosok között forgolódván, motsok reá ne ragadgyon, minden felül tisztán maradgyon mint a napnak sugári mellyek minden rutat megjárnak, s még-sem vesztik fényeket (Fal: SzE. 524). Ennek motskát nem is kell egyébre kenni (GyöngyD: Char. 73). Mocskát vallja ugyan bőcsületinek; de a miatt nem sérszik lelke: puo restare offesa la sua riputazione, ma non l'anima (Fal: NE. 35).

Mocskol: **1)** maculo, sordido, foedo MA. [beschmutzen, beflecken]. Ötvöveshez mentem; de szénhordással, kerék forgatással mocskoltatott s fárasztott (ÖtvMest. 51. vsz.). Az igasságnak sinórján egyenesen járunk, a levegő eget rút eletűnkel nem motskollyuk, és igy hirtelen halál nem kővet bennűnket (Hall: HHist. I.49). **2)** [ignominia afficio; beschimpfen, schimpf zufügen]. A nagyanyámat szűntelen mocskolta, gazolta, külömbkülömbféle injuriákkal illette (Haz. I.137).

be-mocskol: maculo C. [beschmutzen, beflecken]. Bé-mocskol a hivság benünket (Pázm: KT). Irunc a papirosra avagy tiszta kártyára, nem bémocskoltra (Com: Jan. 155).

el-mocskol: commaculo, contamino, conspurco Sl. [beflekken]. A ragadó mirigy nagy népeket el-motskol és pusztét (Com: Jan. 59).

mëg-mocskol: rútít; commaculo, sordido MA [beschmutzen, beflecken]. El kell ruháját változtatni, hogy tsintalan öltözetivel meg ne motskollya az igazságot (Pázm: Préd. b2). Ez e a Sionnak leánya, ki így megmocskoltatott (Czegl: MM. 28). A ki a szurkot illeti, meg-mocskoltatik attól (Mad: Evang. 275). Vétkeckel meg volt volna motskoltatott (Ker: Préd. 84). A templomot egy más dibdábbal meg mocskolokat a templombul ki kell rekeszteni (Diósz: Delib. A2).

mëgmocskolás: commaculatio, defoedatio, sordidatio MA [beschmutzung, schändung].

Mocskolás: sordidatio MA.

Mocskolhatatlan: incontaminatus Kr. (Pázm: Préd. 1149 Kr.).

Mocskoló: [schmierer, pfuscher]. Tsak imillyen, amolyan kép-író, motskoló: rhyparographus PPBl.

Mocskolódik: **1)** maculor, conspurcor, 'contaminor Sl. [beschmutzt werden]. Kormos lombiktól mocskolódván rútúl, elszöktem (ÖtvMest. 35. vsz.). A ki rut förtős helyeken motskolódván, magához lűj, nem egyébért tselekszi, hanem hogy te is förtözzél és eö ki-nevethessen (Fal: UE. 504). **2)** [convicior; schimpfen]. Luter csúfos beszédekkel mocskolódot az ördögi kisirtetekben (Pázm: LuthV. 104. Czegl: Japh. 217. Matkó: BCsák. 36). Sok-képpen meg-mutattam a Kalaúzban, hogy, sem isten-előt, sem világ-előt okát nem adhattya senki, miért követi Lutert; ezekből, hogy kifesellyen Balduinus, rút hazugságokban mocskolódik (Pázm: LuthV. 176).

bé-mocskolódik: [contaminor; beschmutzt werden]. Gergely pápa idejében mocskolódék igen bé a tiszta igazság (Pázm: Kal. 170).

öszve-mocskolódik: ∾ Portékája öszvemocskolódott (Fal: TÉ. 757).

Mocskolódás: **1)** conspurcatio MA. [beschmutzung, verunstaltung]. A tükörben tisztán, és minden motskolódás-nélkűl formáltatik, és származik a belé-néző ember hasonlatossága (Pázm: Préd. 718). **2)** [convicium; schimpferei]. Jesuitai motskolodás (Czegl: Japh. 2). S-mind ez ő motskolódásit ez értelmes elmék gázollyák (Czegl: Japh. 19).

Mocskond: **1)** [contamino; beschmutzen, verunstalten]. Még meg sem rettensz, mikor magzatodnac testét kardal moczkondod (Illyef: Jephta. 30). **2)** [convicio; beschimpfen]. Christust a beszédvel kűrlottak, lurogatták, motskondottak (GKat: Válts. II.328). Mentűl tsúfosban motskondotta (Megy: Dial. 43).

[be-mocskond]

bemocskondás. Halálos bé moczikondás (Bal: CsIsk. 196).

mëg-mocskond: [contamino; beflecken]. Nagy hirű neuet megh akaria mocskondani (Bal: Epin. 3. 2. MA: Zsolt. 54).

Mocskos: maculosus, illepidus C. maculosus, sordidulus MA. [schmutzig]. Mochkus? 1395. Mochkos? 1400. (vezetéknevek Czinár). Rut moczkoson (Born: Préd. 218). A gyermec chenalasrol beszellesz, mochkoson (Mon: Apol. 299). Igen moczkos vagy irasodban (300). A jó pénzt örömest vészük, noha motskos a fizető-mester keze (Pázm: Préd. e). Jaj, melly motskosnak látszik a mi tisztaságuuk! melly haragosnak a mi szelídségünk (Pázm: Préd. 65). Cselekedeti fogyatkozottak, tisztátalanok, bűnnel mocskosok (Pázm: LuthV. 110). A ki az isten törvényében semmit meg nem tarthat, és minden jó cselekedete bűnnel mocskos: lehetetlen hogy az, szűnetlen, minden nap, jó cselekedetben foglallya magát (Pázm: LuthV. 118). Mocskos ruha vagyon rajta (Kisv: Adag. 105). Félre ne térj valami mocskos barátságra, hogy el ne cseppentse ártatlanságodat (Fal: NE. 19). Ugy merem mondani, mintha a tsillagokbúl olvasnám: motskos lesz vége dolgoknak (Fal: NU. 285). A kik tisztán épen rándultak-ki a hős mezőre, forró betegségben, motskossan térnek haza (Fal: NU. 267). Ők-is bőrpögették a maradékokat, a mint hozzá fértek (307). A mivel birt, azt se nem szaporította motskos fösvénységgel, se nem hatta veszni valami gondatlansággal (294). Férges vólt a motskos nyelvnek vétkével (Fal: NU. 298). A motskos beszélgetés erkölts vesztegetés (Fal: TÉ. 632). El terjedvén a hire ennek a motskos történetnek (635). Mintha a tsillagokból olvasnám, motskos lesz ennek a vége (SzD: MVir. 438).

Mocskosít: sordido Kr. [ignominia afficio; beschmutzen, beschimpfen]. Keveri bőcsűletit, minden kitelhető rágalmazással gyalázza és mocskosítja (Fal: NE. 100). Bőcsűletibe kap, ezt

agyarolja, marczongatja, és a mint legiszonyúabban lehet, mocskosítja (Fal: NE. 101).

Mocskosító: foedator, maculator Kr. (Pázm: Préd. 1112 Kr.).

Mocskoska: sordidulus MA.

Mocskosod-ik: pullor, foedor, commaculor Kr. [sich beschmutzen]. (Csúzi: Tromb. 147).

be-mocskosodik: ∾ Ha kit le irt a kép iro táblára, mikor ûdô jártával el tôrlôdet [így], avagy be mocskosodot, szûksék, ha meg akarják ujítani, hogy az állyon elô, a kinek képe volt (Land: UjSegits. I.168).

Mocskosság: sordities Kr. [schmutz, unreinheit]. Ki ma konkoly erkôltstelen motskosságával, hólnap szent életével tiszta búza lehet isten áldásából (Pázm: Préd. 27).

[**Mocskoz**]

Mocskozás: maculatio, foedatio Kr. [beschmutzung, verunreinigung]. Ő-véle tapodtassuk, nem tsak régi rosz erköltsinket, hanem a mi erre vonszon és okot ád lelkünk motskozására (Pázm: Préd. 473).

MOCSOLYA: motsár; lacuna Major: Szót. [pfütze]. Mochola, terra? 1251. Machola? 1358. (Czinár). A len és kender megasztattatnac a vizálló tócsákban, mocsolyákban (Com: Jan. 96. Csúzi: Síp. 132. 323. Kr).

Mocsolyás: palustris, lacunaris Kr. [pfützen-]. Mocholastou, vallis 1322. (Czinár) Nem fér erkôltséhez semmi motsolyás sár (EgyesÉlet. A6. Csúzi: Síp. 135. Kr.)

MÓD (my*mywlt*onk zerenth: secundum modolum nostrum NémGl. 180. eletwnknek iob *mol*giaerth RMNy. II.1. azon *mold*on 318. azon *mold*on el vegyek 1559. RMNy. III.30. *mold*ra Mel: SzJán. 528. *mod*dal 279. *mong*yaat? ÉrdyC. 487b. jo *mon*don Cseng: Jer. 5. méh *mond*on Megy: SzÁÖröme. Elöb. 11.): **1)** modus MA. modalitas Kr. [weise, art]. Mynden mywelkôdetynek moǵa (JordC. 352). Az zilesnek moǵiarol (TihC. 48). My nemew yarasokat talalwnk az veegsew yteeletnek moggyarol (ÉrdyC. 14. 537b). Az emberi zwletesuek auagy eredetynek mogyat az ifyv zwzeknek zyuek ne tugyak (VirgC. 138). Ez à passahnac meg tartassanac modgya: haec est religio Phaso (Helt: Bibl. I.Hh.3). Hoǵ bizonsagot tenne az iduôssegnec azon eǵ vtarol es moggiarol (Fél: Tan. 2). Minden galibámból ki menekedem, ha azt az módot kôvetem igyenbe, az mellyet ôk javalnak (Pázm: Kal. 169). Hogy elsôben az elsô czitkellyérôl szollyak; a hitelnek modja két féle (GKat: Titk. 239). A mellyeknec módgyát és okát (rationem et causam) nem értjûc, csudállyuc (Com: Jan. 67). A sereglô sok gyönyörüiség, melylynek ebbenn a Babylonbann se száma, se azon állando módja (Fal: TÉ. 770). **2)** mos Kr. JordC. 35. caerimonia JordC. 208. [ritus, sitte, gebrauch]. Szokott-mód: consvetudo, mos PP. Mynden mooggyat megh tarczak: omnem ritum observabunt (JordC. 134). Modgyok es regulayok legyen (VirgC. 121). A magyar szonac modgyad iol eszebe nem vette (Helt: Bibl. I.c2). Illy modgya volt istennec, hogy minec elôtte meg bûntetne az emberec bûnet: elôszer igaz tanitot adot (Born: Préd. 7). Ûc akarnac módot szabni az keresztyeni dologba (Tel: Evang. I.117). A Christus neuet, mogiat es peldaiat kôuessec (Mel: SzJán. 500). Más élet más módot kinán: alia vita alia diaeta (Decsi: Adag. 63). Minden dologban való mód: gnomon et regula (87). Megis mutattuk hogy bizonyos módjaink vadnak az irás ertelmének visgálásában (Pós: Igazs. I.221). Magaviselése [lováé] tart igen szép módot (Gyöngy: KJ. 110). A disztelen-mód mindent el-veszteget, rutit, kárban és bôtstelenségben kever (Fal: UE. I.33). **3)** [decus; anstand]. Eurythmia: móddal valo testmozgatás C. Módját megadja: requisitis instruit Kr. [A lakodalomban] myndent oly nagy tyztôsseeggel moddal eekôsseeggel megzerez (ÉrdyC. 509). Az egész kôsseg eleybe iôue nagy móddal (Helt: Krón. 13). Nem mód az, hogy az mi erdônket szabadgyában vágja (Pázm: Kal. 91). Nem mód az, hogy egy homályos mondásért az ô iteleteket kétessé tegyük (496). A tanúlt vénasszonyok oktatják a fiatalokat, módot, rendet szabnak (Fal: NU. 272). **4)** [modus, moderatio, modestia; mass, mässigung]. Az hozzu állásban módot tudna tartany (Kulcs: Evang. 419). Modot kel azért a szollásban tartani (Illy: Préd. II.248). Szabad siratni à halottakat, de ugy, hogy a sirásban mód tartassec (Let: Hitág. 237). Midôn a haragban módot tartunk (GyöngyL: KVall. 212). **5)** [possibilitas; möglichkeit]. Ha modwnk lehetb benne es az ideö zenwedhetth (RMNy. III.119). Nem vala modya fako az te kenansagodnak [mondja a kutya önmagának] (Pesti: Fab. 11b). Vtanna méne a tôrôkeknec, és módiát keresi vala az ŷtkôzetnek (Helt: Krón. 85b. 33b). Keresed, hogy valami módot talaly benne mikeppen szidogathass (Tel: Fel. 12). Az ki mire ŷgyekôzik, módot talál abban (Decsi: Adag. 15). Pardi mortem assimulat: vagyon módgya benne, mint Antalnak az eb ŷtésben (114). Nincs modunc benne, hogy vásárlhatnánc (Zvon: Post. II.175). Módgya és hatalma vagyon a bûnôsôckel valo nyájaskodásra (MA: Scult. 729). A szent kônyvek ismerésében micsoda módot ád Balduinus (Pázm: LuthV. 149). Modot szabadulásban hagyot (Zrinyi I.69). Û adjon occasiot, adjon modot énnekem, kiben én az én hazámnak javára és megmaradására méltán indultattassam (TörtT. VIII.214). Más módot nem láttam, magamat kedvébe mint tegyem, hogy legyek régi kegyelmébe (Gvad: RP. 105). **6)** [species, forma; form, art]. Tôuis módú ágas szigony (Mel: Jób. 99). Ôuigh leani kepûnek, azon alol hal modnak voltanak (Decsi: Préd. 39). Vagyon kôzôttôc mind egy modu homokos meszô: ager in medio harenosus una specie (Decsi: SallJ. 64). Daviduac soltari, az franciai notaknac és verseknec módgyokra magiar versekre forditattac (MA: Bibl. V.1). Hogy az ô ecclesiaioc mindenben eggyezzen es egy modu legyen az apostoloc annyai aniaszentegyhazaual (EsztT: IgAny. 190). A mi ôltôzetinknec formája, és modgya ne légyen idegen (MIleg: TOszl. I.153). Illyen modu [ilyen forma] (Huszti: Aen. 21). A pávának pajkos módú sômôrgôs lábai vannak (Misk: VKert. 313).

[Szólások]. Az silesiai menyecskének kivándsikja nem megvetô dolog; ha maga szép: bizony kivánsága is szép is, kellô is, — csakhogy n e h e z e n a d j a m ó d j a! (RákF: Lev. IV.516). Jó m ó d j a v a g y o n b e n n e (Czegl: ORoml. 5). Ha a mi életûnk a keresztyén hitnek ôsvényén kivûl jár és készûletlen talál a halál, nints mód benne, hogy fel-épûlhessûnk (Fal: NE. 35). M ó d o n: modo Kr. **a)** Semmi módon: nullo modo Kr. Valami modon mikepen vetkeztem en (VitkC. 28). Mas modon (ÉrdyC. 513b). Myndegy modon walo adoyok wagyon ez harom falwnak (RMNy. II.8). Chyoda modon theeczyk (LevT. I.90). Denchet meg rablathak io modon (225). Io modon niaskodic (Tel: Evang. I.115). Minden módon érôtte akara lônni, mint békeséget szôrezhetne (Helt: Krón. 193). Az buzanak hegies beleken io modon valo termese leszen (KBécs. 1572. F2). Az isten ollyan modon tud magyarul, mint zinten deakul (Frank: HasznK. 12). Szóla néki illyen módon (MA: Bibl. I.38). Uri módon, pompáson ôltôztetvén: magnifice vestitus (Com: Jan. 139). Sigmond esmét Dévaból a másik felét birta: de csak ingó-bingó módon birta (ErdTörtAd. I.69). Azonmodon (Illy: Préd. II.138). **b)** Mi modon: quomodo Kr. quemadmodum JordC. 605. Mykeeppen es my modon (ÉrdyC. 515b). My modon mykeppen (559b). Kitôl es my modon szarmasztanac è wilagon valo népec (Helt: Bibl. I. A2). **c)** Egy korda modon walo parta ew (RMNy. II.199). Ugrándoznac borju modon (MA: Bibl. V.14). Ôrdôg módon mondgya, hogy . . . (Matkó: BCsák. 359). Kegyelem nélkûl tûz módon rád gerjed (Rim: Ének. 344). Ne mind azon galamb-módon (Fal: UE. III.87). **d)** Akár-mely úton 's módon, egy-valaki a' kôsség-

közzűl meg-visgalhattya a sz. irásnak igaz magyarázattyát: azon úton 's módon az ecclesia bizonyosban fel-talállya az igaz magyarázatot (Pázm: LuthV. 237). Semmi uton modon ne szoly hazugságot (Czegl: Japh. 5). Hogy valami úton módon Hélenát viszsza nyerhessék (Hall: HHist. III.66). Minden úton-módon (Rák: Lev. I 85). Ha valami úton módon kezünkhöz vehetjük, kegyelmed kezeihez bocsátjuk (Gér: KárCs. IV.408). Módra: a) Régi módra: prisce; vén módra: seniliter C. Yo kereztyen modra mwllyak kywe (ÉrdyC. 515). Égi tafota zoknia olaz modra fekete barsonnial hant (RMNy. II.149). Vitéz módra forgódik fegyverében (Tin. 203). Igen nagy szegeny modra szűletet (Born: Préd. 34). Eztelen modra czauargune elmenkbe (619). Vri módra élz (Decsi: Adag. 205). Magyar modra szoluann (Bal: Epin. 8). Embernek nem kell baromi modra megismérni a feleségét (Illy: Préd. I.172). Tsodáld főbb dolgoknak kis eredeteket, mérd hozzá váratlan módra lett végeket (Orczy: KöltSz. 28). b) Módra: instar MA. Kezeyt meelylyen kerezt modra el teryeztween (ÉrdyC. 562b). Ur modra öltözel (Helt: Mes. 457). Igen io fône is enni etzettel saláta módra (Mel: Herb. 81). Maiom modra kôuetni akariak ûtet (Fél: Tan. 442). Pasztor modra sipja holnya alatt vala (Huszti: Aen. 17). Nyúl módra ébren alunni (Misk: VKert. 172). Actaeon módra akadtam sorsra, kell gyötrődnöm azoktól kiket szerettem (Amade: Vers. 157). Ráro módra járó inaid gyengűlnek (PhilFl. 31). Módjára: a) Az ô tôrwenyeknek mogára ky ky mynd alla dolgaraa (ÉrsC. 419). b) Módjára: instar MA. Versiró módjára: poetice; hab modjára: undatim; ökör módjára: bovatim C. Kicsoda tiszteli most az egiptusbelieknec modgyara az istent (Helt: Bibl. I.a4). Hoszu vaszon mogyara szûyec es szaporitsak à bűnöket (Born: Préd. 619). Az én vétkeimet az képmutató ember módgyára el fedeztem (Kár: Bibl. I.531). Nem ingadozott tétova nádszál módgyára (Pázm: Préd. 38). Az oltári szentség a pénznek módgyára formaltatik: in modum denarii formatur (Illy: Préd II.16. 171). Az ördög éh oroszlán módjára alá s' fel keresztűl-kosúl koslatván közöttünk (GKat: Válts. I. 541). Váradra is ötszáz lovast külldött; melyre nem kétlem, hacsak módját feltalálja, lészen gondja kegyelmednek. Hogyha azon német Debreczenben múlatni talál: megrontásának módját nem látnám, mint ha az hazaszálló lakosok praetextusa alatt valamelly égetőket küldhetne bé az ember (RákF: Lev. I.655). Hihetetlen, hogy isten az ecclesiában semmi módot nem hagyott volna, hanem mint fejetlen lábakat bizonytalanságra eresztette volna fiait (Pázm: Kal. 1766. 605). Módot keres vala abban, hogy vele gonoszul elhetne (Kár: Bibl. I.497). Erőszak módot lelt garázdálkodásra (Orczy: KöltSz. 48). Módot talál benne: reperiet rimam (Decsi: Adag. 190). Magát pénzbeli ajándékkal ne terhelje, hiszen ő nagyságának is ő ad pénzt, találván más módot az ajándékban (MonIrók. VIII 485). Akarja azt adni Keménynek magának, ha módját ejtheti szemben jutásának (Gyöngy: KJ. 75). Móddal (cum modo) és félelemmel kérjed (Mad: Evang. 386). Lehetetlen, nem-hogy az ecclesiát, de csak egy falucskát-is móddal és észszel vezérleni, ha fejo nincsen (Pázm: LuthV. 317). Okkal móddal: cum ratione, suo modo, moderate Kr. Nagy ockal és móddal szollyon az ember az bolonddal (Kár: Bibl. I.619. Illy: Préd. II.339). Hogy ötet megnyerhesse és véle okkal-móddal éllessen (Fal: UE. 390). Okkal s móddal eljárának (Moln: JÉp. 96). Azt the szerelmed minden illendô vttal es modal ineze es kezerecze, hogy vthoz keszûlliôn, es hozanc iôiôn (Zvon: Osiand. C3). Minden uttal s móddal kedvét kell keresned (Fal: NA. 234). Módjával: suo modo, moderate Sl. Szép modgyával valo beszéd: Byssina verba (Decsi: Adag. 236). Módgyával (modeste) mentegesd magadat (Com: Jan. 194). Ez beszedet modgyaval kell értenűnk, es igaz rendel el igazitanunk: haec allegatio non simpliciter est intelligenda, sed recto moderamine discutienda (Ver: Verb. 141). Azt gondolode azert, hogy mind az ketféle báual es modgyaual valo volna? (EsztT: IgAny. 141). A város kerítése alatt való lyukat módjával kell becsinálni (Nyr. XIV.459). Külső országoknak tánczait is módjával ropja (Fal: NE. 29). Ha módgyával foglalatoskodol, arany érdemre emeled a salakot-is (Fal: NE. 371). Az értelem és módgyával bátorkodó sziv nagyra emelik az embert (Fal: NE. 364). Jó móddal: bona modalitate Kr. Ez irasbol az hiuek megitilbetik io moddal, mit kellien erteni az keresztieni hitnek fû agairol (Fél: Tan. Előb. 4). Kéri őket hogy iob móddal gondolkodgyanac az ô nyomorúságiról (Kár: Bibl. I.515. 672) Mi móddal fordúltac ezek a naphoz, télben és nyárban (Cis. N2). Kész vélec jó móddal sogorságot vetni (MA: Bibl. I.31). Ily móddal tanulja az el felejtendőt (Orczy: KöltH. 56). Jó módjával: bona modalitate Kr. Mellybûl hogy iob modgyával szolhassunc, bizonyos részekre osztom aztot (Zvon: Post. I.593. II.176). Ha egy vadon erdőben, egy kősziklás pusztának barlangi között, jó módgyával éppített palotát látnánk, okos embernek mestersége szerkesztette ezeket oly jó módgyával (Pázm: Kal. 2). Mód fölött: praeter modum, supra modom MA. Ereje-felett, módfelett terheltetett, úgy, hogy életét is megúnta (Pázm: Préd. 165). Mód felett való nyomorúrágos következések (Illy: Préd. II.199). Mód felett kivánók, és fösvények voltak (Illy: Préd. I.64). Melly férgek módfelet rágják a testet (81). Mód nélkül: immodeste, immodice, enormiter MA. [absque ratione]. Minden kiezin bantasert modnekûl fel ne geriedgien (Fél: Tan. 328). Módnelkûl es vgy mint meg bolonduluan czelekednec vala mindeneket: inconsulte, ac veluti per dementiam cuncta simul agebant (Decsi: SallC. 30). Mód nélkűl való itélet: Lesbia regula (Decsi: Adag. 37). Felettéb és mód nélkűl cselekeszel (MA: SB. 136). Nem módnélkûl czelekeszûnc, hogy ez mai napot az egyéb napoknál fellyebb szentellyûc (MA: Scult. 647). Joszag, meljet valaki mod nélkûl, es nem igaz uton s király engedelme nelkûl birna: bona contra consensum regium usurpata (Ver: Verb 46). Igy vesztők, mintha fa-pénz lött vólna, nagy módnélkûl szép országunkat (Pázm: Kal. 441). Abban-is kevélység vagyon, a ki a tisztességet, bötsüllletet, hírt-nevet rendetlen és mód-nélkül kivánnya (Pázm: Préd. 1006). Nem derczéskednél illyen mód nélkűl és nem hánnál másra kôueczikéket (Bal: CsIsk. 104). Mód-nélkûl kapdos (Sall: Vár. 1). Mód nélkűl kevés szám hada se rontassék (Gyöngy: KJ. 119). A mája mód nélkül megdagadott volt (Mik: TLev. 414). A ki a bötsülleten, vagy pénzen mód nélkül kap, rabja mind a kettőnek, és mind istenéhez, mind urához való hivségében fellette meg-gyarlódik (Fal: NU. 278). Mód nélkül való: abnormis C. immodicus, enormis MA. Mit használt az ti módnélkûl való feddéstec (MA: Bibl. I.452). Mod nélkül valóságban vadollyác (MA: Tan. 1182). Szünnyenek-meg egyszer az sok módnélkül-való káromkodásoktul (Pázm: Kal. 736). Módnélkûl való dolog azokat lopással vádolni, a kik pénzel bővölködnec (Tyuk: Józs. 453). Az gerlicenek mogia zerent (TihC. 22). Az apostoloknak moggyok zerent teetowa valo fwtas (ÉrdyC. 567b). Az kerezthyenek moggjok es zokasok zerynth (RMNy. II 240). Módjok szerint ők mind felkészülének, Titus népére rohanást tevének (RMK. VI.158). Vaiat czinálnánac olasz országi mód szerént (Helt: Krón. 168). Mikor az irás azt mongya, megbánta isten, emberi mód szerint szól (MA: Bibl. I.6). Ollyan hatar jart levelet, ok levelnek modgya szerint iratnak magoknak (Ver: Verb. 154). Tisztátalan allatok modgya szerént élők (Illy: Préd. I.61. 495). Ha más embert tanálsz olyan vétekben, azt az directorral késedelem nélkül annak módja s útja szerént citálják (RákGy: Lev. 75).

ëgy-módú: unius modi MA. [einerlei, gleichförmig]. Az soltaroc, mellyeknec egymodo notajoc vagyon (MA. Bibl. V 2). Az gyûlekezeteczkée nem maradnac mindenkor egy módu állapatban, hanem néha nevekednec, néha kevesednec (MA. Scult. 792).

[**élet-mód**], **élet-módja:** modus vivendi, diaeta Sl. [lebensweise]. Ez eletnek mogyat zerzette vala maganak valaztanya (DomC. 32). Vronk ezert iŏueh ez velagra, hogi az iduŏssegŏs eletnek mogiat nekŏnk megh mutassa (DebrC. 2).

[**irás-mód**], **irás módja:** stilus scripturae, modus scribendi Sl. [schreibweise]. Igaz irásnac mestersége, módgya szerént irni: orthographice pingere Com: Jan. 159. Irasanak módgyához kell szokódni (Tor: Eny. 282b).

mindën-módú: omnimodus C. [allerhand, allerlei]. Minden modu egyeulŏseg (GKat: Titk. 63).

[**szólás-mód**], **szólás módja:** loquendi modus, forma, stilus Sl. [redeweise, stil]. Az szolasnak mogát minden ńelwben iol meg kell érteni, es akkipen kell szolni mint minden ńelwnek folása vagon (Sylv: UT. II.164b). Az sido szolasnak mogia szerint (Fél: Tan. 347). Idegen szolásnac módgya (MA: Bibl. Elŏb. 5). A szóllásnac módgyát gyakorollya: stilum exercet (Com: Jan. 161).

Módatlan (*módotlan* Pázm: Préd. 1074. Pázm: Kal. 393. *módtalan*úl TudTár. 1839. 252). **1)** sine modo Kr. [nimis; masslos]. Az adósság fizetését módotlan, és kegyetlenül szorgalmaztatta (Pázm: Préd. 1074). Oly módotlan birodalmu királynak itéli.., hogy soha képtelemb, és alkolmatlamb országlás az övénél nem találtatott (Pázm: Kal. 393). **2)** immoderatus, immodicus, immodestus Sl. [masslos]. Vigasztallyuk fele-baratunkat, mikor módatlan és mértéktelen szomorúságban vagyon (Pázm: Préd. 46). A fösvénység azért nem egyéb, hanem rendetlen, módatlan kivánása a világi jóknak (358). A Laodicea-béli conciliom, látván a kösségnek módatlan zúrzavarját e dologban, meg-tiltotta a kösség választását (Pázm: LuthV. 72). Néha részeg ember ez világnak modatlan szerelmétül (Szenczi: RészPoh. A2). A Bethlen István kivánsági modotlanok (RejtLev. 4). **3)** [irrationalis]. Meg-feddic e modatlan tselekedetiért (Czegl: Japh. 59). A papisták 21 consequentiájok, modatlanbak à calvinistákénál (Czegl: Dorg. a).

Módol: modulor MA.

Módolás: modulamen MA.

Módolatlan: immodulatus MAl.

Módos: 1) moderatus, modestus MA. [massvoll, bescheiden, anständig]. Módosan: moderanter, modeste MA. Modos, szemérmetes légy, nem fajtalan: esto modestus, non procax; sei bescheiden, züchtig, nicht frech Com: Vest. 102. Emberséges, alázatos, módos: modestus; bescheiden, züchtig 136. Szép, módos magaviselése: il a bonne mine KirBesz. 79. Módos és szemérmes bálvány képec (MA: Tan. 81). Jeles módos magaviselését szemléli (Megy: 3Jaj. II.46). **2)** ornatus Otr: OrigHung. I.XX. [hübsch, schön, zierlich]. Az ember olly czuda forman ki nem irhattya, az mellynél czuda modosban az mise ne szolgáltatnéc (MA: Scult. 853). Nagy módossan és mesterségessen formáltattya (MA: SB. 29). Valahol ŏszve elegyedét nagy sokasag vagyon, nem lehet ott semminémŭ modos el rendeles (Lép: PTük. I.234). Fel emelt nyakal modoson jártak (Alv: Post. II.34). Euterpé bölch s tudos, sippal ieles modos (Liszti: Mars. 7). Modoson viselik magokat (MHeg: TOszl. II.110). Módoson edd, és idd, baraczkot a mustal: persica cum musto vobis datur ordine justo (Felv: SchSal. 20). Laususnál a lovat űli módossabban (Gyöngy: KJ. 62). Módos táncz (109). Ne restelkedgyél, hanem módossan, serényen, és álhatatossan harczólly (Csúzi: Sip. 143). Ez-is módos üdvözlés; ugyan-is elsŏben ágyot vet a pokolban, azután a himes ebnek bŏribe ŏltŏztet, és egy hitvány tréfával azt meri kérdezni: mint vagy? (Fal: NE. 16). Melly módosan dicsérték a mi legqualificatusabb korhelyeink a bornemisza józanságot: parlare molto seriamente della sobrieta (Fal: NE. 58). Se innen, se túl a tengeren mássát nem látták: ki vidámságát, ki módos reá-tartását, ki kegyes erköltsét, ki szép elméjét ditséri (Fal: NU. 259). Am megtanitottad hadi reguládra, száz czikkelyből álló módos forgásokra (Orczy: KöltH. 66).

Módosság. Olyan tekéntetes ennek lovassága, s minden termetének deli módossága (Gyöngy: MV. 106).

MÓDI: mos, consvetudo Sl. recentis moris Kr. [mode, modern]. Az akkori módi szerint (Bethl: Élet. 286). Az világi luxus, testi puha lágyság, most talált s kigondolt sok változandóság, regnál most a módi (Thaly: Adal. II.387). Akkor vagy igazán való módiban, mikor a ruha nem csak tagjaidhoz, hanem charakteredhez is hozzá illik (Fal: NE. 29). A legújabb módi formára felszárnyazott búbok (Fal: NA. 143). Módi inneplŏ [ruha] (Fal: NA. 201). Módi találmány (Fal: NU. 256). A tsalárd-fogás soknál már módi (Fal: NE. 389). Módi deliség (61). Módi nyavalya (106). Módi bŭn (Fal: NA. 156). Módi nevelés (157). Módi erkölcs (184). Ó módi (231). Módi cifra, módi cifraság (Fal: TÉ. 775. 797). Módi élet (778. Kr). Módi a világon legfőbb tyrrannus (Orczy: KöltH. 160).

ala-módi: [à la mode, modern]. Alamódi sûveg (Misk: VKert. 230).

náj-módi: [neue mode, modern]. Finum naj-módi az, ha jó borral teli (Thaly: Adal. II.388). Az ujonan ki-gondolt nájmódi köntösös Ádám (Csúzi: Sip.).

új-módi: [modern]. Ez a szin uj módi mai napon: es ist die allerneueste mode KirBesz. 18. A ki elŏszszŏr bé-hoz, fel-kap valami uj módit: die wo am ersten eine mode aufbringen KirBesz. 25. A borgonyai hertzeg-aszszony uj módi fŏ-kŏtŏben mutatta magát (Fal: NA. 127).

Módiás: módis Kr. [modern]. Azt tartya módiásabbnak a mi legdrágább (Fal: NU. 257). Mint légyen mostanság dolga az emlitett módiás városnak, eleget hordják füleinkbe, a kik onnan érkeznek (Fal: TÉ. 770).

Módis: elegans, juxta morem receptum Sl. [modern].

[**Módisos**]

ala-módisos: ∾ Leg inkáb czifra, les-hányo és éppen csak magokat árnlo allamodisos öltözetekkel, vonnyák kelepczébe az ártatlanokat (Csúzi: Síp. 298).

Módisság: [modus, modalitas; art und weise]. Palnak meg terese csodalatos lŏn elŏszer a Kristosert, masodzer a modissagert a mi modon lŏn (DebrC. 151). Zokhatatlan modissag zerent (TelC. 97). Jesusnak ziletesenek modissagarol (TihC. 31). Hol vagon hideg modissag nekŏl, hol vagon hewseg veg nekŏl (BodC. 24). (A beszednek) elssew reeze leezeu modissagrol, my modon ez orzagban hozattattak (ÉrdyC. 631).

MÓDOS: [modus]. Palast modosraualo: pannus plicatus in modum manteli (EhrC. 92).

MOGORVA: 1) tetricus, impolitus, inurbanus, barbarus; mord Kr. [mürrisch]. Fŏsvény mogorva emberec (Zvon: Post. II.190). **2)** [?]. Magok az pápák sokan utálatos mogorva faytalanságoknak vóltak adattatva [dediti] (Toln: Vig. 230).

Mogorválkodik: [murren, grob sein]. Moghorualkodik Luther ellen (Zvon: PázmP. 288).

MOGYORÓ (*monyaró*-fa: corylus; *monyaró* barkocza: coryli iulus Beythe: Nom. 4. fŏdi *monyaro*: pseudoapios 7. *Monoro*kerech, *Monoro*querech, terra 1226. Czinár; *Monoro*weghe, territorium 1291. no. *magyaró* Thaly: VÉ. II.27. Fal: TÉ. 644): avellana C. Pesti: Nom. 39. Com: Jan. 20. [haselnuss]. Mogyorou bokor, meta 1323. (CodDipl.). Boytoriános lapu mint egy kis monyoro ollyan (Mel: Herb. 41). Jacob vŏn zŏld nyár, mogyoro es gesztenye veszszŏt es feier vonasokat hamta rayta (Helt: Bibl. I. O4. Tof: Zsolt. 551).

[Szólások]. Kifogyott minden exceptióból, mint a magyaró tokjából (Fal: TÉ. 758). Kikopott a beszédből, mint a magyaró tokjából (Fal: Jegyz. 926).

disznó-mogyoró: xanthium PPB.

földi-mogyoró: apios, pseudoapios MA. apios; erdnüsse, Nom 85. bulbocastanum PP. Pseudoapios Dodonaei, terrae glandes, fődi monyaró h. e. terrae avellana (Beythe: Nom. 7).

vëres-mogyoró: leptocarya C.

Mogyorós: coryletum C. Monorous, villa in comitatu Syrmiensi 1237. Monyoros, locus 1271. 1360. 1362. Munuros, collis 1291. Monyoros hegy, mons ad Budam 1354. Mogoroswenlgfew, vallis 1230. (Czinár). Mogyorós [vezetéknév XVI—XVII. száz]. (Nyr. X.227).

1. MOH (*móh*: muscus Beyte: Nom. 6. *mohán* Orczy: KöltSz. 191): **1)** muscus C. Mel: Herb. 29. bryon MA [mos] Fejéres mohú fűvek: *incanae herbae PPBl. Kyket ez földnek mohabol teremte wr isten (ÉrdyC. 16). A hallottakat ffel serkenty feldnek mohabol (555b). Mely nemzeetseg az fanak leveleiről mohot szedven, ez erdej pihből ruhakat sző (Forró: Curt. 712). Fűz moha (Ben: Rithm. 198). Nappal a dombokon őrzöttük nyájunkat, estve a zöld mohán megleltük társunkat (Orczy: KöltSz. 191). **2)** lanugo C. MA. Ennekem remenseegem mykeppen az moh auaǵ lanua ky kewes lengő zelthwel el wytetyk: spes mea tamquam lanugo quae a vento tollitur (ÉrsC. 294). Vid el kerlec az regi halyagnac mohat, vilagettasodnak fenyeuel (Pécsi: Ágost. 141).

fa-moh: bryon MAl. muscus; mos Nom. 77. Fa moha, vadkomló: bryon PPl.

földi-moh: muscus terrestris MA.

vízi-moh, melly a tsontokat öszve-forrasztja: conferva PPBl.

Mohli-k: [musce obducor; bemost werden]. Néki ezak most mohlic szakála szőre (Castriota A3).

Mohos, mohás: **1)** muscosus C. [bemost, mos-]. *Mohos alma: malum muscosum MA Oszlopot mohás kősziklábúl, díszest, szépet, csinost kehol formátlanbúl (Orczy: Nimf. B1b). **2)** lanuginosus C. [haarig, flockig]. A bis alma fanak almaja mohos, pihes (ACsere: Enc. 226). A naspolyák gyapjasok mohosok, pihesek: nespila sunt lanuginosa, calculosaque (Com: Jan. 20). A külső szinétűl víz jól meg-mossa: mert hegyha gyomrodba bé mégyen mohossa.. (Felv: SchSal. 18).

Mohosod-ik: muscor MA. [bemost werden]. Orrom alja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem (Gvad: RP. 86).

mëg-mohosodik: musco obducor Kr. [bemost werden, mit mos bewachsen werden]. Az gonossagoknak piheitől, az te tested véred ugyan megmohosodot (ExPrinc. 40). A mely követ gyakran más helyre hengergetnek, meg nem mohosodik az (Kisv: Adag. 264). Nem mohosodik meg a kő, mellyet gyakran mozgatnak (411).

Mohosság: lanuginositas Kr. Sós mohosság a nádon, és némely füveken: adarca PPl. Orrok minden mohossagnak genetsegetűl idegenek azaz nem takniosok (Erasm: Erk. 5).

Mohoz-ik, mohosz-ik: pubesco Kr. Nem mohoszik az à kő meg, mellyet gyakran mozgatnak (Decsi: Adag. 89). Jól fel serdült ifiu, kinek bajusza mohozot: puber (Ver: Verb. Szót. 26).

be-mohozik: [musco obducor; mit mos bewachsen werden]. Régiség miá bemohozván igen az kő, az írást nem lehete elolvasni (MonIrók. VIII 406).

ki-mohozik: pubeo C. Kimohozó idő: pubertas C. Mind az ő ki mohozot iffiuságoknac esztendeigh szabadságban szoktác tartani (Prág: Serk. 495).

kimohozás: [pubertas] (ACsere: Enc. 167).

Mohozás: pubescentia C. Kr.

2. MOH: hirtelen, nagyon-kivánó SzD. [avidus; gierig]. Ne akary moh lenned mynden gyenyerkődethez es ne ősseed tee magadat mynden etkekre, mert soc eetkekben beteghseeg eelnem ees a mohsagh elkőzelyth mynd a saryglau (ÉrsC. 538). Vigad nagy moh kivánsággal: gestis aviditate laetatur (Com: Jan. 68). Soekal mohobbac az emberec balgatásában annac (Zvon: Post. 1.549). Annál mohobban vágyódik isten ismérésére (Illy: Préd. 1.32). Szívmaró, félelmes, gonosz a pártütés, mégis oly vágyott moh ehez az ügetés, mintha volna mindent jóternő ültetés (Gyöngy: MV. 14).

Mohon, mohón: avide C. [gierig, mit gier]. Mohón való étel: addephagia; mohón eszik: tuburcinatur C. vorat, edit avide MA. Mohon enni: prandere avide PPl. Mohonn enni, -falni, mohonn evés, mohonn kezdeni, fogni vmibe SzD Kiki mend ánera nagob mohőn [igy] az bölcesegnec kőstolasat [igy] vezi (VitkC. 8. Mykoron kenyweket ygen mohon olwasna (ÉrsC. 311). Mohon hozza kapdosnanac (Born: Préd. 240). Mohon étekben [mohón ettökben] meg halánac (Görcs: Máty. 53). Mohon iszik (Mel: Jób. 99). Igen mohon ne egyél (Decsi: Adag. 174). A nősten szarvast mohon kivánnya (Com: Jan. 46). Tudakozic és kérdez nagy kivánsággal, mohon: quaerit avide (154). Mohon iparkodik (Matkó: BCsák. 107). Nem mertenek ollyat irni, noha igen igen mohon kaptanak azon (251). Szánom a mételyben mohon kapottakat (Sámb: 3Kérd. 486). Mohon es herteleu evett (Hall: Paizs. 200). Harmadszor: idején kivűl dobzódni; negyedszer: azon nagy gyönyörűséggel mohon kapni (Hall: HHist. II.341). Ott komlós kenyérre mikoron rákaptak, éhen mohón ették, majd mind megfulladtak (Thaly: Adal. II.346). Lám olly mohón esél neki mint a disznó a makknak (Kisv: Adag. 40). Minthogy a deli urfiaknak gyönyörköttető örömök a meszsze sétálás, a bires országok járása, némellyek felette mohon kapnak belé, készületlenül indulnak idegen földre (Fal: NU. 249). Ingó s ingatlan jószágit pénzzé tette és ujra nagy mohón néki dőle a játéknak (292). Nagy mohon arra bámulván irigyi, eő bátorságossan más-felé eligazul dolgában (Fal: UE. 370). Hibás kivánsággal meg tölté világot, minden ember mohón nyeli e maszlagot (Orczy: KöltII. 121).

Mohó: hirtelen, gyors, sebes, nagyon-kivánó SzD. avidus, cupidus, inhians, appetens Sl. [gierig]. Mohó vágyódás (Fal: NA. 245). Mikor mindent birt, akkor vólt mohób a többre és többre (Fal: NU. 279).

Moholkod-ik: ingurgito C. (Erasm: Erk. 52).

[Mohlal, mohlalat, mohlalatos]

Mohlalatosság. Zemnek mohlalatossaga: libido oculorum (JordC. 866).

Mohság: [aviditas; gier, gierigkeit]. Mohsag: voluptas NémGl. 161. Gonal az etelben italban valo mossagrol es fölöttő valosagarol (VitkC. 34). Testnek hertelensege, eetelnek es ytalnak mohsaga (ÉrsC. 322b. 538). Nagi mohsagal varya vala, hogy zent Ferencz mondana azt neki (VirgC. 87). Ételeben, es italaban az ű kiuansagat es mohsagat meg mertekli (Pécsi: SzözK 111).

MOHAR (*moh r* Com: Jan. 23): atractylis, cartan us MA Gordon, alii m har: atractilis vel cartamus SzikszFabr[3] 9.

pihës-mohar: vad zab; aegilops, etylops Major: Szót. 16. Hogy az árpa pihes muharrá változzék (Com: Jan. 27).

MOHÁR, MOHÉR (*muhar* VectTrans. 9. *muhara*-szoknya Radv: Csal. II.8. *mohara* zoknya RMNy. II.88. zederyos *mokhaer* zoknya 65). [fr. moire]. Muhar mente (Radv: Csal. II.316). Mohér szoknyátul 2 ft (MonTME. I.401). Az igen jó bétsi mohárnak végit hat forinton adjak (TörtT. XVIII.209). Aggianak negj negj zokniat velek, az kettej veres mohar legien, az kettej zöld legien (TörtT. 1878. I.45).

MOKÁNY: alpinus, montanus; wilder, roher bauer PPB.

MOKOG: mutio, musso, mussito SI. A nyúl, midőn megfogatik, nyikok, mokok (Com: Jan. 47). Árvák zokognak s mokognak (Thaly: Adal. II.211).

Mokogás. Az evet méltán neveztetik mókusnak az ő mokogásáról (Misk: VKert. 234).

MÓKUS: **1)** sciurus PP. [eichhörnchen]. Mókos bőr (VectTrans. 5). Evet vagy mókus (Misk: VKert. 234. Matkó: BCsák. 45). **2)** simia Oertel: Harm. 39.

Mókuska (Land: UjSegits. II.336. PP: PaxA. 184).

MOLN, MÓN (*Molin*szegh, *Molum*zeg possessio in com. Bihar 1340. *Molun* hel, meta villae Bogha 1268. Czinár): mola Kr. [mühle]. Molendinum currens Boymolun vocatum, necnon alterum molendinum Sykemolna 1364 (CodPatr. V.144). Az malom asz en molnomath el pwzthythya [?] (RMNy. II.37). Az Bay Ferencz vram molna (320). Várasbéli mólnakat és házakat, azon napon felégeték azokat (RMK. III.125). Az két száraz mólnot fottig elrontá, emberestől, barmostul mind elrontá (136. 167). Mólnak barmostul mind elromlának, kin az terekek igen vigadának (171). Jo wona az monath elwenjvnk, es az thoth meghalasethanjvnk (LevT. I.218. 266). Margita asszony monában Rácz Péter forgósnak szállott (II.52). Fogd à mólnot, es őrely lisztet (Helt: Bibl. IV.79). A víz az hajót alá ötté az molnokra (MonIrók III.13). Halasthokath, molnokath, awagy nemes wdwar helyeketh epeythwen (Ver: Verb. 139). Molnoddal ozue el uezt az isten (ComBal. 33). [Vö. **MALOM**]

[Szólások]. Belső igyekezetünket, és külső fáradtságunkat tsak m a g u n k m ó l n á r a akarjuk v i n n i, magunk kedvét és hasznát keresvén mindenekben (Pázm: Préd. 776).

[Közmondások]. Ki-ki maga mólnára gátollya a folyamot (Pázm: Kal. 1766. 628. NyKözl. XV.349).

száraz-moln: [mola asinaria]. Az két száraz mólnot fottig elrontá (Tin. 136).

Molnos: habens molam, molendinum Kr. Molnos, vicus Capituli Nitriensis (Czinár). Molnos [vezetéknév XVI—XVII. sz.] (Nyr. IX.366. X.227).

MOLNÁR: molendinarius Pesti: Nom. I.41. pistrinarius C. molitor; molendinarius MA. [müller]. Monar 1324. Molnár [vezeték név] 1392. 1414. (Czinár; Helt: Canc. 131. Illosv: Toldi. 9. Mik: TLev. 163).

[Közmondások]. A mólnár sem veszen két vámot (SzD: MVir. 97).

Molnárné: molitrix MA. [müllerin].

MOLY: tinea, blatta, acarus, cis, clerus C. tinea Ver. tinea BécsiC. 111. MünchC. 24. [motte]. Acarus: moly, a mely az viaszban szokot teremni Major: Szót. Megheette az moly: a tineis vorata (JordC. 840). Rosda es mol meg raghya: aerugo et tinea demolitur (370). Az molyokath eltessek (VirgC. 126). Az buzat az s'is'ik eszi meg, az ruhat az mol (Sylv: UT. II 169). Kit sem a rosda meg nem emészt, sem a moly meg nem eszic (Tel: Evang. II.532). Az moly és férgec őrökségűl biriac azt (Kár: Bibl. I.662). Feles Tartesia: moly vólt, s mollyé lészen (Decsi: Adag. 14). A molly a ruhát semmire kellővé tészi (Pázm: Préd. 609). A molyok a ruhákat rágják (Com: Jan. 50). Hogy nagyob vétkeknek molyi és férgei ő benne ne származzanak (Illy: Préd. I.39). Az óra folytou foly, meg nem eszi a moj (Kisv: Adag. 507). Gyakran köllő napunk elfoly mint az gyönge moly (Thaly: VÉ. II.23).

[Szólások]. A keresztényi igaz jóságok nem is csak ama m o l y - e t t e régi könyvekben kapnak, hanem teljes gyakorlásban fenforognak: non è stata trovata solamente nei romanzi, ma anche in prattica (Fal: NE. 9). A ki csak a molyette irások közt tanulja a kényes politicat, nem tesz remek munkát (Fal: NU. 318).

fa-moly: teredo MA

haj-moly: acarus SK. Acari: müilben; haj-molyok Com: Orb. 65.

könyvrágó-moly: tinea Com: Vest. 32.

méh-moly: clerus MA.

papiros-moly: blatta SK. Com: Jan. 50. Nad: Kert. 23.

Molyos: tineosus C.

[Molyosod-ik]

mëg-molyosodik: tineosus fit Káldi: Bibl. Baruch 6. 71. Kr.

[Molyosul]

mëg-molyosul: ∾ Az tű öltözetitek megmolosulanak (Sylv: UT. II.117).

MOM. Egy mom: hilum; egy mom sem, egy kukkot sem: nihil WF. Mom, est usitatissimum in multis Hungariae locis, imprimis in Comit. Gömöriensi, pro hilo; ut cum dicitur: egy mom sincsen, ne unum hilum est (Otr: OrigHung. I.304).

MONÁRKA: [monarcha]. Imádod fiadat, ugy mint istenedet és monarchádat (Zrinyi. I.9). Nimród, a ki az első assyriai s babyllóniai birodalomban, leg elsőb monárcha vólt (Liszny: Krón. 8). A monárkák vontarany köntösénél böcsösb darab köpönyeggel födözött-bé engem az én hív szolgám (Csúzi: Sip. 571).

Monárkaság. Ezen esztendőben monarchavá császárrá lett, országlásának 37. s monárkaságának, avagy illy világi nagy hatalmának második esztendejében (Biró: Préd. 8).

MOND (*munda*, *mund*oa HB. *mund*attatul PeerC. Nyelvemléktár II XI. l.): **1)** dicit, indicit, ait, inquit C. [sagen, sprechen]. Gonoszt mondani, átkozni: maledicere Com: Jan. 198. Mend gimilcietul munda neki elnie (HB). Ge mundoa neki meret num eneye (HB). Es yme ysteny felelet lewn hozya monduan (EhrC. 10). Mondnakuala a nembériec: dicebant mulieres (BécsiC. 3). Micor gonozt mondandnac: maledixerint (MünchC 20). Iol monda őnekic Simeon: benedixit illis S. (MünchC 111. 121). Enekletek istennek es eneket mongatok ő neuenek (AporC. 14). Mondwan vagyon reeghen: dictum est antiquis (JordC. 366). Meg haborodanak mondwan hog kesertet vona: turbati sunt dicentes: quia phantasma est (399). Gonozth mondanak hwneky: maledixerunt ei (660). Mongya Salamon kevnyvenek elsev rezeben (CornC. 1). Jegyezed meg temagadat zentkereztnek iegyeuel monduan (VirgC. 1). Mong ekepen (2). Tunian resten montam zolosmaymat (10). Kezde az w bwneit mondani (21). Bizon mondom nektek (24). Ha valaky neked gonozt mondand, segelyed benne wtet (88). Temagadrol mongi gonozt (94). Bizoni amit mondaz (105). Ezt mondak wrola (112). Very vala mellyeet őkőllel, mondwan yay ennekem (ÉrdyC. 338). Mynt ymenthen ees mondam (ÉrsC. 466) Azt zoktak mondany walaky kewesbol nem igaz, sokbol sem igaz (RMNy. III. 44). Hallgassza! hogy mond Sofóniás erről, szól a nagy fösvény-

ségről (RMK. II.140). Mert az idvösségre nem elég körösztség, sem szájokkal mondó hizelkedő beszéd (VI.124). Mondal a te szolgaidnac: dixisti servis tuis (Helt: Bibl. I. Y.3). Ott rendel el kezde a kőuetséget mondani, mit kéuán az magyari király az Istuán (Helt: Krón. 29). A sido rabinosoc aszt mongiac hoģ ez volt a Melchizedec (Szék: Krón. 13). Mijs diczeretet nekie mondgyunc (Born: Ének. 11). Száraszto, emésztő, szorito mint Galen' mongia (Mel: Herb. 40). Ki attyánac vagy annyának gonozt mondand: qui maledixerit patri vel matri suo (MA: Bibl. I.68). És kérdék őtet, és mondának néki: Miért keresztelsz tehát (Pázm: Préd. 48). Mem szabad senkit abból itélni, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyságokkal fejére raknak (Pázm: Préd. 505). Monda nekik: dixit ad eas (Káldi: Bibl. 232). Mondanáia talam valaki (Lép: PTük. I.103). Föl kelek, es atyámhoz megyek, imigyen mondok néki (Lép: PTük. I.137). Te nem mered azt magad felől mondani (Czegl: MM. 182). Nem mond-é gőrbét, így irván (Czegl: Japh. 123). Bátran mondhatom; hogy Ánglia édes hazánk töb' politikust nevel egész Europánál: tagadják ezt szóval ott kinn; de hiszik (Fal: NU. 321). Azonnal ott meg holt, azt sem mondta, hogy kár (Kónyi: HRom. 159). **2)** [dico, nomino; nennen, heissen]. Symon, ky mondatyk peternek: Simon, qui dicitur Petrus (JordC. 381). Nem hw annya mondatyk Maria? Nonne mater ejus dicitur Maria? (397). Kynek mongyak embernek fiyat leenny? quem dicunt esse filium hominis? (405). Mongyak vala evtet lenny angelnak nem embernek (CornC. 16). Semit ewnewnmagokenak nem mondnak (VirgC. 125). Az egy bizony istent ő igaznak vallá, őtet királyoknak istenének monda (RMK. II.102). Kynek mondnak emberek, hogy wagyok een? quemnam esse me dicunt homines? (Pesti: NTest. 87). Vitézeket harminczegynek mondják wala (Tin. 337). Mely kőnyuet méltan mondhatz io chelekedetről valo kőnywnec (Helt: Bibl. I. f4). Hány fejed, hogy ezt az első engedetlenséget kevélységnec mondod? (Ker: FelsK. 35). Mi nem mind lehetetlen, vagy olly nehéz, a mit arra mond tunyaságunk (Fal: NE. 42). Nagyobbra neveli beszéddel fogyatkozását, kisebbre mondja virtusit (100). A beteg nem gyógyul azzal hogy egészségesnek mondják (Fal: SzE. 564).

[Szólások]. M o n d o k: inquam, dico MA. Mondok! höret man mich! Adámi: Spr. 598. Ez parazt magyarazatotis mondoc eszünkbe forgassuc (Born: Préd. 283). Legyenec, mondoc, állatoc (MA: Bibl. I.2). Ha, mondok, ezek illyen igiretekkel hitegették vólna az embereket (Pázm: Kal. 48). Vaj-ha, mondok, isten én-hozzám is olly kegyelmességét nyújtaná (Pázm: Préd. 220). Hallgass, mondoc, susogj és suttogj: tace, inquam, mussa, et mussita (Com: Jan. 203). Ezeket mondok meg gondolván (KCsipk: Woll. Előb. 7). Voltanac, m o n d o m, sokan; adgyad, mondom nékiec (MA: Bibl. I 119). Fel vyweek m o n d a a m zent leeleknek oskolayaban (ÉrdyC. 646). Igen balgatag es itéletlen, n e m o n d j a m, tsufos tanátskozás volna (GKat: Titk. 37). A lengyel had hozzájok képest m o n d a n i semmi (Mon.-Irók. VIII.152). Endes Miklós úr nem volt cifra, piperés, taszlis ember, hanem a mostani világhoz képest mondani parasztos, de értelmes, okos, jó törvénytudó (Haz. II.59) *Mond vmibe.* Azt irja, hogy csak c s ú f s á g b a mondotta ezt (Pázm: Kal. 359). Az efféle irások s z e m ü n k b e mondják az igazat minden harag és félelem nélkül (Fal: NE. 312). *Mond vkihez, vmihez.* Mi semmi gonoszat hozzá nem láttunk, jollehet sok szót hallottunk hozzá, de bizonyos dolgot senki hozzá nem mondhat (RMNy. III.58). Prini Pétörhöz sok fortélt mondának, kit szép beszédekkel ott megfogának (Tin. 299). Ám lásd, ki mit mondhatna hozzá: pura a nuptiis (Decsi: Adag. 158). Hát kegyelmed mitt mond ehez? (Czegl: Japh. 158). *Mond vmire.* B i z o n y o m r a mondom: *medius fidius WF. I s t e n r e mondom azt (VirgC. 70). *Mond vmit.* Lám a mikor a pápista papok valamit deákúl el-birbitélnek, a m e n t mond rea a kősség (Pós: Igazs. II.198). Tutor uram minden csintalanságira az úrfinak ament mond (Fal: NU. 326). B i z o n y t m o n d r a j t a [bizonyitja, állitja] (Pázm: Kal. 1766. 1067). Magyarországnak mondjatok j ó é j e t (RMK. IV.239). H i r t mondok: nuncio, annuncio MA J ö v e n d ő t mondok: auspicor C. Nem de te newedben mondottwnk ee ywendőt: nonne in nomine tuo prophetavimus (JordC. 374. VirgC. 15. Istv: Volt. 14). Valaki azon joszaghoz k ö z i t mondgya (Ver: Verb. 59). A törökök-is mondhattyák közöket a pápista vallás jeléhez (Matkó: BCsák. 152). Salamon: Tovab en töllem immar nem lehet [a versengés]. Markalf: Ha nem lehet, nagy alazatosan mondgy k u h i t (SalMark. 13). Cristus zolgalta auagy monta az ev elsev vy m y s e y t (CornC. 369). Miset monda (DebrC. 176). O l y a t m o n d o k, h o g y meghülnek belé az szomszédok (Nyr. XIV.565). T ö r v e n y t m o n d a n i: judicare Ver: Verb. Szót. 13. *Mond vmivel.* (A perentelek és apró nyálas emberek) hánnyác vettic magokat, mint ha őnekic is a Salamon töckét a feiekhöz (t i s z t e s s é g g e l m o n d u a) öttettéc volna (Helt: Mes. 214). Nosza m o n d o d a n é k i! mert bizony megérdemli a roszat (Matkó: BCsák. 214).

[Közmondások]. A ki igazat mond, annak bé-törik a feje (Hall: HHist. II.89). Ritkán mond igazat a tzigány (Kisv: Adag. 75).

be-mond: defero, insusurro, indico, prodo, aviso MA. aviso Ver: Verb. Szót. 3. [angeben, anzeigen, verraten]. Beh mondak hogi Sebőstien vitez kereztien volna (DebrC. 137). Bee monta az többinek myndőn dolgokat (SándorC. 40). Bel mondottaak Anthal czazaarnak, hogy sok cenuent gyewlt vona az zent azzonnak hazahoz (ÉrdyC. 413). Kétség nélkűl bémondaná néki az titkot (MA: Bibl. I.267). Valami fondorlók be mondottac atyámnac, hogy gonosz életre magam attam volna (Illyef: Jephta. 12).

el-mond: recito, deoro C. profero, proloquor, enarro, eloquor MA. [hersagen, recitiren]. Veegyg el mondaak (ÉrdyC. 520). Mond el az confiteort (VirgC. 2). Nem lehetnének szép vagy vitéz legények, ha az isten ugy segillyét el nem tudnák minden kotyon fityre mondani (Ker: Préd. 761).

[Szólások]. Kurholt az óbester, e l m o n d o t t m i n d e n n e k (Gvad: RP. 119).

elmondás: recitatio, prolocutio, enarratio MA. [das hersagen]. Az el-mondás fel-szóval való: recitatio clara; magában való elmondás: repetitio (Com: Jan. 156).

[eleve-mond]

elevemondás: [das vorhersagen, verkünden]. Az ur isten hatalmas cselekedetiben, miképpen igaz eleve-mondásiban (Mad: Evang. 83).

ellene-mond: contradico, reclamo C. [widersprechen, einsprache erheben]. Ellene mondanac: contradixerunt (BécsiC. 12). Hatalmydnak ellene mondok meg wtalwan (ÉrdyC. 551). Erekseeghenek ellene monda es attyara vetee [lemonda róla]. (569b). Elene mondotanak myndeneknek, akyket byrtanak (VirgC. 124). Kyknek elene mondotatok az kerezteles koron (147). Nem tetzik vrasagodnak, hogy ellene mondok szándékodnak (Fort-Szer. N). Kristus jel: de olly jel, mellynek ellene-mondatik (Pázm: Préd. 143).

ellenmondás, ellenemondás (*ellent mondás* MA: Scult. 288): contradictio PP. [widerspruch]. Lőt ellen mondas: contra dictio (BécsiC. 270. Káldi: Bibl. 289). Mellytűl az fiainak ellene mondasa meg nem foghattya: filiorum contradictione non obstante (Ver: Verb. 108). Lássáksza meg ellenmondásites (Güntz: RBal. 55). Ellenmondással se szinét, se jelét nem adgya külömbőző értelmének (Fal: UE. 389). A hol több tartya valami közét és reménységét valamihez, ott ellenmondások támadnak, és tsorba esik a hitelen (423). Az ellen-mondás nyitó kultsa a

szíveknek (474). Titkainkat boszontó ellen-mondással és kemény erővel keresik ki-fakasztani (457).

ellenemondhatatlan: [unwiderlegbar]. Mindenec ellene mondhatatlan bizonságockal vóltanac megerősitetve (MA: Scult. 628).

elő-mond: refero, dicto, praedico SI. [hersagen, vorsagen, verkünden]. Maga ügyét elő-mondani: dicere *causam PPl. A papa appellalt s az egihazi zabadsagot előmonda (DebrC. 82). Nagi sok gonoz dolgokat monda elő, kiket tetetőt volna embőrőkel (193). Az én igyemet elő mondanám (Kár: Bibl. I.526). Repetaltassék, elé-mondattassék (GKat: Titk. 442). Csak annyit tud ember, mennyit elő mondhat: tantum scimus, quantum memoria tenemus (Kisv: Adag. 503. Kr.). Mondgyátok elő, mely óra a sok közül, mi jó-tétemény ment áldozatul az egek-felé (Fal: NA. 144).

előmondás: [relatio; das hersagen]. Itt elmulatom annac előmondását, miczoda személyec által kellyen ez egyházi itélő hatalomnac gyakoroltatásának véghez vitetni (MA: Tan. 1257).

[hozzá-mond]

hozzámondás. Trefas hozzá mondásoc: allusiones (Com: Jan. 203).

ki-mond: edico, effor, profor, exloquor, proloquor, enuntio C. pronuntio, exprimo MA. [aussprechen, ausdrücken]. Magyarán kimondom: eloquor; értelmemet kimondom: suffragor C. Valamit kerülni, hogy ki ne mondja: diffugere aliquid PPBl. Sokáig éppen a nyelvem hegyin vólt a neve, még-sem tudtam ki-mondani: multum inter *labra et dentes latuit vir ille PPBl. Embereknek ffyaynak ky nem mondhatom (ÉrdyC. 513). Amyt nem tudnakh, ky mongyak (VirgC. 139). Ha engemet el nem bocsataz, szent aszszony el veszessen, ha oly dolgodat nem mondom ki, melyert tegedet az kiraly azontol fel akaztat (SalMark. 20). Itali áldozatnac nevezzűc, mivel máskép nem mondhattyuc ki (MA: Bibl. I.76). A tsehek Magyarországot ollyan felette igen elpusztíták, hogy ki nehéz mondani (Liszny: Krón. 318). Ahoz kell esküdnöd, a mit ő kimond (Fal: NA. 233). Nem egésséges minden igazságot kimondani (Fal: UE. 458).

[Szólások]. K e r e k e s e n k i m o n d á (Moln: JÉpül. XIX. 13). N y e r s e n k i-m o n d a n i, átaljában felelni: caesim dicere PPBl.

kimondás: effatum C. pronuntiatio, elocutio MA. [das aussprechen, ausspruch, ausdruck] (ÉrdyC. 13). Sententia ki mondas (Ver: Verb. Előb. 61). Minden ki fejezéseket, ki-mondásokat, az közönséges magyari szóllásokra meg-tudakozvan (Megy: Dial. Előb. 12).

szó-kimondás: [suffragium; stimme, abstimmung]. Az püspekeknek száma egész és elégedendő volté, hogy talám az kevés szó ki mondás (vox) miatt győzettettek meg (Toln: Vig. 113).

kimondhatatlan: ineffabilis, inenarrabilis MA. [infandus; unaussprechlich]. Ha az isteni cselekedeteket könnyen megértené az emberi okosság nem mondhatnok ezeket csudálatosoknak és kimondhatatlanoknak (Pázm: KT. 441). Kimondhatatlan félelemben voltanak cselédjeiket mindenestül eliktatván onnan-hazúl (Rumy: Mon. I.78).

[ki-nëm-mondattatható]

kinëmmondattathatóság: [ungussprechbarkeit, unmöglichkeit etwas auszudrücken]. Az deák szónak ki nem mondattathatósága miatt (KCsipk: Woll. Előb. 8).

[kimondó]

szó-kimondó. Kemény darabos beszédü s szó ki-mondó ember lévén sokaknak nem tetszett (Bod: Pol. 168).

lë-mond: [entsagen]. Sok országok elhagyták a római ekklésiát s annak rendtartásait, le-mondottak azokról, a mellyek embereknek voltanak találmányaik (Bod: Pol. 6).

mëg-mond: profero, nuntio, indico, dico MA. Elől megmondom: praedico C. Mégmonđa te neked: dicet tibi (BécsiC. 6). Meg mondak Jesusnak: nuntiaverunt Jesu (JordC. 398). Hol ez meg mondot bodog azzonnak clastroma vagyon rakatvan (MargL. 27). A felewl meg mondot yghеek ew rolok nem ertetnek (ÉrdyC. 350). Mongyok meg az zolosmaat (570b). Myg az ew completayokot meg mongyak (LányiC. 122). Zent Ferencznek minden izenetyth meg mondak (VirgC. 49). Mongiad meg mit tegywn (49). Kit emberi nyelu meg nem mondhat (88). Ki monda meg tenéked, hogy . . .: quis indicavit tibi, quod (Helt: Bibl. I.B). Meg vagyon mondua: dictum erat (Helt: UT. A4). Mondhadcza meg, mint legeltetted az én juhaimat (Tel: Evang. II.592). Mondhacza megh nekem, nem vagie bizonios benne (Lép: PTük. I.19). Mondgyatoksza meg, mi az oka (I.105). Azon igyekőzik hogy az ő megmondotta bezedet be tellyesiche (Frank: HasznK. 75). Mond meg ů kegyelménec én szommal (Czegl: Japh. 73b). Régen előbmegmondatott: olim praedictum est (Illy: Préd. I.611). A többi-között azt kérdezé tölle: quid tu vides Jeremia? mondhatcza meg, mit látcz? (Csúzi: Síp. 272).

mëgmondás: indicatio MA.

eleve-mëgmondás, előbb-mëgmondás, elöl-mëgmondás: [das vorbersagen, weissagung]. Jővendő dólgoknak elévé meg-mondása (Illy: Kat. 47). Urunk kinszenvedésének előb megmondasa (Illy: Préd. I.322). Egyiptusba-valo futásának elölmegmondása (I.102).

mëgmondhatatlan: ineffabilis C. [infandus; unaussprechlich]. (VirgC. 141). Megmondhatatlan igen zegyenly (Pesti: Fab. 71). Embereket az ur isten megmondhatatlanképen szereti (Helt: Bibl. I g).

mondton-mond: [identidem dico; ohne unterlass wiederholen]. K.-med monton mongia, im ma s im holnaph kwldy az gyalogokat ede (LevT. I.184). Mondton-mondja vala nyavajás (Nyr. XII 79). Monton mongyak a misset (HollPréd. 20). Sokan szólottak és mondton mondták az főkapitányoknak (MonIrók. VII.16).

rá-mond: [adjuro, incanto; beschwören]. Ez igiket is rá kell mondani a betegre (Matkó: BCsák. 440).

úgy-mond: inquit Kr. [spricht er, so spricht . .]. Isten úg mondot: deus dixit; tű úg mondotoc: vos dicitis (MünchC. 42). En kedeglen vgy mondok tynektek: ego autem dico vobis (JordC. 367. 388). Az ew tarsi kedeg vgmondnak vala neky (MargL. 1). Vgy mond vala (181). Ezen zent doctor meg wgymond rola (ÉrdyC. 520b). Sára mikor hallá, hogy igyen mondának, ezt mikoron hallá, megnevette vala, ő magában azért igyen mondott vala (EPhilKözl. IX.159). Ugy kel mondani az ékessen szollonak, hogy tanitson: ita dicere debet eloquens, ut doceat (Illy: Préd. II.73). Én a szent főldre mégyek, úgy-mond, jó atyám-fia, tégedet hadlak magad emberségére (Hall: HHist. II.172). Illy beszédet tartott az abbéval: Fiam! úgy mond (Fal: TÉ. 743).

vissza-mond: palinodiam cano, recanto, retracto, revoco SI. [refuto; widersprechen, widerlegen, widerrufen]. Viszszamondani, meg-tzáfolni: *retractare dicta PPBl. K. azt mondotta, hogh thewrwenyek wolth wolna, J. hazzuttat mondotta, K. ismegh wyzza mondotta (RMNy. II.190). Valamit viszsza mondani: palinodiam canere (Decsi: Adag. 68). Könnyű még viszsza mondani: spongia medebitur (250). Mondgyák

viszsza, valamit az igaz anyaszentegyháznak el-tévedhetéséről ez-ideig hirdettek (Pázm: Kal. 504). Hazud B., hogy Ágoston visza-mondotta a mit másut tanitot (Pázm: LuthV. 342). Mongiátok, és iriátok vizza, a mit Pázmány ellen montatok és irtatok (Bal: CsIsk. 16). Ezek az én szavaim, viszsza sem mondom (Matkó: BCsák. 125. 34) A sententiát mindgyárt viszamondván (Illy: Préd. I.89). Atyai-képpen feddi őket, de szitokkal mondgyák vissza (Mad: Evang. 184). Én abban az értelemben nem vóltam; véle egyet nem értettem: sőt ha írtam vólna-is valaha és mondottam volna, most azt viszszá-mondanám (Bod: Pol. 35). Hunyadi Pál magát kérdetlen, hallatlan ki-harangozván, Fogarasba hivattatott a konsistorium eleibe s ott viszszá-mondatván véle a mit mondott volt, dolgára botsátották (Bod: Pol. 103). A sententzia szerint tévelygéseit a katédrából viszszá-mondotta s fogadását meg-is állotta (174). Azon eggyet kétszer-is mondgya, viszsza-is, az az: a mit elöb' javaslot, aztot utób' tiltya (Fal: UE. 416).

vieszamondás: palinodia, retractatio SI. [widerruf, einspruch]. Viszsza mondas, ellenzes: reclamatio Ver: Verb. Szót. 26. (Hall: Paizs. 252). A meg-követés és vissza-mondás bötsöletes tselekedet, illeti az igaz keresztyén embert (Fal: NE. 25).

Monda: rumor, fama; sage SI.

monda-monda (*mende monda* Fal: TÉ. 741. WF.): rumor; gerücht, gemeine sage; köz-hír WF. Ha tsak egy rövid predikatziót nyomtatassak-e minden vasárnapra? melly keveseb' monda mondát szerezne a szabados itíletü emberekben (Pázm: Préd. a4). Mind monda mondat itilem hogy elkellene inkáb viselnem (Prág: Serk. B2). Mást nem tud, hanem tsak a monda mondát (Czegl: Japh. 3). Mind illyen a Czeglédi számtalan gaz mondamondája (Illyef: BCsTomp. 21). A romai sz. hitet hol egynek, hol másnak mondamondájával gyűlölteti (23). A sok mondamonda után elő-kapván a villongást (Fal: NA. 208). A sok monda-monda közt figyelem kivántatik, hogy végére mehess a valónak (Fal: UE. 406). A kik jelen vannak a viszszavonyásnál, nem kéméllik a monda-mondát (Fal: UE. 493). Méltó ezt tekintetbe venni, és a monda-monda dolgában halkal járni, hogy miatta lelkünk ne sebesedjen (Fal: SzE. 553). A koresmákon, az útcákon, az úri asztalokon megfordúlt a mendemonda (Fal: TÉ. 741). Üzd ki országodból az oly mestereket, kik monda-mondával tártják a népeket (Orczy: KöltH. 60).

të-monda: [nugae, fabulae; milssiges gerede] (GyöngyD: Char. 431). Néma szolgákat tartanak [a törökök]; még nálunk is jó volna az illyen szokás, és nem volna annyi te monda a háznál (Mik: TLev. 16).

tëmondád: ∾ [tuum dicterium v. tu dixisti Kr.]. Innét származik sátánnak eszközi, a közköpű és te mondád (Vasárh: Evang. 57).

tëmondádság: ∾ Hamis tanú bizonysággal, temondádsággal bántottad-e istenedet? (Pázm: Imáds. 403 Biró: Angy. 298. Csúzi: Tromb. 642. Kr.).

Mondás: dictum, dictio C [das sagen, sprechen, spruch]. Leczke mondás: declamatio, jó mondás: benedicta C. Egész mondás: periodus Com: Jan. 159. Kyk tezyk w mondasath: quae faciunt verbum ejus (KeszthC. 428). Az prophethaknak mondasok: dictum est per prophetas (360). De egy kewes mondasom vagyon hozyaad: sed habeo aliquid adversum te (886). Zent Anselmosnak mondasa zerent (CornC. 1). Mene w hoza vecernye mondasert (VirgC. 41). Ez zent atianak mondasat es inteset wrwmest fogagyak (52). Azok a mondasoc, auagy beszedec bölchec es igazac (Helt: Bibl. I. f4). A te mondasod szerent chelekedem: ego faciam, quod iussisti (I. Aa). Elkezde ezokaert Balaam az ö mondasát, es eszt monda: assumptaque parabola sua, dixit (I. Bbb4). Hihetetlen chac mondasrais: incredibile memoratu est (Decsi: SallC. 6). Vox mondás (MA: Tan. 1125). Esztelen mondását esztelemből bizonyittya Balduinus (Pázm: LuthV. 33). Oh pokolra kötelezett lölkök, hogy nem zönög fületekben amaz nagy szent atya mondasa? (Lép: PTük. II.234). Ihon mostis meg szeghi eskült-mondását (Zrinyi I.15). Akármelly böles mondásnac bizonyos voltát meg hánnya veti: effati cujusvis certitudinem examinat (Com: Jan. 160). Befejező mondás: epilogus (162). Tréfás tsúf-beszéd, játékos mondás (174). Vakmerő mondásnak jól viszsza hivása: temeraritatis emendatio (Czegl: Japh. 233). Elegyes mondás: axioma compositum (ACsere: Enc. 18). Az lélek-mondásért [káromkodásért] veréssel büntetődnek meg (TörtT. VII.129). Midőn a barmok egy hajsz, tsáh, bóha mondásra melly hamar engednek (Misk: VKert. 10). A hoz-is, nem mondással hanem munkás fáradsaggal juthatunk (Csúzi: Sip. 287). Hogy a pénz emberség, a ruha tisztesség, ám másszori mondásomból hallád (Fal: NE. 30). Idevaló a régi mondás: Ha nem szinte tisztesen, legaláb eszesen (Fal: UE. 430). A ki roszszat mond, töb' rosz mondásnak a feje (481).

[Szólások]. Valamint harist maga nyelvén fogjác megh; ugy a jesuitánac g ö r b e m o n d á s á t más ellenkező pápista hamisittya megh (Czegl: Japh. 105).

bosszú-mondás: [maledictio; lästerung]. Az harag embernek zayat keseryty bozzv mondasra es megchufolasra (CornC. 156). Haragossagomat ielentetem bozzu mondasal (VirgC. 9).

ékës-mondás: apophthegma, sententia C. dictum MA. [schöner spruch, sprüchlein]. A bibliából való ékes mondásokat meg-tanulni az apród esztendőben forgódó gyermekec legtöbb dologнac itéllyéc (Com: Jan. 156).

ének-mondás: [cantatio; gesang]. Vigaztala a vendegöket kintornaiaual es enek mondasaval (DebrC. 38). Wrwmest halgatom vigasagokat hangosagokat enek mondasokat, kik nekem inkáb kelletenek, minth zolosma mondas (VirgC. 4). Szép énec mondással és diczeretekkel husvéti innepet üllenek (MA: Scult. 497).

hir-mondás: nuntiatio C. [kunde, nachricht]. Gonosz hirmondás: abnuntiatio C. Örvendetes ez a szent húsvét napja, méltán azt mondhattyuk, a mit Samariának szabadúlása-után mondának ama négy férfiak: Haec dies boni nuncii est: örvendetes hir-mondás napja ez (Pázm: Préd. 574. Kr.).

igaz-mondás: veriloquium Kr. [wahre rede]. Ez vagataa nyakaath kereztölö zent Janosnak az ygaz mondasaeerth (ÉrdyC. 362b). Azt mongya Tahy Ferencz, hog ennekem ninchen zereneham az igaz mondashoz (LevT. I.342). Aianlattatic ebbe e könyübe az wr istennec igaz mondasa (Helt: Bibl. I. f.2). A hol eszembe vehettem, hogy vagy a gonoszság, vagy a tudatlanság meg-ütközhetnék igaz mondásomban, nyilvánabban igyekeztem magyarázni értelmemet (Pázm: LuthV 13). Igaz mondásra igyekezzél: veracitati stude (Com: Jan. 202).

[Közmondások]. Az igaz mondás bé töri embernek fejet (Decsi: Adag. 160). Tsip az igaz mondás (SzD: MVir 241).

jövendö-mondás: divinatio, prophetia, necromantia, omen C. augurium PPl. profetia DebrC. 112. [wahrsagung, prophezeiung]. Iöuendö mondasnak lölket ualia vala (224. JordC. 169. TelC. 50). Ördögi jövendömondás: pythonicus vel divinationis spiritus (MA: Bibl. I 108. Zrinyi I 162).

köz-mondás: proverbium, adagium SI. [sprichwort]. Közmondás, hogy a nagy vendég-fogadókban jobb szobák vagynak: man sagt gemeiniglich, dass'.. KirBesz. 96. (Pázm: KT. 4). A philosophusok közmondása szerént (Illy: Préd. I.52. Gyöngy: Char. Előb. 11). Ama közmondás szerint: a paráznának házában szegénység vagyon, mellytől indittatván az illyen fukarok lopásra s tolvajkodásra adják magokat Misk: VKert 18). A magyar közmondas szerint a markába kellett a lelkét hordozni

a gyakor veszedelmek között (GyöngyD: Char. Előb. G2). A magyar közmondásban vagyon: A ki mindennek barátja, mindennek bolondja (Fal: UE. 456).

mise-mondás: celebratio missae Kr. (MA: Scult. 790. Matkó: BCsák. 283). A bizonyos, hogy a mise-mondásnak száma eleinte nem volt tsak egyre határozva, mint mostanában (Mik: TLev. 223).

monda-mondás: [nugae, fabulae; müssiges gerede]. Erre a némellyek monda-mondására feleletűnk lészen kevéssel alább (Pós: Igazs. II.436). Jeronymusnak monda-mondása ebben az ügyben nálunk igen keveset fontol (II.574).

mondamondásos: [nugatorius; müssig]. Monda mondásos irásival (Czegl: Jeph. 214).

öröm-mondás: evangelium Kr. [freudenbotschaft]. Lőn első őrőm mondas (Born: Enek. 35. Kulcs: Evang. 36. Zvon: Post. I.39).

Mondat: [dicere jubeo, dici curo; sagen lassen]. Yewendőt mondat vala (ÉrdyC. 550b). Mondasunk miset (VirgC. 83). Mondasd az áldást Garizim hegyen: pones benedictionem super montem Garizim (Helt: Bibl. I. Qqq2). In vino veritas: ki mondattja az bor az igazat (Decsi: Adag. 48). Az pápával azt az vallást viszsza mondotná [így] (MA: Tan. 1184). Megörülvén ezeken a szókon és észre vevén, hogy mi mondatja véle (Mik: MulN. 191). Az igazág mondatja szavaimat (285).

[Mondatlan]

szó-mondatlan

[Szólások]. Hazutolni, s z ó m o n d a t l a n n á t e n n i valakit (Mel: Préd. 111).

Mondék: [dictum; ausspruch]. Evangelium mondeka zerent: secundum evangelium (EhrC. 100). Az el reitet mondekoknac anaǵ igeknec ertelme (BécsiC. 202. 201). Ez allatocnac mondeki: narratio rerum (MünchC. 106).

Mondékony: dicax, dicaculus, facundus MAl. Kr. [schwatzhaft]. Mássokra szóllo mondékony ne légy: in alios dicax haud esto (Com: Jan. 203).

Mondékonyság: dicacitas, facundia MAl. Kr. [geschwätzigkeit]. Az fölötte valo mondékonyságtul és heába valo szo szaporétástul meg ohassa magát (Zvon: Post. I.11).

Mondhatatlan (*mondhattlan* EhrC. 71): infandus, ineffabilis MA. inenarrabilis EhrC. 71. [unaussprechlich, unsäglich]. Mondhatatlan: ineffabilis NémGl. 381. Mondhatatlan, iszonyú, mellyet ingyen sem kell emliteni: nefandus PPBl. Mondhatatlan ékéséggel: incomparabili decore (BécsiC. 31). Mondhatatlan vuőltes: clamor incomparabilis (42). Latha egy mondhatatlan nagy es zeep sathort (ÉrdyC. 511). Mondhatlan [így] el keserődeek (ÉrdyC. 594b). Mondatatlam [így] nagi ohaytasokba kezde magat foglalni (VirgC. 76). Elerőtlenettem ez mondhatatlan kinban (MA: Bibl. V.19). Az antichristus mondhatatlan kegyetlenűl fogja kergetni s űldőzni az anyaszentegyházat (Pázm: Kal. 675).

Mondó: **1)** [dicendum, dictum; zu sagen, das gesagte]. Valami mondom vagon teneked: habeo tibi aliquid dicere (MünchC. 124). Sok mondóm vagyon (MünchC. 204b). Miczoda mondód vagyon előttem? quod habes indicare mihi? (Helt: UT. n5). Hellyen hagya mondoiokat (Mon: KépT. 297). Ha mi mondó szava vagyon kegyelmednek, mondja el nékem (SzékOkl. I.298). **2)** dicens Kr. [sagend, sprechend]. Megh hallotta volna k.-med, hogy valaky let volna az az mondo ember (LevT. I.372). Hazug hir barangoc, mondóc, trágároc: nugigeruli (Com: Jan. 141). En mind a mondo vagyok, hogy . . . [azt mondom] (GKat. Vâlts. II. Előb. 35).

ének-mondó: [cantor; sänger]. Az énekmondónak kész legyen pénzt adni (Thaly: VÉ. I.155).

gonosz-mondó: lästerer Fal: UE. 426.

hamis-mondó: [falsidicus; falsch, heuchler]. Az hamyss mondook mynd el vezuek, az hazwgok istennek orzaagat veeny nem eerdemlyk (ÉrdyC. 391).

hír-mondó: nuntius C. [bote]. Nuntius: kővet, hir-mondó Com: Vest. 138. (ÉrdyC. 384b. MA: Bibl. I.276). Hir-mondó levél (ÉrdyC. 547). Hirmondó avagy követ (Bél: Comp. 13). Még czak hir mondó sem szalladot el: ne ignifer quidem reliquus factus est (Decsi: Adag. 73).

igaz-mondó: veridicus C. verus Com: Vest. 150. [wahrhaft, wahr redend]. Keweset zoly, ygaz mondo leg (ÉrsC. 362b). Bőlcs embőr valah s igen igaz mondo (DebrC. 134). Alhatatos es igaz mondo bezedű bizonsag (Mel: SzJán. 19). Igazmondó bizonság: testis fidelis (Kár: Bibl. I.611). Minden beszédiben igaz mondó és tsak az egy igazságnak vólt kővetője (Hall: HHist. III.70).

igazmondóság: veracitas, veriloquentia Kr. [wahrhaftigkeit]. Tekélletes igaz-mondóságunk esküvés-nélkül hiteles légyen (Pázm: Préd. 659). Ratione veracitatis, et fidelitatis: az igazmondóságnak erejével (Pázm: LuthV. 443. ACsere: Enc. 16).

jövendö-mondó: propheta, vates, mantis, auspex, haruspex, hariolus, sibylla C. propheta KulcsC. 178. propheta, vates, hariolus Ver. [wahrsager, profet]. Jövendő mondóképpen: conjectatoria; jövendőmondó könyvek: conjectanea C. (ÉrdyC. 117. 520). Ne tudakozzatoc à jöuendőmondoktol: nec ab ariolis aliquid sciscitemini (Helt: Bibl. I. HHh). Be hinatac mind az ő papiaijt es az ő bűuős baios iűuendő mondoiokat (Mel: Sám. 22). Czak az a iőuendő mondó, az ki eszes: qui bene conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum (Decsi: Adag. 105). Jővendő mondóné (MA: Scult. 268). Jővendő mondó, bűjős bájos (Com: Jan. 129). Mint biztatta legyen őtet a garabontzás jövendő mondó (Fal: TÉ. 713).

mise-mondó: [ad missam celebrandam pertinens; mess-]. Kőltenec misse mondo szőrszámokra (Helt: Krón. 30). Misse mondo győngyős őltőző ruha (Mel: SzJán. 408).

öröm-mondó: evangelus MA. [freudenbote]. Pénzt, aranyat adnak sokszor az örömmondónak, ha fiat hoz feleségök, bábák ott jól laknak, de ha leány ő magzatjok, egy nagy átkot adnak, néha az örömmondók is alig szaladhatnak (RMK. IV.257. Zvon: Post. I.73). Őrőm mondó kővet (Alv: Post. I.100. Mik: TLev. 483). Szoktak volt öröm-mondókat is előre küldeni, kik is a násznagy szavával a gazdát köszöntették, kiket is az házba, vagy szinbe bevivén szörnyüképen igyekeztek megrészegíteni s meglopatni vagy magát, vagy lovát (Haz. I.363).

szëmbe-mondó: [frech]. Az első az utóbbinak azt hánta szemére; hogy ruhátlan, goromba, szembe-mondó, izetlen, és töb' más gyalázattal terhelte (Fal: NU. 355).

Mondogál (*mondagol*ni? dictitare MedLat. 180): dictito, dicto MA. Mondogalya vala (TelC. 343). Magát Antiochus fiának mondogalván, Syriában ment (Martonf: SzHist. 119). Azt mondogállyák vala . . (Pós: Igazs. I.185). A mester avagy oktató eleiben olvas, mondogal: magister seu informator dictat (Com: Jan. 155). Azt mondogálják, hogy isten őket úgy segélje (Mon.-Irók. VIII.396).

Mondott: dictus Kr. [gesagt, erwähnt]. Felelmondot: praedictus (EhrC. 1). Mondot eeleth [emlitett] (ÉrdyC. 614b). Mondottam dolog (Fal: Jegyz.). A nemesség az a privilegium, melly le oldgya az embert az imillyen s amollyan te mondottad kőtelességekrűl (Fal: NE. 64). Eszembe jutott a mondottam füge fa (Fal: NU. 276).

szómondottság. Szo-mondotság, hogy à papistaságban valo eleid idvezűltenek (Czegl: BDorg. 146).

Mondtaként: [secundum ejus dictum; nach der aussage, nach der ansicht . .]. Turotzi Janos mondta-ként segéllette egyszer boldog aszony (Czegl: Roml. 538). A régiek mondtokként az asszonyi rend seregében állasz (Czegl: MM. 147). Urunk mondotta-ként éjjel jött el az inimicus homo (Pós: Igazs. I.162). Tertullianusnak mondtaként a keresztyéneknek vére magva az ecclesianak (I.184). Ágoston mondta kent (Megy: Dial. 51). Sz. Dávid mondta-ként (Illy: KrÉlet. 31).

Mondoz: [dicto; wiederholt sagen]. Ki jó vitéz, noha szörnyű rest vala, veszedelmes időkhöz készült vala, és jövendőt Szigetrül mondoz vala (RMK. VI.132).

MONNAL (*monual*? AporC. 7): **1)** quasi SI. [tanquam; gleichsam]. Dičekedicuala monnal hatalmas ő seregěnec hatalmaban: gloriabatur quasi potens in potentia exercitus (BécsiC. 11). A vizec megerősődnenec monnal kőfal: aquae quasi murus solidarentur (18). Vessem ötet monnal kietlent es allaptassam ötet monnal vtnalkűl valo földet: ponam eam quasi solitudinem et statuam eam velut terram inviam (182). Megkentec monnal kemencet ő zűuőket: applicuerunt quasi clibanum cor suum (190). Lőttenec monnal alualkodo (191). Legen trombita te torkodban, monnal keselő vrnac hazara (uo). Latoc embereket monnal fakat iarnioc: video homines velut arbores ambulantes (MünchC. 87. 120. stb. l. RMNy. III.330). Kőzepet zakaztotta tengert es allatta vizeket monnal tömlőben (AporC. 34). Megtörte a kőzirtot ermonban es meg itatta őket monnal sok melsegben, es kihozta a vizet a kőzirtbol es elhozta monnal vizeknek foloit: deduxit tanquam flumina aquas (35. stb.) Az hewolkodo ember mondatyk momnal kamora zeek (ÉrsC. 533b). **2)** paene [beinahe]. Betőltec monno haiot, vgy hogy monnal elmerőlnénec: ut paene mergerentur (MünchC. 117). En labaim kedig monnal megmozdoltattac (AporC. 26). **3)** [quasi, ac si; als ob] Eğğikre tamazkodotuala, monnal a nağ ğengeségért . . nem viselhetneie (BécsiC. 80). Vala eğ nemineműő kazdag ember, kinec vala folnağa es ez meg olčarlatot ő nala, monnal eltekozlottavolna ő iauit: quasi dissipasset bona ipsius (MünchC. 148b).

MONNÓ (*mannaik* DöbrC. 290. 417.): ambo, uterque SI. [beide]. Monno fel: uterque (EhrC. 12). Monnayk bezeluen: utroque tractante (75). De mykoron monnayk feld kynel mennenek: quum autem ambo extra contratam convenissent (130. 134). Monnon měghalanac: ambo mortui sunt (BécsiC. 1). Monno kezeddel: utraque manu (7). Monnaic az akazto fara akaztatéc: appensus est uterque in patibulo (54). Ha a vac a vakot vezetendi, monnaic a verembe esic: ambo in foveam cadunt (MünchC. 42). A vereytek monno kentesoth altal hatuan (DebrC. 613). Monnonknac vduőssege (TelC. 44). Hol ott monno feel egyetembe dychekőggyenek [a test és a lélek] (ÉrdyC. 20). Ez beuezen monno felt: mind ferfyakat, mind azzoniallatokath (VirgC. 15). Monnotoknak orczayat be fegye (137).

Monnódik[?]: ∾ Az vak ha az vaknak vezerlest teyend, monnodyk [olv. monnayk ?] az verembe esyk: ambo in foveam cadunt (JordC. 401. 516).

MONOSTOR (*monostrom* Tin. 369): coenobium, basilica C. monasterium MA. EhrC. 75. [münster, kloster]. Monostorőrző: basilicanus MA. Munusturszeg, terra 1315. Nic. dictus Berzethe de Monostor 1371. 1382. 1387. Monostoralya, possessio 1394. (Czuár). Akar legyenek vilagiban, akar monostorban (SándorC. 15). Akar mynemew haznak tiztit, az monostornak annyatul reatok vetteteket ewrwmes lelekel meg zerezetek (VirgC. 126). Az ew iozagat az monostornak atta (128. 144). Mikoron ő fékésében lőn az Kolozsvárban, Ferdinánd kissebb leányát ott fé monostromban, király fiának ketelezék fé monostromában (Tin. 396). Egyhazat ket tornyost, monostor modra rakotat: ecclesia ad modum monasterii fundata (Ver: Verb. 211). Monostoroc avagy calastromoc (Com: Jan. 127).

Monostori: [kloster-]. Monostori eletőt visele (DebrC. 217). A monostori templom héjazatja mind elége, a kőfala megmarada (MonIrók. VII.240).

MONSTRA: [revue, musterung]. Lőn monstrájok csakhamar Nagy-Szombatnál, az jó nyári Ferencz csak két zászlóval (Tin. 195). Monstra módra az várast által iárác (Görcs: Máty. 53). [Vö. **MUSTRA**]

Monstrál: [mustern]. Mikoron monstrálta volna az ő népét, és latta volna a népnec soksagát (Helt: Krón. 74).

mëg-monstrál: ∾ Renddel seregekkel mezőre szállának, tizenkettőd napon ők megmonstrálának (RMK. III.65).

Monstráncia: hierotheca MA. hostiae cymbium, reconditorium PP. ostensorium, monstrantia Kr. [monstranz]. Vagyon nala eg monstrantia ezwst es aranyas (Radv: Csal. II 5). Egy aranyas monstrancia (142).

MONSTRUM: [monstrum; ungetüm, unding]. Ime mely nagy lőn à Manasesnec, ki monstrum vala inkáb, hogy nem mint ember, kegyetlensége es fenesége (Helt: Bibl. IV.10). Vndok monstromok (Mel: SzJán. 248). Szerelem chudája és monstrumja vagyok (Zrinyi II.113).

MONT: vinacea PP. törköly, szőllő-mont SzD. Szőlő-mont, maláta, törköly: vinacea PPl.

MONY: **1)** ovum MA. [ei]. Egy lud aran monyat toyk wala (Pesti: Fab. 55). Midőn a pachirta monnyait ülte volna (Helt: Mes. 478). Titkon azért ötet éléssel táplálja, szárcsa monyuyal néha ő asztalát tartja (RMK. IV.242). A madarka az ő moniat űli (Mel: SzJán. 302). A páua az ő moniát ki toyia (Mel: Jób. 96). Az hangya, ha monyát vtánna vonsza, esőt érez (Cis. G3). Hangya monyat vigy ruhában és faczard a füliben, meg gyogyul (OrvK. 34). Az lator kakuk az ő monyait az őkör szőmetskének fezkébe toya (Mih: ÖrökÉ. 81). Monyakat tojnak: pariunt ova (Com: Jan. 35). Ha a monyak zápok (35). Nem poszata fészek Buda, hogy az kakuk az benne lévő monyakat megigya és másokat tojjék helyébe (TörtT. XVI.95). Tojás, tojomány; mellyet valamelly trágár ember mondott volt elsőben monynak, el hagyván à két első syllabakat, és az a-t o-vá változtatván, s immár mind ugy mondják: tikmony, ludmony, holott igazán tik-tojomány, lud-tojomány volna (GKat: Titk. 1119). **2)** scrotum, veretrum, verpa C. mentula MA [hode, männliches glied]. Két monya golyóbisa: coleus C. Mony avagy pets, és picsa vagy valag: mentula vel penis, et cunnus sive vulva Com: Jan. 48. Egy kőlyket herélo meg, és annac a monyát hoza (Helt: Krón. 46). Herélt az, a kinec tőkei avagy monya széki kivétettenec: spado est cui testiculi seu colei ablati sunt (Com: Jan 55).

agár-mony: orchis satyrion MA. Vitez fu avağ agar mony: orchis Fuchs: StirpH. Ciml. b. Vitéz fű, avagy agár mony: orchis Com: Jan. 26.

barát-mony. Barát-monyu fű: sacerdotis virile (Mel: Herb 89).

kos-mony. Kosmonyból csinált erszény: sulliscus MA.

lúd-mony: ovum anserinum Kr. [gänseei]. Ludmony, ludtojomány CorpGram. 320. Egyéb ujságot nem küldöttem; hanem im valami két ludmonyát küldtem kdnek (LevT. II 25). Egy lúdról és arany lúdmonyról (Helt: Mes. 425). Budára vöttünk lúdmonyakat 7 d. (MonTME. I.34. ACsere: Ene. 207).

madár-mony: ovum avis MA. [vogelei] (MA: Bibl. I 178).

Mihálka-monya: myrrhis, vulgo cicutaria MA.

pap-monya: [halicacabus C. Pap monia: potamogeton; samkraut Fuchs: StirpH. 374. Solanum vesicarium: pap-monya, h. e. testiculus sacerdotis (Beythe: Nom. 8). Ollyan mint à pap monya (vesicaria, halicambum), de vgyan szeges a tóka (Mel: Herb. 85). Alkakendi, ki pap monyanak mondatik (Frank: HasznK. 20).

tyúk-mony, tik-mony: ovum C. ovum gallinae Kr. [hühnerei]. Tyúk-mony formájára való: ovatus; tyúkmony ülés: incubitus C. Tikmonyat ül: incubat; tikmony fejére: albumen, albugo; tikmony széke: vitellus PP. Szemnek és tyúkmonynak fejéri: albugo PPBl. Kyre az tyk monyath rakyak (SándorC. 3). Ha tikmonyat kér: si petierit ovum (Helt: UT. 82). Az malosa szőlőt tyik-monnal, mézzel, borsal öszue fözd, vgy egyed (Mel: Herb. 6). Végy egy tyikmonyat, habard egyben apro millyéuel, meg tésztaé lészen (Cis. O3). Tûz, viz, soldor, kokonya, tikmony buza, berkenye, mind iambor keresztyénec lesznec (Vallást. Aaij). A ki egy tik-monyat el-lop, nem olly nagy vétket tselekszik, mint-ha tíz ökröt lopna (Pázm: Préd. 723). Tyuk-monnyal és tey-fellel csinált czibere (Web: Amul. 106).

[Szólások]. A z k a k a s a l l a t i s t y u k-m o n y a t k e r e s n i (Decsi: Adag. 21). E g y t i k m o n y-s ü l t i g meglészen: citius quam asparagi coquantur MA. Ot mint egy tikmon sültig beszélvén (Czegl: Dag. Előb. 30). A tyúkmony okosb akar lenni a tyúknál (Kisv: Adag. 30). A téj téjhez, egy tikmony máshoz nem hasonlóbb, mint . . . (RMK. II.454).

tyúkmonyas, tikmonyas: [ex ovo v. cum ovo paratus; ei-, mit ei verfertigt]. Az vtán dőyczed le az louat, és az tyukmonyos etzetet tölczed az torkában (Cis. O3). Az ecclésia-is megh tilthattya ma az hús, vajas tikmonyas ételt (Alv: Post. I.414).

Monyas: habens verpam vel ovum MA. [mit männlichem gliede, männchen, hengst]. Monyas ló: equus admissarius SI. Monyas-bornyú (RákF: Lev. I.253). Monyas kell neki (Kisv: Adag. 337).

MÓRÁL: [lente huc illuc eo; langsam hin und her gehen, umbertrippeln]. Csak magokat olasz vitézek hagyják, szokás szerént ketten-ketten mórálnak; esmerék üdejét szerzett dolgoknak, Forgács Balázsnak szömmel hunyorétának (RMK. III.324). Egy farkas moráluán a mezőn, igen szép képet tálala (Helt: Mes. 90). (Az isztrag) hogy közzigbe inta, alá fel kezde morálni (Helt: Mes. 59). Ennec előtte reggel virratáig és szinte eleget aluttam, annac vtánna morálván egy keuesic mindgyárást felestőckre mentem (328). Mulat vele, sorál és morál vele (Helt: Háj. 94). Allá iőt volna az vár piatzára, és ot morálna (Helt: Krón. 82).

MORD (*mart* Helt: Krón. 61. *mard* lészen Cis. L. 4): mordax, clandestinus MA. trux, truculentus, tetricus SI. [mürrisch, grausam]. Kedvetlen, mord, haragos, izetlen ember: amarulentus; fösvény, mord ember az atyám: parentem habeo avarum, *illepidum PPBl. Kegyetlen tekintetű, mord: torvus Com: Jan. 184. Keuel es igön mord embör (GuaryC. 15). Mordok, zemérmetlenek (ThewrC. 179). Mord iregyseg (Pesti: Fab. 51b). Az egy szarvu fene vadac környülvöttec nagy mordul (MA: Bibl. V.11). Minden békeségre valo eszközt felfuálkodtul mordul megvetöttenec (MA: Scult. 817). Mord kiáltás kezdetik (MA: SB. 30). Azt szereti isten, a ki nem mordon és fél-kedvel, hanem örömmel és vigan forgódik az ő szolgálattyában (Pázm: Préd. 610). Irigyek szelitől hányattatik mordul (Czegl: Sion. Előb. 24). Mord és kegyetlen természetű ember (Pethő: Krón. 58). Mord, veszekedő, simbes (Szathm: Dom. 126). Hamis tudományoknak komoron és mordul valo állattatása (GKat: Titk. 6). Mord tél (Gyöngy: KJ. 6). Kedvetlenség szemét mordúl öszve-szedte, grádicsos ránczokra a homlokát vette (Gyöngy: MV. 27). A bársonnak színe a mord kedvetlennek, és viszszarugó szunyátáknak-is meg-csallya sziveket (Csúzi: Sip. 247). Mord a szülkölködő (Kisv: Adag. 303). Mordan ne vegyétek, ha igazat szóllok (PhilFl. 77). Vannak mord-kedvü emberek, kik mindent rútalmaznak (Fal: UE. 421). A mord éjszaki szél (hoz) izzasztó meleget (Fal: Vers. 913). Mord természet: natura morosa (Fal: Jegyz. 935. Kr.). Sinór, szablya között mord vezér lábánál szabadság mély gyászbann görnyed oszlopánál (Orczy: KöltSz. 24).

Mordékony: ∾ Az ördögnec mordekon rouasz szolgai (Born: Evang. I.93).

Mordi: mordax, clandestinus PP.

Mordos: [strenuus, crudelis; streng, grausam]. Itt biró le teszi mordos tekintetét, fel húzza rántzából fodros szemöldökét (Orczy: KöltSz. 204).

Mordság: mordacitas MA. tetricitas Kr. [mürrische natur, grausamkeit]. Kedvetlenség, mordság: amarulentia PPl. Az ő attiat meg öle Jerichoba eǵ Ptolomeus neuű ember lakadalomba, mordsagal (Szék: Krón. 69). Mordság, haragosság (Megy: 3Jaj. II.48). Mordságimról, hibáimról megengedjetek ti! (Thaly: Adal. II.317). Óh kegyetlen vadság! vadak természetét feljülmuló mordság (II.414). Tekintete félelmes mordságot mutat (Kónyi: HRom. 72). Az agságnak inkább a mordság, mintsem a jádzó kedv az ő tulajdonsága (Gvad: RP. III.l.).

[MORDÁL]

mëg-mordál: dolose invado, vulnero insidiose MA. [ermorden, meuchlerisch morden]. Ha valakit ők uramra fogadnak, hogy megmordálja (LevT. II.38). Megmordálván és megölvén az embereket (MA: Tan. 1138).

Mordálás: [das morden]. Hamis ama mondás, hogy némelyben vgyan benne született vólna az orzás, toluailás, mordalás és grazdálkodás (Cis. A2).

Mordáló: sicarius Kr. Ki vittel a pusztába négy ezer mordállyókat [mordállyokat?]: eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum (Helt: UT. n.1. Káldi: Bibl. Act. 21. 38). Mordáló ide s tova ragad (Ben: Rithm. 40).

MORDÁLY (ezernyi sok fortélt, s mondhatatlan *mordélt*, ellenibe vetette Liszt: Mars. 42 *mordélys*ág GyöngyD: Cup. 639. *mordány* Adámi: Spr.): **1)** mordax, clandestinus MA. [mürrisch, grausam]. Mordályul: insidiose, mordaciter, clandestine MA. Arultatas kepen mordaliul satoraba aluuan meg ölteh (DebrC. 134). Az ő fegyuerec mordaly fegyuer: vasa iniquitatis bellantia (Helt: Bibl. I. Aa3). Törvenyeket szörzénec, az mordálylyok és gyolkosoc, és a töb lator emberec ellen (Helt: Krón. 41). Az igassag ellenséginek alnoc és mordaly inchelkedesek (Tel: Evang. I.493). Boszszu állók, morgók, mordállyok, hamissak (Cis. F2). Ott mordályul, nem jámboról megöletínek (MonIrók. III.40). A mi testünk olly mordály árulónk (Pázm: Préd. 162). Mordály nyelvével akarja meg-ölni (Czegl: Japh 63). Kérlec az ártalmas és mordály tréfáktúl meg tartóztasd magadat (Prág: Serk. 800). Mordály hadával együtt (ErdPorta. 232). Veszekedők, perlekedők, mordályok (Hall: Paizs. 284). Igy lőn németeknek szorongattatása, mordáj égető rácz kardra hányatása (Thaly: Adal. II.106). Ne nézz mordály szemekkel (PhilFl. 45). **2)** Mordály, hegyes-tör: ensis, dolon MA. schwert, dolch PPB. Mordál, mordály: dolch, geheimes schiessgewehr; mordány: terzroll Adámi Spr. Legottan rapélylyal őtet általverék, mordál puskából es őtet általlövék (RMK. III.56). Felvetéstől ő igen tart vala, az teiek ásásra hamar ásata, az két ásás hogy közel öszvejuta, egy mordály puskával Gergely deák juta (143. 417).

Mordályság: insidiosa mordacitas MA. [meuchelmord, hinterlist]. Mordalysaggal agyon wtette (RMNy. II.177). Ha

mordályságot gondolnak (LevT. II.38). Átkozot legyen, a ki az ö felebarattyat mordalsággal meg üti: maledictus, qui clam percusserit proximum suum (Helt: Bibl. I. Zzz). Minden magyar a keresztyéni törvény szerént élyen, es el hadia az mordalságot és koborlást (Helt: Krón. 35). Mint ölessée meg királyt mordalsággal (Valk: Bán. 38). Ver ontasoc, mordalysagoc (Born: Préd. 240). Mordályság minden ő beszédec (MA: Bibl. V.27). Vassal, méreggel, árúltató mordálysággal végezték életoket (Pázm: Préd. 374). Vagy étetéssel, avvagy valami mordálysaggal ki végezik (Pethő: Krón. 234). Kikből osztán ártalmas duellák, huzás, vonás, mordályság és ember ölés lésznek (KLőcsei 1671. C4). Akárkit-is orozva mordályságból megölhetne (GKat: Válts: I.337). Lett pedig jövése hasonlatossággal, mint Vénus fiának, ki jár mordélysággal (GyöngyD: Cup. 639).

MORË: [zigeuner]. Egy more, egy oláh fitsor, egy czigány gyermek (GKat: Válts. II.19). [? Moro, magyar családnév Helt: Canc. 114.]

MÓRËS: [mores, modestia; sitte, anstand]. Tudod az mórest (Thaly: VÉ. II.233).

MÓRING: dos, donum sponsi; morgengabe SI. Jegy ruha, móring: une dote; ehesteuer KirBesz. 129.

Móringol: dotem assigno, doto SI. [eine morgengabe verschreiben]. Jegyessemnek szabad dispositiojára moringoltam és in forma liquidi debiti kötöttem, sőt ennek erejével kötök és moringolok 1750. (Nyr. XIV.131).

MORKOLÁB: markgraf Pesti: Nom. 30. marchio; markgraf Kr. Ladislaus rex Kazimir habebat unum fratrem germanum, nomine Georgium Markolab (Szerémi György, RMK. II. 395). Jegyesűl adák egy gyermek morkolábnak, Zsigmondnak, hogy királya lenne az magyaroknak (RMK. III.321). Az Siciliábul indultak vala, Zsigmond morkoláb ezt hallotta vala (322). Látá Zsigmond morkolábnak koronázását (330). Az brandenburgiai Sigmond morkoláb (Helt: Krón. 67. Valk: Bán. 32. MonIrók. III.21. 22. Nyr. XIX.108).

Morkolábság: [markgrafschaft]. Az földnek egy része, kit régulta mondnak az Seluciának, székes helye most is az markolápságnak, sok kulcsos városok annak udvarlának (RMK. II.27). Királyt megnyeré, tömlöcz-fenékről hamar felviteté, morkolábságban titkon Morvába iktatá, viteté (Tin. III.364).

MORDUL: [admurmuro; murren]. Nem mordul az orsónak [örömest fon] (Thaly: VÉ. II.74). Ha ellenség képen valaki rám mordúlt (PhilFl. 12).

mëg-mordul: immurmuro MA. [murren, zu murren anfangen]. Illyen jószágokért mordulnak meg a pápisták (Sámb: 3Fel. 250). Ha meg-mordultok a szép jószágért, mordullyatok a ti atyáitoktul marattakért jó paterek (Matkó: BCsák. 122). Tulaydon konczokert, s magok javaiért pogánnyal mogh-mordultak (Liszti: Mars. 91).

Mordulás: [murmuratio; jurgium; das murren, zank, hader]. Mely koczkának játszásával gonoszság sok lenne, öszveveszés és nagy feddés, káromlás, mordúlás (RMK. VI.24).

Mordulatlan: [sine murmuratione; ohne zu murren]. Nem tűrhedd oztis mordulatlan (Czegl: BDorg. 416).

MOROG: murmuro MA. EhrC. 95. MünchC. 50. muginor C. [murren]. Elleno morgok: admurmuro, obmurmuro C. Morog az eb: mutit canis (JordC. 30). My kedegh kyk vagywnk, hogy my ellenewnk morgottatok? mussitastis (JordC. 41. II. Móz 16). Soha az ew lelky ysmeretöknek morgo feerghe meg nem baal (ÉrdyC. 25b). Soha w ellene czak egy sem vgatot es nem morgot (VirgC. 58). Az poganoc czinalnac baluan istenűl a Nibhaszt, az az, a morgo fog czikorgato ebet (Mel: Szún. 436). Kuvasz szénán fekszik, morog ebült ökerre (Kisv: Adag. 66). Sem pénz, sem eledel nintsen a házában, üres kórság morog szegénynek hasábann (Orczy: KöltSz. 37).

[Szólások]. Had morogjon varga Pál: oderint dum metuant (Decsi: Adag. 161). Had morogjon varga Pál, czak jó talpát czinállyon (266).

hëreg-morog: jurgia exerceo PP [murren, zanken]. Az uj házasok úgy éltenek, az mint lehetett, ritkán csendesen, talám többet heregve, morogva, koczódva (MonIrók. XI.392).

ki-morog: [murrend erzählen, über etwas murren]. Ha az német általgyün, oda lesz mind az had s mind az föld; ha keménkedem, kimorogja az kutya tiszt (Bercs: Lev. 33).

korog-morog: [knurren]. Elig nyilik fel az szája berdi kiáltásra: korog-morog üres hasa siot jóllakásra (Thaly: Adal. II.88b).

mëg-morog: [admurmuro; anknurren]. Az oktalan ebek zokthak meg moroghny embereketh (ÉrsC. 187).

zúg-morog: [murmuro, fremo; murren]. Kiralra ewk nagh zwgwa morogwa keweketh hagigalnak wala (RMNy. II.86).

Morgás: murmur, murmuratio, jurgium C. [das murren, knurren]. Ő morgasocnac bozzosaga: improperium murmurationis suae (BécsiC. 28. MünchC. 183). Annyiba juta, hogy disznók válujából kevertet nyalván, azzal enyhitené gyomra morgását (Pázm: Préd. 424). Nem szűnöl-meg a morgástol (Matkó: BCsák. 31b).

Morgásocska: murmurillum C.

Morgó: murmurator MA. [mürrisch, zänkisch]. Haragos, szitkos, morgó, részeges sokszor az eggyik: el kell tűrni a' másiknak (Pázm: Préd. 239). Morgó írások, morgó könyv (Fal: Jegyz. 935).

Morgód-ik: commurmuro C [murmuro; murren]. Mykoron ez frater ov magat meg nem akarnaya alazny disciplinara, hanem jnkab morgodneek zvgodneek (DomC. 219). Az rest ember keues kaarert isten ellen morgodik (CornC. 159). Az lelek test ellen, es a test lelek ellen zugodnat [olv. -nak] morgodnak (BodC. 12). Semit nem morgodik azon, hogy houa vized (VirgC. 68). Egi beketelen zerzetes kezde morgodni frater egied elwth (91). Az Izraelnec minden fiai morgodanac Moses es Aaron ellen: murmurati sunt contra M. et. A. (Helt: Bibl. I. VVv3). A porbol morgódol (IV.49). Morgodanac az ő satorokba (Szék: Zsolt. 111). Morgódéc zugódéc (Castriot. P.).

Morgódás: murmur, murmuratio MA. [das murren]. Az rest tunya ember morgodas nekevl nem zerezhet kemen dolgokat (CornC. 159). Irygy voltomat ielentetem zugodasal morgodasal (VirgC. 10. 111). A sidoc a tüzes kigiotol meg maratatanac az isten ellen valo morgodasért (Szék: Krón. 19).

Morgolód-ik: murmuro C. murmurillo MA. [murren]. Morgolodnak vala ezen: murmurabant (JordC. 536). Morgolodnac nagy éhségben (MA: Bibl. V.28). Nem olvastam, a ki dűhöttebbűl morgolódnék irasában mint Balduinus (Pázm: LuthV. 5). Sokaknak otthon veszekedő morgolódó és dénlur feleségek vagyon (DBóu: Részegs. 37). Morgolódó nyelvesek (Ker: Préd. 551). Mindenec felett dűhöttebbűl morgolodott (Czegl: Japh. 26). Ő ellene morgolodtak (Illy: Préd. I.116). Morgolódó asszonyok, kik a kutzikból az asztal főre uroknak akarnak pantsolni (Vallást. 380).

Morgolódás: murmurillum MA. [dad murren]. Együtt való morgolódás: commurmuratio C. Valabol haborwsag, garazda es morgolodaas vagyon (ÉrdyC. 69b). Az ő vra feddődéset és haragját gondolatlan morgolodásával fel inditotta (Prág: Serk. 347). A morgolódásnak, vagy keserű panasznak iránta, csak ez

a haszna, hogy nehezen hallják (Fal: UE. 439). Te kedvedért örömest magára vállalja a község morgolódását (441).

Morogdogál: submurmuro MAl.

MOROTVA (*marotva* MA. *mortua* Czinár): lacus, palus; gyalmos tó Kr. palustris, aquosus et uliginosus locus Otr: OrigHung. l. XVIII. Marotva: locus vel piscina cum claustro MA. 350. Gyalmostó, marotva: piscina cum claustro piscaturae uo. Mortua, locus cum piscina 1248. fluvius 1258. piscina 1261. Aron morvajo [így? tó Csongrád vidékén 1266] (Jerney). Tóknak, forrasóknak, kutáknak, 'morotuáknak végét érem (Lép: PTük. I.349). Gyalmos tó, avaǵ morotva: gyalmos tó vel etiam morotva dicta (Ver: Verb. 215). Egy Pissirus neuő várost hogy ére, nagy morotua vala annac mellette (Cserei: Hist. 69). Az morotvákat pedig és egyéb halászó vizeket erőssen őrizzen minden helyeken (PSzerTört. 143). Morotva avagy tengeri álló tó (Misk: VKert. 545). Egy nagy armadát a Tisza morotvájátul fogva által erős sánczba vivén, a badakat oda gyüjtik vala (Szal: Krón. 76).

MORVÁNY: obelias PP. kalács neme SzD.

MORZSA: mica MA. Otr: OrigHung. II.128. [brosamen, brocken]. Egy morsa sem maradot benne: ne bolus quidem relictus (Decsi: Adag. 212. Pázm: Kal. 687. Pázm: Préd. 1080). A kenyérnek kivûl vagyon a' béjja, és belől a' morsája, béle (Com: Orb. 101). Kérem kgldet, vagy három süveg nádmézet aláküldeni ne terheltessék, mert se konyhán, sem az innyaadónál egy morzsa sincs (TörtT.² II.387).

terzse-morzsa: ∾ Az ereklyék pedig, ugy-mint bolt-tetemek, szamár-tsontok, akasztott ember kaponyák, a mellyeket bolond buzgoságból szentek maradék-tetemi és terse-morsái gyanánt tsokolgatnak és a kikbez bûn-botsánatért békélnek, mivel jobbak a matskáknál? (GKat: Válts. I.1120).

Morzsácska: ∾ Irgalmasságodnak tsak morsatskáját sem érdemlettem vólna (Rim: Ének. 400).

Morzsál: comminuo, in micas redigo Kr. [zerbröckeln]. A gőrőngyőt ha tőrőd és morsálod, porrá lészen: glebam si teris, et frias, pulvis erit (Com: Jan. 15). Morsált kenyérbél (Szakácsmest. 75).

Morzsalék: mica C. Ver. fragmentum, turunda MA. [brosamen]. Kevert morzsalék: turunda MA. Asztalról lehúlló morsalékok, esőlekek, falatok: analecta PPBl. Az kenyernek morzaleka: fragmenta panis (EhrC. 130); frustum (uo). A morsalekoc: mica (MünchC. 43). Az kelkek es eeznek az morsalekbol: et catelli edunt de micis (JordC. 402). El marattanak vala az morsalekokbol: superfuit de fragmentis (403). Czac morsalékiabol sem ada az elötte fanyalgo szegennec (Born: Préd. 388). Hulladec, morsalec (Tel: Evang. I.428). A fa feszûlet apróra rontatot, es aiandekon kûldőztec à morsalékiat (Tel: Fel. 195). Ah morsalékon kopdosó félszegség (Czegl: MM. 146). A hangya morsalékokat viszen (Com: Jan. 52).

arany-morzsalék: palacra, balux PP. Kr.

kënyér-morzsalék: micae panis Kr. [brosamen]. (NádC. 89).

kő-morzsalék: caementum PPl. (MA: SB. 250).

Morzsalékos. A fövenyes és tsoportos morsalékos moso kő a láb tisztitására szólgál: tophus arenosus et scaber pedibus mundandis subservit (Com: Jan. 14). A rosák a morsalékos főldet szeretik (Nád: Kert. 91).

Morzsalékoz-ik: in micas abit Kr. [sich zerbröckeln]. (Csúzi: Síp. 13. Kr.).

Morzsányi: unius micae Kr. [so gross wie ein brosamen, kleinwinzig]. Semminémő vétek chak egy morsanyit nem leszen el főd őzvő (Lép: PTük. 6). Egy morsáni kenyér (Pós: Igazs. 483). Edgy morsányi a könyörűletesség (Ker: Préd. 993).

Morzsol: tero, frio, distero, contero, affrico, frico, infrico infrio MA. [zerbröckeln]. Én őket mind porrá rontom, az utzákon az sárba morsolom gyûlőlőimet (MA: Bibl. V.9). Borban morsolt kenyér-tziborée (Com: Jan. 110. 13). A kit a skorpió megmar, ha rajta éri az ember, és oda morzsolja s beköti vele, maga meggyógyitja marását (Bethl: Élet. 47). Morsoly kenyér bélet (Szakácsmest. 36). Morsolo kő (Cseb: OrvK. 15).

el-morzsol: **1)** comminuor [sich zerbröckeln]? A kynyerek el morzoltanak: panes comminuti sunt (JordC. 306). **2)** affrio, suffrio C. [zerbröckeln]. A meg-ért szőlő szemeket tapodgya és végre ismét el-morsollya (TitkJel. 254).

Morzsolék: [mica; brosamen].

Morzsoléknyi: [kleinwinzig]. Adgy egy morsoliknit (FelsőB: UKölts. 29).

[Morzsolgat]

ki-morzsolgat: extero Kr. (Biró: Micae. Címl. Kr.).

Morzsoló: tritor, frians MA. Morzsoló szerszám, túrótörő, tormareszelő: tyrocnestis MA.

Morzsolód-ik: [sich bröckeln]. A velenczei sárga réz cádmiával, egynéminémű érczes kővel meg-illettetett réz, csak szintén őntethetik morsalodó [olv. morzsálódó?] tőrsőlődő vólta miatt: orichalcum est cadmia tinctum aes fundi solum potest ob friabilitatem (Com: Jan. 16).

el-morzsolódik: in frusta comminuitur JordC. 305. in micas redigitur Káldi: Jos. 9. 13. Kr. [sich zerbröckeln, zerbröckelt werden].

MOS (*musia* KönigsbTör.): lavo MA. [waschen]. Uleben tart chudaltus fiot, furiscte musia (KönigsbTör.). Ott mossa vala haloiat (DebrC. 3). Fazekat mos vala (MargL. 22). Lab mosni valo vizet zerzenek (VirgC. 50). Ha eső vizben meg főzed a leuelét, és főt mos véle, szép haiat czinál (Mel: Herb. 2). Dagat szemedet mos e vizéből és meg gyogyúl (74). Akar michoda vizben mossatoc (Mon: Apol. 317). Constantius borbéllya drága kőntősben menvén fő mosni Juliánushoz (Tyuk: Józs. 132).

[Szólások]. Senki a z z a l n e m o s s a s z á j á t, hogy őtet az isten ejtette meg, mert nem szükségesek néki a gonoszok (Pázm: Kal. 381).

[Közmondások]. Kéz kezet mos (Gvad: FNót. 28).

el-mos: abluo Ver. diluo MA. [abwaschen, wegspülen]. Ez vilagra víz őzőnt hozal es ennec miatta az főldről a bint el mosad (DöbrC. 4). Embőrnec ő binei el mosattatnac (DebrC. 396). Hogy mosattassanak el ty byneytők: deleantur peccata vestra (JordC. 715). El nem mosbatta veereeth az kewen (ÉrdyC. 545). Hogy el mosta volna az sart labarol, ime legottan lata w labayn az zent sebeket (VirgC. 60). Krisztus vérét, ki elmossa az híveknek nagy sok undok vétkét (RMK. IV.255). Tinctura cyzicema: oly gyalázat, hoǵ az Duna sem mossa el (Decsi: Adag. 235). Nem a papistak viaszbol csinált bárányának vérével mosattatik el a mi bűneinknek rútsaga, nemis az ő hamuval valo hintésekkel, szentelt gyertyájokkal, cziczés ágokkal, és kúrúsolt hintező vizekkel (VárM: ÉgőSzöv. 251).

ki-mos: elavo, eluo C. [auswaschen, herausspülen]. Kimosa az mi binenkből (TihC. 147). Anny vala az kőnveknek bullasa hogh ꝟ zenth fyanak testeeth a werből vele ky mosta vala (WinklC. 232). Ki-mossák a szemérmet a szemtelen szók a gyenge leányok szivéből (Pázm: Préd. 793).

kimosás. Aranynak fövenyből vizzel való ki-mosása: elutio PPBl.

kimoshatatlan: inelnibilis MA.

kimosható: eluibilis MA.

környül-mos: circumluo MA.

lë-mos: abluo, delavo, deluo, diluo C. deleo MA. [abwaschen, abspülen]. Te keegyes esedezeesedwel my bynenketh lee mossad (FestC. 19. JordC. 658). W lanyanak byne le ne mostasseek: peccatum non deleatur (KulcsC. 171. Zrinyi. I.116). Hogy a veriték le ne mossa a vendégszínt [a kendőzött arczról] (Fal: NA. 155).

mëg-mos: lavo, delavo, perluo, colluo, eluo, proluo, subluo C. abluo EhrC. 137. [waschen]. Te orcadat megmossad: faciem tuam lava (MünchC. 24). Nem mossak meg hw kezeket: non lavant manus suas (JordC. 400). Imez vennek mosam en meg labat (VirgC. 60). Mossatok meg ewneky testeet (ÉrdyC. 340b). Meg mosot my byneynkből az ew zent vereeben (552). Megmosom myndon eyel een agyamath een kenyemel: lavabo lectum meum lacrymis meis (KulcsC. 8). En a te zennydet meg mostam (TelC. 260). Kezde renddel mindenkinec labokat meg mosni (Born: Préd. 216). Az te orczadat meg mossad: faciem lava (Fél: Bibl. 9).

mëgmosás. A kezek meg mosásának hasznai: étel után a ki kezeit meg-mosod, kettős lészen ebbűl tenéked az hasznod: tiszta lesz tennyered, s élesb szem-világod; gyakor kéz mosással egésséged tartod (Felv: SchSal. 9).

Mosadék: illuvies, eluvies MA. [spülicht]. Mosadék ki folyó hely: aquarium MA. Zenved vala tal mosadeccal valo őtőzest ő feyere (NádC. 588). Az sororoknak kezeknek mosadegyoknak vizet moslekyat kihorgya vala (MargL. 24). Moab az en mosadekomnak fazaka (Szék: Zsolt. 58).

Mosás: **1)** lotura MA. [das waschen]. Akarmy legyen az, akar talmosas akar hazsepres (TelC. 363). Ev feye mosasa (DomC. 174). Anyjok, ki eredett Homonnai ágból, Mária nevet vött vízkereszt-mosásból (Gyöngy: MV. 18). **2)** Barázda auagy két barázda közöt valo mosás: lira C.

kéz-mosás: [das händewaschen. L. mëgmosás]

láb-mosás: pediluvium Kr. [das fusswaschen]. Az lab mosast az ő tanituanihoz valo szerelmebe mielte (Born: Préd. 216).

viz-mosás: terra eluvione egesta Kr. (Ver: Verb. Szót. 2).

[Mosat]

mëg-mosat: [lavari cure; waschen lassen]. Zennies vngeinket meg mosatiok (DebrC. 47). Meg mosataa labaat (ÉrdyC. 561b).

Mosaték: eluvies, proluvium MA. PP.

láb-mosaték: pedilotium MA. Senkinek nem lészek azért láb mosatékia (Decsi: Adag. 163).

[Mosd]

ki-mosd

[Szólások]. Ha egyik jesuita minket bűzben kever, k i m o s t a másic b e l ő l e (Czegl: Japh. 21).

mëg-mosd: [lavo]. Chyak orchayayath sym mosdotta megh (DebrC. 517). Midőn magokat megmostác, megmosdottác (Com: Jan. 109). Leánya is mindjárt kezeit mosdotta (Gvad: FNót. 129).

Mosd-ik: lavo manus et faciem MA. [sich waschen]. Len magot es borostyánt töri eggyűve es egy keves bortis tölcz koziben, ha estve regvel mosdasz a viziben, igen szép feiir es gyenge liszesz (OrvK. 7).

ki-mosdik: eluere se Kr.

[Szólások]. *Vlmiből kimosdani*. Kisded-korában a világ' elementomi-nak szolgált: de az-után ki-mosdott a gyermekségből (Pázm: Préd. 763). Oly hertelen nem mosdhatott tellyességgel ki az papistaságból (Pázm: Kal. 121.)

mëg-mosdik: lavare se MA. [sich waschen]. Mosgal meg: lavare (BécsiC. 168). Mégmosdik uala a viznec forrasan: baptisabat se in fonte aquae (BécsiC. 36). Meg mosdeg es magat meg ekősőyte (GuaryC. 55). Meg kellet mosdanic, mikor a bizonsagtétel satoraba mentec (Helt: Bibl. I.Xx4). Nem esznek, hanemha meg mozsdanac: nisi baptizentur, non comedunt (Helt: UT. K.8). Adjatok vizet ide, hadd mosdgyunk-meg (Kir-Besz. 98).

Mosdatlan (*mosdotlan* Kár: Bibl. I.102. Fal: NA. 121): **1)** illotus C. [ungewaschen]. Mosdatlan kezzel: non lotis manibus (MünchC. 43). Mosdathlan kezzel eenny (JordC. 402). Blotis pedibus ingredi: mosdatlan valamiböz kezdeni (Decsi: Adag. 68). Senki mosdatlan be ne iőiőn (197). Valakit illetend mosdotlan kezzel (Kár: Bibl. I.102). **2)** Mosdatlan beszéd: sermo obscoenus Kr. Némely istentelen emberec Moses felől mosdatlanul szolnac (MA: Bibl. Előb. 1). Nem az isten küldötte követségben, hanem chak magok kinnyén, mosdatlan kaptak az tisztben (Pázm: Kal. 587). Mosdatlan tréfáju (Alv: Post. I.554). Hogy hamis Matkónak s-deáktalan bányásznak szidál, elég mosdatlan ember vagy (Matkó: BCsák. 433). Mosdatlan ember [piszkos jellemű] (GKat: Titk. 282). El kezdik ő magok rajtok a gyalázatot, ki hiteket, vallásokat káromlja, ki házasságokval mosdatlanul trágárkodik, ki ruhájokat vagy termeteket tsufolja (GKat: Válts. 326). Nem kap az szép csinon [falusi nő], lustán jár s mosdatlan (Thaly: VÉ. II.166). Mosdotlan tréfa (Fal: NA. 124).

Mosdó: malluvium, pollubium C. lavacrum Kár: Bibl. I.91. pelvis Com: Vest. 82. [waschbecken, lavoir]. Viz mosdó: acetabulum (JordC. 63). Chinaly egy mosdotis, labanal egyetembe értzből, mosodasra: facies labrum aeneum cum basi sua ad lavandum (Helt: Bibl. I.Rr). Boeziat viszet az mosdoban: mittit aquam in pelvem (Fél: Bibl. 164) Medentze, mosdo fölet: super pelvim (Com: Vest. 82). Egy szep arany mosdot kiraly hozata (Eny: Gizm. 19). Egy ezüstmedencze, mosdóstul (MonIrók. XXIV.140). Adtunk egy mosdót korsóstól (ErdTört. I.230). A tornáczban egy mosdó vala, melyben a papoknak meg-kell vala mosdaniok (PP: PaxA. 84). Egy félfülüt mosdónak valót vettem (MonTME. I 193). Rézmosdó vólt a Móses sátorának tornátzában (Bod: Lex. 125).

[Közmondások]. Az minemű mosdót tű tartotok énnékem, énis ollyan kendőt tű néktők: amaris pharmacis amara bilis proluitur (Decsi: Adag. 216. Kisv. Adag. 21). Ha száraz volt a mosdod, légyen ollyan kendőd-is (Matkó: BCsák. 61).

csurgó-mosdó. Meg-mossák kezeket a csurgó mosdóbul (Com: Orb. 117).

láb-mosdó: pelluvium, pelvis MA. [becken zum fusswaschen]. Láb-mosdó edény (Com: Orb. 151).

Mosdócska: [kleines waschbecken]. Mely atyafisagnak bizonyos jelére ő nagyságának egy mosdóczikat küldtünk [olv. mosdócskát] (MonTME. IV.65).

[Mosdód-ik]

ki-mosdódik

[Szólások]. A mely helyeket fegyverrel magáévá tett, mind a z o k b ó l is k i m o s d ó d t á l: cedendo ea amnistis (MonIrók. VIII.33).

Moslék: **1)** colluvies C. eluvies, proluvium; siliqua MA. [spülicht]. Moslékkal hízott disznó: colluvaria C. Moslék ki öntő

hely: aquariolum, aquarium MA. Kezeknek mosadegyoknak vizet moslekyat kihorgya vala (MargL. 24. TihC. 24). Ah nág és gazdag hazban fa és czerep edenekis uannak, nemelliek tiztessegre ualok, nemelliek pegeg bossusagra (in contumeliam), az az, ala ualo dolgokra, mint arniek zekre auag moslęknak ualok (Ozor: Christ. 105). Barmoc dögi ellen iò ha iszszác moslekban (Mel: Herb. 44). Azertis neneztetic tudomanioc egybe zauarodot mosleknac (Mon: Apol. 346). Ha egyszer meg-részegit, azután akármi moslékot torkodba tölt (Pázm: Préd. 255). Moslék, pro, mosólék (GKat: Titk. 1115). A moslékot a disznóknak hagyni (Kisv: Adag. 3). Mitsoda gyönyörűség valakinek moslékban mosdani? (Bod: Pol. Előb. 12). Talán vétett bennek a természet, s nyilván makra s moslékra akará alkotni, mikor ember lett belőlek, más kűlőmben vagy meg utálnák a förtött, vagy leg aláb nem kérkednének véle (Fal: NE. 92). Ha a disznók dögleni kezdenek, az apium füvet és annak gyökereit moslékban kelletik nékiek adni és meg-szünik a dög (Váli: OrvSz. 38). **2)** Moslék beszédű: scurra MAl. spurcus in loquendo Ver: Tan. 260. Kr. Mosshlek ember (LevT. 6). E vilagnac moslékáua lőttünc: purgamenta huius mundi facti sumus (Helt: ÚT. t4). Mindnyaian ez vilagnac mosleki, sonkolya es seprői voltac (Born: Evang. IV.583). Nem illik, hogy az egyházi gondviselésre akár mely bokorból, hivatal nélkűl fel emellye magát valamely moslék (Pázm: Kal. 112). Az papa az ő hozza eskűt seregnel, kőuer moslec papiaiual nem volt az Christusnac amaz igaz aniaszentegyhaza (EsztT: IgAny. 104). Mind ketten büdös mosléki voltak a vétkeknek (Illy: Préd. I.5). Moldvai, oláh kozák és egyéb kűlőmbkűlőmbféle nemzetbéli moslék hadak (ErdTörtAd. IV.232). Rémitő fegyverrel a rácz moslék nemzet felessen érkezett (KecskTört. IV.410).

bor-moslék. Bor-moslék ember (Misk: VKert. 8).

láb-moslék. Senkinek sem leszek ám láb moslékja (Kisv: Adag. 364).

Moslékos: 1) continens aquam colluviariam Kr. [spül-]. Moslékos: lixae; aláváló moslékos szolga: lixabundus C. Moslékos csöbör: scaphium excrementitium, labrum eluacrum PP. Moslekos eoreg saff (Radv: Csal. II.65). Rusnia bean kengied moslekos kezedet (Bal: Epin. 11). Moslékos désa (GKat: Válts. I.992). **2)** Mérges, motskos szokat moslékos szájából okádozodik (Pós: Válasz. 20).

Mosó: lavans, lotor, lotrix MA. [waschend, wäscher, wäscherin]. Mosó [vezetéknév XVI—XVIII. száz.] (Nyr. X.227). A mosónak adtam a több szennyessel együtt: ich hab es der wäscherin samt dem übrigen schwarzen zeug gegeben (KirBesz. 13).

arany-mosó: aranyászó: chrysoplytes PPl. [goldwäscher].

láb-mosó. Lábmosó edény: pedoniptrum PPB. pelvis PBB. (MA: Zsolt. 162).

posztó-mosó: fullo Nom.² 285.

Mosólék: [spülicht]. Moslék, pro mosólék (GKat: Titk. 1115).

Mosólékos. Példásan folyt nyálok az angliai imillyen s amollyan szelindékekről, agár, vizsla, kopó s több afféle fityező tacskókról, mennél szebben a mosólékos peszérek módjára (Fal: NA. 122).

Mosóné: [lotrix]. Mosóné asszony: aufwäscherin Nom. 35. Eőruendez Christus labainak mosonéia [Magdolna] (ThewrC. 183). Atyánkfijának a felesége a Kajmakánné szolgálatjában vagyon mosóné hivatalban (Mik: TLev. 14).

Mosód-ik: se lavare MA. [sich waschen]. Kik teibe ferőttek, mosottak: quae lacte sunt lotae (DöbrC. 499). Úriás felesége Betsabé vala régtől fogva ő házánál mosdik vala, Dávid király Betsabéra igen néz vala, az személnek szerelmére görjedez vala (RMK. II.251). Az pharisousoc tartottac soc vedreket, mellyekben mossodnak vala, hogy effele locboskodasbol tisztaknac tartatnanac (Mon: Apol. 150). Midőn az vizben akarna mosdani, az varas kiuul egyedűl nem mene (Pécsi: SzűzK. 87). Rövid beszéddel kezdé Baptista Jesust tilalmazni: Nem néked illik, hanem én nekőm te tüled mosódni (EPhilKözl. IX.176). Alámene, hogy mosódnéc az vizben: descendebat ut lavaretur in flumine (MA: Bibl. I.50). Nap keleti reformatió articulusa: mosódni kell, feredni kell (MonIrók. VIII.255. Bod: Lex. 126). Minden dáma kőtelességének tartya, hogy érte legyen teljes igyekezettel, hogy idegen vizekkel mosódgyon, hogy elejet vegye az artza-gyalázó himlőknek, le-igyenesitse a ki-űlő fakadékokat (Fal: NA.155). A szomszéd tiszta fakadéknak [így] ment, mosódott (Fal: TÉ.¹ 115. Toldynál 708: szakadéknak).

el-mosódik: fluxu aquae deteror Kr. [weggewaschen, weggespült werden]. A hegy le-szakadván el-mosódik és a kő-szikla el-vitetik helyéről (Káldi: Bibl. 477).

ki-mosódik

[Szólások]. Igyekezzék k i m o s o d n i a b ű n b ő l (Illy: Préd. II.531).

mëg-mosódik: lavare se, ablui MA. [sich waschen]. Megmosódott: lotus, ablutus MA. Meg nem mosodot vona: non esset baptizatus (JordC. 566. DebrC. 112). Mosogyatok meg, legyetek tyztak (CornC. 42). Meg mosodgyatoc, tisztácká legyetec (Zvon: Post. I.812). Meg volt mosoduan (Born: Préd. 217). Meg mosuán az ő ruháit ő magáis meg mosodgyec (Kár: Bibl. I.102. Illy: SzÉlet. IV.1. Csúzi: Síp. 16). A forrástól egykor eltilttya, hogy a féle tselekedeti után ne mosódhassék-meg (Hall: HHist. II.153). Az ártatlan báránynak vérében meg-mosódván s mindenekbűl [a szennyből] ki-tisztúlván (Bíró: Préd. 17).

mëgmosódás: ablutio, lotio MA. [waschung]. Megmosódás sacramentoma (MA: Scult. 853).

Mosódás: clysmus C. lotio, lavacrum MA. [waschung]. Czinala egy őntőtt tengertis az papoknac mosdásokra (MA: Bibl. I.311). Az kérésztségben a külső mosódás, jele az belső tisztulásnak (Pázm: Kal. 713). Náamánt testi poklosságából egy mosódással meg-újítá a Jordán vize (Pázm: Préd. 336).

Mosódtat: [lavo; waschen, baden, baden lassen]. Keresztelí, mosódtattya az embereket (MA: Scult. 50).

Mosogat: crebro lavo Kr. lavo JordC. 674. [waschen]. Mikor a gyermeket vizzel mosogatod (Czegl: MM. 85). Addig verjűk szivűnknek kemény kővét a tőredelmességnek páltzájával, míg kőnyhullatást fatsarunk-ki belőle; azzal mosogatván lelkűnket, hozhattyuk elébbi szépségére (Hall: HHist. II.165).

mëg-mosogat: ∾ Mosogata megh bwnekyk sebőket: lavit eorum plagas (JordC. 765. ÉrdyC. 110b. 213b). Szent vérenel vętkűnket meg mosogatnaia (Born: Ének. 53). Megh mosogattattatok az ur Jesusnak neveben (Szár: Cat. H3). Lelkűnknek tisztaságát meg ne ferteztessűk, a melly lelket meg-mosogatott a keresztség által (Hall: HHist. II.78). A Christus meg-váltván az emberi nemzetet, mennyei áldásokkal fel-ékesítette, a keresztség által meg-mosogatta (II.249).

Mosogatás: repetita lotura Kr. [wiederholtes waschen]. Mosogatasnac neuezitec (Mon: Apol. 317. 327). Mivel azt írja, hogy a keresztelésre-való akarattúl nem fűg a keresztségnek ereje: csak szinte kőzőnséges mosogatást hágy a keresztségben (Pázm: LuthV. 212).

láb-mosogatás. Láb mosogatasarol az Christusnac (Born: Préd. 225).

Mosoltat: [lavo; waschen]. Eg viz vala Jerusalemhöz kozzel, melnek eg rezeben nyai iohokat mosoltatnak [olv. mosodtatnak?] vala (RMNy. II.44).

MOSOLYOD-IK: rideo, subrideo MA. [lächeln, zu lächeln anfangen]. Mosoliodnan a ven monda (DebrC. 179). Az zvz Maria neky ielenueen mosolodeok (CornC. 315). Mosolyodanak raytta (ÉrdyC. 598b). Edesdeden mosolyodott (Born: Evang. III.4). Mosolyodéc Sára ő magában: risit Sara (MA: Bibl. I.15). Reám mosolyodot (MA: SB. 89). Édes pepecseléssel mosolyodik (33). E szókra valamicskét mosolyodván, azt súgá fülembe: (Fal: NE. 27). A kire haragos szemet mutat, jajos annak sorsa, hetes beteg utánna: a kire pedig mosolyog, már ditsővűlt léleknek tartya magát lenni (Fal: NA. 156). Eusebius erre egyet mosolyoda (Fal: NU. 283). Mézbe mártják minden igéjeket: mosolyog szemek; de egygyetemben lövöldöz (331). Ha fitsur fátáját vezeti kezénél, mosolyog s meglesi bikfa töviskénél (Orczy: KöltSz. 165).

el-mosolyodik: arrideo MA. [zu lächeln beginnen]. Erre elmosolyoda az abbé mondván (Fal: TÉ. 731).

mëg-mosolyodik: ∾ Kyn kewesse ew cyak megh mosolyodek (RMNy. II.86. Zrinyi. I.58).

Mosolyog: subrideo C. rideo MA. [lächeln]. O zvz Maria, te moston chak mosolgaz (CornC. 315). Mindiárt az Jankulánac kezde mosolgani (Helt: Krón. 82b). Rőhőgőc, katzagoc, mosolygoc (Born: Préd. 389). Ha valami iora inted czac mosolyogia (Born: Evang. III.113). Melyekről mosologna emlekezel (Mon: Apol. 317. Zrinyi. I.45).

mëg-mosolyog: [arrideo; über jemanden lächeln]. Wr wketh meg mosolyogya: dominus subsannabit eos (KeszthC. 24). Meg mosolgia ýket: irridebit eos (DöbrC. 2).

rá-mosolyog: arrideo C. [anlächeln].

Mosolygás: risus, arrisio MA. [das lächeln]. Efféle ijezgetéseket mosolygyás [így] és tréfa gyanant tarttya (Toln: Vig. 282). Mosolyog Delimán hogy hallya ezeket, de mosolgásában kevert lángot, mérget (Zrinyi. II.7). Malomban hegedültem: a rosz gyermek egy negédes mosolygással fogadta beszédemet, el is ballaga (Fal: NU. 276). Egy mosolygás, ogy udvari térd hajtás elől-kelő, foganatossab', hogy-sem a nagy érdem (352).

farkas-mosolygás. Nem várhattok dicsiretet, mert az farkas mosolygás volna (Czegl: MM. 290).

Mosolygó: ridibundus C. A szeretettel hozzá édesgető, igéző, nevető, mosolygó, vidám ábrázat: charmant sonrire Kir-Besz. 49. Ne legy mosolgo vybago (TelC. 364. NagyszC. 121). Mosolygó [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Az ő rózsát nyitó mosolygó ajaki: il suo volto si ridente (Fal: NE. 19).

Mosolyogdogál: [identidem subrideo; wiederholt lächeln] (Pázm: 5Lev. VI. NyKözl. XV.349 GyöngyD: Char. 409).

Mosolyul: mosolyog Kr. [subrideo; lächeln, zu lächeln anfangen]. Ydwezyttenk mosolywlwan aldomasth wete Katerynara (ÉrsC. 389b). De ez zent zvz chak mosolulvan monda (MargL. 25). Mosolulvan az veen monda (CornC. 261). Micoron mosolyulz' vala (NagyszC. 136).

MOST (*mast* ThewrC. 285. TihC. 6. KazC. 1. LevT. I.140): nunc, modo C. [jetzt, nun]. Most is: etiamnum MA. Mongya masth Ysrael: dicat nunc Israel (FestC. 73). A kyvel mast vagyok (DomC. 215). Tugiatok, hogi wrőlwk en mast (VirgC. 100). Most most kell azért kiáltanod (MA: Scult. 253). Megbúsult a vajda a sok tétováin, kiket nem mostulta eszébe vett ő felsége (ErdTört. I.121).

[Szólások]. Az szinek-is változó helyekre vettetnek; mert m o s t minden leveleinek szélin, más szinek vannak; m o s t csak némely leveleken: most a hátokon: most alól (Lipp: PKert. I.50). Most ez, most amaz kellene (RákF: Lev. I.650). Most emel egekre, most temet örvényre szerelmem (Amade: Vers. 93). M o s t víg, most szomorú, m á r bátor, most szeréeny, már mint késedelmes fogszjárni (László: Petr. 164). Helyén hagyom Eusebius urnak jó elméjét, de m o s t a z e g y s z e r megcsökkent (Fal: NU. 291).

Mostan, mastan (*maasthan* WinklC. 41. *monstan*? MA: Tan. Előb. 29. MA: Bibl. I.131. *monst*? MA: Bibl. I.451. *mostonság* Fal: NU. 269. im *mostant* LevT. II.23): recens, noviter MA. impraesentiarum C. JordC. 90. modo Com: Vest. 136. [jetzt, nun]. **a)** En jol tudom myt gondolz te mostan (MargL. 53). Ky[t] thy mastan lattok: quod vos nunc cernitis (JordC. 712). Minden zentek, kik voltak es kik mastan vannak (VirgC. 98). Joert iot ember mastan rytkan wezen (Pesti: Fab. 12). Mikor én ez vilagot az mostan valóknac késziteném, senki énnékem nem szól vala (Kár: Bibl. I.467). **b)** Mostanig: usque ad hoc tempus; mostantól fogva: a modo MA. Janosnak ydeytwl foghwa mastanig: a diebus Joannis usque nunc (JordC. 386). Mostantólfogua mind őrőcké (Helt: Zsolt. 95). Mostantól fogva (MA: Scult. 188).

Mostanában: nuper, nondiu, recens, nunc temporis MA. [jetzt, in diesen zeiten, heutzutage]. Yob teneked mastanaban ydeyen tennen magadhoz latnod (PéldK. 68. LevT. I.201). Ezeket nem vallotac ez mostanaba tamattaknac alkomanyai (Mon: Apol. 26. Kulcs: Evang. 235). A misemondásnak száma eleinte nem volt csak egyre határozva, mint mostanában (Mik: TLev. 223).

Mostani: recens, modernus MA. [jetzig]. Ki mostani kyral vala (DebrC. 331). Ezen mastani ydőben: nunc in tempore hoc (JordC. 490). Zoltanak ez mostani napokról: praenunciarnot dies istos (716). Ez mastany ellenseeg (ÉrdyC. 520b). A mostani óratol fogua holnapig gondolkodiál ẅgyedről (Helt: Háló. 151). Mostani időben (Kár: Bibl. I.503). Az eretnekeknek is venei es regi attioc vannac, kiktűl ez mostaniac vettec mergeket (Mon: Kép. 22b). Ez mostani nyomtatás az előbi vetkekből szépen megh tisztitva és corrigálva vagyon (FortSzer. 6). Iob vólna mostani vtodat masszorra halasztanod (14). A mostani pápa (Matkó: BCsák. 222). Jobb idejét az aradi rácz elpusztúlásának a mostaninál nem látom (RákF: Lev. I.648). A mostani fiatal-rend más szokást tart; az éji baglokkal közös valamiben; akkor kél nyoszolájábúl mikor a nap már lenyugszik (Fal: NE. 3). A tisztátalanság a mostani világban nem szurdék-vétek, hanem himes és varrott ágyokban fődzik (105). Mind az előbbi lakozás, mind a mostani lakolás; az előbbi vigság, és az utóbbi inség; az előbbi bővség, és mostani szükség; az előbbi uraság, és mostani nyomoruság (Fal: NU. 293). A mostani világ szája-izi szerintvaló tudományú ember (Fal: UE. 375). Szive fedve kell embernek a tsalárd mostani világgal bánni (415). A mosani idő a tied, szépen kinálja magát (Fal: BE. 581).

Mostanság (*mostolyanság* ErdTört. II.171): **1)** [praesens tempus; gegenwart]. Sem mastansag, sem yewendő, sem erősseeg, sem magassaag sem meelseeg sem egy teremtet allat, zaggathat el mynket ur istennek zeretetytewl (ÉrdyC. 376). **2)** nunc, modo Sl. [jetzt, heutzutage]. Mostanságban: nunc temporis MA. Mostansággal: hac vice Kr. Ninchen mastansaggal nyogodalomnak ideie (DebrC. 623. ÉrdyC. 404). Mostansagal keztunk ablakokat chynaltatni (RMNy. II.175). Mostanságon jó egészségem van (LevT. II.152). Mostansággal is jó egészségben találtak (233). Az követet várom vala, immár azt sem várhatom mostolyanság (ErdTört. II.171). Ebbéli mostansagal ő kglmeknek adatot indulgentiánk ne prejudicallion (TörtTár. VIII.43). Mostansággal is csak megvagyunk (Nyr. X.121). A hol istennek sok féle malaszti osztatnak mostanság-is (EsztP: BSzűz. 57). Mostanságig: usque nunc (Csúzi: Tromb. 195. Kr.). Mostonság [így] talám Sodomát Londrátúl tsak az választya, hogy Londra

itt fekszik, Sodoma amott sillyedt (Fal: NU. 269). Nemzetünknek vitéz virtusi mostanság tsak hely-közben pillog-elő (Kónyi: HRom. b).

Mostansági: [recens, modernus; jetzig]. (Szentiv: Verseng. 423).

MOSTOHA (*mustoha* ÉrsC. 534. Kal. 1620. E2. Ver: Verb. Előb. 62. *mostaha* MA. *mostanha* [így?]. Szék: Krón. 81): [noverca,] novercalis Kr. [stiefmutter, stief-]. Hewolkodas hazwksagoknak aȳna es yozagoknak mwstohaya (ÉrsC. 534). [Krisztusnak] az attya az annya az mostohaya (SándorC. 3). Hogj megh hallotta wolna az eǵ mustoha fianac megh ieoweset (Pont. 23). Mostohánál panaszolkodni: apud novercam queri (Decsi: Adag. 297). Az anyaszentégyház igaz anya, nem mustoha (Bal: CsIsk. 357). Az aszály mustoháya az veteménnec (Cis. J.). Mivelhogy mostohává váltál, téged mi elhagyunk (Czegl: MM. 31). Az édes gyermeknek mostoha születűl eredetet vött atyafival való közösűlése (277). Mostohául: novercanter (Tasi: Feukt. 79. Kr.). Ha ily rosz anyja volt, mostohán nevelte, a tüzet kezéből hogy el nem emelte (Fal: Vers. 899). Bajtársaimmal az idegen nyelv még mostoha (Kónyi: VártaM. Előb. 2). Igy egy aranykám a másik után ment, Fortúna mostohám leve, s állott ellent (Gvad: RP. 113).

Mostohai: novercalis C. [stiefmütterlich].

Mostohálkod-ik: novercor MA.

Mostohaság: adversitas Sl. [unfreundlichkeit, ungemach]. Az üdő mostohaságának fog tulajdoníttatni (MonOkm. IX.157). Az űdőknek mostohasága miatt (Bíró: Osk. 12).

MOTÓLA (*matóla* Com: Orb. 119. Fal: NA.[1] 134): alabrum C. spinnrad Nom. 50. Motola, áspa: alabrum Major: Szót. Tyzenket mothola fonal, vekony (Radv: Csal. II.19). Szűkseg hogy fonyanac, motolat tölchenec, gombolyagot tekerienec (Pécsi: SzűzK. 74). Egy kicsiny kasotskában feküszik és egy tágas szekérben nem tér el? Felelet: Számszerij, avagy motóla (MesésK. 30). Annak fonalát akkor vessék motollára (Pós: Igazs. 370). Egy kötés török czérna, mellyben 20 matóla vagyon (VectTrans. 10). Orsó, rokka, matóla gyakran légyen nálad (Thaly: VE. I.422).

Motólál: in spiram evolvo PP. [haspeln].

föl-motólál: ∾ PP.

MOTOZ: contor, palpo C. MA. [suchen, herumstöbern]. Mit keres, motoz? (Matkó: BCsák. 37. Bethl: Élet. II.43). Mikor Dávid a Saul körűl motozna (Misk: VKert. 659). De, motozva is, én csak megindulok (Rák: Lev. I.495). Mit motozsz kebelében [leánynak] te goromba Jánkó? (Thaly: VÉ. I.344). Az ólba ők soká épen nem motoztak, egy meddő tehenet abból ők kihoztak (Gvad: RP. 117).

Motozás: palpatio, contrectatio MA.

MOZDÍT: moveo C. [bewegen]. Másuva mozdit: demovet C. Ők čac vyockal sem akariac mozdeitani (movere) azokat (MünchC. 56). Hogy az hitlenek gazdaksa[gai] a szegen Lazar giomrat iretsegre mozdetczak (Mel: SzJán. 411). Az ostorozásoc nem mozdithattyác őket az megtérésre (MA: Bibl. II.3). A mozdittando magnes a mozdittotol igazittatik (ACsere: Enc. 255). Ez az első mozdítója és mozdúlása mindennek, ez a kérője és gerjesztője a sziveknek (Fal: NU.[2] 182). Gyarlók vagyunk: az ördög incselkedik, a rosz példák nagyot mozdítanak rajtunk (Fal: SzE. 535).

el-mozdit: dimoveo, amolior C. demoveo MA. [entfernen].

elmozditás: amotio MA. [das entfernen].

elmozdithatatlan. Elmozdithatatlanul: immobiliter C.

elő-mozdit: promoveo, adjuvo Sl. [befördern]. Felekezetit igen akarja vala elő-mozdítani: suos per se ampliores esse volebat PPl.

előmozditás: [das fördern, befördern]. A város javának előmozdítására keresztül feküsznek (Nyr. XII.266).

[előbb-mozdit]

előbbmozditás: ∾ Előbb mozditást érdemel [hivatalban] Com: Jan. 192. Idvözségének előbb-mozdítására (Bél: Comp. 192).

föl-mozdit: cieo C.

ki-mozdit: emoveo, evolvo, proveho C. dimoveo MA. [herausbewegen, verrücken].

kimozdithatatlan: [immobilis; unverrückbar, unerschütterlich]. Ki-mozdíthatatlan hitit könyörgésében mutatá (Mad: Evang. 240). Ki-mozdíthatatlan hiedelme a remélleudő dolgoknak (384).

mëg-mozdít: promoveo, commoveo MA. [bewegen]. Nehezen megmozdítom: remolior C. (Helt: Bibl. I V3). Az egek erejét meg-mozdíttya (Pázm: Préd. 5).

mëgmozditás: permotio, commotio MA. [das bewegen].

mëgmozdithatatlan: immobilis MA. [unbeweglich]. Meg mozdethatatlan kő szykla (Mon: Apol. 280). Apostoloc oszlopin epittetőt fől, meg mozdíthatatlan keppen (EsztT: IgAny. 14).

Mozditás: impulsus C. promotio, commotio MA. (Káldi: Bibl. 286).

Mozdithatatlan: immobilis C. [unbeweglich].

Mozdithatatlanság: immobilitas MA. [unbeweglichkeit, unerschütterlichkeit].

MOZDUL: moveor, movere se MA. [sich bewegen, sich rühren]. Irgalmassaggal mozdultatuan (motus) ő raita, monda ő neki, ne akarih sirnod (MünchC. 123). Ha valami mozdúl, vére benne posdúl tolvaj embernek (Kisv: Adag. 265). Lánccal, vasporeccel úgy meg lehet szorítani az embert, hogy helyébül se mozdulhasson (Fal: SzE. 538).

el-mozdul: [amoveor; sich entfernen]. Hogy hamar elne mozdoliatok-az thy elmetektwl (Komj: SzPál. 358). Melitául elmozdulván Romába jutnac (MA: Bibl. IV.135).

ki-mozdul: emoveor, dimoveor MA. Ha ki nem mozdultok: immobiles (Fél: Bibl. II.97). Keze-feje tsűdjökből ki-mozdulnak (GKat: Válts. II.454).

kimozdulhatatlan: [immobilis; unerschütterlich]. Ki mozdúlhatatlanúl és erőssen meg-állani a tisztességes igyekezetben (Com: Jan. 199).

mëg-mozdul: commoveor MA. [sich bewegen]. Bela wgy őklelee hoǵ ottan le eseek az feldre, ew kedeeg chak meg sem mozdwla (ÉrdyC. 396). A baragban szivünk-körül meg-melegszik a vér, az epe meg-mozdúl: és fel forradván, elsőben meg-telik sár-vizzel a gyomor (Pázm: Préd. 800). Az én bővelkedésemben soha örökké meg nem mozdulok (Pázm: KT. 144). Senki meg-sem mert mozdúlni, vagy meg-modczanni az ő szine előtt (Bíró: Préd. 10). Mint az evet, felültében, meg sem mozdúl lágy nyergében (Fal: Vers. 863).

mëgmozdulatlan: inconcussus C.

mëgmozdulás: commotio MA.

mëgmozdulhatatlan: immobilis MA. [unbeweglich, unerschütterlich]. Megmozdulhatatlan igazság (Matkó: BCsák. 257). Megmozdulhatatlan kőszál (GyöngyD: RK. 153).

Mozdulás: motio, motus MA. [bewegung]. A tűkörben-lévő ábrázat minden mozdulásit és tselekedetit azon formára miveli, mint a ki a tűkörbe néz (Pázm: Préd. 718).

Mozdulat: **1)** motus MA. [bewegung]. (MünchC. 177). Ki vette en lelkemet eletre: es nem atta mozdolatba en labaimat (AporC. 12). Azt mongya, hogy az űdvősségre-néző cselekedetekre az ember akarattyának semmi mozdúlattya nincs (Pázm: LuthV. 409). Meg foszt a guttaűtés a mozdúlattól, és az érzékenségtől (Mad: Evang. 138). Hogy felém jönni látám mozdúltokat (Gvad: FNót. 11). Rázódott, hányódott minden mozdúltára (100). **2)** [momentum; moment]. A mi keresztyénségűnknekis két fő mozdulati, vagy mi-vóltai vannak; első a dolgoknak léte, és második a lételt adásnak tulaydonsági (Mad: Evang. 489).

Mozdulatocska: [momentum]. (Mad: Evang. 489).

Mozdulatlan: immobilis, immobiliter MA. [unbeweglich]. Erzekensegenek kywwle tellyessegwel mozdwlatlan marad wala megh (ÉrsC. 411). Le evle egy kevneen olyha mozdulatlan jmaduan (DomC. 307).

Mozdulhatatlan: immobilis MA. [unbeweglich, unentwegt, unerschütterlich]. Sz. János mozdúlhatatlan vólt a jóban (Pázm: Préd. 38. Zrinyi. II.58. GyöngyD: RK. 160). Mozdúlhatatlanúl megmarad a jóságos cselekedet (László: Petr. 101).

Mozdulhatatlanság: immobilitas NémGl. 355. [unbeweglichkeit, unerschütterlichkeit].

Mozduló: mobilis, movens sese MA. [beweglich]. Mozdulo es veszteg állo jok: bona mobilia et immobilia Ver: Verb. 210.

MOZOG (Nicolaus *Muzgo* ? 1416. Czinár): palpito C. moveor MA. [sich bewegen]. Az kyczynded gyermek mozogh wala es yghen syr wala (ÉrsC. 436b). Terőmte minden fele állatokatt, kic élnec es mozognac: omnem animam viventem atque motabilem (Helt: Bibl. I.A2). Az ha mozogis az uram ellen [ellene tör], nem csuda (MonIrók. VIII.62). A kiben nemes lélek mozog, inkább leteszi életét, hogysem felvegye a gyalázatot (Fal: NE. 32). Azt gondolá a gyáva, hogy tsak azért bullot a világra, s tsak azért mozogjon a lélek benne (Fal: NU. 295). Tükörök mozognak tántzoló pajtákbann (Orczy: KöltSz. 179).

[Közmondások]. Nem mozog a levél szél nélkül (SzD: MVir. 128).

[inog-mozog]

ingó-mozgó. Ha illy forgó sarkon és ingó mozgó állapottal volna dolgok, engem s téged biztatna valami reménység felőlek (Fal: NU. 252).

izog-mozog: [continuo moveor, agitor; sich unruhig hin und her bewegen]. Az németnek ez még csak csavargása; lám taval csak úgy töltötte az üdőt, hol ide, hol oda, csak izog-mozog (RákF: Lev. V.11). Fakóm izgott, mozgott, lolytába nem lépett, tipegett, topogott (Gvad: FNót. 24).

Mozgadoz: moveor, agitor SI. [sich hin und her bewegen]. Mozgadozva: mobiliter MA. Mozgadozni kezdett titkon az gonoszságnac dolga (MA: Tan. 1183). A Hero kőziroja (mesographus Heronis): oly vegetlen ráma ki egy a kebelesen mozgadozo tsigás horoggal meg állittatik (ACsere: Enc. 64. 137).

Mozgadozás: motatio, motus, motio MA.

Mozgás: motus, motio, mobilitas C. [bewegung]. Aiakinac mozgasi: labiorum motus (BécsiC. 37). Fekőnec mozgasa: motus jacentis (42). Önként mozgás: motus spontaneus (ACsere: Enc. 159). Ennek a dámának áhétatossága csak ajakmozgás volt (Fal: NA. 175). Itt véletlen a nép levo nagy mozgásba gráczia! gráczia! esett kiáltásba (Gvad: RP. 145).

föld-mozgás: [motus terrae]. Tegnap előtt nagy föld mozgást érzettünk alattunk (Mik: TLev. 216).

Mozgat: moto, mobilito, moveo, percieo C. cieo, agito MA. [bewegen]. Faromat mozgatom: crisso PPBl. Mozgattatnac vizekben: moventur in aquis (BécsiC. 132). Võne Moses a szegyét, es mozgatoul mozgata az urnac: tulit pectusculum elevans illud coram domino (Helt: Bibl. I.BBb2).

[Szólások]. Uram, a te beszéded e l e v e n e r e k e t m o z g a t, s minthogy már ki-fakasztottad, meg kell vallanom (Fal: NU. 287).

mëg-mozgat

[Szólások]. Hogy a portát a fejedelem ellen felköszörülhesse, m i n d e n k ö v e t m e g m o z g a t o t t (Szal: Krón. 277).

Mozgatás: agitatio, coagitatio C. motio MA. [das bewegen, bewegung]. Testi ajakunk mozgatása-nélkül is dicsirhettyük az urat (Pázm: Kal. 785). Nem kűlső hatalmasságok felindétásával, hanem pennád mozgatásával (Czegl: MM. 300).

Mozgatatlan: inagitatus C. [unbewegt].

Mozgathatatlan: inagitabilis C. [unbeweglich].

Mozgató: motor C. movens MA.

Mozgatlan: immotus MA. PP. unbevegt, unverrückt PPB.

Mozgó: mobilis MA. [beweglich]. Fenn vagyon a mostani élő mozgó világban a szabad akarat nem külömben; de még-is esten esnek az Ádám fiai, és szaporitják Lucifer országát (Fal: NU. 266).

Mozgóság: mobilitas MA. [beweglichkeit].

Mozgód-ik: [agitor, ago; sich rühren, sich bewegen]. Mozgodic azonban, vagyon táborban (BFaz: Castr. C2). Nem is látom, hogy itt az portán az ellen semmit mozgódnának (ErdTört. II. 140).

[Mozgolód-ik]

Mozgolódás: [motio] commotio [bewegung]. A mozgolódás nyersesét: commotio vegetat (Com: Jan. 208).

Mozogdogál: [moveor, agitor; sich flink bewegen]. Mozogdogál az hitnec szikráczkája (MA: Scult. 960).

MOZSÁR (*masaar, masar* RMNy. II.84. *mázár* [így] OrvK. 16. *morsár* Web: Amul. 15): **1)** mortarium, pila, sagana C. mortarium Com: Vest. 136. mortariolum JordC. 132. [mörser]. Fa masaar, reez masar (RMNy. II.84). Öreg réz mozsár (Radv: Csal. II.324. Helt: Bibl. I: TTt2). Mosárban tőrőt étel (Com: Vest. 84). A nyomoruságoknak mosárában meg-törettessűnk (VSzentyel: Pat. 90). **2)** [pöller]. Taraczk forgó, mozsár szerszámostól (Radv: Csal. II.118). Ott vagyon sokasága, mosároknak nagysága (Liszt: Mars. 109). Nehezen viheti lábát mint az mozsárt (Taly: VÉ. I.387). Azon mozsárokbul reggel négy követ vetett bé (MonIrók. XXIII. 420).

Mozsárka: mortariolum Kár: Bibl. Nom. 7: 14. Kr. [kleiner mörser].

Mozsárocska: ∾ (Káldi: Bibl. 301. 351).

MÖG [MŐG?]. Mõgõe [olv. mõgõe? mõkõgõe?]: mutio MA. PP. leis reden, nüseln MA.[4] Mögni: mucksen, muuklen Adámi: Spr.

MÖKÖG: mokog, makog CzF. Jobnak itélé hogy kérdést ujjicson, hogy sem mõkõgve valami sótalan felelettel éllyen (Matkó: BCsák. 350).

MÖRMÖL: [murmuro; murmeln]. A talmutbúl mörmölt, magát hajtogatta (Gvad: Pösty. 30).

[**Mörmölőd-ik**]

Mörmölődés: [murmuratio]. A papistáknak mostani űdőben való mőrmőlődések (Szob: Dáv. 91).

MUFÉLY: muffel Kecsk: ÖtvM. 359. Ötven hatvan mufely házánál semmit nem árt (Kecsk: ÖtvM. 359).

MÚL-IK, MÚL: **1)** praetereo MA. [vorübergehen]. És num igg ember mulchotia ez vermut (HB). Azonnan muloc (praetereuntes) karomlac-uala ŏtet ŏ feieket razuan (MünchC. 68). Muluan Galileabeli tengermellől, lata Simont: praeteriens secus mare Galilaeae (72). Mynd kyk onnan mwlnak vala: praetereuntes (JordC. 447). Minden felsegesid es te habid en raitam multak: omnia excelsa tua et fluctus tui super me transierunt (DöbrC. 82). Mikor Iesus menne Jerusalémbe es mvlneiek Samaria es Galilea kŏzŏt: dum iret in Jerusalem transibat per mediam Samariam et Galilaeam (372). Szent Illyés elméne, találá az mezőn, szántván Elizéust az tizenkét ökrön, és mellőle múlván, palásttal illeté (RMK. V.123). **2)** labor, evanesco MA. [vergehen]. Zent Görgi nap taiaban mulot harom eztendeie (RMMy. II.15). Nem csak heted napja, hanem sok heti múl, mig véle létének kivánt világa gyúl (Gyöngy: KJ 80). Múl azonban az ősz kedveskedő ege (Thaly: Adal. 153). Ujulna s nem múlna kínja (Amade: Vers. 93). Húzomos két óra mulik már benne (Fal: NE. 3). A mint kopik foszlik a köntös: úgy kopik múlik az adósság (Fal: NU. 283).

[Szólások]. De e z m u l l y é k (Czegl: MM. 11). Azt mondgya, hogy az apostatáknak nem vólt az elŏtt-is igaz hitek; m u l l y é k e z a b b a n, hanem azt kérdi továbbá (Matkó: BCsák. 324). A dolog tsak abban múlt [maradt] (Hall: HHist III.137). Mint m ú l h a t o t t csak ez az nagy változás h a l g a t á s b a n (Pázm: Kal. 661). K i c s i n b e n m u l é k, hogy el nem lövének (Kem: Élet. 50). Ŏ azt vegezi az ŏ partolkodasaban, hogy az parasztoktol tilos legyen az sacramentomnac pohara, es az az szokas s e m m i b e n m u l l y e c (EsztT: IgAny. 432). Az ollyan pŏr le szál, es semmiben mulik: talis causa condescendet et cassabitur (Ver: Verb. 390). De nem tudván mit reá felelni, h a l g a t á s s a l m u l t m e l l ŏ l ŏ k (Pázm: LuthV. 101). De Balduinus e' fele-mellől halgatással múlik (383). Látván azoknak rothatatlan vóltokat, m e l l ŏ l ö k s i k e t f ü l l e l m ú l t o k (Veresm: Lev. 171). Tŭle meg ijeduen s ŭ k ŏ t f ŭ l l e l nem m u l a c [mellőzék] (Born: Ének. 634). Az három esztendŏnec hia nem lészen, t o v á b b s e m m u l i c a Moab romlása: tres anni, et Moab destruetur (MA: Bibl. II.15). M á s s z o r r a m ú l n a bár a le-fekŭvés (PhilFl. 20).

által-múlik: [trajicio; übersetzen]. Ily sirván vitézek egymástul válának, jó vitéz Franciskó révén az Dunának ketten apródjával el-általmúlának (RMK. VI.62).

el-múlik: **1)** [praetereo, evito; vorbeigehen, ausweichen]. **a)** Praetereo: elmúlok mellŏle C. Zamtalan bozzosagokual yllettetikuala, ew kegyeg nag bekeseguel el mulykuala: pertransibat (EhrC. 3). Mikor latta volna ŏ rokonát elmulatta: cum vidisset propinquum praeterire (BécsiC. 8). Micor innen elmultuolna: cum transisset inde (MünchC. 43). Ez pohar en thwlem el nem mwlhatyk: non potest hic calix abire (JordC. 441). Elmegyen vala vagy el mulyk vala onneet (DomC. 117). Mynden the magassagyd es the babyd en reytam el multanak: omnia excelsa tua, et fluctus tui super me transierunt (KulcsC. 103). Csak keveset az napon mentek vala, Jeruzsálem mellől elmúltak vala (RMK. V.43). Bátorsággal ŏ mellŏle elmúltam, tehát ŏtet immár helyén nem láttam (97). El akarya wala ewket mwlnya (Pesti: NTest. 82). Kezemmel be fedlec, míg elmulandom: protegam dextera, donec transeam (Helt: Bibl. I.Ss3). Melŏlec akar vala elmúlni: volebat praeterire eos (Helt: UT. K7). Egy pap iŏve alá azon úton és azt látván el mulék mellŏle; azonképpen egy levita látván ŏtet, elmulék mellŏle; egy Samaritanus kedig kŏnyŏrŭle raita (Tel: Evang. II.682). Az út-féleken való feszŭleteknek nem szoktak sŭveget vetni; mi-is el-mulunk a' nelkŭl-is azok mellet (Pós: Igazs. I.294). **b)** Tŏrvên, mellet elmulni nem illic: quam praeterire illicitum est (BécsiC. 50). Ne mwllyad el hwtet: non pertransibis eum (JordC. 58). Hatarth vetetel nekyk, kyth el nem mwlnak: terminum posuisti, quem non transgredientur (KeszthC. 296). Nem mula el az isteni bozzu allast (DebrC. 78). Mykoron el jevuend az en eletemnek vege kyt el nem mulhatok (GömC. 226). The parancholatodnak vtaat el nem multam (WinklC. 155). Ezt elhalgatod es elmulod (NagyszC. 112). El nem hagylak tegedet, sem el nem mullak (Komj: SzPál. 463). Had el ŏtet, ne iáry rayta, tauozzál el tŏle, es el mulyad: fuge ab ea, nec transeas per illam; declina, et desere eam (SalMark. B4). Hogy latuan aszt à vért, elmulyialac tŭteket: videbo sanguinem, et transibo vos (Helt: Bibl. I.Gg4). **2)** sublabor, revanesco C. transeo, dilabor, evanesco MA. [vergehen]. Ez ydnepp elmulvan: solemnitate expleta (EhrC. 39). Az ŷdŏ elmulvan: evoluto tempore (BécsiC. 53). Miglen meń es fŏld elmulic: donec transeat (MünchC. 21). Az hora el mult: hora praeteriit (JordC. 398). Mykeppen az vyrag, vgyan el mwlyk: praeteribit (832). Sok eztendŏk el mwltanak (ÉrdyC. 512b). Mig atyanak hertelen haragya el mulek (VirgC. 26). Bin gottrem nekyul el nem mulyc (DebrC. 397). Hogy az yo idew heyaba tewle el ne mullyon (Pesti: Fab. 62b). Minekutanna a hét bŏuseges esztendŏ elmult volna: transactis septem ubertatis annis (Helt: Bibl. I.V3). Az felleg az napnae melegségétŏl sŭttetuen el mulic (Kár: Bibl. I.636). **3)** [differtur, procrastinatur; aufgeschoben werden]. Miert ez dolog egykevesse el mulhatyk, amiert iarunk, kerlek azert terywnkh be (VirgC. 60). Ujvárnak megostromlása, az jövendŏ hétről el ne mulják (TudTár. 1839. 264). **4)** [omittitur, desideratur; fehlen, vermisst werden]. Az sem múlt el, hogy valami tisztességes tréfával ízt és erőt ne adna beszédjének (Fal: NU. 311).

[Szólások]. *Elmúlni vmin.* Az sŭtés czak az liztenis el múlik ám: sine pennis volare haud facile (Decsi: Adag. 215). Nem az orvosságon múlik-el a gyógyúlás (Hall: Paizs. 230). *Elmúlni vmit.* El mwltaak ydeyŏket: processissent in diebus suis (JordC. 516). *Elmúlni vmi mellől.* Az atyafiak, csak nagy kŭnnyen akarván el múlni ez kérdés mellől, azt mondgyák: hogy. . (Pázm: Kal. 150). Ne múllyal kŏnnyen el, oh keresztyen, ez ket ighe mellŏl (Lép: PTük. I.261). Az a halgatás, mellyel a mellett elmúlnak, elég tanuság arra, hogy ŏk-is a többitŭl abban kŭlŏmbet nem értenek (Veresm: Lev. 95). *Elmúlni vmi mellett.* Tsak a f ü l e m e l l e t t m ú l t - e l a beszéd: evolavit oratio PPBl.

elmulandó: transitorius, evanidus MA. transitorius EhrC. 133. [vergänglich]. Elmulandó állat, elmulandó látás: spectrum, phantasma MA. Mynden ev remensegeet ez el mulandokban vetny (CornC. 161). Jwt vala hozzank zerdan estwe ez el mulandon Kazdagh Gergely Palotarol (LevT. I.72). Az kazdagsagnac es szep abrazatnae diczireti elmulando, es ueszendŏ: divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est (Decsi: SallC. 1).

elmulandóság: [vanitas, mutabilitas; vergänglichkeit]. Ez vylaghnak el mwlandossagarol (ÉrdyC. 370b. Born: Préd. 78).

elmulás: [transitus, excessus das vergehen]. Aluéc éneс elmulasaiglan: dormivit usque ad noctis abscessum (BécsiC. 7). Mint az tegnapnac ŏ elmulása anni elŏtted ezen esztendŏ (MA: Bibl. V.42). Ez igéc nem uéznek ez világnac elmulására (MA: Scult. 25).

elmúlhatatlan: inevanescens, quod transire non potest, non transitorius MA. [unvergänglich]. Vagyon oly yghe ky valtozhatatlan es elmwlhatatlan, vagyon megh oly yghe ky valtozando es el mwlando (ÉrdyC. 114b). Elmulhatatlan ŏrŏcké valo (MA: Scult. 885).

elmuló: [transitorius, caducus; vergänglich, vorübergehend]. Nagyobban wyghadwan ez el mwlokban es ez feldy allatokban annal mynt kellene (ÉrsC. 204). El mwlo lelkesek: spiritus vadens (KesztbC. 223). El muló patac: torrens qui raptim transit in convallibus (Kár: Bibl. I.515). Gyakran magadban el mondjad, nem futva, és el-mulóképpen (Com: Jan. 155). Puhán és el-muloképpen cselekeszi az ő dolgait (196). Az őrőm mellyet csak el-mulovan kostol az ember (Nán: SzűT. 68). Parancsollya az irasoknak olvasasat, azt-is nem immel, ámmal, sem el mulolan de nagy szorgalmatossaggal (MNyil: Irt. 40)

elmúlván: [múlva; post; nach]. Egy kewes ydő el mwlwan, mynt egy hora vona: intertervallo facto unius horae (JordC. 610). Ennek elötte egy keves ydő el mwlvan: ante haec tempora (723). Negi eztendő el mulua (DebrC. 19). Annak wtanna ydew el-mwlwan (ÉrdyC. 548b). Az ew testeet nagy kemenyen gyetry uala ees sok ydő el mwlwan nagy betegőse waleek, hwrwtossa (ÉrsC. 550). Esztendő el mulvan-is (Ver: Verb. 238).

elmúlt: anteactus, transactus C. praeteritus MA. [vergangen]. Az el-múlt napokban erőtlenkedett; de már jobban vagyon: er ist die vergangenen tage etwas unpässlich gewesen, aber es ist wieder besser KirBesz. 4. Mynden hyvek, el mwltak, yelen valok (JordC. 350). Mynt el mwltakban magath wyselte es ywendőre magath zőrezye (ÉrsC. 272b). El mwlt byneidet gyeterd meg: puni praeterita (ÉrdyC. 27b).

elő-múlik: [praetereo]. Micor hallana a gôlekezetnec eleue multat: cum audiret turbam praetereuntem (MünchC. 153). Halva soksagot elő mvlnia (DöbrC. 300).

föl-múl: [supero; übertreffen]. Ez (Nilus) a tôbb vizeket a fôldön meg-dúlta, sôt természettel-is azokat fel-múlta (Gyöngy: Char. 1).

följebb-múl: ∾ Menyvel mulnáia fôllyebb az tôbb mester embereknek epôletit? (Lép: PTük. III 101).

fölül-múl: antecello PPl. supero BécsiC. 7. [übertreffen, überragen, überbieten]. Daniel fellől mulla vala mend a fedelmeket: superabat omnes principes (BécsiC. 144). Valamy illic marianak meltosagara, zentsegere, és felyevl mvlo tyztessegere (CornC. 14. 13). Az mentűl kisseb zentnek zepsege felyűl mulnaya azt (SándorC. 2). Menden teremtetet allatodat felyevl mulz zeledseggel es io voltoddal (DomC. 227). Myndeu yteeletőt fewlwl mwl [fölötte áll] (ÉrdyC. 578b). Az istennek es atyafiusagnak zeretety minden egieb lelki iozagot fwlwl mul (VirgC. 93). En kegyetlensegym felwl multaak en feyemeth: iniquitates meae supergressae sunt caput meum (KulcsC. 91). Teljes mind fôld mind menny irgalmasságával, minden bűnt felőlmul kegyelmes voltával (RMK. VI.121). Kellemes voltával minden egyéb népeket felűl mul és hallad (DKal: Ker. 115). Az eő bátorsága és szépsége ki mondhatatlan nagy vólt; de még is mind a kettőt fellűl multa a virtus benne (Fal: NA. 151).

ki-múlik: **1)** [evado; entweichen]. Noha a csók elől kezéből kimúla, de mint könyü szellő ismet megfordula (Gyöngy: MV. 62). **2)** occido, occumbo, intereo, evanesco, praetereo, emorior, emigro MA. [verscheiden, entschlafen, sterben]. El kimúlni: evanescere MA. Myntan elkymulok ez vilagbol: postquam recessi de hoc mundo (EhrC. 62). Ez wylagbol ha ky ki mwlom (CzechC. 28). Ky mwleek: defunctus est (JordC. 425); mortuus est (600); exanimata est (721). Bodogwl mwleek kywe (ÉrdyC. 508). Ennek vtanna ryvyd napon kymulek (DebrC. 504). Ez vilagbol ky mulot (RMNy. II 120). Kiuanom ki multomat, hogy a Christussal egyűt legyec (Born: Evang. I.68). Meg hal, és ki mulic (Kár: Bibl. I.520). Ihon én szinte ki-mulóban vagyok (Pázm: Préd. 543). Az urban múllyak ki (Lép: PTük. 172). Nagyot fohászkodék, testéből a lelke csendesen kimulék (Thaly: Adal. I 26).

[Szólások] Mivel mindenhez kész voltál, így mindentől kimultál (Amade: Vers. 183).

kimulás: obitus, exspiratio, excessus e vita Kr. [das verscheiden, tod]. Kertevnk teneked istentevl jo eletet es bodog kymulast (DomC. 246). Varya ky mwlasaat (ÉrdyC. 625b). Az testnek kymulasakoron (VirgC. 143). Az isten bodog es czendesz ki mulast adgion (Fél: Tan. 486).

mëg-múl: [supero, excedo; übertreffen]. Minden istentelenseguek hatarit nagy fen meg multác (EsztT: IgAny. 430).

múlton-múlik: constanter labitur Kr. [schnell vergehen]. Az ő javai mint az árnyékok: múlton múlnak, változton változnak (Pázm: Préd. 93). Múlton mul az mi életűnk (Mih: ÖrökÉ. 119). Otthon is múlton múlik a dolga (Fal: TÉ. 266).

Muladoz?: [cunctor; zögern]. Nem almodozot, sem muladozot [olv. mulatozot?] az mikort halalra menendő volna (Born: Préd. 217).

Mulakod-ik: ∾ Nemesányi ugy értjük régen meg-gyógyult, csak otthon mulakodik (MonTME. V.297).

Mulandó: evanidus C. transitorius MA. [vergänglich, vorübergehend]. Az mulando napokban [nemrég] (RMNy. II.114). Keddőn mulando tizta idő leszen (KBécs. 1572. E). Mulandó dolgon ne kapjatoc (MA: Bibl. V.29).

Mulandóság: [fragilitas, brevitas, haec vita, res humanae; vergänglichkeit, zeitlichkeit, irdisches leben]. Nem kivánt ez az uri személy semmi ideig-tartó elő-menetelt, az ő kivánságit ezen a mulandósságon-túl nyujtotta (Fal: NU. 312).

Mulás: transitus, excessus MA. [das vergehen].

[Szólások]. Nem csuda ha az apostoloknak arrúl való végezések m u l á s b a n m e n t (Pós: Igazs. I.93).

idő-mulás: lapsus temporis Kr. [zeitverlauf]. Az idew mwlas [a jószágbirtoklásban] hany eztendewknek forgasaban fogassék be: praescriptio quot annorum curricula complectatur (Ver: Verb. 02). Üdő mulasat el nem halatta legyen, az az, száz esztendőnel regieb ne legyen a menedek level (Ver: Verb. 11). Az idő mulas, valamelly joszagnak pőrrel valo meg tartasanak, vagy megkeresesenek, az tőrvenytűl rendeltetet hatarnak, idő szerint valo bé tellyesitese: praescriptio est termini ad juridicam, tum retentionem tum reacquisitionem bonorum de jure statuti temporalis completio (141). Üdő mulás és nyulás nelkűl (GKat: Titk. 85). Semmi üdő-mulás el nem tőrli azt (Megy: 3Jaj. II.158). Készek a munkára hogy ne legyen kára a' szép üdő mulásnak (Felv: Dics. 28).

Mulaszt: negligo, praetermitto Sl. [versäumen].

ki-mulaszt: [emori facio; sterben machen, töten, hinrichten]. Egy tolvajt az akasztófán mulasztanak ki (Gvad: Kár. 41).

Mulat: **1)** maneo, commoror C. moror, tardo MA. [die zeit verbringen, weilen, verweilen]. **a)** Vtanna valo hwz eztendőt wr isteunek zolgalattyaban mwlataa (ÉrdyC. 571b). Tegedet ileth gyakor eyeket alomnekwl mulatnod (VirgC. 133). Hogy üdőt ne mulatna Asiába: nequa mora illi fieret in Asia (Helt: UT. m.5). Has hizlalassal mulattiak az időt (Frank: HasznK. 112). Jo hadnaginac mint kellien az telet mulatni (Decsi: SallJ. 52). Egy napot se mulas heában (Decsi: Adag. 25). Nem sok üdőt mulat ő abban: celerius quam Butes (135). Hogy ez kivánatos időt jól és igazán fogyathassuc, mulathassuc (MA: Scult. 1). Jókban mulattyak napjokat (Mad: Evang. 363). Heába való dolgokban mulatta idejét (Vás: CanCat. 270). **b)** Oth mwlath vala: illic demorabatur (JordC. 631). Egyel nappal zent yrasban

mwlatwan (ÉrdyC. 561b). Hogi ot az isteni gondolatokba es ymatsagokba odesben mulathatna (VirgC. 45). Méglen ő́c ot mulatnának (Helt: Krón. 74). Semmit nem mulathattac volna: moram facere (MA: Bibl. I.60). Azok bolondságok, de mivel nem ide tartoznak, nem mulatok rajtok (Pázm: LuthV. 260). Az martius, aprilis és majus, jobb részént ugyvan [ugyan] száraznak láteznak, azért a tavaszi veteményekkel nem kell mulatni (Kal. 1620. C4). Egy kigyó, fiait fel-nevelvén, a mezőre viszi-ki őket, a míg oda mulat, egy nagy varas-béka el foglallya fészkét (Hall: HHist. II.180). Kellyünk Dorindo! A nyájt elhagytam, sokat mulattam (Fal: Vers. 867). **2)** [delector; sich unterhalten, sich ergötzen]. Az Veli bék agákkal múlattában kün az mezőn jár vala nyulászásban (Tin. 303). Az szerenche veled igy mulatot (Zrinyi I.69). Hol vadnac, kik ország gyűlest es mulato napokat hirdetnek vala? (Born: Préd. 572b). Melith Pál bátyammal mentem Tasra, ottan gyalmaztunk, mulattunk (Kár: Élet. I.128). **3)** recreo, distraho Kr. [unterhalten, zerstreuen]. Mesterségessen le rajzolván eőket tetétűl fogva talpig, mulatni akartad eszedet, minket peniglen boszontani (Fal: NA. 145). Az öregek kőrűl forog a Kláritska, a javát a népnek mulattya Sándlitska, iffiabb seregnek énekel Nándlicska, kiket el nem foglalt még piczíny Tereszka (Orczy: Nimf. C2b). **4)** [evanescere facio, desinere facio; beheben, vertreiben]. Hól fáratságát le ülve mulatá (Zrinyi II.99). Éhségek mulatván pásiton lakoznak (Liszti: Márs. 60).

[Szólások]. Az török sem m u l a t á d o l g á t, hanem Chiust, Samust, égyéb tartományokkal egyetembe kezébez koporitá (Pázm: Kal. 437). M u l a t j a m a g á t: facit sibi tempus jucunde transire, recreat se Kr. A kertben múlatja magát, a hol senki nem búsítja: in hortulo se oblectat sine interpellatoribus PPBl. Vigadok, vigan mulatom magamat: delectari, distrahere se; sich erfreuen, ergötzen WF. Igen múlattuk magunkat (Mik: TLev. 40). Nintsen reménységemen kivűl, hogy hazánk dámái erkőltses kegyességgel ne vegyék (ezt a könyvet) és magokat véle ne mulassák, akkor leg inkáb, mikor se más munka kezeken, se egyéb gond nem fordul meg sziveken (Fal: NA. 119). Egyedülségében szépen mulatta magát (Fal: TÉ. 702). *Vmit vmivel mulatni.* A háznál lévő szolgáktól sok tsúfolásokat szenvedvén, kik sokszor moslékot-is őntőttek-le a fején, mellyeket b é k e s s é g e s-t ű r é s s e l múlatott (Hall: HHist. II.27). H a l g a t á s s a l mulattya Balduinus a másik mondást (Pázm: LuthV. 204). Myndeneketh s y k e t h s e g h e l akarnak mulathny [hallatlanná tenni] (RMNy. II.79).

el-mulat: **1)** transigo MA. [(die zeit) verbringen]. **a)** Az eyiét mulata el: noctem . . duxit (BécsiC. 61). Een eletőmeth kyth edeeglen bynben elmulattam (WinklC. 266). Az eyet imacsagba mulattia vala el (DebrC. 117). Mind kettenn el mulatták vala ideieket: ambo provecti jam erant aetate (Sylv: UT. I 80). Az mi nepeinc henyelessel, faczka metelgetessel, ragalmazassal es ezer hitsagual mulattac el űnnepet (Born: Evang. VI.521). Alatlansággal mulatta el az álmot szállásán (Monlrók. III.142). Az napot munkában mulattya el (Kár: Bibl. I.677). Viszsza nem hozhattya nekűnk azt az elmulatott drága űdőt (Lép: PTük. I.164). Kevesebb búval kivántuk volna minden részit elmúlatnunk házasságodnak (RákGy: Lev. 106). **b)** Gyakorta az asszony ki nem jőne, érté, csak az leányokkal volna mulatsága, kikkel múlatságban ő mind elmúlatna (RMK. VI.59). **2)** [praetereo, omitto] negligo MA. [übergehen, vernachlässigen, versäumen]. Mvlassek el bezeedeth: omisso sermone (JordC. 807). Ne akaryad el mwlathny hw zolgalattyat: ne parvi facito (824). Rinidsegnek okaert el mulatom (TihC. 271). Gyonast elmulatam (VirgC. 8). Ha ollyan nagy űduősséget el mulattyuc: si tantam neglexerimus gloriam (Helt: UT. Gg. 4). Ha el nem múlattyuk a mit isten kiván tőlűnk (Pázm: LuthV. 175). Maga gondolatlané a jó alkalmatosságot el múlatni: negligere opportunitatem (Com: Jan. 178). Ezer sült peszmettel, liszttel, árpával jelen lenni el ne mulatnák (Szal: Krón. 485). Visszafele indulunk, és a midőn a táját közelebbitjük, szemben lenni kegyelmed velünk el ne mulassa (Monlrók. XXIV.23). Ha mit a kötelesség megkiván, annak se ellensége, se elmulatója nem volt (Fal: NA. 300). A vendég-szerentse duplázott ajándékival egyszer s mind helyre hozhattya, ha mit előbb el-talált mulatni (Fal: UE. 386). Kézzel lábbal rajta legyűnk, semmit se mulassunk-el a kedvező órábul (Fal: UE. 436). A falusbiró, ha a templomot el-mulató embert pellengérbe tétetni el-mulatja, maga tétessék abba (Bod: Pol. 109). Őket-is míg gyengék, addig oktassátok, kötelességteket el ne mulassátok (Gvad: RP. 37). A levelet feladni el nem múlatom (Gvad: Lev. 94). **3)** [evanescere, desinere facio; beheben, vertreiben]. Sok betegseegőt el mwlat ember kewes keezy mwkawal (ÉrdyC. 394). Ha keseru volna, vegyen valami edős iző allatot zaiaban, es el mulattya a keserrőiet (Frank: HasznK. 31). Sárkány verrel kőssed a kő epét és el-múlattya (Cseh: OrvK. 49). **4)** [praetereo; ausweichen]. Mikoron latandod te atyad ffyanak johaat el teewedveen, ne mwlassad el ewtet (non praeteribis, eum), de megh vygyed the atyadffyanak (JordC. 245). El akarya vala mwlathny hwket: volebat praeterire eos (475. ÉrsC. 4).

elmulatás: [neglectio; versäumniss]. Kyk az isteny zolosmat el mulatassal resten mongyatok (DomC. 247. 116). Az irgalmas istennek igaz itileti örök pokolra méltónak talállya az adakozásnak el-mulatását (Pázm: Préd. 19). Nem sokan gyogyulnak meg az orvosságnak el-mulatása, megutálása miat (Mad: Evang. 140).

elmulathatatlan: [unumgänglich]. A my el mwlathatatlan zykseegűnk (ÉrdyC. 328b).

fölül-mulat: [supero]. Az uzturuc madarnagh haznat fölöl mulatta (KazC. 103) Az aran fölöl mulat dragasagaual mindőn ertőketh (TihC. 9. 13). Az isteni iozag mindennemű allatoth az ő iozagos voltaual felűl mulat (NagyszC. 23).

ki-mulat: [transigo; verbringen]. Ew azzon felesegewel nagy halaa adasban es isteny dycheeretben mwlataak ky az eyet (ÉrdyC. 456). Az ydőnek teeb rezeet ymachagban mwlatta ky (634b).

mëg-mulat: [negligo; versäumen]. Azt bizon értvén, tudván, megmúlatta, sok nyomorúságnak mind ez az oka (RMK. V.47).

Mulatás: **1)** commoratio C. mora MA. [das säumen, verweilen]. Eg keues mulatasnac vtanna (TelC. 97. Sylv: UT. I.40). Az évő valami mulatással megrágja az étket, és ugy nyeliel (Illy: Préd. I.177). Egy gazda ember ment a szőlőjébe, kinek sokáig való múlatását gondolván a felesége, kűld a latra után (Hall: HHist. II.222). **2)** [neglectio; das versäumen, vernachlässigung]. Nints azért senkinek mentsége a lelki irgalmasság mulatásban (Pázm: Préd. 44). **3)** distractio Kr. [zerstreuung, unterhaltung]. A lépes mézhez hasonlittyák ezt a fűl-mulatást [muzsikát], a mely kezdetiben édes, de annak-szájában, a ki sokat zabál benne, elkeseredik (Fal: NA. 163). Az igazán valo ember nem vesződik az efféle álom-mulatásokkal (Fal: UE. 455). Társa voltam a fegyverforgatásnak, a játékos bajvivásnak és egyéb vitézkedő mulatásnak; most ellensége vagyok (Fal: TÉ. 707).

idő-mulatás: temporis transactio Kr. [zeitvertreib]. De ez késő és heábau valo űdő mulatás (Helt: Arithm. C5). Haszontalan idő mulatásokrul (Zvon: Post. II.292. Pázm: Préd. 455. Kr.).

Mulatdogál: [se distrahere; sich zerstreuen, unterhalten]. Nagi vig orchaual mulatdogal vala (VirgC. 78). Minden szempillantásban az mennyei diszes palotában mulatdogal (Lép: PTük. III.115).

Mulatgat: [saepius transigo; öfter verbringen]. Hazugságokkal mulatgatták idejeket (Bal: CsIsk. 414).

Mulató: **1)** morator C. moratorius Kr. **2)** distrahens, recreans Kr. [unterhaltend, unterhaltungs-]. Kit mikoron a daika leh fekűtöt volna a mvlato palotaba (DebrC. 17). Midőn nemely mulato gyönyörűsegekre aduan magokat, azonba hirtelen meg ne nyomattassanac (Kal. 1582. F4) Mulato madarid [melyekkel mulatsz] (Vás: CanCat. 278). Mulató-pohár (RákF: Lev. I.655). A sértő tüskés öszvény, kin járunk, a te kies mulato lugasid (Fal: TÉ. 674).

idő-mulató: ∾ Üdő mulato tâncz (DecsiG: Préd. 64).

Mulatoz: **1)** cunctor, immoror, restito, pigror C. moror MA. Késem, mulatozom: cunctor; ich säume Com: Vest 125. Mulatozva, hivalkodva chelekeszi: negligenter agit Com: Jan. 196. Az sas az kőszikla között lakozic és mulatoz: aquila habitat inter petras (MA: Bibl. I.474). Ágain mulatoznak vala az égi madarak (Illy: Préd. I.60). **2)** sese distrahere Kr. [sich unterhalten]. Gyakran mulatozott az öreg és apró vadak ejtésében (Fal: NU. 310).

Mulatozás: cunctatio C.

Mulatozó: **1)** cunctator, cunctans C. cunctabundus MA. Mulatozo, kesődő: cunctans MAI. **2)** [sese distrahens; sich unterhaltend]. Bor mellet mulatozo (Fél: Tan. 328).

Mulatoztat: [distraho, delecto; unterhalten]. Midőn az isten az istenteleneket jo szerencsékkel mulatoztattya (Illy: Préd. I. Előb 4). Mesterséggel faragott alkotmányok, kik az embereket múlatoztattyák (Hall: HHist. III.88).

mëg-mulatoztat: retardo C. [aufhalten].

Mulatság: **1)** tarditas, mora, otium MA. [das weilen, verweilen, zeitverbringen]. Ingen sem thwdom ha ezekkezzel [e 30 év közül] wala myth el költöttem wr istennek akarattyaba es kozenseges yozagoknak mwlatsagaban (ÉrsC. 297b). Mouda neky Esopus: Veegy meg engemet, aros ember; tugyad byzonynyal nem lezek neked haznalatlan rabod, mert ha ot hen gonoz gyermekid vannak ees mynden mulatsag nekyl syrnk, byzd een reyam azokat, ees lezek nekyk mynt egy waaz (Pesti: Fab. 3). Sok múlatság nem lőn akkort ő dolgában, házátul siete az romlott Budába (Tin. 272). Semmi mulatságot ebben nem tött vala, egy követet titkon hozzá küldött vala, izené kijőne (RMK. VI.59). Nem lészen ebben semmi mulatságom (Valk: Gen. 7). Fél óra mulattig, vagy mulatság alatt, a császár adóját mindgyárt meghozzátok (KecskTört. II.427). Ebbe a dologba mulatsag ne légyen (MonTME. III 19). **2)** [distractio; unterhaltung, zerstreuung]. Mulatságból: ex recreatione, exhilarationis gratia PP. Peenzt hymteneenek el az wezakon az sok neepeknek mwlatsagaert (ÉrdyC. 412). Ebédután mulatságnak kedvéért foglyászni kiment eő felsége (Thaly: RT. I.36). Királyi múlatság Diána udvarát megint látogatni, ernyős sátoriban mulatni [erdőről] (Fal: Vers. 864).

Mulatságos: jucundus PP. distractivus Kr. [unterhaltend, unterhaltlich]. Édesbek az isten-imádók sirási, hogy-sem a világ mulatságos vigaságinak gyönyörűségei (Pázm: Préd. 617).

Mulattat: [delecto; unterhalten]. Szinlett csendességgel a világ mulattat, gyönyörű kozdettel magához kapcsolgat (Orczy: KöltH. 39).

Mulattató: moratorius C.

Múldogal(ik): **1)** [praetereo; aus dem wege gehen]. A sok jó s hasznos eledelektől távúl múldogalsz (SzD: MVir. 110). **2)** [transito; vergehen, verfliessen]. Bujdostod ideje midőn muldogalik, viszszatérésedet várod majd csak alig (DKal: Ker. 35). Az élet múldogalik (László: Petr. 3).

el-múldogal(ik): **1)** [praetereo; vorübergehen, ausweichen]. Kárát vallod falatidnak, és az sok jó lelki eledelektől nagy tanul muldoghalsz el (Bal: CsIsk. 159). **2)** [transeo; vergehen]. Christus urunk születése után, el-muldogalék harmadfél száz esztendő (KCsipk: Papist. 392).

Múló: **1)** [praeteriens; vorbeigehend]. Haaz onnan muloknak befogadasara (CornC. 85). **2)** evanidus, transitorius SL [vorübergehend, vergänglich].

[Szólások]. Múló félben: obiter Kr. Csak mint múló-félben emlitettem vala a sz. Agoston mondását, hogy az evangeliomnak nem hione, ha az anyaszentegyház bizonyitása arra nem vinnéje (Pázm: LuthV. 41). Hogy el-igazullyon a további beszéd: tessék most jó-dámák leg-aláb' múló-félben számat vetni té-tova röpitett gondolatokkal, héti s hónapi tselekedetekkel (Fal: NA. 134). Végére mentünk volna a dolognak, nem is muló félben, hanem elég időt töltvén megvizsgálásában (Fal: TÉ. 750. Fal: UE. 468). Múlóképpen hozám ezt elől (Czegl: MM. 209). Ha tsak múlóvan-is emlitsűk azokat (Misk: VKert. 351. Megy: 3Jaj. II 100). Mulólag, mulóan: perfunctorie Kr. Mind ezeket nem kell múlólag halgatni: debeot non fragili tibi singula mente teneri (Felv: SchSal. 44). Nem illic az fejedelemnec akár mitis csac futva mulolan cseleködni (Prág: Serk. 635). Hogy tsak mulolan emlétsem (Megy: Dial. Előb. 4). Nem tsak valami mulolan tekintette-meg, hanem szorgalmatoson meg-szemlélte (Tyuk: Józs. 205). Edgyetlen egy conciliom sem találtatik, a mellyben erről valami végezés, avagy csak szóbéli mulolan valo emlekezés volna (KCsipk: Papist. 165).

Múlt: [praeteritus; vergangen]. Mult tavaszszal egy szíves jóakaróm azt talála mondani (Fal: NE. 117).

Múlva, múlván: [nach verlauf]. Múlva: labendo, lapsu; idő múlva: lapsu temporis Kr. Soc idő mulua (Born: Préd. 563). Nem soc ora muluan ki mulec e vilagbol (Szék: Krón. 195). Tizön ötöd nap muluan, fachard ki (Frank: HasznK. 30). Mikor negyuen nap mulván meg iöttec vólna, az népet el röttentéc (Kár: Bibl. I.130). Egy keués üdő múlua: post pusillum (I.497). Nem sok üdő mulván (Zrinyi. I.20).

MÚMIA: [mumie]. Belől mint valamely aegyptiai mummia jól meg bélelte s fűszerszámazta magát myrrhával, hisoppal, sokféle füvekkel, hogy semmi külső-ég vagy ellenség ne árthasson néki (Fal: NA. 125).

MUNDÉR, MUNDÍR, MONDÚR: [vestimentum militare; montur, montirung]. (RákF: Lev. I.268). Kardot, pisztolyt, pantallért készitnek új mundért (Thaly: VÉ. I.271). Ezen napok alatt takarodtanak ki az Desőffi magyar lovas regimentje után a modenai hercegé, vasas; mondurja ennek fejér, kék bajtókájú (Haz. I.281). Másnap szép csinosan, egész mundiromat felöltöttem és felkötöttem kardomat (Gvad: RP. 150). Mindjárt egész mundirt én nekem adatott, mondtam: rossz a lovam, azt is mást hozatott (122).

MUNDIRUNG: [montirung]. Mundirungot s nagyságod konyhájára valót Kragarics Mihály notárius tanácsbeli atyámfia által küldtük (RákF: Lev. I.65).

MUNKA, MÚKA: **1)** labor, praxis, negotium C. opera MA. [arbeit]. Több a munka, mint a jövedelem: cultus major censu PPl. Penitentia tartasnak mvkaia (DebrC. 242). Nág mucaual keresic [a gazdagsagot] (347). Mwkara fyzetnek (ÉrdyC. 505b). Az vr isten titeket munkanekwl el eltet (VirgC. 51) Munkaknak zere meg tartasek (VirgC. 122). Mwkat myelne (LevT. II.1). Töb lön az munkáia az haznánál: e multis palleis paulum fructus collegi (Decsi: Adag. 14). Azon munkában fáradni: eandem tundere incudem (70). Nincz oly nehéz dolog, mit munkáual meg nem szőrözhetz (83). Hogy kenyeret ehessünk, száz külömböző munkával kell fáradnunk (Pazm: Préd.

66). Azzal bíztattya az anyákat, hogy ne restellyék fiok nevelésének munkáját (195). Az ő reá nézendő dolgokat, munkákat nem futtya (Com: Jan. 195). Gyümölcstelen munka (Ker: Préd. 1). Nagy ez az árok, munka lesz azt átugrani (SzD: MV. 18). **2)** [labor, tormentum; mühe, pein]. Kűni embőrnec ez harom iozagot meg tartani, mert muhcat benne semmit nem zenued (GuaryC. 23). Ez zerzetben sok munkakat zenved (DomC. 64). Zőlesenec velhetetlen munckaya el yőne (TelC. 76). Zenetlen valo munka es banat es keserőseg (BodC. 2). Munkaual banattal kic kenyeret esztec (Born: Ének. 250). Az emberec benne egessegesec, giorsac es munka szenuedőc: genus hominum salubri corpore, velox, patiens laborum (Decsi: SallJ. 16). **3)** [operis fructus, merces; ertrag, lohn]. Kezeynec igaz munckaybol vgekőzec taplalni (TelC. 36). Munkamal nem eltetem [szüleimet] (VirgC. 6). Vetkeztem .. bwnwk kyk ezek: nema bwn, beresnek munkayat meg tartany (12). Az munkaual kereskedw emböreknek munkayat es iozagat elragadozatok (47). **4)** opus C. [werk] Kezeydnek mwkay (JordC. 800). Ergalmaz en nelem, te aldoth zenth wyaydnak mwkayawal (ThewrC. 203). The wyaydnak mwkayth: opera digitorum tuorum (KulcsC. 12). Mi a te kezeidnec munkái vagyunc (Kár: Bibl. I.465). Az ti bőczűletes nenetek alat boczattam vala ki ez munkat (Fél: Tan. Előb. 10). Hogy illy múnkát írnék s-világra bocsátanék (Otr: Tökéll. Előb. 5).

[Szólások]. Ollyas mester-emberek, kiknek kevés munkájok jár: meister, die nicht viel zu arbeiten haben (KirBesz. 24). Serkenj, övezd ágyékodat, fogj serényen munkádhoz (Fal: BE. 571). A rest ember nem akar munkához nyúlni (Misk: VKert. 3). A középszerű értelmű ember, ha ugyan tsak körmös kézzel nyul a munkához, továbra birja, hogy sem más egy felséges eszű (Fal: UE. 373). Mégis váltja valami különbség a dámát a munkára termett szolgálótól (Fal: NE. 86).

bérës-munka: [lohnarbeit] (Land: UjSegíts. I.401).

kéz-munkája, kéz-munka: [labor manuum; handarbeit]. Zeghenyeknek kezee mwkayok (ÉrdyC. 612b). Keze munkáiával táplálta magát (MA: SB. 128). Tudja tagról tagra, ízről ízre, mint szerkesztette légyen öszve ezen tulajdon keze munkáját (Fal: NE. 45). Nappali kéz munka ha mezőbenn vitte (Orczy: KöltH. 145).

kézi-munka: labor manualis, opus manuale Kr. [handarbeit, handwerk]. Kézi munka ára v. bére: manupretium PP. Valamyt keres vala Maria kezy munkayaval (CornC. 39). Kezi munkaianal eelh vala (DebrC. 119). Kezy mwkara men (ÉrdyC. 143b). Kezy mwkaat tanwlny (646b). Kezy mwkawal gyakortaa meg wyywl embernek veere; sok betegseegőt el mwlat ember kewes keezy mwkawal (ÉrdyC. 394). Az inepen kezi munkat twtem (VirgC. 5). Sz. Pal kezi munkaiaual taplalta magat (Fél: Tan. 333). Az ő (Jób) kézi munkáiát meg áldottad wram: operibus manuum ejus benedixisti (Kár: Bibl. I.512). Elmebeli vagy kézi munka (SzD: MVir. 134).

kézimunkás: operarius Kr. [handwerker]. Kézi munkás mesterségekről: de mechanicis Com: Jan. 70. Kezi munkasoc (Born: Préd. 295) Mennyiszer gyaláztatott azzal, hogy parasztnemből-való, kézi-munkás ember fia (Pázm: Préd. 52. 276. Kr.).

ötvös-munka: [goldschmiedarbeit]. (Thaly: VÉ. II.317).

rabota-munka: [frohndienst]. (MA: SB. 275).

remëk-munka: opus magisterii, opus magistrale, chef-d'oeuvre Kr. [meisterwerk]. A ki tsak a moly-ette irások-között tanullya a kényes politicát, nem tesz remek-munkát (Fal: NU. 318). A természet eszközeit nyujtya, a mesterség ki késziti bennűnk remek-munkáját (Fal: UE. 369). Első remekmunkája ez volt (Fal: TÉ. 688).

Munkácska: actiuncula, opella C. Valami munkátskához fogni: degustare aliquod genus exercitationum PPBl. (Matkó: BCsák. Előb. 1).

Munkál: operor, laboro SI. [arbeiten].

Munkálás: [labor; arbeit]. Yow' el az kewes mwkalas wtan az nagy nywgodalomra (ÉrdyC. 380b). Ezek után mentem a zászlótartómhoz, ki értem fáradott, azon pártfogómhoz. Örült, munkálása hogy kivánt véget ért, jóra intett, rosszról tegyek le, arra kért (Gvad: RP. 149).

Munkálat: ∾ Munkalatokual w magokat ereyek fewlwtes gyewtrik (VirgC. 129). Holoth mwnkalathnak terhe vegezyk (GyöngyC. 21. PozsC. 13).

Munkálatlan: non elaboratus, crudus SI. [unbearbeitet]. Munkálotlan [így] szőllő (Land: UjSegíts. I.39).

Munkálkod-ik, munkálkosz-ik: **1)** operor, negotior, navo C. operor MünchC. 53. [arbeiten, bearbeiten, betreiben]. Éjjel munkálkodik: lucubrat; valamiben munkálkodik: vacat C. Munkálkoszik: operatur, laborat; rajta munkálkodik: elaborat MA. Heyaban munkalkodnak kyk rakyaatli [olv. rakyaac] ewteth: in vanum laboraverunt qui aedificant eam (FestC. 85). Heiaban munkalkottok, mert ha mind el konczoltok sem halok meg (DebrC. 25). Heyaaban munkalkodvnk (SándorC. 26). Sentsegős mvuelkődetőcben munckalkodot (TelC. 56). Anya zent egyhaznak eppwletyben nyndennel beewebben mwkalkodott (ÉrdyC. 378). Mwkalkodeek nagy faratsaggal Feyeer varra [oda fáradt] (617). Imar illyen hozyw wtra es enye feldre nagy kelcsegwnk fogyatkozasara munkalkottonk (RMNy. II.55). Kezde mwkalkodny hw nalok: operabatur (JordC. 769). Ez mywesek sokayg munkalkottak (DomC. 172). Kik ebben munkálkottanac és munkálkosznak (Helt: Krón. Előb. 2). Az isten félő emqereknec mindenec iavokra munkálkosznac (Zvon: Post. I.17). Munkalkoztoc es meg vattoc terheltetuen (Zvon: Osiand. 42). Ingyen munkálkodtam: gratis laboravi (Czegl: Japh. 149). Ugy munkálkodja az dolgot, megköszöni még az gyermeke nagyságtoknak (MonOkm. XIV.140). Az ur idvességes dolgokat munkálkodic benned (Megy: 3Jaj. III.39). **2)** laboro MA. [leiden]. Ywyetek en hozyam mynd kyk mwkalkottok: venite ad me omnes, qui laboratis (JordC. 387). Valakyc e binőcben mucalcodnac (DebrC. 393). Illyen nehez betegsegben mukalkodik vala (DomC. 88). Ky munkalkodot vala auagy ǵevtretet vala kevnek kenyaual (162). Mwkalkodam een syralmamba: laboravi in gemitu meo (KulcsC. 8).

el-munkálkodik: [operor; arbeiten, sich plagen]. Mynd ey nappa el mukalkodik (BodC. 8).

kimunkálkod-: [elaboro; ausarbeiten]. Korponán folytatván az törvényeket, ugyanakkor annak mivólta kimunkálkodtatott (MonIrók. XXVII.166).

kimunkálkodás: [elaboratio; ausarbeitung, ausführung]. Az hadi törvényeknek s processusoknak kikeresése s azoknak seriesben kimunkálkodására nézve hogy bizonyos deputatusok neveztessenek, szükséges lenne (MonIrók. XXVII.165). Fel-tett szándékodnak ki munkálkodásakor függőben tartsad egyebek itéletit felőled (Fal: NU. 363). A természet, mikor ajándékit osztogattya, tsak felekészűltében óltya belénk, más fele ki munkálkodását a mi gondunkra bizta (369). Ha józan érett észszel előbb elménkbe szépen elrendeljük, kivánt kimunkálkodása is hatalmunkban lészen (390).

Munkálkodás: operatio, negotiatio C. laboratio MA. [arbeit, beschäftigung]. Mezei munkálkodás: ruratio C. Valamy kezy mwkalkodasban foglallya ember ennen magaath (ÉrdyC. 394). Ne gyűlőllyed az nehéz munkálkodást és az mezőnec éppéttését (Zvon: Post. II.237).

Munkálkodó: **1)** negotiator, munifex C. operans, operator, laborator MA. [arbeiter]. Az mwkalkodok yghen kewesek: operarii pauci (JordC. 381. CornC. 92). **2)** efficax MA. [wirkend].

Munkálkodtat: [laborare facio; abmühen, plagen, bemühen]. Gőtőruen munckalkottata vala az ő testet (TelC. 51). Imar k: ide nem munkalkotatom (LevT. I.7).

Munkálód-ik: [operor] enavo C. munkálkodik SzD. [arbeiten, betreiben, sich bemühen]. Nem igen mehetek elő dolgomban, de ugyan még is munkálódom: parum succedit quod ago, at facio sedulo; maga hasznát munkálódni: inservire suis commodis PPl. Kerlek io Ilus, meltolyal een hozyam munkalodnod (WinklC. 281). Jőietek minden hozzam, kik mvnkalottak: venite ad me omnes qui laboratis (DöbrC. 393). Ky sokath munkalodoth my hozzank (Komj: SzPál. 105). Ne munkalodgyál à te tehenednec elsö szülöttén: non operaberis in primogenito bovis (Helt: Bibl. I.Sss2). Hat napon múnkálódgyál (Kár: Bibl. I 163). Akarnac az mi földünkön munkalodni: negotiare volunt in terra nostra (MA: Bibl. I 32). Félelemmel és rettegéssel munkálódgyák az ő idvességeket (Pós: Igazs. I.355). Amaz két angyalok is munkálódtác azt a veszedelmet (Sárp: Noe 122). Valamellyeket az atya munkálódic, a fiu is munkálódgya (254). Felebarattyának javát nem munkálodgya (Meisn: CVál. A2). Örömet ő munkálodgya mi bennünk (Bátai: LPrób. 25). Szabadulásokat kegyelmed is munkálódja minden tehetsége szerint (MonIrók. XXIII.331). Másnak veszedelmét munkálódja (Misk: VKert. 327). Módossan kezdé munkálodni pártossan elvesztett üdvösségünket (Csúzi: Síp. 640). Azt [historiámat] tsak idő töltésért munkálódtam (Kónyi: HRom. c). Se atyja, se anyja számba sem vették mintha nem is lett volna, nemhogy dolgát igyekeztek volna másképpen fordítani és illendő szerencséjét munkálodni (Haz. I.214).

fölmunkálód(ik): **1)** [sich heraufbemühen]. Hogy Kd felmunkálódjék hozzám, kit én nem érdemlettem volna Kdtől (Nád: Lev. 161). **2)** [aufarbeiten]. Pocz Jánosnak, hogy az császár vasát fölmunkálódták, szenn égetésért fizettünk (MonTME. I.13).

fölmunkálódás: [aufarbeitung]. Ollyan bővsége légyen némely dolgoknak, hogy azoknak felmunkálódására à mesteremberek ne légyenek elégségesek (Teleki: FLél. 42).

[kimunkálód-]

kimunkálódás: [elaboratio; ausarbeitung]. Az hadi törvényeknek kimunkálódásához bizonyos személlyek rendeltessenek (MonIrók. XXVII.165).

Munkálódás: [labor; arbeit]. Munkalodasban foglalatos (Sylv: UT. I.133).

Munkálódó: [operarius; arbeiter]. Az nyár az munkalodoknak semmiben nem akar szolgalny (KNagysz. 1621. H2).

Munkálódóság. A tselekedeteknek causalitását munkalodóságát az istenre kell vinni (MHeg: TOszl. 26).

Munkálódtat: [arbeiten lassen]. A szőlőket, szántoföldeket nem munkálodtattyác (EgyhRendt. 145). János kovácscsal az város házához munkállottattunk katonák számára (MonTME. I.115).

Munkálosz-ik: operor, laboro MA. [efficio; arbeiten, bewirken]. Kinec munkaloszom? (Born: Préd. 561). Munkaloszunk vala: fecimus opus (Kár: Bibl. I 431). Munkáloszic vala: operabatur (MA: Bibl. IV.125). Jőietec en hozzam mindnyaian az kic munkalosztőc (EsztT: IgÁny. 222). Mitsoda eszközöc által munkáloszsza a szent lélek az emberben a megtérést (Pós: Igazs. II.298). Az orvosságok beléjek öltott hathatósággal munkáloszszák az emberben az egésséget (415).

Munkás: **1)** laboriosus C. [mühevoll]. Munkás, nehéz dolog: operosum est Com: Jan. 209. Veteve vvt ez munkas vilagbele (HB.). Locum, quem primo occupaverunt, Munkas nominaverunt, eo quod cum maximo labore ad terram, quam sibi adoptabant, pervenerunt (Anon. 12. fej.). Ne gyűlőllyed az munkás dolgot, szántást, vetést: non oderis laboriosa opera et rusticationem (Kár: Bibl. I.654). Noha meg szabadíthatta-vólna isten az embert maga alázatossága, és fáradtsága-nélkűl: de, hogy nagyob' szeretetire és haládásra kötelezné, munkáson akarta meg-váltani (Pázm: Préd. 117). Sok munkás vigyázással, sok fáradtságos könyörgésekkel jutunk a mennyei kenyérnek kóstolásához (389). Igen munkás fáradtságokkal kereste Kristus ezt az el-veszett juhot (777). Nehéz és munkás, hogy valakit hoszszú tanítással-is a jóságos erkőltsökre vigyünk (954). Ő-érettek nem vólt szükség oly munkáson bizonyítanom az embernek szabad-akarattyát (Pázm: LuthV. 409). Aranyból, és sellyemből valo külömbféle munkás ékesség (Illy. Préd. I.172). Sok egyébb cifráknak munkás készülete (Gyöngy: KJ. 6). A titkos embereknek szívenyelve-járását ki-tanúlni munkás munka (Fal: UE. 446). Tsudálatos munkás faradék [faragvány] (PhilFl. 29). **2)** opifex C. operarius, mercenarius MA. operarius; arbeiter, taglöhner Com: Vest. 139. operarius MünchC. 31. A te munkasodnac bére nalad ne maradgyon reggelig: non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane (Helt: Bibl. I.GGg4). Miczoda munkás emberec vadtoc?: quod est opus vestrum? (MA: Bibl. I.44). A munkásoc, szakványosoc (operarii) bérben fogadtatnac (Com. Jan. 105). Az cichiri borso, eleitől foguan nagi eőrőmbe foglallia az eő munkasit, de szalmaual inkab hogi nem mind szemmel tőlti be az chirt (KBécs. 1572. F3). **3)** negotiosus, actuosus, operosus C. [arbeitsam]. Munkás, dolgos: negotiosus Com: Jan. 197. Az yfyak legenek mvnkasoc (TelC. 368). **4)** [commodus; nützlich]. Egyet munkásabbat, jobbat hasznosabbat emberek közt nem tudok a könyvnyomtatásnál (ÖtvMest. 23. vsz.).

bérës-munkás: [mercenarius; lohnarbeiter] (Alv: Post. I.430).

földi-munkás: [agricola; landbauer] (Illy: Préd. II.242).

mező-munkás: ∾ (Zvon: Post. I.357).

napi-munkás: [taglöhner] (Tarn: Mest. 95).

Munkásság: industria, solertia SI. [arbeitsamkeit, beschäftigung]. Az emberkor munkasságockal [így] mulic el (Com: Jan. 45).

Munkátlan: otiosus Kr. Munkátlan föld (Zvon: Post. I.357). Munkátalan (Pázm: Préd. 970. Kr.).

MUROK: napus C. MA. [gelbe rübe, möhre]. Sárga répa, murok Com: Jan. 26. Tehénhús rískásával, murokkal vagy peterzselyemmel (MonIrók. XI.322. SzBodó: SóDics. A4).

Murkos. Murkoshely: napinae C.

MURVA, MORVA: polyvából, szalmatöredékből miből álló rothadt gyülevény Kr. Saru talpat, szalmát megesznek vala, morvát galambganét megesznek vala (RMK. VI.173). Hidd, nincs annyi morva mi polyvatartónkba, mennyi tudomány szorult már Palkónkba (Gvad: RP. 42).

széna-murva: töredék, törek SzD. A jerusalembéliec az ő utolso meg-szorulásoknac idején széna murvát, saru talpát öttenec (Tyuk: Józs. 602).

MUSKA: [musca] culex vinarius MA. [fliege, weinfliege]. Buzadat meg ennec az egerec es muskat [olv. muskák] (Born: Préd. 550). Apró legyetskék, kiket közönségessebben muskáknak avagy muszlitzáknak hivunk (Misk: VKert. 654). Mostani igasság hasonló pok hálóhoz, kit el-szaggatt bogár, muskának erős zár (Ben: Ritm. 164).

Muskás. Némelyek a férges avagy muscás borsót-is kihánnyák (Lipp: PKert. 196).

Muskásod-ik: férgesedik Kr.

mëg-muskásodik: ∾ A gabona a portól meg múskásodik és dohosodik (Lipp: Cal. 26).

MUSKATÁLY, MUSKOTÁLY: moschatula, apriánus C. [muskatnuss]. Muskotály, szeretsendio (ACsere: Enc. 224).

MUSKATÉLY (*muskatér* MonOkm. VIII.528. *muskotélyos* Com: Jan. 147. *muskotéros* Toln: Vig. Előb. 17): [muskete]. Muskatélyokkal fejét s oldalait meg-dőfőlvén (Czegl: Sion. Előb. 13). Puskákbol, muskotélyocbol, sebes forgo taraczkokból lővöldözvén (Com: Jan. 119). Muskatély golyóbis (MonOkm. VIII.528. RákGy: Lev. 305). Muskatély puska (TörtT² IV.151).

Muskatéros, muskotélyos: miles pedestris, germanicus Kr. [musketier]. Puskásoc, muskotélyosoc • sclopetarii Com: Jan. 147. Hátad meget az lantz fás, melletted az muskotéros (Toln: Vig. Előb. 17). Portára küldett hatodfélszáz muskatérossal (MonIrók. XVIII.102). Fekete lovas muskatérosok (RákF: Lev. I.365). Ónadban, Győrben, az mely felvetés könyveket az fejedelem ő na[gysá]ga muskatérossinak vitettünk, hogy beadja Ücsi Pétör (MonTME. I.115). Muskatérosokkal igen őriztették (Thaly: Adal. I.22). A leányok az ajtót ne álják mint muskáterosok (PhilFl. 64).

MUSKÉTA: [muskete]. A német gyalogok pedig a muskétakkal seregekben állottak (Pethő: Krón. 231). Muskétában való glóbis (RákF: Lev. I.92). Musqueta (uo).

MUSZLICA: viuula, culex vinarius PP. Mondot, es iőt ebleg es muzlika [így] (AporC. 71). A főldből egy kis élő virágotska, eǵ parányi múslicza [így], egy hernyo az ő kezének benne forgása nélkűl el nem veszhet (GKat: Válts. II.19). Apró legyetskék, kiket kőzőnségessebben muskáknak avagy muszlitzákuak hivunk (Misk: VKert. 654).

MUST: mustum C. Ver. [most]. Must izű: musteus C. Must alá való kád: lacus mustarius PP. Cristus a meňey dicőseguec mustyat zolgaltatta mṽnekőnc (TelC. 89. Sylv: UT. II.160). Forrott mustot adál, kin hasam fáyui talál (Kal. 1620 B5). A szőlő uedvesség a válubol a kádba avagy hordóban általvitetvén, mustnac mondatic (Com: Jan. 84). Félig meg-forrot must (uo). Mustot hozattam katonáknak (MonTME. I.283). Must puffasztya a gyomrot (Felv: SchSal. 15). Musttul bátorodnak az félelmes szivek (Thaly: VÉ. II.116). Forratlan must (Lippai PKert. II.117. Kr).

Musti: mustarius MA. [most-].

Mustos: musteus, mustulentus MA. [most-, mit most zubereitet]. Mustos pecsenye: mustaceum PP. assa caro cum musto et nasturcio praeparata Kr. Mustos-csobány (Com: Orb. 113). Mustos tsupor, must merítő: urceus mustarius PPBl. A szüretelést is vigsággal végeztük, a mustos pecsenyét jó ízűn megettük (Gvad: RP. 47).

MUSTA: malleus sutorius PP.

MUSTÁR sinapi, mustarda PP. sinapi; senft Com: Vest. 146. [senf, mostrich]. Mustárból tsinált ember bőrit fel-hójagoztató orvosság: sinapismus PPBl. (MünchC. 39. 46. JordC. 395. Mel: Herb. 176. Beythe: Nom. 8). 10 általag mustár (Radv: Csal. III.63).

fejér-mustár: eruca PPBl.

kerti-mustár: siuapi PP.

vad-mustár: rapistrum PP. nasturtium album (Mel: Herb. 173).

Mustáros: [mit senf zubereitet]. Mustáros lé: sinapium, sinapis MA.

MUSTRA (*mustora* PP. Adámi: Spr.): **1)** specimen Kr. muster von tuch Adámi: Spr. Mustra posztó: frustum praecidaneum, praesegmen PP. Mustra feibe vette el [a kopját] (RMNy. II.27). **2)** recensio C. recensus, armilustrium MA. musterung Adámi: Spr. Halván az mustrara szoletto trombita es dob revadást (Lép: PTük. 228). Mustrát elvégezvén szorgalmatos Zrini, várnak állapottyát kezdé látogatni (Zrinyi. I.90). Én Jármi uramat küldöttem oda, holnap leszen mustrájok, fizetések, ha nem csendesednek, megis büntettetem (RákGy: Lev. 396). Tegnap az puskásim, ma penig az palotásim mustrája volt (MonIrók. XV.353). [Vö. **MONSTRA**]

Mustrál (*mustorál* Megy: Dial. 197. *mostrál* Illy: Préd. II.526): exercitum recenseo, lustro PP. [musterung]. Ló mustráló hely: diribitorium C. Midőn a generalis a sereget mostrálná (Illy: Préd. II.526). Mikor vad Boreás szeleit mustrálja, erejét, Eurussal küzködvén, próbálja (Gyöngy: MV. 20).

Mustrálás: **1)** exercitium PP. Mustrálást kezd és a népeket egymástul elválasztttya (MA: Scult. 1040). **2)** [ostentatio; das zurschau-tragen]. Kik vagy elme futtatásért, vagy a bőlcseségben valo élességnek mustrálásáért irogatnak valamit (SBalog: (TemK. 11).

Mustráltatás: recensio Pázm: Préd. 481. Kr.

MUSZOL: csomoszol, roncsol, pl. szőlőt a kádban SzD. contero, contuudo SI. [zerstampfen]. Soc féle szőlő feiek eggyűvé tőrettétnek es muszultátnak [így] (Lép: PTük. I.369).

mëg-muszol: ∾ Meg muszollya es facsaria giűmőlcsőkőt (Lép: PTük. II.204).

MUSZT. Zőlőknec muzti: vinacia uvarum BécsiC. 184.

len-muszt: naphta. Nem zőnnecvala a kemencet geriezteni len muztal es pozdoriaval, zurockal es aziu sarmentaval: naphtha et stuppa et pice et malleolis (BécsiC. 130).

MUSZULY: [ruhanemű] (Vect: Trans. 14).

1. MUT. Igertúnk Benedek uramnak het mut buzat, egi mut arpat (RMNy. II.83).

2. MUT? [monstro]? In praedio Lety haec sunt nomina populorum, qui vulgo dicuntur megemuto, 1250 (Wenzel. II.21. RMK. III.434. Nyr. VIII.551). Eg heleth muta (RMK. I.26. 297). Hogy meg mutasseek [mutattasseek?] zent yrasbol (ÉrdyC 94b).

mëg-mut: ∾ Tisztesség megmutassék (LevT. II.160).

Mutat (*képmútatás* Pázm: Préd. 142. *mútattya* Felv: SchSal. 41): **1)** monstro, ostendo MA. ostendo EhrC. 4. monstro 23. BécsiC. 76. 129. demonstro MünchC. 18. [zeigen, weisen, deuten]. Mwtassad te magadat papnak: ostende te sacerdoti (JordC. 375). Keryk vala hwtet, hoǵ yegyet mwtatna hw nekyk: rogaverunt eum, ut signum ostenderet eis (JordC. 404). Mwtataa enneu maga meezebben menny: finxit se longius ire (618). Baraczagnak iegiet mutata neki (WeszprC. 65). Nagy hywseeget mwtatwnk ew felsegeenek (ÉrdyC. 541b). Ey eynek mwtath twdomanth: nox nocti indicat scientiam (KulcsC. 34). Hogy eyelre ywta czak el alwt kepet muthatha de fel kele ew agyabol (ÉrsC. 467b). Ellensegtől hogy megótalmazzanak, szabadúlásra útat mutassanak (RMK. VI.226). Veréb-megött kalangyát félfelé rak vala; az búzának konkolyosát hitványát meggyújtá, mutatá ő aldozatját (VI.247). Nints egyéb' út az igazságra, hanem a mellyet mutatott isten (Pázm: Préd. 55). Most valami hűséget mutatott színezve hozzánk (MonOkm. XXIII. 215). Kézvezetve mutatnak a fajtalanságra a behozott tanok vallomásai (Nyr. XII.266). Hozzád jobb kedvet mutatott, miolta az kormány kezedre juthatott (Thaly: Adal. I.119b). Az világra kölykit csak alig bozhatja az oroszlán, hogy az ím már is mutatja erőssége jelét (I.129). Bátor légy, udvari és nyájas, senkivel igen szoros barátságot ne kőss, senkihez idegenséget ne mutass (Fal: NA. 218). Ujjal mutassad az utat, ne magad fussad a postát előtte (Fal: UE. 401). A kiben bőtsűlet nintsen,

abban nem mutathat igazat a szív (425). Dél tájra mutat az idő. ma vendégem lészesz, el-sem botsátlak (Fal: NE. 59). A hír kő zőnségesen tsak a fő személlyekre mutat (Fal: UE. 398). Meszszére mutat ez a kérdés, nem tudom meg szoríthatom-e elegendő képen a feleletet (Fal: TÉ. 719). Felét idődnek el érted, a többi le felé mutat (Fal: BE. 575). Mást hinni, mást szóllni, mást belől gondolni, azt, mit nem akartok, kívül úgy mutatni (Orczy: KöltH. 151). Illik ha katona mutat kevés paizánt (Gvad: FNót. 62). **2)** [hinweisen, verweisen]. A sidókat mutatták ezekre, de minékünk továbbra is kel néznünk (Pázm: Kal. 492). Az egész derée szent írás, ezac egy atya isteure mutat minket (Vallástétel iij). Minden napi szükségem arra mutat táplálásomra, öltözetemre, nyugaztaló ágyamra (Fal: TÉ. 771). Azokat mondhattyuk szorgalmatos embereknek, a kik holnapra nem mutatnak (Fal: UE. 394).

[Szólások]. Tudóst tanítasz, farkasnak mutatsz tserét: aquilam volare doces PPBl. Farkasnak mutatz erdőt: doctum doces (Decsi: Adag. 9). Mégis, de nem sokan kik ellenünk járni vannak, es mernekis fogokat mutatni (Zrínyi: ASyr. 27). Nyilván éneklem ezt egynek, itt van tudd meg még is kinek, igy kell fügét mutatni (Amade: Vers. 54). Ha ki a forrásbúl untig ivot, hátat mutat néki (Fal: UE. 364). A szemetek mered és kettőt mutat, a nyelvetek böbög és akadékoskodik (Fal: NU. 308). A király felette mutatta magát az özvegyhez (Kónyi: VártaM. 3). Hallád bátia, karónn mutaecz te tar variat (Bal: CsIsk. 87). Vak mutat utat a szemesnek (GyöngyD: Char. 331). Istennek kiáltkeppen való zerelméeben vannak ha mindönöstöl vizzát mutatis ez velag (Beythe: Epist. 231).

[Közmondások]. Egy fecske tavaszt nem mutat (Pázm: Kal. 719). Adj szállást a tótnak, majd határt mutat (Fal: Jegyz.).

be-mutat: offero, exhibeo, estendo MA. offero Káldi: Bibl. 241. [einführen, vorstellen, präsentiren, darbieten]. Be mutat mynket atya istennek (CornC. 3). Ywthwan dychőseeges zent haromsagnak eleyben, howa wr Iesus bel mwtataa es yelentee nagy tyztősseeggel (ÉrdyC. 492). Az basának bémutaták, „kavorokhoz ment volna“ őt úgy béárúlták (RMK. III.91). Fejét derekátul így elválasztá, üstökét ragadá, tálban hagyitá, király leányának el-beiktatá, leány az ő anyjának bémutatá (RMK. VII.7). Bathor az w embere wynne be chazar porthayglan, ozthan the k. mwtatnak be az bassaknak (LevT. I.23). Hogy bé mutathassa a többivel ennek-is érdemét az isten előtt (Fal: NU. 317).

bemutatás: [oblatio; aufopferung]. Christusnak a keresztfán maga bemutatásárul (Pázm: KT. 443).

el-mutat: 1) [abweisen]. A tőb segitségeket is mind elmutata mert Ecius eszt gondolá: Atilának meg szeget immár à szárnya (Helt: Krón. 18). És efféle beszédeckel el mutatác à császár kőuetit (100b). **2)** [demonstro; weisen]. Az te catechismusodis el mutattya idvősségedben valo utadat (Zvon: Post. II.211).

elő-mutat: profero, praesento Kr. [vorzeigen, zeigen, darbieten]. *Szőrén előmutatja: verbotenus in specie ostendit, snis coloribus depingit MA. Byzonsagot tevnek es ez azzony allatot egessegben eleue mutatak byzonsagual (MargL. 155). Előwe mwtataa magaat (ÉrdyC. 593). Elő mutattac magokat az artatlan magzatoc az ő sirasockal (Tel: Evang. I.138). Az ő egész indulattyát elő mutattya az bolond: totum spiritum suum profert stultus (Kár: Bibl. I.621). Az mynt az dolognak esety magat elew mwtatya (Ver: Verb. 216).

elöl-mutat: praemonstro MA. [vorherzeigen]. Elől mutató: praemonstrator C. A régieknél profétát elólmutato jegy volt (Illy: Préd. I.108).

föl-mutat: eleve Kr. [aufweisen, vorzeigen]. A darabánth János lakadalmán egy köböl bort mutathattunk fel (Nyr. XIV. 459).

föl-mutatás. Wr ffel mwtatasanak ydeyn [a mise alatt] (ÉrdyC. 638. 299b).

ki-mutat: exhibeo C. manifesto, ostendo MA. [zeigen, vorzeigen, verraten]. Hol el-búvik, hol ki-mútatja magát: stella nunc delitescit, nunc se aperit PPl. Lássuc meg ha ki mutatta magát az szőlő szem: videamus si floruit vinea (Kár: Bibl. I.634). Az Christus halálánac ereje, az melly kimutatta magát nagypénteken (MA: Scult. 456). Az bor ki mutattya emberből, az mi benne vagyon (Zvon: Post. I.880). Nem titkolták, hanem ki-mutatták vólna magokat (Pázm: Kal. 728). Mikor a szabó meg-íiti az asztalt, az olló ki-mutattya magát (Pázm: Préd. c2). Ki mutattam heában való kouályogástoknak és téuelygésteknek hamisságát (Bal: CsIsk. 415). A melly kimutatná, hogy nem a hívság, hanem a böcsülettel teljes illendőség egyengetett légyen rajtok (Fal: NA. 193). Emebben az éles gyors elme mutattya ki magat leg inkább, amabban a bátor vitézség van elől járóban (Fal: UE. 383). Izre törik a tükröt, mert ki mutattya a rutat (485). Ez Alsó-Németországból való, amint hiteles bizonysági, sőt nyelvjárása is kimutatják (Fal: TÉ. 734).

kimutatás: manifestatio, ostensio, exhibitio MA. [das zeigen, bezeichnen]. Joram az ő attianak ki mutatasabol regnala (Szék: Krón. 33).

mëg-mutat: 1) ostendo, monstro, commonstro, designo, declaro, praesento C. [zeigen]. Mégmutatá ő napanac: ostendit socrui suae (BécsiC. 5). Mutassad megh kyth valaztottal ez kettő kőzzől: ostende utrum elegeris ex his duobus (JordC. 709). Vr istentevl volt ev neky meg mutatuan (MargL. 42). Nemely evzvegy azzonnak ev almaban illyen latast mutata meg (DomC. 5). Az eedes wyya, kywel Cristust meg mwtatta vala (ÉrdyC. 526b). Ygaz yteeletyt meg mwtatta [kinyilvánította] (574). Kenessen találtatnac, kikben az igaz hit meg mutatnáia az ő ereiét (Dáv: KKer. 68). Mikor à gabonának gyümöltse meg mutattya magát, azonnal meg arattya (Kár: Bibl. III.35). Meg mutattya ez világi ioknac hijába valosigát abbol, hogy (Kár: Bibl. I.626). Az mindennapi probálatis megmutattya (MA: Scult. 466). Nem akarták hinni az sz. háromságot, hanem-ha nékik az irásban megmutatnák (Pázm: Kal. 798). Fogváu jóbkezét, bé viszi más kamarába, és ott meg-mútattya Sándornak tulajdon képit a hártyán (Hall: HHist. I.62). **2)** demonstro C. [beweisen, bezeugen]. Az Arianos eretnekőknek meg mutata az ő hamossagokat (DebrC. 120). Ezt okossagh es byzonitya es meg mutatia (VirgC. 29). Zalakuánál egy szép öreg kőrítet város volt, mellyet megmutattyác à régi fondomentomoc (Helt: Krón. 71). Az mi vitezinkes az isten nepenec ellensegin mutatnaiac meg ereieket (Tel: Evang. I.178b). Rővideden csak azt akartam megh mutatnom, hogy az igaz hit szűkséges az üdvősségre (Lép: PTük. III.191). Mutassadsza meg, hogy papaban tőlt legyen be az, hogy magát fel emelte minden felet (EsztT: IgAny. 420). A papista vallás régiségét igazábban nem mutathatta meg (Matkó: BCsák. 53).

mëgmutatás: 1) [monstratio, indicatio; das zeigen]. Jegynek meg mutatasa (VirgC. 120). **2)** demonstratio, declaratio C. [beweis]. Az ygaz penitencia tartasnak meg mwtatasara (ÉrdyC. 581). Megmutatásra, megprobálásra citállya az dolgot (MA: Scult. 19).

mëgmutatható: monstrabilis C.

mëgmutató: demonstrator C.

Mutatás: monstratio C. monstratus, indicium MA. [das zeigen, weisen]. Mutatás-képpen: demonstrative C. (ÉrdyC. 182). A

mathematicai. mutatással tanúlandó tudományoc: mathematicae disciplinae (Com: Jan. 163). Ez mutatással [képlettel] csudálatosképpen jelentetik (Illy: Préd. I.60).

áldozat-mutatás: [sacrificatio; opferung]. Testedet, lelkedet híven reám bizzad, hogy e-képpen méltán járúlhass az áldozat mutatáshoz (Pázm: KT. 441).

elme-mutatás: ostentatio ingenii Kr. (Ben: Rithm. 158. Kr.).

kedv-mutatás: gratulatio MA. glückwünschung PPB.

kép-mutatás: hypocrisis C. Ez nem zenuedes volna, de képmutatas (VitkC. 54). Keuelseget ielentetem kepmutatasomal (VirgC. 8). Szégyentelen képmutatásokrol keveset szollyunc (MA: Scult. 409b). Az kepmutatás hizelkedőség felőtte igen nevekedic és szaporodic (937). Mikor ember valakit az nyilvánvaló képmutatásban kap (1000). Képmutatásképpen majmoskodnac (Zvon: Post. I.474). Ezeket pedig nem hazugúl, és képmutatásból, hanem értelmek és itéletek igazságával mondották (Pázm: Préd. 60). Mindenek felett gyülölöm a kepmutatást (Fal: NE. 39). Cynthia egy londrai aszszony, a város szentinek tartatott maga idejében, mert jól forgatván magát a pharisaeusok iskolájában, derekassan tudot a kép-mutatáshoz (Fal: NA. 176).

maga-mutatás: [ostentatio, jactantia; prahlerei]. Valamy magad mutatassert vagy keuelsegert (HorvC. 249).

szin-mutatás: hypocrisis SK. [heuchelei, verstellung]. Az mara rendelt euangeliomban szol iduőzitőnc a hamis tanyitoknac el tauoztatasarol, azoknac iuh es angyali szin mutatasokrol es minden kep mutatosagnac el tauoztatasarol (Born: Préd. 462b). Az phariseus, kűlső szinmutatás szerint jó életben él (MA: Scult. 832. Pázm: Kal. 1766. 249. Kr. Matkó: BCsák. 276. Megy: 3Jaj. II.169). Az igyenes erköltsű ember a mesterséges fogásokat és szín mutatást gyülölséges alávalóságnak tartja (Fal: BE. 584).

út-mutatás: [anleitung]. Kiterjeszté isten ezt jobbulásokra mind az tévölgőknek jó útmutatásra (RMK. VI.129).

Mutatható: monstrabilis MA.

Mutató: monstrator, demostrativus, index C. [zeigend, zeiger, deutend, deuter, zeichen]. Az ev testenek kylsev kepe volt ev elmeenek abrazatya auagy mutatoya (CornC. 53). Gombkewtew Janos ez lewel mutato megh mongia kegeknek (RMNy. III.114). Szomoru-oreczamutatok ne legetek (Sylv: ÚT. I.10). Az testi etel és ital az Christusnak czak mutato iegie (Fél: Tan. 414). Mutató ige: articulus demonstrativus (Pázm: Kal. 1766. 880. Kr.). Mutató vassal órákat mutatnac (az órák): gnomine horas ostendunt (Com: Jan. 168).

álom-mutató: [somniorum interpres; traumdeuter]. A tubingai academia theologusi egy levelet irtak, melyben nyilván birdetik, hogy ördög vólt ez a Zwinglius álom-mutatója (Pázm: Kal. 1766. 219).

kép-mutató: simulator, praevaricator, hypocrita C. [heuchler]. Kép, szín mutatóc: hypocritae Com: Jan. 126. (ThewrC. 80. ÉrdyC. 137b.). Tavozzék el innet az hitetlen ember, álnok, ravasz, képmutató és csalárd ember (RMK. VI.259). Ekepen Cain minden képmutatóknac attya (Helt: Bibl. I.B3. Mon: Apol. 409). Örömmel tselekeszi: nem úgy, mint a kép-mutatók: komorkodva (Pázm: Préd. 610). Egyedűl isten tehet bizonyos választást a képmutatok és igazhitűek-kőzőt (Pázm: LuthV. 274). Ecebolius az keresztyének templuma kűszőbe mellé fekűtt, az által menő emberekkel tapodtatta magát és nagy képmutatólan azt kiáltatta magáról: calcate salem insipidum; tabodgyátok [igy] az izetlen sót (MA: SB. 310).

képmutatós: [simulatus; heuchlerisch]. Tanétt az pápá negyven napi bőytnec játékos és kép mutatos voltárul (Zvon: Post. I.473).

képmutatóskod-ik: [hypocritae more ago; heucheln]. Ne tetess, ne képmutatoskodgyál (MA: Scult. 96).

képmutatóság: [hypocrisis; heuchelei]. Az mara rendelt euangeliomban szol iduőzitőnc a hamis tanyitoknac el tauoztatasarol, azoknac iuh es angyali szin mutatasokrol es minden kep mutatosagnac el tauoztatasarol (Born: Préd. 462h). Le vessetec minden gonossagot es minden alnoksagot es kep mutatósagot es minden ragalmazasokat (Born: Evang. IV.374).

kincs-mutató. Kincsmutató vessző: virgula divina MA. Nom.² 73.

maga-mutató: [sese ostentans, jactabundus; prahlerisch, ruhmsüchtig]. Maga mutató keuel emberi tudomány (Born: Evang. I.398).

óra-mutató: index horarius MA. Com: Orb. 156. [zeiger an der uhr].

szin-mutató: hypocrita MA. [heuchler]. Kép, szín mutatóc: hypocritae Com: Jan. 126. (Mel: SzJán. 304. Fél: Bibl. 25). Színmutatók sokan vannak (Pázm: LuthV. 33. Mad. Evang. 316).

ut-mutató: praevius C. index viae Kr. [wegweisend, wegweiser]. Út-mutató kalauz, elől-járó: praevius PPBl. (MA: SB. 264). Útmutató kő (Pázm: Préd. Előb. XVII). Útmutató kalanz (1274. Kr.). Út mutato magnes-kövi szelencze: magnetica pixis (DEmb: GE. 169).

Mutatód-ik: [se ostendere; sich zeigen]. Mindenek úgy mutatódnak, a mint vóltak (Pázm: Préd. 15). Öreg kelis forma állapot mutatódott rajta [a lábomon] (MonIrók. XV.401).

Mutogat: ostento C. [wiederholt zeigen]. Maga mutogathvan: proprio se ostendendo NémGl. 202. Az paraztok kőzőt akar ki is mutogathattia magát: inter indoctos etiam Corydus sonat (Decsi: Adag. 98). Magát Messiásnak, sőt ugyan istennek mutogattya (Pázm: Kal. 663). A kép írók, és faragók ezek gonoszságának abrázásában mutogatták mesterségeket (Pázm: Préd. 91). Magát mutogattya az idő igen havason es szelesen (Kal. 1620. B7). Kezdi mutogatni a kűlőmb-kűlőmb féle szép módjával meg-irt bistoriákat, hogy már (Veresm: Lev. 127). Szemérmét mutogato fajtalan (GKat: Titk. 230). Mintha szököllenék, magát mutogatja (Thaly: VÉ. II.237). Mutogatja ugyan eredetit, de más egyéb kivánatos jó nincsen benne (Fal: NE. 14). Nyilván mutogat reájok és elég fennyen katzagja eőket az értelmes világ (Fal: UE. 381).

[Szólások]. A ritka bőlts meg nem nyugoszik azon, mikor sok tanullatlan elme, maga feledett álmélkodásra veszi dolgát és u j j a l m u t o g a t reája (Fal: UE. 380).

el-mutogat: ∾ Mind az tőbbit el mutogatta nekic (Born: Préd. 16).

mëg-mutogat: ∾ Hogy ezth mondotta vona, megh mwtogataa hwnekyk kezeyt es labayt (JordC. 619). Az elő szamlált példákból sem csigázhattyák ki az szentek imádását és segítségűl valo hivasát, a mint edgyenként megh mutogatom (VárM: ÉgőSzöv. 194).

Mutogatás: ostentatio C. [wiederholtes zeigen]. Az lakodalmac készűleti is csac szűkségre és nem pompára vagy mutogatásra való legyén (Zvon: Post. II.441). Némely szer-tartasok emberi rendelések, az minemüvek mai időben-is az pápa orszagaban: camsak, pilissek, gyertya tartok, szentelt viaszgyertyak es szővednekek, pűnkősd napi fagalamb mutogatas és ala bocsatas, ördög űzés (MNyil: Irt. 132).

maga-mutogatás: [jactantia; prahlerei]. A ruhák ne legyenek maga-mutogatásnak okáért csináltattak (Mad: Evang. 451).

Mutogató: ostentator C.

elme-mutogató: [klügelnd]. Calvinus csak elme mutogató patvarosok találmányának mondgya azt lenni (Pós: Igazs. I.666). Csak az elmeiek mutogató patvarosok találták, hogy oly pokol légyen, melyben az emberek tűzzel kinoztassanak (Lép: PTük. I.35).

maga-mutogató: [sese ostentans, gloriosus; prahlerisch]. Szeles es maga mutogato elmec (Born: Préd. 204b). Magadmutogató sziwel ne adgy alamisnat (547).

Mutogatós: ostentorius C. [prahlerisch].

MUTÁL (kép*mutáló* Beythe: Epist. 78. Kulcs: Evang. 37. kép *vtál*ás Helt: Mes. 183. kép*utál*ás MA.).

[Mutálás]

kép-mutálás, kép-utálás: [hypocrisis; heuchelei]. Zent bekeseg ki mindőn kepmutalast el tőrz (GuaryC. 66). Az atkozot kep mutalas (Nagysz. 305. 355). Twn egi kep mutalast (VirgC. 82). Lewelet irt Janos dyaknak, kepwtalas kepen (RMNy. II.165. Komj: SzPál. 258). Rút dolog à tettettesség és kép vtálás (Helt: Mes. 183). Meg vtalad az aldozatot, kit te poronczoltal vala mert czak kiputalasbol szerezzűc vala (Szék: Zsolt 180). Phariseusoknak keuelysegec es keputalasoc ellen predicalla Christus urunc (Tel: Evang. I.92b). Képmutalásképpen sírva kezd kenyeregni (MonIrók. III.147). Véle meg edgyesűlni ne szégyenlyed: nem képutálásból, mondásnac okáért, hanem valóban (Com: Jan. 201).

[Mutálat]

kép-mutálat: hypocrisis MünchC. 57. [heuchelei].

[Mutáló]

kép-mutáló, kép-utáló: hypocrita MünchC. 23. [heuchler] Ez el'eten nemzet kepmutaloknak dőge (GuaryC. 15. 14). Ne legyetek ollyanok, mynt az keppmwtalok: non eritis sicut hypocritae (JordC. 369). Ne akaryatok lenny zomorwk mykeppen az kepwtalok: nolite fieri sicut hypocritae tristes (JordC. 370. 372). Sokak hamys keepwtalo zeerzetesseegőket tamaztnak (ÉrdyC. 31. 110). Az keepwtalo meg challya ew barattyaat (521b). Ezőnkeppen lezen a kep mutalo (NagyszC. 298. WeszprC. 136). Igaz ember es nem kep utalo (Ozor: Christ. 42) Keepwtalok: hypocritae (Pesti: NTest. 152). Ammit sziuembe kiuanoc, azt mondom beszedemelis te elöted, nem vgán, mint az kiputaloc (Szék: Zsolt 163. 180b) Kép vtalo, vesd ki elözzőr az gerendat szemedből (Mon: Apol. 336).

képutálód-ik: [heucheln]. Itt az-aránt csak képutálódnak a pápisták (Pós: Igazs. II.365).

MUZULMÁN (*muszurmány* Thaly: VÉ. I.183): mahomedanus, ismaelita SI. [muselmann]. Musurman nemzet (Gyöngy: KJ. 52). Soha muszurmány vér nagyobb folyásokkal nem folyt, mint a magyar kard által (Zrinyi: Symb. 22).

MÚZSA: [Musa] (Zrinyi I.9). Muzsám olly gyengén ereszti verseit, hogy Gvarini, ama hires olasz sem ér velem (Fal: TÉ. 772).

MUZSIKA: musica Kr. [musik]. Muzsika szerint éneklő: symphoniacus PP. Hegedű, négy-húrú musika: tetrachordus PPBl. Musica zengés (MA: SB. 331). Dichérik az istent hangos musikával (Zrinyi II.96). Hogy az éneklés egyenlőségét, és kedves musikát ki ne bocsássa (Illy: Préd. I.18). Más musika nem énekeltetik, mint el-ragadom, el-ragadod (Illy: Préd. I.72). Muzsikán is kaptam, de az kar-hegedűnet mikor tanultam volna egy oláh) fattyú barátom ellopá és őszverontá, azután csak flautálni tanultam (Haz. I 218). Az országoknak igazgatásában olly szűkséges az egyeztetés, mint a musikában és az épitő mesterségben a részeknek őszve illettetése (Hall: Tel. 307). A musikárul szólván, nints derék haszna, hang, hivság, hamar mulik (Fal: NA. 78). Különös törvényt szabtak a lantos és kürtős muzsikáról, hogy meg ne ártson (Fal: NU. 268). Tagadhatatlan, hogy mind a néma, mind a szavattyús muzsika igen megindítja a szíveket: una musica briosa eccita la passione (Fal: NU. 268). Musika, tantzika, vigság, hívság, tzifraság, bolondság minden gondok (269). Sok helyen tánczoltak, a muzsika zengett, más helyen ágyuztak, szintugy a föld rengett (Gvad: RP. 107).

Muzsikai: [musicus; musikalisch]. Muzsikai szerszám (Bod: Lex. 193).

Muzsikál: cano fidibus, concentum edo SK. [musiciren]. Muzsikáló szék: pulpitum musicorum PP. Énekes avagy musikáló: musicus Com: Jan. 168. Az ajtó felett vala egy musikáló hely (Kem: Élet. 120). Szárazságnak idején a lakosok oda mennek és ott mind addig énekelnek, muzsikálnak, mig a viz ki-terjed a föld szinére (Hall: HHist. II.260).

Muzsikálás: [musik, das musiciren, spiel]. Olly muzsikálás vagyon a mi gyülekezetünkben, mely a régi romaiaknál sem hallatot (Czegl: MM. 127). Híres vala képe szép ábrázattyának s böltsessége hárfán musikálásának (Gyöngy: Char. 19).

Muzsikás: choraules C. [musiker]. Tántz sipos, musikás: choraula PPl. Nagy költséggel tartatnak a musikások (Czegl: MM. 127. Radv: Csal. III.58). Ha áts vagy, ház éppitésében, ha musicas vagy, hur eggyezésében fárasztod magad (KTör: SzJán. 24). Semmi musikás nem ér aszszonynak szovával (KTör: Assz. 9). A vajda musikásának attunk 1 rókát (MonTME. I.128). Har. madnap múlva nagy vigan musikásokkal együtt, mennek oda az ifjak (Hall: HHist. II.282).

MUZSIKUS: [musicus; musiker]. Duna-balra invitálja, szakmári áldomást jobb borbúl, hogysem bányaibúl igyanak Szalai Pállal, ki muzsikusival appetitust csinál (RákF. Lev. I.71).

MŰ (*mé*hel Gyöngy: KJ. 51. kő*méh*es MonTME. I.175. kő*mé*ves TitkRózs. 179. *mi*el [mű-vel] VirgC. 149. *my*re KBécs. 1582. C7. *mi*beli uo. A4. *miv*re Helt: VigK. 5. *miw* Kár: Bibl. I. 310. *mi*vnec MA: Bibl. I 5. *mű*et Sylv: UT. I. 31. egebek *mű*eltenek, és tű az ű *mű*őkbe kiszen mentetek be 131. kelletvén valami ezüst *mű*heket *mi*eltetnünk MonOkm. IX. 187. *műw* Helt: Hrón 53): **1)** [factum] opus C. opera PP. [arbeit]. Engedelmesseg val es byzonoyt tekelletes mynet: patientia opus perfectum approbat (EhrC. 21). Kyk mywben nem voltanak: impoliti lapides (JordC. 254). Holoth cristusnak kepe embery műnelkűl dychőn yrattatoth (PeerC. 4). Zent egyhazhoz valo dolgot mivet (MargL. 9). Eztendew athal nem lehethewth thwb myek, mynth ez arathas vthan wolth (LevT. I.87). Műnek corűl az kert, zőlők meezesnek őruendnek (KBécs. 1572. A6). Ilo fottara vagot fa műre kello leszen (KBártfa. 1583. Aiij). Paraszt műnű ember (Cvl). Az én feleségem aszszoni állathoz illendő miuet fogad vala: uxor mea ibat ad opus textrinum (Kár: Bibl. I.479). Kic az szent hayloknac mivén munkálkodnac vala (MA: Bibl. I.83). Az vármllvére ne szolgáljunk, csak az saletrom vagy kazány mellett éjjel és nappal legylink szorgalmatosak (MonTME. I.27). Az császár mivére fölmönt kovácsoknak attunk (129). **2)** opificium, artificium PP. artificium Fél: Bibl. 213. opificium; handwerk: mű, miv Com: Vest. 139. Zabo miuet tanvltal (LevT. I.26). Semmi külső mesterséget auagy miuet nem tud (Cis. K). Nagy erdő, bardolni es vadaszni jo, es minden műre: pro quolibet opere et artificio valens (Ver: Verb. 213). Kit műre, kit kalmaságra tanitanak (SzCsomb: Utleir. 91). Sem scholában, sem műre, csak latorságra nevelik a gyer-

mekeket (Ker: Préd. 152). Maradgyanac vagy a mű vagy a kereskedés mellett (Fal: NU. 286). **3)** opus C. fabricatum JordC. 66. [werk, fabrikat]. Czifrázott mű: anaglypha, rakot czifrás mű: emblemata C. Ew attya nagy draga mywet zereztete, ewneky egy feredew hazat (ÉrdyC. 153). Attanı nekyek hath bokor ezewsty kapthoth [kapcsot] terek myweth aranyasth (RMNy. II.57). Mind ez egy mű, egesz es merő aranybol: universa ductilia ex auro purissimo (Helt: Bibl. I. Uu2). Acesei et Heliconis opera: czudálatos mű (Decsi: Adag. 132). **4)** [merces; arbeitslohn]. Űnekiek ęs feienkint egǵ egǵ napi műet adának, mell egǵ denar pinzt tiszen: acceperunt ipsi quoque singuli denarium (Sylv: UT. I.31). Az righiek egǵ denart adnak vala egǵ napi műbe (II.171).

[Közmondások]. Nem mondhatom ezeket a predikátziókat hamar műnek, melly hammas szokott lenni (Pázm: Préd. a4).

arany-mü: [goldarbeit, goldwerk]. Fel-mívelt arany, arany mű: chrysoma PPl. Mynden marhayath arany myweth ezewsth myweth elweztetthe wala (RMNy. II.166). Meg fűzete ezűst es arany műueckel (Helt: Krón. 58). Arany-művet vásároljanak (Bethl: Élet. 364).

csipke-mű. Az asszonyság a legujab' módi formára le tőzött és fel szárnyazott búbokat, kézre valót azon opera s tsipke-műbűl, ntóllyára a kővekbűl és más ráritásbul-is válogat valamit (Fal: NA. 143).

drót-mü. Drótműhöz forraztó lágy nem lehet jobb az tallérnál (Kecsk: ÖtvM. 319).

érc-mü. Réz mívek, értz mívek: aeramenta PPl.

ezüst-mü: [silberarbeit, silberwerk]. Eziist mivek: vasa argentea SI. Arany myweth ezewsth myweth es egyeb marhayath elwezthette wala (RMNy. II.166). Hazat megj lopak, ladayat penzewelj ezesth mywewely elj wywek, jollehet myndgyarast vthannok volthanak emberynk (184). Valami ezüst mire adtunk irást (LevT. II.36). Adéc kezekbe száz talentum érő ezűst miuet (Kár: Bibl. I.425). Ezwst miet atta zalogba (TörtT. VIII. 99).

fa-mü: [opus ligneum; holzarbeit]. Kezdee az zent eegyhazat neezőgethny, kynek rakasaban semy ffa myw nem vala (ÉrdyC. 310).

fazékas-mü: figlinum C. [töpferarbeit].

[kézi-mű]

kézimüves: mechanicus MA. opifex, artifex SI. (Laskai: Lips. 357). Kézi mives mester emberec: opifices (Com: Jan. 132). Kézi műves mesterségek: artes mechanicae (70).

ón-mü. Az mi ón míve az én atyámfiának itt volt, azt adják meg Balay Dorának (Gér: KárCs. III.439).

réz-mü: aeramenta PPl.

szabó-mü: [schneiderhandwerk, schneiderarbeit] (LevT. I.24. 26).

szölő-mü: cultura vinearum Kr. [weinbau]. Egǵ oraiglann voltanak az szőlőműben: unam horam opus fecerunt (Sylv: UT. I.31). Szőlő mivre, bor szűrésre megtanitotta (MA: SB. 199). Mihelyt az szőlőt nem mivelik, és az szőlő mivet el hadgyak: ubi vinearum labores praetermiserint (Ver: Verb. 216).

vár-mü: [festungsbau]. Az várműre Nógrádban Konya István által fizettünk 25 portátúl 61 ft. 25 d. (MonTME. I. 57).

varga-mü: [schusterhandwerk]. Caluinus hasonlettia, az varga mihez az hazassagban valo egyeszűlest (Mon: Apol. 169). Az varga miuet, ha valamelly tudós ember meg akarná irni, soha meg nem irhatná olly értelmessen az papyroson (Helt: Arithm. O3).

vas-mü: [eisenarbeit]. Az ezűst pohárt vassal kolompozzák, az arany edényt vas-mível czifrázzák, kiből az io bort neha gőghgel iszszák de annak tővét csak vassal kapállyák (Szentm: TFiú. 22).

Mübeli: [werk-]. Mibeli fat mastan vagnia kellező leszen (KBécs. 1572. A4).

Müvecske: opusculum C.

Müvel, mivel, miel (bűnt *műel* Born: Préd. 252. *myhel*te LevT. I.63. *mívöl*te földjét Gvad: Hist. 10): **1)** operor C. laboro MA. [arbeiten]. Megielente neki kinel mvelt volna: apud quem fuisset operata (BécsiC. 5). Egy ember maragion ot asonal, kapaual, ky mingiarast myelhessen (RMNy. III.54). Radna Bánya, holot elein negyuen ezer bányász műuelt nagy haszszonnal (Helt: Krón. 6). Eliőuenec mind à bőlchec, kic à szent helnec műuén műuelnec vala (Helt: Bibl. I. Tt4). Mennyel, műuely az szőlőmbe: vade operare in vinea mea (Helt: UT. F4). Nem mentenec az istennec szőleiebe miuelni (Tel: Fel. 77). Kűldgy énnékem tudós mester embert, ki tudgyon mivelni mind aranyból, ezűstből: qui noverit operari in auro, et argento (Kár: Bibl. I.377). Bőlcz mester vala az faragásban, szővésben és mívelni kéc, veres vagy fejér selyemből (MA: Bibl. I.85). Az ő mesterségén való vólt, tudni-illik sátor csináló, nála lakék és mível vala (Mad: Evang. 560). **2)** facio C. efficio, elaboro MA. [machen, tun]. Continuo: állhatatosan mívelek C. Immel-ámmal mivelni: agere oscitanter PPl. Yme az te tanoythwanyd myt mywelnek, kyt nem ellyk tennyők: faciunt, quod non licet facere (JordC. 388). Atyam bochasmeg ezőknek, mert nem tuggyak, myt mywelnek (KrizaC. 21). Akar myt mywellyen ember, yo nem lehet (ÉrdyC. 393). Rablasth mjwel (LevT. I.226). Mwkat myelne (LevT. II. 1). Most is mit mielt rajtam (22). De mind az altal akarattokat műuelyiűc (Helt: Bibl. I. Q4). Ez a philisteosokon minden veszelt mijele (Szék: Krón. 25). Ő bennöc nag soc epületököt miele (219). Isten mit miel velem (Born: Préd. 252). Senki tanaczot nem adot neki mit kellien mielni (Mel: SzJán. 3). Nem műuelhecz te bűnt (145). Igen ockal miely akar mitis (Kal. 1582. Bv). Az fegyhetetlen élet miueli azt, hogy az istenhőz kőzel légyűnc (Kár: Bibl. I.639). Miért nem miveled a mit tanitasz? (Pázm: Préd. b4). Edgy árgumentomot hőmpőlyitec elődben, lássad mit mivelsz néki (Ker: FelsK. 94). Iszonyu vérontást kit ketten mivelnek (Zrinyi I.54). Lengyellel azért nints mit mivelnünk (Zrinyi II.167). Néha a prédikátorok vétkeznec és a szo hivatallyát nem mivelik (Illy: Préd. I 81). **3)** excolo C. [bearbeiten, bebauen]. Ember sem vala, ki a főldet műuelneye: qui operaretur terram (Helt: Bibl. I. A3). Mivellyed te a főldet neki (Káldi: Bibl. 273). Az vadon erdőket, cseréket nem mivelik az emberek (Szathm: Dom. 188). Boldog csendességben te mivelsz főldeket, és danolva kapálsz sok fürtös tőveket (Orczy: KöltH. 49).

ki-mível: elaboro, efficio Kr. [ausarbeiten]. Vadaknak niers beorej, mellieket meg ki nem miueltenek (KolTört. 327).

kimiveletlen: [nicht ausgearbeitet, unverarbeitet]. Kimiveletlen beoreoket vennenek (KolTört. 327).

mëg-mivel: **1)** exsequor C. elaboro, efficio MA. [tun, machen]. Meg-míveled-é azt, vagy nem? hoccine agis, an non? PPl. Aszt akarіuk, hogy a mit kérendűnc, meg műuellyed: volumus ut quodcunque petierimus facias nobis (Helt: UT. M.1). Meghadiá, hogy meg áldoznák az áldozatokat és megműuelnéc az ő isteni szolgalattyokat (Helt: Krón. 17). A Christus sok czudakat tőt, hat eztis meg művelheti, hoǵ test szerint az vaczorabau mindenűt ielen legien (Fél: Tan. 413). Valamit mondasz

énnékem, meg miuelem: quidquid volueris, dabo tibi (Kár: Bibl. I.141). Az czudákat megmivellyed: facias haec miracula (MA: Bibl. I.52). Annyi számu sing vásznat megmielek, de ugy kevés lenne (Évk. XIII.64). Az magyaroknak nagy okok volt ezt meg mivelni az föltámadást (TörtT. 1878. I.11). **2)** excolo MA. [bearbeiten, bebauen].

mëgmivelés: **1)** executio C. [vollzug]. **2)** cultura MA. [kultur].

mëgmivelő: **1)** exequens, executor C. **2)** excultor MA. [bearbeiter, -bauer].

Mivelés: **1)** operatio, subactio, opera C. [arbeit]. **2)** cultio, cultus, cultura C. [bearbeitung, bau, kultur]. Georgicus: mező mívelésére való C. Kert művelés: horti cultura Com: Orb. 90. A kerteknek művelésérõl: de hortorum cultura Com: Jan. 70. Mivelés nélkűl valo mező (VSzentely: Pat. Előb. 7).

Művelésëcske: opella C.

Miveletlen: **1)** incultus C. [unbebaut]. **2)** Miveletlen kő: impoliti lapides (JordC. 304).

Mivelkëd-ik, ¦művelkëd-ik: operor EhrC. 44. laboro 54. ago 67. [arbeiten, tun, handeln]. Ew kezeyuel myuelkedny: operari manibus suis (117). Még monga, mit mѵuelkédeéd kellesée: dicet tibi, quid agere debeas (BécsiC. 6). Penitenciat műuelkeggetec: poenitentiam agite (MünchC. 19). Műuelkettec hamissagot: operamini iniquitatem (26). En istenem, mencz meg engemet bȏnesȏk kezebȏl es tȏrnen ellen műuelkedȏnek kezebȏl (AporC. 22). Myden ember mielkegiek wmagaert (VirgC. 120). Ha vg mielkedendel, mynt ilyk (133). Az ygyeenek myvelkȏdȏy: effectores sermonis (JordC. 833). Mykoron myndezek es ezekhez hasonlok myelkettetnenek ez zent zvzben (MargL. 27). Istennek ereje mielkevdi a chodakat (DomC. 76). Latuan hyv kereztyenek,˙ myelkevttetny auagy lenny jozagokat auagy chodakat (151). Ilayaban myelkevttetyk az jo, ha az . . . (CornC. 56). Az atyaffywy zeretet gonozt nem mywelkȏdyk: malum non operatur (ÉrdyC. 79). Alnaksagnak myelkewdewy (Pesti: NTest. 152). Ninczen, ki iot műelkegyik (Sylv: UT. II.7).

Mivelkëdés: factum EhrC. 69. actus 100. gestus 140. opus Sylv: UT. I.7. [tat, handlung, werk]. Zent Ferencznek mynelkedesi: facta S. Fr. (EhrC. 69). Tű io műuelkedesteket: opera vestra bona (MünchC. 21). Vr minden mielkedesiben zent: dominus sanctus in omnibus operibus suis (DöbrC. 211).

Mivelkëdet, művelkëdet: **1)** cselekedet Kr. actus EhrC. 1. operatio 110. [tat, handlung]. Bűnȏs műuelkedetbeliec: publicani (MünchC. 23). Ki megen ember ȏ mѵuelkedetere (AporC. 67). Jomivelkȏdet: benefactum (DebrC. 67). Choda mywelkȏdet (ÉrdyC. 506b). Lelkem en meg nem nihaztam iozagos mielkedetekel (VirgC. 11). Teneked io mielkwdeteknek gymwlczet teremty (66). Lasad istennek nagi chodalatos mielkedetet (85). Anya zent egyhaznak kezey io mywelkedetlnek myrrayath zyreenek (ÉrsC. 219). Műelkedet: opus (Sylv: UT. I.17). Meg ferteztetenec az ȗ czelekȏdetȏktȏl: es paraznalkodanac az ȗ mielkȏdetȏkbe (Szék: Zsolt. 111). **2)** [opus; werk]. En kezeimnec mѵuelkedetire: ad opera manuum mearum (BécsiC. 37). Meńńek te kezeidnek műuelkedeti (AporC. 64). Aldyaathok wrnak myndeu myvelkedethy wrath: benedicite omnia opera domini dominum (FestC. 32). Te miuelkedetid vagwnk (TelC. 257). Te viaidnak mivelkedeti: opera digitorum tuorum (DöbrC. 9).

[Mivelkëdtet]

vissza-mivelkedtet: [das entgegengesetzte tun lassen]. Ygaz eghesseguelkwl mywelkeded azokat, en [a sátán] ez yozagokat weled wyzza mywelkettettem (ÉrsC. 530b).

Mivelő: **1)** efficiens C. operator, laborator MA. [arbeiter, macher]. **2)** cultor C. [bebauer].

kő-mivelő: [juwelier]. Kalmárok, gazdag kȏ-mivelȏk (NótPM. 8). Ötvȏsȏk és drága kȏ mivelȏk (31).

mező-művelő: ruricola C. [landbauer].

Műveltet: [facere jubeo; tun lassen, vollziehen lassen]. Azert műeltette az nagy soc gyermetskeknec gyolkossagit (Born: Préd. 52).

Míves, müves: **1)** operarius C. [arbeiter]. A műuesec keuesec: operarii pauci (MünchC. 30). Melto az mywes bw eeteleere: dignus est operarius cibo suo (JordC. 382). Myweseket wynny ew zelȏyeeben: operarios conducere in vineam suam (ÉrdyC. 130). Egy nemynemy ember zewlewt palantala, ees azt helyheztete myesek kezebe: elocavit eam agricolis (Pesti: NTest. 167). Sok az aratni valo ilet, de keues az míves nip: messis multa, operarii autem pauci (Sylv: UT. I.15). Kiméggyen miveseket fogadni az ȏ szȏlejébe: exiit conducere operarios in vineam suam (MA: Bibl. IV.21). Amaz evangéliom szerént három, hat, kilentz és tizenegy orán szólitot az szȏlȏ gazda miveseket az ȏ szȏlejébe (Alv: Post. I.583). Igy küldettetünk, mint mivesek az ȏ szȏlȏjébe (Illy: Préd. I.272). **2)** artifex [handwerker]. Műueseknec műuy: factura artificum (BécsiC. 198). Hẘ ez azon mywes vala: ejusdem erat artificii (JordC. 769). [A házon] ket ablakot hattak a miuesȏk (DebrC. 11). Tȏséres vagy miues polgárok (Bal: CsIsk. 32). Miues vagye, vagy szanto ember (Agend. 104). **3)** operosus C. [arbeits-, werk-]. De ezeket az isteneket csac munkás és míves napokon tisztelteték (Prág: Serk. 492). **4)** cultor, elaborator MA. [bearbeiter, bebauer]. **5)** [efficiens; wirkend, tätig]. Minden míves, avagy mivelȏ ok, dolog, bizonyosvéget teszentȏl mivelésében (Komár: Imáds. 85).

ács-müves: [faber; zimmermann]. Ácsműves ember (Vajda: Kriszt. I.363. MF).

apró-müves. Aprómüves czigányaimmal megrakaték egy bivalytaligát [épitésnél] (Bethl: Élet. II.237).

arany-müves: aurarius, bractearius, bracteator C. aurifaber Com: Vest. 56. [goldschmied] (Kal. 1582. Fv3).

áros-müves. Egy szegény árasmíves ember, a ki kedvében az istennek elhalálozott, menny felé mégyen (Fal: NE. 33). Igazságtalanság az aros-műves-kereskedȏ-embereket nem egyébbel jutalmazni, hanem motskos szitkokkal (Fal: NU. 289).

érc-mives: faber aerarius MA. [kupferschmied]. Vas és ertz miueseketis fogadánac: conducebant fabros ferri et aeris (Kár: Bibl. I.394). Értzmives˙mester: artifex aerarius (MA: Bibl. I.311).

ezüst-mives: faber argentarius MA. [silberarbeiter].

fa-müves: [zimmermann]. Fa míves ács, bodnár: faber lignarius Com: Jan. 103. Major: Szót. (Káldi: Bibl. 270. TȏrtT. XVIII.264).

gyapjú-mives˙: lanifex Com: Jan. 187.

gyürü-mives: annularius MA.

kö-míves (*kyw myves* RMNy. II.174. *kimives* RákF: Lev. IV.577. *kȏműues* DecsiG: Préd. 9): lapidarius, caementarius C. murarius; maurer Com: Vest. 137. Kȏmives, kȏ-fal rako ács avagy kȏ farago: faber murarius sive caementarius Com: Jan. 102. Az kewmyesnek atham egy hordo borth (RMNy. II.14). Az kew myweseknek es kewfaragonak megh fyzessetowk walamenyre (III.75). Ha magva nem szakadt az kȏmíveseknek, ugyan hozzá kezdetek (LevT. II.205). Mind téglavetȏt s mind

penig kőműveseket tanittasson kegyelmetek (MonIrók. XXIV. 53. GKat: Válts. I. Előb. 21).

szabad-kőmives. Azt mondgyák: Hogy ők frey-maurerek, magyarúl szabad kőmivesek, mert az ő mesterségek igen szabados, és szabadnak-is neveztetik (Biró: Préd. 4).

mezö-müves: szanto vető; agricultor Major: Szót. [landmann]. Mező mies felteti hasza nepet (KBécs. 1572. B7. Beythe: Epist. 201). Mezző miues omber: agricola (Kulcs: Evang. 488).

ón-müves: plumbarius, stannarius MA. PPBl. blei- oder zinnarbeiter PPB. Az on müvesekről végeztük ezt, hogy fontyát a kész ón művnek adgyák harmintz két pénzen (TörtT. XVIII.232).

óra-müves: [uhrmacher]. Felséges tudomány, nincs ám nagyobb ennél, nagyobb ez az óra-müves mesterségnél (Gvad: RP. 22).

réz-mives: aerarius MA. faber aerarius Land: UjSegits. II.244. Kolompáros, réz mives: kupferschmied KirBesz. 150. (Káldi: Bibl. 300. Hall: HHist. II.76).

sár-müves: plastes PPBl.

szántó-müves: agricola JordC. 841. [landmann]. En vagyok byzon zelew thw es en atyam zanto mywes (JordC. 680). Az nemes zantho mywes varya hw feldeenek haznath (841).

szölö-mives: vinicola, vinitor, cultor vineae C. Kr. [weingärtner] (RMNy. II.51). Monda a zewlow myesnek: dixit vinitori (Pesti: NTest. 151. Sylv: UT. I. 115. Helt: Krón. 83. Mel: SzJáu. 95).

szőr-míves. Szőr míveskről: ezek az gyapjúnak mázsáját vegyék fl. 2. (ErdOrszgy. II.382).

üveg-míves: fenestrarius, vitrarius Kr. [glasarbeiter, glaser]. Az üveget fúvással tsinállya az üveg-műves (Pázm: Préd. 621).

vas-míves: faber ferramentarius MA. [eisenarbeiter]. Kouacz, es vas mives nem talaltatic vala (Mel: Sám. 26). Vas és ęrtz miueseketis fogadáuac: conducebant fabros ferri et aeris (Kár: Bibl. I.394). Az vass müues az kementzénec heuségéuel viaskodic (I.677).

zsindëly-mives: [schindelmacher] (RMNy. II.143).

[Miveskëd-ik?]

Miveskëdés? Kedves üdők, az mellyeket nagyságod akkori gyenge iffiúságában bajnok-társai között dicséretes miveskedése [olv. mivelkedése?] által maga dücsőségére virágoztatott (GyöngyD: RK. 148).

N.

NABÁT: [attende; gib acht]. Buda most végháza az Terekorszagnak, herdo helyött ott nabatot kiáltnak (RMK. III.297. Balassa: Ének. 240).

NABLOM, NÁBLUM: [nablium; harfe, laute]. Nablomba es tíz huru kintornaba inekelétec neki (Szék: Zsolt. 29). Énekelnek vala cymbalmokkal, náblumokkal, hegedűkkel (Nógr: IdvK. 22).

NABRÓ: [?] Könyörögjünk, hogy nabróra ne jussunk (RMK. III.307).

NÁD: arundo, canna, calamus, donax C. MA. rohr PPB. Nádból való: canneus; nádtermő: arundifer; sok nádú: arundinosus; nád szabású: arundinaceus C. Egyiptomi nád, mellyből papirosat hántottak: biblos; égyiptomi nád-termő, hozó, mellyből a papirosat hántották: papyrifer PPBl. Vetenec nadat ő iogiaba (MünchC. 68. 35). Megporchad a nadnak vadayt: increpa feras arundinis (AporC. 17). Fel ada nadon ő neki es zaiahoz illeti (WeszprC. 109). Nad adatic kezebe ő galazatfara ea novetsegere (VitkC. 81). Az ev zent feyet veryk vala az naddal (CornC. 216). Az réten és nádon Miklós budosik vala (Ilosv: Toldi 3). A nadnak az testbe es körmök ala valo giagdosasa keserit (Mel: SzJán. 396). Ammely ember az nádhoz támazkodic, be megien a nád az ő markába (Mel: Sám. 441). De lassuk Carolinac töb nád kopiait (Vallást. SsiiijV). Mi látni mentetik ki a pusztába, széltűl hajtogatott nád látni-e (Pázm: Préd. 21). Az nádbol szálakat csinálván, az folyo vizen által hajokázának (Forró: Curt. 745). Siriai nádat rá hajtá keménnyen, de chudánal látá el törve az földön (Zrinyi: ASyr. 122). Mint az lángos harap, ha nádban ütközöt, oly kegyetlenségben Zrini most öltözöt (278).

[Közmondások]. Az ki az nád között ül, ollyan sipot czinál, a minemüt akar (Decsi: Adag. 99).

tengëri-nád: [arundo Indica; meerrohr]. Vtik vala feiet tengeri naddal, hogi a tőuissek helieb menenek az ő feieben (WeszprC. 89).

tói-nád: calami, jungi *palustres PPBl. [binse].

Nádas: **1)** arundinosus MA. rohrig PPB. Nádas hely: cannetum, arundinetum MA. Keet zeztrak zoktak vala evlny nemely hytnan nadas hazachkaban es sevtnek vala tykot (CornC. 238). Sok mocsáros helyek, nádas rekettyeség, csátés és zsombékos, elterjedő rétség (Gvad: Orsz. 102). **2)** arundinetum C. MA. rohrbusch PPB. Gallyac, nádaszoc égnec (Göres: Máty. 16). Futosnak idostova az igazak mint szikrák a nádasban (Mad: Evang. 264). Ha valami félelem volna, bevihetnék az nádas közzé, ott napolhatnának vélle (MonIrók. XXVII.238).

Nádasos: arundinosus C. [rohrig].

Nádasság: [arundinetum; rohrbusch]. Noha sötét volt, víznek janchárság gázolua indult mint sok sűrű nádasság (Zrinyi: ASyr. 117).

Nádi: arundineus, canneus MA. röhrisch PPB. *Nádi bika: bulteo PPB. A sárganádi kozákok behódoltak (MonIrók. VIII. 170).

NADÁLY: hirudo C. sangvisuga MA. egel, blutsauger, blutigel PPB. Nadály, vér-szopó: hirudo PPBl. Ez vérszopó nadályok az ő alattok valókat mind az tetemekig megnyuzzák és veléieket csontyokból is ki szivják (MA: SB. 118). Felettébb ártalmas állatotskác: balhác, szunyogoc, nadályoc avagy vér szopókác (Com: Jan. 42). A nadály, pióka, szopóka szopja a vért (Com: Orb. 69). A nadály vér szipo (ACsere: Enc. 221). Kevés értékedet ki-szíjta a török, mint a vér szopo nadály (Paskó: ESir. G).

fekete-nadály: *solidagium, solidago, consolida PPBl. [schwarzwurf]. Fekete nadály gyökér: consolida PPBl. Fekete nadály fű, a leuele, viraga mint az őkörnyelwnec, atratzélnac (Mel: Herb. 153). A földi bottzának gyükerit, fekete nadálnak gyükerit, roz lisztet meg kell melegíteni (OrvK. 2).

kissebbik-nadály: bellis minor; masslieben Mel: Herb. 136.

köves-nadály: [consolida; schwarzwurf]. A pásintos fűhöz számláltatnac: tik hur, vad varádits, fekete nadály fű avagy köves nadály (Com: Jan. 24).

nagy-nadály: consolida major; wallwurz Mel: Herb. 153.

Nadályos: [hirudinis; blutigel-]. Pervenit (meta) ad pratum ad unum stagnum nadaliusto dictum 1317 (Abaúj vm).

NADÉR. *Fris nadér: sector escarius, mensarius, escarius carpus: vorschneider PPB.

NÁDOL: ferrum induro SI. [stählen]. Vöttünk egy sing vasat az salétromosok vas lapátja nádlani (MonTME. I.83). Alaj béknek kardja vérrel nádoltatott (Kónyi: HRom. 40).

Nádolás: ferri induratio, firmatio Kr. [das stählen]. Egy csoroszla nádolástól 21 d. Egy fejsze nádolásáért, ha a kovács ad aczélt 24 d. (TörtT. XVIII.263).

NÁDOR(ISPÁN): comes palatinus MA. Erdélybe bocsátá hamar két szolgáját, Pozneszti püspököt és egy náderspányát (RMK. III.12). Az te vén Nádasdy Thamás házas társod nádorispán (Nád: Lev. 9. 11). Eféle fogyatkozások vétke mind az naderspán hozzá-látatlansága miá eshetnék (MonIrók. III.133). Ngs grof Thurzó György Magyarország nádorispánja (LevT. II. 190). Veselényi Magyarországunknak lesz nádorispánnya, bűségét a spanyol-király is kévánnya (GyöngyD: MV. 128).

NÁDRA (*madra* Com: Jan. 118. PPB. *mátra* Misk: VKert. 504): **1)** matrix, uterus; gebährmutter PPB. Madra fű: matricaria MA. Has, méh, nádra: uterus PPBl. Az azzonyallatoknak nadra betegsegeknek kenyesere haznos (Frank: HasznK. 15). Az basalicom az azzonyembernek matraiaban valo nyalas torbat es enyves nyalat tisztit (BeytheA: FivK. 41). A magzatot méhében, mádrájában viselő aszszony sockal többbet cselekeszic mint a férfiu (Com: Jan. 118). Szegény feleségemnek súlyos betegségének nemei, elsőben hagymáz, azután nádrájával való sok kinjai (TörtT.² III 410). A halaknak is vannak nemzésre való tagjaik, ugymint: tűdejek, golyójok, méhek avagy mátrájok (Misk: VKert. 504). A nádrának bontakozása az aszszonyokban (PP: PaxC. 8). **2)** [menstruum; das monatliche]. Nadra auagy a ho szam, a mely aszonyalaton meg al (Frank: HasznK. 35).

NADRÁG (*nagdrág* Nom. 20. *nagydrág* Helt: Háló 145. Com: Jan. 99. *nagrág* Szék: Krón. 9): braccae, caliga, femoralia, subligaculum C. hose, kniehose PPB. Nadrág, harisnya: bracca PPBl. Nadrág hasitékja: fissura, rima calligarum; nadrágkötő: adstrictorium lorum caligarum PPB. Monda az angyal: Ewedezyel be es vond fel the nadragodat (JordC. 749). Kel fel hamar, vond fel te nadragodat (ÉrdyC. 444). Egy napon az ewrdeg neky yelennek egy ewltezet kyral keppeen, kynek feyeben wala korona es labayban aranyas nadrag (ÉrsC. 350). Ez talala leg elöszört a ferfiaknac az nagragot (Szék: Krón. 9). Ackoron elö iö a henger fekete vászonból czinált szoros nagydragba es kortzouágyba (Helt: Háló 145). Szödöries materia egj nadragnak (RMNy. III 6). Lőrincznek az maradékot nadrágnak tartom (LevT. II.32). Menyi sing posztó szűgseg az istennek nadrágnak (MesésK 3). Peternek nadraga volt (Gyarm: Fel. 271). Nadrágba és harisnyába, salavária öltözünk (Com: Vest. 83). Bugyogo, lomp avagy nagydrág: braccae seu caligae (Com: Jan. 99). Az nadrághasitékjáig ért a salavári (MonIrók. XI. 353). Zolgamnak Estvannak tartozom egy nadraggal karasyaval (Radv: Csal. III 107). Kezdék kemenczét füttetni, rongyollott nadrághoz zifát mendikálni (Thaly: VÉ. II.82). Az sok folttúl nehéz az nadrágom (Thaly: Adal. I.227). A balba az ő ravaszsága szerint nem marad meg az ingben, hanem a dolmánynak vagy nadrágnak rántzai közzé siet (Misk: VKert. 695). Annyi a sok szükölködő minister és háza népe, hogy tsak isten tudja, kinek saruja nints, kinek nadrága (Bod: Pol. 121).

[Szólások]. A n a d r á g b a k e l l e t e t t b o t s á t a n o m féltemben (Mik: TörL. 244).

alsó-nadrág: [femorale; unterhose]. Gatya, berhe, also nadrag: femorale Major: Szót. 225.

bükkfa-nadrág. Sárga rigó, tarka turó, rezes kalapácsot, bükkfa-nadrág tüdős hurka, mámoros kovácsot (Thaly: VÉ. II. 126).

kapcás-nadrág: [strumpfhose]. Édes magyar nemzetem, minden köntösöd idegen nemzetektől vött: kalpagod, kaptzás nadrágod, paputsod töröktől (Misk: VKert. 229).

Nadrágos: braccatus, caligatus C. [hose habend].

NADRAGULYA, NATRAGULYA (*nagydragula* Mel: Herb. 51. Com: Jan. 26): mandragora, aloite MA. alraun PPB. Nadragulya füve: mandragora C. Mandragóra, natragulya: aloite PPBl. Nagydragula, mandragora neve görögül, azaz elalutofű (Mel: Herb. 51). Natragulya gyökere, mandragora, ha mind az ket fel natragulia benne lezen is, annal iob (Frank: HasznK. 17). A mezei füvec hideg természetűec, mint a laboda, beléndfű, matragulya, nagydragula, kövér portsin (Com: Jan. 26). Mandragora, mellyet magyarabbúl nadrágulyának, vagy nagyfűnek neveznek (Bod: Lex. 32).

NAGY (*nog*sum CodPatr. VI.111. *nog*berk Czinár. *nog*ewsem Wenzel I.26. *nogh* TelC. 238. *noyg*kert CodPatr. VI.423): **1)** magnus, ingens C. grandis, vastus MA. gross PPB. Poss. Nogfalu (ZichyC. I.145). Prope villam Nagfalw (IV.149). Anthonius de Nogfalu (182). Nem vala apro barmoknac es nağ barmoknac zama a küsdedtől fogwan a nağiglan (BécsiC. 43). Latuan a čillagot, öröltenec vala igen nağ örömmel (MünchC. 16). Lelek egy arany penzt, oly nagyot es oly fenest es oly zepet, kit soha ez vilagban nem latam (VirgC. 44). Az nag zaumal ualo zerzeetösöknek zamok (SándC. 1). Oh mel' nağ keserőseg vala ez (VitkC. 76). Az neep, kyt lattwnk, mynd nağ, zalass (JordC. 147). Nagy tyztesseggel el temetee (ÉrdyC. 338). Nagy vagy te isten (551b). Lathyak embernek fyat ely iöwen nogh felsegel (TelC. 238). Meg csudalkozam es nagy csudam lön raita (Mel: SzJán. 403). Rendele az Sandor, hogy nagy mezőre nepeuel ne menne (Ilosv: NS. 7). Az naǵ es az kiczin hituek eǵ czellia vagion (Fél: Tan 290). Czelben egy nagy roppant szentegyházat éppíte (Pázm: Kal.² 790). A nagy fák sokáig nevekednek, de egy óra alatt ki-vágatnak (Pataki: Reg. 179). **2)** [grandis, adultae aetatis; alt, erwachsener]. Nagy-atya, ős: pappus PPBl. Nagytol fogva mind kysdedik az varosnak pyaczara gywlenek (VirgC. 56). Mindön embörökneс, firfiaknak s azzoni állatoknak, kisdedöknek s nagioknak aianlia vrnak ö igaiat (DebrC. 13). Az te nagyatyád az én édes atyám (LevT. II.78). Kicsintülfogva nagyig a fösvénységet és pénz-gyűjtést űzik (Pázm: Préd. 357). **3)** [primus, summus, archi-; der erste, ober-, haupt-]. Joachim a naǵ püspöc jönö Irlmböl Betuliaba (BécsiC. 44). Esmegh az kyral nagyob urakat kylde, mynt annak elette (JordC. 165). Egy nagy nembeli ember (Helt: UT. V6). Nagy aszonyoc (Hoffgr. 274). Nagy napnac orátori új tudományt hirdetnek (Czegl: MM. 30). A közönséges gyülekezet fellyeb való a nagy papnál (uo). Orszag gyülési hivattatnac egyben a fö fö rendekböl, népnec eleiböl avagy nagy urakból (Com: Jan. 142). **4)** [celebris, clarus, illustris; berühmt, angesehen]. Megraktac Isrlnec hazat, hoǵ vallon naǵ neuet Bétlehemben (BécsiC. 9). Zeretwym nagiok mynd az zentekh (VirgC. 42). Az naǵ kyralnak varosa (JordC. 368). Naǵnak hywattatyk menyeknek orzagaban (366). Az ö felsége nagy nevének adjuk az dicsőséget (RákGy: Lev. 200). **5)** [validus, firmus, clarus; stark, hell, laut]. Israel fiay naǵ vuöltessel vuölténec ö utannoc (BécsiC. 43). Vr minden čalard aiakat el vezessen es naǵ zolo ńelueket (DöbrC. 28). Lata naǵ vylagossagot (JordC. 363). Naǵ az te byted (402). Ky ayta nagy zowal (ÉrdyC. 599b). Az mennyey dychöseegnek nagy eerdemeere senky nem mehet, hanem esmegh nagy mwkawal (602b). Az bodog zent Elek kezde utanna naǵ zoual imigen kaiatania (TihC. 23). Hozata yeles organassokat és igen nagy szauo papokat (Helt: Krón. 167b). Kiáltéc nagy szóval (succlamavi) (MA: Bibl. I.37). Az elmult éjjel nagy eső lön (MonIrók. XVIII.93). **6)** [multus, numerosus; viel, zahlreich]. El mentenek nagy ayandeekkal Balaam proffetahoz (JordC. 162). Nagy penzt külde Sandor Hellespontusban (Ilosv: NS. 3). A Theodoric király minden felöl nagy népet gyüte (Helt: Krón. 15). Minden püspök nagy pénzen vészi a pápátul a palliumot (Pázm: LuthV. 30). **7)** [gravis, magni momenti; wichtig]. Tarsy felnek uala, hogy ew vymadsagat meg ne bantanak valamykeppen nagy dolgokert (EhrC. 14). Mierth ezek nagiok iduessegre, az bolondok ehez nem fernek (VirgC. 97). **8)** adjectivis praemissum: v a l d e, m u l t u m MA. sehr, viel PPB. Nagy a i t a t o s s a n tanyttya (Mon: Apol. 1). Nagy a l a t t o m b a n (Lisznyi: Krón. 126). *Nagy a l h a t ó: somnolentus MA. Mi dolog te nagy alható? (MA: Bibl. II.193). Meg álda fiait nagy b e t e g ágyában (Vajda: Jas. 8). Nagy b ö c h ü s nalatoc az telbetetlenseg (Hoffgr. 261). Naǵ b u d o s o elmeuel mondottam meg imačagimat (VitkC. 29). Mikor a nap igen meleg és nagy c s e l e k e d h e t ő (Illy: Préd. II.27). Az varosnak nepet meg vygaztaltak volna nagi d i c h e r e t e s zoual (VirgC. 71). Az ercnek neme regi idöben nag d r a g a vala (RMNy. 46). Az oskolaba akarnek tanulnom, hogi ẃtet nagi e d e s zeretetel zolgalhatnam es diczerhetnem (VirgC. 95). *Nagy e h e-

tő: vorax, edax MA. Nağ ehető vendég: Hercules hospitator (Decsi: Adag. 264). Valaky nagy elyg mer vala ky menny az varasnak kapuya kewl (EhrC. 146). Nagy erőss legyek: musca gravissima (JordC. 22). Nagy erős eskövéssel megmondá (MA: Bibl. I.40b). Nagy erős példák (Illy: Préd. II. Előb. 2). Megjőve nagy fáradva (MA: Bibl. I. 22b). Janos az Christust is czuda nagy fel magaztallya (Born: Préd. 26). Ötet nagy felmagasztaltac (34). Dyczer nagy felseges dyczeretel (VirgC. 14). Nagy felwe, rettegwe monda (ÉrsC. 546). Az ő ertelmeket világoson s nagy fen meg győzik (Pázm: Kal. 2). A leuet nağ fen adom az husa nelkül (Tel: Fel. 4). Az seteet temlecz nagy feenes vylagossaggal bel teleek (ÉrdyC. 337). Az illyen állapatban a tanétó nagy gyakorta megvtáltatic (Zvon: Post. I. Előb. 11). A mi lelkünknec regi ellensege az urnac tiszta buzaja közzé konkolyt hinteget és nagy gyakran tévelgéseket is (Zvon: Post. I. Előb. 8). Nağ gyalázatos boszuság (MA: Bibl. Előb. 3). Az bakoc ha igen észnec nagy gyorsan, ésőt éreznec (Cis. G4). Nagy hálkal és majd sugva berbitelt (MA: Scult. 854). Katheeryna nagy hamar haza siethee (ÉrsC. 467b). Nagy hertelen kiáltatta vala királynac (MA: Bibl. I.384b). Bolondul es nagy hiaba metelkesztec azoc környül (Born: Evang. I.313). Nagi hiuón zolgaluan istennek (DebrC. 190). Nag hizolkődő gondolatok (SándC. 31). Nagy igaz tehát az bölcs mondása (Lép: PTük. I.318). Soha nyeluesb és nagyob ihatő aszszont nem láttam ennél (Decsi: Adag. 248). Nagy ihato torkod az szomjuság miat ég (Megy: Bayle. 110). Nagi yo etkek es borok (DebrC. 197). Nagi yo illatu olay (55). Nagy jó kegyelmesség (EhrC. 46). Nağ io neuen veszem (Istv: Volt. 4). Andrási Péter urnak, nagy jó urannak (GyöngyD: Char. Előb. 1). Kedve szerint frissen vendégeskedik és nagy iól lakik vala (Lép: PTük. I 1). Nagy jozagos mielkeodeteok (DomC. 2). Vala Moyses nagy kegyelmes ember (JordC. 143). Nagy kegyetlen sarkaut bochattata ew reea (ÉrdyC. 337b). Nagy keménny büntetésec (MA: Bibl. I.104b). Nagy késöre meg mondá (Tyuk: Józs. Előb. 17). Nagi keez vala a halalra (DebrC. 62). Nagy kevélyen tettetik, hogy áz üdvösséges tudománynak harmattyával öntözik az isten népét (Pázm: Kal. 304). Nagy kiálthatő: Stentore clamosior (Decsi: Adag. 102). Az föld alatt való erekből az viz nagy könnyen felforrot (MA: Bibl. I.140b). Nagy közel vagy hozzam en istenem mint atya fiahoz (Born: Ének. 264). Futott nagy lélek szakadva (Kónyi: HRom. 116). Az ezekről valo reez meegyen el mynd az nagy magass hegyigh (JordC. 191). Megölni igyekeznec nagy méltatlan (MA: Bibl. V.11b). Ẅ benne vala nag melseges alazatossag (VirgC. 76). Keserüségében nagy merész dolgokat viszen vala végbe (Mik: MulN. 36). Sok ordoytasnak zozattya nağ mezze hallattateek (JordC. 360). Nagy mesze teriedet Christus hire (Born: Préd. 52). Nagymessze elment (Thaly: VÉ. II 77). Az haaznak ablakyn nağ mondhatatlan chodalatos zeep yllat zarmazyk ky (ÉrdyC. 337). Mely zamot embernek ő elmeye czak nagy nehezen foghattya beeh (ÉrsC. 135). Nagy nehezen weetköztem (172). Nagy nehezen rea enghede (ÉrdyC. 340). A sidok nağ ohaitua vartac az hetuenedic esztendőt (Tel: Fel. 21). A szent életnek módját nagy óhajtva kivánják (Fal: SzE. 565). Szabládnak bő soldgya nagy oltsóságossá változott (Balassa: Ének 3). Nagy örömöst meg ebielekőzem az közönseges anniazentegihaznac kedueiert (Zvon: Osiand. B4). Nagy örömest tudná, azt ki cselekedte (GyöngyD: Char. 77). Nagy örömest vöttem (Szentiv: Verseng. 171). Nagy régi jövendő időben (ÉrsC. 112b). Verag vasarnapon vronk mene nagi reguel Betaniabol Ierusalembe (WeszprC. 14). Nagy reggel fel kel vala (Kár: Bibl. I.512). El pirulvan, mint egy holt eleven, nagy reszketve nem tudott semmit szólni (Alv: Itin. 12). Mit használ egy gyermek jelenléte a nagy roppant seregek győzedelmére (Pázm: Préd. 190). Wr ysten nagy sebess zelet erezte nap nywgatrol (JordC. 28). Nagy sebes s igyenes lövéssel rohan a vigyázatlanra (László: Petr. 185). Nagy sirván mondának (JordC. 139b) El vala nagi sirua (DebrC. 74). Nag syrwan azth mongya (RMNy. II.26). Mennec vala nagy sirva (MA: Scult. 365b). Eğ faluyaba neki nağ soc zantasa vala (NádC. 531). Embernek tenereben nagy sok erek jevnek evzue (BornC. 218). Nağ soc sereghek követeek bẅtet (JordC. 364). Deakoknak nagy sok zama (DomC. 6). Nağ soc pasztoroc giüllenec egbe (Szék: Krón. 37b). Isten tareha meg Kenedet nagy sok esztendeig (RMNy. II.301). Nagy sok marhakkal meg gazdagítlak en tegedet (SalMark. A4). Szombaton es vasarnapon nagi sok okokbul essőt remelhetni 1572 (KBécs. Ev. 3). Ő neki engednek nagy sok nemzetsegek (Szár: Cat: B4). Nagy sok s csudaképpen az ember álmodoz 1613 (KNagysz. B5). El epede myndenestẅl foghwa, ugy hogy nagy sokaygh nem zolhata az ew edes fyanak Jezwsnak (ÉrsC. 86). Nagy sokaig az emberec közöt nagy húzza nonás volt (Decsi: Sall. 1). Voltac mind az altal nagy sokan, kic először az Catilinahoz menni kezteé volt (28b). Az regieknek penzökröl nag sok fele velekedes vagon (RMNy. II.50b). Simeon mondja az Krisztust jegynek, kit nagy-sokképpen igen ellenznek (Thaly: VÉ. I.36). Nagy sokzor az töwyskek az ew aldot labayth megh thwdesteek wala (ÉrsC. 93). Az wr isten nagy czuda keppen nagy sokszor szabaditotta meg az ő benne bizokat (Helt: VígK. Aiiij). Az aszoniallatoknak nagi szőmermeteseknek kellene lenniek (DecsiG: Préd. 56). Ennekutanna nag scentsegős embőrre lőn (TelC. 11). Zent Agoston nagy zeep zynew es yo elmeyew germők [vala] (ÉrdyC. 519). Sz. Ágoston nagy szep elmelkedő imadsagit irua hatta (Pécsi: SzűzK. 47b). Mint eğ tükörben nağ szep dolgokat ád az embereknec eleiben (Decsi: Sall. Előb. 3). Juthassak uram elődben nağ szépen (Rim: Ének 328b). David nagy szivesen mondotta (Illy: Préd. I.2). Nağ szine szakadua vtannok megyen vala (NagyB: HunyJ. 5). Nagi tanult embőrők (DebrC. 94. 120). Nagy tawol felden temesseetek el ewtet az parragban (ÉrdyC. 340b). Nagy távol haytsátoc meg magatokat én előttem (MA: Bibl. I.70). Őket nagy távol kerűlőm (V 13). Nağ tékozolható ember (Decsi: Adag. 322). Isten nağ tyzta állat (DebrC. 438). Nağ uidam arcianal monda (KazC. 108). Czutfolkodnac vala nagy vig beszédeckel (Helt: Krón. 156). Nagy vigadva általvitettetünk (Mad: Evang. 161).

[Szólások]. Nagy ydő tölt volna benne (ÉrdyC. 512). Ha mi dolgod vagyon, tsak hamar beszéld-el, mert nagy idő vagyon (PhilFl. 24). Immár nagy idő vagyon (Kár: Bibl. III 37). Nagy időn érkeztünk az palánkhoz (MonIrók. XXIII.22). Nagy neuen vennűe ez igeretet (Born: Préd. 301). Nem jó nagyban hinni ollyan leánykának (PhilFl. 93). El menni az naggyán: Sirenas praeternavigare (Decsi: Adag. 254). Magokat nagynac bőchűlni fogiac (Mon: Apol. 2). Távul hagyván minden nagyra-mondó beszédet (Fal: NE. 8). Igen kevély és nagyra szaggató vagyok (Elm. 185). Nagyra űzővé, maga hitté teszi (MA: Scult. 271). Kérkedékennyeket, buyákat, nagyra vágókat, hertelen haragvakat és nagy io bor eziszárokat szűlsz ez világra (Cis. F). Sokszor magoknak szereznek okot a haragra aprólék dolgok nagyra-vitelével (Pázm: Préd. 806). Az ki nagy fel hág, nagyot esik (Decsi: Adag. 65). Az ki nagyot hág, nagyot esik (7). Te is el hagyad az nagyát, az apraián kapdoz (204). Az ennekem eszemben nem iut mind, de az naggyat, a mi eszemben-iut, meg mondom (ComBal. 22). Nagyot hal: Boeotica auris (Decsi: Adag. 188. MA). Nagyot rikitottam (Gvad: FNőtTest. 6). Nagyot rikojtottam (Gvad: Orsz. 114). Nağokat zolo za: os loquens (BécsiC. 149).

[Közmondások]. Nagy fába vágta az fejszét: Atlas caelum MA.

fol-nagy: villicus; verwalter PPB. Vala eğ neminemő kazdag ember, kinec vala folnağa (MünchC. 148). Monda a folnağ ön benne (uo. DöbrC. 362). Az waras kyral byro uramath,

wagy az ew embereth az folnagyoth az thanachal egyetembe wgy halgassak, myndh byraywkat(TörtT.[2] 1.189).

folnagykod-ik: villico MünchC. 148. [verwalten]. Imar nem folnagkodhatol toabba (MünchC. 148). Imar nem folnagkodhac (DöbrC. 362).

folnagykodás, folnagykodat: villicatio MünchC. 148. [verwaltung]. Aggad zamat te folnagkodatodnac (MünchC. 148). Aggad meg zamat te folnagkodasodnak (DöbrC. 362).

folnagyság: ∾ Mit tegyec, mert en vram eluezi en tőllem a folnagságot (MünchC. 148). Micor eltauoztatandom e folnagsagtol, fogaggauac ő hazokba (uo). Mit tegek, mert en vram meg vezi tőlem az folnagsagot; mikoron el vetetendem az folnagsagrol, be vegenek engem ṽ hazogba (DöbrC 362). A te folnagsagodrol ag okot (VitkC. 45).

fölötte-nagy: [summus, nimius,; ausserordentlich]. A gulo igen kegyetlen, felette nagy ehetö (Misk: VKert. 232). Nagyságodnak uri gondja is örömest vissza tekénget néha néha az illyenekre nem tsak gyönyörűségétől, hanem felette nagy hasznától is viseltetvén (Moln: JÉpül. Ajánló Lev).

had-nagy: dux, ductor, ducator, strataegus C. dux belli, tribunus militaris MA. obrister, hauptmann PPB. Eretnekek feie, hadangora [hadnagyura?]: heresiarcha C. Ioubagiones de Zemlun, scilicet Scema hadunogio, Mocud centurio (VReg. 24). Martinus hodnog sanctus, centurio (79). Filius hodnogionis Luce (128). Olofernes, kit valaztot vala Nabucodonozor hadnagga (GuaryC. 55). Maximus es Affricanus romai vitezőknec hadnagi (NádC. 467). Az evtuen ember elevt jaro hadnagy (CornC. 41). Vala Cesareaban egy ember, Olazorzagh hely sereghnek hadnaggya (JordC. 740b). (Davidnak) hadnagia Joab vitez uala (DebrC. 87). Ez eellyen isten nepe kőzőt elől yaro feyedelem vala zent Morycz vytez mynt eegy hadnagy (ÉrdyC. 547b). Fussunk az mynekwnk elw vetet vetekedesbe, nezuen az hytnek hadnagyara, az Jezus Cristusra (Komj: SzPál. 457). Nem vagy kűsseb Judának hadnagyi kőzet (Helt: UjT. A3). Légy vezérűnc kegyes isten, legy erős hadnagyunc (Born: Ének. 109). Az kősségnec hadnagya: princeps populi (Kár: Bibl. I.655). Regente a palmat az győzedelmes hadnagyoc előtt szoktac volt uiselni (Fel: Evang. I.465). Az embereknek hadnagiok vagion az viadalomban (Fél: Tan. 81). Mind eszre, mind kézre ió hadnagy (Decsi: Adag. 235). A király seregénec hadnagya (MA: Bibl I.18). Harum parducz-bűrős hadnagy megy az után (Zrinyi: ASyr. 75). Judás, az áruloknak hadnagya (Illy: Béd. II.278).

[Szólások]. A miert agyekia szemermet kellene dufalni, ősztőnözni, azert az szegény aszszon nepeket o e r d ö g h a d n a g y a n a k n e u e z i (Zvon: PázmP. 86).

ezrës-hadnagy, ezërvitéz-hadnagya: chiliarchus C. [obrist]. Tanácsurak, zászlós, ezres hadnagyok, ország-ispánok mentek véres halálra (Thaly: VÉ. I.288).

fő-hadnagy: [dux; heerführer]. Decius čazar előzer Filöp čazarnak feh hadnagia vala (DebrC. 134). Nagy sok galiakat és az galasoknak fő hadnagiokat szerze (Ilosv: NS. 1). Az Ferdinandos király fő-hadnagya Bogandorff (MonIrók. III.84). Az hadnak fő hadnagya: princeps militiae (Kár: Bibl. I.490). Zrini vitéz az fő hadnagyokkal szent házban ballaga (Zrinyi. I.67). Az Athenas városbelieknek fő hadnagyok Philocles (Balog: Corn. 72)

gályai-hadnagy: trierarchus MA. schiffskapitän PPB.

gyalog-hadnagy: [tribunus; obrist]. Ma adta isten ez világra fiunkot Sándorkát, kereszt atyja Apáthy Mihály uram ittvaló gyaloghadnagy (TörtT.[2] IV.92).

kétszázvitéz-hadnagya: ducenarius C.

kozákok-hadnagya: hetman PPBl.

lovag-hadnagy, lovas-hadnagy: [praefectus militum; rittmeister]. A lovag hadnagyoc hárman valánac (Cserenyi: PersF. 66). Született leánya, keresztanyja fő lovas-hadnagy Vajda Kristóf felesége (TörtT.[2] IV.87).

naszádos-hadnagy: [nauarcha; schiffspatron]. Kyraly ŵ felseghe nazados hadnagyathwl keothem kwlchwn zaz maghyar forynthoth (RMNy. II.104).

ország-hadnagy: [dux belli; heerführer]. Országh hadnagy Botskai István vala (Szőll: Sen. 14).

országhadnagyság: [munus ducis; heerführerschaft]. Meg történhetic más időben, mas orszag hadnagsagaban (Decsi: Sall. 39).

ötvenedës-hadnagy: princeps super quinquaginta MA Bibl. II.5. Imé az isten elveszi Judából a támaszt és az táplálót, az hadakozót, birót, az ötvenedes hadnagyot (MA: Bibl. II.5. TóthJ: IstN. 78). Tűz es menykő által halának meg amaz két ötvenedes hadnagyok alatt lévő vitézek (Szatm: Cent. 35).

palotás-hadnagy: [praefectus palatii; palastaufseher]. Legkwlseo palotaban az palotás hadnagj az eo allatta ualóival szokott lennj és uigiázny (TörtT. XI.176).

százvitéz-hadnagya: [centurio; hauptmann]. Azoc is, kyc ő uele nem lakoztac vala, demaga bankodnac vala rayta, mikepen az zaz vitezeknec hadnaga (VitkC. 100).

udvar-hadnagya: praefectus praetorio MA. marschall PPB.

vice-hadnagy: vicarius Com: Jan. 145. [lieutenant]. Őszve kell gyűjteni a sereget legiónként es eleikben kell rendelni tizedeseket, zászlótartókat, vice hadnagyokat, századosokat (Com: Jan. 145).

zászlós-hadnagy: [signifer; fahnenträger]. Nintsen kétség abban, hogy ez istentelen országnac ő legyen (a pápa) fejedelme és zászlós hadnagya (MA: Tan. 1183).

hadnagyság: ductus, ducatus, strategia C. praefectura MA. hauptmannschaft PPB Az ew attyok, az hadnagyssagot le teeween, myndeu yozaagat zeghenyeknek oztogataa (ÉrdyC. 357). Az Israel fiai Moses és Aaron hannagisaga alat ki indulauac Egiptombol (Szék: Krón. 18). Kivegze egy sereget az ő népéből és oda ada a Szoard hadnagysága alla (Helt: Krón. 192). Hadnagsag viselő fő ember (Mel: SzJán. 450). A kakasnak indításábúl és hadnagyságábúl a tyúkok edgy magas fára fel mentenek vala (Tel: Fel. 137). Kapitányságokra, hadnagyságokra szaggattatott kősség (Com: Jan. 132). Kilencz esztendeig volt Egren ötven lóra hadnagyságom (Gér: KárCs. III.488).

igën-nagy: permagnus, pergrandis, praegrandis C. [sehr gross]. Ezek igen nagy bwnwk (VirgC. 12). Mikoron immar igen nagy népe volna együt (Helt: Krón. 10b). Igen nagy meszsze laktanak (Liszny: Krón. 195).

nagyok-nagyja: [princeps principum; der grösste unter den grossen]. A nagyok nagyai a nagyok szinével tartanak (Fal: UE. 369).

nász-nagy: architriclinus C. Major: Szót. 64. paranymphus MA. brautführer PPB. Násznagy, mást házasító, házasság-körül forgódó: pronubus PPBl. Monda ő nekik Is: Merebetek es vigitec a naznagnac (MünchC. 171. JordC. 628). Bočata az ő naznagat hazahoz es nem lelek meg ṽtet (NádC. 415). Hog a naznag kostolta volna borra lőtt vizet, hiwa naznag az vőlegent (DöbrC. 285). Megkostola a naznagy a wyzet, mely borra lewt wala (Pesti: NTest. Ján. II.8). A mely öregebb és becsületesebb volt atyafiai vagy jóakarói közzül, násznagynak tette 1760 (Hazánk I.362).

[őr-nagy]

őrnagyság: [capitaneus; hauptmann]. Capitaneum ipsorum speculatorum, quem vulgariter eor nagysagh dicunt (Nyr. I.86).

száz-nagy: centurio JordC. 199. Az ydeeben feyedelmeketh zerzeek, decanokath, tyznagyokath, zaznagyokat es byrakath (JordC. 199).

tiz-nagy: [decurio]. (JordC. 199).

vár-nagy: [praefectus arcis; burgvogt]. Echilleus uarnog, Euzud et Pinna centuriones (VReg. 110). Beda uarnog, Igeben hodnog, Isac centurio (137). Bela, Isaac centuriones, item Cicolon uarnogio (329).

Naggyal: [multo; um vieles, viel]. Ki mulasat nagiual a n n a k e l ő t t e meg lata (DebrC. 20). Naggyal b e l c z e b b e k hw zyleteesekben (JordC. 584). Nagial i n k a b kel enekem wrwlnwm (VirgC. 67). Nagyal jukab meg kellet volna irnya isten anyanak tamadasat (CornC. 7). Valaki fiat meg hazasitia, vendegsegőt zerőz, nagiual inkabb az edős isten (DebrC. 140). Naǵǵal i o b te neked, hoǵ nem ha het fiakat vallanal (BécsiC. 10). Naggyal yob hwneky, hogy ha nyaka korwl kettethneek a malom kew (JordC. 486). Naggyal yob, hogy myndennel yol teegyetek, honnem gonozwl (851). A poganoknac kennoc a kereztenőknec keńnoknal naǵǵal k i s s e b b (NádC. 69). Legottan nagyal n a g i o b keserues zot boczata, minth annak elwte (VirgC. 34b). Ezeket es ezekhez hassoulatossakat mondhat vala es naǵal naǵubakat (VitkC. 77). My nalwnknal naggyal nagyob neep (JordC. 200b). Nagyal nagyob az engedelmessegh, hogy nem az aldozat (ÉrsC. 201). Megmerteeletic az kazdagsagocnak meg vtalasa nagial n a g i o b a n, hod nem mint orszagocnac birodalma (DebrC. 180). Az edes kegyelmessegnek wra nagyal nagyoban megh banthatik (ÉrsC. 279). A kűrtnec zendűlese nagyal nagyoban neuedic vala (Helt: Bibl. I. Ll4). Kéuánom, hogy szerelmetec naponként nagyal nagyobban meg áradgyon (Helt: UT Dd3). A gonozoc naǵǵal n e h e z e b munkanal keresik magocnac az pocolnac keńnat, honnem a yoc az őrőc meń orzagot (NádC. 118). Ky yutand ő halalanak ydeere, naggyal nehezeb keserteth ek leznec (ÉrsC. 272). Naggyal n e m e s b vala, mynt eegy zeep yllatw patyka (ÉrdyC. 390). Naggyal z e e p vyragos meze (DebrC. 520). Ennaba naginal t ő b aprosagot tezőn vala (25). Myert naggyal tebbet adot mynekewnk az wr isten (ÉrdyC. 52b). Naggyal t ő b b e n lywnek ew benne (WinklC. 301).

Nagyit: augeo, amplifico SI [magnifico; vergrössern, verherrlichen]. Nagythya: magnificat (NémGl. 317). Valamit igen nagyitani: exaggerare aliquid PPBl. Nageytya wrat en lelkem (AporC. 135. CzechC. 59). Halľak zelidek es őrőlnek velem ővze, naǵohatok vrat (DöbrC. 81. KeszthC. 76). Mykoron az zwz Maria as vr isteut nageytanaya, azkoron evnen magat monda lenny istennek alazatos zolgalo leanyanak (CornC. 51). Nageytom w kyralyanak ydwesegeth ees tewen yrgalmassagod w kyralyanak Dawydnak (KeszthC. 33. KulcsC. 34).

mëg-nagyit: adaugeo Kr. [vergrössern]. Myt mondana zent Damancos atya, ha mastan nezneye az fratereknek ky zelesedet vagy meg nageytot hazokat es cellayokat (DomC. 131). The yrgalmassagodrol es the byzonsagodrool meg nageytad the zenthedeth (KulcsC. 345).

Nagyjában: [sedulo; fleissig]. Nosza Mátyás, hozzá nadgyában a tőkmagnak, mert itt is szegyent valla X ut Tők kőnyved (Matkó: BCsák. 417).

Nagyobb: 1) [major; grösser]. Ő hozia hiua mend a zűletettel nagobbakat (BécsiC. 12). Mind ezeknel nagiobat es twbet zennetem en (VirgC. 29). Zolga nem naǵob ő vranal (DöbrC. 414). Cristus vronc ennel naǵobat tőn mű nekőnc (VitkC. 11). Templomnal nagyob ez (JordC. 388). Nagyob zerelmetősseege senkynek nynchen (ÉrdyC. 99). A keresztyénec batorsagot vőnee nagyobbat (Helt: Krón. 88). Ez az nép nagyobb és szálasb mi nálunknál (MA: Bibl. I.157). 2) [major natu; älter]. Ket fiakat zűle, nagob scent Jacabot es scent Janus evangelistat TelC. 50). A nagyobbic szent Jacabnac feiet vőttec (Helt: Bibl. I. b2). Ez vilagi becheoletes allapattal beowsegesen latogatta isten az en vramoth, nagiobbik batiamoth (Radv: Csal. III.155b).

[Szólások]. Isten segitsigiből n a g y u b b r a m e h e t s z (Gér: KárCs. III.435).

Nagyobbacska, nagyobbadka: majusculus, grandiusculus MA. etwas gross PPB. Diminutionem accipiunt quaedam comparativorum, ut: grandiusculus, minusculus: naǵubbadka, kűssebbedke (CorpGramm. 13). A grammaticus az egész mondásokat el-kezdő szókat nagyobbatka betűckel jegyezni meg tanittya (Com: Jan. 159).

Nagyobban: [magis; mehr]. Meneuel nagyoban zennete ez velagi nyaualyakat, anneual nagioban merwl be amenyei bod[og]sagba (VirgC. 93). Syratya vala nagyoban, hogy nem mynt ha ev neky testy atyafia volt volna (MargL. 37). Te mynket a te eletődnel nagiobban zerettel (WeszprC. 61). Meg irasban nagyobban vetkezeek (CornC. 75). Nagyobban zent alazatossagbol eerdemletteek (ÉrdyC. 390). Zykseeg embernek nagyobban twdatlannak yrass tudo, ezess embereknek tanachan yarny (393b). Ezt hallwan, a zenteknek sokasagha nagyoban őrűlee (ÉrsC. 111b) Wnnepe nagyoban őllettessec (TelC. 82). Nagyoban őrwlz chak egy zegeen bynesnek es penytencia tartasan (ThewrC. 201). Talam alnszik, nagyobban kiáltsatok, hadd serkennyen fel (Szék: Krón. 86). Meg őregbedéc és nagyobban nagyobbau kezde lenni a budúlás a philisteusoknac táborában (Helt: Bibl. IV.137). Azonkőzbe nagyobban kezdée hozni a tatároc hirét (Helt: Krón. 55). A nagyob tükör nagyobban mutattya az ábrázatot (Pázm: Préd. 751). Nagyobban vétkezik, ha meg bázasodik (Czegl: Japh. 137). Őtet nagyobban szereti Afanasia (Gvad: RP. 293).

Nagyobbára: *magnam partem PPBl. [grösstentheils]. Amenj zabja wolth, nagobara Zepethneken wolth (LevT. I.270).

Nagyobbit: grandio C. augeo MA. vergrössern PPB. Nagyobaha: augeat (NémGl. 315). Mendencoron ewtett zyuennel es zamual gyczerem es nagyoboyttom (EhrC. 48). El zeleseytyk hew galleerokat, es nagyoboyttyak hw rwhaoknak perenyt (JordC. 426). Kissebetyńc inkab naponkent, hogy sem mint nagyobetanoioc (Tel: Evang. 121b).

mëg-nagyobbit: adaugeo Kr. [vergrössern, vermehren]. Meg nagyobbitom szájamat: hio C. Ez meg nagyobygeygya [igy] az chodat, hog ez kevnyveknek tartoyok nem volt (DomC. 95). A bűntetest is meg nagiobeitom es tőbbétem (Mel: SzJán. 102).

Nagyobbitás: augmentatio, majoratio; vergrösserung, vermehrung PPB.

Nagyobbság: majoritas Kr. [das grössere, grösseres wesen]. Két nemzetség van a te méhedben, a nagyobbik szolgál a kissebbiknek és az a nagyobbság vagy kissebbség kiterjed a maradékokra is (DEmb: GE. 107).

Nagyobbul: augeor Kr. [sich vergrössern]. Ffel magaztattatyk es ewrewltettetyk es nagyoboltatyk menden ewrewmmel (EhrC. 115).

mëg-nagyobbul: ∼ Megh nagyobbul a török birodalom (Mel: SzJán. 508).

Nagyocska: subgrandis C. grandiculus, grandiusculus MA. ein wenig gross PPB.

Nagyocskás: ∾ Csak szép nagyocskás, középaránt való háznak mondhatom (Bethl: Élet. 314).

Nagyol: [immodicum, immoderatum puto; übertrieben, zu weit gehend halten?]. El-láttam, hogy nagyolni fogják némellyek ez irást az edgy dologrul (Megy: Dial. Előb. 10).

mëg-nagyol: [?]. Én az hazat mynd az kertel penzen wettem, oztan mynd az ket fel zomzedome anny merteken vannak, es mynd azzer mynd az egy hazyg mint az enym, meg kedyg az mas wehan ys, az kermendy zeren olyan merteken meg nagyolva wannak (RMNy. III.11).

Nagyon: magnopere C. MA. [sehr]. Magat eerthem nagyon adaa (CzechC. 29). Nagyon megh zomeehozek oth az neep (JordC. 47). Gondolad meg, mel nağon kyattonac vala vronknak barati, mikor ez sentenciat hallac (VitkC. 84). Nagyon meg harghweek es kezdee ewtet weruy (ÉrdyC. 339b). Ewt oly nagyon tanyttaak, fenes giengynek hywattatak (ÉrsC. 455).

[Szólások]. Annál többre éhezik, mennél többel bir: a sok nints gyüjti, őrzi nála a nagyont (SzD: MVir. 169).

igën-nagyon: [maxime; zu sehr]. Igen nagion ẃrẃlenek rayta (VirgC. 87).

Nagyoz: 1) augeo, adaugeo, exaggero MA. vergrössern, vermehren PPB. Valakit szóval nagyzani, hiresiteni: *amplificare gloriam alicujus PPl. Épen nem nagyzották akkor az emberek magokat (MonIrók. XI.359b). Nagyozzák jó cselekedeteiket (GKat: Válts. II.Előb). 2) [se efferre; sich überheben, brüsten]. Magát nagyzó vélekedés (Sárp: Noe. Előb. 7). A nagyzó elméket sokszor tsak mi kordé ellenség-is meg jádzottatja (Misk: VKert. 36). Plinius irja, hogy kegyelmes és nagyzó elmének jelensége is találtatik az ebekben (193). [Mint a bak] ollyannok azok, a kik elhiszik magokat, másokat semminek tartani, magokat mindenek felett akarják nagyzani (221).

föl-nagyoz: [effero; erheben]. Reménységével egész a trónusig nagyzotta fel magát (SzD: MVir. 312).

Nagyzás: [elatio, nimialaus; übertriebene verherrlichung]. Ezeknek meg-gondolása alább bagyat velűnk az előttűnk kellemetes személynek feletteb való nagyzásában (PP: PaxA. 301.

maga-nagyzása: nimius sui *suspectus PPBl. [selbstvergrösserung]. A fejedelem tanácsosi kegyelmességgel, maga nagyzással, fösvénységgel vesztegettetnek meg (Teleki: FLél. 179). Ki csak Kanuti Farkas uram irigysége, fösvénysége és maga nagyzása lőn (ErdTörtAd. II.8). Maganagyzás, felfuvalkodás (EnyF: MSzó. 49).

Nagyság: 1) magnitudo C. magnitas, granditas MA. grösse PPB. Mennyiség, nagyság, sokaság: quantitas PPBl. Ky serelmnek ees seresnek nagsagaath te zizesegős testődbe zenvedeel (WinklC. 256). Ew orzaganak nağsagat es nepyneek sokasaagat byrya wala nagy yo zerrel (ÉrsC. 470). Sok népet foglal bé árnyéka nagysága (Thaly: Adal. I.160). 2) magnificentia, megaloprepeia C. [gloria]; beobachtbarkeit, herrlichkeit PPB. Ezt mondya uala zent Ferenc czudaluan ysteny nagysagnak magasagat (EhrC. 4). Kirali nağsagnac melto vala: magnificentia regis dignum erat (BécsiC. 48). Mikor ôlend embernec fia ő nağsaganac żekiben, ẃltôc es tű tizenket zekeken (MünchC. 50). Hallottok hẃketh zolny my nyelvônkőn wr ystennek nagysaghyth (JordC. 710). Zemeelyeenek nemeseghe, nagysaga, batalmassaga (ÉrdyC. 646). My koron el yőwend embernek fya az ew nagysagaban (ÉrsC. 5b). Uram tiéd az nagyság, hatalom és diczőség (MA: Bibl. I.384). 3) [princeps; der grosse]. Hogy meg zydalmazzon nagysagokat es erewseket: ut confundat magnates et fortes (EhrC. 128). 4) [vocabulum honoris; ehrentitel]. Ha Nagysagot szinte eszt műuelteti (Helt: Krón. 23b). Nagyságtok és Kegyelmetek szolgája (MA: Bibl. Előb. 6). A harcz helyen jődegele ő nagysága Szőgyén felé (MonIrók. VIII.361). Alazatossan Nagysagodat kérem, hogy illyen raboddal jó kegyelmet tégyen (Zrinyi I 70). Az ő nagysaga boldog idejében ne sértetődnék meg Nagyságod méltósága (MonTME. V.115). Isten Nagyságodat áldja meg, szívesen kivánjuk (MonTME. VIII.31). Teljes hatalmat adunk Nagyságodnak az pártolkodókat közzüllünk ki irtani (ErdOrszgy. II.541). Nagyságodhoz én nem tehetem magamot, mert Nagyságod nem ember, hanem úr (Thaly: Adal. I.79). Nintsen értelmesebb állat a kutyánál, az elefántot mondják, de még nem láttam ő nagyságát (Mik: TörL. 226). A ki az urfiatskát feddé, ellensége volt eő nagyságának (Fal: NE. 112). A midőn magyar szót Nagyságodtól hallottam (Gvad: FNót. 94).

Nagyságol: [euer gnaden titulieren]. Ama régi, igaz, jó főemberek ollyan gizgaz gróffocskákat nagyságolni nem akartak (Cserei: Hist. 303).

Nagyságos: 1) [maximus, potentissimus, fortissimus; grösster, mächtigster, stärkster]. A nağsagos meńńeket a lleĺôk felilmulia az ő nőmős meltosaganal (NagyszC. 232). Ez az hatalmas ystennek erey, ky nagysagossnak mondatyk (JordC. 733). Enekelec az wrnac, mert nagysagos dolgot chelekedet (Helt: Bibl. I. Ii3). Az ti isteneteknec nagyságos cselekedeti (Kár: Bibl. I.168). Az mendőrgés dőrőg az ő nagyságos szavával (535). Az gazdagsagban tágas mezeje vagyon a nagyságos tselekedeteknek (Pázm: Préd. 599). Nagyságos, nagyczelekedető Magdalena (MA: Bibl. Magy. 3). 2) magnificus C. MA. [gloriosus, excellens]; herrlich, prächtig PPB. Nagyságos úr, szentelt vitéz: *eques auratus PPBl. Ki vala romay nagyságos Elek vrnak egyetlenegy fia (DomC. 110). Tamada jambor es isten feelő zylektewl es nagyssagus nemből (ÉrdyC. 394). Augialocnak nagysages azzonya (ThewrC. 77). Nagysagosok, maga birro feiedelmec (Mel: SzJán. 451b). Csak magassakat és nagyságosokat beszélgetnek magok felől (Mad: Evang. 153). Meg bocsátani a bűnt nagyságos elmétől való dolog (Com: Jan. 198). Ha valaki nagyságos vagy jeles jot cselekeszik (Illy: Préd. I.315). 3) [honoris vocabulum; ehrentitel]. Ez kőnyweth yrtha F. M. nadsaagos Benygna azzonnak (CzechC. 68). Zent Ilona vala romay nagysagos chazarne azzony (CornC. 282b). Nagysagos tyztőlendew iztragomy Demeter ersek (ÉrdyC. 631). Tekintetes es noghsagos wram (RMNy. II.10). Erthyewk valamy nehessigit az my vronknak Ngos Nadasdy Thamasnak ez my athyankfiara (LevT. I.77). Zólyom vármegye, Nagyságos uram, csak az sok praeservátakkal táplálja magát, hada nincs itt (Beres: Lev. 146).

Nagyságosan: magnifice C. MA. prächtig PPB. Nağsagosson czelekődec az vr minelűnc (Szék: Zsolt. 137). Boldog fiac nagysagossan enekelyetec az vrnac (Pécsi: SzűzK. 52). Vont arannyal tővel varrot ruhában nagyságossan, méltoságossan őltöztetvén (Com: Jan. 139). Ez az ő attyafia testét nagyságossan temette (Martonf: SzHist. 126).

Nagyságosit: [magnifico; rühmen]. Nagysagosytya een lelkem wrat (Pesti: Evang. 114).

Nagyságosul: [magnifice, laute; glänzend, prächtig]. Meg zoktak nagsagosul elni (VirgC. 129).

Nagyul: augeor, grandesco, cresco SI. [sich vergrössern]. Mi te idvessegeden őrőlőnk es mi istenőnknek nevebe nağolonk (DöbrC. 41). En istenem igen nağoltal, vallasba es ekessegbe őltőztel (182). Wr kegyelmessége hire naggyula (BFaz: Castr. E3). Mint száraz cserékhez midőn tüzek nyúlnak, ezek is e szerént óránként nagyulnak (GyöngyD: MV. 24).

mëg-nagyul: ∾ Meg nagywltanak the mywelkedetyd (KeszthC. 247).

Nagyvolta: [magnitudo; grösse]. Hoǵ meg mutatna kimának naǵ voltat (VitkC. 93). Lathwan az haborwnak nagy votat, meg yedee (JordC. 400). Mykoron az pap myseth mond wala, az megh zenteltlı ostyaban mwtatwan az oltary zentsegnek nagy woltath awagy meltosagath (ÉrsC. 411b). Az elephánt az folyó vizet nagy voltáual meg tartoztathattya (Kár: Bibl. I.537b).

NÁL (tôlletec*nél* MünchC 203. èmberec*nél*, istèn*nél* 49b. ǵôlèkezèt*nél*-kûlôn 160b. mester*ncl* Helt: Mes. 370): **1)** [hely] Nál, nél: apud, penes; bei PPB. Nála, nálad: apud se, penes te; bei sich, bei dir uo. Nálunk termet bor: vinum indigena; heimischer landwein PPB. Zegeny az rowldewn ewlne es az barat az magas aztalnal ewlne (EhrC. 86). Tartateek ffel hẘ attyanak hazanal: nutritus fuit in domo patris sui (JordC. 728). Az erős végházak mind némöt kéznél volna (Tin. 36). Soc saru vagyon a varga mesternęl, de nem mindenic illic a lábadhoz (Helt: Mes. 370). Az kit háznál eső vér, azt még az isten sem szánnya: qui domi compluitur, huius ne deum quoque miseret (Decsi: Adag. 282). En képembe megh eskiiggiél az egyháznál mátkámal (Pont. 251). Az orvoslé fűvek némellyek idegenek (peregrinae) némellyek nálunk valók (nostrates) (Com: Jan. 29). Titeket a fa-képeknél hadtak (Czegl: Japh. 125). Ott job' helyen vagyon, hogy sem nálom volna (Fal: NU. 313). Tudod úgy is, ôtet nem pompás házaknál kell keresni, bé-tér, és mulat viskonál (Orczy: KöltH. 109). Három oly nagy korhely volt kompániánknál, regementnél nagyobb, hogy nem volt azoknál (Gvad: RP. 115). **2)** [összehasonlitásban] **a)** [középfok mellett]. Ha e uilag tűtôket ǵûlôl, tuǵǵatoc miert engemet ǵûlôlt eleb tû tôlletecnel (MünchC. 203). Megfoztateek zemenek vilagossagatwl tonab harom eztendevnel (DomC. 158). Honal feyerb lezek: super nivem dealbabor (KeszthC. 129). Erôsseb nalamnal: fortior me est (JordC. 362). Nem tamadot nagyob kereztôlô Janosnal: non surrexit major Joanne Baptista (386). Az mas tanoythwan eléb eere oda Peternel: alius discipulus praecurrit citius Petro (697). Igen alazatos legy, zewnedben nagyob bevnevst ne alytuan tevllednel (ApostMélt. 23). Ennálanmál tôb rágalmazásockal mardostatik (Mel: Jób. Előb. 29). En Jehova, en nalam sem elsôb sem vtolsob isten ninczen; en nalamnal tôb isten nincz (Mel: SzJán. 35). Jobban tuggyuc nalanal (Mon: Kép. 77). Erôsb vagyok tôlenel (Kulcs: Evang. 221). Hatalmasbá lettél minálunknál: potentior nobis factus es (MA: Bibl. I.23). Nálunknál erôsseb: fortior nobis est (I.132). Nincz az ég alatt nagyob bûnôs ô nálánál (MA: Scult. 834). Nehezebbek-e a lelki betegségek a testi nyavalyáknál (Pázm: Préd. 29). Túdósb és hitelesb mestert nálamnál nem találtok (51). Az penig lott utolban ennél (Zvon: Post. I.377). Távulb vagyon ti nallatoknál a hogyaságtol (Bal: CsIsk. 34). Nállamnál-is eléb tudgya (Hall: Paizs. Előb. 7). A jó erkölcsü asszony, a ki a maga kötelességét mindennél elôtette, nem akara rea állani (Mik: MulN. 240). Boldogabb ily polgár nálam és náladnál, noha fényes kapa várja gunyhójánál (Orczy: KöltH. 72). **b)** [„más, egyéb, különb' mellett]. Ky egyeb ysten my ystenünknel: qui deus praeter deum nostrum (KeszthC. 30). Senki egyeb azt tôlenel nem tehette (TihC. 142). Azthsem bannam, ha Kegyelmednek máas tyztartoya lenne nalamnal (RMNy. II.79). 12 frt.-nál különben nem adák (LevT. II.26). Náladnál én más birót nem keresek (Valk: BBán). Egy az isten, es ô nálanál nintsen egyéb: unus est deus et non est alius (Helt: UT. M7). Pápátok kûlômb [más] hiszemben vagyon nálatoknál (Czegl: Dág. II.173). Nem látott ember mást kezében a Bibliánál (Fal: NA. 176). Mert engemet többre a volna éneknél nem tanitott, azért mást nem tudtam ennél (Gvad: RP. 33). **3)** [egyéb átvitt ért.] **a)** Ha en az en ellensegimnek maganat megalaztam volna, ennalam enny egyhazy jozaag nem volna (ÉrdyC. 549). Balgatagnak láttatom én te nalad (626b). Mig elmém nállam vagyon (GyöngyC. 45). Miuel hogy keduetlenec (invisae) volnanac immar mindeneknél az rómabelieknec hitec es mestersegec (Mon: Apol. 8). Gyakran azok kedvesek a községnél, kik semmire-kellôk a tudósoknál (Pázm: Préd. c). Ô esztelenségek nyilván lészen mindeneknél: insipientia eorum manifesta erit omnibus (Pázm: LuthV. Címl.). Ha másut hatalmast jegyez-is a zsidó szó El, de Izsajásnál istent jegyez (155). Nincz ô nála lehetetlen czac egy igeis (Zvon: Post. I.14). Tudva légyen minnyájatoknál: notum vobis sit omnibus (Land: ÚjSegíts. II.215). A kegyelem nem henyélő annál, a kinek adodott (DEmb: GE. 200). Félelmes setétségben vala azért éjjel nappal, a télnek szivében, mérges hidegnél, igen szűk tartásnál, nem tudván jövendőjét (Fal: TÉ. 744). **b)** W̊nala nekẘl semikepen el nem elhetne (VirgC. 42). Nálamnélkûl semmit nem czelekedhettec (Vás: CanCat. 242). El lészec nálanélkûl (MA: Scult. 986). El legyen nalam nekül (HollPréd. 39).

NÁM: [en, ecce; sieh]. Nam mind meny es fẘld tẘz es viz tied vram (VirgC. 44). Nam te nem vagi zep ember (74). Nam nem vaǵ mast a neǵ zeǵû kô toromba (NádC. 315). Nam menth keǵesben theez en velem (NagyszC. 83). Nam en te zeretôd vagyok (Apost. 19). Nam veletôk vagyon Aaron (JordC. 62). De nam az az kelkek es eeznek az morsalekbol, kyk lewe hwlnak hw vroknak aztalarol (402). Mam hw hozya kyldeelek tyteket es semy halarra valo melto dologh nem adatot hẘneky (612). Emberek nám atyaffyak vattok, myre artotok egymasnak (728). Myt feelz, ky menny nam nagy sok eztendeeg zolgaltaal wr istennek (ÉrdyC. 10b). Ha ky mondanaa, nam rwhank vagyon, yol mongya (389). Nam semmy bynt nem leelek en ez emberben (ÉrsC. 97). De nam meg nitotta az en szemeimet (Sylv: UT. I.142). Nám az időben sok pogansag vala (RMK. III.225). Nam királynak Dobro vár kezében lôn (333. 336. 343. 344). Nagy sok országokat az ô fegyverekkel nám ôk mind elbirtanak (V.141). Nám egyǵûǵû szûuel es artatlan kézel mûueltem eszt (Helt: Bibl. I.7). Hozudhat, acki azt mongya, hoǵ ez ez egen fellôl lakonc, merth nam meg monda, hogy ala iut isten (Mel: SzJán. 524). Nam atte papaid neked io szerenczét hazudnac (Mel: Sám. 359). Nam az wr isten ẘ keg. tysser tebbeth adoth, ad is (LevT. I.89). Nám Lisztiusz uram jó barátja te Kteknek (LevT. II 83). Nám az elôtt, a mig szükségem nem volt, nem kértem (92). Nám mikor ô kméınek mi nyavalyája volt, mindent igazán megirt kme Kdnek (Nád: Lev. 157). Nam meg boczatal Magdalenanac (Born: Ének. 144). Másut is kéry, nám vgyan reiám szoktál mint egy wr borára (Decsi: Adag. 33). Nam giakorta soc engedelmes fiac meg halnac (Fél: Tan. 555). Hiszem, had népében ninczen oly kár vallás, nám Ammont is megverted (Illyef: Jephta. 10). Nám az Lutheristák feddik es pôkik az hitin valóknak gonosz életeket (Pázm: Kal. 154). Nam ki mutattia magat az hit (EsztT: IgAny. 21). Jobbak s értelmesbek számára nám elég sok irások vannak (Veresm: Lev. XXiij). Nám fel találták ôk, noha te azt irád, hogy sohult sem talállyák (Matkó: BCsák. 369). Nám teljességgel elhagyál engemet (Thaly: VÉ. I.377). Nám föltette az czégért is, van hozzá vastag nyaka is (Thaly: Adal. I.241). Nám ollyan a kendőzéstől mint az olajos korsó (Kisv: Adag. 61). Nám úgy tsátsog mint egy tűzön égő tsérfa (77). Nám a tékozló fiú, anníg az háza rakva volt kalatsal, addig eszibe sem jutott a fekete kenyér (Mik: TörLev. 249). Mondám: Nám tegnap akarta? Felele ô kegyelme: Most nem akarja (Bod: Pol. 116). [Vö. **LA, LÁM, LÁDD**]

NAP (*nopun* HB): **1)** sol C. Titan, Phoebus MA. sonne PPB. Naphoz való: solaris; naptól született: soligena C. A napfény elől el-állani: a sole *absistere; a napnak fekvő hely: pronus soli, ad solem locus PPBl. Vewlgekett es kewrnewl allo hegyekett yukab vilagosoytott uala meg, hodnem nappnak fene (EhrC. 49). Nap es hold megsetetesôltec (BécsiC. 206). Napyat fel tamazya yokra (JordC. 368). Leznek chodak napban es holdban (DomC. 256). Az nap myndennek egyenlôképen zylethyk (ÉrsC. 153b). Az napnac feliöttében ha homály vagion,

esőt iegiez (Cis. G). Ez esztendőben a napban es a holdba semmi fogyatkozas nem leszen 1579 (KNgysz. Cíod). Setitűlésse lőn az napnac (Valk: Gen. 39). Valamely bizonyos, hogy délben nap fénylik, oly bizonyos, hogy semmit abban nem tanít a sz. irás (Pázm: LuthV. 60). Bizonyos űdőben az napnak mellőle el megyen 1619 (KDebr. D3). A szőlőt szűkség a napnak érni (Mad: Evang. 191b). Musa, van kötve koronád holdból és szép napbúl (Zrinyi I 9). Orczája, mint az ő erejében fenylő nap (Illy: Préd. II.57). **2)** dies C. MA. tag PPB. Nappal szwlettetet: lucigena C. Tiz nap vólt a közi: decem dies *intercesserant PPBl. Uimaggomuc ez scegin ember lilki ert, kit vr ez nopun ez homus vilag timnucebelewl mente, kiuee ez nopun testet tumetivc (HB). Ez zomorosagnac napiat isten fordeitotta nekie őrőmbe (BécsiC. 84). Mikoron bwytwlno zent Mihalnak negyuen napyt (VirgC. 33). Nap napnak igiet torl: dies diei eructat verbum (DöbrC. 39). Atkozoth legőn az nap, kyben eltőnk ez uilagon (SándC. 20). Harom nap, kik ozue mennen egi napot zerzenek (DebrC. 54). Zent Amborus doctor napnak elötte neegyed nappal (ÉrdyC. 581). Nap napnak yelenth ygeeth (KulcsC. 34). Iob eg nap Cristusnac gadoraba it e földőn ezer napoknal (TelC. 191). Inti penitenciara, eleikbe aduan az wrnac rettenetes napiat (Helt: Bibl. g3). Sophia a Dunához hat nap iaro földni vagyon (Helt: Krón. 89b). Ez lewel kelt cheterteken Bodog azon nap elwt (LevT. I.71). Vyits-meg már minekűnc az mi napinkat (Born: Ének 132b). Az régi napoc iobbac vóltac ezeknél (Kár: Bibl. I.627). Hadd légyen velűnc egy réhan napokon (MA: Bibl. I.21). Semmi nap több vétket nem cselekesznek, mint akkor (Czegl: Dág. Előb. 8).

[Szólások]. A déli magosságra e m e l k e d e t t n a p (Fal: NE. 9). N a p-e n y é s z e t: occidens, occasus MA. Enyészik a nap, enyésznek a tsillagok: dies *cadit, stellae cadunt PPBl. El enyésző félben valo immár az nap (Kulcs: Evang. 226). N a p-e s e t: occasus solis MA. Egy nagy sánczot ásának, egyik vége napeset felül vala (RMK. VI 137). O the gonoz n a p y a f o g y o t (ÉrdyC. 633b). Beesthvelődyk es e l h a y l o t h ymaran az nap (JordC. 618). N a p h a l a d a t k o r: sole occidente PPB. A n a p már m e g-h a n y a t l o t t: sol jam *praecipitat PPBl. Midőn ki-tanúlta volna, hogy azokon a széles mezőkőn a nap igen h e v e t s ű t n e (DBenkő: Flor. 104). Csakhogy már a l-k a l m a s n a p j a, a miólta Kegyelmednek sem embere sem híre nem jöve (MonOkm. XIV.383). N a p k e l e t: oriens MA. Lakik a földön Edennek napkeletre valo részében (Illy: Préd. I.46). Immár a nap fel-kelve (Pázm: Préd. 563). N a p-n y u g a t: occidens, occasus MA. N a p m e g t é r é s e: solsticium MA. N a p b a n való f o g y a t k o z á s: eclipsis solis MA. N a p o n s ü l t: solatus MA. krank von der sonnenhitze PPB. Éldegél e g y n a p r u l a m á s i k r a (Land: UjSegíts. II.112). I s t e n 'g y ó n a p (CorpGramm. 286). J ó n a p o t sidóknac kiralla (VitkC. 83). Egészséggel, adjon isten jó napot, jó estvét: ave PPBl. Isten gyonapot Gál biro (Decsi: Adag. 207). N a p o t a d n i: definire diem PPBl. Napot is ád hamar az aránt Tysbének, a mellyen szándéki végben mehetnének (GyöngyD: Char. 34). Minden i s t e n á l d o t t a n a p o d a t ugy fogadd, mintha leg utólsó vólna (Fal: NA. 174). Mikoron napot h a t t a c vólna neki (Helt: UT p1). Ereol minekeonk Karol herczeg paranczolth, hog my ty Kegielmetek keozeott napot hagyonk (RMNy. III. 50). Napot hagytam nekik, hogy cómmissariusokat bocsátok hozzájok (TörtT.² IV.78). Napot i l l e n i: solemnia instituere PPB. Már napot n e v e z t e m Kassára való bemenetelemnek (TörtT.² IV.68). N a p s z ö k ö esztendő: annus bissextilis MA. Napot t e n n i valamire: diem condicere PPB. Napot, órát tenni: diem, horam designare PPB. Napot, órát v é g e z t ü n k az fűvezér Nasuf pasával (TörtT.² I.7). Az éczakát n a p p á f o r d í t á k (Mel: Jób. 43b). Az étzakát nappá forditýác (Kár: Bibl. I.522. MA: Bibl. I.459). Az éjet nappá t é s z i k (Derk: ÖÉlet. 27). Éjjet nappá tészen (László: Petr. 235). Kik az éjet csak nem nappá v á l t o z t a t t y á k (SBal: TemK. 150).

[Közmondások]. Eleg az napnak az ű saniarusaga (Fél: Bibl. 10). Véginn szokták a napot dítsérni; napot nem fel keltтén, hanem lefekttén szoktanak ditsírni (SzD: MVir. 87).

áldozó-nap: 1) [ascensio Domini; Christi himmelfahrt]. Aldozó naptól fognan pűnkőst napaiglan (VitkC. 55). Olywetymnek heegye, honnan Cristus Iesus áldozo napyan mennyeknek orzagaban feel meene (ÉrdyC. 10b). Tordarol irttuk aldozzo napian; mostan ez aldozo napjan bemenenk hozza (LevT. I.94). Aldozo napja (MNyil: Irt. 134). **2)** festum corporis MA. fronleichnamsfest PPB.

aprószentëk-napja: pedoctonia; unschuldig-kindleintag PPB. Leányom el ment Szent István napja után, apró szentek napján (Kár: Élet. I 243).

birság-nap: [dies judicii; jüngstertag]. Uimaggomuc ez scegin ember lilki ert, hug birsagnop ivtva mend w scentii es uunttei cuzicun iov feleol iochtotnia ilezie wt (HB).

bőjt-nap: [dies jejunii; fasttag]. Bőjt napok: *esuriales feriae PPBl. Ezen benedicitet kel ebedre mondany mynd bewth nap mynd hwseewe nap (LányiC. 318). A tobzodas beoit nap kivűl is bűn (Vás: CanCat. 566). Nem az hús étel rutittia meg azokat az embereket, a kik bőit napokonn húst észnek (Bal: CsIsk. 359).

dologtévő-nap: dies profestus, operosus MA. werktag PPB. (Com: Vest. 126).

éj-nap: [dies et nox; tag und nacht]. Éjnek napnak egyenlő volta: aequinoctium PPB. Beytewle negyuen e nappot (EhrC. 27). Negywen ee nappaa leek az hegynek teteyn etelnel italnal kyl (JordC. 219). Eh napon iariok a prosoncziot (DebrC. 173). Negyven ee nappa bőjtőle (ÉrsC. 353). Negywen ee nappa béythelél (ThewrC. 187). Az Christus zántalan fele kisértettel haborgattatot az neguen éij nap a pusztában az ördögtől (Kulcs: Evang. 207).

eszten-nap: [septem dies, septimana; eine woche]. Teleek be az wtann ezten nap: impleti sunt septem dies (JordC. 19). Onnan evezeenek Troyaba es oth ezten napygh lakozanak: venimus ad Troadem, ubi demorati sumus diebus septem (773). Onnan meenenek Pateolosba es oth ezten napyg (septem diebus) lakozanak (794). Az zent testőt nagy nehezen vyheteek az zent egyhazhoz, oth egheez ezten napyg temetetlen hagyaak (ÉrdyC. 412). Ezten napra esmeg el yeween zent Gamaliel, monda (446). Zent Zakarias pap, kynek zent innepe ez may napnak elette ezten nappal esyk (627). Bewona magath zywr rwhaban es hamwal meg byute magath es egy ezten napigh etlen ytlan zemwede (ÉrsC. 346). Ő armad ezten napra ala jwn es mindeneketh meg eleketh; ők zayabol allottak, hogy ő ezten napra ala jw (RMNy. II.69). Az napya ez iwendew kedhez eztennap (103). Az számveő emberek eszten napon Liudván lesznek, osztán onnét oda mennek (Nád: Lev. 99). Abban maradtak hátra, hogy tengelyek törött el, kinek ma eszten napja vagyon (209). Harmad ezten napig harmincz keet kalongia bwzat adgioo (SzékOkl. II.302). Úgy reméllyük, ezten napra vagy szombatra hozzák őket (RákGy: Lev. 96).

esztenez-nap: octavo ab hinc die MA. der achte tag von heute gezählt PPB. Hír ez, hog Derwisbeg ezten ez nappon indwlt fel Bwdara (LevT. I.73). Ezten ez napra, legtávolb való terminusra itt legyen 1878. (TörtT. 16).

farsangoló-napok: dies *stulti PPBl. [fasching].

hagyott-nap: comperendinus, *status dies, *pacta dies PPBl. [festgesetzter tag].

halévő-nap: dies *pisculentus PPBl. [fasttag].

halottak-napja: [dies defunctorum; aller seelen tag]. Imaran lezen emlekezet hallottak napyrol (ÉrdyC. 607).

hamar-nap, hamarvaló-nap: propediem MA. ehesten tages PPB. Kérem Kdet, hogy hamar felkildje Ferencz uramat, mert ne talán ők is elmennek hamar nap (Nád: Lev. 185). Hamar való nap kijő az ispán (LevT. II.53). Monda, hogy a döbröczöniek hamar nap alá jünnek Budára (MonTME. III.84). Haladék nem lesz benne, hamar nap teszek róla (SzD: MVir. 419).

harmad-nap: triduum C. MA. der dritte tag PPB. Harmad napja, hog zenwednek enghom (JordC. 479).

harmadnapi: triduanus MA. dreitägig PPB. Harmadnapi hideglelés: tertiana febris MA.

hold-nap, hol-nap, hó-nap: **1)** mensis C. MA. monath PPB. Más fél hónap: sesquimensis; két hónap: bimensis C. Nem akar uala hanem czak egy honapon lakozny egy helyben (EhrC. 121). Felesege foga es titkolla uala ônmagat ôt honapocban (MünchC. 108). Kylencz honappaa te mehôdbeu rekedwen (CzechC. 6). Meegh neegh honapok vannak, ees az aratas el iô (WinklC. 299). Kilenc honappa te zizei mehednec termebe akara lakozni (NagyszC. 383). Harom holnapyg neky zolgala (CornC. 51). Nem gyonyk vala haromzer heteben, hanem honappan egyzer (DomC. 249). Az vad kecskéc hány hólnapra ellenec (Kár: Bibl. I 536). Az 12 hóldnapról, melyből az ẏdônec állapattya és az szûletetteknec természetec meg ismertetnec (Cis. A1). Első lezőn az eztendônek honnapy kôzôt (Beythe: Epist. 99b). Két hóldnap el telue haza fordult vala (Illyef: Jephta. 35). Kicsoda iutat elôbbeni holnapimhoz (Lép: PTük. I.132). A mensis hóld napnak mondassék, mert a hóldnak járása kûlômbôzteti meg (GKat: Titk. 1117b) Kevés napok mulva egy hólnapja lészen (Gvad: Orsz. 2). **2)** [menstruum; monatsfluss]. Oly aszszony, kinec holnapja foly (Nád: Kert. 58b). **3)** cras C. MA. morgen, den folgenden tag PPB. Holnap után: perendie; hónapról hódára halasztoc: crastino, procrastino MA. Holnap reggel: crastina die mane PPB. Ha az wr az aratast baratyra hallaztotta, holnapon ez wetement meg nem arattyak (Pesti: Fab. 61). Ezt es jól értjük, hogy holdnap éjjel ott Rinya mellett hálnak (TörtT.² I.280). Holnap két felől Morvában s Austriában bécsapni rendeltem vala (Bercs: Lev. 85). Ma meg eresztik érzékenségeket minden fesletségre, holnap megint válogatott áhétatossággal táplállyák lelkeket (Fal: NE. 40).

új-hónap: neomenia C.

hólnapi, hónapi: **1)** menstruus C. MA. monatlich PPB. Két hónapi: bimestris; három hónapi: trimestris C. Akkoron zentôltéteek meg, mykoron ymaran hatod honapy vona ew annyanak meheben; meene zent Ersebeth azzont meglatogathny wrwnknak egy honapy koraban (ÉrdyC. 351b). Meg váltsác, mikor egy hólnapi leszen (Helt: Bibl. I. ZZz2). A gyermek még nem vala négy holnapi (Helt: Krón. 79). Okossan cselekedec kisded ôcheuel, ki meg harom holnapi aleg vala (Pécsi: SzüzK. 94b). Mikor az elsôszûlôttec egy holnapiac (MA: Bibl. I 137b). **2)** crastinus C. MA. [morgig]. A hazat meg sôpôriôk a holnapi napnak tiztôssegere (DebrC. 47).

mindën-hónapi: menstrualis C. [allmonatlich].

hónapnyi. Öt hónapnyi: quinquemestris C.

hónapos: [menstruus; monatlich]. A hónapos hírek is bőven tudósitanak, hanem az akkori idôbeli szokása járását Párisnak óhajtom igen is tudni (Fal: TÉ. 770).

holnapi-nap: crastina *hora, dies crastinus PPBl. [morgiger tag].

holta-napja: [dies emortualis; sterbetag]. E peniglen holta napig az emberben megmarad (Pós: Igazs. I.230).

húsëvö-nap: carnarii, obsonii dies; fleischtag PPB. Ezen benedicitet kel ebedre mondany mynd bewth nap mynd hws eewe nap (LányiC. 318).

husvét-napja: [festum paschatis; osterfest]. Hosweth napya el mwlvan, ewezeenek Troyaban (JordC. 773). Az eegyhaaz hosweet napyanak elôtte nagy zenwedetesseegôt teezen (ÉrdyC. 33b).

idő-nap (előtt): tempestivum MA. zeitig, zu rechter zeit PPB. *Idő nap elôt: praemature, ante tempus MA. ante *diem PPBl. Ne itilletek idő nap elôt, míg nem el iô vr (DöbrC. 261). Ydû nap elwth ne akaryatok valamyth ítylny (Komj: SzPál. 135). Ne szandekozkodgyec idő nap elôt érteke felôt igen nagyra (Born: Evang. III.264). Senki a dolgot idő-nap előtt ne tudná (Czegl: MM. 6). Údő nap elôt szem fájókká, vakokká lesznek (Csanaki: Dögh 8). Mi azért ugyan nem akarnánk abban czégért tenni idő nap előtt (MonOkm. XXIV.107) A maga fiait idôuap elôtt fészkébôl kikergeti (Misk: VKert. 379b). Idő nap előtt mindenbûl ki-ûrûlnek és bús órákra szorúlnak (Fal: UE. 454).

itélet-nap: dies judicii, dies novissimus Sl. [jüngster tag]. A mindenható vr itélet napian meglatta azokat (BécsiC. 46). Kôńeb lezen sodomiac es gomorraiac fôldôknec itélet napian, hognem a varosnac (MünchC. 31). Az itelet napian meglatyak embernek fyat; varyatok meg az iteletnek nagi es retenetes napiat (VirgC. 147). Zenwedhetesb lezeo az ytheeletnek napyan (JordC. 382). Tyronnak es Sydonnak kynnyeben lezen dolgok az vtolso yteeletnek napyan, honnem tynektek (387). Bynesek, kyk boczanatot nyernek az wtolso yteletnek napyan (ÉrsC. 267). Az itiletnec napian testekbe fel tamadnac (Helt: Bibl. I d2). Valameniszer az itélet napiarol gondolkodom, mind anniszor szivemben es testemben meg rettenem (Lép: PTük. II.196). Miert hinnénk ő benne, hogyha semmi itéletnapot nem várhatnánc (MA: Scult. 23).

jelës-nap: festum, dies solennis MA. feriae solennes; festtag, feiertag PPB. Ystennek yeles nappya es egyeb zenteknek ynkab tyzteltetyk (EhrC. 85). Chak ieles napokon zokot vala menny az kwsegbe (VirgC. 36). Hallyok hyrdethny mynden yeles napokon (ÉrdyC. 366). Sydoknak nag yeles napya (ThewrC. 4). Innepeken és az ieles napokon (Kár: Bibl. II.152b). Három jeles nap vólt, mellyen tartoztak az férfiak Jerusalembe menni (Pázm: Kal. 733).

kántor-nap: [quatember]. Imaran leezen tanwsagwnk az harom cantor napokon (ÉrdyC. 20).

karácson-napja: festum incarnationis Kr. [christtag].

kis-karácsonynapja: [circumcisio Domini; neujahrstag]. Kys karačon napra valo predicacio (DebrC. 95). Kis karaczonak napia egi nemineoiô neduessegre fordul 1572 (KBécs D6).

kërësztëlö-nap: dies lustricus; reinigungstag, tauftag PPB.

kërësztjáró-nap: dies rogationum Nom.² 437. [bitt-tag].

kisasszony napja: [dies nativitatis Mariae; Mariä geburt]. A borokat pinceieiben tarcza kys asszon napiayg (RMNy. II.2).

köz-nap: dies profestus MA. dies operarius Nom. 3. werktag PPB. Kôz napon s akar innepen (Sam: Cer. 59). Innep nap ha vétkezel, nagyob hogy nem mint kôz nap (Vás: CanCat. 237). Némely dolgoknak innep napon érezzûk nagyob izit, némelylyeknek kôz napokon (Pázm: KT. 64).

hét-köznap: profestus C. MA werktag PPB. Het keznapba wechernyere chyak egy antifona (LányiC. 254). A henyélôk még hétkôz napokon is bivalkodnac, ide s tova csavarognac (Com: Jan. 197). A sinodusban el-végeztetik, hogy a frantzia nótákra iratott zsoltárokat-is énekeljék hét kôznap (Bod: Pol. 82).

hétköznapi: profestus MA. werktägig PPB.

köznapi: profestus MA. werktägig PPB. Nem hitták köznapi lakásra, hanem innepre (Zvon: Post. II.436).

mai-nap: **1)** [dies hodiernus; heutiger tag]. Tyztelendw atyam azert iwtem ez may napon eleybe, hogy en byneymet meg akarom vadolni (VirgC. 2). **2)** [aetas nostra; unsere zeit]. Mái nap az urfiakat igen gyengén, kényesen nevelik (Fal: NE. 34). A vizözöntől fogva nem volt annyi böcsülete Éva asszony leanyainak, mint mái nap (Fal: NU. 352).

más-nap, másod-nap: [dies posterus; den nächste tag]. A mezey fyweket, ky ma vagyon es mas nap az kemenezeben vettetyk, ysten ruhazya (JordC. 371b). Másod napon menyekezői lakozások lésznek (Com: Jan. 117).

mënyekző-nap: [dies nuptialis; hochzeitstag]. El iwttenek az artathlan barannak menyekze napyg (ÉrsC. 135b). Mikoron fiam fel neuekedett volna, lakodalomnac menyegző nagot szerzéc (Kár: Bibl. I.467. VerG: Baráts. 9b).

mi-nap: nuper, proxime C. neulich PPB. Csak ez minap: pronuper C. Czak ez minapon is ezekel vittunk (Ilosv: NS. 8). Minapon attiamnak lőn halala (10b). Ez minapon ys az Kd iobagy wramnak egy iobagyth wertek (RMNy. II.31). Mynapon kwlthem wala Kmnek huz penzt nemez wenny (LevT. I.5). Ez minap irt vala Kd énnékem egy levelet (II.162). Czak e minap is: heri et nudius tertius (Decsi: Adag. 121). Édes attyád minap kűlőmbet probált (Czegl: Japh. 39). Kit edgy pápista csinált a minap (Sámb: Isp. 12). E minap mene ezen házunk mellől (Thurzó: Lev. I.5). Minapon kültek vala huszonégy mívest es azok es többnyire gyermekek voltanak (TörtT². I.274).

minapában, minapéban: ∾ Mennyei tudomány, melly a minapéban támadott uj tévelygőknek ellenvetéseitől meg-oltalmaztatik (GKat: Titk. Címl). Minapában otton a hajos ahajt a Cziber mellett szántunk vala (Nyr. VII.371).

minapi: pristinus C. nuperus, nuperinus MA. kürzlich, neu PPB. Minapi: pristinus PPBl. A minnapi álmomban (Helt: Krón. 27). Az ti minapi és ûdőtlen kőlt szemetlen cathalogustok (Bal: CsIsk. 414). Az eledeleket nem csak az újakat, hanem még a minapiakat s félben megetteket is elő hozza (Com: Jan. 82). Nem olvasta volt meg minapi írását (Czegl: Japh. 84). Ellenek irt minapi oculart (Czegl: MM. 18). Az halando minapi emberekkel oly őrőkke valo Christust vetsz őszve (MNyil: Irt. 326). A minapi levelében az illyen dologra való nézve pöké ki kend ezeket a deák szókat (Misk: TörL. 70).

minapiban: [proxime; neulich]. Tsak minapiban: nuper *admodum PPBl. Kwltőnk wala e my napiban Keġelmedhez a mi emberőnket (RMNy. II.134). Thy Keġelmetek ez mynapyban az my iozagwnkra rea kylthe az zolga byroth (227). Im csak ez minapiban is ő nagysága Lippa felé jöve (MonTME. III.39). Gondolja el Kéd, mint járt a minapiban Forgáts uram (Mik: TörL. 61).

mindën-nap: quotidie C. MA. täglich PPB. Menden napon vrnac testet, veret veńi sem olčarlom sem dičerem (VitkC. 43). Mindennap lakodalmaskoduan mind holtaig, meg ielentette, hogy testi bátorságba elt (Born: Préd. 390). Az Salamon asztalára mindennap harmintz véka semlye liszt vala (Kár: Bibl. I. 305). Mindennap viselő szoknya (Radv: Csal. II.283). Mindennap áfiumot ü eszik vala, hogy keresztény vérre ü kegyetlenb volna (Zrinyi I.30). Mindennap gyülöli menyét és nem szereti (Kisv: Adag. 385).

mindënnapi: quotidianus, vulgaris C. täglich PPB. Minden napi zwksegedet meg zolgaltatyak (VirgC. 55). Az viaskedaas menden napy, es rytka az meg gyevzees (CornC. 296). My kenyerűnketh mynden napyath agyad neekwnk ma (ÉrsC. 164b) Minennapi vásár (Ver: Verb. 166). Ha mi eszedben jutott, jegyzezd-fel a mindennapi dolgokat fel jedző kőnyvben (Com: Jan. 158). A mindennapi áldozatok juhokból készittettenek (Misk: VKert. 202).

mindënnaponként: quotidie MA. täglich PPB.

mindszent-nap: [festum omnium sanctorum; allerheiligentag]. Minden scent napia (MünchC. 11). Ez felevl meg mondot mynd zent napyan (MargL. 71). Myntzent napyanak meltosagus innepeeről (ÉrdyC. 599). Mynd zentek napya kezt es adwenth kezt halottaknak wechernyet kel mondany (LányiC. 304).

mivelő-nap, mives-nap: profestus C. dies operosus MA. werktag PPB. Mycle napok (Pesti: Nom. 18). Mivelő nap munkára mennyen (MA: Scult. 749b. Illyef: BCsTomp. 88). De ezeket az isteneket csac munkás és míves napokon tiszteltéc (Prág: Serk. 492).

munkás-nap: ∾ (Prág: Serk. 492).

napi-nap: [dies; tag]. Terteenek egy napy napon, hogy egybe gyűleenek az papy feyedelmek (JordC. 598). Mykoron egy napy napon oda menne (ÉrdyC. 143b). Egy napy napon meg yelentee ew neky wr isten, hogy haza kellene terny (183). Tőrteneek eegy napy napon (562). Ez nappy nappon tarch ees eressych engem wram Ihus (GyöngyC. 24).

néha-napján: [quondam; einst]. Az a boldog lakóhely, a hol néha napján Ádám atyánk lakett (Moln: JÉpül I.10).

nyugodalom-napja: [dies ad quietem datus; ruhetag]. Szombat avagy nyugodalem napja (Com: Jan. 7).

pünkösd-napja: [pentecoste; pfingsten]. Melly erő pinkösd napján adaték ő nékiek (Tel: Evang. II.233).

rövid-nap: prope diem MA. [ehestens; in kurzer zeit]. Ennek vtanna ryvyd napon ky mulek (DebrC. 504). Igen rewid napon my claustromwnkba haza jwthank (TelC. 312). Rewyd napon Kegelmedet esmegh erthethem (RMNy. II.72). Kit rövid nap azon leszek, hogy kiváltsam (LevT. II.85). Rővid nap meg láttyác szabadulástokat (Kár: Bibl. II.107). Rővid napon meghaloc (MA: Bibl. I.47). Rővid nap meg mutatom, hogy tű az szárazon vadtok (Forró: Curt. 108). Nem látna efféle vérben merült sereget rövid nap az az égen járó nap (Czegl: MM. 130). Adja meg az isten rövidnap azt érnem (Thaly: VÉ. I.431).

sudos ?-napok: Idus C.

számvëvő-nap: [dies judicii; jüngster tag]. Bizonyos számvevő nap rendőltetőtt, az, melly mondatic utólsó napnac (MA: Scult. 800b).

szék-nap: [dies conditionis; gerichtstag]. Az zek napyára be jeoyenek (ErdOrszgy. 394).

szentkërëszt-napja: [dies crucis; kreuztag]. Zent keresztnapyara iutuan imatkozyk vala Aluerna neuw heginek oldalan (VirgC. 33).

szökő-nap: [dies intercalaris; schalttag]. Szökő nap, melly minden negyedik esztendőben februariushoz adatik: embolimus PPBl.

születés-nap, születet-nap: [dies natalis; geburtstag]. Ysten zewletety napya: natiuitas Domini (EhrC. 73). Herodesnek zyleteese napyan Herodiasnak leanya tanczot theen (JordC. 398). Őly ember, ky az tykerbe neezy hw zyletetynek napyath (833). Azert zolgalta ew zyleteeseenek napyaat (ÉrdyC. 523).

szün-nap: [dies ad quietem datus; ruhetag]. Hideg lelésétől való szűn napjain versekbe foglalt elmélkedése (Gvad: FNót. 148).

tĕg-nap: heri C. dies hesterna MA. gestern PPB Tegnapon hatod idöben haga meg ötet a hideg lélet (MünchC. 176). Kyket tegnapon merteel meg utalnod (DomC. 192). Es monda nekyk: Hol twgyatok, hogy een tegnahp nekthek arwltam wala (ÉrsC. 88b). Tegnapon vala az keserues nap (TelC. 151). Az terek Pechywl megh tegnapon el indwlth (LevT. I.127).

tĕgnapelött: nudius tertius C. pridie MA. vorgestern PPB. Tegnapon es tegnap elött vala az keserues nap (TelC. 151). Az komarj hayduk thegnap elewt az merenyey ispanth athal Iwthik (LevT. I.225). Tegnapelütt vettem Nagyságod méltóságos parancsolatját (Beres: Lev. 7).

tĕgnapi: hesternus C. MA. gestrig PPB. Ezer eztendevk te zemeyd elevt olyanok mynt az tegnapy nap, ky elmvlt (CornC. 60). Teghnapy heted horan hagyaa el Iwtet az few faydalom (JordC. 637). Tegnapy napon eennen ky menween, maskeppen hattam ez hazat (ÉrdyC. 513b). Mi chac tegnapiac vagyunc es semmit nem tudunc (Mon: Apol. 3). A tegnapi napot nem mondhatom, hogy elvesztettük volna (Mik: TörL. 341). Eme tegnapi gomba, a vice-vice secretarius elvégre egyet nyikkana (Fal: NA. 234).

toldalék-nap: bissextilis Com: Jan. 170. [schalttag]. A negyedik esztendö a Mátyás ugrását minden 4 dic esztendö után elö fordúló toldaléc napot elö hozza (Com: Jan. 170).

törvény-nap: [dies judicii; gerichtstag]. Be menth az hagyott harmad nap es az térwén napra (RMNy. II.73). Teruen napot ád isten nekic, hoǵ perelhessenec (Mel: SzJán. 498). Egy felöl maga kerülte a törvény-napokat, más felöl pedig el-vádolta a püspököt (Bod: Pol. 207).

úr-nap: festum corporis Christi SK. [frohnleichnamsfest]. Ez az vr napyau valo predicacio (CornC. 168). Az zentseges wr napyarol walo ayttatos, zeretetös predycacyo (ÉrsC. 555b). Mi tetzik neked az vr napianak inneperül, az mint hinnya szoktak (Zvón: Osiand. 189). Én megjelentettem ö felségének, hogy Bay László uram ur napján nem lötetett (TörtT.² III.381).

utolsó-nap: [dies novissimus; jüngster tag]. Sokak mon gak ennekem az vtolso napon (JordC. 374). Minékünk is számot kell adnunc az mi sáfárkodásunkrol; bizonyos számvévö nap rendöltetött, az melly mondatic utólsó napnac (MA: Scult. 800).

ünnep-nap, innep-nap: dies festus Kr. [feiertag]. Générkédtetnec vendegsegec es innepnapoc (BécsiC. 67). Ne ez innep napon, ne talantal haboro lenne a nepben (MünchC. 63). Mondotta Ihus: Veedd azt, my kell az innepnapra (WinklC. 151). Egy zent jnnep napon zent Margyt azzon mene egyhazban be (MargL. 67). Ynnep napoth zentellyed: diem sabbati sanctifices (JordC. 54). Illed te ah heteknek ẅnnepe napiaat (Ozor: Christ. 175). Űzic az torkossagot kinaltkeppen ünnep nap (Born: Préd. 410). Ez mái innep napot meg illenünc (Zvon: Post. I 824). Kristus születésének innepinapja (Illy: Préd. Elöb. I.4).

vasár-nap: dies Solis, dies dominica MA. sonntag PPB. Ez leuel költ Senderö warosaba wosarnap (RMNy. III.28). A vasárnapot megtartottác, meg üllöttéc (MA: Scult. 904). Az heteknek napjai: vasárnap, hetfö (Com: Jan. 7).

pálma-vasárnap: [dominica palmarum; palmsonntag]. Az urnak szenvedése palma vasárnapjára tartozik (Mad: Evang. 6).

virág-vasárnap: verbenalia, dominica palmarum Kr. [palmsonntag].

virágvasárnapi: [ad dominicam palmarum pertinens; palmsonntag-]. A virágvasárnapi pompából (a pogányok) azt itilték, hogy a mi istenünk szamár (Pázm: Préd. 484).

vég-nap: **1)** [dies novissimus; jüngster tag]. Ö igaz törvénynek ki szolgáltatója, vég napkor rosszaknak büntetés adója (Orczy: KöltH. 61). **2)** [dies vitae extremus; sterbetag]. Szűz María melleted te veg napodon szent fiánac elötte vgy tamadgyon (RMNy. II.336). Isten szeniet te végnapodon vgy lathassad (uo).

vízkĕrĕszt-napja: festum epiphaniae Kr. [dreikönigstag]. Víz kerezt napyan jmattatot vronk az pogan kyralyokhtwl (CornC. 373). Ez elmwlt vyz kereszth napya thayan nymynemeo jeles dolgoknak meg-latasara mentheonk wala (RMNy. III. 49).

Napbeli: [solaris; sonnen-]. Az második napbeli fogyatkozás mi tölünk nem látható lészen 1620 (Kal. C2).

Napént: [unius diei; eines tages]. Nem syete ah nap el enyezny wgy mynt egy napeent wona: non festinavit sol occumbere spatio unius diei (JordC. 309). A napot egy napent való ideig egy helyre állata (Helt: Bibl. I. a.3).

Napi: **1)** solaris, solanus MA. sonnen- PPB. A földet a napitest vagy alkotvány nagysággal fellyül hallad (Mad: Evang. 469). **2)** [diurnus, diei; tag-]. *Két napi: biduanus; *napi munkás: mercenarius MA. Mikoron az harmync gyereket el hoztak volna, monda neky zent Bereck (CornC. 351). Egy napy yaro feldet yettenek (JordC. 525). Jerusalem mellet vagyon egy napy yaro felde (708). Negyed napy hydeg lely vala (DomC. 284). Mykoron Jesus volna tyzenharmad napy (ÉrdyC. 63). Czak egy napi élet: ephemeri vita (Decsi: Adag. 278). Egy napi avagy csak egy napig tartó hideglelés (Com: Jan. 58). Azt is mondgyák, hogy még negyven napi nem lészen a gyermek, nem is nevet (László: Petr. 8).

Napig: **1)** [usque ad — diem; bis auf den — tag]. Ha valaki elt volna ez velagnek kezdetytẅl fogwa mind ez napig (VirgC. 93). Teek bezedeth myndenrel, kyketh kezde Jezus tanoytany mynd az napygh (JordC. 706). Kynek tytkyaat mynd ez napygh senky sem ysmerte (ÉrdyC. 358b). **2)** [diem, die; den tag]. Mikoron ez ilien nehez tiztet sok napig viselte volna (VirgC. 74). Az harmad napyg sem az meennyey saffaar, sem az ew özwere nem eettek yttak vala (ÉrdyC. 509b). Tehén ganéjba tegyed az tökmagot, ötöd napig kikel (Radv: Csal. III 50). Még itélem uram, eszten ez napig eltart, ha tovább nem is, itt az gyülés (Gér: KárCs. IV.178).

Napiglan: **1)** [usque ad — diem; bis auf den — tag]. Napot kiralnak nap felet toldaz: ö eztendeiet nemzetnek napiaiglan es nemzetiglen (AporC. 7). Nem zönt ur isten az ö zentenek attala mynd ez napiglan killömb killömb codakal fenleni (TihG. 29). Az meli hidegh mind az vtanna valo napiglan tart 1572 (KBécs D7). Nevekedik az anyaszentegyház mind az utólsó napiglan (Pázm: Kal. 538). **2)** [diem, per diem; den tag]. Heet napyglan zevnetlen marada az koporsonal (MargL. 181). Mely illatnak zarmazasa meg marada sok napyiglan (DomC. 151). Ha tyz napyglan hozyaam nem akarandotok yewny (ÉrdyC. 358b). Meg marada az helyen ket napyglan (ÉrsC. 74). **3)** [temporis intervallo; eine zeitlang]. A pokolnak közepsö reze, kyben vannac megzabadulo lelköc, de kenzatnac napiglan (NagyszC. 321). Az wr napyglan tyredelmesseegöt mwtat hozyank (ÉrdyC. 72).

Napigvaló: [diei; tag-]. Megbünteti beted napig való poklossággal (MA: Bibl. I.130b).

Napjában: [singulis diebus; täglich]. Napiaban harom idecben imadkozic: tribus temporibus per diem orat (BécsiC. 146). Hetzer mondottam napiaban diczeretet (AporC. 98). Parancsola, hogi [ne] menne hozza, hanem czak egizer napiaba (VirgC. 40). Napyaban teobzeor egy zernel nem ittanak (DomC. 297). Bort nem ywth napyaban chak egyzer keweset (ÉrdyC. 442). Az igaz is hetszer esic el napiaban (Born: Préd. 452b). Háromszor napjában meg-töltözni felettéb való (Com: Jan. 112).

Napnyi: [unius diei; einen tag lang]. Egy nehány napnyit szántott (LevT. II.31). Edgy egész napni ideig (Megy: Bayle. 436b).

Napocska: diecula C. MA. kurzer tag, kleine zeit PPB. Egy-nehány kevés napotskáknak látszottak a sok esztendők forgási a szerelem nagy vóltából (Pázm: Préd. 757). Feltetszett napocskám homályban borula, szelid galambocskám tűlem elvadula (Thaly: VÉ. II.13).

Napol: comperendino C. chronisso, diem transigo MA. [den tag zubringen]. Késődni, napolni: *subsistere in aliquo loco PPBl. Ott táborostul harmad napig napolván, Aradnak minden kertét hamuvá teteté (Szal: Krón. 362). A gonosz idő miatt honn kellene naplani (Nyr. X.470). Ott naplanunk kelleték, mert a szászok nehezen akarnak vala elé állani (ErdTörtAd. I.127). Felső-Őrsön naplottunk, éjfélkor pedig mentünk Jósvához (IV.97). Rima-Szombathoz szállottunk, ott naplottunk (123). Czikón alól sülemedi mezőn szállván meg, tegnap ott naplott (MonOkm. XIV.133). Ott akadván Kis Mihály urunkra, az holott mi is vele együtt napolván, rajtunk ütöttek a katonák (KecskTört. III 159). Két nap mulva érkezik Pasartik nevü városhoz, az hol egy hétig fog naplani (MonTME. VIII.14). Ha valami félelem volna, bevihetnék az nádas közzé, ott napolhatnának vélle (MonIrók. XXVII.238). Az parton disztelen napolni, gyorson akarék azért által menni (Szentm: SóDics. B3). Akkor hozta más ember is valósággal most Stomfán naplani az németet (Bercs: Lev. 233). Tábora 3 nap ott napolt (Kónyi: HRom. 71).

mëg-napol: ∾ Itt megnaplánk egyneháoy napok alatt s vala is szükségünk rá (MonIrók. VIII.383).

Naplás: comperendinatio C. chronissatio MA. [zeitverbringung]. Halogatás, naplás, naptöltés: comperendinatio PPBl. Az illyen ember sok bújkálással s naplással viheti az illyen útat véghez (MonIrók. XXIV.451). Ne legyenek az innen menő követek Nagyságodnak ott biába való mulattatásokkal, napolásokkal terhére (MonTME. IV.399). Járását nyomának s rejtek naplásának hirül el sem viszik (Thaly: Adal. I.191). Azúlta az nagy pusztaságú országon minden naplás nélkül gyüvünk (RákF: Lev. V.437).

Naponként, naponkéd: quotidie, quotidiane, in dies singulos MA. täglich PPB. Imaǵǵac ötet mendenha, menden naponkend jol mondoak ő neki (AporC. 25). Wtet isteni zent ayandekokal naponked wregyty vala (VirgC. 76). Engőmet naponkeenth veetkőzőtth ees az te parancholatodath megh tőrőőth megh nem gőtrel (WinklC. 244). Verőőnek meltosaga, ky naponkenth nekőd aldoztatyk (268). Naponked mondatik nekem: Hul vaǵon a te istened (DöbrC. 96). Naǵ ayetatossaggal kezde mondani naponked ez ymadčagot (NagyszC. 295). Ioob naponkent keueset, honem ment ritkan sokat eńi (VitkC. 52). Meltan tyztelendeu my tevlevnk naponkent ez zent haromsag (CornC. 60. 96). Naponked gywl vala az hyveknek hw zamok mynd ffyrffywban, mynd azzonyallatban (JordC. 721). Naponkeed wgy kell vonny, mynt az baromnak (ÉrdyC. 516b). Te eretted eldezteenek naponkeeth (KeszthC. 111). Isten ygaz byro, erews ees bekeseges, mynem naponkeeth meg haragvzyk (KulcsC. 11). Naponkent karosok wagyonk az w byrodalma myat (LevT. II.2). Naponként nevellyűc és erősitsűc gyenge hitűnket (Born: Préd. 268). Van vagy 100 katona most is köztünk, szivárkodnak naponként is ugyan az Dunántúl valók által (RákF: Lev. 7).

éj-naponkéd: [diu noctuque; tag und nacht]. Egy iffju, kinek anyja é-naponkéd sirhon (RMK. I.24).

Naponkédi: [quotidianus, communis; alltäglich, gewöhnlich]. Adgyad naponkedi előkeńerőnket (NagyszC. 343). My kenyerwnket naponkedyat agyad nekwnk ma (JordC. 563). My keńerőnket naponkedied aǵǵad nekőnc ma (DebrC. 472). Mynden rytka es zyk allat draga, az naponkedy kedeeg wtalatus (ErdyC. 465b).

Naponkéntvaló, naponkédvaló: ∾ Naponkedualó vetkezetimben el zennedet (VitkC. 30). Legyenek az maradekok az arwaknak es ezwegyeknek napon keed valo eletekre (JordC. 251). Syr vala, mykoron az naponkent valo myseknek tyztessegeet zolgalnaya (DomC. 44). Naponkéntvaló nyavalyákkal nehezíttetünk (Pázm: Préd. 64).

Naponnan: [quotidie; täglich]. Ő yrgalmassaganak myatta anne erdőmőt wallyak menyorzagban, hogy ha mindőn naponnan meg wegeztem wolna myndőn orakat ő zenczegős kenyanak emlekőzetyben (CzechC. 39).

Napot. Napott nap-estig: tota die, per totum diem PPB.

Napotló. Egész napotló napestig munkalodnak (ACsere: Enc. 217).

Napoz: procrastino MA. aufschieben, forttagen PPB.

el-napoz: ∾ Minden baduagy és biró tartozik minden törvényt el napozni (SzékOkl. II.120).

mëg-napoz: [?] Rácz Tamás arestomban tartatik es megh is naposztatot it vala vádoltatot társával edgyüth (TörtT. X 136).

Napozás: [comperendinatio; zeitverbringung]. Abban napozás, mikor meg indul, nem leszen, mert az mely hertelen szokot tetszeni a villámlás, oly hertelen leszen az embernek fiának eljővetele (Alv: Post. I.33).

Nappal: **1)** [dies; tag]. Ionas volt a cetnec hasaban harom nappal és harom eyel (MünchC. 36). En te neked nappal hetzer mondek dičiretet (DöbrC. 70). Ha az iőuendő vasarnapon akarz comonicalńi, enčelkeǵel anac elötö harmad napal (VitkC. 38). Az vr az vylagossagot nevezee nappalnak és az seteetet eeynek (JordC. 5). Hogy nappal let vona, tamada kerdezkődes (750). Te eleted miként ha eg hay zalon ketneuek eg golobist fel minden nappa (BodC. 1). Jesus negywen ee es nappa beytele (ÉrdyC. 137). Oly nagy világosság volt, mintha nappal lett volna (Zvon: Post. II.252). A nappalokat és az éjtszakákat meg-külömbözteted (GKat: Válts. I.850). A nappal ki-fejtödzik az éj barna pólájából (SzD: MVir. 314). **2)** luci, interdiu, subdiu C. de die MA. [bei tage]. Eyel es nappal zevnetlen zolgal vala az vr istennek (CornC. 278). Zazzor nappal, zazzor eeyel esőt terdre ew ymacbaganak ydeyn (ÉrdyC. 442). Latod, mel nagy vygasassal eyel es nappal eelnek (ÉrsC. 277b). Gondolkodyk w neky terwenyebe eyel ees napal (KulcsC. 1). Nappal arnekat ád vala ő nekic (Helt: Bibl. I. d4). Nem job leszé bartzolnunk nappal (Zrinyi I.134).

éj-nappal: **1)** [dies noctesque; durch tag und nacht]. Negywen ee nappa bëythelël (ThewrC. 187). **2)** [diu noctuque; tag und nacht]. Mind ey nappa el munkalkodik (BodC. 8. 17).

éjjel-nappal: **1)** [diu noctuque, sine intermissione; tag und nacht, unaufhörlich]. Te vaǵ az, atkozot ńelv, ki haragtartásokat, vetekődesőket eyel nappal nem zőnől fel tamaztanod (GuaryC. 16). Istennec tyztessegere naponked eyel napal oluas zaz pater nostert (VitkC. 13). Eyel nappal eedes ymacbakban zolgalnaak az wr istent (ÉrdyC. 338). Remete modra cellaat zerze maganak az vadon erdőben es ott zolgal vala eyel nappal az wr istennek (544). Ha az eedes Cristwshoz eeyel nappal fohazkodandotok (ÉrsC. 241). Eyel nappal ugy ostromlatá aszt, hogy rőuid napon megvőué (Helt: Krón. 16). Mynd iel nappal az my zolgalatunkban vagyon (RMNy. II.64). Sziget-várban éh farkasok laknak, chak nem éyel nappal ezt az mezőt járják (Zrinyi I.44). Éjjel nappal fellyeb s alább tsatangolnak (Kónyi: HRom. 25). **2)** [confestim, sine mora; allsogleich, unverzüglich].

lyel nappal ad meg ertenem, hogy az bassa embere irna meg, az iozagot el ne foglalnak (LevT. I.52). Az udvarbirót riaszd meg, az várat éléssel rakja meg éjjel nappal (RákGy: Lev 18). Minden felé szemetek, fületek legyen nektek is, éjjel nappal tudósitsatok (144). Az kopják úgy kellenek, mint a minden napi kenyér, éjjel nappal küldjed (162). Most hireink nincsenek, ha mi leszen, azt Kegyelmednek éjjel nappal tudására adom (TörtT.² I.429. 552). Ha nilvan való vezedelmünket látod, ugi éjel nappal irj bizoniost fellőle (599). Lovasom vagyon, ki éjjel nappal hozná az levelet (III.324).

éjjelinappali: [non intermissus; unaulhörlich]. Hogy szegény feleségemnek éjjeli nappali lármája ne legyen, urához hű városba úgy jöttem (TörtT.² I.223).

Nappali: diurnus, hemeresios C. [tages-]. Nappali ágy: auaclinterium, accubitum C. Nappali szél: subsolanus (Nom.² 459). Nappaly jdevben senky vygab nem vala ez zent atyanal (DomC. 44. Alv: Post. I.692). Az eyelt napali velagossagra valtoztatuan (DebrC. 48). Nappali épités éjvel romol vala (RMK. VI.185). Tudományját éjjeli és nappali fáradsága által nevelvén, vitetett az isten kertének plántálgatására (Bod: Pol. 181).

Nappalkor: [interdiu; bei tag]. Nappalkor munkánkat irigy sötétség el nem titkolhattya, mert meg láttya nagy ég (Zrinyi I.134).

Napra: [die; am tage]. Kell uronkat eh szentsegős napra hozzánk vennőnk (DebrC. 37). Mikoron az meg hagyott időre, horara es napra haza nem jewt volna, myndenek esecnek nagy kethsegben (ÉrdyC. 512). Colicaban eséc és hat napra meg hala (Helt: Krón. 87). Nem sok napra ménc király konyhájára (RMK. IV.241). Azt írja Kd, hogy ezten ez napra megjühet (Nád: Lev. 75).

napról-napra: in dies MA. von tag zu tag PPB. Napról napra hallogatás: procrastinatio MA. *Napról-napra halasztom: comperendino PPB. Naprvl napra, hetről hetre ab binbe ꝟ ziuőe el kemenűl (GuaryC. 21). Isten igaz biro, mi nem naprul napra meg haragzik (DöbrC. 22). Ne keessel kővethny az wr istent, ne halogassad naprol napra (ÉrdyC. 540b). Az isteni zeretetben naprol napra newekődnek wala (ÉrsC. 522). Az erős semmit nem hallogatván, a lonyha mindeneket naprol napra hallasztván (Com: Jan. 196).

Napság: [dies, tempus; zeit]. Az napságtul fogva: ex eo die, ab eo tempore MA. Az napssagtwl foghwa Gedeonnak leen newe Jerobaal (JordC. 330. 426. 429. 620. 769). A napsagtol fogua ergalmas kezde lenni (DebrC. 160). Nem lattok enghemeth ez napsaghtwl foghwa (ÉrdyC. 173. 375. 561. 580). Ez napsagtwl fogwa wgy zolgallak, mynth wramat (ÉrsC. 549). Ez napsagtol fogwa mynd mondwnk nagy chetertegyk kylench leccke (LányiC. 112). Ez napságtul fogva (MA: Scult. 880. Megy: 3Jaj. II.23).

NAPA, NAP: socrus, hecyra C. schwiegermutter PPB. Napa, felesege annya: socrus; feleségemnek tiki, napám annya: prosocrus PPBl. Orpha megapola ő napat es Rut eggesőle ő napanal (BécsiC. 2). Még hirdettettec ennekém, mélleket töttel te napadnak te fériednec halala utan (4). Leań feltamad ő ańnya ellen, meń ő napa ellen (255). Lata ő napat fekette es hideg lelette (MünchC. 27). Simonnac napa fekzen hideg lélethen (72). Lata hw napat vezteg fekwen: vidit socrum ejus jacentem (JordC. 376). Nagh sirassal napanak imezt monda (TihC. 22). Ipad, napod téged nagy jó néven végyen (RMK V.68). Az Krabát napát Kata asszonyt haza kellett bocsátnom (Nád: Lev. 92). Az Peternek napat az Christus meggogitotta (Fél: Tan. 468). A ki tiát vagy leányát elházasitotta, ipa az és napa: socer est et socrus (Com: Jan. 117). A Halasi napa koporsójára adtunk három szál deszkát (MonTME. I.301). Napad nem gondolja, hogy ő is csak meny vólt (Kisv: Adag. 486). A nénje jószágát, a ki feleségének napa, kéré, hogy Győr tájáról hadd hozathassa el licentiát elmenetelre (RákF: Lev. I.62).

[Közmondások]. Nem alkuszik a napa a menyével: omnes socrus oderunt nurus PPBl.

NÁPÉSZ: [truncus; tölpel]. A fohászkodásán kellet meg indulnod annak a pápistának, bezzeg nápesz voltál (Czegl: BDorg. 90).

NARANCS: mala aurantia MA. malum aureum Medicum; pomeranze PPB. Ezek a keth illatozo narauch almak es az zep zynű nospolyak (NagyszC. 121). Mukaderlh keltem Knek naranchoth es negh habarnyczath (LevT. I 121). Az almá'a mint egy kis maczi dinnye vagy narantz, sárga, igen szagos (Mel: Herb. 52). Narantsok, citromok, lémonyak (Com: Jan. 24). Im vagy 12 narancsot és 7 czitromot küldtem, a narancs-hajat megtartsd (RákGy: Lev. 3). Küldöttünk riskását, szőkfüvet, narancs almát (MonTME. I.147). Mikor ki fatsarjuk a narantsnak levét, ezüst tsészébűl pad-alá hagyigályuk üres bélét (Fal: UE. 361). A narants almát mikor igen erővel fatsarják, utóllyára keserűt botsát (407).

NÁRCISSZUS: narcissus MA. A mellyeknec gyökér helyett fejek vagyon ezek: kigyó hagyma, narcisos, liliom (Com: Jan. 23). A narcissusoknak, hyacinthusoknak rajta hadgyák gyökereket, míg a földbe akarják tenni (Lipp: PKert. I.46).

NÁSFA: inauris MA. [ohrgehänge]. O feiedelemnek leańa, te farodnak egbe zerkezese miként nasfak (DöbrC. 481). Hol vannac a gőngőc, a firisok, a nasfac (NádC. 317). Kivőn egy szép násfát és az Rebekának felliggeszté leány homlokára (RMK. II.116). Látta vala a násfát és a kari ékősséget (Helt: Bibl. K4). Az főfedeleket, násfákat, palástokat elvészi (Helt: Bibl. IV.16). Ki vőn egy szép nas fat es az Rebekhanec szepen fel figgeszte leany homlokara (Hoffgr. 29). Be fonta a hayat es fel tötte nasfayat (250). Az eb nem tudgya, mire valo az draga kőw, az arany lantz, az nasfa (Born: Préd. 25). Nasfank, gyűrőnk es minden ekessegűnk (547). Fülön függő násfác (Com: Jan. 101). Semmi arany lánc, semmi gyémántos násfa nem ékesiti annyira az emberneк nyakát, mint a szemérmetesség (Land: ÚjSegits. II.203). Illy drága clenodium avagy násfa magat az isten tiát illette (I.205). Kényes aszszonyi állat, kinek homlokán arany függők, füleiben drága nasfák vannak (TKis: Pau. 65). Tudom, hogy az uri asszonyoknál nem volna kelletlen a napkeleti igaz-gyöngy és drága kövek, az arany lánczok, násfák, függők (Csúzi: Síp. 11).

NASPOLYA (*náspoly* Felv²: SchSal. 14. *nászpolya* PPBl. Com²: Jan. 17. *nespolo, nospolya, nyospola* Lipp: PKert. III 195): mespilum Pesti: Nom. 50. MA. [mispel]. Nászpolya: mespilum PPBl. Ezec az zep zynő nospolyak ezek a bizon Salamonnac temploma (NagyszC. 121). A naspolyác mohosok, pihesec, kővesec avagy kővecsesec (Com: Jan. 19). Nospolya vagy nespola alacson fa és ollyan szinű mint a berkenye; a nospolya fa kedveli a nyesést; a nospolya fában igen őrömest terem a féreg (Lipp: PKert. III 190. 191). Náspoly vizelletre téged sokszor készit, a béledbe penig mikor jutand, szorit (Felv: SchSal. 14). Más féle féreg vagyon a körtvélyben, másféle az almában, a fügében, a noszpolyában (Misk: VKert. 685).

[Közmondások]. Idővel szalmával a naspolya is megérik (Fal: Jegyz. 925).

NÁSZ: pompa nuptialis; hochzeitgepränge PPB. Volter elindula, az nász mind utanna (RMK. II.31). Cinborás társaitól nagy festummal és nászval kisértetvén (GKat: Titk. 151). Peleus kiraly az szép Thetis aszszont házasúl meg hozván, sok országbol lőnek kiralyok az nazban (Huszti: Aen. 2). A kik más falutól vésznek feleséget, reggeli kényörgéskor oda nem érkezvén a nász, azután is eskessék meg (Bod: Pol. 56).

[Nászol]

Nászoló: [nuptialis; zur hochzeitsfeier gehörig]. Én Babkát el nem bocsátom az nászolo leányságra, Ketek nem vihet nászolo leánt (LevT. II.34).

NASZÁD, NÁSZÁD (*nászágy* RMK. III.73. *násszád* Pethő: Krón. 99): liburnica, genus navis MA. [rennschiff]. Az therekek ream jivenek nazadokkal es az hayokat mynd el wyuek (RMNy. II.82). Capitaneus nazadistorum regentis (III.21). Egy néhán nászágy Tiszán feljött vala, az nászágyokban népet hattak vala (RMK. III.73). Nagy sok naszádokban, sajkákban, hajókban vajda népet állatta (IV.37). Az therekek ream jwenek nazadokkal es az bayokat mynd elwyuek (LevT. I 82). Gallyák, nadaszoc [így] égnec (Görcs: Máty. 16). Naszádokat, gályát is ada nekik hozzá (Monlrók VII.65). Násszádokon és saikákon alá ereszkedék a Dunán (Pethő: Krón. 99).

Naszádos: **1)** [nauticus; schiff-]. Kyraly w felseghe nazados hadnaghyathwl kerthem kwlthwn zaz magbyar foryntotb (RMNy. II.104). En ew felsege nazados wajdaja wagyok (III.64). Báthory István király naszádos vajda vala Szalánkeméntt (Monlrók. III 11b). **2)** [nauta; schiffmann]. Nyúlnak kormányokhoz a naszádosok (GyöngyD: Char. 406). **3)** navarchus, naumachus MA. schiffpatron PPB.

NÁTHA: cattarhus, coryza, distillatio, pituita, rheuma C. rotz, schnupfen PPB. Natha, ki miatt ember béreked: branchus MA. Nátha száraztó fű: pituitaria; nyál, nátha, takony: pituita PPBl. A fodorkát ha sós etzetben megfőzed, náthát, fő czepegést meg állat (Mel: Herb. 37). Két nap igen nehezen voltam a nátha miatt (Nád: Lev. 34). Innend következnek dagadozo betegsegők, vezedelmes nadbak 1572 (KBécs F1). Ha egy kis poharkaval izol, az nathat és chyöpögő orrot meg allat (BeytheA: FivK. 106). Főnek nátha miat való nehezülése (Com: Vest. 131). A torha a náthának le-tsepegése: rheuma est catharri destillatio (Com: Jan. 56).

Náthás: pituitosus, rheumaticus C. MA. gravedinosus; rotzig PPB. Náthás, taknyos: pituitosus PPBl. Értem az te leveledből, hogy Ferkó náthás és hurut (Nád: Lev. 31). Ha a bodog asszony ágával náthásokat fistölz, meggyogyulnak (BeytheA: FivK. 8). Micsoda bűz tekerbeti itt náthás orrodat (Matkó: BCsák. 245).

Náthásod-ik: catharrum, gravedinem capitis contraho; den cathar haben PPB.

mëg-náthásodik: ∾ A kotsis gyakorta füstöli öreg lovait, hogy meg ne náthásodjanak (Mik: TörL. 4). Édes nénémmeg ne náthásodjék Ked (21).

NÁVA: classis, triremis, biremis MA. schiff PPB. Ez nem návé, nem gálya, hanem kisded hajó (Alv: Post I.279).

NE: en tibi MA. [da hast es]. Ne meg Jupiter, myt neked igertem, im it wagyon (Pesti: Fab. 67). Adze s ne: simul da et accipe (Decsi: Adag. 147). Interjectiones: ibon, ne, ne meg, nominativum vel dativum regunt, ut: Ne az penna: en pennam! Ne meg könyved: en tibi tuum librum (CorpGramm. 279). Interjectio insultantis: ne néked (539). Minden ember, ugymond, méltán tartana tisztességem vesztet, álnok, rosz embernek. Ne néked Czeglédi, Lutter jeles apostoloc sententziája (Czegl: Japh. 244). Ne a kosár, vidd veled, benne obsit leveled (Fal: Vers. 568).

Ne-sze (*neszsze* Helt: Mes. 68): ∾ Neszsze, eszt adom, ió lágy kennyér (Helt: Mes. 68). Hoszsza gazda aszszony az gyermeket, nesze az szablya (Decsi: Adag. 326). Nesze jambor egy, a többit mászorra hagyom (Matkó: BCsák. 48). Nesze néked a jelek is a szent irasbul (325). Nesze a fű, ezzel illessed sebedet és kössed bé mindgyárt fájdalmas testedet (GyöngyD: Char. 48). Neszsze emez a nagy oriás melly kitsinre szabta magát (Fal: NU. 288). Inkább akarom, hogy ujjal mutassanak reám, mondván: neszsze a fösvényt, hogy sem azt: neszsze a hintóban az eleven borhordót (306). Ország és világ azt fogja mondani felőle: nesze a ritka madarat! (Fal: UE. 367).

Nesztejë: ∾ Neszteje komámasszony, igyunk mi is egyet, töltessük meg bögrénket ugy mint az egy-pintest (Thaly: VÉ. 388).

NË (*ny* Komj: SzPál. 15): ne, non MA. [noli]; nicht PPB. Bár úgy ne légyen is: *ne sit sane; hogy én utánnad ne keres-kedjem: ne sis mibi *inquisitioni PPBl. Harag megh bant elmet, hogy ne valasthasson ygasságot (EhrC. 16). Kérlek en lańim, ne akariatoķ ezt ténnétéc (BécsiC. 2). A nepecnec véni tanalćot tartanac, mikent Ist megfoghatnac; mondnak vala kedeg: Ne ez innep napon (MünchC. 63). Vegyetek fegyelmeth, hogy wr meg ne haragugyek ees el ne wezyetek az ygaz wthbol (KeszthC. 3). Zent Paal epistolaiban gyakorta valo parenthesist, kyt laach, nehezsyget es bantast theneked ny tegyen (Komj: SzPál. 15). Kegyelmedet kerem, reyam K. ne nehezellyen (RMNy. II.80). Eleiket vennék a pogan nepeknek, hogy ők a vizen el ne szaladnának (RMK. II.79). A mi lelkünk üdvösségét szerencsére ne vessük (Pázm: Imáds. 52). Ne fogadd ne, ne adj ne a gyengéb orvoslásoknak helyt (Megy: 6Jaj II.27). Ne busúljon, ha Kigyelmed házánál nincsen (Thaly: Adal. I.79). Ne vágasson bár eret Kigyelmed, azonkivűl is üdvözülhet (uo). A kinek tehene nincsen, ne fogadjon csordást (80). Ne hivassa a büdös embert, mert hivatlan is majd itt lesz (81). Tartok attúl, kit isten ne adjen, inter duos litigantes az harmadik lesz nyertes (83). A ki nyulat akar lőni, ne üssön ahhoz dohot (87). Ne beszéljen Kegyelmed ollyat, mert megharagszom (88). Nagy Sándor meg-tiltotta, hogy senki afféle madarat meg ne öljön (Misk: VKert. 315). Egyetlen egy próbára ne szánd ki bötsűletedet (Fal: UE. 460). A ki a bénnát neveti, maga ne sántikáljon (Fal: BE. 579).

hogy-në: scilicet PPBl. [wie denn nicht].

[**NÉ** (*n.ha* C.): ali-; je].

Né-ha: **1)** aliquando, interdum, nonnunquam MA. bisweilen PPB. **2)** [quondam; einst]. [L. **HA**]

Né-hány: aliquot MA. [einige, etliche]. [L. 2. **HÁNY**]

Né-hol: **1)** alicubi Kr. [irgendwo]. **2)** passim MA. [an manchen stellen]. [L. **HOL**]

Né-ki: [quidam; einige, etliche]. [L. **KI**]

Né-melly: aliquis, quidam, nonnullus MA. jemand, einer PPB. [L. **Melly**]

Né-mi: [queddam; irgendwelch, irgendein]. [L. **MI**]

Né-talám: ne forte MA. dass nicht, vielleicht PPB. [L. **TALÁN**]

Né-talántán: fortassis fortasse, forsan MA. vielleicht PPB. [L. **TALÁN**]

Né-valaha: nequando MA. dass nicht etwa PPB. [L. **VALAHA**]

Né-valaki: nequis MA. dass nicht jemand, dass keiner PPB. [L. **VALAKI**]

NEBELŐ? Reája menének és minden nebelő irogatásait megégették (ErdTörtAd. I.30). [Vö. **NYEBELËG**]

NEDV: humor, liquor, succus MA. feuchtigkeit, safft PPB.

Nedves: humidus, humectus, udus, uvidus, madidus, succosus, uliginosus, irriguus, subriguus, dyarrhyton C. succidus MA. feucht, nass, safftig PPB. Leves, nedves: succidus PPBl. Meegh es yegyet keesertek az gyapywn: ha az gyapyw harmattwl

zarazon maradand és kerwle mynd az feld nedwes leend (JordC. 331). Az en zemöldökym nedvesek kenyhullatasoknak myatta (ÉrsC. 295). Nehez alombol felserkonuen, az hô orcaiat nedueson lele (TelC. 67). Az nagh kônersek lezon emborbe az hidek es igon nedues termezettol (TihC. 101). Az tôb napokat az hold nedues hidegône tezi 1572 (KBécs. D6). Tauul legyen tûlôc minden kenyesseg, hanem chendes és nedves lelekben talaltassanac (Pécsi: SzüzK. 89). Pént[ek] tiszta, az-után felyhôs és lassuan nedves 1613 (KNagysz. D8). A vizes, nedves gôzôk, párák mindenkoron felvitetnek (Com: Jan. 8). A fôld alat lévô nedves erekbôl ki-buzgó avagy bugyogó kútfejek (11). A fôld szine néhol nedves avagy vizenyôs, lápos és sombokos (12). Sz. András hava nedves szabásu lészen 1645 (KLőcse 40). Nincs úgy a dolog, a mint a hír támad, a holott nedvest mond, ott gyakorta szárad (GyöngyD: MV. 9). Az indulatokkal dagályosok és nedvesek az isten tüzes igéjétôl fel nem gyuladnak (Illy: Préd. 413). Örömestebb esik, a hol nedves (SzD: MVir. 125).

Nedvesëcske: humidulus C. MA. ein wenig feucht PPB.

Nedvesëd-ik: madefio, madesco, humeo, humesco MA. feucht werden PPB.

mëg-nedvesëdik: madefio, humesco C. [feucht werden].

Nedvesít: irroro C. madefacio, humecto MA. feucht machen, anfeuchten PPB. Neduesiti vala mind az egész földett: irrigans universam superficiem terrae (Helt: Bibl. I. A3). Négyen vannak az evangelisták, kik irásokkal nedvesítik és gyümölcsöztetik az anya-szentegyház mezejét (Pázm: Préd. 134). Kônyhullatásimmal nedvesítem ágyamat (MA: VI. Zsolt. 6v). A szemet a szem-szôrôc pillogatva nedvesític (Com: Jan. 47).

el-nedvesít: ∾ El nedvesitem az en agyomat kôny hullatasimmal (Born: Ének 167).

mëg-nedvesít: madefacio, madido, madifico, humecto C. nass machen PPB. O thy folyo kenyvek follyatok en orczamra, nedvesôheetek meg ôtetth (ÉrsC. 171).

Nedvesítés: [irrigatio; das anfeuchten]. Edenbôl folyo uiz iô vala ki a kertnec neduesitésére (Helt: Bibl. I. A3). Ádgy aitatosságnak vizét e fôldnek nedvesitésére, hogy jó gyûmôlcsôt teremthessen (Pázm: KT. 255).

Nedvesítő: humifer C. humificus MA. [feucht machend].

Nedvesség: humor, liquor, mador, succus, cremor C. humiditas MA. feuchtigkeit PPB. A nedvességet elszáraztum: *digerere humorem; mirha, Arábiában termô tsemete, mellybôl jó illatú nedvesség fatsarodik-ki: myrrha PPBl. Az ô verôc valtozec zurocca es az ô nedvessegôc kenkône (NádC. 95). Az neegy neduessegewkbewl zerzet testekbewl leznek az fergek (PéldK. 50). A baal kezeben valo neduesseg a iob kezere ment vala (WeszprC. 102). Az nedwesseeg embery lelkôt meg tyztoyt es meg zeepôyth (ÉrdyC. 420b). Az fanak zep uiraga lezon az fanak géngesegôs neduessegebôl (TihC. 33b). Chôtôrtôkon estue fele nedvesseg leszen 1572 (KBécs E7). A szüz Marianac kepebôl szyuarkozot volna neminemû olainac neduessege (Mon: KépT. 260). Az dôgôs neduessegbôl sok fele betegseg lezon (Frank: HasznK. 31b). Az nedvesség az fákat élleszti (MA: Scult. 237b). Az oltovan az egesz fanak nedvessegevel eled meg (Der: Préd. 186). Az oltovány az ô gyôkereinek apró szálu rostyain bé szivún a neduességet (Com: Jan. 20). A meh szaja a sok nedvességtôl meg sikul (ACsere: Enc. 152). Az enyv kôves es sikeres s szurokhoz hasonlo nedvesseg (248).

bányászi-nedvesség: succus mineralis Com: Jan. 17. Verhenyô sárga fôld, arany enyô bányászi nedvességecknek mondatnac Com: Jan. 17).

bársonyfestő-nedvesség: astrum C.

nyálas-nedvesség: pituita PPBl. [schleim]. Bô bennem a nyálas nedvesség: *redundat pituita PPBl.

só-nedvesség, sós-nedvesség: muria, salsilago, salsitudo, salsugo C. [salzlacke]. A hobozó tenger sós, mint a sós nedvesség a sós halnak keserû leve gyanánt (Com: Jan. 12).

Nedvesül: madesco C. humector, madefio MA. befeuchtet, angefeuchtet werden PPB.

mëg-nedvesül: nvesco C. [feucht werden]. Isteny malazttal megh hyntôztetôt, eelô kwth folyassal meg nedwesewltetôt Cristusnak nywgodalma, isten ffyanak reytôk cellaya (ÉrdyC. 29).

Nedvetlen: exsuccus MA. trocken PPB.

NEGÉD: superbia MA. hoffart, hochmuth PPB. Az doctorok oth lewnek es ewk errewl nagy nyegedet tewnek (ÉrsC. 482). Az sok doktor egy felewl aal wala és negedôkben czak meg nem halnak wala (482b).

Negédës (*negendes* Zvon: PázmP. 332. Thaly: VÉ. I.100. Kisv: Adag. 525. *négédes* Decsi: Adag. 253. *negélyes* Born: Evang. III.514. Pécsi: SzüzK. A4. *negeleskedik* Born: Préd. 396. *nyegédes* Megy: 6Jaj II.39. *nyôgedessen* Gyöngy: KJ. 109): ambitiosus, fastidiosus, superbus, arrogans MA. ehrgeizig, hochmüthig, hoffärtig, stolz PPB. Felfuvalkodva, kevély, negédes beszédekkel él: *ampullatur in arte PPBl. Ki be latnac ert elkôcôt, azt mongac, gôgôs es negedôs (GuaryC. 15). Az romayak kewelyek és ezt tugyok, hogy nagy nyegedôsek (ÉrsC. 475b). Meerth negedews lewl benned, hogy nem akaral engedned, immar ym oly helyre ywtottal, meglatod, awal myt haznalthal (509b). Senkit soha negédes és méltatlan iyesztéssel el nem kergete tôlle (Helt: Krón. 96). Sok vilagi bôlczec gôgôsôc es negelyesec az ônôn eszekbôl (Born: Evang. III.514). Negédôs menetség (Decsi: Adag. 35). Bizonyára negeliesec es kedue tôltec vagyunc (Pécsi: SzüzK. A4). Nem illett tehát az isteni böltseséghez, hogy fris pompákkal, gazdag kintsekkel, negédes testi kinnyességekkel jône hozzánk (Pázm: Préd. 476). Az szapora szavú felelet negédôs emberek munkája (Alv: Itin. 13). A kényesec, negédesec lektikákon hordoztatnac (Com: Jan. 87). Lehetetlen dolog az, hogy azok a szemek, mellyek e fôldôn is kônyôrûlôk vóltanak, negédesek lennének az égben (Bök: Lámp. 138). Vallyon mire valok im ez gôgôs és negédes mondásoc (Pás: Válasz. 225). Negédes bátorsággal azt meg vetitek (Otr: Róma 98). Annál soha életemben kevélyebb, negédesebb embert nem láttam (Cserei: Hist. 126). Negédes, kérkedékeny és magahitt bajnok (GyöngyD: Char. Előb. 4). Nedenges szók (Kisv: Adag. 525). Ifjui voltomban csintalan, nedénges valék (Thaly: VÉ. I.100). Erdélyben bejött nyegédes magyarországi ifjak (Thaly: Adal. II.344). A negédes fôrendek szintén kényszeríttetnek fejet hajtani a lelkitanitóknak (Misk: VKert. 42). Az uralkodásnak negédes kivánásával magoknak vették az austriaiak a királyi felségnek jussát (Rák: Manif. A3).

Negédësen: [ambitiose, superbe; hochmüthig]. Kényesen, negédesen: ambitiose PPBl. Az palotákban kedvekre, negédesen és kinnyekre neveltetnek (Pázm: Kal. 69). Pipesen, negédesen beszéll (Tof: Zsolt. 52b). Nehéz terhû bottyát hánnya nyôgedessen (Gyöngy: KJ. 109). Hamissan vagy negédesen esküttél (Biró: Angy. 293). Az akarat gyakorta negédesen megkivánja az uraságot (Fal: NE. 78).

Negédëske: subarrogans MA. stolz PPB.

Negédësked-ik: superbio MA. stolz, hoffärtig sein PPB. Az io termô olayfanak zyryanak ne dychekodyel, ne negydeskedyel az agak ellen, hogy ha negydeskedel, nem te vyseled az gykereth, hanem az gyker vyssol tygedeth (Komj: SzPál 86). Minden

isteni dolgokba finyálkodic es negeleskedic (Born: Préd. 396). Ajándékockal ne negédeskedgyűnc és kinyeskedgyűnc (MA: Tan. 737). Midőn az emberek fiai sok penzt es jokat győytöttek őszve, negedeeskednek ez földi jókkal (MA: SB. 93).

Negédëskëdés: [animae elatio; das stolziren]. A titkos nyegédségnek alkalmatosságát a nem nyegédeskedés szolgáltatta nem egyszer (Megy: 6Jaj. III.32).

Negédësség: superbia, fastus MA. hoffart, stolz, hochmut PPB. Mind az keth nemzetczegnek keuelysegeth, negedwssegeth lewethwen, mind fejenként egyenlwve tezy az euangeliom hyttenek dolgabau (Komj: SzPál 30). Az negedwssegnek el tauoztatasarol, az ni dolog hozzad nem tartozyk (37). Negedwsseghwz illendw vala, hogy az apastaloknak meltosagngbol kevelykwdnek vala (112). Az eletnek negedessege: superbia vitae (Fél: Bibl. II.157). A gazdag könnyen testi negédességre és gyönyörködésre fordíttya kintseit (Pázm: Préd. 625). Ezt értvén, a mi negédességünk mint-egy el-routatik ezzel (Ker: Préd. 38). A sido nyelv minden pompás negédességtől üres (GKat: Titk. 23). A kérkedékeny nyalka negédesség aláztatik s meghül a bizott reménség (GyöngyD: KJ. 450). A harag s rút negédesség sokaknak vólt vesztekre (Kisv: Adag. 155). Szépségben nedéngesség sokat béjaz magának (168). Nem illik szegényhez a nagy nedéngesség (224). A szabad rendelés negédességét magának vette az udvar (Rák: Manif. B4).

[Negédësül]

el-negédësül: [superbus fio; hoffärtig werden]. Absolon oly igen el kevélyedet, negédesűlt, hogy azt vélné, hogy ez fôldőn nem volna job ember nálánál (MA: SB. 234).

Negédö: [arrogans; stolz]. Negedő, tsintalan nevetés: Ionicus risus (Kisv: Adag. 251).

Negédség: [superbia, fastus; hoffart, stolz, hochmut]. Negédséggel való kérés: *pompa plena petitio PPBl. Mikort ioszerencsem vala ez orszagnac birodalmaba, ackort mondam negedsegemből: Bodog vagoc en imar (Szék: Zsolt. 174). Hat holnapig íge Roma varasa, császár negédsége lőn ennek oka (RMK. IV.206). Magokat alittyac ifiac negetségben (V.62). Sem ehseget, sem szomiusagot, sem faratsagot nem varnac vala, hanem mind azokat negedseggel elől vezic vala (Decsi: Sall. 10). A kenelyseget es negedseget el hagyuan, mind magoc s mind hazaioc felől ketsegben estec vala (22). Nagy gyönyörüségre épittetett majorja vala, mellyet negédségbül az herczeg csak annak tart vala (Szal: Krón. 201). Öltőznec mint szép ruhában, negédségben, erőszakban (MA: Bibl. V.34). A tisztességet kevély kívánságbol avagy negédségből kivánnyák (Tyuk: Józs. 262). Akaratoskodni az negédség nem mér, meghosszabbult kezed látván hogy tovább ér (Thaly: Adal. I.123). Egyenetlensége, dagály negédsége hozta ezt magyarnak (181). Negédségek miatt sürü homályban forognak (Fal: SzE. 62).

NÉGY (*nig'e* RMNy. II.97. *nygh* Ver: Verb. 42): quattuor C. MA. vier PPB. Bodog Ferencz monduala negyett nertlenny vr ystentewl (EhrC. 104). Ki alkotta a fôldet es betőltőttő azt appro barmockal es neg labockal (BécsiC. 105). Ez negie fiaid es leanid (VirgC. 103). Isten es az természet az az negy eltetev allat nem benelkednek az fevlette valokon (CornC. 8). Valanak hwneky negy zyz leany mynd proffetissak (JordC. 777). Adwan neegyzer valo neegy vytezőknek vryzettre (ÉrdyC. 361). Nolch volt rayta, meg nige rayta vagon (RMNy. II.97). Selymet négy nittrával hoztak (RákGy: Lev. 4).

[Szólások]. N é g y e n v á g t á c vala (Görcs: Máty. 75). N é g y f e l é vágni: quadratim dissecare; n é g y g y é vágni: quadrifariam dividere PPB. Midőn egy szarvast fogtanac volna, négyé vágác aszt (Helt: Bibl. I.21). Végre teste Bécsben négygyé vágaték (Thaly: Adal. II.9). N é g y r e o s z t o m: quadripartior MA.

Negyed: quartarius MA. quartale: viertheil, viertel PPB. Fertály, valaminek negyed része: quadrans PPBl. Az eynec neged vigiliaia koron: quarta vigilia noctis (MünchC. 41). Ez ewangeliomoth zenth Janus írta megh kőnvenek neged rezebe (WinklC. 294). Ez sorort negyed napy hydeg lelto vala (MargL. 98). Eynek negyed horayan (JordC. 399). Negyed reez zolgalatot tevtem (DomC. 226). Leuitől fogua Moses niegied nemzet vala (Szék: Krón. 17). Neged napoth sem kesnek (RMNy. II.98). Haszontalan a jó magnak három része és tsak nedgyed része gyümöltsözik (Pázm: Préd. 344). Két negyed aszu szilvát vöttem (MonOkm. I.221). A gyermeknek négy tulkot, negyedfűre kelőt hagyok (Gér: KárCs. IV.369).

lëány-negyed, lëányi-negyed: quarta puellaris Ver: Verb. Szót. 26 quartalitium PPBl. [mädchentribut]. Adjon menedek levelet, hogy valaba leany negedet fizettek ki (Ver: Verb. 11). Valaki hitlenseg nevevel ker meg valami joszagot es mikor iktattya magát, ellene mondnak, ezekkel megbekellic es penzzel ki fizeti őket avagy hogy az ellenzőknek leany negyedik volt benne vagy jegyruhájok (57). A ki jegyruhát, leány negyedet, menyegzői ajándékot fel venni nem akarna, az ollyant nem személye szerint kell idézni (Kász: Kit. 70).

Negyedës: **1)** quartarius MA. quadrantarius PPBl. [vierter]. Negyedes, négy mértékű: quadrantarius PPBl. **2)** tetrarcha MA. vierfürst PPB. A negyedes fejedelmű Herodes: Herodes tetrarcha (Helt: UjT. D5). Galileanak kedig negyedes feiedelme Herodes vala (Helt: UjT. P1) Galileának negyedes ura lévén Herodes, Filep pedig az ő attyafia Ituréa és Trachonitis tartományának negyedese (Pázm: Préd. 76).

Negyedi: quartanus MA. viertägig PPB.

Negyedik: quartus C. MA. vierter PPB. Zentlelek elen valo bwnwk: negyedic atyafyu zeretetnek gywlwsege (VirgC. 12). Ez peczetnek egyk Cayffase, negyedyk Erodese (ÉrsC. 65). Byzonuithia Zent Janos euangelista első leuelenek negédik rezeben (TihC. 9). Negyedik Ambrosius doctor a száz esztendőben simeniának mondotta ezt (Matkó: BCsák. 83).

lëány-negyedik: quartalitia Ver: Verb. 57. [mädchentribut]. Az joszagbol penzel ki fizeti őket hogy, ha leany negyedik vólt benne, az effele kőtelessegtűl hamareb meg szabaduljon (Ver: Verb. 57).

Negyedlö: tetrarcha MünchC. 40. [vierfürst]. Az vdőben halla negédlő Herodes Isnac hiret (MünchC. 40). Herodesnek Galileaban negédlő valtanac ideieben, Phűlőp att'afia negédlő voltanac ideieben, Lisanias negédlő voltanac ideieben lőt vrnac igeie Janoshoz (113).

Negyedszër: quarto C. quartum MA. zum viertenmal PPB. Elwzewr, valaky ygaz gyonast akar tenny, mynden bynegrwl meg emlekezek . . . negyedzer, akynek myuel tartozol, eleget tegy neky (VirgC. 1). Ez artatlan baran ky evtte az ev zent vereet elevzer az kernyevl metelesben, negyedzer, az tevvissel valo coronazasban (CornC. 216). Először leg buzgosagos imadsago, negédczőr hiuolkodoknac gőlekezetőket el tanoztasd (VitkC. 63). Negyedzőr monda: En istenem myrt hattal el engemeth (ÉrsC. 52). Negyedszőr ki űzi az ördögöt az cananaea aszszony leanyábul (Zvon: Post. I.513).

Négyen: quaterni Kr. [viere]. Bele vettetee az vas fazekba zyz zent Cristianaat és negyen az hoherek forgattyaak vala benne (ÉrdyC. 429).

négyen-négyen: quaterni C. [je vier].

Négyes: quadruplex MA. vierfältig PPB. Négyes arany: ducatus quadruplus PPB. Az egészből és a vagatekokbol valo hoszszuka annyit tészen, mint az egészbôl valo négyes (ACsere: Enc. 64). Itt-is négyes a csalárdság (Matkó: BCák. 98).

Négyesít: quadruplico MA. vierfältig machen PPB.

Négyesítés: quadruplicatio MA. vierfältigung PPB.

Négyëz: quadruplico MA. vierfältig machen PPB.

mëg-négyëz, meg-négyëztet: quadruplico PPBl.

Négyëzés: quadruplicatio MA. vierfältigung PPB.

Négyféle: quadruplex C. MA. vierfach, vierfältig PPB

Négyképpen: quadrifariam C. [vierfach].

Négység: quaternitas Sl. [vierfältigkeit]. Eckeppen meg tagadiátoc a tõnen istenteket, mind a haromsagot, mind a négységet (Vallást. Eeeiiij).

Négységës: [quadrifarius; vierfach]. Nem talállyuc pedig a szent irásban sohol, hogy az isten rétes volna, harmas auagy négységes (Vallást. Aiiij).

Négyszër: quater C. MA. viermal PPB Kik õttenec vala, valanac negzer ezer emberec (MünchC. 43). Adwan neegyzer valo neegy vytezõknek õryzettre (ÉrdyC. 361). Az itélõ biró patvaros négyszerrel is õregbitõ rágalmazóc árulkodásátul el fogatatvan (Com: Jan. 134). Gyakorta é, négyszer látni Kédet egy hónap alatt (Mik: TörL. 39).

Negyven: quadraginta C. MA. vierzig PPB. Negyuen napy czudalatos bewtrewl (EhrC. 26). Alkota arań ozlopot magassaggal neǵuen kõnõkletneiet (BécsiC. 124b). Mikoron bẅytẅlne zent Mihalnak negyuen napyat (VirgC. 33). Sidoktol neǵuen ćapast õceõr izben võttem (DöbrC. 293). Mykoron beytelt vona neǵuen ee es napaa (JordC. 362). Kõuessed az vizkerezt neǵuen napat (VitkC. 55). Ha hatalmakba keeth negywen eztendew vagyon, lezen mwkayok es serelmek (KeszthC. 242). Negywen napon menyben emeltetel (ThewrC. 196) Negyuen napon lõn velec, õket meg vigaztala (Born: Ének. 49).

Negyvenedik: quadragesimus C. MA. vierzigster PPB.

Negyvenenként: quadrageni C. PPBl. [zu vierzig].

Negyvenës: quadragenarius C. MA. [vierziger]. Negyvenes hordó: culeus, dolium culeare PPB.

Negyvenlë: [quadragesimus; vierziger]. Myndden negywenlõ beytben harom astinenciat tõt vyzzel (ÉrdyC. 637).

Negyvenszër: quadragies C. MA. vierzigmal PPB.

NEHÉZ: **1)** gravis, difficilis, molestus, ponderosus, elivius C. schwer, beschwerlich, gewichtig PPB. Zagos, bẅdõs, nehéz zagu: peminosus C. Nehéz kedvûség, emberben nehézkedv indító gonosz fekete nedvesség: melancholia PPBl. Kõtõznec nehez terheket es vetic embereecnec kariocra (MünchC. 56). Meg gondoluan, mel nehez bûnõket tõtel (VitkC. 10). Istennek fya valazta azt az jdevt, amy az testnek nehezzeb, sanyarvb (CornC. 92). Be menety nagy erõs nehez (ÉrdyC. 579b). Amikorba szokot a nehéz álom az emberekre esni (Mel: Jób. 10). Az gyomorban hurutot czinalnac, mert igen nehez emesztõe (Mel: Herb. 14). Nehez élõ fõld annira, hogy azon való munkálkodásban megeméósztetic embernec ereje (MA: Bibl. I.132). Nehéz koros idejû vének (Com: Jan. 15). A coriander nehéz, palaczka szagu (Lipp: PKert. 93). Nem nehéz lesz Kalauznak ellenünk való szágóldását meg-gátolni (Pós: Igazs. I.507). Az akkorbéli ideõknek nehéz volta miatt mondattatik az nõtelenség (KCsipk: Woll. 320b). Indultunk Kassa felé Patakról igen nehéz és rusnya úton (ErdTörtAd. IV.120). Nehéz betegségben sinlõdvén (TitkRózs. 304). A pávának kemény és nehéz emésztõ husa vagyon (Misk: VKert. 316). **2)** difficilis, morosus; grämlich, launisch]. Nehéz ember igen és fõsvény (MonOkm. XXIII. 266). Nehéz háznép lévén a Kabós Ferenc uram háza, irtozott tõle 1759 (Hazánk I.215). **3)** [gravida; schwanger]. Még igen nehéz vagyok, de én édes uram meg adja az isten, hogy Kdnek jó hirt irok vagy izenek egy vitézzel, meg szallejtom házát Kdnek hamar való nap (LevT. II.26). **4)** [anus; hinterbacken]. Be menuén a házba, meg szolita a feleségét: Kelly fel Rebeca, emeld fel a nehezedet (Helt: Mes. 327). **5)** [onus, pondus, gravitas; last, schwere]. Az merõ Pelias kopyának neheze erõtlen kezeit le csüggesztetnéye (Csákt: AH. 9). Mikor az veszedelemnek nehezebe volnanak (Tel: Evang. I.126). Fonteld megh nekem az tûznek nehezet (Lép: PTük. I.392) Egy bûnben vigyázatlanul szerencséltetvén ember magát, gyakorta több sok nehezekben esik (Megy: 6Jaj. 18b). Fentartom a just a mennyországhoz, akár mint nyomjanak nehezei a fõldi jóknak (Fal: NE. 7). A nádszált maga neheze sebes rõptében is lefelé szokta hordozni (67).

[Szólások]. Keoneorgeok azert mint kegielmes wramnak, hogy n e l e g i e n n e h e z (LevT. I.361). Midõn fent vala, ismét ujabb n e h e z e l õ n a lemenésre (Kónyi: VM. 64). Bánom, n e h é z n e k e m: est mihi *dividiae PPBl Atyafyu zeretetnek gyẅlẅsege: latya elewmentet, banya, nehéz neky (VirgC. 12). Neheznewen ne wege, merth byszon nekem ys nehez, hoģ az malom asz en molnomath el puztythya (RMNy. II.37). N e h e z k e d u e l ne adgy alamisnat (Born: Préd. 547). A birák azoknak mondanak jó törvényt, a kiknek n e h e z e k a k e z e k (SzD: MVir. 16). N e h é z n y e l u õ nép: gens ignotae linguae (Kár: Bibl. II.111b).

[Közmondások]. Az egereket nehéz bûzzel el-ûzni: *agitare gravi nidore mures; fáratt rókának a farka is nehéz: *longo itineri etiam palea oneri est PPBl. Nehez az õztõn ellen rugodoznod (DebrC. 151). A zokast nehez el hagini (174). Nehéz néked rugoldoznod õsztõn ellen (RMK. IV.175). Nehéz a dér az békának (Pázm: 5Lev. 262). A mi jó, szép, könnyen ahoz nehéz jutni (GyöngyD: MV. 3). Hasznos rabotának fáradttsága nem nehéz (Ben: Ritm. 176).

Nehezebb: [difficilior, molestior: schwerer, lästiger]. Annaal ees nehezebben veetkõzeek (ÉrdyC. 523b). Az mely házban magunk szálláson voltunk, az boltozása nem szép forma, az mi nehezebb, nem nyugodalmas ház (MonOkm. XXIV 129).

[Szólások]. Én napról napra mind n e h e z e b b e n v a g y o k (LevT. II.68).

[Közmondások]. Az hitván edény nehezebben tõrik el: malum vas non frangitur (Decsi: Adag. 279). Nincsen semmi nehezeb az uton az ûrõs tarsolynál (Prág: Serk. 499).

Nehezebbëd-ik: ingravesco, gravior fio Sl. [beschwerlicher werden, sich verschlechtern]. Ezennel nehezebbedni fognak az dolgok (EsztM: Lev. 260). A Sibrik uram betegsége nehezebbedik minden nap (Mik: TörL. 322).

Nehezëcske: subgravis, subdifficilis, graviusculus MA. [ein wenig schwer].

Nehezëd-ik: **1)** gravesco, ingravesco MA. schwer werden PPB. A sebek nehezednek: vulnera *aggravantur: nehezedik a nyavalya: morbus fit *amplior PPBl. Mynden nehesseghet el vezek az te lelkedrõl es ewnekyk adom, hogy vysellyeek teeveled az kõznepnek terheeth es ne nehezẅggyel czak te madgad (JordC. 141). Az zent kyral lathwan az kegyetlenssegõt, meg bwswla es halarra nehezõdeek (ÉrdyC. 499). **2)** [moleste fero; übel aufnehmen]. Myt nehezettek ez azzon allatra, mert yo dolgot czelekõdek en raytam (JordC. 438).

el-nehezëdik: **1)** gravesco, ingravesco C. schwerer werden PPB Kinek feje elnehezedik: gravedinosus C. El nehezõdõt az õ zõmõk az nagi vigiazassert (WeszprC. 51). Alom myath el nehezõdõt: obrutus somno profundo (JordC. 773). Wk igen el nehezettek es sok kar mia meg is fogatkoztak (RMNy II.

). Meg faradot es el nehezedet testűnk (Born: Préd. 39). **2)** morbo afficior; in krankheit fallen, krank werden]. Meg korula, kabban el neheződnen (DebrC. 208). Teste ymmar el nehezedet wala az nagy betegsegnek myatta (ÉrsC. 550). Nem sok löre ő meg korult vala és halálra elnehezedett vala (RMK. I.353). Asszonyom még inkább el nem nehezedett, ugy tetszik ád: Lev. 154). Borbala aszszony ez éjjel oly igen elnehezedett la, hogy nem hittem, hogy viradtat érje (LevT. II.27). Mig ember eszen van es az betegseg miat tőlőtteb el nem nehedet, tegien testamentomot (Fél: Tan. 504). Az atya elnehezek s meghal (MonIrók. VII.27). Mint hogy gyenge ember, észsége bomlik, nagy betegséggél ott jaj elnehezedik, szörnyű tegséggel meg is emésztődik (Thaly: Adal. I.22). Kőzel lévén ösö végéhez, elnehezedék és az urat magához vette nagy zgósággal (Mik: TörL. 318).

mëg-nehezëdik: 1) [gravor, ingravesco; schwer, niedergedrückt werden]. Ő zemek megnehezedet vala: erant oculi orum gravati (MünchC. 65). Semmit nem haznált vala, de kab meg nehezedet vala (79). Megnehezedeot en raytam nak keze (DomC. 285). Igen meg nehezedek az korsagnak iatta (BodC. 28). Meg nehezőttel főrtelemnek myatta (ÉrdyC. 2). Kyknek myatta felette meg haborottam, megy nehezettem hewrC. 156). Miglen ifiu valéc, hátomon visseltem wramot eszsze vtakon, annac vtánna, hogy meg nehezedém, a szekerbe fogata (Helt: Mes. 71). Talala őket alnuán, mert az ő szemec eg nehezedtenec vala (Kár: Bibl. III.28). Meg ne nehezedgyeec az ti sziveitec ez világi szorgalmatosságnac miatta (MA: ult. 17). Meg ne nehezedgyenec az ti szivetec tobzodasnac, szegségnec miatta (Zvon: Post. I.23). **2)** [morbo corripior; ank werden]. Nem esmeri vala, hoǵ az oruosok valamit sznaltanak volna ŭ neki, hanem inkább naponkid meg nehezek vala (Sylv: UT. I.56). A betegség meg sullyosodván, ágyban ék és igen megnehezedék (Czegl: Dág. Élőb. 29). Az én giszsigem változik, ha reggel jobban vagyok, estve ismét meg oktam nehezedni (MonIrók. XV.73). Értém, a kisasszonyka éjjel igen megnehezedett volna (XVIII. 82). El indula a rály, de az utban meg nehezedék és meg hala (Pethő: Krón. 4).

mëgnehezëdés: [ingravatio; beschwerung]. Az részeges nber gyakran követi az bortul valo meg nehezedést (Szenczi: észPoh. A2).

nehezëdten-nehezëdik: [sensim aegrior fio; nach und ach kränker werden]. A fejedelem mind nehezedten nehezedni ezde (Szal: Krón. 510).

nehezülten-nehezëdik: ∾ (Nyr. X.469).

Nehezék: 1) pondus Nyirkállai [gewicht]. A borsot nehékkel vészik: *piper emitur pondere PPBl. A mértékekről és hezékekről: de mensuris et ponderibus (Com: Jan. 165). A reh nyomó nehezékec ezec: száz fontos mása, három fontos, l fontos, lót (166). **2)** uncia Pesti: Nom. I.37. quincunx PPB. ilencz nehezék: dodrans C. Vndecim vncys cum dimidia gariter nezek dictis (ZichyC. IV.146). A kez syklus nyomot két hezéket (Helt: Bibl. I. K2). Hogy lehetne ez, hogy gyomromba y lot nyomo robin volna, hollot ennem magam chak alig omok egy nehezeket (Helt: Mes. 432). Adunk ket nehezek ogoth (RMNy. II.149. III.115). Mert az dram magyar nehezékl kisebb, félnehezéknél nagyobb, azért nem igazíthatni az amot az nehezékhez (TörtT.[2] I.175). Két lat grispan, két lat alamiak, két nehezék fejér gáliczkő (Kecsk: ÖtvM. 285). Bajony nos uram az száz-huszonegy nehezík arany árrában adott meg z két forintot (Gér: KárCs. III.360). Se nem fontal se nem tal, hanem grán legapróbb nehezekkel mérsékelte, mint a émántot (Fal: NA. 183).

[Szólások]. Nehezékkel árullyák a sáfrányt (SzD: MVir. 44).

Nehezékës: [unciae]. Tudósits arról is, az poharakban kinek mennyi girást és nehezékest adattal, posztót is kiknek osztottál s hány-hány singet (RákGy: Lev. 67).

[Nehezéknyi]

öt-nehezéknyi: quincunx, quincuncialis C.

nyolc-nehezéknyi: octominutalis C.

Nehezël, nehézël: graviter fero, indigne fero, aegre fero, gravamen fero MA. sich beschweren, übel aufnehmen PPB. Mit nehezeltec e nemberire (MünchC. 63). Semmyt nem mond vala neky nehezelven, hogh a tolwaynak zolna (WinklC. 213). Mind nehezelnenec az apatra, ki ilyen zep ifyat hozot volna a monostorba (NádC. 422). Az hittetlen nehezeli az igazat (Szék: Zsolt. 36). Megbocsass asszonyom, rejám ne nehezelj (RMK. II.38). Népek Volterra nehezelnek vala (51). Igen kezde a kiralyra ő nehezelni (252). Ew felseghe nehezel Kdre (LevT. I.128). Ugy ertem, hoǵ Zrinj uram nehezel Chanj vramra (314). Nehézled, hoǵ te read iűtt az haboru (Mel: Jób. 9). Jot nem műel, hanem az iot nehezli (Born: Evang. III.46). Az notayat kezdec ők nehezelni (Görcs: Máty. 31). Ne nehezellyűnc szenvedni testőnkben és az bűnektől meg szűnni (MA: Scult. 109). Az templomban menni nehezlic (Prág: Serk. 357). Ha Kegyelmed nem nehézli az gondját, írja az én szolgámtól (Gér: KárCs. IV.378).

Nehezëlés, nehezlés: [ira; zorn]. Meg-únás, nehezlés: dividia PPBl. Bochata w rayok w nehez haragyath, nehezelesth ees haragoth ees nyomorwsagoth (KeszthC. 202. KulcsC. 193).

Nehezen: difficile, difficiliter, difficulter, cum labore, vix, aegre C. operose MA. schwer, schwerlich, kaum, ungern PPB. Nehezen huddás: dysuria MA. Nehezen épűlő szőlő: *morosa vitis; nehezen ki-mondható nevek: *contortuplicata nomina PPBl. Igen nehezen meg betegeole (DomC. 123). Nagy nehezen meg nyereek az feyedelemtwl, hogy be veetetneek esmeg az calastromban (ÉrdyC. 339b). Meg nem halggattya awagy nehezen (602). Nehezen giőtrődic: male torquetur (Fél: Bibl. 11). A kek lilium nehezen ki hanyhato neduessegőket emezt (BeytheA: FivK. 1). Sockal jobb akadozónak lenni, hogy sem rebegőnec, nehezen szólló selypnec (Com: Jan. 53). Nehezen mennek ők meszsze honoktól (RákGy: Lev. 110). A mostani Angliában fenforgó udvariságnak nehezen találod a külső országokban mását (Fal: NE. 25).

[Szólások]. Mykoron Bechbe uoltunk, n e h e z e n u o l t a m akoron (LevT. I.76). Meg betegűle, es mikoron nehezen volna (Helt: Krón. 47). Szegény János mesternere is legyen gondviselésed, nem tudtam, hogy oly nehezen legyen (Gér: KárCs. IV.368).

nehéz-nehezen: [difficillime, vix; kaum, am schwersten]. Nehéz-nehezen tűrheté, hogy hangosan ne nevetne (Fal: NA. 130). Nehéz nehezen vártam azt az órát, minthogy igen kivánom tudni végét a tegnapi historiának (Fal: TÉ. 644).

Nehezës (*nehézes* Ily: SzÉlet IV.139): **1)** [difficilis; schwer]. Nehéz ugyan s rögös a böcsület úttya, de akkor ezeknek sincs nehezes úttya, ha pályát czél után tovább nem nyúgtattya (GyöngyD: MV. 10). **2)** [morosus, infensus; grämlich, feindlich gesinnt]. Aheytatlan az missen, meg komorodott orchayaban, nehezes az cellaban (WeszprC. 127). Nehezes voltam en ez nemzethnek: infensus fui isti genti (JordC. 803). Embery nemhez nagy nehezesők valanak az angyaloknak až eredet byneert (ÉrdyC. 536). Heet rendbely neepeket talalwnk, kyk ellen az zeghéen mas vylaghyak felette nehezesők (612). **3)** [gravida; schwanger]. Monda az terhess azzonyallath: Byzon soha el nem valom twled. Monda az ew wra: Az nem lehet, myeert eellyen nehezes vagy (ÉrdyC. 425). A nehezes gyenge azzony allat meg

rettenven, az gyermek zwles az azzonyallatra ywta (ÉrsC. 777). Az nehezesseket és az aluo embereket meg nem fti soha az meny (Cis: H4). Nehezes aszszony (PP: PaxA. 563). Történék, hogy nehézes levén, egy meghólt férfi gyermeket szûle (Illy: SzÉlet IV.139). Efféle férgek még a nehezes és már szûlô félben lévô aszszonyi-állatokban is néha-néha felesen találtattanak (Misk: VKert. 680).

Nehezësked-ik : [infestus sum; feindselig sein]. Myt nehezeskettek hw rea (JordC. 503).

Nehezít : **1)** gravo, molesto MA. beschweren, belästigen PPB. Nehezeytete auag vndekoytotha: aggravavit NémGl. 247. A szag nehezíti a fejet: odor *aggravat capita PPBl. Tw getrelmetec engemet inkab nehezeit: vestra angustia magis me premit (BécsiC. 2). Nem chak ewteth nehezeity vala az ew kennyanak getrelme (WinklC. 99). Nehezitetem lelkemet es testemet (VirgC. 9). Hog minniaian titeket ne neheziczelek: ut non onerem omnes vos (Fél: Bibl. II.53). Nehezítô vsura, melinek altala felebaratunk marhaiaban meg fogiatkozik (Fél: Tan. 377). Az aszszeni allat nehezitô es pusztito tarsa ne legien az firfiunak (461). **2)** [infestum reddo; feindselig stimmen]. Régen tudom azt én, hogy Báthori Andrásnak szerzé volt az fejedelemséget, azért nehezítette az portát az uradra (ErdTörtAd. II.90). Igyekszig mind az fejedelemre mind az országra hatalmas császárunkat neheziteni (TörtT.[2] I.387).

el-nehezít : degravo C. aggravo MA. beschweren, belästigen PPB.

mëg-nehezít : gravo, aggravo, ingravo, molesto C. beschweren PPB. Mikor megnehezeitette volna ôket Egiptomnac kirala, vuôltenec ô vrok istenechéz (BécsiC. 18). Mikoron az elme vetkezetnek kenansagaban vagon, incab meg nehezihet, honem ment meg tiztiht (VitkC. 43). Sem wnnwn maga altal sem az wney altal megh nem nehezythuen (Komj: SzPál 197). Felette igen meg nehezeytettwnk vala ereynknek felette (200). Fölötte igen és erônk fölöt meg nehezetettûnk el annyira, hogy ugyan nem kévánnánk élni js (Tel: Evang. II.140) Az hypocritak mind az böit elôt valo nap mind az vtan meg nehezítik az ô testeket es lelkeket reszegseggel es tobzodassal (Fél: Tan. 443). Nem siket ô, sem az ô fûlei meg nem nehezíttettenec (Zvon: Post. I.511). Megnehezíti ôtet az ô hamissága: gravabit eum iniquitas sua (Illy: Préd. III.536). A tekenôs-béka husában ha tsak fél eleget eszik ember, meg-nehezíti a gyomrát (Misk: VKert. 264).

Nehezítés : [incubus; alp]. Basy rosa haznal eiely nehezitesôk auagy bozorkany nyomasok ellen (BeytheA: FivK. 92).

Nehézkëd-ik : **1)** [indignor, stomachor; unmutig, unwillig sein]. Kesereg, nehezködic, kelletlenkedic ô magaba (Born: Evang. III.285). **2)** [lente gradu, moleste incedo; langsam, mühselig gehen]. Vadászi a lajtran emelkedik, Kazai Jánossal fel is verekedik, fáradtan utánnok ur is nehézkedik (GyöngyD: MV. 110).

rëá-nehézkëdik : [ingravo; sich mit seiner schwere darauf stellen]. A régi kép irók az szerencset egy teke iadzo golyobison irták állani, mely, ha rea nehezkedik az ember, balra vagy iobra minden tartóztatás nélkûl elfordul (ExPrinc. 230).

Nehézkës : praegnans C. gravida MA. schwanger PPB. Nehézkes, hasas: gravis; nehézkes aszszony: gravis *utero mulier; nehézkes, szüléshez közelítô terhes asszony: praegnans PPBl. Nehézkôs kyralne azzonnac zôlesenec munckaya el yôve (EhrC. 75. 76). El vezien Sauaria, ô approdi le essenec es ô nehezkesi megmeteltessenec (BécsiC. 200). Felmene Iozeph Indeaba Marianal ô neki mefiezet nehezkes felesegénel (MünchC. 110). A zamart hozta vala Marianak zarandoksaganak segedelmeert, mert nehézkes vala (CornC. 85). Yay kedygleu az nehezkôseknek: vae autem praegnantibus (JordC. 431). Ffel meene Ioseff Nazarethbôl Iudeanak varassaban Marianal ewneky yegzeth nezkôs felesseeghewel (ÉrdyC. 111). Nehezkews wagi es az tengeren nagi sok wezedelmek wannak (ÉrsC. 436). Teljes négy esztendôk ebben töltek vala, mikoron ô esmég nehézkes vala (RMK. II.40). Az gyûrô fának magua víz korsagot gyogyít, neheszkes aszszonnak ártalmas (Mel: Herb. 20). Erôszakot tett nehézkes édes annyán (Pázm: Préd. 228). Az atya nemz, az anya méhében fogad, várandó, nehezkes, viselôs lészen és szûl (Com: Jan. 118). A saskô az nehézkes asszonyi állatoknak ha az bal karjára kötik, igen hasznosnak írják (KecsK: ÖtvM 282). Az aitatosságnak gyümölcsivel nehezkesek nem lehetünk, hanemha könyörgésekkel öntöztetünk (Illy: Préd. I.573).

[**Nehézkësëd-ik**]

mëg-nehézkësëdik : [gravida fio; schwanger werden]. A szôrösödni kezdô leányoc aszszonyi bavat szenvednec, miglen terehben esnek, megnehezkesednec (Com: Jan. 44).

Nehézkësít : gravido MA impleo feminam; schwängern PPB.

mëg-nehézkësít : *gravidam facio PPBl. [schwängern]. Szemét egy aszszonyra veté, azt meg-szereté, meg-nehezkesíté (Pázm: Préd. 794). Lót a maga leányit, kettôt egy más után részegségében megnehézkesítté (SzD: MVir. 81).

Nehézkësség : graviditas MA. das schwanger sein PPB.

Nehézkësül : [gravida fio; schwanger werden]. Az kiraline aszoni nehezkesûle (CsomaC. 28). Kurvava lôt es nehezkesûlt, megh rutitotta minden nemzetségemet (SalMark. 20). Az királyné aszszony nehezkesûle, az Hecuba ismét egy fiat szûle (Huny: Trója. A2).

mëg-nehézkësül : gravidor C. [schwanger werden]. Melnek gimôlcô viragozek, zûznek ionba meg nehezkôssôlt (AporC. 129). Imadom te thyzthasaagos mehedeth zenth lelekthewl megh nehézkesewlteth (FesztC. 169). Nem neheszkôsûlec meg, sem szûlec immár, sem ifiakat nem neuelec (Helt: Bibl. IV.41).

Nehézkësülés : praegnatio C. [schwängerung].

Nehézség : **1)** difficultas, pondus C. gravitas MA. schwere PPB. [gewicht]. Eez felewl mondot vrnak varat nagy neehezseguel lewlek meg (EhrC. 39). Az testhnek nehesseegy meg terhelyk az leelkôt (ÉrdyC. 512). Isten a késedelmet büntetések nehézségével helyére viszi (Pázm: Préd. 29). **2)** molestia C. [aerumna, querela; beschwerde, pein]. Semy nehessegeeben meg nem bantotta az wr istent (ÉrdyC. 570). Azoknak bûntetesec û nek nehezsegere lenne: poenam illorum sibi oneri fore (Decsi: Sall. 32). Az fogua tartatot ecclesia tôrôdesenec es nehesegenec kôzepiben nagy fohaszkodassal kialtnac vala istenhez (EsztT: IgAny. 226). Nehézség minékwnc annyiszor fel-öltözni (Com: Jan. 99). Senkinec nehézséget nem tészen (185). A németországi fejedelmek a magok vallásbéli nehézségeiket a pápa követének kiadták (Bod: Pol. 7). Az erdélyi fejedelem leveleket botsát mindenfelé, hogy gyülnének öszve a nehézségek el-igazítatásokra (83). A három-széki ekklésiák a magok nehézségeiket tíz pontokban adták-elô (85). **3)** dividia, scrupulositas C. [indignatio; verdruss, unwille, entrüstung]. El zenderedeek een lelkem nehezseegtwl (KeszthC. 329). Kegelmednek en ream nehezsege wagyon (RMNy. II.18). Iol tudom, hogy semmi keduet véle nem találnék, sôt hogy én magamra nehésséget és haragot hoznék (Kár: Hal. Aij). Kire régtôl fogua nagy nehezsége (Görcs Máty. 51)) Ha valami nehézségtek vagyon valaki ellen (Tel Evang. II.188). A te attiafiaidnak vagon valami nehessege te ellened (Fél: Bibl. 6). Végy ki uram én belôllem minden gyûlölséget, irígységet és felebarátom ellen valo nehézséget (Pázm Imáds. 225). Az gazdaszszony hogy nem irhatott, nincs nehéz

égünkre (RákGy: Lev. 264). Irja, hogy ne higyjek semmi legen híreknek, mert semmi nehézség reám ninesen (TörtT.² 219). 4) graviditas PPBl. [schwangerschaft]. Nehézség, terhesg, viselősség, termékenység: graviditas PPBl. 5) [dolor; chmerz]. Jobb lábomnak a térdem alatt lévő horgas inában s az ballábomnak a bokájában nagyobb nehézséget érzettem MonIrók XV.303). A jobb lábomnak a vastag inába érzettem ehízsiget (317). Az nyakam csigolyájátúl az fülekre szolgáló rekben volt az nehézség (381). 6) morbus caducus, morbus lerculeus MA. fallende sucht PPB. Az nehezsek wramon kesetetli rayttha effely wthan egy oran (RMNy. II.220). Hogy 'erencz elmegyen vala, az nehézség kitöré az bacskáját (LevT. I.83). A melly gyermeket az nehesseg lőli, ha hőrtelen meg dgyak innya, meg nem őrőkőzik raita (Frank: HasznK. 27). Nehezség avagy nehézség tőrés, nyavalya, korság tőrés (Com: an. 59).

Nehézségës: 1) [molestissimus; sehr schwer]. Feletteb neesseges azt birni (Prág: Serk. 378). **2)** [epilepticus; fallsüchtig]. Pancsenko igen béna, beteges, az öcse, az krumlyoi urának gy kis fia nehézséges (LevT. II.44).

Neheztel, nehesztel (*nehéztel* Czegl: Japh. 62): **1)** [molesum puto; schwer halten]. Vedd válladra és ne neheztellyed z ő kőtelit (Kár: Bibl. I.653). **2)** aegre fero, moleste fero MA. ibel aufnehmen PPB. Ne neheszteld jol megh vigiazni (KrizaC. .). Reám ne neheztelj, hogy pénzt nem adok (LevT. II.23). A Kegyelmed leveléből értem, Kd neheztel én reám (Nád: Lev. 00). Ne neheztellyen az én wramhoz iőni (Kár: Bibl. I.497). Ezt a munkát elővenni ne nehezteljék ő kegyelmek (Radv: Csal. III.132b). Senki nem nehezteli, ha az üveget gyémántért l hadgya (Pázm: Préd. 276). Mikor a tanitványok tilalmaznák a kisded gyermekeknek hózzá-vitelét, neheztelé (335). Tulaidon dolgaidat mindgiart helyen hagiuan, hozanc iőni ne neheztely Zvon: Osiand. B2). Ne nehesztellyűc, ha mikor az szűkség kivánnya, marhánktul magunkat meg fosztanunk (Zvon: Post. .15). Ő felsége igen nehezteli, hogy Kgld eddig el nem készítette a köntösöket (TörtT. III.195). Engemet-is tudositani akaatodrul ne neheztelly s lészen válaszod (Matkó: BCsák. 217). 3) [impedio; verhindern]. Kezde esedezni, hogy neheztellye arczra ereszteni (Zrinyi: ASyr. 203).

Neheztelés: querela, gravamen MA. beschwerung, klage PPB. Miben neheztelese wagion, terwent teszen Kegyelmethek RMNy. III.122). Ellenem valo haragja s neheztellése (Matkó: BCsák. 12). Való, hogy e könyv néha csípve, néha mulatva sak nem neheztelésre valót emleget (Fal: NA. 119).

Nehezül: 1) ingravesco MA. schwerer werden PPB. Hidd, sokat nehezültek dolgaid ő hatalmassága előtt (MonIrók. VIII.72). **2)** [irascor; zürnen?]. Im en magam hozyad ywetem, korwoltomath yol esmertem, bwnesewkőn ky kőnyőrwlz, yzőm, welem nem nehezwlz (CzechC. 25. ThewrC. 285). **3)** nfirmor MA. [affligor; schwach werden, elend sein]. Idvőz egy ez vylagnak yo megwaltoya, nehezwlteknek kywansaga CzechC. 25).

el-nehezül: 1) praegravor Kr. [niedergedrückt werden]. El nehezwltenek vala hw nekyk zemek: erant oculi gravati JordC. 441). El nehezwltenek vala alomnak myatta (556). Alom yat el nehezwltenek (ÉrdyC. 615). Ha az ember az érvágáskor nkáb el nehezűlne, annac nem szűkség soc vért venni (Cis. 2). Midőn kostolod is, émelgesz belé es anyiual inkab el neheűlsz (Born: Préd. 412). **2)** [morbo corripior; erkranken]. Császár lneheziile azonközbe, az urakat hivatá eleibe, mert lelke csak lig vagyon testébe (RMK. III.355).

mëg-nehezül: 1) aggravor, ingravor Kr. [beschwert werden].) zőmők meg nehezőltek vala (WinklC. 158). Christus taneitany megh nehezwltek vala (159). Keuanod meg lelnek terehned miata meg nehezewlven (VirgC. 124). Lassatok, hog az ty zyvetek meg ne nehezevltessenek torkossagual (CornC. 46). Az ev ruhayat meg nem valtoztatgya vala, akar mely jgen meg nehezevlt (MargL. 41). Az ő bűnec igen meg nehezűltenek: peccatum eorum aggravatum est nimis (Helt: Bibl. I.11). Az ti binetec meg ne nehezvllienec tobzodassal (Kulcs: Evang. 27). **2)** [aegre fero; verdriesslich sein]. Latvan az ziz Maria ő zent fiat, semmit nem mond vala neki, nehezelwen, hogy a tolvaynak zolna igen megkezde nehezűlni (NádC. 271).

Nehezülés: [ingravatio; beschwerung]. Főnek nátha miát való nehezűlése (Com: Vest. 13)).

-NEK, NEKI, NÉKI (*nékem* Sylv: UT. I.149. *néked* 6. *tinęktec* Born: Préd. 382. *nęki* Helt: Vig. 6. *nyek*tek? ÉrsC. 30. *nekym*, *nekyem*, *nekyedh* LevT. I.2. *nekew* II.22. *nehewk* uo): **1)** [ad, versus; gegen, in der richtung, zu] Neki esem, reá ütök: adorior PPl. Isten ffel tamaztya ewket es myndeneknek latasara meennyeknek mennek ffel (ÉrdyC. 32). Czuczayat (a sárkánynak) neky eklelee (265b). Intafernes jutván a palotába, a belső ajtónak egyenest válta (Cserényi: PersF. 36). Néki ereszteni a zabolát: laxare fibulam (Decsi: Adag. 237). Térj nekik és öld meg a papokat: irrue in sacerdotes (MA: Bibl. I.267). Kelepelnek, mint a szélnek bocsáttatott rossz lantorna (DBón: Részegs. 22). A zabolát néki tágitja (GKat: Titk. 7). Felemeli véres tőrét édesének, jajgatási között akasztja mellének (Gyöngy: KJ. 73). Ezen nekimenetel alkalmatosságával lármát tétessen (RákF: Lev. III.216). Kiket a kétségben esés űznek víznek viszen (Fal: NE. 50). **2)** [ad, caussa; zu, um zu]. Neki venni magát: zu etwas sich entschliessen Adámi: Spr. 213. Isthoromnak mennek, hatod napra meg wezyk az akaragiok zerenth (LevT. I.161). Basa készíté népét vég ostromnak (RMK. III.81). A tőrőkec ostromnak menénec (Helt: Krón. 106). Nem akarnának ütközetnec állani (39). Az egész hadat ostromnak bocsátja (MonIrók. III.162). Itéletnek űle: sedebat ad judicium ferendum (MA: Bibl. II.164). Nyugodalomnak akar űlni (MA: SB. 363). Ha oly igen néki nem szoktak volna az lelki sötétségben való vaks gnak (Bal: CsIsk. 143). Nem lőtt még annyi kőfalt, hogy ostromnak mehetne (MonOkm. IX.91). Az kik hajókra nem kaphattanak, Tisza általuszásának esnek (Szal: Krón. 79). Minek nékem, téged birván, egyéb kincs és gazdagság? (Orczy: KöltH. 135). **3)** [factivus: in; zu]. Ezeket hagyom nektek evrevkseggel birandonak (DomC. 134). Kenyér, melyet adunk neked jmadandonak es hiendevnek (331). Nem vette istent segitsegenek (VirgC. 147). Atyjok fiát veszik házas társnak (RMK. III.255). Nagy sok kastélt csinála, erős klastromokat mind kastélnak alkota (IV.29). Az atyai ház az kisebb fiúnak hagyatik lakóhelynek birnia (Ver: Verb. 121). Az mely fa semminek nem jó: quod ad nullos usus facit (Kár: Bibl. I. 643). Szúeledelnek való tölgy és cserfa (Matkó: BCsák. 46). Én azt szerencsétlenségnek nevezém, a mi mást nagy szerencsésnek tehette volna (Mik: MulN. 137). Láocz nélkül rabnak tettél (Amade: Vers. 185) **4)** [praedicativus, nuncupativus] **a)** Hyva bwneky newet Jesusnak: vocat nomen ejus Jesum (JordC. 358). Hogy istennek fiainak neveztesswnk (ÉrdyC. 460b), Vadolom bwnősnek magamat (VirgC. 2). Im a rosszas tőkét Krisztusnak kiáltják (RMK. II.186). Vitézeket harminczegynek mondják (III.337). Felvévék őtet és királynak űdvőzlik (Helt: Krón. 32b). Az hitet oly hathatónak irja, hogy (Pázm: Kal. 209). A sz. háromságot hazugságnak káromljátok (GKat: Válts. I.860). Arra kényszeríté az országot, hogy a fiát királyoknak ismerjék (Mik: TörL. 116). **b)** Valakit fővezérnek állitani: jemanden als generalissimum vorstellen Adámi: Spr. 130. Aloytatyk nagy tyztessegnek (EhrC. 99). Teste yelenek mendenestől fogva veresnek (VitkC. 88). Az imadsagba erzik magokat kemenynek (VirgC. 75). Kiket ott igyében láta mind árulóknak (RMK. III.219). Néha kedvesbnek, néha kelletlenbnek tetszik (Born: Préd. 251). Jaj mely mocskosnak látszik a mi tisztaságunk (Pázm:

Préd 65). Az isten igéjének prédikáltatását hiába elmúló hangosságnak ne ítéljük (Zvon: Post. I.358). **5)** [dativus; für]. Nekem is jut benne oder belüle: ich werde auch etwas davon bekommen Adámi: Spr. 195. Odutta vola vv neki paradisumut hazoa (HB). Num heon muga nec, ge mend vv fuianec halalut evec (uo.). Kegiggen vv neki (uo). Vr istennek angala neky yelenek: angelus domini apparuit ei (JordC. 357). Yzennyetek meg ennekem: denuntiate mihi (359). Vgyan hyzon mondom nektek: tamen quippe dico vobis (366). Azzonyallat, yme nekȏd fiyw: mulier, ecce filius tuus (695). Ezeketh ennekem engete (VirgC. 3). Iay nekwnk bynwswknek (49) A ky tyteket zeret, az aky nektek enne iot twt (52). Hiusegel neki segedseg vala (85). Nekiȏk egieb kirali nem kelh (DebrC. 109). Seghedelmeth ygherek nekyek (556). Ygaz wthou enghegy ennekem te hozyad ywnem (ThewrC. 238). Wr monda nekem: dominus dixit ad me (KulcsC. 3). W nekyk olay ees bor meg sokasulanak (KulcsC. 5). Walmel napoth nekym valastaz (LevT. I.2). Kwdge meg en nekem az menedeketh (41). Nekench nag fogatkozasonk wagyon (69). Azt montha hog nekyn [így] vagyon egh atthiafya (287). Nekew engedelmes voltam (II.22). Szolgáltam nekewk (uo.). Hennan vagon teneked az ilȏ viz? unde habes aquam vivam? (Sylv: UT. I.131). Mind tanubizonságual valának ȗneki: omnes testimonium ei dabant (86). Bochassad nekewnk my vetetewnket (Pesti: Nom. 14). Naprul napra neki hiueb vala (Istv: Volt. 15). A mitȏl azoc felenec, azon tȏrtinec ȏnekic (Szék: Krón. 15). Mit tehetec neki? (Helt: Vig. 6). Hog lattassatok nekiek: ut videamini ab eis (Fél: Bibl. 8). Az ů niomdekokat szůkseg nekůnkis kȏuetnůnk (Fél: Tan. 440). Gyůyts egybe énnékem az népet (Kár: Bibl. I.161). Az gazdaguak gazdagsága nem hágy néki alonni: saturitas divitis non sinit eum dormire (626). Voltal e nekic szofogadatlan, engedetlen? (Agend. 87). Örvendezzetek nékem, mert megtaláltam az én juhomat (Pázm: Préd. 761). Nem volna tenéked hatalmad raytam (Zvon: Post. I.588). Mindnyájan nékůnk meg kell halnunk (Kal. 1620. C4). **6)** [genitivus]. Levu halalnec es puculnec feze es mend vv nemenec (HB). Oz gimilsnec vvl keseruv vola vize (uo.). Ewneky haznalattyarol czudalkodnakuala: de perfectione [illius] omnes mirabantur (EhrC. 101). Megnyeritek ewnekyk lelkeket: lucrabimini animas illorum (105). Ȏ nekyk neezeesȏkre menybe fel emelkȏdeek (FestC. 44). Mynekwnk Abraham atyank: patrem habemus Abraham (JordC. 361). Vytettek hwnekyk byzonsagokra (383). Vr istennek angala neky yelenek: angelus domini (357). Lelki atyaymat nem tizteltem es nekik paranczolatyokat nem tartotam (VirgC. 6). Gondolkodyk w neky terwenyebe: in lege ejus meditabitur (KulcsC. 1). Adassek Akachyusnak, nekenk tyztelendo wrunknak (LevT. I.171). Legottan meg tyztwla neky poklossaga: statim purgata fuit ejus lepra (Pesti: NTest. 14). Ki teneked egyic potfadat meg ȗti (Born: Préd. 432). Vȏn egy kȏtés ȏkrȏt és meg vágá azt és meg fȏzé nékiec az husát: tulit par boum et mactavit illud et coxit carnes eorum (Kár: Bibl. I.326). Megvévůc ȏ néki minden városait: cunctas urbes ejus cepimus (MA: Bibl. I.158). Viselem baragját az Jehovánac (Zvon: Post. I.588). Ȏ megtȏri tenéked a fejedet (GKat: Titk. 358).

[Szólások]. Felöltözvén, n e k i b á g y a d t s kornyadozó állapottal, de ugyancsak dolgaimhoz láttam (Monlrók. XV.382). N e k i k h a r a g u d v á n kurvázza ȏket (Sámb: 3KérdFel. 483). N e k i k e m é n y e d n i: obducere callum alicujus animo PPl. Látod, vitéz Ivon, mondá n e k i p i r u l v a (Mik: MulN. 52). Ha n é k i v o l n é k: si essem ejus loco PP. 279. — Ez új királynak ö r v e n d n e k (Born: Ének. 14). — Hogy b e s z é d n e k á l l j o n v é l e (Megy: 6Jaj. II 15) Ottan ez Fráter György ez h i t n e k m e g á l l a (RMK. III.16). Hitlen terek császár hitinek nem álla (275). Az s z ö r z é s n e k nem á l l á n a k (312). Könnyen s z ó n a k a d j a m a g á t (Pázm: Préd. 1103).

NÉLKÜL (kètségn*elkůlȏn* BécsiC. 58. fiak*nalkůlȏn* 193. gȏlȇkezȇt*nelkůlȏn* MünchC. 160. bȗn *nẹkůlȏn* Dévai: TízPar. G4. *ynel* es nil*nalkůl* BécsiC. 18. naka*nalkul* [így] 41. haborolas*nalkyl* EhrC. 30. ew gyalazasok*nal*, yteletek*nel* es karhozatok*nalkewl* 117. kouaz*nalkȗl* Komj: SzPál. 136. hazassag*nalkȗl* 146. kabola wemheg*nekyl* Ver: Verb. 202. ew *nalanalkewl* EhrC. 44. my*nalunknalkȗl* Komj: SzPál. 136. en *nalam nekil* DebrC. 583. NagyszC. 258. azon Isten, a ki teremtett minket *nalunk nélkul* Biró: Angy. 288. *nélkulem, nélkuled* sat. Adámi: Spr. 88): sine, absque, praeter MA. [ohne]. Lezen menden fȏld nomdoknalkůlȏn: erit omnis terra sine vestigio (BécsiC. 101). Bizonial es mindȏn ketsegnekil igen vagon ez (NagyszC. 13). Mind ezȏc az zent alazatossag nekil mind semmi az ȏrȏc erdȏmre (258). Az mi okossaginknakis keptelen el hinni az halottac fel tamadasat szent iras tanulasi kiuȗl es az szent lelekuec meg vilagositasa nekůl (Born: Préd. 269). Kergesd meg ȏket, mert kétségnélkůl megéred ȏket: persequere, absque dubio comprehendes eos (MA: Bibl. I.274). Ha eggyetlen egy bȗnnek heja-nélkůl minden vétket elȏ-számlálunk a gyonásban (Pázm: LuthV. 122). Az apostoli székbȏl is kivetették, mivel hogy választás nélkül foglalá ismét azt el (Czegl: MM. 26). Isten esméreti kivȗl avagy kegyes erkȏlts nélkůl való áldozó papoc (Com: Jan. 129). Nála-nélkül egy szem-pillantásig, egy órapeczentésig sem lehetünk (Csuzi: Síp. 124). Tenálad nélkül árva vagyok, tudom (Thaly: Adal. II.13). Kéré a kapitányt, hogy meg ne indúlna hire nelkül (Mik: MulN. 311). Lánez nélkül rabnak tettél (Amade: Vers. 185).

1. **NËM** (*num* HB): non, haud C. MA. nicht PPB. Nem akarom: nolo; nem bizom: diffido; nem jámbor: improbus; nem jó: non bonus; nem jovallom: reprobo; nem kétleni: non dubitare; nem semmi: momentosus, non nihil; nem tetszem: displiceo; nem tudom: nescio MA. Nem érjük fel elménkkel: majora *intellectu PPBl. Num heon muga nec, ge mend vv fuianec halalut evec (HB). Noemi nem akara touabba ellenkȏdni (BécsiC. 3). Ky ezeket tezy, el nem weez erekke (KesztbC. 23). Wmmagath soha Saulnak nem newezy, de myndewtth Palnak (Komj: SzPál 18). Az asszony a községet nagy bölcsen oktatja, ura hon nem voltán pereket szállítja (RMK. IV.36). Nem nez az embereknek szemeliere (Fél: Bibl. 74). Nem mind addig együnk, míg a gyönyörȗség vonna (Pázm: Préd. 435). Nem tagadom, mondom, hogy házba nem mentem (GyöngyD: Char 28). A tegnapi ajánlást mái nemmel magok magokat hazuttolván ingadoznak (Fal: UE. 402).

csak-nëm, csak . . . . . nëm: fere, ferme, propemodum, paene C. fast, schier PPB Chyak meg nem holthag barmok zomywwalys (RMNy. II.314). Czak nem haloc meg ebel (Helt: Mes 311). Ȗ nagy örömében csak nem meg holt vala (RMK. II.52). Hirdettet tsak nem mindenütt szerént szerte e széles világon (Dáv: KKer. 52). Tsak meg nem botlott, tsak nem elesett lábárúl (Pázm: Préd. 25). Most maiusbanis czak nem vészen megh az hideg bennünket, oly nagy hó eset (SzCsomb: Utleir. 140). Némellyek a patzaman almát csak nem leg-jobb almának tarttyák (Lipp: PKert. III.143). A folyón voltanak tsaknem egymást érȏ lisztelȏ malmok (Hall: HHist.II 38). Tsak nem minden ember ír levelet, de nem minden tud ollyat irni, hogy tessék (Mik: TörL. 136). Tengeri búba merülnek és csaknem felfortyannak mérgekben (Fal: NE. 31). Való, hogy e könyv néha tsípve, néha mulatva tsak nem neheztelésre valót emleget (Fal: NA. 119).

ha-nëm (*h-nem* LevT. I.201. Megy: SzAÖr. 11): **1)** praeterquam C. [ausser, als]. **a)** Az istennek iovoltaba valo rezesȗles nem egeb, hanem istennek meg ertese (TihC. 197. 363). Melyet semmikeppen nem isnerek kȗlȏmben megeldthatnom, ha nem hogy tegedet iozagomon urul zerezzelek (309) A zigetbe kȗldȏt gazdagsag nem egeb, hanem a zent alamisna KazC. 111). Nem

egyéb a poenitentia, hanem belső bánatnak bosszú állása (Pázm: Préd. 422). Egyebet nem felelhet, hanem hogy nem akarja (Pázm: Kal. 89). A méz nem egyéb, hanem méhek szűrte bor (Misk: VKert. 647). **b)** Semmire kellő tovabba, hanem hoǵ kivettessêc (MünchC. 20). Soha el nem alutt, hanem imádság és buzgó fohászkodások közben (Szeg: Aqu. 111). A Krisztus váltsága végbe nem ment, hanem halálával (Pázm: Préd. 81). A bűnt nem tudtam, hanem a törvény által (Pós: Igazs. I.150). **c)** Uram, kinek mie vagyon, hannen [így] mind tied? (EhrC. 47). Mit adott isten a teremtésben, hanem minden állatnak maga mivoltát és természetét? (Pázm: Préd. 110). Ez micsoda egyéb, hanem elhagyni az élő kútfőt? (Zvon: PázmP. 42). Micsoda egyéb a világ, hanem égő kemencze? (Illy: Préd. I.42). Mi végre követik, hanem hogy dicsérjék őket (II.84). **d)** Semmit én tőled többet nem kivánok, hanem hogy engem szeress (Bal: Költ. 186). Ebből nem következik több, hanem hogy Éva jobb (Fal. 666). **e)** Ninč itt hanem-čac öt kéńer: nisi quinque panes (MünchC. 41). Az or nem iő, hanem čac hoǵ orozzon (191). Semmire yo aztan, hanem csak bogy kibagyittasseek (JordC. 365). Nem tud vala egebet mit mondania, hanem csak ezt (TihC. 42). Kicsoda az Pál, és kicsoda az Apolló, hanem csak szolgák, az kik által hittetek? (EsztT: IgAny. 232). Hova fussunk, hanem csak te hozzád, oh mi istenünk? (Mad: Evang. 141). **f)** Midenem eǵembe iarnac é ketten, hanemha illendic önekic? (BécsiC. 218). Mondom tinektec, mert hanemha inkab bőuelkedendic ti igassagtoc hoǵnem az irastudoké, nem mehettec be meńńeknec orżagaba (MünchC. 21). Kwlewmben ky nem megyen, hanem ha Lucanus es zent Vid oda mennek (ÉrdyC. 337). Hanem ha csak megterendetek es leztek mint a kisded ǵermekek, be nem mentek menyorzagba (TihC. 161). Különben nem hinnének, hanem ha csudát látnának (Born: Préd. 268). Hanemha csodákat láttok, nem hisztek (EsztT: IgAny. 322). Mely a földön nem találtatik, hanem ha oda fel az hold várasában (Pós: Igazs. I.135). Senki az elöljáró nevét nem érdemli, hanemha bölcs is lészen (Illy: Préd. I.58). Hanemha teljes szívből szeretjük istenünket, nem lettünk az úrnak része (II.45). Soha hadat, hanemha megbántatott, nem inditott (II.198). **2)** [sed; sondern]. **a)** Nem zűkseg az orvos az egessegbelieknek, hanem a koroknak (TihC. 216). Senki fel nem tamad hat njjakkal avaǵ neǵǵel, hanem öttel (KazC. 192). Én még mind azóta sem érzettem izét az ételnek, hanem im alig vagyon negyed napja, hogy valamennyire izét kezdem érzeni az ételnek (LevT. II.14). Ne várd az utolsó órát, hanem készitsd el ideje korán lelked örökkévaló házát (Ács: BHal. Elöb. 29). A bűnre való alkalmatossag magan nem adatik, hanem az istentelenektől ragadtatik (Mad: Evang. 76). **b)** Azt végeztem magamba, hogy én az útról elmaradok, hanem fiamat bocsátom oda (LevT. II 42). A szabó régóta fogva mind oda fel volt, hanem im az elmúlt csütörtökön jöve haza (61). De ezek most hadd-járjanak, hanem szóljunk csak az mai evengeliomról (Born: Préd. 65). **c)** Nem csak addig, míg élek, hanem holtom után is szolgálnék (Tel: Evang. Előb.). Kérem, hogy nem csak az én munkámat magyarázza jó végre, hanem egyéb könyveknek kinyomtatásától is adakozó kezeit ne vonja meg (MA: Zsolt. Előb.). Conjunctio hanem ponitur post nem csak, non tantum (Per: Gramm.) **3)** [sed; aber]. Valamit egyebet mívelünk, csak barmokkal kĕz szamárkodás; hanem az emberek tulajdona a szent élet (Pázm: Préd. 3). A dolog nehéz, de ti nem féltek attól; vagy de biz igen is féltek, banem a ti elméteknek restsége miatt késedelmeztek (Zrinyi: Áfiom[2] 28).

hogy-nëm, honnëm (*hodnem* EhrC. 80): **1)** quam C. [als]. En tudnek y[o]ban felelnem, hogynem te (EhrC. 16). Ynkab vtalak meg az zamar ganayaboz basonlot penczt, hodnem az zamar zarat (80). Méǵzereté ötet királ inkab, hoǵnem menden nemberieket (BécsiC. 53). Valobizon mondom tűnectec, naǵob, hoǵ nem propheta (MünchC. 124). Istennec kińńeb zolgalni, hoǵ nem ördöǵnec, es az meńorzagba naǵǵal kińńeb mennie, hoǵ nem pocolba (GuaryC. 7). Istennek kel ynkab engbednwnk, honnem embereknek (JordC. 372). Yob teeneked eǵ zemmel az erek elettre be menned, honnem ket zemed lewen, az erek tyzre vettethny (410). Kinnyeb vona meg ölethny, honnem akarattyaat el valtoztatny (ÉrdyC. 356b). A fogad is különben áll, bogy nem az anyamnak (Helt: Mes. 80). Job, kezen legen Keg., hogy nem kezwlethlen talalyon az wdw (LevT. I.144). **2)** [quidni; warum nicht]. Honnem olwasstatok, mert ky teremtötte az embert kezdedben, fyrffyw es azonyallat zerent teremtette hwket (JordC. 413).

mi-nëm: 1) num BécsiC. 2. numquid MünchC. 25. [ob etwa]. Mire iötöc en velem, minem valloc fiakat en mébemben: num ultra habeo filios in utero meo (BécsiC. 2). Mēĺ az ember, kitöl ha ö fia keneret kerend, minem köuet ńoit neki, avaǵ ha halat kérend, minem keǵot ńoit neki: quis est, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porrigit ei (MünchC. 25). Felele Pilatus: Minem sido vagoc én: numquid ego Judeus sum (209). Minem vet el örökke vr? numquid in aeternum projiciet deus? (AporC. 32). Mynem een vagyokee vram (WinklC. 147). S minem halalt zerecce (NagyszC. 302). Mynem naponkeeth meg haragwzyk: numquid irascitur per singulos dies? (KeszthC. 32. 87). Minem megkissebbült ö hatalmassága? minem megrevidült ö irgalmassága? (RMK. VI.122. 249). Mi nem szitokcal kel meg győzni, azt a kiuel bait visz? (Tel: Fel. 119). Vram, s-minem tenger uagiok en? (Mel: Jób. 17). Mi nem ollianok az ember napiaj., mint Isten, a te napiaid? (25). Mit sietz, minem néked melegitik: quo properas? num ad Ephebum? (Decsi: Adag. 85). Maganac ennyiben minem kárt tet volna, hogy egy altallyaban ezt nem mondotta volna (EsztT: IgAny. 347). **2)** non enim, nec enim MA. [wol nicht]. Mi nem istenem, bogy imadjam: ejus regulae non sunt praetoram edicta MA. Minem heaba monǵa zent Job (DebrC. 392). My nem hogy chak ennyen volnanak, de soha ember zamaat nem vethety (ÉrdyC. 553b). Noha neha ualami kicinket uetkeztem, mi nem azontul melto uagiok karhozatra (Ozor: Christ. 61). Ne nyul hozzám, minem feleségedhöz nyulsz (Helt: Krón. 54). Ha egy kevéssé haragot mutat, az ö haragja minem végig marad (RMK. IV.72). Mi nem Apollo vagy (Tel: Fel. 57). A könnyön futois mi nem mindenűe el iuthat (SalMark. B4). Eb belye minem én dolgom (Decsi: Adag. 165). Minem hátul v́znek bennünket: nemo nos impellit (201). Had aláb ió száz, minem isten vagyok: nullum ego sum numen, quid me immortalibus aeques (230). Minem ütet arultam el, hanem Ferdinandust (ComBal. 12). Ti nyavalyás emberec, mi nem vagytoc ti olly szemessee, és értelmessee, hogy ti az jo gabonát, és az konkolt megtudnátoc választani (MA: Scult 208). Oh fiam, mi nem mind gonosz az, a mit a vénségben látunk (Hall: Paizs. 428). Mi nem azert sujtol isten hogy el-vessen, de hogy mint Dávidot jó utra vihessen (Rim: Ének. 317). Mi nem mind lehetetlen, a mit arra mond tunyaságunk (Fal: NE. 42).

mide-nëm: numquid [etwa, ob]. Kiral, mindenem zerzed e hoǵ menden ember . . .: rex numquid non constituisti, ut omnis homo . . (BécsiC. 145). Midenem eǵembe iarnac é ketten hanemha illendic önekic, midenem reio é orozlan a ligetben hanemha ragadozatot valland; midenem orozlannac kölkö aǵǵa ö zauat é ö barlangiabol hanemha ragadand valamit; midenem esic madar é földnec törebe madaraznalkŭl; midenem eluetettettetic é a tör a földröl mi elöl valamit fogion (218). Midenem mend meńńig felmagaztatol é (MünchC. 34). Midenem monǵa Syon e, ember es ember zŭltet ö benne: numquid Sion dicet (AporC. 42).

mig-nëm, miglen-nëm: [dum, donec; bis]. Addeg ennet ki nem meǵ, míg nem mind az vtóso fillerig eleget tez (GuaryC. 9). Adik fel nem kele, mygnem meg halgatatek az vr istentwl (VirgC. 46). Parancbola ev gongyat viselny, mygnem tellyes-

seggel meg vigazyk (DomC. 109). El ne tawozyatok, myglen be nem tellyesedyk ty zenthseghteknek ydey (JordC. 90). Az isteni dičeretŵket meg hallania nem engede, myg meg nem gionek (DebrC. 134). Nem zolhata neki zent Petőr mind adeg is, myg enni nem ada (195). Mind addek eth sirasba megh maradok, mignem az en fiamat zőmeimel lathatom (TihC. 22). Meg hatta, hogy adyg el ne ywyewn, myg nem kyralne azony Zanokra ywt (LevT. I.129). En nem eszem, mig meg nem beszélem az én követségemet (Born: Ének. 319).

mint-nëm: [quantopere; wie sehr]. Mint nem dübösködnek egymás ellen a világnak fiai, mint nem rutalmazzák, bestelenítik, gyalázzák magokat (Fal: NE. 89).

nëmde-nëm: nonne, siccine, itane SI. [nicht wahr?]. **a)** Nemde nem lelhettel volnae (NagyszC. 25). Ezec nemde nem nagy tsudáké (Born: Préd. 52). Nem de nem meg esküttélé: nonne jurasti mihi (Kár: Bibl. I.301). Nemde nem meg vagyoné irva? nonne scriptum est (MA: Bibl. I.202). Nemde [így] nem mosogatotté meg tégedet (Vás: CanCat. 253). Nem de nem azok rontyaké meg (640). Nem de nem bolondok-é azok a kik (Tarn: JóÉl. 101). **b)** Nemdenem latod te (ThewrC. 227). Nem de nem ismerte valahogy (TihC. 177). Nem de nem en vagyok az ur: an non ego dominus (SzCsene: Conf. 12). Vajjon ezeket kik épitették? nemdenem a mostani Londrának jámbor elei (Fal: NU. 269).

Nëm-ë, nëm-é: nonne MA. [nicht wahr]. Nem szükséges volt é: *nonne oportuit PPBl.

2. NËM: **1)** progenies, genus C. MA. geschlecht PPB. Egy nemből valók: gentiles; nemhez valo: gentilitius C. Felmene Joseph Dauidnac varosaba, ki hiuatic Betlechemnec azert, mert Davidnac volna hazabol es nemeből (MünchC. 110b). Szent Elek vala nőmős nembelől Romasagba Eufemianosnak fia (NádC. 576). Megh sokasoytom az thy nemtőket: multiplicabo semen vestrum (JordC. 68). Mynd ez tellyes embery nemet egyből zaporoytotta (768). Tarsot teremte neki, hogi az embőr nem tőlők el zaporodneiek (DebrC. 148). Quincianos vr parazt nemből vala (178). Zenwede embery nemnek zabadwlasaert (ÉrdyC. 60b). Feiedelem nembűl ualo szent Bertalan, vilagh iaro, ronch megh bennem gonossagot (ThewrC. 166). Kik magokat saracénusoknak, mintha Abrahám és Sára neméből származtaknak, hiják (Pázm: Kal. 435). Meg-aprósodik és el-fogy a királyi nemnek méltósága (Pázm: Préd. 100). Homlokokrúl meg-tudhatod, melly nembűl s ágybúl születtek (Fal: NE. 11). **2)** [genus, species; art, gattung]. Az salyata etelnek mindőn neme: acetaria C. Pálma diónak neme: nicolaus; a tűz az értz-nemnek salakját ki-tisztítja: * excoquit ignis vitium metalli; saru kaptának neme: mustricola PPBl. Cristus ydwezeytenk meg alaztatot volth mind halalnak zydalmatos nemeyglen (WeszprC. 140). Nem izom az zelőnek nemeeből, myglen az en orzagom el nem yew (JordC. 606). Az aldot Jesus meg alaztatec mind az zidalmas kereszt fanac halalanac nemeiglen (DebrC. 256). Mi szónk az, hogy magán a sz. irásnak bőtűje minden szűkséges tudományt tulajdon neme szerént ki nem mutat (Pázm: LuthV. 24). Az minhánac rende vagy neme (MA: Bibl. I.89b). A próba kővel értz nemeket probálunk (Com: Jan. 14). Az éreznemek a főldből vájattatnak ki (15).

alacsony-nëmü: [ignobilis; unadelig]. Nagy bőlts ember vala, a kinek ugyan azon nem tetszet, a mi az alatson-nemű sokaságnak tetszet (Fal: UE. 379).

asszonyi-nëm: [sexus muliebris; weibliches geschlecht]. Az ige asszonyi, a tétemény férfiu nemre ilt (Fal: TE. 469).

férfiú-nëm, férfiui-nëm: [genus masculinum; männliches geschlecht]. A firfiui nemet bőchűld húsz siclusra: masculus dabit viginti siclos (Helt: Bibl. I.MMm3. Fal: UE. 469).

fö-nëm: generositas C. PPBl. [adelstand]. Fő nemből valok: patritii C.

két-nëmü: bigeneris, bigenus MA. [zweiartig]. Ky ywuel ẃ baylokabool keth nemẃ allathnak eressege (KeszthC. 53).

kissebb-nëmü: [minoris speciei; kleinartig]. Vagyon kisebb nemű saskeselyű-is, melly nádi sasnak hivattatik (Misk: VKert. 292b).

mi-nëmü: qualis, cujus modi C. MA. was für art, welcherlei PPB. My nemew modon kel ysten ygeye zerinth elny (AporC. 61). Minemű farkas marta meg az én barańomat (NádC. 427). Mynemew nemből vagy-te!? Cecilia felele: Zabadus es nemes (ÉrdyC. 652). La minemű sarud vagyon, fekete, széles mint egy sullyok (Helt: Mes. 453). Minemő az atya, ollyaten a fiu, ollyaten a szent lelec (Born: Ének. 69b). Az minemű lud merghűek az vitteberghai doctoroc, meegh az feleseghek asaghiait is az feiehez veric szeghennek (Bal: Epin. 7).

[Közmondások]. Az ki nád kőzőt ẃll, szintén ollyan sipot czinál, az minemőt akar: pecuniae obediunt omnia (Decsi: Adag. 23). Minemű az szaua, ollyan ő maga is: qualis vir talis oratio (42).

minëmüség: qualitas C. MA. gattung PPB. [beschaffenheit]. Salamon addig nem nyúgodott, míg barmok, röpőllő, tsúszó és úszó állatok mivoltát és minémüségét által nem értette elméjének nagy vóltával (Pázm: Préd. 62). Az istent az ő tulajdon belső létének minemüsége szerént senki nem láthatja (GKat: Titk. 2). A nyulban nem talaltatik semmi olly belső jóság s minémüség, melly derekas ditséretet érdemlene (Misk: VKert. 171).

minëmüven: [quali ratione; auf welche art]. Mint ha az isten vélekedett volna felőle, az embert minemüven teremtse (GKat: Titk. 10).

mindën-nëmü: omnigenus MA. allerlei art PPB. Annakutanna kezde menden nemew yozagokban es yo erkewlczewkben haznalnya (EhrC. 101). En mynden nemő yonaymath el hattam, semmyt nem byrok (Apost. 64). The zenth taghydat wgy hwzatalak, hogy tbe tagidnak mynden nemw yze meg zakadozna (PozsC. 4). A Kristus hatalmas kézzel óltalmaz minket az ördög és annak mindennémű tagjai ellen (Misk: VKert. 214).

nëmës-nëm: [genus nobile; adelstand]. Ez zent ember, ky asisbelyek kẃzẃl nemes nembẃl valo (VirgC. 70).

némi-nëmü: quidam, aliqualis MA. [einer, ein gewisser]. Vala az gylekezetben nemyneemew predicalo frater, ky bodog Ferenczet gylewly uala (EhrC. 66). Lata neminemű mezitelen embőrt futhni, ki a napnac hewsegetől igen meg feketődőth vala (NádC. 658). Tőrteenek egy ydőben, hogy Trayanos chazaar egy nemynemew hadban syetetesseghel menne (ÉrdyC. 238). Neminemű részént el hallgattathatnéc (MA: Tan. 705). Az tudományhoz valo néminemő viszha fordult indulattal sokan gyuladoznac (Zvon: Poss. I.323).

néminëmüképpen: [quodammodo; gewissermassen]. Néminémüképen az úristennek természetit ábrázolják ki az oktalan állatok (Misk: VKert. Előb. A8).

paraszt-nëm: [genus humile; bauernstand]. Irod, hogy mi calvinista tanitók többire paraszt nembűl valók vagyunk (Matkó: BCsák. 343).

paraszt-nëmü: [plebejus; gemeiner]. Egyetemben parazth nemewknek, tudosoknak és tudatlanoknak adossa vagyok (Komj: SzPál. 46).

sëmmi-nëmü: [nullius generis; keiner art]. Fogadast tegy arol, hogi soha seminemẃ lelkest meg nem bantaz (VirgC. 55).

Terhe alatt az rabságban nyakunk leszegék, semminemű nyúgodalom nem engedteték (RMK. VI.82). Az Athos hegyén lakó görög barátoknál semmi némü nöstény állatot nem szabad tartani (Mik: TörL. 235). A juhok semminémü vizbe önként bénem mennek (Misk: VKert. 206).

sok-nëmü: multigeneris, multigenus MA. vielerlei art PPB.

valami-nëmü: [quicquam; irgend einer]. Sem kezet labat sem egyeb testenec valaminemű rezet eǵ mak zómue megnem indithhatta (NádC. 99). Az ev jmadsagogtwl addeg fel nem kelnek vala, mygnem istentwl valamynemev malaztot nyernek vala (DomC. 293). Valaminémű természetek ma vagyon, a régi időben is azon természetek volt a matskáknak (Misk: VKert. 165).

vászon-nëmü: textile PPBl. [tuchleinwand].

Nëmbeli: [generis; art-]. Az menyeknek orzaga sok nem bely embereknek adattatyk (CornC. 184). Egy nem bely erekseegh masba eg'eledyk (JordC. 195).

Nëmënként: generatim C.

Nëmës, nömös: 1) nobilis, generosus C. MA. edel, wohlgeboren PPB. Igen nómós: generosissimus C. Ez nómós embőr feleseǵenek micoron eliǒt volna az ǒ zilese, naǵ kent zenued vala (NádC. 483). Nagy nemes evzuegy azzonyok júnek vala (MargL. 5). Mely igen jób legyőn eb nómós szent apostolnak szolgálnia, megmutatik imilyen lett dologból (DebrC. 6b). Tömlöczben vitetuen kalodaba verettete ez nómós gienge zwzet (12). Az nemes kyral leanya felette zemeermes vala (ÉrdyC. 639b. ÉrsC. 535). Az nwmws kwrwzthyeny gywlekwzetbe is wkwzzwttwk egyenwssegh nem vala (Komj: SzPál. 112). En egy zolgabyrot ket nemes embere kwldek az vykarywsboz (LevT. I.389). Maga ifiu nemes nemzet felesége vólt (Pázm: Kal. 219). A mi édes hazánk szeb és job része rabságra jutott, tős-gyökeres nagy úri és régi nemes nemzetségek föld szinéről el-töröltettek (Pázm: Préd. 877). Jeles, tzimeres, nemes követő sokasággal környűl vétettetvén: insigni comitatu stipatus (Com: Jan. 139). Lassan lassan az úri és nemes státust kigyomlálja (MonTME. III.273). Alkkban indúlt volt az aránt a nemes kamarával (Thaly: Adal. I.327). Mintha a böcsület s embertelenség, a nemes urfi és mészáros közt nem volna különbség (Fal: NE. 31). 2) [vir nobilis; edelmann]. Ármálisos nemes ember: nobilis *scutatus PPBl. En nem csak hogi nómós vagiok, de meegh annak fólótte iobagi vr leania vagiok (DebrC. 178). Meg ketezyk w kyralyokath was lanchokkal ees wnekyk nemesyth was retezekkel (KeszthC. 408). Állattác egy felől a nemeseket, más felől a paraszt népet (Helt: Krón. 59). Azokat, kik úrszabású, nemes vagy szolgáló ember vala (MonIrók. III.60). Az paraszt az nemest gyalazza (Born: Préd. 431b). Az tisztesseges szülektöl való gonosz csomotocnac, fiaknac semmi helyec ne legyen az nemessec között (Prág: Serk. 859). A dúsok s nemesek ha az ördöghez részelkedtek életekben, a pokol fenekére vettetnek (Fal: NE. 34). 3) [eximius, clarus, decorus; edel, ausgezeichnet, anmutig]. Nemes kw: adamas (NémGl. 333). Minemű hel reyti el ilen zep zint, minemő melseg fogvan vizi a kerali nómós orcat (NádC. 427). Kyraly nemes ayandocokkal meg ayandocozak (MargL. 4). Az hizon zeretók nem sokat gondolnac a tiuissel, kik nekic keduek zerent valo nemes rosaat adh (NagyszC. 8). Az napon idvezitenk nómós tanusagokat ada nekik (DebrC. 3). Vegyg el mondaak az nemes isteny dycheeretetót (ÉrdyC. 520). Egy nemes zeep kyes mezőn zallottak vala meg (547b). Az ǒ nemes tanitasat es czuda dolgait meg olvashatod a kirali kőnuekbe (Szék: Krón. 35). Ieles es czuda nemes dolgarol szol (Born: Préd. 15b). Az elmebéli vigasztalások ki ékesitik az embernek nemesb s leg-főveb részét, tudniillik eszűnket (Fal: NE. 20).

[Közmondások]. Nemes volt, de elhordtác az fazekasok a földét: in astragalis gerit nobilitatem MA.

palotás-nëmës: nobilis palatium habens Kr. A palotás és fegyveres nemesek újjat vonhatnának Nagy Sándorral dicsőség hatalomra nézve (Fal: NE. 105).

Nëmësëd-ik: [nobilitor; veredelt werden]. Nem nemesedik azzal a paraszt vétek, hogy nemes vérbe keveri magát (Fal: UE. 460).

mëg-nëmësëdik: [nobilitate ornor; geadelt werden]. A nem régen meg nemesedett némelly lakosok a dézmának kiadásokban akadékoskodván, Tasnádi Mihály protestált (Bod: Pol. 61).

Nëmësen: nobiliter, egregie C. generose MA. adelig PPB. Fő modra, emberwl, nemesen: generose C. Nemesen, szépen, tettésen: egregie PPBl. En, ky magh nómóssen terómtóttem vala, ime te miattad mint feketűltem megh o ńauaĺas test (NádC. 316). O meel nemessen predicallaz es meel eremest halgattyaak bezeedódet (ÉrsC. 503). Nemesen vagyok elrendelve a harczra (Illy: Préd. I.117).

Nëmësi: [nobilis, generosus; adelig]. Nemesi rend: nobilitas, nobilium ordo PPB. Olyan nemesi szándékban valának, hogy felverjék a tsászár udvarát (Mik: TörL. 266). Ti tekéntetes főfő rendek, jószágos és armalista nemesi statusok (Biró: Préd. 18). Az urak közzül jelen-vóltanak gróf Teleki Mihály, Bethlen László és a nemessi rendből sokan (Bod: Pol. 157).

Nëmësit: nobilito C. MA. adeln PPB.

mëg-nëmësit: 1) nobilitate dono; adeln PPB. Akadékoskodván némellyek a fél-dézmának megadatása iránt, azt vetvén okul, hogy magok és joszágok a fiskustól meg-nemesitetvén nem tartozának (Bod: Pol. 61). 2) nobilito C. [exorno decoro; veredeln, verschönen]. Heet nemes tyztóletesseegeknek meltossagawal nemesseytee meg az wr isten az azzonyallaty termeezethnek zemeelyeet (ÉrdyC. 273).

[Közmondások]. Régi mondás, hogy az a nemes, kit az ű joszági nemessetnec meg (Tel: Evang. I.175).

[Nëmëskëdik]

Nëmëskëdés: [jactatio; prahlerei]. Az urfiaknak selyemből kötött harisnyát, duplás sarut kell labokba adni és jó ideién nemeskedésre, gőgösködésre kell őket szoktatni (MA: SB. 141).

Nëmësség: 1) nobilitas, generositas C. MA. [adel, vorzüglichkeit]. Semmi bezed twletek ne legien nemzetsegnek nemessegirwl (VirgC. 147). Lewetettek az ew nemessegenek zekybel utolso hytwansagnak helere (WeszprC. 138). Termeezetynek nemesseegeewel hasonlatlan volt eegyeb emberekhez (ÉrdyC. 529b). Szin nemesseg, az kit papirosson vész (Eny: Gizm. 16). A mostani nemes nem gondolja meg, mitsoda az igaz nemesség (Zrinyi. I.178). A fattyúság ebben a nemzetséghen jele valami nemességnek (Fal: NE. 17). Emlékezzél meg róla, hogy az értekből kifosztott s forgatott nemesség teljes gyalázat a mostani világ előtt (24). Himezzék az urak a nemességnek s vitézségnek festékivel, de én tsak el-hitetem magammal, hogy ezeknek őrökké-való szégyen lészen fizetések (33). 2) [nobiles; edelleute]. A nemessegnek nem szűkseg a cimer levelet mindenkor elő venni, csak adhasson menedek levelet (Ver: Verb. 11). Az nemesség egymást semmiben nem értik, az urak szavát semmiben be nem veszik (TörtT.[2] I.442). Egybe-gyülének Radnótra igen feles számmal fejedelem, urak, nemesség, papság (Bod: Pol. 101).

Nëmësségës: [generosissimus; hochwürdig]. Idwöz legy nómóssegős vram Jesus Krisztus (CzechC. 20). O yrgalmassagnak keralne azzonya wdwózlóm atte nemesseghes lelkedet (PeerC. R). Ez nemesseges zent zwz, magery kyralnak leyanya betet tart vala az cohnyan (MargL. 22). Vala romay es nagy

nemesseges nemzethely (CornC. 273). O vram, az the nemesseges lelked el walek the testedtewl (PosC. 18).

[Nëmësségtelen]

Nëmësségtelenség: [dedecus; schande]. Niuts nagyob nemességtelenség a bűnnél (Pázm: Préd. 1264).

[Nëmësül]

Nëmësültecske: [adolescentulus nobilis; adelbursch]. Az atyák anyáknak meg kell eszmélleniek, hogy ez igy nemesűltecske az ő patrimoniumat megemésztötte, minekelőtte alig ment volna el róla az bölcsö illattya (MA: SB. 141).

Nëmtelen: ignobilis, ignominis MA. ignobili loco natus PPBl. plebeae conditionis; unedel, gemein PPB. Köz paraszt, alá való, nemtelen: ignobilis; nemtelenők, közparasztok: ignomines C. Nemtelen, hitván fü: *ignobile gramen PPBl. A jóerkölts, a vitézség sok nemtelen embert is nagy méltóságra fel-emelt WF. Ez vylagnak nemtelenet es vtalatossat es beteget valaztetta ysten, hogy meg zydalmazzon nemeseket es nagysagokat es erwseket (EhrC. 128). Ferfyak es azony emberek, nemesek es nemtelenek az varasnak vezayara gyewlekezenek (150). Ez may napon tezewnk innepet menden valaztottaknak, nemesnek es nemtelenevknek (CornC. 70). Zent Agota azzon neme nemes vala, Quincianos kedeeg mykoron nemtelen vona és fertelmes eeletű, ygeközyk vala [őtet] meg fogathny (ÉrdyC. 215). Nemeseknek, nemteleneknek, esküttt biráknak és polgároknak, az kik Rimaszombathon lakozók (LevT. II.248). Nemtelen az nemessegen kivül valo köz ember (VerVerb: Szót. 11). Soc nemesekkel s nemteleneckel, gazdagockal es szeginyeckel elhitetic (MA: Scult. 459). Láttyoc az egyház seregét szegény, alaczon es nemtelen emberekbűl gywytetni (Zvon: Post. I.19). Az nemtelen, szegény es alázatos házasokat szoreti az isten (Szatm: Dom. 121). Forgách Simon nemest és nemtelent hadban parancsola (Thaly: Adal. II.46). Az efféle nemtelen nemes embereknek nem az érdem nyujtotta a kintset s ditsőséget (Fal: NE. 12). Egy ebben a vitéz a fegyvertelennel és a nemes a nemtelen emberrel (105). Tévének illyen rendelést is, hogy akár nemes, akár nemtelen, az egyházi szolgának fizetésétől szabados nem lészen (Bod: Pol. 43).

Nëmtelenség: ignobilitas PPBl. [niedrige herkunft]. Nemtelenség, alávalóság, paraztság: ignobilitas C. Lábaknalkűl vallakon viseltetnec megmutatvan embereknec ő nemtelensegeket (BécsiC. 112). Az adosnaak nemtelensegenek kel zolgalnwnk etelneek myatta azaz az my haswnknak (ÉrsC. 376). Paraszti szolgalatbol es nemtelensegből (Ver: Verb. 10).

Nëmtelenségént: [ignobilitati convenienter; der unehre angemessen]. Nemtelensegent mondom, hog mar mi ez feleben erőtlenek voltonk volna: secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus (DöbrC. 293).

Nëmtelenségképpen: ∾ Nemtelenseegh keppen mondom, wgymynt erőtelenők volnank my az ollyanoknak zenwedeseere, ha ky myben mery (ÉrdyC. 92).

Nëmtelenül: [ignobiliter; auf gemeine art]. Rut dolog nemesnek nemtelenül élni (SzD: MVir. 102).

Nëmz: gigno, progigno, geno, genero, progenero C procreo MA. zeugen, schaffen PPB. Nemz monnal keserő iteletet a mezőknek barazdain (BécsiC. 194). Gonoz nemzetetyk az lelekbe (VirgC. 112). Az kevner has nem nemz gyors elmeet (CornC. 164). Monda isten: Nemz'en az feld zeldellő fyvet. És magh teneezőtt hw nemo zerent (JordC. 2). Az gyönyörösseeg nemz keent, az zőkseeg koronaath (SándorC. 29). A kenyek bochanatnak remeensegeet zylyk es idwesseegnek byzodalmaat nemzyk (ÉrdyC. 121). Nemzz mibennünk Krisztusban való hitet (RMNy. II.69). Egipptusnac semmi nem leszen, mely feyet a vagy farkat, ágat a vagy chutakot nemzen (Helt: Bibl. IV. 36b). Igassagnak gyömölchét nemzyék (Beythe: Epin. 224b). A harag felebarátunknak nagy gyűlölségét nemzi (Illy: Préd. II.89). Leikébe nemzi magát minden fertelmesség (Fal: NU. 359).

belé-nëmz: ingigno PPBl. [einpflanzen, einimpfen]. Belé nemzethe magát minden fedhetetlen jó erkölts (Fal: TÉ. 694).

[el-nemz]

elnëmzés: [origo, propago; abstammung]. Meg irinc magyar ágrol el nemzésset (Valk: Gen. 34).

Nëmzés: genitus, genitura, progeneratio, genesis germinatio C. MA. geburt PPB. [spross]. Nemzeserth: propter generationem (NémGl. 381). Meggëtec el a fat, de az ő gükerenec nemzeset az földben haggatoc (BécsiC. 136). Meg allapic ő gükerenec nemzeseből ualo plantalas (162). Nem izom matolfoguan e zőlő vezzőnec nemzeseből (MünchC. 64). Vram, te bizonsagod nemzisről nemzisre meg marad (DöbrC. 64). Az testnek semmynemev nemzese nem hasonlathatyk az zent zvzesseghez (CornC. 277). Gonosagok meg hatalmaznak ees byneknek myndeu nemzesy meg newekednek (ÉrsC. 527). A nemzés az, mellyel a lelkes állat az állati mag által magához hasonlót nemz (ACsere: Enc. 151). Nékem isteni és örök nemzés által mindeneknek hatalma közletet (Illy: Préd. I.55). Plinius a leg kisseb állatocskáknak nemzéséről traktál (253).

[Nëmzesít]

mëg-nëmzesít: [nobilito; veredeln]. Az aranynak nints ahhoz fogható ereje, hogy meg nemzesitse a lelket (Fal: BE. 592).

Nëmzet: 1) genus, prosapia MA. geschlecht PPB [familie]. Görögnemzet: Grajugena MA. Szép nemzetet terjesztett: speciosam familiam *produxit PPBl. Meg sokasytom athe nemzetydet, mykepen egnek czillagyth (VirgC. 15). Vőn maganac felesegőt ő nemzetihez alkolmast (NádC. 397). Isakarnak nemzetyt megh zamozwan leenek hethwen neegy ezeren (JordC. 175). Vgyan azonth Dauidnak nemzeteeből yelente ky zarmazny (705). Voltanak zarmazwan Ballam nemzeteeből (ÉrdyC. 66). Levitől fogua Moses negied nemzet vala (Szék: Krón. 17b). Volter minden nemzetivel hires neves vala (RMK. II.27). Dicséretes lészen, ki hasonlot vészen, csak jámbor nemzetből, bátor szegény légyen (153). Egy jeles bölcs ember a zsidók közett vala, és az irástudó papok nemzeti vala (318). A fényes Rakoci nemzet im oh mint meg-bomla (Megy: 3Jaj II.41). Úri nemzet eredete, deli, jeles, ép termete (Fal: Vers. 861). 2) gens MA volk PPB. Soc nemzetèket alazot ő vrasaga ala (BécsiC. 11). Gonoz es parazna nemzet yegyet keres (JordC. 391). Ki nemzeteketh reyagath, nemde meg fegye (KeszthC. 251). A mi nemzetűnenec példáiát kőuettem eddig (Helt: Mes. 408). Az pártos nemzetec, kic pártot ütöttec én ellenem (Kár: Bibl. II.111). Ganezos nemzet közöt: in medio nationis perversae (Fél: Bibl. II.92). Mi-is az magyar nemzetről nagy részéből ugyan azont mondhattync (Der: Préd. 1). Én nem látok egy szomszédot is, sem egy idegen nemzetet, a ki a mi kedviünkért örömest szerentséltesse a maga békességes veltát a mi veszedelmünkkel (Zrinyi II.166). Spanyorok és azokkal szomszédos sok nemzetek (Hall: Paizs. Elöb. 4). Egy néhány országi nemzetek jöttek oda (GyöngyD: Char. 355). Nagy ajánlással voltak Balassi uramhoz és a magyar nemzethez (TörtT. I.554). Mitt hasznaltak az otthomány nemzetnek béholduló csecsés igéretö szavainak (X.121). 3) [origo; abstammung]. Mitsoda nemzet vagy: *cujas es PPBl. Zőley nemes nemzetek walanak (PeerC. 36). Lucacz ewangelista nemzete zerent Syriából tamada (JordC. 705). Vala nemely decan tudomanyal, nemzettel, gazdagsagokkal jgen fenes (DomC. 259). Benne lakozo nep mynd kyraly nemzetők (ÉrdyC. 511). Mondd meg, hová mégy, micsoda nemzet vagy? Monda

Jónás nékik: Vagyok zsidó nemzet (RMK. II.90). Királyi nemzet vagy, noha te kicsin vagy, az atya istennek bizony te kedves vagy (161). Mind kettő fejedelem nemzet vala (338). Bathory régébb nemzet ő nálánál (MonIrók. III.135). Az felesége is Serbának rácz nemzet lévén, maga mellé feles ráczokat gyűjtött (VIII.455). Leopoldus magyaroknak kiralya, de ugyan maga nem magyar, hanem német nemzet (Lisznyi: Krón. 8). Deitrich generalis német nemzet vala (162).

Nëmzetbeli: **1)** [gentis; zum volke gehörig]. Ennep caldeusoc nemzetbeli, ez eleztéb Mésopotamiaban lakozot (BécsiC. 17). **2)** [generis; zum geschlecht gehörig]. O en nyawalyas myt tegyek, ky zerkeztem ez gonoz nemzetbelyhez (ÉrsC. 357b).

Nëmzetënként: tributim, nationatim, secundum genus MA. geschletsweise PPBl.

Nëmzetës: **1)** patricius, generosus MA. [von edler geburt]. Nemzetes: *natalibus clarus PPBl. Nemzetes Dávid király sokszor az istenhez nagy fokászkodva kiáltott (CancHung. 39). Cinna irja abban az kőnyvben, mellyet irt a romai nemzetes cselédekről (Prág: Serk. K3). Minden héten legalább 3-szor udvaroskodjatok a nemzetes kapitiákhoz (MonIrók. VIII.257). Királyi nemből nemzetes ember (Hall: HHist. III.240). Nem csak másoknál van esmeretsége, némelyeknél pedig nemzetes vérsége, de a királynál is van nagy tisztessége (GyöngyD: Char. 346). Hogy valami nemzetes úrfi látszatos légyen a kényes világ szemei előtt, ahoz jó darab erszény kivántatik (Fal: NU. 273). **2)** [clarus, probus; berühmt, bieder]. Külömbség vagyon az emberek között, nemzetesb eggyik, értékesb a másik (Pázm: Préd. 525). Nemzetes indulattyoknac tekintetes jeleit meg mutattac (Prág: Serk. L). Egy nemzetes bőlts a tellyes bőltseségnek sommáját a mértékletességben helyheztette vala (Fal: UE. 407). Mezőt jól mivelő nemzetes parasztság (Orczy: KöltSz. 46). **3)** [honoris vocabulum; ehrentitel]. Tekéntetes, nemzetes és nagyságos Revai Iudith aszszonnac (Zvon: Post. I. Előb). Nemzetes es ngs Balassa Iudith aszszonynak (LevT. II.252). Tekintetes nemzetes Lessenyei Nagy Ferencz jóakaró komám uramnak ő kménck (255).

Nëmzetësség: patriciatus, generositas MA. [adelstand]. Szerezzenek ehez hasonlo laistromot az Luther maradéki és ám osztán dicsekedgyenek nemzetességeckel (Pázm: Kal. 637).

Nëmzetség: **1)** genus C. MA. geschlecht PPB. [familie]. Ez fele modon mind az keth nemzetczegnek negedvssegeth lewethwen, mind feyenkyt egyenlőe tezy az euangeliom byttenek dolgaba (Komj: SzPál. 30). Sok nemzetchygeknek atyok vyzet zerzettelek tygedet (59). Az Nagy Mihaly nemzetsygh Naghmihal varabol kyrekeztettyk (BMNy. III.50). Vegyetec egyegy férfiat eggyic-eggyic nemzetségből (MA: Bibl. I.196). Hogy az örökség egyic nemzetségről másra ne szakagyon (155). Én az te gyermekidnek javára cselekszem, noha azt én jól tudom, halálom után az te nemzetségid külömben magyarázzák (Radv: Csal. III.218). Ők mint afféle kevély sitkopán nemzetség inkább vendégeskednek (MonIrók. VIII.345). A fattyuság ebben a nemzetségben jele valami nemességnek (Fal: NE. 27). **2)** gens, natio C. MA. [volk]. Vadnac oly fele emberec, ielesűl e mi nemzetsegűnc kőzet (Helt: Bibl. I e3). Az egy néhány tanétványok által kelleték minden nemzetségnek az hitre hozattatni (Fél: Evang. II.235). Mikor az keresztyénség ki sendűle és győkeret kezde verni az nemzetségek kőzőtt, Rómában igaz hit vólt (Pázm: Kal. 600). Más nótát fuj neked (magyarság) idegen nemzetség (Thaly: Adal. I.270). Itt mindenik nemzetség külön külön részében lakik a városnak és nem elegyednek öszve (Mik: TörL. 94). **3)** generatio, stirps, progenies, propago C. MA. [abstammung, herkunft]. Vala nemely azzonyallat neuel es nemzetseggel lombarda auagy lombardiay (DomC. 197). Isten negied nemzetségbe igirte vala magat, hog ki hozna őkőt az igiretnec főldere (Szék: Krón. 17b). Parazt nemzetség (Kár: Bibl. II.107). Meglátogattya az atyáknak álnokságokat az ő gyermekeken harmad és negyed nemzetségiglen (Tel: Evang. II.820). Paraszt, ostoba nemzetség: Arcadicum germen (Decsi: Adag. 194). Meg aldattatnak az te magodban ez főldnek minden nemzetsegi (Szár: Cat. B4). Vagyon kevély szemő nemzetség, kinec szemőldőki igen fellátnac (MA: Bibl. I.573). Nem szép tulajdon familiájáról dicsekedni s hányni-vetni régi nemzetségét (Fal: NE. 14). Ez a roszszúl fajzott nemzetség nem egyéb, hanem valamely sok ellenkező dolgokbúl őszvegyúrtt keverék (39).

Nëmzetségënként: tributim C.

Nëmzetségës: **1)** [generosus; adelig]. Nemzetséges méltóság: patriciatus PPBl. **2)** [genticus; national]. Hazája nemzetséges motskábul ki tudot mosdani (Fal: UE. 367).

Nëmzetetlen: improcreabilis C.

Nëmzetlen: [?]. Tőlč meg ť orcaiokat nemzetlen zégennel es vram oztan te nevedet keresik: imple facies eorum ignominia (DöbrC. 155).

Nëmzetü: [generis; familie]. Hogyha lehet, istenfélő ifjúhoz mehessen, ha nem leszen is oly gazdag, csak jó nemzető, isten megáldja őket (Radv: Csal. III.350).

Nëmzetül: [quod attinet gentem; das volk betreffend]. Mutasd-meg, mikor vóltak a sidók egész nemzetűl pápisták (Matkó: BCsák. 101).

Nëmzö: **1)** genitor, generator C. MA. zeuger, urheber PPB. Az setethsegnek zerzőye, alnoksagnak nemzőye emberth nem kezereytheth bvneky engednye (ÉrsC. 274). Tekintsd immár, ha mind ezekben vagyon e kevélykedés nemző és nevelő okod (Pázm: Préd. 68). Szamárnac nemző teste (Dial. 179). Az atya avagy nemző nemz (Com: Jan. 118). Nemző mag: semen (ACsere: Enc. 141). A halaknak is vannak nemzésre való tagjaik, úgymint: tűdejek, golyójok, nemző herélyek (Misk: VKert. 501). **2)** [genitivus]. Casus nominum sunt sex: nominativus: nevező, genitivus: nemző (CorpGramm. 26).

Nëmzöd-ik: [orior; entstehen]. Ha véled, hogy hited valóságos, tsak ideig való az, melly a tudománynak gyönyörűséges voltabol nemződőt (Megy: 3Jaj. I.18).

1. **NÉMA:** mutus, elingvis C. stumm, sprachlos PPB. Ew mykent siket es nema nagy vigy arczaual el mulykuala (EhrC. 3). Syketeknek hallomast, santaknak yarast, nemaknak agyon zolast (28). A kaldeosoc mikor hallanák a némat nem zolhatni, vizic azt Beelnec (BécsiC. 113). Meg zolala a néma (MünchC. 30). Lathwan az nemakat zolny: videntes mutos loquentes (JordC. 403). Nemely Albert nevev embernek keet fyay zvletesektevl fogva nemak valanak (DomC. 158). A kapuh tarto siket es nema vala (DebrC. 163). Nem papok, hanem néma ebek azok (RMK. V.233). A papok mindnyájan néma ebekké lettenek (234. 240). Nyelvével néma és nem szolhato volt (Zvon: Post. I.520). Jobb selypesnek lenni, hogy sem mint némának (Com: Jan. 53). Néma bálványnak mi fejet nem hajtunk (Thaly: Adal. I.52).

[Közmondások]. Némánac annya sem érti szavát: multas amicitias silentium diremit (MA. Gér: KárCs. IV.103). Az kőnyuek néma mesterek (Decsi: Adag. 10).

Némaság: infantia, alalia MA. [stummheit]. Megh weryen teghed wr ysten vaksaggal, nemasaggal es dyhesseeggel (JordC. 259). Meg ertuen zent Sebőstien az ő nemasagat monda (DebrC. 136). Némasagal nem halgattwk, de igazan meg mondottuk (ÉrsC. 469b). Némaságomat szememre háréntbatnák (Szeg: Aqu. 29).

[Némít]

mëg-némít: *elingvem reddo PPBl. [stumm machen]. Yo tetemeennyel neemwyczatok megh az zegyentelen embereknek twdatlansagokath (JordC. 848). Az ördög meghsiketéti, megnéméttya az embereket (Mad: Evang. 331). Tullius szó-fodorgatásit meg-néméttya (Csuzi: Sip. 213). Ez némétotta meg őket és tellyes félsz-el ez környékezte meg (522).

Némul: muteo, mutesco MA. erstummen, stumm werden PPB. Némely már kérdezte; ezt mondtam: quid ad te; pirultak, némultak az illyenek (Thaly: VÉ. II.191). Egyszersmind némulni, már sokat beszéllni (Orczy: KöltII. 152).

mëg-némul: **1)** muteo, immutesco, obmutesco C. mutesco MA. verstummen, stumm werden PPB. Üssön-meg a gutta, némúlj-meg: subito *sidere fias mutus PPBl. Megnemula: obmutuit NémGl. 358. A hozzu korsagnak myatta meg nemult vala (DebrC. 136). Nyssa meg zayaat ewneky azon wr isten, ky az meg nemwlt Zakariasnak zayaat meg nytaa (ÉrdyC. 196). Zakarias pap, az zent angyal zawaanak nem hywen, megnemwlt vala (627b). O hertelen halalnak nyomorgatasy, ime el kezdethem megh nemwlnya, lehellesym el fogyny (ÉrsC. 302). Le essek, megh nemula es nagh zernö halalal megh hala (TihC. 33). **2)** [conticesco; schweigen, still werden]. Monda: Baratom, mire iůttel ide be nem valnad ménekezö ruhat? Es a megnemula (MünchC. 54). Monda: Tarczatok veztegseget, kynek engeduen ottan meg nemolanakh (VirgC. 106). Ime en, mikeppen az alazatos baran, meg nemulec es vezteglöe vala (NagyszC. 89). Monda Jesus: Nemwllyal meg es meeny ky az emberből (JordC. 456). Monda zent Damancos atyank: Nemevly meg, nemevly meg. Felele az evrdeg (DomC. 108). Monda az byro ewneky: Hazutz. Azt halwan, ottan meg nemewla (ÉrdyC. 561). Neemwllanak megh e beekaak, kyk nem zennek ez zent zyz zerzet ellen chachogny (572). Mykort az zyz yghen zolna, az doctorok meg allanak es mynd meg neemwlanak (ÉrsC. 496b). Szégyenwlenek kegyetlenek, vitessenek pokolba, meg nemwlyanak alnok ayakak (KeszthC. 69) Sokan szolnak hamissagot, kic mind meg nemullyanac (Born: Ének. 184).

2. NÉMA: capsula fictilis; geldkästlein PPB. Néma, pénztartó tserép edényetske: *capsula fictilis PPBl.

NÉMBËRI: [mulier; frau]. Marada a nemberi ö ket fiaytol es ferietöl megvalt (BécsiC. 1). Méndénéknel igön gors hír gakrola es mondnac uala a nembériec (3). Zomzédsagbeli nembériec égbe öruendöznekuala vele (10). Ymag mé értönc, mert nemberi vag es vrat felö (29). Nem bezel, ment elmetlen sem balgatagoslo nemberieckel (266). Im eg nemberi, ki vérrel hasal vala, vepec ö hozia hatmegöl (MünchC. 29). A kouaz, kit viuen nemberi, el reit harom merce liztbe (39). Az euöcnec zamoc vala ötzer ezer ferfiac nemberiectöl es aprodoctol meg valua (41). Ki tôt embereket, kezdettöl foguan ferfiat es nemberiet töttö azokat (48) A nemberi feluen es remöluen le esec ö elöttö (79). Teremtetnec kezdetetöl foguan ferfiakat es nemberiet töttö azocat isten (91). Monda ö aňianac: Nemberi, ymo te fiad (211).

NEMERE: [boreas; nordwind]. 1781. 25-ta Maji erős nemere fútt és nagy hó esett (Századok XXII 257).

NEMEZ (*lemez* MA. MonIrók. XXIV.146 Adámi): gnaphalon C. MA. pannus coactilis, lana coacta; filz PPB. Lemezkaptza: sculponea; lemezkaptzás: sculponeatus MA. Nemez gyártó; statarius Nom.[2] 293. Nemez posztó: subcoactus; nemez posztó: lana *coacta PPBl. Meeg vala az ladaban keet nemeez kapcha (MargL. 96). Kwlthem wala Knek huz penzt nemez wenny (LevT. I.5). A szügy-elö farmatring, tzafrang, nemez és egyéb ló öltözetec ékességül vadnac (Com: Jan. 86). Az egész nemez csináló czéhbeli becsülletes társaságnak obligáljuk magunkat (MonOkm. XV.46). Egy nyereg alá való nemez (MonIrók. XXIV.146). Harom moly-etto nemez (218). Azt az iszkofiomos nemezt is, a ki velem a ládában volt, hozd ide (TörtT.[2] III 160). Nyereg alatt a nemezbül szegy egy kevés szört (OrvK. 23). Mátráczok, nemezek és czafragok (VectTrans. 17).

NEMMEN: instar, adinstar, propemodum MA. satis, utcunque Kr. gleich fast PPB. [nahe, beinahe]. Arról benézhetnek várba szabadon, napkeletről alámeneti vagyon, délfelé nemmen szép mezőcske vagyon, délről fekszik váras, egy völgybe vagyon (RMK. III 108). Lejt még alább egy régi keskön köfal, a szegleten dérről nemmen az fenn áll (110). Sok jancsárok dérre nemmen jutának, Al-Magyarinál hegyoldalba szállának (127). Ő tötte gonoszszá nem azért, hogy izgatta volna vásotságra, melytül lágyan-nemmen meg nem büntette (Pázm: Kal. 377). Az atya tsak lágyan-nemmen tiltotta fiát a vásotságtól (Pázm[2]: Kal. 471). Csak azok köteleztettek ezzel az parancsolattal, a kik közel-nemmen lakoztak Jerusalemhez (Pázm: Kal. 474). Noha Judás idején kezdett-vala szolgálni Kristusnak sz. Pál pedig késön-nemmen, de meg-ismérteték példájokkal, hogy nem abban áll istennek kedves szolgálattya, hogy idején kezdgyük, hanem hogy végig híven visellyük (Pázm: Préd. 339).

mi-nemmen: [quomodo; wie, auf welche weise]. Attyamfiai, kerönk tiktököt, hogy mikent vöttetek mi tölönk, minemmen kellene iarnotok, vg es iariatok: fratres rogamus vos, ut quemadmodum accepistis a nobis, quomodo opporteat vos ambulare, sicut et ambulatis (DöbrC. 303). Szándékom, hogy megmutassam, minemmen volt legyen ackoron az kalastromi barátoknac dolgok (MA: Tan. 1287).

NÉMÓ: [?]. Nem vész némóban az a bűn, melyet ez életbe eltitkolhat az ember (Alv: Post. II.188). Doctoridat némoban bocsátom (Czegl: Dag. II.3).

NEMTŐ: genius C. MA. geist MA.[4] geburtsgeist, natur PPB.

Nemtői, Nemtöhöz való: genialis C. MA. der wollust ergeben [?] MA.[4] geburtsart, brutsart [?] PPB.

NÉNE: matertera Pesti: Nom. I.26. soror major natu MA. ältere schwester PPB. Nene, hugom: soror; nénye huga: sororicida; hugához, nenyehez valo: sororius; az atyám nennye: amita; job attyám attyánac az attyánac nennye: abamita C. Nénéc fiai: sobrini; nénédhez, hugodhoz tartozó: sororius MA. Senky ne merezkegyek nala tartany adomant auagy fylert, noha anyadtol auagy nenetöl kwldetet legyen es (VirgC. 121). Az gormöčke é nenney zerelmeiert aňňat es neňet követe (NádC. 459). Meeg meg gondolya vala zent Ersebet azzonnak az ev baratyanak es zerelmes nenyenek zentseges eletyt (MargL. 47). Az en neenem nem bolond (SándC. 22). Elkevlde Dorotheát az ev keet nenyhez (CornC. 253). Kezet nennieuel meg csokoltatia (DebrC. 17). Vinneiek ötet a keet nennieihöz (186). Kyketh mykoron ezeeben vötte vona az ew veer zerent valo neennye (ÉrdyC. 419). El valaztatik a nene az ö nyennetöl (TelC. 266). Nénje néki vala az Kende Panitné (RMK. II 39). Elhagyja nyéneit s hugait (Helt: UjT. E.8). Széppen köszzene nekie a róka és monda: Kackas wram, igy alá az nyenimmel (Helt: Mes. 262). Nem gondolsz sem anyáddal, sem nyenyéddel, sem hugoddal (376). Szerelmes aszszonyom és néném mi magunk felöl ezt írhatom (LevT II.7). Az ecsesén el nem mulik vala, de az nénénje veszté eszét (Nád: Lev 221). Az te hugaidnac nennye vagy: soror sororum tuarum es tu (Kár: Bibl. II.122). Azert nenenc aszony iob, ha eszel (Szeg: Theoph. 16). Egy szüléjü nénée, hugac: sorores (Com: Jan. 119) Apácza nénéddel is szemben voltam (Gér: KárCs. IV.397). Filomelat el-bocsátom nénnye meg-tekintésére (GyöngyD: Cup. 618). Itéld el nénéin, mint el-bámula azon, hogy meglátá a leányát (Mik: TörL. 301).

Nénéka: ∾ Köszönöm a halat, a melly érdemli a köszönetet, hogy nénékám küldötte (Mik: TörL. 301).

Nénémség: ∾ Kevéssel Kédet ha inkább szeretném, nénémséget néha el is felejteném (Mik: TörL. 187).

NÉP (*nip* Sylv: UT. I.42. *nyp*ek RMNy. II.86): **1)** populus C. plebs MA. volk PPB. Nép-gyülekezet: comitatus C. A te néped en népem (BécsiC. 2). Ő ẏduözeiti ő nepet ő bűnöktől (MünchC. 16). Mykoron ky boczatta vona Ffaraho az neepeth, nem hozaa atal hẘket wr ysten az yazoknak földeen (JordC. 36. 337). Benne lakozo neep zamtalan erőssek (ÉrdyC. 511). Nepek, kyketh nem ysmertem zolgalnak nekem (KulcsC. 33). Megvertünk, megüztünk népeket, semmivé tartottuk mind őket (RMK. II.71). Dárius ő népét így számláltatá (IV.88). Hamar kizewle fel az ew nypiwel (RMNy. II.87). Egyenőségbe tarta a népnec feiedelmit (Helt: Bibl. I.cccc4). Ű altaloc szamosodǵec es szaporodgyec az istennec népe (Agend. 63). Szegény magyaridat ha már pogány nembül népednek választád, ments meg szent Jehova mast is ez insegtül (Thaly: Adal. I.13). Mit nyere a császár népe Luzzara megvételével (Fal: NE. 21). **2)** [homines, multitudo; leute, menge]. Germekek es neppek kezdenek mewuettny (EhrC. 57). Isrl népét vallod, mikent a iohokat, kicnec ninčen paztora (BécsiC. 35). Mènden népec őrőlnec nala nemberiéckel es zẏzeckel (44). Paranczola neky, hogi ot az nepnek predicallana (VirgC. 69). Erős ütközetek akkor ott valának, jeles kedvő népek akkor elhullának (RMK. II.34). Lészesz czufságra minden népeknec (Kár: Bibl. I.184b). Az nép sipol vala és őrül vala felötte igen (302). Az népet el rőttentéc az bę meneteltől (MA: Bibl. I.131). A népet fel nem zendítettem (Diósz: Fal. 132). A népek ki-tsődülnek (Hall: HHist. II. 291). A néppel rakott váras (Illy: Préd. I.283). Akkor imádá Krisztust, mikor számtalan nép előtt tsúfúl függött a keresztfán (Fal: NE. 53). Ezzel meg fordult a gyászos nép és oszlott (Fal: NU. 314).

áros-nép: mercatores; kaufleute]. Az Iesus áros nepet fed (RMNy. II.40). Az mi kegielmes vrunknak iambor hinei beczy aros nepek (125). Megszálläc Esztergomot, mellyben soc áros népec szorultanac vala (Helt: Krón. 58).

asszony-nép: [mulieres; frauen]. Asscunnepe 1197 (Jerney). Haj ékesítő asszonynépec: comotriae; basas asszonynépek kévánsága: citta C. Valanac ot soc aẕzon népec meẕẕől (MünchC. 69). Dragalatos azzony neepek een kenemath syraastokal keerlek, hoǵ megh ne banczatok (ÉrsC. 517). Nehéz aszszonynépeknek hadakozni, kedvem is nincs ahoz nekem (LevT. II.52). Gonoz aszzon nepeckel be nem moczkolottattak (Mel: SzJán. 348). A mi aszon nepeinc meg alaztatnac (Born: Ének. 131). Salamonnac az ő asszoń népei el bayták az ő sziuet (Kár: Bibl. I.315). Ezec felőt az asszony nepec magokat gyötric vala: ad hoc mulieres adflictare sese (Decsi: Sall. 22). Az egész világnak minden szegletiből fő képen az aszszony népek oda tolangozának (Kónyi: VM. 65).

[Közmondások]. Semmit nem kel hinni aszszony népeknec (Valk: Gen. 38).

palotás-asszonynép: [feminae nobiles; hofdamen]. Illyen életet élt Balthasar király az ő udvari nemesseivel és palotás aszszony népével (MA: SB. 10).

béka-nép: [ranae; frösche]. A béka-nép mikoron szabadságba volna, könyerög vala Jupiternek, hogy kiralt adna nekik (Pesti: Fab. 17).

ëgyházi-nép: [clericatus, ecclesiastici; geistlichkeit]. Egyhazy nepeket nem tyzteltem (VirgC. 3). Az egyhazy neepek, kyk zenetlen gyonastb halgathnak (ÉrdyC. 155). Ozttyak yozagokat alamysnaban es egyhazy neepeknek (512).

fegyverës-nép: militia Kr. [miliz]. Londinumnak minden ucczai fegyveres néppel tellyesek voltak (Misk: AnglInd. 61).

fejér-nép: [feminae; frauenwelt]. Azt a szép földet mind rátzok birják, a kik nem igen dolgosak, a fejér nép igen tsútos sïlveget visel (Mik: TörL. 353). Tzáfollya viszsza mind azt, a mire elöb oktatni akará az ahétatos, tisztes fejér-népet (Fal: NA. 129). Az egész fejér-népet alább szállította egy egész condignátióval (127). Uram nem félsz-e tűle, hogy darabokra szaggasson a tisztességes fejér-nép (140). Az istenfélő ember a másét nem kivánnya, se magáét nem kémélli, tsak az áhétatos fehér népbűl társot találhasson (177).

fekete-nép. Feketev niep 1272 (Tudománytár I.232). Feketew nép: terra castri Sirmiensis 1272. (Czin).

férjfiú-nép: [viri; männerwelt]. Itt rostálják, ki kihez hajlandó a férjfiú népben (Fal: NA. 189).

fő-nép: primates C. sumates MA. die vornehmsten PPB. Az mel tőrők rablani iűt wolt, meguertűk, sok fẘ nipek holtak meg (RMNy. III.28). Ezt bizonyal bezelyk few nepek (LevT. I.233). A népnek fű népey (Mel: Jób. 45). El kůldé azt az leuelet az véneknec és az fő népeknec (Kár: Bibl. I 328b). Ebben soha jobb alkalmatossága nem adatott, mint fő népeinknek egymás között való czihódásokban (Szal: Krón. 531). Egybe gyöjtik udvarok színes eleit, bé-hirdetik országok fő népeit (Pázm: Préd. 409).

fö-főnép: proceres C. primates MA. die vornehmsten PPB. Herodes kyral nagy vendeegseegőt teen mind az galyleabely ffee ffee neepeknek (ÉrdyC. 522b). Mikor én szólok, męg ama fűfű népek szaua is el reitetik uala és nem szolnak uala (Mel: Jób. 67). Az orszag kőueti fő fő nepec es bőlts papoc valanac (Born: Préd. 21).

föld-nép, föld-népe: [regionis incolae; landesbewohner]. Melléie véué az századosokat es az fő wrakat es mind az fôld népét (Kár: Bibl. I.393). Az isten az fôld népét nagy czapással meg veri (MA: Bibl. I.248). Ha hajdúkat, ha föld-népét akarunk felvenni, mindgyárt tisztviselőket a tanult hadból elő-vehetünk és taníthattyuk hadainkat (Zrínyi II.201). Nem reménlem, az a föld népe oly számossan ellene consurgált volna (RákF: Lev. I.395). Meg nem irhatom az rettenetes panaszszit az hadaknak s főd népeknek (IV.499).

földi-nép: [terrae incolae; erdbewohner]. Kivel egheket is, fôldi népeket is bíd eńhíteni hattni (Bal: Gen. 6).

gaz-nép, gazi-nép: colluvies perditorum, genus impium Sl. [volkshefe]. Ennekem az cbazar megy hatta, hogy walahol effele gazy nepeth thalalok, eressen megy byntessem (LevT. I.57). Méltóság, mely erős uraság oszlopa, s ihon most rosz gaz-nép lába alá nyomja (Zrinyi II.32).

goromba-nép: barbari Fél: Bibl. 229. Az goromba nepek teznek vala velônk nem kiczin emberseget (Fél: Bibl. 229).

gyülevész-nép: convenae MAl. zusammen gelaufenes volk PPB. Gyűleuéz nép: servorum civitas (Decsi: Adag. 157). Az gyűlevész nép, melly vala ő közöttöc, kivánságba esée es mondánac (MA: Bibl. I.129). Soc gyűlevész népec ránk ütvén, praedát vetének nemzetünknek (Megy: 6Jaj. IV.16).

had-nép, hadi-nép: milites Kr. [kriegsleute]. Hiszem, had népében ninczen oly kár vallás (Illyef: Jephta. 10). Xerxes magát boldognak allitotta, hogy ő ily nagy meggyőzhetetlen hadi népet földön vizen vinne (MA: SB. 87). A jó nemest inkább kell venni, ha vagyon, de ha nintsen, a pórból kell előállatnunk hadi-népünket (Zrinyi II.193). Elbitethetné ember magával, hogy a hadinép csak öszvekulcsolt kézzel nézett volna reá (Fal: NE. 15).

ház-nép, ház-népe, házi-nép: domestici, familia MA. hausgenossen, hausgesinde PPB. Veszni tért háznép: *domus

labens PPBl. Hazam nepeth: familiam meam (NémGl. 131). Mykoron vacheralneek ev felesegeuel es haza nepenel (MargL. 157). Attya, annya es az ŭ haza nepe (SándC. 3). Alig esmerhette meg ewttet ew haza neppi (PéldK. 78). Isten az, azki az eģģesseget haz nepre szerzi (Szék: Zsolt. 65) Mennybe a barkaba le es minden hazad nepe (Helt: Bibl. I C3). Stephananac házanépet meg kereszteltem (Helt: UjT. s.8). Azon leszek minden házam népével, hogy az isten meghallgasson ebbeli könyörgésinkbe (Nád: Lev. 79). Mező mies felteti hasza nepet 1572 (KBécs. B7). Az embernek ellensege az ŭnŏn haza nepe (Fél: Tan. 262b). Elig volt oly barsonyos ur, kinek haza-nepe ez nagy veszedelemből reszetlenne maradot volna (Forró: Curt. 95). Egesz haz nepek az apostoloktul megh kereszteltettenek (MNyil: Irt. 152). Házad népe, istennek hála, itt jól vannak (RákGy: Lev. 62). Már két hónaptól fogvást itt táborozunk egész ház népestűl (Mik: TörL. 106).

[Közmondások]. A dinfa, szamár, gonosz aszszonember és házi nép nem terempt gyűmőtzet verettlen (Helt: Mes. 383).

házbeli-nép: ∾ Ha az haz biró embert Beelzebubnak hiuak, mennel inkabb az ŭ hazbeli nípit annak fogiak hyni (Sylv: UT. I.16).

huszár-nép: [equites; reiterei]. Vele vala Thráciából mind az huszár nép (RMK. IV.94).

hópénzës-nép: [stipendiarii; söldner]. Vele vala Kréta szigetből az hópénzes nép (RMK. IV.94).

köz-nép: **1)** vulgus, plebs C. MA. das gemeine volk PPB. Ez az betegseg, mellet az kőznep gwttanak hív (RMNy. II.50). Nem egynehány köz-néptől, hanem egész zidoságnak egyenlő tanátsából küldetnek (Pázm: Préd. 49). A nagy uri rendec hintókon hordoztatnac, a kőz népec deszkás szekereken (Com: Jan. 87). A fő-rend mind maga személyére, mind felebaráttyára nézve inkáb kőteleztetik a jóra a kőz népnél (Fal: NE. 71). A kőz nép nem vigyáz az igazságra, ha mikor pőrlekedik (Fal: UE. 438). **2)** [populus, gens; volk]. Herodes ffeelween az kvz neeptvl, hogy reea ne rohannanak (ÉrdyC. 524). Feddi a papoknac, a kőz népnec bűnet (Helt: Bibl. g3). Fejedelmek mi közűlünk mind elszállának, az köz népek egymás között visszát vonának (RMK. VI.83). A kőz nep meg koduczo es nem őle meg a iuhoknac iobbadgyat (Mel: Sám. 30b). Hogy inkab meg giŭlőtes benńűnc az kőz neppel (Mon: Apol. 254). Kedves lőn mind az kőz nép előtt, mind az Saul szolgái előtt (MA: Bibl. I.262).

köznépség: [vulgus; das gemeine volk]. Czac kőz népség megyen Christus mellé (Zvon: Post. I.19).

lovag-nép: [equites; reiterei]. Alua talpon gyalogoc virradanac, sűrű louakon louag nepec valanac (Görcs: Máty. 10b)

mestër-nép: **1)** milites delecti, auserlesene mannschaft]. Romlásokra tölteni sok kasokat, mestör népnek lássa ő munkájokat (RMK. III 121). **2)** [opifex; handwerker]. Valaminé féle mester népec vannac, de tőbbe ez vtan semmi mies mester ember nem talaltatik te benned (Mel: SzJán. 451).

nász-nép: [comitatus nuptialis; hochzeitgeleit]. Násznépe megálla, ketten bémenének, leánnyal akkoron igyen beszélének (RMK. II 33). Iránac a kőuetec, hogy utba vólnának a királyné aszszonyal és soc ieles násznéppekel (Helt: Krón. 149). Nász népek és vő-félyek (Ágost: Zar. 14).

nyilas-nép: [sagittarii; bogenschützen]. Parmenio hadnagy balfelől vala, Craterus ŭ hozzá ott hallgat vala, ezek előtt vala mind az nyilas nép (RMK. IV.94).

öreg-nép: [seniores; die älteren]. Az őreg nep, a ki irás olnaso, igen gyakorta az wy testamentomot altal olnassa (Born: Préd. 52).

paraszt-nép: **1)** [rusticus, plebeius; bauer, das gemeine volk]. Varasy polgarok es az parazt nepek (CornC. 74). Nőmősők kőzvl ezőrzőr ezőrőn le tartatanak parazt neptůl megh ualua (TihC. 49). A paraszt népectől, kic menyaszszont visznec vala ne vegyenec tőbbet a kőz vamnal (Helt: Krón. 166). **2)** [milites gregarii; gemeine soldaten]. Az parasztnépnek jobb részét választák álgyúk mellé és töltenie hagyák (RMK. III. 122).

rabotás-nép: [servi; frohnbauer]. Mostan se tartsac kisebségől ő magoknac az rabotas népec abban el iartokat, a miben az isten az ő életeknec modgyat el rendőlte (Kulcs: Evang. 78). Az szegeny kősseguek, rabotás népeknek kőnyebitő kegyelme olviteték, elragattaték (ExPrinc. 138).

sátoros-nép: milites Kr. [kriegsleute]. Senki a sátoros nép közül ragadománynyal meg ne böcstelenítse a mi táborunkat (Fal: NA. 213).

sereg-nép: [multitudo; menge]. Az seregníp el czudalkozek (Sylv: UT. I.14). Az sereg níp ŭ vtanna mene ģalog az varosokat el haģuan (I.22). Bánnya éhségőket az sereg népnec (Kulcs: Evang. 424)

sok-népü: [creber, numerosus; zahlreich]. Az Dán nemzetsége sok népű nemzetség volt (MA: Bibl. I.234). Soc népű sereggé tészlec: faciam in populorum turbas (146). Oly sok népű várasban senki nem találtatott, a ki hivatallyának tekélletessen megfelelne (Illy: Préd. II.362).

szárnyas-nép: aves, volucres Kr. [vögel]. A kikeleti szárnyos nép a fáknak tetején, az urak drága palotákban mennyit nem ülnek mellette (Fal: NE. 29). Ellepné terített asztalodat a szárnyas népnek sűrű soksága (Fal: NA. 163). Nyilik azonnal gyenge torka a szárnyas népnek (190).

szërzetës-nép: [ecclesiastici; geistliche]. Valanak Ierwsalemben lakozwan tyzta sydok, zerzetes nepek mynden nemzethből (JordC. 709). Mynd egyhazy zerzetes neepek, mynd ez vylaghyak kereztekkel es kylemb kylemb zeep isteny dycheretekkel yewnek vala az zent zyznek koporssoyahoz (ÉrdyC. 341). Nagy eegyhazy es zerzetes neepek eleyben menwen, nagy tyztősseggel fogadaak be ewtet (514).

szin-nép: **1)** [homines speciosi; wohlgestaltete menschen]. Nagy sok szép városok vadnak ŭ fektiben, és jeles szín népek laknak az mentiben (RMK. II.27). **2)** [primores; die vornehmsten]. Szép szókat nyújtván, magához voná a 'zidók szin népét (Pázm: Préd. 846). Által hivatják az földnek szín népét (Szék-Okl. I.297). Az fejedelem is sok színnéppel közelített (Kem: Élet. 57). Nem kisztlek reá, hogy rongyban, a foltos toldalékokban arcátlankodjál, mert méltán megitélne a szinnép iránta (Fal: NE. 80). Szurva, vagdalva és kopjaőklelésekkel mégyen mostan méltoságra a palotás színnép (Fal: NA. 230). **3)** [milites electi; ausgewählte mannschaft]. Az masyk hadat latot, azt monǵa, hog zyn nep nynchen harom ezeren (LevT. I 165).

patyolatos-szinnép: [feminae nobiles; vornehme damenwelt]. E kőnyv tűkőrt tart az egész patyolatos szín-népnek, hogy igazán meg lássák, kik s minémŭek légyenek (Fal: NA. 119). E kőnyv utba vezeti a patyolatos szín-népet, hogy szerentsés napokat lássanak e mulandoságban (120).

szolgáló-nép: [subditi; unterthanen]. Bela kiraly minden felől elhivata a szolgallo nepeket nagy seregeckel es kőrnyűl uené a kősséget (Helt: Krón. 88).

tanácsadó-nép: [consiliarii; die ratgeber]. Fejedelmek mi közzülünk mind elszállának és a tanácsadó népek mind elfogyának (RMK. VI.83).

udvar-nép, udvari-nép: [aulici; hofgesinde]. Egez vduara nepe őrűllien (Mel: SzJán. 316). Sz. Jakab arrúl a hitrűl

szól, melly egyedül udvar-népe nélkül vagyon (Pázm: Kal. 510). A király elephánt tetemből csinalt királyi székben ül, udvariaknak, udvar népénec seregével kőrnyűl vétettetvén (Com: Jan. 139. Fal: Jegyz. 934). Az ur inasainak és udvar népeinek fizettem 14 t. (MonOkm. I.219).

vén-nép: [seniores; seniorat]. Tanáczot tarta Roboam az vén népeckel (Kár: Bibl. I.310).

vendég-nép: [extranei; fremde]. Sáska, dögbalál, török, vendég nép uralkodik rajtunk (RMK. II.206). Sok nép tsudál vala a vendég népeken, de kiraly aszszony lőn igen nagy őrőmben (Huszti: Aen. 22). Az vendég fogadó házban nem volt helyce az tőb venségnépeckel együt, hanem istaloba kénszeréttetec szállani (Zvon: Post. I.140).

vitézlö-nép: [milites; kriegsleute]. Tamadtac vala tőb predalok is kőz vitezlő nepekből (Szék: Krón. 209b).

zsoldos-nép: [stipendiarii; söldner]. A zsódos nipet felindíták (MonIrók. III.51).

Népbeli: [generis; zum geschlecht gehörig]. Mene Iosef Betlehembe ezert, hogy Davidnak hazabeli es nepebeli volna, hogy vallast tenne (DöbrC. 266).

Népecske: popellus, plebecula C. völklein PPB. Tsak a felséges istennek hatalmas titkos ereje édesíthette illy tsendes eggyet-értő békeségre a sok ellenkező természetekbűl álló népetskét (Fal: NE. 88).

Népenként: populatim C. [von volk zu volk].

Népes: populosus MA. volkreich PPB. Előszer el rabla Chőlpent es a Szent-Demetert, mellyec népes várasoc valának (Helt: Krón. 126).

Népestül: [cum suis; mit seinen leuten]. Szalad az Murazán vissza mind népestül (Zrinyi I.77).

Népi: popularis MA. volks- PPB.

Népség: [gens; volk]. Az sido népség gyűlekezten gyűlekezőt fől minden tartományokbul az husvéti innepnec megzentőlesere (Zvon: Post. I.18).

köz-népség: [vulgus; das gemeine volk]. Cristus társaságára nem adgya magát az papi rend, benem czac kőz népség négyen Christus mellé (Zvon: Post. I.19). Ezec, noha köznépégec voltanac, de ugyan io es tiszteletes értelemben voltanac Christus felől (525).

NÉRC: martes foenaria; hen-marder PPB. Egy nercz onth arany kws suba twzőth prem raytha (Radv: Csal. II.78). Az szőts mesterek vegyenek egy nerch bőrt az jovát harmincz-it pénzen (TörtT. XVIII. 220).

NESZ: **1)** fama, rumor Sl. [gerücht]. Ennek a táborban nem kis nesze lett (Kónyi: HRom. 37). **2)** [species; vorwand]. Valami taníttás árnyéka, ürügye, nesze alatt tekeregni (SzD: MVir. 40).

Neszël: [animadverto; beobachten]. Magokra onták az ő tulajdon ńelneket es baitogatiac magocat, akkic űkőt neszelic (Szék: Zsolt. 61). Pálfy uram jött vala hozzánk, a többi között Andrást neszeli vala (LevT. II.44).

Neszëz: olfacio Kr. [wittern]. A ki egyedül jár a kietlen puszta erdőben, danol, fityel magának, azonban minden felé neszez, vér a szive (Vajda: Kriszt. II.75).

[NESZHÜD-IK]

neki-neszhüdik: [impeto; anfallen]. A Jesus magát mondja üldöztetni, mikor az ő tanitványi űldőztetnek. Ezt mondhatja ma is, mert bezzeg nékik szélhűlt s nékik neszhűdt ismét az üldöző Saul az urnak tanitványinak (GKat: Válts. II.41).

NESZMÉLYÉSSÉG: opinio EhrC. 115. [meinung?]. Mykeppen vakok azokat, kyk yartanak byzonsagban, kemenen kewnettek, tehat ew nezmellessegnek tenelgese es hamossaga (error et falsitas opinionum suarum), kyken yartak, kyket byzonsagnak lenny predicaltanak, banatban es vezelben meg vegeztetnek (EhrC. 115).

NESZT [NÖVESZT?]: [turbo; verwirren?]. Én mindenkinek kedve keresését igyekezem követni, s ha valami nyughatatlan emberek ezeket nem neztik közöttünk, jobb állapotokat remélhetünk (MonTME. III.120).

NÉV: **1)** nomen, vocamen C. name PPB. A neveket felírni a könyvbe: *inscribere sua nomina in libris PPBl. Megnyta az mysalt Jezus Cristusnak my vrvnknak neuenel (EhrC. 6). Legén te neued scenteknec es igazaknac zamaba (BécsiC. 32). Az a zent fianak neuet haluan, neki tyzteseget nem tvtem (VirgC. 6). Ősődnek nevén Lazlo lőn neved (PeerC. 311) Zepplevtelen zyz Marianak neve es oltalma (MargL. 4). Az tyzenket apostoloknak newők ez (JordC. 381). En zylemnek termeeben leweеn emlekőzőt meg az en newemről (ÉrdyC. 342). Se azok newe se az ty Ktek newe nem neweztetik meg az hiwatalban (RMNy. II.161). Az fűueknec nevekroel es termeszetekről (Mel: Herb. 32). Nintsen eg alat, főld felőt tőb nęw mi iduősségőnkre, czac az Iesusnak az ő szent neue (Born: Ének 386). Ha lehetne, az neuet őrőmest el razna magarol (Fél: Tan. 221). Szapora név a magyaroknál az Ersebet neve (Tam: Szents. 70). **2)** [verbum, vocabulum; wort]. En vagoc a néhai zeretetős, a nag felsegős neuel, ki niha valek meg ekősiltetőth (NagyszC. 60). Mi ő neki kellemetősb zolgalat, auag dičereth auag new felőlőnc? Semmi neki kellemetősb zolgalat auag dičeret auag new (346). Ez neu isten felelmnec neue (DebrC. 484). O meg haboreyto new Jesus (KrizaC. 70). Kolurion, minaluk niccen neue ez ighenek (RMNy. II.47). Nem szólok változo es hizelkedő néuel (Mel: Jób. 77) Tellies vala isten neue hire sertő neuekkel (Mel: SzJán. 402). Bőlczeségnec szines neve alatt elámított (MA: Tan. 3). A névokadásban oka adattatik, miert jegyeztessek illyen névvel az illyen dolog (ACsere: Enc. 14). **3)** [fama, gloria; ruhm]. Az te neuednec várost rakuán (Kár: Bibl. I.458). Engedd meg, hogy neve, mely most is köztünk él, büvöljön jó híre valahol nap jár-kel (Zrinyi I.10).

[Szólások]. Győzedelmessen forgatta űgyit árulói-ellen, a míg h e l y é n v o l t tisztességes jó n e v e (Fal: NE. 101). A kinek v e s z e t t n e v e i n d u l, szél is ártbat annak: *arbore dejecta quivis ligna colligit PPBl. D ü h ö s n e v e m k ö l t, hogy könnyebben agyon verjenek (MonOkm: XIX.56). Ha emberi állat vagy, h o v á l ő t t a n e v e d (Kereszt: FelsKer. Előb. 9). Gonoz hírben n e v b e n magat h o z t a v a l a (Istv: Volt. 16). Magat is nevben hoza (9). Az eo gyalázó beszédeket, mintbogy roszak magok, d i c s é r e t n é v b e n v e s z ü k (Fal: NE. 34). H i u a n őtet ő n e n é n (BécsiC. 8). Neweken hywya: vocat nominatim (JordC. 661). Neveden híttalak (Mad: Evang. 42). Az ew yozagat h y t l e n n e w e n e l k e r t h e Berzencheny Istvan (RMNy. II.156). Kit az úristen kétszer nagy felszóval n e v é n n e v e z e t t vala (RMK. II.347). *N e v é n s z ó l í t a n i; nomine appellare PPB. Mykort az zyz engem lata, ottan newemen zolytta (ÉrsC. 502). Kyt m a r t y r n e v ő n t y z t ő l n e k (ÉrdyC. 625). E g y n e v e n tőb falu-is v a g y o n (Ver: Verb. 389). Egy néven vagyon ő kemével (LevT. II.283). A j á n d é k n e v e n v e n n i: *expensum ferre muneribus PPBl. Ezt őc e l e g n e u e n n is v e s z i c, mert czac ennyire ielentettec ki magokat (Born: Préd 382). Az te szegény barátod mikoron valami kisded ajándékot ád te neked, el vegyed nagy jó kedvel, elég neven (LibEleg. 9). Elég neven vette az egy egy

negyed lisztet (ErdTörtT. I 62b). Minden kaputól egy szekér követ vitetnek, ez mostani egy szűkségnek idején vegye elég neven (ErdTörtAd. I.284). Kérjük Figed, ezt elég néven ne vegye, hanem jó néven (TörtT.² III 347). Ezbeli ajánlásunkat vegye e l e g e d e n d ő n é v e n Nagyságod (ErdTörtT. II.560). G o n o s z n é v e n venni (Pázm: Préd. 211). Ez en keuees elsyw ayandekomoth vegye i o n e n e e n (Komj: SzPál. 14). Agyon leweleth neky, ky melleth szabadon megh maradhassanak, kyth Keg-tewl felette igen jo neven veszek (RMNy. II.75). Szerető barátim nagy jó néven vészem, jómat akarjátok, azt eszemben vészem (RMK. II.29). Vedd io es eleg neuen azt az istentűl (Born: Préd. 450). Vedd ió neuen az oktatást: suscipe disciplinam (Kár: Bibl. I.614b). Az feddest io neuen vegiek (Fél: Tan. 331). Io nenen vennéké (Vás: CanCat. 506). Valamit n a g y n e v e n venni: in summo beneficio habere aliquid PPBl. Valamit n e h é z n e v e n venni: *graviter aliquid accipere PPBl. Nehez newen ne wegye Kgmed, hogy ennyzer wntatom Kegdet lewelem által (RMNy. II.164). Kyth igen nehez newen ven (LevT. I.21). Nem kellet volna nehéz néven venni (LevT. II.62). Olly nehéz néven vévé ezt isten, hogy mind Moysesnek, mind Aáronnak meg-mondá, hogy azért ŵ kételkedésért meg-öli őket (Pázm: Préd. 174). Isten p a n a s z n é v r e ne v e g y e, mindenkor vigyázok egygyik szememmel lelkemre (Fal: NA. 140). Czac n e u é r ő l i s m e r e t e s: nomine tantum notus (Decsi: Adag. 70). Maga n e v é r ő l n e v e z n i valakit: *nominatione sua cooptare aliquem PPBl. *N e v e i a d o k néki: denomino, nomen do PPB. Monda a bac: Jól adtác reád a nenet, hogy rauasznac neuesztenec (Helt: Mes. 373). Még maga n e u é t is e l f e l e i t ő t t e (Decsi: Adag. 107). Nevemet is elfelejtém (Nyr. II.224). Gonoz hyrt k ŵ l t ŵ t e m reayok es gonoz n e u e t (VirgC. 7). Nagy yrygseegnek myatta el akarwaan r e e k e n t e n y mindenestŵl fogwa ew zent hyreet neweet (ÉrdyC. 98b). Nem méltán s z e n v e d az r a b n e v e t, a ki rabságot soha nem érdemlett (Hall: Pajzs. 490). Valaki s z i d a l m a z z a az wrnak neuét, meg ölettesséc (Kár: Bibl. I.111b). Masnak io hirenek neuenek e l u e t e l e (VirgC. 112). Istenek neuet h e i a b a v e w t e m (5). Vette az vármegye a nevet egy magos hegyen valo vartol (Helt: Krón. 4). Vagy ruhayokat vagy neneket v y s e l y k (DomC. 134). Az bűnős személyért senki jámbor s z é g y e n n e v e t ne viseljen (ErdTörtT. II.334). Nyeluemel isten n e u e n e l a t k o z o t a m, zitkozotam (VirgC. 5). Czalard n e w e l i l l e t e c, ördöngősnec nevezec (Born: Ének. 43). Illetlen dolog volna az, hogy az országban lévő úri rendekkel az fejedelmek is csak egy na(gy-ság)os névvel illettessék (TörtT.² IV.79). Z i t a m istenek neuenel (VirgC. 7). Zitam zenteknek neuenel (uo). Valaki nevemmel s z ó l i t a (Gvad: NótPM. 20). A f r i g y n e k n e v e a l a t t minket nem nyugotott (a török), hanem rontott (Zrinyi: Symb. 8).

[Köznmondások]. Nemcsak egy ebnek neve Korodon (Kisv: Adag. 133).

hazug-név: mendacii ignominia Kr. [lügnerruf]. A kik az hazudást nem szegyenlik is, szégyenlik a hazug nevet (Pázm: Préd. 1117).

hir-név: famositas C. gloria, claritas, celebritas MA. ehre, ruhm PPB. *Hirt-nevet kapni: nomen assequi PPB. Nagy a hire-neve, de üres: *nomen sine re habens WF. Az halal hyreth neuet az zeluce agga (DebrC. 459). Yo hyreet neweet hallotta (ÉrdyC. 520). Hirek neuec el veszet (Mel: SzJán. 210b). Minémű hir neu romlás tű raytatoc (Valk: Gen. 61). Hired nevedet mint lehet toldoznom (Balassa: Ének. Előb. 2). Hire nevére tőr (MA: SB. 33). Hirűnkkel nevűnkkel az főldre le romlanak (Huszti: Aen. 9). A jó hir nevet meg sérti (Mad: Evang. 453). Rágalmazásokkal az ő hírét nevét szaggattyák vala (Illy: Préd. II.363). Másoknak tisztessége s hirneve (545).

gonosz-hirnév: [infamia; übler ruf]. Gonosz hirben nevben forganak: infames essent (Ver: Verb. 193b). Gonosz hirbe newbe keuerte az szűzet: ditfamavit nomen pessimum super virginem (Kár: Bibl. I.179).

jó-hirnév: eudoxia C. existimatio, honor, gloria, laus, celebritas nominis MA. [ruhm]. Jó hírneve futamodik (Pázm: KT. 24).

rossz-hirnév: [infamia; übler ruf]. A rosz hirnévben forgóktúl meg őjjad magadat (Com: Jan. 206).

hirnevecske: gloriola C. MA. kleiner ruhm PPB.

hirnevü, hirünevü: [famosus; von ruf]. Gonosz hirnevű: paraclytus C. Nagy hirű nevű ember (Zvon: Post. II.327).

këreszt-név: nomen baptismale SK. [taufname]. Kezdetben az angyalok nem voltanak kaar zerent el valaztwan eegy mastwl, mert senky közőlők kerezt newet nem vőtt vala wr istentewl (ÉrdyC. 556). Nevet adtak vala ő ékességéről, Zsuzsánnának mondják ő keresztnevéről (RMK. II.81). Az magyar ebnek sem kereszt nevét, sem vezeték nevét nem tudom (Nád: Lev. 96).

paszkonca-név: illusorium nomen Kr. [spottname]. A világ ha téged katona embernek nem tart is, ha paszkontza nevet ád is, semmi károd belőle (Vajda: Kriszt. III.355).

vëtt-név: agnomen PPBl. [zuname].

vezeték-név: cognomen, cognomentum, agnomen C. nomen *impositivum; zuname PPB. Josetf, kynek vezeteek newe vala Barsabas (JordC. 720). Vala némi tiszta szíz, ki neveztetett vala Krisztinának, vezetéknév szerént Spleudeus névő nemzetségből (KrisztL. 3). Lebbeus, kynek wezetek newe Thadeus: Lebbaeus cognominatus Thaddaeus (Pesti: NTest. 19). Egy neven töb falu-is vagyon es eggyiket a másiktul valami vezeték nevel szokták megválasztani (Ver: Verb. 389). Christust nazaratbeli Jesusnac hija, mikeppen ez hazaiatol valo vezetec nenet Pilatus is meg tarta a keresztfan (Bas: Credo 159). Herodes, kinek vezeték neue Agrippa vala (Sim: Evang. 176). A vezetéc név, noha ismeretes a kéz irás, belől (a levélnek) alaja iratic (Com: Jan. 208). Agoston, kinek vezeték neve Gazottus (Tarn: Szents. 97).

Névben: [nomine; im namen]. Ki fogadand eg illeten aprodot en neuemben, engemet fogad (MünchC. 47). Két fillere vala, azt es istennébe ada (GuaryC. 39). Nem de te newedben mondottwnk ee ywendőt (JordC. 374). Ew neweeben keer (ÉrdyC. 544b). Isten newibe valo aiandik (Sylv: UT. I.24). A másic (templom) az hegy allat vagyon, mellyet az negyedic Bela király épűtettet a szent Ferentz neuében (Helt: Krón. 4). Christus neuében lelki es testi aiandekot kernek (Born: Ének. 6b). Az igazat bé fogadgya, igaznac nevébe (Kár: Bibl. III.11). Ő sem ád igen sokat isten néuében (Decsi: Adag. 67). Jót adgy isten néwben, ha akarz adni (175). Ezt az maga nevében el jövendő Antichristust keduesen fogadgyák az sidók (Pázm: Kal. 663). A Jésus nevében kigyókat öltek (Pázm: Préd. 156). Az próphétát befogadgya próphéta neuébe (MA: Bibl. IV.12). Nem fér szentségéhez, hogy a hamisságot hirdesse az igazságnak nevében (Fal: NE. 58). A mig az hit lelkünkben hever, csak ajándék névben vagyon (Fal: SzE. 543).

Nevenként: nominatim C. MA. namentlich PPB. Nevenként szólitani: nominatim appellare PPB.

Névért való. Partes orationis sunt octo: nomen, pronomen: new, newirtualo (CorpGramm. 9).

Neves: [clarus; berühmt]. Agoston, kinek sok newes magyarsaga vagyon (ÉrdyC. 516). Volter magatartással díszes, neves vala (RMK. II.27). Rabolni indula az neves Miskolczra (III.288). A próféták, kik e földön hiresek és nevesek voltanak (Vallást. 211b).

hirës-neves: famigerabilis C. clarus, inclitus, celebris MA. erühmt PPB. Bodogsagos zent Egyed hyrős newős vala mynd ewezety, mynd ez vylagy ereksege zerent (ÉrdyC. 527). A zent irasba híres neues, de nem a ioert, hanem a gonoszert Szék: Krón. 26b). Megáldlac es hires neuesse teszlec (Helt: Bibl. I.E3). Sirattya a híres neues Juda orszaganac veszedelmet g2). Tedd híres neuessę magad (Mel: Jób. 98). Tanáczbeli híres eues emberec (Kár: Bibl. I.134b). Soc időtűl fogua Romaban oszagos czelekedettel híres neues ember nem igen volt (Decsi: all. 45). Híres neves Jerusalem városa (MA: Scult. 8). Amaz íres neves cheh fi, Zischa János (Czegl: Japh. 124). Kinek Plataea városánál való harcza híres neves (Balog: Corn. 36).

Nevetlen: incelebris C. anonymus, carens nomine MA. namenlos, ohne name]. Nevetlen uj: annularis digitus; híretn nevetlen: incelebris, obscurus MA. Nevetlen, kinek neve incs: anonymus PPBl.

Nevez: nomino, nuncupo, voco, appello C. MA. nennen PB. Valamely zerzetett ennekem nevezetek: aliquam regulam mihi nominetis (EhrC. 108). Bekeseges leģ Ihrlm, mert onzol tegeet, ki tegedet neuezet (BécsiC. 108). Valamykoron ev azzonyonk Mariat nevezte avagy egyebtevl hallotta nevezni (MargC. 18). Olay fanak nevezte vala az en neuemeth (NagyszC. 60). Az apok kezzevl ky ev keztek nagyob, hyvattatyk papanak, ky eveztetyk isten zolgayanak (CornC. 33). Synagoga, ky newezetyk vala zabadosnak (JordC. 725). Meg chvfolyak es meg nenetyk vala evtet es revevletesnek neuezyk vala (DomC. 165). lewezyk vala ewtet attya neween Zakaryasnak (ÉrdyC. 345). leuezéc aszt a hellyt Szekszardnac, miért hogy Bela király ánta és fekete szeg ember volt (Helt: Krón. 38). Tréffába nevez ngem őkőrnec (Görcs: Máty. 74b). Nevezőm ez kőnyvet eletek es igassagnak kőnyuenek (Frank: HasznK. 5). Az egymas zerető attyafiakat szoktuc baratosoknac neuezni (Mon: Apol. 60). Ezek a részek, ha vizből jőnek ki, páráknak neveztetnek ACsere: Enc. 134). Vala pedig Bela király fekete szég szűnű, iről osztán a várast nevezték Szegszárdnak (Pethő: Krón. 33). z ő hoszszu szakállokrúl neveztetnek vala longibarbusoknak Lisznyi: Krón. 184). A főldben is teremnek férgek, mellyek öld epéjének vagy esső féregnek neveztetnek (Misk: VKert. 83).

[Szólások]. Ki meg zamlalla čillagoknak sokassagat es mend zokat n e u e k e n n e u e z i (AporC. 119). Haromzor neuen neeze (VirgC. 102). Kit neuen nem nenezec (Mon: Apol. 14). Néven nevezett néha halottakat (MA: Scult. 854). Mely várost onak wtanna az ew n e u e r e n e w ő z e e n e k (ÉrdyC. 593b). Olayfanac n e v e z t e vala az en n e u e m e t h (NagyszC. 60). Tauozzec el minden az istentelensegtől, az ki az vrnac neuet euezi (EsztT: IgAny. 52).

el-nevez: denomino C. MA. nomen *indo PPBl. benennen PB. Valamiről el-nevezték: nomen *impositum ab re PPBl. Orzaganak nynczen zama, mert az tengertevl fogva el kezdween, ewld wegeyg mynd el neuezwen, mynd czak ewnnen maga yrya (ÉrsC. 461). Nagy kegyelmességét az istennek bücsüllé, kire önnönmagát méltatlannak itéllé, ő nagy örömében az heyet elnevezé (RMK. VI.203).

elnevezés: denominatio MA. benennung PPB.

elö-nevez: **1)** [provoco; herbeirufen]. Midőn az nép valait előnevezett (MA: Tan. 1121). Elég ez, hogy előszőr az kisdedeket elő neveztűk (EsztT: IgAny. 117). **2)** [enumero; aufführen]. Ezek es sokak, kyketh mynd ele nem neuezhetwnk Apost. 30). Előwe newezwen myndeneketh zere zerenth, aaz ghonossaghokath, kyketh tettek ez wylaghon (ÉrsC. 142. 277).

föl-nevez: [denomino; benennen]. Egyik férfiúnak Hunior vala neve és az másodiknak Magor vala neve, kiktől a magyarok felneveztetének (RMK. II.16). Vala egy szent atya, kit az úristen az nagy Abrahámnak felneveztetett vala (113).

fölnevezés: [denominatio; benennung]. Azokat szolgallyoc es azokat tiztellyek ezőkben, ackiket be hoz a szentseges fől neuezes (Zvon: Osiand. 202).

[ki-nevez]

kinevezés: [verbum; ausdruck]. Helyes magyarsági ki-nevezés (Fel: SchSal. 2b).

mëg-nevez: **1)** denomino MA. nennen PPB. Azon megnevezett részjószágomat adtam el bizonyos summa pénzért (MonOkm. I.109). Mindenestől fogva teszen barminczkét esztendőt, hogy egyvégben szolgáltam az megnevezett urakot (Radv: Csal. III.239). **2)** [enumero; aufzählen]. Az gyonasban nem reytem el, de nylwan megh newezem az ylletest, az egybe bezellest (ÉrsC. 536).

mëgnevezés: denominatio MA. nennung PPB.

Nevezdëgél: nomino MA. PPB.

Nevezdëgélés: nominatio, nuncupatio; benennung PPB.

Nevezés: nominatio, vocamen C. nuncupatio MA. [das nennen]. Nevezésre való: nuncupatorius MA. Tisztre nevezés, kándidálás, nevén nevezés: nominatio PPBl. Emberek nevezése nélkül dorgállya a bűnöket (Pázm: Préd. c2).

Nevezet: nomen, vocabulum, titulus Sl. [name, benennung, titel]. Nevezet szerint: nominatim, signate, electe PPB. Rutthot hazassagba vőttem, hoģ őnewezete ő neméből lenė tőrlessők (BécsiC. 9). Kellemetes levn istennek egyhazanak, hog adatneek evnekyk ez neuezet auagy chymer (DomC. 195). Yllyk, hogy (Krisztusnak) ew dychősegeebez alkolmas newezety leegyen (ÉrdyC. 60). Oh te nap, ky myndenkeppen nem wagy meltho newezethre (ÉrsC. 172). A királyi kőnyveknec maradekirol irt kétt kőnyu, miképen a neuezeti is megielenti (Helt: Bibl. I.f3). Az papok iozagay newezetbe legyen (RMNy. II.147). Taligat most is hyiác az neűbe, László király szekere neuezetbe (Valk: Gen. 32). Magyarazd meg az baratnac neuezetit: vocabulum monadis (260). Az ő emlekezeti el vęsz ez főldről és nem lészen neuezetben (Kár: Bibl. I.522). Nem okosság új titulusokban vagy nevezetekben és tisztekben állatni méltóságtokat (Pázm: Préd. 131). Születésekor meg szóllala, nevezeti csudaképpen lőn (Pázm: Kal. 125). Nékiec illy titulust, illy nevezetet ád, hogy őket hivatalos szenteknec mondgya (MA: Scult. 686). Az konkolyrol valo pelda beszedre felel amaz hittől szakat Pistorius, hogy az szanto főldnec neuezetin nem az ecclesia ertetic, hanem az vilag (EsztT: IgAny. 53).

[Szólások]. Az papok iozagay n e w e z e t b e l e g y e n (RMNy. II.147). Eletekben láttattanak valaminek, most csak n e v e z e t b e n s i n c s e n e k (Pázm: KT. 13). Az numerust és számot vgy kel hellyhesztened, hogy az első szám az vtólsó számmal e g y n e v e z e t e n l e g y e n (Helt: Arithm. G2). Hitekert embertűl n e u e z e t e t v e s z n e c magoknac (Mon: Apol. 15). Ime én n e u e z e t s z e r é n t hittam Bezaleelt (Helt: Bibl. I.Rr2). A Moses neuezet szerint nem emlékezik az angialoknak teremtéseről (Fél: Tan. 80). Moses kőnyveiről Christus soc helyen emlekezic, nevezet szerént mikor azt mondgya (MA: Bibl. Előb. 1). Nevezet szerint esmerlec tégedet: novi te ex nomine (MA: Bibl. I.80).

Nevezetës: nominatus, nominalis, celebris, celebratus C. clarus MA. insignis, nobilis; berühmt PPB. Hol voltanac a neuezetes oriasoc, kic kezdettől foguan nagy allatouac voltanac (BécsiC. 104). Newezetesek es dycheretre meltook mynd anya zent egyhazban, mynd mennyeknek orzagaban (ÉrdyC. 273b). A szentek kőzőtt sz. Katharina yeles es nevezetes tettetes

(661). Iewenek harom fyrfyak papy melthosaghal newezetesek (ÉrsC. 104. Helt: Bibl. I.C2).

Nevezetësen: celeberrime C.

Nevezetësképpen: [praesertim; namentlich]. Nevezeteskeppen meg nevezni: specificare (VerVerb: Szót. 29). Nevezeteskeppen mi kőztűnk papistak kőzőt erről vagion az visza vonias (EsztT: IgAny. g3).

Nevezetësség: claritudo C. celebritas MA. claritas; ruhm, guter name PPB. Romay ebazar wdwaraban nagy newezetesseegben valanak (ÉrdyC. 593).

Nevezetlen: anonymus MA. innominatus; unbenannt PPB.

Nevezetség?: [claritudo; berühmtheit]. Ezen varosnak nevezetsége volt oka, hogy az római egyhaz regenten masaknal nagyubnac tartatott (Zvon: Osiand 222).

Nevezget: nominito, vocito C. oft nennen PPB. Nem thwdom ez embert, kyt newezghettők (JordC. 509). Keerlek, hogy ennekem yegyesth ne newezghess (ÉrdyC. 170). Kerlec mynd ezekre en teremtem wr ysten, kyketh ymar newezgetek es kykrewl aheytatossaggal emlekezem (ThewrC. 197).

elö-nevezget: [enumero; aufzählen]. Sokat zolhatnank, ha mynd az zent atyakat előwe newezgetneenk (ÉrdyC. 62). Nagy sok zenteket newezghet előwe, kykből myuden ydwezwlő lelek peldaat vehet (193b). Honnan yewt es tamadott legyen, nemzetsseg zerent mynd előwe newezgethween (344). Nagy syrasa kewzewt elewe newezgety wala az zent yrasokat (ÉrsC. 565).

Nevezgetés: [nominatio; benennung]. Megtiltatott, hogy afféle presbyterianus, episcopalis nevezgetés ne hallattassék az ekklésiában (Bod: Pol. 103).

Nevezgető: nomenclator C.

Nevezhetetlen: innominabilis C. [unnennbar].

Nevezö: **1)** innominator C. MA. benenner PPB. **2)** nominativus. Casus nominum sunt sex: nominativus: nevező, genitivus: nemző (CorpGramm. 26). Ez nevező szok: személy, háromság, égyenlő állatt az irásokkal éggyeznek (KCsipk: Woll. 21b).

Névi: nominalis MA. zum namen gehörig PPB.

Névre: [nomine; im namen]. El-bémenjünk ketten, az Volter azt mondja, Grizeldiszt nevére előtted meg kérjük (RMK. II.33). Megh talalam ees wrwnk ő felsege newere megh fogham (LevT. I.83).

Névszërint: [nominatim; namentlich]. Valakit névszerint szólitani: apellare aliquem *nominatim PPBl. Az bőltseség név szerint vagyon tsac azoknál (Kár: Bibl. I.653).

Nevü, nevö (*neű* JordC. 378. 405. 720. KulcsC. 29): [nominis; namens]. Vala Elimelech vérént valo rokona Booz neuő (BécsiC. 3). Lata eg Mate neuő embert a vamon ślette (MünchC. 29). Eugubia neuw varosnak tartomanyaba vala egy fene farkas (VirgC. 53). My koron ywtot vona az tengher elwee az Gyerasenos new poganoknak tartomanokban (JordC. 377). Aristotiles nevő pogan (BodC. 2). Meg ertuen, hog eelne meeg ket zaz zwz a Palmaria neuű zigedben (DebrC. 61). Az masod ygassaggal gyezee megh Sabellius newő erethneketh (ÉrdyC. 114b. 181b. 507). Az Gamarya newew zygetben egy papal menne (ÉrsC. 345). Fel meno Kerwbyn new angyalon ees el repűle (KulcsC. 29). Ez ňdőte vettetec be a Triton neuő toba (Szék: Krón. 9b). Az kettős neuő iegieknek keszdetinek el rendelői eleuen Saturnus 1572 (KBécs. D6). Egy Tundalus nevű purdi katona (Czegl: Tromf. 165). Azon Blasowski nevű butykót meg kellene fogatni (RákF: Lev. V.542).

azon-nevü: homonymum C. cognominis PPBl. [gleichnamig].

ëgy-nevüek: gentiles, qui idem nomen habent C [gleichnamig].

két-nevü: binominis, binomius C. MA. [zweinamig].

Névvel: [nomine; im namen, mit dem namen, dem namen nach]. Kőszőntsd nevemmel: saluta illum meo *nomine WF. Kyk chak néwel kereztyenek (MargL. 83). Czak néuel való tizt: legatus sine mandatis (Decsi: Adag. 255). Az ország gyűlésébenn az választott fő népek ország nevével végeznek (Pázm: Kal. 541). Az gyűrű akar arany, akar ezűst, ha azt az legény az ő jegyesének jegygyűrűnek nevevel atta, az elöbbeni tisztiből fellyebb vettetett (Patbai: Sacr. 43). Halthaın uram parancsol ő felsége nevével, hogy abbeli dolgaiban szolgálnék, kiben ő felségének kedves dolgot cselekedném (TörtT.² I.406). A király nevével a követek bocsánatot hirdetének (Illy: Préd. I. 416b). A virtus nem oly ingó jószág, melly ajándék vagy más névvel reánk maradhasson (Fal: NE. 13). A bőtsűletet a jó isten fejenként úgy osztotta reánk, hogy ajándék névvel tőlünk el-ne szakadhasson (89). Pénze nem lévén, kőltsőn-névvel sokféle tarkát szedegete őszve (Fal: NU. 284). Nem jó adó-gyanánt bészedni a bőtsűletet, hanem tsak szűkséges eszkőz nevével kell utánna lenni (Fal: UE. II.420).

1. NEVET, MEVET (*mejet* Nád: Lev. 74. *mété* BFaz: Castr. C2. *mywet* SándC. 26. *möet* Sylv: UT. II.116. *mewuet* EhrC. 57. *mőuet* MünchC. 120): rideo, arrideo, catanudio C. lachen PPB. Nagy hahotával nevetni: tollere *risus PPB. Germekek es neppek kezdenek mewuettny (EhrC. 57). Bodogoc, kic ma sirtoc, mert mőuettec (MünchC. 120). Nyeluemel rolok ioth nem zoltam, mert menetem (VirgC. 6). Latlak vala fiam giakorta suyrnia es soha nem meuetny (WeszprC. 31). Az papy feyedelmek mewetyk vala hwtet (JordC. 614). Mindőnők tegőd mywetnek (SándC. 26). Mikoron neuetneic a baluan istenőket (DebrC. 12). Azt lathwan zent Kelemen, el fakada raytta mewethwe (ÉrdyC. 654). Jay tynektek, kyk ez wylagon mewettek, mert meg syryatok (ÉrsC. 236b). Meg lattác az igazac es meg felelőmnec es meuetnec ű raitta (Szék: Zsolt. 51). Császár ezak kelletlen mosolygá, mété (BFaz: Castr. C2). Abraham kedig ortzayara borula, meuete (Helt: Bibl. I.G3). Kd azt irja, hogy uram ő Kegyelme rajta mejetett is volna, mégis haragudt volna (Nád: Lev. 74). Hogy neuethessenec raytunc (Born: Ének. 275). Ne szollynne, ne meuessűne senkit (Born: Préd. 431b). Azokat mostan czak mőuetik es czinfolliak (Kár: Hal. Hij). Jait kialt azoknac, a kic meuetnec (Tel: Fel. 24). Az manichaeus eretnekeknel sem voltak semi kepec, oltaroc, aldozatoc, mellyekel meueti az catholicusokat (Mon: KépT. 13. 14). Ropogóson nevessék (Pós: Igazs. II.434). Ti el-vesztűnket nem fogjátok nevetni (Zrinyi. I.104).

[Közmondások]. Vak nevet sandát (Kisv: Adag. 79).

ëggyütt-nevet: corrideo C. [mitlachen].

mëg-nevet, mëg-mevet: derideo, irrideo, deludo C. verlachen, verspotten PPB. Emberek myat meg vtaltattot es meg meuettetett (EhrC. 3). Mykeppen bolondott meg mewetyk uala (57). Ektelen az assiriosoknal, hog nemberi műelkeduén még menesse a fertiat (BécsiC. 36). All vala a nep ćudaluan es meg meuetic vala őtet a feiedelmec (MünchC. 165). Meg mőuete ŕtet meg ragalmazuan az ŕ zent bezedet (GuaryC. 11). Jol latod, hogh e neepthewl megh wagyok mewethwen ees vtalwan (WinklC. 91). Hallottoc, de atte balgatagsagos parancsolatod meg-mőnettéc (NádC. 546). Myre menetteel meg engemet illyen iggen (CornC. 272). Nemellyek meg mewethwen mondanak (JordC. 710). Mykoron hallottak vona hallottaknak feltamadasat, megh mewetyk vala (768). El olvasuan a leuelet, a

herczeg meg menete (DebrC. 130). Myndeu ember oly ayandekot zerzene, kyt senky meg ne mewetne (ErsC. 418b). Zidalmaknac bozzusagos, ćufságos bezeddel meg mŏuotenec, keserítenec (NagyszC. 17). Megh neuetik az mi tŏruenŏnknek zentsegŏs celekŏdetit (TihC. 325). Te pedig vram meg meuetŏd ŭkŏt, es meg czufolsz mindeu pogańokat (Szék: Zsolt. 57). Az ag kost meg kezdéc a gyermecdit kossoc meuetni es czutfolni (Helt: Mes. 206). A sántát meg ne neuesd (Kár: Bibl. I.456). Meg neveték ŏtet ebben némely itiak, de az isten nem neveté (Pázm: Kal. 643). Noet mint balgatagot meg mevették (Illy: Préd. I.22). Ha szinte meg nevetnek is érette, de engedelmeskedem (Mik: TörL. 57).

mëgnevetés: derisus, deridiculum C. derisio, irrisio MA. verlachnng, verspottung PPB. Megmeuetes: ludibrio (NémGl. 348). Meg-nevetésre méltó: deridiculus PPBl. Nem meg meuetesbeol. hanem aytatossagbol nagy zerelmel be tekentneen monda (DomC. 255).

mëgnevetö: [irrisor; verspotter]. Orros, orrával gúnyoló, finnyáson meg-nevetŏ: nasutus PPBl. O the nagy zegyensegh, ky angyaloknak megh mewethŏie es ygazaknak megh wtaloya (ÉrsC. 118).

orrával-mëgnevetö: nasutus, nasutulus MA. naseweis, spötter PPB.

rëá-nevet: adrideo MA. anlachen PPB.

rëánevetés: arrisio MA. das anlachen PPB.

Nevetés: risio, risus, irrisus C. gelächter PPB. [das lachen]. Nem volt, ki karomlatot es meuetest tenne e népnec (BécsiC. 18). Soha ev magat nem agya vala magas meuetesre, feluało meuetesre (MargL 6). Fileim az zidalmas ćufoknak mŏnetesŏkkel betelenec (NagyszC. 35). Ne akarj touabba en rolam meuetest tenned (CornC. 275). Ty meuetestek syralomra fordwllyon: risus vester iu luctum convertatur (JordC. 839). Vala igen zorgalmatos, hog vala mel az ŏ zavat meuetesre fel ne magaztalna (DebrC. 273). Megmewetenek engemeth mewetessel (KeszthC. 82). Adgy a felét a farkadnac, hogy meg menekŏdgyem ennyi sok meuetéstŏl (Helt: Mes. 158). Kiki nevetéssel mondotta ki a voksát (Mik: TörL. 109). Az asszony drága ételek közt kényeskedik, tsúfra tréfa-nevetésre üti felebaráttyában még a jót is (Fal: NE. 83).

farkas-nevetés: *Sardonius risus PPBl. [bitteres lachen]. Megis meuetik farkas meuetessel (Born: Préd. 561). Azokat mostan czak mŏuetik es czinfolliak, de farkas mŏuetesre fordul dolgok (Kár: Hal. Hij).

hahotávalvaló-nevetés: risus solutus PPBl. [helles lachen].

Nevetet: [derisus; spott]. Ô tegedet mewettetre feyer ruhaban ŏltŏztete (ÉrsC. 42).

Nevetetlen: **1)** agelastus MA. sauertopf PPB. **2)** [sine risu; ohne lachen]. Myth oth ćelekŏdneyek fabius, nem tyrheeteek ymezŏk mywettetlen (SándC. 25).

Nevethetö: risibilis MA. [lächerlich].

Nevetkëz-ik: **1)** [irrideo, cavillor; spötteln, verspotten]. Ki terieztette ŏ kezet a meuetkezŏckel: extendit manum suam cum illusoribus (BécsiC. 190). Raitam neuetkeznek (Mel: Jób. 69). Egyebekel is mosolyogtat engemet, sŏt még az istent is, kirŏl imigyen mer neuetkezni (Tel: Evang. II.14). Némellyek neuetkezvén azt beszéllik vala, hogy részegek vólnának a tanitványok (307). Mas nemzetség meuetkezic mi velŭnc (Valk: Gen. 13). Mellyen az egész udvar népe nagyon nevetkezett (Szal: Krón. 154). Az vj atyafiak esuda mely nagy porczogóson nevetkeznek azzal, hogy az IV. Leo után Jancsi aszszony lŏtt vólt pápává

(Pázm: Kal. 634). Nem ugy két Badankovich esmértek engem, sem vitéz Hervoich nevetkezet velem (Zrinyi II.49). **2)** [multum rideo; viel lachen]. Az vitéz mind lovastul az földre leesék (RMK. VI.55). Ezt hallgatván Cnemon, monda nevetkezve (GyöngyD: Char. 67). Néha sírnak együtt, néha nevetkeznek (351). Hogy bé nem mehetett, azon nevetkezett (Gvad: FNót. 91). **3)** corrideo MA. [auflachen]. **4)** risum moveo [?] MA.

Nevetkëzés: [risus; gelächter]. Izetlen tréfák, végtelen nevetkezések (Otr: Tökéll. 236).

Nevetö: risor, irrisor, nasutus C. [verspotter]. Ne akary tenen gyeotrelmedre isten mevetew lenned (DomC. 279). Orrokat meg fodoritani az tragarokat, neuetŏket, cziufokat illet (Erasm: Erk. 6).

[**Nevetös**]

Nevetösen: [ridicule; lächerlich]. Az ŏ maga verŏdŏ elméiének tulaidon vázzát neuetŏssen pogoniázza (Zvon: PázmP. 228).

Nevetség: **1)** ridicularia C. risus MA. [das lachen, das lächerliche]. Nevetségre való: derisorius C. Tsúf, kész nevetség: deridiculum; nevetségé lŏtt: usque ad *derisum PPBl Ynkah meuetsegre, honnem gonoz gondolatra remŵltetneyek (VirgC. 149). Menetsiget aleytottam teuelgesnek es hewsaguak (BodC. 6). Nem yllyk hiu bezedben, feletthe walo mewethseghben ekthelenwl ew magath foghlalny (ÉrsC. 61). De meuetség vala e beszéd ŏ elŏttec (Helt: Bibl. I.H3). Neuetseg mia czak meg nem halni (Decsi: Adag. 269). Minden nevetség fájdalommal elegy és az öröm vége sírás (Pázm: Préd. 469). Semmi gondja nincs reá, csak nevetséggel megyen melŏle (LevT. II.85). Efféle ag-szó-veréssel csak nevetséget akart ŭzni (Pós: Igazs. II.433). A szemlélŏket nevetségre indította (Misk: VKert. 228). **2)** deridiculum C. [ludibrium; spott, hohn]. Lezen egy ygewseg igeret meuetsegere es neznye vtalatos ew zemekuel (EhrC. 125). Thiuis koronat feieben nyomak kyrali korona belieben meuetsegert (WeszprC. 88). Lathwan ewtet az orzaghnak yrodeakyt, monda mewethsegbe ewneky (ÉrdyC. 221b). Wram Iesus emlekezem meg az mewetesegbnek wtarol, myden thegedeth Annas pyspekhez wyenek (ThewrC. 72). Mŏuetsigre lŭnek, mikoron ŭkŏt ostorokual kisirtenek meg (Sylv: UT. II.110). Vecz minket szidalmassagra az mi szomszedinknac, meg czufolasra es meetsigre az mi kŏrnŭlŭnc lakozoknac (Szék: Zsolt. 43). Emberek tsúfja, gyermekek nevetsége mindenben (Pázm: Préd. 235). A tŏrpe kutac csufságul és nevetségŭl van mindeneknél (Com: Jan. 45). A tudományokból nevetséget ŭznek (Orczy: KöltH. 73).

Nevetségës: ridiculus C. lächerlich PPB. Igen neuetseges: perridiculus C. Rusnyác és nevetségesec (MA: Tan. Elŏb. 14). Efféle rut kocsis nálunc van soc ezer, ha ŭtet fogándgyáe a rhetoricára, merŏ nevetséges (Czegl: Japh. 15).

Nevetségësen: ridicule, perridicule C. spöttlich, lächerlich PPB. Maid neuetsegesen: subridicule C.

2. MEVET, MÖVET: [risus, irrisio; gelächter]. A rezŏg embŏr istennec lezŏn ǵŭlŏsegŏs, anǵaloknac vtalatos, embŏrŏknec mŏuete (GuaryC. 5). G'akorta nap estig hiuolkodol, zoluan es halgatnan artalmas es hiuolkodo es meuettre ingerlŏ bezedeket (VitkC. 34).

NÉZ (*níz*: specio C. *nyz* WeszprC. 138. Sylv: UT. I.116): **1)** cerno, conspicio C. video MA. sehen PPB. Kyt mykoron mezeytelenewltett neznenek. mykeppen bolondott meg mewetyk uala (EhrC. 57). Mykoron ezenne fel emeltetest nezne es ewtet nem ylletthetne, ayoytatost ymadsagot tezen nala (64). Lelky frater ag vala es erewtelen, kyt nezuen zent Ferencz, monda (91). Myt neezed az zalkat te atyadffyanak zemeben: quid

vides festucam in oculo fratris tui (JordC. 372). Iltt őryző angyaly menyorzaghban neezyk en atyamnak zynet, ky menyben vagyon (410). Myt mondana ez zent atya, ha mastan nez neye az fratereknek ky zelesedet vagy megnagyeytot egyhazokat (DomC. 131). **2)** specio, aspicio, inspicio, tueor, intueor, contueor, obtueor C. ansehen, betrachten PPB. Fǒld felé horgadva nízǒk: cernuo C. Neze zent Ferencznek kepere es lata ot az helyeken vyab sebekett (EhrC. 66). Vr isten igassagot néz (BécsiC. 86). Ŏ neki zemei zegenre neznek (DöbrC. 26). Az erdꝍbe kezde idestoua nezni (VirgC. 41). Neznek vala egymasra (JordC. 675). Neezem vala az en vranath myndenkoron (712). Nezed, tekinced, mikepen el aroltatic (VitkC. 71). Halalos gyleseeggel neezy vala ewtet (ÉrdyC. 524). Miért-hogy a gonoszokra nézsz és hallgatsz (Pázm: Préd. 24). Kérlek mostan, hogy igy ki az tengernek partyára csoda nézni (KTör: SzJán. 18b). Nem csak arra igyekezzék, hanem sokkal fellyeb nézzen (Illy: Préd. I.374). **3)** [attinet, pertinet; betrifft]. Az mi niz az meg szabaditasra: absolutorius C. A mi azt nézi: quod ad abstinentiam *attinet PPBl. Masodik tǒrueen nezi azokat, kik anoknak mehǒkbe zentǒltettek megh (TihC. 75). A jószág a leányra néz (LevT. II.44). Te reád néz ez az dolog: tuum est decernere (Kár: Bibl. I.426b). Ezokaert hat az mellyek az bekesegre neznek, kǒvessűk (Szár: Cat. L). Az hit dolgát az mi nézi, soha az utolsó kǒzǒnséges gyǒlekǒzet ezt nem kárhoztatta, az mit az elǒtt el végeztek (Pázm: Kal. 259). Az elǒ hozott bizonyitások kǒzzűl csak egy sem néz erre (489). A sidók és pogányok tanításárúl-való végezés vagy csak Sidóországra szolgált vagy csak arra nézett, hogy valahol voltak (Pázm: LuthV. 10). Ide néz az huszonkilenczedic soltar is (MA: Tan. 41). Ide nez az prophetanac mondasa (EsztT: IgAny. 131). Erre nézet szent Pál is, mikor az mondgya (Zvon: Post. I.176). A kire a fellyűl való irás néz avagy tartozic (Com: Jan. 207). Az mi Nagyságod kegyelmes parancsolatját nézi, azt eddig is által hágni kerűltem (RákGy: Lev. 92). A mi nézi termését ezen esztendǒnek, bǒv volt búzánk, bornak, makknak termése 1760 (Hazánk I.381).

[Szólások]. Vitéz katona vólt, s z e m é b e n mert n é z n i az ellenségnek (Fal: NE. 14). Melly példa az Kegyelmetec várossánac d i c z e r e t i r e n é z (MA: Scult. 5b). El is hittem, hogy az mi j a v á r a néz Kegyelmednek, úgy ír Kegyelmednek (RákGy: Lev. 20). Gondba merűlnek, de néznek a m é r t é k r e (Fal: BE. 599). Az esztendǒ, mely az szabadulasnac esztendeire és az innepeknec s z á m l á l á s á r a néz (MA: Bibl. I.58). Az kik teneked ezt tanácsolják, nem jó akaróid egyáltajában és n e m n é z n e k t o v á b b o r r o k n á l (LevT. II.236). T o v á b b r a n é z n i: *consulere in longitudinem PPBl. Chak s z e m m e l n y é z z e (Zvon: Post. 303). Azért nészszé g o n o s z s z ǒ m m e l, hogy en ollyan ióltǒué vagyoc (Helt: UjT. F1) R ú t s z e m m e l nézi vala Davidot (MA: Bibl. I.262). Rút szemmel nézic (Vás: CanCat. 117). Az catholicus fejedelmek elsǒben ú j o k á l t a l n é z t é k gonoszságát az svecusnak (Gér: KárCs. IV.244).

alá-néz: despicio C. MA. herabsehen PPB. Ha ꝍtet fel tezed a zekbo, ꝍ onan ala nez (VirgC. 68). Mint az alá nézǒ matska: incurvi cervicis (Decsi: Adag. 244).

alánézés: despectus C. MA. das herabsehen PPB.

által-néz: [perspicio; durchsehen]. Szineknek es veseknek hasogatoin, által nezǒie (Kár: Credo 67). A bǒlcs ember által nézi gyarlóságát (László: Petr. 238).

általnézés: [transspectus; durchsicht]. A boldogoknak testǒk fenǒssegenel fenlneek es tiztan altal nezeessel vilagosulnak (SándC. 7).

be-néz: introspicio C. MA. hineinsehen PPB. Mert az isteny termeezetben keent es halalt zenvedny sem alkolmas, sem melto nem vala, be neez az ablakon (ÉrdyC. 380).

el-néz: perspicio, circumspicio MA. besehen PPB. Mykoron el nezte wolna ewket haragos zemmel: quum circum spexisset eos cum ira (Pesti: NTest. 73). Nézd el ez vilagnac nagy reszet (Born: Préd. 228). Nézd el, az vduarba az venec, az iffiac melly soc kenyesseget űznec (410). El nézém ǒket, de az papoc kǒzzűl senkit nem találéc ott (Kár: Bibl. I.452.) Mikor haraggal ǒket el nézte vólna: iratus circumspiciens eos (III.33). Az saskeselyű nagy meszszérǒl el nézi, elarányozza az dǒgǒt (MA: Scult. 1033). Nézd el te magad (Ker: Préd. 4). A faragó mester menyi darab fát néz-el és menyi mellet megyen-el, minek elǒtte választ eggyet (Hall: Paizs. 57). Nézd el mindezekben Keménynek dolgait, szeretǒ szívének állandó lángjait (GyöngyD: KJ. 357). Ott egymás seregét elnézék, szemlélék (Thaly: VÉ. I.64). Házát belǒl ha el nézi, mindenfelǒl elszemléli, tisztán leli, mert van neki, a ki házát mindennap szépiti (II.211). Elnéztem az hadat; hitemre, 4000 kǒzǒtt nem láttam ǒtszáz harczra valót (Beres: Lev. 37). Nézzük el, mitsoda mértékletes életet élnec a szerzetesek (Mik: TörtL. 172). Nézd el, maid minden féle fű-szerszámot és jó illatokat elǒ-hoz Salamon (Csúzi: Sip. 425).

elnézés: prospectus, aspectus MA. das besehen, ansehen PPB.

ellenben-néz: [ex adverso intueor; entgegensehen]. Mars es Saturnus ellenbe nezik egymast 1621 (KNagysz. H).

elǒ-néz: prospicio MA. vorsehen, in die weite sehen PPB. Az pallia futasban mindenkor elǒ kell nezni (Fél: Tan. 201). Az hit nem hag viszsza tekintenűnc, hanem elǒ nezet velűnc (287).

félěn-néz: **1)** [obliquis oculis aspicio; einen seitenblick werfen]. Azon vannak, hogy boszszút álljanak nyelvekkel, szidalmazó szájokkal, félen nézǒ szemekkel, gyűlǒlkǒdǒ szivekkel (Hall: Paizs. 264). **2)** [erro; irren]. A pap az urat mutattya fel. Felelet: Félen néz itt is ez atyád fiával: viz és vér folyt ki Christus óldalából (Czegl: Dág. 33).

félěnnézés: tortuosus visus PPBl. [das schielen].

félre-néz: [distorte contueor, limis intueor; schielen]. A kancsal félre, a vaklyos és keresztűl félre nézǒ horgason néz (Com: Jan. 54).

fǒl-néz: **1)** suspicio C. sursum specto MA. [aufwärts, in die höhe sehen]. **2)** [jacto, glorior; brüsten]. Igen fel nézi Nagyságod és nagyot érdemlene az havasalfǒldi cselekedetért, hogy senki parancsolatjából az császár országát nyomta és rontotta (MonOkm. XXIII.264).

fǒlnézés: suspectus C. suspectio MA. [das aufwärtssehen].

fǒnn-néz: [superbio; hochmütig sein]. Ha a tsászár vagy király téged fiává fogadott vólna, olly fen néznél, hogy alig szólhatnának veled (Pázm: Préd. 1094).

hátra-néz: respicio C. [zurücksehen]. Senky nem azok kezzꝍl, kyk ǒ kezǒketh wetyk az ekeere, neezwen hattra, alkolmasok istennek orzagara (ÉrsC. 247b).

hozzá-néz: [video, curo; zusehen]. Tenhénhúsa, káposztája jókorán a tűznél áll, az inasa néz hozzája, ǒ még ásít és sétál (Fal: Vers. 878).

ki-néz: prospicio MA. [hervorblicken]. Ugyan kinéz az szeméból az had: Pyrrichen oculis prae se ferens MA. Tellyesseggel minden arczelattyabol dihǒsseg néz vala ki (Decsi: Sall. 12). Az melly kǒ szálac a vizbǒl magassan kinéznec, kiállanac (MA: Scult. 995). Ki néz szemekbǒl az szomoruság (MA: SB. 127). Bátor ǒk magok titkolják, de mégis nyilván ki néz belǒlǒk az uri természet (Fal: NE. 11). A büntetésbǒl kinéz még is valami irgalmasság (Fal: NA. 219). Némelly emberekbǒl mint-

egy kinéz a méltóság (Fal: UE. 388). Ki néz belőle bölcsesége az ő alkotójának (Fal: BE. 570). Annyi tüzet rakott szíve alá, hogy mind a két pofáján ki nézne és reszketne miatta (Fal: TÉ. 633). Sem ehettek sem alhattok, a halál kinéz a szemetekből (Bod: Pol. 112). Kegyetlenség néz ki ábrázatjából (Kónyi: HRom. 71). **2)** [eligo; auswählen]. Az míg az tábor hely kinézettetik, az tábori strázsa-seregekkel helyben maradjon (TörtT.[2] I.160). **3)** [oculis expello; mit den blicken verjagen]. Mi nezünk ő rejájok, ők is mi rejánk, vagy künézzek őket, vagy künéznek innen (Nád: Lev. 16).

kinéző: [specula; aussicht]. A templom mellett való kinéző vagy könyöklőtől űztek-el (Beth: Élet. II.44).

környül-néz: circum aspicio C. PPBl. circumspicio MA. [sich herumsehen].

környülnézés: circumspectus C. [das herumsehen]. Kőrnyűl nézés vagy vigyázás kévántatik, ha a lelkek poklosságáról akarúnk ítéletet tenni (Mad: Evang. 498).

környülnéző: circumspectans MA. [herumschauer].

környülnézve: circumspecte MA. [umsichtig].

lë-néz: despicio MA. hinabsehen PPB.

lënézés: despectus MA. das herabsehen PPB.

lëányt-néz: [nuptiis ambio; freien]. Papsüvegben, bőrköntösben leánynézni ne járj (Thaly: VÉ. I.362).

lëánynéző: procus Major: Szót. 384. [freier]. (Bethl: Élet. 362).

mëg-néz: **1)** inspicio, perlustro MA. ansehen, besichtigen PPB. Megnézni, vané az erszényben: *inspicere marsupium PPBl. Vrtvl éget kertem, hoǵ vrnak akaratt'at lassan es meg nyziem ő templomat (DöbrC. 71). Yryatok be az ty zywetőkben az zyz Marianak zyzessegeet, kyben meg neezhetytők mynden lelky zepseeghnek formayaat (ÉrdyC. 647). Nézzedze meg, vallion hol vadnac (Kulcs: Evang. 25). Kévánnya vala őtet aluva meg-néznie (Tess: SzMag. E). **2)** [perpendo; erwägen]. Igen megnézni, mit szól: *moderari verba PPBl.

mëgnézés: inspectio MA. anschauung PPB.

néztën-néz: [continuo aspicio; immerfort ansehen]. Ha valakinek ugyan nagy rakás arannya volna is és azt minden nap nézten nézné, affelől az halál ugyan nem mulatna (MA: SB. 153).

öszve-néz: [se invicem spectare; sich gegenseitig betrachten]. Az mi hadunk az Rábaközben eleiben szállott az németnek s öszvenézoek az istrázsák, de mivel armisticium van köztök, nem báotják egymást (Bercs: Lev. 88).

rëá-néz: **1)** attueor, intueor C. obtueor MA. ansehen PPB. Kernywl veennee ewtet nagy feeneesseghel, hogy senky reea sem neezhetne (ÉrdyC. 200). Nagy kewanattal neeznek reá, mynt istennek angyalára (514). Mondám, hogy vala oly fenessek, hogy en rea nem nezhetek (ÉrsC. 502). Az lako házakat is eltöltic az ő miséjekkel és mindenféle reá néző vendéget hozzá bocsátnac (MA: Tan. Előb. 17). Szégyenlic még tsak reá is nézni (Tyuk: Józs. 481b). **2)** attinet C.

rëánézés: intuitus C. obtuitus MA. das anschauen PPB.

távol-néz: prospicio C. [in die weite sehen].

vissza-néz: respecto, retrorsum video, respicio retrorsum MA. zurücksehen PPB.

Nézdëgël: specto MA. schauen, starr ansehen PPB. Valameddig czak az földre nézdegelűnc, igen kőnnyen czac az mi bőlczesegünkre támaszkodunc (MA: Tan. 3).

ki-nézdëgél: [prospicio; herausschauen]. Ablakon az Lorán kinézdegél vala, egy szegény katona nyalábot hoz vala (RMK. VI.65).

környül-nézdëgël: circumspecto MA. [sich oft umsehen].

vissza-nézdëgël: respecto MA. oft zurücksehen PPB.

Nézdëgëlés: [collustratio; betrachtung]. Tallérinak nézdegelésével gyönyörködtette magát (MA: SB. 132).

[**Nézëg**]

öszve-nézëg: [perlustro; besichtigen]. A sok gavalérok mind ide jövének, minden szöget, lyukat öszve nézegének (Gvad: Orsz. 108).

Nézëgël, nézgel: [accurate contemplor; sorgfältig besichtigen]. Munkádnak korán sem elég belső jósága, abba kevesen harapnak, tsak kivűl nézgélik (Fal: UE. 442). Egy mohos kősziklán két kecskés leűle, beljebb a sűrűben más pásztor fütyűle, hallják és nézgélik, végre megesmérik (Fal: Vers. 907. 908). Az urti nézgéli a ki-bontott sok-félit (SzD: MVir. 23).

alá-nézgél: [despecto; herabschauen]. Egy lopó éjtszakának idején ment más gazdag embernek háza-héjára fel és onnat nézgélt alá a házba (Hall: HHist. II.243).

mëg-nézëgël: [diligenter intueor; genau untersuchen]. A környűl-álló dolgokat nézegellyűk meg (Mad: Evang. 225).

Nézëget: specto, aspicio Sl. [sorgfältig betrachten]. Meg latogatwan neezőgethween myndden egyhazakat (ÉrdyC. 496). Elmenének az zalasra, kezdek nezegetny az zelenczet (CornC. 115).

mëg-nézëget: perlustro C. inspecto MA. fleissig besichtigen PPB. Kesla kiralne azzon myse mondo rwhakat megh neezőgethween, megh wjogat vala (ÉrdyC. 497).

mëgnézëgetés: inspectio MA. besichtigung PPB.

Nézël, nézél: contemplo C. inspecto, aspecto MA. fleissig ansehen, besichtigen PPB. Mikor ő házában akarnák bévinnyi, kezde kietlen szemekkel téstova nézélnyi (RMK. VI.127). Által iáriác, az kic az főldet nézelic és ha ki ember tetemet lát, az mellett ielt tészen (Kár: Bibl. II.145). Mindeneket nézel vala és akar minemű szőrgesre is retteg vala (Decsi: SallJ. 60). Szőrnyű halállal megőlt csak azért, hogy a frigy-szekrényét nézélték (Pázm: Préd. 860). Az mi főldi dolgokban való szemességűnc merő vakság, midőn azzal az fényes napot nézellyűk (MA: Tan. 3). Az samothraxoknak szentelő aldozatokat nezelnek (Forró: Curt. 444). Nézélnek imezek, forgattyák szemőket (Veresm: Tan. 127). A dolgokat visgállya, nézéli (Com: Jan. 167). Távolrol nézelte az dolgot (Thaly: TörtKal. 53). Midőn a várban járnának és nézelnének (ErdTörtAd. III.212). Elöll ő maga egy néhány lovassal Poson keríttése mellé jött nézelleni (ErdTörtAd. I.124). Szemeit az hegyekre függesztve nézellyen (Felv: SchSal. 6). Nézélni a Canahán földére kimeket elbocsáta Moises tizenkét véneket (MolnF: LTárh. 21). Nézelek a berek nagy sürüségében (Kónyi: HRom. 199).

el-nézél: [intueor; betrachten]. Nézéld el az egeket, s meg látod, hogy a nap és hold neked világoskodnak (Derk: ŐÉlet. 36).

környül-nézël, környül-nézél: circumspicio C. Med.-Lat. 83. [sich umsehen]. Az okos, ravasz, noha a dolognac kimeneteliről bizakodic, két felé tekintél, kőrnyűl nézél, hogy ne habahurgyálkodgyéc (Com: Jan. 179).

mëg-nézël, mëg-nézél: perspeculor MA. perlustro Med-Lat. 396. [genau besehen]. Jesus bemeene a templomban, myndeneket meg neezelwen (JordC. 493). Az gonosz embereket en igen meg nezelőm (Szék: Zsolt. 163). Megnézeli az le űlteke

(Fél: Bibl. 37). Földi népet is meg nézell ő és szemlél (MA: Bibl. V.7). Bémenetelének megirását jol meg nézellyűc és megeszméllyűc (MA: Scult. 4). Megnézellyűc, az mic szemeinc előtt foroguac (MA: Tan. 3). Ének is az ő Jesusához által ragadtatását jobbadon meg-nézéljűk (Megy: 3Jaj. II.4). A fekete bányát okával megnézelgették (Nyr. X.470).

széllyel-nézël, széllyel-nézél: [circumspicio; sich umsehen]. Az helyet széllyel nézellém, de őt ot nem lelém (MA: Bibl. V.18). Annak utánna egy fára hága fel és széllyel nézél vala, hogyha valamit láthatna (Tess: SzMag. E7).

Nézëlés, nézéllés: 1) contemplatio C. [betrachtung]. Elmélkedés, nézéllés: contemplatus PPBl. 2) [specula; aussicht?]. Az bázok kiesebb éggel és nézeléssel lehetnének (Szal: Krón. 239).

Nézélő: contemplator C. [betrachter]. Az isten eleve megtudása nem csupán hivalkodva nézélő, hanem ugyan munkálkodó is (MHeg: TOszl. I.24).

Nézés: 1) spectatio, contuitus, obtutus C. aspectus, conspectus, speculatio MA. das anschauen PPB. Szorgalmatos nézés: inspectio; nézésre méltó: aspectabilis C. Az oszlop nağ vala es ő nezese zőrnő vala (BécsiC. 122). Nezesymben vetkeztem, gonoz helyekre neztem, zepeket tekentetem (VirgC. 4). Önekyk neezeesőkre menybe fel emelkődeek (CzechC. 44b). Gyönyörűséges vólt nézésre (MA: SB. 266). A felmenőket nézésével munkára izgatná (Illy: Préd. I.547). 2) spectamen C. [schauspiel, gepränge]. Gyönyörűséges nézés, csodálás vólt látni a kis Dávidot, mikor az oroszlányra rohant (Mad: Evang. 257b). Pompa nézésre ide gyűltetek (Megy: 3Jaj. II3). Feleségem beteg volt, alig jöhetett ki az asztalhoz vagy a táncznézésre (Bethl: Élet. II. 138). 3) [contemplatio; betrachtung]. Yewuek, hogy zolnek frater Ferencnel, de ew al ma erdewben ysteny edessegnek nezeseben (EhrC. 15). A fő alat lakic az ember elméjében forgó látás, belső nézés (Com: Jan. 64). 4) conjectura NémGl. 379. 5) [augurium; weissagung]. Nynczen yevendő mondas Jacobban, sem neezees Izraelben (JordC. 169). Ywta elöwe egy neező leany, ky nagy sok nereseeghet teezen vala nezeesevel hw vraynak (764).

barombél-nézés: [haruspicium; opferschau]. A pogányoknak jövendő mondói jövendőlnec vala nem isteni ihlésből, hanem barom bél nézésnec jövendőléséből (Com: Jan. 130).

ég-nézés, égbe-nézés: [astrologia; sternkunde]. Egbe nézésről valo tudomány: astrologia C. Az ég nézésnek avagy az eg járásinak tudománya (KCsipk: Woll. 63b).

játék-nézés: spectaculum ludorum MA. [schauspiel]. A játéc nézésec gyönyörködtetnec, a mozgolódás a lankatságot ki űti (Com: Jan. 208).

madár-nézés: [auspicium; volgelschau]. Madar nezesből iövendőt beszeltec (Born: Préd. 281). A pogányok jövendő mondoi madarac nézéséből jövendőlnec vala (Com: Jan. 130).

szëmély-nézés: [prosopolepsia; parteinahme]. Tuduan ezt, hogy egietembe mynd az thi es w urok menyorszagba vagyon, sem zemely nezes nynceyen w nala (Komj: SzPál. 300).

Nézett: [respiciendo; in hinsicht]. Kikre nézet írtam én is az fejedelemnek (SzEsztM. II.49).

Nézhető: aspectabilis MA. beschauenswert PPB.

Nézkél: [identidem contemplor; wiederholt ansehen]. Holmi fülben-mászó ujságokat kezdenek benne nézkélni (SBalog: TemK. 11b).

Nézlel: [accurate intueor; sorgfältig besichtigen]. Tudja, az ő vitéz ura arra eljött volna, azért szive szerént ő nézleli vala (RMK. VI 65). Nézleli hadi szerzamit (MNyil: Zsolt. 112).

Nézniva1ó: [honorabilis, venerabilis; achtbar, ehrwürdig]. Nizny walo Bywdj Mihalnet ilien zemilick elewt vallom tvtorra az en giermekymnek (RMNy. II.82).

Néző: 1) [spectans, aspiciens; sehend, schauend]. Kegyelmesen nezev zemeket el fordeygyvk (DomC. 190). Azokféle néző emberi értelem (Illy: Préd. I.29). Tsak maga hasznát néző szándékból tesz mindent (SzD: MVir. 218). 2) speculator C. MA. zuseher, zuschauer PPB. [untersucher, beschauer]. Ez ty neezőtőknek zawa: vox speculatorum tuorum (ÉrdyC. 53). Az vristen, ky zyueknek nyzőye (Komj: SzPál. 74). 3) [pertinens, attinens; betreffend]. Az istenre néző dolgokban ollyan a mi lelkünk mennyei harmat nélkül, mint a száraz föld eső nélkül (Pázm: Préd. 71). A hatodik és hetedik bizonyságra néző hazugságok (Pázm: LuthV. 30). A confessiónak kárhoztatását csak azokra nézőnek mongya, kik mikor meg-keresztelhetnék a kisdedeket, akkor is üdvözülni mongyák keresztség nélkűl (190). A pápista vallást néző mutogatási (Matkó: BCsák. 4). Az istenes erkőltset néző tudománynak leg főveb tzikkelyi (Fal: NE. 37). 4) pytho, pythonissa MA. wahrsager PPB. Nézőhöz menni: pythonem consulere PPB. Nezew: phithonissa (NémGl. 240. 294). Az byesekhez, bayosokhoz es neezőkhez ne hayczatok, hogy megh ne fortőztesseetek ty lelkőtőketh (JordC. 105). Ne téryietec a nézőhöz: non declinetis ad magos (Helt: Bibl. I.Hh6). Bűvős bájosoc, varáslóc, nézőc (MA: Scult. 966). Láttya valaki felebaráttyát a nézőkhöz menni (Ker: Préd. 294) Azt hadgya Moses, hogy ne tartson az ő népe maga között varáslót, bűvős-bávost, nézőt és semminemw jóst (Megy: Szöv. 80). A néző Bálintra mondotta a dolgot tulajdon (Nyr. XIV 514).

csillag-néző: [uranoscopus; sterndeuter]. Ég vagy csillag néző volt, mert ennek feje felett egy szeme vagyon s a csillagokat nézi (Land: UjSegits. I.340).

ég-néző, égbe-néző: astrologus C. [sternkundiger]. Ez harom kiralyoc, kik nağ bölchec nalanac es nağ egbe néző mesteröc (DebrC. 328). Raby Moyses, ky nağ eeghbe nezö mester wala (ÉrsC. 134b). A cracai égbe nézőc is meg ielöntöttéc vala, hogy László király nem lesz hoszszu életű (Helt: Krón. 193). Sok kérdések és vetekedések vannak a mágusokról, némellyek égbe néző böltseknek itilték (Pázm: Préd. 187). Égben néző doctor (Ker: Préd. 222. Land: UjSegits. I.340).

játék-néző(hely): theatrum PPBl.

jövendő-néző: [vates, vaticinator; weissager]. A jövendő nézők, a kik valami tsontokat néznek vagy valami arra alkalmatlan dologbul jövendőlnek (Diósz: Tal. 197).

lëány-néző: [procus; freier]. Gondolat ütközék elmémbe, talán ő is leány néző (Bethl: Élet. I.362).

napra-néző(fű): verrucaria, solsequium, heliotropium MA. flos solis PPB. [sonnenblume]. Napra néző fű, szömölts vesztő fű: verrucaria PPBl.

oltáron-néző: [hariolus; opferschauer]. A titkot, mellet kiral kerd, bölčec, taltosoc es oltaron nezőc nem ielenthetic meg kiralnac (BésciC. 122).

tisztre-néző: officialis C. [zum dienst gehörig].

Nézt-: [aspiciens; ansehend]. Vétnek azok, a kik tsak nem ki titzamittyák szemeket egymásra néztekben (Fal: NA. 189).

Nézve: considerando, respiciendo Kr. [in anbetracht, mit rücksicht]. Én reám nézve: *respectu mei PPBl. Az ige az önnön isteni személyjének létére nézve volt az atyánál öröktől fogva (GKat: Titk. e). A köznép természetire nézve semmivel sem alábbvaló a főembernél (Fal: NE. 12). A mit eddig mondál vala Uram, job s főveb részére nézve szent igaz (51). Magunkat idétlen-koran kárhoztatni a kárhozatnak félelmére

nézve ostoba bolondság (52). A generális sinodus helyben hagyta és a jelen való időkre nézve igen helyjesnek itélte (Bod: Pol. 169).

NI (*né* Czegl: Japh. 220. PPBl.): en, ecce Kr. [sieh]. Ihon, imé, né, imhol, nesze: en PPBl. Meglásd, tetejére ha akarsz hágni, ágastól kit fogtál, ne! kezd elesni (RMK. IV.127). Né, lupus in fabula, illetlen mocskolásáért most emlegettyüc vala a jesuitát (Czegl: Japh. 220). Ni minemő magas nagy épűletett tanaszta-fel (Szeg: Aqu. 8). Ni miként szereti őtet: ecce quomodo amabat eum (12). Né, melly nagy kerekdéd formájú asztal ez (KirBesz. 59). Né, né ahol mégyen a Kegyelmed attyafia (81).

NIKROMANCIA, NIGROMANCIA: [necyomantea; geisterbeschwörung]. Az owdőben vala Romaban egy Vergilius new mester, ki igen beolcz vala, jeleswl az nigromanciaban (Pont. 126). Effele czudac az ördőgőktűl amaz mestersegnec, kit mikromantianak hivnnc, gonossagabul mutogattattanac (Zvon: Osiand. 208). Cynops sok ördőgit nagy haraggal Phora felé eresztè, mert ő neki ezeknek szolgálattya hasznos vala az nicromantiában (KTör: SzJán 18).

NINCS, NINCSEN (*inč* MünchC. 55. *inčen* 44. *nenchen* LevT. I.20. *nenczen* EhrC. 46): non est MA. es ist nicht PPB. Neneczen semym, hanem czak engalya ruham (EhrC. 46). Senki ninč rokona: nullus est propinquus (BécsiC. 8). Ninč houa ő feiet haitani (MünchC. 27). Mit gondoltoc tű bennetec keues hűtűec, mert keneretec inčen (44). Vepenec ő hozia a sadduceusok, kic uǵ mondnac, hoǵ inč felkélet: accesserunt ad eum Sadducaei, qui dicunt, non esse resurrectionem (55). Ninčen, ki iot tegen, ninčen čak eggʼes (DöbrC. 30). Embernek fianak ninczen hona feyet lehaithani (VirgC. 32). Semim enekem nycz (44). Az ev tytkon valo myelkevdetyk nynchenek meg iruan (CornC. 11). Mynt az yohok, kyknek nynczen paztorok (JordC. 321). Nem akara meg vygaztaltatny, merth nynczenek: noluit consolari, quia non sunt (360). Soha nynchen bekesseegek az zo fogadatlan byneseknek (ÉrdyC. 341). Eegy es nynchen ott az istenekben (428). Senkinec ninczen ennel nagyobb szerelme (Helt: UT. IV.6). Thőle semmit ne warywnk, semmit sem ad, mert neky nenchen mit adnia (LevT. I.20). Az my wrunk mosth hon ninchen (31). Arra tannossagom nych (49). Ha a mezei pasticánac, ha ez nyncz, a petreselyem maguánal a maczka tővisk győkerét borban főzed, vizeletet indit (Mel: Herb. 49). Harmatot ha nem látz reggel és ha szél is ninczen, esőt vagy fagyot iegyez (Cis. G8). Ninchek el tytkolva az mi nyomoruynk (Beythe: Epist. 241). Kik a Christusnak iuhai kőzzűl ninczenek, soha megh nem terbetnek (Fél: Tan. 218). Senki nints, a ki sokszor és sokban nem vétett isten ellen (Pázm: Préd. 33). A lelki tanitó azt tselekeszi, a minél semmi nints istenesb (40). Semmiben nincz ő olly szorgalmatos, mint ez hitnec megtartásában (MA: Tan. 139). Nintsen effelől csak egy mák szemni irás is (Ker: Préd. 438). A barátságtól semmi nincs idegennyebb az hizelkedésnél (Com: Jan. 205). Nincsen a bűn áldozáshoz és kőtőzéshez a pápista papoknak csak annyi kőzők is, mint az akkori sido papoknak vala (Matkó: BCsák. 161). Az istennek igéje soha nincsen olly meddű, hogy némellyekben az hitnek gyűmőlcsét ne teremje (Apafi: Vend. 815). A bogarak nintsenek annyi féle részekből egybe serkeztettek, mint az őregebb állatok (Misk: VKert. 625).

[Közmondások]. Job az vagyon az ninczennél (Kár: Bibl. I. 627. MA: Bibl. I.579). Az agh lónak nincz bőczűleti (Decsi: Adag. 85).

NINKÉLL: non placet, non oportet MA. es gefällt nicht, es muss nicht, darf nicht PPB. Ninkelly pro nemkelly MA. Ez fele bolond fogadasokot ninkel meg tartani (Szék: Zsolt. 190). Monduán, hogy ninkellyen kőrnyűlmetelni (Helt: UT. m8). Mikor nin kel, az gátra, sip szora, tzitfrára sockal többet költűnc (Illyef: Jephta. 2). Sem én magam nékom sem barátom ninkel (10). Kinek ninkellene azért bánkódni, a kinek valamely vérszomjuhozó tyrannus alatt szükség volna élni (MA: SB. 91).

NO, NOH (*nu* RMK. V. 131): **1)** agedum C. age MA. agite; wohlan PPB. No már ezeket hagyjuk el, elég eddig: age ista omittamus PPBl. No en io hugom fölemile, ier lasuk, melikőnk diczerheti ynkab az teremtő istent (VirgC. 107). No azert ystennek zolgalo leany legetek alazatosok (WeszprC. 145). No semmyt neh tűrb, merth nagh vagh, zep vagh, nemes vagh (Apost. 26). No mayd megh laatom, ha segel (SándC. 29). Mykoron mongyatok ez jgyket: eya ergo advocata nostra, azaz: no azert my zonk zolo, ezkoron en le teryeztevm en magamat ez en zent fyam elevt (DomC. 274). Monda ez keralʼ: No yo dottor, yme megh atta ysten (DebrC. 499). Noh maydan meg tudom, ha ygaz e dologh (ÉrdyC. 339b). No azért mi is adjunk hálát ez gyermeknek, mint mi urunknak (RMK. II.59). Monda az szent Illyés az egész községnek: No néki immáran mind az sok tar papnak (V.121). Nu fel kopaz, nu fel, mondanak nekie (V.131). No hozzá, no hozzá hayduc, mondiác vala (Helt: Can. 105). Felele a Luciper: Doborsa, jol vagyon. No vigyetek a lattrokat a fűrdőbe (Helt: Mes. 474). No honnat iűsz? (Mel: Jób 2). No meg szabadultál te immár az nyűgből (Decsi: Adag. 15). De no, mitátnyi meutetőc ki (Kulcs: Evang. 29). Azt kérdem én tőled, no mit ért az hajdú az harangöntéshez (Thaly: Adal. I.80). **2)** [igitur, ergo; nun, demnach]. No azert ez meg mondotakat et kel tavoztatni (DebrC. 233). No feltámadának, mind mellé állának, Fráter Györgygyel Vásárhelre bészállának (RMK. III.21). No az várhoz tartozó tiszttartókat béhivaták (113). No Egörben készen vannak az hősek (124). Ha isten velűnc, no vallion ki ellenűnk (Mel: Sám. 448). No őis száiába ada az sipot: iliensis tragoedos conduxit (Decsi: Adag. 110). No meg szolgállya azért ő őtet: digna canis pabulo (127). No s no, hallom, mi kell (CorpGramm. 252). Mivelhogy te megemlitett szomszédidnak majmává lettél, no ne tsudáld tehát boldogtalan magyar nemzet, hogy ha ők is teveled mint majommal jádczodoznak (Misk: VKert. 230).

[Szólások]. No belé Balás, lovat ád isten (MNyil: Zsolt. 7). Noh, noh Jakab (Czegl: MM. 138).

Noha: tametsi C. licet, etsi, quamquam MA. wiewohl, obgleich, obschon PPB. Noha, azért, jóllehet, mindazáltal (CorpGramm. 265). [Lásd **HA**]

NOSZA (*noisza* PPB. *nósza* Helt: Krón. 88b. *nossza* C. Ker: Préd. 78. CorpGramm. 536. Czegl: ARoml. 79. Nógr: IdvK): agedum C. age, agesis MA. wohlan PPB. Nosza hozzá, antique: noisza hezzá: agedum; nosza siess mindjárt: *age rumpe moras; nosza jöjjön ki bajra: procedat *agedum ad pugnam; bizonyára, nosza: porro; nosza beszélld-elő: perge *eloqui; nosza emberkedjél: *macte virtute et virtutis; nosza hallod-é, ha lelked vagyon PPBl. Noza tahat, el ky hozyak es ewtet my elewnkben allassak (ÉrsC. 481b). Noza hamar, kyk bannyatok, raythwnk lewtet kyk zannyathok (498). Nosza keresztyén nép, ballgass nagy dolgokra (RMK. II.89). Nosza Imre, mit mondanék, ha te innom adnál (IV.259). Nosza neki (Helt: Krón. 88b). Kis apro giermekek czufollyác vala az Eliseust: Nosza szegeny itri kapasz, meny fel, vontas fel kopasz, hágtas fel (Mel: Sám. 370). Nosza nagy őkőr: nihil ab elephanto differt (Decsi: Adag. 164). Nosza igial (DecsiG: Préd. 36). Noszsza nagy káromkodás (Ker: Préd. 78). Nosza barátom, mond meg, kérlec: cedo sodes, dic (Com: Jan. 218). Nosza tudatlan Erasme (Czegl: MM. 976). Noszsza szolits-meg valamellyiket (Czegl: ORoml. 79). Nosza czináld ki már innén a conclusiot (Matkó: BCsák. 53). Nosza pápista vraim, riasszátok-meg a gyermeketlen, de gyermek eszű patert (134). Nosza facsargó Mátyás, mondgyad itt-is, hogy hamis a forditás (322b). Noszsza probállyuk-

meg (Nógr: IdvK. 677). Noszsza ez is hamar fegyveréhez (kezd) nyulni (GyönyD: Cup. 605). Ezt látván a többi, noszszarajta-formán felesen hozzá részelkednek és hatalmasan szaporodik a nem jó (Fal: NE. 71).

Noszogat: [incito, impello; antreiben, anreizen]. Izgat es noszogat bennünket az feleletre (Zvon: Pázm. 65). Nosza törögzél hozzá, untasd meg az isten könyvéből, hogy az mi vérünkel való fel osztozásra noszogassad, az kiknek életekért istent imádunk (Toln: Vigaszt. Előb. 21). Ösztönözik, noszogattyák (TitkRózs. 115).

Nosztok: [agite; auf, wohlan]. Jósztetek hát, nosztok nemesek, parasztok (Fels: Dics. 16).

NÓDÍT: adhortor, impello MA. ermahnen, vermahnen PPB. Giorsasagal io lovayt noditta (CsomaC. 34). A parasztokat noditác a németeknec házaira (Helt: Krón. 78). Indituan es nodituan a bűnnek megszerzesere (Born: Evang. III.285). Seregét nodita bassa hadára (BFaz: Castr. D). Minden igyekezetot nodituan magat ki teriesztí (Pécsi: SzűzK. 145). Nem akará hertelen ily meszsze vetni az határt, hogy maga ellen ne nódítaná az egész keresztyénséget (Pázm: Kal. 440). A kiket tizenegy órakor hijt, azokat pirongatással és dorgálással nóditotta (Pázm: Préd. 333). Calvinus nem mondgya azt, hogy az isten a gonoszra az embert nódítsa, hajtsa vagy kételenítse (Pós: Igazs. I.608). Azon közbe Memnon hadát indítá, nagy baraggal görögökre nódítá (Huny: Trója B5). Szólgait mind öszve szólittya és ellenem nódittya (GyöngyD: Char. 27).

föl-nódit: [inflammo, stimulo; anfeuern, antreiben]. Kiáltó szózat hallatic, melly az népet felinti, fel nódítya, hogy ki költözzenec (MA: Scult. 55). Azokra nodittya föl az embert, a mellyek ereje fölött vannak (Komár: Imáds. 226). Agamemnon szunnyadással nem tölti idejét, hanem az egész görög nemzetséget felnódittya (Hall: HHist. III.117).

mëg-nódit: [promoveo; vorwärtsbewegen]. Magát annál is jobban meg-nódittya, nagyot ugrik s azzal testét ellódittya (GyöngyD: Char. 167).

neki-nódit: ∾ Az ördög Herodest neki nódituan, vele nagy sok apró gyermekeket megölete (Born: Préd. 74b).

rëá-nódit: [impello in aliquem; gegen einen antreiben]. De lám az tereket vitéz hogy meg látá, ottan az sereget reája nódítá (RMK. V.47). Hogy az tereket ott meglátta vala, vitézeket ránóditota vala (185). A komondor fogait kezdé reá fenni és a köllykőket rea noditani (Helt: Mes. 29).

NÓGAT (*nugath*wan Komj. SzPál 33. RMK. I.291. *nyogat*tya MolnF: LTárh. 92): adhortor, impello MA. inurgeo PPBl. ermahnen, vermahnen PPB. Hajós pallér, ki a hajós legényeket kénszergeti, nógatja: portisculus PPBl. Zenth Pal yrwan megyen az erkwlezy paranczolatokra, legh elwzwr nugathwan es onzolwan az egy massal valo egyenwssegre (Komj: SzPál 33). Sivalkodnak, kőrnyűl Jézust kiáltnak, köztök király mindent nogat, vinának (RMK. I.291). Hadát indítá, nagy haraggal görögökre nódítá (uo). Az szunyadozokat nogassak (SzCsene: Conf. 131). A bátúlsokat nógattya a harczra (Laskai: Lips. 412). Az ő attyafiát erős beszéddel megdorgállya, nogattya (Báth: Tromb. 129). A császár ostromba nógatta a népet (Land: UjSegits. 162). Gyakor leveléivel nógatta (Apati: Vend. Előb. 15). A tudomány az istenhez való meg-térésre nógattya az embert (Diósz: Tal. 141). A láda az Izráelt az istennek vélle tett sok tsudálatos jótéteményiert halaadatosságra nogattya vala (VárM: Szöv. 220). Ditséretre angyali sereget nyogattya (MolnF: LTárh. 92). Valamire nógatni (Kisv: Adag. 45). Sokat gyilkosságra, mást pedig lopásra nógatott a gazdagság (48). Az ellenséges ember, minden lépésedre figyelmezvén, mint-egy nógatva integet, hogy vigyázz magadra (Csúzi: Sip 700).

el-nógat: [depello; vertreiben]. Bátran nogasd el magadtul az késértőt (Zvon: Post. I.85).

hozzá-nógat: [adpello; zutreiben]. Nagy harczolás volt Szabács alatt, menden ott vitézségét mutogatta, mert királ őkőt hozzá nógatta (RMK. I.191).

Nógatás: cohortatio C. [das anfeuern]. A gyakor onszolás és a szép nógatás inditya a gyermeket (Kisv: Adag. 5).

[Közmondások]. Nem kell az futónak nógatás (Decsi: Adag. 38).

Nógatlan: non stimulatus Kr. [ohne aufmunterung]. Nem ki vénséget ért, hanem a nemes vért dicsérhetni nógatlan (Kisv: Adag. 350). Egyedül nemes vért dicsérhetni nógatlan (430).

NÓTA: **1)** [nota musica; note]. Nóta s kóta betükre beszélgetnek, mint a kik a piacon pénzért cinkoskodnak (Fal: NE. 34). **2)** [cantus; gesang, arie] Nótája az éneknek: melodia MA. Ének nótája: nota musica; éneklés, ékes nótája az éneknek: melodia PPBl. Gyorsan köppent, még idején bekeni magát, szunnyad, véti ő nótáját, vonszja az fáját (RMK. III. 268). Psalmus CXXVII; nótája: Siralmas énnékem (VI.256). Az éneknec gyönyörűséges nótáia vagyon (Kár: Bibl. II.140). Az énekes nótákat énekel avagy zengedez (Com: Jan. 168). Puffaszd fel dudádat, mond el a minapi víg lengyel nótádat (Fal: Vers. 904). **3)** [signum, nota; zeichen, brandmal]. Notába vették volt a magyarok (RákF: Lev. I.322).

[Szólások]. Mindennap egy nota híjával vagyon (Czegl: Japh. 91b). Vallyon a ti füleitekben a nyilván-való latrok, paráznák, gyilkosok más nótára súgjáké-bé az ő vétkeket, hogy sem a többi (Matkó: BCsák. 161). Szomoru nótára válik még az ének (Decsi: Adag. 99). Beg kár illyen jeles ifjunak más szekere farkán űlni, mások nótáját nyomni (Megy: 6Jaj. II.15). Szintén ezen nótát pengette a zoltáros (Bíró: Préd. 140). Az én nótám szerint szoktatlak tánczolni (Kisv: Adag. 5).

[Közmondások]. A vén hegedűs minden nap egy nótát felejt el (Kisv: Adag. 475. SzD: MVir. 478).

cigány-nóta. Igen cigan notat fusz a szeretet ellen, hogy bűnt elsz (Mel: SzJán. 169b).

ének-nóta: melodia MA. A rigó igen követi az emberi szólást, sőt egész ének nótákra is megtaníttathatik (Misk: VKert. 461).

francia-nóta. Az éneklésnek mesterségét az isteni tiszteletben meg-igazította a Gaudimélus Dávid frantzia notái szerint (Bod: Pol. 179).

hegedű-nóta: [cantus fidium; geigentöne]. Az muzsikás van hátra; ennek ő régulája hegedű nótája, czimbalmi hárfája ezt vonja (Thaly: VÉ. I.411).

hitetlenség-nótája: [nota infidelitatis; majestätsbeleidigung]. Az esetek, mellyek hitetlensegnek notajat hozzak (Ver: Verb. 26). Esnek hitetlenségnek notajaban, az kik az orszag belieknek varait meg szallyak avagy meg lopjak (28). Hythlensyghnek nothaya, ha ky a my feyedelmewnknek szemylyre mereggel leseskedyk (97).

mëgválasztott-nóta: comma C. [strich].

melancholia-nóta. Egy új nótát is hallott ő kegyelme, kit melancholia notának hínak (RákGy: Lev. 194).

sip-nóta: cantus tibiae; flötenspiel. Meg holt leanyat sirattyac kesernes sip notaual (Born: Préd. 689b).

tánc-nóta, táncoló-nóta: [chorea; tanzmusik]. Tántz nótán való ének: choreuma PPBl. Az énekes ugró és tánczoló

notákat az ugrálni vágyakozóknac zenget (Com: Jan. 168). Az hegedősők tántz notát vonnak (Czegl: ORoml. 25). Lantos, hegedűs, czimbalmos, hárfás, vernek tánczнótákat (EPhilKözl. IX. 180).

tehénhús-nóta. Ha csak simpliciter az tehénhusnótát vagy az lót lejtőt kótára veszsziik, bizony zsidótánez lesz belőle (RákF: Lev. IV.124).

ugró-nóta: saltatio Com: Jan. 168. [tanz].

Nótál: [canto; singen]. A sip szépen nótáll (Megy: SzA-Öröme. 75).

[Nótálgat]

Nótálgatás: [cantitatio; gesang]. Vóltanac musikálásbéli játékok avagy nótálgatások (Otr: Besz. 51).

Nótáltatás: prosodia C. Igéknek nótáltatása: tonus; szónak nótáltatása: accentus C.

Nótás: [modulatus; melodisch]. A költő énekes verseket, bizonyos számmal egyben mérsékelt nótás verseket énekel (Com: Jan. 163).

Nótáz: [canto; singen]. Az hegedős az hurt tágon sem hadja, hogy izetlenől ne nótázzon (Megy: 3Jaj. I.180). Énekelte sz. Dávid, Debora aszszony is így nótázott e felől (Biró: Préd. 133).

NÓTÁRIUS, NÓTÁRUS: actuarius C. libellio, tabellio; schreiber PPB. Romanak varasabeli nemy notariusnak fiaczkaya kewana kewuetny annyat zent Marc egyhazahoz menuen (EhrC. 158). Zent Pal el enizek elöle, kit az ő Probus neuű notariusa iol lat vala (DebrC. 157). Egy yeles doctor, ky parysy notharyos wala, wgy mond vala (ÉrsC. 270). Lewel ys wagyon arrol az kevltbegrôl, mykor az spaniolokath ott tartottak, tugya notaryuzs wram (RMNy. III.29). Testamentomot tött, melyet iratott a genevai notariussal (Czegl: MM. 208). Ugyanazon levelet az nótárustúl hogy kiváltották Szécsénben, levél váltság 1 fr (MonTME. I.30).

fő-nótárius: archigrammateus MA. stadtschreiber, kanzler PPB.

Nótáriusság: [munus notarii; notariat]. Primarius deák azután zilahi notariusságában hala meg 1759 (Hazánk I.137).

NOVĖLLA: [ephemerides; zeitung]. Ő ugyan a novellákban eleget hazud, de nem kell hitelt adni ez ebugattának (TörtT.² III.383). Most mutatják Hajszter utját akkor igen javalló novellák (Bercs: Lev. 58).

NOVEMBĖR: [november]. (MünchC. 11). Ez lewel kůlt Sarwart nouembernek 30. (LevT. I.203). Rodosto, 15 novemb. 1735 (Mik: TörL. 328).

NOVINKA: [novum, fabula; neuigkeit, gerede]. Sok az pletka s novinka, melyen épitbetni is, nem is (RákF: Lev. II 157).

1. NŐ, NÉ: 1) [mulier, femina; weib]. Nő, nőstény, aszszony: femina PPBl. Ime anmegh zűltb tuloc es megvagatic, ime az zerelmes neo es meg meg adatic (NagyszC. 74). Monda vr az azzoni allatnac: Mire tőtted e dolgot gonosz nő (TelC. 210). Né et nő ab his composita, ut: urné: domina, királné: regina (CorpGramm. 131). Nős, a kinek nője vagyon, s a nőtelen, a kinek nője nintsen (317). **2)** nupta, uxor MA. ehfrau PPB. Nem kiuan tizta helyet az ő tanytasok, eleg, ha hazokat tiztan tartyak, eleg, hogy neyeket ekesitik (Vás: CanCath. 511). Cujuscunque hominis uxor, dum a viro suo denominatur, eandem habet terminationem: né, ut: szabóné, szűcsné, vargáné (Otr: OrigHung. II.247).

agg-nő, agg-né: vetula, anus MA. altes weib PPB. *Agnő rege: anilis cantilena, aniculaium deliramenta MA. Ez lean nemely gonoz regy aknevnec tanalchabol ew annyat merregel meg ewle (PéldK. 75). Monda Julianus az byes bayos aghne nak (ÉrdyC. 429b). Mykoron az wezan el menne, egy agnew eelől talalaa, kywel sok yoot tett vala (644). Testi byŵnbe elyzamec a meg rothat, főlde lőt agnő (TelC. 117). A pokolbeli ördőg meg čala Euat, ańancat, a gonoz agnőth (213). Vala néki az szálláson egy hideg szobája és az mellett igen megvénhedt, megkopott agnéja (RMK. VI.22). Az agnénac hogy fogadást tőt volna (Göresi: Máty. 62). Az vén meg horgaztotta magat mint egy agnő, nem kell semmi keduenec (Szeg: Theoph. 23). Sokan talaltatnac, a kic ördöngösökhöz, babonás agnőkhőz folyamodnak (MA: Scult. 268). Agnő beszéd az, a mit a pápisták regéllenek (Pós: Igazs. II.223).

ëb-aggnő, ëb-aggné: [vetula improba; böses altes weib]. Felele a farkas: Egy ebagné miat czac nem el veszszec (Helt: Mes 402). Ki tudgya, miért busult meg ebagne (462). Kiméletlen az ebaghneo, sok kaart teezen (RMK. VI.22).

aggnöi, aggnéi: [anilis; altmütterlich]. Vén agnői goudolat, mellyet az fia nem funtolt az szent irás reguláji szerint meg (MA: Tan. 712). Agnéi alkalmatlan hijában valóságokat előhozván (Com: Orb. 838). A szószátyár, a bolond beszédű agnői alkalmatlan hijában valóságokat elő hozvan alkalmatlankodic (Com: Jan. 186).

aggnős: ∾ Apractica kettős, ki nem érti, aggnős, bir az együgyű szívvel (Ben: Ritm. 211).

asszony-né: [mulier; weib]. Egy rejtek házban leányával vétkezék, kinek sítására egy vén aszszonyné lépék (Apoll. 3).

barát-nö: [monacha; nonne]. Apatzak, barátneok (MA: Tan. Elöb. 45).

boér-né: [mulier nobilis; vornehme dame]. Feleségét, boérnékat, öcsesét hagyná értékével zálogul, ha végben nem viszi (RákGy: Lev. 541).

császár-né: imperatrix; kaiserin PPB. A čazarne azoń nekit fogadot reiaia, hogi eyel megh ölneie orozua e zent Amborust (DebrC. 20)

csudáló-né: miratrix MA. [bewundrerin]

farkas-né: [lupa; wölfin]. Egy farkas ki iöue az erdőből, hogy valami ragadománt kaphatna, mellyet haza vine az ő farkasnénac és fiainac (Helt: Mes. 400).

gonosz-nö: malefica CorpGramm. 131. veteratrix 167. [zauberin]. Monda vr az azzoniallatnac: Mire tötted e dolgot gonosz nő (TelC. 210).

gróf-né: comitissa Kr. [gräfin]. Gróf Nikoláné leánya grófné, cseh kancelláriosné (MonIrók III.106). Igy szólla a gróffné (Czegl: MM. 5). Grófné íra: ungventum comitissae (PP: PaxC. 255b).

herceg-né: [conjux ducis; herzogin]. Mondatik tsászárnő, azaz tsászár nője, herczegné, azaz herczeg nője (CorpGramm. 137).

jövendömondó-né: [vates; wahrsagerin]. Saul kiraly, midőn az istentől semmi feleletet nem vehetne, kérdezi a jővendő mondónét (MA: Scult. 268).

kertész-né: hortulana CorpGramm 167. [gärtnerin].

két-nejü: [binas habens uxores; bigamisch]. Az gonoz teweok ezek: haz egeteok, al penz vereok, ket nenyevk [így] vag kat felesegeowek (ErdOrszGy. I.394).

király-né: [regina; königin]. Kiralné azzony: regina C. MA. Legyön mindön embőri dolgoknak kiralni azzonya az ekős-

sen zollas (Beythe: Epist. 3). Szentséges királyné, hívom irgalmadat (Zrinyi. I.9). Mi egy jóságos királynénak az udvarát keressük, virtus a neve (Fal: NU. 337).

királynéi: [reginae; zur königin gehörig]. Tellyes királyi, királynéi hatalmad (Bíró: Ékesség. E2).

kufár-nö: caupona C. MA. fructuaria, oporopola, minutae mercis propola; verkäuferin PPB.

major-né: villatica MA. meierin PPB.

markotán-né: castrentis propola PPB. [marketenderin].

mester-né: [magistra; meisterin]. Szegény János mesternére is legyen gondviselésed (Gér: KárCs. IV.368).

mosó-né: lotrix MA. wäscherin PPB. Eőrnendez Christus labainak mosoneia (ThewrC. 183). A felesége a kajmakámné szolgálatjában vagyon mosóné hivatalban (Mik: TörL. 14).

pap-né: sacerdotissa CorpGramm. 167. [priesterin].

[Szólások]. Az igen közönséges magyar példa szerint: Kinek tetszik papja, kinek a papnéja, kinek a palástja (Gvad: FNót. IX).

áldozó-papné: sacerdos; priesterin Com: Vest. 144.

polgár-né: [civis; bürgerin]. Vala egy romay evzvegy polgarne azzon, kynek vala neue Gutadona (DomC. 66).

sütő-nö, sütö-né: pistrix MA. artopha, furnaria; beckin PPB.

szakács-né: coqua CorpGramm. 167. [köchin].

szëdö-nö: [vindemiatrix; weinleserin]. A sok szedőt, szedőnét látja az ember szüretkor (Mik: TörL. 213).

táncoló-né: saltatrix, saltatricula MA. tänzerin PPB.

tanító-né: eruditrix PPBl. [lehrerin].

úr-né: domina, hera MA. herrin, hausfrau PPB. Ez lewel adassek Warday Mihal urnenak, nekem zerelmes azzonomnak (RMNy. II.60).

uram-né: [domina mea; meine herrin]. Ez lewel adassek Gyczy Zwzanna assomnak, Zalay Kelemen vramnenak (LevT. I.70). Elmentem wala Moysses uramnéhoz, a K. levelét nekj adam (LevT. II.1). Im Bakithy Pal uramnénak irtam (20). Kérem Kdet, hogy ha sok virasztója vagyon János uramné aszszonyomnak, Kd. egyet kérjen el és küldje alá (36).

Nős: maritus, uxoratus MA. ehemann PPB. Nős parazna: adulter; nős paráznasággal vádolni: *actionem adulterii intentere PPBl. Az Frater Gyergy szerzetes és nem levén soha nős (MonIrók. III.58). Vadnac olly teuelgőc, mint a papasoc és nős baratoc, az anabaptistác (Born: Préd. 289). Hol vagyon az irásba, hogy az neos mestereknek ne legyen zabad scholaba lakni (Vás: CanCath. 574). Szent Palnac egy mondása meg bizonettya, hogy nősöknec kel az papoknac es pispőkőknec lenni (Tel: Evang. I.245). Regen zent Lazlo kirali az nőos papokat el zenuette (Pázm: Fel. 111). Az nőteleneket az nősöknél fellyeb valóknac tartaná (MA: Tan. 1275). A püspök házas, nős-is lehet (Mad: Evang. 117). Tegnap kérdezé tőlem, hogy ha nős vagyok-e (Thurzó: Lev. I.147). Valaki paráznaságban találtatik, szabados személy meg-perengéreztetik, nős ember megöletik (MonOkm. XIV.268).

Nőstény (*nesteen* ÉrdyC. 544. RMNy. III.31): **1)** femina C. femella MA. weiblein PPB. Nő, nőstény, asszony: femina PPBl. Ninčen sem zolga sem zabad, ninčen sem him sem nőstén, mert ti mind eggék vatok Kristosban (DöbrC. 277). **2)** [femineus; weiblich]. Nősteny páva: pava C. *Nőstény és him között való különbség: sexus PPB. Eloicbe kelec őnekic monnal kőlkey elragadot nősten medue (BécsiC. 199). Leltec eg megkőtőzőt nősten zamart (MünchC. 51). Az pwztabol yewe el eegy nesteen zarwas kysded fyawal; megyede ymez nősteen zarwas tewlők. Haat az ayto előt eegy nősteen farkas fekzyk es haat sebes (ÉrdyC. 544). Ha az eleven nesten ffattyan, ozthan tyz fogol, byzon darwath fokhatnank wele (RMNy. III.31). Okosok legetek, mikippen az kigok es eggűgűk, mikippen a nőstén galambok (Sylv: UT. I.15). Nősten lauendula, ha viragit eh iohra iszod, vizeletőt indít (BeytheA: FivK. 3b). Az nősten (natragulanyak) ollyan az leuele, mint az salatanak (53) Az masik nőstin momortikanak mondattatik, mint az fűznek ollyan az leuele (131b). A nőstény szarvas a kőtelekből avagy gusokból tsinált tőrben esic (Com: Jan. 80). Se férfi se nőstény személy egyik féltől is se ne raboltassék, se el ne adattassék (MonIrók. VIII.120). Egykor egy nősten tevéhez tsődőr kívántatván (Misk: VKert. 40). Semmi némü nöstény állatot nem szabad tartani (Mik: TörL. 235). Oroszlány meg egyez bak a nöstényével (Orczy: KöltH. 216).

Nőstül: [cum uxore; sammt frau]. Ananias, mert az apostoloknak mezőjc árának csak az felét adá, Saphirával nőstel meghala (RMK. II.193).

Nösz-ik: **1)** uxorem duco MA [heirathen]. Fodor hayatokath meg séé fesűllyetek, dyakok elmentek leanyokoth neztek, seegenseggel nőztők (PeerC. 339). Jó választot tettél neki, mert bizon én nem bánom, akar nőszszék, akar ne nőszszék (Nád: Lev. 50). A rideg legény nőszni akarván, megnézi, a mely eladó leánt kedvellyen (Com: Jan. 116). Nőzni, nem nőszni, annyit tészen, mint nőt venni (CorpGramm. 317). Sz. Pál kárhoztattya azokat az őzvegy aszszonyokat, kik első hiteket megmásolván, nőszni akarnak (Pós: Igazs. 563). El nem hiteti a nőszni-vágyodo a kiraly leányát (Illy: KerÉlet. 146). Az agg ember szintén olyan, mint az ravasz róka, mikor nőszni készül, azt mondja, hogy özvegyre van ő gondolatja (Thaly: VÉ. I.361). **2)** [coëo; sich begatten]. Tobzottok, tanczoltok, nőztők (Mel: SzJán. 39). Mint rusnia bak vgy nőztél (Bal: Epin. 11). A kegyok midőn nősznek, ugy egybe tsomolyodnak, hogy tsak egynek láttassanak (ACsere: Enc. 212). A menyhal a viperával nőszik, bagzik meg, mivel nintsen a felekji közt him (219).

[Közmondások]. Nősző legény nem kimélli az kőltséget: amantium marsupia porri folio vinciuntur (MA. Czegl: Japh. 156).

mëg-nőszik: **1)** [uxorem duco; heiraten]. Megnőzöm, férjhez megyek, megházasodom: connubo PPBl. Vala nemely paulinus pap iambor, ky aldomast kírt papatol, hog meg nevzhetneek (CornC. 418). Karosy Ferencznek ott fen felesege vagyon, itt ys meg akar nevzny (LevT. I.288). Az meg nőzvth fyrfyu felessygeth el ne hagya (Komj: SzPál. 146). Az rácz hitért jött ide az én földemre és meg is nőszött az jámbor (LevT. II.53). Az töb szerzeteseket is rea szabadéta, hogy meg nőszenek (Tel: Evang. 982). Job meg nőszni, hogy seminint eegni (I.244). A melly baratok a lutherekhez szöknek és ott meg nősznek, istennek adott hitőket ha megtartyak-e (Veresm: HitMegt. 47). Nőszél meg te szegény, s ketten lész éh szegény (Sam: Agend. 128). **2)** [concumbo; beischlafen]. *Nőszszék meg vélo: consumat in morbo MA. Az elephant kiván az emberrel meg nőszni (ACsere: Enc. 205).

nösztön-nöszik: [rebus venereis operor; wiederholt den beischlaf ausüben]. Várj tejetlen gubás ketske, nösztön nősző vén menyetske, megjön urad, jól megtép (Fal: Vers. 882).

Nőszés: **1)** concubitus, coitus C. [beischlaf]. *Nőszésre kivánom: procor MA. El-hálás, nőzés: concubitus; nőszésre való: venereus PPBl. A nőzes, lakas testi doloğ (Mel: SzJán. 39). Nőszés fel-rezzentő orvosság (ACsere: Enc. 196). Napestig valo nagy vartzogasival a him béka a nőszésre gerjeszti a nőstenyt (Misk: VKert. 259). **2)** [conjugium; heirat]. Szent Pal minden

embert keszerit az nőszesre (Tel: Evang. I.243). A nőzés magában igen szép magyar szó, noha immar nem tudom mi okon, mint egy tsufosvá lőtt (CorpGramm. 317). Nem kellett vólna a nőszést javallanom s a mondott szüzeket néked ajánlanom (GyöngyD: Cup. 644).

[Nősztet]

ëgybe-nősztet: [connubio jungo; verheiraten]. Illetlen személyeket nősztetnec edgyben (EgyhRendt. 156).

mëg-nősztet: ∾ Eg zolgamath newztettem megh, kynek feleseghenek nemynemew terwyn'e letth (RMNy. III.19). Megnyősztette az püspök az ő vitéz fiát (Thaly: VÉ. I.345).

öszve-nősztet: [coire curo; begatten lassen]. Fő vége, mellyre nézve a régiek az oktalan állatokat öszve nősztették, ez volt, hogy az ollyanoktol fajzott kölykök annál erősebbek lennének (Misk: VKert. 278).

Nőtelen: caelebs, agamus C. innubes MA. *exsors matrimonii PPBl. unverehelicht, ledig PPB. Nőtelen, özvegy: caelebs PPBl. Szabad ember voltát igen félti vala, azért jó ideig nőtelen élt vala (RMK. II.28). Mondom az nőteleneknek es az özuegeknek, io, ha maradnak ugy, mint en (Fél: Bibl. II 35). A nőtelen legény nőszni akarván, elválasztya magának, a melly eladó leánt kedvellyen (Com: Jan. 116). A nőtelen életet viselők (Czegl: MM. 50). Valamely nőtelen az házasságban élőket kárhoztattya (278). Nős, a kinek nője vagyon, nőtelen, a kinek nője nintsen (CorpGramm. 317). A kik nőtelenek s cseléd nélkül valók, a császár útjában lévő palánkokba osztjuk (MonIrók. XV.606). Az előtt nem voltak szabadosok, nőtelenek némelyek bennek (Gér: KárCs. IV.308). A nőtelen személyek ne bírsággal, hanem veszszőzéssel büntettessenek (Bod: Pol. 66).

Nőtelenség: caelibatus MA. lediger stand, uneheliches leben PPB. Nőtelenség, özvegység: caelibatus PPBl. Parancsollyák a papoknak a nőtelenséget, a barát életet felette igen magasztallyák (Mad: Evang. 116). A nőtelenség felől való parancsolat (Czegl: MM. 247). Nem csak a sz. irás ellen gyúrod tehát a büdös sárt, mikor a papok, jesuiták, apáczák nőtelenségekért sároszsz, banem a régi concilium ellen is (Matkó: BCsák. 33). Az egyházi személyek, kik fogadást tettek a nőtelenségre, ha bagzani indulnak, isten átkában élnek (Pós: Igazs. I.553). Az jó feleségre mert nehéz szert tennem, jobb nőtelenségben örökké maradnom (Thaly: VÉ. II.165).

Nőtelenül: [vacue; unverehelicht]. Tovább is nőtelenül éljek, vagy megházasulván feleséget végyek (Thaly: VÉ. II.164).

2. NŐ (fel*neue* BécsiC. 244. *neuő* MünchC. 76. *nevők* MA. *nőj*hess Tof: Zsolt. 738. *nőil* Lipp: PKert. 88. *novni* MedLat. 494. *nyő* Gyöngy: MV. 64. *nyől*tek Fal: UE. 403): **1)** alesco, cresco, oborior C. surgo MedLat. 494. wachsen PPB. Valamemnyett new ez zerzett, mendencoron lezec kez ehsegben meg segellenem (EhrC. 79). Az madarak az bodog Ferencztewl zerzet fezekben fyaztatnak nala es newnekuala (145). Lassatok a mezőnek liliomit, miképpen nőnec (MünchC. 24). Egebi esek a io főldbe es ad vala felkelő es neuő gimőlcőt (76). Ez palma fa ygben nag magassan nő haznal (ÉrsC. 176). V̂ nagsaga szarnya alatt nőttem ennyre, az my vagyok (LevT. I.61). Eppőliőnk es nőuűnk az ioban (Mel: SzJán. 400). Hadgyátok mind kettőt aratásig nőnyi (Pázm: Préd. 292). Porhanyós és ritka főldbe könnyebben nőlnek ruta, foghagyma (Lipp: PKert. I.8). A kökény későn jőn ki és nőll (13). Nem hagyattatott annyira nőni az restantia (RákF: Lev. I.481).

[Szólások]. Nem ajakán nőtt, hanem szivében gyökerezett szókat mondgyon (Pázm: Préd. c2). Horihorgas padláb, pohánkán nőtt nyalka, lám oly mosdott a szád, mint a szarka farka (Thaly: VÉ. II.256). Ezek nagy tisztekre nyőltek, mint hogy vagyon hozzá fogható eszek (Fal: UE. 403). Leányai jó pácza alatt nőtt erkölcsőkért kedvesek (GyöngyD: KJ. 361).

alá-nö: [deorsum cresco; herabwachsen].

[Szólások]. Alá nő ő mint az őkőr fark, nem fel: peius Babys tibia canit (Decsi: Adag. 139). Alá nő mint az őkőr fark (Czegl: Japh. 142).

alatta-nö: succresco C.

által-nő: [nascor; durchwachsen]. Valami szedery által nőt az esuenyen, abban ackattal (Helt: Mes. 364).

be-nő: **1)** incresco, ingerminor MA. hineinwachsen PPB Mely főld tővissel, kóróval benőtt, elboytosodott (MA: Scult. 234). A gyömbér a főldbe három vagy négy tenérnire nő be (ACsere: Enc. 245). **2)** [convestio; bewachsen, umwachsen]. A kinec a szőr be neui a szemét, ió vele mosni (Mel: Herb. 96). A dudva benyölte (Gvad: Lev. 34).

ëgybe-nö: [concresco; zusammenwachsen]. ‚Isten-ember' eggyben nőt szó (KCsipk: Woll. Előb. 8).

ëgybenőttképpen: [re; konkret]. Az bűnnek nevezetin eggybennőtt képpen az a dolog, a melyben vagyon a tőrvéntelenség, avagy el vontképpen csak az tőrvéntelenség értettetik (KCsipk: Woll. Előb. 70).

föl-nő: **1)** excresco, accresco, inobsco, progermino C. [aufwachsen]. Igyenesen főlnőnő csima: thyrsus C. Ha azokat akarnatoc varnatoc, míglen felnőnec, meg aggatoc (BécsiC. 2). Alkota isten borostánt és felneue Ionasnac feiere (244). A tőuissec felneuenec (MünchC. 37). Hagyatok monno ffelt fel newny az aratasyk (JordC. 395). Gonoz zokasban newltek ffel (ÉrdyC. 27). Fel new tek mezwknek fay: saturabuntur ligna campi (KulcsC. 251). Nimell mag az tőuissekuek kőzibe esęk ęs fel nőnęk az tűnissek (Sylv: ÚT. I.54). Miglen a gyermek király felnyéne (Helt: Krón. 94). Egyik fęl nő fęl singnire magassagon (Mel: Herb. 38b). Akkor felel meg, mikoron felnő (Erasm: Erk. 45b). Halmoknak fől nőlt magas hegyei (Herv: HŐszt. 4). Egy kősziklán felnőtt kis kastélyka látszik (Thaly: Adal. II.351). **2)** [contego, convestio; bewachsen, überwachsen]. Tövis fel-nőtte gazos mezők: horrent *situ campi PPBl. Ha nem kapáltatic az szőlő, az gaz felnevi (MA: Bibl. II.7).

fölnövés: [incrementum; wachstum]. Az Ezbugai Istuan gyermekinek a mi segeczegel lehet, kerlek titeket legyetek, oltalmazzatok az ŵ fel newesek kort (Radv: Csal. III.91).

el-fölnő: [contego; bewachsen]. A víznek közepin ott nagy sziget vala, a sziget sok fákkal mind el-fölnőtt vala (RMK. IV.138).

ki-nő: excresco, enascor MA. auswachsen PPB. Az élő faknac levele lehullanac és vjobban kinőnec (Com: Jan. 21).

ismét-kinö: repullulasco C.

kinövés: [excrescentia; auswuchs]. Húsnak ki-növése, tsútsoredása: sarcoma PPBl.

mëg-nö: cresco, concresco, accresco MA. adolesco; aufwachsen, herverwachsen PPB. Egy mas akaragyabol, myerth haywnk es zakalwnk igen meg nőth wala, haywnkat megh ereztők (TelC. 282).

nöttön-nö: [celerrime cresco, continuo augesco; rasch wachsen]. Nőtőn nő az mi sziuűnknek kemensege, az testnek es az őrdőgnek remensege (Born: Préd. 9). Ezen az tűzőn az pokólnak kinnyait, kik minduntalan nőtőn nőnek, meltan ertbettyűk (Lép: PTük. I.325). A veszély nyőttön-nyől (Kónyi: HRom. 10).

öszve-nö: concresco MA. zusammenwachsen PPB. A hussal egyben tekeredet, gyűlt és öszve nőt évből apro mirigy lészen (Com: Jan. 60).

rëá-nö: adnascor MA. anwachsen PPB.

Nődögél: succresco, accresco, augesco MA. allgemach wachsen, zunehmen PPB. Az hivek az hitetlenekkel edgyütt nődögelnek s laknak e világon (Szathm: Dom. 172). Az léleknek nődögelni kezdő szines kedvét az hirtelen röpülő kárvallásnak kő essője zápor módgyára még fűvében lecsepülli (Czeg: Enoch. III 12). Az evet az erdőkön a nagy fáknak odvaiban rejtezik és ott nődögel (Misk: VKert. 234). A sül-disznó mikor malatzozni akar, a hasát össze szoritja, hogy fiait megkésleltesse és mennél tovább késlelteti őket, mind inkább-inkább nődögelnek (242).

ki-nődögél: [excresco; auswachsen]. Imé az fác, tövec kezdnec lassan lassan ki nődögelni (Born: Préd. 239).

Nëved-ik: [cresco; wachsen]. Ez esmeret is mi bennönk neuedik az vrnak lelke altal (Kár: Hal. Qiij).

Nëvedékëny: [adolescens; heranwachsend, jung]. Nevedékeny, ifjatska: adolescens; nevedékeny ember: homo *adolescens; nevedékeny leányok: *puberes filiae; nevedékeny olaj-fátska: radiolus; nevedékeny apró gomba: *infans boletus PPBl. Az szemermessegnec szűkseg főkeppen az neuedeken ifiu emberekben talaltatni (Pécsi: SzűzK. 99). Kinek Rhédei Ferencztől maradván egy nevedékeny és jóreménységű fia (Szal: Krón. 73). Az emberben a nevedékeny és érzékeny életnél és tselekedetnél bötsülletesb az okosság és értelem tselekedete (Pázm: Préd. 630). Szükség vólt, hogy a nevedékeny ifiak ruhája es saruja vélek eggyütt nevekednék (793). Nevedéken ifiúhoz illik az halgatás (Com: Vest. 58). Nevedékeny édes gyermekeinkel egyetemben (Megy: 6Jaj. IV.16). Az nád töredéken, noha nevedékeny (Zrinyi. II.131). A várasnak minden fertiú és leány gyermeki és nevedékeny ifiai az egerek után indúltanak (Liszny: Krón. 244). Alkalmatos még a mennyei téjre, mivel nevedékeny, még az harczhoz gyenge (Thaly: Adal. I.25). Igazgattatni kell tehát, mint a nevedéken fának (Csúzi: Sip. 11). Csak nevedékeny korában adták vala az szegény Barcsai Jánosnak 1761 (Hazánk. II.54).

Nëvedékënység: adolescentia PPBl. [jünglingsalter]. Az benne lakozo bölcheseget az testnek neuedekensege szerint naprul napra benebben ielengete (Tel: Evang. I 226). A testnek nevedekenségéhez képest (II.377). Mind az két életnec iduősseges neuedekenséget kenannya (Pécsi: Apost. 2). Hogy életének zengéjét és ifiúságának nevedékenységét a gyermekek nevelésének oktatására például adná (Pázm: Préd. 194). Sohul nem szolgáltat néki az föld neuedékenségre való éltető nedvességet (Bal: CsIsk. 219).

Nëveked-ik: cresco, procresco, glisco C. augesco MA. wachsen, zunehmen PPB. A hol a bűn nevekedik, ott a büntetés is: *crescentibus delictis exasperandae poenae PPBl. Nem illik te orzagodnac, hogy gonozban neuekeggék (BécsiC. 56). Boitorian es koro neuekedik ő oltarokon (195). Az bodog Ferencznek zaiabol neuekedek egy arany kerezt (VirgC. 85). Ev vele nevekevdevt vala az irgalmasság (DomC. 97). Az tengernek vyze newekődyk tyzen ewt seengeth (ÉrdyC. 7b). Yffyak Jesusnak neweeben newekőggyetők (61). Akoron nevekedic az testnec kevansaga (DebrC. 232). Az isteni kedw tű bennetek neuekeggik (Sylv: ÚT. III.119). Neuekődgyel soc ezerszer valo ezerig (Helt: Bibl. I.2). Fel kezdesz latni, fen lepni, mihent neuekedic marhad (Born: Préd. 397). Kiből egy ekes virag wyionnan neuekedic (Born: Ének. 2). Az kő falnac eppűlése neuekodic és elő mégyen (Kár: Bibl. I.430). Az baratoc neuekettec, gyarapottanac (Mon: Apol. 262). Az istennec beszéde nevekedik vala (MA: Bibl. IV.119). Valami tűzet fog magában, az először nevekedik, azután ég (Com: Jan. 8). Nevekedik a megbántás a megbántatott személyre nézve (Illy: Préd. II.480). Pozson neuekedik, Buda roppant lészen (Orczy: KöltSz. 206).

ëggyütt-nëvekëdik: concresco, congermino C.

elö-nëvekëdik: [enascor, progermino; hervorwachsen]. Ugy mint az buza szemec, ismét elő nevekedűnc (MA: Scult. 212).

föl-nëvekëdik: excresco, incresco, adolesco C. [aufwachsen, steigen]. Esben felnevekeggek en taneitasom, follon, mikent harmat, en zep bezedem (DöbrC. 251). Az tewyczkek fel newekedwen meg foyttaak hwket (JordC. 393). Nemeely az magok kőzzől felnewekődween hoza harmincz gymelchőt (ÉrdyC. 644b). Felneuekődtete az wr isten a földből mindenféle fát (Helt: Bibl. I.a3). A gyermec fel neuelkedéc es lakék a pusztaba és ió louőue lőn (I.3). Felneuekedéc a gyermec (J2). Az kereztienek es meggiarapottak es fel neuekedtek az hűtben (Mel: SzJán. 243). Az iőueuény, melly tikőztetec vagyon, te ellened fel neuekedic (Kár: Bibl. I.184). Az káka fel neuekedik é sár nélkűl (516). Az nem akar vala az Catilinahoz menni, feluen az ő fel neueket mostoha fiatul (Decsi: Sal. 12). Fel neuekedett vizec (MA: Bibl. I.195). Az Jordán vize mint egy nagy hegy fel neuekedet (Alv: Post. I.280). Hazugságoknak asztagát felnevekedve látod (László: Petr. 83).

ki-nëvekëdik: subnascor C. enascor MA. heranswachsen, entspringen PPB. Mingiarast ki nevekődenek: continuo exorta sunt (Fél: Bibl. 21).

mëg-nëvekëdik: excresco Kr. [anwachsen]. Megh newekődwen es sokaswlvan az nep Egiptomban, az kyral körwl veve az my nemzetwnkketh (JordC. 728). Meg neuekevduen az zendevlet az nep kevzevt, istennek zent embere monda (DomC. 108). Mert essov ees vala, vizeknek ery, chergetegy jgeen megnevekevdenek (120). Gonosagok meg hatalmaznak ees byneknek mynden nemzety meg newekednek (ÉrsC. 527). Meg nevekedet az éhség Egyptum földében (MA: Bibl. I.39). Naggya lők es meg nevekedem minden királyoknak felőtte (Lép: PTük. III.156). Az tigris igen nehezen fogattathatik meg, főképen ha már derekason meg-nevekedett (Misk: VKert. 85).

nëvekëdten-nëvekëdik: [celeriter cresco; zusehends wachsen]. Ha meg nem szününk, hanem kisded nevésekkel mint a mustár nevekedten nevekedünk a jóban, végre égig nevekedünk (Pázm: Préd. 330). Nyárban minden féle állatok neuekedten neuekednek, irten irnek (Mik: ÖrökÉ. 166).

nëvelten-nëvekëdik: ∾ Nevelten nevekedik a szomorúság (Land: UjSegits. I.403).

Nëveköddëgél: [sensim cresco; langsam wachsen]. A test nevekeddegelvén, az elme módjával gyakoroltatdogallyék (ACsere: Enc. 172).

Nëvekëdés: auctio, incrementum, accrementum C. crementum MA. wachstum, das zunehmen PPB. Imaduan az fratereknek es az zerzetnek haznalatyaert auagy nekevdeseert [így] (DomC. 194). Vala my kezy mwkalkodasban foglallya ember ennen magaath, ezer termeezetlnek yndulattyaert, masodzor newekődeseerth (ÉrdyC. 394). Semmi az plantalo, hanem istene az erő, az ki az neuekedest adgia (Fél: Tan. 330). Az en tisztesegem az en attyam fiainac tőkelletes neuekődessec (Zvon: Osiand. 218). Moses könyvet irt az isten anya szent egyházának nevekedéséről (MA: Bibl. Előb. 1). Megfojtja mint a tővis a novekedést és gyűmöczözést (Megy: 6Jaj. III. 36).

Nëvel: nutrio C. facio crescere MA. augeo; wachsen machen, erziehen PPB. Irgalmazik ennekem, ki tegedet neueltelec (BécsiC. 89). Az embőr zűletic es neueltetic (NagyszC. 258).

Teyeewel newelee ffyaat (ÉrdyC. 660). Teged meg kedwel es maganak nagya nevel (ÉrsC. 462). Az en keserősegőmet naprol napra neneled (TihC. 26). Teiet neuely, rásztat, mely faiást gyogyít (Mel: Herb. 10). Orszagydban az istennek tiztessygeth newelhesd (Ver: Verb. Előb. 4). Az kőrnyűl metelkedesben gyenge bőrőczket is meg nyuzatta es arra mast es wyiat neuelt (Born: Préd. 63). Hust neuelek ti raytatoc (271). Neuellyed hitűnket te szent igedben (Born: Ének. 60). Istennec fiait neuellyetők belőlőc (Tel: Evang. I.218). Az puszta hitot daykazuan es neueluen (Mon: Apol. 306). Az dio hamviat ha fa olaiban habarod, hait nevel (BeytheA: FivK. 26b). Minden építés heába való, mellyet isten nem nevel (Pázm: Préd. 2b). Az tyk nem sok baymolodassal neveltetik (Lép: PTük. I.302). Űstőc avagy eresztett hoszszu haj, mellyet a németec viselnec, nevelnec (Com: Jan.) Neveld magyarokra ő haragos mérgét (Zrinyi: ASyr. 23). Füleki főtisztet akkoron visele, holott vitézsége szép szárnyat nevele (GyöngyD: MV. 1).

fől-něvel: edubo C. enutrio MA. erziehen, ernähren PPB. Illyen ruhak illetnek zerzetes azzoniokat, nem dragalatos poztok, vekoni fedellel fel neuelt kontiokal (VirgC. 149). Mynd ez may napyk egezzen fel neuelt (MargL. 59). Ffel neweltettem ezen varasban: nutritus in hac ipsa urbe (JordC. 780). Az oltaar előt, hol azzonywnk Maria ffeel neweltetőt vala, nyakaat vagaak (ÉrdyC. 628). Eeltete feldnek belyen engemeth zerze, eeltete wyzen feel newele engemeth (KulcsC. 43). Geyza tudos egyhazi nepenec keze alla ada ő fiat, hogy aszt fel neuelnéc (Helt: Krón. 27b). Hogy az ur isten felnevelt bennetek, minden gondviseléstekre igyekeztem (LevT. II.80). Az melly fǫlnek joszaga kevesb érő volna, pénzel szokta fel nevelni (Ver: Verb. 136).

fölněvelés: nutricatio, educatio C. erziehung PPB.

fölněveletlen: ineducatus; unerzogen PPB. Felneveletlen gyermekec (MA: Scult. 1003).

fölněvelő: educator C. erzieher, ernährer PPB.

ki-něvel: excrescere facio MA. anwachsen machen PPB. Mikoron az fige-fa ki neueli leueleit, kőzzel vagion az niar (Fél: Bibl. 77).

mëg-něvel: enutrio Kr. [augeo; wachsen machen, vergrössern]. Alazatossag ewtett meg zentely uala es ysteny ayandekokban meg neuely uala (EhrC. 71). Nemykoron zent Damancos atyank zakalat meg neuely vala (DomC. 30). A fyrfyunak gyalazattyara vagyon, ha hozzu, meg neuelth haynal lend (Komj: SzPál. 164). Ad nekem a te fiadat, ėn gondot visselec rea és meg neuelem (Helt: Mes. 333). Meg nevellec és megsokasítalac tégedet (MA: Bibl. I.46). Meg nevelik hajokat, szakálokat (Sam: Agend. 187). Bűnöktül megnevelt vízár (Zrinyi I.40). Isten meg neveli minden szerenchédet (93).

něvelten-něvel: [continenter augeo; stetig vermehren]. A ragadozást, hamisságot, gyilkosságot és minden gonoszságokat nevelten-neveli (Pázm: Préd. 1222).

Něveldëgél: [augeo; vergrössern]. Mind-addig neveldegel bennünket, míglen az istennek tellyességére jutunk (Komár: Imáds. 88).

Něvelés: **1)** augmentatio MA. [vermehrung]. Az bálvány imádásnac neuelésére a tudatlan embereket a mester embernec tiztesség kénánása indította (Kár: Bibl. I.644). **2)** educatio MA. erziehung PPB. En idegen főlden nevelésem meghozwla (Nyirkállai). Feltartás, nevelés: educatio PPBl. Gyengén neveléssel az gyermekek megvesztegetődnek (MA: SB. 141b).

gyermëk-něvelés: [educatio liberorum; kindererziehung]. Nem szóllok arrúl, a mire kötelesek a szülék gyermekek nevelésében (Pázm: Préd. 1125).

has-něvelés: cura abdominis Kr. [bauchdienst]. Az eretnekeknek has-nevelés minden dolgok (Pázm: Préd. 295).

Něveletlen: ineducatus, impuber, nondum educatus MA. unerzogen PPB. Fel nőt fia, de nem az neveletlen (Ver: Verb. 101). Ha az atya neveletlen fiait az fele személyeknek hagyna testamentumban, kik hitiszegettek (193b). Neveletlen idejű gyermek: puer illegitimae aetatis (289). A ki jó erkőltsben akarja nevelni magzattyát, szükség, hogy annak maga-viseléséből gonoszságot ne tanulhasson neveletlen gyermeke (Pázm: Préd. 198). Tiszttartókat jókat rendeljenek az jó tutorok, mivel neveletlenek lesznek az árvák (Gér: KárCs. 207).

Něvelget: [educo; erziehen]. Anyámnak méhében ismértél és midőn onnét kihoztál, csudálatossan nevelgettél (Balog: Tem. 7).

Něvelit: ∾ Az mire néz, éltet és nevelít (Gvad: Nót-Test. 91).

Něvelkëd-ik, něvelkësz-ik: [cresco, augeor; wachsen, zunehmen]. A mit kőldőkén magához szíhat annya véréből, azon síndik és nevelkedik a gyermek (Pázm: Préd. 67). Az isten igeie fusson, neuelkődgiec es beuőlliőn (Zvon: Osiand. 4). Reménységűnk igen nevelkőszic (Zvon: Post. II.245). Nevelkedik tővis kőzt lilium (Czegl: Dág. II.209). Kételkedésem inkáb nevelkedik, nem hogy kisebednéc (Dial. 8). Mehmet az keresztényt nem esmeri vala, mert ö nevelkedék mindenkor udvarban (Zrinyi I.45). Kinek van jó felesége, tisztossége s hire-neve, nevelkedik (Thaly: VÉ. II.211). A mint Krisztus nevelkedett malaszttal, ugy eotet kell követni (Illy: Préd. I.4). Igy nevelkedik az alamisna (441). Bernard, a ki nemes udvarban nevelkedett, magára vállalta a dolgot (Fal: TÉ. 645).

ëggyütt-něvelkëdik: congermino C.

mëg-něvelkëdik: [augeor; anwachsen]. Az gazdagsagoknak undok nyeldeklése vagyon, meg nevelkedet az fősvenség (Zvon: Osiand. 64).

něvelkëdten-něvelkëdik: [magis magisque augeor; immer mehr sich vergrössern]. Az kinok mindenkor nevelkédten nevelkédnek (Lép: PTük. I.342).

Něvelkëdés: **1)** [augmentatio; vergrösserung, vermehrung]. Adgyon gyarapodast es ioban valo nevelkedest (Born: Préd. 408). A hideglelésnek nevelkedése és apadása vagyon (Com: Jan. 58). **2)** [incrementum; wachstum]. Magzattyokat nevelkődésekben zabolaban tarczác (Zvon: Post. I.192).

Něvelő: **1)** nutritor C. educator PPBl. [erzieher, ernährer]. **2)** [augens; vermehrend]. A fűben es élő fában czac neuelő lelec az az erő uagyon (Mel: ATam. 64b). Szapora neuelő esső (Mel: SzJán. 351). Óh ti fejünk felett forgó magas egek, sűrű bánatinkat nevelő fellegek (Thaly: Adal. I.58). **3)** [novellus; jung]. Kellemetes lezen ystennek zarw ees kerem newelew borywnak felette (KeszthC. 172).

bor-něvelő (hó): october. 1650 (KBécs. 19b). 1652 (KNagysz. 23b).

haj-něvelő (fű): cuscuta; filzkraut Nom. 87. A pásintos fűhöz számláltatnac: tik hur, kakuk tőrjék, haj nevelő fű (Com: Jan. 24).

hús-něvelő: sarcoticus PPB. [fleisch ansetzend].

sër-něvelő: [cerevisiae coctor; bierbrauer]. A sernevelők sert nevellyenek jó magból és jól megh főzzék (Web: Amul. 20b). Szinyei Miklósné aszszonyom udvarházát, ser nevelőit, abban lévő ser neveléshez való eszközeit elhordották 1662 (OrszGy. 257).

Něvendék: **1)** novellus, succrescens MA. [herauswachsend, jung]. Vettetic a főldben neuendec test, támad fel lelki test

(Helt: UjT. X8). Nevendéc veszszôczke vagy óltó ágaczka (MA. Scult. 490). Szép nevendék cedrusok (MA: Zsolt. 150). A Kristusnak mi érettünk nem nevendék gyermek, hanem közép ideiü ember korában kellett megôlettetni (Misk: VKert. 209). Ha kôrmôk kôzé kaphatják a nevendék urtit, elragadják, mint a keselyűsas maga fiát (Fal: NU. 324). Minden kinálásra ugy enged mint a viz, hajlik mint a nevendék vesszô (Fal: BE. 573). **2)** [surculus; schössling]. A fiatal nevendékeket és fattyú ágakat martiusban ültetik (Lipp: PKert. III.112).

Nëvendékëny: novellus, succrescens MA. [heranwachsend, jung]. Az wrakat nem haythad arra, hogy az ô szegeny neuendeken iobagyinac tanulo arnakat neuelnenec (Born: Préd. 398). Az nevendekôn embernec nincsen illendô ideje az nemzesre (Prág: Serk. 650). Nevendékeny leányzó (GKat: Válts. I.624). Ez ország igen nevendékeny ország (Komár: Imáds. 112). Szûlék ékességi, nevendékeny ifiak pogánytul raboltattak (Paskó: ESir. A3). Ifjacska, nevendékeny vagy (Bethl: Élet. 289).

Nëvendékënység: succrescentia, adolescentia Kr. [das zunehmen, vermehrung]. Mezzei virágoc, ackic tsac a fôldbôl vesznec neuendékenséget (Kulcs: Evang. 489). Ez a kôzônéges kenyer testé és uérre ualtoztatuan, életet es neuendékenséget ad a testeknec (Tel: Evang. I.488).

Nëvendékës: [nutriens, alens; nahrhaft]. A regi romai edes anyátul illyen nevendékes teiet szopnak vala a fiak (Czegl: BDorg. 5).

Nëvés, növés: 1) [incrementum; wachstum, vermehrung]. Az bûn neueseth az satan es az emberek mielic (Mel: SzJán. 549). Az veszôk a tôkebôl uonszác az neduesseget es az neuesre es termesre valo erôt (Tel: Evang. I.312b). Tsak isten az, a ki nevést ád a magnak (Pázm: Préd. 1251). Tövébül ki-dül liliomszál, mely szép növésében tavaszi mezôn áll (Zrinyi I.165). **2)** [germen; sprosse]. A bimbókat, új nôvéseket nyeseget (Com: Jan. 71). **3)** [excrescentia, tuber; auswuchs]. Ha lovadon szômôtsô avagy egyéb nôvés vagyon (Cseh: OrvK. 48).

Növetény: [planta; gewächs]. A kenett kerék is fordúl gyorsabban, nô a növetény is, ha öntözik jobban (GyöngyD: KJ. 375).

NY.

NYAGGAT: [crucio; martern]. Mint az éhes farkas a prédát szaggatta, ugy egy a másikát vágta és nyaggatta (Kónyi: HRom. 124).

NYÁJ: grex C. MA. herde PPB. Teegyen aldozatot egy kost, ky zepletelen az nyaybol (JordC. 85). Ne akaryatok felny kysded nyay (571). Ne akaryatok feelny kysded nay: nolite timere pusillus grex (ÉrdyC. 155). Vala tavul ö tülök sok náy diszno (Sylv: UT. I.13). Mind az egesz nay tarkakat ellic vala (Helt: Bibl. I.P). Az ö nyaiyoc mellet eiyel örizuen vigyaznanac (Born: Ének. 13). El szeledeznec a nyaynac iuhai (Kár: Bibl. III.27. MA: Bibl. IV.28). Disznoknak legeltetö niaiok: grex porcorum pascens (Fél: Bibl. 12). Az testnek gyengeltetésére eresztették sok dologban az ö nyajokat (Pázm: Kal. 49). Azoknak seregekböl, nyájokból valóc a barbélyoc és patikárosoc (Com: Jan. 175). Öve mellé vagyon aggatva ruhája, sereggel körüle nimfáinak nyájja (GyöngyD: Cup. 590). A gyenge nyáj körül most forgolódjanak, mert már a nyáj körül mások is forgódnak (Thaly: Adal. I.25). Csak fülbeggyel balván a Messiásnak születését, ottan elhagyák nyájokat (Csúzi: Síp. 685).

barom-nyáj: [pecudes minores; viehherde]. El praedáltác az barom nyaiakat (Zvon: Post. I.146). Csak barom nyájadat sem bizod tudatlan pásztorra, hát ez szép respublikát (Alv: Post. I.228).

disznó-nyáj: [grex porcorum; schweineherde]. Valamely disznó-nyájból tized esik, egyet ád tizedben (Gér: KárCs. I.299).

fele-nyáj: [partes, secta; partei]. Hogy így legyen sorsom, azt sohasem hittem, magam felenyájam hogy így bánjon velem (Thaly: Adal. II.259). Hogy pedig a mi felenyájunkat se sértsük meg (Nyr. VI.363). Erős dárdájával sokat földre vere, maga felenyája vérében hevere (Kónyi: HRom. 52).

juh-nyáj: oviaria C. MA. schäferei PPB. Az juh nyáj mellől hivá szolgáját, nem utálá szegény állapattyát (MA: Bibl. V.37). Sok-féle cselédem volt, csordám és sok juhnyájaim (Derk: ÖÉlet. 38).

Nyájacska: [grex parvus; kleine herde]. Táborba szállának az Izrael fiai, amazokhoz képest mint ket kicziny nyajaczka (MA: Bibl. I.328).

Nyájanként: gregatim C. MA. haufenweise PPB.

Nyájas: **1)** [confertus; dicht]. Az zent attya cudalkodyk uala madaraknak zepsegerewl es nyayas sokasságokrol (EhrC. 140). Ki-választani egy juhot a nyájassából: sűrűjéből (SzD: MVir. 452). **2)** favorabilis Nyirkállai. blandus, comis, festivus, affabilis C. facundus MA. honestae consvetudinis studiosus; freundlich, lieblich, holdselig PPB. Vadnak nemelyek, kyk nem nyayasok, nem ekesen bezellevk (CornC. 158). Emlekezyetek megh thy elettetök-yarokrol, kyknek megh tekeenthwen hẃ nyayas eeletöket, köwessetek ez zent hytet (JordC. 828). Ez iffiv nyayas vala az zent Bernald zerzeteuel, gyakorta kery vala vr istentöl, hogy ö neky engedne meg halny zent Bernald zerzetben (DomC. 210). A sido neep ö felsegenek tulajdon es niaias nepek (DebrC. 97). Nyayas baratsag keppen zolt (ÉrdyC. 663). Az vtolso capitulomba nemynemẃ nyayas dolgokath yr (Konyi: SzPál. 122). Ne vtáld meg az nyáias kóldust (Decsi: Adag. 38). Kedves, édes és nyájas beszélgetésec (Com: Jan. 111). A kedves és nyájjas társaság a bánat üzésre nagy alkalmatosság (GyöngyD: Char. 355). Nyájas beszéd nálla gyorsaságos (Felv: SchSal. 38). Bátor légy, udvari és nyájos, senkivel igen szoros barátságot ne köss (Fal: NA. 218).

Nyájasan: blande, comiter C. blanditer, facunde, affabiliter MA. lieblich, freundlich PPB. A nyájassan beszélgető orator, valamenyiszer beszelleni fel-áll, önnön magát bé szinli (Com: Jan. 161).

Nyájasit: blandifico MA. [durch freundlichkeit verbinden].

Nyájaskod-ik (*nyasskod*ny EhrC. 133): **1)** [conversor; umgang haben]. Ezek az en attyamfyay eluen egy ygyewuen és nayaskoduan alazatost (EhrC. 114). Ez legyen az mennyey yozag, az ky fewldewnuetet lelket tezen menyben angyalokual nyasskodny (133). Ugan nayaskoggal mend tieiddel: ita cum tuis omnibus converseris (BécsiC. 22). Naiaskodnac uala mennec repesöy: conversabantur volucres (136). Ök Galileaban naiaskoduan, monda azocnac Jesus (MünchC. 46). Nyayaskodanak az anya zent egyhazban (JordC. 747). Niaiaskodic vala es bezel vala az angallal mikeppen aňňaval (DebrC. 274). Test zerent ez föld zyneen eel vala, de zywe es lelke zerent nyayaskodyk vala wr istennel (ÉrdyC. 648). Mikoron azért Jesus hozzá fogadnája a bünösöket és vélek nyáiaskodnéjék (Tel: Evang. II.463). Az iámborok iámborokual szoktak nyáiaskodni (Decsi: Adag. 74). Ha magát nem isméri, véle eggyütt nem lakhatik, nem nyájaskodhatik (Pázm: Préd. 63). **2)** blandior, comem me praesto MA. schmeicheln PPB. [sich gefällig zeigen]. Nyaiascoduan: familiariter (NémGl. 306). Az ismeretleneknec ne hizelkedgyél, nyájaskodgyál, hogy tégedet keréteni ne véllyenec (Com: Jan. 206).

Nyájaskodás: **1)** [conversatio; umgang]. Mely zer tartas legyen az nyayaskodasban (VirgC. 134). O Ihus, een zyvem legen teneköd örök lakodalm es nyayaskodasom legyön neköd kellendö (WinklC. 259). Az ev nyayaskodasa egy nemev nemev regula zerint tartatyk vala az idevbely sororoktevl (MargL. 60). Zent Pal epystolaya, kyth yrth az Cristusnak el yeweseröl, zyleteeseröl es köztẃnk nyayaskodasarol (JordC. 797). Ymaran a my nyayaskodaswnk mennyekben vagyon: iam conuersacio nostra in caelis est (ÉrdyC. 29). Hogy ez vilagi lean baratinac nyayas-

kodasaual valami zeplőt ne vonna, inčelkődec ez vilagot elfutnya (TelC. 1). Lakodalmokkal, játékkal és egyéb nyájaskodásokkal vigasztalta magát (Pázm: Préd. 146). **2)** blanditus, affabilitas MA. freundlichkeit PPB. Latvan mindeniknec ńayaskodasat es lelki io zandokat, čodalja vala ő eletőket (NádC. 404). Az ew zent testeth kenetwel megh kenyed, yo nyayaskodásokkal meg kennyed (ÉrsC. 62).

Nyájaskodat: [conversatio; umgang]. Kezdé gondolni ŏnémésségének ŏzséget es ŏ gérmékségétől foguan valo io naiasskodaťťat (BécsiC. 91).

Nyájasocska: blandiculus C. blandulus MA. lieblich, freundlich PPB.

Nyájasság (*nyassag* DomC. 109): **1)** conversatio C. [societas; umgang, verkehr, gesellschaft]. Bodog Ferencz ew baraty kewzt ew nyayassagatt yellenty uala (EhrC. 101). Mi zentseges attyank ew gondolattyat vr ystenbe vetette uala es nyayassagnak zokasat ewnbenneteu (135 143). Ith ez nagy puztaban lakozzol, hol semmi emberi nyayassag nynchen (TelC. 280). Ne legyen ighen kemeny nyayasaged, sem gyanos bezellesyd (VirgC. 134). Megh czwffolyak az ty yo nyayassaghtokat Jesusban: infesti sunt vestrae bonae in C. conversationi (JordC. 85). Sokayg ele zent nyassagban (DomC. 109). Hog meg ne bontatnec az isteni dicsheretőcbe, ő magat el vonzia vala emberecnek niaiassagatol (DebrC. 273). Tyz zyzeket kyldenek neky nyayassagara (ÉrdyC. 591b). Szépen szol barattyanac eteli nyaiassagaban (Born: Ének. 172). **2)** comitas, affabilitas, festivitas C. blanditus, blandimentum, blandiloquentia, facundia MA. [freundlichkeit, gefälligkeit, schmeichelei]. Barátságosság, nyájasság, közrendhez ereszkedés: popularitas PPBl. Wtalwan myndeu ez wylagy hyzelkedeseketh es el rekkenthw nyayassagokath (ThewrC. 226). Lelki halalba esik, valaki nyájasságból, kedveskedésből megrészegszik (Pázm: Préd. 222). Az tiztesseg az erkőlcziőknek niaiassaga es emberseges volta (Erasm: Erk. 2).

embër-nyájasság: philantropia C. [menschenliebe].

Nyájasságos: **1)** [familiaris, comis; freundlich, leutselig]. Nayassagus bezed: familiaritate dicens (NémGl. 380). Zent Janos zerette az aldot Jesusth eedessecges es nyayassagos zeretettel (ÉrdyC. 368b). Ileted ewrőmők leszen az zentőknek nyayassagos tarssassagokban (605). **2)** [facilis, vitae socialis appetens; leichtsinnig, gesellig]. Fussunk a hiusagos dicsősegtől, a mi jovainknak nyájasságos elprédálójától (Illy: Préd. II.213).

Nyájast: **1)** [comiter, affabiliter; liebevoll]. Mykoron nyayast bezeellettek volna mynt baraat barattyawal, meg ysmerec az wrffyw, hogy ffeellyeb valo zemeel volna emberneel (ÉrdyC. 509). **2)** [conversans; verkehrend]. Nyayast lakozom hw velők Galyleaban, monda hw nekyk (JordC. 408).

NYAK: cervix, collum C. MA nacken, genick PPB. Kakas nyakán-való nagy tollak: *jubae gallinaceorum; a töll ékesiti a nyakat: collum *coronat pluma; a nyakát veri a haja: comae *flagellant colla PPBl. Az madarac kezdec meg nyttny orrokat, ky nywytany nyakokat (EhrC. 140). Ketéer čapa ő ńakat es elmetuė ő feiet (BécsiC. 38). Kellemetesb neki, hoǵ malomkő kőttessec ő nakara es tenger fenekebe merőltessec (MünchC. 47. JordC. 409). Az wkwr ki vonza az w nyakat az igabol (VirgC. 92). Ev reayok sentencia adatuan, mynd ketten egyetemben nyakokat vagak (CornC. 368). Ńakara eǵ sag ffovent kőthenek (DebrC. 569). Ky vyueek nyak vaghny, hogy nyakat levágiák (ÉrdyC. 153). Arany lantzot vete nyakaba (Helt: Bibl. I.V3). Gerendákat fokról nyakokban le hanyanac (Görcs: Máty. 18). Verd mind addig hátamat, nyakamat, hogy a te akaratodra meg-haicsam görcsősségemet (Pázm: KT. 354b). Kővér nyakoc ezac fel nem pattan (MA: Bibl. V.8). Majd hogy az arkanak kőzepire jutanak, az nyakokat-is fel eri vala (Forró: Curt. 157). A nyaknac hatulso része nyac szirt, nyac csiga (Com: Jan. 48). Nyakban kőtőt babonás orvosságoc: amuleta (174). Megragadozák karjánál, nyakánál és övénél fogva (MonIrók. VIII.373). Ezek a szép nevek mind reá illenek, mint császár nyakában az aranyláncszemek (Thaly: Adal. I.19). A hattyunak boszszú sugár nyaka vagyon (Misk: VKert. 327b).

[Szólások]. Magassan k ö l t n y a k á n fejét alá hajtya (Zrinyi: ASyr 41). Nagy sok templomokat oltalmul rakattál, sok n y a k a n y í r t e m b e r t oda onszollottál (RMK. II.194). Azért jöttünk, hogy nyaka-nyírett papokat ezután nem akarunk tartanyi (V.225). N y a k a s z a k a d o t t ennek a dolognak: *occisa est haec res PPBl. Le eseek es nyaka zakada (ÉrdyC. 377) Valaki a más ember lovánac vermet áss, belé szackad őnnen louanac a nyaka (Helt: Mes. 278). Vay szakadna nyakad (Agend. 88). Méltó, hogy le hengeredgyen s nyaka szakadgyon (Fal: NE. 37). Magok nyaka szakada belé (Com: Jan. 44). Az egyenetlenségek n y a k a s z a k a s z t á s b a n job módnak kellett lenni (Pázm: Kal. 528). Ez leányok szép férjeknek nyakokat szakaszták (RMK. VI.27). Eőrőckőn őrőcké czak az nagy munka szakaztia az nyakát (Decsi: Adag. 285). Hiszem istent, nem szakasztja még nyakát ezzel az operatioknak (Beres: Lev. 55). Benn ne szakajtsad a kárban nyakadat (Kónyi: HRom. 108). Ha te ez orabau az Mariat nem neuezed vala, yme en legottan m e g z a k a s z t o m a te nyakadat (TelC. 340). N y a k a s z e g i k miattad a te traditiós ecclesiádnak (Matkó: BCsák. 235). Fő meredek esett-ki a székből és nyaka-szegett (Hall: Pajzs. 280). Magassagrul esőt es niaka k i z e g ő t (DebrC. 245). Régen ki szegett a nyaka Posaházinak (Sámb: 3Fel. 579). Nyacka s z e g i c m e g benne (Helt: Mes. 16). Hátra eséc és meg szegéc az nyaka (MA: Bibl. I.248). Első vólt, az ki n y a k á t s z e g t e (Fal: NA 221). Az pap zeghween hw nyakath, ky őnthy hw veereeth (JordC. 82). S z e g g y e m e g a nyakat a nyakchigolaton (Helt: Bibl. I.Zz3). Szegd meg a nyakat a te fiadnac (Born: Evang. I.347). N y a k k a l s z e g é s, nem akarás: renutus PPBl. Mind n y a k á b a n f o r d í t t y a isten ezeket a jesuitanak (Czegl: Japh. 133). Nyakába akarná fordíttani az ellene fundált bizonyságokat (SzD: MVir. 70). Ál utakon titkon megvonta magát, hogy nyakamba k e r í t s e ő hálóját (RMK. VI.221). A másoknak készittet párlúg őnnyakokban ö m l ö t t (SzD: MVir. 45). Nyakadban r á n d u l gyermeki bőlcsőködésed (Illyef: BCsTomp. 226). Nyakatokba találná r á n t a n i a törvényt (MonIrók. XV.442). Büdös bőrhét rántottak nyakába (SzD: MVir. 184). Bizon n y a k á b a n r o n t a t j u k Szaláncz várát (RákGy: Lev. 328). Nem tudja, mikor ü t h ö t n e k túl az nyakában (Beres: Lev. 63). Arcel pőgdősek ŵtet es nagkba ŵtelek (DöbrC. 437). Az wala iob kőztők, az ky az czaritat v e h e t y w a l a nyakaba (LevT. I.103). A róka éjjel az erdőt, magas hegyeket, szőlős kerteket vészi nyakába (Misk: VKert. 158). Czac hamar k i h á n t á c igáiát n y a k o k b o l (Helt: Krón. 9b). Zaz dezma arrawal sem t h a p h a t h n a n y a k o n e bely teteth (RMNy. III.74). Nem ezeor sem ketth ezeor forintal eziapam nyakon (Radv: Csal. III.174). Jó formán nyakon tsaptad az igasságot (Fal: NE. 63). Semmiképen arra nem hajlottak, ne hogy igy a n y a k o k o n h a g y j á k a terhet (Bod: Pol. 147). Sok adósság h e v e r a nyakán (SzD: MVir. 13). Niakon kőtthedde a céthalat (Mel: Jób. 99b). Nyakon kőtue: obtorto collo (Decsi: Adag. 319). Fiat Ilmsth Maria nyakon ő l e l e e (WinklC. 200). N y a k o n ü t n i: *effligere colaphum PPBl. Cristus uronc az sidoktol vndokol karomlatatic, ńakon ŵttetic (VitkC. 71). Nyacon w e r: colaphizat (NémGl. 164). Kegős Cristus, kw labhoz kőtőztetől wala, nyakon werettetől wala (CzechC. 12). Az ő fiának n y a k á r a t s ő g g e d e (Kár: Bibl. I.484b). Az kiralné Cyrus kiral testét egy cseber vérben nyakra e r e s z t e t é (RMK. II.313). Szeretőjének nyakára esett: collo *infusus amantis PPBl. Nakokra esek ŵket apolgatuan (KazC. 98). A tekozlo midőn kőnyőrőgue, nyakara esec, az

atya meg czokola (Born: Evang. IV.581). Az elfogott levelekből sok czigányságok tetszett ki, kit az úr isten mind magok nyakára fordított (RákGy: Lev. 194). *Nyakára kötni: obtrudere invito aliquid MA. Naǵ zelessegghel mynd az sokassaghw czorda menee nyakara az tengherbe (JordC. 377). Melly nagy csalárdsággal királyok nyakára magát fel-poczolta, ez világ csudállya (KCsipk: Pápist. xxx3). Nagyobbakat rakok annál a nyakadra (RMK. V.224). Nyakára ültetni: imponere *cervicibus dominum PPBl. Hebehurgyán, nyakra sfőre: praecipitanter PPBl. Nyakra főre hanyom: disturbo, praecipito C. Nyakrafőre az ablakbúl leesett vala (RMK. V.39). Nyakra főre őket onnét kihányá (V.39. VI.165). Mit tudott benne szegény Héli pap, hogy székiből nyakra-főre ki-esvén, megszegjéc a nyaka és ugy hallyon meg (Megy: 3Jaj. 47). A te fen-járó bőltseséged arra oktat bennünket, hogy szán-szándékkal nyakra-főre néki mennyünk a kárhozatnak (Fal: NE. 73). Az atheizmus hivei magossan fennbordozzák nyakokat (Fal: NU. 250). Abban bizonyos lehet, hogy meghoszszabbítják a nyakát (Mik: TörL. 95). Kivánnya vala hogy isten lova határól törje nyakát (SzD: MVir. 49). El-ütik a nyakát sok török fő-agynak (Kónyi: HRom. 25). Nyaka vakarítva ment el (Bethl: Élet. II.204). Gőgős nyakkal jártanak (Técsi: Lil. 37).

farkas-nyak: opisthotonus; halsstarre PPB. *Nyak-merevedés, farkas-nyak PPB.

[Szólások]. Sok és derék dolgokban farkas nyakat vonsznak egymással (Pázm: Kal. 247). A samaritanusok a sidokval farkas nyakat vontak, a szoros űgyben azokhoz sűdőritettek és magokath sidoknak lenni tettették (GKat: Titk. Előb. 18). Az hit dolgában számtalan helyen farkas-nyakat vonnak egymással a reformátusok (Czegl: Japh. 9).

hátraszëgëtt-nyak: cervix *repanda PPBl.

hegedü-nyaka, doboz-nyaka: jugum PPBl. [collum violinae; geigenhals].

hëgy-nyaka: collum PPBl.

korsó-nyaka: *cervix amphorae PPBl. [krughals].

merö-nyak: cervix *contena PPBl. [starrhals].

vastag-nyak: plurima *cervix PPB. [blähhals].

völgy-nyak: [flexus vallis; thalbug]. Az hegyeknek hasadeki, az vőlgyeknec hailot nyakai (Pécsi: Ágost. 13).

Nyakacska: cervicula C. MA. genick PPB.

Nyakas: **1)** [collo instructus; mit einem halse versehen]. Nyakas körtvély: pyrum ampullaceum; *nyakas tök: cucurbita ampullacea PPB. Majd ily öltözet volt az úron is magán, csakhogy egy nyakas tok függött az oldalán (Gvad: RP. 34). **2)** cervicosus MA. hartnäckig PPB. Maga-hitt, nyakas, bűnős (Megy: 6Jaj. II.22). Engedetlen nyakas nép (Tarn: Szents. 136). Az nyakasságban hármat vagy négyet megbüntetvén, az többi tanult volna azokon (Gér: KárCs. IV.191). A mit mondott vala Moyses, amaz nyakas és majd mindenkor bálványozo telebögyös Israel-felől (Csúzi: Síp. 632b). **3)** [turgidus, validus; strotzend, stark]. Ne hazudnál ily nyakasat (Mon: Apol. 140). Houa lehet nyakasb hazugsag annal (Mon: KépT. 92b). Erős, nyakas ifjak (MA: Scult. 890). Ne igyál avagy ne egyél, hanem ha szomjuságtól és éhségtől ősztőnőztetvén; egésségben maradsz és nyers, nyakas, friss erődben lész (Com: Jan. 172). Az oroszlány szűgyes, nyakas állat (Hoffm: Préd. 5).

[Nyakasod-ik]

mëg-nyakasodik: [inveterascor; einwurzeln]. Megnyakasodott benne a nyavalya (SzD: MVir. 62).

Nyakaz: **1)** [colaphizo; ohrfeigen]. Tazigaltatol vala, nyakaztatol vala nyakon chapásokkal (WinklC. 247). Ket felé paskolna, kötözne, nyakazna (Born: Préd. 245b). **2)** decollo Kr. [köpfen, enthaupten]. Nagy sok tereket ők ott hamar levágának, sokan ő ágyokban ott nyakaztatnak vala (RMK. III.40). Ejjel az terekek mind nyugosznak vala, ugyan egy imegben nyakaztatnak vala (63). Kit bennök érének, sokat nyakazának, foglyokat ők akkor sokat nem fogának (295). Kendi nagy és igen régi nemzet, csakhogy negyed iztől fogva az pelengérek alatt nyakazták őket (TörT.[2] I.287). Az ellen hadat ki-fáradttig nyakazni, öldözni (SzD: MVir. 98).

lë-nyakaz: decollo Sl. [enthaupten]. A paráznác és a kettős házas társnac lenyakasztatnac (Com: Jan. 137). Négy zászlóallya gyalog volt (a várban), azokat lenyakazták (Gér: KárCs. IV.243). Árulóúl feje vétetik, lenyakaztatik (SzD: MVir. 44). Fejek felett repdesnek a le-nyakazó kardok (99).

lënyakazás: [decollatio; enthauptung]. Az háromszékiek elhitették ő nga portán való embereinek lenyakazását (TörT.[2] I.221)

mëg-nyakaz: **1)** cervicem alicujus verbero MA. [ohrfeigen]. **2)** decollo MA. enthaupten PPB. Műdőn a sereg hallotta uolna Olofernest megnyakazván, elme és tanálč eltauozec ő tőlőc (BécsiC. 40). Erezte es meg ńakaza Janost a tőmlőcben es elhozatec eǵ talńeron ő feie (MünchC. 40). E Janos kőlt fel halottaibol, kit en ńakazec meg (81). Az spanyolok harminczkettőt bennök megnyakazának (RMK. III.215). Más fél ezer foglyot megnyakazánac (Görcs: Máty. 84). A római ecclesia hasznáért az eretnekek megnyakasztassanak (Czegl: BDorg. 195). Az egri pasa panaszolkodik, hogy az végezés ellen (va)lami csavargó latrok gyakran megnyakaznak bennek (MonTME. III. 84).

Nyakazás: [decollatio; enthauptung]. Megérdemlék a nyakazást (Czegl: Japh. 77).

Nyakazó: **1)** [decollans; köpfend]. Hoherec mestere, nyakazo hoher (Mel: Sám. 470). **2)** [carnifex; scharfrichter]. A kurta németekhez ti biztatok, meglátjátok, mi leszünk nyakazótok (RMK. VI.139).

[Nyakaztat]

mëg-nyakaztat: [decollari jubeo; köpfen lassen]. Sokakat nyakaztata meg (Szőll: Dáv. 25).

Nyakbarántó: [collaris; hals-]. Aszszonyi kurta suba, nyakbarántó kis mente, subitza (Com: Jan. 100).

Nyakbavetö: **1)** [collaris; hals-]. Nyakba vető török kard: parazonium; nyakba-vető óra: horologium viaticum PPB. Ayandekot adwnk wr ystennek az bytangbol, aranyat, ezysteth, nyakba vetew lanczokath (JordC. 184). **2)** torques MA. halsband PPB. Valaki ez irast megolvasanǵa, arań ńakba vetőt val ő ńakaban (BécsiC. 141). Legottan az angyaloktwl hozattanak aranyas nyagba wetewth (ÉrsC. 349b). Egy ereg aranyas ezwst nyakba wetŵ mynd bonchokwal egetembe (RMNy. II.199). Nyakba vető, huszonnégy rubintos gyémántos boglárok rajta (Radv: Csal. II.292). Zalogom vagjon Becben egy aszszony ember nyakara valo nyakban wethew (III.153). Posómban vagjon zalagom egy lora valo nyakban wethew (uo).

Nyaki: [cervicis; hals-]. Fodor-gallér, nyaki ekesseg (Com: Vest. 123).

Nyaklaló: [collaris; hals-]. Ezek a heábavalóságok szépen illenek az egyházi köntőshőz vagy a kánonokok nyaklaló haitókáihoz (Fal: NE. 63).

Nyakló: [retinaculum; halter, halsriemen]. A rúd orrában vettetnec a szűgyelő hámról alá függő nyaklóc, tartó istrángoc (Com: Jan. 87).

Nyakravaló: **1)** [collaris; hals-]. Nyakra-való kendő: collare linteum PPB. **2)** collare, focale PPB. [torques; halskette]. Köves nyakra-valók: gemmata *monilia PPBl. Egy gyémántos nyakra-való, arany munka, melyben vagyon 32 gyémánt; egy gyöngyökből készéttetett belső nyakra való (Gér: KárCs. IV.459. 460). Készebb volna száraz kenyeret enni, mint sem gyöngyös nyakra valóját eladni (Mik: TörL. 148). **3)** [collare; halsbinde]. Nyakravalót soha máskor nem viseltek, hanem mikor utra mentek (MonIrók XI.350). Magyar nemzetem, nyakravalód, kalapod, dohányozásod németektől vött (Misk: VKert. 230). Kurta mentéd, prémes csákód, aranyrojtos nyakravalód német letépé nyakadról (Thaly: Adal. II.191).

Nyakravalós: [collari ornatus; halsbinde tragend]. Nyakravalósan is kevés derék embereket értem, de most minden ember azt visel 1759 (Hazánk I.295).

[**Nyakú**]

kemény-nyakú: contumax C. cervicosus, pervicax, refractarius, durae cervicis MA. hartnäckig, eigensinnig PPB. Kemény nyakú, meg-átalkodott, vakmerő: contumax, praefractus; kemény nyakú, versenyes, meg-átalkodott: pertinax PPBl. Engemet nem halgat e nep, mert e nep kemeń ńako (BécsiC. 102). Te magyar nemzet kemény nyakó vagy és igen süket vagy (RMK. II.207). Latom, hogy e nép kemény nyaku nép (Helt: Bibl. Rr3). Tü kemény nyakuac: vos dura cervice (Helt: UT. h5). Kemény nyaku ember (Decsi: Adag. 285). Méltó volt illyen kemény nyakúknak kemény kőre iratott törvényt adni (Pázm: Préd. 793). Megátalkodott, kemenynyakú bűnös (MA: Scult. 210). Nézd, ama kemény nyaku és kevély sciták jó magyaroktól mely igen el fajzottak (Zrinyi I.11). Semmi intésnek nem engedő kemény nyakú ember (Kisv: Adag. 215). Szilágy, kemény nyaku: Labeone insanior (259).

keménynyakúcska: refractariolus MA. etwas widerspenstig PPB.

keménynyakúság: pervicacia PPBl. [hartnäckigkeit]. Ez baromi értetlenség és megvakult kemény nyakuság megszállotta és elfoglalta az egész világot (MA: Tan. 73).

száraz-nyakú: tenui collo Kr. [schmalhalsig]. Heliogoballus vendégséget tarta, mellyben nyolcz kopaszt és nyolcz hajast, nyolcz golyvást és nyolcz száraz nyakút ültete asztalhoz (Pázm: Kal. 277).

szoros-nyakú: [augusti oris; enghalsig]. Szoros nyakú korsó: brochus Nom.[2] 313.

NYAL: lambo, lingo C. MA. lecken PPB. Zerečennek eleibe esnek es v̄ ellensegi fȯldet ńalnak (DöbrC. 135). Vala kyk kezȯkkel es nyelwȯkkel iangyak es nyalangyaak az vyzet, valazd egy felee ewket (JordC. 331. 585). Lata egi nagy orozlant az zent aazzon teste mellet es ew talpat ńalya wala (ÉrsC. 428). V̄ ellensegy feldet nyalnak: inimici terram lingent (KulcsC. 172). Rásztot ki v̄z, ha mezben fȯzed, vgy nyalad, észed mint egy lictariomat (Mel: Herb. 116). Mikor catholicusok ellen berzenkednek, csudálatos, mint nyalják egymást (Pázm: Kal. 253). A sz. irásnak tekerȯs magyarázatit nyallya is még (Sámb: 3Fel. 668). Nyallyák a te lábodnak porát (Czegl: Dág. 37). A szerelem mézét fáradva nyalatja (GyöngyD: Char. 15). Gyűlȯli a vizet, nyalja a bort, mint a mézet (Csúzi: Sip. 739). A pitziny pupát nyallyák, fallyák (Fal: NA. 155).

[Szólások]. Több k ü s z ö b ö t n y a l t a l f e l e (SzD: MVir. 90).

[Közmondások]. Nem *nyallya az, kinec nem borja MA. Az kinek nem borja, nem nyalja (Thaly: Adal. I.9).

el-nyal: delambo C. MA. ablecken PPB. El nyallya ez sokaság minden mi kȯrnyekȯnket, az miképpen el nyallya az ȯkȯr az mezȯnec pásittyát (Kár: Bibl. I.141. MA: Bibl. 141).

elnyalás: [lambitus; das belecken]. Nem jut eszedben hatszáz törökinek szégyen elfutása, sok törököknek talpok elnyalása (Thaly: VÉ. I.152).

elöl-nyal: praelambo MA.

föl-nyal: delingo SI. [auflecken]. Fel-nyaló, szájban el-olvadó orvosság: ecligma PPBl. Valamel embȯr az elmult binre ter, hasonlatos az ebhȯz, ky ȯ undocságára teer és fel ńala (DebrC. 374). Az ebek, a mit egyszer kiokadnak, ismét felnyalják (Misk: VKert. 199).

fölnyalás: catillatio C. [das auflecken].

környül-nyal: circumlambo C. MA. belecken, umlecken PPB.

lë-nyal: delingo C. delambo MA. ablecken PPB.

mëg-nyal: allambo, delambo, delingo C. MA. belecken PPB. Ȯ zȯuȯket, kic fȯldbȯl vadnac, mongac kegoctol megńalatni (BécsiC. 111). Az ebek el ywnek vala es megh nyalyak wala ew sebeyt (ÉrsC. 9). Vgyan meg nyallya embert az szép szauával (Decsi: Adag. 51).

Nyalakod-ik, nyalakoz-ik: catillo C. helluor MA. schlemmen, prassen PPB. Valakinel gyakran forgodom, nyalakodom: conversor; hazugságom után nyalakodom: parasitor C. Az ebec a ganeos belȯn nalakodnac (GuaryC. 9). A mezen foga ńalakodnya, és azon közbe az ket eger el raga az bokornak gȯkeret (BodC. 16). Minden gongyokat tsac arra attac, mint lakianac, mulassanak, nyalakozzanac (Born: Préd. 519). Czac nialakoznac es pepeczelnec apronkent herpegetuen borokat (Born: Evang. I.60). Kȯnyű élet más után nyalakodni (Decsi: Adag. 48). Rákoczi F. udvarában nyalakodik (Matkó: BCsák. 12). Ki én sokakat vendéglettem, idegen asztaloknál nyalakodom (Fal: NU. 287).

Nyalakodás: catillatio C. MA. schlemmerei PPB. Nyalakodás után hazudozó: parasitus C. Konyhán nyalakodás: popinatio PPBl. A disznó igen sokat ehető, tsak nyalakodásra termett csunya állat (Misk: VKert 146).

Nyalakodó, nyalakozó: **1)** helluo, catillo, popino MA. liguritor; schlemmer PPB. Nyalakodó, tál-nyaló, torkos: patinarius; konyhán nyalakodó, eszem-iszom ember: popino PPBl. A torkos, nyalakodó dȯsȯl és szȯrtyȯgetve hȯrpȯl (Com: Jan. 181). Ha nintsen jó nemes, a pórból kell elő-állatnunk hadinépünket; az jobb amaz otthon el-tanúlt nemesnél és jobb az udvarokban részegeskedő, nyalakodó katonánál (Zrinyi II.193). A téntán nyalakozó deákok dolga ez, nem illeti a megnőtt nemes embereket (Fal: NE. 22). A ki a dȯzsȯlȯ nyalakodókkal társalkodik, roszra szokik (SzD: MVir. 51). **2)** [adulans; schmeichlerisch]. Az hizelkedő, nyalakodó esél csapóságot feletteb igen el kell távoztatni (Com: Jan. 187).

[Szólások]. A mély okoskodás a t é n t á n n y a l a k o z ó k dolga (Fal: NU. 261). Két ház ebe, k é t h á z n á l n y a l a k o d ó (SzD: MVir. 90).

Nyalánk: **1)** catillo C. gulosus MA. helluo; fresser PPB. Tsemegés, jó ételre vágyó, nyalánk: cupes; nyalánk vagyok, szeretem a jótskát, jó falatot: ligurio PPBl. Az oroszlán igen nyalánk és nagy ehető is szokott lenni (Misk: VKert. 49). **2)** [delicatus, lautus; leckerhaft]. O gyarlo embernek ffyay, kyketh ez vylagnak egy kysded nyalank kewansaga el hayt es meg foglal (ÉrdyC. 327). Részögösök vannak udvarban, nyalánk hálót ȯk tanúltak az ȯ dolgokban (RMK. III.265). A papok a misenel es egyeb papa es satan nyalank hálóiaual nem halazhatnak (Mel: Szlán. 344). Az meh az cseresznye hajaban az utzán hever, az magot ot hadgya feküinni, némely nyalánk itlinnak ketté harapni (MesésK. 11). Az ȯrdȯg ezt az átkozott mézet nyalánk voltunkhoz képest keni ajkunkra (Megy: 6Jaj.

II.19). Szájunkat nyalánk czemogére ne szoktassuk (MA: Tan. 1266). Az egér nem tsak élesen szagló és izelitő, hanem igen nyalánk is (Misk: VKert. 267). Lelkem meg-viduljon, s bűnre ne bóduljon akármi nyalánk okból (Ben: Ritm. 32).

[Nyalánkit]

mëg-nyalánkit: [permulceo; kitzeln]. Tartoztattyác magokat nem czak az hustól és bortól az hasságnac szükséges elnyommasztására, hanem még azoktól is, az mellyel az hasat és az szájat megnyalánkíttyác (MA: Tan. 1286).

Nyalánkod-ik, nyalánkoz-ik: catillo C. [lecken, schlekken]. Kételen véle, hogy maga kezével szedgye ki a parázs alól a gesztenyét, hogy más nyalánkodhasson véle (Fal: UE. 464). Vagynak egy némelly bolondok, a kik a nagy vrak házaikban nyalánkodnak (NótPM. 29).

Nyalánkodás, nyalánkozás: liguritio PPBl. [leckerhaftigkeit]. Hadd el udvari nyalankodásodat, lám meg vntad fellyeb ugordásodat (FortSzer. K4b).

Nyalánkozó: [liguriens; leckerhaft]. Nem kell vyaidat az levesbe bocziatani, mert az paraztokhoz illik és az nialankozokhoz (Erasm: Erk. 47). A szûlék szorgalmatos gondot viseljenek kivált az leányzókra, mert azok leg nyalánkozóbbak (Tess: SzMag A2).

Nyalánkoztat: [irrito; reizen]. Yo zerenchanak keewansagawal nyalankoztat, hogy meg eballyon (ÉrdyC. 80).

Nyalánkos: [delicatus, lautus; leckerhaft]. Az isten egy eyettatos fohaszkodást iob neuen veszen, hogy sem szaz buczin iarast, nyalankos bôytôt (Zvon: PázmP. 116).

Nyalánkság: *gulae irritamentum PPBl. [leckerei, leckerbissen]. Nyalánkságot s czifrát gyakran elfelejtett, tollas bokrétákat, forgókat lefejtett (GyöngyD: MV. 97). Esau elsô szûlôtsegnec méltóságát kicsinyre becsûlte és igen vékon nyalánkságért ôccsénec eladta (CsúziCselv: Edom. 39).

[Nyalánt, nyalint]

mëg-nyalánt, mëg-nyalint: [lambo; anlecken]. A patikában szépek az edények, de nem bátorságos mindenikében bemártot ujjodat megnyalintanod (Land: UjSegíts. I.376). Ha lehetne, tûzet dugna a szájában, valaki péntek nap a siros kanált ha csak meg-nyalinttya is (Pós: Válasz. 213). A macska, valami mellett elmégyen, szájával meg nyalántja, meg is kóstolja (Misk: VKert. 167).

Nyalás: **1)** linctus C. [das belecken]. Mind a kettônec ki ontatec az ô veere az ebeknec nialasara (Szék: Krón. 32). A sónak nyalása a juhban étel kivánságot szerez (Misk: VKert. 206). **2)** [sputus, conspurcatio; das bespucken, besudelung]. Az ô zepsegŵ angiali orczaiat kezdec pôkdôsnie, niakon is vernye, nyalasokat bagianak hozzaia (WeszprC. 78).

Nyaló: lingens, lambens Kr. [leckend]. Amalec: nyaló nép (MA: Bibl. Magy. 1).

[Szólások]. Egy követ fúvók, e g y s ó t n y a l ó k (SzD: MVir. 118).

mézge-nyaló: *decorticator silvarum PPBl.

tál-nyaló, tányér-nyaló: **1)** parasitus Kr. [schmarotzer]. A hazugság hordozóc, bolondoc, tányérnyalóc, tselepnrdic az udvaroknak toldaléki (Com: Jan 141). Ott (az udvarban) legnagyobb boldogságban a hizelkedôk, tányér-nyalók, trágárok vannak (Hall: Pajzs. 381). **2)** [gulosus; fresser]. A tányér avagy tál nyaló dôsôl és szôrtyôgetve hôrpôl (Com: Jan. 181).

Nyalogat: saepius lambio, lingo Kr. [wiederholt lecken]. Nyalogató orvosság: eclegma, lambitivum PPBl. Ket orozlanok feyek léé baythwan zent Antalhoz yôuenek, ôneky kezeth ees labat ńalogatyak wala (PeerC. 106). Az oroszlan meg ismeré a pásztort és reia szôckelnén nyalogatni kezde (Helt: Mes. 109). Az ki mehet, metzen, uyjat nyalogattya (SalMark. 7). Lás, las, lám papságra vólt kévánságod, nem így kel az istent szolgálnod, mert az kurnákat igen nyalogatod (FortSzer. N5b). Tsak az tôrvénynek bôtûit nyalogattyák (Ker: Préd. 691). Homerus medve módon nyalogatva ékesgette verseit (Pázm: Préd. b3). A matska igen tisztaságban gyönyörködő állat, ezokáért magát szüntelen nyalogatja (Misk: VKert. 166). Felserdülvén többre lépett, nyalogatott sok friss képet (Fal: Vers. 882).

környül-nyalogat: [circumlambo; umlecken]. Az oroszlán, a mit szûlt, kôrnyûl nyalogatván kiformállya (Com: Jan. 38).

Nyalóka, nyalka: **1)** catillo, helluo MA. cupes MAl. schlemmer, prasser PPB. A fetsegô csélcsapóc, hizelkedôc, torkosoc: nyalkác az udvaroknac toldaleki (Com: Jan. 141). Az udvarban nôtt nyalka jobb csak tálat mosson (Thaly: VÉ. II. 69). **2)** ardelio MA. [homo vaniloquus, nebulo]; windmacher Adámi [müssiggänger]. Job szol e mostani nialka iffiaknak, ackik neuetnek, czak eg eb gianánt sem vôtte volna be a juh mellé ôket (Mel: Jób. 69). Eszerszer job hóltig özvegyen maradni, hogy sem éretlen nyalkához menni (Pázm: Préd. 149). Csak soce, nyalka, tudatlan (Bal: Epin. 11). A sátán felgyújtja sugallásokkal az annélkûl is elég fenn héjázó nyalka ifjat (Megy: 6Jaj. II.15). Szóval fogdosgatni a semmire kellô csélcsapoké és tsátsogó nyalkáké (Com: Jan. 204). Némely nyalka udvariak egész életekben mások életével élnek (Derk: ÖÉlet. 54). Hol van az a nyalka, király házának undokito motska (PhilFlor. 95). Mondjad, hogy szeressen, engem meg ne vessen egy hitvány nyalkáért (Thaly: VÉ. I.194). Horihorgas padláb, pohánkán nôtt nyalka, lám oly mosdott a szád, mint a szarka farka (256). **3)** [comptus, elegantulus; zierlich, stutzerhaft]. Akar mely nyalka szerszem katona (Zvon: PázmP. 301). Pörge természetû, nyalka ábrázatú kurucz kölyök (Nyr. II.225). A kérkedékeny nyalka negédesség aláztatik, s meghül a bizott reménség (GyöngyD: KJ. 450). Hol köttetsz most czafrangokat nyalka kurucz (Thaly: Adal. II.297). Németet lát, ugy megszalad, a berekre szintúgy árad nyalka kurucz (308). Ez a nyalka katona Hosebiushoz tanult (Fal: NA. 227).

Nyalkán: [eleganter; zierlich]. Lábait nyalkán változtatta (Kónyi: HRom. 13).

Nyalkás: [comptus, nitidus; zierlich]. Illyen a mód nélkül való piperés, cziczerés, nyalkás ôltôzet (Diósz: Delib. D).

[Nyalos]

Nyalosás: [lambitus; das lecken]. Tûzes fogoual valo szaggatas, nyalosas, nyuzas (Born: Préd. 228).

NYÁL: saliva NémGl. 313. spuma, sputum, salivum C. speichel PPB. Az een fyam ymma embereknek nyalawal vagyon meegh fewrthezveen (WinklC. 98). Az ev vere ala folyo vala az ev orchayara meg elegyevdveen az vtalatos nyallal (CornC. 217). Vas zegekel altal veretetic, ńalakal meg pôgdôstetic (VitkC. 72). Mene utalatos ńalokat szenveded te ô nekik (DebrC. 622). Walaky az zentseegeth hozyaya wezy, nem kel ottan nyalat hanny (ÉrsC. 561). Teged nyalal arczwl pekedwen te nehez kereztfadath hatadra adák (ThewrC. 114). Arczul bydes nyallal ferteztetél (191). Nyalat, bilist tisztit az gyomorból (Mel: Herb. 6). Nyala szakalan mind ala fut vala (Born: Ének. 27). Nyállal, nyának illetésével pepechele e nyavalyás ember kôrûl (Fel: Evang. II.677). Az étekneс látására nyelvedet avagy inyedet csiklandó nyal (Com: Jan. 172). A nyál nedves, s a víz abban bôves (Felv: SchSal. 38). Nyálát arany és ezüst tsészék fogták fel (Fal: NA. 193).

[Szólások]. Hallád-e, mint folya nyála a jámbornak (Fal: NE. 15). Példássan folyt nyálok az angliai szelindekekrűl (Fal: NA. 122). Nyállal folyó szitkai (Bal: Epin. 2).

béka-nyál: **1)** sperma ranarum; froscheier PPB. Magá nos ágyában hóltig tisztán hál, élte szűz virágát nem pőki béka nyál (GyöngyD: Char. 120). **2)** [lemna minor; wasserlinse]. Méh szállot rút nádra, undok béka nyálra (Zrinyi II.130). Dianának szolgálly, s erre hitet is tégy, hogy a szép forrásról béka nyálra nem mégy (GyöngyD: Char. 191).

éh-nyál: *saliva jejuna PPBl. [nüchterner speichel]. Meg hal a kigyo, ha valamely ember éh nyálával szájába pőkie (Nád: Kert. 29b). Az ember éh nyála igen jó a szemnek sok nyavalyáiban (PP: PaxC. 6). Az embernek nyála is elkergeti a kigyót, főképen az éh nyál (Misk: VKert. 592).

Nyáladék: [lascivus, insolens; übermütig, mutwillig]. A prédikátorokat ama rosz nyáladék ifljak büdös füstöt támasztván ki-füstölik (Gyulai: Tánez. D). Illyenek a rothatt beszédű nyáladék trágárok (CsúziCseh: Edem. 216).

Nyálas: **1)** salivosus C. pituitosus MA. voll speichel PPB. Az basilicom nyálas torhat és enyves nyalat tiztit (BeytheA: FivK. 44). Ha megtőröd az rosmarint, nyalas kelest meg erlel (81). Az fokhagyma zagu fyv az nyalas nedvességőt kitiztitya (87). Ne áldozzad az bárányt, mikor még teljes vagy nyálas (MA: Bibl. I.69). A nyálas vér, takony avagy turha minden tagokban elfoly (Com: Jan. 52). A mely bors fekete, nyálas vért ki-tisztít (Felv: SchSal. 22). Négy vérbűl áll az embernek teste: tiszta veres, sárga, nyálas és fekete (26). Egyik a másikának ortzáját tele rakta nyálas tsókokkal (Fal: NU. 307). **2)** [immaturus, puerilis; unreif, kindisch]. A bölcz e fabuláual czipi ama apró nyálas embereket (Helt: Mes. 214b). Él türi a fitogatást, nyálas ditsekedést (Fal: NU. 345). Csikorgó nádsippal kinoztad versedet, nyassán pörjén mondád nyálas énekedet (Fal: Vers. 911). **3)** stamineus C. [voll fäden]. Nyálas fonal: stamen C. MA. Nyálas fonalas: stamineus C. MA. Nyálas fonal, mellyék-fonal: stamen PPBl.

Nyálasan: [pueriliter; kindisch]. Tudatlanul, nyálason és sok imide-amoda való csavargással felelt (Matkó: BCsak. Előb. 1). Mire valok amaz traditák, mellyekrűl kelletinél nyálasabban csapodárkodál (214).

Nyálaskod-ik: **1)** [spumo; spucken]. Az iddogalóc megrészegedvén köhögnek, pőknec avagy nyálaskodnak (Com: Jan 182). **2)** putide nugor MA. unanständig scherzen PPB. Ocsmány szitkokkal igy nyálaskodik (Sámb: 3Fel. 735). Csak nyálaskodol, mikor tövissek között virágzónak mondod a pápista ecclesiát (Matkó: BCsák. 89). Mikor kellene is szóllani valamelly dologhoz, akkor is csak gyermekeskedik, nyálaskodik (210). Ha valamelly prokátor a világi törvényben ugy nyálaskodnék, cseber-rúdon a tanáts-házból nem vetnék-e ki (Pós: Válasz. 307). Ha én akarnék veled nyálaskodni efféle dologban, vissza tudnám adni (Kereszt: FelsKer. 394).

Nyálaskodás: **1)** sputatio MA. [das spucken]. **2)** inepta nugacitas, futilitas MA. [possenhaftigkeit]. Balduinusnak mosdatlan paraszt szidalmi, bizonyságnélkűl-való nyálaskodási (Pázm: LuthV. 5). Minden efféle nyálaskodást és kerődést eltöről magáról (MA: Tan. 56). Egész élete csak a sok dorbézolás, hejehuja, visítás, nyálaskodás (Megy: 6Jaj. II.11). A Matko István ajánlo levelét turkálo Sámbár nyálaskodási ellen valo apologia (Matkó: BCsák. 16). Lásd már ezek ellen a Sámbár nyálaskodását is (413). Könnyű az ő nyálaskodását füstbe botsátani (SzD: MVir. 175).

Nyálaskodó: [homo spurcus; schandmaul]. A nyálaskodót avagy trágárt nyájjasnak, a döslést mulatásnak mondják (CorpGramm. 325).

[Nyálasod-ik]

mëg-nyálasodik: [solvor; erweicht werden]. Megessősödvén az idő és az út is megnyálasodván, nehezebb utunk volt (MonIrók XV.281).

Nyálasság: **1)** [pituita; schleim]. Hidgyed, hogy hurutot, fuladást, tüdőnec nyalasságát meg gyógyít (Mel: Herb. 39). Az orvosok izzaszttyák a beteget, hogy párlódással nyálasságát száraszszák (SzD: MVir. 64). **2)** fastidiosa nugacitas Kr. [possenhaftigkeit]. Efféle perentelec az ő nyálasságockal mind a farmentrinkbe és a teuénec farka alá valóc (Helt: Mes. 215). Akár melly ékes beszédűnket tsak nyálasságnak tartja (Fal: UE III.71).

Nyálaz: salivo MA. consputo PPBl. geifern PPB. Nagy rezgelődessel indulnak, hogy orvosi hitető voltodat bűvön nyalazott potsolyával megkeresztelyéc (Kereszt: FelsKer. Előb. 9). Bőfögsz, nyálasz, szájad van igen rosz ízben (Felv: SchSal. 29).

be-nyálaz: [conspuo; bespeicheln]. Kezde a szamár az uranak a szackálát bekenni és benyálazni (Helt: Mes. 46).

mëg-nyálaz: **1)** [saliva conspergo; bespeicheln]. Egyetek magatok szátokkal, mert a másé vagy megnyálazza, vagy elnyél a falatban (MonIrók VIII.259). A kertekben sokféle bogarak, férgek az veteményeket mérges nedvességgel meg buddozzák avagy meg-nyálazzák (Misk: VKert. 263). Ebnek add, ha megnyálaztad (Kisv: Adag. 74). **2)** [facio ut salivet; speicheln machen]. Megnyálazom, vagy nyálát eresztem, mint a baromnak a sóval: salivo PPBl.

Nyálazás: [salivatio; speichelfluss]. Tellyes vad-zállya, melyet ha rágnak, nyálazást indít: stachys PPBl.

Nyálazatlan: [non salivatus; unbespeichelt]. A farkas malatzot nem láthat, hogy kontzot nyálazatlan elejtsen (Kisv: Adag. 491).

Nyálazatos: [lautus; leckerhaft]. A patikárosoc liktáriumokat, nyálazatos édes falatokat készitvén bögrétskékben elteszuek és megtartanac (Com: Jan. 175).

NYALÁB: fascis C. cumulus MA. bürde, binde PPB. Nyalábba kötött egyetmás: sarcina PPBl. *Nyalábba kötni a szénát: foenum in manipulum colligere PPB. Zeggetec a konkolt es kötözietec azocat nalaboeba (MünchC. 39). Kegyős Jesus olyannak yelőneel, mynth az newőffa nyalaban (CzechC. 22). Gyejczeetek egybe az konkolt és kötözyetek nyalabba meg égetny (JordC. 395). Nagy teröh es nehez nyalab, kyt Isakkal az aldozattra keel vynny (ÉrdyC. 597b). Az kis gyermek előtte megy vala, gyermek vállán nyaláb fát visz vala (RMK. V.22. 23). Odozd el az hitetlenségnek kötelezésyt, od meg az le nyomo nyalabokat (Beythe: Epist. 76). Nyers fakat hordatot vala, nyálábokba aszt mind köteti vala (Görcs: Máty. 93). Nyalábban és által-vetőkben hordgyák Bihar vármegyere a bibliakat (Pécsv: Fel. 164). A fűrészelő fa rakásokat rac ősze, a mint nyesőléc nyalábokat-is (Com: Jan. 103). A mint fel-kötözték vala prédájokat, ott kelletett hadni minden nyalábokat (GyöngyD: Char. 9). Néha néha magad is tekints be az istállókban, hogy nyalábbal ne gázolják marhák eleiben a szénát (TörtT.[2] III.155).

Nyalábcsa: [fasciculus; bündel]. Ő felmenését rakja menben es ő nyalabčaiat fondalta földőn (BécsiC. 230).

Nyalábocska: fasciculus C. MA. bündelein PPB.

Nyalábos: **1)** [fasciculi; bündel-]. Le vethessem ez földi kinansagoknac nyalabos köteleket (Pécsi: Agost. 57). **2)** [bajulus; bündelträger]. Egy szegény katona nyalábot hoz vala, Lorand az lovászmesternek parancsolta vala, az szegény nyalábost beszólitanája (RMK. VI.66). Az szegény nyalábos lovára ült vala, az fővitézt akkor elejtette vala (67).

Nyalábtalan: Kalangya nélkûl valo: Athene (MA: Bibl. Magy. 1).

NYALFASÁG: [scurrilitas; possenreisserei]. Nevethetem embernek nyalfaságát (Zvon: PázmP. 209).

[NYÁM]

[nyim-nyám], nyimmel-nyámmal: [segniter; träge]. Csak úgy, oly nyimmel nyámmal eszik, mintha más szájával ennék: mandibulis alienis essitat (Kisv: Adag. 294). Másnak kellene az ételt szádban rakogatni, oly nyimmel nyámmal eszel (301).

Nyámmog: **1)** [fastidiose edo; langsam essen]. Nyámmogni, immel-ámmal enni: fastidiose edere PPB. A megkeresztelkedettek kõzûl tsak azok nyerhetik el a mennyei vitézségnek koronáját, a kik a testi jókon csak alig nyámmogva kapdosnak (Misk: VKert. 197). **2)** [negligenter loquor; nachlässig reden]. Válaszával sokáig nyámogott (Gvad: RP. 185).

ki-nyámmog: [aegre verbis explico; mühsam ausdrücken]. Ez lõtt wolna argumentuma, ha kitudta volna nyammogni (GKat: TitK. 342).

nyémeg-nyámog, imeg-nyámog: [fastidiose loquor; nachlässig reden]. Ezt imeged-nyámogod hiszem (Pós: GBot. 13). Mit nyémeg nyámog Sámbár (62).

1. NYÁR: aestas C. MA. sommer PPB. Nyár kezdeti: prima aestas; nyár közepi: adulta aestas PPB. Vrnak ńara es hidege jól mongátoc: benedicite frigus et aestus domino (BécsiC. 132). Micor ȏ aga meg ǵermecdedȏlend es meglenelezendic, tuǵǵatoc, mert kȏzel vaǵon a ńar (MünchC. 59). Az jdevben ot myelnek vala az sororok nyarban (MargL. 128). Nyarban anya zent egyhaznak bevhteet bevhtevly vala meg (DomC. 123). Azt mongyak, hogy nyarba wona iob arra az meznek (LevT. I.87). Még ez nyáron küldtem volt nénémnek egy példámat (II.25). Nyárba szerzi meg az ȏ életét: quaerit in aestate cibum sibi (Kár: Bibl. I.605). Nyárban mindenfele állatok nenekettenneuekednek (Mib: ÖÉlet. 166). Csináltasson egy nehany pár bõrkapczát nyárára (TörT². III.377).

[Szólások]. Nyárban aratnak, nem télben (Decsi: Adag. 5).

[Közmondások]. A ki *nyárban nem gyûjt, télben agebûl bánkodik MA. Az ki nyárban takar, télben azzal él (LevT. II.143).

dërék-nyár: media aestas PPB. [hochsommer].

Nyaral, nyáral: aestivo MA. MedLat. 30. übersommern PPB. Nyaralok, nyarat töltök: aestivo PPBl. Melly gyûmõlczõc hagyattatnac az madaraknac, hogy azokon nyarallyanac (MA: Bibl. II.16). Akár ott nyaraljon az had, csak az torkolatot tartsuk meg (Bercs: Lev. 536).

Nyaraló: [aedicula aestiva; sommerhaus]. Az mezsei földön levõ kert belyével együtt és nyaralóval együtt el akarnák tiltani tüle. Mindön embör megölégödjék kerthelyével és nyaralójával (MonTME. I.123).

Nyárasod-ik: [mutor, corrumpor; umschlagen]. Nyárasodott, nyulásodott bor (SzD. MVir. 73).

Nyaratszaka: per aestatem Kr. [im sommer]. Kewethkezyk yt tabla, mykeppen az wy istoriakath be venny nyaradzaka kyk esnek (LányiC. 225). A sót nyaratszaka hajókon szüntelen szállítván (Szal: Krón. 36). Lisztet õrletni, a ki meg-áll nyaratszaka (Lipp: Cal. 11). A sûl-diszno egész nyaratszaka és õszszel a maga tilre való elesége gyûjtésében foglalatos (Misk: VKert. 241).

[Nyárban]

télben-nyárban: [toto anno; durch das ganze jahr]. Cartusia telben nyarban hydeg, howal tellyes (ÉrdyC. 579b). Mi csak itthon ülünk és télben nyárban egy szokást tartunk (Mik: TörL. 225).

Nyári: aestivus C. MA. sommerlich PPB. Nyári ház: domus aestiva; nyári takarodás: collectio frugum aestivarum MA. Nyári ház, filegória: solarium PPBl. Nyári rekkenõ meleg (MonIrók. III.89b). Mikoron Béla király a nyári palotában ẘlne, le essée a palota és mind elronta az ȏ szękit (Helt: Krón. 38). Elromla az vas, czerép, értz és lõnec mint az polyva az nyári szérȏn (MA: Bibl. II.158). Oldalaslag fuvó mellyék: a nyári s téli napkelet kõzûl fuvó szél, a nyári nap nyugot és észak kõzûl fuvó szél és a nyári nap kelet és észak kõzûl fuvó szél (Com: Jan. 9). Fekete bársony nyári palást (MonIrók. XXIV. 145). Egy nyári palást, kinek az elei és galléra bársonynyal bélelt (Gér: KárCs. IV.461). A nyári szérûnek pozdoriái (Illy: Préd. II.211).

Nyárl-ik: [corrumpor; umschlagen]. Nyárlott bor: rappa MA. Ez tõrt kõként keveried az nyárlot borban, bizonnyal megtisztítja (Mel: Herb. 27). Ezõn nyarlott bort imigy orvosolbatod meg (BeytheA: FivK. 25). A meg avult, nyárlott bor ki ment szeszû, megerõtlenedett bor (Com: Jan. 84).

Nyáron: [aestate; im sommer]. Adsz nyáron nyugovást és szép chendességet, szép cziprus árnyékokat, hüvös szeleket (Zrinyi I.48).

2. NYÁR (FA): **1)** populus, populus alba MA. pappelbaum PPB. Nyárfából való: populeus C. Per quandam viam quae habetur pro meta dicta nyarut (CodPatr. VI.424). Arbor papulus vulgariter ńaarfa dicta (ZichyC. I.95). Az nyárfáknak levelét czepegesd az fûlben, basznál (Mel: Herb. 11). Nyárfák s rekettyések kõzé érkesztünk (Gvad: Idõt. 26). **2)** [populetum; pappelwald]. Meta venit ad kereknayr 1274. Silva lapusnyar 1297 (Nyr. VII.318).

Nyáras (*nyárjas* Rumy: Mon. I.84): **1)** [populeus; pappel-]. Lacus Narrastow (ZichyC. I.95). Naras velg: silva; nyaras térd: piscina; nyarus velg: silva (Czinár). Akkori idõtájban találja kiküldeni arra elrendelt törököktõl valamely nyárjas ligetben való mégöletésre a fejedelmet (Rumy: Mon. I.84). **2)** [populetum; pappelwald]. Nyáras, nyár-fa termõ: populifer PPBl. In quadam planicie terre inter rubos wlgo nyaras vocatos (Nyr. VI.168). Nyaras, silva in c. Zabolch (Czinár).

NYARGAL, JARGAL (*gyargal* Helt: Krón. 84. Temesv: Kenyérm. 6 *nyorgol* Kem: Élet. 50): equito, obequito C. discurro, grassor, curso MA. reiten PPB. Lovaglok, nyargalok: inequito PPBl. Vitez modra Hector lovat nyargala (CsomaC. 29). Nem mére iargalni Castriot fõldén (BFaz: Castr. C2). Itt életemben kedvemen jargalok (RMK. II.265). Nagy szép festett lovak mezõn jargalnak (III.67). Másodnap harczolók jövének, Temesvár alatt járgalni kezdének (79. 199. 310). Isacz vayda nem olly szabadon nyargala minden felé (Helt: Krón. 84b). Egy emberke vagyon, az reám ülvén jargal szélel minden felé (Helt: Mes. 358). Az ti vitézitek választig nyargalnak és rabolnak (MonIrók. III.214). Nagy bõwseggel vgyan nyiluan iargal az hamissag (Born: Ének. 364). Az ti vitézitek választig nyargalnak és rabolnak (MonOkm. III.214).

[Szólások]. Másut n y a r g a l a z ȏ e l m é i e (Decsi: Adag. 144). J a r g a l t a c az szamár c z i t k ó k o n (MA: Bibl. I.229). Szabadgyába a v é t k e k e n nyargal (Illy: Préd. I.325). Monda a ló: Szolgaltam egy urat, szûnetlen e n g e m e t j a r g a l t (Helt: Mes. 71). J a y t z á t tõrõc gyakran iargallya (Görcs: Máty. 68b). Pisogatással fogiák meg az l o a t, de ha reiá ẘlhetnek, a mint akariák, vgy nyargallyák (Decsi: Adag. 265). Pusztitani, nyargalni a m e z õ t: incurrere *agros PPBl. Ha az

paripák elfogynának, az nemesek az p a r a s z t o k a t nyargalnák (MesésK. 8). S z e k e r é t az olympiai földön nyargallya (RendÉl. F9). A dunántúl való magyarság Bécs t á j á t nyargalja, égeti (TörtT.² III.383). Isten haragiának én szelleti voltam, mikor ez v i l á g o t fegyverrel nyargaltam (Zrinyi II.147). Az vétkős indulatok j a r g a l n a k az isten t ő r v é n y e e l l e n (Beythe: Epin. 52).

[Közmondások]. Ló szükiben szamáron is nyargalhatni Jeruzsalemben (SzD: MVir. 299).

be-nyargal: [perequito; durchreiten]. Minden szállásokat benyargaltam: *circumcursavi omnia PPBl. Ma bényargalék Söprőshöz az hidrúl dispositiót tenni (Beres: Lev. 119). Bényargalták az egész országot (SzD: MVir. 167).

el-nyargal: [avolo; davon jagen]. (A vadászok a tigrisnek) kőlykeit fel-szedvén, iszonyú sebes futó lovon elnyargalnak vélek (Misk: VKert. 86).

föl-nyargal: ∾ Gúthy uramot Szent György felé kibocsátottam, hogy fordúljon Enyed alá, s azt felnyargalván, alá a Maros mellett Fehér vár felé (RákF: Lev. I.253).

környül-nyargal: obequito PPBl. [herumreiten]. Körül lovaglok, nyargalok: circumequito PPBl.

mëg-nyargal: [circumequito; herumreiten]. A jó had-viselő, megakarván valamelly várat venni, eléb meg-nyargallya kőrűl (Pázm: Préd. 402).

[Szólások]. Oly igen féltem, az török császár m e g ne j a r g a l n á s z e n t L á s z l ó l o v á t (RMK. II.226).

mëgnyargalás: [perequitatio; durchreiten]. Három egész nap Rómában is eltelhetik minden utczáinak megnyargalásában (Moln: JÉpül: 241).

öszve-nyargal: [perequito; durchreiten]. Talám csak öszve akarja nyargalni az földet, mig Nagyságod resolválja magát az armistitiumra (Beres: Lev. 115). Az német ma itt talám nem lesz, de öszve-nyargalja most ezt az Vág-mellékit (248).

széllyel-nyargal: [pererro; herumirren]. Szemeyt, hogy széllyel ne nyargallanának, mint egy zabolán megh tartotta (Lép: PTük. I.112).

Nyargalás, jargalás: **1)** equitatio C. discursatio MA. das reiten PPB. [das herumlaufen]. Onnat száguldót bocsáta szertartásval, Háromszék aljában járnak nagy jargalásual (RMK. III.101). Megakarák mutatni ő módjokat, sivalkodván futamtaták lovokat, nagy szép szertartásval nyargalásokat (196). Atyák, anyák magzatjokra gondoljanak, piaczon jargalást hogy meg ne szokjanak (IV.187). Az alfelnec feltőrése a nyargalasbol valo koptatástol vagyon (Com: Jan. 55) **2)** [arthritis vaga; das reissen]. Nyargalást érzek is ma mellemben (MonIrók. VIII.396). **3)** stipendium MünchC. 113b [sold]. Bűnnek jargalása: stipendia peccati mors est (RMK. II 476). Senkit meg ne rončatok, patuart ne tegyetek és megelegeggétek a tů iargalastokon: contenti estotis stipendiis vestris (MünchC. 113b). Binnek iargalasa halal, isten malazt'anak jargalasa őrők élet: stipendia peccati mors, gratia dei vita aeterna (DöbrC. 358). Im More Tamasnak wiszik eg hordoiat oda, tőch meg neki nyargalasaban (RMNy. II 118). Forgach wram kevana azt hogy az hwz hwz penzbel es esnék az rawok jargalassara, de en nem akarom (LevT. I.49). Im More Tamasnak wiszik eg hordoiat oda, tőch meg neki nyargalasaban (118). Kjs azzonj nap előth valo zerdan kezdetheth azon ezthendőm yarkalasra hwz lora, kyre nekem egy penz sem adathoth (211). Egy lóra nyolcz nyolcz forintot adatunk nyargalásúl (ErdTörtAd. II.203). A szolgabirák jargalásokat az adóból fel ne vegyék (II.347).

Nyargaldoz: [equito; reiten]. Ott nyorgoldozván többekkel az templom kőrül, alig maradék, el nem lövének muskétával (Kem: Élet. 50).

Nyargaló: **1)** [equitans; reitend]. Három ezren Moses az iargalóban, vtánna Castriot derék táborban (BFaz: Castr. B3). Nyargallo louai nyeritese (Mon: Apol. 464). Alexander kémeket és nyargalo seregeket bocsáta, kic, az főldet megvizsgálnác (Prág: Serk. 168). Nyargalló, ló futtató játék (Com: Orb. 277). Kibenn részeltetik vénség, ifiuság, él véle piartzot nyargaló betyárság (Orczy: KöltSz. 205). **2)** [eques; reiter]. Kereki alá is nyargalókat bocsáta, hogy néki kérjék (Ttár. IV.67). Az német Udvardot, Keszit öszve égetett, ípen Verebély felé járt az nyargalója (Beres: Lev. 22). Megírtam Forgács uramnak, ha másképen nem lehet, legalább utjában megcsapatnám egy néhány felül való nyargaló felül (53). **3)** [stipendium; sold]. Parancsolom, hogy kiki a posta pénzt megkészítse együtt az 12 forint nyargalóval (MonTME. II.110). Mi jöttünk Halas nevű városra némű-némű szófogadatlanságokért nyargalóra (381). Az nyargalót az dézmák árendálása miatt meg vönni jöve (KecskTört. II.65). Isten engem úgy segéllyen, mind az nyargalót, mind az birságot megh veszem (III.301).

[Szólások]. N y a r g a l ó n y e l v é v e l nem ér okossága (SzD: MVir. 97). Fogva kell tartani okosságunkat, nem kell annak itiletit n y a r g a l ó b a n b o t s á t a n i (Pázm: Préd. 101). Roszszul tselekesznek, mikor mindent n y a r g a l ó b a b o t s á t a n a k (Fal: NE. 65).

Nyargalód-ik, Nyargalódz-ik: equito Kr. [cursito; herumreiten, herumschweifen]. Mind ebédig lovaglott, nyargalódott, gyaloglott (Szal: Krón. 234). Ezzel érted volna meg ezelőtt, nem kellett volna másutt nyargalódnod (Pázm: LuthV. 153). Tulajdon szive találmánin akarata szerint nyargallódott (Zvon; Post. I.15). Ki fogyván igyébűl, ismét arról nyargallódik (Sámb: 3Fel. 623). Látván hogy nem segitheted vesztett peredet a sz. írásból, nyargalodzol a successio kopár és sáros mezején (Matkó: BCsák. 116). Nyargalódik Abimelek Thebis vára alatt (Pós: Igazs. II.71). Erre is tartozol felelni, mert ez aránt is más-hová nyargalódál (Illyef: BCsTomp. 65). A tanátsban szabad nyargalódni, minekelőtte dologhoz fogna ember, addig kell mindent jól meg-hánni vetni (Hall: HHist. III.50). Dühös képen azért is haragszik, ilyen szabadonként azért nyargalódzik (Thaly: Adal. I 26). Nyargalódzik rajtam a tetük serege, mert szennyes az ingem, nincs ki fejéritse (231). Nyargalódnak széljel az sötét utczákon (II.34). Jobban szeretnék én Nagyságod mellett egy jó corpust, hadd nyargalódzanánk mi onnan hol ide s hol oda (Beres: Lev. 54). A merre ragadják indúlati, a felé nyargalódzik (Fal: NE. 12). Egyszer egy szeretsen felé nyargallózott (Kónyi: HRom. 157). Nyargalódzik a hazugságnak sik mezein v. piatzán (SzD: MVir. 225).

Nyargalódzás, nyargalódás: [cursitatio; herumreiterei]. Látod, a korláton kivűl valo nyargalodzás mit hoz (Matkó: BCsák. 38). Tágas mezőt keres a nyargalódásra (SzD: MVir. 56).

Nyargalódzó: [circumvagans; herumschweifend]. Előhasika, hegykebőgyke, nádszálon nyargalódzó bak lovasok (Csúzi: Tromb. 280). Ha ebben az országban nyargalodzó részeg socinianusnak lovárul nyaka szakad, mind maga mind lova edgyűve mennek a [más világon] (Tof: Zsolt. 88). Nem szenvedhetem azokat a fellegek közt nyargalódzó pietistákat (Fal: NE. 39). Ébredgyenek a szabadon nyargalódzó akár mely renden levő uraimék (57).

[Nyargalva]

ügetve-nyargalva: [equo admisso incurrens; im galopp]. Mely puskázásra, kit szombati réteken meghallottam, ügetve-nyargalva rajta siettem (Beres: Lev. 43).

Nyargalvást: [equo citato vectus; galoppierend]. Sebes nyargalvást bémehetet volna (Megy: SzAÖröme. Előb. 4). Jüttem ő Felségéhez lóháton, mindenütt nyargalvást (Thaly: RT. I. 288). Nyargalvást menének egy völgybe (Mik: MN. 167).

nyargalton-nyargalvást: ∾ Viszik már, viszik már, kötve paripára, nyargalton-nyargalvást viszik már Ujvárba (Thaly: Adal. II.272).

NYÁRS, NYÁSS: veru, obelus C. MA. [spiess] bratspiess PPB. Nyárson sült: subverbustus PPBl. Megsittethec a kereztfanac ńassan (NagyszC. 183). Valamely aldozathot nyason kezeytnek (JordC. 87). Nyás, gerelylyel hevítvén kiszúrának, kit terekek kézzel megragadának (RMK. III.142). Eggyic részét az aszszony az nyásra vona (Cseng: Jer. D). A tolvayoc, lopoc sem akasztofatul sem nyastul nem félnec (Born: Evang. IV. 136). Bár az akaztofarol, az nyasrol, az kerekről le függenel is (Born: Préd. 43). A hivek teste néha nyársakban száraztatik (Pázm: Préd. 4). Nyárson sütött bélest, a rántotta kivül (Com: Vest. 46). Az sáfár a husokat nyársakon meg-sütteti (Com: Jan. 82). Még az aszszonyok is nyárssal, kapával jöttenek s úgy kergették őket (Cserei: Hist. 278). Az szegény Toldi György tüzes hév nyársával fogott hozám (MonTME. V.474). Gazdagnak ékesség, szegénynek segítség mint jol aczélozott nyárs (Kisv: Adag. 50).

[Szólások]. Ki kewzewletek kezembe akadhath, kyth n y a s b a v o n y a t o k, kyth fewl akazthatok (Lev. I.320). Nem akartoc f o r g a n i a n y á s b a (Helt: Mes. 186b). T e k e r e g, mint az általütött féreg a nyásban (MA: Scult. 366). Ott hamar a gyermeket kettő vágá, egyik részét asszony az n y á r s r a v o n á (RMK. VI.172). Nem á l j a m e g a szérdék a n y á r s a t (Fal: Jegyz. 928). Nékem viszsza tetszik ez a dolog, s annyiban tartom, mintha inasom a palotában maga kényén sétálna, nékem peniglen n y á r s a t kellene f o r g a t n o m a konyhában (Fal: NE. 73).

acélos-nyárs: [blitzableiter]. Látok már hegyeken atzélos nyársakat, hogy menykő ne érjen bádogos tornyokat (Orczy: KöltSz. 208).

fa-nyárs: veru ligneum Kr. [holzspiess]. A hidat vond edgy fa nyársra és süsd meg jól (Cseb: OrvK. 41). Fanyárson pecsenyét sütött (Bethl: Élet. 323).

kohó-nyárs: [?] (CsikGy. 33b).

ostor-nyárs. Vagyon a czejtházban tüzes dárda vagy ostor nyárs fel álatva, nyeles (Radv: Csal. II.393).

pëcsënyesütő-nyárs: *cuspis longa PPBl. [bratspiess].

vas-nyárs: veru ferreum Kr. [eisenspiess]. Reez medencze, vas nyas, vas rostel (RMNy. II.84).

Nyársacska: veruculum; bratspiesslein PPB. A sáfár a spéklő nyársacskával a husokat által szegzi (Com: Jan. 82). Ketske rágó fából nyársatskát faragtam (Gvad: FNót. 21).

Nyársol, nyássol: veru suffigo, palo configo MA.[4] impalo; spiessen PPB. Hegyös tőrrel derékba találá, sarampóhoz az törököt nyásolá (RMK. III.182). Hegyös tőrrel urfi hozzá taszíta, szablyás karjat ő a földhöz nyássolá (187). Tőrt ránta, kezdé a terekeket nyáslania (MonIrók. III.94). Keresztienec, méltatlanul vág le a pogán titeket, niasoltat, akasztat (Mel: Sám. 354)..

által-nyársol: [perforo; durchbohren]. Soc magát tőriuel által nyássolá (BFaz: Castr. C2). Immár régen azokat mint szófiás beszédeket által-nyássolta szent Jeronymus (Pós: Igazs. I.22).

föl-nyársol: impalo, palo figo PPB. [pfählen]. Az tolvajt nem akasztja fel, sem fel nem nyársollya (Ver: Verb. 239).

mëg-nyársol: ∾ Ott harmad magával hamar megfogaték, Kőrösben vetteték, kettei megnyársoltaték (RMK. III.23. Temesv: Béla 40).

Nyassán (*nyájsán* Fal: Ének. 119): [nude; nackt]. Csikorgó nádsíppal kinoztad versodet, nyassán, pörjén mondád nyálas énekedet (Fal: Vers. 911).

NYAVALYA (*navolya* EhrC. 130. *nevolya* CornC. 136. DomC. 9. *nyualy*kath VirgC. 91): **1)** aerumna, conflictatio, calamitas C. miseria MA. elend, widerwärtigkeit, mühe PPB. Nyavalya orvoslás: *condimentum aerumnae; nyavalyákat megelőző orvosságok: proebia; férjfi testnec rendkivül való fel-állása, nyavalya: satyriasis PPBl. Testeknec nauolyaokert kel uala koldolnyok: pro necessitate corporis oportebat eos mendicare (EhrC. 129). Az zentek minden bozzusagot es egeb sok nyualykath zenuetek (VirgC. 91). Semi elet lehet nyaualyab (123). Nagy neuolya elny ez velagban (CornC. 136). Ew maganak gewhti vala egyebeknek nevolyajokat (DomC. 9). Nawalyat zenwegy az dychőseegeert (ÉrdyC. 643b). E vigasztal meg minket a mi munkakba es nyaualyankba e főlden (Helt: Bibl. I.C). Az ellenség meg gőzete vér hullas, niaualia nekűl nem lehet (Mel: SzJán. 210). Ti magatoc láttyátoc, mely nag nyaualiában vagyunc, mert Jerusalem elpusztúlt (Kár: Bibl. I.428). Az nyaualyát nyaualyánal őrőgbiteni (Decsi: Adag. 9). Akkor folyamodgyunk Krisztushoz, mikor legnagyobb nyaualyákban vagyunk (Pázm: Préd. 37). Alamisnával kellett magát táplálni, ez bizonnyal nagy navalya (MA: Scult. 246). Öregbítette nyavalyámat a sok hányás (RákGy: Lev. 186). Felette főorvos afféle nevolák ellen (Thurzó: Lev. II.206. **2)** [epilepsia, morbus caducus; fallsucht]. Kórság, nyavalya kitőrés: epilepsia PPBl. Nehézség tőrés, nyavalya, korság tőrés: morbus caducus (Com: Jan. 59). A kórság vagy nyavalya kirontás a főnek nyavalyái közzé számláltatik (PP: PaxC. 18). Mihelyt a nyavalya valakit ki akar rontani (21). A viola, mondgyák, hogy meggyógyít nyavalya rontásbol (Felv: SchSal. 28).

[Szólások]. N y a v a l y á i m l e g ő r b é y t n e c (MA: Bibl. V. 19). M e g n y a k a s o d o t t benne a nyavalya (SzD: MVir. 61). T ó d u l n a k a nyavalyák: *subeunt morbi PPBl. Két vttal e s i c n y a u a l l y á b a n, eb is harapya, meg nem bázasodhatic (Cis. L). Gergely pápa nem szól az oly nyavalyárúl, melybe esik az aszony a végbe-ment házasság után, mivel efféle nyavalya soha fel nem szabadittya a házasságot, hanem olyrúl, mely a házasság elől vólt (Pázm: LuthV. 125). Eo kegyelmek őrőmest másra f e n i k a n y a v a l y á t (Fal: NE. 34). Nyavalyáját v e t n i o k ú l, hogy nem mehetett: *juvare morbum PPBl.

[Közmondások]. Tsíp, kapa, nyavalya, a ki nem hiszi, próbálya (Kisv: Adag. 346).

álmatlanság-nyavalya: insomnia PPBl. [schlaflosigkeit].

asszonyihavas-nyavalya: menses, menstrua MA. [monatliche reinigung].

dögös-nyavalya: lues PPBl. [seuche]. A mely orvosságok méreg és mirigyes, dőgős nyavalyak ellen tsináltatnak, jo kőzőkbe saffirt elégyítteni (ACsere: Enc. 251).

elragadó-nyavalya: [contagium morbi; ansteckende krankheit]. A kik a pestisnek el-ragadását tagadgyák, azoknak argumentuma: a pestis a szent irásban neveztetik isten kezének, isten szablyájának, azért nem el-ragadó nyavalya (Felv: Pestis. 34).

fene-nyavalya: gangraena Major: Szót. 239. [brand].

forró-nyavalya: [febris ardens; hitziges fieber]. Könnyebbülése semmi doctori orvosságokkal nem lehet vala, hatalmas forró nyavalyája lévén (Kemény: Élet. 45).

francon-nyavalya: [morbus Gallicus; französische krankheit]. Igen hatalmazik köztünk az frantzon nyavalya: *irrepit scabies Gallica PPBl.

gyógyulhatatlan-nyavalya: Chironium vulnus Decsi: Adag. 148. [unheilbare krankheit].

mirigyës-nyavalya: [pestis]. A mely orvosságok méreg és mirigyes nyavalyák ellen csináltatnak, jó közökbe saffírt elégyíteni (ACsere: Enc. 251).

módi-nyavalya: [morbus saeculi; modekrankheit]. Az imilyen rendetlen élettel nem nyertek egyebet a szegénységnél, a gyalázatos módi nyavalyánál (Fal: NE. 106).

patvaros-nyavalya: [discordia, odium; zwistigkeit, hass]. Az hamis patuaros niaualiak sokaságának miatta az nyomorultak kiáltnak az istenhez (Mel: Jób. 84).

sár-nyavalya, sári-nyavalya: icteria MAl.² icterus MA. [gelbsucht].

szëmérëmtest-nyavalyája, mellyben szüntelen fen-ál: priapismus PPBl.

Nyavalyácska: aerumnula MA. kleiner verdruss PPB.

Nyavalyás (*nyalyas* Born: Préd. 34. 38): **1)** miser, aerumnosus, aerumnabilis MA. elend, mühselig, arm PPB. Fut uala az vyr az nawalyas myatt kywtletett: sangvis fluebat ab illo misero effusus (EhrC. 68). Kic patuart teztec naualasoknac (BécsiC. 220). Te zegeni niaualyas myre iwtel ide (VirgC. 38). Az neuolyas fergecke embery allat akar lenny kazdag (CornC. 148). Lassak es fellyenek a neuolás restek (DomC. 208). Mel vezedelemre mennek az nyawalyas bynesek ew balaloknak utanna (ÉrdyC. 4). Nawalyasnak tanachyath meg gyalazad (KeszthC. 21). Monda a nyauallyás bárány (Helt: Mes. 12). Nauallyás és minden nyomorusagockal rakua a mi életünc (Helt: Krón. 41). Cristus nyomorult modra szűletet ez vilagra szegeny nyalyas leanzotul (Born: Préd. 34). Nekem nyomorult bűnösnec es te neked nyalyas bűnösnec vr szűletet, kit isten fel szentelt Christusságra (38). Nints nyaualyásb dolog a változásnál (Decsi: Adag. 235). Mást nem tud a nyavalyás, hanem csak a monda mondát (Sámb: 3Fel. 32). Csak hamar utana ült nyavalyás olának (Nyr. XIV.515). Czipelléjét ellopták szegény nyavalyásnak (Thaly: VÉ. I.342). **2)** [aeger, aegrotus; krank]. A beteg mennél nyavalyásban vagyon, annál jobban tudgya ditsérni az egésséget (Pázm: Préd. 699). Az magam borbélyát is el vivén hozzája, revideáltam nyavalyást (MonIrók. XV.26). Az nyavalyás kuasznak siralmas sorsa (Kereszt: FelsKer. Előb. 2). Látod bű forrásu nyavalyás szememet (Zrinyi: ASyr. 8).

Nyavalyásság: miseritudo C. miseria, miserabilitas, calamitas MA. elend, armseligkeit, not PPB. Wilagosoyczad meg en zywemnek setetsegeyth, hogy esmeryem meg en nyawalassagomat (CzechC. 35). Az ohaytia vala az my nyaualyassagynkat (VirgC. 112). El nem vezteghlem gyarlosagnak nyaualyasagaba (135). Masnak neuolyassagan valo kenyerlevlet (CornC. 154). Az harmadyk kenetőn ertetyk mynden testy nyawalyassaghnak meg foytasa (ÉrdyC. 122). Ez életnek nyawalyásságán valóban lamentalhat (MA: SB. 88). Az vac Bartimeus az ő nyavalyas voltaban az mi lelki nyavalyassagunkat ki ábrázollya, példázza (MA: Scult. 215). Sirasd meg az te nyavalyásságodat (MHeg: TOszl. II.192).

Nyavalyásságos: calamitosus, miserabilis MA. voll jammer und not, erbärmlich PPB. O őrökkevalo iayvezic es naualassagos gőtrelm (NádC. 67). Bela kyralyt az ev leyanya azon kery, hogy ezuegyeket, aruakat es illyenfele neuolyassagos zemelyeket oltalmazna (MargL. 61). Ky vala angyalok kezeth felsegesb, leen az erdegekh kezeth navalyassagosb (WeszprC. 138). Syrvan vettethwnk ez nyawalyassaghos eelethre (ÉrsC. 203). Meg ysmerte my nyawalyassagos gyarlosagonkath: cognovit figmentum nostrum (KulcsC. 248). Cristus igen nyomorult, igen nyavalyasagos szűleteseről (Born: Préd. 34). Az embernec veszőt nyomorult es nyavalyassagos volta (Szár: Cat: A3). Oh embernek el viselhetetlen es nyavalyássigos sorsa (Bök: Lámp. 13).

Nyavalyásságosan: calamitose C.

Nyavalyásul: miseriter, miserabiliter C. [elendig, jämmerlich]. Mezeitelen ees nyawalyaswl a kereztfan fygghel (WinklC. 252). Eg too nagyon pokolban, oth elnek nala naualyasul az hydeeg uizben (SándC. 37). Nyauallyássul vala mind az egész orszagnac dolga (Helt: Krón. 62). Nyauallássul vagyon dolgod (Helt: Mes. 70). Az eretneksegnec haloibúl, kikbe niaualiasul egieletenek, isten által ki ragadtassanac (Zvon: Osiand. C.).

Nyavalyit: [affligo; plagen]. Eghessegbet erek beteghsegh nyawaloythya, thestet fereg ragadozya (ÉrsC. 269).

mëg-nyavalyit: ∾ Valaky ty kwzzwletek meg ne nyaualoicya, nyomoroicya es meg ne eyallya az w atiafiat (Komj: SzPál. 349).

Nyavalyod-ik, nyavalyosz-ik: [langvesco; erschlaffen]. Óh fonnyadt virágszál, mi lehet az oka, hogy úgy nyavalyodál (Thaly: VÉ. 64).

mëg-nyavalyodik: [in morbum incido; krank werden]. Honnal vagyon, hogy testednek egyik valamellyk része megh nyavalyódván, az egesz tested érzi a tagnak gyötrelmet (Lép: PTük. I.105). Ha egessegedben meg nyavalyoszol, orvossagokkal megenf helere hoszhatod (348). Szent Iob annira meg nyavalyodot volna, hogy az ganéban ûlne, az sok rút eves kelisekben förtöngene (352).

Nyavalyog: **1)** affligor, angor MA. geplagt, geängstigt werden PPB. Nanalgonak: angustianti NémGl. 281. Lőt nag elseg az orzagban es ő kezde naualgania (MünchC. 147). Neged kenna es göttrelme ez, merth oth vagon naualgo elseg (NagyszC. 71). Myndden kegyelmesseeghnel kyl nyawalyog es keenzatyk (ÉrdyC. 610b). Ysten, te hozyad kyaaltoknak es zewkseegben nawalygoknak ymadsaghokat meg hallod (ÉrsC. 510). Mi dolog, hogy annyire nyavalog (Born: Préd. 297). Ez földön nyavalgunc, busodunc (MA: Scult. 1041). Még most is tömlötzében nyavalog (BethlTám 66). Még a halandó és rothadandó testben nyavalygunk (Bíró: Angy. 73). **2)** langveo, aegroto MA. krank sein PPB. Víz kórságban nyavalogván (TitkRózs. 287). Az betegségben, melyben nyavalyog (Toln: Vigaszt. 198). Ki nyavalyog és en nem nyavalygok: quis infirmatur et ego non infirmor (Illy: Préd. I.499). Az én állapotom száraz betegségben nyavalyog (Fal: NU. 287).

Nyavalygás: afflictio, miseria MA. trübsal, bekümmernis, not PPB. Haználatos az nyawalgas, haznalathosok e gyarló eelethnek nyomorwsaghy (ÉrsC. 203).

Nyavalygat: [affligo; plagen]. Oth nem naualgat semmi nemű coorsag, es semminemű zűkseg ninćen oth (NagyszC. 206). Sanyargatom, nyaualgatom az en testemeth es zolgalatre kyzereytem (Komj: SzPál. 158). Isten ez világon nyaualgattya az embereket (Born: Préd. 296). A lábokban a hideg megvételtűl csomóc nyavalygatnac (Com: Jan. 58).

Nyavalygatás: [afflictio; plage]. Kérlek téged istenem, hogy inamrúl le ne űttessem, a nyavalygatásoktúl megrontatván (Pázm: KT. 264).

Nyavalyul: [in calamitatem redigor; elend werden]. O nawalyaasoknak yrgalmazoya, nawaloltaknak eedes wygaztaloya (CzechC. 42).

mëg-nyavalyul: ∾ Meg naualywlek es mynd vegygh meg horgadoek, naponkeeth zamorulvan megyek vala (KulcsC 91. KeszthC. 92).

NYEBELĖG: [ineptio; ungeschickt sein]. (Nyr. XIII.227). [Vö. NEBELŐ]

NYEL: glutio, voro MA. verschlingen, fressen PPB.

[Szólások]. Hogy s z e m e k k e l a r a n y a t n y e l l y e n e k: ut aurum oculis hauriant (Illy: Préd. I.64). A gyertyának f ü s t i t nyelni, gyertyánál tanúlni: *fuliginem lucubrationum bibere PPBl. Te penigleu vénségedben megromlott haza keserves k i n t nyelsz (Thaly: Adal. I.3). Alattomban m é r g e t nyelnek (Fal: UE. 403).

alá-nyel: deglutio Kr. [hinabschlucken]. Azt tudnád, hogy alányel, ha tekinted penig, nyúlnál is félékenb (Decsi: Adag. 241). Illendő-e egez falatokat hertelen ala nielni (Erasm: Erk. 49). A mondolának izit nem érzed, ha rágatlan alá-nyeled (Pázm: Préd. 393). Az eledel megrágattatván, a torkon avagy gégén alá nyeletic (Com: Jan. 50). Ha az eb alá nyeli a megszentelő ostyát, azzal együtt a Christus teste is által megyen az ebnek hasán (VárM: Szöv. 202).

be-nyel: deglutio MA. [verschlingen]. Mi utan e te fiad, ki be ńelte ő iauat, iőt, kőuer borint őltel meg ő neki (MünchC. 148). Az pocol čac az gonozocat ńeli be (GuaryC. 7). Eu nepemet be ńelik mikent itek keńeret (DöbrC. 30). Vr isten ő haragyaba meghaborgatt́a vket es tűz ńeli be vket (NádC. 77). Keuensagos zanal nyelnek be az vad emberek (DomC. 308). Mikoron emberek mi rank tamadnanak, kim elevenőn be nyeltek volna, kim viz minket be borítot volna (DöbrC. 206). Be ńele őket mikent eǵ zalkat (245). Ez sarkany meg vara ez azzony allatnak dymeolcheet, hog be nyelnee (CornC. 122). Ne mondyak: Bel nyelyek vteth: nec dicant, devoravimus eum (KulcsC. 82). Mind tollastól benyelhetnél engemet (Helt: Mes. 429). Immar be nielték, el tanultak a szent írast (Mel: SzJán. 222). Azt tudgya, hogy minden bőlczeséget bé nyelt (Decsi: Adag. 14). Az ördög idestova jár, keresvén, kit benyeljen (Szár: Cat. Q2). Minekelőtte tegedet be nyéllyen a kút, szánnyad, bánnyad bűneydet (Lép: PTük. I.342).

el-nyel: glutio, deglutio, voro, degumio C. verschlingen, hinunter schlingen PPB. Ehallgatom, elnyelem: demusso PPBl. A gyermeket a sebes vyz elnyeluen, az halottat eltemete az fewuen ala (ÉhrC. 160). En scent hegemen menden nemzetec zőnetlen iznac es elńelnec (BécsiC. 236). Vac vezerec, kic a zuńogot ki źűritec, a teuet kedeg elńelitec (MünchC. 57). Az viztől elnieltetnek vala (VirgC. 110). Nem akarnadee, hogh ōteth fōld el nyelneie (WinklC. 169). A fevld, kyt en megh latogatok, hogy el nyellye mynd, kyk hw rayta lakoznak (JordC. 103). El nyelteteth feldbe my haswnk: conglutinatus est in terra venter noster (KulcsC. 109). Tolvajoktól hogy meg fosztatnának, sok ezüstöt, aranyat elnyelének (RMK. VI.167). Az nieresegnek okaert az igassagot el ne niellie es ne titkollia (Fél: Tan. 329). Híre tserdűlvén, hogy a zsidók aranyat nyeltek el, ket ezeret elevenen felhasogatának (Pázm: Préd. 872). Nem darabokat nyelnec el, hanem rágódván esznec (Com: Jan. 110). Édes vízben, mint rút vizben elnyelsz sok férget (Thaly: Adal. I.2). A föld elevenen elnyelte őket (Illy: Préd. II.212). Nyeljen el a nap alól a föld (SzD: MVir. 49).

[Szólások]. E l k e l l n y e l n e m ezt a b o s z s z ú s á g o t: accipienda et *mussitanda mihi haec injuria est; tsak el nyelni valakitől tött boszszúságot: *dissimulare silentio acceptam injuriam; h a r a g j á t, m é r g é t elnyelni: bilem *substringere PPBl. Miért hogy a gonoszokra nézsz és halgatsz, mikor elnyelik az i g a z a k a t (Pázm: Préd. 24). Drága mulattságai el-nyelték j ó s z á g á t (SzD: MVir. 13). T e v é k e t elnyelnek, szúnyogot megszűrnek (RMK. II.229).

lë-nyel: [deglutio; hinabschlucken]. A gödények fél singnyi tsukákat, pontyókat is minden rágás nélkűl tsak lenyelic (Misk: VKert. 344).

nyeltën-nyel: [avide glutio; gierig verschlingen]. Más csak nyelten nyellye a zavarját (Pós: GBot. 83).

Nyeldëgël: ligurio, saepius glutio Kr. [oft schlucken]. Az teli torockal nyeldelgelnen, meg reszegedec amaz barsonyban öltözö parazna (EsztT: IgAny. 206). A tréfát a való gyanánt, a játszó hamis beszédet dicsőséges magasztalás nevében nyeldegelik (Fal: NE. 19).

Nyeldëk: gurgulio; gurgel C.

Nyeldëkël: glutio Kr. [verschlucken]. Az poganságnac erősseget es hatalmat nyeldekled, de az kiralyoc emlelnec tegedet (Mon: Apol. 56). Ezeknec vereket szaia es torka tatna szomiuhozvan, itta es nyeldeklette (EsztT: IgAny. h). Az nagy halak nyeldeklik az aprokat (Nán: SzűT. 301).

vissza-nyeldëkël: [deglutio; hinunterschlucken]. Kinnyait szoruló szívébe viszsza nyeldekli (SzD: MVir. 80).

Nyeldëklés: **1)** [haustus; das schlucken]. Az gazdagságoknac vndoc nyeldeklése vagyon, meg nevelkedet az fősvenseg (Zvon: Osiand. 64). **2)** [gustus; geschmack]. Nyeldeklesembe vetkeztem (VirgC. 4). Quinque sensus hominis: visus: látás, auditus: hallás, gustus: ńeldecles (PeerC. R). Az illatozasnac edőssegős balsamom, a nieldeklesnec kevanatos meez (NagyszC. 195). Ö gymölcže edős ńeldőkelesőmnek (351). V̊th ertelm: laathas, hallas, nieldőkles, illatozas, illethes (359. DebrC. 184. SándC. 8). Elő peczet legyen te zemednek thőredelmessege, masod peczet hallasnak zomorwlattya, harmad peczet legyen nyeldőklesnek yozansaga (ÉrsC. 62).

Nyeldëklö: glottis, epiglossis C. faux, gurgulio MA. [gurgel, schlund]. Nyeldeklő, lélekző: gurgulio; nyeldeklő, nyelvcsap: glottis, epiglottis PPBl. A toroc gyík hogy a nyeldeklőt meg ne fojtsa, a torkodat vízzel meg-rotyogtassad (Com: Jan. 57). Ha husotska vettetik ki a szájon, jelenti a tüdőnek, gégének, nyeldeklőnek ki ragattatását (ACsere: Enc. 184). A potyka gyöngy a potykának az ő nyeldeklőjeben, torkaban talaltatik (254). Sigának nyeldeklője szaladt le, de hiszem az istent, abból is meg gyógyúl (RákGy: Lev. 78).

[Nyeldës]

el-nyeldës: [deglutio; verschlingen]. Hallottác, hogy pénzt nyeldesett vólna el (MA: Scult. 817).

Nyelés: [voratio; das fressen, schlucken]. A tobzódó nagy falatoc nyelésével magat meg-tölti (Com: Jan 181).

[Nyelet]

el-nyelet: [deglutire facio; verschlingen lassen]. Elnyeleti pokollal: ad infernum demergit (NémGl. 336). A pártosokat a földel elnyelete (Helt: Bibl. a3).

[Nyeletőd-ik]

el-nyeletödik: [deglutior; verschlungen werden]. Ennek a keserűségnek el kell nyeletődni az én idvességemen való őrőmőm által (PP: PaxA. 27).

Nyelv (*ńelre* NagyszC. 282. *nyelew* EhrC. 29. ÉrdyC. 62. *ńelő* BécsiC. 135. DöbrC. 313. *ńelŭ* NagyszC. 123. *nyelŭ* Szár: Cat. M4. Vás: CanCath. 619. Zvon: Post. I.103. Zvon: Osiand. 14): **1)** lingva C. MA. zunge PPB. Nyelv-gyöker: ancyloglossum C. Nyelv czap: glottis, epiglossis MA. columella PPBl. Nyelvét ki metzem: elingvo MA. Nyelvnek hamarsága: lingvae *mobilitas; nyelvét kinyújtani: *exserere lingvam; kelevény kél a nyelve alatt: sub lingva aliquid *abscedit PPBl. Yollehett ez zerzet zolyon angyaly nyelewuel, yryad, nyneczen ott tewkel-

letes vygasag (EhrC. 29). Ganayt ragyon a nelew, ky en attyam fya ellen haragnak merget ewtewtte (93). Menden nep es nemzet es ńelő valamel karomlatot bezellend istene ellen, elvezien (BécsiC. 135). Nem zolnac hazugsagot es ő zaiokban alnoc ńelő nem lelettetic (283). Megragac ő ńelnőket a nagh kennac keserűsegeiert (NádC. 5). Minden ńelő vallá, mert vr Jesus Kristos atia istennek dičősegeben vagon (DöbrC. 313). Zeplevsitetem en ziuemet, nyeluemet es minden testemet (VirgC. 5). Az ńelŵ vezteg kezd balgatnia (NagyszC. 123). Ha minden tagonc valtoztatnanac ńelre, mennel kisseb zikraiat ő dičősegenek meg nem mondhatnoc (282). Ez nemzet enghemet czak nyelwőkkel dyczeer (JordC. 401). Minden nyelew vallya, mert Jesus atya istennek dychősegeeben vagyon (ÉrdyC. 62). Nyelwetheketh vyzza való zolasokthwl megh enyhyththendythek (ÉrsC. 188b). Eleb jőjjőn beszéd a résre, hogynem az nyelvre (260). A nyelueket kemény fa cziptetéuel meg fogiác vala (Helt: Háló. 213). Nagy botránkozás az egyházi emberek feslet erkőlcze; meny zem, anyni itilet vagyon a papon, meny nyelű rea zolo, anyni sententia (Vás: CanCath. 619). Minden terd ennekem hajol meg es minden nyelű en ream eskűszik (Szár: Cat. M4). Nekem haiol meg minden terd es nékem tészen vallást minden nyelű (Zvon: Post. I.103). Ha széles e világ nyelv vólna is, ezekért méltó hálákat soha nem adhatna (Pázm: Imáds. 137). Nyelv győkér, nyelv kőtél, mely nyavalya az gyermekekben szokot esni (Major: Szót. 40b). Kelj fel és öntözd meg elepedt nyelvemet, nem soká hurczolod gyötrelmes testemet (Thaly: Adal. I.24). **2)** [lingva sermo; sprache, rede]. Nyelvváltság: emenda lingvae MA. Szitkozódó nyelv: lingva maledica; elkerülni az emberek nyelvét: *lingvas hominum vitare; egymás nyelvén való értéssel az emberek öszve-alkusznak: *communione sermonis homines inter se junguntur PPBl. Erezte leueleket ő orzaganac menden vidékibe kŵlőmb kűlőmb nelueken (BécsiC. 50). Ő ńeluek altal mento főldet (AporC. 26). Nyelved mutattya, hogh ew kőzző valo legh (WinklC. 171). Legottan az beteg elvezte nyelueet es okossagat (MargL. 130). Felelyőn nekőnk ŵnnen eleuen nelveuel (NagyszC. 142). Ydeghen neepet hoz the read wr ysten, kynek nyelweet megh nem ertheted (JordC. 261). Tugya vala az gőreg nyelueet es dyak nyeluet (DomC. 307). Sok nyelwen twdna zolany (ÉrdyC. 542b). Mynden nyelwőn zool (507b). Az vy tewrueennek az gewrŵg nyelwrewl deak nyelwre valo fordoytasa (Komj: SzPál. 13). Nagy sok nyelven leveleket irata, országában mindennek tudni adá (RMK. II.279). Már halljátok vesztét az Ördög Mátyásnak, más nyelvvel tayfelnek nevezik és mondják (III.95). Szép beszédekkel az nyelve olly ékes (Huszti: Aen. 17b). El-parasztult az ékes nyelv (GKat: Titk. 1098). A keresetet a főlpőrős fel-állíthattya, csak hogy a nyelv-váltságot le kel tenni (Kász: Kit. 6). Az engesztelő nyelv az élet fája (Illy: Préd. II.231). **3)** [narrator, denuncians; berichterstatter]. Az mynemŵ hyrŵnk volt, byzom wolth; senky ithon nyncsen tőb, hanem cyak az warbely tőrőkek; my hwzencoth lowon walo nepŵnket kŵltek wolth ala, hogy nelweth fogyanak, de senky ky nem jŵtt; megys mutatak magokat (RMNy. III.14). Az Berta therekiethewl azt es kerdem, hog my oka, hogy az begh yt lessetet Zenyer kernel; azt mondá, hogy az az oka, hogy nyelvet akartak fogny az zenyeriegben es az passa eleibe akarta kŵldeni (LevT. I.283). Ott egy kevés várván egy nyelvet hozának, kitől jó bizonynyal igaz hírt tudának, hogy az terekek szép haddal kinn volnanak. Egy terek nyelvet es néki hoztak vala, ki éjjel a sárban besülyedött vala (RMK. III.292). Lőn Bácsmegyei András nagy gyorsaságba, terekekben hogy ő nyelvet foghatna, két tereket, két rab lejánt hozata (III.303). Az Dunán felküldött csatáim is megérkezvén, nyelvet is hoztak, kiknek is vallások az, hogy az ellenség viszsza ment (MonIrók. XV.140). Csatai nyelveket fogván az ellenség közüll, ezeknek írásokat irásban tétettem le (146). Azon kell lennünk mindenképen, nyelvet hozathassunk az ellenségbűl, mert az nyelv lelke az tábornak (462). Sokan végezték azt, kétfelé is menjen posta nyelvet kapni (XVIII.111). Nem csak nyelvet fogott Nagyságod, hanem a seraskiert is el ejtette (Land: UjSegits. Előb. 3). Nyelvet kapván a magyarok, ők mentek (az ellenségre) (Ttár. IV.53). A csalóközi katona szökik tőlünk, sok elment, nyelvet eleget fogtak, tudják mint vagyok (Bercs: Lev. 30). Tegnap ismét nyelvet fogtak portásaim az falakon czékázó németek közül (66). Utamban az rab-kapitánt kihozatom, nyelvet foghassak (173). Nyelvet akarnának fogni állapottyok felől (SzD: MVir. 322). **4)** lingula PPB. [zünglein]. Nyelve a sipnak PPB.

[Szólások]. Ha mi jót forgatnak is eszekben, roszszul, parasztúl adgya fel nyelvek (Fal: NE. 411). Ostor a nyelv, mely mindeneket tsapdos, sebesit (SzD: MVir. 321). Czélczapó nyelved miczoda hasznot ad tenéked (MA: Bibl. V.58b). Szivével nyelve megegyez (SzD: MVir. 323). Épergő nyelveddel eszed nem futhata versent (SzD: MVir. 321). Jó az elmefuttatás, de megfutamodott nyelv rosz (Fal: UE. 486). Többször halgasson nyelved, hogy ne fájjon fejed (Fal: BE. 573). Tudgyák mindnyájan, hogy ellenség közt a két félnek sziveként jár nyelve (Fal: NE. 116). Nem igen szaporán járt nyelve, de ártalmas fullánkja volt beszédének (Fal: NA. 125). Ismertem egy kapitánt, a kinek jobban járt a nyelve, hogysem fegyvere (217). Az ő nyelvec eljárja az földet (MA: Bibl. I.513). Tudom is bizonyossan, hogy nen kintseznék egyebet fejemre haragnál, morgolódó nyelvnél (Fal: NA. 137). Fegyvernekinek továbra nyuitózik nyelve, hogysem pallosa (Fal: NE. 16). Ellene elpereg az ő hebehurgya nyelve (SzD: MVir. 322). Az ő nyelve sem ragadott ám az ínyéhez (SzD: MVir. 322). Rebeg a nyelue (Görcs: Máty. 72). Sokképen menté magát: alatsony állapottyát, tudatlanságát, nyelvének rehegését mind elő-forgatá (Pázm: Préd. 1191). A gyilkosság oka tőle meg-kérdeték, ijjedtében nyelve is megrekeszteték (Kónyi: HRom. 159). Minden rugodozo nyeluet meg fogna itelni (Mon: Apol. 27). Ne engedd nyelvedet könnyen sikamlani (SzD. MVir. 324). Sikossabb a nyelve és eszénél előbb jár beszéde (Land: UjSegits. Előb. 2). Eszed híre nélkül száguldoza nyelved (SzD: MVir. 321). A fő és mélységes dolgokrul szinte ugy tsevege mint valamely tengeri szaikó vagy hazánk-béli nyelveszegett szarka-mátyás (Fal: NA. 188). Tsak nyolve vagyon, ha a dologra kél (SzD: MVir. 321). Mi mind keten Margit es Anna Teriek Janosnak neluehöz felelönk (RMNy. II.16). Az emberszóllás a szivünkben foganszik meg leg-elsőben, az után a nyelvünken forr-ki (Fal: NE. 99). Szivét nyelvén hordozza (SzD: MVir. 323). Ha valaki gyalázatos szockal illet valakit, nyelvén maradgyon (Czegl: Japh. 225). Az tanács uraink mód nélkül való szidalmazásiért nyelvén marasztotta (MonTME. I.79). Nyelveken penga hit (Ker: Préd. 112). Pengetik nyelveken játszó elméjének kiránázott szavait (SzD: MVir. 321). A fejedelemtől fogva a szemet-biróig mindennek, férfi és aszszonynak nyelvén vagyok (Bethl: Élet. II.12). Az lakik szivében, a mit nyelvén visel (SzD: MVir. 323). Már nyelvem hegyén volt, szájamból tsaknem ki-pöktem (SzD: MVir. 321). Lássuk, a szótsaplárnak mint forog nyelve vitorlája (SzD: MVir. 322). Őrizd ajakidat, adj rakontzát nyelvednek (Fal: BE. 579). Mások nyelvére esni: in *sermonem incidere PPBl. Magyar nyelvre és ez rendre hoszta az Horhi Melius Peter (Mel: Herb. Címl.). Ne mondjanak mindent a mi nyelvekre jő (Misk: VKert. 45). Vedd elébb elmédre, osztán vidd nyelvedre (SzD: MVir. 324). Ne fudd, a mi nem égeti nyelvedet (SzD: MVir. 324). A hivságnak szele járván fejét, egy asztal fölött meg-találá eresztení tsuszamó nyelvét (Fal: NE. 14). Az sok hamis hirek hintegetőkben jó volna megbüntetnetek, itt is vala, de bezzeg befalák nyelveket (RákGy: Lev. 161). Ngdra mit költettek még régen, noha most is Ngod nem baráti nyelveket magok

között fárasztják (TörT.[2] 1.95). Fogd meg nyelvedet (SzD: MVir. 324). Prokátor uram jól forgatá nyelvét (Fal: NE. 79). Egytől sem kaphata nyelvet: feleletet (SzD: MVir. 321). El-kerülni az emberek nyelvét: *lingvas hominum vitare PPBl. Hagyd lássák, mulassák, nyelveket koptassák, hogy téged szíven, híven tisztán imádlak (Amade: Vers. 3). Azon koptattya leptses nyelvét, hogy (SzD: MVir. 322). Nyelved kötve hordozd, ne botsásd szaladótzira (324). Látom, hogy velem tsak nyelvet akarsz mérni (325). Hazugságoknak olajával sikamoltattya nyelveit (Sámb: 3Fel. 416). Tartsd erőss kapontzában nyelvedet (SzD: MVir. 324). Kiki bele vágja nyelvét: bele kottyan (325). Érdes nyelveckel, sikos ajakockal jó szót adnak (MA: Scult. 996).

[Közmondások]. Az harist az ő maga nyelvén fogják meg (Decsi: Adag. 22). Sikos és veszedelmes falat a nyelv (Fal: BE. 572). A gonosz nyelv bika alá is borjat tehet (SzD: MVir. 322). A nyelv a rossz feleségnek legrosszabb része (323). Bár egyéb tagok egybe tzimborállyanak, sem tehetnek annyi jót v. rosszat, mint egyedül a nyelv (323).

akadozó-nyelvü: [lingua haesitans; stotterer]. Nem lészen ott akadozó nyelvű vagy fekélyes vagy poklos (Mad: Evang. 331).

anya-nyelv: [sermo patrius; muttersprache]. Senki sem elégszik-meg anya nyelvével, hanem német és más munkákat kíván (NótPM. 21).

bárány-nyelv: arnoglossum, plantago Mel: Herb. 149. [schafzunge]. Hegyes uti fű, bárány nyelv: arnoglossum PPBl. Bárány nyelw, deakul lingua ovis, némellyneк hegyes a leuele, némellynek széles (Mel: Herb. 149).

ëb-nyelv: cynoglossa C. MA. lingva canis Mel: Herb. 150. hundszunge PPB. Eb nyelu, atraczel, hasonlo az hegyős levelű uty fyuhöz, tsak hogy szőrős az leuele. Az eb nyelvő fyuből igen io pillulat auagy golyobitskat chynalny (BeytheA: FivK. 120). Eb-nyelvű fű: cynoglossa (PP: PaxC. 263). Borbély szerszámhoz valóc: eb nyelv, macska tővis, iglice (Com: Jan. 27).

élö-nyelv: [vox clara; klare sprache]. Isteni hatalomtul vagyon az, mikor az igazság ellenségi bizonságtévői lesznec ugyan azon igasságnac s-magoc praedikállyác élő-nyelveckel ki (Czegl: Japh. 37). Teszek elő nyelvemmel ilyen fassiot (Radv: Csal. III.247).

eredeti-nyelv: [lingva originalis; originalsprache]. Itt tanított az eredeti nyelveket jól-értő Károlyi Péter (Bod: Pol. 15). Igen jól tudván az eredeti nyelveket, a sz. irásokban sokakat adott elő (100).

három-nyelvü: trilingvis C.

késëdelmes-nyelvü: [hebes; stotterer]. Pelpy vagyoc es kesedelmes nyelnű (Dáv: Préd. 88).

két-nyelvü: bilingvis C. MA. [doppelzüngig]. Találtatnak a világi emberek között tolvajok, paráznák, két nyelvűek, trágárok (Tasi: Feukt. 35).

kigyó-nyelv: ophioglossum, lingva serpentis Mel: Herb. 90. [natterzünglein]. Kigyó nyelw, egy koroya vagyon, egy levele és az egy levélből mint egy kigyó nyelw, olyan iő ki (Mel: Herb. 90). Eőregbik kigyo nyelu, a ki a vizben terőm (Frank: HasznK. 19b).

köz-nyelv: lingva vulgaris Kr. [landessprache]. Tudgyák a püspökök, hogy közönségesen olvassák a köznyelveken nyomtatott bibliákat (Pázm: Kal. 361).

madár-nyelv: lingva passeris Mel: Herb 56. [steinsame]. Madar kőlős, madar nyelw, sovány főlden terem (Mel: Herb. 56).

más-nyelvü: [lingvae peregrinae; von fremder sprache]. Nagy sok tiszteletes idegen herczegek, vallásunkbéliek, neha más nyelvüek, a temetésére szomorúan gyülnek (Thaly: Adal. I.27).

mérték-nyelv, mértékpróba-nyelv: [examen; wagezünglein]. A fontban igaz ûtő veszsző, mértéc proba nyelv, mely a szárán avagy rudgyán ki-mégyen és a mérték istápján magát mozgatja (Com: Jan. 166). Mint a mérték nyelvének pontya, ugy a főld kereksege előtted (Illy: Préd. I.356).

nagy-nyelvü: [calumniator; verleumder]. Megmondá Nagy Jánosné, hogy nagy nyelvű vagy (MonTME. I.79).

ökör-nyelv: borrago PPBl. ochsenzunge PPBl. Őkőrnyelvfű: eufrosinum, buglossum MA. Eokőr nyelu győkere: buglossa (Frank: HasznK. 18). Fachary leuet az leueleből az erdei salatanak, vegy hozza őkőr nyelunek viragat (BeytheA: FivK. 42b).

erdei-ökörnyelv: silvestre buglossum; wildochsenzunge Mel: Herb. 151. Az erdei őkőr nyelw hasonlo az atratzelhoz, kék a virága (Mel: Herb. 151).

igaz-ökörnyelv: buglossum verum; gemeine ochsenzunge Mel: Herb. 152. Az igaz őkőrnyelw az kertben terem (Mel: Herb. 152).

kerti-ökörnyelv: ∾ Kerti őkőrnyelwő fű, kinek borágo más neve (Mel: Herb. 152).

mezei-ökörnyelv: silvestre buglossum; wildochsenzunge Mel: Herb. 151. Az igaz őkőr nyelv szagos, szőrős, mint a mezei (Mel: Herb. 152). Meleg természetű orvosló fűvek: az atraczel, méh fű, kapotnyak, mezei őkőr nyelv, vad őkőr nyelv (Com: Jan. 25).

vad-ökörnyelv: buglossum; wildochsenzunge Mel: Herb. 151. (Com: Jan. 25).

rebegö-nyelvü: [lingva haesitans; stotterer]. Isaias profeta magát tisztátalan ajakunak és rebegő nyelvűnek nevezte (Fr: SzJán. 166).

sárkány-nyelv: [dracontium, serpentaria; drachenwurz]. Sárkány nyelw, ennek a leuele mint a kopot nyaknac (Mel: Herb. 89).

sik-nyelvü: [ineptus, rabulosus; zungendrescher]. Az ollyan sok beszédű, sík nyelvű sehonnain itt igen kapnak (Mik: TörL. 213).

síp-nyelv: ligula PPBl. [pfeifenblättchen]. Sipnak nyelve, pípja, egy kalánui mértéketske: ligula PPBl.

szabad-nyelv: *procacitas lingvae PPBl. [unverschämte rede]. Horvas fejű, szabad nyelve vagyon (LevT. II.291).

szabad-nyelvü, szabados-nyelvü: *procax, dicax PPB. PPBl. [frechmaul]. Fajtalan, szabados nyelvű, szemtelen, sokat kivánó fösvény: procax; igen szabados nyelvvel esék énnékem: magne libertate verborum in me *incurrit PPBl.

szarvas-nyelvü (fü): scolopendrium PPBl. [Venushaar].

születëtt-nyelv: lingva *vernacula PPBl. [muttersprache]. Született nyelven való beszéd: patrius *sermo PPBl. Kinek kinek a népek kőzzűl született nyelvére kell fordítani a szent írást (Zvon: Osiand. 14). A bibliát születet nyelvre fordítani (Ker: Préd. 114). Meg kel a született nyelvre fordíttatot bibliának olvasását tiltani (Czegl: MM. 221). A Christus testének s vérének megszentelését a nép született nyelvén hallya vala (269).

Nyelvecske: lingula C. MA. zünglein PPB. Lebel nyelvetskéje pihegő szájában (SzD: MVir. 325).

Nyelves: **1)** [lingva instructus; mit einer zunge verseben]. Nyelves fű: uvularia PPB. **2)** lingulatus, locutulejus C. lingvax, loquax MA. garrulus; schwätzer PPB. Elég nyelves aszszony vagy: satis *dicacula es; illyen kitsiny aszszony, mégis illyen nyelves: *tantilla tanta verba funditat PPBl. Neluesnek: verboso (NémGl. 147). Nem vigaztalya meg Cristusnak gyermeksege az sok zosokat, nyelueseket (CornC. 91). Sok zo nem enyezth el weetbketh, nyelues zyz beyth bolond, bőlcz zyz kewes bezedekkel eleghezyk (ÉrsC. 185). Nema mykent hal, nyelwes mykent feczke (263). Nyelwes ember nem ygazgatatyk felden ees gonozokak weznek wezedelembe (KeszthC. 387) Olly dajkát ne válaszszon, melly részeges, buja, nyelves ne légyen (Pázm: Préd. 203). Nem követte, sőt kerülte a világ nyelvesinek szó-fodorgatását (1246. SzD: MVir. 321). Kiket tudatlan, nyelves ember cziácziogott (Bal: CsIsk. 112). Másokra szóló, nyelves ne légy (Com²: Jan. 169). Talán rabja vagyok, mint a töb muszurmán, vagy oly ágya-gyalázó, mint nyelves Rusztán (Zrinyi I.7). Jaj nékem, mert hallgattam, vagy hogy más alkolmatosságokban felettébb nyelves volt (Illy: Préd. I.99). **3)** [facundus; redefertig]. Mintha istennek kedvesbek volnának a hallgatobbak, hogy sem a nyelvesbek és ékesben szollok (Illy: Préd. II.230).

Nyelveskĕd-ik: **1)** loquacito C. garrio MA. schwatzen PPB. Arról nyelveskedik, azon nyalakodik (SzD: MVir. 323). **2)** [calumnior; verleumden]. Tsáki Jánost az törvény, személyiink ellen is nyelveskedvin, nyelve kivágatásra itilte (MonIrók XXIII.92). Akkor is megmondók, hogy nyelveskedni fog vele, mocskólni Kemény János urammal (RákGy: Lev. 401).

Nyelveskĕdés: **1)** loquacitas, garrulitas MA. schwatzhaftigkeit PPB. Irot historiat hozoc elő ńelueskedesed melle, legyen mégis mit ellenűnc vetned (Mon: Apol. 395). A ki a nyelveskedéshez szokott, soha tellyes életében nem okosodik (Pázm: Préd. 816). Nyelveskedésével csak czégérezteti hamisságát (Sall: Vár: 5). Az erős az ő dolgait csendesen, a tunya nagy kényességgel, nyelveskedéssel tselekeszi (Com²: Jan. 164). **2)** [calumniae, famigeratio; klatscherei]. Sámbár hazug és mérges nyelveskedése ellen való apológia (Matkó: BCsák. 1). Piszok esik rajta nyelveskedéséert (10). Valamely emberteleu szavai és nyelveskedési miatt szolgám udvarombul ki űzetett (MonIrók. XV.571). Több nyelveskedési között ezt az egyet értem (Gér: KárCs. IV.522). Az aszszony a nyelveskedéssel gyalázatot nyerne (GyöngyD: Char. 25). Szaporította az nyelveskedést Viarsal való talám kétszeri beszéd is (Beres: Lev. 63). Másnak gyarlóságát fondorkodó nyelveskedéssel tzégéresitti (SzD: MVir. 183).

Nyelveskĕdő: **1)** lingvax C. [schwatzmaul]. A szószaporító, nyelveskedő a meg-lőtt dolgot nem lőttnec regéli (Com: Jan. 185). **2)** [rabula; zungendrescher]. A prócátor az ő gondviselése alatt valót oltalmazza, igazságbúl mindazáltal és jóbúl, hogy nyelveskedő csélcsapóknak ne hallattassék (Com: Jan. 134). **3)** [calumnians; klatsch-]. Valaki ellen nyelveskedő aszszony: oblatratrix PPBl. Iszszonyatos az városban az nyeluesked6 ember és az ki az beszédben vakmerő (Kár: Bibl. I.655).

Nyelvesség: **1)** loquacitas C. garrulitas MA [schwatzhaftigkeit]. Itt egy ember vagyon, ennek mint-egy öt esztendős fia vala, kinek nyelvességében gyönyörködvén, kedvére tartotta (Pázm: Préd. 205). Mestere és őrző apródgya a bőltsességnek a mértékletes tagadás, áruló ellensége a nyelvesség (Fal: UE. 363). **2)** [calumniae; klatscherei]. Szemtelenség, fajtalanság, nyelvesség: procacitas PPBl. Kristust meg-itilte az emberi vakmerőség, megszóllotta a nyelvesség (Pázm: Préd. 778). Aláb szál az emberek nyelvessége (Fal: UE. 374). Tsak a nyelvesség rebesget iltyeneket (SzD: MVir. 322).

Nyelveszĕd-ik (*nyelveskedik* v. *nyelve-szegik*?). Én vagyok Deli Vid, felele a másik, de miért harátyolsz, szájad nyelveszedik, az én kezem mián Hamvivân ott fekszik, majd ugyan az miát fejed földre esik (Zrinyi I.132).

Nyelvetlen: elingvatus C. elingvis MA. stumm PPB. A maga meg-gondolt, eszes, jóllehet hogy nem nyelvetlen, de mindazáltal nem izetlen, csácsogó: consideratus non quidem elingvis est, sed tamen non insulsus blatero (Com: Jan. 186).

[**Nyelvez**]

Nyelvezés, nyelvezet. Az mit az mester tanituányinak beszélget és magyaráz, avagy nyelveszet [így]: dictata; magyarázat, olvasás, nyelvezés, nyelvezet: dictatio C.

NYÉL: manubrium C. MA. handhabe, heft PPB. Nyélbe ütni: manubrio instruere; nyélből kiütni: manubrio exarmare PPB. Hagiok kalanokat, 5 aranyos, az nele gombos (RMNy. II.67). Keetb willa, az egyknek kristhal az nyele (III.52). Gyertyan fa, kiből malom fogat es erős nyeleket chynalnak (BeytheA: FivK. 12). Az eledelec késsel avagy vellácskával, nyelet nyelénél fogva tarts, fogattatnac el (Com: Jan. 110). Árnyéktartónak való ezüst nyél (Radv: Csal. III.355). Vagyon egy hancsár, kinek csont az nyele (Gér: KárCs. III.422). A bonchos nyelű késvel a tenyerembő kicsosziută a vöröskét (Nyr. II.224a).

[Szólások]. A n y e l e t ö b b e t é r a vasánál (Decsi: Adag. 93). Más n y e l b e n s z ö g e z é szekerczéjét (GKat: Válts. I.632). Más nyelben ű t i szekerczéjét (110). Nem alkalmatlankodik a dolog, ha n y e l é n f o g o d (Fal: UE. III.53). Embere leszek ezen dologuak, n y e l e t t s i n á l o k én ebbe (SzD: MVir. 105).

[Közmondások]. A kőlczen adott feyszénec ió, ha czac a nyele meg fordul (Helt: Mes. 111). El-veszett fejszének nyele is jó (SzD: MVir. 159).

csákány-nyél: [manubrium clavae cruciatae; streitbauenstiel]. Egy ezüstös-aranyos csákány-nyél, csákány nélkül (MonIrók. XXIV.138).

kanál-nyél: [capulum cochlearis; löffelstiel]. 4 kanál, egy kanál nyél: manica unius cochlearis (Radv: Csal. II.11).

kapa-nyél: **1)** [capulum ligonis; hackenstiel]. Kapa nyéllel kell ütni az illyenhez, ki urához ugy lát mint egy semmihez (Thaly: VÉ. II.23). **2)** scytale Misk: VKert. 612. [schlangenart]. A tsillag hátu kigyo, deákul scytalaenak azaz kapanyelnek nevezik (Misk: VKert. 612).

[Szólások]. Tamás: Ha nem tudsz prédikállanyi, hiszem tudsz kapálnyi. Pápa: H é v á m a k a p a n y e l e (RMK. V.239).

kés-nyél: [capulum cultri; messerstiel]. Az flusz sarga mint egy jacchint, késnyelet is csinálnak belőle (Kecsk: ÖtvM. 319). Az ökrök szarvából szabja, markolatok, kés nyelek, kürtök lésznek (Misk: VKert. 119).

sulyok-nyél: [capulum fistucae; schlägelstiel]. Markába szakasztani pergetyűs sulykának nyelét (SzD: MVir. 19).

szekerce-nyél: [capulum securis; axtstiel]. Zekercze nyelnek walo faat wagy (Pesti: Fab. 25).

Nyelecske: manubriolum MA. heftlein PPB.

Nyelestül: [una cum manubrio; sammt dem stiel].

[Szólások]. Mind nyelestűl fokostul: una cum ipsis manipulis (Decsi: Adag. 129).

Nyeletlen: manubrio destitutus SI. [ohne stiel]. Nyeletlen kés: exarmatus manubrio PPB.

[**NYELL-IK**]

el-nyellik: [langvesco; verwelken]. Midőn a virág el-mállik, elnyellik, el-oszlanak a pillangók (SzD: MVir. 51). Bú válttya fel boldogságomat, el-nyellett vigságom (76).

NYER (*nyeer* ÉrdyC. 556b. *nyér* Decsi: Adag. 88. Fal: UE. 185): **1)** lucrifacio, lucror, demereo C. [gewinnen, erlangen]. Ó istenet tudo nep ńer es tezen: populus sciens deum suum, obtinebit et faciet (BécsiC. 164). Mit használ embernek, ha mend e uilagot ńerie, es ô lelkeben ǵetrelmet zenueǵǵen (MünchC. 45). Nyeryed nekem zent leelôknek malaztyath (CzechC. 70). Mindôn hiw kereztén, ki comonikal, azon malaztot ńeri, kit Cristus (NádC. 10). Valamyt akarz, azt nyerhetôt ur istentewl (ÉrdyC. 493). Termeezet zerent valo eredet, kyben senky sem nyeer, sem veztt (556b). Mynden ydwesseges yozagot nyeryem the twled (ÉrsC. 42). Therekechtwl norel ayandokokath, ne fenegedned w chazarokath (RMNy. II.5). Senki bûnénec bochanattyat az isten elôt nem nyerto (Helt: Bibl. I.e). Nem hogy többet nyerhetnénec, hanem aszt is elvesztik, a mi naloc vagon (Helt: Mes. 427). Szenuedgy, ha mit akarz nyerni: sustine et abstine (Decsi: Adag. 137). Haláltól szabadulást senki nem nyér (GyöngyD: KJ. 450). Kezdé magasztalni (lovát), mennyit s hányszor nyére a pálya-futásban (Fal: NA. 121). Mindenkor csak kevésbe és nem a végre játszott, hogy nyerjen (Fal: NU. 311). A nemes vér ezen ügyben vesztve nyér (Fal: UE. 450). **2)** [vinco; siegen]. Vajha nylnan nyertetek volna, hogy mi es ty veletek egyetembe orszagolhatnank (Komj: SzPál. 136). Míg Moses kezeit felemelne tarttya vala, Izrael nyeri vala (Helt: Bibl. I.Kk4). Akar hól is az nyeri, az ki nem rôstelkôdik (Decsi: Adag. 315). Bajnok szív, egynek hív, Kemény gyer, hadad nyer (Thaly: Adal. I.5).

[Szólások]. Nyert benne mint Bertok a tsíkba (Kisv: Adag. 382. SzD: MVir. 241). Ugy tekintsünk dolgainkba, kárt, tsúfot ne nyerjünk szines ajánlásért (Thaly: Adal. I.102). Nyertem férfiat az urtól (MA: Bibl. I.4). Ha csinos gazdaszony még idôt nyerhetett, tisztább fehirsegû kalácsot sûthetett (Orczy: Nimf. B6). Szertelen halálnak nyerto vesztő porát (Kónyi: HRom. 47). Kedvet nyerni: favorem *elicere PPBl. El-hiresedni, nagy nevet nyerni: *lucrifacere nomen PPBl. Töröktül nyert sebe tett kibiil balogot, nyerte királyátul örökben Balogot (Thaly: Adal. II.401). A Hnniadi Mathias fogsagabol naǵ somma pinzt alait vala maganac nierni (Szék: Krón. 216). Gondoltam sérvést nyert (Gvad: Idôt. 80). Meg engedést és reá szabadítást nyerne az Jobnac nyomorgatására (MA: Tan. 221). Mikor ki tetszeni kiván, azon légyen, hogy kellő njságokkal kelhessen elő: sziveket nyér (Fal: UE. 31). A hadban a restség veszést nyér (Kónyi: HRom. 8). Álamnal nyerte: sine sacris haereditas (Decsi: Adag. 21). Azon órában el-veszté minden bôtsûletit, a mellyet erôs fegyverével nyert vala a mezôn (Fal: NE. 14). Józsefnek hagyá azt a gazdag földet, mellyet az amorreusoktól kardal és kéz-ijal nyert vala (Pázm: Préd. 139). Szerentsére jó barátot nyerni: *sortiri amicum PPBl.

[Közmondások]. A ki nem vezt, nem nyér az (Decsi: Adag. 88). Az ki soba semmit nem probál, semmit nem nyér az (129).

be-nyer: [capio; erobern]. Aranyas zászlóját Ali basának hôsek bényerék, igen vigadának (RMK. III.157).

el-nyer: lucror, consequor, obtineo MA.[4] gewinnen, erwerben PPB. Myt haznal, ha mynd ez tellyes vylagot el nyerye: quid prodest, si mundum universum lucretur (JordC. 406. ÉrdyC. 7). Ha álló vizek nem lesznec vala, ackoron a scithiaiac el nyertéc volna tôlle mind az egész országot (Helt: Krón. 7b). Mindeneknec meg-erdemled, el nyered kedveket (Com: Jan. 201). Az ellenségnek minden hadi apparátusát elnyertük (TörtT.[2] I.205). Lött azért bor, nem számlálván az ellenség által elnyert borokat, vasa uro 559 (III.403). Harmadik László a magyar királyságot egy kicsinység elnyerte vala, de csak fél esztendeig birhatá (Liszny: Krón. 296). Pállyán vár ajándék, nyerd el édes lovacskám (Kisv: Adag. 177). Most az egész bagázsiát elnyervén, sok borra akadunk az bagázsia körül (Bercs: Lev. 43. 64). Az agár nem azért ûzi a nyúlat, hogy a bôrét elnyerje (Thaly: Adal. I.80). Nem nyeri el a pállyát, a ki utjában horgot vet (Fal: SzE. 523). Midôn az ágyukat magyarok el-nyerték, kerekeket széllyel rontották (Kónyi: HRom. 124).

elnyerés: [adeptio; das erlangen]. Tiszttartóságnak elnyerése kotzka vetéssel: *sortitio provinciarum PPBl. Nem az akaróé, sem pedig futóé pályának elnyerése (Kisv: Adag. 356). Mi jó van abban, a minek el-nyerése meg nem nyúgottya kivánságunkat (SzD: MVir. 262).

hátra-nyer: [recupero; wiedererlangen]. Csak igazán szeressétek ti egymást, hátra nyerhetitök az elveszett házakat (RMK. III 223).

ki-nyer: **1)** [redimo; erlösen]. Ha azzal meg-javul, ördög torkából ki nyerheted atyád-fiát (Pázm: Préd. 46). **2)** [impetro; erlangen]. A kevély koldus koldulván, semmit ki nem koldul, nem nyer ki (Com: Jan. 195).

mëg-nyer: potior, consequor, pervinco, nanciscor, opiscor, lucrifacio, mpetro, indepto, indipiscor, adipiscor, obtineo C. [erlangen, gewinnen]. Könyörgéssel megnyerôm: exoro; nagy veszéllyel megnyerôm: extundo C. Ki valamit elbirt, megnyert: potitus PPBl. Tizta imatsaga meg niere, kibe hogi inek, ottan meg vigazek (VirgC. 105). Az isteni bôlczesegôt meg nem nyerhetuen, eztelenne lôn (WeszprC. 57). Isteni edesseget ker, de čak alig anaǵ soha meg nem ńerheti (VitkC. 5). Meg nyered te atyad ffyat: lucratus eris fratrem tuum (JordC. 410). Sok bynesôket megh nyertek wr istentwl, hogy ne karhoznanak (ÉrdyC. 602). Megnyertem az wrnak emberét (Helt: Bibl. I.B2). Szenvedetessége szenvedetlenségemet nyerie meg (Pécsi: Ágost. 15). Kônyû meg nyerned, a hol senki nincz ellened (Decsi: Adag. 66). Megnyeré a biráktól, hogy bemehessen annyához (Pázm: Préd. 213). Midôn megnyerended, a mit kértél, bálákat adgy (Com: Jan. 195). Megperelnéd, meg is nyernéd (Bethl: Élet. 30). A bíró szívét adománynyal meg-nyerni, meg-venni (SzD: MVir. 16).

mëgnyerés: impetratio C. erlangung PPB. Valamit imadsagodban kerendez, megńeresnec bizodalmaval keryed (VitkC. 3). Zegheennyee tewee magaath az erek dichôseegnek meg megnyereeseerth (ÉrdyC. 413b). Nem férhetsz könnyebben a paraditsomnak elvesztéséhez, mintsem ha meg nyerésrûl letészed a biztos reménységet (Fal: NE. 52).

vissza-nyer: recupero, recipio, relucror MA[4]. wieder erlangen PPB. Tehetséged szerént viszsza-nyerjed ördög torkából el-veszett atyád-fiát (Pázm: Préd. 40).

Nyerëget: [leves victorias reporto; geringfügige siege davontragen]. Ez lesz a Dunántúl magában lézengve operáló és az gyükeres ellenségtül távúl kerülve nyeregető mulatságnak vége (Bercs. Lev. 109).

Nyereked-ik: quaero, negotior, copio lucrum, lucro studeo Sl. [gewinn sncben]. Kereskedő, nyerekedő ember: *questuosus homo PPBl. E két rendbéli emberek nyerekedni és katonáskodni mind más újabb-újabb tartományokra sietnek (Misk: VKert. 438). A szolga tudván a nyerekedő pénzváltóknak ezer fortélyait, a pénzt elásá (Fal: NA. 138). A ki a kereskedés után kiván nyerekedni, a kalmárok között forgolódgyon (Fal: NU. 255).

Nyerekëdés: negotiatio, lucristudium, foeneratio Sl. [gewinnsucht]. Igen ûzik a nyerekedést: *calent ad quaestum PPBl. Hová lenne idôs attyádnac rajta való nyerekedése (Czegl: Jaqh. 73). A páva midôn idôvel gôrôg országba bé-származott, nagy nyerekedéssel tsak a fô rendeknek mutogattatott elsôben (Misk: VKert. 335).

Nyerés: [impetratio, adeptio; das erlangen]. Kedv nyerés: *conciliatio gratiae PPBl. Ydvesseg neresre: ad salutis obtentionem NémGl. 233. Az alazatossag nyerese nekyl az ygeb yozagh nem yozag (WeszprC. 139). Kynek zent vota leegyen my byneinknek bochanatta, zent malaztnak nyereese (ÉrdyC. 506). A földre leesec, hoǵ ymadsagot tenne vigaztalasnac ńereseyert (TelC. 96). Egésség nyerések sokasodnak a martírok temető helyeinél (Pázm: Préd. 286). Az illyen testi gyakorlás kevésre használ isten előt valo érdem nyerésre (Zzon: Post. I. 475).

Nyereség: 1) lucrum C. MA gewinn, nutzen PPB. Nyereség-gywlölö: lucrifuga; nyereség hozó: lucrificabilis; nyereség szomjuhozó: cercopa; nyereségre nézők: luciones C. Pénzt nyereségre ki-adok: locito; a nyereségen igen kévánva rajtalenni: *ligurire lucra; fukar, ki a várastól vagy valami urtól vámot és egyéb jövedelmet árron meg-vészen nyereségre: publicanus; még talám a fő pénzt is belé-vesztettem, nem hogy nyereségem lett-vólna: etiam de *sorte venio in dubium PPBl. *Nyereségre vásárló kalmár: institor PPB. Nem kel alazatossagnak valami-nemew mivelkedetyt czelekedny, mykeppen egyeb baratok yo peldaert es ew leleknek neresege ert (EbrC. 117). Mi ńereseg, mert őriztűc ő parančolatit (DebrC. 323). Az haborusagot naǵ ńereseggę tartá (GuaryC. 27). Vagiok az leleknek nagi felseges es bizonsagos nyeresege (VirgC. 67b). El vezőt az hẘ nyeresegbőknek remeenseghek (JordC. 764). A halált niereseguek tartiak (DebrC. 125). Bakos Balasne adot ket zaz forintot, boǵ feleseget, giermekeit nieresegeből taplalnaia (RMNy. III.69). Az telhetetlen semmi bűnnel nem gondol, czac hogy valami nyereseget kaphasson (Born: Evang. IV.301). Semmi nyereséged egyéb annál, etőd, bérőd, aluttod, haznod (FortSzer. K4). Senki azoc kőzzűl, kik az urat szolgállyác, nyereséget ne űzzőn pénzével (EgyhRendt. 151). Midőn nyereség felől mondnak valamit, igen réssen akkor az fülök (MA: SB. 127b). Az szegényeknek is többüljön annak nyereségéből való jövedelmek (Radv: Csal. III.204). Azokat a játékokat meg se ízelítsed, a hol a nyereség csak a vak szerencsétől függ (Fal: NE. 44). **2)** exuviae, manubriae C. [praeda; beute]. El-fogja a vitézek nyereségeket: praedae militum *interceptor PPBl. En te zep bezididen őrőlők, mint ki sok ńeresiget (spolia multa) lelt (DöbrC. 70). Mykoron nagy nyereseeggel haza yettenek vona es az bytangot oztany akarnaak, az gonoz ŕene Vyd yzth vezte köztők (ÉrdyC. 398b). Megvivának, isten vala Magyar néppel, ott járának nagy nyereséggel (RMK. I.8). Vitézek nagy nyereséggel járának (Görcs: Máty. IV. r. 43). Az nem tetszik, hogy az vitézlő rendnek még eddig semmi nyeresége nem lött, mind csak könnyen hajolnak (RákGy: Lev. 140). Az úr szolgái nagy nyerességgel jártak (Gér: KárCs. III.275). Az oláhokra ment hajók felől igen homályosan csak alattomban szergetik, hogy az gályák valami nyereséggel jártak volna (ErdTörtAd. II.38).

[Szólások]. Ebnec adgyon ennek nyeresegében (Decsi: Adag. 67).

Nyereségës: 1) lucrativus, lucrosus C. [utilis; nützlich]. Ez elleten imadsag sem erdemős sem ńeresegős (GuaryC. 63). **2)** [emolumentum habens; gewinn habend]. Azzal az magyarok károsok sem lesznek, inkább lesznek nyereségesek (RMK. I.7).

Nyeretës, nyertes (*nyerettes* Pesti: Fab. 45. Vás: CanCat. 300): **1)** lucrans MA. lucrosus; gewinner, gewinnreich PPB. Nyertes dolog gyakran gondolkodni e világ haszontalan szomorúságáról (Hall: Paizs. 220). Legokosb és legnyertesb csere az, mellyben a mulandóságokért örökké valóságot nyerhetűnk (Bíró: Ünnep C2). **2)** victor, evincens MA. überwinder PPB. [sieger]. Hada lőn a herczeg ellen, de ott is niertes lőn (Szék: Krón. 192). Lőn nyeretesb vayda az parasztoknál (Valk: Gen. 58). Diadalmasoknac és nyerteseknec lattatni (Mon: Apol. 369): Ha igaz, nyeretessek vagyunk mi es, meg győztük az papistakat (Alv: Itin. 35). Mellyinc lészen nyerettesb (Vás: CanCat. 300). Ez ellen az phariseusoc egy szót sem tudnac felelni, hanem az ur Christust nyerettessé kell hadniok (MA: Scult. 731). Tudd meg keresztyén ember, hogy ha a te hitednec tanátsán jársz, nyerettes vagy (Megy: 3Jaj. II.85). Mutasson vagy egy helyet az ellenkező, és ámbár ő legyen nyerettés s övé legyen a gloria (GKat: Titk. 335). Nyertesebb a kis Dávid parittyával es kővel (Czegl: MM. 9). Baj-vívásban nyertes lévén (Perny: LFl. 19). Sokan egyféle tsalárdsággal mindenekben nyertesek (Misk: VKert. 243). Azt akará, hogy a szem-közt bátorkodó vitézség lenne a nyertess (Fal: NA. 238). A nyertes Julianus elemelte társát es elindult hajóival (Fal: TÉ. 681). Ki nyertes tábornak nem félsz haragjától (Orczy: KöltII. 48).

Nyertesen: lucrose, victoriose MA. gewinnreich, siegreich PPB. Nyertesebben járna ugy az ostyasütő a képfaragó acsoknál, hogy ha mint a sütő süt, Christus testévé válhatna (Matkó: BCsák. 425). Ez az dolgaidnak oly útat mívelhet, mely azok czéljához nyertesen emelhet (Thaly: Adal. I.123). A kegyes rendben folyandó beszéd nyertessen játszik a szívekkel (Fal: UE. 371).

Nyertesség: victoria, evictio MA. sieg, überwindung PPB.

Nyerö: [impetrans; auswirkend]. Keǵelmesseǵős fiam Jesus, nam kőzőnseǵős aňa zenteǵhaz mond engőmet irgalm ńerő bodog aňanac (NádC. 664). O Iesus, ky wagy yrgalmassagnak nyereye (PozsC. 10). Wgy theǵ yrgalm nyerő zyz Maria, hog te byr enghem mynd őrőkkewl őrőkke (ThewrC. 149). Tisztits meg minket ammi binönkből, mert te vagy irgalmnyerő kegyös szíz Mária (RMK. I.10).

[Nyeröd-ik]

mëg-nyerödik: [perficior; bewirkt werden]. Megvallom, én nem jovallottam volna azt az hirtelen indulatot, ugy hiszem, Bessenyei uram sollicitatiója által is meg nyerődött volna az (TörtT.[2] I.232).

NYERËG: ephippia C. ephippium MA. sella; sattel PPB. Nyereg és minden lóra terítő pokrotz: ephippium PPBl. *Nyereg hajtott fele, vápája: ephippii arcula PPB. Kit kiral aieit tiztélni, a lora kél vetni, ki kiral ńerge alol vaǵon (BécsiC. 62). Egy emberke vagyon itt a pusztában, az iö ream és nehez nyerget vet hátomra (Helt: Mes. 357). Megh raggada az üsteket es ki kezde emeliteni a nyeregből (463). Makktermő fákra mászván fel, nagy vizesen fikemlőnél fogva nyeregszárnyáig való vizben tartván egész virradtig (Szal: Krón. 128). Egy rakásba hordatá soc nyergeket (Gosárv: MagyB. Dij). Az lovász kápával béterítette az nyerget (MonIrók. XI.363). Az kyk lovat az en attyamfyannak fykyvel, nyergyvel neky hagyom (Radv: Csal. III.107). Az tatár lovamat ne hagyják nyugodni, minden harmadnap vessenek nyerget reá (Gér: KárCs. IV.368). Igyekezünk, hogy ha csak az nyergét vagy czafrangját is kivihetnénk Nagyságodnak (Mon: Okm. XXIII.22).

[Szólások]. Néktek a n y e r g e t e k it jobban f u t, mint másnak a lova (Thaly: Adal. I.85). Két n y e r g e t ü l n i egy seggel: duabus sedere sellis (Decsi: Adag. 49. MA). Egy seggel két nyerget akar a jesuita ülni (Czegl: Japh. 235).

[Közmondások]. Nem illik az ebhez, hogy nyerget hordozzon hátán (SallMark. B5). Nem illet szamárt veres nyereg (Decsi: Adag. 22. Kisv: Adag. 40). Disznót bársonynyereg meg nem illet (Thaly: Adal. I.175). Nem ülhetsz egy seggel két nyerget (Decsi: Adag. 196). Nem jó egyszersmind két nyerget ülni (Czegl: Japh. 201).

kazul-nyerëg: ephippium persicum Kr. [persischer sattel]. Vérese szinű haragos mén volt alatta, könnyű kazul nyereg rajta (Fal: TÉ. 637).

málhás-nyerëg: [clitellae; saumsattel]. A terh hordozó, málhás nyergec ősszvérre avagy kabolára tétetnek fel (Com: Jan. 88).

öszvér-nyerëg: ∾ (Nom.[2] 421).

szamár-nyerëg: ∾ (Nom. 47).

terëhhordozó-nyerëg: clitellae C. [saumsattel].

Nyergël: [equum sterno; satteln]. Nyergelni a lovat: equum strato inducere, instruere PPB. N'erghellyetők lowath, hogy Palth rea zerezwen, vygyetek Felix feeyedelemhez (JordC. 785). Az törökök táborban hevernek, de menni akarnak, mert immár nyergelnek (Zrinyi I.50). Ha jön ordre, frissen nyergel, elmegy az portára (Amade: Vers. 107). Őszvérét nyergelte, ment Nomentanumban (Orczy: KöltH. 110).

mëg-nyergël: sterno ephippio apposito MA. [besatteln]. Megh nyergbelee az ew zamaraat es el meene ew velők (JordC. 166. Helt: Bibl. I. Bbb. 3. Kár: Bibl. I.141). Miképpen nyergelhetnéd meg és ülhetnél fel az disznóra (MesésK. 11). Ki-ki rendgye szerént idején fel-kele, kinek ugy vólt hagyva, az meg is nyergele (GöngyD: KJ. 369).

[Szólások]. Boldog isten látom, hogy m e g n y e r g e l t e k b e n n ü n k e t a franciák (Fal: NU. 325). Tsak az egy frantzia szolga n i e r g e l i m e g g a z d á j á t és urának ura (Fal: TÉ. 782). U r á t megnyergelő feleség: *imperiosa conjunx PPBl.

Nyergëltet: [equum sterni jubeo; satteln lassen]. Az szánat rakattam és lovaimat nyergeltettem (MonIrók. XVIII.5). Lovat nyergeltetvén, felmenék az Balassi uram szállására (TörtT.[2] I.10).

Nyergës: **1)** ephippiarius, ephippiatus, stratarius MA. [gesattelt, satteltragend]. Nyerges ló: clitellarius Pesti: Nom. III. 102. equus sellarius, ephippiarius PPB. Cadit in nergues potok 1268 (Wenzel III.195). Az sarga lonat fekestűl hamostul, zekeres niergessel hagiom Thamasnak (RMNy. II.302). **2)** [opifex ephippiorum; sattler]. Az nyergesek egy hátas lóra való nyerget adgyanak két forinton (TörtT. XVIII.227).

Nyergetlen: [non stratus; ungesattelt]. Az egyic király inassa egy nyergetlen lovon vtanna szaguldvan, egy kopianal bátban eklele (Helt: Krón. 48).

NYERÍT (*nyiret* Misk: VKert. 93. 129): nitrio Balde. hinnio C. MA. wiehern PPB. Nyerítő kánya: cenchris PPBl. Mykenth vadh wygyorogwan es néreituen inkab, hogh nem zoluan, ő zayanak tatogatasawal felele (PeerC. 63). Csendességben voltak ű jó vitézi, mind nem nyeríténck ű jó lovai (RMK. IV.161). Az embernec czufoló baráttya ollyan mint az ménló, melly minden rayta űlőn uyerit (Kár: Bibl. I.672). A ló szők, nieret a kabolara, de a feckel meg tarttiak (Mel: SzJán. 28). A lú meghe-réltetvén, nyeréteni meg szűnik (Com: Jan. 35). A ló nyerit, rug és kapál, mig nem jut társához (Zrinyi I.104). Eous és Flegon nyeríteni kezdnek, hámjoknak terhéből levetkeznek és víg legeléssel magoknak kedveznek (GyöngyD: Cup. 652). A belénd igen keserves szóval szokott nyiretni (Misk: VKert. 93). A szamárt akár-mi némű aranyos szerszámba öltöztessék is, ugyan tsak szamár módra nyiret (129). Csak az abrakos jászolra nyerétett világi áldomásiban (Csúzi: Tromb. 43).

[Szólások]. A czalánt főzd meg borban, felindíttya a barátokat a z a p á t z á k r a, hogy n y e r i c z e n e c (Mel: Herb. 99). Fele barattianak felesegere nieríteni (DecsiG: Préd. 56). Asszony emberekre nyerétteni (Zvon: PázmP. 104). Tarát farát ékesíti, vitorláit kiteréti s arra nyerít, a ki szép (Fal: Vers. 882).

mëg-nyerít: adhinnio MA.[4] anwiehern PPB.

rëá-nyerít: adhinnio C. PPBl. [anwiehern].

Nyerités: hinnitus C. MA. das wiehern PPB. Keet louak nagy nyereytest tevnek evnen kevztwk (CornC. 270). A ló nagy nyeritéssel fut vala az uton (PestiT: Fab. 62). Nyargalló lovai nyerétésénec hallasi (Mon: Apol. 464). A szamár hosszú füleiről és otromba nyiretéséről akár kivel is magát megesmértető (Misk: VKert. 129).

NYERS (*nyérs* Toln: Vigaszt. 204. *nyes* ÉrsC. 48b. *nies* RákGy: Lev. 81): **1)** crudus C. MA. incoctus SI. roh, ungekocht PPB. Ez nyerss ffaat meg zaraztotta vala (ÉrdyC. 536). Az kyral ygen meg haragwek es paranczola, hogy ewkvt nyers ynakal werneyek (ÉrsC. 355b). Igen ió vẹrhas és nyers, nyálas has ellen (Mel: Herb. 3). Ved ez fodor mentat es meteld meg az nyers mentat, hand iuegben (BeytheA: FivK. 71b). A ki a kételkedés felől vala nyérs, íztelen tudomanyokat álhatatlan bizodalommal magának választtya, az csendes lelki ismeretet az életben nem birhat (Toln: Vigaszt. 204). Nyers bort ijutt mindenik (Nyr. X.469). Bor ivás, nyers almában való nagy gyuvatlankodás torkot bérekesztnek (Felv: SchSal. 24). A te bölcselkedésed szerint az ifjaknak meg kellene járni az égett és nyers boros korcsmákat (Fal: NU. 266). **2)** viridis MA. grün PPB. Nyers fige: grossus PPB. Ha az nyers fan ezt tezic, mi lezen az azionac dolga (VitkC. 86). Ha az nyes faban az ekőt tezyk, az azzywban thahat my lezen (ÉrsC. 48b). Ha a nyers fán ezzeket műuelitec, mi leszen az aszszu fán (Helt: UjT. Y2). Az aszu fa mellett az nyers is meg ig (MonIrók. III.93). **3)** infectus, non elaboratus SI. [unbearbeitet]. Nyers gyapjú: lana infecta, succida PPB. Az halálnak várása egyaránt verős barsont viselőnek és az nyers lenben és czondorába őltőzetnek (NA: SB. 88. Kár: Bibl. I.678). **4)** vividus, vegetus, alacer SI. [munter, rüstig, jung]. Nyers erő: vigor MA. Tsudálnak őreg voltat, jo nyers korosságát (Megy: 3Jaj. II.47). Az aszszonyok haragosbak a férfiaknál, a vének a nyers emberek-nél (Pázm: Préd. 806). A testek belső mivóltokra nézre nyersec, virgonczok, egésségesec avagy betegesec (Com: Jan. 53). Ne egyél, hanemha éhségtől ősztőnőztetvén, egésségben maradsz és nyers, nyakas, friss erőben lész (172). Erős és nyers nyakkal olyan vagy, mint repedt értz (Rim: Ének. 277). Még az erős Hercules sem elégséges két magához hasonló nyers nyakasnak megfelelni (TitkRózs. 198). Vólna ugyan tűz és nyers erő bennek, de egy tsep itílet sintsen (Fal: NE: 5). A testi gyönyörűségek megtompítják az elmét, fárasztják nyers erőnket (20). Kifárad az embernek feje, fonnyad nyers ereje, bomlik egészsége (26). A mit iffiantan a nyers elme magában kaptsol, még gőrbe vénségében is nehezen felejti (Fal: NA. 157). A laconismus nyers, fontos rővidség (Fal: UE. 415). **5)** [madidus; feucht]. A meghűlt nyers gyomor az ételt utállya: crudus escam fastidit (Com: Jan. 55). Az üdő ide is száraz, mindazáltal meg nies földbe esett az vetés (RákGy: Lev. 81).

Nyersëcske: subcrudus MA. ein wenig roh, halb gekocht PPB.

Nyersen: **1)** [crude, incocte; roh, ungekocht]. Semyt hw benne nyerssen ne eegyetők, se vyzbe főtteth, de czac tyznel syltet (JordC. 31). Ne egyetek nyersen, se főve (Helt: Bibl. I. Gg4). **2)** [viridis, immaturus; grün, unreif]. Ha nyersen az kőként megszeded és megtőrőd mosárban addig míg zőld s meg éric a kőkény (Mel: Herb. 26). **3)** [insulse; abgeschmackt]. Mi sem mondgynk azt olyan nyersen és sótalan (Pós: Igazs. 546). **4)** [alacriter; munter, kräftig]. Nem tunyán és álmos szemmel, hanem ébren és nyersen kell munkálkodnunk (Pázm: Préd. 821). Az unio megerőssíti emberben a nyersen tartó lelket (Ker: Préd. 106). Az edgy lélek három: nyersen tartó, érzékeny és okos lélek (138). Tudós ember, a ki nyersen tud beszélleni (Hall: HHist. I.50).

Nyerses: subcrudus C. [etwas roh].

Nyerseség: 1) cruditas MA. rohheit PPB. 2) viror MA das grünen PPB. 3) vigor MA. [vividitas; lebenskraft, regsamkeit]. Ki szijván a már koros napok testekbűl a nyerseséget, tsupa kendőzéssel fóltozgatnak magokon (Fal: NA. 144). Se erő se nyerseség bennek, sőtt alig mozog lelkek (Fal: BE. 585). Vidám nyerseség és bajnoki bátorság nézett ki belőle (Fal: TÉ. 637).

Nyersesit: [vegeto; ermuntern]. A mozgolódás nyersesét és a lankatságot ki űti (Com: Jan. 208).

Nyersit: ∾ A lélek csak nyersétő: éllesztő a palántákban (vegetativa), érzéken az állatokban s okos az emberben (Com: Orb. 86).

Nyersség: cruditas C. [roheit]. Galénus írja, hogy egésségét meg őrzi, a ki el kerűli, hogy emésztetlen nyersség ne maradgyon gyomrában (Pázm: Préd. 837). Semmi nyomorúság nem unalmas, mikor a szent lélek tüze el vészi, nyersségét ezeknek (707). Ártalmas nedvességnek veszedelmes nyersségébe esik (Illy: Préd. I.450).

Nyersül: crudesco MA. [sich erneuern].

mëg-nyersül: crudesco C. [blutig werden]. Ujonnan megnyersülök: recrudesco C. Megnyersülök, újúlok: crudesco; ismét meg-nyersülök: recrudesco PPBl. A seb viszontag megnyersűlvén, ki-újjúl (Com: Jan. 60).

NYES: frondo, trunco, caedo, ambuto MA puto; stümmeln, abhauen, behauen PPB. Az élő fákat nyesi, csonkíttya (Com: Jan. 103). Kapás nyes irtavánt, élesztheſse éhségét (Kisv: Adag. 401).

[Szólások]. Az pápisták avagy vesztegelni avagy az tulaydon magok berkét nyesni és minekűnk utat nyitni kenszerítetnek (Toln: Vigaszt. 44). Mindég egyet beszélni, egy dolgot nyesni (SzD: MVir. 61). Vallyon a papista doctorok szintén olly nagy betsben tartyák-e a régi szent attyákat és doctorokat, a mint azt szóval nyesik (Pós: Igazs. I.262).

el-nyes: apputo C. amputo MA. abhauen, abschnitzeln PPB.

lë-nyes: detrunco MA. stümmeln, abhauen PPB. Agait le-nyesem: defrondo MA. A tő, az ágak lenyesettetvén, tőrsöknek és tőkének nevét viseli (Com: Jan. 17). A bánat örömet hozott és gyönyörűség bokrozott le-nyesett busultságán (GyöngyD: Cup. 207). A lenyesett régi csollyánt kertyekből ki-hordgyák (Csúzi: Síp. 8).

lënyesés: detruncatio C. MA. abstümmelung PPB.

mëg-nyes: puto, deputo C. opputo, defrondo MA. beschneiden, behauen, umhauen, abhauen PPB. Megírtom, nyesem, itélem: deputo; haszontalan ága-bogait le-írtom, meg-nyesem, fattyúveszszeit ki-vagdalom: surculo; meg-nyesni az élő fákat: *circumcidere arbores PPBl. A fa-vágo meg-nyesi a fákat, az holot meg-maradnak az ág-nyesö lékek (Com: Orb. 129). Kinek kedve hozzá, vele bár ne késsék, a még ő köszörül, mások meg ne nyessék (GyöngyD: KJ. 336).

mëgnyesés: defrondatio MA. abhauung PPB.

nyir-nyes: [circumcido; beschnitzen]. Igy nyíritek nyesitek vagy is inkább igy toldallyátok az evangéliomot (Fal: NA. 123).

Nyesdëgél: frondo, trunco Sl [schnitzeln]. Szénégető tőkét, és nem szalma kévét nyesdegél az erdőbe (Kisv: Adag. 161).

Nyesedék: ramalia PPBl. [reisholz].

Nyesëget: saepius amputo Kr. [schneiteln]. Az erdőllő fiatal veszszőket olt és a mettző késsel az új nővéseket nyesegeti (Com: Jan. 71).

Nyesegëtés: [putatio; das schneiteln]. Nyesegetés nélkűl valo élő fa (VSzentely: Pat. Előb. 7).

Nyesés: frondatio C. putatio, caesura MA. das abhauen, behauen PPB. Nyesés, erdőllés: frondatio PPBl. A nyespolya fa kedveli a nyesést s kapállást (Lipp: PKert. 161).

rigya-nyesés: ramule C. [das ablauben].

Nyesö: frondator, putator C. [bäumeschneidler].

ág-nyesö: frondator PPBl.

Nyesölék: sarmentum Kr. [reisig]. Fa rakásokat rac őszve, a mint nyesőléc nyalábokat-is: sarmentorum fasces (Com: Jan. 103).

ág-nyesölék: [ramalia; reisholz]. A fa-vágo meg-nyesi a fákat, az holott megmaradnak az ág-nyesőlékek (Com: Orb. 129).

NYEST, NEST, NYUSZT, NUSZT: martes, martur, mardus MA. martes scythica; marder, zobel PPB. Egy nesth kapa söveg (RMNy. II.171). Nesth berth kywldethem (LevT. I. 223). Én nekem többet ezer forint és egynehány nyestnél nem küldött (II.261). Az nyesteket énnékem engedjed, hogy valami dolmánt bélelhessek magamnak velek (Nád: Lev. 26). Nest, nust, barsony ruhac (Born: Préd. 547). A nest, nuszt, gerezna, hegyi egér béllékseknec illenec (Com: Jan. 40). Nagy nyuszt-bőr kápával be födözte fejét (Zrinyi I.90). Égy aranyas, virágos atlacz nestel beleth suba (Radv: Csal. II.10). Az zederyes nwzttħ subatth, ismegh egy lora nalo arany lanczottħ, az forgach modra chinaltath az Haller Gabor vram tiainak hagyom (III.179). Egy nyuszt lábbal béllett gallérotlan felső ruhám vagyon (225). Egy nyusz suba, kynek a feli szederjes aranyos kamoka (Gér: KárCs. III.227). Nyesttel béllett fekete palást (IV.461). Nest hát bőr (VectTrans. 4).

bükk-nyest: [buchmarder]. A szőts mesterek az bük nestet vegyék meg az vadásztól hatvan pénzen, adják hetvenöt pénzen (TörtT. XIII.220). Egy bik nyestet d. 25 (ErdOrszgy. II.380).

fö-nyest: [haselnussmarder]. Egy mogyoró nestet, kit fő nestnek hínak, vegyék a vadásztól egy forinton (TörtT. XVIII. 220).

mogyoró-nyest: ∾ Ajándékozott magjaró nesztttel, jó félével béllett igen szép paplant (MonIrók. VIII.224). Egy jó mogyoró nyestet nyersen d. 59 (ErdOrszgy. II.380).

Nyusztos: [marte praetextus; mit marder verbrämt]. Svécziai nyusztos süveg (Gér: KárCs. IV.423). Egy nyusztos kaftánt adtak reája (Mik: TörL. 18). Több bú és gond vagyon a gazdag fejében, hogy sem szőrszál nyusztos süvegében (Fal: BE. 588).

NYÍ, NYIV: vagio C. MA. [gemo, ejulo]. schreien PPB. [winseln, quäken]. Rívok, nyívok mint a kis gyermek: vagio PPBl. A nyul vákog, nyí: lepus vagit (Com: Orb. 5). Nem sírtak, de nyíttak (Gvad: NótTest. 130).

Nyihahaha: [hinnitus; das wiehern]. Az ló az trombita szóra azt mondgya: nyí ha ha ha (Kár: Bibl. I.537).

Nyikácsol: [vagio; quäken]. Az eb, ha megütöd sív, nyikácsol (Com: Jan. 36).

Nyikkan: [muttio, mussito; mucksen]. Ha a picin egy picint nyikkant, bezzeg sikoltott az anyám asszony (Fal: NE. 112. SzD: MVir. 85). Mihelyt a katona egyet nyikkan, böjtre, vasra szorítják (Fal: NA. 216). A vice-vice secretarius elvégre egyet nyikkana, s azt mondá: lesz gondunk reá (234).

Nyikog: vagio, gemo Sl. [quiken, winseln]. Nyikogok mint a róka: gannio PPBl. A nyul midőn meg fogatic, nyikoc, mokoc (Com: Jan. 39).

ellene-nyikog: aggannio MedLat. 378. [entgegenquäken].

Nyikogás: gannitus Nom². 231. [das quäken]. Róka-nyikogás, tsehegés: gannitus PPBl.

Nyikorog: grunnio, grundio C. gannio MA. grunzen PPB. Ellen vetésecskéidre, vagy inkább tudatlanságnak betegségénel csak nykorgó bába fecsegésidre emberi válaszod lészen (Bal: CsIsk. 45). A disznó rôhôg, nyikorog (Com: Vest. 30). A nyikorgó, kattagó róka tavaszi idôn el hányván szôrét, szôretlen lészen (Com: Jan. 39).

Nyikorgás: grunnitus C. gannitus MA. das belfern, grunzen PPB.

Nyivácskol: vagito MA. oft heulen, weinen PPB.

Nyivákod-ik: [vagio; schreien]. A Farao leánya megnyitván (a satyrot) és látván abban egy nyivákodó kisdedet, kônyôrülvén rajta monda (Káldi: Bibl. Exod. II.60).

Nyivákol (*nyaukol* C.): glaucito C. [winseln]. Az ember, a világnac remeke, nyilvákolva szûletic (Com: Jan. 43).

Nyivákolás: [vagitus; das schreien]. Azon nap egy fejedelmi embernek lévén azon úttya, hallya a nyivákolást és titkon maga kebelébe vészi a gyermeket (Hall: HHist. II.42).

Nyivás: vagitus C. MA. [das winseln]. Kenth zenuedô lelkôknek ordetaassok es az bestyeknek nyuaassok az egeeth feel ery vala (SándC. 38). Megh szûletesenec napján nyivásra és sírásra vettetic az ember (Prág: Serk. 843). Az eb ha meg ûtôd, nyivással ordít (Com: Jan. 36). Mint kandur tett oly nyivásokat (Gvad: NótTest. 131).

Nyivog: [vagito; winseln]. Nyivogok, kovákolok valaki fülébe mint a kis gyermek: obvagio PPBl.

1. NYÍL: **1)** sagitta, telum, belos C. jaculum MA. pfeil PPB. Nyilat lôvôk: sagitto MA. Ynel es nilnalkûl vyot ô istenéc ô értec (BécsiC. 18). Az zyvet meg sebbety keserteteknek nylayval (VirgC. 136). O nyl almeg zent Illés prophetanak hatalmanak myatta (PeerC. 251). Beh tôltek a ńilakkal az ô testet (DebrC. 137). Az halalt zylô hamarya nyl (ÉrdyC. 343). The nylayd en belem regeztettenek: sagittae tuae infixae sunt mihi (KulcsC. 69). Egy selem ô, keth tegbes nyl (RMNy. II.170). Ha szinte a mi kedvûnk szerint laknank is mint ez lakot, ugyan el mulna, mint az árnyék, a kilôtt nil (Born: Préd. 391). Éles nyilak légyenek, mellyek a szívek keménységét meg-szaggassák (Pázm: Préd. c3). Nyilaid szereznec énnékem nagy sérelmet (MA: Bibl. V.19). Hamis esztergárban faragta szakadékony idegû nylát (Bal: CsIsk. 126). Az isten az ô rettenetes igazságának mérges nyilakkal el készíttetett rezyiat elônkben adgya (Lép: PTük. I.272). Eszekbe vevek, hogy az nyílnak szigoni volnanak (Forró: Curt. 568). Tsuda, hogy annyira koválygog elméd mint a tollatlan nyíl (Kereszt: FelsKer. 80). Egy kis mogyoróni gômbôlyôgségû nyilat lôue az hólnod alá (Tof: Zsolt. 551). Ezüstpléhvel egészlen bnrított tegez nyíltokostul (MonIrók. XXIV.184). A kit (a szerelemtôl) el akar hajtani, az ónas nyilakkal szokta azt sujtani (GyöngyD: MV. 21). Nem árt néki semmit a nyíl szaporája (Kónyi: HRom. 182). **2)** sors MA. loos PPB. Nyilat vetec: sortior, sortem jacio MA. Ereztetec nil edenbe, mel napon es mel honapban sidoc nemzeténec kellene mêgôletni (BécsiC. 55). Megoztak ô ruhaiat nilat ereztuen (MünchC. 68). Zacharias a papsagnac zokasa zerent ńillal kele, [sorsból méne ki, Káldi] hogy bemenven vrnak templomaba geriedetet vetne (MünchC. 107). Ne meteeliôk megh ôtet, hanem vessônk nylath raytha, kye legen (WinklC. 211). A te kegyôsseegôdnek fyleyth en ymadsagomboz hayczad az te fyadnak ô rwbayaan, nylon es yateekon meg nyerteen (CzechC. 43). Wk engômet meg-foztanac es en ruhamon ńilath vetenec (NagyszC. 283). Ezek a nyl Mathiasra es a tizen egy apostol kôzze zamlaltatec (DebrC. 198). Jertek vessünk sorsot és nyilat (RMK. II.90). N'ilat vonanak: jecerunt sortem (Sylv: UT. I.122). Nyilat készítenénec az osztozásra (Helt: Mes. 21). A mellyre eset az ur nyila: cujus exierit sors domini (MA: Bibl. I.103). Vessenek nyilat reá s a nyil szerint osszák három felé (Radv: Csal. III.286). **3)** [pars, portio; theil, antheil]. Minden ember, valaki az mezôn nyilat veszen, az szolgáló jobbágy tartozik az várhoz egy-egy meszely vajjal; az gyalom ember penig, mivel ketten vesznek egy nyilat, azért ketten adják-meg az accidentiát; ha ki penig nyilat nem veszen, semmivel nem tartozik (Gér: KárCs. IV.300). Az mely cserés vagyon falu számára, azt tilalmasban és esztendônkint nyíl számra osztják (329). Sárnak felét, Kis-Hodost, ki valtottuk volt idvezült feleségemmel idegen kéztôl, mivel jóllehet ezek nyilamban jutottak, de akkor mind másoknal volt (567). Sok szép portékái s készületei maradtak szegénynek; mely is oly kapsi volt ezen felyebb megnevezett atyafiaknál, hogy szintén úgy reszketett mindenik míg kezéhez nem ment a nyíl 1760 (Hazánk I.378). **4)** [sagitta; pfeil, ein gestirn]. Az ég kôzepin való tsillagzatok: a kegyo, a nyil, a keselyô és a kûs gyermek (ACsere: Enc. 99).

[Kôzmondások]. A ki fullánkját kônnyen botsátja másra, nyilakat várhat belyébe (Fal: BE. 580).

font-nyil: phalanx, libramentum PPB. [wagezünglein].

isten-nyila: **1)** [fulmen; blitz]. Az isten nyilai gyaknak (Mad: Evang. 768b). Nem ollyan bolond nyil az isten nyila, hogyba engem arányoz, téged találna (Tof: Zsolt. 33). Épen mikor a pap az ostyát felemelte volna, akkor ütötte meg az istennyila 1761 (Hazánk II.59). **2)** armerius vulgarius Beythe: Nom. 2. orobanche, hippuris minor MA. sommerwurz PPB. Barat mony fû, kettô a leuele, isten nyilánac hyiac (Mel: Herb. 89).

[Szólások]. Egy kis vaczkot is hoztunk Kügymednek, k e m é n y biz az m i n t a z i s t e n n y i l a, de tegye Kügymed az ágyo számajabo (Nyr. II.226a).

lövő-nyil, lövellö-nyil: *missile telum PPBl. [wurfgeschoss]. Imé lôvô nyila bé rakott tegzében szép drága kôvekkel fénlik tûndôklésben (Huszti: Aen. 26).

mutató-nyil: [ligula librae; wagezünglein]. A fontnak mútató nyila: phalanx PPBl.

szárnyas-nyil: *pennatum telum PPBl. [gefiederter pfeil].

szigonyos-nyil: [spiculum; pfeil]. Egy ember érkôzék, kitôl szigonyos nyíl elôvéteték, az Alexanderhez az nyíl lôveték (RMK. IV.150). A kônyû szerû vitézec távolrul a gerelyéket avagy szigonyos nyilakat állhoz szorító ideggel ki lôvôldôzvén (Com: Jan. 149).

tollas-nyil: *pennatum telum PPBl. [gefiederter pfeil].

[Nyilal]

föl-nyilal: [subcuneo; verkeilen]. Fel-nyilalt ajtó felek: *subcuneati postes PPBl. A garádics alatt lévô gerendákat felnyilaltattuk (Nyr. XIV.218).

Nyilall-ik: [dolore infestor; stechen]. Az fejem is két felôl igen nyilalt (MonIrók. XVIII.36). Fônek nyilalló fájdalma PP. PaxC. 1).

Nyilallás: pleuritis, laterum dolor MA. seitenstechen PPB. Ha erôs borban áztatod az kôkény virágot, fû faiást, nyilalást e viz meg gyogyit (Mel: Herb. 26). Oldal fayas avagy nyilalas miat meg betegûlnec 1573 (KKrakkó A3). Tavaszszal indeit a bold bôseges verbôl szarmazo betegsegeket, vgy mint: kettôs napi bideglelest, torok gyikot, nyilalast 1583 (KBártfa C). Az óldal fájás, nyilallás, szegezés kevéssebbé kénzanak (Com: Jan. 57). A gyalog fenyô fa gyûmôltse jo a hurut, nyilallások és

egyebek ellen is (ACsere: Enc. 228). Nyillalás az óldalakban (Web: Amul. 93). Az bal oldalamnak fájása, s nyillalása is volt rajtam (MonIrók XV.35). Nagy fájdalmat érzettem, kivált az jobb fülem tövén nyilalást is (XXIV. 286).

oldal-nyilallás: ∾ Óldal-nyilallás: acutus laterum *dolor; óldal-nyilallások: *conpunctiones laterum PPBl.

Nyilallós: pleuriticus PPBl. [mit seitenstechen behaftet].

Nyilaltat: [dolorem simulo; schmerz heucheln]. Szemét veressé csinállya, oldalát, derekát nyilaltattya (Diósz: Delib. C2).

Nyilas: **1)** sagittarius C. MA. bogenschütz PPB. Nyilas lovasok: hippotoxotae C. Ezek előtt vala mind az nyilas nép és az Thraciából mind az huszár nép (RMK. IV.99). Rettenetes nagy haddal indulánac, az fő nyilasok mind elő állának (Huny: Trója. 23). Mások felett igen tudós nyilasok és dsidások, kik ritkán vétik-el a tzélt (Hall: HHist. III.99). Egy görög kéreté a királyt, hogy fogadná bé szolgálatjára, mivel olyan nyilas volna, hogy a madarat reptében lelövi (Mik: TörL. 467). Elől rántá a nyilas puzdráját (Kónyi: HRom. 115). **2)** pars rata, pars sorte obtenta Sl. [teil, anteil]. Az én nyilasom, sorsom esett én nekem kies helyre (MA: Scult. 905). Minden jobbágy ember, az ki nyilast veszen az erdőn, az várhoz egy-egy öl szénával tartozik (Gér: KárCs. IV.287). Minden jobbágy ember, az ki nyilast fog, tartozik az várhoz egy-egy öl szénával (290). Szénát, valaki egész nyilast veszen, egy öl szénát ád minden ember; a ki nyilast nem vészen, öl szénával nem tartozik (303). **3)** [arcitenens; bogenschütz]. Az 12 kiualt keppen valo iegieknek nevek: kos, bika, rak, nilas, scorpio, vizöttö 1572 (KBécs. A2. 1621. KNagysz. Címl. 1626. KCsepr. A). A tizenkét égi jeleknec állati ezec: kos, bika, kettős, nyilas (Com: Jan. 7). Nem régen talált tsillagzatok: a feniz, nyilas India, páva (ACsere: Enc. 101).

[Közmondások]. Nem mindenkor találja a nyilas a tzélt: ictus jaculantium saepe *deerrant PPBl.

Nyilaz: sagitto Sl. [pfeile abschiessen]. Arany puzdrát tart kezében, nyilazza a vadakat (Fal: Vers. 875). Vadait nyilazza Diána, halált szóró náddal földre teregeti (SzD: MVir. 325).

mëg-nyilaz: [sagittis configo; mit pfeilen erschiessen]. Parancholaa a kiral, hogy neegy zazan allananak reea és meg nylaznaak (ÉrdyC. 437). Hány, a ki nem férges, a kit ives Cupido meg-nyilazott (SzD: MVir. 326).

2. NYÍL, NYÍL-IK: patesco, hio, hiasco MA. [sich öffnen]. Nyílik a rósa: *dehiscit rosa PPBl. Nyilnak a virágok: flores hiant, dehiscunt PPB. Nylyeek zywed mynth zeep rosa, ky yllatyath tawul agya (CzechC. 27). Nynchen ygassag ẃ zayokba, hewsag vagyon ẃ zyuekbe, nylth koporso ẃnekyk zayok (KulcsC. 7). A héjas veteményec hüvelykekben és nyiló héjakban teremnec (Com: Jan. 22). Nyilott ajtó, mellyet senki be nem zárhat (Szöll: Dáv. 80b). Sokszor nyíl az ablak, nézik az útakat (Gyöngy: MV. III.270).

[Szólások]. Még tsak akkor fogzottál, akkor n y i l t a k f o g a i d (SzD: MVir. 154). Már az i d ő is n y í l n i k e z d e t t (MonIrók. XV.326). Veszélyes tél után nyil őrvendetes n y á r (PhilFlor. 84). Jó korán ébredek, a kakuk szavára nyílik a s z e m e m (Fal: TÉ. 771). Nyílik gyenge t o r k a a szárnyas népnek (Fal: NA. 190). Azolta mi lett, nem tudom, elég, hogy nyíl azzal u t o m (Bercs: Lev. 101).

föl-nyil, föl-nyilik: patulico, aperior MA. pateo, patesco; sich öffnen PPB. Meg-hasadok, fel-nyílom: dehisco; fel-nyílok, ki-nyilatkozom: patulico PPBl. Elig nyílik fel az szája berdó kiáltásra (Thaly: Adal. II.88).

[Szólások]. Már talám f e l n y í l i k a z s z o m e k ezen szerencse után és Soprony-ozni fognak (Bercs: Lev. 78).

fölnyilás: apertio; öffnung PPB.

ki-nyilik: patefio, patesco, patulico MA. [sich öffnen]. Az élő-fának levelei a melegen ki-nyílnak: oscitant *folia ad solem; a virágok ki-nyilnak: flores *oscitant PPBl. Az mezey vyragok ky nyltanak (ÉrdyC. 379b). Kinyíltak a hajnal rózsáji (SzD: MVir. 201).

[Szólások]. Aprilis, nos vocamus k i n i l o h o (CorpGramm 17). Ki nyílik az ü d ő a szép kikeletkor (Thaly: Adal. I.232). A munkába kinyílt ö l l e l kapj, ahoz ne álmas szemmel fogj (SzD: MVir. 241). Kiknek majd ki nyílik a s z e m e k: catuli *despecturi PPBl. Pártosunknak tsak nem pokol kinnya ki nyiltt s z e r e n t s é n k (Fal: UE. 448). Viszkedtettem kedvét azzal, venné méltó gondba ki nyílt szerencséjét (Fal: TÉ. 633). Ky ygazan myvelkődyk, az vylagra yew, hogy kywe nyllanak hẃ t e c t e m e n y (JordC. 631). Ázt akarwan ky yelenteny az zenth lelek, hogy meegh kywe nem nylattatot vona az zentőknek w t a (814). Csak azt nyerhesd meg, hogy császár látassa micsoda a tied, abból nyílik út ki az megszabadulásunknak (TörtT.[2] III.327).

mëg-nyílik: patefio, patulico C. hiasco, aperior MA. [sich aufmachen, öffnen]. Megnyílom, meghasadok: hiasco C. Megnyílom, hasadok mint a dió kopátsa: hiasco PPBl. Is megkereztelkettetuen, megńilanac neki menńec (MünchC. 18). Ha az fẃld meg nylt volna, legottan oda reytete volna ẃ magat (VirgC. 42). Földek remülének, koporsok meg nyilának (NádC. 291). Lataa az menyorzagot meg nylny (JordC. 741). Azonnal megh nyltanak az temleczneк aytoy (765). Megnylt zaual lattatik vala be nyelnie (DomC. 39). Portanak egyk reze, ky legottan meg nyleek (111).

[Szólások]. Engem gyalázni most n y í l i k m e g n y e l v e k (Zrinyi I.190). Meg nilec Zacariasnac z a i a es meg odoztatec ńelue (DebrC. 355). Illete ő zemeket es megńilec ő z ė m é c (MünchC. 30). Mit akartoc, hoǵ teǵec tǘnectec? Mondnak neki: Vr hogy meg ńiłlanac mǘ zemeinc (51). Mykeppen nyltanak megh te zemeyd (WinklC. 305). Megh nylattatanak az ew zemẃk (ÉrsC. 124b). Minecutanna a meg tiltott fanac gőmőlcẽből mend ketten őnec, meg nilec az hő zemec (TolC. 210). Hej most egyszer a Dunántúl megnyílik az ú t (Bercs: Lev. 193).

mëgnyilás: apertio MA. öffnung PPB. Nem monthatiok, hogi eh sebőknek megh nilasaért vronk Jesusnak teste nem volna egez (DebrC. 34b). Vetted nem régen is írását, ne is halogassad annak megnyílását (Thaly: Adal. I.139).

Nyiladék: [apertura; öffnung]. A le-győzöttnek pántzéllya nyiladékit feszegetni (SzD: MVir. 195).

Nyiladoz-ik: [identidem patesco; sich wiederholt aufmachen]. Nyiladozott az ég, s mint a tüzes kigyókat, úgy szórta egyik villámlás után a másikát (SzD: MVir. 95).

[**Nyilall-ik**]

[**mëg-nyilallik**]

mëgnyilallás: [fissura; spaltung]. Az égnek meg nyilallása után meg irattatic az szent háromságnac meg jelenese (Zvon: Post. I.384).

Nyilallás: subita apertio MA. chasma Com: Jan. 10. [spaltung]. Az ég megnyilatkozásán érthetnyi az éltető égben lött nyilallást (Zvon: Post. I.384). A kénkőves gőzőlgések meg-gyuladván égi nyilallásokat indítnak (Com: Jan. 10).

[**Nyilánkoz-ik**]

Nyilánkozás: [exoneratio; erleichterung?]. Test szerént valami kicziu ideig valo nyáiassagot és nilánkozást haphatnak ez világon az emberek, de az ő lelkőknek nyugodalmát soha nem talállyák (Zólyomi: Elm. 146).

Nyilás: apertura, hiatus, pator MA. [öffnung]. A sereg nyilásán ütöttek-bé a lovasok: in *dehiscentem aciem demisit equites PPBl. Escebe veue, hogy felől nagh nylasa wolna, fey nylasth egh agh palmafa agaynak lewelwel béé fedezeth wala (PeerC. 52). Az templomnak teteyn nagy nylaas marada (CornC. 193). Lata belsev lelky zemeenel nemely nylast az menyorzagon (DomC. 147). Az nagy kegyelmű istennek parancsolatjából az országoknak nyilására nékünk erő adatott (Monlrók VIII.230). Mikor kilövik az álgyút, elhinál széles nyilást, az mig helyére jut (Zrinyi I.59). Az ér vágás által hadgy elig nagy nyilást, hogy a vér menésnek engedgyen bő folyást (Felv: SchSal. 31).

föld-nyilás: *hiatus terrae PPBl. [erdspalte]. Száj-tátás, föld-nyilás, forrás-fakadás: *hiatus oris, terrae, fontis PPBl.

földalattvaló-nyilás: antrum Com: Jan. 13. [höhle]. Níhol hegyek, vôlgyek, hegy kôzi laponyagok, fôld alatt való nyilások látszanak (Com: Jan. 13).

mënnyei-nyilás: [hiatus caeli; himmelsöffnung]. Az menyey nylas be rekezteteek es ez latas el enezeek (DomC. 148).

nap-nyilás: [prima lux; tagesanbruch]. Reggeli napnyilás: crepusculum matutinum MA.

vezető-nyilás: [exitus; ausweg]. Elállani előtte a szaladásra keresett vezető-nyilást (SzD: MVir. 19).

[Nyilatgat]

ki-nyilatgat: [aperio; offenbaren]. Titkaidat tzégérre ne kösd, ki ne nyilatgasd (SzD: MVir. 431).

Nyilatkoz-ik: patulico C. aperior, hiasco, patelio, fatisco MA. [sich aufmachen, öffnen].

föl-nyilatkozik: [patesco; sich eröffnen]. A pokolnak kapui fel nyilatkoztanak az ő be nyelésére (Bök: Lámp. 8).

ki-nyilatkozik: **1)** [se pandere; sich öffnen]. A virág, mibelyt ki-nyilatkozik, ki-szakasztatik és el-múlik mint az árnyék (Szatm: Cent. 32). Az cedrus deszkác megirattattac vala saar tőknec képével és szépen kinyilatkozott virágockal (MA: Bibl. I.310). **2)** [innotesco; bekannt werden]. Semmi nints elfedezue, melly ki ne nyilatkozzék (Helt: UjT. C.4). Nincz oly gonozság, mely ki nem nyilatkozik (Decsi: Adag. 65). Mi lészen, mikor az egész világ előtt mindenek kinyilatkoztatnak (Pázm: Préd. 16). A tennen lelkedet által-járja a kard, hogy sok szüvekből kinyilatkoztassanak a gondolatok (141). Szégyenlik, mikor az ő cselekedetek kinyilatkoznak (55). Semmi módon az ő nevec az vtánnoc valoknac ki ne nyilatkoznanac (EsztT: IgAny. 119). Nincs oly titok, mely idővel ki ne nyilatkozzék (Fal: Jegyz. 929). **3)** [significor; sich kund geben]. Előnkbe adgya, valamivel az istennek hatalmassága, jó vólta, irgalmassága legnagyobban ki-nyilatkozhatott (Pázm: Préd. 153). Az istennek meg foghatatlan bôlcsesége legfőképen őt dologból nyilatkozik ki (Pázm: Kal. 35). Az oly hamar ki sem nyilatkozik, mert noha ő abban sokat fáradozik, de több, a ki tudgya, itt nem találkozik (GyöngyD: Char. 360). Ekkor tellyesedett-bé a példázat, ekkor nyilatkoztatott-ki a sz. háromságnak titka (Bíró: Préd. 135).

[Szólások]. Az i d ő már k i n y i l a t k o z v á n, nagy áradás vala (Szal: Krón. 77).

kinyilatkozás: [quod innotescit; offenbarung]. Vram, zerzettel vylagossagot az pogan nepeknek ky nylatkozasokra (JordC. 524). Yllyk azt tenni úr istennek ky nylatkozaasnak okaert, mert semyt nem akar wr isten tytkon tenny (ErdyC. 20). Az kegielemnek beűséges ki nilatkozasa lôt a Christus el iôueteli vtan (Fél: Tan. 256). Az orzag arulasnac eredetiről, okairol, ki nylatkoztatásarol (Decsi: Sall. Előszó. 4). Meg jelente az királynak véletlen veszedelmét, ezt az gonosz szándéknak ki nyilatkoztatását hálaadással vôvé az király (Pázm: Kal. 420).

mëg-nyilatkozik: patesco, fatisco C. aperior MA. offen werden PPB. Meg-nyilatkozom, hasadok: fatisco PPBl. Az fold keth felee valwan, meg-nylatkoztateek az fondamentom (ÉrdyC. 456b). Titkon inte a priort, hogy valami ockal ôbelôle kiuenneie a byŵnt, a pap elhyuattatec es a byŵn meg nilatkozec (TelC. 205). Meg nyilatkozzának a mennyec (Helt: UjT. A. 6). Az koporsok meg nilatkozanak (Fél: Bibl. 50). Meg kellet nilatkozni az igaz tudománnak (Fél: Tan. 228). Az egeknec czatornái megnyilatkozánac (MA: Bibl. I.7). Az aytót nem nyitotta meg senki, se magoktól meg nem nyilatkoztanak (Mad: Evang. 326). Pléhes ajtók bezárolva lévén, megnyilatkoztak (Ttár. IV.62). Az égszakadások megnyilatkozának (Illy: Préd. I.114).

[Szólások]. Gywrwyet a zyz wyaban thewe es neky yly bezedet mondwan es yly zereel m e g n y l a t k o z w a n (ÉrsC. 468). M e g n y i l a t k o z a n a c ő f ű l e i es meg odec az ő nyeluenec kôtele (Born: Evang. IV.121b). M e g n i l a t k o z i c az i d ő, mellyben az ęg elôtt kőnnec nilatkoznac meg (Kár: Bibl. I.462). Nyylatkoztasseeg meg az elenyezet y g a s s a a g h es tawoztasseek el ty zemetek elôl myndden seteetseeghnek homalyossaga (ÉrdyC. 298). A szent haromságnac igassaga innet nilatkozic meg (Mon: Apol. 313). Az én s z á j a m megnyilatkozott az én ellenségim ellen (MA: Bibl. I.245). Noha szunnyad, mind az által megnilatkoztatot a s z e m e (Kár: Bibl. I.143). A miképen Sámsomnak szemei, hogy mézet kóstola, megnyilatkozának, a tanulónak is mindjárt megnyilnak a szemei (CorpGramm. 591). A szemek szakadozván azaz lelkiképpen megnyilatkozván (Illy: Préd. I.94).

mëgnyilatkozás: [fissio; spaltung]. Az ég meg nyilatkozásán érthetnyi az éltető égben lött nyilallást (Zvon: Post. I.384).

Nyilatkozás: pator, apertio C. hiatus MA. [öffnung]. Ez lészen Saturnus kapujának nyilatkozása 1613 (KNagysz. E).

Nyilatkoztat: adaperio C. [patefacio; öffnen]. Nagy leezen az zozath, kŵ zyklakath hasogath, koporsokath nylatkoztath, halalnak kôtheleeth el zaggattya (ÉrsC. 141). Ha neduességet embernec fûleben bochattiac, az hallast nyilatkoztattia (Pécsi: SzűzK. 51b). Te nylatkoztatod magyarázattyát a bépecsételt dolgoknak (Pázm: KT. 173). Az Christus tanét, világosit és nyilatkoztat bennünket (Zvon: Post. I.687).

ki-nyilatkoztat: [indico, significo, prodo; offenbaren, bekannt machen, kund geben]. Senky hŵ kôzel való veereth ne ysmerye, hogy ki nylatkoztassa hŵ zemeremseeghеet (JordC. 103). Bezeded es ki nylatkoztat teghedet (444). Mindeneket ki nilatkoztat az ÿdő (Decsi: Adag. 109). Ezt az articulust mind szoual mind irassal meg magyaraztac es ki nyilatkoztattac (EsztT: IgAny. g4). Minek elôtte az egyházi ember elôtt ki nylatkoztassuk bûneynket az gyonasban, az elôtt istennek meg gyonink (Lép: PTük. I.202). Hazugságid az többit is ki nyilatkoztatták (Bal: CsIsk. 411). Sokáig tartó sanyargatás a sziveket kinyilatkoztattya (Illy: Préd. I.115). Eleutherius se a gonosztól irtózását, se a jóra való vágyódását nem meré ki-nyilatkoztatni (Fal: NE. 77).

mëg-nyilatkoztat: [indico; bekannt machen]. Meg ielŵntem, megh nylathkoztatom en tynektŵk, hogy senky zŵmely gonozth nem mond a Jesusnak (Kónyi: SzPál 168). Nyilatkoztasd meg ônekic a te kéntsedet az élő viznec kút feiet (Helt: Bibl. I.Aaa). Az ő hamis prophetaioc altal iôuendôket meg nilatkoztatnac (Zvon: Osiand. 208).

Nyilatkoztatás: patefactio, detectio MA. eröffnung, entdeckung PPB. Czoda tetelec, nyilatkoztatasoc soc idôuel ennec elôtte meg szûntenec (EsztT: IgAny. 135).

Nyilva (*nylvala* EhrC. 52): **1)** [apertus; offen stehend]. Az ev sebey mendenkoron vyonnan es nylva alnak (PéldK. 14).

2) [aperte, manifeste, certo, profecto; gewiss, sicher, offenbar]. Frater Masseus meg esmeruen nylva gonoz ellensegnek ezalardsagat, monda (EhrC. 52). En nyluala latlak tegedet ewrdewgtewl megczalatott leny (uo). Micoron Ursolazzon ỽtet nilva megvtalnaia, az feyedelm akara eǵ ńillal zivet altal lōni (NádC. 475). Ezen zerrel ńilva vagon, hogy az emberi szemel' leǵen zerelmnec ieǵenec velendô (NagyszC. 13). Ez földön mely sok a hüt ellensege, bizony nyilva meg értheted itt (RMK. II.137). Huniadi János, az kit te emlegecz, nilua nem volt Luter katonaia, hanem bodog azzonie (Pázm: Fel. 288). Nylua az tôrôk eggy istent hiszen (Bal: Cslsk. 10). Az leveledet az minémű vétkesen s röviden írod, nyilva búsulok rajta (RákGy: Lev. 240). Ez pénznek is nyilva én nem érzettem állandó hasznát (Thaly: TörtK. 38). **3)** [probabiliter; wahrscheinlich]. Jo renden vagyon nyilva szénája a pápának (GKat: Válts. II.1317). Elô hoznak nyilva szokasok szerént (GKat: Titk. 51). Azt nyilva sem az ôrdôg nem merte volna tôlôk kévánni (60). Ha az nagy hó akadékot nem tett volna, nyilva hivalkodva nem mulattak volna az idén hadaink (RákGy: Lev. 307).

Nyilvább: 1) [certior, clarior; sicherer, deutlicher]. Ez rôuid es nyiluab magyarazattya az euangeliomnac (Born: Préd. 261b). Ualami keueset szoloc elôszôr nemely dolgokrul, hoǵ minden dolgoc ebben a historiaban az ertelemre nyiluabbac legienec (Decsi: Sall. 4). Nyilvább példája ennek nem lehetet volna (Land: UjSegíts. II.113). **2)** [certius; mit mehr gewissheit]. De hogy mi ez dolgot nyilvább megérthessük, az szent prófétákat szükség elől vennünk (RMK. II.103).

[Szólások]. Csalárd most a világ, nincsen kinek hinni, előbb az erkölcsöt n y i l v á b b r a kell v e n n i (GyöngyD: MV. 30).

Nyilvábban: [certius, clarius; mit mehr gewissheit, deutlicher]. Nyluaban wagyon: plenius exprimuntur NémGl. 359. Hoǵ niluaban mégercétéc, mit tanoitonc (BécsiC. 83). Mely kegies vala ez bodog atyanak ỽ bezede, nyluaban meg techik az harom hires teluayokban (VirgC. 47). Cristusnak yegese mond nyluaban ezeth mynekỽnch (WinklC. 360). Nekyk keǵettlensegek nyluabban megh yelentessenek (PeerC. 41). Eǵ niluabban laatya, mynth maas (SándC. 13). Nylvaban meg latod az zalkat ky vethny: videbis ejicere festucam (JordC. 372). Az istenseegnek zynrôl zyure latasaat nylwabban latta (ÉrdyC. 58). Zenth Agoston myndenneel nylwabban magyarazya ezt (114b). Az kewthel lewel nylwaban meg mutattya (RMNy. II. 197b). Masut azon dolog nyiluabban vagyon meg iruan (Helt: Bibl. c4). Az zere[n]ca kesertwl yo, en wǵ halotam, kyt Kd nylwaban thwd emalamnál (LevT. II.2). Kûnnien talal iget hozzaia à melliel aszt bôuebben es niluabban meg magiarazza (Fél: Tan. Előb. 5b). A mit ezek nem szinte egymás után irnak, eggyûvé hordom, hogy nyilvábban meg-tessék az ô itiletek (Pázm: Kal. a2). Ha állapatunkat szemesen visgállyuk, nyilvábban ismérhettyûk, kik vagyunk (Pázm: Préd. 66). Ez caputban nyilvábban szól a prophéta az megszabaditásról (MA: Bibl. II.182). Az nap az veszteg álló vizben sockal nyilvábban meg-láttzik (MA: Scult. 325b). Joseph ártatlansága nyilvábban ki-tessęk (Tyúk: Józs. 62). Thales másnál nyilvábban tudhattya, a kit maga hallott, azt meg is mondhattya (GyöngyD: Char. 374). Legnyilvábban meg bizonyította (Gvad: Hist. 4).

Nyilvábbanvaló: [certior, planior; sicherer, deutlicher]. Nylwabban valo ertelem zerent ez harom dolgoknak meg keel lenny (ÉrdyC. 9b). Ennek nylwabban valo ertelmeere lassok megh zent atyaanknak sermoyaat (525b. 541). Nemely ygeketh tewbzewr ys yrtam nagyob es nylnabban valo ertelemnek okaerth (Komj: SzPál. 12). Mi lehet o mondasoknal nyluabban valo (Bas: Credo. 126b). A pechét ugy minább nyilvan-valo, mutattya bizonyos-vóltát a levélnek (Hajnal: KCzég. 143).

Nyilvábbanvalóság: [major claritas; grössere klarheit]. Az dolognak nyilvábban valóságáért végy ilylyen példát (Pázm: Kal. 645).

Nyilván: 1) [apertus; offen stehend]. Teneked menynyeknek kapuya nylvan vagyon (DebrC. 556). Tenekôd a zôueknec reytôki nyluan vadnac (TelC. 25b). **2)** palam, propalam C. [publice, in conspectu omnium; öffentlich, vor aller welt]. Mindônôk elôtt nyluán lenni: dispalescere C. Világosságtól futó, ki nyilván nem mér járni: lucifugus PPBl. En nyluan zoltam ez vilagnak s mindenkort a giỽlekôzetben tanitottam a népet (WeszprC. 72). Semy nyncz oly tytkon, hogy nylwan ne yewne: nec factum est occultum, sed ut in palam veniat (JordC. 465). Senky nem kywan vala mytlı tytlıkon tenny es ennen maga nylwan lenny (648). Kristus mindenek láttára nyilván járt, vígan ment hóbéri kôzzé (Pázm: Kal. 467). Egymást néha nyilván. mindenek elôt kárhoztattak (Toln: Vigaszt. 144). Nem tiltya urunk a nyilván helyen-való imádságot (Tarn: JóÉl. 109b). **3)** aperte, manifeste, evidenter, profecto, comperto, luculenter, ingenue, perspicue, enucleate, explicate, liquido, quiane, enodate, certe, equidem, nimium, videlicet, porro C. patenter MA. offenbar PPB. [gewiss, sicher, klar]. Nyilván uagyon: liquet C. Valakit nyilván valamin kapni: *opprimere aliquem manifesto PPBl. Nilwan latod: vides ad experientiam NémGl. 144. Uram niluan tudod te, testnec kemeń serelmit zenuedem (BécsiC. 92). Ezekben ha tỽrtent volna vetkezned, tahath nylvan megh mond (VirgC. 12). Mindôn binôknec zidalmassagos zeǵensege ńilvan meg-lattatic (NádC. 76). Zent Margit azzon kezde oly jgen nylvan es erevssen baznalni iozagos myelkedetevkben (MargL. 5). Akkoron mindenek nylwan leznek az okossagnak zemei elôtt (BodC. 2). Isteunec elôtô ńiluan vannac az en bûneim (VitkC. 25). Myndeneeknek nylwan vagyon ez czoda, ky bỽ myattok let (JordC. 718. 831). Az syronak zaua nyluan mezze hallatneek (DomC. 19). Nylwan megh ysmereek ew isteny meltosagaat (ÉrdyC. 121b. 505). Az hew zolosmaia eleg nyluan wagyon a breuiarba (LányiC. 263). Nyiluan tamadot e tudomany nem embertôl (Helt: Bibl. I. a2). Mondának: Nyluán ez az Izraelnec királlya (Kár: Bibl. I. 330b). Nyilván ditsekednek azzal, hogy a keresztények a Jesus neve által ki-ûzik az ördögöket (Pázm: Préd. 155). Ezekbôl világossan és nyilván megláttzic (MA: Scult. 600b). A töb csudák közöt kiváltképpen nyilván voltak a menydörgések (Illy: Préd. I.13). **4)** [probabiliter; wahrscheinlich]. Az moruaiak nijluan meg erzik az eztendôben az Saturnus kegyetlen voltat 1583 (KBártfa: Cv2). Az álnok és ezermester kisirteti nyilván ezek (Szok: Bals. 77b). Mikor Seneca könyveit irta, nyilván füleit fájdalta a sok zörgölôdô kocsik miatt (Fal: TÉ. 773). Nyilván tzaláura vizellett, hogy olyly komor (Fal: Jegyz. 930).

Nyilvánban: [clarius; deutlicher]. Az nagy zent embert im megbróbálá, ki légyen Jób, nyilvánban megmutatá (RMK. IV.59).

[Nyilvános]

Nyilvánosság: [os hominum; öffentlichkeit]. Nagyságod kegyelmessen veszi ezen ember hivségét és nem megy nyilvánosságra neve, ugy hogy kára s veszélyje következzék sem egyben sem másban (Beres: Lev. 70).

Nyilvánság: 1) res manifesta MA. [perspicuitas; deutlichkeit]. Az dolognac nyiluansaga is meg mutattya, hogy azt nem lehetseges magyarazni Peternec szemelyerôl (EsztT: IgAny. 342). **2)** [quod innotescit; öffentlichkeit, öffentliche kunde]. Nyilvánságnak okaert az joszag keresesebôl illyen tanusagot vehetûnk (Ver: Verb. 42). Közönséges nyilvánságra nem ment (Fr: SzJán. 98). Az egyszer feltett és sok patensek által nyilvánságra bocsátott igaz hazafiúsága magát vezeti Nagyságodot eleiben az ellenségnek (Beres: Lev. 131).

Nyilvánsággal: 1) manifeste, procerto, certissime MA. liquido PPBl. gewiss, wahrhaftig PPB. Az igazsagrol, hogy mi

legyen nyilvansaggal (Ver: Verb. 5). Sz. Pál niluansaggal bizonittia (Fél: Tan. 519b). Ezekből az instantiakbol nyilnansaggal meg tetzic (ÉsztT: IgAny. 325). **2)** [publice; öffentlich]. Az simeoniták hadnagya egy moabita capitánnak leányával nyilvánsággal, szemlátomást fertelmeskedék (MA: SB. 21).

Nyilvánsággalvaló: [manifestus; deutlich]. Nyluansaggal valo lathato ielenes (Mel: Sám. 12).

Nyilvánságos: [manifestus, perspicuus, certus; klar, deutlich, gewiss]. Hogy itt valamit magamtól költeni ne láttassam, ezt hasonlo példával teszem nyilvánságossá (MA: Tan. 1107). Az utolso itiletkori nyilvansagos itilet (Megy: Cowp. 169b). Akar mellyik személy imádtassék nyilvánságos ki-nevezéssel, az semmit nem árt (Komár: Imáds. 36). Nyilvánságos parancsolattya isteunek (Czegl: MM. 95). Homályos mondással titkolja a nyilvánoságos dolgot (SzD: MVir. 430).

Nyilvánságosan: 1) [publice, in oculis omnium; öffentlich, vor aller welt]. Az oroszlán titkon semmit nem tselekszik, hanem mindeneket nyilvánságosan követ el (Misk: VKert. 58). Mindenek láttásra, nyilvánságosan (Bíró: Ékesség. Db). **2)** [perspicue, manifeste; offenbar, deutlich]. Ezekből nyilvánságoson megbizonyosodik, hogy az angyalon teremtő isteni személy értessék (GKat: Titk. 295). Még nyilvánságosban láttatta tsudálkozását a kis-aszszonyon (Kónyi: VM. 8).

Nyilvánvaló: 1) propatulus C. [publicus; öffentlich]. Az zyz nylnan ualo hel'en sokat ne kesiec (DebrC. 345). **2)** manifestus, evidens, perspicuus, clarus, exploratus, notorius, expressus, confessus, tentatus C. [offenbar, klar, deutlich]. Nyilván-való ellenségül-tartás: inimicitiae indictae PPBl. Nyilván való jó adósságok: nomina explicata PPB. E mv́ mentől gonozb, titkon valo es ńilvan való ellenségőnc ez Aman (BécsiC. 63). Sokakban meg halgattatyk vala zent Margit azzon az ev atyatvl eletynek nylvan valo zentsegeert (MargL. 61). G'ónasod legén niluan való (VitkC. 36). Nem de az nylwan valo bynesek es azt tezyk: nonne et publicani hoc faciunt (JordC. 368). Sok nylwan valo bynesek yween lakoznak vala Jesussal (378. 711). Ffel magaztatasanak nylwan valo latattya (ÉrdyC. 588. 188. 413b). Kiről zent Agoston doktor nylwan walo byzońsagot thezen (ÉrsC. 273). Nyluanvalo bizonsag ez, hogy e szent bibliabeli tudomany nem embere (Helt: Bibl. I.3). Szűkseg eretneksegeknek tamadni, hoǵ â kik tökelletesek, niluan valok legienek (Fél: Tan. 232b). Ily rútokat botorkázott ily nyilván való dolgokban (Pázm: Kal. 420). Az dolognak nyilván való bizonsága és jele (MA: Bibl. I.71). Nyluann valo peldaia tudatlansagodnak (Bal: Epin. 4). Senki őtet nem kárpálhattya és vádolhattya valami nyilván való gonossággal (MHeg: TOszl. 62). Az napot láttatom világosbitani, illyen nyilván való dolgot ennyi bizonyságokkal állatván (GKat: Titk. 319). Te Mátyás gazda nyilván valo csalárd vagy (Matkó: BCsák. 41).

Nyilvánvalóképpen: aperte Ver: Verb. 238. [offenbar]. Az fejedelemnek privilegiuma ez orszag törvenyenek nyilvan valo keppen ellene van (Ver: Verb. 238). Nyluan valokeppen szolnac az prophetac az poganoknac balvanirol (Mon: KépT. 150).

Nyilvánvalóság: evidentia, enargia C. perspicuitas MA. klarheit PPB. Nyilván valóság az, hogy az emberen gyakorta oly dolog esik, az mely keservesb az halalnal (MA: SB. 87). Az én czodámnac nilván valoságáual meg bizonyodot az, hogy én vagyoc az Messiás (Zvon: Post. I.58). Az itélő biró a megprobáltatott dolgoknac nyilván valósága szerént végezzen (Com: Jan. 134).

NYIT: aperio MA. öffnen PPB. Ablakot nyitok: fenestro; nyitua vagyok: pateo; közbe nyitua vagyok: interpateo C. Az halalnak nytua vagyon az bemenet (VirgC. 14). Az sido witeznek ew chuchaya the zenth oldaladon nagy melseghes sebet nyta (PozsC. 14). Lataa, hat az pokol aytaa nytwan vagyon (ÉrdyC. 70). Ennek myatta nytaa az mennyey zent paradychomnak kapwyaat (505b). Arkoth nyta es asa es őnnen maga eseek az arokba bee (ÉrsC. 215b). Wermeth nytha ees meg asa ẃteth, ees esek az werembe (KulcsC. 11). Láttyák alattok a szája-nyitott pokolnak rettenetességét (Pázm: Préd. 15). A harmadik remeok egi helymős peczet, de nem rostelios nitot heljmős (Kecsk: ÖtvM. 227). Boldog ember, a ki tátva nyitja kapuját mind a bőségnek mind a szükségnek, jól tudván, hogy az isten dolga a parancsolás (Fal: NE. 41).

[Szólások]. N y i t v a a z a j t ó, akár föl s akár alá: Corcyra libera. Calces ubi libet MA. A legkissebb gonosznak sem kell a j t ó t n y i t n i, mert a többi is utánna tolakozik (Fal: UE. 381). A b i m b ó t n y i t ó fák bengéi (Gvad: Orsz. 265). Nyissuk jó f o j á s á t nemes szándékának (Gyöngy: MV. 12). Ugyan az isten hozott volt ide, mert ha ide nem jüttem volna, kár nyitotta volna f ü l ü n k e t (Nád: Lev. 2). H a j n a l t látszott nyitni szája mosolygása (Gvad: Pösty. 36). K e b e l é t mindenkor nyitva tartya, hogy az eo tellyességében mindenek szabadosan részesüllyenek (Csúzi: Síp. 271). A nap közli magát fél-világgal, szárnyas népben k e d v e t nyit (Fal: Vers. 874). Ha egynehány himlővel az öregiből meghintenénk ámító ábrázattyát, talán az ő r ó z s á t nyitó mosolygó ajakihoz inkább háttal fordulnál (Fal: NE. 30) Piros r ó z s á t nyit ajaka (Fal: Vers. 861). Chynaltass iratt es erőss portt, kyvel s e b e t nyttnak awagy watthusst wesztenek az loonak (LevT. I.1). S z e m e d légyen nyitva (Thaly: Adal. I.69). Aszszonyom ki nyujthatod a kezedet a gyenge falatokra is, nyithatod szemedet a szépre is, de okkal móddal (Fal: NA. 173). Igy kobza szavával nyitá hangos t o r k á t (Zrinyi I.47). U t a t nyitok: pervadeo C. glaciem scindo MA. El-járom, útat nyitok: pervado PPBl. Nyssatok wtat hozyaa, hogy lathassam az en zerelmes ffyamat (ÉrdyC. 411b). Vtat nitni valamire: aperire fenestram (Decsi: Adag. 25). Isteni tudomány nem lehet, mely a gonoszra útat nyit (Pázm: LuthV. 106). Isteni szolgálatra lám mindenik állott, de az üdvösségre kicsiny útat nyitott (Thaly: Adal. I.9). Csak jól tudjad járni, jó utat nyitottam (147).

el-nyit: dirumpo KeszthC. 187. [zerstören]. Te el nytaal kwth feyeketh ees folyo vyzeketh os the meg zaraztottad Ethamnak folyo wyzeet: tu dirupisti fontes et torrentes, tu siccasti fluvios Ethan (KeszthC. 187. KulcsC. 179).

föl-nyit: adaperio MedLat. 17. [aufschliesen]. Nosza nyisd fel hát ökör szemeidet s lásd meg (Matkó: BCsák. 165). A ládámot meglehet akármelyikét is kólcs nélkül felnyitni, minthogy a zárja egyiknek sem jó (TörT.[2] III.384). A ládát felnyittatta s azt mondotta: Ez az, a mit gyüjtögettem az erdélyi ekklésiák számokra (Bod: Pol. 89). Befogódtak szemei, mellyeket jóra soha fel nem nyitott (SzD: MVir. 208). Sebes darabokat tépett-le szivéről, szive sebét újra fel-nyittá (359).

[Szólások]. Abizon bekeseg nem meri z a y a t f e l n i t n i (VirgC. 97).

ki-nyit: [aperio; eröffnen]. Ki-kaptsolom, ki-nyitom: diffibulo PPBl. Nyssad kywe the meg ekesẃlt aythoydat (ÉrsC. 130).

[Szólások]. K y w e n y t o m a z e l e n e z t e t t e k e t vylag kezdetythẃl fogwa (JordC. 395). Nem az my zyẃnk gheryedez vala ee, mykoron zol vala mynekẃnk az wton es ky nythnaa az y r a s t h (618). Az vr isten kynyta az ev jegesenek erdemenek k e n c h e t (MargL. 97). Valaki ṽ baratťanac t i t k y a t ki nitt'a, el vezti ṽtet (GuaryC. 43).

[kinyitás]

seb-kinyitás: scarificatio; schröpfung C.

mëg-nyit: aperio, adaperio, patefacio, recludo, resero, discapedino C. aufschliessen, aufthun PPB. Meg-nyitni a záros

helyeket: *revellere claustra PPBl. Sebessegnel (cum impetu) az aytot meg-nyttuan tewn nagy zozatott (EhrC. 16. 46). Nissatoc meg a kapukat (BécsiC. 38. 78. 121). Ő kéncec megńituan aianlanac neki aiandocat (MünchC. 17). Berekeztetet az aito es eliŏuenec egeb zŭzec monduan: Vr, ńisd meg nekŏnc (61). Te kezedet meg nitnad, mendennek be tell'esednek (AporC. 68). Az poklot meg nitya (VirgC. 115). Cergetek, hog meg ńyttassek (PeerC. 77). Megnyttattnak az egyhaznak aytoy (DomC. 112). Zerghessetek, es meg nyttatyk ty nektek (JordC. 373). Mynden baaz veezen vylagossagot az naptwl a meg nytot ablakokon (ÉrdyC. 380). Mikor walaky neked nağ kenezet adna, syetelmel megh nytnad ŏ neky te hazadat (ÉrsC. 533). Az gyermek hetszer ízbe ásétá es megh nitá az ŭ szemeyt (Mel: Sám. 379). Meg nitám én az aytot az én szerelmesemnec (Kár: Bibl. I.633). Megnyitá az bárkánac ablakát (MA: Bibl. I.7). Valami megnyittya az ŏ annyánac méhét, enyim az (60b).

[Szólások]. Meg neemwlt vala es m e g n y t t a t e e k (ÉrdyC. 627b). Vram n y s a d m e g en a y a k a y m a t (VirgC. 40). Megnitom en a k a r a t o m a t: aperiam voluntatem meam (BécsiC. 60). Az e l m o t meg nittya, epiti (Mel: Herb. 111). Christus urunk meg nyitotta a tanítványoknak a sz. irás é r t e l m é t (Pázm: LuthV. 239). A békélhetetlen szakadás k ú t-f e j é t meg-nyitá (Pázm: Kal. 822). Meg nytott k e n y v (JordC. 901). Az lónak nisd meg egy keuesse az l á b á t (Cis. O3). S e b e t meg nyitom: scarifico C. Tŏb ir kel am meg nitoth sebnec (DebrC. 408). Nissa meg vr az ŏ z a i a t (DebrC. 136). Meg nytom en zamat (JordC. 195) Meg nythwan ew zayaat tanoyttya vala (ÉrdyC. 601b). Nem méri száyát meg nyitani a kapuba (SalMark. G). Az madarak kezdek az ŵ z a u o k a t meg nitnia (VirgC. 52). Te myth mondaz ew rola, ky megh nytha te z e m e i d e t (WinklC. 306). Ha kynek wr isten meg nytlmaa zemeyt (ÉrdyC. 524b). Meg nyittatnac a tŭ szŏmeitec (Helt: Bibl. I.B).

előbb-mëgnyit: praepando C.

mëgnyitás: patefactio, apertio C. apertura MA. aufschluss, eröffnung PPB. Az mise mondo kwunyenek haromzor valo meg nitasa (VirgC. 83b) Yo meg twdnwnk, mynemew hatalmassaghnak kwechayt adaa Cristus zent Peternek az menyorzagnak megnytasara (ÉrdyC. 365).

rëá-nyit: [adaperio; aufmachen]. Mikor volnék már fekvő ágyamban, rám nyittya az ajtót és bé-jő házamban (GyöngyD: Char. 21). Elŏb utób bé teszi ajtaját a halál és reám nyittya a paraditsomnak udvarát minden örömével (Fal: SzE. 537).

[tát-nyit]

tátva-nyitva: [late apertus; breit aufgemacht]. Vincentius szállására ment, tátva nyitva találá a két első szobát (Fal: TÉ. 641).

Nyitás: apertio MA. [das öffnen]. Az misalt eleue hozatak es monda zent Ferencz az papnak: Nisad meg ŵtet! Es ime az elsŵ nitasan ez euangeliom esek: Ha akarsz tŵkelletesse lenned, meni el es ad el minden iozagodat. Betetete es meg nitata es ez nitasba esek ez euangeliom: Semit az uton viselyetek (VirgC. 84). Szŏlŏk nytasnak ŏrŭlnek 1583 (KBártfa Av). Tévelygésre valo kapunyitásnak nevezed a sz. irást (Matkó: BCsák. 18b).

Nyitatlan: inapertus C. MA. [ungeöffnet].

Nyitó: [aperiens; öffnend]. Nyitó vas: uncinus ad aperiendas cistas PPB.

ajtó-nyitó: [janitor; pförtner]. Némellyek rendeltettenek az ekklésiában kántoroknak, ajtó-nyitóknak, mások praepostoknak (Vallást. 217).

1. **NYÍR**: 1) betula MA. birke PPB. Nyirfa: betula; nyir póznával fejet poznalni: limen senectae MA. Nyír virits: aqua betulacea PPB. Nyr, arbor; nyirfa et egerfa; nyirkŏ, monticulus prope Stridonium; nyírku, mons circa Musla et Durugh; nyirmalallja; nyirtelek Czinár. Nyir veszŏc (Born: Préd. 8). Ha az nyrfa vizet az sait oltoiaban teszŏd, az sait meg nem fergesŏdik (BeytheA: FivK. 11b). Nyr fanak leuele: betula (Frank: HasznK. 17b). Gyujcs szurkot vagy nyirfa héát meg, annak az lángjával jól erŏssen melegics meg (Kecsk: ÖtvM. 298). Szu-ette nyírfa, porhanyó nyir-fa; nyír- vagy nyár-fábúl-való erdő (Szeg: Aqu. 66). Valami nirveszŏ szöprŭnek valót is hozzatok (MonTME. I.68). Nem drágább az nyír-víz az tokaji szüretnél (RákF: Lev. I.651b). 2) [betuletum; birkenwald]. Akus nyre 1259. 1264 (Jerney). Toroknak ŏrŏme, az az szilva leuelŏ fŭ, sok terem a réteken, a nyirben (Mel: Herb. 88).

Nyírës: 1) betulaceus, betulinus SI. [birken-]. Nyres mezeu, campus 1276 (Wenzel. XII.170). Nyires lygeth Czinár. 2) betuletum SI. [birkenwald]. Nyres, poss. in C. Saros Czinár. Nyires: locus aut betulis aut arenulis humo mixtis abundans (Otr: OrigHung. II.85). Sokat levagdaltak gablonczai nyíresben (MonIrók. XXVII.90).

Nyiri: betulaceus MA. [birken-]. Ha az ericanac, nyiri cyprusnac vizét vészed, a colicat meggyogyíttya (Mel: Herb. 20).

Nyirség: betuletum MA. birkenwald PPB. Az kwnok Erdeel felŏl be ytenek es mynd az Nyrseegŏt Byharyg ffel dwlaak (ÉrdyC. 398b). A kunoc el rablák az egész Nyírséget mind Biharic (Helt: Krón. 39b). Ki jŏ az Nürsegre (Bal. Gen. ac Magn. 12). Frater György barat méne ki nyirségben, grof Nicolauval lŏnek végezésben (Valk: Gen. 63).

2. **NYÍR**: [furca ungulae; hufgabel]. Ha a lónac az nyirját igen meg faraggyác, hogy az lába meg dagadna, ved az len magot, fŏzd meg, kŏsd az ló lábára (Cis. O3).

[Nyiraz], Nyilaz: clavo laedo; das pferd mit dem hufnagel verletzen PPB. Nyilazott: laesus clava subpactae soleae; mit dem hufnagel verletzen PPB.

mëg-nyiraz, mëg-nyilaz: equum induendo soleam clavo pungo, convulnero, clavo configo; das pferd mit dem hufnagel verwunden PPB. Megnyilazott ló: equus a solea confixus, clavo confixus PPB. Kolozswarath pathkoltatek loanath, akor meg nyrazak, meg santhwla (LevT. I.9). Mikor valakik az kovács mesterek közzül lovának meg patkolásában szeggel megsértenéje avagy meg nyraznája, ollyankor az mester gyógyitani tartozzék (KecskTört. II.296). Ha az ló valamelly tagjában megrokkan, az illy lovak, mint ha meg-nyilaztattanak volna, az elsŏ lábokon ugy jarnak (Cseh: Orvk. 28).

3. **NYÍR** (*nyérëc* MA. PPB): tondeo, rado, rasoreo C. scheeren PPB. Nyírem, beretválom: tondeo PPBl. Az oláh érsek baddal kezdötte a szegén kitŏldi plébánosokat kergetni és nyirnyi (RMK. V.210). Nem igaznak tetszik ŏ nékiek az igaz papság, mintha a pilistŏl, olajtól és lókörömre nyirt hajtul volna az igaz papság (211). Nyaka-nyírett papokat, heréltelen kappanokat nem akarunk tartanyi (225). Laban az ŏ iuhai nyirni ment vala (Helt: Bibl. I.P). Ne nyiryienec pilést az ŏ feieken (Helt: Bibl. I. HHh4). A bárány az elŏt halgat, a ki ŏtet nyiri (Helt: ÚT. h7). A koss mondá a pásztoroknac: Vonnyátoc le a bŏrt az komondorról és nyiriétec engemet és én reám a komondornak a bŏrét (Helt: Mes. 349). A barbély nyiri az hajat (Com: Vest. 82). Nehéz gallyasítni, kit a rosz hír se nyír (PhilEl. 69). A Sír nyírje s tarollya maga parukáját, a mi kontyunk mi gondunk (Fal: NA. 118). Juhaid nyírd, fejd, de ne nyúzd (SzD: MVir. 309).

el-nyír: abrado, derado, praerado C. [abscheeren]. Mellette elnyérem: praeter rado C. Nem akarya vala, heǵ paraszt ńirne el ŏ hayat (NádC. 410). Az ev hayokat ev feyekrel tulaydon kezeeuel el nyry vala (MargL. 49). A templomnak aytayan nyryeek el ew hayath es zemeeldekeeth az wyomnn meg zentŏlt-

nek (JordC. 130). Az te haiadat niresd el, ruhaidat haṅad le rolad (KazC. 91). Zinthe olyatin altallyaba, mintba hayat el nyrtyk volna (Komj: SzPál. 163). A fejedelem nem czac a gyaplyat el nyiri, hanem a bőreket is levonsza (Helt: Mes. 62). Hayában el nyíre nyomoruságára (Kák: Sáms. B3). Kit felesége elalutván, haját elnyíri (Tof: Zsolt. 79). A bak, ha szakálla elnyiretik, senki őtet a nyáj előt járni nem látja, hanem meghunyászkodva utól kullog (Misk: VKert. 220).

elnyiretlen: indetonsus C. [ungeschoren].

föl-nyír: [detondeo; abscheeren]. Sz. Pálnak vallyon s ki parancholta, hogy fogadásból haját felnyíresse (Pázm: Kal. 483).

kërësztül-nyír: circumrado PPBl. [ringsum abscheeren]. Az ő feienec hayat kereztwl niretuen es feier ruhaba őtőztetvén, meg kilde Pilatosnak (DebrC. 310). Az ő aldot zent feyet kereztħwl nyrete es feyer rwhaban elteztete (ÉrsC. 95b).

környül-nyir: circumtondeo, circumrado C. [ringsum abscheeren].

lë-nyir: detondeoC. derado MA. [abscheeren]. Az juhokrol czak a gyapiokat nirie le (Sim: Evang. 181b).

mëg-nyir: attondeo, interrado C. detondeo MA. abscheeren, bescheeren PPB. Ismét megnyírem: retondeo C. Lata egy megh nyret ywhot és monda (ÉrsC. 349b). Az posztot hogy megnyírték, meg nem mérték, azért megméresd otthon (Nád: Lev. 23). Ha valaki meg haland ő nalla hertelenséggel, nírie meg az ő feiét (Kár: Bibl. I.122). Afrikában teremnek olly nagy gyapjas ketskék, mellyeket megnyirnek és gyapjokból a hajósok tengeri hajó-vonó kőteleket vernek (Misk: VKert. 218). Itt a pásztorok ha meg nem nyuzzák is a juhokat, de jól meg nyírik (Mik: TörL. 253).

mëgnyirés: pexitas [?] C. [detonsio; das abscheeren]. Baratok, kananokok, apáczaak, kyk čak feyők meg nyroettesseuel esmertetnek istennek hazugny (SándC. 37).

mëgnyiretlen: [indetonsus; ungeschoren]. Megnyíretlen, melly füvet meg nem ettek a lovak: indetonsus PPBl.

Nyirdëgél: tonsito MA. [zu scheeren pflegen]. Ollocskával nyírdegeltéc szakállát (Prág: Serk. F).

Nyiredék: [segmentum; abschnitzel]. Nyíredék, tölteni-való lágy pelyh: tomentum MA. E Sztárai Mihály mesternek könyvére találkozván, melyben ő afféle nyiredéknek hasznát megmagyarázza, hasznos dolognak vélem a keresztyének idvösségére, hogy kinyomattassék (RMK. V.210. Dial. 179). Semmi nem maradott egyéb holmi apró nyiredéknél (KirBesz. 29).

posztó-nyiredék: tomentum; abgeschorene pflocken von tuch PPB. (Dial. 17).

Nyirëget: rasito C. tonso, tonsito MA. [zu scheeren pflegen]. Nyíregetem, vakargatom, borotváldogalom: rasito PPBl.

Nyirés: tonsura, rasura MA. das scheeren, bescheerung PPB. Nyíréshez való: tonsorius C. Jo hay nyres, jo czecztűl el valasztas, jo halaszas 1621 (KNagysz. A2). Nyiréskor szaladott az fejős juhok közé két juh (MonTME. I.286).

1. Nyiret: [tonsura; schur]. Jő Isrlnec dičősege, copazlat es ńiret te ǵeńerkedetednec fiaira (BécsiC. 248).

2. Nyiret: [tondere curo; scheeren lassen]. Ezek sem Rómába nem mennek, sem pilist nem nyíretnek, azért ugyan pappá lesznek (RMK. V.212). Jól tudom, de azért pilist kellyene nyíretnyi (213).

el-nyiret: [detondere curo; abscheeren lassen]. A te haiadat niresd el, draga ruhaidat haṅad le rolad (KazC. 91).

mëg-nyirot: ∾ Meg-nyíretnek a juhok: *pecori lanae detrahuntur PPBl.

Nyiretlen: irrasus C. intonsus MA. unbeschoren PPB.

[Nyírl-ik]

el-nyírlik: [deteror; sich abschaben]. El nyirlet szeme szőrt ha gyakran kened a spicanardal, szőrt hoz (Mel: Herb. 128).

Nyírö: 1) tondens PPBl. [scheerend]. Nyirő olló: forpex PPBl. A nyirő legényektől és a szabo legenyektől ne vegyenec többet a kőz vámnál (Helt: Krón. 166). Borjú-nyírő péntek (Veresm: Lev. 22). 2) tonsor, rasor MA. scheerer PPB. Mykent az barom az nyrevnek elevtte ev magat meg nymeyta, ez koronazasban valo zent vereet evtte ky az negyed halalos bevn ellen (CornC. 217). Az barani az őtet nireő ellen szótalan (Fél: Bibl. 194). Borbély, nyírő: tonsor (Com: Vest. 148).

posztó-nyirő: tonsor panni lanei MA. tuchscheerer PPB.

NYIRBÁL: pipulo postulo, peto applorando MA. mit weinen bitten PPB. [Vö. Kuntzogva, rimánkodva kérni valamit. Kinyirbálta, kikuntzogta, kikunyorálta az annyától a pénzt (SzD)]. (Helt: Háló. 104).

el-nyirbál: [reticeo; verschweigen?]. Kellene választani ollyat, a ki a romlásbul a népet fel-épithetné, isten dicsőségére vigyázót, de azt elfelejti, elnyirbállya (Diósz: Tal. 162).

ki-nyirbál: [precando inpetro; erbetteln]. Az új hitnec az ő szabad ki szolgáltatása és gyakorlása második Mátyustul nyirbáltatott ki és ki-nyerettetett avagy inkább sok patvarkodásokkal facsartatott ki (Szentiv: Verseng. 186).

NYIRKAD: torpesco Nyirkállai. [erschlaffen].

Nyirkadás: torpor Nyirkállai. [erschlaffung].

NYIRKOS: humidus, madidus SI [feucht]. Az isten az embert nem magából szülte, hanem csak egy darab nyirkos agyagbol teremtette (GKat: Titk. 635).

NYITRA, NITRA: [?]. Selymet négy nittrával hoztak, az tetczinnek nittráját 350 oszporán vötték (RákGy: Lev. 4). A szolgabirónak hozattunk 2 nyitra selymet (MonTME. I.386).

NYOLC: octo C. MA acht PPB. Mikoron imar nyolcz eztendeig ez imatsagot giakorolta volna, ime twrtenek az nyolczad eztendwben (VirgC. 59). Az fraterek megh remwlenek, kyk zamzerent nyolczan valanak (60). Minek wtanna bee telyessedenek nyolch napok, hogh kernyewl meteltbetneyek az gyermek, hywatatek az ew newe Yesusnak (PozsC. 19). Azt lathwan, nyolcz ezeren tereenek ez zent hyttre (ÉrdyC. 436). Az Crystwsnak zakalaban nyolcz zalak, kyketh ky zaggattak wolt, armenyay kyralnal wagon (ÉrsC. 72b). Zabo Mihal adot poztot őt heian nolth forint arat (RMNy. II.68).

[Szólások]. Bakkus tömlői, nálok is majd mindenkor t ö b b a h é t a n y o l c z n á l (SzD: MVir. 358).

tizën-nyolc: [duo de viginti; achtzehn]. Půspőkőkőt, számszerént három száz tizen nyolczakot őszve gyűjte (GKat: Titk. 14b).

Nyolcad: octonus PPBl. [achter]. Minden nyolczad esztendőben: *octonis annis PPBl. A ńolćad napon iőuėnec megkőrnekezni a ǵermeket (MünchC. 109). Ez az nolczad eyi vigazat Dauidnak psalmosa (AporC. 83). Zenth Janos irta ewangeliomrol valo kőnvenec nyolczad rezeben (WinklC. 312). Noenak nyolczad ygassaganak hyrdetteesseeth megh otalmazaa (JordC. 858). Noccad codallatos dologh leczőn az feel tamadasba mindőn rwtsagoknak el tawoztattassa (KazC. 191).

[Szólások]. A vizezen reájok árada, csak n y o l c z a d-m a g á v a l Noé megmarada (RMK. II.97).

nyolcad-nyolcad: octonus C. [je acht].

Nyolcadfél: [septem cum dimidio; halb acht]. Esztendeyg es nocadfe honapyg zolgaltam Kegelmedet (LevT. I.75).

Nyolcadik: octavus C. MA. achter PPB. Az állandó tsillagoc a nyolczadic égnec kerekségével ballagnac (Com: Jan. 7).

Nyolcadszor: octavum, octavo MA. zum achtenmal PPB. Nyolczadzor tegy imatsagot te wrizw angyalodnak (VirgC. 1). Nolczadzor ne lég zugodo, morgodo (VitkC. 64). Nyolczadszor neweztetyk az mennyey erek byronak predicatora (ÉrdyC. 349).

Nyolcannyi: octuplus C. MA. [achtfach].

Nyolcas: octonarius MA. [aus acht bestehend].

Nyolcszor: octies C. MA. achtmal PPB.

Nyolcvan: octoginta C. MA. achtzig PPB. Nyolczvanan: octogenus C. Han eztendőkbe zal az uensegh embőrőkre? Noénan auağ killenčuen auağ zaz eztendőkbe (KazC. 95).

Nyolcvanadik: octogesimus C. MA. achtzigster PPB.

Nyolcvanas: octingenarius C. [aus achtzig bestehend].

Nyolcvanszor: octogies C. MA. achtzigmal PPB.

1. **NYOM** (*num*tath NémGl. 263): premo, coarcto, calco, deculco, praepondero C. drucken, pressen, treten PPB. Nyomom, szorítom, szorongatom, nyomorgatom: premo; ismét nyomom, tapodom, viszsza-tapodom: recalco PPBl. Hyvseges badapasokat nyom nala sebeknek helyere (EhrC. 142). Koreztfaan saytooth teen magad nyomal (WinklC. 258b). Lataa Christus a keep ironal a ruhath, ueue ees ő orczaiahoz nyoma ees ekkeppen ő zent zyneth Abagarus kyralnak az ruhara nyomva kylde (283). A ver az ő ruhait vgi aztatah, oly mint vgian vizbe nyomtak volnah (WeszprC. 60). Meltoltassal atte kenodnac tyztőlendő zynet zyvemre es testőmre ńomnod (NagyszC. 102). Nómiad, mikepen ez pecshetőt az vyosba (DebrC. 326). Az tbőwysekből font koronath feyeben nyomak (ÉrsC. 46b). Czac egyedűl nyomta Christus az mennyei attya isten haragiánac kemény satoiat (Zvon: Post. I.85b). Az aspis kigyorol írják, hogy ő az eggyik fűlet az farkaval dugia be, az másik fűlet az földhez nyomja (ExPrinc. 197). Az prőst czac egyedűl niomtam (Magy: Nád. 45). Fen-tartom a just a menny-országhoz, akár mint nyomjanak nehezei a földi jóknak (Fal: NE. 6).

[Szólások]. Az b i n nehezebbet ń o m eg masa onnal (DebrC. 410). Nem nagiot nyom előttűnk az ő i t é l e t e k (Bal: CsIsk. 88). Obolus, tizenhat arpa zőmőt nyom (RMNy. II.51). S i c l u s, nig denart ńom (Sylv: ÚjT. II.170b). Fél lóttal többet nyomna a s z e r e t e t, több volna az atyaii szeretetnél (Mik: TörL. 90). Chak eggy chepp v e e r e ees nagyobbat nyom, bonnem mynt ez vylagnak byne (ÉrdyC. 81b). Igen e l m é m b e n y o m t a m: *affixum et insitum est in sensu meo PPBl. Angyali koronád, ki fénylett fejedben, második Józsefnek nyomhassuk f e j é b e n n (Orczy: KöltSz. 238). A szemes világ alkalmasint tudgya, mennyit n y o m u n k a l a t b a n (Fal: BE. 597). Sokáig beteeskedni, n y o m n i a z á g y a t: *perprimere lectum PPBl. Kesorűséggel nyomta holtig az ágyát (Kónyi: IIRom. 159). Most is csak az á g y f e n e k é t nyomom, nehezen esik szólanom (LevT. II.365). Ha ki a tsuka liszté tétetett állaiban egy araszuyi n y o m o t b o r b a n meg iszik, árénája el romlik (ACsere: Enc. 219). Á g y f e n e k é t János régen nyomja vala (Thaly: Adal. II.175). Nem nyomhatok e g y e t ő velek, fel nem tehetek, versent nem futhatok vélek (SzD: MVir. 113). A fényes evező lapátok a tengerbe nyomták k é p e k e t (203). A reá következendő dolgok k e v e s e t nyomnak (Fal: UE. 373). Beg kár illyen jeles itjunak más szekere farkán űlni, s a mások n ó t á j á t nyomni (Megy: 6Jaj. II.15). Karabul mint madar nem nyom n y o m o t földőn (Zrinyi: ASyr. 235). Te

o l a i t ńomz es nem kenettetel meg olayal es m u s t o t ńomz es nem izol bort (BécsiC. 255). A h a d i o p e r a t i o d haj-tépéssel, szorgos fészkelődéssel nem nyomod előb (Fal: NA. 222). S a j t o t nyomni: *premere caseum, figurare *caseum PPBl. Más emlődből, kevert tejedből nyomja sajtocskádat (Amade: Vers. 110). Azon egy b o r d o s z i p o t nyom (Mon: Apol. 333). Mikoron az majom igen ékessen táncot nyomott volna, királylyá tevék őtet a többi vadak (PestiT: Fab. 210). Az bolhási kis bolha szunyog szép leányával t á n c z o t nyomnak (Thaly: VÉ. I.349). Nemelly igen vakult lator t o b o r z é k o t nyom és meghayiagattya magat az hoher előt (Born: Préd. 573). Az jó paripák t ö b b e t nyomnak ő Nga előtt sok aranynál, ezüstnél (TörtT.[2] I.141). Ugyanazon u t a t nyomja (Ker: Préd. 66). A róka barlangja körűl sokszor hét utakat is szokott nyomni, hogy a vadászokat inkább meg-tsalhassa (Misk: VKert. 158). Az igaz vallásnak útát helyesen nyomtad (Thaly: VÉ. I.140). Kemeny nyaku sciták szép keresztyénhütöt l á b o k a l á n y o m ták (Zrinyi I.11).

alá-nyom: deprimo, infimo MA. [niederdrücken]. Ala nyomom, alatsonná teszőm: infimo C. Zent Damaneos coporsoya volna igeen alazatos es ala nyomatot helyen (DomC. 153). Mikoron a vitehzők eh zent embőrth ala niomnaiak a vyzben, ottan beleh halanak (DebrC. 177). Fűléből kiesik a szo a hamis birónak, ha az arany alá nem nyomja (Pázm: Préd. 358).

által-nyom: [transpello; durchdrängen]. Kérdezkedett arrúl Haister, merre lenne neki közeljebb mennyi Komárom fele, minekutánna bennünköt az Vágon általnyom (Beres: Lev. 39).

be-nyom: inprimo MA. [eindrücken]. Az szent lélec az természeti erőket, az bé nyomot indulatokat tisztittya (MA: Scult. 895b). A dolgoknac az elmében bé-nyomattatott képei (Com: Jan. 65). Mikor elsőbben az isteni irgalmasságot ő beléjok benyomta (Illy: Préd. I.123)

benyomás: impressio MA. [eindruck].

belé-nyom: imprimo PPBl. [hineindrücken]. Ahon bisalma fa vagyon, az ágát vond le neki, ásd meg ott az ága aránt a földet és nyomd bele az ásásba az ágat (Radv: Csal. III.55b).

el-nyom: comprimo, deprimo, conculco MA. supprimo PPBl. zusammen drücken, nieder drücken PPB. [erdrücken]. Meg-lepem, el-nyomom: adobruo PPBl. Jobbágyim igazságát nem hagyom ígyent elnyomni (LevT. II.196). Az barátoc soc irasokat nyomtanac es vesztettec el, egetnec meg es reckentettenec el (EsztT: IgAny. g4). Noha az pápa el akarta nyomni és reckenteni, de mindazáltal más tiszta tudományu kőnyv iratott (MA: Scult. 624). A fájdalomtul el-nyomattatott lelket ujabb reménségre ébreszti (Apati: Vend. Előb. 9). Elnyomják az adommal mint az vezért s az csauszt (RákGy: Lev. 116). Hogy tanitaná a bűnöst keményen elnyomattatni az ördögnek szolgálattyától (Illy: Préd. II.44). Ha csak szívessen nem operálunk, hitemre elnyomatunk (Beres: Lev. 9). A te népedet el nyomják, szorongattyák és sanyargattyák vala (Bíró: Ékesség. D).

[Szólások]. E l-n y o m t a a z á l o m: *obrutus somno PPBl. Ha a szamár a bűrköt megeszi, azonnal mély álomtól nyomattatik el (Misk: VKert. 129). Keduoztel mi nékűnc, hogy az mi b ű n e i n c el ne nyomnánac minket (Kár: Bibl. I.426). Az r é s z e g s é g el nyomta vala: nimia ebrietate erat sopitus (497b). Az gabonát az t ö v i s elnyomja (RMK. II.195). Simon György mit akar az hadfogadással, hogy bizonyost értvén Kgdtől, az sok hamis h í r e k e t n y o m h a s s a m e l (TörtT.[2] I.443). M a g y a r a z a t t y a t el akarnac nyomni (Helt: Bibl. II.2). S z o m j u s á g u n k a t itallal és é h s é g ü n k e t étkekkel elnyomók (Kopasz).

elnyomás: suppressio, conculcatio MA. niederdrückung, zertretung PPB.

elnyomatlan: inobrutus C. [ununterdrückt].

föl-nyom: [septentriones versus pello; hinaufdrängen]. Ricsán holnap Sentén lehet, Nagyságod tölmegyen Bécs fele, ez engem felnyom (Bercs: Lev. 36b).

helyre-nyom: [repono; zurücklegen]. A helyekből ki-ment tsontokat helyre-nyomni: *compellere ossa in sedem suam PPBl.

ki-nyom: **1)** exprimo, exculco, elicio, incudo C. ausdrücken, auspressen PPB. Evét kinyomom: ex[s]anio C. Ki-vonom, ki-nyomom, ki-verem: elicio PPBl. A gabonat a szekerrel és a ló lábáual ki-nyomiác (Helt: Bibl. IV.48b). A szedery ki nyomot lenét főzd meg (Mel: Herb. 1b). Masztiknak az székit meg-melegitvén, nyomd ki azt, olvazd köziben, jó kemény lészen (Kecsk: ÖtvM. 308). Végére jártak (Babilonnak) macedóniai görögök, ezek nyomták ki utólsó lélegzetét (Moln: JÉpül. 249). A gonoszt-mondó nyelveknek fullánkját leg könnyebben nyomod ki, ha nem gondolsz véle (Fal: UE. III.18). **2)** [expello, ejicio; hinausdrängen, hinaustreiben]. Vagy kinyom az Csalóközrül vagy iderekeszt: ha kinyom, úgy bizony elallom az útját az Kis-Duna környékén (Bercs: Lev. 11). Az mieink először jól megtolták volt az németet, de az ágyukkal megszaggatták az mieinket és kinyomták (55). Ha csak Nagyságod meg nem rontja azt a németet, engem innen bizonyosan kinyomnak együtt (203).

[Szólások]. Elméjének terhével ki-nyomta sarkából, a mire nehezedett (SzD: MVir. 129). Ezek nyomták ki Babilonnak utólsó lélekzetét (459).

kinyomás: expressio MA. das ausdrücken PPB.

közbe-nyom: interpremo C. [zerdrücken].

lë-nyom: **1)** deprimo, oprimo, superobruo C. niederdrücken, unterdrücken PPB. Le-nyomom, le-tapodom: deprimo PPBl. Le nyomna az sidok kwzwth immar el hymtwth hyrth (Komj: SzPál. 24). Tekencz az te szolgadnac predikallasara es ne had őkőt le nyomni (Born: Préd. 74). Egy kialtasanal meg allatta a napot mind addig, mig az ő ellenseget le nyomna 1582 (KGalgóc Eiij). Nagy sok bantasokat magaban le nyomnán (Beythe: Epist. 48). Az isten nemellyeket enged ez velagon az hitetlenőkteul le nyomatni (49). Az pokolig le nyomatatol (Fél: Bibl. 17). Ártalmasbak a tudatlanság, a szomorúságtúl le-nyomatott erőtlenség, a bűnök (Pázm: Préd. 43). Az ő igaz tudományát lenyomni (MA: Scult. 334). Le kell szivünket nyomnunk és megaláznunk (Illy: Préd. I.247). Az alázatos dolgokra magamat lenyomom (II.73b). Görbe bátú, mert lenyomta füstös muskotéra, elfárasztott, elbágyasztott dióverő pózna (Thaly: Adal. II.88). A varga leányát is, hogy az úton kapta, le-nyomta, jól meg ba balta fokozta (PhilFl. 60). A szerencse szinte ugy szeretetre méltó, mikor le-nyom, mint mikor fel-emel (Fal: NE. 41). A mi a félemlő irigységet le-szokta nyomni, ugyan az neveli s emeli a nagy emberekben a bátorságot (Fal: UE. 407). **2)** [dejicio; herabdrängen]. Haister Pozsontúl kivánna legnyomni bennünköt (Bercs: Lev. 153).

lënyomás: oppressio, depressio C. unterdrückung PPB.

mëg-nyom: **1)** comprimo, adobruo MA. zusammendrücken PPB. Meg-nyomja a font: *deprimitur lanx in ea parte PPBl. Mikoron az haz le zakadot volna, egi giermeketh meg nioma (VirgC. 108). Az ev anyat, ky evtet meg nyomta vala, ez rettenetevs gonoz byrbevl, zerelembevl jrgalmason megzabadehgya (MargL. 163). Mikoron vetette volna az kővet mertekre, of igen nehez lőn, hog valamit teznek ellene, mindent meg nom vala (BodC. 8). Megh nyom az the labad: calcat pes tuus (JordC. 225). Az nagy félelem őt megnyomta vala (RMK. VI.69). Az nipnek sokasaaga gűlt eggbe aniira, hog eggmaast meg nomnaak (Sylv: UT. I.102b). Az érsekec és pűspekec László hertzegre szót adánac minnyájan és megnyomác a töb wrakat (Helt: Krón. 42). A nehéz meg nyomo kőszuént meg gyogyittya (Mel: Herb. 119). Az tél azonkeppen az ő eletyeket meg nyomta 1582 (KGalgóc. Fv2). Nagy alommal meg nyomttattac vala (Born: Préd. 228b). Ez vilagi marhanac sokasaga meg nyomia es terheli az sziuet (561b). Az bőlcz megnyomja indulattyát (MA: Bibl. I.572). Ügyét magaviseletével nagyon megnyomta (Nyr. XII.266). Montecucoli hadától megnyomattatánk (Thaly: Adal. II.6). Ha ki gyermekét meg-nyomja, ne tartozzék ekklésiát követni (Bod: Pol. 86). Nem tsuda megnyomni okoskodással Eusebiust (Fal: NU. 250). **2)** [repello, rejicio; zurückdrängen, zurückwerfen]. Megnyomták volt az ráczot (Bercs: Lev. 27). Hiszem istent, meg nem nyom, de bajom nagy (186).

[Szólások]. Ehetik annyit benne, mennyt ket feier p e n z m e g n y o m n a (Frank: HasznK. 14). Feles k á r v a l l á s a i m igen m e g n y o m t a k (Nyr. XIV.220).

mëgnyomás: **1)** oppressio, compressio MA. unterdrückung, zusammendrückung PPB. **2)** [incubus, suppressio nocturna; alp]. A megnyomás a lelekző inaknak a szű mellett valo meg szorulasok (ACsere: Enc. 16). A megnyomás oly képzés, melylyel a kik aluszunak, azt velik, hogy mástol valakitől nyomattattak meg (ACsere: Enc. 166). **3)** [onus; gewicht]. Ha mi a font felesleg meg-nyomáson kivűl hozza addattatic, szerzés, toldalék az: si quid praeter superpondium adjicitur, mantissa est (Com: Jan. 167).

öszve-nyom: comprimo C. [zusammendrücken]. Öszve-nyomom, szorítom, meg-szeplősitem: comprimo PPBl. Sűrűjebben essék a drót, varró uram jobban öszvenyomja egymáshoz (TörtT.[2] III.382).

öszvenyomás: compressio C. [zusammendrückung].

rëá-nyom: imprimo C. [aufdrücken]. Az petset nyomo rea nyomja az jelt az viaszra (Gyarm: Fel. 273). Nagy jo téteménye istennec, hogy az teremtett allatokra is az ő diczőségénec jelenségét rejá nyomta (MA: Bibl. Előb. 1).

viszontag-nyom: recalco C.

Nyomakod-ik: [progredior, procedo; vorrücken]. Már minden felől öszve megyünk és fel avagy alá Poson felé nyomakodunk (RákGy: Lev. 136). A hadakkal szerdán indúlnak el Pelsőczről Filek felé nyomakodni (136). Kemény János uramék megjutának, az ellenség nyomakodék utánunk (153). Ha náloknál nagyobb erő jőne reájok, tisztességesen, ne confuse erre nyom[a]kodjanak (MonTME. V.364). A hír gyors szárnyon jár, siet, nem csak nyomakodik (GyöngyD: MV. Előb. 9). Dob-, trombita-zöngés elfelejtetik, midőn az ellenség reánk nyomakodik (Thaly: Adal. II.54). Tábora fog szaporodhatni és csendesen nyomakodhatik Nagyságod (Bercs: Lev. 144). Püspöki felé nyomakodva az passusit Csalóköznek elállja (514). Az alatt Delimán tovább nyomakodik és a kis kapuig bátran tolakodik (Kónyi: HRom. 127). Aklaikba nyomakodnak (Gvad: Orsz. 15).

föl-nyomakodik: [escendo; aufrücken]. Az svekusok hogy jünnének, valóban hozzák az hirét, s ha ez az ellenség fel kezd az Liptón nyomakodni, el kell hinni, annak az hire izgatja elmenetelire (RákGy: Lev. 166).

ki-nyomakodik: [proruo; hervordringen]. Ha az ellenség ki-nyomakodik, meghallhatjuk, menynyi (RákGy: Lev. 561).

Nyomakodás: [progressus; das vorrücken]. Kötelességemet magam előtt viselvén, jóllehet a császár hadainak félénk való nyomokodása miatt én nékem magamat provideálnom kellett volna (Kár: Élet. II.259).

Nyomás: **1)** pressus, pressura, coarctatio C. das drücken, pressung PPB. **2)** [incubus; alp]. Nyomás, éjjeli álmában meg-

nyomás: ephialtes, oppressio nocturna PPB. **3)** [tritura; das dreschen]. Effraim a boriutol taneitatot zeretni a ńomast: E. vitula docta diligere trituram (BécsiC. 195). **4)** pascua campi MA. pascua campi libera, ager compascuus PPB. [weide]. A nag ar vizec gabonayt, zena retyt, nomasyt es gőmőle kertyt ky zaggata (TelC. 85). A nyomast is az erdőuel egyetembe tillalomban, chak oda tekintsen a chőrtz, bizony behaytom (Helt: Mes. 456). Kaszalo retek, nyomas, erdők, cserek: prata foenilia, pascua campi, sylvae (Ver: Verb. 48). Marháinkat a nyomásföldről elellenzette (Nyr. XIV.219). Az nyomásról egyik fél se hajtson, mikor nem káros (Gér: KárCs. III.479). Városunk alól egész a nyomásig valamennyi marhánkat kaphatta, elhajtotta (KecskTört. IV.126). Az mely kecskeméti ember lovait itt az nyomáson az tolvajoktul elvettünk, attul adott váltságot 2 ft (MonTME. I.273). **5)** [jugerum; juchert?]. Szántóföldek az várhoz külön szakaszokban vadnak, az falu földétől három nyomásban lévő majorság-földekben megyen circiter külön-külön 190 köböl búza, az három nyomásban promiscue cub. 570 (Gér: KárCs. IV.303). Szántóföld vagyon ezen határon egy nyomásra az majtényi határ mellett husz hold föld (IV.320). **6)** [simulacrum, effigies; abdruck]. Salamon wr isten templomanak kw labayn orozlan keepeth nyomas zerent iratta wala fel (ÉrsC. 227). **7)** [typi; druck]. Hoǵ az *K* ollan naǵ ágas betű, meg rutitťa az ńomast (Dév: Orth. 5). Zvonarits Mihály magyar postillájának első részét nyomásban elvégeztettőc (Zvon: Post. II. Előb. 1).

boszorkány-nyomás: [oppressio nocturna; alp]. Basy rosa, haznal eiely nehezítesők auagy bozorkany nyomasok ellen (BeytheA: FivK. 92b).

gyermëk-nyomás: [oppressio liberorum; kindererdrückung]. A gyermek-nyomásban a módot és körül-álló dolgokat kel megvizsgálni (Bod: Pol. 87).

láb-nyomás: [vestigium; fussstapfen]. Legottan megallanak az sebek ugy, hogy ha mynd megh ketoztek wolna ew laboknak nyomasaban (ÉrsC. 347).

sark-nyomás: ∾ En sark ńomasomot meg őrizek, mikent en lelkemet ők pokolba tv̋rek (DöbrC. 111).

1. [Nyomat]

láb-nyomat: [vestigium, pes; fusstritt, fuss]. Mi meg határoztattunk itt kőrős-kőrnyől és nem kőzelethetűnk tsak egy láb nyomatnival (Bök: Lámp. 69). Magassága az elefántnak tizenhat láb nyomatni (Misk: VKert. 22b). A kűllő fészkét nem rakja magas fákra, hanem főld alatt, mintegy hat láb nyomatnyi lyukban (446).

talp-nyomat: ∾ Az főldnek birasaban chak egy talp nyomatot is soha nem birt (Beythe: Epin. 23). Nem ád nékiek azoknak főldében edgy talpnyomatnit is (Tof: Zsolt. 33).

Nyomatnyi: [ponderis; von gewicht]. Egy nyomatniak és fontosok-é mind az indulgentiák (Pós: Igazs. II.131).

2. Nyomat: [premere curo; pressen lassen]. Ali ispája számára nyomattunk sajtot 3 tallér árut (MonTME, I.260).

[Nyomint, nyomit]

alá-nyomít. Alá-terítem, alája-nyomítom: subtendo PPBl.

mëg-nyomint, mëg-nyomít: [leviter premo; leicht drücken]. A kith megh érnek nyoméntani, el kőll annak romlani (Lép: PTük. I.259). A daganat az ujjal meg nyomíttatvan, oda be mint a viz ide s tova lűkkőg (ACsere: Enc. 190). Ha tsak gyengén ujaiddal a légynek hasát megnyomintod is, azt menten kiboesátja (Misk: VKert. 655).

Nyomó: **1)** premens, pressor MA. [ponderis; gewicht habend]. Az ő pántzéllyának nehéssége őt ezzer atzél nyomó vala (Helt: Bibl. II.145). Az ő aiándéka vól egy ezűst tál száz harmintz siclus nyomó (Kár: Bibl. 124b). Az értz vala hetven talentum és két ezer négyszáz siclus nyomó (MA: Bibl. I.85). Az arany leg tisztább és leg nehezebb, nyomobb: aurum est purissimum et ponderosissimum (Com: Jan. 18). Euregh arani lancz, harom zaz araninal teob niomo (Radv: Csal. II.27). Végy gálicz kővet, abból négy pénz nyomónyit meg-tőrvén nyólcz lót nyomó rósa vízben (PP: PaxC. 53). **2)** [pondus; gewicht]. Az alázatosság üdvősséges nyomo, az elmét aláhuzván (Illy: Préd. I.278). **3)** [gravis; wichtig]. Pálnac leuelei nyomóc es hattalmassoc: epistolae Pauli graves sunt et fortes (Helt: ÚT. z8).

bor-nyomó: **1)** [vinarius; wein-]. Bor-nyomózsák: *saccus calcatorius vinaceus, faecinaceus MA. PPBl. Bor-nyomókád: calcatorium PPB. **2)** vini pressor, calcator vini MA. weintreter PPB. [kelterer]. A te őltőzeteid olyanoc mint a borr nyomoié (Helt: Bibl. IV.100). **3)** [praelum; kelter]. A szőlő-gerezdeket a bor-nyomo megtőri s ugy lészen bor belőlek (Nógr: IdvK. 1386b). Az bornyomó nem nyom bort az válukban, az szüreten való őrőmnek végét vetőttem (MA: Bibl. II.15).

garas-nyomó: assipondium C.

ëggyaránt-nyomó: aequilibris C. [im gleichgewicht]. Ha egyaránt nyomó nehezékű, egyarányú fontos-é (Com: Jan. 166).

pëcsét-nyomó: [sigillum; siegel]. A levél, hogy meg ne olvastathassék, bé-pecsételtetic pecsét nyomóval (Com: Jan. 207). Keresd-meg a petsét nyomómat (KirBesz. 85).

sajt-nyomó: **1)** [casearius; käse-]. Sait nyomo edeny: talarus MA. Sajtnyomó-kávé: circulus casearius PPB. Sajt nyomó tál (Radv: Csal. II.65). **2)** [casearius; käsemacher]. Gyeorgjnel jwhot coryztem es sayt nyomoya ys voltam (RMNy. II.310). Officiolatusok: egy tiszttartó, egy major-gazda, egy sajtnyomó (Gér: KárCs. IV.333). Sajtnyomó asszonynak conventiója (Évk. XIII.79). Tallos János uram sajt nyomoja végett attunk az két szubasának greci tallért 2 f. (MonTME. I.29).

Nyomod: conculco NémGl. 133. [mit füssen treten]. Nomodya: conculcat (NémGl. 133). Mind ez velagyakat laba ala ńomoduan, a lelki iozagokra igekőzic (NagyszC. 40). Egyszer se hagyad az te labodat kemenyen nyomodni (CornC. 161). Nem aloytom, hogy zykseeg azt magyarazny, ky zemeinknek előt vagyon es mynt az vakok wgyan labbwnkkal nyomogyyok (ÉrdyC. 539b). A kyk owthet wyzyk wala, yghen kemenyen nyomodwan, meg nyomorytttyak wala (ÉrsC. 31). Az aldoth wr Jesws az halalth ő laba ala nyomodwan, pokolnak hatalma ala wethee (118). Irgalmazy nekem isten, merth nyomoda engemet ember (KulcsC. 133). Lába nyomát nagy hűvséggel nyomodta (RMK. III.11). Sarkát Tholdi Miklós ugy nyomodja vala, sarkából királynak az vér elkifoly vala (IV.249). Rontja, nyomodja, az szegényeket az főldre levágja (V.76). Mikor valaki nyomodgya labadot, ved el onnat, ha banod (SalMark. B3). Laboc ala nyomodnac (Vás: CanCat. 506). Kűlső reszeit az labaival nyomodgya vala (Ferró: Curt. 695). Ollyan vala az, kinek kűszőbét minap nyomodod vala (Czegl: MM. 117). Nyomodod ellenségedet (Hall: Paizs. 265).

el-nyomod: [conculco, obtero; zusammentreten]. A nep reiaia tuldula, hogy el ne niomodnaiak (DebrC. 3b). Mykoron nagy sok neepek fwthnanak oda, vgy hogy egymasth el nyomodnaak, kezdee ezenkeppen zolny (JordC. 568). Ne hannyatok tű sok draga kőueket az disznoknak eleibe, hogy azok labokual el ne ńomoǵǵak (Sylv: ÚT. I.11). Lackic vala ott az erdőben egy oroszlán, melly soc kárt teszen vala az emberkenec, mert vettését el nyomodgya vala (Helt: Mes. 354). Lábockal el ne nyomodgyák azokat (Helt: ÚjT. B5). A meg elégedet lélec el-nyomodgya még a lépet is (SalMark. G7). Az emberec, kic ugyan azon uton iarnac, azt is el nyomodgyac (Tel: Evang. I. 335). Az strucz madár monyát vad is el nyomodgya (Kár: Bibl.

I.537). Nemellyec az szorossagra sietuen, egimast el nyomodac (Decsi: Sall. 50). Eltapodgya, elnyomodgya (MA: Bibl. I.474b). Az alatta valokat el nyomodgya (Prág: Serk. 589).

közibe-nyomod: interculco C.

lë-nyomod: [supero; überwinden]. Az iozagos dolgok le ńomod'ak az gonozokat (BodC. 8).

mëg-nyomod: [inculco, protero; zertreten, zermalmen]. Meg-nyomodni a földet: *inculcare solum PPBl. Neǵed vad, zôrńô es ćudalatos, euen, a maradekokat labaiual ńomoǵǵa uala meg (BécsiC. 148). Mire vezteglez, megńomoduan a keǵetlen ôtôlletôl igazbat (270). Ha a so eleńezendic, semmire kellô, hanem hoǵ ki vettesséc es emberectôl megńomottassec (MünchC. 20). Né ereziétec tû ǵôngôtôket diznoc eleibe, nétalantal meg ńomoǵǵac azocat ô labockal (25b. GuaryC. 11) Meg ńomoded az orozlant es a sarkant (AporC. 51). Setetsegek meg nomodnak engemet es en vilagosolatom en generkedetemben: tenebrae conculcabunt me et nox illuminatio mea in deliciis meis (109). Az rezôg mindônôktûl meg ńomottatic (GuaryC. 5). Te vaǵ az, ki iokat meg ńomocz (16). Te vaǵ, ki keuelôket meg ńomocz (66). Az zent martyrok az wrdwgwkuek meg bantasyth tanyhanak meg nyomodny (VirgC. 142). Emberi nemzetlnek ô agh ellenseget meg kel ńomodnod (PeerC. 90). Eǵeb zamtalan zentôknec testith a tôrôkôc saarba louoc laboccal megńomodaac (NádC. 658). En ôkôt vǵau meg ńomodam ment port zelnek elôtte (DöbrC. 38). Setetek engem meg ńomodnak es ey en vilagossagom en ǵôńôrôsegembe (217). Istennek egyhazat az ev orzagaban ne hadnaya megnyomodny (MargL. 61). A kemeń vtath iarasaual meg-ńomodnaia (NagyszC. 31). Gonozb kenokat erdemel, ky istennek fyat meg nyomodangya (CoruC. 129b). Zent Margyt azzon evstevkevn ragada az erdeget es meg nyomoda evtet (330). Ne talantan meg nyomogyak labayokkal (Jord. C. 372). Az zent warasth meg nyomoggyaak negywen keth honapygh (903). Az zentek meg nyomogyak eo labokkal kyralyoknak nyakokat (DomC. 168). Meg nyomodanak engemeth een ellensegym (KesztbC. 139. 246). Imadom az te zent labaydat, kykuel az agh kegyonak ew feyeth meg nyomodad (GömC. 299). Egy a hóhérek között Eleázár torkát megnyomodja vala (RMK. II.321). Torkara haga es vgyan meg nyomoda es tapoda az ôrdôgôt (Born: Préd. 245). Talpad allat meg nyomodod az oroszlant es ôrdôgôt (Born: Ének. 236).

mëgnyomodat: conculcatio BécsiC. 256. [das zertreten]. Ma lezen megńomodatban mikent vćaknac sara (BécsiC. 256).

Nyomodás: [oppressio; das niederdrücken]. Jakabnak neve nyomodást és csalókát mutat, nem köszöni azt senki meg, kit meg-jakabolhat (RMK. IV.261).

Nyomod-ik: [teror, excrucior; abgerieben, gequält werden]. Irigysegnec es soc nyaualianac miata nyomodic (Born: Préd. 687b).

el-nyomodik: [divellor; abgetrennt werden]. Búsúl szívem érted hívem, hogy tőled eltávozik, személyedtől, szerelmedtől megválik s elnyomódik (Amade: Vers. 29).

[hátra-nyomodik]

hátranyomodás: [regressus; rückzug]. Akarván az ellenséget hátra nyomódásunkkal [így] tartóztatni, ma 3 napja itt nagyunk (RákGy: Lev. 290).

[mëg-nyomodik]

mëgnyomodás: [cruciatus; qual]. Mennel nagyob nyawalat, az myth ghondolhatnak wala, mynd raytha thezyk wala es ez meg nyomodasnak wthanna naǵ kemenyen archwl czapyak wala (ÉrsC. 31b).

[Nyomdogál]

el-nyomdogál: [pervado; durchwandeln]. Az halando életnec útát ugy nyomdogáld el, hogy az ôrôc életre juthass (Prág: Serk. 815).

Nyomodhatatlan: [investigabilis; unerforschlich]. Nem tudom vala bizonyaban wrnak nyomodhatatlan wtayth (ÉrsC. 335b).

Nyomodó: arena Hall: Paizs. 448. Az arénát más néven a deákok nyomodónak hiják, mellyen azt értik, hogy meg-kell nyomodni es tapodni (Hall: Paizs. 448).

1. Nyomdok, nyomdék: **1)** vestigium MA. fussstapfen PPB. Atte zentseges labaid, kiknec ćak az ńomdeka es tiztôltetik es imattatic (DöbrC. 4). Te vtad tengerbe es te ôsvenid sok vizbe es te ńomdekid nem esmertettnek (144). Nem ollyan okok alat es zykseegôk nyomdokywal tôrteneek az ew zent ky mwlasa, mynt kôzônseeghel megh wagyon (ÉrsC. 479). Meg araszola a gyermec oroszlán a nyomdékot ès monda: Ki reuid lábotskáia vagyon (Helt: Mes. 359). **2)** [exemplum; beispiel]. Wetôtte isten az zenteknek ô yozagyt my peldankra, hogy nyomdokok zerenth my ees vehessek az ôrôk ôrômnec boldoghsagat (ÉrsC. 218). Másutt az régi eleinknek nyomdokira mutat és abban paranchollya hogy meg maradgyunk (Pázm: Kal. 492).

[Szólások]. A religiónak csak nyomdoka sem látszik (Czegl: MM. 28). Mit tsudálod, ha születésében békeségesen ment-által, nyomdok nem maradván utánna (Pázm: Préd. 102). Az apostolok idejében nyomdoka sem vólt baráti rendnek (Czegl: MM. 248). [Rá állt a házasságra] az kyrály magzatossagnak nyomdokaert (ÉrdyC. 641). Zenth haromsagnak vag the zolgaya, Iesus Cristusnakh nyomdoka kôwety (PeerC. 309). Ha szentek lehettek Basilius és egyebek a remete életben, ki hírdeti, hogy gonosz légyen az ô nyomdékokba lépni (Pázm: LuthV. 17). Azon fognak iparkodni, hogy te is nyomdokokban lépjél (Fal: NE. 34). Az hûtnek ńomdikiban iárnának (Sylv: UT. II.8b). El vétette minden bizonyossan az ûdvôsségnek uttyát és a kárhozott lelkek nyomdokin futkároz (Fal: NA. 126). Szükség a régi szentatyák tsapásán és nyomdokán járván mondanunk (Pázm²: Kal. 847). Hogi az Jesus Kristusnak niomdokit kôuetnek (VirgC. 107). Mykoron kôwethneek az egiptombelyek Yzrael ffyaynak nyomdokyth, talalaak megh hwketh az taborba (JordC. 38). Hoǵ az û ńomdikit kôuetnitek (Sylv: UT. II.121). Kic az en wramnac nyomdékit kôuetic (Helt: Bibl. II.166). Kôuesd annac az nyáynac nyomdokát (Kár: Bibl. I.631b). Mi az Adamnak niomdekit kôuetiûk (Kár: Hal. Cij). Az û niomdekokat szûkseg nekûnk is kôuetnûnk (Fél: Tan. 440). A szent atyák követték az apostoli nyomdokot (Pázm: Préd. b). Más bolond ember nyomdékát kelletik kôvetnem (ErdTörtAd. I.210). Nem az attya nyomdokát nyomja (Kisv: Adag. 205). Ezekben a jóságos cselekedetekben való nyomdokát nyomdokoljuk (VárM: Szöv. 171). Nem messze távozik az attyának nyomdékától (Helt: Krón. 114).

láb-nyomdok: **1)** [vestigium; fussstapfen]. Labanak nyomdoka verrel telik meg (DebrC. 616). El ne iszamianac az en labam ńomdeki (Szék: Krón. 13). Mert az ô fôldekbe chac egy lab nyomdákot sem adoc tinéktec (Helt: Bibl. I.Kkk4). A te labaidnac nyomdéki chôppôgnec keuerséget (Helt: Zsolt. 124b). Láb-nyomdokot látok, kiket én vélök férfiaknak lennie (RMK. VI.98). **2)** [pes; fuss]. Ô oldalit néǵ zéǵônen monno huz lab ńomdékné tartatik uala (BécsiC. 11). Mith hazualnac a naǵ palotac, micoron atte serôd ćak aleg foglal heth lab ńomdekot (NádC. 315). Keet seng tezôn tyzenôt laab nyomdekot (ÉrsC. 67). Nagy vala az város Babillonia, harminczkét lábnyomdék temérdek fala (RMK. IV.115).

Nyomdékos: [longaevus; langjährig]. Tistellied az the athiadoth es aniadoth, hogy hozzu eletw, nyomdekos lehes ez fwldwn (Komj: SzPál. 299b).

2. Nyomdok: **1)** calco, conculco MA. mit füssen treten PPB. A király táborát gyakran nyomdokiák vala (Liszti: Mars. 54). **2)** [sector; folgen]. Hogy meg tyztoytana maganak kellemetes neepet, yo mywelkődetnek nyomdokoyt: ut mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum (ÉrdyC. 43b). Az én tornátzimat nyomdoknátoc: ambularetis in atriis meis (MA: Bibl. II.4). Ha emberok Christus urunknak nyomdokják egy két actusit, miért nem ábrázzák ki minden cselekedetit (Czegl: MM. 102). Huzaim chiaus nyomdokja Kurt agának az sarkát (MonTME. III.26).

Nyomdokol: [sector; folgen]. Ezekben a jóságos cselekedetekben való nyomdokát nyomdokolyuk (VárM: Szöv. 171). Minden lépésidet boldogság nyomdokollya (SzD: MVir. 24).

Nyomdékolhatatlan: [investigabilis; unerforschlich]. Mely igen meg feytethetlenek az ew itylety es nyomdykothatatlanok [igy] az ew vtay (Komj: SzPál. 89).

Nyomdos: calco, conculco MA. mit füssen treten PPB. Meg tagadnak teghod the ellenseeghyd es te az ew nyakokath nyomdosod (JordC. 280). Niomdosod az w zent pagimentomat (Ozor: Christ. 212). Niomdostatic az istennec serege az ahoksagtol (Szék: Krón. 48). Lábockal nyomdassac (Helt: Krón. 58). Czevegéssel nyomdostatnak (MA: Tan. 29). Cristus nem czac az mi bűneinknec mély fővenyében ment, hanem az isten haragjának kiszitott tűzét kellett nyomdosni (MA: Scult. 368). Onnét ki kellett bujdosnom, azok úttyát buval, bánattal nyomdosnom (GyöngyD: Char. 98). A vigyázó fejedelmek gondviselések alatt ellenség lova patkaja ennek földét nem nyomdosta (Bod: Pol. 166).

mëg-nyomdos: ∾ Ne kwtwzd meg szaiat az gabonat meg niomdoso-wkwrnek (Komj: SzPál. 379).

Nyomdosás: [pressura; das drücken]. Az Cristus fel tamadasa nem egyeb, hanem az pokolnac kinnyának torkon valo nyomdosási (Born: Préd. 238).

[Nyomdoz]

mëg-nyomdoz: [conculco; zusammentreten]. Minden gonoszt bennünc meg nyomdoz (Pécsi: SzüzK 47).

Nyomód-ik: [progredior; vorrücken]. Mikor készen vagyon már dolgával, megindul s Erdélyben nyomódik hadával (Gyöngy: KJ. 99).

Nyomogat: presso, palpo C. [wiederholt pressen]. Hogy meg latna, ha meg fewt wolna, meg nyomogata [a lencseszemet] kezey kewzet (Pesti: Fab. 8). Az fövenyet szitáld meg, párhold meg vizzel, azután a vas palaczkot nyomogasd teli egy verőnek a talpával (Kecsk: ÖtvM. 297).

Nyomot: [calco; mit füssen treten]. Parancezoloc neked, hogy fewlden feket fel labadual nywmosal (calces) en torkomra es nywmotuan, masyk labodat vessed en zamra vgy, hogy en torkomra es en zamra nyumotuan te labaydual: pedibus calcantibus (EhrC. 11). Ez legyen az mennyey yozag, ky myatt fewldy es mend el mulandok nyomottattnak: calcantur (133). Az eedes Iesus Cristus az megh zentőltetőt leelkőkben nyomotyk (ÉrdyC. 35).

be-nyomot: [inculco; einpressen]. Ha meg valtonknac kin zenuedese zűuőnkbe iol be ńomotatic, az čalard ŏrdŏgnec nem lezen hele meg čalasra (VitkC. 70).

el-nyomot: [opprimo; bedrängen, erdrücken]. Erty vala anya zent egyhazat el nyomottatny es zugattatny (MargL. 81). Az gyermek oly igen megtevrettetevt es elnyomottatot, hog semmynemev egesség ev tagyban nem vala (158). Semmire nem jó a só, ha nem hoǵ ki vettessik és az emberektűl el ńomottassik (Sylv: UT. I.76). El nyomottatic az uton iaro emberektűl (Tel: Evang. 334).

mëg-nyomot: [conculco, protero; mit füssen treten, zertreiben]. Azt akarom, hogi meg holtak legietek ez velagnak, melyeth myndenestől meg niomotatok (VirgC. 149). Az saar, kyt az te labayddal meg nyomoch (DomC. 229). Semyre yo oztan, hanem czak hoǵ megh nyomottassek emberekthewl: ad nihilum valet ultra, nisi conculcetur ab hominibus (JordC. 365). Jerwsalem megh nyomottatyk: Jerusalem calcabitur (604). Ygassag meg nyomottatyk wgy mynt ganee (ÉrsC. 527). Készen sok ágyuja, rendölt seregével megnyomota (Thaly: Adal. II.48).

Nyomot-ik: [progredior, incedo; schreiten, gehen]. Josef neve az germeket es hw zyleyet eeyel es nyomotek Egiptomban (JordC. 359). Mykoron hallotta vona Jesus, hoǵ János meg fogatot vona, nyomotek Galileaban (363). Lathwan Jesus az sereghőket, nyomotek az hegyre (365). Bodogsagus zent azt isteny yelenetből meg twdwan, eleyben nyomoteek (ÉrdyC. 425b). Zent Isthwan kyral nyomoteek erdely vayda ellen (496). Meg allanak, mert towab nem hagya nyomothny az vendeeg (ÉrdyC. 509b).

által-nyomotik: [transgredior; durchkommen]. Atal nyomothwan az elsew es masod rend őryzőkőn, ywtanak az was kapwra (ÉrdyC. 362).

be-nyomotik: [ingredior; hineingehen]. Bel nyomothwan wr ffywy varaban, hat mynd mas modon vagyon zabwan (ÉrdyC. 513).

el-nyomotik: [discedo, procedo; weggehen, vorrücken]. Hoǵ el veegbezte vona Jesus bezeedet, el nyomoteek ez herrŏl, hogy tanoytana hw kewrwl valo varasokban (JordC. 385). Nem vala magzattyok, myert hogy Ersebeth magtadan vona es mynd ketten el nyomottanak vona ew ydeskorokban: quod ambo processissent in diebus suis (ÉrdyC. 344).

ki-nyomotik: [eggredior, exeo; austreten, ausgehen]. Azok mykoron ky nyomottanak vona, ymе hozanak hw neky eǵ neema embert: egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum (JordC. 381). Kywe nyomotwan az pwztabol, lata az sok nepet: exiens vidit turbam multam (398). Pal kywe nyomoteek hw kőzzőlők: P. exivit e medio eorum (768). Honapy napon nyomossatok ky ty ellenseegtők ellene es wr leezen veletők. Azonkeppen mondatyk mynekewnk, hogy nyomosswnk kywe ez vylaghy eeletnek sok ellenseegy kőzzől (ÉrdyC. 42). Ev papy meltosaganak zokasa zerent ky nyomoteek, hogy aldozatot tenne (344b). Mykoron teetowa yarna barssonban, mynt ky azon napon nyomotot ky ew meenyekzőy hazatwl, senky ysmerőye eleyben nem kel (513b). Az zentők neha bel meennek az zent haromsagnak isteny latasaaban, neha ky nyomothnak Cristus embery zynenek tekeentetire (604b).

Nyomottat: [conculco, protero; zertreten, zerstampfen]. Varos zerte tanittatt́ lonakkal hordoztatta vala, paranćolvan azoknac, kik a lovon valanak, hoǵ ńommottatnak ŏtet (NádC. 511. DebrC. 567).

Nyomoz: [calco, trituro; treten]. Eleget nyomozták s tapodtatták a buzát (Gér: KárCs. IV.503).

Nyomtat: **1)** [premo; pressen]. Galaadot vas ńomtato kesseggel tőrtő meg (BécsiC. 215). Tholdi Miklos kezében nyomtató rúd vala (RMK III.243). Egy niomtatotth viragos veres barsonj kis keönteös; egy veres niomtatott dupla barsonj zoknia (Radv: Csal. II.76). Mivel ezen kőnyv már a nyomtató prés alatt volt, akartam, hogy hasznodra kegyes olvasom fént kisson

(Lipp: PKert. III Előb. 2). **2)** [incedo; gehen]. [Isten] tezy ewkewt menden seregnelkewl nyomtatny es yartatny bazaliscoson es yaspiskyon (EhrC. 147). Az palota felé gyorsan nyomtatának, harmincz két leánzó selyemben valának (RMK. II.34). György a vizön szépen által nyomtata, Hubiár es eleibe nyomtata (III.311). **3)** [frumentum calcando exprimo; treten]. Ne kösd be az niomtato ökörnek szaiat (Fél: Tan. 332). Nyomtató ökör: bos terens fruges (MA: Bibl. I.181b) A tsürben, pajtában tsépel, nyomtat (Com: Vest. 46). A nyomtatóc a szérün régen nyomtatnac vala (Com: Jan. 74). Az udvarbirónak meghagytam mindjárt nyomtassanak és hordják be (RákGy: Lev. 16). **4)** imprimo, excudo MA. drucken PPB. Colosvarba nyomtatot Helthai Gaspar es Gyòrgy Hoffgreff altal (Helt: Bibl. I Címl.). Nyomtattot Colosuárat Heltai Gaspárne mûhellyében (Mel: Herb. Címl.). Stainhofer Gaspar altal Beczben niomtattot 1572 (KBécs. D2). Egy kônyvet nyomtata Luther, mellyet egy fö czinkosa csuda mint dicsír (Pázm²: Kal. 203). Azt parancsollya a tridentomi conciliom, hogy mennél jobbítva lehet, úgy nyomtassák a sz. irást (Pázm: LuthV. 162). Nyomtatta Béchben a koloniai vduarban K. M. császár ô felsége kônyvnyomtatója (Zrinyi: ASyr. Címl.). Ezt a dogmát most nyomtattyák s most prédikállyák szemünk láttára, fülünk hallatára Londrában (Fal: NA. 8).

által-nyomtat: [transeo; übergehen]. György az vizön szépen által nyomtata (RMK. III.311)

be-nyomtat: [invado; hineingehen]. Mikor Újhelyben lovon el-béjuta, Ujhely piaczára szépen bényomtata (RMK. IV.251).

el-nyomtat: [fruges tero; treten]. Asztagjat el nyomtattatya (Pécsv: Fel. 730). Tartozik minden jobbágy esztendőnkint 3 kila buzát elvetni, azt megaratni, eltakarejtani, elnyomtatni (TörtT². IV.94).

föl-nyomtat: [ascendo; hinaufgehen]. Vajda hogy ezt hallá, magát bízá, az varhoz felnyomtata (RMK. III.181).

ki-nyomtat: **1)** [eggredior; hinausgehen]. Az istrása táborból ki nyomtata (RMK. V.46). **2)** [excudo; drucken]. Nagsagod volt segitôie, hogy ez kônyû a Nagyságod kôltségével nyomtatnéc kû és a világosságra menne (Kulcs: Evang. 5). A kônyv nyomtató kônyveket ki-nyomtat (Com: Jan. 160). Az igaz reformátusok értelmét gômbôlyeg betüekel nyomtattattuk ki (Apafi: Vend. Elôb. 19). Nyilvan vagyon a disputatio kinyomtatvan (Vallást. CCcij). Ki-nyomtaták a bibliát sok-féle nyelveken (Bod: Pol. 6).

kinyomtatás: [editio: druck]. Az ki nyomtatásnac munkáya és kôlczége enyim (Mel: Herb. Aij).

lë-nyomtat: [typis mando; drucken lassen]. Lám inkábbára mindenkor megküldtünk neked mindeneket s nyomtassátok le jó módjával (RákGy: Lev. 217).

mëg-nyomtat: [imprimo, deprimo, conculco; drücken, belasten, zertreten]. Mykoron ez apat meg nyomtatot volna nagy erevtelenseggel, lata ew hozya zent Damancost be menny (DomC. 169). Myert ez asszony allatnak ew fyat ôlte vala meg azon Trayanos chazarnak ew fya lowa labawal megh nyomtatwan az wczyan, adaa az ew fyaat az azzonyallatnak fya helyet (ÉrdyC. 238). Haját szalangoztatá, virágos koszoróval megnyomtatá (RMK. III.354). A szarvas hus hadd álljon néhány nap a levibe, jól megnyomtatva kővel feljül (TörtT². I.275).

Nyomtatás: **1)** [tritura; das treten]. Részt tizedik kilát adok nékiek, az kik elnyomtatják az búzát falujol, vagy ólcsóbb másutt az nyomtatás vagy drágább (TörtT.² IV.94). **2)** [editio; druck]. A kônyv írásban vagy nyomtatásban esett hiba: *menda scripturae librariorum PPBl. Akarnám, ha a Kalaúznak második nyomtatását tekintette volna Balduinus (Pázm: LuthV. 13). Szükséges-e, hogy a mit élő nyelvemmel hirdettem, azt nyomtatásba botsássam (Pázm: Préd. a3). Bezzeg ha ifjúságomban szándékoztam vólna predikátzióim nyomtatására, más-képen rendelhettem vólna írásaimat (a4). Estenec az nyomtatás kôzbe nemelj hibác az igéknec meg szaggatásában (Zvon: Post. I.1). Oly szemes nem lehet az ember, hogy néha által ne ugordgyék a nyomtatásnak vétkén (Illyef: BCsTomp. 72). Most nyújtott nékem bizonyos munkát, kevés igazgatással nyomtatást fog érdemleni (Beres: Lev. 70). A könyvek a nyomtatás mesterségének találása után elszaporodának (Bod: Pol. 6).

könyv-nyomtatás: [ars typographica; buchdruckerei]. 1452 esz. találtác fel a kônynyomtatást (Helt: Aritm. B8. Mel: Ének. 5). Ez tayba egynel tôb (wr) nem walt, ki ez-kônyw nyomtatasat segitette wolna (Born: Préd. 457). Kônyvnyomtatás mestersége (MA: Scult. 624). A német a könyvnyomtatásról még nem is álmodott, mikor már a kinabeliek sok leveles könyveket ki nyomtattak (Moln: JÉpül. 31).

Nyomtató: **1)** [triturator; drescher]. A nyomtatóc avagy cséplôc szérün cséppel csépelnec (Com: Jan. 74). **2)** impressor, typographus MA. buchdrucker PPB. Hogi az zaamban el ne vetkôznéc valahogi az nyomtató, nagi beottûkkel irtad (Pázm: Fel. 75). Az authornak az nyomtatótól néha néha való tánul léte (Bal: CsIsk. 472). A nyomtató keze szennyét a professorom orczájára keni Matkó (Illyef: BCsTomp. 72). Némely beotûc fogiatkozasa leon oka, hogy az *ô* beliebe *eo* vagy *eu*-t vete a nyomtato (CorpGramm. 693).

búza-nyomtató: triturator MA. [drescher].

gabona-nyomtató: ∾ Ne kôsséc fel szaiat az gabona nyomtató ôkôrnec (Kár: Bibl. I.180).

haj-nyomtató: [vitta crinalis; haarbinde]. Item wulgo unum hay-nyomtatho similiter margaretatum (RMNy. III.148). Haj-nyomtató, melyben vagyon rózsa husz (Radv: Csal. II.105). Egy gyöngyös haj nyomtató, melyen vagyon kilencz arany boglár (Gér: KárCs. IV.267).

könyv-nyomtató: chalcographus PPBl. [typographus; buchdrucker]. Valami tiuelgés vagion az kôniû niomtatoc miat az ôsztendô szamlalasba (Szék: Krón. 27). Mind minekûnc segetsegûl volt s mind a nallunc valo kônyv nyomtatoknac (Helt: Bibl. c2). Itilem penig, hogy az könyvnyomtató igen sleit számvetô volt (Helt: Aritm. Elôb). Az kônyvnyomtato által magyarrá forditatot és vyiolan ki adatot (Cis. Címl). Nem esem senkiuel ûstôkbe akar mely apro fogyatkozasokert, mellyek esbetnek az kônyu nomtato miat (Zvon: PázmP. 133). A könyvnyomtató az belyecskékbôl az betûket ôszve szedi, sajtó alá veti (Com: Jan. 160). A könyv-nyomtató a nyomtatás közben példásan hala meg (Bod: Pol. 19).

sajtó-nyomtató: vectiarius C. [drucker].

üstök-nyomtató: capillare; haarhaube PPB. Üstök nyomtatója a lónak: frontale PPBl. Egy pár öreg ezüst kengyel, egy üstök nyomtató (Radv: Csal. II.358).

Nyomul: [moveor; sich in bewegung setzen]. Magam itt maradok az gyalog és valamely lovassal, hogy ha az német ugyan csak nyomúl, Nyitráig elbocsátom (Beres: Lev. 18). Még az mely földet segéteni akar Nagyságod, jobban kétségbe ejti, ha nyomul (24). Ha nyomúlnom kell, Miavák felé megyek (180).

alább-nyomul: [descendo; herabkommen]. Ha alább nyomúl, revocálom, ha felgyün, respirálhat magában Károli (Beres: Lev. 115).

el-nyomul: **1)** [recedo; sich zurückziehen]. Az ellenség megfelesedvén, elkellett elôttök nyomúlniok (MonIrók. XV.140). **2)** [in oblivionem adducor; in vergessenheit kommen]. Elnyo-

mulhat még ez a dolog lassacskán: elfelejtődhetik s így titokban maradhat végképpen (Nyr. X.121).

föl-nyomul: [escendo; aufrücken]. Ha innen marad Csallóközön, az vigyázó had az orra előtt míg felnyomúl, ráérek az gyaloggal is (Beres: Lev. 19). Ha az németet felnyomulni akarna, utánna menésére nézve bégyüttem ma az Csallóközre (52). Slik regimentje is fel nyomúl az Nyulasnak, hirrelik (Beres: Lev. 105).

ki-nyomul: [pedem refero; sich zurückziehen]. Az mieink az németet meg nem várták, hogy látták, kinyomúltak előle (Beres: Lev. 37). Mivel az portás hozta hírit, mindenestűl gyün Haister, csak kinyomúltak elűtte (180).

lë-nyomul: [descendo; hinabsteigen]. Melly veszély akkor csak ebbe nyomult vala le (Szal: Krón. 264). Ha Nagyságod lenyomúlt, visszamehetne mindenkor, az hová kívántatik (Beres: Lev. 183).

[széllyel-nyomul]

széllyelnyomulás: [extensio; ausbreitung]. Máskint sem lehet, mint eddig, széllyelnyomúlását s országunk foglalását szem-béhunyva nézni (Beres: Lev. 116).

vissza-nyomul: [se abdere; sich zurückziehen]. Igaz, oda viszszanyomult az morvai, de viritim ültetik fel most ismét őköt (Beres: Lev. 3). Hogy visszanyomúlok, réműl már is az fődnépe (203).

Nyomulás: [progressus; das vorrücken]. Az német utánna való nyomulásomat megértvén, alkonyodáskor indúlt meg ismét rend nélkül (Beres: Lev. 198).

Nyomuldogál: [pedetentim progredior; langsam vorrücken]. A mi seregink csak azon rendben lassanlassan nyomuldogálnak vala (Szal: Krón. 211).

[Nyomvad]

el-nyomvad: [opprimor; erdrückt werden]. Ez euangeliomot mihelyen űldözny es haborgatny kezdic, azontvl el nyomuadnac es az ő hűtőc meg hal (Kulcs: Evang. 193).

mëg-nyomvad: ∾. Sem nappual sem euel nem zolhat uala, vgy vala ystenben megnyomuadott: ita erat absorptus in deum (EhrC. 41). Az gyermekrwl, ki megnywmuadott uala haznak romlasatvl (161b). Ismerek, hogy nyncz emberektewl, hogy ewk ygy meg nyomuaddanak, hogy egy zoth se zolhassanak (ÉrsC. 496b).

Nyomvaszt, nyommaszt: comprimo, opprimo MA. zusammendrücken, unterdrücken PPB. Megölöm, nyomvasztom: contrucido MAl. Ellensegh engem ne nyomwazthasson awagy meg ne serthessen (ThewrC. 66). Az euangeliumnac tudományát nyomvaszszác, reckentséc és fogyassác (MA: Scult. 1001). Nyommasztó álom, álom kórság (SzD: MVir. 34).

el-nyommaszt: perimo PPBl. [opprimo; unterdrücken, vernichten]. Az el hagiatott áruára ronhantok es el akariátok niomasztani (Mel: Jób. 16). Azon igyekezic, hogy az jó magot ki szagassa és az ő konkolyával azt elnyommaszsza (MA: Tan. Előb. 24). Az hitnec szikraczkáját el ne nyommaszszuc (MA: Scult. 969b). A nagy fájdalom el nyommasztya és végtére megh öli az embert (Lép: PTük. I.97). Az temerdek sötetség is el nyommasztya őket (240).

elnyommasztás: [oppressio; unterdrückung]. Az istentelenec ugatasoknac meg czendesitése és elnyommasztása (MA: Tan. 58b). Meg tartóztattyác magokat az bűstól és bortól az bujaságnac szűkséges elnyommasztására (1286).

ki-nyomvaszt: elido MedLat 207. [extingvo; hinwegraffen]. Ki-nyomvasztom, ki-töröm, ki-taszitom: elido PPBl. Ki nyomuaztuan ez vilagbol az igassag szerető doctorokat, szerte szerint leuő istentelenseg egy testben szoritatec (EszT: IgAny. 415).

lë-nyommaszt: comprimo, deprimo MA. [unterdrücken]. Az ő bolondságát le-nyommasztottác volna (MA: Tan. 1160). Mint alázhatná és nyommaszthatná le (MA: SB. 366b).

mëg-nyomvaszt, mëg-nyommaszt: interimo, trucido, contrucido C. comprimo, opprimo MA. [erdrücken, vernichten]. Dolgokat Jupiter kegyes fényével nem hadgya meg nyomaztni 1528 (KGalg. Fv2). Ennek törvénytelen indulatit meg kell nyommaztani (Czegl: MM. 143).

mëg-nyommasztás: trucidatio C.

2. NYOM: **1)** vestigium MA. nota pedaria; fussstapfen PPB. Kezdeh čudalni, hogi ki vitte volna a tanert az pusztaba, myert hogi simmi embőr niom ot nem vala (DebrC. 118). A vadász a vadaknac nyomokat nyomozza (Com: Jan. 80). Szokott dolgaimat végezvén, kimentem nyomon nyulászni (MonIrók. XVIII.11). Ritkán mégyen lába egy nyombanjárással (Thaly: Adal. I.119). Járását nyomának s rejtek naplásának hírül el sem viszik (191). Az elefánt az ember nyomot földestől fel-falja (Misk: VKert. 26). Ugy járok, mint ennekelőtte vadászó időmön tapasztaltam a sok külömb nyomhajtó kopók között szerencséjét vadászatomnak (RákF: Lev. I.646). Ha nyomulnom kell, akár Miavákra akár az a nyomon, de inkább Miavák felé megyek talán (Beres: Lev. IV.180). **2)** [signum, indicium; zeichen, spur]. Ládé inkább benne valami nyomát az ékesen szólásnak: *num quod eloquentiae vestigium apparet PPBl. A viz meg tere az ev helyere, vgy hog veternyeyg ehak nyomat, jelect sem latbatak (MargL. 129). Egeesnek semmy nemeo nyoma nem vala (DomC. 235). Részegre való kívánságnak még csak nyoma sem sajdíttathatnék (Szal: Krón. 212). **3)** [generatio; geschlecht]. El nem múlic ez ődőbeli embereknec nyomoc: non praeteribit generatio haec (Helt: UT. x4). A mostani nyomú emberek nem értek olly szörnyű dolgokat (Kecsk-Tört. IV.409). **4)** [stabilitas; dauer]. Ellyen haszna és öröme lött és illy hoszjú nyoma lött az árulónak az ő árultatásáért, az árultatás után egy hónapot nem élhetött (MonIrók. III.181). **5)** [ratio, modus; art, weise]. Egy nyomon beszélleni: *cohaerentia dicere; még eddig egy nyomon beszéllnek: conveniunt *adhuc utriusque verba PPBl. Isteni tudomány, a mit egy nyomban tanitottak a régi sok szent jámborok (Pázm: Préd. a3). Miképpen lött ez az küldés, nem egy nyomban magyarázzák (Pázm: Kal. 113). Majd mind egy nyomon beszéllik az rabok, hogy el kell menniek (RákGy: Lev. 184). **6)** catta BécsiC. 112. [kater, katze]. Deneuerec es ťeckec es madarac repŏlnec azonkeppen es ńomoc: aves volant, similiter et cattae (BécsiC. 112).

[Szólások]. A görögök Theogenesnek kémlik holott léttét, s n y o m á b a n e s n e k (GyöngyD: Char. 359). Még nyomába sem h á g h a t: nihil ad Parmenionis suem (Decsi: Adag. 2. MA). Nyomokba sem hághat az többinek: Lydius currus (97). Ennek is az olvasokat nyomában i g a z i t o m (Matkó: BCsák. 402). Az németektől nem jöhettem volna el, mert az németek mindjárást az nyomokba m e n t e k (Nád: Lev. 161). Szép hajnalban meg-indul és megyen az oszmán nyomában (Zrinyi I.106). Sietve megyen nyomában az ellenségnek (RákF: Lev. I.436). Niluán igen e g y n y o m b a n i á r n a k vgyan: aut Plato philonissat, aut Philo platonissat (Decsi: Adag. 143. Kisv: Adag. 49). Vajha ezeknek életek egy nyomban járt volna tudományokkal (Pázm: KT. 13). Nem mindenkor egy nyómban, de egy úton jár (Laskai: Lips. 110b). Nem jár egy nyombann szive nyelvével (Fal: Jegyz. 929). A római székben egy más után egy nyomban k ö v e t k e z t e k a püspökök (Matkó: BCsák. 116). Az érdemes igaz ember nyomban m a r a d és jól lehet

mások mások, eo ugyan tsak hóltig tsak azon egy (Fal: UE. III.150). Egy nyomban m e n n i: incedere *pedatim PPBl. Ha ki jün Zrinyi, én is ő nyomában bemegyek Sziget várnak nagy kapujában (Zrinyi I.145). Embernek szavát, irását ugy kell viselni, egy nyomban t a l á l t a s s é k (MonIrók. VIII.412). Mindiárást n y o m á b a l ő n e c (Helt: Krón. 39). Nyomodban van az halal (Lép: FTük. 32). Hitednek nyomában volt a hiba (MonIrók. VIII.72). Az tatár hám utánna fogott és mindenütt nyomában vagyon (TörtT². I.625). Ha magyarok közt négy vagyon egy nyomban, tíz is találtatik ott az elrontásban (Thaly: VÉ. I.200). A hol megfordulnak, erdők, mezők, varosok pusztulása vagyon nyomokban (Fal: NA. 214). Én tüstént nyomában lészek, nagy mérgesen rabomra ütök és agyon lövöm (Fal: TÉ. 634). Még ekkoráig n y o m o k b u l k i n e m v e h e t t e senki, most is az egész vármegyék szép egyenlő értelemben vannak (TörtT². I.91). Ezt megbizonyíthatom, egy n y o m o n f o l y ó igazságból megmutathatom (SzD: MVir. 69). Titussal egy nyomon i a r t (Vás: CanCat. 685b). Mások nyomán jár (Hall: Paizs. 26). Nyomán k e r e s e m: vestigo MA. Az többi is illyen n y o m o n m e b e t n e (Bercs: Lev. IV.149). Haisternek megverése egy nyomon megyen (150). A törökök vissza száguldva n y o m r a s i e t é n e k (Zrinyi I.51). Három részre seregöt hamar szakasztá, csak az egyik részét az nyomra v á l a s z t á (RMK. III.294). Az hajo fel̃o vizen el menwen, semmi ṅ o m o t nem h a ǵ (BodC. 7). Kéré, hoǵ az elmaradando gabona főket zédné még az aratoc ṅomokat k ő u e t u é n (BécsiC. 4). Kevuetuen az ev nennyenek, zent Enrsebet azzonnak ev nyomat (MargL. 56b). Ő sem az atia nyomát kőueti vgyan: haud paternas canit cantilenas (Decsi: Adag. 173). Az mi hadunknak még nyomát is széllyelfujta az szél (Bercs: Lev. 130). Valakinek nyomát f e l-v e n n i: vestigiis ipsius aliquem *persequi PPBl. Midőn erőss bizonyságokkal sürgettetik, mindjárt nyomot v e s z t (SzD: MVir. 56). Ha ugyan-tsak utánna nem járunk az elröppent szerencsének, még a nyomát is vesztyük (Fal: UE. 394). E g y n y o m m á s e m: ne latum quidem pedem MA. A Kalauzon kivűl egy nyommá sem mehetűnk (Sámb: 3Fel. 310). A józan értelemnek határinál e g y n y o m m a l s e m l é p i k kivűllyebb (Fal: UE. 380).

embër-nyom: [aetas hominum; menschenalter]. Ők negy ember nyom elmulua ismet ide iőnec: generatione quarta revertentur huc (Helt: Bibl. I.F4. MA: Bibl. I.13). Az pór annyira szokott nyulni, bogy egy ember nyomig leszen vege (Ver: Verb. 363b). Tartott e nyomoruság szintén a tizenötödik emberi nyomig (Mad: Evang. 570).

fél-nyom: semivestigium MA. halber tritt PPB.

[Szólások]. F é l n y o m m á s e m m e n n i: ne alterum quidem pedem discedere MA. Fél nyommá sem mehet, ott ragadt (SzD: MVir. 31).

hangya-nyom: [vestigium formicae; ameisentritt]. Annera gondolhattya embernek elmeye, menere egh kys hangyanak nyoma eez fewldnek zelessegheu (WinklC. 82. NádC. 348). Mi erdemünk mint kűvön hangya-nyom (Zrinyi: ASyr. 315).

[Közmondások]. Hangya nyom kűsziklán esmerszik üdővel (Zrinyi: ASyr. 3).

hosszú-nyomú: 1) [longaevus; langjährig]. Tyztellyed the atyadat es anyadath, hogy hozyw nyomw leegy ez főldőn (JordC. 214). 2) [longanimis; langmütig, gnadenvoll]. Irgalmas ees yrgalmazo wr hozyw nyomw ees ygen kegyelmes (KeszthC. 270. KulcsC. 247).

láb-nyom: 1) vestigium, peda C. [pedaria nota; fussstapfen]. Isrlnec ydvőssegeiert ő laba nomit es őrőmest volnéc megapolnom (BécsiC. 77). Tekelletessegwel kewetwen az aldoth ystennek laba nyomath (PozsC. 45). Meg lattathnak zent kyralnak laba nyomay, czuczayank es sysakyanak helye (ÉrdyC. 404). Az marhanak laba nyomat el tereszti (Ver: Verb. Szót. 33). Még laba nyomát is meg ezokolgatnám (EsztH. 10). 2) [pes; fuss]. Három láb-nyomig egymástól távól: *distantes ternis pedibus PPBl. Jó rendvel az árok csinálva vala, negyven lábnyom ő mélysége vala (RMK. VI.161). A koporsónak hoszsza harmintz láb nyommal egyezet (Moln: JÉpül. 59). 3) [exemplum; beispiel]. Az wr Jesus peldaat adwan mynekwnk, hogy kőwessők az ew laba ṅomaath (ÉrdyC. 135). Hogy el ne vezen een labaymnak nyomy (KulcsC. 26). 4) [aetas hominum; menschenalter]. A békesség nemcsak e mostani ember lábnyomig tartson, hanem per omnia saecula megtartassék (MonIrók. VIII 117).

lábnyomnyi: [pedis; von fuss]. Egy láb nyomni: pedalis; két lábnyomni: bipedalis C. bipedaneus MA. A kert Jerusalemig ezőr lab nionni (WeszprC. 67). Nem adok czak egy laab nyomnyyt es (JordC. 202. 726). Teglabol vala az ő rakasa, harminczket lab niomni temerdeksege (Ilosv: NS. 20b). Vala egy hely az tömlöczben vǵ mint XII lab nyomnira eg keuesse alaczonban (Decsi: Sall. 46). Negyuen lab nyomnira mélységők vala (Görcs: Máty. 92). Öt lábnyomni hoszszu féreg (MA: Tan. 21). Marius az uy vitézben meg-kivánta, hogy hat láb nyomni, avagy leg-aláb két hivelyik héján hat láb nyomni magas légyen (Laskai: Lips. 354b). Egy ől avagy hat láb nyomni mértéc: orgyia (Com: Jan. 165). Száz huszonőt láb nyomni edgy futamat főld (205).

talp-nyom: vestigium PPBl. [fussstapfen]. Ha csak üres talpa nyomát tiszteli is valaki a Máriának, edgy-nebány száz esztendeigb tartó bűn bocsánatot adnak neki (VárM: Szöv. 179).

Nyomban: [statim, illico; allsogleich, rasch]. Ymaran ezen nyomba kőwetkőzyk ez may zent ewangeliom (ÉrdyC. 552b). Im nyomban érkezvén az követ ur levele, annak is párját elküldtem (MonTME. VI.40). Hiv szószólló vala királyi udvarban, ha mi roszat koholt irigység a sutban, azon volt, lehessen hárítani nyomban (Orczy: Nimfa. A5). Meleg nyomban éri a gonosztévőt a sujtó páltza (SzD: MVir. 82).

Nyomos: 1) incedens JordC. 516. [wandelnd]. Valanak ygazak mynd ketten, nyomosok vr ystennek parancżolatyban (JordC. 516). 2) longaevus MA. alt PPB. [langjährig, dauerhaft]. Az erekseegben reezesek es nyomosak lehessewnk (ÉrdyC. 656b). Ez próféta szavát hallgasd, mert téged az isten elveszt és nyomos itt nem lehet a te neved (RMK. II.133). Átkozot az mind jártában, költiben, ne légyen nyomos ez földön éltében (IV.220). Tighed az isten el veszt es niomos itt nem lehet az te neued (Sylv: UjT. 6). Egy feiedelem sem lehetne nyomos az ő birodalmaban, ki szűve szerént nem szeretné és félné az istent (Helt: Krón. 28). Ő nyaualljás húgom, bizony nem lész nyomos, ha egyebet nem tudtz (Helt: Mes. 249). Azt parancsolád, hogy ha e világon nyomosok akarunk lenni, tisztellyük atyánkat (Pázm: Imáds. 327). Az isten őket éltesse, földön nyomosokká tégye (TörtT.² I.350). Isten ne tegye nyomossá maradékit se e földön (Nyr. XII.267). Nagyságodat választották fejedelemnek; isten munkája ez, nyomos is lesz isten által (Bercs: Lev. 80). Lészen, a ki ritka érdemimet versekbe, képemet falra írja és Fama-val egyetemben el-tova nyujtja nyomos időkre (Fal: NA. 169). Olly éles betűkkel írja maga szivébe a jó tettet, hogy se a helységek távúl léte, se az időnek nyomos vólta ki ne törűlhesse (Fal: BE. 591). Szeresse meg isten Nagy Lajos urunkat sok nyomos időkkel (Fal: Vers. 900). Tsak a szeretet kötelét tarthatni nyomosnak, állandónak (SzD: MVir. 149). A jó szerencse mellett, ha jóból szóllal meg a bír melletünk, holttunk után tészen nyomosokká (233). 3) [gravis, ponderosus; wichtig, gewichtig]. A nem akarom Eleutheriusban nem a nyomos okoknak tulajdonítá, bogy nem bírhata vélek, hanem annak, hogy maga nem szokott az efféle barcolásra (Fal: NE. 78).

[Közmondások]. Avott fábúl új épület nyomos üdőt nem igér (SzD: MVir. 328).

Nyomosan: [diligenter; sorgfältig]. Szent Ignacznak nyólcznapi elmélkedését nyomossan által-járván (Szeg: Aqu. 115b).

Nyomoz: vestigo C. investigo, per vestigia sequor, quaero MA. spüren PPB. [aufspüren, erforschen]. Valakit nyomozni: *vestigia alicujus persequi PPBl. Szorgalmatosan nyomozzák a mindennek végére menni akaró agyaskodó emberek (GKat: Gvad. 1638. MF). Megnézd jól, mit mondasz, mert utánnad nyomozzák és meg-tsufolnak (Kereszt: FelsKer. 24). Ballagj, még én is nyomozlak (Matkó: BCsák. 175b). Arszlán nem meré meg várni Musztafát, nyomozny kezdé chászár táborát (Zrinyi I.43). Juranich hon keresselek már és hon talállyalak, micsoda föld hátán téged nyomozzalak (163). Mivelhogy ugy nyomozzuk a dolgot (Nyr. XIV.462). A ki a virtusnak uttyát nyomozza, nyomos időket ér (Fal: UE. 412). Ritkán adunk arra, a mit szorgalommal nyomozunk (Fal: UE. III.17). A ki a bötsűletet nyomozza, attul fut, a ki kerüli, annak nyomában vagyon (Fal: SzE. 564). Tsászár nagy táborát nyomozván szolgálta (Kónyi: HRom 24). Azért e bölts nemzet látván veszedelmét, már most királyának nyomozza kegyelmét (Orczy: KöltSz. 19). Földes boldogságot nyomozván hijában, a napot elvesztem hivságos munkában (150).

[Közmondások]. Nem jó vizsgálódni, más titkát nyomozni (Thaly: VÉ. 191). A szegénység ravaszságot nyomoz (Kisv: Adag. 234).

föl-nyomoz: [pervestigo, inquiro; aufspüren, erforschen]. A lator meg fogattassék és felnyomoztatván, hova való, az oda való tisztnek adjanak hirt felőle (MonIrók. VIII.119). Eredeseket fel kezdik nyomozni (CorpGramm. 697).

ki-nyomoz: ~ A czélczaposkodását eléggé ki nyomoztuk (Sámb: 3Fel. 93). A nyughatatlan elméjű bészinli magát, a holott ő neki semmi köze nints, még a melyek titkoltatnak is, kinyomozván (Com: Jan. 154). Azon igyekezzél, hogy valakinek gyengébb részét ki-kimélbesd, kinyomozhasd (SzD: MVir. 241).

Nyomozás: vestigatio, investigatio MA. nachforschung PPB.

Nyomozdogál: [quaerito; eifrig forschen]. Eddig sem kellett volna a derék előt ennyi soc külömbözö dolgokat egyben zavarnod, tudván azt, hogy nem gramma, hanem pragma kel; én is kételen lük nyomozdogalni a dolgot (Czegl: MM. 84).

Nyomozó: vestigator C. [forscher]. Mint a hegyess tőr, úgy megjárta szivemet puhatolódó, nyomozó fulánkja (SzD: MVir. 273).

Nyomoztat: [vestigo; erforschen lassen]. Most járatok tövére, kitűl eredt ezen hir, nyomoztatom, ha reá találhatnék (Beres: Lev. 161).

Nyomatonne [*nyomatnyi* ?]: modice NémGl. 262.

NYOMORÉK: **1)** [miser, aerumnosus, malus; elend, unglücklich, schlecht]. Sziveinknec nyomorée hayléka az ördögnec ostromlása ellen igen erősitetlen (MA: Scult. 303). Kezdtenec megbarmulni és oktalanulni és az nyomoréc bálvány képeken czudálkozni és almélkodni (MA: Tan. 84). Nomoréc és egyigyű pásztoroknac jelentette meg leg előszőr is az ő tiánac szent születését (Zvon: Post. I.167). Ez melly nyomorék ellen-vetés légyen, oda fel megmutattam (GKat: Titk. 408). Nyomorék, vak vezér (Matkó: BCsák. 112). Most én meg nem szolgálhatom kiváltképpen ilyen nyomorék voltomban (TörtT.[2] I.239). Az mely szegény ember felől írtam vala Nagyságodnak, kezest nem állíthat, mivel igen nyomorék ember (MonTME. VIII.358). **2)** [homo membris captus; krüppel]. Pipinus görbe hátu, pupos mellyű és sánta, nyomorék ember (MA: SB. 341). A negédes orvosok rijogatják a nyomorékot, többétik kinnyait (Megy: 6Jaj. II.40). Sok nemes embereket láttunk, a kik mint a bibliában ama tsonka-nyomorék, hét egész esztendeig untig s eleget lesték, hogy indúlna a viz (Fal: NA. 230). **3)** curruca C. MA. grasmücke PPB. Nyomoréc, poszáta madár: curruca MAl. Nyomorék poszáta madár, mellynek fiait más neveli fel: curruca PPBl. A küllő, füstös farku madár, poszáta: nyomorék férgeckel élnek (Com: Jan. 31).

[Szólások]. Ha ki sok b u k n a k n y o m o r é k j a nem akar lenni, ehez tartson (Fal: UE. 398). O r s z á g n y o m o r é k i, az isten átka alat kinlódó barmok, mert vissza éltek mind eszekkel (Fal: BE. 585). Ez a gyönyörűség minek-utánna s z e r e n c s e n y o m o r é k j á v á tette az embert, koldus rongyokat aggatván nyakába, az ispitálba küldi (Fal: NE. 28). Ha a kalmárnak értékével együtt hitele is a vizbe merült, egy más úri személynek gonosz híre támad, v i l á g n y o m o r é k j a mind a kettő (89).

NYOMORINT: [affligo; schlagen]. Istennek kezey a kit meg érnek nyomoréntani (Lép: PTük. 259).

mëg-nyomorint: [contristo; betrüben]. Az szolgát meg ne nyomorintsad hatalommal: ne contristes servum (Kár: Bibl. I. 180).

NYOMORÍT: afflicto MA. [bedrängen]. Heftig plagen PPB. Tekénts felől mi oltalmonk, ólálkodókat nyomoroh (RMK. I. 184). Az ifjú patvarián nem az igasságnak szeretetiből, hanem másokat nyomorítani kivánván tanul (Zrinyi II.178).

el-nyomorit: ~ Az izraeliták az philiszteusoktól igen elnyomoritattac (MA: Bibl. I.299b).

lë-nyomorit: ~ A hol megfordulnak, pusztulás vagyon nyomokban, utánok pediglen sok ezer átka a lenyomoritott népnek (Fal: NA. 214). Az szerencse forgandó, változó, ma kincscsel vár, holnap lenyomorit (Fal: Vers. 883).

mëg-nyomorit: affligo MA. [bedrücken, plagen]. Meg mondotta nala zent Ferencz, hogy ew baratynak nagy kyserteto yew mend lyanyt fyaynal ewzue meg nyomoroytany (EhrC. 124). Kiralnè azzont esmeg akaria ńomoreitani: reginam etiam vult opprimere (BécsiC. 64). Ő hada megńomoreitatic es lo esnec ő soc gondolati (164). Nyczen adatuan oly hatalm, hogy egyet fel magaztas, masth meg nyomoricz (VirgC. 132b). Kyketh bynnek nehessege meg nyomoreytoth (CzechC. 39b). Ne hadnaya meg nyomorodny auagy meg nyomorehtany (MargL. 61). A lelec meg elegedessel meg ńomorihtatic (VitkC. 52) Latod az sok nepet, ky teghed meg nyomoroyt (JordC. 469. 527. 552. 835). Az bánatot veztegseggel megnyomorejtvan, vezteg halgata (DomC. 66). Meg niomorituan a testöt a penitencianak terheuel (DebrC. 69). Senkyt erőwel meg ne nyomoroych (ÉrdyC. 78b. 389b. 569b). Az bwyasaagh megh nyomoryttya embernek elmeyeth (ÉrdyC. 16). Mikor hogy kazdagon birá országát, megnyomoritá az asszony árvákat (RMK. III.325). Jer, nyomoritsuc meg őket ockal, hogy meg ne sokasogyanac (Helt: Bibl. I. Bb4). A ki megnyomorittya az ő attyat es anyat elűzi, az szidalmas es atkozot gyermec (SalMark. E8). Mi is nem láttyuk, honnan légyen eredeti és mi végre nézzen, hogy anaz ártatlan meg nyomorittatik (Pázm: Kal. 36). Az ördög fáradoz a léleknek veszedelmében, kit mind addig kisirt, míg vagy egyszer vagy másszor meg-nyomorit (Hall: HHist. II.243). Kockára, kártyára egyszersmind fel ne ted örökődet, mert előbb utóbb megnyomorit (Fal: NE. 24).

mëgnyomoritás: afflictio MA. [oppressio; das erdrücken]. Az harmadyk kenethen magyaraztatyk myndon testy gyenyerwsseegheknek megh nyomoroytassa (ÉrdyC. 122).

Nyomorítás: afflictus MA. [peinigung]. Szegényt nyomorítás, özvegy s árva rontás óh melly sokszor hallatott (TKis: Pan. 3b).

Nyomorító: afflictor C. [peiniger].

NYOMORKOD-IK: [rebus angustis premor; kümmerlich leben]. Teetowa fwtossanak eenseghet zenvedwen, nyomorkodwan (JordC. 823). Kőnnyeb egyszer meg fuladni az akasztófán, miut sem addiglan oly keservessen nyomorkodni (Fal: NA. 216). Nem mivelte a főldet, s tsak úgy nyomorkodott (Kónyi: IIRom. 2).

Nyomorkodás: [vita misera; kümmerliches leben]. Zent zolgayanak lelkeet kylemb kylemb nyomorkodasnak es mwkanak wtana az erek nywgodalomra hyuaa (ÉrdyC. 632).

NYOMOROD-IK: 1) [miser fio; elend werden]. Az embernek allapattia igen niomorodot ű magaban (Fél: Tan. Előb. 2b). Az hitetleneknec nyomorodott állapattyoc vagyon (MA: Bibl. I.494). Keseredett, őldőztetőtt, nyomorodott szívőec (MA: Scult. 87b). **2)** [mancus fio; verkrüppeln]. Az generalis elszáradott, nyomorodott ember (TörT.[2] IV.81).

be-nyomorodik: [coangustur; eingeengt werden]. Óh egeknek ura, jaj mire jutottál, romlott istállóban ugy bényomorodtál, keserves sírással jászolban nyugodtál (Thaly: VÉ. II.178).

el-nyomorodik: [in angustias adducor; in elend geraten]. Az légy télbe elnyomorodnék vagy bizon meghalna (PestiT: Fab. 21b). A mint én látom, az szegénségnek fizetnünk kelletik, hogy teljességgel el ne nyomorodjanak (Nád: Lev. 35). Reménkedem Kgdnek most, a míg jobban el nem nyomorodom (TörtT[2]. I.239).

mëg-nyomorodik: affligor MA. [bedrückt, geplagt werden]. Zegensegben meg nyomorottakat meg seget vala (MargL. 62). Meg latogassatok az evzuegyeket, mert teneked es azon mertekkel merettetyk, mykoron meg nyomorodol (CornC. 298). Ne haggyon meg nyomorodnwnk ez vylagon (ÉrdyC. 648b). Az en megh nyomorodoth zegeny lelkem (ÉrsC. 469). Hogy a bertzegec is hozza érkezénec, igen megnyomorodéc és vgyan el szegényedéc az ország (Helt: Krón. 34b). Ne vess el előled, kik megnyomorodtunk (RMK. VI.88). Senkit meg nem hagya a Jerusalembe, czac a fõld nepe meg niomorodott és saitólt nepet (Mel: Sám. 468). Meg nyomoroduan es szeginsegre iutuan, egiebeknec segítseget varom (Decsi: SallJ. 11b). Igen megnyomorodánac az ur által (MA: Bibl. I.218). Bús lelkem már teljességesen elalélt, meg nyomorodtam (TörtT[2]. I.239). Minthogy az ember gyarló, azon kellene lennünk, hogy ez ifjú meg ne nyomorodnek (411).

mëgnyomorodás: afflictio MA. ängstigung, plage, qual PPB. Maria leen ez vylaghy byneknek meg nyomorodasa (ÉrdyC. 659b). Egyebeknec kõnnyebségec legyen, tűnektec kedig meg nyomorodástoc: aliis sit remissio, vobis autem tribulatio (Helt: UjT. Z5).

NYOMOROG: affligor, opprimor MA. geplagt, gedrückt werden PPB. Veszedelemben nyomorgok: periclitor C. Az apastaloc az ziz Marianac koporsoia kõrnűl vluen nag sưnadosassal ńomorognac vala (TelC. 188). Nyomorgok a sok perek patvarok közt (LevT. II.343). A mint kronikákból számlállyák a tudósok, közel két esztendeig nagy inségben és fogyatkozásban nyomorgottak az idegen és zidók-gyűlölő nemzetség között (Pázm: Préd. 171). Az életnek sok alkalmatlansági kőzőtt, mellyen az emberi nemzetség nyomorog, szűkséges a békeséges tűrés (Hall: Pais. 17b). A tolvajoknak akadt vólt kezében és sokat nyomorgott azok tőmlőczében (GyöngyD: Char. 367). Azt kiáltja az katona: Én az szabadságért nyomorgok, penig nincs annyi jószágom, egy csizmát vennék rajta (Beres: Lev. 200).

Nyomorgás: [vita misera; elendiges leben]. Veszedelemben nyomorgás: periclitatio C.

Nyomorgat: 1) [premo; drücken]. Nyomorgatom, ki-nyomom belőle: presso PPBl. Nomorgatnak: premuntur (NémGl. N1). **2)** afflicto, effligo C. tribulo MA. plagen, ängstigen PPB. Uram en elõttem aztalt vessel azoenac ellene, kik engõmet ńomorgatnac (NádC. 26). Wram, mire sokasoltanak meg, kik engem ńomorgatnak (DöbrC. 16). Ymaggyatok tyteketh nyomorgatokeerth: orate pro calumniantibus vos (ÉrdyC. 138b). Fel magaztathaa ewtet azok ellen, kyk ewtet nyomorgattyak vala (387b. 671b). Santhakath, syketeketh, wakokath, kyket en nyomorgattam, bw̃ mynd megh gyogyttotta (ÉrsC. 113). Nem hagya iobagyatb bw̃ntelen nyomorgatny (RMNy. II.31). Ott szolgaltattyac õkett es nyomorgattyac négyszáz esztendeig (Helt: Bibl. I.F4). Az õzuegyet ne nyomorgassátoc (Helt: Bibl. I. Nn). Ki hamas fontú brenzéuel, ki bűdős hallal nyomorgattia jobbagyait (Soós: Post. 111b). Nyomorgattya vala õtet (MA: Bibl. I.13). Szíved fájdalommal sebhetik és tested nyomorgattatik (Mad: Evang. 69). A végbeli katona semmit nem tud egyebet, hanem lopni, szegény embert nyomorgatni (Zrínyi II.193). Mihály vajda Erdélyt elfoglalá, egybe-zavará, rontá, pusztítá, ölé, vágá, égeté, nyomorgatá (Bod: Pol. 44).

mëg-nyomorgat: [affligo; plagen]. A tegedet ireggló haborgatoyd meg nomorgatatnanac es gonozocat zolnanak te rolad (NagyszC. 97). Hiszem is, hogy te Kd nem hagy meg nyamargatni az én árváimval egyetemben (LevT. II.9). Senkit kõzzűlõc meg nem niyomorgattam: non afflixi quempiam eorum (MA: Bibl. I.135).

Nyomorgatás: afflictio, oppressio MA. angst, trübsal, noth, unterdrückung PPB. Az testnec ńomorgatasaual keresic az coronat (GuaryC. 39). Vetkeztem bw̃nw̃kbe, kyk ezek: zegenyeknek nyomorgatasa (VirgC. 12). Oh zyunek keserw̃seghy es hertelen halalnak nyomorgatasy, imo en el kezdethem megh nemwlnya (ÉrsC. 302). Valakik istenes életet akartak viselni, minnyájan nyomorgatásokat szenvedtek e világon (Pázm: Préd. 25). Mód nélkül való quartérozással inséget és nyomorgatást tenni ne mereszeljen (MonTME. I.59).

Nyomorgató: afflictor MA. oppressor NémGl. 146. peiniger PPB. Ejtsed hálóban az nyomorgatókat (Thaly: Adal. I.50).

[Nyomorosz-ik]

mëg-nyomoroszik: [miser fio; elend werden]. My kewes penz nekewl nem nyomorozwnk megh (RMNy. III.38). Lathya isten, hog meg nyomorozom bele, mert kechyn az en erzenyem az nepnek tartassara (LevT. I.7). Ha hol en meg fodatkozom, az the K. gyermeke ys meg nomwrozik (40).

NYOMORÚ: [miser, aerumnosus; armselig, unglücklich]. Az hatalmas ẃrdw̃g az nyomoru zyuet meg sebhety kesertetek nylayual (VirgC. 136b). Yme te elleteth allok mynth nyomorw es mezeytelen yrgalmassagoth kerwen (ThewrC. 157). Nyomorú kuldusok (Hall: Paizs. 248b). Mi olyan nyomorú férgek vagyunk, hogy semmit jól el nem végezhetünk (Mik: TörL. 132).

Nyomorúan: [flebiliter; kläglich]. Mydewn olyan uyomorwan kyaltana [a tőrbe esett oroszlán], meg halla az egeer (Pesti: Fab. 15b).

Nyomorul: [crucior; gequält werden]. Mynkent ezkeppen nyomorltattakot nagy feyew bottual feldre leewt (EbrC. 31). Nemy soto alatt nyomorolot bewsrewl (162). Vram irgalmaz nekem, mert nomorvltatom (DöbrC. 76). Feldnek vegerel the hozyad kayalteek, mykoron nyomorwltatneek een zywem (KeszthC. 150).

[mëg-nyomorul]

mëgnyomorult: [afflictus, miser, aerumnosus; geplagt, armselig, unglücklich]. Valaki meg ńomoraltacon kōńōrōl (GuaryC. 39). Meg nyomorultakon jgeen kegelmes vala (DomC. 125). Meg zabadohaak a meg nyomorwltakat az hatalmasnak kezeebōl (ÉrdyC. 391). Oh byneseknek nagy remenseege, oh megh nyomorwltaknak otalma (ÉrsC. 524).

Nyomorult: miser C. afflictus, calamitosus MA. geplagt, elend, jammervoll PPB. Zent Lazlo nagyon kenyerẃl es eped vala az zeghen orzaag bely nyomorwlt neepōn (ÉrdyC. 400b). Folamial az zenth annahoz, ez az nумuroltaknak vigaztaloia (KazC. 51). Meg tekintette az wr az én nyomorult voltomat (Helt: Bibl. I.O). Tsac eǵ nyomorulton sem kōnyōrūlnec (Kulcs: Evang. 186b). Az nyomorúlt embernek meszsze vadnak baráti (Decsi: Adag. 154). Mitsoda a nyomorúlt féreg ember (DEmb: GE. Előb 29). Egy nyomorúlt öreg ember (Gér: KárCs. IV.293). Mind egész országúl nyomorúltak vagytok, németnek, papoknak mert jobbágyi vagytok (Thaly: Adal. II.16).

Nyomorultul: calamitose C. misere MA. elendiglich, jämmerlich PPB. A gyōnyōrūségnek eggyik részében nyomorultul bolyókáskodni (Bök: Lámp. 43). Az tisztek nyomorúltul tartatnak az táboron, ki miatt lovaikat is eladták sokan (Bercs: Lev. 166).

Nyomorúság: miseria, calamitas, aerumna C. angustia, afflictio, tribulatio, conflictio MA. elend, not, armut PPB. En erettem az tho zenth fyadot ymadyad, hog el wege en rolam menden nyomorwsagomoth (PeerC. 161). En ygassagomnac istene meg halgata engōmet, mikoron hozaia kialtanec ńomorusagban (DöbrC. 17b). Valakynek nyomorwsaga vala, nagy keaytassal mondnak vala (JordC. 461). Teezen vala nagy nyomorwsagot az zeghen orzagh belyeken (ÉrdyC. 396). Bochata ẃ rayok ẃ nehez haragyath, nehezelesth ees haragoth ees nyomorwsagoth (KeszthC. 202. KulcsC. 193). Az zegenseg foztassat, nyomorusagat akarnaya be kewtnie (LevT. I.155). O én ides istenem. melly igen soc nyauallyába és nyomoruságba estem (Helt: Mes. 305). Élnek niomoruságba, mint eǵ meg alutt szōnéndek (Mel: Jób. 31). Hyny engōmet segetségre az nyomorusagnak napyan (Beythe: Epist. 222b). Az népnec el szakadásáual az wralkodóra nyomoruság iō (Kár: Bibl. I.611). Az én elmém enny soc nyomoruságbol es ueszedelmekbōl meg nyugouec (Decsi: Sall. 3b). A házi gond-viselésben segítsége légyen urának, nem terhe és nyomorúsága (Pázm: Préd. 249). Lészen szorulásnak, nyomoruságnak ūdeje (GKat: Titk. 357). Ha nyomorusagot teznek az zegen nepen, az ur isten meg būnteti ẃ kegyelmeket (Radv: Csal. III.90b). Nagy terhel vagyon rajtunk a sokféle nyomoruság (Fal: BE. 609).

Nyomorúságos: [calamitosus, aerumnosus; elendig, jämmerlich]. Nyomorúságos életén panaszolkodni: *deplorare vitam PPBl. Niomorusagos az vt: arcta via (Fél: Bibl. 10). Lélekben siket és néma, testbe is igen nyomorúságos (Zvon: Post. II. 319).

NYOMORV: [miseria, aerumna; elend, unglück]. Wtallyathok megh az ragalmazoknak thewōlghesōketh, jollehеth thyteketh mynden ingherlyōn, nyomorwal yllessen (ÉrsC. 202). Istentōl ninchek el titkolua az mi nyomoruynk (Beythe: Epist. 241).

NYOSZOLYA: **1)** [feretrum, sandapila; tragbahre, todtenbahre]. Ihus yarwla ees illete az nozolyath. azok kediglen, kyk vizyk vala, megh allanak (WinklC. 293). Mikoron az ẃ testet az nozolyara tōtek volna, hogi eltemetnek, az ẃ ania zent Ferenczeth hyvia vala (VirgC. 108). Veuen az testet eg disces ees tystesseges nosolaba helheztetek (PeerC. 30). Az vrak be menenek az clastromba, hol zent Margyt azzonnak ev testo vala egy nemevnemev nozolyan (MargL. 101). Eleybe boczatak a nozolat, kyben az kezvenyes fekzyk vala (JordC. 458). Kezdeek azokat, kyk gonozwl valanak, nozolyaba oda hordany, hol hallyak vala hẃtet lēny (475). Az holt ember fel yle az nozolyaban es nagy zowal monda (ÉrdyC. 573b). Monda Jesws ō neky: Kely fel, wed fel atte nozolyadat es yary (ÉrsC. 13). Jay en nekōm ńauаlasnak, mert im latlak tegōd az ńozoliaba ellōttem fekńuōd (TihC. 26). A ziznec testet meg mosac es nag syrassal a nozolaba teuec (TelC. 184). Halot hordozo nyoszolya (MesésK. 42). **2)** grabatus, cline MA. sponda lecti PPB. [bett, ruhebett, lager]. Ágy, nyoszolya, tábori könyű ágy: grabatus PPBl. Az aranyas Jeswst nem dragalatos agyba, nem tyztelendō nozolyaban, de egy kysded jazolban helbeztetwen (ÉrsC. 211b). Tar Lōrincz hogy pokolba bé ment volt, egy tüzes nyoszolyát ō ott látott volt (RMK. IV.357). En fel hagandoc az en ńoszolіmmac agara (Szék: Zsolt. 140). Noszolyam immar vgyan el aratt az en siralmimual (Born: Ének. 167). Roszszas nyoszolyán fekszik (MA: SB. 152). A nyoszolya a dél után való lehanyatlásért vagyon (Com: Jan. 113). Éjjeli s nappali siralmival ruháját és nyoszolyáját ásztattya (Toln: IIBék. 16). Nyoszolyámat kōnyнyeimmel úsztatom (Thaly: Adal. I.55). Támad az urfi ki-cüh[?]dik mennyezett nyoszolyájábúl (Fal: NU. 256. Fal: Jegyz. 935).

NYOSZOLYÓ: [paranymphia; brautführerin]. Nyoszolyo aszszony: pronuba MA. A menyaszszonynac el házasétó ōrōm annyai es nyoszolyoi vannac: sponsa suas pronubas et paranymphias habet (Com: Jan. 117). Alektó, Megyéra, a meny-aszszonnak ágyat ezek vetették, a nyoszolók is ugyan azok lettek (GyöngyD: Cup. 607). Vōfélyünk volt Eszterházy Ferencz uram ō nagysága, nyoszalyó aszony Lyptay Istvánné asszonyom (TörtT.[2] IV. 91). Nyoszolyó-asszony dolgához lásson, az mézes borra, vajban sült fánkra légyen nagy gondja (Thaly: VÉ. I.372).

NYÖFÖG: grunnio MA. ächzen, klagen Adámi. Ez a tsudás phantasiaju ember azt nyōfōgi, hogy ez az angyal és az a Jehovah isten mind tsak azon egy személy lött légyen (GKat: Titk. 320).

Nyöfögés: grunnitus MA. [das winseln].

NYÖG, NYËG: gemo, gemisco, ingemo C. ingemisco MA. seufzen PPB. Eggyẃt nyōgōc, sohaytok: congemo C. Nyegek: regemo; nyög a gerlitze: *gemit turtur PPBl. Nyegy, fohaskodik: gemiscit NémGl. 136. En es en nepem el-adattatтonc, hoǵ móg-tōrettessōnc es ńeguén vezteglenenc (BécsiC. 63). Mit ńeget a lelkes: quid ingemuit animal (204). Neguen ment galamboc: gementes ut columbae (261). A my byneynkert nevgnevnk es syrnonk kel (CornC. 135). Wgyan azonban nyōgōttek, kyben vethkeztetek (ÉrsC. 207). A farkas egy nagy fa alá fekūuéc és erōssen nyege (Helt: Mes. 305). Semmibe nyugodalma nints, mert nagy sokat gyōtrōdic, nyōg es farad az keuansagba is (Born: Préd. 560b). A tyúk tsirkéinek szerelme miatt meg-betegszik és mindenkor tsak nyeg (Pázm: Préd. 179). A békeséges tūrō nyōg, kōnyvet hullat, kesereg (Com: Jan. 197). Negj és busongj, sōt ugyan sirasd-meg az te nyavalyásságodat (MHeg: TOszl. II.192). Nyōgnek a gerliczék ōrvōs galambokkal (GyöngyD: KJ. 368). Vajha látnád, mint nyeg sajtóban sok jámbor (ErdTörtAd. II.342). A tengerek és folyovizek nyōgvén rettenetes szozatokat, és zendüléseket bocsátnak (Illy: Préd. I.11b). A juh az ember ōrōmének idején tombol, szomorúságának idején nyōg és jajgat (Misk: VKert. 206). Ebūl van szegénnek dolga, beteg is, nyōg is (Bercs: Lev. 211).

[Szólások]. Nem olly beteg vagy, a mint nyögsz: non es quod *simulas PPBl. Nyög a sok munkában mind ember mind marha (SzD: MVir. 167). Fogja nyögni valaha: nach der zeit wird er schon fühlen (Adámi: Spr. 199). Rettenetes hire van Forgácsnak, hogy áruló, sōt hogy megfogták és Nagyságodhoz vitték; Gyōrōt igen nyögték előre ezeket (Bercs: Lev. 63).

el-nyög: **1)** [fero, patior; dulden, ertragen]. Mi is elnyegjük miattok való kárunkat, mert nincsen módunk az boszúállás-

ban (TörtT.² I.629). Job' el nyőgnőd a boszszúságot, hogy sem a hóhér madzagán fulladoznod (Fal: NE. 32). Ne várjon egyebet a rosznál, evvel azt nyeri, hogy ha valóban vakot mutat a kotzka, könnyebben elnyőgi (Fal: UE. 464). Nem tartatnéc jó franciának, a ki a megkövetés után el nem tudná nyögni a bosszúságot (Fal: TÉ. 773). **2)** [reticeo: verschweigen]. Az alattad-valók gonoszságát el ne nyegjed, hanem meg-dorgállyad és büntessed (Pázm: Préd. 273). Szemes abban, a mire egyebek kőtelesek, de azt kőnnyen el-nyegi, a mivel maga tartozik (Pázm: KT. 122). Az Christus igazságát vajjon el árultáké, elnyegvén és siketségre vővén az tévelygést (Pázm: Kal. 153). Félre a tréfával, és azt is elnyögvén azonban, hogy férges valami istentelenséggel ez a szokás, azt hozom egyedül elő (Fal: NE. 19). Nem szinte helyes észnek dolga negyven esztendeig el nyőgni a nyavalyát és az után Hipocratessel tanátskozni (Fal: UE. 384). Bün tételre mintegy édesítti, a ki (a vétket) elnyögi (SzD: MVir. 84).

környül-nyög: circumgemo C.

mëg-nyög: [conqueror; beklagen]. Vala meel horaban meg nyeegendy az bynes ember ew byneit: quacunque hora ingemuerit peccator peccata sua (ÉrdyC. 75. 381).

[Szólások]. Meg-nyögi ő azt: er wird dieses fühlen (Adámi: Spr. 199).

rëá-nyög: adgemo C.

Nyögdögél: [gemitus edo; ächzen, stöhnen]. Bő folyamja a mint csörögdögél, úgy tetzik, azalatt valaki nyögdögél (GyöngyD: Cup. 576). Nagy Kati és Örzsik is, az dajka, mind nyögdögéltek e napokban (Thaly: Adal. I.316. Laur: LViad. 169b).

[Nyëgell]

mëg-nyëgell: [conqueror; beklagen, beweinen]. Vala mely horaban bynes megh nyegellendy magath, megh nem emlekezem soha ő alnoksagyrol (ÉrsC. 154).

[Nyögell-ik]

mëg-nyögellik: [alte suspiro; aufächzen]. Ha az orzagoknak fő rendei a konkolyokat hintegető ördőg tagjaira szemesebben nem vigyáznak, egykor tsak azt veszik eszekben, hogy e világ meg nyőgellik s elhűll belé, hogy keresztyénből régen atheussá, istentelenné lött (GKat: Titk. 275).

Nyögellés: [gemitus; seufzer]. Valamely horaban az bynes sirast awağ nyőgellesth teyend, ydwezwl: quacunque hora peccator ingemuerit, salvus erit (ÉrsC. 278b).

Nyögés, nyëgés: gemitus C. MA. das seufzen PPB. Nem akarásomat nyögéssel, fő-rázással jelentem, nyakkal szegek: renuo PPBl. Mondatyk yo zerzetesnek, ky egyebekett epeyt es zewl banatos nyewgesekuel (EhrC. 116). Az galambnak nywgese vagyon az eneklees helyeben (CornC. 135). Az el mwlt ewrőm nyegheesre fordwlt (ÉrdyC. 40b). Nyőgesekwel győtretwen, ő labayn nem alhat wala (ÉrsC. 61b). Igen gyetretem ees alaztattam, ohaytok vala een zyvemnek nyegesetwl (KeszthC. 92). Meg halgassa az fogolnac az ű ńegesset (Szék: Zsolt. 104). Nagy keserűsegeket es nyőgőseket szennedtec (Born: Préd 461). Nem csak szavát, hanem nyegését is birtokában tarta (Forró: Curt. 351). Mint élek, tudja azt csak az isten és az én nyegő lelkem (TörT.² I.166).

[Közmondások]. Nem akarásnak nyögés a vége: Laconicas lunas causaris (Decsi: Adag. 119. MA. Kisv: Adag. 261. Fal: Jegyz. 920)

Nyëgöd-ik: [gemo; stöhnen]. Szegény annya otthon ágyában nyegődic, tétova tekeregh, vgyan elfonnyat vala (Czegl: Jephta. 38).

Nyëkëg: ploro, plango, gemo SI. [ächzen, stöhnen].

Nyëkëgés: [gemitus; das ächzen]. Mykort Christos siralmas nyekegeesekkel rew, ezetekbe wegyeetek ewtet mint embert gyarlosaagokat zenwedeth lenni (FestC. 323).

[Nyökken]

mëg-nyökken: [ingemiscere facio; ächzende töne hervorlocken]. A hegedüs jól iszik s a helyét ugyan meg nyökkeni, nótáját jó kedvvel meg lehet érteni (Thaly: VÉ. II.121).

[Nyëkkent], nyëggent: sonum gemebundi edo Kr. [einen ächzenden ton von sich geben]. Iyenkor egy nagyot mindenkor nyeggentett, mint kiből lélek megy, olly formán köhentett (Gvad: RP. 99).

Nyögtet, nyëgtet: resonare facio Kr. [wiederhallen lassen]. Csak almot hivelyez es sophia beszedet avagy mesét nyőgtet Monozloi (Gyarm: Fel. 294). Nagy gyűlőlségesen nyegtetik, hogy az római hiten valók mind kűlőmbet tanítnak az szent irásnál (Pázm: Kal. 601).

NYUG-IK?: [quieto animo sum; sich ruhig verhalten]. Nem de el halgattam e, nem de vezteglettem e, nem de ńvgom e, es nağ harag ivta en ram: nonne dissimulavi, nonne silui, nonne quievi, et venit super me indignatio (DöbrC. 517).

[el-nyugik]

elnyugás: [se quieti se tradere; das sich zur ruhe begeben]. Ideeben teremtee holdath ees nap meg ysmere ꝟ el nywgaasaath (KeszthC. 275). Ideben teremthee holdath, es nap meg ysmere ꝟ el nwgaasath (KulcsC. 252).

[mëg-nyugik]

mëgnyugás: [requies; ruhe]. Ő nálok mi nem vagyunk semmi becsiletbe, megnyugásba minket nem tartanak (RMK. VI.23).

Nyugosz-ik, nyugsz-ik (*nyugodás* (KeszthC. 163. *nyugodnak* MA: Tan. 1039. *ńwgodneek* ÉrdyC. 515b. *nywgodny* ÉrdyC. 554. Pázm: LuthV. 242. el *nyugodot* ÉrdyC. 511): **1)** quiesco C. MA. ruhen PPB. [ruhe halten]. Sanson minek vtanna az gonoz azzonnak kelebebe nuguek, megh fogathatek (KazC 151). Wram, ky nywgozyk the zenth hegyeden (KeszthC. 22). Az ő puztaságának ideiéig nyugoszic, mert nem nyúgot az ti szombattokon (Kár: Bibl. I.115). Az lelkec az koporsokban nyugodnac (MA: Tan. 1039). Az öreg sz. egyházban, holott b. emlékezetű szüleim és bátyáim hideg tetemi nyugosznak, szolgáltasson exequiát (Radv: Csal. III.330b). Bárcsak két hétig nyughatnék, szépen helyre állana (RákGy: Lev. 161). Elégedvén nyugszik gyümöltsös fájánál (Orczy: KöltH. 47). **2)** [dormio; schlafen]. Ewtett hyua, hogy az euel eu hazaban nywgonnak (EhrC. 3). Zewksegert fewldewn ńugoznak uala (143). Alogátoc es ńugoggatoc, im elközeleit az idő es embernec fia elaroltatic (MünchC. 65). Alugiatok es nugogiatok, a mi keues niukhattok (WeszprC. 62). Mykoron nywgodnanak emberek, el yw hw ellenseghe (JordC. 394). Nywgoweet [így] ew zemelye zerent az en lelkemnek zywemnek haylokaban (ÉrdyC. 475b). Éjten-éjjel, mikor a lövés elhallgat, fényes tigrisbőrén Rákóci nem nyughat (Thaly: Adal. II.119). **3)** resideo C. [moror; sich aufhalten]. Mikoron ot egy ꝟdeig nyugot vólna, a nagy prédáckal visszatere (Helt: Krón. 19b). **4)** pauso C. [cesso; nachlassen]. Ranc anni nagy gondgya, hogy nem niughatic szerelme (Born: Ének. 160).

[Szólások]. Isten az a l a z a t o s s a g b a n n i u g o z i k (VirgC. 97b). Őrőle en zivem es en testem r e m e n s e g b e ńvgozik (DöbrC. 32). Bátorságosb az ecclesiának é r t e l m é n n y u g o d n i, hogysem a magunk t e t c z é s é n (Pázm: LuthV. 242). E z e n nyvgozyk vala magery kyralnak leánya (MargL. 40). Az zent lelek nywgozyk ő r a y t b a (PeerC. 10). Istennek lelke

nukzik ő raitha (TihC. 22). A testi d o l o g t u l n i u g o g g i u n k (Mel: SzJán. 39). Mykoron isten mennyet, feldet teremte, az nap nywgweet m w k a y a t w l (ÉrdyC. 481b).

[Közmondások]. Nem nyughatik az árr a sákban (Kereszt: FelsKer. Előb. 6).

el-nyugoszik, el-nyugszik: **1)** se quieti *tradere PPBl. [sich zur ruhe begeben]. Zent Ferenczet czak wmagat hagya ot nagy bekesegel el nyugodni (VirgC. 39). Zerze magat, hog el nywgogyek (63). Peter lata az tanoytwant, ky el nywgot vala az veegh vaczoran Jesusnak meellyen (JordC. 702). El nem nywgodot, mywlta el eredőt (ÉrdyC. 511b). El nywghwanak mynd és el alwanak (ÉrsC. 15). Az wtban az zenth atyawal halakoth adwan wr istennek el nywgwank (TelC. 289). Az vadász el-nyugszik, ha az nap le-megyen (Zrinyi II.119). **2)** [obdormisco, morior; entschlafen, sterben]. Ez velagbol kymuleg, bodogvl el nyvgoneek (CornC. 310). Yme te elnywgozol az the reghy atyaydal (JordC. 270b). Le zalla hw megassott kopersoyaban es el nywgoweek (622). Saulus, hogy ezt mondotta volna, el nywgoveek wr ystenben (732). Nem akarwnk tyteket zerelmes atyamffyay twdatlanoknak lenny az el nywgottakrol, hogy ne zomorkoggyatok mykent az eegyeb pogan neepek (ÉrdyC. 608). Vegre oztan bodgsagussal urban el nugonek (KazC. 45). Sockan éluec, nemellyec kedig el is nyugottanac (Helt: UjT. X6). Az Homonnai István istenben elnyugodott (LevT. II.129). Istenben elnyugot boldog emlékezetű (Zvon: Post. I.13b). Istenben el niugott halottak (Bal: CsIsk. 46).

[Szólások]. Micor n a p e l n u g o t uolna, hozuac vala neki soc gonozol vallokat (MünchC. 72). Mikoron a nap el kezdene niugodni, Jesusnak testet eltemetek (WeszprC. 112). Mikoron mind estig az istenről valo bezedőgben foglaltak volna magokat, elnyugouek a nap (DebrC. 189). Az fenes nap ne nywgogyek el thy haragthokon (ÉrsC. 190). Immár a nap el nywgot wala (192). Estwe, mykoron a nap el nywgot wolna (Pesti: Evang. 70). Ad meg őneki az ő zálagát, mikor a nap elnyugoszic (Helt: Bibl. I Xxx4). Ha késen, hogy el nyugot az nap, ha mar esőt váry (Cis. G3).

elnyugovás: **1)** [quies, somnus; ruhe, schlaf]. Zent Elek iegősseuel agiasbazokba el be mene ol minth el nugouasra (KazC. 71b). Alexius iegősseuel egetőmbe az elnuguasra agas hazaba be ment (TihC. 20b). **2)** [mors; tod]. Adgyad, hogy az mi fejünknec lehaytasa és elnyugovásunc legyen az te szent nevedben (MA: Scult. 472).

elnyugt-: [occasus; untergang]. Tőttő a bodot ő ideieben, a nap meg esmerte ő el nugtat (AporC. 67).

lë-nyugszik: [occido; untergehen]. Mikor egyikének támad, a másiknak lenyugszik szerencsés csillagzatja (Fal: TÉ. 675).

mëg-nyugoszik, mëg-nyugszik: **1)** acquiesco, conquiesco, requiesco, interquiesco C. [ruhe halten, sich ausruhen]. Elfáradván, hogy tellyességgel ki ne dűllyön belőle, meg-nyugszic egy kevessé (Com: Jan. 195). A sétálás után meg nyúgott (Misk: VKert. 347). Az rettenetes fárodt, kopárózó lovaink megnyugosznak, az hadunk megbátorodik (Beres: Lev. 34). **2)** [remitto; sich legen]. Kiraluac haragia megnugouec: regis ira quievit (BécsiC. 64). Keuesetme meg nugot a varos: quievit paululum civitas (189). A derék és meg nyugott öröm tsak abban lehet meg, a mi változást nem szenved (Fal: BE. 608). **3)** [requiesco; rasten]. Megállok, nyugoszok, kifogok: interjungo C. Sokac iőnec napkelettől es megnugozuac menenecnec orzagaban (MünchC. 27). Menneenek racz kyralhoz es ott meg nywgowanak (ÉrdyC. 396). Mikoron valamennyére meg nyugottanac volna a magyaroc Erdelben, tanáczkozni kezdénec (Helt: Krón. 22b). Archangyal nem nyugovék meg, még Alectót pokolban nem találá meg (Zrinyi I.14). Oh vrnak szablyaia, meddig nem nyugszol meg (Bartha: Krón. 21). **4)** [cesso; nachlassen]. Eddegh meg nem nyugozic, myglen meg nem gyözy ő ellenseget (TelC. 344).

[Szólások]. Elő-adák, hogy püspöknek választják Sós Ferentzet, mellyet a papok értvén s magok is a b b a n m e g-n y ú g o d v á n, azon hivatalban megerősíték (Bod: Pol. 163). Az urfiaknak minden dolgok abban nyúgszik meg, hogy tselekedetekkel ellene mondgyanak hiteknek (Fal: NE. 6). Ebben sem nyugot meg az isteni gondviselés (Ver. Verb. Előb. 2). Itiled-e, hogy valaki ezek közzűl meg-nyugodott á l l a p a t y á b a n (Pázm: Préd. 36). Nywghatatlan az my zywwnk, myg nem te b e n n e d nywgozyk meg (ÉrsC. 529). Mind az egész világnak itileti meg-nyugott ő-bennek (Pázm: Kal. 641). Nem láttam semmi jót, k i b e n meg nyughatnám (Zrinyi I.93). A ki békességnek fia lejénd, a z o n n y u g s z i k-m e g a ti békességtek (DEmb: GE. 88). Vásárhelyi István a püspöki hivatalba bé-állitaték, mellyet az urak megértvén, azon meg-nyúgovának (Bod: Pol. 169). Csak az egy platina irásán-is megh nyughatunk (Czegl: Japh. 163). Gyökerén virágocska növekedik, k i n n az istennek lelke meg nyúgoszik (RMK. VI.212). A m i n országúl m e g-n y u g o s z n a k az emberek (Hall: HHist. III.154b). Tudgyon akár melly társaságban afféle dolgokkal kedveskedni, hogy b e s z é d g y é n meg nyugodgyon a társ (Fal: UE. 375). Meg-nyugszom r a j t a (Com: Vest. 118). Az isteni gond-viselésnek r e n d i n meg-nyúgodgyunk (Pázm: Préd. 23). Tsendes elmével meg-nyúgott az isten r e n d e l é s é n (Pázm: Préd. 30). Nem nyugszunk-meg a felséges istennek rendelésén (Fal: NE. 44). N y w g a g g y a t o k m e g mynden m w k a t o k t w l (ÉrdyC. 13). Az vr isten heted napon meg nngut az ő munckaiatul (TelC. 237). Meg ńugouek az isten heted napon minden ű munkaitul (Sylv: UT. II.102). Rácz János elég eszes és gyors, bizony m e g n y u g o s z o k v e l e (LevT. II.32).

mëgnyugovás: **1)** [requies; das ausruhen]. Megfáradtatok, tudom, utatokban, legyetek nálam itt megnyugovásban (RMK. VI.266). Mindenkor io helyen lett en meg nyugouasom (Born: Ének. 178). **2)** vacatio C. [ruhe]. Noe: szünet, meg nyugovás (MA: Bibl. Magy. 4).

Nyugalom (*ńvgalma* DöbrC. 195. *ńugolma*t BécsiC. 2. CzechC. 28. *nyugom*nak VirgC. 61. NádC. 542. *nugulm*abeli HB): quies MA. ruhe PPB. Isten bulsassa w̃ bűnet es vezesse w̃t paradisum nugulmabeli (HB). Az papnak gyouonnan odozas vetel utan nugolomual magat agyba takara (EhrC. 156). Aggon tv̋necték ńugolmat lélnetéc (BecsiC. 2). Áda nugolmat menden vidékécnec (53). Vigyed be az w̃rw̃k hazban es az w̃rw̃k nyugomnak w̃rw̃mebe (VirgC. 61). Mindőn eyel ńugom nekil ymadkozic wala (NádC. 542). Lelkőmnek nywgolmaban vagyok (CzechC. 28). Effraim en feiemnek ńvgalma (DöbrC. 195). Yol kereswnk my maghwnknak yly nywgolmath, mellyeth mast thw̃w̃nk el zakazthanak (ÉrsC. 30). Az isten széki az menyország, és lábának nyugolom az főld (MA: Bibl. I.71).

Nyugalmas, nyugolmas: quietus, pacatus MA. ruhig PPB. N'ugolmas valec en hazamban es fenlő en palotamban (BécsiC. 135). Embernek kesensegi es napi tellesek nyomorusaggal es eyel sem ńugolmas ő elmeiben (BodC. 2). Isten az meg igazulasnak ńugolmas gőmőlezit aggya azoknak, kik műelkedetben foglalaṅgák magokat (Sylv: UT. II.110). Éjjel sincsen része nyúgalmas álmokban (Thaly: Adal. I.155). A halál a fáradott testnek nyúgalmas alnvása (SzD: MVir. 205).

Nyugalmasan: quiete, pacate MA. ruhig PPB.

Nyugolmast: ∾ Az ti honotokban nyúgolmast laknatok (RMK. III.282). Egy falka ideig nyúgolmast élének (289).

Nyugalmatlan: inquietus; unruhig]. Mongyad ennekem: Ott tekegy penetenczedert nywgalmatlan paraszt (EhrC. 11).

Nyugat: [occasus; untergang]. Ha nap nyugatra vagyon, egy kiczin esô paráhol czak (Cis. Jb).

nap-nyugat: **1)** [solis occasus; sonnenuntergang]. Tarta hartz mind egész nap nyugatiglan (Görcs: Mátyt. 65). **2)** occidens C. [westen]. Meń ki nap ńugat felé valo menden orzag ellen (BécsiC. 12). Sokac iőnec nap kelettôl es napnugattol es megńugoznac (MünchC. 27). Elhalatatik ez kőrtnek zava napkelettől fogua mynd nap nyugatik (VirgC. 116). Ysten nagy sebes szelet erezte nap nywgatrol (JordC. 28). Nagy zeel veez tamad nap nywgattrol (ÉrdyC. 8).

napnyugati: occidentalis C. [west-]. Napnyugoti-szél: Zephyrus, carbas C. A sarkalatos szelek ezek: napkeleti szél, kies avagy élet hozó nap nyugoti szél (Com: Jan. 9). A persiai birodalom hadakozik vala a napnyugoti és tôbb egyéb nemzetek ellen (Misk: VKert. 207).

Nyugatlan: [importunus; ungestüm]. Az kaputartó, mykeppen nugatlan haboroduan, ky yew (EhrC. 30).

Nyughatatlan: inquies, inquietus, irrequietus, inplacidus, intolerans C. unruhig PPB. Nyughatatlan elmeiẃ: curiosus C. Erzik vala magokat lelkekbe nyughatatlannak lenni (VirgC. 75). Ez az nywkhatatlan gonossagh, ky tellyes halalos mereggel (JordC. 837). Nywkhatatlan, gonozzal tôlth nyelw, halalos meregel thellyes (ÉrsC. 214). Nyughatatlan es budoso lesz e fôlden (Helt: Bibl. I.B3). Hogy errül a számrul nyughatatlan elménk el ne feletkezzék, golyóbisokon meg-számlállyuk (Pázm: Imáds. 204). Nyughatatlan indulattal másokat paskolunk (Sánd: UjSegits. I.91b). Nyughatatlan bánattal ál vagy ül, szeme keservel fől (Zrinyi I.21). Agamemnon, a nyughatatlan és vigyázó király, szunnyadással nem tôlti idejét (Hall: HHist. III.117). Fogva vitték be ôket az hét torónyba, mint ország áruló, nyughatatlan embereket (TörtT². I.237). A nyelv nyughatatlan vad barom (Fal: UE. III.49).

Nyughatatlanit: [inquieto: beunruhigen]. Tudván, hogy ezek nem nyúgottyák, hanem nyúghatatlanéttyák (Csúzi: Síp. 146).

Nyughatatlankod-ik: inquietus sum, turbor MA. unruhig sein PPB. Engedetlenkedem, nyughatatlankodom: ferocio PPBl. Ne nyvghatatlankodgyunc (Born: Préd. 259). Nem nyughatatlankodott, mint a tenger habjai (Pázm: Préd. 38). Mindennel birt, mindennek parantsolt, még is dúl-fúl, búsúl, nyughatatlankodik (54). Ha az gyônge szellôk ágak kôzött fújnak, az ô bánati is nyughatatlankodnak (Zrinyi II.23). Nyughatatlankodik benne a nemes vér (GyöngyD: MV. 12). Vétnek azok, a kik hánnyák vetik kezeket mint a tsépet, nyughatatlankodnak lábokkal, mintha mosárban tőrnének (Fal: NA 189). Habzó elméjekben rengenek és nyughatatlankodnak a gondolatok (Fal: UE. 401).

Nyughatatlankodó: [tumultuosus, seditiosus; unruhestifter]. Méltó volna egyebeknek példájára efféle nyughatatlankodókat megzabolázni (TörtT.² I.601).

Nyughatatlankodtat: [inquieto, turbo; beunruhigen]. Mint egy valami éh saskesellyű, mindenkor rágia az embert es nyughatatlankodtattya (Lép: PTük. I.139). Mi azt csak fárasztani, nyughatatlankodtatni akarjuk (RákGy: Lev. 152). Magam tisztesseg kévánásának vizketegje nem nyughatatlankottatott (Bartha: Krón. A4). Bethlen Istvánt csak a maga bosszuja hordozza és nyughatatlankodtatja (MonTME. IV.313). A harag nyughatatlankodtattya az embert (Illy: Préd. II.97). A hollók a beteges ôkrôt és szamárt sokat nyughatatlankodtatják (Misk: VKert. 385).

Nyughatatlanság: inquies, inquietudo C. unruhe, beunruhigung PPB. A ńughatatlansagot tudomannal lágeitak vala meg (BécsiC. 41). Vetkeztem nyukhatatlansagal (VirgC. 8). Az hẃ nywghatatlansagaert fel kel es aggya hẃneky, vala menee zyghsegh lezen (JordC. 564). Zenvede egez enek ńvkhatatlansagat (DebrC. 622). Sok nywghatatlansagoknak miatta sok bozzwt zenwed vala (ÉrdyC. 279). Hẃteth az nyughatatlansagh istentẃl zakaztya (ÉrsC. 283). Sem niughatatlansaggal, sem munkaual meg nem farad vala (Decsi: Sall. 20). A mihez nem juthatnak, az után szabad kivánságok nyughatatlansága (Pázm: Préd. 327). Isten segítsége velem lévén, sem nyughatatlanságomot, sem költséget nem szánok (RákGy: Lev. 20). Elbúdultam az rettenetes nyughatatlanságba (ErdTörtAd. II.305).

Nyughatatlanul: [intoleranter; ungeduldig]. Várta vala már ôket nyughatatlanul, hogy ôrôm vég hírt adhatna fiának (Fal: TÉ. 695).

Nyugodalom (*ńugodalm* BodC. 1. DomC. 5. *nyugodam* VirgC. 92): requies C. quietudo, tranquillitas MA. ruhe, stille PPB. Semegy nugodalmat nem akar uala vettny (EhrC. 65b). Terkonnak, testemnek keduet kerestem etelbe, italba, nyugodamba, gyŵnŵrŵsegekbe (VirgC. 9). Az munkanak miatta incz az nyugodamra (92). Kychynded nywgodalmnak vtanna esmegh erewth velleite (WinklC. 92). Semmi ńugodalm ô benne ninčen (BodC. 1). Leltek nyugodalmat ty lelketeknek (CornC. 3). Enčelkeğel elmednec ńogodalmat valaztanod (VitkC. 40). Ember hẃ zepletelenseghenek nywgodalmaban (JordC. 849). Oth semmi ńvgodalm nem adatatic (DebrC. 278). Ó muncalkodoknac nugodalma, o ńaualasoknac vdućssege (TelC. 180). Úgy találánac a magyaroc nyugadalmat magokuac Pannoniába (Hel: Krón. 12b). Soha czac egy szal nyugodalmunc sincz (Born: Préd. 273). Nyugodalmot adot én nékem az én wram minden felôl (Kár: Bibl. I.306). Minden felôl nyugodalmad és bátorságod lészen (László: Petr. 178b). Bemégyen a szombatba, az az az urnak nyugodalmába (Illy: Préd. II.180b).

Nyugodalmas: quietus C. tranquillus, securus MA. ruhig, still, sicher PPB. Ne varion az oly ember istentẃl erdemet, ha chak alazatos es lelkebe nyugodalmas (VirgC. 90). Az zent confessorok voltak alazatosak, jozanok és nyvgodalmasok (CornC. 68). Oth nywghozyk megh az en lelkem az nywgodalmas es alazatos zywben (ÉrsC. 283). Legh wr istennel mar nugodalmas (RMNy. II 6b). Az vtaanna való ket napok valamennire niugodalmasbak lesznek 1572 (KBécs. D6). Minnyájan meg elégesznek és nyugodalmas bátorságban lésznek (Pázm: Préd. 17). A vitézkedésbôl ki-aggott érdemesec nyugodalmas szabadsággal meg-ajándékoztatnac (Com: Jan. 153). Nyugodalmas éczakát kiuának (Zrinyi I.46b).

Nyugodalmason: quiete, pacate, tranquille MA. ruhig, still PPB. Az okos ember kevés borral meg-elégszik és utánna nyugodalmason aluszik (Pázm: Préd. 222).

[**Nyugodoz-ik**]

mëg-nyugodozik: [acquiesco; sich beruhigen]. Nem árt az ember semmiben is nekünk az ô akaratja ellen, s bizonynyal meg is nyugodozik minden benne (RákGy: Lev. 216).

[**Nyugodva**]

nap-nyugodva: [occidente sole; bei sonnenuntergang]. A mikor nap-nyugodva, s halálához közel levén, így szól (Czegl: Japh. 142).

[**Nyugojt**]

mëg-nyugojt: [quiescere facio; ruhe geben]. Nem leen hol feyôket meg nywgoytanak (ÉrdyC. 50).

[**Nyugoltat**]

mëg-nyugoltat: [quiescere curo; rasten lassen]. A maga hadát harmadnapig meg-nyugoltatta (Thaly: TörtK. 65).

[**Nyugoszt**]

mëg-nyugoszt: [paco, quiescere facio; beruhigen, ruhe geben]. Aldoth the zent leleknek ő megh nywgoztoya (PeerC. 332). Isten ő szent fölsége szólejtotta ki Gyuricza fiamat ez árnyékvilágból, nyugossza meg az uristen az örök életben lölkit (TörtT.² IV 92). Hiszem, hogy isten lölkömet megnyúgosztja (Thaly: Adal. I.70). Nem talált helyet, hogy a lábát meg-nyugoza (Illy: SzÉlet. I.30). Az embert kivánsága szerént megnyúgosztya (Csúzi: Sip. 80b).

Nyugosztal: quietem concilio PPB. [ruhe geben]. Vigyáztál, hogy engemet nyúgosztalnál (Pázm: Préd. 521). Hogy el-lankatt tagjainkat szükség-képpen ne nyugosztallyuk (Csúzi: Sip. 505).

lë-nyugosztal: [paco; stillen]. Barátom ingyen hiszem, szád ízire volna s lenyugosztalná kedvedet (Fal: NU. 386). Méltó, hogy a keresztény ember elejét vegye a gonosznak, első mozdulásit lenyugosztalja, hogy a többiről tehessen (Fal: SzE. 534).

mëg-nyugosztal: [quieto; ruhe geben]. Szulimán Harsánhoz már érkezet vala, harmad nap táborát ot meg nyugosztalá (Zrinyi I.97). Hogy el-lankatt tagjainkat szükség képpen megnyugosztallyuk (Csúzi: Sip. 505b). Az all-pereseket meg nyugosztalhassák igazság tettével (Gvad: FNót. 36).

Nyugosztalás: acquiescentia; zufriedenheit PPB.

Nyugot: quiescere facio MA. [beruhigen, ruhig machen]. Nyúgotni a meg-fáradt tagokat: fatigata membra *rejicere PPBl. Az kyketh een zeretôk, az zywnek agyaban nywgossad (WinklC. 262). Gyenyerwsegenek myatta, nywgottyaak ew testôket (ÉrdyC. 83). Chrystus az embereket nywgatthya es eleegitthy (ÉrsC. 180b). Az én lelkemet nyugotom vala vigasztalásimban (RMK. V.106). Hogy isten ôket nyugottya, kic meg halnac, hogy tarttya (Born: Ének. 328). Holott nyugotod az te iuhaidat délbe (Kár: Bibl. I.631b). Magát egy nehány napiglan nyugotá (Gosárv: MagyB. Eiij). Ölében és mellyén hordozza, ott nyugottya ötet (Pázm: Préd. 138). Betegségekben szárnyokat párna gyanánt alájok terjesztik és úgy nyugottyák (209). Azért adok a testnek enni, azért nyugatom, hogy a te szolgálatodra alkalmatos lehessen (789). Takargasson és kedvessen nyugosson (Zvon: Post. I.506). Ötet az ő kivánsága szerént nyugotom (MHeg: TOszi. II.188b). A frigynek neve alatt minket nem nyugotott, hanem rontott (Zrinyi: Symb. 8).

el-nyugot: 1) [decumbere facio; ins bett führen]. Törteneek, hogy wndok poklost megh ferezte es nyugotaa el wranak agyan keth lepôdew kôzôt (ÉrdyC. 642b). Kemény szalma-ágyát rázogatja vala, kegyességgel atyját elnyúgotja vala (RMK. II.31). 2) [e vita evoco; zu sich nehmen]. Mikor híveit el-nyugottya az vr isten, az vrnak ôrôksége meg-mutattatik (Pázm: Kal. 814. Lép: PTük. I.75). Életek déllyében el nyugotá (Czegl: Enoch. I.10).

mëg-nyugot: [quiescere facio; beruhigen, ruhe geben]. Meg-nyúgotni a hadat: *exercitum reficere PPBl. Megnúgotom Izrael hazanac orzagat (BécsiC. 181). En meg nyugotlak tikteket (VirgC. 113). Zent feyedet hoziam hayczad, en ôlemben meg nyugossad (CzechC. 26). Te meg núgassad ötet atte akaratodnac indulasanac elzenvedesenec miatta (NagyszC. 86). Mykoron az kegyelmes ur isten megh akarta volna nywgothny az sok mwka wtan ew hyw zerelmes zolgayaat (ÉrdyC. 498). Isten ew zentyth fel magaztalwan megh nywgotya az ewrewk dwczewsegben (ÉrsC. 339b). Az ů lelkit tů mindnáian meg ňugottatok (Sylv: UT. II.48). Mostan immár meg akar nyugatni (Helt: Krón. 107b). Abda mezeire megszálla, ott népét megnyugotá (MonIrók. III.114). Megmentem az en nepemet es meg nyugotom en ötet (Born: Ének. 173b). Anya szentegyhazban es az ö aklaban szepen meg nyugot engem (176). De nem nyugothattya meg István magát, esmét lengyelekre indítá hadát (Valk: Gen. 23b). Nem tsak urát meg nyugottya, hanem maga is tsendes szóvel örömben tölti életét (Pázm: Préd. 240). A lelket igazán meg-nyúgottya és elégiti (312). Nints olly nagy kints, melly az ember lelkét elégségesen meg-nyúgossa (363). Megnyugot, könnyebbét titeket (Mad: Evang. 141). Nyugosd meg magadat annak okáért oh én lelkem (Bök: Lámp. 85). Az ő kebelekben kellene magunkat meg nyugotnunk (Toln: Vigaszt. Elöb. 15) Paripát Jaraszlon eleget találni; csak az ki bemegyen, jól megismerje, mivel igen meg szokták nyugotni, szilalni (RákGy: Lev. 222).

mëgnyugotás: [placatio, mitigatio, tranquillitas; beruhigung]. Minden közbe vetö meg nyugottás, meg élesztés, meg hivesytés nélkůl költöznek által egy extremumrol másikra (Lép: PTük. I.235). Ohaytyak az megnyugottast, de soha kedvek benne nem tolik (237). Erejében meg-marad az isten Izraelinek lelki eledelire es meg-nyugotására (TitkJel. 295). Elégséges ez aránti életünkben lelkünknek meg-nyugotására (Sámb: 3Fel. 588). A testnek meg-nyugotására rendeltetett mértékletes álom (Szathm: Cent. 334b).

Nyugotás: [acquiescentia; das ruhe geben]. A természet szereti a henyélést és test nyugotást (Pázm: KT. 369). Meg parancsola nekik, hogy testeknek nyugotasara mennyenek (Forró: Curt. 479).

Nyugottat: [reficere curo; erquicken lassen]. Nyugotatá népét (Helt: Krón. 72).

mëg-nyugottat: ∾ Titusnac lelkét minnyáian meg nyugottattátoc (Hett: UjT.Z4). Meg-nyugodott, minket is oda ültetett és örökössen meg-nyugottatott (Bíró: Ünnep. Db).

Nyugott-, nyugt-: [quies; ruhe]. Orra vére erede el nyúgtába (Gosárv: MagyB. Eiij). Nem lehet mindenkor lágy párnán nyugtok a Christus vitézinek (TKis: Pan. 32). Elmémnek nincs nyúgta, henyélést nem szokta s nem akar heverni (Thaly: Adal. I.189). A vétkekből kitisztíttatván a halálnak nyugottára (Illy: Préd. I.50b). Felháborodtak, mint a bús tenger, se így se úgy nem találták nyugtokat (Fal: NE. 26). A természet hol mikor nyugtát leli, tovább szolgál (26). Sokáig élni és szive nyugtában élni dupla drága élet (Fal: UE. 463). Nyugta nincs senkinek nagy kiáltozástól (Orczy: KöltII. 71).

nap-nyugott-: [sol occidens; sonnenuntergang]. Nap nyugotta után (Land: UjSegíts. I.546). A kezeit két felöl segítvén s fel-gyámolítván, egész nap-nyugottig úgy tartyák vala (Bíró: Micae. 192).

Nyugovás, nyugvás: pausa C. requies, relaxatio, respiratio MA. ruhe, erquickung PPB. Oh dragalatos nap, ky nem thwd nyugowast (ÉrsC. 306b). Ot nyugouának és az nyugouas vtán által iőnénec egy igen nagy hauason (Helt: Krón. 21). Elhadni ez vilagot annit tészen, mint az ő köztünk valo létét elvenni tölünc fáradsággal, nyugovással (Zvon: Post. I.806). A szív nyugovás nélkůl reszketvén, elevenitö lelket nemz (Com: Jan. 52). Adsz nyáron nyugovást és szép chendességet, szép czipros árnyékokat, hüvös szeleket (Zrinyi I.48). Nem találtam nyugovást, kiben bízhatnám (93). Bizony palatinus urannak kellene az nyugovás (RákGy: Lev. 201).

déli-nyugovás: meridiatio C. [mittagsruhe].

nap-nyugovás: [occasus solis; sonnenuntergang]. Wtath zerezyetek neky, ky fel megyen nap nywgodason (KeszthC. 163). A nap nyugovást követi az est hajnal (Com: Jan. 6. Illy: Préd. II.187).

Nyugovó, nyugvó (*nyugo*hel (Helt: Bibl. IV. 57b): [quietis; ruhe-]. Nappali nyugovó ágy: anaclitерium Major: Szót. 37. Nyuguhelt tálálnak (Helt: Bibl. IV.57b). Kövöl az oldalokon volt a feljáró grádits, igen mesterségesen tsinálva le ülő és

nyugovohelyek voltak rajta (GKat: Titk. 80). Fel-ássák nyugovó sellyéjekbűl, azokat drága kelyhekben rakják és foglallyák (Pós: Igazs. II.641). Készítsed szivedet lelkedet a Christusnak kedves nyugovó ágynl és szállásul (Debr: Christ. 225). A hauri leányok nyugovó ágyakat néked is mutatnak (GyöngyD: KJ. 428).

Nyugtat: [quiescere facio, reticio; ausruhen lassen]. Éjjel-nappal főzik titkos szándékjokat, egygyütt nyugtathassák miképpen magokat (GyöngyD: MV. 16). Nyallyák-fallyák, öblökben rengetik, bársonyon nyugtattyák (Fal: NA. 155). Kristus hívei nem a föld szinén nyugtattyák kivánságokat (161). Örvényidben magát hány viza nyugtatja (Gvad: FNót. 39).

lë-nyugtat: [placo; besänftigen]. Könnyebb lett vólna a háborodott tengert le-nyugtatni, sem hogy e két aszszonykát meg engesztelni (Fal: NA. 148).

NYÚJT (*noit* MünchC. 25. *nyoyta* VirgC. 64. *nyoythwan* JordC. 740): **1)** porrigo C. protendo, extendo MA. [strecken]. Ô hoziaia noitanga az arañ vezzôt (BécsiC. 59). Mêl az tû kôzzôletec, kitôl ha ô fia keñeret kerend, minem kônet ñoit neki (MünchC. 25). Nyoyta az ẃ kezeyt ez zent alazatos atya (VigC. 64). Vannak ol rekeztben lakozo zůzeek, hog az rekezetnek kůnôle nywytyaak gondolatokat (CornC. 602) Kygyot nyoyt ee hẃneky: serpentem porriget ei (Jord. 373). Nyohad ede te wyodat: infer digitum tuum huc (699). Az isten zent malaztyaat nyoytta az bynesnek (ÉrdyC. 127). Ha kerend tykmonyath, nemde nyoyth annak scorpyoth (ÉrsC. 12). Ewlesedben oldal felt ne hayladoz, se labadat mezze ne nyohad (HorvC. 244). Az ala esôñec az ô ruhaiañac peremyt ñoyta (TelC. 100). Én szomjúságomban italt nem nyójtátok (RMK. II.148). Mostan kedig hogyne nyuycha az ô kezét: mittat manum suam (Helt: Bibl. B2). **2)** subministro C. [darreichen, darbieten]. Illyés próféta örömmel vette a kenyeret, mellyet a büdös varjú nyújtott (Pázm: Préd. c). Ha más gonosz ember keze által nyújtya is de ugyan ô adgya a nyomorúságok poharát (Pázm: Préd. 262). Mind nagy s mind kitsiny dolgot úgy vészen, mint isten kezéből nyújtatott adományt (264). Az irha csináló irhakat nyujt, ad elő: alutarius alutas praebet (Com: Jan. 99). Jutalom a menyország, nem ajándék, hív szolgálóinak nyujtya azt isten (Fal: NA. 10). **3)** produco C. prolongo MA. [in die länge ziehen, dehnen]. Ki nem tud gázolni hoszszan nyújtott beszédiből (Pázm: Préd. b3). Nem illik ebben töb szót szaporítani és hosszú beszédet nyújtani (252). Mi szükség ezekrűl bőv beszédet nyújtani (Pázm: Kal. 64). Mind éltig nyujtodé haragodat (MA: Bibl. V.40b). Szomorú versemet már tovább nem nyújtom (Thaly: Adal. II.18). Messzebb nyujthatnám még ezt a materiát, de talán eddig is meguntad (Fal: NE. 34). A kemény vasat ha tűzhez tartyuk, ugy meg lágyíttyuk, hogy gyenge vas fonalokra lehet nyujtani (Fal: NU. 266).

[Szólások]. Erre az aulica camera nyujtott alkalmatosságot (Bethl: Élet. II.278). Az ô mondásának az egész sz. irásból csak szinel-való bizonyságát sem nyújtya (Pázm: LuthV. 65). Tehozzád is mostan végbúcsúmat nyújtom (Thaly: Adal. II.430). Egyéb hasznot nem nyújt, hanem hogy a módihoz szabhassad hajlagó testedet (Fal: NE. 29). Könyörgéseket az istenhez minden naponként nyujtván (Toln: Vigaszt. 2). Nem felel-meg nyújtott reménységének: in eo, quod *ostenderat, non stat PPBl. A jeles ujságokra nyujtott bizakodó reménység táplál és vigan tart bennünket (Fal: UE. 468). Mikor te is azoknak segétséget nyvitasz (Illy: Préd. I.580). Te nyujtasz embernek illő segítséget, melylyel meggyőzhette el áradt vétséget (Orczy: KöltH. 125). Isteuéhez buzgó szavát igy nyujtja (Thaly: Adal. I.54). A ki a pénzt jobban szereti a becsűletnél, kijebb szokta nyujtani ujjait és az idegen erszény körűl egerész (Fal: NE 42). Ez vilagnak mindeu szegeletire vilagossagot niuit (Zvon: Osiand. 8).

alá-nyújt: [porrigo; hinabreichen]. Kezemet alá nyuytom és tégedet is fel vonszom (Helt: Mes. 372).

be-nyújt: [infero; hineinstrecken]. Nyoyczad be atte kezedet atte kebeledbe (VirgC. 44). Nohad ide be te vyiodot: infer digitum tuum huc (DöbrC. 324).

el-nyújt: [protendo; ausstrecken]. Kezdek az ẃ niakokat elnyuitani (VirgC. 52). Yme yob laba el ńwthwan az kérdezőnek wtat yelente (PeerC. 64). En hatamon vakargattak binösök, ẃ hamossagokat el ńoitattak (DöbrC. 209).

elö-nyújt: protendo C. [vorstrecken]. Zent Agnes azzon legottan elev nyoyta ev gyevrevs uyat (CornC. 418).

ki-nyújt: **1)** extendo, protendo, pertendo, exporrigo, promico, ex[s]ero C. ausstrecken PPB. Az madarak kezdec ky nywytany nyakokot (EhrC. 140). Nohad ki te palastodat te zolgalo Ianodra (BécsiC. 7). Az ô zokasabol a kirali arañ éstapot ki noyta (65). Monda az embernec: Noyd ki te kezedet! És ki ñoita (MünchC. 35). Terdey meg sugorodanak annéra, hog semmykeppen ky nem nyoythagya vala (MargL. 194). Mely zẃz ev vyat ky nyoyta es esmeg be huza (CornC. 419). Ky nyoytom az en kezemeth es megh verlek theghed (JordC. 24). A hoszusaga heet szaz husz singnire niutatot vala ki (Szék: Krón. 79). Ki nyuytott karral: extento brachio (Kár: Bibl. I.162). Ki niutot nielnel: lingua porrecta (Erasm: Erk. 13). A bányászat kemény ki ásott dolog, mely kalapáttsal ki nyujtathatik és a tűzből meg olvasztathatik (ACsere: Enc. 248b). Én kész vagyok halálra, ki nyújtom nyakamat bóhér pallosára (Thaly: Adal. II.260). Aszszonyom ki nyujthatod a kezedet a gyenge falatokra is, nyithatod szemedet a szépre is, de okkal móddal (Fal: NA. 173). **2)** elongo PPBl. [hinausschieben].

kinyújtás: [extensio; das ausstrecken]. Télben artzal kel az napra állanod, nyárban háttal, annac felette az kezed kinyútása után aszt is eszedben kell venned, hogy az hivelyked alat valo domb alat árnyékos legyen (Cis. 82). A kigyók az ô testeknek hol ôszve húzásával hol kinyújtásaval mozdúlnak egy helyből másba (Misk: VKert. 17).

kinyújtatlan: incontentus C. [unausgestreckt].

mëg-nyújt: **1)** elongo C. MA. verlängern PPB. Oly yghen megb serẃyttee es megh nyoytaa az ew hayayth wr ysten, mynt ha nemes rwhazattal rwhaztatoth vona megh (ÉrdyC. 200b). Ymad istenynket es meg nyoythod elétewdet (ÉrsC. 507). Kôtelekkel meg voñanak es meg nyoytanak az te kereztfadnak hozzasagara (KrizaC. 17). **2)** diduco, dilato MA. verziehen, verzögern PPB.

[Szólások]. Tsak szaparán, inadat nyújtsd-meg, fuss, szaladgy (SzD: MVir. 169).

nyújton-nyújt: [continuo subministro; immerwährend darreichen]. Nyújton-nyújtja kegyelmét (Csúzi: Síp. 408).

végig-nyújt: pertendo C.

Nyújtás: **1)** productio MA. verlängerung PPB. Se idejeknec nyujtásaért, se annac röviditéséért (MA: Scult. 19). **2)** porrectio, praebitio C. [das darreichen]. Az ördögök kit egyféle, kit másféle alkalmatosság nyujtással tsaloak (Misk: VKert. 378).

kedv-nyújtás: charisma PPBl. [gunstbezeugung].

Nyújtó: **1)** Nyujtó-fa, mellyel tésztát nyújtanak a tésztaművesek: magida dulciaria, spirae pistorum, cylindrus PPB. **2)** langale Nyírkállai. [junctura; langwagen]. A szekérnek darabi ezek: a rúd, a kisafa, a nyuitó: compages, fuge (Com: Orb. 171). Az kerekes mesterek adgyák művöket: egy öreg nyúytót hat pénzen (TörtT. XVIII.205).

Nyújtód-ik: [prolongor; sich verlängern]. Szerecsen talpra emelkedék, mint déli késértet nagyobbra nyújtódjék [így] (Zrinyi II.14).

Nyújtogat: **1)** protendo MA. [vorstrecken]. **2)** largior MA. [darreichen].

ki-nyújtogat: extento, ex[s]erto C. [ausstrecken, ausbreiten].

Nyújtóz-ik (*nyújtódzik* Gvad: Idöt. 132): pandiculor MA. sich strecken, dehnen PPB. Nyújtózom, húzódozom: pandiculor; nyújtózó, húzódozó: pandiculans PPBl. Karoc nyujtoznac ki tůle (Mon: Apol. 467). Nyujtozik az ágyon (MA: SB. 119). Nem méltó, hogy párnán nyújtózék (Kisv: Adag. 130). Egy-egy csuportocska vólt az mezei strázsa, az többi nyútózott, tetvészett és aludt (RákF: Lev. II.4). Mikor órád vagyon a fel-kelésre, ne nyujtozzál, ne piszmogj, serénykedgyél, gyarsakodgyál (Bíró: Angy. 141). Az aszszonyság reggel jó darabig a fedeles-ágyban a pelybék között nyújtózott (Fal: NE. 79). Ásít Faunus és nyújtózik (Fal: Vers. 874). Velem abba egy pritsen nyújtódzol (Gvad: Idöt. 132).

[Szólások]. T o v á b b n y ú j t ó z i c, hogy sem ér a l e p e l (SzD: MVir. 120). A mennyivel tovább nyujtózot n y e l v e k, annyival jobban övszve sugorodot kis eszek (Fal: NA. 148).

[Közmondások]. Czak addig nyuitozzál, az míg az lepel ér: ne ultra pedem calcem (Decsi: Adag. 121. MA. Czegl: Japh. 156). Ej bátya, csak az csattig vonnyad, és annyira nyújtózzál, míg lepleddel éred (Pázm: Kal. 151). A ditsőség a koporsónál tovább nem nyújtózik (SzD: MVir. 89).

el-nyújtózik: [se extendere; ausstrecken]. Midőn az oroszlán elnyutozot volna, el iöue egy vadkan és meg vága hoszszu fogaival (Helt: Mes. 42). Egy oroszlán elnyutozuán az erdőben, el aluuéc (48b). Scithia el nyuytozic Serossic (Helt: Krón. 1b). Az egyik ketske a keskeny pallón elnyútózván, a másikat magán szépen által botsátotta (Misk: VKert. 220). A krokodilus minden mozgás nélkül el-nyújtózva a pásiton veszteg fekszik (248).

ki-nyújtózik: [se protendere; sich ausdehnen]. A sül-disznó, ha meleg vizet öntenek reá, menten ki-nyújtózik (Misk: VKert. 242). A tilalmasra is ki-nyujtózik alkalmas gyalázattyára társának (Fal: UE. 453).

[**Nyújtóztat**]

el-nyújtóztat: [expandere facio; ausbreiten lassen]. Sereget io hozzán el nyutosztatác (Görcs: Máty. 82b)

ki-nyújtóztat: [extendere facio; ausstrecken lassen]. Mikor meghala, még a testire is más adott egyet-mást, a kiben kinyujtóztatták (TörtT². I.154).

mellé-nyújtóztatom: apporrigo C.

1. NYÚL: **1)** [tango], attrecto, apprehendo MA. [capio, capesso; greifen, anrühren, berühren]. Iletesembe vetkeztem, mert gonoz herre nyultam (VirgC. 4). Az pap meneezer az zentseeghöz nywl, anneezor feyt hayt (ÉrdyC. 44b). Ezth mondwan az papa iarula es az leuelhöz nula (KazC. 78). En semmjhez egyebhez nem nyolok, hanem chiak a my az en felesegemeth illety (LevT. I.152). Ő neki fegyuerhöz kelletéc nyulni, hogy erőuel meg enyhitene báttyát (Helt: Krón. 31). Ha sanyarú kezzel nyulis hozzam, megis ionna esic (Born: Ének. 263). Az anyaszent-egyház pásztori irásához olly igazsággal nyúlok, mint a közönséges kútak tiszta vizéhez (Pázm: Préd. a3). A kinek keze lopásra nyúlt az-előtt, ez-után ne lopjon (Pázm: Préd. 163). Először nyelvével szidalmazta attyát, az-után üstökébe nyúlt és egy garáditson aláhurtzolta (215). Az irgalmasságtul el ne hadgyác magokat bíratni, midőn nékiec az fegyverhöz kellyen nyulnioc (MA: Scult. 740). Meg nem giogitod, ha papista irral nem nyulsz hozzá (Bal: CsIsk. 40). Tanácsával együt nyulla a papoktól őriztetet frigy ládához (Czegl: Tromf. 433). Tétova kap és nyul (Szentm: Kalm. 12). Ha eszed vagyon, interesből élj, ne nyulj a főpénzhez (Fal: NE. 24). Akkor nyul a páltzához, mikor a gyermekben már meg rögzöt a rosz (113). **2)** [manum injicio; zugreifen, hand anlegen]. Ímmel-ámmal nyúlni a dologhoz: *remissius agere PPBl. Serényben nyullyunk az ő uttyának készitéséhez (Pázm: Préd. 78). Mindgyárt eleibe-vett dolgához kezde és a bűnösök orvoslásához nyúla (170). Körmös kézzel nyúlunk a magunk dolgához (Zrinyi: Symb. 20). Nagy széllel nyul dolgához (Kereszt: FelsKer. Előb. 10). Én is valóban nyulok az dologhoz isten segítségéből (TörtT². I.633). Mely színű jókhoz ha ugyan nyúlni kelletik is, ne más, hanem a társaságnak principálisi consignálják (MonIrók. VIII.192). Kétséges akadozással nyul dolgához (Fal: UE. 412). **3)** protendor, extendor MA. [sich ausdehnen, ausbreiten]. Ketszer adtál io tanáczot és ket ió báránt vittel el érötte, tonáb ne nyúl immár (Helt: Mes. 317). Tonáb nyula a gubernator és meg szállá aszt a kastélt (Helt: Krón. 99). Az pör annyira szokot nyulni: causa in longum protahi serpereque solet (Ver: Verb. 363b).

[Szólások]. Pilatus czudalkozek bannan, hog az ő b i r o d a l m a b a n i u l t a n a k volna (WeszprC. 83). Azt állatta, hogy ő szinte k ö n y ö k i g nyulna az Christusnac v é r é b e n, valamikor ő az ő böczülleneles fazekába nyulna (MA: Scult. 957). T ö r v é n y n y e l n y u l t a k h o z z á (Nyr. X.123). Hogyha vak a koczkád, ottan idöd bírád, m i h e s z kellessik n y ú l n i a (Kisv: Adag. 86). Az elöttünk álló d o l o g h o z ugyan k ö r m ö s ö n n y ú l j o n (MonOkm. XXIII.194). Még eddig nem érkezett kedvem a nőtelen-életre, minthogy ezek Angliában ő r ö k s é g h e z nem n y u l h a t n a k törvényes-képpen (Fal: NE. 8). Íme elötted vagyon az alkalmatosság, nyúlj ü s t ö k é h e z (55). Mikor az ártatlanság elhagya a világot, akkor kezdénk legelőször f ü g e l e v é l u t á n n y u l n i, köntösökön kapni, hogy mezitelenségünket födözgessük (29).

alá-nyúl: [dependeo; herabhangen]. Ha az ál hoszszán alá nyúl bánatosságot ielent (Cis. N4).

be-nyúl: [manum insero; hineingreifen]. A daru be nyúla a farkasnac torkába (Helt: Mes. 26).

el-nyúl: [extendor, protendor; sich ausstrecken, ausbreiten]. Meszsze el-nyúl a gyökere: radix *procurrit in longitudinem PPBl. Kanaannak lezen hatara nap kelettre az Soss tengher es el nyul Assemonayglan (Jord. 191). Ne legyen thy kezethök el nywlwa weetherre es beeh zoroythwan adasra (ÉrsC. 208). Holta tene magat, el nywla mynt egy holt (Pesti: Fab. 59b). Bal kézről a mi hadunknak vala egy csereklyés, hosszan elnyult oldal (Cserei: Hist. 201).

elnyúlás: [porrectio; ausstreckung]. A nyúl nevezetit vette az ő futtában való el-nyúlásáról (Misk: VKert. 176).

hozzá-nyúl: **1)** [attingo; anrühren]. Illyen ketestt thezwnk, hogy az felwl megh mondott urak mynden marhankhoz hozza nwlhassanak (RMNy III.46). Az ördeg szakaso henger hoza nyul a fogolyhoz (Helt: Háló 146). A tűznek világossága szép és kedves a szemnek, de a ki hozzá nyúl, keze érzi sanyargatását (Pázm: Préd. 310). **2)** [manum injicio; zugreifen]. Ez wetemenyek meg ertenek ees hozza kellene nywlny (Pesti: Fab. 61). Ne egyönk mas ember szaiaual, hanem mi magunk kezdgyünc es nyullyunk hoza (Helt: Mes. 482). Ha temagad hoza nem nyulsz, ketseg nelkül oda hal a sarba (485). És így az embereknek való leuben leczialkoduán, az ki téged nem illet, az lant pengetéshez is hozzá nyúlsz (Bal: CsIsk. 185).

ki-nyúl: [emineo; hervorragen]. Az unikornis szarva a homloka közepiből egyenesen kinyult (Misk: VKert. 97).

el-kinyúl: [prolongor; sich verlängern]. Mind vecsernének óraiglan el-ki nyúla az idő (DebrC. 115).

lë-nyúl: [dependeo; herabhängen]. Minden ketskének állá-ról egy-egy fürt gyapjú le-nyúl, mellyet bak szakálnak hínak (Misk: VKert. 217).

mëg-nyúl: **1)** [prolongor; sich verlängern]. Énnekem itt lakásom megnyúla (DöbrC. 204). **2)** [extendor; sich ausdehnen]. Az melly hal az masik halat meg eszy, meg nyul avagy meg feszől a gyomra vtanna (Frank: HasznK. 101).

Nyulánk: [procerus; schlank]. Illet feketeség gyenge ter-metéhez, sugár, kartsu, nyulánk, vékony teteméhez (Orczy: KöltSz. 162).

Nyúlás: **1)** [tactus; betastung]. Zeplősítetem kezemet ek-telen illetesekel, tapasztasokal es nyulasokal (VirgC. 4). **2)** [pro-longatio; verlängerung]. Engedyed neekewnk eelethewnknek nywlasath (FestC. 70).

Nyulásod-ik: [spissor; sich verdichten, zäh werden]. Nya-rasodott, nyárlott, nyúlásodott bor (SzD: MVir. 73).

Nyúló: **1)** [ductilis; dehnbar]. Az arany a többinel lágyab és nyulobb (ACsere: Enc. 249). **2)** [spissus; zäh]. Nyulo bort aruloc (Tel: Fel. 4).

Nyulókás: [ductilis; dehnbar]. Vulgus poterat sibi hoc nomen formare ad formam szurókás, nyulókás, bohókás (Otr: OrigHung. II.194).

Nyúlós: [lentus; zäh]. *Nyúlós bor: vinum lentulum, vinum pendulum PPB. Nyulós, bűdős bor (Illyef: Jephta. 25).

2. NYÚL: **1)** lepus C. MA. hase PPB. A nyúlak egy-másra fajzanak: lepores *superfoetant PPBl. Nycolaus dictus Nyul (ZichyC. I.136). Blasius Nyul (IV.585). Az Dunanak zygete, mely zyget annak elevtte mondatyk vala nyulaknak zygetenek (MargL. 4). Sok lyka vagyon erdőn az rawasnak, nynez byro-dalma rayta agaroknak, halal az nywlaknak (PeerC. 341). Fwtosonkh, bwalonk mynth a nyvlak (WeszprC. 143). Zwleth, nywlath es erdey dyznooth ne eegyetők (JordC. 94). Ember bator mykenth orozlan, feleken mykenth nywl (ÉrsC. 263b). Kegelmeteket erről akaránk megh talalnunk, hogy Kegelmetek engedneie kj az nyulhalokat egy anagy 2 napra (RMNy. II.332). Nyúlnál is félékenb (Decsi: Adag. 241). A nyulak meg-unakoz-ván életektől, azt végezték magokban, hogy egy nagy tóba belé ölnék magokat (Zrinyi II.166). Vallyon nyúl agarat és szunyog madarat néz-é szível mellette (Kisv: Adag. 23). Az nyul-husra nem igen szaggatnak, igen örülnek az pohánkának (Thaly: VÉ. II.4). **2)** [lepus; hase — ein sternbild]. A déli je-gyek ezek: a cethal, a sisakos orias, a nyúl, orias kutyája (ACsere: Enc. 100).

[Szólások]. Alig ha n y ú l nem vólt a z a p á d: credote *aurito parente natum PPB. N y u l a t i z g a t a z f u t a s r a (Decsi: Adag. 61). N y u l a t l á t á n c, nem lészen jo szeren-czenc: lepus apparens infortunatum facit iter MA. Nem is volna a n y ú l l a l b é l l e l t uraimékban annyi bátorság (Fal: NU. 289).

[Közmondások]. A mel ebet bottal haitnak az nyúl vtán, nem fogia a meg (Decsi: Adag. 264). Az megholt oroszlánnak sza-kállában az féléken nyulak is habirkálhatnak (Zvon: PázmP. 162). A ki sok nyúl után fut, eggyet sem vér (Fal: UE. 409). Már azt is elhiszem, szántó vizen arat, bárány farkast kerget, a nyúl ver agarat (Fal: Vers. 913). Nem minden bokorban fekszik a nyúl (SzD: MVir. 25). A ki két nyulat űz, egyikét sem éri (67). Két nyúl után fut: két szék között pad alá esik (168).

földi-nyúl: choerogryllus Helt: Bibl. I.CCc2.

házi-nyúl: dasypus C. [rauhfüssiger hase].

mezei-nyúl: [lepus; hase]. A tengeri nyul a mezei nyúl-hoz hasonlo, tsak hogy kisebb amannál (Misk: VKert. 174).

tengëri-nyúl: cuniculus MA. dasypus, ribesium; kanin-chen PPB. Ürge, tengeri nyúl: cuniculus; egy drága tengeri-hal, tengeri-nyúl: lagois PPBl. Az ürge, tengeri nyúl vájkállya az lyukakat (Com: Jan. 47). Egy egy tengeri nyúl bőr suba, szederjes (Gér: KárCs. III.228).

vad-nyúl: [lepus campestris; feldhase]. Vad nyul után senki ne rivalkodjék (MonTME. V.343).

vërdigályos-nyúl: [?]. Volnának tsak itt bóbitás foglyok, vagy verdigályos nyúlak, úgy derék vadászók volnánk (Mik: TörL. 235).

Nyulacska: lepusculus C. [häschen]. Meg-kapja a horvát török fijatskáját, honaly alatt viszi mint sas nyulatskáját (Kónyi: HRom. 126).

Nyulas: leporarius, leporinus MA. [hasen-]. Buda mellett, a nyúlas szigetben (Szeg: Aqu. 70). A félénk, a nyulas gatyájú még eszét is veszti (Kónyi: HRom. 120).

Nyulasság: [ignavia; feigheit]. Nyulasság férkezett hozzája (Kónyi: HRom. 17).

Nyulász: lepores venor MA. hasen jagen PPB. Agarazo, niulazo katonak (Mel: SzJán. 197). Ma kimentem vala az csá-szár ő felsége fiaival nyulászni (Nád: Lev. 188). Nyulásznak, vadásznak (Tel: Evang. II.792). Tisztesség-nyulászó ember (Zvon: PázmP. 245). Akadának egy iffiúra, az kinél vala egy hoszszú nyulászó póráz (Prág: Serk. 125). Nyulászó agár (TitkRózs. 120). Kimentem vala nyúlászni és fáczányozni (MonIrók. XV.300). Az katonaságát az hadnagyok ki ne bocsássák nyulászni (Mon-TME. V.343). Láttam oly halat, az melynek gyomrában három-száz ember eleget nyulászhatott benne hamarjában (Thaly: VÉ. II.82b). Halászva, nyulászva s erdőket vadászva volt-e mulat-ságom (Thaly: Adal. I.202).

Nyulászás: [venatio leporum; hasenjagd]. Senki akkor ne munkálkodgyék, nyulászást és részegséget ne űzzőn (Pázm: Kal. 470). Vadászásban, nyulászásban gyönyörködő vólt (MA: Tan. 1125. ExPrinc. 154).

Nyulaz [*nyulász?*]: [lepores venor; hasenjagen]. Ninlazni megien (Pont. 110). Azt mondja, nem voltál otthon, hanem Szalontára felé nyulaztál (MonOkm. XXIV.113).

NYÚZ (meg*nyóz*zák RMK. II.16): **1)** glubo, excorio MA. schinden, die haut abschälen PPB. Nyúzom, hántom: glubo PPBl. Siralmas epeségőt vallal ziz Mari, ha edős fyadath lataad kereztfan fygwen ees ő zenth testeeth zaggathwan, nywzwan (WinklC. 334). Latanak eegy karhozottat, kyt az erdegők nywzaak es sowal vakaryaak ew testeet (ÉrdyC. 79). A wolt az haz, kyben az baranyokat nywzyak wolt aldozasra (ÉrsC. 72). Látád, saskesellő mint űzé aprókat, de még az sem bántá az nyuzot jubokat (Zrinyi. I.74). Jubaid nyírd, fejd, de ne nyuzd (SzD: MVir. 309). **2)** praedor, expilo MA. rauben, plündern PPB. Zegeenyőket nywznak, foztnak (ÉrdyC. 26). A hatal-masok vntaluan nyuzác, róiác, dúllyák, fosztyák, rabboltattyác a szegény ártatlanokat (Helt: Mes. 221). Usura nélkül eszi kenyerét: ez illy kenyér sockal jobb izű, hogy nem az nyu-zott, fosztott (MA: Scult. 79). Az kuruczok jobban óhajtják az Magyarország szabadságának restitutióját amazoknál, kik csak nyúznak, fosztanak, kóborolnak (Bercs: Lev. 98). Innen vagy-nak a sok számtalan nyúzó, fosztó tisztek, a kik a szegénysé-get nyúzni, húzni, vonni meg nem szűnnek (Bod: Pol. 111).

[Szólások]. Czak a z o n b a k o t n y ú z z a: crambe bis po-sita mors (Decsi: Adag. 33). Vgyan azon bakot nyúzza: Jouis

Corinthus (86). Vgyan azon bakot nyúzod: eandem cantilenam canis (124). Azon bakot nyúzza és sokszor főzött parejokat újob lévben fel adja (Pázm: LuthV. 4). Ugyan azon bakot nyuzza mégh a mi jesuitánk (Czegl: Japh. 160). Még is ezen bakot nyúzván mondottam: könnyü az orvaslás (MonIrók. XV.673). Én nyuzom, mellyesztem a t ö r v é n t itt ez aránt (Kereszt: FelsKer. 26).

lë-nyúz: [deglubo; abhäuten]. Megkapván a medve, maga alá huzza, fejétől a bőrit a farkáig le-nyúzza (GyöngyD: Cup. 606). A medve lábával való egyszeri meg-tsapásával az embernek egész háta bőrit le nyúzhatja (Misk: VKert. 66). A petymetnek bőrit könnyebb róla lenyúzni, mint sem szőrit le-meljeszteni (239).

mëg-nyúz: **1)** glubo, deglubo C. excorio MA. schinden, die haut abziehen, abschälen PPB. Meg-nyúzom, hijából, tokjából ki-fejtem: deglubo PPBl. Zent Bertalamot meg nyuztak (VirgC. 29). Megh nywzwan az aldozatot, az tagoth konczra vaghdallyak (JordC. 81). Ez barant nywztak wolth meg az aldozasra, mykorth Salamon az templomoth meg kozyttöte wolt (ÉrsC. 65). Ez bizony baran, ez Crystws wezőknek es ostoroknak myatta meg úuzattatek (72). Két-két lónak egyikét-egyikét ah Tanais parton ők mind meg nyózzák vala (RMK. II.16). Meg nyuzott barom: victima (Kár: Bibl. I.612b). Az mészáros az marhákat meg őli, meg-nyuzza (Com: Jan. 79). A koborló hadak, kikbe a dúlásért horogba is hánytanak, nyársra is vontanak s övegzőiglen meg nyúztanak is immáran (TörtT.[2] I.88). A szamár ha a bűrkőt meg eszi, oly mély álomtól nyomattatik el, hogy ha megnyúznák is, meg nem érzené (Misk: VKert. 129). Itt a pásztorok ha meg nem nyúzzák is a juhokat, de jól meg nyírik (Mik: TörL. 253). **2)** expilo C. [berauben, ausplündern]. Az ió fejedelem tiszti az, hogy haznát vegye alatta valoinak, de ne nyúzza meg őket (Decsi: Adag. 224). Usora felett való usoráckal az ő adóssát meg nyúzza (Com: Jan. 191).

[Szólások]. Ha m a g a d a t m e g n y ú z o d is, nem tehetsz eleget bűneidért (Czegl: MM. 152).

mëgnyúzás: excoriatio MA. abschindung PPB. Az ökör az meg nyuzásra mégyen (Kár: Bibl. I.606b).

[Nyuzall]

mëg-nyuzall: [cutem exulcero; aufkratzen]. Amaz fő biro Rufinus, hogy feiet fősöllene, ére meg niuzallani fejet a fősőnek foga, elveszte eletet az egy kis niuzallasban (Lép: FTük. 31).

Nyuzallás: [exulceratio cutis; das aufkratzen]. Rufinus hogy feiet fősöllene, elveszte eletet az niuzallasban (Lép: FTük. 31).

Nyúzlat: [lacero; zerfleischen]. Kezeivel, körmeyivel orcáiat niuzlattattya (Lép: PTük. I.233).

Nyúzás: **1)** excoriatio MA. hautschindung PPB. A farkas méne az konyhára, néki nagy gondja vagyon az mészárosságra, kecske, bárány-nyúzásra (Thaly: VÉ. 348). **2)** expilatio, praedatio MA. plünderung PPB. A kőseg nyuzasarol (Born: Préd. 75). Mit itil a ragadozásrúl, nyúzás-fosztásrúl, szegény emberek vére szopásárúl (Pázm: Préd. 19).

[bak-nyúzás]

azon-baknyúzás: bactrologia C. tautologia MA.

[köröm-nyúzás]

körömnyúzásnyira: [paululum; ein wenig]. Hová lehet annál nagyob bolondság, mint ha valaki egy hegyes fórt maga szűvén által verne, hogy más-felől egy körömnyúzásnyira megsértené ellenségét (Pázm: Préd. 127).

[Nyúzat]

mëg-nyúzat: [deglubare curo; abhäuten lassen]. Zent Tamast tömlöczbe tetete, hogi eleuenőn meg niuzassa (DebrC. 41). Parancholaa, hogy az zent apostolt megh vezzőzneek és annak wtanna eelween megh nywzataa (ÉrdyC. 508). Ha megh nywzatnaya magath, mykepen zent Bertalan apostol (ÉrsC. 409). Egy szép kövér borjút hamar megnyúzatá, pogácsát Sárával ő hamar süttete (RMK. VI.266). Megnyúzatá, bőrit szalmával kitömeté (MonIrók. III.95). Az környűl metelkedesben az gyenge bőröczket is meg nyuzatta (Born: Préd. 63). Turit meg nyuzattya mindnyárt merevén (Zrinyi: ASyr. 39).

Nyúzdal: [lacero; zerfleischen]. Bánattyának nagysága miat arczulattyát nyuzdalná (Prág: Serk. 926).

Nyúzdogál: [identidem glubo; wiederholt schinden].

[Szólások]. Még-is azon bakot nyuzdogalod (Pathai: Sacr. 210).

Nyúzó: **1)** [glubans; schindend]. Mészárszék, marha-nyúzó hely: laniarium PPBl. **2)** [carnifex; schinder]. All wala, mykenth egy ygẅ barany az nywzonak előtthe (ÉrsC. 45b). Az nyuzó es az láb tarto egyenlő bűntetes alat vadnak: facientes et consentientes pari poena puniuntur (MNyil: Agend. 345). **3)** expilator, decoctor C. praedo MA. rauber, plünderer PPB. A közenséges tarsosagnak semmi ninchen nagyobb artalmara, mint ha a feiedelmek kegyes gondviselőkből kegyetlen nyuzokfosztok és tirannosok lesznek (Helt: Mes. 444). Szegenség niuzok, istentelenek (Mel: Jób. 20b). Sz. Máthé a szegény embereket nyuzofoszto asztalnál czűggött függött (MA: Tan. 62). Én annak nem állottam, hanem mint tolvajt, nyúzót, fosztót megfogattam (MonTME. I.80).

1. NYŰ, NYIV: vermis MA. termes; wurm PPB. Nyű, húsféreg: tarmes, tarmus MA. Tũrós lababol czöppegnec az genetsegec, ez níuec (Born: Préd. 218b). Az apró férgek, egerek, nyűvek, legek mikor teremtettek (Ker: Préd. 238). Az testi kivánságok ártalmas eleven nyűvek a szívnek rejtekiben (Megy: 3Jaj. II.168b). A nyűvek a húsban származnak (Com: Jan. 41). Tudgya, hogy Anna mennél igazab híve, szívét annyival több kénnak rágja nyive (Gyöngy: KJ. 76). A holt ebnec húsából nyűvec generaltatnak (Dial. 163). Mitsoda az ember, hanem tsak nyű (Hunn: Trakta 294). A meg-bűszhődt húsban nyűvek lésznek (Misk: VKert. 633b). Úszög már kiperzselt szíve, de még benn van Ámor nyíve, forrton forr az ó tserép (Fal: Vers. 882). Czukor bár a szív, de hogy ha nem hív, csak emésztő nyív (Amade: Vers. 103). Te bár légy hív, még is vagy nyív, ki emészti szívemet (177).

Nyüves: verminosus MA. wurmig, madig PPB. Nyűves vagyoc: verminor MA. Férges, nyűves: verminosus PPBl. Ugyanakkor bőröstűl egy nyives bárány elveszelt (MonTME. I.288). Nyűves dögök (Bar: LPar. 179).

Nyüvesëd-ik: vermiculor MA. wurmstichig werden].

Nyüvesëdés: [verminatio]. A disznónak a meg-büszhödés és nyűvesedés ellen lélek gyanánt vagyon a só (Misk: VKert. 148).

2. NYŰ, NYÖ (el *nyüneiec* Helt: Bibl. I.a3): **1)** lacero, exstirpo, evello MA. [ausraufen, ausrupfen]. Kezde wen hayath es zakalat nűny, tepny (PeerC. 23). Az ő annya minth anya oroszlan halot el zaggatuan, azonkepen ruhait nőuen elő herteleukedeek (24). Haymat, zakalamat ki tepik, niőuik (WeszprC. 32). Mykoron eze hozyaa yewt vona, kezdee rwhayaat nywny, teepny (ÉrdyC. 411). Annira tépék, nyívék, hogy kopaszon hagyák mindeneknek nevetségire és szidalmára (PestiT: Fab. 248). Ha konkolt nem nyővőd, hát búzát lenyomja (Kisv: Adag. 56). **2)** contero MA. [abtragen].

el-nyü: [detero; abtragen]. Ruhaioc hogy el ne nyineiec, megoltalmaza (Helt: Bibl. I.a3). Am my keves ruhat attal, byzon ot nűttem el nalad (LevT. I.75b).

ki-nyü, ki-nyő: [evello, exstirpo; ausreissen, ausrupfen]. Ew zenthsegős bayayt ky nyőweek (WinklC. 174). Netalantal ky nyween az konkolt, velo ezwen ky zaggassatok az yo gabonat ees (JordC. 395). Te zent zakaladath ky tepek es te tyztelendew hayadath ky nyőwek (ÉrsC. 38b). Haiatokat se nyőyiétec ki a halotért (Helt: Bibl. Rrr2).

mëg-nyü, mëg-nyő: **1)** [discerpo; reissen]. A zellet iuőltuen es igen megnőuen őtet, ki meue ő belőllő (MünchC. 89). **2)** [contero; abtragen]. Vőn ot szakadozot es meg nyűt ruhakat (Helt: Bibl. IV.183).

[Nyöv-ik]

mëg-nyövik: [deteror; abgetragen werden]. Mikoron a zőr imőg meg niőnikh uala raita, azzonionk Maria őnnőn maga meg varia uala (DebrC. 80b).

Nyüvekëd-ik: [certo; streiten, wetteifern]. Hogy meg magokkal is nyűvekedgyenek, ne eggyezzenek (Pécsv: Fel. 404). Az egyhazi atyak sok dolgokban egymassal ellenkeztek, nyűvekedtek (535).

NYÜG: pedica, ligamen, compedes MA. fusseisen, fessel PPB. Nyűg, békó: pedica PPBl. Ha pányvát vagy odal nyűgőt az ő lovának lábaira nem hány (GKat: Válts. I.1083). Akarnám látni, miképpen fejtsék ebből a nyűgből és kőtőlékből Enyedit ki az ő rajzati (GKat: Titk. 225). Három lovat, egy kocsit, a mellę ponyvát, pokroczot, nyűgőt, hamot adtoc (Bartha: Krón. 116). A nyűgtől meg-tartoztatott madár: avis pedica impedita (Com: Jan. 81). Lószőrből való nyűg 10 d. (TörtT. XVIII.270).

[Szólások]. Vagy el-megyek és n y ü g b e a k a d o k én is vele együtt, vagy tovább is maradok nála nélkül (GyöngyD: Char. 342). Látván, hogy majd nyügbe a k a s z t o l ó d i k, elkotrott (SzD: MVir. 20). Ő nagysága méltósága ellen semmit nem cselekedtem, sőt ha azt nem őrzöttem, miolta ez n y ű g b e n v a g y o k, csak itt benn léte alatt is vehette eszében öcsém uram (RákF: Lev. 320). No m e g s z a b a d u l t á l te immár a z n y ű g b ő l (Decsi: Adag. 15. Kisv: Adag. 159). Ezt nem azért mondom, hogy en tewrth, n y w g w t h v e t n y k tynektek (Komj: SzPál. 150). Vethetcz nyűgőt a magad nyelvére (Hall: Paizs. 253). Több nyügöt igyekeznék nyakunkban vetni (MonTME. II.174).

Nyügös: compeditus MA. gefesselt PPB.

Nyügöz: compedio MA. fesseln PPB. Nehéz békóban niűgőzi (Zvon: PázmP. 91). Lelki szemeiken kápa vagyon és ezer bűnök kötelével nyűgöztettnek (SzD: MVir. 286).

öszve-nyügöz: [connecto; verbinden, verknüpfen, verschlingen]. Életemet isten szentelte, öszvenyűgözte Nagyságodhoz való szíves kötelességemmel (Bercs: Lev. 67).

Nyügzés: [subjugatio; unterjochung]. Vralkodtattia a nép niűgzéseiért (Mel: Jób. 84).

NYÜST: linium C. [trumm]. Nyűst fonal: licium MA. A két nűstű kettős, az három nűstű hármas nűstős fonalat kíván: bilix duplicatum et trilix triplicatum licium requirit (Com: Jan. 97). Az asszony kamrácskájában tizenkét öreg borda, hat bokor nyüst (Gér: KárCs. IV.446).

[Szólások]. R o s z, rosz mind n y ű s t i mind bordája (Pós: GBot. 87). Egy szélbe szővi, a pedig jó takácshoz nem illik, mert mind nyűsti mind bordája igen kűlőmb a kettőnek (Pós: Igazs. II.364b). Egy forma vásott erköltsűek, e g y n y ü s t b e n s z ő t t e k (SzD: MVir. 118).

[Nyüstös]

két-nyüstös: bilix; doppelt PPB.

három-nyüstös: [trilix; dreifädig]. Három nyüstös vászonból tsinált fedele valaminek: sestertius PPBl.

O. Ó.

Ó (wyat es *awat* JordC. 397. wyakat ees *awakat* Pesti: NTest. 29. *avat* s uyjat Zvon: Post. 10. *ov* Pós: Igazs. I.16. az *ovbol* ujá tészik, Megy: Szöv. 89. *ov* testamentum, *ov* és vy testamentum Matkó: BCsák. 369. 111. *óv* GKat: Válts. I.Előb. 36): pervetus C. vetus, veter, vetustus Ver. vetus, priscus, cascus MA. alt PPB. Ó módra, régi módra: obsolete PPBl. Ó vas szerszám: ferramentum; altes eisengerempel PPB. Terra nomine Ovwar 1241. Onwar 1263. Juxta portum Orev nuncupatum 1271 (Czin.) Oubuda (Kézai: Gesta. 3. Endlicher 95). Senki sem erezti vy otromba poztonac folfat o ruhaba (MünchC. 29). Hoz vyokat es okat (40). Myud addeglan az ooh gabonawal eeltek, myglen az wyath be takaryatok (JordC. 112). Hw kenczeből wyat es awat vyzen: profert de thesauro nova et vetera (397). Reeghy ooh tőrweenbely zent leelek, ky peldazot yelenetywel mynt Aaronnak meg vyragzot vezzőyen (ÉrdyC. 530). Hoz elew az ew kynchebewl wyakat ees awakat (Pesti: NTest. 29). Egy ó agh házat le rontanak (MesésK. 12). Ô fa (Kár: Bibl. II.109). Vy es ó dolog (Mel: SzJán. 9). Oo és uj testamentum (Illyef: BCsTomp. 16). Ujakat és ókat hoz elő (Illy: Préd. I.59). Az ujjak hamar ókká lesznek (Mik: TLev. 271). Jobban kelleti magát a közönséges-mi, mig uj, hogysem a ritkaság, ha már ó (Fal: UE. 497).

Av-ik: veterasco Kr. schrumpfen vor alter Adámi: Spr. [veralten]. Avott, ovott: antiquus, priscus, vetustus Sl. Beléjek avot a kegyelem a sakramentumokban (Czegl: Tromf. 320). Avott és felében el semmisedett régiségen kapdoznak (Fal: UE. I.73). [Vö. **AV-IK**]

mëg-avik: veterasco, obsolesco Kr. [veralten]. Megavott: obsoletus Kr. A megavott óságot ujsággal ifjitod (Fal: UE. 381).

Avad. A seb avad (Cseh: OrvK. 37).

el-avad: degenero, deficio, evertor MA. aus der art schlagen PPB.

Avas (*avas, ovas* PP): rancidus; schimmlig Ver. cariosus, vetustus MA. faul, wurmstichig, alt, schimmlicht PPB. Avas szalonna: laridum rancidum Nom.[2] 305. Avas dió: *nux rancida PPBl. Az ó és avas borok inkább használnak a természeti testnek, mint az újjak (Tel: Fel. 168). Ezt az írot pűnkösd havában kell késziteni, és mentűl avásb [igy], annál jobb (Cseh: OrvK. 23). A penészesec, avassac, minémű szokott lenni a büdös szalonna és háj, meg undokétnac: mucida, rancida (Com: Orb. 329. MF). Avas és rothatt gyalázat (MA: Tan. 60). Történetből egy régi avas pápista keresztény ember is jelen vala (Pázm: 5Lev. 3). Akár uj s akár avas igével magyaráztassék az istentűl kijelent igazság, nem az szókra kell nézni (Pázm: Kal. 713). A havas alatt egy néhány falu nem állottak el a régi avas pápistaság mellől (ErdTörtAd. I.28). Büdös hús, tegnapi maradéc lév, avas szalonna, egér rágta sajt: lardum rancidum (Prág: Serk. 830). Nemes leveleit, s viaszos avas pecsétjét, leábrázolt eleinek festékes képjeit nem fitogatja (Csúzi: Síp. 34). Minden régi avas jo szokásokat e felfordult világnak találmányihoz kivánná alkalmaztatni (Vajd: Kriszt. 359. MF).

[**Avasít**]

mëg-avasít: invetero. Meg avasítottam az jövevény uyságot; mind nemzetes feleim vattok, s mind vitézeim: inveteravi peregrinam novitatem (Forró: Curt. X.628. MF.).

Avasod-ik: fracesco PPl. inveterasco, tabesco, vetustate putresco, rancorem contraho PP. vetustatem *sentio, cariem *traho PPBl. veralten, verschmachten, vor altem faul werden PPB.

mëg-avasodik: fraceo C. [veralten, ranzig werden]. Még az is, a ki teljességgel meg avasodott, sőt megpenyészledett a lutheristaságban, eszébe veheti hogy (Pázm: Kal. 172. MF.). Csac amaz lehullott rothadni kezdet almát eszi; az saytból az mellyet az egerec rágtác; az szalonnából az mi megh avasodot (Prág: Serk. 829). Megavasodott régi hazugságok (Sall: Vár. 15).

Avasodott: inveteratum, corruptum vetustate PP. was veraltet ist PPB. Azért ha gyarlóságod vagy avasodott gonosz szokásod bűnbe taszigál, meg ne szűnnyél a bóldog asszonyhoz-való ajtatosságoktul (Pázm: Préd. 1267). Azzal dughatytyuk be Pazman auasodot szaiat (Zvon: PázmP. 306). Megzáposodot s avasodot allapottyában merűltűnk a bűnnek (Rim: Ének. 91).

Avasság: vetustas MA. rancor PP. alter PPB. Egy sints a ki vétkeimknek avasságát magára ne ragasztaná, s rút taplós peniszszét hozzája ne szivná (Rim: Ének. 93).

[**Avél**: vö. **Avul**]

el-avél: [inveterasco; veralten]. Ruháját, ki az nagy üdőtől el is avélt vala (RMK. II.407).

mëg-avél: ∾. A te hited meg auelt mint az igen agh embernec kenteso (ComBal. 29).

Avít: facio antiquum, vestum, detero Kr.

mëg-avét: invetero MA.

megavétás: inveteratio MA.

Avitt, ovitt: avott, ovott; antiquus, priscus, vetustus Sl. [alt]. Avitt, avitott: detritus Kr. Csizsmája sem sárga, sem veres, oly avit (Pós: Vetélk. 77). Testalok egy avitt pokróczot (Sos: Post. 259). Avitt kis kalapot viselt a fejébe (Gvad: Pösty. 35).

Avul (*aül* KPap: Evang. 9. Sylv: UT. II.100. *oul, ovul* Helt: UT. S6. *ovüloc, avóloc* MA. PP. meg*óvul*ok PP.): veterasco, vetero, veteresco, vetustesco MA. alt werden PPB. Ŏk elueznek, te kedig meg maracz es mend auolnak mikent ruha (AporC. 61). Mint egy öltözö meg *aül*nac: sicut vestimentum veterescent (Helt: UT. Gg4). Meg *aül*nak mint à ruha (KPap: Evang. 9).

el-avul: ∾. Ruháját, ki az üdötül el is avult vala (RMK. II.47).

ki-avul: exolesco, obsolesco C. absoleo, inveterasco MA. obsolefio PPBl. [veralten]. Közönseges szokásbol ki auulok: absoleo C. Ki-avúlt: exoletus C. obsoletus, inveteratus MA.

mëg-avul: vetero, vetustesco, evilesco, C. inveterasco, contabesco, obsolefio, obsolesco PP. veterasco PPBl. [veralten]. Megauoltal idegennec földeben: inveterasti in terra aliena (BéciC. 103). Aggatoc alamisnat, alkossatac tü magatocnac sakocat, kic meg nem auolnac: non veterescunt (MünchC. 140b). Chak alek, hog valamykoron az ew ruhayat el valtoztatta, mygnem mindenestevl fogva megauvlt zakadozot (MargL. 3). Mikor az wy bor, wy barát meg auólandic (Kár: Bibl. I.655). Mint egy öltözö ruha meg ouulnac (Born: Evang. I.126). Az te ruhazatod meg nem oult te raytad (Sib: VigK. Ax). Régiség miatt avultak meg (MA: SB. 117). Köntöse meg nem avul, megnem kopic (MA: Scult. 13). Az földis meg auul es meg souanyodik természetiben (Frank: HasznK. 73). Aliglan birunk valamivel, a mi után viszketett kivánságunk, már avúlt kedvünkben (Fal: BE. 608).

mëgavult: 1) obsoletus; veraltet PPB. Senky nem vety az kemeu pozto fotot az ooh avagy megawlth rwhaban: nemo immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus (JordC. 379). Een adeek ŏ kezökbe kyraly vezzöth, ŏk neköm adanak megh awolth nadzalat (WinklC. 220). Megavúlt ruha (Szathm: Dom. 18). Megavúlt rongyos köntös (Tof: Zsolt. 36). Régi megavúlt szuvas képek (Dial. 27). 2) obcaecatus [verstockt]. Vala ŏ zuuöc megauolt: erat cor illorum obcaecatum (MünchC. 83). Valóban az arianusok módgyára bánnak velünk-is a meg avúlt atyafiak (Pós: Igazs. I.69). Ebben az bünben megavúlt embernek lelki nyavalyája gyakrabban orvosolhatatlan (Szenczi: RészPoh. A3).

Avulás: [putrefactio; eiterung]. Oth az seb awolassal megh rotthadoth (FestC. 396).

Avult, ovult: inveteratus MA. vetustus PP. veraltet, alt PPB. Senki pedig nem boczattia az avúlt ruhanak foltiat az ó ruhaban: commissuram panni rudis (Fél: Bibl. 13). Avúlt, rongyos gatya (Ben: Rithm. 123). A napot néző sas sem jár magossabban, mint szép hired repült viselt dolgaidban, ha nehezen jársz is avúlt tagjaidban (PhilFl. 51).

Avultság, ovultság: vetustas MA. altertum PPB.

Ocska: vetulus MA. ziemlich alt, ältlich PPB. Egy ócska váll. bársonyprémes (Radv: Csal. II.385). Régenn írták, el-kopott: ótska, háji-báji írás (SzD: MVir. 352).

Oság (*óvság* vagy régiség Pós: Igazs. 361): caries C. vetustas Ver. antiquitas PP. altertum PPB. [alter]. A föld eluész mint a ruha az óságnac miatta (Helt: Bibl. IV.85). Vy es ó dolog, vysag es osag (Mel: SzJán. 9). Az oóság és régiség, csak magán, nem elégséges jele az igaz ecclésiának (Pázm: Kal. 580). Minden ujság kedves, oság pedig reves (Kisv: Adag. 147). Ninesen semmi ujság, hanem minden óság (344). A meg avott óságot ujsággal ifjítod (Fal: UE. 371). Mindnyájoknak tetszik a módi, és újság, a tegnapi ruha már óság (Gvad: FNót. 98).

ÓBÉGAT (*óvégatás* Bethl: Élet. 270): plango, gemo, ejulo, lamentor SI. [jammern, wehklagen].

Óbégatás: [planctus, ejulatus; das wehklagen, jammergeschrei]. Gyermeki bolondsággal menék egy házba be, de onnét a szászné nagy óvégatással kiigazíta (Bethl: Élet. 260).

ÓBËSTËR: [oberst] obrister; colonel KirBesz. 146. Azonnal magyarok egyik obesterit ott commendérozza, parancsolja létit (Thaly: Adal. II.25). Az óbester ujra ezt bépotsétlette, kapitánynak adván, fóhajtását tette (Gvad: RP. 127). Szólt óbester, hogy ők kötelességeket megtették; utjokra bocsátá ezeket (131).

Óbëstërné: [gemahlin des obersten]. Az ítéletet óbesternén kezdem el (Mik: TLev. 46).

OBSIT: [entlassung, abschied, laufpass].

[Szólások]. A négy sorú vers írás is o b s i t o t k a p o t t (Gvad: FNót. XV).

ÓCËÁN: [oceanus; ocean]. Lovait elhajtá Oceanum tengerben mert be usztata (Zrinyi I.61). Indúl az Oceanum tengerre (DEmb: GE. 169. Com: Jan. 12).

ÓCSÁL (*oltsál*lya Megy: Dial. 17. *ótsál*lom PP.): vilito, vilipendo, derogo, contemno, vitupero PP. geringschätzig machen, schänden PPB. [tadeln]. Engem azért óchálsz, hogy... (Zrinyi: ASyr. Ppl. Land: UjSegits. II.789). A tisztességes dolgokat véteknek színe alatt otsállya minékünk (Komár: Imáds. 288). Ócsálta a traktért (Gvad: Orsz. 22). Sok ócsáló Zoilussai fognak támadni (Gvad: FNót. X). [Vö. **OLCSÓ**]

mëg-ócsál: exinanio, elevo MA. vilito; verkleinern, geringschätzig machen PPB.

Ócsálás: [vituperatio; tadel]. A jonak jovallása és a gonosznak ocsálása üdvösséges diadalmát szerzi a léleknek (Land: UjSegits. I. Előb. 1b).

Ócsálkod-ik: [vitupero; tadelnd sprechen]. Nem találhatta kedvit: egyik igen nyujtott vala (paróka), a másik igen rövid, igen fürtös, vagy igen lecsapott, így ócsálkodott (Fal: NU. 257).

Ócsáltat: [vilipendi facio; geringschätzen lassen]. Czeglédi az ŏ irásiban a romai doctorokat általlyában ócsáltattya velünk (Illyef: BCsTomp. 11).

Ócsárol (*ócsorl*om Bethl: Élet. 100. 126. *olcharl-* Pesti: Fab. 13b. 24. *ölcsárol* Helt: Mes. 193. Hall: Paizs. 212. Pázm: Kal. 356. *oltsárol*om, *öltsárl*om, *ötsárl*om, *ótsárol*om PPB.): vitupero, minuo pretium, derogo; tadeln, zu geringerem wert bringen PPB. Alaztassanak es meg fogatkozianak en lelkemnek olczarloy (AporC. 23. ÉrsC. 168. 478). Sem olčarlom sem dičerem (VitkC. 32). Tenen magad se dycheryed, se olchyarlyad (DebrC. 536). Homlokat ranczba zedwen olcharlya wala a mezewt (Pesti: Fab. 13b). Ochyarollyak istennek aiandekit (Frank: HasznK. 6). Kiczinyitic és oczárlyác (MA: Tan. 1095). Noha ugyan ezeket a feleleteket én nem vetem meg, nem is ócsorlom (Bethl: Élet. 126).

mëg-ócsárol: [exinanio, elevo, vilito; verkleinern, geringschätzig machen PPB. Vala eg neminemö kazdag ember, kinec vala folnaga es ez megolčarlatot ŏ nala, monnal eltekozlotta-volna ŏ iavit (MünchC. 148).

Ócsárlás: [vituperatio; tadel]. Nem annera szorgalmatosok az irasra, mennere a mas ember irasanac olcharlasara (Helt: Bibl. I.C4). A jó hírnév olcsárlása (Bethl: Élet. 39).

OCSMÁNY: deformis, spurcus, sputus C. foedus, sordidus, obscoenus, spurcus MA. unflätig, garstig, unsauber PPB. Oczmanyon, oczmanyul: foede, spurce, sordide, obscoene MA. Ocsmány beszéd: fescenninus sermo (Decsi: Adag. 248). Ocsmány, rusnya gorombaság (Com: Jan. 187). Ocsmány s álhatatlan szájú (Matkó: BCsák. 18). Ocsmány arczélattya (Czegl: Japh. 16). Isteni böltseségével azt rendelte, hogy a világ kintseit rút

ocsmány ellenséginek osztogassa (Pázm: Préd. 328). Otsmány bordélybol kőlt pajkosok (GKat: Válts. II.1361). Otsmány szitok, átok, mellyel szájok sokaknak dohos (TKis: Pan. 2). Magam is bé mentem abba az otsmán sárba a többivel (Mik: TLev. 84).

Ocsmányit: conspurco, deformo C. foedo, spurco MA. collutulo PPBl. beflecken, verunreinigen PPB. Bé-sárazom, otsmányitom: collutulo PPBl. Csalárdsággal, változással ocsmányétsa, rutétsa az hazudni nem tudó istent (Szőlőgerezd 82). Noha minden-féle vétek útálatos az egy-házi emberekben: de fő-képen a bujasággal mind isten, mind világ-előtt, leg-inkáb' otsmányíttatnak (Pázm: Préd. 950).

mëg-ocsmányit: foedo, spurco, contamino, collutulo C. defoedo, conspurco MA. verunreinigen, besudeln PPB. (MA: Tan. 710).

mëgocsmányitás: conspurcatio, defoedatio PP. besudelung, verunreinigung PPB.

Ocsmányitó: spurcificus C. MA.

Ocsmányitás: maculatio C. conspurcatio, foedatio MA. besudelung, verunreinigung PPB. Megrútítás, otsmányítás: deformatio MAl.

Ocsmánykod-ik: res obscoenas loquor v. facio Kr. [unflätig reden oder handeln]. Az aszszony-embereket elhagyván, férfiak férfiakkal otsmánykodtak (Pázm: Préd. 376. Kr.).

[**Ocsmányod-ik**]

mëg-ocsmányodik: [foedor, conspurcor; verunreinigt werden]. Istentelenséggel vóltak megocsmányolva (Toln: Vig. 54).

Ocsmányol: [foedo; verunreinigen]. Vesztegőtte es otsmanlotta az ördeg az istennek gyűlekőzetit (Vallást. Fiiij).

Ocsmányság: foeditas, spurcitia, squalor, illuvies, colluvies, colluvio, proluvies C. foeditas, spurcitia, obscoenitas MA. spurcities; wust, unflätigkeit, unreinigkeit PPB. Vallyon nem ocsmánysága az mi papistainknak, hogy ezzel az pogány erősséggel gyamolyittsak magokat? (Toln: Vig. 24. Káldi: Bibl. 321. Gyöngy: Char. 16).

Ocsmányságos: [sordidus, obscoenus; unflätig, garstig]. A tisztátalan ördögöt, és annak minden otsmányságos rút szemetit ki-tisztíttya, ki söpri emberből (Pázm: Préd. 423. Pázm: Kal. 1766. 521. Kr.).

ÓCSÓ: [olcsó?] Ebekkel a bokorból kiverni az ócsó nyulakat, fürj s fogoly után járni, úri szép mulatság (Fal: NE. 20). Az otsó nyulakat bokorból kiverni, fiatal madarkák fészkét felkeverni (Fal: Vers. 864).

OCSÚ (*ótsú* Szok: Bals. *ótsu* ErdTört. I.20. *ochú* Ver. *vtso*: acus, palea; *vtsu*, *oczu*: excretum MA. *utsó*, *otsó*, *otsú* PP.): acus, excretum C. polyva tőredék, acus, -eris Major: Szót. das unreine, so im sieb bleibet PPB. Búza-utóly[a], otsuja: excreta tritici PPBl. A gabona ótsúját pénzen adgyák el (Szok: Bals. 221). Buzának és ótsu gabonának bővsége nagy lőn (ErdTört. I.20).

Ocsús. Polyvás, vtsus: aceratus C. Vtsos: acerosus MA.

Ocsúz. Acero: pollyvázom, vtsózom MAl.

OCSÚD-IK, OCSÓD-IK (*wchod*nanak ÉrdyC. 448. *wchwd*eek 51): expergetio, expergiscor, evigilo Sl [erwachen, zu sich kommen]. Illy szók és jaj között ocsódék végtére (Gyöngy: Char. 13).

föl-ocsódik: ∾ Zent Joseph ffel welwdeek [álmából] (ÉrdyC. 51). Mykoron ffell welwttam volna (565). Nehezen nyerhetek meg, hol ffel wehodnanak (448). Fel ocsudva s meg zabaduluan mongia uala giakorta (DebrC. 161). A ki szomjúhozik, álmában iszik, és fel-otsódván, lankadott a szomjúságban (Pázm: Préd. 36. 404). Fel-ocsódván bolondságából (Szdl: Vár. 60). Az alombol fől kelek, de a koporsóban be lépnén, nem ocsodom fől (Lép: PTük. 167. Gyöngy: Char. 22. 30). Kegyetlenül fájtak lábaim és két karom, nem sírtam, de bőgtem, valamint a barom. Végre felocsúdtam mégis nagy nehezen, ablakot nyitottam, hogy kimegyek ezen (Gvad: RP. 23).

mëg-ocsúdik: ∾ Micoron kevesse meg ocodotvolna, zaggatni kezde rubaiat (NádC. 595). Soha megh nem ocsodhatunk, soha szemeinket fől nem nythattyuk (Lép: PTük. I.257).

OCSUL (*ócsól*tam Gyöngy: Char. 21).

föl-ocsul: [expergiscor; erwachen, zu sich kommen]. Mély álomban vóltam, kőrnyűl vett vólt immár, mikor fel ócsóltam (Gyöngy: Char. 21).

ODA (*odá* a hová MA: SB. 143. Ne bochas *hoda* bemennem PozsC. 18. *odda* GyöngyC. 51. Ompr: GonAssz. 14. *ada* LevTár. I.47. am*ada* Born: Préd. 252): **1)** isto C. eo, isthuc MA. dahin, dorthin PPB. Oda felé: istorsum, dahin MA. dorthinwärts PPB. Ha valamit egyebett lewlnek en kebelemben, te tewted oda: illuc (EhrC. 47). Haluan, hoǵ Archellaus orzaglana Iudeaban Herodesért ő attaert, felemec oda menni (MünchC. 17b). Mykoron meg leelendytek, yzennyetek meg ennekem, hoǵ en es oda menwen, ymagam hwtet (JordC. 359). Menywnk oda az hona indultonk (VirgC. 60). **2)** [ibi; dort]. Hythwan nesthek wannak oda (LevT. I.223). Az nap kőrűl mikor hálo az az vduara vagyon az mikor fel kél, az mely felé ki bomol, oda szél lészen (Cis. G). Az melly fele penig tart, oda lesznek mind ezek meg (Kal. 1620. E3). Irja kegyelmed, hogy hideg volna oda (MonOkm. XXIV. 8). Kérdette, ha volnaé affele pénzek, az melynek odá az hová ők mennek értekе, keleti vólna (MA: SB. 143). **3)** [absens; abwesend]. Vram Zyra mene, immar keit emberwnk vagion oda (LevT. I.78). Hogy addég, mig ő oda hadakozik az országra gondot viselne (Pethő: Krón. 47). Elkűldi azért Pompéjus császárt meszsze, országoknak hódoltatására, úgy, hogy őt esztendeig oda vitézkednék (Hall: HHist. II.40). Egykor el-menvén az esztragnak a bakja a fészekből, mig oda mulatott, addig a nőstyénnye mással felekezett (II. 152).

[Szólások]. O d a hát mi tőlünk a successio (Czegl: MM. 24). Oda hát jó cselekedeted (179). Oda minden reménység: lapsa est spes PBl. E b o d a f a n é l k ü l (Kisv: Adag. 4). En az tanácz, hogy ne iargaly ló-háton, ha akarod hógy ayakad o d a n e s z a k a d g y o n ielesben az kék szőrű-féle lovakon (FortSzer K2b). O d a v a g y o k!: occidi! PPBl. Ez általment szép had majd mind o d a v e s z e t t: mert az német rejá úgy megfelesedett, még az főld népe is mind főlfegyverkezett (Thaly: Adal II.360).

am-oda: illuc, illo C. illuc, eo: dahin, an den ort MA Meny amoda az kw ziklahoz (VirgC. 46. WeszprC. 53). Innen amoda: hinc illic (Fél: Bibl. 29). Sokan a lopásra és ragadományra szorultak; mert amoda költötték minden pénzeket (Fal: NU. 264).

imide-amoda: ultro citroque C. [hin und her]. Imide-amoda futos, szorgalmatoson keresi el-veszett juhát (Pázm: Préd. 607). Imide amoda sikanlo (Toln: Vigaszt. 218). Imide amoda űl hányják magokat [birkózva] (Zrinyi: ASyr. Z7). Sok imide amoda való csavargással felelt (Matkó: BCsák. Előb. 1). Fejét s nyakát imide-amoda kezdvén [félen hajtogatni (Hall: HHist. III.23).

Oda-való: [dortig]. Váradon az odavaló püspök az egyházát meg-égettette igen alá-való dologért (Bod: Pol. Előb. 4).

Odább, odébb : ultra, ulterius Sl. Odébb (Gyöngy: Cup. 5)

Odabeli : [odavaló; dortig] (1591. Nyr. IV.70).

ODOR : pro udú antiq.; cavum; höhle, tiefes loch PPB. Udú, odor: cava PPBl.

ODÚ (*advas, oduát* Frank: HasznK. 15. *adú* Adámi: Spr. *odó* MA. RMK. II: 185. *odu* Helt: Mes. 94. *vdúba* 216. *wdw* JordC. 310. *odwaban* 342. *wdwk* ÉrdyC. 236b. *odwayban* 379. *udu* C. Otr: OrigHung. II.241): caverna MA. cavum Major: Szót. cavitas Otr: OrigHung. II.241. höhle, zahnbrand Adámi: Spr. Udúja az fognak: holmiscus: zahngrüblein PPB. Forgassatok nagy keweketh az wdwnak aytayara: volvite saxa ingentia ad os speluncae (JordC. 310). Az kewnek odwaban (in foramine petrae) rekezlek teghedet (72). Az pwzta erdŏre fwta es ott az serŵben es wdwkban kezde lappangozny (ÉrdyC. 236b). Yew' el en galambom az kew zalnak odwayban (379). Az erŏss kew zaal mondatyk az aldot wr Jesusnak embery termeezety; ew odway zent sebey (381). Foga fay, ha adnas, tizticha meg az oduát (Frank: HasznK. 15).

[Közmondások]. Ajándék marhának nincs odva fogának (Ben: Rithm. 203).

kő-odú : [caverna; höhle]. Az kewoduba bemenenk (TelC. 285).

Odós. Odos: cavernosus MA.

Odvas : foraminosus, cavernosus, rimosus MA. [hohl]. Udvas fog: cava dentium; dentes cavi, concavi PPBl. Foga aduas (Frank: HasznK. 15). Advas nyír-fa (Szeg: Aqu. 66). Udvas fog (PP: PaxC. 82). Mind az ŏ oduas szaiabol cziborasztak ki (Zvon: PázmP. 104). Udvasbélű fa (Hall: Paizs. 58).

Odvasság : [hohlheit]. Fognak udvassága (PP: PaxC. 79).

Odvasít, mëg-odvasít : [cavo; aushöhlen]. Fogaid megoduasitatnak (Erasm: Erk. 16).

OFFËRA : [donum; gabe]. Az mise mondó azért űzi ki az ebeket az templomból, mert ŏk offerat nem adnak, az melyből néki-is része lenne (Mes. 18).

Offërál : dono, consecro, offero; schenken, widmen, darbieten MA. Offeráltatott: oblatus; an oder vorgetragen MA.

Offërálás : oblatio, exhibitio, donatio MA. opfer darbietung, geschenk PPB.

OFFICÉR : [officier]. Találunk-is jó officzéreket, tsak akarjuk (Zrinyi II.196). A pápa offeceri [így] a pápista papok (Matk: BCsák. 63). Officerek. Hadnagyok (Megy: 6Jaj. III.20. Gyöngy: KJ. 121. Thaly: Adal. I.51).

OH : heu! o, eheu! MA. O, interject.: ah, o! MA. O bohó! o lepidum caput (ironice) PP. Oh azonom, oh en remensegem, mel kemeń hirt mondoc teneked (VitkC. 75. 98). Athkozot dologh vagyon the kezetted, oh Izrael (JordC. 299). O wram wed ezedbe een bezedymeth: verba mea auribus percipe domine (KulcsC. 6). O zerelmessegŏs bŏlčeseg (NagyszC. 1). O Jesus, emlekezzel az keserwsegrel, kyt zenwedel (PozsC. 7). Oh istenek templomy (VirgC. 135). O ky nag cuda ez, hog il nag felseges kyrali magzat ezen keppen geterye magát (MargL. 2). Monda: o mely hamar palotakat akartok raknotok (DomC. 131). O valyon menet munkalkodnal, hog temagadnak vezeert lelneel (CornC. 198). O csudálatos titok (Zvon: Post. I.3).

[Szólások]. Utinam: vayha, o h a MA. O h v a j h a ez arany betüket előtted tartanád (Czegl: MM. 179). Vae: iay, o i a y MA. O h a z o k n a k (vae illis), kyk czac remensegben es nyassagnak yelenetjben zerzetest magoknac ewrewlnek (EhrC. 110). Oh ennekem (heu mihi), merth een lakasom meg hozywdoth (KeszthC. 354). O mi nekŏnc hanalasoknac (DebrC. 330). Oh nectŏc kyk ur istentŏl el tauoztatoc (386. 379). O h r é g i j ó: *heu pietas PPBl.

Óha. Vah! aha! óha! védj úr isten! távól légyen! PPBl.

Ohajt (*ohytvan* DomC. 69. *ohicz*ion Erasm: Erk. 31. *oh*tasokkal Bat: KTud. 81. *ohút*, sűr, kesereg Tin. 14. [különben mindig *ohít* no.] *oyoyt*ozas ÉrdyC. 43): **1)** suspiro MA. seufzen, klagen PPB. Ŏ zelletenel obaituan monda (MünchC. 86). Ywtanak az archisynagogosnak hazahoz es lataak az sokassagot, yghen syrwan es ohaythwan . .: ejulantes (JordC. 470). Yai tynektek, kyk eth ewrwltŏk es vygattok, mert syrtok es ohaytotok: lugebitis et flebitis (540. 684). Reea eseek holt elewenŵl syrwan es ohaythwan (ÉrdyC. 411). A nepnek fele igen ŏrŭl s fele igen ohait, ki igen ŏrŭl, ki sír (DebrC. 51). Le terdepelven kezde nagyon ohaytany, fohazkodny es syrńa (515). Lŏlkeben ŏ es igen ohait es kesereg vala (WeszprC. 24). Halyak vala eotet ohaytany ur istenhez (DomC. 119). Mikoron zent Ferenczhez ohaitana, legottan zent Ferencz ot lŏn (VirgC. 108). Ez zent atya . . nagi sirasal es iaygatasal ohaytia vala az mi nyanalassagynkat es bwneynket (112). De mindennek felŏtte ezt banom es ezen ohaytok, hoǵ semmi iot nem tettem (BodC. 33). Harom fŏ ember halalán ohaitnac (Gosárv: MagyB. Bij). Király halalán igen ohaitánac, bánkodánac (Valk: Gen. 17). Az el veszett tekozlo fiunac az atya eyiel nappal bankodot, ohaytot, fohazkodott (Born: Préd. 427). Mikoron uralkodik az gonosz, ohayt az nép: cum impii sumpserint principatum, gemet populus (Kár: Bibl. I.620). Hozzád óhayt kŏnyŏrgésében, uram (MA: Bibl. V.6). Szémeyit az eghre fŏl vétven, nagy suháytvan es oháytvan, imátkozek (Lép: PTük. I.325). Sebeseket biztattyák, kötözik sebeit, szánynyák, és óhajtyák (Zrinyi I.65). **2)** opto, appeto, desidero Sl. [verlangen, wünschen]. Cristusnak zerelmeerth ohaych (WinklC. 365). Maskeppen ertetyk, mykoron vala ky lelek zerent az meennyey dychŏseegre ohayt (ÉrdyC. 619). Távul vannak-é a jók, óhajtja azokat (Com: Jan. 68). Ohayytá vala, hogy akar Nero császár fegyvere, akar mas eset ernéie veget eletének, vitetnék be menyben, az szep gyŏnyŏrŭségben (Lép: PTük. III.166). Nagyon ohajtya a betsülletet: a betsülletnek kivánsága nagyon el-hatalmazott benne (Noszkó: Virágszótár 37).

Ohajtás : **1)** planctus C. suspiratio, suspirium, planctus, plangor MA. das seufzen, das klagen, leidgeschrei PPB. Annép ŏ oréaiara esec vrat ymaduan es kŏzŏnséges ohaitassal (communi lamentatione) es siralmal eǵakarattal ŏ onzolaffokat ŏttec vrnac (BécsiC. 22). Zegeneknek obaitasokert uǵ mond vr, immar feltámadok (DöbrC. 28. 90). Meg eerched een ohaytasomath: intellige clamorem meum (KulcsC. 6). Mynemew nagy syralmas ohaytasth teznek vala, senky azt kywe nem yelenthety (ÉrdyC. 378). Lwn az napon nagy ohhaytas es siras (VirgC. 71). Keserŭ sirasth ohaytast es fohazkodasokat tezŏcvala (NagyszC. 152). Az isten meg halla az ŏ óhaytasokat: ascendit clamor eorum ad deum (Helt: Bibl. I. Cc3). A nagy bánatban ohajtásokat és fohászkodásokat mŭuelt (Helt: Krón. 75). Kiáltuán sírással és ohajtással es nagy iaygatással (Kár: Bibl. I.498). **2)** [desiderium; sehnsucht, verlangen]. Áma mennyei barmat, mellyet a régi próféták annyi óhajtásokkal kivántak (Pázm: Préd. 103). Nagy ohajtással várák, hogy összeadják ŏket (Mik: MulN. 152).

Ohajtat : [desiderare facio; einen wunsch erregen]. Ilyen beszélgetései az atyámnak igen ohajtaták velem, hogy megösmerhessem azt a jó atyafit (Mik: MulN. 310).

Ohajtoz-ik : **1)** sohajtozik, suspiro Sl. [seufzen]. Efelkoron ohaitozéc az embér: nocte media expavit homo (BécsiC. 7). Susanna ohaitozec (ingemuit) es monda: menden felŏl ǵetrelem ennekem, mert ha ezt tendem, halal lezen ennekem, ha kedeg nem tendem nem tauoztatom el tŭ kezeteket (BécsiC. 169). Ohajtozott, suhajtozott (Megy: 3Jaj. II.6). Te hozzád ohajtozó

hiveidnek ohajtásokat hallgasd-meg (DKal: Ker. 46). Óhajtozik az istenhez (MIleg: TOszl. I.77). **2)** [desidero, opto; verlangen, sich sehnen]. Sok ezer forintra kezdett ohitozni, addig sirt, kesergött, annak meg kellett lenni (Tin. 56). Óhajtozó kivánságimban meghalok (Biró: Préd. 26).

Ohajtozás: [suspiria; wiederholtes seufzen]. Hallyok meg az my zywnknek leelkewnknek kywanatus oyoytozasaat, zerelmetes kewanatussagaat (ÉrdyC. 43).

OK (*ókossag?* EhrC. 125. *ook* HorvC. 247. *occossag* GyöngyC. 45): **1)** okossag, ratio MA. cautela EhrC. 4. vernunft, okosság Com: Vest. 143. Wr Bernald elette ylnemew ocual: hogy mycoron valamennyet ew agyaban nugonnak mutata magatt alonny... (EhrC. 4). Meltatlan haragutam, kyt sem ok, sem igassag, sem twrueny nem atta volna tennem (VirgC. 9). Nag okkal feelelemmel keel otalmazny [a szüzességet] (ÉrdyC. 590. Pesti: Fab. 22). Az jász vitézzel szömben én megvivok! Az Saul mondja: Nem vagy te elég ok [sok?], erőssek az jászok (Tin. 232). Igen ockal miely akar mitis (Kal. 1582. Bv.). **2)** causa C. MA. causa, ratio; ursach Ver. [grund]. **a)** My oka, hoǵ my beytelwnk: quare nos jejunamus? (JordC. 379). My oka azert myert yettetek (742). Ez az oka, miert engemet valazta ilien zentseges dologra (80). Okokat keresnek az keuansagnak meg twkellesere (145). Semy mereg artalmasb azzonyalatnakh, mynth ferfyvhoz valo keuanatossag, akar my okbol tamagyon (VirgC. 137). Meg tudnaia a byvnnec okanac lennye (TelC. 70). Elsew oka (ÉrdyC. 516). Telik vagyunk alázás okaival, humiliatio tua in medio tui (Pázm: Préd. 62). Jeremiás is okát azt adgya, miért nints sokszor foganattya könyörgésünknek (653). Mi-képen azért a vad-fától vagyon a' gyümöltsnek vadsága: úgy derék oka, miért az ifiak illy feslettek, a szülék feslettsége (Pázm: Préd. 200). Azon igaz okok, melyeken el-szakadtanak eleink a római gyülekezettül (Pós: Igazs. 561). Okokkal erőssen, valoban, fontossan világosittya (Com: Jan. 162). Fogott ok: causa fictitia, praetextus (Tasi: Feukt. 50. 52. Kr.). Azon várak eránt tött sok akadályoskodásod nem kevés haragjára valának okok hatalmas császárunknak (MonIrók. VIII.73). Okok viselik őket erre a bátor szemtelenségre (Fal: NU. 287). **b)** My oka ne legywnk (RMNy. II.147). Calvinus az istent nem tészi okának az bűnnek (Pázm: Kal. 375). Nem ewk oka az el wezesnek (Ver: Verb. 24). **3)** [argumentum; beweisgrund]. Igen gyenge és helytelen erőség vagy ok: argumentum frigidum; nagy terhes ok: argumentum grave, firmum PPBl. Maga ád okot maga ellen: ex ipso bove lorum sumere (Decsi: Adag. 14). Az calvinista tudományból vőn okot az arianusság (Pázm: Kal. 105). **4)** [occasio, opportunitas, commodum; veranlassung, gelegenheit, vorteil]. Egéb okkal zabadoltatnac meg: per aliam occasionem liberabuntur (BécsiC. 58). Keresi vala az okot: quaerebat opportunitatem (MünchC. 63). Keresem az benelkedw gimwlcywt az thy okotokra, haznotokra: requiro fructum abundantem in rationem vestram (Komj: SzPál. 321). A kisdedek jo nevelésétől függ a keresztyén népnek csak nem egész oka (ratio) és előmenetele (Illy: Préd. I.140). **5)** [causa; angelegenheit; latinosan]. Ha eellyen kezeskődesnek oka vagyon embernek azzonyallathal: si hoc est causa hominis cum uxore (JordC. 413). Semy okba magatokat ne egyelyczetek (ÉrsC. 225). **6)** conditio SI [bedingung]. Tiz eztendeig valo friget kire a Laszlo kiraltol, kit a kiral meg engede, de ill ok alat, hoǵ . . (Szék: Krón. 206). Oly ok-alat igired bűnünk bocsánattyát (Pázm: Imáds. 27). Ime az Jobot te kezedben bocsatom, de ily ok alat, hogy az ő eletet meg tartsad (Szár: Cat. D). Frigyet nyere az császártul, illyen okkal, hogy esztendőnként háromezer aranyat, 's nyolcz fő lovat adna az császárnak (Pázm: Kal. 435). **7)** pactum; vertrag?] Comperiáltatott mind két fél okjában olyan articulus (Nyr. XII.80).

[Szólások]. Avval kérkodik, mintha ő volna fej-oka, néked pedig semmi részed azokban (Fal: UE. 441). Nem vólt s e o k a, se f o k a kire függesztlhették vólna bizakodásokat (Fal: UE. 455). Azon äz o k o n: ea re PPBl. Mi okon futottal el tölöc? qua ex causa recessisti ab illis? (Kár: Bibl. I.495). Istennek igeiének tartassék, nem egyéb okon, hanem hogy (Toln: Vig. 90). Tehát ez okon ollyannak kellet annak lenni, a ki . . (PHorv: Apol. 105). Árt ezen okon igen melegről hirtelen hidegre menni (PP: PaxC. 97). Sok-féle okon vagyunk az istennek szólgái (Mad: Evang. 782). Tisztességes okon botsáttatott el: *causarie missus est; nagyobb okon: causatius; nagy okon ellenzettem: non *imprudens adversabar PPBl. Ha valamelyk eluezend akarok ew e r t e tartoznom vrnac o c o t t a d n y a: rationem reddere (EhrC. 119). Oly mynt okoth adnanak ty lelketekeerth: tamquam rationem reddituri (JordC. 829). Azt wallyak hogh ezek garazdalkottanak es ewk a t t a n a k o k o t h a z h a b o r s a g n a k (RMNy. II.193). Az németség soha ennyire alá nem jütt volna, ha bátunk megett valók közül o k o t a r r a nem a d t a k volna (Rák: Lev. 159). O k o t k é l a d n i a ő rolla: reddent rationem de eo (MünchC. 36). A veet alamisnarol zűkseg lezen okot adnod (VitkC. 45). Mynden hywolkodo igheről, kyt zolnak embőrők, okot adnak itelet napian rola (WinklC. 125). Feltamadnak w testekbe ees okoth adandok lee[z]nek w tulaydon tetemenyekrel (KulcsC. 57). Eleget felelsz és okockat adtz, de aual nem töllic be a gyomrom (Helt: Mes. 377). O k á t a d o m: causificor, causam rationemque reddo; ursach angeben PPB. Okát az kárhozatnac istenre hárentyác (Zvon: Post. I.908). Az bűn altal iötbe a halal, mert az bűnre kől haréntani okat (Lép: PTük. 21). Ne vess okot abban, hogy dolgaidban ne iáry (Kár: Bibl. I.656. TörtT². I.190). Ebédre minden okvetetlen bemegyünk (RákGy: Lev. 22). Ezt a d j á k o k u l: obtendunt hanc rationem PPBl. Jó o k k a l: causarie PPBl. My okkal ky hozattateek (ÉrdyC. 632). Ez okkal, mert mynket eew fewlsegehewz nem bochatanak (RMNy. II.99). Hamar semy okaual az te zuieeteket el ne hytegese (VirgC. 123). Miért (cur) töröltetnéc el az mi attyánknak neue az ő nemzetsége közzűl? ez ockal hogy (quia) ninczen neki fia? (Kár: Bibl. I 146). Ugy tetszik, nagy okkal ezent mondhatjuk keresztelő Jánosrúl (Pázm: Préd. 49). Észszel indul, okkal jár (Fal: UE. 380). Egy általlyába nem mondhattyuk, hanem o k k a l é s h á v a l; okkal hával minden keresztyen igérheti maganak az örök életet (Tel: Evang. II. 159b. 158). O k k a l m ó d d a l: cum ratione, suo modo, moderate Kr. Nagy ockal és móddal szollyon az ember az bolonddal (Kár: Bibl. I.619. Illy: Préd. II.339). Hogy ötet megnyerhesse és véle okkal-móddal élhessen (Fal: UE. 390). Okkal s móddal eljárának (Moln: JÉp. 96). O k n é l k ü l: indebite C. Ki elhagianga ő feleseget, paraznasagnac okanalkűl, a paraznalkottatta ötet (MünchC. 22). Ok nekwl ygazeytottam meg en zywemet (KulcsC. 175). Nyncen oka nelkűl (TelC. 21). Oknal kyl heyaba emeeztöttem meg az en erősseeghemet (ÉrdyC. 342). Nynchen okanaal kyl (549). Ezeket nem őc [sic] nelkűl akaram meg ielenteni (KNagysz. 1579. D1). A haragos embert boszszús-szókkal ne ingerellyed, a te nyelvednek fegyerével ne gerjeszszed: mert nem ok nélkűl mondgya Dávid a nyelvet éles fegyvernek Hall: HHist. II.61).

inditó-ok: motivum, momentum, causa movens SI [anlass, motiv]. (MA: Sciult. 975). Igen hathatós inditóok (Illy: Préd. I. 19. II.20). Elődbe rakom, mire kötelezzen bennünket a keresztyén hit, közlelvén a beszédet néhány inditó okokkal: v' addurrò motivi capaci di persuadervi (Fal: NE. 35. SzD: MV. 11).

mëgszërző-ok: [causa efficiens]. Meg szerző oka az idvösségnec (Kár: Credo. 31b).

mozditó-ok: [causa movens, motivum; motiv, anlass]. Maga az abbé volt ennek a vélekedésnek mozditó oka (Fal: TÉ. 760).

szërző-ok: causa efficiens MIleg: TOszl. I.166. Az lelek az akaratnak es indulatoknak szerző oka (Fél: Tan. 90. 243).

Ezeknec inditoja, szerző oka én nagy bolondságom (MA: Bibl. V.19). Cselekedő, szerző ok, kitül valami lesz (CorpGramm. 702).

vég-ok: [caus finalis; endzweck]. Azis volt vég oka ennec az lakodalomnac, hogy őtet meg kaphatnác (Zvon: Post. II 435. Pataki: Reg. 167).

Okért. Mégharaguan, parancolta volna Isrlitaknak ez okert (hac de causa) adattatni (BécsiC. 22. Káldi: Bibl. 255). Illic embernec ő feleseget elhadni valami okert: quacunque ex causa (MünchC. 48).

Okáért: 1) [propter; wegen]. Nem teen ot sok yozagokat hẃ hytetlensegeknek okaert: propter incredulitatem illorum (JordC. 397). Az ew zepseeghenek okaert az zeep feenes aranhoz hasonlattathneek (ÉrdyC. 519). Nem hyzőm, hogy ayoytatussagra ne yudwllyon, ymez hat yeles okaerth: elezer . . (ÉrdyC. 530). Őth okaert hassonlattatnak az Kristushoz aetozok az egerekhőz (SándC. 5). Mas okaert hasonlatos zent Ferencz angialokhoz (VirgC. 11). **2)** [gratia; halber, wegen; végett] Lelky epewletnek okaert ez isteny jelenetevt meg monda (MargL. 45). Vydekj bort kereskedesnek okaiert tetoua hord (RMNy. II.2). Békeség okáért el tűrtem (Mel: Jób. 76). Tűzet gyutuán világosságnac okáért (Kár: Bibl. I.497). Fejét gyalázatnac okáért széllel hordozzác (MA: Bibl. I.276). Tiszteletnek okáért lőttenek (Mik: TLev. 72). Szándékom is volt, hogy az collegiumba tanulásnak okáért visszamenjek (Haz. I.142).

[Szólások]. Példának okáért: verbi causa, exempli gratia PPBl.

annak-okáért: propterea, ideo, igitur, ergo, quocirca C. [darum, deshalb]. Annak okaert hozattam jde testeet hog . . (DomC. 260). Teenekőd yob vagyon, annak okaerth haza kewankozol (ÉrdyC. 513). Annak okaert ees monda wr isten (342b. 522. PozsC. 30). Szóla annak okaert az poharnac mester: pincernarum magister itaque ait (MA: Bibl. I.38).

az-okáért: ∾ Tebeusoknak neweztetnek az okaert, mert Tebea newő varasbol tamadanak (ÉrdyC. 547). Nem hiszem, az okáért meg nem óltalmaztatic (Kár: Bibl. 651. Born: Préd. 234. Pázm: Préd. 23. 259. Káldi: Bibl. 251).

ennek-okáért: ideo, propterea, hac de causa MA. [darum, aus diesem grunde]. Bachus istennec neuezéc ennek az okaert hoǵ az ő orszaganac a szőlő haszнat meg mutatta volna (Szék: Krón. 9. KBécs. 1572. E4).

ez-okáért: hac de causa, ideo MA. propterea Káldi: Bibl. 237. Ez okaert mivelhogy az töröknek is fizetnek (LevT. II.58). Heiaba munckalkosznak ezokaert [tehát] (Helt: Bibl. I.b2). Micor ezokaert felserkentec volna: evigilantes (Helt: UT. R4). Az fractiorol valo tudománt az tőb specieseknec végében helyhesztettűc ezokaert, hogy rendet szabyunc az tanulóknac (Helt: Arithm. A1. Fél: Tan. 252).

minek-okáért: quapropter C. [weshalb. Vö. **Minekokáért** 822. l.]

Ok-ik. Belé okik: addisco, condisco, prudentiam consequor Kass. Minthogy az lővesbez nem okot, giakorta tsak kárban és heiában lő (Lép: FTük. 32),

Oki: causalis MA. Fő oki képpen nem függ az ecclésiatol (Apafi: Vend. 22).

Okocska: causula, ratiuncula MA. eine geringe ursache PPB. Ha az ezeken az ő felűl valo geze-nűze okotskáit érti, belyesen nevezi őket bazugságoknak (GKat: Titk. 341).

Okos: 1) prudens Kass. rationalis, rationabilis, animatus callidus, vafer, catus C. argutus, astutus MA. [vernünftig, gescheit, klug]. Okos gondolat: machina C. Eszes, okos, lelkős: animatus MAl. Okos mesterség: artificium *callidum PPl. Okus, liber villanus? 1138 (Knauz). Menden bőlcesegben okosak: docti (BécsiC. 117). Iesus Kristus istennek fia, okos lilekből es emberi testből allapot, istensegint atfahoz egenlő (DöbrC. 58). Okos vala a tanacs adasban (DebrC. 202). Mind okos alat, minth ember, mind oktalan alat . . engetek neki (VirgC. 46). Az ember isten kepere teremtetet allat, ki testhől es okos lelekből eppittetet (Fél: Tan. 85). A tsászár ollyankor tette vezérnek, a midőn okossabbra kellетett volna bizni a muszka tzárral való hadakozást (Mik: TLev. 11). **2)** cautus C. cautionalis MAl. fürsichtig Ver. behutsam PPB. Igen okos: percautus C. Ew ewuett meg oda [oldá] a gyermekeknek ewuetewl oly okosan (caute) hogy a gyermek nem erze (EhrC. 144). Valakit megapolandoc, ő az, fogiatoc es vigetec okoson: caute (MünchC. 102). Forgasd okossan, sikos, és veszedelmes falat a nyolv (Fal: BE. 572). **3)** [opportunus; gelegen]. Keresi vala mikeppen őtet okoson kezbe adhatna: opportune (MünchC. 100). Keres vala okos ẏget (opportunitatem), hoǵ ẏtet be adhatnaia (DöbrC. 432).

[**Okosít**]

mëg-okosít: [concallere facio; klug machen]. Meg akar okosítani (MA: Tan. 80).

Okoska: [ein wenig klug]. Magoknak okoskáknak és tudákoskáknak tetzvén (GKat: Válts. I.81).

Okoskod-ik: 1) ratiocinor, argumentor C. argutor Kass. [klügeln, vernünfteln]. Hogy gonozul ne iaryh, azon [kell] okoskodny (Pesti: Fab. 56b). Okoskodnak vala: cogitabant (Fél: Bibl. 73. Zrinyi I.143) Magával okoskodván (Illy: Préd. I.4). Okoskodjál, mennél fegyveresebben jó szerrel hozhasd ki az hadakat (RákGy: Lev. 252). **2)** [concalleo; vernünftig werden]. Az tőb gyermekek módgyára okoskodott ő is üdőjártában (Pázm: Kal. 396).

Okoskodás: ratiocinatio, argumentatio C. versutia PP. ratiocinatio; erwägung Ver. vernünftiges nachsinnen, listigkeit PPB. Fel-fordult okoskodások: rationes interversae PPBl. Szarvas okoskodás, dilemma ACsere: Enc. 22. Magaszinént valo okoskodás: syllogismus simplex 23. Rakasos okoskodás: sorites ACsere: Böles. 22. Foglalós okoskodás: syllogismus compositus 49. Elegyes okoskodás: compositus syllogismus 94. Ki meg ragad ezeseket ẏnőn okoskodasokban: qui apprehendit sapientes in astutia eorum (DöbrC. 519). Ady nekőm yőwendőkről okoskodaasth (Born: KTud. 47). Mostan ez értelmeskedőket szóllitom meg, az kic az ravasz okoskodásra adgyác magokat, és az Aristotelesnec mondását horgas tekeréssel oda akarnác fesziteni, hogy az lelkec halhatatlanságát tagadgyác (MA: Tan. 22). Kiket szemlélvén, okoskodása-szerént itéletet tehet felőlle (KNagysz. 1613. D3). Csudálva hallgatám nyelve szép folyását, az mondott dolgokon nagy okoskodását (Thaly: Adal. I.146).

Okoskodási: ratiocinativus MA. vernunftmässig, zum schliessen dienlich PPB.

Okoskodó: ratiocinans, argutator; der vernünftig schliesset, ein klügling PPB. A mesterséggel vetélkedő avagy okoskodó okoskodván: dialecticus seu logicus ratiocinans (Com: Jan. 160). Az istennek képe benne vólt Ádám okoskodó elméjében (Czegl: MM. 278). Okoskodó teremtett állat: rationalis creatura (Illy: Préd. I.241). A bölcseség a léleknek okoskodó életet ád (136).

Okosocska: subargutus C. MA. argutulus CorpGramm. 129.

Okosod-ik: [concalleo; zur vernunft kommen]. Orrom alja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem, mint egy okosodott (Gvad: RP. 86).

mëg-okosodik: concalleo MAl. [klug werden, zu vernunft kommen].

Okosság: **1)** ratio, intellectus, intelligentia, animus C. calliditas, gnaritas, perspicacitas C. solertia, vafrities MA. vernunft Ver. PPB. scharfsinnigkeit, arglistigkeit PPB. [klugheit]. Az értelem ért, az okosság okoskodik: intellectus intelligit, ratio ratiocinatur Com: Vest. 40. Ez bewlczec vkossagbalol byznak: in prudentia confidunt (EhrC. 125). Mindőn occossag azt ágǵa, hoǵ az bint nem kel embőrnec elötte zeǵőnleni meg mondania (GuaryC. 46). Az okossaghnak byrosaga alaa haythwan yndwlatyt (ÉrdyC. 589). Ezt okossagh es byzonitya (VirgC. 29). Mely igen nem erti az emberi okossag az isteunec itiletit (Helt: Bibl. I.f4). A sz. lelek vyonnan valo szűlését okosságunkal meg nem foghattiuk (Fél: Tan. 317). Politiai okosság (Toln: Vig. 28). Semmi emberi okosság, elme azt meg nem foghattya (MA: Scult. 19). Sok munka, nagy okosság kivántatik a prédikáláshoz (Pázm: Préd. b3). Nem okosság az igaz tanitást kedvetlenül venni (c). Zabolán nem hordozta, okossággal nem vezette (20). Nem lehet egész okossága, a ki azon nem tsudálkozik, hogy jászolba tétetett (107). Az kinek okossága vagyon, semmi kételkedésre való okot nem találhat ebben (Pázm: Kal. 42). A kit isten okossaggal szeretett, tanúlhat ezekből (438). Az éretlen okosságu gyermekek (335). Az pogánság imádgya az napot és így az érzékenség és okosság nélkűl való allatokatis (Zvon: Post. I.808). Harangokat és más okosság nélkül való dolgokat keresztelnek (Pós: Igazs. 426). Fele sem okosság lógón bocsátani a kantárszárt (Fal: NA. 174). Egy lat-okosság többet ér, hogy sem a fáradozó eszeskedés, bátor másával légyen (Fal: UE. 413). **2)** cautela C. [vorsicht]. Valakit meg czokolandok, az a kit meg akartok fognotok sokossagual vigietők: caute (WeszprC. 63). **3)** [causa, motivum, argumentum; grund, beweggrund, beweisgrund]. Alnokol megnyomorehtatnak mynden okossag nekevl (MargL. 82). Ilyen okossaggal kezde zent Ferenczet keserteni (VirgC. 82). Megh bizonuttatik okossagokal, es előzőr ratione finalitatis, az uegnek okossagaual (TihC. 4). Megh byzonyttyak harom okossaggal: előzer kynzenuedesnek okossagaual (Apost. 20). Sok kerdesek, okossagok es feleletők leeznek (ÉrdyC 11. 657). Ezt erőssiti a filosofiai okosságis (Illy: Préd. II.247).

hadi-okosság: stratagemata C. [kriegslist]. Hadi okossag, fortely, hadi tisztesseges alnoksag: stratagema (Ver: Verb. Szót. 29).

Okosságocska: ratiuncula C.

Okosságos: [rationabilis; vernünftig]. Beytelny mynden ember tartozyk, czak veenseegh avagy eegyeb okossagos ok meg ne tylcza (ÉrdyC. 137). Kerywk ez zenth aldazatoth aldothnak lennie es okossagosth, ky myath my mynd oktalansaagosth eerzeekenseghő[n]kből ky vethkőzűnk (ÉrsC. 180). Ezeknekis okossagos bizonysága vagyon nállunk (Pázm: Kal. 43). A barmoknál alábvalo az okossagos ember nem elég tudos: jumentis est minus rationabilis homo non satis sciens (Illy: Préd. I.135).

Okosságtalan: [irrationalis, insipiens; unvernünftig]. Magokra-való gond-viseléssel-is meg-előznek minket az okosságtalan barmok (Pázm: Préd. 66).

Okosságtalanság: [insipientia; unvernunft]. Azt tudgyák a mi szomszédink, hogy néma barmokra találtak, kik okosságtalanságokból eszekben ne vehessék . . (Pázm: Kal. 658).

Okoz: **1)** causor, culpam conjicio in aliquem PPBl. [beschuldigen, die schuld geben]. Okát adom, okozom: causor; az időnek alkalmatlan vóltát okozni: *causari tempestatem; öregségét okozza: aetatem *causatur PPBl. Valamivel okoztatott, vadoltatott: culpatus PPBl. Mind ezek után isten s az keresztyén világ előtt is ne okoztathassunk, magunkat is megmenthessük (Okm: XIV. 120). Szerelmemet csak okozom, hogy így szegény csak habozom (Amade: Vers. 233). **2)** facio, efficio Sl. [verursachen]. A gyümölcs követi az okozót: effectus sequitur causam (Illy: Préd. II.84). A jó falat jó-izű szájt okoz (Fal: UE. 496). Haja veres, kótzas, és olly tisztátalan vala, hogy az embernek kész émelygést okozott (Kónyi: VM. 5). Bűneimtűl engem mihent feloldozott, egy valami oly nagy örömöt okozott bennem: hogy szívemrűl minden szomorúság tágúlt (Gvad: RP. 136).

Oktalan: **1)** irrationabilis, inanimalis, brutus, absurdus C. brutus; unvernünftig Ver. Oktalanná leszek: obbruteo C. Oktalanúl: absurde; töricht, ungereimt PPB. Nem czac oktalan (irrationabilis) termezeteket el ueztettel, es meg ewlel, de es embereket (EhrC. 148). Nem teremtet oktalan allatta (VitkC. 30). Hasonlatnak oktalan alatokhoz: comparatus est jumentis insipientibus (KulcsC. 118). Meg evleteek mykeppen oktalan allat (MargL. 187). Oktalan teremtőt allat [a kereszt] (ÉrdyC. 538). Az oktalan balwan keep (599). Pethőr oktalan fogada balalara, hogh nem tagaggya megh (WinklC. 170). Ne visellyük oktalanól magunkat mint az okosság nélkül valo állatok (Tel: Préd. II.319). Oktalanúl való pazarlója a szent irásnak (Matkó: BCsák. 422). Oktalan ember (427). Oktalan vétek az akaratos és tsak maga eszén járó fejesség (Fal: UE. 451). **2)** incautus MA. unfürsichtig PPB. **3)** [sine causa; unbegründet, grundlos]. Octalan bőcőlnec engemet: sine causa colunt me (MünchC. 42b). Thu mynden oktalan een velem yngerkedeketh meg werel: tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa (KeszthC. 4. KulcsC. 4). **4)** [immanis, deformis; ungeschlacht, ungestaltet]. Oktalan ő néki nagy öklelő fája (RMK. IV.251). A tengerben sok veszedelmek és külömböző monstrumok, oktalan-formájú állatok vannak (Pázm: Préd. 281). Holot az poganok ollyan nagy oktalan köveket haytananak ala reajok: quum tantae molis onera propellerent barbari (Ferró: Curt. 232).

[Oktalanb]

Oktalanbság: [major stultitia; grössere dummheit]. Arányozbattyuc Herodest oktalambsagra valtosztattatnac lenni az vadaknalis (Born: Evang. I.448).

Oktalanít: [stultum facio; betören]. Köszönnyük annak a szédülésnek, mellyel a világ oktalanította kerengő úttyán azokat, kik szemmel látott gazdagságok keresésébe merültek (Pázm: Préd. 89). Érte ne heveskedgyél: akármely szemfényvesztő tündérséggel forgassa magát előtted a böcsület: vajki hasznos leczke ez a mostani világ oktalanitotta erkölcsre (Fal: NE. 31).

Oktalanság: alogia C. MA. dummheit PPB. Nagy oktalanság gondolnia ezőket (DebrC. 129). Őkőri oktalanság (Matkó: BCsák. 101).

Oktalanságos: [irrationalis; unvernünftig]. Okossagos [áldozat], ky myath my mynd oktalansaagosth eerzeekensegő[n]kből ky vethkőzűnk (ÉrsC. 180).

[Oktalanul]

el-oktalanul: brutesco Kr. (Pázm: Kal. 1766. 246. Kr.)

mëg-oktalanul: obbruteo MA.

Oktondi (*oktondiság* Matkó: BCsák. 157): hebes, stupidus Kr. [einfältig, dumm]. Másnak akarsz tanátsot adni 's magad oktondi vagy (Kisv: Ádag. 68. 514).

Oktondiság: [stupiditas; dummheit]. Te nagy oktondiságod szerént egy szálat sem felelél (Pós: Vetélk. 63. Matkó: BCsák. 157).

Oktat: doceo Helt: Bibl. I. Mmm3. erudio C. Ver. instituo, instruo, informo MA. unterweisen, unterrichten PPB. [lehren, belehren]. Epyti azaz octotya: aedificat NémGl. 188. Gemekeket oktattakat menden bőlcesegben: eruditos omni sapientia (BécsiC. 117). En oktattam őket (ego erudivi eos) es megerősseitettem ő kariokat es en bennem gondolnac valo gonossagot (191). Bodog ember, kyth the taneytaz vram, es the terwenyed-

bewl oktatandot [így] wteth: doceneris eum (KulcsC. 231). Seregeket szerze, népét bátorítá, viadalhoz oktatá (RMK. IV.28). Oktassuc magunc ezekben (Born: Préd. 284). Oktassatoc az ollyan embert szeledsegnec lelkéuel (Tel: Fel. 7b). Megváltónk oktatni akarván tudatlanságunkat, amaz imádságra tanitá (Pázm: Imáds. A1). Az mi leveleink páriái szerént oktassa hozzá, mint forgassa az dolgot (TörtT. I.82) Bosnyák uram kezében adám az várnak minden kúlcsait, hozzá oktatván a jó vigyázásra és szép rendtartásra (TudTár. 1839. 363). A józan philosofia is oktat bennünket, próbával is tudjuk (Fal: NE. 49). Oktassatok róla, mint fér az a két dolog öszve? így a mint éltek, azzal a mit hisztek (Fal: NU. 148). Ifjantan reá kell oktatni: ki teremtménye legyen, és mi végre éli a világot (Fal: NU. 197).

mëg-oktat: ∾ Bynetekrŏl meg oktatoknak bozzw bezeedeket ne felelyetek (ÉrsC. 229). Zepen meg oktatá es az hytben meegh thanytta (469).

Oktatás: institutio C. instructio MA. [unterweisung, unterricht]. Szent János nem maga tanúlásáért, hanem tanitványi oktatásáért terjesztette Krisztus eleibe ezt a kérdést (Pázm: Préd. 38). Ha igazat tart oktatásod: se la vostra dottrina è ortodossa (Fal: NE. 94).

Oktató: **1)** [belehrend]. Oktató intés: paraenesis didactica (Káldi: Bibl. Függ. Kr. Megy: 6Jaj. II.20). **2)** institutor C. informator; lehrer, unterrichter PPB. Gyermek mellé oktatóc vannac hagyua (Görcs: Máty. 78. Pázm: KT. 173).

gyermëk-oktató: [praeceptor, ludimagister; lehrer]. Nints lelki-tanitó, nints gyermek-oktató közöttök (Pázm: Préd. 195).

Okul: sapio; klug werden PPB. prudens fio Kr. Bár szállanának szivekbe a mi fondorló urfiaink, s okúlnának idvességes félelemre (Fal: NE. 54). Légyen része sok szép tudományokban, tanúljon, okúljon ideje s hivatalára képest (114). Okul, tanul a leányzó a világ dolgában (Fal: NA. 157).

el-okul: ∾ A midőn így a vitézi dolgokban annyira elokullt vólna, hogy akármelly hadi-tisztet-is el-viselhetne (Gyöngy: Char. Előb. 16).

Okult: [peritus, doctus; gelehrt, erfahren]. Sok szép eszű, látott, hallott, okult emberek szörnyen botlanak (Fal: UE. 393).

OKA: mérték neme; statera; ein oka im gewicht PPB. Oka-mérték: libra uncinata PPBl. Egy oka fejér fonal (VectTrans. 11). Egy oka káposzta (LevT. II.238). Fertály oka, tizenhat itzés mértéc (Com: Jan. 166). Vöttünk két oka vajat (MonTME. I.37). Biró uram vitt fel 340 okát (salétromot, 45). 116 oka seretrom (183). Malosa szőlő egy oka (Monlrók. VIII.223). Adtak drága hal fogat ötven okát (224). Az kuruczoknak ma adtam száz oka túrót (XXIII.700). Szerecsen diónak okája oszpora 120 (TörtT². 176).

OKÁD, OKÁD-IK. Okádom: vomo C. MA. speien, sich brechen PPB. **a)** Gomrat meg yndytta, wgy hogy zent Kateryna azzonnak okadny kel uala (ÉrsC. 422). Ha kynek tewrtenendyk okadny. meg kel latny, ha ky wetette awagy nem a magához vett szentséget] (561). Tántorog, mint a részec, midőn okád (Helt: Bibl. IV.36). Ő borral elegyve okádgya sok vérét (Zrinyi: ASyr. 168). Okádván vigan lakásában (Gyöngy: Char. 4). **b)** Eretnekseget okadik es tamazt (Mel: SzJán. 317). Sok káromkodásokat okádik (Sall: Vár. 65). Ördögi káromkodásokkal csikorgattya fogait, és ugyan okádgya a szitkot (Pázm: LuthV. 5). Magagondolatlanul gyilkos akarattyát világ eleiben okádná (Ker: FelsK. Előb. 5). Átkokat okádott, a gyermeket a tengerbe vettette (Fal: TÉ. 654).

el-okád

[Szólások]. E l o k á d g y a m a g a t, valaki téged lát (Decsi: Adag. 275. Thaly: VÉ. I.150).

ki-okád: evomo C. provomo PPBl. ausspeien PPB. [herausbrechen, von sich geben]. **a)** A ceth [Jónást] az eluetettet beneli es imatkozot ki okaggá (BécsiC. 239). Holt zennek nagy rakasat ky okada (DomC. 108). Tevrtenek, hogi nemeli sarkan az feyer galambot be nyelneye, melyet harmad nappon ki okgat [sic] (PéldK. 80). Az eb ky ŏ vndocsagat ky ocaggá (DebrC. 382). Az nagy halnak isten parancsola, és kiokádá Jónást az szárazra (RMK. VI.100). A fŏld ki okadgya az ŏ lakoit: evomat habitatores suos (Helt: Bibl. I: GGg3). Az te falatodatis ki okadod (Kár: Bibl. I.616). **b)** Elég italt ada vissza terhelt gyomrok; de több átkot okáda ki büdös szájok (Fal: NA. 122).

mëg-okád

[Szólások]. Maid m e g o k á d o m m a g a m: date mihi pelvim (Decsi: Adag. 183).

Okádás: vomitio C. vomitus MA. das speien, brechen PPB. Ez rezŏgseg ocadasnac ánna (GuaryC. 5). Czoklást, okadast gyogyit (Mel: Herb. 5). Okádást inditó orvosságoc (Com: Jan. 174). Magoknak hizelkedő és szent irásoknak ellenemondó képmutatóknak bőfögési és okádási (Mad: Evang. 790).

[Szólások]. A z e l ő b b i o k a d a s r a m e g t é r n i: iterum eundem ad lapidem offendere (Decsi: Adag. 30). Ez az eszeskedés oly igen meg csábita egy szegény barátot sz. Agoston idét, hogy a szerzetbőlis régi okádására térne (Pázm: Kal. 381).

Okádó: vomitor C. MA. der leicht speiet und sich erbricht PPB.

hab-okádó: undivomus; vízöntő PPBl.

láng-okádó: flammivomus C. [flammenspeiend].

tűz-okádó: ignivomus C. [feuerspeiend].

víz-okádó: undivomus MA. wasserspeiend PPB.

Okádoz-ik: vomito C. oft speien und sich erbrechen PPB. Moslékot okádozik (Matkó: BCsák. 251. Előb. 4). Ina tántorog, gyomra kérődik, torka okádozik, nyelve akadoz (Pázm: Préd. 235).

Okádozás: [vomitatio; wiederholtes erbrechen] (Matkó: BCsák. 188. Bal: Cslsk. 224).

Okádozód-ik: [vomito; wiederholt erbrechen]. Mérges motskos szokat moslékos szájából okádozodik (Pós: Válasz. 20). Ezzel a moslékkal ne okádozódgyál (Pós: GBot. 21).

Okádtat: vomitum procuro Kr. [erbrechen lassen].

ki-okádtat. Ki-okádtatni fellyűl hánytató orvossággal (PP: PaxC. 1774. 385).

Okádtató: vomitorius C. MA. speien oder erbrechen machend PPB. Okádtató orvossággal ki-kell hányatni (PP: PaxC. 1774. 137).

OKTÁVA. **1)** Octava: innep nyóltzad napja PPBl. 608. Az wasarnap, ky esyk az wr istennek mennybee menethynek octhawayaban (ÉrsC. 156b). Bwlchwt enghettek ez may zent ynnepre mynd octawayg (ÉrdyC. 383). **2)** Octava: est conventus juris dicundi, 40 dierum extra ferias ante Georgii et Michaelis festum 8 diebus MA. q5: b. Törvény szolgáltatásra való idő PPBl. 608. Rővid octava: est terminus judiciorum triginta diebus durantium Ver: Verb. Szót. 3. Oktavara tőrvenkőzni: litigare seu causare ad octavas (Ver: Verb. 28). Ha valamely ur akar octavan, akar rővid tőrvenyen (octavis aut aliis brevibus judiciis) mas embert meg őlne (282).

OKTÓBËR: october MünchC. 10. CornC. 353.

OKULÁR (*okuláré* Nád: Lev. 145. *oculáré* Mik: TLev. 373. 418): conspicillum, conspicilium, specillum MA. [brille]. Pápaszem, okulár: conspicilium PPBl. Okulár, pápa szem, vendeg

szem: conspicilium Major: Szót. Okulárokat küldtem volt az szemednek (Nád: Lev. 43).

[Szólások]. O k u l á r t t e n n i: perspicillo, vitro armare oculos; die brille aufsetzen PPB. Ocalart akar tenni szememben (Zvon: PázmP. 123). Tedd fel peczkes orrodra az okulárt (Matkó: BCsák. 157). Ted fel az ocułart (Czegl: MM. 134). A ki fel akarja ezeket az bibliaban találni, bár jó, kétszeres oculárt v o n n y o n orrára (Pázm: Kal. 469). O k u l á r n é l k ü l i s l á t (Kisv: Adag. 352).

ÓL: mandra; viehstelle Ver. mandra, suile, septum MA. caula, pajta Major: Szót. vieh oder schweinstall im weiten feld PPB. Be kóte ṽ neky sebit, bele ōtven olayt es bort es fel teven ṽtet ṽ barmara, bevive olba: in stabulum (DöbrC. 369). Az disznok olában (Szentm: TFiú. 12). A kakas az ō büdös ólában társot nem szenved (Misk: VKert. 354). Az nagy pajta, ha üres és puszta, óluál mivel becsesebb? (Kisv: Adag. 189).

barom-ól: ∾ (Zrinyi II.72).

disznó-ól: hara, suile C. MA. hara; schweinstall Ver. porcile; schweinstall, sau- oder schweinkobe PPB. (Helt: Bibl. I.99. Szeg: Theoph. 40. MA: Tan. 22).

juh-ól: hara PPl. [schafstall].

lábas-ól: hara suspensa; hochgestellter schweinstall PPB. Addenda.

lúd-ól: chenotrophium Nom.² 417. PPBl. gänsestall Nom. 46.

réce-ól: nessotrophium Nom.² 151.

tyúk-ól: gallinarium C. ornithoboscium; hühnerstall, hühnerweid PPB. Tik-ól: gallinarium Nom.² 419. (Helt: Bibl. I.101). Tiktartóhely, katrocz, tik-ól (Com: Orb. 41).

Ólas. Ólas ember: stabularius DöbrC. 369. Más napon vẽn ket penzt es azokot ada az olas embernek (DöbrC. 369).

OLAJ: oleum C. Ver. öl PPB. Terra Oleykutha? 1309. (Knauz). Vete ō abraiara bornac tōmlōiet es olainac edénét: vas olei (BécsiC. 32). Nemberiec ṽlnec kōteleckel megkōrńekeztetnen igen meg gerieztuen olayoknac fait ossa olivarum (113). Az ōt balgatagoc vēven ō lampasocat, nem vōnec olait ō velec, de az ildomosoc vōnec olait ō edeńecbe (MünchC. 60b). Az en zent olaiomal kenthem megh ōtet (TihC. 239). Egi füst olait meg foraztatuan (DebrC. 185). Kōniōrge, hogi adna az ergalmassagnak olaiaba (149). Vygassaghnak olayya (JordC. 799). Gyorsan olayt lele sebũnknec gyogyitasara (Born: Ének. 160). Olajat vöttünk (SzékOkl. I.140).

[Szólások]. O l a j n é l k ü l v a g y te jámbor (Czegl: MM. 222). H a z u g o l a j az-is, hogy a pápa diplomáját nem merném szent irásnak mondani (Matkó: BCsák. 214).

ánizsmag-olaj: [anisöl] (PP: PaxC. 1774. 26).

balsamom-olaj (PP: PaxC. 1774. 144).

babér-olaj: [oleum laurinum; lorberöl]. (Cseh: OrvK. 53).

barackmag-olaj (PP: PaxC. 1774. 197).

beléndmag-olaj (Frank: HasznK. 22. PP: PaxC. 1774. 202).

birsalma-olaj: [quittenöl]. (PP: PaxC. 1774. 137).

borkö-olaj: oleum tartari PP: PaxC. 1774. 373.

borostyán-olaj: laurinum MA.

bükkmakk-olaj: [bucheckernöl] (Nád: Lev. 137).

citrom-olaj: citrium MA. citronenöl PPB

citromhaj-olaj (PP: PaxC. 1774. 138).

dió-olaj: [nussöl]. (PP: PaxC. 1774. 168).

fa-olaj: oleum PPBl. Com: Jan. 87. oleum olivae MA. oleum de olivis Kár: Bibl. I.111. baumöl PPB. (LevT. II.12). Az dio hamu fa olayban habaruán, hait neuel (Mel: Herb. 14). Fa olaj mag, vagy maszlina (VectTrans. 26). Fa-olajjal kell megzsirositani (Szakácsmest. 46).

fahéj-olaj (PP: PaxC. 1774. 95).

fenyőmag-olaj (PP: PaxC. 1774. 251).

fodorménta-olaj (PP: PaxC. 1774. 198).

gëlëszta-olaj (PP: PaxC. 1774. 35).

gyanta-olaj (PP: PaxC. 5. 21).

gyék-olaj (PP: PaxC. 1774. 98).

gyöngyvirág-olaj (PP: PaxC. 1774. 31).

kámfor-olaj (PP: PaxC. 1774. 90).

kapor-olaj (PP: PaxC. 1774. 138).

kaporna-olaj (PP: PaxC. 1774. 231).

kásztor-olaj (PP: PaxC. 1774. 268).

kendërmag-olaj: [hanföl]. Tizenöt akó lenmagolajat vagy kendermagolajt is hozzatok (MonTME. I.212). Vad kender mag olai (Frank: HasznK. 22. PP: PaxC. 1774. 227).

kő-olaj: petroleum, naphtha; steinöl PP. 1801. oleum petrae PP: PaxC. 1774. 376. (Cseh: OrvK. 33).

kömény-olaj (PP: PaxC. 1774. 268).

len-olaj: [leinöl]. (PP: PaxC. 1774. 202).

lenmag-olaj: ∾ (PP: PaxC. 1774. 168. L. **kendërmag-olaj**).

liliom-olaj: *susinum oleum PPBl.

majorána-olaj: amaracinum C. MA.

mák-olaj (PP: PaxC. 1774. 202).

makk-olaj (VectTrans. 18).

mandola-olaj: oleum amygdalinum PPBl. (PP: PaxC. 1774. 255).

ménta-olaj (PP: PaxC. 1774. 198).

ón-olaj: oleum plumbi PP: PaxC. 1774. 290.

pec-olaj: oleum lini; lenmagolaj SL (PP: PaxC. 1774. 191). Nyerskáposztát ettem pecz olajjal (Bethl: Önél. 187).

piskolc-olaj: oleum antimonii PP: PaxC. 1774. 373.

rózsa-olaj: rosaceum MA. oleum rosaceum PP. rosenöl PP: PaxC. 1774. 206.

sárfűmag-olaj: cicinum oleum PPBl.

spikinárd-olaj: ungventum nardinum PPBl.

szëgfű-olaj: oleum caryophyllorum PP: PaxC. 1774. 91. [nelkenöl].

székfű-olaj. Igen iö az hideg fáio gyomrot, tágot, a veset kenni a szekfű olayal, a kiben kő vagyon, és a kinek hasa fáy (Mel: Herb. 73b).

szerecsëndió-olaj: [muskatnussöl]. (PP: PaxC. 1774. 146).

szín-olaj: oleum primum Kr. Sajtolás-nélkül folyó szín-olaj: gleucinum PPBl. (Vajd: Kriszt. III 502. Kr.).

szurok-olaj: pisselaeon MA.

tikmonyszék-olaj (Frank: HasznK. 22. PP: PaxC. 1774. 205).

terpëntina-olaj: [terpentinöl]. (PP: PaxC. 1774. 380).

tégla-olaj: oleum philosophorum PP: PaxC. 1774. 246.

tűr-olaj: [patientia; geduld]. Ennek a nyavalyának tür olaj az orvossága (Fal: Jegyz.)

tyúkmony-olaj (PP: PaxC. 1774. 203).

vërës-olaj: tsengő-kóró virágának olaja; oleum Hyperici PP: PaxC. 1774. 203. 382.

Olaji: oleaceus, olearis, olivaris MA. [öl-].

Olajka: oleum exiguum, in parva quantitate Kr. (Pázm: Préd. 253. Kr.) Eladtam kevés olajkámat (Thaly: VÉ. 272).

Olajos: olearius, oleosus C. oleatus MA. [ölig, öl-]. Ennec a maguát fözd meg olajos kőuér tehen hus leuében (Mel: Herb. 97. Káldi: Bibl. 250).

Olajosság: oleositas Kr. (Lipp: PKert. III.213. Kr.).

ÓLÁL (*orál*kodnak, *orál*koduan Sylv: UT. I.52. 116. *oral*kodni Forró: Curt. 101. 741. *wral*uan NémGl. 333): [insidior; lauern]. Wraluan: speculando (super altum montem) NémGl. 333. Sietnek öltözni, piacra ha mennek, alá-fel ólálnak, ifjakat szemlélnek (RMK. II.154). De azon olálnac az hamissac, hogy az igazat eythesséc veszélben, czikorgattyác fogokat ez ellen (MA: Bibl. V.18b).

Ólálkod-ik: obsidior, insidior MA. lauern, hinterlistig nachstellen PPB. Ólálkodva: insidiose MA. hinterlistiglich PPB. Valaki élete után ólálkodni: expetere vitam alicujus PPBl. Olalkodik vtanna: insidiis (NémGl. 137). Binős igaz ellen olalkodik: observabit peccator justum (DöbrC. 87). Az ellenseeg kőrwlwnk forogh, azon olalkodwan, ha mykeppen.. (ÉrdyC. 554). Az yrasthwdok czak azon olalkodnak vala: observabant eum (JordC. 460. 538). Be ment Jesus egy zerzetes sydo fevedelemnek hazahoz egy ymnep napon kynyeret enny, azok kedegh vtanna olalkodnak: observabant eum (577). Olalkodyk (insidiatur), hogy zegenth el ragadyon (KulcsC. 16). Nagoun orálkodnak vala ű vtánna: observabant eum (Sylv: UT. Luk. ev. 14. fej.). Csalárdkodol és ólálkodol utánna (RMK. II.200). A phariseusoc vtánna ólálkodnac vala, ha szombaton gyogyítana (Helt: UT. Q1). Olálkodik vala utanna: insidiabatur illi (Fél: Bibl. 62). Nem olálkodott ember vtan, hanem akarattia ellen meg őlte (Fél: Tan. 491). Ólálkodik utánnad (MA: Bibl. III.174). Az gonosz, mint tolvay, az utat lesi, az igaz emberre ólálkodik, azon gondolkodic, hogy megfoghassa (V.18c). Leselkődésekkel olalkodic utánnunc (Zvon: Post. I.36). A farkas nem csak az apró nyájac után, hanem még az őreg csordác utánn-is ólálkodic (Com: Jan. 77). Midőn sokakat oly nagy reménségen oralkodni látnának: cum multos imminere tantae rei cernerent (Forró: Curt. 101). Hogyha az te halalodra oralkodót neked ki nyilatkoztatnam (741). Talpon virrad, ólálkodik, állya strásáit, száz szemeket forgat Argussal, de haszontalan (Fal: NE. 107). A hír az aprólékos személyek, és alatson dolgok-kőrűl nem annyira ólálkodik (Fal: UE. 368). Mentsék meg magokat a kővetkezendő és már ólálkodó szerentsétlenségtűl (456).

Ólálkodás: insidiae MA. heimliche nachstellung PPB. Erdegnek wtanok valo olalkodasa az el kezdőth ygyekőzettewl ewket meg nem banthatta (ÉrdyC. 65b. Fél: Bibl. 222).

Olálkodó: insidiator C. insidiosus MA. laurer PPB. Az zwnetlen olalkodo wrdewg akar mely alkolmatlan zeretetnek vekony hasadekoczkayan tekenteset benethety (VirgC. 135). Jacob, az az olalkodo, vagy czalard (Born: Préd. 65).

Olálkoz-ik: [insidior; lauern]. Nemellyec aszt mondiác, hogy Szilágyi Mihály ólálkozott vólna a királyi birodalom vtán (Helt: Krón. 123).

OLCSÓ (*oc*oban LevT. I.262. *ocsob* Toln: Vig. 11. *ócsó* Gyöngy: KJ. 13). Óczo: vilis, facilis pretii MA. wolfeil PPB. Óczón: vilius, vilissime MA. Óltsón: vili pretio; wolfeil PPB. (CsomaC. 4). Ingyen es igen olczoban al minekűnc az iduősseg (Born: Préd. 408). Ha tiszta az nap, ólezo húst és háiat vész (Cis. E4. KNagysz. 1621. 112). Óltsó árú (Szok: Bals. 200). Óczon eladád (MA: Bibl. V.22). Otson hatták [áruikat], hogy hamar el kellyen (Dial. 180). Olczóbban véuén (Vás: CanCat. 223).

[Szólások]. A mint látom, nem igen nagy böcsületben vannak nálad a külső nemzetek; minthogy olly ólcsó képét adod: voi avete tirato una svantaggiosa mappa del continente (Fal: NU. 319).

[Közmondások]. Olcsó húsnak híg a leue: Locrensis bos (Decsi: Adag. 152. 157).

Olcsód-ik: vilesco [billiger werden]. Nem sokat óltsódott a búza: annona haud multum *laxaverat PPBl. Ocodnja kezdeth az bor (LevT. I.431).

mëg-olcsódik: evilesco, vili pretio vendor Kr. Kezdet meg oczodni a kenyer (SzCsomb: Útleir. 307). Az mellyec bőven vadnac, bevsegec miat meg ócsódnac (Prág: Serk. 796).

Olcsóság: vilitas, pretii facilitas MA. vilitas pretii; wolfeilheit PPB. A dolgok bévsége és ocsúsága (Mad: Evang. 742).

Olcsóságos. Szabládnak bő soldgya nagy óltsóságossá változott (Balassa: Ének. 3).

OLD, ÓD (*ov*donia HB.): solvo Ver. MA. [losbinden, auflösen]. Vimaggue Peter vrot kinec odut hotolm ovdonia es ketnie, hug ovga mend vv bunet HB. Adgyad [így?] bynesek kewtheleet: solve vincla reis (FestC. 117). A mit meg-ódoz, azt fogadá, hogy ódva haggya (Pázm: Kal. 806).

el-old: solvo, dissolvo, resolvo; auflösen PPB. [losbinden]. El odnan a ki-oszloptul nem alhata laban de főldre essek (WeszprC. 88). A zamarth hw fyawal ogyatok el es hozyatok en nekem (JordC. 418). Ottan talaltok egy megh kőtőt zamart ew fyawal, olgyatok el es hozyatok ennekem (ÉrdyC. 103b). Olgyad el eő kőteleyt, uygazzad meg eő sebeyt (GömC. 320). Old el ah leueleknek kőteset (Ozor: Christ. 145). Odgyátoc el a vehmet: solvite pullum (Helt: UT. F2. Kár: Bibl. III.42). Szövetség köttessék, kit végső napokig senki ne oldjon-el (Kónyi: HRom. 149).

eloldás: dissolutio, resolutio; auflösung, trennung PPB.

föl-old: resolvo C. auflösen PPB.

ki-old: exsolvo C. auflösen, aufbinden, entledigen PPB. Ki oldani a sebet: vulnus obligatum solvere; eine verbundene wunde auflösen PP.

ki-oldás: exsolutio, explicatio, enodatio; auflösung, aufbindung. PPB.

lë-old: **1)** recingo C. resolvo, replico, demo; auflösen, abnehmen PPB. (CsomaC. 37). Az vr istennek erős baynoka cordaiat le oda (VirgC. 103). A fegvert le oda a derekarol es altal veree vele az Eglont (Szék: Krón. 21). Old le sarudat: solve calceamentum tuum (MA: Bibl. I.51. Com: Jan. 101). **2)** [absolvo; entledigen]. Héában fáradna, mert a nemesség az a privilegium, melly le-óldgya az embert az imillyen kötelességekrűl (Fal: NE. 64).

mëg-old: **1)** solvo, dissolvo, abstringo, discingo C. auflösen, losmachen]. Ew ewuett meg oda (exsolvit chordulam) a gyer-

mekeknek ewuetewl oly okoson, hogy az gyermek nem erze (EhrC. 144). Mégoǵǵauala az ember ő sariat: solvebat calceamentum suum (BécsiC. 9). Tőrét, ki arra kőtuén fűgnala, mógoda: pugionem ejus exsolvit (38). Leltec eǵ megkőtőzőt nőstén zamart es ő velmet ő vele, oǵǵatocmeg: solvite (MünchC. 51). Sarnja kőtelet megoldani (DebrC. 3). Hogh byneynknek megh olgya kőteleyth (WinklC. 333). Olgyad meg az en nyeluemot, hogy magasztalhasson tegedet (Born: Ének. 207). Meg kezdéc a rabboknac kezeit ódni (Helt: Krón. 43). Meg óduán az halálnak faydalmit: solutis doloribus inferni (Helt: UT. f8). A folyó beszéd avagy mególdott sententiák: prosa seu soluta oratio (Com: Jan. 162). **2)** absolvo; entlediǵen Ver. ledig machen PPB. [absolviren]. Bewnewnknek homalyossagarol megoduan (peccatorum absoluti caligine) vylagossagnac beldayt [igy] mutattnak (EhrC. 93). A pápa meg ódotta vala Laszlo királyt a fogadásról (Helt: Krón. 196). Vala mellyeket megoldotok ez főldőn, meg lesznek oldattatvan az eghben (Szár: Cat. K3). **3)** [solvo; auflösen]. Samson messeiet meg odac (Hofgr. 84).

mëgoldás: solutio, dissolutio C. MA. auflösung, trennung PPB. Az ina-szakadozás az inaknak el-oszlásából, meg-óldásából történik (Mad: Evang. 138). Az bűntől való meg ódásra sem szükségesek (Pázm: Kal. 136).

mëgoldatlan: irresolutus; anaufgelőst PPB.

mëgoldhatatlan: indissolubilis, irresolutus C. [unauflöslich]. Megoldhatatlanúl: insolubiliter C. Megodhatatlan (Agend. 59).

mëgoldható: solubilis C. [auflösbar].

Old-ik: [solvor; sich lösen]. Hamar oldó: dissolubilis C.

el-oldik: ∾ Hogy a hosen az ephodtol elne ódgyéc: a se invicem nequeant separari (Helt: Bibl. I.Pp4).

mëg-oldik: [dissolvor; sich auflösen]. Hamar mególdó, meg óldozható: dissolubilis MA. (Az eger) meg rága a kőttelecnec a czomóiokat és otten meg ódánac egy mástól (Helt: Mes. 51). Egynek sem odic meg őue (Helt: Bibl. IV.18). Meg ódéc az ő nyeluénec kőtele: solutum est vinculum lingvae ejus (Helt: UT. L2). Meg ne szakadgyon, se meg ne odgyec (Tel: Evang. I.179). Meg odék nyelve s éltig szolt azontul (Szentm: TFiú. 5). Az ő derekánac őve meg nem óldic (MA: Bibl. II.7. Thaly: VÉ. I.251. Gyöngy: KJ.[2] 63.)

Oldás: solutio MA.

Oldatlan: irresolutus MA.

Oldhatatlan: insolubilis C.

Oldoz: **1)** [solvo; lösen]. **2)** absolvo MA. ledig sprechen, entlediǵen PPB. **3)** [solvo, libero; erlösen, losmachen]. Három törököt a világból óldozott (Kónyi: HRom. 180).

el-oldoz: solvo, dissolvo, resolvo; auflösen PPB. [losbinden]. Ev kovteleet meg oldozuan, paranchol vala neky el menny.. Az napokon oldoztatot el. mykoron ev erte az alamysnat attak (CornC. 427. Beythe: Epist. 76). Ha el odzod azt a czomot a keszkenön (OrvK. 90).

föl-oldoz: **1)** vincula laxo, solvo PP. [losbiden, losmachen]. Fel oldozuan őtet, hazahoz vine (DebrC. 137). Békóinac kellyen felóldoztatni (MA: Scult. 33). Az adosságokat és kezed irásit mentől hamaréb óldozd fel, fizesd-meg: debita seu nomina quanto ocius dissolve (Com: Jan. 239). **2)** [absolvo; lossprechen, absolviren]. Bűneiből föl-sem óldoztathatik (Bíró: Angy. 282).

föloldozhatatlan: [indissolubilis; unauflöslich]. Felóldozhatatlan képpen vólt azhoz kőtőztetvén (MA: Tan. 1303).

ki-oldoz: explico C. evello DöbrC. 49. [auflösen, losmachen]. Ő en labaimot kőtelből ki oldozia (DöbrC. 49). Tellyessegel ev magat ez zent zvz syralmakra ky oldoza (MargL. 83). Meg mewetteteek es kőtözteteek hogy mynket az atoknak kőteleeből ky odozna (ÉrdyC. 189). Kőnyőrge a papánac, hogy ki ódozna őtet a papságbol (Helt: Krón. 45). Az rabságból őt kióldozta (MA: Bibl. V.49). Kioldozza magát (Zrinyi II.200. Bal: CsIsk. 146).

lë-oldoz: [resolvo, demo; losbinden, abnehmen]. A zent apostolt mikoron akaruan leh oldoznia [a kereztfarol], hozzaia niulnanak, meg sugorodik vala az ő kezők (DebrC. 6).

mëg-oldoz: **1)** absolvo, dissolvo, resolvo; loslassen. auflösen PPB. Oldozyatok megh őteth ees bochassatok el (WinklC. 326). Nem vagok melto meg oldoznom: non sum dignus solvere (JordC. 454). Keze laba be kőtőzwen az zemfődelbe oldozyatok megh wtet es hagyatok el menny (ÉrsC. 76b). Az pokol bely sathan meg odoztatyk es ez vylagra yew ez vylagot meg haboroytany (ÉrdyC. 30b). Az w atia wteth meg kwtwze, az w edes annia kedyg rayta kwnywrewluen, wtet megoldoza es el boczata (VirgC. 26). Az kőtelet megoldozni (Fél: Tan. 445). Hogy nyelvét megoldozná a szollásra (Illy: Préd. II.246). **2)** [absolvo; lossprechen, absolviren]. Ky byneket megoldoz (ÉrdyC. 524). Meli erőssen kőtőztettek hog munket a my byneingből meg odozna (WeszprC. 90). Wr isten megh bochassa, en ees megh oldoztalak (ÉrdyC. 365b). Valakyt megh oldozh ez főldőn, oldozua lezen mennorzagbanes (Apost. 50). Meg gionek es hogi megh oldoztatot volna, leg ottan el nyoguek bekesegel vrban (VirgC. 109). Tegedet megoldozlak Cristusnak neuebe (DomC. 311). Valamit e földön meg ódosz: quodcunque solveris super terram (Helt: UT. E2). Valamit meg odozandasz, meg odozua leszen (Vás: CanCat. 64). Én téged megoldozlak a te bűneidtől (Illy: Préd. I.95).

mëgoldozás: absolutio C. entlediǵung, ablass PPB. Ez papy zerzetnek zentsegeben vagyon meg kevtevzesnek es meg oldozasnak myelkevdety (CornC. 34. MA: Scult. 194).

mëgoldozhatatlan: [indissolubilis; unlösbar]. Megoldozhatatlan kőtőzés (Kár: Bibl. II.271).

mëgoldozható: dissolubilis MA.

oldozton-oldoz: [eifrig lösen]. Ódozton ódoz (Görcs: Máty. 15).

Oldoz-ik: [solvor; erlőst werden]. Kentwl byntwl oldozik (ThewrC. 298).

mëg-oldozik: [solvor, dissolvor; aufgelöst werden]. Az betegnek az ev regy hozzyv korsaganak kevtele megoldozvan vevn tevkelletevs egesseget (MargL. 147).

Oldozás: absolutio MA. [absolution]. Odozas vetelutan nugolmual magat agyba takara (EhrC. 156).

Oldozat: **1)** ∾ Buču kit mondonc bintől valo oldozatnac (GuaryC. 31). Az confessor rea oluasta az oldozatot (47). Kentol byntől valo oldozatoth vezőn (WinklC. 353. ÉrdyC. 275b. 364b). Az egyházi személytűl azokrol oldozatot nyertél (Szal: Vigaszt. 49). **2)** solutio [auflösung]. Az odozatot kiralnac meg ielentem: solutionem (BécsiC. 121. az álmat es ő magarazattat 122).

Oldozgat: [langsam losbinden]. Esopus lata almaba, tehat az zerencho feyefelet al, ees az ew akadozva ees rekedezve walo zawanak ees nyeluenek kewteleyt odozgattya (Pesti: Fab. 2).

el-oldozgat: ∾ Kűlőn válogattam, hogy őket egygyen eggyen az őnnőn helyeken el-oldozgassam (GKat: Titk. 354).

Oldozó: solutor, absolvens PP. Oldozó barát, oldozó pap: poenitentiarius; beichtiger PPB.

[**Oldoztat**]

mëg-oldoztat: **1)** [solvi curo; lösen lassen]. Meg oldoztataa hwtet (solvit eum e vinculis) es hagyaa mynd az papokat egybe gywlny es Paltb ky hozwan, allataa megh lıw kőztők (JordC. 783). **2)** [absolvi curo: absolviren lassen]. Meg ódasztatá magát a papáual (Helt: Krón. 77).

OLDAL (*óldal* C. Káldi: Bibl. 240. *ódal* Helt: Bibl. I.196. Görcs: Máty. 97. Decsi: SallC. 50. *oldolát?* Helt: Bibl. I.42): **1)** latus C. Ver. pleura MA. seite PPB. **a)** [testrész]. Karyay es oldaly ez vilagnak vegere lattatik vala teryedny (EhrC. 8). Micor ezt mondottauolna, mutata ő nekic ő kezeit es oldalat (MünchC. 213). Job vağ bal oldalra fekeuen (VitkC. 58). Nemde ezee az oldalad awagh derekad (WinklC. 231). Hw oldalath megh nyta: latus ejus aperuit (JordC. 696). Latak oldalan valo sebet (VirgC. 29). Ertekőzween Adamrol es Ewarol, kyknek oldalokbol awagy eebokbol zyleteek es tamada (ÉrdyC. 343). Ódalnac, háta bordánac fayassát enyhíti (Mel: Herb. 130). Óldal pecsenye (Com: Jan. 79). **b)** Raka igen nağ erőssegő varost, ő oldalit nĕg zĕgőuen, monno huz lab ńomdĕknĕ tartatikuala (BécsiC. 11). Le ѷlő Ruth az aratoc oldalahoz: ad messorum latus (5). Azoc elfordolanac a heğ oldalarol (a latere montis), mĕgkőtőzéc Achiornak kezeit (21). Czinaltata maganak az hegy oldalan egi cellaczkat (VirgC. 39). Az aytaiat kedig kőzeparant az oldalan helybesztessed: in cubito consummabis summitatem eius (Helt: Bibl. I.C3). Saul ḿene a hegynec az innetsé óldalán, Dauid kedig a hegynec túlsó oldalon (Helt: Bibl. II.162). **3)** [regio: gegend]. Felzelnek oldala (latera aquilonis) nağ kiralnak varosa (DöbrC. 103). Az fől zélről, az oldalrol hozatnak (Beythe: Epist. 38). **4)** Oldalok: leitern [a szekérben] (Com: Orb. 171).

[Szólások]. Az rúgó őkrőt az ősztőnnel o l d a l h a f ú l n i (SalMark. 1744. 13). Ha ki nem monthatnaia a z o l d a l a n n i s k i f a k a d n a (GuaryC. 13). O l d a l á t f u r d a l j a: fodicat latus PP. Egyébkor nem illyen f é l o l d a l t b e s z é l e t t é l (Dial: 8). Fél oldalt vitetnek (Huszti: Aen. 16). O l d a l t fele lata lean az almat, vtanna futamek, meg oda iara, addig el hallada a vitez (BodC. 19). Odalt Bereczk a hájas breviárral, mert leütök melletted a pálczával (RMK. V.226). Akar oldalt, akár hasmánt (Thaly: VÉ. II.67). Oldaltfélt az kerevet mellett állának udvart rendben (MonIrók. VII.364). Ó l d a l u l: ex latere Káldi: Bibl. II.281. A kit ódalúl ütöttek: ictus a latere PPBl. Az ember kezde asny oldalul (CornC. 426). Mind elől, s mind óldalul erőssen vinac vala (Helt: Krón. 88. 93). Tiznec hellyén álló kótát soha addég le ne iry, még nem az másodic rendetis egyben summálod, hanem óldalul félfele kel írnod (Helt: Arithm. 9). Hatul anagy oldalul veszic vala kőrnyűl: disjectos ab tergo aut lateribus circumveniebant (Decsi: SallJug. 43). Elől, óldalól népében czipdesnec (BFaz: Castr. G4.). Hol oldalól, hol utolján, hol csak kapdoshaták (Szal: Krón. 178). Ó l d a l f e l t meg kezdenéc a tőrőkeket (Helt: Krón. 91).

ágy-oldal: sponda C. MA. seitenbrett am bett PPB.

ajtó-oldal: parastatae Nom.² 371.

disznó-oldal: petaso PPBl. Diszné oldal pecsenye: ein riebbraten [rippbraten]. Nom. 38.

hajó-oldal: tropis C. navis latera SK.

hëgy-oldal: [montis latus; berglehne]. Az heğ oldalrol meglata, heğ keth boryu kepőth őttőttek uolna (DebrC. 428). Lakic egy hedgy óldalba (Helt: Mes. 132). Az forrásnac vize, melly az hegy óldalból vagyon (Kár: Bibl. I.492). Ment az olayfás hegy oldalon fel (MA: Scult. 507).

ló-oldal. Jobb volt lóoldalban és csontmalomban, zabszuszékban, setét boltban, mint Liptovában (Thaly: VÉ. II.8).

támasztó-oldal. Velem ala mennek a sérnek támasztó óldaliba (Mel: Jób. 43).

Oldalas: **1)** laterosus SI. [mit seiten versehen, leiter-]. Óldalas szekér (Com: Jan. 87). **2)** pendulus PPBl. lateralis SI. [seiten-, seitwärts befindlich]. A sovány óldalos helyeket ganéjjal kell kövériteni: *pendula loca fimo juvanda sunt PPBl. A Szent Istuan monostorában, egy kis óldalos kápolnában (Helt: Krón. 67). Szárnyaikkal, mellyek oldalossan valának, repültek (Land: UjSegíts. II.240). **3)** [rippenstück, rippenfleisch]. Vedd a tehen húsnak oldalosát és sok konczokat (1601-i Szakácsk. 13. MF).

[Szólások]. Szombaton indúlt el s szállott volt Lőcsén felül Márkusfalvával o l d a l a s s a l (MonOkm. XXIV.197). Télben az nap az ő radiusit harántoson és ó l d a l o s o n boczáttia az főldre (Mih: ÖrökÉ. 53).

Oldalaslag: collateraliter, juxta latus, versus latera; seitwärtig, auf der seite PPB. Vala ott egy hely óldaloslag nap nyugatra (Kár: Bibl. II.153). Az fa agasbogaskodic felfelé és óldalaslag (MA: Scult. 237). Oldalaslag fuvó mellyék szelek (Com: Jan. 11). Oldalaslag, mellée ágból valóc az atyad báttya es atyád nénynye (119). Oldalaslag hegyek valának (DKal: Ker. 5). Ennek materiája ket egy-mást egyenesen vagy oldalaslag általvágo lineák (Komár: Imáds. 130). A szél épen szemben fuván a regimentekkel, oldalaslag fordítá Hajszler őket (Cserei: Hist. 200).

Oldalaz: latero Kr. A kik ennek előtte magokat oda irattták volt is, azok is most csak oldalaznak, sőt sokféle akadályokat keresnek (MonTME. II.57. HáziOrvosságok, Méhtartás 6. Kr.)

Oldali: laterialis MA.

Oldall: devito; lateri adhaereo SI.

mëg-oldall: [megkerül, kerülő úton hozzáfér; von der seite beikommen]. Tudván vagyon mint oldallotta meg édes szavával (MA: Scult. 997).

Oldalló: lateralis, lateraliter injectus Kr. [seiten-]. Lopogatytyák egymást oldalló szemekkel [a szerelmesek] (Gyöngy: KJ. 33). Az oldalló szemintések, szerelmes hízelkedések kőztt szűzen maradni vaj ki nagy dolog (Fal: NE. 85). Oldalló szemekkel meg tekéntelvén telhetetlen vala reá nézésében (Fal: TÉ. 709).

Oldalocska (*oldalaczka* MA): latusculum C. MA. seitlein, kleine seite PPB.

OLËJKÁROS: [venditor olei; ölverkäufer]. Olejkáros tótok (NótPM. 62).

OLIVA: [oliven]. 19 font oliva (Radv: Csal. III.63).

OLL, OLLAT: die haar abscheeren, Adámi: Spr.

Ollott. Ollott juh: apicae oves C.

Ollottság: alopecia; hay, szakál elhullás C. PP. Major Szót. haarausfallen PPB.

1. OLLÓ (*ollo*, *allo* MA. PPBl. Adámi): **1)** forfices C. forpex, forfex MA. schere PPB. Óis el hadta az ollót, s katonaságra állot: mutarunt armis remos, et nautica vincla (Decsi: Adag. 194. Vás: CanCat. 114). Réffel, ollóval ékesgetik czimereket (Csúzi: Síp. 440). **2)** [lichtputze; hamvvevő]. Zerez' vyz mosdokath es ollokath, kywel hammath el cypyeek (JordC. 63). Czinála az gyertia tartokatis aranyból, annac virágaitis, szőuetnekitis és ollóitis aranyból: forcipes (Kár: Bibl. I.379). **3)** Rác és scorpio olloja: chelae MAl. **4)** Olló-fa: cantherius Kr. A léczek szarufákon, ollókon, ragokon feküsznek (Com: Orb. 135. Com: Jan. 107).

borbély-olló: forpex MA. forpicula Nom². 387.

metélö-olló: forfex, forficula Nom.² 387.

nyírő-olló: forpex C. PPBl.

rák-olló: chelae MA.

taroló-olló [borbélyé] (Com: Orb. 153).

Ollócska: forficulae C.

Ollól: forfice scindo Kr. [scheren]. Szakállokat, mint mostan, nem ollolták (Gosárv: MagyB. B4). A szénát kaszával kaszáltáké, vagy ollóval ollóltáké? (Illyef: BCsTomp. 92. Pázm: Kal. 253). Ha minden eszteudőben kétszer háromszor nem óllollya (a fát), egybeelegyednek az ágak (Pázm: Préd. 165).

el-ollól: [detondeo; abscheren]. Haiokat kőreskőrűl el ollollyac (Helt: Bibl. IV.313).

Ollóltat: curo forfice abscindi Kr. [scheren lassen] (Pázm: Préd. 364).

el-ollóltat: [detondeo; scheren]. Juhait olloltatna (Abig. 2).

2. OLLÓ: agnellus, haedulus, damulus; fiatal bárány, kecske v. őz SI. [lamm, zicklein]. A farkas kezde zoluy keckewyl ees mondany, hogy meg nytna az aytot; az ollo lata hogy chalardsag wolna (Pesti: Fab. 19). Bárány, vagy olló (Vect-Trans. 1).

kecske-olló: haedulus, capella Kr. haedus MünchC. 148. [zicklein]. Souha nem attal ennekem kečke ollot, boǵ en baratimmal ǵéńerkednḗm (MünchC. 148. DöbrC. 481). Oroszlánt az Sámsom kezébe ragadá, mint egy kecske ollót ő ketté szakasztá (RMK. II.337. 339. 479). Az pasztor elhálasztá az inhokat az keczke elloktul: separat oves ab haedis (Sylv: UT. I.41). Az kechke ollorol ees farkasrol: mykor a kechke ky menne enny, a fyat be rekezte (Pesti: Fab. 19). Dezmayath az mehnek, baromnak, kechke ollonak ky walaztwa (Ver: Verb. 24. Gér: KárCs. IV.454).

kecskeollócska: ∾ Emlőd olyatan minth a lilium kőzőt iaczadozo keeth kečke ollocbka (NagyszC. 120).

ÓLOM: plumbum, fekete ón SI. [blei]. Plumbum: az ón, ólom Com: Jan. 19. Álgyu kartács, ólom-golyóbis, ólomperje két darabban öt mázsa (RákF: Lev. I.92). A katonáknak hivatalok azt hozza magával, hogy a tüzes labdák, mezítelen kardok, sűrű ólom-mag kőzőtt forgolódgyanak (Fal: NA. 210).

OLT (*ólt* Káldi: Bibl. 278. be *ota* TihC. 37. meg *ólyt*a Pázm: Préd. 536. Gvad: RP. 241. el *ójtá* Gvad: Lev. 55): **1)** stingvo Ver. exstingvo; löschen, auslöschen MA. Reaiok oltiak a gyertiat (Mel: SzJán. 342). A kinek haza meggyulad, ha mindiarast oltany kezdi, meg othattya (Frank: HasznK. 27b). A bűn óltya és emészti a hitet (Pázm: LuthV. 115). **2)** [coagulo; gerinnen machen]. Meg-alutt vagy óltott téjből sajtot csinál (Com: Jan 78). **3)** repango C. insero Ver. MA. pfropfen, einpfropfen, oculiren PPB. [einimpfen]. Belé-nemzem, óltom: ingigno PPBl. *Gyümöltsöt óltani: surculos inserere; pfropfen, pflanzen PPB. Az vad faban szilid oltatik (Fél: Tan. 318). Fiatal veszszőket ólt (Com: Jan. 71). 1636. ezeket oltottam: mosóczi körtvélyt, úr körtvélyt (TörtT. 1880. 774). A szőlőbeli selymes pergamenkornéj fáról, úgy a veteményes-kertben lévőről, hasonlóképen a nagy vackorfa tetején oltottról ettem isten engedelmiből ezen esztendőben, mindenik igen specialis gyümölcs (Hazánk I.381). A kertészek roszszak, oltani nem tudnak (Mik: TLev. 445). **4)** A zűzeseg az artatlansagnak allapatiaba oltatek (DebrC. 181). Nagy jo téteménye istennec, hogy a természetbe oltotta magát, és az teremtet állatokrais az ő dicsősegenec jelenségét rejányomta (MA: Bibl. Elöb. 1). Természettől az belénk óltva vagyon, más kárával senki ne gazdagóllyon (MA: SB. 118). Mind azok a jók, mellyek természetedben oltattak (Pázm: KT. 22). Ha ezeket jól elmétekbe óltyátok, nagy könnyebbségtek lészen (Pázm: Préd. 171). Az isten oltotta belenk az szaporodásra valo természetet (Zvon: PázmP. 85). Ez illyetén tselbányast nagy munkával gondollyak s-oltyak rabjoknak elmejekben (Megy: Cowp. 36). [Vö. **Alut**].

be-olt: **1)** coagulo; gerinnen machen MA. **2)** insero, inoculo, insemino, ingenero, ingigno C. implanto MA. hineintun oder stecken, einpflanzen, pfropfen PPB. Beoltatik: innascitur C. Ena az mi termezetunkbe az halalt be ota: inseruit mortem (TihC. 37). Beoltassanac en ziwembe (NádC. 3). A feltámadásban is be óltatunc: et resurrectioni complantati erimus (Helt: UT. q3). Ha beoltattak lőttűnk: si complantati facti sumus (Fél: Bibl. II.9).

beoltás: insitio; einzweigung, impfung MA. pfropfung PPB. Bimbó-beoltás: inoculatio C.

belé-olt: emplastro C. einpflanzen, einpfropfen PPB.

beléoltás: emplastratio MA. das pfropfen PPB. Jószágos erkőltsőknek bé-oltása (Pázm: Kal. 12).

el-olt: **1)** stingvo, exstingvo, restingvo C. auslöschen PPB. El-óltani a gyúlást: compescere incendia PPBl. Háritsa kőztetek irigységnek lángját, oltsa el haragos felek zsarátnokját (Orczy: KöltSz. 56). Hogy csaltad szívemet, elolttad tűzemet (Amade: Vers. 16). **2)** extingvo, perdo, deleo; vertilgen MA. austilgen PPB. A sok rosz ág minden üdvösséges jövést el-ólt bennünk (Pázm: Préd. 163). A lelkek térítése a bűnök sokaságát el-fedi, az-az le-törli, el-óltya (40). Azon mesterkedik, hogy minket el-ólthasson méreg vagy egyéb istentelen úton módon (MonIrók. VIII.150). A kegyetlen tyrannusok eloltatván (Illy: Préd. II.193). A testnek szépsége hamar eloltatik: extinguitur (215). A szarvak a testeknek nedvességét igen eloltyák (216). Caesart a tanácsban konczolták fel: Sándort egy korty-ital mérge oltotta el (Thaly: Adal. I.156). **3)** [beolt máshová; verpflanzen]. Az angial a fanak agabol ada, kiben vetkőzőt nala [Ádám] s meg monda nekik, hogi eloltanaia, s mikoron meg fogonuan ǵiŭmőlcsőt terőmtene.. (DebrC. 149).

[Szólások]. Ha valami f é l e l m e vólna-is maga magában e l-ó l t y a (Tol: Zsolt. 603) El oltották s z o m j ú h o k a t (Gvad: FNót. 10).

eloltás: restinctio C. extinctio; auslöschung, vertilgung MA.

eloltatlan: inextinctus; unausgelöscht MA.

eloltatatlan: asbestus C. inextingvibilis; unauslöschlich MA.

ki-olt: **1)** extingvo; auslöschen MA. Kioltatott: extinctus; ausgelöscht MA. **2)** [extingvo, interficio; ausrotten, töten]. Juranits ezt is hamar kioltotta [megölte], és az ura után lelkét botsátotta (Kónyi: HRom. 114).

kioltás: extinctio; auslöschung MA

mëg-olt: **1)** extingvo; auslöschen MA. **a)** Az wri isten esőuel es zellel alt thwznek langiat meg oltuan serelőm nekől marada (DebrC. 123). A giertia megoltatik (175). Ki oltotta meg az en velagomat (NádC. 111). Eegheteesth meg othwan (ÉrdyC. 203). Pokolnak tyzeet meg ottya (100b). Olczuk megh most az megh gőriedet tűzet (CsomaC. 20). Az füstölgő szőzt sem oltya meg (Born: Préd. 259). Az tűznek sebess voltat meg oltak: exstinxerunt vim ignis (Sylv: UT. II.110). Ha az czeklanak gyökeret es leuelet meg főződ, zent Antal tűzetis io vele kenny, mert meg oltya (BeytheA: FivK. 36b). Az füstölgő czőpűt meg nem oltia: non extingvet (Fél: Bibl. t9). Az hársfa szenét etzetben ölcz meg (Mel: Herb. 17. 145. 52). Az egnec

chillagit nem oltia meg az ey (Zvon: Osiand. 12). A gonosnak tüzes nyilait megolthassátok (Illy: Préd. I.595). **b)** Ezenkepen oltia meg wtestebe az testi keuansagnak twzeth (VirgC. 31). Oććad megh en bennem az gonoz keuansagokath (KazC. 154). Az buyaságot meg óltya, ezac ely vele gyakorta (Mel: Herb. 78). Meg-óltván bennünk az isten irgalmának reménségét (Pázm: Préd. 77). **2)** [deleo] vertilgen MA.[4] Oltarodnac dicőseget megoltani: extingvere (BécsiC. 78). Sebeydnek meelsege zenth zywedeth, chontodath, weeledeth mynd megoltotta (GyöngyC. 18). Az igaz ertelem & sz. leleknek aiandeka, es eszt ů magoknak megoltiak (Fél: Tan. 206). Mert noha az bűn bennűnc megotatot, mind az altal annac dőge, es maradeka bennűnc meg marat (Mon: Apol. 332). Az ujitók meg-óltyák a jóra-való igyekezetet az emberekben (Pázm: LuthV. 109). **3)** coagulo; zusammenrinnen machen MA. Meg-óltál mint az saitot: sicut caseum me coagulasti (Kár: Bibl. I.518. Mel: Jób. 10: 9). A tejet ki-fejik és meg-óltyák (Pázm: Préd. 67). **4)** [insero, inoculo; pfropfen]. 1643. 14. april eltottam meg az vad fákat, a mellett két renden herczoka avagy kozma körtvélyt (TörtT. 1880. 774).

[Szólások]. Fel gerjed h a r a g o m és meg nem oltatik (Káldi: Bibl. 347). Felgerjed az isten haragjának tűze ellenec; de Moses mególtya azt kőnyőrgésével (MA: Bibl. I.129). Megoltvan ev s z o m j u s a g e k a t (DomC. 87). A forrás meg nem óltya szomjuságokat, ha nem merítik és nem iszszák (Pázm: Préd. 82).

mëgoltás: **1)** densatio C. **2)** extinctio C. vertilgung, auslöschung MA. Semmynemev aldozat es zentseg nynchen, ky olyan jgeen haznalyon kenoknak meg oltasara, mynt Cristus testenek aldozatya (CornC. 178).

mëgolthatatlan: inextingvibilis MA. unauslöschlich PPB. Agya az meg olthatatlan tevznek gyevtreny (CornC. 366). Meg egetti meg othattatlan tuzel (RMNy. II.42).

mëgoltható: extingvibilis MA. auslöschlich PPB.

mëgoltó: extinctor C. vertilger, auslöscher MA. Szomjuság megoltó ió szagos vizek (Zrinyi. I.48).

öszve-olt: coagulo C.

öszveoltás: coagulatio PPBl.

Oltás: **1)** extinctio; auslöschung MA. **2)** coagulatio C. MA. **3)** insitio, emplastratio, emphyteusis C. insitus; einzweigung, einsetzung MA.

Oltatlan: [ungelöscht]. Oltatlan mész (Kecsk: Ötv. 303).

Olthatatlan: inextingvibilis; unauslöschlich MA. Zayaabol olthatatlan lang iő ky (SándorC. 37). Olthatatlan tűz (Fél: Bibl. 4). Az meg aludhatatlan es oldhatatlan szenet boczat (Mel: SzJán. 297).

Oltható: extingvibilis; auslöschlich MA.

Oltó: **1)** extinctor; auslöscher MA. **2)** coagulum C. Ver. lab MA.[4] zusammengeronnene materie PPB. Ha az nyirfa succusát, vizét, az sait óltoiában tészed, a sait meg nem fergesedic (Mel: Herb. 17). A nyúlnak oltóját vagy gyomrát aszaldmeg (PP: PaxC. 25). **3)** insitor C. einsetzer MA.[4] pfropfer PPB.

gyümölcs-oltó: **1)** olitor; gärtner, würzkrämer PPB. **2)** Gyümőlts óltó bóldog aszszony napja: festum annuntiationis b. v. Mariae; das fest der verkündigung Mariae PPBl. Gymőlch olto bodog azzon (WinklC. Kalend.) Test fogado vagy gyűmőlcs olto boldog aszszony napja (Sam: Agend. 32).

Oltói: coagularis; das zum zusammenrinnen tauglich MA.

Oltogat: saepius insero Kr.

be-oltogat: inserto C. oft hineinstossen, hineinstecken PPB.

Oltovány: insitum, plantaria C. planta, plantarium; insititius, insitum; pflanze, zweig von einem baum, pflanzgarten; eingezweiget, eingepfropfet, zweigschoss MA. Tendit ad unam silvam quae vulgariter olthuan nuncupatur 1278. Tangendo pomum oltwan dictam transit meta 1299. (Szilády). Mikor megfordolt volna az oltouańoknac kerteből (de horto nemoribus consito) es bement volna a vendégsegnec helere, lële Amant az ágra omoluan (BécsiC. 64). Efféle oltoványokat gyümőlcs óltó Boldog-Asszony tájban köll oltani tavasszal (Radv: Csal. III.51. KNagysz. 1579. A6). Az oltovan az egesz fanak nedvessegevel eled meg (Der: Préd. 186). Új óltoványokat szaporíttson (Pázm: Préd. 143).

sip-oltovány (Radv: Csal. III.51).

Oltoványos: seminarium arborum fructiferarum Sl. Oltoványos kertek: plantaria Com: Jan. 71.

OLTÁR (*altar* Born: Evang. I.333. *óltár* PP. *otar* TihC. 84. KazC. 74.): altare, ara C. Ver. MA. altar PPB. Terra Olthar? 1247. (Czinár). Zent Ferencz az egyhaznak oltara megett el enyezte magat ymadsagra (EhrC. 131). Vrnac oltarat befědëc ciliciommal (BécsiC. 16). Ha vizëd te aiandokodat az oltarra, hadmeg oth te aiandokodat az oltar előt (MünhC. 21). Mi nağob, a ğeńërőseg ë auağ az oltar, ki megscenteli a ğeńërőseget? (57). Tizteseget nem twtem ereklyeknek, oltarban, oltar kiuwl valoknak es (VirgC. 6). Ferencz az nagi oltar elwt al vala (63). Ha fel vyzed te ayandekodat az olthar eleeben: offers ante altare (JordC. 366). Oltart rakuan, az istennek aldozik (Fél: Tan. 501). Nem szabad az egyik oltárt megfosztani, hogy a másikat felékesíthessük (Nyr. XIV.565. ACsere: Enc. 106).

Oltári. Oltári szentség: eucharistia Sl. Zvkseg fel mennőm ierusalembeh es ot zerőznőm az oltari zentseget (WeszpC. 39b).

Oltáros. Ostiazok, oltarosoc, kamsasoc (Mel: SzJán. 87).

OLVAD: liquefio Ver. liquesco MA. zerschmelzen, zerschmelzt werden PPB. El kezde oluadnia Marianak ziue (DebrC. 52). Az haznalatos zomorkodasnak myattha ő zywe győnyőrkődesre es kewansaghra ne olwagyon es ne ozollyon (ÉrsC. 195b. Mik: TLev. 446).

be-olvad. Mindenestewl foghwa bel volt olwadwan az ew zentsseeges zywe lelke es elmeeje az nagy isteunek zerelmeeben (ÉrdyC. 455).

ëgybe-olvad: conflor [zusammenschmelzen, schmelzen]. Egybe-olvad az ezüst az kohban: conflatur argentum in medio fornace (Kár: Bibl. II.128).

el-olvad: liquor, liquefio, liquesco, eliquesco, colliquesco, deliqueo, tabeo C. tabeo Ver. zerschmelzen, vergehen PPB. Elolvadni a vízben mint a só: in aqua tabescere PP. Hoǵ ha az soo elolwadand, mywel soznak oztán? quodsi sal evanuerit, in quo salietur? (JordC. 365). Hewsegh myat el olwadnak: aestuantia solvuntur (861). Az eghek meg eegween el olwadnak es myndenek meg wyywlnak (ÉrdyC. 18). Kerezthnek yegyeet vethwen ew reea [a sátánra, ez] mynt az vyoz hamar el olwada (350). Mynt az kőwer faggyw az tyz ellen, wgyan elolwadanak elene (400). Myndden hatalmam el olwada (549b). Az zyz Marianak zemelyeeben az en lelkőm el olwada az en zeretőmnek zawa halwan (455). Az ő baráttyához való kegyelmessége elolvadt: tollit ab amico suo misericordiam suam (MA: Bibl. I.451). Elolvadtanak féltekben: elangverunt (194). Elolvada az ő sziuek annira, hogy nem vólna semmi bátorság ő bennec: dissolutum est cor eorum et non remansit in eis spiritus (Kár: Bibl. I.197). Kiket már a félelem és az ijedés úgy elfogott, hogy ha oldalúl egy zászlót megláttak volna, egészlen elolvadtak volna (MonOkm. II.9). Szivesen kinlódom; bár mint olaj ingyen elolvadom (Amade: Vers. 76. 156).

föl-olvad: eliquesco, resolvor MA. liquor; zerschmelzen, zerfliessen, zergehen PPB.

ki-olvad: [ausschmelzen, herausschmelzen]. Ki-olvad [főzés közben a só a hamuból] (PP: PaxC. 1774. 224).

lë-olvad: [deliqueo; abschmelzen, herabschmelzen]. Heegyek halmok es tôlteesôk leolvadnak ez fôld zynre (ÉrdyC. 8). Hangos és szép szavu drága csinálatu harangi le-olvadnak (Paskó: ESir. B).

mëg-olvad: colliquesco, egelidor MA. zerschmelzen, weich werden, auftauen PPB. Kôzirtoc megoluadnac (petrae liquescent) ment viaz te orcad elôt (BécsiC. 46). Oluagon meg a te lelked (VitkC. 20). Ô lelkebe meg oluaduan (TelC. 105). Az Iesusnak zeretetiben meg olwadoth vala (VirgC. 101). Hegyek meg olwadanak: montes fluxerunt (KulcsC. 133). Hogy az ô attyafiainac szive meg ne olvadgyon: ne pavere faciat corda fratrum (MA: Bibl. I.177). Az ember szive hamar megolvad az aitatosságra (Illy: Préd. I.84).

öszve-olvad: ∾ A nagy tűz miatt ôszve olvadnak a tündöklô báldogokkal béfedett házak (Hall: HHist. III.256).

Olvadás: liquamen C. [das schmelzen].

Olvadékony: [zerfliessbar, schmelzbar]. (GKat: Gramm. B. 3. CorpGramm. 313. Kecsk: Ötv. 264).

Olvadó: [liquidus; schmelzend, flüssig]. Az honak twlaydonsaga, hogy kynnyen olwado (ÉrdyC. 455). Olvadó és hig allatok (VectTrans. 17).

Olvadoz: liquesco, liquefio SI. [schmelzen, zergehen, aufgehen]. Ne légyen immár olly tsavargó, és tétovázó lélek, melly a világi gyönyörűségekben olvadozzon (Pázm: Préd. 83). Nem szabad minékünk keresztyéneknek gyönyörűségekben olvadozni (Fal: NE. 84). Reszkot a szive, forro cseppekre olvadozik a szeme (Fal: NA. 199).

[Szólások]. Megtörténik még a' szerentsének saját fajzatin-is, hogy a ditsôséges kezdetnek ôrômi keserves siralmokra olvadozzanak (Fal: UE. 396).

Olvadt: liquidus C. Olvadt vagyok: liqueo C. Olvat, folyó, híg: liquidus MAI. Olvadott, olvadt: liquatus, liquefactus, liquidus; geschmolzen, zerlassen, weichflüssig PPB.

Olvaszt: liquefacio, liquo Ver. MA. schmelzen PPB. Engedelmesseghel haraghwsnak dyhessegeth olwazyatok (ÉrsC. 201b). Az ôtuôsôc kohokban oluasztottac (Born: Ének. 175).

bele-olvaszt: illiquefacio PPBl.

el-olvaszt: liquefacio, liquo C. solvo Kr. [zerschmelzen, verschmelzen]. Az mondola ennyű az etzetben el oluasztuán a bôr hamlást meg gyogyit [így] (Mel: Herb. 13. Káldi: Bibl. 408. Pázm: Préd. 706. Kr.)

föl-olvaszt: regelo, reglutino, deglutino C. [auflösen, schmelzen]. Ónt felolvasztok: replumbo C.

ki-olvaszt: eliquo MA. schmelzen, weich machen PPB.

kiolvasztás: eliquatio; schmelzung, zerschmelzung PPB.

lë-olvaszt: [abschmelzen, wegschmelzen]. Önját le-ólvasztom: replumbo PPBl. Ezek [a tüzek]. myndent az az fôldet, kôwet es heegyeket el emeeznok es le olwaztnak (ÉrdyC. 17b).

mëg-olvaszt: liquefacio, illiquefacio, egelido C. weich machen PPB. [schmelzen]. Fuvással megolvaszt: proflat; ismét megolvaszt: reconflat C. Megolvasztatott: colliquefactus; zerschmolzen PPB. Mend ew lelket ysteny zerelmnel meg oluasta: liquefecit (EhrC. 55). A tanoltacbol le esnec, hog meg oluaztassanac: ut conflentur (BécsiC. 164). Leen een zywem, mykeppen meg olwaztoth wyaz: tanquam cera liquescens (KulcsC. 41).

mëgolvasztás. Fuvással megolvasztas: proflatus C.

mëgolvasztható: liquabilis C. [schmelzbar].

öszve-olvaszt: conflo MA. colliquefacio; zusammen schmelzen PPB. Öszveolvasztott: conflatile C. (Kecsk: Ötv. 300. PP: PaxC. 1774. 227. 354).

Olvasztás: conflatio, conflatura C. liquatio, liquefactio MA. fusio; schmelzung PPB. A sok izzadás a testnek merő azon olvasztása s bádgyasztása (PP: PaxC. 1774. 130).

Olvasztat: [liquare facio; schmelzen lassen]. Sok haijat s kôuert ôszue oluaztata (DebrC. 122).

Olvasztó: colliquans, liquefactor; schmelzer PPB.

Olvasztott: colliquatus, liquefactus; zusammen geschmolzen PPB. Hagyaa, hogy fenyw zwrokkal es olwaztot olayyal agyon enteneek (ÉrdyC. 171b). Olvasztott háj (PP: PaxC. 1774. 376).

OLVAS (*oluo*sas Helt: Bibl. I.c4. Fél: Tan. 11. *oluo*stathatot Helt: Bibl. I.c. *oluas*sas VirgC. 139.): **1)** dinumero C. numero MA. zählen PPB. Ystennek fyay kôziben nem zamlaltatyk es az walaztottak kôzyben nem olvastatyk (ÉrsC. 273). Gyertyánál olvassák a pénzt számokra Tört. IV.68). **2)** lego Ver. lesen PPB. Legi apud Brutum: Brutusban olvastam PPBl. Legimos: olvasuk hug zoluala ystenuel (EhrC. 2). Nem olvastatoc é, mit tôt legen Dauid, mikor megehèzot (MünchC. 34b). Olvas zaz pater nostert (VitkC. 13). Holot az aztalra olvasnac [az ebéd fölött], az olvasásra igekezel [figyelj] (47). Olvas vala soltart (MargL. 13). Miatyankat olvasandaz (NádorC. 124). Olvasya vala Isayas proffetat: legebat Esaiam prophetam (JordC. 735). Nem olvastatok ee az terwenben? non legistis in lege? (388). Zeuteknek eletet olvasatok (VirgC. 131). Hogy ez meg lwt dolgot olvasta volna, kezde gondolny w zyuebe (58). Vgi olvassukh hogi . . (36). Vgy oluassuk rola, hogy az twuiskek kwzibe buth (31). Mykepen kewnbe oluastam (PozsC. 11). Olvasd ide Exod. 20. (Matkó: BCsák. 267).

[Szólások]. Mintha a tsillagokból olvasnám, motskos lesz ennek a vége (SzD: MVir. 138). Elôwe hozanak egy nagy kônywet es mykoron f e y e m r e o l v a s t a a k vona, teeb yot nem talalanak mynd en eeletembe, hanem chak ôtôd ffel pater nostert (ÉrdyC. 634).

által-olvas: **1)** transnumero C. **2)** translego, perlego, evolvo C. durchlesen PPB. Az esztendônként lôtt dolgokról irt kônyvet által olvasni: *evolvere annales; által végig olvasom: perlego PPBl. Egy egy caputot rendel által-olvasván (Zvon: Post. I.14).

általolvasás: evolutio C. [das durchlesen].

el-olvas: recito C. perlego MA. durchlesen, herlesen PPB. Ismét elolvas: relegit C. El olwasaa elôtte ez ygheeketh: (ÉrdyC. 650b).

elolvasó: recitator C.

elöl-olvas: praelego MA. vorlesen PPB.

elölolvasás: praelectio PPBl.

elölolvasó: praelector MA. vorleser PPB.

hozzá-olvas: adnumero C. dazuzählen PPB.

lë-olvas: [abzählen, herzählen]. Hogy Kardos István azon 400 forintokat, melyeket Keczer uram általa küldött meg, nekem egészen leolvasott, ezen irásommal recognoscalom (LevT. II.393).

mëg-olvas: **1)** dinumero MA. abzählen PPB. **2)** perlego C. durchlesen, überlesen PPB. Megolvas ismet: relegit MA. Megolvas egy pater nostert (EhrC. 14. 22). Kely fel frater es olvassad ezt. Mely frater legottan megolvassa (MargL. 45). Ez yrasth sokan megh olwasaak: multi legeruut (JordC. 694). Ez

innepnek ewangeliomaat ha ky meg akarya olwasny (ÉrdyC. 515). Az leweleth megolvastok (RMNy. II.197). Meg olnassác szent Pált (Tel: Fel. 38). Mind megolvassa, a mit irtam (Pázm: Préd. a4).

mëgolvasás: 1) dinumeratio MA. abzählung PPB. 2) perlectio, relectio; durchlesung, überlesung PPB.

öszve-olvas: connumero MA. [zusammenzählen].

rá-olvas. Az confessor rea olnasta az oldozatot (GuaryC. 47).

ráolvasás. [beschwörung (durch hexerei)]. Az igézet igétskének bőrbitélésével, reá olvasásokkal (217).

vissza-olvas: renumero C.

Olvasás: 1) dinumeratio C. numeratio MA. 2) lectio C. Ver. das lesen PPB. Nem azt modya [így] nala, mert zent yrasnak oluassasa neky nemkellene (EhrC. 109). Foglalad magadat iras oluasasaba (VitkC. 41). Az ty iegyestekuel zent oluassasokban bezelyetek (VirgC. 139). Ha nem egyébel, rövidseggel olvasásra édesítené az embereket (Pázm: Préd. a4). Az irásoknac szorgalmatos olvasása (Zvon: Post. 697b).

irás-olvasás: [literatura; schreiben und lesen, beschäftigung mit büchern]. Imadsagnac miatta ketsegős dolgoc iobban meg feytetnec hoḡ nem iras olnasasnac miatta (GuaryC. 54). Sem ymachagot, sem yras olwasaast sem eegyeb dolgot nem tehet vala (ÉrdyC. 82b). Tanwllya keg: az magyar iras olwasast (LevT. I.339). Az iras oluosasba [így] foglalatos legyen (Helt: Bibl. I.e. CorpGramm. 588).

Olvasatlan: innumeratus Kr. [ungezählt]. Ket sagba apro penz olvasatlan (Radv: Csal. II.29).

irás-olvasatlan: [illiteratus; des lesens unkundig]. Goromba, iras olvasatlan ember (MNyil: Irt. 42).

Olvasdogal: lectito C. [hie und da lesen]. (Derk: ÖÉlet. Előb. 4). Ha olvasdogalomé az Urnak könyvét (Komár: Imáds. 212. Csúzi: Tromb. 221. Kr.).

Olvasgat: lectito C. [nach und nach lesen, dann und wann lesen]. (Pázm: KT. 66). Olvasgasd figyelmetesen a Tékozló Fiúnak históriaját (Somodi: EgyhBesz. I.138). A felserdült dáma olvasgatja a vitéz urfiaknak diadalmait a hamarja-futás-, az öklelés- a lovaglás- vagy más egyéb pállyajátékban (Fal: NA. 199).

Olvasható: 1) legibilis MA. leserlich, lesbar PPB. 2) [der lesen kann]. Hogy kárt ne tegyek meg-ijesztvén írásommal olvasható beteget (PP: PaxC. 1774: 322). Iras nem olvashato ember vagyoc (Zvon: Post. II.210).

Olvasó: 1) lector, anagnostes C. lector, numerator MA. Levt vala jo es aytatos zerzetes es jo oluaso (DomC. 263). 2) rosarium, vulgo pater-noster; rosenkranz PPB. Olvasó-szem: granum rosarii Kr. Az olwaso zem kózőt vala egy ezysth kerezt (ÉrdyC. 277b). Olwasoya ees kezeeben lewen olwaswan es ymatkozwan (ÉrdyC. 384b). Olvaso auagy Bódog aszszony Koszorúya (Vás: CanCat. 168). Egy csont olvasó, egy hamis klaris olvasó, egy selyem olvasó (Radv: Csal. II.363). Trombitáját ellopta darunak az varju, hollónak olvasóját, az Máthénak mankóját, báránynak is lazsnakját (Thaly: VÉ. I.351).

irás-olvasó. Iras oluasso pasztor (Mel: Préd. 157. Born: Préd. 52).

Olvasott: 1) numeratus; gezählt PPB. 2) lectus; gelesen PPB.

OLLY (*vvl* HB. *wl* TelC. 253. *wly* LevT. I.205. *olyw* EhrC. 12. *oly* 1. 59. stb.): 1) talis, ejusmodi; solch(er), dergleichen MA. a) Ysten teged tezen olya, hogy aldottak kezt lez azonkeppen aldot (EhrC. 33). E bezéd nem ol (BécsiC. 27). Te taneitnañid ollat teznec, mellet nem illic nekic tenniec (MünchC. 34). Ollnak kel fiel veenny az ōzwegysseghnek regulassagaat (ÉrdyC. 353b). Ha olyak volnank, aminek kellene lonnwnk (VirgC. 91). Olyakat mutat nektek (143). A chodac olyac, melyekot senki . . . (Helt: Bibl. I.b4). Ez vilagi ẹlet czac olly, mint az meg szallas (Born: Préd. 450). Mert az embercknec dolgoc oly: quippe res humanac ita sese habent (Decsi: SallJ. 45). Mert olyrol irsz, kit sem te, sem a te feleid nem értenec (Mon: Apol. 332). Az papnac leánya, ha ollyboz mégyen, az ki nem leiend az papi nemből (Kár: Bibl. I.109). Kiczoda volt olly, az ki ártatlan elveszett volna? quis unquam innocens periit? (MA: Bibl. I.450). Ollyá kell lennem (V.19). Hirtelenbe, sietséggel ollyat ne czelekedgyéc (MA: Tan. 217). Ez itélő-mesternek olynak kell lenni (Pázm: Kal. 502). A ki ollyal dítsir, a mi benned nintsen: hízelkedőnek tartsad (Pázm: Préd. 963). Minden lépésemre szidnak, ütnek, vernek, étkem oly, a minőt sertésnek kevernek (Gvad: RP. 27). b) Volt ott allo neppek kewzt oly (tantus) syralm, hogy (EhrC. 59). Semmi ol titoc, ki nem megtudatic (MünchC. 32). Oly ember, kynek eḡ yoha vaḡon: homo qui habeat unam ovem (JordC. 389). My vagion vram valami oly allath, hogi ky tied nem volna (VirgC. 44). Ha uona ol hitőm (TihC. 4). c) tam MA. [so]. Olly nagy: tantus, so gross MA. Oz gimilsnec vvl keseruv uola vize (HB). Oly czudas emberek: tam admirabiles homines (EhrC. 1). Bernald vala oly nagy zentsegy: tantae sanctitatis (12). Myre vattok oly zorgalmatosok? quid solliciti estis? (JordC. 371). Oly nagy volt (ÉrdyC. 547). Az embernek szive olly tellyes tekervényekkel és rejtekekkel, hogy . . (PP: PaxA. 53). d) Olly igen: tantopere, adeo, admodum; so heftig, so sehr MA. Miképpen meg aża ol hamar: continuo (MünchC. 52). Ha oly yghen zeretőd ewtet, bozd eede (ÉrdyC. 338b). Ol igőn nag zereteeth uaḡon kőztők (SándorC. 1). Oly igeen vereek (CornC. 210). Mint egy feiedelem, olly bizuást mennéc hozzáia (Kár: Bibl. I.531). Most olly alá-estem, bogy a nyalka ifiak tsúfolnak (Pázm: Préd. 88). 2) [nonnullus; mancher]. Doktoritok kőzzűl oly hat száz tévelygést-is mert a mi Romai hitűnkben számlálni (Veresm: Tanácsk. 97).

[Szólások]. O l l y a t m o n d o c, hogy magam is meghánom: non movenda loquor MA. Olyat mondok, hogy meghülnek belé az szomszédok (Nyr. XIV.565). O l l y á t a r t y a, mintha már bé iktatott és bé állattatott volna a menyországban (DKal: Ker. 19. GKat: Válts. II.323).

am-olly: [talis, illius generis; jener art]. Mind imilly, mind amolly kenyerrel (Born: Préd. 206).

imilly-amolly (Born: Préd. 206). Imily amoly gyüléseket tartván (RákF: Lev. II.154).

Ollyan (*olian* WeszprC. 3. *ollyon* MA: Bibl. V.24): talis, ejusmodi, istiusmodi C. [solch-, so, dergleichen, so beschaffen]. a) Ne akar olannac lenned, a mel embőr istent keserti (VitkC. 5). Ne legyetek ollyanok, mynt az keppmwtalok: non eritis sicut hypocritae (JordC. 369). Valaky meg maradand mynd veghyg, az ollyan ydwezwl: hic salvus erit (383). Olyan, mynt istennek angiala (VirgC. 20). Ollyanoc lesztec mint az isten: eritis sicut dii (Helt: Bibl. I.B). Ollyanoc mint az bárányoc (Kár: Bibl. I.300). Ollyannaa tewee az en zamat, mykeent az elős tőr (ÉrdyC. 342). b) Olan zerzetes mondatic verbe martot ruhat volaṅi, aki ő testet az zegeṅeknec veribtekeből elteti (VitkC. 15). Soha olly fejedelmet nem hallottam, kinek csak az olyan szolgálat eset volna kedve-szerent mellyet feje-vesztében parancsolt volna (Pázm: Kal. 1766. 583). c) Nem volth ollyan rwhazatos mynt: nec coopertus erat sicut (JordC. 371). Ollyan nagy: tantus (Helt: UT. Gg4). d) Mint az lucz főnnyű ollyan fel nő (Mel: Herb. 30). A tsehek Magyarországot ollyan felette igen elpusztiták, hogy . . (Liszny: Krón. 318).

am-ollyan: ejusmodi, illiusmodi; dergestalt MA. Szokás, hogy illyen nap az evangyeliomnak illyen, vagy amollyan részét

olvassák a gyülekezetben (Pázm: Préd. c3. Illy: Préd. II.185). Példásan folyt nyálok az angliai imillyen s amollyan szelindékekről, agár, vizsla, kopó s több afféle fityésző tacskókról, mennél szebben a mosólékos peszérek módjára (Fal: NA. 122).

[Szólások]. Illyen amollyan lelkű németje (RákF: Lev. IV.550).

szint-ollyan: similis, aequalis Sl. [ebenso]. Szinte ollian szükseges (DecsiG: Préd. 38).

ugyan-ollyan: similis Helt: Bibl. I. V2. [ebenso, gleich].

Ollyanképpen: taliter; also, dergestalt MA. Az példa szerint az mellyet mutatot az wr, ollyanképpen czinála az gyertya tartót (Kár: Bibl. I.126).

Ollyankor: tum temporis MA. um die zeit PPB. Ha gyonast nem tehetnel, meegh es semyth ne ketelkegyel, mert az ollyan koron [halálod idején] eleegh zybely thóredelmessegh (ÉrsC. 278b. Hall: Paizs. Előb. 7). Gyakran történik, hogy a győzedelem után-is el-veszti ember gombolyagját, ollyankor azért szükséges követnünk a vitéz példáját (Hall: HHist. II. 109). A tsászár ollyankor tette vezérnek, a midőn okossabbra kelletett volna bízni a muszka tzárral való hadakozást (Mik: TLev. 11). Ha pedig azt objiciálnák, sokszor volt Erdélyben török had ki benn telelt, azt felelheti, az olyankor esett, mikor a nyughatatlan elnék hogy már segítségre hivták őket (MonOkm. XIV.111).

Ollyas: talis, talismodi Kr. [dergleichen]. Ha mi olyas hireim losznek, tudtodra adom (Thurzó: Lev. II.117). Semmi ollyast nem tanulnak, a mivel vénségekben tuduák magokat táplálni (MA: SB. 141). Semmi ollyas tsapásokkal nem sanyargattatnak; meghíznak és velőznek (Pázm: Préd. 25). Semmi ollyas jósággal nem tündöklöttek (Veresm: Tanácsk. 34). Ollyas dolog történt vele (Fr: SzJán. 95). A ki nem ollyas, el-veheted (Lipp: PKert. 56). Isten minden teremtett állatra osztot valami ollyast, mellyben fáradgyon (Fal: NU. 257). Az okos játszó azonban nem vet ollyas kártyát, a melyre lesben vagyon társa, hanem annak helyében azt, a mit ingyen-sem reménylet vólna (Fal: UE. 373). Az ellenünk törekedő gonoszság ugy néki köszörüli nyers igyekezetünket, s ollyas dolgokat vitet velünk végbe, a mellyekre soha se erőnk se bátorságunk nem lett vólna (Fal: UE. 408). Csak arról emlékeztetlek: olyas légyen társod, mely hozzád illjék (Fal: TÉ. 693). Ollyas dologban keverem magamat, mellyből betsületesen ki nem gázolok, ki nem fejtem magamat (KirBesz. 48). Nem vagyunk mi az ollyas korhelyek közzül valók: wir sind von dieser liederlichen bursch gar nicht (104). Mikor semmi ollyas folleges idő nem volna (Bod: KOstr. 155).

Ollyatén (*ollatin* Sylv: UT. I.28. II.137. *ollyatin* Szeg: Aqn. 104. *ollyatannak* legyenek: similes fiant KulcsC. 189. *ollyatán* Kulcs: Evang. 113. Tel: Evang. II.467. Lép: PTük. II 143. *oletan* TihC. 5. *oletan* 6): istiusmodi C. ejusmodi, talis; dergleichen, solcher MA. Ezek olyatanok lezznek es oly yok (EhrC. 112). Czynaltvala olyatant ment egy haylok: quasi (27). Sonha nem volt olyatan syralm: tantus (59). Ollatanoc (tales) nem lelettetenec, ment Daniel, Ananias (BécsiC. 118. 246). Ollatanoke mennecnec orzaga: talium est regnum caelorum (MünchC. 49). Nem olyatan az ȓ vta (NagyszC. 102). Olatanna lön, mint az barom (DebrC. 382). Ollyatén, mint a mustár mag: sicut granum sinapis (Helt: UT. K1). Ollyatenoc voltatoc mint az el teuelyedet iuhoc (Born: Préd. 281. Born: Ének. 445). Az istennec igeie ollyatan mint az szőuetnek (Tel: Evang. I. 130. 282. II. 11b). Ne legyetec ollyaténoc mint az lé: nolite fieri sicut equus (MA: Bibl. I.491).

Olyba, olybá: [tanti (aestimare, pendere); so]. A pompás nagyságos neveket ollybá tartják, hogy.. (Tus: Apol. 186). Az ostorozásokat csak ollyban tartotta, mintha nem is ő szenvedte volna azokat (Hall: Paizs. 234). Akár ma, akár holnap, mindegy, olybá tartom, mintha régen innám kegyelmed palotájában az jó medgyesbort (RákF: Lev. I.336). Ollyba tartom rosz embernek reámszólását, mint szeméten gubás ebnek ugatását (Thaly: VÉ. II.125).

Olyféle: [talis, talismodi; solch-, dergleichen]. Oly fele betegség, melyben.. (Frank: HasznK. 56). Bisusban, olly fele gyenge biborban öltözet (Born: Préd. 400).

Ollyik: nonnullus, nonnemo Sl. [mancher]. Remegett s döbögött a sziv is ollyikban, sokban már vér sem volt, mint az ijedt tikban (Kónyi: HRom. 13). Ollyik ollyik bé-dugá füleit. (NótPM. 9). Ollyikok pedig annyira rángaták (10).

Olykor (*ollykorban* Gyöngy: KJ. 74. *olly*koron Helt: Krón. 83): **1)** [olyan időben; zu solcher zeit]. Olykor menyen, hogy az zeek el ne mullyek (RMNy. II.136). Hogy ollykoron [mikor majd haza mennek] öremmel boczássam öket haza (Helt: Krón. 83). Lött penig az olykor, mikor az sidoc husvéttya igen közel volt (Zvon: Post. I.545). Bíbort királyoc régenten olykor viselnec vala, mikor királyi diczőségeket akartác mutatny (II.30). Ollykor születék Krisztus, mikor a tsászár ravóitól mindenek bé-irattak (Pázm: Préd. 100. 512). Nem csak olykor csalhat meg az igassagh, mikor nem hiszed, akkor-is megh-csalhat mikor hiszed (RendÉl. A9). **2)** tunc, tum Kr. [damals, zu der zeit]. Kegyelmed is, ha olykor még ott közel találtatik, oktassa hozzá, mint forgassa a dolgot (TörtT. I.82). **3)** [aliquando; einst]. Olykor az várasban Sámson be indúla (Kák: Sáms. A2). **4)** subinde Ver. nonnunquam Kr. [manchmal, zuweilen]. Ti, kik törvényt adtok sok ezer népeknek, s olykor határt tesztek fejedelmeteknek (Orczy: KöltH. 86).

[Szólások]. Egy ollykor: aliquando, cum tempore MA. (Born: Préd. 455). Nem ió néked télben szánkáznod, oda törik egy olykor kezed avagy lábod (FortSzer. H3b). Egy olykor, midön Aristoteles leanyatul kerdeztec (Pécsi: Szüz. 101). Es egy olykor megfogák Marótit (MonIrók. VII.85).

OMOL, OMLIK: ruo, succumbo MA. fallen, sinken PPB. [stürzen]. Reá omol: superirruit, allabitur, decidit PP. **a)** Amant az agra omoluan (super lectulum corruisse), kiben Ester fekzon vala (BécsiC. 64). Kyth mykoron lattaak vona az neepek, dyczeereek wr ystent mynd hw orczayokra omolwan: ruentes in facies (JordC. 92). Omlik térdére (Gyöngy: Char. 41). **b)** Omolnak ram vadlany es gyolkost el zabadoytyak (EhrC. 154). Omlanac az aitora (irruerunt per posticum), hog meglatnac, mi uolna (BécsiC. 170). Omlottanac a hazra: irruerunt in domum illam (MünchC. 26). Ő reia omlananac: irruerent in eum (75). Omlottanak en ream erössök (AporC. 3). Az emberek nyakra, főre omolnac minden gonoszságra (Tel: Evang. I.94). **c)** A haboc omlánac a haiora: fluctus mittebat in navem (Helt: UT. K1). Jaj! hova ez az nagy fölyhő fog omlani (Zrinyi I.26). Gondolkodtam, honnan omollyon ollyan hathatoképpen az halgatoknak elmejekben: mecum cogitavi unde tam potenter influat haec scriptura in animos audientium (MNyil: Irt. 50). Meg vénhet mellyébül mert sok nagy gond omol (Zrinyi II.51). Eképpen fog omlani a ti bátorságtoknak-is föveenyen épitett fondamentoma jó dámák (Fal: NA. 138).

[Szólások]. Hirdettetet az evangeliom abban a városban, és a pápistaság falba omlott vólt (Pós: Igazs. II.165). Isteni télelem nelkül-való hamis patvar azt reánk költeni; mellynek folyamattya fellyebb spongyiába omla (Pós: Igazs. II. 312).

be-omol: irruo; ungestümlich einfallen PPB. [hineinstürzen, einstürzen]. Töröt kapún soc nép be omla (Görcs: Máty. 63). Beomlott kutak (Drég: Spec. 6).

ëgybe-omol: corruo Kr. [zusammenstürzen]. A jó lelki-isméretű igaz ember, ha a világ egybeomol is, rettegés-nélkül

temettetik a romlásban: justum, si fractus illabitur orbis, inpavidum ferient ruinae (Pázm: Préd. 595).

el-omol: **1)** corruo; zu boden fallen PPB. [zerfallen, umstürzen]. Fel eppeyttem Dauidnak hĕ hazat, ky el omlot: tabernaculum collapsum (JordC. 760). Ha a kötő vezzők meg feslendnek, az abronchokes eel feselnek ees ekkeppen mynd a nagh hordo elomol (WinklC. 125). A kerítésnek fala el omla (DebrC. 180). Az épület el-omol fondamentom-nélkül (Pázm: Préd. 53). Azert, ha elomol es romol az ecclesia, el-fogy és el-vész az igazság (284. 549). **2)** effundor PP. [sich ergiessen, herausströmen]. Senky nem telty az wy bort az oo edenben, mert gyakorta az edeent el tőry es mynd a bor el omol (vinum effundetur), mynd az eden el vez (JordC. 460). E víz elomol, s meg iszsza a föld (Mel: Sám. 15). Az ny bor el szakasztya az tömlőket és az bor elomol (Kár: Bibl. III.33). Ha az ellenvetésec el omoluac, az többinekis oda kell szaladnioc (MA: Scult. 987).

elomlás: effusio; das ausgiessen PPB. [ruina: sturz]. Megh fewdewt engemet ymmar hasonlatos el omlaas (FestC. 403).

félbe-omol? [fehlschlagen, misslingen]. Omor Agával való negociatió hogy félben [falban?] ne omoljon (MonIrók XXVII. 228).

test-fölomlás: [betegség] (Nad: Kert. 299).

ki-omol: **1)** erumpo MA. ausbrechen PPB. [hinausstürzen, herausfallen]. Bele ki omla (GuaryC. 21). Magath megh akaztha, ketthe zakada ees ew bely mynd ky omla (WinklC. 178). Annera el taglak, hogi meeg ah bely es ki omloth vala (DebrC. 25). Mynden tagaday [sic] ky omlanak: effusa sunt omnia viscera ejus (JordC. 708). Palchyoyabol ky omla ew penze (RMNy. II.24). Agyoc veleie, bélec ki omlot (Born: Préd. 78). Az egerec vgyan ki omlottac a mezőkre, s minden vetemenyeket meg ettec (Mel: Sám. 13). Kiomol vala az nép és szedic vala az mannat (MA: Bibl. I 129). A mi testünk-is annál sürübben kiomol minden gonoszságra, mennél inkáb' kövéredik a jó-lakással (Pázm: Préd. 436). **2)** [effundor; sich ergiessen, herausströmen]. Az tömlők meg fakadnak es az bor ki-omol (Sylv: UT. I.14. Fél: Bibl. 55). Az én ordításim mint az vizec ugy kiomolnac: tamquam inundantes aquae, sic rugitus meus (MA: Bibl. I.449). Boknak teli gégéjéből bor kiomlik (Zrinyi: ASyr. E6) **3)** [germino; ausschlagen, hervorsprossen]. Az veteműn kiomollon es nagon fel neuekeggék: semen germinet et assurgat (Sylv: UT. I.55).

kiomlás: eruptio MA. ausfall, ausbruch PPB.

lĕ-omol: proruo MA. corruo, delabor, concido; über einen haufen fallen. zu boden fallen PPB. Nemynemew haz hyrtelen le omoluan (EhrC. 161). Meg kőmuebeit vr mendenneket, kik leomolnak, es fel igazoit menden le esetteket (AporC. 118). A tornyoc leomolnac (Helt: Bibl. IV.52). Hatra tantorodanak es az földre le omlanak: ceciderunt humi (Sylv: UT. I.154). Egy csapással minden éppűletek leomol (Pázm: Kal. 110). A ház leomlic, el-romol (Com: Jan. 105).

lĕomlás. Miczoda az dőg balál? Soc embereknec birtelen valo leomlásoc (Born: Préd. 694. Fél: Tan. 493).

[**mĕg-omol**]

mĕgomlás. A száynac megomlasat gyogyittya (Mel: Herb. 116). [Vö. **Omlás, Omlott**].

Omladékony: ruinosus, ruinae proximus Sl. [hinfällig, baufällig]. (GKat: Gramm. B3. CorpGramm. 313).

Omlás: ruina; fall Ver. MA. PP. Omlás, romlás: ruptura Otr: OrigHung. II.181. Az [ház-] omlasnak zozattyatol fel ebrewluen (EbrC. 161). Fel akarja építeni a Babylon omlását (Matkó: BCsák. 8). Az tévelygésben valo omlás igen könyű (Toln: Vig. 14). Győkerét ha meg-főződ, a testnek omlását megenyhíti ha ezzel táplálod (Nad: Kert. 299)

kő-omlás: [steinhaufen]. Erős városoc elpusztitatnac, es kőomlasá lesznek (Helt: Bibl. IV.62). A ház le-omlic és lésznec romlásoc, kőomlásoc és fal romladékoc: fiunt ruina ac rudera (Com: Jan. 105).

Omló: ruens, ruinosus, ruinam minitans; baufällig PPB.

Omlott: collapsus, dirutus; zusammengefallen, zerstört PPB Fogfaiast gyogyit, omlot szayat gyogyit (Mel: Herb. 31). Ha az vizénel omlot száyat mos, meg gyogyittya (43). [Vö. **Omlás, mĕgomlás**].

ONT (*vnt*ottak, *vnt*a BodC. 29. 30. ver bullas awag *wt*as? PeerC. Kalend.): **1)** fundo MA. giessen PPB. Mergőt ont az lelőgbe (GuaryC. 6). Mikeppen a mergős kegó mergőt onth beleye (NagyszC. 173). Az moslekoth neki ńakaba ontiak uala (TihC. 24). Ha téyel a fűlben ontod a vizét, fűlet gyogyít (Mel: Herb. 116). Az vért az földre ontsad, mint az vizet: effundes eam in terram (MA: Bibl. I.173). Senkit niakon ne onczion (Erasm: Erk. 34). Bút rád ont még ő terhes igája (Thaly: Adal. I.2). **2)** [corrumpo, devasto; zerstören]. Mást gyógyít, maga rühes: a ki rak, s ont, az-az épít nyelvével, ront életével (Pázm: Préd. b4). A dolgot hasogatni kell és a bélét ontani (Fal: UE. 440). **3)** [dissipo; vergeuden]. Az asszony a maga udvarát szedgye vegye jó rendben, értékénél, s érdeménél felyeb ne héjazzon: szerezzen, ne tsak költsőn, takarjon, ne tsak ontson (Fal: UE. 87). Erőn erővel fiat kivánsz, nem tudván, hová ontsad pénzedet (Fal: TÉ. 734).

[Szólások]. B o s z s z u d a t o n t s az pogányokra (MA: Bibl. V.38). Kyk artatlan v e e r t o n t n a k (ÉrdyC. 524). Ky fegywernek myatta vereet onttya es halalt zenwed (652b). Aki ember vért ont: effuderit (Helt: Bibl. I.D2) Ártatlan vér ontó kezec: manus effundentes innoxium sangvinem (Kár. Bibl. I 605).

el-ont: effundo, profundo; ausgiessen, verschütten PPB. (Ozor: Christ. 206). Meg botlik s elontya az vizet (MA: SB. 31). Az éppűleteket fel-forgattya: az fákat gyűkerestűl ki-tőri: és az terhes szekereket elontya (KNagysz. 1613. E4. GKat: Titk. 1119).

ki-ont: effundo MA. ausgiessen, ausschütten PPB. Kinek vtanna az byneseknek ew veerek kyve ontateek (JordC. 174). Az meely kewen ky ontottaak vala agya veleyt (ÉrdyC. 545). Telhetetlenevknek beleket ky ontanaya (DomC. 177). Olajt, vizet hamar ők forralának, kiket rómaiakra kiontának, sokan rómaiak megkoppadának (RMK. VI.174). Az bor ki ne ontassek (Fél: Bibl. 13). Effele tenelygest ontottanac ki az nepec kőzé (Mon: KépT. 26). Ki ontom az én haragomat az ellen (Kár: Bibl. I.494). Illyen gyalázatos szókat ontott-ki (Hall: HHist. III.92).

onton-ont: **1)** indentidem fundo Kr **2)** [dissipo; vergenden]. A ki ősi maradékját onton ontja, vétt az ellen, a ki kereste (Fal: BE. 599].

Ontás: **1)** fusio; das giessen PPB. Nem volnank tarssok hwnekyk az proffetaknak veerők ontasaban: non essemus socii eorum in sangvine prophetarum (JordC. 429). Meg kerestetik raytonk az artatlan vernek ontasa (WeszprC. 90). **2)** [dissipatio; vergeudung]. Bátor egyre fáradozzanak a földi jóknak megszerzésében: mind csak ontás, és hiábavalóság (Fal: NE. 66).

vér-ontás: occidio C. caedes, sangvinis effusio, strages MA. blut-vergiessung PPB. Verontas nekől harum martirumsag vagon (GuaryC. 38). Tarczagh megh magokat az balwanyoknak aldozattyoktwl, eeteteesektwl es ver ontastwl (JordC. 761. Káldi:

Bibl. 247. Zrinyi I.109). Kovés vérontással elő tudja szerezni a kellemő békességet (Fal: NA. 226).

Ontat: [fundi jubeo; giessen lassen]. Borat az földro ontatiuk (RMNy. II.2).

pénz-ontó: [prodigus; verschwenderisch]. A mely varas tékozló, és pénz ontó, veszni akar (Fal: TÉ. 779).

por-ontó: pyroblarius, pulverem nitratum profundens in perniciem MA.

vér-ontó: vir sangvinis Kr. [sangvinolentus; blutvergiessend]. Te vagy az vér-ontó, én kőnyvem hullató (Zrinyi: ASyr. 302).

Ontód-ik: [fundi; vergossen werden]. Oltalmazzon isten engem attól, hogy énmiattam tebb keresztyén vér ontódjék (MonOkm. XIX.445).

Ontogat: fundito MA. oft giessen PPB.

ÓN (*onn*ot BécsiC. 300. *onn*at DebrC. 192. *ónn*at Kár: Bibl. Hall: Paizs. 123. *oon*ath (ÉrdyC. 436): plumbum; blei Pesti: Nom. 51. plumbum C. MA. stannum MA: Bibl. II.4. plumbum, stannum; blei, zinn PPB. Ónból való: plumbous C. Ónhoz való: plumbarius MAI. Erezte remec onnot ő zaiaba: misit massam plumbeam in os ejus (BécsiC. 300). Arany, ezysth, ercz, es vass, oon, batok es egyeeb ezen felee alath, ky mynd tyzőn atal mehoth, azonkeppen tyztwltatyk meg (JordC. 182). Onnat oluaztatuan feiere tőltete (DebrC. 192). Onbol csenalt botok (167). Az germek meg nehezőyty vala, mynt ha oonath vynne (ÉrdyC. 436). Az byzon zyzessoeg ollyan, mynt az feenlő arany, az hazassagban valo zentseeg mynt az ercz awag oon (ÉrdyC. 658b). Forro on, vas, ęrtz (Born: Ének. 550). On zakalos glyobos 2127, was zakalos glyobos 300, taraczk on glyobos 623 (TörtT. 1878. 343). Az mi ón míve az én atyámfiának itt volt, azt adják meg (Gér: KárCs. III.439).

fejér-ón: stannum; zinn Pesti: Nom. 37. cassiteros C. stannum, cassiterum MA. zinn, weiss blei PPB. Stannum: fejér ón, bádog Major: Szót. Harmadszor frisselt fejér-ón: tertiarium stannum PPBl. (Kecsk: Ötv. 320).]

fekete-ón: plumbum PPl. [blei]. Fekete ónnat oluasztana. (Helt: Krón. 32). Az feiér és fekete ónnot oluaszszátoc meg: plumbum et stannum igne purgabitis (Kár: Bibl. I.150. Pázm: Préd. 1226. Kecsk: Ötv. 267).

Ónos, ónas: **1)** plumbosus C. plumbatus, plumbosus MA. bleiern, blei-reich PPB. Igyenesség mérő ónos sinor: perpendiculum MAI. Egyenessen alá függő onas sineg: perpendiculum Com: Jan. 103. Onos botokkal mynd adoeg vereteo, myg az lelkőt erzeek ew benne (ÉrdyC. 468b). Ónas pléh vagy bádog (VeetTrans. 20). Tanyéros kengyel vasat igen jót, ónost, szalamiakkal, hotvenöt pénzen adgyanak (TörtT. XVIII. 229). Egy kocsilónak való féket ónos zabolájút (ErdOrszgy. II.381). [A kardhüvelyt] vagy zománczoson, vagy pedig ónosan vas szerszámmal csinálta (ÖtvMest. 66. vsz.). **2)** [liviens; bleifarbig, bleich] (Vajda: Kriszt. III 651. Kr.). **3)** [gefroren, mit hagel gemengt]. Igen örülöm, hogy az ónos út előtt az úr isten haza hozott bennünket (LevT. II.88). Ónos eső (Mik: TLev. 447).

Ónoz, ónaz: plumbo Ver. applumbo MA. PP. löten, verlöten; stanno illino; verzinnen PPB

föl-ónoz: replumbo C.

mëg-ónoz: plumbo C. applumbo MA. stanno obduco; überzinnen, löten PPB. Megónazott: incocto stanno illitus, incoctilis; überzinnt, verzinnt PPB. Negölt vagy hordót meg-ónozni: dolia *vincire plumbo PPBl.

mëgónozás: plumbatura C.

Ónozás: plumbatura MA. verlötung PPB. Ónozás, ónnalfoglalás: plumbatura PPBl.

Ónozó: plumbator, plumbans; löter, verlöter PPB.

Ónozott: plumbatus, incoctilis, incocto stanno illitus PPB. Onozot legyen a fazék (Frank: HasznK. 22b).

ONDÓ: **1)** Ondója az kőlesnec: apluda MA. Korpa, ondó: apludao PPl. hirsen-spreu, hirsen-hülsen PPB Az ács a fát fűrészeli, az esőlékje avagy fűrész hulladékja, fánac ondója le esvén: scobe v. seragine decidente (Com: Jan. 103). **2)** bilis C. **3)** Ondofolyás: gonorrhoea MA. MAI. Ondó folyás: samenfluss, tripper PPB.

ONNAN, ONNAT, ONNÉT, ONNATON, ONNÉTON (*onnag* VitkC. 66. TelC. 351. 359. *onnagh* LevT. II.157. *onnayd* RMNy. II.198. *onnayt, onnajt* MA. *onnal* LevT. I.191. Lép: PTük. I.39. 105. *onnand* LevT. II.20. *onnant* Gvad: FNót. 89. *onnattlan* EhrC. 37. *onnég* Helt: Mes. 38. 309. *amonnég* Helt: Bibl. IV.129. *onejd* RMNy. II.331. *onneyth* LevT. I. 170. *onnend* TörtT. XV.34. *onnetan* TihC. 21. *amwnnath* LevT. I.256): **1)** inde, istinc C. isthoc, illinc, isthinc; von dannen MA. [von dort]. Fel haga nemy kewfarra es onnattlan pdicala ott allo sokassagnak (EhrC. 37). Onnat felkele, hoģ gabona főket ģvytene (BécsiC. 5). Parančolt őnekic, hoģ ki mennénec onnan (17). Onnaton aiandokot hoznac ennekem (283). Elméne onnaton es kőuetec őtet sokac (MünchC. 35). 74). Onnan ky nem yewz: non exies inde (JordC. 367. 382). Meg yedenek es onnag el kezdenec futnya (TelC. 359). Mind el futanac onnaton (342). Hog onneet el ne evzessel (CornC. 80). Onneton kywől az chellaba magath be wethe (ÉrsC. 522b). Keth felől wagyon az sancz, onnal lewyk (LevT. I.191). Látuán az embert a fán megiyedo és elfutaméc onnég igen alázatosson az erdőben, ki annac előtte igen kőuellyen ki iőt vala belőle (Helt: Mes. 309). Az Antonius sem mezsze vala onnat: neque procul aberat (Decsi: SallC. 47). Bizonosok valanak benne, hogy onnal ki menekednénec (Lép: PTük. I.39). Onnat-is gyász ruhákban siralmason másfelé fogtam, végre leányomat, isten tsudálatosképen látnom ismét engedte (Hall: HHist. II.293). **2)** [ea; vorbei, dort vorüber]. Azonnan [olv. az onnan] muloc (praetereuntes) karomlac-uala őtet (MünchC. 68). Mynd kyk onnan mwlnak wala: praetereuntes (JordC. 447). Kereskewdő emberewk hogy onnaton mennenek, az zamart el ragadak (ÉrsC. 314). Tortenek, hogy az ő zalagossa onnan menne lowa hatan (547). **3)** [inde; daher]. Az sas keselyűt meg nem ȍti az meny; onnat mondgya Plinius, hogy régen tartottác az királlyoc az seregbe, és nem ȍttő meg őket (Cis. 141). A vizbe ne vigyed, mert a sok viz a lonak ártalmas, a sok járás miat, és onnét származik a folyo és kő epe (Cseh: OrvK. 24).

am-onnan (*amonnat* Born: Préd. 561. *amonnet*an KazC. 74.): illinc C. istinc; von dannen MA. Többször oly szinét adgya dolgának, mint ha innen-is amonnan-is, fel-fedve ki tetszenék belső titka (Fal: UE. 370).

iminnen-amonnan: hinc inde MA. [von hier und dort, von allen seiten]. Mint az harang őntésben, oly tudós volt Melánthon Philepis az augustána confessiónak iróia s az konkolydija [Concordia] kőnnyű alá irt, iminnet amonnat egybe gázlott praedikátorkak és mesterkék is az theologiában (Bal: CsIsk. 147). Iminnend amonnand sok levél érkezik (Thaly: VÉ. I.101).

innen-amonnan. Innen amonnan segitsen tsorbáin (Fal: UE. 500).

innen-onnan: hinc et illinc Kr. Eennen onnan hagygallyaak (ÉrdyC. 569b).

ugyan-onnan: indidem, iminde C. eben von dannen, von dem ort her MA. Az malomtól a tornyot öt álgyúval, ugyanonnéd törék három taraczkkal (RMK. VI.137).

ONTOK: trama; rast, balken PPB. [einschluss, eintrag].

OPRA [?]: ein Afrikaner Adámi: Spr.

OR (*orroc* MünchC. 191. *orrok* Valk: Gen. 27. *orh* Komj: SzPál. 352. sem *ohr* toluay sem parazna Hofgr. 129. *orr*-gazda Misk: VKert. 438. *or* Mel: SzJán. 39. *orw* JordC. 433. 853. 861. ÉrdyC. 156. KazC. 197. WeszpC. 12. Helt: UT. C6. *oruu* Lép: PTük. II.215. *orv* MA: Bibl. II.4. Megy: 3Jaj. II: 170. *oru* Frank: HasznK. 56. *orunac* DebrC. 82. *orwok* ÉrdyC. 133. *oruoc* Helt: Krón. 47. Born: Préd. 545. *vr* BécsiC. 189. *vrroc* 115. MünchC. 24. *vrv* es tolvai, *vroc* es tolvaiok DebrC. 306. *wroz* JordC. 414. 662. ÉrdyC. 77b. *uroz* Szár: Cat. L4. *wrw* WinkC. 142. *wruot* KulcsC. 122. *wrroth* JordC. 57). Or: fur, furax MA. Or, orv: fur, furax; dieb, diebin, diebisch PPB. Wryiz? latro 1281. (Czinár). Nem zabadeitbattac meg magokat vrroctol es toluaioktol (BécsiC. 115). Az orvok, kik ez velagi iozagocat el vrozak (GuaryC. 8). Az orwok el orozyak: fures furantur (JordC. 370). Az paztorok ew barmokat őryzyk, hogy gonoz orw el ne ragagygya (ÉrdyC. 112). Vala ky barattyanak yozagaat el ragaggya orw az (612). Az orüok negj louat loptanak (RMNy. II.183). Minden oruot, toluait, gyilkost meg neuezed (336). Or marha (RMK. II.479). Meg találod orvodat, meg talállyák az el veszet marhádat (FortSzer. I.b). Toluait orrokat kerget vala (Valk: Gen. 27). Orvok, lopók (MA: SB. 122). Az orvot, akar tolvajt meg fogvan: capto fure vel praedone (Ver: Verb. 239). Kit Hesperus adot, Lucifer or módgyán el lopta, el ragatta tülem hamarján (Zrinyi II.143). Kis ort kemény vas lántz kötöz akasztófához (Ben: Rithm.[2] 167).

Oroz: furor MA. stehlen PPB. Walaky embert wrzand: qui furatus fuerit hominem (JordC. 56). Nee vroz (PeerC. Kal). Ne paraznalcoggyal, ne vroz (NagyszC. 358). Oroz auag toluaol (Ozor: Christ. 407).

el-oroz: suffuror, surripio MA. heimlich entwenden PPB. Él yewnek az hew tanoythwany es el vrozyak hwtet: furentur eum (JordC. 449). El vrza a leuelet (DebrC. 215). Ad meg az penzt kyket el vroztal (DomC. 270). Cristusnak testeet el vroztak (CornC. 108). El orzotam marhayt (VirgC. 7). Az lopok meg assak es el orozzak: fures effodiunt et furantur (Fél: Bibl. 9).

mëg-oroz: [bestehlen]. Nepeknek alamysnaiath megh orozvan (WinklC. 178). Meg akarnak orozni az kertnek gmőlcet (CornC. 402). Meg wrzotta az zent egyhazat (ÉrdyC. 638). Castelyanak megorzoy (Ver: Verb.[1] 98).

Orozkod-ik: abscondo, clam ago quidpiam, verbergen, vertuschen, heimlich etwas tun PPB. clam irrepo, furor Kr. [sich einschleichen]. Nem szoktunc bizni a toluayhoz, a ki hol egy varosba, hol másba oroszkodic alattomba (Gyulai: Sirah. K6). Attyanac istenségéről, természetiről, és minoltarol oroszkodic a Cristusséra, es bizonyítani akaria (Vallást.Oo4). De jai, nagy szelendek orozkodik után [Zrinyi útján] (Zrinyi II.59). Mi veszedelem oroszkodik utánnam, azt is tudni kivánnám (Fal: NE. 62).

alá-orozkodik: [sich herunterstehlen]. Mennyből ala orozkodot (Born: Préd. 31).

be-orozkodik: irrepo, furtim illabor, latenter ingredior; heimlich hineinschleichen, unvermerkt [her]einkommen PPB. Csatárt, Váradhoz közel egy nemes aszszony hal meg és etszaka az koporsóba tetetik az templomban, hogy más nap el temetnék; egy deák beorozkodott és vélle undokoskodott (Pázm: Kal. 219). Bé-orozkodék éjtszaka a pápa háló-házában (GKat: Vålts. II.1257).

el-orozkodik: proripere se MA. suffurari se, clam discedere; heimlich davonschleichen PPB. El wrőzkodeeg [így] ew annyatwl es el fwtameek az pwztaban tythkon ennen maga (ÉrdyC. 243). Felnevekődél mint egy virág, és hamar lész mint egy asszú ág; lassan lassan eloroszkodol és hamar minden időd el-foly (RMK. VI.108). Ot elorozkodéc tőllec az erdőben (Helt: Krón. 42b. Land: Ujsegíts. II.456. MA: Scult. 702). Vesd a pad allá, es el oroszkodiál tőlle (Vallást. Ss. 4).

föl-orozkodik: [sich hinaufstehlen]. Mikoron az egyic estue a garádiczon fölorozkodot vólna a királyi palotába (Helt: Krón. 31b).

ki-orozkodik: [sich hinausstehlen]. Atyamnak hazabol kiorozkodam (TelC. 292). Kiorozkodánac a seregből és haza futának (Helt: Krón. 133b. 122b). A kiralis nem mere megh maradni benne, hanem ki orozkodek (Lép: PTük. I.131).

Orozkodó: latenter irrepens Kr. [insidiosus; lauernd]. A világ tengerét, orozkodó habjait, csendes szemmel tekingeti (Fal: NE. 41). Az orozkodó halál őreá is irányozván nyilával, nehéz betegségbe ejtette (Fal: TÉ. 679).

Orozva: clanculum, occulte Ver. furtive, furtim MA. heimlich, verstohlen PPB. [hinterlistig, meuchlerisch]. Orozva el rantom: subripio MA. Forrasoc, kicből vrozuan lattatnacuala vizet mereiteniec: furtim videbantur haurire aquam (BécsiC. 23). A čazarne azzon nekit fogadot reiaia, hogi eyel megh őlneie vrozua e zent Amborust (DebrC. 20). Mynden eztendewbe vrozvaes reya yartak azok az nemet falwyak az valwssy erdewre (LevT. I.216). Orozva is tudakozzál (II.61). A sidoc főlderől orozva hosztanac el: furto sublatus sum (Helt: Bibl. I. F4). Hogy őczet az kutbol orozva ki vonna (Born: Ének. 561). Orozva elmettzé az felsőruhájának az szárnyát: silenter (MA: Bibl. I.268). Orozva jőttel el: clam venisti (29). Orozva maro eb (Mel: SzJán. 409). Edgy orozva maró ember csak kevés híjja lőn, hogy Cárolus II. meg nem őle (Liszny: Krón. 306).

Orozva-való: furtivus [heimlich]; furtiva: orozva való szerelem, titkos szerelmeskedés: voluptas, Venus furtiva PPBl.

Orzás: furtum, raptura MA. rapina; diebstahl, raub PPB. Orzásoc, ragadozásoc: furta, rapinae Com: Jan. 192. Az Izrael ffyay atal hagaak az paranczolatoth, es wrzaasth teenek az athkozot morhabol (JordC. 297).

Orzó, orozó: fur, furax, raptor MA. dieb, diebin, räuber PPB. Orozó mesterség (Vajda: Kriszt. II.235).

Orzott: furtivus; gestohlen PPB.

Orság (*orwsag* WinkC. 178): furtum MA. furacitas; diebstahl, raub PPB. Alohad vrsagnak (furtum) lenny felettebualo alamyznakot (EhrC. 78. 79). Ember őldőkésec, vrsagoc, hamis tanosagoc: furta (MünchC. 43. 153). Az gonoz emberek adnak gonoz tanalchot, az or ember orsagra, az ragadozo toluay ragadozassra (CornC. 162). Ne tiǵ orsagot (Sylv: UT. I.112). Mindenféle gonoszságok, orságok, gyilkosságok köztünk eláradtanak (ErdTörtAd. IV.337). Valamely az mesterek közül orságban, avagy paráznaságban találtatik, annak mestersége letétetik (KecskTört. II.282). Az lopás es orság: furta (Ver: Verb. Szót. 18).

ÓRA: **1)** hora C. MA. stunde Ver. PP. **a)** Nemde tyzenkeeth oraya vagyonee az napnak (WinklC. 321). Az completa horayanac vtanna (VirgC. 140). A napnak hatodik oraia (DebrC. 74). Adgyon isten gazdag őrőmű órát (MA: Scult. 141). Orája vagyon már az álomból felkelnünk (Illy: Préd. I.19). Már hét az óra; kilencz az óra (Mik: TLev. 71). Már a szabott óra cseng (Thaly: VÉ. I.316). **b)** Azzon nappon es horan az angyal ez fratertol eltere (EhrC. 18). Az aldozatnak horayan yeleneek ew neky wr istennek zent angyala (ÉrdyC. 344b). Eeynek negyed horayan (JordC. 399). Mikoron az vtolso horan volna (VirgC. 107). Tizenegy orán [11 órakor] (Alv: Post. I.583). Készek minden órán valakihe veszni (Fal: UE. 478). **c)** Mely horaban (CornC. 68). Ezen horaban: eadem hora

(JordC. 312). Ez ğarlosagos horaban (NagyszC. 36). Az horába meg vigaszéc az aszszonyi álat: salva facta est ex illa hora (Helt: UT. C1). Érsek-Újvár jegyben vagyon, minden órában mienk lesz (RákF: Lev. I.125). Alig érkezik a jövevény úrfi, azon órában reá küld a kocsisokra, parókásokra (Fal: NU. 256). **d)** Kilenced ora koron (TihC. 19). Hat orakorban: circa horam sextam (Fél: Bibl. 197). Az napon két óra korra vacsorán jelen lenni ne neheztelјen (LevT. II.359). Mikorontan az mezőben vagy, és tudni akarod hány orakort legyen, végy fel egy szalma, auagy fű szállat; immáron meg irtam az dél előt való órákat, őt órátol fogua délig, az az tizenkét órakorig (Cis. N). Tavul bujdosva irdogáltam jobb részét és csak pihenő órákkor (Fal: UE. 362. 195). Az elidőzött órakor más nap együtt valának (Fal: TÉ. 698). **e)** Horarius: egy óráig való, tartó PPBl. Germeksegemtől foguan ez oraiglan (VitkC. 25). Ymatkozunk mynd harmad orayg (VirgC. 83). Egi oraig valo niomorgatas (DebrC. 184). Koporsoban fekűuęc harmicz hat oraiglan (Born: Ének. 46). **f)** Óránként: stundenweis PP. Éyel napwaal orankeed (ÉrsC. 316). Az wr istent naponkeed horankeed keeryők (ÉrdyC. 19b). Melyről tészek dispositiót Keczer Sándor elérkezésével, kit is óránkint várok (RákF: Lev. I.649). **2)** horologium C. MA. uhr PPB. Az óra járásábólis megitélheted a várost: ex horologio civitatem judica PP. Konyergettem nagyságodnak egy öreg órájért (ÉrdPorta. 183). Adtunk egy eristályba foglalt, uj formán csinált órát (Radv: Csal. II.190) Az óra ütött kettőt (Zrinyi I.50). Az órát folyásában, egy peczketskeben-valo fogyatkozás meg akasztya (Veresm: Lev. 259). Két felfüggesztő gömbölyü órák (MonIrók. VIII.44).

[Szólások]. Szerencsétlenül, r o s z-ó r á b a n: inauspicato PPBl. S e g g h i ó r a i a: venter est suum cuique solarium (Decsi: Adag. 206). S e ó r á t, s e n a p o t n e v á r j a n a k, hanem praestálják jó fegyverrel szerszámmal (RákGy: Lev. 219).

álló-óra. A maga talpán álló, vagy más, függő és 'zeb-óra (Fal: NA. 141).

árnyék-óra: **1)** horologium solarium Non. 4. solarium sciathericon MA. *sciathericon horologium PPBl. sonnenuhr, sonnenzeiger PPB. Nap arnikára mútató hóra: solarium C. Nap fényyel szolgáló avagy árnyéc órac: solaria seu scioterica (Com: Jan. 168). **2)** compassum Major: Szót. A hajóban óra kévántatik, mellyet közönségesen compassum, árnyék-órának mondanak (Mad: Evang). 150).

csëngető-óra: [schlaguhr]. (ErdTört. I.43).

falravaló-óra: [wanduhr] (Radv: Csal. II.276).

fél-óra: semihora C. [halbe stunde]. Ide csak félóra uraság majorja (Gvad: RP. VI. eikk.).

fërtály-óra: [viertelstunde]. Elő-veszik a trétselést s egy fertály-óráig két annyit mondanak, mennyit a pap huzomos egy-óráig (Fal: NA. 146).

folyó-óra: clepsydra C. arenarium MA. clepsammium, horologium arenarium; wasseruhr, sanduhr PPB. Folyó, vizlopó órác: clepsydrae Com: Jan. 168. sanduhr Com: Orb. 157. (Szentm: Kalm. 11. Szöll: Dáv. 78).

függö-óra: horologium pendulum Kr. [wanduhr]. A múlt éitszakán, függő-órámnak minden pertzenését hallottam (Fal: NE. 5. Fal: NA. 141).

kerekes-óra: rotatum horologium PP.

nap-óra: solarium; sonnenuhr WF.

napárnyék-óra: [solarium; sonnenuhr] (MA: Tan. 1320).

***nyakba-vetö-óra:** horologium viaticum PPB.

öröm-óra: [freudenstunde]. Virágzó esztendőihez képest öröm-órákat jegyez-el magának (Fal: NA.[2] 156).

szólló-óra: [schlaguhr] (Fal: Jegyz.)

üveg-óra: clepsydra MA.

verő-óra: schlaguhr KirBesz. 124.

vizlopó-óra. Folyó, vizlopó órác: clepsydrae Com: Jan. 168.

zsebbevaló-óra: [taschenur, sackuhr]. (Mik: TLev. 374). Hallám mintha valami órapercegést hallanék, azzal vetém szememet arra az oszlopra, hát az zsebbevaló órája ott vagyon (Hazánk. I.282).

zseb-óra: ∞ Ugy jár lábok mint a 'zeb-órának gyenge kerekei; apró-lépve s pertzenve (Fal: NE. 34). Minden órának legkissebb folyamló részetskéjét rendire igazitott mértékkel töltegetik és ugyan azért szeretik a maga talpán álló vagy más, függő és 'zeb-órákat (Fal: NA. 141. 145)

Órabéli. Ez légyen elég ez erabéli tanuságunkra (Zvon: Post. I.821).

Órácska: **1)** horula MA. kleine stunde PPB. Egy múlt órácska is vólt számos űdőni (Gyöngy: KJ. 79). **2)** [kleine uhr]. (Radv: Csal. II.122).

Órai: horarius MA. [uhr]. Órai mesterséggel forgó petsenye sütő nyárs: veru automatum; bratenwender auf art einer uhr gemacht PPB.

ëggy-órai: horarius C.

Órányi: [stunden lang]. Harom horany ydő: horarum trium intervallum (JordC. 720).

Órás: horologiarius, óracsináló SI [uhrmacher]. Órás [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. IX. 365). Órás legény (Bod: KOstr. 49). Az órás megtsinálván az órat aztot fel tekeri (Mik: TörL. 121).

ÓRÁL: declamo, audacter dico PPBl. [eine rede halten, deklamiren]. Verba a Latinis deducta Ungari formant per á l, ut formál, dictál, orál, declámál (CorpGramm. 239). Órálló szék [cathedra] (DBenkő: Flor. 223b). Prédikál, orál ritmizál néki, holott egy pap nints Erdélyben, a kit meg-nem bántott vólna (Bod: Pol. 125).

Órálás: órátzio; declamatio PPBl. [rede, deklamation]. Orálás hoz való: declamatorius C.

ORBÁNC: elephantiasis, vel scabiei lepraeve species affecta plerumque membra infestans et cutem circa vulnera subalbicantibus maculis deformans MA. gutta rosacea, erysipelas; rotes weinblattern-angesicht PPB. terjedő kelés; herpes Major: Szót. [rotlauf]. Tüzes orbántz: herpes PPBl. Orbanczot es egyeb tüzes fakadast gyogyit (BeytheA: FivK. 12b). Hólna allyát el futá a szederjes orbáncz (Szentm: TFiú. 10). Egy fő nemes aszszonnak emlőjét el-fogta-vala tellyességgel az orbáncz (Illy: Kat. 5).

Orbáncos: elephantiacus MA. pusulosus PPBl. erysipelatodes, guttatus; der ein kupfericht gesicht hat PPBl. [mit rotlauf behaftet]. Orbánczos a lába (TörtT. XIX.220).

Orbáncosod-ik: [mit rotlauf behaftet werden]. Az feje megh orbánczosodván csac hamar megh hala (Prág: Serk. 901).

[Orbáncoz]

fël-orbáncozott. A búnat miatt kipetsenyésedett, és fél-orbánczozott sziveink (GKat: Válts. II 562).

ORBONÁSZ. Orbonás [így]: Epirota, einwohner von Epirus; Orbonás-ország: Epirus PP. Georgius Orbonaz de Cras-

souw 1505. (TudTár. VI.63). Orbonász: Epirota, Albanensis (Helt: Krón. I.398. II.332. Kr.).

ORDA: tyrosis; molken PPB. caseus dulcis SI. Sajtját, ordáját, berenczéit, vaját meg tudja csinálnia (Nád: Lev. 137). Urdát [így], vajat hozott (Gvad: RP. 159).

édës-orda: mollis caseus, caseus recens PP. PPBl.

Ordás. A turós étket, ordás tejfeles lével igen szerettem (Bethl: Élet. 190). Ordás leves: tyrosis; csóré, savó-leves (Benkő: Trans. I.402. Kr.).

ORDAS: fekete tarkás szőrű, pl. kutya, farkas SzD. [wolfsgrau, schwarzgrau, gestreift]. A nyulnak háta ordas és barna (ACsere: Enc. 209).

ORDËR, ORDËLY: [ordre]. Kegyelmed az előbbeni orderem szerint dolgait ugy kormányozza, hogy még az ellenség által-költözése előtt velem a Tarna-mellyékén megegyezhessék (RákF: Lev. 643). Ordere azt tartja Orosz Pál uramnak, fujják az készülőt, mingyárt induljanak (Thaly: Adal. II.345). Nyir-Bátor ordelyben nekünk ki van adva, ott nyugvásunk lészen, az is meg van írva (347).

ORDINÁL: [in sacerdotum numerum recipere sollemni ritu; ordiniren].

mëg-ordinál: ∾ Az ég felé három ujjunkat tartottuk, a crédót nagy buzgón mi itt elmondottuk (a crédón értettetik itt az esküvés, mikor az uj katonák Ő Felsége hivségére hitet tesznek le); már most voltunk igaz hadi presbiterek, és már megordinált katona emberek (Gvad: RP. 88).

Ordinálás: [ordination]. Az ordinálás merő czuf-játéc (MA: Tan. 1126).

ORDÍT (*ordoythw*an JordC. 840. 94. *ordoyt*any ÉrdyC. 433b. *ordeyt*van DomC. 48. *ordeht* 19. *ordet*anni, *ordít*anni Ver.): ululo, irrugio C. ululo, rugio, rudio Ver. confremo PPBl. brüllen, heulen PPB. Igen ordít: exululat C. Reá ordít: irrugit MA. Lata a zait es a sirokat es a soc ordeitokat: ejulantes (MünchC. 80). Pokolbely evrdeg, mykeppen az ordeyto orozlan kerenguen keres (CornC. 46). Gyakorta zyvynek zevpevgesetevl az ev jmadsagy kevzevt ordeht vala (DomC. 19). Az erdegők kezdeenek ordoytany (ÉrdyC. 433b). Szembe nem ál az ordeto farkasokcal (Mon: KépT. 4). Az ordögöc syunac, ordetnac (57). Az villamás után ordít az mendörgés (Kár: Bibl. I.535). Az farkas ha ordít, pokol ǒdöt iegyez (Cis. G3). A Hektor testét meg-szaggatott köntösökkel, tsak-nem ordító jajgatással viszik-fel fényes Iliumba, és le-tészik ott a királyi palotában (Hall: HHist. III.175).

mëg-ordít

[Szólások]. A sereg-is m a g á t véle m e g - o r d í t á (Kónyi: HRom. 139).

Ordítás: ululatus C. Ver. rugitus MA. [das brüllen, heulen]. Környül-zeng ez a hely ordításokkal: locus circumsonat ululatibus PPBl. Mikor ezéket montakuolna, lőn nağ siralm es ordeitas annağ eğhazban mendenéknec (BécsiC. 25). Ordoytasnak zozattya nağ mezze hallattateek: vox audita est et ululatus (JordC. 360). Megh bolondula es ordeytasth kezde tenny (DebrC. 553). Az balwannak papy ordeytasth teenek es az papy feyedelem zent Tamas apostolt atal veree (ÉrdyC. 169. 562). Ordetas, siras (Tel: Evang. I.123). Mint az oroszlánnac ordítása, ollyan az királynac rettentése (Kár: Bibl. I.614). Ezen a hirtelen változáson megrémülnek, és ordítással azt kiáltyák (Pázm: Préd. 16). Zeng Szakmárnak vára elájolt labanczok, ével holt sok ráczok eő ordításoktúl (Thaly. Adal. II.75).

farkas-ordítás: [wolfsgeheul] (Mon: Apol. 316).

oroszlán-ordítás (Pázm: Préd. 1112).

szamár-ordítás: rudor C. ruditus, vox asinina MA.

Orditat: [das brüllen, heulen]. Zo magassagocban hallatot siralm es nağ ordeitat: ululatus (MünchC. 17).

farkas-ordító. Farkas ordító tél (Fal: Jegyz. 933).

ORDONÁNC, ORDINÁNC: [ordonnanz]. Az bojtos kornyéta tekereg, az ordináncija bomlik, sárban fetreng (Thaly: Adal. II.353). Kérte, ordonáncz táskájába tegye, hogy itt volt, óbester azt észre ne vegye (Gvad: RP. 133).

ORGONA (*organa* DöbrC. 214. Kár: Bibl. I.524): organum MA. orgel PPB. Vizi orgona: hydraules C. PPBl. Menden népec örölnekuala nembériec kel es zv̄zeckel es ifiackal organacban es hegedőcben (BécsiC. 44). A füzekre feleztiggeztettuk mv orgonainkat (AporC. 107). Kűrt, hegedű, dob, orgona, cymbalim (SándC. 17). Vygadnak az orgona zoban (ApostM. 4). Az hegedő-szót, lantot és orgonát nem Dávid lelte, kezdetben muzsikát Tubál lelte (Tin. 228). Dicsérjétek ötet orgonával és czitaraval (Offic. 186). Az orgona lyukas szárú bórdókból áll (Com: Jan. 169).

Orgonál: cano organo SI. [orgeln, orgel spielen]. Orgonalnac, fintzolnac, énekelnec neki (Vallást. k3).

Orgonálás: [orgelmusik]. Hallam mend az eneklest es az orgonalast (EhrC. 74. ÉrdyC. 564). Dicserem atte nevedeth en zamnak orgonalasaval (DebrC. 562. NádC. 129).

Orgonás: pithaules, organicus, organista PPB. [organist, orgelspieler]. Vizi orgonás: hydraules PPBl. Orgonás [vezetéknév XVI. sz.] (Nyr. IX.365). Orgonás Ferencz. (Gér: KárCs. III.296). Ne hogy orgona légyen a templomba, de orgonás ne légyen (Bod: Pol. 208).

ORGOVÁNY. Novi quendam campestrem locum, juxta oppidum Gömör, hoc nomine vocari; atque etiam in planis terrae Jazygum, edoctus sum nomen hujusmodi dari (Otr: OrigHung. II.84).

ÓRIÁS (*orjas* MA. MA: Bibl. I.6. 132. Com: Orb. 89): gigas C. riese PPB. Ver. Olly nagynak iratta magát mintegy óriás: colossicum se pingi jussit PP. Nem esec le ifiactol, sem vertekmeg ötet kiralnak fiay, sem magas oryasoc (excelsi gigantes) vetlec magokat az ellen (BécsiC. 45). Erwende mykeppen oryas: exultavit ut gigas (KeszthC. 34). Oriasokath megh gewztel (WinkC. 93). Oryaas fayzat (ÉrdyC. 593b). Óriás rövid nap meg-rontatik az isten igéjéből (Czegl: MM. 33. Káldi: Bibl. 288. Zrinyi. I.59. 98. 17. 9.) A sisakos orias: Orion [a csillagzat]; orias kutyája: canis major [csillagzat] (ACsere: Enc. 100). Óriás: gigantes solemus illo nomine vocare; etiam hominem supra modum altum et vasto corpore praeditum vocamus nagy oriás (Otr: OrigHung. II.62).

Óriási: giganteus C. MA. [riesig].

Óriásocska. Orjasoczka: gigantulus MA. ironice ein grosser kerl PPB.

ORIGINÁL. Origynál: literae originales; die ursebrift, das original PPB. Az originalt, azaz, a joszagnak eredetiről való levelet hozza elő (Ver: Verb. 76). Originál levél (Megy: 6Jaj. IV.23).

ORJ. Orja az disznonac: unctum MA. rückgrat vom schwein PPB. [rückenstück]. Vad disznó orja: *callum aprugnum PPBl. Dorsum animalis, ubi costae cum spinis dorsi arcte junguntur, vocamus orja (Otr: OrigHung. II.63). Egy zeep feyeer kölykőchke, kynek az hataa orya tarka barka volna (ÉrdyC. 501). Husuet napian: zentelt boriu hus susaual [olv. sasaual?], parey orial (LevT. I.43). Kaposzta orjával (Radv: Csal. III.44). Meg volna szalonnán mind sódor s mind órja (ErdTörtAd. II.328).

disznó-orja: **1)** *spina suilla PPBl. [schweinsrücken]. Első tál étek légyen káposztás hús egy disznó orjával egészen fejestül (KecskTört. II.304). **2)** portulaca; burgel, grensel; porczin fű Mel: Herb. 33.

ORMÁN. Ormán-gallér: focale C. Ormán: **1)** schurztuch; **2)** kragen; **3)** zinn [?] Adámi: Spr.

OROM (*orum* 1386): pinnaculum, pinna MA. fastigium; giebel, zinne PPB. Ház oromja, torony oromja: pinnaculum MAl. Komlouz orm 1208. (Jernry). Ad apicem unius montis vulgaliter orom vocatum 1287. (Wenzel XII.467). Locus rewfaorumya 1386. (Nyr. VI.168). Allata ṽtet templomnak oromiara: super pinnaculum templi (DöbrC. 302). Templom oromja (Tel: Evang. I.506. Kr.).

ház-orom: [fastigium; giebel]. A törökec egy ház oromra az czonttyát fel téuéc (Helt: Caoc. 113).

Ormó. Pinnaculum: ház avagy torony ormója, mellyre a szél annyát, vitorlát, és a kakast szokták helyheztetni PPl. Ormója a káposztának (Szakácsmest. 2).

Ormós: pinnatus, fastigiatus; zugespitzt, giebel habend PPB. Ormós fedelü láda: arca camerata, lade mit einem krummen deckel; ormós koporsó: sepulcrum cameratum; gewölbtes grab PPB. Tetés, ormós: pinnatus PPBl.

[Ormóz]

Ormózott. Ormózott héja a háznak: pectinatum tectum; mit stockotur u. gesäumen ausgearbeiteter ober-zimmerboden PPB.

Ormos: tectus, cameratus, fastigiatus SI. pinnatus MA. Pinnatus: tetes, oromos MAl. Possessio Ormus vocata? 1359. (ZichyC. III.154).

Ormoz: tego, camero, fastigio SI.

Ormozat: fastigium Kr. [giebel]. Kőfal ormozatja: muralis lorica, pinna, crepido PP. (Pázm: Préd. 404. Pázm: Kal. 1766. 376. Kr.). Vár ormozatja (Prág: Serk. 190. Kr.). Toldalékok [az épületen] a ki vetett, eresztett ormozatoc, parkanyoc, eszterhác (Com: Jan. 107). Nem az ormozaton, vagy a kéményeken szokott a sas fészkot rakni, mint a gólya (Csúzi: Sip. 719). Tengernyi sok nép gyülekezett öszve, még a házok ormozatját, tsatornyait, és a szomszéd tornyokat is el lepték (Fal: TÉ. 651).

Ormozatos: habens fastigium, fastigiatus Kr. [mit einem giebel] (Prág: Serk. 222. Kr.).

Ormozott: fastigiatus Kr. Ormozott héa a háznak: tectum pectinatum MA.

OROSZ (*urusz*): **1)** Ruthenus MA. Russus, Moscus; ein Russe PPB. Oroszország: Russia PP. Uruz, jobagio regis 1217. Orosz [személynév] 1398. (Czinár). **2)** janitor, satelles MA. admissionalis; portner [pförtner] C. torhüter, portner, trabant PPB. (Rutheni olim custodiae domus regiae in Hungaria praeerant, hinc janitoris significatio Kr.).

OROSZLÁN (*oroszlanyoc* Born: Evang. 78. *oroszlány* Zrinyi I.108. Páp: KeskÜt. 243): leo C. Ver. MA. löwe PPB. Oroszlany [személynév] 1398. (Czinár). Kyk ewbenne hyendnek, tezy ewkewt menden seregnelkewl nyomtatny es yartatny nemczak farkason, de es orozlanon es sarkanyon (EhrC. 147). Menden valaki kerest kerend harminc napiglan valamel isteutől es embertől haneměac te tőlled kiral, az orozlanoc vermebe ereztessec (BécsiC. 145). Fenee orozlanok (SándC. 7). Orozlannal erősebbek (NagyszC. 68). Mint a fene orozlan rea hertelenkwdek (VirgC. 26). Fiu orozlán (Helt: Mes. 362). Sino ẽh oroszlany (Mel: SzJán. 233b). Sivó rivó oroszlány (Mad: Evang. 154). Oroszlany serénye (Laud: UjSegits. I.161). Az oroszlány szűgyes, nyakas állat (Hoffm: Préd. 5). Melynek csinalattya az mint neki tetzet vala almaban, orozlany képű volna (Forró: Curt. 5). Oroszlán ellen semmi egy bárányka (Thaly: Adal. I.20).

[Szólások]. Oroszlánt ijesztgetsz árnyékkal: umbrâ leonem territas PP. Oroszlán-bőr vagyon rajta: obit eum pellis leonis PPBl. Rókába, ha nem használ az oroszlány-bőr (Fal: NE. III.47).

anya-oroszlán: [mutterlöwin]. Minth anya orozlan halot el zagga[t]uan elő hertelenkedeek (PeerC. 24).

nöstény-oroszlán: lea C. leaena MA. löwin PPB. (Zrinyi I.188).

Oroszláncsa: leunculus BécsiC. 261. [junger löwe].

Oroszlányi: leoninus C. MA. [löwen-]. Oroszlányi bátorság (Pázm: Préd. 1199. Kr.).

Oroszlányocska: [leunculus; junger löwe] (Káldi: Bibl. 306).

Oroszlános, oroszlányos: **1)** Wruzlanusmunustura 1247. Monasterium Orozlanus 1256. Orozlanos [helység] (Vita S. Gerardi 11. Endlicher 218). **2)** [löwentaler; oroszlános tallér, hollandi ezüstpénz, melyre oroszlán van verve]. Ajándékpénzt adtam hat oroszlánost és négy egész tallért (MonTME. I.238). Hat rókabőrért fizettünk nekik 4 oroszlánost (239).

ORR (*ar*, *orr*unkba ACsere: Enc. 132. 243): **1)** nasus C. [nase] rostrum; schnabel Pesti: Nom. 62. Madarak orra: rostrum; az elefánt orra: proboscis, promuscis C. Fitosotska orrú, lapos orrú: simulus, simus; fel-fitúlt orrú, fitakos orrú: silus PPBl. Sima orrú: simus C. Keselyü-orrú: silus; tompa orrú: simus Nom.[2] 197. 199. Kezdek megnyttuy orrokat: coeperunt aperire rostra (EhrC. 140). Óregh zemey, ygyenes orra (ÉrdyC. 507). Allaz tartvan az te orchadat es orrodat az fevlden mykeppen az dyzno (MargL. 73). Oraba neuen a bollo a kenieret (DebrC. 224). Befuua az ő orrába az elő lehelletett: in faciem (Helt: Bibl. I. A: 3). Karikát vettec orrodban mint egy bialnac, és máshoua hoyszogattlac (Helt: Mes. 293). A pora igen iō az bátadon valo sebre, sfűlt az orrában, és Antal tűzet meg rout (Mel: Herb. 90). Az két fül, az két orra lik és az száj (Kopaszs). Az orra-vére-folyásáról [cím] (Web: Amul. 103). Horgas orrot adott az isten a sas-keselyűnek (GKat: Titk. 669). Orrom alja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem (Gvad: RP. 86). **2)** [pars antica; vorderteil]. A fúvónak vége vagy orra: acrophysium PPBl. Locus Nogerdeuorra 1319. (ZichyC. I.164). Szigetnek az orránál csinált jó sánczot (MonIrók. XV.525). A tollal avagy pennával, mellynec az orra, közép hasitékja a penna csináló késetskével alkalmaztatic: cujus crena scalpello temperatur (Com: Jan. 155). A rúd orrában vettetnec a szűgyelő hámrol alá függő nyaklóc (87).

[Szólások]. O r r á b a n s z ó l: Aristili more loquitur; er redet durch die nase PP. (Decsi: Adag. 313). O r r o d is meg m u t a t tia, hog hazug vag (Decsi: Adag. 300). Meg iőt Antal Budáról, zöld ágat hozot orrában: profectus ad apaturia, rediit maio (Decsi: Adag. 203). Az kik teneked ezt tanácsolják nem jóakaróid egyátaljában és n e m n é z n e k t o v á b b o r r o k n á l (LevT. II.236). O r r o d n á l f o g u a h o r d o z n a k tégedet: in cotyla portaris (Decsi: Adag. 171). Egész felföld terekké lészön vala, az palaszk o r r u n k r ó l e l e s i k vala (Tin. 136. 170. 139.). Fel-duzzasztyák orrokat a helvetiák (Pázm: Kal. 523. Kr.) Soha nem lészen neked bőczűleted, mind czak az hamuban kell néked ṽlnod, noha o r r o d a t f e n h o r d o z o d (FortSzer. K2). Orrát f i n t o r g a t n i: nasum crispare PPBl. Orra fintorgatásával valakit meg-gunyolni: naso *adunco suspendere PPBl. Nem látnék annyi desperatus l e f ü g g e s z t e t t o r r ú embereket (RákF: Lev. III.290). F é l o n t a r t o d az nagy o r r o d kevély Pozsony vára (Thaly: Adal. II.243). O r r á t

v o r n i valakinek: einen nasenstüber geben PPB. Az torma orrodat tekeri (Zvon: PázmP. 330). Szortyogni orrával: ronchissare Major: Szót. 414. Ha Balduinus koty fittyet vét Luter orraalá, es mondasit meg-hazuttollya, jámborúl cselekeszi (Pázm: LuthV. 119). Az orrod előtt vagyon, tsak fend reá, a fogadat: es ist für euere nasen, spitzet nur das maul darauf (KirBesz. 113).

csont-orr: [rostrum; schnabel]. A madaraknak fogok helyett, kettős és válus tsont orrok vagyon (Misk: VKert. 6).

hajó-orra: prora C. cheniscus MA. rostra PPBl. Hajó orrban ülő révész: proreta C. Hajó orra igazgató: proreta MA. Haionak orra: naviculae prora NémGl. 354.

ëb-orr. Eborrokra ne kössük, édesen (Amade: Vers) 143).

fitos-orrú: simo PPBl.

hëgyës-orrú. Hegyes-órrú keszeg: sturio PPBl. Hegyes orrú penna (MNyil. Irt. 344).

horgas-orrú: gryphus C. rostro* obunco PPBl. [mit einer gebogenen nase]. Lata elő yőny egh horgas orrw tőrpe emberth (PeerC. 66).

madár-orra: rostrum MA.

nagy-orrú: naso Nom.² 197. MA. [grossnasig]. Nagy orrú, Kis orrú [vezetéknevek XVI. száz.] (Nyr. IX.365. X. 227. Zrinyi. II.120).

pënna-orr: cuspis calimi Kr. (Pázm: Kal. 1766. 129. Kr.)

sereg-orr: [acies; spitze des heeres]. Vitezi a sereg-orron nağ kesalkodasokat theznek (NagyszC. 111). Mikkeppen ha a sereg-orron afte ellenseghid kőziben az erős viadamban bee menneel (23. 22). Az sereg orron és spitzen megyen vala (Görcs: Máty. 16).

sima-orrú: simus C.

viasz-orr. Az eretnekek kőnyve viasz orr (Toln: Vig. 88).

Orrant: [megszagol, megsejt] Külső nyavalyáját nem orrantottam egyebet (MonOkm. XXIII. 136).

Orratlan, orrotlan: carens naso MA. der keine nase hat PPB. Orrotlan czimpa avagy csonka orru (ExPrinc. 196). Orrothlan Kozma [név] 1484. (Nyr. V.510).

Orratlanit: denaso MA. die nase abschneiden oder beissen PPB.

mëg-orrotlanit: denaso C.

Orrocska: parvus nasus MA. [näschen]. Orrocskája a madárnak: rostellum MA. PP.

Orrol: aspernor, nasum suspendo, item: stomachor, aegre fero, indignor; verachten, eine krumme nase machen, item: ungeduldig sein PPB. Ők ott alattomba sugna bugnak vala, hogy bőlcz vezerec nincz, aszt őc orollyác vala (Tin: Ének. 130). Vendeg vton iarot igen orolyatoc Hofgr. 265). Igen orollya ez istenes tanuságot az test és vér és nem tetzic az (MA: Scult. 103). Mondhatatlan igen orrollyák az atyafiak, hogy sz. Bonaventura bódog aszszony sóltárát írta (Pázm: Kal. 781). Az jót gonosz véghre magyarázzák, és azt orollyák, hogy Christus az bűnősőket magához fogadgya (Alv: Post. II.74). Igen órollyák a tévelygők a bérmálás szentségét (Barna: Isk. 242). A székely nemes emberek orroljják vala az ő jobbágyoknak megszabadulását (ErdTörtAd. I.46). Nincs hitele, Rédey uramat orrolja (MonOkm. XXIV. 532). Ezt orrollya a gonoszra vetemedett tündér világ (Csuzi: Síp. 311).

Orrolás: indignatio, stomachatio; zorn, unwillen PPB.

Orrondi: naso Kr. Mellyhez hasonlót, még amaz fabuláző Orrondinak metamorphosisában sem tapasztalhatok (Csúzi: Síp. 277. 307. Csúzi: Tromb. 221).

Orros: nasutus; grossnas Ver. naso, nasutus, nasatus MA. rostratus PPBl. Gregorius dictus Orros 1320. (ZichyC. I 176). Orros [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. IX.365. LevT. I.270).

Orrosocskás: nasutulus MAl.

[**Orroz:** in formam nasi effigio, fastigio Kr.]

Orrozat: [pars antica] vestibulum MA [acies; vorderteil spitze] vordach, vorsprung des hauses PPB. Ew rettenetős ōrdőgőkuel mynth az yol megh zőrzeth seregőknek orozattya az ellensegőknel (ÉrsC. 521b. KazC. 61. TelC. 332). Megverée az Izraelitákat, és a seregnec orozattyából leuágáoac a mezőben mayd négy ezer embert (Helt: Bibl. II.118). Ot délre éputéc Szebent, egy magasságnac orozattyán (Helt: Krón. 24b). Az olai ágrul, kit az haionac orozattyaba fel tettenec (Tel: Evang. I.465). Meg ûtőtte a meny a sz. Miklós egyhaza sanctuariomianac orozattyát, de chac egy nehany cherépbe tőtt kárt a heiazatou (Tel: Fel. 195b). Retenetes mint a seregőknec orozattya: terribilis ut castrorum acies ordinata (Énekek Éneke M.5). Egy türkises aranyas kantár szügyelőstől, orrozatjával együtt (Radv: Csal. II.357). Mely öszveszakadásnál való magos orozaton s szegelet nagy parton fekszik az hires Nandorfejérvár (MonIrók. VIII.384). Viseltes, majczos fék ehhez türkéssel rakott virágos aranyas orrozat (XXIV.174). A sisakjának orrozattyán lévő vasis el-szakad (Hall: HHist. III.132).

hëgy-orrozat: [promontorium; vorsprung eines berges]. Czoda szép hellyen Eger vára vagyon, az vőlgyre fekszik egy hegy orozaton (Tin: Ének. 136).

sereg-orrozat: [acies; schlachtordnung]. Rettenetes myn az meg zerzőt sereg orrozat (ÉrdyC. 490). Allanak az sereg orrozattra az ellenseeghnek ellene (581).

Orrozó, Orrodzó: orrodzó szíj a ló-szerszámban Kr. Aranyas szerszám zabola nélkül, orrozóstúl (MonOkm. XXIII.350). Két fék, szügyellőstűl, arany, hasonló köves orrozójával (Mon. Irók. XXIV.142. Gér: KárCs. IV.452). Egy pár puskatokra való varrás; orrozóra való is kettő, scofiummal (Századok XXII. 157). Ezüst szerszámárúl le hult orodzója (Gvad: Orsz. 51).

ORS: Szeged táján a. m. reves, taplós, ors fa, ors füzek CzF. [morsch]. Meg gyujtván tapláját, pipámra rátette egy darab ors fáját (Gvad: FNót. 9).

ORSÓ (*oorsoo* ÉrdyC. 414b. *órsó* MA: Bibl. I.574): **1)** fusus C. Ver. MA. spindel PPB. Com: Orb. 119. Az ew kezeet vetee erőss dolgokra es az wy'ay oorsoot fogdosanak (ÉrdyC. 414b). Gusaliat es orsot forgata inkab honnem mint feğuert (Szék: Krón. 35). Bottyat el haytvan orsoiat pergete (Petki: Virt. 11). Fonalat fonynac akár újon forgó orsoval, akar a keréken forgó rockával: sive girgillo, sive fuso (Com: Jan. 97). Rockát és orsot pergetet (Tyuk: Józs. 142). Pergetné az orsót, s véle fondogalna (Land: UjSegits II.305). Vigyétek a tűzre az orsót, matólát, gombolítót (Fal: NA. 194). **2)** A hanyotlot mellyekes vonasu orso vagy orsoszabasu: parallelogrammum obliquangulum ACsere: Enc. 65.

gyalog-orsó. Orsó, gyalog orsó: spindel KirBesz. 135.

sajtó-orsó: prelum C. Sajtónak orsófája: cochlea, sucula; die trotten oder kelter-spindel PPB.

Orsós. Deszkás egész folyosója vagy altánja orsós oloszfákkal elkészül vala (Bethl: Élet. II.250). Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétféle eresztős, a második orsós (MonIrók. XI.364).

Orsóz[-ik ?]: [se amoliri; sich trollen]. Egy karácsontájba házokhoz haza orsózának, pironkodának (ErdTörtAd. I.33).

Orsózat. Faragott márványkőbűl való orsózati, párkányozási már megvolnának (Szal: Krón. 203).

ORSZÁG (*uruzag* HB): **1)** regio MA. regnum Ver. ein reich PPB. [land]. Az ország széle: extremum regionis PPB. **a)** Oggun munhi uruzagbele vtot (HB). Ha eu orzagonnac felét mégkérendéd es adatic nekéd (BécsiC. 59). Menńecnec orzaga (MünchC. 18). Az menyey orzaghnak ffyay (JordC. 396). Mas wton meenenek hw orzagokban: per aliam viam reversi sunt in regionem suam (JordC. 359). Meg mwtata hewneky ez vylaghnak mynden orzaghyt (363). Istennek orzaga: regnum caelorum (361). Aggya az ew zent orzagaat my halalwnknak wtanna (ÉrdyC. 338). Vygen az erek eelethnek orzagara (515). Yme zerzettelek teegedet eez may napon neepeknek es orzagoknak felette (342). Walamyt kerendez, meg adom neked orzagomnak feleyg: usque ad dimidium regni mei (Pesti: NTest. 81). Attol tartottak, hogy ha ötöt el-botsáttyák, a romaiak el-foglallyák országjokat (Pázm: Préd. 186). Ezek alatt, az szomszéd országok emésztő hadak alatt az török sem mulatá dolgát (Pázm: Kal. 437). Ország szerint való nyavalyác (MA: Scult. 1062). Orszag gubernatorra választottak: in gubernationem regni electus est (Ver: Verb. 263). **b)** Zerečen orzag: Aethiopia (BécsiC. 11. Jord. C. 9. MA: Bibl. II.16). Lengyel ország (PeerC. 311). Magyer orzag (DomC. 126). Meene Bologaar orzagra es ghörög orzagra (ÉrdyC. 401). Magyar orzag (ÉrdyC. 541). Britannia orzag (ÉrdyC. 591). Bech orzag: Austria; Österreich (Pesti: Nom. 65. Göres: Máty. 60). Sclovácország (Helt: Krón. 2). Csech-ország (Gyöngy: MV. Előb. 1). Szeremország (Szeg: Aqu. 47). **2)** [comitiae, diaeta; landtag]. Mynd az orzagoth ew ewzwe bywata (RMNy. II.86) Fejérváron együtt tanáltam az országot; ma délután az ország [az országgyűlés] eloszla (MonIrók. XVIII.40). **3)** imperium C. [regierung, herrschaft] Orzaganac VII. eztendeiebon: septimo anno regni ejus (BécsiC. 53). Predicalvan istennek orzaganak evangeliomat (JordC. 364). Ywyen te orzagod: adveniat regnum tuum (370). Merth wre orzaag: quoniam domini est regnum (KulcsC. 42). Országra hija Kristus az övéit, mikor azt igéri, hogy valakik győzedelmet vésznek a bűnökön, azokat királyi székibe ülteti (Pázm: Préd. 17). Az pogányok meg-esmérik Christust, és egy királyi országa éppittetik ő-néki (Pázm: Kal: 561).

[Szólások]. O r s z á g o k a t j á r n i : obire terras PPBl. die länder sehen, besuchen Adámi: Spr. 195. O r s z á g o n k i n t regionatim C. von land zu land PPB. El kyldezeenek zeren zerte mynd orzagonkeed varosonkeed, hogy meg keresneek (ÉrdyC. 410). O r s z á g u l : országgyűlésben, mint az országnak képviselői [CzF. ország" képében, MNyelvészet V.424. Országól akarnác à vétséget 'vizsgálni' (Helt: Krón. 201). Hogy értünk országúl böjtöltök s imádkoztok, istenes s hasznos cselekedet (Mon. Okm. XXIV.277). Küldöttünk fel országul az ő nagysága méltóságos propositoira való replicát (TörtT. VI.92). Tetczet azért nékünk egész országúl, három nemzetűl, hogy csúcsi vám in perpetuum tolláltassék (CompConst. 34).

mënny-ország (*menyorzagh* ÉrdyC. 556. *menyorsag* Ozor: Christ. 22.; *menyország* Zrinyi I.58. *menü orszag* Sylv: UT. I. 136): caelum beatorum, regnum caelorum; himmelreich PPB. Frater Rufen mykoron meglen' eluala, cristostol vala menyorzagban meg zenteltettek (EhrC. 55). Predicalwan menyorsagnak ewangeliomat: praedicans evangelium regni (JordC. 381). Menyorzagra tekeentwen: aspiciens in caelum (399). To neked adom menyorzaghnak kwczayth': tibi dabo claves regni caelorum (405). Eengemeth meg halgata menyorzagbol: exaudivit me de monte sacro suo (KulcsC. 4). Kere a meńorzagnac dicoseget ńernye (TelC. 39). Zömeit meniorzag fele emeluen (WeszprC. 51). Ez zozat el halatik meniorzagbaes (VirgC. 115). Könyű pokolba menni, de nehéz menyországba (Decsi: Adag. 192). Az menyországot könyörgésén adják, szenvedésen adják (MA: Scult. 45). Vallyon tagadhatod-é, hogy a parantsolatoknak meg-tartásával bé-férhetünk a mennyországban? (Fal: NE. 66).

mënnyországbeli: [caelicola, caelestis; im himmel wohnend od. befindlich]. Tezen innepet mynd az menyorzagbely zentekrevl (CornC. 59). Mynd az menyorzagbely zentek semit ot nem haznalnak (VirgC. 119).

mënnyországoskod-ik: delector in regno caelorum Kr. Sok világ-leánya tsak so-la-re-mi-fa körül menyországoskodik (Fal: NA. 163).

tündér-ország: [feenreich]. Nem hiszem, hogy egy nemzetben is volna annyi mese és szótiabeszéd a tündér országról, mint a magyarok között. Erről beszéllenek a leányok a fonóban és a kalákában. — A közönséges példa-beszed szerint Erdélyország tündérország (Holtakkal való barátság 1733? 1783? Hunfalvy: MEthnogr. 252).

vendég-ország: [regio externa; ausland]. Magyarországból lehet kevés hada, vendégországbúl késön indúlt hada (Tin. 148). Kezdék hirdetni nagy sok országokban, hogy egy sziget volna egy vendég országban (371). Melly ország magában igazodic, vendég országoc eszt igen röttegic (Tin: Zsigm. 42). Vendég országokból néki soc hada lőn (Helt: Canc. 11).

Országbeli. Peter kyral teezen vala nagy nyo[mo]rwsagot ez"zeghen orzaghbelyeken (ÉrdyC. 396). Az országbeli község felől így lőn az alkuzás (MonTME. V.23). Országbeli uraim: Quirites (Decsi: SallC. MNyelvészet V.424).

Országi: ad regnum pertinens Kr. Saul, David az orzaghy kyralsagnak byrtokaat nagyobban zent alazatossaghol eerdemletteek (ÉrdyC. 390). Lásd a zidók setétségét, kik magok országában meg nem ismérik, a kit idegen országi királyok feltalálnak nálok (Pázm: Préd. 186).

Országol: 1) regno MA. regiren, (be)herschen PPB. **a)** Ki neky (ystennek) zolgal, vele orzsagol [így] (EhrC. 100). Nabuhodonozor, assiriosoknak kirala, ki orzagluala Niniuenec nag varosaban, vina Arphaxat ellen (BécsiC. 11). Agga vr isten ő neki Danidnac ő aťťanac żekit es orżagl Iakobnac hazaban (MünchC. 108). Orzagol örökól örökke (VitkC. 103). Wr ezenyk orzagl: dominus regnabit in aeternum (KulcsC. 17). Vr orzaglot ekessegben (AporC. 53). Orzaghlwnk ez felden: regnabimus in terra (JordC. 894). Orzaglot az ő ellensegin (Mel: SzJán. 461). Venus országol az hólddal-eggyütt (KNagysz. 1613. E2. KBécs. 1572. Ev2). Én általam országolnak a királyok (Illy: Préd. I.355). Ha a király bujaságból, maga kivánsága és gyönyörűsége szerint (ex libidine) országol, kegyetlen ur (Com: Jan. 139). Azzal szerzette az apostoli titulust, mellyet a ditsőségesen országló Maria Thérésia megerősített (Bod: Pol. 4). **b)** Nem lezön oth irogseg merth orzagol zenth zeretetnek ég volta (SándC. 1). Ne országollyon a ti halando testeteken a bűn: non regnet peccatum in vestro mortali corpore (Land: ÚjSegíts. II.7). Adná isten bár ugy vólna, hogy az igaz reformata vallásou valók között, semmi gonosz erkölcs, semmi undokság ne országolna (Pós: Igazs. I.361). Az alatson nemtelen elméken teli hatalommal országolnak [a szivünket háborgató képzések] (Fal: UE. 366). **2)** [vagor; umherschweifen]. Az bolondnac szemei országolnac az föld külső részeig: oculi stultorum in finibus terrae (MA: Bibl. I.563).

Országlás: regnatio; beherschung, regirung PPB. gubernatio regni MA: Bibl. I.381. Nag lezen orzaglasa, mert mesterségemből tudom (ÉrsC. 453b. Helt: Bibl. I.f2. Zvon: Post. I.161. Ezeket az országlásnak tarsa Venus meg-enyhiti (KNagysz. 1613. D5). A királyné asszonynak friss életet, hosszas országlást (Biró: Préd. C2).

Országlat: ∾ Ô orzaglattanac XII eztendeieben (anno XII. regni sui) Nabuhodonozor viua Arphaxat ellen (BécsiC. 11). Nem akarinc ennec orzaglattat mûraitonc: nolumus hunc regnare super nos (MünchC. 154b).

Országlattat: regnare facio [herschen lassen]. Ô feiebe veté az orzagnac koronaiat es ôtet orzaglattata (fecit eam regnare) Vasti helen (BécsiC. 53).

Országoltat: ∾ Wram isten, te országoltattad a te szolgádat: tu regnare fecisti servum tuum (Illy: Préd. I.56. Káldi: Bibl. 296).

Országló: [regnans] regnator MA. regirer, beherscher PPB. [herschend, herscher]. Lez hozza hasonlo es wuele orzaglo (VirgC. 88. 64). Országló királ (MA: Bibl. V.16). Ez országló királynac oltalmazása (CsúziCseh: Edom. 207). Versont élhetsz akárminô országlóval (Kónyi: HRom. 75).

Országos: **1)** [regni, publicus, generalis; landes-]. Ky[l]deenek Endrenek es Belanak, Leneenteenek kôwetôketh, hogy ne hannaak el vezny ez zegheen orzagot, mert ewk volnanak termeezet zereot valo orzagus wrak (ÉrdyC. 396b). Ket erôs országos ellenkezô kiralyoknac viadallyarol (Born: Préd. 238). Feienkent bôlcz orszagos bad viselô feiedelmec voltac (Decsi: SallC. El. 4). Országos gyûles: conventio generalis (Ver: Verb. 28. Tus: Apol. 259). Országos birodalom: imperium regnorum (Pázm: Préd. 973. 1146. Kr). Országos czimbora: communis conspiratio (Pázm: Kal. 967. Kr.). Országos kár: publica calamitas (Pázm: Préd. 306. Kr.). Országos nyavalya: morbus grassans (1147. Kr.). Galliára, nem csatával, hanem országos haddal menének (Pázm: Kal. 436). Országos komornik: fiscus (Illy: Préd. II.502). Ha a tanátsban valamelly országos dologról végeztek is a tanáts urak, de kiki nevetéssel mondotta ki a voksát (Mik: TörL. 109). **2)** insignis, magnus, generalis, excellens, praecellens SL [gross, berühmt]. Országos háború: bellum magnum (Pázm: Préd. 1104). Az nyilván való és országos hazugság volt (MA: Scult. 318). A mit itt amott ellene mondottak, utcán, piacon, visszadoboltassák országos gyalázattal [infamia notoria Kr.] (Fal: NE. 94). Amint tapasztalom, országos követségben [deputatio numerosa Kr.] foglalatoskodol ezen böcsületes társoddal (Fal: NA. 131). Sok aprólékos dolgokból országos gond [cura ingens Kr.] támadhatott volna, de ideje korán kiadván rajtok, múltak (Fal: UE. 427).

ORT: quadrans floreni vel quarta pars thaleri MA. Kr. quarta pars ponderis, mensurae aut monetae; der oder das ort, der vierte teil eines gewichtes, eines masses, einer münze PP. Adtak egy siklust, az az egy ortot, vagy mint egy huszon öt magyar pénzt (MA: Scult. 998). 1 lat grispan, 1 lat szalamiak, 1 ort gáliczkô, egy ort salyétrom (Kecsk: ÖtvM. 286). Egy arany fél ort nyomó kénkô, egy arany fél ort nyomó borkô, másfél lat só, egy ort szalamiak, egy ort salyétrom (287). Mérj egy nehezék zománczhoz fél ort nyomó rézport (318).

ORTÁLY (*urtály*hoz MA: Tan. 143): judicium, sententia Kr. [urteil]. Nem soc tanácz vtán, ki hozác az ortállyt az wraknac tanáczából, hogy Hunyadi Mátyást választottác vólna magyar királya (Helt: Krón. 114b). De óh hazájába igen kivánkozó, s ez appetitussal magának vétkesen kedvezô bíró, más lôn itt az orta [így?] mondó (MonIrók. VIII.371).

Ortályoz (*urtályozni*, itílni MA: Tan. 143): discepto, jurgor, tergiversor MA. litigo; zanken, streiten PP. Ortályozó Jesuita (Czegl: Japh. 119).

Ortályozás: disceptatio, litigatio, cavillatio MA. zank, streit PPB. Ortályozáshoz folyamodnak olykor (Veresm: Lev. 287).

ORVOS (*vruus* EhrC. 101. *vruussag* 5. 91. KazC. 112. *vruos* MünchC. 29. 115. NádC. 701. NagyszC. 266. *wruosok* KulcsC. 111. *uruos* TihC. 216. *vrwos* CzechC. *urusság* LevT. II.87. ACsere: Enc. 195. *orws* WinklC. 250. *orwos* JordC. 56. ÉrdyC. 199. PozsC. 4): medicus C. MA. arzt Ver. PPB. **a)** Beteghez járó orvos: clinicus; kenô orvos: iatraleiptes; paraszt orvos: empiricus C. Vruusok ewrewmest yllotty uala es vygaztalyauala sebyt ewnekyk (EhrC. 101). Nem kéllô az egezêcnec vruos, de a gonozol vallocnac (MünchC. 29. 115). Nem zyksegh az eghees seghelyeknek orwoss (JordC. 379). A koroknak keresônk vruost (DebrC. 127). Mikeppen az erôs orvos, vedfel az te bayvino feguerôdet (NagyszC. 24). Orwos dactor (Pesti: Fab. 38b). Beteg es seb gyogyito oruos (Born: Préd. 555). Myrothecium, az az, orvos patika (VSzentyel: Pat. Elôb. 18). Igy neked betegségedben nem kellene az oruost, barbélyt, vagy szomszédodat segitségûl hinod (Bal: Cslsk. 457). A jo orvos a nyavalyának gyökerét kinyilatkoztattya (Illy: Préd. I.284). **b)** Monda neky az bezedôknek uruosa: tugiad azt uitez, hoǵ az kiral te hoziad ketôlkôdigh (KazC. 91). Herodes kyral vaksaghnak myatta el reekentee az ygassagot es az nemes lelky orwosth (ÉrdyC. 524b). Az lelky orwos azaz az gyonto hoza menwen onzolya wala (ÉrsC. 424). Az oruos Christushoz térûlnec (Kulcs: Evang. 413). Nagy lelke fájva keresi az orvos Christust (Zvon: Post. I.501).

[Szólások]. Longae regum manus: Az ki wráual pôrôl, Isten annak oruossa (Decsi: Adag. 9). Czac isten ennek oruosa (131). Semmi orvos néki nem is használt (Poenit. 9).

barom-orvos: veterinarius MAl. [tierarzt].

fő-orvos: archiater C.

ló-orvos: [tierarzt] (PP: PaxC. 1774. 337).

öszvér-orvos: mulomedicus MAl.

szëm-orvos: ocularius MAl. [augenarzt].

Orvosi: medicinalis PP. [medizinisch]. Orvosi erejû virág (Bod: Lex. 159).

Orvosit: medeor, medico Ver. SK. [heilen]. Izzadással, fômosással, és füvekkel az fejedre való rakásokval orvosított (Thurzó: Lev. 244).

Orvosol: medeor, medico C. medicor MA. arzneien, heilen PPB. Igen iò vele oruosloni (Mel: Herb. 159). A korokat nem alkolmatlan vruosoliok (DebrC. 127). Minalunk ninčen neue ez ighenek (kollirium), de sok szoval orvoslani való zernek magarazhatnok (RMNy. II.47). Hogy tanitványinak kételkedését meg-gyógyítaná, úgy tetteti, mintha maga kételkedését orvoslaná (Pázm: Préd. 39).

mëg-orvosol: medicor, sano, curo; heilen, arzneien PPB. Sályaból tsinált orvossággal megorvoslom: salvio C. Az emberi nemzetôt meg uruosoluan (WeszprC. 20). Ew malaztus nyelweewel sokakat leelekben megorvosol (ÉrdyC. 501). Kegyôs vrwos meg vrwosolyad (Born: KTud. 29). Oruossá tôttem magamat és a lonat akarám megoruossolni (Helt: Mes. 306). Az ferfi az erdôn le vágja az cserfa fiatalt, mellyel osztán meg orvosollya az gonosz aszszonyi-álatot (MesésK. 31). Kariát be kôtôttéc, hogy meg orvoslanác (Kár: Bibl. II.136). A cserépzete bomlott meg, melyet 20 forintal meglehetne orvosolni (KolTört. 406). Ô nagysága-is eddig való szabadságtalanságainkat megorvosollya (CompConst. 11).

mëgorvosolás: medicatio; heilung PPB.

mëgorvosolhatatlan: immedicabilis, insanabilis; unheilbar PPB. Orozlannak eppeeye ew borok es megh orvosolhatathlan jaspis meregh (JordC. 275. Zrinyi II.164).

mëgorvosolható: medicabilis: heilbar PPB.

Orvoslás: medicatio C. MA. [das heilen, heilung, reparation]. Orvoslást gyakorólni: facere *medicinam PP. Orvoslásnak tu-

domanya (Frank: HasznK. d). Lábaim orvoslásához kezdett (Kár: Élet. II.129). Sok orvoslás után felláboltam (MonIrók. XXVII.28). E meg-lőtt dolognak gyalázattya nem tsak téged, és a te házadat motskolta meg, hanem az egész görög nemzetségnek betsületiben forog ennek orvoslása (Hall: HHist. III. 65).

Orvosló: medicus C. medicans; der die arznei gebraucht PPB. [heilend, heilkräftig]. Az ő dragalathos wrwoslo zent were orchayan es melyen ala foly wala (ÉrsC. 96b). Keserő de orvosló purgatiot tsinált (Megy: 3Jaj. II.86). Amaz test orvosló s lélek vesztő Blandrata (Bal: CsIsk. 19). Szemorvosló (MA: Scult. 250). Orvoslo patika (Sámb: Isp. 69).

barom-orvosló: veteriater MA I.

Orvoslód-ik: [consanesco; sanirt werden]. Ha nem orvoslódnak difficultásink, Bécsben is felküldünk (MonOkm. XV. 289).

mëg-orvoslódik. A melly gonosz meg-orvoslódott vala, ismét meg-újúl: quae consanuisse videbantur, recrudescunt PPBl.

Orvosolhatatlan: immedicabilis, irremedicabilis MA.

Orvosolható: medicabilis C.

Orvosoltatás. Ártalmas embernec az szárán valo ornossoltatás (Cis. J3).

Orvosság: **1)** medicina, remedium, medicamentum, medela C. pharmacum MA. arznei PPB. **a)** Mérög ellen való orvosság: antidotum; kenő orvosság: enchrista C. Mindenre hasznos orvosság: panchrestum *medicamentum PPl. Zegennyat zerezuala eleuelatny yduessegnek vrnussagarol (EhrC. 5). Ew betegsegekben nem eluekuala vruussagokual (91). Heyaban vezen az oly ember oruossagot, kynek nem zevkevs (CornC. 61). Kyket meg sebeseyt, azoknak iduesseges oruosagot ad (DomC. 37). Nem zikseg az egez embereknek az oruosag (VirgC. 48). Kezerytek wtet, hogi venne oruosagat zemenek (36). Mesterseg meg čalnia es onnet venne orvessagot, honnet sertett ellenseg (DöbrC. 242). Orwossaagoknak patykaaya (CzechC. 67). A porát az ő vizéuel czináld öszsze, minden oruossagra io (Mel: Herb. 90). Étető orvosságok, mellyek a vad-husnak meg-emésztésére valók [pl. pokolkő] (PP: PaxA. 62). Estvéli bor ital ha fájtattya fejed, s roszszúl vagyon attól mind az egész tested, ez legyen orvosságod néked attul, hidgyed: reggel ismét azzal ásztassad a beled (Felv: SchSal.[2] 7). **b)** Ninčen haznalatosb orvossag, kinec myatta ellensegeknec seregi meg gőzhetetnec (VitkC. 70). Zent orvossággal megvigazic (NádC. 5). Lelkeknek es haznalna az hẃ orvosságawal (JordC. 706). Wrwossagnak, yozagnak keuchye (PozsC. 9). Az ilyen nyavalyáknak leghasznosb orvosságával az békesség és tűréssel kötözze Kd. szüibeli sebeit (LevT. II.256). A mi kegyes atyánk, a nagy isten, orvosságúl botsáttya reánk a tsapásokat (Pázm: Préd. 46). Az irott törvény előtt-is, bizonyos orvossága vólt az kisdedeknek, eredendő bűnből ki-tisztulásoknak (Pázm: Kal. 474). **2)** [ars medica; heilkunde]. Én sem tanóltam orvosságot (Helt: Mes. 306). Nem mondhatod, hogy az orvosság szabó mesterség légyen (Pázm: Kal. 711).

szëm-orvosság: collyrium; augenarznei PPB. Szemgyógyító orvosság (MA: Scult. 179).

tisztító-orvosság: [purgatio] (Hall: Paizs. 230). Fecskendő, hastisztító orvosság: clyster (Szikszai FB. MAkad. Értes. 1847. 328).

Orvosságos: medicamentosus C. MA. [heilend, heilkräftig]. Gyógyító erejű, orvosságos: medicus; orvosságos bor: *medicatum merum PPBl. Iesusnak orwossagus zent keennyanak halalanak meltossagabol, mynd az zenteknek eerdemekből (ÉrdyC. 366). Egy nyakravaló, orvosságos kövek vannak benne (Kecsk: Ötv. 253). Egy pár orvosságos arany perecz (uo). Orvosságos terjéket készitett, mellyel a kigyó mérgét eloszlatta (Hall: HHist. II.336).

Orvosságtalan: carens medicamento Kr. [irrevocabilis; nicht gutzumachen, unwiderrutlich]. Kegyelem nélkűl örök és orvossagtalan kárhozatra veté az angyalokat egy vétekért (Pázm: Préd. 772).

OSON, OSONT: clam abeo, furtim discedo, profugio Sl. [schlüpfen].

el-osont: ∾ (Mik: TLev. 231. Kr).

ki-osont. A tanátsházból ki-osontani, el-oroszkodni: subtrahere se ex curia PPBl.

OSTÁBLA, OKSTÁBLA: alveus MA I. alveus lusorius PPBl. [dambrett]. Okstabla: bretspiel Pesti: Nom. (Nyr. VII. 291). Oxtabla: fritillus MA. Ostábla fáji: scrupus PPBl. Ostáblán-való ravátolyotskak: latrunculi PPl. Házatokban minap szélleltekinték, sohol én csak egy könyvet sem láthaték, pintes serleget, oxstáblát láthaték (RMK. IV.209). Egy okchtábla, kinek az karikái csontos és az közepi alabastrom kő (Gér: KárCs. III.365).

Ostábláz: im brette spielen KirBesz. 10.

OSTOBA: obtusus, inscitus, incomis, bardus C. rudis, iners, insulsus, stolidus MA. [dumm, blöd]. Ostobán: obtuse C. obtuse, stolide; unverständlich, töricht PPB. Ostobául: insubtiliter, insulse C. obtuse, stolide MA. Gorombác és ostobác: bardi atque bliteì Com: Jan 54. Ostoba ember: *plumbeus homo PPBl. Ostoba ember: Boeotica sus (Decsi: Adag. 71). Sziuec ostoba vagy kemeny vala (Kár: Bibl. III.37). Ostobaul tévőlögnec azoc, az kic azt tanittyác (MA: Scult. 605). Ostobák, és tudatlanok (Illy: Préd. II.329). A vizekben úszó állatok mind ostobábbak a földi állatoknál (Misk: VKert. 514).

[Szólások]. Ostoba mint az bálvány (Decsi: Adag. 156). Ostoba mint a székely (Kisv: Adag. 47).

barom-ostobán: brutali stupiditate Kr. [blöd wie ein tier]. Barom-ostobán jűddegelűnk minnyájan a világra, tanulással válik ember belőlűnk (Fal: UE. 410).

Ostobácska. Láddé melly ostobátska vagy, miképpen teszed magad tsúfá (Ker: FelsK. 178).

Ostobálkodik: [stultizo; sich dumm benehmen, dummheiten treiben (GKat: Titk. 828). Ostobakodik (Tolu: Vig. 304).

Ostobaság: ruditas, stoliditas; ungeschicklichkeit, torheit PPB. [dummheit].

Ostobáz: [stultum dico; dumm schelten]. Igen ostobázod a calvinista tanítókat (Pós: Válasz. 306).

Ostobit: mente spolio, facio stupidum Sl. [dumm machen, abstumpfen]. A sós étkek látást ostobítnak: urunt res salsae visum (Felv: SchSal. 24).

mëg-ostobit: ∾ Ez oly hirtelenséggel megostobittya az embert (DBön: Részegs. 8).

Ostobul: stolidesco, stolidus fio Kr. [dumm werden, verdummen].

mëg-ostobul: obstupesco Kr [dumm werden] (Káldi: Préd. 7. 17. Kr).

OSTOR (*ostor* Pesti: Fab. 78. Pesti: NTest. 19. *vstoroztattat* 107): **1)** flagrum, mastix, scutica C. flagellum Ver peitsche, geissel PPB. Bikabőrből tsinált ostor: taurea C. Vas ostorokkal:

scorpionibus NémGl. 119. Mert keges vaǵ, irgalmazih nekőnk es te ostorodban ǵőzódelmeziedmeg mỽhamissaginkat (BécsiC. 25). Mykoron zerzeth vona oly mynt ostorth kys kőtelekből, mynt ky hanya az templombol hẃ yohokat es ekreket (JordC. 628). Een ellenem erwlnek vala es ezuno gywlenek es gyeytettenek en reyam ostorokath (KulesC. 81). Byrod wketh was ostoral: reges eos in virga ferrea (KulesC. 3). A szívetlen embernek kell ostor hátára (Czegl: MM. 136). Szirmos ostor (Fal: Vers. 913). **2)** plaga Fél: Bibl. 60. [plage, heimsuchung] Istennek igasaga ez ilien ostort boczat emberekre (VirgC. 56). Kit az vr isten korsagnak ostoraual meg sanyarita (100). Kűlemben ezutal minden en ostorimat read bochatom: omnes plagas meas (Helt: Bibl. I.Ff3). Az prophetak az engedetleneket istennek sok fele ostoriual rettentik (Fél: Tan. 12). Isten ostora (MA: Bibl. I.58). Achábra iszonyú ostort jővendőlle Illyés (Pázm: Kal. 804). Üdvösségemre szükséges atyai ostoriddal meg-is látogass (Pázm: Imáds. 7). Az istennek ostorát nevellyük (Ker: Préd. II.492). Mihent ide érkezett Bertsényi ur, mindjárt anagrammát tsinált a város nevéből [Rodosto], és e jött ki belőle: ostorod (Mik: TLev. 72).

[Szólások]. Kitába, o s t o r b a, tzafflba f o n t t haj (SzD: MVir. 200).

bőr-ostor: terginus C. Ökörbőr-ostor: flagellum e pelle bovina (Pázm: Préd. 504. Kr).

hajtó-ostor: [pferdepeitsche]. (Born: Préd. 562). Ökör haytó ostor (TörtT. XVIII.226).

kút-ostor. Tolleno: kút kankalék, kút-ostor, kút kerék, kút gém PPBl.

lóhajtó-ostor: [pferdepeitsche]. (TörtT. XVIII.226).

négyellő-ostor: [ochsenpeitsche]. Meg vallom ekétűl vezéré tétetni, négyellő ostorért sceptrumot cserélni, nagy volt sipak helyet sisakot fel venni (Orczy: Nimf. B6b).

Ostorka: [flagellum; kleine peitsche, geissel]. Hátadat vered te szuros ostorkakkal (Czegl: MM. 189).

Ostorocska: scuticula MA. kleine peitsche, karbatsche PPB.

[Ostorol]

mëg-ostorol: [flagello]. Be tellesednec mendenec, mellec irua vadnac emberuec fiarol; mert adatic poganocnac es megkaromlattatic es megostorlattatic: flagellabitur (MünchC. 153b) Fel emeltem artatlanok kőzőt en kezeimet es meg ostorlattam mend estig: fui flagellatus tota die (AporC. 26).

Ostoros: plagosus MA. voll striemen und wunden PPB.

Ostoroz: flagello Ver. MA. geisseln, peitschen PPB. Ostorozya vala ew magat (MargL. 62). Ha magat ostorozna verenek ky ontasayglan (ÉrsC. 22). Ostoroz isten sanyarwsaghnak ostorawal (205b). Az isen ver, ostoroz, saitol (Kár: Hal. X.3) Szabadé a romai embert, es meg nem sentenciásztat ostorozni? (Helt: UT. n.3). Inkáb' akarja, hogy őtet meg-szóllyák az emberek hogy sem az embert mindgyárt ostorozza (Pázm: Préd. 5).

ki-ostoroz: flagris ejicio Kr. [hinauspeitschen]. (Pázm: Préd. 470. 636. 982. Kr.)

mëg-ostoroz: flagello C. flagris caedo; geisseln, mit peitschen schlagen PPB. Őrizkeǵǵetec emberectől, mert viznec tűtőket ő tanalćocba es ő ǵőlekezetekben meg ostoroznac tűtőket (MünchC 31. JordC. 383). Ostorok, nyomorusagok, hesegek, zomyvsagok, ezek mondatnak Adamnak kevtelynek, mert ezeknek myatta ostoroztateek meg (CornC. 141). Ez szót akkor az király megútállá, jó tanácsát istennek nem gondolá, azért őtet igen megostorozá (RMK. VI.76). Nám az atya is, mely fiát szereti, meg-ostorozza, őtet jóra inti (VI 101).

mëgostorozás: fustigatio, flagelatio; abprüglung, peitschung, geisselung PPB.

Ostorozás: flagellatio; geisselung, peitschung PPB. Az alazatossag ygen nagy yozag, kynek nyerese nekyl az ygeb yozagh, akar my legyen az, tudnya illic: beyteles, ymadsag, fohazkodas, ostorozas, nem yozag (WeszpC. 139). Nem zenueted meeg az en testemen valo veresegeket es ostorozásokat (VirgC. 35). Gywtrelmet tenni bwitwlesel es ostorozásal (90). Ostorozasbeli zent vereet hullata Cristus (CornC. 210). Az ostorozásokat, és tőmlőczőzéseket csak ollyban tartotta, mint-ha nem-is ő szenvedte vólna azokat (Hall: Paizs. 231).

Ostoroztat: [flagellari jubeo; peitschen lassen]. Mikoron a zűzeket ostoroztatnaia, zent Antal leuelet irata nekih, kiben igen meg fedde őtet (DebrC. 120).

mëg-ostoroztat: ∾ Semmy halalra valo ygyet ew benne nem lelek, azeerth megostoroztatom ees el bochatom (AporC. 181).

OSTROM (*strum*lottak, *strum*lasth RKT. I.288. *ustrom* Mon. Irók. III.52. Dial. 80. Thaly: Adal. II.46. *isthorom* LevT. I.161): pugna, proelium, aggressus, impetus, agressio, oppugnatio; schlacht, anfall, bestreitung PPB. [sturm, belagerung]. Ostrommal megvészem: expugno MA. (CsomaC. 36). A tőrőkec ostromnac menénec (Helt: Krón. 106. 39b). Isthoromnac mennek, hatod napra megh wezyk az akaragiok zerenth (LevT. I.161). Várasát ostrommal megvette vala, királyt az ostromkor megölték uala (RMK. IV.153). Ostromnak méne sok ezer népével, első keritést megvéve ostromval (VI.165). Végeze Titus, nem sokat késődék tőle sok nép ostromnak vétetteték (VI.166). Az egész hadat ostromnak bocsátja (MonIrók. III.162). Harmad ustromot tőn Terek Bálint (52). Táborát Castriot ám eléb viné, hogy deréc ostromkor tábort meg vtné (BFaz: Castr. D). Vég ostromot várnac (Görcs: Máty. 15). Ustromhoz keszetőtte ezeket (Dial. 81). Lövék az ustromon meg (Gér: KárCs. IV.194). Mindjárt ostromnak menének, mely gorombaság volt (TörtT. IV 53). Mind lovast, gyalogot búsúltában ostromnak akarta vinni (RákGy: Lev. 176). A sok ostromokban minden nap fogyott a népe, Mahumet pedig a maga népét nem kiméllette, és az ostromokkor, a ki csak vissza fordult is, maga ölte meg (Mik: TLev. 63. 60).

Ostromol: oppugno Ver. impugno C. MA. stürmen, bekriegen, bestreiten PPB. [belagern]. Valamelly leányt ostromlani: *attentare pudicitiam puellae PPBl. Mykeent egy mereez bay wywo vytez wgyan ostromlya vala es vyya vala anyazent egyhazat (ÉrdyC. 373b). Igen nagy ostromok volt, hogy hajnalkort kezdötték el, kilencz óráig ostromlatták (Gér: KárCs. III.275). A Kristus emberségét a bűntűl meg-válva, minden fogyatkozások, üldözések, romlások úgy ostromlották, mint a szállott vár bástyáját (Pázm: Préd. 1273). A gond, méreg, kárvallás, alkhatatlan ostromolják szivét (Fal: NU. 262).

mëg-ostromol: impugno, oppugno MA. [belagern, bestürmen]. Az kego az ő fezketh meg ostromlia (TihC. 16). Nem ostromhata megh az buiasag (KazC. 151). Oly bátorságot vőnek az musulmányok, hogy Constanczinápolytis meg mernék ostromlani (Pázm: Kal. 436).

mëgostromlás: impugnatio, oppugnatio MA.

mëgostromolhatatlan: inexpugnabilis MA.

Ostromlás: impugnatio C. oppugnatio MA. [belagerung, sturm]. Az ördőg harom fele ostromlást tőn Iesus hite ellen (DebrC. 208. Zvon: Post. I.12).

Ostromlat: [expugnari jubeo; bestürmen lassen, belagern lassen]. Titus valóba kezde a várost vitatni és ostromlatni:

(Tel: Evang. II.620). A várost igen kezdé ostromlattatni (Szék: Krón. 73).

OSTYA (*hostia* JordC. 61. ÉrdyC. 406. *hostya* CornC. 380. *host'a* BécsiC. 158): hostia; hostien, opfer PPB. [hostie, oblate]. Megfogatkozic host'a es aldozat: deficiet hostia et sacrificium (BécsiC. 158). Aianlananac ostyat a ẑerent, ment mondattatot vrnac tőrueneben (MünchC. 111). Aldozanak wr ystennek bekeseghes hostyakath (JordC. 61). Az hostya harom reezre zegettetyk (CornC. 380). Az nehezkes zwz nem egeb, hanem az megh zenteltb osstya, melet wysel a pap (ÉrsC. 329b). Atta ẅnẅmagath myerettẅnk senth ostyat es aldozatoth az elẅisteunek: tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam deo (Komj: SzPál. 295). El vẅttem az elẅistennek kellemetes es kedues ostiaiat, aldozattyat: hostiam acceptam, placentem deo (321). Hire sem vala a régi sz. vallásban a feszűletes ostyának, hanem Sándor pápa műhelyében kele-ki 119. esztendő tájban (Matkó: BCsák. 430).

édës-ostya: crustulum PP. ungesäuertes brot, himmelbrot, hostie PPB.

OSZLOP: **1)** columna, stylus, colossus C. columna, pila; säule Ver. grosses bild, bildsäule, statue PPB. [pfeiler, stütze]. Vizbo felvert ozlop: scapus; oszlop feje: epistylium C. Eluéué ő or iegét az ozlopokrol: abstulit conopoeum ejus a columnis (BécsiC. 38). Az oszlop statua naĝ uala, feie arañbol (122). Kődnek oszlopabol bezel ő hoziaiok (AporC. 60). El tőrek a baluan istent mind az ozlopal egietőmben, kire tetetőt vala (DebrC. 185). Ne ymaggyad az oth valo ysteneketh, de el tőryed az balwanoknak oszlopyth (JordC. 60). Ne ymagyatok balwant, se ozlopokath (sculptilia) ne faraghyatok ty magatoknak (113). Jupiter istennek ozlopaat te hozyatok kyldette (ÉrdyC. 358). Egy fénes oszlop tűz mint egy hiyv kalauz előttec megyen vala (Hofgr. 39). A fölyhő oszlop előtt, melly istent jegyzette, az egész sidó nép le-borúla (Barna: Isk. 213). Az oszlopoknak pártázati (Lipp: PKert. I.19). Az isten más agyagbúl formálta a nemeseket, ugy bánván vélek, mint a kép-faragó valamely oszloppal (Fal: NE. 64). Az épület falai mind azon alabastromkőből állottak, és lapos felfutó oszlopok hyacintból (Fal: TÉ. 677). Hegyes oszlopok, kutak és a mit a szem kivánhat, meg vala benne (678). **2)** [stütze]. Ania zent egihazba tőn nagi doktorra es erős ozloppa (DebrC. 208). Az remenseg oszloppa az hitnek (Fél: Tan. 292). Szeginy hazánk egyik oszlopa (Czegl: MM. 3).

[Szólások]. Egy o s z l o p n a g y e m b e r előtted ál vala (Hofgr. 20. RMK. II.101. 102).

bálvány-oszlop: colossum Com: Jan. 168.

érc-oszlop: [columna aerea]. Cristoffot egy ercz oszlophoz kőtőzeek es tyzes langal kőrẅl veweek (ÉrdyC. 437).

fejes-oszlop (Moln: JÉp. 149).

jegy-oszlop, jel-oszlop: monumentum Kr. [denksäule]. Az wrnac iegy oszloppa a határon (Helt: Bibl. IV.37). Jel oszlop (Káldi: Bibl. 283).

kép-oszlop: statua; bildsäule SI (Helt: Bibl. IV.192).

kërëszt-oszlop: [kreuzstange]. Az ablaknak kereszt-oszlopi (Hall: HHist. III.40).

kifolyó-oszlop. Kezepben a piatzon egy czatornás kut vala, kinec rez vala a közepső ki follyó oszlopa (Helt: Krón. 168b).

kö-oszlop: obeliscus C. [columna v. statua lapidea; steinerne säule]. Zerezteteek wr istentẅl, hogy ew lenne zent irasban, anya zent egyhaznak egyk kew ozlopa (ÉrdyC. 262). Hogy az eelew isten hazanak kew ozlopa es tamazya lennee (ÉrdyC. 516). Az kő oszlopbol szol ñnekic (Szék: Zsolt. 101). Meg hagia, hoĝ ŏtŏt a kŏzep kŭ oszlophoz vigie, kit mikort a giermec meg szerzet volna (Szék: Krón. 26).

oldal-oszlop: [columna lateralis]. (Mad. Evang. 154).

pelengér-oszlop: cippus PPBl. [pranger].

rakott-oszlop: pila; pfeiler Nom. 32.

só-oszlop: [statua salis; salzsäule]. Az parancholatnak ellene teuen, legottan valtozek so ozlopa (VirgC. 144. TelC. 382).

szégyën-oszlop: infamis suggestus Kr. [pranger]. Sovány tréfa volna az, mikor egy szemérmetes ártatlan szűzecskét a szégyenoszlophez csatlanál (Fal: NE. 90).

tüz-oszlop: [feuersäule]. Zent Effren lata egi thẅz ozlopot, a feie zinte az eget eri vala (DebrC. 103. Mad: Evang. 26).

támasztó-oszlop (Mel: Jób. 21)

Oszlopi: columnaris Kr. Oszlopi erővel: fortitudine columnis propria, fort. magna Kr. Azok, kik legtöbb jót vettek Leo urunktól és kiknek oszlopi erővel támogatni kellene az országot, azok döntögetik, rontják, bontják (Fal: Const. 837).

Oszlopocska: columella C.

Oszlopos: columnatus; mit säulen unterstützt PPB. Oszlopos bástya (Fabó: Orsz. 245). Oszlopos ágy (Radv: Csal. II. 344). Oszlopos szekér (II.225). Adott ő maga vörös oszlopos velenczei kárpitot (197). Addig járták a világot, mig őket valamelly hóhér felkapta, oszlopos palotájába szépen béfogadta (Fal: NE. 25). Dupla oszlopos folyosó keritette az épületet (Fal: NU. 340).

Oszlopozás: columnatio; säulenwerk PPB.

Oszlopozott: oszlopos; columnatus; mit säulen unterstützt PPB.

OSZOL: disperger, dividor; zerstreuet, geteilet werden PPB [sich teilen, sich zerstreuen]. Kyk mynd hẅneky enghettenek vala, tetowa ozlanak: dispersi sunt (JordC. 724). Ket felee ozla a vyz: divisa est (JordC. 39). Ket felee ozla az sokassagh: fissa est multitudo (JordC. 784). Seregőkre ozolwan el kezdyk az zent mennyey enekleest (ÉrdyC. 14). Mykoron az harmadnap bel tőlt volna, mynd haza ozla (ÉrdyC. 509). Igen hamar vártákra ők oszlának, számtalan lövéseket inditának (RMK. VI.165). Senky házához ne oszollyon: nec suam quisque intrabit domum (MA: Bibl. I.237). Az világi jóc nem mindenkor ugyan azon egy embernél maradnac, hanem idestova oszolnac (579). Ket fele Scithia vagyon, és ez oszlani kezd a Tanais folyo vizről (Helt: Krón. 1). Mihelt oszlani látták hadainkat, fogták, arestálták, vitték urainkat (Thaly: Adal. I.100). Járj el bátran dolgodban, tapasztalni fogod, hogy a félelem oszlik (Fal: BE. 597).

[Szólások]. Az ember is, mikor ditsirik, fel-emelkedik, és h i u s á g r a o s z o l, ha heános, mint Nabuchodonozor (Pázm: Préd. 49).

el-oszol: palor, dispalor MA. dissipor, dividor; zerstreuet, zerteilet werden, hin u. her schweifen PPB. [sich zerstreuen, sich auflösen]. Zent fraterok, kyk ez vylagotmya elozlottakuala: dispersi erant (EhrC. 93). Ellensegi ozolanak el es fvssunak ẅ zine elől: dissipentur inimici ejus (DebrC. 126). Megh verőm a paztorth ees elozolnak a chordanak yhay (WinklC. 152). El ozlottanak az apostolok (ÉrdyC. 542). Ymachagra elozlottanak az fraterek (616). Ez velagnak negy zegere el ozlanak (VirgC. 52). Elhymtőth ozlotb gondolatidat tartozyal egben es ẅzue gőytenőd (NagyszC. 84). Egibe giőithi az kődőket, melliek masod napon el oszlonak (KBécs. 1572. E). Láttam, hogy eloszlana tőlem az nép: vidi quod populus dilaberetur a me (MA: Bibl. I.255). Ollyan, mint a kementze füsti, melly késedelem-nélkűl

eloszol (Pázm: Préd. 70). Kivánom, Uram, hogy eloszollyak és te-veled légyek (Pázm: Imáds. 18). Buburék, melly meg-fakad vagy el-oszol (Mad: Evang. 821). De minekelőtte a partra jutna (Nagy Sándor), el-oszol a jég, és a lovat el-borittya a viz (Hall: HHist. I.22). Az több helyeken való gyűlekezetek is eloszlék, rezgelődések megszünék (Szal: Krón. 85). Irja kegyelmed, hogy ha el oszolna az vezér, talán kegyelmed kijünne, én nem látom módját, hogy kegyelmed kijünne, mert azt az emberek másra vélnék (RákGy: Lev. 49). Ha ezen hírekre nézve az felső hadak el találnak oszlani: portára sem lesz kit küldenem (RákF: Lev. I.642).

eloszlás: dispersus C. dissipatio, divisio; zerstreuung, teilung PPB. A vendég eloszlása után: misso convivio PPBl. Az apastalocnac elozlasoc (MünchC. Kal.). Vr Iervsalemet meg rakvan, israelnek el ozlasat meg gőiti (DöbrC. 226). Az ina-szakadozás az inaknak el-ozlásából, meg-óldásából történik (Mad: Evang. 138).

eloszlott: divisus, dissipatus; zerteilt, zerstreut PPB. Eloszlott, elszéledt vitezek: milites dispalati et dispersi PPBl. Yeleneenek hwnekyk oly myntb elozloth nyelw zerent, mykeppen tyz: visae sunt eis dispertitae lingvae instar ignis (JordC. 709). Hoǵ eloszlottak es el teuőliőttek volnanak (Fél: Bibl. 14).

ki-oszol: [dispergor; sich zerstreuen]. Az erekre ki-oszol az étel: cibus in venas *diditur PPBl. Mynd ky ozlanak az tanoythwanyok Iudeanak tartomanyban: dispersi sunt per regionem (JordC. 723). A binők mind ki ozlanak a varosbol (DebrC. 153). Idesthowa, ky thyszara, ky bowa elethenek keresesere ky ozlotthak (RMNy. II.76). A köznép és cselédek szakmányolni es a közellevő szőlő hegyekre cseresznyészni igen kioszlottak vala (Szal: Krón. 284).

mëg-oszol: dividor, dispergor; zerteilet, zerstreut werden PPB. [sich teilen, sich spalten]. Mynden orzag ew magaban meg-ozolwan el pwztwl: omne regnum in seipsum divisum desolabitur (ÉrdyC. 30b). Isthwan kyral halalanak wtanna ez magyar orzagh bely neep meg ozol egymastwl [pártokra szakad] (544). A nep mikoron latta uolna az ő artatlansagat, meg ozla [lázadni kezde] (DebrC. 158). Ha ewrdeg ewrdeget fog yzny tehat meg ozlot ewnen magaba: adversus seipsum dissidet (Pesti: NTest. 24). Megoszoluan ů maga ellen: divisa contra se (Fél: Bibl. 19). Mikor az nyelvec Babyloniánál megoszlánac (MA: Bibl. I.9).

mëgoszlás: 1) divisio, separatio, dispersio; teilung, zerstreuung PPB. [auflösung]. Szent Palis ů maga felől aszt ielenti, hoǵ futasat el vegeszte, es az ů megoszlasanac ideie ielen vagion (Fél: Tan. 490). Az tábor eloszlása alkalmatosságával oly gondolatba lévén, hogy kegyelmed minden ezredes-kapitányoknak és actu commendérozó tiszteknek az ezrek megoszlásokat annak rendi szerint tudtára adta, aztat senkinek nem intimaltam (RákF: Lev. I.654). 2) [dissensio; spaltung, zwiespalt]. Hadagh [hadak] leeznek, nepeknek meg ozlasok, gywlősegők ees kewelsegők leeznek (ÉrsC. 527). Ilien egi mastol valo el zakadas es meg ozlas kőzőttőnk ne legiőn (WeszprC. 84).

mëgoszlatlan: insolutus, indivisus Kr. [ungeteilt] (Bíró: Micae 10).

[Oszladoz, mëg-oszladoz]

mëgoszladozhatatlan: [indissolubilis; unauflöslich]. Az őröktől fogva magától őszinte való és megoszladozhatatlan egysegű Elohim (GKat: Titk. 1).

OSZLÁS: 1) divisio, dispersio; teilung, zerstreuung PPB. Apostolok oszlása: divisio apostolorum Kr. Megozlatot ő zűuőc, bezelletec ektelen ozlasnac igeit: divisum est cor eorum, loquimini verba [di]visionis inutilis (BécsiC. 194). Oztha nekyk az feldeth ozlasnak ketelewel: funiculo distributionis (KulcsC. 194). Erthetyők az ot gőlekőzteknek egimastol elualasat auagi ozlasat (VirgC. 117). Az apostolok oszlása estéjén (LevT. II.36). Rendelenek papokat az ő oszlásoc szerint: statuerunt sacerdotes in ordinibus suis (Kár: Bibl. I.423). Oszlás, ki ackor szűletic, mikor az nyelvec Babyloniánál megoszlánac (MA: Bibl. I.9. 150). Az lora walo arany lanczok keozeol az legh nehezebbiketh Bagdi Istuannak hagiom, oszlasaban [a reá eső többi hagyatékba] ne tudgiák, hanem annelkeol adgiák oda neky (Radv: Csal. III.178b). 2) discensio BécsiC. 76. [spaltung, zwiespalt]. Menden nemzeteknec eǵǵessegêt ő ozlasockal [megtőrne (BécsiC. 76). Gonoz nelv, ki partolasocat es ozlasocat nem zőnől fel tamaztanod (GuaryC 16). Atty keǵőtlensegtőc ozlast tőn isten kőzőt es ty kőzőttetőc (DebrC. 385).

[Szólások]. Joszagok e g y o s z l á s o n v a l o attyokfiaira szallana (Ver: Verb. 70). Törös Péter egy oszláson volt a bátyjával (Nyr. XIV.219).

1. Oszlat: 1) divisio [zerteilung, zerstreuung]. Hoǵ ne adatnanac ő feleségéc ozlatba: ne darentur in divisionem (BécsiC. 16). Ki meg osztotta a ueres tengert ozlatokba (AporC. 106). 2) dissensio MünchC. [zwiespalt]. Ő erte ozlat lőt gőlekezet kőzőt (MünchC. 185. 189b).

2. Oszlat: divido, dissipo; zerteilen PPB.

el-oszlat: dissipo, disjungo MA. zerteilen, zerstreuen PPB. Eloszlatni a dagadást: tumorem solvere, discutere PP. Thy nywgolmas elmetekel ozlassatok el egyebeknek bozzwsaagh theetheleth (ÉrsC. 201b). Eloszlató orvosságok (Com: Jan. 217). Orvosságos terjéket készitett, mellyel a kigyó mérgét eloszlatta (Hall: HHist. II.336).

mëg-oszlat: dissipo, divido; zerstreuen, teilen PPB. Megoszlatá az ur az én ellenségimet: divisit inimicos meos (MA: Bibl. I.281).

Oszlat-ik: dividor, dissipor; zerteilet werden PPB. Az ő birodalma neǵ reszre oszlatec (Szék: Krón. 58). Minden orszagokra oszlattatol (Helt: Bibl. I.Zzz3.) Kűlőmb kűlőmb reszekre oszlatik az ecclesia (Szathm: Cent. 99). A joszagnak annyi reszre kell oszlatni, mennyi ember nevere szolland az level: in tot debent dividi partes (Ver: Verb. 85).

el-oszlatik: [dividor, dissipor] dispalo MA. [sich, auflösen, sich zerstreuen] hin u. her streifen PPB. Ha embernek tagja eloszlatandyk az egheez testtől (ÉrsC. 244). Mind elozlatnak negi zerbe auagi rendbe (VirgC. 117). Kivannya halálát hogy eloszoltasson (Pázm: KT. 37).

mëg-oszlatik: dividor [sich teilen, sich spalten]. Menden orzag őnőn benne megozlatot: omne regnum divisum contra se (MünchC. 36.). Nagy banatwal ő zyue meg ozlatek (ÉrsC. 44b). En lelkőm megoszlatol, bynőm mya zaggattatol (CzechC. 29). Megoszlatotté a Christus? divisus est? (Helt: UT. s7).

Oszló: dividuus Kr. [sich teilend, zu verteilen]. Vér szerint valo es oszló attyafiai: in fratres ejus carnales, aut condivisionales (Ver: Verb. 96). A ház hely oszló lött volna (Radv: Csal. III.343b).

Oszlód-ik: dividor, dissolvor Sl. [sich teilen]. Oszd 22 részre, mert annyi részre oszlódic (Helt: Arithm. E6). Az also meg nenezi és meg mongya hány részre oszlódot és szegdeltetet az egész szám (uo. K).

Oszlott: divisus, dispertitus, geteilt, zerstreuet PPB.

Oszolhatatlan: indivisibilis C. [unteilbar].

Oszolhatatlanság: individuitas Kr. [unteilbarkeit]. (Csúzi: Síp. 12. Kr.).

[Oszoltat]

el-oszoltat: [divido; zerteilen]. Ez a bizakodás ollyan, mint a füst, mellyet a szél el oszoltat (Pázm: Préd. 176).

OSZT (*wztas* CodPatr. V.86. *vztynat* [olv.: *vztyanala*] EhrC. 7): partior, divido MA. teilen, zerteilen, austeilen PPB. **a)** Az soror, ky az kevssegnek ruhayat targya es ozgya vala (MargL. 39). Oztyaak yozagokat meertekneel kyl alamysnaban (ÉrdyC. 512). Cristusnak meennyey aztalarol zentsseegőt ozta (255). Mykoron az kegyetlenek az bytangot oztanaak, tőrteenettel eegy iambor veen ember ywta oda (548b). **b)** Ew nekyk oztaa Moyses [a szekereket]: tradidit eis (JordC. 131). Meeń el es agy el myndeneket, kyket byrz es ozyad zegheenyeknek es yewel, kőwess enghemet (ÉrdyC. 576). Mynemew tyztőket oztot wr isten az ew hyweinek (87). Erdemőt ozt kynek mynd ew eerdeme zerent (59). Vereth beciatia, fiainak oztya (TihC. 16). Es ezeknek kezec alla oszta az egész sereget (Helt: Krón. 28b). **c)** Annyira fől gőriede annak meg holdultatására, hogy meg attyatol rea szállott országátis vitezi es főfő nepei kőziben osztanáia (Lép: PTük. III,121). **d)** Reá osztja: addivido, adpartior Kr. Az erdeyet magokra oztottak (LevT. I.215). Menyg nekwnk len, addyg reayok oztoyok (248). Ha az bor el nem kelhethewth, rajok ozthothak, es az arath meg wethek raythok (259). Büdös boroddal az népet bosszontod, férges szalonnádot mind reájok osztod, senvedét, halandót mind reájok hányod (RMK. II.196). Ezt a különös áldomástis a jó isten fejenként úgy osztotta reánk (Fal: NE. 89). Őrők keserves kinokat osztottál fejünkre (Fal: NA. 132). Maga osztya másokra a magasztalásokat (Fal: UE. 462). Osztja eszét a sokféle haszontalanságra (Fal: BE. 599). **e)** Négy részre oszt: quadripertior; három részre osztatott: trifidus, tripartitus; tized allyára oszt: decuriat C. Sok részre osztott: multipartitus PPBl. Az ő földec székekre vagyon osztnán (Helt: Krón. 6b). A görög nyelv négy féle szó-ejtésre osztatott (Moln: JEpül. 171). **f)** Tagokba osztatott: interdatus C. Osztua vadnac székekben, kiknek ez nevec Czic, Gyirgyo (Helt: Krón. 20b). Egy szín alatt egyeliti, a mit Christus kettőben osztott (Hunn: Tracta. 48). **g)** Ketfelé oszt: bipennio C. Három felé kellene osztanod (Helt: Arithm. D8). Ruhaiat negi fele oztak (WeszprC 106). Ha a 90 köblöt egymás között háromfelé osztjuk, tehát az ő részére csak 30 köbölre való megyen (Haz. I.373).

[Szólások]. Az egyházi jövedelmeket az régi jámborok adománya, testamentoma és átka-ellen kapsira vetik s k a r d r a o s z t y á k (Pázm: Kal. 632). A gazda-asszony is süriien o s z t y a a k o r s á g o t, a g u t á t, hol ezt, hol amazt ütteti véle (Fal: NU. 299). Igazán ebből is ő nékem r é s z t o s z t a, mert a keresztény ség magával igy hozta (Gvad: RP. 45). Noha most s z é p s z í n t o s z t festett szóknak pompája (Thaly: Adal. I.2).

[által-oszt]

általosztó: diameter C.

el-oszt: divido, partior, dispertio, distribuo, diribeo C. zerteilen, austeilen PPB. Százanként elosztom: centurio C. Könyveknec el-osztott részei: tomi Com: Jan. 157. Bernald mendennemew iozagat elozta: distribuit (EhrC. 7). Eluézi ő feguerit es ő fozlatit elozta: dispergit (MünchC. 136). Az barmokat eloztok: pecora divisimus (JordC. 201). El oztotta három rendben (ÉrdyC. 557). El ozyatok w hazat: distribuite domos ejus (KulcsC. 116). Hogi ez fwlwl meg mondot tizteket kwzwtwk el oztana (VirgC. 74). Eszt az számot ozd el hárommal (Helt: Arithm. F3). Az hadi nyereséget az hadi feiedelmec egy nehány magokkal el osztyac vala: praedas bellicas imperatores cum paucis diripiebant (Decsi: SallJ. 36). A számoc elosztassanac egymással (Com: Jan. 163). A jeles gyomor megtartván az étket megemészteni, és minden erekre el-osztya (Illy: Préd. I.309). Szél támad, s el-osztván a fellegeket, meg-tisztéttya az eget (Csúzi: Síp. 531).

elosztatás: [einteilung]. Hasonló az ollyan építő mesterhez, a ki sok csudálatos oszlopoknak egybe-gyűjtésében helyhezteti kötelességét, azonban az épület el-osztatásárúl nem gondolkodik (Hall: Tel. 307).

elosztó: partitor C. diribitor PPBl.

étëk-elosztó: cibicida, structor; tálnok, étekkel bánó MA. MAl.

elosztás: divisura C. divisio, partitio MA. teilung PPB. Nem ozthhathjok wgjan rayok a borth, amynth az elewth celekethenek az bornak rajok walo el ozthasaban (LevT. I.224).

elosztatlan: insortitus C. [ungeteilt].

eloszthatatlan: insecabilis C. [unteilbar].

föl-oszt: divido, distribuo, partior; teilen, zerteilen, aufteilen PPB. Nyertem ezt mind koldulással, de nem is oztom fel, hidd el, eztet mással (Gvad: RP. II. cikk). Bár édes atyádat lassankint fosztottad, szép keresményedet velem felosztottad (Gvad: RP. 66).

ki-oszt: erogo, distribuo Sl. [austeilen]. Ygyan ez esztendőben a romai papa bőw bulcznt oszta ki (Helt: Krón. 64). Az udvari quártély-mester az udvari nyári taborozásunkban, kinekkinek quártélyát és szállását kiószthassa [kiosztassa], legfőbb hivatalja lészen (TörtT.² I.159).

mëg-oszt: divido, ercisco C. zerteilen, trennen PPB. **a)** Meg oztac ő ruhaiat ńilat ereztuen: diviserunt vestimenta ejus (MünchC. 68. JordC. 117). Meg oztom en satoromat: partibor Sichimam (KulcsC. 142). Hogy mywel nagyob bekewel lakhatnanak egmassal, oztaak meg harom reezre az yozaagot (ÉrdyC. 424). Az Morua viz megoszttya egymástól Morua országot és Magyar országot (Helt: Krón. 116). **b)** Meg oztaak ewnkőztők az en rwhamat (ÉrdyC. 187b). Az földet megosztottácvólt ő magoc kőzőtt (MA: Bibl. 9). Ha az boldogságos szentek egymas kőzőtt meg-osztanáiak, az kissebbiknekis iutna annyi benne, ki az egesz főldnek kerekséget meg halladnáia (Lép: PTük. III. 280). **c)** Megh ozthwan my velewnk ew zent attyanak erekkee meg maradando erekseegeet (ÉrdyC. 54).

mëgosztás: divisio; teilung PPB. El- avagy meg-osztás: divisio [a számvetésben] (Bíró: Osk. 12).

mëgoszthatatlan: indivisibilis C.

osztton-oszt: [identidem distribuo; deissig austeilen]. Nemellyec az magoket ozton oztyac, es mindenec eleg vagyon (Born: Préd. 400).

széllyel-oszt: [distribuo; verteilen] (Zrinyi I.31).

Osztály: divisio Sl [teilung, erbteilung]. Terra ozdalbugh nominata? 1281. (ZichyC. I.49). Izenthek, hogy welek elwenne [elmenne?] nemineműt ozthalra (RMNy III 120). Ha addig, az míglen az osztály meglenne, [a 200 forintot] meg nem adná (LevT. II.312). Gyüjjön ide Kd arra az nyomorult osztályra, mert lehetetlen dolog, hogy immár tovább legyek együtt az Mihály fiammal (328).

Osztályos: divisionalis, condivisionalis Sl. [condivident, miterbe]. Osztályos atyafi: cognatus, condivisionalis; osztályos levél: litera divisionalis Sl. Ket falw, mely jozagh Istwan vrammal, és az w attyatyaywall egietemben osztállyos joszagwnk wolna (RMNy. II 236). Ennekem nem oztalios attyamfya volt zegeyn Ladamer Balynth (III.47). Minth ha en kegyelmeddel osztalyos volnek (LevT. I.219 II 270). Osztálosi az isteni jusnak (Gyöngy: Char. 114).

[Szólások]. Ha maradékit egyébben osztályossá nem tette, hanem fogyatkozásiban, én őtet szánom inkább, mintsem dicsérem (Fal: NE. 13). Férjhez ment, hogy osztályossá tehesse maradékit böltsességében (Fal: TÉ. 660). A ki maga kintsében másokat böltsen osztálossá tészen, terhét tészi le. (Fal: BE. 600).

Osztás: divisio, divisus, partitio C. teilung PPB. Adad ő fiokat fogsagba es ő menden ragadozatokat oztasba: dedisti omnem praedam in divisionem servis suis (BécsiC. 29). Reseben ky neky az ostasba jwthoth wolth (RMNy. II.28).

fiun-osztás: [?] Ejusdem possessionis venditionem ratificandam, salvo jure ecclesiae nostrae, in eo scilicet quod si qui de ecclesiae nostrae familiis mixtim quod vulgo fyunwztas dicitur, agros etc. possederant usque modo, sic in futurum possideant, ducimus, 1297. (CodPatr. V.86). [Vö. **FIU, jószág-osztás**]

föld-osztás. Elvégezéc az főld osztást: partiti sunt terram (MA: Bibl. I.210).

jószág-osztás: [divisio bonorum]. Valakit jószág-osztásra kénszeríteni: familiae hereiscundae aliquem postulare PPBl. Az atyafiak es az fiak kőzőt valo joszag osztasrol: de divisione bonorum inter fratres et filios eorum (Ver: Verb. 98).

jutalom-osztás: remuneratio, distributio praemii Kr. [preisverteilung] (Pázm: Kal. 1766. 504).

konc-osztás: [praedae divisio; verteilung der beute]. Bukefal barnáján repül, ha a konczosztásra kerül (Thaly: Adal. II.191b).

kvártély-osztás: *szállás-osztás; domiciliorum, contuberniorum metatio, designatio, attributio; bestellung der herberge, quartiermachung PPB.

rész-osztás: [divisio, partitio; teilung, aufteilung]. Oztaak az orzagot harom reezee, meel reez oztas haborwsagnak gyo'tokozasa lewn (ÉrdyC. 397).

szállás-osztás: kvártély-osztás; domiciliorum, contuberniorum metatio, designatio, attributio'; bestellung der herberge, quartiermachung PPB.

várta-osztás: [verteilung der wache]. Várta osztásnak ilyen módja vala (Tin. 119).

zsold-osztás: [stipendiorum distributio; soldverteilung, vergeltung]. Isteny ygassag mynddennek eerdeme zerent fyzet, ez eellyen zold oztaas nem volna, ha senky erdemlőye nem volna (ÉrdyC. 90b).

Osztat: [dividi jubeo; austeilen lassen]. Mynden yozagaat zegheenyeknek oztataa (ÉrdyC. 520b).

ki-osztat: ∾ Harmincz köblit [a buzának] Ardóban és Begányiban új fejében osztattam ki és bevetettem (Radv: Csal. III.357)

Osztatlan: indivisus SI. Osztatlan attyafiak: fratres indivisi [nem osztozók] (Ver: Verb.).

Oszthatatlan: indivisibilis C. individuus SI. [unteilbar].

Osztó: divisor C. Ver. partitor MA. teiler PPB. Jelosztó vitéz: tesserarius MA. Sátor-osztók a táborban: mensores Nom. 1621. 331. Urnak zova teznek [tűznek] langiat oztoia [olvasd: oztoie]: vox domini intercidentis flammam ignis (DöbrC. 74).

abrak-osztó: [az olvasó gúnyneve]. A vagdalt hurkát, az abrak-osztót nagy sokan forgatják, ezerszer egy nap ha megszámlálják, imádságnak tudják (RMK. II.205).

alamizsna-osztó: [almosenier]. Püspeki alamizsna-osztó (Szeg: Aqu. 103).

ács-osztó. Áczosztó: dimetiens C.

cipó-osztó: [proviantmeister]. Frater Gyergy, ki czipó-osztó vala (MonIrók. III.33).

föld-osztó: agrimensor; feldmesser PPB.

jutalom-osztó. Jutalom osztó bíró: kampf-richter (Com: Orb. 277).

pénz-osztó: [zahlmeister]. Az mas penzosto semmit nemfog fizetnye (LevT. I.221).

szállás-osztó: hospitiorum designator, metator; quartiermeister, herbergbesteller PPB. A quartélly mesterek és szállás osztók [a hadseregnél] (Rák: Art. 31. KecskTört. II.507).

széna-osztó [a hadseregben] (Bethl: Élet. 226).

Osztód-ik: dividor, dissolvor, dispergor SI. [sich teilen, geteilt werden]. Gőrőg ország mai napon 6 részre osztódik (Konstant. 32).

Osztogat: distribuo MA. austeilen, zerteilen PPB. [aufteilen]. A bűnősőc oztogattác műnekőnc alamisnaiokat (VitkC. 45). A zeghenyeknek oztogataa yozagaat (ÉrdyC. 527. 612). Egyhazi zolgaloknak nagy beusegel oztogatya vala (VirgC. 85. 106). Osztogatnaiac az evangeliomi kenyeret (Tel: Evang. I.94b). Kezde az országot szerin-szerte osztogatni püspekségekre (Helt: Krón. 29). Mikor a ti ebédeteket, auagy felestőkőmeteket osztogattyátok (Vás: CanCat. 572). Úgy s annyit osztogat reánk, a mint tetszik szent akaratjának (Fal: NE. 100). Pecsétet nyomjon a tejes, vajas, edényekre, netalán a szolgálók a szomszedságra osztogassanak benne (Fal: NA. 192).

el-osztogat: distribuo, dilargior, elargior C. dispertio, dispertior MA. verschenken, austeilen, zerstreuen PPB. Elosztogató: distributor MA. austeiler PPB. Minden iozagat istenert eloztogatuan, lwn az zent euangeliomi zegeni (VirgC. 86). Azokbol el oztogassak, kinek kinek amint zikseges (128).

elosztogatás: distributio, dispersio, dispersus MA. austeilung, zerstenung PPB. Mykoron haza teernenek, legottan levn az ev jozagoknak el oztogatasa zegenyeknek zvksegevkre (CornC. 400). Nem szamlalom it elő az főldnec el osztogatását az sido népeknec (FortSzer. 5).

ki-osztogat: prodigo, erogito C. elargior, erogo MA. dispenso PPBl. schenken, ausgeben PPB.

kiosztogatás: erogatio C. elargitio; das ausgeben, ausschenken PPB.

osztton-osztogat: [eifrig austeilen]. Nemellyec az ő tulaydonit ozton oztogattyac, megis kazdagoc; nemelyec az maset ragatton ragadgyac, megis szegenyec (Born: Evang. IV. 303b).

Osztogató: distributor C. austeiler PPB. structor [ételelosztó] Erasm: Erk. 50. Az vr vaczoraiaban nemel rendbeli czelekedetek neznek az osztogató szemelire, nemelliek az venőkre (Fél: Tan. 409). Az én isenem, ki minden jóknak kutfeje és bőséges osztogatója (Radv: Csal. III.192b).

alamizsna-osztogató: [almosenier; alamizsna-osztó] (Helt: Krón. 31).

Osztogatás: distributio C. partitio Ver. austeilung PPB. Az kenyernek zegesenek oztoga[ta]sa, az az, az oltary zentsegnek vetele (CornC. 24). Az isten titkainac auagy az misenec zolgaltatasaban osztogatás legyen (Zvon: Osiand. 24).

alamizsna-osztogatás : [almosenverteilung]. (Illy: Préd. II.175).

Osztoz-ik: 1) partior Ver. herciseo, divido; teilen PPB. [teilen unter einander]. Nyerge leszen halászoknak, az fékével kaszások osztoznak (RMK. I.7). A myt kezebe attanak, wgan nala wagon, nem ozthozyk senkyel (LevT. I.7). Kd mi velünk nem is osztozott Réuay Ferencz ezüst marháival (LevT. II.261). Most az ispotalyoknac iőuedelme chac isten tudgya houa kel, az ispotal mesterec es egyeb ragadozoc osztoznac soc helyen uelle es ueudegeskednec belőle (Tel: Evang. I.353). A farkas kötőn bekecsj hegyen való szőlőkkel három fiam osztozzék (Radv: Csal. III.325b). Immár meg láthatja a posteritasom, hogy hányan osztoztanak az én atyáim, s azért nem is csudálom, hogy kevés jutott egy részre (Haz. I 135). Mit nyertek fetsélve pazarlott kintsekkel? azt hogy idegen had osztozott ezekkel (Orczy: KoltSz. 42). **2)** [rixor; zanken]. Az nap reggel morga s osztozék sokat Házi Jánossal (ErdTörtAd. II.20).

mëg-osztozik : [partior; sich teilen in etwas]. Úgy osztozának meg a kenyérrel (DebrC. 115). Ha az zentők meg oztoznaanak ez meńorzagwal, től ywtna eggyknek zaaz enneneel mynth ez főld volna (SándC. 12). A birodalom ket fele szakada, mert a ket feiedelőm vele meg oztozec (Szék: Krón. 36). Meg osztozanac a nağ Sandor birodalmanal ill' szin allat hoğ . . . (58).

Osztozás : divisio, diribitio; teilung PPB. Ty menyorzagban mentők, ennekem kedeeg ez feldet haggyatok, nem ygaz oztozaas ez (ÉrdyC. 501b). Az bősekkel vigan tött ñ nagy lakást, nyereséggel szépőn vélök osztozást (Tin. 305).

Osztozat : [osztozás; divisio; teilung]. Kibeol sokatt ki veottek Hagimassi Miklossal valo osztozatkor (TörtT. 1878. I. 150).

Osztozatlan : indivisus, qui non divisit patrimonium; ungeteilt PPB. Az joszagban oszlozatlanok: in bonis paternis indivisi (Ver: Verb. 84).

Osztozód-ik : [partior; teilen unter einander]. Nem egyenlőképpen akarnac osztozodni (Helt: Arithm. E5).

Osztozódás : [divisio; teilung]. Osztozódásban is vagyok vele ez idei jövedelemből (MonOkm. XIX.123).

Oztoztat : [dividere jubeo; zur teilung veranlassen]. Megy oztoztassak (ErdOrszgy. 394).

OSZPORA : nummus asper PPBl. asper, török kis ezüst pénz, circiter egy polturát érő (Erdélyben is kelendő volt 1555. táján; l. Rumy: Mon. I.335. Kr.). 66 oszpora volt egy magyar forint RMK. III.408. Békével Maroson el-általevezé [a halász], marok oszporával azt a bék meglizeté (Tin. 43). Bárson subát, ezör oszporát ada az Recsefnek; hatvan forint érő szablyát ada ez vitéznek (283). Taller LIIII, ozpora LII!; ewt heyan harom zaz föller (RMNy. II.171). A soc draga kénezet széllel takariac vala, arany forintokat, ezűst oszporákat (Helt: Canc. 102). Az obulus tett eğ oszporát s-eğ fillyert (Mel: Sám. 37). Az oszpora csak annit teszen, s nem többet, mint az magyarok között egy pénz (Levelek és Okiratok I. Rákoczy kel. összeklött. tört. 138. 1633.). Végy egy forint fejér pénzt és egy tallért, olvazd öszve, vess egy oszpora nyomó rusikát belo (Kecsk: Ötv. 308. SzékOkl. II.125). Ez üdő alatt vöttem egy fejér török ösztövér lovat 2800 oszporán (ErdTörtAd. II.158). Aranyas tőkötske 23 oszporán (TörtT. 1878. I.157). Malosát erdéli ejtel oszpora 8 (TörtT.[2] I.176).

OSZTOVÁTA, ÈSZTOVÁTA : textoria tabula; weberstuhl PPB. Az esztováta mellé ülvén, lássuk mint sződögél (Pós: Válasz 128).

OSZTRIGA. Ostriga: cochlea, ostreum; schneck, muschel, meerschneck PPB.

ÓTA, OLTA, ÓLTA (mióltol MünchC. 125. az *ultá*ltul fogva Megy: Dial. 2. *ulta* JordC. 380. 403. ez *vtta* Helt: Mes. 126. ez *ulá*tul fogván Pethő: Krón. 36): a, ab, ex Sl. [seit]. Világteremtetése-ulta, gyermeksége-ulta, pro: világteremtetésétől, gyermekségétől fogva. Innen vagyon azulta, miulta, a vagy a mint némellyek szollnak: az ultátol, miultatol fogva (GKat: Titk. 1118. Azólta, azúlta: ex eo; seit der zeit, seither PP. Tyzen ket eztendő wlta fogwa weer korsagot zenwed vala: duodecim annis (JordC. 380). Harmadnapwlta fogwa vannak en velem: triduo perseverant mecum (403). Vasárnap óta fogva (LevT. II.24). Régóta fogva (II 61). Az kit neked is mutattunk, sok szines selyemmel varrott [himző minta; itt hiányzik az időt jelentő főnév] oltán fogva nála vagyon (uo.). Ez vtta fogva (Helt: Mes. 126). Az oltától fogva (Liszny: Krón. 287). Az óltától fogva (Tof: Zsolt. 616). Az otától fogvást (Konst. 24). Sok esztendőktől óta jobbiziien nem aludtam (TudTár. 1839. 363).

OTROMBA : immanis, grandis MA. inargutus PPBl. greulich, gross PPB. [roh, plump]. Senki sem erezti vy otromba poztonac (panni rudis) folfat o ruhaba (MünchC. 29). Tevnek egy otromba faragatlan kevnet az zekrenre auagy koporsora felyul (MargL. 107). Az gyermek kezde aaz mynor fratereknek zokasat tartany, kemeny otromba ketelel ewedezny (ÉrsC. 363). Otromba etket eeznek vala (PéldK. 15). Oly otrombak ev erkevlchevkben (CornC. 158). Goromba és ottromba tévelgése ez az sidoknac (MA: Scult. 320). Nagy otromba hazugság (Veresm: Lev. 222). Sokan nagy otromba sódorokat, kupa sereket akasztottak . . (Pázm: Kal 134). Abban a nagy rossz otromba és tudatlan könyvben (Bal: CsIsk. 38). Ő maga szavával mondgya: botolly ostromba [sic] Bonasc (Sámb: 3Kérd. 788). Otromba nagyságu négy lábu állat az elephant (ACsere: Enc. 203).

Otrombaság : immanitas Kr. [grobheit; plumpheit, rohheit] (Helt: Mes. 111). Tévelygésének otrombaságát szinlette, tsinogatta (GKat: Titk. 14). Az ő testi születésének otrombaságából kisikároltatik és ki-ráspolyoztatik (GKat: Válts. II.1054). Az irásban ez az nagy otrombaság, hogy semmit az szónak eredetire nem néznek, hanem tsak az mint az szó a ki mondattatásban esik, ugy irják ki (CorpGramm. 699. GKat.).

Otrombit : [plump machen]. Fogait megotrombitotta a vénség (Czegl: Japh. 8).

Otrombul : immanis fio Kr. [plump werden]. (Huszti: Aen. 31).

OTT (*ooth*: ibi KulcsC. 43): ibi, inibi, istic C. illic, ibi; dort, allda MA. Ot is bűnt ősmerni, holot ninčen (VitkC. 65). Fuss Egiptomban es leğ ot mynd addyglan, myg neked hyrre tezem (JordC. 359). Hadd el ot te ayandekodat: relinque ibi munus tuum (36b). Valahol vagyon te kenezed, ot vagyon te zywed ees: ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum (371). Menorzagban ha intandaz, ot meg esmerőd attyadath (SándC. 1). Ot az pispeknek elwte ez frater napnak eneketh enekelietek meg (VirgC. 16). Az ot aloknakh elwte (24). Ot az helyen annak-okaert tevek az koporsoban az Jesust (Szár: Cat. E3) A tsillag egy istálló-felett meg-álla, és ők-is ott meg-állának (Pázm: Préd. 189). A hol sok jár, ott ritka a kár (Fal: UE 498).

am-ott : illic C. ibi Com: Vest. 132. [dort, da, an jener stelle]. Ha ki mondand tűnektek: im it vağon Xs [Christus] auağ amot, ne hiğğetec (MünchC. 59. JordC. 588). Aly itt a te égő aldozatod mellett, én amot varom: sta hic juxta holocaustum tuum, donec ego obvius pergam (Helt: Bibl. I.Ccc). Nem chac innit auagy amot, hanem az veghetetlen karhozatban

(Mon: KépT. 319. MF.). Amott terepély fa sokat öszve gyüjtte, vagy mese, vagy játék, kerékben keverte (Orczy: Nimf. C2).

imitt-amott, emitt-amott: illic istic; da und dort MA. (Kár: Bibl. I.657). Az ö szent igéjénec imitt-amott széllel kiterjesztésében (MA: Scult. 1073). Emitt amott Károlyi sok szókat irt a isten szavai közzé (Pós: Igazs. I.50. Bal: CsIsk. 415. Gér: KárCs. IV.365).

itt-amott: ∾ A mód nélkül való szabadság itt amott holmikor ejtett sebeket mind a két renden (Fal: NA. 203).

ugyan-ott: [ibidem; ebenda] (ÉrdyC. 594. 656). Ha Székel Istvánt Sámbár szemessebben olvasta volna, ugyan ott okát-is meg-találta volna (Matkó: HRoml. 5).

Ottan (*otton* Zvon: Post. II.44.): **1)** inibi, ibidem; allda, daselbst MA. Ben uoltam en attyamnak zent egyhazaban meg annak felette aldot testett vewk ottan: ibidem (EhrC. 74). Yra megh az ewangeliomot ghörögh nyelvön az ottan valo hyveknek (JordC. 705). Holott a félelem ottan a becsület (Kisv: Adag. 522). **2)** confestim, protinus, statim; geschwind, allsobald MA. **a)** Nem ottan vége: nondum est finis (MünchC. 58). Ottan monda: tunc dicit (JordC. 363. 40). Es ottan megh el felette: et statim oblitus est (833). Kyk kereztseegnek wtanna ottan ky mwlnak (ÉrdyC. 21b. 127b). Ottan azert hazahoz vywee (337). Twled ottan eltauozik (VirgC. 21). Kirali székiből esék ki hátra, kit a sok jó vitéz ottan ragada (RMK. IV.163). Valaki be menne, ottan meg ölettesséc: si quis ingressus fuerit, interficiatur (Kár: Bibl. I.393). Az bizonios ielekből ottan meg erthetni, ki ereiből czeleködtessenec (Zvon: Osiand. 209). Első conciliom-után ottan hamar, Constantzinapolban, reá gyűlnek Constantinus chászárra (Veresm: Lev. 207). **b)** Mihelion meg zerzeh, ottan kih mulek (DebrC. 25). Mihént megh hala, ottan megh mosdek (Lép: PTük. I.62). Mihelt az meleg éri, ottan ismeglen lábra kel (Cis. F2). Ottan nagyob' terhet vetnek az egyiptomi tyrannusok az isten népére, mihelyt isten szolgálattyára igyekezik (Pázm: Préd. 24). **c)** Leg-ottan hog ez frater be mene, az evrdeg ottan ky mene (DomC. 233). Alig töltöttem el szüleimnél tizenkettődik esztendőmet, hazámbol ottan hamar kibudostam (MA: Scult. 3). **d)** Mynt ember halalus bynben esyk, ottan el kellene karhozny (ÉrdyC. 52). Mynt az hayoczkaban be hagot vona, ottan megalla az zel: cum ascendissent, cessavit ventus (JordC. 400). A mint a kenyeret a kemenczéből kiveszik, ottan ketté szelik (PP: PaxC. 113). **e)** Mykoron zent Vyd mynd az ew mestereewel az temleczben vytetöt vona, ottan lee zakadozaanak ew rolok az vasaat [vasak] (ÉrdyC. 337b). Ha meg akars hazassodni, tehát igen iffiat ne végy; ha iffiat vész, az ottan kezd ész hayiaidat megvtalni es nagy nyomoruságokban kezdesz miatta lenni (Helt: Mes. 359). Valamikor ezt meggondolom, ottan ezt kell kiáltatanom (MA: Scult. 4). Midőn hozzád nyuytom könyörgésemet, ottan futni látom ellenségimet (MA: Bibl. V.26). Ha penig azt kezdic felelni, ottan oda leszen az papanac felseges volta (EsztT: IgAny. 364). **f)** Az latrok mennye ezth hallak, az zyzet ewk ottan el ragadak (ÉrsC. 517). **3)** sane MA. saltem Káldi: Bibl. 277. [wenigstens]. Ha a Kristus alázatos jövetele szeretetre nem gerjeszthet, ottan az itilet félelmétűl indittassunk a testbe-öltözött istennek bötsülletes fogadására (Pázm: Préd. 3). Gondom nagy volt az elkezdett dolgomra: de talán csak szükségtek sincsen arra; annak mondom ottan az ki meghallja (Thaly: VÉ. I.54). **4)** sive, aut [?] MA[1] **5)** licet [?] MA.[4] PP.

ingyen-ottan: [confestim; sogleich]. Mene az képet bévivé, ingyen-ottan lehullának az bálványok (RMK. I.43). Kit az király hogy megballa, álmát ottan hátrahagyá és ágyából felszökellék, ingyen-ottan letérdeplék, az nagy istennek ad hálát (45).

leg-ottan: confestim, illico; geschwind, allsobald MA. Akamoraba hogy mene, legottan lehagyta magat az agyra (EhrC. 4). Legottan kedeg hoǵ nap felkele, felakaztac Olofernesnec feiet akófalokra: mox (BécsiC. 41). Azoc legottan haloioc meghaǵuan köuetec ötet: continuo (MünchC. 20). Tahat kezde żidalmazni, es leg-ottan kakas żola (66b). Senkit nem valuala vigastalot, de meg menettetic vala; legottan yelönnen lönec az kölcönözöc intuen ötet önekic meg fyzetni (TelC. 85—6). Legottan meń be celladba (VitkC. 42. 44). Es legottan egybe forradanak hẃ czontyay: illico vero (JordC. 714). Hogi neki ada ez aldomast, legottan minden kesertet w twle el tauozek (VirgC. 19).

ottan-ottan: **1)** subinde MA. [allsogleich] Sisifus taszigál a hegyre egy öreg követ, mely ottan ottan aláhengeredik. (Pázm: Préd. 1079). **2)** frequenter, identidem MA. [hie und da, dann und wann]. Eleiben akado: obvius, begegnend, ottan-ottan előfordulo (Com: Vest. 138). Régen megposhat historiácskákat ottan-ottan elő-ngrat (Pázm: LuthV. 4). Az czillag ottan-ottan elenyészett, ismét megláttatott (MA: Scult. 119). Álnoc szolgác mikor uroc szeme elől ottan-ottan el röytik magokat (Zvon: Post. II62. Zvon: Osiand. 194.) Ottan-ottan ez szo hallattatott szaiábul (Lép: PTük. I.110). Bűnben esnek ottan-ottan, de nem esnek-el halálos-képpen (Pós: Igazs. I.501). Ottan ottan el-vegyed: identidem (Com: Jan. 159). Obvius: eleiben akado, ottan ottan előfordulo (Com: Vest. 138).

ugyan-ottan: ibidem, inibi, illico C. eben, allda MA. Vr ysten akara meg yelenteny ez felewl mondot polgaroknac zent Fferencznek zentseget, mykoron lakoznak vgyanottan (EhrC. 147. DebrC. 119). Hozza biua egizer, hogy eyel vgian ottan az w hazaba halna (VirgC. 81. Fél: Tan. 245).

Ottogyol (*otogyal* EhrC. 26. ÉrsC. 426. *ottogyel*: ibi EbrC. 58. *öttögyel?* VitkC. 5. 41. 42. 52.): ibi, illic SI. [dort]. Mykoron Parrisia feldeben voltuolna, volt ottogyal nemy ayoytatos embernel vendege hyuatott (EhrC. 26). Ottogol ǵfilösegben vallottam öket ö lelemeseknec gonossagaert (BécsiC. 194). Ottoǵel mendeneknec elöttö ruhaytól meg foztatéc (VitkC. 87). Menetek betlehembe, ottogel kerdezietec meg (DebrC. 334).

Ottogyon (*ottogyan* JordC. 200. 565. illic 631. TelC. 247. Pós: Igazs. I316. *ottogyon* uo. 399. 603. *ottogin?* Sztár: Akhab 18. *ottigen?* Helt: Krón. 11b): **1)** illic; dort MA. Bee menwen lakoznak ottogyan: intrantes habitant ibi (ÉrsC. 7). Vitessec az begre, es ottogon megfezittessec (NádC. 247). Holot abbyn beuölködöt, ottoǵon a malazt inkab fölötte zokot beuölködni (NagyszC. 80. 92. WinklC. 199). Es meg szallanac Erdelbe kic mind e napiglan ottogyon lakoznac (Szék: Krón. 122. 197. Szék: Zsolt. 134. MA: Scult. 129). **2)** [confestim; auf der stelle] (MA: SB. 81).

ugyan-ottogyan: [ibidem; ebenda] Mykoron (a diósgyőri porkoláb) wgyan ottogyan valo kalastrombely ewseketh haborgathnaa, essenek az wr istenhez es zent ewseyökhöz kenyeregween, hogy segbeytenek meg ewket (ÉrdyC. 633).

Ottvaló: [ottani; illius loci; dortig, dort befindlich]. Az többi ot valo sokaság (Zvon: Post. II.257. Bas: Credo. 140). Hogy ha az ott való állapathoz tudtam volna magamat alkalmaztatni (MA: Scult. 7). Az ott való népec (720).

ÓV (*oyni* Born: Préd. 465. *meg-öjták* Pós: Igazs. I.314. *ojd* magad Felv: SebSal. 36. megonyi Born: Préd. 85. *öhni* Illyef: Jephta. 30. meg *ohni* Lép: PTük. I.203. Az imperativas a CC.-ben s a XVI. sz. nyomtatványaiban is többnyire: *ógy-*): Ovom: caveo, tueor MA. [hüten, bewahren, schützen]. **a)** Oǵad hoǵ valaki megne ésmerie hoǵ ide iöttél leǵ: cave (BécsiC. 7). Nem ohattyuc hogy magzatinknak halálokon ne keseregjünc (Tynk: Józs. 102). Isten öjjon attúl (Czegl: MM. 88). Ojon isten attúl, hogy kárhoztattaknak itíllyen mindazokat, kik az pápista hiten voltak, és vannak (Pázm: Kal. 169). Óvd színedet a reám

való gyülölségtől (Bal: CsIsk. 150). Ojjon Isten (Matkó: BCsák. 19). Ódd a csákánytul görbedet (157). **b)** Óvom magam: vito C. Elkerülöm, magam óvom, távoztatom: caveo; ódd magad a kutyától: cave canem PPl. Ogyad magadott: cave, ne (EhrC. 32. 48). Ogyatok magatokot (140). Ogyad magad, hogy: cave ne (JordC. 74). Oyatok magatokat emberekthwl: cavete ab hominibus (323). Mynden ember oyya tewle magaat (ÉrdyC. 94). Ooyya otalmazya magaat (526b). Oiad magad (TihC. 86). Ogyad magadat (VirgC. 1. 45). Ogyatok magatokat (52). Sok röttenetes álmoktól altomban mint óhassam magam az én ágyamban? (RMK. IV.226). Ottac magokat fegyuereckel (Born: Ének. 178). Hogy az fösuensegtöl minden magat oyia (370). Mostan fëredötöl ód magad egésségedben (Cis. L.) Szükseg az franczus embertül magnnkat onunc (Fél: Tan. 499).

[Szólások]. Nem óhatom szó nélkül (GKat: Grad. Ajánló lev.).

mëg-óv: caveo, custodio PP. [behüten, bewahren] **a)** Azt es megh ogyak, hogy fwsuensegbewl zugodasnak helye ne legyen (VirgC. 125). Idwessegheet meg ohatnaa (ÉrdyC. 338). Az prophetiai iöuendölesnec igassagat hamissagnac gianosagatol meg nem ohatna (EsztT: IgAny. 464). **b)** Magam tölle megóvom: praecaveo C. Valakitöl magát meg-óni: devitare aliquem PPBl. Oyatok meg magatokat az hamys proffetaktwl: attendite a falsis prophetis (JordC. 373) Meg ooyaak magokat mynden förtelmektewl (ÉrdyC. 658. Wgekezet arra, hoḡ magat minden büntöl meg eggia (Ozor: Christ. 82). Meg ogatok ez utalatos madartul ty magatokat (Mel: SzJán. 433). Fwlwtte ygwn megh ogyak magukath hogy azoknak zep edws es hyzwlkwdw bezedwknek myatta megh ne czalatkoztassanak (Komj: SzPál. 36). Meg ód magad mert meg rúgh (Decsi: Adag. 24). Megódd magad, bort ne igyál: cave ne bibas vinum (MA: Bibl. I.230). Meg obiad magad (Men: KépT. 127). Meg kell magunkat ópunk (Mad: Evang. 441).

Ód? Odani: cavere, hüten Ver. (Ógyni [?]: cavere, tueri, defendere, protegere, ójni, óvni, óni Sl.)

Óhatatlan: quod caveri vel vitari non potest, inevitabilis Kr. [unausweichlich, unwiderstehlich] (Pázm: Préd. 953). A győztes sereg óhatatlan (Gvad: Kár. 133).

Ósz, óz, Oszszom: tutor, tueor, caveo MA. [hüten, bewahren]. Tutor: oszszom; caveo: elkerölöm, magam oszom, tavosztatom MAl. Oszszom: tutor, tueor, caveo PP. Oszni, oszszani: defendere, protegere, tueri Sl. Ozy[a] uala vele zokaualo lakasat: cavebat cum eo morari diutius (Ehr. c. 12). Ev magaat gonoz peldatwl ozza vala (HorvC. 252).

mëg-ósz: ∾ Ha meg nem oszod (salvaveris) eletedet, holnap reggel megölettetöl (Mel: Sám. 79). Szerentse szárnya emellye sorsodat, de hogy ęrtelem rosz kivánságodat el vezérellye, meg oszod magadat (KTör: SzJán. 23. Kártól meg óza (BFaz: Assz. 45). A kiktül intett Kristus urunk, hogy megósznók magunkat (Veresm: Tan 203).

Ótalom, oltalom (*otham*azom RMNy. II.158. *oltam*azni DecsiC. Préd. 54): **1)** clientela, patrocinium, propugnatio, refugium C. defensio, praesidium, tutamen Ver. protectio MA. [schutz, obhut] verteidigung, beschirmung PPB. The olthalmad alaa fwthamonk: sub tuum praesidium confugimus (FestC. 165). Zyz Marianak neve es oltalma ala (MargL. 4) Mynden oltalmal ewryztesek az zyw, hog az or benemenyen (VirgC. 136). Magok othalmaba chelekethek (LevT. I.225). Palota igazgatás, ország óltalom az te dolgod (Pázm: Kal.455). **2)** defensor EhrC. 22. protector KulcsC. 27. 30. [schutz, schützer]. Lewn elsew oltalma frater (EhrC. 22). Mennek istene ö oltalmoc: defensor eorum (BécsiC. 22). The tyztbasagnak tyzta othalma [sz. László] (GyöngyC. 2). Kristus otalmam ennekőm (DebrC. 144. TihC. 139). Legyetek oltalma minden igazságnak, legyetek rontója minden hamisságnak (RMK. II.177). Minden remensegimnec oltalmi meg öletec: generis praesidia omnia extincta sunt (Decsi: SallJ. 12). Az ur oltalma az igazaknac (MA: Bibl. V.18). Őrállója és feje-felett vigyázó ótalma annak, a ki ötet szereti (Pázm: Préd. 631). **3)** [praesidium] besatzung PPB. Azharcz utan negyedik napon, az oltalom felteben belöle ki szökven, el foglala (Forró: Curt. 32).

[**Ótalmas**]

Ótalmasság: [defensio, protectio; schutz]. Megmondotta nekik, hogy az veszedelem rajtok vagyon, es hogy sem eö, sem királyné aszony nem elég az oltalmasságra (TörtTár. I.243).

Ótalmatlan: improtectus MA. immunitus PPBl. unbedeckt, unbeschirmt PPB.

Ótalmaz: patrocinor, protego, tueor, tuto, tutor, servo, defendo, defenso, propugno C. Ver. MA. verteidigen, beschützen PPB. [bewahren]. Más ellen óltalmazni: ab injuria aliquem custodire PPBl. Otalmaz ez hythnek ereywel: custodit per fidem (JordC. 843). Ótalmazzon gonoz hyrtewl es testy zeplötewl erekwl erekkee (ÉrdyC. 341). Vr teged oltalmazon (VirgC. 19). Embereketh oltalmazzak ellensegtwl (15). Oltalmazd magadat (131). Kyt kellyen oltalmazni az jozagba (RMNy. II.152). Kitöl oltalmaz minket mi mennyei attyanc (Helt: Bibl. I.93). Kétszeres munkátúl örömest ótalmazom magamat (Pázm: Kal. 640). Óltalmaz s pártodat fogja (Tof: Zsolt. 40). Eszedben vehetd, kegyes olvaso, melly nagy ügyvel, bajval kellessék a hamisságot eltalmazni (GKat: Titk. 327). Hogy bennetek az koborlok ellen oltalmazzon (Thewr: Nyelvk. 21). Priámus királyi székiböl fel-ugrik, és nagy szorgalmatossággal oltalmazza a követeket, hogy a veszedelemtöl meg-szabadithassa (Hall: HHist. III. 91). Őrizzd meg a házát ellenség hadától, oltalmazzd népeit belső szakadástól (Orczy: Költsz. 59). A gyapju a meleget oltalmazza (Illy: Préd. I.107).

mëg-ótalmaz: vindico C. protego JordC. 72. custodio JordC. 858. [verteidigen, beschützen]. Mynden vezedelmtheel mynketh mogh oltalmazy (WinklC. 40). De az gyermeket meg oltalmaza ez tabla (DomC. 172). Az vr isten ez zent zvzet meg oltalmaza (MargL. 30). Ő töle magunkat megotalmaznunk (BodC. 1). Az ragalmassagtul meg kell otalmaznia magat (BodC. 15). Teghedet az en yogommal megh otalmazlak (JordC. 72). Ez vylagnak ragadwanyatwl meg otalmazya (ÉrdyC. 18b). Kyknek erdemeknek myatta ótalmazzon meg mynket myndden gonoztwl (ÉrdyC. 338). Ew kezeenek arnyeekaban ótalmaza meg enghemet (342). Myndden ez vylaghy [zeplösegtwl meg otalmazwan az ew elköezeet (ÉrdyC. 242b). Magamath minden byntel meg ottalmazom (GyöngyC. 53). Vratokat meg lölyethök, hogy meg otalmazzanak ha be nem jewtekys, mert czyalatsag esyk raytatok (LevT. I.358). Nandor-Fejér-várat meg szállá: de isteni csudákkal Hunyadi és Capistránus János emberségével még ez egy úttal meg óltalmaztaték (Pázm: Kal. 440). Meg oltalmazzak egymast az joszagban (Ver: Verb. 135).

Ótalmazás: defensio, tutamentum, tutela, cautio C. protectio, propugnatio MA. tuitio PPl. beschirmung PPB. Adal annac tört az idegeneknec oltalmazasara: in defensionem alienigenarum (BécsiC. 29). Gonosban otalmazasa leegyen (ÉrdyC. 572. 491). Zent Damancos evzne evleheen zerzetenek fyaynak sokassagat zeretetnek kyvalt keppen valo karyayval es oltalmazasnak jeles evryzetyvel (DomC. 189).

Ótalmazási: tutelaris, tutelarius MA.

Ótalmazat: [praesidium; schutz]. Zent Ianos ewangelistaat ew zyzesseegenek otalmazattyara valaztotta vala (ÉrdyC. 640).

Ótalmazatlan: indefensus C. inprotectus MA. unbeschützt, unbeschirmet PPB. Meg-sebesítteti, megöleti magát inkáb, hogy sem tiait óltalmazatlan hadgya (Pázm: Préd. 179. 1180). Mindenét oltalmazatlanúl veszti (FMMinerva I.477).

Ótalmazdogal: defensito C. defenso MA. [verteidigen, entschuldigen]. Fő szándékoc, hogy az ő költeményekben megmaradgyanak és azt oltalmazdogallyác (MA: Tan. 1082).

Ótalmazgat: identidem defendo, defenso Kr.

Ótalmazgatás: [defensatio; entschuldigung]. Sok által látó óltalmazgatásnak pók hálójával enyegetik és födözgetik veszett igyeket (Pázm: Kal. 113).

Ótalmazkod-ik: se defendere, tutari SL [sich hüten]. Ellenségtől óltalmazkodni: defensare ab hostibus PPBl. Talám óltalmazkottak volna a Calvinus tudományátul (Matkó: BCsák. 158). Arra intette a vitézeket, hogy ragadománytúl, és ártatlanok verésétül óltalmazkodgyanak (Pázm: Préd. 1177. Laud. ÚjSegits. I.14. 16. Hall: HHist. I.65. Hall: Paizs. 504. TörtT.[a] I.236).

Ótalmazó: patronus, protector, defensor, propugnator, propulsator, cautor C. defensor, tutor, vindex Ver. tutelaris MA verteidiger, beschirmer, vormund PPB. Ótalmazó sereg: praesidium C. Een ydwessegemnek otalmazoya: cornu salutis meae (KulcsC. 28). Az angyalok my nekewnk otalmazoynk es zolgaloynk (ÉrdyC. 553b). Kőszála és oltalmazoja a tövises disznoknak, azaz, befogadoja a tövises gazdagoknak (Illy: Préd. I.559).

Óva, óván: caute, provide, circumspecte SL [behutsam, vorsichtig]. Tezyk vala az bozzvsagokat, de jgen oua, okosson (MargL. 89). Lassatok hoǵ ovan iariatok: videte quomodo caute ambuletis (DöbrC. 351). Nagy gyengen ohua nyul hozzaia (Born: Evang. III.344). Oua hordoznaiac (Tel: Evang. I.561). Járjatok ova: caute ambuletis (Illy: Préd. I.270). Oua es titkon czelekedik az gonossagot (Fél: Tan. 470).

Óvást: caute; behutsam PPB. [langsam]. Óvást járni: gradu suspenso ire PPBl. Lassan lassan csusza-bé ez szokás-is, apronként, és igen óvást (KCsipk: Pápist. 315). Igen óvást s tapogatva kell az e'félékben járni (CorpGramm. 711). Óvást és tapogatva járj (Megy: 6Jaj. II.27). Igen csendesen s óvást bánjék minden occuperantiákkal (Cserei: Hist. 408).

Óvás: cautela, cautio C.

[**Óvó**]

maga-óvó: praecautor C.

Ö, Ő.

Ő (*vv* HB. *hw*, *hew*, *hwk*, *hwtet*, *hewtet*, JordC. [Móz. IV. könyve 1. fejezetéig. a 872. lapig, kevés kivétellel (*ewee* 117. *ew* 121.); azután Móz. V. k. végeig *ew*, *ewk*, *ewtet*; az evangeliomokban megint: *hw*, *hew*, stb.] az *hő* zűleyhez haza tere TelC. 6. *hw* ÉrsC. 1. *hwk* LevT. I.37. *hűj* neky aggyad 45. az *yw* arwaynak RMNy. II. 59. ûmagát: seipsum Sylv: UT. I 8. szükséges *ü* neki Mon: KépT. 1b. *ü* benne Tel: Evang. 12b. stb.): **a)** ipse C. is, ille MA. [er, sie, es]. Ő hiuattatic Elimelehnec: ipse vocabatur E. (BécsiC. 1). Mykoron hew keesertetyk: quum tentatur (JordC. 832). Magam is azt cselekedném, ha ű vólnék (RákF: Lev. I.489). **b)** Dragalatesb az alazatossagh, mert ő mindőn lelki jonak gőkere (TihC. 1). Negyed tulaydonsaga e napnac, mert ő igőn fenős (NagyszC. 223). Talalya ewtet [a házat] iressen (Pesti: NTest. 25). **c)** Mend vv foianec halalut evec; bulscassa mend vv bunet (HB). Ő felesége (uxor ejus) hiuattatic Noeminec (BécsiC. 1). Joseph az hw vra: Joseph vir ejus (JordC. 357). Az yffywnak ew elmeeyeet Jesustol el zaggathnaak (ÉrdyC. 337). Ew idwezyty az w neepeet ew bynekből (343). Az ew zent fyanak halala (VirgC. 2). Kevuetneen ev anyanak tanalchat (CornC. 2). Veszet ennec ő dolga (MA: Bibl. V.3). A szent penitentia, az eő hathatoságáért keresztségnek hivattatik (Illy: Préd. Előb. I.4). **d)** Ő fölsége: sua majestas; ő kegyelme: sua gratiositas Kr. W felsege (LevT. I.12). Hew kegelme (RMNy. II.105). Czászárunk ő felsége (MA: Scult. 110). Sámbár Pater ő kegyelme (Matkó: BCsák. 10). **e)** Iorgossun vv neki (HB). Ewnek [ewneky] yewueset megtuda: adventum illius praesentiens (EhrC. 77). Ő előtte valo [in conspectu ejus] kialtasom (DöbrC. 21). Ŵneky ruhaya capaya vala jgen o es megzakadozot (MargL. 38). Evrola harom tanolsagok mondatnak (CornC. 5). Myndennel meltob leen ew belee [magába] fogadny atya wr ystennek meheből ky zarmazoth magzatoth (ThewrC. 94). Isten annak paissa, kinek ő-benne reménsége (Pázm: Préd. 173). **f)** Veteve vvt ez vilagbele; zoboducha vvt urdung ildetuitvl (HB). Vetek be ŵtet eǵ o ćatornaba (GuaryC. 24). Ywtthynk ymadny hwtet: venimus adorare eum (JordC. 358). Kyk zeretyk ŵteth (SándC. 1). Fogd meg őtet (DebrC. 293). Az pispek wtet fel emele (VirgC. 17). Igy szoktat őis minket az őtet kőuetesre (Born: Préd. 425). Kőuetec űtet (Tel: Evang. I.114). **g)** Aǵatoc ennekem vramnac kereztet, es en eluiszem ötet (VitkC. 85). Meg álda Isten a hetedic napot es meg szentőle őtett: et sanctificavit illum (Helt: Bibl. I.A3). **h)** [pluralis genitivus: *iv* HB. attya syrattya edes zylőtteed, zolgaak *yw* wrokat ÉrdyC. 512. [de:] mykoron nagy ydő tőlt volna benne *ew* keserwes varasokban u. o.] Isten iv nimadsaguc mia bulsassa vv bunet (HB). Az eghy madarak őryzyk vala ew zent testeket (ÉrdyC. 338). Kyknek ŵ abrazattyok rettenetős (KazC. 3). Az regi veneknec ű iart vtekat nyomdozzac (Pécsi: SzűzK. 57). Minden ő ajándékjoc: cuncta munera donaque eorum (MA: Bibl. I 137). Eddig a magyarok tellyes ő életekben leginkább kétszer verettettek-vala meg (Liszny: Krón. 273). Confiscáltattanak ők minden jószágok, sequestráltattanak ingó-bingó javok (Thaly: Adal. II.382). **i)** Ew nekye kewlewmb kewlewmb zeppesegerewl: de ipsorum varietate pulcherrima (EhrC. 140). Paranczolaa hŵnekyk: mandavit eis (JordC. 707). Az koron zol wnekyk: tunc loquetur ad eos (KulcsC. 2). Ŭ kőzőttők kerdeszkednek vala: quum quaererent inter se (Sylv: UT. I.50). **j)** [pluralis nominativus: kerdezi őket es *őkec* felelenec DebrC. 334. hogi *őkek*is zentőlhetneik az oltari zentsegőt WeszpC. 48.] Hewk byryak az feldet: ipsi possidebunt terram (JordC. 365). Hewk adaak ah nepnek: discipuli dederunt populo (403). Wk boczatanakh fevldre (VirgC. 14). Wk ez vilagi iozagokat el hatak (24). Sokak azoknak hiszik lenni magokat, a kik nem ők (László: Petr. 69). **k)** Kiknek ados leveley ek nalok [ő náluk] vadnak (RMNy. II.91). Szegény üdvözült uram miatt nem volt annyi törődésem, mint ők miattok ez kis idő alatt (LevT. II.323). **l)** Elől megy vala hwket: antecedebat eos (JordC. 359). Az elwbi baratsagra hozza wketh (VirgC. 17). Elwl lele wket egi zegeni azoni allat (87). Lazlo wrannal thalaled meg ewketh [a lantot és ingeket] az kamara haznal (LevT. I.45).

Ön (*hwn* maga LevT. I.71. *enn*eeben: in propria; hw *eenney*: sui JordC. 623. ÉrsC. 1. *en*kősztec Helt: Mes. 75. *ün*köztőc Tel: Evang. I.20): [suus, ejus, eorum; sein, ihr]. **a)** Monda ewn yonhaban: in corde suo (EhrC. 3). Papa ewnkepere meglatogattya uala: pontifex personaliter visitabat (75). Őn tulaydon testétűl (MA: Scult. 46). **b)** Uala ewn belewle kywl (EhrC. 10). Monda ownbennetten: dixit intra se (92. 96. 135). Előzer istenert, masodzor őn erte, harmadzor mi eröttőne (NagyszC. 272). Meghaborodeee őn benne (292). **c)** Őn eǵmast elaroľľac: invicem tradent (MünchC. 58). Mynd ûn bennők, mynd ûn kűwűlők (SándC. 8). Mondánac őnkősztec: dixerunt intra se (Helt: UT. F.5). A németec őn köztőc ez űdőbe naǵ hadakot viselenec (Szék: Krón. 172). Ŭnkőztőc sem ertenec egyǵet (Tel: RövIr. 20). Őnkőztőc elosztác az főldet: diviserunt sibi regiones (MA: Bibl. I.325). **d)** Tulaiden őnnebė iőt es őnnei őtet nem fogattac (MünchC. 169). Twlaydon enneeben yewe es hw eenney hwtet be nem fogadaak: in propria venit et sui eum non receperunt (JordC. 623. ÉrsC. 1).

Önnön (*őnőn* MünchC. 47. *hwnen* maganak JordC. 399. *ennen* maga 73b. 391. 712. 723. *ennen* kőztők, *ennen* maga ÉrdyC. 66. 562. 338b. *wnem* labok: pes eorum KulcsC. 14. *wnen* feldekbe 149. az *wnem* lewelebel LevT. I.171. *ewneen* magat GömC. 32. az *vnnen* szauokal RMNy. II.49. az *ünün* angiala, az *ünen* szolgaianak Mel: SzJán. 2. *onnun* halálát Tin. 78. *tonnon*-magáé Csúzi: Sip. 25. *tonnon* magán 357): **1)** [suus, ejus, eorum; sein, ihr, sein eigener, ihr eigener]. **a)** Ewnen tulajdonitol (a suis) mikeppen ydegenektel zamtalan bozzosa-

gokual yllettetikuala (EhrC. 3). Ewnewn geryedete: suimet accensus (93). Vgau őrűl masnak iauan, mynth igaz az űnnőn tulaydonan (SándC. 1). Őnnőn kezeuel ada (DebrC. 11). Az őnnen io akarattyanac kellemetőssegere magadat adandod (NagyszC. 24). Azon őnnőn kenyat [Krisztusét] soha el ne felegyem (CzechC. 39). Az wnwn kezet rea teue (VirgC. 34). Igaz ugian kel azt uennőnk, mint ah Christusnak őnnőn bezedet (Ozor: Christ. 361). Embernek ellensegy lezuek, kyk vannak ewnnen hazaba: qui sunt domestici ipsius (Pesti: NTest. 20). Birodalma vagyon őnnőn akarattyán: potestatem habens suae voluntatis (Helt: UT.u 1). Touaba tulaidon fiait az őnnőn felesigenec meg ada enni (Szék: Krón. 68). Az gonosztevőt őnnőn vétke megőli (MA: Bibl. V. 17). Az embernec élete és halála az őnnőn tulaydon hatalmában vagyoné (MA: Scult. 12). Hogy őnnőn [ő] felsége itilné meg ügyeket (MA: SB. 369). Az ünnen teste ellen vetkezic (DecsiG: Préd. 37). **b)** El feleytwen űnnőn eleetőkeeth (SándC. 6). Az őnnen szőllő vizeket el veue tőlek (Helt: Mes. 450). Az őnnőn gonoszságok, őregbitti es szaporittya kynokat (Lép: PTük. I.223). En őnnőn az papistac iogicaiabol megmutatom, hogy most tsac egyetlen egy ember sints az ki igazan hinne (EsztT: Any. 498). **c)** Meń és fedmeg őtet te kőzőtted es čac őnőn kőzőttő: inter te et ipsum solum (MünchC. 47). Valamicoron az binős embőr őrdőg kőzőt es őnnőn kőzőtte ualo tytkot ky yelőnti az igaz ğonasban (DebrC. 363). Ő setitte tiue ő reiteket, ő hailoka őnnőn kőnyűle: in circuitu ejus (DöbrC. 35). Őnőn benne; in semetipso (85). Wnen benne: in idipsum (KulcsC. 222). **d)** Halyaauala ew fyayt ewnewnbenetek peldat vezerleny: ex se ipsis exempla ducere (EhrC. 94). Őnnőn bennek: in semetipsis (DöbrC. 40). Az keresztieni tudomannak nemel agai ünnőn kőzőttők eggieznek (Fél: Tan. Előb. 8). Giakran az istennec draga z. emberi őnnőn kőztőc eggic az masic felől igen iol ertnec (EsztT: IgAny. 23). Hatalma volt az kőssegnek, hogy őnnen kőztek tőrvent szőrezhessen: potestas condendae legis olim apud populum fuerat (Ver: Verb.El. 39). **e)** Ammel' embőr őnnőn ezen iar (DebrC. 423]. Gakorta azon őnnőn solğaual ellene vyaskottal (VitkC. 9). **f)** Önnöni: sui; övéi SI. Ennenneeből zol: ex propriis loquitur (JordC. 656). Twlaydonaba yewe es az ewnnőny ewteth bel nem fogadaak: in propria venit et sui eum non receperunt (ÉrdyC. 113b). Az ewnnenyt inkab ueuely, a tieydet kegyg el hagya (Pesti: Fab. 7b). **2)** Önnön: ipsemet Kr. Kyt ha mondanak hogy ennen Cristus lett legyen, meglehetőt (ÉrdyC. 509). Mennyi penzt hagyott volt meg, hite után önnön megvallotta Öcsödi Nagy István (PSzerTört. 170). Ezt őnnőn Kristus urunk a maga jelenlételével vigasztallya (Biró: Préd. 28).

Önként (*önkényént* Megy: 3Jaj. II.108. *onkente* Gyarm: Fel. 262. *őnken* Fél: Bibl. 200. *őnkén* Toln: Vig. 65. *őnkénjén* MA: Bibl. I.112): suapte, sponte sua Kr. [von selbst, feiwillig]. Önkent való: spontaneus SI. Őnkente le szallott (Gyarm: Fel. 262. 60). Őn kén el romol (Kulcs: HKész. 51). Nyomorusságinkon őn kén kőnyőrűletességre indeitatic (Kulcs: Evang. 492). Ne vessenec es az mit az főlden teremt őnkeieu, be ne takariác (Kár: Bibl. I.112). Az mit az főld ackor teremt őnkényén bé ne takarjác (MA: Bibl. I.112). Avagy nem kővetkeziké ebbűl őnkényén ez (Czegl: BDorg. 34). Tudva, őnkinnyén, kedve szerint azokban [vétkekbe] soha magát nem akarja ejteni (Otr: Tőkéll. 243). Önként mozgás: motus spontaneus (ACsere: Enc 159). A juhok nem viaskodnak, hanem őnkénte kész prédáúl adják magokat (Misk: VKert. 204). A juhok semminémű vizbe önkénte bé-nem mennek (206). Nem nyugszik a gyermeki elme; ha nem adgyák elejbe, maga önként keresi a mulatásra valót (Fal: NE. 114). Nagyokat indít a bús kétség rajta, addig forgattya, a míg maga őnként vakmerő el-tekéllésekre rándul (Fal: UE. 453). [Vö. **KÉJ, KÉNY**]

Önképpen: ultro, sponte sua SI. [von selbst]. Kerülik vagy el-nyögik [a tréfát], míg önképen szünik (Fal: UE. 74).

Övé (az *eweyeet* zerethnee ÉrdyC. 587. *ewee* 516b. 565. *wweye* LevTár. 8. *wueyet* vtalni VirgC. 94. *őueibe* fordola: rediit in domum suam BécsiC. 46): suusC. ipsius MA. [sein, ihr]. **a)** Az te lelkődet es az őuet, ki te tűled zűletőt, keserűsegnek tőre altal fol'a (GuaryC. 40). Ky hwee vona: quod suum erat (JordC. 682). Hweenek mongya vala: suum esse dicebat (719). Az evuet az zolgaloknak agya vala (MargL. 39). A mas embőr iauat őueyo thezi (NagyszC. 297). Az maset amy nem wue azt agia meg (VirgC. 96). Övének esmeri őt (MA: Scult. 13). Euveye tézi az Christus io teteményt (Beythe: Epist. 239). Szereti azt è világ a mi őve (Dial. 154). Az magok meg adasok altal őveje teve (Forró: Curt. 678). Az igazsag mindennek az övet meg adgya: justitia tribuit unicuique quod suum est (Ver: Verb. El. 38). Tegye őveve: juri suo appropriare valeat (221). Két száz aranyat igére, tsak övévé [magáévá] tehesse (a leányt, Apafi: Vend. 27). Nem őve es nem sajattya (Der: Préd. 134). **b)** Ez világ országit igéri, mellyec nem övé, banem czac istené (Zvon: Post. I.490). **c)** Övéi: illi qui sunt ejus, sui Kr. [seine, die seinigen]. Meg esmerte vr isten azokat kik ővey (DebrC. 130). Heğeknek magossagi ővei: altitudines montium ipsius sunt (DöbrC. 159). Zerette az őueyt (TelC. 155). Az evueyt meg zabadeyta (CornC. 181). Az iuhok nem őuei: cujus non sunt oves propriae (Sylv: UT. I.142). Az Christus az őveinek peldat ád (Debr: Christ. 152).

[Szólások]. Mintha már mind a dió-fáig övé volna (Misk: VKert. 437).

Övék (megelégednec az *őuéie*ckel Helt: Krón. 8. *őueicc* e főldi ioszag Mel: Préd. 120. az *ővéjek*et Com: Jan. 186. az eörök *oweky* RMNy. II.163). Őuec: ipsorum est (MünchC. 20). Az őweek kőzzől semmy: nihil eorum (JordC. 23). Heweek menyeknek orzaga: ipsorum est regnum caelorum (JordC. 365. WinkC. 278). Istennec es chaszarnac meg kel adni az őueket (Born: Préd. 670). Tulaydon ővéc az euangeliomi vigaztalás (MA: Scult. 47). Övek az menyország (Pázm: Kal. 418). Az nem eouek, hanem mienk (Vás: CanCat. 704). Falukat es joszagokat őveknek itéltenek lennie: villas et possessiones ad se pertinere putaverunt (Ver: Verb. 151). Az olaszok abban praktikálnak, hogy Erdélyt övékké tehetnék (TörtT. IV.63).

ÖBLIT (megh-*eblit*enni: proluere Ver): eluo MA proluo; ausspülen PPB. Öblitett: elutus, ablutus, collutus; ausgespült, ausgeschwänket PPB.

ki-öblit: eluo MA. ausspülen, säubern, ausschwänken PPB. A seprejét-is vizzel kiöblitik (Pós: Igazs. 446).

kiöblithetetlen: ineluibilis MA.

mëg-öblit: eluo MA. proluo; ausschwänken, ausspülen PPB. Szájadat tiszta vizzel meg-öblits (ACsere: Enc. 175). Dávid bázának kuttyában lelkeket meg öblitsék (Ágost: Zar. 15). A poháröc meg-öblittetvén (Com: Jan. 111). Az első vilagot ugyan csak meg öblite az viz özönnel (az isten, MNyil: Agend. 291. Misk: VKert. 13). Megmostam ábrázatomat, és a számat meg öblitettem: den mund ausgespület (KirBesz. 61).

Öblités: elutio; ausspülung PPB.

Öblöget: identidem eluo Kr. [wiederholt ausspülen]. Jóbb lesz még lábait-is kőnyhullatásokkal öblögetnem (Szeg: Aqu. 13). Midőn meg-hűltt tetemit szokás szerént öblögetni, és koporsóban készétteni akarnák (42. Csúzi: Tromb. 167. Kr.).

Öblönget: ∾ Az torkát gargarizáló avagy korogásra-való vizzel őblőngessek (Web: Amul. 101).

ÖBÖL: **1)** sinus, gremium MA. der schooss PPB. En lelkemet bőitbe alazom vala es en imačagom euőn őblőmbe (in sinu meo) fordul (DöbrC. 84). Mire haitod el te kezedet es te iogodot te őblődnek kőzepiről: de medio sinu tuo (139). Mintha

két karodnak szorúlna öblében (Thaly: Adal. I.125). Nyallyákfallyák, öblökben rengetik a gyermeket (Fal: NA. 155). **2)** [sinus; höblung, bucht]. Templom öbli: alae templi PPBl. Üregség, melly vagyon az égnek alsó öble es a földnek felső szine között (GKat: Titk. 44). A kő-szálaknak öble hangzik gyakor szózatokkal (Gyöngy: Cup. 1). A' megdagadtt Szamos nem térhet öblében (Gyöngy: KJ. 133). Alig tér vigsága szivének öblében (Gyöngy: KJ. 89). A krokodilus meg-engedi az ökör szemnek hogy az ő szájának ölbliből bátorságosan ehessék (Misk: VKert. 850). A vadon erdőnek setétes öble (Fal: TÉ. 674). **3)** [sinus maris; bucht, meerbusen]. Az hol a tenger a földet meg határoza, öböl (sinus) van (Com: Jan. 14). Béhat (az isten szeme) a tengernek mélységes öblébe (Fal: BE. 569).

nagy-öblü. Nagy-öblű tenger: mare sinuosum (Csúzi: Síp. 71. Kr). Nagy-öblű és hatalmas folyó-vizek (Fal: NE. 15).

tágos-öblü: Tágos öblű tenger: mare magnum et spatiosum (Káldi: Bibl. Psalm. 103: 25. Kr. Illy: Préd. II: 77). Az udvarnak a közepén egy tágos öblű kút állott (Fal: TÉ. 677).

Öblös: sinosus, alveatus Sl. Kebeles, öblös: sinuatus; üreg, ki-vájatott, öbles: alveatus PPBl. Mint egy tölczér vgyan ablyős [igy]. az leuele a szárán (Mel: Herb. 35). Öblös tenger (Com: Orb. 219. Misk: VKert. 19).

ÖCS (*ūcczit, ūczēd* Sylv: UT. 144. 133. *ucs*csét RMK. II.44. *ucs*ém Nád: Lev. 103. *ūcz* CorpGramm. 41. *eccse* Pethő: Krón. 70): **1)** Germanus: édes öcsém C. Öcze: frater minor natu MA. [jüngerer bruder]. Frater: öczem, batyam MAI Frater: két testvér atyafiú, ötsém, bátyám PP. Atyámról-való bátyám, ötsém, néném, vagy húgom: *patruelis frater, patruelis soror PPBl. Egy vér tag ötséc és bátyác: fratres Com: Jan. 18. (Szent István) kyldeo Ispannyaat az ew attyanac eweche ffya wtan (ÉrdyC. 498b). A czazarnak öcse (DebrC. 122.) Fyam ha en öcsem akarz lennye (163). Cainis meg ölé az ő ötsét Abelt (Kulcs: Vetek. 20). Cain az öczöit halallal fenyegeti (Szeg: Theoph. 13). Az ő öczej iora intic (uo. 46). Czinkotának felét hagyom Serényi Ferencz uramnak öcsémnek (Gér: KárCs. III.487). **2)** [soror feminae minor natu; jüngere schwester einer weiblichen person]. Matertera: die muhme; anyám nénnye, vagy ötse Com: Jan. 135. Anyám nénnye, öttse: mutterschwester KirBesz. 129. Kynek annya vala Maria, azzonywnk zűz marianak eweche (ÉrdyC. 74). Ez soror margareta vala zent margyt azzonnak eveche (MargL. 200. 33). El hywa Mariat ő öccheeth: sororem suam (WinklC. 323). Huga vagy eveche (CornC. 273. 274). Monda Agota: zerelmes öcsem Lucza (DebrC. 27). Feleségűl ada néki az ő feleségének ötczét: sororem uxoris suae (Kár: Bibl. I.315). Jószágimat hagyom Tököli Miklósnak a ki öcsémtől Monoki Zsuzsannától való (Radv: Csal. III.329). Öcsése kit hivnak Evának (Gyöngy: MV. 70). Öcsém asszonyim (Fal: NA. 129. 134). **3)** [jüngere person überhaupt]. **a)** Kedet kerem mint io vramat oczymot (RMNy. II: 182). Zentseges anyadath zent Ianosnak az te edes ewczednek ayanlad anyawl (TihC. 116). **b)** Kivánok Kdnek jó egészséget mind asszony öcsémmel egyetemben. Kérem Kdet, öcsém-asszonynak mondja Kd én szómmal szolgálatomat [Forgách Mária irja] (LevT. II.111. 151.); Mondd szolgálatomat öcsémasszonyodnak (Thaly: VÉ. II: 201.). Eötsémaszszonyim, nints már külömbség köztünk s azok között a kik tányérunkat mossák (Fal: NA. 129).

[Szólások]. Monda a maiorubiró: eb ötse báttya; mennyetec el agebec, egy czáuába vadtoc méltóc (Helt: Mes. 102).

Öcsöcske: fratricellus [brüderchen]. Volt néminemű szerzet, mellynek követői Fratricellus-oknak, Jesus Christus ötsötskéinek neveztettenek (Pós: Igazs. II: 161).

Öcsécske: fraterculus MA [brüderchen].

ÖGYELĔG (*egyelgés* Zvon: Post. I.572. *ögyolog* Pós: Válasz. 15): vagor, erro, grasso Sl. csavarog, koválygó SzD. [umherirren, umherschweifen]. Eszem mint a füst ugy ögyölög (Pós: Válasz. 15). Nintsen appetitus, a gyomor imeleg, a sok fantázia az ágyban ögyeleg (Gvad: FNót. 151.). [Vö. **Elegyelödik, ölegyelĕdik, ögyelĕdik**]

Ögyelgés: [erratio; das irren]. Az hűtetlenekre nézvén szokta isten meg engedni az tudományban valo nagy egyelgéseket és tévölgéseket lenni (Zvon: Post. I.572).

[**Ögyelget:** vö. **Elegyít, ölgyít**]

öszve-ögyelget: [commisceo; vermischen]. Külön tedd, mert nem jó öszve ögyelgetnyi (Kecsk: Ötv. 290).

ÖKLE: eperlanus MA. eine gattung fisch, violenfarbig PPB salmo eperlanus, stint; v. cyprinus aphia, spierling; fejér keszeg, alburnus, ukley, uckeley, weissfisch Sl

ÖKL-IK [vö. **ÖTL-IK**]

[Szólások]. Ha valamely jo indulat ö k l i k f e j e k b e n (Megy: Bayle. 16).

Ökled: öklödni, szúródni, ütközni, Sl. Akartam egy kopyat el ternem teweled, azert senky en ellenem te weled meg nem ewkled [olv. ewklel?] ynnet Geresgalbol, myg en welem el nem vegezed dolgodat; im Zyget alatt tewb wytezeknekys lezen ewkleletyk, legy koz hozza ha tyztessegedet kewaned, mert ha velem nem akarz meg ewklelny . . . (LevT. I.125).

ÖKLEL (altal *ekle*lek TihC. 75. *ekkl*dez PozsC. 2. le*ekklé* MonIrók. III.110. *öklö*döz WeszprC. 65. altal *ŭkle*leek NagyszC. 106. *ökle*les uo. 277. *ökle*ltethec 387): **1)** jaculor, hastâ ferio, pungo MA. stossen, schiessen PPB. Öklelve: punctim MA. **a)** Michael comes dictus vkleleu (CPatr. VI.391. RMK. IV.372). Az lancyairt, ky az the aldoth fyadnak zyveben ökleltetek (PeerC. 145). Bela wgy öklelee, hog le eseek az feldre (ÉrdyC. 396). Öklelni és vágni kezdéc a polgárokat (Helt: Krón. 189). Szaiába öklele az hertzeget (60). **b)** Czwezayaat neki eklelee (ÉrdyC. 265b). Rézmánra ökleli kemény értz dárdáját (Kónyi: HRom. 36). **c)** Vol twdod azt, meeg en welem sem wegezted el dolgodat, es addyglan massal akarz ewklelny (LevT. I.125). Az császár népire öklelének (MonIrók. III.23). Az álló seregre szörnyen öklele (BFaz: Castr. D). Egy törökkel mikor szembe öklele, az tar fejét derekátul elvévé (RMK. VI.143). Kialtuan magyaroc igen öklelnec, sűrő nyilat romaiakra lőnec (Gosáry: MagyB. B.). Mit vétetűnk mi tenéket öklelve avagy vágva? (Toln: Vig El. 20). Vitézi módra kopját kapott vala, Achilessel ő szembe öklelt vala (Huny: Trója[a] B3). **2)** cornu peto MA. conisco; stossen mit den hörnern PPB. **3)** inurgeo C. [aufreizen, aneifern]. A lelket szeretettel öklelni meg nem szünik az fellyűlvalo latogatás (Illy: Préd. I.31).

által-öklel: transadigo, transverbero, transfigo; hindurchstossen oder schlagen PPB. Jesus az witeznek lanchayawal altal ökleltetek (PeerC. 128). Oldalaat atal öklelee ew hegyes czwczayawal (ÉrdyC. 142b. 501b). Az ev zyveet longynus altal evklele (CornC. 214). Holt-testetis altal-öklelic (Born: Préd. 290). Mint ökleltek kopjával által oldalát a kereszt-fán (Pázm: Préd. 135).

általöklelés: [das durchstossen, das durchstechen]. Fel vala veröd odaladnac atal öclelesenec ideien (DebrC. 321).

be-öklel: [intigo; hineinstossen]. O chwchaya, ky[t] az ő oldal[a]ba beo öklelnek (PozsC. 27). Az fejedelem beöklelt az ellenseg közibe (Born: Préd. 549).

lĕ-öklel: deturbo, decutio Kr. [herunterstossen]. Az törököt lováról leeklelé (MonIrók. III.110).

mëg-öklel: 1) [transfigo; durchstossen] cor *ferire PPB Ö zenth zyweet czwezawal megh öklelwen (WinklC. 334). Az kopja kivel Xnak [Christusnak] szivét meg öklelték (ÉrsC. 144). Láutzával [így] meg-öklelé az ő óldalát és vér jöve belőle (MA: Scult. 441). Ha a lovat kopiával megöklelik (Cseh: OrvK. 36). 2) cornu pungo Kr. [mit den hörnern stossen]. Ha öker meg-ökleleud valamely firfiat: cornu percusserit (Helt: Bibl. I. Mm3). (A kossoc) mind meg öcklelée a farkast, annyera, hogy mind el hámá a hazugnac valót (Helt: Mes. 299. MA: Bibl. I.68). Foenum habet in cornu: megód magad mert meg-öklel (Decsi: Adag. 7). 3) [certo; kämpfen]. Mykoron en welem meg ewklelel, chalardsagal sertel meg engemet, annak okaert akartam egy kopyat el ternem to veled (LevT. I.125). Száutalan vitézek kik öklelnek vala; immár egy vitézuek udvar állott vala, Kasszánder vitéznek neveztetik vala; Franciskónak király parancsolta vala, véle megöklelne azt akarja vala (RMK. VI.55).

mëgöklelés. Impulsus scutorum: a paisoknak megöklelések PPBl. A heǵes clmčanal meg öklelés (NagyszC. 277).

öszve-öklel [collidor, concurro; zusammenstossen]. Öszue öklele a pokolbeli erő, minden mennyei erőuel (Born: Préd. 239). A Fártisia királyát találván az Ulysses sógorat, aval öszve-öklel, kiu elsőben-is győzedelmet vévén, le veti a lóról, és dárdájával által-vervén, maga-vérében meg-halua a földön hadgya (Hall: HHist. III.129).

Ökleldëz: 1) [ferio, pungo; stossen, stechen]. Szégyent tőn isten az szentséges pápán, az ő felmagasztalt hatalmas koronáján, kivel öklöldezi Krisztust templomában (RMK. VI.129). Az holt teste széllyel az úczákon hurczoltaték, és a romai polgaroktúl láncsákkal ökleldezteték (Pós: Igazs. I.457). Mindket oldalul az vakmerőűl közikbe futo lovaknak az hasokat alol öklöldözik vala: suffodiebant (Forró: Curt. 198). 2) conisco C. MA mit dem kopf [mit den hörnern] stossen PPB. Myndent aual ewkleldez wala (szarvával a tulok, Pesti: Fab. 52b). Az szarvackal az népet öklöldözi (Kár: Bibl. I.191). Szarvok nintsen mellyel ökleldözzék kergetöjöket (Pázm: Préd. 603). A kit te szarvad törésénel ökleldeztél (Bal: CsIsk. 411).

[Szólások]. Mikor az menyegzői öröm jovában vólna, egymás után harmadnapig g y ű r ő r e ö k l e l d e z t e k és minden vitézi lovagló játékokat űztek (MA: SB. 28).

által-ökleldez: [transfigo; durchstossen]. Kopiákkal által ökleldezvén, kegyetlenűl meg-ölék (Tarn: Szents. 87).

mëg-ökleldëz: ∾ Altalad ellenségűnket meg ökleldezzűk (MA: Zsolt. 61. Zvon: Post. I.30).

Ökleldëz-ik: [conisco; stossen]. A bak szarvával öklöldezik vala (Pesti: Fab. XII. mese).

Öklelés: pleuritis; das stechen, seitenstich PPB Ha az kökény virágnac vizét vészed, az öklelest, óldal fayást meg gyogyittya (Mel: Herb. 26). A kinek mellye ökleles vagyon rayta, igan ió eszt innya gyakorta (75). Eökleles ellen, melliet pleuritisnak hyák (RMK. I.323).

gyürü-öklelés: impactus annuli Kr. [ringelrennen]. Az fejedelmektől és az nagy vraktúl nem kivánnyuc, hogy lapta és efféle egyéb játékoktúl, gyűrű öklelésektűl magokat megh tartóztassác (Prág: Serk. 697).

Öklelet: 1) pleuritis MA. [seitenstechen]. Farkas mag jó eöklelet ellen, chalánbol vött víz igen használ eöklelet ellen (RMK. I.323). 2) coniscatio; das stossen der tiere mit den köpfen PPB. 3) jaculatio PP. [duellum; kampf, wettkampf]. Jeles ökleletek akkoron ott lőnek (RMK. IV.372). Zyget alatt tewb wytezeknekys lesen ewkleletyk (LevT. I.125). Játékos öklelet (MA: Scult. 1084).

gyürü-öklelet: [impactus annuli; ringelrennen]. A politicusok legh szokottab vitéz játékja a gyűrü öklelet kopiával (RendÉl. E7).

Öklelő: 1) cornupeta MA. stössiges tier PPB Minden állatra osztott az isten fegyvert, kinek öklelő szarvat, kinek mérgot adott (Fal: SzE. 519). 2) jaculans MA. [kämpfer, streiter]. Michael dictus Vkleleő, filius Kethzem 1282 (Wenzel IX.341. Nyr. V.510). Öklelő társ (Ilosv: Toldi. 8).

Öklelős: [cornupeta; stössig]. Öklelős ökör, barom (MA: Bibl. I.68.) Öklelős, rugos barom (ExPrinc. 120).

Öklelőd-ik: identidem cornu ferio Kr. [wiederholt stossen]. Öklelődnek a' tehenek: vaccae concurrunt PPBl. A kos ingoreltetvén, öklelődik, döfelődik (Com: Jan. 43.) Atzélos fejekre akadunk hol mikor, kikkel semmire sem lehet mennűnk, minden-felé öklelődnek (Fal: UE. 159).

Ökleltet

[Szólások]. Azt az kegyelmed sóczé fiát küldje ide mellénk; ha szintén törököt nem is, de g y ű r ő t ö k l e l t e t ü n k velo (Gér: KárCs. IV.238).

ÖKLEND, ÖKREND (*ükröndözic* Com: Jan. 55. *ukrondözés* Misk: VKert. 680): [pungo; stossen, stechen?] Beket hagyoc it Moysesnec rettegető es öklendő rettenetes dorgalasinac (Pécsi: SzűzK. 151).

Öklendëz: 1) pungo [stossen, stechen]. A szidalmazas öklendez: calumnia pungit (Illy: Préd. I: 449). 2) Ökrendez: ructo Sl. [aufstossen]. A gyomor megtöltetvén tsuklic és böfög, ükröndözic (Com: Jan 55).

Ökrendëzés: 1) [ructatio; das auftossen]. Ükröndözés (Misk: VKert. 680). 2) [csúfolódás]. (Matkó: BCsák. 2).

Ökrendëztet: [stossen lassen]. Hiába ükröndözteté tök fejét (Pós: GBot. 1).

Ökröd-ik, ükröd-ik: ökrendez; ructo Sl. [rülpsen, aufstossen]. Büdös lehelleteket ükrödnének (Bal: CsIsk. 319). Magha gyomra vesztésénel ükrödik (Bal: Epin. 2). Tereus meg-rémül szivében, fel-is haborodik [így?] az étel bélében, ökrődni kezd, de az nem áll erejében, hogy ki-adgya, a mi nincs gyomra kedvében (GyöngyD: Cup. 632).

Ükrődés: [ructatio; das rülpsen]. Kezed melegsége sárga sürt mútattya, fűl csengés és gyakor ükrödés ezt tartya (Felv: SchSal.[2] 28).

ÖKÖL (*ékől*lel ThewrC. 191): pugnus C. Ver. faust Com: Orb. 79. Colaphus: artzulczapas, ököl; colaphizo: ököllel verőm, artzul czapom MAl. Fwttaban very vala mellyeet ököllel mondwan: yay ennekem (ÉrdyC. 338). Nemykoron evkevllel veri vala evket orchel (MargL. 165). Öcklöckel veréc: colaphis eum ceciderunt (Helt: UT. II3). Pugnis et calcibus: mind ökléuel sarkáual (Decsi: Adag. 179). Az ő maga mellyét ököllel verte (MA: Scult. 854). A marok ki terjesztetvén tenyér (palma), bé vonattatván ököl (pugnus, Com: Jan. 49).

Öklöcske, ökölöcske: pugillus MA. MAl. fäustlein PPB.

Öklöz: pugno caedo, percutio Sl. [mit der faust schlagen]. Colaphum infringo, infligo, incutio, duco: artzúl-tsap, nyakonver, öklöz PPBl. Öklöztetől wala (CzechC. 11. Tyuk: Józs. 141. Csúzi: Tromb. 425).

mëg-öklöz: compressa palma ferio, incurso aliquem pugnis PPBl. Öklözd-meg a hasát: *pugnos in ventrem ingere PPBl. A test meg iti a lelket gonoz mielkedettel, meg öközi [?] ketsegben valo esesnek köueinel (BodC. 9).

Öklözés: colaphus PPBl. [faustschlag].

Öklözöd-ik: certo *pugnis PPBl. [mit der faust kämpfen].

Ökölnyi. Ököluí, egy ökölni: pugillaris MA. MAl. eine faust gross PPB.

Öklömnyi: [so gross wie meine faust]. Egy öklömni smaragdust te néked-is hozok (Szentm: TFiú. 2).

ÖKÖR (*ekr*eketh JordC. 628. KulcsC. 12. *ekr*et RMNy. II. 302. *evker* CornC. 95. *eokert* RMNy. II: 72. *ökker* Helt: Mes. 417. *öker* Helt: Krón. 6 Dáv: VDisp. 37. Ver: Verb. 166): bos C. rind, ochs Ver. ochs, stier PPB Ökröt örzőe: bubulcitor MA. Fluvius ykurfeu 1319. (ZichyC. I 164). A fáradt ökröket a járomból ki-fogni: demere juga fatigatis bobus PPBl. El mene az mezewre, hollott az ewkrewkewt hattauala (ÉhrC. 98). Neuia ökörnek neuezok ötet (DebrC. 205). Erébelöl barom tüzes ökröt csenaltata (569). Az ökröket befoghwan el meene (ÉrdyC. 339). Az wkwr ki vonza az w nyakat az igabol (VirgC. 92), Az ewkewrrewl ees tulokrol (Pesti: Fab. 56). Szekerit vontatja ökrökön sirásval (Tin. 35). Igaba veg ökröt, irtani retbe szeres (KBées. 1572. A6.) A fűge fához köttetot vad bika, ökör meg szelidül (ACsere: Enc. 225).

[Szólások]. Bovem in faucibus portat: e g y ö k r ö t i s m e g - e h e t n é k (Decsi: Adag. 99). Nihil ab elephanto differt: n o s z a n a g y ö k ö r (164). Ö k ö r a l a t t i s b o r j u t k e r e s s z: asini vellera quaeris; du nutest ihm zu was nicht hinter ihm ist, du suchest bratwurst im hundstall MA.[4] du suchest, was du nicht finden wirst PPB.

[Közmondások]. Az ökör vgyan ökör ha szinte Bétsbe haitiákis (Decsi: Adag. 154): turpe tibi mansisse diu vacuumque redisse MA. gans über das meer, gans wieder her PPB. Vesztég fekünő ökrön nem szoktak hóldot szántani (Decsi: Adag. 195). Ökörtől ló példa (204). Az ökröt az szarván, az harist a szaván gyakorta megfoghatod (93).

négy-ökrü: [mit vier ochsen bespannt]. Négy ökrű szekér (Mik: TLev. 230).

szántó-ökör: **1)** [pflugochs]. Adathma neg zantho ewkrewth (LevT. I 17). Igertünk koczi louat, hat zanto eokrot (RMNy. II 83). **2)** Szántó ökrök: triones C. MA. hét tsillagbol-álló tsillagzat PPBl.

vad-ökör: [bison]. A bial avagy vad ökör: bubalus seu bison (Com: Jan. 46)

Ököri: boarius C. bubulus, bovillus, bovinus MA. [ochsen-, ochsenmässig]. Ököri oktalanság (Matkó: BCsák. 101).

Ökröcske: buculus MA. ochslein, kalb PPB.

Ökrös: habens boves Kr. [ochsen habend]. Ökörös jobbagiom (RMNy. II.231). Ökrös [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. IX.365).

száz-ökrös. Száz-ökrös áldozat: hecatombe Kr. Mellyben száz ökrös áldozatnál inkább kedve-telik a felségesnek (Csúzi: Sip. 284. Csúzi: Tromb. 586).

1. ÖL (meg *höl*el? WinkC. 362. *el*ele ÉrsC. 167. meg *el*elni MedLat. 100): **1)** sinus, gremium Sl. [schoss]. Alig érik ölökkel hárman által: terni vix eam arborem circumplectuntur PPBl Öléből ki-ragadni: abripere e *complexu uo. Boczata magat ewlebe: misit se inter brachia ejus (ÉhrC. 132). Feiet öleben venen (WeszprC. 111) Fogad vala isteni zeretetnek bevseges evlenel (DomC. 46). Viseluen ev evleben kysded fyat (198). Vene evtet ev evleben (MargL. 164). Ölögben tartuan az ö kis giermöcskeiöket (DebrC. 135). Öleeben zoroytta (ÉrdyC. 593b) Jesusnak ölibe haytotta magát (Sylv: UT. I 148). Meg nem tölti a kezét, sem az ölét, á ki kévét köt (Offic. 312). Az álnak csalardságot igazság gyanánt ugyan kiterjesztett öllel fogadgyák (Pázm: Kal. 165) Kenyeréből étette, poharából itatta, és ölében aluta (Pázm: Préd. 138). Ölében hordozta őket, dajkálkodot véllek (939). Az ölében aludtatta (Mik: TLev. 476). **2)** ulna C Ver. MA. elle PPB. orgia Sl. [klafter]. Orgia: egy öl vagy hat labnyomni mertec MAl. Debent dare III carratas lignorum, quae vocantur eulfa 1226 (Szilády). (Com: Jan. 165). A melly ember mértéket és erszényt visel kezében, és öl páltzát, az a kereskedö embereket taníttya, hogy az igaz mérték mellöl el ne állyanak (Hall: HHist. II.340).

[Szólások]. Ö l f a: orgia lignorum Sl. E g y ö l-f a, mennyit egyszer fel-ölelhet ember: *complexus lignorum PPBl. Egy-egy ö l s z é n a (Gér: KárCs. IV.287). Imé Tholdi sziböl uristent emlité, erős eseh vitézzel ottan ö l b e m é n e (RMK. IV.245). Ö l b e k a p n i: brachiis amplecti ad luctandum Sl. Ölbe kapvan, meg vérzették magokat (Fal: Vers.). Hol mikor veszedelmes öszve kerülések történnek; ily ízben nem jó ölbe kapni (Fal: UE. 492).

[Közmondások]. A melly gyermek megijed, anyja ölébe siet (Fal: SzE. 514).

Ölel: complector Ver. amplector MA. amplexor; umfangen, umfassen PPB. [umarmen]. Abakuc propheta ölelö, ki auag azert hiuatic öleletnec hog vrnak zerelmes volt auag hog istennel törekedessel megeu, vino ölelönec auag küzdödönec võttö nenezetet (BécsiC. 264) Zeretettel evleleen vagy zereluen zend Damaneost (DomC. 169). Hozya ölelee hwtet: eum complexus (JordC. 773). Embőri nemzetet hozzaa ölelee (CzechC. 8). Hozam ölellek (TihC. 53. Zrinyi I 169). Ha azok sem mentek a veszedelemtül, kik kerülik; mint nem járnak azok, a kik a meg-ejtö alkalmatosságához artzal és ölelve fordulnak (Fal: NU. 277).

[Szólások]. D e r e k o n ö l e l t e az aszszonyt: medium mulierem *complexus est PPBl.

által-ölel: circumplector C. ulnis circumligo aliquem PPBl. umfangen PPB. (Hall: Paizs. 88).

általölelés: circumplexus C. [umarmung].

be-ölel: [complector; umfassen, aufnehmen]. Kel azokat mel'ec mondatnac elmeiebe beölelni (TelC. 155).

föl-ölel. Egy öl-fa, mennyit egyszer fel-ölelhet ember: *complexus lignorum PPBl.

mëg-ölel: amplector MA. complector C. umfangen, umfassen PPB. Megewlelyuala ew labayt: amplexabatur pedes (ÉhrC. 64). Meg wlele az zent sebes labakath (VirgC. 60). Egimast meg wlelek (18). Alkolmas zeretettel meg ölele (TelC. 17. Zrinyi I 92). Hazugság, hogy ötödik Károly császár, és többen, halálok óráján a luteristák tudományát meg-ölelték (Pázm: LuthV. 80).

mëgölelés: amplexus, complexus C. umfahung PPB. Megölelés és tsókolás: *complexus et osculatio PPBl.

öszve-ölel. Öszveölelö, öszveöleltetett: complexus PPBl.

Ölelés: complexus Ver. amplexus MA. umfahung PPB. (ÉhrC. 71). Zerelmes öleles (ÉrdyC 511b). Zeretetnek ewlelese (PozsC. 42). Ő czak szemmel, czókal, ölelesnel ezal mint Éua Adamot (Mel: SzJán. 249).

Ölelet: [amplexus; umarmung]. Ölöletnec azaz kainaklatnac neue (BécsiC. 266). Ha akarz zeretö iegösödnec öleletinel gönerködni (GuaryC 63). Annyay ewlelettel hozyad zerehad (WinklC. 96). Vérrel festet sebes testét és oldala mély sebét ölelettel száraztom (Elm. 136).

Ölelget: amplexor C. MA. umfahen PPB wiederholt umarmen]. Ewlelgeti azokat pokolbely wrdög (VirgC. 112). Igön ölelgety az fazokakath (SándorC. 25). Elölgetie vala egymást (Helt: Krón. 147).

mëg-ölelget: amplexor; ewig umfahen PPB. Mynd ketten ygyenlew almat lataanak: wgy mynt eegy kyral ewket meg ölelgetlnee (ÉrdyC. 167b. 450. Helt: Krón. 37).

Ölelgetés: amplexatio; das umfahen PPB. [umarmungen]. Ha lathatnad edesseges ölelgetesöket (DebrC. 352). Az ty wöleghentek az ty erws wlelgetestekuel gyewnyewrkwgyek (VirgC. 139).

[Ölelgettet]

mëg-ölelgettet. Magát meg-ölelgettetni: accipere *complexum PPBl.

Ölelkëd-ik, ölelkëz-ik: [invicem amplexor; sich umarmen]. Te hozzad ölelködöm (NagyszC. 80).

mëg-ölelkëzik: invicem amplexor Kr. [sich umarmen]. Nem azért ment jegybe az istennek fia az emberi természettel, hogy mi a világgal megölelkezzünk, hogy mi egyre tobzódjunk (Fal: NE. 84).

öszve-ölelkezik: uno in mutuos amplexus Kr. [sich umarmen]. Öszve-ölelkeztek: inter se *complexi PPBl. Néha öszveölelkezünk a csipás Leával, mintha szépséges Rachel volna (Fal: NE. 45).

Ölelkëdés: [amplexatio; umarmung]. (Pázm: KT. 241).

Öles: [orgialis; klafter lang]. A Szabók bástyája jó tsak hidlás kell és alája való fa hat ölös (KolTört. 402).

Ölnyi: orgialis Sl. [klafter lang]. Orgya: egy ölni mérték PPBl. Fél-karni. fél-ölni: semicubitalis PPBl. (CsomaC. 33). Négy ölnyi vas-dárda (Zrinyi. I.90).

2. ÖL (meg *e*lyk LevT. I.225. megh *e*lneek JordC. 598. *e*lte, *e*l-meg Gvad: NótTest. 146. meg *é*'ni? NagyszC. 140. meg*é*'etek? 148. meg*ó*'ni 139): macto; metzgen Ver. occido, neco. trado, trucido, interficio MA. um das leben bringen, töten PPB. Ne öly: non occides (JordC. 366). Ky ewlend, meltobynes lezen ytellettre: qui occiderit (uo.). En bynes embert wltem (VirgC. 7). Lönéldözni kezdéc à magyarokat, és mind oda öléc öket (Helt: Krón. 56). Álkalmas része (a hintónak) rongyos, ökör bőrrel vagyon borítva, tsak arra való, hogy azokat ölje, kik benne ülnek, mint hogy hol egybe vesznek, hol egy másba ütköznek és törnek (Fal: TÉ. 773).

bele-öl: interimo, insumo Kr. [in etwas töten]. Bele ölte a vizbe: aquis suffocavit Kr. Belé-ölik magokat az vizben (MA: SB. 133).

[Szólások]. Addig űzte, győzte (a játékot), míg m i n d e n é t b e l é ö l t e (Fal: NU. 292).

el-öl: abneco, eneco MA. töten, umbringen PPB.

ki-öl: eneco, exstirpo, excido; töten, austilgen, ausrotten PPB.

mëg-öl: leto, interimo, perimo, interficio, occido, trucido, contrucido, neco, eneco, abneco, obtrunco, macto C. jugulo MA. umbringen, töten, schlachten PPB. Interimit se veneno: méreggel magát meg-öli PPBl Az farkas tegedet meg ewl: occidit (EhrC. 147). Mynden megh öllye hw attyatfyat, zomzeeggyat es barattyath (JordC. 70. 756). Sok poganokat zernyew halallal meg öleenek (ÉrdyC. 338). Meg fogyak es meg wlik (VirgC. 92). Fevldnek menden bynesyt meg evlneye (DomC. 177). Az boltnak kevne le zakaduan evtet meg evlte (68). Az orozlanys gondola magaba hogy semmy dycheret nem wolna benne ha illyen kys ferget (egeret) meg ewlne, elbocbata azert (Pesti: Fab. 15b). Aki Caimot meg öli, ezen hét képpen alnac boszszut (Helt: Bibl. I.B3). A nagy kigyót meg-ölte (DBenkő: Flor. 42).

[Szólások]. A z b e w t e w m e g h e w l (VirgC. 130b). Ved eleuen k é n e s ö t, ö l d m e g e t z e t b e n, tyikmony feyért habary belé, aual kend (Cis. O1). Ha arányzod, hogy megfő, eczetezzed meg, de meg ne öllyed az eczettel a levet (Szakácskönyv, Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat I 53).

mëgölés: interemptio, interfectio, occisio, internecio, obtruncatio, mactatus, jugulatio C. tötung, mordtat PPB. Zömöghe vetnen a profetaknac megölesöket (DebrC. 66). Meg evlesnek tevre (DomC. 235).

mëgölö: interemptor, interfector, interfectrix, peremtorius C. [tötend, tötlich]. Halálos, megölő mérgec (Com: Jan. 174).

öltön-öl: identidem macto Kr. [niedermetzeln]. Ölten ölyed annak à varosnac népét az éles fegyuerrel: statim percuties habitatores in ore gladii (Helt: Bibl. I.Rrr2). Szamtalan ezert öltön öltec (Born: Préd. 291).

Öldök: [identidem occidit; wiederholt töten, morden]. Ne öldökih: ne occidas (MünchC. 91. Mind napestig te eretted öldököuk: propter te mortificamur (DöbrC. 99).

mëg-öldök: ∾ Jarunk kelwnk embereket veruen vagdalual es meg wldwkuen (VirgC. 49). Nem tsak meg kell indulatokat zabolázni, hanem ugyan meg-is kell öldökni (Ker: Préd. 475).

[Öldökés]

embër-öldökés: homicidium MünchC. 43.

[Öldökő]

embër-öldökö: homicida MünchC. 54.

Öldököl: occido, interficio, trucido Sl. [morden, peinigen, ersticken]. (CsomaC. 50). Szüntelen öldöklötte tulajdon érzékenységét (Illy: Préd. II.62). Az ö testeket ostorozásokkal öldöklötték (Pázm: Kal. 595). Öldökölyétek, úgy-mond szent Pál. a testnek tselekedetit (Pázm: Préd. 164).

mëg-öldököl: ∾ Ha az mi testűnc az ö kevansägaival egybe meg öldökletic (MA: Bibl. I.89). A tennen szűvednek meg nem öldöklet vágyódása (Pázm: KT. 11). A harag indulattyát megöldökölvén (Illy: Préd. I.114). Meg-aláztatott, meg-öldöklett, böjtölésekkel fonyaztatott test (379).

mëgöldöklés: [ermordung]. Menden sidoknac megöldöklesée: interfectio (BécsiC. 67).

mëgöldöklet: ∾ Miképpen zenuedhetém en népemnec halalat es még öldökletét: necem (BécsiC. 65).

Öldöklés: caedes C. strages MA. occisio; niederlage der toten auf der walstatt, tötung PPB. [tötung, mordung, niedermetzelung]. Az mi testűnknec enyhetesere es öldöklésére bizonyos böitöket szerzet (Tel: Fel. 111. Káldi: Bibl. 239). Az iszonyú öldöklések, mellyek egyéb országokat pusztaságba ejtettek vólna, az anyaszentegyházat építették, szaporitották (Pázm: Préd. 284).

embër-öldöklés: homicidium MA. totschlag. mord, menschenmord PPB. Vetkeztem ember öldwklesembe (VirgC. 7. LevT. I.208. Helt: Krón. 88).

Öldöklö: interemptor C. homicida Ver. [mörder, mörderisch]. Az ördög mind eleitöl fogua hazug es öldeklö (Helt: Mes. 63). Manasses minden profetaknac öldöklöie vala (Szék: Krón. 40). Olly szelidnek látszott, mint a bárány, ki tsak száját sem tátotta öldöklői előtt (Pázm: Préd. 13).

atya-öldöklö: [patricida; vatermörder] (Pázm: Préd. 214).

embër-öldöklö: homicida, sicarius C. MA. menschenmörder, totschläger, bandit PPB. (Kár: Bibl. I.155).

Öldökség: [caedes; mord]. Az gywlősegh mynden őldekseghnek, gylkossaghnak oka (JordC. 798).

Öldös: macto, trucido Kr. [morden, töten]. Byryad eldeseeknek fyayth: posside filios mortificatorum (KeszthC. 208). Őldősic az ő bűnős erkőlczőket (MA: Scult. 491)

mëg-öldös: ∾ Fiait mind megh őldőssy (TihC. 16). Meg zagattad, meg mardostad es meg wldwsted nagi kegietlensegel (VirgC. 54).

Öldöz: occido; töten PPB. Phalaris kegyetlen király, ki akkor az Árgentinusokat őldőzte (Hall: HHist. II.76). Lovassa üldözte, gyalogja öldözte, Szegszárdig az mezőt vérével öntözte (Thaly: Adal. II.240).

mëg-öldöz: ∾ Zrinyi gróf sokat meg-öldözött, nagy kegyetlenségben a szive öltözött (Kónyi: HRom. 182).

Öldözés: caedes MA. mord PPB. Nyomorúság, és igasságért való őldőzés (Hall: HHist. II.330).

Ölés: occisio, caedes MA interfectio; mord, totschlag, tötung PPB.

anya-ölés: matricidium MAl. [muttermord].

atyafi-ölés, atyafi-mëgölés: [brudermord]. Az isten büntetni akarván a Kaintol tétetett atyafiölést (Illy: Préd. I.10). Pap ölést, atyafi meg őlést meg engednee (Zvon: Post. II.271).

embër-ölés: homicidium; totschlag, mord PPB. Barrabas az vetekedesben ember őlest tőt vala (DöbrC. 450. Zrinyi I.11).

feleség-ölés: [frauenmord]. Felessygh ewlyes (Ver: Verb.[2] 98).

gyermëk-ölés: infanticidium PPBl. [kindermord].

ökör-ölés. Ökör-ölés, juh metzés (Helt: Bibl. IV.39)

ura-ölés: [gattenmord]. Wra ewlyes (Ver: Verb. 98).

Ölet: euro mactari, trucidari Kr. [töten lassen]. Velem akarod őletny magadat (CsomaC 15).

mëg-ölet: euro trucidari Kr. [töten lassen]. Meg őletleek tytőketh čazarnak hagyassa zerent (SándorC. 27). Adamot s Evat ő vetkeztetle paradicsomba és Abelt Kainnal ő őlettette meg (DebrC. 193). Egy Sami Z. nevű hires cancelláriust megölete az fővezér, azt fogván hozzája, hogy már a magyarokkal és németekkel lött volna titkos collusiója (MonIrók. VIII. 329). Az egesz népnek sokasága kőnyőrge Saulnak, hogy meg ne őletnéie (Lép: PTük. I.360).

öltön-ölet: ∾ [niedermetzeln lassen]. Őltőn őlette őket (MA: SB. 361).

Ölő: occisor, interfector; mörder, totschläger PPB. occisorius Kr. Legen en payzom bekeseges menden őlőknek ellene (PeerC. 259).

anya-ölő: matricida MAl. [muttermörder].

embër-ölő: homicida PP. [mörder]. (Kár: Bibl. I.155). Emberőlő szerszám (KTör: Ján. 24).

huga-ölő: sororicida C. [schwestermöder].

ÖLT (*elt*ezem KulcsC. 81. *ell*ezeek PozsC. 14. *el*oztettyuk ÉrsC. 283b. *őlt*őzeek ÉrdyC. 371b. *őlt*őzyetők 571. 641): induo MA. ingero; anziehen, anlegen PPB. [ansetzen]. Kardot nem öltünk magunkra (ErdTörtAd. I.16). A helvetica confessioban ölti kőrmét, s-azt marczongja (Pós: Igazs. I.720).

által-ölt: trajicio transadigo, transpono; hinüberführen, hinübersetzen PPB.

[Szólások]. Az ki veled szol, s z a u a d a l t a l ő l t e n i, minek elot bezidet el vegezte, illetlenseg (Erasm: Erk. 60). Á l t a l- ő l t ő d e z t e pronunciatummal (Czegl: MM. 19. 80. 199).

föl-ölt: induo SI [anziehen, anlegen]. Kartsu derekokon vala vál fel őltve (Gvad: FNót. 44).

kërësztül-ölt

[Szólások]. Sem a régi atyáknak értelmeket; sem a sz. irásnak elő hozott bizonyságit nem őlti-keresztűl (Pós: Igazs. I.232).

Öltö: induens, induibilis Kr. [zum anziehn; anzug]. Öltő ruha: indumentum Kr. Az igazat pénzen eladták, és a nyomorúltat egy őltő sarun (Szok: Bals. 220).

karban-öltö. Karban őltő kosár: sporta Major: Szót. Arany pereczek avagy karban-őltőc: armillae seu brachialia Com: Jan. 101.

[**Öltődik**]

be-öltődik: [penetro; eindringen]. Az te szivedben el tőrőlhetlenűl őltődgyék bé ez áldot név (Alv: Post. I.149).

Öltöz: 1) [vestio; ankleiden]. Galeo: sisakban őltőzőm C. MAl. [sisakba őltőztetem PPBl.] Tunico: csuhában őltőzőm C. Az lo draga czafrangokual eltőzőt vala (Ilosv: NSánd. 4). Az oktalan állatok őltőzve születnek (Pázm: Préd. 66). A [holt] testet szép szinesen festett kőntősőkben őltőzik (Felv: Dics. 23). **2)** [induo; anziehen]. Ez rothadatlan természetet őltőzzée magára: induant immortalitatem (MA: Bibl. IV.163). A' mi alázatos emberi természetűnket őltőzte magára (Pós: Igazs. I.595). Az jeleket nem őltőzte magára (GKat: Titk. 211).

föl-öltöz: 1) [vestio; ankleiden]. Fel őltőzéc őtet (Helt: Krón. 176). Felöltöztél engem veres bársony ruha szinbe (Bogisich: Cantionale 43). **2)** [induo; anziehen]. Ruháját felöltözni: induere se veste, felöltözött ruhák: vestes indutae PPBl. Őltőzzétec fel az wr Jesus Christust: induamini dominum (Helt: ÚT. r8). Az ó embert le vetni es a Christust fel őltezni (Mel: SzJán. 27). Őltőzzűc fel az uy embert (MA: Scult. 110). Annyira gyótrik magokat éhséggel és szomjusággal, hogy tellyességgel pokol szint őltőznek fel (Pécsv: Fel. 852). Őltőzzűk fel az világosságnak fegyverét (Alv: Post. I.14). A mi természetűnket magára fől-őltőzte (Mad: Evang. 345).

Öltöz-ik: induo MA. vestem induo; die kleider anlegen PPB. [sich kleiden]. Sisakba őltőzőm: galeor, induo galeam PPBl. Őltőziel te mentől iob ruhadba (BécsiC. 6). Miuel őltőzietec: quid induamini (MünchC. 24). Őltőzőt atokba mikent ruhaba, es be ment mikent viz ő belőlibe (AporC. 81). Evltevzven hitvan ruhakkal (DomC. 46). Koldus ruhaba őltőzuen (PeerC. 5). Őltőziel az en feguerőmben (NagyszC. 24). Őtőzyewuk lelky yozagoknak fegywereeben (ÉrdyC. 548). Adósságban ejtik urokat, hogy ők frissen őltőzzenek (Pázm: Préd. 250). Cristus zolgaya mykoron zent zeerzetben őltőzyk (571). Idegen nemzetben őltőznéiek (Lép: PTük. III.18). Néha őltőzik vigado ortzában (a szerencse, Zrinyi 177). Bátor decemberben őltőzzen feje (ez asszonyságnak), fel-talállya még a világ a juniust ábrázattyán (Fal: NA. 53). Nem adatik mennyei korona fejekre, ha rázogatják vállokról a tőrvénynek terhét, más világon nem őltőznek ditsőségben (Fal: NA. 133). Olly fertelmes könnyen öltözik, hogy a szellő is, a szem is megjárhassa a ritka gyolcsokat (Fal: NU. 267). Öltözik az erdő; virágokon járok (Fal: Vers. 907).

be-öltözik: [investior; sich einkleiden] Beevltevzek az zerzet ruhayaban (DomC. 261). Őtőzeek be az zerzetben (ÉrdyC. 371b). Midőn az farkas á juhnac bőreben be őltőzőt volna (Mon: Apol. 2. 326). A lőlkők, minek elötte az testben beőltőzzenek (Lép: PTük. I.166). Beöltözik minden okosságba (Zrinyi II.32).

föl-öltözik: induo C. MA. [vestes induo; sich ankleiden] Ewnmaga fel ewltewzek: se induit (EhrC. 59). Hogy fel wltwztek volna, dicherek az felseges istent (VirgC. 71). Fel evltevz-

nen saruban (DomC. 122). Öltözyel ffel (ÉrdyC. 517b). Ötözyetők ffeel Christus fegywereeben (571). Ötözyetők ffeel az rwhaban (641). Öltözzetek fel, ugymond sz. Pál, az ur Jesus Christusban; fel öltözünk kedig ő belé két képpen: először belől a hitnek általa . .; kivül is reánk kell őtet vennünk, fel kell belé öltöznünk a követésnek általa (Tel: Evang. II.909). Öltözzön fel díszes szelidségben (Orczy: KöltH. 61).

fölöltözet: [indumentum; anzug, rüstung]. Erős fegyuerben valo felöltözettyők (Frank: HasznK. 72).

ki-öltözik: exuo me, vestes exuo; sich ausziehen oder [aus]kleiden PPB. [sich entkleiden]. Immar etzer kiöltözem a iasz [gyász] rubakbol. En is ugyan megmutatom, hogy nemes asszony vagyok (Helt: Mes. 454). Gyáz ruhájából kiöltözvén (Hall: HHist. II 278). Az ember a restségből ki-öltözik (Pázm: KT. 126). Nehezen öltözik ki magából az ember (142). Lelki-környülmetélés által a régi emberből ki-öltözvén (Pázm: Préd. 160). Nehezen öltözikki a megcsalásbol (Illy: Préd. II.356). Jó erkölcsődből ki-ne öltözzél (László: Petr. 149).

öltözdögel: [sich wiederholt anziehen, sich langsam ankleiden] (MA: SB. 219).

öltözés: induitio Kr. [kleidung]. Ad tynektek kellemetes ewltewzest: indumentum (EhrC. 140).

öltözet: vestimentum, ornatus C. indumentum, vestis, vestitus, amictus MA. induvium PPI. die kleidung, der habit PPB. Nemberi ekes öltözet: ornatus (BécsiC. 52). Feienec öltözetit igön nağ zepseggel fel zerze (GuaryC. 55). Hituan evltevzet (MargL. 28). Oly evltevzet, ky zvzhez nem illic (CornC. 277). Kevan dragalatos ötözeteket (DebrC. 232). Zepitet ekeseges wltözetekuel (VirgC. 149). Egy zeep ötözet bely kyral (ÉrdyC. 167b). Idwmeaba el teryeztem en labam eltezetet: extendam calceamentum meum (KulcsC. 142). Milto nem vağok az ü labainak öltözetit le odnom (Sylv: UT. I.183). Az aszszonyi állatocnac ékességec ne legyen külső, melly vagyon hajoknac feltekerésében vagy szép palástoknak öltözetiben (MA: Bibl. IV.226). Tárafarás öltözet (MA: SB. 217). Az idegen öltözetek idegen erkölcsöket; az idegen erkölcsök idegen vendéget boznak az országba (MA: SB. 232). Egy eolteozetre valo ekessegetth rwhazatoth hattam keóleón keóleón neuezettel nekik ez kett leaniomnak (Radv: Csal. III.159). Piperés öltözet (Tótf: Józs. 3). Együgyü öltözet, szemérem, tisztaság itt kelletlen virtus, meg vetett bódúltság (Orczy: KöltSz. 38).

juh-öltözet: [hypocrisis; heuchelei] (Zvon: Post. II.205).

oltár-öltözet: [altartuch]. Soc kazdagságokat költénec szép és ieles óltár öltezetekre és drága pap öltezetekre (Helt: Krón. 30).

pap-öltözet, papi-öltözet: [priesteranzug, messgewand]; Ot drága pap öltözetek valánac (Görcs: Máty. 93). Papi öltözetek (Vás: CanCat. 541).

ruha-öltözet: indumentum, amictus C. [kleidung]. Ruha wltözetuel magath czufnak mutatnia (VirgC. 149).

öltöző: [indumentum: anzug]. Nömös kő, ğöng, öltöző ruhac, ağ öltözöc (GuaryC. 59). Egy öltöző failangis köntöst csináljanak neki (Radv: Csal. III.311). Mint egy öltöző, meg oúlnac: sicut vestimentum veterescent (Helt: UT. Gg4). Császári fényes köntösink közöl két öltözőt küldöttünk (MonTME. V.187).

ágy-öltöző: [bettgewand]. Valamene kinče volt, ğöngögbe, öltöző ruhagba, ağ öltözögbe (GuaryC. 59).

kar-öltöző: dextralia JordC. 184. [armspange].

láb-öltöző: calceamentum [fussbekleidung]. Elatta a zegent lab öltözőn: vendiderit pauperem pro calceamentis (BécsiC. 217). A varga czipelősöket, lábóltözőket csinál (Com: Jan. 98).

oltár-öltöző: [altardecke]. Aranyas barsony papy evltevzetekel, kasulakal es oltar evltevzevkel tartuan uraknak ponpasagyt (DomC. 132).

pap-öltöző, papi-öltöző: [priesteranzug]. Ott drága szép pap öltözők valának, drága kövekkel megrakva valának (RMK. VI.162). Szentele papi öltözőt az vr vaczaraianac osztogatasara (Szék: Krón. 96. Tel: Fel. 33).

öltözöd-ik: [vestes induo; sich kleiden]. Gyázban öltöződik (MNyil: Zsolt. 7). Le kell vetkeződni, hogy njba öltöződgyék (Illy: Préd. 408).

öltözött: indutus C. [gekleidet]. Hosszú bű palástba öltözött: stolatus; páncélba öltözött: loricatus C. Ruhaual eltezet: accinctus veste (EhrC. 14). Latanak egy yffyat ewlteztet feyer rwhaba: amictum stola candida (Pesti: NTest. 109).

öltöztet: induo, vestio Ver. kleiden, bekleiden PPB. Fegyverbe öltöztet: obarmo PPBl. Ciliciomockal öltöztetéc magokat induerunt se (BécsiC. 16). Öltöztessetek magatokat hűtnec feguerebe (VitkC. 70). Haa bekeseghben eteztettyuk lelkwnketh (ÉrsC. 283b). Ha wtet wltwzteted barsomba (VirgC. 68). Testedet lagy ruhaual evltevztessed (CornC. 161). Uri módon, pompáson öltöztetvén: magnifice vestitus (Com: Jan. 139). Ámbár rongyban öltöztesse eőket a kételen szegénység (Fal: NE. 11).

[Szólások]. Maymot bársonban öltözteni: saltantis personam in toga inducere (Decsi: Adag. 120).

föl-öltöztet: vestio MA. amicio, circumvestio, supervestio C. [ankleiden]. Zent ffereucz fel ewltewztete frater Rufent: indui fecit (EhrC. 59). Fel ewltewztete ewtett zerzettnek ruhayaba: induit (100). Rufinost fel wltwztetek w ruhayokba (VirgC. 71). Valakik zent zeretetnek ruhaiaual nem ötöztetik fel lelköket (TihC. 11). Hogy ba felöltöztetven talaltatunk es nem mezitelenen (Szár: Cat. G3).

ki-öltöztet: [exuo; entkleiden]. A hadak kiöltöztetik embert a természet szelidségéből (Pázm: Préd. 117b). Az apáczákat ki-öltöztették, és férjnek adták (Pázm: LuthV. 133).

mëg-öltöztet: [vestio; ankleiden]. Zolgaloit ekesen megöltöztetné (BécsiC. 52). Ky vala megevltevztetueen saphyrus kev zynev palastal (DomC. 186. CzechC. 7).

öltöztető. Öltöztető asszony: cosmeta; schmückerin, ziererin PPB.

öltöztet-ik: [vestior; gekleidet werden]. Ydegen ruhaban ewlteztetel (PozsC. 2). Mind aranas barsonal ötöztetnek uala (TihC. 19). Kamokaba ötöztetenek (CzechC. 6. Gvad: FNót. 44).

föl-öltöztetik: ∾ Az föld nagy eekösseeggel ffeel ötöztetöt (ÉrdyC. 510b). Fel öltöztettek diccőségnek öltözettywel (SándC. 2). A rhinoceros tsont tetémmel öltöztetett fel (Com: Jan. 45).

mëg-öltöztetik: ∾ Az faak semmynemev zevldseggel meg nem evltevztetnek (CornC. 252).

ÖLYV (*ölv* Illy: Préd. II 276. *öllyü* Helt: Bibl. I.66. *ölyü* GKat: Titk. 669. Zvon: Post. I.4. MesésK. 14). Ölyw: accipiter, eleos, haliaeetusC. Eülyv: accipiter Ver. Pereszl: Gramm. 14. Eölyü: accipiter Major: Szót. Ölyü: accipiter Otr: OrigHung. I. XXVII. milvus JordC. 94. habicht PPB. Fiók ölyv: neopterus accipiter PP. Az fogoly madarka az ölwnek kemeen kermeyben el zaggattatyk (ÉrsC. 296). Walahol leyend az test, oda gywlekőznek az ölywők ees (568). Az ölunek hyma ninchen (TihC. 40). Az galambok valaztak magoknak kyralywl az ewlynewt (Pesti: Fab. 17). Plinius az ölyűnek sokféle nemeit

számlálja elő; ide való a sólyom, ráró, keletsen, tsillagos ölyv, vad-galambászó ölyv, sebes ölyv, karoly, éjjeli ölyv (Misk: VKert. 376). Két uri emberek érkeztek, az ölyvhöz szállottak (sólyomhoz): zum falken logieren (KirBesz. 61).

keselyü-ölyv (MA: Bibl. I.97).

Ölyves, ölyüs. Wlwespothok, fluvius 1296. (Wenzel. X.228). Eolves, poss in com. Simegh 1391 (Czinár). Eőlyűs [családnév] (RákF: Lev. I.177).

ÖNÖTT? [beatus?] Vv szentii es unuttei euzieun iochtotnia ilezie vvt (HB).

ÖNT (*entheny* ThewrC. 217. *enthee*: effudit JordC. 438. *eethes* [öntess] DebrC. 494. *eethtek* [öntötték] 495. *ettetől* GyöngyC. 22. *őt* EhrC. 136. *ötte* Sylv: UT. 42. *ös* [önts] KrizaC. 74. DöbrC. 239. *össed* ÉrsC. 50): fundo C. giessen, ausschütten PPB. **1)** Haraguak merget ewtewtte: iracundiae venenum effudit (EhrC. 93). Enczetek az isten haraghyanak heet poharath: effundite septem phialas (JordC. 912). Ő onzollatfokat őttéc: preces suas effuderunt (BécsiC. 22). Feiere őtte [a kenetőt] (WeszprC. 11). Az kangra őtteneie (DebrC. 4). Vyzet entheny (ÉrdyC. 237b). Paranczolaa, hogy fenyow zwrokkal es olayyal agyon enteneek (ÉrdyC. 171). A halgatoknak zinőgben az edős igeknek mezesseget őttok vala (DebrC. 206). Oly malaztot evtteni az zyvyben (DomC. 19). Lelky edesseget nem evttez en belem (DomC. 226). A te kutaduac vizet ősd ki az vczara (Born: Évang. III. 27). Pispec a szent olayt feyére őté (Göres: Máty. 61). Az vért az földre össed: sangvinem super terram fundes (Kár: Bibl. I.170). Őssed az szárazra az vizet: effunde super aridam (MA: Bibl. I 52). Őnteni s' ontani külőmbőznek: ki-őntőm szabad akaratom szerént; el-ontom nem akaratomval (GKat: Titk. 119). Bőséges könyhullatásokat öntünk (Illy: Préd. II.183. Az én szívem jó beszédet öntött (Illy: Préd. 236). **2)** Borywt őnteenek: fecerunt vitulum conflatilem (JordC. 68). Ettenek horyw kepeth: fecerunt vitulum (KeszC. 288). Őnch négy arany karikat: facies (Helt: Bibl. I.O02). Az papisták: az Iudás pénze formájára őntött kenyérárnyekát kereszttel babonázzak (VárM: ÉgőSzőv. 47).

alá-önt: suffundo C.

[Szólások]. Régi ravasz, alájok tészi, önti a f o r r ó t a nem okossaknak: astu imponit incautis (Com: Jan. 225). A forrót kimillethenül ontik alája (SzD: MVir. 201).

aláöntés: suffusio C.

által-önt: [transfundo; übergiessen]. A szülék az ő haragjokot általöntik maradékokra (Illy: Préd. II.101).

be-önt: infundo; hineingiessen, einschenken PPB. Betettem een belem en lelkemeth: effudi in me animam meam (KulcsC. 102). A Vazuhac mind a keet szemet ki tolia, es a fület onnal be őtte (Szék: Krón. 162) Vagy béönti malasztyát, vagy elfordittya (Illy: Préd I 239).

beöntés: [infusio; das hineingiessen]. A felyül valo kegyelemnek béöntése által az engedelmességnek szelidségére visszatérjetek (Illy: Préd. I.9).

föl-önt: adfundo, superfundo Kr. [aufschütten, aufgiessen].

[Szólások]. F ö l ö n t e n i a g a r a t r a: megittasodni Kr. (Moln: JÉp. XXI). A kik gyakorta a lisztet is csapon veszik s h é k ó r e f e l - ö n t v é n csákányosan balul függ a kobzuk (Csúzi: Sip. 16).

ki-önt: effundo, profundo MA. ausgiessen, ausschütten, verschütten PPB. Bővön kiönt: profundo C. Zenth vereeth erteed mynd ky őtteek (WeszprC. 122). Werődeth, kyt ky nem őtőttel wolna (CzechC. 21). A merges kegyo ő merget ki őtti (NagyszC. 9). Jo illattyat ki evtveen (DomC. 23). Ki őtte a viderbeli vizet a valuba (Helt: Bibl. I K4). Az ürget az liukbol ki öntik (ExPrinc. 201). A bőffentő a megött étkeknek szagát ki-önti (Illy: Préd. II.236). Mint a gyertgyatartó az ő fényességit kiönti (I.205). A természet az aranyat mélyen a föld alá temette, s nem önti ki egyszer s mind kebelét, hanem tsak szükségre valót nyujt (Fal: BE. 595).

[Szólások]. K y ő t ő t t e az ő h a r a g i a t mi reank (TihC. 237). K y w e e n t h e k az en l e l k e m b ő l myndeu testre: effundam (JordC. 711). Ki-öntöttem lelkemet az úr előtt (Káldi: Bibl. 235). A m a g á t könnyen k i - ö n t ő barátság (Fal: UE. II.138) Igen árullya minden titkát, minden-felé ki önti magát (III. 80). E s s e t e k ky w elette thy z y n e t e k e t: effundite (KulcsC. 146). Vidámok, de kellő tsendességgel, nem öntik ki sziveket bolond örömre (Fal: BE. 61).

kiöntés: effusio MA. [das ausschütten]. Az te keserősegednec kiőntése (DebrC. 321). Szollyunc á szent lelec kiőntéseről is (Born: Préd. 233).

környül-önt: offundo C. circumfundo MA. umgiessen, umschütten PPB.

környülöntés: perfusio, circumfusio; herumgiessung, umgiessung PPB.

lë-önt: defundo, perfundo Kr. [ausschütten]. Meg tőltee byrretommaat elewen zennel es mynd az neepek előt le őnteo [a földre] (ÉrdyC. 627).

mëg-önt: **1)** perfundo MA begiessen, netzen PPB. Enthee megh Jesusth zent leelekkel: unxerit spiritu sancto (JordC. 744). Olayal meg nem entteed: non unxisti (547). Entsed megh te feyedet olayal: ungo caput tuum (ÉrdyC. 136). Őssed meg a mi ziuinket a te meleg zent verődel (WeszprC. 5). Hogy el ne kevélygedgyenek, azonnal őket megőnti az ellenkezések havával (Illy: Préd. I.107). **2)** [fertiggiessen]. Mykoron megh eethtek az ystennek kepet (DebrC. 495). Az [bálvány] kepet ha megewttee (ÉrsC. 452).

mëgöntés: perfusio MA. verschüttung, überschüttung mit wasser PPB.

mëgönthetö: fusilis C.

önttön-önt: [incessanter fundo; eifrig schütten]. Őntön önti a lisztet (Land: ÚjSegits I.386).

öszve-önt: **1)** [confundo; zusammengiessen, zusammenschütten]. **2)** conflo. Őszue fuoc, őszue őntőm, olvasztom: conflo MA].

öszvoöntés: conflatio, conflatura C.

vissza-önt: refundo C. zurückgiessen PPB.

visszaöntés: refusio; das zurückschütten PPB.

Öntés: fusio, fusura C. giessung, guss PPB Másuvá öntés: transfusio C. **1)** Kevnyhullasoknak anne nagy evttesenel zol vala (DomC. 118). Kevnete essevnek nagy evttese (295). **2)** Forma-öntés: proplastice C. Az kerekeknec külső öntésec valánac: fusiles (Kár: Bibl. I.309). Külgyön keglmetek egy öntés szappant (MonTMÉ. II 152). A céthal husainak részei egy mast grik, es mint eg forrás es öntés, merő az ő teste; mint az also malom kő ollian forrásos es erős (Mel: Jób. 101).

harang-öntés.

[Szólások] Mint az h a r a n g ö n t é s b e n, olly t u d ó s volt Melánthon Philepis (Bal: CsIsk. 146). Mit é r t az lajdú az h a r a n g ö n t é s h e z? (Thaly: Adal. I.80).

Öntet: [fundi, conflari jubeo; giessen lassen]. Chynaltas a vagy eethes az aranybol az eg ystennek kepeth (DebrC. 494). Arany borywt őttethne ewneky (ÉrdyC. 337). Kepet faragtatu

anág õttete (TelC. 92). Hozot uala kedig soc rezet es abbol mindiárt nagy barom álgyúkat õnteto (Helt: Krón. 105b).

be-öntet: [infundi jubeo; hineingiessen lassen]. Vazwlnak ky tolataa zemeyt azon temleczbe es fyleyth onnal be entetee (ÉrdyC. 499).

mëg-öntet: [conflari jubeo; giessen lassen]. Istennek kepeet entetlnee meg aranybol (ÉrdyC. 665).

Önthető. Őthető: fusilis MA. das sich giessen lässt PPB.

Öntő: fusor, fundens; eingiesser PPB.

ágyu-öntő: [fusor tormentorum; stückgiesser]. KirBesz. 159. Álgyú-öntő (Com: Jan. 104).

bálvány-öntő: statuarius PPBl. Major: Szót. [erzgiesser].

betü-öntő: schriftgiesser KirBesz. 150

forma-öntő: proplastes MA. giesser PPB.

harang-öntő: fusor aeramentorum PPBl. Com: Jan. 104 campanarius PPBl. glockengiesser KirBesz. 150.

oszlop-öntő: statuarius MA. [erzgiesser]. Kép faragó avagy oszlop-öntő: sculptor vel statuarius Com: Jan. 168.

pattantyú-öntő: fusor tormentorum Nom.[2] 285. fusor tormentarius PPB. [stückgiesser].

pohár-öntő: kannagyártó; fusor pocularius Nom.[2] 285.

réz-öntő: aerarius, fusor aerarius MA. rotgiesser, erzgiesser PPB.

víz-öntő: undivomus PPBl. aquarius C. Vizöntő jegy az égen: aquarius PPBl.

Öntőd-ik: [se fundere, fundi; sich ergiessen]. Áldgyon meg a szent lélek isten, a ki a keresztségbe belénk öntődött (Tarn: Bar. 168). Ne öntődjék uram ennél is több körösztyén vér (ErdTörtAd. II.382). Elméjében tünjék és öntődjék (GKat: Titk. 84).

ki-öntődik: [effundor; ausgeschüttet werden]. Ez mondással éppen ki-öntődött a Matkó bolond elméje (Matkó: BCsák. 441).

Öntöget: fundito C. conspergo; oft giessen, versprengen PPB.

el-öntöget: ∾ Pénz váltoc asztalit föl forgattya, pénzeketis azoknac elöntögeti (Zvon: Post. II.269).

Öntött: fusus Ver. conflatus, gegossen, geschmolzen; öntött kép: fusile, gegossenes bild PPB. Wtewth boryuth: vitulum conflaccidum [conflatilem] NémGl. 294. Entett borjú: vitulus conflatilis (JordC. 219). Öntött tenger: mare fusile (Kár: Bibl. I.309). Öntött kép (Hajnal: KCég. 200). Öntött réz taraszk (MonOkm. VIII.526).

Öntöz: rigo, conspergo C. rigo, aqua conspergo MA fundito; wässern, wasser ausgiessen PPB. Az oltarnak kőrős kőrwl õntőzyk: fundentes per altaris circuitum (JordC. 81). Kőnhullatassal õtőznie (NagyszC. 167). Az õ kőnyeuiuel õtőzi uala az templomnak pagyimontomat (Sim: Evang. 135). Mézzel õszue főzed, az vtán terpentinát õntősz belé (Mel: Herb. 150). Földöntöző zápor (MA: Bibl. I.512). Házöntöző [a ki a házat öntözi és söpri] (Szentm: TFiú. 14).

[Szólások]. Hé természetü tüzes kisdedet, ha b o r r a l ö n t ö z ö d hamar megemészted (Csúzi: Síp. 738).

ki-öntöz: [effundito; vergiessen]. Ő orcbaiat kőnwewel harmatozza wala, kyketh õ nag őrőmeben õ zweből ky õtőz wala (PeerC. 69).

mëg-öntöz: perfundo, exspergo; aspergo; [begiessen] besprengen Ver. Megőttőz: irrigo; meleg vizzel megöntöz: tepido C. Meg õtőzuen begeket õ felikbõl: rigans montes de superioribus suis (AporC. 67). Essevnek bevsege mynd kevrnyevl az fevldet meg evtevzneye (DomC. 273). Ev magat kevnhullassal meg evtevzy vala (293). Ha megtőzöd, és az falt meg õtőzed vele, meg öli az czimazokat (Mel: Herb. 40). Öttöz meg engemet isoppal (Vás: CauCat. 130).

mëgöntözés: irrigatio C.

széllyel-öntöz: diffundo C. weit und breit ausgiessen oder breiten PPB.

széllyelöntözés: diffusio C. [das vergiessen].

Öntözés: rigatio C. conspersio, vizesítés MA. [begiessung] wässerung, feuchtung PPB. Ollyan öntözés volt, hogy bokáig járhattál volna vizben (MonIrók. IX.359). Korsocskákbol valo illatozo hintegetésec, õntözésec (Com: Jan. 116).

Öntözget: perfundo, conspergo, rigo Sl. saepius rigo Kr. [wiederholt begiessen]. En plantaltam, Apollo õtőzgette, de semmi az õtőzgető (Fél: Tan. 330).

[Öntvény] öttevény, ötvény: **1)** [töltés; damm]. Ubi finitur via, quae dicitur parata, quae vulgo vocatur Etteuen 1210. 1232. (Wenzel VI.342. XI.252). Antiquus cumulus terrae qui Ettowen dicitur 1244. (VII.156). Ad magnam viam Ittewen 1254. (XI.404). Ewthwen, poss. in comitatu Jaurinensi 1421. (Czinár). **2)** conflatile [gegossenes bild]. Tõttenec õ magoknac õtteuent: fecerunt sibi conflatile (BécsiC. 198).

ŐR (*hevryzny* WinkC. 357. *eryzni* WeszprC. 123. *erizzek* RMNy. II.158. *érõző* Helt: Bibl. I.349. *érősztessée* Helt: UT. H7. *erzyk* LevT. I.242. *érzés* II.80): specula, vigiliae MA. warte, wache PPB. Őrt-álloc: excubo, speculor MA. Custodes confiniorum, qui vulgo Ewrii vocantur 1093. (Nyr. I.86). Centuriones et decuriones earum (civitatum), qui vulgo ewrij vocantur (RMNy. II.344). Ewrij: observatores (uo.). Qui dicuntur vulgariter Ewrek vel servi (CorpJur. I.135. 136. Nyr. I.86). Ad unam viam quae dicitur via Eur (Szatmár vm. 1231. 1397. Kamarai Ltár) Custodes exercituum, qui vulgo Eur dicuntur 1246. (Jerney). Terra speculatorum vulgariter ewr dictorum 1272. 1331. (CPatr. V.47). Filius Stephani dicti Eur 1309. (Knauz). Capitaneus speculatorum, quem vulgariter eor nagysagh dicunt 1327. (Nyr. I.86). Certi speculatores vulgariter Zala eur vocati 1392 (uo.).

Őriz, öröz (*evreʒneek* DomC. 104. *őresztec* Helt: Bibl. I.455. *öroz*, Orczy: KöltSz. 30. *őrűzés* Helt: Krón. 4. Valk: Gen. 3. *őrűző* Decsi: Adag. 275): **1)** [specto; schauen] Ydestoua ewryzuen: hinc inde respiciens (EhrC. 43). Artatlansag, kyt [sz. Ferenc] frater leoban ewrizuala: quam cernebat (61). Tyed azt ewrzeny es nalaztany: tuum est inspicere et discernere (123). Nağ egbe nező mesteröc menenec az hegre, hoğ õk es erizneyec az meg mondoth czillagot (DebrC. 328). Mykoron őryzneek hwtet menyben menny: quum essent intentis in caelum oculis, eo proficiscente (JordC. 707). Yme ew aal a my falwnk megőth kőzel neezween az ablakokon es tawol őryzwen az nagy ablakekon (ÉrdyC. 379b). **2)** custodio Ver. asservo, tuto, mino, excubo MA. tueor; wacht halten, hüten, behüten, bewahren, beschirmen PPB. **a)** Hoğ mégfoglalnac a hégéknec felménetét, hoğ oth őriznénec: ut illic custodirent (BécsiC. 16). Őrizz, mert rad siet az fene vad (RMNy. II.39). Tábor kőrnyűl mind széllel őrűzénec, mert ellenségektől igen féllénec (Gosárv: MagyB. D3). Reya ewryznek wala kegyg az irastudok: observabant eum (Pesti: NTest. 127). Tauaszban szűkseg, hogi marhaiokrais szorgalmatossan eőrizzenek, (KBécs. 1572. F7). **b)** Disznacnac čordai őriztetuén: grex pascens (MünchC. 28). Azok, kyk őryzyk vala, el fwtanak: qui pascebant, fugerunt (JordC. 550). Evrizneje jerusalemnek kapuit (DomC. 51). Az ur isten evryzye evtet (245). Ky az ynnepőt nem őrizi (WinklC. 306). Miltolan [olv. miltolal] minket bintől őrizned: dignare

sine peccato nos custodire (DöbrC. 234). Azért vettettenek vala a koporsó melle, hogy őrzenéjék a Christus testét (Tel: Evang. II.14). Az kaput őrzötte száz karral Péter Bot (Zrinyi. I.173). Ugy kezdette őket őrizni, hogy csak egynek se lenne galibája (Land: UjSegits. I.390). Szabadság, melyly polgárt őröz személyében (Orczy: KöltSz. 30).

mëg-őriz: **1)** [cerno, perspicio; erblicken, sehen]. Őr allot zereztenek eģ magas hegen, hoģ ez czillagot meg erizneс, mikoron fel tamadna (DebrC. 328). **2)** custodio, tueor, protego, conservo; verwahren, bewahren, hüten, behüten, beschirmen PPB. Erőssen meg ewryzneek (ÉrdyC. 594. 551b). Ezőktul megh kel iesust őrzenunk (TihC. 46). Nem őrizték meg a te törvényedet (Illy: Préd. II.183). Ha megőrizended minden ő szerzésit: custodieris omnia praecepta eius (MA: Bibl. I.63). Födhetetlenül őrízd meg a te keresztségedet (Biró: Augy. 258).

mëgőrizés: protectio, custodia; beschirmung, hut PPB.

Őrizél: custodio; bewahren, hüten, verhüten PPB. Őriszelik vala: observabant (Fél: Bibl. 56).

Őrizés, őrzés: custodia MA. hut, wacht, wache, verwahrung PPB. Az attyasag abban őrzest chelekeszik, hogy az mit teremptet, el ne veszen (Pécsi: Ágost. 171). Jó bor, pénz és bibor igen meghitt jámbor embert kiván őrzésre (Kisv: Adag 50).

maga-őrzés: [cautela, cautio; behutsamkeit, vorsicht] (Pázm: KT. 454).

Őrizet (*őrzet* Tin. 223): custodia C. hut, wacht, verwahrung PPB. Isteut meghattac ő parančolatit nem őrizetben: dominum dereliquerunt in non custodiendo (BécsiC. 186). Veteegh őryzethre: posuerunt in custodia (JordC. 716). Nagy feelelemmel őryzettel gondal (ÉrdyC. 641). Erős őrizet ala rekezte (DebrC. 59). Lelky őrizet (PeerC. 21). Erkwleznek wryzety (VirgC. 135). Adatyk angyal evryzetre menden embernek (CornC. 65). Őrzic vala az Izraelnec fiai az wrnac őrizetit (Kár: Bibl. I.127). Őrizet alá adác őtett: recluserunt eum in carcerem (Helt: Bibl. I.XXx4). Őrizet ala vetéc őtett: miserunt in carcerem (KKk3). Kincses Kassa mast vagyon jó őrzetbe (Tin. 223). Az ördőgők lako helyeve, es minden tisztátalan lelkek őrizetive lett a pokol (Lép: PTük. I.368).

Őrizetlen: incustoditus C. unverwahrt PPB.

Őrizget: [custodio; bewahren]. Nem ártana, ha őrizgetné füleit, mikor a tilalmasból valami reppenik feléjek (Fal: NA. 164).

Őrizkëd-ik: cavere sibi, se custodire; sich hüten, sich fürchten PPB. Őrizkedő: cautor, cavens; ein behutsamer PPB. Őrizkeģģetec emberectől: cavete ab hominibus (MünchC. 31. 44). Őrizkedgyél hogy valaki meg ne tudgya hogy ide jőttel (Káldi: Bibl. 234).

Őrizkëdés: cautela, cautio, tutela sui; fürsehung, behutsamkeit PPB. (Pázm: KT. 326. Com: Jan. 191).

Őrizö, örzö: custos Ver. pastor, servans, conservator C. excubitor MA. hüter, wächter PPB. Fejedelem őrzői: stipatores C. Erizeu, udvornicus 1211 (Kovács). Te penzed őrizői: arcarii gazae tuae (BécsiC. 55). Őrizőtőc vagon: habetis custodiam (MünchC. 70). Legh en őrizőm (PeerC. 262). Ew az en ystenemzeretewm, ewrzewm (DebrC. 549). Püspek, magárul őrizet, őr allot, hozza latot iegez (RMNy. II.48). Hituán őrzző: malus janitor (Decsi: Adag. 275). Ő nem őrzője attya-fiának (Pázm: Préd. 39). Őriző pásztor (Kől: Idv. 8). A kegyelmesség óltalom őrző sereg helyet lészen: praesidii vice (Com: Jan. 141). Őriző, a ki vigyáz, mi esik a városban, kivált éjtszaka (Bod: Lex. 139).

ajtó-őrző: atricus C. [türhüter].

barom-őrző: pecorarius C. [viehhüter]. Barom őryző zolgaya: servus pascens (JordC. 587).

csür-őrző: horrearius PPBl.

egészség-őrző: antidotum; arznei wieder gift Nom. 75.

ëgyház-őrző: egyház fia; tutelarius C. aedituus; küster Com: Vest. 118.

erdő-őrző: [silvae custos; waldhüter] (TörtT.[2] I.393).

fogház-őrző: phylacista, custos carcearius MA. Kr. kerkermeister PPB.

határ-őrző: miles limitaneus Kr. [grenzwächter]. Határőrző sereg: opistophylaces C.

ház-őrző: casaria C. [haushüterin]. Házőrző inas: cubicularius, famulus, apparitor; kammerdiener PPB. Házőrző eb: canis domesticus Nom. 131. Ház őrző (Pázm: Préd. 198. Kr.).

kapu-őrző: [custos portae, janitor; torhüter] (MA: Scult. 1058).

korona-őrző: [coronae custos; kronhüter]. A korona őrzőknek való pénz 12 ft (MonTMF. I 20. 30). Osztrozit Miklós korona őrző ur (Bod: Ostr. 147).

maga-őrző: A szeretet állandó maga őrző (Pázm: KT 190).

mező-őrző: camparius MA. [feldhüter.]

öszvér-őrző: mulio, mulius Nom.[2] 289.

pëcsét-őrző: [siegelbewahrer]. Öreg pecsét őrző: custos magni sigilli Com: Jan. 140.

pénz-őrző: [avarus; geizhals]. Sobrác pénz-őrző (MA: Scult. 802).

réce-őrző: anatarius Nom.[2] 151.

ruha-őrző. Ruhaőrző szolga: vestispicus C.

sánc-őrző: [schanzwache]. (RákF: Lev. II.140).

szentség-őrző: hierophanta, hierophylax C.

szölö-őrző: Megadom őneki ő zőlőőrizőit: dabo ei vinitores (BécsiC. 183).

tehén-őrizö: pascens MünchC. 150.

test-őrző: [stipator; leibwache]. Testet életet őrző követőc: asseclae (Com: Jan. 110. TörtT.[2] I.163, Mik: TLev. 403). Test őrző sereg nemességből fel áll, kotsag tollas magyar parducz bőrben strázál (Orczy: Nimf. B1b).

tömlöc-őrző: [gefängniswächter]. A tömlőcz őrizők: custodes carcerum (DebrC. 59. 546. Konst. 27).

törvény-őrző: nomotheta C.

város-őrző: circuitor C. [stadtwächter] (Görcs: Máty. 93). Város őrizőe, kic az várost kerűlic: vigiles, qui custodiunt civitatem (Kár: Bibl. I.632).

Őrzet: [custodiri jubeo; bewachen lassen]. Vitézekkel őrzeték koporsóját (Tel: Evang. II.624).

Őrös: habens custodes, custodibus stipatus Kr. bewacht. Kassán a németek által őrös rabságban tartatott (Rumy: Mon. I.60).

ÖRDÖG (*urdung* HB. Simon *Urdung* comes 1260. Nicolaus etc. *Urdung* 1350. 1391. 1398. *Urdung*malma, limes 1324. Czinár; *erdeng* NémGl. 5. *erdelnek* GyöngyC. 45. *erdeg* JordC.

101. ÉrdyC. 11. 507. PozsC. 13. *ewrdeg* RMNy. II.25. *ördeg* Helt: ÚT. B7. Helt: Bibl. I.85. *erdewg* BodC. 1. *erdögseeg* ÉrdyC. 546): diabolus, cacodaemon, daemonium C. genius malus, daemon MA. teufel, böser geist PPB. Engede urdung intetvinec. Zoboducha vvt urdung ildetuitvl (HB). Yollehot ez zerzett vakokot vylagosohon, ewrdewgewkewt (daemones) kyewzzeen (EhrC 28). Iesus vitetec a kietlenbe zellettől, hog késértetnec őrdőgtől: ut tentaretur [a diabolo (Münch. 18). Erdenged vagyon: daemonium habes (NémGl. 5). Az erdhegeknek feyedelmeben yzy ky az erdhegeket (JordC. 381). Elene alok wrdwgnekh (VirgC. 2). Meg esmere, hogi az wrdwgtwl volna ez kesertet (20). Őryzyed magadat pokolbely erdegnek kyzleletytewl (ÉrdyC. 339). Már halljátok vesztét az Ördög Mátyásnak, más nyelvvel Tayfelnek nevezik és mondják (Tin. 95). Tűzzel égettetik meg az ő kevés pénzéiért avagy kicsid gyönyörűségecskéiért, az mellyért magát az ördögnek adta (MA: SB. 125). Annyiszor árúló pártosokká lettek, mennyiszer ördögnek engedtek (Pázm: Préd. 10. Ha ördög nem viszi, végben viszi az pap (Thaly: Adal. I.9). Irtóztató czégéres vétkeket ne szórd istenedre a sűrű köveket, ördög eb-neveket (II.181).

[Szólások]. Ő r d ő g a z e h a: monstrum alit (Decsi: Adag. 117). Ő r d ő g e l v i t t e v o l n a mind szelenczéstűl az törjéket, a kit megitt (Nád: Lev. 234). Oerdőg vidgye el a verszopo kegyetlen arolot (Helt: Mes. 462). Sokféle encsembencs módi vagyon, melyeket az ö r d ö g s e m g y ő z n e elészámlálni (Haz. I.296). Hogy az ö r d ö g s z á n t s o n b a r á z d á t a h á t á n (Kónyi: HRom. 164). Te k. chak n e m i l h e t v e z t e g h m y n t h a z e w r d e w g h (LevT. I.73). K i ő r d e g vit rea, hogy kinántad a hintót? (Helt: Mes. 259). Ki ördög látott pozsár kocsonyát? (Bethl: Élet. 534). Monda az oroszlán: M i ő r d e g e t czinál? Nem tudom ha tántzolé, auagy mit műuel (Helt: Mes. 360). Tekovith, ezt nem tudták mi ördög féle nemzet, mert mindenféle nyelvet tudott (Haz. I.282). Melytartót, vagy a mint most híják laszli, vagy maszli, vagy mi ördög nyakszoritót senki se viselt (296). Vdő volna, hogy ő r d e g b e m e n n e l egyszer (Helt: Krón. 48). H o n n é g ő r d e g b e inditattam erre (Helt: Mes. 307). A hivalkodás ö r d ö g n e k p á r n á j a (GyöngyD: Cup. 647). Ő r d ő g n é l i s ő r d ő g e b b vagy (Matkó: BCsák. 211). Lám ő r d e g ű l v a g y o n d o l g o m. Nem czoda, hogy el szegényettem (Helt: Mes. 329).

[Közmondás]. Pap fék lovat, s ördög bűnös (Decsi: Adag. 204. Kisv. Adag. 211).

sátán-ördög: [Satanas; satan]. Satan ördögnek angali (BodC. 24).

Ördögi: daemonicus C. daemoniacus, diabolicus MA. teuflisch PPB. Ördögi kesertet (VitkC. 91). Ördögi mestörseg (DebrC. 122). Er[de]ghy twdoman (ÉrdyC. 429b). Evrdögi rutsag (CornC. 239). Ördögi gyűlölség (Decsi: Adag. 132). Minden ördögi konkolynál régieb az igaz tudomány (Pázm: Préd. 293). Ördögi káromkodások (Pázm: LuthV. 5). Az pogányok ördögi magvával csereberéled (Sámb: 3Kérd. 91). Ördögi lelkek (Illy: Préd. II.168).

Ördögista: sectarius daemonis Kr. [schüler des teufels]. Ha az Itinerárius azért nevezi magát lutheristának, vagy calvinistának: ugyan-ezen okból, mahometistának, és ördögistának bihattya magát (Pázm: Kal. 1766.-i kiad. 1079).

Ördögség: res mala, improba v. ingrata, invisa, molesta; teufelszeug SI. Erdeghseghbe yar vala: exercuerat artem magicam (JordC. 733. 18). Meg gyeztők ty erdögseegtekkel (ÉrdyC. 546. 429). Ördöghi mestörseggel tenneie ezőket, hogi töb ördögsegőt ne töhetne (DebrC. 122). Ördögség! hiszen csak most vala itten az eb (Thaly: Adal. I.81).

Ördöngös (*evrdevges* CornC. 364. *ördögös* Zrinyi II.84. Tel: Fel. 135): **1)** magus, magicus veneficus, trivenetica C. magus MA. schwarzkünstler PPB. Ördöngös, kanta-íres, bűvös-bájos: veneficus; boszorkány asszony: venefica PPBl. Kanta ires, ördönges, büvös bajos, boszorkány: veneficus, vel venefica (Ver: Verb.Szót. 33). Ördenges mesterek (JordC. 19). Az gonoz erdenghes yryg ember (ÉrdyC. 525). Hyvata evrdenges deakokat, hog az ev erdegy tudomanyokkal zent lucia azzont el jndeytanayak (CornC. 405). Kivel le taszitsák ördögös sereget (Zrinyi II.84). Ördöngös tudománnyal és büybájos mesterséggel élt (MA: Scult. 254). **2)** daemoniacus EhrC. 59. daemonium habens MünchC. 35. [vom teufel besessen]. Vytetik vala egi wrdwngws ember (VirgC. 72). Vala ev elmeyetvl eljdegenevd [igy], mykeppen evrdevnges (MargL. 154). Meg ne gyevtretneyek mykeppen evrdevges (CornC. 364).

Ördögösköd-ik: ago obsessum SI. daemonizo Kr. [sich wie ein besessener benehmen]. A hadnagy okosan viselé magát, mikor amaz ördögösködött sok puruttya fenyegetéssel (Fal: NA. 217—8).

Ördöngösség: magia C. MA. Dardania ars; die schwarzkunst PPB. Nagy czodakat tezeen ew erdenghesseegheewel (ÉrsC. 570. KrisztL. 21).

Öreg (*eregh* RMNy. II.302. *öreeg* ÉrdyC. 429b. *öreeg*bdeed 628. *örög* Helt: Arithm. C4. O2. MA: Bibl. Magy. 4. *örog*-apám RákF: Lev. II.231): **1)** grandis C. magnus MA. gross PPB. Öregb zemey (ÉrdyC. 507). Nagi öregh kek zeme es fenies vala (CsomaC. 55). Thyhant ewregh algywkal löttéek (LevT. I.141). Öreg asztalok (II.85). Eöreg zekreniők (RMNy. II.10). Eregi gomb (68). Egi arany lancz eöreg, kyben wagony zaz arany forint (198). Ewreg tekenew (84). Hat veder volt, de olly öregec, hogy tizen nyolcz akois beleiec fért (Born: Préd. 94). Czinála ket száz öreg paisokat (Kár: Bibl. I.314). Apró és öreg barmoc (MA: Bibl. I.23). Hogyha egy öreg barom tőfokban férhet, mit csudálkozol, hogy az öreg test egy morsa ostyában vagyon (Pázm: Kal. 703). Ételen olly kemény ételekhez szokik, mellyekkel öreg állapatra hasznoson vastagodik (Pázm: Préd. 34). Böldog aszszonynak ezüstből öntött nagy öreg ábrázattya (Pós: Igazs. II.596). Szél öreg levegőt inkábban hat forgat, magas tornyokat-is nagyobb veszély rokkant (Rim: Ének. 162). Ez tudoman böseges hasznot hoz azoknak az kic amaz fő es öreg tudomaniokra igyekeznec (GFris: Arithm. Előb). Öreg vétek (EsztT: IgAny. 484). Egy galléros öreg térkötöig [igy] érő bárány bőr ködmön (TörtT. XVIII.221). Minden öreg s apró falat reám támada (Fal: Const. 855). Ha ezt meg tudnánk utálni, mindgyárt öreg lépésekkel mennénk előb a jóban (Fal: NA.170). **2)** senex; agg, vén PPBl. alt PPB. Oereg deác koromnac Haydelbergában töltöttem el esztendeit (MA: Scult. 4). Házában való öreg népec: seniores domus ejus (MA: Bibl. I 287). Oereg emberhez tisztességes beszed illik (Zvon: Pázm. 287). Az örög nep, az venseg az kösségnek vala-mit vegez: majores natu cum plebibus aliquid sanxerunt (Ver: Verb.Előb. 39). Az öreg dús fösvénysége az ifjút bujdosóba kergette (Fal: NU.² 53).

Öregebb, öregb: 1) major, grandior Kr. [grösser]. Hw öregbökön eskeznek: per eum qui fit major (JordC. 808). Öregb dongo bogarac (Zvon: Post. I.526). Eöregbik hezak gyöker: aristolochia rotunda (Frank: HasznK. 17). **2)** [senior; älter]. Evregbeknek mendenben enged vala (DomC. 223). Házának öregbic szolgája: servus senior (MA: Bibl. I.19). Az örökbik, söt az idősbik: major natu (Ver: Verb. 83).

Öregbded: [aliquanto major; etwas grösser, etwas älter]. Meg hallaa az zent eersebőt hogy zent Ianus fiyaat ees halarra keresneek ky chak hatt honappal vala öreegbdeed Cristusnal ydöwel (ÉrdyC. 628).

Öregbed: [paulo major; etwas grösser]. A föveny, ha temérdekbéd, őregbéd [így] (crassior), homoknak hivattatik (Com: Jan. 13).

Öregbëd-ik: adaugesco, glisco C. augesco, incresco MA. wachsen, zunehmen, grösser werden PPB. Tiztesseged eregbewggek (LevT. I.25). Naponkeed ynkab őregbődyk, hommem meg zynneek (ÉrdyC. 87). Jezus őrőgbedic vala bőlezeségben: proficiebat sapientia (Helt: UT. P1). Neuelkődőt es őrőgbődőt testében (Kulcs: Evang. 105). Az soc zur zavar őrőgbédic [így] (Zvon: Post. II.202). Arra vigyázott, hogy lélek-szerént öregbednék, és vastagodnék (Pázm: Préd. 335). Öregbedett dicsőséggel éllyen (Illy: Préd. I.376).

mëg-öregbëdik: grandesco, ingrandesco C. adaugesco MA. wachsen, zunehmen PPB. Mikoron naponként meg őrőgbednéc az ő betegsége (Helt: Krón. 50). Minec vtanna ő szabadsagoc megőregbedec: ubi licentia crevit (Decsi: SallC. 39).

Öregbëdés: incrementum, augmentum MA. wachstum, zunehmung PPB.

Öregbít: exaggero C. augeo, amplio, amplifico MA. vermehren, vergrössern PPB. Keethseegh őreghbőythy az bynt (ÉrsC. 170b). Megh mongyam thyneklhek, mykeppen mynden iozagokat őreghbőythhetthek? (194b). Az oruos nem őregbiti, hanem gyogyíttya az betegseget (Born: Préd. 454). Termeszetűnc igen erősen kap a bűnőn, es az őrdőg is mesterkedic, hogy azt naponkent őregbicze bennűnc, hogy az miatt elfonyasza es remicze szinűnket (Born: Evang. IV.110b). Inkáb akarjác őregbétteni az vétkeket, hogy sem mint meg békéllés által le csőndeszetteni (Zvon: Post. II.165) Az kd jó szerencséjét hallám, kit isten ő szent felsége kelmednek pótolja meg, és kegyelmes áldásából öregbitse s nevelje meg (LevT. II.222). Az joszagot őrőgbitette: bona augmentavit (Ver: Verb. 179). Dolgot őregbitő rágalmazóc (Com: Jan. 134).

mëg-öregbít: augeo, adaugeo, exaugeo, amplifico, collocupleto C. sehr vermehren, erweitern PPB. Meg őregbőytee es feellyeb magaztalaa az kereztyenseegőt (ÉrdyC. 543). Meg wregbeyeye athy igassagtoknak ivuedelmeth (Komj: SzPál. 228). Kérd az istent, hogy meg őregbítse az viteznec vitesseget a te óltalmodra, a kazdagnac kazdagsagat az te segitsegődre (Born: Evang. IV.474b) Megöregbítendi a te hataridat: dilataverit terminos tuos (Helt: Bibl. I.Ttt3). Őregbicz meg mi bennűnk az hitet (Fél: Tan. 290). Az váczi palánk megh éppéttessék, de megbne öregbéttessék annál, az miben mostan vagyon (TudTár. 1839. 337).

mëgöregbítés: amplificatio MA. vermehrung PPB.

mëgöregbítő: propagator C. amplificator MA. vermehrer PPB.

öregbittën-öregbít: [eifrig vermehren]. Öregbetten öregbétenem (Megy: SzAÖröme. 364).

Öregbítés: exaggeratio C. auctus, auctio, ampliatio, amplificatio MA. vermehrung, verlängerung, vergrösserung PPB. Az nyar meltosagoc őregbítesebe igen keduez nekic (Kal. 1582 Fv.).

Öregbítő: auctor, auctificus C. auctor, amplificator MA. vermehrer PPB. Agoston magyaraztatyk őregbeytőnek (ÉrdyC. 516).

Öregbül: augesco, cresco; zunehmen, wachsen PPB. Az ew eremők őregbwl (ÉrdyC. 610b). Keserusege nagioban őregbul (WeszprC. 21). Istennec malaztta őregbből embőrben (DebrC. 368). Az istentelenekneç serege őregbűl (MA: Scult. 732). A retek sokszori étététűl a téj őregbűl (Nad: Kert. 321)

föl-öregbül: cresco [wachsen]. Felwregbwl az istennek neuekedesenel (Komj: SzPál. 332).

mëg-öregbül: augesco C. [zunehmen]. Az kőssegh meg őregbewl es mynden ellensegheden gyezedelmet veez (ÉrdyC. 223). A Duna hatnan nagy follyo vizekkel megőregbűl (Helt: Krón. 1).

öregbültön-öregbül: [valde cresco; stark anwachsen]. Öregbűltőn őregbűl nyavalyaja (Dial. 9).

Öregbülés: augmen, auctus, accrementum, accessio C. augmentum, auctio, accretio MA. das zunehmen, wachstum, zusatz, anwachs PPB. Aihtatossagodnac őregbőlese (VitkC. 74). Öregbőles auagh neuekődes (TihC. 274). az ilw isten adoth eregbwlysth, neuekedysth (Komj: SzPál. 132). Miképen lőtt e vilagnac kezdeti, gyarapodasa, es őregbwlese (Helt: Bibl. I.a2). Mas kissebülese altal ne keresse senki maga öregbüleset (Zvon: Osiand. 222). Ideigvalo joknak őregbűlése (Illy: Préd. II.115).

Öregbület: [augmentum; das zunehmen]. Aggad te zenth egházadbely hűnőknek őregbőletekre amen (AporC. 131). Ezőgbe edőskődnie lelkődnec boz aytatossagot, isteni bőlcesegnec őregbvletit, irdőmőknec beuseget (DöbrC. 8). Azth lewee az wr isten az ew confessoranak eerdemeenek őregbwletyre (ÉrdyC. 157b).

Öregëcske: grandiculus, grandiusculus C. subgrandis MA. ein wenig gross PPB.

Öregëd-ik: grandesco Sl. [zunehmen]. Sokasodik ez tudomany, eregedyk bwlchessegh (WeszprC. 129).

Öregën: vaste C. [sehr, stark].

[Szólások]. Nagyon, igen, ö r e g e n s ü l t t o j á s Sl. Ovum durum: hart gesotten ei; kemény vagy őregen sűlt tikmony (Nom. 39). Ö r e g e n o l v a s s a: clara voce legit Kr. Öregen olvasom (a levelet), hogy megértsük (Fal: TÉ. 691).

Öregít: [augeo; vergrössern, vermehren]. Parancsola a tűzet őregeiteni: jussit ignem admoveri (BécsiC. 86). Az ew zyleienek ees kesorewseghe eregheitj vala ew kennyat (WinklC. 99). Jo acarathes őregeytj az erdőmőt (NagyszC. 309). Őregeh iot, kin kerőnk: auge bonum quod poscimus (DöbrC. 239).

Öregség: granditas, vastitas C. magnitudo MA. grösse PPB. Az testnec őregsége és temerdeksége vagyon (MA: Tan. 1422). Kik között gyöngyők-is ragyognak bőséggel, mint muskatálykőrtvély, ollyak őregséggel (Gyöngy: Char. 85).

Öregül: grandesco Sl. [zunehmen].

Öregület: [augmentum; das zunehmen]. Nyer nekőm ayo mivelkődesbe valo vegig megmaradast es őregőletőth (NagyszC. 390). Zent agnes azzon egyhazanak evryzetyre es evregevletyre (CornC. 390).

ÖRÉM, ÖRÉNY [ŐRÉM, ŐRÍNY?] (*eurim* 1214. 1269. *orű* DöbrC. 247): abyssus DöbrC. 247. [abgrund, untiefe]. Eurem, Euren, Eurym, piscina 1093. stagnum, piscatura 1211. 1223. etc. (Kovács). Veniret ad profundum Beilhonus Euren 1239. („profunda fossa metalis" Kovács). Piscatura eurem [halászó hely 1225] (Wenzel I.210). Meta incipit in fluvio Turuch in uno profundo evrem 1291 (X.68). Locus livk-eurim 1269 (Kovács). Vizek meg gőlenek, folo viz meg alla es oriñek tenger kőzepin gőlenek (DöbrC. 247). Meeg őreñek nem valanak es en imar fogantam vala (407). Lakasa vala taxon őreeny az alföldőn (ÉrdyC. 195b) [Vö. **ÖRVÉNY, ÖRMÉNY**]

ÖRMÉNY, ŐRMÉNY (*ermen* NémGl. 201 *Ermenes*? 1093): [gurges; wasserstrudel]. Ermen kw: lapis molendinarius NémGl 201. Villa Ermenes? 1093 (Kovács). Fluvius Eurmenus 1219. 1266 (uo.). Örmény-gyűkér: enula campana Felv: SchSal.

29. [Vö. **örvény-gyökér**]. Örmény, az őrléstől, hogy-már őrlemény (GKat: Titk. 1110). [Vö. ÖRÉM, ÖRVÉNY]

só-örmény: [salzmühle] (Nagykőrösi regestrumok XVII. száz. RMK. V.352).

ÖRÖK (*erek* JordC. 410. ÉrdyC. 505b. WeszprC. 137. *erekke* PozsC. 1. *ewrewk* 6. *eurewke* 23. *erők* TihC. 69. *őrökkős* SándC. 2. Ver: Verb. 17. *ürök* Ozor: Christ. 75. *herekseg*? NémGl. 379. *erekseg* 378. 381. *heerech* WinklC. 357. *hewrek* GyöngyC. 28. *herekes* JordC. 496. *erekes* 422): **1)** aeternus, perennis MA. sempiternus; ewig Ver. immerwährend PPB. Őrők ůdő: aeternitas, tempus aeternum MA. ewigkeit, immerwährende zeit PPB. Erewsewltetek ezen malastual es aldomasnal es ewrek ydwessegnek batorsaganal (EhrC. 55). Őrőc testamentom: testamentum sempiternum (BécsiC. 102). Vyzen az erek vezedelemre (JordC. 373). Erek dyczősegh (726). Az evrevk ur isten (MargL. 41). O erek atyanac bőlcesege (NagyszC. 133). Őrők bőlcesegh (3). W nem volna valaztnam az wrwk iduesegre (VirgC. 19). Neki adok hoszu napot es az őrőg boldogsagot (Born: Ének. 236). Oerők diczőseg, őrők elet (16). Győződelmet vőn őrőc halalon (30) Gizkalon János ott meg fogattaték, örök tömlöczbe Rómába küldeték (RMK. VI.179). Christus eliegyez es győrőz minket maganac őrőc feleseg͡ůl (Mel: SzJán 470). Bathori Kr.-nak Bihar varmegyenek őrők ispanianak (Kár: Hal. Aij). En Pereny G. Abawy varmegyenek örök ispannya (Radv: Csal. III.97). **2)** saeculum. Őrőkők előt (ante saecula) ziletet (Krisztus, DöbrC. 58). Őrőknek bodog tevője: beatus auctor saeculi (237). **3)** hereditarius, possessio; erblich, innhabendes gut, besitz PPB. Őrők főld: praedium MA. Örökbe adott jószág: feudum PPBl. Ez mynekewnk ewrewkewnk: hereditas nostra (EhrC. 82). Őllůemeg őtet, es miene lezen az ő őrőkő: habebimus haereditatem ejus (MünchC. 53b). Evrekbe meg tartany (DomC. 179). Masie az en őrőkőmet es az en orzagomat keriuala (NagyszC. 88. 30). Senkye nem az eőrők, hanem az arwake (RMNy. II.163). Minden iomat, őrőkőmet neked adom (Mel: Préd. 165). Senki az főldet örökbe el ne adgya (Kár: Bibl. I. 112). Azt tudodé, szépség hogy néked örököd (Zrinyi II.102). Ajándékon őrőkben nékůnk atták (Hall: Paizs 313). E' vilag az embernek nem őrőke, hanem csak idegennye (SBalog: TemK. 104). Ott öröke az koldúsnak ollyan nagy, mint a királynak (Mik: TLev. 101).

[Szólások]. Nem fogja hátrálni, higyd el, kéréseket, az, a ki öröktől kormányoz népeket (Orczy: KöltSz. 11). E r e k t w l f o g h w a n: a seculo KulcsC. 102. Öröktől-fogva semmi vóltál, és magadtól örökké semmi lettél-vólna (Pázm: Préd. 66). Ö r ö k t ű l-v a l ó: sempiternus MNyil: Irt. 327. Öröktűl-fogvánvalóság (Apafi: Vend. 201).

Öröketlen (*ewrewkewthlen* Ver: Verb.[1] 153): exheres; enterbt, erblos PPB. Öröketlenné tészem: exheredo; ich enterbe, mache erblos PPB. Azon jokbol őrőkketlenne nem teheti: non potest de illis eum exheredidare (Ver: Verb. 102).

Örökit: **1)** locupleto, constabilio, propago, augmento; reich machen, bestättigen, erweitern PPB. Az joszagot őrőgbitette es őrőkítette: bona illa ampliaverit et augmuntaverit (Ver: Verb. 179). Jo ertzet keresni, kertet őrekíteni, tót ásatni (Cis. L3). Az rác iegy alat io vizben őrőkíteni, wy ruhát fel venni (uo. K2). Az szůz iegy alat io az gyermeket a czecztől el választani és erekíteni (uo. K3b). **2)** heredito (KulcsC. 203). [erben]. Azok főldet magoknak őrőkeitik: hereditabunt terram (DöbrC. 87). Felségesebb nevet őrőkitet a'vagy őrőkősitett (GKat: Titk. 226).

Örökké: perpetuum C. aeternum MA. ewiglich PPB. Őrőcke ő irgalmassaga: in saeculum misericordia ejus (BécsiC. 39). Pokolban őrőke kellene gőtretned (VitkC. 11). Wrwke elni (VirgC. 20). Honnem goudollyaak meg ez mastany neepek mynd ez eellyen dolgokat, hogy erokkee el ne vezneenek (ÉrdyC. 7). Meg nem hal erekkee (609). Hogy őrőke soha tőled el ne zakathatnek (TihC. 8). Őrőkkę soha: nunquam (Sylv: UT. I.148). Őrőkę halalt nem laat: nunquam videbit mortem (Ozor: Christ. 364).

mind-örökké: semper JordC. 68b. [in alle ewigkeit]. Ez főldet thy maradektoknak adom, hogy mynd erekke byryatok bŵteth (JordC. 68b). Az bwnwswket mind wrwke zagatya es mardosa (VirgC. 56. 124). Mind őrőkké, amen (Fél: Bibl. 8).

örökkön-örökké: in aeternum, in saecula saeculorum MA. in alle ewigkeit PPB.

örökkül-örökké: in saecula EhrC. 8. in saeculum saeculi Sylv: UT. II.99. in sempiternum JordC. 38. 356. [in alle ewigkeit]. Erdőmlyek őrőkkől őrőkke vigadny (SándC. 28). Otalmazyon gonoz hyrtewl es testy zeplőtewl erekwl erekkee (ÉrdyC. 341). Örökül örökké téged kell dicsérni (RMK. VI. 223).

Örökkén: perpetuo, indesinanter, incessanter Sl. Nem chiak itt bünteti meg, hanem vgyan őrőcken meg akarya bűntetny pokolban (HollPréd. 12. Zrinyi I.9. 67. II.30).

örökkön-örökén: [in saercula saeculorum; in alle ewigkeit]. Isten tarcha megh ty nag[sagtokat] ereken ereken (LevT. I.89). Erekunken [?] erekken (uo.).

Örökkéni [örökköni?]: [aeternus; ewig]. Meddig hat-ki az indulgentianak ereje? . . . az őrőkeni bűntetéstűl való megszabadulásra-is nem (Pós: Igazs. II.136).

Örökkénvaló: ∾ Őrőkénvalo őrőm (Zvon: Post. I.7). Úgy tartják, mint ha örökén való frigyek volna vele (TörtT. XV.50).

Örökkénvalóság: [aeternitas; ewigkeit] (Zvon: Post. I. 104. Derk: ÖÉlet. 23).

Örökkéség: ∾ Az az ige leolam, nem mindenkor jelent a' sidó nyelvben vég-nélkűl való őrőkkéséget, hanem gyakorta tsak valami hoszu ůdőt (GKat: Válts. I.844).

Örökkétig: [semper, incessanter; ununterbrochen, ohne unterlass]. Haragosan forgatják a pálczát a gyermekek feje felett, s örökkétig faragnak, bárdolnak, szimlenek rajta (Fal: NA. 205. 221).

Örökkévaló (*erok való?* LevT. II.6): aeternus, perennis, perpetuus C. ewig, immerwährend PPB. Őrőkevalo kinoc (VitkC. 9). Hoǵ erdemlenec venni ez ůdő zerent valokert őrőkevalokat (23). Igaz, hogy örökké-való volt annak előtte, de a pénznek kívánságától esztendeig valová tétetet (Illy: Préd. I. 74).

Örökkévalóság: aeternitas C. perpetuitas, perennitas MA. ewigkeit, stetige beharrung PPB. (Tarn: Mest. 1).

Örökkül: [perpetuo; ewiglich]. Mindenba ees ewrewkkewl: semper et in saecula FestC. 2. Emlekezzel meg a te halalodrol es őrőkkől nem vetkezel (BodC. 8). Hogy erekwl engegy: ut in aeternum parcas (ÉrsC. 282). Soha mind őrőckůl sem volt ez világ feiedelem nélkůl (Kulcs: Evang. 2). Vgy sirattyác es bánnyác az ő halottokat, mintha őrőckől el vesznéuec (493. 50). Ahoz az dichőseghez kepest mely ez elet vtan őrőkkůl vele leszen (Zvon: Osiand. 57).

Örökkülvaló: perpetuus JordC. 178. [immerwährend]. Ez wylagossagh a teremthenek erekwl walo wylagossaga: lux ista auctoris luminis seupiterna est (ÉrsC. 110b). Erekwl valo zolgalathomath ayanlom (LevT. I. 77).

Örököd-ik: **1)** augesco, cresco, corroboror, confirmor, zunehmen, wachsen, verstärket werden PPB. Az gyermec neue-

kedic és örökődic vala lélekben és tellyesedic vala böltseséggel (Kár: Bibl. III.52). Vitézség, böltseség kiben örökődig, menyországhoz vonszon (Rim: Ének. 256). **2)** [heredito; erben]. Hogy be menween erekedhessel az feldön: ut ingrediens prossideas terram (JordC. 207). Igazak erekedyk feldeth: justi hereditabunt terram (KulcsC. 89. 36. zsolt. 29. v., KeszthC.: Igazak erekeytyk feldeth).

mëg-öröködik: [inveterasco, radices ago; wurzel fassen, einwurzeln]. Az fejes káposzta magvát vesd el kisasszony havának a fogytára, hogy megöröködjék ugyanazon esztendőben (Radv: Csal. III.53). Az ország nem budúla meg annac vtánna az egyenességben, hanem igen meg örekődéc (Helt: Krón. 39). Kanaan földen letelepedénec megörökődenec es megszaporodanac (Hofgr. 40). Lakozánac az Gosen földén és ott megörökődénec (MA: Bibl. I.45). Afféle ember, mint az igassagnac meg-örökődött ellensege, az igaz istennec iteletit el ne kerülhesse (EsztT: IgAny. 201). Meg-rögzött, örekedett fönec fájdalma (Com: Jan. 56).

Örökődés: [hereditas; erbschaft]. István uram adott 50 t. meghólt atyjának némü erekedése miatt (MonTME. I.229).

Örököl: heredito SI. [erben].

Öröklet: hereditas BécsiC. 9. 73. [erbschaft]. Atta ö földöket öröklethe, öröklethe israelnek ö nepenek (AporC. 105).

Örökös: **1)** sempiternus Káldi: Bibl. I.262. [ewigwährend]. Örökösön haragot fenn tartani: aeternum vulnus servare PPBl. Ezt az anyaszentegyháznak örökös-voltát és győzhetetlen állhatatosságát az sz. irás számtalan helyen jelenti (Pázm: Kal. 540). Gyermekségében vivé fiát a templomba és örökösen oda szentelé (Pázm: Préd. 211) Hogy a háboruságok vagy gyönyörüségek örökösök legyenek nékik (Illy: Préd. I.101). El-kerüllyük a háladatlanságot, ha számkivetést örökös hazánkból nem akarunk szenvedni (Hall: HHist. II.49). A melly által örökös kenyeret nyerhetünk, víg és örvendetes életre kaphatunk (Biró: Préd. 128). **2)** heres, possessor C. hereditarius MA. successor Ver: Verb. 17. possessor; besitzer Com: Vest. 142. erblich PPB. Házi örökös fiu: filius familiaris PPBl. Istennec fia es meñorzagba örökös lehessön (GuaryC. 66). Kyt myndeneken erökösse zerzet (JordC. 799. 335). Szüleinek öröckese lészen (Cis. L.). Hogy legyetec ö nékie örökös népei: ut haberet populum hereditarium (Kár: Bibl. I.161). Egyétec az földnec iauait, és örököséképpen adhassátoc az ti fiaitoknac birni mind öröcké: et heredes habeatis filios vestros usque in saeculum (Kár: Bibl. I.426). Az istennec örökös fia a romai tsászár szolgainak lajstromaba iratik (Pázm: Préd. 100). Az atyák gonoszságáért a világi fejedelmek el-vehetik a fiaktúl örökös jószágokat (28). Eggyikröl az masikra szallhat az joszag örökös keppen (Ver: Verb. 126). Soha ezelőtt nem jelentette akaratját hogy nevönk alatt kévánna öregesképen [így] megmaradni (TörtT. VIII.220). Már nem vendégek, nem jövevények, hanem örökös haza fiai vagyunk (Biró: Préd. 19). A mit örökös maradékinkra akarunk nyujtani, elévé hoszszú, és mint egy örök készületet kiván (Fal: UE. 395).

Örökösít: facio heredem, heredito Kr. Hw fölöttök neweth örökössytöth: nomen hereditavit (JordC. 799. Káldi: Eccl. 15. 6. Kr.).

mëg-örökösít: **1)** [heredito; erben]. Erekkee valo nevezettel megh erekeseyty ewteth az wr isten: nomine aeterno hereditabit illum (ÉrdyC. 175. 181. 262b). Ackik az vrat variac azoc örökösittic meg ez földet (Szék: Zsolt. 34). **2)** [augeo, orno; schmücken, verherrlichen?] Eg zep kapolnat rakata: mellet mend isteni dičeretöckel: es scent kepöckel; es zöuetnoköckel dičeretös kepeu meg örökösytte (TelC. 102).

Örökösöd-ik: hereditor Kr. Iacob közöt lakozyaal es Izraelben ewrökösöggyel es az en hyweym közöt very gyekereth (ÉrdyC. 475). Hogy yol legyen tynektek, es hozzywllyanak ty eelö napyd az felden, kyn erekesedny akartok: ut protelentur dies in terra possessionis vestrae (JordC. 65. 215).

mëg-örökösödik: **1)** constabilior PPB. **2)** hereditatem possideo; eine erbschaft besitzen PPB.

mëgörökösítés. Még eddig hátra vagyon a püspöknek benne voló meg-örökösítetése (Bod: Pol. 204).

Örökösség: aeternitas Kr. [ewigkeit, dauer]. Bottyányi háznak kösziklás, állandós örökössége (Biró: Préd. A).

Örökösül: [hereditate relinquor, trador; vererbt werden]. Az Ádám atyánktul örökösült eredendö bün (Biró: Ünnep. A2). Magyar nemzetnek őseitől örökösült nemesi szabadsága (Biró: Préd. C2b).

[**Örököz-ik, örökz-ik**]

mëg-örököзik, mëg-örökzik: [inveterasco, radices, age; wurzel fassen, einwurzeln]. A melly gyermeket a nehesseg löli, ha börtelen meg adgyak ez kenyetöt innya, meg nem örököзik rajta (Frank: HasznK 27). Az szarac es koroc erössen allanac, midön az gyükeren meg örögzöttenec (Pécsi: SzüzK. 17)

Örökség: **1)** [aeternitas; ewigkeit]. Örökköl valo örökseg-ben: in perpetuas aeternitates (BécsiC. 66). Dycheerot, tyztesseegh es erekseegh istennek (ÉrdyC. 600). Minden öröksëg čudalia: miretur omne saeculum (DöbrC. 5). Bánatom forog örökségben (Zrinyi I.140). **2)** hereditas, heredium C. patrimonium Ver. erbschaft PPB. Atyai örökség: patrimonium C. Yollehet legyen kewsded ezen erewksegemnek reze, akarom ez ewkrewt adny zegennek (EhrC. 98—99). Hereksegebe: in hereditatem (NémGlossz. 379). Ereksegnek rea zallasaerth: propter hereditatis successionem (381). Mert jmmar az menyey evreksegnek jutalmat evtet vennye nylvan lagyuk (MargL. 101). Hol vagyon az erewkseegh, hol a yozagh, kyth te anyadnak hattaal? (WinklC. 107). Hagia nekik wrökségöl az zegenseget (VirgC. 107). Nagi kegielmeseg vristentöl az a zentökhöz, hogi ök istennek öröksegi legienek (DebrC. 125). Ük örökségül biriak ez földet: prossidebunt terram (Fél: Bibl. 5). Ök az te néped és örökséged (Kár: Bibl. I.312). **3)** possessio JordC. 172. possessio, allodium C. latifundium; besitzung PPB. Mezei örökség: fundus C. Hol vagyon az erewkseegh kybewl een eletemnek zywkseghe megh zolgaltassek (WinklC. 107). Örökséghetth veen az alnoksaghnak ywtalmabol: acquisivit agrum (JordC. 708). Monostorokat epytte es örökségel meg ayandekoza (TelC. 80). Veueen evrevkseget auagy lakast zent sixtusban, holot kezdenek lakozni (DomC. 105). Föld öröksighet vüttem: agrum emi (Sylv: UT. I 107). Abraham pinzen vött vala a heth fiaitol temetesnec öröksigire (Szék: Krón. 13). Ez fele joszagot kit vitezseg altal szoktak nyerni, a törveny tudok tabori örökségnek (peculium castrense) hiyjak (Ver: Verb. 9).

[Szólások]. Gazdag ö r ö k s é g v á r j a vala, ha attya meg halálazna (Fal: NU.[2] 49). Attyafiait az ö r ö k s e g b ö l k i s z i n l e n i: fratres suos de bonis paternis exhaereditare (Ver: Verb 83). Ö r ö k s é g b ö l k i t a g a d: exheredat MA. enterben, erbloss machen PPB. Tagad ki magadat az atyay wrwksegbwl (VirgC. 27).

Örökségi: hereditarius MA. erblich PPB.

Örökül: [hereditatur; sich vererben]. Az bélpoklosság örökül az belpoklos atyákrol az fiakra (MA: Scult. 861).

Örökülés: [hereditas; erbschaft]. Ierwsalemben vagyon en wralkodasom es gyökereztem az tyztöletes neepben es en istenemnek reezeyre vagyon ewneky erekewleese (ÉrdyC. 475).

ŐRÖL (*őrel* Helt: UT. G4): molo C. pinso PPBl. mahlen Pesti: Nom. 51. Ketten leeznek az malomben ewrölwen: duae molentes in mola (ÉrsC. 572. JordC. 345. 433). Kęt aszszonyi álat őrel à malomban (Helt: UT. G4). Őrlenek az malomban (Fél: Bibl. 42). Őrölj lisztet (Bod: Lex 115). Csontokat őrölnek (Thaly: VÉ. II.171).

[Közmondások]. A ki mint őröl, úgy süt: faber quas facit compedes, ipse gestat; wie du dir bettest, so wirst du liegen PPB.

el-öröl: emolor PPBl.

ki-öröl: ∾ PPBl.

mëg-öröl: emolo C. commolo, remolo MA. mahlen, zermahlen PPB. Keere egy tekenecheet [tekenőcsét], hogy kyben gabonaat tyztoytana meg őrleny (ÉrdyC. 424b. Mel: SzJán. 88). Az bornyú képet meg rontám azt iól meg-őrőluén, mind addig, míg nem porrá lenne: vitulum arripiens in pulverem redegi (Kár: Bibl. I.66).

Őrlés: molitura C. das mahlen PPB.

búza-őrlés: pistura, molitura PP. das kornmahlen PPB.

Őrlemény: molendum, molile Sl. Őrmény, az őrléstől, hogy-már őrlemény (GKat: Titk 1120).

Őrlő: **1)** molitor, pistrinarius C. molens MünchC. 60. [müller]. **2)** [mola; mühle]. Őrlőnek zava: sonitus molae (JordC. 920)

étel-őrlő: [dens; zahn]. Az idő tsac az etel-őrlőinnis meg tetszic (Czegl: Japh. 7).

Őrlőd-ik: [molior; sich aufreiben, sich abmüben, grübeln]. Mikor a' gonosz lelki-ismeretű ember így őrlődik, gyötrődik magában (Pázm: Préd. 995). Sok munkával őrlődik (Pázm: KT 338). Őrlődvén kigyó-kővet fújtak (Pázm: LuthV. 1). Aszalaival magam őrlődöm ezekben (EsztM. 196). Aemilia más többet őrlőde s forrala szívében, de ki nem mondhatta (Fal: NA. 127).

ki-őrlődik: exteror, emolior Kr Melyből az ő harmadik nem igaz mondások-is kiőrlődik (Tasi: Feukt. 170).

Őrlődés: contritio, commolitio Kr. [aufreibung]. A gazdagok szű-béli tőrődésekkel szorongattatnak (Pázm: Préd. 621). Az török szünetlen valo visza vonásban és őrlődésben kivannia nemzetünket lenni (TörtT. VIII.76).

Őrlött: molitus, mola tritus PP.

[Szólások]. Ugy szólsz, mint az jól őrlött: loqueris equo insidens; du redest nur über die achseln PPB.

Őröltetés (Born: Préd. 457).

ÖRÖM (*eremel* PozsC. 10. *erem* JordC. 734. 831. ÉrdyC. 506. *erőm* 3. *ewrőm* 33b. 62b. *euremembe*, *erwmemben* LevT. I.3. *őrem* Helt: VigK. 23. Helt: Krón. 37. Mel: SzJán. 291. 500. *őrőmeth* NagyszC. 361. *ewrmuel* EhrC. 5): **1)** gaudium Ver. laetitia, laetitudo, jubilum C. freude PPB. Nagy ewrmuel: cum gaudio magno (EhrC. 5). Meń be te vradnak őrőmebe (MünchC. 61). Goňal az hivsagos zomorosagrol es hivsagos őrőmről (VitkC. 35). Azon valo eremeeben el meegyen: prae gaudio illius vadit (JordC. 396). Az atiafiaknak nagi wrwmwk lwn (VirgC. 18). Ez keserteth lezen lelkednek nagi wrwmere (22). Árpád wala nagh eremben (RMK. I 8. 6). Őrőme lebet az vőlegénnek mátkáján (Mon: Apol. 485). Nagy őrőmben lőn ezen: propter quod laetatus est gaudio magno (MA: Bibl. 384). Minémű nagy örömök lészen a hiveknek, mikor a Kristus jövetelit láttyák (Pázm: Préd. 11. 103). Minden nevetség fájdalommal elegy, és az öröm vége sirás (469). Őrőmmel élek azzal az irral (Hall: Paizs. Előb. 7). Szerelmes attyánac őrőm szép rubába eleibe ment vala (Illyef: Jephta. 9). A drágán szerzett öröm néha ürömmé válik: un piacere ottenuto a troppo caro prezzo è un vero tormento (Fal: NE. 26). **2)** [gaudium epulare; hochzeitsfreude]. Indúla király örömében (RMK. II.409). Soha nem erthethem okath, hogh te kegyelmed az en euremembe az leannyom menyegzeyeben igyen nyomoreytha engemeth anny sok jambor eleth, hogy kegyelmed senkit ide nem kylde (LevT. I.3).

Örömbeli: [freuden-]. Ingyen sem szólhatának a nagy őrőmbeli sirás miat (Helt: Krón. 198).

Öröm-böröm: [laetitia; freude]. Öröm-bőrőm nótáját hozza (Thaly: VÉ. I.385).

Örömes: laetus, jucundus, hilaris Sl. [froh, freudig]. Ewrewmes vagyok azokban, kyk mondwa wadnak nekem (FestC. 56). Mi őrőmesek lőnk: facti sumus laetantes (DöbrC. 207). A gyonas legyen tyzta, yldomos, őrőmes es zemermes (ÉrsC. 535). Ewrwmes lelekel (VirgC. 126). Nem őrőmes kedvel hallya (MesésK. 27).

Örömesen: [libenter; gern, mit freuden]. Nagy eremessen: libenter JordC. 777. Ez zerzest őrőmesőn halla (NádC. 118).

Örömesben: libentius, potius Sl. [lieber]. Ymadsagat őrőmesben es hamarab meg halgattya (ÉrsC. 21. ÉrdyC. 547b). Őrőmesben nyelw szerint szolnek n[agyságodnak], de myvel hoǵ nem tudok magarol iol, azert kęl leuel altal kőnőrgenem (LevT. I.176). A bötsűlletes ember örömesben szenvedi a testi sebeket, hogy-sem a tsúfolásokat (Pázm: Préd. 505). Örömesben le-tennők életünket, hogy-sem ujonnan megfeszítenők a Kristust (534).

Örömest (*ermesth?* LevT. I.333. *őrőmőst*: libenter BécsiC. 92. 77): libenter, lubens Ver. williglich, gern PPB. Örömest fogadja a maga feleit: hospitalis in suos PPBl. Őrőmest segellened őtet es ez zomoro aňahoz őrőmest tarsalkodnal (VitkC. 80). Eremest zenwedee (ÉrdyC. 58b). Myndeneket eremest ffel fogada (340). Wrwmesth el adnam (VirgC. 99). Őrőmest vagiok hazamhoz el mennem (Istv: Volt. 18). Igen őrőmest, ió keduel: obviis ulnis (Decsi: Adag. 160). Vőttem 36 kőbel búzát, felét 75 pénzen, felét 74 pénzen, tudnám őremest, az somma mit tenne (Helt: Arithm. G4). Bizony örömest kiváltanánk (RákGy: Lev. 250). Az ellenség igen közelít, örömest megharczolna velünk (RákGy: Lev. 157) A magam jókedvébűl őrőmest megvallom, vólt annyi grátiám, hogy magán vehettem szóra és szívem szándéka szerint beszélhettem Aemiliával (Fal: NA. 132). Jó anatomicus-barbély lehetet vólna belőle, miut hogy igen őrőmest vagdal az eleven-husban (137).

Örömestben, örömestebb: [libentius; lieber]. Soc ezeren találtatnac kic őrőmestben reá mennec az misére (MA: Scult. 232). Én is jó kedvvel olvasom (a históriás könyveket), de örömestebb hallom (Fal: TÉ. 631).

Örömetës: laetus, jucundus, hilaris Kr. [froh, freudig]. Kegyelmetek faradtságát, adja az ur isten, hasonló örömetes dologban szolgálhassam meg (Radv: Csal. III.5).

Örömetësen: [libenter; gern]. Ki az ő ellensegyert őrőmetőssen imadkozik (DebrC. 276. 287. 62). Melleth az zőrzetős őrőmetőssőn fel wőn (TihC. 109). Eremetesen vezy ur isten, ky awagy neky awagy vala meely zegheennek ew neweeben chak test zerent ees nywgodalmat aad (ÉrdyC. 441b).

Örömetëst: [libenter; gern]. Igen őrőmetőst halalatot mondanek teneked, ha twdnek (ÉrsC. 63b).

Örömöcske: [kleine freude] (MA: SB. 124).

ÖRÜL (*eryle* RMK. I.236. 237. *erylem* GyöngyC. 53. *erilni* Pesti: Fab. 42. mese. *erwll* ÉrdyC. 45. LevT. I.25. *eről*, *őről* Mel: SzJán. 558. meg*ewrele* NémGlossz. 6. *urul* RMK. IV.144. *ürül* Szatm: HCent. 215. *hőrwl*lye? ÉrsC. 271. *herel* RMK. II.367):

gaudeo, laetor, jubilo, grator, gratulor, congratulor, ovo C. sich freuen PPB. a) Örôltenek te romlasodban: gratulati sunt in tua ruina (BécsiC. 108). Örôl raita (MünchC. 47). Az szép lónak eriltében az szót mondá a kevetnek (RMK. I.5). Aggyad mynekenk az ew zenthseghes vigazthalasarol erewlnevnl. (WinklC. 37). Erevl vala zent Margit azzon immar ez enne alazatossagnak iegerevl (MargL. 3). Az angelok evrevlenek ez may napon embery nemzetnek meg valtasarol (CornC. 95). Erwllyetek es vygagyatok: gaudete et exsultate (JordC. 365). Eremmel ewrwl: gaudio gaudet (632) Nagyon ewrwleenek az ollyan vygaztalason: gavisi sunt super ea exhortatione (762). Evrevlven istennek ayandokyn (DomC. 68). Wrwly atyadfianak iambersagan (VirgC. 94) Nagyobban ôrwlz, chak egy zegeen bynesnec megh tereesen honnem mynth az kylenczwen ygazakon kyk nem zyksegesek penitencia tartasra (ThewrC. 201). A kik ôtet [Krisztust] vévék, istenben örôlének (RMK. II.21). Wrŵlŵk ty felŵletek (Komj: SzPál. 107). Minden nap ôrûluen tapsollyanac (Born: Ének. 202). Ne ôrûllyenec poganyoc mi raytunc (Born: Ének. 10b). Annak ôrûllyûnc hogy ha az eszaki szél fúdogal, mert bôwséges és czendez esztendôt hoz (Cis. E). Örôlnec inségemnec (MA: Bibl. V.17). Az penznec ôrûltôdben kapsz a képen (Vás: CanCat. 184). Az tigris nem örül ugy véres praedában, mint te, oh kegyetlen, lölköm fájdalmában (Zrinyi II. 101). A te szerentséden mélto nékem ôrûlnöm. Viszont a leány: Ha szeretnél engem, úgy-mond, nyilván nem ôrûlnél ennek (Hall: HHist. II.273). Pollicitis dives; igérj a bolondnak, hadd örüljön neki (Thaly: Adal. I.84). b) Herczeg azth ygen erylé (RMK. I.236). Melyet az anya evrevlveen vene evtet ev evleben (MargL. 164). Igen örülem a kd. jó egészségét (LevT. II.24. 37) Az istenek ezt mind örülik (CsomaC. 13). Igen erôlem, hog te keg[elmed] byram ebben az dologban (LevT. I.152). Bizony erewnym a te ktek egészségét hallanom (LevT. II.6). Hogy megégé, törökök bánják vala, a magyarok igen örôlik vala (RMK. VI.139). Nem chak nem bánnyátok, hanem inkáb ôrûlitec, hogy torkok tôlteig isznak (Tel: Evang. II.1011b). Az emberi nemzetnek veszedelmet ôrûlôd (Kár: Hal. Tiij). Állapattyát ôrûli mindenkor megváltoztatni (Prág: Serk. C3). Az érsek hiában örülé Csákyval szegény asszony halálát (MonOkm. XXIV.442).

[Szólások]. A ki elsô tekintettel igen n é k i ö r ü l egy dolognak, nem érkezik reá, hogy tagjairul józan itéletet tégyen (Fal: UE. III.66). Nagyságod egészségben való létét értvén, s z ü v ü n k s z e r i n t ö r ü l j ü k (XXIII.231).

mëg-örül: gaudeo, laetor; sich freuen PPB. Megewrele NémGl. 6. Megevrevle lelekben (DomC. 242). Meg erewlenek: laetati sunt (KeszthC. 298). Megh ewrewle rayta (ÉrdyC. 143b. 501). Azonban meg-beszélli mint történt vólna dolga és melly nagy igéreti volna a generáltól, kin osztán meg-ôrûl az aszszony ember (Hall: HHist. II.212). Fájdalmai között engem burokba szült, melyen édes anyám felette megörült (Gvad: RP. 2).

Örülés: jubilum C. gaudium, laetitia, jubilatio; freude, frohlocken, jauchzen PPB. Az gernek mendennek ewrewlesere es czudalasara fel kel (EhrC. 161).

Örültet: gaudere facio, exhilaro Kr. laetifico DöbrC. 41. [erfreuen]. Isten igéje olly vigasztalás, melly a szivet örülteti (Pázm: Préd. 1020).

mëg-örültet: ∾ Megörültetel, vigasagot szerzel ennekem (Szék: Zsolt. 158). Istentûl az mennybôl szózat adaték, az nép ezen igen meg-örülteték (RMK. II.238). Hogy népét az Dráván általköltezteté, az budai hadat azzal megerôlteté (III.9).

ÖRVEND (*ervendetes* JordC. 260. *erwŏndetes* ÉrdyC. 133. *örvŏndez* Tel: Evang. II.122. *öruŏndöz*nôm KazC. 107. *öruŏndöz*nec Born: Préd. 75. *öruŏng* Kulcs: Evang. 10. *örvendezett* Land: UjSegits. I.403): exulto, gestio C. laetor MA. sich freuen PPB. a) Ervengenec az isteni irgalmassagert (NagyszC. 128). Te io voltodert ôruendec mert latod szegensegem (183). Erwendyetek neky rezketwe: exultate ei cum tremore (KulcsC. 3). Vigadgyunk es ôruendgyûnc, isteunek halat adgyunc (Born: Ének. 23). b) En nelvem te igassagidat ôrvendi: exultabit lingva mea justitiam tuam (DöbrC. 109). Felebarattyanak aldomását ôrvendi (Frank: HasznK. 75). Örvendi a tudományokat (Szeg: Aqu. 70).

mëg-örvend: ∾ Meg erwendnek en ayakym: exultabunt (KeszthC. 129. KulcsC. 170. ÉrdyC. 120b).

Örvendés: exultatio C. MA. freude, frochlockung PPB. Erwlyetek istenbe erwendeesnek zawawal (KulcsC. 114. 195). Eruendes sirassal az napot vegeszek (RMK. II.52. vö. uo. 409).

Örvendetës: 1) laetus MA. [erfreut, froh]. Vygak, yo kedwewk es erwendôtôsôk (ÉrdyC. 511). Erwendetes kenywet hwllathwan (385b. 380b. 506. CornC. 94). Mégyen vala trombitásockal és ôrvendetes énekeckel (MA: Bibl. V.136). Halmokot töltött az nyertt portékákból, szeme-eleiben nagyságodnak, és azután azoknak kótyavetyés vásárán az egész piaczok és útzák örvendetes hangzással telnek vala (GyöngyD: RK. 151). 2) laetabilis C. erfreulich PPB. Örvendetes izenet: evangelium MA. PPBl. frôhliche botschaft PPB. Semy wruendetesb, myut ez ily vendeksegben lennetek (VirgC. 143). Istenemnek hálát adok, és kérem ô felségét, ezután is adjon örvendetes hireket ballanunk kegyelmetek felôl (RákGy: Lev. 87).

Örvendetësség: laetabilitas, exultatio Kr. exultatio KeszthC. 263. KulcsC. 137. [freude, fröhlichkeit]. Bel tôltez enghemet ewrvôndetôsseggbel the zyuednek latassaval: jucunditate (JordC. 712). Az wy vendeeghnek erwendetôsseghcere (ÉrdyC. 511). Ew nagy lelky ervendetessegeeben (628. 18. 382b. 510). Nagy erwendetesen bezeellyk (515).

Örvendetësségës: [valde laetabilis; sehr erfreulich]. Ellensegnek ielen uolta rettenetesseges, tauol uolta uyzzontag ewruendetesseges, ees mykor azt nem latyuk kellemetesseges (Pesti: Fab. 81).

Örvendetëst: [libenter; freudig, gern]. Haborusagot ervendetöst veeg es gonoz tôrtenetôket bekesseggel zenveg (NagyszC. 42).

Örvendëz, örvendëz-ik: gaudeo Ver. gratulor C. jubilo, laetor MA. exulto; frohlocken, jauchzen, sich freuen PPB. a) Ferencz ewruendezikuala (EhrC. 81. 98). Nemberiec egbe ôruendéznekuala velo (BécsiC. 10). Ervendezik rajta (JordC. 262). Örwôndôznek velo eegyetemben (ÉrdyC. 345). Öruendôz vala ielen uoltarol (TelC. 33. 63. 41). Eleibe mene az egietlen eg leania ôruendôzui ueki (Szék: Krón. 24). Örvendôzz az te ifiusâgodnac feleségénec (Kár: Bibl. I.605). Örvendez lelkem az urban (MA: Zsolt. 35. zsolt.) b) Mely vitéz probáját nézte a keresztyén tábor és ôrvendezte (Land: UjSegits. I. Elôb. 3).

mëg-örvendëz: exhilaresco, laetor, gaudeo; sich erfreuen PPB. Meg erwendezyk ty zywetek (JordC. 685). Hogy látnác, felôtte igen megörvendezénec (MA: Scult. 123).

Örvendëzés: gratulatio, congratulatio C. exultatio, gaudium; frohlockung, freude PPB. Testy ôrwendôzestbwl awagy wyghasakthwl el kel thawozthatny (ÉrsC. 26).

Örvendëzet: jucunditas BécsiC. 105. [freude]. Hoz tŵnektec ôrôc vigaztalatot, ôruendezetet tŵ ŵduôssegteckel (105).

Örvendëzetës: [laetabilis; erfreulich]. Örwendezetesb [az imádság a bôjtnél és alamizsnánál], mert semmy annal ôrwendezetesb nynczen mynt ymaczagban istennel bezeelleny (ÉrsC. 540).

Örvendëztet: laeto C. gaudio afficio, laetifico; erfreuen, fröhlich machen PPB. A szúbôl rút vért ki tisztit és ôruendôz-

tet (Mel: Herb. 152). Az hivec őrvendeztetic magokat az mennyei lakadalmon (MA: Scult. 911).

mëg-örvendëztet: laetifico; erfreuen, fröhlich machen PPB. Idővel ecclésiáinkat édes cselédinkkel megörvendeztetjük magunk személyével (Thaly: Adal. I.66).

mëg-örvendëztetés: laetificatio; freudmachung PPB.

Örvendit: [laetifico; erfreuen]. Piros hajnal gazdagságával mindent örvendíte (Zrinyi I.30).

ŐRÜL (*őrjülés* Gyarm: Fel. 45. meg-*őrjűl* GKat: Válts. II 1352. ExPrinc. 181): deliro, insanus fio, stultesco SI [wahnsinnig werden].

mëg-örül: ∾ Meg-bodult elméjűvek, mintha meg-őrjűltek volna (GKat: Válts. II.1352). Bokros keserűsegek miat megh őrjűlt (ExPrinc. 181).

mëgőrült: [insanus, demens; wahnsinnig, verrückt]. Mint meg-őrjűlt bolond (Czegl: Japh. 18). Oh meg-őrjűlt főtűl származott tők (Pós: GBot. 57).

mëgőrültség: [dementia; verrücktheit]. A' Christusnak ő néki meg-jelenését álomnak és meg-őrjűltségnek tartják vala (GKat: Válts. I.538).

Őrülés: delirium Kr. [wahnsinn]. Őrjűlés (Gyarm: Fel. 45).

ÖRV (*őrü* C. Decsi: Adag. 292. *őrivel* [örvével] Megy: Dial. *orben* Kónyi: HRom. 27): **1)** collare, millus C. millum, collare caninum MA. stachlichtes halsband der hunde PPB. Őrv, nyak tsatt: ein harnischkragen; un haussecou KirBesz. 143. Tartván a komondor-ebet, a ki fel-fegyverkeztetet szeges-őrvel: halsband (Com: Orb. 95). Egj ros agar evrue (Radv: Csal. II.103). Öt szelindek ezüst örvekkel (MonIrók. VIII.45). Szelindekre való bársonyos, rézkarikás örv (XXIV.184). Használ mint az agárnak az őrű: quasi millus cani (Decsi: Adag. 292). Bekerül a tőrben, mint a' ravasz róka a' fogas vas örben (Kónyi: HRom 27). **2)** [?] Felséges isten, tartod, táplálod te az embereket, az barmoknak is táplálod örvöket, megadod étkeket (RMK. V.92). **3)** [praetextus; vorwand]. Örvével, ürügyével vminek: sub praetextu aliquo, obtentu alicujus, sub specie; unter einem vorwand PPB. Wru [olv. wru?] zerenth: occasionaliter NémGl. 236. Harom szaz forintyokat czac mulatsag őrueuelis el kőltnec (Born: Préd. 399). Pap vraim a giontatas őrueuel paraznalkottac (Mel: Sám. 413). Ha valaki szabadakarattyából az hidról alá szőknec az vizbe, ez őrvével, hogy az isten ötet eleveneu megtarthattya, ez kisértené az istent (MA: Scult. 271). Az bona intentionak, jószándéknak őrivel minden gonoszt meg tselekedhetni (Megy: Dial. 126. és 159. l. között, Révai kézirati jegyzete szerint). Az örvünkkel az végbeliek prédáltak (MonOkm. XXIV. 143). Mihelyt tapasztallyák az emberek, hogy tőlünk nints mit várniok külömben, hanem nagy zálognak örvével, meg unnak bennünket (Fal: UE. 364). Bár sorsunk szomorú, irigyink ravasz örve üdővel lesz megtörve (Amade: Vers. 152).

Örvös: millo praeditus, collari ornatus SI. [mit einem halsband versehen]. Eoruős nyakok (Vás: CanCat. 543). Egy jó erős jubász két jó bojtárjával, hat erős, gabantzos, örvös kutyájával őrzé nyáját fokos baltájával (Gvad: FNót. 11). [Vö. **örvösgalamb**]

ÖRVÉNY (viz *örvény* Gvad: FNót. 26): vorago, gurges C. Ver. vortex MA. Gurges aquarum, periculosa accumulatio vel circumgyratio aquarum Otr: OrigHung. II.216. wasserstrudel, wasserwirbel PPB. Pokolnac rettenetes őrueńenec vermeből meg zabadihtana (VitkC. 11). Örveń (abyssus) őrvent kialt (DöbrC. 96). Evrueny auagy melseg (HorvC. 27). Mi pedig tudatlanságnak tengeri, gonoszságnak örvényi vagyunk (Pázm: Préd 65). A vizet, az hol kereng, őrvénynek mondgyad (Com: Jan. 13). Örvény pro őrlődvény (CorpGramm. 313. GKat.). Fortélyos társai ezer mesterséggel patvarkodnak körűlette: engednek, nyeretnek véle, hogy többre s nagyobra tsalhassák: utóllyára mint ha magátúl fordulna meg a szerentse szele, őrvényekre térétik, addig forgatják, addig vijnak meg erszényével, a mig száj-tátva ki adja lelkét (Fal: NU. 262). Veszedelemnek örvényébe buktam (Gvad: RP. II cikk.). [Vö. **ÖRMÉNY, ÖRÉM**]

[Közmondások]. Minden nyavajának bokros az őrvénye (Kisv: Adag. 370).

viz-örvény: ∾ (Huszti: Aen. 15. Gvad: FNót. 26).

Örvényës: 1) voraginosus, verticosus C. MA. Vizek latanak teged es felenek, őrveńes vizek meg haborolanak (DöbrC. 143). Örvényes hab (Zrinyi II.146). Örvényes mélység (Fal: NA 195). Örvényes tenger a mi életűnk, sok veszedelmeket forgat, a ki szerentsésen akar evezni benne, eggyik kezében vasmatska légyen, a másikában mérték (Fal: UE. 406). **2)** [?] Az eoruenyes bor mellnec fáyássa ellen igen jó (Cis. J3).

ŐS (miv *isemucut* HB. az ő *esei* Helt: Krón. 5. *esseid* Helt: Mes. 285. *os*, rövid *ó*-vel még Révainál is Antiq. 137. stb. vö. Nyr. XVI.98. Hosszu ő-vel: *ősi* Fal: NU.[2] 46. 47): **1)** avus; urahn Pesti: Nom. 26. grossvater Ver. Jobb atya, ősőd: avus Com: Jan. 119. Ősőd attya: abavus MA. proavus; altvater, gross-grossvater PPB. Proavus: atyámnak ősi; abavus: ösödnek ewsi 1484 Nyirkállai (Kovachich: Formulae Solennes XIX). Ősömnek ősi: tritavus MA. ur-ur-gross-vater PPB. Ősőd apjának ősi: atavus Com: Jan. 119. Ősőd ősinek ősi: dein ureltervater Com: Orb. 245. Atyai, östül maradott: paternus PPBl. Menyi milostben terumteve eleve miv isemucut adamut (HB). A my reeghy ősejnk (ÉrdyC. 588b. 396. 397). Az orzagot adaa tyztwl eg reeghy ősynek, kynek Zoltan vala newe (496b). Mykoron (a diósgyőri porkoláb) wgyan ottogyan valo kalastrombely ewseketh haborgatlmaa, essenek az wr istenhez es zent ewseyőkhőz [így] kenyereghween hogy segheyteneek meg ewket (633). Ősődnek neven Lazlo lőn neved (PeerC. 311). E cleofas zent anna azzonnac hazas tarsa es e neg atyafiaknac ősy (TelC. 44). Generalis esseunk [a szerzetnek első generalisa] es ew vtana valo generalisok (Egy XVI.-századi kéziratban a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban). Ezek az attyafyak kerestek az eorökest ky nekyk eostul marat attyaktul es anoktul (RMNy. II.162). Lám minden esseid halászszás nélkűl tudtanak el élni: te kedig eszesbé tőtted magadat azoknál, és immár entzenbentzet kéuánttál (Helt: Mes. 285). Egy sem vólt pap minden esseim közet (Helt: Mes. 307. Helt: Krón. 4b). Nahort az Abraham ősit (Szék: Krón. 9). Őseinek erkölcsei edgyelittettek benne (Gvad: Kár. 15). **2)** [vetus, aviticus; alt]. Az a legősebb jószágok atyjok, nagy és szüleatyjokról maradott reájok (Bethl: Élet. I.145).

déd-ös: abavus, atavus, tritavus Ver. der zweite uraltvater, dritturaltervater PPB. Ded őseyd: avi tui (JordC. 26).

harmad-ős: atavus. Dédőső Amasias, harmad-ős Ezechias: atavus Ezechias (BécsiC. Sophon. 1. Prolog).

Ősi: avitus, aviticus SI. [ererbt]. Őssi joszagbol: de bonis paternis et avitis (Ver: Verb. 83). Tobzódásra osztja életét, kőlti ősi keresményét (Fal: NU. 273). Az iparkodás alkalmatossá teszi, hogy ősi maradékit szaporítván, úri módon élélhessen (uo).

ÖSTÖR: chenopodium, chenopus; ludlábfű Kr. [melde, gänsefuss]. Mint egy őstőr, ollyan ez a lapu (Mel: Herb. 70. Nad: Kert. 275). Vö. **östör-paréj.**

fejér-östör: blitum album MA. weisse milten PPB.

vërës-östör: blitum rubrum MA. rote milten PPB.

ÖSVÉNY (*ezweeny* ÉrdyC. 576b. *ősweny* 35b. 380b. *ősween* 509b. *őszvénye* Gyöngy: KJ. 52. *őszvény* Csúzi: Síp. 236. *ősvènil*

BécsiC. 23. *ősuènit* MünchC. 18. *ősueńet* 71. *hesvent, eswény* WeszprC. 137): **1)** semita, limes C. fussweg PPB. Ösvent ezinaloc: semito MA. Ösvény a kertben: ambulacrum PP. Nem ygyekezuen az vtra auagy ewsuenre (EhrC. 138). Alkossatoc vrnac utat, igazacka tegetec ő ősuènit (MünchC. 18). Kyk meg yaryak tengernek ewswenyth: semitas maris (FestC. 7). Esueni igön zorosh (NagyszC. 30). Az igassagnak ewsuenyt el hagyuan (VirgC. 133). Az régi vtakrol, ősuenyekrul tudakozzatoc (Mon: Apol. 25). Az czet hal ő vtánna hágy világos ősvényt az tengerben (Kár: Bibl. I.538). **2)** diverticulum C. trames MA. [kreuzweg]. Zoros utnac ősvènèt: angusti itineris tramitem (BécsiC. 23). Menyetek el az vtaknak esweenyre: ite ad exitus viarum (JordC. 423).

által-ösvény: [trames; kreuzweg]. A császár a közel-való városba, mulattságnak okáért gyakran mégyen, mellyre egy által ősvényen hamar júthat; állyuk-meg úttyát az ősvényen (Hall: HHist. II.176).

kërëszt-ösvény: trames C. [kreuzweg].

Ösvényës: semitarius C. Sok-ösvényes hely: compita C.

1. ŐSZ (*vszel* LevT. I.260. *ůszuel* Sylv: UT. II.135): autumnus C. herbst PPB. (Zrinyi I.48). A páva őszre kelve tollait elhúllatja (Misk: VKert. 316).

Ősszel: [autumno; im herbst]. Őszszel elmenő madarak: aves commeantes PP.

Ősszeli: [autumnalis; herbstlich]. Az őszeli idő ugyan nem igen kedvesen akarja magat viselni (KLőcse 1645. 40).

Őszi: autumnalis MA. herbstlich PPB. Őszi-üdő: autumnitas, tempus autumnale MA. Találkoznak mind elővel-érők [almanemek], nyáriak,ősziek, telelők (Lipp: PKert. III.142. 92).

2. ŐSZ (*ész* szackalod Helt: Bibl. I.373): canus C. Ver. grau PPB. Ősz haj: cani Ver. MA. Ősz öregség: canens senecta PPBl. Ewz zakalaat ky zaggataak (ÉrdyC. 497). Őzzel egyeledőt zakala (507). Haya meg hyntetveen kenees evzzel (DomC. 128). Őz ember (SándC. 8). Az ősz ember elöt felkely: coram cano capite consurge (Helt: Bibl. I. IIIIh2). Szakálla merő ősz (Zrinyi I.33).

Őszes: canus Otr: OrigHung. I. XXIV.

Őszit: canum facio Kr. [grau machen] (Pázm: Préd. 250. Kr.).

mëg-őszít: ∾ Vay ky hamar meg őszit az gond és az bánat: teredo ossium cor sollicitum (Decsi: Adag. 242).

Őszség: canities C grauheit, das graue alter PPB. Kezdé gondolni ő életenec es vénségénec melto magassagat es önémésségénec őzséget: et ingenitae nobilitatis canitiem (BécsiC. 91. 190). Ne vess el minket a vénség idején szinte őszségünkig (Mad: Evang. 5). Véneknek őszsége (Bod: Lex. 125). A hideg őszség és a forró vér nem férnek öszve (Fal: NA. 253).

Őszül: canesco Ver. grau werden PPB. (CsomaC. 58. Zrinyi I.69. 138).

el-őszül: perecanesco Kr. [grau werden, ergrauen]. Keserű gond miá mar előszülltek (Hung: Trója[2] D). Meg vetik el őszült apjokat (Orczy: KöltSz. 210).

mëg-őszül: caneo, canesco, incanesco C. grau werden PPB. Megőzült zakalat zaggatuan (DebrC. 135). Meg kezdet ewzylny (a férfi, Pesti: Fab. 88b). Jelenségit adgyák az ő koros és megőszült hiteknek (Pázm: Kal. 150). Én meg-vénhedtem és megőszültem (Káldi: Bibl. 241).

[Közmondások]. Az ki nem akar megőszülni, akaszsza fel magát (Decsi: Adag. 16).

mëgőszülés: canities, canescentia PP. [das ergrauen].

Őszülés: ∾ PP. Ergini canities: ẟdő elöt való őszülés (Decsi: Adag. 199).

ŐSZINTE (*önszinte* Mel: Préd. 111. *ön-szinte* valo GKat: Titk. 327): **1)** Eöszinte: simpliciter CorpGramm. 702. [sincere; natürlich, ungeschminkt, aufrichtig]. Ne kend, fend, önszinte tanets (Mel: Préd. 111). **2)** merus, simplex C. [aufrichtig].

Őszintén: simpliciter, per se; schlecht [und recht] für sich PPB.

Őszinteség: sinceritas; aufriehtigkeit PP. 1801.

Őszinteségës: simplicissimus CorpGramm 318.

Őszintevaló: sincerus, sine fuco, rectus; aufrichtig, gerade PP. 1801. Jesusnak ő szinte valo szent szerzese mellett meg maradván (MNyil: Agend. 132). Ha az emberek a Chr. Iesusnak egyűgyű es egy inon folyo sz. szerzesenek igassaga mellet maradnanak megh: az ő szajabol szarmazot beszeduek ő szinte valo igaz ertelmeben meg nyugonnanak (134. MNyil: Irt. 63). Az jó vég az ősziute való gonosz cselekedetet jóvá nem teheti (GKat: Válts. I.950). A fehér szín csak szintén ősziute való, mindon egyéb színeknek ő közzéje való elegyedésétől tiszta (II.326. ImreS: GKat. 24). Az irásnak ön-szinte valo saját értelme (GKat: Titk. 327). Simplex, ő-szinte valo másokkal öszvetétetetlen (1119). Mind az irásnak, s mind a szollásnak igaz őszinte való módja (CorpGramm. 294). Őszinte valo teremtett állat (Ker: Préd. 77). Távul legyen, hogy a sziveknek ő szinte-való igaz léte valami tudatlan együgyűségre mutasson (Fal: UE. 477). Ő szinte-való, valóságos, igaz képét el-nem találhatom (SzD: MVir. 131).

[ÖSSZE] ÖSZVE (*ezwe* LevT. I.25. *eszue* Mel: SzJán. 205. RMK. I.353. *őzuő* BécsiC. 44. MünchC. 81. *őszvő* RMK. II.24. Lép: PTük. I.130. *oszszesével?* MonOkm. IV.193): con MA. simul, una; zugleich, mit einander, zusammen PPB. **a)** Az naptool fogwa pilatus ees herodes baratosok lőnek őzwe (WinkC. 184). Mind ez kettőről őszue elegyesen szoloc (Born: Préd. 209). Keten őszue lesznek okai a bűnnek (Decsi: Préd. 20). [Vö. **öszve-foglal, -fut, -gyüjt, -hord, -köt, -nyom, -szorít** stb.] **b)** O menden papiual őzuő: cum universis presbyteris suis (BécsiC. 44. 95). Vele őzuő egembe evők (MünchC. 81). Meg egete az vitezt mind ẟ hoz'a tartozoual őzue (GuaryC. 54). Mykoron az angyalokat be fogatta vona es velek ezwe halaa adassal dyczernee az wr istent, wgyan velek egyetemben meennyekbe vyteteek (ÉrdyC. 158). Professiot tevn az ev sororiual evzue (MargL. 4). Le zalnak mynd az terehel wzue (VirgC. 110). Vitézökkel öszve Dunán elkölt vala (Tin. 291). Magasztallatoc az vrat velem őszue: mecum (Szék: Zsolt. 31). Isten az epitő, az ember chak ezkőz miud az oruossaggal őzue (Frank: HasznK. 25). Bűneinket meg boczatta es azzal őzue az bűn solgiatis el võtte (Kár: Hal. 7).

Őszvén: [una, simul; zusammen]. Velee ezwen: pariter cum eo, eum illo, simul cum eis JordC. 140. 358. 395. Ez ember ew tarsiual ewzuen (cum sociis suis) ez vylagnak zentsegesb emberi kewzewlualo (EhrC. 22). Menenek az vitezhez es vele owzuen (una cum eo) ez mondott hegyre fel menenek 39). Mend lyany fyayual ewzuen: omnes liberi cum filiabus (124). Ayo ieso[s]t mind hoz'a tartozoual őzuen gonoznac ytelec GuaryC. 14). Leőlt es a tizenket apostalok vele őzueen (NádC. 158).

Őszveleg (*őszuelegy* Pós: Igazs. 394. 356. Pós: Vetélk. 54): junctim, conjunctim, universim, in summa SI. [zusammen, samt und sonders]. Mutassa-meg, hogy sz. Agoston a mostani tridentino-romai pápista vallást őszvelegy tartotta-vólna (Pós: Igazs. 356. 394). Ha vallották őszveleg minden részeben edgyszer s

mind azokat, a mellyeket a tridentomi concilium emlőjéből szoptatok? (Matkó: BCsák: 95). Akar kűlőn, akar őszveleg szóllottál [rólok], tenn marad a Pál consequentiája (308). Val. lástok minden czikkelyit őszveleg tartotta vólna (Sámb: 3Kérd. 438).

Öszves: [universus; gesamt]. Öszves hadaival (Kem: Élet. 500).

[Szólások]. Budán, Szolnokban, ajándékra mind összveségével együtt kell menni 3225 tallér (MonOkm. IV.193).

Öszveséggel: simul, una; zugleich PPB. Öszveséggel árulni a kalmár marhát: solidas merces venales habere PP. Ozvesegivel mint megi egenesőlőnk (RMNy. II.22). Az igyenesseggel allatok myndenek newnek; a bikakys myg egimassal ewzzesegel lewnek, magokba az orozlannak predat ewk nem tewnek (Pesti: Fab. 50b). Tű magatokot őszuesiguel az istennek szeretetiben meg tarczátok (Sylv: UT. II.136). Azokat az kinokat őszvőséggel, mellyekről eddig szollottunk, eczersmind feiünkre szallittya (Lép: PTük. I.275). Vidd fellyeb valahová őszveséggel a te vallásodat, had láthassuk annak tőlled le tábláztatott régiségét (Matkó: BCsák. 88). Őszveséggel voltanak más fél száz ezeren (Megy: SzAÖröme. Előb. 4). Öszveséggelvaló: universalis (MHeg: TOszl. I.167). Háromszáz foriut lesz a pénz összeséggel, járjon el dolgomban, kérem, serénységgel (Gvad: RP. 56).

ÖSZTÖKE (*eszteke, esztoke*): sarculum C. stimulus MA. vallum PP. [pflugreute, stachel]. Ősztőkevel tisztítom, kigereblyélem: sarculo, sarrio MA. Keme[n] teeneked az eztőke ellen rwgodoznod: durum fuerit tibi stimulos calcitrare (JordC. 736. 706). Mykoron thy faydalomnak őzthőkeyewel yzgatandotok (ÉrsC. 206b). Egy rosz eszteke, hadakozásra alkalmatlan eszkőz (Tof: Zsolt. 634). Egy ősztőkével, eke tisztító pálczával (683). A szántó-vető ember jobb kézzel az ősztőkét tartya (Com: Orb. 92). Az kopia ősztőkeve változnéc (Prág: Serk. 858).

[Szólások]. Azonkeppen Pal apostol ez kenynek yrasazerent veegbet tennee, vala mygh az ősztőke ellen rwgadozwan, hwtet az wr ysten valaztanaa (JordC. 706).

Ösztökél (*eszteklés* MonIrók. VII.139. *ösztőkől* Tyuk: Józs. 388. Lép: PTük. 89. 113): instigo, stimulo, instimulo, exstimulo C. fodico Ver. stupfen, antreiben PPB. [stacheln, aufstacheln aneifern]. Iollehet valaki valaminemő bűnel őztőkeltessec, de maga ha toaba ninčen vgekezeti vetkezni . . (VitkC. 41). Hogy esztekellyen minket, serkegessen es indechon az ű irgalmasságanac keresere (Tel: Evang. I.285). Naponként ingörlötte titkon őket ösztökélvén (MonIrók. III.135). Alattomban vkit ősztőkelni: frigidam aquam suffundere (Decsi: Adag. 75). Ősztőkéli őket, hogy meg ne unnyác az hadakozást (MA: Bibl. I.205). Gyűlőlseg kire az őrdőg-is őket esztekeli (Ver: Verb. 109). Dárdájának tővével ősztőkélli a harczra, a kik meg szűnnéuek (Laskai: Lips. 412). Kűlőmbféle modon esztekélli és ostorozza őket (Illy: Préd. I.48).

ki-ösztökél: sarculo C.

mëg-ösztökél: [instimulo; anspornen]. Ha tunya és rőst, ti őket jól megösztökélitec és sarkantyuzzátoc (Prág: Serk. 425).

Ösztökélés: stimulatio, instigatio, instinctus C. sarculatio MA. stichelung, antreibung, anreizung PPB. Hog buyasagnac eztekeleseből zeplőt ne vonna (TelC. 1). Termezety wztwkellesbwl vegre bayol (VirgC. 137). Azon királyné aszszonnac esztekéléséből királya lőn az Péter (Helt: Krón. 32b. Ker: Préd. 375).

Ösztökélő: stimulator C. treiber, antreiber PPB. Szép személlyec geriesztőie es esztekelőie (Cis. M).

ÖSZTÖN (*eztőn* NagyszC. 181. 183. *eszten* Helt: Bibl. I. Hhh. 3. Pázm: Préd c.3. *esztenn*el Kár: Bibl. I.677. *ewzten* Pesti: Fab. 52b. *ösztőn*nel 219. *ösztönyöz, ösztönöz* C.): **1)** stimulus, bucentrum C. sarculum Káldi: Bibl. I.246. stachel oder stock die ochsen zu treiben PPB. Acaena, virga longa decem pedes: réf anag őztőn C. Az eztőn kiuel a barmot kezeretic (NagyszC. 181). Oth pokolba az ioravalo restők eghő őztőnőkel fvldaltatnac (DebrC. 277). Eztene vagyon, anal gyakia az óldalimat, és vgy haytt a szekerbe [mondá az ökör] (Helt: Mes. 358). Azoc, à kic benne maradnac, tűssűl lesznec à tű szőmetekbe es esztennec à tű oldalatokba: quasi clavi in oculis, et lanceae in lateribus (Helt: Bibl. I Hhh3). Tartya az ekét, és ditsekedic az eztennel: tenet aratrum et gloriatur in jaculo et stimulo (Kár: Bibl. I.677). Abrac, tereh és ösztőn kőll az szamárnac (Zvon: Post. II.182). Halgatásom légyen hegyes ösztőn a vén szamár oldalában (Matkó: BCsák. 231). Ősztőnőkkel botokkal iol meg verék őtett (Szentm: TFiú. 12). Ösztőn, ostor, járom forognak előtte (Thaly: Adal. I.181). Ösztön, olly eszköz, a mellyel az ökröt megsértik, hogy serényebben mozogjon (Bod: Lex. 140). **2)** [stimulatio, instinctus; anspornung, instinkt]. Testnek evztevne (DomC. 52). Az lelky esmeretnek meny sok mardoso ezteniuel zaggattatik meg (BodC. 21). Esztenek légyenek, mellyec jóra izgassák a késedelmeseket (Pázm: Pred. c3). Nehez ősztőn az szűkség: durum telum necessitas (Alv: Post. II.39). Ösztőnőn értik az apostol búja gerjedezésit (Czegl: MM. 218). Mennyi éles ösztönök reiteznek a gazdagságokban (Illy: Préd. II.260). Mindazonáltal Duverser kapitánnak Lengyelországbúl való visszajüvetele ad ösztönt az odavaló hireknek tudósítására (RákF: Lev. II.136). Reménség ősztene (Gyöngy: KJ. 16). Hogy ezen kőnyvemet románnak neveztem, ösztönöm ez (Kónyi: HRom. e).

[Szólások]. Az ősztőnre ha rugand (Mel: SzJán. 234). Az ösztön ellen rúgódozni: contra stimulum calcitrare Decsi: Adag. 20. Kisv: Adag. 89. wider den stachel lecken PPB. Nehez tenekőd az ösztőn ellen rugodoznod (DebrC. 151. Fél: Bibl. 195). Csudálkozom, hogy kegyelmed mégisaz ösztön ellen rúgódozik, és nem szánja mezőbeli sok szép majorságát (RákF: Lev. I.336).

ökör-ösztön: vomer? Samgar megőle hatszáz férfiakat egy őkőr ősztőnuel: percussit vomere (Kár: Bibl. I.219. MA: Bibl. I.219).

Ösztönöl: [instigo; antreiben]. Igaz-elég, ha a pápa utánna való szolga-társakat rendel, patriarchákat, ersekeket, ezeket igazgatván, fenyitékkel, és ha szűkség, egyházi bűntetésekkel ösztőnőlvén, tanít, oktat, legeltet mindeneket (Pázm: LuthV. 348).

Ösztönös: stimuleus MA. stimulosus; der da sticht, stachelicht PPB. Ösztönesen: stimulose, acriter, peracerbe PP.

Ösztönöz: instigo, stimulo, instimulo C. subagito PPBl. anreizen PPB. [stacheln, antreiben]. Zuksegekkel evztevnőztetveen (DomC. 10). Öztőnőzd az ő oldalát, mig gyermec: tunde latera ejus, dum infans est (Kár: Bibl. I.671). Vastagon sarkantyúzza és esztenezi a keresztény lelket az a gondolat (Pázm: Préd. b2). Dorgállyuk és fel-kelésre esztenezzük a' bűnbe-esetteket (43). A bánat, szorgalmatosság, gond únatlan esztenez mindeneket (69). Magad saját teste gonosz kivánságokkal ősztőnőz (Megy: Bayle. 73). Amaz álnok kigyó ősztőnűzé bőlts eszes Salamont (Rim: Ének. 282).

föl-ösztönöz: excito C. [aufstacheln]. Fel-indítom, fel-izgatom, fel-ösztönözöm: excio PPBl.

mëg-ösztönöz: [instimulo: anspornen]. Ylyeten ewztewnekwel te magadat meg ewztewnezed (ÉrsC. 375). Meg eztőnőzyed, vram isten, az en testőmet te felelmeddel (NagyszC. 183).

Ösztönözés: stimulatio, instigatio instimulatio, instinctus MA. anreizung, reizung, stichelung PPB. A hirtelenségnél és ösztönözésnél semmi nintsen keményebb (Kisv: Adag 327).

Ösztönözet: ∾ Vétekre való ösztönözeti [az ördögnek] (TKis: Pan. 53).

Ösztönöző: instinctor C. stimulator, instigator, instimulator, exstimulator MA. anreizer, anstifter PPB. Ékes üsző-borju Egyptus: ösztönözője jő neki északról (Illy: Préd. I.375).

ÖSZTÖRÜ (*ezterü* NádC. 143. *eztorw* ÉrdyC. 305b. *eztro* GuaryC. 8. 29. *oztorw* ÉrdyC. 338. 408. stb.): palus, veru Otr: OrigHung. II.100. tendipellium, bőr feszitő és száritó fa Sl. [pfahl]. Az mezares ebec nem gondolnac az eztroba vetet hussal mert azt nekik nem ágǵac, de čac az verőn ńalacodnac (GuaryC. 9). Parančola, hoǵ fel vonǵac az eztrora (29). Fel vonyattathwan az oztorwra, hoǵ meg keenzattathnaanak (ÉrdyC. 338). Fel vonyataa az ostorwra es nagy erősseu veretee (408). Az oztorwra fyggeztetee (546. 193b. 214). Zent Adoryan ezterűn vitetec a čazar eleibe (NádC. 143). Labaynal fogva öztőrőre fel akaztatba (649). Le uetete az öztőrűről es tömlőczben vitetuen (DebrC. 12). Mikoron nem akarna a baluan istenőknek aldoznia, öztőrűre vonattata, s megh leh uetettetuen a esigarol . . (177). Öztőrűre nonattatuan meg ostoroztata (186). Alföldi szegény nép fejeket ösztörübe felrakatni merészlette (Szal: Krón. 518).

ÖSZTÖVÉR (*eszteuér* Cis. F2. *ösztovér* ErdOrsz. II.380. *estwer:* maciei? NémGlossz. 4. *euztveer* Ver.): macer, marcidus C. macilentus MA. strigosus; mager, dürr, ausgemärgelt Ver. Uztever-falva? (Esztergom megyében 1399. Czinár). Ha latanǵa tv zemelteket öztőuerbeknec: si viderit vultus vestros macilentiores (BécsiC. 118). Micoron a malacka meg nem byzueyec de öztőuerb lenne (TelC. 126). Vala zent damancos kevzeep ember, testel vala evztevueer es gyars (DomC. 127). Egyk teczik vala ifyunak es masik vennek es wztwvernek (VirgC. 59). Az vton menuén talála egy lóra, annac túros vala a háta és igen eszteuer vala (Helt: Mes. 357). Mondom lassátoc meg minemű a föld, kőuére a vagy ösztéuér [igy]: pingvis an sterilis (Helt: Bibl. I.VVv2). Meg ielentetec a het ösztővér kalaszon es az het ösztővér űszőn (Szék: Krón. 15). Öszteuér űnőc (MA: Bibl. I.38). Ösztővér az konyhaiok (MA: Scult. 219). Magokat nyaualiakban es bőytőlesekbeu gyakorollyac, hogy ösztőueren sargudgyanac, es az emberec előt szenteknec lattassanac (Zvon: Osiand. 185). Az hitván ösztővérek [barmok] nem enni vagy ételre valóc (Com: Jan. 79). Egy kis ösztövér collatiót is késittettünk (Nyr. XIV.515). A fölötte ösztővér hús izetlen (Prág: Serk. 397). A fehér [ló] is holt-ösztövér (Thaly: Adal. I.240). A tyukfiak igen kővérek lésznek, és a galambfiak igen ösztővérek (Fal: NA. 143). Áldozatja ösztövér és szegény (Gvad: FNót. 153).

[Szólások]. Itt-is azon ösztővér bakot nyúzza Kalauz, mellyet fellyebb (Pós: Igazs. II.277). Mindenkor eszik, még is ösztövér (Kisv: Adag. 502).

[Közmondások]. Szegény háztól ösztövér bárány (Cserei: Hist. 62). Szegény háztól ösztövér szalonna (Szl) : MVir. 380).

Ösztövéred-ik, ösztövéreszik: maceo, macesco, macreo, macresco MA. emacresco PPBl. mager werden PPB. Ösztövéredet: macilentus MA. dürr, mager PPB.

el-ösztövéredik: maceo, marceo [abmagern]. Ismét el-ösztövéredem: remacresco C. Mi doleg hoǵ te naprol napra igen el ösztőuerőszől es el heruacz? (Mel: Sám. 174).

mëg-ösztövéredik: macreo, macesco, emacror C. mager werden, magern, ausdorren PPB. Megösztövéredett: macilentus, strigosus C. emaciatus PPBl. Az ireǵ masnac kőuersegeből meg öztőuerődic (GuaryC. 4. NádC. 120). Te zenth ezontodbely welő megy eztewaredeek (ThewrC. 30. GyöngyC. 22. CzechC. 21). Az te szokásoddal meg ne ösztőueredgyel: ne sis assiduitate tua infatuatus (Kár: Bibl. I.665). Olly nagy bánattya vagyon, hogy abban megösztövéredett (MA: Bibl. II.20). Ugy megösztövéredtenek, hogy az holtakhoz hasonlatossabbak voltanak, hogy sem az elő emberekbez (Lép: PTük. II. 102).

Ösztövérës: [macer, macilentus; mager]. Némelyeknek az tarisznyában ösztövéres szalonna volt (MonIrók. XI. 361).

Ösztövérít: macero, macro, macio MA. mager machen, ausmergeln PPB. Sok syralmassagokual magat ewztewnereytette (EhrC. 72). Nem čak bőytőkkel, de egeb gőttrelmekkel ees testet özthőueritiuala (NádC. 536). Syr vala es az ev testet evztevuerehty vala bevhtevkel (MargL. 82). Testet öztőueritueu: bőytől vala (TelC. 53).

mëg-ösztövérít: macio, macro, emacero C. emacio MA. ausmergeln, mager machen PPB. Melyeket az zent bwytwk meg wztwuerylitenek (VirgC. 138).

Ösztövérítés: maceratio MA.

Ösztövéröcske: macellus C. ein wenig mager, schlank PPB.

Ösztövérség: macies C. macitudo, macror MA. magerkeit, dürre PPB. Marton ew testen wralkodoth zentelen walo eztewersegnek myata (ÉrsC. 343). Ada ûnekic az û kirelmeseket, ęs boczata az û lelkekre ösztőuersiget (Szék: Zsolt. 110). Te pedig utánnam ióy nagy sebbességgel, de a fęl vton le dőly és vgy tettesd, mint ha az eszteuersegnec miatta el nem mehetuel vtannam (Helt: Mes. 313). Az en ortzámnac ösztőnérsé[ge] bizonságot tészen [fájdalmimról] (Kár: Bibl. I.521). Főldnec nagy ószteuérsége viz miat lőn ackor (Vizözön B). Nem tsak éhségünket enyhíti, hanem ösztövérségünket-is kövériti (Pázm: Préd. 389).

[Ösztövérül.]

mëg-ösztövérül. El-hitvánodott, meg-ösztöverült: strigosus PPBl.

ÖSZVÉR (*ezweer* KesztC. 72. KulcsC. 72. Helt: Bibl. I.226. *ösztovér* NótPM. 8): mulus, burdo, hinnus C. mulus, mula MA. maulesel, maulesolin PPB. Mulus: bak öszvér; mula: nőstény öszvér; hinnibunde: öszvér módgyára C. Aros embőrőc teuekkel es őzuerőkkel (GuaryC. 24). Lo es evzuer (CornC. 229). Eleybe yewe egy ember ylween eegy zeep özweeruek hatan (ÉrdyC. 509. 511b). Ember fel rwgo mykent ezweer (ÉrsC. 263b). Öszuer vaǵ poroszka (Mel: Sám. 132). Áspisok a harag-tartók, öszvérek a hörtsökösök (Pázm: Préd. 766). Tegnap bocsátották lovaimat, öszvéreimet a mezőre (MonIrók. XV.340). Az rosz telelés miatt öszvérim, tevéim nem maradtanak (XXIV. 396). Öszvér származik a lónak avagy bikának a szamárral való öszve sarhudásából (Misk: VKert. 272). Tele vala az út emberekkel, mert az orvosok a magok ösztövéreiken és egy svadron törvény-tudók nagyon szaporiták a tolyongást (NótPM. 8.)

ÖT (*eth* RMNy. II.151. *etöd* Kár: Hal. Bb3. *vte* NagyszC. 315): quinque C. fünf PPB. Öten öten: quini C. fünf und fünf PPB. Tizenöt; quindecim C. Ver. Voltanak ewt ezeren (EhrC. 107). Ezek kőzzől ötőn valanac balgatagoc es ötőn ildomosoc (MünchC. 60). Tellyesseggel ewt eztendey wagyon my wlta penitenciat tart (ÉrdyC. 340). Vte vaǵon zentlelőkről, hata Cristusnac ő embőrsegeről (NagyszC. 315). Ötte esztelen vala, ötte kedig eszes: quinque erant fatuae (Helt: UT. G5.) Az tőb planetaknak az őto az főld alat jarnak (KDebr. 1619. D.). Az újjac ötőn vannac (Com: Jan. 49).

Ötöd, ötödik: **1)** quintus MA. der fünfte PPB. Capitulom ötőd (BécsiC. 17). Ewted cap.: caput quintum (JordC. 364)

Az ewtődyk angyal (900). Ewtőd tyztesseegh (ÉrdyC. 370b). Zent damancos ntau ovtevd zerzet mestero (DomC. 322). Az soltarnak wted reze kezdetyk (KulcsC. 161). Az meg léuén ötőd csuda lőt vala (Cseng: Jer. E3). Ezelőtt ötöd nappal szállotta meg a passa Esztergomot (TudTár. 1839. 256). **2)** [quinta pars; fünfter teil]. Mikoron a gabonat megarattyak, megdezmalom előszer, annak vtanna az őttődét kiveszem (Helt: Mes. 456). Ferton avagy lótuac ötőd része: drachma (Com: Jan. 166).

Ötödi: quintanus MA. aus der fünften ordnung PPB.

Ötödször: quinto C. quintum MA. zum fünften mal PPB. Nőgyedszer neweztetyk angyalnak; ewtődzőr neweztetyk zozatlmak (ÉrdyC. 347b).

Ötös: quintuplicatus, quintuplex; fünffältig, fünffach PPB.

Ötször: quinquies C. MA. fünfmalen Ver. PPB. Őtzer ezer emberec: quinque milia (MünchC. 44. 41). Őtzőr zaz ezer (VitkC. 108). Ötször ízben: quinquies (DöbrC. 293).

Ötven: quinquaginta C. fünfzig Ver. Eğğic tartozicuala őt zaz penzzel es masic őtuenuel (MünchC. 124b). Evthven belchyek (DebrC. 538). Tebben honnem ewthweneu az fraterek mykoron ebeedhez akarnanak ylluye (ÉrdyC. 452). Zaz ewtwen garadycz (ÉrdyC. 190b).

Ötvened, ötvenedik: quinquagesimus MA. [fünfzigst-]. Ewtwened zam zerent: per convivia quinquagenos (JordC. 554).

Ötvenedës: pentacontarchus PPBl. quinquagenarius Helt: Bibl. I.L12. Ismeg más őtvenedes fő legényt boczáta reaia, az ő alatta valo őtueniuel (Helt: Bibl. II.301. Helt: Krón. 22). Századosoc, őtvenedesec: centuriones, quinquagenarii (Kár: Bibl. I.157. Káldi: Bibl. 343).

Ötvenes: quinquagenarius PPBl. Elies [Illés] imadsagara menből tűz zalla ala es meg egete az őtuenős vitezt (GuaryC. 54). Kűlde Ochozias Illieshez az őtuenes hadnagyot, mind az ő alatta valo őtuen ferfiackal (Mel: Sám. 365).

Ötvenszër: quinquagesies MA. [fünfzigmal].

ÖTL-IK (*vtl*etveen, *vtl*etik NagyszC. 2. 117): [mano] penetro pertingo, infigor, injicior, invado; hineindringen PPB. [dringen, strömen]. Az sebekbelewl ewtlewt vyer: sangvis de sacris stigmatibus (EhrC. 68). Menyorzagbol evtlevt bizodalm (DomC. 81). Kő-esőt bochata, vgy anyera, hogy à tűz à főldre őttlék (Helt: Bibl. I.Ff4).

[Szólások]. Ez g o n d o l a t ő t l é k b e l é m (MA: SB. 87). Nem hihetséges, hogy á l m o k b a n se ő t l ő t t e k vólna azok a nyilvánvaló dolgok (Pázm: Kal. 660). Távol légyen, hogy a féle tsufolkodás e l m é n k b e n-is ő t ő l j é k (GKat: Titk. 37). Mely még amaz utólso naponis elménkben őtlik (GyöngyL: KVall. 80). S z e m b e nem ő t ő l h e t t e k volna (Pós: Igazs. 329). Fogadásid ottan s z ű v e m b e n ő t l é n e k (Huszti: Aen. 19). Valahova fordittyuk szemeinket, e l ő n k b e n ő t h l e n e k az istennek allati: occurrunt res creatae a deo (SzCsene: Conf. 17).

be-ötlik: injicior, invado, penetro, immittor; eindringen PPB. Az habok be őtlenek az haioban: fluctus mittebat in navem (Fél: Bibl. 59). Vigaztalo erő érkezic és béőtlic szivedbe (MA: Scult. 639).

el-ötlik: [erumpor; vordringen, sich ergiessen]. Főldőn el őtlek mikent főldnek siria: sicut crassitudo terrae erupta est super terram (DöbrC. 220).

elötlés: [effusio; das vergiessen]. Artatlanoc verec előtlese (BécsiC. 284).

ki-ötlik: ebullo, ejaculor, exundo; geschwind ausbrechen, überlaufen PPB. A te ky őtlőtth zenth veeről (WinkC. 267). A bor kiőttlik: effunditur (Helt: UT. C1). Az istenhőz valo szeretet ki őtlic és kijelenic az buzgó kőnyőrgésből (MA: Scult. 182). Micsoda posshat tobol őtlőttenek ki az hét sacramentomok (MNyil: Irt. Elöb. 3).

kiötlés: [effusio; das vergiessen]. Drága verődnek ky őtleseerth (WinkC. 259).

Ötlés: punctio, stimulatio, commotio, penetratio; stechung, stichelung PPB. Belől walo őthlees (ÉrsC. 150).

vér-ötlés: [blutvergiessen]. A verőtlesnek oka te voltal (WinkC. 178).

Ötlet-ik: [emano, injicior: sich ergiessen, dringen]. Honnan wağon hogy az zenth leelek myath őthletbik my zywnkbe istennek zerethethy (ÉrsC. 149). Cristusnak nem volt ez vylaghy tanwlt twdomanya, de az zent leelek istentwl őtletőt es mennyey, kywel mindenőket twdot (ÉrdyC. 58b). Az beteg menyorzagbol evtletet remensegbevl nagy syralmakra ky evtleteek (DomC. 270).

be-ötletik: [immittor, penetro; eindringen]. Bel őtletween az eedes zyz mariaban az hatalmas isteny malazt (ÉrdyC. 647). Valami velagi gonoszsag be evtletneek az ev lelkeben (DomC. 4.)

el-ötletik: [erumpor; hervordringen, sich ergiessen]. A bor előtletic: effunditur (MünchC. 29). Menden vér, ki előtletet (57).

ki-ötletik: [effundor; vergossen werden, entströmen]. Futuala az vyer az navalyas myatt kyewtletett: sangvis ab illo misero effusus (EhrC. 68). Ky őtleteek ew zent orczara az nagy isteny feenesseeg (ÉrdyC. 51). Torkabol keen kőwes langok őtlethnek vala kywe (507b) Ki őthletek az en veres vereytekőm (NagyszC. 16. 75).

mëg-ötletik: [afficior; übermannt werden]. Ennek okaert angustus cbazar oly nagy evrevmmel evtletek meg, hog evneky az az az zvznek tyztessegere temyeut fystele (CornC. 83).

Ötlöd-ik.

[Szólások]. E l m é j é b e n ö t l ő d ö t t (Ker: Préd. 306). Legfélelmesb gondja g o n d o l a t á b a ö t l ő d ö t t (Kónyi: VM. 57).

ki-ötlődik: [exundo, effundor; überströmen, herausfliessen]. Az folyó vizec hólt testeckel meg teluén ki ne őtlődgyenec (Kár: Bibl. I.488. MA: Bibl. III.14). Az ezüst pohárt ugy egybenszoritotta, hogy a bor kiötlődött belőle (Cserei: Hist. 248).

Ötlődés: [immanatio, penetratio; das eindringen]. Az ördőgnek kisérteti, némely belől vagyon az embernek elméjébe, szívébe valo őtlődés vagy sugallás által (Mad: Evang. 234).

ÖTVÖS. Ewtues: goldschmied Pesti: Nom. 41. aurifex, aurarius, bracteator, banausus C. aurifaber, aurifex MA. artifex BécsiC. 114. Kár: Bibl. I.430. II.109. argentarius Helt: UT. m2. Póris, mellyel az ötvösök forrasztanak: chrysocolla PPBl. Az őtuősőc kohokban oluasztottac (Born: Ének. 175). Ötvös [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. X.227). Őtuős Janos (LevT. I.341. RMNy. II.27) Az kopja vasnak megaranyozásától az ötvösnek [adtunk] 3 forintot (Radv: Csal. III.371b). Az őtvős, aranymives gyűrűket tsinál (Com: Vest. 55). Az őtvősők be foglalliák aranyban a drága kővet (Lép: FTük. 133). Gyakorta penig a rosdás es alá valo vaspőrőly őtvős tiszta aranyat tsinál (Dríg: Spec. 21).

Ötvösöl: malleo, fabricor Kr. [schmieden, formen]. Ámpolnákat ötvösölnek (Vajda: Kriszt. III.30. Kr.).

ÖV (*ov*, *ő* MA. PP. párta-*ov* PP. Selem *o* RMNy. II.170. *w* 88. *ev* CornC. 38. párta *őh* Zvon: Post. I.71. az w *wet* [az

ő övét] leuete VirgC. 101. *wu*eket 131. *ŭu*eczō Sylv: UT. I.50. *ŭvén*, *uv*edző Zrinyi: Syr. 119. 117. párta-*ŭ* RMK. IV.90): cingulum C. balteus Ver. zona MA. gürtel, gurt PPB. chordula EbrC. 144. Ő, övedzés: diazoma PPBl. Menyaszszonynak ajándékoztatott tzifrás ő: cestus uo. Tistasagnak weth: balteum castitatis NémGl. 361. Visel vasbol chinalt evuet (MargL. 41). Ne akaryatok byrny se ezystet, se penzt ty ŏwetŏken: in zonis vestris (JordC. 382. 777). Erzenet, ŏuet es melleket valuala elarula (TelC. 98). Ood el ewvedet (ÉrdyC. 265b). Az ember tia altal ŏuedzettetŏt es szoritatot uala a ket czeczinel aranbol cynalt ŏuél (Mel: SzJán. 42). Önnen övivel megkötezik (Mon. Irók. III.76). Ŏuigh leani kepŭuek, azon alol hal moduak (DecsiG: Préd. 39). 4 ŏw, kettei ezüst kettei aranias (Radv: Csal. II.21). Kebelemben vagyon, s övem pedig nem óldik, hogy ki-essék: mihi in sinu est, nec ego discingor (PPBl.).

bogláros-öv: balteus MAl. A kard a bogláros ŏvre felfüggesztetik (Com: Jan. 181).

heveder-öv: [leibgurt]. Heveder ő: subcingulum, balteus; varrott heveder ő: cestus PPBl. Az heveder-ŏvnek hire sem volt (MonIrók. XI.352).

korda-öv: [gürtelschnur]. Egi ezwst korda eo (Radv: Csal. II.28. III.312. LevT. II.283). Egy korda modon walo parta ew RMNy. IIIb.199).

párta-öv (*partŭ* Ilosv: NS. 5): subcingulum, balteus MA. untergurt, breiter gürtel PPB. Ŏtŏzween papy rwhaba es megh ewedeztethween aranyas partha ewel: zona (JordC. 885). Az uitezŏk partha ŏuekkel ŏuedŏztetnek uala (KazC. 70. TihC. 19). Hazezkŏzŏk, tuńa mynt ezüst partŏuec [így], poharak, kupak (TelC. 92). Vagyon nala eg ferfynak walo parta ew (Radv: Csal. II.4. RMNy. II.88). Szablaiat partŭre kŏttŏtte vala: zona aurea muliebriter cinctus acinacem suspenderat (Ilosv: NS. 5. RMK. IV.315). Párta ŏvec vadnac derékokon: balteis accinxerunt renes (Kár: Bibl. II.129).

szent-János-öve. Sz. Janos ŏue: artemisia; fekete irŏm; s. Johannsgürtel (Mel: Herb. 161).

szíj-öv: zona pellicea Fél: Bibl. 3. [lederner gurt]. Meg elegedet egy teue szŏrbŏl szŭtetet ruhaual, egy sziy ŏuel (Tel: Evang. I.44). Sziw ŏwel ŏuedezte vala be derekat: zona pellicea (Kár: Bibl. I.331). Széles szíj ŏvet viselt (Misk: VKert. 46).

szorító-öv: balteus PPBl. [gürtel]. Szorito ő, suartz, elŏkŏtŏ: cinctus, cincticulus MAl. A kiraliok szorito ŏuét meg olgia s-el ueszi (Mel: Jób. 30).

teveször-öv: [gürtel aus kameelhaar]. (Vect.Trans. 10).

Övecske: zonula, cincticulus C. zonula, cingulum parvum MA. Szorító övecske: cincticulus PPBl.

Övedz, övedëz, övedöz (*ewezz*eni, *euvezz*eth Ver. *wuez*eny VirgC. *ŏuezd*ue? WeszprC. 44): cingo Ver. MA. gürten, umgürten PPB Övedzett: cinctus Ver. umgürtet PPB. Ŏvedzed vala magadat: cingebas te (DöbrC. 399). Kezde az gyermek jarny mezehtelen labbal es kemeny otromba kevtellel evuedevzny (PéldK. 37). Rea wedwznen tomporara az ew ket-elw twret (VirgC. 147). Kyuel evuechzy zorehgya vala magat (MargL. 41). Serkeny, övedzd ágyékodat, fogj serényen munkádhoz (Fal: BE. 575). Helyesen szedi s rakja teljes inait, kellő tetsző móddal viseli jól övedzett karcsu derekát (Fal: NE. 29). A piros hajnal magát övedzette (Kónyi: HRom. 10).

által-övedz: [circumcingo; umgürten]. Az pap haǵa neki penitenciat, hoǵ mezeytelen testet vas lanczal altal ŏuedzeneie (GuaryC. 44). Ez ember tia altal ŏuedzettetŏt es szoritatot uala a ket czeczinel aranbol cynalt ŏuél (Mel: SzJán. 42).

be-övedz: incingo PPBl. Bé-övedzeni, bé-övedezni: cingere, umgürten PPB. Be ŏwedezee ennen magat: praecinxit se (JordC. 674). Ewedzee be ennen magaat (ÉrdyC. 569b. 175b. 144). Meg odad az en szomoru ruhamot, ęs be ŏuedŏzel ingemet ŏrŏmmel (Szék: Zsolt. 27). Bę ŏuedeze ŏtet az ŏwel: accingens eum cum balteo (Kár: Bibl. I.99. MA: Bibl. I.94).

föl-övedz: succingo MA. [umgürten]. Ŏwedzeetŏk ffel ty zyweteknek eehat: succinctis lumbis mentis vestrae (JordC. 845). Fel ewetzee erŏsseeggel ew ehayt (ÉrdyC. 414b). Mikoron ruhayat fel evuedezneie (DomC. 95). Fel ŏuedzŭc az mi agyekunkat (Born: Ének. 298). Agyekitokat fŏl ŏuedŏzuén fegyverŏs enuol (Beythe: Epist. 220). Az ŏ vtzaiokon felŏuedzet sákba iarnac (Helt: Bibl. IV.32). Derekatokat fel ŏvedezzétec: renes vestros accingetis (MA: Bibl. I.59.) A kard felŏvedztetic: gladius accingitur (Com: Jan. 147).

környül-övedz: circumcingo, circumligo, umgürten, umbinden PPB.

mëg-övedz: praecingo, percingo MA. accingo, umgürten, angürten PPB Megövedzetett: cinctus; umgürtet PPB. Papok ŏuedezietec meg magatokat: accingite vos (BécsiC. 204). Ewlthewzeth wr eekesseegbe ees megh ewedezthe magat (FestC. 25). Egi ŏuel megŏuedzeg ŏtet (DebrC. 205). Meg ewedzee magath: praecinxit se (KulcsC. 125). Legyen az ty derekatok meg evuedezuen (CornC. 68). Derekatokat meg ŏuedezzetek (Helt: Bibl. I.Gg4). Ŏuedezd meg ŏ raita kŏnŭl az ephodot: constringes balteo (Qq). Az tornátznac oszlopai veszszŏckel ŏvedeztessenec meg: vestitae erunt laminis (MA: Bibl. I.73).

Övedz-ik, övedëzik: se cingere, praecingere [sich umgürten] Sl. Övedezik: accingitur JordC. 99. Ewedezyk: praecingitur KulcsC. 171. Parthaŏuenek chatyath ees feyeth, kywel ŏuecgyk wala, neky tharthany ada (Peerl. 3). Kezde goromba kŏtellel wuezeny (VirgC. 101). Kiszycz vaczorára valot, ŏueczel hozzá ęs szolgál ennekem: praecinctus ministra mihi (Sylv: UT I.110).

által-övedzik: [circumcingor; sich umgürten]. Az derekán által ŏuecézett uala bŭr ŭueczŏuel (Sylv: UT. I.50).

be-övedzik: cingor; umgürtet werden PPB. Ewedezyel be: praecingere (JordC. 749). Fel ŏltŏzŏt Az ŭ ŏrŏssigibe ęs be ŏuedŏzŏt (Szék. Zsolt. 96).

föl-övedzik: [praecingor; sich gürten]. Ŏwedzyel ffel: praecinge te (JordC. 587). Fel ewedezwen: praecincti (571).

mëg-övedzik: [praecingor; sich gürten]. Euedezyel meg te tereddel: accingere gladio tuo (KulcsC. 109. KeszthC. 114).

Övedzés: vinctus, diazoma PPBl.

Övedzet: corrigia C. cinctus, cinctura; umgürtung PPB. Horizon: a fŏld kŏrül az ég övedzeti PPBl. Derekannak kard vólt ŏvedzete (PhilFl. 12). Fekete atlászbúl övedzettye (Gvad: RP. 386).

Övedzetlen: discinctus PPBl.

Övedző: cingulum, succinctorium PP. womit man sich umgürtet PPB. [gürtel]. Szorító övedző: cincticulus PPBl. Ŏueczŏie bŭr vala az ŭ derekan kŏrŭl: zona coriacea (Sylv: UT. I.5). Bŭr ŭueczŏ (50). Derekánac ŏvedezŏje: zona (MA: Bibl. IV.32. I.74). Üvedzŏig vízben kész lén be gázolni (Zrinyi I.110). Az ŏvedzŏn alól semmi tagai nem látczattanac (Prág: Serk. 708). Ollyan aszszonyokat is láthatni ott, kiknek ŏvedzŏig érŏ szakállok vagyon (Hall: HHist. II.334). A kórója ŏvedzŏig fŏl nŏl (Lipp: PKert. I.61). Zrinyi parantsolta, hogy szebb övedzőjét hozza elő (Kónyi: HRom. 172).

Öves: habens cingulum, zona circumdatus Sl [mit gürtel]. Az chazaar wdwaraban harom ezer ytfyak alnak vala elŏtte

wdwarolwan mynd aranyas barsonyosok es aranyas ewesek (ÉrdyC. 409b).

Övez: cingo, sepio, circumdo Sl. [umgürten].

mëg-övez: ∾ Kezkǒneuel megǒueznen [olv. megövedzvén?] ǒ magat [WeszprC. 45).

Övezet. Az oszlopoknac gombjai és ǒvezeti: capita columnarum (MA: Bibl. I.84).

Övi: zonarius MA.

ŐZ: dama, dorcas C. [reh] dambirsch, gams PP. Cerva: gym vel wz NémGlossz. 136. Ǒzbǒr: nebris C. Ǒznec, szarvasnac fia, vemhe, kǒllyke: hinnulus MAl. Mykynt az evz az tevrbevl, ky zevkevllek es el fvta (DomC. 232).

[Szólások]. Az eǒzetis ghǒrliczének itéli (Bal: Epin. 4).

Őzecske: damula MA.

ÖZÖN (*ezen* JordC. 432. ÉrdyC. 322. KeszthC. 17. *víz-ezön* PP. *özen* ThewrC. 80): **1)** copia, multitudo, vis, oceanus Sl. [flut, überschwemmung]. Ewzwnwk vyzy meg gewltenek tengernek kezepyben (AporC. 143. 145). Ǒzǒn vtán: post diluvium (Valk: Gen. 5). Megijedének, hogy ha ezön lenne, ismég elvesznének (RMK. II.97). Ǒzǒnuel ez vilagot el buritua (Born: Ének. 540). Ǒzǒn vizáradás (Matkó: BCsák. 21). A tévelygéseknek az ǒzǒnnye el-apad (Pécsi: Ágost. 7). Harag özöne (Pázm: Préd. 515. Kr). **2)** [saeculum, aeternitas; ewigkeit]. Vr ǒzǒnig orzagol, es ǒrǒkǒl ǒrǒke: dominus regnabit in aeternum, et in saeculam saeculi (DöbrC. 27. 24). Isten kedeeg mi kiralonk; meeg ǒzǒn elǒt (ante saecula) zerzet idvǒsseget fǒldnek kǒzepen (139). Vr ezenyk orzagl (KesztC. 17. KulcsC. 17).

[Szólások]. Egészségben vagytok, kiben az úr isten ezután is sok számu esztendők alatt özönnel részeltessen (RákGy: Lev. 155).

bor-özön: ingens vini profusio Kr. (Csúzi: Síp. 739. Csúzi: Tromb. 5. 205. 207. Kr.)

nép-özön: [turba populi; volksmenge; völkerwanderung]. Meg szűnik nap kelet nép özönt küldeni, délszin villongásit kezdi felejteni (Orczy: KöltSz. 230).

víz-özön: diluvium Ver. diluvies, cataclysmus, abluvium C. abluvio; wasserguss PPB. [überschwemmung]. A viz ǒzǒn elǒt mend a napiglan, melleu Noe bémene a barkaba (MünchC. 59. 60). Noenak barkayaban az wyz ǒzǒnnek ydeyeben (ÉrsC. 71. (ThewrC. 80). Nem lehet víz ezǒn kǔlǒmben, hanem ha esztendeig az elǒt nem lészen esǒ (Cis. G2). A viz ǒzǒn kort volt (Tel: Fel. 74). A vizözön után az emberek csintalanbak és kevélyebbek löttek (Illy: Préd. II.456).

vizözöni: diluvialis MA. [sintflutlich].

vizözönkori: ∾

Özönöz: diluvio inundo Kr. [überschwemmen]. Sebes sírással özönözte mind a két szemét (Fal: NÁ. 130).

ÖZVEGY (*wegy*ecnec meg oltalmazoia? ThewrC. 80. de a PeerC. megfelelő helyén 334: *ǒzweg*eknek, s ezt kívánja a vers is; *ezuegy* EhrC. 7. *ezweegy*seegh ÉrdyC. 118b.): vidua, viduus Ver. bivira, caelebs, agamos C. wittib, wittfrau PPB. Ǒzveǵ Iudith ǒ ferie Manasse megholtuala (BécsiC. 26). Hogy zegenyeket evzuegyeket aruakat es illyenfele nevolyassagos zemelyeket oltalmazna (MargL. 61). Az jras az evzuegyeket zvzekhez zerkeztety (CornC. 296). Az ana ǒzuegge maradot vala; kyrǒl mondottatec idefel: egyetlen egnec anya ǒzuegye lǒt (TelC. 11—12). Wzuegieknek es aruaknak oztogatya (VirgC. 84b). Ǒzveǵe marattam (TihC. 27). Az hw ǒsvegy [így] nepei: ipsorum viduae (JordC. 724). Yob Istennek elette az alazatos hazos ezweǵ (ÉrdyC. 149). Ǒzvegyeknec kegyes biraia (Born: Ének. 76). Edes atyankual mind egyetembe ǒzuedgye maradtunc (133). Az telhetetlen szüntelen ragad, sem istent sem embert nem néz, ǒzuegyet áruat igyarant nyomorit (Born: Evang. IV.300b). Özvegy gilicze (Zrinyi II.103). A jóságos cselekedet békességes-tűrés nélkűl özvegy (Illy: Préd. I.314).

[**Özvegyëd-ik**]

mëg-özvegyëdik: [witwe werden]. Hogy meg-özvegyedett (Gvad: FNót. 33).

Özvegyël. Özvegyleni: viduum esse, caelibem vitam agere; unverheiratet sein PPB. [als witwe(r) leben, im witwenstande leben]. Minekokaert zerzettel engǒmet meddvt ǒzueglenǒm (TelC. 23). Chac nyolcznan negy oraig sem ǒzuegylenenec (Tel: Evang. I.151). Tovább özvegyelni nem kivánnék (Nyr. XI.30). Sokat ǒzvegyleni ennek bizony kár-is (Gyöngy: KJ. 7. Bod: Lex. Előb. 2).

Özvegylés: [viduitas; witwenstand]. Az asszony pedig jó ideig való özvegylése után Apafi Istvánnal a szomszédságban . . istenesen akartak egybekelni (Szal: Krón. 136). Az reghiec az ǒzvegylésre egy esztendǒt rendeltec vólt az aszszonyoknac (Prág: Serk. 925).

Özvegyít: viduo MA. Özvegyíttetött: viduatus MA. verwittibt PPB.

Özvegység: viduitas, caelibatus C. cubile viduum PPBl. witwenstand PPB. Ǒzvegységnec ruhaia: vestimenta viduitatis suae (BécsiC. 31). Az ǒzwegseeg nem dičeretǒs (SándorC. 32). Job az ǒzwegseegbeely tiztasaag (34. ÉrdyC. 643b. Kár: Bibl. I.494. Káldi: Bibl. 286).

Özvegységës. Ǒzwegsegǒs tiztasaag (SándC. 33).

P.

PACAL: [omasum; rinderkaldaunen]. Az étel az állatoknál elöszször a kérös gyomorban, osztán a nagy kövér hurkában, temérdec bélben, paczalban által megyen (Com: Jan. 51).

[Szólások]. Te nallad mindeggy a paczal s a tüdö (Bal: Cslsk. 104).

PACÉTOS: [?] Harom elsö napoc paczetos es meleg 1582 (KGalg. Giiij).

PACK: ictus ferulae Kr. [platzer, schlegel]. Réá szoktassuk magunkat, hogy az lélek ellen rugodozo test ne vehessen paczkot a léleken (Bal: Cslsk. 321). Nem is illett az nagy lödör socenak vasott es szentelen paczokálását paczkok nélkül szenuedni (Bal: Epin. 5).

Packáz, packáz-ik (*poczkázna* Cserényi: PersF. 53. *poczkázik* RákF: Lev. V.21): [vexo; hudeln]. Darius király mikor meg hallá, egy város hogy raita igyen poczkazna (Cserényi: PersF. 53). Hogy minden alábbvaló ember rajtam ne paczkázna (RákF: Lev. I.281). Habár Antal által megyen is, nem poczkázik bizony Istócskán, becsülettel kiadott tegnap is itt Danielen (V.21).

PACSIRTA (*patsir*: alauda C. major: Szót. 23): alauda, cassita, galerita, ciris, corydalus C. lerche PPB. Egy pachirta feszket raka a szanto földön valo buzaban (Helt: Mes. 478), Hangos szavnac: a tengelicz, pacsirta, fülemüle (Com: Jan. 31). A veréb csiripel, a madárfi pipeg, a pacsirta tire-liret énekel (33).

PACSKÁDÉ: [jocus; scherz?]. Ő szent felsége ezeket a szokat nem tettetes-képpen vagy patskádébau, hanem ugyan igazságban mondá (GKat: Válts. II.537).

PACSMAG: sandalium Com: Jan. 100. [sandale]. Pacsmag, solya, papucs (Com: Orb. 127). Fa-talpac, tölgy fával meglágyittatot patsmagoc, papucsoc (Com: Jan. 100).

Pacsmagocska: [sandalium parvulum; kleine sandale]. Tafota táblás keszkenö: 70, kis patsmagotska: 18 den. 1878 (TörtT. 158).

PAD: sedile, scamnum, sellaria C. bank Com: Vest. 144. Ille az pad alat: sede subter scabellum meum (JordC. 834). Az sinagognac padait hopollyác (EsztII 17). Midön a vendégec magokat meg-mostác, a padokon asztalhoz ülnec (Com: Jan. 109). Az scholában levö padoknak való szöget vöttem (MonTME. I.244).

[Szólások]. Félre a büdös pompával, p a d a l á a káros játékkal (Fal: NU. 288). B a g d á c s o l j a n a k az pad alá, ha bijába v o n j u k a z p a d r a az fejeket (RákF: Lev. I.481). Két szék között pad alá e s n i (SzD: MVir. 168). Az evangeliomot pad alá v e t v é n (GKat:Válts. II.228). A philosophia minálunk p a d a l a t t h e v e r s gúnyoltatik (Fal. UE. 416).

Padka: parvum sedile Kr. [bänkchen]. A molnárné benmarada és le üle egy padkára (Fal: TÉ. 739).

Padol: tabulo, coasso, coaxo MA. täfeln, vertäfeln PPB, Padlott hely: tabulatum PPBl.

mëg-padol: contabulo, coaxo MA. tectum obduco; vertäfeln, zusammentäfeln PPB. Megpadlá az házat meghajtott gerendáckal és cedrus fából czinált deszkáckal (Kár: Bibl. I.307). Megpadlá az házat tzedrus fa menyezetekkel és folyosót építte az egész ház felett (Moln: JÉpül. 481).

Padlás: tabulatum, tectum MA. contabulatum, contabulatura; diele, boden, dach PPB. Padlás gerenda közi: lacunar; padlás gerendázatya: laquearium MA. Az gabona megpárlik az padláson (MA: SB. 133). A kömüves a padlásokra hágván, köfalakat rac (Com: Jan. 102). A padlás gyámolokon fekszic (107).

dëszka-padlás: [contabulatum; bretterboden]. Jó az szegénnek kisded elesége az ö saját deszka padlása alatt (MA: SB. 137).

Padlásol: lacuno MA. [täfeln].

Palló: ponticulum MA. trajectitia trabs; steg PPB. Fel-vonható híd, palló: *pons versatilis PPBl. Hegedü vagy koboz palloja: fidium cantheriolus PPB. Hogy a palón által ménéc, szédelegni kezde a feiem és vgy essém a sárba (Helt: Mes. 288). Ha által jutottunk a törvénynek keskeny pallóján, a kegyelemnek szép tágas mezejére vitetünk (Pázm²: Kal. 529). Az hol gázoltató hely nincsen, hidac lésznec, pallóc, börüc, gyalog higac (Com: Jan. 91).

PÁDIMËNTOM (*pádimontom* MA. *pagymontom* JordC. 61): pavimentum C. MA. estrich, boden PPB. Fügelmezied a pagimentomot: ecce pavimentum, animadverte (BécsiC. 174). Iôhy el el temetned ötet aibtatosságodnac pagimontomanac alaya (VitkC. 103). Megh lataak Yzraelnec isteneetb, hw labay alath oly mint saffyrom kewböl alkototh pagymontomoth (JordC. 61). Ragada pagymontomhoz en lelkem: adhaesit pavimento anima mea (KulcsC. 304). Az p..ból, az ki leend az sátornac pagymontomán, végyen az pap (Kár: Bibl. I.122). Az sátornac padimentoma: pavimentum tabernaculi (MA: Bibl. I.123). Ha illyen a padimentom, gondold, mi lészen belöl a derék ékesség (SzD: MVir. 95).

cifrás-pagyimontom: asarotum C. [mozaik].

Pádimëntomos: pavimentatus MA.[4] mit estrich belegt PPB. Nagy padimontomos, készitet vaczoráló felház: caenaculum grande stratum (Helt: ÚjT. N.2).

Pádimëntomoz: pavimento C. MA. estrich machen PPB. A meńńei varosnac minden vczaiat pagimentomoztac nőmős, dragalatos kőuecből (NagyszC. 203). A pádimentom tőmő fával, fa kossal pádimentomoztatott (Com: Jan. 108).

be-pádimëntomoz. Bepagimentomosztatott: delapidata C.

mëg-pádimëntomoz: persterno C. [delapido; mit steinen belegen, pflastern]. Kőwek, kykből az varas wczayaat meg pagymontomozzak (ÉrdyC. 200). Jerusálemnec vtzai kőuel padimontomoztatnac meg (Kár: Bibl. I 486). Az utzác és városnac soc helyei kővel padimentomoztatnac meg (Com: Jan. 122).

PADMALY: cavum litoris; ausgehöhltes ufer PPB. Bezzeg nem tsekély vízben tapogat ám itt a jámbor, hanem ugyan a part mallyát, padmalyt turbukollya (SzD: MVir. 69).

PADUC: [chondrostoma nasus; nasenfisch]. On, deverkeszeg, ballyn, paducz, ökle következik . . . Ballyn, paducz sütve (Radv: Szak. 142).

PÁJ, PÁJA: [pannus; tuch?]. Velencze vagy páj (Vect. Trans. 16). Fekete pájábul vólt németh ruhája (Gvad: Pösty. 35).

PAJKOS: scurra, latro, nequam, cardax, aggressor MA. spassvogel, schelm, strassenräuber MA.[4] Paykos juházhoz illendő kaytér szitkai (Zvon: PázmP. 206). Otsmány bordélyból kőlt pajkosok (GKat: Válts. II.1361). A pávának rút kigyó forma feje és pajkos módú, sőmőrgős lábai vannak; innét kőlt im e mese: Angelus in pennis, pede latro, voce gehenna: tollaiban angyal, lába pajkos, torka gyehenna (Misk: VKert. 313). A mostani vitézek többire tsak a pajkosok és a népnek mosléki közzűl gyűjtetnek (429). Gonosz, pajkos, hóhér fábann-rengetett gyermek (SzD: MVir. 19).

Pajkosi: [improbus; verwerflich]. Az iratos képec példáji minden paykosi, kurvássági mértékletlenségnec, bujoságnac (MA: Tan. 81).

Pajkosság: [contaminatio, labes; befleckung]. Nem tsak testeket tartsák tisztán a paikosságtol és paráznaságtol, hanem még lelkeiket-is (GKat: Válts. I. Előb. 5).

PAJTA: borreum, pelarium MA. scheuer, speicher PPB. Pajta, ól: saginarium; az ökröket pajtában rekeszteni: boves in bubile *rejicere PPBl. Egy czűriőc, egy paytaioc volt (Born: Préd. 79). Ezeken kivül ha valami kaliba, pajta maradhatott a pogányság miatt (Szal: Krón. 405). Nem szentegyházban, hanem pajtákban, csürökben, csak nem disznó alomban praedikálnak (Pázm: Kal. 197). Barmok delelo helye auagy paita (Vás: Can Cat. 511). Sivalkodásokat halván egy pajtában (Veresm: Lev. 111). Marbájokat jo idején pajtákban bajtották (Megy: Szöv. 32). Disznók pajtájában valo hazugság az (Matkó: BCsák 453). Lappangnak az részegessek szíveknek bűdős pajtájában (DBón: Részegs. 92). Egy aránt lőn sorsa templomnak és pajtának (Paskó: ESir. B.). Az disznok paytáiában ballaga (Szentm: TFiú 11). Az pajthanak keozepseo fele felyg cheplettlen bwzawall (Radv: Csal. II.66). Fölakasztatott egy németet egy sás kévéért, kit levont volt egy pajtárúl (MonIrók. VI.21). A sok katona pozsoni bustátba pajtákba száll (XXVII.14). Csűrben, pajtában rekesztették (Bethl: Élet. II.246). A nagy pajta, ha üres és puszta, ólnál mivel becsesebb (Kisv: Adag. 189).

PAJTÁS: [socius; genosse]. Szomszédasszonyait, czimborás pajtásit ellenem bujtja (Thaly: Vé. II.291). Igy köszönti egyik fél a mást: Elkárhozzál te pajtás, be igen örülök, hogy reád akadtam (Fal: NE. 16). Az isten számban vészi a sértő és szidalmazó igéket, akár mint alkudgyál meg iránta paitásoddal (17). Már nem titok pajtás, tudja minden helység, nyilván emlegeti az egész vidékség (Fal: Vers. 904). [Vö. **TÁRS. pajtárs**]

Pajtáskod-ik: [consortium ineo; gemeinsame sache machen]. A ki egyre pajtáskodik vélek, tapasztalni fogja, hogy eleibe ülnek utoljára (Fal: NE. 23).

Pajtásság: [societas; genossenschaft]. Atyafiság, pajtásság: brüderschaft (KirBesz. 129).

PAJZÁN: **1)** [pernix, alacer; hurtig, keck]. Illik, ha katona mutat kevés pajzánt (Gvad: FNót. 62). **2)** [ferus, indomitus; unbändig, stolz]. Magam is csak egy pajzán lovamon szaladtam (RákF: Lev. I.57). **3)** [paraveredus; nebenpferd]. A szolgákat a paripák, pajzán és szekeres lovak gondviselésére elosztván, kinek-kinek állandó képpen kimutatódjék, micsoda lovakra és más egyéb állapotokra légyen gondja (TörtT.[2] I.164).

Pajzányan: [ornate, nitide; schmuck, zierlich]. Gavallért pajzányan szolga öltöztette (Gvad: FNót. 48).

PAJZS: clipeus, scutum C. schild Com: Vest. 123. Nem payzual fegyuerkedet auagy pykonhokual (EhrC. 147). Ő erősinec paysa tűzes: clypeus fortium eius ignitus (BécsiC. 260). Ki a te segidségednec paysa es a te gyȯzedelmednec fegyuere (Helt: Bibl. I.dddd2). Eszt a nagy payst a hátamon kell viselnem (Helt: Mes. 405). Én vagyoc a te paisod (Helt: Bibl. I.F3). Az isten emberre-léte minden veszedelmes kisértetek-ellen szivünk paissa (Pázm: Préd. 118). Szablya, paizs, sisak és pánczél (MonIrók III.176). A békességes tűrésnek payssa (Hall: Paizs. Ciml).

bőr-pajzs: caetra MA. runder schild PPB.

gyalog-pajzs: pelta Com: Jan. 146. [kleiner schild]. Elegendő fegyverkezet lészen, ha bé fedezett lészesz pántzéllal, paissal, hosszu paissal, kerec paissal, tatár paissal avagy gyalog paissal (Com: Jan. 146).

hosszú-pajzs: clipeus Com: Jan. 146. [langer schild].

kerek-pajzs: parma MA. ancile Com: Jan. 146. runder schild PPB.

kerekded-pajzs: parma C.

tatár-pajzs: pelta, cetra C. parma MA. [kleiner schild]. (Com: Jan. 146).

tatárpajzsos: peltatus C.

Pajzsos: parmulanus, parmatus, clipeatus, scutatus C [schildsoldat]. Paisos vitézek: *scutati milites PPBl. Sok gyülevész népek seregedben lésznek, mind fegyverfoghatók, paizsosak lésznek (RMK. II.106). A katonác auagy az gialog paisosoc az fől szél felől való aitót állottác (Mel: Sám. 412). Huszárok, az fele lenne pánczélos, paizsos (Ver: Verb. 49).

Paizsoz: clipeo C. MA. [mit schild bewaffnen].

PÁKÁSZ: [nimium indulgendo emollio; verweichlichen, verzärteln]. Gyermekségtől foguán őrűztetik, főrőztetik, pákáztatik az ember (Mib: ÖrökÉ. 121).

PAKÉTA: [fascis, volumen; paquet]. Míg ezt a levelet elkészítem, a többit csináld egy pakétába, tsomoba (KirBesz. 86).

PAKILINCS (*pákelëncz* MA.): cimex MA. wanze, wandlaus PPB.

PAKÓC: [eupatoria; odermennig]. Szél indito kőkerczin, igen hasonló a pakoczhoz, a mezei mákhoz, de a levele mint egy kőménnec (Mel: Herb. 62).

PAKOCS, PAKOCSA (*pagicsa* SzékOkl. I.297): [jocus, lusus; scherz, spass]. Ne lelesseek tybennetek parazna bahotalas, ne zemeremtelen rut pakocha (CornC. 277). Ez ev tarsa latuan ez sorornak eggyȯgyȯseget, pakochaban monda neky: Ez az velagy azzony allat Sz. Pálrúl azt írja, hogy őtet Luter

csufságban és pakocsában nevezte eretnek-nek (Pázm: LuthV. 158).

[Szólások]. Hol Kd az török nyelvről ír én nokem, bizony én n e m v e t t e m volt p a k o c s r a (Nád: Lev. 70). Fogdosnak meg bennek tizenkét embert. A tizenkét ember nem veszi pagicsára, hanem izennek a föld népének illyen szóval (SzékOkl. I.297).

Pakocsál (*pakchal*ok HorvC. 247): [rideo, ludo, jocor; scherzen, spassen]. Chazar hallyad tanáczomat, en meg allom bozzwsagodat, way megh ewwel pakoczaltal es wele kent nem wallattal (ÉrsC. 508b). Minden gonoz avagy ektelen igeek, iol lehet hogy legenek vigadok vagy pakchalok, zerzetesnek zayatol el zaggattasseek evrek atok zerent (HorvC. 247). Hol Kd az török nyelvrűl ír énnekem, hogy csak pakocsált volna, bizony én nem vettem pakocsra (Nád: Lev. 70). Gritty látván, hogy az dolga veszedelembe vona és hogy az erdélyiek nem pakocsálnának, hanem halálra őtet keresnének (MonIrók III.37).

PAKULÁR: opilio PPBl. [schafhirt]. Juhász, ihász, juhpásztor, pakulár: opilio PPBl. A ketske-fejő madár igen mérész madár, a pakuláróktól semmit nem félvén a ketskéket megszopja (Misk: VKert. 472).

PALA: marga argillacea Sl. [schiefer]. A tájott a palakőnél egyéb nem igen vagyon (Bethl: Élet. 373).

1. PALACK (*palasszk* Helt: Mes. J.2. *palazk* VirgC. 47): lagena C. MA. flasche PPB. Meg tere az koldulasbol hozuan egi taska kinirt es egi palazk bort (VirgC. 47). Meńnetek el a varosba es iő ti elötökbe eǵ palazk viz viselő ember, kövessetek ṽtet (DöbrC. 445). Paranchola az keuées bort, ky az palazkba vala, egy nagy veder vizben tevlteny (DomC. 87b). Egy palaszkot borral tele adá (Kár: Bibl. I.494). Hozot egy palaszk vizet (Born: Préd. 79). A kármentő tőlcsérec a palaczkokhoz tartoznac (Com: Jan. 85). Egy juhász formára csinált ezüst aranyas palaczk (Radv: Csal. III.322). Karikás öreg palaczk vagyon nro 3 (Gér: KárCs. IV. 223).

[Szólások]. Szabad a patak, de nem a palatzk (Decsi: Adag. 343).

boros-palack: [lagena; weinflasche]. A boros palatzkok párállási között elfelejti nyavalyás állapottyát (Fal: NU. 261).

cserép-palack: [lagena figlina; thongefäss]. Az isten tserép palatzkok egybe-verésével futamítatá a madianitákat (Pázm: Préd. 111).

fa-palack: obba Com: Jan. 111. [karafine]. A kulcsár bort hoz fel és a pohárnac a fa palaczkbol megtölti s oda nyujtya (Com: Jan. 111). Két fapalaczkot küldtem tele borral (RákF: Lev. 29. VeetTrans. 20).

föld-palack: [lagena figlina; thongefäss]. Az madianiták föld palaszkoknak egybe-verésével meggyőzetének (Pázm: Kal. 585).

hasas-palack: ampulla PPBl. [bauchige flasche].

ivó-palack: ampulla potoria PPBl. [trinkflasche].

puska-palack, puskaportartó-palack: pulveraria PPBl. [pulverflasche]. Zablyá eg, pwska, pwska palack (RMNy. II.85). A puskák meg-töltetnek puska porral a puska-por tartó palaczkbul (Com: Orb. 287). Puska palaczk Belyen, szép fekete oszpora 80 (TörtT.² I.178).

tök-palack: munerba PPBl. [kürbisflasche].

2. PALACK, PALACKA (*palazk* C.): cimex MA. cynips; wanze PPB. Palaczka (Szikszai 328). Palazk-féreg: cimex C. Vannac némely felottébb ártalmas állatotskák, ugymint: serkéc, tetvec, bűdős férgec, palatszkác (Com: Jan. 42).

pince-palack: tinia C. [holzwurm].

PALACSINTA: laganum, frixum; pfannkuchen PPB. Tikmonyból, tejből palacsinta (Radv: Szak. 217). A mi népeink néha a kenyérben és palacsintákban a kőmény magot belé-szokták csinálni (Nad: Kert. 105. 43).

PALÁNK (*planc* MünchC. 156): planca, munimentum, munitio, vallum MA. [planke, schanze, damm]. Palánk, karó, tzövek: vallus PPBl. Palank zerenth: vallo NémGl. 301. Meg körńekeznec teged te ellensegid plancal (MünchC. 156). Meg erősítöttéc vala sövényeckel, palankockal és nagy töltéseckel az várast (Helt: Krón. 58). Várasnac vala tapasztot palánkia, annac vala négy ki ménő kapuia (Tin: Ének 136). Egy erős palánkot alkottanak, mellette fiú palánkot állattak (RMK. III. 110). Az hegyeknec teteire mégyűne fel és ott palánkot czinálunc, ki óltalmunkra lészen (Kár: Bibl. I.492). Az te ellenséged te kőrnyűled palánkot éppit (Zvon: Post. II.243. MA: Scult. 809). A kert békeríttetic palánkockal (Com: Jan. 70). Környülvötte a nyelvet kettős palánkkal, fogakéval és ajakéval (Illy: Préd. II.246).

Palánkol, palánkoz: munio MA. [vallo; befestigen]. Mikoron bizoń törvéńńel es körńökőzettel palankol vala őrineket [így], vele valek mindent eǵbe zerezven (DöbrC. 407).

Palánkolás: [munitio; befestigung]. Az holott ez megbizonyitás nincz, ott az irás az természeti bizonságok által és egyéb oltalmazo palánkolással hijába támasztatik és oltalmaztatik (MA: Tan. 51).

Palánkos: [munitus; befestigt]. Kóborlani kezdénec, meg dulác a falukat és felgyuytác a palánkos várasokat (Helt Krón. 131).

PALÁNTA: planta MA. pflanze PPB. Zent Clara bodog Ferencznek nemes palantaya (EhrC. 74). Minden palánta, valamellyet az én mennyei atyám nem plántált, kiszaggattatic (MA: Bibl. II.17). Palántát, ráczát vagy káposzta magot vessék uyságra (Lipp: PKert. II.22).

káposzta-palánt: brassica; krautpflanze PPB. Káposzta-palántot ültetni: brassicam transferre PPB.

Palántál, plántál: planto, sero MA. pflanzen PPB. A kiral be méne a fackal plantaltatott kertbe (BécsiC. 63). Hozzád mi felszóval kiáltunk, kik szent igédnek általa a hitben plántáltattunk (RMK. V.3). A palántát vessék uyságra s hold-töltére palántállyák (Lipp: PKert. II.22). Miképpen kőll a fűvek ifjú chömötéit avagy ágait palántálni, meg lesznek tulaidon helyeken irva (35). Az új növésen plantalni az archicsókát hasznosabb és szaporább (75). Az sárga, az kit gyökéren plántálnak annak is szinte úgy el kell késziteni a földét, mint a magnak (82).

el-plántál: [transpono; verpflanzen]. Az úr megszereté az almát és annak a fáját elpalántálá az önnen kertébe (PestiT: Fab. 101). Az archicsókát ha ki ganaios agyba akarja ültetni, elplántálhattya, ha három vagy négy levele lészen, hasonlóképpen, ha azon helybe akarja is hadni és fel nem plántálni (Lipp: PKert. V.75), Az archicsókát plántállyák el jó el rothatt ganajos fekete földben (76).

Palántálás, plántálás: plantatio MA. pflanzung PPB. Az palántálás arra való, hogy a vetemények az után nagyobbak és tellyesebbek legyenek (Lipp: PKert. II.34). Légyen a plántálás második fertállyán aprilis böldgyának (75).

PALÁST: palla C. pallium MA. mantel PPB. Mykoron uoltuolna bodog Ferencznek palast modosranalo (EhrC. 92). Araú koronat viselńén ő feiében es fédéztetuén selém palastal es barsońńal (BécsiC. 67). Ki akarand te veled törvenben perleni, ággad neki palastodat (MünchC. 22). Meńń el haza celladba

ees az palastot hozzad yde (PeerC. 90). Mongyad az Yzrael fyaynak, hogy zerezyenek peremőket ew palasttyoknak neegy reezeen (JordC. 153). Az zsidók palástokba kezdék lisztet kőtnie (RMK. II.237). Azt nem mondják, palást alatt jó bort mennyet hurczolnak (III.317). Mint az palástot ősziie giűrőd űket (Fél: Bibl. II.124). Nem lévén menyegzős ruhája, első szeretetnek palástya (Illy: Préd. Előb. a3).

[Szólások]. A mellyeket nékem mondándasz titokban, lésznek azok nálam ollyan palástokban, hogy senki nem nézhet el-rejtett voltokban (GyöngyD: Char. 362). Mostanság sokan rosszak lévén, rosz szándékokhoz alkalmaztattyák a virtust, s illyen amollyan palástot szabnak belőle magoknak (Fal: NE. 38). Valakit palást alá venni: corpus alicujus *tegere pallio PPBl. A kik eddig az unitária religio palástja alatt lappangottak, azoktól elszakasztattak (Bod: Pol. 77).

[Közmondások]. Ki szereti papját, ki palástját (Radv: Szak. 251).

asszonyembër-palást: palla PPBl. [frauenmantel].

bő-palást: stola C. [damenkleid].

hosszú-palást: stola C. [talar].

ráncos-palást: patagium *sinuatum PPBl.

Palástol: pallio MA. [tego, occulto]. bemänteln PPB. Azzal palastollia hamissagat (Mon: Apol. 173). Palástolt mesterséggel élt az ő székinec megtartására (MA: Tan. 1156). Hazugságát palástolni (Bal: CsIsk. 142). Magok bibéjét palástoló azaz magokat kevéllyen gazdagoknak tartó szegények (Otr: Tökéll. 116b). Az ő bünököt igy palástollyák (Illy: Préd. II.357). Fodorétott vendég hajial palástollya kopaszságát (Csúzi: Síp. 55). Szín-hányó halaványsággal palástolt kevélység (SzD: MVir. 277).

el-palástol: pallio, obtego, contego, defendo MA. bemänteln PPB. Vétket el-palástolni: obvolvere vitium PPBl. Az igazságot elpalastollyatoc (Mon: Apol. 251). Látod a bűnt, ne fedezgesd, palástold el (Com: Jan. 205).

Palástolás: palliatio MA. [tectio, velatio; bemäntelung]. Vagyon valami kűlőmbseg az kőzőt, az ki nyiluan minden palastolas nelkűl tagadgya az hitnec fő agazattyat (EsztT: IgAny. 63). Pokhálot szödögel káromkodásinak palástolására (Matkó: BCsák. 110). Minden palástolás nélkül ki mondom a dolgot (Otr: Tökéll. 283). Semmi palástolást nem találhatott (Illy: Préd. II.428).

Palástos: palliatus PPBl. [bemänteln]. Palástos riskása (Nyr. IX.73).

Palástoz: pallio MA. [obtego; bemänteln]. Igen palastozzác beszédeket (Vallást. Aiiij).

el-palástoz: ∾ Mikoron a papnac gonic vala, el palaztozuan a byvnt, ekkepen vegezi vala el gonasat (TelC. 203).

PALÁTA? (Nyr. IX.73).

PALATINUS: [palatinus]. Az Rhenus vize mellékén regnáló Frideric palatinus hertzeg (MA: Scult. Címl.). Mi vagyunk Magyarországnak palatinussa, az kit illet az végeknek igazgatása (Gér: KárCs. IV.74). Az tisztek közül egy nagyobb rész menjen palatinus urunkhoz (403). Szabó István hogy az palatinushoz ment, minden költségy 10 ft 80 d (MonTME. I.23).

PALÁZ: adulter JordC. 839. [moechus, moecha; buhler, buhlerin]. Oh gonoz palazok, hogy nem twggyatok, merth ez vilaghy baraczak ellenseghe wr ystennek (JordC. 839). Ha ky meg akarya gyǒzny az chalard, gonoz palazt, semywel ynkab ellene nem alhat, mynt hogy ne gondollyon vele (ÉrdyC. 82). Vannak ollyanok myndden vezedelmes bynben merǔltetween mynt Herodes es az gonoz palaaz azzonyallat, de myeest Herodes belee holt az gonoz palaznak zerelmeeben, nem terhele tőredelmesseegre (524).

Palázolkod-ik: [fornicor; unzucht treiben]. Egyeleytween hǔv lakozasokath palazolkodwan ty veletek (JordC. 859)

1. PÁLCA (*pácza* Gér: KárCs. IV.410. meg*páczáz* RákF: Lev. I.77): baculus, fustis MA. scipio; stock, stab, prügel PPB. Páltza, mellyben hegyes tőr vagyon: dolon PPB. Nekyk őkőllel, nekyk bottal, palczawal, nemelyek őzőgghel veryk vala (WinklC. 166). Ha meg nem halna az ember, de palczan iarna, tahat az ki megitette, fizetneye meg a oruosoknak a kőlčeget (BodC. 9). Feelnek az nagy palczatwl, ky myat meg verettenek (ÉrdyC. 537). A ledneket paltzánal verik ki (Helt: Bibl. IV.48). A szeléd intéssel, nem pálcza veréssel gonoszt jóvá teheted (Kisv: Adag. 53). A Pharahó varásló bőlcsei a pálczát kigyóvá nem változtathatták (Szathm: Dom. 123).

[Szólások]. Hamar meg változnac a nagy wrac és ottan kész a páltza, vagy ötte meg az eb a háyat avagy nem (Helt: Mes. 202). Egy által vetőre, páltzára száll (SzD: MVir. 14). Az udvarbirónak az páczát kezébe adván, ha mit nem jól cselekesznek, hatalmat adok büntetésekre (Gér: KárCs. IV.410). Csudálom, hogy az birót meg nem büntette Kegyelmed, hiszen találtak volna pálczát, ha nem akartak szolgálni (Gér: KárCs. IV.191). Fertelmes esküvés és szörnyűséges átkok a keresztyén névhez s a jó pálcza alatt nevelt erkölcshez nem férnek (Fal: NE. 15).

birodalmi-pálca: fasces Com: Jan. 186. [staatsgewalt]. Nem kivánnya a méltóságokat s birodalmi pálczákat (Com: Jan. 186).

ëbütö-pálca: [baculus mendici; bettelstab]. Négy egész esztendeig mind ebédet, vacsorát részegen költöttem s egy eb űtő pálcával haza pironkodtam (Szentm: TFiú 14).

fejedelëm-pálca: [sceptrum; scepter]. Soha nem férj a fejekben, hogy a fejedelem-pálcza ugy elessék és változzék (Bethl: Élet. III.130).

hajító-pálca: jaculum C. [wurfspiess].

Jákob-pálcája: *baculus astronomicus PPBl.

királyi-pálca: sceptrum PPBl. A király, ha maga kivánsága szerint országol, még a királyi pálcza alatt is kegyetlen úr (Com: Jan. 139).

koldus-pálca: [baculus mendici; bettelstab].

[Szólások]. Nem szégyenedteké meg sok magahiró dús emberek és istenektől elhagyattanak és koldus pálczára jutottanak (MA: SB. 162).

kommandó-pálca: [befehlshaberstab]. Keverik az országos békességet, hogy tovább maradhasson kezekben a kommandó pálca (Fal: NA. 225).

mankó-pálca: [fulcrum, baculum; krücke]. Mellyel istáp és manko-pálcza gyanánt ély (Prág: Serk. 845).

nád-pálca: baculus arundineus Kr. [rohrstock]. Nád páltzára támaszkodni: scipioni arundineo inniti PPB. Ismertem egy kapitánt, ki frissen forgatta nád-páltzáját, egy sem volt szűz tőle az egész compagniában (Fal: NA. 217).

[Szólások]. Sóhajtozó gazda hátára hága az nád pálcza (Thaly: Adal. III.347).

püspöki-pálca: pedum pontificium, pontificius lituus; bischofsstab PPB. Pásztori bot, püspöki páltza: pedum PPBl.

som-pálca: [fustis cornea; kornellstock]. Ugy tanítsátok házas társotokat, gyakran üsse nékik sompálcza hátokat (RMK. II.154).

sudár-pálca: [baculus flexibilis; langstab]. Isten ne mentsön hátadnak hosszát szép sudár pálczátul (RMK. IV.80).

sujtó-pálca: [baculus castigandi; strafstock]. Meleg nyomban, inában éri a gonosz tevőt a hátul ütő, sujtó páltza (SzD: MVir. 82).

szúró-pálca: pugio Com: Jan. 150. [spiess]. Hansárockal avagy szuró pálczáckal, koszperdeckel gyakván (Com: Jan. 150).

Pálcáz: fustigo MA. [prügeln].

mëg-pálcáz: ∾ Ha bot alá való rendű szolga, azonnal meg pálczáztathassa (TörtT². I.160). Ugy viseljék magokat, hogy a verekedésért megpáczáztatnak (Gér: KárCs. IV.411). Az kik vétkesebbeknek találtatnak a táboron, erőssen páczáztassa meg (RákF: Lev. I.77).

2. PÁLCA: [typha; rohrkolbe?] Méltó volna, hogy száz réttő pálczában varnák a fejét (Kisv: Adag. 378).

Pálcás: [?] Haytott és páltzás gyoltsnak az igen jovának vègi harom forint. Alább való haytott és páltzás gyoltsnak végit két forinton ötven pénzen (TörtT. XVIII 215). Páltzás rumeli gyapott gyólts (VectTans 13). Pálczás bagazia (14).

PÁLHA: assumentum angulare; zwickel PPB.

Pálhás: [?] Egy kengyel vasat, nagy pálhást, gombost egy forinton adgyanak (TörtT. XVIII. 229).

PÁLIKA: typha Com: Jan. 28. [rohrkolbe]. A gyékén kákából, a mellyben pálikák nevelkednek, gyékényeket csinálnak (Com: Jan. 28).

PÁLINKA: crematum; frucht-branntwein PP. Volt a grófnak tele tsobány pályinkája (Gvad: RP. 247).

Pálinkás: [cremato ebrius; von branntwein betrunken]. Nemcsak az tiszti, az közkatonája is mind pálinkás-részegen ellepték tizenként-húszonként az országot (Beres: Lev. 280).

PALIZÁTA: vallum, revelinum; pallissade PPB.

PALLÉR: praefectus operum, exactor MA. conductor PPBl werkmeister PPB. Kezde a zsidókat pallérok által neheziteni (RMK. II.14). Pallérul hagyya Zsigmond Benedököt (III.138). Vigadozzunk, mert a pallérnak igáját nyakunkból kivoná (VI. 213). Rendelé Salomon férfiakat fa vágni a hegyben és ezekhöz pallérokat (Kár: Bibl. I.377). Az mig Joseph éle, Izrael nem féle, addig az pallérokat sárt gyurni nem hadta (Tyúk: Józs. 18). A kik paraszti munkától immunisok: egy biró, egy pallér az várhoz, mészáros (Gér: KárCs. IV.284). Nemzetünket kinzó pallér, nem szán, mint hohér (Thaly: Adal. II.213). Rendele három ezer s hat száz pallért a munkás nép eleibe (Moln: JÉpül. 472).

fő-pallér: [summus exactor; hauptwerkmeister]. A fő pallér tisztet másra nem bizta, mert az ő mély elméje nélkül semmi végben nem mehetett (Moln: JÉpül. 64).

Pallérkod-ik: operantibus praesum, operarum praefectum ago MA. [einen arbeiteraufseher abgeben]. Pallérkodnac vala az templom éppitésén: statutis quoad templum operibus imperabant (MA: Bibl. I.316).

[Pallérol]

Pallérlás: [politio; das poliren]. A sok pallérlás, szablya vas tisztitás engem elijesztett (ÖtvMest. 67).

Palléroz: polio; poliren PPB. Az csendesség neveli az gazdagságot, az erkölcsöt pallérozza (Land: UjSegits. I.715). A fáknak levelei hasonlók voltak a pallérozott ezüsthöz (Hall: HHist. I.58). A mellyek régen keresztyén együgyüségben mentenek véghez, azokat az olasz és franczia szokás más formára pallérozta (Bod: Pol. 6). Az asszonyok mig palléroztatnak, esztendő telik (SzD: MVir. 48).

ki-palléroz: [erudio; ausbilden]. Nem mulatta el fiját kipallérozni (Gvad: Hist. 60).

mëg-palléroz: [polio; poliren]. A fegyvert meg pallérozzák s oldalokra ugy kötik (Felv: Dics. 13).

Pallérozás: politura ferraria, expolitio; polirung PPB.

Pallérozatlan: [impolitus; unpolirt]. A pallérozatlan gyémánt ollyan kő, a mellyet békasónak hínak (Mik: TörL. 232).

PALOL, PALL (*pálolás* Gyöngy: Pal. 1. *parlás* Czegl: B. Dorg. 300): **1)** quatio MA. [schlagen]. Búza parló rosta: cribrum areale PPBl. Az átok miatt asszonynépeknek az hátokat pallik (RMK. II.200). Mint ha egy vas bozogannal pallanac őket (Born: Préd. 561). Hátoc pallatic (ThemSec. 51). **2)** evallo, vanno MA. [schwingen, worfeln]. Palló rosta: incerniculum Major: Szót. 262. Várad, csak zabot pallasz az nagy érez lónak (RMK. II.226). Abrakat palolni (Zvon: PázmP. 65). **3)** ventilo PPB. [lüften]. A fenix madar azzu fath gőth, az ő zarńaual mind addig palolya, mignem meg ǵuttya (NagyszC. 298). Az kovács a tűzben tészi a vasat es mind addig fuia, palóllia az tűzet, miglen az tűz nem egygyesedik a vassal (Lép: PTük. III.205). **4)** [dispergo; zerstreuen]. Aszt vetic, hogy országát meg pusztíttya, soc entzem-bentz apróságra pallaná (Görcs: Máty. 51). Kiuel meg elegűt, azra semmit nem palló (BFaz: Asp. 4).

el-palol: [dispergo; zerstreuen]. Mivel a szent irásnak ez maga felől tőtt világos tanubizonyságit némelly kereztfogásoknak füstével akarják meg-homályositani a pápisták, szükség, hogy azokat elpalollyuk (Pós: Igazs. I.125). A mi füstöt ez ellen tsinála füstös Mátyás, azt eda fel el pallottuk (Pós: Válasz. 299).

mëg-palol, mëg-pall: [ventilo; worfeln]. A zabot szóró lapáttal vagy rostával meg pallya, szórja: avenam vanno ventilat (Com: Jan. 86). Kellenc immár a viszálkodóknak gazos ellen-vetéseiket az igazságnak rostájával megpalolnom (GKat: Válts. III.1118).

Pallás, palolás, párlás: ventilatio MA. [das worfeln]. Pthrüsőgetés ez és zabparlás a magyar reformátusok előtt (Czegl: BDorg. 300). Versemnek előttem való pálolására felforván a vérnek még meg-lévő tseppetskéje (Gyöngy: Pal. 1).

Palolgat: [iteratim vanno; wiederholt worfeln]. A ki sem egyszer sem másszor nem palolgatja, csak ím s ámra bizza, buzájához az nem sokat bízhatik (TörtT². III.163).

PALLOS (*pallus* Helt: Krón. 14): spatha, rhomphaea C. ensis, gladius MA. [schwert, hellebarde]. Soc pallossal, handsárockal bőuesec (Gosárv: MagyB. Biiij). Szintén ugy forgatta az iró pennát, mint az pallost (Prág: Serk. H). A zászlókat középben viszic a zászló tartoc, kiknec a zászló előtt álló vitézec a pallosockal avagy alabárdockal előttöc mennec (Com: Jan. 149). Reghi modra való pallos hiueli (Radv: Csal. II.29). Pallost pallossal szokták vissza ütnie (Kisv: Adag. 376). Ihol vagyon egy tsiszár, jó koszperdet, kardot, pallost fog Kegyelmednek eladni (KirBesz. 87). Az hadban sok pallos sürgette nyakát (SzD: MVir. 199).

forgó-pallos: versatilis gladius Kr. [schwingschwert]. Az isten egy kerubimot állatott paraditsom eleibe tüzes forgópallossal (Pázm: Préd. 576).

kétélü-pallos: gladius anceps Kr. [zweischneidiges schwert]. Az euangeliom minden két élü pallosnal hathatósb (Pázm: Fel 40).

kétkéz-pallos: rhomphaea PPBl. [zweischneidiges schwert].

PÁLMA: palma Kr. [palme]. Zent Agota azzon zomehoznan jutny az martiromsagnak palmayara naponkeent syr vala (CornC. 261). Minek utanna az orzagokat megtéritöd, hozzám iözh martiromsagnak palmaiaual (DebrC. 37). Hasonlya ewtet az lybanumbely cedrus, palma es cipressus zeep draga faakhoz (ÉrdyC. 454). Isten ew wyaskodoyt martyromsagnak palmaya myat erek eletre wyzy (ÉrsC. 355). Kik igaz hitben lésznek, mint a pálma szintén úgy megzöldülnek (RMK. V.103).

PALOTA: aula C. palatium MA. palast PPB. Job paranczola ew fyaynak nem czynalny palotakat (EhrC. 125). A kiral vendégségét tön a nembériecnec a palotaban (BécsiC. 48. 54). Allataak Samsont keth kew laab mellee az nagy palotaban (JordC. 345). Érkezik fel a palotára, az atyafiak kéric, ne hajtson már elébbi dolgára (GyöngyD: Char. 378]. Inventáltunk a palotában: gyontáros ajtó, pléhes (Gér: KárCs. IV.444).

ebédlö-palota: triclinium MA. [speisesaal]. A vendégec a vendéglö gazdatúl az ebédlö palotában bé-vitettetnec (Com: Jan. 109). Productio lön benn a várban, a tölünk bolondul a commissiónak hagyott fejedelmi ebédlö-palotában (Bethl: Élet. II.253).

királyi-palota: regia, bazilica Com: Jan. 140. [königspalast]. A királyi palota méltoságos nagy épület (Com: Jan. 124). A királyi palotác kárpitockal s kép irásockal fénlenec tündöklenec (140).

oszlopos-palota: [patibulum; galgen]. Ama bujdosó vitézek addig járták a világot, mig öket valamelly hóhér fel kapta, oszlopos palotájába szépen befogadta (Fal: NE. 25).

sétáló-palota: [ambulacrum; spaziergang]. A nagy széles mezö s a szép liget erdö sétáló palotájok (Balassa: Ének. 29).

udvarló-palota: procoeton PPB. salutatorium PPBl. [vorsaal, vorhalle]. Udvarló palota, ántikamara: procoeton PPBl.

Palotás: **1)** palatinus, praetorianus Kr. [palast-, hof-]. Udvari, palotás vitézek: *praetoriani milites PPBl. Utoljára a palotás uraimék a Lázár lakodalmára szorulnak (Fal: TÉ. 773). **2)** [aulici; hofleute]. Szolgáknak azokat nevezem, kik a fejedelemnek magánhivatalban szolgálnak, kiket tulaydon nevezetekkel palotásoknak mondunk (Laskai: Lips. 124). Az lovas palotásoknak csizmát, kalpagot és dolmánt csináltattam (MonIrók XV.358).

PÁLYA (*pallia* Istv: Volt. 8): **1)** dromos C. stadium MA. [laufbahn]. Pállya-futó: stadiodromus; pállya-formán készíttetett: stadiatus PPBl. Valakyk a cyelba futhnak, paallyat iol lebet mynd nyayan futnak, de egy vyzy a intalmat (Komj: SzPál. 157) Jo hamar louakat palliara vitete (Istv: Volt. 8). Nem tudgiatoke, hogy a palliaban futok noha mindenek futnak, mindazáltal csak egy veszi el az iutalmat (Fél: Bibl. II.39). Noha sokszor messze esett már czéljától, nem szünik még is pályájától (GyöngyD: KJ. 386). Távol lételünket, hidd el, én is érzem, de el nem mehetek, még pállyám nem végzem (440). Mikoron az mi pályafutásunknak végét elérjük, Krisztusnak szavát hallhassuk (Gér: KárCs. IV.389). Toppantó lovamat magyar paripákkal pálya futni bocsátám (Thaly: VÉ. I.124). Egy pálya hosszánál nem volt szélesebb az Eufrates vize (Moln: JÉpül. 219). Pállyán vár ajándék, nyerd el édes lovacskám (Kisv: Adag. 177). Olasz mértföldnire nem nyoltz, hanem tizen két pállyát kellene számlálni (242). Egy olasz mértföldben nyóltz pállya találtatik (243). **2)** [praemium certaminis; kampfpreis]. Nem az akaróé sem pedig futóé pállyának elnyerése (Kisv: Adag. 356). Nem nyeri el a pállyát, a ki úttyában horgot vet (Fal: SzE. 523). Satirusok kis szarvokkal öklelödnek, hogy elnyerjék a pályát (Fal: Vers. 876).

Pályás: [in stadio currens; wettrenner]. A pállyás sereg piatzra indúla, s annak csudájára a nép fel tódula (GyöngyD: Char. 162). Trombiták kezdék bö rivadásokat és futni indíták ott a pályásokat (166).

Pályáz: stadium curro, concerto Sl. [wettkämpfen]. Duskát inni és frissen tántzolni akarok, iszom, lakom és pállyázoc (Szeg: Theoph. 24).

Pályázás: [cursus; das wettrennen]. Nyugalmat vett az fáratság végzödvén pállyázása (GyöngyD: RK. 212).

PAMARANCS: [pomum aurentium]. A szélsö mellettem pamarancsot evett, olly eleven s friss volt mint ágon az evet (Gvad: FNót. 107).

PÁMPOLÓD-IK: [rixor; hadern, zanken]. Mikoron igy pampolodnanac egymassal (Helt: Mes. 436). Mikoron a király környül megállattanac volna, mindiárt pámpolódni kezdénec a királlyal (Helt: Krón. 74b). [Vö. **PÁNTOLÓDIK**]

PAMUT (*pamukos* Radv: Csal. II.292): bombycinium, gossipium; baumwolle PPB. Meg füsültetic a gyapjú avagy pamut és meg gerebeneltetic (Com: Jan. 97). A párna pihes, a paplan tömöt pamuttal töltött (112). A kik gazdagabbac, tépett pamuttal, gyapjuval csinállyác be az élö fác tökeit (Nad: Kert. 23). A paplan tömöt pamuttal töltött (112). Egy vég lecsepenri, avagy mely nyolczvan pamuttal szött török keszkenöért jár (KecskTört. II 511). A pamutot felszedi ebben a hónapban (Mik: TörL. 415).

Pamukos: [bambacinus; baumwollen]. Zöld zsolnai ládámban vagyon asztal keszkenü pamukos (Radv: Csal. II.292). Ugy tetszik, szemlélem a fényes kardokat, mikép szedegetnek pamukos tsalmákat (Orczy: KöltSz. 178).

PANASZ (*pananaz* Helt: UT. Dd. 5. Tin: Zsigm. 11. Valk: Kár. 39. *panoz* LevT. I.104): querimonia, querela MA. klage PPB. Ha valakinek mas ellen volna panazia, mikent Cristos es bočatot ti nektek, vgan ti es (DöbrC. 259). Kykrel panazt tezen zenth Bernard (WeszprC. 147). Valanak ygazak mynd ketten mynden panaznal kyl (JordC. 516). Az papy feyedelmek panazth teenek en nalam (789). Nem türhete az ö nagy soc pananszokat (Tin: Zsigm. 11). Istennek tiszta fiac legyetec, kiröl ne lehessen panansz e gonosz nemzetség közet (Helt: UT. Dd.5). Oz zölöhögön zörtelen dolgokath chelekóznek, oz panoz sok (LevT. I.104). Panaszt, jobbúlásra való kivánást érdemel: expostulationem meretur (Com: Jan. 192). Az ü panaszikra nem baytom fülemet, ü nyavalyájokra nem tészem szememet (Zrinyi I.13).

Panaszkod-ik: conqueror Sl. [klagen]. Mycoron fekeveen az mezevn syratnaja az ev nevolyassagyt panazkodo zokkal (DomC. 159). Az purgatoriumbely lelkek panazkodnak, hog tumyan mongyatok meg azokat, kykkel tartoztok (247). Azert nem kelleth volnya az K. iobagynak panaszkony (RMNy. II.31). Ketek panaszkodik az louak es az zekerek felöl (91). Miért panaszkodgyam szerenche ellened (Zrinyi I.47).

Panaszol: exprobro C. incuso, conqueror MA. [sich beklagen, sich beschweren]. Mykeppen Cristus panazlat halatlan baratokrol (EhrC. 94. 10). Nem panazol arol es hogy howa wtet tezed (VirgC. 68). Eellyenek az panazlo morgook hw kywansagokban yarwan (JordC. 881). Azzoni allat panazla, hog eoneky atyafya fogva tartatneek (DomC. 28. 8). Ezekröl panazol az uristen (DebrC. 14). Az leannak zyley ffel kelween panazlanak

reea az feyedelemnek (ÉrdyC. 339). Nagy ohaytuan mind az orszag panaszol reyatok (Hoffgr. 373). Ir vala gyakorta Mátyás király a czeh királynac és panaszollya eszt elötte (Helt: Krón. 132b). A farkas annac vtánna pananszolni és gyóni kezde (Helt: Mes. 305). Azon panazol w kegielme, hogi barmokis holtak wolyna (LevT. I.94). Hogy az en káromrol birannac ne panaszolnec (Born: Préd. 432). Meg-égeték a Joáb vetését az Absolon szolgái és ottan hozzá ménе panaszolni (Pázm: Préd. 693).

föl-panaszol: [conqueror; vorklagen].

fölpanaszolás: [conquestus; das vorklagen]. Néma, süket ligetet választok keservem felpanaszlására (SzD: MVir. 78).

mëg-panaszol: [conqueror; sich beschweren]. Hoģ haborgatnaia ez pap az azzonnac attafiat, ez azzon ezt vranac meg panazola (GuaryC. 44). Myt raytam tettenek, meg panazlom (SándC. 26). A császárnak nem panaszolhaták meg nagy nyomoruságokat (Petbő: Krón. 206).

Panaszolás, panaszlás: incusatio, exprobratio, querela MA. [klage]. Wthallyatok megh az tőth bozzwsaghnak panazlasaath (ÉrsC. 202). Tudod nram en panazlasomath es en gyalazasomat (KulcsC. 164). Mikoron iozagoson, panazolas nelkül hasnalnanac, Joachim kezde meg korulni (TelC. 38). Cselekedeteddel meg ne torold, beszédeddel ellene ne panaszolkodgyál (MA: Sciult. 986).

Panaszoldogál: queritor C. [sich beklagen].

Panaszolkod-ik: queror, conqueror, dequeror, expostulo, incuso C. klagen, beklagen, lamentiren PPB. Elmenénec az lengyel királyhoz, hogy annac panaszolkodnánac (Helt: Krón. 192b). Erről panaszolkottanac mindenkoron a jámborok (Helt: Mes. 193). Panaszolkoduan elötted mondgyuc mi boszuságinkat (Born: Ének. 231). Kezde panaszolkodni az varasok ellen, az melliekben löttenek vala az ő czuda teteli (Fél: Bibl. I.17). Az Izrael fiai kętsegbe esnee, sirnac, panaszolkodnac (Kár: Bibl. I.131). Christus szenvedni akart, te mégis mersz valaki ellen panaszolkodni (Pázm: KT. 115). Szégyeljed te panaszolkodó szolga, hogy egyebec készebbek a veszedelemre, hogy sem te az életre (177).

Panaszolkodás: querela, conquestio, expostulatio C. MA. [klage, beschwerde]. Talalsz dragalatos példat istenhez valo imatkozasrol, panaszolkodasról (Helt: Bibl. I.f4). Az indulatoktól melly igen meg háborittatik, szomorkodic, panaszolkodic, innét a szomorúság, panaszolkodás (Com: Jan. 68). Esztelen akarattyát élő istennek panaszolkodással nem fordithattya meg (Zrinyi I.122).

Panaszos: [flebilis; kläglich]. Miért vagy szép Echo keserves, panaszos versem hamisitó (Zrinyi II.131). Ha vagyon mit enned, nem panaszos étked (Ben: Rithm. 101). Tsak a zugó szelek ellen evez ezen panaszos lotzkével (SzD: MVir. 220).

PÁNCÉL (*panczér* Lép: FTitk. 228. Thaly: VÉ. I.210. Zrinyi I.22. *panczjer* Radv: Csal. II.143. *páncsér* TörtT. IV.89): lorica C. MA. hamatus thorax, paludamentum; panzer, brustwehr PPB. Cristusnak hywseges zolgaya nem panczelnal ewltewztetuen, de kereztnek yegyuel yegyzettetettuen (EhrC. 147). Zent Antal ez chuda latuan yiettében hẅtnek payzath ees pancelat ragada (PeerC. 66). Keenkőw byzw panceel vala ew raytok (JordC. 901). Akkor keresi elő sisakiat, pantzérat (Lép: FTitk. 228). Elegendő fegyverkezet lészen, ha bé fedezett lészesz pántzéllal (Com: Jan. 146). Vitézek mind eggyig, s nem pajsval födőznek, sem sürü pancérral (Zrinyi I.22. 65). Wiczaj Tamás uramnak jutott egy panczjer és egy bonczjok (Radv: Csal. II.143). Sarczában fizetett egy ezüst páncsért, merő páncsért (TörtT. IV.89). Farkasbőr és vörös panczér az nyakában (Thaly: VÉ. I.210). Sissakossan, pánczérban veres márvány köven ki van faragva (Thaly: KT. I.93).

ablak-páncél: [calathri fenestrarum; fenstergitter]. Az templom ablakának való páncélért küldöttük (MonTME. I.66).

halhéjú-páncél: [lorica squamis obducta; schuppiger panzer]. Ő rayta vala hal heiu pantzelya (Born: Ének. 600).

kettős-páncél: duplici squama lorica PPBl. [doppelpanzer].

merő-páncél: [lorica solida; massivpanzer]. Párducz bőrömet hagyom Uri György uramnak egy pár karabinnal és két merő panczéllal együtt (Radv: Csal. III.313. 290).

Páncélos: loricatus MA. gepanzert PPB. Sok gyülevész népek seregedben lésznek, fások, kopiások, pánczélosok lésznek (RMK. II.106). Huszárok, fele lenne puskás, az fele pánczélos (MonIrók. III.49). Mint egy pánczélos Góliáth igen hányod veted te magadat (Pós: Válasz 306). A vas dereku fegyveresec környős környül páncélosok (Com: Jan. 146).

[**Páncéloz**]

föl-páncéloz: lorica munio Kr. [panzern]. Lata Eleazar egyet a vadak közzől fel-pánczélyozva a király pánczélyával (Káldi: Makab. VI.43).

PANDEL: [taenia, ligula; band, binde]. Azon az nap kész pénzül megfizetett keskeny selyem pandelnek 8 végért per 57 d. facit 4 frt. 56 d. Szélesebb azonféle pandelértt 3 frt. (Radv: Csal. II.201).

PANDÚR: miles Rascius, Illyrius Sl. [illyrischer soldat].

Pandúrkod-ik: [rixor; stänkern]. Az egyenetlen czödör inasok szoktak ekképen pandurkodni (Zvon: PázmP. 291).

PÁNKÉTOMOS: [?]. Hogy az pánkétomos királyi asztalnál az hús ételre ne kénszerittetnek, imádsága által sült madarat hozatott az asztalra (Tarn: Szents. 13).

PÁNKÓ (*pánkoch* Cis. E4. *ponkoh* Szék: Zsolt. 179): pastellus, placenta frixa MA. artolaganum Major: Szót. 73. [pfannkuchen]. Ez pedig leszen vala buza lisztből auaģ semleieből auaģ pogaczabol auaģ pankohbol auaģ ratotbol (Szék: Zsolt. 179). Mainsnec végén, ha bőuen virágzik az máck, elég feles pánkocht süthetz (Cis. E4). Bélesec nemei: a semlyéc, pereczec, béjas kalácsocskác, pánkóc, serpenyőbe rántott gömbölyű pánkóc (Com: Jan. 76). [Vö. **FÁNK**]

1. **PÁNT**: [ligula; binde]. Hozattam kis pánt zsinórt (MonTME. I.294).

2. **PÁNT**: canthus C. MA. [eiserner reif]. A kapukat igyenes pálczákbúl pánt veszőkkel rostély formára összve kötözzenek (Lipp: PKert. I.19). Kivántatik pánt-vessző, kivel bé-kösse az oltott tőkére vont eszközt (III.24). Készül abrontsa is karikák pántyának (GyöngyD: KJ. 146). Bé bocsátván az várban eokett, maradott-e egy szegh, maradt-é egy pánt (TörtT. X.121). Egy kard hively, kinek második pánt is megyen a sarkvasához (XVIII.268).

PANTALLÉR: balteus sclopeti Sl. degengehäng KirBesz. 131. Mindeniknek karabélyt és pantallért adatott (ErdTörtAd. I.181). A katona jó paripán megugratja magát, pantallérja, karabélyja megrángatja nyakát (Thaly: VÉ. I.318). Lovat, kantárt, karabélyt, kardot, pisztolyt, pantallért készitnek új mundért (I.271). Bogláros pantallér tsörög a nyakokon (Gvad: FNót. 42). Lódingot, pantallért reánk függesztettek, oldalunkra kardot tarsolylyal kötöttek (Gvad: RP. 56).

PÁNTLI: [ligula; binde]. Meggyszin pántlin csinált párta vagyon rajta arany boglárka (Radv: Csal. II.282).

PÁNTLIKA: taenia, ligula PPB. [band, binde]. Pántlika, galand, prém: taenia; a hajat aranyos pántlikákkal felkötni: comas *substringere auro; süveget vagy kalapot álla alatt tar-

tóztató sinórok vagy pántlikák, hogy ki ne essék ember fejéből: offendices PPBl. A tőékességec és pántlikác, melleckel a bé font hajac tzifráztatnac (Com: Jan. 101). Kopet, keskeny, fehér, ezüstös pántlikával csinált (Radv: Csal. II.153). Egy darab kék pántlika, egy darab írott pántlika (364). Vagyon ehez tiszta gyöngy pántlika három darabokban. Egy pántlika forma arany máslicska (Gér: KárCs. IV.460). Csináltasson százötven karabélyt, mellyeknek az csője ollyan hosszú legyen, mint az includált pántlika (RákF: Lev. I.687).

PÁNTOFËLY (*pántofali* C. *pántofél* Major: Szót. 172. *pantofély* Com: Vest. 144): crepida, baxeae C. MA. pantoffel PPB. Pántofali, sziyas avagy tzafrangos czipellés: crepida; pántofali tsináló: crepidarius C. Pánto félyl, bőltsek saruja: bazea Major: Szót. 103. Pantofely-fa: suber PPBl. Vannac kapczác, pantófelyec, czafrangos czipelésec (Com: Jan. 100). A dámák nem cipelősben, hanem pantofel papucsban szoktak járni (Fal: TÉ. 776).

Pántofëlyës: crepitatus MA. [mit pantoffel beschuht].

PÁNTOLÓD-IK: rixor, altercor MA. hadern, zanken PPB. Ô ember, ki vagy te, ki az istennel szömbe szökuén pántolódol (Helt: UjT. r.2). Rút dolog a nemes aszszonyállatoknac az ő vrockal pantolodnioc (Prág: Serk. 347). Az ördögöt sem meré sz. Mihály szidalmazni, mikor vélle pántolódnék (Pázm: Kal. 310. Pázm: Préd. 117). Tartsd ebhez magadat, ne pantolódgyál (Czegl: MM. 100). Ha kellene pántolodni, mi is találnánk gáncsot írástokban (Czegl: ORoml. 360). Nem illik nékem e dologban teveled sokat pántolódnom (Veresm: Lev. 12). Azon pántolodic, hogy magyar-n nem szollunc (Pós: Válasz. 254). Bolondsággal akar az okosokkal pántolódni (Matkó: BCsák 3). Adjuk kezére a pántolódó urfinak, hogy ártatlanúl fogják reá, a miben nem vétett (Fal: NE. 32). Hasonlóval pántolódni veszedelmes, alábbvalóval gyalázat (Fal: NU. 297).

Pántolódás: rixatio Kr. [hader]. Morgás, veszekedés, pántolódás ne légyen a házasok-között (Pázm: Préd. 243. 230. Pázm: Kal. 257). Gyűlőséges pántolodás (Zvon: Post. I.572). Pázmán gyakor helyen az mi ellenűnk irt fondor pántolodasiban olyan mint az cziacziogo szayko (Zvon: PázmP. 215). Akkori napokban hallottál volna sok esztelen disputatiót és pántolódást (ErdTörtAd. I.29). De ez mind csak így marada a pántolódás és fántofánt (58). Nyugtatni a visszavonást, gyülölséges pántolódást (SzD: MVir. 53). A pántolódásból könnyen üstökvonás következik (283).

PÁNYVA: [capistrum; halfter]. El szalad nyha az őreg lonak pannaiarol (Zvon: PázmP. 290). Az ifiutol elakarác venni a nyulaszó porázt, hogy azzal az lovakat pányvára és czövekre üthetnec (Prág: Serk. 125). Pányvát vagy odal nyűgőt az ő lová nak lábaira nem hány (GKat: Válts. I.1083). Három lovat, egy kocsit, a mellę ponyvát, pokroczot, nyűgőt adtac (Bartha: Krón. 116). Az istállóval bánó a lánczos kőtő féckel avagy hamaros orr kőtővel, pányvával meg-szoríttatott lovat tapogattya (Com: Jan. 85).

Pányvás: [capistratus; mit einem halfter versehen]. Nem tart a fűvelő már pányvás lovakat (GyöngyD: KJ. 539).

[**Pányváz**]

ki-pányváz: [illigo; anbinden]. Kipányvázott lovak (SzD: MVir. 299).

PAP: sacerdos, mystes MA. curio, parochus; priester, pfarrer PPB. Tőn nág vačorat es hiua mend a papokat (BécsiC. 22). Herodes egbe gőituen a papocnac menden fedelméket, tudakozec uala ő tőllőc, bol Xs zűletnec (MünchC. 16). Monda neki az pap iambor (VirgC. 25). Vrnac papi algatok vrat (DöbrC. 231). Mikoron menden bűneidet elmedbe gőhtőted, meń el a pap eleybe (VitkC. 24). Jűue az fraterekhez zerecbeneknek nemely papja (DomC. 304). Mutassad te magadat papnak (JordC. 375). Zent Justina egy balwan istennek vala papya (ÉrdyC. 549). Az papok nem szollyac az en czudalatos czelekedetimet (Zvon: Osiand. 81). Jesuiták, papok itt az fő peresek (Thaly: VÉ. I.52).

[Közmondások]. Kit papiáért szeretnek, s kit palástiáért (Decsi: Adag. 88). Jó *pap holtig tanúl: senesco semper multa addiscens MA. Nem mindenkor *pap saytya: non semper lilia florent MA.

áldozó-pap: victimarius C. sacerdos Com: Vest. 144. sacricola PPBl. [opferpriester]. A gyűmőlcsőknec sengéi az áldozó papoknac adattatnac (Com: Jan. 128).

asszony-pap: sacerdotissa C. [priesterin].

fa-pap: [sacerdos indoctus; unwissender priester]. Lám mondám szomszéd, hogy mind fapapok ezek (RMK. V.240).

fél-pap: levita JordC. 562. [diaconus]. Imaagyatok erőttem mynd zent papok es fel papok (CzechC. 51). Tertenec, hogy egy pap azon wton el menee es lathwan hwtet, elhagyaa, azonkeppen egy fel pap (JordC. 562). Zent Istvan a het vdvar birak kőzzűl, kiket a zent apostolok fél papokka tettenek vala, egyik vala (DebrC. 64). Fabian papa oli igen nagi aitatossaggal uala a martirokhoz, hogi ahoz valo felpapokat es subdiakonosokat valazta (133b). Ty oltáros, ostias fel papoc ott tartiatoc az oltárt, ruhát, sim ertőd, hoǵ parázna vaǵ (Mel: SzJán. 85).

fő-pap: pontifex C. praesul, summus sacerdos MA. oberpriester, prälat PPB. (Helt: Bibl. FFf3b). Őszue giűituén az fő papokat, meg tudakozék ů tůlők, az Christus hol szűlettetnek (Fél: Bibl. II.2). Hilchias fő paptul vőtte, hogy a meg-talált kőnyv isten tőrvényének könyve (Matkó: BCsák. 321). A patyolatos főpap a szentségesb helyben bé-megyen vala (Com: Jan. 129). Kadilescher vala szultánnál böcsületben, mert vala ő fő-pap és érsek hitekben (Zrinyi I.73).

főpapság: pontificatus C. praesulatus MA. [oberpriesteramt]. Janos papat az fő papságbol erőuel le vetuen (Mon: Apol. 470).

gyóntó-pap: [confessarius; beichtvater]. A gyóntó paphoz siess, nagy latorságodból kű gyónyál (FortSzer. N3b).

kis-pap: [clericus]. Külde huszat, szolgálatra rendelt beteseket, az gonosz erkőlczű kis papot keresnyi (Fr: SzJán. 53). Úgy bánom véle, mint az szentelt vizet megivó szamárral az kispap (Bercs: Lev. 471).

köz-pap: [sacerdos simplex; priester niedrigen standes]. Rómában a kőz papoknak nem volt szabad nősőknek lenni (Pázm²: Kal. 309). A közpapoknak sem volt szabad feleségeseknek lenni (SzD: MVir. 223).

község-papja: plebanus PPBl. [pfarrer].

misés-pap, misemondó-pap: sacricola PPBl. [messpriester]. Az mit az apostoloc világossággá tőttenec, azt a barátok és misés papoc ismét setétségre fordítottác (MA: Scult. 853.).

misemondópapság: [munus sacerdotis; priesteramt]. A bécsi vicarius Karger Janost misemondópapságra felszentelte (Fal: TÉ. 755).

misézö-pap: ∾ A reformatus nemesek arra kényszerítették, hogy magok helységekben való papjaiknak pártjokat nem fogják, sőt a miséző papokat is hogy ott tanítsanak, megengedik (Bod: KOstr. 17).

rómás-pap: [sacerdos ecclesiae Romanae; priester der römischen kirche]. A cinteremec rakuác valánac holt testekkel, miért hogy a rómás papok soholt nem engedic vala a temetést (Helt: Krón. 63b).

tábori-pap: [sacerdos castrentis; feldpriester]. Papságra felszenteltetvén, elsőben volt a fejedelem mellett tábori pap (Bod: Pol. 74).

tar-pap: [sacerdos tonsus; geschorener priester]. A nézőket megh csábitották az tar papok, külömbőző csalárdságokat vet nen szem eleiben (Toln: Vigaszt. 77).

térítő-pap: [sacerdos convertens; bekehrer]. Látom én, hogy vagy te isten szolgája, bűnős embereknek térítő papia (KTör: SzJán. 4).

udvari-pap: curio C. [sacerdos aulicus; hofkapellan]. Dajka János jelen volt mint vdvari pap a fejedelemmel moldovai és más táborozásaiban (Bod: Pol. 62).

udvaripapság: [munus sacerdotis aulici; hofpriesteramt]. Bethlen Gábor fejedelem maga mellé udvari papságra hozatta volt Dajka Jánost (Bod: Pol. 62).

Papi: sacerdotalis MA. priesterlich PPB. Tanálčot tartanac mend a papi feiedelmec a nepecnec veni (MünchC. 67). Püspök a papi rendben első (Bod: Pol. 1). A fejedelem asszony a papi szentelésnek tzeremóniáját el szemlélé (82).

Papol: ad concionem dico Kr. [predigen].

[Szólások]. Ebnek papolj: boeotis vaticinare (Kisv: Adag. 54).

Papolás: [admonitio, institutio; belehrung, unterricht]. Anyja asszonya maga resteli vagy szégyelli az ebbéli papolást (Fal: NA 158).

Paposkod-ik: [sacerdotem ago; ein priesteramt bekleiden]. Apolló templomába ment-bé, kiben egy szűz leányzó paposkodott (Hall: HHist. I.3). A püspöktől kellett tanúbizonyság levelet venni a papoknak, különben nem paposkodhattak (Bod: Pol. 31). Hogy Ujfalvi Imre másutt paposkodjék, megengedtetett (60).

Papság: 1) sacerdotium C. MA. [priesteramt]. Oĺ igen megalaza őnnagat a papsaghoz, hoǵ papsagra ne valaztatnec, őn hűnelket elvaga (MünchC. 71). A papsagot zerőzuen, őket feinket pappa teneh (WeszprC. 48). Hasonlatteek az ystennek fiyahoz, erekkwl erekke papsagaban maradvan (JordC. 809). Én anyazent egyhazban papsagot eerdemlettem (ÉrdyC. 358). A papságot kéuánnyátoc (Kár: Bibl. I.135). Nem könnyebítetted terhedet papságoddal (Pázm: KT. 435). A sinodus Ujfalvi Imrét a váradi papságból ki tette (Bod: Pol. 60). **2)** [sacerdotes; priesterschaft]. Hogyha a pápista papság adta instructiojában Sámbárnac a morgást, hazudozást, őrűlhet néki az a társaság (Matkó: BCsák. 8). Az ministerium egészszen megváltozott, az papság nem regnál (Beres: Lev. 607).

Papságos: [sacerdotalis; priesterlich]. Sohol oly jővedelmező papi-uraság ninczen, az melly ezeknec potrohos gyomrokat és papságos zabálódásokat megelégithetné (MA: Tan. 1141).

PÁPA: summus pontifex; papst PPB. Oly zentsegew vala hogy nemczak pispekek, gardinarosok, de papa es kyuanyanala hallany (EhrC. 75). Gergely papa jra zent Damancos atyankat az zentek kevzyben (DomC. 149). Gergel papa ez zent martyrokrol eellyen peldaat yr (ÉrdyC. 359). Mikoron az missen ielőn uona az papa az ket casarokal, az egből hozaiok imeleten zozat adatek (TihC. 24). A papok es baratok a misseuel, gyúntatással es egyeb papa es satan haloiaual nem halazhatnak (Mel: SzJán. 344). A pápa ül az ecclesiában, mint ha ő volna a Christus vicariussa (Pázm: LuthV. 352). Latrúl gyalázzák a pápát az elhanyatlot fiak (353).

asszony-pápa: papissa Kr. [päpstin]. Az asszony-pápát, kinek emlékezetivel gyalázhatta volna Rómát, Focius soha nem emlitette (Pázm[2]: Kal. 777).

fő-pápa: summus pontifex Ver: Verb. 227b. [papst]. Az római fő papa és a csaszar felől semmi emlekezetet nem teszünk it (Ver: Verb. 227).

Pápálkod-ik: pontificem ago Kr. [die papstwürde bekleiden]. Az halal nem hagy engem sokayg papalkodni, be fogya zamat (PéldK. 58). Mikoron Demásus papálkodic vala (Helt: Krón. 10). Némellyek esztendeig, némellyek kettőig beszéllik hogy pápálkodott (Pázm: Kal. 635). Azt sem bizonyithattyuc meg, hogy huszonőt esztendeig papalkodot volna (EsztT. IgAny. 180). Kelemen az keresztyén religiónac több kárt szerzett, hogy nem az előtte pápálkedóc (MA: Scult. 997).

Pápás: [pontificius, papalis; papistisch]. Minden hamis tanyito tőrőc, sido, papas, eretnec vagy a tiz parancsolat ellen vagy a keresztség ellen tanit (Born: Préd. 464). Minekünk nem kell agganunk uélle, ha valaki minket pápásnak neuez (Tel: Evang. I.442). Szólhatnánc it az pápásoc tudományánac hamisságárul (Zvon: Post. I.40). Az pápás negyven napi bőit (473). Meg vetettük a pápás papságot (Vallást. 221). A pápások lehetségesnek taníttyák az isten parancsolatinak betőltését (Matkó: BCsák. 68). Hol volt az apostoli vallás a te pápás vallásodban (83) Ezt az kőnyvecskét ki niomtattak az papasoknak őrők gyalázatára (Toln: Vigaszt. Előb. 9). Főbizodalma a magyar nemzetséghez vagyon, jollehet az anglus is és több nem pápások segitik (TörtT[2]. I.631).

Pápáskod-ik: [pontificem ago; die papstwürde bekleiden]. Simplicius 169. esztendőben pápáskodék (Matkó: BCsák. 113).

Pápaság: papatus Kr. [papstwürde]. Byrva:n az jdevben az romnay papasagot harmad Alexander papa (DomC. 1). Calixtus papassaganak negyed eztendeyben (ÉrdyC. 169). Meg erteek, hogy wr ysten ewtet valaztotta vona az papassagra (195). Ha akartam vona, az elssew garadichra az az a papasagra ywthattam vona (358). Nem czac az tőrőc, sido, papasag, de minden egyeb kőzt is soc visza magyarazoc támadton támadnac (Born: Préd. 465). Négy rendbeli embereket találoc ez főldőn, kic illyen névvel neveztetnec: sidoság, pogansag, pápaság és luterség (Bas: Credo. 137).

[Pápáz]

Pápázó: [papista; papist]. Immár jutottunc a fő dologhoz, mellyel támasztyác a pápázóc a gyermekeknec keresztségét (Dáv: KKer. 93).

PAPIRKA: [chartula; papierchen]. Citálsz valamit pappirkáid karéján (Czegl: MM. 92).

PAPIROS: charta C. papyrus MA. papier PPB. Paranczola, hogy neki vinne iro zerzamot es papirosat (VirgC. 19). Hogh ő elethenek vege el kőzelgetlme, pappyrosth thentaual egyethembe kere (PeerC. 16. NádC. 589). Papirosra avagy tiszta kártyára irunk (Com: Jan. 155). Egy romlott arany boglár papirosba berakosva (Radv: Csal. III 352b). Az papiroson az sok kereszt és nem a mozőn (Gér: KárCs. IV 396). Ott találhatsz tsillyán gyóltsot, sikast, papirossit, gallert és tzinedofot (Szentm: Kalm. 7b).

árkos-papiros: philyra PPB. [schreibpapier]. Egy nehány árkos papiros (Bal: Epin. 1).

folyó-papiros: charta bibula MA. charta diluta; fliesspapier PPB. Ha azt akarja, hogy szép fényes légyen. tégyen egy árkos folyó papirost alája, szivárkoztassa azon által (Lipp: GKert. III.288).

itató-papiros, ivó-papiros: ∾ Irunk a tiszta kártyára, nem bémocskoltra, sem ivó papirosra (Com: Jan. 155).

kalmári-papiros: [charta emporetica; packpapier]. Irunk tiszta kártyára, nem kalmári papirosra (Com: Jan. 155).

konc-papiros: *scapus papirinus PPBl. [buchpapier]. Két kontz papirosot vészec 14 pénzen (Helt: Arithm. H3).

marhatakaró-papiros: [cucullus; dütc]. Irunc tiszta kártyára, nem marhatakaró szürke papirosra (Com: Jan. 155).

nyomtató-papiros: charta libraria Nom². 391. [druckpapier].

paraszt-papiros: [papyrus vilior; grobes papier]. A papirosi malomban kevés változás tétetvén, fekete, paraszt és itató papiros lészen (Illy: Préd. I.381).

rëgál-papiros: macrocola C. charta *regia MA. PPBl. [royalpapier]. Regál papirosra mennyi czémert kiván Nagyságod, jelentse meg levele által (Gér: KárCs. IV.573).

sasos-papiros: charta regia MA. [royalpapier].

sima-papiros: glebra papyrus MA.

takaró-papiros: charta emporetica MA. [packpapier].

Papiroska: [chartula; papierchen]. Egy calomista predicator két árkos papiroskára mázlott irásotskával tsirippele az Kalauzon (Pázm²: Kal. 1067). Egy sáska tojék, ipprikálék valami mocskos papyroskára (Matkó: BCsák. 2).

Papirosocska: chartula C. MA. [schriftchen]. Csiripeltek ez-előtt-is imez-amaz tudatlan sóczék a Kalauznak némely czikkelyin aprólékos papirossacskókban (Pázm: LuthV. 2).

PÁPISTA: **1)** pontifici adhaerens Kr. [papist]. Hazugság, hogy a pápisták kénszeritik az ifiakat fogadás-tételre (Pázm: LuthV. 183). Sokan a pápisták közzül a keresztséget nem ért gyermeknek idvességet adnak (Czegl: MM. 183). Frater okossan beszély, mert meg pöknek a pápisták (Matkó: BCsák. 447b). Valamit a pápisták sok beszéddel szemeteznek, könnyen kisepertetnek (Pós: Igazs. II 195). **2)** [papalis; papistisch]. Ki-fakad, hogy a pápista tudományt nem kárhoztathattyák (Pázm: LuthV. 92). Az én feleségem, ha szintén nevemet változtatná is, csak pápista emberhez ne menjen férjhez (Gér: KárCs. IV.373).

Pápistai: [papalis; papistisch]. A pápistai szines chatholikusságnak megb czáfolása (VárM: Szöv. 114).

Pápistaság: pontificii Kr. [papistigkeit]. A pápistaságban okát adgyák, miért tilalmazzák a hust (Pázm: LuthV. 136). A pápistaságnak varas fekélyibe nem merte méllyen ereszteni körmét (Pázm²: Kal. 412). Az mi basra gondosinc azt kiáltyác, bár mégis a papistaságban volnánc, melyben mindennel való bőuelkődesûnc vala (Zvon: Post. I.81). Őc catholicusságnac hijác az papistaságot (MA: Scult. 6).

PAPLAN: culcitra MA. [opertorium; bettdecke]. Zent Ersebőt azzon az poklost fel ueue, agas hazaba uiue es uranak agara fektete, ezutan uranak paplanaua be lepőde (TihC. 19). Paplanockal megvetettem nyoszolámat (Kár: Bibl. I.606). Erről io lakasi utan paplan alatt puha agyaban maga gondolkodgyék (Zvon: PázmP. 205). Asszony hölgyeteknek szoknia vagy rokolya vallat, paplant csinállyatok (Bal: CsIsk. 31). A paplan tömött pamuttal töltött (Com: Jan. 112). Mikor megmondták néki reggel, hogy ellopták két lovát, paplan alól csak nagy álmoson néz fel (Szentm: TFiú. 7).

takaró-paplan: ∾ Ha egyik a takaro paplant mind magára vonsza, azt a rosz társaság cselekette (Hall: Paizs. 227).

[Paplanka]

nyári-paplanka: [tegimen aestivale; sommerdecke]. Nem lepeztettem be egyébbel egy kis vékony nyári paplankánál (RákGy: Lev. 399).

PAPONYA (*pap monya* Mel: Herb. 85): solanum, heliocacabum MA. vesicaria, halicacabus, vesicatorium; nachtschatten PPB. Paponya, sidó tsereszuye: alkekengi PPBl. Solanum vagyon őt fele, a másic felét hiyác halicambum, azaz pap monya, veres bogyóia vagyon (Mel: Herb. 85). Az orvosló füvek némellyec kertiec, mint a bors fü, Vénus köldőke fü, paponya fü: papmonya fü, muhartza fü (Com²: Jan. 22). A csemetékről: boldog asszony ága, eb szőlő: paponya (Com: Jan. 33). Meg kinálta a vesicatoriummal, paponyával (Fal: NU. 316).

PAPOZLÁR, PAPAZRÁL, PAPOSZLÁR, POPOZLÁR: [sacerdos; priester]. Eszt a szabadságot meg ronta amaz paposzlár, a Czaki Mihály (Helt: Krón. 84). Minden fele papazláToc, caplánoc, óltármesterec, graciamusoc (Helt: Háló. 217). Papozlaroc es baratoc (310. 293). Oda ál a papozlár a ketzelében, és igen meg keresztezi (Dáv: KKer. L4). Hajda még popozlár Mátyás, fordics még a mint lehet a sáros lapátot (Matkó: BCsák. 216).

PÁPRÁD, PAPRÁD (*papragy, paprágy* Beythe: Nom. 84. *pupratz* Frank: HasznK. 18): trichomanes MA. filix Beythe: Nom. 4. [farrenkrant].

aranyos-páprád: filix aurea Frank: HasznK. 18. Beythe: Nom. 8. [goldfarrenkraut]. Zikôs fiuek: dizno kenyer gyökere, aranyas papratz (Frank: HasznK. 18)

PAPUCS: cothurnus C. solea, calceus MA. sandalium, crepida; halbschuh, pantoffel PPB. Tzipellős, paputs: sandalium PPBl. Tölgy fával meg-lágyittatot patsmagoc, papucsoc (Com: Jan. 100). Az urnak ő nguak egy száras karmazsin csizmáért, papucsért és kapczáért (Radv: Csal. III.23). Vöttünk egy csizmát, papucsot, kapczástul (MonTME. I.14). Borbély Péter papucsesa a sárba veszött, azért attunk 40 d. (19). Papútsban kezdeni, mezítláb végezni lészen nehézségedre (Kisv: Adag. 387). Egygyik ollyan szinü paputsot kezde viselni, a mellyet tsak a tsászároknak volt szabad (Mik: TörL. 222).

pantofël-papucs: [solea; pantoffel]. A dámák nem cipelősben, hanem pantofel papucsban szoktak járni (Fal: TÉ. 776).

török-papucs: [solea Turcica; türkischer pantoffel]. Az ifiurak némelykor török papucsban sétáltak (MonIrók XI.352).

1. PÁR: **1)** [par; paar]. Vévén egy pár őkret, meg taglá azokat (Helt: Bibl. II.131). Vészen egy fel-tekert pár pistolt magához (GyöngyD: MV. 106). **2)** [socius; gefährte]. A gólya az ő párját őrömmel köszönti (Misk: VKert. 330). **3)** apographum PPBl. [abschrift]. Ezt látván, igen méltán kért párt Posaházi vram (Matkó: BCsák. 257). Az irásokat bizony kiadom, ha párban lészen (TörtT². I.147). Érkezvén az követ ur levele, annak is párját elküldtem (MonOkm. 40). Inczédi Mihály jött a diploma párjával (Bethl: Élet. II.33). Bútsúzó levelének párja (Mik: TörL. 370). Az okleveleket Bethlen László úr az originalban, némellyiknek nem maradván tsak párja is, el vitte Bécsbe (Bod: Pol. 154).

bokor-pár: [par; paar]. Egymást megérdemelje a bokor pár, hogy szemre vetések ne legyenek (Fal: NA. 206). Egybekelő bokor pár (Fal: Jegyz. 933).

[Párod-ik]

Párodás: [conjunctio, sociatio; verbindung]. Szerencsés vagy illy párodással (Gvad: Lev. 22).

Páros: compar, junctus, socium habens SI. [gepaart]. Bémegyen maga is, szép pompával, páros gerliczekent élete társával (Thaly: Adal. I.169).

Párosan: [conjunctim; gepaart]. Gyönyörűség látni, mikor egy szépen termett urfi vagy magán vagy párosan helyesen szedi s rakja teljes inait (Fal: NE. 29).

[Párosod-ik]

mëg-párosodik: socior, copulor Kr. [heiraten]. Kivánnám, ha meg párosodnál és unokákkal meg vigasztalnál (Fal: TÉ. 693).

2. PÁR(hagyma): porrus, porrum PPBl. [lauch, porei].

3. PÁR(lúg): lixivium MA. lauge PPB. [Vö. **LÚG**]

Párgol: [vaporo; dunsten]. Annak a gőzivel párgoltattam lábaimat (MonIrók. XV.417).

Párgolás: [fomentatio; bähung]. A tetvesség rut nyavalya, a véle való dajkálódás, mosás, párgolás semmit nem használ (Misk: VKert. 693).

Párol: fervefacio MA. fomento PPB. [sieden machen]. Kősznényes lábra ió a gyŏkerét, leuelét parlani (Mel: Herb. 25). Ha fylet parlaz az megfŏtt isoppal, az fylnek zuggását megallattya (BeytheA: FivK. 68). Kedves illatokkal pároltatá a házat (Pázm: Préd. 69). A dŏrgŏlésec, kivûl melegitŏc, párlóc nem veszik el a fájdalmat, hanem enyhitic (Com[2]: Jan. 144). Párló és sûtŏs hévség 1674 (KLőcse. 32).

Párolás, párlás: fotus, fomentatio; wärmung PPB. Az aszszony-ember hideg és meg szorúlt testét párlással és melegitéssel meg gyogyittya (Mel: Herb. 55).

Párl-ik (*pál*odgyék meg Nyr. IX.210): ferveo, fervefio MA. sieden PPB. Hadd párollyék magában (Nyr. IX 210).

ki-párlik: ∾ (Pécsi: SzüzK. 17).

mëg-párlik: [fervore putresco; faulen]. Az gabona megpárlik az padláson (MA: SB.133).

mëgpárlás: [halitus; ausdünstung]. Nieluûnkbŏl, torkunkbol az sok meg párlással, ki porsogással kergeti ki életûnket (Lép: FTük. 27).

Párolkod-ik: **1)** [vaporo, vaporem emitto; dampfen]. A pokol az szûnetlen benne égŏ kenkŏért s egyeb undok párolkodó dŏgŏkért rakua rutt, bûdŏs, sebessen lángozó tûzzel (Lép: PTük. I.79). Az pokol tûze nem ad világosságot, mint az mienk, hanem temérdek fûstel párolkodik (367). **2)** [vapore incluso incoquor; dünsten]. A kibe az ver meg alozik, veg nyolcz penz ara gyengbeert, s erez belŏle tikmonnyal laxat es forraly vizet, esd meg a vizzel a laxat, add parolkodyek meg (Nyr. VIII.169).

Párlód-ik: ∾ Párolódgyék (Nyr. IX.210).

mëg-párlódik: **1)** [contabesco; verschmachten]. Immár a szegeny fogoly soc ṽdŏig a temlŏtzbe tartatott es tellyességgel meg parlódot (Helt: Háló. 129). **2)** [incoquor; abdünsten]. Pálódgyék meg (Nyr. IX.210).

Párlódás: [vaporatio; ausdünstung]. Izzasztyák, hogy párlódással száraszszák nyálasságokat (Pázm: Préd. 901).

PÁRA (*parah* Cis. G3. MNyil: Irt. 52): vapor MA. dunst PPB. Tûz, kŏ essŏ, hó, pára, forgoszel, melly mondassat meg mûveli (Helt: Zsolt. 297). Mig az parath bened erzem, adik mynd gyeterlek (LevT. I.282). E kutnac az ŏ fûstŏs paraia szinte vǵ megen vala fel (Mel: SzJán. 238). Az erzŏ állatokban neuelŏ es erzŏ szellet auagy para uagyon, mint a lobau, legyben (Mel: ATam. 64). Ha feyér parah megyen az földrŏl vagy vizbŏl ió reggel és estue, tiszta ṽdŏnec iele (Cis. G3). Az bölczeség az isten ereiének páráia (Kár: Bibl. I.639). Az tûz elŏtt ki mégyen az kementzének páráia (665. II.131). Az mi eletûnk ollian mint az para, a mely keues ideig tart es az vtan el enneszik (Fél: Tan. 459). A tûz felemeli a nehéz vizet, mikor fel-forrallya vagy párával gŏzŏlteti (Pázm: Préd. 707). Az illatozás vidámodik pésmaszaggal, sok jó-illatú virágok, vizek és étkek párájával (746). Paráh ez mondások (MNyil: Irt. 52). Dohos kénkû pára jûn ki rút gégéjén (Zrinyi: ASyr 23). Mü bizony reménységért és csak páráért egy pénzt sem igérünk (TörtT.[2] I.227). Az cometa semmi egyeb, hanem sûrŏ kŏd auagy para (Misoc: Progn. 8). Az agyvelŏ a páráknak vagy gŏzŏlgéseknek mûhelye (Felv: Pestis. 23). A megholt kuvasz párájáról beszélgetnek (Misk: VKert. 316). E föld páraa bŏvitt fellegeket (SzD: MVir. 75).

[Szólások]. Meg állottam s tsodáltamba alig v e t t e m p á r á t (Gvad: FNót. 31).

Paráhol: [vaporo; dünsten]. Ha nap nyugatra vagyon, egy kiczin esŏ paráhol czak (Cis. 7).

Páráll-ik: vaporo, fumo, vaporem halo MA. dämpfen PPB. A szûv kevélysége illetlenségeket párállik (Pázm: Préd. 1011). Vér miat párálló fegyver (Laskai: Lips. 320). A szomszéd palotáк ugy csendülnek felŏle, hogy derekasan késett párálló nyoszolájában (Fal: NE. 83). Párállott palota (Fal: Jegyz. 935).

[Szólások]. Nem mindenkor budgyan, mihent p á r á l l i k p a t t a n t y ú j a (SzD: MVir. 20). P a t t a n á s n é l k ű l p á r á l l ó b u d g y a n á s r a juttat valakit (195).

ki-párállik: [evaporo; ausdampfen]. De jai nagy szelendek orozkodik után, mely dühös irigység párállik-ki torkán (Zrinyi II.59).

kipárállás: [evaporatio; ausdünstung]. A ki-párállások a földi nedvességnek oly részei, mellyek egymás közt repesnek (ACsere: Enc. 134).

Párállás: [evaporatio; ausdünstung]. Az ér-vágás adgya ki testbûl a mérges párállást (Felv: SchSal. 45). A boros palatzkok párállási között elfelejti nyavalyás állapottyát (Fal: NU. 261).

Párás: [anhelus; schnaubend]. Chak valami párás testet álmadoz, hogy az atyák nemzenének (Zvon: PázmP. 211). Husunk, csontunk ezt nem tudja, se más párás állat (Fal: BE. 570).

[Páráz-ik]

ki-párázik: [evaporo; ausdünsten]. A fŏ fájások az álom által ki párázott fŏ gŏzŏlgés után éreztetnec meg (Com: Jan. 182).

Párázat: exhalatio Com: Jan. 10. [dunst]. A kénkŏves gŏzŏlgésec, párázatoc meggyuladván égi villámokat és nyilallásokat inditanac (Com: Jan. 10). A párázatok nagyob helyet foglalnak el, mint azok a testek, a melyekbŏl kimentek (ACsere: Enc. 134). Az itten meg-szûnés nélkûl való párázatok miatt igen egésségtelen szokott lenni a levegŏ-ég (Csat: Mh. 36).

PARACSKÓ, PRACSKÓ: canis sagax MA. [spürhund]. A fûben is látoc valami feyeket, nem tudom, vislaié, paratskóié (Helt: Mes. 250). Mint a kis praczko a nág farkassal szinte vǵ iacznak (Mel: SzJán. 87). Azt tsak ollyá tartsuk, mint ama rosz paratsko vislaknak vinczogásokat (GKat: Válts. II.323).

PARÁDÉ, PARÁDA: splendida ostentatio Sl. [parade]. Paradéban állitván az regementet (Kár: Élet. II 123). Komárombúl kilátszék azon lovas bada Nagyságodnak nagy parádával (Beres: Lev. 638). Mentek onnat parádába (Gvad: Orsz. 2).

PARADICSOM (*paradisum* HB): paradisus MA. [paradies]. Odutta vola neki paradisumut hazoá. Es mend paradisumban nolov gimilcictul munda neki elnie. Es vezesse wt paradisum nugulmabeli HB. Ez zeretetel az clastromok fŏldy paradyczomoknak mondatnak (VirgC. 122). Mondad a toluaynac: Ma velem lész paradičomban (VitkC. 105). Az gyezedelmesnek adok az eeleth fanak gymelczeeben, ky az en ystenemnek paradyczomaban vagyon (JordC. 887). Mely famnak gŏmŏlchet nem azert tilta megh isten embertŏl, hoǵ paradicomba nalo

faknak gömölcenel az dragab not nona (TihC. 63). A paradicsont általhágásnak mihelyévé tötték (Illy: Préd. I.125).

PARAJ, PARÉ, PARÉJ: olus, beta, porrum, holuella C. lachanum MA. minutal, oleraceum; kraut, kohl PPB. Paray, czékla: beta Major: Szót. 106. Minden enni-való kerti-vetemény, mellyeket másképen paréjoknak hivunk: olus PPBl. Véte bornac tömlöiet es olainac edénét es parebol löt étkeket (BécsiC. 32). Ezwnkben ywthnak az yo yzew dynnyek, pareek, hagymaak es foghagymaak (JordC. 139). Nem yz ki enghwmet eennen, ky pareet, kapyztaat ragogat (ÉrdyC. 503b). Hozzon a föld ö magaba maghozo fuuet es paret (Helt: Bibl I.A IV.32). Juhoczkaiat tora haitia vala, onnat baza iöuen, paraet apprit vala (Istv: Volt. 5). Tauaszszal igen ió paré, ió saláta (Mel: Herb. 47). Pareial és mezei füvekcel tengetic vala magokat (Mon: Apol. 259). Jó az paréynac étöle: bonum est vocari ad olera (MA: Bibl. I.561). Midön egyszer ötet látná Aristippus, hogy parét mosna, mond néki: Ha Dionisiusnak akarnál hizelkedni, nem kellene parét enned (MA: SB. 177). Borágót a több füuekkel eggyütt vagdalt paréjban fözhetni (Lipp: PKert. II 86). Végy parét, tödd föl vizbe, forrald meg (Radv: Csal. III.47).

barát-paréj: [spinacea; spinat]. Hideg természetü mezei füvek: köver portsin, vad salyata, spinácz: barát paréj (Com: Jan. 26).

fekete-paré: equapium C. [pferdeselin].

kék-paré: equapium C.

kerti-paré: cepurica C.

nyúl-paré: sonchus PPBl. [sandistel].

östör-paré: blitum MA. [melde].

sajtos-paré: intritum C.

tejes-paré: olus pultaceum; spinat PPB.

Parés, paréjos: olitorius C. MA. [kraut-]. Parés füvek, minemüek a káposzta, espinatz, salata (ACsere: Enc. 239). Téjes paréjos étkek (289). Parés bus: végy szép parét, fözd meg, vágd apróra (TörtT.² I.577).

PARANCS: mandatum C. imperatum. MA. befehl PPB.

Parancsol: jubeo, impero, mando C. praecipio MA. befehlen PPB. En zerzem ez uylagot elhadny es kewuettny tegedet, valamire paranczols (EhrC. 5. 56). Ha paranćolz, elmeǵec: si jubes, vadam (BécsiC. 3. 34). Joseph tön, mikent paranćola neki vrnak angála (MünchC. 16). Isten paranczolt hew angyalynak te rolad (JordC. 363. 375. 376. 399. 707. 723). Hogh ezth hallotta volna az ö atthya, paranchola, hogh hazaba béé fogattassek (PeerC. 14. 248). Vadolom bwnwsnek magamat, mert gonozt paranczoltam (VirgC. 11. 19. Paranćola az ö ruhaiabol mezitelen foztania (NádC. 635). Adakozyk eeggyegyewsegben, paranchol zorgalmatossagban (ErdyC. 73). Eszt a koronát adiad a magyari királynac, ez legyen parancsolva tenéked (Helt: Krón. 29b). Paranczolta Mozes, hogy szolgálnánac az papi tisztben az wrnac (Kár: Bibl. I.94).

[Szólások]. Eb ura fakó: e b n e k p a r a n t s o l (SzD: MVir. 93). Hatát [a gyermekeknek] egy bocskába rakatván, f e i é r e p a r a n c s o l a egy öreg aszszonynak, hogy el viven el rekkencse (ExPrinc. 218).

ki-parancsol: [exire jubeo; ausweisen]. Aegyptus királya Zoilust, minthogy Homerus ellen gyalázkodott, kiparancsolta udvarából (Fal: TÉ. 669).

mĕg-parancsol: demando, injungo C. anbefehlen PPB. Vǵ theen, mynt vr istennek anǵala megparanczola (JordC. 358). Zent Cozma meg paranchola, hogy az ew testeet attyaffyanak testeewel eeggywt ne temethneek (ÉrdyC. 545. 559). Meg vagyon parancholtatván az irásban, hogy istent imádgyuk (Tel: Evang. II.405).

Parancsolás: jussio C. jussum, jussus MA. geheiss, das befehlen PPB. Vendeegök tyztöletynek gonggyat, zolasaat es paranchołasaat neky hagyaa (ÉrdyC. 509). Teged yllot paranczolas, engem yleth czak zolgalas (ErsC. 502b). Elvégezte az ö tiainac való paranczolását (MA: Bibl. I.47). Azt állattác, hogy az mire tanitatunc, az nem paranczolásképpen, hanem tanáczolás képpen adeséc elönkbe (MA: Scult. 759). Mondotta néki parancsolás képpen: Adgy bort nékik (Illy: Préd. I.158).

Parancsolat: praeceptum, imperatum, mandatum, edictum C. befehl, gebot PPB. A parantsolatban eljárni: jussa *perficere PPBl. Az frater az paranczolatott nehezen tolyeseyty uala meg (EhrC. 80). Ki megfeitend eǵǵet e kůs paranćolatoc közzöl (MünchC. 21. 42). Tyz paranczolatokban es vetkeztem (VirgC. 8). En ṽ tṽle zerzet kiral vagok, ṽ paranćolatłát hirzetöm (DöbrC. 16). Vyh paranczalatot adok thw nektek, hogi zeressetök egi masth (WeszprC. 51). Nem tarttyatok ystennek paranczolattyat (JordC. 401). Az isten parantsolatot aduan, az ö angiala altal, meg ielenti az ů titkait (Mel: SzJán. 9). A szent irás parantsolattal kötelez minden embert, hogy mást mindent magánál fellyeb-valónak tartson (Pázm: Préd. 60). Térdeplö imádságra se borulj az efféle faragot képek elött, hogy helyén maradjon az elsö parancsolat (Fal: NE. 19).

Parancsoldogál: imperito C. MA. befehlen PPB. Eyiel nappal vgy paranczoldogal, hogy ingyen sem fogsz nyughatni sem albatni miatta (Born: Préd. 551). Ha te így parantsoldogalsz és meghagyod az te jovaidnac: te mennyel az ispotalyba, te meg másuva, ura vagy az javaidnac (MA: Scult. 879).

Parancsolható: imperiosus C. [gebieterisch]. Igen nagy paranczolható vagy (Szeg: Theoph. 24).

Parancsoló: mandator C. imperator MA. gebieter PPB. Parantsoló fejedelem: imperator PPB.

PARÁNYI: tantillus, tantulus MA. exiguus Kr. [sehr klein, sehr wenig]. Parányi az, a mellyet az örökké-valóság követ (Megy: 3Jaj. II.181). A földböl egy kis virágotska, egy parányi muslicza az ö kezének benne forgása nélkül el nem veszhet (GKat: Vált. II.19). Az egész földnek kereksége egy parányi pont (Land: Ujsegits. II.219). Az paránnyi csupor kicsiny tüznél fel for (Ben: Rithm. 174). Parányi bimbóból nagy gyümölcs nevelkedik (Kisv: Adag. 141). Nem minden parányi gyönyörüségért szerencsélteti ártatlanságát (Fal: NE. 46). A parantsolat egy parányi elménkben játszó buja képetske miat örök pokollal fenyeget (105). Nem tetszik-é egy parányiig felsétálni (KirBesz. 6). Élni kell parányi értékböl (Orczy: KöltH. 141)

PARÁS: [mollis, tener; weich, mürbe]. Tynkfi töltve. Igen el ne fözd, mert az töltelékje csak paras leszen (Radv: Szak. 99). A túrós étek ha parás leszen, nem olyan jó ízü (219). Parázsul nem jó az étek (18).

PARASZT (*palazt* ÉrdyC. 471.): **1)** simplex, rectus EhrC. [einfach, rechtschaffen]. Az ember el menuen egy nemy frater parastol (simpliciter) kezebe vewue az penzt (EhrC. 80). Yozagos myuelkedesek, kyket essebelewl tartoznak tyztan es paraztol tartany: tenentur simpliciter observare (111). Menden ygeretek Cristustol az zerzetnek lewtek, azokban vegesleg meg telyesegyenek, kyk regulat parastol es ygerewl ygere enczelkedtenek tartany: qui regulam simpliciter servant (124). **2)** simplex, incompositus, incomis, incomptus C. [einfach, grob]. Paraszt szabású: subrusticus; orsó, botkó, paraszt eszköz: urpix PPBl. Hath ymegh, neegye hymbe zedett, kettey parazt (RMNy. II.35). Domolchky zabla parazt (170). Chinalny edent a sarbul, nemellyet mazoson, nemellyet parazton (Frank: HasznK.

9). Baldninusnak mosdatlan, paraszt szidalmi (Pázm: LuthV. 5). Parazt paplan kettő, az egyik kamuka, az másik atlacz (Gér: KárCs. IV.268). Egy parazt patyolat előruha (462). Kinicsér szoknyátul az kin prém vagyon 75 d. az ki pedig paraszt, 50 d. (MonTME. I.401). Nemde paraszt erejével támadt a szabadság (Orczy: Költ. 41). **3)** laicus C. [laie, weltlich]. Egihazi emberek es paraztok (VirgC. 101b). Vala egy frater predicator zerzotbely es ez vala parazt frat(e)r (MargL. 134). Mynden fraterek, kyk lattatnak vala lenny zent Damancos atyankkal, haromtwl meg valva, egy pap fratertevl meg valva es keet parazt fratertevl meg valua evrdevgnek jblese mya el menenek (DomC.40). Vala mynd egyhazy teorueenben mynd parazt teoureenben jgeen tauolt (194). Akar paraztok akar egihaziak (DebrC. 24). Parazt birak eleiben idezek (81). Az hold yegzy az paraztth wrakat es feyedelmeketh, kyk koronkeed valtoznak ew allapotyokban (ÉrdyC. 106). Kεth kaplanok es keth parazt attyaffyak (574). Ki ma paraszt, holnap pap: hodie qui laicus, erit sacerdos (Mon: Apol. 251). Ha valaki az paraszt tisztek ellen beszélne avagy engedetlenkednék, az ollyant törvény szerént megbüntethessék (MonTME. I.365). **4)** [communis, vulgaris, trivialis; gemein, gewöhnlich, alltäglich]. Régen hallottatok sok paraszt példákat, az kik elbizzák dolgokban ő magokat, gyakorta csalatnak, elvesztik dolgokat (RMK. III.53). Ez parazt magyarazatotis eszünkbe forgassuc (Born: Préd. 283). Leg elöszer tudnunc kel, miért hiyác ez speciest regula triumnac, és parasztúl detrinec (Helt: Aritm. G). Az szekfű nemely tellyes, nemely közep szerő, nemely chac paraszt (Pécsi: SzüzK. 32). Parasztdeákul szóllanak (Pós: Igazs. 416). Az alosa avagy eluspea tsak igen paraszt hal, nem sokat külömböz a mi posárinktól (Misk: VKert. 546). **5)** rusticus, rusticanus, agrestis C. [bauer, landmann]. Paraszt majorság: rus; parasztúl, pórúl: rustice PPBl. Nemy czudalatos alazatossago Janus nevew parazt, ky zant uala ev mezeyben (EhrC. 97). Amos propheta paztor és parazt (BécsiC. 212). Az keraly leanya legien egienlő az paraztnak leanyaual (VirgC. 147b). Varasy polgarak es az parazt nepek (CornC. 74). Házi munkát vagy paraszt dólgot tennének (Mad: Evang. 561). A parasztoc a mezőn foglalatosac (Com: Jan. 142). Vagyon a paraszt embereknek négy pokol-malmok, igen kicsiny jövedelmüek (Gér: KárCs. IV.315). Mind portásim s mind parasztbívek szaporán hozták (Beres: Lev. 61). **6)** [plebejus; plebejisch]. De az nemes népek téged nem kedvelnek, mert paraszt nemzetből tégedet ítílnek: asszont paraszt nemből ők nem szeretnek (RMK. II.37). Paraszt emberségből ment volt nagyra (Kem: Élet. 11). A mely is bizonyság, hogy e felséges rend és nem paraszt ágysság (GyöngyD: Char. 114). **7)** [rudis, indoctus, idiotes, barbarus, inurbanus C. vilis; unwissend, ungebildet, barbar, wertlos, abgeschmackt]. Parasztnál is parasztabbul: rusticus PPBl. Ott fekegy penetenczedert nywgalmatlan parazt (EhrC. 11). Vaduak nemelyek oly jgeen paraztok, gorombuak (CornC. 166). Paraztb uemeweknek, tudosoknak es tudatlanoknak adossa vagyok (Komj: SzPál. 45). Mátyás király látta vala, hogy a magyaroc barbarusoc és czac bárdolatlan parasztoc volnának (Helt: Krón. Élőb. 1). Akar irás olvaso, akar együgyü tanulatlan parazt (Born: Préd. 461b). Sariai igen parasztok valanak, bőre penigleu igen rut (SalMark. A3). Azoknac neneket az lybiesec valtoztattac el parasztul, maurusoknak nouezuen az medusokat (Decsi: SalJ. 17). It érthet baratságról, sült paraszt elméről (Illyef: Jepht. 1). Vallyon stilt parazt nevet nem viselne-e, a ki tsinyossab köntösébe nem öltöznék, mikor kiráIlyát fogadgya (Pázm: Préd. 84). Ha Kristus attya-fia lettél, oktalan és paraszt erkőltsőddel ne gyalázzad atyafiságodat (116). Azt akarták, hogy roszszúl, parasztúl, szabadoson nevelvén, szolgai erkőltsökhöz szokjanak (195). Mihent valamely vad, paraszt nemzetség bé vötte az keresztyén hitet, mindgyárt meg változott (Pázm: Kal. 67). Hogy parasztúl ne járulna az egyházi ember ily nagy és böcsülletes áldozathoz (Pázm: Imáds. 177). Az kőszegi vak, paraszt és veszsző ala való soceual eggiütt (Bal: Cslsk. 75). Nem csak tudatlanul és szemtelenül, hanem parasztúl és nem keresztyénűlis szolaszz te (436). A sült parasztoc az emberi társaságnac keveset használnac (Com: Jan. 153). Ki volna olly háladatlan és paraszt (Illy: Préd. I.419). Paraszt és méltatlan dolog (419). A paraszt-rüh oly nyavalya, mely könynyen másra ragad (Fal: NE. 23). A te dilema-kaptsos-beszéded éppen nem udvariás, sőtt mernéın mondani, paraszt (Fal: NA. 134).

[Közmondások]. Nobéz paraszt irral mély sebet kötözni (Blyef: Jephta 15).

köz-paraszt: infimas, ignominis C. [aus dem pöbel].

majd-paraszt: subagrestis; ein wenig bäurisch C.

Paraszti: **1)** [vilis; grob]. Alavalo palazty ruhaban zenwedőt mynd beweth, hydegőt (ÉrdyC. 471) **2)** rusticanus MA. bäurisch PPB. Mezőn való paraszti munkás (MA: Bibl. I.382). A szabados katonák semminémű paraszti szolgálattal ne tartozzanak (Gér: KárCs. IV.313). Az erdélyi papok özvegyeik a paraszti szolgálat alól ki-vétessenek (Bod: Pol. 58). **3)** [asper, rudis, barbarus; roh, ungebildet, barbarisch]. Paraszti szólás: verbum *rusticanum PPBl. Paraszti dobzodasra vonă (Mel: Préd. 156). Paraszti komor keménységgel fel fegyverkőzőt tanétoc (Zvon: Post. I.55). **4)** [vulgaris; allgemein]. Ma reggel holmi paraszti hirekkel tölt levelemet midőn expediálnám, érkezék meg az által bocsátott portám (Beres: Lev. 434).

Parasztikus: rusticanus Kr. [bäuerisch]. Merő hid-mérgü ember ez a mi paraztikus tűndérünk (Zvon: PázmP. 224). Parasztikos és kemény természetű ember (Prág: Serk. 333).

Parasztolkod-ik: rusticor C. MA. [landwirtschaft treiben].

Parasztolkodás: rusticatio C. MA PPB.

Parasztos: moribus agrestis, inurbanus Kr. [ungebildet, roh, bäuerisch]. Parasztos és vakmerő dolog a Chrisztus sz. testének ételét a puszta kenyéren való rágódásra magyarázni (Vajda: Kriszt. I.694).

[Parasztosod-ik]

el-parasztosodik: degenero in rusticitatem Kr. [bäurisch werden]. Keveset használ az elparasztosodott szegény legénynek, hogy illyenek, amollyanok voltak ősei (Fal: BE. 593).

Parasztság: **1)** rusticitas, barbaria C. MA. bäuerische grobheit PPB. [roheit]. Parasztsagra jutottanak (Ver: Verb. 6). Elébbi parasztságod rútságira ne térj (Pázm: Préd. 116). A parasztság csúnya gorombaságot visel magában, illatoztat (Com: Jan. 187). **2)** communitas rusticorum Kr. [vulgus; volk, pöbel]. A paraztsag mongia vala: Ez a nazaratbeli Iesus (WeszprC. 15).

[Parasztul]

el-parasztul: [in rusticitatem degenero; entarten]. El-parasztult az ékes nyelv (GKat: Titk. 1098)

PARÁZNA (*prázna* Pathai: Sacr. 58.): **1)** [meretrix; hure]. Az nagy paraznanak magaztalnak satorokat: illi magnae meretrici (EhrC. 125). Az papok az aranbol adnac a bordelba vetteknec es paraznakat ekeseitnec es esmeg mikor eluendic azt a paraznaktol, ekeseitic ő isteneket (BécsiC. 110). Samson Dalida newyw parazna myatth adatyk ky (WinklC. 179). Mikoron nem volna valami, homan el elhetne, len nylvan valo parazna (PéldK. 82). Frater Damancos ky evzette vala az paraznakat az kyral vduarabol (DomC. 234). A lelők avagi Kristusnak kegiőse nagi ördőgnek paraznaia (DebrC. 142. 28). Az teb zyzekkel aldozyad Vesta isten azzonnak, awagy az bordeelba kel menned es parazna leeẑ (ÉrdyC. 200). Egybegyülnek Borolás lator a sok latrokkal, Jezabél is az sok paraznak-

kal (RMK VI.42). **2)** moechus, stuprator, scortator, adulter C. [ehebrecherisch, buhlerisch]. Nős parázna: adultor PPBl. Veğ te magadnac parazna feleseget: sume tibi uxorem fornicatio num (BécsiC. 180). E gonoż nemzet es e parazna (generatio mala et adultera) ielenseget kér (MünchC. 36. JordC. 391. 404). Imez embőr parazna, rezőgős (GuaryC. 8). Parazna lelőc az, ky ő fogadásinak zőuetseget el feledi (DebrC. 406). Az kegyethlennek, paraznanak, torkosnak ew beyty nem kellemetes wr istennek elette (ÉrdyC. 137b). Irtam én tinektek, hogy el ne elegyűlnytek a buya paraznakual (Komj: SzPál. 140). Valanac fértiu paráznak is az orszagban (Kár: Bibl. I.320). A paráznát mindennel szabad bűntetni (Decsi: Adag. 262). A paráznác és a kettős házas társuac lenyakasztatuac (Com: Jan. 137). Parázna személy (Szentm: TFiú 14). **3)** incestiticus C. [obscoenus; zotig, unzüchtig]. Torkossagomat byzonitotam fertezetes parazna bezedekel (VirgC. 9b). Ez kin adatot en nekőm az soc fortelmes parazna bezedőknec halgatasaert (GuaryC. 49). Az ielunec bynei: karomlas, ember zolas, parazna bezed (NagyszC. 356). Ektolen parazna beszed (Mon: Apol. 401). [Vö. **PALÁZ**]

Paráználkod-ik: moechor, adulteror, fornicor, lupor, lustror, scortor C. huren PPB. [buhlerei treiben]. Kurválkodom, paráználkodom: scortor; kurvás, paráználkodó: stuprosus; hazas emberrel paráználkodó kurva: pellex PPBl. Ő aññoc paraznalkodot: fornicata est mater eorum (BécsiC. 182). Ki elhağanğa ő feleseget, a paraznalkottatta őtet (MünchC. 22). Ha feleseg massal bazaskodandic, paraznalkodic (91). Hallottatok, mert mondwan vagyon reghen: ne paraznalkogyal (JordC. 54 367) Praznalkodo papok (Patai: Sacr. 114).

el-paráználkodik: [fornicor; huren]. El paraznalkodik föld vrtol: fornicabitur terra a domino (BécsiC. 181).

Paráználkodás: scortatio MA. moechatio PPB. [buhlerei, hurerei]. (Helt: Bibl. I.VXx).

Paráznaság: 1) stuprum, adulterium, incestus C. [hurerei]. Nős paráznasággal vádolni: actionem adulterii *intendere PPBl. Menden, ki elhağanğa ő feleseget paraznasagnac okanalkűl, a paraznalkottatta őtet (MünchC. 22). Zűből zarmaznac gonoz gondolatoc, tőrveñ tőresec, paraznasagoc (43). Vetkeztem istenek elene paraznasagnak bynebe (VirgC. 7). Hozanak a papy feyedelmek egh azzonyallatoth, pazaznasagba megh fogtath es mondanak: Mestőr, ez azzonyallath ma paraznasagba fogtatoth megh (WinklC. 312b). Ne kőwessek az ew tetowa nezew zőmőketh paraznasaghra (JordC. 153. 367). Paraznasaag tamada Lameknek miatta (ÉrdyC. 64. 200). Nem csak az házasság törésec paráznaságoc, hanem még a csókolgatásoc is orczátlanságoc (Com: Jan. 133). A paráznaság az, midőn oly személyek bujálkodnak, kiknek avagy csak egyike kötelbe vagyon (ACsere: Bölcs. 119). Dayka által őtet magának kapczolá, kiuel titkon paráznaságba éle (SzFabr: AmAff. 13). **2)** probrum C. [schande].

Paráznit: [vitio, contamino; beschmutzen]. Orczájokat idegen festékekkel ne paráznítsák (GKat:Válts. II.1104).

mĕg-paráznít: [violo, constupro; notzüchtigen, schänden]. Fő és alacsón rendü embereknek feleségeket megparáznítá (MonIrók. VII.238).

PARÁZS (*parása* Radv: Szak. 251. *prása* Csákt: Assz. 9): pruna C. favilla MA. glühende kohle, glühende asche PPB. Meneuel ynkab kőzelyt valamy allath yozagos allathoz, anneual ynkab rezesől az allatnak my voltanal, pelda paraztol (Apost. 42). Tűzes prását nyele (Csákt: Assz. 9). Főzzed ezeket együtt szépen, hé parására tegyed, befedjed az födővel (Radv: Szak. 251). Hogy meg ne égessed, az vizben őss kicsiny hév parazsat (9). A parás, eleven szén, meleg és tüzes (Com: Vest. 12). Parázs tüzét lobbantatja, már megszokta, nem hagyhatja (Fal: Vers. 882).

Parázsol: frigo MA. rösten PPB. Meg-rantom, sütőm, parasolom: frigo (Com: Vest. 130). Vajban avagy olajban parasol (50).

PÁRDUC (*pardić* BécsiC. 148. *pardotz, párdotz* Valk: Kár. 55. MA: Bibl. II.164. *pardusz* Kár: Hal. 124. Illy: Préd. II.91): leopardus, cervarius C. panthera, pardalis, pardus MA. panther, leopard PPB. Ime mas monnal pardić es neğ zarñakat valuala ő raita (BécsiC. 148). Az pardocz ő tarkabarkasagat meg nem haghatta (DebrC. 379). Latot meduet, pardust (Mon: Apol. 449). A pardutz, a mit harmadic ugrásával meg nem fog, el-bocsáttya (Com: Jan. 38). Az párducz bőrnek egyik lábát el metszette (Gér: KérCs. IV.396). A párdutz himje egy bornyú korátsú, a nőstéunye agárnyi nagyságú szokott lenni (Misk: VKert. 74). A pardutz ő szőrit, sem róka a bűrét, hidd, meg nem változtatják (Kisv: Adag. 397). Holló volt háta kutyádnak, párducz málya (SzD: MVir. 90).

oroszlán-párduc: [leopardus; leopard]. Az oroszlán-párdutz származik a párdutznak a nőstény oroszlánnal való őszve sárhudásából (Misk: VKert. 272).

teve-párduc: [camelopardus; kameelparder, giraffe]. A teve-párdutz származik a párdutznak a tevével öszvesárhudásából (Misk: VKert. 272).

PÁRIA: [apographum; abschrift]. Nyári uram a Kegyelmed elébbeni irását s páriáját megküldötte (RákGy: Lev. 403). Kegyelmed is az mi leveleink páriái szerént oktassa hozzá, mint forgassa a dolgot (TörtT. 1878. I.82). Minemő gyalázatos levél ez, nem hogy páriáját kellene vennünk, de sőt a földbe kellene temetnünk (TörtT.[2] I.87). Mely levelet akkor mindjárt fölküldtem Fölségednek és annak is verissima páriáját (IV.68). Szilágyi Ferencz uramnak irt levelem páriája (Gér: KárCs. IV. 183. 405). Hatalmas császárunk levelének páriája (MonTME. I.17).

Páriál, párjál: [transcribo; kopiren, abschreiben]. Páriálni a levelet: apographum exscribere; párjáltt levél: apographum PPB. Kegyelmed édes bátyám uram a Klobusiczky uram irását páriáltatván, küldje vissza (RákGy: Lev. 418).

PARIPA: sonipes PPBl. [reitpferd]. Száma volt, ammenyi árpát kellett mindeu tisztartónac beszolgáltatni a ğorsan lepő paripáknac, és az őszuereknec (Mel: Sám. 132). Az parasztok paripákért, bátas lovakért szorgalmaztattyák az istent (MesésK. 8). Az én paripámat akarok csak probálni, mint irambatik (Zvon: PázmP. 230). Tegnap ki mentek vala az vitézek, de egy fő paripánál egyebet nem nyertek (Gér: KárCs. IV.525). Ha voltak rosz futó csikók Hunniában, nem lésznek paripák hidgyed Galliában (Nógr: IdvK. Előb. 10). Nem hajt jó paripa az eb ugatására (Kisv: Adag. 195). Kár vitéz férfinak, serény paripának megvénhedni időtül (545). Az mely iramó paripát Nagyságod küldett, megadtuk (MonOkm. XXIII.50). A jantsár aga tegnap egy szép paripát küldött több egyéb ajándékokkal (Mik: TörL. 360). Az istállóba vezete, hogy megudvaroljam almáskék paripáját (Fal: NE. 21). A ki lator paripán ül, zabolán itat (SzD: MVir. 493).

csödör-paripa: [admissarius: hengst]. A tződör paripák kényekben hevültek (Kónyi: HRom. 31).

Paripás: [eques; reiter]. Elküld a tanáts Szathmár felé jó paripásokat (Bartha: Krón. 22). A basa lovasokat külde előnkbe, a kik mind tzifrák, mind jó paripások valának (Mik: TörL. 353).

Paripásan: [equo vectus; reitend]. A marhák és kincsek mellett lévő törökök jó fegyveresen s paripáson magok jőnek hozzánk (TörtT.[3] I.205).

PARITTYA: funda C. MA. schleuder PPB. Seregeknec vra oltalmazia őket es megmariac es alaziak pariťťanac kőnei-

ben (BécsiC. 308). Dávid ez üdôbe ôle meg a nag Goliatotlı a paritianac hagittasaual (Szék: Krón. 28). Goliath, kit David paritfanac haggittassaual güze meg (Szék: Zsolt. 160). Pasztori paritiaiat kezebe veue (Hoffgr. 139). Dauid Goliathot egy kis parittya hagyitással vgy eyte le, hogy az ônnôn fegyuereuel feiet veue (Born: Préd. 238b). Készite az ô hadának kopiakat és parittyába való kôveket (Kár: Bibl. I.397). A kôveket parittyáckal haigálja (Com: Jan. 149).

Parittyás: funditor C. schleuderer PPB. Olofernesnec zolgay midôn kôzeleitettek nolna, iônénec ô ellenéc a paritásoc (BécsiC. 21). Ninive városának romladék falainak magasságok oly iszonyú, hogy nints oly erôs parittyás legény, ki által vethetné rajtok a követ (Moln: JÉpül. 244).

Parittyáz: fundito, funda peto Kr. [schleudern]. Menjenek ki a sik mezôre, parityázzon egymásra a két fél (Fal: TÉ. 160).

PÁRKÁNY: **1)** subgrunda, projectura MA. margo, marginis circumjectio; vordach PPB. A ház fedelének párkánya, ereszo, eszterhaja: subgrunda PPBl. Az isópot a bárány vérébe mártván, mázollyátok-bé az ajtók felső párkányát (Pázm: Préd. 465). Ormozatoc, párkányoc, eszterhác (Com: Jan. 107. **2)** [propugnaculum; bastei]. Sántzot vettének a város ellen mind a párkánic (Helt: Bibl. II.223). Basa bészálla mintegy párkámba, szent Mihály hónak negyedik napján vala, kárt nagyot valla párkán Szolnokban (RMK. III.165). Sziget vára vagyon nagy ingovámban, hármas párkány környüle erősségben (V1.132).

ajtó-párkány: liminare portae Pázm: Préd. 465.

fal-párkány: projectura, tabulamentum MA. [mauervorsprung].

kő-falpárkány: projectura C. pinna PPBl. [zinne].

fëdél-párkány: subgrunda C. [vordach].

Párkányol: vallo NémGl. 31. [verschanzen].

Párkányos: [subgrundatus, margine instructus; kantig, berandet]. Mennyezet módjára párkányoson csináltatnám (MonOkm. XXIII. 435).

Párkányoz: subgrundo MA. wetterdach machen PPB.

be-párkányoz: [muro circumdo; ummauern]. A kerítés tetejét vágott kövekből rakatott falakkal párkányoztatta bé (Moln: JÉpül. 216).

mëg-párkányoz: marginem circumduco PPB. [beranden].

Párkányozás: subgrundatio MA. [gesims]. Faragott márványkőbül való órsózati, párkányozási már megvolnának (Szal: Krón. 203).

PARLAG (*pallag* Com: Jan. 72. *parrag* ÉrdyC. 573. *porlog* CodPatr. I.45): ager desolatus, vinea inculta, sterilis, rudis MA. solum derelictum; wüster acker PPB. Mota in ipsa via per porlog venit ad vnam arborem (CodPatr. I.45). Mennei madarat ismertem, parlagnak zepsege velem vagyon (DöbrC. 107). Olaynak ⱴ munkai, hazod es parlagok etket nem hoznak (251). Nagy tawol felden temesseetek el ewtet az parragban (ÉrdyC. 340. 95). A prédicátoroc ha nem szolgálhatnac, ottan a parlagra kůldic ôket (Helt: Mes. 74). Szekeret téríték a parragokra (Ilosv: NS. 25). Madar kôlôs, medue sonány fôlden terem, parragon mint a nyiri fôld (Mel: Herb. 56). Parlaga haggiak az ⱴ kerteket (Zvon: Osiand. 103). Az aszszony, kitůl már tôbb magzatokat nem várhat, hanem mint egy parlaggá tétetik (Szathm: Cent. 57). Az új mező és a pallag az az nyugott szántó föld (Com: Jan. 72). Pallagát béboronállya a barázdákon és fordulásokon (73). Nem a világi böltsességnek parragin, hanem a szent irás réttyein legelteti a hiveket (SzD: MVir. 244).

által-parlag (CodPatr. 419).

Parlagság: [cessatio agri; brache]. Szantot fôldit fel tôri az û parragsagokbol (Mel: SzJán. 551).

[**Parlagul**]

el-parlagul: inveterasco, sterilesco, desolor MA. [verwildern]. Az földnec mezôi el parlagulnac (Kár: Bibl. I.477).

PARMAZÁN: [caseus Parmensis; parmesankäse]. Parmazán-sajt MA. Bécsben vásárolt füszerszámok: tizenöt font parmazan (Radv: Csal. III.58).

PÁRNA: pulvinus Pesti: Nom. I.44. culcitra C. pulvinar, pulvinarium MA. polster PPB. Párna, fő-ally, vánkos: pulvinar; hattyú-tollal töltött párna: olorina culcitra PPBl. Ev alayok harom parnakat teznek (CornC. 88). A párna pihes, a paplan pamuttal tôltôtt (Com: Jan. 112). Kemény párnán hálnak vala (Czegl: MM.103). Párnája a száraz fôld vagy tôke (Szeg: Aqu. 11b). Nem méltó, hogy párnán nyújtózék (Kisv: Adag. 130). Addig keress lágy párnát, hogy még az asszú padon is elhálnál (337). Tollas párnákat tart-é Kegyelmed avagy matrátzot (KirBesz. 58).

bör-párna: culcitra; polster Nom. 44.

hintó-párna: sedularium; wagenpolster PPB.

nyerëg-párna: stratum PPBl. [pferdedecke].

ülő-párna: [pulvinus; sitzkissen]. Miután a vendégec magokat meg mostác, ûlô párnáckal elrendelt székeken asztalhoz ülnec (Com: Jan. 109).

Párnás: [fartus; gepolstert]. Néki friss palotája a vadak barlangja, puha párnás ágya kemény fôld s kôszikla (Tarn: Szents. 24). Szenvedéssel adgyák, s nem párnásnak nyújtják a becsület csillagát (Kisv: Adag. 158).

PARÓKA (*barroka* Sámb: 3Kérd. 753): galericulum, caliendrum, capillamentum; perrücke PPB. Pósaházi deák a mi szeműnkre hánnya a barrokát, kit ô maga hordoz a fején (Sámb: 3Kérd. 753).

Parókás: comas adscititias gestans Kr. [perrücke habend]. Egy haragos és parókás németre bizattatám, annálinkább morgolódott, mennél szebben szóllottam (Thaly: VÉ. I.307).

PAROLA: **1)** fides data; parole PPB. Parolára jönni: fide data venire PPB. Reputatióm s parolám forogván szóban, voltam nem kicsiny elmebéli nyughatatlansággal (MonIrók. XV 52). Uri parolámat adtam bizonyos játékra (Fal: NE. 27). Tett igéretet, rabszíjat vetett, illyen a parolája (Amade: Vers. 216). **2)** [tessera, signum; losung]. Az atyám fő strázsamester levén, a jel vagy parolya kiosztást énreám bizta (Bethl: Élet. 267). A parola kiadásakor inditsa meg a szekereket (TörtT.[2] I.162). Parola kiadás és az kulcsok magyarnál állyanak (Gér: KárCs. IV.482). Parollámra megütötték az dobot (RákF: Lev. V.486). A fejedelem a parolyát kiadván (Thaly: RT. I.64).

PART: ripa, litus, portus C. ufer, gestade PPB. A parthoz meg vettetett vasmatska: anchora *pacta littoribus PPBl. Nemeliok az altal menôk kôzôl az viznek mynd az mas partiahoz el mennek vala (VirgC. 110). Ôkôt kivezete ô akaratfoknak partfara (DöbrC. 194). Ennen el mene eos romay parthra ywta (PeerC. 12). Kegiok es sarkanyok a tengôrbéli habogba meg haluan, a partra kiverettetek (DebrC. 214). Leapadtak benned azok a nedvességek, a mellyek a meghevült rendeken partokat szaggatnak (Fal: NU. 253).

hajóálló-part: statio; schiffstelle PPB.

kimënő-part: [egressus; landungsplatz]. Révet tanálának ugyan, de kimenő partja igen nehéz vala (Kem: Élet. 53).

rév-part: portus PPBl. [hafen]. A tengeri tolvajok világot gyújtnak a csekély helyeken, hogy egyebeket magokhoz csallyanak mint egy rév-parthoz (Mad: Evang. 577). Midőn Athénás város beliek Phalerus rév-partyával, melly mind kiesiny s mind alkalmatlan vala, élnének, Themistokles tanácsával hármas rév-part Piraeában építtetett (Balog: Corn. 23).

sziget-part: [litus insulae; inselufer]. Gyakorta a sziget parton tsak a tormához kötötték a hajót, mert ollyan vastag gyökerek vannak, mind a szekér rúdja (Mik: TörL. 366).

tengër-part: [litus; gestade]. Tenger-parttyán való hegy: promontorium PPB. Az egiptombelyek talalnak Yzrael fyayt az tengher parttyan (JordC. 38). Mynd a sokasag al vala az tengher partyan (392).

viz-part: [litus; meeresufer]. Az trojaiak viz parton egy kastélt tsinálának (Huszti: Aen. 32).

Parti: litoralis, litoreus, riparius MA. zum ufer gehörig PPB. Parti-fecske: hirundo riparia PPB.

Partos: litorosus, habens ripam MA. uferig PPB.

PÁRT: sectio, factio, partes, dissidium MA. [partei]. A pubteneuere el hagya az ew partyat ees mene az ellenseg kewzze (Pesti: Fab. 23). A gyermeknec párttyai fel vénéc gyermeket és allá bozzác Szekes Feyeruára (Helt: Krón. 786). Az Adonias pártyát tartyác vala: adiuvabant partes Adoniae (Kár: Bibl. I.301). Valaki pártiát nem fogja Aeriausnak (Bal: CsIsk. 140). Óltalmaz s pártodat fogja (Tof: Zsolt. 40). Egyenlő akaratból, nem pártból fejedelmet választunk (Mon: C. Trans. II.337). Barátság s egyesség tart minden dolgokat, a viszszálkodó párt el-rontya azokat (Gyöngy: Pal. 8).

[Szólások]. Az én p á r t o m r a v o n (SzD: MVir. 12). A király minden p á r t t y o k a a t f o g i a és meg oltalmaza vala őket (Helt: Krón. 54b). Pártyát fogván Simon mágusnak, azt kivánnya, hogy deceállyam, hogy Simon magus elkárhozott (Matkó: BCsák. 338). Pártjokat fogták a nagy urak (Fal: NE. 13). Priny Ferencz kiraly ellen pártot ite (MonIrók III.99). Joáb és Abjathar pap az Adonias p á r t y á t t a r t y á c vala (MA: Bibl. I.304). Párttyát hozzám tarttya (SzD: MVir. 12). P á r t o t-ü t ő k, fel-támadok, ellenkezem: rebello; tsakuem pártot ütöttenek: *prope seditionem ventum PPBl.

Pártol: seditionem moveo, conspiro MA. [aufstehen, sich auflehnen]. A gonoszok ellene pártolnak és támadnak (Pázm: Préd. 79). A ki testét hizlallya, lelke ellen pártoltattya (436).

el-pártol: descisco, transfugio C. deficio MA. [abfallen, abtrünnig werden].

elpártolás: defectio, transfugium C. abfall PPB. Előre küldök egy ismerős badnagyot, mivel látom, még nem igaz elpártolások, banem talán kell valaminek lenni abbau, mert igen communiter beszéllik Szombatban (Bercs: Lev 250).

mëg-pártol: [deficio, descisco; abtrünnig werden]. Ő az hozzátartozókkal megpártolván, másnap jó reggel kimene palatinushoz (Szal: Krón. 166). Megpártolt a romaiaktúl nyavoják (Czegl: MM. 294). Azon mesterkedik, hogy az ő országa magában meg ne pártollyon és hasonlyon (Pós: Igazs. I.519). A római ecclésia ellen meg pártolván, követőiknek rosz példát adának (Otr: Róma 111). Ellene megpártoltak (Misk: AnglInd. 59).

öszve-pártol: [conspiro, conjuro; sich verschwören]. Az Christus anya szent egybázát az sátánnak őszvepártolt seregétül azzal az jeggyel kell megválasztani, az mellyel azokat Christus egymástúl megkülömböztette (MA: Tan. 1086).

öszvepártolás: [conspiratio; komplott]. Az istentelenec őszve-pártolásból és őszve szővetkezésből az sidókra mindenféle szidalmat, vétket költénec (MA: Tau. 60).

Pártolás: seditio MA. aufruhr, aufstand PPB. Gonoz nelv, ki partolasocat es ozlasocat nem zűnől fel tamaztanod (GuaryC. 16). Izrael orszagaba partolas tamada a ket kiral miat (Szék: Krón 32). Ah sok pártolással felföldet elveszték és annál is inkább ez ország megnyomorodék (RMK. II.21). Hirt hozának neki, miuel hogy Magyarországban pártolássoc lőttenec volna ellene (Helt: Krón. 62). Ellenségi pártolásánac ellene nem álhatott (Decsi: SallC. 25).

Pártolkod-ik: seditionem moveo MA. [sich empören, sich verschwören]. Kezdénec az wrac pártolkodni és egybeveszni, egy másnac iószágát dulni (Helt: Krón. 67b). Gyűlekezni alattomba, pártolkodni: conspirare (Mel: Sám. 333). Igyetértsenek, ne pártolkodjanak (MonIrók. III.68). Szeben bitetlenkedik, pártolkodik (VII.154). Az ördöggel pártolkodék az ember isten ellen (Tel: Evang. II.69). Pártolkoduán, ket felől meg viuánac (Gosárv: MagyB. F). Az keresztyénség zászlója-alatt sok ellenkező szakadások pártolkodnak (Pázm: Kal. a4). Végeztetett országúl, hogy senki ne pártolkodjék (ErdOrszgy. II.544).

mëg-pártolkodik: ∾ Barcsai Ákos ellen megpártolkodtak vala (Szal: Krón. 594).

Pártolkodás: factio, seditio, conspiratio MA. [verschwörung, empörung]. Hitlevelek ellen is a pártolkodásba részesek volnának (Szal: Krón. 176). Az egybázi tiszttűl meg fosztotta pártolkodásokért (Pázm: Kal. 114). Hadakat és pártolkodásokat indít 1613 (KNagysz. D4). Az érsekec és püspökőc a synatokban a vallásban való pártolkodásokat le csilapétanac (Com: Jan. 128). A mostani vélekedések baddal, pártolkodással plántáltattak, gyökereztek (Pós: Igazs. I.184).

Pártolkodó: seditiosus C. factiosus MA. aufrührerisch, rebellisch PPB. Az pártulkodók meg nem szűnnek vala aféle kiátástul (MonIrók. III.139). Teljes hatalmat adunk Nagyságodnak az pártolkodókat közzüllünk ki irtani (ErdOszgy. II.544).

Pártoló: seditionem movens MA. [factiosus; aufrührer, rebell]. Nağ szerniő balallal meg ölec, mind azokal őszue kic ezekbez partoloc valanac (Szék: Krón. 163). Egyfelől verete pogán törökökkel, másfelől némettel és ah sok pártolókkal (RMK. II.21). Pártolóc várasban az kic valánac, mind békességessé ottan léuének (Cseng: Jer. B).

Pártolód-ik: [conspiro; komplottiren]. Hogy valami nyughatatlan és pártolódó emberek az igazgatásra bé ne tolyakodgyanac, megtiltatott, hogy senki hivatal nélkül anya szent egyházban tisztet fel ne vegyen (MA: Tan. 1103).

Pártos: **1)** seditiosus, factiosus MA. [aufständisch, aufrührerisch]. A pártosokat a főldel elnyelete (Helt: Bibl. a3). A pártosok nem kicsin örömbe lesznek (MonIrók III.144). Annyiszor árúló pártosokká lettek, mennyiszer ördögnek engedtek (Pázm: Préd. 10. 80). Core az istentűl megbüntettetet mind a pártosokkal egybe (MA: Bibl. I.134). Az szent doctorok hűtbeli tudományiok ellen pártos herdót kiáltuán (Bal: CsIsk. 136). Zűrzavart inditó pártosoc (Com: Jan. 143). Sok pártos erkőlcs szorult furtt fejekben, harag és irigység vert fészket szivekben (GyöngyD: MVir. 12). A bölcs pártos álnoksága sem szunyadoz, ébreszti, biztattya magát szorgos figyelmével (Fal: UE. 370). **2)** [ejusdem partis; parteimann]. Az Atila fiai egybe veszszénec az birodalmon es mindennec ezec közzűl pártosi valánac (Helt: Krón. 20). Ezeket immar vesd őszuő az te pártosidnak tanitásaual (Zvon: PázmP. 9). Ezen szigetnek lakossi a jámbor életnek minduyáján pártosi (GyöngyD: Char. 82).

Pártoskod-ik: partem factiosam sequor, seditiosis adhaereo SI. [aufrührerisch sein]. A kik az ördöggel partoskodnak, el vesznec papaual együt (Mel: SzJán. 420).

PÁRTA: corolla linea vel serico lanaque texta MA. anadema; hauptzierde PPB. Serenyen futanmak tancban az leanyok, serteleu ha leend az ô yamborsagok, oth el hol partayok (PeerC. 339). Mynt hatuan eves leanzo mog viselte volt a partat (TelC. 147). Hwz fyrfy ymeg, az ketteyn tarka selyem parta wagyon (RMNy. II 35). Udvarló párta, szederjes bársonyon csinált, vagyon rajtok arany boglár (Radv: Csal. II.286). Hat rubintos boglárbúl álló gyöngyös párta (III.352). Az fejét pártával és igen szép orientalis gyöngyökből köves főkötőben csinálták bé (MonIrók XI.389). Nem minden leány az, a ki pártában jár (Kisv: Adag. 388).

Pártáz: praecingo, praecinctura obduco MA. praecincturio; umgürten, umgeben PPB.

Pártázat: **1)** praecinctio, praecinctura, cinctura MA. umgürtung PPB. A széles pártázatokra ki metczettettec vala szárnias iffiac, oroszlánoc formaij (Mel: Sám. 141). Az ōntött tengernec mindenic lábánac széles pártázati valánac (Kár: Bibl. I.309). Czinálly az asztalnac kōrnyékére arany pártázatot is (MA: Bibl. I.71). Az pártázatoc, mellyec valánac az fogas rostélyoc kōzōtt: coronulae quae inter plectas fuerant (311). Fakalamáris-láda, közepin, pártázatin kivül aranyos ezüstpléhek vadnak felszegezve (MonIrók XXIV.648). A lugasok kapuinak pártázattyokat ugy kōssék, mintha kōbûl volna kifaragva (Lipp: PKert. I.19). A kapu pártázattyán pálmafák valának (Illy: Préd. I.108). Készen valának a tornyok szélein a tsigás garáditsok fel-futó pártázatjai (Moln: JÉpül. 238). **2)** limbus MA. [besatz, bordure].

PASKOL (le*patskol* Helt: Krón. 85b): affligo C. vehementer verbero MA. [schlagen]. Az jó aczélt soha ugy meg nem paskolhatják, tiszta vassá ōtet hogy ellágyíthassák (RMK. III. 280). Két felé paskolna, kōtōzne, nyakazna (Born: Préd. 245). A pádimentom tōmō fával tōmōttetet, paskoltatot, sulykoltatot (Com: Jan. 108). A buza fejeket paskolják a tsépekvel (GKat: Válts. II.1149). Nyughatatlan indulattal másokat paskolunk (Land: UjSegits. I.91). Gyermekét a kōfalhoz paskolván (Tyúk: Józs. 131). Szakálloknál fogva a fōldhōz paskoltattak (Paskó: ESir. A3).

lë-paskol: [prosterno; niederstrecken]. Végre mind le patskolác ōket kōrnyûle, ōmagát is el ejtéc (Helt: Krón. 85). Te várd készen fegyvereddel, fogd a haját és a földre paskold-le magát (Hall: HHist. II.279).

mëg-paskol: [percutio, propulso; schlagen] Egynehányszor igen meg paskolák az gōrōgōket (Pázm: Kal. 438).

öszve-paskol: [prosterno; niederwerfen]. Uram, ellenségim mind ōszve paskolod és artzul csapdosod (MA: Bibl. V.4). Meg-tōrvén ō fogokat, mind ōszve paskolod (MA: Zsolt. 5).

Paskolás: percussio, concussus C. MA. zerschlagung PPB.

PÁSKVILLUS: famosus liber; pasquill PPB.

PASSAMETA: [scharteke ?]. Vigan lakia király ō lakodalmát, nyomiák háta megé az passametat (Eny: Gizm. 18).

PASSIO: [passio Christi]. Eh keppen vegeztettik a passio (WeszprC. 112).

Passiói: [ad passionem pertinens]. Az zent passyoy ewangeliomot olwastathny kezdee (ÉrdyC. 443).

PÁSTÉLY: [pastellus; pastell]. Ōz pástély: Az ōz czémört fonnyaszd meg, fōzd meg, hintsd meg borssal, szökfûvel, gyurj be lisztöt neki tikmonnyal (Radv: Csal. III.15).

PÁSTÉTOM: teganites Major: Szót. 407. artocreas, caro crustata mattya; pastete PPB. Bélesecnec nemei: turós bélesec, hejackal béfedett húsos bélesek, pástétomoc (Com: Jan. 76). Fehér czipónak és pástétomoknak költ liszt cub. 125 (Radv: Csal. III.66). Pástétomokra, tortákra és fánkra fehér liszt (69). Készittet három pástétomot, az egyiket fōldel tōlti meg a másikat halottak tsontjával, a harmadik pástétomot a tōkében talált pénzzel (Hall: HHist. II.188). Vitellius tsászár egy pástétomot tsináltatott ebédjére, a melly tsak fátzán nyelvel volt tele (Mik: TörL. 139).

abrak-pástétom: [artocreas collosseum; riesenpastete]. Az öreg pástétomot abrak-pástétomnak szokták hini, derék dologra u. m. lakodalomra való affèle (Radv: Szak. 68).

PASZAMÁNY (*paszamánt* MonIrók XI.315. *pászmány* Gér: KárCs. IV.25. *porsomany* Com: Jan. 101): **1)** fimbrea Sl. [posament]. A palástokat ránc takarittyuc, az ékességec hozzá adattatnac: kanafoc, prémec, porsományoc avagy selyem szélec (Com: Jan. 101). Suba arany paszamányoyal béllett (Radv: Csal. II.215). Egy bársony szoknya arany paszamánnal prémezett; egy zöld virágos atlatz szoknya, arany paszamánynyal prémezett; egy veres eskárlát szoknya, arany pászmánynyal prémezett; egy fekete bársony szoknya, arany pászmánynyal prémezett (Gér: Kár. IV.25). **2)** [vitta; binde]. A káposzta zöld szinit meg-tartya, hogy ha hinyár gyōkér porsománnyal bé-fedvén meg kōtōzōd (Nad: Kert. 46).

Paszományoz: fimbriis orno Kr. [posamentiren]. Tornyozzák fejeket, szarvazzák homlokokat és páva-módon himezik, prémezik s pazamányozzák felsô ruhájokat (Csúzi: Tromb. 14).

PASZITA: [convivium, comissatio; schmaus, gelage]. Nem azért hurcoltatott az istennek szent fia a zsidó zsinagógának nagyaihoz számadásra, hogy mi csergő, csattogó hintókkal járjunk e paszitáról a komédiákra (Fal: NE. 84). Könnyebb halált szenvedni a tisztaságért, hogysem híven mellette maradni a táncika, paszita s vendéglő mulatságok közt (108). Ô nagysága talán meg is holt volna, ha még a több mérgét az estvéli paszitában ki nem hányta volna (Fal: NA. 127. SzD: MVir. 215).

Paszitás: [convivalis; schmaus-]. Az asszonyok jobbára a szerelem tractáit forgatják a beszédben, evvel mulat legjobb izüen a paszitás gyülekezés (Fal: NA. 189).

Paszitáskod-ik: [convivor; schmausen]. Ilyen finczolásokkal gerjeszti fel Pázmán az ō olvasóit paszitáskodni, mátkáról gondolkodni (Zvon: PázmP. 104).

PASZKONCA: [cannabis femella; weiblicher hanf]. Paszkontza kender: cannabis foemina PPB. Itt elég kendered leszen, imár az kit kiszaggattak, ,két paszkonczának hinak, vagyon harminczhat kepe (Thúrzó: Lev. I.31).

PÁSZTA: [pars; teil]. Az istenes életre vágyódók ezeket mint illyen rōvid pásztákbeli munkájokat minden nap véghez viszik (MHeg: Preb. 45). Én az ur segedelméből megemlékeztem jó vallástokrúl mintegy tiz pásztákban (MHeg: TOszl. II 190).

PASZTËRNÁK (*pászterna* Warm: Gaz. 119. *pasztorma* KecskTört. II.512. *pasztormány* Szal: Krón. 485. *pasztornák* Radv: Szak. 21): pastinaca PPBl. [pastinak]. Liszttel, árpával, pasztormánnyal jelenlenni el ne mulatnák (Szal: Krón. 485). Az pasztornákot szépen metéljed és ugy vesd az tehén húshoz (Radv: Szak. 21). A karó répa, veres répa, moh répa, paszternák, murok paréjoknak hivattatnak (Com²: Jan. 19). Sárga répa, paszterna, cikoria (Lipp: Cal. 15). Sós sajt, vaj, pasztorma (Kecsk. Tört. II.512). Az minemū pásztormákat beadtanak, arról való számtartás (198). Tehen hus tormával, spináttal, répával, pastornakkal (TörtT.² I.368).

PÁSZTOR: **1)** pastor C. MA. hirt PPB. Meg yelenek neky Cristus, kyrewl voltac tanoc mend az paztorok (EhrC. 49). Amos propheta paztor es parazt (BécsiC. 212. 35). A paztoroc

el futanac es meghirdetoc mend ezeket (MünchC. 28. 62). Vala mynemẃ barmot paztor ŏryz, tyzede vr ystenee (JordC. 118. 377). Oerŏme olly nagy volt, az minémŭt az angyaloc enekelnec a páztoroknac (Born: Préd. 18). El tenŏliöttek, mint az iuhok, az kiknek ninczen pásztorok (Fél: Bibl. 14). Az Szabó Mihály disznait az avasra ne ereszszék, de én nem bánom, ha pásztort tanál, az fiassát bocsásd reá (Gér: KárCs. IV.368). **2)** [servator animorum; seelenhirt]. Ugy akaria, hogy mindenek ŏ hozzá gyŭlyenec és pásztoroknac ismerjék ŏtet (Zvon: Post. I.739).

[Közmondások]. Lágy pásztor előtt a farkas gyapjat szarik (SalMark. 12). Lány pásztor előtt gyapjat rúg a farkas (Fal: Jegyz. 926). A lágy pásztor előtt a farkas gyapjat okádik (SzD: MVir. 137).

barom-pásztor: [custos pecoris; viehhirt]. Hogy barom pásztorokat kellessék értenŭnk kifejezve, mutattya a bŏtŭ (Alv: Post. 95). Nézik a menynek fŏldnek urát, kinek ŏkrŏk és barompásztorok udvarlanak (GKat: Válts. I.155). Minden barom pásztor utálatos az aegyiptusbéliec előtt (Tyúk: Józs. 566).

barompásztorság: pecuaria Com: Jan. 77. [viehwesen]. Isten valazta, hogi a barmoknak paztorsagabol lenne feiedelem (DebrC. 85). Barompásztorság, csordásság (Com: Orb. 94).

bérës-pásztor: [pastor mercenarius; gedungener hirt]. O nem czac ollyan sziwel wagyon mi hozzanc mint a béres pásztor, hanem mint az juhoknac wra (Born: Préd. 231b). Szent Pál apostol így szól az hamis béres pásztorokról (Kulcs: Evang. 301). Soc hevet hideget szenvedŏ béres pásztoroc vagyunc (Tyuk: Józs. 180).

csorda-pásztor: pastor armentorum Kr. [rinderhirt]. Tot Adam, enchy chyorda paztor my eleotteonk megh eskẃtth (RMNy. II.315). Officiolatusok és szabadosok: egy tisztartó, egy biró, egy csorda pásztor (Gér: KárCs. IV.323).

disznó-pásztor: subulcus C. suarius, porcarius PPBl. [schweinehirt]. Disznó pásztor, disznó hizlaló: scrofipascus PPBl. A disznó pásztoroc a disznó ólból pásztori kŭrtel hiják-ki az ŏ csordájokat (Com: Jan. 77). Két disznó pásztornak napjában 6 czipŏ (Gér: KárCs. IV.455). Még ma kezeimmel megtépem fejedet, mint disznópásztornak kimérem helyedet (Thaly: VÉ. II.257).

disznópásztorság: [suaria; schweinehirtenstand]. Disznó pásztorságot viselt inkább, hogy sem ökör pásztorságot (Illy: Préd. II.65).

eme-disznópásztor: scrofipascus C. [sauhirt].

erdö-pásztor: nemoris custos, saltuarius; förster, waldhüter PPB.

gazda-pásztor: [summus pastor; oberhirt]. Midŏn kerdeneiec az tŏb pasztor tarsai, azt felele rea az kazda pasztor (Mon: Apol. 2).

juh-pásztor: [pastor ovium, opilio; schäfer]. Egy yoh paztor nagy zerelmel zolgal vala zẃz Marianak (CornC. 319). Len Abel yoh paztor es Kayn zanto ember (JordC. 14). Az iu paztornac arra is gondgya vagyon, hogy az iuhoknac othonn legyen mit ennyiec (Born: Préd. 282). Azt kel megh értenŭnk, mi kivántatik a pásztorsághoz akar juh pásztor, akar tanitó pásztor, akar uralkodó pásztor legyen, hogy tisztinek megh feleljen (Alv: Post. I.604).

juhpásztorság: [oviaria; schäferstand]. Disznó pásztorságot viselt inkáb, hogy sem juh pásztorságot (Illy: Préd. II.65).

kos-pásztor: [caprarius; ziegenhirt]. Kecskemétŏn az mely kos pásztor megholt, vöttek érte egy tallért (MonTME. I.34).

lëlki-pásztor: [servator animorum; seelenhirt]. Cároli Gáspár az gŏntzi anya szent egyháznac lelki pásztora (MA: Bibl. Előb. 6). A plebanus avagy lelki pásztor az ŏ gyŭlekezetinek ŏr állója, vigyázója (Com: Jan. 127).

lúd-pásztor: anserarius PPBl. [gänsehirt].

medve-pásztor: [bootes, arthophilax; bärenhüter]. Északi tsillagzat: a medve pasztor, két tsillagból allo agarat tart pórázon (ACsere: Enc. 99).

ménës-pásztor: [equarius; rosshirt]. Officiolatusok és szabadosok: egy főbiró, egy csŭr-biró, egy ménes pásztor, egy csorda pásztor (Gér: KárCs. IV.316). Az Szabó István ménös pásztora haláláért fizettünk a vajdának 72 ft (MonIrók I.29).

mező-pásztor: vagiator, custos sylvarum et pratorum Ver: Verb. Szót. 33. [feldhüter].

ökör-pásztor: bubulcus Com: Jan. 77. [ochsenhirt]. Az ŏkŏr pásztoroc az ŏkŏr istállóból pásztori kŭrtel hiják ki az ŏ csordájokat (Com: Jan. 77). Az ŏkŏr pásztorból lŏtt Amos prophétát rend-kivŭl-való ajándékkal fel-ékesitve nem láttya (Megy: Dial. 43).

szamár-pásztor: asinarius C. [eselwärter].

szöllő-pásztor: [vinearum custos; traubenhüter]. Ha a genczel szekereig felépitené is az ŏ házát, megis czac olyan leszen mint a kunyhó, mit az szŏlŏ pásztor czinál (Kár: Bibl. I.528). A vajda nagy pompával mene ki hadaival, de micsoda had, nem is mondhatni hadnak, hanem tsak szŏlŏ pásztoroknak (Mik: TörL. 383).

tanító-pásztor: [animorum servator; seelsorger]. Alv: Post. I.604.

tehén-pásztor: [pastor vaccarum; kuhhirt]. Eh fele pap nem kŭlẃmbŏz ah tehen paztortul, kinek sem zeme sem laba ninchen (Ozor: Christ. 254). Olvasd meg akar Dávid királt, Esaiast, avagy az tehen pásztort, Amost (MA: Tan. 52).

teve-pásztor: camelarius C. [kameelwärter].

uralkodó-pásztor: [dominator; herrscher]. Alv: Post. I.604.

Pásztori: pastoralis, pastoritius C. pastoreus MA. [hirten-]. Pásztori bot, püspöki páltza: pedum PPBl. Vedd jo kedvvel uram pásztori alázatos voltunkat (MA: Scult. 83). Az ŏkŏr pásztoroc pásztori kŭrtel hiják az ŏ csordájokat (Com: Jan. 77).

Pásztorkod-ik: pastorem ago MA. hirt sein PPB. Ha az wr Kristus nem pásztorkodic raytunc, kęsz el veszet kába iuhoc volnanc (Born: Préd. 281). Lásd meg, hol találhatod fel az keresztyeni gyŭlekezetet, kibe Christus pasztorkodik (Vás: CanCath. 682). Mivel szó-fogadatlanok vattok, nem pásztorkodom továb' veletek (Pázm: Préd. 608).

Pásztorság: pastura, officium pastorium, functio pastoralis MA. hirtenamt PPB. Papa atyank mynd egheez kereztyenseegnek paztorssagaat vysely (ÉrdyC. 411). Mutattak az papat, az kŏzŏnsegŏs paztorsagnak birodalmat (TihC. 25). Lágy pásztorságáért farkastul jutalmat vészen (RMK. IV.260). Akarod-e, hogy királyságból levettessem es ismég pásztorságra jussak (Pázm: Préd. 260).

PÁSZTORMA, PÁSZTORMÁN: [?]. Nagy Istvántól vöttünk egy pasztormánnak való tehenet 6 ft (MonTME. I.15). Hogy az vezér passának az pasztormát föl küldöttük, akkori költség volt 1 ft 64 d. (28). Pásztorma és borjus tehén. Vöttünk egy tehenet pasztormának (37). Biró uram Budára volt az pasztormán, tehenekkel (44). Biró uram pásztormány beadásakor az 3 szubasának 5 ft. (63).

PATAK (*opotok* 1291 Knauz): torrens C. rivus, flumentum profluens MA. bach PPB. A patak hengergeti a köveket: torrens saxa *pervolvit PPBl. In quendam rivulum Dereznekpataka nuncupatum 1256. Ad unum rivulum, vulgariter Beberchpataka vocatum... A rivulo Behnechepataka 1281. (Knauz II.147). Fluvius feyerpotok 1291 (uo). Zôlôt plantalt ember es asot patakot (MünchC. 95). Elmenwen az zelôk alat valo patakra, egy zelô twt ffel meteenek mynd zôlôstwl (JordC. 146). Az Kirdon patak elvé gyűl, fogságot Jesus szenved az ártatlan. Melly a pataknac északfelé vagyon (Helt: Bibl. II.34). A kôsziklából patakkal ki folyo olayrol meg emlekeznek (Lép: PTük. I.163). A fôld alatt lévô erekbôl ki buzgo kút fejek fel-szôkdécselnek, az honnan patakok erednek (Com: Jan. 11). Rajta az sebek indulnak és bô pataki indulnak onnét forró vérének (GyöngyD: RK. 285). Vér-patakok folytak a sebek kékei kôzűl (Fal: NE. 53).

ár-patak: [scatebra; wasserquelle]. Az ár-patakból iszik az úton, azért magasztallya-fol a fejét (Offic. 74).

esö-patak: torrens MA. regenbach PPB. Nagy zuhajjal és csergéssel jô az essô patak, nem csuda azért, ha mindenek reá fel rezzennek (Pós: Igazs. 358).

forrás-patak: [scatebra, fons; wasserquelle]. Az vezér pasával menék ki vadászni, onnan viszatérve egy szép forrás patak mellett meg szállánk (KétMDipl. 32b).

Pataki: rivalis, fluvialis MA. [zum bach gehörig].

Patakooska: rivulus, fluviolus MA. bäcklein PPB.

Patakos: lacunosus C. [wasserreich]. A te urad istened béviszen téged patakos és vizes és kutas földre (Káldi: BiblDeut. VIIIr. 7v.).

[**PATÉL**]

mëg-patél: [percutio, verbero; schlagen, durchprügeln]. Az bolond addig piszmog és pattog, miglen jól meg patéltatik, veretik (MA: SB 36).

PATIKA: apotheca, myropolium C. pharmacopolium, officina MA. [apotheke]. Megtôrettettenec a cûrôc, eltekozlattattac a patikac (BécsiC. 204). O mennyey orwossageknak nömôs patykaya (CzechC. 67). Jesus te zenth zyved patica (WinklC. 341). Isten zent Imre kiralt ky vewee ez vylagbol, mert ollyan zeplôtelent és myndden yozagos mywelkôdetlinek patykayaat melto vala menyerzagban ffel magaztathny (ÉrdyC. 498b. 568). Patika az ô feie, mindenkor talál valami fracturát (Decsi: Adag. 224). A patikában szépek az edények (Land: Ujsegits. I.376). Ebben az hólnapban leg-jobb az irós vaj, azt kôll be sózni, hogy esztendô által tarcson, a patjkakban is igen élnek véle (Lipp: Cal. 28). Az kit kopornának hinak az patikában, az felette jovallotta (Gér: KárCs. IV.469).

orvos-patika: [myrothecium; apotheke]. E kônyvecskét orvos patikának neveztem el (VSzentyel: Pat. Elôb. 18. Sámb: Isp. 69).

Patikás: pharmacopola, myropola, medicamentarius C. Patikáros, patikás: pharmacopola PPBl. [apotheker].

PATIKÁROS, PATIKÁRIUS: **1)** [apothecarius; apothekerisch]. W twgi mikenth patikaros gartot kedves illato kenetek (DöbrC. 479). **2)** pharmacopola, myropola MA. apotheker PPB. Beatrix hiua ki Olaszországból minden fele mûves mestereket: kép irókat, szakáczokat, patikárosokat (Helt: Krón. 167b). A patikáriusok égetet vizet elegyitnek az éget bor kôziben (MesésK. 10). A patikárosoc patika-szerszámokat csinálnac (Com: Jan. 175). Kicsoda ez, a ki feljô a pusztabol mint a patikáros minden fûszerszámi pora fûstinek veszszôcskéje (Illy: Préd. II.229).

PATING: vinculum, lorum; achselrieme PPB. Egy eke boronával, patinggal, vasaival (Radv: Csal. II.333). Az szíjgyárto mesterek patingot, edgyet, jót adgyanak tizennyoltz pénzen (TörtT. XVIII. 226).

PATKÁNY: talpa C. sorex MA. [ratte]. Kik ez fôlden vannak mynt vakondagh, poczok, pathkan, mynd wtalatosok (JordC. 95). Viseli gondgyat az ludaknak szent Gall, az patkányoknak Huldericus (Gyarm: Fel. 45). Az evét, patkány, gôrény magoknac lyukakat vájnac, a mellyekben telelnec (Com: Jan 40). Az aegyiptom-béli templomokban nem lakott más szentség, hanem egy bûdôs patkány (Fal: NE. 14).

[Közmondások]. Másnak akarsz patkánt fogni s magadnak egeret sem foghatsz (Kisv: Adag. 16).

pénz-patkány: [auri avidus; goldgierig]. A pénz s az gazdagság tôvis és kóró, ha szinte az nyomorult pénz patkányoknak szemeket szivôket meg vakittya és elfoglallya is (MA: SB. 132).

PATKÓ: solea equi, calceus equinus MA. solea ferrea; hufeisen PPB. A meddig a ló még vehem, az ô kôrmeire patkóc nem ûttetnec (Com: Jan. 35). Azon legyenek, hogy a szükséges patkóknak megszerzésében soha fogyatkozás ne essék (TörtT.[2] I.165). Békónak s patkónak vöttem három sing vasat (MonTME. I.309). Az lovamrul igen lekopott az patkó (Thaly: VÉ. I.219). Az ország, nem nyomdosván azt ellenség lova patkaja, igen el-gazdagodott vala (Bod: Pol. 42).

[Szólások]. Arra bírja az egy ügyû személyt, hogy végre elvesztvén a pártát, e l-r u g j a a z p a t k ó t (SzD: MVir. 118).

[Közmondások]. A vak is talál olykor egy patkót (Kisv: Adag. 249).

Patkol: subferro, calceo equum MA. appingo soleas, ferream soleam eque induco; das pferd beschlagen PPB. Lakatos Mihály patkolt két csizmát (MonTME. I.297).

[Közmondások]. Igen tud varga lovat patkolni (Kisv: Adag. 193).

el-patkol: [discedo; sich verabschieden]. Igen finom ember volt, jó, hogy tôlünk elpatkolt (Fal: Vers. 872). Majd elpatkól, majd el ránttyák a gyéként alólla (SzD: MVir. 63).

mëg-patkol: [calceo: beschlagen]. Meg patkólt saruk: ferratae *plantae PPBl.

mëgpatkolás: [calceatio; hufbeschlag]. Mikor valakik az kovács mesterek kôzzûl valakinek lovának meg patkolásában szeggel meg sérteneje, olyankor az mester maga kôltségén gyógyitani tartozzék (KecskTört. II.296).

Patkolás: ~ Lovász mestereink közül egyik oly készülettel induljon ki, hogy soha a patkolásra való eszkôzôk el ne maradjanak... Oly megpróbált jó kovácsokat szerezzenek lovainkhoz, a kik nemcsak a lovak patkolásához, hanem orvoslásához is jól értsenek (TörtT.[2] I.165). Egy tôrôknek lópatkolásra 20 d. (MonTME. I.193).

Patkoltat: [calceare curo; beschlagen lassen]. Koloswarath pathkoltatek loamath, akor meg nyrazak, megsánthwla (LevT. I.9). Az tôrôkök igen patkoltatták az lovakat és igen posonkottak felôle (TörtT.[2] I.553). Készittetnek nyergek, lovak patkoltathak (GyöngyD: KJ 404). Az katona zajog az fizetésért, patkoltatna, ha pénzi volna, azt kiáltja (Bercs: Lev. 213).

el-patkoltat: [morte abeo; verabschieden]. Egyik lába a koporsóba vagyon, maholnap el patkóltat (Kisv: Adag. 20).

mëg-patkoltat: [calceare curo; beschlagen lassen]. Hadd zsinóroztassam meg a felséges fejedelem két pár veres csizmáját, patkoltassam és sarkantyúztassam (TörtT.[2] III 195). Abrakot adtam lovamnak és meg is patkoltattam (Gvad. FNót. 20).

Patkós: [subferratus; beschlagen]. Patkós ló: soleatus equus PPB. Kőrôm kelleno, de patkósabb az eddig valónál (Matkó: BCsák. 312).

[Szólások]. Kopasz főre patkós tetű (SzD: MVir. 144).

Patkótlanság: [unbeschlagenheit]. Patkótlansága miatt benn ül s nem mehet az katona (Beres: Lev. 214). Az had patkótlansággal menti magát, pénzt óhajt (240).

PATOK: talitrum MA. nasenstüber PPB.

PÁTRIÁRKA: [patriarcha]. Menyorzagban ket rendbely zentek vannak: angyalok, patriarkak (VirgC. 14. 15. 29). A menorzagban tarsayd leznek mynd az angyalok, patriarkaak, profetaak (SándC. 1) Megbizoñihtasséc te benned az zent Job patriarkanac mondasa (VitkC. 46. CornC. 2. ÉrdyC. 354. ÉrsC. 193. 569. 907. TihC. 3). Elsőbb volt é a római pápa a konstantinápolyi patriárkánál (Mik: TörL. 220).

Pátriárkaság: [patriarchatus]. Elrendeltetett, hogy négy elsőbb rendbéli pártriárkaságok legyenek a keresztyének között (Bod: Pol. 3).

PÁTRÓNA: [patrona]. Vr engőmet eh varosnak patronaul adot (DebrC. 30). Sent Anna azzon az ő patronaya (TelC. 80).

PATT: [evoë; juchei]. Vélönk vagy, vessük fel mi fánkat, Jesust, Jesust üvölltsünk, ropp, csatt, patt (RMK. II.253).

Pattan (*pattanik* Zvon: PázmP. 234): cum strepitu rumpor Kr. [knallen]. De hallyuk, az ő petárdgya mely nagyot pattanynyék (Zvon: PázmP. 234).

[Szólások]. S z e m b e n p a t t a n t vala v e l e m itt is Károli, mit használ, hogy oltalmaztam ezt a földöt (Beres: Lev. 135). Thermutis felijed s p a t t a n hirtelen t a l p á r a (GyöngyD: Char. 89).

föl-pattan: **1)** [resilio; zurückprallen]. Kő szivet ha vér az isten akarattyának pőrôlye tsak fől-pattan róla (Komár: Imáds. 142). **2)** [erumpor; zerplatzen]. Kővér nyakoc czac fel nem pattan (MA: Bibl. V.8). **3)** [ira exardesco; auffahren]. Haragosan felkiált, hogy az kőveteknec illyen felelet adatott volna, nagy dérrel durral pattannac fel (MA: Scult. 55). Jupiter haragra fel-pattanván, tsak nem azon szavakra fakad, mellyek Mojses könyveiben találtatnak (Moln: JÉpül. 106).

hátra-pattan: [se retrahere; sich zurück ziehen]. Őc igen erőssec és bátrac az Christusért valamit szenvedni, az mellyec ackor háttra pattannának és azt mondanác: nem esmerem, képmutatóc volnánac (MA: Scult. 95).

ki-pattan: erumpo Kr. [ausfallen]. Az álom ki pattan vala az én szemeimből; somnus fugiebat ab oculis meis (Alv: Post. I.604).

mëg-pattan: dissilio Kr. [zerspringen]. Megh pattan minth a tüzbe tőth fazek (DebrC. 600). Az üveg olly gyenge, hogy ha tűzhöz tészed, meg-pattan (Pázm: Préd. 621).

vissza-pattan: [resilio, repercutior; zurückprallen]. Ha csak úgy czáfolod eszt is meg, mint aszt, ez helyénn marad, s te pattansz vissza róla (Bal: CsIsk. 449).

Pattanás: **1)** [fragor, strepitus; getöse, das krachen]. Pofából-való pattanás, vagy fel-fútt hójagnak tsattanása: sclopus PPBl. Szent Dávid mennyütő köveknek pattanását hallván, titeket int (RMK. V.85). Nagyon lármázott a szomszéd erdő, ostorpattanások, hangos sipok, nagy hahota hallattanak (Fal: TÉ. 714). Pattanás nélkűl párálló budgyanásra juttat valakit (SzD: MVir. 195). **2)** pustula, exanthema PPB. [blatter, ausschlag]. Pattanás, kelis, kelevény: phyma PPBl.

Pattant: displodo C. [crepo; knallen]. Akar ki ellenünc akar mit pattanczon, mind igaz az mi bűnünc (Illyef: Jephta 12).

ki-pattant: displodo C. [abknallen]. A puskákat ki-lőjjéc, sűsséc, pattantsác (Com: Jan. 147).

mëg-pattant: [ferio; schlagen]. Pattancz meg egy kevessic az orrát, ottan meg látod, melly igen alázatos leszen (Helt: Mes. 86).

öszve-pattant: complodo MA. klatschen PPB.

Pattantás: sclopus MA. puff, knall PPB. Újjal való pattantás: talitrum C. Fitty, fittyentés, újjal-való pattantás: talitrum PPBl.

Pattantyú: bombarda Pesti: Nom. 46. tormentum MA. [bombarde, kanone]. Pattantyú, rugo hadi szerszam: catapulta Major: Szót. 130. Hajókat mond árokba vontatni, környöl pattantyúkval falt bontatni (RMK. I.24). Ha nem jártok tiszta igazságval, meg nem maradhattok az nagy pattantyúval (II.176). Pattantyút, algyúkat várban vonának (BFaz: Castr. E2). Pattantyukat, álgyukat hozata (Valk: Kár. 6). Készítettek volt két pattantyút, kivel az kapuját belőjjék (MonIrók. VII.53). Távolrul a kőveket parittyáckal és pattantyuckal ki-lővőldőzven (Com: Jan. 149). Vonyatik utánna sok taraczk, pattantyu, ki keresztény vért ont (Zrinyi I.34). Tarayczkok s pattantiúk pogányra lövetének (Liszti: Márs. 121). El nyertük Svajdnitz várait, villám pattantyúit (Fal: Vers. 865). Nem mindenkor budgyan, mihent párállik pattantyúja (SzD: MVir. 20).

faltörő-pattantyú: [pyrobolus; bombe]. Az asztalnál legelőször apró pohárokkal kezdik-el a tsatát; mikor az étket elszedik, akkor hozzák-elő a faltörő pattantyúkat (Pázm: Préd. 226).

Pattantyús: [tormentorum bombardarumve moderator et ejaculator MA. [kanonier]. Pattantyús mester: tormentarius PPBl. Jakab pattantyúsnak kezén seb esék (RMK. VI.149). Jeles pattantyós mesterek (MonIrók. II.103. Görcs: Máty. 64). Szólics a munkácsi patantyust, talám mutathat valami bizonyságot (Matkó: BCsák. 209). Két jó pattantyúst is el veszte az harczon (Zrinyi I.59. 120. MonIrók. XXIV. 8). Az pattantyus szükséges, ha tanult, hasznos szolga (RákGy: Lev. 540). Minden lövő szerszámokhoz az pattantyúsok mellé embereket rendeljenek (MonOkm. XIV.182). Gondolkodó Mihály Kassa mellett hét esztendeig lakott pattantyúsul (MonTME. IV.178). Kérem Kgdet, egy jó pattantyúst szerezzen nekem fizetésre (TörtT.[2] III.410). Puska por s golyobis, fôstölgő kanót-is a sok pattantyúsokkal (Liszti: Márs. 99).

Pattog: **1)** strepo, crepo MA. [rauschen, knallen]. Pattogni, mint a fa a tüzön: crepitare PPB. **2)** responso PPB. [badern, widersprechen, raisonnieren]. Kiczoda vağ, ki az isten ellen pattogsz, responsalsz (Kár: Hall. 108). Az bolond addig pattog, miglen jól meg veretik (MA: SB. 36). Egy nemzet sem pattog úgy, s nem kevélykedik nemesség titulusával, mint a magyar (Zrinyi II.178). Ezt olly fen és kevélyen pattogják, hogy a ködök felett látszanak járni (SzD: MVir. 277).

csattog-pattog: [rixor, jurgor; hadern, zanken]. Az kevély hamissan cselekedik, annak felőtte még igen csattog-pattog (MA: SB. 123). Háborgásokat, tsattogó pattogó vissza-vonásokat letsendesíttení (SzD: MVir. 54).

csërëg-pattog: [vehementer crepo; heftig rauschen]. Tsergő pattogó szekereinek sokaságok hihetetlen nagy (SzD: MVir. 179).

föl-pattog: acclamito C. [auffahren].

Pattogás: **1)** fragor MA. das krachen, knall PPB. Zeng sáros városunk ostorpattogástól, iszonyú a zörgés az abroncso-

zástól (Orczy: KöltH. 71). **2)** [rixa; lärm, hader]. Isten ez ő szolgáját sec próbác által megvizsgálta, hogy az ő ellene való tréczéléseckel és pattogásokkal az itsentelenek semmit nem érnek (MA: Tan. 56).

Pattogat: **1)** strepo, crepo, crepito MA. rauschen, klatschen PPB. **2)** [jacto, objecto; zur schau tragen]. Csak szem fény vesztésért pattogattyák az tudatlan kősség előtt, az régi doctorok előtt (Pázm: Kal. 149). Az minemű dolgokat az ő szentecskéikről az papisták pattogatnak, nagy részre az barátoktul költettenek (Toln: Vigaszt. 73). **3)** [quassito; öfters schlagen]. Ki orrát pattogatta, ki taszigálta, ki illetlen tréfákkal tsúfolta (Pázm: Préd. 502).

Pattogó: [jurgiosus; zänker]. Ilosvai nem annak való, hogy ollyan hadat szoktasson, maga pajzán, fecse-locsa, kapzsi, zendölő, pattogó s értetlen (Beres: Lev. 477).

Pattogoz: [pustulo; ausschlagen, blasen bekommen]. Hoyagos, pattagozo himlőt tészen gőrőgűl az epynictis (Mel: Herb. 114)

lë-pattogoz: [decido, solvor; abspringen]. Tüzes vasról le-pattogozó húlladék: *squama ferri PPBl.

PATVAR (*patvár* MA: Bibl. I.41.): calumnia C. cavillum MA. schmach, spott PPB. Canaan ő kezeben hamis mertec, patuart zeretet: Chanaan in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit (BécsiC. 197b). Patuart ne tegetec: ne calumniam faciatis (MünchC. 113). Zamtalan patwarokkal zaggattatol vala (WinklC. 247). Pathwart keres vala ellenec: insidiabatur illi (JordC. 472. 105). Tegnapon vala az keserues nap, patuarnac, meregnec es a te halalodnac napja (TelC. 151). Ne bizzatoc az patuarba es az ragadozasba (Szék: Zsolt. 60). Hogy patuart keressen bozzanc: ut devolvat in nos calumniam (Helt: Bibl. I.X4). Amaz pénzért rajtunk most patvart keresnek, hogy mind szamárostól minket rabbá tegyenek (RMK. IV.20). Az farkas szájú tanitóknak minden rongyos patvarokat csak ezekkel az álló seregekkel is le csőpűlbettyűk (Pázm: Kal. 499). Minden napon az én beszédemben patvart talánac (MA: Bibl. I.505). Gyalazatok es patvarok engemet megundokitvan (Debr: Christ. 109). Mivel erősségekkel semmit sem használnak, elmennek és patvarral fogják a dolgot (Ker: Préd. 551). Csak patvar azért azt a reformationak tulajdonítani, a minek az emberi veszetség az oka (Pós: Igazs. I.190). Hamis patvar azt reánk kőlteni, melynek folyamattya spongyiába omla (II.342). A székelység között való patvar 24 gyra és a pernek örökös elvesztése (SzékOkl. II.119). Mit eggyik akar, a másnak az patvar s ezért van kőztők dagály (Felv: Dics. 27).

[Szólások]. Ki p a t v a r h i g g y e, hogy Vithakérus ezek szüvében mást láthatott (Pázm: Kal. 161). Felele a komondor: M i p a t u a r m a r a d é c, ninczen ott semmi otflyében (Helt: Mes. 312). P a t v a r v i g y e dolgod (Szőll: Dáv. 380). Patvar vigye kúlcsát (Gyöngy: MV. 87). E r e d j p a t v a r b a te pribék (Fal: TÉ. 734). P a t v a r b a ü z t ü k lelkeket (Fal: Vers. 27). Ki p a t u a r b ű n e, hogy nem tanultál volt (Mon: Apol. 289). Ha valamiképpen inhibitiot venne és poresse ellen élne vele, p a t v a r o n m a r a d j o n (ErdTört.Ad. I.294). P a t v a r o n m a r a s z t a l a k, hogy Calvinuson kapdosz (Megy: ORoml. 362). Mi p a t u a r t i á r n á l ott (Helt: Krón. 82). Mivel erősségekkel semmit sem használnak, elmennek és p a t v a r r a l f o g j á k a dolgot (Ker: Préd. 551).

për-patvar: lis, litigium MA. contentio Ver: Verb. 108. [streit, zank]. Kiből oztan tamad perpatuar, vezekődes, harag (GuaryC. 67). Nyomorgok a sok perek patvarok közt (LevT. I. 343). Az gonosz ördög nem nyughatik, mindenkor csak pert patvart indít (II.114). Pőrpatuar miat meg kazdagult itélő mester (Born: Préd. 458. Born: Ének 85). Ez világi per-patvarban sem adunk helyt annak, a ki magával ellenkező dolgokat forgat (Pázm: Kal. 443).

përpatvarkod-ik: [vitilitigo; zanken, hadern]. Fel fogatta, hogy megoltalmazza mynden perpatwarkodók ellen (Ver: Verb. 153).

përpatvarkodás: [litigium, contentio; zank, zwistigkeit]. István király jeles fundamentomot szerzett, melly nem szolgál az tőrvényre való pőr patvarkodásra (Ver: Verb. 230). Ne járjatok az részegségben, a bujaságban, pőr patvarkodásban vagy harag tartásban (Megy: 6Jaj. VI.45).

përpatvaros: vitilitigator C. [zänker]. Szorgalmatos, minden ő dolgaiban per patuaros, serény (Cis. M2). Rőttegic az wrnac el iőuendő iteletinec napiát a paráznác, gyokosoc, perpatuarosoc, vsorásoc (Born: Préd. 573b).

Patvarkod-ik: calumnior C. cavillor, sycophantor MA. tricor, jurgor, tricas ago; verleumden PPB. [hadern, zanken]. Tsalárkodom, patvarkodom, szót hajtok: sycophantor PPBl. Mykoren en ky zeleseytendem az the batarydat, senky nem pathwarkodyk az the főldednek: nullus insidiabitur terrae tuae (JordC. 75). Az zeretet nem patuarkode (TihC. 13). Az atyafyn atyafyunal twrnynkedyk, pathuarkodyk (Komj: SzPál. 142). Idesse teged az te szolgadnac azt akki io, heg ne patuarkegánac engemet az keuelec (Szék: Zsolt. 130). A telhetetlenec szineket fel indítya az ördög, hogy padvarkodgyanac az igéc ellen (Born: Evang. IV.30). Az ki patvarkodic az szegénnel, meg szegenyedic (303). Az ellenkező felek patvarkodnak ellenünk (Ker: Préd. 615). Mit patvarkodol hát Matkó (Sámb: 3Kérd. 146). Még is ezzel patvarkodnak, hogy az isten nem mindenkor halgattya-meg a kőnyőrgést (Komár: Imáds. 21). Senkit ne verietek, se ne patvarkodgyatok (Illy: SzÉlet. I.88). Meliére csak patvarkodott, mikor játszó theatrumon legyalázta őket (Fal: NU. 314).

Patvarkodás: cavillatio, fraus, dolus MA. verspottung PPB. [verleumdung, zwist, list]. Patvarkodás, tsufolás, játszodtatás, megguggolás: cavillatio PPBl. A pathuarkodas, twrvynkedys hitetlenek alath (Komj: SzPál. 142). Az patvarkodást gyűlőlled: calumniam oderis (DictaGr. 3). Ha ki veted házadból az czufolót, mogszűnic az patuarkodás (MA: Bibl. I.566). Beszéddel okosan-való patvarkodás (Mad: Evang. 577). Az egyigyűeket méltatlanúl irtóztató patvarkodás ez (Czegl: MM. 8). Támadással, patvarkodással kárhoztatunk ellenkezőinktől (TörtT. IV.193). Kanaán a patvarkodást szerette (Illy: Préd. II.485).

Patvarkodó: calumniator C. litigiosus; verleumder PPB. [zänker]. Kemény nyakú, patvarkodó, engedetlen: refractarius PPBl. Patuarkodokerth: pro calumniatoribus (NémGl. 280). Imágatec az ellentőc patuarkodokert (GuarryC. 41). Imatkoziatok a thw veletők patvarkodokért (DebrC. 69). Vadnak oly patvarkodók, a kic midőn tiz penzth adnak az nyomorultacnac sirua adnac (Born: Evang. IV.30b).

Patvaros: **1)** sycophanta, calumniosus C. cavillator MA. [improbus, falsus]. verkläger, verleumder, fuchsschwänzer PPB. Imagyatok pathvaroseytokert: orate pro calumniantibus vos (JordC. 368). Meg vegyeek az arwakat es őzwegyőket az hamyss pathwarosoktwl (ÉrdyC. 391). Az hugoc no legenec vesekedőc es patuarosoc (TelC. 368). Keresztelő János patvarosnak mondja, ki téstova kapdos (RMK. II.170). Patvaroseknak ellenők te vagy énnékem gyámolom (V.106). Alnokok es patuarosok valatok az világban (Helt: Mes. 471). Az tőb patuarosoc kőzt vadnac ollyanok, a kic a nyomorultaknak sirva adnak (Born: Evang. IV.30b). Az alnoc patuaros emberrel ne tarsalkodgyal (SalMark. A7). Hamis patuaros itélet (Kulcs: Evang. 395). Nem öregbytuén patuaroson egy más vétkét, hanem lagytuán (Beythe: Epist. 54). Patuaros szelec mind fel indulánac (Bes: HÉnek B).

Ha szinten békeség szeretô-is, de ti azt rövid idôn patvarossá teszitec (Prág: Serk. 425). Patvaros maga-hányó bölcsek (Mad: Evang. 80b). Az itélô biró patuaros négyszerrel-is dolgot öregbitô rágalmazóc árulkodásátúl el-fogatatván: judex sycophantica quadruplatorum delatione occopatus (Com: Jan. 134). Az ur kedvesinek ama fô patvarosa a sátán (MHeg: Preb. 1). Az világi kûlsô patvaros állapotokrúl ne szóllyunk (Pós: Válasz. 3).

përës-patvaros: [litigator, jurgiosus; zänker]. Környül vala sok pöres-patvaros, kinek ellene csak az egy isten orvos (RMK. V.188). Az hamis peres patuarosok, az kik az igassagot el titkollyak (Bat: KTud. 32). Pörösb, patvarosb ember nálánál nem vót (MonIrók III 131) Az isten néha peres-patvaros embereket bocsát ellenûnc (Hall: Paizs. 76).

Patvaroskod-ik: sycophantor C. [ränke spielen].

Patvaroz: [calumnior; verleumden]. Imadkoziatoc tûtôket vldôzôkert es patuarozokert: pro calumniautibus vos (MünchC. 22. 121). Isten ûdvôzeit zegeneknek fiait es alazia a patuarozot (AporC. 24).

mëg-patvaroz: ∞ Keuantanac mezôket es hazakat elragattanac es ferfiat meg patuaroztanac (BécsiC. 248).

PATVARIA: [lis; prozess]. Alioquin elapsis ipsis quindenis nullam calumniam seu pathwariam imponendi habeat facultatem pars contra ptem alteram (Nyr. VI.168). Prókátorságot patvarián tanul (Zrinyi II.178). A patvaria egymáshoz sziligyitja háborúság szerzôket (Felv: Dics. 27).

PATVARISTA: [amanuensis causidici; rechtspracticant]. Hogy ha patvarista akarna lenni, módja nincsen hozzá (Thaly: VÉ. II.108).

PATYOLAT: **1)** calantica MA pannus tenuis xylinus Sl. schleier PPB. [battist]. Az patyolatot megszolgálom Kdnek (LevT. II.92). Az isten, mikor bünös embert magához fogad, patyolatba és bársony ruhákba öltözteti (Pázm: Préd. 424). Patyolatból csinált lepedôc kôzt alusznac (Prág: Serk. 577). Ezenkivül vég abákat, patyolatokat reájok vet (TörtT. VI.121). Egy paraszt patyolat elôruha (Gér: KárCs. IV.462). Tirusi csinálmány ennek (keszkenônek) patyolattya, melynek egy szeglete Dianát mutattya (GyöngyD: KJ. 397). Egész vég patyolat fejét keritette (427). A toellettát kûlsô országokban bé szokták födni gyenge patyolattal, hogy a szellô meg ne járhassa és fellûl por vagy más hulladék meg ne eshesse (Fal: NA. 128). **2)** cidaris C. infula MA. [turban]. Patyolat teteien fûggô fwt [igy]: apiculus C. Ô huszári vigan osztoznak, tegetlen im az patyolatot mind kopjával mirék (RMK. II.366). Sok drága kincset széllel takarják vala, drága szkófiákat és patyolatokat (III.64). Három szegin bojért elôhozatának, szép patyolatokat fejökben rakának (279). Irattot vala egy haragos oroszlán képet, melly a földen fekszic vala es a ket elsô kôrmeiben tart vala egy boronás pattyalatot (Helt: Krón. 143). Alexander le-rántá maga fejérôl a patyolatot és ezzel kötözteté Lissimachusnak sebét (Pázm: Préd. 272). Hiszem látod, melly igen illenék a patiolat Luthernek (Bal: CsIsk. 18). Futnak az csauszok fejér patyolatban, hirdetik az hadat minden országokban (Zrinyi I.17). Ül vala merevén nagy császár nyeregben, fejér vékony patyolat vagyon fejében (33). Pattantyú kisüle, találá aga fejét, mind patyolatostul elrontá életét (121). Kis fejér patyolat magának fejében, de az û orczája van nagy fényességben (136).

jancsár-patyolat: [linteum Turcicum; türkische leinwand]. Kapitányok számára valo ajándék: egy persiai szônyeg és két vég jancsár patyolat (MonTME. I.231). Szép jó jantsár patyolatnak végit huszonöt forinton adgyák... Közép jantsár patyolatnak végit tíz forinton (TörtT. XVIII.215).

lengyel-patyolat: [linteum Polonicum; polnische leinwand]. Lengyel patyolatból tsinált satskó (Szakácsmest. 186).

török-patyolat: [linteum Turcicum; türkische leinwand]. Se vékony lepedôt, se török patyolatot én reám ne adjatok (Radv: Csal. III.328). Török patyolat ingvállak tizenkilencz; török patyolat kötéses ingvállak kettô (Gér: KárCs. IV.417).

Patyolatos: **1)** [peplo indutus; schleier tragend]. Tudtou-tudgyuk, hogy ez a patyolatos és búbos rend nem irtózik a ditsérettûl (Fal: NE. 19). **2)** infulatus C. [bischofshut habend]. Szkófiomos auagy patyolatos fô pap: pontifex infulatus (Com: Jan. 129). **3)** [Turca nobilis; vornehmer türke]. Lôve hasába az terek pallérnak, lôn halála egy fô patyolatosnak (RMK. III. 143). Magok az fô törökök, patyolatosok emelték szekeremet az kompra (LevT. II.136).

PÁVA (*pávo* TóthJ: IstN. 2): **1)** pavo Pesti: Nom. I.61. C. MA. pfau PPB. Ember dagályos mykent ekerzem, engedelmes mykenth pawa, bolond mykent yxtrwcz (ÉrsC. 263b). Páva tollut gyûtegôte (Helt: Mes. 92). Szeorze pawa tallat (Pont. 158). Páva módra sétálni: ingredi Junonium (Decsi: Adag. 264). Páva modon hizelkôdnec ebben magoknac (Zvon: Post. II.288). Ezerféleképen visszálni haját, festeni orcáját, páva-hosszan eresztení a ruhafarkot kevélység (Fal: NE. 85). Miképpen le-bocsáttya a páva sátorát, megtekintvén lábát, ugy a kevélységbôl serkedezô dagályt meg-fojtották a halál emlékezetével (SzD: MVir. 207). **2)** [pavo: pfau, ein gestirn]. A déli jegyek ezek: a fénix, a nyilas India, a páva, az indiai méh (ACsere: Enc. 101).

PAZAROL (*pazárol* PPB *pázárol* Decsi: Adag. 67. *pazdorol* Tarn: JóAk. 28. TörtT. X.157. *pazérol* Bod: Lex. 156. *pazoll* Thaly: VÉ. I.373. el*pozorol* Fal: NU. 260.): helluor, prodigo MA. prassen, schwelgen, verschwenden PPB. Eltékozlom, pazérlom: prodigo PPBl. Nem kévánnya az kenyer-sûtô, hogy az ô tisztôsségére pazarlya a garast (Pécsv: Fel. 830). Az eszes nem kivánnya a méltóságokat, sem a magáét pazarolva nem fitogattya (Com: Jan. 186). A Vesselényi uram hadai az czinterembûl az búzát hordták s pazérlották (Gér: KárCs. IV.580). Szakácsasszonyok ne pazolljatok, étkekkel engem mast jól tartsatok (Thaly: VÉ. I.373).

el-pazarol: dissipo, dilapido, prodigo MA. verschwenden PPB. [verprassen]. Minden el pázárlot (Decsi: Adag. 67). Kit oly szertelenûl pazarolek el testem kivánságira (Szôll: Dáv. 183). Hamis az, a ki idegen pénzel ô. magát el burittya és marháját az hitelben adóknak elpazarolni kénszerittetic (Com: Jan. 191). Minden örökségeket fogytig elpozorollyák (Fal: NU. 260). Pénzét el-pazérlotta (Gvad: Kár. 211). Mindenét el-pazarlotta, vesztegette, tékozlotta (SzD: MVir. 13).

elpazarlás, elpazdorlás: profusio MA. verschwendung PPB. A ki a maga szívét ajándékúl nyúitya, ezzel minden kincsét tékozlás s-el-pazdorlás képpen egyszer s mind ki adgya (Tarn: JóAk. 28).

Pazarlás, pazdorlás: prodigentia, helluatio MA. schwelgerei, verschwendung PPB. Tékozlás, pazérlás, pazarlás, haszontalan költség: prodigentia PPBl. Az miket fáratsági és sok számtalan külcségének pazdorlása által tud véghez vinny (TörtT. X.157).

Pazarló: heluo, prodigus MA. schwelger, verschwender PPB. Tékozló, pazérló, jószága vesztegetô rosz ember: profligator PPBl. A pazarló vendégeskedéssel az ô javait felkorfonyallya és el-kôlti (Com: Jan. 181). Oktalanul-való pazarlója a szentirásnak (Matkó: BCsák. 422).

PÁZSIT, PÁSIT (*pasint* Petki: Virt. 6. *pásint* SzBodó: SóDics. B3. ACsere: Enc. 243. *pasit* Fél: Bibl. 63. *pást* TörtT. VI.133.): gramen C. campus graminosus MA. [rasen, wasen]. Paranczolt az nepnek le telepednyôk az pasyton (JordC. 399). Az ô teste vala mikepen a zöld pazit a viznec hydegsegetôl (TelC. 215). Vaj fojtotta vólna meg az ur isten, még pásittyá-

ban ezt az gazságot (Pázm: Kal. 203). Miképpen elnyallya az ökör az mezőnec pásittyát (MA: Bibl. I.141). A szek avagy seb fű hegyes levelű, pásint modon terem (ACsere: Enc. 243). Csapa meztelen nyakához, legördül az feje az szép zöld pázsithoz (Zrinyi I.162). Az miskolczi páston találván egy győri legént, elvitték (TörtT. VI.133). Az pázsiton való váltó disznótúl 6 pénzt adnak (Gér: KárCs. IV.306).

disznó-pázsit: [portulaca, polygonum; halmenfuss]. Dizno pasit, porcin fyv, czembodnak dagadását meg allatya (BeytheA: FivK. 96).

lúd-pázsit: potentilla BeytheA: FivK. 102b. Potentilla Fuchsy, lud pasyt h. e. anserum gramen (Beythe: Nom. 7).

porcogó-pázsit: [?]. Zikös fiuek: porczogo pasyt, vizi tök gyökere (Frank: HasznK. 19).

Pázsitos, pázsintos: graminosus C. MA. voll gras PPB. Pásintos föld: humus *comaus PPBl. A pásintos fűhöz számláltatnak: tik húr, kakuk törjék, ökör gus (Com: Jan. 24).

PEC(olaj): oleum lini Sl. [leinöl]. Ha faolajad nincsen, pecz olajat tölts réá (Radv: Szak. 106). Ha faolajod avagy pecz olajod nem leszen, vajjal is megfőzheted (115). A posárnak hagymáját, petreselymét pecz olajban rántsd meg (116. 161). Nyers káposztát ettem peczolajjal (Bethl: Élet. 187). A fetske fészket főzd meg fa-olajban vagy pecz-olajban (PP: PaxC. 91).

PĔCĔK (*poczok* Radv: Csal. II.396. fel*potzkol* Hall: HHist. III.23. fel*poczk*öl Lipp: PKert. II.229.): claviculus, ansula MA. fibula PPB. [dorn, schnalle]. Peczket vetűnk az orrára (Sámb: 3Fel. 298). Azzal fenyeget, hogy peczkét vét az orromra (Matkó: BCsák. 157). Itt vagyon mindgyárt az ördög törének fel-tsapo peczke (Nagyari: Orth. 3). Az két középső és első lovak közt egy vastag pálcza volt, rövid lánczon peczekkel (Monlrók. XI.367). Más szekrényben: lyukasztó vagy bányász poczok vas (Radv: Csal. II.396).

Pĕckĕcske: [clavellus; dörnchen]. Az órát folyásában egy peczketskeben-valo fogyatkozás meg-akasztya (Veresm: Lev. 259).

Pĕckĕl: tendo, expando Sl. [spreizen].

föl-pĕckĕl, föl-pockol: claviculis figo Kr. [aufspreizen]. A sindelecskét egy madzagra kötött fa poczekkel a fölső deszkára föl-póczkölik (Lipp: PKert. II.229). Állait felpotzkolván, a fogait mind kiszedi a szájából (Hall: HHist. III.33). Az féken karika volt, ugy peczkelték osztán fel az közpálczát ez két-két lóra (Monlrók XI.367). A trochilus a krokodilus száját ha szintén béfogná-is, fel szokta petzkelni (Misk: VKert. 474). Mint a martalótz fel-petzkeli ajakunkat és meg-némít a kisértet (SzD: MVir. 105).

Pĕckĕlés: [talitrum; stüber]. Az újjal való fittyvetés, fitytyentés, újjal való póczkölés tréfa dolog (Com: Jan. 138).

Pĕckĕlőd-ik: [surrigor; sich bäumen]. Hátha most ő peczkelődik (Beth: Élet 483).

föl-pĕckĕlődik: ~ Az idő kurtább lajtorja, mintsem az örökkévalóság tornyában hághassunk rajta, és az emberi elme azon peczkelődik, igyekezik fel az örökkévalóságnak értésére (Beth: Élet. 483).

Pĕckĕs: [suspensus; hochgetragen]. Tedd fel peczkes orrodra az okulalárt (Matkó: BCsák. 157).

PĔCÉR, PĔSZÉR (*possér* C.): **1)** venaticus agitator, canum agitator; hundbesorger PPB. Ez papanac haloiabol és annac pilésses peszszeriből iol veheti eszébe (Helt: Háló 60). Az ördegnec vadaszi és peszszeri (90). Olly alá-estem, hogy a nyalka ifiak, kiknek apjok petzérim voltak, tsúfolnak, útálnak (Pázm: Préd. 88). Az én uramnak istenemnek bár csak peczére lehetnék (Tarn: JóAk. 133). Kocsisom, lovászom, peczérem (Bethl: Élet. 164). Az hol az régi magyar királyok peczéreket és ebeket tartottak (KétMDipl. 32). Példássan folyt nyálok a szelendékekrűl a mosólyékos peszérek módgyára (Fal: NA. 122). **2)** calo, cacula MA. [trossknecht].

hal-pĕcér: piscinarius C. [fischer].

konyha-pĕcér: cacula Com: Jan. 146. [trossknecht]. A tábori moslék tisztítóc, konyha peczérec a szolgálatra hagyattatnac (Com: Jan. 146).

méh-pĕcér: apiarius C. Major: Szót. 54. [bienenwärter].

tál-pĕcér: helluo C. [trossknecht]. A szakácsoc, főzőc, tál peczérek tábori szolgálatra hagyattatnac (Com: Jan. 146).

tálpĕcérked-ik: helluor C. [schwelgen].

tálpĕcérkĕdés: helluatio C. [schwelgerei].

PĔCS (*petsi* C.): mentula, penis Com: Jan. 48. [männliches glied]. Petsi böre, körniwl meteletlenség: praeputium C. Férfi szemérem teste, pets: penis PPBl. Az ágyéc hajlásában a szégyenlő testec vadnac: fan, mony avagy pets (Com: Jan. 48).

PĔCSĔNYE (*pocsenye* Radv: Csal. III.49). **1)** assum, ass: caro MA. braten PPB. Petsenyét sütni, forgatni: carnem ac ignem versare, circumagere PPBl. Ha azt a szarnast meg fog nád, jeles peczeneket vákhatnál belőle (Helt: Mes. 194). Jo mas sölth peczenet enni 1572 (KBécs C.5). Világos hártyával boritot pecsenyéket csinál (Com: Jan. 79). Ha mi sülteknek és daral petzenyéknek egyéb nemei vannak (Com: Vest. 49). Kenyérre mártogatva főurak ehetik pöcsenye mellett (Radv: Csal. III.49). Nem lakik jól ember a pecsenyére való nézéssel (Kisv: Adag 9). Pecsenye-forgatni két jámbort hivattak (Thaly: VÉ. II.15(I.219). **2)** [adeps, axungia; das fett?]. A nedvességek egyéb részeken-is le-takarodnak az emberben, az ereken a petsenyéi között, a válla közin (PP: PaxC. 39).

bélszü-pĕcsĕnye: [lungenbraten]. Tehénhús pecseny fenyő maggal, az kit bélszű pecsenyének hínak (Radv: Szak 16). Longum prott németül, magyarul penig bél szű pecseny (58).

cĕmkos-pĕcsĕnye: [?]. A disznóban is vadnak nevezet pecsenék: csuka pecsenye, czemkos pöcsenye, édes pecseny (Radv: Szak. 63).

csuka-pĕcsĕnye: [jungferbraten?]. (Radv: Szak. 63).

fejér-pĕcsĕnye: [weissbraten]. Az szép fejér pecsenyéne vedd ki az belit, de kivül meg ne sértegessed (Radv: Sza 16). Felsált avagy fejérpecsenyét szivul meg vetrecze mód (41. 194).

hátszü-pĕcsĕnye: [lendenbraten]. Godorát, hátszű pecs nyét és egyéb pecsenyét is szedj ki (Radv: Szak. 65). Mik új őzet hoznak hozzád, nyúzd meg, a hát szű pecsenyét me ki te magad (172).

oldal-pĕcsĕnye: petaso Com: Vest. 141. [kammbraten]. mészáros sódorokat, óldal pecsenyéket és szalonnákat csin (Com: Jan. 79).

segg-pĕcsĕnye: nates C. [hinterbacken].

sült-pĕcsĕnye: assatura C. [braten].

tar-pĕcsĕnye: [garbe, gärbe?]. Az szép tarpecsenyét szép mosd meg, vond fel tiszta nyársra (Radv: Szak. 14).

vese-pĕcsĕnye: [assum cum renibus] nierenbraten KirBe 126. Az borjunak az vesepecsenyéjét vedd ki, vondd fel

nyársra (Radv: Szak. 41). Az szarvasnak az vesepecsenyéjét is felvágjad (168).

zúz-pĕcsënye: [magenbraten]. Zúz pecsenye, kolbász, májos, nyelve, ezek mind jók (Radv: Szak. 194).

Pĕcsënyés: [gramiosus; triefend]. A madarásznac peszenes vala a szőme és abból kőnyuez vala (Helt: Mes. 185). Peczinyes, czipas szem (Born: Evang. III.400). Szemec czipas, peczenes (Decsi: Préd. 31).

[Pĕcsënyésed-ik]

ki-pĕcsënyésëdik: [extubero; aufschwellen]. A bánat miatt ki-petsenyésedett és felorbánczozott sziveink (GKat: Válts. II. 562).

Pĕcsënyésség: [lusciositas; triefaügigkeit]. Szemeknek peczenessege, sebe: oculorum lusciositas ac ulcera (Salánki: Erasm. 43).

Pĕcsënyéz: [carnem comparo; fleisch anschaffen]. Károlyi uram Diószegre fog szállani, az Vizközbűl szénázhat; hol abrakol, kenyerez, pecsenyéz, nem tudom (Beres: Lev. 305).

PĔCSÉT (*potzet* Zvon: Osiand. 32. *pőssét* C): sigilium, signaculum C. MA. [siegel]. Ez menyei kiralnak peczetyuel megiezet ember ez feuldwn fekueek mynd delig (VirgC. 35). A coporso fel nem ńilec, a pečetőc egezlen megmaradnac (Nagysz-C. 219). Egy kenyw kywl es belől be peeczetelwen heet pee czettel (JordC. 893). Pecsetőt vetek az tőmlőcz aitaiara (DebrC. 123). Eellyen penitentiát hagya ewneky, hogy egy leweelben bele yrwan ew byneyt, wr papay peechetywel meg peechetőlne (ÉrdyC. 617). Az thy ayakatthokra wessetek peczeeteth (ÉrsC. 184). Tégy engemet mint egy petsétet az te sziuedre (Kár: Bibl. I.635). Jegiűl vőtte az kőrniűlmetelkedest, peczetit az hitből valo meg igazulasnak (Fél: Bibl. II.7).

birság-pĕcsét: [sigillum judiciale; gerichtssiegel]. Nincs kedvesebb mint a kivánt szabadság, akkor nem űznek dologra s nem jőn ablakodra birság petsét birótul (Ben²: Rithm. 123).

cimërës-pĕcsét: sigillum cum armis nobilitaribus Kr. [adelssiegel]. Tsak tőrténetbűl hullottak tzimeres petséttel a világra (Fal: NE. 12).

függö-pĕcsét: [bulla; bulle]. Bullaya kőlt fyggew peechet alat Maguncia varasban (ÉrdyC. 640b). Az mit igért levelével, azt nékünk meg adja, igéretit függő pecsétekkel confirmálta (RMK. IV.255). Az baran meg nitá az isten leuelén fűggő peczétet, ballá a masodic élő állat szauát (Mel: SzJán. 176). Fűggő pecset alat való level: bulla (Ver: Verb. 21).

ón-pĕcsét: ∾ Látták azt, hogy minduntalan uy ón peczét hozattatnéc és uy pénz czalattatnéc el, mindazonáltal mégis felőtte nagy beczűlettel fogadtác az buczuleveleket (MA: Tan. 700).

salamon-pĕcséti: [polygonatum; weisswurz]. A pásitos fűbőz számláltatnak: portsin fű, fejér győkér: salamon petséti (Com²: Jan. 21).

Pĕcsétĕl: sigillo C. obsigno MA. versiegeln PPB. Már szintín pőcsétlém levelemet, érkezik Goda ezen levelével Botytyánnak (Beres: Lev. 314).

be-pĕcsétĕl: obsigno, persigno C. [versiegeln]. Lateek egy kenyvet kywl es belől megh yrwan es be peeczetelwen heet peeczettel (JordC. 893). Nemde nem bepechétőltetté az én kencheimbe: nonne signata in thesauris meis (Helt: Bibl. I. cccc3). Isten, ki az csillagokat bepeczétli felyhőckel (MA: Bibl. I.453). Az levél, hogy meg ne olvastathasséc, bépecsételtetic pecsét nyomóval (Com: Jan. 207). Elvégezvén levelét, szépen be-petsételé (Zrinyi I.92). A jesuitáknak minden clastromok bepecsételtessék, senkit magok közé be ne vegyenek 1761 (Hazánk II.61).

bepĕcsétlés: [obsignatio; besiegelung]. Már levelem bepőcsétlése után vettem Ocskai tegnap kelt levelét (Beres: Lev. 393).

el-pĕcsétĕl: [praedestino; vorbestimmen]. Az vrnac lakodalmára el peczeteltettec (Kár: Bibl. I.157). Minec vtanna hittetek, el peczeteltettetek az igiretnek szent lelkeuel (Fél: Tan. 286). Az hiueket az isten az őrőksegre el peczetli (533). Minek utanna hittetők, el is vattok pecsetőltetven amaz igéretnek szent lelkevel (Szár: Cat. G). Minket az isteni-fiuságra el-petsétel (GKat: Titk. 265). Az istennek lelke elpecsételt (Czegl: MM. 67).

lĕ-pĕcsétĕl: [obsigno; besiegeln]. Ma vitézek éltünket el kel veszteni és ma minden próbánkat le-pecsétőlni (Zrinyi II. 80).

mĕg-pĕcsétĕl: obsigno, persigno, consigno MA. versiegeln PPB. Hozattatek eg' kő es vettetec a veremnek zadara, kit megpečetle kiral ȏnnȏn ǵűrȏieuel (BécsiC. 146). Pecheettel megh pechetleek a kȏuetb (WinklC. 230). Ez zent verrel kel meg iegyeznevnk vagy bechetlenevnk az my zyvevnknek aytoyat (CornC. 215). Elmenwen meg eresseyteek a koporsot, meg peeczetelwen a kőwet az őryzekkel (JordC. 450). Ȏnnȏn guirȏiuel az aitot meg pecsetȏluen (DebrC. 123). Az kȏrniűl metelkedes, melliet az aldozatockal meg peczetlet (Fél: Tan. 259). Ha az ő tudományokat tulaydon véreckel kellene meg peczételniec, meg látná ember, mennyire fognác azt beczűlleni (MA: Tan. Előb. 14).

mĕgpĕcsétĕlés: obsignatio MA. versiegelung PPB. Isten kegyelmének bennűnc valo megpőczétlése (Zvon: Post. I.854).

Pĕcsétĕlés: signatio, signatura MA. versiegelung PPB. Az atya a választottakat megpeczetelli s ezen peczetlis leszen belső meg őleseuel a bűnnek (Mel: SzJán. 205).

Pĕcsétletlen: [non signatus; unbesiegelt]. Az wram leweleth es az walazthyath, kytb en yrtam wramnak, Kdnek kywldethem pecetblethlen (LevT. I.258).

Pĕcsétlő: **1)** signatorius C. [siegel-]. **2)** signator, obsignator C. MA. siegler PPB. A királynac peczétlője vala (MA: Bibl. III.3).

Pĕcsétës: sigillatus, signatus Sl. [besiegelt]. Az tizen hat forintot neky meg adom, kynek byzonsagara attam pechyetes levelemet (RMNy. II.12).

PĔCSIK: [oestrum, asilum; viehbremse]. A bőgőly: pecsic, barom kergető fene bogár miatt felindéttatott barom ugrál (Com: Jan. 42).

PEDIG, PENIG, KEDIG, PEDIGLEN, PENIGLEN, KEDIGLEN (*kèdég* MünchC. 18. sat. *keedeg* PeerC. 15. ÉrdyC. 673. *kedeglen* NádC. Szót. 19. *kedeeglen* ÉrdyC. 346b. *kedigenn* Sylv: UT. II.49. *kedyk* LevT. I.123. *kegeglen* KazC. 88. *kegek* KazC. 122. *keegek* 175 *kegieth* LevT. I.154. *kegyg* LevT. I.35. *kegyk* 37. *kenig* RMNy. II.29. VirgC. 108. *kenigh* Ozor: Christ. 316. *kőnigh* 51. *pedeg* 129. *pedèg* RákF: Lev. I.52. *pedid* MA: Bibl. I.140. Pethő: Krón. 42. 93. *pegeg* LevT. I.68 Ozor: Christ 2. *pegeeg* 178. *pegeg* 324. *pegeglen* 60. *pegek* 84. *pegid* MA: Tan. 745. *pegig* LevT. I.361. *pegyg* 119. *peneg* 62. 204. Ozor: Christ. 435. *peneghlen* RMNy. II.233. *penek* LevT. I.196. 204. *penyk* 15. 49. *pennyg* 57. *pennygh* 206. *penieg* 47. *tedeegh* AporC. 183. *thedeek* LányiC. 104. *tedeek* 142. *thedygh* 23. *thedyk* 18. 26. *tedyk* 36. 106. 184. *thethyk* 72. *thegyk* 20. *tegyk* 63. *tenyg* LevT. I.34): **1)** autem C. vero MAl. aber PPB. Góiti ő buzaiat ő ćűribe, a polyakat kedeg egeti (MüncbC. 18). Maria eltet mynket, ha lezevnk ev hozya hasonlatosok; ha kedeg

hasonlatlanok lezevnk Mariahoz, jgeen keel feelnevnk, hog el ne hagyon mynket (CornC. 3). Az oly ember nem tizta, sem kedeg Kristusnak bizony zolgaja (HorvC. 241). Nagy auagh magas vala e, awagh kegek kisdod (TihC. 99). Mikoron az teremtetöt töb lelkös allatok arciaiokat ualiak ala az föd fele: az embör kegek feiet egenösön fel ualia menorzagh fele (TihC. 200). Dauit monda: Vrnak ergalmassagit öröke enöklöm; embőri nemzet es kegek kezde kaiatania: Ergalmaz nekűnk uram (TichC. 243). Valaki hiend, egessegöt vezön, az ki kegek nem hiend, az vakságba megh marad (TihC. 384). A zűznek gakorta zep imadsagokat ír vala, neha kegiglen zönetnököket cinal vala neki (KazC. 63). Parancola vnekyk, hog az germök elöth se korsagot, se halalt, se kegiglen zegensegöth el temetee az zent testeketh; zenwodeenek kedeeg ez nemes ne emlötenenek (88). Florencia azzon nagy tyztesseeggel zentek azon ydöben, mykoron wrwnk zyletese wtan yarnanak 287 eztendöben (ErdyC. 338). Isten harmad napon ky vewee ez gyarlo vilagbol; mykoron kedeeg az fraterok azt lattaak vona, ottan meg yzenek a feyedelemnek: frater Marinos meg holt (ÉrdyC. 370). Rufinos latuan, hogi wtet az nep dicherni kezde, w kedigh dicheri vala az Cristust (VirgC. 73). Még az Isten essöt sokat ád, és penig az föld vizzel felárad (RMK. II. 158). Az leányzó az szót szegi vala és haragudék kedeg az eö lelki (1516. ZichyG: Leányvári Boszorkány 4). Ha walamyt egyebet ebbe myelthewnk volna, jowa nem hattatok volna; mastan tenyg engemeth reya hyttanak hathalomra, azeerth kerem te K[egyelmedet] (LevT. I.34). Mind Potolba, s mind kedig Regedébe oly igen halnak (LevT. II.60). Tavali esztendöben is én vettem meg; ez esztendöben is penig megadtam az árát (LevT. II.102). Egyebütt is, kiváltképpen pediglen Pozsonyban (Tel: Evang. I. Elöb.). Sem etelec sem italec nem vala, tonaba ki sem iöhetnec vala pedig onnat (Szék: Krón. 59). Az ö pasztorsagat nem kötöze sem befhöz sem pedig szemilhez (87). Oluasd meg azért az also rendet, akar penig akar mollyiket (Helt: Arithm. F5). Isten üdvösségre választá ama latrot, ki tsak három óráig lén mellette a kereszt-fán; megveté pedig Judást, kit iskolájában három esztendeig tanitott (Pázm: Préd. 23). Ebben pedig a nemzésben semmi éktelen rútság és véresités nincsen (103). Ez pedig az jövendöllés, bé dugja minden káromkodók száját (Pázm: Kal. 43). Maga akarattyanac indulatit czelekezi, s nem köueti penigh az okoknac erdemet (Zvon: Osiand. 81). Ties így elmelkedgyetek, hogy ti meg-is holtatok az bűnnek, eltökis penig az Istennek az mi Urunk Jesus Christus altal (SzárCat. A2). Ki igy szól: olegyiteni s ki pedig igy: egyveliteni (CorpGramm. 322). Vallyont penig csudálod-e: an vero miraris? (Forró: Curt. 364). Fél ugyan a világ s gondolja, rabságot hoz kötéstek reá vagy szomoruságot, ti pedig adjatok kivánt boldogságot (Orczy: KöltH. 48). Ha mind azt, a mit mind pokolbeli utamban, mind pedig Lucifer palotájában láttam, elöszámlálnám (NótPM. 64). **2)** [et quidem; und zwar]. Megtanita minket isten, hog a keuelseg igen eltauoztatando; megtanita kegek jelesben im e haromban (TihC. 157). Az ö anianak halala sokal dragalatosbnak kel leni, mert ö mindönöknel dragalatosb es zentsegösb. Nem nona kegek az ö halala dragalatos, ha testbe es lelökbe nem elne; hat ebböl köuetközik, hog testbe es lelökbe menorzagba kel vitetnie (TihC. 362). Nem tudom, ha meg attakh awag nem [a küldöttem leveleket], hog semmj walasth nekhem nem irall felöle; peniegh az leülekh Kassarul jöttekh a zeülok felel (LevT. I.47). És is minden tartozó szolgálatomat igyekezem Kdhez minden idömben megmutatnom; el is hittem peniglen, hogy Kdet az atyafiúság erre reávezérli (LevT. II.184). Ázsiában jöttél Európába; mégis nem tudod-e, oroszlánt madár néha megeszi, az erös vasat is rozsda megeszi. Penig most mi dolgod vagyon miveliünk? soha te földedre nem mentünk (Ilosv: NSánd. 27). Kit nem gerjesztene gyönyörü beszéde, örvendetessége?, penig érte és nem másért vagyok ebbe (Balassa: Költ. 25). Miért élnek a' gonoszok? még pedig felemeltetnek, és gazdagságokkal erössödnek? (Pázm: Préd. 24). Sz. Fiát halálra adta a' bünösökért: még akkor pedig, mikor ellenségi valának (178). Annak okáért erösitö okaimat röviden elöhozom; és elöször pedig: látom nem ritkán . . (MA: Zsolt. Ajánl.). Haszontalan fiadnak ítélnek, csak azért pedig, hogy nem futok a néked szolgálandó tiszt keresésre (uo. Elöb. b). Söt penig az tyrannusoc közöt, es az papac közöt imez az külömbseg (EsztTAny. 383). Nyúljunk egy remediumhoz, ha vagyon; vagyon pedig, ha akarjuk (Zrinyi: Áf[2]. 37). A gazdagon készittetet lakadalomban friss étkec vannac, és még (söt penig, et quidem) külömb külömb fogások (Corn: Ján. 111). Predikáltam, még pedig a' synagogában (GKat: Válts. II.221). Vtozási Arpádnak, e következendö országokon vólt által, még penig igen sietve (Liszny: Krón. 194). Olly szörnyü árkokon, és pedig olly evet-könnyüséggel szökik által, hogy teljes álmélkodás (Fal: NA. 122). Mi ügygyel mondhatjuk boldogságnak azt, a mi nyomorúsággal végzödik? és pedig tapasztaljuk, hogy sok kényeseitöl felette szörnyen búcsúzik a világ (Fal: NA. 166). Sok asszonyok ruhájok végét csókolák, némelyek közzülök pedig ezt inkább buja kivánságból cselekedni látszának (NótPM 10). **3)** verum [sed]; aber PPB. [und doch]. Ime hol aluznak a baratok; kegyeg mi zegenyek sok felettebualoual elewnk (EhrC. 86). Ötzör valo százezer ember vagatek le, s meg penig azokat meg nem zamlalhattak, kik dög es ehseg miatt elvesztenek (Magyari: OrszRoml. 47). Bizony szép dolog penig, a mit mondasz (Mon: Apol. 400). Ó a szabadságnak vesztését obtendálja, s pedig a dologtól fél, fél a harcztól (Zrinyi: Áf[2]. 79). Esküszik egyik, hogy az elötte való személynek mosolygó arcája teljes paradicsom; penig talán mikor feledtében egyet vicsorodik, gyomrot kever (Fal: NE. 18). Abban dicsekednek, a melyben gúnyolja nagyságokat még a rossz világ is; arrra költenek, a miért szégyent vallanak; és pedig mégis hamarább felejtené a páva festett farkát, hogysem ezek a csúf hivságot (Fal: NU. 259). Hány ifjú hitte volna, hogy élte virágában leszen vége? és pedig megtörténtek ezek (Fal: SzE. 527). Jóknak akarnak látszani, pedig teljességgel semmire valók (NótPM. 51). **4)** [fauste, prospere; zum glück]. Akarom, hogy látlak, édes fiam; úgy gondolám, hogy már gyomrába hordott a kemény oroszlány, penig hogy másként esett (Fal: TÉ. 715).

PĔHĔLY (*peleh* ACsere: Enc. 138. *pely* Tarn: JóÉl. 34. *pelyh* Pázm: Préd. 176. *pelyhe* Fal: NE. 59. *pih* Pesti: Nom. 62. C. Com: Jan. 48. Major: Szót. 239. *pihe* C. Helt: Mes. 192. *polih* Szikszai. *pöly* Major: Szót. 368. *polyh* PPB): lanugo, floccus, pluma C. MA. flocke, flaum PPB. Pik [így] -kérö: linamentum C. Pih, pölyh, nyiredék: tomentum; pih a fa bimbón: julus; pihkérö a sebben: linamentum MA. Az istenteleneknec telyes gyülekezeti olyan, mint a szösznec pihe, melyet a láng meg emészt (JesusSir. Fs). Ez a bizakodás ollyan, mint a széltül hordoztatott pelyh (Pázm: Préd. 176). Mely nemzeetseg az fanak leveleiröl mohot szedven, az erdej pihböl ruhakat szö (Forró: Curt. 712). A férfiui áll elsöben pihvel, osztán szakállal fedettetik-bé (Com: Jan. 48). A madár az ö tojományit mellyének s hasának pelyheivel meleggeti (GKat: Titk. 43). Gyenge pelyheket kaphat (Misk: VKert. 449). Reggel kibujnak a puha pelyhék közül (Fal: NE. 34). Orrom allja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem mint egy okosodott (Gvad: RP. 86).

erdei-pĕhĕly: [muscus; moos]. Az nemzetség az fának leveleiröl mohot szedvén, az erdej pihböl ruhákat szö (Forró: Curt. 712).

hó-pĕhĕly: [nives; schneeflocken]. A ho peléhi, ha a melegtöl tseppekké sürüittetnek, essök lesznek (ACsere: Enc. 138).

Pĕlyhĕcske, pihĕcske (*pelēhetske* ACsere: Enc. 140): flocculus, plumula C. MA. kleine flocke PPB. Az nap a ho mint a pihetske huldogalt 1582 (Kal. G). Az anemone virágjának

közepin egy gombocska, mint egy fejér hajacskákkal és pölyhöcskékkel meg-hajazott fejecske (Lipp: PKert. I.67).

Pëlyhës, pihës: lanuginosus, plumatus, plumeus C. [flockig, flaumig]. Mig nincsen tolla, csak pelyhes, nem kell a ludfinak olyan sebes víz, mikor megmellyeszted (Radv: Szak. 82). A naspolyák gyapjasok, mohosok, pihesek (Com: Jan. 23). A madarak pihesek, tollasak (34.112). A bis alma mohos, pihes (ACsere: Enc. 226). A sas még csak apró korokban kezdi szoktatni az ő tsirkéit a napra nézni (Misk: VKert. 281). Tirólatok szűcsök mit mondjunk, eja, pölyhösök vagytok (Thaly: VÉ. I.367). Galamb a párjától messze útra nem megy, galambi pölhéshez természetben csak egy (II.354).

Pëlyhësëd-ik, pihësëd-ik: plumesco, plumo MA. flocculis inspergor PPB. [flaumig werden]. Még nem-is kezde ortzám pelyhesedni, a mikor eo hozzám gyöve incselkedni (GyöngyD: Cup. 584).

mëg-pëlyhësëdik, mëg-pihësëdik: gallulo, plumo C. [flaumig werden].

neki-pëlyhësëdik: [plumesco: flügge werden]. Teste égi harmattal öntöztetett, mig neki pihesednék mint a saskeselyő (Megy: 6Jaj. III.16).

Pëlyhëz-ik: pubesco SI. [mannbar werden]. Ugy látom, te pelhezni kezdettél, a gyermeki idön már által-vitettél (GyöngyD: Cup. 574).

PEJ: gilvus C. badius, bajus MA. [braun]. (ZichyC. I.59). Ül vala egy pei szabasu, karmasin szinü bestian (Mel: SzJán. 402). Négy lónál többet nem vehettem, ketteje fekete, ketteje pej (MonOkm. XXIII.21).

fehér-pej: [subalbidus; weissgrau]. Fehér-pej ló Nom. 97.

PÉLDA (*belda* EhrC. 93. 116.): **1)** [imago, figura; bild]. Az peldat fel allatta es mynt balwant wgy faragtata (ÉrsC. 452). Kié ez a példa: cuius est imago haec (Helt: UT. m5). **2)** exemplarium C. exemplar, typus MA. [proplasma, protypus]. modell PPB. Példáról írni, varrani: imitari *exemplar PPBl. Zereez egy zekrenth, egy aztalth es zerez annak vtanna vyz mosdokath, ezeket mynd ollyan hasonlatos pelda zerenth zerezyed megh, mynth meg vagyon teeneked mwtatbwan az hegyen (JordC. 63). Amaz okos pásztort követi, ki a mi-némü szinü gyapjút kivánt juhainak, ollyan példát adott eleikbe (Pázm: Préd. 64). Az gyertyatartót arra az formára és példára czinállyad, melly néked mutattatot (MA: Bibl. I.72. 126). Vétkes példárul himet varr (Czegl: Japh. 214). A kép iró az elevennec példájára a képet lerajsollya: ad vivi exemplar (Com: Jan. 167). Kd kéretett én tölem spanyol varrást, példát (LevT. II.25). Még ez nyáron küldtem volt nénémnek egy példámat (25). Egy példánk vagyon Borbála asszonynál, nagy öreg példa, szövés is vagyon rajta (61). **3)** exemplum, paradigma C. [beispiel]. Hogy ez kewsseb baratok vylagossagnac beldayt mutattnak (EhrC. 93). Fferencz kiuanyauala az alazatossagot ew baratyban es ewkewt zenetlen bezedü beldaual erewsewytyuala (116). Fel uala, hogy ne mutattna gonoz peldatt (15. 79). Tége vr e nemberiet mikent Rahelt, hoǵ légén iozagnac peldaiaban (BécsiC. 9). Kezdetyk zent Ferencznek elete es az w eletebwl peldak (VirgC. 99. 106). Halgatya vala nagy keuansaggal zent atyaknak eleteket és példakat (MargL. 18). Az ev zomesagat vizzel olgya meg, hogy az gazda gonoz peldat ne venne, hogy ha az nagy zomehsagbol sokat jneek (DomC. 88). A tiz szüzek peldajokban izgat, hogy jót chelekedgyünk (Tel: Evang. II.418b). Tselekedetek példájával akart isten minket jóságok gyakorlására tanitani (Pázm: Préd. 25. 56). A rosz példák nagyot mozditanak rajtunk (Fal: SzE. 535). Az ifjusag könnyen el felejti a letzkét, de nehéz nebezen a példát (Fal: NA. 198). **4)** [parabola; parabel]. Myre zolaz nekyk peldazerent: in parabolis (JordC. 393). Mas peldat vetheo hw nekyk mondwan: aliam parabolam proposuit (394). Feyczed meg mynekwnk ez peldat (401. 502). **5)** antitypum C. [symbolum; sinnbild]. Az husvéti bárány példája volt az Christusnac (MA: Scult. 450).

pénz-példa: monetarius typus; münzpräge PPB.

tükör-példa: [exemplum, exemplar; muster, musterbild]. A keresztyén lelkek vegyék észre s forgassák elöttök e két tükörpéldát (Fal: NE. 54). Ez a firiss tükörpélda légyen elötted (Fal: NA. 205). Az egyházi személyek meg felelnek hivataloknak és tükör példák (Fal: TÉ. 784).

tükörös-példa: ∾ A tükörös példákban mint eleven könyvekben meg láthattyuk, mint mehessünk bötsületre (Fal: UE. I.404).

Példálóz-ik, példálódz-ik: alludo SI. [anspielen]. Vévén eszében, hogy ö felölle példálóznak a Nathan (Megy: 6Jaj. II. 24). Erröl példálozik idvezitönc a magnak példájában (III.36). Mindnyárt tudám, hogy az Emausban-való vatsoráról példálódzik ö kegyelme (Megy: SzAÖröme. 6).

Példás: **1)** exemplaris Kr. [eximius, rarus; nachahmenswert, vorzüglich, selten]. Azt gondollyák némellyek, hogy öket a titulus már példás emberekké teszi (Fal: NE. 12). Ezer s meg ezer módon vonogattyuk magunkat példás türhetetlenséggel (44). Az ember szégyent ne tégyen példás, jeles tulajdonságin (Fal: UE. II.448). Fejtödnek a chymaerák példás gyalázattal (III.43). **2)** [configuratus; parabolisch]. Olvastátok ama példát, mellyröl emlékezik szent Máté XXV. részében könyvének Ha eme példás szolga el nem kerülhette a büntetést, valóban félhetuek a fö-asszonyok (Fal: NA. 139).

Példáskod-ik: exemplariter se gerere Kr. [sich gut aufführen]. Jeleskedgyél, példáskodgyál, hiresedgyél, de ne valami tzégéres bolondsággal (Fal: NA. 221).

Példáskodás: [exemplum, auctoritas; beispiel]. Az nagyja kedvetlen, semmi elöttök való példáskodásom (MonOkm. XXIV. 186).

Példáz: configuro MA. [significo; bedeuten, darstellen]. Jonas zepsegö galambnac magaraztatic, ö haio vezedelmevel vrnac ǵetrelmet peldazia (BécsiC 239b). Marc peldaztatott orozlan žabasban (MünchC. 71). Ez Janos peeldazya mynd ez velagbeli embereketh (WinklC. 95). Ez instrumentumok peldazzak az zentöketh (SándC. 17). Lata ev almaban egy kisded ebechkeet, kivel peldaztatik vala, hogy ev tevle zöletendev volna igen nagy predicator (DomC. 3). Kit peldaz ez madar (TihC. 16). Az prophéta az fel forrott fazékon példázza Jerusálem meg égését (Kár: Bibl. II.131). Mit példázott az ö fejér vörfölyes zászlóia (Balassi: Ének. Címl.). Az oroszlány példázza az ember testi erejét (Hoffm: Préd. 5). A ho által példáztatot ártatlanság (Illy: Préd. I.88. 137). Kik veszettül élnek, nem illetlenül példáztatnak Kámban (II.486). Jól példázot urunk: a szálkát megláttyuk másokban, magunkban a temérdek gerendát-sem (Fal: SzE. 533).

ki-példáz: [effigio, effingo, figuro; darstellen, ausdrücken]. Reeghy ooh törween bely zent leeleknek ky peldazot yelenetywel byzonoytyak (ÉrdyC. 530). Kylemb kylemb abrazatokkal ky peldaztataa, mynemewnek kellene lenny (531). Az vac Bartiméus az ö nyavalyas voltában az mi lelki nyavalyásságunkat ki ábrázollya, ki példázza (MA: Scult. 245).

mëg-példáz: [configuro; darstellen]. He meg volt peldazva: utrum fuit praefigurata (NémGl. 199). Ennec iegét meg peldaza vr isten zent Josephnec zenuedesebe (GuaryC. 24). Ky megh peldazwa vagyon zent Moisesnek elö könveebe (WinklC. 137). No azert tekencbed meg mostan atte tennön tötted frigödnek iegeröl, kit ackoron meg peldazal (NagyszC. 78). Profetaak

atal meg ygyeertetőt, patriarchaak atal meg peldaztatot (ÉrdyC. 531). Evvel mongya zent Dawyd propheta az solthar kenynek hethwen ketted rézeeben, ky megh peeldaztatoth wala meegh reeghen (ÉrsC. 140b). Melly a laytoryian iaro angyalokon meg példasztatott (Helt: Bibl. I.N3).

Példázás: [significatio; bedeutung]. Veed eződben imar myud ezőknek ertelmőketh avaǵ peldazatokkath (SándC. 3).

Példázat: 1) typus MA. [exemplar, exemplum] vorbild PPB. [beispiel]. Az vtolso vaczoran az tanituanyoknak meg mosuan labokat, ezt az ew zolgaynak peldazatba hagya (VirgC. 127). Zŷz Marianak eletenek zentsegeet kewuetny tanalchozya nekevnk peldazat zerent valo jras (CornC. 2). Nem ebak el mwlando keppen teremtőtte wr isten az embert, hanem twlaydon az ew zent fyanak hasonlatus peldazattyara (ÉrdyC. 533). Valamit isten o tőruenbe ki adot volt Moyses altal peldazatra valot (Born: Préd. 19. 321). **2)** [signum, symbolum; sinnbild]. A husueti barant fen alua, őuedzne kel vala meg enni, kyknek peldazattiat nem zwkseg ith meg irnom (WeszprC. 45). Isten Agostont valaztaa, hogy isten hazanak kew ozlopa es tamazya lennee, kynek peldazattyara zeretee, hogy Agoston lenne newe (ÉrdyC. 516). Az testi halál, kinec tsac példázattiátol-is mind e világ rettőg (Kulcs: Evang. 492). Az isten népénec Babylonból való megszabadítása példázattya volt az emberi nemzetnec az bűntől való megszabadításánac (MA: Scult. 55). **3)** [parabola; parabel]. Hallyatok meg az mag vethőnek hŵ peldazattyat (JordC. 394). Ky mynd ez mostany ydőnek peeldazattya: quae parabola est temporis instantis (814). Vagy egybevetés vagy példázat vagy hasonlatosság foglaltatnak az evangeliomi helyekben (Illy: Préd. II. Előb. 2).

Példázkod-ik: [exemplum sequor; beispiel nehmen]. Ha az érdemes és ditső emlékezetű dámák módgyára jóbul példázkottok, kimondhatatlan sok jót tehettek mind a két renden lévő emberi-nemzettel (Fal: NA 179).

Példázó: 1) typicus MA. [exemplaris; zum beispiel dienend]. Adja nektek a szent atyáknak ilyen peldazó józaghyt (ÉrsC. 220). **2)** adumbrans, figurativus MA. [bedeutend]. Haromfele kepek vadnac: első rendbeliek peldazok, melliek az iőuendő dolgoknac arnieki voltanak (Fél: Tan. 350). Az papistac az lathatatlan ecclesiat gialázat keppen példázónac neuezic (EsztT: IgAny. 16). A páva az ördőgnek-is példázója lehet (Misk: V-Kert. 317).

PĔLĔH, PELYE, PELYEH (*pelyv* Heyd: PCF. 6. Major Szót.425. *poholy* Thaly: VÉ. I.346 *polyo* MA. Nom. 98. *pőlyű* Com: Jan. 47): **1)** glis C. sorex Nom. 98. [ratte]. Eweth pelyvnel almasb wagy (Heyd: PCF. 6). A gőzűnél, pőlyűnél semmi nints álmosabb (Com: Jan. 47). Vigyed vasvári nagy gémnek és az egri egérnek, erdélyi öszvérnek, pölöskei pöhölynek, verebélyi verébnek (Thaly: VÉ. I.346). **2)** sciurus Major: Szót. 425. haselmaus PPB.

PĔLĔNGÉR (*perenger* Helt: Krón. 38. 65. Born: Préd. 19. *perlengér* MonIrók. III.49. ErdTörtAd. IV.175. *plengér* Pós: Válasz. 49. *prenger* Helt: Krón. 180. Born: Préd. 428. *pőlőngér* Mel: Préd. 186. Zvon: Osiand. 128): mediastrum Pesti: Nom. a29. scalae gemoniae MA. reorum cippus, infamis cippus PPB. [pranger]. A király a Féliciannac a feiet alla kűlde Budara és ot fel téuéc a perengerre (Helt: Krón. 65). Az tőmleczbe vetik vala es az pelengerbe megh verik vala (Pont. 55). Az német hadat Budaban vivé szintén az perlengérig és tanácsházáig (MonIrók. III.49). Akazto fat, prengert erdemlettel volna (Born: Préd. 428). Kiknek tetemek a falu pelengére mellé eltakaríttattak vala (Szal: Krón. 610). Mikor a pelengérhez vinnék, erősen kezdé kérni az attyát (Pázm: Préd. 202). Pelengérbe, karóba való vagy (Matkó: BCsák. 211). Kit kegyetlenül megölete s közel a falu pelengéréhez temettété (Cserei: Hist. 10). Lőn az Kornis Boldisárnak az kolosvári perlengérnél fejevétele (ErdTörtAd. IV.175).

[Pĕlĕngérĕz]

ki-pĕlĕngérĕz: 1) [expello, ejicio; austreiben, auswerfen]. Soc lator baratokat es bordeliokat el rontata, a Janos kiraly hamar ki pelengereztete (Mel: SzJán. 423). Nem hogy hizlallyon tégedet, de pelengérben kellene udvarából ki-pelengéreztetni (Matkó: BCsák. 11). **2)** [ignominia afficio; schänden]. Az vndoc teuelgő eletőket kezdette pirongatni, ki perengerezni (Born: Préd. 19). Vgyan ottan az eggyűt iarasnac hazug talalmanyat is illyen igekkel pőlőngerezi ki (Zvon: Osiand. 128).

mĕg-pĕlĕngérĕz: cippo infami punio SI. [an den pranger stellen]. Es a foglyokat a község kőzzűl igen meg perengereszteté (Helt: Krón. 38). A tőrvényben egy kurvát sem pelengéreznek-meg (Matkó: BCsák. 321). Valaki paraznaságban találtatik, szabados személy megperengéreztetik, nős ember megöletik (MonOkm. XIV.268). Az ördög lelkűvel szitkozodo pajkosokat meg-plengérezik (Pós: Válasz. 49).

PĔLLIKÁN: pelicanus MA. pelikan PPB. A szárcsa, buvár, pellikán, gődény széles lábu tenyeres talpuac (Com: Jan. 30). A pellicán a kegyotol meg őletett fiatskáit meg eleveniti (ACsere: Enc. 214). Erre sokaknak vagyon gondgya, hogy emberi nyelven szollyon pellikánnya, de hogy gyermeke io legyen, károllya (KTör: SzJán. 26). A pellikánról vagyon emlékezet a deák bibliában: Hasonlóvá löttem a pusztában lakozó pellikánhoz (Misk: VKert. 307).

PĔLLIKE: [?] Talála egy szaszlo formán lobogo pellikét, melyre vólt irna egy emberkép (Toln: Vigaszt. Előb. 12).

PĔLYP (*pelpy* Dáv: Préd. 88. *pőlpől* KazC. 94): blaesus Nyirkállai. balbus C. MA. lispelnd, stammelnd PPB. Szava jarasa peljpen esik vala (CsomaC. 55). Pelyp vala a nyelne (Helt: Krón. 45). Igen alnoc vala, ranasz, szőrős mint eǵ Esau, czipas szemű, czomos batu, santa es pelp (Szék: Krón. 171). Vala Kálmán czomos hatu és pelb, santa, rutalmas (Valk: Gen. 22). Pelpy vagyoc es kesedelmes neelvű (Dáv: Préd. 88). Akadozva es pelpen fog szolnia (Born: Préd. 322. 431. Born: Evang. III.380).

Pĕlypĕg: balbutio MA. stammeln PPB.

Pĕlypĕget: balbutio, bambalio C. [stammeln]. Ha az anyák és daikák az ifiaknak téjjel szent igiket cseppegetnének, hogy ők azokat pelypegetvén előhozni tanolnák (Illy: Préd. II. 238).

[Pölypül]

mĕg-pölypül: [balbus fio; stammelnd werden]. Eǵ uen, ky az ŝ labaiaban megh santuluala es ńeluebe megh pőlpőltuala (KazC. 94).

PEMET, PEMETE (*penet* MA. *penete* PPB.): **1)** rutabulum MA. peniculus clibanarius; ofengabel, feuerschürer PPB. Eszközi a konyhánac ezec: a tűz élesztő tűzhely, szénvonó, asag, pemet, vaslapát (Com: Jan. 83). A fúvó gégéje kőrűl szit ez tűzet, pemete bojtyával az hint reá vizet (Gyöngy: KJ. 50). **2)** rumex, lapathum MA. sauerampfer PPB.

[Pemetĕl]

Pemetlő: [peniculus clibanarius; feuerschürer]. Pemetlő, tisztitó seprű, szén vono (Mel: Sám. 141). Meg czinálá a réz fazekakat is, az hamu pemetlő szén vonókat is (141b).

[Pemetéz]

ki-pemetéz: [everro; auskehren]. Mennyiünk, mert innen ki-pemetéz (FNótTest. 40).

PÉNA: [poena; strafe]. Kegyetlen penáual meg bûntőtnec aszt, tudnia illic, hogy mindenic kezére és lábára louat kőtnenec (Helt: Krón. 10).

PËNCËL (*pénzel* PPB. *pinzel*ke Cseh: OrvK. 68): penicillus; pinsel PPB. Hasznát veszi az iro peneczelnek (Felv: Dics. 6). Képirót penczel ilet (33).

Pinzëlke: ∾ Egy pinzelkét tsinály és dugd a ló vaszorájában (Cseh: OrvK. 68).

PËNCÉS(ruha): ephestris C. [oberkleid, überrock].

PËNDËL, PËNDËLY (*pendelye* C. *péntely* MA. *pentol* Thaly: VÉ. II.79. *péntölö*cske I.274): castula C. MA. interula, subucula Com: Jan. 100. 114. [unterhemd, bändelhemd]. Kőzőnséges az ûmőg, belső ing avagy újos ûmőg, pendely (Com: Jan. 100). A gőzfûrdőkben tisztességnec okáért a gatyáknac és pendelyeknec, hoszszú ingeknec helyec vagyon (114). Csáki István miatt lett pendelye szösz vászonná (Cserei: Hist. 121). Elmaradván az vászon előkötők s pendelyek (MonTME. I.291). Pentölöm gyolcsa két forint ára (Thaly: VÉ. II.79). A pendelem allyát mennyi bolha járja (PhilFl. 59).

fürdö-pëndël: [subligar, subligaculum; badeschürtze]. A levetkező szobában levettyûk ruhánkat és fölkőttyûk az elölkőtőt, fûrdő pendelt (Com: Orb. 151).

Péntëlyës-ing: castula MA. hemd mit einem pendel PPB.

[PËNDËRËD-IK]

mëg-pëndërëdik: [fragorem edo; knallen]. Az őt ujjait ugy az orczájához nyomá, hogy ugyan meg-penderedék rajta (GKat: Válts. II.234).

PËNDËRÍT: [sonare facio; knallen machen]. Nagyobb szégyen a nagyságos urnak, ha kőzőnséges helyen arczul penderittetik, mint a nemes embernek (GKat: Válts. II.235). verbunkost mindjárt penderítek (Gvad).

PËNDÍT (el*pőndét* Ker: Préd. 760): [sonare, tinnire facio; knallen machen, tönen lassen]. Az korczoma házban oly diczireteketis zoktak penditeni, hogy meg az ucza is zeng belé (Vás: CanCath. 512). Patko sik utakon lábakat gyámolít, emberteleneket homlokban-is pendit (Matkó: BCsák. 461). A nőtelenek utollyára vagy vasat pendítenek hóltig, vagy idején korán az akasztó-fán száradnak (Fal: NE. 80). Más húrt kezde penditeni (Fal: TÉ. 744). Égon vasat pendít, nem kell ehez tanu, nem kell a bizonyság (Fal: Vers. 912).

el-pëndit: [intono; ertönen]. Tsak kitsiny dologra-is elpőndéti az eskűvést (Ker: Préd. 760).

PËNDÜL: [tinnio, sono; tönen, klingen]. Nem mind egy húron pendûlt az igazsagh tselekedetiben a chalcedumi concilium (Czegl: Japh. 98). Az egy mással megh egyezet akaratnak és elmének igyekezeti egy huron pendül (Tarn: JóAk. 8). A parázna papot kell nyilva justifikalnod, ha Costerussal akarsz egy huron pendülni (Matkó: BCsák. 43). Mindenik egy húron pendül, nem sok külömbség vagyon közöttök (Mik: TörL. 52).

Pëndülés: [tinnitus, sonitus; klang]. Mindenec el enisznec mint az árnyéc, virág, buborée es az lant pendûlés (Born: Préd. 8).

PËNG, PÖNG (*pönög* Thaly: VÉ. I.24): **1)** resono, tinnio MA. schallen, tönen PPB. Lőttem mikent zőngő ercz avag pengő cimbalom (DöbrC. 297. TihC. 4). Ha angeloknak nyelneuel zolyak, zerelmem kedeg nem leyend, olyan vagyok, mynd a pengő eerc (CornC. 48). Az aran sem chend sem pengh mynt az ercz es ywegh (ÉrdyC. 466). Imádsága lélec és igasság nélkûl csac ajakin pőngőtt (Zvon: Post. II.285). Nyelveken peng a hit (Ker: Préd. 112). Vgy kergettetnek, mint az ray méhék az pőngő résznek hangjára (Toln: Vigaszt. 224). Ha hallottátok volna a fene vadnak pőngő és zőngő hangos szavát (Laud: UjSegíts. I.71). Jer bé, ha zsebedben pönög az bor árra (Thaly: VÉ. I.24). **2)** [sonare facio; tönen lassen]. A szamár aranylanton is csak szamar nótát peng (Fal: Jegyz. 920). **3)** [volutor, rotor; sich dreben]. Siralomra fordula az kőnnyen pengő tánez (Szentm: TFiú. 10).

Pëngés: tinnitus, tinnimentum MA. [schall, klang]. Vas szerszámnac pengése nem hallattatott az háznac fel eppitésében (Kár: Bibl. I.307). Jesus szép nevénec nyelveken valo szûntelen pőngése (Zvon: Post. II.205). A Salamon temploma nem akarja, hogy pengés és kolompozás hallassék (VSzentyel: Pat. 162). Nincs szebb szó az arany pengésnél (Kisv: Adag. 46).

Pënget: tinnio, tundo Kr. [schallen, tönen lassen]. Az nagy békeséget és egyességet pőngetic nyelveckel (Zvon: Post. II. 196). Jol pőngesse dobját (237). A zengő szerszámokat pengeti (Com: Jan. 168). Nem pengeti az iját, a ki madarat akar lőni (Kisv: Adag. 365). Tegnap pénzt pengethettem volna az jégen, ma locsogón tértem vissza (Bercs: Lev. 343).

Pëngetés: [tintinnatio; das klingeln]. Az ki téged nem illet, az lant pengetéshez is hozzá nyúlsz (Bal: CsIsk. 185). Dávid hárfa pengetéssel ki kergette a késirtetet Saultul (Fal: NA. 218).

Pëngetö: **1)** pulsans, pultans MA. [klingend]. **2)** [bacillus; cymbelschlegel]. Az hegedûc vonóval, pengetővel vonattatnak, pengettetnec (Com: Jan. 169).

PENÉSZ (*peniz* C. meg *penyész*ledik Pázm: Kal. 160. *pinész*es Lép: PTük. II.239. *pinisz* PPB.): mucor, mucus, situs C. schimmel PPB. En nyawalyas bynes penez, ky alnoksaghokban merwltem, mykeppen vizben (ÉrsC. 173b). Az penész meg ne esse pad alatt az tálat (Thaly: VÉ. I.421).

Penészëd-ik: mucum contraho, mucesco; schimmelig werden PPB. Bünben, gonoszságban büszhödik, penészedik (SzD: MVir. 115).

mëg-penészëdik: ∾ Eső mosástól meg-rőkönyödött, penyészedett mint az eső mosta kő-fal: impluviatus PPBl. A török szépek nem penészkednek meg otthonn, jobbára kin kószálnak (Fal: TÉ. 777).

Penészës: mucidus C. MA. schimmelig PPB. Sokan penészes turót, ros kenyeret kenannac betegségekben (Born: Préd. 317). Az mi tetczik nekik jó, az mi nem tetczik, penyészes (Pázm: Kal. 364). Minden uti kenyerek megszáradott vala és penészes vala (MA: Bibl. I.201). Oh kalmarok, fûszerszámotokat, bár régy, száraz, pinészes legyenek is, io es kőllő helett el kőtitek (Lép: PTük. II.239). A penészesec, rothattac meg-undokétnac és bûdősségnec (Com: Jan. 62). A Luther és Calvinista tanítók nem vágynak ollyan bőjt-eleségen való rágódásra, a minémű a Sámbár penészes könyvetskéje (Matkó: BCsák. 4).

Penészësëd-ik: muceo, mucesco MA. schimmelig werden PPB.

Penészësség: paedor C.

[Penészlëd-ik]

mëg-penészlëdik: [mucesco; schimmelig werden]. Az kynyr megh kelee mynt egy kowaz es megh penyzlődeek (JordC. 45). Még az is, ki meg penyészledett az lutheristaságban, eszébe veheti, hogy távul esett az igazságtul az ő praedicátorinak tanítása (Pázm[2]: Kal. 160).

[Penészül]

mëg-penészül: [mucesco; schimmelig werden]. Tisztán tartsad, kezeddel ne nyulj hozzá, az leve meg ne peniszüljön (Radv: Szak. 269).

PËNGYÓ: [ornamentum; ziererei?] Semmit piperére és pengyóra nem forditott (Gvad: Hist. 193).

PËNITËNCIA (*peledöncz* DebrC. 131. *penetencze* EhrC. 11): poenitudo, poenitentia, resipiscentia MA. reue, busse PPB. Ott fekegy peneteneczedert nywgalmatlan parazt (EhrC. 11). Penitenciat tarčatoc, mert elkøzeleit meńnecnec orzaga (MünchC. 17). Oh frater mire giśtrśd magadat ez imatsagba es az penitenciába (VirgC. 19. 70). Tarčatok peledőnczőt s el kőzelit hoziatok istennek orzaga (DebrC. 131). Ha ki azt mondaná, hogy a szent lélek segitsége nélkűl penitentiát tarthat ember, átok légyen (Pázm: LuthV. 203).

Pënitënciátlan: impoenitens; unbussfertig PPB.

PËNNA: **1)** calamus, penna MA. feder, schreibfeder PPB. Mikoron irna, harom pennat töre el (DebrC. 105). A Balduinus pennáját meg-élesité a magyar arany (Pázm: LuthV. 2). Eris pennája által jőt (Czegl: MM. 38. 300). Hiremet nem csak keresem pennámmal, hanem rettenetes baj-vivó szablyámmal (Zrinyi II.153). Mitsoda penna irhatná le Erdélynek nyomoruságát (Bod: Pol. 92). **2)** [carmen; gedicht]. Homérus 100 esztendővel az trójai veszedelem után irta históriáját, Virgilius 10 esztendeig irta Aeneidost; egyikhez is nem hasonlitom pennámat (Zrinyi I. Előb.).

[Közmondások]. Ténta és a penna a szégyent nem tudgya (Kisv: Adag. 242). Nem pennához illik a szablya (458).

festő-pënna: peniculus C. [pinsel].

iró-pënna: [calamus; schreibfeder]. Iró pennák, tollak az pennáválisban vagynak (Com: Vest. 72).

képiró-pënna: peniculus C. [pinsel].

ón-pënna: [stilus plumbeus; bleistift]. Pergamenára réz veszszővel avagy ón pennával irnne (Com: Jan. 155).

vas-pënna: graphium C. Vas pennáual és ómal kősziklán őröcké való emlekezetre ki metzettetnénec (Kár: Bibl. I.523).

PËNNAVÁLIS: pennarium, calamarium, graphiarium MA. federbüchse PPB. A kalamárisban vagyon az ténta, iró-pennák az pennáválisban (Com: Vest. 72). A deáknac toll tarto pólcza avagy pennaválissa (Com: Jan. 157). Pennaválist hordoz és kalamárist (Felv: Dics. 29).

PÉNTËK (*peentők* CzechC. 11. *pyntek* PozsC. 2): dies Veneris, feria quinta MA. freitag PPB. Menden nap meg vyoytya vala czetertektewl megualuan es pentektewl mind napottestig (EhrC. 65). Minden penteken vizel, kenirel bwitwle (VirgC. 90). Damancos atyank ky nmleok ez velagbol pénteken (DomC. 117). Azok a barátok a legjobbak, a mellyekkel szép egygyességben jó s bal szerentsével már sok pénteket elértűnk (Fal: UE. II.494).

[Szólások]. E l é r t e a s o k p é n t e c: senescit bos MA. Iffjitthad magad, de bizon tégedet-is el-ért a sok péntek (Kisv: Adag. 162). K i s z e d t e a s o k p é n t e k szájából minden f o g a i t (Fal: NU. 352).

borjúnyirő-péntëk: calendae Graecae Kr. [sanet Nimmerstag]. Genealogiátokat elkezdvén magadon, vidd fel az apostolokig, melyet ha végbe visz borjú nyirő péntekre, nyertes leszek (Veresm: Lev. 22).

nagy-péntëk: [dies parascevae; charfreitag]. A sydoknak nagy yelős napyan nagy peentőkőn te testődben artatlan karhoztattatol wala (CzechC. 11). Mindőn hiw kereztẽn, ki comonical, azon malaztot ńeri, kit Cristus naǵ pentőkőn (NádC. 10).

siket-péntëk: ∼ Ewangeliom sykeet penteken (WinklC. 319).

Péntëkës: venerdiarius, qui more Turcico diem Veneris sanctificat loco diei dominicae MA. der den freitag feiert PPB.

Péntëki: diei Veneris Kr. [freitägig]. A pénteki húsételt és innep szegést igen eltávoztassák (Pázm²: Kal. 306). Pénteki vig tántzot s-meg evett malatzot vasárnapi bú talál (Ben²: Ritm. 205).

PÉNZ (*pencz* EhrC. 80. *penez* NyKözl. V.255. *pez* TihC. 49. *piniz* NyKözl. V.255. LevT. I.55. *pinz* Ozor: Christ. 355): **1)** pecunia, nummus, numisma, moneta C. geld PPB. Többen áll, mintha vettem vólna pénzen: mihi *constat carius, ac si emissem PPBl. Meg vtalak az zamar ganayahoz hasonlot penczt . . . Azert penzt ne zeressetek (EhrC. 80). Ne akariatoc birnotoc se arańat se ezűstőt, se penźt (MünchC. 31). Egy marok penzt Siluester vrnak kebelebe vete (VirgC. 85). The Keg. yr nekem, hogy en a pencz ky zedesybe leneek zolgalmatos (LevT. I.55). Az peze most es nalam vagyon, ha mek jue, kez wolnek mek anom (172). **2)** [denarius; denar, silbermünze]. Judasnak zerzenek harmincz garasokat, kiknek myndennik tiz penzt eer vala (WeszprC. 28). Tartozyk vala zaaz penzel: debebat ei centum denarios (JordC. 412). Az zeghődseg meg lewen egy napy peenzben: diurno denario (415. 895). **3)** as C. nummus; pfennig Com: Vest. 138. Fellieb a bornak iczeyet ne kezdhesse neǵ penznel (LevT. 2). Kwlthem wala Kdnek huz penzt nemez wenny (5). Erzsébetnek vegyenek ama paraszt módra való fedelet, kit száz huszonöt pénzen vesznek (Gér: KárCs. 419).

[Szólások]. Hul marhánk, f o g y p é n z ü n k, vesz jószágunk (Fal: SzE. 533). Csatornákon f o l y ki pénzűnk (Fal: NU. 329). A fényes titulus jó darab p é n z é b e t ö l t (Fal: BE. 602). K ö l t is ugyan, s t ö l t p é n z e m b e n, de a miatt nem szorultam koldusságra (Fal: NE. 10). Sok pénzben k á r t y á z az egész compagnia (Fal: NA. 146). Az erszény k i f ű r ű l a p é n z b ű l (Fal: NA. 230). Az pispeknek senki se p e n z e n se baratsagert valamit ne a g i o n (VirgC. 16). Singi e s i c 25 pénzen (Helt: Aritm. G7). Pénzen k a p ó fösvény (Fal: BE. 595). Lustos képeket z e r z ű n k magunknak drága pénzen (Fal: NA. 29). Abraham pénzen v ő t vala a Heth fiaitol temetesnec őrőksigire (Szék: Krón 12). Pénzen vett ember (MA: Bibl. I.14). P é n z r e b e c s ü l: adaerare PPB. Ott h a g y á széppénzét (Fal: NE. 28). A mely város tékozló és pénz o n t ó, veszni akar (Fal: TE. 779). Pénzt t e r e m t e n i akarmiből is: vellus aureum MA. Pénzt v e r n i: nummos *cudere PPBl. A pénzt c s o p o r r a v e r i (Kónyi: VM. 10). P é n z ü l a d n i m e g az árát (MA: Bibl. I.329). Jószágit p é n z z é t e t t e (Fal: NU. 292). P é n z z e l a d ó s (VirgC. 108). Pénzzel t a r t o z i k valakinek (JordC. 402).

[Közmondások]. Pénz prédikál, az tisteltetik, a pénz nélkűl senki nem zerettetik (TelC. 86). Pénz emberség, ruha tisztesség MA. (Fal: NE. 30). Boros butsu pénzzel jár (Fal: NU. 308).

abrak-pénz: aes hordearium PPB. [futtergeld]. Abrak-pénz a katonáknak: *hordearium aes PPBl.

adó-pénz: numisma census MünchC. 55. [steuergeld]. Monda Jesus: Mit kisertetec engemet kepmutatoc, mutassatock ennekem az adópénzt. És azoc neki adac az ado penzt (MünchC. 55).

ágy-pénz: [nummus prolecto solvendus; bettgeld]. Laszó agának az ágy pénzért attunk 17 frt (MonTME. I.18).

ál-pénz: moneta falsa Ver: Verb. 264. [falschmünze]. A gubernator azoknak jószágát, kiket álpénz verésben tapasztalnak, el foglalhassa (Ver: Verb. 264).

alamizsna-pénz: pecunia eleemosynae titulo data Kr [almosengeld]. A penitentzia tartó ember tenyerében a tövisek is rózsákká válnak, mint az alamisna pénz sz. Erzsébet asszonynak kötényében (Vajda: Kriszt. I.522)

apró-pénz: pecunia minuta Kr. nummi Com: Vest. 54. [kleines geld].

arany-pénz: nummus aureus Nom². 379. [goldmünze].

avató-pénz: auctoramentum PPBl. [angeld]. Beiktató avagy avató pénz, 'zóld: auctoramentum PPBl.

beiktató-pénz: auctoramentum PPBl. [handgeld].

bor-pénz: [vectigal vino impositum; weinsteuer]. Megh hattam, hogy mind zenth Mjhal adoyath, njnd borpenzth be zolgaltassanak (LevT. I.115).

dĕrék-pénz: [capitale; kapital]. Derék pénz auagy morha: capitale (NémGl. 379).

elő-pénz: arrha, auctoramentum Kr. [angeld]. Mert a szeretet záloga, és mint a vásárlásban elôpénze a bóldogságnak (Pázm: Préd. 175). Hat forintba vélek meg alkudtam, elô pénzt nékiek két forintot adtam (Gvad: FNót. 128).

esti-pénz: [denarius diurnus; taglohn]. Megzegôduen a mûueseckel eg esti penzbe (MünchC. 50).

fa-pénz: [nummus futilis; wertlose münze]. Igy vesztôk, mintha fa-pénz lôtt vólna, nagy módnélkûl szép országunkat (Pázm: Kal. 441). Adgyatok tôb pénzt avagy csak fa pénzt a Matkónak (Illyef: BCsTomp. 86).

fehér-pénz: moneta argentea Kr. [silbermünze]. Zabo Mihalnal wagion adossagom, kit az germeknek hadtam tanitassara, feir pinz ft hetwen (RMNy. II.67). Megis ehetik amyt benne, mennyt ket feier penz meg nyomna (Frank: HasznK. 14b). Maga is általláthatja Kegyelmed, hogy fejér pénzzel nem fogjuk gyôzni (RákF: Lev. I.505). Az tatárok fehérpénzt kérnek, nekem nincs itt (Bercs: Lev. 287. 379. 539).

föl-pénz: **1)** [usura; zins]. Az vsurat tôbbûlesnek auag fel penznek hiiak (Fél: Tan. 378). **2)** [arrha; angeld]. Fel pénzt nem vehetsz arra, az mit czac kôlczôn adtál (Born: Préd. 398).

fél-pénz: semissis C. [heller]. Ket verebec adatnac eg fel penzen (MünchC. 32. JordC. 384).

folyó-pénz: [nummus forensis; courantgeld]. 300 forint folyó fehér pénz (Radv: Csal. II.10).

fő-pénz: capitale Kr. [kapital]. Ha eszed vagyon, interesbôl élly, ne nyuly a fôpénzhez (Fal: NE. 24). Tartozol nem csak a fôpénznek, hanem az utána következendô károknak megfordításával is (102).

füst-pénz: tributum a fumariis Kr. [kaminsteuer]. Statuimus, quod iidem populi nec bovem nec fystpénz solvant (Jerney 165).

hamis-pénz: nummus spurius, adulterinus Nom². 379. [falschmünze]. A hazug-szó hamis pénz, a hazug hamis pénz verôhôz hasonló (Fal: UE. 458).

hó-pénz: [sallarium menstruum; monatsgeld]. A fekete seregnec hó pénszt akara osztani (Helt: Krón. 189). Király néki tizenkét lóra hópénzt adata (RMK. IV.246). Thwga the Kd. ennekem thebet nem adanak harom hopeznel (LevT. I.8) Vallyon találkoznék-e, a ki erre a hópénzre magát zászló alá kötelezné (Pázm: Préd. 288). Nem elég, hogy csak bé-irassuk magunkat a Christusnak zászlója alá és csak felvegyûk a hópénzt (TKis: Pan. 22). Soos István lovászinak hó pénzt adtunk (Radv: Csal. III.24). Ez az voluntér-lélektôl származott magyar soha bizony nem szegezi a hópénzhez az maga kedvit (Bercs: Lev 124. 289).

hópénzës: [stipendiarius; söldner]. A hópénzesek mind befutának a várba (Helt: Krón. 200b). Ezek elôtt vala mind az nyilas nép, az Kréta szigetbôl az hópénzes nép (RMK. IV.94). Darius siet Eufrates vizo mellé hópénzesekkel (98). A kyraly ho penzesy (Ver: Verb. 66). Hogy az ôrdôg ellen erôssebben hadakozhasséc az Christusnak hopénzese (Vás: CanCath. 126). István vaydának hópénzes népe két zászloval hidra hamar fel lépe (Szôll: Szen. 17). Az eresztett zászlók mezôkön lobognak, a sok szép seregek alattok villognak: hópénzes katona, sok szabad legénség, magyar, oláh, kurtán, német és székelség (GyöngyD: KJ. 405).

ital-pénz: [congiarium; trinkgeld]. Az borhozaserth segedsegbe nem fyzettem, de azert attam valamy ytal penzth nekyk (RMNy. III.90).

jegy-pénz: pecunia dotalitia Kr. [heiratsgeld]. A dámák a játékban nem szánják egy ütésen veszteni minben jegypénzét már férjhez menô leányoknak (Fal: NA. 146).

kántor-pénz: [minerval; lehrgeld]. A tanitóc figyelmezzenek, vigyázzanak a gyermekre a kántor pénz avagy tanitás jutalmáért (Com: Jan. 154).

kapu-pénz: [census; steuer]. Némellyec az adótul, taksától, kapu pénztôl üressec: quidam a censu immunes sunt (Com: Jan. 123).

kész-pénz: [nummi praesentes, pecunia numerata; baaresgeld]. Készpénzzel tartozik: ad libellam debet MA. En hagiok az en germekemnek fianak fl . . . kyz pinzwl (RMNy. II.67). En az en kezpenzemnek felethe ezeketh nem kewanhatom (LevT. I.33). Nem mondom azt, hogy mindenic készpénzen vétetnéc meg (MA: Tan. 1129). Igen kônnyen elkôltik nemcsak az kész pénzt, hanem házokat, ôrôkségeket is (MA: SB. 141). Sóbúl van restantia ung. fl. 400, készpénz fl. 20 (RákF: Lev. I.173). Kész pénzzel keresve sem lehet találni benne, a mint a panaszok hozzák (Fal: UE. 215).

kongó-pénz: moneta cuprea Kr. [kupfergeld]. (Epist: Széch. T.II.137).

költő-pénz: pecunia usualis Kr. [zehrgeld]. Judás el-lopogatott a költô pénzben (Pázm: Préd. 729). A samaritánus költô pénzt hagyott a gazdának (918). Kôltô pénzünkön Magyarország aszszonyának vallyuk a szent szûzet (1254). Ha elfogyott kôltô pénzem és nincs mire virradnom, a gazdagok eleiben mégyek (Fal: TÉ. 773).

ostrom-pénz: [praeda; beute]. Az basa nem tsak az ostrom pénszt igére nekic, hanem egyeb sok drága ajándékokat, ha meg vehetnéc az várast (Helt: Krón. 129).

pĕcsét-pénz: cerarium C. [diplomsteuer].

pĕngő-pénz: moneta argentea Kr. [silbermünze]. (Epist. Széch. T. II.137).

réz-pénz: [nummus aeneus; kupfergeld]. Az németeknek rézpénzzel fizettem (Bercs: Lev. 49). Az cassában penig, most fizetvén az hadaknak, nem maradt 500 frt rézpénz (117. 452. 574).

saccolás-pénz, saccoló-pénz: [praetium redemptionis; lösegeld]. Kôveteket kûldénec az cheh királyhoz és meg igéric neki a satzoló pénzt (Helt: Krón. 115). A satzolás pénzrôl gondot akarná ô viselni (115).

sarló-pénz: falcialis Nyirkállai.

sok-pénzü: [pecuniosus; geldreich]. Elannyira esztelenkednek némelly gazdagok és sok pénzûek, hogy minden jókkal bôvelkedvén, a szegénységtôl félnek (Com²: Jan. 156).

számvető-pénz: calculus MA. nummus putatorius; recbenpfennig PPB. Nem ollyannak kell lenni a barátnak mint a számvetô pénzek (Tel: FLél. 35).

száraz-pénz: pecunia sterilis Kr. [unfruchtbares geld]. A hamisságnak nagy része vagyon a száraz pénznek messze helységekre való szolgáltatásában (Fal: NE. 104).

szëdëtt-pénz: [stips; gebühr]. Jó idején kell a szedett pénzt bégyűjteni, mind az ételre, italra szűkséges eszközöket is (Com: Jan. 145).

szent Miklós-pénze: arrha PPBl. [handgeld]. (Ver: Verb: Szót. 2b).

út-pénz, uti-pénz: [viaticum; reisegeld]. Concessimus, ne populus dictae terrae denarios, qui vocantur nothpenez, alicui persolvant (NyKözl. V.255). Az uti pénz is szűkséges a költségnek tételére avagy bizony a pénzfelvételre való levelec (Com: Jan. 93).

váltó-pénz, váltság-pénz: [taxa captivorum; lösegeld]. Foglyoknac kiszabaditására való váltság pénz (MA: Tan. 1116). A világi birák kezéből néha kimenekedhetünk elszökéssel, váltó pénzzel (Fal: NE. 46).

vásár-pénz: vectigal; zollgeld PPB.

vërës-pénz: [nummus aeneus; kupfergeld]. Meg van hagyva Bezzegh uramnak azokra is kiadni verespénzűl a fizetést (Beres: Lev. 329).

vert-pénz: aes signatum Nom². 379. [prägemünze].

zsold-pénz: [stipendium; sold]. Geysa hertzeg a hadakozo vitezoket meg aiándékoza szóld pénzeckel (Helt: Krón. 28).

[Pénzël]

föl-pénzël: [nummos comparo; viel geld sammeln]. Nints száma, vége lábas, lábatlan marhájinak, magát jól fel-pénzelte (SzD: MVir. 179).

Pénzës: **1)** pecuniosus, nummatus, multinummus C. nummosus MA. geldreich PPB. Hagiunchh bekhet nekie, netalam ugian nem birt nekhűnchh, hog az my atianktul marattban pezesek ne legiűnekh (LevT. I.47). Pomponius noha pénzes vala, nem őrőmest vásárlott (Balog: Corn. 275). Az sok pénzes csömöge és gyakor kis pintőke agyon-vér valaha (Thaly: VÉ. 420) Pénzes sobrák ember, kivel is jól élvén, mig contumaciát tartott, gyakran mentem hozzája 1759 (Hazánk I 282). **2)** [mercenarius; gedungen]. Az ujvári erősség építéséhez hozzá fogtak, de mind pénzes munkások által (Beres: Lev. 422).

Pénzësség: nummatio C. MA. [reichtum].

PÉP: pulmentum Pesti: Nom. I.46. pulmentarium, puls, athara C. pappa MA. pulticula; brei PPB. A tatároc kölessel élnec, tejel, hussal, péppel őc meg elégesznec (Temesv: Béla 4). Lágy pepeket főze (Helt: Mes. 87). Sz. Antal tűzét gyogyit, ha etzettel, peppel ölgited (Mel: Herb. 9). Az ű battia szeme elöt ëledelt ehinalt es pepet főzőt (Pécsi: SzűzK. 77). Tedd a tűzre mind tálastúl mint egy tálbeli pépet (Radv: Szak. 102). Rózsa vizben mondolát által verven, hogy sűrű legyen mint egy csörögének való pép (267). Dara, mellyből a pépec csináltatnac (Com: Jan. 75). A meg rágott eledel a gyomorban péppé változik (ACsere: Enc. 145). Ilím utánn sirt böltsőjében, gyúladozott szerelmében s még előtte volt a pép (Fal: Vers. 882).

Pépës: [pulmentarius; brei-]. Pépes fazék: olla pulmentaria PPB. Kenj meg egy széles tálat irós vajjal, töltsd bele az el készéttetett pépes szerszámot (Radv: Szak. 259). Főzd meg az árpa darát mint egy tálbeli pépes étket (261).

PËPËCSËL: ineptio, gesticulo MA. [nugor] narrenpossen treiben PPB. [tändeln]. Tű kezeitek hamossagokath pepečelnek: injustitias manus vestrae concinnant (DöbrC. 116). Sencki nem pepeczel a nyakam kőrnyűl sem lántzal sem kötelel (Helt: Mes. 151). Nyállal, nyának illetésével pepechele e nyavalyás ember kőrűl (Tel: Evang. II.677). Valami az tővében ne maradgyon, az mellyen egyebek-is pepecséllyenec (Prág: Serk. 625). Itt kellett volna György uramnak ugrani, ha inához bizott volna, de ő a dolgot vissza fatsarja és máson pepetsel (GKat: Titk. 322). Meg-tudgya koczantani annak körmeit, a ki az orra kőrűl akar pepecselni (Matkó: BCsák. 159). Mindenkor azok kőrűl pepecselt, egyébkor vagy olvasott vagy kőnyveket forditott (Cserei: Hist. 196).

Pëpëcsëlés: ineptiae, gesticulatio MA. narrenwerk PPB. Pepeczelések az az kűlemb kűlemb léleménye és ceremoniak (Helt: UjT. Ee.5). Salamon keveset gondolt a papoknac pepeczelesseknec ayitatosságáual (Helt: Krón. 42). Némelly házaknak a falai nagy szép forma virágokkal borittattak vala meg csudás mesterséggel, de megmondhatatlan pepecseléssel (Szal: Krón. 202). El tőrűluen a tőrnenybeli pepeczeleseknec mi ellenőnc valo kezi irasat (Born: Préd. 246). Az temeteskor valo baluanyozo pepetczőleseket akarta, hogy ki gyomlaltassanac (Zvon: Osiand. 140). A pápás szerzetes rendec el hitettéc az tudatlan népet azzal, hogy magokat böytőlésekkel, mise nézésekkel és egyéb effele pepeczelésekkel isten előtt igazakká tehetic (Zvon: Post. I.84). Az gyönyörűség édes pepecseléssel mosolyodik kire kire, midőn valakit az ő tőribenakar hozni (MA: SB. 33).

Pëpëcsës: [ineptus; ungereimt, läppisch]. Az tőrvennek karhoztato ereje es pepecsős ceremoniai alol az keresztyenőket fel szabadultaknak praedikallotta (Alv: Itin. 327).

PËR, PŐR: lis MA. zank, hader PPB. Pör-itélő biró: disceptator PPB. Keges per: pia lis (NémGl. 141). Per awag wetekedes thamada ő kőzőttők (PeerC. 83). Byzonyaban nagy bizodalom volna ez vala mely embernek, hogha ez embernek volna valamy jgye vagy peri valamely nagy feyedelmel (CornC. 315). Pőret fyai ellen meg niere (DebrC. 78). Egy néminémű emberrel peri lészen, mellyet meg győz (Cis. .I4).

[Szólások]. Ezekhez való vérségünket megmutatják az p e r f o l y t a levelek és sententiák (Kem: Élet. 7). A felek együtt valának, újra f o r r o t t, f o r g o t t a p ö r (Fal: TÉ. 767). Ha s e n t e n t i a r a m e g y e n az pewr, repulsiot kellelyk tenny (LevT. I.102). P ö r b e n f o g n i: actionem intendere PPB. Az gyakorta valo p ö r i n d í t á s és a disputálás a hit felől, az igazságot inkább kitünteti (Veresm: Lev. 280). Igye-fogyott, p ő r-v e s z t ő az, valaki az keresztyéni hitnek fundamentomi kőzőtt két-felé kapdos (Illyef: BCsTomp. 91). P e r v i s e l e: causidicus (NémGl. 23). Pörünket sietve v i s s z ü k az itelő szék eleibe (Fal: NE. 32).

[Közmondások]. Az *pőrt pénzen el nem adhattyác, meg sem vehetic: lites pretio venundari et coëmi non posso MA.

vesztö-për: [causa perdita; verlorner prozess]. Ugy reménlem ez igyemben vesztő perem nem lészen (Megy: SzAÖröme 98).

Përël: litigo, controversor C. MA. [zanken, process führen]. Ki akaraud veled tőruenben perleni (MünchC. 22). Nagy sokat perlenek es ennek myatta nagy zegensegre ywtanak (ÉrsC. 399b). Akar mit pőrőlietők thi, ebak ez az dologh (TihC. 254). Semy josagotth jewendere thewlek nem perlek sem az en ewcheym nem perlyk (LevT. I.28). Az satan, aeki pőrőlni akar, azt hazuggia isten előt, hogy imigy, hogi annyg vétűnk (Mel: SzJán. 311). Miért perlesz én velem (Kár: Bibl. I.518). Ha perleni akarsz, ámbár perely, tsak teddle a gyűlőlséget (Pázm: Préd. 129). Kezd zúgolódni és a halállal akar perleni (Ács: BHal. 19).

el-pöröl: [ablitigo; verrechten]. Oktatja Krisztus az ő tanitványit, hogy a ki köntösöket el akarja pörölni, engedgyék néki a palástyokat is (Vajda: Kriszt. I.184).

ki-pöröl: [excutio; aufjagen, auftreiben]. Az hadaknak fizetése, s az németnek csak mozgása üdőt adtanak Beszterczére rándúlnom, hogy kipöröllhessem piszmogó feleségemet (Beres: Lev. 378).

mëg-përël: litigo, litem moveo MA. [einklagen]. Ha egy kordovány bőrt vennél, s oly emberhez vinnéd, a ki rosz tanulócska csak, de másként magát jó mestornek állítja, s elvesztegetné a bőrödet: megperlenéd s meg is nyernéd (Bethl: Élet. I.30).

Përlekëd-ik: delitigo, lites foveo Kr. [streiten]. Minek előtte az testamentomnak értelméről perlekedgyűnk, rostállyuk meg (Pázm: Kal. 91).

Përlekëdés: delitigatio Kr. lis Com: Vest. 135. [streitigkeit, hader]. Moyzes a nehéz kérdések fejtéséről, a kűlső perlekedésekről igazíttya a papokhoz az embereket (Pázm: LuthV. 247. 253). Az maradékok kőzt őrőkős pörlőkedések és ellenkezések lenni láttatnak (Illy: Préd. II.101).

Përlés: controversia, lis C. disceptatio MA. streit PPB. [zank]. Haragossagomat ielentetem perlesel (VirgC. 9). Hallyatoc az én vetekedésemet és az én aiakimnac perlését (Kár: Bibl. I.519). Mindenhőz igazak legyűnc mind gondolatinkba, itíletbe, tűruenykedesbe, perlesbe (Born: KTud. II.12).

Përlő: petitor C. [ankläger]. Madain: itélet, pőrlő (MA: Bibl. Magy. 3).

Përlöd-ik, pörlöd-ik: delitigo C. MA. [streiten, zanken]. Az isten meg fed teged es pőrlődik veled (Mel: Jób. 54). Ne pőrledgyenec, ne feddődgyenec (Born: Préd. 670). Az tanoly ualot bantia meg, az ki az reszeggel pőrlődik (DictaGr. 18). Az ki perlődni akar ez biróval, ezer szavára sem felelhet eggyet (Alv: Post. I.35). A Jehóva mondá: nem perlődik az in lelkem (Sárp: Noé. 112).

Përlődés: litigium C. MA. [streit, zwistigkeit]. Lam mindgyarast a sok perlődesben excepciót talaltok vala (Helt: Mes. 471). Az en ayakaymnak pőrlődését vegiétek iol eszetekbe (Mel: Jób. 32). Kűlőmbez az pőrledes az kőtestűl (Ver: Verb. Előb. 1). A hol vadnak fűlei az embereknek, ot vadnak sok perlődesek (SalMark. A4). Nincs néki az ecclesiával semmi perlődése (Pázm: Kal. 86. 260). A pörlődés, vetekedés dellyest öt órakorig tartott vala (Szal: Krón. 91). Az z. irást minden pőrlődesnec eszkőzenec neuezic (EsztT: IgAny. 300). Szó csaplárság és gyermeki perlédés illyet mondani (Illyef: BCsTemp. 62).

Përlödő: **1)** controversiosus, litigiosus C. [streitend]. **2)** litigator C. MA. [die processführenden]. Minden tőrvényben a birónak ollynak kell lenni, a ki meg-halgathassa a perlődőket (Pós: Igazs. I.157).

Përës, pörös: **1)** controversus C. litigiosus MA. [streitend]. De ym nagyob ygassagra pewresimőt wethem wallasara (ÉrsC. 490). Az hugoc ne legenec patuarosoc, verekedőc, peresec (TelC. 369). Ellenkező, perűs, haborusagszerző (Mel: SzJán. 495). Aquinas Thomas ez dologban pőrős társunk, nem lehet tehát bizonság (Zvon: PázmP. 239). A pereseknec, veszekedőknec vádolása és mentsége meg-hallatic (Com: Jan. 133). **2)** [pars litigans; prozessführender]. Az helseg ez dologban pwrws (LevT. I.87). Az én peresem az én ellenem való vádolást irua adgya elő (Kár: Bibl. I.531). A birónak sententziájából nyilván ércsék a peresek, mellyik félnek igyét hatta helyén (Pázm: LuthV. 256). Te lévén a Matkó peresse, vallyon meg állé a te tőrvény-tételed (Matkó: BCsák. 258). Félő, hogy le-ne nyomja okokkal, ha peressével vagyon dolga (Fal: NE. 447).

al-përës: reus MA. [geklagter]. A felperes az alperest tőrvénynyel el érte: accusator *condemnavit reum PPBl. Az fel pőres vagy az al pőres nyerendi meg az pőres joszagot (Ver: Verb. 64).

föl-përës: actor MA. [kläger]. Mi fől pörösök czitaltuk urasagtok eleiben tőruenire Tereck Jánost (RMNy. II.15). Az fel peres felel, hogy ῶ nem indeythya az perth az en attyamwal (195). Az ősszve békéllés megvettetvén, a fel peresnec kérésire elő hivattatic a bűnős (Com: Jan. 133). Jöve mi előnkben az Bajony Itsván procuratora úgy mint felperes (Gér: KárCs. IV.318). Bánk bán a király eleibe menvén monda: Te vagy az én birám és fől pőrősőm is, a te igaz itéletedből akarok mind élni s mind halni (Pethő: Krón. 48). Felpörösnek soha ne tégy törvényt: ne judex fueris, patres ni audiveris ambas (Kisv: Adag. 332).

PÉRA: pera Pesti: Nom. 24. [ranzen].

[PËRCËG]

Përcëgés: [crepitatio; das picken]. Hallám, mintha valami órapercegést hallanék, azzal vetem szememet az oszlopra, hát a zsebbevaló órája ott vagyon 1759 (Hazánk I.282).

PËRCEN (*pettzent* MA. *petszent*és Pázm: Préd. 417.): **1)** [crepito; knisteln, picken]. Rezzen világ minden részben, mert a nagy ég perczen ebben (ErdTörtAd. IV.227). Folyó órám menynyit percen, szivem hozzád annyit serken (Amade: Vers. 219). **2)** [saltito; hüpfen]. Ugy jár lábok mint a zseb-órának gyenge kerekei, apró lépve s pertzenve (Fal: NE. 31).

Përcenés: **1)** [crepitatio; das picken]. A mult éitszakán fűggő-órámnak minden pertzenését hallottam (Fal: NE. 5). **2)** [momentum; minute]. Mosesnél az kezdet, az perzenes, melyben isten az teremteshez kezdet (MNyil: Irt. 362). Itt juta életem végső pertzenése (Gvad: FNót. 11).

Përcent: contingo, leviter tango MA. berühren PPB. Nem tsuda azért, hogy annak első eredetit nem perczentették (Pós: Igazs. II.357).

Përcentés: **1)** tactiuncula, contactus, commotus, commotiuncula MA. berührung PPB. **2)** momentum PPB. [punctum temporis; minute]. A melly petszentésben a kis gyermeknek okossága kezdetik, tartozzék választást tenni állapottyárúl (Pázm: Préd. 337. 30. 417. 561). Egy órában három száz petzentésnél tőb vagyon (ExPrinc. 141). Az előtt tsak edgy pettzentés orával-is (Tyuk: Józs. 171). Az élet nem egyéb, hanem leg kisebb és végsőbb pertzentése a napnak (Bök: Lámp. 98). Nem szűkség annak kezdetinek vagy eredetinek pertzentését tudakozni (Pós: Igazs. I.161). Minden petszentését életemnek vezessék szent angyalok (Ben: Rithm. 50). Egy pörczentés köze lehet nagy állapottyáról csekélyre szállása (GyöngyD: KJ. 430). Egy óra pertzentésnyire való idötske sem marad hátra az isten számára (Fal: NE. 64). Nála nélkül egy szem-pillantásig, egy óra-peczentésig sem lehetünk (Csúzi: Síp. 124). Kézívét fen-vonva-tartó sebess halál minden pertzentésre nyilával tzélt talál (SzD: MVir. 207).

PËRDÍT, PÖRDÍT: **1)** roto, verso, gyro MA. [schwingen, schleudern]. Az te sulykod gazban esett s te perditetted oda (Bal: CsIsk. 112. SzD: MVir. 127). Lássuk, mint perditi sáros lapáttyát (Matkó: BCsák. 148). **2)** [pulso; schlagen]. Dobunkat perditven, trombitat zenditven (Debr: MCongr. 1). **3)** [spargo; streuen]. Az borjúnak az szegyét szép aprón felvágjad, perdéts egy kis vöröshagymát reá (Radv: Szak, 43).

elö-përdít: [profero; vorbringen]. Chak az magad álmát pördétted elő (Zvon: PázmP. 222).

mëg-përdít: roto, verso Kr. [schwingen]. Tollas buzogány meg-perditette vala (Huny: Trója[2] B7).

PËRDŰL, PÖRDŰL: versor, rotor, gyror MA. [sich schwingen]. Nosza mondgyátok meg nékűnk is, ha bizonyosok vadtok, no Mátyás, perdűllyőn a sáros lapát (Matkó: BCsák. 206).

be-përdül: [saltando intro; hineinhüpfen]. Vacsora végin a Herodias leánya bé-perdüle a palotaban és egy mesterségesen kitanúlt alakosi tántzot jára (Vajda: Kriszt. I.635).

el-përdül: [jacior; geworfen werden]. Már elperdült a kocka, nem tudom, mire fut (Fal: Const. 811).

PËRËG: volvor, rotor, volutor Kr. [sich drehen]. Mennyin vannak, kikerül mondhattyuk szent Dáviddal: hogy pereg ajakok, forog nyelvök (Pázm: Préd. 654). A gazban pereg a te sulykod (Bal: CsIsk. 154). Az aszszonyoc fonalat vonszanac a pőrgő rockánac tsévő orsojával (Com: Jan. 97). Ezeket meg mondván maga ki-robbana, kezében pőrőgvén egy szép tollas chida (Zrinyi I.51). A dáma nyelve esze híre nélkül pőrgőtt (Fal: NE. 79). Páris hintóinak és egyéb pergő szekereinek sokaságok hihetetlen nagy (Fal: TÉ 773).

Përgelőd-ik: [circumversor; sich herumdrehen]. Óva járj és ne sokat pörgelődgyél a sikos jégen, hogy ne talám le essél (Vajda: Kriszt. I.638).

Përgés: [volutio; drehung]. A mi istenünk nem a nyelvnek gyors pergésére, hanem szívünk buzgóságára figyelmez az imádkozásban (Pázm: Préd. 654).

Përget, pörget: **1)** roto, voluto MA. drehen, umdrehen PPB. Pergeti az orsót (Land: UjSegíts. II.305). Semmit gyakorlatossabban nem szoktak pergetni, mint az bőlczesegeket (Toln: Vigaszt. 27). A kevélység ficamítja meg elévé eszét az embernek, e meglévén, rendén kivűl pergetteti nyelvét (Fal: NE. 99). Minek élné a világot a sváb, ha rokkát nem pergetne (Fal: NA. 194). **2)** [pulso; schlagen]. Mint fogja az dobot pergetni, ezután elválik (MonIrók XXIII.201). Tárogatóit s dobjait pergetette (Liszti: Mars. 56).

Pörgetés: rotatus, volutatus MA. hin und her gewälzet [?] PPB.

Përgettyű, pörgetyü (*pergető* MA.): verticillum, rhombus, turbo, trochus Sl. [kreisel]. A gyermekek a pőrgettyűt a korbácsal forgattyák (Com: Orb. 279). Csigával, pergettyűvel, márvány golyobisocskáckal játzani gyermeki dolog (Com: Jan. 208).

orsó-përgetö: spondylus, verticulum, verticillum MA. spindelwertel PPB.

Përgettyüs: [volubilis; kreiselnd]. Markodban szabad pergettiűs sulikodnak az nyele (Bal: CsIsk. 199. SzD: MVir. 19)

Pörgő: volubilis MA. beweglich, leicht zu bewegen PPB.

PËRDÓ: [predo; räuber]. Ők nem birók, hanem perdók, és hóhérok (GKat: Válts. II.266).

PEREC: **1)** spira Com: Vest. 146. [bretzel]. Ferencz, ne neked peretz, mivel az nagy franciaiakat repraesentállya az te neved (Alv: Post. I.156). Kalácsoknak nemei: a semlyéc, pereczec, pánkóc (Com: Jan. 76). Pereczet, bélest sűt (Com: Vest. 46). **2)** spira PPBl. strehne Com: Orb. 119. A matolalt fonalból vagy gombalyogak gomboléttatnak vagy végfonalak, fonáldarabok, pereczek lésznek (Com: Orb. 119). **3)** armilla Kr. [armband]. (Eny: Gizm. 17). Rendre rakja a függőket, gyűrűket, peretzeket (Fal: NA. 141). Uj schola mesternek való pereczet vőttem 5 d. (MonOkm. I.245). **4)** [orbis; kreis, ring]. Lata a feniős nap kőrniűl egi arani pereczőt (DebrC. 55).

arany-perec: armilla, brachiale Com: Jan. 101. [armband]. Szép arany peretzet ő kariaba ada (Hofgr. 29). Mint az disznó orrában az arany peretz, olyan az szép aszszoni állat, melynec ninczen okossága (Kár: Bibl. I.609). Az arany pereczec avagy karban őltőc az őtvősőknec művei (Com: Jan. 101).

[Közmondások]. Nem illik disznó orrában az arany perecz (Kisv: Adag. 29).

fonal-perec: spira filacea Com: Jan. 97. [garnwinde]. A matringból avagy fonal pereczből gombolétóra tétettetvén, gomboléttatnac gombolyagoc (Com: Jan. 97).

olasz-perec. Olasz perec. Az mint az tikmony sajtot csináltad, ugy az irós vajjal is öszve csináld (Radv: Szak. 246).

pápai-perec. Ezt ha megtudod csinálni, szép fánk leszen belőle, mint az pápai perec (Radv: Szak. 249).

vas-perec: [manica; handfessel]. Lántzal, vas-peretzel meglehet szoritani az embert (Fal: SzE. 538).

Perecës: [spiralis; kreisförmig]. A főld mérő a régulához lineákat, ugymint egyeneseket és háránték ossakat, nem horgassakat avagy pereczesseket viszen avagy vonogat (Com: Jan. 164).

PËRËNTËL: [vermis; wurm]. A bőlcz e fabuláual czipi a perenteleket és ama az apró nyálas embereket (Helt: Mes. 214). Szégyen dolog, hogy egy oroszlan budossóban essée egy perentel miat (356). Meg állom boszszudat az perentel kurua fián (358). Meg tanítom a lator perentelt (359. 360).

Përëntëlke: [vermiculus; würmchen]. Igen ockos ez e perentőlke (Helt: Mes. 355).

PËRËPUTTY: familia, progenies, cognatio, posteri, proles, soboles MA. geschlecht, stamm, hausgenossen PPB. Adamnak mindőu pereputtia az az telles embőri nemzete (TihC. 207). Lattatyk vala az Abraham maradekynak perepwtyanak lenny (Konj: SzPál. 21). Mind niaian az vrakra támadának es hatuan niolczat ottan le vágának, kiknec minden pereputiokat lenelessé teuéc (Szék: Krón. 174). Saulnac isten azt paranczollya, hogy az amalekitákat mind pereputtiostúl le vággia (Mel: Sám. 29). Ha csak haszontalan herék az luthercalvangelikus kiáltók, meg menekednek a fizetéstűl sokan, kik pereputtyostúl tarttyák az praedikátorokat (Pázm: Kal. 135). Sivnac rivnac az isteutelenekneс minden nemzetségei, pereputtyoc (MA: Scult. 1046). Ebben az egyben nem vétkeznek a tanitók, hogy valami magoknak és pereputtyoknak szükséges, azt mind el veszik (Pós: Igazs. I.728). A napnak világosságát nem szenvedheti-el az ördög, mint a bagoly, a vakundok s ama pereputtyok, szárnyas egerek (Tof: Zsolt. 655). Tegnap érkezett oda a Bertsényi ur minden pereputyostól (Mik: TörL. 40).

[Szólások]. Pereputyostól oda vagyon: piceae ritu perditur MA. (Kisv: Adag. 408).

PËRËSZLËN: verticulum, verticillum C. girgillus; spinnwertel PPB.

Përëszlënës: verticulatus MA. [kreisförmig].

PËRGAMËN (*pargamina* MA. *porgaména* Com: Vest. 136): membrana, pergamentum MA. pergament PPB. Hártyára, pargamenára réz veszszővel avagy ón pennával irnac (Com: Jan. 155).

PËRJE, PŐRJE (*perge* Com: Vest. 131.): **1)** filix C. MA. farrenkraut PPB. Perje, ökör bordájú fű: filix PPBl. Pőrjet, a kit kű bant, io innya (Frank: HasznK. 33). Sok apró pőrje találtatik a szőlőben (ACsere: Enc. 268). **2)** parietaria, amorgine C. MA. mauerkraut PPB. **3)** gramen C. [gras]. Pasit, fű, perge gramen (Com: Vest. 131). Egy sereg lovas magyar labancz a kapu előtt való perjébe lesbe állott éczaka (MonIrók. XXIII 432).

Përjés: [filicatus; mit farrenkraut besäet]. Perjés hely, perje szabású fűvetske: filictum PPBl.

PËRGËL, PÖRGÖL (*perkel*ődik GKat: Titk. 332. Mik. TörL. 166. *pörköl*telen Land: UjSegits. I.540): aduro, torreo, asso MA. [rösten, brennen]. Semmi vy kenyeret ne egyetec, se pergelt buza feiet, se senget: panem et polentam et pultes non comedotis ex segete (Helt: Bibl. I.KKk). Pergelt buza fejec (MA: Bibl. I.110) Tűznél pergelt kenyér polenta (197). A tyukmonyaknak székit egy mondentzében pörgöllyed (Cseh: OrvK. 54).

mëg-pörgöl: torreo MA. rösten PPB. Pergelj három vagy négy körtvélt meg, annak az pergelt héját mosd le (Radv: Szak. 76). Öz czémer sütve. Hogy megsült volna félig, szegfűvel megis pergeljed (172).

öszve-përgël: [urendo commisceo; brennend zusammen mischen]. Kölest, apró sót pergellyenek öszve vas serpenyőben (PP: PaxC. 41).

rëá-përgël: [premo, urgeo; in die enge treiben]. Eszre vevé, hogy igen rá pergeltek (SzD: MVir. 20).

Përkëlőd-ik: aduror Kr. [braten]. Az izrael fiai noha eléggé égnének és perkelődnének Aegyptusban, de meg nem emésztetnek (GKat: Titk. 332). Itt kell perkelődni, úgy süt a nap itt minket (Mik: TörL. 166).

mëg-përgëlődik, mëg-përkëlődik: ~ Az szőlő faia tűznec adatic megemésztésre és közepi megperkelődic (Kár: Bibl. II.120). Az birsalmát hánd az tűz alá, had pergelődjék meg (Rád: Szak. 202. 208).

[Pörköltelen]

Pörköltlenül: [non aduste; ungebraten]. Pörkötlenül által menni a tűzön (Land: UjSegits. I.540).

Përgëltség: [assatura; das verbrannte]. A körtvét igen sebes tűzben megpergeljed, osztán három vizben is megmossad, hogy a pergeltség lemenjen róla (Radv: Szak. 60).

PËRS, PËRZS (ki*porsog*ás Lép: FTük. 27. *poros*oló PPB.): **1)** [flasma; flamme]. Láng perzse hajat összve fodor (Gvad: RP. 482). **2)** [adustus; brand-]. Az tehénlábot szépen megtisztéts, sót vess reá, az lében forrázd ki erősen, ugy hogy minden pers büzét elvegye (Radv: Szak. 26).

Përzsed: [uror; angebrannt werden]. Olly nagy láng gerjedett, vállaira fésűlt haja is perzsedett (Gvad: FNót. 69).

Pörsedék: [pustula; ausschlag]. Az ó testamentomban tartoztak a poklos betegek a papok előtt minden testi tagaiknak fekélyes pörzsedékit meg mutogatni (Vajda: Kriszt. II.344).

[Porsog, ki-porsog]

ki-porsogás: [eruptio, pustula; ausschlag]. Nielűünkből, torkunkbol az sok meg parlassal, ki porsogassal kergeti ki életünket (Lép: FTük. 27).

Përsël, pörsöl: uro, ustulo MA. sengen, brennen PPB. A langh wgy nem pörsölhetee, hogy meg occha (ÉrdyC. 465). Az kozmás és pörsölt étek igen vesztegeti embernek az gyomrát (Radv: Szak. 272). Ha a választattakat az boldogságh örvendezteti, ez szerent szükség hinnünk, hogy haláloknak napián az meg vettetteket a tűz pörsöllyő (Lép: PTük. I.21). A poklosságh meg-éget, pörsölt és rothat vérből származik (Mad: Evang. 134). Házi gondtartásban pörseltem fejemet (Megy: 6Jaj. VI.8). Pösöli tarlott feje tetejét (Matkó: BCsák. 214). A tsalán pörsöl (Com: Vest. 27). Hijában perselni, ebet mellyeszteni nem szalonnának való (Kisv: Adag. 443).

el-përsël: amburo, comburo MA. verbrennen PPB.

föl-përsël: concremo Kr. [verbrennen]. Tüzet viszen házába, mellyel fol-perseli hajlékát (Pázm: Préd. 360). Az láng fel nem persol tégedet (MA: Bibl. II.36). Egynehány falut pörzsöltek föl (Bercs: Lev. 705).

ki-pörsöl: **1)** exuro MA. verbrennen PPB. **2)** [expello, exturbo; austreiben]. Bumbákot is viszek s ágyukat magammal, hogy kipörzsölhessem a város-mellyéki sánczbúl, az kiben szoktak szorulni Krutánál (Bercs: Lev. 95). Parancsolja Nagysága, hogy az hegyallyai városokban való németet kipörzsöljem (462). Innen lehetne jól bumbázni s kipörzsölni Hodolinbúl az németet (690).

mëg-përsël: aduro MA. amburo; besengen, anbrennen PPB. Ha gyenghe gabonabol aka(r)z aldozny, megh persöllyed elozer az langon (JordC. 83). A láng, mely meg pörseli a hegyeket (Helt: Zsolt. 170. Mad: Evang. 134). Az erdeit igen szépen meg kell perzselni (Radv: Szak. 64). Gesztenyét hertelenséggel tűzben megperselvén, szépen meg törögesd (270). A láng meg nem fog tegedet perselni (Tof: Zsolt. 403).

Përzsëlés, pörsölés: ustulatio, adustio MA. das sengen, verbrennen PPB. [das rösten]. Az erdeinek nagy az foga, vizes ruhával tekergesd be, hogy meg ne pirítsa az perseléskor... Az perselést ha elvégzi az mészáros, az nyakát vágasd az fejére (Radv: Szak. 62). Az erdeit szépen meg kell perselni. Mikor az perselését elvégezted, meleg vizben meg mossad (65). Szaloma nem válik semmi perzseléssel a kuvaszból (SzD: MVir. 186).

Pörsölő: [sartago; pfanne]. Porsoló, serpenyő, rántó: frictorium PPBl. Pörsölő vagy serpenyő (SzakMest. 50).

Pörsölőd-ik: aduror, comburor MA. besengt, verbrennet werden PPB. Az árpa darát főzd meg, az pörsölődött héját az beteges meg ne egye (Radv: Szak. 261).

föl-përzsëlődik: [concremor; verbrennen]. Ha a taplóba kapott szikra gyorsan meg-nem óltatik, csak azt veszed eszedbe, hogy az egész házad fel-perzelődik (Csúzi: Tromb. 212).

mëg-përsëlődik: aduror MA. besengt werden PPB. Tamada nagy kew essew, es tyzes harmad reze az faknak megh persölődeek (JordC. 899). A szarvasnak az bőrét sem nyúzták le, hanem boros temérdek vászonban betakarták, hogy se szőre se körme meg ne perselődjék (Radv: Szak. 170). Végy egy fazokat, tégy egy fedelecskét reá, hogy meg ne perselődjék az maj (286). Sem haja sem ruhája meg nem pörsölődvén mongya, hogy mennyen-bé (Veresm: Lev. 204). Szabad hát a Sámson rokáinac farkokat egyben kötni, hogy meg-perselődgyéc (Czegl: Japh. 37).

[Përsëltet]

mëg-përsëltet: [adurere curo; rösten lassen]. Erdei fű sódorostul főve. Az mészárossal perseltessed meg (Radv: Szak. 62).

[Përzsül]

ki-përzsül: [exuror; ausbrennen, auslodern]. Üszög már ki perzsült vére, de még benn van Amor nyive, forrton forr az ó tserép (Fal: Vers. 882).

PËRNAHAITËR: [nugator; posseureisser]. Addig meg nem nyugszom, mig azt a pernahaitert kézbe nem kerithetem (Kónyi: ÁM. 83).

PËRNYE, PÖRNYE (*perje* DöbrC. 525. *porño* Mel: Jób. 12.): **1)** cinis, favilla MA. asche PPB. Tartok götrelmet perieben es hamvban (DöbrC. 523). Ha Tironnak varosyban lettenek wolna az czodak, ky ty bennetek lettenek, meeg reegen penytencyat tartottanak wolna porban ees pernyeben (ÉrsC.

571b). A szikra szénnek az ő fiai es porhoy oda fel repülnek az ég felé (Mel: Jób. 12). Bölczelkedéstek hasonlatosok a nad pörniehez (33). A szalmával fedett házaknak pernyéit a góré-búl nézné (Szal: Krón. 502). Valami tűzet fog, először ég, osztán lobog, végre pernyévé és bamuvá változic (Com: Jan. 8). 2) [palea; spreu]. A vas, az eré, az aran fordeitatanac monnal ńari zerőnec perńeiebe (BécsiC. 122). Az zuzmarast mint az perniet el hinti (Szék: Zsolt. 154). A szena töreke, perjeje (ACsere: Enc. 272).

ólom-përje : [?]. Álgyu, kartács, ólom-glyóbis, ólomperje két darabban öt mázsa (RákF: Lev. I.92).

PËRORÁL : [orationem habeo; rede halten]. Atylla a magyarok előtt perorálván így szóll (Lisznyi: Krón. 70).

PËRSPËKTÍVA : [telescopium; fernrohr]. K. vevén a perspectivát, spanyol hajónak gondolá lenni (Mik: MN 36).

PËRVÁTA (*porváta* Mel: SzJán. 551): forica, cloaca MA. [abtritt]. Az ő háza peruatáná légyen (Kár: Bibl. I.422). Minden, az mi beszarmazik az szaion, az basban megien es az peruatara ki vettetik (Fél: Bibl. I.25). Szaiok bűdős mint egi peruata (DecsiG: Préd. 31). A fél fele való hellyeken pervátác szoktac helybeztettetni (Com: Jan. 124). Szénát vagy a pervátában kiszedett szalmát visznek elől, hogy azokat tsókolgassa a tudatlan kősség (Czegl: Japh. 144). A sólymot az urak éltében kedvesen tartnak, de ha meghal, a pervátára hajítatnak (Megy: 3Jaj. II.171). Sok eretnekek vóltanak, czégéres latrok és az ördögnek pervátái (Toln: Vigaszt. 60). A kenyér a gyomorba mégyen és a porvátába ki-vettetik (Tus: Apol. 71).

[PËS] PÖS : urina, lotium MA. harn, brunz PPB. Igyál a sörben, kit csináltam lópösbül (Thaly: VÉ. I.344).

Pësël, pösöl (*pesselő* Helt: Bibl. II.295): mejo, mingo MA. harnen, brunzen PPB. Ki irtom az Achabhoz tartozókat mind a falhoz pesselőt (Helt: Bibl. II.295. 320). Porban peselő kis fajzat (Matkó: BCsák. 5). Professoromat hol bak barátnak hol porbanpeselőnek mondta Matkó (Illyef: BCsTomp. 20).

[PËSDÍT] POSDÍT (meg *pősdet* Lép: PTük. I.258): [fervefacio, scatefacio; erhitzen, sieden machen]. Szivek megh indíták s elméjek posdíták ezek fenyegetési (Liszti: Márs. 80). Csatára fel-indító, vér-posdittó, harsogó trombiták (Bíró: Préd. 10).

mëg-pösdit, mëg-posdit : ∾ Ezt is csak megpősdéts, hogy meg ne forrjon, mert minden ereje elvész az fokhagymának (Radv: Szak. 25). Oly dolog, a ki tellyes testét embernek meg pősdétti, haia szálat fől borzasetya (Lép: PTük. I.258). Rettenetes, keresztyén emberben vért meg-posdító patvarkodással azt fogja itt egyen Kalauz Calvinusra (Pós: Igazs. I.612).

PËSDÜL, POZSDUL : fervesco, effervesco Sl. [fervefio; sieden, heiss werden]. Az el szeget ágbol vér kezde ki jőni, posdúla Aeneas mikoron ezt lata (Huszti: Aen. 13). Annyival bujábban posdúlnak a haszontalan hojtorjánok, mennél kövéreb a föld (Pázm: Préd. 323). Okai nagyok lehettenek, mellyekért elsőben Luthert és Calvinust, azután pedig az ő ivásokból posdúlt praedikátorokatis az Antichristusnak martalékinak nevezhette (Pázm: Kal. 672). Az lakás vigan volt és az majestason ülő méltóságos személyek is pesdültek voltak (ErdTörtAd. IV. 83). Ha valami mozdúl, vére benne posdúl (Ben²: Ritlun. 265). Dob, trombita szóra bennem a vér posdúlt (PhilFl. 12). Ha valami mozdúl, vére benne posdúl gonosz tolvaj embernek (Kisv: Adag. 293).

el-posdul : [multiplicor, propagor; sich vermehren, sich verbreiten]. Az isten nem ád gyermekeket azoknak, kik gazdagok, a szegényeknek pedig ugyan el posdulnak az ő sok gyermekek (Sam: Cer. 87).

föl-pösdül, föl-posdul : [effervesco; heiss werden]. Az bors porát ne főzzed, hanem csak felpesdüljön, vele ez tálban ugy össed nyakon (Radv: Szak. 51). Az bors port ne hagyd erősen felforrni, hanem csak felpesdüljön (90). Az tikmony levest kevergesd egy kis fakalánnal, mihelt felpesdül, mindjárt feladjad (216). Vérem felposdult (Gvad: Orsz. 86).

el-fölposdul : ∾ Boszszuja, haragja el fel posdula (Huszti: Aen. 32).

ki-pösdül : [ebullio, erumpo; hervorsprudeln, hervorspriessen]. Ez nedvességnec ereje által az fa ki czirázic, kipősdűl, ki levelesedic (MA: Scult. 237).

mëg-pësdül, mëg-posdul : fervesco, effervesco Sl. [sich erhitzen, heiss werden]. Hogy eszembe iút az álmomnac képi, meg posdul lelkem belé (Illyef: Jephta 4). Craszus midőn hallaná, hogy az parthusok gazdag népek vólnának, megpesdűl benne az arany ér és azok javaira ásít (MA: SB. 111. 157). Megh pőszdűl a vér minden tagainkban, ha valamely halálra itéltetett embert előttűnk tagolnak (Lép: PTük. I.405). Ezen posdul megh minden vérem (Magy: ORoml. 36). Ugy iszuk, mint a megpesdűlt édes mustot (GKat: Válts. II.572). Fel-serkenvén a király, meg-posdul a vér benne (Hall: HHist. II.42). Király eztet halván, magában megh-posdúla (Liszti: Márs. 44). A dolognak mivoltán nagy csudálkozással megposdulván, mind az egész leveleket a felséges fejedelemnek küldik (ErdTörtT. I.35). Annyira elrémülök, hogy vérem egészszen megposdul (DKal: Ker. 239). Meg-posdúlt testembe a vérem (Gvad; RP. 252).

Posdulás : [fervor; hitze]. Tsak belé nézni is illyen mély verembe nagy posdulást szerez az ember szívébe (SzBodó: SóDics. B).

PËSËG, PÖSÖG, POSOG : ferveo, densor, scateo, bullio MA. [sieden, sprudeln, strudeln]. Posog a háttam, vgy félec (Helt: Mes. 251). Az en testem vgian fel öltöztetett a sok tetű férgeckel, ugian posog (Mel: Jób. 27). Férgek kezdének az szemérmes testéből és az háta végiből posogni (Pázm: Kal. 76. 353). A sok tévelygés ugyan posog vallástokban (Veresm: Lev. 97). Pesegnéje a vér benned (Czegl: Enoch. II.16). A nemes vér ebben mind holtiglan posgot (Liszti: Márs. 51). Irásában peseg a sok kezes lábas hazugság (GKat: Titk. 347). De inkább posog-e illyen fogyatkozásokkal a régi deák biblia (Pós: Igazs. I.37). Ők az sok vétkekkel pősgő deák forditásit az bibliának isten könyvének lenni tartják (Toln: Vigaszt. 145).

[Közmondások]. Úgy posog testekben mint a férgek az ért sajtban (Pázm: Préd. 684).

ki-posog : scaturio Kr. [ausströmen]. Négy esztendeig-való sok kinlódások után a tetvek kezdének szemérmes teste körű ki-posogni (Pázm: Kal. 191. Pós: Igazs. I.395).

mëg-pösög : suffervefio C.

1. Posgás. Posgása az egész testnek: vermina MA. [leibschneiden, reissende schmerzen].

2. Posgás, pozsgás (*poskos* Fal: Vers. 906): burrus Nom. 27. rufus 28. [rot, strotzend]. Az első, a ki először lőn posgas vala (Helt: Bibl. I.L4). Vala kedig az fiu posgás, szép ábrázatu és szép tekintetű (II.144). Nagy pozgas tűzlang (Mel: SzJán. 298). Ő penig jól megtölt piros pozsgás testtel birván (EsztM. 16). Piros pozgás emberek (Csan: Dögh. 68). Igen egésséges, pozsgás (Kisv: Adag. 97). Nagy erős posgás halász (Apol. 11). Piros, poskos kövér, még csak picin falat, nincs hozzá hasonló a kerek ég alatt (Fal: Vers. 906).

Pësëgdëgél : [lente bullio; langsam sieden]. Az kását forró vajjal össd meg, had pesegdegéljen abban az vajban (Radv: Szak. 240).

PĔSLET: [ostiatim circumeo; herumtlankiren]. Hogyha házokban veszteg ûlnek az asszonyok, utszáról utszára nem pesletnek (Misk: VKert. 265).

PĔSSĔLY, PÖSSÖLY (*persely* PPB. *pêssöl* Fél: Bibl. 75. *pewssely* Pesti: NTest. 169. *pöszöly* C.): gazophylacium C. pixis MA. [geldbüchse]. Az ew ayandekokat bochattyak wala a pewsselybe (Pesti: NTest. 169). Ez szegen aszoniallat tôbbet mindeneknel vete, az kik vetenek az kencz tarto pêssôlben (Fél: Bibl. I 75b). Az szegény ôzuegy fillyére, kit bé vete a pesselybe, kedves lôn isten elôtt (Vás: CanCath. 99. 545). A szegénynek keze a Krisztusnak kincses ládája vagy pôssôlye (Mad: Evang. 587). A Christus pesselyje nála áll vala és a mit belé vetnek vala, ô hordozza vala (GKat: Válts. II.46).

PESTIS: [pestis; seuche]. Tuttara adhatom Kegyelmeteknek, hoḡ en eochemel az pestis elôtt walo budosasunkban egyẘt vagimuk (RMNy. II.321). Az hôség igen nagy az emberben az hideglelésben, pestisben és szárazságban (Radv: Szak. 256). Fenyô magual chynalt etellel io akkor elny, mikor az pestis auagy dôgleletôs idô vagon (Frank: HasznK. 38). Igen alkolmatlan volna az, mikor éhségnec idején az pestisnec dôgleletességérûl praedicállana valaki (Zvon: Post. Elôb. 8). Szabad azon egy szóval élni, ha valahol pestis uralkodik (Toln: Vigaszt. 220). A kinn már rajta a pestis, annak a vére forróban vagyon (PP: PaxC. 315).

PĔSZĔRCE (*pözercze* Beythe: Nom. 6.): philochares, marrubium MA. andorn; lungenkraut PPB.

fejér-pĕszĕrce: marrubium album Beythe: Nom. 6. [weiss andorn]. A feyer peszertzét ha megfôzed mézes vizben, aszt iszod, hurutot, belsô kehet gyogyit (Mel: Herb. 100). Zikôs fiuek: feier pôzercze, fekete pôzercze (Frank: HasznK. 186)

fekete-pĕszĕrce: marrubium nigrum Beythe: Nom. 6. schwarz andorn Mel: Herb. 100. A fekete peszertzéuec ha vizét vészed, azt iszod, igen jó czoklas ellen (Mel: Herb. 100. Frank: HasznK. 18).

vizi-pĕszĕrce: marrubium aquaticum, sideritis prima Matthioli Beythe: Nom. 6. [wasserandorn]. A vizi peszertze réten, vizes hellyen terem, mint a holt czalán (Mel: Herb. 100).

PĔSZMĔG, PĔSZMĔT (*peszmét* PPB. Thaly: TörtK. 82. *peszmete* Czegl: Enoch. I.75): **1)** panis nauticus; schiffbrod, piskoten PPB. Vox est Persica, patet e relatione legationis D. Georgii Hoszszutóthi, qua ad principem Transylvaniae, Gabrielem Bethlen functus est, ubi inter cetera refert: Itaque Kazul (Persarum) confestim his coctis panibus (peszmet vocant) veneno infectis aliquot centenos camelos onerari jubet (Kovachich 281). Ezer sûlt peszmettel, liszttel, árpával jelenlenni el ne mulatnák (Szal: Krón. 485). Elfogy minden peszmetéje s tábori profonttya (Czegl: Enoch. I.75). Az kurnczoknak adtam ôtezer oka peszmeget (MonIrók XXIII.700). Vettünk peszmegnek való öt fertály buzát (MonTME. I.285). Osztogattata Ali basa nékünk is egy kevés peszmétet (Thaly: TörtK. 82). Pészmeget süttetett (Gvad: Kár. 164). **2)** [congelatum: gefrornes]. Az örmények egy nagy tálat megtöltenek hóval, de annak harmad vagy negyed napi hónak kell lenni, mert ugy keményebb és portzogóssabb; azt a tál havat azután nyakon öntik peszmeggel. De tudja é Kéd, mi légyen a? A szôlôt nagy üstökben megfôzik mind addig, amig ollyan sûrû nem lessz mint a serélesztô; azután leszûrik, hordókba töltik. Ollyan szinû és ollyan édes, mint a méhser. Igy elkészitvén az étket, kinek kinek egy kalán lévén kezében, azt tsak hamar fel kalánozzák valamint a téjfelt (Mik: TörL. 309).

PĔSZTĔRGE: gladius parvus, culter chirurgorum Sl. [stilet]. Egy peszterge és jáncsár kés 12 frt (Radv: Csal. II. 388).

PĔTÁK: nummus septenarius Sl. [siebenkreuzerstück]. A ki ezen jó dallást hallja füleivel, pénzt, póturát, petákot nem ad kezeivel (Thaly: VÉ. II.172).

PĔTÁRDA (*petárd* Zvon: PázmP. 234): tormentum insititium, impetarda PPB. [petarde]. De hallyuk, az ô petárdgya mely nagyot pattannyék (Zvon: PázmP. 234). A város meg-vétettetik, a kapukat pedárdával, fa ágyuval bétôrvén (Com: Orb. 295). No perdics hát a sáros lapátot, nosza a te petárdáddal hozzá (Matkó: BCsák. 227). A fa ágyuval, kitt petárdának hinak, Gyôrnek a kapuját bé lôvék (Pethô: Krón. 188).

PETICSĔN: [petechia; fleckfieber]. Haiszter az gyalogját csak szellôzni vitte ki, mert peticsen van az városokon (Bercs: Lev. 386).

PETÖRKE. Kinek kinek az ô petôrkéie fái: suam quisque homo rem meminit (Decsi: Adag. 266).

PĔTRĔNCE: [acervus foeni; heuhäufel]. Az halál reménységen kivûl-is vágyja rendit s rakja petrenczéit (Csúzi: Tromb. 143). Szaporán foly nyála, mikor a hazugság petrentzéit rakja (SzD: MVir. 225).

PĔTRĔZSELYĔM (*petersclyem* ACsere: Enc. 241. *peterzselyem* MonIrók. XI.322. *petrisilyom* Beythe: Nom. 8. *petrosollyom* Helt: Mes. 451): petroselinum, olusatrum MA. [petersilie]. Kerteket is kapáltata a iobagyokal s mint a petrosollyomat a iobbagyokra vette (Helt: Mes. 451). Csak petreselyem, veres hagyma és fokhagyma kôlt el 1600 mása arany érô (MA: SB. 262). Tehénhús riskásával, murokkal vagy peterzselyemmel (MonIrók XI.322). A ports fû, méh fû avagy petreselyem, torma paréjaknak hivattatnak (Com: Jan. 22). A petterselyen levele ollyan mint a bûrôké, kôrôs kôrnyûl szakadozott (ACsere: Enc. 241). Porhanyós fôldben kônnyebben nôlnek: ruta, fokhagyma, petreselyem (Lipp: PKert. I.8).

cigány-pĕtrĕzselyĕm: coriandrum Mel: Herb. 58. [koriander].

vad-pĕtrĕzselyĕm: caucalis PPBl. apiastrum Com²: Jan. 22. [melisse]. A mezei fûvek meleg természetûek, mint az ûrôm, angyal-fû, vad petreselyem, méh-fû (Com²: Jan. 22).

Pĕtrĕselymĕs: [petroselini; petersilien-]. Mikor felakarod adni az csigát, ôssd az héjára az petreselymes, borsos tehénhús levet (Radv: Szak. 241).

[Pĕtrĕselymĕz]

mĕg-pĕtrĕselymĕz: [petroselino condo; mit petersilie bestreuen]. Vacsorára miker fôz, csak megpetreselymezd, vöröshagymázd az ludat (Radv: Szak. 78).

PĔTTĔGET: maculis noto, interstingvo, variego Sl. [beflecken]. Z. Péter es Z. Pal apostoloknac neuekcel nagy mesterseggel ki abraztatot, meg festetet es pettegettetet (EsztT: IgAny. 453). A tarkás, pettegetet hiuz látással bir (Com: Jan. 38). Némely tulipák pettegetettek (Lipp: PKert. I.50). A párduczuak kûlômb szinekkel pettegetett bôre vagyon (Illy: Préd. II. 357).

mĕg-pĕttĕget: ∾ A pisztráng veressel pettegettetet meg (ACsere: Enc. 218).

PĔTYĔG: blatero Kr. [schwatzen]. A ki sokat petyeg, haszontalan fetseg, sokat szokott hazúdni (Kisv: Adag. 354). Tudom én azt, hogy nem fog megszünni az ô petyegô panaszsza (RákF: Lev. II.279). Nem szabad minden petyegô, fecsegô ifjú legénynek piacon árulni, a mit mások titkon elkövettek (Fal: NE. 90).

PĔTYHÜSZ-IK: [tabesco, putresco; schlaff werden, faulen]. Pettyûtt tôrsôk a Davidnak magva, királyt immár abbôl ki várhatna (GKat: Válts. I.802).

mëg-pëtyhüszik: ∾ Meg-pettyhütt, reves fa (GKat: Titk. I.995).

PËTYMET, PËGYMET (*pegiet* Nyr. V.161. *pegyweth* RMNy. III.49. *penyvet* Com: Jan. 48. *pethvet* RMNy. II.65. *pigwet* Nyr. V.161): variolus MA. mus Ponticus, sciurus Gaetulicus; hermelin PPB. Tafota swba pegweth hattal beleth (RMNy. II.35). Egy swba pethwet mallal bellet (65). Égy pegyweth züegh (III.49). Egy viselt fekete bársony mentécske pegiet mállal béllett (Nyr. V.161). A pegymet, penyvet, nest, neszt béllléseknek illenek (Com: Jan. 40). Ugy béreltette ki nyuszttal, ki nesttel, ki petymettel (MonIrók XI.343). A pegymet kitsiny fejű, verhenyeges hátu állat (Misk: VKert. 239).

PÉZMA, PÉSMA: ambra, moschus MA. bisam PPB. Pésmakóró: ruscus MA. Pésma-matska: odoraria felis PPB. Nem törhetvén a pézsma szagot fel-szedte sátor-fáját (SzD: MVir. 20).

Pésmás: moscho perfusus, imbutus, moschum olens PPB. [bisam-]. Pésmás kesztyük: chirothecae moschatae PPB.

PFI, PFIHA, PI, PIH, PIHA (*phüha* Com: Jan. 183): phy MA. [pfui]. Valaki az ü attafianak ezt monga: py te tuna és hituan ember, erre kütelezi ü magát, hogy ü rea tanacz g'üllön (Sylv: UT. I.8). Vébó, phüha, távozzatok el szemtelen kurvák (Com: Jan. 183). Régiséget mondál? Piyh hallgass, soha ingyen meg se említsed a régiséget (Megy: Cowp. 1). Piha szemtelen s ily elmétlen voltál (Czegl: BDorg. 123). Interjectio exsecrantis cum fastidio: pfi, pfiha (CorpGramm. 539).

PIAC (*piarcz* CsomaC. 54. Zvon: Post. I. 391. Com: Jan. 122): **1)** forum C. MA. markt PPB. Piatz hazugja: canalicola; piatzon kerengő: ardelio otiosus, circumforaneus MA. En tegőd vizlek Jerusalemnec piaczjara (GuaryC. 56). Az varosnak pyaczara gẅlenek (VirgC. 56). Hasonlatos az pyaczon ylő gyermekekhez (JordC. 386). Mikoron beh iutott volna az Abanes a városba, neki ielőnek iduezitőnk, mikoron a pyaczon iarna (DebrC. 38). Az Miklós deákné ide Tolnara haza jewt es yt kj rakodot az pyarzra (RMNy. III.40). Vtzákról, piatzról minden szugolyatból nagy rohannás vala (Illyef: Jephta. 31). A piaczon csélcsapóc avagy kőrnyűl járó pénz csalóc kereskedőknec mondatni akarnac (Com: Jan. 95. 122). Trója, mely nagy változás lészen te benned, midőn szántófölddé válik a te tágos piartzod (Hall: HHist. III.63). **2)** planities EhrC. 39. [ebene]. Hogy yutottaknala ez hegyre, lelenek ott egy kysded piaczott hollott gondolanac laknya (EhrC. 39). Egyszer ketszer meg járta a vetekedő helynek piatzát (Fal: TÉ. 637). **3)** [platea; hof]. Minden ragadományokat őszue gyűits a piatzra: congregabis in medio platearum (Helt: Bibl. I. Rrr2). Az egész nép le űle a háznac piatzán: sedit omnis populus in platea domus dei (Kár: Bibl. I.426). **4)** [vicus; dorf]. El mene Czesareanak pyaczyra: egressus est in vicos Caesareae (Pesti: NTest. 87).

csata-piac: [locus pugnae; kampfplatz]. Pusztittya az ellen hadat, hogy együl egyic a tsata-piatzon hagya a fogát (SzD: MVir. 98).

csëmëgeáruló-piac: cupedinarium C. [naschmarkt].

disznó-piac: suarium; saumarkt Nom. 25.

étëk-piac: macellum MA. speisemarkt PPB.

fa-piac: lignarium; holzmarkt Nom. 25.

fő-piac: [forum; hauptplatz]. Nosza hamar ez városnak fő pyachyan yghen nagy tywzet thegyetek (ÉrsC. 498).

hús-piac: carnarium; fleischmarkt Nom. 25.

játszó-piac: [locus ludendi; spielplatz]. Most a komediát, most a városokat űzik azok, a jádzó piártzokat (Gyöngy: Cup. 21).

paré-piac: lachanopolium C. [gemüsemarkt].

rabáruló-piac: venalitium C. [sklavenmarkt].

tábor-piac: [locus castris ponendis; lagerplatz]. Ordi annyit teszen, mint tábor piacza (MonIrók. VIII.299).

törvénytëvö-piac: [areopagus; gerichtsplatz]. Meg álla a töruény téнő piatzánac kezepin (Helt: UjT. I.6).

vár-piac: [forum arcis; burgplatz]. A király allá jőt ebéd vtán az vár piatzára (Helt: Krón. 82). Az házaknak ellenébe az vár piatzon három fegyveres kép ál vala fen (168b). Tizenkét ezer derék nagy ágyu golyobisokat a vár piattzara rakták tsudára rakásban (Megy: SzAÖröme Előb. 7).

vásárló-piac: emporium C. [handelsplatz].

Piaci: forensis, agoraeus MA. [markt-]. Piatzi kenyér: agoraeus panis MA.

PICIN: parvus, pusillus, minutus Sl. [klein, winzig]. Ha a picin egy picint nyikkant, bezzeg sikoltott az anyámasszony (Fal: NE. 112). Haját hol eresztett, hol picin gömbölyü fürtökre osztja (Fal: NA. 142). Nyilik gyenge torka a szárnyas népnek, minden picin erdei falat dicséri teremtőjét (190).

Picinség: parvitas Kr. [kleinigkeit]. Nincs oly rövid elme, melly picinségeket észre nem venné (Fal: NA. 165).

PICSA: cunnus MA. vulva Com: Jan. 48. weiberscham PPB. Az ágyée hajlásában a szemérem testec vadnak: fan, mony és picsa vagy valaga (Com: Jan. 48).

1. PIH: halitus Kr. [athem].

Pihës: [phlegmaticus; schleimig]. Phlegmatici vagy az pökdöző es pihesek 1651 (KBécs. 30).

Pihësköd-ik: anhelo MA. keuchen PPB. Piheskedőknec, kic lelegzetet nem vehetnec, igen ió (Mel: Herb. 131).

Pihësködés: anhelatio MA. das keuchen PPB.

2. PIH (*péhők* Major: Szót. 43): anhelo, halito C. halo MA. athmen, hauchen PPB. Péhők, léhek, lélekzetet nehezen veszek: anhelo Major: Szót. 43.

Pihëg: halo, spiro, anhelo C. [athmen]. Csak alig léheg piheg, olly beteg (Czegl: Enoch. I.89). Lehed, piheg, s szárnyait-is le-bocsáttya (KBodor: HŐszt. 55). Valameddig piheg ágyában a beteg, mindaddig meggyógyúlhat (Kisv: Adag. 13). Csak reménséggel kell pihegni (Mik: TörL. 13). Hadd terittsem el a sárga halált a mérges álmokon, mellyben a világnak kinnyait pihegik (SzD: MVir. 211).

Pihëgés: halitus Kr. [das athemholen]. Hallgat a sötét éj csendes füleléssel, nyúgosznak az alvók lassú pihegéssel (GyöngyD: KJ.367). Bádjadva fekütt, semmi pihegése nem látszott (Misk: VKert. 192).

Pihël: halito MA. athmen PPB.

Pihëlés: halitus MA. das athmen PPB.

Pihen (*megpihenik* MA: UT. 6. *pihhen* MA.): respiro MA. athemholen PPB.

mëg-pihen: **1)** respiro MA. athem holen PPB. **2)** requiesco; ausruhen, beruhigt werden]. Csak meg sem pienheték (Decsi: Adag. 85). Meg-pihent az isten malasztyában (Tarn: JóÉl. 100). Meg-pihenik fáradsága után (MA: UT. 6).

mëgpihenés: respiratio; athemholung PPB.

Pihenés: **1)** [spiritus; athem]. A más párttol támasztott bizonyságokat egy pihenéssel földhöz veri (SzD: MVir. 70). Ő szedgye már ajakimon lévő utólsó pihenésemet (210). **2)** re-

spiratio MA. [quies; pause, ruhe]. Ki mondom azért, hogy valami pihhenésem lehessen énnekem (Kár: Bibl. I.531). Az örök tüzben semmi könnyebbség, semmi pihenés, semmi reménség nintsen szabadulásunkban (Pázm: Préd. 1081).

Pihenget: halito Kr. [athmen]. Torkig uszkált a gyönyörűségben és már csak aliglan pihengetett a földi boldogságnak terhe alatt (Fal: NA. 167).

pihent: respiro MA. athem holen PPB.

Pihentés: **1)** respiratio, halatio MA. athemholung PPB. Az más pártnak bizonyságit egy pihentéssel földhöz verhettyők (Pázm: Kal. 571). Valamig az calvinisták ez világon élnek, mind szinte utolsó pihentésekig torkig rakvák minden rútságokkal (799). Mind az utolso pihentésiglen mindeneket nagy tűrődelmességgel meg akar szenvedni (MA: Scult. 430). Utólsó pihentésekigh, halálok oráiaigh (Hoffm: Préd. 18). **2)** [quies; ruhe]. Nem lészen pihentésűnk ebben a nyomorult életben (Pázm: KT. 238).

Pihentet: [respirare facio; ausruhen lassen]. Hozzám jött s mellettem magát pihentette (Gvad: FNót. 80).

Pihés: halitus, anhelatio C. respiratio, halatio MA. [das athmen].

Pihö: anhelator MA. [kurzathmig]. Zuggó, pihő, az ki nehezen veszőn lélegzetőt: anhelator C.

PIKKELY: nodus planus, bulla, umbilicus, squama ossea Sl. [halbknopf]. Szép selyem övet viseltenek, aranyos csattal pikkelyekkel (MonIrók. XI.352).

PIKÓ: [ebrius; betrunken]. Fele barátotokat sem bőstelenéttitek csúfolodo, kóbé, piko, bolond vagy más gyalázatos szókkal (Csúzi: Tromb. 462).

PIKÓN: [galea; pickelhaube]. Nem payzual fegyverkedet auagy pykonbokual: non clipeo protectus aut galea (EhrC. 147).

PIKSZIS (*pixlis* Radv: Csal. II.364): [pyxis; dose]. A gyalázatos gyönyörűség, melly a Pandóra piksisébül származott nyavalyák kőzzűl leg-ártalmassabb, emészti a sziveket (Hall: Tel. 50). Egy csont, tobáknak való pixlis (Radv: Csal. II.364).

PIKTOR: [pictor; maler]. Ez az egy példa olly elégségesen napfény elejébe hozza az ő majmoskodó dolgokat, hogy semmi piktor avagy képiró ékesebben ki nem festhetné (MA: Tan. 1271).

PILIS (*pilés* Helt: Bibl. I.HHh4. Born: Préd. 309): corona Pesti: Nom. 90. rasura, character MA. [tonsur]. Ez papy zerzetnek zentsegeben adatyk corona auagy pylys (CornC. 33). Nem vala kopaz homloka, de egeez coronaya vala vagy haya eo pilyse keornyeol (DomC. 128). Ne nyiryienec pilést az ő feieken (Helt: Bibl. I.HHh.4). Isten tőrvényét most kuklyanal, piléssel, miseuel isten szerzese ellen tisztelic (Born: Préd. 309). Azért rendelte szent Péter hogy minden egy-házi ember a Kristus koronájának emlékezetire pilist visellyen tetején (Pázm: Préd. 506). Anicetus pápa borotválá-meg elsőben a papokat, meg-tiltván, hogy nagy hajat ne viselnének, hanem egy kerekdéd pilisset a fejek tetején (Pós: Igazs. II.617).

Pilisës: habens rasuram, coronam Kr. [tonsur habend]. A papanak az ő pilésses czimaszi és boheri (Helt: Háló 2). Papa viszontag az ő kente fentes pilissős papiaitol meg tiltya a hazassagot (EsztT: IgAny. 404). Pileses, koszoru formán nyirt fejec (MA: Scult. 853). Pilises fejűnket szurkállod (Sámb: 3Fel. 359). Szegény feleségem kontyát is akarod igazgatni, de kérlek, másuvá meny gyontatni, mert ha ott motosz, megütik ott a pilises tarédott (Matkó: BCsák. 175). Pilises fejeknek hodult magyar nemzet, mire hogy magadat eszedben nem veszed (Thaly: Adal. I.8).

Pilisëz: [corono; mit tonsur versehen]. Miért keresztel az pusztában, az ki fel nem kenetett, piliseztetőtt, clericáltatott (MA: Scult. 57).

PILLA (*pile* Gvad: RP. 163): cilium Sl. [augenlid]. Két szeme piléjét kifordította (Gvad: RP. 163).

PILLAG, PILLOG, PILLANG: **1)** nicto MA. nicken PPB. Midőn más jamborok processiót járnak, ők a sustonba pillagnak (Tel: Evang. 217). Fől fualkodtanac és fől emelt nyakkal iárnac és szemekkel pillognac (Zvon: Post. I.70). Másfelé hunyoritanak és pillognak (DKal: Ker. 72). **2)** rutilo Balde. MA. [glimmern].

elö-pillog: [emico; hervorstrahlen]. Nemzetünknek vitéz virtusi mostanság tsak hely-közben pillog-elő (Kónyi: HRom. b).

Pillogás: [micatus; das glimmen]. Vékony mécsnek pillogása (Land: UjSegits. II.162). Utólsó pillogását adgya élete szövétneke (SzD: MVir. 62).

Pillogat: nicto, cilleo C. nicken PPB. Sionnak leányi kevélyek, szemekkel ide s tova pillogatnak (MA: SB. 239). Pillogatott, hunyolgatott az szemeivel (MA: Scult. 854). Lábockal rugdosnac, szemekkel pillogatnac (Prág: Serk. 468). A szem fejériben űlő tűkőrt a szem-szőrőc pillogatva nedvesitic (Com: Jan. 47). El halasztya bűntetéseket, mint ha ő felsege is pillogatni láttatnek és hunyorítani (Báth: Tromb. 129). Meg sértetté valaki téged, pillogatva ballgasd-el (201).

széllyel-pillogat: [circumspicio; herumblicken]. Mérges szemeivel széllyel pillogatott (Kónyi: HRom. 49).

Pillogatás: nictatio C. MA. [das nicken].

Pillagó, pillogó, pillangó: **1)** rutilus MA. [glimmernd]. Ha elszedegetendőd a pápista vallástól a rhetoroknak pillago ékességét, semmi sem marad benne (Göncz: RBab. 3). **2)** [bractea; flitter]. Kwltem egy bayfonóth es az pyllagot, az hayfonó hwzon egy penz arra, az pyllago hwzon ewth penz arra (LevT. I.267). Fiaink mit tanulnak? Pompáskodni, egy mentét arannyal meg-prémeztetni, egy kantárt pillangókkal megczifráztatni (Zrinyi II.178). Skárlát nyereg, vörös, eziist aranyozott pillagokkal czifralt (Radv: Csal. II.183). **3)** [papilio; schmetterling]. Minden bogaraknak vagyon valami gyenge szarvatskájok vagy bokrétájok, mint a lepkéknek vagy pillangóknak (Misk: VKert. 630).

Pillagós, pillangós: **1)** [nictans; blinzelnd]. Pillagos, czipas szemü (Born: Evang. III.400). **2)** [rutilus; schimmernd, glänzend]. Szemei pilongosok, miként a tsillagok ollyan ragyogósok (PhilFl. 58). **3)** bracteatus PPBl. [geflittert]. Menyaszszony nagy büszkén meg-áll minden háznak kapujánál, a vőlegény pillangóssan megyen előtte, kardossan (Mik: TörL. 100).

[PILLAN-IK]

föl-pillanik: [aperior; sich öffnen]. A kinek szeme bé hunyódot a nyájas jóban, felpillanik a sanyaruságra (Land: UjSegits. II.98).

Pillant (*pyllontas* EhrC. 19): nicto, specto, aspicio Sl [blicken, blinzeln].

Pillantás: nictus MA. das nicken PPB.

szëm-pillantás: nictus, nictitatio, momentum MA. [augenblick]. Kezett ſoguan frater Bernaldot zemnek egy pyllontasaban az vyznek mas felere egezen vette (EhrC. 19). El rőttennec minden szem pillantás ként (Kár: Bibl. II.138). Egy szeme pillantásával is meg segéthet (Zvon: Post. I.325). Csak egy szempillantás tart, a mit szenvedűnk (Mad: Evang. 30). A menykő egy szempillantásban magát el-oszlattya és valami attól meg-

üttetic, le-rogyic (Com: Jan. 10). Nála nélkül egy szem-pillantásig, egy óra peczentésig sem lehetünk (Csúzi: Sip. 124).

szëmpillantásnyi: momentaneus, momentarius MA. augenblicklich PPB. Adyad ennekem, hogy ez vylagnak eo zem pylantasny hyzelgedeset meg vtalhassam (GömC. 198).

Pillantat: nictus, momentum SI. [augenblick]. Valobizon čac eǵ pillantatban fordolt haza: ad momentum domum reversa est (BécsiC. 4).

szëm-pillantat: [momentum]. Legottan, azon zempillantat ban lattatyk vala zent Damancos atyanknak, bogy az ev fyay, fratery mynd velagot mya yarnanak (DomC. 18).

Pillantatlan: inconnivus MA. ohne winken der augen PPB.

PILLE: papilio SI. [schmetterling]. De az vitéz deák elött vagy olyan mint pille, ha akarná egy bennetek tizet is elvinne (Thaly: VÉ. II.70). Haszontalan dolgok: rostán vizet [merni, leppentyüt, pillét űzni (SzD: MVir. 220).

PILULA, PILLULA: catapotia C. MA. [pille]. A testgyógyítók porok és pillulák erejével orvosolnak (Pázm: Préd. 901). A testi gyȫnyȫrűségek hasonlatosak az orvosok pillulaihoz (Mad: Evang. 453). Az orvosságoc, a mellyec gyomor tisztitóc, hathatóssabbac akár főt italoc legyenec, akár pilulác (Com: Jan. 174). Az aloe sokat használ, ha egy vagy két pilulát az étel elött ember bé vészen benne (ACsere: Enc. 176).

PIMPÓ: lactuca erratica, sonchites MA. hasenkohl, saudistel PPB.

PINCE (*pentze* MA: Scult. 885): cella, cellaria, crypta, hypogea C. keller Pesti: Nom. I.44. Lassatoc a hollocat, mert nem vetnec sem aratnac, kicnec ninč pinceiec sem čűrőc (MünchC 140). Kiral engem be vȳn ꝩ pinceiebe (DöbrC. 475). Mykoron vachorahneek az ev kev pyncheeben ev felesegeuel es haza nepeuel, az pynchȫnek egy reze ovzue le eseek (MargL. 157). Aldomasth boczaat wr ysten az te pinczeydre (JordC. 257. 570). Paranchola zent Damancos atyank az kenes kenyeret ky hozny az pynchebevl (DomC. 84). Az bor el rejtetic az hideg pinczékben és bé dugatic (Com: Jan. 85). A bor kivánatos, nem kell hozzá lantos, al-kultsot tart pintzédre (Kisv: Adag. 531). Házaink elpusztultak, pinczéink kiüresedtek (Bercs: Lev. 402).

[Közmondások]. Fénlik Vince, telik pintze (Gyarm: Lev. 45).

tejes-pince: lactaria cella Com: Jan. 78. [milchkammer]. A téjjel bánó szolgáló leány a tejes pinczében a tejfelbȫl vajat csinál (Com: Jan. 78).

[PINGÁL]

ki-pingál: [depingo; abmalen]. Vayha az nagy wrac ez halot kihozást kipingáltatnác (MA: Scult. 889). Ha ember az felebarátságboz valo szeretetet ki akarná pingálni, képirással kiábrázolni (932). A pogányok ez istenaszszonyt békȫtȫt szeműven irták és pingálták ki (MA: SB. 45).

PINNÁTA: [testum; backform]. Az borjú máját tedd az pinnátában, abban süsd meg (Radv: Szak. 35). Ha pinnátád ninesen, kemenczében is meg sütheted (38). Az tészta fazekat tedd be a pinnátában (44). Az borjúhúst tésztával befedjed, ezt osztán pinnátában süsd meg (Radv: Szak. 46). Az őz, nyúl pástétomot elkészétvén, az pinnatában süsd meg (67. 100). Virágos torta. Ennek pinnáta nem olyan kell, mint az egyéb tészta műnek, magossága egy hüvelykes tenyérnyi, az széliben ennek vas vessző ne legyen, födele is legyen, ezt hijják spanyor pinnátának (207).

PINT: pinta MA. [mass]. Az ió aszszony esze nem forog az pintben (Pécsi: HÉnek. 5. Helt: Bibl. I.IIIIb. 2). Igaz mértéc, igaz ittze vagy pint legyen kȫztetec (Kár: Bibl. I.107). Vagyon nala ezvꝩstbewl chynalt keet bwday pint (Radv: Csal. II.4). A szinméz 112 pint (III.66). A folyó állapotoknac mértéki ezec: veder avagy tiz itzés edény, kondér avagy kanta, pint avagy hat itzés edény (Com: Jan. 166).

Pintës (*pintos* Thaly: VÉ. I.389): congiarius MA. [von einem mass]. Pintes serleget, oxstáblát láték (RMK. IV.209). Kiki, ha a mennyit akarna, annyit innék, hamar ki fogyna akar mely pintes poharbolis (Vás: CanCath. 657). Végy keziben Tamásnak egy vagy két pintos fát, kivel emeld csap alját és vedd meg jutalmát, hajts fȫl egy hajtókában az megtȫltȫtt kánnát (Thaly: VÉ. I.389).

Pintőke: [congius; mass]. Az sok pénzes csȫmȫge és gyakor kis pintőke agyon vér valaha (Thaly: VÉ. I.420).

PINTÉR: doliarius, vietor MA. binder, böttcher PPB. Hordot kesecz pinterekcel tiszta boroknac 1579 (KNagysz. C). Ezen rendbȫl valóc: a sindel faragóc, pintérec, esztergárosoc (Com: Jan. 105). Csizmazia, csiszlér, pintér csak megcsȫndesedjél (Thaly: VÉ. II.70).

Pintérkëd-ik: [ago munus vietoris; böttcher sein]. Hogi ha bewen termȫth szȫlȫd, pinterkednie kelleo 1572 (KBécs C5).

PINTY (*pintz* MA. *pintyȫ* Major: Szót. 235): fringilla C. MA. fink PPB. Hangos szavuac: a fülemile, czinege, pinty (Com: Jan. 31).

boros-pinty: [montifringilla; tannenfink]. A fenyȫ pinty igen gyȫnyȫrkȫdik a szȫlȫ ételben, melyrȫl boros pintynek is hijják (Misk: VKert. 461).

fenyö-pinty: ∾ A fenyȫ pinty csak szȫlȫ éréskor látszik; sok szép veres pettegetések látszanak rajta, a tollainak végei igen szép pirosak lévén (Misk: VKert. 461).

Pintyőke (*pintyoka* Lipp: Cal. 53): fringilla MA. erythraeus, rubecula; fink PPB. Pintyȫkét, czinegét, rigót meg fȫzhedd ezzel az lével (Radv: Szak. 186). Hangos szavuac: a tengelicz, pacsirta, fülemile, pintyȫke (Com: Jan. 31). Tengelitz éneke, pinttyȫke sirása nálad nélkül mint baglyok huhogatása (Zrinyi II.23). Minden féle madarászattal vigasztalhattya az ember magát; reggel, estve a pacsirtákat hálókkal, a pintyokákat is hasonlóképen lehet fogni (Lipp: Kal. 53). Most is egy pintyȫkét vittem oda néki, a mellyet ȫtvenkét pénzeken váltott-ki (Phil-Fl. 58).

PIÓKA: hirudo C. sangvisuga MA. [blutegel]. Mint az pioka mindenkor raita czűg: ut tici oculis incumbunt (Decsi: Adag. 152. MA). A nadály, pióka, szopóka szopja a vért (Com: Orb. 69).

PIOM: perpendiculi astragalus; bleischnur PPB.

1. PIP: [pipita; pips]. Ha az tyúkoknak pípiek lével, kȫss olasz káposztát az nyakokra és ha esznek benne, meg gyógyúlnak (Lipp: Cal. 38).

2. PIP: papaver porcinus Frank: HasznK. 18. [feldmohn]. Pip, ki gabona kȫzȫt terȫm (Frank: HasznK. 18).

3. PIP: ornatus, ornamentum, elegantia SI. [schmuck, eleganz]. Zent Adniga azzon jollehet ȫ aga nȫmȫssen megy čenaltatic vala, de maga mezitelen dezkan ńugozic vala, soha semmi pipparnara nem fekzic vala (NádC. 540).

Pipës: comtus, ornatus, exornatus, elegantulus SI. [geziert zierlich]. Petrus pypes dictus jbgio 1421. A kic bolondoknac állittatnac e világon, azokat válaztotta isten, hogy a gȫgȫs pipes jesuita bȫltseket meg-széǵyenitse (Czegl: Japh. 83). Hogy sok himes és pipes szókkal fárasztanám az olvasót, nem itéltem szükségesnek lenni (Lip: PKert. III.1). Pipes, tzifrára szag

gató asszony (Gyöngy: Cup. 29). Pipes vala rázása fejének (Gvad: Időt. 13).

pipës-púpos: [sonorus; klangvoll]. Mi haszna a pipes-púpos névben, ha üress belől (SzD: MVir. 219).

Pipësen: [eleganter; zierlich]. Teste pihessen jár és lelke rongyos (Land: UjSegits. II.915). Pipesen, negédesen beszél (Tof: Zsolt. 52).

Pipësget: [oxorno; schmücken]. Fellyebb természetinél nem akartam pipesgetni ez kis munkát (Nagyari: Orth. c6).

neki-pipësget: [exorno; ausschmücken]. Kivűl magát mindenkeppen neki pipesgette, hogy mentűl több szeretőket vonhasson maga után (Megy: Cowp. 101).

Pipësked-ik (*pipiskedik* ExPrinc. 114): se exornare, decorare, elegantiam affecto Sl. [superbio; sich schmücken, zieren, hoffärtig sein]. Végbez nem vit dolgokkal ne pipiskedgyenec (ExPrinc. 114). Ruhádban pipeskedel (Ker: Préd. 250). Fényes száruyaival pipeskedő páva (Megy: 3Jaj. II.151). Az Aesopus tarvarjaként mások tollaiban ne pipeskedj (GKat: Válts. II.1104). A mely sz. irás hellyeinek tollaiban pipeskedel, ted le, nem tiéd (Czegl: BDorg. 286). Fiaink mit tanulnak? Pompáskodni egy forgóval, egy lódinggal pipeskedni (Zrinyi II.178). Mutasd meg, hol vallottátok őszveleg azokat, mellyet a tridentomi concilium emlőjeből szoptatok, s azután pipeskedgyél (Matkó: BCsák. 95. 166). Ruhában kevélykedvén pipeskednec (Tyuk: Józs. 28). Akármint pipeskedgyék szépségében (Tof: Zsolt. 34).

Pipëskëdés: 1) [jactatio, gloriatio; das brüsten]. Olly bémerűlt már a régiséggel valo pipeskedésben, hogy a pápákat fellyebb akarja vinni Mozesnél-is (Matkó: BCsák. 107). Tudodé, mivel temeti el az illyen successioval való pipeskedést Nazianzenus (116). 2) [exornatio sui; ziererei]. Mi okból veszik minden eszünk, kedvünk a ruha pompára és türhetetlen pipeskedésre (Fal: NE. 30). Nem tudott elválni a tükörtől, semmi sem maradott hátra a pipeskedésben (83). Déli magosságra érkezic a nap, észre vévén magát az asszony, gyorsalkodik a több pipeskedésben (Fal: NA. 143). Nem kelleue a dámáknak a pipeskedés, ha ártatlanok maradtanak volna (191).

Pipësség: ornatus, comtura Kr. [schmuck]. A nagy pipesség Vénust vadász másokban (Ben: Rithm. 244). Tud a nagy pipesség és a kendözött szépség (Kisv: Adag. 98).

Pipëz: orno, exorno Kr. [schmücken, zieren]. Jób keveset szorgalmatoskodott, hogyan gazdagétsa fiait, mi-képpen pipezze, csecsézze (Csúzi: Tromb. 591).

PIPA: tabaci infundibulum; tabakspfeife PPB. Pipakat hozattunk 30 d. (MonTME. II.73). Szepessy titulussa változik, nagy pipájú, kevés dohányú Pálnak hivatik (Thaly: Adal. I.41). Nem jöttem, tsak pipára gyujtani (SzD: MVir. 61).

hab-pipa: [fumisugium spumeum; schaumpfeife]. Hab pipáját és erős bornótját kezdi vala dicsérni (Fal: NE. 21).

Pipáz: tabaci fumum e fistula haurio; tabakrauchen PPB.

PIPACS (*papacz* Mel: Herb. 60. *papicz* Major: Szót. 410. *papitsk* C. *patacz* Major: Szót. 41. *patats* Com: Jan. 23. *pipats* Major: Szót. 253. *pipancz, pippancz* Mel: Herb. 60): anemone C. papaver agreste, phenion MA. klapperrose PPB. Papacz azaz pippancz, az ki az szanto földen terem; ez pipancznak vagy hat feiet ha borban fözed, eszt iszod, el alut, álmot hoz szemedre (Mel: Herb. 60). Fejesek [ezek: ökör farc, pipacs: patacs, kigyó hagyma (Com: Jan. 23). Anemone, kit balgatagúl és tudatlanúl Molnár az ő Dictionariumjában magyarúl pipacsnak nevez; holott tudgya minden paraszt ember-is, micsoda az pipacs; de anemonét jób részént nem-is látott, nem-is lott nevezni sem tudgya; hadgyuk azért mi js az idegen anemone nevét rajta (Lipp: PKert. 1.66).

PIPE: cheniscus C. anserculus, pullus ansorinus, gallinaceus MA. pullus cygneus Misk: VKert. 328. [gänslein]. A ludnak fia, pipéje jo tápláló eledel (ACsere: Enc. 215. 281). A ludak pipéinek a tsalán tsipés igen halálos (Misk: VKert. 350). A hattyú sok pipéket költ és nevel (328).

PIPËG: pipio Com: Jan. 29. [pipen]. A madarac fiakat költenec, a kic, meddig meg csipegnec, pipegnec, madárfiaknac mondatnak (Com: Jan. 29). A fecske ficserékel, a veréb csirippel, a madárfi pipeg (33). Mikor leg kevélyebben szóllott, leg negédesebben pipegett (Tof: Zsolt. 54). A vének csak suttognak, pipegnek és nyögnek (Szathm: Cent. 334).

PIPËRÁTOS: [piperatum; gewürzt]. Nem veszik eszekben, hogy bűdős bocskor bőrt rágbnak tők littarium gyanant, kit littusnak mondhatnak, de bizony nem piperatos (Bal: Epin. 2).

PIPËRE: 1) condimentum, tragema MA. gewürz PPB. 2) exornatio MA. [schmuck, ziererei]. Nem akartam udvari piperében öltöztetni ez kis munkát (Nagyari: Orth. c6). Addig bokrétázza asszonyom, addig pogácsázza Pipere uramot, végtére meg-szeplősíti urának ágyát (Ker: Préd. 253). Semmit piperére és pengyóra nem fordított (Gvad: Hist. 193).

Pipërés: 1) [conditus; gewürzt]. Job teneked egy darab száraz kenyered, hogy nem a kazdagnac az ő soc piperes tál étke (Helt: Mes. 203). 2) elegantulus, ornatulus, floridulus MA [geschmückt, geziert]. Czirkállyák meg, ha az ti piperés dicsekődéstek szerint ollyé ez, az ki a szent iráson fundáltattot (Alv: Itin. 93). A joságtol üres pharisaeus inkább szokott dicsekedni egyebeknél piperés cselekedetivel (Matkó: HRoml. 46). Piperés és szemen szedett szokbol őszve rakogattatott orátio (KCsipk: Woll. Előb. 5). Éktelen bújaság, undok fajtalanság vólt épen, piperés öltözet a fajtalan szivet mutogatta nap-fényen (TKis: Pan. 3).

Pipërésen: [superbe; stolz]. Hinnéd-e, hogy amaz papista módon babonás böjtivel piperésen dicsekedő pharisaeus sok alamisnát nem osztogatott volna (Matkó: BCsák. 293).

Pipëréskëd-ik: superbio, crispiorem elegantiam ostento, delicior MA. [stolziren]. Gazdagságnac bővségével piperéskedgyűnc (MA: Tan. 737). Láttyuk, hogy ez kevély világ az ő tárafarás, sinóros öltözetekkel mely igen pipereskedgyék, pompáskodgyék (MA: SB. 217).

PIPIS: alauda trivialis Kr. [lerche]. Ha ment, mint a pipis olly lépéseket tett (Gvad: FNót. 107).

PIRHONYOD-IK: [rubesco; röten, rötlich schimmern]. Idwőzlegy kegyős oldal nylas, kyből yőwe zenth wyz folyas, pyrhonyottal mynt zeep rosa (CzechC. 28. ThewrC. 290).

PIRÍT (*piritet* Cis. O3. *pirojt* EhrC. 75. *porejtas* BécsiC. 3. DebrC. 613): 1) [rubefacio, corripio; erröten machen, tadeln, schelten]. Ur porehon te béled sathan, vr porohon te béled (BécsiC. 148). Kevilek porytassanak, mert hamossan ektelensegot tőnek en bennem (DöbrC. 63). Hallgatva is arczádra pirittya vétkedet (SzD: MVir. 43). 2) torreo MA. braten, rösten, dörren PPB. Hozánac Dauidnac bűcző etelből czenalt piritott darát (Mel: Sám. 198). Kősd be piritet kenyérrel (Cis. O3). Még az nyelvet az rostélyon pirítod, borból eczetből, vérből csináld meg a levet (Radv: Szak. 31). Kenyeret is piríthatni mint az sült kappanhoz (153). Egy kis hög[y]ös vesszőn piritsd az szeldelt czipókat (Radv: Szak. 206).

mëg-pirít: 1) [increpo, corripio; schelten, tadeln, vorwerfen]. Zentseges attyam, engegyed ennekem, mert ezben volnek ygen meg pyroytando (EhrC. 75). A gyűtőt senki még né po-

reha (BécsiC. 5). Megporeituan, feńegette a tȏrnentȏrȏ Isrlnec nepet (245b). Megporeita azt Jesus es ki mené ȏ bellȏlȏ az ȏrdȏg (MünchC. 52). Ȏ tel keluen, megporeita a želet: increpavit ventum (144). Nem dorgala sem poreyta megh ȏketh (DebrC. 613). Elláttam én Daniel uramnak praetensióit, meg is pirítottam érette (Bercs: Lev. 515). **2)** [rubefacio; erröten machen]. Nosza piritsa meg ortzájokat, ha meri (Czegl: Japh. 209). Megbotsásson a Kéd veres ortzája, hogy meg pirítom (Mik: TörL. 136). **3)** retorreo MA. rösten, dorren PPB. Az nyelvet, tölgyet piritsd meg az rostélyon (Radv: Szak. 31). Az sál kontzát ha rostélyon megpirétasz, még annál jobb leszen (65). Az ludat mikor siitöd, az bőrét megpirítsad (80). Az csukának az rostélyon hirtelen piritsd meg az két oldalát (108. 206).

Pirítás: **1)** [increpatio; ausscheltung]. Ha mv̄nekȏnc mv̄ fegelmȏnkért es poreitasonkért rav̄ nronc meg haragut, de ésmég még eggésȏl ȏ zolgaianal (BécsiC. 89). **2)** [pudor; scham]. Poreitasba es zigenbe ȏltȏzienek, kik ram atkokat zolnak (DöbrC. 71). **3)** tostura MA. das rösten PPB. Latnac soknac tűzes fogonal ualo szaggatasat, nyassolasat, tűzzel piroytasat (Born: Préd. 327b). A czipónak szélésével, pirításával ugy élj, mint meghallád (Radv: Szak. 207).

Pirító: **1)** [rubefaciens; beschämend]. Ha ńdȏmet efféle orczád pirito szauaidra nem szánnám vesztegetni (Bal: CsIsk. 183). Arra költenek, a miért kuvarcot és arca pirító szégyent vallanak (Fal: NA. 259). **2)** smilax Frank: HasznK. 17. [stechwinde]. Pírító-fű: anchusa MA. Pyrito auagy hymer, a ki az vezzȏket altal ȏnedzy, vgy foly reiaiok, smilax neue (Frank: HasznK. 17).

PIRONG: [pudet me, erubesco; sich schämen]. Nem kezdi zegȏnlenie az bínet, meg mondania es pirongania azert (GuaryC 50). Szegénkeǵének es pirongianak, kik en gonozimnak ȏrȏlnek (DöbrC. 85). Ellened wetȏttem, jolleheth pyrrongo orczawal (CzechC. 27). My gymwlchyet vallottatok azkor azokbol, kykben most pirongotok (Komj: SzPál. 66. Helt: UjT. 94). Attya bűne miat szegény pirong vala (Illyef: Jephta 1).

el-pirong: [pudicus discedo; sich mit scham entfernen]. Harom holnap muluan naǵ szigiensigel el pironga alolla (Szék: Krón. 203). Viuássockal németec nem használnac, szégyenekre onnat el pironganac (Valk: Gen. 62).

Pirongás: [pudor; scham, beschämung]. Pirongas nalkȗl ǵvhȏn es a ǵv̄tȏt senki még nė poreha (BécsiC. 5). Pirongassal kezded az vtolso helt tartanod (MünchC. 145). Aitya vala az v̄ elmeye, ha az esmerȏktȏl valo pirongas tȏle meg nem wonta volna (VirgC. 100). Ezt haluan az ifiv, nagy pirongassal felele (KazC. 55). Leg-ottan pirongassal vissza verettessenec (Born: Ének. 225).

Pirongat (*porongat* DebrC. 164): opprobro MA. [schelten, vorwerfen]. Kezde zȏmzȏmben ȏtet porongatnya, hogi ilien keneset adot volna (DebrC. 164). Jo mester czak ne pyrongas es bezedeewdel meg ne poricz (ÉrsC. 181). Nem pirongatuan irom nektek (Fél: Bibl. II.32). Az anyaháznac neuezeti alat minket pirongach es szidogacz (Tel: Fel. 164). Pirongacz idvȏzetȏ mesterȗnc, mintha késedelmessec volnánc (Zvon: Post. I.817). A nem hejaban valo ember senkit mértékletlenȗl nem pirongat (Com: Jan. 184). Ott az czifrák és az nyalkák pirongatják és buritják az szegénylegényt (Thaly: VÉ. II.108).

el-pirongat: [increpo; ausschelten]. Valakit rútúl el-pirongatni: *aggredi aliquem dictis PPBl.

mëg-pirongat: facio erubescere, confundo, pudefacio MA. [beschämen, ausschelten]. Az gargyan az toluayokat igen meg pirongata (VirgC. 47). Mikoron ȏćeet valami korȏomas embȏr meg pirongatta volna, monda (DebrC. 163). Jób az ȏ baratit meg pirongatuan, meg neueti és czufollya (Kár: Bibl. I.519). Ha felebarátod vétkezett, nyilván pirongasd meg és igazits meg (Com: Jan. 205).

Pirongatás: objectamenta C. confusio, pudefactio, opprobratio Kr. [beschämung, das schelten]. Kiket a zent embȏr pirongatassal igiekȏzek meg feddenie (DebrC. 66). Wrwnk az sathan feyedelmeth weewe nagy pyronghatassal zegyengetwen (ÉrsC. 118).

Pirongatód-ik, pirongatódz-ik, pirongatȏz-ik: [opprobro; schelten]. Kezdette vala kiáltani, hogy nem vigyáztatnának s hozzájok nem lövöldöztetnének, nagyon pirongatódott volna (Szal: Krón. 182). Gyalázatosan pirongatoznak azok ellen, a kik a mások munkáival élnek (GKat: Válts. I. Elȫb. 48). Mit szóll? Pirongatódzik meg-térés nélkül valóságokról (Diósz: Tal. 300). Bottyán is elment vala Salgóra, visszahivattam; még ȏ pirongatódzott rajtunk (Bercs: Lev. 293).

Pirongság: [confusio, pudor; beschämung]. Pirongságra hosztad szolgaidnak ortzáiát (Helt: Bibl. II.218). Nagy pirongsággal kezde kȏnyȏrgeni segitségért (Helt: Krón. 98). Midȏn lelk ismeretȗnc meg vádol, confusio, pirongság kȏvetkȏzik utánna (Helt: Mes. 137).

Pironkod-ik: erubesco, confundor MA. [pudet; sich schämen]. Zigénkeǵének es pironkoǵanak, kik nekem gonozt gondolnak (DöbrC. 83). Pyronkodyanak egyedembe, kyk kegyetlensegeth zolnak en reyam (KulcsC. 83). Az barát választig pironkodik (MonIrók. III.67). Az ezontokat ki haniattia az nap az holdra, hoǵ ezek elȏt pironkodgianak (Fél: Tan. 513). Vtalatos pironkodo, keserues, faydalmas halal (Born: Préd. 218). A eggyik sokat pironkodott, mert miatt aszszonyt is leánt is ȏltenek (Pázm: Kal. 219). Szem-fény-alá veti minden kissebségeket hogy pironkodgyanak (Pázm: Préd. 15). Pironkodgyék környül motéletlen lelketek (161). Nosza hát te is korbácsot érdeml Sámbár, pironkodgyál (Czegl: Japh. 229). Semmi nélkül kelletél haza pironkodni (ErdTörtAd. I.10). Karácson tájba házokho haza orsózának, pironkodának (I.33). Messze pironkodgyék innen minden tisztesség kévánás (Bartha: Krón. A3). Négy egész esztendeig mind ebédet, vacsorát részegen kȏltȏttem s egy e ȗtȏ pálczával haza pironkodtam (Szentm: TFiu. 14).

el-pironkodik: cum pudore discedo SI. [sich schämen entfernen]. Az orw el pironkodéc onnég (Helt: Mes. 69). E háborgatoim pironkodgyatoc el! (MA: Bibl. V.5). Pironkodgyék el a régi traditio (Mad: Evang. 613). E miatt onnét el pironko ván ez szégyenletiben, Lucius szálla helyébe (Veresm: Lev. 8 El kelle pironkodnia a vár alól (SzD: MVir. 188).

elȏ-pironkodik: [cum pudore prodeo; verlegen erschenen]. A molnár látván, hogy a törvényszék várja, 'végre el pironkodott és megjelent (Fal: TÉ. 758).

ki-pironkodik: [cum pudore exeodo; sich schämend entfernen]. Vrȏsen találla mind a falukat és ki kelletéc pironkoni az országból (Helt: Krón. 31). Báthori Zsigmond újolag kipironkodék Opoliába (ErdTörtT. II.30). Igen levágák hadának eg darabját és így ki pironkodék Magyarországból (ErdTörtA. III.56). Nagy kedvetlen ki-pironkodának tȏlle (SzD: MVir. 188).

visseza-pironkodik: cum pudore redeo Kr. [mit scham gefühl sich zurückziehen]. Viszsza kelle pironkodni sok kár-vallással (Pázm: Kal. 440). Tsak az elsȏ haragos szem-intésre vissza pironkodik (SzD: MVir. 388). Vissza pironkodék és ma ártalmas tsapásokra hanyatt homlok esék (437).

Pironkodás: confusio Kr. [beschämung, verlegenheit]. pironkodás nem tsak akkor marad a hazug emberen, mik hazud, hanem minden üdȏben (Pázm: Préd. 1116). Nagy pirokodással az német táborban menének (MonIrók III.198). Szégye

rtzával, pironkodással kell mindenütt meg-jelennie (SzD: MVir. 84).

Pironság: pudor, dedecus MA. scham PPB. Az û pironágok ez vilagnac szeme-elôt forog (Fél: Tan. 470). Az igaz lessiás nem szenuedne, az minemô pironsaggal az mi Messiaunc fel feszitetec (EsztT: IgAny. 93). Melly nagy pironsag szen, mikor ortzánkra térülnek undokságink (Pázm: Préd. 15) ironság meggondolni (67. 430. 932). Hitelek vesztô pironságra ttattiuk hazugságitokat (Bal: Cslsk. 314). Tudos embernek ronsag illyen argumentumokkal élni (Pécsv: Fel. 175). Minden olgod csak pironság (Sámb: 3Fel. 169). Artzájára térült a pinság, gyalázat (SzD: MVir. 184).

Pironságos: [pudendus, propudiosus; beschämend]. Nem ell el vetned az olyan magot, az mellyből nem akarod, hogy mmi ne teremjen, avagy ha valami gyümölcsöt hoz, pironságos, ; el kel az emberec szemei elôt reytened (Prág: Serk. 484). ardi syllogismus, a mellyvel pironságos tudatlanságának tészen égért (GKat: Titk. 351).

PIROS: 1) rubens C. ruber, rubicundus MA. rot, rötlich PB. En zeretôm feier, piros, ezer kôzzôl valaztot (DöbrC. 9). Lagyak vala, hog zeeb pirosb vala, hog nem elteben largL. 100). Tyzta ydô lezen, mert pyross az egh (JordC. 404). z szent Emerencia azzon igôn ekes termetô ember vala, zep ros orcaia vala (TelC. 7). Ômaga eg ket agu fa kôzt akada, lot az ô piros lelke belôle ki mene (Szék: Krón. 29). Az ô ômei pirosbac a bornal (Helt: Bibl. I.Aa4). Az pestis az piros, zgás emberekett czakk fel dûti és meg ôli (Csanaki: Dögh.). **2)** [rubor; röte]. Gyûl-e vagy oszlik artzáján a piros (Fal: A. 142). A már koros napok leszedvén arcájokrol a fiatal rost, csupa kendôzéssel foltozgatnak magokon (144). Kedves gy mint a felkelô hajnalnak pirossa (Kónyi: HRom. 148).

Pirosan: [rubellus; rötlich]. Tikmonyból fôzz szép pirosan eg rátottát alája (Radv: Szak. 188).

Pirosit: [rubefacio; erröten]. Tudom, hogy igen szûk nállas az orcza pirossitó veer (Bal: Cslsk. 114).

Pirositó: [rubrica; schminke]. Hasonlo a hazugság ama ossitóval meg-kenetett orczához, a melly tsak kevés ûdeig rtja meg az idegen szint (Gkat: Válts. I.923).

Piroska: rubicundus MA. rötlich PPB.

Piroskod-ik: [rubesco; rötlich schimmern]. A fényes nap égben hogyha piroskodva láczanek, más napra az égh fel rûl 1671 (KNagysz. B).

Pirosod-ik: rubesco MA. rot werden PPB. Zent Dorothea zon megekeseytetôtt viragozuan zyzeseggel, pyrosoduan maronsaggal (CornC. 248). Pirosodik az idô hajnalban (PhilFl.).

Pirosoll-ik, pirosl-ik: [rubesco; röten]. Julusnak az tzján szép szine fenlik, pirosolik attyának ôlében (Huszti: n. 25). Piroslik az ellenség vérével a bástya (SzD: MVir.).

Pirosság: rubor MA. röte PPB. A rosanak pirossagan gyeztetyk az martyromsag (CornC. 239).

Pirosul: rubesco Kr. [rot werden].

el-pirosul: rubesco MA. rot werden, erröten PPB. El pissúla mint az tûz (Decsi: Adag. 154. SzD: MVir. 448).

PIRUL (meg*pirol* Lép: PTük. I.196. Mon: Apol. 307): **1)** beo, erubesco MA. rot werden, sich schämen PPB. Az pirul, ki vétkes (Decsi: Adag. 87). Ám piruljak, ha hazudok (Bercs: v. 20). De Kegyelmes uram, bár orczám piruljon, ha Ilosvail az had jó lesz (537). **2)** [torrefio; gedörrt, geröstet werden]. gy mézes pogácsát, nagy temérdek s pirultat (Radv: Szak. 286). Az tikmonyat forditsd meg, hogy szép pirult legyen (287). Hogy megsült, hints triczenetet reá, pirult legyen, de meg ne égjen (291).

el-pirul: erubesco, rubesco; schamrot werden, erröten PPB. El pyrul vala auag zemermôskôdic vala (TelC. 47). Szemérmetesség és szelid edgyûgyûség, ha ki a rút dolgok miatt el-pirul (Com: Jan. 70).

elpirulás: [rubor; das erröten]. Legszebb szín az el-pirulás (SzD: MVir. 405).

mëg-pirul: 1) erubesco C. [erröten]. Pirulion megh az gonoz kôrôztien (TihC. 141). Megszégyenlic, hogy azokhoz biztanac és meg pirúlánac (Kár: Bibl. I.515). Ha istentûl nem tartasz, pirolna meg orczád az nagy hamisságoktol (Mon: Apol. 307). Nem kell megpirulni azért a régiségnek (Czegl: MM 11). Az istennek tulaydonéttya a proféta, ha bánkodol és meg pirolsz bûneyden (Lép: PTük. I.196). **2)** [contorrefio; geröstet werden]. Az csukát pirítsd meg; hogy megpirul, vedd tiszta edényben, kend meg vajjal (Radv: Szak. 108). Az ráksajt hogy megpirul, rakd szép illendô fazékban (164).

Pirulás: verecundia NémGl. 131. erubescentia MA. schamhaftigkeit PPB. Nem tudom Kegyelmes uram, hol kezdgem irásomat magam pirulásával (Bercs: Lev. 688).

orca-pirulás: confusio vultus Kr. [schamröte]. Te néked légyen dicsôség, minékûnc penig orcza pirulás (Zvon: Post. I.95). Töb sok szent jámborok tselekedete-is nagy ortza-pirúlást szerezhet minnyájunkban (Pázm: Préd. 83). Oh ur Jesus, mienc az ortza pirulas, de tiéd az diczéret és diczôség (MA: Scult. 866). Nagy orcapirulással és szertelen felhevüléssel tére baza némelly szivébez gyökeredzett kedvesitôl (Fal: NE. 83). Ollyakat mond haragból, a miket csigán sem vallana ki arca-pirulás nélkûl (Fal: NU. 295).

Pirulatlan: inconfusus MA. [unverlegen].

PIRICSK (*piricsik* Bal: CsIsk. 153): verber ligneus Sl. [pritsche, schlegel]. Az innepeken dolgozó ember ha pór, bét pirichket vegyenek raita (Tel: Evang. II.801). De meeg más sédorais vonszák mestert, vgyan amaz tiz sullyos piricsikokra pedig rôuid ûdôn (Bal: CsIsk. 153).

Piricskël (*piricskol* ErdTörtT. II.19. *pricskel* GKat: Válts. II. Elôb. 59): nates caedo, pala clunes ferio, nudas nates puerorum depalmo MA. den blossen hintern klopfen PPB. Az melly kényes gyermeket mindennap tsak pritskelnek, a teste osztán ugy néki gyaluszik, hogy a vereségnek fájdalmát nemis érzi (GKat: Válts. II. Elôb. 59). Ezt piricskellyétek, hogy bûzben kevert (Czegl: BDorg. 446). Péter pápistát igy piricskeli Bibera pápista kenyeresse (Czegl: Dág. 93). Kinek orrát, fülét elmetéllék, kit piricskolának (ErdTörtT. II.19).

föl-piricskël: [virgis caedo; mit der ruthe hauen]. Kit felakasztottak, kit esmét fel piricskoltanak bennek, ugy hogy megholtak (ErdTörtAd. I.46).

mëg-piricskël: ∼ Hellespontust-is meg pricskelte (ExPrinc. 254). Templomnak ajtaját ottan bészegezék, ajtó elôtt ottan igen megpiricskelék (RMK. IV.188). A török Nikápolynál Zsigmond királyt a magyarokkal együtt igen megpiricskelé (Pázm: Kal. 539). Hogy sok ember ne látná, Osztroi István uramat — piricskelné meg Nagyságod (ErdTörtAd. II.38).

mëgpiricskëlés: [flagellatio; geisselung]. Egy veres tromfosdit jádtzó sandal barátomnak játék el-vesztéseért valo megpiricskeltetése (Czegl: Tromf. Ciml).

PIRJEL, PIRJAL: [prior]. Horváti János bán, János piriel vala, mindenik hatalmas, kazdag ur vala (RMK. III.322). Ellene támada neki a feyeruári ban, ki auraniani-piryal vala (Helt: Krón. 80).

PISE: pullus Com: Orb. 5. pullus gallinaceus Kr. [hühnlein]. A pise piseget a kackuk kackukol, az eb erroget (Com: Orb. 5).

PISËG (*pizseg* NótPM 25): pipio Major: Szót. 364. [piepen]. Győzedelmes Kalauz, a ki ellen borzenkedtek, sziszegtek pisegtek (Bal: Cslsk. 198). A madárfiak tsipegnek, pisegnek (Com: Jan. 35). Itt a bolondok lakó-helye egy oly nemnek, mely pizseg a világon (NótPM. 25).

Pisëget: ∾ A pise piseget: pullus pipit (Com: Orb. 5).

PISITNEK: alauda cristata Kr. [haubenlerche]. Kétféle neme vagyon a patsirtának, egyiknek hegyes taréjotskája vagy bóbitája szokott lenni, mellyet közönségesen pisitneknek szoktunk nevezni (Misk: VKert. 469).

PISKOLC, PISKLÓCZ: antimonium, stibium; spiessglas PPB. Az után tört pisklotzot hints a sebbe (Czeh: OrvK. 15). Vén artzáját kendőző piskóltz gyengitti, fiatalíttya (SzD: MVir. 43).

PISKÓTA (*biskóta* Fal: TÉ. 740. *piskolt* PPB. *piszkót* Radv: Szak. 244): biscoctum PPB. [biscuit]. Piszkótot igy csinálj. Törd meg az nádmézet, semlye lisztet végy hozzája (Radv: Szak. 244). Ne igyál éhomra, íme egy kevés biskóta, egyél előbb (Fal: TÉ. 740).

PISLEN (*pôslen* TelC. 24. *pûslen* Helt: Krón. 67): [pullus gallinaceus; hühnlein]. Hanzer akartam te fiaidat egbe gôitenem, mikent a tic gôiti egbe ô pislenit (MünchC. 58). A verebec az ô pôslenôckel enekôluen (TelC. 24). A tyuc ôszue gyûti az ô pislenit szárnyai alá (Helt: UT. Máté XXIII 37). Abpát wrac, káptalannoc és a tôb romai papának pûsleni (Helt: Krón. 67). Az tynk szarnyait ki teryeztuen, alaya kitegeti az ô pislenit (Born. Préd. 225). Lássuc meg immar, miuel bizonyit a romai nagy szûle az ô pisleniuel (Vallást. DDdiiij). A madár az ô tojományit hasának pelyheivel meleggeti mindaddig, mig pislenek terennek bennek (GKat: Titk. 43). Senkinek tyukmonyat nem adnak, ha ôk pislent nem adnak (Teleki: FLél. 97). Egyiptomban egynehány ezer tojást tesznek egy meleg kementzébe és húsz nap mulva annyi ezer pislent huznak ki belôle (Mik: TörL. 159).

PISLOG (*pislag* RMK. II.213. *pissog* Szeg: Aqu. 54): **1)** nicto PPB. [blinzeln]. Azt tudjátok, hogy az isten megvénbödt már, nem lát, de nem aloszik, rejánk pislag (RMK. II.213). A mi istenûnc nem szunnyadoz, nem nictál, nem is pislog (Tof: Zsolt. 59). Mit pissoksz, mit motoszsz? Emberkedgyél és erôsödgyek meg a szived (Csúzi: Sip. 142). A sas azokat a fiait, a kik a napra való nézések közben szemekkel pislognak, ki szokta fészkéből rekeszteni (Misk: VKert. 280), **2)** [glisco; glimmen]. Ugy teczenék, mintha a fényes napnak a szemét pissogó gyertyával akarnám kisûtni (Szeg: Aqu. 54).

Pislogat: [nicto; blinzeln]. Az angyalok az istennek véghetetlen fényességét ki-nyilt orczával nem nézhetik, hanem tsak mint egy burok alól pislogatják (GKat: Titk. 313).

PISOGAT, PISOLGAT (*pisoget* MA. *ptrôsogatás* Com: Jan. 86. *pthrûsôgetés* Czegl: BDorg. 300. *püszeget* SzD: MVir. 299): poppysmate allicio, palpum obtrudo MA. [schnalzen, schmeicheln]. Egy vad louat pisogatua szep szin alat foga meg, vegre hatara ûle (Mel: SzJán. 99). Pisolgat: obtrudere palpum (Decsi: Adag. 218). A gyermek lovat nem tsak püszögetni kell és simogatni, hanem ötögetni is (SzD: MVir. 299).

Pisogatás: poppysmus, poppysma MA. [das schnalzen]. Pisogatással fogiák meg az loat, de ha reiá ûlhetnek, a mint akariák, vgy nyargallyák (Decsi: Adag. 265). Az louat pisogagatással fogni meg: leonem radere (118). A katona a lovat avagy ptrôsogatással szelidgeti avagy sarkantyuckal izgattya (Com: Jan. 86). Pthrûsôgetés ez is szabparlás a magyar reformatusok elôt (Czegl: BDorg. 300).

PISZKÁL: fodico, pungo, trudo, tudiculo, voluto MA. [schnüren, wühlen]. Az sullyosb dologban nem haggyuk piszkálni okoskodásunkat (Pázm: Kal. 703). Ne pizkállion a más ember ...ueiaban (Pázm: Fel. 126). Magánál jobnak irásában piszkálhat (Csanaki: Dögh. 2). Cálvinus személben piszkálta a szálkát (GKat: Válts. I.1124). Egy papiroskát ki-bocsátának, kivel az három kérdésnek, csak amaz egy czikkelykéjét piszkállyák (Sámb: 3Kréd. 2). Tüzet piszkálni: gladio ignem fodere (Kisv: Adag. 197). Leopoldra vagyon gondom, mert nem szeretném, itt az orrom elütt piszkálnának (RákF: Lev. V.50). Nem jól tanácskozik magával, a ki maga erkölcsére nem tekint, a máséban piszkál (Fal: SzE. 218). Ki vagdal oly mohón fennforgó nevemben, ki mer szemem fényén piszkálni (SzD: MVir. 186).

Piszkálás: fodicatio, egestio MA. das grübeln, wühlen PPB.

Piszkáló: [instigator, instimulator, incitator; anstifter, aufwiegler]. Ha valaki ki-óldozta magát, a magyar volt a lator, a magyar piszkáló, a magyar békesség rontó (Zrinyi II.200).

Piszkálód-ik: identidem fodico Kr. [schüren und wühlen]. Az isteni dolgokban magoc vac értelmével piszkálódván, veszic jutalmokat (Zvon: Post. I.726). Van Coridon most is otthon, a ki piszkálódott, hogy ott legelj s kedvet nevelj, titkon ólálkodott (Amade: Vers 112).

PISZMOG: in re perficienda superflue distineor, tempus in exsequendo perdo Sl. [herumtändeln]. Addig piszmog és pattog, miglen jól meg patéltatik, veretik (MA: SB. 36). Mi haszna, mikor én piszmogok itt az orra elűtt az ellenségnek (Bercs: Lev. 84). Azt tudom, ha ott piszmog meg nem marad békével egy helyben (281. 282). Én csak attól félek, hogy ha piszmogunk, megerősödik az Vág-mellékin az német (287).

Piszmogás: [jactura temporis; zeitverlust]. Régen általláttam s látom most is, hogy piszmogás a dolgunk (RákF: Lev I 493).

PISZMOS ?: [sordidus; schmutzig]. Tisztits vétkeimből, ne legyek illy piszmos (Rim: Ének. 69).

PISZOK: sordes PPB. [schmutz].

Piszkol: sordido, polluo Sl. [beschmutzen, beflecken].

[mëg-piszkol]

mëgpiszkolás: [sordidatio; verunreinigung]. Alkalmas meg piskolásával esik szép magyar szollásinknak e féle szókat igy irni (Megy: Dial. Előb. 12).

Piszkos: sordidus; unflätig, besudelt PPB A törökök az tartják, hogy egy szép testben motskos és piszkos lélek nem lakhatik (Mik: TörL. 416).

PISSZEN (meg*pesszen* Kisv: Adag. 336): mutio Sl. [mucken, mucksen]. Nem merék ellene csak pisszenni is (Bethl: Élet. I 283). Kétezer koszos német pisszennyi sem mér, a többi rác horvát, labancz csak semmi (Bercs: Lev. 600).

mëg-pisszen: ∾ Meg sem mér mortzanni, peszszenni (Kisv: Adag. 336).

PISZTOLY, PISTOLY: manuaria catapulta, bombardula; pistole PPB. Küldött ajándékot, úgy mint egy pár pulh. pisztolt és hat aranyos tányérokat (MonIrók. VIII.260). A p...toly lövés jól be szolgál a német sánczába (XV.535). Küldö... az úr leuelet, egy pistolt lódingostól (ErdTörtAd. IV.32). Lov... kantárt, karabélyt, kardot, pisztolyt, pantallért készitnek ... mundért (Thaly: VÉ. I.271). Az Egerben lévő pistolyoknak l...

commandója alatt lévő némely vitézlő rendeleknek való kiosztások iránt kivánnánk complaceálni (RákF: Lev. I.444). Jöszte Vid velem-ki egy pár pisztóra (Kónyi: HRom. 181).

PISZTRÁNG (*pistrang* MA): tructa C. trutta aurata, variolus, MA. forelle PPB. Ha öreg az pisztráng, az hátát is meg haitsd (Radv: Szak. 134). Az ember húst ne egyék, de pisztrangal, galóczával kedve szerént jól lakjék (Alv: Post. I.410). Folyovizbéliec ezec: a viza, kecsege, barcsa, pettegetett pisztrang (Com: Jan. 33). Kővi halatskák: a sigér, a márna, a jászkeszeg, a pisztrang (Com: Orb. 69). Várát és várossát tsak a pisztrang májjáert eltékozlotta (Teleki: FLél. 39). Kophalat, pisztrangot, tzompot add a szakátsnak (SzBodó: SóDics. A4).

PISZTRIC(gomba): [tuber lignarius esculentus; essbarer holzschwamm]. Pisztriczgomba tiszta borssal. Az pisztricz gombát szépen hámozd meg, vágd össze petreselyem zölddel (Radv: Szak. 221).

1. PITE, PITA: [laganum; eierkuchen]. Pita ez idén az kenyernec neve: argenteo vomere aratum est hoc anno MA. Itt még most is minden ritka és drága, kivált a pite (Mik: TörL. 392).

2. PITE: pullus gallinaceus MA. [hühnlein].

PITI-hangos: qui in bene sonantibus est Kr. [angeheitert]. Vallyon s ollyankor pitihangos lészszé (Czegl: Tromf. 106).

PITYIZÁL: potito Kr. [trinken]. (Czegl: Tromf. 110). Isten Jászberényit épen abba a vendégfogadóba hozta valami barátjával pityizálni (Bethl: Élet. I.300).

PITLE: [farricapsia; beutelkasten]. Mint reszked a pitle, mikor őrel darát (Gvad: FNót. 112).

PITVAR: atrium C. vestibulum, triclinium, propylaeum; vorsaal PPB. Őltőzec Hester kirali ruhacba es allapéc a kirali haznac pitnarabanꝫ(BécsiC. 59). Pylatosnac pitvaraban bamis tanosagokat teznek vala ream (NagyszC. 18). Caifasnac pitvaraba arcul pocdőstetel (DebrC. 316). Csac az pitvarrol is meg ismérhetni az jó házat (Prág: Serk. 405). A pitvarból a több félen rekesztett bázakban menetel vagyon (Com: Jan. 107). Mennyünk a pitvarból a szobában (Czegl: MM. 86). Azt tanittya Calvinus, bogy nagy meszsze menyországtúl egy pitvar vagyon, és oda vitetnek a lelkek (Pós: Igazs. 634). A leányasszonyok 'pitvarában asztalos csinálta' záros ajtó egy (Gér: KárCs. IV.447).

PITYEG (*petyereg* PPB. Illyef: Jephta. 9. *pintyög* C. MA): **1)** fringultio MA. pipo PPB. [pipen, zwitschern]. Rőhőgők, pintyőgők, dődőrgők: fringultio C. Himjeket pityegik a nyőstyén fáczánkák (Gvad: Pösty. 4). **2)** [fleo; weinen]. Pityeget anyám is, de csak szinlésképpen (Gyöngy: Char. 22).

PITYËRËD-IK: [in lacrimas effundor; sich in thränen ergiessen]. Pityeredve említi ezt Sonnius antverpiai püspök (Pós: Igazs. II.365).

PITYËRËG: lacrimo PPB. quirito, ploror Kr. thränen, weinen PPB. Mykoron zent Catherina azzonnak keepe előt pytyeregne, az nagy faragot keep feyeere eseek (ErdyC. 673). Olly nagy petyeregue szegény kőnyues szemmel aligh szolhatot vala (Illyef: Jephta. 9). Együt pityergenec vele mindenec (Prág: Serk. 923). Ha azon pityeregsz, magad fertelmét nem nézed (Czegl: MM. 288). Hijjában pityergünc bűneinken, ha azoknak tselekedetiktől meg nem szűnünc (GKat: Válts. II.43).

Pityërgés: [fletus; das weinen]. Szól alázatosan, pityergésen kezdi beszédét módosan (Thaly: VÉ. II.167).

PITYPALATTY: vox coturnicum Kr. [wachtelstimme]. Fürj pitpalattya-is meg-szűnt a megyéken (Gyöngy: Char. 129).

PITTYED: [dependeo; herabhangen]. Ki siratja báttyát, ki tépi szakállát, ki el-vitsoritja fogát s pittyet állát (Kónyi: HRom. 187).

el-pittyed: ∾ Mikor az ayak el pittyedet és le függ, agyatlanságot és túmyaságot ielent (Cis. N4).

PITTYENGET: [suspendo; aufwerfen]. Mikor a donzella megtanulta, mint pittyengeti ajakit a többi, mint húnyorít ide is oda is, vig örömét mutogatja az anyja, fenjen dicséri érette (Fal: NA. 156).

PLÁGA: [plaga; schlag]. Te is arra a plágára szoktál menni, hol tőb lelkeket halázhatsz (Czegl: MM. 129). Ottan ottan a plága alá vonván az ő veszszőző kezeit, sok fele sulyos tsapási által ellenem felemelte (VSzentely: Pat. Előb. 9).

Plágál: infigo plagam, verbere multo MA. mit schlägen strafen PPB. Hozzá kell adni a tanitáshoz a fenyétéket is, azaz a visgálást és plágáló veszszőt (Com: Jan. 154. Com: Vest. 75).

mëg-plágál: [virgis caedo; mit ruten streichen]. A maga gonoszságáért megplágáltatott, veszszőztetett gyermek (Matkó: BCsák. 122). Kezet adcz a cálvinistáknak s meg-plágáltatod magadat a pápistákkal (304).

PLAJBÁC, PLÉBÁSZ: obrussa, plumbago; bleiweiss PPB. Ilyen írást irt plajbáccal ott mindjárt: Váradon vannak Rettegi familiát illető levelek 1759 (Hazánk. I.133).

PLATAJC (*plataisz* Radv: Szak. 148): pecten, squamosus passer, passer marinus; plateisslein, ein meerfisch PPB. A plataiszt szintén ugy áztasd, mint az habarniczát szokták . . . Ha eszedben veszed, hogy az plataisz nem igen sós s nem igen régi, egynebányszor meleg vizben mosd ki (Radv: Szak. 148).

PLÁTÁN(fa), PLÁTÁNUS(fa): [platanus]. Kiterjedt, leveles, kedves árnyékú plátános fa: platanus PPBl. Árnyékot tartanac a bársfa, plátánfa, szilfa (Com: Jan. 19).

PLATIBÓK: [vale; lebe wohl]. Az magas kew fal igen hasadozot, azon fylek, hogh egh nap platibokot kezd mondany (LevT. I.265).

PLÉBÁNIA: [parochia; kirchengemeinde]. A lelki pásztor az ő plébániájának őr állója, vigyázója (Com: Jan. 127). Az majtini pater már meglakni plébániáját nem meri (Bercs: Lev. 347). Az egész országról szólván vagyon benne 16 érsek, 106 püspök, 25 ezer plebania (Fal: TÉ. 797).

Plébániás: [parochialis; pfarren-]. A mi Páris városát illeti, 100 kalastrom, 42 plébániás egyház, 80 apáturság vagyon benne (Fal: TÉ. 797).

PLÉBÁNOS: parochus, sacer curio MA. pfarrer PPB. [seelsorger]. Jǒue az egyhaznak plebanosahoz es az penzt neki ada (VirgC. 25b). Valaky a Cristus testeenek meg zerzeset plebanosanak aldomasa nekevl el hadnaya, ennek ky kelleue tyltatny zent egyházban valo bemenestevl (CornC. 173). Nem de az my plebanoswnk wgy mond, hogy valakyk ezeket tezyk, ystennek orzagat nem wezyk (ÉrsC. 364). A plebanus az ő gyülekezetinec őr állója, vigyázója (Com: Jan. 127).

Plébánoskod-ik: [parochum ago; pfarrer sein]. A kinek isten különös szép talentomokat adott, mit plébánoskodik egy paraszt faluban (Vajda: Kriszt. II.84).

Plébánosság: parochia MA. [pfarre]. Frantzuz országban tizenöt érsek, százmyolcz püspök, százharminczkét ezer plébánosság vagyon (Pázm²: Kal. 137).

PLÉH (*pelek* Major: Szót. 433. *plih* MonIrók. III.92): **1)** lamina MA. blech PPB. Czinállyanac az temiénezőkből ki ter-

ieztet pléhekot az óltárnac be buritására (Kár: Bibl. I.135). A crocodil hal-héjak és pléhek modjára egy másra borongattatott tserepekvel bé-borittatott (GKat: Válts II.903). Pléh vagy bádog (VectTrans. 20). **2)** sera MA. schloss PPB. A kulcs bézarja az lakatot, plehet (Com: Vest. 79). Az ajtot tedd bé, a zárt, pléhet rá eresztvén (Com: Jan. 107). Ajtajárul a pléhet levonván 1662 (OrszGy. 260). A tajdúság az ajtókrúl a pléheket szedi (RákF: Lev. I.314). **3)** [armarium; schrank]. Vót az barátnak XXXV ezer gira ezisti, ki mind plíhekben állott (MonIrók III.92).

acél-pléh: [lamina chalybea; stahlplatte]. Atzél plehec valánac szárain (Helt: Bibl. II.145).

arany-pléh: [lamina aurea; goldplatte]. Kő táblája arany pleuel be fődöztetet (Born: Evang. I.271).

ón-pléh: plumbi lamina PPBl. [bleiplatte]. Meg heyasztatá a templomot ón pleheckel (Helt: Krón. 64). A monostort meg hejaztatá ón pelébekkel (Pethő: Krón. 64).

réz-pléh: [lamina aerea; kupferblech]. Az ezűst erős vizben el oszlatvan, ha abba rez peléhek vettetnek, rajok ragad (ACsere: Enc. 250).

vas-pléh: [lamina ferrea; eisenplatte]. Vas plenek tűzes kennyath megh gőzthe uala (PeerC. 42). A kiralnak parancolattiabol egő vas plehőkőn kezde mezitelen labbal jartatni (DebrC. 44).

Pléhës: **1)** [lamineus; blech-]. Plehes kesztyű (Com: Orb 286). **2)** pessulatus MA. [mit riegel verseben]. A palotában gyontáros ajtó pléhes kettő (Gér: KárCs. IV.444).

PLËTYKA (*pletk* RákF: Lev. II.157): [sermocinatio; gerede, klatscherei]. Szabadságunk édességével, nem pletykákkal gerjesztettem hazánk szivét (RákF: Lev. II.112) Sok az pletk s novinka, az mellyen épithetni is, nem is (157). De mi haszna az sok pletykával terhelnem Nagyságodat (Bercs: Lev 579).

PLUNDRA (*pluder* Com: Jan. 99. *plundér* Com: Orb. 125): braccae, caligae Com: Jan. 99. [pluderhose]. Ugy meg szorongata, hogy alolis el okádná magat, és az sibisolinal meg raká plundraiat (Zvon: PázmP. 288). A hóhért bvséges, szárközépig lenyult lompos plundrába öltöztette (MA: SB. 233). Bugyogo, pluder, lomp avagy nagydrág (Com: Jan. 99). A szabó csinál lompokat, plundérokat, nadrágokat (Com: Orb. 125). Plundra vagy nadrág alatt térdig érő jó kemény gatyát hordtunk (Bethl: Élet. 287).

POCIK, POCOK, PUCOK: focultus MA. focus, foculus; kleiner herd, kamin PPBl. [ofenwinkel]. *Potzikba-ülö: cinifio, vanus PPB Ábrázolója azoknak az embereknek, a kik tsak otthon a putzokban nevekedvén, tudatlanságok miatt tsuda, melly igen büszkék (Misk: VKert. 240). Az ő magzatikot tsak otthon a putzikban nevelik, nem hordják a közönséges gyűlésekbe (215). (Vö. **KUCKÓ, KUCIK**).

POCOK, POCIK: mus, musculus MA. mygale JordC. 95. maus PPB. [spitzmaus]. Vala meely hẃ kezeen yaar, myut vakondagh, poczok, pathkan, egher, pẃczők, saska, gyeek mynd wtalatosok (JordC. 95).

POCOS: [ventrosus, pingvis; wanstig]. Egy potzos és pofás ember (NótPM. 20).

POCS: lama, illuvies MA. lache, pfütze PPB. Locsbol pocsba, fertőből posványba hurtzoltatnak (Pécsv: Fel. 30). Lochbol pochba, förtőből posványba léptük (Veresm: Lev. 76)

Pocsalék: lama, illuvies MA. lache, pfütze PPB.

Pocsolya: lacuna C. [morast]. Disznoktol fel-zavartatott potsolya (GKat: Válts. II.228). A len és kender megáztattatnac a mocsolyákban, pocsolyákban (Com: Jan. 96). Gondolj egy nehány száz eleven angolnát egy csomóban meg telepedni, egy kis pocsolya mind befogja őket (Pós: Igazs. I.496). Nem jó az Dunának nagy pocsolyáját akadéknak tartani Nagyságod s Pekri uram között (Bercs: Lev. 45).

Pocsolyás: lacunosus C. [morastig].

Pocsadók (*poczateekayaban* JordC. 860. CornC. 180): [illuvies; morast, pfütze]. Kyk valank meg kevtevztetuen pokolnak pochatekaban (CornC. 180). A dizno meghferedwen a saarnak poczateekayaban (JordC. 860). Egy pocsadékban hanyvan az hallgatokat, söpröknek, latroknak nevezitők (Alv: Itin. 50). Az kűlőmb kűlőmb fele zavaros vizű folyamok es pocsadekok meg egyelitik az tiszta forrast (MNyil: Irt. Előb. 1).

[POCSÉK]

Pocsékol: [inquino, conspurco; beschmutzen, besudeln]. Más hírét nyelvvel szereted potsékolni (Misk: VKert. 216).

Pocskandék: [falsa species, simulatio, nomen; schein?]. O Philalethe, bezzeg ki-mutatád ezen feleletedben, hogy csak pocskandékbúl vagy Philalethus s nem valóságból (Szentiv: Verseng. 333).

Pocskondia: [nugae, minutiae; posse, kleinigkeit?]. Hátabotában, hitvánul tselekedni semminek véli és potskondiának tartya (Com: Jan. 177).

Pocskol: foedo, sordido, dedecoro Sl. [beschmutzen].

lë-pocskol: [dedecoro; schmähen]. Mást gyalázattal bélyegezni, le-pocskolni (SzD: MVir. 183).

mëg-pocskol: ∾ Ez az ember meg-potskol bennünket (Kónyi: ÁM. 63).

POÉTA: poëta MA. dichter PPB. Az borosttyan fyw, kyből zentőlt poetaknak kozoroot zoktanak zerezny (ÉrdyC. 464). Mi dolga a poëtának, ki tudoson énekli az ő verseit a békával (Illy: Préd. II.59).

fűzfa-poéta: [versificator; dichterling]. A jesuitáknac proprium-joc effele embertelenkedés, hogy tűlöc fűz-fa poeta modgyára ki-gondolt versek bizonyságok (Czegl: Japh. 13).

Poétai: poëticus MA. poetisch PPB. Poetai tetszö lemenetele a tsillagoknak: occasus poeticus (ACsere: Enc. 95).

Poétáskod-ik: poëtor MA. sich in der dichterei üben PPB.

POÉZIS: [ars poëtica; dichtung]. Aval kérkedhetem, hogy az én mesterségem nem az poesis, hanem nagyob (Zrinyi I. Előb. 5).

POFA (*pofo*n Illyef: BCsTomp. 23. Czegl: MM. 189): bucca, gnathos C. die backen PPB. Be-esett pofák: buccae fluentes; tellyes pofák: fluentes; pofát felfúvó bolondok: buccones; pofából való pattanás, vagy fel-fútt hójagnak tsattanása: selopus PPBl. A pofayat vag iob kezét süti meg a pogannac (Mel: SzJán. 341). Céthalnak az ő pofaya vag kopóltóia (Mel: Jób. 99). Az ki teneked egyic poffádat üti, tartsd az másikat neki (Born: Préd. 432). Az te orczádnac poffai szépec mint az gelliczenec (Pécsi: SzűzK. 155). A pofa szájnak belső része (Com: Jan. 50). Biró is félt, hogy pofon veri az özvegy asszony (Czegl: MM. 189). Addig szorítja nyakravalóját, a mig tiszta vérben nincsen mind a két pofája (Fal: NU. 258).

[Szólások]. A pofa hakog: bucca sereat (Com: Vest. 35). Szégyent nem ismer pofája (Czegl: Japh. 20). Nem busitalak, mert jól tudom, hogy olly temerdek már a te pofád,

hogy nagyobbat sem szégyenlesz (Mathó: BCsák. 37). A ki egy marok sárral pofon csapna, nem fogadhatna böcstelenebben (Fal: NE. 17). A sok bor kinézett mind a két pofáján (Fal: NA. 10). Pofáját felfúni (Salánki: Erasm. 8). Vas por szennye ülte hizott pofájokat (SzD: MVir. 176). Telyes pofával kiált (Pós: Igazs. 350).

segg-pofa: nates Com: Vest. 157. arschbacken Com: Orb. 77. Az ülés kedvéjért farral, segg pofával meg-környékeztetett segg avagy alfel (Com: Jan. 49).

Pofás: bucco, bucculentus MA. [bausbackig]. Veres pofás, io termetű, buzgo vérű (Cis. L4). A fénix madárnak artzúlatja pofás (Misk: VKert. 302).

Pofásan: [clara voce; laut]. Kultsos várasokban már fennyen hirlelik, a folyó posták is pofásan kürtölik (Fal: Vers. 914).

Pofáz: colaphizo Kr. [ohrfeigen]. Azért a királyt artzúl tsapni mérték-nélkül gonoszszabb, hogy-sem egy béres legényt pofázni (Pázm: Préd. 1082). Gyakran pofázza és üstököző Calvinus a lutheristákat (Pós: Igazs. I.670).

mĕg-pofáz: ∾ Vajha a lehetne legény, de meg pofáz ez (Czegl: MM. 107).

Pofoz: ∾ Szidgyák, pofozzák az én Jesusomat (Laur: LViad. 293).

mĕg-pofoz: ∾ Jol meg-pofoz egy pápát (Czegl: Japh. 104).

POGÁCSA: **1)** azymus C. placenta, libum MA. panis focarius, placentula; kuchen PPB. Tiztobatoc ki az o kovazt, hog legetek vy zitalas, mikent pogačak vattok (DöbrC. 316). Heeth napon eegyel pogaczath, mynt megh paranczoltam teneked (JordC. 59). Ved fel az zenth keneteth, egy twlkot, egy kosaar pogaczat (88). Az nep zeed vala az mannabol es mynt egy olayyal gywrth pogaczath sythnek vala ew benne (140). Ez pedig leszen vala buza lisztből anag semlieből anag pogaczabol (Szék: Zsolt. 179). Első napián a pogátsoknac: prima die azymorum (Helt: UT. G.8). **2)** rotulae PPB. [pillen].

[Közmondások]. Örül neki mint tót a pogátsának (Kisv: Adag. 110).

farsang-pogácsa: [faschingskuchen]. Farsang pogácsa. Készits mézes kalácsos tésztát, tedd az kitágétott pogácsának az közepire, hajtsd be az másfél részét felyül (Radv: Szak. 287).

hamubansütött-pogácsa: focarius C.

kakuk-pogácsa: coma; gauchbrot Mel: Herb. 80.

korpa-pogácsa: [panis furfureus; kleienbrot]. Buza nem léte miatt érkezék rettenetes szükség, korpa pogácsát nagy kedvesen ötték (Szentm: TFiú. 11).

kovásztalan-pogácsa: [azymus; ungesäuerter kuchen]. A kovásztalan gyurt pogácsa tömött (Com: Jan. 76).

marcapán-pogácsa: [Marci panis; marcipan]. Marczipán pogácsának más formája. Végy mondolát, nádmézet, két ostyára az mondolás tésztát kiszélesétsed (Radv: Szak. 284).

mézes-pogácsa: placenta mellita, panis dulciarius, savillum; honigkuchen PPB. Az mézes pogácsát tedd az tésztában, hogy megsürüdjék (Radv: Szak. 286). Az man ollyan izü vala mint az mézes pogácza (MA: Bibl. I.64). Százötvenhárom font nádméz, kétszáz mézes pogácsa, huszonöt font konfreit (Radv: Csal. III.57).

pápa-pogácsa. Ezen tésztából meg csinálhadd, az kit papa pogácsának hivunk is (Radv: Szak. 180).

rózsa-pogácsa: [?]. Ha a lauendula virágát iszod, vizeletet indit; ha vecz bele rosa pogachat, özvefözöd és velök elsz. guta ütes ellen probalt dologh (BeytheA: FivK. 3b).

sajtos-pogácsa: laganum C. [käsekuchen]. Dagaszsz oly temérdeken tésztát mint sajtos pogácsának (Radv: Szak. 289).

vajas-pogácsa: [placenta butyrata; butterkuchen]. Ezt a vajas pogáchát, ha siros táskádban lett volna, elő-vetted volna (Veresm: Lev. 57). Nem csak ezüst tálból, de még a tarsojból szednek vajas pogátsát (Kisv: Adag. 393).

zab-pogácsa: [libum avenaceum; haferbrot]. Ha birsz gazdagsággal, ne zab pogácsával, de élj czipóval (Kisv: Adag. 197).

Pogácsás: placentarius MA. kuchenbäcker PPB.

Pogácsáz: [placentis excipio; mit kuchen traktiren]. Addig bokrétázza asszonyom, addig pogácsázza Pipore uramot, végtére meg-szeplősiti urának ágyát (Ker: Préd. 253).

Pogácska: [placentula; küchlein]. A patika szerszám csinálóc fü szerszámos apró pogátskákat tsinálnak (Com: Jan. 175).

POGÁNY (*pagan* PeerC. 62. 63. *pagány* MA: Bibl. I.214): **1)** ethnicus C. paganus MA. heide PPB. Ne akariatoc zorgalmazatosoc lennetec, mert mend ezeket poganoc kȯuetic (MünchC. 25. 31. 51). Poganoknak kyraly vralkodnak ew raytok (VirgC. 126). Az poganoknak hw̃ vtokon ne yaryatok (JordC. 382. 389). Az balwan istennek templomy mynd lee hwllanak es sok poganokat zernyw̃ halallal meg ȯleenek (ÉrdyC. 338). A ki az ecclesia szaván meg nem nyugszik, azt nem tartyuk mi-félénknek, hanem pogányhoz hasonlónak itillyük (Pázm: LuthV. 300). A pogány papoc az ő mecsettyekben és barlangjokban égő áldozatokat áldoznac vala (Com: Jan. 128). Mi ugy imádgyuk az istent, mint régenten a pogányok Herculest (Fal: NE. 7). **2)** [barbarus, peregrinus; fremd]. Monda zenth Antal: Ky wagh thé? Ő nem tudom my pagan zowal felele (PeerC. 63).

félig-pogány: semipaganus MA.

Pogányi: [paganicus; heidnisch]. A pogányi kegyetlenség nemde nem oktalan fene vad állaté (Com: Jan. 199). A pompáskodás az pogányi kortsos nyelvekben nem igen régen kezdett fel kelni (GKat: Titk. 28). Pogányi szokást forgatua forgat (Czegl: MM. 257. 135). Pogányi philosophia (PP: PaxA. 39).

[Pogányizál]

Pogányizálás: [paganizatio; heidnische gesinnung]. A mit mondanak, mind hijjába valóság, mind egész pogányizálás (Tus: Apol. 60).

Pogányság: **1)** paganismus, gentilitas, ethnicismus MA. heidentum PPB. A poganysagbol vronknak hitire tertenek DebrC. 64). Egy ffya leen azon pogansagban (ÉrdyC. 519). **2)** [ethnici, pagani; die heiden]. Idumeus pogansagbol vala es byrya vala sydosagbely kyralsagot (ÉrdyC. 362). Mykoron bew vala pogansag, kȯztek wala egy kyralsag (ÉrsC. 447b). Minden remensege az sereg sokaság, sok világ szegletről öszue gyült pogánság (Zrinyi I.81).

POGONY: [fornix in aedium fundamentis; erdbogen]. A buzavermeket pogonok alá vétette, erdbogennek hivják németül (Beth: Élet. 171).

POGONYA: pusio, nanus MA. zwerg, junges kind PPB.

POGONYÁZ: [percutio; schlagen]. Az ő maga verődő elméiének tulaidon vázzát uenetőssen pogoniázza (Zvon: PázmP. 228).

mĕg-pogonyáz: ∾ Az ő maga fegyueréuel meg pogoniázni (Zvon: PázmP. 68).

POHÁNKA: panicum Sl. [heidegrütze]. Az kocsi megérkezett vasárnap; a mely kész pohánkát küldött, kedvesen vettem (LevT. II.433). Az pohánkában a ki legkisseb magvú, azt kell magnak és vetni meg-tartani (Lipp: Cal. 3). Kiskásának mondgya a tartárkát, pohánkát (Apoll. 44). Az nyúlhúsra nem igen szaggatnak, igen örülnek az pohánkának (Thaly: VÉ. II.4). Hazudsz beste-kura, eb-ellette fia, horihorgas padláb, pohánkán nőtt nyalka (256).

POHÁR: **1)** poculum, calix, patera, crater, cyathus, scyphus, poterium C. becher, kelch PPB. Valaki adand eg̃ pohar vizet eg̃nec ezec kȯzzȯl, nem vezti el erdemét (MünchC. 33). Vr kezebeli pohar telles el veg̃gel erős bornak (DöbrC. 14). Az aldozatnak veoreet tȯltee egy poharba (JordC. 61). Vedd el en tȯlem pohart (DebrC. 614). A pohar üressétesbe szorgalmatosac (Tel: Evang. I.180). Ti-is meg-iszszátok az én poháromat (Pázm: Préd. 138). A boldogságnak pohara nem adatik tisztán fel (Fal: BE. 589). **2)** [caliculum; blumenkelch]. Spanyor narcissus, csőve levelű, fordult virágú, sárga hosszú poharú, nem tellyes (Lipp: PKert. I.51).

[Szólások]. Pohárt köszön: propinare poculum MA. Pohár mellé szóloc: chorus domesticus MA.

cápa-pohár, cápás-pohár: poculum asperum PPB. Hat egyben járó ezüst aranyozott czápa pohár (Radv: Csal. 308). Harom öszvejáró czápa pohár, ez is aranyas belől, az széli is (357). Egy kivűl-belől aranyos czapás pohár (MonIrók. XXIV. 139). Nem arany serlegből vagy czapa pohárból köszönöm ezt reátok (Csúzi: Síp. 741). Volt eszében Eusebiusnak, hogy le tsapná szájárul a tzapa poharat (Fal: NU. 305). Le-tsapná szájáról a tzapa poharat, bátor két foga húllásával lenne is meg (SzD: MVir. 437).

föld-pohár: poculum *fictile PPBl. [thonbecher].

füles-pohár: carchesium C. poculum ansatum Nom². 397. [henkelbecher].

kétfülü-pohár: capis C. [henkelgefäss, opferschale].

kristály-pohár: poculum crystallinum Nom². 397. [krystallbecher].

lëány-pohár: [cyathus virginem representans; becher ein mädchen darstellend]. Egy aranyas leany pohar (UMMúzeum IV.170). Egy leány formán való pohár, az fején vödör, kivül belül aranyozott (Radv: Csal. II.241).

öszvejáró-pohár: ambones C. amphithetum Nom. 33. [doppelbecher].

pátër-pohár. Egy fejér sima pohár, mellyet páter pohárnak hinak, az Csókásiak czimere rajta (Gér: KárCs. IV.221).

talján-pohár, tallán-pohár: cymbion, crater C. [kahnförmiges trinkgeschirr]. Az étek elszedésében hozattatnak elö a tágas serlegek, tallán-poharak mellyekkel Bacchusnak áldozván, eszekkel hajó törést szenvednek (SzD: MVir. 358).

üveg-pohár: [vas vitreum; flasche]. Zep feyer abrozokott tewnek az aztalokra es eneg poharokott (EhrC. 83). Most mind üveg pohárokból isznak még az nemesi renden lévők is 1759 (Hazánk I.295).

virágos-pohár: phiala C.

Pohárka: caliculus, pocillum MA. kleiner becher PPB.

ëgybejáró-pohárka: [ambones; doppelbecher]. Egybejáró hat pohárka, aranyos néhun (MonIrók. XXIV.139).

isten-pohárkája: helxine, cissampelos MA. st. Peterskraut, tag und nacht PPB. Isten pohárkája, fogoly fű, fal mellett növő-fű: helxine PPBl.

Pohárocska: caliculus, pocillum MA. becherlein PPB.

POHÁRNOK (*pohárnak* MA: Bibl. I.37. Com: Jan. 111. *főpohárnék* Szeg: Aqu. 23): pincerna NémGl. 119. pocillator C. MA. [mundschenk]. Mykoron az poharnok azt latta vona, hogy sem eenneek sem ymneek (ÉrdyC. 167). A királné aszszonnak pohárnoka oda futaméc és a pohár székről egy kést ragada (Helt: Krón. 64b). Az királynac pohárnakia valéc (Kár: Bibl. I.428). A pohárnac vagy pohártöltő a fa palaczkból megtölti a poharat (Com: Jan. 111). Őtet pohárnakjává, innya-adójává tötte vala (Szathm: Cent. 200).

fő-pohárnok: [magister pincernarum; obermundschenk]. Ez meg peldaztatec az keralnac fe poharnocan, ki harmad napnac utanna az tȯmlȯczbȯl ki vetetec (GuaryC. 24). Fő lovász mestereket, királyi fő pohárnékokat választ (Szeg: Aqu 23).

PÓK: aranea Pesti: Nom. a.59. asterion C. spinne PPB. Te kezednek ereitȯl embert hamossagert feddyl es v̄ lelket meg laukaztad mint pokot (DöbrC. 92). Ki ez velagot v̄zi, hasonlatos a pookhoz, ki vonza belit es halot kȯt benne (BodC. 8). Gyetreel emberth ees meg lankaaztaad mykeppen pookoth v̄ lelketh (KulcsC. 96).

fényës-pók: [cantharis; spanische fliege]. A cserebogarac, fáu termő fényes pókoc, zȯld bogarac rȯpdȯsȯc (Com: Jan. 43)

földitarka-pók: [aranea tarantula; tarantel]. A kösségnek ugy kell orvosoltatni a fejedelemtűl, a mint a földi tarka póktúl meg-marattatott embernek (Teleki: FLél. 190).

vizi-pók: tipula Nom.² 149. [wasserspinne]. A szőrös hernyó, papmacskája, disznó féreg, vizi póc csúszkálnac (Com: Jan. 43).

Pókocska: [aranea parvula; kleine spinne]. Vagynak gondban a pókocskák, hálójukat sétálják (Fal: Vers. 888).

PÓKA (be *polkaz* DöbrC. 242): fascia, fasciola MA. windel PPB.

Pókácska: ∾ MA.

[Pókál]

be-pókál: [fasciculis involvo; einwindeln]. Azzonyunk zv̄z Marya be pokala, takara ő zenth fyath (ÉrsC. 331). Az anyja befordult a fal felé, a gyermek be lévén pókálva, utánna fordult s a párnában megfulladván halva találom 1759 (Hazánk I.143).

Pókás gyermëk: infans MA. [säugling]. Ha a szüles a férfiunak el temetése utan tiz holnappal leszen, azt az pokas gyermeket meltan nem mondhattyak, hogy igaz ágybol valo (Ver: Verb. 347).

[Pólkáz, pókáz]

be-pólkáz: [fasciculis involvo; einwindeln]. Teremtő fiv kȯldetek, ki ziznek ȯnȯn hasaba teste leven ȯtletek kȯvekel bepolkazot g̃ermek; az eg̃ zoros iazolban tagit ruhába takarvan be polkazia ziz aňňa (DöbrC. 42).

környül-pókáz: ∾ Bineseknek kȯteli engem kȯrňȯl pokazanak (DöbrC. 61).

POKOL (*pucul* HB): **1)** orcus C. infernus, gehenna, tartarus MA. hölle PPB. Levn puculnec feze... vimagguc mend szentukut, hug isten iv uimadsaguc mia zoboducha wt urdung ildetuitul es pucul kinzotviatwl (HB). Vezedelmes legyen pocol tewzenek telhetettlen langa (EhrC. 151). Ez igen gonoz nepec eg̃ napon poclocba zallanac lé (BécsiC. 76. 100). Ki mondand ő attafianac: balgatag, méltó lezen pocol tűzenec (MünchC. 21. 14). Kik hozyatok tartoznac, mind pokorra zallanak (JordC. 156. 366). **2)** [hostilis, infestus, pravus, ingens; feindlich, böse, schlecht, grässlich]. Ez hel ennekem ellensegem es poklom (DomC. 272). Pokol-dolog, ki barátját meg csalja (Pesti: Fab. 70). Hadiátoc el a tű pokol szándéktokat (Helt: Krón.² 51b). Pokol madár az hipocrita (Helt: Mes. 291). Sem nekyk sem egye-

peknek pokol peldat nem akarwnk adnia (LevT. I.20). A kinek pokol szomszedgya vagion, ő maga dichiri magat (SalMark A5). Az farkas ha ordit, pokol ődőt iegyez (Cis. G3). Ne pokol kedvel, hanem szeretettel kőlezenec (Born: Evang. III.5). Az fősvényt pokol torkunac mondgya (Born: Préd. 561). Annyira gyötrik magokat éhséggel és szomjusággal, hogy tellyességgel pokol szint öltöznek föl (Pécsv: Fel. 857). Pokol ődő lőn (Görcs: Máty. 68). Pokol-szerencsének jelének itélék (Thaly: VÉ. I.72).

[Szólások]. Se ég se pokol nem bir tunyaságával (Fal: SzE. 553). Nagyobb fáradsággal járjuk a pokol utját hogysem a mennyországnak ösvényét (517). Előbb a mélységes pokolnak fenekére hengerít és az után alig birja magát őrőmében (Fal: NE. 16). Erezd el pokolba feleségedet, had mennyen el (Pesti: Fab. 6). Elsőben ágyot vet a pokolban, azután egy hitvány tréfával azt meri kérdezni: mint vagy (Fal: NE. 16). Eget poklot összekever (Fal: SzU. 358).

[Közmondások]. Pokolban is esik egyszer egy innep: semel in omni vita cuique arridet fortuna MA.

bél-pokol: [lepra; aussatz]. Megrutétnac a velűnc született bélyegec: szeplő, dagat ér, bél pokol (Com: Jan. 54).

bélpoklos: [leprosus; aussätzig]. Nemely beel poklost ez zent atya meg chokola (DomC. 315).

bör-pokol: [elephantia; fleckiger aussatz]. Belőlle kergeegesség, fene, bőrpokol és több ettélék erednek (ACsere: Enc. 88).

bőrpoklos: elephantiacus C. MA. aussätzig, krätzig PPB.

börpoklosság: elephantia C. elephantisis MA. aussatz PPB.

Pokolbeli: infernalis, tartareus, orcinus MA. höllisch PPB. Vyteteek, hog kesertetnek pokolbely erdegthwl (JordC. 362). Nagial inkab kellene felnetek az pokolbely farkasnak fogatul (VirgC. 566). A pokolbeli tüznek félelme hangos szókkal prélikállyák a virtust (Fal: NE. 47). Mint az pokol-béli oroszleányok rohantanak (Kónyi: VM. 43).

Poklos: 1) leprosus MA. aussätzig PPB. Kynoza ewnmagat, poclosual egy talbalol euen (EhrC. 101). Mikor leżallot volna Js az hegről, eg poclos iöuen imada ötet (MünchC. 26b). Meny az ispitalban a poklosokhoz, mert enmagam akarok it meg maradnom (VirgC. 63). Valaminemű poklosnac orčayanac zyne, az eu orčamnac zyne ugyan aleytatik vala (NagyszC. 37). Krisztus alatson, egy-ügyű községgel, publicanusokkal, poklos betegekkel társalkodott (Pázm: Préd. 465). **2)** [improbus; böse]. Ártatlan szüzeken tött poklos feslettség (Thaly: Adal. II.40).

Poklosít: leprosum facio Kr. [aussätzig machen].

el-poklosít: [foedo; verunreinigen, besudeln]. El poklossitotak vala a nagi pögdősesökel (VeszprC. 97).

mëg-poklosít: [lepra inficio; aussätzig machen]. Minden gonoszság ragadó betegség és meg poklosíttya, sőt merigyesíti a közel-járókat (Pázm: Préd. 953).

Poklosod-ik: leprosus fio MA. aussatzig werden PPB.

mëg-poklosodik: ∾ MA.

Poklosság: lepra MA. aussatz PPB. Js monda: Akarlac megtizteitanom; legottan megtiztoltatec ő poklossaga (MünchC. 26b. JordC. 375). Mely poklossagnal nagyob poklossag nynchen (DomC. 286). A poklosságh meg-éget, porsolt és rothat vérből származik (Mad: Evang. 134).

Poklosul: ∾ MA.

mëg-poklosul: [lepra inficior; mit aussatz behaftet werden]. Eg meg vacult es el aggot, meg-poclos[ul]t es ektelenilt azzoni allat (NagyszC. 212).

Poklul: malo, perverse MA. übel, verkehrt PPB. Poklul aluszik, a ki nem eszik (SalMark. B2). Poklul lészen dolga őt esztendeig (Cis. Kt). Poklul jára hada (Görcs: Máty. 74). Gonozul, poklul paraznalkodnac (Zvon: Osiand. 109). Akar iól s akar poklúl essék a dolog, csak mégis láttassék, hogy Antal bőitől (Bal: CsIsk. 243). Poklul járának az szegény czigányok (Thaly: VÉ. I.49).

POKRÓC (*pakrócz* Com: Orb. 145. Fr: SzJán. 72): stragulum, obstragulum, instratum, strabus, ephippia C. stratum, stroma, conto MA. decke PPB. Anya zenth egyhaz feyeenek ysthőky mykeppen kyraly draghalatos barson gywlekőztetőth pokroczban awagy thakarwanban (ÉrsC. 182). Mikor el fordult az szerencse pokrocza, tudakozva tanácskozzec (Prág: Serk. 392). A lovász a lovat vakaróval meg-fésűli, a pokroczot reá teríti (Com: Jan. 86). Három lovat, a melle panyvát, pokroczot, nyűgőt adtac (Bartha: Krón. 116). Ednéhány parasztember pokróczban vitte (MonIrók XXVII.150).

ágybavaló-pokróc: [torale; bettdecke]. A szalmával meg-terittetet ágy feliben vettetnec lasnakoc, ágyban való pokroczoc (Com: Jan. 112).

barom-pokróc: dorsuale C.

nyerëgaláváló-pokróc: [stragulum ephippium; satteldecke]. Gyapjúcsapók és szűrszabók mive: egy nyereg alá való csapó pokrócz ára 80 d. (TörtT. XVIII.259).

toldozott-pokróc: cento C.

Pokrócocska: centunculus MA. [kleine decke].

[Pokrócoz, be-pokrócoz]

bepokrócozás: [palliatio, contectio; bemäntelung]. Hazugságának bé-pokróczozására citállya Sámbár, a hol csak egy vakarítás sincsen arrúl (Matkó: BCsák. 385).

PÓLA, PÓLYA (*paló* C. *polha, polyka* MA): fascia C. MA. infantilis; windel, binde PPB. Pólába takart: fasciis involutus MA. Pólyákban (in involumentis) neveltettem nagy gondokban (Kár: Bibl. I.639). Az idő szerint valo születés, pólába takartatás bizonsága az Christus valóságos igaz emberségének (Zvon: Post. I.154). A gyermeket a bába polában bétakarván, bölcsőben belyheztetic (Com: Jan. 43). Találtok egy gyermecskét polákban bétakarva és a jászolba helyheztetve (Illy: Préd. I.80). A gyermek a póláktól fogva tápláltatik lelki beszédeknek édes tejével (II.238). A nappal ki-fejtődzik az éj barna pólájából (SzD: MVir. 314).

Pólácska (*pálotska* C): fasciola C. MA. kleine windel PPB.

Pólál: fascio MA. [einwindeln]. Házból ki-rekesztvén, istállóban születék, jászolba póláltaték (Pázm: Préd. 52).

be-pólál: ∾ Beh polaluan urunk Jesust, öleben ada zent Josefnek (DebrC. 100. 354). Kyczinded pozto foltoc, melliecbe be polalta (339). Meg kötözee, zorongataa bel polalwan (ÉrdyC. 46). Be polaluan helyheztete őt az iaszolban (Born: Ének. 16). Be-is polállia Christust az ő annia és be-is takargattya (Kulcs: Evang. 75). Készíttet egy hordót a király huga, kiben gyermekét bépólálva helyhezteti (Hall: HHist. II.143).

Pólálgat: ∾ Vala mykoron az eedes zeep zylötteet förösztötte es polalgatta, myndenzer nagy isteny eedesseegöt erzöt ew lelkeeben (ÉrdyC. 44).

[Póláz]

be-póláz: [pannis involvo; einwickeln]. Az mely nap születtél, vizzel meg nem mostac, sem be nem póláztanac (Kár: Bibl. II.120). Ugy látom, minden nyavalyáját bal kezében bepólyázta magának (Beres: Lev. 504).

Pólika: fascia MA. [fasciola]; windel PPB. Az tengert homályossággal ugy mint polykával befedezé (Kár: Bibl. I.535). Polikában kötöztetik a kis Jesus (GKat: Válts. I.803).

·[**Pólikál**]

be-pólikál: [fasciis involvo; einwindeln]. Az homál a tengernek be polikáló ruháia (Mel: Jób. 92).

PÓLAJ, PÓLÉ, PÓLÉJ (*póla* Mel: Herb. 113): pulegium C. MA. polei, flöbkraut PPB. Az erdei ménta hasonlo a polayboz; a polay ket fele, egyik him, masic nőstin (Mel: Herb. 113). Kerti orvosló fűvek az isop, levesticom, csombor avagy polaj tárkony (Com: Jan. 25).

POLC (*pócz* Com: Jan. 109. *pólcz* Major: Szót. 470. *potz* MA): **1)** repositorium, podium, moenianum, loculamenta MA. foruli PPB. [lade, kasten, schrein, fach]. Polcz, tartótok: theca Major: Szót. 470. Az hvsuety keńert keet tal kozth fel kell az polczra tenny (SándC. 2). Az edgyetmás dolgoknac tartására bé-fogado es el-rejtő helyec vannac: ládác, almariomoc, pótzoc, iskatulác (Com: Jan. 109). A poltzoknak bellyetskéiben a patikárosok orvosságokat tartanak (Com: Jan. 218). Sz. István első martyr tetemét nem rakák drága póczban az elődedi keresztyének (Pós: Igazs. I.652). A fabulás kőnyveket oly magos póltzra tegye, hogy el-ne érhesse a kis-aszszony (Fal: NA. 200). **2)** [gradus, dignitas; stufe, rang, würde]. Nem sietet fő póltzra (Illyef: Jephta 13). Nagy felső póltzokra emelkedtenek (Megy: Dial. 228). Mert la, hogy mi tudatlanok vagyunk, s tiéd a felső poltz (Czegl: MM. 289). Kiket maga költségén doctorátus-ra, magisteriumokra s'-több efféle iskolai felsőbb póczokra segétett (Szeg: Aqu. 101). Gyakran felső poltzról ur pad alá szorúl, el-mult javán háborog (Kisv: Adag. 223). A főuri renden lévő urfiakat hazánk felső polcokra elintézte (Fal: NU. 327). A felső póltzokat és titulusokat pénzzel megszerezhetjük, de ezek nem nem nemzik a betsületet (Fal: BE. 592).

[Szólások]. Felső p o l c z o n ü l (Hall: Paizs. 381). Felső p o l c z r a á s í t (Alv: Itin. 239). Reá vetettem elmémet, hogy porból póltzra g y á m o l i t s a m (SzD: MVir. 242). A legnevezetesebb tudósokkal is egy poltzra ü l h e t (443). Ha mindezeket az udvarnak tudtára adnám, hamar l e e s n é k a p ó c z r ú l (MonIrók XXIV.613).

[Közmondások]. Nagy poltzról nagyobb az esés (SzD: MVir. 30). Fölemelt poltznak több veszedelme vagyon (30).

kenettartó-polc: [loculamenta ungventorum; salbenfach]. A patikárosoc gömbölyeg orvosság tzipokat, tsiga módra egybe tekert orvosságokat kenet tartó pólczoknac helyetskéiben eltésznec (Com: Jan. 175).

könyvtámasztó-polc: pulpitus Com: Vest. 143.

könyvtartó-polc: [bibliotheca; büchorschrank]. A tudományokhoz illendő hely, az hol a deáknac kőnyvtartó póltza, kalamarissa légyen (Com: Jan. 157).

támasztó-polc, könyvtámasztó-polc: pulpitus; pult Com: Vest. 72. 143.

tolltartó-polc: [theca calamorum Com: Jan. 157. federbüchse]. A tudományokhoz illendő hely, az hol a deáknac kőnv támasztója, kalamarissa, toll tarto pólcza légyen (Com: Jan. 157).

Pócik: **1)** sustentaculum PPB **2)** [gradus, dignitas; stufe, rang]. Ki ki a tisztességnek egyik graditsarúl a fölebb valora kivân lépnyi, mig szintén az emberek között a leg fölsőbb potzikra üllhessen (TóthI: IstN. 60).

Polcol, pócol: adjutorio fulcri levo Sl. [tollo, sublevo; stützen, aufrichten]. A tridentomi gyűlés pótzolá arra a méltoságra a régi deák fordétást (Pós: Igazs. I.42). Magát a ferrariai és florentiai gyűlésekben minden conciliumok felett póczoltatá (II.334). Héjába póltzolja két melyje tzapáját, öszve főzte vénség dere már pofáját (Gvad: FNót. 115).

föl-polcol, föl-pócol: [attollo, elevo; erheben, emporrichten]. Azokban a gyűlésekben póczoltaték-fel derekasban az iniquitatis mysterium (Pós: Igazs. I.470). Melly nagy csalárdsággal királyok nyakára magát fel-poczolta, ez világ csudállya (KCsipk Pápist. ***3). Az isten egyiket a másik felett uraságra nem igazán rendelte s póczolta-fel (DEmb: GE. 173).

Pócolás: [elevatio, collocatio; erhebung]. A mai roma reformatio nem egyéb, hanem a régi bálványoknak el-hagyása s azok helyében más ujjaknak pótzolása (Pós: Igazs. I.362).

POLËNTA: [puls; brei]. Tűznél pergelt kenyér, polent (MA: Bibl. I.197). A fejir hunyort polentával megelegyítvén falatokba csinállyác (Nad: Kert. 25).

POLGÁR (*palogár* JordC. 110. CzechC. 7. ÉrdyC. 7· *pólgár* MesésK. 39. *pologár* KazC. 110. Ver: Verb. 158): civ C. MA. bürger PPB. Az polgarok tartatnakuala felelembe (EhrC. 146). Tanachaual mind az varosbeli polgarok elnek val (VirgC. 81). Halalnak halalawal hallyon megh, akar az lak palogaar leegyen akar yeweveen (JordC. 110). Vala Constant napolban egy yeles dwz palogar (ÉrdyC. 447). Az pologarokna zokassokat megh erte es az zygetbe temerdők kencőt kil (KulcsC. 110). Miképpen lehetne valaki egyszer-smind pólg és paraszt emberré (MesésK. 39). A kő fal mellékje, mellye a polgároknac a kő falra való menetel nyittatik (Com: Ja 122). Városbéliek: polgárok és lakosok lakják az várost, póro parasztok a falut (Com: Vest. 91). Boldogabb ily polgár nála és náladnál, noha fényes kapa várja gunyhójánál (Orczy: Költl 72).

halász-polgár: [piscator; fischer]. Volt Zebedeus hala palogarnak ffya Janus (ÉrdyC. 74).

magabiró-polgár: dynastes C.

Polgári: civicus MA. bürgerlich PPB. Igen szolgal az tau es az nyar minden rendeknek es pologari feyedelemsegnek 15 (KBártfa Ciiij).

Polgáriképpen: [more civili; nach bürgerlicher sitt Polgáriképpen-is a szűléknek terheket gyakorta viselni kell magzatoknak (Pós: Igazs. II.99).

Polgárság: **1)** [civitas; bürgerschaft, bürgerstand]. En na sok keenczel vettem ez romay palogarsagot (JordC. 782). cives, communitas civium Kr. [bürgerschaft, die bürger]. Z Kelemen papa tamada romay dws palogarssaghnak nemeel (ÉrdyC. 653).

POLHÁK: [sclopus; büchse]. Unum par sclopurum, vul polhák, fl. 120. (MonIrók XXIV. 382). Egy polhak agyá fizessen 72 d. (TörtT. XVIII. 260). Vagyon egy lóra való s polhakom (Radv: Csal. II.287).

POLÍCIA: [procuratio rei puplicae; staatsverwaltung]. mi az politiát és az kősségi igazgatásnac dolgát nézi, ez m den egyéb parancolatoknál fellyeb valo parancolat (MA: Sc 1004).

Policiai: [prudens, callidus; klug, listig]. Az jesuitákl rovassàgh vagyon és néminémű politiai okossàgh (Toln: Viga 28). A spanyoloknak királlya az olasz-országi tartományok urasàgit politiai mesterséggel tartja meg (Teleki: FLél. 161)

POLITIKA: **1)** [ratio civilis; staatskunst]. Effélékben tanított levén, ugy tetszik, már nem apród a politika dolgában (Fal: NU. 320). **2)** [calliditas; schlauheit]. Mások azt mondták, hogy szeme szája járása mesterség, politika fogás, hivság (Fal: NA. 243). Jobb politika fogás azokat dicsérettel emlegetni, kiknek emberséges kedveskedéseket tapasztaltuk (Fal: UE. 431).

POLOSKA: [cimex; wanze]. A porból teremnek a bolhák, tüdős férgek avagy poloskák (Misk: VKert. 633). [Vö. **PALACKA**]

POLTURA (*poltra* Felv: Dics. 42. *pótura* Thaly: VÉ. II. 72): [sestertius; schilling]. Egy poltura tészen más-fel garast vagy hat pénzt (PractAritm. 11). Egy pólturáni szelességű styácska (Pós: Igazs. I.481). Négy poltrával bír (Felv: Dics. 42). Végy mastixot hat pótura nyomót (PP: PaxC. 50). Talám az urak is egy polturát vetnek (Thaly: VÉ. II.83). A ki ezen a dallást hallja füleivel, pénzt, póturát, petákot nem ad kezeivel (172). Tizenöt pólturát minden üvegért (KirBesz. 100).

POLYÉKA: [jusculum; suppe]. Minden leves az polyeka alatt. ala és káposztalé (MonIrók. XI.330). Tehén hús polyékával (SzakMest).

POLYVA, PËLYVA (*polua* DebrC. 252): palea, gluma C. acer, acus MA. spreu PPB. Semmy nem vala alattok, hanemczak egy keues pelyua (EhrC. 86). A polnacat egeti megolthatatlan tűzbe (MünchC. 18). Az gabonafew erevssen meg chepletevt es pelyvaya valtoztatot (CornC. 264). Valaki iozagoat gẃit az zent alazatossag nekẃl, oliatent, mikepen ha az teerent hordozna az poluat az zelőnt (DebrC. 252). Az gabonanak maga, jollehet az peluatul megh tiztittassek, de maga ha az fődbe el vettetik, magot terőmt esmet peluaual (TihC. 70). Árpát és pelyvát az lonaknac visznec vala (Kár: Bibl. I.306). Elválasztván a polyvát a buzátul (Pós: GBot. 14). Az ellenkező elnec pozdoria és polyua minden irás (Vallást. b). Az élő fác tőkéit vagy also részeit bé-csinállyác pelyvával (Nad: Kert. 23). Bánná bizony, ha ezen szín alatt odagyűlne, osztán csak elhajtanák az táborra; egy maskara-eszű okos hintsen illyen szófiapolyvát (Bercs: Lev. 475).

[Közmondások]. A ki polyvát vet, nyomoruságot arat (SalMark. A6).

széna-polyva: resegmina foeni Kr. [heuabfälle]. Jay e féle bûn palastoló, szena peluai, azzufa epetô predicatornak (Mel: SzJán. 59). A félig meg rothadot széna polyvát is meg ennéjék (Tel: Evang. 617b). Fahéjat, széna polyvát gyomroc töltésénec reménségével mind el nyelnec vala (Zvon: Post. II. 259).

Polyvás: aceratus C. paleatus, acerosus MA. paleatus; voll spreu PPB. Polyvás sár: lutum aceratum; polyvás sár gyurás: aceratum PPB.

Polyváz, pëlyváz: acero Sl. [mit spreu mengen]. A szalmával fedett házaknak pernyéit mint a polyvázó havat a szélvész nagy sürüséggel hozná be (Szal: Krón. 502). Szolics bányász a csákánnyal Sámbárt, had pelyvázza, ha lehet, sikertelen sárát (Matkó: BCsák. 69).

Polyvázás: achyrosis C. [spreugemisch].

POMADA [?]: funebrium justorum anniversarium; trauertag, jährliches leichenbegängnis PPB.

PÓMAGRÁNÁT: granatum C. malum granatum, malum Punicum MA. granatapfel PPB. Az pomagranátokbólis szakasztánac (Kár: Bibl. I.131). Pomagranát formájára czinált gomb (MA: Bibl. I.75). Ajándékosz bőven szép pomagranáttal (Zrinyi I.48). A pomagranát facsarással jó italt szolgáltato (Debr: Ker 410).

POMÁTA: [unguentum crinibus molliendis; pomade]. Ennek utánna se bé se ki nem lészen szabad vinni a haj-keményétő irt, pomátát és szagos vizekot (Fal: NA. 127).

POMPA: pompa C. solennitas MA. [pomp, feierlichkeit]. A fejedelem Szegedre érkezvén, nagy pompával fogadtatik (Czegl: Dág. Előb. 33). Fölséges urunk coronatiója nagy pompával ment véghez (Kár: Élet. I.108). Mit használ förtelmes pompád, ha meg-szégyenít (Fal: SzE. 530). A szörnyű pompa, hosszú szolga rend nem tésznek nagygyá (Fal: BE. 592). Most szép szint oszt festett szóknak pompája (Thaly: Adal. I.2).

diadalmi-pompa: pompa triumphalis Com: Jan. 152. [triumphzug]. A győzedelmessec diadalmi pompával haza meg-térnec (Com: Jan. 152). Dicsőség szekerén országos diadalmi pompával ment a várasba (SzD: MVir. 88).

győzedelmes-pompa: triumphatus C.

szó-pompa: [pompa verborum; redeprunk]. Hogyha mivoltok meg nem felel a temérdek szópompának, a megcsalatkozott reménység szembe száll a képes dicséretekkel (Fal: UE. 387).

temetési-pompa: [exsequiae; leichenfeier]. Temetési pompa, mely Iktari Betthlen Christina kis asszonynak utolsó tisztességének megh adásában ki szolgáltatot (TemPompa. Címl). Temettetett Kaplyonban, de az temetési pompa Károlyban celebráltatott 1759 (Hazánk I.293).

[Pompálkod-ik]

Pompálkodás: [solennitas; feierlichkeit]. In junio Praga alatt akarnak lenni, de én nehezen hiszem, hogy őszig is ki dobolhassanak azok az nagy pompálkodás miatt (ErdTörtAd. II.394).

Pompás: persolennis C. pomposus, pompalis MA. [prächtig]. A sido nyelv minden pompás negedességtől üres (GKat: Titk. 23). Sok haszontalan pompás ceremoniak vagynak mostan az emberek között (Czegl: MM. 29). Akár melly pompás fel-biztatással nem telünk-meg (Fal: UE. 450).

Pompásan: [ornate, eleganter; schmuckvoll, zierlich]. A király a királyi székben ül uri módon, pompásson öltöztetvén (Com: Jan. 139). Haját pompásan fel fodorgatta (Kónyi: VM. 42).

Pompáskod-ik: [splendeo, excello; glänzen, prangen]. Elefant tetemeckel, bársonnyal és selyemmel pompáskodnac (MA: Tan. Előb. 16). Mely igen nem pompáskodtanac ackor az papoc az ő bővelkedő gazdagságockal (1140). Fiaink egy magyar ur udvarában mit tanúlnak? Innya, pompáskodni (Zrinyi II.178). A tulipán virág sok szinnel pompáskodik, de nincs illatja (Fal: BE. 596).

Pompáskodás: [ostentatio; prunk]. Az pompáskodás még az pogányi kortsos nyelvekben is nem igen régen kezdetett fel kelni (GKat: Tik. 28). Nagy pompáskodásnak és vendégeskedésnek indulván a fejedelem (MonIrók XXVII.14).

Pompásos: [splendidus; glänzend, prachtvoll]. Pompásos és tisztességes ruhákot csináltattam magamnak (MonIrók. XXVII.8).

Pompásság: **1)** pompositas MA. prächtigkeit PPB. **2)** [ostentatio; schaustellung]. Isten magáról többes szóval nem pompásságért szol (GKat: Titk. e2).

Pompaság: **1)** pompositas MA. [splendor, ornatus; glanz, pracht]. Ellene montatok ẃrdẃgnek es pompasagynak (VirgC. 147. 126). Jǒue hozza nagy pompasággal az varos piaczyn hinolcodvan (NagyszC. 160). Sokakat latok ez vylagnak pompasaganak megh vtalasanak vtanna (WeszprC. 147). Ez pispők

tanalchot ada ő nekyk, hogy mynden pompasagot, keuelseget el vetnenek (DomC. 21). Az fraterek tartnan vraknak pompasagyt (132). Alitnan, hogi eh zent pispők giőniőrkődneiek a fele pompasagba (DebrC. 104). Hol vagon az el mult pompasag (BodC. 21). Ti baratoc, bizony a ti vraságtoc pompaságtoc mind elvesz, s őrőcké kinzottok a pokolba (Mel: SzJán. 452). Mesterséges pompaságra szollásban ne igyekezzenec (Zvon: Post. I.423). **2)** solemnitas C. MA. [feierlichkeit]. Bernice nagy pompasággal be ment a meghallgatásnac palottaiába (Helt: UT. 61).

Pompáz: [luxum facio; luxus treiben]. Méglen Máttyás király eszt a nagy pompát űze, nem aluuéc sem pompáza addig tőrők czászár (Helt: Krón. 156). Ha roszkor pompázunk, akkorra is máskorra is vesztünk hirünkben (Fal: UE. III.145).

POMPOS: collyra MA. [grobes brot]. Szegletes kenyerecskéc, pompesoc (Com: Jan. 109).

PONC: caelum, caestrum, scalprum Sl. [meissel].

Poncol: **1)** caelo, sculpo MA. ausstechen, ausgraben PPB. [meisseln]. Pontzoló-vas: caelum, caestrum MA. **2)** cubo, decumbo MA. liegen, sich niederlegen PPB.

PONDRÓ: vermis; made PPB. Micsoda az ember nyővek pondrok, kigyok, békák eledele (Csúzi: Síp 467). A megért sajtban az ugró pondrók lésznek (Misk: VKert. 632).

Pondrósit: verminosum facio Kr. [wurmig machen]. Menten ülik a pokolbéli legyek s pondrósítják (Sámbár ellen. 176 Kr).

PONDUS: [pondus; gewicht]. *Óra pondusa: horologii sacoma, libramentum horae PP.

PONK: ponticulus, colliculus; hügel, berglein PPB. Kérjük Kügymödöt irgalmasságos uram, tekintsen reánk a magasból a ponkra (Nyr. II.226a).

PONT (*ponct* NagyszC. 45. ÉrdyC. 556. Ver: Verb. 2. Kulcs: Evang. 20. *punct* DebrC. 448. ThewrC. 171. Born: Préd. 74. *punt* Tel: Fel. 95. Bal: CsIsk. 157): punctus C. punctum MA. punkt PPB. Ez a poncth es a hathar (NagyszC. 110). Isten oly keménseguel nezy embörtöl az zamoth, hoǵ czac eǵ punct mi volna, azt sem hagyja el (DebrC. 448). Az masod pontrol emleközyk zent Paal apostol (ÉrdyC. 343. 525. 556). Eg pont es eg zem pillantas (TelC. 245). Éott czikeliben auagy punctban heliheztetett rőuid tanusagh (ThewrC. 171). Ezegben igazak leszünk ezt pontrol pontra mindeneket megh alywk (RMNy. III.46). Egy punctig mindent meg keuan (Born: Préd. 450). Ebben hamyssat semmyt ponctygh ne eychyenek (Ver: Verb. 2). A tőruént egy puntig be tőlche (Tel: Fel. 95). Cbac egy ponct sem lészen hijába való az en beszédimbe (Kulcs: Evang. 20). Első punt, a kiuel vádolod a Kalauzt, ez (Bal: CsIsk. 157). Az egész főldnek kereksége egy parányi pont (Land: UjSegits. II.219).

cëntrum-pont: [centrum; mittelpunkt]. A ki a centrum ponton veszteg áll, minden felé egyaránt éri a kőrnyűlálló dolgokat (Fal: UE. 391). Szándékoknak centrum-pontyához nem férnek (434).

közép-pont: ∾ A felfüggesztő mérték egyik része felől tsak a terhet tartó horga vagyon, másik felől a font, melly a közép ponthoz közel tétetvén, többen nyom (Com²: Jan. 139).

Pontos: [gravis; wichtig]. Fontos, pontos beszéd: *gravitas verborum, sententiarum PPB. Nevendékekre bizta a pontos, tetemes, mázsás dolgokat (SzD: MVir 120).

Pontoz: puncto Kr. [punktiren].

Punktozás: [punctatio; punktirung]. Kivel hitetik-el, hogy a mostani punctozás szerént ollyan módon kellyen olvasni a sido szokat (Sall: Vár. 55).

PONTOM, PUNKTUM (*puntum* Laur: LViad. 135): [punctum; punkt]. Halandó emberec, vallyon mellyic gondollya meg közzűletec ettől a pontomtúl az őrőcké valóságot függeni (Com: Jan. 212). A nagy beteg életének utolsó ponctomához közelgetni láttatott (TitkRózs. 295). Az negyedic versnec két punctumi vadnac (Tyuk: Józs. 30). Világi és ördögi negédségnek pontoma (Illy: Préd. II.67). A Mahumet vallása egynehány punktumokban megegyezik a keresztyénséggel (Mik: TörL. 423). Pontomra mindent feljegyzettem (Gvad: FNót. 131).

Pontomi: [unius puncti; von einem punkt]. Könnyebben meg-engedi, hogy az ég és a főld el mullyék, hogy sem az ő beszédiben egy pontomi fogyatkozás essék (Pós: Igazs. I.258).

PONTY, PONTYÓ: carpio, carpus MA. cyprinus; karpfen PPB. Fekete lében való ponty (Radv: Szak. 157). Halastói halac a ponty, csuka, kárász (Com: Jan. 40). Főzd meg a káposztát tiszta vizben, azután ponty ikrát törd meg egy kalánnal, tedd a káposztába (TörtT². I.577). A gödények egész begyekig a vizbe búván, úgy halászszák végig a nagy tókat és fél singnyi tsukákat, pontyókat minden rágás nélkül lenyelnek (Misk: VKert. 344).

PONYVA: stragulum, siparium, velarium MA. segestre, segestre cannabinum, involucrum cannabinum; deckzeug PPB. [plache]. A komediát jadzó levél szin elől függesztő ponyvával, szőnyeggel, kárpittal fedeztetik-bé (Com: Jan. 211). Az elveszett ponyváért attunk 80 d. (MonTME. I.56). Egy tarka szép asztalra vető ponyva (KecskTört. II.54).

[Ponyváz]

be-ponyváz: [stragulo contego; mit satteldecke umhüllen]. Vásárhely piatzán sámba lovak árra mi légyen? Vajdáknál vagyon a csak tudva, czigányok sem tartyák meleg istálóba, hanem sátor szegnél koplal béponyvázva (Matkó: BCsák. 460).

POPA: [pappa; kinderbrei]. A száraz-dajka az ő szoptatóssát rágottal, popával meg elégiti (Com: Jan. 44).

PÓPIOM: ungventum populneum, populeum; pappelsalbe PPB. Meg érzed majdan a bányász csákány fokot-is, csak popiomod légyen (Matkó: BCsák. 105).

POR (*pur* HB. *poor* SándC. 2. KulcsC. 1): **1)** pulvis Pesti: Nom. I.52. C. MA. staub PPB. Por-arany: baluca, balux; por gödrötske, mellyben tyúkok, madarak feredneк: conistra PPB. Ysa pur es chomuv vogmuc HB. Meg kenic ő oreaiokat a haznac poraiert, ki sok ő közöttőc (BécsiC. 111). Ki menuetec a varosbol, leraziatoc a talpatokon valo port (MünchC. 31). Az napnak feneben mene sok poor vagyon (SándC. 2). Poor, kyth zeel el fwth feldnek zynerel (KulcsC. 1). Por, hamu nékem kenyerem (MA: Bibl. V.46). **2)** [pulvis pyrius; schiesspulver]. Futak előtt három nagy hajót rakának meg agyúval, porral, globussal (MonIrók III.17). Gyors poru s szaporaun lobbano harag (Bal: Epin. 7). Mustrát elvégezvén szorgalmatos Zrini, kezde fegyvert vitézecnek és port osztogatni (Zrinyi I.90). Apró por fél tonnával (Radv: Csal. II.393). Hozzá akarván lőni, a serpenyőban fellobban ugyan a por, de el nem sűlle a puskán 1759 (Hazánk I.141). **3)** [medicamen; arznei]. Kyerlek, hogy chynaltassт iratt es erőss portt, kyvel sebet nyttnak awagy vattbusst veszteuek az loonak (LevT. I.1). A testgyógyitók porok és pillulák erejével orvosolnak (Pázm: Préd. 901). **4)** pulvis cyprius Kr. [puder]. Ha mikor bőjtőlünk, adjunk szagot fejünknek, port hajunknak, simétsük ábrázatunkat (Fal: NA. 177).

[Szólások]. Utánna robantak, de tsak p o r á b a s e m é r t e k (Kónyi: ÁM. 92). Ámbár tiszta rongyban őltőztesse eoket a ké-

telen szegénység, p o r b a n f o r g a s s a a gonosz szerentse, de de még-is ki-néz belőlők az uri természet és nemes vér (Fal: NE. 11). A szerencsebal kézrűl jobra, alól a p o r b u l felségre, a fogságbul thronusra e m e l é (Fal: NA. 192). Emelkedjél porodbúl, magas és méltó dolgokat végy arányzóba (Fal: BE. 580). Mint a nemes ember a közrendnek porábúl ki-emelkedett, úgy jobban látszik és okot ád a szóra (Fal: NE. 12). Az mi győzedelmünk acéllos fegyverünk, ezzel Sziget várát hamar porrá teszszük (Zrinyi I.145).

ágyú-por: [pulvis pyrius; schiesspulver]. Vagyan az czejtházban ágyu por tél tonnával (Radv: Csal. II.393). Ágyu por mázsa Nro 9 (MonTME. VIII.527). Mit nyere a tsászár-népe Luzzárd megvételével, reménlheti-e annyi hasznát az helységnek, mennyit költött ágyúporra Te Deum laud. napján (Fal: NE. 21).

iskola-por: pulveres scholastici Kr. [schulstaub]. Leginkább azokat az urfiakat lesik, a kik tsak most rugták-ki az iskolák porát (Fal: NE. 4). Egy iró-deákotska, a ki alig rugta-ki az oskola port, jödögele nagy finyal elömbe (SzD: MVir. 238).

nádméz-por: [saccharum; zucker]. Egy ezüst nádméz pornak való porozó (Radv: Csal. II.117). Egy nádméz pornak való sávosan aranyozott edény (Radv: Csal. II.176).

puska-por: naphta, pulvis pyrius MA. PPB. [schiesspulver]. A puskásoc a puskákat puska porral meg-tölcséc (Com: Jan. 147). Terseny puska por mázsa Nro 3 és 30 font (MonTME. VIII.527). Négy szeker puskaport hattak az erdőben, de nem tanálják sohult (Bercs: Lev. 278).

reszelet-por: [ramentum; späne]. A fegyver-tsináló reszelővel reszel, annak maradéka reszelet-por (Com[2]: Jan. 87).

salétromos-por: [pulvis nitrinus; schiesspulver]. A puskásoc a puskákat salétromos porral megtölcséc (Com: Jan. 147).

tisztitó-por: [pulveres purgatorii; purgirpulver]. (Salánki: Erasm. 16).

vas-por: [ramentum; späne]. Com[2]: Jan. 87.

Porhonyit: macero C. [weich machen]. Lagtatot, porhonyttatot, kenszergettetet: maceratus C.

mëg-porhonyit: macero C.

Porhonyú, porhanyó (*porongyó* PPB. *poronyó* Nyr. IX. 211. *porányoság* ACsere: Enc. 127): mollis, tener MA. weichlich PPB. [mürbe]. Porongyó: sapidus PPB. Nem valami porhonyu es taplos fák ezek, hanem vastagok (Lép: PTük. III.157). A heringnek lágy és porhanyó húsa vagyon (Teleki: FLél. 52).

Porhanyós: [marcidus; locker]. Töredékenyek, mert tzak porhanyos fövenyessek, cserepesek a lábak (Biró: Préd. 12).

Poronyóság: [marciditas; lockerheit]. A töröség, poronyoság áll a tapasztalhatatlan részetskéknek temérdekségéből (ACsere: Enc. 127).

Porl-ik: [in pulverem redigor; sich zerstäuben]. Töredékeny és porlo az ti tudománitok (Bal: CsIsk. 191). Mell könnyen rothad és sorvad-el az hitván sárbúl porló fövényre raggatott új épületed (Matkó: BCsák. 371). Hazugságokkal támogattatott és porló tudomány (SzD: MVir. 227).

Porocska: pulvisculus MA. stäubelein PPB.

[**Porocskányi**]

Porocskányicska: [atomus]. Mint egy atomusnitskák, verőfényben levegő porotskánitska (GKat: Válts. II.434).

Poros: pulverulentus C. MA. voll staub PPB.

Porosit: [pulverem moveo; staub aufwirbeln]. Igaz járt út, mellyet a proféták, apostolok és más szent emberek porosíttottak (SzD: MVir. 450).

Poroz: pulvere conspergo SL [stäuben].

föl-poroz. Fel-porozni a puskát: alveolo sulphureum pulvisculum inducere; die flinte mit pulver laden PPB

[**Porzás**]

fej-porzás: [τὸ conspergere pulvere crinali; das haar pudern]. Másod magával mind a két kézzel hozzá fog a fejporzáshoz (Fal: NA. 142).

Porozó: pulvis siccatorius scripturae recentis; streusand PPB. Porozó tartó: pulveraria pixis, theca arcuaria PPB. Hol vagyon a porozó: wo ist der streusand (KirBesz. 86).

nádméz-porozó: pyxis sacchararia; zuckerbüchse PPB. Egy aranyas nádméz-porozó (MonIrók XXIV.141). Egy ezüst nádméz pornak való porozó (Radv: Csal. II.177).

Poroz-ik: [pulvis oritur; stauben]. Egyszer mintegy porozni vagy szikrázni kezde a tenger (Bethl: Élet. 305).

PÓR: rusticus, paganus MA. bauer PPB. Quincianus nemtelen poor vala (CornC. 260). Ó bolond bór. miért gyöttred szűnedet banattal (Helt: Mes. 432). A port rea birtam, hogy egy igen szep sohaytat ad (438). Eggigiű alazatos pór, kőrősztien (Mel: Préd. 153). Mely várban vót 35 pór (MonIrók III.16). Számtalan tereket levágának, még a pórok is ölvén bennek (98). Pórra lőttek: plebeae facti sunt conditionis (Ver: Verb. 7). Hada pór és fegyuertelen vala (Görcs: Máty. 68). Az innepeken dolgozó ember ha pór, hét pirichket vegyenek raita (Tel: Evang. II.801). Az paraszt pór, pór paraszt legyen (MA: SB. 116). Pórok, parasztok lakják a falut (Com: Vest. 91). A világnak söpreï a pórok hasonlók a ragadozó állatokhoz (Fal: NE. 23).

Póri: rusticanus MA. bäuerisch PPB. Én ezt annyiban tartom, mint a nemes rendet a póri alacsonsággal öszvekeverni (Fal: NA. 125).

Pórság: 1) rusticitas MA. ignobilitas; bäuerische grobheit PPB. Pórságot űzők: rusticor MA. Igen nagy pórság az aytón halgatni (JésusSir. F6). Pásztori és porság űző élet (MA: Scult. 79). 2) [rustici; bäuerschaft]. Ma Szakolczánál akar valami pórság általcsapni (Bercs: Lev. 205). Bárcsak most a pórságot szedték volna fel (704).

Pórul: rustice, rusticatim MA. ignobiliter; bäuerisch PPB.

[Szólások]. Vegye elejét a dolgoknak, ha p o r ú l nem akar j á r n i (Fal: UE. 410). Házakat palotákat építene, p ó r ó [?] az magyar mindennél se l e n n e (Görcs: Máty. 51).

PÓRÁZ: vinculum caninum, lorum MA. hundsband, kuppel PPB. Porázra fűzvén vitték el a rabságra (Megy: 6Jaj. IV.16). A szerenche el szagatta nyakárul nehéz pórázát (Zrinyi I.171). Szegény nemzetünket rendel porázra fűzik (Paskó: ESir. A3). Eszaki tsillagzat a medve pásztor, két tsillagbol allo agarat tart porazon (ACsere: Enc. 99). Szij s selyem porázra ebeket fogának (GyöngyD: KJ. 370). Embereinket ló mellett pórázon egész éjjel hurcolták, kinozták (TörtT. VI.263).

[Szólások]. Minémű vétkekkel f ű z i e g y p o r á z b a n (Tolu: HBék. 22). P ó r á z o n f o l y: eodem cubito, eadem libra MA. Az ördög ellenséggel e g y p o r á z o n f u t (Zvon: Post. I.538). Magával egy porázon futókkal beszél (Sall: Vár. 11). Képes dolog elhitelre, hogy ugyanazonn porázonn fucez (Bal: CsIsk. 27). Melly értelemben vele egy porázon futott (GKat: Titk. 262). Egygyik a másikáról soha nem tanulnak, mind egy porázon futnak (Mik: TörL. 271). Az ángliai nemzet nem örömest f ü g g pórázon (Fal: NE. 62). P ó r á z o n h o r d o z n i: nari-

bus ducere MA. Ebek engőm poraszon nem hordoztok (Turi I. 5). Hanyat homlok szabad porazon r o h a n n a k minden gonosságra (Prág: Serk. 112). Mikoron a satan ez vilagot az rettenetes balnany imadasban porazon v i s e l n e (Mel: Préd. 2). Hoszszu p ó r á z r a nem e r e s z t l e k (Matkó: BCsák. 200). Látod-e, hogy e g y p ó r á z ra f ű z i, egy-aránt pokolra itíli a részegséget a töb' tzégéres rút vétkekkel (Pázm: Préd. 222). Egy pórázra k ö t i a hazugokat a gyilkosokkal (Pázm: Préd. 1091).

[Közmondások]. Az haragos és bolond egy pórázon futnak (Hall: Paizs. 248).

nyulászó-póráz : lorum venaticum Kr. [jagdseil]. Akadánac egy ifiura, az kinél vala egy nyulászó póráz (Prág: Serk. 125).

Pórázos : [ejusdem vinculi; der selben binde]. A szuszogó Drómást vadász-mester fogta, eunek pórázossa ama török Csanz, ki ha csak gengén ülsz, levadról is le-huz (GyöngyD: KJ. 371).

PORC : cartilago; krospel, knörpel Sl.

Porcika (*porcsita?* Lép: FTük. 26): membrum, artus Sl. [glied]. Az meny tagok, izek es porcsitak vannak bennűnk (Lép: FTük. 26).

[Porcan]

kettė-porcan : [cum fragore disjungor; sich spalten]. A kötelet meg vonak, hogi mellie is ketté porczana (WeszprC. 102).

Porcog (*parczag* WinklC. 206): crepito, crepo Sl. [knarpeln]. Az nagh hwzas myath kezde ew teste teteme egmastool el ozlany ees el zakadozny parczagwan (WinklC. 206). Czonttyai portzogánac belé (Helt: Mes. 299). Az egér éjjel is az ő portzogva való ételével magát elárulja (Misk: VKert. 269).

Porcogat : dentibus cum clamore frango, comminuo PPB. [kläppernd essen]. Nem porczogatod a belit (Czegl: MM. 295).

mëg-porcogat : ∾ Ha széna rágást javallana is idvességre az ecclesia, találkoznának az atyafiak közzűl, a kik azt-is megportzogatnák (Megy: SzAÖröme. 7).

Porcogatás : [roditatio; allmäliges nagen]. Állatok porczogatására való magvak (Pós: GBot. 2).

Porcogó : **1)** crepitans MA. [knarpelnd]. Zikős fiuek: porczogó pázsjt, vizi tők gyökere (Frank: HasznK. 19). **2)** cartilago C. MA. krospel, knörpel PPB. Az vizának az gyomrát megmetéljed, az porczogójában is legyen közötte (Radv: Szak. 122). Mikor az vizát fel akarod bontani, az orrját felveszed, kétfelől az porcogóját is fel kell venni (124). A mi testűnknec épűleti csontokból, porczogókból, ízekből öszve szerkesztetett (Com: Jan. 36). Az lónak orra portzogóján vony edgy szőr tzérnát által (Cseh: OrvK. 75). A tsont, portzogo, kötözet, íz, rost a testnek részei (ACsere: Enc. 142). **3)** [durus; rösch, knusperig]. Az fazokat az tűzhöz tegyed, hozzá láss, hogy meg ne égjen, így szép porczogó szabású leszen a máj (Radv: Szak. 286).

Porcogós : **1)** cartilaginosus MA. voll krespeln PPB. **2)** [durus; knusperig]. Mikor szép porczogós a malacz bőre, akkor add fel (Radv: Szak. 71). Törd meg az riskását, jól megfőzd, hogy porczogós ne legyen (236). A hónak harmad vagy negyed napi hónak kell lenni, mert ugy keményebb és portzogóssabb (Mik: TörL. 309).

Porcogósan : crepere, fragose MA. [knasternd].

PORCËLLÁN, PORCËLLÁNA : **1)** vas PPB. vas fictile sinicum, porcellanum Sl. [vas murrhinum; porzellan]. **2)** [murrhinus; porzellan-]. Ezüstbe foglalt porczellána pohár (Radv: Csal. II.176).

PORCIÓ : portio, rata contributionis Kr. [antheil]. Az joszagból az leányoknak portiojok szerint illendő részt tartoznak adni (MonIrók III.39).

PORCS(fű), PORCSIN : poligonum, centumnodia, cyclaminus PPB. [saubrot]. Dizno pasit, porcin fyv czombodnak dagadasat meg allatya (BeytheA: FivK. 96). A lapoda, saláta, portts fű paréjaknac hivattatnac (Com: Jan. 22). A pásiutos fűhöz számláltatnac: tik hur, uti fű, portsin fű avagy ports fű (24).

disznó-porcsin : ∾ Erdei fűlfű, ollyan kis leuele mint az diszno porczinnac (Mel: Herb. 32).

kövér-porcsin : [portulaca]. Hideg természetű mezei fűvec, mint a laboda, perje fű, kövér porcsin (Com: Jan. 26).

PÓRIS : chrysocolla, santerna PPB. [berggrün]. Póris az ötveseknél: borax PPB. Jó póris: egy lat tiszta póris, két lat üveg-só, két lat só, tiszta sült fejér só (Kecsk: ÖtvM. 292).

PORKOLÁB (*polkoráb* RákF: Lev. I.112. 271. *porgolab* TelC. 70): castellanus C. janitorum praefectus MA. burgvogt PPB. Mykoron en ezeket meg montam volna az chazar porkolabyanak, legottan ketteot kevlde az ev zolgay kezzevl (DomC. 328). Vala Dyosgewrben egy maga byro porkolaab (ÉrdyC. 633). Kasdag porkolab es baratockal bősegős (TelC. 68). A porgolab, a meghólt leannak attya, monda (70). Meg hadnác a porkolaboknac, hogy őrűznéc ezt a foglyot (Helt: Krón. 124). A porkolabnac kezébe adiác a szegeny foglyot (Helt: Háló. 144). Tugya azt Ke. hog Soldos Imre vramnak porkolabya (RMNy. II.61). Edgy várnak porkolábjának nagy tisztességet tész (Ker: Préd. 633). Az hidszeget beverő porkoláb töröknek adtunk 1 f. (MonTME. I.306). Ezen két levelemet valamely polkoráb által kellene küldeni (RákF: Lev. I.112). Conventio kell: nekem, számtartónak, polkorábnak, béreseknek (271).

Porkolábság : castellanatus Kr. [munus castellani; burgvogtamt]. Tisztet osztottunk az meghólt szenteknek, porkolábságot adtunk szent Péternek (RMK. II.164). Ki viseli tisztit porkolábságának, annak vezetékét mondták Boldizsárnak (GyöngyD: MV. 8).

POROND : sabulum PPBl. arena; sand PPB. Mikoron meg appadot volna a viz, a porondon marada a sárkány (Helt: Mes. 242). Két csólnokon Duna szigetbe jutának, imé mihelt Toldi az porondra juta, csólnakból bátran fegyverét ki raká (Ilosv: Toldi 5). Az viz közöl valo porond: insula (Ver: Verb. 13). A kit a viz vitt egy porondra (Tof: Zsolt. 774).

PORONGY : perdix junior PP.

PORONTY : **1)** numerosa proles, pusionum caterva, liberorum cumulus MA. servulus PPB. [kindschaft, kindknecht]. Az Antichristusnak ny porontyi közzűl valo (Pécsv: Fel. 232). Kgdre is haragusznak hazánk némely nem jó, hanem még fattyú és poronty nevet érdemlő fiai (TörtT. XVI.52).

PORONYÁN : [superbe, jactando; stolz, brüstend]. Poronyán beszélni: incondite loqui PPB. Noha igen poronyánn pökőd a markodat, hogy te mindent meg bizonyitassz az szent atiákból, de nem tudod, miut kell értened a szent atiákat (Bal: CsIsk. 183).

POROSZKA : tolutarius Pesti: Nom. c. 102. C. dromedarius, asturea MA. gradarius Major: Szót. 244. [zelter]. Rea wewn az kyraly kyraly ruhat, feyeben ekes koronat, porozkayara wltepek (ÉrsC. 448b). Azon kerem Kegdet, hogy ha volnanak io porozkay, kyldene eggy porozkat (RMNy. II.278) Száma volt, ammenyi árpát kellett minden tisztartónac beszolgáltatni a gyorsan lépő paripáknac, az őszuéreknek vagy poroszkáknak (Mel: Sám. 132) Egy poroszkan wluen, eleikben iwue (Pont. 51. 35). Fel űle edgy

ó és szép angliai poroszkára, a ki szép módgyával jár vala Tess: SzMag. D7).

[Közmondások]. Ag lóból nehéz poroszkát tsinálni (Pázm: Préd. 338. Sámb: 3Fel. 454. Kisv: Adag. 324). A poroszka poroszkálva nem-is botlic: tolntarius tolutim nec caespita (Com: Jan. 36).

Poroszkál: tolutim incedo, tripudio MA. [traben, hüpfen]. Porozkalva: tolutim C. MA. Idestova poroszkáluan iárnac (Zvon: PázmP. I.70). Sionnak leányi kevélyek, tétova poroszkálván járnak és az ő lábokkal nagy zengést bongást szereznek (MA: SB. 239). A Sionnac leányi idestova poroszkálván iárnac (MA: Bibl. II.6).

Poroszkálás: [tripudatio; das hüpfen]. Poroszkalas, kedueeles menesedbe ne talaltassec (Pécsi: SzűzK. 81).

Poroszkáló: gradarius C. tolutim incedens, pede pressim quitans MA. [trabend]. Poroszkáló-ló: gradarius equus PPB. Ha sietni kell, poroszkáló paripákkal jobb élni (Com: Jan. 94).

POROSZLÓ (*parozlo* Pont. 64. *porozlo* BécsiC. 125. MünchC. 8): lictor, apparitor, stator, lorarius, accensus C. praeco MA. accensus curiae PPB. scherg Pesti: Nom. I.29. häscher, stadtknecht PPB. A porozto erőssen fuoltuala (BécsiC. 125). Megaraguan ő vra, ada ötet a poroztocnac (MünchC. 48. JordC. 12). Lattyatok mynth iutottak volna a koppaz hegbre a porozlok (WinklC. 203). Az porozlo hywattatyk, hogy en fyaym meg lessenek (ÉrdyC. 195). Az kyral az porozloual auag hoherel az rombitat feel futata (KazC. 99). Az parozlok fogak az ven vitézt (Pont. 64). Poroszlónac szaua által meg kiáltatác minden haza iött fiaknac (Kár: Bibl. I.426). Az biro az poroszlonac kezeben adgyon tegedet (Born: Préd. 450). Azon ördög lészen vala poroszlod (Zvon: PázmP. I.524). Ő az maga hazájának és nemzete szabadságának poroszlója (TörtT. XV.190). Tulajdonaképpent könyörüle isten az emberi gyarlóságon, ki vetvén az ármányos poroszlót, ördögöt (SzD: MVir. 461).

Poroszlókod-ik: lictorem ago Kr. [sich mit häscherei beschäftigen]. Poroszlokodnac ellenűnc baluanyozasockal (Mon: KépT. 89). Ördögi patvarkodásból ostorozza ötöt ezekkel, poroszlókodik ellene (SzD: MVir. 188).

Poroszlóság: lictoratus Kr. [häscherdienst]. Gyorsalkottan az poroszloságban es gyilkosságban (Tel: Fel. 197).

PORTA (*portya* BékOkl. 202): **1)** [porta, janua; thor, thür]. Hogy ky ment volna az portan, legottan lelenek elwl ket wenneg fratert (VirgC. 59b). Az portan kiuwl egied meg az te etkeledet (74). Fekzyk vala az calastrom portaya elöt (ÉrdyC. 339. 340). Mene az baratok portayara es az portarius be ereztee nagy jo kedwel (513b). **2)** aula Turcica SI. [die Pforte]. Balibeg kevete általa megtudósodott, hogy a portáról jó választja volna (MonIrók II.73). Ifjabbik Rákóczy György Hatalmasságodhoz és az fényes portához igaz hüségének megörizésére igen jó móddal tanittatott és neveltetett (MonTME. IX.384). **3)** pugna levis, velitaris incursus, excursio SI. [streiferei, das beutemachen]. Ha a portára kimégyen, nyér az ellenségtől, ha a kvártélyára mégyen, nyér a menyecskétől (Thaly: VÉ. 298). Az ellenség ellen magyarok portája jár-kel éjjel-nappal, vitézül próbája (Thaly: Adal. II.23). Értették volt oda ki való szolgáink, hogy az más portyákban ujonnan többen is kicsavarganának (BékOkl. 202). Ezen két erős portával kitanulhatjuk szándékát (Bercs: Lev. 304). A forragi és portára induló apró seregek nagy kárát tésznek és rosz hirt hagynak a tábor felől (Fal: NA. 213). Ezek örökkétig busittyák a generálisokat, hogy részek legyen minden portán, minden ütközetben (221). Ha jön ordre, frissen vergel, elmegy a portára, fölbiztatja maga társát, jól megjön az ára (Amade: Vers. 107). **4)** [tributum; steuer?]. Az mi illethy az wrakath es nemesegeth, kiknek portatth ronak, azon megh az orzagh az wrakkal telleseggel nem alkudott (RMNy. III.119).

nyargaló-porta: [explorator equestris; reiterauskundschafter]. Morvában küldtem egy nyargaló portát, ugyancsak kitanulom (Bercs: Lev. 206).

vizsgáló-porta: [explorator; auskundschafter]. Tegnap vizsgáló portát bocsáttam vala, jöve hirem tüle Morvábúl (Bercs: Lev. 207).

Portai: [Turcicus; türkisch]. Egy portai kantár szügyelőstől (LevT. II.394). Fékének formája nem régi találmány, igen böcsös munka, portai csinálmány (GyöngyD: KJ. 507). Portai vagy persiai paplan (VectTrans. 15).

Portás, portyás: [velitator; streifzügler]. Bár és Szekcső el nem pusztittatott volna, mert mindennap portyások jártak volna (KecskTört. IV.104). Tegnap s ma portásim feles német s magyar rabot hoztak (Bercs: Lev. 38). Ez étszaka hoza egy pozsonyvármegyei portás egy németet (284. 296).

vizsgáló-portás: [explorator; auskundschafter]. Az német általszaladt, le is csendesedett vala, mert ott leskődött vizsgáló portásom (Bercs: Lev. 295). Vizsgáló-portásim nappal indulnak, étszaka próbálnak (341).

Portáz: velitor, pugnatum excurro SI. [plänkeln]. A karabélyos sem portáz, mert csak siratja lovát (Bercs: Lev. 339). Fehérvár felé portázni változik három-négyszázonként (475). Sok veres fogolynak kelletik meg halni, a portázó nyulakat mind el fogtuk (Mik: TörL. 240). Mind a kettőnket elérte már a sok péntek, nem portázni való emberek vagyunk (Fal: NE. 27). Kétségkivül szeges beszédekkel portáztatonk egymásra (79). Fegyvert, fegyvert híveim, portáz ellenünk az ellenség (Fal: NA. 123). A kerékben rőpitet igék ide s amoda portáznak (Fal: UE. 403).

ki-portáz: [excurro; streifzug machen]. Meghattam, sok tüzeket rakjanak minden falun kivül; az német meglátta, mind hadnak vélte, még az magyarja sem mert kiportázni (Bercs: Lev. 19).

Portázás: proelium minutum, velitatio, excursio bellica Kr. [streifzug]. Vég-újváriaknak kiterjedett szép hire, mezőben járások, jeles portázások Vág vizén túl messzire (Thaly: Adal. II. 277). Az Vág két felin szénájok helyben leszen, bátorságossabb is, az portázásra reáérkezik (Bercs: Lev. 308). Már az karabélyosok is protestálnak az portázás ellen (322. 463).

PORTÁLÓ: [portale; portal]. Ha valaki czifrázni akarná lugassait, azoknak bémeneteleken portálókat azaz mesterséges kapukat csináltathat (Lipp: PKert. 19).

PORTÁRIUS: [portarius; thürhüter]. Az portarius felele nagy haraggal: Mit yaarz eet te zaar saak (ÉrdyC. 502). Mykoron cheenghetöt volna, az portarius be ereztee nagy yo kedwel (513).

PORTÉKA (*partéka* Dial. 180. Mik: TörL. 26. *portéka* MonIrók. III.36): **1)** vasa, supellex MA. hausgerät PPB. Irva találták vala hóta után az ő portikái között (MonIrók III.36). Ki valami miséhez valo partekat el vinne (Dial. 180). Az mely portékát adott az Wyczay Eva asszony az maga leányával, annak az száma (Radv: Csal. II.308). Ha elérkeznek a királyi emberek, meglátják az idegen embernek partékáját az ágya körül (Hall: HHist. II.49). Ott találtatott fel akar vitézeknek különb-különbféle fegyver, akar másoknak állapattyokhoz való kivánatos partéka (III.38). **2)** sarcina MA. merx, mercionium SI. [pack, gepäck, waare]. Kegyelmed megh monthattia hogj chak buzaya es partékayaert jwt el (RMNy. III.114). Le raká es háníá Dauid hátárol minden portekáyát (Mel: Sám. 35). Az én portékáimat elő hozám nappal,

mint az kic másúva hordozkodnac (Kár: Bibl. II.117). Szedgyűk-öszve zaydacskáját (Mad: Evang. 215). Ha szomjuhozol, menny a partékákhoz (ad sarcinulas) és igyál vizeket (Káldi: Bibl. 233). Budán 2000 frt érő portékát fizetett sarczában (TörtT². IV.89). Lopott portéka (Illy: Préd. II.277). Szép dolog ura lenni fél óra alatt egynehány száz ezer tallért érő partékának (Mik: TörL. 26). Az efféle idegen portékáért a tengeren lapátozni, vitorlákat szaggatni, kifelé s meg visszatérni haszontalanság volna (Fal: NU. 321). **3)** [res; ding]. Az atya meggondolaa, hogy nem volna rosa vyragnak ydeye, hozyaa hywaa es meg lataa kelebeet, baat mynd zeep rosa vyraag az azzyw apro porteka (ÉrdyC. 640). Mint amaz fel-puffadott mérges varas porteka minden mérgét kiadgya a Matkó (Illyef: BCsTomp. 111).

PORTIKUS: [porticus; säulengang]. Cedrus gerendác valánac az ur házánac porticusánac (MA: Bibl. I.311). Az' utzác kövecekel rakattatnac meg, mint a piarcz is a tornáczockal, porticusockal (Com: Jan. 122).

PORTRÉ(kép): [effigies, imago; bildnis, portrait]. Az alsó szobákban az austriai háznak minden portrait képei függnek a falakon (Fal: TÉ. 794).

PORTUS: [portus; hafen]. Már én mágnes küvem portusboz hoz engem (Zrinyi II.58).

PÓRUS: [porus; pore]. Veréjték lyukak vagy pórusok 1658 (KNagysz. 27).

POSHAD, POSSAD, POSVAD (*peshed* Mik: TörL. 188): ranceo, computresco, immarcesco C. exputresco, fermentor, infermentor MA. rancesco PPB. [verfaulen, vermodern, verwesen, morsch werden]. Teste kecsegtetésére poshat mérges tejet szopott (Czegl: MM. 6). A savanyu és poshatt eczetet kostolgatván meg hajtyák fejeket (TemPompa 162). Sok posvat gyümölczöt hozot (Zólyom: Elm. 251). A mi szivlünk frissen és hivessen vagyon és nem peshed ugy mint a füstölt hús a nyáron (Mik: TörL. 188).

el-poshad: computresco Kr. [verfaulen]. Kik Krisztuson nem gyökereztek, el-poshadnak a nyavalyák vizének nedvesítésével (Pázm: Préd. 692).

mëg-poshad: exputresco C. rancesco, acesco, fermentor MA. [verfaulen]. Megvárják, hogy jól megposhadjon a hordóban vagy meg-forjon: sinitur *fermentari in dolio PPBl. Az halak, kyk hw benne vannak, mynd megh halnak es megh possadnak (JordC. 19). Régen megposhat historiácskákat ottan ottan elő-ugrat (Pázm: LuthV. 4). Az ember teste a föld alatt megposhad és rothad (Pázm: Préd. 994).

öszve-posvad: [computresco, infermentor; verfaulen, vermodern]. Összeposvadott s rotvatt juh és borju bőrök (Radv: Csal. II.374).

Poshadék, posadék: illuvies, lama MA. morast, kot, pfütze PPB. Ha rosz füvön és olly possadékon őrzi, a hol mételyt szednek a juhok, nem pásztora, hanem mészárosa a juhoknak (Pázm: Préd. 604). Ollyanná tészi mint a büdös dögöt, mint az útszákon tapodtatott poshadékot (726). Mind magát s mind az ország népét belé akarja keverni az silrő possadékból álló sárban (EsztM. 321). Az az ember, ki a testi gyönyörűségnek rut posadékában fekszik, disznonak hivattatik (Illy: SzÉlet. I.37). Posadéka a bünöknek (Illy: Préd. II.445).

Poshadt: rancidus, fracidus C. MA. stinkend PPB. [faul, morsch]. Poshat ital: posca; poshat szabású: subrancidus MA. Poshadt, álló-viz: aqua torpens, aqua reses PPB. A Kalauz sok hitván gyülevéz káromlásnak possat limbossa (Zvon: PázmP. 257). A penészesec, poshattac, rothattac meg-undokétnac és büdösségétnec (Com: Jan. 62). Teste kecsegtetésére poshatt, mérges tejet szopott (Czegl: MM. 6). A savanyú és poshatt etzetet kóstolgatván, megbajtyák fejeket (TemPompa 162). Belől poshadtt döggel büszhödik (SzD: MVir. 116). Magában dögleletes poshadtt kovászt foglaló találmánynak undoksága (439).

Poshadtacska: rancidulus MA. ein wenig stinkend PPB.

Poshadtság: rancor MA. [fäulnis].

Poshadtul: rancide MA. stinkend PPB

POSHASZT: putrefacio Kr. [faulen lassen].

mëg-poshaszt: fermento, infermento MA. [gähren]. Nem tudgyátoké, hogy kicziny kovász megposhasztya mind az egész tésztát (MA: Bibl. IV. 154. Nógr: IdvK. 438. Illy: Préd. II.325). Egy kevés kovász egész teknő tésztát meg-poshaszt (Veresm: Lev. 260). Egy kevés gonosság az egész tésztát megposhasztya (Mad: Evang. 276).

POSVÁNY: palus, lama, illuvies Kr. [morast, pfütze]. Sikeres posnanban czappolodni (Zvon: PázmP. 282). A föld szine néhol vizenyős, ingoványos posvány, söppedékes, lápos (Com: Jan. 14). Még jól tett helyében posványban vezet e háládatlan világ (Kisv: Adag. 387). Az Lévárd táján való rosz, saros posványokat elkerüli (Beres: Lev. 228).

[Szólások]. Locsbol pocsba, f e r t ő b ő l p o s v á n y b a léptek (Pécsv: Fel. 30).

Posványos: **1)** palustris, paludosus Kr. [morastig]. Posványos sár (Tof: Zsolt. 594). Győrvárnál az tóban, posványos gázlóban mind bele fulladott (Thaly: Adal. II.144). **2)** [illuvies; morast]. A jól tett helyében világ nem ád vizben, de posványosban vezett (Kisv: Adag. 475).

POSONKOD-IK? Az basa nagy devánt tartott felőle; az törökök igen patkóltaták az lovakat és igen posonkottak felőle (TörtT². I.553).

POSTA: **1)** tabellarius C. nuncius, veredarius MA. angarius; bote, postillion, postreiter PPB. Jutanak my hozzank romai ciazar w fölsege postai, vgian azon postak adak my neki̋nk az Nd. leuelet (RMNy. II.109). El küldéc a leueleket az postáktól: litterae missae sunt per cursores (Kár: Bibl. I.503. Ver. Verb: Szót. Qqq). Angyalidat mint szaguldo postákot kiküldöd (MA: Bibl. V.47). A levélhordozó postákat küldic vala (Com: Jan. 207). **2)** [res veredaria; post]. Attól félek, hogy az postákon elvész az levél (LevT. II 319). Vannak társai, a kik véle egyetemben postán ránduluak a kárhozatra és el-akarják erővel hitetni velünk, hogy igyenes úton mendegelnek a mennyország felé (Fal: NE. 76).

[Szólások]. Ujjal mutassad az utat, ne magad f u s s a d a p o s t á t előtte (Fal: UE. 401).

[Közmondások]. A hír postán menéssel sokat szokott hazúdni (Kisv: Adag. 165).

folyó-posta: cursor Kr. [postillion]. Kulcsos városokban már fenjen hirlelik, a folyó posták is pofásan kürtölik (Fal: Vers. 914).

gyalog-posta: tabellarius pedes; fusspost, briefträger PPB

isten-postája: [nuncius dei; gottesbote]. A prófétakat egyedül az isten hivta az ő szolgálatjára, s nem valami angyal, ki is istennek követje és postája (GKat: Titk. 310. MIleg: TOszl. I.73).

lovag-posta, lovas-posta: tabellarius eques PPB. [fahrpost]. Küldé az leuelet louag postáktól (Kár: Bibl. I.506).

[**Postálkod-ik**]

Postálkodás, postakodás: [res veredaria; postführung]. Az postálkodás dolgában tartassék az régi articulus: társat maga mellé az posta ne fogadjon (ErdTörtT. II.286). Egy holnapra

az ráklábon járó postakodással elérkeznének (TörtT. XV.197). Az kolozsvári nemesség is segélje az katonák postálkodását MonOkm. XIV. 39). Az postálkodás ő rollok tollaltassék (CompConst. 29).

Postálkodtat: [rem veredariam administro; die post verwalten]. Az Bocskai támadáskor postálkodtatta a török közé (MonOkm. XIX.258). Az ingyen gazdálkodtatók és postálkodtatókrol világos articulusunk extal (CompConst. 29).

POSZ: crepitus, pedor MA. knall, bauchwind PPB.

Poszog: crepitare, pedere MA. bauchwind lassen, knallen PPB. Az kicsiny ebecskék az lágy párnán poszognak (MesésK. 18). Az iddogálóc avagy sarapolók meg részegedvén tántorganac, köhögnec, hákognac, böfögnec, torhaskodnac, pöknec avagy nyálaskodnac, okádnac, huddoznac és tisztességgel becsülettel szolván poszognac és fingauac (Com: Jan. 182).

Poszogás: crepitus MA. [das farzen]. Czac meg nem öltel az úton nagy soc poszszogásoddal (Helt: Mes. 373).

POSZÁTA: curruca SI. grasmücke Com: Orb. 43. Patsira, süsetek, poszata madár: cassita Major: Szót. 129. Nyomorék poszáta madár, mellynek fiait más neveli fel: curruca PPBl. A harkály, nyári csóka, poszáta: nyomoréc veres torku madár, férgeckel élnec (Com: Jan. 31). A kukuk a küsseb madarak s kiváltkeppen penig a poszáta fészkébe tojik (ACsere: Enc. 216). A poszáta avagy nyavalyás füst-farkú tsak igen kisded veréb forma madárka (Misk: VKert. 411).

[Közmondások]. Nem poszáta fészek Buda, hogy az kakuk az benne lévő monyakat megigya (TörtT. XVI.95).

POSZTÓ: pannus Pesti: Nom. a. 39. C. MA. tuch PPB. Posztónak fonákul-való fele: panni interior non rasa facies; posztónak szinére való része: panni rasa facies PPB. Hoz teneled cilicinum poztotb, kybe en testemet beltakaryad (EhrC. 141). Senki sem erezti vy otromba poztonac foltát o ruhaba (MünchC. 29). Mire magaztatol fel az poztonak zepsegeben (VirgC. 145). Földnek mennynek kyralya poztookba takarwan a iazolba teteteek (WinklC. 343). Mykoron zent Margit azzonnak adnak vala kentest iob poztobol tarsinal, zegenly vala meg viselny (MargL. 2). Az utcákat posztóval bevonták (MonIrók III.106). A gyapjú meg-szövettetic és a csövre tekert bél fonalac változnac posztóvá (Com: Jan. 97). Hogy ipen kimondgyam, a selyem és abbul szött vagy vertt poszó nem egyéb, hanem némely férgecskékböl takaroszott hulladék és sok festékkel forraltt ganéj (Fal: NE. 30).

[Közmondások]. Nem arra valo, hogy posztóban varják a fejét (MA. Czegl: Japh. 232). A vont arany vagy ezüst nem födi jobban bé testemet a szött posztónál (Fal: TÉ. 771).

Posztós: pannosus MA.

PÓT: addimentum, appendix, supplementum MA. zusatz, anhang PPB.

Pótol: suppleo, compenso MA. [ersetzen, ergänzen]. Az elszáradott vérnek fogyatkozása másunnan nem pótoltatnék (Pós: Igazs. I.133).

ki-pótol: ∾ A természet fogyatkozásit mással ki-pótolni: superare *impedimenta naturae PPBl. A kárt kipótolá (Liszny: Krón. 150). Nyolcz száz ötvent külön állatának, ezért hogy ha a tatárokban el-esnének, amazokból menten ki pótolnák (197). Valami elégtévő áldozattal pótoltatta ki vele isten az ő vizözönkori bűnét (Misk: VKert. 388).

mëg-pótol: [compenso; vergelten]. Az Kd jó szerencséjét hallám, kit isten ő szent felsége Kelmednek pótolja meg és kegyelmes áldásából öregbítse s nevelje meg (LevT. II.222).

Pótolás: compensatio, assumentum MA. [ergänzung, ersatz].

Pótolgat: identidem resarcio SI. [wiederholt ergänzen]. Elégtelen volna az Christus közben járása, hogy ha a mi cselekedeteinkel kellene azt pótolgatnunk (Matkó: BCsák. 309).

[**Pótolód-ik**]

ki-pótolódik: [compensor; ergänzt werden]. Mind ki kell ezeknek pótolódniok (Komár: Imáds. 110).

POTOR: scurra, erro MA. landstreicher PPB. [L. **Botor**].

POTROBOC: [cibus butyro et farciminibus compositum; aus topfen und würsten zubereitete speise]. Potrobocz: ezzel élnek az székely atyafiak (Radv: Szak. 248).

POTROH (*patroh* PPBl. *potraha* Com: Jan. 51. *potrok* MA. PPB): abdomen C. MA. schmeer, schmeerbauch, wanst PPB. Ládd-é ezeket mivelheti az nyomorult pénz szerelem az fösvény potrohokban (MA: SB. 133). Potroha melly nagy (Bal: Epin. 10). Az eledel az állatoknac a kérös gyomorban, annac utánna a kövér hasban: potrohában által megyen (Com: Jan. 51). A tobzódóc vagy vendégeskedöc merö kövérségnec avagy has potrohóknac rabjai (181). Az vendég azt tartja, hogy nem fogadtuk jó szívvel, ha potroha nem puffadott annyira mint egy akós hordó (Fal: NU. 303). Némellyek a könyveknek potrohát s temérdekségét nézik inkább, hogy sem belső velős jóságát (Fal: UE. 379). Hármas kés van oldalán, bécsi acél pántlikára szépen függ a potrohán (Fal: Vers. 877).

Potrohos: ventrosus, obesus C. ventricosus MA. feist, fett PPB. [dickbauch]. Vala penig Markalf igen temerdeg es potrohos (SalMark. A.3). Nincz olly jövedelmező papi uraság, az melly ezeknek potrohos gyomrokat megelégíthetné (MA: Tan. 1141). Potrohos paraszt ember (Mad: Evang. 327). Testesec, kövérec, potrohosoc (Com: Jan. 53). A sz. irás magyarázattyáról potrohos könyveket irhattok (Veresm: Lev. 93). Igen nagy potrohos könyvet meg-töltöttenek (GKat: Válts. II.1256). Mind jók ugyan ezek, de én a jesuita potrohos könyvében ezt is olvastam (Czegl: Japh. 11). Néki vígh-lakástul az hasa potrohos (17).

Potrohosit: incrasso Kr. [verdicken, anfüllen]. Illyenekkel kellé potrohosítanod mocskos irásodat (Matkó: BCsák. 256).

Potrohosod-ik: crassesco, obesus fio MA. dick werden PPB. Annyi szitkos, motskos nyálaskodásokat ha valaki rendel ki győzhetné szedni potrohosodott könyvéből, bizony azzal horhaszabbá tenné X ut Tök könyvét (Matkó: BCsák. 2).

Potrohosság: ventricositas Kr. [feistigkeit]. Ha a szitkokat le-törölnék a Balduinus könyvéből, kichiny hasa maradna potrohosságának (Pázm: LuthV. 5).

POTYKA (*potykasz* C.): carpio C. carpius MA. cyprinus Major: Szót. 128. karpfen PPB. Mellyik az jób falat az halban? Az kövi hal mindenestöl, az potyka az ő fejével (MesésK. 17). Pisztrángot, herenget igy fözhetsz, potykát is, de azt borban (Radv: Szak. 113. 157). Böit-e az, midön chukát, potykat, tokot rátua, sütve torkig esznec (Tel: Fel. 26). Halastói halac a potyka, csuka, kárász (Com: Jan. 34). Nespesti jobbágyok adjanak 30 potykát számost (Radv: Csal. III.76). Vizát, pozsért, potykát fogasson számunkra (RákGy: Lev. 383). Az apró fiatal potykáknak kopótójokban is terem féreg, az öreg tsukákat, tóbéli potykákat mindazáltal efféle féreg nem állja (Misk: VKert. 682).

POTYOG: [assidue cado; fort und fort fallen]. Sirt mint a sebess essö, görgöttek, potyogtak könyvei (SzD: MVir. 361).

POTTYAN: labor, cado Kr. [herabfallen]. A pap az örökkévalóságnak tengerébe pottyant (Fal: NA. 135).

ki-pottyan: [elabor; herausfallen]. Ha oly jeles ember volnál, valami szádból kipottyan, mindent tartoznánc el hinni (Tel: Fel. 189).

Pottyant: [labe facio; fallen lassen]. A ki oda pottyantja ártatlanságát udvari előmenetelért, rosz kalmár (Fal: NA. 237).

ki-pottyant: [elabi facio; herausfallen lassen]. Az ő hizelkődő beszédec után ki-pottyant valamit (Helt: Háló. 88).

POVÁLY: alica; spaltentrank C.

POZDORJA (*pazdora* Gvad: Nánd. 40): stipa, stupa, culmus lini MA. festucae cannabinae PPB. [werg]. Eu tetemeim meg azanak mikent pozdoria (DöbrC. 179. KulcsC. 243). Ev nelek az mas velagra viznek faat, zenat es pozdoryat (CornC. 421). Mutatod az the hattalmassagodat es azzu pozdoriat haborgac (TihC. 236). Vesdel űkőt mint az pozdoriat az szel előt (Szék: Zsolt. 86). Némellyek fát, szénát, pozdorját éppitnek (Pázm: Kal. 811). Lehetetlen dolog az, hogy az aszu pozdorja az égő tűznél fől ne gyuladgyon (Prág: Serk. 367). Az emberi erő erőtelenség, tsöpű és pozdorja (Nagyari: Orth. 7). Csak szöszhöz, pazdorjához hasonlók vagyunk (Laur: LViad. 73). Vas por szennye űlte hizott pofájokat, szénnek pozdorjája füstőlött nyakokot (GyöngyD: KJ. 425). Törte a tábort mint pazdorát (Gvad: Nánd. 40).

[Közmondások]. Nagy kűlembség vagyon a fa, széna és pozdoria kőzet (Vallást. ij).

kendër-pozdorja: [stipula lini; hanfwerg]. Az azzony ffel vywee az neepeketh az haznak heyazattyaban es be fedezee ewket oth kender pozdoryawal (JordC. 286).

kő-pozdorja: [rudera lapidum; steinschutt]. Hegyes nil meg őly a Christus ellenségit, kű pozdoria el-rontia (Mel: SzJán. 49).

Pozdorjácska: stipula MA. [werglein].

POZLÁR (*pószlár* Helt: Krón. 8): ensis, gladius Kr. [schwert]. Az ő hadi szőrszámoc egy egy pószlár (Helt: Krón. 8). A kic el nem iöuénec, azzokat kettő vágánac egy poszlárral (10). Mindiárást inteni kezdé őket, hogy megtisztitanác a régi payzsokat es pozslárokat. Soknak kősztőc vagyon horgos pozlároc (Gosárv: MagyH. Biij).

PÓZNA: pertica, stipes, bacillus MA. stecken, pfahl PPB. Tsac ezis súlyos pózna (Balassa: Ének. 16). Hálo terjesztő poznák, villa fák (Com: Orb 107). Póznákkal kelletic segiteni az élő-fát (Nad: Kert. 133).

karó-pózna: [pertica; stange]. A kert bé-keríttetic sővénynyel, a melly hosszú karó póznáckból és egyéb hajlós veszszőkből fonatic (Com: Jan. 71).

madarász-pózna: ames C. calamus PPB. [stellgabel]. Madarász pozna, kelepeze: ames Major: Szót. 32. Esmérnek öltőzetedről, enyves madarász póznádról (MA: SB. 218).

nyir-pózna: pertica betulina Kr. [birkenrute]. Nyir póznával póználja fejét (Fal: Jegyz. 930).

[Szólások]. Megkivánják, hogy jó szivvel vegyék a korpázást és a m e r r e h a j l i k a n y i r p ó z n a azaz ősz fejek tetszése, a szerint éljenek és cselekedjenek az ifjabb úrfiak (Fal: NU 302).

Póznál: perticis contingo Kr. [züchtigen]. Nyir póznával póználja fejét (Fal: Jegyz. 930).

POZSÁR, POSÁR (*poszár* Radv: Szak. 10): carpio Major: Szót. 128. cyprinus; karpfen PPB. Ha csukát avagy poszárt ad kezedben az mestered, azt igen szépen megvakarjad (Radv: Szak. 10). Ha az posár ikrás, az ikráját tegyed az levében (115). Vizát, pozsárt, potykát fogasson számunkra (RákGy: Lev. 383). Sajt nro 6 öreg, posár nro 6. (KecskTört. II.510). A nagy pozsárnak felit főzd meg (Bethl: Élet. 534). Az alosa tsak igen paraszt hal, nem sokat kûlömbőz a mi posárinktól (Misk: VKert. 546). Kophalat, pisztrangot, posart add a szakátsnak (SzBodó: SóDics. A1).

PŐCE: **1)** cloacalis fluvius PPB. [kanalwasser, unrat]. Davidnak is amaz három vitezek egy keő pöcze vizet viven agyendekba kedvesen veve teőllek (Vás: Ep. 4). **2)** cascale C. [abtritt].

PÖDÖR: torqueo, in gyrum ago Sl. [drehen]. Orrom allja épen akkor mohosodott, a pihét pödröttem mint egy okosodott (Gvad: RP. 86).

PŐFETĔG: **1)** fungus orbicularis, crepitus lupi, fungus ovatus PPB. [lycoperdon vulgare; bubenfist. bofist PPB. Pöfeteg: fungus muncupatus crepitus lupinus Beythe: Nom. 5. A retek igen egésséges a pöffeteg meg-fojto veszedelem ellen (Nad: Kert. 320). **2)** [foetidus; stinkend?]. Tolvaiok, herée, pöfeteg apaczak (Mel: SzJán. 443).

Pőfetĕgĕs: fungosus, fistulosus C. pustulosus PPB. [warzig]. Nagy gömbölyű pöföteges orra, magas fülei (Prág: Serk. 673).

[**PÖFFED**]

föl-pöffed: [extumesco, extubero; anschwellen]. Az isten a te fel-pöffedett szived daganattyát akarja meglohasztani (MHeg: TOszl. II.116).

Pöffedék: **1)** tuberculum MA. Nom. 94. blätterlein PPB [warze]. A hol emlö, ott a pöffedék: ubi uber, ibi tuber (Illy: Préd. II.256). **2)** [fungus; schwamm?]. Sodoma földe felől irják, hogy meg mostis termő fák vannak benne, mellyeknek gyümölcse külsőképpen magát szépen mutogattya, de belől ollyan mint az pöffedék, úgannyira, hogy az kik illetik, hamuvá lesznek kezében (Pécsv: Fel. 21).

1. PÖK, KÖP (*peket* JordC. 144. *pökęc* Sylv: UjT. I.141. rea *pökic* Zvon: Post. II.151. Nad: Kert. 29): spuo, exspuo C. MA. speien PPB. Pökenec ő orcaiara es nac čapasockal vericmala ötet (MünchC. 66). Önnön nelweth el harapa es scegentelen chokolgathonak weresen orchaiara pőke (PeerC. 46). Ha az ew attya ewnoky orczayara peket vona, nem de kellet vona ee heted napygh ky rekeztethny az kősseeghből (JordC. 144). Hogy ez fratereknek az prior, hog ha es meg teerne, ky ev neky jelenyk, orcheel rea peokneek (DomC. 303). Mykoron zent Janosnak feyeet kezeeben tartanaa es karomlanaa, az zent few arczwl pőkee (ÉrdyC. 525. 550). Zemebe pewket (Pesti: NTest. 87). Ha valakire pökendic, ez meg mossa ruhaiat: si salivam huiuscemodi homo jecerit super eum, qui mundus est, lavabit vestimenta sua (Helt: Bibl. I.EEe4). Pökik, szidalmazzak (Mel: SzJán. 423). Nem tudom, ha pökzé auagy okádol (Decsi: Adag. 160). Azért is pöki az régieket, hogy szükségnek idején akárkinekis meg engedték, hogy keresztellyen (Pázm: Kal. 148). Ki pökte aszt à büdös torhát (Bal: Cslsk. 35). Rosz ember hamis vádgyára nem bánt engemet Calvinus apám, én is ollyan engedelmes fia vagyoc, hogy nem pökőm ha lehet orczájára (Matkó: BCsák. 39).

[Szólások]. M a r k á t p ö k i: proludit MA. Pököd a markodat, hogy mindent meg bizonytasz (Bal: Cslsk. 183). Csak köpi az markát, de megássa árkát (Thaly: VÉ. I.401). Nem köpted a markodat (PhilFl. 62).

alá-pök: despuo C. MA. anspeien, herabspeien PPB.

[**be-pök**]

bepökés: [to conspuere; das anspeien]. Oltalmazzad meg wram en orczamath mynden zeplötewl, hogy ne zegyenkegyem the elewted, se ez wylagy emberek elewt te zent orchadnak beeh pőkeseert (ThewrC. 119).

föl-pök.

[Szólások]. Ne pőky ollyan fel: altius oramedonte (Decsi: Adag. 329).

[fönn-pök]

fönnpökő: arrogans, altum spirans Kr. [hochmütig]. Vajha a pápista fejedelmek-is ollyan könyen a nyakokra nem hagynák ama fenn pőkő papokat űlni (GKat: Válts. II.271. Megy: SzAÖröme. 76). Az fenn-köpő s Erdélyben bejött, s kérkedő czifra paszamántos, nyegédes magyarországi, tótországi fijak miképpen zaboláztassanak meg kérkedésökről (Thaly: Adal. II. 344. Csúzi: Síp. 649).

ki-pök: exspuo MA. ausspeien PPB. Köhögve kipököm: exsternuo; hákogva kipököm: excreo C. Vakoknak vezerlőy, kyk ky pőkytek az zwnyogot es az teweet el nyelytek (JordC. 428).

[Szólások]. K i p ő k n i a z á g y á t: despuere malum (Decsi: Adag. 328). A minapi levelében az illyen dologra való nézve p ő k é k i kend ezeket a deák s z ó k a t (Mik: TörL. 70).

kipökés: exspuitio MA. das ausspeien PPB.

lë-pök: despuo MA. hinabspeien PPB. Le pőkee az földre es saarth zerzee hŵ nyalabol (JordC. 658).

mëg-pök: conspuo C. MA. bespeien PPB. Embernec fia adatic a poganocnac es megkaromlac őtet es egembe megpőkic őtet (MünchC. 92). Akar melly láttatos és szines legyen az emberec előtt, az isten széke előtt megpőketic és megvettetic (MA: Tan. 756). A ki mit ingyen ád, meg-általkodással meg ne pőkied, hogy meg vetni és meg utálni ne láttassál (Com: Jan. 194). Térj eszedre valaha, ne pőkjenek-meg még csak a' gyermekek-is (Matkó: BCsák. 221).

rëá-pök: adspuo, inspuo C. MA. bespeien, anspeien PPB. A sziubűl ki származot boszszonkodo hertelen indulat, kivel viseltetuén gonoszt kiván valaki másnac titok-képpen, ugyan rea pőkic vagy szemével sem akarja látni (Zvon: Post. II.151).

vissza-pök: respuo MA. verspeien PPB.

visszapökés: respuitio MA. das zurückspeien PPB.

Pökés: exspuitio C. MA. [speichel]. Nem tamad feel sem az weritek, nem az pőkes awagh hágappas (KazC. 189. Mad: Evang. 632).

marok-köpés: [prolusio, jactatio; prahlerei]. Gyakorta azok állíttatnak az ő nagy szer-szavokhoz és markok-pőkéséhez képest a Christusnak lelki szérűjén tiszta buzáknak (GKat: Titk. Előb. 6). Marka kőpések, kérkedségek (Megy: 6Jaj. II.11).

vér-pökés: haemaptysis, sangvinis spuitio MA. blutauswerfung PPB. Vér pőkést, has faiást gyogyit, à szőlő koczainac ezőn haszna (Mel: Herb. 6).

[Pöket, köpet]

ki-pöket: [exspuere facio; ausspeien lassen]. Ki-köpette véle utolsó nyálát (Kónyi: HRom. 127).

kipökhetetlen: [quod exspui nequit; unausspuckbar]. Kipőkhetetlen turha (Pécsv: Fel. 197).

kipökhető: exscreabilis C. MA. leicht auszuspeien PPB.

Pökő: spuens, sputorius Kr. [speiend]. Csuszó-mászó állatoc az vizi kigyó, zomoc kigyó, méreg pőkő kigyó, vipera (Com: Jan. 41).

marka-pökö: [prolusor; prahler]. Többet használ a veszteg űlő nauclerus az hajo igazgatásában, hogy sem a marka pőkő csalafurdi hajós legény a vas macska emelésben (Czegl: Japh. 7). Némely markaköpők szokásba vették volt, hogy egymást bajra bívták (Mon: Irók VII.36).

Pököd: [sputo; speien]. Pekethtik: conspuerunt NémGl. 1. Tegőd arcwl werwen es nyalwal arcvl pőkődwen te nehez kőrözt fadath hatadra adaak (CzechC. 32. ThewrC. 114).

Pöködelëm, pökedelëm: res absurda, sputo digna Sl. [gräuel]. A mit az oltári szentség felől vegezett, az merő pőkedelemre méltó vanitas (Matkó: BCsák. 34). Ha játék a ceremoniás vallás, kellemes játék, ha isteni tisztelet, bizony rut és pőkődelemre mélto (54). Miképenhogy a kakas a maga anyuyát-is-meg-fertézteti, a gyilkos-is hasonló, mellyért mindenek előtt pőkedelemre méltó (Misk: VKert. 361).

Pökedelmes: [abdominabilis; abscheulich]. Semminemű állat nints ollyan, melly oly kitsiny és pőkedelmes materiából olly nagyra nevekednék mint à krokodilus (Misk: VKert. 247).

Pökdös (*pűkdűs*ik Mel: Ének. 3): sputo C. consputo MA. [speien]. Mynd karomlak ees pekdeseg, werek azt mondwan: prohetyzal nekenk (AporC. 171). Arcel pőgdősek ŷtet, ńagkba ŷtelek, arcel es ŷtelek tenerrel (DöbrC. 436). Fel menuen a toromban es ah baluan istenőknek boltiaban, mind orczel pőkdőse őket (DebrC. 10). Idwez legy zepseges orcza, ky my erettewnk az byneseknek keze myath arczwl weretel es pekdestetel (ThewrC. 84). Pőkdősenek az ő orczaiara: exspuerunt in faciem eius (Fél: Bibl. I.48).

ki-pökdös: [exspuo; ausspeien]. Ezt azért mint ördög mérgét ki-pökdössétek lakodalmatokból, mert az az átkozott szokás pogányoktól származott (Pázm: Préd. 226).

mëg-pökdös: consputo, perdespuo C. bespeien PPB. Megh mewettetyk ees megh ostoroztatyk ees megh pőgdőstetyk (WinklC. 327). Orchayat hagya meg peokdevsny es ev nyakat hagya nyakon verny (CornC. 174). Meg pekdeseek hw orczayat es nyakon vereek hwtet (JordC. 443). Ime emberek ew ffya el arwltatyk, meg chwffoltatyk, meg pőkdőstetyk (ÉrdyC. 97b. 134b).

rëá-pökdös: insputo MA. anspeien PPB.

Pökdösés: sputatio, consputatio MA. [das speien]. Nem zenuedet az arczul vereseket, peukdwseseket (VirgC. 35). Pőgdősesőkkel tegőd zomorwytanak (WinklC. 248). Lassatok az en orchamat, ky ńallal es pekdessesekel meg rutitatek tiertetek (TelC. 262).

Pökdöz, köpdöz: sputo, consputo Kr. [anspeien]. Kevéssel ez előtt tsak mérget s ürmöt kőpdőze, de most egyszer s mind lépes édes mézzé és candiai tzukorrá változot (Fal: NA. 105).

Pökdözés: sputatio, consputatio Kr. [das speien]. Meg emlekőzőm faidalmidrvl, at te zent orchadnac pőgdőzesirŷl, ńakon veresőkrŷl (DebrC. 322. Mon: Apol. 335. Pázm: Préd. 567).

2. PÖK: sputum C. MA. speichel PPB. A pököt szükség keszkenőbe fognunk (Vajda: Kriszt. III.410).

PŐRE (*perjé*n Fal: Vers. 90): [nudus, intectus; bloss]. De levetkesztettyűk pőre es gatyára, igy majd nyugszik feküdvén ágyára (Gvad: NTest. 50).

Përjén: [nude, simpliciter; natürlich, einfach]. Tsikorgó nád-sippal kinoztad versedet, nyassán perjén mondtad nyálas énekedet (Fal: Vers. 911).

PŐRÖLY: malleus Pesti: Nom. I.494. marculus MA. hammer PPB. Az kovács mikoron az vasát verné az pőrölylyel, ebe aloszik vala (PestiT: Fab. 212). Hallom, hogy az kovácsok igen zörgetik az pöröllyel a vasat (242). Zeng az pőrőlnec és űlőnec hangossága (Kár: Bibl.' I.677). Az mig isten

nem akaria, fogóval sem vonhattiák ki az fiivet, de a mikor ideje vagyon, vas pőrőllyel sem verhetik bé (Decsi: Adag. 103). Nints olly keményedett ember, kit a szent irás erős pőrőlye meg nem tör (Pázm: Préd. 393). A tőrvény ollyan mint az tűz és pőrőly (Ker: Préd. 697). Az erdőllő az élő fákat a főldre leteritti, pőrőllyel az éket belé veri és meghasittya (Com: Jan. 103). A tőrvény a bűnős kő szivet mint egy pőrőly meg-rontja (Nagyari: Orth. 33). A jó tanito az isten tőrvenyenek pőrőllyeivel rontya a halgatok sziveket (Báth: Tromb. m3). A nagy pörölyt nem birtam, a mint kellett (ÖtvMest. 10vsz). Az isteni tudomány atzél pőrölye által kell a rettenetes homályosságból kitisztulni (SzD: MVir. 440).

Pőrölyős: [malleo instructus; mit hammer ausgerüstet]. Váltig volt érette egy Cassán kohlo, pőrőlyős barátotok is, hogy valami karba állathatná az augustána confessiót (Bal: CsIsk. 141).

Pörölyöz: cudo, malleo Kr. [hammern]. Hála istennek, hog csak illy igazat tuda vallani a sokféle czimborával pőrőlyőző malleator (Bal: CsIsk. 382). A filistaeusok azért űzték-ki a sidók kőzűl a kovácsokat, hogy senki fegyverth nékik ne pőrőlyőzzőn, ne készéthessen (Csúzi: Síp. 181). Mint az ülő, melyet inentűl inkább pőrőlyőznek, annál inkább megkeményedic (Czegl: MM. 117).

Pörölyözés: malletio Kr. [das hammern]. Mi dolog, hogy a szent lélektül építtetott templom illy kegyetlen pőrőlyőzéseket szenved (Pázm: Préd. 512). A gyémánt sem tűzzel sem pőrőlyőzéssel meg nem lágyittathatik (Misk: VKert. 217).

PÖSTY: fascis vimineus Sl. [reisholz, faschine]. Krakóczнál oly járó vagyon, ha csak tiz-tizenkét pöstyöt [így] belévet is, folytában mehet (RákF: Lev. I.386).

PÖSZLÉK: [ramentum, pontamen; abfälle]. Pöszlék, hulladék, metélék szőts, szabó, varga után: subseciva PPB.

[**PÖSZÖG, Pöszöget**]

Pöszögetés: [strepitus; das schnattern]. A Kalauznak szitkaival chak annyit gondoltam, mint az gunárnak diffás pőszőgetésével (Zvon: PázmP. 206).

PÖTYE: [?] Nem feszéthed három szegű pőtyére ez okoskodást (Zvon: PázmP. 231).

PRAJTSOFT: [copiae ad pugnam paratae; kampfbereites heer]. Ha az ellenség szokás szerint fennálló prajtsofftját avagy fennálló seregét is megindítaná, arra kiváltképpen vigyázzon (RákF: Lev. III.216).

PRAKTIKA: [machinatio; kniff, kunstgriff]. Minden fortélyos practikáknac és czalárdkodással kereskedésnec iró camarája (MA: Tan. 1183). Álnoc practikác (Zvon: PázmP. 340). Nem bizhaték Sámbár a pelagianusok segitségéhez s uj practicát gondola (Matkó: BCsák. 350). Gondolok az hely ellen praktikákat (Zrinyi I.87). Ő látot sok igazakban praktikára hozattattat (Illy: Préd. II.158). Ez a practika soha sem teheti ingyenessé ezeket a félre horgadott mondásokat (Fal: NE. 18). Egybe hányja veti ál practikáit, hogy ujabb vesztesen harcba szállott szomszédjával (Fal: UE. 370).

Praktikál: [agito, machinor; sinnen, im schilde führen]. Ebbe practikál vala hogy Sarolte hertzegnét magánac vehetne feleségűl (Helt: Krón. 29). Nints a gyűrő; fel tekéntuén a fára, tohát az hollo orrába fénlic és ott practikál rayta (82). Az mynemű dologban az tatay kapitan miastann praktikal, im annak az leuelnek az massat röndel meg irtuk Ndk. (RMNy. III.111). Ki engedhetné meg, hogy más turkálna, practicálna az ónélben (Decsi: Adag. 209). Nem io embernec isten dolgaiban practicalni (Vás: CanCat. 114). Az őrdőg hadtum raytam praktikálni, hatalmaskodni (MA: Scult. 576). Áskáló, practicáló hamis ember volt (Tof: Zsolt. 569). A portán elhiteti, hogy római császárral practicálna Kemény (GyöngyD: KJ. 499).

Praktikálkod-ik: ∾ Meg kell engedni, hogy practicálkodik az ellenség, mert tapogatva jár (Bercs: Lev. 235).

Praktikálkodás: [machinatio; kniff]. Értvén Bornemisza Ferencznek Tokajból praktikálkodását, megfogatjuk s Váraddá is küldjük (RákGy: Lev. 176).

Praktikás: [callidus; heimtückisch]. Praktikás, mesterséges, fortélyos: machinosus PPBl. Soc kűlőmb kűlőmb féle praktikás mesterségi az sátánnac (Zvon: PázmP. I.48). Nem csak együgyű ismérés jelentetik, hanem praktikás ismérés (Illy: Préd. I.511).

PRAKTIKUS: [usu exercitatus; geschickt, praktisch]. Nagyságodat mint próbált vitézt az álhatatlan és practicus franczia ellen is a romai császár fel bocsátá az imperiumba (Land: UjSegits. Előb. 3).

PRAKTIZÁL: [agito; betreiben, verfolgen]. Istenesen practizáló, szentűl bőlcselkedő theologia (MHeg: TOszl. 14).

PRÈBÉNDA: [praebenda; pfründe]. Vadnac olly pap urac, kic hat és hét praebendackal és jövedelmeckel birnac (MA: Tan. 1130). Marha, melly a farkasoknak praebendája (László: Petr. 35). Urak prevendájok, nehéz szolgálatjok (Thaly: VÉ. II.108).

PRECEPTOR: [paedagogus; hauslehrer]. Szólitá fiainak praeceptorát, Justus Jonást (Czegl: MM. 207). Még a praeceptoroknak is megmondatot (133).

PRÉDA: manubiae, exubiae C. praeda MA. beute, raub PPB. Aradnak kyrallya megh győzween ewtet sok predath ragada (JordC. 162). Eǵ ördőg hoza az itelő bironak eleibe eǵ holt viteznek lelket es monda: Ime hol a preda (BodC. 31). Az magyarok magokat zakaztaak ott az sok pogansagnak es az predaat hattra hozaak (ÉrdyC. 398b). Prẹda szomiuhozó oroszlány (Kár: Bibl. I.544). A gonoszok mint ama prédával élő solymok tarka-barkák öltözetekben (Pázm: Préd. 30). A ki-futamodásoc praedánac okaért lésznec, nem pusztitás nélkül (Com: Jan. 148). Praedaval jűvének (Pethő: Krón. 157). Igen jo prédákot ragadoztak (Illy: Préd. II.275). A saskeselyű az ő prédáit soha egészben meg-nem észi (Misk: VKert. 285).

[Közmodások]. Az praeda mindenkor óleзób (Decsi: Adag. 54).

Prédál: praedor MA. depraedor; rauben, plündern PPB. Az nép predálá az tábort (Kár: Bibl. I.499). A lopóc és tolvajoc praedálnac és lopnac (Com: Jan. 93). Őt azért küldték, hogy mezőt prédállya (Zrinyi I.142). Szabad prédálni, szabad részegeskedni, szabad urat válogatni (II 197). Prédál a szél gabonás mezőben (GyöngyD: MVir. 92).

el-prédál: depraedor MA. berauben PPB. [ausplündern]. El vivéc fogva az madianitáknac feleségit és minden marháiokat el predállác (Kár: Bibl. I.150). Feleségeket fogva elvivéc és elprédálác (MA: Bibl. I.32).

föl-prédál: ⌄ Valakit fel-prédálni: compilare aliquem PPBl. Meg-fosztotta és fel-prédálta minden ellenségit (Pázm: Préd. 111). A kik az ártatlanok javát felprédállyák, azokat tartoznak bűntetni a fejedelmek (Pázm: LuthV. 140). Hispániát és Portugalliát elpusztitsuk és felprédállyuk (Liszny: Krón. 158). Felprédáltak némely házakot is és elégettek (Illy: Préd. I.609).

fölprédálás: [depraedatio; ausplünderung]. Szombatnak fölpraedálásábúl, nem tudom, mit magyarázhat ember (Bercs: Lev. 252).

ki-prédál: [expilo; ausplündern]. A kolmárok boltjai kipraedáltattak és födig el is hordattak (Beres: Lev. 402).

mëg-prédál: [exspolio; ausplündern]. Hoğ senki titeket meg ne predállion (Fél: Bibl. II.98).

Prédálás: [praedatio; plünderung]. Csak arra vetnek, hogy étlen nem szolgálhatnak, az prédálást pedig meg nem engedem nékik (Beres: Lev. 532).

Prédáló: praedabundus, praedator MA. [räuberisch, räuber]. Az újonnan született Krisztus neve gyorsan prédáló (Pázm: Préd. 111). Mint saskeselyű praedáló és torkos (Czegl: Japh. 17). Kiknek elöljáróknak kellene lenni, azok mostan praedálók (Czegl: MM. 28). Német lobonczokat ő kevilsígekkel, prédáló rácokat megrontád ezekkel (Thaly: Adal. II.105).

Prédás: [inhians praedae; nach raub lüstern]. Béres az, nem pásztor, ki juhat szemlátomást praedás torokban ejti (Czegl: MM. 8).

PRÉDIKÁCIÓ: concio, homilia MA. sermo; predigt, kanzelrede PPB. Penitenciat tartottac Jonasnac predicacioaert (MünchC. 36). Az predication valánac sok iobagyok (VirgC. 37). Cristus meg vylagosoytha az zent apostolokat es az ew zent predicacioyoknak myatta anya zent egyhazat (ErdyC. 380b). Kristus temető predikátziót tett néki (Pázm: Préd. 31). Az az ige, az melly által az kenyér és az bor megszenteltetnec, olly élő prédikatzio, az melly az halgatókat építi (MA: Tan. 1440).

PRÉDIKÁL: concionor C. praedico MA. predigen PPB. Kinec tehetsegét te predikaltad: cujus tu virtutem praedicasti (BécsiC. 22). Jöuő Janus baptista predicaluan Judeanac kietleneben (MünchC. 17). Fene es kemeny bezedekel predikal vala (VirgC. 46). Kezde Jesus predicallanya (JordC. 364). Zent Janos baptista az pwztaban predicallot, lakozot es kereztölth (ÉrdyC. 347). Nem wgyan wagyon, mynt wallod awagy mynt predycallyak (ÉrsC. 273b).

által-prédikál: [concione pertracto; durchpredigen]. Az o es uj testamentomot által praedicállotta (Zvon: Post. I.14).

mëg-prédikál: [indico, enuncior; offenbaren, verkünden]. Ez tytoknac meg ielenteset meg predicalla romay vdvarban valo lector mester (VirgC. 61). Az zenteknek dycheseegek mynekevnk az ev innepeken meg predicaltatyk (CornC. 196). Zent Leo papa meg predicallaa az kereztjeneknek, myut yart vona (ÉrdyC. 360. 543).

Prédikálás: **1)** concio, homilia, sermo MA. predigt, heilige rede PPB. Predikallasra es zolasra malaztya nem vala (VirgC. 69). Penitenciat tarta predycallasara (JordC. 391). Valazta az apostolokath vrunk Jesus, hogy nağh chodakath tennenek es meghyelentetnek az ő predycalasoknak ygassagah (Apost. 59). Az zengbees közelben vagyon az ygheehez, honnem az zolas, predicallas (ÉrdyC. 346). Sok munka, nagy okosság kívántatik a predikállásboz (Pázm: Préd. b3). **2)** [sermocinatio; unnütze rede, schwätzerei]. Hoszú hiuságos predikálással, bizonyság-nélkül-való szó-szaporítással tölti a papirossat (Pázm: LuthV. 4).

Prédikáló: praedicator, concionator, concionarius MA. prediger PPB. Igaz, ammyt mondnak az ygassagnak predikaloy (Apost. 59).

PRÉDIKÁTOR: **1)** [concionator; prediger]. Zent Janos neweztetyk az mennyey erek byronak predicatora (ÉrdyC. 349. 506). **2)** [Dominicanus; dominikaner]. Azkoron, kyben még el uala zent Egyed, vala nemy nagy mester predicatoroknak kewzewtte (EhrC. 77). **3)** [ecclesiastes confessionis Augustanae; protestantischer priester]. A csalárd predikátorok agya-velejében koholt találmányok (Pázm: LuthV. 27). Metszek én vagy más a predikátor tanításának mécseskéjével, ha elöttem fényeskedik az égő szövétnek (81. 84). Melly temérdek vakságra jutottak a luterista predikátorok (136). Scultetus Abraham, az palatinus hertzegnec udvari fő prédikátora (MA: Scult. Ciml.). Praedikátorinkat minden praedikálló székekből le akarná ökleldezni (Pós: Válasz. 119). **4)** orator C. [redner].

Prédikátorság: **1)** [munus concionatorium; predigerstand]. Wr isten embere leen, valaztathwan zent predicatorsaggra (ÉrdyC. 448). Sokaknak feieket vötték, predikátorságokat köntöseok szaggatásával levontak (Vás: CanCat. 629). **2)** [communitas ecclesiastarum; priesterschaft]. Az egész erdélyi cálvinista praedikátorság (Matkó: BCsák. 7).

PRÉM, PËRÉM: **1)** limbus, fimbria C. MA. bräme PPB. [besatz, bordure]. Ruha prém: fimbria C. Bodognak alaytiakuala magokot azok, kyk czak ruhayoknak peremet yllethetykuala (EhrC. 59). Ragağğac sido ferfiunac peremit (BécsiC. 306). Eğ nemberi vepec ő hozia es illete ő rubaianac peremét (MünchC. 29. 42). Wlyetekh aranyas peremwkel meg aranyaztatoth ruhazatban (VirgC. 146). Kiraİ leańanak minden dičősege vağon arańas peremekben (DöbrC. 101). Az kep ironac szent Anna azzon ő ruhaianac peremyet noyta (TelC. 100). Az szip olai le szal az ü ruhaianac peremire (Szék: Zsolt. 141). Ruhaiokra perémeket czinállyanac (Kár: Bibl. I.133). Kisnicsér szoknyátul, az kin prém vagyon 75 d. (MonTME. I.401). **2)** [margo, extremitas; rand]. A pápisták kůllyebb-is terjesztik a conciliumoknak perémit (Pós: Igazs. I.333). **3)** taenia PPBl. [binde, band].

Prémës: laciniosus, laciniatus C. limbatus, fimbriatus Sl. [verbrämt]. Hadgyunk békét egy kevéssé a pompának, a prémes köntösnek és ezüst kupáknak (Zrinyi II.198). Ezüstperemes, közönséges szoknya (MonIrók. XXIV.175).

Prémëz: vestem limbo cingo Kr. [verbrämen]. Láttyuk, hogy ez mostani kevély világ az ő sinóros gombos, perémezett öltözetekkel mely igen piperéskedgyék (MA: SB. 217). A szabó a metczéseket edgybe varja, ránczollya és prémezi (Com: Jan 98). Nem magokat mentegető prémezet udvari szókkal, hanem csuda tétellel kezdik beszédeket (Land: UjSegits. I.721). Hol czifrázzák most rubádat, hol prémezik nadrágodat (Thaly: Adal. II.301). Valamit farkas bőrrel nem béllelhet, szándéka azt legalább rókával prémezni (Csúzi: Síp. 573). Szoknyájok félig prémzett vala mind elől mind hátról (Gvad: FNót. 44).

mëg-prémëz, mëg-përémëz: fimbria praetexo; verbrämen PPB. Az frigynek szekrényet arany korona vészi környůl, köröskörůl azzal pereméztetik meg (Lép: PTük. III.21).

Prémëzés: limbus, instita PPB. [besatz].

Prémëzet: [praetexta; besatz, verbrämung]. Arany paszományánnak prémezete (Gvad: FNót. 83).

[Prémëztet]

mëg-prémëztet: [praetexere curo; verbrämen lassen]. Fiaink mit tanulnak? Innya, pompáskodni, egy mentét arannyal meg-prémeztetni (Zrinyi II.178).

PRÉPOST: praepositus MA. vorgesetzter PPB. [probst]. Damascus prepost (MünchC. 12). Crystusban wethkezyk, ky az monostborban ő prepostokath megh tanthoroythya (ÉrsC. 214). Paradicomnac prepostya Mihal archangal (TelC. 163). Ew felsige meg hagya, hogy praepost wram ew felsige helthartboia hazzat vegyen (RMNy. II.58). A praelátoc, praepostoc, apátnroc elei a monostoroknac avagy calastromoknac (Com: Jan. 127).

Prépostság: praepositura MA. [verwaltung]. Neky adatot kereztyen anya zent egyhaznak prepostsaga (ÉrdyC. 555).

PRÉS (*perésűl* Szeg: Aqu. 71. *press* Radv: Csal. II.61. *prős* Lép: PTük. I.369): prelum, torcular MA. presse PPB. Prés kötőfája: confibula PPB. Az szőlő, midőn prőssel nyomattatik es satoltatik (Zóly: Elm. 38). Szent Janos evangelista satyónak vagy prősnek nevét tulajdonittya pokólnak (Lép: PTük. I.369). Az őzuegynek keze szűntelen őrlő malomміа lenne és szűntelen folyo préssé (Land: UjSegits. I.386). Az prőst czac egyedül niomtam (Magy: Nád. 45). Eoreg pressek (Radv: Csal. II.61).

Présël: prelo exprimo Kr. [keltern]. Édes ital foly az szőlőgerezdekbűl, ha nyomjác és préselic azokat (Zvon: Post. I.613). Addig satolta és perésűltei mégleu a kemény kűsziklábúl is az igazságnak olaját ki-nem facsarta (Szeg: Aqu. 71).

PRĔSTA: [?] Nosza szamár barát ves-meg te-is a praestát, gyurjad a sárt (Matkó: BCsák. 114).

PRIBÉK (*piribek* Vás: Ep. 11. *prebég* MonIrók. III.158 *prebék* Mad: BHal. 17. *pribég* Pethő: Krón. 266): **1)** refuga transfuga, perfuga MA. flüchtling, überläufer PPB. Thome et Georgio prybecis, qui nunc de Thurcia ad dominum Petrum Krwssyt profugerant (RMK. III.413). Én ha itt elveszek, semmi kár császárnak, vagyok szökött szolgája Kazul basának, vagyok csak pribékje hatalmas császárnak, nem tudom, mi hasznát veszitek halálomnak (RMK. III.49). A prebégök és rabok meghozták (MonIrók. III.158). Az pribek ki ranta egyik fegueret, keuesse meg serte Sandornak feiet (Ilosv: NS. 14). Piribeki, kik ezt lattyak edes urunknak, nem alittyak batorsagat fejedelmünknek (Vás: Ep. 11). Ne tekincz pribekeknek czyalard hazugságokat (Vás: CanCat. 561). Gyermek társaival edgyütt jáddzadozván, edgy pribék halálosképpen meg-lőtte (Tyuk: Józs. Előb. 7). Ördöghöz pártolt pribékek (GKat: Válts. II. Előb. 6). Kiket valami török pribégek el árulának (Pethő: Krón. 266). Miért van annyi labancz pribék, annyi curucz pribék (Diósz: Préd. 248). Pribék czimbalmosoknak 3 timot meg nem adás fejében (MonTMF. I.315). **2)** [apostata, desertor fidei; abtrünniger]. Sok nyelven túdo két latrat bocsáta, keresztyénségre mintha szöktek volna, keresztség után ha hitelek volna, vassal, méreggel két pribék forgodna, keresztség után nem sok idő mulék, öszveveszének nem tom min pribékek (RMK. III. 413). Végre ugyan el álla az Luther tanitása mellől, pribékké lőn (Pázm: Kal. 249). Szólnom kellene az hittűl elszakattakrol, pribékekről (MA: Scult. 1084). Pribék vallásu ariánusok (Bal: CsIsk. 343). Efféle hittől szakattakat Christus poganyokhoz hasonlittya, vgy mint pribekeket, partosokat (Vás: CanCat. 457). Árulói és prebéki keresztyenségeknek (Mad: BHal. 17). Lucifernél istentől-szakadtabb és prikékebb lőtt volna (GKat: Titk. 395). Hamis hitű, szökött pribék ünnön maga (Czegl: Japh. 15). Ha azt mondod, hogy a jó cselekedetekbűl idvességteket nem várjátok, ugy a pápisták ellen pribékké lész (Matkó: BCsák. 127). **3)** andrapodista PPBl. [seelenverkäufer].

Pribékség: [apostasia; abtrünnung]. Neoburgi fejedelom az ő pribékségének tizenket okait számlállya elő (Toln: Vigaszt. 32). Félő, hogy a pribékségért meg ne süssönek benneteket (GKat: Válts. I.860). Az uj vallásokból a pápistákhoz meg-térők pribékségből vetkőzők (Veresm: Lev. 75). Ez nép pribékség, már ti is complárkodjatok az ártatlanoknak vérekből (Bod: KOstr. 96).

PRICCS: [lectus ligneus; britsche, brettgerüst]. Volem abba egy pritsen nyújtódzol (Gvad: Idöt. 132).

PRICSKĔL: [strido; zirpen]. Jóllehet az prütsöknek pritskelő szava igen bárdolatlan, mindazáltal némellyek kedves álom hozónak tartják (Misk: VKert. 673).

Pricskëlés: [stridor; das zirpen]. A ptrütsők az egész éjtszakákat ízetlen pritskelésekkel eltöltvén, terheli véle az embereket (Misk: VKert. 673).

PRIÓR: [prior]. Az prior mend az conuent belyekuel magat le uetkeztettuen, kerek bodog Ferenczett (EhrC. 68).

PRIORISSZA (*porissa* MargL. 2): [priorissa]. Kerlek tyteket, hogy valamelytek ne twrekwgyek ew nala megtartani akar mely kychinded marhat chak priorissanak aldomasaual (VirgC. 123b). Ha ;mykoron kezerehtetyk vala az porissatol el viselni az ruhat, el megen vala az cohnyara (MargL. 2).

[PRITTY]

nyelv-pritty: [garrulus; schwatzhaft]. Ez nyeluprytthy fősetéseddel chak magadra hosztáll gyalázatot (Zvon: PázmP. 74). Aoia tsátsogó nyelv-pritty emberek, kik a nékiek mondott dolgot menten kifetsegik (Misk: VKert. 603).

Prittyël, pirittyël (*pirittyol* Thaly: VÉ. I.152): [garrio, blatero; schwatzen]. Pirittyellyen akarmit Lutherre Kalauzunk (Zvon: PázmP. 76). Igen tudod másnak pirittyelui, nem mondhatnád-é magadnak-is amaz szót (Illyef: BCsTomp. 129). Bizony dolog, akar mit pirittyellyenek (Pós: Igazs. II.557). Vitézségeddel otthonn pirittyolni tudsz, az Bakonybul pásztorokat lopni (Thaly: VÉ. I.152).

Prittyëlés: [blateratio; schwätzerei]. Agnőhöz illendő pirittyeléssel akará számat bé dugni (Zvon: PázmP. 209).

PRIVILÉGIOM (*privilégyiom* PPBl.): privilegium PPBl. vorrecht]. Az negy priuilegiumokról, kyket bodog Ferrencz nyeret vr ystentewl (EhrC. 103). Ew fewlsege az warasnak priuilegiomat my kezewnkbe atta (RMNy. II.98). Az adosságtol szabadosok az egyháziak a fejedelmek privilégiomából (Illy: Préd. II.502).

Privilégiomos: privilegiatus Com: Jan. 123. [privilegirt]. Az privilegiomos embernek tudtara lenne a dolog és elhadgatna (Ver: Verb. 242). Nem minden lakosoc privilegiumosoc, hanem az othon szűletet városnac hazafiai (Com: Jan. 123).

PRÓBA: specimen, tentatio, probatio, tentamen MA. [probe, beweis]. Ennec az daraboknac diuisioyánac probáya lészen az multiplicatio által meg (Helt: Aritm. N5). A hit es az reménség proba által neuekedik (Fél: Tan. 293). Csak azt viszem próbakőre, a miben a Kalauzt Balduinus mardossa (Pázm: LuthV. 5). Tartozik akár-ki a lelket megpróbálni, ha istentűl vagyon, mely próba a sz. irásból lészen (38). Minden próbákban és késértetekben kész ségitség ő (Matkó: BCák. 328). Az jó vitézségnek ellenség probája (Rim: Ének. 310). Emlékezzetek meg sok vitézségetekről, nagy erős próbátokról, szép hiretekről (Zrínyi I.49). Emlékozzél az én sok próbámról, ne légy mint el fajzott galamb komény sastól (94). Vitéz katona volt, nagy próbákat tett, semmitől meg nem rettent (Fal: NE. 14).

harc-próba: [agon; wettkampf, kampfstreit]. Vitézség, harc próba nekünk az életünk (Thaly: Adal. I.100).

jegy-próba: specimen C. [beispiel, muster].

Próbál: probo, tento, periculum facio MA. experior; probiren, versuchen PPB. Valakivel próbálni, felteuni: cum aliquo *experiri PPBl. Azt-is próbálva tudgyuk, hogy a test meg-terheli, le-nyomja a lelket (Pázm: Préd. 161). Az irásbul probálom (Czegl: MM. 222). Ez török erejét nem egyszer próbálta és minden harczokban vitézül rontotta (Zrinyi I.37). Vitézség próbállja igaz Zrini fiát (II.59). Szerencze probalni Kolosvarra megyen (Petki: Virt. 18). Nyilvánvalo erőssitésekkel probállyák (Illy: Préd. II.256. 98. 185). Ez nem azt teszi, hogy ember soha szerencsét ne próbáljon (Beres: Lev. 338).

[Közmondások]. A ki soha semmit nem próbál, semmit nem nyér az (Decsi: Adag. 11). Barátságot szerentsés üdők szülnek, szomorúak próbálnak (SzD: MVir. 51)

el-próbál: [experior, periclitor; versuchen]. El kell azt is próbálni, hogy inkább valami éléssel készek vagyunk kedveskedni (MonOkm. XIV.128).

mëg-próbál: probo, experior, adtento, pertento, exploro C. [versuchen, untersuchen, einen versuch machen, auf die probo stellen]. Probaliok meg eh zaraudoknak bölcseseget (DebrC. 7). Ha igaz embör meg probaltatik (132. Helt: Bibl. I.X. Helt: UT. u.8). Megis probált engemet (Mel: Jób. 57). Senkinek ne hűdgy, hanem az kit meg probálz (Decsi: Adag. 83). Hánták vetették az szent irást, hogy megprobálnác az Pál apostolnac tudománnyát (MA: Bibl. Előb. 3). Uram meg probáltál engemet és meg ismertél engemet (Zvon: Préd. I.552). Nem is gondollyák, hogy ily dolgot magyarok meg próbáljanak (Zrinyi I.29).

[Közmondások]. A mely kuvasz egyszer által-úsza a Dunát, másszor a tengert is megpróbállya (SzD: MVir. 91).

mëgpróbálás: experimentum, probatio C. exploratio, tentamen MA. versuch, erforschung PPB. [untersuchung, beweis]. Megmutatásra, megprobálásra citállya az dolgot (MA: Scult. 19).

mëgpróbálat: [exploratio, experimentum; versuch, probe, erfahrung]. Az apátzák az fogadást nem töttéc ifjuságoknac idejében, hogy osztán az késő meg próbálatból tanulnác meg, miczoda nagy veszedelmes szerenczére vetették volna magokat (MA: Tan. 1297).

Próbálás: tentatio, exploratio, probatio MA. [versuch, probe]. Az niomorusagnak szenuedese es az próbálás az remensegnek segitő oka (Fél: Tau. 292). Boldogok vólnánk, ha mi az mi veszedelem próbálásunknak csak század részét fordítanók az lelki jóknak elnyerésére (MA: SB. 126). Isten boszub útat hagyott nekem és próbálást (Zrinyi I.67). A türés probálást szerez (Illy: Préd. I. 514).

Próbálat: experientia, experimentum MA. probe, erfahrung PPB. Az mindennapi probálatis megmutattya (MA: Scult. 466). Mivelhogy Christus az tudománnac az próbálattyát állattya, uem igazán tartatnac azoc czudatéteményeknec (MA: Tan. Előb. 15). Az minden napi probálat és megtapasztalás bizonyittya (188). Töb példákat mutat az minden napi próbálat (MA: SB. 163).

Próbáldogál: [identidem tento; wiederholt versuchen]. Szerencze probáldogáló mérészkedőc (MA: Scult. 17).

[Próbálgat]

mëg-próbálgat: [identidem experior; wiederholt versuchen]. Megpróbálgat elsőben bennünköt egy darabjával, ha bízik osztán, úgy gyün el (Bercs: Lev. 222).

Próbált, próbáltatott: probatus, tentatus, exploratus MA. [erprobt, erwiesen]. Próbált vitéz: miles veteranus PPB. Tiszta és próbált az ur mondása (MA: Bibl. V.9). Próbált vagy tavallott eszközi a segítség kérésnek (Mad: Evang. 161). Nagyságodat mint próbált vitézt az római császár fel bocsáta az imperiumba (Land: UjSegits. Előb. 3).

Próbáltképpen: [explorate; erfahrungsweise]. Ha a fogad odvában tész, próbáltképpen meggyógyítta (Mel: Herb. 90).

PROCESSZIÓ (*prosoncio* DebrC. 214): [pompa, processio; bittgang, umgang]. Lata ez azzonyallat zőz Mariat az processiohnak feyen avagy fevhelyen (DomC. 195). Eh napon egöb gieriakal iariok a prosonciot (DebrC. 173). Nagy processiowal kywe meneenek az hegyre (TelC. 340). Az Christust követitec minden szentinec processioban (MA: Scult. 33).

Procësszióz: [pompam ago; procession halten]. Hol voltál eddig Sámbár, talám processioztál (Matkó: BCsák. 50).

PROFÉCIA: [praedictio; weissagung]. Bezellec nekic pelda bezedecben, hoǵ betelleseǵǵec ő bennec Isaias propheciaia (MünchC. 38). Zenth Agostonnak profocyaya itheletnek napyarol (ÉrsC. 527).

PROFËSSIÓ: **1)** [professio, juramentum religiosum; ordensgelübde]. Professiot tevn az ev sororiual euzue (MargL. 4). Ev magat kevteleze professionak avagy be eskeesnek kevteleuel (DomC. 38) **2)** [munus, partes; beruf]. Az én professióm avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyob s jobb annál (Zrinyi I.5).

PROFËSSZOR: [doctor, praeceptor; lehrer, der gelehrte]. A tudatlan thubingai professor argumentumit a sidók sinagogáján fundállya (Sámb: 3Kérd. 4). Professoromat hol bak barátnak, hol porba peselőnek mondta Matkó (Illyef: BCsTomp. 20).

Profësszorság: [munus praeceptoris; lehrerschaft]. Ezzel nyilván ki-mutatván nem régi professorságát Wölflin uram (Sámb: 3 Kérd. 5). Innen 'vitetett az akkor igen hires pataki kolégyiomban való professorságra (Bod: Pol. 110).

PRÓFÉTA: propheta C. MA. prophet, weissager PPB. It kezdetic Baruth prophetanac kőńvő (BécsiC. 97). Mend ez lőt, hoǵ betellesednec, méł mondatot vrtol propheta miat (MünchC. 16). Zent Ferencz hasonlatos volt az profetakhoz iŵueudŵ mondasban (VirgC. 24). Ne alohatok, hoǵ yewttem az terwent meg feyteny awaǵ az proffetakat (JordC. 366). A profetaknac fiayhoz mene, kic a Karmellosnac hegen menney eletőt viselnec vala (TelC. 1). Mi látni mentetek-ki, próféta látni-e? Ugy mondom néktek, nagyob profétánál is (Pázm: Préd. 21).

Prófétál: propheto, vaticinor MA. weissagen, prophezeien PPB. Vram, nemde te neuedbe prophetaltonc é (MünchC. 26). Menden propheta es tőrueń Janosiglan prophetaltac (33). Mynden proffetak baptistayg proffetaltanak (JordC. 386. 903). Sokaknak ew kőzzőlők leen proffetalo lelkek (ÉrdyC. 173b. 343). Azt is hamissan profetállya (Pázm: 5Lev. 11). A jövendő mondóc profétálnac a madarak nézéséből (Com: Jan. 130).

mëg-prófétál: **1)** [praedico, vaticinor; weissagen]. Mykeppen zent Marton pispek meg prophetalta vala (CornC. 349). Kinek meg profetala, hogi vtanna ő lenne pispők (DebrC. 157). Megh profetalta uala Esaias profeta (TihC. 35). **2)** [conjicio, conjectura assequor; erraten]. Prophetald megh nekőnk, ky, akky teghőd őthe (WinklC. 174).

Prófétálás: divinatio, vaticinatio MA. [weissagung]. Prophetalasnak malaztyaual fenlenek (VirgC. 100). Azert zolok nekyk perdazerent [így], hoǵ bel tellyeseggyek hŵ bennek Ysayasnak proffetalasa (JordC. 393). Nagy ffel zowal ffel keyaytta es harom rend bely proffetalast yelente ky (ÉrdyC. 385). Legyen messze az én szómtól prófétálás (Zrinyi I.141).

Prófétaság: [divinatio; sehergabe]. Meeltan izgattya vala az kegyes zyznek lelkeet, hogy proffetasagra emeltethneek (ÉrdyC. 384). Nem kételkedhetünk annak hamis profétaságában, kinek torka teli szitokkal (Pázm[2]: Kal. 392).

PRÓFÉTIZÁL: [conjicio; erraten]. Prophetizal mŵ nekőnc, ki az, ki tegedet čapot (MünchC. 66).

PRÓFONT: commeatus MA. annona militaris PPBl. proviant PPB. Prófont-mester: sitarchus, annonae praefectus PPB. Az eö felseghe profontia gabona nélkül megh fogiatkozoth (RMNy. II.271). Inkább prófunttal tartja a város népit, mintsem az várost feladja (Bercs: Lev. 156. 254. 296). Kinek kinek adgya-ki a tanito praebenda czipoját, profontyát (Nógr: IdvK. 104). Elfogy minden peszmetéje s tábori profonttya (Czegl: Enoch. I.75). Golyóbis, puska por, mindenféle profont (Zrinyi I.34. 91).

PRÓFOSZ, PRÓFUSZ: tribunus capitalis; profos PPB. Beleznai hozott két németet, egyik prófusz, az nem igen akar szóllani (Bercs: Lev. 186). Keménnyen bántam vele, bizony generál-prófusnak is sok volt volna azt hallgatni (323).

PRÓKÁTOR: causidicus, formularius, rabula C. patronus, advocatus, procurator; advokat, fürsprecher PPB. Az ragalmazo ôrdôgnec procatora (GuaryC. 8). Vegyétek eszekben prokátorok, kik az hamis pert is forgatjátok pénzért (RMK. IV.193). Az férfiak tizenkét esztendôs korokban kôzenségesen prokatort valhatnak (Ver: Verb. 183). Ha tôrneńnyel késértem, kitsoda lészen prokátorom (Kár: Bibl. I.517). Az Christus nekûnc prokatorunc és szoszolónc (MA: Scult. 610). Az procátor az ô gondviselése alatt valót el ne hadgya (Com: Jan. 134). Vagyon elég torkos prókátora mind egyik mind a másik hypothesisnek (Fal: NE. 22).

Prókátorkod-ik: procuratorem ago MA. fürsprechen, advociren PPB. Oltalmaz es prokatorkodik, igyûnket forgattia (Mel: SzJán. 350).

Prókátorság: **1)** ars procuratoria Kr. [advokatur]. Romaba mene es ot fel ueue a csazar zekin valo prokatorsagot (DebrC. 156). A magyar ifjú prókátorságot patvarián nem az igasságnak szeretetiböl, hanem másokat nyomorítani kívánván tanul (Zrinyi II.178). Maga jelentgeti Sámbár, hogy alkalmatlan a hat esztendôs gyermek a terhes causában a prokátorságra (Matkó: BCsák. 3). A kajmakán a hadakozást ugy szereti, mint én a prókátorságot (Mik: TörL. 17). **2)** [deprecatio; fürbitte, fürsprache]. Christus erdeme, attia elôt valo essedezesse es prokatorsaga (Mel: SzJán. 255). **3)** [artificium, machinatio; kunstgriff]. Hamis prokátorsággal haláz más ember ioszága után (Decsi: Adag. 225).

PRONTSACCUNG: [exactio tributi; brandschatzung]. Úgy kéne, hogy megnyugtatván az hadakat, csendesen szedné az prontsaczungot (Bercs: Lev. 731).

PROSÁL, PRÓSMITÁL (*présmitál* Pós: GBot. 65): prosas in sacris papisticis canto MA. die kollekte lesen PPB. A mi szemfény vesztûnk Pázmán igy prosmitall (Zvon: PázmP. 257). Ellenünk nagy hahotával présmitálsz (Pós: GBot. 65).

PRÓSZA: [libum zea confectum; maiskuchen]. Ha csak prószával vagy más vastag paraszt étellel töltöd meg a gyomrodat, bizonyos, hogy elveszted minden kedvedet a fejedelmi asztalnak legjobb izû falattyához (Vajda: Kriszt. II.383).

PROTËSTÁL: protestor MA. widerreden, widersprechen, das recht vorbehalten PPB. Már az karabilyosok is protestálnak a portázás ellen (Bercs: Lev. 322). Az halálra itiltetett protestál (Com: Jan. 135).

Protëstálás: protestatio MA. widersprechung PPB.

PROTËSTÁNS: protestirender, protestant KirBesz. 121. Az protestansok az régi doctorokat ugy tartyak mint az Aesopus meséit (Pázm: Kal. 364). Azt mondják az protestáns uramék, jobb az possessio az praetensiónál (Bercs: Lev. 501).

PROVIANT: [commeatus; proviant]. Hadi óltalomravalót, élést, abrakot, proviantot megszerzettem (MA: SB. 48).

Proviontol: [provideo frumentum; mit proviant versehen]. Az német Leopoldhoz megyen, azt proviontolja, míg az Vág beáll (Bercs: Lev. 256).

PROVIDËÁL: [provideo; vorsorgen]. Provideáltam Sziget szükségének (Zrinyi I.92).

PROVINCIÁLIS: [provincialis; provinzial]. Az abbatissa oda hyvattaa az prouincialis feyedelmeth (SándC. 40).

PRÜCS: [vox cicadae; gezirp]. Prüts, prüts, prütsöt zengedeztet a ptrûtsôk (Misk: VKert. 673).

PRÜCSÖK, PTRÜCSÖK (*picsek* PestiT: Fab. 118. *ptrócsók* Major: Szót. 245. *pthûtsôk* Major: Szót. 139. *pûczôk* VirgC. 104. JordC. 95. *trúcsôk* Gyöngy: Char. Elôb. 9): cicada, aethaliones C. archeta MA. [baumgrille]. Az ŵ cellaiahoz kôzel lakozik vala az fŵge faba egi pûczôk, az kedig giakorta enekel vala az ô zokasa zerent (VirgC. 104). Kik ez fôlden yarnak, mynt vakondagh, poczok, pathkan, pŵczôk (JordC. 95). A picsek kezde búzamagot kérni a hangyától (PestiT: Fab. 118). Ha soc ptrûczôc vagyon, dôgôs és halálos esztendôt iegyez (Cis. G2). Prüts, prüts, prütsöt zengedeztet a ptrûtsôk (Misk: VKert. 673). Chak a ptrûczkôknek irta Pazman az Kalauz kônyvet (Zvon: PázmP. 301). Dong mint a darás a prützök közöt (Decsi: Adag. 60. Kisv: Adag 470). Megnyósztette az püesök az ô vitéz fiát, megkérette szunyognak hajadon leányát, hogy hivata az prücsök az nagy boldog örömben sok jámbor gyermekeket (Thaly: VÉ. I.345). Mint az ûveg kláris úgy fénylik a szája, mint ôszi ptrûtsôknek olly szép a nótája (PhilFl. 58).

házi-prücsök: gryllus Major: Szót. 245. [grille]. Az ôszi bogár otkin, az házi ptrûtsôk ithon énekeldegelnek (Com: Jan. 52).

PRÜSSZENT, PTRÜSSZENT (*ptûrszent* Nad: Kert. 82. 85. *ptûszôg* Mel: Jób. 101. *pûzzentes* Erasm: Erk. 6): gannio C. sternuto MA. niesen Com: Vest. 146. Az ugorka has tisztitó lészen, ha ptûrszentô gyôkérnek részét kôziben veted (Nad: Kert. 85). Akkor kezdetett az a szokás, hogy üdvözöllyük, a ki püszszent (SzD: MVir. 236).

Prüsszentés: sternutamentum, sternutatio MA. Major: Szót. 448. [das niesen]. Halálos jel az szûlés idején az pûszszentés (Prág: Serk. 394). Prûszszentéssel tisztittatic az agy velô (Com: Jan. 64. GKat: Titk. 1120). Nem kel az pûzzentest kettóznôd, nem kel az pûzzentest megfogni (Erasm: Erk. 6).

PRÜSSZÖG, PTRÜSZÖG: sternuto Sl. [niesen]. A céthal mikor izél es ptûszôg, vgian tûndôklô világ vagion az ô ptûszôgésébe (Mel: Jób. 101). Lejtôzik alatta igen haragos mén, nyerit, tprüszög, szeme villog mint tüzes szén (GyöngyD: KJ. 512). Ha szuszog és prüsszög, jobb lesz idein másra bízni az dolgot (RákF: Lev. II.201). Szörnyen ptrüczögnek az lovaink, talám ûzünk már, nem szaladunk (Bercs: Lev. 345). Orra nyeritt, prüsszög, rug, majd ágaskodik (SzD: MVir. 298).

föl-ptrüszög. Az lovaink ptrüczögnek, nekem ugyancsak felptrüszögje az tökömet, mert külömben, az mint már két nap vagyok, sem ûzök sem szaladok (Bercs: Lev. 345).

Prüsszögés: gannitio C. [das niesen]. Tûndôklô vilag vagion az céthal ptûszôgésébe (Mel: Jób. 101). Az torma magunak vize prûzôgest indit, el baggyadot betegôket fôl sôrkent (BeytheA: FivK. 49).

Prüsszöget: [sternuto; niesen]. Az agy velô prûszszôgetve tisztittatic (Com: Jan. 64).

Prüsszögtet: [sternutare facio; niesen machen]. Az maiorana vize és pora agy velôt es feiet tiztit, prûzôktet (BeytheA: FivK. 74b).

Prüszköl: sternuto Sl. [niesen]. Mit kel czelekedni, ha pûszkôlnôd esik (Erasm: Erk. 6).

Prüszkölés: [sternutatio; das niesen]. (GKat: Titk. 1120).

PUBLIKÁN: **1)** pelicanus C. MA. pelikan PPB. Egh pwblykan zyn karasya zokuya (RMNy. II.34). Úgy szóllanak mint a szarka vagy publikány (Tof: Zsolt. 606). A publicán egyiptomi madár, ki a kegyotol meg ôletett fiatskáit meg elevenitti (ACsere: Enc. 214). Egy fŵggeo, publikan formaiú, kinek az

kerületiben rubintok es gemantok vadnak (Radv: Csal. II.76). **2)** psittacus C. MA. papagei PPB.

[PÚDËR]

Púdërës (iskatulya): puderschachtel KirBesz. 132.

PUFFAD (*poffad* MA.): extubero, extumeo MA. aufschwellen, aufiaufen PPB. A vendég azt tartja, hogy nem fogadták jó szivvel, ha potroha nem puffadott annyira mint egy akós hordó (Fal: NU. 303). Erszényt üregetni, a míg hasasabb puffadttabb, nem kímílleni (SzD: MVir. 120).

föl-puffad: extumeo C. [aufschwellen]. Az étető mérget ha ki bé-vette, fel-puffad (Com: Jan. 58). Fel-puffatt kővérség (Hall: Paizs. 43).

fölpuffadás: [extumescentia; aufblähung]. A felfualkodot kevélység nem nagyság, hanem dagadás és fel puffadás (Land: UjSegits. I.77).

ki-poffad: [extumesco; aufschwellen]. Kipoffadott: extumidus MA. PPB.

mëg-poffad: extumeo, intumeo, intumesco MA. auflaufen PPB. Megpoffadott: extumidus MA. PPB.

Puffadás, poffadás: tumor, extuberatio MA. geschwulst, aufschwellung PPB. Lohad a puffadás: residet *inflatio PPBl. Tűzes puffadás, felhojogzás: pustula (Com: Jan. 61).

Puffadék: tumor, tuberculum Sl. [geschwulst]. Bibircso és akar melly puffadéc, csomó, butkó meg-rutétnac (Com: Jan. 54).

Puffadoz: tumesco Kr. [sich aufblähen]. A váradi predikator mint a fel-fútt tőmlő kevélységgel puffadozván, irásra atta magát (Sall: Vár. Előb. 2). Fele sem okosság eleink érdemes cselekedetekkel puffadoznunk, mintha sajátunk volna (Fal: NE. 13). Az istennek fia nem azért szenvedte a gyalázatos mezitelenséget, hogy mi a kevélység eszközivel puffadozzunk (84).

el-puffadoz: [nimis extubero; sehr auschwellen]. Tetétől fogva talpig el puffadozot és genyetsegel meg rútíttatot ember (Alv: Post. I.255).

[PUFFAN]

föl-puffan: [extumesco; aufschwellen]. Mint a buborek, mely noha nagyon fel-puffan, de hertelen csak el-mulik (SBalog: TemK. 74).

Puffant: [facio insonare; tönen lassen]. A süveget kiragadták a német fejéből és belé fúttak és a földhöz puffantották (ErdTörtAd. I.61).

PUFFASZT: [tumefacio; schwellen machen]. Az has menésre való erőltetés tészi az sok puffasztó szelleteket (Com: Jan. 57).

föl-puffaszt: [inflo; aufblähen]. A földnek mélységéből fel-jőtt vizek felpuffasztyak, megsirosittyák a földet (Tof: Zsolt. 561). Annak a fel-puffasztó vélekedésnek földig való le-rontására nem hozok más fundamentomot (Pós: Válasz. 137).

PUGILLÁR: [pugillares; schreibtafel]. Irunk réz veszszővel, avagy ón pennával a pugillarokban, hogy bémázoltathassanac és ki-törőltethessenec (Com: Jan. 155).

PUHA: malacus C. mollis MA. weich, lind, zart PPB. Az aszszony allat puha testű (Mel: SzJán. 249). Erről io lakási utan paplan alatt puha agyadban maga gondolkodgyék (Zvon: PázmP. 205). Kényessen, kedven nevelt, púha, túnya iffiak (Hoffm: Préd. 21). Márssal társalkodó kemény nemzetnek Venushoz hajlott puha fejedelmi (SzD: MVir. 293).

Puhálkod-ik: molliter se gerere Kr. [träge sein]. Az isteni szolgálatban ne puhálkodgyunk, ne restelkedgyünk (Pázm: Préd. 341. SzD: MVir. 481).

Puhán: [molliter, segniter; weich, träge]. Isten sem akarja, hogy az ő fiai világi gyönyörűségektől puhán és veszendőül neveltessenek (Pázm: Préd. 34). A ki puhán és lágyan nyul dolgához, annyi, mintha maga vesztegetné javát (323). Inaitokra fonjuk puhán tekert gúsitokat (Bal: CsIsk. 314). Puhán, resten cselekeszi az ő dolgait (Com: Jan. 196). Nem szabad nekünk keresztyéneknek teljes életünket puhán mulatni (Fal: NE. 81).

[Puhás]

Puháskod-ik: [molliter se gerere; weichlich sein]. Tunyaságinkban puhaskodunc (Pécsi: Ágost. 108). A tunyaságban puháskodókkal nintsen szövetségök a muzsáknak (SzD: MVir. 292).

Puhaság: mollities MA. [weichlichkeit]. Valakit nyilván aszonyozni, puhasággal vádolni, bélyegezni (SzD: MVir. 47). Légység, gyönyörüség ölében, puhaság karján heverészni (293).

Puhaszt: mollio, mollem facio Sl. [weich machen].

mëg-puhaszt: [emollio; erweichen]. Ennek utánna-is ád ollyakot, kik meg-puhasztyák efféle ragadozo farkasokat (Pós: Válasz. 65).

Puhít: mollio Sl. [weich machen]. Egy szép árnyékos kertben puhított lágy ágyra fekteték az ifjút (Pázm: Préd. 352). Az isten maga kezével puhittya és veti ágyát betegének (695). Most az majális curára kéredzik minden tőlem, engem is az fördő puhitana jobban (Bercs: Lev. 489).

Puhogat: [identidem mollio; wiederholt weich machen]. Jesus nálam foglalj szállást s bennem puhogass ágyatskát (GKat: Válts. I.498).

mëg-puhogat: ∾ Isten az ő hozzá-folyamó betegeknek ágyokat-is meg-puhogattya (Pázm: Préd. 905). Párnáját az ki meg-puhogassa, nintsen (EgyesÉlet A2).

Puhul: mollesco Sl. [weich werden] A gyűmőlcsőc etetnec nyersen vagy fonyasztva vagy puhulva (Com: Jan. 19).

mëg-puhul: ∾ Mindennap nevelkedik nyavalyám, bár csak kötésének tanálhatnám mesterségét, hanemha fördéssel puhulna meg (Bercs: Lev. 496).

[PUHATOL]

ki-puhatol: [investigo; erforschen]. Azon igyekezzél, hogy valakinek gyengébb részét kipuhatolhasd (SzD: MVir. 241).

Puhatolód-ik: investigo; erforschen, untersuchen, ergründen PPB.

PULICKA: alicastrum; sommerkorn PPB. Pép, pulitzka főző-üst, fazék: *farrata olla PPBl.

PULIK. Nádmézből való pulik. Az mondolát törd öszve az nádmézzel, hintsd meg koufrittel, add fel (Radv: Szak. 245).

PULPITOM, PULPITUS: pulpitus; pult PPB. Tágos és kerek pulpitost, imádó helt, minemő sz. Soffiában vagyon, csináltata (MonIrók III.68). Pulpitom avagy énekes kőnyv tartó póltz (Com: Jan. 125). Az tanács házban ezek vannak: hadnagynak való karszék, ablakon pulpitus (Radv: Csal. II.117).

PULYA: 1) [puer, puerulus; kind]. Az ő puláy es maradéki soha keniérrel meg nem elégethetnek (Mel: Jób. 64). Némellyek vadaktol szaggattattanak el az Elyseust meg-csufoló pulyákkal (SBalog: TemK. 79). A véletlen csapás ha hirtelen borít, apró-pulya öreg oriást tántorít (GyöngyD: KJ. 475). Törpe

pulya (Fal: Jegyz. 936). **2)** [parvus, humilis; klein]. Földre terül a zugó szél erejére magas tölgy, állanak az pulya fák (SzD: MVir. 30).

PULYKA (*póka* Zvon: PázmP. 69. 4. Pázm: Préd. 434): urogallus, tetrao, gallus Numidicus, Indicus, meleagris, gallina Africana; auerhahn, indianer PPB. Egy iszonyú nagy tálban tsak fátzánok és pókák agya-velejét, menny-halak máját vitték asztalára (Pázm: Préd. 434). Chak ezen hȯrpitéskedék mint egy beteges póka (Zvon: PázmP. 69). Pulykát, tynkot, ludat add a szakátsnak (SzBodó: SóDics. A4). Volt egy ölyvem, mely a házi ludat, pujkát, macskát is elfogott (Bethl: Élet. 242). Pulyka tollat szerez, ha valahol tép Anna (Felv: Dics. 34). Az indiai pávát magyarúl indiai tyúknak avagy pulykának hijjuk (Misk: VKert. 314). Az elefánt orra végiből jő ki egy ollyan fityelék valamint a pujkának (Mik: TörL. 342).

[Szólások]. Gondolvan, hogy ez h ö r p i t é s p o k a meg unnia puffadozo sarkalásit (Zvon: PázmP. 4). A hȯrpites póka igen hánnya másnak a válaszadást (Pós: Válasz. 55).

kakas-pulyka, kakas-póka: [meleagris mas; truthahn]. Szárnyas majorság: kakas póka no. 2, tojó póka no. 7 (Radv: Csal. II.404). A kakas pujka fekete sárral bȯves, a fején rút bubortsós bȯri van (Misk: VKert. 315).

kan-póka: ∾ Szárnyas marhák: kanpóka no. 2, tojó póka no. 7 (Radv: Csal. II.401).

PÚP: **1)** gibbus, tuber MA. höcker, buckel PPB. **2)** culmen MA. [spitze]. Hogy a buza mag ki ne tsirázzéc a fȯldben, el-harapdállyác a buzánac pupját és tetejetskéjét a hangyák (Tyuk: Józs. 303).

Púpos: pulvinatus, turbinatus MA. [zugespitzt, gegipfelt]. A keskeny homloc disznoi, a ki állo púpos szamári (Com: Jan. 47). A fenyȯ dio avagy hegyes tetejű csiga pupos, tsutsos, tornyos: conus turbinatus est (164). A gȯmbȯlyű fa tekénec pupos kilencz fiaival jádzani (208).

Púposan: [superbe; stolz ?]. De noha ily puposan beszélgetnek, mikor kȯrmȯkre égett (Lép: PTük. I.62).

Púposkod-ik: superbio, cristas erigo MA. hoffärtig sein PPB. Az tudatlan és temérdek orczájú tanitók nagyon púposkodnak (Pázm: Kal. 151). Inkáb akarnak nagyon púposkodni, hogy-sem alázatosságban maradni (Pázm: Imáds. 14).

Púposkodás: [superbia; hochmut]. Táuul legyen tȗlȯc minden kényesség, chachogás es puposkodás (Pécsi: SzȗzK. 89).

Púposság: ∾ Poroszkálás, keduetelés, keuélység, puposság menésedbe ne találtasséc (Pécsi: SzȗzK. 81). Ved ki belȯlem elmemnec puposságát (Pécsi: Ágost. 73). A tevének tulajdonsága, hogy a hátán azt a púposságot viselje (Misk: VKert. 37).

PUPA: puppa MA. puppe, kinderdocke PPB.

PUP(denevér): vespertilio Pesti: Nom. 64. MA. fledermaus PPB. Denevér, tenevér, puppenevér, szárnyas egér: vespertilio PPBl. Amaz estueli pubteneuer ha ki iȯ az fészekbȯl és tétoua fútos, iele az io idȯnek (Cis. D). Disputálják ma is a tudosok, vallyon a denevér awagy pupenevér madárnak tartathatik-e inkább vagy egérnek (Misk: VKert. 498).

PUPONYAVÉR: [vespertilio; fledermaus]. Egy-egy galambni puponya vereknek nemo reank es az orczankra jȗ vala (Forró: Curt. 722).

PÚPÚ: [fragor; puff]. Én azt akarnám, holnap kezdhetnék az durdút, csak legyen ollyan mint a pupú (RákF: Lev.. I.509).

PURDI: **1)** [nothus; bastard]. Ferencz nem személyes isten nemzete lévén, purdi, nem személy (MNyil: Irt. 244). **2)** [falsus, spurius; falsch, unecht]. Mindeu eretnekek ollianok mint a purdi cygan araniak, hasonlók az aranyhoz, de nem jó pénzek (Mel: SzJán. 248). Az is purdi hazugság, a mit sokszor mond Balduinus (Pázm: LuthV. 175). A másik purdi syllogismus, a mellynek rámájára a mi collectionkat tseltsapva [igy] vonsza, imez (GKat: Titk. 351). Arany gyanánt rézvel vagy onval meg-elegyíttetett purdit ád (GKat: Válts. I.974). Purdi Mátyás tudcz-é deákul (Matkó: BCsák. 42). A purdi pénz, noha nagy, semmit nem ér (Elm: 279). Purdi hazugsággal fel van kendȯztetve, szinesitve (SzD: MVir. 225).

PURGA: [?] Az illyen tétouázástok ugyan jó formában ȯntȯtt golyobis volna, tȯltȯst iádczhatnátok vélle, de purgát nem (Bal: CsIsk. 139).

PURGÁL: **1)** purgo MA. reinigen PPB. Énnékem is kellet magamat s vallásomat purgálnom (Czegl: MM. 299). **2)** [alvum exinanio; abführen]. Az ki a pestistȯl akaria magat oltalmazny, purgallya magat (Frank: HasznK. 36).

Purgálás: [alvi evacuatio; abführung]. Ollyan hasznos az purgálás, miképpen hogy a kutnak fenekérȯl ki tiztityák az rutságot (Frank: HasznK. 36).

Purgáló: catharcticus MA. [abführend]. Gyomor tisztító, purgáló orvosságoe (Com: Jan. 173).

PURGÁCIÓ: [alvi evacuatio; abführung]. Purgaciot wen magahoz, ky az gomrot megtysztecceba (LevT. I.202). Az nádméz használ az vérhasban az gyermekeknek is, de ezt purgationak okáért ne sózd meg felettébb (Radv: Szak. 258). Mint ha valami purgátiu inditotta volna meg benne, sok tetemek mentenek el tȯle (Alv: Post. I.475). A te belsȯ tisztátalanságodat egy jó purgatio ki-kergetheti belȯled (Matkó: BCsák. 300).

PURGATORIUM (*porgatoriom* NagyszC. 330): [purgatorium; fegefeuer]. Imatkozal az zegeń purgatorombeli holotakert (VirgC. 23). Ewtwd kybe lwn boldogsagos zent Ferencz hasonlatos vrunkhoz az purgatoriomba eztendwnked lezallasban (VirgC. 58). Masod zenth eghaz azaz hyuȯknec gȗlekȯzetj vagon porgatoriomban (NagyszC. 330). Nynchen papanak hatalma menyorzagban sem purgatoryomban (CornC. 34). Bizonyos dolog az, hogy Cyprianus hitte és tanitotta is az purgatoriomot lenni (Bal: CsIsk. 112). Vizát purgatoriumban is bébocsátanák audientiára; de Pál, hacsak nem pokolban, purgatorium ajtaján hiába rúg s kapál (Bercs: Lev. 519).

PURGÉR: [civis; bürger]. Hogy a purgereket, város lakosait háborgassák: dass sie die burger antasten (KirBesz. 104).

PURGOMA: epigramma C. MA.

PURPIÁN: purpureus MA. purpur- PPB. Purpián palást: palla purpurea; purpián szin: sandicinus color MA. Zeweke purpyan zoknya zewld atlachal (RMNy. II.34). Egy vég purpiántól vegyenek 2 flor. 25 den. (VectTrans. 6).

PURUTTYA: turpis, foedus, sordidus Kr. [garstig, hässlich]. Némelynek szép termete, gyȯnyȯrȗ complexioja vagyon, némelynek rút, ocsmány, puruttya (Tarn: Jóak. 36). A hadnagy erȯsen viselé magát, mikor a kapitány ördögösködött sok puruttya fenyegetéssel (Fal: NA. 218).

Puruttyaság: [sordities; schmutz]. A mi ellenkezik a böcsületes erkölcsesel, nem illik egy nemes urfihoz, személyre való puruttyaság (Fal: NE. 16).

PUSÉR: [homo imperitus; stümper ?]. Pázmán mindenkor gyȯnyȯrkȯdȯtt az fele pusérok ledérségeiben (Zvon: PázmP. 291).

PUSKA: bombarda, sclopetus, sclopetum MA. tormentum jaculatorium; büchse, flinte PPB. Az magyarok sem álgyútól sem puskátúl nem félnek (MonIrók III.23). A puskakat ki pattantyák (Com: Vest. 98). Hogy ha el nem ejted eztet puskád-

dal, vagy maga terhével le ver vagy nagy bottal (Zrinyi I.59. 79). Vice-lovászmester rendeltetik, puskáinkat és lóra való szerszámokat megtekéntse (TörtT.² I.165). A feletébb megtöltött púska hamar elszakadoz (Kisv: Adag. 36). A puska végelések miatt a földre lehullottak (Bod: KOstr. 81). Eleintén taraczlövések is hallattak, már most csak az apró-puska zöng (Bercs: Lev. 236).

[Szólások]. A serpenyőben fellobban ugyan a por, de e l n e m s ü l e a p u s k á m 1759 (Hazánk I.141). P u s k a a r á n y o z ó j a: dioptra, primula libratrix; puskával jól arányzani, lőni: certo collineare, attingere, percutere PPB. M e g k ö t n i, b a b o n á z n i valakinek a p u s k á j á t (SzD: MVir. 287). P u s k á t m e g t ö l t e n i: pulverem et plumbum catapultae indere PPB.

[Közmondások]. Ugy illik mint a vén aszszony hátára a puska (Matkó: BCsák. 28).

jancsár-puska. Hozott egy janczár puskát ajándékon (MonIrók. XVIII. 2).

kerekes-puska: [catapulta rotata; radschlossflinte]. Kerekes puska jó 12, rosz 5, régi pallos 7 (RákF: Lev. I.109).

kovás-puska: catapulta uncinata; flinte mit feuerstein PPB.

madarász-puska: [sclopetum avibus jaculandis; vogelflinte]. Vagyon egy kis madarász puskám tesseni, ehez való puska palaczk (Radv: Csal. II.287).

mordály-puska: [sackpuffer]. A két ásás hogy közel öszvejuta, egy mordály puskával Gergely deák juta (RMK. III.143).

öreg-puska: [bombarda]. A vitézek elkezdic a csatát, a golyóbisokat öreg puskákból ki-lövöldözvén (Com: Jan. 149).

seregbontó-puska: [tormentum; kanone]. A föld nagy terheket visel, úgy mint sok munitiókkal, ágyukkal, sereg-bontó puskákkal meg-rakott várakat (László: Petr. 149).

stuccos-puska: [pyrobolus brevior; stutzbüchse]. Harmadik ajéndéka egy pár igen szép stutzos puska (Czegl: Dág. Elöb. 29).

Puskás: sclopetarius MA. catapultarius, jactor; schiesser, schütz PPB. Magyar huszárok, fele lenne puskás, az fele kopiás (MonIrók III.49). A puskásoc a puskákat puska porral megtöltséc (Com: Jan. 147). Szulimán chászár az tábor között jár, vagyon körülötte sok jó puskás janchár (Zrinyi I.78).

gyalog-puskás: [pedes sclopetarius; fussschütz]. W̑ felseghe ne wegye syketsegre az my kőnyőrgesw̑nket, hanem az zaz nemet gyalog puskast kw̑lgye oda mindyarast (RMNy. II. 147).

Puskáz: jaculor Kr. [schiessen]. Iskolákba és udvarokba küldic, lovagolni, vadászni, puskázni tanítgattyák őket (Pázm: Préd. 1124). Csodálatos, hogy oly hamar visszatért, holott ámbár az erősségekből ő kegyelméhez puskáztak is (RákF: Lev. I.395). Közel van külső hadunk, az belső beljebb, az ki úgy sem gyünne ki, mert az sajkásokkal úntalan puskázni kell (Bercs: Lev. 10). Az tali templom körül puskáztak vele először (177). Habár puskázzuk is, semmit se teszünk neki (362).

be-puskáz: [tela inmitto; hineinschiessen]. Ebeczki uram az kaput zárva tartotta, azután való portás is bépuskázott (Bercs: Lev. 365).

el-puskáz: 1) [telis repello; mit schüssen zurückwerfen] Magam is gyalog lévén ott köztök, elpuskázván az németet, mégis általhoztunk bennek (Bercs: Lev. 29). Összeakadtak vagy 200 némettel, elpuskázták először; de hogy az német megfordúlt, ezek is (631). **2)** [ictibus sclopetorum diruo; zusammenschiessen]. El is vált eddig Trencsénnek az dolga, kinek várossát már lehetetlen lesz belűl oltalmazni, mert hiszem az várbúl elpuskázza az bástyákon (Bercs: Lev. 32).

ki-puskáz: [telis expello; durch gewehrfeuer austreiben]. Még tegnap is az kertekben szorúlt hajdúság kipuskázta az németet az kertek közűl (Bercs: Lev. 241).

mëg-puskázik: [identidem jaculor, se mutuis telis petere; wiederholt schiessen, schüsse wechseln]. Megpuskáztak az tótokkal az templom kerétéséből és confusioban hozták együtt az németeket (Bercs: Lev. 191). Az német költözik Gútánál, lovas, gyalog, meg is puskázott ott portámmal (481). A zöld mezőn megpuskázik, nyer az ellenségtől, a kvártélyban mulatozik, nyér a menyecskétől (Amade: Vers. 105).

mëg-puskáztat: [ictibus tormentorum petere curo; beschiessen lassen]. Ocskai írja meg Lamberguek, hogy ő megpuskáztatja őköt (Bercs: Lev. 158).

öszve-puskázik: [se mutuis sclopetorum ictibus petere; sich gegenseitig beschiessen]. Öszveakadnak az némettel, öszvepuskáznak, de számát nem láthatták (Bercs: Lev. 190). Azok előjáróval öszvepuskáztak, az trupra hajtották (191). Öszve puskázott Diák Ferencz az némettel, ez innen s ő túl (256).

Puskázás: [ictus sclopetorum; gewehrfeuer]. Szintén hogy ezt írnám, kezdődött nagy puskázással az malom-sánczuak ostromlása (Bercs: Lev. 41). Azok elkezdették az puskázást, majd két órája miólta puskáznak (236). Épen most hozák hírit, az Vág mellett sok ágyúlövés, puskázás van (298).

Puskázat: [jaculatio; das schiessen]. Jószágiban valahol jó puskást érthet vala, azokat mind csak puskázatja által szolgáltatja vala (Szal: Krón. 226).

PUSZPÁNG (*puszpán* C. *puzban* Mel: Herb. 8): buxus C. MA. buchsbaum PPB. Puxpam, görögűl pyxos, puzban, a ki telben is zöld (Mel: Herb. 8). Az alsó és első virága sárga mint a puszpangban (83. Beythe: Nom. 2). A macska mézesek mindenkor zöldellenek, mint a puszpang, tövisses levelű töllgy fa, tisza-fa (Com: Jan. 18). A hideg földben fenyő, puszpáng fák szoktak nőni (ACsere: Enc. 269).

Puszpángos: buxeus, buxosus MA. von buchsbaum PPB. Puszpángos hely: buxetum MA.

PUSZTA: 1) desertus C. desolatus, vastus MA. verlassen, wüst PPB. E heł puzta: desertus est locus (MünchC. 41). Be mene zent Damian egyhazaba, ki puzta vala (VirgC. 25). Legyen hw̑ lakodalma pwzta: fiat comparatio ejus deserta (JordC. 708). Az uarasnak kivôle talalanak eġ puztha hazat (TihC. 52). A fôld sziutelen es puszta vala (Helt: Bibl. I.a). Budára indulván s azt pusztában, felégetve találván, Székes-Fehérvárra felment vala (Szal: Krón. 12). A templomot puszta vóltából föl-építteti (TitkRózs. 23). **2)** [innupta; unverheiratet]. Ewrw̑l, vigagy meddw̑, ky nem zw̑ls, vidamsagnak iegyeth mutassad es vigan kialcz, ky nem zaporoitas, mert sok fyay vadnak az puztanak, hogynem mynth annak, ky ferieth vaal (Komj: SzPál. 268). **3)** [unus et solus, merus, nudus, tantum; einzig, allein, nur]. Csak azon puzta viz nem lehet kereztseg istennek igheie nelkûl (Bát: KTud. 11). Az puszta ember az istennec szinét nem láttya (Kulcs: Evang. 67). Az Christus nem czak puszta es gyarlo ember, hanem bizony es igaz isten (Fél: Tan. 31). Isten-embernek kell lenni a meg-váltónak, mert a puszta ember elégséges nem lehet szabadúlásunkra (Pázm: Préd. 154). Ehez béveb' irás kivántatik, hogy sem a puszta sovány tanításhoz (Pázm: Préd. a4). Nem az puzta kenieret es bort, hanem Christust imadna (Pázm: Fel. 161). Nem más valami közönséges puszta teremtet állat, hanem istennec fia (Zvon: Post. I.594). Callistratus puszta ember vólt (Prág: Serk. E2). Csak a puszta nevét hordozzák a

lelki vitézségnek (TKis: Pan. 26). 4) [purus; rein]. Servetus azt mondgya a Christus felől, hogy puszta chak a szűztől született ember (Tel: Evang. 358). 5) desertum C. solitudo, eremus MA. einöde, wüste PPB. Neminemw idvu megien vala az kyetlen puztaba (VirgC. 45) El futha az keietlenbe pwztaba (PeerC. 50). Kezdetik zent Ansolmus kenve, kit meg irt a puztaba (NagyszC. 1). Predicalvan Yvdeanak puztayaban (JordC. 361). Pal lőn legelső puztaba lakozo (DebrC. 113b). Ewrewllyetők Jerwsalemnek pwztaya: gaudete deserta Jerusalem (ÉrdyC. 53). Fejedelmek meg-útálván a világ kevélységét, klastromok pusztájába rekeszkedtek (Pázm: Préd. 1272). A remetéc a kietleneket avagy pusztákat lakjác (Com: Jan. 128).

Pusztaképen: [desolate; öde, verlassen]. A szobák többire pusztaképen vannak (RákF: Lev. I.92).

Pusztán: [solum, tantum; allein, nur]. Nem kérte kiváltképpenvalo hathatos indulattal, hanem pusztán mondotta néki (Illy: Préd. I.157). Nem csak pusztán hozta elő e példabeszédeket, hanem esküvéssel is meg erőssitette (II.30).

Pusztás: [speciem deserti habens; einödeartig]. A belső város nem szép, a külső rút, pusztás és sáros (Mik: TörL. 400). Nem szégyenlem a bémenést pusztás kis hajlékomba (Fal: TÉ. 771).

Pusztaság: 1) solitudo, vastitas, vastitudo MA. einsamkeit, einöde PPB. Lattyok az anyazent egyhaznak pwztasagaat es romlasaat (ÉrdyC. 85). Adom a földet pusztaságra és el hagyásra: ego dabo terram in solitudinem (Kár: Bibl. II.130). Az föld mind az ő pusztaságánac idejéig nyugoszic (MA: Bibl. I.415). Én azt tartom, az szekereken elhozza az élést, mert fél itt az pusztaságtúl (Beres: Lev. 363). 2) [vastatio, populatio; verwüstung PPB. Ez vylagon zertezerenth kereztyenseegben ees sok pwztasagot töttenek (ÉrdyC. 495). Minec vtánna szerinszérte nagy pusztaságokat műuelt vólna, méne Rauenna allá (Helt: Krón. 19b). Nagy pusztaságot műuelénec tizzel és fegyuerrel Frantzországban (25). Wyonnan nagy pusztaságot műuelénec predalassockal, tizzel es fegyuerrel (25b). Az idegen az földekben pusztaságot tesz (MA: Bibl. II.4).

Pusztit: vasto, populor, evasto, depopulor C. MA. verheeren PPB. Pustetya: vastat NémGl. 144. Te kezed nemzeteket puzteita (DöbrC. 98). Saul pwztoyttya vala anya zent egybazaat (JordC. 732). Pyspekek, kik nem pwztoytottak mynt az mostaniak, gonossagra nem költötteek az zent egyhaaz yozagat (ÉrdyC. 497). Tauul szemleli, mint pusztechon az ver szopo farkas (Mon: KépT. 3).

el-pusztít: solo, desolo, devasto, pervasto, perpopulor C. [verwüsten, verheeren]. Lezen ty benuetek el pwzteyto chapaas, mykoron meg ostorozom Egyptomnak fevldeeth (CornC. 211). Anneera megh wtal tyteket az en lelkem, hogy el pwztoytom mynd az ty varastokat (JordC. 115). Az vyzza yaroknak ronttasok el pwztoyttya ewket (ÉrdyC. 521). Ez atkozot hyvolkodas, mel az istennek zolgait es zolgalo leanit mindőn iotul el poztit (KazC. 152). El puztitttya attyát (Kár: Bibl I.614). A dőgős mirigy nagy népeket el-pusztét (Com: Jan. 59).

ki-pusztít: [exspolio; berauben]. Boczátoc reátoc kegyetlen vadakat, hogy az ti barmaitokból titeket kipusztítsanac és titeket elfogyassanac (MA: Bibl. I.114).

mëg-pusztít: 1) [devasto; verheeren]. Clastromokat es zerzetevssegnek heleyt meg puztehgyak (MargL. 82). 2) [perdo, exstingvo; vernichten]. Elbočata ő ńilait es őkőt meg puzteyta (DöbrC. 35). 3) [spolio; berauben]. Egget ő fiaitol megpuzteitottac: a filiis unicam desolaverunt (BécsiC. 106).

Pusztitás: vastatio, populatio, depopulatio, expopulatio C. verwüstung, zerstörung PPB. A kifutamásoc praedáinak okáért lésznec nem pusztitás és öldöklés nélkül (Com: Jan. 148).

Pusztitó: depopulator, vastator MA. verheerer PPB.

Pusztul: desolor, deseror SI.

el-pusztul: vastesco, desolor C. [exspolior, deleor; verheert, beraubt, vernichtet werden]. O zentsegős bekeseg, te nalad nekűlőn mindőn orzag el puztul (GuaryC. 66). Czinald meg az en hazanat, kit latz, hogi igen el puztult (VirgC. 25). Vtet aldok földet őrőkeytenek, vtet atkozok elpuztvlnak (DöbrC. 88). Mynden orzag hw magaban meg hasolwan el pwzthwl (JordC. 390). Mikepen mindenőkben elpuztultat akarz engőmet elhagnod (TelC. 44). Ez hazat az sidok el puztulnia nem hagiak uala Dauitnak emlekőzetire (TihC. 52). Az főld ne pusztúllyon el (MA: Bibl. I.45). Marhánk elfogyott, gabonánk elvetődött, házaink elpusztultak (Beres: Lev. 402). Annak az böcsületes embernek az elpusztúlt és elszegényedett város olly konyhát tarthasson, mint ezelőtt (403).

elpusztulás: [desolatio; verwüstung, vernichtung]. Mikoron latangyatok az ellenseghtwl Jerwsalem varasath kerwl venny, akoron megh twgyatok, hogy el kőzelghetet hw el poztwlasa (JordC. 603). Az rekez nélkwl walo kert el pwztwlasara wagyon wettetwen (ÉrdyC. 261. Helt: Bibl. I.g2).

mëg-pusztul: [desolor, deseror, privor, spolior; verödet, beraubt, verlassen werden]. Minden orzag őnőn benne megozlatot megpuztoltatic (MünchC. 36). Jegesemteel megh puztulok (WinklC. 97). Én marattam vala eoremteol megpuztultatvan (DomC. 75). Imagyad az ur istent my eretteonk atyatwl meg puztult fyaydert.... Mykeppen hach el mynket meg puztultakat (144). Tennen magad tewtted, hogy een czazarsagom megh pwztwlyon (ÉrsC. 516).

mëgpusztulat: [desolatio; verödung]. Babillon megzomorodic ő megpuztolatfaban (BécsiC. 108).

Pusztulás: devastatio, populatio, depopulatio, desolatio MA. [verheerung, verwüstung]. Evrevlenek az lymbos bely zent atyak, mert valanak nagy puztulasban (CornC. 95). Zent Damancos kenyerevle az te puztulasodon (DomC. 75). Az hivőc ennyi pusztulásokban az anya szent egyháznac bizonyos formáját akartác volna szemec előtt tartani (MA: Tan. Előb. 21). Bertalan tűri bőre pusztulását (Bal: Epin. 9).

Pusztulat: [desolatio, vastitas; verheerung, verödung]. Ada ő Ianit menden kiraloknac kezéc ala, kic mv kőrnőllőnc vadnac bozzosagba es puztolatba (BécsiC. 99). Ma lezen ő puztolatfoc: nunc erit vastitas eorum (255). Micor latangatoc a puztolatnac vndocsagat (MünchC. 58).

PUTËRTÁK: [striblita butyro condita; butterteig]. Az tisztartók szerezzenek be fejér lisztet putertáknak, fánknak igen szépet (Radv: Szak. III.68).

PUTNOK(fü): pulegium; polei, döhkraut PPB. Póléj, pólaj, tsombor, putnok-fű: pulegium PPBl. Csombor vagy putnok fű: mocsári ménta. Ennek az fűnek levelei hasonlók az majoránna leveleihez (Lipp: PKert. II.47).

PUTTON, PUTTONY: pyxis C. oenophorum MA. trimodium Com: Orb. 113. butte, weingeschirr PPB. Putton-hordozó: staphilophorus PPB. Egy puttont vállára fogván (MonIrók III.62). Clenodia domus: ires hordó, ewreg tekenew, fa pwtton, fa kwpa (RMNy. II.84). Podmanyczky János szűrcsuhába öltözik és egy puttont vállára fogván ki szökik Budából (MonIrók III.62). Az swteo zobaban: azthal, wiz hordo fa kannak lizt hordany walo puthon (Radv: Csal. II.60).

Puttonyos: [labro instructus; butten-]. A teve puttonyos hátához hasonló terhekkel málhált görbeségeket nem akarják letenni a világ fijai (SzD: MVir. 463).

PUZDARÉK, PUSZDARÉK: genethlia, natalitia, symposium MA. geburtstagfeier PPB.

PUZDRA (*pozdora* ÉrdyC. 342. *pwzdora* KeszthC. 17): corytus, galbanum MA. pharetra Major: Szót. 361. köcher PPB. Wr enghemet ollyannaa teen mynt az valaztot nyl ew pozdorayaban (ÉrdyC. 342). Ym bynesek zereztek w̄ nylakoth pwzdorayokba, hogy meg lw̄yenek setethsegbe zywe bely ygazakath (KeszthC. 17. KulcsC. 18). Csak az ti puzdrátokban illendő nyil az (Bal: CsIsk. 453). Ki tölté puzdrábul sok nyilát (Zrinyi II.22). Hordozott az oldalán nyilakkal teli puzdrát (Hall: HHist. III. 151). Földig atlaczban van, köves a szablyája, az ijja aranyos és annak puzdrája (GyöngyD: KJ. 427). Arany puzdrát tart kezében, nyilazza a vadakat (Fal: Vers. 875).

[**Puzdrázód-ik**]

föl-puzdrázódik: [se pharetra ornare; sich mit köcher rüsten]. Itt az ördög fel-puszdrázodva forgodic, elő-szerzette a vétkeknek lajstromát (Megy: 3Jaj. II.846).

PÜNKÖSD, PÜNKÖST (*pynkest* ÉrdyC. 33. *pinkőst* DöbrC. 340): pentecoste MA. pfingsten PPB. Epistola piros pinkőst nap apostolok mivelkedetiben (DöbrC. 340). Nem akar vala keesny oth az wton, hogy mywel pynkesth napyara eerhethne Jerwsalemben (JordC. 774). Anya zent eegyhaaz pynkest napnak elötte kerezt yarast es bőytőt zerzőt tenny (ÉrdyC. 33b). Azon zenth leelek, ky adathoth pynkest napyan az apostholoknak, wgyan azon adathyk embereknek (ÉrsC. 151). Pűnkőst magarul szok szonal őtuen napon valo v̄nnepnek mondhatnok (RMNy. II.48). A pinkestet vr lelke napianak magyarazza az iras (Born: Evang. a2). Az pinkőst esô ritkán hoz iót (Cis. E4). Nincs oly agg ló, az ki pűnkősdben nem himyog (Prág: Serk. 368). Ha pünkösdig meg nem békéllünk, oda lesz minden dolgunk (Beres: Lev. 382).

PÜSPÖK (*pispek* EhrC. 75. VirgC. 16. *pyspők* CzechC. 51. WinklC. 169. *püspek* MA: Scult. 7): episcopus C. MA. bischof PPB. Püspök-falatja: uropigium PPB. Bodog Ferencznek nemes palantaya oly zentsegew vala, hogy nemczak pispekek, de papa es kinanatost kyuanya nala hallany (EhrC. 75). Az pispek megatkoza az varosnak feiedelmet (VirgC. 16). Annas pyspők kőlde lhusth kőtőzveen Kayfas pispőkhőz (WinklC. 169). Mynd zent papaak ees pyspőkők ees doktorok (CzechC. 51). Meg hadia Máttyás király a pűspekeknek es abpát wraknac, hogy egybe gyűtenénec minden irásokat (Helt: Krón. Előb. 1). Franczuz országban tizenöt érsek, száznyolcz püspök vagyon (Pázm[2]: Kal. 137). A püspök nevezetet ama szóból episcopus rontották s faragták a magyarok a magok napkeleti nyelveknek természetéhez formálva, a melyből elől hátúl meg tsonkítván lett elsőben piskop, amiakutánna változtatván némelly betük rendit, a piskop keményebb szóból formálták ezt a díszesebb szót pispek, püspök (Bod: Pol. 1). Az érsekec és pűspőkőc a synatokban a szakadásokat le csilapétanac (Com: Jan. 128).

mëgyés-püspök: [episcopus dioecesanus; diöcesanbischof]. Nyolc nap mulva Zayda Ferrarának megyés püspöke által díszes pompával megkeresztcltetett (Fal: TÉ. 656).

nagy-püspök: summus pontifex BécsiC. 44. [oberpriester]. Joachim a nag pűspőc iővő Betuliaba ő menden papiual őzuő (BécsiC. 44).

szentëlő-püspök: suffraganeus Nom[2] 253. [weihbischof]. Szentelő pispec a zábrági vala (Görcs: Máty. 60).

Püspöki: episcopalis, episcopius MA. bischöflich PPB. Ffel őltőztetee hw̄ pyspőky rwhayaban (JordC. 88). Lataa, az pyspőky gyrew nynchen wyyaban (ÉrdyC. 443).

Püspökség: episcopatus MA. bistum PPB. Legyen hw̄ lakodalma pwzta es az hw̄ pyspekseeghet mas vegye (JordC. 708). Zent Agoston yewe Mediolanumy varasban, hol zent Ambrows lakozyk vala az pispekseegben (ÉrdyC. 520). El rendeltetett, hogy négy elsőbb rendbéli püspökségek légyenek a keresztyének között (Bod: Pol. 3).

R.

RAB (*rabboc* Helt: Krón. 39): captivus, mancipium, obses C. gefangener PPB. Ezokaert bad maradgyon itt a te szolgad a gyermec helyebe rabyul az én wramnal (Helt: Bibl. I.Y3. Helt: VigK. 15). A szegény magyar rabboc fel sietének a hegy teteiére és onnét kőueckel orősseu kezdéc hagyigálni a kunokat (Hel: Krón. 39). Vasot verinek az lábaira és mint rabot kezdinek tartani (MonIrók. III.70. Mel: SzJán. 501. 548). Még annyokban lesznec, rabiai az ördögnec (Born: Ének. 28). Közülünc rabbá teuel soc menyeket, özuegyeket (128). Minthogy ördög rabjai vóltak, nem csuda, ha az szentek tiszteletiben bálványozással álmodtak (Pázm: Kal. 792). Felebarátodat ne szolgáltassad úgy mint rabot (MA: Bibl. I.113b). Az te rabod, Arszlán, ír alázatossan, néked fejét hajtuán (Zrinyi I.19. 57). Számtalan rabokat szabadíta meg a beszerményi nagy gátnál (TörtT. VI. 51). Paizsát el hajtván rabbá adta magát (Orczy: KöltH. 23).

[Szólások]. Rabbá tészem: mancipo, captivo PPB. Készszek letenni az fegyvert és rabúl adni magokot (Beres: Lev. 451). Atyám uram rabúl vitetett vala el Tököly uram ő Naga által (TörtT.² IV.101).

[Közmondások]. Nem rab az, az ki az halált semminek véli (Decsi: Adag. 236).

gályás-rab: [servus ad remum alligatus; galeerensklave]. A mártyrok gyalázattal multanak ki a világ szemei előtt, mint a gályás rabokat ugy ostorozván eoket (Fal: NA. 211).

Rabi: servilis Kr. [sklavisch]. A tolvajoknak akadt volt kezében, végre Nitratesnek vitézkedésében szabadúlt-meg s lett vég rabi inségében (GyöngyD: Char. 367). Az aulica vita tekintetes rabi inség, holott a világnak nagyai békót, vasat hurcolnak (Fal: NA. 228). Hogy a reád támadást, fogságot, rabi koplalást emlegeted, az is tsak álom-ijegetés (Fal: NU. 288). Rabi szenny (Fal: Jegyz. 935).

Raboskod-ik: sub jugo servili sum, ago mancipium Kr. [in der gefangenschaft sein]. Mójses az udvart választotta vólna inkább, hogy-sem mint az izraelitákkal raboskodott volna (Hall: Paizs. 383). Irjon másutt raboskodó kuruczok felől (MonIrók. XV. 370). Mi mindnyájan az ördögnek sanyarú fogságában raboskodtunk vala (Bíró: Micae. 66). Recommendálom Nagyságodnak azon raboskodó hadnagynak szabadúlását (Beres: Lev. 194).

Rabság: captivitas C. MA. gefangenschaft PPB. Soc ió adassée menyből vitezeknec, rabságtól marattá ez földi népnec (Helt: Canc. 126). Az igában, rabságban bebútaták vala (MonIrók III.69). Kötelesek valának rabságra (Fél: Bibl. II.125). Nézuén szabadságát s rabságból váltságát s vijúló szépületit (Balassa: Ének. 5). Porázra fűzvén vitték el a rabságra (Megy: 6Jaj. IV.16). Ha rabság, ha betegség, ha sebek megnyomnák, volna mit elővenni (Zrinyi II 184). Bujdosová tének engem cselédestűl, rabságra ejtének (Thaly: Adal. I.69). Most már itten vagyon, noha nem rabságban, de vén attya nélkül ül szomorúságban (GyöngyD: Char. 367). Lelkem uram nekem isten után csak Kgdhez volna reménségem, hogy mostani rabságomból szabadíthatna (TörtT.² I.239).

[Közmondások]. A tisztes emberen az adósság rabság (SzD: MVir. 14).

Rabságos: captivatus, aerumnosus MA. sklavisch, mühselig PPB. Az hamis attyafiak közünkbe mászkáltanak vala, hogy minket rabságos szolgálattra kénszeritenénec (Helt: ÚT. Aa8). Azért vitéz társam, kivánom éltedet, legyen ki temesse el meg holt testemet, vagy sartzon válcha-ki rabságos éltemet (Zrinyi I.157).

RABOL: depopulor C. MA. verheeren PPB. Az mel törők rablani iűt wolt, meguertűc, sok fw nipek holtak meg (RMNy. III.28). Az bassa ezőr lovagoth bochatoth ky jdee fől rablany (LevT. I.242). Szikszóra jüttek rablani (MonIrók III.97). Az ti vitézitek választig nyargalnak és rabolnak (214). Kiket mind el dulatá és rablatá (Gosárv: MagyB. Eiij). Se férfi, se nőstény személy egyik féltől is se ne raboltassék, se el ne adattassék (MonIrók VIII.120). Nevendékeny iffiak pogánytul raboltattak (Paskó: ESir. A3).

el-rabol: depopulor, devasto, depraedor MA. verheeren, ausplündern PPB. A romaiak reiank iőnek es el raboliak nepeinket (WeszprC. 8). Mykoron ky menendez te ellenseeghed ellen hadra es el rabolandod ewketh (JordC. 244). Abram meg veere a neg kiralt, a kic Sodomat el rablottac vala (Szék: Krón. 11). Mind az egesz orszagot el rabla (39). Mindenűt el dulác az tartományokat és el rablác azzokat (Helt: Krón. 19). Be ťtténec Magyar orszagba a kunoc nagy soc egyęb poganockal es mind el rablác az egész Nyirséget mind Biharic (39). Először el rabla Chőlpent es a szent Demetert, mellyec népes várasoc valának (126).

elrablás: [rapina; raub]. Mitsoda penna irhatná le Erdélynek nyomoruságát, száz-ezer embernek megölettetéseket vagy elraboltatásokat (Bod: Pol. 92).

föl-rabol: [devasto; ausplündern]. Gróf Rákóczi hadát kezdé fogyatni és hét magyar falukat felrablani (Thaly: Adal. II 10).

mëg-rabol: [depraedor; verheeren]. Ott éré Tót Balás s az fejét el chapá s az ü szép sátorát az magyar meg rablá (Zrinyi I.29).

Rablás: depopulatio MA. verheerung PPB.

Raboltat, rablat: [depraedari curo; verheeren lassen]. Pogány kerálokkal, idegen népekkel országokat dúlatá, rabol-

tatá (RMK. II.18). Mikor juta Zabulon városba, rablatá, felgyóttatá haragjába (VI.35). A hatalmassoc vutaluan czipic, mellyesztic, nyuzác, róiác, rabboltattyác, nyomorgattyác a szegény ártatlanokat (Helt: Mes. 221).

föl-raboltat: ∾ Tartománnyit kóborlói által fel-raboltatta, Jerusalem várossát is fel dulta, egészen el-pusztította (BíróM: Préd. 7).

Rabló: praedo, depopulator C. [räuber]. Kérjük Kegyelmodet, hogy ne bocsássa ide s tova rablóidat (MonIrók III.214).

RABOTA (*rabbata* Helt: UT. Aa2. Born: Evang. I.340. *rabbota* Born: KTud. III.147. *robotás* Com: Jan. 105): labor, operatio MA. arbeitwerk PPB. Rabota dolog: opus servile PPB. Az elsö napon semmi rabota dolgot ne tegyetec (Kár: Bibl. I.110). Kapál, szánt, arat, egyéb erős rabotát cselekszik (Lép: PTük. I.303). Nem kűlső mezei rabotára, hanem az ur aratására és szőlőjében hivattak-ki (EgyhRendt. 133). Hasznos rabotának fáradtsága nem nehéz (Ben: Rithm.[2] 176).

Rabotál: famulor, ancillor, operor, laboro; dienen, arbeiten PPB. Rabotáló fogoly: ergastulus PPB.

[Rabotálkod-ik]

Rabotálkodás: [servitus; dienst]. Minden gondtul és rabotálkodástul magadat megvonván, az isteni szolgálatba légy foglalatos (Agend. 85).

Rabotáló: ergastulus, banausus C.

Rabotás: **1)** [operarius; arbeiter]. Nem vagyunc többé rabbotás szolga, hanem fiu (Born: Evang. IV.377). Az rabotás népec ne szégienliéc abban el iártokat, a miben isten az ő életeknec modgiát elrendőlte (Kulcs: Evang. 77b). A robotásoc bérben fogadtatnac, hogy edgyetmást oda szolgáltassanac (Com: Jan. 105). Az szegény kősségnek, rabotás népeknek könyebítő kegyelme elviteték (ExPrinc. 138). **2)** [laboriosus; mühselig, beschwerlich]. Rabotás, munkás élet (Pós: Igazs. I.576). A fogoly Izrael mennyi rabotás dolgot tőtt (Nán: SzűT. 85). **3)** [ancilla; dienerin]. Vesd ki tőled a rabbotás szolgálót az ő fiáual egyetembe (Helt: UT. B65).

[Rabotáskod-ik]

Rabotáskodás: [servitium: dienst]. Azt akarja az isten, hogy minden gondtól és rabotáskodástól meg vonnyad innepnapon (Vás: CanCath. 212).

Rabotásság: [servitus; knechtschaft]. Eltűritec, ha valaki tűteket rabbatásságra kénszerít (Helt: UT. Aa2).

Rabotaság: ∾ Meg enyhítem az én testemet és rabotaság alá haytom (Helt: UT. u4). Mi is, midőn gyermekec volnánc, ez világi teremtet állatoc alat valánc rabbataság alá vettetuén (Born: Evang. I.340). Még testét is rabotaság alá hajtaná (Born: Préd. 411). Ő a testűl kénszeretetik az bűnnek rabotaságára (Bök: Lámp. 9). Isteut nem szolgalhatták az nagy rajtok való kűlső rabotaságnak miatta (Szőlőgerezd A3).

RÁCA: [planta; pflanze]. Palántát avagy ráczát ültetni (Lipp. Cal. 32). A palánta vagy racza magot Sz. Mátyás estin vessék (4). Palántát, ráczát vagy káposzta magot februariusban, martiusban, aprilisban vessék úységra (Lipp: PKert. II.22). Az káposzta magot palánta vagy rácza magnak híják (122).

RADINA: convivium puerperarum; kindbettsmahlzeit, kindmess PPB.

RADÓC: [?] Az borjú májnak tyikmonyból radóczot kell csinálni. Az radócz penig ez: lisztben verj tikmonyat, ebbe egy kis bort öss, ezt fakalánnal törd meg, szép tiszta sóskát vess reá (Radv: Szak. 37). Bárányfű rántva, tikmonyból csinálj radóczot neki (56. 101. 171. 177. 179).

Radócos. Ereszd az pinnátában az radóczos czipót, teritsd el benne (Radv: Szak. 204).

[RAFIKÁZ]

mëg-rafikáz: [verberibus irrigo; durchklopfen ?]. A praeceptor kettőnket jól megrafikázott (Gvad: RP. 58).

RAG: cantherius, cantherii quibus tigilla affiguntur Kr. [dachsparren]. A léczek ollókon, ragokon feküsznek (Com: Orb. 135). A szarufákon, ollókon, ragokon, léczeken a téglác vannac (Com: Jan. 107).

RÁG (meg *ráng* Hall: Paizs. 75): **1)** rodo, mando, manduco, esito, rado C. [nagen, kauen]. Szú, melly a fát rágja: cossis PPBl. Ganayt ragyon az nelew, ky en attyam fya ellen haragnak merget ewtewtte (EhrC. 93). A zegenőknec atta nem voltal, de incab foztoya, azert tegőd ragnac a serbe fergek (NádC. 521). Vala myndőn tagokban bestyeknek kőlőmb kűlőmb feyők, kyk az tagokath ragyaak uala (SándC. 38). Ket eger, eğğik feyer, masik fekete, ragya az bokornak gőkeret (BodC. 15). Myntha nagy sok ebek ev fogokkal es kevrmekkel ragnayak az egyhaz hayazatyat (DomC. 227). Mynden belől walo thagaymath ragyak es zaghatyak (ÉrsC. 297b). Nézd én bánatomat, mely belől engem rág (Zrinyi II.108). **2)** [calumnior, obtrecto; verleumden]. Ő magat nem tugia es mast itel es rag (DebrC. 235). Nem mondatyk ezesnek az, ky masban azt gylőly awagy ragwan zollya, kyt ennen magaban zereth lenny (ÉrdyC. 572). Hogy valaky ne sydalmazzon, ne ragion mynketh ez fele bewsegbe (Komj: SzPál. 225). A patvaros mindeneket fedd, rág, nyelvével rongál (Com: Jan. 186).

[Szólások]. Sokszor kell azon egy hasznos és szükséges tanítást f ü l é b e r á g n i az emberek feledékenységének (Pázm: Préd. a4). Ezt a hadi Tripartitumba jó volna béírni és néha fűlében rágni azoknak, a kiket illet (Fal: NA. 217). Rágják minden ember fűlébe az virtust (Fal: NE. 74). Sok képpenn s z á i a t o k b a n vagyon az r á g u a (Bal: CsIsk. 9). A hit igasságát elönkben adgya, vagy szánkban rágja (Mad: Evang. 524). Nem mertek egyebet végezni, hanem csak a mit a 4-ik Pius papa Romabúl szátokban rágh (Czegl: Japh. 155). Oktat szorgalmatossan és szájában rágja, fejében veri (Com: Jan. 154). Bűdős b o c s k o r b ő r t r á g h n a k (Bal: Epin. 2). Ím mely bolond levelet ír Imre deák Bakos uramnak, meg kellene az vén embernek f i l é t rágni (RákGy: Lev. 530). Mindent, valamel k é r ő t rág a lelkes állatoc kőzet, meg egyétec (Helt: Bibl. I.CCc2). Tiszta állatoknac azokat nevezi az Irás, mellyek kérőt rágnak (Moln: JÉpül. 82). Tsak a k e s e r ű t r á g j á k és mások fogyatkozásival táplállyák magokat (Fal: UE. 437).

által-rág: [perrodo; zernagen]. Lata tahat ket eger ragya az bokornak gőkeret es immar kőzel valanak, hoğ altal ragnayak (BodC. 15). A testet által rágó orvosságoc meg-emésztenek (Com: Jan. 173).

el-rág: abrodo, arrodo, abedo, subedo C. [zernagen]. Azon kőzben az ket eger el raga az bokornak gőkeret (BodC. 16). Önnőn fogainal testet el raguan kimulek (DebrC. 124). A vas, noha legkeményeb, a vas rosdától elrágattatik (Com: Jan. 18). A gőrény a tyúkokat és galambokat vadászsza, és hogy ne kiálthassanak, elsőben is a fejeket rágja-el (Misk: VKert. 238). A hód, mikor szorosan vagyon a kergetők miatt delga, maga elrágja a maga tőkit (243).

ki-rág: erodo, exedo C. zernagen, ausfressen PPB. Nem tsendesíthetem le felzajdúlt habjait szomorú lelkemnek, ki-rágták szívem a gondok (SzD: MVir. 77).

kirágás: erosio, exesus; zernagung PPB.

környül-rág: circumrodo C. benagen, umnagen PPB.

lë-rág: derodo C. abnagen PPB.

mëg-rág: corrodo, derodo, commanduco C. zernagen, umnagen PPB. Megrágás után megrágom: supermando; viszontag megrágni: remando; valami fölét megrágom: superrado C. Vewn zamar ganayt es boczata zayaba fogayual meg ragny (EhrC. 93). Megragac v̄ nelvôket a nagh kennac keserûsegeiert (NádC. 5). Kenchezyetek tyneketk kenczth menyben, hol sem rosda es mol meg ragbya (JordC. 370). Azonnal zajaba uene es meg raga a levelet (DebrC. 204). Nemdee meg ysmeryk ee myndeneket, kyk mywelkednek kegyetlensegeth, kyk meg ragtak (devorant) een nepemeth my keppen elensegeth (KulcsC. 22). Eszûnkben vehettyûk a Jónás borostyán-fájából, mellyet a féreg meg-rángván, kiszárasztott (Hall: Paizs. 75). Elevenen rágom meg a szivedet (Kónyi: HRom. 37).

[Szólások]. Gyenge eszszel viszik-fel a d o l g o t, n e m r á g j á k m e g (Fal: UE. III.136). M e g r á g n i a z f û l l é t: aurem vellere (MA. Decsi: Adag. 50). Meg-rágni a fülét valakinek: azt bizonyságúl híni, fogni (SzD: MVir. 174). Legény m e g-r á g d a m i t s z ó l l a s z (Matkó: BCsák. 279).

mëgrágás: masticatio NémGl. 110.

rágton-rág: [continenter rodo; immerfort nagen]. Egy kesellôt írnak melléie, ki pokolban rágtonrágia szivét néki (Lép: PTük. I.139).'

vissza-rág: [rumino; wiederkäuen]. Kérô-gyomor, mellybôl a barom a füvet vissza-rágja: rumen PPBl.

Rágalom: calumnia, obtrectatio, famae detractio SI. [verleumdung]. E warba erezt twzes nylakat: kewelseget, belendesseget, fôswenseget, torkossagoth, yregyseget, ragalmat (ÉrsC. 531).

Rágalmas: calumniosus, detractivus SI. [verleumderisch]. Oth megh walyk, ky ez wylaghon haraghos wolt és daghalyos ô attyafya ellen awagy raghalmas (ÉrsC. 143). Minden rágalmas beszideket elhagyván kiuanatok az léleknek álnokság nélkül való teyt (Sylv: UjT. II.120).

Rágalmasság: obtrectatio SI. [verleumdung]. Az ragalmazó zayaban az ragalmassag merôg (GuaryC. 12). Az azzonkak haborusagoth zerezuen, nemelyeket ragalmasagra yndytnak (VirgC. 139). Olchad meg en bennem az gyvlevseget, haragossagot, morgodast, ragalmassagot (PeerC. 366). Az ôrdôg vrnac soc irigseggel, soc ragalmassaggal es soc hamis hittel kel zolgalnia (NádC. 119). Az neluôknec bynei hazugsag, ragalmassag (NagyszC. 355). Kyknek vevrevs orchayok vagyon, azok ragalmassagot zeretnek (CornC. 118). Inkab tanolnac kevelseget, ragalmassagoth, iregseget, hod nem mint isteni iozagot (DebrC. 263). Myerth ez wylagban soha meg nem zwnyk ragalmassagnak ew wezedelme es bvne, ez nemes zenth zwz sem ohata magath, hogy emberek ewtet ne ragalmaznayak (ÉrsC. 400).

Rágalmaz: obtrecto, vitiligo C. calumnior MA. dicteriis pungo; übel nachreden PPB. Atiamat aniamat nem tizteltem, nyeluemmel rolok ioth nem zoltam, mert ragalmaztam (VirgC. 6. 139). Ne ragalmazyatok egy masth (JordC. 840). Karomlas, kivel engemet ragalmaznak (DomC. 165). Zemere vethy a bvnôs embernek, valamit vitkezet zoluan karomlasnak bvnyben, ragalmazvan, atkozuan (TelC. 258). Ragalmaznak vala engemeth azerth, merth yoth myuelkedem vala (KulcsC. 93). Szörnyen szidogacz, átkosz és rágalmasz én magamat (Tel: Fel. 3). Valakit a jelen valóc kôzzûl ne ingerelly és a távúl valóc kôzzûl rágalmazz (Com: Jan. 203). Nehéz ártatlanul rágalmaztatni (Thaly: VÉ. II.135). Adjuk kezére a pántolódó urfinak, hogy büntelen rágalmazzák arról, a miben nem vétett (Fal: NE. 32).

mëg-rágalmaz: ∾ Nem feelteetôk Moysesth, az en zolgamat megh ragalmazny (JordC. 144). Meg mvuete v̄tet meg ragalmazuan az ô zent bezedet (GuaryC. 11). Fogadast teon, hogy az zenteket meg nem ragalmaznaya (DomC. 164. 307). Kônyeb meg ragalmazni, hogy nem mint kônetni (Decsi: Adag 97). Szembe szépet szól, hát meget meg rágalmaz (196).

mëgrágalmazó: [obtrectator; verleumder]. Jesusnac valanac meg ragalmazoi (DebrC. 288).

Rágalmazás: obtrectatio, detractio C. calumnia MA. verleumdung, schmachrede PPB. Vetkeztem ragalmazasal (VirgC. 10). Vessetôk le mynden ragalmazasth (JordC. 846). Mikor az ember szóllást játékossan adgyák-fel, jobban is szaporodik, többet is árt, hogy sem akár melly fene rágalmazás (Fal: UE. 410).

Rágalmazó: **1)** [obtrectans; verleumderisch]. Halgatam ragalmazo bezedeket (VirgC. 4). Valaky leyend ragalmazo es bazug nyelv, annal nynchen zent lelek (CornC. 133). **2)** obtrectator, detractor, sycophanta, susurro, obloquutor C. [verleumder]. Meltan zegônkôdhetnec ez ragalmazoc (GuaryC. 11). Atte read ragalmazoctol ebbe te meg ragalmaztatol (NagyszC. 95). A ragalmazoc gôlôsegesec istennec... ragalmazoknac tarsasagat vtalad (VitkC. 63). Hogy az en munkamoth es vygyazasomoth az en ragalmazoymtol megh tarcza (Komj: SzPál. 13).

Rágás: rosio, commanducatus C. morsus MA. nagung, abfressung PPB. Ha széna rágást javallana is idvességre az ecclésia, találkoznának az atyafiak kôzzûl, a kik azt is meg-portzogatnák (Megy: SzAÖröme 7). Fogas eb kell a tsontrágáshoz (SzD: MVir. 92).

bél-rágás: intestini plenioris morbus SI. [kolik]. Minden belnec rágássát, fáyássát meg gyogyittya (Mel: Herb. 93).

embër-rágás: [obtrectatio aliorum; schmähung]. Egész élete csak a sok dorbézolás, rut trágárkodás, ember rágás, szörnyû szitkok, átkok (Megy: 6Jaj. II.11).

férëg-rágás: [morsus vermis; würmerbiss]. Az myrra kenetnek oly hatalma vagon, hogy az megkent testôt ew vele myndden rotatandosagtwl, bydesseegtewl es feerôg ragastwl meg otalmazya (ÉrdyC. 67).

gyomor-rágás: [cardiogmus; magenschmerz]. Sok fáradtság-után sovány eledellel engesztelik ugató gyomrok rágását (Pázm: Préd. 31).

has-rágás: dolor colicus Kr. [kolik]. Hasnac egô heusegét, rágássát meg állattya (Mel: Herb. 140). Napestig hasrágás és menés volt egyaránt rajtam (MonIrók XVIII.36).

kérô-rágás: rumen C. ruminatio MA. wiederkäuung PPB.

Rágatlan: [non rosus; ungekaut]. A mondolának izit nem érzed, ha rágatlan alányeled (Pázm: Préd. 393).

Rágdogál: rasito C. [langsam nagen]. Mindenkor ez az éles kôvecske rágdogállya és ezigázza az lelki ismeretet (Toln: Vigaszt. 200).

Rágicsál: ∾ Szerezd meg a te szivednek ôrômre indétatását és rágitsáljad azokat rólok való elmélkedésed által (MIleg: TOszl. II.207).

Rágó: rodens Kr. [nagend]. Szôlô-szem rágó féreg: ips PPBl. Ennek a szép szerentsének is megvolt az ô rágó férge (SzD: MVir. 393).

embër-rágó: [calumniator; schmäher]. Ackic az ania szent egyházba erôssec, az eretnekec ellen támadnac, nem czélczapóc, ember rágóc, kérkedôc, hanem álhatatossac (Mel: SzJán. 121).

kecske-rágó: [acer; spindelbaum]. Kecskerágó vagy boccza fából csinállyon penczelt (Kecsk: ÖtvM 315). Ketske rágó fából nyársatskát faragtam (Gvad: FNót. 21).

Rágód-ik: **1)** rodo, mastico MA. mando; käuen, nagen PPB. Szopástól el-szakasztott süldő, melly még nem rágódhatik: nefrens PPBl. Balduinus valamely ebcsonton rágódik, el-hid, hogy húst nem kaphat (Pázm: LuthV. 298). Az szegény Lázárnac semmie nincz, az min ragodhasséc (MA: Scult. 23). Némelylyek czac a száraz kényéren rágódnac (MA: Tan. Előb. 13). Nem darabokat nyelnec le, hanem rágodván (manducando) esznec (Com: Jan. 110). Rágodni való czukoros confrejtek (175). **2)** [calumnior; verleumden]. Ha akarthok raaghodnotok, thynnen bynetheketh raaghyatok (ÉrsC. 188). Ezeknek hangosabb a híre a mindenen rágodó község nyelvén (SzD: MVir. 232).

[Szólások]. Haszontalan dolgok: szelekenn horgászni, r á k h é j o n n r á g ó d n i (SzD: MVir. 220).

Rágódás: [rosio; das kauen]. A Luther és Calvinista tanitok nem vágynak ollyan bőjteleségen való rágódásra, a minemű a Sámbár peniszes kőnyvetskéje (Matkó: BCsák. 4).

Rágogat: [rodito; picken, langsam nagen]. Madarka, ky pareet, kapyztaat ragogat (ErdyC. 503b). Tud meg chechemő keresztyén, hogy az isten igéje ugy lelki kenyered néked, ha lelki száddal vévén és úgy mint rágogatván, a szentségnek belső kenyerét szerzed általa lelkedben (Hajnal: KCzég. 246).

Rágolód-ik: mando MA. käuen PPB. Rágolódó-asszony: estrix PPB.

Rágott: [pappa]. A szoptató dajka az ő szoptatóssát rágottal, popával megelégiti: alummnum suum pappis satiat (Com: Jan. 44).

RAGAD (*raggad* BFaz: Assz. 17): **1)** haeresco MA. anhangen PPB. Vram te hagasidhoz ragadek, ne zegeneh engem (DöbrC. 56). En lelkem vtannad ragada (adhaesit post te), te iog kezed fogada engem (121). Een nyelwem ragada een yneymhez (KeszthC. 39). Ragada en lelkem the vtannad, engemet hozyad veen the yogod (KulcsC. 147). A mitől féltél, a ragad teread (Helt: Bibl. I.aaaa). Áldozza meg az iuhnac minden kőuérit, melly az bélihőz ragadot (Kár: Bibl. I.89). Mi ragad az embernek az seggire, hanem csak szarbincsok (SalMark. 14). A kemenczébez ülepedett avagy ragadott füst korom (Com: Jan. 8). A ki magával egyedül el tud élni, nem ragad reá valami baromi szomszéd rüh (Fal: UE. 435). **2)** apprehendo C. rapio MA. wegnehmen PPB. [ergreifen, hinwegraffen, fortreissen]. Mikoron ki vőttő volna tőrét, ragada ő feienec vstőkét (BécsiC. 38). Meńńecnec orzaga erőt val es erőuel ragaǵǵac azt (MünchC. 33). Ragadwan Jesusth, az papy feyedelemhez vyveek (JordC. 442). Az frater ragaduan ev palchayat, istapyat, az kakast meg hagyhta (DomC. 313). Ragattateck wr istennek zeeky eleeben (ÉrdyC. 561. 542). Ragady fegywerth es verteth es kel fel ennekem segedelmemre (KulcsC. 79). Kését raggada (BFaz: Assz. 17). Főzetett volt egy öreg kandér káposztás húst útra, azt ragadván az sok török szolga, hapsolni kezdék (MonIrók VIII.377).

[Szólások]. Valami k é t s é g, g y a n ú r a g a d h a t hozzája (SzD: MVir. 273). A merre r a g a d g y á k i n d ú l a t i, a felé nyargalódzik (Fal: NE. 12) Jónás monda: R a g a d j a t o k ö l b e és vessetek el-bé tengernek vizébe (RMK. II.90). Az ő nyelve sem r a g a d o t t az i n n y é h e z (SzD: MVir. 322). Fut az ki ezt hallya, kevés ki maradgyon, az ki bátorsággal s z a b l y á h o z ragadgyon (Zrinyi I.76). A mit szeme lát, keze ott nem haggya: k e z é h e z ragad minden (SzD: MVir. 301). Az isten engemet őszue tűre es engemet n i a k s z i r t o n ragada (Mel: Jób. 41). Zyz zenth Margyta azzon zent kereztnek yegyeet vetee reea es ottan y s t e k e n ragadaa es labay alaa nyomaa (ÉrdyC. 408). Fövenybe akasztja vasmacskáját, mellyet az első szélháboru felszed és hajóstúl együtt v e s z e d e l e m r e ragad (Fal: BE. 579). Ez zent atya az kevnyvben iduessegnek v t a a t es tevkelletevssegnek nagy t e t e y e t ragada (DomC. 20). Nem panczelual ewltewztetuen, de zentseges hytuek vertenel yegyzettetettuen, ragada v t a t az farkas eleybe (EhrC. 147). Ugy csudalkozott raita, hogy m a g á n k i v ű l r a g a d t a t é k (Illy: Préd. II.161).

[Közmondások]. Töknek nem ragad tövis oldalára (RMK. V.58).

be-ragad, belé-ragad: **1)** inhaero, inhaeresco MA. anhangen, ankleben PPB. Elmejekbe erőssen beragadot az bálványimádás (MA: Bibl. I.28). A dolgokra függesztvén elmédet, ugymint belé metczettetvén bé-ragad, meg-áll, marad (Com: Jan. 156). **2)** irripio C. MA. [hineinraffen]. Várbol rohanának, kettőt rómaiakban beragadának, egyiket megölék, másikat megtarták (RMK. VI.176). Egy szekeremet Trencsényben béragadták, bizony néhány száz forintig kárt tett (Bercs: Lev. 547).

ëgybe-ragad: [cohaereo; zusammenhangen]. Egbe ragad: (labia) haerent NémGl. 338. Mi lelkőnk porba alaztatott, mi hasonk főldőn egbe ragadot, vram segeľ minket (DöbrC. 109). Mykoron egy mas mellee tőtteek vona az lanczokat ees kőteleket, ottan egybe ragadának (ÉrdyC. 445). Mikor elnyujtod az tésztát, meg hints liszttel, hogy mikor öszve hajtod, egyben ne ragadjon (Radv: Szak. 87). A sok apró vétkek eggybe nem ragadnak úgy, hogy eggy halálos bünt szerezzenek (SzD: MVir. 403).

el-ragad: **1)** adhaeresco MA. [anstecken]. A poklossag elragado nyavalya (Illy: Préd. I.174). **2)** rapio, arripio, involo, verro C. abripio MA. hinwegreissen PPB. [wegraffen]. Ő zép sarui elragadac annac zemeit: sandalia eius rapuerunt oculos eius (BécsiC. 45). Hoǵ menden sidoc megőlettetnenec es ő iauoc elragattatnanac (56). Iő a gonoz es el ragaǵǵa azt, meľ vettetet ő zűueben (MünchC. 38). Ystennek zent lelke elragada Fylepet (JordC. 736). Az viznek sebesege ẃketh elragagya (VirgC. 109). El ragagyaak az menyorzagot (ÉrdyC. 517). Annera ragattatek el ez cheh kyral zent Margit azzonnak zepsegeben (MargL. 28). Jacob a mi attyanknac minden ioszagat el ragatta (Helt: Bibl. I.64. Fél: Bibl. 17). Az harag igen elragadta (MA: Scult. 977).

elragadás: raptio C. [das wegraffen]. Illyés proféta is az el-ragadás-után gondot viselt az főldiekre (Pázm: Kal. 786).

elragadtatás: [extasis]. Jővendőlnec vala elragadtatás avagy elménec el-távozása által (Com: Jan. 130).

föl-ragad: **1)** sursum rapio, surripio MA. [emporraffen]. Fel ragatatek menibe testbe lelekben (VirgC. 63). A valaztattak meg dẃchẃlt testben egeben fel ragattatnak Christusnak eleyben (TelC. 250). Mykoron erdemlőt vona az harmad egre ffel ragattathny (ÉrdyC. 372). Ha a kevélység fel-ragad, jusson eszedbe Jésus (Pázm: Préd. 157). **2)** [corripio; ergreifen]. Jesus megh ysmertte, hogy hẃteth ffel ragadnaak es kyrallya teenneek (JordC. 643. 694).

hozzá-ragad: cohaereo, cohaeresco C. [ankleben]. Hozzá ragadok, őszveragadok, őszve-illem: cohaereo PPBl. A ruhanac beső reze hozá ragadot vala az ostorozasnac myatta kifolt vereert (VitkC. 88). Egy tyúkfű formát csinálj tésztábúl, ezt is vizzel meg kenjed, hogy inkább hozzá ragadjon (Radv: Szak. 100). Az száját az pástétomnak az vizes kezeddel megkenjed, hogy az fedele inkább hozzá ragadjon (108. 176).

hozzáragadás: adhaesio PPBl.

ki-ragad: eripio, intertraho C. [ausreissen]. Fordul ide vram es ragaǵad ki en lelkemet, tennőn irgalmadert iduőzőb engőmet (DöbrC. 20). Az bynnek kevteleben, fogsagaban nem bagya evtet, de ki ragagya evtet (DomC. 230). Ragadyatok ky zegeent es nawalyasth, kynek embernek markabol meg zabadohatok (KulcsC. 204). Ki raggadác mind a templomokból a sok be szorult népet (Helt: Krón. 16). Mennyetek viszsza, és a melly gyermek az

éjtszaka lött az én szállásomon, erővel is ragadgyátok ki anynyanak ölébő1 és hozzátok elõmbe (Hall: HHist. II.42).

lë-ragad: deripio MA. abreissen, herabzerren PPB. Le ragadwan az borywth, megh eeghetee es aprora töree (JordC. 69. 484). Le ragadaa zenth Christina az ew attyanak balwan istenyt (ÉrdyC. 428). A pásztoroc le raggadác Lupescót a keneř lónac orráról és meg bottolác (Helt: Mes. 347).

mëg-ragad: **1)** adhaeresco PPBl. [anhangen]. Valamelly helyen megragadni, megüllepedni: adhaeresco PPBl. Az csukát tedd az tűz hátára, de gyakran az szító vason megrántogasd, hogy meg ne ragadjon (Radv: Szak. 106). **2)** corripio, apprehendo C. [ergreifen, anpacken]. Es keze ki ńoitnan megragada ötet (MünchC. 42). Megh raggada az üsteket es ki kezde emeliteni a nyeregből (Helt: Mes. 463). W kezeynek tetemenybe meg ragatatyk bines (KulcsC. 15). Bika ragaszkodván, kötél szakadt vala, Tholdi Miklós látá, bika után fut vala, hamar hogy eléré, farkon megragadá (RMK. IV.243).

öszve-ragad: concresco C. Hozzá-ragadok, öszve-ragadok, öszve-illem: cohaereo PPBl. Az eb mindenek láttára bujálkodik és a bujálkodás után a nöstennyel öszve ragad (Misk: VKert. 195).

rajta-ragad: [arripio, corripio, apprehendo; ergreifen, zugreifen, anfassen]. Ki az tü közzölletec, kinec eģ iuha zombaton esendik a verembe, nemde raita ragad e es ki emeli ötet (MünchC. 35). Fwtha az kwn kyralhoz es meg eskweek neky, hogy ha zeghedseegwl mellee yewne Lazlo kiral ellen, Erdelsseegöt neky adnaa; az kwn kyral azon raytta ragadwan nagy haddal be yewe magyarraa es zallaa meg Ong varaat (ÉrdyC. 400b). Az apathwr es az vendeegök raytta ragadanak es be vyveek az zent egyhazban (515).

Ragadaló? Kik közzöl az mellye az föld mellet vagyon, magásb, az masic nem annyra magas, de gatos [így] es ragadalo szelueszes vizben vagyon: quorum proxuma terrae praealta sunt, cetora uti fors tulit, alta alia, alia in tempestate vadosa (Decsi: SallJ. 64).

Ragadás: **1)** concretus C. adhaesus, adhaesio, adhaerentia MA. Ragadás: adhaesio, cohaesio, coalitio in unum (Otr: OrigHung. II.181). **2)** raptura C.

Ragadat: [praeda; beute]. Mend eǵembe ǵuöltėnec Ishrlnec vra istenehez, hoǵ nė adatuanac ȯ ǵermėkdėdėc ragadatba (BécsiC. 16).

Ragadékony: [contagiosus; ansteckend]. Blandrata György magat a szegény iffju Szapolyai János mellé szinlé s mesterkedvén rajta ragadékony rühét másokra is miképpen dörgölhetné, a tanátstalan és ítéletlen iffjat el-bódítá (GKat: Titk. Előb. 16).

Ragadó: **1)** adhaerens MA. anhangend PPB. Ragadó fű: aparina, asperula PPB. Nöstin borsfűnec hiyác a kissebbiket, ez fű vgyan ragado, méz szinű (Mel: Herb. 138). **2)** viscosus C. anklebend, leimig PPB. **3)** contagiosus C. ansteckend PPB. Ragado korsag: morbus contagiosus NémGl. 209. 212. Ragadó rü: contagium, scabies contagiosa PPB. Az paraznasag igen ragado bün, az ki az embert felette igen hozzaia vonsza (DecsiG: Préd. 39). Aszt kellene meg bizonítani, hoǵ az dőg halal ollian ragado legyen, mint az lepra (Fél: Tan. 499). Minden gonoszság ragadó betegség és meg-poklosittya a közel-járókat (Pázm: Préd. 953). Ragadó betegség (Diósz: Fal. 155). **4)** raptor C. räuber PPB.

Ragadós: tenax, resinaceus C. lentus MA. zäh, anklebend PPB. Ragadós kezű, lopó: dieb, räuber (KirBesz. 152).

Ragadósság: tenacitas, lentor MA. [klebrigkeit]. Az cométa sűrű köd avagy pára, kibe melegség, szárazság, kőnérség és ragadósság vagyon (Misoc: Progn. 8).

Ragadóság: contagiositas Kr. [ansteckende kraft]. Döglelotes betegségek ragadóságát reánk ne kennyék (Pázm: Préd. 802).

Ragadomány: raptio, spolium, praeda C. rapina MA. raub PPB. [beute]. Minden ragadományokat öszne gyűits a piatzra (Helt: Bibl. I Rrr. 2). Nagy raggadománt hordánac ki abból az várasból es le vonatá az varasnac kőritéseit (Helt: Krón. 16). Ides fiam, had el a raggadomant, hadd el a louat (Helt: Mes. 346). Az ȯ fegiueret el ueszi, es az ȯ ragaodmanit el oztia (Fél: Bibl. 109b). Lábai gyorsak vóltak a tolvajlásra és ragadományra (Pázm: Préd. 163). Örömmel mentek a gyalázatokra és jószágok ragadományát víg ortzával nézték (265). Solyom találmánnyal és ragadománnyal űzi el az éhségét (Liszti: Márs. 96). Nem alitotta ragadománynak magát istennel egyenlőnek lenni (Illy: Préd. 251). Goliátnak öszve törvén fejét, minden ragadományit mint erősb fegyveres viszszanyerje (Czúzi: Síp. 87). Inkább tengetném életemet alamisnával, hogysem ragadománynyal (Fal: NE. 10).

Ragadovány: **1)** [viscus; leim]. A húros madár önnön magának veszedelmet szarni mondatik, mert abból a mit megrutit, lép, ragadovány csirázik, a honnan lészen a lép avagy ragadovány madár fogó enyv (Com: Jan. 32). **2)** [aparine; klebkraut]. Aparine: ragadouany. Fachard ki az leuét es io innya azoknak, kiket az vipera kigyo meg harap (BeytheA: FivK. 83).

Ragadoz: **1)** [cohaeresco; ankleben]. A ruha az ȯ sebeiben ragadozot vala sok heliȯn (WeszprC. 101). Az ȯ böre az hwssal es az werrel özue az ostoroknak gombyayhoz ragadoznak vala (ÉrsC. 46b). Az fösvényec az földiekhez ragadoznac (MA: Scult. 234). Az lepödön es agya leplyen buborkál, motoz, ragadoz (Lép: PTük. II.121). **2)** rapio C. raptito, rapto, praedor MA. rauben PPB. Ragadoziatok ṡegelmet, hoǵ vr valaha meg ne haragogik (DöbrC. 16). Köveketh ragadozanak azerth, hogy megh kövezneek hwtet (JordC. 657). Feguert ragadozanak (KazC. 29). Veteel mynketh hatra my ellensegenknek vtanna, kyk gyleltenek mynketh, ragadoznak vala ẅnen magoknak (KulcsC. 107). Niha niha ragadoznac magoknac testi kemény és ertetlen bátorságot valami alnoc báioló biztatásokból (Born: Préd. 413). Niha niha ragadoznac magokuac testi kemeny es ertetlen batorsagot (Zvon: Post. I.579). A szélvész a hajót ragadozta és tekerte (Mad: Evang. 154). Igen jó prédikot ragadoztak (Illy: Préd. II.275). Mennyit adakoznak, szemlélik, de mennyit ragadoznak, meg nem gondollyák (50). **3)** [insilio; sich schwingen]. Az ifjabb szultánt szorgoztatván, hitekre emlékeztetvén, velem együtt lovakra ragadozánk (Szal: Krón. 326).

el-ragadoz: diripio, rapto C. [plündern, rauben]. Mikent mehet valaki erősnec hazaba es elragadozhatta ȯ edeńet (MünchC. 36). Az embereknek munkayat es iozagat elragadozatok (VirgC. 47). Ha zoom foganatus volna, azt mondanaam, hogy elragadoznatok eegymas elöt ez idwesseegnek napyayt (ÉrdyC. 18). Az zeeghenyek reea rohananak es mynd peenzeet el ragadozaak (497).

Ragadozás: direptio C. raptio, rapina MA. raub PPB. Telles ragadozassal (rapina) es hamissaggal (MünchC. 137). Ty keppwtalok belöl rakwa vattok ragadozassal es fertelemmel (JordC. 428. 566). Mykeppen orozlan keez ragadozasra: sicut leo paratus ad praedam (KulcsC. 26). Ne akaryatok remenkedny kegyetlensegbe es ragadozasokath ne akaryatok kenanny (146). Mit itél a ragadozásrúl, nyuzás-fosztásrúl, szegény emberek vére szopásárúl (Pázm: Préd. 19).

Ragadozat: [rapina, praeda; beute, raub]. Simeonnac istene, ki adad ȯ menden ragadozatokat oztasba te zolgaidnac (BécsiC. 29). Belöl tellesec vattoc ragadozattal es ondocsaggal (MünchC. 57).

Ragadozó: **1)** [contagiosus; ansteckend]. Ezért igen raggadozóc lesznec e betegségec 1573 (KKrakkó. A3). Az esztelenek bú járások, szerentsétlenség uti-társok; a kik hozzájok kötelődzenek, féllyenek, mert ennél nintsen se fenébb, se ragadozóbb nyavalya (Fal: UE. 381). **2)** rapax C. praedo, praedator MA. [räuberisch]. Ragadozó fene madarak: harpyiae PPBl. A bamis prophetac, kic iőnec tű hoziatoc iuhocnac ruhaiban, belől kedeg ragadozo farkasoc (MünchC. 26). Az or tanalchot ad orsagra, az ragadozo tolnay ragadozassra, tolnaysagra (CornC. 162). Chodakeppen fordoytaa meg ewtet az aldot Cristus ragadozoo farkasbol alazatos barannaa (ÉrdyC. 372). Latorságtól, álnok tanátskozástól, ragadozó szándéktól megmenti őket (Pázm: Préd. 36).

Ragadozóság: rapacitas C. [raubsucht]. Az ragadozóság az farkas kölykökben magát jobbau jobban ki származtattya (KCsipk: Woll. 77).

Ragadvány: **1)** contagio, contactus, contagium Sl. [ansteckung]. Ky aldot leezen akkoron, ky mastan magaat leelekzerent byntewl es ez vylagnak ragadwanyatwl meg otalmazya (ÉrdyC. 18). Ha erőzak nem vonnaa embernek leelkeet el zaggathwan ez vylagnak ragadvanyatwl, barom zamaban eelneenek emberek (540). Az vylaghy ragadwanyoknak kesalkodasaat meg wtaltattya (641). A rosz hír mirigye megtsaló ragadvány (Phil-Fl. 77). **2)** [aparine; klebkraut]. Aparine, ragaduany, ab adhaerendo dicta (Beythe: Nom. 1).

RAGASZKOD-IK: inhaeresco C. adhaeresco MA. [sich anhängen]. Azzonyonk Maria, kyhez ez zent zvz kyvalt keppen ragazkodyk vala (MargL. 18). Te vradat ystenedet feelyed, ew hozya ragazkoggyal (JordC. 881). Az zegensegbez ragazkoduan iarnanak egi igősegel (VirgC. 101. 124). Az zentők ragazkottanak az istenhőz (SándC. 18). Az wr istennek zerelmeehez ragazkodyk (ÉrdyC. 579). Es Izrael ragaszkodéc Baal Peorhoz (Helt: Bibl. I.Ccc4). Még bennönk nagy sok belsö vétkek ragazkodnak (Beythe: Epist. 231). Ezewn kwwl valo barathyanak ellene mond, es my hozzank ragazkodik (LevT. I.38). Az ki okos ember, ahoz ragaszkodik, az mi bátorságosb (Pázm: Kal. 169). A henyéléstől el-álván, a munkálkodáshoz gyorsan ragaszkodnak (Hall: Tel. 265.) Erdély eleitől fogva hatalmas császár köntöséhez ragaszkodott (MonIrók. VIII.130). A földi aprólékos jókhoz úgy ragaszkodik, hogy örök boldogságát szerentsélteti (Fal: SzE. 521).

hozzá-ragaszkodik: haereo, adhaereo C.

rëá-ragaszkodik: obhaereo C. adhaereo MA. [sich anhängen]. Mikent ez az kis halacska reá ragaszkodik az hajóra, meg állattya (Pázm: Kal. 16).

RAGASZT: affigo, conglutino, copulo MA. anheften, zusammenbinden PPB. Tsúfságból ragasztották reám a nevet: *inveni cognomen ex contumelia PPBl. Ez verset ragazta az diczerethez (VirgC. 16). A ganet lelköttökhöz ragaztom (DebrC. 387). Az zeretet, ha akar mynemw wtalatos allattra ragazyaak, meegh azt ees zeeppee teezy (ÉrdyC. 122. 171). Mas gertyat scent Anna azzonnac kepe elöt ragastha (TelC. 97). Az wr mirígy halált ragaszt read: adiungat tibi Dominus pestilentiam (Helt: Bibl. I.Zzz3). Sok cedulakat ragasztanánac az vár kapuira (Helt: Krón. 194). Az tyúkfinak az zúzzával vond ki az begyit, mert egymáshoz vagyon ragasztva (Radv: Szak. 98). Tégy két ostyát egymásra, hogy egymáshoz ragasztatván, együt maradjanak (284). A gonoszok világi javai ollyanok mint a horogra ragasztott eledelek (Pázm: Préd. 34). Ragaztom, czűgeztem szivemet az pénzre (MA: Scult. 885). Kertjében sétálgatott, melly kastélyának napkeleti szárnyához volt ragasztva (Fal: NU. 310).

be-ragaszt: [includo; zuschliessen]. Kell kewnyergetny az wr ystent, hogy az ew be markwlt awagy be raagaztot zayat, ayakat meeg nyssa (ÉrsC. 366).

ëgybe-ragaszt: coadimo C.

hozzá-ragaszt: adnecto MA. [zufügen]. Hog az doctornak tanusaga az elenkwdő myelkedetbewl meg ne vtaltasek, legottan hoza ragaztya monduan (VirgC. 127).

öszve-ragaszt: conglutino, copulo MA. zusammenfügen PPB. Az koporsonak helyeet nagy keouekkel ereossen eozve ragazta (DomC. 150).

rëá-ragaszt: [alligo, adnecto; anbinden, anfügen]. Hozzá-enyvezem, reá-ragasztam: agglutino PPBl. Mess papirosból pálmácskát, ezt az karikához ragazd reá (Radv: Szak. 96). Erőn-erővel reá ragasztották az igát (SzD: MVir. 124).

Ragasztás: cohaerentia C. copulatio, connexio, conglutinatio, affixio, adhaesio MA.

Ragaszték: [appendix; zusatz]. Ezt a bizonyitást a vagy a mint ő bívja, appendixet: ragasztékot, haszontalan fetsegésnek méri irni (GKat: Titk. 410).

Ragasztó: **1)** [nectens; bindend]. Ragasztó-lécz, kakasülő, gerenda, szarú-fa: tigillum PPBl. **2)** [postis; thürpfosten]. Mikoron latangya az veert az ragazton es az ayto sorkokon, nem haggya az veer thewő angyalth oda be meenny (JordC. 33).

ajtó-ragasztó: [postis; thürpfosten]. A garádicsnak fokai vörös jaspisból, az ajtók ragasztói, a paloták belső falai merő gyöngyházból állottak (Fal: TÉ. 677).

evezőgúzs-ragasztója: scalmus C. MA. [ruderholz]. Az evező legényec az evező gúsnac ragasztójához ülvén, eveznek (Com: Jan. 89).

RAGYA, ROGYA: rubigo, uredo, astrobolismus C. MA. carbunculus, carbunculatio PP. [baumbrand, kornbrand, rost]. Az čayuanak maradekat a roga őttő meg (BécsiC. 203). Ada ő gimölczőket roganak es ő munkaiokat saskaknak (AporC. 37). Napá, értzé es rogyáuá uáltozot (Mel: ATam. 54. Mel: Jób. 93). Nagy aszalyual es ragiaual kesergetessel (Born: Ének. 361). A rogya, az hideg es kő esső ot tezőn kárt (Frank: HasznK. 40). A kő esső auag a rogya vetésőnket el veri (Kulcs: Evang. 257). Szőlő hegyed rogyáual emésztetic (SzépÉnek. 6). Az eső, ha leesés közben meg-hevűl fölöttébb, ragya lészen (Com: Jan. 9). Ragya forma essö is esett (MonIrók. XV.399). A cserebogár és a ragya és a hernyo az én nagy erőm (Illy: Préd. I.251).

[**Ragyál**]

mëg-ragyál: [rubigino; rosten]. Az szőlő igen meg ragyált, makk is kevés leszen (RákGy: Lev. 208).

Ragyás, rogyás: rubiginosus C. MAl. [brandig, rostig]. Ragyás gabona: *carbunculosus ager PPBl.

[**Ragyáz-ik**]

mëg-ragyázik: rubiginor C. [rosten]. Meg-ragyázott a bévségben az olaj-fa: oleam aestus *momordit PPBl.

Ragyázás: roratio, astrabolismus C. uredo, ustrina PP. [brand, rost]. Ragyázások a gyümölts-fáknak és gabonáknak: carbunculatio PPBl.

RAGYIVA: gnavus, solers, politus MA. hurtig, munter, fleissig PPB.

Ragyivaság: svavitas, amoenitas Sl. [anmut]. Tizennegyedic io erkölchöc az szűzeknec az ragyuassag auagy dissesseg (Pécsi: SzűzK. 102).

RAGYOG (*ragyag* Pázm: Préd. 412. MA: Bibl. III.179): radio, irradio, refulgeo MA. glänzen, strahlen PPB. Reggel vadászni készűle, nagy gazdagság mia ugyan ragyog szine (Huszti: Aen. 26). Sok szép szikrázó tsillagokkal ragyag mint

annyi drága gyémántokkal tőzött mennyezet (Pázm: Préd. 747). A nap ragyagván az ő fényeivel meghomályosíttya a szemeket (MA: Bibl. III.179).

Ragyogás: radiatio MA. glanz, glänzung PPB.

Ragyogó: [fulgens; glänzend]. A feltámadás után az igazak teste olly fényes lészen mint a nap vagy a felső égben szikrázó és ragyagó tsillagok (Pázm: Préd. 412). A ragyogó nap napkeletről délen által nap-esetre fordulván napokat és esztendőket határoz (Com: Jan. 5). Ismérszik gyémántnak ragyogó fenlése (Nógr: IdvK. Előb. 7). Ibon jün Zrininek ragyago chillaga (Zrinyi: ASyr. 248). Arany majtzokkal gazdag szerszáma mintegy játszott a ragyogó nappal (Fal: TÉ. 637).

Ragyogós: ∾ Szemei pislognak, miként a tsillagok ollyan ragyogósok (PhilFl. 58).

Ragyogtat: [radio; strahlen]. Tanulj a csillagoktól; ezek noha a fényes napnak csillámló fiai, mégis annyira soha sem vakmerőlködnek, hogy az ő szine előtt fényeket ragyogtassák (Fal: UE. 366).

Ragyogvány: fulgor, splendor Kr. [glanz, strahl]. Van elég eszköze s helye játékinak, mint a déllel játzó nap ragyogványinak (GyöngyD: KJ. 513). A jóságos cselekedet az uri palotákban fénylik, ott mutatja ragyogványit (Fal: NE. 9). Fénylettek az evező lapátok s a tengerben nyomván a képeket sokfelé verték ragyogványit (Fal: TÉ. 653. SzD: MVir. 203).

RAJ: 1) examen C. examen apum MA. [schwarm]. Lataa, haat az orozlan zayaban ray meeh vagyon es lepes meez (JordC. 339). Egi ray meh zalla reiaia (DebrC. 17. Born: Ének. 590). Meg-tisztult vala ez ray-darastul (Zvon: PázmP. 327). Annyi gonoszságok raját helyheztette a nyelvbe, hogy minden tagoknál ártalmasb (Pázm: Préd. 810). A méhek minden esztendőnként rajt eresztnek, bocsátnak ki (Com: Jan. 51). A Sámsontól megőletett oroszlánban kevés napok mulva gazdag raj-méh találtatott vala (Misk: VKert. 14). Reá sereggel jő mintegy eresztett raj (Thaly: Adal. I.59). **2)** [multitudo]. Rajseregek: truppen Com: Orb. 290. Ebből a szóllásból istonnek rajat nem fatsarhatsz ki (SzD: MVir. 252). **3)** proles, soboles Kr. [sprosse]. Én házassagomnak ki vagy másod raja, kérlek hogy ne légyen szivednek ily buja (Bakos: TemVers. D). Csiszér Ferencz bátyámnak ágyékából jött rajoknak, János, Ádám, Ilonkának oh mit kiványak (TörtT.₂ I. 349). **4)** [vertigo; drehkrankheit]. Melly lónak raj vagyon az felében (Czeh: OrvK. 73).

here-raj: [examen fucorum; drohnenschwarm]. Az sidoc a nagy fő ördőget neveztéc belzebubnac, az az nag undoc dőngő here raynac avagy sereg légynec (MA: Scult. 292).

méh-raj: [examen apum; bienenschwarm]. Bárány-dézma is exigáltatik és méh-raj dézma is az váltó báránytól 6 pénzt, az váltó méh-rajtól 3 pénzt adnak (Gér: KárCs. XIV.306).

Rajocska: [soboles; sprössling]. En is Béldi-águak egyik plántácskája, voltam méheteknek kedves rajocskája (TörtT.² I. 352).

Rajos: [vertiginosus, vertigine laborans; drehkrank]. Mikor a ló a verőfényen a nagy járástul igen megbevűl, a feje veleje meg-olvad, és az által a ló rajos avagy szeles lészen (Cseh: OrvK. 74).

Rajság: [examen; schwarm]. Mikor az ő [a méhek] királyok meghal, az egész rajság kesereg rajta (Misk: VKert. 647).

Rajz-ik: 1) examen emitto; einen schwarm lassen PPB. Jól rajzik a méh (SzD: MVir. 113). **2)** [gigno; gebären]. Az aszszonyállatok itt igen rajozok, de nehezen szűlők (SzCsomb: Utleir. 132). Midőn az szegény édes anyja rajazott volna, a szülésben felkölt a székre, a midőn is ellévén a gyermek, az szék alatt való cseberbe beesett 1759 (Hazánk I.144—145).

Rajzás: [progenies; sprosse]. Mikes Mihály urnák kedves házastársa Bethlen Drusiánna s két mébe-rajzása isten sok örömre, kivánom, juttassa (Tört.T.² I.353).

Rajzat: proles, soboles Kr. [sprosse]. Sem nektők sem utannatok kővetkezendő egy rajzatbol szarmazo atyatok fiainak nem használ (Alv: Itin. 60). Az eredendő bün az első bünnek rajzattya (Ker: Préd. 49). Ennek a véteknek rajzati az edgymás között való veszekedések (819). Cainnak boldogtalan rajzati (GKat: Titk. 10). Akarnám látni, miképpen fejtsék ebből a nyűgből és kőtőlékből Enyedit ki az ő rajzati (GKat: Titk. 225). Anna, Judit, Ersok s Gábor rajzatim (Triumph. 21). Az áldott szent léleknek fel-ékesitett rajzatit hátra hadgyuk valami lézzegő sohonnaiakért (MHeg: TOszl. II.105). A sátánnak, a kinek tojománya és rajzattya, engedgyétek (Toln: IIBék. 20). Ama Mária nevű szegény anya meg-akarván enni méhének édes rajzattyát (Szathm: Cent. 61). Lesz Progne méhének rajzattya, azt maga Tereus Itisnek hivattya (GyöngyD: Cup. 608). Elhajlottam, mivel voltam Éva rajzatja (Thaly: VÉ. I.132). Vetemények, gyümölcságak, Pomónának rajzati (Fal: Vers. 869).

RAJKÓ: [pusio, proles; sprosse]. A bénna rajkó is kedves az anyjának (Fal: Jegyz. 917).

RAJSZ: [descriptio, delineatio; abriss]. Apellesnél is raisz nem lehetett illy tlajsz (Felv: Dics. 32).

Rajszos: [pictus; bemalt]. A mely paysokkal Trójánál harczoltak, rajszosok vóltanak (Hall: Paizs. 3).

RAJSZOL, RAJZOL: delineo, describo PP. reissen, zeichnen Adámi. Ezekben a jó szokásnak legjobban kinyomatott képe rajzoltatik (SzD: MVir. 271).

be-rajszol: [pingo, expingo; bemalen, ausmalen]. A régiek a payssokat külön külön-féle képekkel szokták volt bé-rajszolni (Hall: Paizs. 3).

ki-rajszol: [expingo, describo; ausmalen, abbilden, darstellen]. Hogy ha szarvasbust csinálsz a pástétomban, az fedelére az képet kirajszoljad (Radv: Szak. 67). A keresztyénségnek utában valo pállyafutást rajszollyák ki (Czegl: MM. 189). A divisiot papirosra pennával ugy ki nem rajszolhattya az ember, a mint szeretné (Onadi: Számv. 231). A Julius császár képeit kirajszolták (Hall: HHist. II.166). Ezekben isten igen szépen kirajszolta az ördögnek képét (Misk: VKert. 249). Közönségesen kirajzolt képe lehet ez az hivek ekklésiájának (100).

kirajszoló: geographus Com: Jan. 171. A föld le-író: kirajszoló a tartományoknac helyheztetéseket, állásokat le-irja (Com: Jan. 171).

lë-rajszol, lë-rajzol: delineo SI. [abbilden]. A képiró az elevennec példájára a képet le-rajszollya (Com: Jan. 167). Illy munka, melly az igaz kegyességnek és szentségnek úttya s le-rajzolója (Otr: Tökéll. Előb. 5). Ki győzné őket számlálni, minden dolgot lerajzolni (Thaly: Adal. II.339). Az istennek fia az igaz ekklésiának szent erköltseit mind az o s mind az uj testámentomban le akarván rajszolni, nem akarta az ő ekklésiáját az oroszlánoknak bajlékokhoz hasonlítani (Misk: VKert. 211). A képirók, mikor a fösvénységet akarják lerajszolni, egy rút varas békán álló undok vén aszszonyt szoktanak irni (262). Kié a le rajzolt, festett kép (KirBesz. 59).

lërajzolás: [descriptio; beschreibung]. Ez a lerajzolás ennek a tudománynak rendit eléggé kimutatja (Misk: VKert. 21).

Rajszolás, rajzolás: delineatio; abriss, entwurf PPB. Képiróhoz állék, ugyan a rajszolást virágot s testállást jól fel-

vettem elmémben (ÖtvMest. 17. vsz.). Akarván ékesiteni egy templomot, tétete valami raiszolást (Tolu: Vigaszt. Elöb. 12). Az ingeuireket elküldtem, nagyobb lesz az híre munkájoknál; ha semmit sem teszünk rajzolások után, elhiszik (Bercs: Lev. 156). A nagyobbik mustra szerint való drótbúl már a rajzolás szerint készítse el a dolmánt (TörtT.² III.383).

RAJT (*raytta* ÉrdyC. 14. 505. 611. *reata* LevT. I.91. *reyatam* KulcsC. 29. 162. *reyta* TelC. 274. *reytha* LevT. I.84. *ryatha* TelC. 243. *ritham* TihC. 355. *rohtonc* KönigsbT.): **1)** Rayta, raytad, raytam: super se, super te, super me MA. [auf, darauf, auf ihm etc]. Rayta kelőc: aduascor; rayta ûlőc: insideo MA. Zéles a kapu es bô az vt, mél vižen a vežedelmre, es sokac vadnac, kic altal mènnec ô raita (MünchC. 25). Ha az hídja az városon a szokott helyen vagyon: az hegyekbűl, költözésének alkalmatosságával, az hajdúval rajta próbát tétethessen (RákF: Lev. I.641). Egy fen költ dombocskán Leechus üldögél vala, kiteritett zöld kalap fején, egy kis zöld ág rajta (Fal: TÉ. 714). **2)** [átvitt értelemben] **a)** Minnyáian megegyenesedének rayta, hogy László lônne magyari Király (Helt: Krón. 95). Meg eskűwék raytha hog neky meg atta (RMNy. II.24). Melly dolgon az attyafiai meg-indúlván, meg-eskűsznek rajta, hogy nem szűnnek addig, míg a Lukrétzia haláláért boszszút nem állanak (Hall: HHist. II 243). Sok boszszús szókkal illeti a két királyt, és megeskűszik rajta, hogy tellyes életében baráttyok soha sem lészen (III.264). **b)** Rajtunk az ellenség: bellum est in *cervicibus PPBl. Hamissaknak igeiek hatalmaztak my raitonk (AporC. 11). Raitad keseertet ne hatalmaziek (WinklC. 156). Dyadalmath week w rayta: praevalui adversus eum (KeszthC. 20). Vralkodny akartal my rayttwnk: dominatus es nostri (JordC. 154). Halalt teeznek hû raytok: morte eos afficient (383). Hatalmassagot teeznek hû rayttok: potestatem exercent in eos (417). Az teremtwnek ályák meg bozzuyat raitad (VirgC. 91). Poganoknak kyraly vralkodnak ewraytok (126). Az törökökvel lám pártolkodtok, kik rajtonk rabolnak (RMK. II 266). Ha a ketsegnek és gyûlôlsegnek maguat nem binted vala kôzûnkbe, bizony gyôzedelmet nem vôttel volna raytunk (Helt: Mes. 418). Hogy valami hatalmot ne mûuelnénec raytoc (Helt: Krón. 38). Nagy heaba veszekednec raita az eretnekec (Mon: Apol. 440). Nem volna tenéked hatalmad raytam (Zvon: Post. I.588). Noha a test akaratoskodik rajtad, de nincs arra hatalma, hogy néked törvényt szabjon (Szőnyi: Mártir. 181). **c)** Meel newezet mynd holtygh raytta marada (ÉrdyC. 519). Nagy fő fáiás vagyon rayta (Helt: Krón. 46). Ország, falu, varos dolga raytam (Born: Préd. 410). **d)** Rajtad áll minden dolog: est totum *positum in te, est tuorum *nervorum PPBl. Minden ô rajta áll [az istenen] (Felv: Dics. 60). Rajtatok áll, s ha rajtatok nem múlik, meglészen (Fal: NE. 184). Nem hallgatnak szent parancsolatihoz, és ha rajtok állana, éppen ki tudnák a hatodikat a tizből (Fal: NE. 105). **e)** Szintén azt tselekedte vólna rajta: idem in ipsum *ausurus fuisset PPBl. Myt raytam tetteenek, meg panazlom (SándC. 26). Kenyervle hû raytok: misertus est eis (JordC. 381). Kwniőrôl vala raytok (VirgC. 110). Kôniôrûli raytunk: miserere nostri (Fél: Bibl. 14). Ha az isteni kegyelem, irgalmasság rajtam marad (TudTár. 1839. 176). **f)** Vallyon vontté valamit raytatoc a Titus: numquid Titus vos circumvenit (Helt: UT. Aa4). A hizelkedő csalni akar rajtunk [bennünket] (Pázm: Préd. 934). Mi Ferdinándot contemnáltuk, rajta feladtunk, s tőle nem is félünk (MonIrók. VIII.103). Nyomábau lévén a magát többre kínáló gyönyörűség, még nagyobbat indít rajta (Fal: NU. 261). Se nem jobbíthatott rajtok, se nem tűrhette vétkeket (Fal: NU. 301). **g)** Meennyetők el, twdakozyatok meg raytta nylwaan és yzennyeetők meg ennekôm (ÉrdyC. 66b). Dawid proffeta raytta byzonsagh (615). Nem törődöm rajta (Mik: TörL. 438). **h)** Chudalkoznak vala ev rayta (MargL. 26). Czodalkozek raytta: miratus est (JordC. 375). El almelkodanak raytta az sereghek: miratae sunt turbae (381). Rajta chodalkodnak vala (VirgC. 69). Ezth gondoltam rayta [a dolog felől] (RMNy. II.75). Jobb, ti csudáljatok másokon, mint mások tirajtatok (TörtT. IV.66). **i)** α) Meg-rettenek rajta: attremo; meg-reszketek rajta, meg-ijedek: adtremo PPBl. Ffeel vala raytta = attól fél vala (ÉrdyC. 524). Meg yedeenk raytta (565). Szent Ferencz haluan ez nagi haborusagot ez keth ember kwzwt, megremwle zyue raytok (VirgC. 16). Félec rayta (Helt: UT. Aa1). Eleget szepelkedék rajta, hogy csak a papokra huzza Christus urunknak abbéli mondását (Pós: Válasz. 210). β) Megh haraghweek raytta: iratus est vehementer (JordC. 14). Megh haragnek raitha (KazC. 38). A Judás eszében vévén, hogy a Christus az ô fösvénységét carpalná, meg-duzza az orrát rajta (GKat: Válts. II. 63). γ) Latvan a varost, sira ô raita: videns civitatem flevit super illam (MünchC. 156). Azon keel syrny (ÉrdyC. 541b). Az te ô rayta walo keserwsegődeerth (CzechC. 15). Epedel my rayttwnk walo banatodban (ThewrC. 187). Rajta szomorodék, nagy sokat szivesen rajta gondolkodék (RMK. II.303). Rajta az Beglerbék oly nagy búban vala (RMK. III.41). Nagy siralmot tônek vala rayta: fecerunt magnum planetum super illum (Helt: UT. h5). Ha meg nem látogatna, teljes életemig az szivem fájna rajta (LevT. II.244). Sziuem fai raita (Com: Bal. 38). Szomorú igen rajta (Tof: Zsolt. 601). δ) Igen nagion wrwlenek rayta (VirgC. 87). Nagy ôrômben esék rajtam az Trója (CsomaC. 11). Az hitlenec ôrôltec my raitonc (Mel: SzJán. 455). Kd jó tetszése rajta (LevT. II.204). Gyakorta az, a mi után ásitunk és elnyervén vigadozunk rajta, tsak gondolom szerint jó (Fal: BE. 595). ε) Halaat adok raytta (ÉrdyC. 509. 515b). Ezön az vitézök hálát adtak vala, rajta az vitézök örömbe levének (RMK. III.293). Nem adott hálát istennec raita (Kulcs: Évang. 495). Az vr istenis vg akarta, azert neki cziak halat adgiunk raita (Tur: Hal. 12). **j)** α) Talám olczo leszen rayta [értsd: adni] Helt: Krón. 91). Nem adnéc egy árpa szemet rayta (Helt: Mes. 10). Emberi agytul gondoltatott; azert annyit adunk rayta, a ményit akarunk (Megy: SzAÖr. 303). β) Myt ertez raytta, mykor azt mondod (ErdyC. 568). Midôn ezt mondom, azt értem rayta, hogy (MA: Tan. 1190). Nem a mi gyarlóságunk, hanem tunyaságunk oka, hogy néha valamit nyer rajtunk a kisértet (Fal: NE. 9). A kevélység gyûlôlséges és rajtavesztő (Fal: NA. 181). Ellenséged sokad magával üt reád; vagy azért rajta vesztesz, vagy többel kell megbékéllened (Fal: SzE. 545).

Rajtavaló: [vestimentum; kleidung]. Kóldús vólna, és csak rayta valója sem vólna (MA: SB. 177).

RAJTÁR: [eques; reiter]. Vagyon ottan 9 compania lovas, de 500 lehet, az mint most hozzájok szökött 18 német rajtár referálja (Bercs: Lev. 75). Ezen rab-kapitánnak egy fecskefarkú standárját is nyerték el, kit az német rajtárok kértek el tőlem (226). Bethlen Gergely egynéhány zászló fizetett katonával, kolosvári egynehány rajtárral erővel akarván megmarasztani a székelyeket, neki dühüdtek (Bethl: Élet. II.45).

RAK: **1)** struo C. MA. [aedifico, condo; errichten, bauen]. Ô raka nag erôssegô varost BécsiC. 11. Nemde ez ê Babillon a nag varos, mellett en raktam (139). E kôzirton rakom en eghazamat (MünchC. 26). Rakot vala fezket egi feczke az predikallo zekhez kôzel (VirgC. 106). Az remmayak rakanak nemevnemev nagy templomot (CornC. 190). Eg embôr zelôt yltetee es tornyot raka hw kôzepette (JordC. 421). O mely hamar palotakat akartok raknotok (DomC. 131. ÉrdyC. 64. 168). Az eeghy madarak nem zanthnaak, sem gôytnek sem raknak azthagokat (ÉrsC. 214). Sok szent emberek kezdettek Europaban klastromokat rakni (Pázm: LuthV. 31). **2)** pono MA. [stellen, legen]. Az tezta, kyre az saytoth rakyak (SándC. 3). Ragd ide a te es az én attyamfiai eleybe (Helt: Bibl. I.P2). Apró tonnákba sindöl foltot rakának (RMK. III.141). Az hús harmad napig had álljon a sóban, harmadnap mulván az füstre rakjad (Radv: Szak. 18). Az palánkot zöld viaszból megcsinálhatod; eb-

ben az palánkban rakhatsz apró rétest vagy apró fánkot (96). Ne rakj férjednek szarvakat (Orczy: KöltH. 156). **3)** *rakva van*: [plenus, impletus, confertus; voll]. Rakwa szemmel: oculeus C. Ty magatok rakwa vattok ragadozassal (JordC. 428). Ez velagi zorgalmatosságokual rakua (VirgC. 144). Raknak halotaknak dẃgeynel (145). Nyelw meerőgel rakwa (ÉrsC. 223). Rakua vala vakmerő batorsaggal (Helt: Bibl. I.C2). Mely igen rakuac vagyunc bűnnel (e4). Egy ember pocklossággal rakua (Helt: ÚT. P7). Olly rakua lőuéc nyilackal, hogy nem mozdithata miatoc az iob kariát (Helt: Krón. 70). Rakua az ő szűue alnakságban (Valk: Gen. 22). Ez glossat mi tellyesseggel eretneknec es babyloniai heiaba valosaggal rakuanac mondgyoc lenni (EsztT: Ig-Any. 336). Ez város rakva volt fertelmes népnec sokságával (Zvon: Post. II.254). A jó erkölcsű emberek halála sokszor bajosb és keservesb kinokkal rakva, hogy sem az kedvére élő gonaszoké (Pázm: Kal. 807). Az föld hamissággal rakva vala (MA: Bibl. I.6). Rakua az szent irás, hogy az isten az mi szabaditónk (Bal: CsIsk. 254). Az útak, ösvények rakuák valának békákkal (Lép: PTük. I.259). Nám a tékozló fiú, a mig a háza rakva volt kalátsal, addig eszibe sem jutott a fekete kenyér (Mik: TörL. 249).

[Szólások]. A világnak egy tsomóba rakott minden vigasztalása tsak üröm (Fal: SzE. 522). Köveket vőnec s rakásba rakac (Helt: Bibl. Po). Ugy rakjuk magunkra az adósságot, mintha senki fel nem jegyezné kártékonyságunkat (SzD: MVir. 14). Ollyakat költenek a jámborokra, mellyeket fejekre nem rakhatnak (Pázm: Kal. 249). Nem szabad senkit abból itélni a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyságokkal fejére raknak (Pázm: Préd. 505). Egy mástól elszaladnak, magán rakják táncokat (FalR: Vers. 34). Ünnepnapián tisztességére nagy tüzeket raknak (Csúzi: Sip. 228).

be-rak: 1) [impono; hineinlegen]. Az tonnákba apró puskát béraka (RMK. III.141). **2)** [vestio; belegen]. Imé lövő nyila bé rakott tegzében, szép drága kővekkel fenlik tündöklésben (Huszti: Aen. 26).

[Szólások]. Bezedőket ő zivében oly igen be rakja (CsomaC. 80).

ëggyüvé-rak: interstruo C.

ëggyüvérakás: compositio C.

el-rak: 1) [appono; zugeben]. Mikoron megfőzöd az kész abállott tehénhús levet, úgy tölts reá avagy szürjed avagy az tehénhúshoz is elrakhatod (Radv: Szak. 19). **2)** [reservo; aufbewahren]. Petreselymet, balha füvet egy csuporban rakja vala el és eczetnek három reszet fellyűl tészi vala (Nad: Kert. 71).

elébe-rak: [praepono; vortragen]. Ez iszszonyu dolgokat mind eleybe racká (Helt: Krón. 71). Röviden sommában foglalván elődben rakom, mire kötelezzen bennünket a keresztyén hit (Fal: NE. 35).

föl-rak: 1) appono, erigo, sursum colloco MA. [superimpono; aufsetzen] aufrichten, aufheben PPB. Az tehénhus pecsenyét szépen sziúld meg, sósd meg, rakjad fel az füstre (Radv: Szak. 17). **2)** [aedifico; aufbauen]. Jerusalem fel rakuttatot mint eg varos (Szék: Zsolt. 134). Vala az palota ękesen alkotua, ezac három kőlábra magassan fel rakuán (Kák: Sáms. B4).

el-fölrak.

[Szólások]. Az szent Iván tüzét el-felrakták vala, mesterséggel azt mind csináltatták vala (RMK. II.35).

ki-rak: 1) expono C. MA. hinaussetzen PPB. Az malacz húsát rakd ki a tálban, úgy ősd meg az fokhagymás lével (Radv: Szak. 74). Az galóczát hogy meg főzöd sóban, kirakd, hogy meghüljön (137). **2)** [vestio; belegen]. A Sz-Márk menyezetje szép apró kövekből vagyon kirakva (TörtT.[2] III.350).

környül-rak: circumstruo C. MA. umbauen PPB.

lë-rak: depono MA. ablegen, absetzen PPB. Zent Katerýna azzon amyth hozot wala, azt le raga az haazban (ÉrsC. 416). It az cyphrákat ragd le, az az had el (Helt: Aritm. K4). Ha pedig egy az spaciumban vagyon, ved fel aszt és raky le ötet az spacium alat valo liniára erette (Helt: Arithm. O6).

el-lërak: ∾ Ábrahám az szamár hátárul az terhet el-leraká (RMK. VI.201).

mëg-rak: 1) [aedifico] construo MA. [aufbauen]. Rahel és Lya, kic megraktak Isrlnek hazat (BécsiC. 9). Megrakiatoc az prophetacnac sereket (MünchC. 57). Megtörhetem istennec templomat es harmad napon megrakatom azt (66). Vgy raktác meg aszt a nagy várast és nevezték azt az ő neuec vtán Scambriánac (Helt: Krón. 4). **2)** sarcino C. onero, compleo MA. [vestio, exorno; belegen, bekleiden, verzieren]. Ragd meg eszt négy rend kőuel (Helt: Bibl. I. Pp3). Igen biznac erreiekbe és meg rakiác a sñeget daru és sztrútz tollakal (Helt: Mes. 21). Futak előtt három nagy hajót rakának meg ágyúval, porral, globussal (MonIrók. III.17). Helyheztess egy zöld ágacskát az homlokában, ha azt nem tudod, puspanggal is megrakhatod, szép sályával is megrakhatod, ha leszen (Radv: Szak. 23). Az süvegnek az csákóját ezüst tővel sürün megrakták (MonIrók XI.348). Minden tagjait a hajónak megrakták annak idejében égő sürü lámpásokkal (Fal: TÉ. 653).

[Szólások]. Megrakni éléssel a várat: commeatu munire PPB.

mëgrakás: [aedificatio; bau]. Nagy szívem fájdalmával vagyok, hogy nem érdemlem az egy kis kápolnának megrakását (LevT. II.205).

öszve-rak: congero C. compono MA. [zusammenstellen]. Ha ez ötb kőweknek első bötẃyth ózwe rakyatok, Marya lezön benne (ÉrsC. 521). Az könyvnyomitato az cástákból az öntött betűket ki szedegetvén öszve rakja (Com: Jan. 160). Öszverakja nagy birodalmokra, a mit el bontottak apró határokra (Orczy: KöltSz. 31).

viszontag-öszverak: recompono C.

rakton-rak: [continenter cumulo; immerwährend aufhäufen]. Az gonosz akaró magára rakton rakia es gyűytőn gyűyti az istennec haragját (Born: Préd. 211b). Ne legyűnc azra szorgalmatosoc, hogy ezac rakton rakyuc és gyűytőn gyűytsűc, akár kellesséc akár ne (Born: Evang. IV.263b). Egy bünt másra rakton rak (MA: Scult. 815). Rakton rakja föl az adósságot (Ker: Préd. 74).

rëá-rak: 1) [impono; aufsetzen]. Petreselyem gyükeret szépen reá rakjad és úgy add fel a húst (Radv: Szak. 39). Mint a pálma-ág rá-rakott terhektől, úgy a szép ditsőség nő szenvedésektől (SzD: MVir. 446). **2)** [convinco; überweisen]. Hog ha valakyt közzẃlönk bozzwbezeduel illetend, es ezt io byzonsagokual rea rakhattiak, az bűntetes felett az fẃ byronak három gyraual tartozzek (RMNy. II 3).

fölül-rëárak: superingero C.

Rakás: 1) [aedificatio, aedificium; bau, gebäude]. Te menden erős rakasid mikent fűge ő elő gimőlcéiuel, ha meg razattandnac, esnec az euőnec zaiaba (BécsiC. 263). Latod e nag rakasocat (aedificationes), é nem marattatic kő kőuőn (Münch. C. 98. 58). Az templom bolgyanak zelessege meg nem allhat vala azert, hog az rakassal egy keuesse fel mentek volna (CornC. 192). Megh mwtathak hewneky a templomnak draga rakasat: aedificationes templi (JordC. 430. 926). Nagy föld yndwlaas leezen es mynden rakasok az földre hwlnak (ÉrdyC. 8). Az rakasnak, epeitesnek kẃzfalát eltẃrthe (Komj: SzPál. 285). A Noe onokainac nieluec meg valtoztatec a nag

toron rakasnac ideien (Szék: Krón. 8). Krisztus megmondá, hogy templomnak rakását nézi vala, egy kő másikon hogy nem maradhatna (RMK. V.15). Fala, tornya ő, régi rakás vala (Görcs: Máty. 17). **2)** acervus, congestus C. congeries, cumulus, strues MA. haufe PPB. Rakásba gyűytöm: coacervo; rakás-fa: strues lignorum MA. Rakás-buza: acervus, cumulus tritici, frumenti PPB. Tsútsoson rakot égő-fa rakás: pyra PPBl. Egbe gőiti a rakast (comportabit aggerem) es megvezen erős kőfalos varosokat (BécsiC. 162). Holt zennek nagy rakasat ky okada (DomC. 108). Hét ezer golyóbist rakott rakásba, kit az terekek lőttek bé az várba (RMK. III.82). Kőueket vőnec s rakasba rakac (Helt: Bibl. I. P3). A meg hóltak rakás tetémi között marad (Mel: Jób. 53). Magas falban soha vikon rakasth nem latham (LevT. I.264). Hegyes rakás, hant, határdomb, tzel: meta (VerVerb: Szót. 17). Egy rakásba romol, valamit irtanac az illyen valláson czűggőek (MA: Scult 601). Fa rakásokat, garmadákat rac ősze vágott fából (Com: Jan. 103). Annyi kőnyveket és rakásokat irnak (Toln: Vigaszt. 30). **3)** vermiculatio PPB. [fournir]. Rakással tzifrázni: vermiculari PPB.

Rakáska: [acervus parvulus; häuflein]. Az mondolát törd apróra, tölts tejet hozzá, csinálj belőle kis rakáskákat (Radv: Szak. 289).

Rakásol: cumulo MA. zusammenhäufen PPB. Az kicsid jóval használatosb lészen, hogy nem ha nagy kintset, gazdagságot szerzenél és rakáslanál (MA: SB. 146).

öszve-rakásol: [concumulo, coacervo; zusammenhäufen]. Bővséges, bőven ősze rakásolt, gyűytött: cumulatus MAI. Haszontalan ceremoniakat szerez és rakásol öszve (MA: Tan. 93). Sok marhát gyűjtenek, rakásolnak ősze (MA: SB. 108).

Rakásos: [cumulatus; aufgehäuft]. Rakásos okoskodás: sorites (ACsere: Bölcs. 92).

Rakat, rakattat: 1) [aedificare curo; bauen lassen]. Szentegyházakat rakattanak és jövedelmekkel meggazdagétották (Tel: Evang. II.424). A szerelem előtt nincs ki elbujdosson, ellenébe erős bástyákat rakasson (GyöngyD: MVir. 17). Meghattam, Dániel úr Szerednél rakassa az hidat (Bercs: Lev. 387). **2)** [ponere, collocare curo; stellen, aufstellen lassen]. Király számtalan könyveket gyűjt vala, kiket az könyvtartóba rakat vala (RMK. IV.209). Pohárszékeket rakata, szép étkekkel meg-töltété az asztalt (Pázm: Préd. 69).

[Szólások]. A török az magyarokat egymással egybe vitatja és b a l o m b a r a k a t t a t j a (TörtT.² I.40). Az prédát r a k á s s o k b a n raekatá mint a nagy asztagokat (Helt: Krón. 57).

föl-rakat: [imponere curo; aufladen]. Midőn a proportionált terhet a szekerekre felrakatják, minden napra, minden egy-pár vonó marhátúl szekereseknek tíz garassal fizessenek (Bercs: Lev. 448).

Rakó: 1) structor MA. [aedificator; baumeister]. Az kőveth, kyt az rakok megh vtalanak, az len az zeghelethnek feye (JordC. 599. 717. 847). **2)** [insititius; einleg-]. Rakó darabok valamely tzifrázott munkában: tessellae insititiae, laminae ligneae fictiles PPB. **3)** positor MA.

bëtü-rakó: [typotheta; setzer]. Bőtű-rakó, szedegető (Com: Orb. 188).

kő-rakó, kőfal-rakó: murarius Pesti: Nom. I.41. MA. maurer PPB. Vala nemynemw kew, kyt az kew rako mesterek semynemew herre nem ygyengbethetnek vala (ÉrdyC. 226b). A kő fal rakó faragot kőbűl avagy téglákbol kőfalakat rak (Com: Jan. 102). A kőrakókat oda szállittassad, az épitést continuáljatok (Évk. XIII.53).

széna-rakó: [foenum colligens; heu sammelnd]. Valamy zyna rako katonakat el fognak nygyeth (LevT. I.256).

Rakod-ik: 1) convaso Sl. [packen]. Már itt erőssen rakodunk, elég szekereket adtak számunkra (Mik: TörL. 31). Nekem készülnöm és rakodnom kell, mert holnap innét elillantok (375). Zene-bona a városon, minden készül, rakodik, szaladófélben vagyon (383). **2)** replor Sl. [gefüllt werden]. Görög verrel mezők rakodanak (CsomaC. 42). Minden dűczősséggel rakodna vala (Gosárv: MagyB. Biij). **3)** [conscendo; besteigen]. Innét megindulunk holnap és hollandiai hajóra rakodunk (TörtT.² I.193).

be-rakodik, belé-rakodik: [conscendo; einsteigen]. Rakodék be szent Noé az bárkában (RMK. V.10). Rakodanak belé mind fő fő emberek (Huszti: Aen. 4).

el-rakodik: [compleor; voll sein]. Az országot a sok kóborloktól, mellyekkel a felső háboruságos esztendőkben igen elrakadott, töltt vala, megtisztitván (Szal: Krón. 31).

föl-rakodik: [vasa colligo; aufpacken]. Azert nekyk enghedween, fel rakodanak es alattomba el meeneenek (JordC. 348). Lóth ő háza népével fölrakodott vala, csak nőgyed magával igen mégyen vala (RMK. VI.268). Zsennyei az szekereket tartsa készen túl az Förtőn, hogy mihelt által megyök, azon túl felrakothassuk az szekerekre (Nád: Lev. 53). Azt hallotta az emberektűl, hogy Sárvártúl Vathoz szállott vala az német tábor, ez elmúlt kedden gyüttek el oly szekeresek tőlök, az midőn már felrakodott volt egészszen az tábor (Bercs: Lev. 110). Semmi bizonyos hírem az ellenségrűl, tegnap még helyben volt, de mondják, fölrakodva, és egy regiment Gútához ment volna (588).

ki-rakodik: ausstellen, auslegen KirBesz. 140.

lë-rakodik: 1) [deonero]; abladen KirBesz. 140. **2)** [consido, subsido; sich setzen]. Ételhez mikoron már le rakodnának (Huszti: Aen. 14).

mëg-rakodik: compleor; repleor MA. [voll werden; sich füllen]. Az warosban bee yewenek, kyben nem sok nap telek, hogy az waros meegh rakodek (ÉrsC. 448). Meg rakodnac az egesz egiptusbelieknec minden hazoc bogarokal (Helt: Bibl. I. Ff). Kénszeridezed be iöni öket, hogy meg rakodgyéc az én házam (Helt: ÚT. T4). Meg rakodnac soc iockal (Born: Préd. 457. 411). Az ki meg akar bűnnel rakodni, am bator rakogik (Born: SzJán. 3). A mennyekező meg rakodéc leűlőckel (Fél: Bibl. 96). Megrakodot gazzal hituan pennaia Luthernec (Mon: Apol. 402). Sok kintset találának, azokkal nagy bövön meg is rakodának (GyöngyD: Char. 8). Nyomorúsággal és sokféle változással meg-rakodott világ volt anno 1718. 1759 (Hazánk I.131). Irigy, kétszinű és egyéb emberi gyarlóságokkal megrakodott (135).

Rakogat, raggat: 1) construo, compono MA. [errichten, bauen]. Vitéz módra helyökre állának, hamar kölyöket, mólnát raggatának (RMK. III.171). Az fondamentomot rakogatnók (Pécsv: Fel. 219). Le-romlott házát az fövenyre sikeretlen sárral raggatni akaró (Matkó: BCsák. 35). **2)** colloco MA. [setzen, legen]. Raggatot az en fyleymre nagy zeep feenlő köveket (ÉrdyC. 198). Ragghassad az the elmedben mynd ezeketh es mynden az wylagyakat the thwled el yzy (ÉrsC. 288b). Rác batara gyertyat raggattac (Born: Préd. 268). Mi szem eleibe rakogattyuk, hogy ez világ ostobául tévelyeg (MA: SB. 103). Másnak kellene az ételt szádban rakogatni, oly nyimmel nyámmal eszel (Kisv: Adag. 301).

[Szólások]. A liliom merevenen, de rendesen r a k o g a t j a i n a i t (Fal: Vers. 870). A t ü z e t más rakogatja és más hord fát (877).

ëgybe-raggat: [construo, compono; zusammenfügen]. Az zenth zeretetb myndeneketh egybe gywyth es egybe raggath (ÉrsC. 243b). Idwez legy ysteny chelekődethnek eszköze,

zenth haromsaghnak mestersegevel egybe raggatwan (ThewrC. 101).

elö-rakogat: [propono; vortragen]. Ha kit ezekért törvényre idész, lészen bajja, mig szőrin számodra elő tudgya rakogatni (Matkó: BCsák. 122).

föl-rakogat: [appono, sursum colloco; auflegen, aufstellen]. El kylde Joswe zolgakat, kyk megh leelenek myndent es ffel rakogathwan, hozaak Joswe eleeben (JordC. 300). A madarász kezde az ő lépes veszszeit ott a madarac melet a fáknac ágaira fel rackogatni (Helt: Mes. 184).

öszve-rakogat: [compono; zusammenfügen]. Öszve-illetni, rakogatni a szókat: *coagmentare verba verbis PPBl. A stokfist rakogasd öszve, mint egy májos akkorán tekerd öszve ezérnával, hogy el ne hulljon egymástól (Radv: Szak. 147). Piperés és szemen szedett szókból öszve rakogattatott oratio (KCsipk: Woll. Előb. 5).

[Rakos]

be-rakos: [impono; einlegen]. Egy romlott arany boglár. papirosba berakosva (Radv: Csal. III.352).

Rakosgat: colloco Sl.

lë-rakosgat: [colloco, pono; legen, niederlegen]. Az traditiókat, az conciliomokat, az haydani paterek egyezésit az bávariai jeswiták az hitnek mint bizonyos mérő serpenyőit ugy rakosgatták le (Toln: Vigaszt. 107).

öszve-rakosgat: compono C.

Rakoskod-ik: vasa colligo, compono Kr.

be-rakoskodik: [invehor; einziehen]. Annyi partékánk vagyon, hogy fél óra alatt kiki bé rakoskodott a szállására (Mik: TörL. 35).

Rakosz-ik: vasa compono Kr. [aufbrechen]. Igen megütköztem relatióján Ebeczki uramnak, hogy az kaput zárva tartotta; azt mondják, rakoszik, én penig attul tartok, még ez elmult étszaka általment Szomolyáinál (Beres: Lev. 365).

mëg-rakoszik: [repleor, compleor; voll werden]. Meg rakoszic soc nyavalyákkal (Zvon: Post. I.314).

Rakott: **1)** scalpturatus C. structilis MA. [eingelegt]. Rakott asztal: mensa segmentata MA. Rakott munka: opus vermiculatum; rakott, tzifrázott asztal: mensa pantherina, mensa apiata; rakott fundamentum: tesselatum padimentum PPB. Hagiok egy zöld kamukat mind gombiawal ezwe, az gomb rakot, lwkas, cukos (RMNy. II.67). Egi nagi lada rakoth, egi kössebb lada rakoth (149). **2)** confertus, repletus MA. angefüllt PPB. Nincz olly rakott szénaszekér, kire egy vella széna föl nem fér MA. **3)** [instructus; eingerichtet]. Rakott ház: probe instructa domus; rakott téli bolt: taberna bene instructa PPB. **4)** [stratus; gepflastert]. Rakott út: via strata PPB.

Rakul: [compleor; sich anfüllen]. Rakúlly érdemekkel, úgy szép reménységgel húnyod-be szemeidet (SzD: MVir. 112).

[Rakva]

rakvadon-rakva: [omnino impletus, plenissimus; gänzlich angefüllt]. Rakuadon rakua uagyon hitetlenkedessel (Born: Evang. III.513).

RÁK: **1)** cancer, carcinus, cammarus, gammarus C. Pesti: Nom. I.62. krebs PPB. Ime az fazek meg gyolada, kyben valanak az rakok (MargL. 23). Miért hogy rákot soha nem láttam, ki elő iárt vólna, banem ezac háttra (Helt: Mes. 408). Rác hátára gyertyát raggattac (Born: Préd. 268. MesésK. 17). Főzd meg az rákot, vesd le az héját (Radv: Szak. 164. 165). A mostani fiatal rend félre s hátra járdogal mint a rákok (Fal: NE. 3). **2)** [sidus; ein gestirn]. Rák égi jegy: cancer PPBl. Az 12 kiualt keppen valo iegieknek nevek: kos, bika, rak, scorpio 1572 (KBécs. A2). **3)** [morbi genus; eine krankheit]. Rák, fene a testben: cancer PPBl.

[Szólások]. Cancellarius azt izente, ha megszállják Jenőt, megsegitik, de az r á k h á t o n f o g j á r n i (RákGy: Lev. 558). Nagy akadálya van kezdett dolgának, nem mehet elő, rákháton jár (SzD: MVir. 18).

farkas-rák: [locustae genus; heuschreckenart]. A tengeri sáskáknak vagyon farkok, kire nézve méltán farkas rákoknak, a rákok pedig farkatlan sáskáknak mondathatnak (Misk: VKert. 572). Keresztelő János a Jordán vize mentében tsak farkas rákokkal élt (Misk: VKert. 669).

fene-rák: carcinoma Kr. [krebs]. Az eretnek szava mint az fene rák, hamar terjed (Pázm: Préd. 294).

köz-rák: cancer Com: Jan. 34. [gemeiner krebs].

tengëri-rák: cammarus PPBl. [seekrebs]. Az tengeri rákot nem küldhetem Kdnek, mert nincs (Nád: Lev. 101). A tengeri kis rák (astacus) és tengeri nagy rák (cammarus) az ő csipő lábokkal elő és hátra másznak (Com: Jan. 34).

vad-rák: locusta Fél: Bibl. 3. [heuschrecke]. Az Janosnak öltözeti vala teue szőrből, az ő etke pedig vala vad rákok és erdei méz (Fél: Bibl. 3).

Rákász: cancros capio Sl. [krebsen]. Az irigy, ha mit vehet tőled, azon horgász, sürü kassal csikász, te szürödön rákász (Thaly: VÉ. I.401).

Rákászat: captura cancrorum Sl. [das krebsen]. Umap után kezdődik legjobban az rákászat és anguilla fogás (Lipp: Cal. 34).

Rákos: [cancrorum; krebsen-]. Rákos pástétom. Főzd meg az rákot, fűszerszámozd meg jól, tölts jó bort s tiszta irósvajat reá (Radv: Szak. 164).

RÁKOG: [cachinno; laut lachen]. Mind a törökséget áruló nevet, teli torokkal rákog (Szal: Krón. 10).

RAKONCA (*rockontza* Vallást. Liiij): subscus quaedam currum fulciens MA. [aufhaltgabel]. Igen eröttlen leszen az ő bizonsagoc és minden rockontza nelkűl (Vallást. Liiij). Gyönge rakonczához ragazkodik (Zvon: PázmP. 85). A rakontzáhozis ragazkodnának it mint a vizben halni akaro ember (Czegl: BDorg. 228). Nincs semmi csont te tagodban, rakonczád sincs fogaidban (Ben: Rithm. 127). Ki nehéz eotet [a nyelvet] rakontzában tartani (Fal: NA. 121). Nincs rakoncája a nyelvnek, hogy ha egyszer el-indult és elő vette sebes futamattyát (Fal: UE. III.50). Őrizd ajakidat, adj rakontzát nyelvednek (Fal: BE. 579).

[Közmondások]. Nincsen az viznec rakontzája: jucundissima navigatio juxta terram MA. A villamás meg nem tér, nincs rakontzája (Kisv: Adag. 117).

Rakoncátlan: effrenis, infrenis Sl. [zügellos]. Nem szabad minden fecsegő ifjú legénynek vagy es ama rakoncátlan nyelvű asszonykának piacon árúlni, a mit mások titkon elkövettek (Fal: NE. 90).

RÁMA: norma, mustericia, forma MA. assulare quadrum PPB. [rahmen]. Ráma, mellyre bört feszitnek a szötsök: tendipellium, extensorium PPB. Vonnyak rámára az tudományodat is és czirkallyak meg (Alv: Itin. 93). A sido nyelv egyéb nyelveknek rámájokra illendőkeppen nem vonattathatik (GKat: Titk. 23). A kezek alatt való dolgot vontác-é a sz. irás rámájára (Czegl: Japh. 206). Az igyenest mérő ráma, tsapó czérna (ACsere: Enc. 52). Mi az itt való pártolkodást szerző latrokat rámára akarjuk vonni (RákGy: Lev. 294). Az szürnek végit

mindenütt egy mertékre tsinállyák a szűr takátsok, úgy hogy az rámán tartson negyven sing hoszszat (TörtT. XVIII.239). Valakit rámára vonni, meg-tsigázni (Kisv: Adag. 513). Vonjuk rámára képit a mostani Angliában fenforgó udvariasságnak (Fal: NE. 25). Mai nap az urfiakat soha nem látott módi rámákra vonnyák (34). A világ nagyságossait magok rámájokra akarják fesziteni (74). Genevrina Calvinus rámájára feszitette vallását (Fal: NA. 176). Kegyelmed tsináltatta-é hozzá a rámát? Nem, úgy vettem a tükröt, a mint vagyon (KirBesz. 57).

ablak-ráma: fenestrale, crates fenestralis; fensterrahmen PPB.

himëző-ráma: [stickrahmen]. Vegyétek elő a varró vánkosokat, himező rámákat, csipkézzetek (Fal: NA. 194).

[Rámáz]

ki-rámáz: [forma includo; unter rahmen fassen]. Pengetik nyelveken játzó elméjének ki-rámázott szavait (SzD: MVir. 321).

kirámázás: [das einrahmen]. A magyar nyelvnek gondal értő kirámázását keresed (Kónyi: VM. Előb. 3).

RÁNC: plica, ruga MA. Nom. 19. runtzel, falte PPB. Rántzát ki-fejtem: erugo; rántzba szedem: coacto PPB. A romai eleinte való ecclesia Kristusnak tévelygés nélkül, rancz és macula nélkül való igaz ecclesiája volt (Szentiv: Verseng. 117). Sima orczája ránczban ment (Czegl: Enoch. III.20). Fejedelmi pálczát adnak, hogy az ország öszszeomló ránczát vegye kellő rendben s ujitsa zománczát (Thaly: Adal. I.152). Egy átaljábann a kronika irások nagyobb ditsérettel emlegetik azokat, a kik erős védelmezői voltak a törvénynek azoknál, a kik rántzot keresvén benne engedtek a szép szónak (Fal: TÉ. 657). Rántzokba szedett komor homlok (SzD: MVir. 214). Rántzokkal barázdállyák homlokotok a koros üdők (478).

Ráncocska: [plica parvula: fältchen]. Ha valami böcsületes ráncocskát lelnek a törvényben, megjátszhatnám perbe fogott felemet (Fal: NE. 103).

Ráncol: plico, rugo, corrugo MA. [falten, runzeln]. Rántzolt, komor homlok: *obducta frons PPBl. Homlokodat ne ránczoljad gerezdben (Thaly: VE. II.21).

be-ráncol: irrugo MA. runzelig machen PPB. Berantzolható: plicatilis C.

ëgybe-ráncol: plico Com: Jan. 98. [interplico; einfalten]. A szabo a metzéseket edgybe varja, ránczollya és prémezi (Com: Jan. 98).

föl-ráncol: [attraho; runzeln]. Theomachus fel-rántzolván orrát s homlokát, elfordula (Fal: NU. 250).

ki-ráncol: explico, displico MA. [ausfalten]. Kifejtem, felóldozom, kirántzolom, kimagyarázom: explico PPBl.

közbe-ráncol: interplico C.

mëg-ráncol: irrugo C. [in falten schlagen]. Néha megránczolták az Luther praedikátorok is az vij keresztienek formaiokra szabásunan a köntöst (Bal: CsIsk. 32).

öszve-ráncol: plico C. [runzeln]. Homlokat öszve-rántzolni: *adducere frontem PPBl.

Ráncolás: plicatura C. plicatio MA. faltung PPB. Sömörgését, rántzolását el-vészem, ki-simítom, ki-feszitem: erugo PPBl.

Ráncos: rugosus, plicatus, tessellatus MA. in plicas coactus; runzelig, in falten gelegt PPB. Rántzos nyakravaló gallér: rugatum collare PPB. Ekes ruhath, rancos palastoth es egyeb ez vylagy ekessegeth nem kywan (Apost. 33). Én is lehetnéc ollyan nagy és temęrdec, mert rántzos és réttes a bőrem (Helt: Mes. 104). Ily rántzos homloku valál (Czegl: MM. 52). A farkas hamar emészthet, mert bélei nem igen rántzosok (Misk: VKert. 177). Rántzosok és vénség miatt meg-görbültek (NótPM. 44).

[Ráncosul]

mëg-ráncosul: [in rugas abeo; runzelig werden]. Az veen ember orczaya megh ranczoswl (ÉrdyC. 40).

RÁNDÍT: adtraho, commoveo MA. herzuziehen PPB. Azonba oztan meg foga az oszlopot es vģ randítta (Szék: Krón. 26).

elő-rándít: [extraho; herausziehen]. Háta megől kardját hamar olőrándítá, édös magzatjához hivelyéből kivonyá (RMK. VI.202).

hátra-rándít: [removeo; zurückziehen]. Ott vagyon a farkas a gúzsban és igen háttra rándittya magát (Helt: Mes. 276).

ki-rándít: excutio MA. [ejicio; hinauswerfen]. Asztaltól Mihált ki ránditác (Görcs: Máty. 31).

kirándítás: evulsio, extorsio MA. herausreissung PPB.

lë-rándít: [detraho; herabziehen]. Zsidót az oltárról lerándítá, lábaival őtet igen rugdosá (RMK. V.32). Kap az hajában, szakállában is, annál fogva leránditja az földre (Kopaszs.).

mëg-rándít: **1)** coagito, contraho MA. [attraho; anziehen]. Eressen megh randoythwan az ozlopokath, le zakada az egheez haaz (JordC. 346). **2)** [commoveo; erschüttern, schwingen]. Megrettene lelekbe es meg randeita magat (DöbrC. 492. 8). Erős láncsát kezében meg rándítá (Huny: Troja 9). **3)** [extraho; herausziehen]. Ő tőret megranditotta es iuet meghuzta (NagyszC. 174).

RÁNDUL: **1)** abripior, corripior, dimoveor, deturbor MA. hinweggerissen werden PPB. Nyakadban rándul gyermeki bőlcsőkődésed (Illyef: BCsTomp. 226). **2)** [se conferre; sich begeben]. Majd elszállétom az hadakat és postán Nagyságodhoz rándulok (Bercs: Lev. 207). Szintín hogy Ujvár feli rándultam volna, érkezett Bottyán Nagyságodtúl (249). Megmenekedvén tőle Neander, Eusebiushoz rándult (Fal: NU. 250). Erő-hatalommal támadnak ellenünk a ki-tsapó indúlatok, messze rándulnak sétálni (SzD: MVir. 125).

el-rándul: abeo Kr. [weggehen]. Titkon el rándullanac Lengyel országban (Helt: Krón. 32). Látuán a lator farkast, mindgyárást el rándúlánac (Helt: Mes. 236). A taligában űltötte és a taligás elrándula velek (469). Idejen elszedte magát és elrándult az keleptze előtt (MA: Scult. 1084). Ha ellenség nem fogja praepediálni szándékomat, Körmöcz felé elrándulok (RákF: Lev. I.180). Vagyok oly szándékkal, még ma magam is elrándúljak Nagyságodhoz (Bercs: Lev. 218).

elő-rándul: [procedo; vorrücken]. Szándékát fődögeti, álnokul bátrább vonnya magát véle és érett korát látván, előrándul győzedelmessen (Fal: UE. 475).

elöre-rándul: ∾ Esze hire nélkül igen előre rándulnak néha vágyódási (Fal: NE. 45).

ki-rándul: [excedo; ausschreiten]. Ne engedd nyelvedet könnyen kirándulni (SzD: MVir. 324). Gátot vete a tengernek, hogy ki ne rándúllyon (461).

mëg-rándul: [coagitor, commoveor; erschüttert werden]. Az agy-kér meg-rándulván, a nervusoknak is szűkségesképpen meg-kell mozdulniok (PP: PaxC. 19).

utána-rándul: [sequor; nachgehen]. Az erdei sörtések, lovak, oroszlányok mind utánna rándula párrossan (Moln: JÉpül. 109).

Rándulás: **1)** [degressio; abschweifung]. Ember maga gyarló természetit ne botsássa szabad rándulásira (Fal: UE.

445). A szerencse ide s oda rándulásin tanult elme nem sértődik, nem mozdul (Fal: Vers. 868). **2)** [palpitatio: das zucken]. Lelke az élettel küszködvén el-tikkadt s egy rándúlással testéből ki-szakadt (SzD: MVir. 207).

RÁNGAT: vexo, agito, traho MA. [zerren, zupfen]. Rángatva, tsontozva énekelni: vibrante et frequenter inflexa voce canere PPB. A kőnes vton rangattyak vala os tazygalyak vala mezeitelen labbal (WinklC. 167). Mykoron az sydoktvl rangattatneek, teerdeere le esεek (CornC. 304). Bestyeknek fogayt boczatom ew reaok, nagy dyhesseeggel rangatwan az feldőn (JordC. 275). Az gonoz sydokat verny, tazygalny, rangatny lathwan (ÉrdyC. 378). Myndenektvl wonatthatyk wala, thetowa rangatwan (ÉrsC. 71). Zakalat rangattiak uala (TihC. 24). Örmény, görög lakodalmon ne kapj ott a vigasságon, a hegedüt ott rángotják, a füledet tsikorgatják (Mik: TörL. 99). Ugy jártatja elméit, az mint zaboláját rángatják (Beres: Lev. 78). Untig rángatám ide is amoda is a gyeplőt, hogy félre csavaritsam a beszédet (Fal: NE. 33).

lë-rángat: deripio, deturbo, detraho MA. herabziehen, hinabzerren, hinabstürzen PPB.

mëg-rángat: coagito, contraho MA. [erschüttern, rütteln]. Nagyot hortyant a vad, s magát meg-rángattya és végre a sok seb élttét el fogyattya (GyöngyD: Cup. 604).

Rángatás: [agitatio; das hin-und her bewegen]. Angliában a hajlagó testnek nyughatatlansága, térdnek lábnak változó rángatása esúfságok (Fal: NU. 320).

[RÁNKOD-IK]

mëg-ránkodik: [commoveor; aufgeregt werden]. Az nép meg posdula, vgyan meg ránkodéc (Illyef: Jephta 37).

1. RÁNT: tracto MA. [mit hast ziehen]. Nemeliek zakalanal, nemelliek hayanal fogua főldre rantuan, őtet vondoziak vala (WeszprC. 67). Az sydok ystekenel fogwa az főldre rantwan megh ketezek (ÉrsC. 90). Tőret Hector rántotta vala (CsomaC. 29). Azonnal evezőt rántának, nagy sebbel utánok evezni fogának (RMK. V.198). Az édes attyám uramon esett gyalázatot mind a jesuita nyakába rántya Kegyelmed (Czegl: Japh. 80). Hiszem, nagy gyökeret ránta a pápa cubicularĭussa (134). Nemzetem, találsz ellenséget, ki majd ránt nyakadra siralmas inséget (GyöngyD: MV. 10). Henyélő szemmel néz minden, a még végső veszélyt rántanak nyakamban (GyöngyD: Pal. 133).

által-ránt: [pertraho; durchziehen]. Vgh ranthak őtet altal, hogh a vizbe arczel be esseek (WinklC. 167).

be-ránt: irripio MA. einziehen PPB.

ëgybe-ránt: [contraho; zusammenziehen]. Mikor a madarac jol ettenec, egybe rántya keleptzéjét, hálóját (MA: Scult. 265).

el-ránt: eripio, abstraho MA. abziehen, entziehen PPB. Az paplant az poklosrol el ranta (TihC. 19). Mennyi sok üdőket rántanak el a gondok, szorgalmatoskodások, félre való bújkálások (László: Petr. 187). Két pénzt, garast ha ő elránt, nem sokat vét ő az eránt (Thaly: Adal. I.241).

[Szólások]. Azt sem tudja, mikor **elrántják a gyékényt alóla** (Kisv: Adag. 379).

elő-ránt: [protraho; hervorziehen]. Valamely ember után az ördög elinduland és az ő hatalmával ő néki nem árthatand, ugyanazon dologra barátot előrántand és ha ez nem árthatand, egy vén agnőt előránt (RMK. V.251).

föl-ránt: attraho Kr. [aufziehen]. Készen vagyon szekér, ló, fölrántó-szíjjam is csatosan (Thaly: VÉ. II.167).

hátra-ránt: [retraho; zurückziehen]. Myden az kereztfath nag keserwseghwel ky wyed, ky hatra ranth vala, ky agyon yth wala (ThewrC. 74).

hozzá-ránt: ìnunco C.

ki-ránt: extraho Kr. [ausziehen]. Ky rantom en fegyverëmet es megh ɵly hwketh ez en kezem (JordC. 41). Ky ranthaa thɵreet, hogy magat megh ɵllyee (765). Hivelyekből kirántott kardok (Com: Vest. 98).

lë-ránt: deripio, deorsum rapio MA. abreissen, niederreissen PPB. Nyakon kőteek az balwant es le ranthwan, mynd el tőreek (ÉrdyC. 437). Az edes Jesusrol az ő rwhayat le rantak es az sebek rayta mynd megh wyulanak (ÉrsC. 98).

mëg-ránt: corripio Kr. [ziehen, anziehen]. Megrántani a ló száját: habenas adducere PPB. Wed ky teredeth es ranch meg azok ellen (KulcsC. 79). Nem is hiszem, hogy udvartúl is meg ne rántották volna Haister száját (Beres: Lev. 125).

rëá-ránt: [irripio; hineinreissen]. Sokakat értem én olyanokat, kik a számadó hivatalban pompáson éltenek, semmit jövendőre nem vigyáztanak, az alatt elrontották a tisztességet kezekből, feleségeket, gyermekeket a számadásra rárántották, mindeneket elvették, éhel halásra, koldulásra jutottak (TörtT.2 I.153).

utána-ránt: [post se trahere; nachziehen]. Jeroboam az isten nepeenek heted rezeet wtanna rantaa (ÉrdyC. 605).

vissza-ránt: reprehendo C. retraho Sl. [zurückziehen]. Láttam, kit az világ adot egy kézel, kettővel mindgyárt viszarántot (Zrinyi I.93). Öröm üröm (a szerencse) ajánlása, visszarántja, a mit ád (Fal: Vers. 869). A gyarló természet ha megsajdittya, hogy visza nem rántod, s maga száján mehet, oda ragad, a hova ingyen sem gondoltad vólna (SzD: MVir. 293).

[Rántó]

fog-rántó: dentifrangibulus PPBl. [zahnbrecher].

puska-rántója: plectrum bombardae, claterium, clater, lingula ferrea PPB. [büchsenschneller].

Rántogat: [tracto, rapto; hin und her ziehen]. Az test az ördőg mtatt rantogattatnan hol imide hol amoda (Born: Préd. 238).

mëg-rántogat: [identidem agito; wiederholt schütteln]. Az csukát az tüznél ropogtasd meg, de gyakran az szitó vason megrántogasd, hogy meg ne ragadjon (Radv: Szak. 106).

Rántogatás: [vellicatio; das hin und her ziehen]. Kezdek őttet vinnie nagi idestoua valo rantogatassal (WeszprC. 67).

(Rántszigál), ráncigál: vellico, vexo, rapto MA. [herumschleppen]. A királyra rohanának és megfogác és rántzigállyác vala aszt (Helt: Krón. 74). Egy nehányszor serkegeté, rántzigálá az embert, de szó nem vala benne (Pázm2: Kal. 136). Miért rántzigálod a Christus tudományát (Czegl: MM. 83). Ezért Sámbárt így rántzigállya ez (Czegl: Japh. 171).

ki-ráncigál: [extraho; herausziehen]. Csuda, mely álnok agyaskodással akarják ezt az apostoli irást kezünkből kivonászolni, ki-rántszigálni (GKat: Válts. I.73). Hat szót nem lehet belőle kirántzigálni, tsak reménységgel kell pihegni (Mik: TörL. 13).

lë-ráncigál: [detraho; herabreissen]. Sok pökdösések között le-rántzigálák róla azt a bársony köntöst, mellyben tsúfoltatott vala (Pázm: Préd. 509).

Ráncigálás: vellicatio Kr. [das herumzerren]. E beszédben forgó calvinistának rántzigálása (Czegl: MM. 25).

Ráncigálód-ik: [palpito, volutor; sich herumwerfen]. Hortyog, ránczigálódik, dul ful Sámbár, hogy nem tészem egygyé a professiot a confessioval (Matkó: BCsák. 161). Hortyog és ránczigálódik, ezért tsufol bennünket (Pós: Válasz. 29).

2. RÁNT, RÁT: frigo MA. backen Pesti: Nom. 114. braten, rösten PPB. Rántani, serpenyőben pergelni: sartagine torrere PPB. A borju májat nyersen szeldelik és úgy rántják az faolajban (Radv: Szak. 37). Bőit-e az midőn chukát, potykát, tokot rátua sütve torkig esznec (Tel: Fel. 26). Olajban béleskéket rántottak (Teleki: FLél. 67).

be-ránt: infrigo MA. rösten, frikassiren PPB.

mëg-ránt, mëg-rát: frigo C. MA. rösten PPB. Az én népem testét megeszitek, mint egy serpönyébeu meg-ráttjátok (RMK. II.171. Born: Ének. 376). Hánnyad abban az zsirban az vetreczét, rántsd meg benne (Radv: Szak. 17). Vörös hagymát mess szép vékonyan, azt egy kis tiszta vajban rántsd meg (30). Az borjú májat akkor is meg kell főzni, hogy megrántod (37). Az hagymát szép tiszta vajban rántsd meg, de meg ne égessed (40). Vörös hagymát, lisztet ránts meg igen szépen tiszta vajban (79. 102). Hányd az serpenyőben az lisztes csukát az hév vajba, mikor megrátod, aztán akarmi levet akarsz, csinálhatsz, hidra rakjad (108). Serpenyőben megrátott pogácza (MA: Bibl. I.93). Némelyek a laskát nem fonnyaszttyák meg, hanem vajban megrántják (Szakácsm. 9). A szakáts mester a husokat rostélyocskán megsüti, a serpenyőben meg rántya (Com: Jan. 82). Az köményt meg is ránthatni, ha egy kevesé megfőzik, buza lisztben keverik és vajba meg-rántyák (Lipp: PKert. II.99). Hámozd meg az körtvélyeket és metéld két két felé, rántsd meg vajban (Radv: Csal. III.40).

mëg-rántás: [τὸ frigere; das rösten]. Nyersen is élnek az borjúmájnak az megrántásával (Radv: Szak. 37). A czompónak mellyesztésével, besózásával, megrántásával szintén úgy élj, mint megirtam (119).

Rántás: ∾ Az csukának az testének besózásával, az rántásával is úgy élj, mint ide elől megirtuk (Radv: Szak. 109). Az ingolnának az rántásával is ugy élj, az mint az több halak közt megirtam (151).

Rántó: frictorium PPBl. frixorium; bratpfanne PPB. Tölts az rátóban az forró halhoz egy kevés száraz morzsolt kenyeret (Radv: Szak. 152). Serpenyü, táll, tazék, rátó volt bármelly szép, szóródott (Gvad: Orsz. 50).

agyagos-rántó: [frixorium fictile; irdene bratpfanne]. Az agyagos rántóban vajat melegétvén, bele töltsed, hadd főjön benne (Radv: Szak. 163).

háromlábú-rátó: [frixorium tripes; dreifüssige bratpfanne]. Ingolnának a bőröcskéjét lefejtvén, tegyed háromlábú rátóban (Radv: Szak. 151).

Rátód-ik: [frigor; sich rösten]. Az serpenyőben hányd az lisztes csukát az hév vajban, de ha bidegen hányod bele, csak tajtékzik a vaj s nem is rátódik azzal szépen (Radv: Szak. 108).

meg-rántódik: ∾ Az töltött czipót az radóczczal megmártsad, s úgy rántsd meg vajban, mikor megrántódik s fel akarod adni, szépen megmetéljed (Radv: Szak. 206).

Rántott: [frixatus; geröstet]. Rántott bárány-bél: frixum intestinarium PPB. Rántott hus: geröst fleisch Nom. 39.

Rántott, rántotta, rátotta: teganites Com: Vest. 143. frixatum; geröstetes PPB. Nyolcz vagy tiz tikmonyból főzz szép pirosan rátottát, mikor feladod az rátottát, hidra tegyed (Radv: Szak. 188). Az rántottát egészen add fel az tálban, az levét is, mint annak az módja (220). Nárson sütött bélest a rántota kivül (Com: Vest. 46). Borral és rátottal ne kufárkodjál (Thaly: VÉ. II.23). Ha tudná, mi búban vagyok, megesnék a Kéd szive rajtam, elolvadna és rántottát főzhetnének véle (Mik: TörL. 132).

RÁNKOR: [indignatio, gravamen, querela; unwille, zorn]. Ő nsga ellen való rancorokat énrajtam akarják kitölteni (Szal: Krón. 333). Ha ő hozza elé a fejedelemnek, csak azt gondolná, hogy ránkorból cselekeszi (Cserei: Hist. 88). Ha volt mi ránkorod ellene s haragod, aztat immár felejtsed (Ben: Ritbm². 270). Talám a vezérnek valami rancora vagyon a fejedelem ellen (MonIrók. XXIII.695). Igen nagy rankorral vagyon az három országra (MonOkm. XXIII.546).

[RAPACS]

Rapacsos: [glebosus; klumpig, holprig]. Meta cadit in quandam viam veterem rapachuswt nuncupatam 1289 (CodPatr. I.80).

RAPONC (*roponcz* Com²: Jan. 21. Adámi): **1)** rapunculus; rapunzel Lipp: PKert. II.168. Dögöt emberből ki hoz, ha sónal és etzettel, fa olayal észed mint a rapontzot (Mel: Herb. 48). Retkechke vagy rapontz, kinek az ize olyan mint a reteknek (Lipp: PKert. II.168). **2)** taraxacum, hieracium majus Com²: Jan. 21. A pázsintos fühöz számláltatnak a kigyótrang, nyúlparéj, ölyv-fű avagy erdei saláta: roponcz (Com²: Jan. 21).

nagy-raponc: rhapontica Mel: Herb. 66.

RÁRÓ: avis ex genere aquilarum MA. herodius, buteo major; reiher PPB. Ti is ráro szárnyon járó hamar lovak (Balassi: Ének. 58). Hol ráró-toll forgóson, hol darutoll süvegiben vitette az étket (MonIrók. XI.334). Visz legelől Demirbám dárdát kezében, ráró-tol fejében (Zrinyi I.174). Ráro tekénteti s deli szemléleti s véle nőt az uraságh (Liszti: Márs 17). Rárók, kelechenyek s solymok meghtisztulnak (60). Diszesség termete, járása gyorsaság, ráró tekintete (GyöngyD: MV. 2). Ennél nem vigyázóbb a tanult ráró is (82). Sebes rárót foghatsz, ölyvet meg-tanithatsz, fürjet s foglyot hogy fogjon (Ben: Rithm². 94). Sebes ráró módra mintha repülnének (Thaly: VÉ. I.251). Ráróforma szemed vidámuljon kedvvel (Thaly: Adal. II.275). Világ öröme változó, elrepül mint sebes ráró (TörtT². I.345). Ráró módra járó inaid gyengülnek (PhilFl. 31). E két ráro szemnek kár tsak igy aludni, mosolygó fényével mással nem játzani (32). Vannak, a kik mint a szemes rárók szándékink fenekére látnak (Fal: UE. 377). Ráró tekinteted és cedrus termeted (Amade: Vers. 7). Ráró bár légyen, észre ne végyen. (102). A ráró szemek is kaprozhatnának utánna (SzD: MVir. 385).

Rárós: [ad ardeam pertinens; reiher-]. Az rárós madarászt küldjétek ki (RákGy: Lev. 268).

RÁSA: tela rasa SI. [halbleinwand]. Igyekezzél fogadni egy lotyó szolgálót, már ezek között is közönséges az rása ruba (MonIrók. XI.345). Egy nyúllal béllett rása, kék, hosszú, megvetett mente (MonIrók XXIV.242). Kron rázsa viselő zoknya (Radv: Csal. II.290). Korona rása szoknyátul 1 ft. 75 d. (MonTME. I.401). Egy darab fekete korona rázsa (315). Adtunk egy rása dolmányért 9 d. (II.60). Egy vég posztó rása, mellyben circiter 40 sing van (VectTrans. 6). Görögöknek nincsen selyemövök, se rásájok (RákF: Lev. I.347).

[RÁSPOL]

ki-ráspol: [elimo; ausfeilen]. Az ő ráspolliával kű nem ráspolta volna (Göntz: RRab. 60).

RÁSPOLY: lima qua ligna caseique raduntur MA. raspia; feile PPB. Az rab tömlöczből ki szabadulván, az lábán való vasat levágja avagy raspollyal elreszeli (Prág: Serk. 158). A rosdás vasat ráspolyval tisztíttyák meg (Megy: 3Jaj. II.168).

[Ráspolyoz]

ki-ráspolyoz: [elimo; ausfeilen]. Az ő testi születésének otrombaságából kisikároltatik és ki-ráspolyoztatik (GKat: Välts-II.1054).

mĕg-ráspolyoz: [delimo; feilen]. Szarvasnak meg-ráspolyozott szarva (PP: PaxC. 130).

RAST: [statio]. Ki vala hatvan rast földőn Jervsalemtől: quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem (DöbrC. 320).

RÁSZT: splenis tumor MA. [milzsucht]. Kit a rászt bánt: spleneticus MA. Igen ió hideg lelés ellen, raszt ellen (Mel: Herb. 6). Szominhosztatu betegséget, rasztot meg gyogyit (37). Rász miat kornyodoznac 1573 (KKrakkó A3). Kinek raztya vagyon, io vele kenny (Frank: HasznK. 15).

RAVÁNCS: [ultio; rache]. Az németnek is meg kéne az ravánesot adni (RákF: Lev. II.131).

[Raváncsol]

[Raváncsolód-ik]

Raváncsolódás: [vindicatio; revanche]. Akkora kell halasztanunk a ravancsolódást is (RákF: Lev. I.684).

RAVASZ (*rouasz* Mel: Jób. 111. Toln: Vigaszt. 217b): **1)** vulpes MünchC. 132. [fuchs]. Rauazacnac fikai vadnac es meńńei repesőcnec fézkec (MünchC. 27). Meńńetec es mongátoc a rauaznac: vulpi illi (144). Tőrnek kezebe adatnak, ravazoknak rezi leznek (DöbrC. 122). Oh okos es čalard rauaz, o te kegőtlen kegyo (NagyszC. 65). Harom zaz rawazath foga (JordC. 341). Adatnak ternek kezebe es lezuek rawazoknak tarsy (KulcsC. 148). Nem néma ebek azok, hanem farkasok és falukerülő ravaszok (RMK. V.234). **2)** callidus, astutus, versutus, vafer, veteratorius, catus C. argutus, versipellis, subdolus MA. listig, arglistig, verschlagen PPB. Vajki ravasz vagy azért te: astutam vapido servas sub pectore vulpem MA. Twggya vala kedeeg az rawas Luppa feneeknek lenny az vad bykakath (ÉrdyC. 434). Az ördögnec mordekon rouasz szolgai (Born: Evang. I.93). Álnoc, rauasz, kep mutato es czalard ember (Born: Ének. 100). Zrini öl meg téged ravasz róka (Zrinyi I.58). Ravasz szavaival engem ne tartson (KecskTört. III.326). Hogy ne hozza változását a ravasz szerencse, itten sok mulatást ne kövessünk (GyöngyD: Char. 372).

[Közmondások]. Nehéz a ravaszt hálóra keriteni (Kisv: Adag 190).

agg-ravasz: veterator, veteratorius MA. [alter fuchs, schlaukopf]. Az ag rauasznak is a czáuában meg talállyác a bőrét (Helt: Mes. 89).

[ok-ravasz]

okravaszul: [subtiliter, callide; scharfsinnig, schlau]. Minden eretnekség-beliek ok-ravaszúl formálván beszédőket, vallásokat megirák (Veresm: Lev. 211).

okos-ravasz: perargutus MA. allzu verschlagen PPB.

okosravaszság: astus, vaframentum C. argutiae MA. spitzfindigkeit PPB.

Ravaszan, ravaszon: subdole, calide, vafre; listig, verschmitzt PPB. Ravaszan beszéllő; versutiloquus PPB. Vidd végben hamarsággal, de okossan, ravaszszan (Com: Jan. 223).

Ravaszka: argutulus MA. etwas spitzfindig PPB.

Ravaszkod-ik: argutor MA [trugreden]. Okosan ravaszkodom: argutor C. Bizony mondom, ravaszkodik a Kalauz, mert egyenessen czirkalmazza a feneket (Pós: Igazs. I.568). Mint hogy az ur vélem tréfálódik, én is ravaszkodom (KirBesz. 26)

Ravaszkodás: argutatio Kr. [trugrede]. Azt itélik, hogy a sz. gyülekezetek az ő ravaszkodások által könnyen el-bontathatik (Misk: VKert. 162). Meg ne itéllyen, se ravaszkodásra ne véllye, a mit irtam (Fal: UE. 362).

Ravaszság: calliditas, astutia, panurgia C. sutela, astus, stropha MA. listigkeit, arglistigkeit PPB. Látuán Hunyadi Janos vayda a bassanac rauasságát, meg engedé, hogy valamenyére kőrnyűl fognác az ő seregét (Helt: Krón. 88). Rouassagban bizuan, az kic ezt mondgyac (Born: Ének. 174). A ki irásoknak mesterséges ravaszságát nem érti, künnyen meg-csalatkozik (Pázm: Kal. 685). A Cnemon emberi mondgyák Tysbének ezer mesterségit sok ravaszságának (GyöngyD: Char. 409). A furtsa ravaszság ditséri s űzi a tsalárdságot (Fal: NÉ. 33). Zászlót emel, tombol a gonosz ravaszság (Fal: Vers. 912).

szolgai-ravaszság: vernilitas C.

Ravaszságtalan: incallidus MA. unverschlagen PPB.

Ravaszul: [astute; listig]. Csak a keblében ravaszul hallgató kigyót hizlalja (MonIrók VIII.220).

RÁZ: vibro C. succusso, succutio, excutio, concutio, agito, quasso MA. [schütteln, rütteln]. Karomlacnala őtet, ő feieket razuan (MünchC. 68). Raza vala feyet (VirgC. 162). Lata egeb ket attafiakot halojokot razniok (DöbrC. 391). Lattanak engemet es fewel raaztanak (KeszthC. 306). Hőc mint fut az ag lenus, bezzeg erőssen rázza a ködment (Helt: Mes. 206). Rázott es ki folyo merteket adnac (Born: Préd. 428). Melly panaszual az hiueket inti es rázza haladatossagra (42). Igy főzd ezt az levet: mikor fel akarod ereszteni, össd ki az sóból, s az mely leve az tűznél fő, rázd abban (Radv: Szak. 136). A szerencse hálójával ember után halász, tarisznyát ráz előtted mint lovász (Thaly: VÉ. I.400).

el-ráz: excutio MA. abschütteln PPB. Měggetec el a fat es ő agait metelletec el es ő leuelit elraziatoc (BécsiC. 136). Ha lehetne, ez nenet örömest el rázná magáról (Fél: Tan. 221).

elrázás: concussio, decussio MA. abschüttelung PPB.

föl-ráz: coagito Kr. [succutio; aufrütteln]. Annyira szollyunc azokrol, a menire magunkatis fel razzuc arrais, hog müs szenuedgünc az Christussal (Born: Préd. 288). Szep biztatasockal fel razuan bennünc (552). Az gonoszban mely nehez fel raznyi magad bizodalomra es eletednek iobitásira (Born: Evang. IV.229). Nem ez vegre boczattyais kedig az wr haborusagot read, hogy benne hadgyon veszni, hanem hogy az altal fel razza teged az hitben valo gyakorlasra (Sib: VigK. E.IX). Kichoda fekő helyemet kereste meg s nyugvásbúl föl-ráz engemet (Zrinyi II.68).

ki-ráz: excutio MA. ausschütteln PPB. Göytő a mezőben mend esteg es kiraza es lélé arpanac monnal efimörteket, harom köblöket (BécsiC. 5). Ugy kiráztuk a csizmánkból a port, hogy semmi kan bajúszszú ember nem ér velünk (TörtT.[2] III.258).

kirázás: excussio MA. ausschüttelung PPB.

lĕ-ráz: decutio, succutio MA. abschütteln PPB. Leraziatoc a talpatokon ualo port: excutite pulverem de pedibus vestris MünchC. 31). Azok le razwan az port hẃ labokrol, hẃ reayok yeweenek (JordC. 756. 382). Az kégyót kezéről tűzre hogy lerázá, semmit ő nékie az mérge nem árta (RMK. IV.205). Még az portis, az mel reank ragadot az ti varostokbol, le raszuk tinektek (Fél: Bibl. I.107).

[Szólások]. Nem tudom, jó lesz-i az commissariatusságra, hogy l e r á z z a m a z n y a k a m r ú l (Beres: Lev. 365). A szentek teteminek böcsületlen hányását és-töb efféle dolgokat le-ráz magárúl Balduinus (Pázm: LuthV. 135). Megh nem

nyughatnak vala, miglen ez halando testnek nehez igáiát magokról le nem ráznáiak (Lép: PTük. III.254). A pápa a Christus uralkodását le rázta nyakáról (Vár: Szöv. 3). Rázd le az ifjuságnak bolondságit, ugy viseld magadat mint egy férfiuhoz illik (Fal: BE. 575).

mëg-ráz: concutio, convibro C. coagito MA. [rütteln, erschüttern]. Mikent fige ô elô gimolčinel ha meg razattandnac, esnec az euônec zaiaba (BécsiC. 263). Aggyatok yo merteketh, megh razottat es ky foltatħ (JordC. 541). Ottan hw elettôk Pal megh razwan hw rwhayat, monda (769). Áad meg razoth merteket wr isten akkoron, mykoron az lelek el walyk az testwl (ÉrsC. 555). Mindenek bôuebben, vgy mint meg razot mertekcel folynak hozzaiok 1583 (KBártfa Cij). Megnyomatott, megrázott mértéket adnac (MA: Scult. 310). Job ifiuságodban meg házasulnod, míglen az kertuély-fát iól meg rázhatod (FortSzer. H3). Meg kell annak a felyét rázni, mert eszolöske (Czegl: MM. 106). Itt meg-rázta magát és kerek válaszúl azt felelé (SzD: MVir. 397).

öszve-ráz: concutio MA. erschüttern PPB.

öszverázás: concussus C.

Rázás: agitatio C. jactatio, succussus MA. [schüttelung, rüttelung]. Az genetség nagy béven ment kü, vélöm, hogy az rázástúl vagyon (Nád: Lev. 59). Pipes vala rázása fejének (Gvad: Idôt. 13).

fö-rázás: [quassatio capitis; das kopfschütteln]. Fw razassal meghvetôm: obnuto C. Nem akarásomat nyögéssel, fô-rázással jelentem, nyakkal szegek: renuo PPBl. Vettel mynketh nepeknek hassonlatossagara es nepek kezeth feyw razasara: commutatio capitis (KulcsC. 107).

Rázdogál: [agito, quasso; rütteln]. Azok a fojtos gyümölcsôk penig, mellyeket Kalauz rázdogál, az életnek fesletsége (Pós: Igazs. I.361).

Rázód-ik: agitor, succutior SI. [erschüttert werden]. Ô terdey egmashoz razottatnacvala (BécsiC. 141). Razodot nadat megnem żeg, es füstôlgô fat meg nem olt (MünchC. 35). Rázódott, hányódott (Gvad: FNót. 100).

föl-rázódik: [coagitor, exagitor; aufgerüttelt werden]. Szükség vgyan felis razodnunc erre, hogy az Chrisus kiny szenuedesebôl tanulnanc vtalni bûneinket (Born: Préd. 226).

ki-rázódik: excutior Kr. [sich ausschütteln]. Rázódgyál ki a porbúl, mellyben ültél (BiróM: Ünnep. D2b).

mëg-rázódik: [concutior, quassor; erschüttert werden]. Menden, ki esendic a kôre, megrazottatic (MünchC. 157). Az meg razodot nadat meg nem tôry (JordC. 389).

Rázogat: concutio, quasso, conquasso MA. [rütteln]. Lataa hwket razogathwan hw haloyokat (JordC. 455). Kemeny szalma-ágyát rázogatja vala (RMK. II.31). Az tésztájában annyit végy az serpenyôben, hogy betelje az fenekét, rázogasd az serpenyôt, mikor sütöd, hogy meg ne ragadjon (Radv: Szak. 218). A mit tôb proféták szavaira mond Balduinus, nem szükség újabban rázogatni (Pázm: LuthV. 250). Akár melly szép szóval terjesztett kérésekre is rázogattyák fejeket (Fal: UE. 402).

ki-rázogat: [excutio; ausschütteln]. Mennél vékonyabban lehet, az tésztát; úgy messed meg; hogy immár megmetszetted, az lisztbôl rázogasd ki (Radv: Szak. 87).

mëg-rázogat: **1)** [quasso, agito; schütteln, rütteln]. Az borza virágot mártsad radóczban, mikor az vajban teszed, megrázogasd, hogy kiterjedjen mind rabóczostól (Radv: Szak. 179). **2)** [perpendo, considero: genau betrachten, in betracht ziehen]. Rôvid irásommal megrázogatom a vittebergai feleletet (Pázm: LuthV. 5). Ama bolond persvasiot másut megrázogassuk, nincs it annak helye (187). Rázogassuk meg szavait egygyenként (GKat: Titk. 216). Rázogassátoc jól meg e baratotoc argumentumát (Czegl: Japh. 198). Mivel ezen fogást elébb jól meg rázogatók, nem kell ezen most beszédet nyujtani (SzD: MVir. 158).

Rázogatás: [perpensio, reputatio; widerlegung]. Az elôljáró levelek rázogatása (Pázm: LuthV. 7).

[**RAZAG:** *rászag*?]

mëg-razag: [ira inflammor; heftig erzürnen]. Nagyon megh razaghwan, le hagyttaa az tablakath: iratus valde projecit tabulas (JordC. 69).

RËÁ, RÁ, -RA, -RE (*raia*ioc Tel: Evang. I.451. *reia* uo. *reia*ioc 260. *reia*m Tel: Fel. 66. DebrC. 2. *reya*m KeszthC. 10. *reya*yok 137. *rejá*m MA: Bibl. I.4. *réja* LevT. II.52. *reea* ÉrdyC. 509b. 514. *reea*ok 542b. *rya* EhrC. 21. 61. *rya*m RMNy. II.28. *ryia* Komj: SzPál. 146. ane*raa* VirgC. 32. annye*rah* LevT. I.29. az ryw*rhee* 310. ryz*ree* Komj: SzPál. 26. minden*rę* Tel: KerF. 87. akkor*rá* RákF: Art. 22. menni*rá* LevT. I.148. meny*ra* 158. 271. ennyi*ra* uo.): **1) a)** [ad] in, super MA. auf PPB. Rea, reád, reám: super se, super te, super me MA. auf sich, auf dich, auf mich PPB. Reáadom: indo, addo, indo; reáeytem: super-incidere facio; reakenôm: allino, illino; reányomom: apprimo, imprimo MA. Reayok teweek ew kezôket: imposuerunt eis manus (JordC. 725). Útra indula: peregre profectus est (Helt: ÚT. M5). Tôlcz olayt reáia, tégy temiént reája, mintha ez (Kár: Bibl. I.89). A férfi feleségét fejére ne hagyja (Pázm: Préd. 245). A palástokat ránc takarittyuc (Com: Jan. 101). Reája kell néznünk (Mad: Evang. 100). **b)** α) Heget helerôl mas helre vihetnem (TihC. 4). Toldi Miklós csehet térdére ejté (RMK. IV.245). Nem térülünc sem job kézre, sem balra (MA: Bibl. I.139). Torkunkat zabolára fogjuk (Pázm: Préd. 430). Napnyugotról vallást viszen napkeletre (Orczy: KöltSz. 31). β) Vala ky kezereytend teghed ezer lepesre, meny azzal ket anhera (JordC. 368). Ugymint egy kézívbôl valo lôvésnire: quantum potest arcus jacere (MA: Bibl. I.17). Körömhegynyire se tavozzanak el ez kônyvnek renditül (Pázm: Kal. 485). γ) Zynrewl zynre walo lataas (ÉrdyC. 572). Igyék mindenik rendrôl rendre (RMK. IV.237). Utczákrúl utczákra hurczolnak (Thaly: Adal. I.51). δ) Felmenweeu menyorzagra: proficiscens in caelum (JordC. 707). A byalok zylygyen az taborra meeneenek (ÉrdyC. 403). A keresztyén hitet az apostolok világra terjesztették (Pázm: LuthV. 20). Az városból kimegyek az harasztra: ex civitate exeo in quercetum; kifutok az mezôre, erdôre, rétre: excurro in campum, silvam, pratum (CorpGramm. 283). Tanácsházra gyülekezik a tanács (Com: Vest. 91). Nem illik két dudás egy korcsmára (Kisv: Adag. 134). Nehéz a ravaszt hálóra keríteni (190). A vadakat hálóra hajtatja (Gyöngy: Cup. 2). Idegen országra küldi szolgálatra (Orczy: KöltSz. 47). A Mátra alól (eljövök) a lármás városra (200). ε) Czergetuen Ianos a kapun, Magdolna nagi hamar a kapura mene (WeszprC. 74). Az portara jevnek (VirgC. 74). Egy kúton tevéit megállatá; estve kezdének kijôni szüzek a kútra meríteni (RMK. II.114). Mikor juttak vala a Veres tengerre, ott a zsidók igen megijedének (Born: Ének. 264). Mikor juttak vala a Tanais vizére, ott hajójok ô nékik nem vala (264b). A keresztség elsô és oly szentség, mely ajtó a többire (Tel: Evang. II.230). Menék a király halastavára: transivi ad aquaeductum regis (Kár: Bibl. I.428). Félve megyek az utczára, ritkán ablakra (Amade: Vers. 130). ζ) Reaásítoc: inhio; reábôgôc: admugio; reafuvoc: afflo MA. Reá nyeritek: adhinnio PPBl. Tekench reank (ThewrC. 133). Jesus kediglen û ráiok fordulnán (conversus ad eas) monda (Sylv: ÚT. I.122). Az úrra két török tarta (Castr. E2). Ha Bécsben indúlnék és az utat nem tudnám, akarnám érteni, melyre kelljen mennem (Pázm: Kal. 592). Sándor az vélle valókra for-

dúlván, azt mondotta: legyen (Forró: Curt. 29). A vezér intvén az udvarlókra, mind kitakarodának (MonIrók. XV.263). Az nyakam csigolyájától az fülekre szolgáló erekben volt a nehézség (381). Reánk jön, mênj félre; magam akarok véle lenni (Fal: Const. 815). η) Az ellenség reánk kijár: nostras turmas adequitant hostes PPBl. Közeleitenek en reyam artok: appropiant super me nocentes (KulcsC. 58). My ôrdôg ez, ky reank iô (SándorC. 25). Kezdének ô reá állani: coeperunt illi imminere (Sylv: UT. I.102). Immár aga egy házba szorúlt vala, kit az pórok reá bétörtek vala (Tin. 182). Mindnyájan a szakállas Budára támadának (Helt: Krón. 32b). Chac azert tamadtal volna reiam (Tel: Fel. 6b). A reájoc rohanókat nyillal el-kergetni tudgyác (Com: Jan. 147). Ellenségére akart ütni, de a herold nem engedé meg addig, a míg a holttesteket el nem emelnék (Fal: TÉ. 638). **2)** [időhatározó; zeitbestimmend] **a)** Mykoron ebeedkorra ywtettanak (ÉrdyC. 472). Semmyt hw benne hollarra ne hagyjon: nec remanebit quicquam ex eis usque mane (JordC. 87). Éjerre hogy juta, királynak hívséget mutata (RMK. I.44). Reggerre jutván felkele (66). Regelre kelve hozzaya iwue az w tarsa (VirgC. 63). Negiedic eztendőre kelnen, az Antipater iöue az Hircanoshoz (Szék: Krón. 72). Ne maradjon reggelre (Hel: Bibl. I.Nu3). Egyedül csak az sietség halasztatta velünk akkorrúl mostanra (Thal: Adal. I.307). Isten verraszsza számos esztendőkben sz. Antal napjaira (Bíró: Ünnep. V.). **b)** Éldegél egy naprul a másikra (Land: UjSegíts. II.112). Szabad legényeknek hórul hóra meg fogják a fizetést adni (KecskTört. III.333). Elkárhoznak, mert holnaprul holnapra mulatnak a megtéréssel (Fal: SzE. 562). **c)** Ha ma ygeerteek, nem twdom, ha holnapra tartyaak (ÉrdyC. 540b). Mikorra érkezhetik Bécsbe, kérem irjon felőle (LevT. II.257). Megjőve estvére: venit ad vesperam (MA: Bibl. I.7). **d)** Szolga megbeszéllé, miképen uratól elindúlt; végezetre mondá (RMK. II.117). Az napon két órakorra vacsorán jelen lenni ne nehezteljen (LevT. II.359). Erős orvosság szükség nyavalyához, kit későre vittek, báter jó orvoshoz (Orczy: KöltH. 54). **e)** Jobb is volna Kdnek vasárnapra szombaton ide jőnni isteni szolgálat kedvéért (LevT: II.296). Némely napra csak egy prédikácziót írtam, némelyre egy nehányat (Pázm: Préd. a4). Istennek gondviselése jövendőre készített oly jókat az igazaknak, melyekben nem vígadnak a gonoszok (31) **f)** Beniámint nékik nagy kérésre adta (RMK. III.22). De sok várásra is semmit nem hallhatnak (Gyöngy: MV. 92). **g)** Kólikában esék és hat napra meghala (Helt: Krón. 87). Nem sok napra méne király konyhájára (RMK. IV.244). **3)** [módhatározó; die art und weise bestimmend] **a)** Vén kofa módra, szüle módra: aniliter PPBl. Nótára tántzolni: agere canticum PPBl. Az lelek nemes allat, istennek képére teremtetett (CornC. 400). Engemet teremtoth zemelyere es hasonlatossagara (VirgC. 2). Az ew isteny termezetyre teremtőtte az embery lelkőt (ÉrdyC. 596). Isteni formára meg van ékesítve (Zrinyi I.124). Teremtsünk embert a mi képünkre es hasonlatosságunkra (Szár: Cat. a4). Aprilis formára kedvetek borongó (Orczy: KöltH. 151). Nem vagy te vendég ház korcsma formájára (Orczy: KöltH. 199). **b)** Arra az oldalára a gutta meg-ütötte (Tyuk: Józs. 288). Olly édesek-e ízre a mint kedvesek színre? (Fal: NU. 323). **4)** [okhatározó; begründend] **a)** Tahát myre nem volna my anyank az aky zwlte? (CornC. 2). Myre hatz el? (ÉrdyC. 565b). Kiralnak paranczolatyára vinék wtet egy igen zop cameraba (VirgC. 38). Először nem mégyen el, mind az által második hivatalára az királynac el mégyen (Kár: Bibl I.140). Hogy minden ellenség fusson keresztjelre és minden tisztesség szálljon keresztyénre (Zrinyi II.66). Az üres hordó kicsid ütésre-is kong (Hall: Pajzs. 261). A leány prédikátornak ilyen gyakorta való prédikácziójára a király enged (Mik: TörL. 86. lev). **d)** [megengedőleg; concessiv] Ő sz. felsége méltatlan voltamra vegye sz. színe eleibe [lelkemet] (Radv: Csal. III.85). Ne ítélj meg engemet, hogy isméretlen voltomra hozzád szólok (Hall: HHist. III.15). Oktalan állat-voltára-is mintegy ugyan érzi, hogy.. (Misk: VKert. 356). **5)** [célhatározó: zweckbestimmend] Mire beżélleż (MünchC. 37). Arra iöttem; ad hoc veni (73). Semmire kéllő: ad nihilum valet (20). Akaranak hynya nemely vitézeket az conuentnek segedelmere (DomC. 126). Jme nytua vadnak az egek bemenésre (208). Hozzatok en hozam wtet waczorara (VirgC. 38). Halalara tanakodtak (DebrC. 82). Semyre yo oztan, hanem czak hog ky hagyttassek: ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras (JordC. 365). Mynden yozagat az orwosokra keltette vala: in medicos erogaverat omnem substantiam suam (JordC. 551). Tyi-nektek kyldette el tynektek meg áldástokra: vobis misit, qu benediceret vobis (JordC. 716). Paradychembol hozatot ki ez vylagnak orwossagara (ÉrdyC. 537b). Myre syratod ffyadat eellyen zentelen (549). Gonoz veegre ment ew hozyaa (551). Nagyob byzonsagra elöwe hozwan zent Janos mondasaat (602b). W penzeth nem adtha uzsorara: pecuniam suam non dedit ad usuram (KulcsC. 23). Kit Faraó mostan fejedelmmé tegyen, ez ország gondjára ki elég ember legyen (RMK. IV.14). Marhátoknak nincsen szaporasága, hova kellene, nem költitek oda (239) Lehet oly dolog, az kit Kd kérdőre küldene hozzám (LevT. II.257). Igérte, egy órát lop arra, velem szólna szívem szerint (LevT. II.286). Pedadra büntette meg az isten az kelletlen sido nepet (Born: Préd 412). Nektec adtam a tű eledeltőkre: dedi vobis ut sint vobis in escam (Helt: Bibl. I.A3). Arra jött ez vilagra, hogy eletet, bekeseget hozzon (Tel: Evang. I.134). Hartzra ki mehető (Kár: Bibl. I.117). Engemetis halálra keresnec: quaerunt animam meam ut auferant eam (Kár: Bibl. I.326). Hitek szerént azt tartottak, hogy nem szabad semmi jó végre hazudni (Pázm: Kal. 65). Az isten pásztorokat és doctorokat rendelt az Christus testének éppületire (540). Többet-is használ erre az egy-ügyű jámbor imádsága, hogy-sem a nagy tudós ember tanítása (Pázm: Préd. 44). Kemény ételen rágódik, mely nehéz meg emésztésre (MA: SB. 129). Hallásra iszonyu (348). Arra választott minket, hogy fiaivá fogadna (MA: Scult. 72). Intetésünkre mondatic (MA: Scult. 815). Ha szép levelet adtsz is olvasásra nékiec (MA: Tan. 37). Mire valo ez (Zvon: Post. I.598). Hat ezer fogoly küldetött rabul munkára (II.257). Halálra kerestéc (II.270). Más emberek tisztességére rendeltetet idnepek (Pós: Vetélk. 25). Fordíts[d] élésedre, a mit olvastál (MIleg: TOszl. II.119). Essőül mannat ada nékik eledelre: pluit illis manna ad manducandum (Illy: Préd. II.22). A sátán ezer mester: a ki a jó elméjű emberekkel eretnekségekre él (Mad: Evang 571). Isten szabadságra teremtett mindeneket (Hal: HHist. I.49). Még gyermekségünkben istennek adának a szüleim, és papságra áldozának (Gyöngy: Char. 32). A saskeselyű is az ő erejét nem veszte geti holmi hitván legyek s apró madárkák fogdosás[á]ra (Misk: VKert. 284). Kezeinket ki-nem-nyujtván lopásra, huzásra, vonyásra (Csúzi: Síp. 6). Majd minden teremtett állat az embernek vesztére, halálára czéloz (161). Emeljétek fel szemeiteket a látásra, készítsétek füleiteket a hallásra (Bíró: Préd. 6). Minden tudományra e nép alkalmatos, noha kicsint fejes s néha csodálatos (Orczy: KöltH. 67). **6)** [egyéb átvitt értelemben; in sonstigem übertragenen sinn] **a)** Haborosagrol hozta volna bekesegre (VirgC. 18). Kyk el haylottanak az pogansagra (ÉrdyC. 31). Hin és háza népét is a hitre hozá (Tel: Evang. II.896). Mihent az vak és embertelen tatárságból ki költek, ottan mindgyárt arra az hitre jutottak (Pázm: Kal. 149). Bujdosóvá tének engem cselédestül, rabságra ejtének (Thaly: Adal. I.69). Mind a halálbúl életre, mind pedig a paraszti sorsbúl nemesi szabadságra hozattatván (Bíró: Préd. 21). **b)** Wyllamassokath esre valtoztatha: fulgura in pluviam fecit (KeszthC. 371). Myndden ewrômôk syralomra es keserwsegre fordwla (ÉrdyC. 515). Az atok aldomasra valtozeek (532). Elválták termyzeteknek járásáth az dologra, ky termyzet ellen vagyon: immutaverunt in eum usum (Komj: SzPál. 47). Az átkozast teneked áldásodra fordita: vertit maledictionem eius in benedictionem tuam (Helt: Bibl. I.Xxx2). Az mire ment, addáld egyben, mert egyébként ki

nem mondhatod (Helt: Arithm. C5). Mert somma szerént az egész könyv 3 részre oszlot (Pázm: LuthV. 2). El rendelni a sereget zászlónként, zászlóc allyára (Com: Jan. 145). Hátat adnak és szaladásra vészik a dolgot (Hall: HHist. III.141). Végtére keserűre válik nótája (Thaly: Adal. I.2). Öröme fordúl bánatra, kaczagása akkor jut siralomra (Thaly: Adal. I.59). Nagyobbra neveli (Fal: NE. 100). Egy cinkos játszó a theatrumokon róla majmoskodván, csúfra kezdé ütegetni erkölcsét s magaviseletét (Fal: NE. 101). Elvégre a fabula históriára kerekedik, és a copia originalissá válik (Fal: NA. 199). Izre törni (Fal: NA. 249). Veszendőre indul örökre böcsülete, idvessége (290). Gonddal várom tudni, mire fakad a felelet (Fal: Const. 809). Változtasd jobb módra büszke törvényedet, barátsággal öleld erős frigyesidet (Orczy: KöltSz. 177). **c)** Reá feledkezem: adstupeo MA. Ygyekezyel een ymadsagomra: intende deprecationem meam (KeszthC. 24). El almelkodek raja (VirgC. 80). Gondom vagyon ryátok (LevT. I.28). Vala bánatban, jövendőkre vala nagy gondolatban (RMK. IV.162). Arra áll minden gondolattyoc, mivel hogy kárt tehessenec (Helt: Mes. 67). Gondot visele reá, hogy az ország esmet meg épűlne (Helt: Krón. 59b). Ha vigyázás nincs reá (Pázm: LuthV. 315). Szerelmire mint egy szent helyre elmémet én fordítom (Balassa: Költ. 21). **d)** α) Erdeghnek ywthatna ysmerety (ÉrdyC. 358). Eelettre tamadna ffel (515b). Senki istennek esmeretire nem jutbat (VirgC. 95). Az személnek szerelmére görjedez vala (RMK. II.252). Fegyverre kel, szablyára kel (Tin. 70. 304). Talála egy komondorra (Helt: Mes. 68). Arra kőlt immár az dolog, hogy mind az két fél ennec iteletire es akarattiara hatta magát (Zvon: Osiand. B4). De te uram inkáb kapsz a borra, mint a vizre (Sámb: Isp. 63). Az Isten minden embereket akar idvőzűlni és az igasság ismeretire jőni (Mad: Evang. 572). Kire Christus az város kapujánál tálálkozott (Zvon: Post. II.40). Minden közbe vető meg nyugottás nélkűl költöznek altal egy extremúmról masikra (Lép: PTük. I.235). Ibol mire lettem [mire jutottam]: vérbe keveredtem (Thaly: VÉ. I.330). Ezen mindnyájan elfakadának a nevetésre (Misk: MulN. 305). β) Elméjét reávetni: adhibere animum PPBl. En evket nem segelhetevm egessegekre (MargL. 59). Az ky vegre wyzy dolgat, az yduezyl (Pesti: NTest. 20). Minnyaian a Királyhoz terénec és kőnyőrgésre vevék dolgokat (Helt: Krón. 66). Immár cardinálságra emeltettem (Pázm: LuthV. 11). Maga kényén magát a halálra nem vetné (Mad: Evang. 299). Ha mit mi nekünk értésünkre köll adni, azok mi nekünk tudásunkra adják (TudTár. 1838. 207). Gyalázatnak tartván olyanért veszedelemre tenni életét (Mik: MulN. 32). Valamint az okosság elméjére ada . . . (178). A micsoda veszedelemre tette magát . . . mindenféle veszedelemre veti magát (181). Én azt az életet szerencsére vetem, azért hogy egy szempillantásig láthassalak (186). Engemet e Beliza szolgálatjára tégy (216). Hogy a dolgokat jól meg-visgálván, meg-szemlélvén és jobban elménkre s emlékezetünkre vévén tellyesb experientiával mehessünk haza (BíróM: Ékesség. C). Az első garádics mely visz bölcseségre (Orczy: KöltH. 55). **e)** α) Inepeket nem iletem, mikepen rea tartoztam volna (VirgC. 5). Azt hallwan az feyedelem, nagy nehezen reea enghede (ÉrdyC. 340). De myeert Herodes belee holt az gonoz palaznak zerelmeeben, nem terhete tőredelmesseegre (ÉrdyC. 524). Kynek hytelyre [elhivésére] mindenek ketelenők (Ozor: Christ. 11). Mely szentségre szükölködnek azok (Tel: Kert. 71). Az ő nga árvákon könyörülő szíve én hozzám is könyörületességre indul (LevT. II.458). Az nép sírásra adta magát (MA: Bibl. I.79). Az sátánnak hívségére esküdt Zopyrus (Pázm: Kal. 450). Senki nints, ki az ő módgya-szerént három dologra köteles nem vólna (Pázm: Préd. 45). Ha reá tanúlnék (Káldi: Bibl. Előb. VI). Az juta eszemben, fazekasság jó lenne, mellyre el-is állék, de rajta nem valék sokká, mert az sem kelle (ÖtvMest. 69. vsz). A nagy éhség miatt is vánszorodtak s elkénszeredtek levén, ottan tractára ereszkedének (Szal: Krón. 276). Jusson eszedbe eleidnek veszedelme, és a boszszúállásra adósnak tartsad magadat (Hall: HHist. III.228). Baj-vivásra fel-igérte magát (Hall: Pajzs. 55). Maga nem szokott az efféle harcolásra (Fal: NE. 78). β) Igen ingerlettem én ötet haragra (BodC. 33). Melto vagy minden kenra es nagi zwrnyw halalra (VirgC. 55). Kyky . . . intessek istennek dicheretyre (125). Vala ky meg feytend egyet az kyseb paranczolatok kezzől es wǵ tanoytand rea embereket: qui . . . solverit unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines (JordC. 366). Myndent tanohanak, yuchenek az erek ydwesseegre (ÉrdyC. 451). A ki minden jóra anithatatlan (PestiT: Mes. 144). Kereszttyensegre haytaa (ÉrdyC. 519). Akarattyara haytotta ewket (570b). Az te népedet térits[d] épülésre (Born: Ének. 138). Onszol mindenkor az hitetlenségre (367). Bellicum canere: reia biztatni (Decsi: Adag. 215). A kinek kivánságát jóra akarjuk inditani (Pázm: Préd. a4). Ennec hitelére nem kőteleztettek közönségesen a hivek (Pázm: LuthV. 282). Azon koldos barátokat tizenöt száz tallérra sarczoltatta (TudTár. 1838. 218). Int valamire vagy el-int róla: adhortatur vel dehortatur (Com: Jan. 180). A mire tanácslotta őket (Lép: PTük. 149). Fogják kérdésre az apostolokat (Land: UjSegíts. II.215). Új hadban ne keverjük ő felségét, nagy sok belső dolgok arra ugyan kételenítnek (TörtT. X.54). Méltatlan volnék arra, hogy a nap engem világosítson (Mik: MulN. 261). Az elmét fogja leczkére (Fal: NU. 320). Arra tarts, hogy el ne kerülhessenek az emberek: bearbeite dich dahin, dass man dich nicht entbehren könne (Fal: UE. 364). Arra kérlelvén, hogy fordítaná el tőlök ostorát (Fal: TÉ. 664). Reá győznél már beszéddel, megvallom (Fal: Const. 826). Fél abrakra fogtad fegyveres lovadat (Orczy: KöltSz. 156). **f)** Valamire vágyni: adspirare ad aliquam rem PPBl. Reá-éhezem: adesurio PPBl. Viadalra kéżőlt (BécsiC. 205). Keez ragadozásra: paratus ad praedam (KeszthC. 26). Czak belső pompasagra űznek (Born: Préd. 77). Ne légy hirtelen a haragra: ne sis velox ad irascendum (Kár: Bibl. 627). Jártálé az te felebarátodnac használatlanságára (MA: Scult. 909). Penitencziát nem tart, nem is vagyon szándoka reá, hogy soha tartson (Tel: KerF. 83). Mikor Assvérus királynak halálára szándékoztak komornyikok (Pázm: Kal. 420). Vétkezik, a ki drága csemegékre szaggat (Pázm: Préd. 431). Addig foly a nyála [az alma] édességére, hogy végre le-szakasztá (905). Hosszu írással igyekezett a Kalaúz rontására (Pázm: LuthV. 2). Elmédet erre tehetteképpen reá tőrjed (MHeg: TOszl. II.116). Azért kívánkoznak valamelly tisztre és hivatalyra (Bíró: Ünnep C2). Most még a szegény-is kalácsra vágyódik és feér czipóra (Csúzi: Síp. B). **g)** α) Szoktanac vala nevec adattatni az kisded gyermeczkékre (Zvon: Post. I.209). A világi szerencse háromféle, egyikét az idő szüli reánk, és az, mellyre véletlenül akadunk (Fal: SzE. 542). Istenednek, ki a napot reád támasztotta, szolgáltál (561). β) Mindeneknek gondja csak Józsefen vala, mert az ura mindent reája bízott vala (RMK. IV.68). Jesus kediglenn nem hiszi vala ů rájok magát: non credebat eis semet ipsum (Sylv: UT. I.129). Teis ő reá hadtad, hogy azokra megfelellyen (Bal: CsIsk. 39). Mindenektül elhagyattam, csak istenemre maradtam, arra dolgomat én hoztam, ő szent felségére hagytam (Thaly: Adal. I.725). γ) Achabnak házára fenelkedet (BécsiC. 179). Pilatos kemeńseges sentenciát ada vronc Iesusra (VitkC. 84). Gonoz byrt kwltwtem reáyok (VirgC. 7). Kezdének hamos tanokat reiaia fogadnia es ő ellene alatni (WeszprC. 76). Panazonc nagon read (DebrC. 342). Az én irégyim és reám szólók és rágalmazóim (Komj: SzPál 13). Niha niha apostoly meltosagwal wreayuk kemenkwduen (111). Császárt az kazulra ez haragítá, az két fejedelmet egyben vitatá (Tin. 254). József ő reájok kezde feddenie (RMK. IV.21). Ki Fülöp királra nagy bosszús vala (83). Iregykedűnc másnac elő mentere (Born: Préd. 619). Tanátsot tartának ő reára: consilium faciebant adversus eum (Helt: UT. J6). Kezdénec vinia a kunokra (Helt: Krón 43). Ty en reám czak nag irégségből szóltok (Mel: Jób. 34). De lásd, mely szemtelen hazugságokat kérődik én-reám Balduinus (Pázm: LuthV. 169). Az sidokra

valo hadakozás (Zvon: Post. II.258). Illyen nagy képtelen dolgot fog Lutherre (Zvon: PázmP. 133). Noha fegyveretek vagyon, de mégis az ellenségeknek fejekre árultok: cum habeatis arma, licemini hostium capita (Forró: Curt. 99). Ennek parasztos együgyűségére panaszol és udvartalan orköltsére (Gyöngy: Cup. 25). 8) Imadsagot teveen ez asszonyallatra es megaldvan (DomC. 91). Az ő kiralysaga az ő maradekira szalna (Born: Préd. 78). A lovak közzül válasz[d] ki a jókat és oszd el a kazdagokra a jobágyok közzül (Helt: Mes. 455). Vgyan reiá foly az ió szerencze: gygis annulus (Decsi: Adag. 8). Íg az birodalom is az io feiedelmekrül gonoszokra marada: ita imperium semper ad optumum quemque a minus bono transfertur (Decsi: Sall. 2). Ezen ajándékját úgy osztogatja az emberekbe (Fal: BE. 603). Semmi haszon nem jön reád e munkából (Orczy: KöltSz. 241). **h)** Ételre harangoztatic (VitkC. 44). Veternyekre harangozvan (DomC. 98). Kelletéc császárra appellálnom: coactus sum appellare Caesarem (Helt: ÚT. 68). Az idvössegre nem tartozo üvölteseket meg tiltsad (Szár: Cat. A3). Az kepec harentatnac [vonatkoznak] az ü magyarazattyokra es jegyzettetett dolgokra: imagines referuntur ad prototypa (Mon: KépT. 3). Nemis kivánoc czak egy czepnyére is az én érdememre appellálnom (MA: Scult. 140). Boros-Jenőt az törökök feladták az nímeteknek hitre (MonIrók XV.103). **i)** Adja isten jódra: bene tibi vertat PPBl. Tuttodra légyen, hogy egy fiatskám született: filiolo auctum me scito (uo.). Legen nektec esmerettekre: vobis notum sit (BécsiC. 111). Kyk teneked esetődre legyenec: quae sint tibi in ruinam (JordC. 74). Az hw kyaytassok ffel hatot ystennek hallására (841). Hogi esmerettere volna anyanak ew byne (PéldK. 75). Nem jarulhat semmi gonoz soha neked romlásodra (KeszthC. 438). Eremökre vagyon (ÉrdyC. 610b). Az ember egiebeknek hasznokra es eppületekre legien (Fél: Tan. 89). Féltek azoktól, kiknek félelmökre kellene lennetek (Decsi: Salll. 26). Az soc könyveknec olvasása fáradságra volna az testnec (Kár: Bibl. I.630). Kiálta az én füleimbe, az az en hallattomra (II.115). Örömére és javára szolgál, akármi essék rajta (Pázm: Préd. 618). Jódra lészen ez a meleg (Bal: CsIsk. 36). Nem gonozodra, sem károdra, hanem jódra és hasznodra vagynak (Lép: PTük. 271). Szolgálván az alkalmatosság rája (Hall: HHist. III.24). Csudájára is lett mind a királynak, mind az anyjának csakhamar, és mindenek nagyon szerették (Mik: MulN 97). Prófétáknak jövendölések kivált-keppen-való nagy örömünkre el-bé-tellyesedtenek (Csúzi: Síp. 417). Prédikálják szemünk láttára, fülünk hallatára Londrában (Fal: NA. 124). **j)** Wtet halara sebesitek (VirgC. 103). Eg keuesniere hatrab meg azt mongia (Ozor: Christ. 36). Ki miá vesztétök nagyobb részre országtok (RMK. III.208). Jó Hunyadi János betegedék akkor halálra (RMK. IV.40). Nem annera szorgalmatosoc az irasra, menero... (Helt: Bibl. I.c4). Halálra beteg vagyoc (Helt: Krón. 32). Végre az aszszonnac fia meg beteguek, halarra koryula, vilagbol ki mulec (Hofgr. 182). Halálra szeretic a pénzt (Tel: Evang. II.423). Az szegénység az püspeki tisztet semmire sem kissebbiti meg (Toln: Vig. 82). Egy éjjel sok helyen meggyújtatá és ki-égeté nagy részre Róma várasát (Pázm: Préd 285). Ezek egy csepnyére sem illenek a Mahomet és Arius tanitásához (Pázm: LuthV. 293). Az illyen testi gyakorlás kevésre használ isten elöt valo érdem nyerésre (Zvon: Post. I.475). Emberkornira nevelkedett (Tarn: Szents. 138).

am-rád: [ecce; da kommt]. Vigyázz! am-rád a nyúl! azonban kiáltják (Gyöngy: KJ. I.375. MF.54).

RÉBÉG (*repegés* Pós: Igazs. I.709. *robug* MA. ÉrdyC. 64b. Zvon: PázmP. 265b): **1)** balbucinor MA. balbutio Kr. stottern, stammeln PPB. Eeggyk nem erty vala masyknak zawaat, akarattyaat, [azért] newezeek Babelnek az az röbögő (ÉrdyC. 64b). Rebeg a nyelve (GöresMáty. 72). A rebegő nyelvet, gutta ütést a magna vize gyogyit (Mel: Herb. 172). Nem rebegve avagy akadozva, hanem ugyan jól szóll vala (Tel: Evang. II.677). Röbögő nyelvet és gutta ütést az torma magnanak vize meg gyogit (BeytheA: FivK. 49). Moyses röbögő nyelvével, Jeremias gyermeki állapattyával mentette magát (Zvon: Post. Ajánl. 3). Mindenkor erősseb az röbögő igazság, hogy sem az ékessen szollo hamisság (Zvon: PázmP. 265). Old-meg rebegő és nehezen szólló nyelvünknek kötelét (GKat: Válts. I.483). A gyermek szollani s rebegni kezd (Com: Jan. 44). Jobb akadozónac lenni, hogy sem rebegőnec, nehezen szólló pelypnec (53). Nyelve rebeg (Hall: Paizs. 414). Hempörög nyavalás a földön vérében, rebeg is valami hörgő gégéjében, de hogy beszélhessen, nints tehetségében (GyöngyD: Char. 624). **2)** [impeditus sum; verhindert werden?]. Az Dunán az Vértes híres erdején elég rebegve [remegve?] általkelénk Csán-Bégre (MonIrók VIII.367).

Rëbëgés: balbucinatio MA. das stammeln PPB. Mikor isten Moysesre bízá választott népének vezetését, sok-képen menté magát, alatsony állapottyát, tudatlanságát, kevés hitelét, nyelvének rebegését mind elő-forgatá (Pázm: Préd. 1191). Értsük Becanusnak repegését (Pós: Igazs. I.709).

RËBËSGET: **1)** publico, vulgo Kr. [verbreiten, verkünden]. Ezeket czak azert rebesgetem, hogy valami kevesse saldithatnuc igaz voltat a szent irás tanyitásánac (Born: Préd. 381b). David Ferencz azt kezdé rebesgetni, hogy a Christust még tsak isteni névvel se kellessék illetni (GKat: Titk. Előb. 16). Ezek nem rebesgettek olyan uj magyarázatot mint a tied (Czegl: MM. 191). Ilyet is rebesgetnek némellyek (128). Az apostol a maga példájában minden idvezülendő hivek felől ezt rebesgeti (Megy: 6Jaj. II.30). Test sanyargatásárul, szűz életrül rebesgecz (Matkó: BCsák. 184). Azóta kezdték rebesgetni, hogy követjeket küldjék (MonIrók. VIII.156). Igen rebesgetik, hogy a kő-lyukat el akarná foglalni (XXIII.649). A vajda utánam küld és visszavitet, a mint rebesgették (MonTME. V.256). Tsak a nyelvesség rebesget illyeneket (SzD: MVir. 322). **2)** balbutio MA. stammeln PPB. Mihent első szókat akadozva és szakadozva rebesgethetünk, a szent háromság nevében magunkra keresztet formálunk (Pázm: Préd. 710).

Rëbësgetés: [rumor; dumpfes gerücht, gerede]. Eddig nem volt bizonyos híre, volt ugyan rebesgetése Hermevilnek, azt nem hiszem (Beres: Lev. 113).

RËBËZ: [blatero; schwatzen]. A meg-lött dolgot nem löttnec beszélli és regéli, rebezi, fecsegi: facta infecta loquitur et blaterat (Com: Jan 185).

RËBËLLÁL: [rebello; aufstehen]. Az király ellen rebelláltak egynéhányan 1759 (Hazánk I.286).

Rëbëllió: [rebellio; aufstand]. Mikor az ő durbanczi rebelliója forrott az anyaszentegyház ellen (Bal: Csisk. 150).

RECE (*rétze* MA: Bibl. I.75): **1)** reticulum MA. netz PPB. [netzhaube]. Mollarné asszonyom Kdnek megszolgálja az reczét (Nád: Lev. 205). Öveket és retzéket köt, hogy ezekkel könynyebbitse ura költségét (Pázm: Préd. 250). Leányát szövésre, fonásra, retze-kötésre taníttsa (1127). Ollyan ékességec voltac, mint az rétze, vagy hogy az az ruha drága köveckel fénlet mint valami szemeckel (MA: Bibl. I.75). Aranyas recze zoknya wy, moreo recze eleo ketkeo (Radv: Csal. II.51). Csipke, retze, tzérna, bóltban ezekért pénz tsúsz (Szentm: Kalm. 7). Sarka emelgette szoknyája retzéjét (Gvad: FNót. 43). **2)** crena MA. kerb PPB.

Recés: reticulatus, crenatus MA. [netzig]. Elveszi az úr az ő lábokon valo zöngő ékességöket, az reczés fejkötőket és ez kösönttyüket (Zvon: Post. I.70). Arannyal es ezüstel teolteot retzés eleokötök (Vás: CanCath. 543). Verfelye szemnec formájára megtzifraztatot, retzés vagy szemeczkékkel megékesitett ruha (MA: Bibl. I.75). Szoktac vala hordozni az papoc hajbol csinált reczes fekető formáju gallért (Prág: Serk. I.41). Fátyol

avagy reczés főkötő (Com: Jan. 100). Egy patyolat reczés elékötő (Monlrók XXIV. 231). Czérnából kötött reczés, táblás alsó abrosz (Gér: KárCs. IV.462). Gallos gyolcs lepedő, fehér varrásosak és reczések (Radv: Csal. II.405).

RÉCE: anas MA. ente PPB. Rétze vagy kátsa hizlaló-ól: messotropheum PPBl. Az recze 22, az lwd ithon ky vagon 21 (RMNy. II.84). A rétze retzeg: anas tetrinnit (Com: Orb. 4). A rétze zatyag, retzeg (Com: Jan. 39). Az kakuk és réczének nem lehetnek oly operatiói mint az sasnak (TörtT. XVI.194). Azt is jelentjük Kegyelmednek, hogy a rétikutyó réczéinket, vízigügóinkat mind elhordta (Nyr. II.224a).

fiók-réce: anaticula PPBl. [entchen].

vad-réce: anas sylvestris Nom.[2] 151. [wildente].

Récécske: anaticula C. MA. kleine ente PPB.

Recëg: [tetrinnio; schnattern]. A rétze retzeg (Com: Orb. 4). A lúd gágog, récze zatyag, retzeg (Com: Jan. 39).

RËCËPTA: [medicamenti diluendi formula]. Receptát nem adnak, de tsak halnom hadnak (Felv: Dies. 50).

RËCSËG: crepo, strepo Sl. [rauschen].

Rëcsëgés: [stridor; das zirpen]. Inkább tettczik-e az istennek a fülemile éneklése, vagy a prücsök recsegése, csevegése (Csúzi: Tromb. 428).

REDŐS: tortus, crispus, plicatilis MA. [gekräuselt]. Redős szoknya: cyclas; redős szoknyás: cycladatus C. A káposzták otthon bagyták redös nagy szoknyájokat (Fal: Vers. 871). Redős és bokrétás, búbos és kalapos, néha alul néha pedig felül lapos (905).

[REDV] **RETV**: [putredo; fäulnis]. Fénylenek mint rothatt fák retvei (Gvad: RP. 11).

Redves, retves: cariosus, putredine exesus Kr. [faul]. Retves fa is néha kalács (Gvad: RP. 335).

RÉF: **1)** acaena, virga est longa pedes decem: réf auag öztön C. **2)** gnoma: genus est machinulae, qua regiones agrorum dignoscuntur: föld mérő sing réf C. **3)** ulna MA. elle PPB. Ket ref tafota (RMNy. II.108). Az vörös bársony köntöshöz két réf és egy fertály vörös bársony kell az préméneк (Nád: Lev. 108). Réfel, singel az ujjait méri (Com: Vest. 54). Fekete tafota 380 réf, réffit hármával egy forinton (Radv: Csal. III.372). Boldog asszony méntája, az levele négy újni széles, az szára hoszabb egy réffnél (Lipp: PKert. II.47). Réffel, ollóval ékesgetik czimereket (Csúzi: Sip. 440).

[Közmondások]. Roszsz réffel mér (Kisv: Adag. 224).

Réföl: [mensuro; messen]. Az okosságnak igaz mértékével fontollyátoc meg es az itiletnek ölével réffellyétek (Lép: PTük. I.333).

REFEKTÓRIOM: [refectorium; speisezimmer]. Az refektoriomba zolni ne legyen zabad (VirgC. 140).

RËFORMÁL: [reformo; verbessern]. Az király kezébe vévén az istennek törvényét, fel szóval olvasa azt és az szerént réformálá az igaz isteni tiszteletet (Alv: Post. I.70). Reformált euangeliom követő anya szent egyházac (MA: 682).

REG (*ragiag* Balassa: Camp. 30. *rekeg* Pesti: Fab. 16). [coaxo; quacken]. Regő béka: rana stridula MA.

Rekëg: coaxo Major: Szót. 145. [quacken]. Azt panazollyak a bekak a wyzekbe rekegwen (Pesti: Fab. 16). A tridentomi conciliomba mi okáért nem ment az ellenkező fel, hogy nyluan hamissitotta volna megh azokath, az kikre minth az kis béka a vapáchikákból ragiagny zokoth (Balassa: Camp. 30). Rekeg, béka módra szól: coaxare (Major: Szót. 145). Rekeg a béka (Com: Orb. 5). A békák a vizekben mind egyre rekegnek (Misk: VKert. 261).

Rekëgés: coaxatio Kr. [das quacken]. A béka az ő rekegésével essőt vagy tiszta időt jelent (ACsere: Enc. 211).

Rekëgő: stridulus Kr. [quackend]. A vízben és szárazon élő állatoc ezec: vidra, hód, vartyogo, rekegő béka (Com: Jan. 40). Ha a vizpartra valaki éjjel gyertya világot tészen, azok a vartzogó és rekegő békák meg szoktak tsendesedni (Misk: VKert. 266).

Regël: [coaxo; quacken]. Essô leszen, ha a békák felette regelnek (ACsere: Enc. 290). Hallod, nem mondgya szent Pál, amint az újétók regelik, a kegyelemnek, hanem az igazságnak koronája (Csúzi: Tromb. 63).

RËG (*rég* MA. *rőg* Frank: HasznK. 33).: **1)** [tempus matutinum; der morgen]. Magyarazya vala az yrasth reghtwl foghwa mynd esthwelyg (JordC. 795). Az üdőnek némelly részeit igen alkalmatos szókval nevezik a mi magyarink: rég reggel; tege, tegnap; holval (GKat: Titk. 1120). **2)** die, mane MA. früh PPB. Ha az frater bolual reg eret zewlewtt ennek, hyzem, hogy haznalna neky (EhrC. 92). Jó regg az munkához hozzá akartak szinte fogni (Monlrók XXVII.140).

Rëggel, rëgvel: **1)** diluculum, mane C. [der morgen]. Regerre iutuan zent Ferencz a kiraltul bulczut vewn (VirgC. 39). Aldozathnak keweree ne maraggyon the nalad reegghelygh (JordC. 59). Reggel nem lészen többe, az nap sem szolgál (Mel: SzJán. 524). Lészen olly reggel, mellynek estvelét nem fogod látni (Mad: BHal. 73). Ez életnek reggelén (Tof: Zsolt. 69). **2)** diluculo C. mane MA. [tempore matutino]; früh, des morgens PPB. Egy nemy napon fel kele ygen reguel (EhrC. 92). A hazi ata, ki ki ment reggel fogadni mŭueseket ŏ zŏleiebe (MünchC. 50. JordC. 722). Mykoron ember reggel hollal ffeel kel vala, myt az nap tehendő, mynd wr istennek ayanlya (ÉrdyC. 554). Igen reguel a szombatoknak első napian menének a koporsóhoz nap keletkoron (Tel: Evang. II.1). Ad meg enny, ket feier penz mennyt meg nyomna, estue és reguel tikmonyban (Frank: HasznK. 33). Sirató estíre én is bivattatván, igen reggel nem indultam (Monlrók XVIII.32).

Rëggeli: maturinus C. matutinus, sublucanus MA. [morgenlich, morgen-]. Reggeli napnyilás: crepusculum matutinum MA. Estwe azt mondyad: Vallon ki adya en nekem az reggeli idöt ernem (BodC. 1). Hogy ha ez ige szerint nem szollonac, nem lészen ő nékic regveli világosságoc (Zvon: Post. I.Előb. 4).

RÉG: diu MA. lang PPB. Rég már az ideje, hogy mi ketten Kassán iskolába jártunk (Gvad: FNót. 29). Rég már az ideje, hogy megözvegyedett (33).

Régei: [vetus; alt]. Régei jövendölés urunk felöl (Czegl: MM. 100).

Régën: olim, quondam, dudum, antiquitus C. diu MA. vor zeiten, langher, einmal PPB. Hallottatok, mert mondwan vagyon reeghen (JordC. 366). Ha Tyronnak es Sydonnak varasyban lettenek vona az ysteny yozagok, reghen penitenciat tartottanak vona (387). Az en vram Jesus Cristosnak attam ennömmagath regön (DebrC. 567). Wgyan ezenröl meg reeghen proffetalt vala zent David proffeta (ÉrdyC. 343b). Oly nagy varos volt reeghen (547. 579). Kelemen wram kert vala engem, hogy Kegelmednek ket ffeldelet vennek, byzon hogy regem meg vettem wala (LevT. I.70). Te jüveteiednek már régen híre van (Zrinyi I.44). Tedd-félre nemzetem ezt a délczegséget, mint regyen kövessed az egyenességet (GyöngyD: MV. Előb. 10). Nehéz volt néki keservét meggyőzni, melly epedő szívét régen kezdte főzni (GyöngyD: Char. 350).

[Szólások]. Régen irták s elkopott: apologus Alcinoi MA.

el-régën : [antiquitus; vor zeiten]. El régen mind szabadosoc vóltanac (Gosárv: MagyB. Fij).

elrégëni : [antiquus, priscus; uralt]. Ez elrégeni anya szent egyháznac példáját méltán fellyeb kell minékûnc beczûllenûnc (MA: Tan. 1274).

Régënben : [antiquitus; vor zeiten]. Régomben a papok kûrtôléssel avagy trombita szóval gyûytôtték ôszve a népet (Sam: Cer. 3). Isten ô fôlsége régembe parancsolta volt Moysesnek, hogy gyûlekezetnek sátorát építené (6).

Régëni : [antiquus, vetus; alt]. Lycerus kyral Aesopus kepet arambol ewttette wala meg ees fel chynaltata wala az regenyeknek zokások zerent (Pesti: Fab. 9). Meg wolt mondwa regenyeknek (Pesti: NTest. 8). Ezek az ô régenyi eredeteckel kérkednec (MA: Tan. 1084). A deszkának az árrát tugyuk 10 pénzre, noba ki régeni, ki penig tölgyfa deszka (KolTört. 404). Régenyi özvegységemben (Illy: Kat. Elôb3).

Régënte, régënten : olim, antiquitus, quondam MA. vor alters, vor alten zeiten PPB. Regenten Dauid miat a soltarban mondatot (BécsiC. 232). Regôute martirumsagot zennettec (GuaryC. 38). Regente az evzuegyek el taplaltatuak vala (CornC. 297). Regônte a romaiak minden ôtôdik eztendôben egô fakliakkal kerûlnek uala miud ah varos zerte (DebrC. 173). Wr Crystws zent lelekkel yelenek profetha myat regenten (ÉrsC. 485). Csak nem régent is ezelött irtam vala Ngdnak egy törekedő levelet (LevT. II.303).

el-régënte : [antiquitus; vor zeiten]. Ez ily iduwssegh kyualtkeppen el regwnten igirtetwth volt az sidoknak (Komj: SzPál. 30). Ty es el ryegenten bytotleny voltatok az ilw isteunek (88).

Régëntölfogva : [jam dudum; seit langer zeit]. Ez igen becsületes ember régentől fogva jó hirü nevü ember volt (TörtEmĺ. II.62).

Régënvaló : [priscus; alt]. Isten, my attyaynk hyrdettek meg nekwnk az dolgoth, kyt myuelkettel regen valo ydeegbe (KulcsC. 106).

Régi : **1)** antiquus, vetus, priscus, vetustus, veteranus, exoletus, cascus C. alt PPB. E vala zokas a régieknel (BécsiC. 9). Vyaskoggyatok az reghy awagh agh kygyowal (WinklC. 285). Nom tôltyk az wy bort az reghy edeenben (JordC. 379). Az reghy bolchyeknek ew peldaya zeront akarod te bezededeth hozya nyoytanya (DebrC. 537). Réghi meg aggot poklosság (Kár: Bibl. I.99). Az régi napoc iobbac voltac ezeknél (627). Minden ördögi konkolynal régieb az igaz tudomány (Pázm: Préd. 293). A házasság igen réghi szerzet (Mad: Evaug. 117). Hadakban forgott régi vitézec: veterani (Com: Jan. 146). A régiek a payssokat képekkel szokták volt bé-rajszolni (Hall: Paizs. 3). A régi látott s hallott soldáttal ôszve mert puskázni (Gyöngy: Char. Elôb. 12). Régi ó-bor (RákF: Lev. II.34). **2)** [senex; alt] Regi ember: vetus homo NémGl. 133. Felemele az agybol az zegen regi veen beteget evnen kezenel (MargL. 55). Gonoz regy aknovnec tanalchabol ew annyat merregel meg owle (PéldK. 75). Sem a gyermeknek sem a régi személynek tekinteti nem lévén elôttôk, egyaránt keménykednek mindeneken (Hall: HHist. III.33).

[Közmondások]. Még az bornakis az régie ió (Decsi: Adag. 256). Mennél régieb valami, annál igazb (352). Bornak, aranynak, hitnek a régie jó (Veresm: Lev. 18).

Régiecske : vetulus C. MA. ältlich, ziemlich alt PPB.

Régien : vetuste MA. ältlich PPB.

Régimódon : antique, prisce MA prisco, vetusto more, ex instituto majorum; nach alter art PPB.

Régiség : antiquitas, vetustas, aevitas, inveteratio C. das alter, altertum PPB. Az régiségh ez negy vasarnapot aduent vasárnapoknak hiuta (Beythe: Epist. 2). Az óság és régiség csak magán nem elégséges jele az igaz ecclésiának (Pázm: Kal. 580). Az igasság nekûl valo szokás téuelgésnek régisége (Zvon: Osiand. 10). Holnap beszélgessünk az régiségrôl, mivel gyanakszom, hogy valami hallatlan dolgot praetendálsz az régiség alatt (Megy: Cowp. 15). Olly bé-merûlt már a régiséggel valo pipeskedésben, hogy a pápákat fellyeb akarja vinni Mosesnél is (Matkó: BCsák. 107). Az angyalok tiszteletinek régiségét fel-viheti az apostolok idejéig (132).

Régiségës : [antiquissimus; sehr alt]. Régiseges igassag: minden gyônyôrûségem az ember fiai kôzôt vagyon (Pécsi: Ágost. 124). Régiséges és kegyességes Irenaeus pûspôk (GKat: Titk. 13).

Régít : invetero, antiquo Kr. [immortalitati trado; verewigen]. A historiák az viselt dolgokat meg-maradandóságra régitik (GyöngyD: MV. Elôb. 1).

Régólta, régulta : diu, jam dudum, a longo tempore MA. schon längst, von langer zeit her PPB. Miud reeg wta wallom, ez wylaghy menyeghzôgben nem lakoznak zywzessegben (ÉrsC. 468b). Ezt régulta mi szemünkkel jól látjuk, az igaznak itt nincs helye, jól tudjuk (RMK. VI.210). Ha valaki egy sôtét tômlôczbe régulta tartatneiec, uallyon nem ôrûlne-e raita, ha valaki ûtet meg szabadetando volna (Tel: Evang. I.29). Az római pápák már régulta gyûytik és vonták magokhoz ez világ javait (MA: SB 100).

Régultai : [diuturnus; langjährig]. Az isten fia nem szenvedhette a pogányoknak régultai éhezéseket és tévelygéseket (Misk: VKert. 200).

Régtôl : [jam dudum; langher]. Régtwl várta szivem ezeknek történetit (Rim: Énok. 233).

Régtôlfogva : jam dudum MA. schon längst, langher PPB. Az fariseosokhoz niuec azt, ki rigtûl fogva uak volt (Sylv: UT. I.141). Nagy bátorsággal az ô gyûlôsegeket ki jelentéc, mely az ô szinekben regtôl fogua volt (Kár: Bibl. II.271).

Régtôlfogvavaló : [antiquus; alt]. Meg áldattatott az wrtól az ô földe az régtôl fogva való balmoknac gyônyôrûsegeiert (Kár: Bibl. I.191).

REGE (*régél* Pós: Igazs. II.223): anilitas, delirium, vetus cantilena MA. alter gesang PPB. Az mi elônkben vetet egymástul való külônözésünket az mi illeti, vayki régi rege ez (Toln: Vigaszt. 69. 73).

[Szólások]. Azon regét dúdolja: antiquam occinit cantilenam (MA. Kisv: Adag. 31).

[Közmondások]. Tud hozzá mint tik a regéhez: nihil graculo cum fidibus (MA. Kisv: Adag. 343. Fal: Jegyz. 932).

aggnö-rege : anilis cantilena, anicularum deliramenta MA. [altweibergeschwätz]. Tsak szó-fia beszéd és agnô rege, a mit sokan beszélnek (Pázm[2]: Kal. 497).

Regél : veterem cantilenam occino Kr. [ein altes lied singen]. Némely hiuságban gyônyôrkôdô emberkék mast is ezen hazug hirt regéllik Lutherrôl (Zvon: PázmP. 333). Magyarol regelt az bibliabol (MNyil: Irt. 204). A meg-lôtt dolgot nem lôttnec beszélli, regéli (Com: Jan 185).

REGËMENT, REGIMENT : [chilias]. Regiment fegyverét odavittem vala, sok lakatos, csiszár az városban vala (Thaly: Adal. II.362). A regimentet mind a szökvéstûl megtartoztatom (RákF: Lev. I.626). Hadakozván a francia felséges asszonyunk ellen, sok új regimentek, batalliák állíttattak 1759 (Hazánk I 142). A regimentet obtineálta gróf Pálfi Rudolf, a

tia pedig valami gyalogregimentet kapott (292). Tzókósoknak egész regementje, Calasantzi József s Loyola serege (Orczy: KöltH. 63).

[Szólások]. Fillent regementtyében tisztet viselhet (SzD: MVir. 224).

RĒGISTRÁL: [perscribo; registriren]. Ew eerdemlee, hogy az isteny ygassagus tőrweent registrallya (ÉrdyC. 560).

RĒGNÁL: regno, dominor MA. herrschen, regieren PPB. Scultetus Abrahám, az Rhénus vize mellékén regnáló Friderik hertzegnec udvari fő predikátora (MA: Scult. Ciml). Regnállyon egy tengertűl fogva más tengerig és ugy regnállyon, hogy mind ez egész világot őszve rontsa (MA: Tan. Előb. 10).

Rēgnálás: dominatus MA. herrschaft PPB.

RĒGULA (*ragula* ErdyC. 560): **1**) norma C. canon MA. regel PPB. Meg yrtata elsew regulayaban (EhrC. 89). Ezec a regulac mel neueknec iegzeti alat vadnac (BécsiC. 180). Vetkeztem regulamnac es atyamfyaynak ellenek (VirgC. 13. 101. 104. 121). Zent Margit azzon fel veue az zerzetnek ruhayat, hog eltetneek zerzetes regulanak zokasiual (MargL. 1). Zent tőrween awagy zerzetesseeghnek hel tellyesőytew ragulaya (ÉrdyC. 560. 188. 391). Az szeretet a keresztieni eletnek regulaia az kűlső tarsasagban (Fél: Tan. 296). Ismét in usum jőhessenek az elfelejtett regulaink (Zrinyi II.195). **2**) amussis Major: Szót. 36. richtschnur PPB. Nad szal, acki ollian vala mind a fondatarok es kű miessek regulayok, mertekek, a kinek igenessege szerent fondalnak, epitnek (Mel: SzJán. 279).

fa-rēgula: [norma; winkelmass]. A főld mérő a faregulához szegeleteket vonogat: ad normam angulos ducit (Com: Jan. 164).

Rēgulál: regulo MA. [reguliren]. Kyvel ember regulaltatyk, jgazgattatyk (CornC. 44).

Rēgulánként: regulatim MA. nach der regel PPB.

Rēgulás: **1**) [aptatus; angemessen]. Igaz profétai tisztnek regulás mértéke (Czegl: MM. 68). **2**) [regularis, religiosus; religiös]. Leen idwőzewlő neepeknek zaporasaga zent regulas zerzetőket zerezween (ÉrdyC. 516). Régulás engedelmesség, melly vaknak-is neveztetik (Apafi: Vend. 953).

Rēguláskod-ik: [?]. Dániel csak reguláskodik, de helyessen, midőn tegnap déltűl fogva éfélig dudogva kimondta, akármit csináljak, de ő ott semmit sem teszen (Bercs: Lev. 323).

Rēgulásság: [religiositas, regularitas; religiosität]. Myndent yo regulassagra ynth vala (ÉrdyC. 350). Kyk ewtet kővetik azon regulassagnak eeleteeben (568).

Rēgulaszēréntvaló: regularis MA. ordentlich PPB.

Rēgulátlan: irregularis MA. unordentlich PPB.

REHELYÉS (*rendelés?* RMK. II.477). Az ti irástokat az mienk szidalmazza, az ti törvényteket es mindenben gyalázza, minden szokástokat és rehelyesteket mindenben kárhoztatja (RMK. II.319).

RĒJT (*reut, rut* Vor. el*rit* C. *rőyt* Zvon: Post. I.20): abscondo, celo MA. verbergen, verhehlen PPB. Meńńecnec orżaga hasonlatic żantasba reitet kenčhez (MünchC. 39). Ha az fwld meg nylt volna, legottan oda reytete volna ew magat (VirgC. 42). Byzony akoron vagyon chyzmasagnak kyuansaga istennek zolgalo leanyaban, mykoron kyuan tudny reythet awagy tytok dolgokat (WeszprC. 125). Bevlchesseges zyzek olayt reychetek az ty edentekben, myg az vev legeen el jev (CornC. 69). Rama: magashel, reytők magárul, gőrőgűl: tezauros, houa ember valami draga marhat reyt (RMNy. II.48). Legyen nalad en zalogom mint egy rőytet kéncz (Born: Ének. 493). Nem rőjtőm istentűl vett talentomomat (Zrinyi I.153). Nyúl szivű tanitók fél tekben az igasságot véka alá rejtik (Misk: VKert. 175).

el-rējt: celo, abscondo, occulo, abdo, condo, tego, supprimo, obstrudo C. verbergen, verdecken PPB. Hogy elreytene ystenek malastyat, mellet valluala (EhrC. 4). Jőuő es elreite ő magat (BécsiC. 6). A papok gondolnac őrolloc, hol magokat azockal őzuő elrehec (114). Kouaz, kit vőuen nemberi, el reit harom merče liztbe (MünchC. 39. 61). Twn egi kep mutatast, akaruan elreyteni az isteni malaztot (VirgC. 82). Minemő hel reyti el ifen zep zint (NádC. 427). Hasonlatos az mezeu el reyttet kenczhez (JordC. 396. 720. 888). Ate sebeyd kewzewt reyczel (ThewrC. 304). E beszédec elreytue valáuac ő nékic, sem ęrtéc azzokat (Helt: UT. V.5). Elméne egy sereggel és el reyte magát ot a kőzel valo erdőben (Helt: Krón. 56b). Mikor én szólok, meg ama fűfű népek szaua is el reitetik uala és nem szolnak uala (Mel: Jób. 67b). El nem rőythetem előtted titkaimat (Born: Ének. 339). A főld szűkős lészen hitnélkűl, mivel hoģ az igazságnac vta el rőytetet lészen (Kár: Bibl. I.460). Titkos secretáriussától el nem rejté, ki légyen az áruló (Pázm: Préd. 136). Itt van szived, elrejtettem, jó helyen van, el nem vész (Fal: Vers. 880).

[Közmondások]. Az el reytet tudománnak semmi haszna nincz: occultae musices nullus respectus (Decsi: Adag. 54).

elrējtés: occultatio, suppressio, obstructio C. absconsio MA. verbergung, verdeckung PPB.

elrējthetetlen: [quod celari nequid; unverberglich]. A minden űdőkben nap fényenn álló és tűndőklő és el reithetetlen anyaszentegyház (Bal: CsIsk. 423).

elrējtö: occultator C. [verheimlicher]. Zent Ferencz az isteni titoknak elreytwye (VirgC. 82).

Rējtēget: occulto MA. [verheimlichen]. Még a melly titkok titkoltatnak-is, rejtegettetnec (Com: Jan. 185). Kőnyvemet edgyűtt-is, másutt is rejtegettem és dugdostam (Debr: Ker. 31). Komp van kettő Nyárasdnál, eleget rejtegettem, megtartottam (Bercs: Lev. 400).

el-rējtēget: occulto C. [verheimlichen]. Valakic ő bynőket el reitőgetic, nem iutthatnak az őrők diczősegnec uallasara (DebrC. 360).

Rējtēgetés: occultatio MA. das verbergen, verhehlen PPB.

Rējtēk (*rejték* MonTME. V.316. *rőytők* Zvon: Post. II.605. RMNy. II 48): latibulum MA. [versteck, schlupfwinkel]. Reitekeknec vaģ esmerőiő (BécsiC. 171). Hoģ leģen te alamisnad reitecben, megaģģa teneked (MünchC. 23. 59). Semmi ninčen ol igőn reytőgbe valo (NagyszC. 199). Te attyad, ky reytekben vagyon, meg fyzety te neked (JordC. 370). El reythe engemeth w lakodalmanak reytekebe (KulcsC. 58). Eleitől fogna nem reytekbe sem homályba szolot őnekiec (Vallást. Siij). Az ki gonoszt cselekszik, rejteket keres, setétet szeret (Pázm: Kal. 33). Az isten által visgállya még az szivec rőytőkiben bé tétetőtt titkokat is (Zvon: Post. II.605). A papistaság az a hely, mely isten házának rejteke (Illyef: BCsTomp. 51). Félti, hogy ne jusson ellenség kezében, siet azért onnét térni rejtekében (GyöngyD: Char. 50). Főld alatt való rejtekek, pintzék (Misk: VKert. 443). Pinczéket, rejtékeket fel ne törjenek, vermeket fel ne ássanak (Mon: TME. V.316). Az én lelkemnek rejtéki (NótPM. 53).

Rējtēkēn: latebrose C.

Rējtēkēs: [absconditus; verborgen]. Isten belső kintses tárházának leg-rejtekesebb szugolyája (DEmb: GE. Előb. 4).

Rējtēkēz-ik: [lateo; sich verstecken]. Elejét vehessük, ha mi álnok fogás rejtekezne a sürgető vágyódásoknak hirtelenkedése alatt (Fal: UE. 433).

el-rëjtëkëzik: [se abscondere; sich verbergen]. Tudom, hogy mingyárást elrejtekeznének az emberek (LevT. II.117).

Rëjtés: [occultatio; das verbergen]. Le-nyomás, fenékre-rejtés: depressio PPBl.

[Rëjtëvény]

Rëjtëvényës: [complicatus; verworren]. Nints olly rejtevényes, tsavarékos, öszve-bomlott állapot, mellyből vidám elmék ki nem tudnának feselni (SzD: MVir. 17).

Rëjtëz-ik: deliteo C. se abscondere, occultor, latito MA. sich verbergen PPB. Wr Bernald vetee azt ewn zyueben reytezuen ewryzni eyel (EhrC. 4). Igy lészen dolgod akárhol légy, és külőnben nem találod, akárhova reytezzél is (Pázm: KT. 165). A sidóc kijődőknec az barlangokból, a mellyekbe rőytőztec volt (MA: Bibl. I.256). Az utakat fosztó lovasoktól hova fusson, minemő helybe retőzzék [így] (TitkRózs. 121). A kincsek a földnek belső részeiben reiteznek (Illy: Préd. II.40). Mennyi éles ösztönök reiteznek a gazdagságokban (260). A magos egek köztt föllhőkben öltözzél, ezek előtt ott-is nincs, hová röjtözzél (GyöngyD: MV. 17). A róka, midőn a darásoknak soksága reá támad, szoros szájú lyukba rejtezik előttők (Misk: VKert. 157). A külső alázatosságnak palásttya alatt nagy kevélység rejtezik (SzD: MVir. 277).

el-rëjtëzik: delitesco, oblitesco C. MA. [sich verstecken]. Nem vala ot valaki a ket el reitozet ventől megvalhan (BécsiC. 169). Jőnő ég ifiu, ki el reitézét volt: absconditus erat (170). Hegén alkotot varos el nem reitezhetic (MünchC. 20). Czalard es alnok, mykeppen az barlanghban el reytezeth orozlán (ÉrsC. 303). Elvesznec a meg maradtac es a kic elreytesztenec volt te előtted (Helt: Bibl. I.Ooo2). Nem ismerhetem, mert elreytőzik előttem (Helt: Mes. 468). Egy házból az másikba mégy be, hogy el rőytezhessel (Kár: Bibl. I.330). Ki fakaztya, ha mi gonosz telbe el rőytezet volt benned (Kal. 1582. Bv). Az hiueknek sziuőkben el reitezuen vadnac (EsztT: IgAny. 14. 145). Soha az ecclésia el nem rejteztetik (Pázm: Kal. 563). Elszaladtac ez őt királyoc és elrőyteztec vala egy kőlyukba (MA: Bibl. I.202). Inkab akarok a mélségben el reyteznem, hogy sem a Christus haraggal tekeneesien ream (Lép: PTük. II.147). Elrejtözött örömnapom, fölvirradását nem várom (Thaly: VÉ. II.91).

Rëjtëzöd-ik: [deliteo; sich versteckt halten]. Imez-amaz tara-fara magyarázateknak árnyékokban rejteződött (GKat: Titk. 350).

Rëjtö: **1)** abscondens, occultans MA. verbergend PPB. **2)** [aenigma; rätsel]. Ezeket mesében panaszlom, röjtőben (Amade: Vers. 168).

RËKED (*rőc*keszkedének Helt: Canc. 23): **1)** occludor MA. [stecken]. Az mi bennűnc reket vagyodas (Mon: Apol. 323). Igy az isten haragia ys mast mégh kétt erős gátolás es tőltés kőzzé vagion rekedve (Lép: PTük. II.187). Mint mikor a fől-szél Késmárkbul ki szakad, támaszt zúgást nagyot, nem reked s nem lankad (Zrinyi I.86). Im én ez héten is itt rekedek, reggel akarok vala indulni (MonOkm. XXIII.17). Ha túl reked több 3000 lovasomnál, nem impediálhatom semmi utját (Bercs: Lev. 51). Miként lehetne az, ha túl rekedne az hadunk (89). Haiszter ráérkeznék az révet elfogni, s oda nem csak rekedne, de már veszni kellene az hadnak (120). Kezd vala a víz jéggel fodorodni, a gyors folyamok rest jégbe rekednek (SzD: MVir. 469). **2)** [raucus fio; heiser werden]. Az innepnapon erősen kiált vala, hét esztendeig nem ett és itt vala, szava ennyi ideig nem rekedt vala és semmivel alább nem hatta vala (RMK. VI.181).

be-rëked: **1)** includor SI. [sich verschliessen, stecken]. Kylencz honappaa te mehedben be rekedwen, nem vtallaa meg laatogatny ez wylagoth (CzechC. 43). Zoom be rekedőtvala (NagyszC. 145). Az ő melle verdőget es az ő berekedett torka nehezen vezen lelekzetet (BodC. 22). Az farkasok látták meg elől, azért reket bé (Decsi: Adag. 54). Ha a farkas elébb meglátja-az embert, menten az embernek torka bé-reked (Misk: VKert. 179). Bérekedt gégéje burikló torkának (SzD: MVir. 434). **2)** rauco, irrauco, irraucesco C. [heiser werden]. Rekedezem, bé-rekedtem: rauceo PPBl.

berëkedés: **1)** [occlusio; hemmung]. A szaglásnak bérekedését sok esztendőkig szenvedte (Tarn: Bar. 285). **2)** raucitas, ravis MA. heiserkeit PPB. A tüdő meg-sértődvén rekedezés vagy bé-rekedés és horut lészen (Com: Jan. 52).

benn-rëked: includor SI. [stecken bleiben]. Az also verembe vettőttel, benn reckettem es ki nem mehetec (Helt: Zsolt. 177). Bennec soc ben reckede (GörcsMáty. 63).

el-rëked: **1)** secludor MA. [abgetrennt werden]. Nem is láttam szegény Apor Istvánt többször, mert elrekedék tőle (Cserei: Hist. 324). Megszaladt az hátulja, félvén, el ne rekedjenek, egy húzomban siettek (Bercs: Lev. 29). Az lelkem irtózik, mikor Ujvár állapotjárúl gondolkozom; nincs liszt, kilső malomtúl elreked, belső egy s az is rosz (254). **2)** raucesco MA. heiser werden PPB.

ki-rëked: excludor MA. [ausgeschlossen werden]. Fellywnk azert, mert netalantan vala ky mykezzőlwnk kywe rekeggyen (JordC. 804). Mench meg dőgleletességtűl, ky ne rekedgiem meniegből (ThewrC. 167). Az sz. lelek ki reked az imadasnak tisztibűl (Gyarm: Fel. 112). Átkozottak menny-országból ki-rekedtek (Pázm: Préd. 18). Ha kinec az ő aytaját megnyittya és az bejőni nem akar, nem esic méltatlanság rayta, hogy ha osztán ki reked (MA: Scult. 523). Ki rekedni az őrők iókbul nagy kyn (Lép: PTük. I.133). Más egyéb keresztyéni tiszted ki reked attul s-bűnben esel isten elöt (Czegl: ORoml. 19. Czegl: MM. 89. Pós: Igazs. 466). Szoktad szemfény vesztést s varáslást kezdettél, de mesterségedből most már ki-rekettél (GyöngyD: Char. 78). Noha Júnó s Himen onnét ki-rekettek, úgy a nyoszolók is ugyan azok lettek (GyöngyD: Cup. 607). Mintbogy kirekedtünk az időbül, most mindeneket meg nem mondhatunk (MonIrók XXVII.211). A keresztséggel élők kőzzűl is sokan az őrők életből kirekednek (Misk: VKert. 196). Sok róka-likai vannak, ha egyikből ki-reked, másikba szakad (SzD: MVir. 348).

kirëkedés: exclusio MA. ausschliessung PPB

kinn-rëked: [excludor; ausgeschlossen werden] Vgy kőrűlnénec hammarsággal a louagos tőrőkec bátoc megé, hogy kin reckednénec a keresztyénec (Helt: Krón. 106). Ha igy sietz, kin reketz (Land: UjSegits. I.720).

mëg-rëked: **1)** haereo, occludor MA. haften PPB. [gehemmt werden]. Job wolth wona, ha meegh en annyamnak meheben megh reekettem wona (ÉrsC. 296). Meg rekedenek en ynucym, meg fogyatkozanak en zemeym (KulcsC. 161). Ackor kedig fertelmes a folyasnac miatta, mikor az ő teste a folyastol meg euesődic a avagy meg reked (Helt: Bibl. I. EEe4). Meg-rekedett büdős szél (Matkó: BCsák. 2). A királyoknac nem lévén gyermeke, minthogy asszonyoknak meg-rekedt vólt méhe (GyöngyD: Char. 356). Ha ki engem meg-ött más több étel előtt, a mi meg-rekedt ott, onnat hamar ki-jőtt (Felv: SchSall. 13). **2)** [raucesco; heiser werden]. Gyönyörködől az én nyavalyámban, töredezőt szókban, meg rekedet hangban (Zrinyi II.129).

oda-rëked: [occludor; stecken bleiben]. Ha Haiszter teljebszáll, ráérkeznék az révet elfogni s oda nemcsak rekedni de már veszni kellene az hadnak (Bercs: Lev. 120). Általmenni nem akartak az víztűl féltekben, hogy oda ne rekedjenek (294).

túl-rĕked: ∾ Ha túlreked több 3000 lovasomnál, nem impediálhatom semmi útját (Beres: Lev. 51). Ha reflexiómnak kell lenni Nagyságodra is s Morvára is, miként lehetne az, ha túlrekedne az hadunk (89). Ha parancsolja Nagyságod, én által megyek, ha túlrekedek is (649).

Rĕkedés: 1) branchus C. raucedo MA. heiserkeit PPB. Ha az figet meg főződ, reckedést meg gyogyit (Mel: Herb. 2). A szónak rekedéséről: olaj, dió torkot rekeszt (Felv: SchSal. 21). 2) claustrum, inclusio MA. das verschliessen PPB. Ollyan nevezetes corpust köllene az Fehérhegy környékén tartani, az ki túl is parancsolhatna s ne is féltem magát az rekedéstűl (Beres: Lev. 309).

szék-rĕkedés: [alvus adstricta; verstopfung]. Szorito gyümölcs, mely székrekedést okoz (Nád: Kert. 246).

Rĕkedĕz: 1) [occludor; stocken]. Mykoron mynd be yewtenek vona az koporssohoz, monda nagy rekedőzőt zowal (ÉrdyC. 634). Zenth Janos te hozyad yewe, rekedezeth zowal teneked yghen nağ keserẅ hyrt monda (ThewrC. 142). Akadozwa zolo bes rekedezwe: Aesopus (Pesti: Fab. 1). Mikor szemeid elfordúlnak, rekedez röhögő torkod, el-jő maga a halál (Pázm: Préd. 74). Rekedez némelynek torka félelmében (KecskTört. II.503). Sűrű jajjok annyoknak csecsiért alig rekedezvén zeng (Paskó: ESir. A4). 2) raucesco MA. heiser werden PPB. Rekedezővé tészi szavát is embernek és száját büdössé a testi gonosz fekély (Tel: Evang. II.14). Ez bélpoklos férfiac ő neki szinte az szivét illetik rekedező kiáltással (MA: Scult. 867). Sok keresztyének annyira gonoszul élnek, hogy a bűnöknek rekedező szózattyát adgyák (Illy: Préd. II.195).

be-rĕkedĕz: [occludor; sich verschliessen]. El-epedvén, vadnak mint félig meg-holtak, torkok bé-rekedezett (Paskó: ESir. A3).

berĕkedĕzés: ravis C. raucitas, raucedo MA. heiserkeit PPB.

Rĕkedĕzés: raucitas C. raucedo MA. heiserkeit PPB. Jobb lesz nékem ezen siralmas koporsóra borúlnom, otton zőkőgnőm, hogy-sem ti néktek fohászkodó rekedezéssel füleiteket terhelnem (Szeg: Aqu. 13). A tűdő meg-sértődvén, rekedezés avagy bérekedés és horut lészen (Com: Jan. 52).

Rĕkedő: [vehemens; heftig]. Rekedő hideg: frigus vehemens Nom². 13. Rekedő heuseget hoznak 1583 (KBártfa Diiij).

Rĕkedt: raucus C. MA. heiser PPB.

Rĕkedtség: raucitas, raucedo MA. heiserkeit PPB.

[RĔKEJT]

be-rĕkejt: [concludo; einschliessen]. Az ẅ istenek el attba ẅket es wr bel rekeytete ẅket (KulcsC. 284).

RĔKESZ, RĔKESZT: 1) gadira C. sepimentum, agger PPB. [verzäunung, gehege, schranken]. Veztegseeg nekől valo kalastorom olyan mynth az rekezt nekől valo kerth (WinklC. 234). A kietlennec puztayanak rekezeből ky vona őtet (TelC. 78). Be szoritotta vgy mint egy reckezben (Tin: Zsigm. 5). Tudgyátok-e, mivel adnak izt az isten szolgai az ő sok fáradtságoknak, szomorú rekeszeknek (Pázm: Préd. 417). Egy kis rekeszben szoritott-meg engem (Hall: Paizs 485). Klastrom rekeszében zárakodván (Tarn: Szents. 11). Egy kis rekesz kertecske volt az ablak alatt (Bethl: Élet. 263). Vidámsága rekeszben szorult (Thaly: VÉ. I.280). 2) [carcer; gefängnis]. Kyczoda zabadytthatta wolna kywe az ereus rekezből es az őryzethből (ÉrsC. 106). Mély tőmlőczben, óránként árado rekesztben vetnéiek (Lép: FTük. 2). A jámborság nem búsolog valami rekeszben lakat alatt (Fal: NU. 300). 3) [monasterium, coenobium; kloster]. Vannak ol rekeztben lakozo zűzeek, hog az rekeztnek kűuőle nywtyaak gondolatokat (SándC. 16). Szerzetes szent rekesz (Pázm: Préd. 346). 4) [vectis, repagulum; schloss, riegel]. Minden aklainknac rekeszi a te birodalmadban vadnac (Kár: Bibl. I.489). Christus vrunknak mindenható ereje, kit semmi erős rekesz el nem tilthat és foghat az ő kedves tanitványitól (Alv: Post. I.585). 5) [uterus; mutterleib, gebärmutter]. Mynek elette ky yewneel az rekezből, megzentőleelek teeghődet (ÉrdyC. 341b). 6) [cataracta]. Rekeszt, az arvizkor kit tesznek (Ver: Verb. 216). 7) [conclusio; schluss, folgerung]. Ez tzickel az egész kőnyőrgésnek bé-fejező rekessze (Ker: Préd. 1008). Igaznak kell tehát lenni a rekesznek avagy kővetkezésnek-is (GKat: Válts. I.89).

apáca-rĕkesz: [claustrum moniale; nonnenkloster]. Az apátza-rekeszt Angliában nem javasolhatom (Fal: NA. 202).

különvaló-rĕkesz: seclusorium C.

marha-rĕkesz: cavea PPBl.

Rĕkeszĕs: distinctus, seclusus, claustratus MA. abgesondert, verschlossen PPB. Az yohoknak aklakath alkotwnk es my aproleekynknak rekezes varasokat (JordC. 186). En hozyam hozandod mynd azokat, kyk ez kemenseges, rekezes themleczben vannak (ÉrsC. 114). Zabadobad megh een lelkemeth pokolnak rekezes fogsaagbabol (174). Te lakozol rekezes kerthben (255).

RĔKESZKĔD-IK: se includere Kr. [sich einschliessen]. Hogy rekeszkedhetet volna anny számtalan soc hal az hálóba (Kulcs: Evang. 405). Barát modon kalastromba rekeszkedvén (Zvon: Post. II.322). Nem tsudálom, hogy a régi szentek barlangokban rekeszkedtek (Pázm: Préd. 18). Őt egész esztendeig klastromba rekeszkedett, ott tsak istennel beszéllett (1196). Mennyi sok sz. remeték az vadak bárlangjában rekeszkedvén, csak az egy isteni szolgálatban serénkedtek (Pázm: Kal. 69). Vallyon micsoda ürge lyukba rekeszkedett volt az meg-némúlt Luther ecclésia (588). Kétségben valo esésében el bodulván, az sátorba rekeszkedék (Forró: Curt. 263). Házba rekezkedet (Mad: Evang. 324). A gonosz lélek az kámsájában rekeszkedet (Czegl: Tromf. 213). Ott egy kis nyáj vagyon, nem rég szereztetett, ide Ferencz ur is gyakran rekeszkedett (Orczy: Nimfa C4).

be-rĕkeszkĕdik: ∾ Alkota maganac bailakat, kiben berekezkeduen lakozik uala (BécsiC. 26). Be rekezkődec ẅ ágas hazaba (GuaryC. 45). Rőckeszkedénec be nagy sokan az várban (Tin: Zsigm. 21. Helt: Canc. 23). Minnyáján bé-rekeszkedtek, félelmesek, gyengék vóltak (Pázm: Préd. 705). Látta, hogy járt az agához és bérekeszkedvén ketten az agával, tractáltanak (TörtT². I.564). Tudom azt, hogy sokszor bérekeszkedtetek és ki tudja, ottan mit tselekedtetek (PhilFl. 71).

RĔKESZT: 1) palo C. claudo, includo MA. umgeben, einschliessen PPB. Az ökröket pajtában rekeszteni: boves in bubile *rejicere PPBl. O bőlczesegnek mehe, kyben rekeztetőth wala az felsegős vr isten (CzechC. 41). A ruhak egy berre rekeztessenek, hogy valamely soror rea vehesse (VirgC. 126). Vket megvasaztatha es a tőmlőczbe rekeztethee (NádC. 547). Az kewnek odwaban rekezlek teghedet (JordC. 72. 534. 766). A mineben magaba rekezti a bőlcseseg a zeretetőt (DebrC. 212). Kyt ennen maga rekeztőt vala az temleczbe (ÉrdyC. 395. 522. 530. 660). Eğ kalastoromba rekeztöt apacak (TihC. 11). Mint szőknészek a heazatoc ala rekesztetuén fekesznec vala (JésSir. R6). Isten az sidokat Moyses által irott tőrvenyek alá rekeszté (Ver: Verb. Előb. 2). Tulajdon testeket sanyarú szenvedések zabolájával isten törvényének korláttyában rekesztve tartyák (Pázm: Préd. 164). Tárkányiné házához viteték, egy buzás boltban rekeszteték (Czegl: Sion. Előb. 13). Engedné-meg Florinát egy nagy erős toronyba rekeszteni (Kónyi: VM. 9). 2) [colloco; stellen, legen]. Erősb őrizet ala rekezte (DebrC. 59). Húst rekeszte a helyébe

(Helt: Bibl. I.A4). Az io ige közibe merő hazug es bolond szokat rekeztnec (Born: Préd. 394). Az kiben az isten az eletet rekesztette, czac abban kel keresni az igaz hitet (Fél: Tan 288). Kezeidbe rekesztette az isten ma ellensigedet (Káldy: Bibl. 261). Az ördögöket tüz alá nem rekeztette (Czegl: MM. 72). **3)** [statuo; beschliessen]. Honnet vagyon az nyomorult embernek ez jussa, hogy maga személlyére nézve azt végezze és rekeszsze, az melly az egész világot sockal fellyül haladgya (MA: Tan. 34).

által-rëkeszt: [secludo; absperren]. Által való csapással is ártson az ellenségnek, de oly cautióval, hogy túl által ne rekeszthessék maga vagy hada ő kegyelminek (Bercs: Lev. 326).

be-rëkeszt: 1) includo, intercludo, praecludo, circumcludo, oppilo C. [einschliessen, zusperren]. Alnala gyakorta cellayaban belrekeztuen (EhrC. 71). Isten berekeztette orozlanoknac zaiokat (BécsiC. 146. 17. 37. 77. 78. 216). Berekeztitec meńnecnec orżagat (MünchC. 56. 38). Pocolnac torcat be rekezti (GuaryC. 43. 58). Be rekeztek vele az kamoraba (VirgC. 38. 54. 76. 108. 138. 141). Berekeztetek az clastromban (MargL. 4. 65). Megh zorwltanak az földön, be rekeztötte hwketh az föld (JordC. 37. 57. 427. 869). Ayto be rekeztuen imagad atfadat (VitkC. 8). Az restek, kyk az eo zyveket, zayokat, kezeket be rekeztyk istennek (DomC. 208. 98. 104. 203). Be rekezty ewket temleczeeben (ÉrdyC. 555; 41. 83; 141. 366. 594. 619). Az eget, hogy eső ne lenne, szent Ilyes keresere berekeszte (Helt: Bibl. I.a3. Helt: UT. P.5. Fél: Bibl. 93. EsztT: IgAny. 22). Ha ételt dioval, húst rekesz bé sajtal, egyféle dio jobb s hasznod lészen azzal (Felv: SchSal. 13). Nagyságod neve bé-vagyon rekesztve az áros és mesteremberek könyveiben (Fal: NU. 291). **2)** [finem facio, concludo; beenden, zum abschluss bringen]. Berekeszti Salamon az ő beszédét (MA: Bibl. I.584). Igy kell-é bérekesztened munkádat (Czegl: MM. 298. 26). Minek előtte szomat be rekeszteném (Megy: 6Jaj. 35). Ez igazság ellen valo tusakodását imez amaz gézen-gúz sophisticalasokval rekeszti-bé (GKat: Titk. 340). Rekeszszük-bé már az 6-dik numerust-is Agoston doctornak im ez mondásával (Matkó: BCsák. 95). Rekeszszűk be már ezt Ruffin mondásával (442).

el-berëkeszt: [circumcludo; umschliessen]. Nagy magas hegyeknek alája vettettem, földnek sarajával el-bérekesztettem (RMK. II.91).

közbeközbe-berëkeszt: intersepio C.

berëkesztés: 1) inclusio, interclusio C. einschliessung, einschränkung PPB. Az clastromnak berekeztese nektek igen nagi dychwsegnek kezd lattatnya (VirgC. 143). **2)** conclusio C. [epilogus; schluss]. Bérekesztés. Illyenképpen megértettüc, minémű királyunk nékűnc az Christus (MA: Scult. 14). Az ékesen szóló orátor az bérekesztéssel beszédét elvégezi és bérekeszti (Com²: Jan. 135). Berekesztés. Véghöz vittem immár nagy hírü munkámat (Zrinyi II.153).

berëkesztő: clausula C.

ëgybe-rëkeszt: [occludo; zuschliessen]. Ada eonekyk egybe rekeztet zelenchet monduan (CornC. 115).

el-rëkeszt: 1) secludo MA. ausschliessen PPB. Az nagy zápor elrekeszti az emboreket az munkátul (MA: Bibl. I.473). Nem hogy buzaban ereszsze az farkasokat, hanem hogy onnan el rekeszsze (Bal: Epin. 6). **2)** [praecludo, intercludo; versperren, verschliessen]. A vad-ketske midőn látja, hogy minden útai tőle el rekesztettenek, sebes futással a vadászra viszsza fordul (Misk: VKert. 221). Az hegyek közt egy fuvatag bizony napokig is elrekeszt egy falat a másiktúl (Bercs: Lev. 291). **3)** [separo; trennen]. Mikor még törvény-közbe vólna, férjhez ment Dósa Mihály nevű római valláson lévő emberhez, melly tselekedetével sok kárt tett magának, ettől el is rekesztetett (Bod: Pol. 206).

elrëkesztés: seclusio, inclusio MA. einschliessung PPB.

ki-rëkeszt: excludo, discludo, extermino, elimino, explodo, concludo C. ausschliessen PPB. Valaky ezt nem hysy, meńorsagbol ky rekestetek (PeerC. 244). A gonoz bynősők kirekeztetnec a dičősegős tarsasag kőzzűl (NádC. 74). Mynden haragot es bozonkodast ky rekez (VirgC. 1). Ez gonoz keuelseg ky rekezthe Luciperth az meniey dychessegbel (WeszprC. 138). Ky rekeztethnek wr istennek orzagabol (ÉrdyC. 600; 28. 147; 161. 188. 370. 510). Semmi okvetés miatt ki nem rekeztetek (ÉrsC. 244). Felelmet őtőle kyrekezt (TelC. 326). Rekez ky mynden nyawalyas fertelmeketh en elmemből (ThewrC. 236). Az isteny zeretetnek tyzye az biunek mindőn rosdaiat embőrből ky rekezi (TihC. 10). Porkolábságot adtunk szent Péternek, kik nem esmérik, mind kirekesztetnek (RMK. II.164). Ty Kegielmeteket Naghmihaly varabol ky rekeztettyk (RMNy. III.50). Paradiczomból ki reckeztec magokat (Valk: Gen. 3). Ha ajándék küldéssel kedveskedel a portának, abban is a magad szemével élj, innét a kontyot ugyan ki rekeszd, semmit se küldj, mintsem illetlent (MonIrók VIII.257). A půspőkőc eretnekeket a szent gyűlekezetnec edgységéből ki-átkoznac, ki-rekesztenec (Com: Jan. 128). Rendetlen tulaidon indulatot kirekeszszen (Illy: Préd. II.159).

kirëkesztés: 1) exclusio, disclusio C. [ausschliessung]. Meg twgyok, ky lygyen ew kezoolleok az ky rekeztysnek oka (RMNy. III.50). **2)** [excommunicatio]. Ő or iegét (conopoeum), mellet ő eluőtuala, ada elfeledetnec kirekéztésére: in anathema oblivionis (BécsiC. 46). Kűlömbség vagyon az kirekesztés között és az átoc között, az mellyet az régi tanitóc anathemánac neveznec (MA: Tan. 1259).

kirëkesztő: exclusorius MA. ausschliessend PPB. Kirekesztő ige (GKat: Titk. 1078).

környül-rëkeszt: circumsepio, circummunio C.

külön-rëkeszt: secludo, segrego, sejungo, semoveo C. [allein einsperren]. Ellenségi azt is megirigyelék, egy nagy búzás-boltban, jaj, külön rekeszték, muskotérosokkal igen őrizteték (Thaly: Adal. I.22).

mëg-rëkeszt: 1) consepio C. concludo, praecludo MA. [versperren, verschliessen]. Iouő Assur ahégecből, kinec sokassaga mégrekezté az arradatokat (BécsiC. 45). Az bűnnec hatalmat meg rekessűc (Mon: Apol. 332). Bé-töltik és meg-rekesztik az utakat (Pázm: Préd. 840). Ezen túl Tartarin tartományiba érkezik Nagy Sándor és ott tizenkét királyt rekeszt-meg (Hall: HHist. I.66). Ocskai irá, hogy megüti hajnalban az németet, de ha megrekeszti, segétség kell neki (Bercs: Lev. 133). Igazság tévő istenűnk annak idejében meg-rekeszti folyamit az ő irgalmasságának (Fal: NE. 51). A gyilkosság oka tőle meg-kérdeték, ijjedtében nyelve-is meg-rekeszteték (Kónyi: HRom. 159). **2)** [infero, ex rebus concessis concludo; folgern]. Akárki is igen könnyen megérttheti és rekesztheti, hogy nem az volt az értelme (MA: Tan. 45). **3)** [refuto, confuto; widerlegen]. A filosofust senki beszéddel meg nem rekesztheti vala (Veresm: Lev. 200).

öszve-rëkeszt: concludo C. MA. einschliessen, versperren PPB.

öszverëkesztés: conclusio MA.

rëá-rëkeszt: [occludo; zuschliessen]. Az tömlőcnek aytoyat reya rekeztek (KazC. 66. ÉrsC. 523).

túl-rëkeszt: [secludo; versperren]. Az corpust úgy tartsa, hogy semmiképpen túl ne rekeszthessék, nemcsak az Duna fagyával, de annak olvadásával is . . . Mindenek fölött szükséges, hogy az hadakozásnak véletlen akadályjai túl ne rekeszszék ő kegyelmeket (Bercs: Lev. 337).

Rëkeszték: **1)** claustrum, clausura, conclave, cubile sepulsum, clausula Sl. [gemach]. Azon mesterkedett Noé, hogy oppant épületének minden szegeit és rekesztékit rendbe venné (Moln: JÉpül. 74). **2)** [conclusio, illatio; schluss, folgerung]. Igazságos és merő igazság a belőlők ki következő rekeszték (GKat: Titk. 2).

állató-rëkeszték: [conclusio affirmativa]. Hol itt a hasonlóság? Nints egy punctui is, mert ama mi rekesztékünk affirmativa: állato, e pedig az övé negativa: tagadó (GKat: Titk. 286).

Rëkesztés: clausula, clausura MA. [verschluss]. Az haznak vala ky menete es be jevnete rekeszteés nekeol (CornC. 85). Vr emberekhez yw, kykben az öth eertelmeknek aytay bee rekeztetwen leendnek; e rekezteesről wgy mond zent Dawyd (ÉrsC. 532).

summába-rëkesztés: epilogismus C.

[Rëkesztöd-ik]

be-rëkesztödik: [se includere; sich einschliessen]. Mikoron az cellaba be rekeztwdnen lakozneek, egyk frater testebe nagi kesertetet zenved vala (VirgC. 18).

[RËKGET], RËGGET: [claudo; einschliessen]. Az kamaraház előtt levén egy szép öreg puszta egyház, naponkint abba reggettetnek vala (Szal: Krón. 134). Asszony nepeket kette vagdalnának es egyebeket lázokban reggetven ben egetnenek (Bartha: Krón. 22).

RËKKEN (*retken* NagyszC. 240): suffocor, obstruor MA. [ersticken]. Rekkenő hévség: fervor C. Megszámlálásra hagyom Téristennek, vég Temesvárba kik ott rekkenének (RMK. III.85). Rekkenő heűseg (Mel: SzJán. 390). A mondola tej sokféle betegségben nem kedves az ő constipatiója és rekkenyő erejeért (Radv: Szak. 257). A főfájás dögös betegség, melyet a nyári rekkenő meleg indit az emberben (Szatm: Cent. 89). A mult éjjel csendes és rekkenő idő volt (MonIrók XVIII.30). Türtem rekkent melegséget (Gvad: Pösty. 11). Rekkent melegbe majd meghólt (Gvad: RP. 390).

el-rëkken: supprimor MA. unterdrückt werden PPB. Ő igassaga kewethe, hogy waltsagwnkat wgy tenneye, hogy az bynrewl eleegh lenne, kywel ember el reckent wala (ÉrsC. 478b). Nemeseknec es polgaroknac menyi kentsec es ekessegec reckent el mind wr. ekal egyetembe (Born: Préd. 547. 560). Az vetőtt mag meg ne foytasséc, el ne reckennyen (MA: Scult. 244).

mëg-rëkken: obstruor Kr. [suffocor; erstickt werden]. Megh rekkennek hw el mwlasoknak ydeyen (ÉrsC. 269). A meg-fuladott vagy meg-reckent tűz, ha fel-szabadulhat, nagy lángal szokta magát fel-űtni (Tyuk: Józs. 475). Hogy meg ne rekkenjen az ember az mély gödörben, mintegy tengeri vitorlát vontak fel az mélységes gödör felibe (ErdTörtAd. II.64). Kazimir megcsókolá kezét atyjának, örömében meg rekkene (Fal: TÉ. 694).

oda-rëkken: [dispereo; verloren gehen]. A fösvény gazdagsága mint ebül gyűytött vesz és oda röcken (Born: Evang. IV.306).

Rëkkenés: **1)** suffocatio MA. erstickung PPB. **2)** [aestus fervidus; schwüle]. Mord tél óhajtattya a nyár kegyességét, rekkenés kelleti szellők frisseségét (GyöngyD: MV. 103).

has-rëkkenés: [alvus adstricta; verstopfung]. Az nádméz igen basznos minden nagy hőségben, basnak rekkenésében avagy állásában (Radv: Szak. 258).

Rëkkent: supprimo, occludo, occulto MA. [unterdrücken]. Négy ezör pogánt öle meg, szörnyü halállal rekkenté (RMK. I.245). Kerelek titeket, hogy ne rekkentsétek az ti véreteket, im most megkeresik rajtunk az József vérét (RMK. IV.17). Nagy soc föld buzáid az földbe reckentesz (Born: Ének. 369). Az euangeliumnac tudományát nyommaszszác, reckentséc és fogyassác (MA: Scult. 1001).

el-rëkkent: **1)** supprimo, deleo MA. [vernichten, verderben]. Ne ted az oth lakooknak mywelkődetyth, de el rekkenczed hwketh: destrues eos (JordC. 60). Egyzer meegyek tbe közzeed es el reekkentlek teghed: delebo te (71). Bizoń az en Jesusomat keresic azo t, hog el rekenczec es el uezessek (DebrC. 336). Nagy yrygseegnek myatta el akarwaan reekenteny myndenestwl fogwa ew zent hyreet neweet (ÉrdyC. 98). El nem reekkentötteek Cristusnak rezeet, yozagaat (497). Poganok tamadanak teel, hogy az kereztyenseegőt el reekkencheek (547). Maximianus Cristusnak hyw zolgayt mynd el reekkentety vala (593b). Nem tyztely kazdaghokat nag obau az zeghenyeknel, kyketh egyenlő keppen el rekkent (ÉrsC. 293). Az embert ő yregysegebeen meg keserte, es ygy az embert el rekente (465b). Nagh haragodban el ne rekkeńcz, de ynkab ergalmaz en velem (ThewrC. 203. 226). Az Dunában bészeltete, hogy már magát ott megmenteneje, inkább magát ott elrekkenté (RMK. I.8). Nem szép hír Volterrol kezde kiterjedni, hogy ű édes magzatit elrekkentenéje (II.43). Jonas fél vala, hogy őt agyon verné, Ninive városa őt el rökkentené (89). Két komornik kevélységét királynak nem szenveduék, ők az királt titkon elrekkenteńék (281). Gyermeket felvegyed, előlem kivigyed, néked én azt hagyom, titkon elrekkőntsed (304). Eözuegéket es uton iarokat meg ölnec es arnakot el rekkentnec (Szék: Zsolt. 97). Főkeppen az baratoc soc irasokat nyomtanac es vesztettec el, egettenec meg es reckentettenec el (EsztT: IgAny. g4). A világi birák nem rekkentik-el titkon a gonosz-tévőket (Pázm: Préd. 5). Azt hirdetik az kösségközíben, hogy Arséniust el rekkentette (Pázm: Kal. 225). Az istentűl eredett igazságot emberi erő el nem rekkentheti (540). Azon tanáczkoznac, mint reckenthesséc el őtet lab alól (MA: Scult. 327). Noha az pápa el akarta nyomni és reckenteni, de mindazáltal más tiszta tudományu könyv iratott (624). Nem reckenthetic el az ö kútac az tizta élető Josefeket (Tyuk: Józs. 61). **2)** [occulto; verbergen, verhehlen]. Az feyet vytetee bel Jerusalemben es az ew ha abau tytkon el rekkentetee (ÉrdyC. 524). Nyerget vessék az Dunába és az féket az fiben elrekentsék (RMK. I.7). Kinczét el ásta, el rekentötte (BFaz: Assz. 43). A le-tött marhát nem kell el-reckenteni, el-rejteni, sillyeszteni (Com: Jan. 190). Én bizony arra magamat nem vehetem, hogy se tolvajoltassak, se pénzéért futott rabot elrekkentsek (ErdTörtAd. II.299). Egynéhány leány aszszonyát megölte, el is rekkentött volt bennök (III.126). Megölt gyermekét elrekkentette: eldugta, elrejtette (Nyr: X.470). Temetébe öccsét azon órában elrökenteni őtet akarja vala (PhilKözl. IX.35).

mëg-rëkkent: [suffoco; ersticken]. Ezt vg ottan kel megrekkentenönc, hog langat ne vethhessen, a testnec tüzet kel meg rekkentenönc (NagyszC. 239). Ez atkozot erdögj tüzet megkel retkentenönk es meg kel oltanonc (240).

Rëkkentés: suppressio, deletio MA. vertilgung PPB.

Rëkkentö: [suffocativus; erstickend]. Nagy reckentő heűség (Misoc: Progn. 8).

REKËTTYE (*rakata, rakatya, rekatya, rekety, reketya, rokathia* Czinár): siler Kr. [bachweide]. Meta perueniret ad dumum wlgo rekethye 1386. Dumi viminum vulgariter requetya nominati 61. ad unum rubum qui wlgo dicitur rakathia 310. Trans undo vlterius versus eandem plagam ad quosdam tres rubos viminis wlgo rekethye dictos (EsztgOkmt. 137). Rekettye, chombor vizeben id meg az maguat, iol purgal (BeytheA: FivK. 16b).

nyúl-rekëttye: tinctorius flos; ferbblumen Mel: Herb. 98. Sárga festő virág, eszt nyúl rekettyénec hiyác magyarul (Mel: Herb. 93).

Rekëttyés: [locus sileribus consitus; bachweidenwald]. Rakatias, nemus ad terram Suran in C. Nitr. Czinár. Rakattyas terra (Uo). Nyárfák s rekettyések közé érkesztünk (Gvad: Időt. 26).

Rekëttyeség: ∾ Sok mocsáros helyek, nádas rekettyeség, csátés és zsombékos, elterjedő rétség (Gvad: Orsz. 102).

REKKEN: [rastrum; rechen]. Hiszszük azt, hogy Ravony uram is értvén ez dolgot, nem neheztelhet az mi nagy kárunknak eltávoztatásának okáért itt maradásunkért, mert az rekkennek felállatásán, ki az tónak fő munkája, mast vagyunk (Nád: Lev. 2).

RĖKRUTA: tiro; junger soldat PPB. Zongor körül már holmi rekrutákkal öszveververvén magokat, éppen 2000 gyalog van együtt (Bercs: Lev. 77).

RĖLIGIO: [confessio]. Az kic az sidó religiot gyaláztác, ugyan megvallottác azt, hogy az a religio az népnec Moses által adatott legyen (MA: Tan. 60). A religio minden nap aláb aláb száll (Czegl: MM. 37). A religiók templomi resignatiójában vadnac néhutt néhutt méltó panaszok (Bercs: Lev. 736). A religio mesterséges emberi találmány, melly az fösvénységbűl vette eredetit (Fal: NE. 56). Uraimék úgy üssék tréfára a religio dolgát, hogy végtére meg ne bánnyák (57).

REMĖK (*remeek* DöbrC. 477. ÉrdyC. 276b. *remék* MA.): **1)** [pars, segmentum, fragmentum; stück]. Lemekkekre [igy]: frusta NémGl. 104. Remek falat: offa, buccella, portio MA. Erezte remec onnot ő zaiaba (BécsiC. 300). Aianlanak vala neki eg sült halnak remeket es meznek zinet (DöbrC. 322). Mikent pańika alma remeek te tėgid (477). Mynden test hamu es zena rothadatóssagnak remek fewlde (VirgC. 145). Agya chak azon azzyw dezka es egy remeek ffa feye alat (ÉrdyC. 276b). Mykoron az fraterek ky awagy be meunek vala, valamy remeek kynyeret keer wala ew tewlök (339). Egy remek hwst el lopanak a zatyorból (Pesti: Fab. 28). Szalonna remękeket ki hányánac (Tin: Ének. 172). Vna petia panni viridis remek, integra, fl. 12. (MonIr k XXIV.352). Meliben vagion tizen hatt fodorgatott arani remek (TörtT. I.149). Kanavátz fajlandis, remek és közlandis (Szentm: Kal. 7). Egy vég 40 singes remek, egy kápás remek (VectTrans. 6). **2)** specimen artificiale opificii, opus magistrale MA. canon artis; meisterstück PPB. A ki vagy teljességgel nem csizmadia vagy remek által czéhben fel nem szabaditatott (Bethl: Élet. 30). Minden czéhekben mesterségek szerént remeket, köszönő pohárt ne kivánjanak (TörtT. VII. 151). Öreg remek nadrág 2 f. Középszerű remek nadrág 1 f. 60 d. (XVIII.259). Azon mesterkedett Noé, hogy roppant épületének remekét önnön szeme eleibe állitaná (Moln: JÉpül. 73). **3)** [epitome]. Az ember e világnac rövid summája, remeke (Com: Jan. 43).

cigány-remëk: [opus illegitimum, opus inscienter factum: pfuschwerk]. Nem hiszek efféle czigány remeknek (Czegl: MM. 202).

mestër-remëk: opus magistrale MA. meisterstück PPB. A mester ember, mikor mester-remeket tsinál, akkor mutattya mesterségét (Pázm: Préd. 115). Az ő mesterségeknec valami példáját vagy mester remekjét mutatták (MA: Tan. 1493). Pandora, a minden istenektűl egy-egy ajándékkal ékesitett Vulcanus mester-remekje (TKis: Pan. 65). Inas esztendőben akar mester remeket tsinálni (Kisv: Adag. 176).

[Remëkël]

el-remëkël: [reseco, abscindo; zerstückeln, zerschneiden]. Kertelek volna tyteket, hog mynden tagokat en bennem el remekevlven, annak vtanna az el remekevlt tagoknak rezeet meg mutatvan, hattatok volna fevrtevngeny az en testemet az ev vereben (DomC. 26).

REMÉNY: spes MA. hoffnung PPB. A sült vala ollyan tölteménnyel, kit látván, kezd lenni gyomrok jó reménnyel (GyöngyD: Char. 87). Hittel s jó reménnyel vagyok, hogy feljövend már napon szép fénnyel (380). Hogy sem meg csüggedgyen szivednek reménye, még most jobb arról máskint gondolkodnod, a még üdőd vagyon (GyöngyD: Cup. 640). Ez is tovább mozdúl sok szép seregével, bizalmas szivének reményivel (Thaly: Adal. I.151). Én is jó remény fejében hajómat el oldám, botsátám szélnek vitorlámat (Orczy: KöltSz. 187). Szeretett szülése, sok édes anyáknak egyetlen reménye régi nemes ágnak (Orczy: KöltH. 46).

Reménykëd-ik: **1)** [confido; vertrauen]. Remenkedyel: confide NémGl. 352. Dičériétec istent, ki nem hattameg ōbele remenkėdőket (BécsiC. 38). Mendenkor te istenedbe remenkeggel (197). Remenkeggel fiam, megbočattatnac teneked te bűnid (MünchC. 28. 69). Igassagnak aldomasat aldoziatok os vrban remenkeġetek (DöbrC. 18). Byzodalmal remenkeduen az eo jmadsaganak meg halgatasarol (DomC. 175). O yo Jesus, ydwősseg te benned remenkődőknek (KrizaC. 73). Mikent remenkedtünk benned ur isten, légy segéttőnk (RMK. IV.56). Remenkednec az ő fel tamadasaban (Born: Préd. 252. Born: Ének. 221). **2)** [precor, oro; flehen, bitten]. Remenkeodueen, hog ot zent Damancos meg ujulna egessegre (DomC. 141). Az csauz kiűzenvén, nagyon reménkedik vala, addig az hadak meg ne indittatnának, míg őneki fejedelemnél audentiája nem lenne (Szal: Krón. 123). Csak benned gyönyörködgyem mind azokkal egyetemben, kik szent nevednek szünetlen reménkednek (Pázm: Imáds. 175). Alamizsnáért reménkedvén (Czegl: MM. 4). Te néked uram istenem alázatosan reménkedem, ne hadgy-el engemet (KBodor: HÖszt. 62). Meg-szaggattván ruhájokat, a népnek reménkedtenek, hogy az őket ijesztő kíméknek ne hinnének (Martonfi: SzHist. 34). Az lábaihoz borúlván, remínkedvén, vigye el Konstanczinápolyig (MonIrók XV.12). Ezeket is bőven recenseáltam, kit megdobbanásokkal értettek, remínkedvin, tegyek jól az zofiaiakkal (376). Reménkedtenek, hogy egy kapitányomat kűldeném hitre az vár kapuja eleiben (XXIII 13). Az én uram az törökökkel felbontotta az békeséget, eléggé reménkedtek, ne cselekedje (TörtT. XV.36). Annak reménkettenek, hogy legyen kezesek éröttük (MonTME. I 225). A város reménkedett, csak addig legyek itt, még Bágyoni uram visszajő (RákF: Lev I.254). Arra kéri vala őket reménkedve, hogy békeségesen tűrnék a sok fáradtságot (Moln: JÉpül. 96). **3)** quiritor MA. klagen, jammern PPB. A felesége sirt, haragudt, reménykedett, keménykedett, átkozódott (MonIrók XI.480). Reménkeduek vala az nagy úr istennek, kit nagy siralommal fohászkodva kérnek (Thaly: VÉ. I.254).

Reménykëdés: **1)** [preces; bitte]. A beka neep kewnyerewg wala Jupiternek, hogy kyralt adna nekyk; Jupiter neuety wala a bekak remenkedeset (Pesti: Fab. 16). Sok reménkedésire holnap ebédre igérkezém (MonIrók XVIII.20). A városbéli fajtalan ifjak a jövevényre nehantanak, a vén ember nagy remenkedésére reggel viszsza botsátották (Martonfi: SzHist. 49). Nem ad helyt semmi utóbbi kérésnek vagy reménykedésnek (Fal: NU. 298). **2)** quiritatio Kr. [das klagen]. Reménykedésekkel, panasziddal most nem aggok, Romanus fenyegetésivel nem törődöm (Fal: Const. 847).

Reményl, reméll (*remül* Valk: Gen. 18. *römęll* Levt. I.202): spero C. MA. hoffen PPB. Minem valloc fiakat en mehemben, tovabba hoġ férieket en belőllem reménlhetnétec (BécsiC. 2). Nem remélikuala immar őneki megiőtét (38 87). Jó a napon, mellen nem remenli (MünchC. 60). Nem remenhet vk az gywzödeelmeth (VirgC. 137). Remeenlen en magamat yewendőre

tynnalatok lennem (JordC. 875. 389. 612. 617). Remenly vala, hog illyen zerelmes atyanal teobet zolna (DomC. 170. 321). Nagyobbakat remeelewnk venny (ÉrdyC. 532b. 96b. 343b. 608). Zûne zerent segedsegôt remenuala anag varuala (TelC. 7. 22). Isten kegelmessegebûl naponkent ymmar mynd yobbat yobbat rômellûnk (LevT. I.202). Mikor az veteménnec magua igen kônnyû auagy rút belôl, drágaságot remélhetz (Cis. H.). Ez az ôdô, a mint remenlettetik, essôs leszen 1572 (KBécs. Ev3). Remûle gyôzedelmét (Valk: Gen. 18). A ki örök bóldogságot remènl menny-országban, hogy ne viselné örömmel a testi sanyargatást (Pázm: Préd. 167). Ha ti valósággal kentek engemet királyvá, jertek, reménljetek az én árnyékomban (GKat: Válts. I.55). Reménlik az szabadulást (Toln: Vigaszt. 203). Nehéz ugyan dolgunk, szenvedjünk s reméljünk üdövel (Amade: Vers. 8).

Reménylés: [spes; hoffnung]. A ôrôke ualo bodogsagnak remenlese (DebrC. 14). Valamivel ebresztheti ember magat azoknac, mellyeket iôuendôre uarunc, bizodalommal ualo remellésére, az mind io (Tel: Evang. I.470). Gyakorta a reménlést félés kôveti, a félést pendig reménlés (ACsere: Enc. 162).

Reménylet: ∞ Lelky remenletemel menyegre igyekezhesem (GömC. 198). Gyógyúlásának juta reméltébe (Gvad: Pösty. 20).

Reménytetlen: insperatus C. exspes MA. [hoffnungslos]. Remelletlen ôruendezni keszd (Pécsi: SzűzK. 51). Reméletlen felelet (Land: UjSegíts. I.407).

Reménytetlenül: improvise C.

Reménylhetetlen: insperabilis C.

[**Reméllhető**]

Reméllhetőség: [ut spes est; hoffentlichkeit]. Ha kilátja reméllhetőségét az tractának, már a jelenvaló követeknek lehet remonstrálni annak szükségét (Bercs: Lev. 472).

Reménység: spes C. MA. hoffnung PPB. Felfútta a reménység: *inflatus spe PPBl. Halgassadmeg ô zanokat, kic sem eg égeb remensegét nem valnac (BécsiC. 80). Halgas meg mynket fôld menden végeinek remensege (AporC. 11). Iduôssègnec remensege (GuaryC. 43). Ez te dichôsegôs elô epesegôd nekônk remensegônk (WinklC. 329. VirgC. 25. TelC. 94. ÉrdyC. 197b. TihC. 2). Vram te engemet remensegbe zerzettel (DöbrC. 18). Remensegnek hiventesere es hitnek erôsseitesere (503). Kyben ty vetetteetôk remeensegh̃tôket (JordC. 641). Hasznosoc voltanac a iob remensegre valo vitelre (Helt: Bibl. I.e). Az remenseg veszen meg igazulast es meg szentelest (Fél: Tan. 292b). Vtólso reminsegre intot az dolog: ad restim res rediit (Decsi: Adag. 31). A predikátor egyéb reménségét félre tévén, tsak az isten áldasátúl várja gyümöltsét tanításának (Pázm: Préd. c2). Vagyon reménsége számtalan sok hadán (Zrinyi I.81). Már az hullongó se számot se reménséget nem teszen (Bercs: Lev. 389). Az öröm, reménység, félelem és bánat oly gánts ember előtt, ki miatt nem látbat (Orczy: KöltH. 26).

Reménységës: [sperabilis; hoffend]. Lazaar eeltety vala Cristusth remeenseeges vygaztalasawal (ÉrdyC. 441).

Reménységnélkülvaló: inopinatus C.

Reménységtelen: exspes C. [hoffnungslos].

Reménységtelenség: [desperatio; verzweiflung]. Reménységtelenség, tsüggedező elme: *abjectior animus PPBl. Megszabadulásnak reménségtelenségével rakua az a hely (Lép: PTük. I.80).

Reménytelen: **1)** exspes C. [hoffnungslos]. O rementelen byzodalom, kyben ember elwezty ônnen magat (ÉrsC. 270b). Reméntelen vala Sándor élete, de hogy ilyen hamar lön egészsége, ü jó vitézinek lûn nagy öröme (RMK. IV.93). **2)** insperatus C. [unverhofft]. Reméntelen meg-látása valaminek: *adventitia visio PPBl. Rementelen vala az ô meg iôuetele: sperabant eam iam non esse venturam (Kár: Bibl. I.497). Reménytelen gondviselés (Ker: Préd. 268). Reméntelen halála az ô házas társának szomoru vala (ExPrinc. 202). Nem vak szerentse, sem valami reméntelen tôrténet (GKat. Titk. 10). Noha barczból lött dolognak ez mondattathatott, de kôzelebb érvén máskéut találtatott, mert tsak reméntelen esetbôl adatott (GyöngyD: Char. 4). Vendég-urfi, kora forma s reménytelen látogatás ez (Fal: NE. 1). **3)** [stultus; thöricht]. Rementelen dologh, ky hazwgnak hyzen, merth raytad scegent tescen (PeerC. 337). Felette teewôlyôgnek az ollyan remeentelen, kaba emberek, kyk azt mongyaak (ÉrdyC. 610).

Reménytelenség: desperatio C. verzweiflung PPB. Ember esyk rementelensegbe istenek irgalmassagarol (VirgC. 11). Halalanak jdeyen hytben ne kesertessek auagy rementelensegben be ne vontassek (CornC. 64). Nem keel kethseegben es remeentelenseegben esny (ÉrdyC. 538). Judas rementelensegben eswen kôteellel fel akazta magat (ÉrsC. 535). Reméntelenség lészen az meg szabadulás felôl (Zvon: Post. II.42).

1. **Reménytelenül:** [despero; verzweifeln]. Siroc es ordeitoc, mert rementelenôlt ô čapasa (BécsiC. 247).

2. **Reménytelenül:** desperanter MA. verzweifelt PPB.

REMESE: [intestinum rectum; mastdarm?]. Ha valakinec a seggi remeseye ki esic, igen io kôtôzni, parlani a fekete irômmel (Mel: Herb. 162). A segg remeseit ki vonsza a veres viragu bim tyik-bégy (Mel: Herb. 183).

REMËTE: eremita, anachoreta MA. einsiedler, waldbruder PPB. Mynd zent remôtheek ees baraatok imaagyatok erôttem (CzechC. 51). Ez nemes embernek hazahoz kôzel valo puztaba lakozik vala eg remete (BodC. 27). Dichôseeghes Remethe zent Palnak eeleteet yrtta meg zent Jeronimos doctor (ÉrdyC. 190b. 72. 399. 508b). Monda neky az remete, kyt felette megh zerete (ÉrsC. 467b). Prokopius bôlc embôr, eunek vtanna remete (TelC. 67). Én lészek te veled társod es remetéd (Zrinyi It.127). A remete nagy sebességgel kezde a püspök után futni (Mik: TörL. 469). Első Remete szent Pál szerzette dicséretesen fenlik (Czuzi: Síp. 41).

Remëteség: vita eremitica Kr. [waldbruderschaft]. Keresztelő szent János azt hiteti el velünk az ő remeteségével, hogy nehéz az emberek között megőrizni az ártatlanságot (Vajda: Kriszt. I.39).

RÉMÍT: **1)** terreo, terrifico MA. erschrecken PPB. Akárhol került alkalmatossága, mindeneket vadittott, rémittett tőlem (SzD: MVir. 26). **2)** irrito JordC. 274. [reizen]. Ewk engem yngherleenek oly allatokba, kyk nem valának istenek es mynden hewsagokban haragra remeyteenek: ipsi me provocaverunt in eo, qui non erat deus et irritaverunt in vanitatibus suis (JordC. 274).

el-rémít: [terrifico; erschrecken]. Az oroszlánok az ô orditásokkal az apróbb állatokat el-rémitik (Misk: VKert. 54). A szamár az ô ocsmány nyiretésével az madarak tsirkéit el-rémíti (Misk: VKert. 127).

mëg-rémít: perterrefacio, perterreo, consterno, terrifico MA. erschrecken PPB.

Rémítés: [terror; schrecken]. Öszveégettek egynehany falut, ott alkalmas rémítést tettek (Bercs: Lev. 7).

RÉMÜL: **1)** tremisco MA. erzittern PPB. [erbeben]. Fôldek remûlenec, koporsoc megnyilanac (NádC. 291). **2)** paveo, pavesco MA. erschrecken PPB. Istennek zent fia alla az kereztfan remwlt testel, rezketô takyayual (GömC. 137). Az ördöngös nagy

rettenetesen őket szaggatja, rémülének ezen efezumbéliek (RMK IV.185). Valahol utat nyitok az ellenségnek, mindgyártt ott rémül, ott bódul az ország (Bercs: Lev. 504). **3)** [commoveor; bewegt werden]. Ha fertezetes zemekuel illeneek titeket neznye, inkab menetsegre, honnem gonoz gondolatra remwltetneyek (VirgC. 149). Az praedicator ez latast megh bezeellee az neepeknek es nagy ayoytatussagra remewlenek halwan (ÉrdyC. 611).

el-rémül: [cohorreo; erschrecken]. Elrémülök, iszonyodom, megborzadok, reszketek: cohorreo PPBl. Az ki vakmerő megvetője istennek, az el rémül czac egy falevélnec czerdűléséuis (MA: Tan. 9).

mëg-rémül: **1)** [contremo; erbeben]. Christus fel támadásának üdőjén a föld még rémül és megindul (Tel: Evang. II.11). **2)** expavesco MA. erschrecken PPB. Hirtelen való tellyes rettegéssel meg réműl (Com: Jan. 150). A király álmában hall illyen szózatot: vedd fel, vedd fel, vedd fel; ki fel-serkenvén és megrémülvén magában gondolkodik volt, mit jelentene ez a mondás (Hall: HHist. II.42). Az faluban érték őket az mi portásaink fegyverrel; megrémültek s megszaladtak (Bercs: Lev. 583). **3)** [commoveor; bewogen werden]. Meg remwle zywe raytok nagy kegyességre (VirgC. 16). Kiraly wrba remenkedyk ees ystennek yrgalmassagaba meg nem remwl: in misericordia altissimi non commovebitur (KulcsC. 38).

mëg-rémülés: consternatio MA. bestürzung PPB.

Rémülés: consternatio, terror MA. schrecken, bestürzung PPB. Hozák hirűl, micsuda rémülés vala Morvában Petróczi hirire (Bercs: Lev. 325).

föld-rémülés: [motus terrae; erdbeben]. Nag azywsag lezen, gyakorta walo hadagh, főld remwlesők leeznek (ÉrsC. 527).

Rémület: [tremor; das zittern]. Istennek zent fya alla az kereztfan koronazot feűuel, elvaltozot homlokual, zernyw remwletuel (GömC. 137).

RËMPËL: [quadrans; viertel]. Mind ezeket egy rempel borban őszve elegyitvén, két reggel egymás után add be a lónak (Cseh: OrvK. 7).

RËND (*rönd* CsomaC. 33): **1)** ordo, series C. MA. ordnung, reihe PPB. Neg rendben: in quadruplici NémGl. 155. Oltarat harom renden es mynd keet feleol keornyevl vezyk (DomC. 295). Ragd meg eszt négy rend kőuel (Helt: Bibl. I. Pp3). Meg eppíté az belső tornátzot, három rendit faragott kőuekből (Kár: Bibl. I.308). Három rend ablakoc valánac az Salamonnac házán (308). Az ő szaiaba harom rend fog vala (Szék: Krón. 47). Foglally abba drága kőveket négy rendvel (MA: Bibl. I.74). Egy rend fog (Huszti: Aen. 20). A kőnyv-nyomtató a betűket a vágóba, rend-szabóba rakja, mig egy rend lészen (Com: Orb. 189). Az also rend fogam küljebb volt a felső rendnél (Bethl: Élet. 152). A kék madár majd egy rend gyöngyel majd gyűrűkkel kedveskedett (Kónyi: VM. 39). **2)** [tribus, classis, pars; abteilung, klasse]. Mynd el oztatanak negi zerbe auagi rendbe; az egi rend ől az birokat illető zekőkőn, az masodik rend meg iteltetik es iduezitetik, az harmadik rend meg iteltetyk es az sentencianak ky adasaual karhoztatik, az negiedik rend legottan minden irgalmassag nekől pokolbeli wrdőgőknek adatyk (VirgC. 117. 118). Zent Mate euangeliomanak tizenharmad rendebe, rezebe (118). Vadnak kedeg az zenteknek kylenc rendek (CornC. 59). Ewt reendben valo keegyetlenseegőket talalwnk (ÉrdyC. 523). El oztotta az angyalokat harom rendben (557). Őt feele zűzeek vannak, dee čak keeth rendő valooknak adatyk az araň kozoruěka (SándC. 14). A bizonyos szamú népeknec rendire, kapitánságokra, hadnagyságokra szaggattatott kősség (Com: Jan. 132). Egy tseppyére-is egyik rend a másikat nem tsúfolhattya (Zrinyi II.178). Tutta, hog az barátoknak mynden rendik ez wylágiakat meg wtálták (ErdTört.Ad. I.308). **3)** [status et ordo; stand]. Ez nemes wr ffyw, kyt mykoron bel vyttenek volna kőzykben, elsew reenden valook ńagy vygassaggal fogadaak ewtet (ÉrdyC. 511). Minden rendek és állapotok kötelességéről tanításokat adtam (Pázm: Préd. a3). Mit kiván a keresztény özvegy-aszszony hivatallya és rendi (143). Legeltessed az én hiveimnek nyáját, akármellyik renden és állapoton lévőt (Illy: Préd. I.139). **4)** [vicis; mal]. Nag čoda lezőn ez, mikorth eg reendben ezőrzőr ualo tőmeń eezőr wduarlok neezyk az vr istennek zyneeth (SándC. 10). Andras eg nehan renden ol igen beteg wolt, hog czak az hatalmas isten tartotta meg (RMNy. II.63). **5)** [dignitas, gradus; würde]. Sok basák jövének hűségére az uj császárnak, a ki is méltó volt erre a nagy rendre, hogy azért mindenek kezdék szeretni (Mik: MN. 103). **6)** [aetas; alter]. Meg-élemedet, őreg rendű emberek (László: Petr. 169). Leapadtak benned azok a nedvességek, a mellyek a meghevült rendeken partokat szaggatnak (Fal: NU. 253). **7)** [gradus; grad, stufe]. Az hálá-adóságnac grádicsi, rendei (Com: Jan. 194). **8)** [contignatio; stock]. Két rend ház: distega, bistega PPB. Az épűletec két rendel és három rendel rakottac: digesta et trigesta sunt (Com: Jan. 102). A hármas rend háznak a kőzépső rendiben lakván (Misk: VKert. 276). Abban a három rend evezős hajóban szállott (Balog: Corn. 63). **9)** [tabulatum, stratum; schicht]. Egy rend lépes mézet szayában meg lelé (Kák: Sáms. A3). **10)** [locus; stelle]. Job kezed felől az vtólso renden valo számról kezd el (Helt: Arithm. 6). Valami elől vagyon az kérdésnec rendén, aszt tőd elől (Helt: Arithm. H6). **11)** [modus, ritus; weise]. Az angaloknac kary zerrel az ő rendőkzerent nag ekessegel ő eleyben yővenec (TelC. 163). Tekints meg ezokaert, ha valamely tudomannac ilyen rendel valo tanitoi voltanac (Helt: Bibl. I.b2). De miert hogy nem szinte ilyen rendel irta meg az ő propheciait (g2). A vege fele nagy szép rendel dichiri a régi szent attyakat (Helt: Bibl. I.h3). Olly rendeket talála a sátoroknac fel vonására, hogy a sátoroc mind szépen kőrnyűl fogiác vala az ő sátorát (Helt: Krón. 132). Azokat akarom inkab mondani, az mellyeket az mi eleink sziuőknek fel geriedesec ellen igazan es io rendel czolekettek (Decsi: Sall. 36). Az vyonnan valo szűletesnek ket rendi vagion (Fél: Tan. 318). A törvény-mondásnak rendit emlitem (Pázm: Préd. 14). Az ő állapattya jób renden nincsen az pogányok állapattyánál (Pázm: Kal. 85). Az ő dolgok roszszab renden vólt minden eretnek szakadásnál (163). Konyha tartásom rendiről rendelést töttem (MonIrók XV.571). **12)** [genus; art]. Ez het rendőn ualo instrumentumok peldazzak imez heeth rendőn válo zentőkeeth (SándC. 17). Az minhanac másic rende vagy neme rostélyon sűltből való volt (Kár: Bibl. I.89). **13)** [natura; natur]. Az dolognac rendi kivánnya, hogy ezt gondollyuc mindnyájan meg (MA: Scult. 1050). En is immar az germeksegbeol ky keolthem wolna az en rendem zerenth, enis embernek thwnam magamath (LevT. I.115). **14)** [cursus; lauf]. Eletenek mindőn rendet megh ira (TihC. 24). Valazyatok regulassagot az ew zent eeleteenek rendyből, hogy ty ees erdemlyetők azonkeppen wr istentwl meg aldathny (ÉrdyC. 623). **15)** [argumentum; inhalt]. Rendi es sommaja ez kőnyvben foglaltatott dolgoknak (Pázm: Kal. a4). Ez rendi az rőuideden meg iratot articulusoknac (Zvon: Osiand. 86). **16)** [ordinatio, dispositio; bestimmung]. Az isteni gondviselésnek rendin meg-nyúgodgyunk (Pázm: Préd. 23). **17)** tenor, continuatio C. [verlauf]. Rendi a szónak, beszédnek s egyébnek: tenor PPBl. Az az egész disputatio; annak rendi szórul szóra bé vagyon irva a Luther kőnyveiben (Pós: Igazs. I.167). **18)** [regula, norma; regel]. Értheted feljöttét elébb az várt napnak, az melyen kalpag szab rendet az kalapnak (Thaly: Adal. I.118).

[Szólások]. Az szegény r á b a k ő z i o k e n v a g y o n már a z r e n d, kiket fenyeget az tőrők (TörtT. XV.22). Circassok

hadnagya, mivel r e n d r a j t a v o l t, tábort körül járja (Zrinyi I.77). Házát jó r e n d b e á l l i t a n i : *constituere rem familiarem PPBl. A sidó népnek el-romlott országát ő-általa elébbi bötsűlletes rendibe h e l y h e z t e t é (Pázm: Préd. 211). A deák oratziokat és verseket Bojti Gáspár s z e d t e rendbe (Bod: Pol. 70). Rendbe nem tudác semmiképen a sereget s z ő r z e n i (Helt: Krón. 56). Jobbnak tartja, hogy ember tsavargó szive járásit rendbe v e g y e (Fal: UE. 401). Tsak azok v a n n a k jobb r e n d b e n, kiknek a szerentse vetett ágyat (SzD: MVir. 396). Az kőrniwletek ualo faluk j o b r e n d e n mind behodultanak (RMNy. III.115). Nem hitván r e n d e n k a s z á l (Fal: Jegyz. 928). Sokkal jobb r e n d e n v a n d o l g a az alázatos pórnak (Pázm: KT. 5). Jó r e n d e n v a g y o n s z é n á j a (GKat: Válts. II.1317). Elhitettem magammal, hogy istenes jobb renden légyen hazánknak törvényes állapotja (Fal: NE. Előb. 1). Magyar nyelvre és ez r e n d r e h o s z t a az Herbi Melius Peter (Mel: Herb. Címl.). Nem ismérek ollyan klastromot, amellyben a r e n d e t úgy m e g t a r t s á k, mint nálunk (Mik: TörL. 225). Ez szomoru helyen kik most r e n d e t ű l t e k, tűletek bucsuzo szavát meg ércsétek (Bakos: TemVers. D). Elől v á g n i a rendet, mások előtt kivánni lenni: exuere *aequalitatem PPBl. Az halál az ő éles kaszájával egy-aránt rendet vág (ExPrinc. 198).

alacsony-rēnd: [ordo, locus humilis; niedriger stand]. Elő veszi az alatsonb rendű anyától való fiát Antipatert (MA: SB. 367). A Christus nem lehet tsak ollyan alatson rendű és gradusú angyal, mint a tôbb angyalok (GKat: Titk. 299). Fő és alacson rendű embereknek feleségeket megparáznitá (MonIrók VII.238). Alatsony rendbűl vagyon eredeted (Kónyi: ÁM. 33).

alsó-rēnd: [inferioris gradus; niederer stand] Alsó renden való áldozó papoc (Com: Jan. 129).

asszonyi-rēnd: [sexus muliebris; weibliches geschlecht]. Az egész férfiú rend jobb, tekélletesebb az egész asszonyi rendnél (Fal: TÉ. 666).

búbos-rēnd: ∾ Tudton-tudgyuk, hogy ez a patyolatos és búbos-rend nem irtózik a ditsérettűl (Fal: NE. 19).

céhbeli-rēnd: [collegium opificum; zunftverein]. Czéh-béli rendek, fazekas, asztalos rendek (Nógr: IdvK. Előb. 15).

címērēs-rēnd: insignis ordo Kr. [adelstand]. Esküdt cimborával rajtok mennek és veszedelmesen forgatják a cimeres rendet (Fal: NE. 69).

első-rēnd: [summi ordinis; höchster stand]. Az első nagy renden való papoc, érsekec, pűspőkőc (Com: Jan. 128).

fejér-rēnd: [mulieres; frauenwelt]. Igazán mondád, szerencsétlenség és a mi több közönséges az egész fejér renden (Fal: NA. 154).

férfiú-rēnd: [sexus virilis; männliches geschlecht]. Látod, mely soc ez az nép, annira, hogy ha csac az férfiu rendet akarod meg vendégleni is, négy ezer embert kőll éltetned (Zvon: Post. II.175). A férfiú rend tökélletesebb az asszonyi rendnél (Fal: TÉ. 666).

fő-rēnd: summas, optimas Kr. [magnatenstand]. Sok bőlcz es tudos emberec vadnac az mi nemzetűnkben még az fő rendekenn is (Decsi: SallC. Előb. 5). Kőz népec és fő renden valóc (MA: Bibl. V.23). Fő és kőz rendű scholác épitetnénec (MA: Scult. 1064). Nem vitett el vele, mert lesznek is annyin, holott a cselédeseken kivül is az főrendekbűl tanáltatnak (MonIrók XV.602). Praelatusok és világi főrendek (Illy: Préd. I.52). A szeretet bizonyos ajándék legyen és nagy főrendű (364). Bölcsek, nemesek, főrendek (II.193). A fejedelmet arra birta, gyűjtseegybe a református főrendeket (Bod: Pol. 132).

fő-fōrēnd: [proceres; die vornehmsten]. A nehéz igyekben ország gyűlési hivattatnak egyben a fő fő rendekből (Com: Jan. 142).

ház-rēnd: contignatio Nom². 415. [stockwerk].

föl-házrēnde: contignatio tabulatum MA. stockwerk PPB.

hetelő-rēnd: [munus per septimanam praestandum; wochendienst]. Mikor máshuvá való expeditióban bocsátották őket, azt hetelő renden kivül tartoztak megcselekedni (Gér: KárCs. IV. 288). Illyen hetelő rendben szolgál vala Zakáriás (Vajda: Kriszt. I.15).

juhász-rēnd: [pastores ovium; hirtenstand]. Az aegyptusoknál gyalázatos volt az juhász rend (Alv: Post. I.96).

kalmári-rēnd: [status mercatorius; kaufmannsstand]. Hogy a kalmári rend mitsoda betsűben áll (Szentm: Kalm. 1).

katona-rēnd: [milites; soldaten]. Nagy kárekat kénytelenítetnek szenvedni a sok jövő menő katonarendektől (MonTME. I.59).

kereskēdő-rēnd: [mercatores; kaufmannschaft]. A kereskedő rend látván szép nyereségét (Felv: Dics. 52).

köz-rēnd: [plebeji; volksklasse]. Barátságosság, nyájasság, köz-rendhez ereszkedés: popularitas PPBl. Tudni való, hogy a mint a nemes ember a köz rendnek porábúl ki-emelkedett, úgy jobban látszik és okot ad a szóra (Fal: NE. 12).

lovag-rēnd, lovagos-rēnd: ordo equestris PPBl. [ritterschaft]. Az romabéli tanács az lovagos rendtűl az ő barson kőntősőkkel és czuczos papuczokkal volt megkűlőmbőztetve (MA: Tan. 1312). A nehéz dolgokban ország gyűlési hivattatnac egyben zászlós urakból, lovagos rendből (Com: Jan. 142).

mēndikánsok-rēndje: [ordo mendicantium; bettlerstand]. Jezus az mendicansoc nagy rendi közé való volt (MA: Scult. 124).

nēmēsi-rēnd: nobilitas, nobilium ordo PPBl. [adel].

öt-rēndü: quincunx PPBl.

palotás-rēnd: [optimates; aristokratie]. Valaki ellene talált mondani a kényes kisasszonynak, elannyira neheztelt iránta, hogy az egész palotás rendet szörnyen megijesztette (Fal: NA. 157).

papi-rēnd: [ordo ecclesiasticus; geistlichkeit]. Christus társaságára nem adgya magát az papi rend, hanem czac kőznépség mégyen Christus mellé (Zvon: Post. I.19). Illyen gondolkodásban esének az sido papi rendek, hogy talán János volna az messias (75). Püspök, ollyan személy, a ki a papi rendben és hivatalban első (Bod: Pol. 1).

pápista-rēnd: [papistae; die papisten]. A pápista rendet fellázzasztják s bennünket elbirnak (MonTME. V.227).

paraszt-rēnd, paraszti-rēnd: **1)** [ordo rusticorum; bauernstand]. Paraszt renden ualo emberec (Tel: Evang. I.117). Paraszti rendű ember (DKal: Ker. 208). **2)** [rustici; die bauern]. Kőz népec, szegény paraszt rendec (Com: Jan. 87). A paraszti rendek soha tanulásnak okáért tsak meddig sem bujdosnak (Misk: VKert. 245).

patyolatos-rēnd: [sexus muliebris; weibliches geschlecht]. Engem ami illett, se fő se alatsony se férfiú se patyolatos rendit házámnak nem akartam bosszúirással sértegetni (Fal: NE. Előb. 1).

polgári-rēnd: [cives; bürgerschaft]. Polgári rendből álló szabad váras: civitas (Com: Jan. 151).

prédikátori-rēnd: [ordo praedicatorum; predigerstand]. Az prédikatori rendben ezec forgolódtanac szeretettel állapatomnac jobbitásában (MA: Scult. 7).

pór-rēnd: [ordo rusticorum; bauernstand]. Játékos dolog volna, ha a hivatallyán kivül lépő pór-rendet jártatnák szoros-

sabban (Fal: NA. 124). A sympathiát ez oktalan pór-rend bűbájos mesterségnek mondaná (Fal: UE. 389). A pór-rendnek sok feje vagyon, sok gonosz szemeket forgat (409).

szabad-rĕnd: [status liber; die freien]. Ország az, az hol szabad rendec, statusoc vannac (Com: Jan. 142).

szabott-rĕnd: canon C.

szolga-rĕnd: **1)** famulitium, servilis status SK. [dienerschaft]. A szolgarend mint istenasszonyt úgy imádja (Fal: NA. 156). **2)** [famulus; diener]. Azt parantsolta a szolgarendnek, hogy urának szűnek egyűgyűségével engedgyen (Pázm: Préd. 783). Egy alá-való szolga rendet űltettek melléje (Hall: HHist. II.57). Apollónius midőn a tenger parton sétálna, eleibe mégyen egy Élimátus nevű szolga-rend ember (Fal: NA. 266).

tanács-rĕnd, tanácsi-rĕnd: [senatores; rat]. A Dávid maradékibol valo három tanáts rend (GKat: Válts. I.1306). A kátékésis a fejedelem és tanácsi-rend akaratjából által-adatott Geleji István püspöknek (Bod: Pol. 81).

ucca-rĕnd: [xystus, gestatio; baumgang, schattengang]. Tiszta az ege a helységnek, kedves szellők járják, úttsza-rendekre oszlottak az árnyékos fák (Fal: NU. 267).

úri-rĕnd: [ordo nobilium; die adeligen]. A nagy uri rendec hat lovakon hordoztatnac (Com: Jan. 87). Mivel jobb ennél a nemesség, mivel jobb az úri-rend, bizonyára mind egy bordában szőttek vagyunk (Zrinyi II.177).

vezérlő-rĕnd: [primores; die vornehmsten]. Az urac és vezérlő rendec paranczolatot boczattac ki (MA: Scult. 1068).

vitézlő-rĕnd: [ordo equestris, militaris; soldaten]. Hadnagyokat, vajdákat elő hivatá, az vitézlö rendöt mind elöl állatá (Zrinyi I.80). Az vitézlő rend között indúlt vala ez napokban valami zenebona (RákGy: Lev. 463). Nem mondom, hogy szűrben, botskorban járjon a vitézlő rend (Fal: NE. 50).

Rĕndbeli, rĕndbéli: [generis, classis; -art]. Menyorzagban het rendbely zentek vannak (VirgC. 14. 30). Mynden rendbely zentek (116). Mynden ez vylagon valo rendbely neepek (JordC. 209. 431). Első rendbeli kar angialok (DebrC. 52. 36). Myuemew rendbely zyzek dycheeretősők wr istennek elette (ÉrdyC. 590. 532b. 77b.). Harom reend bely zózatok (ÉrsC. 141). Az atyanak hatalma a fywn hath rend beely dologban aal (Ver: Verb. 131b). Kilőmb kilőmb fele rendbeli emberec uannac (Tel: Evang. I.118). Az hiuek neg rendbeli iokat vesznek (Fél: Tan. 289). Az izraelitác között két rendbéli dézma volt (MA: Bibl I.172).

ĕgy-rĕndbéli: [ejusdem generis; derselben art]. Mi sokat engedűnk indulatinknak, s csak egy rendbéli fogyatkozásunkat is ritka hogy meggyőzzűk (Pázm: KT. 31).

közép-rĕndbeli: [mediocris generis; die mittleren]. Hogy az erősseket meg fárraztiac, az erőtleneket meg kapiác, az kőzep rendbelieket, tébolgo kéttelkedéssel bochàttyác (Mon: Apol. 285).

Rĕnddel: ordine, ex ordine MA. [der reihe nach]. Rőndel őket erőssen megh kerdezo (CsomaC. 24). Űltessétec le rendel (Helt: ÚT. R.3). Rendel az wrakra mind bort köszöne (Göres: Máty. 31). Az valtsagnak okai az Christus szenuedeseben rendel be foglaltatnak (Fél: Tan. 255). És rendel az után következő bötüket az-után való esztendőknek adgyad (Pázm: Imáds. XX.8). Rendel szemeid eleiben rakom az te dolgaidat (Szár: Cat. k3). De lássuk rendel őket (Pós; Igazs. I.18). Körül renddel vagyon sok kádakkal rakva (Thaly: Adal. II.358).

Rĕndĕl: statuo, constituo, decerno, instruo C. ordino, dispono MA. anordnen PPB. Mit az vristen kinek kinek rendőlt (DebrC. 127). Mind egyebeket megszerze, rendele az oppugnatiohoz (MonIrók III.79). Rendelyed őket a bizonságtétel sátorához (Helt: Bibl. I NNa3). Rendelé Salomon fértiakat fa vágni a hegyben (Kár: Bibl. I.377). Esztendőnkent rendelt jővedelme vagyon (Ver: Verb. 216). Eletet vgy rendelte, hogy minden iot kellene ő felőlle remenleni (Decsi: SallJ. 23). Minden sokadalmot a columnanak kűlső reszebe rendeltűk 1583 (KBártfa: Bv2). Christus urunk az egész törvénnek megtartását rendeli (Tel: Evang. 530b). Az isten igeiehez rendeli életét (Fél: Tan. 529). Az királyok, mikor jól akarják rendelni birodalmokat két dologra néznek (Pázm: Kal. 393. 2. 470. 478. 527). Határt rendelly ez népnec (MA: Bibl. I.66. 55. 154). A kéz-fogás és derék házasság közöt szoktunk bizonyos időt rendelni (Sam: Cer. 118). Az ő megyéjében akár melly tisztviselő magistratus-is végezhet, rendelhet, szerezhet (Com: Jan. 143. 121. 150. 157. 198). E tûle irt versek szerént rendelte életét-is (Czegl: Japh. 123). A darvak három szegeletű formába rendelik magokat (Misk: VKert. 320).

be-rĕndĕl: **1)** [redigo; ordnen]. Ezeket ki be rendele versekben, vigasztalást vőn soc gongyai közben (Valk: And. 18). **2)** [cogo; einberufen]. Az gyalogot én bérendeltem, több lesz 2000-nél sokkal (Bercs: Lev. 361).

el-rĕndĕl: ordino, dispono, digero C. definio, determino MA. [anordnen, bestimmen]. El rendelé a kenyereket rayta az wr szine elött (Helt: Bibl. I.Xx4). Az isten egy vérből czinálta az mindenfele embereket és elrendelte őket (Helt: Krón. Ciml.). Ezokáért sereget kezde rőndelni, és mikoron elrendelte volna mind a sereget, a seregnec a derekába egy szép beszédi predicaciot kezde tőnni (Helt: Krón. 17). A mint el rendelte Moses (Fél: Bibl. 11. 28). Czak azok hittenek, a kik el rendeltettenek volt az életre (Fél: Tan. 286). Vidd bé az asztalt és rendeld el (MA: Bibl. I.87). Ez el vagyon rendeltetven, hogy minden ember egyszőr megh hallyon (Szár: Cat. B.). Valamit el-rendelsz, magadban el-végezd (Com: Jan. 222). Rendeld-el a te házadat, mert meg-halsz (Pós: Igazs. II.80). Elrendeli ellenségeinek bocsánatot adni az isten szeretetiért (Illy: Préd. II.64). Hány ezer titkos fogást nem rendel el gondos szivében (Fal: NE. 107).

elébb-elrĕndĕl: praestituo C. [praedestino; im voraus bestimmen]. Minden választott és előbelrendelt (Illy: Préd. I. 103).

eleve-elrĕndĕl: [praedestino; im voraus bestimmen]. A választottak és elévé elrendeltek (Illy: Préd. I.147).

eleveelrĕndĕlés: [praedestinatio; vorbestimmung]. A szeretetből kűlőmb-kűlőmb ajándékok származnak, úgy-mint az eleve-el-rendelés, az eleve-el-rendeltek meg igazúlása (Mad: Evang. 421). Az eleve elrendelés Isten értelmében talál helyet (Czegl: MM. 281).

elől-elrĕndĕl: [praedestino; im voraus bestimmen]. A választotrol és elölelrendeltről szol (Illy: Préd. I.37).

elölelrĕndĕlés: [praedestinatio; vorbestimmung]. Isten igazgattya választottit az elölelrendelés által, mely a theologusoktól hivattatik: praeparatio gratiarum (Illy: Préd. I.29b. 116).

elrĕndĕlés: digestio, ordinatio, dispositio, determinatio MA. [einteilung, ordnung]. A testamentomon nem chac a meghalo ember szerzése értetic, hanem minden elrendelés (Helt: Bibl. I.d). Isten akarattyában áll az el-rendelés (Czegl: MM. 281).

[**eleve-rĕndĕl**]

eleverĕndĕlés: [praedestinatio; vorbestimmung]. Ockal menti az eleve rendelésben vagy választásban (Mad: Evang. 46).

föl-rĕndĕl: [sursum arcesso; hinauf beordern]. Énnekem tetszenék, ha Nagyságod gratiaja járulna ezeket felrendelni Kassára (Bercs: Lev. 166).

ki-rěndël: [evoco; ausrücken lassen]. Meghagyám, a tábor készen legyen, még hajnalban az hadakot kirendeltem, az Vágon is innen volt (Beres: Lev. 37).

lě-rěndël: [descendere jubeo; herabrücken lassen]. Hallotta, hogy 18000 ember volt ide lerendelve, meg is indultak azok (Beres: Lev. 320).

měg-rěndël: instituo, constituo Kr. [bestimmen]. Az malazthnak ayandeka zerent rendőltetőt meg embernek erdeme ees (ÉrdyC. 614).

öszve-rěndël: [convoco; zusammenziehen]. Azon leszek, úgy öszverendelhessem az hadakot, hogy estvére mind összegyülekezhessünk (Beres: Lev: 289).

Rěndëlés: 1) [ordo, series; ordnung, reihe]. Mynemew lett legyen az ew zent eeleteenek rendőleese, lassoc megh (ÉrdyC. 647). Ezen az speciesen soc féle számot vethetni meg, csak hogy az rendelését ved eszedben (Helt: Aritm. 116). **2)** ordinatio, dispositio, constitutio, digeries, digestio C. institutum, constitutum, decretum MA. [anordnung, bestimmung]. Vegezeseket auağ rendeleseketh zerzettwnk (RMNy. II.1). Az veneknek rendelese (Fél: Bibl. 25). Szabad az igaz anyaszentegyháznak rendeléseket szerzeni (Pázm: Kal. 486. 37. 555). Talám restség, hidegség és nem igyenes tzélra néző rendelés vólt benne (Pázm: Préd. 59). Megtartsad ez rendelést (MA: Bibl. I.60. 115. 475). Az tegnapi farsangosok meg vendégelések felől tettem rendelést (MonIrók XV.317). A mindenható isten tengeri bölcsességének rendeléséből formált bennünket (Fal: NE. 36).

vers-rěndëlés: [compositio carminum; dichtung]. Az deáksaghbeli mesterségh mint egy eredeti az szép vers rendelésnek (Bal: Epin. 5).

Rěndëlet: deliberatum, deliberatio C. [beschluss].

Rěndëletlen: indigestus C. inordinatus, indispositus MA. unordentlich, verwirrt PPB. Az ő testi kivansagokban rendőletlenek (Lép: PTük. I.310). Termeszetűnknek rendeletlen volta (Ker: Préd. 26). Rendeletlen rútság, midőn elein buzog, középin pőső (EgyhRendt. 177). A formátlan és rendeletlen sár és víz alkalmatlan lött volna lelkes állatoknak magábol valo formáltatásokra (GKat: Titk. 43). Viszsza fordúlt rendeletlen bőlcseség: praepostera sapientia (Com: Jan. 180). Pőkjetek szájában ez rendeletlen indulatu barátnak (Matkó: BCsák. 12). Az leleknek minden hatalmat s erejet rendeletlenné tészi (DBon: Részegs. 6). A tánczolásban rendeletlen lépésec, járásoc vadnac (Diósz: Delib. D2). Ama rendeletlen indulatok sokakat megtartoztatnak attul (MHeg: Preb. 38). Rendeletlen étel (Felv: SebSal. 25).

Rěndëletlenség: inordinatio, confusio MA. unordnung, verwirrung PPB. A pokol kinnyainak hatodik tulaydonsága zúrzavar és rendőletlenség (Lép: PTük I.18). Ki hogy minden napon jel lakhatot, ércsed a rendeletlenségig, abban vette el minden javát (Szenczi: RészPoh. A4). Magok példáján tapasztalhattyák a protestansok veszedelmes vóltát a rendeletlenségnek s függetlenségnek (Otr: Róma 63). A mily rendeletlenség esett pedig Barát György és Szabó János felesége között (MonIrók XXIV. 621). Hogy rendeletlenségek ne következzenek, kollégiomokból ekklésiabéli szolgálatra deákoknak kiadattatni meg-nem engedtetik (Bod: Pol. 107).

Rěndëlő: 1) constitutorius C. **2)** ordinator, constitutor, dispositor, deliberator C. [massgeber]. Az boldogság az igének megtartóit, életeknec az szerint rendőlőit illeti (Zvon: Post. I.535).

Rěndén: exordine C.

Rěndënként: ordinatim MA. nach der ordnung, ordentlich PPB. Rendenként nagy vigak ottan lenenek (Ilosv: NS. 8).

Rěndës: ordinatus, ordinarius, decorus, elegans, regularis SI. [ordentlich; geziemend]. Az hadakat jó kemény és rendes disciplinaban tartván, semmit el ne mulasson, valamit az üdő szükségesnek fog mutatni (Beres: Lev. 326). A rendes tisztaság vigyáz a minden rajtunk kitetsző külsőséges illendőségre (Fal: NA. 185). A deli udvariság és rendes politica legjobban adgya fel a szerelem poharát a nagy uraknak (Fal: UE. 387). Nincs rendesebb mulatság mint a szines barátság (Amade: Vers. 144).

Rěndësen: ex ordine; der ordnung nach]. Predikátiok, mellyeket sok esztendök alatt elő nyelvel prédikállott, most pedig rendesen őszveszedvén kibotsátott Illyés András (Illy: Préd. I. Ciml).

Rěndetlen: inordinatus, indecorus, irregularis SI [immoderatus; unordentlich, unmässig]. Nem hagyatott a maga rendetlen kivánságainak szabados viszketege alatt (Pázm: Préd. 2). Valaki rendetlen szereti és szabadoson tartya testét, el-veszti (Pázm: Préd. 164. 663. 1006). Rendetlen indulat (Illy: Préd. II. Tart. 3). Rendetlen zengés (II 195). Rendetlen kivánságtól eszessen őjjuk magunkat (Csúzi: Síp. 290).

Rěndetlenség: inordinatio C. [immoderatio; unmässigkeit]. Meg-győzvén a világi kivánságok rendetlenségét, mértékletesen visellyük életünket (Pázm: Préd. 82). Az érzékenységek nem késsel, hanem ajtatos szeretetnek buzgóságával ki-gyökereztetnek (160). A mi után felesen lódul országunkban a nemesség, ott fogyatkozások, rendetlenségek találtatnak (Fal: NE. 61).

Rěndifölött: [supra ordinem; übermässig]. Rendi fölőt ne dobzódgyék (Tel: Evang. 425). Rendi főlött ruházta magát (MA: Scult. 703).

Rěndfölött-való, rěndifölött-való: [modum excedens; ausserordentlich]. Királyi ruhában őltőztetvén, rendi főlőtt való bőcsűletes méltósággal illeté őtet (Pázm: Kal. 420). A föld reszketni fog rendfeletvalo földindulással (Illy: Préd. I.10).

Rěndkivül: [praeter consvetudinem; gegen alles herkommen]. Luter az újításra rend-kivűl és nem emberektűl kűldetet (Pázm: LuthV. 68). Rend-kivűl az istentűl nem kűldettek az pártosok (Pázm: Kal. b1).

Rěndkivüli: [insolitus; ungewöhnlich, ausserordentlich]. Látja a vajda, hogy Carlo Magno a rendkivüli ajándékot nem vitte meg (TörtT². IV.32).

Rěndkivülvaló: extraordinarius MA. ausserordentlich PPB. Rend kűvűl való munka (Decsi: Adag. 84). Rend-kivűlvaló gyógyitásnak csudálatos ereje (Matkó: BCsák. 449). Rendkivűlvalo indulattal mondotta (Illy: Préd. I.10).

Rěndnélkül: indisposite, praepostere, indigeste C.

Rěndnélkülvaló: inordinatus, inconditus, praeposterus C.

[Rěndre]

rěndről-rěndre: [ex ordine; nach der reihe]. Igyék mindenik abból rendről rendre (RMK. IV.237). Ezeknek magyarázattyokat rendről rendre és speciesről speciesre az tanulo it meg talállya (Helt: Aritm. A2).

Rěndszěrént: disposite C. rite, ordinate MA. ordentlich, rechtmässig PPB. Emlekőzween János baptistának poganattyarol es reend zerint meg emlékőzween, honnan yewt es tamadot legyen nemzettsseeg zerent (ÉrdyC. 344). Mindenek az aniaszentegihazban ekesen es rend szerint legienek (Fél: Tan. 554).

Rěndszěrintvaló: ordinarius C. [ordens-]. Mert még az rend szerint valo sido doctorokis nem veszic vala be az aniaszentegyhazban az poganokat, hanem ha először kőrnyűlmetelkednec vala (EsztT: IgAny. 94).

[RĚNDÍT]

mëg-rëndít: commoveo, contremiscere facio MA. [erschüttern]. Az urnac szava az Cadest megrendéti (MA: Bibl. V. 14).

RËNDÜL: tremo, tremesco, contremisco SI.

mëg-rëndül: intremisco, intremo, contremisco MA. erzittern PPB. [erbeben]. Mikor bement volna Jhrlmbe, megrendőlt mend a varos (MünchC. 22). Feld, meeń, pokol meg rendewl (ÉrdyC. 10). Ha az föld-is meg-rendül, mikor Krisztus meg-bal, vallyon mi-némű rettegése lészen a bünös embernek mikor-el-jő itílni (Pázm: Préd. 517). Az föld fenekének meg kellene rendûlni rayta, hogy illyen szörnyű istentelenség fékezhessék valamely embernek szivében (MA: SB. 125). Megbődülének Rákóczi álgyui, s megrendülének Esztergom tornyai (Thaly: Adal. II.118).

RËNG: tremo, intremo MA. zittern, erzittern PPB. Mind az egész hegy reng vala (Helt: Bibl. I.Ll4). Embereknek teeczyk fōld, meny rengeny (Göres: Máty. 90). Rengeni es rezketni fognac (Born: Préd. 9). Örökké marad az isten félelme és az egek eszlopi rengenek az ő tekintetire (Pázm: Préd. 1224). Kő fala rŏng algyúekal tőretuén (Balassa: Ének. 4). Az egész hegy reng vala (MA: Bibl. I.66). Nem gyenge rengő bölcsőben, hanem a jászolyban tétetott (Szathm: Dom. 68). Hol a vígasságnak kezén muzsika peng, vidámság tánczától a gyenge pázsit reng (GyöngyD: MV. 19). Lelke nem oly gazdag malaszttal, mint hajának rengő fürtjei a napkeleti gyöngyökkel (Fal: NE. 18). Habzó elméjekben rengenek és nyughatatlankodnak a gondolatok (Fal: UE. 401). Egy pár olasz bokréta rengett a fürtök közt (Fal: TÉ. 633). Te légy a mi szószólónk, föld rengvén oltalmazónk (Fal: Vers. 890).

mëg-rëng: contremo C. tremo MA. [erzittern]. En alwan ymaczagomnak helyen, yme eefeli koron megh rengbe az haznak mynd neegy zeghlety (ÉrsC. 107). Meghaborodanak ẃnekyk vyzek es meg rengenek begyek ẃ eressegekbe (KulcsC. 112). A fōld meg reng belé (Helt: Bibl. IV.208).

Rëndëgél: [agitor; sich langsam bewegen]. Nyakában csuklyája lobogdogal vala, derekán kapája rengdegel vala (Ilosv: Toldi 8).

Rëngedëz: ∾ Rengedező veres csákó illik az fejében (Thaly: VÉ. I.318).

mëg-rëngedëz: [contremisco; erzittern]. Meg rengedeznek es reszketnek az egheknek erey (Lép: PTük. II.3).

Rënget: agito, moveo, verso SI. [bewegen, wiegen]. Rengetni a gyermeket: puerum in cunis agitare PPB. Scemerem kapalny, bőchőth renghessetek (PeerC. 340). Feketek ötet az vitézek egy bölcsőben es négyen körölállván rázzák vala és rengetik vala ötet (KrisztL. 29). Igen sira egy gyermek egy házban és az annya rengeti vala a bölcheben (Helt: Mes. 460). Rengetneie es alutnaia az giermeket (Pont. 39). Jayial születetűnc, iayial rengettetűnc, iayial neuekedűnc (Born: KTud. III. 49). Némelly bötsőt renget, némelly rengettetik (Nagyari: Orth. 184). A böltsőkből avagy rengető tekenőkből mennek járásra tanító karikán (Com: Jan. 44). Posztó széllel rengették (Thurzó: Lev. I 7). A szérőkben is szokták volt a régi időkben vinni a gyermeket és ott alutni, rengetni rostákban (Hall: Paizs. 5). Aranyos hintókban rengettetik vala magokat (Fal: NE. 103). A kisasszonyt a mostani anyák nyalják-faljják, ölökben rengetik (Fal: NA. 155). Sürü villámlás tsattogatása rengeti az egész föld sarkát (SzD: MVir. 95). Hova tovább iszonyú morgással rengetni és fen hordozni kezdi habjait a tenger (196).

Rëngetés: agitatio Kr. [das bewegen, das wiegen]. A io házi gazdaságra s a cseléd csititására, neha rengetésre s neha belegetésre osztiátok a io orákat (Bal: Cslsk. 33). Bölcsübéli rengetés (Illy: Préd. II.551). A hajóban az a szüntelen való rengetés, hánykódás a főt elbóditja (Mik: TörL. 2).

RENYHE: [piger; faul]. Mint a papok szolgáji lusták, renyhék, búzafėrgek a háznál (SzD: MVir. 415).

RÉPA: rapa, congylio C. rapum MA. rübe PPB. Nehezen megbetegevle, mely betegsegert job etket enek, hanem chak nemykoron almat auagy repaat (VirgC. 123). Vannak oly marczonak, hogy babual, repaual, lenczenel es arpa kenyeruel elegedhetnekh megh (129). Vigan ely már, boitast tetes, ásd ki repadat 1579 (KNagyszC. 6). Az caulirapi magva nagyobb, hogy nem mint a több káposztáknak, úgy is lőzhetni mint a répát (Lipp: PKert. II.129). A répa fővetlen has-fájást szerez néked (Felv: SchSal. 21). Répa, retek czingolodnak, tök és dinnye hason jár (Fal: Vers. 871).

cukor-répa: rapus, brassica rapa Kr. [zuckerrübe]. Czukor répa igen édes, apró vékony gyökere van (Lipp: PKert. II. 154).

disznó-répa: cyclaminus, panis porcinus Beythe: Nom. 4. [saubrot].

farkas-répa: aconitum PPBl. [wolfswurz].

fejér-répa: [rapa brassica; weisse rübe]. Fejér répát, a kinek nagy szüksége vagyon reá, kétszer vetheti (Lipp: PKert. 154). Szakgass bele disznó orjat, fejér répát, sült gesztenyét (TörtT.² I.576).

gyënge-répa: rapacia C.

karika-répa: napellus PPB. aconitum PPBl. [eisenhut].

karó-répa: napus Beythe: Nom. 6. [steckrübe]. Karó répa, a ki hoszan alá nől, jó édes (Lipp: PKert. II.158). Szakgass bele bárányhúst, karó répát, malaczot sülve (TörtT.² I.576).

karórépás: [napinus; voller steckrüben]. Repeses hely, karórépás hely, répás föld: napina PPBl.

korontár-répa, korontári-répa: bunias, buniastos MA. runde steckrübe PPB. Az császári koronának gyökere kerekdéd, mint az közép szerént való korontári répa öreg (Lipp: PKert. I.57). Korontári répa, a kit télre vetnek, nem mindenyájan egy üdőben vetik (II.155).

moh-répa: pastinaca MA. wildrüblein PPB.

sárga-répa: siser SK. [gelbe rübe]. Sárga répa, Matheolus sisernek nevezi, mind magva, levele külömb a többinél (Lipp: PKert. II.159). Sárga répának gyönge csimája (215). Sárga répa, pazterna, cikoria (Lipp: Cal. 15). Szakgass bele kolbászt, májost, sárga répát (TörtT.² I.576).

tövis-répa: napocaulis PPBl. [steckrübe].

vad-répa: rapunculus PPBl. [rapunzel]. Nagy gombolyék vad répa, tátorján gyökér: bunias PPBl.

vërës-répa: sisara PPBl. [rote rübe].

vizi-répa: [bunias; wasserrübe]. Korontári répa, kit a németek wasser rüben, vizi répának hinak (Lipp: PKert. II. 155).

Repácska: rapulum C.

Répás: rapis abundans Kr. [voller rüben]. Repesés hely, répás föld: napina PPBl.

REPCE (*réptze* MA): armoracea, ischas C. armon, rapistrum, napus MA. rapilium; wilder rettig PPB. Erdei mustár: eruca silvestris azaz reptze (Mel: Herb. 177).

REPCÉN: eruca MA. cytisus Com: Jan. 24. rucula Lipp: PKert. II 115. [heidekraut]. A pasintos tűhöz számlaltat-

nac: tik hur, ezer jó fű, reptzén, dictamum (Com: Jan. 24). Rucula avagy eruca, kit némellyek repezennek hínak, ennek levelei feketéllő zöldek (Lipp. PKert. III.115).

RĚPDÉCSĚL: [volito; hin und her fliegen]. Mint a darás a mézre, úgy repdécsel (Bal: Epin. 2).

RĚPDĚS, RÖPDÖS: volito MA. oft und schnell fliegen PPB. A rŏbdŏsŏ szarniat te attade a pauanak auag a czakŏ tollait es szarniat (Mel: Jób. 96b). Az holló fiai rŏpdŏsnek, hoǵ ninczen eledelek (94). Repdesnek az madarak (Mih: ÖrökÉ. 111). Madár is egy-aránt szép levegő-égben repdes, nem válogat a nagy ürességben (Hall: Paizs. 494). Egy pár ráró röpdös kettős forgójában, igen szép tigris bőr habzik a nyakában (GyöngyD: KJ. 515).

Rěpděsés: volitatio MA. [das hin und her fliegen]. Méltó azt nekŭnc is fel vennŭnc, a mint az madaraknak a rŏpdŏsést és keresgetést (Boru: Préd. 552b).

RĚPDĚZ, RÖPDÖZ: [volito; bin und her fliegen]. Szent János a szent lélek örömében röpdözöt annyának méhében (Pázm: KT. 456). Fel nyittya szép szemét, láttya, hogy szép hajnal röpdözve elöl jün harmatos szárnyával (Zrinyi II. 142). Egy jó corpust szeretnék, hadd röpdöznének az szárnyok két felől (Bercs: Lev. 68). A leppendékek utját üzik, mind addig röpdöznek a tűz körül mig ben vesznek (Fal: NE. 5). Tudja alattam röpdöző paripám, ebben a csatában mint s hogy forgolódtam (14).

RĚPĚS, RÖPÖS: volito C. MA. [oft fliegen]. Madarak kyk egbnek alatta repesnek (JordC. 209. 899). Repesnek mynt az keodeok (CornC. 65). Az ŏrdŏg ez fŏldet kerengi mikeppen az zel rŏpŏsuen (BodC. 17). Az filemile az egben rŏpŏsuen monda az madaraznak (KazC. 103). Egi csoka kepeben az ŏrdŏg kezde orczaia elŏt rŏpŏsnie (DebrC. 221). A vizek foryanac ki madarakatt, kic rŏpessenec a fŏlden a mennynec erŏssége alatt (Helt: Bibl. I. A2). Repesnek a hollók, oly igen vigak (RMK. IV.162). Repese a magzat az ŏ méhében (Helt: ÚT. O4. Born: Préd. 28). Sziuem repŏs, vidúl (Balassa: Ének. 1). Monda az isten: az madarak repessenec az fŏld felŏtt (MA: Bibl. I.2). A sas felettek röpös (Illy: Préd. II.441).

által-röpös: transvolito MA. hinüberfliegen PPB.

be-röpös: involito MA. hineinfliegen PPB.

fölül-rěpěs: supervolito C.

ki-rěpěs: evolito C. MA. [ausfliegen].

környül-rěpěs: circumvolito C. MA. herumfliegen PPB. Mint a legyek kŏrŭlrŏpŏsnek (Mad: Evang. 265).

měg-rěpěs*: [saltito, exsulto; hüpfen]. A méhében lévŏ kis gyermek meg-ugrándozik, meg-repes ŏrŏmében (Tof: Zsolt. 617).

rěá-rěpěs: involito C. MA. [flattern].

széllyel-rěpěs: [in diversas partes volito; hin und her fliegen]. A forgácsoc széllel repesvén, hulván (Com: Jan. 103).

Rěpěsés: [volitatio; das hin und her fliegen]. Az keselyev hyvya fyayt repesesre (CornC. 121. Mad: Evang. 71). Az keselyŵ kyzlely repesseesre ew fyaczkayt (JordC. 273). Ember teremtetŏt a mwkara, mynd az eghy madaar az reppeseesre (ÉrdyC. 394). Nagy rŏppessésel kezde a philomela kŏnyŏrgeni (Helt: Mes. 128).

Rěpěsget: [volitor; bin und her fliegen]. Neky yeleneek pokol bely erdegh egy fekete czoka kepeben es kezde elette repesghettny (ÉrdyC. 244).

Rěpěskědtet: [facio volitare; fliegen lassen]. Jobb lett volna mással, nem olyan tettetes ember által repeskedtetni elméjeket (RákGy: Lev. 112).

Rěpěskél: [volito; hin und her fliegen]. Az keselyŵ kyzlely repesseesre ew fyaczkayt ew felettŏk repesskelween (JordC. 273).

Rěpěső: **1)** volaticus PPBl. [fliegend]. Repesŏ pihe a kalásznak, könnyü tajték: achne PPBl. Tekeenczetek az eghy menyey repŏsŏ madarakat (JordC. 371). Egy repesev keselyevnek zaua (CornC. 125). Egen repesŏ szárnyas állatoc (Kár: Bibl. I.97). **2)** [saltitans; hüpfend]. Repesŏ vighasàgha szomorusagbra fordittatik (Bal: Epin. 3). **3)** [volatile, volucris; vogel]. Vrnac menden meńńy repesŏi iol mongatoc vrnac (BécsiC. 132). Lassatoc a meńńey repesŏket (MünchC. 24). Menni repŏsek lakoznak, zirtok kŏzepibŏl aggák zauokat (AporC. 67). Dičerietek vrat gimŏlčŏzŏ fak es mendon cedrusok, kegok es tollas repesŏk (121). Meńnek minden repesŏi alǵatok vrat (DöbrC. 231). Nezietek mennek repesŏit, mert nem hintenek sem aratnak (373).

RĚPĚZ: [volito; hin und her fliegen]. Egy eg alatt repezŏ széles s boszszu kŏnyvet látott (MolnF: LTárh. 146).

Röpözés: [exsultatio; das hüpfen]. Holott ezt röpözésével az annya méhében is el-követte (Csuzi: Sip. 743).

RĚPÍT, RÖPÍT: facio volare Kr. [projicio, jaculor; fliegen lassen, schleudern, sprengen]. Tudtára adom, fŭlébe rŏpíttem: *denuncio, *nuncio WF. Sem a hallot és el-hit dolgokat ottan más ember fülében ne röpitesük (Pázm. KT. 16). Szárnyára repétette (Megy: 6Jaj. II 9). Neved már fen-is repitik, jó emlékezettol mindenütt szépitik (GyöngyD: MV. 4). Még nem tudhatom, mitsoda helyre akarnak henniinket repíteni (Mik: TörL. 68). Tessék most jó dámák számot vetni tétova repitett gondotokkal (Fal: NA. 134). Boszontó igéket ne könnyen röpits más fülébe (Fal: UE. 398). Még a nagy emberek is röpítenek néha tréfákat (406).

el-rěpít: avolare facio MA. fortfliegen machen PPB. Fordeič el te zemeidet en rolam, meg ŏk engem el repeitenek: quia ipsi me avolare fecerunt (DöbrC. 480). Valakit el rŏpiteni ió reménseggel: alas addere alicui (Decsi: Adag. 315).

föl-rěpit: [in altum projicio; hinaufschleudern]. Myre mondyatok een lelkemnek, repŵtessel fel magassagra (KulcsC. 18).

ki-rěpit: [facio evolare; ausfliegen lassen]. Mihelyt ki-repitetted titkodat, más hatalmában vagy (Fal: UE. 457).

RĚPPEL: [volo; fliegen]. Neky (quidam) reppelnala ysteny belczesegnek vylagossagara mykeppen Janus ewangelista (EhrC. 2).

RĚPPEN, RÖPPEN-IK: ∾ Ŏk fáradgyanak, ŏk szenvedgyenek s mások rŏpennyenek isten elejben (Land: UjSegits. I.684). Egy galamb Szigetbŭl röppenék, kanisai fészekben esztet nevelték, ugyan szárnyaival oda igyekezék (Zrinyi II.54). A megveszett úri status nem röppenik újonnan ki, mint a maga porából felelevenedett phoenix madár (Fal: NE. 25). Ez is fülébe röppent az abbénak (Fal: TÉ. 742).

el-röppen, el-röppenik: [avolo; fortfliegen]. Gyakran megtörténik, hogy miglen ŏ magával tusakodik, elröppen elŏle a szerencse (Fal: UE. 394). Akár melly derék gazdagság az első unokánál szárnyat fűz magának és el-röppenik (Fal: BE. 591). El röppent elŏle Mauritius (Fal: TÉ. 640).

elő-röppenik: provolo Kr. [vorfliegen]. Alig rŏppenik elŏ a rosz-szó, már-is nagy tsorbákat ejt (Fal: UE. 409).

föl-rěppen: [subvolo; auffliegen]. A fŭrjek mind addig nem reppennek-fel helyekbŏl, valamig a karolyt avagy ŏlyvet fejek felett tartani látják (Misk: VKert. 436).

ki-rěppen: evolo Kr. [ausfliegen]. Az igen sok vitorlákkal kireppenŏ hajók elmerŭlnek (Fal: NA 238).

[Röppent]

el-röppent: facio avolare Kr. [fliegen lassen]. Fele sem okosság a kapott szerencsét elröppenteni és más nagyobb után fáradozni (Fal: NA. 246).

ki-röppent: facio evolare Kr. [ausfliegen lassen]. A mi teremtő istenünk nem azért álda meg bennünket eleven és éltető lélekkel, hogy a mikor kedvünk tartya, ki röppentsük testünkbűl akár mely hivságos okokért (Fal: NA. 221).

RËPT: [volans; fliegend]. Egy görög kéreté a királyt, hogy fogadná be szolgálatjára, mivel ollyan nyilas volna, hogy a madarat reptében lelővi (Mik: TörL. 467).

RËPÜL, RÖPÜL: volo C. MA. fliegen PPB. Ez vilagbol kymulanak es vrhoz rwpwlenek (VirgC. 50). Az kakas az fraternek kezebewl az fevdre repevle es az ev zarnyayt ky evtveen enekle (DomC. 313). Akarlak hozyam egyesyttenem, hogy ket zarnyakal repewly (ÉrsC. 238). Az angialok röppűllettenek (Fél: Tan. 83). A füstből sok sáskák röpüllének (Pázm: Préd. 294). Tovább es meszszébb akarok elmémnek szárnyaival röpöllenem (Lép: PTük. III 9). Sebes ráró-módra mintha repülnének (Thaly: VÉ. I.251). Hogy a sárkány előtt a pusztában röpüllyön (Csúzi: Sip. 250).

alá-rëpül: devolo Kr. [herabfliegen]. Egh hallo zalla feyek felet az palmafanakh agara ees onnat ala repölwen, eg keneret tön lée (PeerC. 81).

által-rëpül: pervolo, transvolo C.

be-rëpül: involo MA. hineinfliegen PPB.

ëggyütt-rëpül: convolo C.

el-rëpül: provolo, abvolo C. [fortfliegen]. Ky aad ennekem zarnyakat, hogy el reppewllyek (ÉrdyC. 576). Kerwbyn newangyalon el repüle (KulcsC. 29).

[Közmondások]. Hamar el röpül az szó (Decsi: Adag. 179).

elrëpülőség: [evaporatio; ausdünstung]. Az elrepülőség a tapasztalhatatlan részeknek a melegtől könnyen el szellyedősége (ACsere: Enc. 127).

mellette-elrëpül: praetervolo C.

elöl-rëpül: praevolo C. antevolo MA. vorherfliegen PPB.

föl-rëpül: subvolo, evolo C. [auffliegen]. Ime mind ether fel rwpwlenek az egbe (VirgC. 52). Valaky az kereztyen hytert eletyt vety, ez il ember legottan fel repevl menyekben (CornC. 67). Meg hala es ew kereztseghenek artatlansagawal menyorzagban fel repwle (ÉrsC. 229. Helt: Mes. 38).

fölül-rëpül: supervolo C.

hátra-rëpül: revolo C.

ki-rëpül: evolo C. MA. ausfliegen PPB. A fijat nem ismerhetni addig meg, mig az apja szárnya alatt vagyon, hanem mikor onnét kirepül (Mik: TörL. 233).

kirëpülés: evolatus MA. das ausfliegen PPB.

környül-rëpül: circumvolo C. MA. umherfliegen PPB.

környülrëpülés: circumvolatus MA. das herumtliegen PPB.

lë-rëpül: devolo C. MA. herabfliegen PPB.

rëá-rëpül: advolo, involo MA. hinzufliegen PPB.

vissza-rëpül: revolo MA. zurückfliegen PPB.

Rëpüldögél: volito MA. [herumfliegen].

Rëpülés, röpülés: volatus C. MA. [das fliegen]. Tartozzatok gyczerny az zabadsagert, kyt vallotok mendenewt rewpewlest (EhrC. 139). Kwtelesek vattok wtet diczerni az egbe zabadon valo rwpwlestekert (VirgC. 51). Oh keresztyén emberhez illendő szent röpöllések (Lép: PTük. I.273). Az Furia nem késik pokolban, röpülését tartja nagy Török országban (Zrinyi I.14). Magának sem mondhatok jót az cháazárnak, mert elvesztének ködben röpülését sasnak (74. II.83).

csillag-rëpülés: trajectio stellae PPBl.

Rëpület: [volatus; flug]. Ez napon uronk Cristus felyeb repevle menden emberneel; ez repevletrevl mondatyk Job kevnyueben (CornC. 121).

Rëpülget: volito MA. [herumfliegen].

Röpülhetetlen: involucris MA. was nicht fliegen kann PPB.

Rëpülő: volans, volucer, volucris, volaticus C. [fliegend]. Ez embernek bewlczeseges zentyrasa fenlyk olyatan, mend egben repewlew keselyw (EhrC. 96). Jövendőt mond egy röpüllő könyvről valo latassal az emberi tudomanyrol (Helt: Bibl. I. h).

[Közmondások]. Nincs semmi röpüllőbb az ődőnél (László: Petr. 7).

vitorlával-rëpülő: velivolus C.

REPED: **1)** [hisco; klaffen]. Repedött: hiulcus C. Repedjen a gyeplő-szí, pinczetokja folyjon ki (Thaly: VÉ. II.129). **2)** scaber fio MA. schäbig werden PPB.

ketté-reped: [in duas partes scindor; zerspalten]. Chuda, hog az my kemen zvuenk kette nem reped (MargL. 24). Mykoron zent Margit azzon zent kereztnek iegyeet vetnee, az sarkan kette repede (CornC. 330). Justina azzon, hog Aciadius le ne esneek es kette ne repedne, laytoryan evtet le vetete (361).

ki-reped: disrumpor Kr. [zerplatzen]. Egy kegyetlen ytfyw ewtet az hydrol az folyo wyzben wete es ottan anak zeemey ky repedenek (ÉrsC. 354).

mëg-reped: **1)** rumpor MA. [bersten]. **2)** exaresco, scaber fio MA. ausdörren, schäbig werden PPB.

széllyel-reped: [dissolvor; zerspalten]. Széllel repettwl hiulce C.

Repedés: [fissio; das spalten]. A szőlőnek veszei minden rajtok eső repedés, likadozás nélkűl meg-bimbozhatnak (GKat: Váls. I.619).

Repedëz: iteratas rupturas acquiro Kr. [risse bekommen]. Köziklac repedözenec, föld meg indula es coporsoc nilanac (NádC. 42). Röppedezni kezdet vala a gyeg (Helt: Krón. 117). Agyukat ki lövék, alól az föld robog, repedez mint egy jég (Zrinyi I.120).

el-repedëz: [scabricie horridus fio; schäbig werden]. Az én ortzám elrepedezet (MA: Bibl. V.15).

ketté-repedëz: [in duas partes scindor; zerspalten]. Az ökör kette repedözuen, v neki caputh ada ki iöni (DebrC. 570).

mëg-repedëz: **1)** rimosus fio Kr. [risse bekommen]. A kiuek meg zakadozanak es repedözenek (WeszprC. 16). Oh kw zyrtok egybe zenwegyetek ma en welem, meg repedözwen es megh hasadozwan (ÉrsC. 57). Éhség miatt az mű testűnk megkesseredett mint égő kemencze, bőrünk megrepedezett (RMK. VI.83). Az köziklak meg repedezenek (Fél: Bibl. 50). **2)** scabricia horridus fio MA. [krätzig werden].

mëgrepedëzés: [diruptio; zerspaltung]. Az kő ziklaknak megh repedezyse, az templomnak swporlatha kethe zakadasa (ÉrsC. 28).

öszve-repedëz: [dirumpor; zerspalten]. Kősziklák, hegyek, völgyek mind őszverepedőznek és megégnek (RMK. VI.38).

Repedëzés: **1)** ruptura, fissura MA. spalte PPB. **2)** scabrities MA. krätze PPB.

RÉR: [levir; schwager]. Réred nénédnek vagy hugodnak ura (Szikszai). Az hwganak ferye az az rery kezde őteth tytkon el arwlny (PeerC. 48). Lelezy gazda rerynek wagyok ados bor arraba (RMNy.² II.216). En vagyok az Klokock Isthwan, rerem megh holtt Zecheden, a mely kenyerghwtt te N. en erettem elteben (LevT. I.332).

RÉS (rősset Dial. 72): ruptura, rima, hiatus, meatus MA. riss, spalte PPB. Kic az resseken kimentec eggitec mastoc ellen (Bécsi C. 220). Elnétetic az vy folt az otol es nagob rés lézen (MünchC. 71. JordC. 459). Nem zokot vala reseken, ablakokon velagy embereket, ferfyakat nezny (PéldK. 45). Az hayo feneeknek ressen az wyz bee megyen (ÉrsC. 310). Bé kel ezt az réset árkolni előttők (Pázm: Kal. 110). Találhattál magadnac résset az kijővetelre (MA: Bibl. I.29). A rősset keresi es azon valo be járásnak szokását forgattya (Dial. 72).

[Szólások]. De r a j t a d mind igy is n e m l ö n sem r é s sem fólt (MonIrók VIII.167). Hogy semmi résünc, folyamásunc ne lehetne az mi hitetlenségűnknek szépegetésére (MA: Scult. 617). R e s s f ű l e k k e] variac vala az emberec: suspensis animis expectabant omnes (Mon: Apol. 8). Ezek az úti kisértetek r é s e n t a r t j á k mindenkor f ü l ö k e t (Fal: NE. 4). R e s e n v a g y o n a z f ő l e (Decsi: Adag. 172. Kisv: Adag. 221). Résen legyen a fűle (Megy: 6Jaj. II.17). Midőn résen fülűnk (Szentm: Kalm. 1). Midőn nyereség felől mondnak valamit, igen réssen akkor az fűlők (MA: SB. 127). Eleb j ö j j ö n a z b e z e d a z r e s r e, hogy nem az nyelvre (ÉrsC. 260). Soha hatalmas császárhoz tartozó hűségünkön r é s t nem e j t ü n k (MonIrók VIII.131). Ha rést k a p h a t u n k, a hordót azonban elküldjük (Nyr. XIV.357). Az emberi viszszálkodó tsalfaság még is kifogó rést t a l á l t (DEmb: GE. 175).

[Közmondások]. Elég egy rés egy kertenn (SzD: MVir. 95).

Résës: rimosus MA. voll spalten, voll ritzen PPB.

Réséséd-ik: [rimas ago; ritze bekommen]. Az okos es io gondviselő ember tavaszszal epétti fől meg romladozott házát, tőredezet, réssesedett falayt (Lép: PTük. I.326).

RÉSA: [rheda; wagen]. A szász kapitulumok és ekklésiák tartoztanak a fejedelemnek adni valami résát vagy tábori szekeret (Bod: Pol. 51).

RËST, RÖST: piger, segnis, reses, deses, desidiosus, torpidus, ignavus, lentus, remissus, socors, supinus (C. faul, träg, langsam PPB. Restek avagy tunak: pigri NémGl. 288. Gonoz rest zolga, kéllét uolna az en penzemet a penz valtocnac adnod (MünchC. 62). Tunya rest voltam (VirgC. 10. 105). Kywannyok azon zorgalmatossagot mwtathny, hogy restek ne legyetek (JordC. 808. 833). El bochattateek zent Ferencz atyank, hogy az restőket ffel yndoha, az almasokat ffel seerkenche (ÉrdyC. 568). Az rest zamar, te twnya zamar (Pesti: Fab. 13). Restecke lőttetek (Fel: Bibl. II.128). Ki termeszeti szerint igen rest az boszuallasra (Tel: Evang. I.107).

[Közmondások]. Ha te Ferentz várod, rest leszen a te borod (Cis. D.). Mindenkor ünnepe vagyon az rőst embernek: semper feriae sunt inertibus (Decsi: Adag. 128).

Rëstëll, röstöll: piget MA. [es verdriesst mich]. Kerven, hogy ne restelne hw hozyayok jwny (JordC. 739). Ha restőlendy megh mosny hw rwhayath (102). Ynteesymet restőleetek bel fogadny (ÉrdyC. 575). Resteltéc meg irnyi mind a kőnyvet (Helt: Krón. 1). En nem restelem mindent műuelni te érőtted (Helt: Mes 63). El rőyti az rest az ő kezét ruháia vyában, rőstelli azt ezac száiához is vinni (Kár: Bibl. I.619). Ne restellyed az beteget meg látogatni (654). Egy kis vasarbeli nyeresegedet restelled el hadni istenedert (Born: Préd. 411). Ifjúságodban dolgot restellettél, mostan immáron igen agh duda lőttél (FortSzer² 12). Munkával keresni az kenyeret rőstellie (Zvon: Post. II 237). Irass mással, ha magad röstelsz (TörtT.² III.326). Ne resteld oda menni, a hová igazét (Matkó: BCsák. 97). Restellem vesztegetnem a bőtsűletet (Fal: NA. 131).

mëg-rëstëll: ~ Senki kevés munkát meg ne resteljen (RMK. IV.143).

Rëstëlkëd-ik: pigror C. pigreo, pigresco MA. [verdrossen, träg sein]. Ne rőstelkedgyűnc semminemű ioba, hanem az vr dolgaba munkalkodgyunc (Born: Préd. 63. 379). Az numidaknac ezalardsagoc nem hag nala nekic restelkedniec (Decsi: SallJ. 45). Az isteni szolgálatban ne puhálkodgyunk, ne restelkedgyünk (Pázm: Préd. 341. SzD: MVir. 481). Látnivaló dolog, hogy meglehet, csak ne restelkedjék (TörtT.² I.383).

[Közmondások]. Akar hólis az nyeri, az ki nem rőstelkedik (Decsi: Adag. 315).

Rëstën, röstön: pigre, ignave, ignaviter, desidiose, socorditer, lente, remisse MA. faul, träg, verdrossen PPB. Kezde ez gyermek zerelmel jgyekevzny, nem restevn tanolny (DomC. 6). Resten ebben jára, a kinek hagyá (RMK. IV.91). Resten viseled magadat (Kár: Bibl. I.617). Kőzel főldre is rőstőn mennek (Zvon: Post. II.177).

Rëstës: pigritans, subpiger Kr. [etwas träg]. *Koszogó restes ló: equus pedibus stlembus PPB. 272. A bűnös embert furdallya a lelki-isméreti, hogy az isteni szolgálatban restes volt (Pázm: Préd 994). Biszonyara ritkan es rőstessen tartatnac illendő gyűlesec vagy Romaban vagy masut (Zvon: Osiand. 84). Az isten ajándékivel valo restes avagy ugyan nem élés (Megy: 6 Jaj. III.35). Az elefántok között volt oly, a ki a többinél butább és restesebb lévén, midőn ezért gyaláztatnék, búsult (Misk: VKert. 31). A gólyák egybe gyűlekeznek és ha mellyik kőzzűlők restes és maradozó lejénd, azt utól a sereg-hajtó sietteti (334).

Rëstësen: [subpigre; ein wenig faul]. Esett értésünkre, hogy az haza szükséges dolgait igen restesen, sőt többire nem is effectuálná (KecskTört. IV.304).

Rëstëz: [pigrum nomino; einen faul heissen]. Másodszor restezed és tunyázod Szil Miklóst (Bal: CsIsk. 437).

[Rëstít]

el-rëstít: pigrum reddo Kr. [träge machen]. Az emberi késedelmet elrestiti és tunyává tészi a jóra való serénységben (Pázm²: Kal. 235).

mëg-rëstít: ~ Az okosságot meg-tompittyák, az akaratot minden jó igyekezetre meg-restítik (Pázm: Préd. 840). Egy török császárt ágyasához való szereteti úgy megrestitett és elvonta volt minden gondviseléstől, hogy ugyan hanyatlani kezdett volt széki (Évk. XIII.54).

Rëstség: segnities, desidia, inertia, indiligentia, socordia, acedia, ignavia, torpedo, impolitia C. pigritia, pigritas MA. trägheit, faulheit PPB. Negyed halalos bevn restseg, ky embernek sok gonozokat tezen (CornC. 159). Hw resthseghekbe megh wtalaak vrnak mondasaath (JordC. 24). Ne chak torkosságban es rezegseegben, ne chak restsegben es fórtőzetesseegben, de őltőzyetők ffel a my wrwnk Jesusban (ÉrdyC. 3b). A kitől lehet es nem aloszik, az rősseg art annak (SalMark. B2).

jóravaló-rëstség: [adsidia; untätigkeit]. Vetkeztem iora valo restsegembe (VirgC. 10). Zeretetesen meg gondolyad, ha vagyon the benned alnoksag, kegyetlenseg es yoravalo resthseg

(WeszprC. 126). Az iora valo restseg ezt monda: ha sokat bőytőlz, meg bolondolz (BodC. 15). Jóra való késedelmes restség lenyomja bennünk a jó igyekezetet (Pázm: Préd. 64).

1. Rëstül: [remisse, lente; träge, langsam]. A gyalogságnak előállításában igen restül munkálódnak a nemes vármegyék (Bercs: Lev. 532).

2. Rëstül: pigresco, seguesco MA. faul werden PPB. Igen rőstűlnec azban, hogy az el vőtt io vtan halat adnanac (Born: Préd. 457).

el-rëstül: ∾ Kik ez velagba az isteni zeretettől elbidegűltec es az ő szolgalatťaba el restűltec, a pokolba rezkessenec es fazyanac (NádC. 81). O nyavalyas, ky tely vag bwnőknek rutsaganal, mit zunyadoz, mire restwltel el (TelC. 242). Midőn annac ideie leszen, be aratunk, ha el nem rőstűlűnc (Born: Evang. IV.30).

mëg-rëstül: ∾ A czelekődetben meg ne rőstűlyűnc (Born: Evang. IV.30). Jot czelekeduen pedig, meg ne restűllűnk (Fél: Bibl. II.75). A közönséges szokásokra meg ne restüly (Pázm: KT. 64). Ha meg-félemlűnc vagy meg-restőlőnk (Megy: 3Jaj. II.90. 46). Minekutánna megvénhednek, az ebek is meg-restűlnek (Misk: VKert. 194).

RËSTÁL: [debeo; schulden]. Az ky restalna, zynthen thorkaban wagion az thereknek, mynd az althal meg es erthe lesswnk, hogy megh wegywk (LevT. I.55).

RËSTÁNCIA: [debitum; schuld]. Nadasdy vramhoz mentem vala, heg zolnek mjnd az mastanj restancia fellel nekj mjnd az kj restanciat K. kwldet vala az mastanj felel (LevT. I.37). Ke. az resthanchyarol ir, ez ideig az honneth leheteth, mynden modon erthe wotthwnk (55).

RÉSZ: pars, portio C. teil PPB. Allatnak neged resce: quadrans NémGl. 154. Egy köntingnek harmad része: scriptulus PPBl. Oggun neki mend iovben rezet HB. Keuesebbet vewttem, hogy egyeb tarsim ne czallattnanak meg rezyben (EhrC. 78). Eggic masiknac ereziéc étkekuec rézeit (BécsiC. 70. 51). Jő a zolganac vra es ő rézét veti a kepmutatockal (MünchC. 60). Akarod atte rezedet ieua tenned (VirgC. 89). Nem lezen rezed en velem (JordC. 674. 695). Legien reszem meniorszagban (ThewrC. 167). Egg risz halat adának ůneki (Sylv: UT. I.124). Azt mongyak, hog hetted rezevel nagob az denar az dragmanal (RMNy. II.51). Az más ember marháya részeért zúrzanar talállya (Cis. K3). Az hadakozó részek engedelmessen jó alkuvásra mennek 1620 (Kal. C3). Mind a két résznec próbálása meg-visgáltatic (Com: Jan. 133). Nem azért támasztotta országunk háboruját, hogy részjavainkért azt le szállitsa (BethlTám. 675). A támadot nagy tűz Várad és Szent Miklós uczáknak mind két részeit megemésztette (Bartha: Krón. 4). Szivének belső részéből száŕmazott (Illy: Préd. II.206).

[Szólások]. Az tőb tévelygéseknek ki irtatásábaun is első r é s z v ó l t az római e c c l é s i á é (Pázm: Kal. 632). Az masyknak ees r e e z e v a g y o n b e u n e (ÉrdyC. 529). Részec nints mennyorszagban (Born: Ének 44). Az paraznakkal reszed vala (Fél: Tan. 476). Része nem lészen ő vélle, ha meg nem mosattya lábait (Pázm: Kal. 720). Semmi része ne légyen bennünk e világ fejedelmének az satánnak (Pázm: Imáds. 16). Volt részem mind a jó mind a gonosz szerentsében, se abban a boldogságot, se ebben a nyomoruságot nem helyheztettem (Fal: NE. 10). Élhetjük a világot, részünk lehet az emberi társaságban, mégis megfelelhetünk hivatalunknak (11). Kyk erdeghnek r e z e e r e es hatalma alat v o l t a n a c (ÉrdyC. 537). Az zentők, kyk wr isten rezeere leeznek (556). R é s z e m r ő l v a g y o n: est *author pro me; Valaki részéről lenni: *adiungere se ad alienjus causam PPBl. R e e z t h a d ew neky az erek dyczősseeghnek eremeeben (ÉrdyC. 108). Rezt en magamnac k e u a n o c mindenben (Born: Ének 414). Hamis tanusagba rezet t a r t o t a m (VirgC. 76). Tartnan Cristusnac rezet az sidoknac ellene (VitkC. 101). A kevésből-is avagy kicsinből t é g y részt (Com: Jan. 188). A ki e l t ü r i a maga részét, talpig ember (Fal: UE. III.84). Részt v e n n i a dicséretből: laudes *participare PPBl. Hogy a világi gyönyörüségek nekik ugymint r é s z ü l j ö t t e n e k (Illy: Préd. I.51).

[Közmondások]. Jó rész a jó aszszony (Illy: Préd. I.171).

alsó-rész: [anus; hinterteil]. Bár fájt alsó részünk, de még is lódultunk (Gvad: RP. 96).

idő-rész: [pars temporis; zeitabschnitt]. Semmiképpen valami ůdő részt nem jegyezhet, hanem szűkségesképpen őrőkké valóságot kell jegyzeni (GKat: Titk. 221).

pártos-rész: pars factiosa, seditiosa MA. [aufrührerische partei].

világ-rész: [pars mundi; weltteil]. O Jésus hitin valóknak szép chillaga, mely világ rész vitézségedet tagadgya (Zrinyi I.98).

Részből: [partim, ex parte; teils, teilweise]. Ez okoskodásnak valami rezből belie lehetne (Fél: Tan. 537). Mi magunktul eleget tehetűnk-e az isten igazsaganak; semmi reszből nem (Szár: Cat. B2). Noha ezek hét-szeresek a gonoszokban, de minden részből üresen nem marad senki tőlők (Pázm: Préd. 69). Rezből meg irattatot, rezből azoknac tanettasa altal meg tartatot (Zvon: Osiand B4). Az sidó népség ki ment Christus eleiben, részbűl hogy lássác őtet, részbűl hogy tisztességgel kiséréc be Jérusalembe (Zvon: Post. I.18). Erre nézet szent Pál is részbűl akkor, mikor az mondgya (176). Az ůdő jobb részbűl allhatatlan leszen 1621 (KNagysz. J). Mi-is az magyar nemzetről nagy reszeből ugyan azont mondhattyuc (Der: Préd. 1).

Részël: [partior; teilen]. Rezeltetik az w gonosz chelekedetiben (Ozor: Christ. 234). Venus Mercuriussal reszeluen az birodalmat, az egnek melegh es szeles allapattiat remelhetni (KBées. k). Az ur isten az én őrőkségem, melly nékem kiváltképen részeltetet (MA: Bibl. V. 8). Valaminc vagyon, adassée és részeltessée egynec hogy nem másnac (MA: Tan. 23).

ki-részël: [secerno, seligo; aussondern]. Nem ollyan rész és darab, melly az egészből ki számláltatot és el szegdeltetet, hanem az részekből ki részeltetet és el daraboltatot (Helt: Aritm. k).

Részëlkëd-ik: **1)** participo Kr. [teilnehmen]. Nem hogy ő is részelkedgyék az ő álnakságába (Tel: Evang. II.998). Az isteni termeszetben reszelkednec (Mon: KépT. 5). **2)** [jungor, socior; sich anschliessen, sich verbinden]. Abel egyilgyüségéhez részelkedjünk (Fal: NE. 101). A victoria oda részelkedik, a hol meg vagyon a hadi régula (Fal: NA. 213). A forgott udvari ember Protheus légyen, bőlts ha bőltshez részelkedik, vidám, ha vidámhoz (Fal: UE. 405). Mahometnek rút vallását leteszed, a keresztyén hithez részelkedel (Fal: TÉ. 652).

hozzá-részëlkëdik: [adjungor; sich anschliessen]. Ezt látván a többi, nosza-rajta tormán, felesen hozzárészelkednek és hatalmasan szaporodik a nem jó (Fal: NE. 71).

Részëlkëdés: [studium partium; parteinahme]. A sokféle vétkekhez részelkedés s hozzájok aszott gonosz szokásunknak ugy vagyon állapottya, hogy mennyivel inkább rögzik s erősödik, annyival inkább oda gyengiti a természetet (Fal: NE. 50). Nem folynak érdem s tőrvény szerint a dolgok, hanem hol per casum, tőrténetképen, hol per partialitatem, hajlandó részelkedéssel (Fal: NA. 239).

Részëltet: participem facio, communico MA teilhaftig machen PPB. A te udős fyad Ihus Xpus mynkoth ő zenth keny-

nyanak eerdőmeben rezeltessőn (WinklC. 329). Aggywnk dycheretőt a my meg valtonknak, hogy reezeltessen az ew zenth malazttyaban myg eelẅnk (ÉrdyC. 515b, 566, 597). Haarmat kewanok az en edes megh waltonnak testamentomabol rezeltetnye (ÉrsC. 154). Részelteté fiát velünk az szent feredőben (RMK. IV.255). Rezeltetik az ẅ gonoz chelekedetiben (Ozor: Christ. 234). Nem mynden attyay iozagbban rezeltetnek (Ver: Verb. 102). Szent Pál imezt beszélle: A szenteknek részeltetők legyetek (Fel: Evang. II 492). Paraznasagba rezeltetik magokat (Vás: CanCat. 641). Az választottaknac őrőcké valo dolgot részeltessen és tulajdonitson (MA: Scult. 1050). Valaminc vagyon, mind masunnan adassécés reszeltessée egynec, hogy nem másnac (MA: Tan. 23). Jovaiban reszeltetne bennünket (Zvon: Post. II.187). Isteni kegyelmit mindeneknek részeltetni kivánta (Illy: Préd. I.119. 77. 240). Kell őtet köz szabadságban részeltetni (Orczy: KöltSz. 41).

Részëltetés: participatio Kr. [teilhaftmachung]. Jesus mynden tebettseeggel, dychőseegős reezelteteessel ffellyeb volt mynden teremtőt allatoknaal (ÉrdyC. 58). Hatod az erek eeletben ffywy reezeltetees (72). Reszeltetesből neueztetic Peter kő szalnac (Mon: Apol. 282). A malaszt részeltetése (Illy: Préd. I.519).

Részënként: particulatim, visceratim C. per partes Com: Vest. 140. teilweise, stückweise PPB.

Részént: partim MA teils PPB Labainac vyai felrezent vasbol es felrezent főldből (BécsiC. 123). Mastan ysmerőm ferreezeent, akkoron kedeeg nylwabban meg ysmerőm (ÉrdyC. 97). Ki fizetese leszen fel reszent kez pénzel, fel reszent ingo marhaval (Ver: Verb. 165). Lábai egy részént vasból és egy részént czerépből valának (Kár: Bibl. II.157). Egy részént gondviseletlenec, egy részént gyengélkedőc, egy részént fősvényec (MA: Scult. 230). Egy részént feyszékkel, más részént kővekkel megfutamtatta (MA: SB. 252). Neminemű részént elhallgattathatnéc (MA: Tan. 705). Egy részént birná, egy részént nem birná (Tor: Eny. 426). Az embert az őrdőg nagy részént a fának nevével tsalta meg (GKat: Titk. 64). Históriámat nagyobb részént úton irtam (Gyöngy: MV. Előb 4). Fél részént való nyemoruság (Misk: VKert. 317).

Részës: particeps, compos C. teilhaftig PPB. Negyedrészes: quadrantarius C. Valamely vétekben részes: *affinis alicujus culpae PPBl. Akarz rezese lenned minden iozagba (VirgC. 94). Rezes az ẅ benne valo malaztba (94). Hogy erdemlyevnk dycheosegeodben rezessek lennenk (CornC. 35). Atyamffyay, menyey zenth hywatalnak reezesy, tekeenczeetek megh ez my vallasunknak apostolat Jesust (JordC. 802). Tegyen reezessee benne (ÉrdyC 542). Zent patriarkaknak aldomasokban reezes volt (623. 383). Legyẅnk rezes te zenth ereksegedben (ThewrC. 263). Minelőnk rezessek legenek (TihC. 330). Részes szolgájának halálában (RMK. II.235). Vérbe részes ne légy (Helt: Bibl. I. Ttt. 3). Az engesztelőnek ollinak kel lenni, az ki mindenik felnek termeszetiben reszes legien (Fél: Tan. 253). Reszesse teszen bennűnket az ű lelkenel (Mon: Apol. 257). Harmincz-őt kárhoztatot tudományt számláltam, mellyekben részesek az ujitók (Pázm: LuthV. 132). Mindeniktek lészen részes én kincsemben (Zrinyi II.159). Azért mondatik az ember beszéddel részesnek (Illy: Préd. II.231). Részes ne légy a nagy urak titkaiban (Fal: UE. III.77).

Részësëd-ik: particeps fio, participo Sl. [teilhaftig werden]. Akart minden keserűséginkben részesedni (Pázm: Préd. 555). Az ő tarsaságokban kivánkoznak részesedni (Rim: Ének 136). Küldött kalátsokba ki ki részesedett (Gvad: RP. 43).

Részësëltet: [participem facio; teilhaftig machen]. A jószághoz, a melyben részeseltet tégedet (MHeg: TOszl. 312).

Részësít: impertio C. impertior, participo MA. teilhaftig machen PPB. Sem betegnec sem a vigaztonac rezeseitnek valamit (BécsiC. 112). Dyczőseghcenek reezesӧytőye: gloriae communicator (JordC. 854).

[Szólások]. Ő maga m a g a t r e s z e s i y t i v e l e c néha bőueb es hathatosb, niha czendesb es czekilesb keppen (Born: Préd. 202).

Részësítés: [participatio; teilmachung]. Az hala adasnak pohara, kyth my meg aldunk, nem de az Christus vyrynek kẅzẅseytese, ryzeseytysey (Komj: SzPál. 160).

Részësség: [participatio; teilhaftigkeit]. Zenthelt erekseg-nek rezessegebe: in partem suorum sanctorum NémGl. 378.

Részëstül: [pro parte; zum teil]. Zẅlẅt bir az rak patagban rezestẅl, annak es ket reze az wnokae (LevT. I.93).

Reszësül: participo C. MA. teilhaftig werden PPB. Te myattad rezesevltevnk eletnek dymevlcheben (CornC. 100). Menenel ynkab kőzelyt valamy allath yozagos allathoz, annenal ynkab rezesől az allatnak my voltanal . . . Ha az hydeg vasat az tẅzbeli tezyk, rezesől az melegseggel (Apost. 42). Hẅ es reezesẅlth hẅ welők (JordC. 801). Reezesẅlven Cristusnak keenzenwedesyben: consortes estis afflictionum Christi (853). Aggyon malaztot ew zent orzagaban reezesẅlhetnẅnk (ÉrdyC. 14. 403). Nem kell reszesűlni a bűnnel (Mel: Préd. 112). Attyokfiainak jovaiban nem-is reszesűltetnek (Ver: Verb. 178). Az apostoli szeket talam nem szidalmaznatoc, mellyel nem reszeszűltőc (Mon: Apol. 29). Gyűmőlczeiben hogy mi is feienkint részesűlhessűnc (Zvon: Post. I.699). Részesűllyenek a győzedelmes érzékenségeknek készitett őrőmben (Zóly: Elm. 386). A mennyei kincsekben kezdett részesülni, bővelkedni (Biró: Préd. 30). Minden dolognak tellyes értelmében részesűl (Fal: UE. 392).

Részësülés: communicatio, participatio MA. teilhaftigkeit PPB. Vadolom bẅnẅsnek magamat kylenez idegen bẅnẅkbe rezesẅlesembe (VirgC. 11). Miczoda részesűlésem volt volna az istennel (Mel: Jób. 72). Ti nektek is reszesűlestec legyen mi velűnc (Born: Préd. 259). Az meg-keresztelkedtek álhatatosok valának a kenyér szegésnek részesűlésében (Pázm: Kal. 727). Mint kell az óltári szentség részesűléséhez készűlnünk (Pázm: Préd. 732). Nagy reménség fénylett ebben a jámbor latorban, mikor a Kristus országának részesülését kérte (547). Ennec az szentsegnec reszesűlesetűl meg nem foztatic (Zvon: Osiand. 135). A szent léleknek részesülése legyen minnyájatokkal (Illy: Préd. I 592).

Részetlen (*résztelen* C.): expers C. MA. [unteilhaft, unbeteiligt]. Hogy ha meg ál király fogadassában, részetlenne nem lesz ő atta iókban (Görcs: Máty. 4). Voltanac akcor ollyakis, az kic azt mondanac, hog amaz kazdag Crassusis nem volt volna reszetlen ebben az tanaczban (Decsi: SallJ. 13). Az tőb ecclesiackal reszetlenb volt az ieuelygesekben (ÉsztT: IgAny. 166). Nem lehetűnc részetlenec az főldben (MA: Bibl. I.146). Semmi kigyo benne nem találtatik, részetlen minden neminémő ártalmas állattól (Lép: PTük. III.72). Melybe soha edgy is az emberek kőzzűl nem részetlen (Tor: Eny. 273). Elig volt oly barsonyos ur, kinek haza-nepe ez nagy veszedelemből reszetlenne maradot volna (Forró: Curt. 95). Részetlen lész boldogságban (Ujf: HÉnek 15). Kedves virágjából részetlen nem hadgya (Gyöngy: KJ. 26).

Részetlenül: [non participanter; unteilhaft]. Semminemeo geotrelmben magat nem hagya vala rezetlenűl (DomC. 10).

[Részre]

jobb-részre: [maximam partem; grösstenteils]. A pogány nemzetségeket jobb részire meg-hódoltatta (Hall: HHist. I.74).

nagy-részre, nagyobb-részre: ∾ Én csak egynihány dolgot hozok elő az régi historiákból és nagy részre azoknak

irásiból (Pázm: Kal. 53). A nép a sidokat peldazia, kiket vristen az ő vaksagokert nagjob rezreh meg vetőt (DebrC. 51). Kynek testeet nagyob reezre megh eeghettetee (ÉrdyC. 526). Az keserű nagyobb részre erdemünk (ÉrsC. 165). Azoc nagiob reszre valasztatnac a syriabeli kiraltol (Szék: Krón. 64). Nagysagod myre kert vala, imar nagiob részere kezen vagion (LevT. I.76). A mint hogy egyebekben-is igen tudatlanok vagyunk nagyobb részre (MTolv: Arithm. 3). Nem lehet, hogy a jo embernek gyümölcsi nagyob részre gonoszok vagy nagyob részre jok legyenek (Illy: Préd. II.150).

Részről: **1)** [ex . . . parte; -teils, -seits]. Gád prófétát küldé hozzája, ki az ő részéről megjelentené neki (Illy: Préd. II.199). **2)** [partim; teilweise]. Isten egy részrűl haragos ostorával ijeget és fenyegetőzik, másrészrűl bátorittya gyarlóságunkat (Fal: NE. 37).

[**Résszel**]

nagy-résszel; [magna ex parte; grossenteils]. A predikátzió is nagy részel rövideb lészen, ha a deák mondások elhagyatnak (Pázm: Préd. H).

Részszërént: partim C. MA. teilweise PPB. Mynd reez zerenth az yo angyal jelen lezőn (ÉrsC. 158). Czac rész szerént prophetalunc (Helt: UT. x. 3). It czak also köntős, ing resz szerint vagion (Mel: SzJán. 188). Az lába vijai rész szerint vass, rész szerint tserép (Kár: Bibl. II.157). Ackor telliesedik be resz szerint az mit Jeremias mond (Fél: Tan. 18). Az mi marham vagion, rez zerent hagiom az zegen attiamfiainak (RMNy. II.302). Sok resz szerint es sok kepen szolla regenten az isten (Szár: Cat. B4). Lehetetlen, hogy valaki boldog légyen és részszerént nyomorult (Illy: Préd. II.256). Rész-szerint buba merűlve, rész szerint könyvezve (NótPM. 59).

Részszëréntvaló: [partialis; partiell]. It vettetyk reez zereent valo kerdees (CornC. 16).

Részü; [partis; -teilig]. Három részű bizonság tétell is megerősitöttéc (MA: Scult. 617). Az ő második argumentumát három részűnek irod (Bal: CsIsk. 38). Két részű a szentirás (Sámb: 3 Fel. 488).

[**Részül**]

Részülés: [participatio; beteiligung]. Kilench idegőn byn vagyon, bynbe rezűles (NagyszC. 359).

RÉSZËG: ebrius, ebriacus, potus, potulentus, temulentus, madulsa C. trunken, besoffen PPB. Ebreggétec fel rezegec es ordehatoc mend, kie bort iztoc (BécsiC. 203). Lateek egy rezegh azzonyallatot (JordC. 915). Mykeppen rezeg semmyt egyebet nem twd vala mondani (DomC. 216). Mynd borral tellyesek es rezeghek (ÉrsC. 81). A részeg a szomiuhozóual egyűt elneszszen (Helt: Bibl. I. aaaa 3). A hét dombon ülő aszony az-az Róma részeg a szentek vérével (Pázm: LuthV. 351). Nem részeg szeszel, de hézag aggyal irkált (Sall: Vár. 179). Mikor részek, garázdás az ember (Radv: Csal. III.81).

[Közmondások]. Bort sem iuot s mégis részeg (Decsi: Adag. 17). Az isten-is ki tért volt a részegh ember elött (MA. Czegl: Japh. 215).

Részëgëd-ik: inebrior SI. [trunken werden, sich berauschen].

el-részëgëdik: ~ Vendégi felettébb elriszegedvén, késő estve eljöttem szálásomra (MonIrók XV.55). El ne részegedjenek és valami garázdára magokban ne fakadjanak (Bethl: Élet. I.196).

mëg-részëgëdik: inebrior C. MA. [trunken werden]. Kezdendi megverni a germékéket es megréžegedni (MünchC. 141). Borth es eegyebet semyt, kywel ember megh reezőghődyk, ne ygyal (JordC. 93). Az en poharam, kyből myndenek megh rezőgődnek, yghem dragalatus (ÉrdyC. 432). Mikor a borba itt volna, meg reszegedec (Helt: Bibl. I.D3). Sok egyéb' fejedelmek megrészegedtek és veszedelembe estek az isteni névnek kivánsága-miatt (Pázm: Préd. 50. 617). A majom a bort is megiszsza, s tőle meg is részegedik (Misk: VKert. 227).

Részëgën: [ebrius; berauscht—adv.]. Itt ison s részegen ment ki házambúl (MonIrók XV.616). Nem csak az tiszti, az közkatonája is mind pálinkás részegen elleptek az országot (Beres: Lev. 280).

Részëgës: ebriosus, vinolentus C. MA. [trunkenbold]. Bor tsiszárok, részegesek: acralocathones PPBl. Ezec es ezec a rezegeseckel: manducet autem et bibat cum ebriis (MünchC. 60). Ez diznocon ertetuec mind az torcosoc es rezőgősők (GuaryC. 4). El yewe embernek ew ffya eetelt, ytalt veween es azt mongyatok: Yme rezeghes es torkos (ÉrdyC. 416). Ha az gonoz zolgha kezdend az ő tarsy kezeth enny es innya az rezeghesekkel, el iő az zolganak az ew wra (ÉrsC. 16). Jay a hamis tudomaniu, fertelmes parázna, rezőgős praedicatornak (Mel: SzJán. 59. Helt: Bibl. I Uuu3. Fél: Bibl. I 43). Az holnod alat vég hordozzad az könyueknek cziomoiat, mikeppen az reszeges Pyrrhia az lopot giapiunak gomboliagiat (Erasm: Erk. 58).

Részëgësköd-ik: crapulor, pergraecor C. perpoto MA. [sich oft betrinken]. Kik ez velagba torkossaggal rezőgősködnec, halgassak az ő lecceiöket (NádC. 90). Reezeghesköttek, kyk mynd ez feldőn lakoznak (JordC. 915). Az török urak ide jövén tegnap ittak, részegeskedtek szájról szájra (LevT. II.251). Szabad prédálni, szabad részegeskedni, ez az ő szabadsága (Zrinyi II.197). Szüntelen részegeskedvén meguntáltatott (Bod: Pol. 188). Részegeskednek, megütköznek az öblös kantsókkal (SzD: MVir. 357).

Részëgësködés: crapula C. ebriositas, perpotatio, pergraecatio MA. tägliche trunkenheit PPB. Az kastélyokban való lakás mód nélkül való részegeskedést, garázdát, veszekedést nem szenved (Gér: KárCs. IV.411). Részegeskedésre adván magát, imitt amott az urak udvarokban töltötte az időt (Bod: Pol. 188).

Részëgësködö: [crapulator; trunkenbold]. A bornemiszác ehnével birnak, a részegeskedőc és borosoc esztelenséggel és bolondsággal (Com: Jan. 182). Ha nintsen nemes, a pórból kell elő állatunnk hadi népünket, az jobb az udvarokban részegeskedő katonánál (Zrinyi II.193).

Részëgit: ebrio MA. [berauschen]. Mel fines engem rezegeitő pohár: calix meus inebrians (DöbrC. 46). El rontotta a bálványozást, melly a világot részegitette (Pázm: Préd. 142). Az jó had viselő bor nélkül el légyen, részegitő eszközt most hozzá se végyen (Zrinyi I.31).

mëg-részëgit: ebrio, inebrio, ebriulo C. [berauschen]. Ő czergetegit meg rezeghed (AporC. 11). Az een elmemeth a te veeröddel rezőgőhed megh (WinklC. 261). Meg rezegittenec engömet a nag keserűseggel (NagyszC. 49). Az foglyoknac véreckel részegitem meg fegyneremet (Kár: Bibl. I.190). Kertemnec tábláit meg részegitem vizzel (667). A ragadó mirigy nagy népeket el motskol, megrészegét és pusztét (Com: Jan. 591). Teli toroc ivással önnön magát meg-tölti, részegéti (181). Sok istenteleneket öszve gyűtöttem, szabad szeren azokat meg részegitettem (Szentm: TFiú. 13b). Az házba bévivén szörnyűképen igyekeztek megrészegiteni 1760 (Hazánk. I.363).

rëá-részëgit. Beste vitiz, szaladó kurafiai, csak az pályinkátúl vitiz az, de reárészegitem őköt Sellyére (Beres: Lev. 281).

Részëgség: ebrietas, vinolentia, temulentia C. MA. trunkenheit PPB. Részegség miatt való főfájás: crapula MAI. Ki-alunni

a részegséget: edormiscere *crapulam PPBl. Oloferneꞵ fekzén vala az ágban igén nag rézégséggel elbaġġadvan (BécsiC. 38). Figelmezietec, netalantal megnehezeġġenec tű zűnetoc torkossaggal es rẻzegseggel (MünchC. 160). Vetkeztem rezeghseg meg nem emeztesel (VirgC. 9). Az tanczhoz zűksegősők: iol lakas, rezőkseeg (SándC. 11). Az reszegsegh az haz biró embert bőczűletlenné teszi az őnei kőzőt (Decsi: Préd. 33). Az részegség oly dolog, kit igen ritka ember, a ki szégyenlene (Zvon: Post. I.43).

Részëgsz-ik: inebrior SI. [sich berauschen].

mëg-részëgszik: ∾ Igy meg nem részegszik aszszonyom, de szinte ollyan lélek veszedelembe esik mint a ki meg-részegült (Pázm: Préd. 225). Ha mi valamelly szolgánkra derék dolgot bízunk, nem türhettyük, ha meg-részegszik (237). Soc, ha maga meg részegszik, úgy dicsekedic véle, mint ha valami jeles vitézi dolgot vitt volna véghez (Zvon: Post. I.43).

Részëgül: inebrior MA. [sich betrinken].

el-részëgül: ∾ Az nagy urak igen vigadnak vala, fő fő urak el-részegűltek vala (Huny: Troja[2] D3). El részegűlt az igazaknac ártatlan vérével (Zvon: Post. II.201).

mëg-részëgül: ∾ Az ő borok, kinel megrezőgiltenec, lezen ő nekic sarkannac mergeue (NádC. 90). Zent leleknec borraual meg rezegvlt (VirgC. 27). Ime lelekben vgy mint meg rezegvlt, nagy kvny bullatasba el arada (59). Ez vilagnac iauaiual meg reszegűlven, czak basanak kedvet keresi vala (Fél: Tan. 485).

Részëgülés: inebriatio MA.

RESZEL (*részelő* Kár: Bibl. I.643): limo MA. feilen PPB. Reszellett por: rasamentum MA. Reszeltt vas-por: scobs delimata PPB. Csiszár, a ki reszelővel reszel: pollio qui lima limat (Com: Jan. 104). Ha a tehén vagy őkőr kőrmőt reszelni kezdik, igen bűdős (Misk: VKert. 92).

[Szólások]. Mit nem cselekednének Kegyelmeddel, minekutánna annyi t o r m á t r e s z e l t a z o r r o k a l á (MonIrók XXIV. 632).

el-reszel: delimo C. MA. abfeilen PPB. Annac az haiat kőrős kőrnyűl reszelőuel el reszeli (Kár: Bibl. I.643). Az rab tőmlőczbűl kiszabadúlván, az lábán való vasat levágja, avagy raspollyal elreszeli (Prág: Serk. 158).

ki-reszel: elimo MA. poliren PPB.

kireszelés: elimatio MA. abfeilung PPB.

mëg-reszel: limo C. delimo, elimo MA. abfeilen PPB. Négy kell illyen apró csatt, azokat is olyan szépen meg reszeliék, mint a nagyokat (TörtT.[2] III.156).

Reszelék: [aeris scobs elimata; feilung]. Finum pórissal kell az reszelék forrasztót az birsalma magos vizzel felrakott műre pórisolnyi (Kecsk: ÖtvM. 319).

Reszelés: destrigmentum C. limatura MA. das feilen PPB.

Reszelö: 1) limans, limator MA. feiler PPB. Hasonló mesterséggel éltek az új hit reszelő atyafiak is (Pázm: Kal. 86). **2)** lima NémGl. 334. scobina C. MA. feile PPB. Nem csuda, ha vétek vagyon az irásban, sok reszelő, fúró kárt tett nékem irásban (RMK. IV.207). Annak az haját kőrős kőrnyűl részelőuel el reszeli (Kár: Bibl. I.643). A mit cselekeszik a reszelő a vassal, azt cselekeszi a báborúság az igaz fértiuval (Mad: Evang. 236). A simétó reszelővel siméttya (Com: Jan. 104). Rusikát vess az reszelő sassán bele... Nagy öregreszelő, lapos és kés-élű kivántatik három-négy (Kecsk: ÖtvM. 368).

sajt-reszelö: tyrocnestis C.

torma-reszelö: tyrocnestis C. [krenreibeisen]. Torma reszelőket 4 drbot negyvenkét pénzen (Radv: Csal. III.30). A nyakban vető öreg táskámat, a tormareszelőt, a sodró fát, egy üstöt elhozhat (TörtT.[2] III.160).

[**Reszeltet**]

ketté-reszeltet: [dissecare euro: zerschneiden lassen]. Zent Elona azzon az kereztfaat kettee rezeltetee (ÉrdyC. 293).

1. RÉT: plica, series MA. falte PPB. [schicht]. Hagyd megnyugodni kicsenné az tésztát, nyújtsd meg egyenként szép vékonyon az asztalon, vajazd meg minden rétét szépen (Radv: Szak. 180). Az szoknyának korczovadjában vagyon egy rét és egy fertály vont arany (Radv: Csal. II.236). A győkere gőmbőlyű, egy kevessé csúcsos, belől fejér rétű (Lipp: PKert. I.54).

három-rétü: triplex, triplus C. [dreifaltig]. Három rétű őszve font kötel (Ker: Préd. 11).

hét-rétü: [septemplex; siebenfältig]. Hét rétű pais: *septemplex clypeus PPBl. Az egyházi rendekben való hétrétű sakramentumnak uy találmánya ellen hartzollyunc (MA: Tan. 1493).

két-rétü: bilix C. [zweifädig].

sok-rétü: multiplex C. [vielfältig]. El hagyuan az Antichristusnac soc réti balványokat, tégedet tisztelhessenek igazan (Vallást. CCciij). Némellyek le szállván a földnek gyomrában, ott fövenyeknek sok rétű ágyában (Orczy: KöltSz. 231).

száz-rétü: centuplex C. centumgeminus PPBl. [hundertfältig]. Száz-rétű béle az ökörnek: omastum PPB. Méltó volna, hogy száz réttő pálczában varnák a fejét (Kisv: Adag. 378).

Rétës: 1) plicatilis MA. [faltbar, faltig]. Ráutzos és réttes a bőrem (Helt: Mes. 104). Meg vtállyác az ő irdos birdos és retes l... nét (Helt: Háló. 50). Auagy egy istent vallani, ki nem egy, hanem rétes, egy allatbol es harom szőméllyből egybe gyaloltatott (Vallást. Nniiij). Retes, allatos, szemelyes istennek mondgya (MNyil: Írt. 174). Nem kővetkezik hát, hogy duplas avagy rétes Christus legyen, az mint te mondod (188). Rétessen kőttetet vas rostélyokon avagy gátorokon ki-néz (Com: Jan. 106). A bikának nyaka rétesebb, vastagabb (ACsere: Enc. 375). Az hiacynthusoknak ollyan rétes győkerei vannak mint az hal héja (Lipp: PKert. I.42). Szerelemnek el-hányt titkos békójából mint madárt rétes hálójából ki-venni valakit (SzD: MVir. 369). **2)** artolaganus C. placenta, striblita MA. artocreas Major: Szót. 73. kuchen PPB. Rétest, tíz kínyírt vigy el bátyaidnak, ez tiz sajtokat vigyed az hadnagynak (Tin. 230. Born: Énck. 601). Pereczet, bélest, rétest, pogátsát sűt (Com: Vest. 46). Tokja pedig levelemnek két katonás-béles, rétessel van kibélölve, jó vastag és széles (Thaly: VÉ. II.378).

Rétség: [plicatura; falte, schicht]. Isten tiszta, merő, es semmi belés auagy rétség ninczen ő benne (Vallást. Aiiij).

2. RÉT (*rit* MonIrók III.87. MonOkm. I.267. *ryt* LevT. I.256): pratum MA. wiese PPB. Planicies que wlgo dicitur ret (Wenzel XII.648). Nem hizőm, hogh atte baratid adnanac őth zanto főldet avag retet (NádC. 320). Retemnek egyik rezereul zinamot elwittette (RMNy. II.284). Egy nyban lowagoth bocyatnak az var fele az rytre (LevT. I.256). Tót Mihál nagy hertelen éjjel meg vissza-feltére, az nádason rétön mind el-felcsellege (RMK. III.63). Az réten és nádon Miklós budosik vala (Ilosv: Toldi 3). Talala egy réten egy eme disznót het malatztzal (Helt: Mes. 300). Még a réth is szagos, ahól vagyon (Mel: Herb. 94). Szállának táborba az pozsonyi rítre (MonIrók III. 87). Sűrő kopiaia mint reten nadnak (Görcs: Máty. 26). Ezen bordában szőtteknek réttyén kereskedgyetek (Pós: Vetélk. 44). Chúsz haszontalanul rút kigyó az réten (Zrinyi I.124). Eladhassa kis bessnyei pusztának rîteit (MonTME. I.267).

csikászó-rét, csikfogó-rét: [pratum ubi lampetrae caduntur; schlammbeisserwiese]. Halászó viz nincsen, hanem csikászó rét vagyon (Gér: KárCs. IV.291). Bejőnek az határokban csikfogó réteken is (304).

hizlaló-rét: [pratum pecori saginando; mastwiese]. Lapos hantok, gyöpös, virágos völgyek látszattanak, legelő mezők és hizlaló rétek (Fal: TÉ. 708).

kaszáló-rét: pratum Nom. 7. foenilis herba Major: Szót. 119. [wiese]. Az barom mynd Wyfalwygh el jarhatot, mykor kazallo retet nem fogtak (RMNy. II.312). Az folyások tellyesen meg-telnec és kaszaló réteknec fűuét és mezőknec veteménit elvesztic (Kár: Bibl. I.475). Kaszalo retek, nyomas, erdők, cserek (Ver: Verb. 48). A reformatus papok adót nem adnak, míg minden papnak szántófölde, kaszáló-réte, erdeje ki nem szakasztatik (Bod: Pol. 147).

pap-réte. Ott az ebet az pap rétén: cancer leporem capit (Decsi: Adag. 115. Kisv: Adag. 63).

széna-rét: pratum Pesti: Nom. O3. C. [wiese]. A nag ar vizec zena retyt, nemasyt es gőmőlc kertyt ky zaggata (TelC. 85). A farkas talála egy szép széna rétet, azon öcklele ket kos egymással (Helt: Mes. 297). A féket a széna rétbe vetem és a nyerget az vizben hányatom (Helt: Krón. 226). Vy foglalasokoth az espanok, akar szanto fewld legyen akar szena reth, meg itylhethnek (Ver: Verb. 77). Szénarétek, tóshelyek (ErdTörtAd. I.242). Helyet adnak néki minden hozzá tartozójával és basznával, erdejével, mezejével, szénarétjével és szántóföldjével (SzékOkl. 298).

Réti: pratensis MA. [wiesen-]. Réti sáfrány: bermodactylus; réti torma: cardamon MA. Három leuelő fű, az réten terem, szederjes virága vagyon, eszt hiyác réti lóherénec (Mel: Herb. 93).

Rétség: foenetum Ver: Verb. 215. pratum MA. wiese PPB. Az rethsegről horgjak es azth mongjak, hogj mjnd elyen hythwan nesthek wanak oda (LevT. I.223). Halászó víz ezen a határon nincsen, hanem csikászó helyek vadnak az rétségen (Gér: KárCs. IV.303). Csátés és zsombékos el terjedő rétség (Gvad: Orsz. 102).

RETËK: raphanus C. MA. radicula; rettig PPB. Egyszer a róka a viz mellet talála egy retket (Helt: Mes. 280). A sűltekhez adattatnac salátác, retkec és gyűmőlcsőc (Com: Jan. 111). A retek abban kűlőmbőz a répától, hogy levelei szőrössebbek és darabossabbak (Lipp: PKert. 162). Halat és retket adtunk (MonTME. II.154). Répa, retek tzingolódnak, tök és dinnye hason jár (Fal: Vers. 871).

bécsi-retëk: [rapula Viennensis; wiener rettig]. Ezt a retket azért hiják bécsi reteknek, hogy Bécsből hozzák közönségesen a magvát (Lipp: PKert. II.162).

fejér-retëk: [rapula alba; weisser rettig]. (Lipp: PKert. II. 168).

fekete-retëk: [rapula nigra; schwarzer rettig]. Orvosságoknak legjobb a fekete retek, kinek nagyobb ereje vagyon a fejérnél (Lipp: PKert. II.168).

nyári-retëk: [rapula aestiva; sommerrettig]. Nyári retek, ezt februariusba vetik, noha ritkán válik jó (Lipp: PKert. II.163).

téli-retëk: [rapula hiemalis; winterrettig]. A téli retket némellyek Sz. Iván nap estin, némellyek Augusztusban vetik (Lipp: PKert. II.164).

tengëri-retëk: thlaspi maius; meerrettig Mel: Herb. 173.

vad-retëk: armon PPBl. [feldrettig].

vörös-retëk: [rapula rubra; roter rettig]. A vörös retek nem régen származott fölső Német-országbul (Lipp: PKert. II. 168).

Retkëcske: rapunculus; rapunzel. Retkechke vagy rapontz, a kit a németek rapunzelnek híuak, kinek az íze ollyan mint az reteknek (Lipp: PKert. II.168).

RETESZ: **1)** vectis C. repagulum, obex, pessulus MA. riegel PPB. Ysten meg erősseethee te kapwydnak rethezyth (CzechC. 56). Evt erzekensegeket retez alat tarchuk (PéldK. 33). Küldtünk egy lakatot és egy reteszt fejével egybe (Nád: Lev. 26). Nagy zárockal, retezeckel megőrizi (MA: Scult. 301). Pinczének külső ajtajára csináltattunk egy reteszt és egy závárfejet (MonTME. I.302). Kamarán ajtó retezzel (Radv: Csal. II.335). **2)** [catena; kette]. Retezeckel valaki megnem kötözheti vala őtet: neqne catenis jam quisquam poterat eum ligare (MünchC. 78). Adyad, hogy ez retezek en labaymrol el töressenek (PeerC. 256).

[Szólások]. Látván, hogy mindenütt ben sűl és csak r e t e z t v é t p a t t a n t y ú j o k (Pázm: Kal. 129). R e t e s z t v e t e k a s z á j a m r a: custodiam ponam ori meo (Csuzi: Síp. 348).

ajtó-retesz: pessulus Major: Szót. [türriegel].

vas-retesz: **1)** [manica ferrea; eisenkette]. Negyen voltanak, akyk Ihusth ostorozyak wolth neegh was retezzel (WinklC. 189). Xpus, ky melto lől az waas retezeketh el zaggatnod (PeerC. 256). Gondolyad en zerethő baratom, hog az ew nyakaban egy nagy was retezth wethőthenek wala (ÉrsC. 311). Hogy meg ketezyek ő kyralyokath vaas lanchokkal es őnekyk nemessytb vas retezekkel (KulcsC. 363). **2)** [ciugulus ferreus; eisengürtel]. Az vas retez, kiuel magat be őnedzötte (GuaryC. 45). Vala ez nemes zwznek nemely was reteeze, kywel az ő gyengeséges derekat altal zoryttya wala (ÉrsC. 397b).

RËTTËG (*rotteg* Helt: UT. M. 1. MA: Bibl. II.17. MA: Scult. 659): timeo, trepido, paveo, pavito, formido C. tremisco, pavesco, horreo, horresco MA. [fürchten, zittern]. Igen rettegők: praeformido, reformido, praetrepido C. Christus rettegh vala, Judas vigad vala (WinklC. 159). Aleeg hihetendő, minemű keserűsegőt a halaltol rettegven az én gengesegős termezetőm zenvede (NagyszC. 16). Uram Iesus retteguen verős veritekkel veritőzel (WeszprC. 62) Az asszenyallat nagy retteghwen előwe yewe (JordC. 552). Myt rettegz eedes leanyom (ÉrdyC. 23). Sem az hatalmas ysteneket nem tyztőly, sem az keenokat nem rettőghy (468). Az fewld az nagy rewasthwl rettegne (ÉrsC. 472). Mel felelmnek miatta rettekz (BodC. 1). Batoriced ate zent lelkedel retegő lőlkőnket (ThewrC. 109). Hyzik es rettőgik az istent (TihC. 2. JordC. 836) Mindenek retthektek (RMNy. II.7). Rettege inkab es imada az ű battyat (Tel: Evang I.127). Az testnek erőtlensegere nezue az halalt rettegte (Fél: Tan. 267). Mindenkor rettegve kezdett a szólláshoz (Pázm: Préd. II.3) Az én beszédimet rőttegi (MA: Scult. 659). Szulimán, az kinek Európa rettegte szablyáját (Zrinyi I.9).

mëg-rëttëg: [extimesco; erschrecken]. Meg retteghwen es el ameelkodwan monda (JordC. 736). Meg ne retteegy, mykoron a kent lathod (ÉrsC. 358).

Rëttëgés: formido, formidatio, reformidatio, pavitatio C. tremor, trepidatio MA. furcht PPB. Pether fel alwan, mynden rettheghesnelkyl monda (ÉrsC. 160). A feiedelmec nem rettegésőckre vadnac a jó czelekedőknec (Helt: UT r. 8). Bizonytalan végünk félelemnek rettegésével kínoz (Pázm: Préd 74). A Kristus fel-támadása-után nem rettegéssel, hanem kívánva várjuk a jó halált (573). Hértelen való tellyes rettegéssel megrémül (Com: Jan. 150). Noha megmaradhatna vigyázva, de az rettegést unja meg (Beres: Lev. 278). Bakonyi röhögés farkasnak rettegés (SzD: MVir. 138).

Rëttëget: territo C. MA. [schrecken, scheuchen]. Nekyket tenileczel reettghet (ÉrdyC. 373). Bochass félelmet reaioc es rettegesd a te nagy karod altal (Helt: Bibl. I.Ii4). Minket rettegetnec és szomorgatnac az mi hamisságinc (MA: Scult. 860). Lelki ismeretedet furdallyac es rettegetic (Agend. 78).

Rëttëgetés: [territatio; furcht]. Megszabadította az emberi nemzetet a halál rettegetésétűl (Pázm: Préd. 573).

Rëttëgető: 1) terrificus MA. erschrecklich PPB. **2)** terriculum C. territamentum MA. schreckbild PPB.

Rëttëgtet: territo, terreo MA. [schrecken, scheuchen]. Császár hatalmával őt megfenyegeté, Euzebius pispek nagyon röttegteté (RMK. V.178). A földön pedig annál-is rettegtetőb' felek látszanak (Pázm: Préd. 6). Késértet ez, a mely téged most búsit, e hivságos félelem, a mely rettegtet (Pázm: KT. 276). Miért rettegtetni kel az vitéz szüvet, az mely az égben is oly nagy próbákat tett (Zrinyi II.65).

RËTTEN, RËTTEN-IK: terrefio SI. [erschrecken]. Hogy habornsagot ne rettenneenk, ŵnenmaga haborwsagot zenwede (ÉrsC. 210). Éjjel nappa lőnni basa siet vala, mitől várbéliek igen rettentek vala (Tin. 90). Minden felől szorongattatunk, kemény fenyegetéssel rettenetünk (MonTME. I.98).

el-rëtten: expaveo C. [erschrecken]. Hangos trombita zengedez, mellyet halnán, mindenec el rőttennec (Kár: Bibl. I.402). Elrettentec vala ő előtte: terrore perteriti sunt (MA: Bibl. I.43). El-rettent tetemimet ujjits meg, hogy ellyek (Szal: Vigaszt. 235). A véletleneken el-retten (Com: Jan. 196).

mëg-rëtten: compavesco C. expavesco MA. erschrecken PPB. Vala ezenné felelemnel meg rettenet: timore perculsus (EhrC. 44). A nep Jezust latuan, megyede es meg-reddene (MünchC. 88). Mendenek megh rettenuen, archwl földre esenek (PeerC. 17). Meg ne rettennyetek azokthwl (JordC. 568). Ezeket baluan ez doctor, meg rettene (DomC. 217). Lataa, az pokol aytaa nytwan vagyon, es nagyon meg rettene raytta (ÉrdyC. 70). Myeerth megh retteneel az artathlanoknak veerek ontasatwl (185). Azt hallwan a feyedelem meg rettene myatta (340). Menehany ytéssel rettenth meg zywed (PozsC. 44). Hany ytessel rettenth meg az te zywed (ThewrC. 99). Meg rettenic és el álmélkodic (Zvon: Post. I.677). Valameniszer az itélet napiarol gondolkodom, mind anniszor szivemben és testemben meg rettenem (Lép: PTük. II.196). Még basa magais ottan meg rettenik (Zrinyi I.107).

Rëttenés: terror C. MA. schrecken PPB. Az nagy rettenees wtan ffel kőltenek agyokbol (ÉrdyC. 424). Orszag rőttenése (Decsi: Sall. 22). Vedd fel fiam bátran németnek lövését, ne mutasd szívednek semmi röttenését (Thaly: Adal. II.247).

Röttenet: terror Kr. [furcht]. Te thataroknak wag meg tereye, the poganoknak wag rethenetyk (GyöngyC. 2).

Rëttenetës: terribilis, terrificus, horrendus, formidabilis C. MA. erschrecklich, fürchterlich, greulich PPB. Izonyu, rettenetes magas hely: tespua; rettenetes zúgású: horrisonus C. Az vellamas tezen rettenetes czattanast (VirgC. 97. 54). Emlekőzyel kegős Iesus az rettenetős zőrnyŵssegőkről, kyket zenwedeel (CzechC. 12). Akara zenvedni, hoǵ tegedet pokolnac rettenetes őrneńenec vermeből meg zabadihtana (VitkC. 89). Eellyen rettenetes choda dolog tőrteneek (ÉrdyC 573. 566). Rettenetesb testnek ew halala (ÉrsC. 269). Azon eiel ez zyz naǵ rettenetős abrazatba megh ielőnek (TihC. 12). Az wrnac rettenetes napia (Helt: Bibl. I.g3). Valami rettenetős mérges állatot, fűuet meg ittac (Mel: Herb. 15). Rőttenetes sinároc voltac (Born: Préd. 552). Rettenetes-személy: monstrum (Pázm: Préd. 1077). Az oroszlánok az ő rettenetes ordításokkal az apróbb állatokat el-rémítik (Misk: VKert. 54).

Rëttenetësen: truculenter C. horrende, horribiliter MA. greulich PPB. Rettenetesen szóló: terriloquus MA. Kére, ha meg akarna halni, ne lenne ilien rettenetősőn (WeszprC. 35). Az magyarok álgyútól nem félnek, hanem nagy rettenetesen az császár népire őklelinek (MonIrók III23). Az him oroszlán és a nőstén oroszlán rettenetessen ordétnak (Com: Jan. 39). Rettenetessen strutz-tollat fejében mozgattya forgó szél (Zrinyi II.12). Az pénz az országban rettenetesen elszőkűlt (MonOkm. XV.129).

Rëttenetësképpen: [horribiliter; schauderhaft]. Szent tőruenyet nekic a Sina hegyen rettenetes képen kiada (Helt: Bibl. I.a3). Jerusalemet rettenetes képen elrontac (I.b2). Rettenetesképpen megriasztya (MA: Bibl. V.3).

Rëttenetësség: horribilitas Kr. [schauder]. Ez trombitanak elŵ zaua retenetessegel hangoslik (VirgC. 115). Eltavozanak mennyey rettenetesseggel felelmesek leuen (DomC. 126). Jelen lezen eǵfelől őrdőgőknek rettenetessege (BodC. 23). Meg tőnilőcőztethe, hoǵ a rettenetősseggel meg terithhetne (DebrC 563). Az nagy zernyew rettenetesseegben meg feelelmőt vala (ÉrdyC. 593). Kel myneekŵnk megh lathnwnk az ő megh theereseth rettenetesseeghel (ÉrsC 141). Az sok sürü kopja utánna s elötte sok földet rettenetességgel be födte (Zrinyi I.33).

[Rëttenetësségës]

Rëttenetësségëst: [horribiliter; fürchterlich]. Rettenetességest huzattatol wala, tazygaltatol wala, ekleldeztetel wala (PozsC. 2).

Rëttenetëet: [horrende; schauerlich]. Rettenetesth hwzattatol wala (GyöngyC. 9).

Rëttenetësül: ∾ Rettenetesűl baluanyoznac (Men: Apol. 46). Láttad é az halált az falon le irva, mely rettenetesűl kaszáját hordozza (Zrinyi I.188). Demirhám rettenetesül forgattya nagy vasát (II.72. 86).

Rëttenetlen: imperterritus MA. unerschrocken PPB.

Rëttenetlenül: [imperterrite; furchtlos]. Rettenetlenűl, bátran járhassunk (Mad: Evang. 275).

[Rëttenhetetlen]

Rëttenhetetlenül: [imperterrite; unerschrocken]. Rettenhetetlenűl által-méne kőzepettők (Mad: Evang. 314).

Rëttenö: [terribilis; fürchterlich]. Vr rettenew ŵ tanachyaba (terribilis in consiliis) embereknek fyay feleth (KeszthC. 159).

Rëttent: perterreo, perterrefacio C. terreo, terrifico MA. erschrecken, furcht einjagen PPB. Az prophetak az engedetleneket istenuek sok fele ostorinal rettentik (Fél: Tan. 12). Az tőrueń rettent es karhoztat az bűnert (559). Mindenütt villamnak nyilak és szablyák és mindent rettentnek lobogós kópiák (Zrinyi I.24).

el-rëttent: terreo, deterreo, terrefacio, expavefacio, horrifico, exanimo, consterno C. [abschrecken]. Az népet el rőttentéc az bę meneteltől (Kár: Bibl. I.130). Benneteket el-nem rettentnek (Mad: Evang. 219). Nehéz dolog ez, ha eleve bé-vőtt képző vélekedéseddel te magadat el-rettented (Com: Jan. 1).

elrëttentés: consternatio C.

elrëttenthetetlen: imperterritus C.

föl-rëttent: exterreo, terrore excito Kr. [aufschrecken]. Mikor alusztoc, ne légyen, ki fel rőttentsen (Kár: Bibl. I.114).

mëg-rëttent: terrefico, tremefacio C. deterreo, expavefacio MA. [erschrecken, in furcht setzen]. Meg rettentnec engőmet en zamtalan bineim (NádC. 7). Ennehany azzonyallatok megh retteuteenek mynketh (JordC. 618). Esmeg mond vala

ewnekik meg reettethween ewket: Ymaran latom, hogy az fa vago feyzy a fanak gyokereehez kozelget (ÉrdyC. 349. 568). Meg rőttentél engemet az en álmodásimba (Mel: Jób. 18). A kgs uristen oly igen megrettentötte öket, hogy mindenett futnak a várakból (TörtT². I.281). Talán azért trombitálták ki az békességet, hogy megrettentsék az cseheket (Bercs: Lev. 552).

mĕgrĕttentő: [terrificans; erschreckend]. Mykent a meg rettentőt azonkeppen az hezőlkődőt meg mewety vala (ÉrdyC. 199b).

Rĕttentés: **1)** territatio MA. das erschrecken PPB. **2)** [terror, pavor; furcht, schrecken]. Rohannyon hw reayok feelelem es reettentees (JordC. 42). Retentees es rezkedet yewttenek en rayttam (ÉrdyC. 578. 194). Ysteny yteletlmek rettenteese myath (ÉrsC. 266). Mint az oroszlánnac orditása, ollyan az királynac rettentése (Kár: Bibl. I.614). Ejjeli felelmek és rettentések tégedet nem kőrnyékeznek (László: Petr. 197). Zrinit nem ijeszt-heti gond s rettentés (Zrinyi I.80).

Rĕttenthetetlen: imperterritus MA. [unerschrocken].

Rĕttenthetlenül: [imperterrite; unerschrocken]. Ál rettenthetlenül Zrini nagy gondokon mint nagy tornyos kűsziklák magos Késmárkon (Zrinyi I.80).

Rĕttentő: formidolosus C. terrificus, terrificans MA. [schrecklich, fürchterlich]. Lúd-rettentő fű: ebonomychon MA. Ellensegőmnek rettentő zőrnywsegeth ne lassam (CzechC. 20). Nép rettentő (MA: Bibl. Magy. 2). Ihon Stipán Golemú rettentő testel lépik mint egy halom, rettenetességgel (Zrinyi. I.88). Ugy hallom, retteutő napjaitok voltanak azulta (TörtT. XV. 212). Rettentő fejes, makacs állat a túzok (Mik: TörL. 447).

RETYE-RUTYA: anilis blateratio Kr. [tritschtratsch]. Retye-rutya szénám renden, rendem, rendem, rárom (Thaly: VÉ. II.126).

RĔTYKE: [piscis genus; fischart]. A galótzát, tzompot, retykét, csukát add a szakátsnak (SzBodó: LóDics A4).

[RÉÜL, RÉVÖL, RÍVÖL]

el-réül, el-révöl: [mente capior; in entzückung geraten]. Zent attya es egyeby voltanak mend el ryuewltettek es fekeznek uala mykeppen meg holtak (EhrC. 136). Egy napon mykoron ymathkozneek, hog wr isten tartanaa meg ewtet az ew zyzesseegeenek fogadasaban, el reewőlteteek (ÉrdyC. 276).

Réülés, rívülés: **1)** [mentis excessus; entzückung]. Meg bezelle, hogy az zent Ferencznek ryuewleseben wruendezest es vygaztalast erzet (EhrC. 132). Eseek azonkezben lelky rewlees hw rea: incidit in eum mentis excessus (JordC. 741). Latam rewles zerent en elmeemnek latasaban: vidi in excessu mentis visionem (745). **2)** [prodigium; wunderbild]. Byzon halando testbe volna mynth eegyeb embernek, es nem reewlees zerent (ÉrdyC. 119). Moyses es Yllyes nem rewleskeppen, de byzon testekben lettek vona ott az ydőben (459). O zent atyaam, hyd be azokat ees, kyk kywe fwtanak, mert reewlees nem vagyok, hogy mynddennek hallasara yelenebem meg, mynt leen dolgom (634).

Réület, rívület: **1)** [mentis secessus; entzückung]. Zent Ferencz vala elmeyenek ezenne ryvewletiben, sem napual sem evel nem zolhatnala, vgy vala ystenben megnyomuadot (EhrC. 41). **2)** [larva; gespenst]. Senkit a kesertet el ne meriččőn auag a rewlet meg ne indičon (TelC. 59).

Réületĕs, révületĕs: [ecstaticus; verzückt, verrückt]. Rewletes testeth: corpus fantasticum NémGl. 124). Meg elvfolyak es meg menetyk vala evtet es revevletesnek neuezyk vala (DomC. 165).

RÜT, RŐT, RÖJT, RÉÜT, RIT, RIÜT: [mente corripio; entzücken] Bernald vr istentwl erdemle ol nag malaztot, hogi giakorta istenhez rwtetik vala (VirgC. 86). Caiphastul es Pilatostul halalra sententiaztatec, kiknec elötte sokat rezkete es rötete (Born: Préd. 244).

el-rüttetik: [extra se rapi, spiritu corripior; in entzückung geraten]. Ew elmeyenek magaztasaban el rywtetyk uala: in mentis rapiebatur excessum (EhrC. 77). Yme legottan el rűtetheec lelőkben (NagyszC. 381). En elmeenben el-reewtettem: ut raperer extra me (JordC. 781). Ottan el reewteteem leelekben: statim fui correptus spiritu (892). Zarmazeg ilyen ebodalatos illatnak zaga, hogi az soror a nagi edessegert elrytetet volt (PéldK. 73). Imilien latast lata: elrittetnen, egizerre a zent Effren lata egi tűz ozlopot (DebrC. 103). Igen aitatos vala, mert az imacsagba giakorta el ritetik uala (164). Oli igen el rüttetik vala az imacsagba, mint ha meg holt volna (207). Lelke zerent el reewteteek (ÉrdyC. 502b). Erdőmle latni čodalatos kepen meg ekesittetőt zep azzoniallatot, vg hog ekőssegenec elalmélkodasanac okaert elrűtetneiec (TelC. 63).

elrüttetés: [ecstasis; entzückung]. Zent Pal ezt meg kostolhan el ritteteseuek napian (DebrC. 139).

Rütés, rütetés: ∝ Mikoron frater Pacificus meg terth volna ez ilyen rwtesbwl, legottan kymene az egyhazbol az bodog zenth Ferenczhez (VirgC. 64). Meg boczatatek frater Leo az rwytetesbwl (110).

Rűtet: [mentis excessus; entzückung]. Prophetanac ezen latasa legen auag vetel auag nehesseg auag tereh, mert nem bezel elmenec rűteteben (BécsiC. 259). Ki kedeg rűtetben azaz ketelen zol, sem zolast sem vezteglest val ő hatalmaban (267).

REV: putredo, humor putridus MA. [fäulnis].

Reves: putridus, humidus MA. faul PPB. Tegitek az gőmőlcz fat reuessę (Sylv: UjT. I.19b. 11). Miczoda lesz e hát a reues tőken (Born: KTud. IV.32). Mintha egy reues fat ragnanac (Born: Préd. 410). Az mostani ujságok az eretnekségek reves tőkéjének csemetéi (Pázm: Kal. 271). Reves tőkét láttatott rágni, semmi izt bennek nem érzett (Pázm: Préd. 157). Reves tőkének setétben fejérkedő világocskája (Pázm: LuthV 3). Aszu, reves törzsököket hordatott vala (Szal: Krón. 568). A halandó és rothadandó embert nem mondhatni-é revesnek (Pós: GBot. 89). Ezek lőnek azok a tizen nyólcz bizonyságok; látod, hogy reves és rothadt támaszok (Pós: Igazs. II.370). Lészen rongyos gatyád, az-is avult és reves (Ben: Rithm. 123). Télben posvány szúnyog s dongó légy sem bolyog, el-bújnak reves fában (Ben: Rithm.² 23). Visszaaggott reves tőkék és a gonosz szokásokban meg-rögzött vén latrok (Csuzi: Síp. 9).

[Szólások]. Egy reves tőke tenéked egész erdő (Pós: Válasz. 148).

[Közmondások]. Reves tőke gyűmőltsőt nem hoz (GKat: Válts. I.2). Minden újság kedves, óság pedig reves (Kisv: Adag. 147). A szabad revesnek, a tiltott mézesnek láttatik az embernek (450).

RÉV: portus Czinár. C. vadum, trajectus MA. [überfahrt, furt, hafen]. Micoron zép lassu zel lengedezne Francia orzag revere, iőuenec Coloniara (NádC. 462). Az tevby kevzzevl ada az jeney reuet falnyaual (MargL. 202). Meneenek az Jordan reweere (JordC. 288). Megh tereedh Tarsis new rewnek hayoyth: conteres naves Tharsis (KeszthC. 119). Gedeon izene Jordan vize melle, sidoc a reuőket hogy mindenűt allanac (Hofgr. 73). A tigrisnek vala egy gyalog réve, az révre eljuta Sándor népe (RMK. IV.108). Jacob a rewre mene (Helt: Bibl. I ab). Által kőltenec réuen (II 213). Az Duna révén (MonIrók III.16). Hogy Magyarországra réve lehessőn, Sabác várát megvette vót (152). Az hajók és rév őrzésére tiz ezer embert hagyott (154). Az lovasokban keveset az folyoviz revenek meg probalasara ele bocsata (Forró: Curt. 157). Midőn bizonyos réven által kőllet-

vén evezni (Tarn: Szents. 164). Pekri uramot oda az rév mellett Födémesre szállítottam (Beres: Lev. 18).

kikötö-rév: [portus; hafen]. Hazánknak ki kötő révhelyére egessegben juthassunk (Toln: Vigaszt. 9). A mi eleink a tábort mint-egy ki-kötő révet álittyák vala lenni (Teleki: FLél. 235).

part-rév: ∞ A Bosphorus egy oldalát a Propontis, másikját a tengernek hajlása avagy partrév bé fejezi (Konst. 4).

Révës: **1)** portuosus C. MA. [hafenreich]. **2)** portitor Ver. [fährmann]. **3)** nauta, nauticus C. [schiffer].

Révész: portitor C. nauta MA. [fährmann]. Köd ereszkede reájok ugy hogy nem látnak, s az révészeket verni kezdik (MonIrók III.13). Riueszec nektec szent Miklos istentec (Born: Ének. 391). A szerzetesek a maga nyereségét ásitó révésztül megvettetének (Tarn: Szents. 164). Rút dolog, ha az révész vitorláit el-hadgya (Hall: Paizs. 22. 95). A révészek, kiknek a jó borban vala nem kis részek, némelly társainkban belé kötődének (GyöngyD: Char. 43). Révésznek fizettem (MonTME. I.183). A mentő vasmacskát az utólsó veszedelemkor veszik elő a révészek (Fal: UE. 453).

[Közmondások]. A hajótörés után jobb a révész (Fal: UE. III.123).

RÉVEDËZ: [circumvolito; herumschwärmen]. Révedezve, sirva, futva nem akadhatok egy utra (Thaly: VÉ. II 321).

RÉZ: **1)** aes, cuprum C. MA. [erz, kupfer]. Rézzel meg-vesztegetem: aero; valakit rézből ki-önteni: ex *aere aliquem ducere PPBl. Valamit tezen a reez a vasnac, ezőut tbezi a haborusagnac bekeuelvalo zenvedese a valaztattaknac (NagyszC. 243). Az romayak reezbevl chyboryomot faraganak (CornC. 193). Az istenseeg nem lakozyk sem rezben awagy erczben (ÉrdyC. 200b). Négy mása reszet husz méllyföldre visznec husz forintért (Helt: Aritm. H6). Az basa, az tzombia merő rézből vala (Born: Ének. 351). A gyertya tartó velentzei rézből valo (Com: Vest. 20). **2)** [excrementum; auswurf]. Az ebek az rezet el hánnyák a templomban, melyet ki kel söpörni (MesésK. 18).

sárga-réz: orichalcum Ver. C. [bergerz]. A sárga réz cádmiával, egy némi-nemű érczes kővel meg illettetett réz (Com: Jan. 16).

velencei-réz: orichalcum C. [bergerz].

Rezel: [secerno; auswerfen]. A lágy pásztor előtt a farkas gyapjat rezel (SzD: MVir. 137).

[**Rezez**]

mëg-rezez: aeror PPBl. [mit erz beschlagen].

RĖZËG: tremo Kr. [zittern]. Rezeg a fazék: olla sonat vitium PPB. Mint a harisnak a szava reszegett (Gvad: RP. 480).

Rözgőd-ik: [inquietus, impatiens sum; unruhig sein]. Rözgődnek, nagy titkon el-kicsellegének, az terekek után hamar készölének (RMK. III.51). Mégis rözgődöl, hogy vgyan vgy kel érteni (Mon: Apol. 309).

Rëzgëlöd-ik, rözgölöd-ik: strepor, commoveor MA. [sich erregen, sich beunruhigen]. Ez előtt is sokan rözgölődtek és újságokat inditottak, de csak hamar meg csökőntek (Pázm: Kal. 66). Nem árt, hogy rözgölődik kegyelmetek (TörtT. VIII. 180). Igen rezgelődnek és fenyegetődznek (SzEsztM. II.49). Judás már tanit-is akkor a Christus nevében, mikor Nicodemus még ingyen sem rezgelődik (Nagyari: Ortb. 65). Henye herécké lésznek, kik rezgelődnek s tudnac másokbol szijni (Megy: 6Jaj. III. 36). E csipesek ellen igy rezgelődöl (Czegl: MM. 131. 144). Temesváratt is rezgelődnek (RákGy: Lev. 525). Ocskai s Bertóti is csak rezgelődtek seregükkel (RákF: Lev. V.17).

Rëzgëlődés, rözgëlődés: [apparatus, motus; regung, bewegung]. Az több helyeken való gyülekezetek is eloszlék, rezgelődések megszünék (Szal: Krón. 85). Ellenségeknek egyetértő rözgölődéseket dirnálhatják (MonIrók VIII.221). Ha hol csak mi jó szandékocskat s leg kissebb rezgelődéseket vesznekis eszekben (Megy: 6Jaj. 19). Rezgellődés (Megy: Dial. Előb. 9). De a csak látta a rezgelődést itt akkor (ErdTörtAd. I.98). Ha mely felöll ellenség ártalmas rözgölődése hallatnék, egymást megsegitsék (II.347). Homonnay, Sorbán rezgelődésétől nem szükség tartani (MonTME. III.160).

RËSZKED, RËSZKET: tremo, contremo, frigutio C. contremisco, trepido MA. [zittern, beben]. Rezkezy: contremisce NémGl. 328. Mindenfelöl reszketök: circumtremo C. Mikor mondotta uolna ennekem e bezedet, fel allec rezketuen (BécsiC. 159). Ü teste rezketny kezde (VirgC. 63). Lucia azzon fel kele es rezketveen monda az ev anyanak (CornC. 398). Kezde retteghni es rezkethni (JordC. 505). A keze kezde rezketni (DebrC. 105). Zent Pal apostolnak latasabol igen rezket vala (157). Ezekre yetemben rezketwen mondek (ÉrsC. 336. 355). Erwendyetek neky rezketwe (KulcsC. 3). Az mi atyánkfiát mert nem keserültük, nagy lelki-rezkedve mi az kútba vetettük (RMK. IV.17). Megmondak reszkőtve az annyoknak, hogy a gazda ott volt volna (Helt: Mes. 481). Nyaka hójagos, feje fájdalmas, keze reszked (Pázm: Préd. 233). Testemben reszkednék (Tarn: JóEl. 128). Reszked minden kis nyomoruságnak árnyékátul (Fal: BE. 587). Reszked a pitle, mikor örel darát (Gvad: FNót. 112).

mëg-rëszket: intremo, contremisco C. intremisco MA. [erzittern, erbeben]. Halwan ez erőltetesth e ket attyafy, nagyon megh rezketének (ÉrsC. 109). Persiai fejszéckel, mellyec nagy erővel megvillogtatnac, rázattatnac, lobogtatnac, reszkettetnec, által vervén (Com: Jan. 150).

Rëszkedés, rëszkedet: [tremor; das zittern]. Retentees es reezkedet yewttenek en rayttam (ÉrdyC. 576). Minémű reszkedéssel, könyörgéssel merjen az angyaloknak szine előtt elő állani a nyomorult emberke (Tarn: JóÉlet. 130).

[**Rëszkedetës**]

Rëszkedetëst: [trepidanter; zitternd]. Kezeydnek ő meel sebeeth ölelgetőm ayetatosth, reezkettetősth (CzechC. 29).

Rëszketeg: [tremor; das zittern]. Földnek kirali meg haborolanak, meg indolanak, reszketeg lele őket (DöbrC. 103).

Rëszketegës: tremulus, tremebundus C. algiosus MA. zitternd PPB. Mondek rezketeges zowal (ÉrsC. 336). Rezketeges szoual alig mondhattia vala (Istv: Volt 19). A plantalt ligetekbe és kertekbe reszketeges képeket csinált vala (Mel: Sám. 326). A reszegseg az egesz testet reszkettegesse teszi (DecsiG: Préd. 31). Az első gyilkos Cain reszketeges fejű és félelmes bujdosó lőn e földön (Pázm: Préd. 514). Reszketeges kezű vén ember (GKat: Válts. II.1260). Reszketeges, tántorgo (Czegl: Enoch. I.77). Keze reszketeges (Felv: Dics. 29b).

Rëszketegësség, rëszketegség: [tremor; das zittern]. Emlekőziel az rezketegsegődrőől, kyketh te testődben zenvedeel (WinklC. 246. GömC. 100). Immár császárt vénség elérte vala, reszketegesség is gyötrette vala (RMK. III.353). Görczöt, reszketegességet gyogyit (Mel: Herb. 126). Az falatot az számhoz viszöm valamely reszketegességgel (Nád: Lev. 89). Rezketegősseg, korsag (Born: Evang. III 241). Rezketegősseg vagyon lababan (Frank: HasznK. 102). A sárgaság és reszketegesség meg erőtlenedettet jelentnec (Com: Jan. 55). A részegesnec büntetésére vagyon a reszketegesség, láb köszvény és kézi köszvény (182).

Rëszketés: tremor C. horror, trepidatio MA. das schaudern, zittern PPB. A nagy szivű ember, a veszedelmeket ha közel vannac, reszketés avagy ijetség nélkül rájoc mégyen

(Com: Jan. 195). Ha bizonyos napot tart az hideglelés, a mig nem érkezik reád a reszketés, idd-meg a tört borsot, s nem ér el a nyegés (Felv²: SchSall. 22).

Rëszkető: 1) tremens, tremulus MA. zitternd PPB. Az rezketew papnak gyonouan odozas vetel utan Orban bodogsagost el aluuak (EhrC. 156). Reszkető chiragra vagy podagra köszvény esik kezére (MA: SB. 129). Akármi zörgésre-is aszszonyi módon reszkető (Com: Jan. 196). 2) acus tremula Kr. [flitter]. Bezzeg más itélete vala a véghetetlen bölcsességnek, alkotván az embert nem biboros bársonnyal, nem arany függőkkel vagy reszketőkkel, hanem tekélletes szép erkölcsel (Csúzi: Tromb. 14). Veszi a gyűrűket, peretzeket, reszketőket (Fal: NA. 141). Ki varrott főkötőt tettek a fejére, gyémántos reszketőt, mennyi tsak rá fére (Gvad: FNót. 43).

RËZZED: [concitor; erregt werden]. Penitenciara rezzednen elmene (MünchC. 53).

mëg-rëzzed: ∼ Menden nemzetéc megyettec, rezzettec, hoǵ vionanac igazaknac nemzete ellen (BécsiC. 74).

RËZZËG: [commoveor, turbulentus fio; sich aufregen]. Pilatus lata, hogy semyt nem haznalna, de ynkab rezzegne az nep, meg mosa kezet (ÉrsC. 97b).

Rëzzëget: [stimulo; ermuntern]. Az warban meg környkeztettek nag erössegel, egy masth egembe rezzegetyk, az ellenseget meg yeztesre enekölnek, yollehet bankoǵganak (ÉrsC. 531).

RËZZEN, RËZZEN-IK: tremo MA. zittern PPB. Ne rezzennen: non turbetur (NémGl. 218). Alatta fekete föld ugyan rözzenék (Zrinyi II.14). Rezzen világ minden részben, mert a nagy ég perczen ebben (ErdTörtAd. IV.227). Ezer hatszáz ötvenhétben rezzen világ minden részben (Bartha: Chron. 19).

föl-rëzzen: [concitor; aufgeregt werden]. Mynd az egheez Lwkana varas ffel reezzene wg anneera, hogy meeg Valerianos feyedelem oda fwtlma (ÉrdyC. 337). Az utolsó hazánkban föll rödzentt tumultusnak le eséllepétése (RMNy. III.125). A bögöly miat fel inditatott, felrezzent barom ugrál (Com: Jan. 51). Nagy zuhajjal és esergéssel jő az essö patak, nem tsuda azért, ha mindenek reá fel rezzennek (Pós: Igazs. 358). Fel rözzent az bassa, nem késik sátorban, jó lonára ugrék fegyueres pánczérban (Zrinyi I.51).

mëg-rëzzen: contremo MA. [erbeben]. Meg yndeytad feldet es meg haborejtaad ẃtet, wygazd meg ẃ teresyt, merth meg rezzenth (KulcsC. 141). Az hajdúság megbódul, Antal megrezzen (Beres: Lev. 308). Igen bánnám, ha elsőbb leveleimbez képpest meg tanáltak volna rezzenni (572). Elvész ez az ország s én is; mi megrezzent ország ez (11).

mëgrëzzenés: [τὸ contremiscere; das erbeben]. Látom rút ábrázatját az tulsó dolgoknak, és a miatt való megrezzenését uraméknak nem is csudálom (119). Az ellenkező kimenetele a dolgoknak megbódétja a hadat, kiknek szivek nehezen tér csak megrezzenések, nemhogy vesztések után (331).

Rëzzenés: [commotio, motus, strepitus; aufregung, geräusch]. Fel vön engem az léler és hallée vtámam nagy redzenésnec szauát (Kár: Bibl. II 111). Ha ellenség megérti, hogy ennyi ország a portával is meg akar egyesedni, nem kevés rezzenést hoz nékik (TörtT. IV.207). Mikor én ezeknek hallom rezzenését, érezem szivemnek nem kis rémülését (GyöngyD: Cup. 637). Azonban nagy rezzenéssel hirtelen megindula az egész tábor (Thaly: TörtK. 59). Meddig az mieink kitanulhatják statussát az ellenség[n]ek, féltem őköt az rezzenéstől (Beres: Lev. 575).

föld-rëzzenés: [motus terrae; erdbeben]. Alderán birt föld rözzenésekkel, nagy villámásokkal, meny-ütö-kövekkel (Zrinyi II 60).

Rëzzent: tremefacio, terrefacio, terreo SI [in furcht setzen, scheuchen]. Verebeket rezzentő érzéketlen váz (Horv: Mór. 8).

el-rëzzent: [absterreo; abschrecken]. A galamb, ha a háztól el-rezzentik is, vissza tér azon házhoz (Vajda: Kriszt. I.314). Az angyal, ki a koporsó ajtajáról a követ félre forditotta, az őrző vitézeket elrezzentette a koporsótól (III.673).

föl-rëzzent: [concito; in aufruhr bringen, aufregen]. Hamar fel rezzentec ott mind a strasasokat (Hoffgr. 73). Tolnay ellen kialtasz etszaka es mint azzal fel rezzented az egez varost (Born: Préd. 320). Nőszés fel rezzentő orvosság (ACsere: Enc. 196) Fel-rezzentetnek mint a madarak (TemPomp. 42). Gyakran meg-szaggatom édes álmamat éretted, elüzi nyugalmamat, fel-rözzent (SzD: MVir. 31).

mëg-rëzzent: conterreo Kr. [erschrecken]. Szleziai szomszédinkat Conte Bonkoi megrezzentette (MonOkm. XIX.200). Mivel már a vizek befadtak, bizony megrezzentett ezen dolog (RákF: Lev. I 198). Magam maradok az gyalog mellett, mert már Károli megrezzentette őköt, azt tartják (Beres: Lev. 19).

RËZZESZT: [incito, concito, suscito, moveo, provoco; bewegen, aufreizen, aufstacheln, aufregen]. Kegyetlensegnek myatta rezeztetek: incitatus (EhrC. 67). Egyebeket, kyk ot valanak, ymadsagra rezzeztuen (159). E bezéd nem ol, ki irgalmassagot rézzezien (BécsiC. 27). Merézkéttec mẃnket viadalra rézzezteniec (105. 161). Haragra rezzeztet engemet (198). A papoc fedelmi rezzeztec a gölekezetet, hoǵ inkab Barrabast ereztenéel önekic (MünchC. 104). Haragra rezzeztettek ötet a vizetlenben (AporC. 37). Neha kyny bezeeddel reezzezty vala ewket (ÉrdyC. 349). Reeaok reezzezteek az neepeket (598b). Meud ezök tegedet thöredelmessegre rezeztnek (ÉrsC. 47). Kemen bezeed dyhesseegeth rezzezth (189). Barattya ő halalanak ydeien oth legyen es alhatatossaghra yndoha, rezezye (291). Ellenseg panazla vrnak ees ertetlen neep rezezty the newedeth (KeszthC. 187). Rezezte byzonsagoth Yakobba (195). Haragra rezezteek ẃteth (201). Menezer rezzeztetteek ẃteth az kyetlenbe es haragra yndoytottak ẃteth (KulcsC. 192).

föl-rëzzeszt: [incito; antreiben]. A zonizedsagot fel rezzezte syralomra (EhrC. 159). Ffel rezzezteek es ffel yndwtak az nepeknek zyẃket az apostolok ellen (JordC. 756). Az edes Jesws ynt ees fel rezzezth my almwnkbol, hogy keezzen warywk (ÉrsC. 573).

mëg-rëzzeszt: [incito, commoveo; bewegen]. Jay megrezzeztő es megvaltatot varos (BécsiC. 281). Vrnak zaua puztának meg rezzezteye es meg rezezty wr Cades neẃ puztath (KulcsC. 63).

RËZNËK: gallinago; schnepf Com: Orb. 45. Rezneket, fürjet, efféle madarakat meleg vizben ne mellyezd, hanem csak szárazon (Radv: Szak. 9). A vizitik, reznek és a huros madár nyalánk étkeknek tartatnak (Com: Orb. 45).

RÍ (*reenak* JordC. 140. *reio* BécsiC. 197. 210. DöbrC. 520. *reionac* BécsiC. 112). *reiottanac* 204. *rév* EsztT: IgAny. 395. *rij* Fal: BE. 574. 610. *ríl* Balassa: Ének. 51. *riv* Helt: Krón. 175. Born: Préd. 388); obvagio C. vagio, ploro MA. [weinen, schreien]. Reionak kedeg ẃnöltuen: rugiunt autem clamantes (BécsiC. 112). Vr vtan iarnac, reio monnal orozlan, mert ő reio es felnec tengernec fiay: post dominum ambulabunt quasi leo rugiens, quia ipse rugiet et formidabunt filii maris (197). Reiottanac (mugierunt) az apro barmoknac čorday (204). Vr Syonbol reio (dominus de Sion rugiet) es Ihrlmből aǵǵa ő zauat (210). Igen alaztattam en zivemnek zepegesetöl, vǵan rivok vala (DöbrC. 90). Ti ellensegtek ördög mikent rivo orozlán köröl iar (351). Mi nem reio bial (numquid rugiet onager), miden tive vagon, avaǵ bẃǵ ökör, mikoron telles iazol telöt alland (520). En ream reenak: ffent contra me (JordC 140). A tő ellensegtöc ördög mikepen

riuo oroszlan, kering forog testona (VitkC. 67). Mikeppen az reuo orozlan kereng (BodC. 17). Ellensege mikepen a reuo orozlan fut vala ŏutana (TelC. 199). El karhozot emberec hogy riwnac (Born: Ének. 455). Látván társa bánatjában reu keserves kiáltasban (Balassa: Ének. 3). Mint a szomju szarvas, kit vadász rettentett, rileh s alig vehet lélegzetet (51). Rinak vala a borjuk (Diósz: Préd. 272). A gyermek rij, ha bántódik (Fal: BE. 574). A szarvas tsak akkor rij, mikor a dárdát mellyébe vagy ágyékába akasztatják (610).

sí-rí: ejulo, lamentor Kr. [heulen, wehklagen]. Az kinoc kŏzŏtt siw, riw, ohayt, fohàzkodic (Born: Préd. 388). Az pokolnac melyseges also fenekebŏl igy siu reu es nyerit pápa (EsztT: IgAny. 395). Sivnac rivnac az istentelenéknec minden nemzetségei, pereputtyoc (MA: Scult. 1046). Ottben az kinhoz képest siunának, reunának, kialtatának (Lép: PTük. I.120). Alatta a pokol és az ördög vagyon mint a sivó-rivó oroszlány (Mad: Evang. 154). Sirjon rivjon mint az oroszlány (257). Csak sirsz risz (Kereszt: Leg. 30). Sivó révó (Pethő: Krón. 40). A téltől fogva, hogy Ohabára elmenj, mind sirám rivám (TörtT². III. 163). Sír-rív az városi nép (Bercs: Lev. 245). Csak az üdőt, hideget s lovát sijja rijja az had, s a talpát félti a talpas (287. 289. 333). A kevélység az emberben, a ki sirva riva születik, türhetetlen büzzel mégyen ki a világból (SzD: MVir. 279).

kisí-kirí: [fletu extorqueo; weinend auspressen]. Az sok pénzt-is mind el tékozlottam, mellyet kezeid kŏzzŭl ki sittam ki rittam (Szentm: FFiú. 14).

Riad, rivad (*read* GuaryC. 38. WinklC. 186. *reead* ÉrdyC. 403b. *revad* Lép: PTük. I.11. 336. Lép: FTük. 228. *rijjad* Gyöngy: Char. 128): **1)** ejulo MA. heulen, wehklagen PPB. Mynd az kŏzŏnsegŏs soksaagh ywŏlthe awagh reada (WinklC. 186). **2)** [persono; ertönen, erklingen]. Fel-ŭlŏt hirdető trombita rivada (GyöngyD: KJ. 509). Éjjeli homályban hajnalra kelének, rivadnak trombiták, a dobok zŏrgének (GyöngyD: MV. 118). Uj erő üt reánk, menjünk elejbe bajnokim, rivadjon trombitánk (Fal: Vers. 866). Kapitány quártéllyán trombita rivadott (Gvad: RP. 95).

fŏl-riad: **1)** ejulo MA. [exclamo; aufschreien]. Mynd bwsostwl zemey ky eseenek, ottan ffel reeada (ÉrdyC. 403b). Ezt halwan, fel readanak, és egyzer smynd rea kyaltanak (ÉrsC. 498b). Látván az asszonyok, hogy ilyen kénokat szenvedett volna, egyenlő szóval mind felriadának (KrisztL. 31). Erről gondolkódvan szent Bérnard, szŏrnyŭkŏdik tŏle es fŏl revad (Lép: PTük. I.336). **2)** intono MA. ertönen PPB.

mëg-riad: [contremo; erschrecken]. Zsennyei és Csalóköz megriad, jól látom előre (Bercs: Lev. 208)

mëgriadás: **1)** terror Panicus PPB. [panischer schrecken]. **2)** [insonatio; das ertönen]. Egy trombita meg revadásra nem meltoc le burulnunk az fŏldre (Lép: PTük. I.11).

Riadás: **1)** ejulatio MA. [clamor]. das heulen und weinen PPB. [lärm, alarm]. Ez zegen binŏs nağ readast ten es legottan meghala (GuaryC. 38). Eozve zavarodásnak, zurzavarnak, rivadásnak, zaygásnak szŏrnyűsége lészen (Lép: PTük. I.113). Artalmas dolgok az várasban lŏnec, riadások, kiáltások esnek (KTör: SzJán. 5). Rivadást ha hallnak, lövésre vigyáznak (Thaly: Adal. II.74). Rivadás esék, csak elkapdoztak köpönyeget mit; míg lóra kapdoztak katonáim, oda van (Bercs: Lev. 280). **2)** [sonitus; das ertönen]. Halván az mustrara szelettő trombita es dob revadást (Lép: FTük. 228). Trombiták-is kezdék bő rijjadásokat (Gyöngy: Char. 128). Mindjárt hallatott a trombiták rivadása és látszatott az arra való zászlóknak forgatása (Fal: TÉ. 637).

Riadtat: [intonare facio; erschallen lassen]. Rivadtatni, harsogtatni a győzedelemnek öröm trombitáját (SzD: MVir. 195).

Rivall-ik: [clamorem tollo; aufschreien]. Rettenetes az rémülés az nép között, csak rivallik az, s hirt csinál (Bercs: Lev. 591).

el-rivallik: [ululatum tollo; aufheulen]. A kopók közül sok elrivallot (Gvad: Orsz. 150).

mëg-rivallik: [exclamo; aufschreien]. Meg-rivallottanac a fene bestia ellen (Czegl: Japh. 42). Nagyot bŏdŭl, meg-rivallik, tudatlan bányásznak szid (Matkó: BCsák. 107). A kakasok, ha tsak egy kis menyét előttők meg-rivallik-is, menten meg-félemlenek tőle (Misk: VKert. 361).

Rivalkod-ik: vociferor, ploro MA. schreien und weinen PPB. Szegény népek úgy rivolkodnak vala, utzakrol utzakra futosnak vala (Huny: Trója.² D4). Midőn Gideon látta volna, hogy a kő-sziklából tűz lobbant volna ki, nagyot rivalkodék (GKat: Titk. 436). Vad nyul után senki ne rivalkodjék (MonTME. V.343).

mëg-rivalkodik: [se commovere; aufbrechen]. Igen ió haynalban meg riuakodánac (Helt: Canc. 17).

rëá-rivalkodik: [verbis increpo; anfahren]. Reá rivalkodnak és kiáltanak (Land: UjSegits. II.479).

Rivalkodás: planctus, ejulatus, vociferatio, quiritatus MA. [geheul, das wehklagen]. Rivalkodásokkal úgy futnak vala, futó nép közt Judás ott forog vala (RMK. V.36). A tengerben Pharabo népei izetlen sikoltással, riualkodással vesztenek el (Tof: Zsolt. 793). Mikor begyŭltünk volna az templomban, ideki rivolkodás lŏn, az község kirohana az templomból (TörtT.² III. 101).

Rivás: vagitus, ploratus MA. [ululatus; das wehklagen, geheul]. Orozlanoc reuasanac zozatťa: vox rugitus leonum (BécsiC. 310. 262). Lelkeseknek es baromnak ev revasok (DebrC. 530). Igen nag keserő rynast tŏnek (PeerC. 104). Mynd ev tellyes rokonsagyt meg judehta az ev nagy reuasaual (MargL. 162). Mykoron Samson el maradot vona, eleybe tamada egy orozlan kŏlyŏk nagy reevassal (JordC. 339). Oly nagy sarkany rywasokath hallottunk (TelC. 275). Barom rivás: vox gregum (MA: Bibl. I.258).

[Szólások]. Annyit adunk rajta mint a szamár riváson (Pós: GBot. 12).

[Közmondások]. Meg ismerik szamárt riuasáról (Decsi: Adag. 123. Kisv: Adag. 18). Szamár rívás nem hallik mennyországban (Pázm: Préd. 226). Magyar modra szoluann: nem hall isten szamár riuást mennyországhban (Bal: Epin. 8). Szamárnak szamár a rivása is (Matkó: BCsák. 256). A rut szamár-rivás és kuvasz-ugatás meszsze érni nem szokott (Kisv: Adag. 525).

sivás-rivás: [planctus, ejulatus; das wehklagen]. Nagy sywassal reewaassal kezde yewny (ÉrdyC. 411b. 508). Leon nekik nagy siuasok reuasok (Frank: HasznK. 68). Siuas riuas es nagy fog czikorgatás (Born: Ének 91). Ott kezdetik az nagy rémŭlés, szŏrnyŭ sivás rivás, jay veszék, kiáltás (MA: SB. 31).

Riaszkod-ik: perfremo C.

fŏl-riaszkodik: **1)** [exclamo; aufschreien]. Fel reazkodanac az ellen az ŏrdŏgŏk es mondanac neki (NádC. 339). Mykoron meg akarnaak mosny, lataak, haat azzonyallat, ottan ffel reazkodanak (ÉrdyC. 340b). **2)** [se commovere; aufbrechen]. Bátorsággal az vitézök jutának, szintén hajnalban felriaszkodának (RMK. III.181).

rëá-rivaszkodik: [verbis impeto; anfahren]. Rájok riaszkodtam (Gvad: Pösty. 22).

Riaszkodás: [clamor; geschrei]. Ama synatokban esni kezdett illetlen kiáltozásokat, fene rijaszkodásokat megitélhetik, ha illendő-e vagy nem tselekedetek (Megy: Dial. Elŏb. 4).

Riaszt (*rihaszt* RMK. III.343. *riheszt* Helt: Háló. 111): intono MA. ertönen PPB. Dobot, trombitát rihasztának (RMK. III.343). Rihesztic a szegény foglyot minden képpen (Helt: Háló. 111).

föl-riaszt: excito MA. [aufhetzen, aufmuntern]. Az ördög fel riasta raiok is ez vilagnac fiait (Born: Préd 291). Fölrivasztám Ocskait s ma tüzel Austriában (RákF: Lev. 17).

fölriasztás: **1)** concitatio MA. aufmunterung PPB. **2)** intonatio MA. [das ertönen].

mëg-riaszt: **1)** increpo MA. inclamo MedLat. 305. [insono; ertönen]. Az nagy szep szanu hangos trombitat egben meg riasztyac (Born: Ének. 142). **2)** [perterreo; erschrecken]. Az ördögtűl meg szállott embert az keresztyén megrivasztya, hogy igazat mondgyon (Pázm: Kal. 61). Ez királyi ember, hogy az Christus ötet megrijasztya, veszteg halgat (MA: Scult. 965). Nosza pápista nraim, riaszszátok meg a gyermek eszű patert (Matkó: BCsák. 134). Az udvabirót riaszd meg, az várat éléssel rakja meg éjjel nappal (RákGy: Lev. 18). Minerva megrivasztá Kupidót: Távozzál innét te vakmerő gyermek (Hall: Tel. 45). Holmi vármegye hada van még az passusokon, de azokat a németek megriasztják holnap (Bercs: Lev. 22). Meglátom, ha nem lehet-é megrivasztanom három felül (611). Hogyha a jó méltóság megrivasztotta volna a mérges gyermeket, elfelejtette volna a dödörgést (Fal: NA. 157). Sokallván a mély hallgatást, meg rivasztá őköt (SzD: MVir. 366).

Rikácsol: hirquitallio Major: Szót. 250. [eine stärkere stimme bekommen]. A szőretlenec, midőn szőrösödni kezdenec, vékonyon csengő szavokat megváltoztattyác és rikácsolnak (Com: Jan. 44). Rikácsoló Szabó Jánost Fülekre elküldvén (MonTME. I.283).

Rikít, rikojt: perclamo C. [aufschreien]. Igen rikoytok: perfremo C. Felugrottam és egy nagyot rikojtottam: Ég, ég, kellyenek fel urak (Gvad: Orsz. 114). A szőke Duna hadi hajókkal be volt takarva, mit meg pillantva, megijedtem és egy nagyot rikítottam (Gvad: Nánd. 6).

Rikojtoz: [gentidem exclamo; wiederholt aufschreien]. Az aszszonyi rendtől félve olvastatik, rikojtozva kézből kézben nyomattatik (Orczy: KöltH. 103).

Rikkant (*rikontás* Kónyi: HRom. 35. *rikkat* Gvad: RP. 95): **1)** vociferor, exclamo SI. [aufschreien, jauchzen]. Szómat jobban rikkantatom jó bortul (Tin. 317). Imezek rikkantnak nagy örömökben, amazok rikóltnak, jajgatnak veszedelmeken (MA: SB. 73). **2)** [hinnio; wiehern]. Látod é bátya, hogy te vagy tudatlan, nosza rikkancs még edgyet (Matkó: BCsák: 108). Lovam rikkatván a hátán lejtőt járt, dobogott (Gvad: RP. 95).

mëg-rikkant: [hinnitum edo; aufwiehern]. A sámba szamár meg-rikkanttya magát, hogy a finum aranyhoz hasonlo vallást kétségben hozhassa (Matkó: BCsák. 79).

Rikkantás: [ejulatus; geheul]. Legyottan ük mind fölkiáltának, rikkontással reá rohanának (PhilKözl. IX.166). Támadt mind két részről iszonyu rikontás (Kónyi: HRom. 35).

Rikolt (*rikkolt* Szék: Zsolt. 41): vociferor, debacchor, perclamo MA. schreien PPB. [klagen]. Részegségben bolondul rikoltok: debacchari C. Mikippen az gim szarnas rikkolt az folo vizeknec, akkippen az en lelkem te hozzad kiuankozic isten (Szék: Zsolt. 41). Nyaualyas mit rikoltz, te is oda megy, a houa egyebec mennec (Born: Evang. IV.460). Rikolto, vezan kialto (III.490). Iszonyuan rikolt haragos szájával (Zrinyi II.63). Imezek rikkantnak nagy örömökben, amazok rikóltnak, jaygatnak veszedelmeken (MA: SB. 73). Átkozza az tyrannust és keserveseu rikolt, siránkozik (350). Befurják magokat minden magános gyülekezetbe, csak azon egyet rikóltván: libertas conscientiae (Fal: NE. 56). Ki-üti az öreg próféta a bárka födelét, rikót örömében a sok tollas állat (Moln: JÉpitl. 100).

Rikoltás: vociferatio, vociferatus MA. geschrei PPB. Rikoltással város népe kiüte, hátot ada néki Izrael népe (RMK. V.46). Rettenetes nagy rikóltás indula (Huny: Trója.[2] A.4). Rikoltás, kiáltás esék az táborban, azt tudnád, ördögök ugatnak pokolban (Zrinyi I.51). Igy nyitá meg nyelvét nagy rikoltással (II.66). Tudakozik, a nagy bódúlásnak és szörnyű rikóltásnak milehessen az oka (Hall: HHist. III.209). Némellyek kvártélyból jönnek rikóltással, nyargalnak a mezőn s futtatnak egy-mással (GyöngyD: MV. 56).

Riogat, rivogat: increpo MA. [corripio; tadeln, rügen]. V irettek kiralľokot reiagata: corripuit pro eis reges (DöbrC. 172). Monda az prouincialis zent Margyt azzonnak egy nemevnemev reogato bezeddel, de maga tyztesseggel (MargL. 137). Ky nemzeteketh reyagath, nemde meg fegye (KeszthC. 251). Nem utálá meg a nyomorultat, nem révogatá, sem el nem űzé előle azokat, a kik oda hozák (Tel: Evang. II.672b). Mennyiszer döfötték, rivogatták az ő fáradott és szakaszkadott testét a hóhérok (Pázm: Préd. 510). Őtet megdorgállyác, rijogattyác, veréssel is fenyegetic (MA: Scult. 252). Szegény jámbor urokat rivogattyák, szidalmazzák (Ker: Préd. 253). Haragos szoval riogattya, dorgállya (Megy: 3Jaj. II.101). A negédes orvosok rijogatják a uyomorékot, többétik kinnyait (Megy: 6Jaj. II.40). Nem mondok helytelen dolgot, csak ne rijogass (Czegl: BDorg. (404). Addig rivogattam s jártam köztök, nem sok kárral megtartottam az hajduságot (Bercs: Lev. 29). Mosolyog a pásztor, kezd fejet mozgatni: nem oda mégy; kiért kezdi riogatni (GyöngyD: MV. 121).

mëg-riogat, mëg-rivogat: increpito MA. [rügen]. Késértetben esteket vigasztalt, poenitentia nélkül élőket meg revogatot és meg ieztet (Zvon: Post. I.421). De bár be bocsiássák is őket hozzátok, iol meg revogattiátok (Lép: PTük. II.228). Kemény beszédekkel szólott nékiec, meg riogatta őket (Tyúk: Józs. 380). Demirhán dühösségét chászár esmerte, azért meg rivogatni ottan nem merte (Zrinyi I.119). Nem akar vala letérdepelni, de megriogatá: Uram ennek meg kell lenni (Cserei: Hist. 84). Polydamás rivogattya-meg őket és kedvek ellen-is tartóztattya (Hall: HHist. III.124). Estve Bergenyesen voltam, a holott szolgáimat megriogattam (ErdTörtAd. IV.43). Ha a lovat nem vered, nem rijogatod, engedelmesebb lészen hozzád (Misk: VKert. 112).

vissza-rivogat: [increpando converto; durch rügen umkehren]. Németnek vélték Eszterházi Antal uramot, csak arczúl forgatják nekem vissza az zászlókot, s az ágyúkot visszafelí; úgy rivogattam vissza őköt (Bercs: Lev. 295).

Riogatás: [jurgatio; rüge]. Távul kell innen lenni a rijogatásoknak, fenekedéseknek (Megy: 6Jaj. I.29).

RIBALD: [sceleratus; bösewicht]. Zornú kenokat töttek raita a sidok es a ribaldok (DebrC. 622).

RIBÁNCOS: lacerus; zerrissen, zerfetzt PPB.

RIBESZ: ribes; Johannisbeere]. Fejér ribesz avagy Sz. János szőlőczkéje (Lipp: Cal. 53). A szegények nád-méz-nélkűl csinállyák-bé a megyet, ehez megy és ribesbűl ki-facsart levet vésznek (Lipp: PKert. III.280).

RIDEG (*ridekek* Fal: UE. 461. *rideg* Felv: Dics. 11): **1)** singularis MA. [alleinstehend]. Eggyes es rideg személy, kinek sem fia sem leanya sem attyatia ninesen (Ver: Verb. 349). Elsőben vetöttük az 10 f. adóth helyös embörre; zsillérre és ridegökre kevesebb (KecskTört. II.78). **2)** [imperitus, alienus; uneingeweiht]. A tudós udvar jobb a rideg scholánál (Felv: Dics. 11). El is ámitják azokat, kik a politikában ridékek, de

nem a forgottakat (Fal: UE). 461). 3) [caelebs; junggesell]. A rideg legény nőszni akarván, megnézi, a mely eladó leánt kedvellyen (Com: Jan. 116). Rideg legények és jövevény emberek adaja (MonTME. I.273). Lator az a nagy bak, öklelődik, szurkál, minap két rideget a vízbe ugratott (Fal: Vers. 911). 4) macer; mager, schlank, dünn PPB.

Ridegség: singularitas MA.

RIGÓ: merula Pesti: Nom. 61. C. MA. amsel PPB. Stephanus Rigo jbgio [XV. száz. A rigo elhinen madarasznak beszedit, elmeno onneg (Helt: Mes. 443). Igen örvend az rigo, neki felel az szajko (SalMark. 10). Hangos szavuac a fülemüle, rigó, kenderike (Com: Jan. 31). A rigo igen hasonlatos a húros-madárhoz és tsak magánosan jár kél (Misk: VKert. 461).

csipëgő-rigó: [merula torquata; schnatteramsel]. A tsipegő rigo akkora mint a közönséges rigó, igen hangosan szokott tsevegni (Misk: VKert. 461).

fejér-rigó: [turdus musicus; weissdrossel]. A rigónak háromféle nemei vannak: némelly tiszta fekete, némelly igen szép sárga s mintegy süvöltve szóló, némelly tiszta fejér, de illyet a mi hazánkban nem látunk (Misk: VKert. 462).

fekete-rigó: [turdus merula; schwarzamsel]. (Misk: VKert. 462).

húros-rigó: ∾ Az húros rigónak gyomrát és begyit ki ne vessed, mert abban fenyő mag szokott lenni (Radv: Szak. 9).

rézorrú-rigó: ∾ Ez tiszta fekete, az orra szép sárga, mellyről réz orrú rigónak is neveztetik (Misk: VKert. 461).

sárga-rigó: [oriolus galbula; goldamsel]. (Misk: VKert. 462). Sárga rigó, tarka turó, rezes kalapácsot, bükkfa nadrág, tüdős hurka, mámoros kovácsot (Thaly: VÉ. II.126).

Rigócska: [merula; amsel]. Szép szavú rigócskák, csácsogó szajkócskak együtt siratnak engem (Thaly: VÉ. I.428).

RIGYA: concaedes C. MA. [verhack, verhau].

Rigyáz: computo C. arborum ramos reseco MA. [schneideln].

RINGYÓ: [prostibulum; hure]. Jóféle magyar úriember volt, a felesége pedig nagy ringyó 1761 (Hazánk II.55). Betyárok barlangja, ringyóknak tanyája (Orczy: KöltH. 199).

RIPSZRAPSZ: [jactura; verlust]. Ripszrapsz, csak légyen az én zsákomban (Kisv: Adag. 133). Ha vagyonom ripsz rapszra menne halálom után (Gvad: NótTest. 252).

RISKÓ: [ruber; rot]. Ez tótoknak minden gazdaságok, ha van nekik két riskó marhájok (Thaly: VÉ. II.5).

RISZA: [clunes; das hintere]. Hord el fiam, hord el a riszát, ugord által Dunát, Tiszát (Thaly: VÉ. II. 294).

Riszál: [motito; hin und herbewegen]. Ki a járás-közben hányja a farát, riszáló: *formicinus gressus PPBl.

RITKA: rarus, infrequens, relaxus C. [selten, karg]. Ritka szőrű: raripilus C. Vala ez gevreg pap ev tekyntetyben egygyevgyev, jarasa mertekletes, rytka bezedev (DomC. 304). Rythkak ees keweseek legyenek thy bezeedethek (ÉrsC. 184b). Mynden rytka allat draga, az naponkédy kedeeg wtalatus (465b). Az igaz baratsag rytka mynt az fekete hattyw (Pesti: Fab. 47b). Az jó békesség nagy ritka madár Magyarországban (RMK. IV.237). Igen ritka, ki mindennap tanulgatna az szent irasbol (Born: Préd. 410). Ritka vagyon az (Decsi: Adag. 36). Ritka madár az mostani üdőben (94). Ezek a példák olly ritkák mint a fejér holló és fekete hattyú (Fal: NA. 223).

Ritkán: rare, raro, rarenter C. selten PPB. Igen ritkán: perrare C. Ritkan valo babual elegedhetneekh megh (VirgC. 129). Joob naponkent keueset, honem ment ritkán sokat eni (VitkC. 31). Az zyzessegh rythkan vagyon emberekneel (ÉrdyC. 151b). Yghen rytkan leeletyk oly ember, ky annak elöttho zerezye az halalhoz önnenmagat (ÉrsC. 270). Fő ember fiában igen ritkán vagyon ió (Decsi: Adag. 17). Ritkán vagyon az begedűsben borneimisza (120). Bizonyára ritkán és röstessen tartatnak illendő gyűlesec vagy Rómában vagy masut (Zvon: Osiand. 84). Az kis Duna ritkán fagy bé, de az árja nem tartós (Beres: Lev. 315). Vélte és ritkán s akkor is csupa emberi gyarlóságbúl estek-meg (Fal: NE. 50). Félve megyek az utcára, ritkán ablakra (Amade: Vers. 130).

Ritkás: [collucatus; licht]. Ritkás erdő: sylvula Nom. 77.

Ritkaság: raritas, infrequentia, fungositas C. raritudo MA. [seltenheit]. Az zent zeretetnek masod twlaydonsaga rytkasaga (ÉrdyC. 465b) Sűrűség és ritkaság: densitas et raritas (ACsere: Enc. 127). Mikor a nagy méltóság mellett megvagyon a szép termet, tsuda ritkaságnak tartatik (Fal: UE. III.144).

Ritkaságos: valde rarus Kr. [sehr selten]. Minden állapotrul ritkaságos válogatott gondolatokkal eszmélkedik (Fal: UE. 392). Valóbann ritkaságos dolog volt Arnetnek és K. Abbénak egymáshoz való hasonlatossága (Fal: TÉ. 768).

Ritkit: rarefacio, raro MA.

mëg-ritkit: rarefacio, raro, disraro C. Megritkittatott: rarefactus C.

[**Ritkód-ik**]

mëg-ritkódik: raresco C.

Ritkul (*ritkáúl* László: Petr. 77): rarefio, raresco MA. [selten werden]. A jeles ember halálát szánni inkább tisztességes, melly ritkáúl a jeles férfiak halálával (László: Petr. 77).

mëg-ritkul: rarefio MA. [abnehmen, seltener werden]. Irgalmassagh meg rytkwl, zerelem meg hydegwl (ÉrsC. 527).

RIZS. Riskása, risköles: oryza; reiss PPB.

RÓ, RAV-om (MA.): **1)** incido, incidendo noto, annoto, crenis factis numerato incido; einschneiden, mit kerbe bezeichnen PPB. **2)** censeo, censum exigo MA. zins fordern, einnehmen Adámi. A király akaria vala az országot róni és minden kaputól akara egy aranyat vönni (Helt: Krón. 203). A hatalmasok untaluan nyuzác, róiác, raboltattyác a szegény ártatlanokat (Helt: Mes. 221). Adayokat es zolgalattywkat az magyaroknak fellyeb tettek, mynket fellyeb zolgaltatnak es fellyeb ronak (RMNy. II.101). A nemesség igért minden rótt kaputól 99 pénzt (ErdOrszGy. 572). **3)** [struo, construo, paro; machen, fertigen, bauen]. Zazloth chynaltatam nekj es koporsoth rotatam (LevT. I.142).

[Szólások]. Kiket jobb kezén vezet a szerencse, elidegenülnek azoktól, kik társai a szerencsétleneknek, attól tartván, hogy ezek s z á m á b a n e r ó j j a őket a világ (Fal: UE. 449). Ezt is v i j o d r a r o h a t o d, ha kedued vagyon hozzáia, meeg irásodnak summáiát kalapodhoz illendő bokrétában csinálom (Bal: CsIsk. 34). A fejérnép, akár mennyit éljen, absolute csak harminc esztendős, a férfiak hasonló képen aláb a l á b r ó j j á k k e r e s z t e k e t (Fal: NU. 352). Az mi illethy az wrakath, kiknek p o r t a t h r o n a k, azon még az orszagh az urakkal telleseggel nem alkodott (RMNy. III.119).

föl-ró: **1)** consigno, annoto MA. bezeichnen, aufschreiben PPB. Fel rauod sokszor te vetesedet (Born: Ének. 514). Felróván attyafijait, ismét haza iromtat azzal, amit az attyafijaitól tanult (Mik: TörL. 163). **2)** [exstruo, erigo; aufbauen, er-

richten]. Tetejglen baronával felróttak, egy nagy töltést vitézek csináltanak (Tin. 109). Léczszöget vettünk, hogy a praedicator temetését felróttuk fával (MonTME. I.66).

fölrovás: consignatio MA. beschreibung PPB.

lĕ-ró: [detraho, expungo; abziehen]. Jer, rójuk-le a ravásrúl adósságunkat (Pázm: Préd. 1022). Az ünnepeket mindenestől le tenni nem tanácsollyuk, eleget le róttak benne (Alv: Post. I.92). Rojjanak-le a papok valamit az innepekben (Czegl: Dág. Előb. 8).

[Szólások]. Az okos életre tanittóinknak tartozó a d ó s s á g u n k a t l e nem r ó h a t t y u k (SzD: MVir. 96).

lĕrovás: [detractio; abrechnung]. Reménylette, küld valaki, ha csak adósság lerovásában is neki, de semmit sem (Bercs: Lev. 13).

mĕg-ró: 1) [adnoto, inscribo, conscribo; aufzeichnen, auf schreiben]. Lőn čazari parančolat, hoǵ mind ez zeles vilagot meg ronaiak (DöbrC. 266). Megródd ezt legény jól (Czegl: MM 194). Magad rodtad ezt meg (204). Meg-róód penig itt, a mit mondok (Pós: Igazs. I.508). Mikor valamelly dolgot meg-akarunk jedzeni, meg-rójjuk valamire; ird-fel ezt, ródd-meg (Tof: Zsolt. 20).

mĕgravás. Adó fel-vetés, meg-ravás: indictio PPBl.

Ródol: [saepius incido; wiederholt einschneiden]. Ródolva vagdalva, röviden: caesuratim PPBl.

Rótok: [talea; kerbholz]. Ha mennyi rótok van az egész világon, mind egyet értene ezen az egy dolgon, szörnyü veszedelmünk ki nem tudnák irnia, annak sok romlásit előszámlálnia (Thaly: Adal. I.277).

Rovás, ravás: 1) crena C. tessera, talea MA. rationaria talea, rationalis taleola, bacillus incisus; kerbholz PPB. Jer, rójuk le a ravásrúl adósságunkat (Pázm: Préd. 1022). Egyszer s mind fizetik utolsó romlásokkal, valamit régi ravásokra róttak magok és elejek gonoszságával (Pázm: Préd. 121). Az biro az kasznárnak bizonyságra vagy rovást adjon vagy penig irást (TörtT² I.391). Már rovásra osztani az húst próbáltam, lábán osztani próbáltam, amúgy vágatni próbáltam (Bercs: Lev. 554). **2)** census MA. [aufschreibung]. Lőn čazari parančolat, hoǵ mind ez zeles vilagot megronaiak; az rovas lőn elóve siriai Cirinos espantol (DöbrC. 266). Tamada ama Judas a rauasnak ideién es soc népeket hitete el utánna (Helt: ÚT. g8). Fölhivatott az ravásra bennünket Szőcs János (MonOkm. I.14). **3)** pensio, tributum MA. [steuer] Artikulust szöröznek, hogy az végvárak szökségére egy ravást adjanak, kibe nemcsak parasztok, de egyházi népek es fizessenek (MonIrók III.148). Kibe semi nem lött vót, mert sem az ravás ki nem ment, sem az végvárak szöksége meg nem látatott (149). Rouás auagy adó: tributum vel census (Helt: ÚT. E4). Belochus a babiloniaiak kirallia Israel orszagat rauas ala saczoltata (Szék: Krón. 37). Az király rauást vét az ő országára (Kár: Bibl. I.507). **4)** [registrum; liste]. Kik rovást és listát meg szoktak vizsgálni (Orczy: Költ. 159).

[Szólások]. Aztalat kyralynak sok ideig eziac r o u a s r a t a r t o t a k (Görcs: Máty. 50). A m i r a v á s u n k r a h o r d a t t á k mint vizet a b o r t (Gvad: RP. 49). R a v á s r a nem h a z u d n i, igazatszólni: Proverbia loqui MA.

borona-ravás. A várnak bástyáit kőből csináltatta, a közit erős, öreg borona-ravásokból (MonIrók III.152).

förevaló-rovás: capitatio C. [kopfsteuer]. Főre való ravás, adó: capitatio PPBl.

ostor-rovás: mulcta, census PP. [brandschatzung].

[Rovásol]

mĕg-rovásol: crenis incido; kerbe schneiden PPB.

Rovatal, ravatal: 1) census Kr. [steuer]. Házonként kellőt mindennec magát föl iratni és ravatal alá bocsátani (Zvon: Post. I.138. 144). Abban az időben is némely falu annyi rovatalon volt, hogy az embere sem volt annyi (MonTME. VII.314). Az egyptomi ravatalnál terhesebb adozás naprol napra nevekedett (TörtT. VII 159). **2)** [latifundium censum]. Ravátalok [?] vagy rótt helyek: domus censae, fundi censi, latifundia censa PPBl.

Rovátkol: [strio; auskehlen]. A nagy urak fa házat csinaltatnak faragott gerendákbúl fa oszlopok közzé egymás között rovátkolván (Lipp: PKert. I.131).

mĕg-rovátkol: [incido; einschneiden]. Megrovátkolni a deszkákat: *asperare asserculos PPBl.

Rovátkos: striatus Kr. [ausgekehlt]. Az atraczélnak magva hoszúkás, rovátkos (Lipp: PKert. II.86).

Rovátol: scalpo, strio MA. einschneiden PPB. [kerben]. Metélt szél, tsipkés, rovátolt: crenae C.

Ravátolat (MA), **ravátolás** (PPB): stria, striatura, crena MA. incisura, excavatio; das einschneiden, kerben PPB.

Rovátolyocska: [latrunculus; der stein im brettspiele]. Ostáblán-való rovátolyotskák: latrunculi PPBl.

Rovátoló: [sculptor artifex]. Mesterseges metző, ravátolo: der kunststecher (Com: Orb. 159).

Rovátolt: sculpturatus, striatus MA. [gekerbt]. Ravátólt levél: folia *striata PPBl. Az leuele széle erős és hasogatot, rouatolt (Mel: Herb. 36).

Rovátos: serratus MA. [kerbig]. Mint az fűszuec ollyan a euele, hegyes, de rauátos a széle a levelénec (Mel: Herb. 53).

Rovó, ravó: praefectus tributorum, exactor MA. [steuereinnehmer]. Az rawok kezeben zolgaltassak az rawast (LevT. I.49). Az en komam wramnak, Berg warmegy rawwonak adassyk ez lewel (197). Ha ő felsége kezéhöz nem ment a pénz, tehát lopoc az rauoc (Helt: Krón. 203b). Táborát az ravó jártatta vala, Jeruzsalem előtt megszállott vala (RMK V.30). Ne leǵ ispan, rauo, dezmas, kufar (Mel: SzJán. 123). Kit az ország ronoi a tanaczbol ǵalazatoson ki vetettek vala: quem censores senatu probri gratia moverant (Decsi: Sall. 18). Ollykor születék Krisztus, mikor a pogány tsászár ravóitól mindenek bé-irattak a végre, hogy személyre és értékre adót vetnének (Pázm: Préd. 100. 1105) 14 szekér szénaért adott az ravónak 11 ft. (MonTME. I.18). A nagyságos személyek gyalázatot tennének magokon, ha nyomozuák a ravót, a vicegazdát, mint iparkodik (Fal: NU. 281).

ágypénz-ravó: [exactor tributorum lectuariorum; bettsteuereinnehmer]. Az ágy pénz ravó Ali csausznak az ágy pénzért fizettünk (MonOkm. I.36).

széna-ravó: [exactor tributorum foenariorum; heusteuereinnehmer]. Ugyan akkor az széna ravónak 1 frt (MonOkm. I.18). Biró uram az két szénaravónak fizetött 9 ft (32).

ROBBAN: [crepo; rauschen]. Sok hangos trombita akkor meg rivada, sok harag szavú dob tombolva robbana (Zrinyi I. 64).

ki-robban: [cum strepitu erumpo; mit geräusch ausstürzen]. Ezeket meg mondván, maga ki-robbana, kezében pörögvén egy szép tollas chida (Zrinyi I.51).

lĕ-robban: [cum strepitu subruo; hinabstürzen]. Kardot rántván Rusztánt ugy vágja valóban, hogy a teste mindjárt a földre le-robban (Kónyi: HRom. 131).

mĕg-robban: [cum strepitu adsum; mit geräusch erscheinen?]. Ha huzás vonás nélkül csak megrobbantak volna is

körülötte a római vitézek, mégis nagy szive fájdalmára eshetett volna ez az ő tisztességes megfogattatása (Vajda: Kriszt. III. 391).

ROBOG: [crepo, fremo; dröhnen, krachen]. Az régi mesterek azt tartották, mikor az tűz hátán robog, kifut az leve (Radv: Szak. 123). Az seregek fölött magas por chavarog, alattok rettenetességgel föld robog (Zrinyi I 120).

ROCSKA: orca, scaphium MA. kammertopf PPB. Czobán, kárt, roczka, ivóedény: culigna MAl. Sokac vadnak, mellec zerzettettenek ŏnekic tartanioc es kelhecnec es rockacnac (urceorum) kereztsegeket . . . Tartatoc emberecnec zerzeseket rockacnac es kelheenec kereztsegit (MünchC. 84). A tejet a szolgáló leány feji a rocskában fel fülüben avagy fejő sajtárban vévén (Com: Jan. 78. 83).

[ROGY-IK]

lë-rogyik: corruo, collabor Sl. [zusammenstürzen]. Valami a menykŏtŏl meg üttetik, le rogyik, el-romol (Com: Jan. 12).

lërogyás (*lerodgyás* Com: Jan. 59): [collapsus; das herabstürzen]. A gutta ütésnec és a test le rodgyásának elŏl járó kŏvetének mondgyác a gŏrts-venást (Com: Jan. 59).

[Roggyad]

lë-roggyad: [subruo, corruo; zusammenstürzen]. Le-rogyjadt, eläjult és a földre esett (Gvad: RP. 296).

lëroggyadás: [collapsio; das herabstürzen]. A sátán kisérteti alat való elmerülés, lenyomattatás avagy lerohtyadás (MHeg: TOszl. 71).

Roggyan: [labor, collabor; herabstürzen]. Nem vesztik evvel nemességeket, megmarad mind töve mind gyökere, de oda roggyan gyámola (Fal: NU. 284). Annak veti tselét, hogy meg ejthesse, a többi közönségessen utánna szokot roggyanni (Fal: UE. 378).

lë-roggyan: ∾ Ne épitsed szerencsés előmeneteledet a hamisságnak fundamentomára, mert nem állandó, időnap előtt leroggyan (Fal: NE. 104). Ez a város csudája és maga magának bálványa rövid napokkal ezelőtt leroggyant és csak nem semmiségre apadott előbbeni egekig ágaskodó kevélysége (Fal: NA. 183). Az egész compagnia addig hámpolá a kapitánt, a mig szégyenében csaknem leroggyant inárol (218). Magától lerogyan ezen temérdek hazugságnak garmadája (Fal: TÉ. 742).

lëroggyanás: syncope PP. [collapsus; das zusammenstürzen]. Jele a guta-ütésnek az hirtelen és nagy hortyogással való lo-rogygyanás (PP: PaxC. 28).

[Roggyant]

lë-roggyant: ruino, deturbo Kr. [herabstürzen]. A leg állandób szerentsét le roggyantya az idő (Fal: NA. 168).

1. ROH: subniger MA. [rufus; schwärzlich, rötlich]. Roh ló = fekete ló: subniger Szikszai. Yme mas roh lo es, ky ew rayta yl vala, hatalom adateek ewneky (JordC. 895). Lattateek mas yegy az eghen es yme egy nagy roh sarkan (draco rufus), kynek heeth feye vala (905). Az ŭ szép roh lovát torkon vágta vala (RMK. III.286).

2. ROH: [sanies; eiter]. Rohal, genetseggel: omnis sporticia NémGl. 337.

ROHAN, ROHAN-IK (*rohon* Kár: Bibl. I.330. *ronhan* [?] Mel: Jób. 16. *ruhan* CsomaC. 30): proruo, corruo C. impetum facio MA. [vorstürzen, anfallen]. Rohannyon hŵ reayok feelelem es reettentees te yogodnak nagysaga myath (JordC. 42). Essew eswek vgrogyok ywenek, zelek tamadanak es az hazra rohannak (374). Engedendez azoknac, akkyc hertelen haragyokkal read rohannac (NagyszC. 100). Azth halwan, kegyes zent Lazlo kyral raytok rohana (ÉrdyC. 400b). Az elhagyatott árvára ronhantok és el akariátok niommasztani (Mel: Jób. 16). Egyebek el lassodnan is, kez volna az tanaczhazra rohanni (Decsi: Sall. 31). Az Hectorra egiszersmind ruhananak (CsomaC. 30). Es rohana az niai: et magno impetu grex praecipitatus est (Fél: Bibl. 59). Dolgára rohanic (Zvon: Post. I.490). Akar mi moslokrais rŏhŏgue rohanik (Zvon: PázmP. 289). Nem tudhatom-e napiát és oraiát mogh, az mellyen ream rohanol (Lép: PTük. 43). Az halál nem mindgiart rohanik az emberre (53). Fegyverét ki vonván az egész nép előtt ez igekbe rohana (Mad: Evang. 411). Nagy sebes s igyenes lővéssel rohan a vigyázatlanra (László: Petr. 185). Mint a pokolbéli oroszlányok rohantanak (Kónyi: VM. 43). Utánna rohantak, de tsak porába sem értek (Kónyi: ÁM. 92).

be-rohan: introrumpo C. [hineinstürzen]. Némellyek pennát vesznek és bérohannak jŏvendŏlésekbe (Zvon: Post. I.24). Berohannak az várba hárman, az tŏbb társai mind elfutottak volt (TörtT². I.192). Ha valamelly dolognak győzéséhez fogott, bérohant (SzD: MVir. 129).

berohanás: irruptio C.

elö-rohan: [proruo; hervorstürzen]. Tellyességgel eldŭhŏttec és nag kiáltással rohannac elŏ (MA: Scult. 411).

föl-rohan: [tumultuor; lärmen, toben]. Myre rohantak ffle az pogan nepek es nemzetek, gondoltanak bewsagot: cur fremuerunt gentes (JordC. 719). Ez meg leween fel rohananak es az erdeghnek aldozanak (ÉrsC. 471b). De az ország felrohana es ki kezdée kérni a bűnŏseket (Helt: Krón. 47).

fölrohanás: [tumultus; aufruhr]. Tauaszra egy mas kŏzŏtt valo gyŭlŏlkŏdesec es kŏsseg fel rohanasoc tamadni fognac 1582 (KGalg. Fiij).

ki-rohan: erumpo C. prorumpo, proruo MA. ausbrechen PPB. Ki-rohanok, ki-fakadok, ki-omlok: erumpo PPBl. Kic az Izrael népe kŏzŭl hadakozóc valánac, reaioc ki rohanánac (Kár: Bibl. I.499). Az lármára az had mindenfelŭl ki rohant (Bercs: Lev. 295).

kirohanás: eruptio C. MA. ausfall, ausbruch PPB.

lë-rohan: ruo C. corruo MA. einfallen, zu boden fallen PPB. Sárból, vasból csinált lába ŏszveromla, teteitől fogva ottan lerohana (RMK. II.101). Hogy le ne rohannyék, szakadgyon (Com: Vest. 57). Le rohanok, szakadok; ich falle ein, oder umb (144). A házak, mellyekben nem laknak, lerohannak (Illy: Préd. I.269).

lërohanás: [collapsio; das herabstürzen]. Sokan meghalának az hosszú tornácznak lerohanásából (RMK. V.196).

[öszve-rohan]

öszverohanás: impressio C.

rëá-rohan: irruo, irrumpo, impeto, involo, invaso, ingruo, impancro C. aggredior MA. anfallen, anfahren PPB. Fŏlyŭl reá rohanok: supercorruo C. Legottan azok rea rohhanvan mondanak (WinklC. 183). Nag sokakat gyogywth vala meg, vg hog vgyan reea rohannanak, hog czak ylletheţnek bwtet (JordC. 461). Be tapaztak hw fylŏket es mynd eegyetemben rea rohananak (732). Herodes nem eremest tehety vala, feelween az kŏz neeptwl, hogy reea ne rohannanak eerette (ÉrdyC. 524). Az eztelen papy feyedelmek reea rohananak az zent apostolokra (599). Minden fáydalom rea rohanik: omnis dolor irruet super eum (Lép: PTük. 410).

Rohanás: 1) aggressura C. impetus, irruptio MA. anfall PPB. Kit az vad kan nagj rohanassal megh futama (Pont. 49). A meg-szállottac ha ki-rohannak, viszsza ŭzetnec és nagyobb rohanással (impetu majore) meg-verettetnec (Com: Jan.

151). Nyertes tábornak nem félsz haragjától, sem erőszakosnak rád rohanásától (Orczy: KöltH. 48). **2)** [tumultus; aufruhr]. Lathwan Pylatos, mert rohanas (tumultus) leme a nep kezeth, vyzet hozata es meg mosaa kezeet (JordC. 446). **3)** ruina MA. einfall PPB.

Rohanó: impetuosus C. [stürmisch]. Reánc rohanoban vannac (Zvon: Post. I 31).

Rohantat: [irruere facio; vorstürzen lassen]. Birodalma meg-csorbúl, meg-csűkkenik s végre a népet végső veszedelemre rohantattya (Csúzi: Síp. 242).

ROHOG: [erumpo; hervorbrechen]. Az bestianak szájábul egő tűz láng rohog (Szőll: Dáv. 77). Kinek szájabol egő tűz láng rohog rejám (187).

ROJT: fimbria MA. [quaste]. Köntösnek pántlikás rójtjai; *cirri vestium PPBl. Palástot visellyen, mellynek minden szegeletin kötök légyenek, a kötök végén ég-szinű kék rojtok (Pázm: Préd. 1031). Meg-lyukasztatott rojtra csinállyác az ő ágait (Nad: Kert. 59). Préménok rojtyát meg-kapta (Land: ÚjSegits. II.511). Ott fen körös-környül lefüggő selyem rojt volt (MonIrók XI.364). Két sing arannyal és selyemmel egyveles rojt (XXIV. 645). Rojtot superlatra 15 ft (Radv: Csal. II.113). Egy zöld bársony czaprag iszkofium arannyal varott, az rojtja mind ezüst fonálbúl csinált (Gér: KárCs. IV.219). Tenger-szinű vontt arany tzafranggal kengyelig vólt terítve, szkótiomos sürü rojtok minden szélyén (SzD: MVir. 473).

Rojtos: fimbriatus, segmentatus MA. gesäumt, verbrämt PPB. Rojtos posztó: pannus villosus PPB. Kurta mentéd, prémes csákód, aranyrojtos nyakravalód német letépé nyakadról (Thaly: Adal. II 191. Fal: NU. 79. Kr). Vetkezz le kiskorig pűspőki ruhádbúl, hegyes sövegedből, rojtos palástodbúl (Orczy: Nimfa B3b).

[**Rojtoz**]

Rojtozat: [segmentum; verbrämung]. Veres roytozatu kék tafota (SzCsomb: Utleir. 133).

RÓKA: vulpes C. MA. fuchs PPB. Az rokaknak lykok vagon (JordC. 376. ÉrdyC. 127. Fél: Bibl. 12). Roka az eztenagot vachorara hywa (Pesti: Fab. 20). Ő is rákerül valaha az törben, mint sokat chavargó róka kelepczében (Zrinyi I.46). Mikor öszvetalálkozol ezekkel a rókával bérlett moralistákkal (Fal: NÉ. 58).

[Szólások]. Hol láttad, hogy r ó k a s z á n c z o n (Decsi: Adag. 130). R ó k á b a, ha nem használ az oroszlány bőr (Fal: UE III.47). R ó k á n r ó k á t f o g n i: vulpinari cum vulpe PPBl. (Kisv: Adag. 38). V i g y o d kapranczi kakasnak, rókanazi r ó k á n a k, az szegszárdi szarkának (Thaly: VÉ. I.346).

[Közmondások]. A róka csak szőrit nem bőrit változtatja: *vulpes pilum mutat non animum; fáradt rókának a farka is nehéz: *longo itineri etiam palea oneri est PPBl. Nem minden róka kerüli el a csávát (Fal: Const. 855). Elég egy bőr egy rókáról (SzD: MVir. 97). Magán kitetszik a rókának farka (303).

agg-róka: vulpes annosa MA. [alter fuchs].

[Közmondások]. Nehéz az agh rókát az tőrbe eyteni: annosa vulpes haud capitur laqueo MA. Decsi: Adag. 72. Czegl: Japh. 114). Agg rókának bőre-is a tsávába kerül PPBl.

erdei-róka: [vulpes silvestris; waldfuchs]. Ywtanak nagy magass heegyekre, hol sarkanyok, orozlanok es nagy pathkanok mynth az erdey roka lakoznak (ÉrdyC. 311b).

vörös-róka, vörös-rókácska: [nummus aureus; goldfuchs]. Ezechiás egyébként jámbor király vólt, de örömest látta az ládába gyűytet veres rókákat (MA: SB. 94). Az kinél sok veres rókácskák vannak, mindeneknél becsületi nagy annak (MA: SB. 102).

Rókácska: vulpecula C. MA. kleiner fuchs PPB. Rókácska=kis róka Szikszai. Eleven rókácskát, őzecskét is fogtak el az puskások (MonIrók. XV.397).

Rókai: vulpinus C. [fuchs-]. Rókai tanácsokat gondolnakki (Mad: Evang. 798). Ez álnok rókai gányogásra it már feleletet hallottál (Pós: Igazs. I.647). Igen nagy rókai álnokság vagyon benne, mellyről vulpansernek is neveztetik (Misk: VKert. 352).

Rókálkod-ik: vulpinor C.

Rókás: [astutus, versutus; heimtückisch]. Okos azért magánac, bölcz, rókás, álnoc (Cis. L3).

Rókáz: [fuco; übertünchen]. Hazug igérettel kendőzteti, rókázza ravasz Herodes vér-szopo kegyetlenségét (Csúzi: Síp. 688).

ROKKA: colus Pesti: Nom. 81. C. MA. spinnrocke PPB. Egy guzaly kender, egy rokka len, mellyet a fonó a gúzalyra vagy rokkára köt: pensum PPBl. Atyját ugy tartja vala, kevés juhocskáját tóra hajtja vala, rokkáját közösleg el nem hagyja vala (RMK. II.30). Menyek, gyakran kezetekben forogjon rokkátok (155). A fono aszszony gusalyon, rokkán lenből fon (Com: Vest. 54). Nem töttték-ki rokkájokat feleségeknek ugy az apostolok, hogy vélek nem éltek volna (Pós: Igazs. I.578). Hercules kopia helyett rockát és bot helyett orsot pergetet (Tyuk: Józs 141). Ő nagysága félre hagyván a rokka és varró-vánkos dolgát, a phisika és theologia tudományokba kapa (Fal: NA. 187).

[Szólások]. A lopóra rostát fordítson, a menyetnek rokkát kössön (Diósz: Préd. 197).

fonó-rokka: [colus; spinnrocke]. Romulus felesége fonyó rokkáját a római capitolium a kincsek közé helyheztette (Fal: TE. 667).

kerékenforgó-rokka: [rhombus; spinnrad]. Fonalat venszanac akar újon forgó orsóval, akar a keréken forgó rockával (Com: Jan. 97).

parasztok-rokkája: [colus rustica; bürstenkraut]. Parasztoc rockaia ollyan mint a vad sátrány, ezac hogy hegyesb a levele . . . Ez parasztoc rocka tövénec az levelét, magvát borsos borral ha megiszod, minden mérges harapás ellen ió (Mel: Herb. 44). Vad mezei safran, paraztok rokkaia: atractylis vulgaris minor; gemeiner wilder feldsaffran (Fuchs: StirpII 66).

pörgö-rokka: rhombus Kr. [spinnrad]. A fonó aszszonyoc fonalat vonszanac a kerékben forgó rockánac avagy pörgő rockánac tsévő orsójával (Com: Jan. 97).

ROKKAN: desido; untersinken PPB. Az ér az lónak hátúlsó térdgyén rokkant-érnek neveztetik (Cseh: OrvK. 6).

lë-rokkan: subsido Kr. [niedersinken]. Az áruló Judás lerockan és ugy marad (MA: Scult. 94). Hogy az lerockant isteni szolgálatot fel állatnác (621). Te, kinek vállai az esztendők terhe alatt le rokkannak, szánadokol-é rajtam, hogy a halál le nem vészi róllam e nyalábot (SzD. MVir. 477).

mëg-rokkan: [cum strepitu distrahor; rehe werden]. Ez vastag sisaktól nyaka meg rokkanna (Csákt: AU. 9). Mikor a nehéz kereszt-fának végét alá-eresztték, meg-rokkana a Krisztus szent teste (Pázm: Préd. 513). Mentől hamarab az labok miat meg rokanna (Forró: Curt. 731). Ha a torok bajlásban meg rokkan a ló (Cseh: OrvK. 26). Ha az ló valamelly tagjában meg-rokkan, az illy lovak mint ha meg-nyilaztattanak volna, ugy járnak (28).

Rokkanás: [distractio membri; rehe]. A kék lilium jó segétségőt hoz hasfolyásrul, gőrtsről, rokkanásrul (BeytheA: FivK. 1).

Rokkant: ruino, destruo Sl. [stürzen]. Magas tornyokat-is nagyobb veszély rokkant (Rim: Ének. 162).

mëg-rokkant: [facio ut articuli distrahantur]. Oh zentseges, ağ nekewnk bekeseges eyeth, hoğ nehez alom meg no rokkanchon (ThewrC. 133). A kerékre kötöztetvén, mikor forgattatnék a kerék, minden testét meg rokkantá (KrisztL. 20). Sok lovakat megrokkantanak (Gvad: Gond. 78).

ROKOLYA (*rakollya* Mel: Herb. 187): amictorium C. cyclas, galbanum MA. [weiberrock]. Fehér-rokolya: galbanum C. Az kelhekből serlegeket, a ketzelyékből rokolyákat, a papi öltözetből szoknyákat és fardagályokat csinál (Pázm: Kal. 197. SzD: MVir. 472). Aszszony hölgyeteknek szoknia vagy rokolya vállat, paplant csinállyatok (Bal: Cslsk. 31). Templomitokban az fejér rokolyaban az fa képek elöt szajongotok (Alv: Hin. 220). Korczovád nyári gyenge szoknya, rokólya (Com: Jan. 100).

gyolcs-rokolya: [amictorium lineum; leinwandrock]. Gyolcs rokolyának hire sem volt közöttök (Monlrók. XI.345).

ördög-rokolya: [helleborus albus; nieswurz]. Ördög rakollya azaz feyér hunyor (Mel: Herb. 187).

Rokolyás: galbanatus C.

ROKON (*rakon* CzechC. 7. 38. WeszprC. 11. 79. Sylv: ÚjT. I.57. *rockon* Helt: Krón. 201): **1)** prope, non procul Kr. [nahe, in der nähe]. Menden fȏld Tirushoz es Sidonhoz rokon es nağ sokassag iȏnȏ: qui circa Tyrum et Sydonem multitudo magna venerunt (MünchC. 75). Mikor telles ğimȏlčȏt hozand, legottan erezti a sarlot mert rokon az aratat: adest messis (77). Mikor ȏ agai meg ğermecdedȏlnek, esmerietec, mert rokon vağon a ńar (99). A rokon kȏzel valo halalnak felelme (NagyszC. 385). Miert rakon kȏzel meg kel vala azt kostolni, kezde rezketnye (WeszprC. 11). Mennyẅnk ez rokon valo falwkban es varasokban, hoğ ot es predicallyak (JordC. 457). Kylenczed yegye ez vezedelmes gyarló vylagnak rokon kewetkȏzew fogyatkozasa (ÉrdyC. 31). Kȏwetkȏzyk rokon utanna az elmult vasarnapnak epistolaya (73). Ez may ewangeliomot yrtta meg zent Lucach kenyweenek tyzen harmad reezeeben, kynek rokon elȏtte emlekȏzyk arrol (505). Nagy Constantinus chazarnac rokon wtanna (508b). Rokon wtanna lassok (517). Rokon kȏzel helheztetȏt wr istenhez (556b). Meg esmerte, hog az ȏ halala rakon kȏzel vona (DebrC. 250). Rokon kȏzel lenni a halalhoz (TelC. 140). Rakonkȏzel uala az el zakadashoz (KazC. 105). Kenodnak rokon wolthat megh hyrdethed (CzechC. 7.) GyöngyC. 8. PozsC. 2). Rakonkȏzel vağon az istennek orszaga (Sylv: ÚjT. I.57). **2)** [propinquus, proximus; nah]. Valanac èlȏc es rokembac (erant primi proximi) es èlȏc ȏ vtanna zoktanak uala ẏlni (BécsiC. 49). Meńńètec a rokon falucba (in proximos vicos) es varosocba (MünchC. 73). **3)** agnatus, cognatus, proximus MA. [der verwandte]. Rokontokat zeresetek: proximum diligite (EhrC. 58). Ime te rokonod megfordolt ȏ népèhez: en reversa est cognata tua (BécsiC. 2. 6. 7). Zeressed te rokonodat es ğȗlȏlled te ellensegedet (MünchC. 22). Monda eegh az zolgaak kȏzzȏȏl, aznak rokona, kynek Petȏr el vakta vala fȏleeth (WeszprC. 171). Oda zololthwan Moyses Aaronnak rokonyth, monda hẅnekyk (JordC. 92. 173). Een baratym es en rokonym ellenem kezelgettenek es allanak (KulcsC. 92). Atyamfiat rakonom, kinec leg keuesbe kellet volna azt czelekedni, toluaiul meg ȏle (Decsi: SallJ. 12).

[Közmondások]. Az gazdagnak akarki is rokona (Decsi: Adag. 184)

Rokonban: [proxime; nächstens]. Eletemnek yewnendew ydeyet rokomban meg yelente (EhrC. 141) Yelentette uala az vr ysten meg zent Ferencznek halalat rokomb[an] jewuendewt (142).

Rokonság: **1)** agnatio, cognatio, propinquitas, proximitas C. affinitas MA. [verwandtschaft]. A zanto fȏld vrat val uala, ki vala Elimèlȇhnec rokonsagabol (BécsC. 3). Ha tégéd rokonsagnac tȏruéne zèrent akarand mégtartani, iol lȏt mẇuelkedet lèzen e dolog (7). Harom okkal byzonoythattyok: rokonsagnak kȏzelseegewel (ÉrdyC. 532b). **2)** agnatus, cognatus C. propinquus MA. [der verwandte]. Nem tagadom en magamat rokonsagnac lennèm (BécsiC. 7). Azzoñi allat, ki vetkȏzȏt neminemȗ roconsagaual (GuaryC. 47). A te rokonsagod, ȏ ees fogadotth fyath venseghelben (WinklC. 277). Siratiak vala az ẃ kȏzeli es rokonsagi (VirgC. 103. 81). Rakonsaga vala annak, kinek fȗlet Petȏr el vagta vala (WeszprC. 79). Annak rokonsaga, kynek Peter el vagtta vala ffyleeth: cognatus ejus, cujus abscidit auriculam (JordC. 691. 49). Haluan ez dolgot az apacchaknak rokonsagy, kevzely es baraty, meg feddyk vala az apacchakat (DomC. 102. 125). Meg hallaak azt ew zomzedy es rokonsagy es ȏrwȏndeznek vala vele eegyetembe (ÉrdyC. 345. 592. 612). Ez ȏzueğ azzon zenth Andrasnak rakonsaga uala (KazC. 45). Rokonsaga Ersebȏt azzon (TihC. 164). Kit feleségȗl vȏn maganac a Booz, az Elimeleknek kȏzel valo rakonsaga (Szék: Krón. 22). El kȗlde Nitraba, hoğ onnat a Vazult, az ȏ rakonsagat hamar ala hozna (162). A meg hóltnak rokonsága mennyen be hozzáia és vegye el ȏtet feleségȗl magánac (Kár: Bibl. I.181).

[Szólások]. Rokonságot vetni: *affinitates jungere PPBl.

Rokonságbeli: [cognatus; der verwandte]. Annakokáért találtam meg az rokonságbelieket, hogy Bazinban jelen lennének (LevT. II.160).

Rokonságos: agnatus C. cognatus Com: Vest. 123. affinitate junctus, habens cognatos et propinquos MA. [verwandt]. Segitségȗl méne a lengyel királynac, miért hogy rokonsagos vala vęlle (Helt: Krón. 66. 201).

RÓL, RŐL (wedkezesyn*kreel*, bynenk*reel* KeszthC. 412. eleyk*rel* RMK. I.232. ez*ril* LevT. I.142. kara*rowl* RMNy. II.10. *ról*la Cserényi: PersF. 98. *rul*ad DöbrC. 6. *rvl*onk 16. *rula* Mel: Jób. 9 *rull*a Pós: Igazs. I.112): **1) a)** de MA. [von—herunter]. Róla, rólad, rólam: de se, de te, de me MA. von sich, von dir, von mir PPB. Ruhait rola le vete (VirgC. 100). Le zalla a zamar hatarol (46). Le es vonszják a kulcsárt körméről, meg büntetik bȗnéről (RMK. III.317). **b)** [von] Heğet helerȏl mas helre vihetnem (TihC. 4). Képed leragadà kȏfal oldaláról (RMK. II.8). Ez e levél költ Kanizsárul (LevT. I.75). Mostan nyzẃk tykẃr altal, akor penygh zynrẃl zynre, archarul archara (Komj: SzPál. 174). Mint vonhatnáiak el az követ az koporsónak aitajárúl (Tel: Evang. II.16). Kivitetik az városrul eltemettetni (Zvon: Post. II.410). Korcsománkrul vitetett bort (MonTME. I.287). A görög táborról kirugaszkodik Filis király (Hall: HHist. III.163). Várasokrul várasokra, falukrul falukra, uczákrul uczákra, szegletekrül szegletekre járt költ (Biró: Ünnep. C2). Napnyugatról vallást viszen napkeletre (Orczy: KöltSz. 31). **2)** [időhatározó; zeitbestimmend] **a)** Ujvárnak megostromlása az jövendő hétről el ne muljék (TudTár. 1839. 261). Csak az sietség halasztatta velünk akkorrúl mostanra (Thaly: Adal. I.307). **b)** Éldegél egy naprul a másikra (Land: UjSegits. II.112). Szabad legényeknek hórul hóra meg fogják az fizetést adni (KecskTört. III.333). **3)** [okhatározó; begründend]. Rosz ember, kinek nincs miről adózni: sine censu homo PPBl. Halath kel adny az ystennek mynden my hozzánk walo yo woltarol (AporC. 51). Te halatlan te zabadihtodnac ioteteleről (VitkC. 19). Syralmas nem voltam bwneymrẃl (VirgC. 12). Isten nekẃnk megkegielmez amy sok zamtalan byneinkrẃl (50). Halalarol az varosnak polgary bankodanak (58). Ehrȏl dicsekȏdik vala, hogi Jesusnak lȏlki kegiȏse volna (DebrC. 139).

Kikről a menorzag ŏrvendőz es e vilag ŏrŭl (TelC. 41). Kezde a tŏb zŭzeknek halalokrol ŏtet vigaztalnia iǵ, hoǵ ŏtet magának hazasul venne (KazC. 165). Haladassal tartozunk ŏ felsegenek rola (TihC. 7). Az penitencia tarto embernek banatus zyv̄nek kell lenny ew byneyrŏl (ÉrdyC. 34). Menty magaat rola (373b). Yozagawal eelnek es nem zolgalnak rola (612b). Róla az Saul esék nagy bánatba (Tin. 226). En ys the rolad bozzwth állok: et ego te ulciscar (Heyd: PCF. 67). A miket vétet, meglakol rólla (Cser: Pk. 51). Dolgát hogy meg tudta vala, rólla meg bŭntetni el szánta vala (Cser: PersF. 98). Batorsaggal feddi uala ŭket az gonoszságrul (Tel: Evang. I.95). Ŏruendezŭnc rayta, es aggyunc halat istennec rulla (Tel: Evang. I.120). Magasztalja ezt az asszony embert sz. Lukács nemzetségérŭl, szüleirŭl, vénségérŭl, hivataljárul is (Tel: Evang. 1:150). Errŭl és minden egyéb latorságirŭl, keményen meg-feddé ötet szent János (Pázm: Préd. 23). Ha pogánytul hallatnék is ilyen kérdés, meg kellene rola torkolni (Pécsv: Fel. 133). Rágalmazzák arról, a miben nem vétett (Fal: NE. 32). Jobb szeretem, hogy gyalázzanak a jóról, hogysem dicsérjenek a roszról (Fal: NU. 309). Megbocsáss Artemi az erőszakról (Fal. 849). Itéltetem szerelmemről, dícsértetem gyűlölségről (Amade: Vers. 120). **4)** [más átvitt értelemben; in sonstigem übertragenen sinn] **a)** El nem hayol az ŭ hityrŏl (SándC. 29). Haborusagrol hozta bekesegre (VirgC. 18). Ez vylaghy ewrŏmnek, hangossagnak es lakozasoknak myatta el ragattatnak wr istennek emlékŏzetyrŏl (ÉrdyC. 97b). Hozzá kildék az királyné asszonyt, hogy esmég elhajtaná az hitről, Migdonia kedég az kerál teleségét az sz. hitre hajtá (ÉrdyC. 168b). A kik az zsidóságról fordultanak és megtértenek vala az Krisztushoz (Komj: SzPál. 21). Meg giŏzetuen az harczrul orszagaban es onnet Romaban futa: ex proelio profugit in provinciam (Decsi: SallJ. 9). Kik a méltóságos állapotról lealjasodtak (Fal. 611). **b)** Elfeledkeztel te istenednec tŏruénéről (BécsiC. 185). Ev rola valo gondolat (DomC. 193). Ky rolad emlekezyek: qui memor sit tui (KeszthC. 8). El almelkodek czodalkoduan az ilieten vigasagnak latasarol (VirgC. 33). Neked rolokh valo gond viseles nehez (VirgC. 103). Emlekezzel meg my rolwnk (ThewrC. 134). Az rwharol myre wattok zorgalmatosok: de vestitu quid solliciti estis (Pesti: NTest. 11). Kis leányrúl való emlékezetlenség (RMK. II.40). Holtról mint nem emlékeznek, rólam így nem emlékeznek (RMK. II.247). Róla gondolának, magok bémutassák, nem tudják, az várast hogy terekek birják (Tin. 69). Nem illic roloc tŏrŏdnŭnc (Born: Préd. 78). Ha magamnak szükségem volna reá, sem viselhetnék róla nagyobb gondot (LevT. II.204). Nem lészek feledékeny parancsolatidról (Hall: HHist. III.113. 244). Emlékeztet a Krisztus kín-szenvedésérŭl és halálárúl (Biró: Angy. 317). A ki maga lelkéről gondolatlan, a másét sem boldogítja (Fal: NU. 330). Tegnap azt csudálja vala a világ, hogy olly magosan fellövellettek; holnap arról fog álmélkodni, hogy olly mélyen süllyednek (Fal: NE. 104). **c)** Kinek nevet adtak vala ŏ ékességéről, Zsuzsánnának mondják ŏ keresztnevéről (RMK. II.81). Róla bizon sokan példát vehetnek (III.217). Az szŏllŏt, kit bír Tót Antalné ŏsről maradtul (RMNy. 1:19). Elsŏ hassonlatossagot hoz az draga io illatu kenetrŭl (Szék: Zsolt. 243). 43. vármegye az Báczi, melly à Báts várasról neueztetic (Helt: Krón. 42b). Üdvözitŏnk Szent Pétertŭl bizonyos jelenséget kivána szeretetirül (Pázm: Préd. 41). Az belsŏ szándékrúl nincs sokszor külsŏ jel (Thaly: Adal. I.156). **d)** Kerdezkeǵetek . . . az ǵermekrŏl: interrogate . . . de puero (JordC. 359). Erwl wtot meg se kergied (VirgC. 20). Istennek irgalmassagarol wket bizoniossa teue (50). Nem kel semineme binesnek ketseghen esni istennek irgalmassagarol (VirgC. 99). Megtudakozek rola (DomC. 36). Lathwan kedeeglen megh erteksŏzeenek az yghoerŏl, ky mondatott volna ewnekyk: videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat de verbis (ÉrdyC. 112b). Magamrol kezdec ketelkŏdnŏm (NagyszC. 128). Jászok erről sokan tanácsot tartának, sokat erről köztök ŏk tudakozának, hogy ki volna oka (RMK II.340). Kinek példájúl vehetik ŏ dolgát, ki róla megtanúl, megjobbítja ŏ magát (III.216). Arra bocsátott az atya isten, hogy bizonyságot tegyek a Messiásról (Tel: Evang. I:56). Arrul, vgymint bizonyos ielrŭl esmerhetic meg az emberec (Tel: RövIr. 15). Arrul-is meg-tanites (Pázm: Kal. 998). A végezésnek igazvóltárúl a ki érteni akar, olvassa Gretserust (Pázm: LuthV. 1. 52). Jól jövendŏl, vélekedik rolloc (Com. Jan. 68). Bizonyságúl híván a mennyet és a földet az ŏ hozzája való hŭ szeretetéről (Mik: MulN. 210). Bátorságunk [bizalmunk, bizonyosságunk] légyen annak a háznak örökös fönmállásárúl (Biró: Préd. 32). Kémeskedtek a nem titeket illetŏ dolgokról (Fal: NA. 189). Szŏrünkrŏl szinünkrŏl tészen itéletet felŏlünk a világ (Fal: NU. 342). A kirŏl bizonytalan, vagy ha szeret-e (Fal. 548). Jövendŏrŏl kétes, titkolja unalmát (Orczy: KöltH. 133). Híres a szép nemrŏl Besztercze vidéke (Orczy: KöltSz. 157). **e)** Dauidnak eneke fel keletrŏl (AporC. 12). Ǵoñal . . . az hamissagrol (VitkC. 35). Vallast tezen en rolam: confitebitur me (JordC. 384). Yol proffetalt tyrolatok: bene prophetavit de vobis (JordC. 401). Nyeluemel rolok iot nem zoltam (VirgC. 6). Rola gionast nem twtem (7). Kezde predikalni . . . ez velagnak meg otalasarol (71). Tanulyon egyebeknek dolgayrol halgatny (139). Zamot adny mydenekrŏl (148). Ezekrŏl panazol az uristen (DebrC. 14). Irvan vagyon rolok (433). Ug mond touaba rola zent Agoston doctor es (TihC. 4). Az mely levelet iratott Kd az én uramnak, Kdnek választ nem tehet mostan róla (LevT. II.24). Róla hamar Mardocheus izene (RMK. II.281). Részegségedben kákogtál-é haszontalan dolgokról (Vás: CanCat. 233). Ettŭl kell-e titkos dolgokrúl igazat várni, aki ennyiszer hazud (Pázm: LuthV. 11). It csak azokrúl a gyŏlekezetekrŭl vagyon szó, mellyeknek igazságáról kérdésünk vagyon az ujitókkal (Pázm: LuthV. 324). Igy végezi rólla beszédét (MA: Scult. 5). Határokról perlekednec gyakorta (Com: Jan. 143). Az vezércsillagnak nézz fényességére: mit példáz rólatok, vehetitek észre (Thaly: Adal. II.15). Mind ezeknek ki volna oka, ki róla a számadó (Fal: NU. 287). **f)** Semikepen meg nem vonhatya az w̄ erŵs akaratyarol (VirgC. 27). Az gonoz eeletrŏl el vonyaa (ÉrdyC. 541b). Errŏl akartuc el vonni à királyt (Helt: Krón. 41). Látván az felesége, hogy el kŏlt az tréfárul, ugyan valóban kezde sirni (Pázm: Kal. 128). Kész voltam mindenekrŏl lemondani (Debr: Christ. 32). Ha mind ezekrŏl eltiltotta a tél, vagy alkalmatlan idŏ, játszó asztalához ült (Fal: NU. 311). **g)** Hurútról való: tussiculare medicamentum PP. Pŏriet gyomor faiasrul es has faiasrol is io innya (Frank: HasznK. 33). Dieziric penig sockan az laurus fát az ellen, melyrŏl Tyberius császár menydŏrgéskor koszorot viselt (Cis. 113). Mit tehetek róla (MonOkm VI:330). Tégy róla, ha bánod (Fal: NE. 83). Meggondolja, mint felelhet meg erejo a munkának, tészen az akadékokról, úgy fog hozzá (Fal: BE. 601).

ROMÁNC: [romanze]. Sok tómusokból álló romántzok az az mesés könyvek vagynak (Gvad: FNót. XI).

ROMBOL: disseco, diffringo, disrumpo MA. [zerstören, zerbrechen]. Mikor az okos erdŏs ember egy állófát ki akar irtani, a gyökerét rombollya (Pázm²: Kal. 556).

föl-rombol: [disrumpo; zerstören]. Mintha fel kellene rombolni, meg-kellene rágni az vrunk sz. testét (Pázm²: Kal. 702). Fel kellene rombolni, testünkké kellene változtatni az ur testét (858). Több részét testének, még meg-se-hülttében éltetŏ vérének fel-rombollya Progne (GyöngyD: Cup. 631).

mëg-rombol: [corrumpo, diruo; beschädigen, verderben]. Az istennek szava az sz. irás sokkepen meg-romboltatik (Pázm: Kal. 591). Annak az szegény megrombolt hazának javára (MonIrók VIII.414).

ROMOL, ROML-IK: ruo MA. fallen, einfallen PPB. Romlott falnak hulladékját ki-tisztítom: erudero PPBl. Igyekez-

nek is tamogatni az ő dőlőgélő szekeket es az ő fejeknec orszagat erőssiteni, hogy tellyesseggel reaioc ne romollyon (EsztT: IgAny. 451). Ha a Christus nem ment fel mennyekben, egyszersmind egy rakásba romol, az mit az Christusról irtanac (MA: Scult. 601). Füstölgő szemmel romlot bástyát nézte (Zrinyi I. 31). Károli uram igen sajnálja Szakmárt, bizonyos terminusok is vadnak az irásában, de hiszem tavaszig sem épül sem romol (Beres: Lev. 365).

[Szólások]. Sok helyekben f a l b a r o m o l v á n a pápistaság (Matkó: BCsák. 121). A melly smaragd valamelly mérges állatot meg-nyomorít, maga is azután i z r e p o r r á romlik (Hall: HHist. III. 23). Az testet tiztan p o r r a r o m o l (Born: Préd. 269).

be-romol, be-romlik: corruo, irruo MA. zusammenfallen, über den haufen fallen PPB. A jég bé-romlék alatta (Illyés: SzÉlet. I.101).

el-romol, el-romlik: collabefio C. collabesco, corruo MA. [verderben]. Nem tőltyk az wy bort az reghy edeenben, ha el romolnak az edeenyek (JordC. 379). Kewanuwnk kel, hogy az gonozoknak egyenlőseghek el romlassek (ÉrsC. 199). Le hwllanak az balwanyok es el romlanak (453. 454b). Meg ůtkőzéc fen az zászlónal és kezębe mind el romla (Helt: Krón. 69). Mynd thy meg elytek magatokath mykeppen ala hayloth fal es el romlo kwfa[l] (KulcsC. 145). Az hit el romol, el veezt a fel támadás után (Mel: SzJán. 270). Mi országunc el romlot, czac az gallera nyakunkon maradot (Val: Gen. 14). Meg-esik és el-romol ellenséged (Pázm: Préd. 124). Ha el-omol és romol az ecclesia, el-fogy és el-vész az igazság (284). A ház le-omlic, el-romol (Com: Jan. 105). El romol ot a successio (Czegl: MM. 23). Ha ki a tsuka lizté tétetett állaiban egy arannyi nyomot borban meg iszik, árénája el romlik (ACsere: Enc. 219). Az vezért fel ne indítsuk, mert bizony a baza most romol el (TörtT.² I.225).

elromlandó: destructile C.

elromlás: excidium, lapsus C. destructio MA. zerstörung PPB. Meghalljátok, Jerusálemnek mint leve elromlások (RMK. VI.33). Ihon jün maga is Szulimán, egy millio népet hoz el romlásodra (Zrinyi I.103).

elromlatatlanság: [indissolubilitas, immortalitas; unzerstörbarkeit]. Ewtőd meltosag el romlatatlansaag (ÉrdyC. 596).

elromolhatatlan: inconcussus C.

ketté-romol: [dissecor, disrumpor; zerspringen, zerplatzen]. Talalanak egy tyzes sarkanth, ottan kettee romla (ÉrdyC. 434b).

ki-romol: erumpo, eruo, excido MA. ausreissen, ausbrechen, ausfallen PPB.

lë-romol, lë-romlik: [corruo, prolabor; einfallen, niederstürzen]. Le kezd romlani: *coepit ruere PPBl. Mynt ha az zent egyhaz le akarna romlany (DomC. 227). Troia nagy város elpusztula, mind leromla, mind meg is ége (RMK. VI.25). És le nem romlot: non cecidit (Fél: Bibl. 11). Hirünkkel nevünkkel az főldre le romlank (Huszti: Aen. 9). Terhek-alatt le-romolnak az ágak (Hall: Paizs. 43). Ha Atlas le romlik, ha az nagy ég le és (Zrinyi I.80). Minekutanna derekason megnevekedett vólna az a ketske-bak, leromlott az ő nagy szarva (Misk: VKert. 223. Kónyi: HRom. 122).

lëromlás: [collapsus; sturz]. Értetik az ő szarvának le-romlásán birodalmától reménségénél elébb való meg-fosztatása (Misk: VKert. 223).

mëg-romol: [destruor, corrumpor Kr. [verderben, zu grunde gehen]. Esettel meg-romlani: *collabi ruina PPBl. Az nemes zyz ez meg romlott vylaghnak esetyt meg wyoyta (ÉrdyC. 647). Az Nagsagod jozaga ighen meg romol (LevT. I.92). Az privilegium sokkeppen meg romolhat es erőtlenne leszen: privilegium multis modis suo carebit vigore (Ver: Verb. 239). Lészesz meg romlott és meg nyomoritatott minden időben: sis semper calumniam sustinens et oppressus cunctis diebus (Kár: Bibl. I.184). Oh szegény meg-romlott s el-fogyott magyar nép (Balassa: Ének. 3). Soha semmivel az test meg nem romol, mint az reszegseggel (DecsiG: Préd. 30). Az melly ház magával ellenkezic, meg romol (Zvon: Post. I.515).

öszve-romlik: [confringor; zerbrechen]. Ki utat nem talál, bástyán alá ugrik, kinek keze, lába, feie őszue romlik (Zrinyi I.187)

öszveromlás: conquassatio C.

Romlad: [collabesco; im zerfallen sein].

[Szólások]. Most immár chászár dolgát oly karban láttya, segítség nélkül vagyon romladóba (Zrinyi II.34).

Romladék: rudus, rudera MA. schutt PPB. Kő romladékot behordok: rudero C. Romladékját ki-hányom: erudero PPB. Isten az templomnak romladékji kőzőt kézhez jutatá az tőrvény kőnyvet (Megy: Szöv. 118). A ház le-omlic és lésznec fal romladékoc (Com: Jan. 105). Eufrates partjától nem meszsze szem elejbe vetődik egy nagy iszonyú hegyhez hasonló kő halom és romladék (Moln: JÉpül. 181). Lukács Pál Ninive városának romladék falairól azt bizonyítja, hogy szélességek most-is harmintz lábni (244).

Romladékony: fragilis, ruinosus MA. baufällig, zerbrechlich PPB. Ime látjuk, melly romladékony istápokval támogassa vesztett ügyét (GKat: Titk. 201).

Romladékos: ruderatus MA.

Romladoz-ik: corrumpor, depravor, destruor Sl. [im zerfallen sein]. A nagy hányatásban gállya romladozik (Gyöngy: Char. 33).

el-romladoz: fragesco C.

öszve-romladoz. Öszveromladozott: confragus C.

Romlandó: caducus, fragilis C. corruptibilis MA. zerbrechlich, hinfällig PPB. Az hw ysteny termeezetyben rezesek leennenk, el tawoztathwan az gonoz kywansaghnak romlando votat (JordC. 855). Zerelmes atyamffyay hallyatok ez nyawalyas, romlando vylagnak vezedelmes voltaat (ÉrdyC. 15b). Ha az romlando termeszetnec engedne (Mon: Apol. 331).

Romlandóság: fragilitas MA. zerbrechlichkeit, hinfälligkeit PPB. Gondold meg, howa meegy: romlandosagra, senwedesre, hamwa letelre (WeszprC. 143). A romlandóság meggyőzettetvén, virágzic a hit (Kár: Bibl. I.462). A ki vét az ő teste által, az testből arat romlandóságot (Beythe: Epist. 199).

Romlás: ruina, lapsio, fractura, diruptio, corruptela C. [verfall, einsturz, das verderben]. Az ewrdewg eltere vezuel, hegyeknek romlasaual, meglen megyelenyk kewueknek żewrnyew romlasa (EhrC. 54. 124). Futtanac zelec es omlottanac a hazra es le eset es volt ő romlasa nag (MünchC. 26) Az ev elmeye es az ev teste jdegen vala mynden testy romlastvl (MargL. 97). O emberi nemzetnek zeretőie, az angiali romlasnak eppitőie (Weszpr. 55). Len felette nag hwneky romlasa: fuit ruina illius magna (JordC. 374). Az okaert yewt my wrwnk ez vylagra, hogy az angyaly romlasth meg eppewhe (ÉrdyC. 558). Az szőlő mesdgyén, keritesen, kő romlás hellyen terem (Mel: Herb. 32). A hizelkedés leg-nagyob romlása a jó-erkőltsőknek (Pázm: Préd. 953. Matkó: BCsák. 8). A ház le-omlik és lésznec romlásoc, kő omlásoc és fal romladékoc (Com: Jan. 105).

Romlat: ∾ Segéllèttel a romlatnac mē isteuőnknec zémèle elòt (BécsiC. 40). Ez uèttètet Isrlben sokacnac romlattocra (MünchC. 112). Meg sokasolt ő bennek a romlat (AporC. 74).

Romlatlan, romlatatlan: incorruptus, illabefactus MA. unverletzt, ganz PPB. Ky romlathhathlan byzodalmal mynekwnk hathalmwnkath semywe thezed (ÉrsC. 116b).

[**Romlatlanság**]

Romlatlanságos: [incorruptibilis; unvergänglich]. Imagy tyztasagos aña Maria, romlatlansagos aña Maria (ThewrC. 36).

Romlékony: [fragilis, ruinosus; verderblich]. Romlékony régi széken ülők (MA: SB. 331).

Romló: ruinosus, friabilis C. fragilis, caducus MA. baufällig, zerbrechlich, hinfällig PPB. Az aloé az ió, a ki tiszta, fénlic, sárga szabásu és a ki romlo (Mel: Herb. 58).

Romlóság: ruinositas Kr. [hinfälligkeit]. A világi fejedelemségnek töredelmes romlósága a szent irásban üres nádnak neveztetik (Pázm: Préd. 507). Lesz dolgunk romlóság, bennünk kit le vágnak, kit nyomorit fogság (GyöngyD: MV. 100).

Romlott: profligatus C. fractus, corruptus, dirutus, collabefactus, ruinosus MA. zerbrochen, zerfallen PPB. Kegyes zyz, menyorzaghnak keralne azzonya, romlothaknak wygassaga (PozsC. 29). Romlott toron alatt által lötték vala (Tin. 93). Megtekintette az wr az mi rabságunkat és romlott voltunkat (Kár: Bibl. I.182. Zvon: Osiand. 235). Dicső szent Ilona ünnepének napja, romlott természetnek erős érez-bástyája (Thaly: Adal. I.220).

Romlottság: fragilitas MA. zerbrechlichkeit PPB.

Romlottságos: [corruptus; verdorben]. Azoc között is, az kic igen romlotságosoknak láttatnac, sokan az ő életeknek megjóbbitására igyekeznek (MA: Tan. 1069).

Romolhatatlan: infragilis C. infragibilis, incorruptibilis MA. unzerbrechlich PPB.

Romolhatatlanság: incorruptibilitas MA. unverweslichkeit PPB. Jőj el, vegyed az örök nyugodalmat es atto romolhatatlanságodnak diadalmát (KrisztL. 46).

RONGÁL: fustigo, castigo, affligo MA. [increpo, reprehendo, corripio; züchtigen, strafen, tadeln, schelten]. Felelwen az masodyk, rongallya vala (increpabat) hẅtet (JordC. 614). Az ördögnec ne hadgyon rongalni bennünket (Born: Préd. 319). Midőn ezért az cselekedetért rongálná s pirongatná őket Luther, semmit nem gondolának vélle (Pázm: Kal. 503). Akár-melly kis dologból okot vészen, hogy feleséget, szolgáját rútollya, rongállya, listököze (Pázm: Préd. 230). Mindeneket fedd, rág, nyelvével rongál (Com: Jan. 186). Ha valakit dorgálsz és vétkéért rongálsz, dorgállyad motsok nélkül (Kisv: Adag. 377). Mikes Benedek uram semmi vétek nélkül illetlenül asszonyomat verte, rongálta (TörtT.[2] I.394).

mëg-rongál: ∾ Nagyon haraghweek az wr isten es nekyk zola es nagyon megh rongalaa ewketh (JordC. 334). Hozanak hẅ neky apro gyermekeket, hoḡ ymadna hẅ erettek; a tanoythwanok kedyg meg rongallyak vala hẅket (414). Meg rongalwan hẅket, nem hagy vala zolnyok (533, 591). Kemenyen megh fedde es megh rongala (DebrC. 550). Az nyawalyas parazth azt halwan megh rongalaa ewtet, hoḡ ollyan bwdoso elmeeyew volna (ÉrdyC. 503). Annak felette meg rongalaa zent Dauidnak zolgayt (526). Meg rongalaa ewtet, hogy nem akarna mwkawal eelny (654). Az veenb, ideesb embert kemenyen meg ne rongaliad, dorgaliad (Komj: SzPál. 376).

Rongálás: fustigatio, castigatio MA. [reprehensio; züchtigung, zurechtweisung]. A jó fiaknak áldásnak-gyanánt kell venni az atyák rongálását (Pázm: Kal. 205).

RONT (*romt* EhrC. 67. JordC. 218. PeerC. 132. TelC. 85. ÉrdyC. 343b): pavio, subtundo C. frango, quatio, rumpo MA. zerbrechen, erschüttern PPB. Göröngyőket rontok: pulvero C. Keverec, göröngyőket rontoc: aratro agrum itero MA.[4] Vetekődees eggyessegeth ronth (ÉrsC. 225). Agyatokban rontom arany koronátok (RMK. IV.250). A kegiot rontia basson czuszassal, főld etellel (Mel: Préd. 119). Nem iöttem rontani: non veni solvere (Fél: Bibl. 6). Rak s ront: Penelopes telam retexit (Decsi: Adag. 27). Alatsony ajtó, mellyben a ki boros, fejét rontya (Pázm: Préd. 287). Senki parancsolatjából az császár országát nyomta és rontotta (MonOkm. XXIII.264). A jó tanito az isten törvényének pőrőllyeivel rontya a balgatók sziveket (Ráth: Tromb. m3).

[Szólások]. Bizon n y a k á b a n r o n t a t j u k Szaláncz várát (RákGy: Lev. 328). Szeretném, ha valamely fekvő n é m e t r e r o n t h a t n á n k fektében (Bercs: Lev. 281).

[Közmondások]. Épit nyelvével, ront életével (Pázm: Préd. 64).

be-ront: occido C. infringo MA. [einbrechen]. Berontani az ajtót: januam perfringere, effringere fores PPB. Egy darab szeckel be ronta a feiét (Helt: Krón. 48). Mostan hogy be rontottam agyadat, im elég aranyat adtál (Helt: Mes. 382). A ki az égre hagyigál, fejét bérontya (Pázm: Kal. 540). A szolgák bé rontják az aytót es vrokat halua fekűvén tallállyák az ő pénzes szekrényén (MA: SB. 132). Fegyveres szerrel felkészülvén, Magyarországba berontani erőszakosan igyekeztek (Rumy: Mon. I.25).

ëgybe-ront: comminuo C. MA. [confringo; zerbrechen, zerstören]. El tőre a kipnec az ő labat es az vtan mindenet egbe ronta (Szék: Krón. 41). Idestová hagyigálák, de soha egybe nem ronthaták (Pázm: Kal. 63). Az kőessö minden mezőn valo fát egybe ronta (MA: Bibl. I.57). Egyben ronttya az négy birodalmakat (Alv: Post. I 83).

ëgyberontás: collisio C.

el-ront: destruo, dirimo, frango, perfringo, interfringo, rumpo, derumpo, prorumpo, discutio, subverto, pertero, diffingo C. diruo, effringo MA. zerbrechen, umstürzen PPB. [zerstören, vertilgen, vernichten]. Az kepnek alatauało mezeyt ys el romta (EhrC. 67). Megh emeeztew tyz, ky el romth (JordC. 218). Az te zẅlöttednek yrgalmassaga menden bẅnökkőth el romchon en thőlem (PeerC. 132). Az kőueket meg hasogatya es elrontia (VirgC. 115). A forgo zel az ő hazat eltőre, el ronta (TelC. 85). Myndeneket meg gyöz es el romth; ez vylagban remeenlőket el vezt es el romth (ÉrdyC. 343b). Az ő isteneket el rontsad es az ő kepeket eltőryed (Helt: Bibl. I Nn3). El ronthad a bünt, czak te mielhed Christus (Mel: SzJán. 170). A szamár, a hol hever, ott rontya el a gőrőngyegeket (SalMark. 6). A szent edenyeket az templomokban el rontotta (Mon: KepT. 32). A 'zidók a pogányságnak minden marháját le-vágák és el-ronták (Pázm: Préd. 7). Midőn amaz nagy kevély váras Babylon el rontatnéiek (Lép: PTük. I.113).

elrontás: sublatio, diremptio, diremtus C. corruptio, destructio MA. umstürzung PPB.

föl-ront: refringo C. [erbrechen]. Csehektől az kaput megvövék magyarok, városban boltokat csakhamar felrontának (RMK. IV 249). A templom fel rontó- meg égettetik (Rák: Árt. 12).

ki-ront: **1)** effringo C. exturbo, diruo MA. [auswerfen]. Az keresztyeneknec kepit az egyhazakbol ha ki rontana (Mon: KépT. 26). **2)** [erumpo; ausbrechen]. A vakundokoknak minden ki-ronto helyeket s lyukokat bé-dugjuc (Nad: Kert. 25).

[Szólások]. Miheltt a n y a v a l y a valakit k i akar r o n t a n i (PP: PaxC. 21).

kirontás: exturbatio, effractio MA. herausreissung, ausbrechung PPB.

nyavalya-kirontás: [epilepsia; fallsucht]. A kórság vagy nyavalya kirontás a főnek nyavalyái közzé számláltatik (PP: PaxC. 18).

lë-ront: diruo, destruo, demolior, exscindo, proruo C. zerstören PPB. A te ellenségid kőrnyűl fognak téged es a főldig lerontnak (Illy: Préd. II.196). Azon lészek, hogy kapcsos és hamissan csatlott bölcselkedését lerontsam (Fal: NA. 125).

lërontás: demolitio, destructio MA. verwüstung, niederreissung PPB.

mëg-ront: 1) corrumpo, contero, distero, extero, subtero, temero C. depravo MA. zerstampfen, zerbrechen, verderben PPB. [zerstören, vernichten]. Senkit megne rončatoc es patuart ne tegyetec (MünchC. 113). Penznek miatta meg nem rontatik (VirgC. 120). Mit haznal az egez testh lelek megh rontwan (WeszprC. 149). Az ifyakal meg rontatom a the zűzesegődet (DebrC. 144). Rouch meg bennem gonossagot (ThewrC. 166). Az konkolnak fejér az virága belől, ha megrontod, fekete az magva (RMK. II.230). Kereztien orszagokot igen meg ronta es baluaniozoia tene (Szék: Krón. 47). Eszt a szabadságot meg ronta amaz (Helt: Krón. 83b). Meg ne rontcz (non conteras) az szegéńt az kapuban (Kár: Bibl. I.616). Isten azt monda, hogy az aszonyallatnak magua meg rontanaja a kigyonak feiét (Tel: Evang. II.6). A nép a mannat megtöri vala malomban vagy megrontya vala mosárban (Illy: Préd. I.137). 2) [refuto, confuto; widerlegen]. Ezt halwaan aaz zyz leany alattomba mosolwla es az czazar zawat megh romta, mert ewneky ym ezt mondaa (ÉrsC. 475).

elől-mëgront: praecorrumpo C.

mëgrontás: corruptio, depravatio C. confractio MA. zerbrechung, zerstörung, verderbung PPB.

mëgrontatlan: illibatus C.

mëgronthatóság: [corruptibilitas; zerbrechlichkeit]. Az isten az ő fianac czontyait, az mellyeket az megtőrdelestűl mentségesecké tőtt, az megronthatóságnac aláia vetőtt (MA: Tan. 198).

mëgrontó: corruptor, corruptrix, temerator C. [verderber, zerstörer]. Sem testőmnek sem lőlkőmnek nem esmertem meg rontoit (DebrC. 28).

öszve-ront: confringo, quatio, quatefacio, conquasso, contundo C. [zerbrechen]. A fűstőlgő czűppőt, nadat őszve nem rontia (Mel: Préd. 191). Regnállyon egy tengertül fogva más tengerig és ugy regnállyon, hogy mind az egész világot öszve rontsa (MA: Tan. Előb. 10). Mint a tserepet őszve rontya (Ker: Préd. 955). A bünösök fogait öszverontottad: contrivisti (Illy: Préd. I.424). Az oroszlánok a prédára való állatot meg ragadván öszve rontják (Misk: VKert. 61). A pokolbéli sárkánnak hét fejét öszve-rontotta (Csuzi: Síp. 132).

széllyel-ront: [destruo; zerstören]. Midőn az magyarok az ágyukat el-nyerték, kerekeket széllyel rontották s keverték (Kónyi: HRom. 124).

Rontás: corruptio, destructio MA. verderbung, zerstörung PPB. Rumtast: desolationem NémGl. 201. Kikiáltották szűzek rontását, természet ellen való rútolkodást (Pázm: Kal. 215). Az római ecclesia tanitásának rontására tsoportoznak (Pázm: Préd. 294). Mi lehet oka annak, hogy isten a bűnösök rontásával nem siet (25). Hoszú irással igyekezett a Kalaúz rontására (Pázm: LuthV. 2). Szegényt nyomoritás, özvegy s árva rontás oh melly sokszor hallatott (TKis: Pan. 3).

frigy-rontás: foedifragium Kr. [friedensbruch]. Mint a frigy-rontások, hit-szegések, úgy a kegyetlenkedés is pogányság s eretnekség között forog (Veresm: Lev. 122).

göröngy-rontás: pulveratio; das brechen der erdschollen MA.[4] Kaszálás, ásás, szántás, forgatás, göröngy rontás: pastinatio PPBl.

házasság-rontás: [adulterium; ehebruch]. Az emberek viszsza nem fogadgyák feleségeket, melly a házasság-rontással latorhoz adta magát (Pázm: Préd. 1058). Zeleucus törvént adott ki, hogy az férfiak selyem ruhával ne ékesittetnének, hanem ha házasság rontásra és paráználkodni mennének (MA: SB. 220).

nyavalya-rontás: [epilepsia; fallsucht]. A viola, mondják, hogy meg-gyógyit nyavalya rontásbol (Felv: SchSal. 28).

szombat-rontás: [violatio sabbati; sabbatverletzung]. Az itiletben seregenként követik az hitetleneket minden ő gonosz bűnők, az hitetlent az ő hitetlensége, az szombat rontót az ő szombat rontása (Szatm: Dom. 22).

törvény-rontás: [violatio legis; gesetzübertretung]. Az nem tőrvény bé-tőltés, hanem a tőrvény rontasrul az isten irgalmasságához való folyamodás (Matkó: BCsák. 274).

Rontatlan: illibatus, incorruptus MA. unberührt, unbefleckt, unbetastet PPB. Mynd ez horayg en testemet rontatlan meg tartotta (DomC. 141).

Rontó: ruptor C. MA [corruptor; verderber, verführer]. Evreksegevdet el kevltevtted testnek rontoyval (CornC. 373). Halalunknac halala, az kigyonak rontoia (Born: Ének. 40. 183). Sokaknak romlására tétetett ez, a kinek neve rontó, fosztó (Pázm: Préd. 143). Fergetegek lesznek, rontó, vesztő telek (Fal: Vers. 912).

erdö-rontó: sylvifragus C.

hab-rontó: fluctifragus C. MA.

házasság-rontó: adulter Kr. [ehebrecher]. Az házasság-rontók, az lopók isten országát nem birják (Pázm: Kal. 801). Heródes házasság-rontó, parázna társával palotában laktak (Pázm: Préd. 23). Ne tévelegjetec sem paráználkodóc sem házasság rontóc (MA: Bibl. IV.155). A paráznákat és az házasság rontókat az isten meg-itili (Matkó: BCsák. 237). Házasság rontók, magokkal rutólkodók (Bar: SzBúcsú. 4).

kép-rontó: iconoclasta Kr. [bilderstürmer]. Egy képben nem tekintik a pápisták, hogy miből legyen chinálva, de bezzeg a kép rontó luteristák és calvinisták igen is (Tasi: Fenkt. 155).

szombat-rontó: [violator sabbati; sabbatverletzer]. (Szatm: Dom. 22).

Rontsol: diruncino C. MA. [corrumpo; zu grunde richten]. Tudodé, kit marczongasz, kit rontsolsz (GKat: Válts. II.1051). Kalauz űtet roncsollya (Czegl: MM 192). Császárok, királyok nyakokat a szürke kávás barátok nyárfa czepelyüssel roncsolják (VárM: Szöv. 189). A testet pedig rontsolja éhezéssel (AnyaszHist. 156). Testeteket pedig ok nélkül roncsolják (RédTem. 42).

el-rontsol: diruncino MA.

mëg-rontsol: [corrumpo; zu grunde richten]. Ha valaki nem ijut, igen meg rontsoltam (Szentm: TFiú 13).

mëgrontsolás: [corruptio; verschlechterung]. A turt az ép husnak meg rontsolásával akarják gyógyitani (DBon: Részegs. 18).

öszve-rontsol: [convello, dilacero; zerreissen, zerfetzen]. Körülötte egy falka levél öszve roncsolva, tépve áll rakásban (Moolrók. VIII.376).

RONCSIKA: vas NémGl. 75. [gefäss]. Ronchyca: vas NémGl. 75.

RONGY: sacconia, fragmentum panni MA. [fetzen, lumpen]. Comédiás köntösök mind a világi szines öltözetek, mind a koldus rongyok (Pázm; Préd. 31). Marada rólad ránk csak rongyunk galléra (MonIrók VIII.167). Minden rongya sem ért volna három batkát (Hall: Paizs. 87). A fekete gyász czondorlott rongyával kedvetlenül ballag bánatos orczával (GyöngyD: MV. 20). Rongya gallérja sem akad meg nyaka körül (SzD: MVir. 14).

ringy-rongy: variae laciniae Kr. [lumpenzeug]. Templomban először fitogtatja magát, vigyáz, sajditják e fel fűzött ringy rongyát (Orczy: Költ. 160).

Rongyol: lacero, attero, detero Kr. [zerfetzen, zerstückeln]. Te szemtelen, azokat mered az Antisthenesben rongyolni és rágalmaznj, az mellyek roszszak, az mellyek pedig jók, csak tudni sem kivánod (MA: SB. Előb. 3b). Oiad magadat Christus személyét rongjolo értelemtűl (Zvon: Post. II.22). Az szent irást az romai vallás annyi szidalmakkal rongyol, hogy az keresztyének annak olvasását ne ohajtsák (Tolu· Vigaszt. 226). A mely óra adgya világra léttünket, az kezdi rongyolni mindjárt életünket (GyöngyD: KI. 450). Lábait rongyolta bozda betegsége (Kónyi: HRom. 168).

mëg-rongyol: [maledico; schmähen]. Engemet hiremben nevemben megh rongyol (Prág: Serk. C2).

Rongyoll-ik: [dilaceror; lumpig werden]. Csak kezdék azután kemenczét fűttetni, rongyollott nadrághoz zifát mendikálni (Thaly: VÉ. II.82).

el-rongyollik: [dissolvor; zerfahren]. Lukáts János a kol légyiomot el-rongyollott állapotjából szépen fel-épité (Bod: Pol. 202).

mëg-rongyollik: ∾ Te Felséged a megrongyollott s megkeseredet szivet kedvelli (Czegl: Enoch. I.33).

Rongyos (*ronczos*kodik Nád: Lev. 12. *ronczosság* Pécsi: SzűzK. 103. *rontzos* Dáv: KKer. F6. EsztT: IgAny. 178): lacerus, sordidatus MA. zerfetzt, zerlumpt PPB. Annak utanna nyavallyással, rontzos és mezitelen viszsza tere az ő attyahoz (Dáv: KKer. F6). Az farkas szájú tanitóknak minden rongyos patvarokat csak ezekkel az álló seregekkel is le csőpűlbettyűk (Pázm: Kal. 499). Mitsoda eretnekseg nem talalna ezzel az rontzos argumentummal mentseget maganac (EsztT: IgAny. 178). Hallom, hogy valami dios erdőből butt ki egy rongyos paztor (Bal: Epin. 7). Eszelyős es rongyos elmejű bábák (Pécsv: Fel. 198). Az ország végozését nem szoktak egy rongyos falu székin kérdőbe hozni (678). A mely menyaszszony mostan rongyos, akkor arany lánczot vet nyakában (Czegl: MM. 32). Két három rongyos szolgájával alig koszognak (MonIrók XI.318). Két rongyos lepedő semmiro sem jó (Radv: Csal. II.265). Megtselekszem, a mennyiben rongyos elmém megengedi; mert ha rongyos leves vagyon, mért nem volna rongyos elme (Mik: TörL. 224).

Rongyosan: **1)** [lacere; zerlumpt]. Az két regement dánus rongyossan s nyebosesik-módra maradt el tőle (Beres: Lev. 85). **2)** [strictim; oberflächlich]. Elfelejtettem volt, hogy nekem úr dolgára kell még mennem és a Kéd kérdésiro meg kell rongyosson is felelni (Mik: TörL. 226).

Rongyoskod-ik: [lacer incedo; sich mit lumpen kleiden]. Mindkettőnknek ronczoskodnunk kell ez jővendő husvétig, kit ha az kegyelmes úr isten érnünk hágy, akkor felöltözünk (Nád: Lev. 12). Megkivánja, hogy teljesen elfelejtvén a szines köntöst, csak szennyeskedjünk, rongyoskodgyunk (Fal: NA. 171).

Rongyosod-ik: [lacer, pannosus fio in laciniis abeo; zerlumpt werden]. A hivalkodó háza rendetlen, cselédje tékozló, maga rongyosodik, mindene veszendőben vagyon (Fal: BE. 582). Eredj patvarba te háládatlan gonosz gyermek, rongyosodjál, veszsz el (Fal: TÉ. 734).

el-rongyosodik: ∾ Kerczill uram küldene az ő felsége kocsissának, csatlósának süveget, mert azoknak elrongyosodtak (TörtT. III.381).

lë-rongyosodik: ∾ Sokan lerongyosottak, sokan a lopásra és ragadományra szorultak, mert amoda költötték minden pénzeket (Fal: NU. 264).

Rongyosság, roncsosság: [sorditudo, pannositas; schmutz, zerlumptheit]. Az ünőn termeszet szerint valo szép szineket mosassal es tisztasaggal meg tartyac, minden ronczosag tauul lęven (Pécsi: SzűzK. 103). A rongyossága miatt szolgálatot nem tehető Miskolczy által sürgeti a vén thesaurust, hogy küldesse el az udv. inasoknak új dolmányait és nadrágait (TörtT.[2] III.377). Ha Kegyelmed más módot nem tanál, az rongyosság miá soha meg nem állja (RákF: Lev. 199).

ROP: [salto; tanzen]. Hát még a hol ropják a te tánczodat! Szép-kis táncz (Matkó: BCsák. 299). Ropja módos tánczát lova is kényesen (Gyöngyösi II.507). Ropják a szép tánczot, nem ejtenek gáncsot, járják nagy ékessen (Thaly: Adal. I.197). Nem csak maga honja, hanem külső országoknak táncait is módjával ropja (Fal: NE. 29). Mikor már annak rendi szerint tsoszsza 's ropja a menuettet, víg örömét mutatja az anyja (Fal: NA. 156). Egymástól elszakadnak s magán roppják tántzokat (Fal: Vers. 875).

[Közmondások]. Mint a János fújja, Jancsikó úgy ropja (Kisv: Adag. 3). A ki mint szokta úgy ropja (42).

el-rop: [desalto; abtanzen]. A való, hogy az aszszony mellett az a két betsületes személy elropná az aszszonyokért is (Mik: TörL. 45).

mëg-rop: ∾ A mint atyák fújták, fiak úgy megropják (Kisv: Adag. 176).

rëá-rop: [numerose salto; auf den takt tanzen]. A musikára reá-ropni a tántzot: *ludere in numerum PPBl. Reá ropni a musikára: numerose saltare PPB. A békeséget járják, gondolom, hogy itt is reá ropják (Mik: TörL. 422).

Ropog (*roppogás* Cis. G4. Görcs: Máty. 10. Born: Evang. III.56): crepo, strepo, concrepo MA. knallen, krachen PPB. Az szentegyház előtt gyalog puska ropog, az bástyán sok ágyu iszonyuan durog (Zrinyi 167). Kinek puska ropog hátában, kinek kópja törik óldalában (GyöngyD: RK.153).

Ropogás: fragor, strepitus MA. [geräusch]. Az berkeknec roppogása és fa leuele ha lezeg, fen szél iő (Cis. G4). Kęt erős serege is nagy roppogassal szembe ütkőznenec (Born: Préd. 239). Két császár erős seregei nagy ropogással szembe ütkőznek (Born: Evang. III.56). A zúdúlás általment nagy ropogással az Dunán, azután megszűnt (Beres: Lev. 512). Meg döbbentek látván, hogy a török iszonyú álgyu-ropogással kezdi a harcot (Fal: TÉ. 800).

ég-ropogás: [tonitrus; donner]. Kezd azomban nem vártt ég-ropogás lenni (GyöngyD: KJ. 372).

fëlhő-ropogás: ∾ Sok ágyúk és minák mint fölyhő ropogás hallatnak az utcákban, mint az rettenetes mennykő ég csattogás (Thaly: Adal. II.75).

[Ropogós]

Ropogósan: [sonore; schallend]. Nincs semmi módgyok benne, hogy Bézát szinte oly ropogóson nevessék (Pós: Igazs. I. 434). Őket ebbéli bolondságokért ropogóssan neveti (667).

[Ropogtat]

mëg-ropogtat: [aduro, torreo; rösten]. Tedd tüzhöz és ropogtasd-meg (Szakácsmest. 117).

Ropp: [evoe; juchhei]. Vélönk vagy, vessük fel mi fánkat, Jézust, Jézust üvöltsünk, ropp, csatt, patt (RMK. III.253).

Roppaj: [strepitus; geräusch]. Maga szokott ijját ragadgya kezében, nagy roppaj esik közel ellenében a sürü gaz között, a honnét egy szarvas ugrik ki sebessen (GyöngyD: Cup. 596).

[**Roppan**]

ëgybe-roppan, ëgybe-roppon: [cum strepitu concurro; mit geräusch zusammentreffen]. Egybe roppanának, nézik sok ezeren, olasz az nyeregből esék messze földön (RMK. IV.251). Mind a kęt sereg egybe roppona (Helt: Krón. 12). Az nagy kęt derée had egyben roppona (Gosárv: MagyB. Aiiij).

öszve-roppan: ∾ Az szárnya mind két fél öszveroppanának, nagy erős viadalt akkoron tartának (RMK. III.67). Nagy szertelen két had ȍszve roppona (Görcs: Máty. 69). Két had ȍszue roppant vala (Illyef: Jephta 8). Nağ kialtassal mind az ket fęl ȍszue roppana (Decsi: SallC. 25).

szëmbe-roppan: [in hostem impetum facio; anrennen]. Sürü Jézus kiáltással velök szembe roppanának (Szal: Krón. 113).

Roppanás: [strepitus, fragor; geräusch]. Nagy roppanással rohananac az ellenségre (Helt: Krón. 50). A lándsa nagy roppanással oldalát meg-hattya és szigonya élét benne megforgattya (GyöngyD: Cup. 604).

1. **Roppant:** **1)** fragosus MA. [geräuschvoll]. **2)** frequens, densus MA. häufig PPB. **3)** ingens, enormis, immanis, vastus SI. [ungeheuer]. Roppont gyalog sereg (Helt: Krón. 84). Az egen tüzes roppant seregek látszanak (Pázm: Préd. 6). Az egész nagy roppant városnak, Babyloniának mesterséges alkotmányát, a ki akarja, meg láthatja (GKat: Titk. 80). Nagy roppant épületek (BiróM: Préd. 11). Igen igen nagy roppant táborok (Liszny: Krón. 150). A nagy roppant hajók az ablakom előtt mentenek el (Mik: TörL. 225). Roppant épületeket eregettek isten tisztességére (Fal: NU. 269). Ha roppant épületet látunk, homlokáról teszünk itéletet felőle (Fal: UE. 507). Babilon városát roppant épületek, tornyok és kastélyok szépítették (Moln: JÉpül. 209). Mit irjak a roppant tzikornyás városból (Orczy: KöltSz. 201). Pozson nevekedik, Buda roppant lészen (206).

Roppantság: [miseria; elend]. Viselitek terhét e nagy roppantságnak (Nógr: IdvK. Előb. 14).

2. **Roppant:** [fragorem edo; knallen lassen].

Roppantó: [fragosus; krachend]. Soknak a puskája volt roppantó félben (GyöngyD: MV. 98).

Roppantott: [ingens, enormis; ungeheuer]. Roppantott szép fényes templomok és külső ceremoniák (Pázm: LuthV. 271). Nagy roppantott várasnak iriák lenni (Lép: PTük. III.38. I.405). Egy darab papirosra egész roppantott hadi sereget le-akarván irnya (Szeg: Aqu. 18).

ROSHAD (*rossad* Helt: Bibl. IV.26. Zvon: PázmP. 123. meg*rossand* JordC. 128): tabesco MA. [langsam vergehen]. Vén, roshadt fa: *defecta senio arbor PPB. Testi halalual halliunk meg inkab es az hegy alat roshaggyunk (Mel: SzJán. 197). Rossadó fonál szál (Zvon: PázmP. 123). Nem egész férfiú az, ki csak othon roshad (Szentm: TFiú. 2).

el-roshad: putresco MA. vermodern PPB. Ruhaioc elne rossadna, megoltalmaza (Helt: Bibl. I.a3). Az iga elrossad kőuerségnec miatta (IV.26). El roshadt állat: putredo (Kár: Bibl. I.520). Ollyaténná lőttem mint az elrosbatt edény: vas perditum (MA: Bibl. I.491. 456). Mell kȍnnyen roshad és sorvad-el az hitván sárbul raggatott uj épűleted (Matkó: BCsák. 371). A koporsoban el-senyved, el-roshad, dőggé lészen az ember teste (TemPompa 97).

elroshadás: putrefactio, contabescentia MA. vermoderung, verfaulung PPB.

lë-roshad: [deteror; sich abreiben]. Az forró vizben egy óráig motoza mezitelen kézzel és meg nem sérteték, noha mihent az Arianus belé nyúla, az egész húsa mind le roshada (Pázm: Kal. 64).

mëg-roshad: putresco, contabesco MA. faulen, vermodern PPB. Megh rossangyon az the meehȍd: putrescat femur tuum (JordC. 128). Meg repedezett es meg rossadot ház (JesusSir. F5). Minden ez világi dolgok idővel meg rossadnak, agganak es dȍglenek (Lép: PTük. III.159). Tunyaságban meg-roshadni (EnyF: MSzó. 20).

mëgroshadás: [contabescentia; vermoderung]. Sem engeded, hogy e te szented lássa a meg rossadást (Dáv: VDisp. I.151).

Roshadás: ∾ Üres a palota minden rossadástól es megh vesztéstől (Lép: PTük. III.53).

Roshadt: tabidus MA. [faul, vermodert]. Jay azoknac, kic magokat ȍszue foglallyác rossat kȍttéllel (Helt: Bibl. IV.17). Ninczen alkolmatlanb és roshattab sophistalkodás (MA: Tan. 139). A testnec roshat nedvessége (Com: Jan. 59). Roshat vén test (Czegl: BDorg. 155). Rossat és rothatt igék, hijában való ditsekedés (Komár: Imáds. 109). Régi roshatt bȍr (Nad: Kert. 31). Magát roshatt állathoz és molytul megeméstetett ruhához hasonlittya (Szathm: Cent. 34).

ROSKAD: cado, ruo, collabor SI. [zussammenstürzen].

Roskadólag: [dissolute; schmelzend]. A jég igyen roskadólag vala már, szinte mártius elei levén (Kem: Élet. 308).

ROSNIKA, RUSIKA: arsenicum PPB. Egér-maszlag, rosnika: arsenicum PPBl. Végy harmad részni arsenicumot az az rusikát (Cseh: OrvK. 11).

ROST: fibrae C. MA. [faser]. Rost a szőnyegen: fratilli MA. Az oltovány az ȏ gyȍkereinek apró szálu rostyain bé szivàn a nedvességet (Com: Jan. 20). A tsont, portzogo, kȍtȍzet, hártya, íz, rost, ér a testnek részei (ACsere: Enc. 242).

Rostocska: ∾ A látás oly érzés, melylyel a látó in rostotskáinak mozgásából a világosságot, szint, formát meg érzi (ACsere: Enc. 155).

Rostonként: [articulatim; stückweise]. Rostonként ujjabb ujjabb erővel szokta a hiveket szorongatni és ostromolni (Nagyari: Orth. 164).

Rostos: fimbriatus, fibratus C. MA. [faserig]. Szöszös vagy rostosnak leoni mint némelly fák és gyökerek: capillor PPBl. Ighen durua immár es rostos a palást is (Bal: Epin. 6).

[**Rostosod-ik**]

ki-rostosodik: [in fibras abeo; faserig werden]. Kirostosodott: filatim dissolutus PPB.

RÓST (*rost*öl MonIrók. XI.322. Szakácsmest.): [crates, craticula; rost]. Az ökör vetretzéje róston sült (Gvad: RP. 9).

Róstol, röstöl: frigeo, torreo SI. [rösten]. Tehén hus röstölt lével (MonIrók. XI.322). Röstölt lév (Szakácsmest.) Röstölt lével vagy rántott lével tikot vagy csukát (TörtT². I.573).

mëg-róstol: ∾ Nemely embert ló ganéba takartata és abban meg róstoltatta (Helt: Krón. 46).

Róstoló: [frixorium: darre ?]. A futató szin mellett vagyon nap keletre egy rostoló (CsikGy. 33).

ROSTA (*rĕsta* MA. PPB.): cribrum Pesti: Nom. III.102. C. incerniculum, vannus MA. sieb PPB. Meg tôrètic rostaban: concutitur in cribro (BécsiC. 230). Az nímetekben egy rosta zabon attak egyet az terekek (MonIrók III.93). Bôre napas seb miat mint egy rosta (Görcs: Máty. 39). A bû baiosoc iôuendôt mondnac, holt tûszet viszbe hannac, rosta által és szita által czelekesznec (Born: Evang. IV.14b). A lopóra rostát fordítson, gyôngyôt vessen (Diósz: Préd. 197). A zabot szóró lapáttal vagy rostával meg-pallya, szórja (Com: Jan. 86).

[Szólások]. A vizet rostában hordozta (Pécsv: Fel. 553). Nó még vetôttem az rostában (Decsi: Adag. 151). Illyen a rostán való jôvendôlés (Ker: Préd. 707). Mintha eo-is meríthetett vólna rostával ama romai Vesta szûz gyanánt (Fal: NE. 58).

[Közmondások]. Igen vak az, ki rosta által nem lát (Decsi: Adag. 43. 152. MA. Kisv: Adag. 377).

gyöngy-rosta: [cribrum gemmarium; perlensieb]. Egy gyôngy rosta (MonIrók XXIV.168).

pálló-rosta: incerniculum Major: Szót. 262 [durchschlag]. Búza parló rosta: cribrum *areale PPBl.

polyva-rosta: vannus MAl.

szóró-rosta: vannus MAl.

vas-rosta: vannus Nom[2]. 413. Az also gabonashazban: was rosta, taljchka, zoro lopatth (Radv: Csal. II.70). Vas rostát egy darabot vettünk (III.30).

Rostál: **1)** cribro C. vanno MA. frumentum excerno; sieben PPB. **2)** [scrutor; prüfen]. Mást tuttok rostálni abbul, kiben torkig fekûsztôc (Mon: Apol. 499). Balduinus az én bizonyításomat kezdi rostálni, de igen lengetegen (Pázm: LuthV. 44). Mikor ember magát meg-itíli és rostállya, hasznoson munkálkodik (Pázm: KT. 44). Rostálja most az úr isten az embereket (RákGy: Lev. 158). Észel rostáld, erôss szivvel tekélld és azután körmössen láss a dologhoz (SzD: MVir. 241).

el-rostál: [cribro; sieben]. Hamut elrostala mend a templom zerent: ciner em cribravit per totum templum (BécsiC. 174).

mëg-rostál: **1)** evallo, incerno C. evanno MA. succerno, cribro, percribro, eventilo; reutern, sieben PPB. Megrostált port bele-hinteni: supercernere C. Yme sathanas kôuetet tûtôket, hog megrostalna (cribraret) mikeppen buzat (MünchC. 161). Yme az sathan meg keerth tyteketh, hogy megh rostalna tyteketh mynt az gabonat (JordC. 607. NádC. 168. WinklC. 153. ÉrsC. 89). Tiszta gabonát észnec, mely meg szóratatot és meg rostaltatot (Helt: Bibl. IV.52). Ha még valami fenn marad, rostával választyác avagy rostállyác meg (Com: Jan. 75). **2)** [scrutor, examino; prüfen]. Myndennek ew magat iol meg kel rostalny ees ewnnen feleyt meg nem kel wtalny (Pesti: Fab. 21). Meg rostálni magában az dolgot (Decsi: Adag. 228). Rostáld-meg, visgáld-meg magadat (Ker: Préd. 664). Kic legienec pedig azoc az baborgoc, ha iol meg akarinc rostalnunc, kônnyen vegere mehetûnc (Mon: Apol. 2). Megrostálni szorgos kérdésekkel a támasztott bizonyságokat (SzD: MVir. 273). **3)** [decipio; hintergehen?]. Nagy gondot kel viselned feleségedre, hogy egyeûld rúttúl meg ne rostállyon téged (FortSzer. 116).

Rostáltatás: [exploratio; prüfung]. Hova nagyobb leend bennûnc a hit, annyinal kûlômb probáia es rostáltatása rohan reánk (Born: Evang. IV.333).

Rostás: cribrarius MA. zum sieb gehörig PPB. Rostás [vezetéknév XVI. száz.] (Nyr. IX.367).

ROSTÉLY: **1)** crates C. rost Adámi. Figeaszaló rostélyok: crates *ficariae PPBl. Vala myth kemeenczebe awagy tyzhelyen awaǵ rostelyon (sartigo) sythnek, Aaronnak ywth (JordC. 87). Latanak eegy karbozottat, kyt az erdegôk nywzyaak es az wtan tyzes rosteelyon sythneek (ÉrdyC. 79. 303). Chinaly rostelt is értzbôl, olyant mint egy halo: craticulam in modum retis aeneam (Helt: Bibl. I.Pp). Rostelyon sûtôt lepén (Kár: Bibl. I.88). Az minha, mellyet serpenyôben vagy rostélyon készitenec: sacrificium similae, quod in craticula vel in sartigine praeparatur (MA: Bibl. I.93). Piritsd meg kicsinnye az rostélyon (Radv: Csal. III.41). **2)** cancelli, transenna C. reticulum MA. gatter PPB. Adámi. En zeretôm mi falonk alat al, ablakon nez es rostelokon kakvéol (DöbrC. 403). Kôôb ozlop, mel mast Romaba vagion egi vas rosteli alat valo zegeletben (WeszprC. 87). Eger fogoya uala zenth Lôrincznek az rosteel (SándC. 7). Az pártázatoc, mellyec valánac az fogas rostélyoc kôzôtt (MA: Bibl. I.311). A notárius rostéllyal (cancellis) kôrnyûl keréttetvén, a végezett dolgokat fel jedzi (Com: Jan. 131). Nagy defectusok vadnak az ablakra való rostélokban (MonOkm. XIX.296). Az salétrom ház ablakjára való rostélyt csináltattunk (MonTME. I.127). Egy ablakrul a rostelyt kitekervén, meglopta vala (TörtT. IV.53).

ablak-rostély: clathrum Nom. 29. [fenstergitter].

őrlő-rostély: [radula; schabeisen]. A konyhánac eszközi ezec: vas lapat, lábas, vakaró vagy ôrlô rostely (Com: Jan. 83).

vas-rostély: crates ferrea Nom.[2] 407. [eisengitter]. Clenodia domus: vas nyas, vas rosta, vas gyertya tartó (RMNy. II. 84). Rétessen kôttetet vas rostélyokon avagy gátorokon ki-néz (Com: Jan. 106). Az koporsó körül vas rostélyt csináltasson (Radv: Csal. III.201).

Rostélyocska: craticula C. ferrea transenna, clathrum; rost PPB. A szakáts mester a husokat rostélyotskán meg-sûti (Com: Jan. 82).

Rostélyos: **1)** cratitius C. cratinus MA. [rost-]. **2)** cancellatus C. clathratus MA. vergittert PPB. Rostélyos-ablak: fenestra reticulata, clathrata PPB. Az ablakoc rostélyosoc avagy gátorosoc: cancellatae aut clathratae (Com: Jan. 108). Egy bot, merôn aranyozott az nyele, vége rostélyos (Radv: Csal. II.179). Vagyon nála eg dakos, kynek fekete barson az hywelye es rostelyos, ezwstel wagyon be bwreytwan (4). **3)** [caro crate tosta; rostbraten]. Egyék Kegyelmed az hurkából akár a rostélyos petsenyébôl (KirBesz. 33).

Rostélyoz: cancello C. clathro; vergittern PPB.

be-rostélyoz: cancellis claudo PP. [vergittern].

Rostélyozás: [connexio; verknüpfung?]. Olly bôtûket húzzon, kiknek derekokból, magános voltokból szép rostélyozást hozzon (Felv: Dics. 21).

ROSTOK: [dies feriatus; rasttag]. Öt nap masíroztak, tsak hatodik napon rostokat tartottak (Gvad: Orsz. 62).

Rostokol: [moror; verweilen]. Az Prínyi hajduja késedelme miatt az artoleria is tovább piszmogván, kintelenittettem ma itt rosztokolni (RákF: Lev. III.6). Valamely Bordács nevô kis Duna tekeröletiben szállott, tegnap ott rosztogolt (Beres: Lev. 62).

ROSSZ: pervilis, deter C. vilis MA. schlecht, böse PPB. Ros poztoban: pannis involutum NémGl. 151. Eetelt zerzeenek ennen magoknak hozyw wttra rozz sakokat (JordC. 305). Menthwl hytwanb saytarwnk es el wetet roz deakwnk nap nywgaty mestereket mynd meg gyewzne myndeneket (ÉrsC. 481). Én töröknek adok oly hatalmat, hogy el rontya, veszti az rosz magyarokat (Zrinyi I.12). Mind jó s mind rosz formában folyt nevezetes nagy dolgok vagy csudák (MonIrók VIII.26). A roszszaknak sepreje, a kik gyalázzák a mi természetünket (Fal:

NE. 32). Természeted hasonló a tiszta papiroshoz, a mellyet jóval is, roszszal is bé lehet tölteni (55). Hogy ha rosz élet s él tsak ebadóba (Gvad: RP. 38).

[Szólások]. Mehemet pasa felől is irt, hogy s e m m i r o s s z a n i n c s Debreczenben (MDiplBék. 220). Vigyázz Istók, mert r o s z f ü r e h á g s z (Nyr. XIV.460). R o s z s z ó r á b a n : inauspicato PPB. A r o s s z á b u l v a l ó k, kik mindent meg gúnyólnak (Fal: UE. III.92). R o s s z ú l j á r a z ó r a : horologium aberrat PPB. Igy aztán k é t r o s z k ö z t v á l a s z s z u n k kisebbet (Thaly: Adal. I.98).

[Közmondások]. Roznak roz az szaua is (Decsi: Adag. 156). Az rosz sem mindenkor rosz (Bercs: Lev. 288).

Rosszabb: [pejor; schlechter]. Az embernek semmi roszszabb jószága nincs, mint az lélek (Tof: Zsolt. 24).

Rosszabbod-ik: [depravor; sich verschlechtern]. Mihent tágíttyuk a jobbúlást, azonnal hátra-maradunk, roszabbodunk (SzD: MVir. 418).

Rosszabbul: [pejus; schlechter]. Semmire roszabbúl nem viselnek gondot mint a lélekre (Tof: Zsolt. 24).

Rosszalkod-ik (*rosszálkodik* Pázm²: Kal. 1090): male se gerere, ineptio Kr. [böse gesinnt sein]. Szabad-e okosság ellen ineptíre, roszszálkodni (Pázm²: Kal. 1090). Az okossab világ nem tulajdonittya ezt a bötsûlet-keverést serény elméjeknek, hanem rosszalkodó akaratoknak (Fal: UE. 437). A roszalkodó mindent roszra ért, az igyenes ember mindent jóra magyaráz (Fal: BE. 612).

Rosszalkodás: [malignitas, ineptiae; schlechtigkeit]. El ne bizza magát, se ne vegyen okot a roszalkodásra (Fal: NE. 100). Az ô vétkek inkább az emberi gyarlóságtól ered, mintsem valami akaratos roszalkodástól (Fal: NU. 251).

Rosszas: 1) [pravus; verworfen]. Viget vetek a rozas vilagnak (Born: Ján. 3). **2)** pannosus, pannuceus MA. [lumpig, zerlumpt]. Ha be menend vala meely zeghen ty gẏvlekôzeestekben rozzas rwhaban, mongyatok annak: the al towa (JordC. 834). Egh rozzas halo es foltos hayo meg erth tyz penzth (Apost. 31). Eegy rozzas zegheen embert talala (ÉrdyC. 624). Meg nyomorodoth rozzas zegeny ember (ÉrsC. 120). Mit járna hát Krisztus ott a keresztfával, rosszas seregével, pökdösött arcával (RMK. II.182). Nagy gazdag király minap én es valék, rosszas koldóssá im mely hamar levék (267). Serege is hol mi rosszas köntösô parasztoc (Born: Evang. I.22). Roszas vagy te es igen mezitelen (Born: Ének. 90). Rozas ruha (Vás: CanCat. 542). **3)** [dissolutus; zerfallen]. Latta, mynemẇ rozzas az palank (RMNy. II.147). Im a rosszas tôkét Krisztusnak kiáltják, Krisztus tisztességét az bálvánnak adják (RMK. II.186). Roszszas nyoszolyán fekszik (MA: SB. 152). **4)** [deter, vilis; herabgekommen, mager]. Az Gabriel lovait megbozák, azt irta, hogy igen rosszas (Nád: Lev. 160).

Rosszaság, roszság: vilitas MA. malitia Kr. [improbitas, nequitia; schlechtigkeit, verworfenheit]. Az el-vetett félelmes emberek roszsága (Pázm: Préd. 50). Melly keserves bánatokkal óhajtyák akkor az arany üdőt, melyet most hiúságban és roszságban töltenek (614). Végetlen tűrés kivántatik a'hoz, hogy ennyi roszságot el szenvedhessen (774). Roszság ezt a világot szeretni (Veresm: Tanács. 23). Magát a roszszaságtól meg-tiltya: se malo prohibet (Com: Jan. 177). Roszságoknac és gonoszságoknac ingerlési (188). Ha ki szánt szándékkal vétkezik, roszszaság az (219). Italnak roszsága (Diósz: Préd. 156). Vallásodnak hamissága, roszszasága (Matkó: BCsák. 22). Nagyobb Nagyságodnak bölcs itéleti és kegyelmessége ezeknek rosszaságánál (Bercs: Lev. 311. 450).

Rosszit: vilito MA. geringschätzen PPB.

mëg-rosszit: deprecio C. vilito MAl.

Rosszkor: [intempestive; unzeitig]. Ha roszkor pompázunk, akkorra is, máskorra is vesztünk hirünkben (Fal: UE. III.145).

1. Rosszul: incipio corrumpi, depravari Kr. [sich verschlechtern]. Ebből ki-tetszik, hogy roszszúl, a ki szűnetlen nem jobbúl (Pázm: Préd. 324).

el-rosszul: evilesco MA. gering werden PPB.

mëg-rosszul: 1) evilesco, revilesco MA. [verderben]. Az hering a maga természeti jóságával tetsző, mikor uj és a szaporodástul avagy vivástul meg nem roszszúl (Tel: Fel. 53). **2)** [depravor; sich verschlechtern]. Azokat-is vigyázásban kell nevelni, hogy meg ne roszszúllyanak (Pázm: Préd. 197). Az világ megroszúlt (MonOkm. XXIII.157).

2. Rosszul: [male; schlecht]. Roszszúl fordult a dolog: male cecidit PPBl. A roszszul keresett marhác roszszul vesznek el (Com: Jan. 188). Egyikünk se vegye azt szokásúl, hogy mi roszúl cselekedjünk (Bercs: Lev. 459). Szóllatlan gyermekségétűl fogva roszszul nevelték (Fal: NE. 78).

[Szólások]. Bizony nem r o s s z ú l e s e t t, Daniel urat hogy odaküldtem (Bercs: Lev. 483). Küldtem ez éjjel postát, ma megtért, de hihető, r o s s z ú l j á r t (507). Most is r o s s z u l v a g y o k, már negyed napja meg nem szünik fejem fájdalma (284). Tegnap igen rosszúl voltam, allig verhettem fel magamat (303).

RÓTA: turba, manus MA. haufen, rotte Adámi. Egy rotabéli vitezec: manipulus, contubernium MA.

ROTHAD (*rohad*andóság MA: Bibl. IV.143. meg *rotad* JordC. 754. DebrC. 111. ÉrdyC. 67. 289. *rotvadás* Zóly: Elm. 32. el *rotvaszt* MonTME. VI.71. *rotvatt* Radv: Csal. II.374. *ruthat* DebrC. 357): putreo, putrefio, putresco MA. [faul werden]. Szú-ötte, rothadt, férges fa: *lignum vitiosum PPBl. Fogfájás lészen, mikor az inyec rothadnac (Com: Jan. 56). Bünben, gonoszságban penészedik, rothad (SzD: MVir. 115).

el-rothad: putresco C. [verfaulen]. A kik mostan kazdagok vattok, síriatok és iaygassatok, mert az ti kazdagsághitok el rothadanak (Sylv: UjT. II.117). Miért szépségedben magadat el biztad, mely mint egy szép gyöngy virág hamar el rothad (Zrinyi II.102). Ásd el a földben és mikor elrothad burítékjok, gyönyörűséges sok színű virág lészen (Lipp: PKert. I.143).

elrothadás: [putrefactio; das verfaulen]. Naponként meg elrothadasra es porraletelre (DebrC. 259).

ki-rothad: [evacuor; sich entleeren]. Fel nem epűlhetnec tökélletôssôn, míg nem minden vndokság ki rothad belôlôc (Born: Evang. IV.146).

mëg-rothad: putreo, exputresco, imputresco C. putresco, putrefio MA. verfaulen, faul werden PPB. Meg kenneyek Cristusnak testeet kenettel, hoǵ meg ne rodhadna (CornC. 97). A paradychomba teremtet faak nem rotadnak megh, myg isten akarya (ÉrdyC. 289). Meg rothattanak ees meg loshattanka een sebeymnek helyeen (KeszthC. 92). Az ty kazdaghsagtok megh rotadot: divitiae vestrae putrefactae sunt (JordC. 840). En hytsagomnak orcaiatvl meg bẇzhẇnek es meg rothadanak sebimnek hely (DöbrC. 89). Gabonak megrothadnak (DomC. 29). A kerezt faia is nem rotadot meeg (DebrC. 131). Meg rodhadot, varrasodot, poklosodot fekellyes test (Born: Préd. 620). Az ember teste a föld alatt meg-poshad és rothad (Pázm: Préd. 994). Szerencse ajándékját nem más szűvel vette mint egy piros almát, az kit bánat nélkül mindgyárt visza adhat, avagy ha nem ád is, tudgya, hogy meg rothad (Zrinyi I.63).

mëgrothadandó: [putrescens; verfaulend]. Ez meg rotadando testhnek veenseegheet az the veenseeghed el temethy (ÉrdyC. 192).

mëgrothadás: [putrefactio; verwesung]. A meg holt testöt a meg rotadastol meg tarthattiak (DebrC. 111).

öszve-rothad: computresco C.

[**Rothadagos**]

Rothadagosság: [putredo; fäulnis]. Rothadagossag Juda hazanac: putredo domui (BécsiC. 188). Felmeḡen ö bůzö es felmeḡen ö rothadagossaga, mert keuelöl můuelkedet (207).

Rothadandó: putrescens, evanidus MA. faulend, vergänglich, hinfällig PPB. Nem rotatando arannyal awaǵ ezystel valtattok megh az ty hewsagos atyatoknak zerzet nyayassaghybol (JodC. 845). Egy masth zeresseetek wyonnan zylethween nem rotadando maghbol (846). Te rothatando fergečke vaǵ, ö keǵeg öröke valo isten (VitkC. 9). Hyzem bw̋uw̋knek boczanattyat, az rodhadando testnek fel tamadasat (Radv: Csal. III.98). Rothandó teste körül fárad (Fal: SzE. 556).

Rothadandóság: [putrescentia; fäulnis]. Nem adod az the zentödet rotadandosaghnak (JordC. 754). Nem ysmer sem halalt sem rotadandosagot (ÉrdyC. 536). Az testöt myndden rotadandosagtwl meg otalmazya (67). Megszabadulnac az rohadandóság rabságától: a servitnte corruptionis (MA: Bibl. IV.143). Ez világnak javai az mulandóságnak és rothadandóságnak aláia vettetvén (MA: SB. 161).

Rothadás: corruptio C. putredo, putrefactio MA. verfaulung PPB. Katóka az szájával gonoszul vagyon, mert az rothadás az szájába esett és még az fogcsontba is benne az rothadás (Nád: Lev. 242). Rodhadásnak bw̋zi szenvedhetetlen volt (Zvon: Post. 221). Az halálnak rettogtetésitöl és a rothadástól nem félek (Zoly: Elem. 32). A polyvábúl ganéi válik, ha rothadástul emésztetik meg (Hall: Paizs. 21). Micsoda az ember; mintha rothadás nem volna, nyövek, poudrok, kigyok, békák eledele (Csúzi: Síp. 467). Az új seb könnyen gyógyul, a rothadásra menendö elfenül (Fal: NE. 6).

Rothadatlan (*rotathatatlan* JordC. 846. *rothatlan* BíróM: Angy. 73): **1)** incorruptus, putredinis expers MA. unversehrt, der fäule nicht unterworfen PPB. V̊k rothado koronat veǵenek, mi kedeg rodhadatlant (DöbrC. 291). Egymast zeresseetek, wyonnan zylethween rotathatatlan maghbol (JordC. 846. ÉrsC. 141). Rothadatlan gyůmölcz (Kár: Bibl. I.464). Rothadatlan mag (MA: Bibl. Elöb. 2). Esmérem, esmérem az isten angyalát, rothatatlan ágbúl tart neküuk koronát (Zrinyi II.95). Rothadatlan, gyözhetetlen szent karod (Biró: Ékes. D2b). **2)** [incorrupte; unversehrt]. Fel thamadnak az megh holthak rodhatathlan (ÉrsC. 141).

Rothadatlanság: [imputrescentia; unverweslichkeit]. Cristus immar a halaltalanságra es rodhadatlansagra fel tamadot (CornC. 97). Harmad twlaydonsaga az arannak rothatatlansaag (ÉrdyC. 465b). A rothadandó testnek rothadatlanságban kel öltözni (Tel: Evang. II.83). Kivánod mászorra ö állandóságát, rothatatlanságát (Zrinyi II.132).

Rothadatos: [putrescens; verweslich]. Az zeep aranyas zekreny rothhadatos, dohos alattal telyes (NagyszC. 8). Rothadatos es feregh merezkedik magath magoztatny (WeszprC. 141).

Rothadatosság: [putrescentia; verweslichkeit]. Rothadatossagnak romek fw̋lde (VirgC. 145). Az rothadatossagnak minden rettenetes fajdalma el veteteek (DomC. 91). Az te tested semmit nem haznal, hanem čak bidösseg es rothatatossag (BodC. 8). Rothatatossagnak zeplöie (KazC. 31). Az teremteth allath romlando, rothadatossagnak alaya vetteteth (Komj: SzPál. 73). Rothattatosag (Helt: ÚT. x8).

Rothadó: [corruptibilis; vergänglich]. V̊k rothado koronat vegyenek, mi kedeg rodhadatlant (DöbrC. 290). Musa, te ki nem rothadó zöld laurusból viseled koszorúdat, adgy pennámnak eröt (Zrinyi I.9).

Rothadóság: putrescentia Kr. [verweslichkeit]. Nem elegek a testnek rothadóságából származott keserves fájdalmak (Pázm: Préd. 69).

Rothadt: putris, fracidus C. putridus MA. faul, fäulig PPB. Az ǵonas az el reitöt ruthat sebnec remenseget allata kinyitasa (DebrC. 357). Senyuet rothat vert ki viszen az vizeleten (Mel: Herb. 8). Rothat fa (Fél: Bib. 10). Holtod után-is rothatt hired fog maradni (Matkó: BCsák. 399). Összeposvadott s rotvatt juh és borju börök (Radv: Csal. II.374).

Rothadtság: putredo C. rancor, caries MA. [fäulnis]. Az hw̋ testhe rotathsagot nem lata (JordC. 712). Dauid, mykoron el nywgoweek, rotathsagot lata, kyt kedegh wr ysten ffel tamaztot, nem latot rotathsagot (754) Mel hazon vagyon en verembe, mykoron le zallandok rothadsagra: descendo in corruptionem (KulcsC. 65).

Rothaszt: putrefacio MA. faul machen PPB.

el-rothaszt: putrefacio C. [in fäulnis übergehen lassen]. Boldog az ollyan kazdagsag, a kin sem tűz sem víz nem fog, föld el nem rothaztya (Frank: HasznK. 69). Az tömlöcz fenekén elrotvasztalak beneteket (MonTME. VI.71).

mëg-rothaszt: ∾ Embernek ew lelke mondatyk yo feldnek, mykoron wr istennek ygheeyeenek magvaat megh nem rotazttya (ÉrdyC. 134). Melye megsebesw̋le, hogy ky ö neky testet meg rothaztana (ÉrsC. 421b). Az részegség tůdöiet, maiat az embernek meg rothasztia (DecsiG: Préd. 30). Mezentius, a melly embert szörnyű kinokkal akart ölni, egy holt testhez kötöztette mind addig, míg a rothadásból neveltt férgei az eleven testet meg-rothasztanák (Pázm: Préd. 1077). Dávid háborodása oly nagy vala, hogy megrodhasztotta sebeit (Megy: 6Jaj. II.44).

Rothasztó: septicus, quod infert putredinem MA. faul machend PPB. Marásával testet rothasztó kurta kigyó (Com: Jan. 41).

ROTYOG: concrepo MA. rauschen, krachen PPB. farzen, brausen Adámi.

Rotyogás: crepitus MA. knall PPB.

Rotyogat, rotyogtat: **1)** defervefacio C. MA. sieden machen PPB. **2)** [gargarizo; sich gurgeln]. Rotyogtatom torkomba: gargarizo MA. A torok gyik ellen hasznossan segilö a retek, ha eczettel s méh serrel rotyogtatod, hogy orvos szóval éllyek (Nad: Kert. 320).

mëg-rotyogtat: **1)** [defervefacio; erhitzen]. Hamis barátidnak boszszuságtételek ugyan meg-rotyogtat (Megy: Bayle. 74). **2)** gargarizo Major: Szót. 239. [sich gurgeln]. Torkomban megrotyogtatom: gargarizo C. A torkodat vizzel megrotyogtassad: guttur gargariza (Com: Jan. 57).

ROZMARIN (*rozmalin* Frank: HaszuK. 17. *rozmarint* ACsere: Enc. 231. 243): libanotis C. rosmarinus MA. rosmarin PPB. Zikös finok: chombor auagy közueny menta, rozmalin (Frank: HasznK. 17). A szurok termö fa levelei lágyatskák és símátskák mint a rosmarinté (ACsere: Enc. 231). A rosmarint vékony ágatskáju fű, levelei aprók, sűrűk (243). Rozmarin az chalánt, mennyire győzi meg viola tulipánt, annyira győzöm én az rút chipás ebet (Zrinyi II.124).

ROZS: siligo, arinca, olyra C. secale Beythe: Nom. 8. roggen PPB. Rosbol valo: siligineus C. Anyja Tholdi Györgynek Miklóst szánja vala, száz aranyat rozstésztába csenált vala (RMK. IV.244). Ross, arpa, köles (Mon: Apol. 14). Az gabonát és az rost nem verte vala el az köessö, mivelhogy késö vetések

valának (MA: Bibl. 1.57). Honnét vagyon, hogy a buza rossá sőt konkollyá-is változéc (Com: Jan. 22).

tavaszi-rozs: secale, setaninm MA. sommerkorn PPB. Ros tauazi ros: secale (Beythe: Nom. 8).

[Rozsol, rozsoltat]

mëg-rozsoltat: [siligines exstirpari curo; roggen ausreuten lassen?]. Vagy két darab búzát rozsoltass meg s ha érkeztek, a tavasz búzát is gyomláltasd meg, mert el boritja a gaz (TörtT.[2] III.163).

Rozsos: siliginosus, siligineus, siligine mixtus MA. [roggen-]. Azthbagban rosos bwza (Radv: Csal. II.70).

RÓZSA (*rusa* MA. *rúzsa* Thaly: VÉ. II.71): **1)** rosa C. MA. rose PPB. Ô rosa zinô zémêllel mêgôtôztetuén, felelemmel megzoreitatot elméiét eleñezti vala (BécsiC. 81). Foly te worôd nagy bewsegwel, pyros, oly mynth masth nylth rosa (CzechC. 25) Mynt ha nagy sok rosag voltak volna ot (MargL. 108). Rósakat kûlde a paradicsombol ôneki (DebrC. 183). **2)** [deliciae; geliebte]. Ne is félly szép rósám, mert majd-el-követöm, a mit kiván tőlem igaz szeretetem (GyöngyD: Char. 58).

[Közmondások]. A rózsát tövis nélkül nem szeghetni (GyöngyD: MV. 3).

basa-rózsa: paeonia Nom.[2] 49. PPBl. [pfingstrose]. Ezt a paticariusoc poenia mascula azaz him basarosának hijác (Mel: Herb. 108). Jó szagú és koszorúban valóc ezec: majoranna, bársony virág, basa rosa, rosmarin (Com: Jan. 24). Bása rósa, igen szép vőrős virágú, fejér is van (Lipp: PKert. I.77).

csipke-rózsa cynorrhodon C. rosa silvestris, coroneola MA. cynosbaton, *sentis canis PPBl. [hundsrose].

jërikói-rózsa, jërikóbeli-rózsa: amomum PPBl. periclymenum, rosa de Jericho Lipp: PKert. I.77. Jerichoi rosa vagy fára folyó rósa, kinek levele kőzepiből jűn őt vagy hat fejér virág szál ki (Lipp: PKert. I.77).

kassai-rózsa: lychnis; Marienröslein, himmelröslein PPB.

mályva-rózsa: malva hortensis Fuchs: StirpH. Ciml. b. [malvenrose]. A fehér málua magas mint a kerti málva rosa (Mel: Herb. 169).

erős-mályvarózsa: alcea; Sigmarskraut Fuchs: StirpH. 45. Alcea azaz erős malua rosa, olyan magas mint a malva rosa, a levele mint egy czillag (Mel: Herb. 169).

parlagi-rózsa: cynorrhodon C. rosa pumilla Beythe: Nom. 7. Nom.[2] 49. Parlagi rosa: rosanum Major: Szót. 414. Ezer io fiu viragia, parragy rosa viragia, sallya viragia (Frank: HasznK. 22). Csemeték: a bodza fa, tővisses medve talpú fű, pallagi rósa (Corn: Jan. 28).

sárga-rózsa: caryophyllum, Indicum MA. nelke, nägelein PPB.

pünkösdi-rózsa: poeonia Sl. [pfingstrose]. O ziz Marianak ayetatos zolgaio leaña, kős nőmős piros pinkősti rosacat (NagyszC. 276).

százlevelű-rózsa: centifolia PPBl.

vad-rózsa: [rosa campestris; wilde rose]. A vad rósákon termő gomba ha porra rontatik és porban be itatik, az árénát ki űzi (ACsere: Enc. 235).

Rózsai: rosaceus MA. [rosen-]. Mosgyal meg az en rosay verőmben (NagyszC. 73). Az rosay pyrosságnak zeretety rosay fenessegnek bodogsaga (CornC. 236).

Rózsáll-ik: [colore rosaceo fulgeo; rosenfarbig glänzen]. Kinek zentsegő testét ő rosalo vérenel kostoluan előnk istennek (AporC. 132). O zizloe zep zemek, o rosalo piros tyndeklő zep orchak, o edeslő zeep ayakak (NagyszC. 119). Az ő fenesseges teste az ő rosalo werewel mynd meg wereswltettek vala (ÉrsC. 46).

Rózsás: rosaceus MA. [rosig]. Rózsás hely: rosetum C. MA. Rosas, gjöngeos feoketheo (Radv: Csal. II.57).

ROZSDA: rubigo, aerugo, ferrugo C. MA. rost PPB. Nem zabadolnac meg a rosdatol: non liberantur aerugine (BécsiC. 111. MünchC. 24). Rosda es mol meg raghya: aerugo et tinea demolitur (JordC. 370). Tőrőlyed el lőlkődnek rosdayat (DebrC. 424). Mikepen ez testi tyz mindőn rosdat megh emezt, ezőnkepen az isteny zeretetnek tyzye az binnek mindőn rosdaiat embőrből ky rekezti (TihC. 10). Az erős vasat is rozsda megeszi (RMK. IV.127). Hadd üsse el az rozsdát az torkáról (232). A hol az moli es az rosda meg emeszti (Fél: Bibl. 9). A mint a tűz tisztít az aranyat a rosdátúl, ugy bennünket a bünnek rosdájátúl meg-tisztít (Diósz: Tal. 200).

[Közmondások]. Nem fog aranyon rosda (Decsi: Adag. 130. Czegl. Japh. 121)

[penész-rozsda]

penészrozsdás: aeruginosus PPBl.

réz-rozsda: aerugo PPBl.

rézrozsdás: aeruginosus PPBl.

vas-rozsda: [ferrugo; eisenrost]. A vas noha leg-keményeb, a vas rosdátol elrágattatik (Com: Jan. 18. ACsere: Enc. 248).

Rozsdás: aeruginosus, rubiginosus C. ferrugineus MA. rostig PPB. Köz bortul megszorúl, rozsdás én torkom, kiből útálatos én horútásom (RMK. III.316). Látá, mossatlanoc a táloc, tőrőttec a fazakoc, rozsdás nyásoc, sőrpőnéc és vágokessec (Helt: Mes. 328). Kis taligaddal, rosdas keseddel meny ki dologra vigan 1579 (KNagysz. B). Fel-gyúlladgyon szeretetinek tüze és a gonosságnak rosdás szalakja meg-emésztessék (Csuzi: Síp. 188).

[Rozsdásít]

mëg-rozsdásít: [ferrugine induco; rostig machen]. Meg rosdasytta ewtet ewnen zerelmenek myatha (ÉrsC. 383b).

Rozsdásod-ik: rubiginor MA. verrosten PPB. Akármely műszerszám inkább rozsdásodik hevervén, hogysem véle élvén (Fal: UE. 403).

mëg-rozsdásodik: ∾ Ty ezystetek meg rosdasodoth (JordC. 840).

[Közmondások]. Otthonos lakással sem rozsdásodik meg az aszszony (SzD: MVir. 47).

[Rozsdásul]

mëg-rozsdásul: ferruginem contraho; verrosten PPB.

ROZSNOK (*rosnó*ban Com: Jan. 22. *rosnok* MA.): vicia C. lolium MA. kuhweizen, wicken PPB. Konkoly, rosnok, vadótz: lolium PPBl. A héjas veteményec hűvelykekben teremnec, mint a babban, lencsében, keserű vad babban: rosnóban meg-láthatni (Com: Jan. 22).

ROZSÓLIS: ros-solis PPBl.

RŐ. Reő fiu auagy sarga gyopar (Frank: HasznK. 18).

RÖG (*reg*hzet ÉrdyC. 164. *reg*heztettenek KulcsC. 91. Helt: UT. Ji7): gleba, glebula, glarea MA. [erdscholle, erdkloss]. Rögge porra teszem: cinefacio, in pulverem redigo MA. A verőfenben, ki az ablakon be iő, az rőg por meg tetzic es meg laccic (NádC. 22). Barázdollya-é az főldet és ronttya-é az ő főldénec rőgit: numquid proscindet et sarriet humum suam (MA

Bibl. II.24). A fővény, ha temérdekbéd, öregbéd, homoknak és rögnek (sabulum et glarea) kővetses főldnec hivattatik (Com: Jan. 16). Röggé porrá változtat (Megy: 3Jaj. II.44). Nem hogy nem futna-el az ég, mely csak dőrőg, de meg hasad szómra ama nagy erős rőg (Czegl: Dág. II.53). Ez az oszlop avagy az rőg, az mellyet vet az őrdőg az keresztyén ember utának eleiben (FelsőB: UKölts. 91).

Rögöcske: glareola MA. [erdklösschen]. Kinek kinek a vitézek kőzzűl egy egy darab rőgőcsket adtanak a pápisták az ur-vacsorájában levő kenyér helyett (Pós: Igazs. I.433).

Rögös: glareosus PPBl. [glebosus; klumpig, knollig]. Nehéz s rögös a böcsület úttya, sok fáradság-munka szélit-bosszát futtya (GyöngyD: MV. 10). Rögös az ösvénnye és lészen lábadnak ott sok sérelménye (GyöngyD: Cup. 640). A rőgős és fagyos helyeken az oroszlánok a kőrmeiket ősze vonszák, hogy meg ne tompuljanak (Misk: VKert. 55). Igen rőges az út (PhilFl. 15).

Rögöz: **1)** [figo, constituo; heften, setzen]. The nylayd en belem regeztettenek: sagittae tuae infixae sunt mihi (KulcsC. 91). Midőn annac vtánna az vadászoc napot regzettenec volna, az megyeş templomba keţ predicacio szeket szőrzőnec (Helt: Háló 350). Hol mindenic lakiec, ůdőt is regzet nekic (Helt: Krón. Ciml). Alkolmas terhnec kellett az fanac lenni, az melylyen az megállapodott, regzőtt embernec kellett fűggeni (MA. Scult. 428). **2)** [separo; scheiden]. Reszeit kůlőn kel venni es regzeni: portiones eorum sequestrandae sunt et excludendae (Ver: Verb. 344).

el-rögöz: **1)** [decerno, constituo; bestimmen, fest setzen]. A meres a szenth irasban iegesz bizonios, el rőgzőt, tůkelletes dolgott (Mel: SzJán. 528). Istennec el vegezet es el rőgzőt tanaczia, hog minden emberek eccer fel tamaggianak az vtolso napon (Kár: Hal. Abij). **2)** [stabilio; befestigen]. Az essőnek el rőgzőtt határt czinált (Mel: Jób. 66).

ki-rögöz: [eligo; auswählen]. Ki regze egy sereget az ő népéből (Helt: Krón. 20). Ki regzéc kőzzűlec a szép menyetskeket (59).

[mëg-rögöz]

mëgrögzött: [constitutus, stabilitus, obfirmatus; bestimmt, festgesetzt]. Hitűnknec amaz igen meg regzet szerzeti szerént: secundum certissimam sectam nostrae religionis (Helt: UT. 02). Ki a Jesus Christust a meg rögzet üdőre el küldte (Dáv: VDisp. I.144). A régtůl fogua meg regzet neueket meg tartync (Tel: Fel. 34). Igy hiszi es erti vala az sido nep az meg regzet es reaioc marat hitel szerint (EsztT: IgAny. 93).

Rögzött: [constitutus; bestimmt]. Hogy az regzet dolgoc meg maradgyanac: ut maneant, quae immobilia sunt (Helt: UT. Ji7). Minden dolognac regzet ůdeie vagyon, ahoz kel magunkat tartanunc (Dáv: KKer. O3). Minek vtánna az ůdőknec regzet és tellyes volta el iőt volna, az igaz isten meg tekélé az ő igéretit (Vallást. Diij).

Rögz-ik: inveterasco, radicor Kr. [veralten, einwurzeln]. A fát, míg fiatal, hajtsad akarattal, míg nem rögzik törzsöke (Kisv: Adag. 145). A gonosz mennyivel inkáb rögzik, annyival inkább kell tépni és irtogatni (Fal: NE. 16). Nehéz ollyan emberen segiteni, kiben a vétek szokásba ment, szaporodik, rögzik, vastagodik (Fal: SzE. 533).

be-rögzik: ∾ Nem emlitem az belső gonosz nyavalyát, melly az ő rendeltetéseknec és szerzeteknec gyökerében tővőtt és regzőtt bé (MA: Tan. 1133). Ollyan ember, a melyben nem tsak kin tetszik, hanem ugyan tsak győkeressen bé rőgzőtt a mindenféle jóság (Fal: UE. 392).

mëg-rögzik: inveteror, radicor, radices ago MA. [alt werden, einwurzeln]. Igy öregbedűnc és regzűnc meg mi magunk kőzőtt (MA: Tan. 1095). Igy rőgzic meg az te szivedben az vigaztalás, hogy te szereted az Christust (MA: Scult. 660). Hamar kell a ként meg-előzni, ha meg-rögzik, abból nehéz ki fejtőzni (GyöngyD: Char. 350). Héjjában rögzött-meg a vad erkölcs benned, az újságok nélkűl nehéz már el-lenned (GyöngyD: MV. Előb. B2). A bűnős a bünökben megrögzik (Illy: Préd. II.536). Neg ne rögözzön gyermekedben valami rosz erkölts vagy szokás, mert erőt kap idővel (Fal: BE. 617). A vigyázó számtartók soha magassab tisztre nem hághatuak, meg-kell rögzenek ebben az egyben (Moln: JÉpül. 423).

mëgrögzött: inveteratus, radicatus MA. veraltet, eingewurzelt PPB. Meg-rögzött gonosz: robustius malum PPBl. Meg regzet szokas (Ver: Verb. Előb. 25). Az anyaszentegyház ellen meg reogzeot gyůleosegek (Vás: CanCat. 561). Az ecclesia a keresztyénségben meg-rőgzőtt tudományt meg-vizsgállya (Pázm: LuthV. 245). Az anya-szent-egy-háznak meg-rőgzőtt tanitása igaz próba-kő (Pázm: Préd. 884). Meg regzett ember kor (MA: Tan. 1037). Meg-rőgzőtt, őrekedett főnec fájdalma (Com: Jan. 56). Sok száz esztendőtől fogva megrögzött szabadságot megoltalmazza (MonOkm. XIX.243). Valle Péter ezt a rakást Babilon tornya hulladékinak itéli lenni, mivel az ott lakó embereknél ez meg-rögzött vélekedés (Moln: JÉpül. 181).

Rögzött: inveteratus, longo usu firmatus MA. [veraltet, eingewurzelt]. Reeghy poetaknak reghzet okos mondasok (ÉrdyC. 164). Hogy az regzet dolgoc meg maradgyanac: ut maneant quae immobilia sunt (Helt: UT. Ji7). Megállapadott, regzőtt ember (MA: Scult. 428). Régi regzőtt haragját felebarattya ellen még sem akarja elhadni (652). A rőgzőtt hurútot kürtya belőled a csalyán (Felv: SchSal. 29).

RÖHÖG (*rohog* VirgC. 112): grunnio, fringultio C. grunzen PPB. Altal mennek erdőnek menden vadj, orozlanoknak kőlkő rőhőguen, hog ragagǵanak (AporC. 67). Iwnek fertezetes diznok es rohognak vala ẘkẘzőtők (VirgC. 112). Ibogoc, vibogoc, rőhőgőc (Born: Préd. 389). Akar mi moslékra is rőhőgue rohanik (Zvon: PázmP. 289). Mikor rekedez röhögő torkod, el-jő maga a halál (Pázm: Préd. 74). Az elrészegült Bachus fiai rőhőgnec mint disznók (MA: SB. 9). Az ő bőffentésével rőhőgő disznó nem kérőt rágó (Com: Jan. 36). Különben nem szóllott, hanem tsak disznó módon röhögött (Hall: HHist. 54). Eggyüvé röhögnek mint a disznók (SzD: MVir. 118).

mëg-röhög: [adgrunnio; angrunzen]. A jó rén ló ha meg nem eheti-is elegendőképpen abrakát, de meg-röhögi még-is azt (Gyöngy: Pal. 1).

Röhögés: **1)** grunnitus MA. [das grunzen]. Olan mint az diznocnac rőhőgese (GuaryC. 61). Disznok rőhőgése (ACsere: Enc. 203). Röhögéssel tsattogtattya fogait az erdei (SzD: MVir. 155). Bakonyi röhögés farkasnak rettegés (138). **2)** intensa cachinnatio Kr. [rohes gelächter]. Szomoru kénaidon nagy rőhőgéssel kaczagnak (Megy: 3Jaj 46). A röhögés és tréfa nem ide való barátom (Fal: NE. 72). A ki legédesebben énekli, egybe zengő röhögéssel, kézcsattogással fogadtatik (Fal: NU. 263). A köznép vigan űzi a tsintalan röhögést, tántzot, tombolást (Fal: NA. 178).

[RŐKÖNYÖD-IK]

mëg-rökönyödik: [mucum contraho; schimmelig werden]. Eső mosástól meg-rőkönyödött, penyészedett mint az eső mosta kő-fal: impluviatus PPBl.

RÖSTÖK: [vas; gefäss]. Egy bokor aba kapcza is van, azt is el kell hozni, két mázos röstököt is (TörtT[2]. III.160).

RŐT (*rœt* RMNy. II.302): subruber, rubidus, rufus Kr. [rot, rötlich]. Hagiok Georgnek ket túlkot, az zeke tarcziat és az rœt (RMNy. II.302). Mivel az ő istenec rőt szabású

barna bika volt, nem vala senkinek szabad semminemű rőt állatot megh ölni (Prág: Serk. 248). Fellyebb vóltál már az rőt ökör ikránál (PhilFl. 56).

RÖVID (*reuid* TelC. 156. CornC. 10. 31. Helt: Bibl. I. c3. *rivid* JordC. 108. NádC. 614. *ryvyd* DebrC. 504. *rywindeden* DebrC. 529. *rűuid* BécsiC. 25. VirgC. 116): brevis, curtus, contractus, compendiarius C. concisus MA. kurz PPB. Legen mv̂ vegonc rőuid (BécsiC. 25). Riuid napokba vr isten meg laath, kynec erdőmet vezitioc (NádC. 614). Reuid jgennel rea feleltetyk (CornC. 31). Reuid jmadsag után monda az deaknak (DomC. 301). Ember, ky azzon allattul ziletik, reuid ideiglen el ez velagban (BodC. 3). Ennek vtanna ryvyd napon kymulek (DebrC. 504). Rőuid nap aszt esmet viszsza nyerhettyűc (Tin: Zsigm. 19). Ű ys rőuid nap naǵ haddal a varosra iűne (Decsi: SallC. 24). Rőuid szoual azt mondom (Bal: Epin. 8). Rővid, de fontos igékkel tanitották az ő tanítványokat (Czan: Dögh. 5).

[Szólások]. Vala penig Markalf r ő v i d á l l a p a t u ember (SalMark. A2). Makhaon r ő v i d s z a b á s ú, merész, de kevély és kopasz ember volt (Hall: HHist. III.69). Mikor volnanak r ű u i d s z a m o u a n, igen keuesen az ő zolgai, nem haga embert neki artani (AporC. 69). Szintén ugy cselekeszünk mi, mint az ki r ő v i d e t l á t (Pázm: Kal. 36). Értelmünk gyakran meg csal minket és rővidet lát (Pázm: KT. 9).

[Rövidebb]

Rövidebben: [brevius; kürzer]. Végy egy pennát és annac mérd meg az hoszszát az index wyadhoz és se hoszszabban se rövidgyebben ne ved (Cis. N).

Rövidebbség: [brevitas; kürze]. Rővidebségnek okáért kettőt, hármat emlétek (SzőlőGerezd. 70).

[Rövidecske]

Rövidecskén: [breviter; kurz]. Mivelhogy ezen dologrol másutt szóllottam, megelégeszem azzal, hogy rővideczkén ismeg megillettem (MA: Tan. 738).

[Rövided]

Rövideden: brevi, caesuratim, presse, strictim C. breviter, praecise MA. [kurz]. Rövideden, summáson: ad summam; lakoniai módra való rövideden és fontosan szólás: laconismus PPBl. Ha megh akarod tudnod, hogy hany eztendeye Katerina martiromsagot zenvedet, rywindeden rea feleltetyk (DebrC. 529). Gondold meg rőuidedőn, mel naǵ őrőmet vallot ziz Maria (TelC. 190). Rővidedőn irja, az próféta hogy mondta: Reá gondol fiam isten az áldozatra (RMK. VI.202). Vegyűc eszűnkbe reuideden valo ertelmet (Helt: Bibl. I. c3). Mit Kdnek akarok irnyi, rövidedenn ez (Nád: Lev. 78).

Rövidedënnen: [breviter; kurz gefasst]. A fogyatkozásrol reuidedőnnen irtunk oda fől 1572 (KBécs. Eiiij).

Rövidëll: [aliquid breve puto; für kurz halten]. Rővidelli a munkat illyen nagy dolog felől (Nagyari: Orth. c7).

Röviden: breviter MA. [kurz]. Röviden szollok: compendifacio; röviden-szólás, rövidenvaló-szólás: laconismus C. Mykoron zent Ferenc kyuanya uala frater Bernaldot latnya, ewtewle magat reuyden megmenty uala (EhrC. 12). Az őr alloc el amelcodanak az v̂ naǵ zepsegen es riuiden mondnan viuec v̂tet vroknac eleibe (GuaryC: 56).

Rövidít: curto C. brevio, decurto MA. abbrevio; abkürzen PPB.

mëg-rövidít: ∾ A zerent, a mi zerent ot oluastatic, itt es zerzetettenec: Osyas megrűuideitetet (BécsiC. 177). Ha nem vr a napocat megrűvideitette volna, nem v̂duőzőlt uolna menden test, de a valaztottakert megrűvideitette a napokat (MünchC. 99). Ty feyetőket megh ne mezeytelenőyczeetek es ty ruhatokat megh ne rywydeyczetek (JordC. 92). Isten akarya ymar a te eletődet meg rőuidytteni (TelC. 175). Hogy ha azzoc a napoc meg nem rőuiditetnénec (Helt: UT. G3). Ez által csak költségeket akarják megröviditeni (Nyr. XIV.460).

Rövidítés: abbreviatio MA. verkürzung PPB.

Rövidség: **1)** brevitas C. kürze PPB. Holoth a the kyuansagodnak elegeth nem tetthem rouydsegnek ees kylemb kylemb gondoknak megh foglalasaerth, azth ennekem kegyesen meg bochassad (WeszprC. 120). Sok zamtalan egyebek, kyket reuidsegert elhagyok (CornC. 300). Myth oktalan mondottam, ez lewel rewwydsegenek wettesegh (ÉrsC. 342b). Az compendiummal, rőuidseggel hozza ferűnk az igassagnak tudomannyahoz (EsztT: IgAny. A3). Ha nem egyébel, rövidséggel olvasásra édesitené az embereket (Pázm: Préd. a4). Rőuidcségnek okáért (Csúzi: Edom. 156). **2)** [detrimentum, damnum; nachteil, schaden]. Hogy egyszersmind a mi rövidségünk es mások hite megsértődése nélkül ez ránt tractálhassanak (Kár: Élet. II.400). Ha valami rővidségtek lészen, boszút ne állyatok (Megy: 6Jaj. V.48). Nekem nagy rövidségemre lészen (Thaly: RT. I.54).

[Közmondások]. Kedues az rőuidség: grata brevitas (Decsi: Adag. 294). Kinek mihez kedve, ott nints rövidsége (Kisv: Adag. 543).

Rövidül: abbrevior, decartor MA. abgekürzt werden PPB.

mëg-rövidül: **1)** [abbrevior; verkürzt werden]. Az kegyetlen bynesseknek eztendőyők meg rywydőltethetnek (ÉrdyC. 521). Meg rewydv̂lyenek v̂ napy: fiant dies ejus pauci (KeszthC. 303). **2)** [debilitor, attenuor; geschwächt, entkräftet werden]. Nemde meg rőuidilt-é az wrnac keze: numquid manus Domini invalida est (Helt: Bibl. I. TTt. 3. Kár: Bibl. I.129). Minem meg rőuidűlt mëg az isten keze (Decsi: Adag. 239). Ime nem rövidült meg keze az úrnak, kegyelmes fülej be nem dugattattak (Zrinyi I.82). Nem rővidűlt meg az isten keze, meg-bocsáttya a te bűneidet-is (Matkó: BCsák. 373). Minekelőtte meg-rővidűlne az ezüst kőtél az az hát-gerincz (Szatm: Cent. 336).

Rövidülés: [damnum, detrimentum; nachteil, schaden]. Illien nagy vtra eletemnec bizonios rőuidőlese nekűl nem adhatom magamat (Zvon: Osiand. B4).

RUBINT (*robin* Helt: Mes. 432): rubinus MA. [pyropus; rubin]. Harmad bőtv̂ az edes Maryanak neweben az R, kyn peldaztatyk az nőmős es dragalathos rubinus newő kv̂ (ÉrsC. 521). Egy gyengyes, aranyos, fekethe, tyzenedgy kő vagyon benne, rwbynth, smaragd, tv̂rkes (RMNy. II.210). Nem tudta eszébe venny a szép robintot, kinek nehéssége egy egész lotot nyom (Helt: Mes. 431). Hogy lehetne az, hogy gyomromba egy lot nyomo robin volna (432). A drága kővek kőzőtt leg-drágább a carbunculus, osztán a tűrkis, rubint, saphir (Com: Jan. 14). A smaragd s rubint-is fénlik a gyűrűkben (Gyöngy: KJ. 3. 113).

szín-rubin: [rubinus pretiosus; edelrubin]. Köszönettel vennétek, ha jóakarótok intene, mikor a kalmár velencei üvegekkel kinálna, mikor színrubint s gyémántot vesztek (Fal: NA. 172).

Rubintos: [rubino ornatus; mit rubinen geschmückt]. Az út mellett 12 paripa volt sorjában, mindenikének rubintos szerszáma volt (Mik: TörL. 346). Homlokán, melyén terepes rubintos rózsák (Fal: TÉ. 638).

RÚD: pertica, paxillus, temo C. vectis, phalanga, palanga, transtillum MA. stange PPB. Tíz lábni ruddal mérő: decempedator C. Vgy uer mynkett ez rudual, hogy mendenewt bel tewlt czapazokual (EhrC. 31). Kiral, aǵ ennekem hatalmat es en megőlőm e sarkant tőrnelkűl es rudnal kűl (BécsiC. 175).

Eliőnő Judas es ő vele soc gőlekezet tőrőckel es rudackal (MünchC. 65). Jőttetők mykeppen tolwayra tőrőkkel ees rwdakkal meg fogny engemet (WinklC. 164). Neegy arany karikat zerez, hogy rwdban el vyhesseek, mykoron zyghseegh (JordC. 63. 146). Sokan templom tetejére jutának, rudak gyanánt nyássakval hagyigálnak (RMK. VI.175). A fontban igaz ütő veszsző, mely a szárán avagy rudgyán ki-mégyen (Com: Jan. 166).

[Szólások]. Szappanyosok mivetek ez utczától koppant, minden háznál sem találnál talám egy r u d s z a p p a n t (Thaly: Adal. II.121). Ű l y h e t z e a r u d : a (Czegl: MM 97). Minden, valaki ezt hallya felőlled, azonnal r ú d g y á t e l - f o r d e i t t i a tőlled (FortSzer. Mb). Vitezlő szólgai r u d a t h á n n a k vala (Illosv: Toldi 3) Itt is azért c z o r ú d p e l l é a magad irása szerént Matkó (Illyef: BCsTomp. 19).

cégér-rúd: [pertica indicis; schildstange]. Láttam mayd minden haz elöt egy egy magos czeger rudon egy egy zazlot (SzCsomb: Utleir. 181).

csëbër-rúd: phalanga Nom. 47. pertica tinaria SK. [zuberstange]. Lássuk, micsoda cseber rudat készitett néktek sz. Cyprianus doktor (Bal: CsIsk. 112. SzD: MVir. 286).

[Szólások]. C s e b e r r u d o n k i v e t é k (Szentm: TFiú. 11). Tseber rudon kellet volna ki-vetni (Czegl: Japh. 112).

ëb-rúd.

[Szólások]. Nem engedem semmiképen gyermekét e b r u d o n h a g y n i (Radv: Csal. III.220b). Minket előle e l nem ű z e b r u d o n, a mint parasztul szollnak, az ajton (GKat: Válts. II.1362). E b r u d o n v e t n i k i: ex pellere furcillis (PPBl. Kisv: Adag. 157).

emelő-rúd: vectis PPBl. [hebebaum].

feszitő-rúd: conamentum PPB. [hebestange].

fordító-rúd: sucula; stengel Com: Orb. 189. A könyv nyomtató az arcusokat a sató alá vetvén a fordétó ruddal meg-nyomja (Com: Orb. 189).

földmérő-rúd: gnoma, decempeda; messrute PPB.

hosszú-rúd: longurius C.

lépes-rúd: [virga viscata; leimrute]. A hangya a madarásznac a lábán fel mászkálla és erőssen meg czipe aszt anynyéra, hogy a madarász le eyté a lépes rudat (Helt: Mes. 891).

mérő-rúd: [decempeda; messrute]. Tízlábnyi mérőrúd: decempeda C. A mérőknec mértéki ezec: láb, lépés, öl, tiz lábni mérő rúd, egy futamat föld (Com: Jan. 165).

nyomó-rúd, nyomtató-rúd: [trudes, hypomochlium; stossstange, stützstange]. Tholdi Miklós kezében nyomtató rúd vala, nyomó-rudat fél kezével kapta vala, Buda felé útat azzal mutogat vala (RMK. IV.243).

szekér-rúd: temo MA. deichsel PPB. A tormához kötötték a hajót, mert ollyan vastag gyökerek vannak, mind a szekér rudja (Mik: TörL. 366).

[Szólások]. Ki-felé forditották a szekere rúdgyát (SzD: MVir. 12).

zabola-rúd. Egy zabolarud ezüstös, aranyos (Radv: Csal. II.121).

Rudall. Egy rudalló has kötél (TörtT. XVIII.266).

Rudas: **1)** [pertica instructus; mit einer stange versehen]. Rudas-szék, mellyen embert hordoznak: basterna; rudas-széket hordozó: basternarius PPB. **2)** [temonis; stangen]. Rudas lovak: equi jugales, jugatorii, jugarii PPB. Az én lovaim az rudas sánta, az két gyermek ló erőtlen az keh miatt (LevT. II.30). Ha te üdvözlilsz, az én rudas lovam is üdvözül (Thaly: Adal. I.80).

Rudaz: [pertica instruo; mit einer stange versehen]. Eszközök osztása: kötő láncz, rudazó kötél, lánczos tésla (Radv: Csal. II.403).

ki-rudaz: [pertica expello; mit einer stange austreiben]. Az pápát ki rudaszta az definitióból (Zvon: PázmP. 270).

RÚG: calcitro C. calce impeto MA. [ferio, tundo; stossen]. hinten ausstossen PPB. Az egyk lo nagy harapast tevn Quincianoson es az masyk vgy ruga ev labaual, hogy elbe eseek az vyzben (CornC. 270). Eggik a lovak közzül vg ruga az ő attát, hog ottan meg hala (DebrC. 567). A holt nem zwgodyk, az ky ewtet tazygallya es rwgya (ÉrsC. 168). Az lo wgy rwga hozzaya (Pesti: Fab. 22). Ottan rugni kezde a ló és a sárba döté a szamárt (Helt: Mes. 118). Az eszuér homlokba rúgá a farkast (229).

[Szólások]. F a r b a r u g t a: longum valere jussit (Decsi: Adag. 99). Az igazságot farban rúgják (GKat: Titk. 8). A meg szélhűlt ifju vén attyát öreg állapotjában farban rugja (Megy: 6Jaj. II.9). Farba rúgta a mátkáját (Kisv: Adag. 3). A kiket farba rugnék (Tus: Ap. 170). A Ktek katonái farba rugták a Ktek zászlóját 1634 (FMMinerva 1478), Ió aszszonyom ne rugiad az te vradot ökleléseben (FortSzer. 0). Farkas g y a p j a t nem r ú g ő pálcája alatt (Fal: Vers. 915). A vött jókért l á b b a l r ú g t o k (MonIrók VIII. 71).

be-rúg: [intrudo; einstossen]. Bé-rugván az ajtót a kocsmában, meg eskűvének, ki ki lábán fen-áltáig kitészen magáért az ital harczban (Fal: NA. 12).

el-rúg: calcitro MA. calce tepello Kr. [abstossen].

[Szólások]. Ez éneket szörzé egy barátból lött pap, bánta bolondságát, e l r ú g t a c s u k l y á j á t, titire fogadta, soha többet nem csal (RMK. II.230). E l r u g t a a' p a t k ó t: soleam excussit PPB. Arra birja az egy ügyü személyt, hogy elvesztvén a pártát, el-rugjja a patkót (SzD: MVir. 118).

föl-rúg: **1)** calcitro MA. [hinten ausschlagen]. Az lo fel zökuen, rugwan, ki rayta il, mind az földhöz veri (BodC. 10). Fel rwgo mykent ezweer (ÉrsC. 263b). Az vr isten panaszolkodic, hogy az sidoc immar felrugona löttec volna (Born: Evang. IV.251). Az erős inhot el vesztem, az az, a mely ereiben bizic és fel rugó leszen (Kár: Bibl. II.140). Inye tölt fel rugó bűnös (Megy: 6Jaj. II.27). Minden lova rugjon fel, a rúd szege hulljon el (Fal: Vers. 872). **2)** [resolvo; auflösen]. A fényes portával való békességeket felrugják (MonIrók. VIII.56).

fönn-rúg: [superbio; hochmütig sein]. Fen rugók, kevélyek akaratosoc (Soós: Post. 434).

hátra-rúg: [recalcitro; hinten ausschlagen]. A mi testünk ollyan mint a déltzeg ló, melly hátra-rúg, mihent meg-hízik (Pázm: Préd. 902). A testnek szükségét meg advân, azt, hogy hátra rugó és lélek-veszedelem szerzője légyen, nem engedi (SzD: MVir. 428).

ki-rúg: [extrudo; ausschlagen]. A ketske az ő vásottsági miatt sokszor még a fejő edényt is ki-rúgja a pásztor kezéből (Misk: VKert. 219).

[Szólások]. Egy iró-deákocska, a ki még alig rugta-ki az oskola port, jödögele nagy finnyal elömbe (SzD: MVir. 23).

lë-rúg: [detrudo; herabstossen]. Ha az éh keselyő az kövér ludat földre lerúghatja, fényes tollaitul ott ötet megfosztja (RMK. II.154).

mëg-rúg: calce impeto Kr. [stossen]. Valakit lábbal megrúgni: *contingere aliquem calce PPBl. Meg ód magad, mert

meg rúgh (Decsi: Adag. 24). Ugy megrúgta szív iránt a ló, egy Jésus-Máriánál többet nem szólhatott (Bercs: Lev. 484).

vissza-rúg: repercultio Kr. [resisto; sich auflehnen, widersetzen]. Uisza rugokka es engedetlenekke talaltatnak (Pécsi: SzűzK. A2). Teste nem enged tőkéletesen, hanem vissza rúg és zugolódik (Pázm: KT. 214). A viszszarugó délczeg testen győzedelmeskedünk (Csúzi: Síp. 96). Megakará büntetni vissza-rugó fiait a menybéli kegyes isten (Moln: JÉpül. 246).

Rúgás: calcitratus C. MA. das hinten ausschlagen PPB. Hozzám tartozók is egészséggel vannak, az szegény Miklóstul megválva, ki az lórúgásba hala meg (Nád: Lev. 16). A ló néha az rajta ûlôt leveti, meg tapodgya, avagy rugással meg ûti (Com: Jan. 35). Ki futának sátorbul nagy harczolással, sátor köteleket szaggatnak rugással (Zrinyi I.75).

Rugaszkod-ik: **1)** [indentidem calcitro; wiederholt ausschlagen]. Bika rugaszkodván kötél szakadt vala (RMK. IV.243). Az bárány, noha nem szokott rini, mikor a torkát metélik, de mégis rugaszkodni szokott (MonTME. V.381). **2)** [prorumpo; vorstürzen]. Mykoron ez feyedelemnek fya akarnaya illetny zent Agnes azzont, rugazkodeek az fenessegre (CornC. 414). Nagy ywetesel reayok rwgazkodanak (ÉrsC. 583b). Az ellenség közibe rugaszkodik (Pázm: Préd. 524). Az eleven hal viz-ellen rúgaszkodik (162). Demirhám mint az mérges sárkány Vidre rugaszkodék (Zrinyi I.131). Nem tarthattya továb Radivoi bánatytyát, oda rugaszkodik, az hun láttya társát (165). Kupido anynyostól nyughatatlankodik, mint ki két tűz körül szorgalmatoskodik, ha egygyet fel-lobbant, máshoz rugaszkodik (Gyöngy: MV. 64). Láttuk háztetejeken ülő embereket, kikhez rugaszkodván, végére jártunk, mi hirek légyen (MonIrók XXVII.9). Osztán Zrinyi grófhoz menten rugaszkodék, kinek könyörögve im igy rimánkodék (Kónyi: HRom. 136). A fáradt szeretsen után rugaszkodik (159).

által-rugaszkodik: [transgredi festino; eilends hingehen]. Azon leszek, magam is által rugaszkodjam udvarlására Nagyságodnak (Bercs: Lev. 615).

be-rugaszkodik: [irruo; einfallen]. Magam ezennel berugaszkodom az Csallóközre s úgy igyekezem, hogy ma meg is térjek (Bercs: Lev. 116).

el-rugaszkodik: **1)** [aufugio, properanter abeo; entfliehen]. Az czazar el rwgaszkodek es czak alegh menekődhetek (ÉrsC. 54). Az osztán ketten elrugaszkodtok haza (MonOkm. XXIII. 541). Meg-ijedvén Hectornak haragjától, el-rugaszkodik és félre vonsza magát (Hall: HHist. III.133). **2)** [adire festino; eilends hinkommen]. Mig ők megjárják az farét, elrugaszkodom Nagyságodhoz postán (Bercs: Lev. 136). Itt rendben hagyván mindeneket, postán elrugaszkodom alázatossan udvarlanom Nagyságodnak (143). Ha érthetném Váczhoz érkezését Nagyságodnak, magam is elrugaszkodnám udvarlására (612).

[elö-rugaszkodik]

elörugaszkodás: [promotio; beförderung]. A ki türéssel türésre nem keményedett, nem udvarba való, sok keserű pilulát fog rágni és jövendőben keveset ditsekedni udvari elő-rugaszkodásirul (Fal: NA. 236).

föl-rugaszkodik: **1)** [se altius efferre; sich überheben]. Hogy ha tiztődben szorgalmatos volnál, ió szerencédben fel ne rugazkodnál (FortSzer. M2). Te sem rugaszkodhatol azoknál fellyebb (Czegl: MM. 26). **2)** [adire festino; eilends hinkommen]. Ha látom már securitássát az hadaknak, mindgyárt felrugaszkodom postán Nagyságod eleiben (Bercs: Lev. 144).

ki-rugaszkodik: **1)** [erumpo; hinausstürzen]. Ffel haga az tanach haznak ablakaara es ky rugazkoduan vyseltetyk vala az eghen (ÉrdyC. 376b). Kezdődött nagy puskázással az malom-sáncznak ostromlása, kire nézve kirugaszkodtam és viradtig oda voltam (Bercs: Lev. 41). Egy sereg disznót tanáltak, azokhoz szörnyen puskáztak, kirugaszkodtam az lármára (188). **2)** [insolesco; sich überheben]. Nagy szerenczén az vr ki rugaz kodéc (BFaz: Castr. D3). Erő-hatalommal támadnak ellenünk a ki-rugaszkodó, szilaj indulatok (SzD: MVir. 123).

mëg-rugaszkodik. Tegnap Ilosvay István megrugaszkodván az maga lován Buday István uramnál Tardoson, igen rutul megesett, szót is alig vehetni belőle (TörtT². III.386).

oda-rugaszkodik: [adpropero, accurro; zueilen]. Félvén, el ne rekedjenek, egy huzomban siettek, magam is oda rugaszkodván, semmi bizonyos hire nem lőn az németnek, hova lett (Bercs: Lev. 29). Károlinak két levelét vettem, siessek, mert addig meg nem indulhat, odarugaszkodtam hozzája (319).

Rugaszkodás: [recalcitratio; das fortwährend ausschlagen]. Láttyátok, második rugaszkodása ám ez a Sámba szamárnak a labyrintusban (Matkó: BCsák. 84). A kinek nem szikrázik a szeme, sebes rugaszkodásában haragos szellőt nem támaszt a táborban (Fal: NA. 221).

[Rugdal]

Rugdalódz-ik: saepius sed lenius calcitro Kr. [oft stossen]. Ha jól akarjuk intézni cselekedetünket, társunk ellen rugdalódozván, ne egyenetlenkedgyűnk (Biró: Micae 297).

Rugdos: frequenter calcitro MA. caedo calcibus PPBl. [wiederholt ausschlagen]. Kezdec labokkal rugdosnia (WeszprC. 65). A loh erőssen rugdosuan ŏtet, harmad napon kih mulek ez vilagbol (DebrC. 120). Keet loh nagi erőssen kezdeh egi mast rugdosnia, s a mahsik adzyg rugdosa ŏtet, hogi a vyzben esuen, oda ueze (181). Zsidót az oltárról leránditá, lábaival ŏtet igen rugdosá (RMK. V.32). Lábockal rugdosnak, szemekkel pillogatnak (Prág: Serk. 468).

mëg-rugdos: apolactizo C. calcibus ferio; mit den füssen stossen, ausschlagen PPB.

Rugód-ik, rugódz-ik: recalcitro MA. wiederholt ausschlagen PPB. Keveset rugódzott és meghalt (Gvad: Kár. 41).

Rugódás: recalcitratio MA. das wiederholte ausschlagen PPB.

Rugold: calcitro PPBl. [mit den füssen stossen]. Rúgom, rúgdosom. rúgóldom: calcitro PPBl.

Rugoldoz, rugódoz: **1)** [calcibus ferio; mit den füssen stossen]. Neemellyek labokal rwgodozyak wala (ÉrsC. 32. 48). Ky hatra rauth vala, ky labbal rwgodoz vala (GömC. 8. ThewrC. 74). **2)** calcitro C. MA. hinten ausschlagen PPB. Előre s hátra rugóldozott olly dühössen, hogy tellyes veszedelem vala tsak feléje is menni (Fal: NE. 39). Rugodozva adta ki páráját (Gvad: Orsz. 132). **3)** [repugno; sich widersetzen]. Ysten ellen rwgodoztaal: adversum dominum contendisti (JordC. 219). Ne lattassatok ystennek ellene rwgodozny (724). Feiedelmek, kyk ŏ elene rugodaztanak (TelC. 239). Kic az vristen ellen rugodoznac (Born. Ének. 190. Born: Préd. 306). Az mi fiunc gonosz erkőlczű és ellenűnc rúgodozó: contumax (Kár: Bibl. I.178). Nem illik, hogy ellenek rúgódozzunk és támadgyunk (Tel: Evang. II.939). Hogy minden rugodozo nyeluet meg fogna itelni (Mon: Apol. 27). Nem istené, a ki szó-fogadatlansággal isten-ellen rúgoldoz (Pázm: Préd. 79). Isten-ellen rugóldoz, a ki tőrők ellen hadakozik (Pázm: LuthV. 141). Az paranczolatoc ellen nem rúgodoztoc (MA: Bibl. I.254). Álhatatossak légyenek az isteni szolgálatban, ám-bár rugoldozzon és délczegeskedgyék a viszketeges test (Csuzi: Sip. 114). Rugóldoznak az orvos ellen és azt költik reá, hogy méreggel itatja őket (Fal: NU. 252).

[Közmondások]. Nehez az öztön ellen rugodoznod (DebrC. 151. RMK. IV.175. Decsi: Adag. 20). Nehéz az természet ellen rugodozni (Decsi: Adag. 16).

ellene-rugoldoz: [repugno, resisto; sich widersetzen, sich auflehnen]. Ellene rwgodoztatok (obnitimini) az zent leleknek (JordC. 731). Az gonoz teetelnek ellene rwgodozwan (ÉrdyC. 25). Istennek zolgaynak ellene kel rwgodozny mynden gonossagnak (122b. 541). Elhnytty vala ev gyenge testeet ciliciommal, hogy semmyben ellene ne rwgedozna az okossagbnak (650). Tü a szent léleknec ellene rugódosztoc: (Helt: UT. h5). Mind hív szolgáinak s mind ellene rúgóldozó engedetlen pártosoknak meg-fizet (Pázm: Kal. 1).

ki-rugoldoz: [calcibus expello; mit den füssen ausstossen]. Az keresztyen emberek társaságokbol ki rugodosztassanak és pökdöstessenek (DBón: Részegs. 56).

mëg-rugoldoz: [calcibus ferio; mit den füssen stossen]. Meg vadolta byneet, hogy annyaat meg rwgodozta (ÉrdyC. 322).

Rugoldozás: [repugnantia; widerstand]. Első hada lön az erdeli szaszoc ellen, kiknec az ö rugodozasokat nag hamar le szege (Szék: Krón. 190). Hallád, mit mondot Calvinus; ugyanazont kell mondani annak, a ki rugoldozását érzi testének (Pázm: Kal. 1062). A mi déltzeg akaratunk rúgóldozásit úgy vezérellyed, hogy szolgálatodra hóldoltassad (Pázm: Préd. 757).

RUHA (*roha* RMNy. III.61): vestis, vestimentum, amictus, indumentum C. vestitus, tela MA. kleid, kleidung PPB. Nemy zeep hews ruhaual eltezett (EhrC. 14. 59). Öltöziél tementöl iob ruhaidba (BécsiC. 31). Nemde nagob a test, hog nem a ruha (MünchC. 24. 42). Öth megh mezytteleuytwen mynden rwhayabol zernyen werek (ÉrsC. 46). A kyralne megh elteben hagyoth wolt neky walamynemü rohakath; kérem Kdet, alassa ele azok[at], kyk elötte walotta es hatta kyralne az leannak az rohakat (RMNy. III.61). A szapon fü ruha s gyapju mosni igen io (Mel: Herb. 54). Ugy elholt volt, hogy olyan volt az orczája mint a ruha (ErdTörtAd. I.110). Tarka barka ruha ily szajha farára (Kisv: Adag. 123).

[Közmondások]. Ruha tisztesség, pénz emberség: vestis virum facit MA.

alsó-ruha: [indusium, interula; unterkleid]. Titkon valo also ruhaiat es rola le zagata (VirgC. 27).

barát-ruha: casula PPBl.

bibor-ruha: coccinum C.

borbély-ruha: involucrum; scherertuch PPB.

csëmëlyet-ruha: vestis cymatilis Nom². 445.

elő-ruha: linteum C. praecinctorium Pesti: Nom. 106. cinctus MA. casula, perizonium Nom². 451. [vortuch]. Aszszonyi öltözet: szoknya, elököto avagy elö ruha, fátyol avagy reczés fököto (Com: Jan. 100). Két fejér fátyol elöruha, melyeknek kerületin fejér ször selyem csipke vagyon (Gér: KárCs. IV.461). Egy fejér varrással varrott patyolat elöruha, melynek az kerületin csipke vagyon (462).

farsang-ruha: [faschingskleid]. Farsang ruhát tartó ház: choragium C.

fejér-ruha: [interula; weisswäsche]. Fehier ruha: 4 feel imeg hymes (Radv: Csal. II.24). Ágy lepleom és minden feyer rubaym eowe legyenek (III.182). Fejér-ruhanemüecske (Kem: Élet. 52). Nékem kevés bagazsiámot, köntösömet, fejérruhámot elkapta a német (Bercs: Lev. 547).

férfiú-ruha: [vestis virilis; mannskleid]. Ah meniekezö elöt férfyu ruhaban öltözuen, titkon attia hazatol el mene a kalast romba (DebrC. 190). Aszszony ember ruhát vöttél-é reád avagy férfiu ruhát (Vás: CanCath. 221).

fő-ruha: [velamentum capitis; kopfbedeckung]. Ha ez lechke el nem feletetik, akoren az temerdek es rut goromba fö ruhak selymekböl lenni teczhek (VirgC. 149).

fölső-ruha: toga, sagulum, laena C. *amiculum summum PPBl. der lange rock Com: Vest. 148. [oberkleid]. Minek elötte a töb etkek fel adatnanak, le vette az felsö ruhaiat es kezde az apostoloknak labokat mosni (WeszprC. 46). Granath deman, granath felsö rwha (RMNy. II.170). David elmettzi az Saul felsö ruhájának szárnyát az barlangban (MA: Bibl. I.268). A tanitványoc el hozác az szamarat és az ö vemhét és az ö fölsö ruhájokat azokra teritéc (Zvon: Post. 1.1)

gombos-ruha: abolla Major: Szót. 5. [umwurf]. Férfiui öltözet: a derék szorito köntös, nagydrág, mente, udvari gombos ruha, suba (Com: Jan. 99).

gyász-ruha: vestis lugubris Nom.² 447. *anthracinae vestes PPBl. [trauerkleid]. Gyász ruhában való: atratus C. Fel mene leaniual fölsö hazaba es öltözec ciliciomba es gaz ruhaba (GuaryC. 55). Az ö iegiese öltözuen gaz ruhaba, nagh keserösseges siralmal monda (PeerC. 28). Az bévádólt gonosztévöc hoszszúlt szakálockal és gyaz ruhájockal töttek az ö esedezéseket (MA: Tan. 1265). Járok jászruhában, soha nem lész részem talám vigasságban (Thaly: VÉ. II.304).

habos-ruha: vestis undulata C. MA. [gewässertes kleid].

iratos-ruha: vestis acu picta Nom.² [gesticktes kleid].

irës-ruha: emplastrum, ceratum, cataplasma C. pflaster PPB. Hosszú íresruha: splenium C. Sem fü sem ires ruha nem gyógyetot minket (Tel: Evang. I.442). A köles jó orvosság, ha ires ruha módon megkenetik (ACsere: Enc. 238). Hogyha fügét tészesz a mérges fekélyekre s iras-ruha gyanánt ragasztod ezekre, kifokadnak (Felv: SchSal. 20).

jegy-ruha: dos Ver. C. MA. morgengabe PPB. [brautgeschenk]. Vala myt ennekem az yegy rwhaert akarz vala adnod, zeeghenyeknek ozyad (ÉrdyC. 170b). Az en yedrwhamrwl es elegeth thewth (RMNy. II.17). Jegy ruhaul adác Koront országot és Karnyolt (Helt: Krón. 60. 20). A felesege az uranak mikeppen engetheti megh jegyruhajat: qualiter uxor dotalitium suum marito suo relaxare possit (Ver: Verb. 178). Jegy-ruhájúl és jegy-gyürüjül hitet és igazságot adok néked (Pázm: Préd. 1054). A leányzó jegy-ruhát (brautschatz, morgengabe) vészen (Com: Vest. 87). Ha valaki jegy ruhát, leány negyedet, menyegzöi ajándékot fel venni nem akarna, az ollyant nem személye szerint kell idézni (Kász: Kit. 70).

jegyruhás: dotatus C. MA. [mit heiratsgut beschenkt]. A nötelen legény nöszni akarván, meg-nézi, melly el ado és gazdag jegy ruhás szüz leánt kedvellyen (Com: Jan. 116).

juh-ruha, juhi-ruha: [vestis ovina; lammsfellkleid]. Isteni félelem szerint való életnec szinét viselic, az melly juh ruhát az apastal képmutatásnac nevez (MA: Scult. 785). Vedd elö ezt az vilagot és tartsad az tanitóknac juhi ruhájoc alá (786).

kamuka-ruha: vestis Damascena Nom.² 447.

kétszërës-ruha: diplois Nom.² 419.

kézi-ruha: mantile C.

ködmön-ruha: [zona pellicea; pelz]. Ez Janus val uala ködmen ruhat ö forëoka körüöl (MünchC. 18).

len-ruha: vestis linea Nom.² 442. lineus *amictus PPBl

mellbekötő-ruha (C.), **mell-ruha** (KirBesz. 132): strophium C. brusttuch KirBesz. 132.

mënyekëzös-ruha: vestis nuptialis NémGl. 358. [hochzeitsgewand]. Nem lévén menyegzős ruhája, első szeretetnek palástya (Illy: Préd. Előb. I.3).

mise-ruha, misemondó-ruha: [vestes missales; messgewand]. Aran a mise ruha öltözetit akaria ki-jelenteni (Mel: SzJán. 408). Az apologia a mise mondo ruhakrol is szol (Tel: Fel. 33). Soc egy mástul külömböző foltokbol áll az mise ruha (Dial. 122).

öltözö-ruha: vestimentum Nom.[3] [kleidung]. Mint egy öltöző ruha meg ouulnac (Born: Evang. I.126).

oltár-öltözöruha: [coopertorium altaris; altardecke]. 1878 TörtT. 343).

paraszt-ruha: [vestis civilis; civilkleidung]. Az zwz, az ty be elthezyk, kozoryath el zagassa, az wtan le wethkezthe-yk az parazth rwhabol (LányiC. 420).

pencés-ruha: ephestris C.

pënitëncia-ruha: [vestis poenitentialis; busskleid]. A nemesség nem lépik a templomba poenitentia-ruhában, hamu-hintve, hanem menyekzősen, kevélyen (Fal: NA. 201).

pihës-ruha: amphitapa C. amphimallon Major: Szót. 34.

pólya-ruha: [fasciola; windel]. Földgyőc el az ő erdemes artatlanságának pola ruháiával az mi bűneinknec szennyét (Zvon: Post. I.135),

sajt-ruha: [involucrum casei; käsehülle]. Vettem 3 sing pulya vásznat sajtrubának valót (MonTME. I.293).

selyëm-ruha: bombycina C. vestis Serica Nom.[3] 445. [seidenkleid]. Reá adá Aaronra az bű selyem ruhat (Kár: Bibl. I.94).

szërzet-ruhája: [vestis religiosa; ordenskleid]. Legottan, hogy fel ewltewztete ewtett zerzettnek ruhayaba, vysely nala wtet vele tarsaent (EhrC. 100). Bodogságos zent Ferencz reaia ada az zerzetnek ruhaiat (VirgC. 88). Olimpidis azzon el veue az zent zerzetnek ruhayat (MargL. 1).

titok-ruha: [interula; unterkleid]. Semim enekem nycz, hanem kwntwswm, kordam es az titokh ruham (VirgC. 44).

udvarló-ruha: abolla, vestis senatoria C.

ujjas-ruha: tunica manicata C.

hosszúujjú-ruha: chiridota C.

ünneplö-ruha: [vestis sollemnis; festanzug]. Ennec főlette mindeniknec egy ünneplő ruhat (stola) ada (Helt: Bibl. I. Z). Ünneplő ruhákat vőt-fel (Tyúk: Józs. 215). Elvészi az vr az ünneplő ruhákat, palástokat és az tűkőrőket (MA: SB. 239).

világi-ruha: [vestis civilis; civilkleidung]. Mikoron sent Ferench meglen vala ezvylagy ruhaban, zamtalan bozzosagokkal yllettetik uala (EhrC. 2). Mikoron meeg volna zent Ferencz az velagi ruhában, nemikoron ky mene az varosbol (VirgC. 14).

Ruhácska: [panniculus; tüchlein]. Zűle ő fiat es ruhačskackal betakara őtet (MünchC. 110). Takargattya vala ewtet, my kewes rwhachkaya wala (ÉrdyC. 51). Eg kis ruhačkaba takara az kőuet (BodC. 8). Valamy ruhaszkaya es ladaya volt ott (RMNy. II 204).

Ruhás: **1)** vestitus SI. [mit einem kleid versehen]. Ha egh ruhath atcz az ruhatalannak, nem az rubasnak, zazath adnak erteh meñ orzagban (Apost. 28). A tövis, ha ruhás vagy, kön-tösödet ragadgya (Pázm: Préd. 479). **2)** bene amictus SI. [gut angekleidet]. Az földi lakás-után mennyei éppületben vitetűnk, de ugy, ha szép ruháson találtatunk (Pázm: Kal. 815). Hagynék részeg embernek örömest több áldást, de ki látott ilyenben igen gyakran ruhást (Thaly: VÉ. I.389). Ruhásson soha ne kapjál (II.97). Az udvari nép nem ruhásabb a mi tzigányinknál (Mik: TörL. 51). **3)** lintearius; leinwandkrämer PPB.

Ruhátalan, ruhátlan: non vestitus, nudus, seminudus, male vestitus Kr. [ohne kleid, ungekleidet]. Lata, hogi ruhatalan volna (VirgC. 101). Ha egh ruhath atczh az ruhatalannak, zazath adnak erteh meñ orzagban (Apost. 28). Ruhátlan szegén (Kár: Bibl. I.530). Mindenét róla leveti és ruhátalan fekszic az ágyra (MA: Scult. 224). Ruhátalanok s csizmátlanok (MonIrók. XV.25). Cupido mind a két szemén vak, ruhátlan, bujdosó, káros tüzeket rak (Fal: Vers. 898).

Ruhátalankodás: [defectus vestium; mangel an kleidung]. Ennyi sok üldöztetésönkben, nyomorúság szenvedésinkben, ruhatalankodásinkban is semminémű dolog minket az fényes portához való állhatatos folyamodásunktol el nem szakaszt (MonTME. VII.226).

Ruhátlanság: ∾ Ky zakazthatna mwnketh el az Cristusnak zerelmetől, haborosságé, ehsegee, ruhatalansagee (Apost. 6). A ki az éhségnek, ruhátalanságnak, rettegésnek súllyát érzette, érti, melly méltó szánásra a fogyatkozott ember (Pázm: Préd. 442). Ádám akkor kezdette szemérémmel érzeni ruhátalanságát, mikor vétekbe esett (1221) Szánakozással látjuk hadaink ruhátlanságokat (RákF: Lev. 136).

Ruház: vestio MA. bekleiden PPB. Ő ruhaiokat eluezic a papok es ruhaziac ő felesegeketh (BécsiC. 113). Ha a mezőnec zenaiat isten ig ruhazia, ment inkab tűtőket keues hűtőuec (MünchC. 24. JordC. 372). Szegénységek nem szenvedi, hogy ruházzák a szükölködőket (Pázm: Préd. 43). Szegényül ruházza magát (MA: SB. 129). Olly fizetése légyen a vitéznek, hogy azzal magát ruházhassa, fegyverezhesse (Zrinyi II.183). Ha Nagyságodnak tetszenék, két hóra kellene egyszersmind megfizetni a hadnak, hadd ruházná magát, ne sína-rína (Bercs: Lev. 289). Az had marhát pénzen nem vehet, mert ki megiszsza, ki lovasítja, fegyveresíti s ruházza magát (499).

[Közmondások]. Jobb húst vetni az ebnek, csak ruházzon (Bercs: Lev. 742).

föl-ruház: investio C. [bekleideu]. Az isten zeepen fel rwhazza őketh (ÉrsC. 214b). Okossággal fel-ruhádzott ember (Hall: Paizs. 249). A leg szomorúbb dolgokat-is vidám orczával ruházzam fel (PP: PaxA. 105). Tudományjal s bátorsággal fel-ruháztatott ember volt (Bod: Pol. 111).

fölruházás: investitura MA.

mëg-ruház: vestio, convestio C. investio MA. bekleiden PPB. Hogy meg ruhazna nemynemew ven azont (EhrC. 92). Megruhazatoc engemet (MünchC. 62). Vetkeztem, mert mezyteleneket meg nem ruhaztam (VirgC. 10. 103). Te engemet mezitelen poztochkaban be takaral es engemet meg rubazal (TelC. 263). Maga hasonlatosságára megruházta őtet jósággal (Pázm: Préd. 929). Azokot minden jóságoscselekedeteknek jeles ékességével megruházzák (Illy: Préd. II.84). Ha ősz felé meg nem ruházzuk őket, újjobban mind elszökik (Bercs: Lev. 547). Ha testét megruházták és táplálják, a többivel nem aggódnak (Fal: NU. 294).

Ruházat: vestitus C. vestimentum MA. kleidung PPB. Semi elmulando marhath nem birnak, de etelth es italt valnan es ruhazatoth, ezekel meg elegődnek (VirgC. 110. 122). Nemde meltob az testh, hornem az rwhazat; ty rwhazattokrol myre vattok oly zorgalmatosok (JordC. 371). Nem illik, hogi mi elhagiuan a predikallast, az etelre s italra es ruhazattokra viseliőnk gondot (DebrC. 64). Vannak, kyk sem testy eeterre, ytarra es rwhazattyokra nem gondolnak (ÉrdyC. 559). Ha rubazatunc es eledelűnc vagyon, ezzel szinte be eriűc (Born: Préd 390b).

Alázatossan instálok a hajdúság ruházatjárul, mert igen kezdtek rongyosodni (Bercs: Lev. 547). Fizetések tiszteséges ruházatjokra sem elég, s mivel éljenek (574). Böstelenkedve kell szemérmeteskednünk ruházatunkal (Csuzi: Tromb. 14).

Ruházatos: [bene amictus; gut gekleidet]. Nem volth ollyan rwhazatos, mynt ezek kezzöl egyk (JordC. 371).

Ruházkod-ik: vestior Sl. [sich bekleiden]. Amaz bársonban ruházkodik, ez rakua fökélyekkel (Lép: PTük. I.299).

Ruházód-ik: ∾ Vagyon a miböl éllyek és a mivel ruházódgyam (Nagyari: Orth. 251). Gyalázatos köntössel ruházódtok (Hall: Paizs. 512). A szegényeknek ruhájokat el-vészik, azzal ruházódnak (Szatbm: Cent. 180).

RUSNYA (*rusznya* EsztT: IgAny. 430. Lép: PTük. I.229): agasyrtus, sordidus C. squalidus MA. garstig, besudelt, beschmutzt Adámi. Ifjak megcsufolnak, tégödet mondnak rusnya czundorának (RMK. IV.80). Egy rusnya tyúkkosárba dugatván (Szal: Krón. 29). Nem karhoztattya mint affele eretneksegeket, mint merö karomkodokat, mint rusznyakat (EsztT: IgAny. 430). Rusnya és apró bajlékotskákban nyomorognak (Pázm: Préd. 31). Oly czudateteleket hoznac elö, az mellyec igen rusnyác és nevetségesec (MA: Tan. Elöb. 14). Rusnia Bean kendgied moslekos kezedet (Bal: Epin. 11). Az esetnek modgya annak rusnya voltát világosittya (Ker: Préd. 46). Körülök döngö rusznya arnyékok es iszonyu abrazatok (Lép: PTük. I.229). Meg-tisztit bennünket és el-nem vét rusnyákat, undokokat (Mad: Evang. 349). Rusnya pseudo-graphia tehat a simplex *i* helyett *y*-lont vetni (GKat: Gramm. A2). Rusnya varasbéka (Hall: Paizs. 67). A varga leányát-is hogy az úton kapta, lenyomta, jól-meg ba.. balta, fokozta, de jól járt a rusnya (PhilFl. 60). Nem kisztlek reá, hogy ama rusnya philosophusok módgyára se belül a tisztát, se kivül a szinest ne változtassad (Fal: NE. 30).

[Rusnyálkod-ik]

Rusnyálkodás: [sordes, stercus; unflat]. Félre nem mentek a táboron kivül s ott is rusnyálkodásokat a földbe el nem takarták (Szal: Krón. 656).

[Rusnyás]

Rusnyáskod-ik: sordeo, sordesco MA. unflätig sein PPB.

Rusnyaság: sordes, squalor C. MA. unflat, unsauberkeit PPB. Szent Pál inallia az aszszoniallatban az illendö es tiszta öltözetet, az rusniasagot pedig tiltia (Fél: Tan. 465). Az rusznyasag bennec nė talaltassec (Pécsi: SzűzK. 111). A régi drága ékesség helyében az emberben undok rusnyaságok szállának (Ker: Préd. 49). Sarui sártol vagy egyéb rusnyaságtól meg-undokittattak (GKat: Titk. 310). Sokak ezeknek testeknek rusnyaşági (DBón: Részegs. 72). Utállya a bünt mint rusnyaságot (Pós: Igazs. II.37). Az aszszonyi ho meg szünik, tiszta lévén már a méh minden rusnyaságtol (ACsere: Enc. 166). Az lazul festéket tapazd egy uj tégelyben, hogy semmi rusnyaság bele ne mennyen (Kecsk: ÖtvM. 319).

Rusnyául: sordide, squalide MA. unflätig, unsauberlich, hässlich PPB. Ha házunkat rusnyául tartod, ifjak, kik látják, csak megcsúfolnak (RMK. IV.80).

Rusnyít: sordido C. MAl.

be-rusnyít: cloaco PPBl.

mëg-rusnyít: [sordido; beschmutzen]. Az josages cselekedeteknec szepsegec megh rusnyitatic az vetkeknec valo vádolásával (Prág: Serk. 910). Az részeges meg rusnyittya az ö testet (DBón: Részegs. 81). Téged egészlen meg-rusnyit, utálatossá tészen (Bátai: LPrób. 125).

Rusnyul: sordidor, sordesco Kr. [beschmutzt werden]. Rusnyult: sordidatus MA. A rusnya rusnyúllyon még jobban (Veresm: HitMegt. 99).

RÚT: turpis, subturpe, impolitus, informis, invenustus C. schändlich, hässlich, ungestaltet PPB. Rwth zokath zol: turpia clamat Nyirkállai. Rút hírű ember: homo dedecore *maculosus; rút 'zobrák ember: foedus, maculosus *avaritia PPBl. Nyultam oktelen rut es tiltott helyekre (VirgC. 4). Attya rwt poklossagban eseek (ÉrdyC. 543). Eccör eǵ poklos ment ö hoza, ki igön ruth vala es dobos uala (TihC. 18). A parazna rut belöl (Mel: SzJán. 407). Ily rútokat botorkázott ily nyilván való dolgokban (Pázm: Kal. 420). Rut marha (Bal: Epin. 2). Rut szockal illet (Czegl: Japh. 233). Botsátván vereknec ki testekböl rúttyát (Balassa: Ének 13). Rút mocskoson bánván az kapucsi basa velünk (MonTME. VII.59). A tar-varjú éjtszaka rút kiáltással szokott szóllani (Gvad: FNót. 24).

[Közmondások]. Akarmelly rút is szépet szeret: semper seni juvenculam subjice MA.

Rútacska: turpiculus, subturpiculus C. ein wenig hässlich PPB. A szilfa fája méz szinü, kemény és rutatska (ACsere: Enc. 232). Volt egy királynak két leánya, egyik szép s másik rútacska (Hall: HHist. II.135).

Rútalom: turpitudo, foeditas Kr. [schande]. Ne kévánnyuk magunk elly helybe estünket, hol minden rutalom kövessen bennünket (GyöngyD: Char. 239).

Rútalmas: foedus, turpis, spurcus MA. unflätig, schändlich, garstig PPB. Vesztém rútalmas iletvel magamat (RMK. II.267). Az te ártatlan ruhádat elhagyta, az én rútalmas ruhámat rávonta (VI 43). Sül vagyon óromon, az megmaradása rútalmas (LevT. I.251). Rutalmas beszéd (Tel: Fel. 6). Vala Kálmán czomos hatu es pelb, santa, rutalmas (Valk: Gen. 22). Szánando dolog, bogy ennyi rutalmas gazság forditatott magyar nyelven reája (MA: Tan. Elöb. 4). Az mit az isten szépen szerzett, ártalmassá és rutalmassá teszi (MA: Scult. 291). Rutalmas, disznódi, gaz élet (SzD: MVir. 102).

Rútalmasan: [turpiter; schändlich]. Az rút bujaságban nagy sokan élének, az nagy részegségben rutalmason élének (Helt: Canc. 102).

Rútalmaz: [dedecoro; verunehren]. Viszontag a test szörnyű átkokkal rútalmazza a lelket (Pázm: Préd. 19). Az imillyen udvarias hizelkedés gyalázza és rutalmazza inkáb, hogy-sem ditséri az érdemes fejér-népet (Fal: NE. 19). Irigylik, ha ki szebben öltözöt nálaknal, rutalmazzák, ha kinek nem vólt most egyszer annyi gondgya a tzifrára (Fal: NA. 146). A rutalmazó vidékséget igyenes emberséges erköltsivel meg hazuttollya (Fal: UE. 367).

Rútít: coinquino C. turpo, turpitico, desereuo MA. schänden, schändlich machen PPB. Ne rutecha ewtet ez sok jambor elewth (LevT. I.342). Olvassa, mint irnak egymás ellen Calvinus és Vuesthphalus és mi módon rútéttyák egymást (Tel: Evang. II.572). Azt kivánnók, hogy ezt a bünök gyalázattyával rútittatott férget semmire bötsüllyék (Pázm: Préd. 75). A jószágos cselekedeteket mind mocskosoknak és bünnel rútitottaknak tartyák az ujitók (Pázm: LuthV. 405).

be-rútít: delino C.

berútítás: maculatio C.

el-rútít: deturpo, sordido MA. unflätig machen PPB.

elrútítás: deturpatio, sordidatio MA. verunreinigung, besudelung PPB.

mëg-rútít: turpo, deturpo, turpitico, inhonesto, deformo, denormo, devenusto, conspurco, commaculo C. [verunreinigen, beschmutzen, besudeln, unflätig machen]. Mikoron az ev ruhay megrutehtattanak volna az vndoksagokal, le nem vete ev rola az ev rubayat (MargL. 51). Ne rwtoyczatok megh ty lelkötö-

keth ez földön czwzo-mazo, ondok allatokba (JordC. 96). Frater Egyed el megyen vala az zeyksegnek helyere es mely zekeket lel vala meg ruteytuan, azokat meg tyzteygya vala (DomC. 222). Meg rutitotta ő ziuet binnec rutsagaual (DebrC. 377). Kurvává lőt es nehezkesűlt, megh rutitotta minden nemzetségemet (SalMark. 20). A maga fészkét meg-rutittya (Czegl: Japh. 114). Az ördög, a ki bűn által meg-rútíttotta lelkünköt, külső festékkel az isten alkotmányát ábrázatunkban elváltoztatta (SzD: MVir. 152).

[Közmondások]. Hituán madár az, az ki az ő maga fészkét meg rútittia (Decsi: Adag. 274).

mĕgrútítás: deformatio C. devenustatio MA. entstaltung, hässlichmachung PPB. Legelőszer emlékezzünk az szent keresztségről és másodszor mi beszéljünk az megrútításról (RMK. IV.254).

Rútol: probris afficio MA. schmähen PPB. Valtig rwtollyak egymast lewelnek altal (RMNy. II.182). Mi dolog, hogy ide be bochattyak, hogy minket ezkeppen rutollyon az mi kiralyunk előtt (SalMark. C7). Az magyar nemzetöt ezírt utálják, vendégnépek ektelenől rútolják (Tin. 191). Szidnak, rutolnak (Mel: SzJán. 58). Az te neuedért rutoltatunc (Born: Ének. 524). Nem verlec sem rutollac (Tel: Fel. 11). Gyaláznán és rútúlnán őket (Soós: Post. 438). Feleségét, szolgáját rútollya, rongállya, listököze (Pázm: Préd. 230). Nem bántya szomszédgyát, nem rutollya attyafiát (MA: Bibl. V.8). A battya őcset es húgat, ezek ismeglen báttyokot rutollyak (Lép: PTük. I.367). A sok jövőjáró ember rútúl, mocskol, szidalmaz és vér minket (RákF: Lev. I.251).

mĕg-rútol: ∾ Embert öltem elözer ziuembe, mert meg rutoltam (VirgC. 7). Az zegent megh rwthollya, zydalmazza (ÉrsC. 193). Az zenteket meg rutoliak, meg csufollák (Ozor: Christ. 55). Csuda szókkal ők meg rutoltatának, követök ott csak le nem vágatának (Tin. 238).

Rútolás: [vituperatio; schmähung]. Sok éktelen rútolások estenek rajta (Tel: Evang. 841). Mongia Salamon: Hol az faidalom, hogy egymas rutolas es szidalmazas, hol az seb (DecsiG: Préd. 31).

Rútolkod-ik (*rutalkodik* MA.): contaminor, sordesco, conspurcor, defoedor MA. besudelt, befleckt, verunreiniget werden PPB. Mielienek gonozt es rutolkoggyanac (Mel: SzJán. 552). Sem az házasság-rontók sem az magokkal-rútolkodók isten országát nem birják (Pázm: Kal. 801. Lép: PTük. I.41). Az templomban rutolkudván és ganajolván 1662 (Orszgy. 260).

Rútolkodás: spurcities, conspurcatio, defoedatio MA. unflätigkeit, besudelung PPB. Ki kiáltották szűzek rontását, természet ellen való rútolkodást (Pázm: Kal. 215).

Rútság: turpitudo, proluvies, inquinamentum, inhonestas, oetiditas, deformitas C. labes MA. schande, unflat, unsauberkeit, hässlichkeit PPB. Az testi rutsagot igen zidalmazza (VirgC. 37). Az ev ruhay megferteztetuen nagy rutsagokkal (MargL. 26). Az koporsok belől tellyesek hallottaknak tetemeywel es mynden rwthsaggal (JordC. 428). Ő ziuet meg nem rutitotta binnec rutsagaual (DebrC. 377). Ruttsaag, wndoksaag, zennyesseeg (ÉrdyC. 340). Minden feketeséget, rutságot, fekélt el-tisztit (Mel: Herb. 8). Az madárnac begyit ki véuén minden rutságával egybe (Kár: Bibl. I.88). Olyan haznos az purgálás, mikeppen hogy a kutnak fenekéről ki tiztittyák az rutságot (Frank: HasznK. 36). Ezőr io fyu az azzonyallatban valo rutsagot ki vizőn (BeytheA: FivK. 61). Veszedelem, rútság, fogyatkozás minden dolgod (Pázm: Préd. 68). Mezitelen ne iarion es az ő rutsagat meg ne lassac (Magy: Nád. 1). Bélen rútságot által vivő orvosságok (Com: Jan. 218). Az lábom egy formában vagyon, megyen a rútság belőle (MonIrók XV.402). Nem fedezem Éva szülémmel rútságimot figelevéllel (Thaly: VÉ. I.132).

Rútságos: turpissimus Kr. [sehr hässlich]. Iwnek vala ő kwzykben rutsagos es fertezotes diznok es rohognak vala őkwzőtők (VirgC. 112). Az rwtssagus poklosok (ÉrdyC. 642b). Akara te ereted rutsagos halalal meg holni (VitkC. 19. Helt: Krón. 134. Mel: SzJán. 433).

1. Rútul: [deformor, deformis fio; verunstaltet werden]. Utcád rútúlt, házad pusztúlt, kiket épitettél (Thaly: Adal. I.126).

el-rútul: deturpor, turpesco MA. ungestaltet werden PPB. Néha el-rútul, betegessé változik valamellyik a házasok közzül (Pázm[2]: Kal. 1061). Látod, el-rútúltam, bűntűl el-bádjadtam (Ben: Rithm.[2] 29).

mĕg-rútul: foedor, sordidor Kr. [sich verunstalten]. Megrútult: defoedatus, sordidatus MA. Szepsegűnc meg rutola (Born: Ének. 41). Az levet fel ne hadd forradni, mert ha felforrad, megsugorozik s megrútul (Radv: Szak. 29). Némelyek félnek gyónást halgatni, hogy a sok undok dolgokat halván és mást mosogatván, meg ne rútúllyanak (Káldi: Préd. 571).

Rútulás: deturpatio Kr. [verunstaltung]. Ki miatt szemérem lélek körűl terem és szomorú rútúlás (Ben: Rithm.[2] 30).

Rútult: turpificatus, turpatus, deformatus MA. geschändet PPB.

2. Rútul: [ignominiose; schändlich]. Felette megszégyenlic vala, hogy ollyan rutul meg verettenec volna (Helt: Krón. 11).

RUTA: ruta C. peganon MA. raute PPB. Szemet világosító ruták: acuentes lumina *rutae; a ruta is azt a földet szereti, mellyet a fige-fa: *amicitia est rutae cum ficu PPBl. Jay tűnèctec leualtac, kic megdezmaľľatoc a rutat (MünchC. 138). Kénszeritnek minden elementumokat, földet, tűzet, vizet, aërt, rutát, temjént arra (Czegl: Dág. II.75). A kegyok a rutanak illattyát gyűlőlik (ACsere: Enc. 212). Fokhagyma és rúta, kőrtvély a retekkel méreg ellen valók (Felv: SchSal. 7). Sállya ha rutával italodban lészen, semmi ételedben ártalom nem lészen (8). A rutha nemes fű, mert látást élesít (19). A menyit magát rutával meg-keni, úgy osztán a kigyó lyukába búvik (Misk: VKert. 237).

hold-ruta: lunaria; mondraute Mel: Herb. 55. Hold ruta, hold fű, kis hold világa hegyeken terem (Mel: Herb. 55). Hold ruta nevű fű a magas hegyeken terem (Váli: OrvSz. 91).

kĕrĕsztĕs-ruta: [gartenraute]. Mikor száraz fiuekből akarod meg chynalny ezt az oruosságot, legyen kereztes ruta is egy lat (Frank: HasznK. 30).

kőfali-ruta: ruta muraria Beythe: Nom. 1.

söprő-ruta: [abrotanum; aberraute]. Sőprő ruta ket fele, eggyk him, hasonlo az cyprushoz (BeytheA: FivK. 67).

szĕgĕs-ruta: ruta angulosa Beythe: Nom. 7.

Rutás: rutaceus, rutatus MA. [rauten-].

RÜGY: [gemma, oculus; knospe]. Rügye a fának: gemma arboris PPB. Az szegénység arra jutott, hogy a fa rügyit korpával elegyitvén össze, azt eszi (MonIrók. VIII.442).

Rügyez-ik: gemmo, germino; knospen gewinnen, ausschlagen PPB.

RÜH (*ryhes* JordC. 108. 258. Born: Préd. 218. 252): scabies C. MA. psora; krätze, grind PPB. Viszketeg, rüh: psora; ragadó rűh: contagium C. Atkokat eby zokas zerent es teneztő farkasnac rűbe zerent az ő tulaydon inhayra nem zegenl vala vetnye (TelC. 112). A bőr hamlást és rihet, sőmőrt meggyogyit (Mel: Herb. 13). Mesterkedvén rajta, ragadékony rűhét

másokra is miképpen dörgölhetné (GKat: Titk. Előb. 16). Rûh, senyedék: scabies (Com: Vest. 43). Apró korpás szeplő, rûh (Com: Jan. 54). Bûdös rûhét másra hamissan kenni akaró varass barát (Matkó: BCsák. 252). A maga hátán termett rûhét nem éri vakarni (171). A parasztrüh oly nyavalya, melly könnyen másra ragad a conversatioban (Fal: NE. 23). Ez a szemtelen ember nem lehet egyéb egy hitván szabónál, meg-is látszott kezein a szabó-rüh (Fal: NU. 263). Nem ragad reá valami baromi szomszéd rüh (Fal: UE. 435). Telesleg tele rûhvel (NótPM. 60).

juh-rüh: pusula; das wilde feuer PPB.

[**Rühedz-ik, rühez-ik**]

mëg-rühedzik, mëg-rühezik: [scabie corripior; krätzig werden]. Meg-rûhezett juhok (Megy: Dial. 219). A juhok igen gyenge fejûek, hamar megrûhedzők, meg is mételyesednek (Misk: VKert. 204).

Rühelőd-ik: scabo C. [sich kratzen]. Rûhelődöm, vakaredom: scabo Major: Szót. 423. A körmûnkel vakarunk, rûhelődûnc: unguibus scabimus, scalpimus (Com: Jan. 50).

Rühes: scabiorus C. MA. krätzig, grindig PPB. Az oltarra ne yarwllyon zolgalny, ha ryhes awagy pokles (JordC. 108). Hogy ez vilagi lean a semedegôs, rŷhes huyasagnac fuldalasabol valami zeplôt ne vonna (TelC. 1). Inkab akar uala othon freskôdni, hog nem mynt ez vilagi nepeknec rûhes tarsasagyhoz tarsalkodni (15). Az cseri majorból költözzél ki az te görhes ilnőiddel és rühes borjuiddal (Nád: Lev. 69). Rihôs, varras, koszes (Born: Préd. 218). Rihôs iuhat is nem hadgya (252). Szûkseg az franczus es rûhes embertûl magunkat oimunc (Fél: Tan 499). Mást gyógyít, maga rühes (Pázm: Préd. b4). Az én kezeimen való ujaimat az rûhes szennyedékec miat kiterjedni látod (Prág: Serk. 784). Rûhôs kecske-bak (Mad: Evang. 350). Mint vakarja turját rûhes Máttyás (Matkó: BCsák. 73). No ribös németek mast kevilkedjetek, ebszülte ráczai bezzeg elcsellegtek (Thaly: Adal. II.106). Egy gonosz rühes szelga meg dögleti a többit (Fal: NU. 295).

Rühesëd-ik: scabie corripior Kr. [krätzig werden]. A ki kevéllyel vagy egyéb vétekkel rühesedettel forog, el nem kerûli, hanem kevélységbe öltözik (Pázm: Préd. 955).

mëg-rühesëdik: ∾ Ha egy juh megtalál rûhesedni vagy mételyesedni, egész nyájt meg-rühesíti (Misk: VKert. 204). Abban veti-meg minden igyekezetét, hogy a tisztákhoz kennye fennye maga rúttságát, a míg tőlle meg-rühösödvén, mások is meg nem fertőzködgyenek (SzD: MVir. 117).

Rühesít: scabie inficio Kr. [krätzig machen]. Rühös juh az illyen, a többit is rühössitené (Zrinyi H.193).

mëg-rühesít: ∾ Hogy az corintombelyeknek sereget megh ne rŵbessytenek es dŵgletnek, zent Pal ezfele oruossagokal ellene tamada (Komj: SzPál. 115). A rühes juhokat ki rekesztik, hogy meg ne rühesíttsék az egész nyájat (Pázm: Kal. 309). Egy ha rühes júh lejénd, egész nyájt meg-rühesíti (Misk: VKert. 204).

Rühesség: [scabies; krätze]. Bőr poklosság, fene rühesség: elephantiasis, elephantia PPBl. Megh veryen teghed wr ysten ryhesseeggel, varassaggal (JordC. 258). A lónac, baromnac rihességét meg gyogyíttya (Mel: Herb. 122). Senkibe nints annyi nagy rihesség, romlottság es vndoksag, kiért az wr el vetné tôle azokat (Born: Préd. 255). Az egész niai egynek rûhessege miat el essik (Erasm: Erk. 62).

S.

SABRAG: [?]. Végy kevés egy ánis és sabrag bors avagy choriandrum magot (Radv: Szak. 277).

SÁF (*saaff* Pesti: Nom. 104. *sáff* Lipp: PKert. II.119): scapha Pesti: Nom. 104. scaphium Ver. urceus, orca MA. schaff Adámi. gefäss PPB. Egy saf viz (Pont. 87). Az tehénhúst meg-válogassad, szép saph konczokat egy-egy fejet az mennyi tálra akarod főzni, ahhoz képest legyenek rendelvén az konczok (Radv: Szak. 18). Az borsót meg kell főzni, tálban rakni, egy tiszta safban egy tiszta réz rostán altal kell törni (196). Egy wy saffban, palanth, repa es hagyma mag (Radv: Csal. II.59). Ha ki azt akarja, hogy őreg levelekkel nőllyőn az spinácz, egy őreg sáffba vagy kádba jól meg-rothatt juh ganéjt tegyen (Lipp: PKert. II.119).

SÁFÁR (*saffar* DebrC. 213. ÉrdyC. 14b. 235. *sápár* Drég: Spec. III.15): dispensator, dioecetes C. promus, condus, obsonator, cellarius, oeconomus MA. hausvogt, hofmeister PPB. Költsár akargató, sáfár: condus; egyetmást ki osztó sáfár: promus; költsár, sáfár: suppromus PPBl. Irattatanac e leuelec a sidochoz es a safarochoz: ad procuratores (BécsiC. 66). Monda a zőlőnek vra ő sapharanac (MünchC. 50b). Tegedet apostolaua es safaraua tet vala (WeszprC. 28). Ember vǵ entezien mvnket, mikent isteni titoknak safarit (DöbrC. 260). Ez hyvseges saphar stennek jntesebevl el ozta az fratereket (DomC. 30. JordC. 547. 852). Parancsola a saffarnak, hogi hat garast adna neki (DebrC. 213). Nemdeh en vagyok e sapharotok (Apost. 37). Az isteny zentseeg zolgaltatoynak saffary (ÉrdyC. 14b. 235). Kiczoda az a hiw safar (Helt: ÚT. S7). Ugy igerte aldomasat, ha az ő tiztessege neuekedesere is io safaroc leszűnc (RMNy. III.89). Mindenben te dolgaidban te légy fellyeb való sáfár (Kár: Bibl. I.673b. Born: Ének. 240b). Sáfár, konyha vagy szakáts mester (Com: Jan. 82). Sáfár avagy házi gondviselő (121). Tartozunk is édesem az hálaadással és jótéteménynyel, mert csak sáfárok vagyunk (RákGy: Lev. 292). Az vezér sáfárjának fizettünk (MonTME. I.138). Vettem egy barna pej gyermek lovat az fogarasi sáfártól (ErdTörtAd. IV.51). Ugy állítson minket az ember mint a Kristus szolgáit és az isten titkainak sáfárit (Bíró: Angy. 81).

[Közmondások]. A ki másnak sáfára, gömbölyeg kezei legyenek néki (Illy: Préd. II.157).

koh-sáfár: [praefectus officinis metallicis; hüttenmeister, hüttenaufseher]. Az pénzverő házhoz tartozó conventionálisták koh-sáfár, trébellő-mester, trébellő tongár (TörtT². I.376).

konyha-sáfár: [promus condus; speisemeister]. A konyhasáfár elő-hozza az eledeleket (Com: Orb. 110).

stomb-sáfár: [praefectus pistrinae; stampfmeister]. Az pénzverő házhoz tartozó conventionálistak stombeli szolgák, stomb-sáfár, czimmerman (TörtT². I.376).

Sáfárkod-ik: dispensatorem ago, administro, promo, condo MA. [verwalten, wirtschaften]. Nem thwdad wala, myre megyen az atkozoth Jwdas, merth nem arra, hogy oth walamyt safarkodneek, hanem hogy az edes Yeswst el aarwlna (ÉrsC. 83). Csuda, mint csélcsapnak az ő uroknak, hogy az ő hasznára sáfárkodnának (Tin. 317). Isten el veszi tőlűnk szeműnket, lábainkat is, midőn azokal gonoszul safarkodtunk (Born: Evang. IV.5b). Ecképen sáfárkodgyál az te őkreidből és juhaidból, hogy az első szűlőtteket nekem adgyad (MA: Bibl. I.69). Bennetek nagy eszteleuségnek tartyuk, hogy kőztűnk a kőzbe-vetett dolgokat kichiñeknek s sáfárkodhatóknak láttáttok itélni (Veresm: Lev. 163). Az pápa sáfárkodhatic az első négy conciliumoc ellen, iollehet nem értelme ellen (Pós: Igazs. 423). A napját és oráját a világ végezetinek sáfárkodva rejtette el (Illy: Préd. I.21b).

Sáfárkodás: dispensatio PPBl. [absolutio; freisprechung ?]. Minékűnk is számot kell adnunc az mi sáfárkodásunkról (MA: Scult. 800). Sibsagok es haszontalanok a bűn boczanat felől valo safarkodasok (Alv: Itin. 344). A gazdagságnak üdvősséges sáfárkodását az isten igéjéből ki-fejezi (SzD: MVir. 146).

Sáfárné: dispensatrix MA. cellaria; verwalterin, kellermeisterin PPB.

Sáfárol: commercor, dispenso C. verwalten PPB. Sáfárolok, ki-osztogatom: dispenso PPBl. Nem csak másoknak sáfárollyák, hanem szájokban és gyomrokban veszik a titkokat (Matkó: BCsák. 43). Kicsoda szenvedi el azt az jobbágyot, a ki az ő magistratusának tőrvénye ellen sáfárlani mér (Apafi: Vend. 884). Mennyei kincseinek kenyerét sáfárollya (Illy: Préd. I.119b). A szolgák jól sáfárollyák a reájok bizott jókat (II. Tart. 2).

el-sáfárol: [dispenso; austeilen]. Nem zerette maganac azokat, kik ez velage, de zerette elsafarlani embőrőknec (NádC. 677). Az jó tanító mester nem safarollya el mind, az mit tud egyszer s-mind (Prág: Serk. 255).

ki-sáfárol: ∾ A sidok ugymint ki safarloi legyenek az isten beszedinek (Der: Préd. 103b). A tőrvényt sáfárollya vala ki az akkori népnek (Czegl: Tromf. 430). Az ekklésiának gondviselői, kik az ekklesiának eledelét és szűkségeit ki-sáfárlották: dispensabant (Vallást. 215).

Sáfárlás: dispensatio MA. verwaltung PPB. Lamek sok feleségek vételét hozta be e világra minden utmutatási sáfárlás nélkűl (Mad: Evang. 567b). Vallyon szentebb-é az a pap, a ki kurvája mellől mégyen a sz. titkok sáfárlására (Matkó: BCsák. 43). Magának méltóságot veszen a házasságnak meg-tiltatott gradusiból való sáfárlásból (Apafi: Vend. 884).

Sáfárság: dispensatio C. MA. verwaltung PPB. Az ayandokoknak es az zolgálatoknak, safarsagoknak oztasy vadnak

(Komj: SzPál. 168). Mondatik igaz isteni szolgálatnak és az úristennek titok dolgainak sáffárságának (RMK. V.211). Számot vesznek a sapharsagrol, a talentommal mit nyertol, azt kerdi Christus (Mel: SzJán. 67). Az istennek titkos tanácsi az emberi háboruságok sáfárságiról vannak (Illy: Préd. I.44b). Isteni sáfárságbol volt, hogy Isaák vakoskodnék (67b).

SAFARINA (*tsafarina* Kereszt: FelsKer. 411): pellex C. [kebsweib, maitresse]. A baratok ezzel vonzac baluaniozasra az ifiakat, hogy szep kurnakat, safarinakat szabad tartani (Mel: SzJán. 68). Az ö kurnayt es saffarinayt ruhazzak (425). E latorság hozá ki Luthert sapharinaianal az kápábol és az tyszta szerzetből (Mon: Apol. 166). Magához hasonló safarinát kötének a csácsogo barát nyakára (Pázm: Kal. 398). Elszennedik köztöc az romaiac oly papot, ha ki házánál safarinákat, kurvákat tart (EsztT: IgAny. 433). Egy aszszony-állat azt kérdezte, mint lenne dolgok pokolban a papok safarináinak (Káldi: Préd. II 63). Római találmány, hogy ágyas saffarinák tartassanak (MNyil: Irt. Előb. 6). Állas elő a kalastromból edgy hires lustost, safarinát, imád az által az istent (Kereszt: FelsKer. 380). Valami tsafarina fellyebvaló-é edgy jeles hozzád illendő apátzánál (411).

Safarinaság: pellicatus C. [hureweib].

SAFFEL (*seffel* RMNy. II.84): [scapha; schaff, gefäss]. Az borsót hejald meg, mosd meg szépön, verd által az réz rostán, végy ugyan ennek valo saffelt és tedd abba az által szürt borsót (Radv: Csal. III.40). Reggeltől fogva ebédig két embör mind keverye az saffelben (41).

vizhordó-saffel: [scapha, labrum; butte, wassergefäss]. Fa pwtton, wyz hordo seffel, fa kwpa (RMNy. II.84).

SÁFRÁNY (*zapran* ÉrdyC. 446b): crocus C. crocum MA PPBl. safran PPB. Az negyedyk ezystes kosaar sarga zaprannyal tellyes (ÉrdyC. 446b). Tamas ispannak attam borsra es safranra (RMNy. II.108). Az fa mohot zsákba kötve az vásárrra hordjad, jó sáfránnak csak deákul igen kiáltassad (RMK. II.218). Az regen megh fogadott saffranra, noha mondhatatlan igen zwk es igen dragha, megh zerzem (LevT. I.294). Ág myndgyarasth ez leel lathwan Ferencz vram kezebe fel fonth saffranth (324b). A szedery vizében a témsót, saffránt és a kék liliom tönét főzd meg (Mel: Herb 1). Fokhagimath, saffranth mast tegi, io gesztenie tethel 1572 (KBécs C7). Küldöttünk gyömbért, sáfránt (MonTME. I.147).

[Szólások]. Lőcsén, az ellenség fennhagyott és elszállott alóla, érezvén a sáfrány-illatot (TörtT.[2] III.197).

ciliciai-sáfrány: crocus Cilix PPBl.

erdei-sáfrány: cartamus silvestris Mel: Herb 44. [feldsafran]. Ez erdei sáffrannac a vagy parasztoc rocka tövénec az leuelét borsos borral ha meg iszod, mérges harapás ellen jó (Mel: Herb. 45).

grevena-sáfrány: [?]. Egy font grevena sáfránytól vegyenek 8 den. (VectTrans. 24).

kerti-sáfrány: charthamus, cnicus; gartensafran, wildersafran PPB.

mezei-sáfrány: cartamus silvestris; wilder feldsafran Mel: Herb. 44. Az mezői saffrány, parasztoc rockaia és orsóia, ollyan mint az kerti vad saffrány, ezac hogy hegyesb, töuissesb a leuele (Mel: Herb. 44).

pogácsa-sáfrány: [?]. (VectTrans. 24).

réti-sáfrány: hermodactylus MA. knorrichte schwertelblumenart PPB.

tót-sáfrány: carthamus Nom.[2] 31 Slavonicum crocum Beythe: Nom. 3. Major: Szót. 129.

török-sáfrány (VectTrans. 24).

vad-sáfrány: crocus hortensis Mel: Herb. 42. asphodelus, hastula regia; goldwurz PPB. Ez vad saffrány meleg és száraszto természetű (Mel: Herb. 44. 42). Fűszerszámok: szegfű, mustár, sáfrány, vad sáfrány (Com[2]: Jan. 20).

Sáfrányos: **1)** [croceo conditus; mit safran gewürzt]. Az töltelék sáfrányos, borsos legyen mint annak az módja (Radv: Szak. 27). **2)** [venditor crocei; safranverkäufer]. Tegnap valami sáfrányos-hozta hírit hallám, hogy Zsolnához 8000 német, lengyel s magyar ruhában való hadak érkeztek (Beres: Lev. 395).

Sáfrányoz: croco C. [mit safran zubereiten]. Vágj almát, mikor az húsa félsültében vagyon, metéljed reá, sáfrányozd, gyömbérezd, borsold, úgy add fel (Radv: Szak. 25). Az borsolásnak idején sáfrányozd, borsold meg, savát is megadjad (57). Végy pirított fejér kenyérbélt, mandolát egy kis borba áztatva, sáfrányozva (TörtT.[2] I.571).

mëg-sáfrányoz: croco, croco condio; mit safran würzen PPB. Az tehénbélt az borsolásnak idején sáfrányozd meg (Radv: Szak. 28). Két vagy három tyikmonynak az székit vedd ki, sáfrányozd meg (38. 60. 198). Rakd belé az halat, aztán borsold és sáfrányozd meg (Radv: Csal. III.43).

SAJA (*sállya* VectTrans. 6): [pannus tenuis, affabre factus; feines, dünnes tuch]. Saja posztó: pannus pingvis, vornehmes gewand, feines tuch PPB. Scarlat aut saya feyer pro dolman et swpytha ac nadragh (RMNy. III.4). Az igen jó karmasin sájának singit adgyák három forinton, közönséges sájának singit két forinton ötven pénzen (TörtT. XVIII.210).

velencei-sája: [pannus Venetianus; venetianisches tuch]. Egy egész vég velenczei sállya, mellyben circiter 50 sing van (VectTrans. 6).

SAJÁT: **1)** proprius, genuinus MA. eigen, eigentlich PPB. Magoknak twlaydonyttyaak mynt sayaat morhayokat (ÉrdyC. 612). E tudomany szinte ő maga saiat tudomanya (Helt: Bibl. I.A2). Nem az attia mosot saját vérével, hanem a fiu (Mel: SzJán. 24). Ez egy Jehouanak saiat tulaidonsaga (Mel: Ének. 24). Az privileginm mondatik sajat tulaydon maganak valo törvennek (Ver: Verb. 233). Az ő saiátt bűneiért ölottessée meg (Kár: Bibl. I.395b). Tégedet az ur saját népűl választott magánac (Zvon: Post. II.249b). Az ő tulaidon és saiát vezeték neue (Bal: Epin. 5). Magad saját teste gonosz kivánságokkal ösztönöz (Megy: Bayle. 73b). Az en feleseguom bozoth en hozzam sayath penzetth, kőth ezeor arany forintoth (Radv: Csal. III.172). **2)** [proprium, peculium; eigentum]. Zabadon kereshessek mynth sayatokat (RMNy. II.91). Tsak azt tartya magának, a mi tulajdon sajáttya (Pázm: Préd. 59). Tiéd és saiátod (MA: SB 83). A mi nem egy gazdának sajáttya, közönséges az (Com: Vest. 91). Sajáttya es tulaydona az lelek (MNyil: Irt. 309). A ki vólt annak sajáttya, azt el-vévén tőle, tudgya, nem baráttya (GyöngyD: Char. 379). Hálálva ismeri nagy érdemességét, mert sajátúl adgya Murány erősségét (GyöngyD: MV. 124). Fele sem okosság eleink érdemes cselekedetekkel putffadoznunk, mintha sajátunk volna (Fal: NE. 13). Embrulah a musáknak fija, kinek sajátja a philosophia (Kónyi: IIRom. 126). **3)** [proximus; der nächste, der angehörige]. Szerezd meg a te szívednek örömre indétatását sajátiddal és rágitsállyad azokat rólok való szives elmélkedéseđ által (MHeg: TOszl. II.207).

[Közmondások]. Job embernek az keués saiát, hog nem mint az sok másé (Decsi: Adag. 10). Nincz iob embernek az ő maga saiáttiánál (195).

Sajátul: proprie, genuine MA. eigentlich PPB.

SAJDÍT (*saldeit* PeerC. 75. *saldit* RMK. III.334. Born: Evang. III.265. Born: Préd. 238b *sáldit* Soós: Post. 439b. meg-

ndit Mik: MulN. 179.): animadverto, conspicor, cerno MA. praesentio, suspicor] betrachten PPB. [ahnen, meinen]. Thawol ylasth saldeita zent Antal (PeerC. 75). A föld alatt valami incset sajdit (Ozor: Christ. 195b). Sok fényes fegyvereket hogy aldíták, elfutamának (RMK. III.334). Czac alig saldittyac édes izit z vigasztalasnac (Born: Evang. III.265). Valami kiczinnye salithattyne azokbol (Born: Préd. 238b). Semmi feslettséget benek nem sajdított (Pázm: Préd. 197). Péter tsak egy kitsiny engéjét sajdítá a mennyei boldogságnac (Megy: 3Jaj. II.122b). In penig más okát sajdétom (Pós: Vetek. 16). Ha valaki a öld alatt valami kincset sajdít és azt keresvén talalkozik valaire (Otr: Tökéll. 195b). Nagy port sajdítanak az égre vertében, bban sereg telvajt feléjek jöttében (GyöngyD: Char. 9). Sajétotta vala ezt egy bölcs irás magyarázó (Csúzi: Síp. 24). Ezt llyefalvi János ládájának sajdítják (Monlrók. XXIV.175). Sajítom keserves romlását hazámnak (Fal: Const. 838). A böles, a hol valamit sajdít, annak fenekére száll (Fal: UE. 384). Amint Diodórusból sajdítom, ezt az egész épületet ki toronynak, ki emplomnak nevezé vala (Moln: JÉpül. 237). Vigyáz, sajdítják fel tűzött ringy rongyát (Orczy: KöltH. 160).

mëg-sajdít: animadverto C. MA. gewahr werden, vernehnen PPB. Terhes tizt az praedikátoroknak tiztek, nagy gond bben hűuen el iárni, kit meg sáldítnak azok, az kik az szent rást oluasák (Soós: Post. 439b). Testünk állapottyából megsajíttya, mire hajolhatunk könnyebben (Pázm: Préd. 402. Pázm: Kal. 272. Szal: Krón. 94). Igy ennek harapása is nem mindyárt saidittatik meg, de végre a lelket kergeti kétségre (Czegl: Dorg. 26). Az akkori itt levő kurucz kapitány megsajdítván, vitte el sok ezüst portékáját Kegyelmednek (Gér: KárCs. IV. 42). Az vajda ő nagysága is megsajdította. Kemény János az rszágban van (MonTME. V.512). Megsejdítette volt, hogy igen igyáznak reája (Mik: MulN. 179). Vigyázzatok, majd meg-sajíthattyátok, észrevehetitek, honnan jő az ur (Biró: Préd. 130). Ottan, hogy meg-sajdétotta ötet Holofornes (Csúzi: Síp. 27). Felén túl vagyunk a veszedelemnek, mikor előre meg-saidittyuk Fal: UE. 5). Minthogy hartzoló és óltalmazó eszköz, ha meg ajdéttyák, idegenséget, gyűlölséget gerjeszt (Fal: UE. 390). A bölts előre meg sajdéttya sullyát munkájának (394). Fejmoás idejét ha megsajdítottam, ha lehetett, akkor már elillanottam (Gvad: RP. 21). A szerelmes gelitzétske madaraknak irályát meg sajdítván, látta, mint ment a táborban madarakal hartzolván (Orczy: KöltH. 135).

mëgsajdítás: animadversio C. [betrachtung]. Eszében veues, meg salditás: animadversio C. Az mennyei bodogságnac egy is megsaidítása ez földi nyomosuságnac emlekezetit mindgyáást eltörli (MA: Scult. 12)

Sajdítás: animadversio, intuitus MA. betrachtung PPB. Sajdításból jövő tudomány, gyanoság: scientia ex conjecturis veniens, suspicio (Com: Jan. 67).

SAJGADOZ: [suspicor; ahnen]. Az embereknek vélekedéek az mennyei tudomanyt ugy megváltoztatták, hogy csak innet, onnat sajgadozza istenesnek lenni (MNyil: Irt. Előb. 1b).

SAJGAT: [suspicor; vermuten]. Ebben a szóban neminémű el-rejtetett titkot sajgatnak lenni (GKat: Titk. 29).

SAJÉTA: [pannus tenuis; dünnes zeug?]. Egy szederjes viselő sajeta szoknya, ezüsttel szött prémmel prémzett (Radv: Csal. II.214). Egy szederjés saieta alsó szoknya, ezüst és selyemmel csinált prémmel prémzett (223). [Vö. **SAJA**]

SAJKA (*tsajka* Gvad: RP. 169. *salyka* PPBl.): celox, lembus, catascopium, myoparon C. jagdschiff, kleiner kahn PPB. Salyka, folyó-hajó, tsónak, halász-hajó: lembus PPBl. Hogy kézzejtene sajkákat (MonIrók III.156). Nagy sok nászádokban, sajkákban, hajókban vajda népet állata (RMK. IV.37). Vgy saykában igen hamar be rakác (Salánki: CladTurc. B2). Sajkákon Esztergamba menének (MonIrók VII 72). Kikkel mind egy vizen haiokazik saikam (Petki: Virt. 17b). Nászszádok és saikák (Pethő: Krón. 99). Ezen stafétát azért expediálom, hogy ha az hidrontásra készülő sajkák s hajók leszaladnak, lehessen hire Nagyságodnak benne (Beres: Lev. 570. 432). Az egész tábor felzendűl, gondolván, hogy a vezér valamelly sajkákra lőtetne (Mik: TörL 358). Sóval terheltetnek tsajkák vagy szálak (Gvad: RP. 169). Sok tsajkák és tutajok usztak (Gvad: NótTest. 6).

kémlelö-sajka: exploratorius lembus PP. navis speculatoria, myroparo; spähschiff, spionenkahn PPB.

Sajkácska: lembunculus MA. kleines schifflein PPB.

Sajkás: [nauta; schiffsmann]. Az sajkásokkal untalan puskázni kell (Beres: Lev. 10). Másik hajó is van még, kit az sajkások elhattak, de elsüllyesztették (432). Az német az tulsó partra taraczkokat viszen, azzal megereszti az sajkásit (438). Az komáromi sajkások készülnek le az Dunán hajókkal (569).

Sajkáz: [huc et illuc navigo; hin und her schiffen]. Az munkácsi németek Komáromban fegyvert fogtak, elég bajunkra csak sajkáznak (Beres: Lev. 4).

[**SAJLAKOD-IK**]

Sajlakodás: [querulatio, dolor; das jammern, klage]. Hasán, orrán, száián, füleyn ki zöngene keserves saylakodástok az öntött bálvánnak (Lép: PTük. I.413). Egy ször szal igen keveset tészen, de csiak annit sem fog hasznalni könniebségtekre mostani telhetetlenségteken valo akkori sailakodástok (II.244).

SAJLÓD-IK: [luctor, affligor; sich abmühen, gequält werden]. Az éhség miatt is már sajlóttabbak és kénszeredettebbek (Szal: Krón. 274). Jo volna az én büneimért mindenkor bánkodnom és sajlodnom (Nagyari: Orth. 229). Meg-keserülvén az annyi esztendökig sajlodo israelitáknak nyomoruságokat (GKat: Titk. 303b). A melly test itt sajlódott, jövendöben a dicsöitessék-meg (Pós: Igazs. II.637).

mëg-sajlódik: [affligor; abgemartert werden]. Az ellenségek az fegyverteleu es sanyarusagokkal meg saylodot hadat latvan, szüvet ellene ne vegyenek (Forró: Curt. 552).

Sajlódás: [afflictio, luctatio, labor; mühe, leid, qual]. Az saylodassal el faradot vitezek mindnyajan a közel valo basznot kevannak (Forró: Curt. 544). Életének sajlódási, tördödési után e világi földsátorábúl elköltözött vala (Szal: Krón. 228). Meg-elégelvén isten hoszszas sajlódásit, az igasságnak békessegés jo izü gyümölesét meg-adta az ö lelkének (Köl: DobK. B4).

Sajlódtat, sajlogtat: [affligo; plagen, quälen]. Mig isten e világon sajlottat sajlogtat, mig e világon kinlódom, élek (Nyr. X.121).

SAJNÁL: conqueror, queruLor, ingemisco, cum genitu doleo MA. sich beklagen, seufzen PPB. Sajnálja az igaz-mondást hallani: *insolens vera audiendi PPBl. Károli uram igen sajnálja Szakmárt (Beres: Lev. 365). Már a káromat sem sajnálom annyira, mint hogy vissza német uramot szárazon nem hajtottuk (547). Ne sajnállyatok egy kis várakozást, jertek menynyünk a mi sz. királyunkhoz (Biró: Ékesség Eb). Egyedül azt sajnálom, hogy nem gyönyörködhetem kivánt személyetekben (Horv: Mór. 21). Sajnállya szivessen, hogy eme vagy ama rutsággal szenyeskednek (Fal: UE. 376).

Sajnálás: gemitus, quiritatus, querimonia MA. klage PPB.

Sajnálód-ik: [quiritor; sich beklagen]. Ez egy dolgon sajnálódic, mint forditassée el az nagy kö, ahoz ö erötlennec talállya magát (MA: Scult. 478).

Sajnáltat: [afficio, offendo; klagen machen]. Saynáltattya az, hogy láttya, mint megfagyott sokaknac szivekben az atyafiui szeretet (MA: Scult. 27).

SAJNOS: dolorosus, dignus compassione Kr. [schmerzlich]. Az illetődésnek ereje egész testünket elfogja, általa tudjuk meg, mi hol sajnos és fájdalmas vagy nem tagjainkban (Fal: BE. 571).

Sajnosan: [dolorose; schmerzlich]. Ha sajnosan viseled a gonoszt mondó nyelveknek fullánkját, jelét adod, hogy fáj (Fal: UE. 471). Mauritius herceg, a ki tisztelte és becsülettel szerette Angelicát, sajnosan fájdalta, hogy így keverik hírét, nevét (Fal: TÉ. 636).

SAIN: [imaginarius, nomine, specie; scheinbar]. Kevés bűnnek tartják a papok vacsora után, amaz sain szolgálókkal hőrpőpetni (Matkó: BCsák. 105).

1. SAJOG: subdoleo; heimliche schmerzen leiden PPB.

Sajgás: dolor; wehmut, schmerz PPB.

2. SAJOG (*salyog* PeerC. 317.): [fulgeo; glänzen]. Fenlykh mynth naph, salyog mynth aran (PeerC. 317). Elvészi az vr az ő labokon valo saygo ékességeket (MA: SB. 239).

SAJT (*sajtv*at LevT. II.64. *sohajt*ot [?] Helt: Mes. 438): caseus C. MA. käse PPB Sajtot nyomni: *premere caseum; forma, a mellyben a sajtot nyomják: formella; hegyesen csináltaottt sajt, gomolya: *meta lactis PPBl. Vygyetek nekyk tykmonyat es saytott bornal es kenyernel (EhrC. 105b). Véte ő abraiara liztét, kéňereket és saitot (BécsiC. 32). Az hwsuety keňerbőz sayt es teey kell (SándC. 2). Bort es saytot es tykmonyat ada az frateroknek (DomC. 244. ÉrdyC. 442). Felemelő aldozatott vgy tartsatoc, mint ha adnatoc a tű saytotokbol telyességet (Helt: Bibl. I. ZZz3). A port reá birtam, hogy egy igen nagy szep sohaytot ad (Helt: Mes. 438). Ibol attyamfia farkas a nagy szep sajt (439). Dagadást meg gyogyít, mint az lágy sait meg gyogyít (Mel: Herb. 14). Mostam semmi egyebet nem kűldöttem, mint harom sajtvat (LevT. II.64). Ha az nyrfa vizet az sait oltoiaban tesződ, az sait meg nem fergesődik (BeytheA: FivK. 11). Főző Lukács béri 16 ft. 3 sajt, 3 gomolyó, 1 só (MonTME. I.45). Jó a sajt kenyérrel egésségeseknek (Felv²: SchSal. 12).

[Szólások]. S a j t o t n y o m n i: figurare *caseum PPBl.

[Közmondások]. Egésséges embernek kenyér s sait két tál étek: si caseum haberem, non desiderarem obsonium (Decsi: Adag. 208). A sajtban embernek nem jó sokat enni (Kisv: Adag. 71). A kenyér mellé sajtot is kell adni (SzD: MVir. 12).

adó-sajt: [caseus decumanus; zehentkäse]. Száraz hal vagyon nálam 95, pisztráng-lepény 42, adó-sajt 3, berbecs 143 (RákF: Lev. I.261).

bial-sajt: caseus bubalinus Nom.² 303. [büffelkäse]. A czipós házban van egy esztergártban metszett bial-sajt nyomó, sorófos (Gér: KárCs. IV.450).

bot-sajt: [caseus in capsa reconditus; döselkäse]. El nem nyelhettem semmiképen a túrós étket, hanem bálmost, bot-sajtot igen szerettem (Bethl: Élet. I.190).

disznó-sajt: [callus; schwarte]. Disznó sajt. Vágd el egy disznónak az fejét, tedd fel egy fazékban, had főjön, mindaddig főzd az húst, hogy mind elromoljon, annakutánna tiszta gyolcs ruhában töltsed, nyomtast meg kűvel, szeldeld el szeletenként (Radv: Szak. 243).

ért-sajt, mëgért-sajt: tyrotarichus PPBl. [schmierkäse]. Ért-sajt, tömlő-túró, bronza: tyrotarichus PPBl. A megért sajtban az ugró pondrók lésznek (Misk: VKert. 632).

juh-sajt: caseus e lacte ovium Nom² 25. [schafkäse]. A téjjel bánó szolgáló a meg-alutt avagy óltott téjből tehén, juh és kecske-sajtot csinál (Com: Jan 78). Zabok haza ellenebe walo életes házban jwh satthyok (Radv: Csal. II.63). Attunk 60 pint vaiat, egj cseobeor ih-saitot (TörtT. VII 94).

kecske-sajt: caseus caprinus Nom.² [geiskäse]. A szolgáló kecske saitot csinál (Com: Jan. 78).

kabala-sajt: hippace C. [rosskäse].

likacsos-sajt: caseus fistulosus MA. gelöcherter käse PPB.

ló-sajt: caseus equinus; rosskäse Pesti: Nom. I.46.

mandola-sajt: [caseus amygdalinus; mandelkäse]. Megválogasd az főmestereket, kit meleg étekhez, kit pástétomokhoz, kit mendola sajtokhoz (Radv: Szak. 11).

ó-sajt: caseus vetus Nom.² 303.

öszvemënt-sajt: caseus *glaciatus PPBl.

pap-sajtja: malva pumilla MA. käsleinkrant, pappeln PPB.

[Közmondások]. Ály hátráb, nem mindenkor pap saytia: foras Cares, non amplius anthisteria (Decsi: Adag. 13). Nem minden nap pap saytia: ipsa dies quandoque parens, quandoque noverca (59). Nem mindenkor pap saitia: fluvius non semper fert secures (283). Nem mindenkor pap sajtja: non semper lilia florent MA. Bizony nem mindenkor, de csak idejénkor járhatsz a pap sajtjára (Kisv: Adag. 14). Nem lesz mindenkor pap sajtja (Mik: TörL. 47). Nem mindenkor pap sajtja, hanem tsak akkor, amikor kedvit akarja keresni gyermekinek (310).

pármezán-sajt: caseus Parmensis Nom.² 25. Major: Szót. 129.

rák-sajt: [caseus cancrinus; krebskäse]. Rák sajt. Az rákot mosd meg, törd meg mosárban, önts édes tejet reá, kösd tiszta ruhában, nyomtasd valami nehéz állattal, olyan leszen az mint egy sajt (Radv: Szak. 164).

régi-sajt: caseus vetus Nom.² 303.

tehén-sajt: caseus bubulus Nom.² 26. [kuhkäse]. (Com: Jan. 25). Zabok haza ellenebe walo életes házban van tehen saythok 13 (Radv: Csal. II.63).

tikmony-sajt, tikmonyas-sajt: [farina ovis subacta; eierteig]. Tikmony sajt. Édes tejben verj tikmonyat, habard meg, tedd az szénre, aztán szedd ki egy tiszta ruhában, kösd meg az ruhát, felyűl nyomtasd meg (Radv: Szak. 217). Jó tikmonyas sajtot így készéts el. Végy öt vagy hat tikmonyat egy itcze tejhez . . . (276).

Sajtocska: [caseolus; käslein]. Kösd meg az ruhát, felyűl nyomtasd meg, az olyan leszen mint egy sajtocska (Radv: Szak. 217) Más emlőből kevert tejből nyomja sajtocskádat (Amade: Vers. 110).

Sajtos: **1)** casearius C. MA. zum käse gehörig, von käse PPB. Vedd ki az sajtos avagy lágy turós massát, öntözd meg tiszta vizzel (Radv: Szak. 276). Dagaszsz oly temérdeken tésztát mint sajtos pogácsának (289). **2)** [conditor casei; käsemacher]. János kovács vejit, Mihályt sajtosnak fogadtuk meg (MonTME. I.290).

1. SAJTÁR (*séjtár* Gvad: RP. 159. *setér* Com: Orb. 95 *zséjtár* Gvad: Pösty. 4.): fiscella, mulctra C. orca, antlia, capula MA. melkgeschirr, schöpfgeschirr PPB. milchkübel Adámi. Vettünk fazekat, lapátokat, egy sajtárt (MonTME. I.294). Vatyától Lazó agának fizettünk 17 ft. és egy sajtár túrót (45). Megrontá a tehenet séjtár véres téjjel (Gvad: RP. 159). Juhász zséjtárjába ád tejet kecske (Gvad: Pösty. 4).

fejő-sajtár: mulctra; melkkübel Com: Orb. 95. A tejet a szolgáló leány feji a fejő sajtárban (Com: Jan. 78). A majorné

ėji a tehénnek tölgyét a fejő-sajtár: sétér fölött (Com: Orb. 5).

mustoló-sajtár: [mulctra mustaria; mostkübel]. Mikoron elen vagyon az ideje a szűretnek, a szőlő-fejeket öszve hordyák és belé vetik a mustoló saytárba (Com: Orb. 113).

Sajtárka: orcula MA. fässlein, kleines geschirr PPB

2. SAJTÁR: [illiteratus; ungelehrt, ungebildet]. Nylwan vdnotok adom, hogy menthwl hytwanb saytarwnk es el wetet oz deakwnk, nap nywgaty mestereket mynd meg gyewzne nyndeneket, nem hogy ez egy twdatlant awagy ez egy balatag leant (ÉrsC. 481). Im te néked egy szép kis fiad lészen, ambsát vary néki, mert saytar deák lészen (FortSzer. O). Turfánt elméiű saytár deáknak neuezzűk (Zvon: PázmP. 251b). Czac tanitwány auagy saytar deák vagy (Vás: CanCat. 473b). Kit akar mely saytar deak oluashat (572b). Ők nem papok, sak hirdetők és praedikátorok, mely tisztre minden saitar eaknak szabad vta vagiou (627).

Sajtárul: [lingva vernacula loquens; einheimisch redend?]. liképpen teszi pappá? Először meglátja, hogyha csak sajtárul ud, avagy deákul; azután a hitnek minden ágairól jól megérdezi, prédikáltat véle (RMK. V.220).

SAJTÓ (*sajtu* GKat: Válts. I. Előb. 57. *sato* Born: Préd. 00b. Pécsi: Ágost. 172. Zvon: Post. I. 85b. 396b. *satyó* Lép: PTük. I.369. *satú* Pázm: Préd. a.4. *sotó* EhrC. 162. 1662 Orszgy. 258. *sotú* GömC. 119. Tel: Evang. II.493. *sutu* GKat: Titk. 329b.): torculare C. torculum, torcularium, prelum MA. rotte, kelter PPB. Nemy soto alatt nyomorolot bewsrewl EhrC. 162). Zérő es saito (torcular) nem élteti őket es a bor nazud őnekic (BécsiC. 192). Plantalt zőlőt es asot saitot torcular) ő benne (MünchC. 53). Kereztfan saytooth teen nagad nyomal (WinklC. 258b). A pocolba ol nag zorossag ezen, mint az saytoba igőn megzoretoth zőlő törkől (NádC. 2). Az kerezt fan sotut tenen magad facharal (GömC. 119). Saytoban nyomya ky az borth (JordC. 922). Cristus ńomta a aytoth es a meńey dicősegnec mustyat zolgaltatta mvnekőnc TelC. 89. ThewrC. 28). Terheld meg őtet a te inhaidbol, a te zűredből es a te saytódbol (Helt: Bibl. I.Sss. ZZz3). Monda a király: Nemde a csűrből-é auagy saitobol es pinczéből lehetek-é egetseggel? (Mel: Sám.² 388). Vete az isten haragainak amaz nag saitoiaban (Fél: Bibl. II.178). Az te satod bővelkedic borral Born: Péd. 400b). Bételnek a te cbűreid elességgel és bővelkednek borral a te sotuid (Tel: Evang. II.493). Az testnec zőlő feie az keresztnec satoiara vitetet vala (Pécsi: Ágost. 172b). A mi predikátzióimban készen vagyon, azt adgyam a nyomtató prés satúja alá (Pázm: Préd. a4). Czac egyedűl nyomta Christus az mennyei atya isten haragiának kemény satoiát Zvon: Post. I.85b). Szent Janos evangelista pedig satyónak vagy prősnek nevét tulaydonittya pokólnak (Lép: PTük. I.369). Testét sotóban foglalták 1662 (Orszgy. 258). Testem megsanyargattatik, mint a bor a sajtoban (Illy: Préd: I.167b). Vajha látnád, mint nyeg sajtóban sok jámbor (ErdTörtAd. II.342).

[Szólások]. Sajtóba tenni: prelo *supponere PPBl. A szőlőt a sajtóban vetik-bé (Hall: Paizs. 63b). És veté az isten baragjának amaz nagy sajtojába (TitkJel. 182). Az egyedűl való sajtot tekerőnek lehetz-e a munkában közős társa Czegl: MM. 184). Nem egyedűl tekerte a sajtót (Matkó: BCsák 298). A szőlő nedvesség sajtóval nyomattatik ki (Com: Jan. 103). Semmi sutuval ki nem tekerheti (GKat: Titk. 329b). A betűket sajtó alá veti: typos praelo subjicit Com: Jan. 160).

nyomtató-satu: [prelum typographicum; presse]. Mivel az exemplarok már el-fogytak, ismét nyomtató satu alá bocsátottam (Hall: Tel. Előb. 4).

olaj-sajtó: hostus, solea PPBl. [öhlpresse]. Sajtó, olaj-sajtó, olaj-mérő edény: hostus PPBl.

Sajtócska: cochlidium PPBl.

Sajtós: torcularius, torculus MA. zum kelter dienlich PPB.

SAJTOL, SATOL: briso C. torculo, calco MA. keltern PPB. [pressen]. Satolt bor: vinum *pressum PPBl. Erewsen meg hagyam neky, hog joban cynalyak es satolyak (LevT. I. 263b). Noha az isten ver, ostoroz, saitol, mind az altal az te iodra czelekedi (Kár: Hal. Xiij). Az közönseges igeknec egigyűseget kerdezkedesekre satollyac: torquoant in quaestionem (Mon: Apol. 289). Okat mire satoltad ide peldaul (301). Ezeket magok agya-fúrtt elmélkedések igázásiból satúllyák a szent háromság tagadó tévelygők (Pázm: Préd. 720). Ortzátlanul satollyác ezt az evangeliomi példát az pápások az ő cselekedetec igassága érdemére (Zvon: Post. I.411). Az szőlő prőssel nyomattatik es satoltatik (Zóly: Elm. 38). A fa olaj az olaj fákból az olaj csinálótol sajtoltatic (Com: Jan. 71). Fatsarodásáig sutultaték (GKat: Válts. II.124). Addig sajtolta és perésűlte, meglen a kemény kősziklábúl is az igazságnak gyengén-folyó olaját ki-nem facsarta (Szeg: Aqu. 71).

ëgybe-sotul: [cumulo, coacervo; zusammenhäufen]. Az pénzt az ládákban oly sűrűven egybe sotulta, bogy senki abból semmit ki nem vehetne (MA: SB. 143b).

ki-sajtol, ki-satul, ki-sotul: extorqueo Kr. [auspressen, erpressen]. Ziuenek neret magabol eg cōpig ki saitoltata (TihC. 226b). Ostor adot vete magyar orszagra es aual ki saytolla a rőttenetes nagy sommát (Helt: Krón. 66). Afféle boszonkodások és panaszolkodások, mellyeket a kegyetleneknek törvénytelenségek sotulnak és facharnak ki szivőkből, fel hatnak az istennek eleibe (Tel: Evang. II.916). El nem hihettyűk, hogy ki satúlhassák ezt az vélekedést az sz. irásból (Pázm: Kal. 96). Ferdinánd királytúl nagy erővel sotullák ki Passaviában az vj hitnek szabadságát (131). Balgatagság pedig, hogy Balduinus ama szóból habet, azt akarja kisatulni (Pázm: LuthV. 258b). Vy es hallatlan praedikallas kedig ez, a mely vereseggel satollya ki az hűtőt (Zvon: Osiand. 150). Az szent irás helyei, a kikről te téuelyítő hamisságot akarsz ki sotulni (Bal: CsIsk. 191). Erőuel kitekert, vont, satúlt taxackal ki ne meréttessenec (Com: Jan. 141). A sz. irásnak egy két bőtűjéből satúlták ki (Sámb: 3Fel. 64). Ők satúllyák azt ki belőle (434). Ládd, hogy nem sutulhad-ki (Czegl: Dag. 5b). Ebbűl akarná ki sutulni (Czegl: Tromf. 167). Nem sutulhatsz azért a keresztelésbűl ki (Czegl: MM. 218). Tébolygó főtől származott consequentiát sotulsz ki (Pós: Vetek. 62). Azt fogja rám hamissan s czigányul, hogy én az ecclesia nyomoruságibul azt satultam ki, hogy az ecclesia belső igasságában bontakozott meg (Matkó: BCsák. 178b). Kinek nem is ad vala idegenséget, mert igen kevánja az másfél százezer tallérokat kisutulni kezekből (Kem: Élet. 458).

mëg-sajtol: comprimo, torculari premo MA. zusammenpressen, keltern PPB. Meg-sajtólni: *subjicere prelo PPBl. Senkit meg nem hagya a Jerusalembe, czac a föld nepe meg niomorodott es saitolt nepét (Mel: Sám. 468). Végy éretlen szőlőt, szépen megtisztétván, sajtold meg (Radv: Szak. 270).

öszve-satol: [comprimo; zusammenpressen]. Adanac ennec eg darab őszue satolt figét es ket kőtes aszszu szőlőt (Mel: Sám. 124).

rëá-satol: [apprimo, imprimo; andrücken]. Mellyre a fejedelem őreg pecsétje rá volt sutólva (Szal: Krón. 107). Erőssen rejá sotultatik az emberre a nyomoruságnak nehéz bálványn sajtoja (SzPoóts: PrédRédF. 12).

Sajtolás, satolás: [pressura; das pressen, keltern]. Edények, mellyekkel a régiek éltek a sajtoláskor, szüretkor: fora

PPB. Az wy pres kez, de nem jo, az satolasa semyre jo wala (LevT. I.263). Az testnec szőlő feie az keresztnec satoiara vitetet vala es satolasbul az isteni must folni kezde (Pécsi: Ágost. 172b).

bor-sotolás: [vini pressura; das keltern]. Vegezd dolgodat, bor sotolasra sies 1579 (KNSzombat. C. 4).

Sotuldogál: [exprimo; auspressen]. De ugyan nem következnek azok, mellyeket Kalauz abból a fel-tételből sotuldogál (Pós: Igazs. I.714).

Sajtoló: torcularius, vectarius MA. kelterer PPB. Ha Ziesi Ádámmé maga kigyünne az szüretre, sajtolójává lennék magam is (Beres: Lev. 155).

olaj-sajtoló(hely): trapes, trapetum MA. öhlmühle PPB.

[Sutulód-ik]

ki-sutulódik: [exprimor; ausgepresst werden]. Talám vgy valami sutulodik ki belölle (Bal: CsIsk. 215).

Sajtolódás: [?]. A sajtolódások azért orvosságok (Komár: Imáds. 214).

Sajtolt, sajtollott: tortivus, prelo pressus MA. gekeltert, gepresst PPB.

SAKK (*szák*játék PPB.): [latrunculi, latrunculorum ludus; schachspiel]. Az tékozlas az, midőn az, ki legszűksegesb dolgait le hagynan, hiaba valo dolgokra költi marhaiat, mint iátékra, kotzkára, sakkra, verfelyére (Born: Préd. 547).

SÁL, SÁLY: [armus; schulterblatt]. És &c válaszszác magoknac az egzic tulkot és sályockra vágván, fakra rakiác aszt (Helt: Bibl. II.286). Fel veue es emele a szakacz a meg főtt sal konczot (armum) es a sal konczon felűl valo szegiet es teue a Saul eleibe (Mel: Sám 34). Az sál konczát az erdeinek meg ne vágd, hanem egészen hagyjad meg (Radv: Szak. 65). Az szarvasnak az öreg konczai legyenek az salkonczok (168. 66).

fël-sál: [armus superior; oberschale]. Két borjúhús pecsenyét, felsált avagy fejérpecsenyét szivul meg vetrecze módon (Radv: Szak. 41). Az mészárosok vassal vágnak felsált (Szentm: TF. 22).

SALADIA: cordyla C. [thunfischbrut]. Saladia hal fiú: cordyla C. Kwldettem az wen azzonnak es az lean azzonyoknak egh kys thwnna salagiath (LevT. I 121). Mihelen mekertem az leuelet, az saladiaert azontol erte leeg (385). Akarom, hogy hagytál az zsaládiába magadnak, immár jobb kedvvel költöm el, az kit küldtél (Nád: 33). Küldtem Kdnek tizenkét tuna zsaladját, három tuna ténta halat (102).

SALAGVÁRDA (*salvagvárda* MonIrók XV.282.): custodia hospitii militaris; wache beim hauptquartier PPB. Galambvára elleniben livő szigetben is mely falu vagyon, ahoz mentem, az hol is megállapodván, az ott livő salagvárdákkal s falu lakosival beszilgettem (MonIrók XV.145). Az hol török s német salvagvárdák vannak, ott az én kurucz salvagvárdám is lehessen (282). Én javallanám salvaguárdákra lenne gondjok Klmed tiszteinek (LevT. I.139). Javallanám mind Gernyeszegre, mind más házaihoz parancsolna Kegyelmed, jöjének salvaguárdákért, reméllem (140). Mindenik korcsma előtt salaquarda legyen, másként haszontalan (RákF: Lev. I.258). Sok időt vesztenénk, ha Kegyelmednek oda kellene jőnni utánnam, mert ezek még tavaly következtek vólna, ha az pestis nem lett volna salagvárdánk (III.190b). Szakolczának az németfalait lehúzta, s pusztán hatta, salaquárdát hagyott (Beres: Lev. 81). Az szakolczai salvagvardiám mit ír, megküldtem Nagyságodnak (151). Én salvagvarda levelet adtam az templomra és iskolára (417). Veszem az szent györgyi salagvarda levelét, kit imo adjungálok (576. 578. 651).

SALAK (*szalak* Illy: Préd. I.36b Csúzi: Sip. 188 *szalak* Illy: Préd. II.256.): **1)** scoria MA. schlacke, metallschaum PPB. Salak, vasnak, ónnak és egyéb olvasztott értznek a szara, sepreje: scoria; a tűz az értz nemnek salakját ki-tisztítja: *excoquit ignis vitium metalli PPBl. A somaltz ezűst salacka lőtt (Dáv: KKer. Vij). Az ezűstnek vannak salaki és sepredéki, mellyek róla leégettetnek (Com: Jan. 18). Érczek salakja, allya, gaza (Com: Orb. 137). Iszonyu villámások jűnnek ki az romlot természetben lévő romlotságnak salakjának el égetésére (Bök: Lámp. 68). Nem az isten evangéliumának tálentumát, hanem az emberi találmányoknak salakját osztogatták (Szathm: Cent. 223b). Az arany szalakja elkergettetik az égő kemenczében (Illy: Préd. I.36b). Hogy felgyúlladgyon szeretetinek tűze és a gonosságnak rosdás szalakja megeméssztessek (Csúzi: Sip. 188). Salak az értz nemekhez ragadott alá-való rész (Bod: Lex. 160b). Ebből s amabbúl ki-fatsartam a quinta essentiát, s ott hadtam a salakot (Fal: NE. 61). Ha módgyával foglalatoskodol, arany érdemre emeled a salakot-is (Fal: UE. 371). Nincsen már kelete a finom aranynak, vagyon ellenében a rozsdás salaknak (Fal: Vers. 912). **2)** [vilis, nauci; nichtsnutzig, nichtswürdig]. Salak emberekbül eggyet se vegyünkbé (Gvad: RP. 257).

[Közmondások]. A hol arany, ott a szilak: ubi aurum, ibi scoria (Illy: Préd. II.256).

ón-salak: *recrementum plumbi PPBl. [bleischlacke].

Salakos, szalakos: scoriis plenus Kr. [voll schlacken]. Salakos: quod scorias et faeces habet (Otr: OrigHung. II.49). A világi szalakos szeretet akár melly fáradságos munkának terhét nagyon könnyebbéti (Csúzi: Tromb. 177).

SALAMANDRA (*salamander* PPBl *salomándra* MesésK. 23.): [salamandra]. Mérges tarka gyék, salamander: salamandra PPBl. Vajjon a salamandra merges tarka gyek nem a tűzben lakik-e (Lép: PTük. I 96). Az hering az vizzel él, az camélem az éltető éggel és az salomándra az hiuzzal (MesésK. 23).

SALAMON: [Salamon]. Dauid kiral zűlé Salamont (MünchC. 15). Bölč Salomon (VitkC. 15. ÉrdyC. 379). Zenth Salamon wgy mond, melior est paciens viro forti (ErsC. 283).

Salamonkod-ik: sapio, sapientem se ostentare MA. klug sein, sich klug beweisen PPB. Egyik Ákháb király az Bécsben lakozik, ki az isten ellen nagyon hadakozik, hitötlenségében úgy salamonkodik, nyilván meglátjátok, végre megveretik (RMK. V.134).

SALAPOS: [depressus; schlapp-]. Az gondot hagync a salapos süvegű vén embereknec (Szeg: Theoph. 36b).

SALÁTA (*salyata* C.): lactuca C. MA. salat, lattich PPB. Az salyata etelnek mindőn neme: acetoria C. Olyan mint a salatának a leuele, de mint egy feies káposzta öszue burkozic (Mel: Herb. 71. 83b). Ha az malua leuelet salatana', eczöttel, soual eződ, arpa zömőt meg gogitya (BeytheA: FivK. 31b). Keserű parayt és salátát kellett ennie (MA: Scult. 471). Ha nyár lészen, salátát, kövér porcsint, labodát tégy a paraj közé (Nad: Kert. 238). A salátát hogy ha cserge alá tészed, a betegeket el-aluttya (278). Salyátát is hozattam (MonTME. I.293).

bobalyka-saláta: [kerbelsalat]. Bobalyka saláta, kit Mihályka monyának is hinak s barabolynak is (Radv: Szak. 183).

cékla-saláta: [acetarium betaceum; rübensalat]. Czékla saláta. Az czéklát hámozd meg s szeldeld meg, fonnyazd meg forró vizben (Radv: Szak. 249).

cikórea-saláta: [acetarium cichorio confectum; cichoriensalat]. Czikorea saláta. Ezt hogy kiásod az földből, megtisztétsad, meghasogassad, jól kifonnyaszszad (Radv: Szak. 182).

erdei-saláta : taraxacum, hieracium Com: Jan. 29.[habichtsaut]. Sirupot is io chinalny az erdey keserű salátábul: fachary iet az levelebűl az erdei salatanak, vegy hozza ökör nyeluk viragat (BeytheA: FivK. 42).

nagy-erdeisaláta : blitum Com: Jan. 26. Hideg természetűek: lahoda, apró sóska, nagy erdei salyáta (Com: Jan. 26).

fejes-saláta : lactuca *sessilis PPBl. lactuca capitata Beythe: m. 5. [häuptelsalat]. A fejes saláta sok féle, némelly kerek l, némelly hoszszúkás levelű (Lipp: PKert. II.104). Itt babot ivelyében már eleget árulnak, sok fejes salátát (TörtT. I.227).

fodor-saláta : lactuca crispa MA. Beythe: Nom. 5. krauselat PPB. Hideg természetűek perje fű, keserű fodor salyáta, inácz (Com: Jan. 26).

galambbëgy-saláta : [scrophularia minor; feldsalat]. (Radv: ak. 183).

káposzta-saláta : [acetaria e brassica capitata parata; autsalat]. Káposzta saláta. Az nyers káposztát megmetszik rón, eczetet, faolajat töltenek reá (Radv: Szak. 183).

keserűlapu-saláta : [acetarium e personata paratum; eltenkrautsalat]. Keserű lapu saláta. Az keserű lapunak az át vágd el, mi besózzuk mint az ugorkát (Radv: Szak. 183).

komlóhëgy-saláta. Komló hegy saláta. Ezt ugy csináljad, int az spárga salátát szokták megcsinálni (Radv: Szak. 152).

kóró-saláta. Kóró saláta. Mig az ugorka elérkezik, az láta kórókot meghámozd, sózd meg mint az ugokát szokták adv: Szak. 184).

koronás-saláta : [lactuca capitata; häuptelsalat ?]. Némelyek a gyökér-korűl ki-nőlt levelét a salátának le-szaggattyák, ki-kél, koronás salátájok lészen (Lipp: PKert. II.109).

magyar-saláta : [lactuca Hungarica; ungarischer salat]. alálkoznak ollyanok is, a kik magoktúl öszvemennek; ezeket mellyek magyar salátának is hiják (Lipp: PKert. II.105).

miskulancia-saláta : [lactuca mixta; gemischter salat]. yr. IX.72).

nyúl-saláta : cicerbita PPBl. sonchus PP. hasenkohl PPB

olasz-saláta : cherefolium vulgare, Italica lactuca Beythe: om. 3. [wälschsalat].

rák-saláta. Rák saláta. Lábát, nyakát szépen kitisztétsad, ikor fel akarod adni, faolajat tölts reá (Radv: Szak. 165).

raponc-saláta : [acetaria ex rapunculis composita; rapunlsalat]. Roponcz saláta. Ezzel úgy éljünk mint az kerti salánál megmondtam (Radv: Szak. 183).

spárga-saláta : [obsonium ex asparagis coctum; spargelmüse]. Spárga saláta. Ezt is szintén úgy fonnyaszd ki mint kapornát (Radv: Szak. 182).

téli-saláta : sisymbrium PPBl. [brunnenkresse]. Vizi-torma. li-saláta: sisymbrium PPBl.

torsa-saláta. (Nyr. IX.73).

ugorka-saláta : [acetarium cucumerum; gurkensalat]. gorka saláta. Az ugorkát meghámozd, kerekdeden szeldeld eg, eczetezd, faolajozd, borsold meg (Radv: Szak. 184. 235).

vad-saláta : lactuca agrestis Kr. [feldsalat]. Pogaczawal vad zalathawal eegyeek megh ewteth (JordC. 134b). Vad lyatákkal keserő etelőket iegyőz (Beythe: Epist. 100). Hideg rmészetűek: kővér portsin, vad salyáta, spinácz (Com: Jan.).

Salátácska : lactucula C. MA. klein lattich, klein salat PB.

SALAVÁRI (*salavárdi* Com: Jan. 99. Com: Orb. 125. Thaly: Adal. II.387): caligae, tibiale, tibialia C. MA. calceus laneus PPBl. ocrea lanea; strümpte PPB. Salavári, botos, strimfli: tibiale; szár ékesitő ruha, szár tekeritő ékes harisnya, salavári, szár-kötő, térdre kötő arany peretz: periscelis PPBl. Nagydrág, salavárdi, gatya avagy lábra valóc: subligaculum sive femoralia (Com: Jan. 99). Szár ékesitő salaváric, száron függő selyem rósác, térd kötőc: periscelides, fasciae crurales, genualia (100). Réfel az ujjait és az szártekerétő ékes salavárit méri: mensuratque ulna manicas et periscelides (Com: Vest. 54). Nadrágba és harisnyába salavári̇ba öltözünk (83). Száratekeritő, ékes salavári: periscelis (140). Egy férfinac való salavardi (Radv: Csal. II.36). Az nadrág basitékjáig ért a salavári (MonIrók XI.353). Harisnyátul, salavárditul 12 denár váltság (MonTME. I.401). Fruttus Palko töröknek fogházunk felverésekor nálunk maradt salavardiáért kellett fizetnünk 1 f. (315). Senki vármegyénkben akár nemes akár nemtelen czifra nadrágot, szalavárdit és hosszu üstököt ne viseljen (365). A posztót ideküldesse Kgld, és azon posztóbúl is egy salavárdinak valót, a melyből áll köntöse ő felséginek (TörtT.² III.196). A sáros czipellőst, salavárit is levoná (Bethl: Élet. 299). Kurta, három arasz, prémezett dolmánya, salavárdija is sok zsinorral hányva (Thaly: Adal. II.387). Vond-le a salavárimat (Warm: Gaz. 219). Egy mása salavárinak való gyapju (VectTrans. 17).

SALÉTROM (*salétrum* Zrinyi I.91. *salnitrom* RákF: Lev. I.270. *saretrom* MonTME. I.221.): nitrum C. sal nitri MA. salpeter PPB. Egy hordo saletrom (RMNy. III.18). Sok deszkát, taligát és égni való fát, salétrumot, kénkűt, egy szóval, az mi kel várnak, mindent hozat (Zrinyi I.91) Eresztett salétrom circiter librae nro 6 (TörtT.² IV.154). Nem tudom mit tégyek; jó lesz salétromnak [a feleség] (Thaly: VE. II.255). Eszterházy urunk ő naga az salétrom felől izent volt (MonTME. I.49). A salétromot hatták kezünkben 300 frt (22. 183). Az várművére ne szolgáljunk, csak az salétrom vagy kazány mellett éjjel és nappal legyünk szorgalmatosak (27). Embereim valami salnitromot vittek (RákF: Lev. I.270b).

Salétromos : nitrosus C. nitratus MA. voll salpeter PPB. A puskásoc a puskákat salétromos avagy puska porral megtöltsée (Com: Jan. 147). Hogy a salétromos csauz itt volt nálunk, adtunk ajándék pénzt 3 ft. 90 d. (MonTME. I.19). Salétromos főző vas üst (26). A salétromos házhoz való fejsze forrasztásáért fizettünk 10 d. (83). Hogy Kegyelmed az salétromos vizben fürdik, az köszvén ellen hasznos (Gér: KárCs. IV. 242).

SALLANG (*csollong* Thaly: Adal. II 88. *sálang* MA: Bibl. I.178b. *sarlang* Gvad: Lev. 14.): fimbria, instita MA. beleg, gebräm an kleidern PPB. Sálangoc az ruhán: funiculi per angulos pallii (MA: Bibl. I.178b). Tüzes madzag, apró csollong, lompos az gatyája (Thaly: Adal. II.88) Lefügg kukoriczás sarlang (Gvad: Lev. 14).

Sallangos : **1)** fimbriatus Kr. [gebrämt]. **2)** [primus, prae cipuus; vornehmster]. Urak sallangosa Rákóczi Sámuel, úri méltóságod szolgaságra vál el (Thaly: VÉ. I.180).

SALMÓ (*sal* C.): salmo; salm C. Lasatz, semling, salmo hal: salmo PPBl. A salmo öszszel lazatznak hivattatik (ACsere: Enc. 218).

SÁLYOM : [castrum doloris; leichengerüst ?]. Az háznál, az hol az temetés volt, szín volt elkészitve, az szín közepin jó magos sályom, hol az testet az nép megláthassa (MonIrók. XI. 404).

SÁM(fa) : regula; leister PPB.

SÁMPÁNER : [champagner]. Csak igya meg a francz híres sámpánerét, egy hordónk feléri boraik tengerét (Thaly: VÉ. II.349).

SÁNC: vallum C. munimentum, agger MA. fossatum, sepimentum militare PPBl. schanze, damm PPB. Sánczban álló tábor: stativa MA. Töltés, sántz, gát: agger; Sántztzal bé-kerített: vallatus; a várost sántztzal körülásni: *intersepire urbem vallo PPBl. Sánczon való kasok: gerrae, crates PP. Sántzot vettének a város ellen mind a párkánic (Helt: Bibl. II.223). Csinálának hordókból sok sánczokat és szörzének lábakra szép tárgyokat (RMK. III.139). Szálla Buda alá, sáncot feluetteti (MonIrók III.45). Ha elmennek a drabantok, pusztan haggak az sancot 1553 (TudTár. IX.69). Kinec-kinec az ő sántzára, őr állására gondgya legyen (MA: Scult. 207b). Ezen harmadik sánez már oly közel vagyon, hogy a pistoly lövis is jól be szolgál a német sánczába (MonIrók XV.535). Töltésec, sánczoc, vártác (Com: Jan. 122. Zrinyi I.142). Táborával, kete-putájával sánczából ugyan éjjel menvén, hatalmas erős árkos útakon ment Tihanyhoz (RákGy: Lev. 184). Sánczot csináltak, nem lakhatnak azért ott már soká (273). Felette sok pogány a santzban ejtetik (Kónyi: HRom. 165).

malom-sánc: [munimentum molinarum; mühlenschanze]. Kezdődött nagy puskázással az malom sánczuak az ostromlása (Bercs: Lev. 41).

szekér-sánc: carrago PPBl. [wagenschanze]. Táborhelyében szállott a szekérsánez közé (Thaly: RT. II 151).

tábor-sánc: stativa C. MA. lagerschanze PPB.

Sánci: vallaris MA. zum schanz, bollwerk gehörig PPB.

Sáncol: vallo MA. verschanzen PPB. Sántzolom, árkolom: vallo PPBl. Turi vagyon kű-falban sancolua (Zrinyi I.28). Adja isten, Bóné uram vihessen többet véghez; ha sánczol, ha magyar módon csapdoz, jól vigyáz, lesz kivel (Bercs: Lev. 66). Hangya maga fészkén és tojássán sántzol (Gvad: Pösty. 5).

be-sáncol: [vallo munio; verschanzen]. Bé-sántzolták a várost: civitas ingenti *lorica circumdata; valakit bé-sántzolni: *sepimento aliquem vallare PPBl. Be-sáncolá az maga táborát (Zrinyi I.36). Éjjel nappal strázsál, magát besánczolta Muslakánál, kassaiak reá csatáznak (RákGy: Lev. 176). Nádason az malmot besánczolták (177). Az német az malmait bésánczoltatta, majd félégettetem (41). Az német szekerekkel besánczolta magát az Rába mellett (Bercs: Lev. 53).

föl-sáncol: [convallo; umschanzen]. Isteni félelemmel és szeretettel környűl-vévén, felsánczolta, törvényes parancsolatokkal bé-kerétette (Csúzi: Tromb. 727).

környül-sáncol: circumvallo MA. umschanzen, mit bollwerken umgeben PPB.

mëg-sáncol: vallo C. [verschanzen].

Sáncolás: praetentura PPBl. [schanze].

Sáncos: [vallatus; mit einem wall umgeben]. Azon menetellel Cyrust békerülé, az sánczos szigetbe Nitetomba méne (RMK. IV.187). Az anya-szent-egy-házat az evangeliomi kegyelem törvényével mint némelly sántzos bástyával meg-erősétette (Csúzi: Tromb. 164).

SANDAL (*sanda* Kisv: Adag. 79): luscus, paetus, strabo MA. Nom.[2] 197. [schieläugiger]. A citrom, ha szemre kötöd, sandalla tészen (Mel: Herb. 4b). Czipas, pillagos, szandal (Born: Evang. III.400). Czac fel es sandal szemmel nézic (Born: Préd. 410). Az citrom vizeuel szömödet meg ne mossad, mert sandalla teszön (BeytheA: FivK. 22). Az sandal Mercuriussal mindent is-mét felfog fordítani 1635 (KCsepreg. D8). Nincs esze a sandalnak, ha az vackal vezetoti magat (Toln: Vigaszt. Elöb. 15). Egy veres tromfosdit jádtzó sandal barátomnak megpiricskeltetése (Czegl: Tromf. Ciml). Nem kedvem sinlés és a réz fénylés, bár álnok s ravasz szem sandalom lész (Amade: Vers. 114). Kire ha néz a sandal szem, aszt sem tudgya, úgy e vagy nem arra int, itt mosolyog (136).

[Közmondások]. Vak nevet sandát (Kisv: Adag. 79).

Sandall: [lateraliter aspicio; schielen]. Sandalsz s nem igyenessen nész (Czegl: BDorg. 148). Oh melly nehéz illyen szemeknek, tüzeknek lángját szívben titkolni, magaviselését illy szépnek termetnek csak sandalva szemlélni (Amade: Vers. 88).

SÁNDOR: Alexander MA. Arystotiles irya vilag biro Zandornak (ÉrsC. 263).

Sándori: [summus, principalis; höchster, erster]. Irigységgel nem lépett még senki sándori polcra (Fal: BE. 602).

SÁNTA: claudus C. MA. lahm, hinkend PPB. Syketeknek hallomast, santaknak yarast, nemaknak agyon zolast (EhrC. 28b). Vakoc latnac, santac iarnac (MünchC. 33). Az oltarra ne yarwllyon zolgalny, ha vak leend, ha czonka, ha santha (JordC. 108b. 385). Santa vala hw annyanak mehetwl foghwa (714). Ot santak vettenek jarast (DomC. 314). A santa fel nem igazulhat vala (BodC. 11). Santaknak iarast ad (TihC. 296). Vakokat, santhakat gyogytt vala (ÉrdyC. 232b. 61b). Sok vakok, santhaak, chonkaak es poklosok vygyaztatanak meg (402b). Wakok, santak waryak wala az wyznek yndwlattyat (ÉrsC. 13). Yarwlanak ő hozya wakok es santak az themplomba (80. 161). A santaknac iarast attanac (Helt: Bibl. I. A3). Nevezéc aszt a hellyt Szekszardnac, miért hogy Béla sánta és fekete szeg ember volt (Helt: Krón. 38), Vala Kálmán czomos hatu és pelp, sánta, rutalmas (Valk: Gen. 22).

[Szólások]. Sánta, de nem bánttia: claudus optime virum agit (Decsi: Adag. 160).

[Közmondások]. Mesze Buda sánta ebnek: procul Buda claudo (Decsi: Adag. 121). Az ki sántával lakic, sántálni tanúl: si juxta claudum habites, subclaudicare disces MA. A ki sántával jár, sántikálni tanúl: *claudo vicinus claudicat ipse brevi PPBl. Az ördögnek is a sántája a leglatrabb (SzD: MVir. 476).

Sántál: claudico C. MA. PPBl. hinken, lahm sein PPB. Mit santaltoc ket fele (DebrC. 391). Yewe be eegy orozlan santalwan (ÉrdyC. 541. 278b). Mykoron zenth yrasban yreskednek, yme nemynemő orozlan santalwan ew hozzayok, az monostorban jarwla (ÉrsC. 313b). Mykoron az zamarnak egy tewuisk gyakot wolna az lábába, santal wala wele (Pesti: Fal. 66). Soká nem türheté, hozzája sántála (RMK. V.187). Tudom, hogy Kd-hez jó szivet hordozott, a 13 város dolgába ha sántált is (LevT. II.286). Es valanak nagy temerdek labai es mind kettőuel santal vala (SalMark. C4). Ha az ló sokat iárt vólna, lába meg dagat vólna és sántalna, vond le az patkot lábáról (Cis. O3). Két úton szívünk ne járjon, két-felé ne sántállyunk, két szivünk ne légyen (Pázm: Préd. 783). Az ő czipejére sántál vala (MA: Bibl. I.30b). Jóllehet mind a két lábára sántálna (284b). Nem sántál ott Jacob, nem fáynak szemei Isááknak (Lép: PTük. III.259. Com: Jan. 55). Mind a két lábunkra sántáluuk (JesTitk. 11). Kövesse ugyan az urat, de tsak félszegséggel, görbén, sántálva (MHeg: TOszl. 96). Ne sántály kétfelé, hanem az Jesushoz ragaszkodgyál híven (Bakos: TemVers. C3). Mint a Báál papjai két-felé sántáltak (TitkJel. 33).

[Közmondások]. A ki sántával lakik, sántálni tanul (SzD: MVir. 138).

ki-sántál: [claudicans exeo; hinkend herausgehen]. Ennekem idegen fiak hazudnak, idegen fiak meg agganak es ő ösvenekből ki santalanak: claudicaverunt a semitis suis (DöbrC. 38).

Sántálás: claudicatio, clauditas C. das hinken PPB. Igazak legienek niomdeki az thi labaitoknak, hogy az santalas el ne tevegyek az vtrol (Komj: SzPál. 159b).

Sántáló: claudicans MA. hinkend PPB. Egbe gŷŭitôm a ıntalot, es azt, kit el uettem vala, felzedem (BécsiC. 251). Nem edveli azok szolgálattyát, kiket a sz. irás claudicantes sántálók-ak nevez (Pázm: Préd. 823).

Sántán: claudicando MA. hinkend PPB. Yob teeneked az rek elettre be menned beteghen, auaǵ santhan, hounem az rek tyzre vettethny (JordC. 410. ÉrdyC. 553).

Sántaság: clauditas MA. das hinken PPB. Vala egy ember istrisben, ky myndenkoron santasaghban vala (JordC. 757). üldtem haza az szeg lovamat sántasága miatt (ErdTörtAd. V.29).

Sántikál: claudico C. Com: Vest. 123. PPBl. [hinken]. Mit ıntikáltok és kétfelé tartotok (RMK. V.119). Midőn kénlódásba kezdene sántikálni, méne egy pásztorhoz (Helt: Mes. 107). e santikaly két-felé (Mon: Apol. 301). Hogy ha igy kell san-kálnom és baylodnom, félec azon, hogy nekem en szivem keseredic (MA: Bibl. V.19). A sánta sántikál: claudus claudicat Com: Vest. 45). Vadnak olyanok, kiknek az ő szivek igen e lághoz és sok áluokságihoz sántikál (Otr: Tökéll. 26). Meddig ıntikáltok két felé (Illy: Préd. I.362). A ki tizezer forintot szed egy esztendőben, fel nem tehet azzal, a kinek húsz ezer a vedelme; előbb utóbb hátra maradván, csak utána fog sánti-álni (Fal: NE. 38). A ki előbbségre emeli a testi kisztő érzé-ınységeket, s tsak utánnok sántikál az okossággal, ki-tudgya zülünk azt, a mi az embert a baromtól választtya (SzD: Vir. 369).

[Közmondások]. A ki sántával jár, sántikálni tanúl: *claudo cinus claudicat ipse PPBl. A ki a bénnát neveti, maga ne ıntikáljon (Fal: BE. 579).

Sántikálás: claudicatio, ambulatiuncula; das hinken PPB.

Sántikáló: claudicans MA. hinkend PPB. Ószue gyŭlnec lenem a sántikálóc (Helt: Zsolt. 65).

[Sántit]

mëg-sántit: claudum facio MA. lähmen, hinkend machen PB. Azt vytattya, hogy az én syllogismusomat a csak szócs-ával santitottam meg (Matkó: BCsák. 220).

Sántitás: claudicatio MA. das hinken PPB. A sántáknak ıntétásoc a ki-menyŭléstől vagyon (Com: Jan. 54).

Sántitó: [claudum faciens; lähmend]. Csak tetŭ sántító, sz, rüh s vargyógyító a borbély (ÖtvMest. 12. vsz).

[Sántul]

el-sántul: [claudus fio; lahm werden]. Meg ütté az innát el sántúla belé (Helt: Mes. 119).

mëg-sántul: claudus fio, claudicans efficior MA. lahm, nkend werden PPB. Az fótos igen meg sántula; Szabó Mihály erestesse fel, mi nyavalyája vagyon (Gér: KárCs IV.369). Az gnap portára indúlt hadnak harmada meg sántnlt az lova eres: Lev. 212). Jákob patriárka az angyallal-való küzdésbe egsántólt (Csúzi: Sip. 310).

[SANYAR?]

ki-sanyar: [explico, extorqueo; entwickeln, herausdrehen?]. kopasz fejét bezzeg megvakarta, midőn Iszlán a hírt jobban -sanyarta (Kónyi: HRom. 47).

Sanyarit: augo, affligo, vexo SI. [quälen, ängstigen]. Tanít, mi sanyarít; oktat, a mi szorongat (Pázm: Préd. 691).

mëg-sanyarit: ∾ Kit az vr isten korsagnak ostoranal eg sanyarita (VirgC. 100). Heted honabban meg sanyaroycza-k ty lelkőtőketh (JordC. 100). Az ostorok es bűntetesek a stet sanyarittyak meg (Lép: PTük. I.146). A másik ága-is e korbácsnak igy sanyarit-meg (Czegl: BDorg. 140). Őket-is meg-sujtollya és meg sanyaréttya a bűnért (Pós: Igazs. I.360). Lássad, el-éred a tzélt, de meg-ládd, végre meg-sanyarit a magva (Kereszt: FelsK. Előb. 8). A buffantó vasval úgy megsujditta és sanya-ritta, hogy még most is a vainakomon a pillatya (Nyr. VII.371). Veszszőt tartanak a házban, gyakran megfenyitik, meg-sanya-rittyák, meg is verik a gyermeket (Biró: Angy. 132).

mëgsanyarittatás: [afflictio, tribulatio; das quälen, mar-tern]. Testnek, léleknek megsanyarittatása (Tof: Zsolt. 16b).

Sanyarkod-ik: afflictor Kr. [geängstigt werden]. Ha szen-vedni kell, inkább tűri el ő magán, hogy sem mint másokat engedgyen sanyarkodni (Land: UjSegits. I.683).

Sanyarkodás: afflictio Kr. [plage]. Mind ennyi változások, ennyi sanyarkodások-kőzőtt nem zúgolódtak, nem kételkedtek (Pázm: Préd. 171).

Sanyarod-ik: affligor MA. gepeinigt, geängstigt werden PPB. Sanyarodjanak sok istentelenségekért (RákGy: Lev. 223).

mëg-sanyarodik: ∾ Kinec ha igy kőnyőrgűnk, noha egy ideig meg hágy sanyarodnunc, de mindazáltal meg szaba-détt (Zvon: Post. I.506). Isten ugy akarja, hogy megsanyarodván megtérj (Ker: Préd. 129).

Sanyarodott: afflictus MA. geplagt, geängstigt PPB.

Sanyarog: affligor, angor MA. gequält, geängstigt werden PPB. Ky ne bochassak az fogh hazbol, had sanyarogyon (RMNy. 148b). Az én uram sátor-alatt mezőben sanyarog (Pázm: Préd. 106). Félnapestig munkálkodván, sanyargodtac (MA: Scult. 218b). Sanyarogjon, fáradsággal munkálkodjéc (749b). Jó volna két hétbe változtatni őket, addég ha sanyarogna is, eltűzhetné (RákF: Lev. I.199).

Sanyargás: afflictio, moeror MA. qual, trübsal PPB.

Sanyargat: tribulo, affligo MA. plagen, ängstigen PPB. Az zerzetesseegh ember eet ez vylagon nagyobban sanyargattya testeeben lelkeeben (ÉrdyC. 320b). Sanyargatta az ew testeet, hogy zenth Palnak mondasa zerent zolgalattra haythatnaa (450b). Egy ayttatos zemely sanyarkagya wala az ew testet (ÉrsC. 550). En nemes azzonom, miglen gőtrőd, sanargatod ig eckepen atte lelkődet (TelC. 27b). Sanyargat az isten minket, hogy megesmérjük fene büneinket (RMK. IV.3. Helt: Bibl. I.Bb4). Sanyargat, kinoz, csigáz (Born: Préd. 227. Fél: Bibl. 122). Hamis sartzoltatással sanyargatták az ártatlan keresztényeket (Pázm: Préd. 615). Hitivel, életével, költségével országunkat sanyar-gatta a török (Zrinyi: Symb. Előb. 3). Némelyeket sanyargatot isten (Czegl: MM. 174). Azért nem szántad ötet megfogatni s ennyi idő alatt sanyargatni (GyöngyD: Char. 377). Ezeket a tartomá-nyokat olly kegyetlenül santzoltattyák és sanyargattyák vala, hogy inkáb sem lehetne (Liszti: Krón. 146). A te népedet el nyomják, szorongattyák (Biró: Ékesség. D.). Nagy kin a szerelem, sanyargat az engem (PhilFlór. 34). Ne panaszkodgyál a szeren-csében, ha sanyargat (Fal: NE. 41). A ki testét sanyargattya, lelkének engedelmessége alá hódoltattya (SzD: MVir. 427).

mëg-sanyargat: tribulo, affligo Kr. [plagen, quälen]. Sanyar-gassad megh az een elmemeth, hogh az arto genyerősegőketh el tauoztathassam (WinklC. 239). Az zolga az az keresztyen ember awaǵ zeerzetes nagyobban meg sanyargattatyk, honnem az pogan (ÉrdyC. 22). Wr isten myndden ffyat meg sanyargattya, kyt hozyaa fogad (80). Wr isten az ew hyweyt megh haggya sanyargathny (205). Megsanyargassátoc magatokat: affligetis animas vestras (MA: Bibl. I.104b). Meg-riogatta, sőt a fogsággal meg-is sanyargatta őket (Tyuk: Józs. 380). Megsanyargassuk ellenséginket (RákGy: Lev. 253). Hogy az ő rendetlen kiván-ságokat megsanyargassák (Illy: Préd. I.266b). A sáskák elesnek, mikor kicsin hidegtől megsenyargattatnak (440b). Egy országot

más ellen föltámasztja, benne való népet megsanyargatja (Thaly: VÉ. I.48). Terhes nyavalyák által hoszszas ideig meg-sanyargatta isten (Bod: Pol. 130). Az isten megsanyargattya a fiakat atyok hamisságáért (SzD: MVir. 250).

Sanyargatás: afflictio, tribulatio MA. [das plagen, quälen]. Az te zenthseghes feyednek sanyargatasynak myatta sanyargassad megh az een elmemett (WinklC. 239). Ewtód ósweny alamysnalkodas, testy sanyargataas (ÉrdyC. 36). Ewtód vydernek zentsseege testnek sanyargatasa (75b). A tűznek világossága szép és kedves a szemnek, de a ki hozzá nyúl, kezo érzi sanyargatását (Pázm: Préd. 310). Szabad menedékot adnak minden sanyargatástul testeknek (Pázm: Kal. 599). Az idő szerint valo sanyargatás után részesűllyenek az őrőmben (Zóly: Elm. 336). Vereséget, sanyargatást érdemel (Com: Jan. 192). Hogy a testi sanyargatás magunk vagy mások által elégtétel legyen, szemgyógyitó iret végy (Czegl: MM. 104). Böjtel, sanyargatással törik rugoldozó testeket (Fal: SzE. 566).

Sanyarú (*sanyaró* RMK II.14): afflictus, moestus, amarulentus MA. [peinvoll, qualvoll]. traurig, bekümmert PPB. Amrneg fegő vezzőnec sanaru voltat es elő nutya (NagyszC. 124b). Istennek fya valazta azt (az jdevt), amy az testnek nehezzeb, sanjarvb (CornC. 92). Yllyk meg tekeentenewnk az ew sanyarw penitenciayaat (ÉrdyC. 386. 320b). Sanyarw penitenciat tartanak (566b). Jwthank olyaten sanyarw helyekre (TelC. 292). Igen sanaru penitenciat tart vala (TihC. 11b). Kezdé űket igen sanyargatnia erős nagy munkákkal, sanyaró rabságokkal (RMK. II.14). Nagy sanyaru eletbe eel vala (Born: Préd. 21). Diogenes sanyaru es iozan eletet viselt (549b. Pázm: KT. 54). A lelki-isméret bihéjinek sanyaru mérges szokval valo érdekeltetések (GKat: Válts. II. Előb. 58). Sanyarú hideglelésben meghala (Taru: Szents. 162).

Sanyarúan, sanyarún, sanyarán (*sanyaruvan* Megy: 6Jaj. II.35b): [misere, severe; hart, streng, elendig]. A fiamat sanyarán tartom: *adhibeo severius filium PPBl. Sanyarón élni: lapsana vivere (Decsi: Adag. 289. MA.). Meg-kell, noha sanyaruvan esik, érzened szent Pál szavait (Megy: 6Jaj. II.35). Az imádságnak törvényét nem oly sanyarán kivánnya isten, hogy meg-vetné könyörgésünket (Sámb: 3Fel. 520). Kiket midőn sanyarán és keményen fogadott-vólna-bé Jósef házában (Hall: Pajzs. 200b).

Sanyarúas: [severus, durus, acerbus, asper; qualvoll]. Gondollya pokolnak sanyarwas keennyat (ÉrdyC. 406).

Sanyarúság: tribulatio, afflictio, moeror MA. ängstigung, angst, traurigkeit PPB. Sanyarusaghnak meg tartasa (VirgC. 129b). Az kazdagok sanyarosagot zenuednek, az zegenek gyönyörőseget keresnek (Apost. 13). Nagy hegyek közőth wtnak sanyarussagan ide jetthem (TelC. 299). Nagy kemeen eeletőt es sanyarwsagot lata es zenwede (ÉrdyC. 561b. 365b). Ostoroz tyteketh az wr isten keges sanyarwsaghnak ostorawal (ÉrsC. 205b). Testet sanyarusagba tartya (KazC. 147). Dieziretynel megh engeztely az yntisnek sanyarwsagath (Komj: SzPál. 35). Eleg az napnak az ű saniarusaga: sufficit diei malitia sua (Fél: Bibl. 10). Ha mi sanyarúságot szenvednek, tudgyák, hogy e-félék tsak azoknak gonoszok, kik gonoszúl viselik (Pázm: Préd. 36). Sokkal őrőmesben szenuedneiék az gehenna sanyaruságát, hogy sem mint csak eezer a Christusnak szomoru arczulattyat (Lép: PTük. II.146). Az sanyarúságot száz magyar forintért föl nem vette volna (MonTME. I.72).

Sanyarvábban: [asperius; strenger, misslicher]. Sokkal nehézben, sanyarvábban esik sietséggel való fűytőzéstek az előbbeni fázástoknál (Lép: PTük. I.235).

[SÁPASKOD-IK]

Sápaskodás: anxietas NémGl. 291.

SÁPÍT: [quiritor, querulor; klagen, sich beklagen]. Vagynak ollyak, a kik igy sápitanak (GKat: Válts. II. Előb. b3). Egymás között teprenkednek, sápitnak vala (II.1120). Feje hajtogatásával sapit (Czegl: MM. Ciml.).

Sápitás: [quiritatio, querulatio; das klagen]. Mert ám iszonyu sápitása annak a papista embernek felette igen meg-győzőt (Czegl: BDorg. 82).

Sápitó: [quiritans, querulans; klagend]. Aszszonyi módon sopánkodó, sápétó (Com: Jan. 196).

SÁPOLKOD-IK: [angor; sich beängstigen]. Megszomorodának tömlöcz fenekén, igen sápolkodnak álomnak értelmén (RMK. IV.10). Igen sápolkodnak álomnac fenekén (Nagyb: HunyJ. 9).

Sápolkodás: [vagitus; das quäken]. Hallá a vadászszónac kűrtellését és az agaraknac sálpolkodássát (Helt: Mes. 139).

SÁPOLÓD-IK: ambigo, haesito, quiritor, angor animo, querulor MA. sich beklagen PPB. [wehklagen]. Mykor ygyen sapolodneek, el yőueh ystennek angyala (Apost. 64). Mykoron hw elmeyekben sapolodnanak raytta, yme azonkezben keth yffyak megh allanak (JordC. 616). Az kegyes anya az w fiainal sapolodik, hogy immaran oly igen naggya lwttenek volna (Komj: SzPál. 117). Magokban ezen sápolódnak (Helt: UT. El). Mikoron ezen sápolodéc, miczoda oka volna ennec (Helt: Krón. 43). A corona felvl kezde sápolodni (118). Nagyon csodálkozik és sápolódik ő magában az papoknak igaz papságán (RMK. V.211). Ne sapolódgyál semmit szeretődben, senkinél nem lehetz iob szerelmedben (FortSzer. I). Én mind azon sápolodtam, hol tehessem szerét ez idén az előirű körtvélynek (NádT: Lev. 41). Mikor az isten segetsegűl hiuattatic es nem siot meg szabadetani, sokan azt alettyac, hogy nem hallya az mi kérésűnket, és imigyen szoktanac az emberec magokban sápolodni (Tel: Evang. I.389b). Midőn sapolodnanac arrol, ki forditana el az kőuet az koporso aytoiarol (Born: Préd. 433b). Senki ne sápolódgyék fogyatkozott állapottyában (Pázm: Préd. 761). Ha láttyák, hogy feleségén, gyermekin sápolódik, hogy ezeket árvaságban haddya (Pázm: Imáds. 252). Mikor haborusagban vagyunc os gondolkodtam, igy sapolodunc (Sib: VigK. E). Azon aggodnánac, sapolodnánac, hogy nem võttenec volna kenyert vélec az hajóba (MA: Scult. 780b). Sápolódnak, panaszolkodnak (MA: SB. 50b). Hallyad e felől ez vilag fiaynak őnnőn magok sapolódo nagy panaszszátt (Lép: PTük. I.307). Azon sapolódnak, mit felellyenek az mennyei fölségnek kérdésére (II.199). Ha tudgyák, hogy jambor eletű vagy, hát ilyen modon sápolodnak felőled (Szal: Vigaszt. 75). Nyavalyájokban sápolódnak, kápolódnak (Ker: Préd. 970). Az után sápolodik sok nyomoruságán (MolnF: LTárh. 72). Váltig sápolódnak vala (MonIrók VII.48). Ne sápolódjál, hagyd úristenre, mindenek elmulandók (TörtT.[2] III.326).

Sápolódás: haesitatio, querimonia MA. [das wehklagen]. Csuda sápolódása az jó asszonnak és ő véle öszve az királ fiának (RMK. III.57). Az kösztünk való sok istentelenség, elláradott sok vétkek és az sok kárvallott embereknek sápolódások immár égben isten eleibe felhatván, az mi jó szerencsénknek kútfejét be zárlották (Magy: ORoml. 177). Rubennec Josephen valo sapolodása (Tyuk: Józs. 89).

Sápolódó: [quiritans, haesitans, querulans; klagend]. Rest, magában háborgo és sápolodo (Cis. L3).

SAPKA, CSAPKA: pileolus Turcicus MA. [cucullus; kopfbedeckung, kappe]. Ő meg félőn tővé szép fejér sapkáját, hogy avval megnyernő ez országnak javát (RMK. III.50). El haggiátoc az fris öltözetet, pogan ruhaba, sapkába valo iarast (Mel: Sám. 441). Hoszszú tüzött zubony ruhájok ezeknek, bársony patyolatos csapkaja fejeknek (GyöngyD: KJ. 511). A velen-

ezei herczeg korona, mely mintegy sapka forma, drága kövekkel rakott (TörtT.² III.352). Ugy jár véle, mint az, ki az christirt megitta s a hólyagját csapka helyett magának a feiben tette s csudálta az doctor, hogy nem használt (Beres: Lev. 124). A sapkáját asztalhoz ütvén, szitokkal mondá: ez sok (634). Fekete tábattal baritott tsapka forma kalap volt fején (Fal: TÉ. 636).

[Szólások]. Sapkát cserél silvegen (Fal: Jegyz. 931). Az Frater György az ő sapkáját még félen hajtotta, az terek császárnak dolgát ajánlotta (Tin. 53). Félön tövé szép fejér sapkáját (Tin. 50). Im sapkát tött e jámbor fejében (Czegl: BDorg. 195).

bőr-sapka: cudon; lederne mütze PPB Fekete bűr sapkámot fejemre tévén, így zárjanak koporsómban (Gér: KárCs IV.430).

doktor-sapka: [magisterii galerus; doctorhut]. Négy szegü doktor sapka vagyon a fejeken (Fal: TÉ. 782).

fürdő-sapka: [pileus balnearis; badehut]. A levetkező szobában fejünkbe fel-teszszük a fürdő sapkát (Com: Orb. 151).

Sapkás: [mitra ornatus; mitra tragend]. Az poëták igy tisztelik meg a sapkás Kalauzt (Zvon: PázmP. 332).

SAPRA: [nubilarium; schuppen]. Az ki azt kivánnya, hogy meg mosodhassek, mennyen az sapra házba (ACsere: Enc. 12).

1. SÁR: 1) limus, lutum C. coenum MA. kot, morast PPB. Sárrá lenni: lutescere C. Sárból csinált: fictilis; sárból csinált edény: vas fictile; sárból való épület: delutamentum; sárral bé kenés: lutamentum; sárral be tapasztja: delutat MA. Meg-akadni a sárban: limo *inhaerere PPBl. Lacus qui ōrdŭksara vocatur 1075 Knauz. Feketesar, locus 1216 (Wenzel XI.136). Possessio sar uocata (ZichyC. I.11). Fluuium Saar (I.185). Posses. Saar et Homuk vocatas (IV.89). Non riuulus Saar sed Sebesfok appellaretur (IV.508). Riuulum Saar est (IV.508). Sarual, keuekuel ewnen tulaydonitol yllettikuala (EhrC. 331). Sarral és kōtéglaual alazta ōket (BécsiC. 18. 123). Ez belōl sar (174). Hagapa a fōldre és alkota sart a hagapasbol (MünchC. 189). Kezdenek kwvel es saral wtet hagygalni (VirgC. 26b). Hogy el mosta az sart labarol, ime legottan lata w labayn az zent sebeket (60). Kyketh hog lata ez aytatos frater, igen meg vizeswlnen es sarban fertezuen, raytok kwnywrwle (60). Sarth chenala az hagyapaasbol (WinklC. 304). Le vakarom ōkōt, ment veaknak sarait (DöbrC. 38). Porbol es sarbol lettelh (WeszprC. 142). Nemykoron ez zent zwz az sarbol vezen vala ky pozto foltokat (MargL. 38). Zeep orcadath saar be fogtha (CzechC. 33). Marhakat vagy kazdagsagokat zent Dorothea azzon meg vtala, mykeppen saart (CornC. 251). Zerzee wr ysten embert feldnek saryabol (JordC. 9. 658). Reayok eerkōzōth az byzon pelda bezednek mondasa: az dyzno megh feredwen az saarnak poczateekayaban (860). Damancost meg chofollyak vala az eretnekevk saart ev rea bagygalvan (DomC. 24. 229). Sok byneknek gonozb sarabau eset volna (263). Az vezedelmnec sarabol terōmtetel (DebrC 258). Sarban baagy esny (ÉrdyC. 94b. 437). Ez saarbol zerzōt testy hazwnkat (536. 644). Mosna zaradathlan tbeglath, mellyeth mennel inkab moss, annal nagyob sarya leezen (ÉrsC. 169) Aloythod, hogy az halal az te saarbol zewrzet haylokodban be nem ferkezyk (293). Mi sarok uagunk (TihC. 233). Nagy magas hegyeknek alája vettettem, fōldnek sarajával el-bérekesztettem (RMK. II.91). Mondya-y az sarbol chynalth edyn a korso a vagy az fazyk annak, ky ewteth-chynalta, myert chynaltal, abrahazeytottal engemeth ilyen modra (Komj: SzPál. 78). Bűnbe mint sarba diszno modgyara vgyan gyōnyōrkōdic (Born: Ének. 191b). Szépek az isten úttyai és olly tiszták, hogy semmi rútságok, sárok és szemetek nem találtatnak benne (Pázm: Préd. 87). Minden világi gazdagság sár nyereség, melly meg-rútittya a hozzányúlókat (357). Nyárban a bialoknak igen kedves múlató helye az a sár (Mik: TörLev. 84). Magam is bé mentem abba az otsmán sárba a többivel (84). **2)** [stercus; dreck]. Mikor az has az sár miatt ugy meg fualkodik mint egy megtöltött tömlő: ascites (Szikszai 327).

[Szólások]. A kevély lába sarának tartja az alatson népet (Fal: BE. 589). Inkább vetném a *sárba: citius Telegorae donarim MA. Azon sárban akadtál te is meg (Decsi: Adag. 30). Borbély Péter papucsa a sárba veszött (MonTME. I.19). Mell kōnnyen roshad és sorvad el az hitván sárbul raggatott uj épületed (Matkó: BCsák. 371). Régen hallák, mint kell állani annak mindég sarát (RMK. III.163). Valóban meg kel ám az sárt állani: omni pede standum (Decsi: Adag. 180). Meg állani az sárt: gradum figere (237). Mi-is megfelelünk magunkért, meg-állyuk a sárt (SzD: MVir. 139). Kezdé üket sok pallérok által nehezíteni téglaverésekkel, sár csinálásokkal (RMK. II.14). Lássuk, mint gömbölygeti a sárt (Matkó: BCsák. 200). Tégla és sárgyurás (Réd: TM 33). Az mig Joseph éle, addig az pallérokat sárt gyurni nem hadta (Tyuk: Józs. Előb. 18). Lássuk, mint gyuródik Mátyás kōpült sára (Matkó: BCsák. 178). Had polyvázza sárát (69). Sárral kezde bajolni (251).

[Közmondások]. Az káka fel nenekedik-é sár nélkül (Kár: Bibl. I.516). Aranyat is sárból szoktak kikaparni (Kisv: Adag. 48). Ki bogár után jár, süllyed, gázol a sárban (338).

lëány-sárja: moretarium PPBl. [mörsergericht]. Leány sarja, mellyet sült lúd-fi alá készitenek a szakátsok: moretarium PPBl. Az lúdfiat, ha kezedhez hozzák, leány sárjával újságban meg főzzed, hiszem tudod azt, megölni mint költetik (Radv: Szak. 82). Az gyömbéres sása akkorra való, mikor az urak az leány sárjátúl megunatkoznak, mert az leány sása csak egy hónapig tart (83). Ludat leány sarjával. Fokhagymának szárát, sóskát törj együvé . . . Más módon leány sarjával. A megynek a magvát hánd ki, ásztasd be, verd által a szitán (TörtT.² I. 569).

polyvás-sár: [lutum paleatum]. kot mit spreu Nom. 31.

sëprő-sár: [lutum faecis; hefenkot]. A ńovolanak tavabol ki vōn engemet es seprōnek sarabol: de luto faecis (DöbrC. 93).

sikerës-sár: coenum MA. *coenum tenax PPBl. zäher morast PPB. Sikeres sárban temetneiek (Lép: FTük. 3). Vétkeinknek sikeres sárában való fetrengésünk (Rim: Ének. 91).

Sáros: lutosus, lutulentus, limosus, coenosus C. MA. kotig, morastig, leimicht PPB. Ad unam aquam lutosam quae vocatur sarus potok 1288. Castrum Sarus (ZichyC. I.233). In Comit. de Sarus (IV.91). Meneuel inkab saros ganeual fwlwl be fedeztetet, anneual inkab az gymwlczet beueben agya (VirgC. 65b). Arpa keńerwel yl wala ees sarws wyzeth yzyk wala (PeerC. 56). Legen nekik setet, saros, sik vtok (DöbrC. 83). Jgeen jol illic illyen pispeknek illeten saros hely (DomC. 263). Veteek ewtet gathnak egy saros wyzen, hogy myndenek atal yarnanak ew raytta (ÉrdyC. 289b). Az zyzesseegh basonlatus az tyzta selem fonalhoz, ky mykoron az saros vyzben esendyk, soha [annak wtanna zyne megh nem yew (590b) Az szekereknek elköltözése az sáros helyeken időt foglal be magában (RákGy: Lev. [145). Rimaszombati táborunkból rút, esős és havas, nagy sáros [időben jutánk (153). Felette rút, locsos, sáros tél lőn azon télen (ErdTörtAd. IV.210).

[Sárosít]

mëg-sárosít: deluto C. collutulo MA. mit kot besudeln, beschmutzen PPB. Hogy a förtöben-hevert ember meg ne sárosittson, leg-job elkerülni (Pázm: Préd. 355).

[Sárosul]

mëg-sárosul: collutulor MA. [kotig werden].

Sároz: luto, collutulo MA. [kotig machen]. A szent irás ellen gyűröd a büdös sárt, mikor a papok, barátok nőtelenségekért sároszsz (Matkó: BCsák. 33).

be-sároz: luto, collutulo, deluto C. MA. besudeln, kotig machen PPB. Bé-sárazom, otsmányítom: collutulo; bé-sárazom, sárral békenem: oblimo PPBl. A laptások meggyujtani várat akarják vala, asztagokat de besározták vala szigetiek (RMK. VI.140).

mëg-sároz: collutulo MA. [mit kot besudeln].

Sározott: lutulatus, lutulentus MA. kotig gemacht PPB.

2. SÁR: flavus, fulvus SI. [gelb]. Sár arany: aurum fulvum; sármáló: icterus MA. Sár-arany: icteria MAl.2 Az ẽ feien ala čignec vala zamtalan zőrnů sar ǵicoc (GuaryC. 48). Tetemed foglaltak az zéph sar arańból (PeerC. 315). Arań zynnel fenlő zeep saar hayak (NagyszC. 119). Meg tőltőm draga kőuekkel, nemes győngyel, sar aranyal (Apost. 61). Csuda fejér-piros orczája vala, szép sár haját megeresztötte vala (RMK. III.244). Az szigetben akkor egy kos lakik vala, kinek az ő gyapa szép sárarany vala (371). A király ha messze ő úta, elefánton jár, ki mind sár aranynyal béfedezve jár (IV.134). Nagy ló here: sar kerep; ha meg főződ mezes borban, igen io dagadot zőmerőm testet vele kőtőzny (BeytheA: FivK. 75). Sar fyu, chyuda fa; valahol ez az fyu vagyon, az vakanduak ott nem lakik (127). Az cedrus deszkác megirattattac saar tőknec képével es szépen kinyilatkozott virágokkal (MA: Bibl. I.310). Főltész az ő fejére sár arany koronát (IV.10b).

Sárga (*sárig* Nyr. II.224. ErdTörtAd. I.92. *sarik* Nyr. II.225): pallidus, luteus, ochra C. croceus, flavus, fulvus MA. bleich, gelb PPB. Sárga vagyok: flaveo, palleo C. Sárga rózsa: cariophyllum Indicum MA. Az negyedyk ezystes kosaar sarga zapranynyal tellyes (ÉrdyC. 446b). Az sarga louat fekestűl, hamostul, zekeres niergessel hagiom Thamasnak zolgalattiaban (RMNy. II.302). Az aloe az ió, a ki tiszta, fenlic, sárga szabású (Mel: Herb. 58). Viragoknac sarga, szederies, zőld, tűndőklő ekes szinek (Born: Préd. 554). Ezec mellé nagy soc io vitezeket, magyart, sárgát [?] és vasas németeket el inditác (Salánki: CladTurc. A3). A tyukmonybéli sárga (MesésK. 23). Feyer liliomnak sarga zeeki (Frank: HasznK. 32b). Sok ideig az sarga gyanta az tengernek ki forro esőleki közűl való volt (Prág: Serk. D1). Az virágok közepin hat sárga fejér szálacskán bótocskák nőlnek (Lipp: PKert. I.57). A sárig arany másfél forintba láttam hogy járt (ErdTörtAd. I.92). Ama vaczkorfa mellett ellopult kurucz kölyköк reánk tanálának; az egyik sári[g] ganaráď hegedüs formáju, bonhos nyelü késvel (Nyr. II.224a). Az eggyik ollyan sárig tzideles szabású, ganarád dolmányos (224b). Az edjik ollyan sarik tzedele szabásu gránát dolmányú (225a). Erről az kőről írják, hogy igen jó amaz sárga betegség ellen (Kecsk: ÖtvM. 270). Hervadása vagyon ajakának, sárgája lett ott-is a piros rósának (Gyöngy: KJ. 57). Egy pár koszos sárga pénzért nem méltó étlen itlan koplalni (Fal: NA. 211).

[Szólások]. V a g y o n ám ott a z s á r g á b a n: noctuae Laurioticae (Decsi: Adag. 149). Bornemisza uram most épül, vajha lábot, egészséget pénzen vehetuénk neki, bizony k i a d n é k a z s á r g á k b a n é r e t t e (RákGy: Lev. 158).

arany-sárga: auripigmentum PPBl.

fejér-sárga: [weissgelb]. Fejér sárga scophiumból varrott czafrag (MonIrók. XXIV.144).

sötét-sárga(szin): insuasum PPBl.

szëg-sárga: [dunkelgelb]. Szeg sárga lón ült (Gvad: Kár. 23).

tündöklö-sárga: [color aureus; goldgelb]. A festée tűndőklő sárga, verhenyő, hajnal szabású, ragyogo szinű (Com: Jan. 63).

vërhenyős-sárga: fulvus PPBl.

zöldellö-sárga: galbinus PPBl.

Sárgáll-ik: flaveo, inclinans in luteum colorem PPBl. flavesco Kr. [gelblich sein]. Sárgálva zőldellő vetés (MA: Scult. 240).

Sárgálló: luteolus PPBl. [gelblich].

Sárgás: fulvus C. [gelblich].

Sárgaság: pallor Com: Jan. 55. aurigo, icteros, luror C. icteria, arquatus morbus, morbus regius MA. icterus PPBl. gelbsucht PPB. Az kin sárgaság vagyon: ictericus C. Sárgaság ellen való kő: icterias PPBl. Az arany zőmőn valo sargasagoth meg vygazt (ÉrdyC. 465b). Borban, mézben ha iszod, sárgaságot gyogyit (Mel: Herb. 8b). A kinek szivét elfogta a sárgaság, mindent sárgának itíl (Pázm: Préd. 641). Mikor a sárgaságh az egész testet elfogja, abból jövendőlhetűnk az ember haláláról (Mad: Evang. 35b). A sárgaság és reszketegesség veszességet, roszszul lételt jelent (Com: Jan. 55). Szent Lidvina szűz, kit a kő s a fóveny és a sárgaság végezett-ki a világból (Tarn: Bar. 288). Irigy, komor, fősvény, van bennek kivánság, csalárd, félénk, fogta szinek-el sárgaság (Felv²: SchSal. 27).

szëm-sárgasága: hypochisis C.

Sárgaságbeli: [ictericus; gelbsüchtig]. Azt mondják, a sárgaságbéli ember sárgát szokott látni (TörtT.2 III.412).

Sárgít: flavefacio SI. [gelben, gelb machen].

mëg-sárgít: ∾ Soha senki az meg sárgitó halálnak mérges fulákját semmi uton el nem kerülhette (Radv: Csal. III.272).

Sárgító: flammearius C. [schleierfärber]. Sárgíto, sárga festő: flammearius C.

Sárgod-ik, sárgud-ik: flavesco Kr. [gelb werden]. Magokat nyaualiakban es bőytőlesekben gyakorollyac, hogy ősztőneren sargudgyanac es az emberec előt szenteknek lattassanac (Zvon: Osiand. 185). Sárgodik a szánto főldek és a mezők szine (Mad: Evang. 36). Mikor már gabona sárgudnék mezőben (Thaly: VÉ. II.65). A fejedelem kivált egy darab időtől fogvást igen sárgodik (Mik: TörL. 408). Aratni fognak buzát, mert igen szépen sárgódik (Évk. XIII.51).

el-sárgodik: pallesco C. [gelb werden]. Mibent a királyné bé ment a házba, a beteg hol hidegben, hol forroságban kezdett lenni, hol el sárgódott, hol elfejéredett (Mik: TörL. 198).

mëg-sárgódik: ∾ Mikoron az gabona megsárgódék, akoron sem repilhetnek vala el a pacsirta fiai (PestiT: Fab. 167).

Sárgul: flaveo C. palleo, pallesco MA. bleich werden PPB. Sárgulni kezd: flavesco MA. Idő nap előtt elerőtlenedtek, betegeskedtek, sárgúltok (Bod: Pol. 112).

el-sárgul: flavesco, expallo, inpallo C. expallesco MA. verbleichen, gelb werden PPB. El sárgulok belé: impallesco; el-hal, el-sárgul: inficit ora *pallor PPBl. Ha a szegény halgat is, de az ő halvány, elsárgult szine elég kérés (Pázm: Préd. 146).

ki-sárgul: [emarcesco; verwelken]. Mind ki-sárgul a vetemény a sok esőtől: *senescit seges nimio imbre PPBl.

mëg-sárgul: flavus fio Kr. [bleich werden]. Sent Ferench meg zyrnyeedett es meg sargolott (squalidus) vgy, hogy sokaktol balkatagnak aloytattnek (EhrC. 2b). Az gyermek meg kezde sargulny es az ev orchaya meg feketevle (PéldK. 44). Yesws ő halalahoz kezelytwen kezde meg sargwlny (ÉrsC. 55). Az bosszú időnek miatta is megsárgul az gyöngy (Kecsk: ÖtvM. 274). Tél felé meg kezd sárgúlni a fának is a levele (Mik: TörL. 40).

Sárhod-ik, sárhud-ik: [equio, subo, catulio; ranzen]. A paraznaságnak semmi nyomdoka nintsen az elephantokban, idegenekkel nem sarhúdnak (Misk: VKert. 29b). Másoknak szemek láttokra soha sárhudni nem szoktak a tevék (39).

mëg-sárhudik: [subo; ranzen]. Egyik jeles módja ez-is az elephantfogásnak, hogy nöstén elefántok botsáttatnak-ki az erdőkre, a mester meg-parancsolván nékiek, hogy oda meg-ne sarhudjanak (Misk: VKert. 25).

[**öszve-sárhudik**]

öszvesárhudás: [coitus; begattung]. Teve-párducz származik a párdutznak a tevével való öszve sárhudásából (Misk: VKert. 272).

Sárhodás: [coitus; begattung]. A lovak fel indulnak a sárhotásra (ACsere: Enc. 277)

Sári: [flavus; gelb]. Sári nyavalya: icterus MA.

Sárl-ik: [salio; beschälen]. Folyatnak a tehenek, sárlanak a kantzák (SzD: MVir. 93).

3. SÁR: bilis, cholera C. fel MA. galle PPB. A sárt kivetem: *purgo bilem; szomoritó fekete epe, sár a testben, mélánkolia: *bilis atra; sár penisz emberek: *bili suffusi; sár penyisz, senyvedt ember: cachetus PPBl. Az magyar dióc az gyomorban sárt és hurutot czinálnac (Mel: Herb. 14). A szanot magua és virága mézes vizben főzue meg tisztittya a sárt (21). Az cyprushoz hasonlo teies fyu az sart, nyalat ki hanyattya (BeytheA: FivK. 127b). Az melancholicusokat az az fekete sárral bőuelkedőket szomorúknac és nehéz erkölczűeknec mongyuc (Cis. N2). A lép hozzá vonsza a sárt avagy az ember testében való sárga vért: bilem seu choleram (Com: Jan. 51). A kiket a sárga sár bánt (Tyuk: Józs. 280). Sárga sár vagy cholera 1658 (KNagySz. 23). Az armenius kő igen jó sárga betegség és fekete sár ellen (Kecsk: ÖtvM. 270). Az lazul követ igen dicsjérik sár ellen, mert a fele sárt, mind hitván nedvességet alól takarít ki az emberből (276). A sár penész vérű haragra hirtelen másoknál elébb vágy (Felv: ScholSal. 26).

epe-sár: cholera PPBl. [galle]. Mikor a bilis vagy epesár a vér közzé elegyedik, ottan a harag is bé-férkezik a lélekben (PP: PaxA. 388. PP: PaxC. 1b).

SARAGLYA, SARÁGLYA, SAROGLYA (*taraglya* Com: Jan. 78): [clathrum gestatorium; schragen]. Az ökör pásztoroc a jászolban és széna tartó saraglyákban eledelt adván az istállókat lapáttal ki tisztittyác és taraglyán: saraglyán a ganéjt és rutságot kihordgyác (Com: Jan. 78). Hozzákötözi a lovat a saráglyához (Com: Orb. 155). Több vagyon Calvinustok saraglyájában (Sámb: 3Fel. 472). Ez természetek az kiczin hütöknek, mert az nyereg kápája, az saroglya rakva vétekkel (MNyil: Zsolt. 112). A mi keresztény vallásunk sammájának forditásában fáradozom, a hol még csak az saraglyában sem adattatik hely a féle beszédekben való bujálkodásnak (KCsipk: Woll. Előb. 5b). Két németet lőttek, az kiket saroglyán a városra elvitték (MonIrók XXIII.427).

[Közmondások]. Más ember saroglyájában katorászó Mátyás (Matkó: BCsák. 255). Tőb vagyon a saroglyában, hogy nem a mint a derekában (Pós: Vetélk. 14)

Saroglyás: [clathris instructus; schragen-]. Az szekerek jó erős tábori szekerek légyenek, jó kerekei, tengelyei, kasos, sareglyás elől hátúl (KecskTört. II.377).

SARAMPÓ (*sorompó* Kr. *srampos* MA: Bibl. II.37): palus praeclusorius Kr. [schlagbaum]. Gém a sarampo kapun: *repagulum arrectarium PPBl. Terekeket az hajdúk elől találák szintén sarampónál, ottan visszahajták (RMK. III.42). Az sarampón Kósa mind megszámlálá, kétszáz lóval épen az aga vala (179). Egy bizott embere Terek Jánosnak harmad magával álla sarampónak (182). Az sarompokon törökök alnak, az warast erzyk sakmanostwl (LevT. I 242). Az vigyazoktol az rekesztő sarampo ellenek vettetek: obiicitur a vigilibus claustrum (Forró: Curt. 134). Az te szádnak kapuit és sarompóit iol bé tötted volna (Bal: CsIsk. 155). Az sarampókaput addig meg ne nyissák, mig az belső kapun ki nem megyen az, kinek ki kell menni (Gér: KárCs. IV.73).

Srampos: [cancellis instructus; mit schranken versehen]. Mátyás király szép srampos circalomot csináltatot vala, abban lőnek minden napi szép tornirok és ökleléssec (MA: Bibl. II.37).

[**SARAPOL**]

Sarapoló: potator Com: Jan. 182. [trinker]. Iddogalóc avagy sarapolóc megrészegedvén, oktalanúl dűhöskődnec (Com: Jan. 182).

[**SARÁTOD-IK**]

el-sarátodik: [in miserum statum redigor; verkümmern]. Illyenek valának az aegyptus-béli vas-iga alatt szintén el-sarátodott izraeliták (GKat: Válts. II 247b).

SARC (*sancz* PPBl. Nagyari: Orth. c2. Bartha: Krón. 69. MonIrók. XV.290. *sarcs* Drég: Spec. 20. *sárcz* Lép: PTük. I.283. *satcz* Pázm: Kal. 741. Forró: Curt. 4.): pactum, lytrum, exactio MA. census, tributum PPB. [lösegeld]. Santzon meg-változás valami gonoszból: redemtio PPBl. Sarczát, árrát idnőssegűnknec meg fizessec (Mel: Préd. 217). Az soc sarczok (Mon: Apol. 336). Ki nem láttya tehát, hogy váltság és sartz nélkűl ingyen meg-engedhetett isten az ő rabjának (Pázm: Préd. 80). Ollyan áldozat, mely az emberi nemzetségnek díját és satczát megfizette, czak egy volt (Pázm: Kal. 741). Annyi sartzért bocsáttyák el fogságából, az menyi aranyat ő maga nyomot (MA: SB. 72). Bantas nelkűl es satsz nelkűl el bocsata (Forró: Curt. 4). Micsoda sartzon váltaná-ki feleségét (Tyúk: Józs. 152) Nem adhat elegendő sarczot, kivel lelkét ki szabadicsa a rabságbol (Lép: PTük. I 283). A mi bűneinknek sarcsát ugy be nem fizethette volna (Drég: Spec. 20). Bűneimnek sartza a te kebeledben vagyon le tetettve (24b). Mint ha én valamelly rabot, sanczát meg-adván, meg-váltanék (Nagyari: Ortb. c2). Bizonyos saczczon megszabaditanac (Megy: 3Jaj. II.77b). Mind abbol is kétséges, hogy fele sem telhetik ki ez nagy sancznak (Bartha: Krón. 69). Vélvén nyavalyások, hogy satz adásokkal töle menekednének (Paskó: ESir. A4). Sartzon válcha ki rabságos éltemet (Zrinyi I.157b). A herczeg csak ötöd magával mehete viszsza Galliában, két száz ezer aranyat fizetvén sanczában a jerusalemi sultának (TitkJel. 91). Csak saczokat ők is feljebb ne verjék (ErdTörtAd I.326) Erdélyben valamennyi török rab találtatik, sancz nélkül megszabaduljanak (II.348). Jószágos urakban majd 70-t levágván, sokakat elvűnek és sancon szabadúlának (MonIrók VIII.109). Minden sancz és fizetés nélkül restituáltassanak (120. 144). A koppáni bég sanczon, Mehemed bég pedig hatalmas császártól sancz menvén szabadulának meg (MonIrók VIII.108). Az ott raboskodó hiveinket ő kegyelmek megszabaditani igyekezzék sancz nélkül (XIV.406). Hadnagyomat kiváltsák és az Horvát Mátyás saczába acceptálják (XV.290). A rab vagy sanczon vagy rabon szokott szabadulni (MonIrók XXIV.624). A sanczának vége százezer tallér (MonOkm. XXIII. 599). Az szolnoki Ibrahim vajdának sanczába attunk 6 ft. (MonTME. I.127). Az vr jobbagynak attam költsön ötuen forynttoth, kyth az töröknek attak satczokba, azzal adossok (Radv: Csal. III.127). Rab sarczát, felesége pénzét míg kezében nincsen, soha ne tegye addig erszényében (Thaly: Adal. I.81).

Sarcol: lytrum promitto MA.[2] [tributum exigo, praedo, spolio]. lösgeld versprechen PPB. En nekem azt mongya walla Wernelius wram ys, hogy yom wolna raytok somaban mek zer-

zedny welek, hogy nem igy saczolny (LevT. I.15). Cyrus kérdé Tygranestől, mit akarna a felesége váltságáért aduia, ha sanczolni kellene (GKat: Válts. II.1282). Az kik az szegény embereket saczolják, égetik, afféléket igên megveressen (MonTME. III.53).

mëg-sarcol: [tributum extorqueo; abgabe auflegen]. Az wrnak sarczolth meg fl 50. (RMNy. II.179b). Az rabot az wr el wewe es megh sarczola marhaba es loba (180). Egy iffiu rab még ot ám meg sátzolá (BFaz: Castr. E2). Hozon izpayat egnyhan latorral meg fogtak, harom szaz foryntba sarczolt meg ew maga, annak felette mynden marhayat el vettek (ErdTörtAd. IV.178). Az szegény beszterczebányaiak is ezer tallérban saczczoltak volt meg neki (RákGy: Lev. 165). Megsarczoltam volna húszezer tallérban, de az pogány tatár csak meg sem hallotta (Thaly: VÉ. I.158).

mëgsarcolás: [exactio, praetium redemtionis; lösegeld]. Erős helyeinket a meg-sattzolásra magok kérjék, azt hadgya (Paskó: ESir. A3). Tágítást tőnek a raboknak meg sanczolás által valo-szabadulasoknak (Bartha: Krón. 14).

Sarcolás: vectigal Helt: ÚT. r8. pactio Ver: Verb. Szót. 190. [pretium redemtionis; lösegeld]. Satzolást (vectigal) ertsed minden segitséget, mellyel az alatta valóc tartoznac segiteni a magistratust, mind ostor adót, dézmát (Helt: ÚT. r.8). A satzolás pénzről gondot akarna ő viselni (Helt: Krón. 115). Saczolása meglőn olasz Sforcziának, tizen hatezer aranyat ada basának (Tin. 100). Ha kétezer forintban volna is sarczolása, de érette adná (Nád: Lev. 212). Az mely három török fogoly maradott, Rákóczy uram meg sarczoltassa és sarczolásoknak felét magának vegye (Radv: Csal. III.112). Mert az Haszon-oda-bassy szabadulásáról és sarczolásáról teneked minálunk hitleveled vagyon, kivel kötelezted magadat, hogy Haszon-oda-bassy sarczolását meghozzad (MonOkm. III.209). Kiknek saczczolása sokat teszen vala (Thaly: VÉ. I.77b).

Sarcoló: [tyrannus?]. A te ellenséged terhének igáját és az ő kénszerítőjének, sarczolójának pálczáját meg gyözted (Biró: Ékesség D).

Sancolság [P]: [exactio tributi; steuereintreibung]. A vármegyékben lévő sanczolsag felett a minemű nehézségek voltak, azoknak eligazéttására Kolozsvárra jüttünk (MonTME. VII.277).

Sarcoltat: lytrum exigo MA. [spolio, vasto; lösegeld auftreiben]. Mynket mynd ket fele saczczoltattak (RMNy. II.318). Katona és török mindenütt esznek, isznak az szegénységen, sarczoltatják őket (LevT. II.252). Phol Belcebus, a Babilonianac kirallia, Israel orszagat rauas ala saczoltata (Szék: Krón. 37b). Kezdette az országot santzoltatni (Teleki: FLél. 94). Mindenek bé-irattak a végre, hogy személyre és értékre adót vetnének és az isten népét sartzoltatnák (Pázm: Préd. 100). Isten Adámot a bűnért érdemlett-képpen nem sanczoltatta, sem el nem kárhoztatta (GKat: Válts. II. Előb. 5). Ezeket a tartományokat olly kegyetlenűl sanczoltattyák és sanyargattyák vala, hogy inkáb sem lehetne (Liszti: Krón. 146). Némely szegény jobbágyot ugyan vasba is vernek, ugy sánczoltatják (ErdTörtAd. III.336). Német hadak a falukat quartelyra osztják és naponként sánczoltatják (MonOkm. XIV.46). Ajándék nem adásért ne is sattzoltassék szegénységünk (Bethl: Elet. II 17). 1665 esztendőben negy tallérokra sanczoltatott (MonTME. I.355). Ne sarczoltatnák az szegénységet elviselhetotlenképen (V.184). Mod nelkeol az szegensegeoth nem sarczoltattya (Radv: Csal. III.173). Az állhatatlan hitét meg nem állja, midőn szabad nemzetünket sarczoltatja (Thaly: Adal. I.10).

mëg-sarcoltat: ∾ Meg-santzóltatta a rabokat: *census est mancipia PPBl. Meg satzoltatta vala nagy somma pénzen (Helt: Krón. 58). Azért kastéllyait, roppant szép városit bátran megsattzoltattya (Paskó: ESir. A3). A tisztartók latrokat sohol ne merészeljenek megsaczoltatni (ErdTörtAd. II.372). Az mely három török fogoly maradott, Rákóczy uram meg sarczoltassa (Radv: Csal. III.112).

Sarcoltatás: pactio, exactio MA. vertrag, das vergleichen, einfodern PPB. Egy kegyetlen nemes ember igen nyomorgattya vala a szegeny iobbagyokat satzoltattasokkal (Helt: Mes. 446). Az szabadon valé járás és az saczczoltatás mind füstbe ment (Nád: Lev. 71). Nyarba nagy sarczoltatasokcal meg terheltetnec 1579 (KNagysz. E4). Vagy élesők meg szűkűl, auagy nagy nehez satzoltatasok altal meg fogyatkoznak 1583 (KBártfa. Cv2). Nem beszelled keptelen sarczoltatastokat, mellyekcel sarczoltattyatoc az kősseget (Mon: Apol. 335). Hamis sartzoltatással sanyargattyák az ártatlan keresztényeket (Pázm: Préd. 615). Sarczoltatásockal, usora felett való usoráckal az ő adóssát meg-nyúzza (Com: Jan. 191). A pogány szolgálattya tellyes siralommal, vereséggel es santsoltatással (Bárth: Tromb. 9). Azomban a nemetek santzoltatása is meg szűnék (Bartha: Krón. 8). A postálkodoknak és egyéb rendbélieknek saczoltatások sok rendben meg-tiltatott (CompConst. 31). Akkor szűnnek meg a régi véront ások, satczoltatások, keserves panaszok (OtrRoma. 116). Az austriaiaknak egy esztendei sanczoltatása a töröknek adott ötven esztendei fizetéssel megbizonyíttatott (RákManif. B5). Ez mi országunknak penig nagy része az német és Tökölyi pártján levő hadak sarczoltatása miatt telyességgel elfogyatkozott és pusztult (MonOkm. XIV.31). Biró uramnak ez sarczoltatás beteljesítésekor volt költsége (MonTME. I.316).

Sarcoltató: durus exactor Kr. [publicani, ethnici; steuereintreiber]. Hogy ha a szent gyülekőzetet nem halgatandgya, vgy tartsad, mint akar melly pogánt auagy satzoltattót (Helt: ÚT. E5). Szolunk az saczoltatorol, kiről megerttyűc, minemő vtalatos lenen emberec elött (Born: Evang. IV.92b). Az biro ád tegedet az sarczoltaténak és az sarczoltato vét tegedet az tőmlőczben (Fél: Bibl. I.114). Rendelénec ő ellenec sartzóltató tiszttartókat (MA: Bibl. I.49. 449b). Voltál usorás, sanczoltato; illyen volt Mathe és Zacheus-is (Komár: Imáds. 194). A tőrvénynek sattzoltató igája és kárhoztató ereje alól felszabadultanak (Pós: Igazs. I 730). Meg-büntessék az ollyan sanczoltatóknak-is sanczoltatások (CompConst. 31).

SARDA: [sarda; thunfisch]. A sarda a musika zengesben igen gyönyörködik, ugy hogy arra a tengerből fel láttassék szökni (ACsere: Enc. 220).

SARJÚ: cordum, sicilimentum MA. herba córda; grummet PPB. Sarjút kaszál: sicilire MA. Sarjú-széna: sicilimentum PPBl. A melly ökröt mészárosnak akarsz adni, gyenge sarjún szabadjában gázoltatod (Pázm: Préd. 32).

Sarjúz-ik, sarjuz-ik: recrudesco; von neuem erwachsen, wieder frisch werden PPB. Ujolag sarjúzik tövéről az erdő: sylva *pullulat a radice PPBl.

Sarjazás: [germen; trieb]. A sok rosz ág minden üdvösséges sarjazást elölt benünk (SzD: MVir. 335).

SARK (*sorkolas* JordC. 12): **1)** calx, calcaneus C. calcaneum MA. ferse PPB. *Magas-sarkú czipellős: crepida subere substructa PPB. Sarkaig le-ér a farka: cauda profusa usque ad calces PPBl. Ki ezic kėneret en velėm, emeli ő sarkat en ellenėm (MünchC. 199). En keneremet ezi ő sarkat en ellenem emelendő (DöbrC. 425). Te annac sarkat harabdalod (Helt: Bibl. I.d3). Én ellenem húszta fel az ő sarkát (Helt: ÚT. d2). Az ki eszik vala en velem kenieret, fel emelte en ellenem az ő sarkát (Fél: Bibl. I.165). Es te morsolod ő neki az ő hatulso sorkat (Szár: Cat. B4). Megmarja az lónac sarkat (MA: Bibl. I.47). Itt is sarkadat érdeklem ezzel (Czegl: MM 176). Nem nézik, hová valok a szolgálok, csak legyenek szépek, sarkon forgók (Matkó:

BCsák. 39b). Sikos jégen, sima sarkon állapodunk, hamar tsuszik, és szörnyen esik gyarlóságunk, ha nintsen ki tartsa (Fal: SzE. 550). **2)** cardo Kr. [thürangel]. A napon čikorgnac a templomnac sarkay (BécsiC. 228). Ky zakaztaa az kaput sarkaabol (JordC. 343). Mint az aytó forog az ö sarkában, vgy az rest az ö ágyában (Kár: Bibl. I.619). Ki veti sarkából az egeket, hogy igy eszét veszessék a világnac (Pázm: Préd. 6). Ezek sarkai a mái tanúságunknak (39). **3)** [finis; ende]. Az regestrumnak minden faciesnek a sarkán magam kezével irtam le minden következendö faciesnek kezdetén való irásnak az eleit (Radv: Csal. III.283).

[Szólások]. A b b a n f o r o g az közbe-vetésnek s a r k a, ha az sz. irás csak magán világos légyen é minékünk (Pázm: Kal. 511). Szent János mozdúlhatatlan volt a jóban, sem reménség sem félelem sem balál k i n e m ü t h e t t e s a r k á b ó l (Pázm: Préd. 38). Akárki észébe veheti, mely nagy ereje légyen a sok aranynak, holott azt a papot is k i-v e t e t t e sarkából, a kinek minden reménsége tsak az erös Trójának kőfalaiban lehetett (Hall: HHist. III.248). Ezen a s a r k o n f o r d u l n a k m e g az istenes tudománynak leg-fövebb tzikkelyei (Fal: NE. 37). E kettőn mint-egy annyi sarkokon fordúl meg minden tekélletesség (Fal: UE. 363). A világ fiai bánattya a világi kárvallások sarkán f o r o g (Pázm: Préd. 611). S a r k á n a l f e n y e g e t n i az ellenséget: cavum pedis ostendere (Decsi: Adag. 257). Nem sarkával fenyegeti az ollyan ember az ellenségit: non cavum pedis ostendit (Czegl: Japh. 216).

[Közmondások]. A szerencse sima sarkú, hol futja, hol kergeti az embereket (Fal: Const. 855).

ajtó-sarka: cardo C. MA. PPBl. thürangel PPB. Mykoron latangya az veerth az ragazton es az ayto sarkokon, nem hagygya az veer thewö angyalth oda be meenny (JordC. 33). Az ajto sarkac hogy ne csikorogjanac, lassan mozdits meg (Com: Jan. 107).

csizma-sark: talus calcei; fersen am schuh PPB. *Tsizma sarkát elnyomni: calcei talum atterere PPB.

ég-sarka: polus C. Az égnek sarka, egek tengelyeknek vége: polus PPBl. A felséges isteni elme az egek sarkán mélységes titkainak tzégérét ki nem szokta kötni (Fal: UE. 363). Az egek sarkára megeskütt, a magas egekre tette esküvését (SzD: MVir. 95).

hamar-sarkú: [celeripes; schnellfüssig]. Esedez a hamarsarkú szerencsének, jobb részén visellye forgó kerekének (GyöngyD: KJ. 407).

kakas-sark: posticus ungvis galli, *calcar galli PPBl.

szöllö-sark: *focaneus palmes PPBl.

Sarkal: **1)** invado a tergo, persequor MA. von hinten anfallen, angreifen PPB. [verfolgen, antreiben]. Sarkalta mindenkoron az satan az Cshristnst (Born: Préd. 23b). Az halál hátok meget sarkal (Mih: ÖrökÉ. 117). Ez egész ecclesia képében töt végezést igy sarkallya másut (Czegl: Japh. 10). Aszszonyának magát hitetni engedte, utánnam sarkalván kedvét jelentette (GyöngyD: Char. 24). Nincsen olly finnyás kén s olly kényes finnyásság, a kit ne sarkallyon sok tövises gondság (GyöngyD: KJ. 430). Meg-határozott czélt vetettek dolgomban, sarkal az örr-álló mindenütt inamban (436). **2)** [tergum do; den rücken kehren]. Ne hagyd magad illyen lágyan, ne sarkalj, de harczalj (Thaly: Adal. II.334).

mëg-sarkal: adorior, invado MA. angreifen, anfallen PPB. Mikèpen meg sarkalánac tegedet az úton es lenágac az erőtleneket, kic vtól iönec vala (Helt: Bibl. I.Yyy2). Edes beszedekcel sarkalla meg öket (Tel: Evang. I.191b). Itt-is inokban legyünk és meg-sarkallyuk öket (Pázm: Kal. 125). Igéretivel sarkallotta meg es hitegette az ö tanátsára (GKat: Titk. 61).

mëgsarkaltatás: [instigatio; antrieb, anreizung]. Immár Rudolfus császár megsarkaltatására csak maga fejétől igéretet tett volna (Szal: Krón. 19).

Sarkalás: incitatio Kr. [impetus; antrieb]. Hw tory megh teeneked feyedeth es te ellenködöl hw sorkolasanak (JordC. 12). Volt ü neki-is a testül sarkallása (Czegl: Sion. 217).

[Közmondások]. Sarkalással szokott adós jól fizetni (Kisv: Adag. 55). Sarkalással szokott az adós fizetni (SzD: MVir. 14).

Sarkalat: **1)** calcaneum Com: Jan. 49 [ferse]. A horgas in után a láb talpa vagyon, melly a sarkat avagy sarkalatott magában foglallya (Com: Jan. 49). **2)** [meta, finis, margo; grenze, ende]. Napkelet sarkalattatol e földnek mend vegeiglen eneklönk Xpus feiedelmnek, züz zülettenek (AporC. 130). De mihelyt a mezörül az erdö sarkalatjához érkeznének, azon lövések is semmit nem árthatnak vala (Szal: Krón. 402). Ott egy sarkalat erdöben be alván, a váradi törököket ki hyjac (Bartha: Krón. 121).

Sarkalatos: [cardinalis; haupt-]. A sarkalatos, derekas szelek (venti cardinales) ezek: nap keleti, déli, nap nyugoti és a sebes északi szél (Com: Jan. 9).

Sarkas: cardinatus C. Most ujonnan tizenkét sarkas hajó német feljövetelivel Budárúl informáltatunk (RákF: Lev. I.372).

SARKANTYU [*sorkantyy*ath JordC. 675): calcar C. MA. sporn PPB. Sarkantyúval serényitett ló: *concitatus calcaribus equus; izgatni a lovat a sarkantyúval: *concitare equum calcaribus; sarkantyúval érdekelni: *agitare equum calcaribus PPBl. Ky en velem eezyk kynyerth, fel emely en ellenem hw sorkantyyath (JordC. 675). Sarkanthyw barom bokor (RMNy. II.85). Egy ezwst aranyas sarkanthw fyw (199). Ha az paripák el fogynának, tehát az nemes emberek az paraszt embereket sarkantyukkal nyargalnák (MesésK. 8). Sarkantyu, hogy már sarkán lévö tyu (GKat: Titk. 1120). Lovát sarkantyúval meg inditá bátran, az hon immár népe chak nem futásban van (Zrinyi I.51). Zryny Giorgj vramnak hagiom az teorkes keowes sarkanttjwt (Radv: Csal. III.146). Négy bokor sarkantyú, és egy bezzeg, az egyik ezüstes (Gér: KárCs. IV.365). Vöttünk egy sarkantyut 40 d. (MonTME I.347). Meg vallom, ilyly úrtól származott biztatás sarkantyú (Orczy: Költ. 114).

[Közmondások]. Nem kell serény lovat sarkantyúval érni (Kisv: Adag. 142).

fölkötö-sarkantyú: [calcar cothurno adstrictum; anschnallsporn]. Az lakatosok egy felkötö sarkantyút adgyanak huszonnyoltz pénzen (TörtT. XVIII. 229).

taréjos-sarkantyú: [calcar rotula ornatum; sporn mit einem rädchen versehen]. A lakatos apró sarkantyút, felszegezöt, ónost, taréjost, jól szegezze fel négy pénzért (TörtT. XVIII.229).

Sarkantyús: habens calcaria Kr. [gespornt]. Réz-sarkantyús sárga csizmám (Thaly: VÉ. I.311).

Sarkantyúz: calcaribus pungo MA. spornen, mit dem sporn stechen PPB. Vastagon sarkantyúzza és esztenezi a keresztény lelket az a gondolat (Pázm: Préd. b2). Sarkanytyuszta, hogy felellyen reá (Megy: SzAÖröme. 4).

mëg-sarkantyúz: calcaribus urgeo, pungo, stimulo MA. *suffodo equum PPBl. anspornen, mit dem sporn zwingen PPB.

Sarkantyúzás: [stimulatio; das spornen]. A sarkantyúzással nem hizik a lú (Czegl: Japh. 159). Sarkantyuzással nem hizik a lú (Czegl: MM. 177).

Sarkantyúztat: [calcaribus instruere curo; bespornen lassen]. A felséges fejedelem két pár veres csizmáját patkoltassam és sarkantyúztassam (TörtT.[2] III.195).

SÁRKÁNY: 1) draco, crocodylus C. drache PPB. Tezy ewkewt yartatny bazaliscoson es yaspiskyon es sarkanyon (EhrC. 147) Vala nag sarkań (BécsiC. 175). Siralmat tèzèc mónt sarkańokét (247). Vluen egh nag vndoc sarcańon (GuaryC. 45). Tengert meg erősseitelted, sarkańoknak feieket vizegbe meg tőrted (DöbrC. 125b). Rakua vala kigoual, bekaual es sarkańokkal (BodC. 12). Ez sarkany meg vara ez azzonyallatnak dymevleheet auagy gyermekeet, hog mynek vtanna zvlnee, az sarkany be nyelnee (CornC. 122b). Faraho be hyvataa byesbayosyth, ky mynd le vetee hw vessőyet es valtozeek mynd sarkannyaa (JordC. 18. 905). Jeleneek nemevnemev nagy sarkan zent Damancos atyanknak (DomC. 39). Sok kegiok es sarkaniok termenek a Tiberias vizeben (DebrC. 214). Sarkant bochattata ew reea, hogy meg zaggathnaa, de ew tewle az hytbnek ereywel meg engheztelteteek (ÉrdyC. 338. 408b. 542b. 555). Latank egy azzonth, kyth egy nagy fene sarkany erőssen mardos vala (TelC. 277. KulcsC. 179. Helt: Bibl. I.cccc3). Rettenetes louat latok, a ki vonsza, lam fekete tűzes szaiu és szőmű sarkany, bezeg rettenetes taligas ûl rayta (Helt: Mes. 467). Egy sárkány lackic vala egy follyo vizben; midőn a vizec igen meg árattanac vólna, el viné a víz a sárkányt; és mikoron meg appadot vólna a víz, a porondon marada a sárkány (242). Az sarkant, az nagy halalt, az poklot, az karhozatot (Born: Ének. 236). Az kigio, ha kigyót nem eszik, sárkány nem lehet: serpens ni edat serpentem, non futurus est draco (Decsi: Adag. 197). A sárkányokat és oroszlányokat fáradság-nélkűl főldre tsőpűlli (Pázm: Préd. 166. Tolu: Vigaszt. Előb. 18). Az tzipején alol mint ha sárkány vólna, delphin hal módgyara vagyon farka (Huszti: Aen. 15b). Sárkány dühösséggel teli kapóul az ölében viseli a magyar koronát (Zrinyi: Symb. 10). Vidd által lelkünket már ama rút vizen, kit sárkány okádott lelkünk ellen (Thaly: Adal. I.30). Diadalmaskodván a pokolbéli sárkánnak hét fejét őszve-rontotta (Csúzi: Síp. 132). Már az első régiségben támadott híre a sárkányoknak (Fal: TÉ. 684). A bölcs synai királyok címere sárkány (685). **2)** ophiuchus SI. [drache]. Az ég közepin való tsillagzatok: a sárkány, kinek farka a két medve közé tekeredik be (ACsere: Enc. 99).

puska-sárkánya: trochlea sclopetaria, catapultarium rostellum; aufzug an einer flinte PPB. Lakatosok mive limitatioja: puska uj kerekétűl 45 d. Egy puska sárkántúl 30 d. (TörtT. XVIII.260).

Sárkányhozvaló: crocodilinus C.

SARLÓ (*sarro* GuaryC. 26. JordC. 249.): falx messoria, sicilicula MA. falcula; sichelmesser, rebmesser PPB. Horgas kasza, sarló: falx *procurva; sarló, kasza: sicilicula PPBl Az kouet sarroual le vagiac (GuaryC. 26). Ha be menendez the baratodnak gabonayaban, sarrowal semyth ne arras (JordC. 249. 466). Feyeeben vala egy aran korona es ew kezeeben egy eless sarro (911). Magyarokat adá törökök markába, ki ah Sarlóközből sok népet elhajtának (RMK. II.20). Baratinkat hid el, holnap reggel el iőyenek sarlokal es megarassak a buzat (Helt: Mes. 479). Ha az nagy sarlo fűuet etzetben rea kőtőd, az sűlt, golynát el ronttya (Mel: Herb. 38). Fogd hozza az te éles sarlodat és szedd meg az főldnek szőlő gherezdit (Sylv: UjT. II.150). Az ő fegyuerekből szántouasakat es kepekből sarlókat chinálnac (Helt: Bibl. IV.14). A halál hatunk mőgőt lappangh halal hozo sarloiaval (Lép: FTük. 31b). Sarlóját más tarlójára ne vesse (EgyhRendt. 104). Éles kaszával, sarlóval aratnac (Com: Jan. 74. Com: Vest. 128). Buzajába vetettük volt sarlónkat (Czegl: MM. 10).

Sarlócska: falcula C.

Sarlós: falce, secula provisus Kr. [eine sichel habend]. Itt tegnapi sarlós Beldogasszony napján nagy lárma volt, az ellenség elhajtá a númeti ménest (Gér: KárCs. 504).

SÁRMÁNY, SÁRMÁLÓ (*sármály* Com: Orb. 43. *sarmalyu* Com: Jan. 31): icterus MA. galgulus Com: Orb. 43. grünling PPB. Hangos szavuac: a tengélicz, pacsirta, fülemüle, czinege, csipke madár, sarmalyu (Com: Jan. 31). A patsirtáról, pintyről, tengelitzről, és sármányról (Misk: VKert. 466).

Sármányka: ∾ A sármányka is tsak kisded madárka mint a patsirta, fellyűl a hátatskája mintegy hamu színű, begyi és hasa pedig szép sárga, a honnét nevezetit is vőtte; sármányka, mintha mondanád sárgátska (Misk: VKert. 471. 410).

SARU (*sari*at BécsiC. 9. Born: Préd. 387. Vallást. Ddiiij): calceus, calceamen, calceatus C. schuh PPB. Mégoǵauala ő sariat (BécsiC. 9). Labait őltőztete zép saruckal (31). Ő zep sarui elragadac annac zemeit (45. 127). Ki iőuendő en vtannam erősb tőllemtől, kinec nóm vagoc mélto sariuat és viselném (MünchC. 18. 31). Lababol saruiat le vete (VirgC. 101b). Evneky saruy valanak meg zakadoztak, hituanok (MargL. 39b). Kűldelek titeket sakčonal kil es tassolnal kil es sarvnal kil (DöbrC. 456). Saaru es adatik te labadban (NagyszC. 74). A betuenket tanituanioknak eleg pogacza kenieret es etkeket, sarukat zerzeh (WeszprC. 44). Nem vagyok melto csak sarwyat es vyselnem (JordC. 362). Ne legyen se sarwtok se ystaptok (382. 753). Vala ez zentseges atya zegeenseguek byzon zeretevye ruhaban, sarukban (DomC. 130). Azt se hiǵed, hoǵ saru voltuolna lababan (VitkC. 80). Melto nem vona czak sarwya kőteleot ees megh oldany (ÉrdyC. 146b). Adyatok gywrwt az ew wyabau es sarwt az ew labaaban (ÉrsC. 11). A Sionnac leanyi kenelyek es draga saru vagyon labokba (Helt: Bibl. IV.16). Kinek saria hordozására is nem vagyok melto (Helt: UT. A5). Kor beteg, nincz lasnoka, nincz szűre, saria, ezt e világ boldogtalannac itéli (Born: Préd. 387). Czak saruia le vonyására is méltatlan (Decsi: Adag. 37). Ő nem mélto, hogy az ő sariának kőtelét meg odia . . . Mert ferfiut neuez ollyant, kinec saria volt (Vallást. Ddiiij). Nem viseltek sarut az aegyptusbéli aszszonyoc (Prág: Serk. 350). Két pár saru, egy pár czepelős (Évk. XIII.73). Sokan ránczos, veres sarut viseltenek szász módon (MonIrók XI.342).

[Közmondások]. Meg nézd a labodnac kaptaiát, ne kévány nagyob sarut (Helt: Mes. 41). Soc saru vagyon a varga mesternél, de nem mindenic illic labadhoz (370). Ne induly erdőre, ha sarud nincz (Decsi: Adag. 301. Kisv: Adag. 61). Hadd morogyon, varga Pál, csak jó sarút varjon (381).

asszonyembër-saru: [calceus muliebris; frauenschuh]. Mykor egy napon ez barlangbol ky menthem wolna, latham, melettem egy zep azzonyember sarw wagyon (TelC. 298). Asszonyember sarú 11 (Évk. XIII.80).

bölcsek-saruja: baxea Major: Szót. 103. [philosophenschuh].

deli-saru: [calceus; halbstiefel]. Fa-talpú, deli saru (MNyil: Irt. 132). A püspök lábain deli-sarut visellyen (Pós: GBot. 15). Egy kecske bőrből csinált czepellist avagy deli sarut adjanak d. 16 (ErdOrszgy. II.380).

fa-saru: [sculponeae; holzschuh]. Botos, kaptza, fa-saru: sculponea PPBl.

fatalpú-saru: calopodium MA. holzschuh PPB. A pápistaságban a szerzetesek szűrke ruhában járnak, fa talpu sarut viselnek alázatosságoknak megmutatásáért (Nán: SzüT. 231).

hármastalpú-saru: [calceus triplici solea instructus; schuh mit dreifacher sohle]. A ki hoszszu utat akar gyalog járni, hármas talpú sarukot vészen (Illy: Préd. I.613).

könnyü-saru: [calceolus; halbstiefel]. Kőnyű saru, minemű az magyaroknál az czipellős vagy az solya (MA: Bibl. IV. 37).

papi-saru: [calceus sacerdotalis; pfaffenschuh]. Görög papi sarut viselő: phaecasiatus PPBl.

szekërnye-saru: [ocrea: stiefel]. Szekernye-sarú egy pár, item egy fejelés (MonIrók XXIV.129).

tehén-saru: [ungvis vaccae; kuhhuf]. Minémüek az tehen saruk? Felelet: az szarvából csénáltak (MesésK. 22).

vas-saru: [ocrea; beinharnisch]. A vas fegyver derék részei a vas gallér, a kakasok, a vas-saruk (Com: Orb. 286).

Sarucska: calceolus C.

Sarus: calceatus MA. beschuht PPB.

Saruz: calceo MA. [beschuhen].

mëg-saruz: ∾ Valakit meg-saruzni: *calceare aliquem PPBl. Parančola, hog sollaekal saruztassanac meg (MünchC. 81). Labaitokat saruzzátok megh (Alv: Post. 398).

SAS: vultur, aquila MA. adler, geier PPB. (Helt: Bibl. I CCc3. Fél: Bibl. 42). Mint saskeselyő praedáló és torkos (Czegl: Japh. 17). Nem így fia sasnak, én igaz sas leszek (Zrinyi I.91). Az szerelem ütet sassá változtatta mikor Granimódest az égbe ragadta (II.105). A sasnak körme között founyadsz mint a lép, szegény magyar nép (Thaly: Adal. II.209). A sas felettek röpös (Illy: Préd. II.441). A sasnak lator szemei és gyász forma, fekete kesely vagyon, a honnét a keselyű nevezetet is vette (Misk: VKert. 277). A sas kezd a hattyuval garázdálkodni és intselkedni (326). Fellövellik mint a saskeselyő, uagy magas dolgokra tekint (Fal: BE. 581).

[Közmondások]. Sast tanitasz röpülni (Kisv: Adag. 111).

halászó-sas: [falco haliaetus; fischadler]. Vagyon kisebb nemű saskeselyű-is, melly a halakról halászó sasnak-is neveztetik (Misk: VKert. 292).

keselyü-sas: [vulturius; geier]. Vid várbul ki jüve mint egy keselyő-sas, kinek orra, körme fegyveres és horgas (Zrinyi II.11). Mint szelégyíthetlen sebes kesellyő sas el röpülsz elöttem (115).

kétfejü-sas: [aquila duplici capite; doppeladler]. Voltam egynehánynál, a kiknek két fejü sas a tzimerök (Mik: TörL. 380). Soha sem egyezhetünk meg, hanem mint a két-fejű sasmadár két felé tartunk (Fal: NE. 80).

lantos-sas: [lyra; leier?]. Északi tsillagzatok: a térden álló Hercules, a lantos sas, a hattyu (ACsere: Enc. 99).

nádi-sas: [falco haliaetus; flussaar]. Vagyon kisebb nemű saskeselyű-is, melly nádi sasnak hivattatik (Misk: VKert. 292).

nëmët-sas: [deutscher adler]. Német sas vert fészket már Sümeg várában, berdót kiáltanak vég-Simontornyában (Thaly: Adal. II.268).

őszi-sas: immustulus C.

SÁS: carex C. juncus, gramen, cyperiodes MA. cyperus; riedgras PPB. Sás, gyékény, szittyo: storea Major: Szót. 450. Meta tendit ad quandam vallem juncosam, quae sasweolgy 1257 (Wenzel VII.475). Vallyon az káka fel nenekedik-é az nedves sár nélkûl auagy az sás is az víz nélkûl (Kár: Bibl. I 516). Az fű dolgát és az sását mi illesse, én magam teszek Kdnek választ (Nád: Lev. 95. Mel: Herb. 55. Beythe: Nom 5). Fölakasztatott egy németet egy sás kévéért, kit levont volt egy pajtárul (MonIrók VII.21).

[Közmondások]. Sással födött házban bátorságos alúdni (Kisv: Adag. 217). Sással fedett házban találsz tsendes nyúgalmat (518).

Sásas, sásos: carectum C. juncetum MA. [ein ort voll riedgras]. Az aszszonyalat fiat mikor tonab el nem titkolhatnaia, gyékénből egy szekrenket chinala és belé tõue a gyermeket, a sásosba vete a part mellett (Helt: Bibl. I.Ce).

SÁSA (*salsas* MünchC. 100b.): embamma; sauce Sl. Következnek az sültek alá való sásák, ugymint: vadak, madarak, halakhoz (Radv: Szak. 211). Kövér lúd egészen sütve aprólékja nélkül, szekfüves sása alája (79). Ha ezekhez jó izt-adó sása nem készittetik, jaj ki sovány a veszett száj iznek ezeket kóstolni (Pázm: Préd. 91). Urunk szenvedése mindenkor előttünk forogjon és ezzel, mint valami jó-izű sásával, édesedgyék lelkünk (529). Borrágót a több fűvekkel eggyütt vagdalt paréjban főzhetni, sásában is jó (Lipp: PKert. II.86). Ezzel mint valamelly jó-izű sásával édesedgyék lelkünk az ő szolgálattyának serénységére (SzD: MVir. 93).

csipke-sása: [jus baccis rosae caninae confectum; hagebuttensauce]. Csipke sása. Az csipkének az gyümölcsét meg kell főzni borban, mézelni, borsolni (Radv: Szak. 213).

daru-sása: [?]. Szarvasnak az utólja mikor megsült, vagy szürke sását vagy daru sását csináltak alája (Radv: Szak. 170). Daru sása. Mondola belet hajastól meg kell törni, tengeri szőlővel együtt meg kell forrasztani, mézet, kenyérbelet bele, bors, fahéj az madársültnek alája, az tálban fel kell adni (193. Nyr. IX.72).

dió-sása: [embamma nucibus conditum; nusssauce]. Czompó sóban, hidegen, dió sását alája (Radv: Szak. 118). Dió sása. Az diót meg kel törni és tisztétani a héjából, eczettel, fokhagymával meg kel szürni (192). Mikor az kappan szép sülésében vagyon, mesd fel, az levét csepegesd az dió sásában (212. Nyr. IX. 72).

füves-sása. Füves sása. Sült alá igen jó, kenyér, szekfű, bors, fahéj, sáfrány, kicseny méz (Radv: Szak. 192).

gyömbérës-sása: [embamma gingibere conditum; ingwersauce]. Gyömbéres sása. Borsold, gyömbérezd bűvebben ezt, mert űtet azért hivják gyömbéres sásának (Radv: Szak. 212).

mandola-sása: [embamma amygdalis conditum; mandelsauce]. Mondola sása. Az mondolát meg kell hajalni, annacutána mosárban meg kel erősen törni (Radv: Szak. 213).

mëggy-sása: [embamma cerasis Apronianis conditum; weichselsauce]. Meggy sása. Az meggyet főzd meg, verd által az tiszta szitán, borsold meg (Radv: Szak. 212).

páva-sása: [jus pavoni infusum; pfaubrühe]. Páva sása. A pávát meg kell sütni, levét így kell csinálni (Radv: Csal. III. 37).

szëgfüves-sása: [embamma caryophillis conditum; gewürznägelchensauce]. Szekfüves sása. Bort, mézet, eczetet serpenyőben csináljad, borsot, szekfüvet vess bele, ez az igaz sása (Radv: Szak. 211).

zöld-sása: [jus tritico immaturo confectum; grünweizensauce]. Zöld sása. Az zöld búzát szedd meg, mosd s törd meg mosárban, egy kis bort reá (Radv: Szak. 213).

Sálsás: [jurulentus; brüh-]. Ég tű kőzzőlletéc elarol engemet; ki bemarta ő kezét en velem a salsas talba, elarol engémet (MünchC. 100b).

SÁSKA: locusta C. MA. [heuschrecke]. El erede ő és méndén sereg a lonagockal és a lőnőckel, kic befédéc főldnéc orcaiat mikent saskac (BécsiC. 13. 203). Ő étké vala saska és vad méz (MünchC. 18). Mind az földet be foga annep mikeppen az sasca (GuaryC. 55). Ez, io azzoňoc, az sasca, ki afőldnec gymőlcet meg ezi (NagyszC. 299). V gőmőlcőkőt ada cerebohnak es v mvnkaiokot saskanak (DöbrC. 148. 187). Ollyanoknak lattatwnk wala mynt az saskak (JordC. 147. 361. 454). Az kwthnak fystybol sasskak tamadanak ky ez feldre (900). Nagy aszaly, az saska es dőg halal (Born: Ének. 364). A füstből sok sáskák röpüllének (Pázm: Préd. 294). Másokat csak elvetett

sáskáknak tartasz (Czegl: MM. 110). Egyél te is sáskát s erdei mézet (216). Az sáska és szöcskő nem igen külömbözuek, emez kissebb, amaz nagyobb (Lipp: PKert. II.240).

[SASHUSZ-IK]

el-sashuszik: [dilaceror; sich zerreissen]. Mint amaz rab koldus, az ő el-sashutt czondráját varrogatja (GKat: Válts. I. 38).

[SASLÓD-IK]

neki-saslódik: [inveterasco, obduresco; veralten, einwurzeln]. A bűnnek gyakor tselekedete miatt meg-aggott lelki-isméret végtére néki saslodik (EnyF: MSzó. 169).

Saslódás: [durities; erhärtung]. Lelked isméretnek meg vastagodása, saslodása (EnyF: MSzó. 168).

SÁTÁN: satanas C. MA. Vr poréhen te beléd sathan (BécsiC. 297b). Te kezdőd a haborut es meg gőződ sathanast (NagyszC. 176). Meg keserte sathanas az fratereket (DomC. 39). Menyel sathana (JordC. 363). Ha az sathanas sathant yzy ky, hw maga ellen meg hasonlot (396). Satan ördögnek angali (BodC. 24). Nem feelek, hogy az pokolbelyi sathan meghanthassa (ÉrdyC. 269b. 537). Monda Jesws: Eregy el satan (ÉrsC. 5). Ne kysyrehyen tykteketh az patuarkodo satan wrdögh a ty myrtyklethlensygtekerth (Komj: SzPál. 145). Sarkalta mindenkoron az satan az Christust (Born: Préd. 23). A satan azt hazuggia isten előt, hog imigy hogy amug vetünk (Mel: SzJán. 311). Távozz el sátán (Czegl: MM. 76).

[Szólások]. A s á t á n n á l i s s á t á n a b b, az ördögnél is ördögebb v a g y (Matkó: BCsák. 211).

Sátánkod-ik: [perverse ago; böswillig handeln]. Az légy mindenre undokul ganéjlik, az keppen az ördeg köztünk sátánkodik (RMK. VI.122).

SÁTOR: tentorium, velaria C. [zelt]. Egy satorban lakó tized allya: contubernium C. Az nagy paraznanak magaztalnak satorokat (EhrC. 125). Mèndén felől satoroc fűggeztettenéc vala (BécsiC. 48). Mègkèzèitetic az arnéc anág a sator: umbraculum (261). Nem wag melto be menny az else haylokba awagy satorba (WeszprC. 129). Tamada sok seregh ffyr es el fődözee az satorth (JordC. 45. 64). Vnkab fel vevetők Molok sathorat (730. 769). Zent Damancos kereztnek jegyebevl tevn, ehynala nemykeppen satort (DomC. 92). Nem mezze latha egy mondhatatlan nagy es zeep satorth (ÉrdyC. 511). Meg oztom en satoromat es en lakadalmamnak helyeth meg merem (KulcsC. 142). Az myth kwldhethnek, ym megh yrthwk: egy lowath fekewel es pokrothawal, egy sathorth 12 parchyawal (RMNy. II 203). Az bassa es kyfwtamoth wolth az satorbol (LevT. I.242). Az Magvg peniglen sator kiuül lako (Born: Ének. 355). Leomlott sátorát megnyitom és ismét felállatom (MA: Bibl. IV.121).

audiëncia-sátor: [tentorium ad colloquendum destinatum; audienzzelt]. Bevezeté a fejedelmet az három árboczfáju s tetején három nagy aranyos gombokkal tündöklő audientia sátorban (MonIrók VIII.363).

bőr-sátor: [tentorium coriaceum; lederzelt]. Az istennec ladaia bőr sator alat lakic (Helt: Bibl. II.189).

cigány-sátor: [tentorium Zingaricum; zigeunerzelt]. A sokadalmazás sem ide való volna, hogy az egyház innepére a czigány sátorokkal gyűlnének a nyalánk kádások [igy] és apró kalmárkák (Tel: Evang. II.1012).

csërge-sátor: [tentorium gausapinum; kotzenzelt]. Ezt az kénesső maradékot ugyan az kaunti uram hagyásából adtam az cserge-sátor árába az sátorcsinak (ErdTörtAd. II.27).

dívan-sátor: [tentorium ubi consultationes habentur; beratungszelt]. Látván azt, hogy Bosáni Boldizsár és Laki János megindultak a diván sátor felé, mi is az mi diván sátorunkba menénk (KétMDipl. 103).

gyülekëzet-sátora: [conventiculum; versammlungszelt]. Isten ő fölsége régembe parancsolta volt Moysesnek, hogy gyülekezetnek sátorát építene, mellyet ő meg építtete (Sam: Cer. 6).

kalitka-sátor. Az vezér a kalitka sátorbul ki-jűne (Czegl: Dág. Előb. 30). Küldöttem Nisig való uzusára az magam téli kalyitka sátorát (MonIrók XV.9). Kell kiváltani az kalitka sátort (MonTME. VI.55).

kémény-sátora: fumarii papilio, velum camini, cortina; kamindeckel PPB.

kerítés-sátor. Az kerités-sátort két felé vonták vala, udvart kelletvén két felől sűrűn állani az janicsárságnak egész az udvarló külső sátorig (MonIrók VIII.331).

kincstartó-sátor: [gasophylacium; schatzkammer]. Be viuec ötet az kinč tarto satorba (GuaryC. 57).

leveles-sátor: [casa frondea; laubhütte]. Az leveles sátorok innepe Szt. Mihály havának 15-dik napján esett (Szatm: Dom. 104).

rejtëk-sátor: [tentorium secretum; geheimzelt]. Chászár le ülni nem akar közikbe, egy röjtök sátorbul dévánt titkon nézte (Zrinyi II.139).

szőnyeg-sátor: [stragulum; decke?]. Le ranta ő rola szőnyőg satorat (Born: Ének. 612).

tábori-sátor: *tabernaculum militare PPBl. [lagerzelt].

udvarló-sátor: [vestibulum tentorii; vorzelt]. Udvart kellett két felől sürűn állani az janicsárságnak egész az udvarló, külső sátorig (MonIrók. VIII.331).

Sátorbéli: **1)** habitans in tentoriis Kr. [zeltbewohner]. Sátorbeli czigánnál is hamisabb és hazugabb (LevT. II.323). **2)** [Ciganus; zigeuner]. Olyan rút, fekete ember a szegény Gúthi, hogy a sátorbeliek között számba lehetne venni 1759 (Hazánk I.214).

Sátorka, sátorocska: tentoriolum C. [zeltchen]. Marjai uram ón tálat s egyebet is vitetett el s ugyan a sátorkát is, kinek még fedele sincs (LevT. II.415).

gyékény-sátorocska: [tentorium junceum; binsenzelt]. Moyses hajócskája mellyet az sz. irás gyékény sátorocskának nevez (Mad: Evang. 147).

Sátoros: tentoriatus, ad tentorium pertinens, habens tentorium, tentorialis MA. zum zelt gehörig PPB. Sátorosfejű-szeg: *clavus umbellatus PPBl. Az három sátoros ünnepnapok ajándékiban minden jobbágy ember egy-egy tyúkkal tartozik (Gér: KárCs. IV.319). Senki a sátoros nép közül ragadmánnyal meg ne böcstelenitse a mi tábornnkat (Fal: NA. 213).

Sátoroz: [habito; wohnen]. Tégedet mindaddig szeretlek, mig élek, s míg az én testemben sátoroz a lélek (Thaly: VÉ. II.362).

SÁTORCSI: [tabernacularius; zeltmacher]. Ezt a kénesső maradékot ugyan az Kaunti uram hagyásából adtam az cserge-sátor árába az sátorcsinak (ErdTörtAd. II.27).

SATRATYÚ: [satyrus]. Erdei vad isten aszszonyoc és vad leányoc, satratyuc: fauni et satyri (Com: Jan. 45).

[SÁV] **SÁH, SÁ** (Adámi): florkappe, weibliche tracht, über das haupt bis auf die schultern herab hangend, schleyer Adámi.

Sávos, sáhos: striatus, virgatus Kr. [gestreift]. Sáhos-fátyol: peplum; sávos keszkenő: linteum carmasinum, syndon MA. Vinum

mensale, sawos ad tres mensas (RMNy. III.149). Tyz gyolcz kezkenew, negye sahos (LevT. I.35). Tizenöt abrosz, hata gyolcs, az tebbi sáhos (Radv: Csal. II.7). Oltárra való öreg, sávos, fejér, abrosz (MonIrók. XXIV.643).

Sávosan: [striate; verschleiert]. Az asztalnal mind sahosan vluénec, ha mi lönne, mind fegyuerre kelnénec (BFaz: Assz. 4). Ezek a fegyverek olly sáhoson fénlnek, hidd-el, hogy bé ilnek a felséges udvarban (Felv: Dics. 30). Egy nádméz pornak való sávosan aranyazott edény (Radv: Csal. II.176).

SAVALL? Ha jó féle flussra szert nem tehecz, az köszörűkő savalló fövényét az tűzben olvazd meg, abból mérj (Kecsk: ÖtvM. 319).

SAVANYÍT: fermento, acidum facio MA. säuern, sauer machen PPB. Juhhus savanyitva káposztával (Radv: Szak. 49). Hogy ha a vetni valo retket, csigerben vagy eczettel savanyitot viz italban megfőzöd, a kigyo marását meg orvosollya (Nad: Kert 319). Czéklát avagy vörös répát télre szoktak savanyitani . . . Végy egy tiszta edényt, a kiben akarod savanyitani, de ne legyen réz (Lipp: PKert. II.205). Másképpen savanyttyak a lengyelek az vörös czéklát (306).

be-savanyit: [fermento; einsäuern]. Hasonlóképpen savanythatod-bé a czéklának levelét is (Lipp: PKert. II.206). A fejes káposztát ennybány-képpen savanyttyák-bé (207). Nyárra való uborkát eczet nélkül is bésavanytnak (212).

mëg-savanyit: acidum facio, fermento MA. säuern, sauer machen PPB. Ved a bisalmánac vizét, a kit borban meg ásztattál és sanauyutottál (Mel: Herb. 106). Mig meg 'nem sauanittatik: donec fermentatum est (Fél: Bibl. 22). Sóska annyi legyen, hogy megsavanyitsa az báránybúst (Radv: Szak. 56). Uj káposzta, ezt is ugy főzzed, az mint szoktad, s meg is savanyitani borkűvel (248). Tudom, hogy ez megh sauanittia az szemeket (Bal: CsIsk. 22).

SAVANYOD-IK: aceo, acesco MA. sauer werden PPB.

mëg-savanyodik, mëg-savanyoszik: acesco, fermento MA. sauer werden PPB. Hogy szépen megfő az vadalma, szitán által verjed, azt osztán össed vissza az húsára, ne is főzzed, mert megsavanyodik (Radv: Szak. 51). A vörös czéklának a levele meg-sovanyoszik mint a káposzta lév (Lipp: PKert. II.206). A hasábos káposzta, ha hidegben lészen, meg nem savanyoszik olly hamar (208). Az uborka négy vagy öt nap alatt megsavanyoszik (212).

SAVANYÚ (*savanyo* C. *sónyó* Nád: Lev. 30. *sovanyu* Mel: Herb. 4.): acerbus C. acidus MA. herb, sauer PPB. Majd savanyú: subacidus C. Fojtós savanyú: austerus PPBl. Az ffygbe ffan ertetyk anya zent egyhaaz, kynek elezteeb eeretlen gymelche leen es sawanyw (ÉrdyC. 381). Az citromnak az souanyu belsö része hidegitö (Mel: Herb. 4). Az két fejér poma granat sonyó, az tübbi édes (Nád: Lev. 30). Az savanyúvizet Kdnek megszolgálom (LevT. II.157). Czikorea saláta, ha az urad szereti, savanyón is jó, meg nádmézelheted (Radv: Szak. 182). Ez annyi, mintha valaki kérdené, honnét kellyen minekünc az édest az savanyútul megválasztanunc (MA: Tan. 44). Cserháti savanyu bor (Czegl: Dág. III). Még örömest eljárná, vagy ellépdegelné, de a mitsoda időben és állapotban vagyunk, a tántz is savanyú (Mik: TörL. 45).

[Közmondások]. A mi savanyó, nem vólt nem lehet az édes (Kisv: Adag. 309). A rózsát tövis nélkül nem szeghetni, savanyú íz nélkül édest nem vehetni (GyöngyD: MV. 3).

Savanyúcska: [subacidus; säuerlich]. Szentbenedeki alma, hoszúkás és sárga, édes és kevesé savanyúcska, tartós (Lipp: PKert. III.144).

Savanyul: acesco MA. sauer werden PPB.

Savanyún: austre C.

Savanyúság: acerbitas, austeritas C. [säure]. Souanossagat: acedinem NémGl. 143. Az edesseg amoth erűsseggel auag sauanosaggal meg elegeytuen lattatic (NagyszC. 124). Az egrest úgy hányjad az húsára, hogy az savanyúsága inkább kimenjen (Radv: Szak. 89).

SAVÓ: serum C. MA. *lac emunctum PPBl. molken PPB. Savóvá lesz: serescit MA. Édes savó: *pressum lac PPBl. Az túrót szedd zacskóban, nyomogasd ki az savójából, metéld szélesen tálban (Radv: Szak. 181). Az tikmony sajtot szedd ki egy tiszta ruhában, felyűl nyomtasd meg, hogy az savója menjen ki (217. 276). A savanyu téj erős, a savo fellyűl marad (Com: Jan. 78). Nem téj, hanem a savónál is aláb-való (Hajnal: KCzég. 26). Nem futottad sullyát hidegnek s melegnek, tetszett jóvá savó egyaránt kedvednek (Gyöngy: MV. 4). Az savóért igen vonakoznak, két dióért kertet ugrandoznak (Thaly: VÉ. II.4).

Savós: serosus, sero abundans MA. molkig PPB. A savós rész az húgy éren a vesékre megyen (Com: Jan. 51).

SË (*see* ThewrC. 130. 61. NagyszC. 23. *seh* DebrC. 128. LevT. I.14. Szék. Krón. 215. *sö* CzechC. 33): nec, neque [cum imperativo et optativo] MA. [auch nicht]: **a)** [egyszerű se:] α) Né mén égéb mezöre gabona föket szednéd se mén el (nec recedas) ehelről (BécsiC. 4). Vigiazianak, hogi el ne essenek, seh bigienek az eretneksegnek (DebrC. 128). Szükség fölöt azért senki borat ne kölche, se tékozollya (KCsepreg. 1626. DS). β) Ne legyen gondod róla, se ne akarjad mondásodat vakmerőül mególtalmaznod (HorvC. 229). Ne itélj kevésből könnyen, se ne légy gyanus (267). Hogy mellöle el ne menjen, se neki valamiről ne szóljon (Mik: MulN. 46). γ) Ez tytkot mynd halalig se mongyad senkynek (ÉrdyC. 339). Itiled-e, hogy valaki ezek közzül meg-nyugott, meg-elégedett állapottyában? meg se gondold azt (Pázm: Préd. 36). δ) Hogy ne zegyönkögyem te elött ted, sö ez wilagy emböröк elöth (CzechC. 33). Ne hajolj jobbra, se balra (Illy: Préd. I.3). ε) Keretteteek terden aluan, hog evk se kezereytetnenek evrea adni ez vakmerevsegert nehez sentenciat (DomC. 264). Ha pedig ezt el-hiheti és ezzel az hittel eggyütt felebaráttyának ágyas házat meg rútittya se féllyen semmit az isten haragjátul (Pázm: Kal. 594). **b)** [páros se:] α) Se légy tellyessen másé, se más a tied (Fal: UE. 494). Hogy se orvos hozyaya ne menne, se ennye ynnya ne adnanak (ÉrdyC. 217). Se ne könnyen mindent hinni, se ne hirtelen valamit megszeretni (Fal: UE. 444). β) Ne eskeggetek se menre se földre (MünchC. 22). Ne akaryatok byrny se ezystet, se penzt: nolite possidere neque argentum, neque pecuniam (JordC. 22). Az pispeknek senki se penzen se baratsagert valamit ne agion (VirgC. 16). Ez azt szerze, hog senki a papa ellen, seh igazat seb hamissat ne mondhasson (Szék: Krón. 215). Se szépségökben, se urok szerelmében ne bizzanak az asszonyok (Pázm: Préd. 245).

Sëm, së (*seem* Pesti: NTest. 11. 20. stb. *sim* Ab. 5. *sim* RMNy. II.59. *sem* uo.): neu, nec C. neque [cum indicativo et conditionali] MA. [auch nicht]. **a)** [egyszerü sem:] α) Ymmar vénséggel mégfogatkoztam, sem vagoc kéz (nec apta sum) hazassag kötelénec (BécsiC. 2). Mert soha nem vetkezevt, sem volt zevkevs erzekenseg zerent valo megemlekevzettel Cristus kenyarol (CornC. 23). Kynel kyl soha senky yol nem eelhet, de sem idwözwlhet (ÉrdyC. 24). Azt laathwan Luppa akarwaan sem akarwaan yamborraa leen es meg kereztewlkewdeek (434b). Ew neky massa nem volt, sem leezen (529). Magoktul nem tudnanac, sem merneuec olly felseges iora menni (Born: Préd. 412). Ezert oltalmasztalac meg, hogy én ellenem ne vétköznel, sem engettem, hogy: ideo custodini te et non dimisi ut (Helt: Bibl. I.F). Nem czelekedic mi velünc a mi bününc szerint, sem fizet minekünc a mi hamissaginc szerint (Sib: VigK. C.41). Nem hoztanac ollyan fákat, sem láttanac ollyanokat

mind ez mai napig (Kár: Bibl. I.314). β) sem nem: neque, nec MA. Mind ezekkel ki nem nyilik még a menynyeknek országa, se nem jutnak örök nyugodalomra (Fal. 57). γ) Még sem ertytek ee, es nem tarttyatok ezetekben az ewt ezer embert: nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum (JordC. 404). A hajót oly igen megkötė, hogy csak meg sem indithatá (TihC. 344). δ) Nem mondattatik ez embernek, sem angyaloknak, de istennek (TihC. 4). Nem leszen magtalan, sem meddő (HorvC. 68). Bestye hagyta, hogy ő neki húsz embert adnátok, sem pediglen szekereket (LevT. I.117). Töltés, se por nincs kezem alatt (RákF: Lev. I.298). ε) A testi környül-metélés nem volt szükséges, mind-azáltal még akkor ártalmas sem volt (Pázm: Préd. 160). ζ) Semegy: nullus EhrC. 17. 104. Semegyképpen: nullo modo 3. Egyet sem olvasunk VirgC. 27. Mynd azon atal sem twrhetee (ÉrdyC. 215b). Micsodát? az úr most sem még sem akarja megesmérni maga vétkét (Fal: NA. 131). η) Sőt ha meg kelletendik veled halnom, sem tagadlak meg tégedet (MünchC. 64). Ha nem használ, sem törődöm rajta (Mik: TLev. 38. lev.) ϑ) Kinec a szent irásban neue ninczen, vgyan kedig sem lehet is (Vallást. Nn3). Nem is tudgia, semis esmeri (Bal: CsIsk. 56). Boszulni a dolgot tüstént igyekezik, esküszik, hogy addig meg sem is nyugoszik (Orczy: KöltH. 116). ι) Mind adzeeg sem monda miset myg nem . . (DebrC. 81). Látod, a fegyvert is mind addig sem viselik, mig csiszároknak kezek rajta nem teczezik (Felv: Dics. 13). Az ő ki-beszélhetetlen irgalmassága szent fia botsátásában tündöklött, mellyet eléggé sem tsudalhatunk, hálálhatunk, ha a világot által élnök-is (Pázm: Préd. 2). Ezeket a tartományokat olly kegyetlenűl sanczoltattyák és sanyargattyák vala, hogy inkáb sem lehetne (Liszny: Krón. 146). **b)** [páros sem:] α) Sem eleje, sem utólja; sem füle, sem farka: sine capite fabula MA. Semmit sem izent sem irt (LevT. II.8). Sem írsz, sem izensz (II.18). Bizonyosan rövid nap meg hal, nem élhet, mert sem szólhat, sem járhat (MonTME. IV.88). Az hol test sem csinál sem szenved semmit is (Bethl: Élet. 56). β) Se nem hevek, se nem hidegek (Misk: VKert. 275). Se nem dicsérem, se nem feddem (Tarn: JóÉl. 125). A csöcsömő gyermecske egy kis oktalan állatocska, a ki se nem beszél, sem ne tudgya magát igazgatni (László: Petr. 8). γ) Se szívem se beszédem járása szerint volna mindazáltal, ha . . (Fal: NA. 177). δ) Lathwan az fraterek, hogy Marinus sem the sem towa nem mennee (ÉrdyC. 339b). Most sem kedvem se alkalmatossagom ninesen a széllyel való iaratban (Poenit. 14). A figyelmezésnek se elmélkedésiben sem külső érzékensegiben nem kell széllyel bujdosni, egerészni (Komár: Imáds. 39). Az fazakasok bástyája rosz, sem ajtaja sem vasa nintsen (KolTört. 402). Mellyet se török és tatárjárás, se pártos haboruság, se nyavala, se kárvallás, se félelem, se szerelem, se egyebb akárminémő bal indulat le nem onthatott (Szeg: Aqu. 39).

hogy-sëm: quam CorpGramm. 540. [als]. **a)** Mendacem memorem esse oportet: hamaréb meg érnek egy hazug embert, hogy sem egy sántha embert (Decsi: Adag. 105). Közelb vannak most az bódogsághoz, hogy sem az oo törvényven (Pázm: Kal. 417). A bötsülletes ember örömesben szenvedi a testi sebeket, hogy sem a tsúfolásokat (Pázm: Préd. 505). Ő iobb volna az kapahoz, hogy sem az pennához (Bal: Epin. 4). Valakinek kevesseb hiti vagyon, hogy sem az ördögnek, annak kevesseb megigazulása leszen, hogy sem az ördögnek (Sámb: 3Kérd. 617). A bünös inkáb fárasztya magát, hogy sem az igaz (Illy: Préd. II.61). **b)** Többet érdemel, hogy sem szenved (Pázm: Préd. 33). Gonoszbbul esic dolgoc, hogy sem az előtt volt (Zvon: Post. I.534). Ezen a váron a természet többet erősitett, hogysem a kőmives munkája készitett (Gyöngy: MV. 17). Inkáb halunk minden nap, hogysem élünk (Fal: SzE. 530). **c)** Hamarébb estve lenne, hogy sem elő győznėm számlálni (Magy: OrszR. 21). Örömesben le-tennők életünket, hogy-sem újonnan megfeszitenők a Kristust (Pázm: Préd. 534). Méllebb bölcsesség találkozott benne, hogy-sem várták vólna (Szeg: Aqu. 70). **d)** Imádkozzék eléb', hogysem tanitson (Pázm: Préd. c2). Hogysem azt gyászolja, inkább kardhoz nyúla (Gyöngy: Char. 54). Hadd el korán, előbb hogysem ők téged elhagyjanak (Fal: SzE. 521).

mint-sëm: [quam; als]. Eppen ellenkezőt cselekszel, mintsem igérted: contra facis, *quam pollicitus es PPBl. Jobb hallgatni, mintsem roszszúl szólani: melius est tacere, *quam male loqui PPBl. Ha ajándék küldéssel kedveskedel a portának, abban is a magad személyével élj, innét a kontyot ugyan ki rekeszd, semmit se küldj, mintsem illetlent (MonIrók VIII.257). Elébb életemtől Párkák elmessenek, feltött szándékomtól mintsem elvessenek (Gyöngy: MV. 75). Olyan emberségesek voltanak, hogy többet nem adtak innunk, mintsem kellett volna (Mik: TörL. 3). Jobban szerettem volna lenni káposztás fazék Erdélyben, mintsem kávét ivó findsája a császárnak (16). Még többet vitt végbe, mintsem a mint gondolták (Mik: MulN. 41). Jól-lehet öreg-atyádnak nagy-attya gállyás ur volt, ha maradékit egyébben osztálossá nem tette, banem fogyatkozásiban, én eotet számom inkáb' mintsem ditsirem (Fal: NE. 13). Gyanakodom is: büntetés-e inkább mintsem ajándék (Fal: NE. 98). Mind ezekben keserkedett inkább mintsem gyönyörködött, viselhetetlen terhnek tartotta a dicsőségét (Fal: NA. 193). Könnyeb' lágyulást a gyémántban találni, mintsem efféle vitéz-készséget és hadi-bátorságot a motskos lelkű és bűnnel fertős katonában (209). Inkáb' akarom azt; hogy józzannak mondjanak, mintsem részegesnek: job szeretem, hogy gyaláźzanak a jórúl, hogy sem ditsérjenek a roszrúl (309). Ma több kivántatik egygyetlen egy böltshez, mint-sem régenten mind a hétbez (Fal: UE. 362). Fia Camilla asszonynak jobb, tekélletesebb, mintsem szülő anyja (Fal: TÉ. 666). Igazán mondják: könnyebben felejti a kigyó farka vágását, mintsem egy asszony legkisebb bosszuságát (692).

1. SEB: vulnus, ulcus C. wunde PPB. Sebek miatt meghalni: *concidere vulneribus; merő seb a melye: pectus *proscissum vulneribus PPBl. Azert mennyey attya ez embert hassonla Cristushoz ew zent sebenek czudalatos tytkayban (EhrC. 26. 202). Mŷ ellensėgine feiėdelme feiėnek sebeibe: in vulnera capitis principis inimicorum nostrorum (BécsiC. 39). Latek mas angyalt fel ywni valuan ŵ rayta urunk Cristusnak sebeyt (VirgC. 14b. 28. 29). Az tőrnek helet az ŵ edesseges sebeinel illetuen meg vigazta (104). Sebőket, faiadalmakat zenuedel a te fogsagodnak idein (WeszprC. 70). Maria necz vala.jduezeytenknek orchayat es az ev testen valo eot mely sebeket az egyeb sebekkel (CornC. 98b). Ez azzonyallat az le hvllo fergeket tezi vala ev mellyebe nagy az sebben (DomC. 89). Nemely nagy hyrev nemet frater ev gyermegsegetevl fogua zokta vala Cristusnak sebyt nagyon tyztelny (236). Meglattyak, kyben sebeket tettenek (JordC. 696. 907). Őt ezer neg zaz hetuen öt sebeket zennedet (VitkC. 108). Angyalok az zyz sebeit wygazttyak (ErsC. 503). Firfiat öltem meg én sebemre: occidi virum in vulnus meum (Helt: Bibl. I. B4). Gyarlo mi lelkűnc testűnknec sebeuel (Born: Ének. 111). Christus az ő oldalanak sebeből épűlt anya szent egy házát iegyesenek esméré lenni (Tel: Evang. II.6). Eleutherius lelke sebeivel semmit sem gondola (Fal: NE. 77).

[Szólások]. B e á l l a s e b: vulnera *coeunt PPBl. Seb t s e r e p e l l é s: eschara C. M e g f o r r a s e b: *cicatrix coit PPBl. M e g n y i l a t k o z t a t t a k, ismét megnjultak bėforradott sebeim (Pázm: Imáds. 470). B é - v a r a z o t t s e b: cicatrix *obducta PPBl. Ezekben lewes myath egh e s s e w t h s e b b e n (LevT. I.192). Egy legény sebbe való esésével ment véghez ez mai próba (MonIrók XV.552). Liptai seregből két hajdúm sebben esett, több sem annál (Beres: Lev. 547). S e b - f o r r a s z t ó gumi: sarcocolla PPBl. Ha az ezerfa leuelet a sebre tészed, meg

forrasztya (Mel: Herb. 15). Chynaltasst iratt es erőss portt, kyvel s e b e t n y t t n a k awagy watthusst wesztenek az loonak (LevT. I.1). Sokszer barczolást töttek azzal magoknak sok s e b é t v e t t e k (RMK. I.24). Hátul vött sebet: *aversus vulneratus est PPBl.

[Közmondások]. Szeretőknek sebe nem idéz törvénybe (Kisv: Adag. 21). A kik szeretnek, sebbe esnek (Fal: SzE. 522).

farkas-seb: carcinoma Kr. cancer Nom.[2] 343. [krebs]. Az kyralyon vala farkas seb ... Talpatol fogva teteyg az farkas sebtevl meg emezteteek (PéldK. 24). Efféléknek beszéde megemészt mint a farkas seb (Helt: ÚT. I.1. 3). Ortzaiat el ette a frantzu vagy farkas seb (Born: Préd. 218). Beszédek mint a farkasseb tovább tovább esúsz (Tel: Evang. II.465).

fene-seb: ∾ A fene seb, orbáncz, himlő viszketeget inditnac (Com: Jan. 60).

halálos-seb: vulnus letale Kr. [tödtliche wunde]. Az nyl, ennen magokra terween, sokakat halalus sebbe eyteenek (ÉrdyC. 546). Lássad Julius tsászárt a templomban huszon-két halálos sebben (Pázm: Préd. 73). Simonit meg-fogták, halálos sebben vagyon (TörtT.[2] I.445).

likas-seb: [vulnus hians; offene wunde]. Ha az tálmaso fyu vizét vezik auagy ki facharíak, likas sebőket be forrazt (BeytheA: FivK. 104b).

tátott-seb: vulnus hians Kr. [offene wunde]. Ha az ő szent óldalának tátott sebét meg-gondoltad, jusson eszedbe, hogy ezek nem egyebek, hanem a mi bűneink ostorozási (Pázm: Préd. 773).

vak-seb: cicatrix MA. Nom.[2] 193. contusio; wundmal PPB. Meg ostorozak ötet aduan vak seböt vak sebre (WeszprC. 87b). Midőn a folyó dagadás öszve megyen, varral béborittatic, végezetre a vak seb meggyőzi (Com: Jan. 60).

Sebës: ulcerosus, saucius C. vulneratus MA. verwundet, verletzt PPB. Nem akaryauala, hogy ewkewt az spital kewewl vinne, kyc valanac ygen sebessek (EhrC. 102). Le esel Israhel sebesi közöt: inter vulneratos Israël (BécsiC. 20). Meg ẃlele az zent sebes labakath (VirgC. 60). Ottan baginan az sebes embert (103b). Mindőn tagaim sebősők (WeszprC. 104). Es vala teste sebes (DomC. 265). Vala ky sebes arra tekeentend, eel es megh gyogy (JordC. 163). Haat az ayto előt eegy nősteen farkas fekzyk es haat sebes (ÉrdyC. 544). Igen sebes vala Sándor lova, elesék, ottan meghala (RMK. IV.141). Ibraim Olaj bég már feje fölött ál, könyörgeny kezde sebes Cherei Pál (Zrinyi I.57). Szép vitéz szókkal sebeseket biztattyák, kötözik sebeit, szánnyák és óhajtyák (65). A báttya hová lett, nem tudván, mint érzi azt sebes szivében (GyöngyD: Char. 352). Radul drabant, ki igen sebes, fekszik, többire halálán vagyon (TörtT.[2] III.103). Gyalogsága tizig való sebest kapván (MonIrók XV. 135).

Sebësëd-ik: vulneror MA. verwundet, beschädiget werden PPB. Hul az sok török, hul és sebesedik (Zrinyi I.110). Itten kezd hullani töröksok számtalan, itten sebesedni minden féle pogány (II.90). Annak a kezétől báttya sebesedett és fejekre megint új veszély gerjedett (GyöngyD: Char. 351).

ki-sebësëdik: [exulceror; wund werden]. Az bal lábam is, az mint magátúl kisebesedett, flastromot tétettem (MonIrók XV.427).

kisebësëdés: [ulcus; wunde]. Fekély, túr, ki-sebesedés: ulcus PPBl.

mëg-sebësëdik: vulneror MA. verwundet werden PPB. Honapy napon mynd the kezedbe adom ewketh megh sebesedny es meg halny (JordC. 312). Ez erős fegyveres vgy ütközik, hogy meg sebesedic és meg terheltetic (Born: Préd. 239b). Tericz meg kezedet és vigy ki az hartzról, mert igen meg sebesettem (Kár: Bibl. I.330). A meg sebessedet emlőjii anya igen szorgalmatos vala, hogy midőn fiát szoptatná, a vér a téjjel öszve ne egyelednék (Illy: Préd. I.156). Ugyanott sebesedvén az pesti tatárok agája is meg (TörtT.[2] II 75).

mëgsebësëdés: [vulneratio, sauciatio; verwundung]. Ymadlak theghedeth az kereztb fan megh sebessedessedertb (PozsC. 17).

Sebësen: saucie Kr. [verwundet]. Marada az heleen sebesen ew oldala (ÉrsC. 412). Az kik mennel erősb vitezec voltanac auagy az barczon meg halanac, auag nag sebesen maradanac meg (Decsi: Sall. 51b).

Sebësit: saucio MA. verwunden PPB. Ẃtet halara sebesitek (VirgC. 103b). Oh jay wezyk, mely yghen eles thőr leezen az sebesythwen mynd keeth felee azaz mynd testeeth mynd lelkeeth (ÉrsC. 143). Az beteghsegh testeth sebesyth es lelketh megh wygaztal (205). En sebesithatoc es én gyogyithatoc: percutiam et ego sanabo (Helt: Bibl. I.cccc3). Pallosa élivel sebesítse ellenségét (Laur: LViad. 58). A ki ellenmondással társít megtámadja, sebesíti más hirét (Fal: UE.434). A kik szeretnek, sebbe esnek, a kit az isten szeret, sebesít (Fal: SzE. 522).

el-sebësit: redulcero C.

mëg-sebësit: vulnero, convulnero, saucio, consaucio, ulcero, exulcero, exciso C. [verwunden]. Törsölesből megsebesitett: descobinatus C. Lelketh igen meg sebesitete vala (VirgC. 19b). Az ẃ iogianal meg sebesytuen titeket, ki ẃzőn tyteket az ẃ satorabol (147). Az eeu zyuemeth the sebeiddel sebősőhed megh (WinklC. 261). Azok azt megh sebeseythwen, ky hanyak az zelőből (JordC. 599. 772). Adatnak hala adasok az iduezeytevnek, ky meg gyogeygya azokat, kyket meg sebesyt (DomC. 37). Az kewek nagy sokokat meg sebeseythnek vala (ÉrdyC. 546). Keriek Jezus, sebeseychyed megh en zywemeth (PozsC. 14b). Az földre romlottal meg sebesited vala az nemzetségeket (Zvon: Osiand. 235). Mig az rózsa lappang tövises tokjában, távozzatok tőlle gyermekek kezei, meg-sebesittenek szúrós tövissei (SzD: MVir. 466).

mëgsebësités: ulceratio, exulceratio, vulneratio, sauciatio C.

mëgsebësithetetlen: invulnerabilis, invulneratus C.

Sebësítés: vulneratio, sauciatio MA. verwundung PPB.

Sebësitetlen: invulneratus MA. unverwundet PPB.

Sebëske. Ennec az leuele sebeske mint a kökény sziluának (Mel: Herb. 88).

Sebësül: vulneror Kr. [verwundet werden]. Te zentseges fyadnak tésté ez keppen sebesőlwen az te zyzeseges őledben wala feketwen (PeerC. 146). Vram Jesus, ky weretettel, sebősẃltettel (CzechC. 25b).

ki-sebësül: in vulnus erumpo Kr. [wund werden]. A kékség gondatlanul tartatván, ki-sebesül (Com: Jan. 60).

mëg-sebësül: pervulneror Kr. [verwundet werden]. Kezde zolni az ven frater, kynek labay valanak meg sebesẃlnen (VirgC. 60b. 29). Nekem ada megh ez velaagh testedben myndenestewl megh sebesewlwen (WinklC. 101). Megsebesiltetheek ammi alnaksagonkert (NagyszC. 320b). Gyogyohad meg azth, ky megh sebesẃlth (ÉrsC. 147. 297). Melye megsebesẃle, ky ő neky testet meg rothaztana (ÉrsC. 421). Az en szinem az en belső reszeimbe meg sebősűltetőt (Szék: Zsolt. 116b). Ő sebősőlt meg (Kulcs: Evang. 6b).

Sebësülés: vulneratio, sauciatio MA. verwundung PPB.

[**Sebhësül**]

mëg-sebhësül: [vulneror; verwundet werden]. En testóm nagon kenzatik fene farkasnac sebenel, sephesúltetic es góttretic (NádC. 703).

Sebhësz-ik, sebhüsz-ik: [vulneror; verwundet werden]. Teretuala bodog Fferencz Marianak egyhazahoz, lewlewtuala ott egyalazatos fratert, kynek uala Jacab neue, nemy szephewt poclosual: ulceratus leprosus (EhrC. 101). Lóttem mikent sephetek serelmben alnuaiok (AporC. 43). O wram Jesws Cristus, ymadlak tegedeth az kerestfan sebhetted, mereggel ees écettel ytatal (PeerC. 177). Mint sebhett oroszlány a barlangból kirohan (Kónyi: HRom. 9).

mëg-sebhëszik: ∾ Az poclos uala mendenestewlfoghuan meg sephewt es ygen vtalatos (EhrC. 103). Monnon megsephéttettec (ombo vulnerati) vala ó zerelméuel (BécsiC. 168). Emlekóziel the zamtalan sebeidnek soksagarol, kykkel feiedtól fogwan labyd talpayglan megh sephótteel (WinklC. 256). Ezen banatyanak myatta megh sephevek es megh keseredek (DebrC. 532). Szivekben mindketten megsebhedtek vala és ő szerelmekben felgerjedtek vala (RMK. II.82).

Sebhedtség: sauciatura Kr. [verwundung]. Ez a jel a Kristus illy nagy haszonra, sebhetségbűl való gyógyulásra felállíttatott nyilván való bizonyság és jelenség (BíróM: Micae. 174).

Sebhët: vulnero, saucio MA. verwunden, verletzen PPB. Kynel nehezen zepphetyk ystennek zolgaya: quae graviter vulnerat servos dei (EhrC. 50b). Mynemẃ zomorusaggal sebhettetik vala az anianak ó ziue (WeszprC. 3). Az halalnac keserwes waltsaga engem sepheth (ÉrsC. 296b). Kik sebhetik az kiralyt: vulneratores hominum regiorum (Ver: Verb. 28b). Paranczolatnac szegese mindeneket sebhete (Born: Ének. 35b). Helyesen viaskodtak akkor az sz. doctorok az eretnekek ellen, mikor azt forgatták és azzal sebhették és rontották óket, hogy az elótt kűlómbet hittek az keresztyének (Pázm: Kal. 170. Lép: PTük. I.74). Szíved fáydalommal sebhetik és tested nyomorgattatik (Mad: Evang. 69). Verset koholgatok, miként Vesselényit Kupidó sebhetvén, Szécsi Máriával szerelembe ejtvén (GyöngyD: MV. 10). Hát ha még ennél is nagyobb tekintetek, annyival is inkább titkos izenetek sebhetnek (45). Tsak egy sebhet engemet (Kónyi: VM. 13). Hivségemet nem sebhették mind nyilai ezeknek (Amade: Vers. 87).

mëg-sebhët: ∾ Azt és meg sephétuén kinotéc (MünchC. 157). Az zyuet meg sebhety (VirgC. 136). Te zent feyedeth meg sebhóteek (CzechC. 7). O edós ihus sephóssed megh een zywemeth, hogh zeretethnek kónvey legenek ess fordoh engómeth te hozyad (WinklC. 259). Kemeny zywem meg sephóssed (27). Meg jute, hog tovabba illyenfele gyvlevsegekel az ev zyveet meg ne sephetneye, zaggatuaya (MargL. 118). Talpamtol foguan thetemiglen meghsebhettek vala engemet (NagyszC. 48b). Tyzta keuansagat meg nem sebhette vala (CornC. 43b). Az ev zyveet meg sebhetem fertezetes zeretetre (358). Meg sebhetveen az papy feyedelemnek egy zolgayat, el vaga ẃneky ffyleet (JordC. 442). Te uram jgazau sebhettel meg engemet, de kegyessen vigaztottal meg engemet (DomC. 228b). Ziuet gonoz keuansagual megsephette (DebrC. 7). Meg sebhótte ew zyweet az ew meennyey zeretew attyanak es vendeegheenek tyzes zerelme (ÉrdyC. 510). Meg kerdeek, ky volna es ki sebhette volna meg ewtet (527). Az óryzók megh vereenek engemeth es megh sebhóteenek (ÉrsC. 228). Vram Ihus, ky ez wylagnak yduessegheyerth akaral lanchyawal megh sebhettethny (PozsC. 34). Meg fogattatanak az toluayoktul es meg sebhettetenek (BodC. 12). Kemeny tẃyssel meg sebhetek (ThewrC. 114). Aszt se áldozzad az urnak, a mi meg szakadot a vagy meg sephóttetett (Helt: Bibl. I. Hi3). Lánczáual meg sebhete az ó oldalát (Helt: UT. c8). Es ó magat fókelyeckel meg sebheted (Born: Ének. 294b). Az christen sebhet meg es ẃ giogith meg (Ozor: Christ. 340). Ó sebhetet meg a mi alnaksaginkert (Bas: Credo. 174). Es meg sebhetnen az ú lelki esmeretekel: percutientes conscientiam (Fél: Bibl. II.38). Az isten a bűnósóket az tórueń altal rettenti es szineket meg sebheti (Fél: Tan. 242b). Megsebhetéc az ó szive ez vétekért és monda: Igen vétkeztem (MA: Bibl. I.301b). Ninczenec megsebhedve és felszaggattatva az szivec az ó bűnóknec esmereti által (MA: Scult. 231). Mineknutánna pedig Dávid ezt cselekedte volna, meg-sebheték az ó szive (Batai: LPrób. 82). Ez a tekozlo fiat viszsza hozta es az tolvaioktol meg sebhettettett az órzónek gyogyettása ala bizta (Lép: PTük. I.186). A máknak meg-sértett, sebhetett fejecskéje (Com: Jan. 32).

mëgsebhëtés: [vulneratio; verwundung]. Mitsoda a szívnek meg sebhetése (Bátai: LPrób. 86).

Sebhëtés: ∾ Eggik tórése es sebhetése a másikat ott ęri (Mel: Jób. 41).

Sebhëtetlen: invulnerabilis Kr. [unverwundbar]. Achilles noha győzhetetlen és sebhetetlen vala, még-is Troját meg nem vehette (Hall: Tel. 130).

Sebhít: [vulnero; verwunden]. Tsendesedgyéc azzal szinem sebhító lánghia (Balassa: Ének. 3). Hát miért ostoroz s probákkal miért sebhit (Rim: Ének. 172b).

2. SEB: impetus, violentia MA. gewaltsamkeit PPB.

Sebbel: [celeriter; schnell]. Nagy sebbel lobbal valakire menni: *incursare in aliquem PPBl. Jelenek az zent lelek nagy hyrtelen sebbel, mykeppen nemynemó leeleknek hyrtelen walo jeweese (ÉrsC. 158). Egy angyal aaz kerekeket nagy sebbel az nepre wethe (510). Ezt hallván azonnal wezót rántának, nagy sebbel utánok evezni fogának (RMK. V.198). Es mind az ket folyo viz nagy sebbel egybe útközik: et magno motu amnis uterque colliditur (Forró: Curt. 493). Késő lévén már az idő, nagy sebbel lobbal kiki haza mene (ErdTörtT. I.109).

Sebës: rapidus, praerapidus, torrens C. violentus MA. [rasch, schnell, reissend]. Venit ad fluvium Zwew et ibi juxta Sebusag sunt due mete CodPatr. VI.73. 1252. A germeket az sebes viz gyarsan el nyeluen, az halottat eltemete az fewnen ala (EhrC. 160). Az nagi sebes tẃzet el teryezte (VirgC. 38b). Ysten nagy sebes szelet erezte nap nywgatrol (JordC. 28). Az sebess zeneth vethween alaya, zwrkallyak vala (ÉrdyC. 469). Wgy az kennak forgasa es nagy sebes thalalasa negy ezewr poghant ewle meg (ÉrsC. 510). Vala a folo igón sebes (TelC. 230). Atkozot legyen az ó haragioc, miert hogy ilyen sebes (Helt: Bibl. I. Aa. 4). Az tűznek sebess voltat meg oltak: exstinxerunt vim ignis (Sylv: UjT. II.110. 126b). Sebes haragja láttzic (MA: Bibl. V.9). Sebes, forgo taraczkokból lóvóldózvén (Com: Jan. 149). Egy sebes szarvas génnek nyomát keresvén járt (Zrinyi: ASyr. 1). A szarvas sebesben fut (Illy: Préd. I.32). Az ó sebes szeretete (Mik: MulN. 194). Könnyebb lett volna Nagy Sándor paripáját sebes futtában visszafüttyenteni, hogysem asszonyom nyelvét egy kevés pihenésre birni (Fal: NA. 187). A remora halacska a nagy terhes hajót sebes mentében megállítja (Fal: TÉ. 687). Sokan erószakosan bánnak természetekkel és mintegy hatalmas sebes folyamok ellen evezvén, akármint fészkelődjenek, elébb nem mehetnek (Fal: UE. 383).

Sebësen: rapide C. violenter MA. [reissend, heftig, rasch]. Sebessen folyó vizben: in aquis vehementibus NémGl. 284. Sebesen alá jöni: magna vi deorsum ferri PPB. Nézd, melly sebesen a földre száll (Pázm: Préd. 135). Esik elődben még oly csoportos ut, melyen jó lovad sem oly sebessen fut (Thaly: VÉ. I.152). Mikor Kédnél vagyok, a nap olly sebessen repül, valamint a fecske (Mik: TörL. 34). Védelmezi magát a tündöklő Apollonak sebesen sütő sugarai ellen (Fal: UE. 370).

Sebësköd-ik: properanter ago Kr [rasch handeln]. Életeket sietve költik, kedvekre sebeskednek, mindent hirtelen általfutván (Fal: UE. 454). Kéré utoljára, hogy sebeskedne mind igéretével mind ajánlásával (Fal: TÉ. 648). Mikor és hol kedvék viszketteti, sebeskednek a beszédben (SzD: MVir. 48).

Sebëskëdés: [properatio; eile]. Nem tapasztaltam benned, hogy idétlen sebeskedéssel törekedtél volna az efélékre (Fal: TÉ. 125).

Sebëslen: [cito; eilig]. Ugrai Györgynek egy szolgáját, kit jószágába küldött volt, az gyulai bégh alá külte sebeslen (MDiplBék. 187).

Sebësség: velocitas, rapiditas, violentia, impetus SI. [schnelligkeit, gewalt]. Sebessegnel az aytot megnyttuan, tewn nagy zozatott (EhrC. 16). Az viznek sebesege wketh elragagya (VirgC. 109b). Az tyznek sebessegeet megh oltottaak hyttel (ÉrdyC. 521b). A szelnek sebeseget erezzük (Fél: Tan. 317). Az folyo vizek sebessegek miat gyakorta uy es mas folyasra szoktak szegni (Ver: Verb. 157. 166). A magas hegyekbül leszállot kű-szikla nagy sebességgel dül, bont, tör (Zrinyi I.55). Megvidámula, az öröm testét, lelkét nagy sebességgel elfutá (Fal: NA. 150).

elme-sebëssége: acrimonia PPBl.

Sebësségës: vehementissimus Kr. [heftigst]. Pocolbeli sebössegös tűz (GuaryC. 11). Pocolban vagon eg meg goytot sebössegös tűz, ky öröcke soha meg nem alozic (NádC. 77).

Sebëst: [velociter; schnell]. Felette híres jó lovaglásáról, sebest futván másra ugrik egy lováról (Gyöngy: KJ. 107).

Sebhet-ik: [rapior?]. Oltarig zenthseghez annera sebhetic vala, hog micoron istennec testeuel eggesil vala, nag sirassal meg ötletik vala (NádC. 541).

[Sebhetőd-ik]

Sebhetődés: [animi concitatio; aufwallung]. Kétes elméjét nem csendesítheti, veszi a levelet, teszi, tekergeti; végre, mint tengeri habok szelek szünésével, csendesedni kezde sebhetődésével (GyöngyD: MV. 43).

Sebtében: [celeriter; rasch]. Az ki septében futván, valami fában meg ütközik, az fát szidalmazza bűntelen (Zvon: PázmP. 94). Praedikátziojában nagy sebtébe mentében, mikor valami úgy akadot vólna eleibe, mely képtelen dolog légyen (Veresm: Lev. 41). Illyen sebtiben való jövése siető igyekezetit jelenti (Bercs: Lev. 36). Komárommak megyen és sebtiben földjül kerül rajtam (122). Ugy kellene lenni, hogy maga hirivel mehetne sebtiben Nagyságod (599). Unalom elfogta, bé jött nagy septében (Orczy: KöltH. 113).

SÉD: rivulus, fluentum SI. [bach]. Ad fontem, qui nominatur Tubutsedu 1086 (Wenzel I.31). Per quendam fluvium melsed vocatum 1261 (VIII.10). Ad pratum Sedfeu nuncupatum 1292 (X.94). Meta descendit ad pratum seedfeu nuncupatum 1292 (CodPatr. V.74). Wokousede (ZichyC. I.10).

SÉDÓ: [patibulum; galgen]. De meeg más sédora is vonszák mestert (Bal: CsIsk. 153). De ideie immár, hogy fecsegésedért is sedóra vonnyalak (239). Féle azon, hogy ötet is sedora vonjak (GKat: Titk. 17b). Meg-kelletett a Christusnak feszittetnie és a tolvajokval egy sédóra fogattatnia (GKat: Válts. II.1185).

SÉFËLY: [scapha; schäffel]. Ezüstből borgokat sokat csinálának, séfelyek, kosárok ezüstből valának (RMK. V.197). Hozának Dávidnac hálni valo ag leplet, medenczét vagy víz merő sefőliőket (Mel: Sám. 198).

SEGÉD (*segid* DöbrC. 51. Görcs: Máty. 54): conamentum C. juvamen, adjutorium MA. hülfe, zuflucht, beistand PPB. Vénség segédei: *adjutoria senectutis PPBl. Legenec neki seged (HB. 22). Ur nekem segid, nem filek. Vr nekem seged és en meg vtalom en ellensegimet (DöbrC. 51b). Tudom, hogy lengyel hirály hozzája venne, egyik segédem Czelling öcsém lönne, másik segédem én unokám lenne (RMK. III.353). Hertzeg töb uraktól kere segidet (Görcs: Máty. 54). Vénsége istápja, gyámola, segéde (Zvon: Post. II.411). Az istáp olly támasz, segéd, mellyhez tartozkodik az erőtlen, hogy el ne essék (Megy: 3Jaj. II 32b). Segedeket kivántak (Megy: Dial. 69). Hathatos segédi vadnak az igaz kegyességnek (Teleki: FLél. 4). Bodulni ha kezd elmém, el-távoznac tőlem segédim (UjF: HÉnek. 19b). Keszkenője végét bé-veti, mellynek segédével jő is a part felé (GyöngyD: KJ. 458). Földi segédim ha elhadnak is (Thaly: VÉ. I.116). Kérjük az istent, hogy lelkét adgya nékünk segédül a mi magunk állapottyának megvizsgálásában (PP: PaxA. 53b). Véghetetlen fájdalmakat szenvedett, hogy segédével Floriuája mellett nem lehetett (Kónyi: VM. 43).

SEGËDELËM (*segedem* NagyszC. 104 *segelm* KulcsC. 118b): confugium, profugium, refugium, opitulatio C. auxilium, juvamen, adjuvamentum, adjutorium, praesidium, subsidium MA. hülfe, zuflucht, beistand PPB. Ysteunec segedelmeuel valamynemev haznalatott ew kewzewttek tezewnk (EhrC. 36b). Vőu ő maganac segédelméket: assumpsit sibi auxiliarios (BécsiC. 14. 43). Segedelmet tüled nem vezöc (GuaryC. 40). Zent Ferencznek segedelmet keri vala (VirgC. 108). Embőri segodelemtől meg valec foztatoth (NagyszC. 104). Az the seghedelmed ala folyamonk (WinklC. 40. 83. JordC. 802). Seminemő hyedelmet auag segedelmet veuen (VitkC. 94). Hyzem, hogy az wr isten, ky myndeneket meg vygaztal, teeneked ees seghedelmet teezen (ÉrdyC. 338b). Een ygaz segedelmem vagyon wrtwl: justum adjutorium meum a domino (KulcsC. 11). W segelmek meg fogyatkozyk: auxilium eorum veterascet (118b). Zenth Miklos mij zegedelmewnk (RMNy. II.23b). Segedelmuel legyetek, ky dolgában zwkeskedyk (Komj: SzPál 104). Segedelem nélkűl szűkölködic (Com: Jan. 201).

Segëdelmes: auxiliaris, auxiliarius SI. [hilfreich]. Emleközyewnk az ew hamar valo seghedelmes voltarol (ÉrdyC. 589b). Istennek seghedelmes malazttya (604). Az ew kegyelmesseghecnek seghödelmes ayandeka (632). Zent Peter zent Pal apostoloknak segehdelmes hatalmokban byzwan engedet ayandekot (ÉrsC. 556).

Segëdelmeskëd-ik: [praesidio sum; beistehen]. Segedelmeskeggyél, reád bizom utolsó tseppeit ügye-fogyott reménységemnek (SzD: MVir. 334).

Segëdelmesség: [auxilium, adjutorium; hilfe]. Myndennek zegődelmesseget ewenek aloyttya vala (ÉrdyC. 372).

Segëdelmü: [auxiliaris; hülfe leistend]. O gazdagság segedelmű kiraly (MA: Scult. 15b).

Segédség: [juvamen, adjutorium; hilfe, beistand]. Vwn zent Damian egihaznak valo segedseget az epülesre (VirgC. 31). Hiusegel neki segedseg vala (85. 128b). Atte segedsegeddel megzabadultam (NagyszC. 128. 304b). My seghedseghwnknek ydeyn: ad opportunum auxilium (JordC. 805. 810). Zűkseg vala aiianlas mű segedsegőnkre (VitkC. 93). Mynden dolgaban nagy seghedseegh vala (ÉrdyC. 581b. 613). Wr ystennek malaztyanak segedseghe myat akarok ky mwlnom (ÉrsC. 265. TelC. 48). En segedsegemre boczassad zent Myhal archangyalth (ThewrC. 61 134). Hyuy engömet segedségre az nyomorusagnak napyan (Beythe: Epist. 222b). Erős hyttel hijunc segédségűl (MA: Scult. 259b). Az istennek segédségűl valo hivása (KCsipk: Wol. 341b).

Segéll: juvo MA. helfen PPB. Zent Fferenc ewtett hywsegest zegellyvala: adjuvat (EhrC. 7). Ninčen, ki segéllén: non est, qui adjuvet (BécsiC. 24. 40). Ségelled en hűtőtlenségémet

(MünchC. 89). Zegent nem segellem zwksegbe (VirgC. 7. 88b). Kezeuel magat nem segelhetti vala séniben (WeszprC. 68). No mayd meg laatom, ha segel (SándC. 29). Azert sir vala az aña ô zent fiaval egetômbe, mert az ô fia nem segehetivala (NádC. 346). Hina hozza egy sorort, hog segellene neky (MargL. 25). Özwegyeket segheelleny hw zykseghekbe (JordC. 834). Eo naponkent segelli az ur istennek eleotte eo zent erdemevel es esedezesevel az eo fiait (DomC. 1). Mely cardinalisok zent Damancosnak hyven segeelnek az eo neky hagyot dologban tanachal es segedelmel es (99). Oh azoñom Maria, mikepen alazuala, 'anag ki segel' uala il nag zorossagban (VitkC. 79). Te keğeg Jesusnak zeretô zolgalo leaña, gondolad, hog ôrômest segellened ôtet (80). Yme isten segel engemet: deus adjuvat me (KulcsC. 129). Melyik mestersegnek segél inkáb az ôrdôg (MesésK. 31). Fôldûnkben nem segellôe a szegenyeket (Born: Ének. 130b). Segellôd etellel es itallal minden szûkse gekben (264). Segéllic az isten dolgában munkalodokat: ministrant sacerdotibus (MA: Bibl. IV.238). Az ökrök, mellyek vonják a terhet, s egyik a másikat segéllik (Bod: Lex. 75b). A megbántott félnek segéljûnk (SzékÖkl. I.314b).

[Szólások]. Isten engem vgh segellyen (RMNy. II. 19). Fogd be a lovat ördöglelkű, mert úgy segiljen elütöm a fejedet (Bethl: Élet. II.124). Isten úgy segéljen, Ujvár felé hallanák csak indulását is Nagyságodnak, Pozsonyhoz gyünne Haiszter (Beres: Lev. 96). Isten úgy segéljen, ujra kezdjük tavasszal ismit az entrét (219).

elö-segéll: [adjuvo; beistehen]. Elé-segíleni valakit: *adjuvare aliquem comiter, lepide, munifice PPBl. Ô Felségét abban mint egy elô segéllik (Tof: Zsolt. 513). Elô segéllyed nyavalyás voltába (Magy: 6Jaj. VI.48b).

föl-segéll: adjuvo, sublevo, opem ferro SI. [nachhelfen]. Ha istent tiztellyûc, az mi erôtlenségûnket fel segelli (Kár: Bibl. I.627b). Felsegéllyed az koldusnac szûkségét (MA: Bibl. I.172b).

fölsegéllés: [adjuvamentum; unterstützung]. Nem immelámmal, hanem nyersen szorgalmatoskodtam fel-segéllésén (SzD: MVir. 243). Mindent elkövet a megszorultak felsegéllésére (380).

mëg-segéll: [adjuvo; helfen, beistehen]. Isten ôket meg nem segellendi (GuaryC. 55). Zegel meg engemeth mendem swksegemben (PeerC. 172). Vram segeel meg enghemeth (JordC. 402). Mindôn zûksegôkben meg segellettetnek (DebrC. 24). Inkab segel meg az bekeseg (280). Meg segheellyk vala az hazat (ÉrdyC. 562b). Kegyelmes meennyey zent atyank istennek meg segheellôt malazttyabol lassok, hallyok az nemes zyz zent vytezuek es nemes wr ffywnak dycheeretes kymwlasaat (514b). Es en meg segellettem: et adjutus sum (KulcsC. 61b). Kellyenec fel és segéllyenec meg titeket: surgant et opitulentur vobis (Kár: Bibl. I.190). Segéllyûk meg ezeket a Christus barátait (Illy: Préd. II.178b).

Segélget: [iteratis vicibus adjuvo; wiederholt unterstützen]. A hercegek és fejedelmek megengedik ugyan, hogy ôket segélgessük, de egy általjában nem, hogy meggyôzzük (Fal: UE. 366).

Segéllô: adjutor MA. helfer PPB. Zenth Yeronnymws kereztyen hythnek deweczewseges wyteze, anya zent egyhaznak segelewye (ÉrsC. 332). Mykort magat syratna, de segellewt nem latna, feleseghe kewzel wala (511). A ty wrwmeteknek segyllwy vagyunk (Komj: SzPál. 203. MA: Bibl. IV.160).

Segélség? segérség?: [auxilium; hilfe]. Ty K. parancyolna Mwranba, hogy lemenek segelzeg (LevT. I.99). Zrinyi György a vár segérségére jûve (Pethô: Krón. 187).

Segélt, segilt: [auxilior; helfen]. A Nagyságtok édes aszszony anyjok, hogy holta után is az efféléket segilthesse, férjének akaratjával arról rendelést tett (Bod: Pol. Ajánl. 4). Blandrata és Dávid az igaz tudomány iránt kételkedést szereztek, a mellyet igen segiltett az is, hogy Lengyelországban is lábra kapott az a tévelygés (18). Támasztot isten egy jó embert, a ki táplálta, segiltette (191).

[föl-segélt]

fölsegéltetés: [adjuvamentum; unterstützung]. A tanáts küldött a tanítóknak szükségekben való fel-segiltetésekre alamisna pénzt (Bod: Pol. 172).

Segéltés: ∾ A papoknak, templomoknak segéltésére, a mit isten nektek ad, abból alamisnálkodjatok (TörtT.[2] I.149).

Segéltöd-ik: [juvor; geholfen werden]. Ha azzal a vallás dolga segiltödött (AnyaszlHist. 185).

SEGÍT (*megseghenczen* JordC. 259): auxilior C. juvo, opitulor, subsidior, subvenio, subvento MA. helfen PPB. Frater agyad ennekem az seprewt, mert akarlac teged segeyteny (EhrC. 98. 132b). Segêh ennekem vram: subveni domine (BécsiC. 29. 79). Keryed azonyonk Mariat, hog segehen teged (VirgC. 1b. WeszprC. 120). Az en meñiei atyam nem seghitj vala azt, akkit segithet vala (NagyszC. 104). Kellyenek ffel es segheyczenek tyteketh (JordC. 276. 563). Mongyad azert ewneky, hogy segôhôn enghemet (ÉrdyC. 478). Segôhôn mynket attya fyw es zenth lelôk eg ôrôk ysten (ÉrsC. 24b). Ôket nem segeytik (BodC. 5). Az Kegelmed germeke igen lator, semyth nem segeth (LevT. I.209). Segitették Sándort útában, népét pénzzel való fogadásában (RMK. IV.87). Ne félj, hogy segéche senki magyarokat (Zrinyi: ASyr. 25). Láttyátok, melly szépen segéti Sámbárt a tridentomi gyülevész (Matkó: BCsák. 68b). Véltem, így is segétlek tégedet s tölthetem kedvedet (GyöngyD: Char. 35). Mihelt akadékja van, nem tud segéteni magán (Beres: Lev. 411). A jobbnál jobb természetet is eléb segíti a gondos mesterség es bölcs lecke (Fal: NE. 12). Annyit nyomsz a világ Deliái mértékekben, a mennyire segét bölcsességednek ereje (Fal: UE. 364).

be-segít: [introitum juvo; hineinhelfen]. Bésegitvén a gályába a követ nagy három vendégjeit, felszedeté a vasmacskáit (Fal: TE. 683).

elő-segít, elöl-segít: [promoveo; nachhelfen]. A kônyôrgés ighen elôl segiti a békességet (Czegl: MM. 14). Az úr isten abban is elôsegített bennünket (RákGy: Lev. 214). Némelly emberbôl mintegy kinéz a méltóság, mely külsô tekéntetnek bennek titkon lakozó ereje igen is elôsegiti ôket (Fal: UE. 388).

föl-segít: adjuvo, elibero, elevo, sublevo MA. aufhelfen PPB.

fölsegítés: sublevatio, elevatio, adjutamentum, auxiliatio MA. das anhelfen PPB.

[hozzá-segít]

hozzásegítö: cooperator Kr. [mithelfer]. A hamisság kezdôk és hozzá-segítôk büntetést érdemelnek (Pázm: Préd. 1180).

ki-segít: [subvenio, succurro; aushelfen]. Mostan hogy be rontottam agyadat, im elég aranyat adtál és minden szegénységembôl ki segitôttel (Helt: Mes. 382).

mëg-segít: juvo, subsidior, subvenio, suppetior C. helfen, behilflich sein PPB. Kerlek teged, segehet meg ysten zegenet (EhrC. 60). Senky ne seghenezen megh teghed: non sit qui te adjuvet (JordC. 259). Segheyez megh mynket: succurre nobis (763. 779). Segheyehetôk meg atyamffyay, hogy el ne vezyek (ÉrdyC. 566. 633). Azzonywnk Marya az ô hyweyth megh segytty (ÉrsC. 521). Az kerwl valo somsedok megh segetetek,

ky miuel lehetet (RMNy. II.97). Hozzánk közelget és megsegít, hogy el ne essünk (Pázm: Préd. 173). Egy szeme pillantásával is meg segéthet (Zvon: Post. I.325). Hiszem istenemet, megsegét bennünköt (Beres: Lev. 586). Jó volna megvenni, mikor megsegítheti, akkor nem lesz úgyis erőm offensive agálni (704).

mëgsegités: adjutorium MA. hilfe, beistand PPB. Nem látunk ditsőséges operatiókat vagy szállott várnak meg-segítését (Zrinyi II.171).

rëá-segit: opitulor Kr. [behilflich sein]. Segeellyen reea wr isten (ÉrdyC. 8). Ez vtan isten rea segituen nagyobbal is igyekezem szolgalnom 1582 (Kal. Eiij). Tellyességgel semmit nem cselekedhetnének, ha az istennek véllek együtt munkálkodó ereje reá nem segitenéje őket (Pázm: Kal. 29). Többre is reá segit az úr isten (RákGy: Lev. 241). Isten s a szerencse mindenekre reásegét (Beres: Lev. 174). Minekutánna isten reásegétené az földvári sáncznak valamely úton-módon való kézhez-vételéhez, intézbeti generalis uram operatióit (336. 135).

segittën-segit: [continenter juvo; stätig helfen]. Ösztönnélkül-is segétten segétt bennünket (Csúzi: Sip. 372).

Segitdëgél, sëgéddëgél (MA.): juto MA. behilflich sein PPB. Az épitő mester épít segiddegelvén az ácsoc: adjutantibus fabris (Com: Jan. 102).

mëg-segitdëgél: subvento C.

Segitelen: [auxilio destitutus; hilflos]. O segyteleu embersegh, o nagh martirwmsagh, mely sebek, seghely mynketh az ewrek elethre (PozsC. 19b).

Segités: juvamen Kr. [hilfe]. Az itélet napján ki-adott szententziában a nyomorúltak segítésének el-múlatását adgya okúl a kárhozottak veszedelmének (Pázm: Préd. 39). Nem tsak istenben élűnk és vagyunk, hanem ő segítésével lehet leg-kissebb mozdúlásunk (71). Inkáb bízott az orvosok segítésében, hogysem istenben (175).

Segitö: juvans, adjutor, opifer C. opitulator, auxiliator MA. helfer PPB. Nem vala ennekőm a kenba segettőm (NagyszC. 88b). Tezlek tegedet kereztyeneknek segeyteveue (CornC. 103b). Isten az emberek bűniert az érzékenységtelen állatokat is rontya és ostorozza, mivel segétői és eszközi vóltanak az emberi gonoszságnak (Pázm: Préd. 7). A mértékletes harag segétője a bátorságnak és erősségnek (798). Lenne ő nékiek kalauzzok és segitőjők (Liszny: Krón. 298).

Segitség: auxilium, juvamen, adjutorium, opitulatio, subsidium, suppetiae C. hilfe PPB. Segítséggel vagyok: opitulor; segitségre-való: subsidiarius, praesidiarius C. Erőzyem te zentseegős segeeythsegődeth ees wygaztalaasodath (CzechC. 60b). Attiam adna többet az en segeiczegőmreh tyzenket legio angelioknal (WeszprC. 66). Felemeluen az sororok az ev zemeket, latak az lampast az eegben segeetseg nekevl choda keppen allanya (DomC. 55. 99. PozsC. 15). Valamy segheedseegőt tebetwnk teeneked, eremest teezwnk (ÉrdyC. 359). Az zyz leany az wr ystentwl segetseget war wala (ÉrsC. 482b). Vram een segeythsegem: adjutor meus (KulcsC. 27b) Legy segechseegel raytonk kenyerylwen (Pesti: Evang. 90). Menne ala Arabiaba az Aretas kiralhoz segetsig kerni (Szék: Krón. 72b). Isten segetsegeuel vgyan volna hatalmom rea, hogy arthatnéc tűnektec (Helt: Bibl I.P2). Egy istenfélő szőmely minekűnc segetsegűl volt (Helt: Bibl. Lc2). Meg bizonyetom istennec segetsegéuel (Tel: Fel. 17). Kinec segitsegekből es szolgallatiokbol czelekette legen azokat (Decsi: SallJ. 30b). Mi nem kűldűnk feleletre valo segitséget kérni (Bal: Epin. 9). A hol az isten jelen vagyon segitségével, még a pókháló is erős fal (Fal: SzE. 518).

Segitségës: [auxilians; hilfe leistend]. Mi is hatalmas császár segítséges oltalmában meg ne fogyatkozzunk (MonTME. III.286).

SEGG: podex, anus C. culus MA. der hintere, arsch PPB. Seggen űlő: sedentarius C. Segg, alfel, segglyuk: podex; seggen költ kelés, kelevény, süly: condyloma; seggen és lábon való hasadások és törések: rhagades PPBl. Vgy őcklelem az én magas szarnaimmal, hogy mindgyárást toua segre dől (Helt: Mes. 268). Mikor fut a kechke, akkor feierlik az ő seggi (SalMark. A5). Mi ragad az embernek a seggire, hanem chak szarbinchok (B6). Mivel szereznek az emberek leg tőb szart? Felelet: az ő alfelekkel vagy az ő seggekkel (MesésK. 12). Sar kerep, ha meg főződ, igen io dagadot zőmerőm testőt, seggőt vele kőtőzny (BeytheA: FivK. 75b). Az űlés kedvéjért farral, segg pofával meg-környékeztetett segg avagy alfel (Com: Jan. 49). Sótalan lencsét eszik kölykével, az seggiben vakar az körmével (Thaly: VÉ. I.343).

[Szólások]. Segghi óráia: decem pes umbra, venter est suum cuique salarium (Decsi: Adag. 206). Segged telik, de erszényed üresen áll (FortSzer. M3). Aztot nem éri az ő bolond feje, elbujhatik véle az ebek seggibe (Thaly: Adal. II.119). Mostan minden ember el kőrűli a dolgot es onneg vagyon ennyi kúldús és seggen űlő teluay (Helt: Mes. 218). Két nyerget vlni egy seggel: duabus sedere sellis (Decsi: Adag. 46). Nem vlhetz egy seggel két nyerget: non pottes Thetidem simul et Galateam amare (196). Egy seggel két nyerget akar a jesuita űlni: duabus vult Jesuita sedere sellis (Czegl: Japh. 235). Jay hogy minden kuruának az seggit kened, azok minden marhádtól fosztnak meg téged (FortSzer. L3). Soknak a fejeket seggek mellé tette (Kónyi: HRom. 81).

bába-seggü. Bába seggű gomba fekete lével (Radv: Szak. 225).

Segdëgél: [latito; sich verbergen]. Kinek nylvan nem kőnnyen esett országábul ki vezetni, barlangokban segdegelni, egh haborút szenvedni (Lép: PTük. I.130).

Seggël: retrorsum eo Kr. [sich zurückziehen]. Hatat adván és hátra seggelvén a kurucz előtt, csalogatták alá Fehérvár alá (TörtEml. II.51).

Seggës: [pede instructus; mit einem fuss versehen]. Segges edény: gastorium C.

SEKRESTYE (*segőstie* TihC. 185b. *segestye* Com: Jan. 129): adytum C. adytum templi, sacrarium MA. sakristei PPB. Szentség-tartó hely, segestye: sacrarium; segestye, templom rejték helye, titkos hely: adytum PPBl. Az vtan el megyen vala az secrestyeben (MargL. 66). Az segőstieből el ky jőuenek (TihC. 185b). Eg hazamnak segőstieebe ualo edenőket mind őzue tőrtem (KazC. 64b). Az nagi segestieben jutott vala (CsomaC. 62b. Görcs: Máty. 61. Pázm: Kal. 613. Mad: Evang. 211). A szkofiomos főpap a szentségesb helyben, segestyében bé-megyen vala: pontifex infulatus sacrarium, adytum intrabat (Com: Jan. 129). Az nagy segestyébe béfutott vala, áldozó szerszámokat hozot vala (Huny: Troja. 43). Lengyel országban a papok a segrestyeben lévő szentelt vizbe teszik az igett bort, hogy meghüljön, a mig a misét elvégzik (Mik: TörL. 67).

Sekrestyérës: [sacristanus; kirchendiener]. Byzonsagot tevt vala soror Jolent, ky vala secrestyeres soror (MargL. 14). Az ewrdeg kere az fratereknek secrestyeresetevl egy confessort (DomC. 64). Lataa, haat az pyspőky gyrew nynchen wyyaban, kyt az temeteezen atta vala tartany az segősttyerősnek (ÉrdyC. 443).

Sekrestyés: ∾ Az baratoknak monosthorokba walo segrőstyesnek wala newe Yeronymus (ÉrsC. 521).

SELLŐ: [Fea; fee]. Oltalmát ha kéred a mennyek urának, sellők sem tündérek ám neked nem árthatnak 1850 (AkadKözl. 130).

SELYE. Egh ezewsth selye pohar (RMNy. II.36). Egy ezüst selye pohár (Radv: Csal. II.7).

SELYĖM: sericum C. bombycinum MA. seide PPB. Zep aranas barsoń selőm (GuaryC. 45). Az goromba ruhak selymekből lenny tecznek (VirgC. 149). Kőssetőc coronat Marianac a vekonsagos selyemmel (NagyszC. 276). Arokat senky nem veezig arannak, bybornak, selyemnek (JordC. 918). Ez rwha feyer wolt es selyemből wolt alkotwan (ÉrsC. 65). Külenféle selyem és aranyas morha (Ver: Verb. 58). Selyem pánczér üngel öltöztette testét (Zrinyi I.90). Hegedű hurnak való selymet vöttem (MonTME. I.221).

baka-selyëm VectTrans. 10.

bojtos-selyëm: sericum villosum Nom.² 449.

[fél-selyëm]

félselymës (ruha): vestis subserica Nom. 24.

sodrott-selyëm: sericum tortum; gezwirnte seide PPB. Boltyokban van selyemnek sok száma, ki sódrott, ki sima, kiket tsak rút bogár fon (Szentm: Kalm. 7). A lóra való ékes szerszám aranynyal és zöld sodrott selyemmel egybeszőtt munka vala (Fal: TÉ. 637).

spring-selyëm. Kőssed az vekőnsegő spring selemel (DebrC. 629). Ha eppring [így] selyemmel megkötsz két hajszálat, egy erős vas szeggel földbe bészegezed, minden erősségem eltávozik nekem (RMK. II 343).

Selymës: sericatus MA. [seiden-]. Scelmes allattal megh thekerth kőtelnel kezeth, labat erőssen megh kőthőzek (PeerC 43). Ime nemevnemev itfyv selmes ruhaban evltevznen (CornC. 264b).

SELLYE, SÉLLYE (*szellye* Helt: Krón. 174): glossaria, sandapila, feretrum C. [sarcophagus; tragbahre, sarg]. Mikoron testet a selicbe tettek volna, azonnal zent angialok sereggel ot ielőnuen, az martirnak miseiet kezdeek el (DebrC. 85). Egy nihány nap mulva szellyébe tőuéc a király testét és be szurkozác aszt minden felől (Helt: Krón. 174). Fel-ássák nyugovó sellyéjekbűl, azokat drága kelyhekben rakják és foglallyák (Pós: Igazs. II.651). Az irigy halál s ez fekete gyász sellye mind ezeket elölünk elrejtette (Megy: 3Jaj. II.47). Im ez szomoru szellyében előttünk fekűvő Ibrányi Ferencz (Megy: 6Jaj. IV.18). Tsőmőr miat szál be sellye szobájában (SzBodó: SóDics. A4). Az ember szűletesere bőltső, gyermek ruha, halálára koporsó, sir, sélye készittetnek (ACsere: Enc. 257). Viszen a séllyére (Hall: Pajzs. 433). A kihez éltünkben biztunk legerősbben, azt teszszük a földbe romlandó selyében (ErdTörtAd. III.108). A Kornis Gáspár selyéit én viaszoztam meg és boritottam meg egy emberrel (I.88).

SELYP: blaesus, balbus, traulus MA. stammelnd, übel redend PPB. A selpből es rőbőgőből prophetává tevél (Lép: PTük. III.254). Nehezen szólló selypnec lenni: balbutientem esse (Com: Jan. 53). Kálmány szőrős, sánta és selyp ember vala (Liszny: Krón. 292). Valaki az isteni dicséretben rebegő, selp a vagy néma vagy, szűz Máriához folyamodgyál (TitkRózs. 134).

Selypëg: balbucinor PPBl. [lispeln]. Rebegek, leppegek, selypegek: balbutio PPBl. Mikor szóllani kezd, igen gyönyörűsegessen selypegh (Prág: Serk. 468). Selypegek megis, ha ékesen nem szólhatok (Lép: PTük. III.198). Elhulla eltem gyümölcse, selypegő nyelvem kereke nem fordul (TörtT² I.346).

Selypëget: balbutio C.

Selypëgető: traulus C.

Selypës: subbalbus, balbutulus Kr. [stotternd]. Jobb selypesnec lenni, hogy sem mint néműnac: praestat esse blaesum quam mutum (Czegl: Japh. 53).

Selypësség: balbuties MA. [das stottern]. Minden modgyát ennek selpesség nélkűl ki nem mondhattyuk (Zvon: PázmP. 227).

SEMLING: salmo, esax MA. cobitis barbatula PPB. [salm, lachs]. Semlyeng hideggé téve éles lével. Az semlyenget egészen hadd, az sóból mosd ki, szűrd meg az levét (Radv: Szak. 129). Semling, orso farku hal (Com: Jan. 40). Kopbalat, pisztrángot, semlinget add a szakátsnak (SzBodó: SóDics. A4).

SEMLYÉK (*selmekus*, *semlingyes* Huszti: Aen. 7. *szemliéke* Mel: Jób. 53): [palustria; moor]. Edessek ő neki a czőrgő patak szemliéke az az vgian diczékedik, ha szemliékbe temethetik (Mel: Jób. 53b). Hogy már le-szakadgyon, nem tél több helyeken amaz álma-béli lékes semlyékeken (GyöngyD: KJ. 479). Mint Icarus le is esett egy semlyékbe (Gvad: Idŏt. 79).

Semlyékës: uliginosus, palustris SI. [moorig]. De stagno quod selmekus vocatur 1261 (KamLTár). Meg szabadita ingemet az nag veszedelőmből, kibe meg kel vala halnom mint eg semlikes toba (Szék: Zsolt. 178b). Semlingyes nád kőzőt nagy soká budosęk (Huszti: Aen. 7). A föld semlyekes ingovány, süppedős (Gyöngy: KJ. 71b). A nyavalyáknak bokros az örvénye semlyékes uttyának ritka olly ösvénye (85). Vizes, semlyékes árok (Thaly: RT. I.239). Ő ezen semlyékes országot megjobbitá (Gvad: Hist. 59).

SĖNGĖLL, SĖNGĖRĖL: [metalla secerno; sengen]. Piskloczot sengellenyi. Végy egy font piskloczhoz nyolcz lat salyétromot (Kecsk: ÖtvM. 303).

mëg-sëngërël: ∼ Tégelyben tegyed az átalöntött piskloczot, semmiképpen bár meg ne tengereld (Kecsk: ÖtvM. 290).

SĖNKĖL: [dono; schenken]. Ees vitezy ezvezanal te oldalad megh őklelwen, mynekőnk veerth ees vizeth senkőleel (WinklC. 258. GömC. 119). Az nagy soc futást, munkat nem restelte, mert vitézinec mindenét senkelte (BFaz: Castr. H2).

mëg-sënkël: remitto; vergeben]. Meg senkeli néki eddig soc bűnét (BFaz: Castr. C2).

Sënkëlés: [donatio; schenkung]. Őc nem külőmben tartyác azokat, mint fejedelmeknec és uraknac adományinac és megtisztelési senkeléseknec (MA: Tan. 1130).

SENYV: tabes, putror, rancor, putredo SI. [fäule]. Senyuet, rothat vert ki viszen az vizeleten (Mel: Herb 8b). Oly hitvány sennyvet, bolyókás kozmós tzondorát hoznac elő, hogy szégyenség előbeszélleni (MA: Tan. 91).

Senyvëcske: rancidulus C.

Senyved (*sennedek* DöbrC. 511. *senyedek* Mel: Herb. 101. Pécsi: SzűzK. 80b. *sinnyedeg* ACsere: Enc. 210b): ranceo, rancesco, putresco, tabesco MA. contabesco; stinkend werden PPB. Roshadok, senyvedek, epedek: marceo PPBl. Senuedet haladot mind reaioc hanyod (Born: Ének. 369). Nem szenvedheti vala el, hogy negyed naptól fogvást az koporsóban senvedvén kivetetnéiek (Lép: PTük. I.115).

el-senyved: extabesco C. MA. verschwinden, verschmachten PPB. El senyved a teste: corpus *profluit PPBl. Ez reghy rwhak el senywednek (JordC. 800). Myndenek mynt az őtőzet el senywednek (ÉrdyC. 53b). Nemy kewes ydeyglen el senwegy (ÉrsC. 38). The haragodba elsenvetteuk: in ira tua defecimus (KulesC. 224b). Az hiueknec regi el senyvett ereiec meg wyiult, meg eziczorazot (Born: Préd. 238). Banat miat el senynedtec

tetemimnec erei (Born: Ének. 183b). Sebeim elsenyvedtec, megbűsződtec (MA: Bibl. V.19). Ez ám giűmölcze amaz meg veszet és el szenivet fának (Czanaki: DögH. 99). Akkor koporsómrúl én emlékeztetem, elsenyvedt testemet mellyben temettetem (Thaly: Adal. II.405). Sok pecsétes levelek a földben senyvedtenek el (Bod: Pol. 92). Szakadozott levél úgy el-senyvett, kopott, hogy irása is alig tetszik (121). A test elsenyved (Gvad: Hist. 74).

elsenyvedés: [extabescentia; das verschwinden]. Az mi halalunk nem bűneinkert valo eleg tetel, hanem az bűnnek el tőrőltetese es rolunk valo el senivedese (Szár: Cat. E3).

mëg-senyved: fraceo, ranceo C. langveo, putresco, tabesco MA. [stinkend werden, verfaulen]. Meg seńuedet az banat miat az en szemem, az en lelkem es az en hasam (Szék: Zsolt. 27). A dőgnek meg senuet vere (Mel: SzJán. 389). Vetkek miat megsenyvedett emberi társaságnak tagjai (Ver: Verb. Előb. 2). Christus testének nem kelliet megsenyuedni a koporsoban (Kulcs. Evang. 262). Holt testek az mőzen meg semuedenek (Cseng: Jer. 11). Minek utanna meg senyvedtem és el-vesztem vólna is (Pázm: KT. 209b). Megrothadtanac és megsénvedtenec az én sebeim: putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae (MA: Bibl. I.495b). Az én szemem megsenyvedett az nyomoruság miatt: oculi mei lanquerunt prae inopia (521). Negy ezer, vagy annális tôbb esztendônek elôtte kezdettenek meg senvedni pokolban (Lép: PTük. I.115). Az roszúl való, meg senyvet fagygyat igen bôvôn ne márcs az vékony gyertya-bélre (Prág: Serk. 844). Meg-senyvedett, evesedett elméjű hazug tanító (Matkó: BCsák. 178). Vétkében olly undok fôrtelmes es meg senvedett, bůdôs (Balassa: Ének. 11). A hal a vizekbôl kifogattatván, egy fertály ora alatt megsenyved (Illy: Préd. II.249).

Senyvedék, sennyedék: scabies MA. [geschwür]. Az tekelnek seńńedeket čerepvel vakaria uala, ganaion ẏlven (DöbrC. 514). Nem pokol, hanem senywedeek vagyon hẘ testeeben (JordC. 97b). A vizénel az varat, szőmőlczőt, koszt, senyedeket mosni igen ió (Mel: Herb. 101). A testen elterűlt sennyedeket, rút himlôt meg állat, ha vele kened (143). Fekély, sennyedeg: cicatrix, erumpentes papulae (Kár: Bibl. I.102). Az bőr alat maradna, auagy seyedekke valtozuec (Pécsi: SziizK. 80b). Fôkélyec és sônnyedéc (Zvon: Post. II.30b). A koporsók belsô sennyedékinek bůdôssegit el-fôdözik kűlsô ékességekkel (Pázm: Préd. 36). Moyses akkor vévé eszébe, hogy rút sennyedékekkel poklos keze, mikor kebelébe nyúla (72). Az én kezeimen való ujaimat az rűhes szennyedékec miat ki terjedni látod (Prág: Serk. 784). Egynek betegsége másokat-is megbetegit mint a rűh, sennyedék (Veresm: Lev. 259). Viszketeges folyó sômôr, sennyedéc (Com: Jan. 54). A rűh, senyedék viszketést szerez (Com: Vest. 43). Szent Margit, scótusok királynéja, a betegeknek tôrôlgette sebeket, csókolgatva szitta-ki sennyedékeket (Tarn: Szents. 62). Fakadék vagy senyedék (Illy: Préd. I.174).

pokol-sennyedék: [scabies; krätze]. Ha veres hagymával a fô meg kenetic, a pokol sinnyedeg: rűh tôlle meg gyógyul (ACsere: Enc. 240).

Senyvedékëny: [foetidus, putridus; stinkend, faul]. Ha az országok nem óltalmazzák az isten házának testét, nem egyebek lésznek, hanem tsak senyvedékeny bůdôs szarvak (Misk: VKert. 101).

Senyvedékës, sennyedékës: scabiosus MA. räudig, krätzig PPB. Seńńedegôs. rűhes buyasag (TelC. 1). Naaman vala erôs hadakozo vitez, de rut, sinnyedękes, varas (Mel: Sám. 381). Hog ô sinniedékes varát le vakarnáia (Mel: Jób. 5b). A rűhes, varas, sennyedékes papokat sem szenvedte, hogy egyházi hivatalokban forgódgyanak (Pázm: Préd. 836). Sennyedékes, fekélyes seb (Horv: MulF. 22). Sennyedékes nyelveskedéstekkel hirében meg-ülitek (Csúzi: Síp. 116).

Senyvedendö: [extabescens; verschwindend]. Oh szegény magyar nép, kár, hogy tartatol ugy mint senyvedendô kép (Balassa: Ének. 3).

Senyvedés: [putredo, tabes; fäule]. Az hust senyvedéssel meg rothasztotta (Prág: Serk. 34). Tsontok közôtt valo senyvedés és rothadás (Tyúk: Józs. 156).

[**Senyvedhetetlen**]

Senyvedhetetlenség: [incorruptibilitas; unverwüstlichkeit]. A mennyei társalkodásban a senyvedhetetlenségnek ritka privilégiomával fel-ékeséttetett szent Ferencz által mi is részesülhetünk (Csúzi: Síp. 513).

Senyvedhetetlenül: [incorruptibiliter; unverwüstlich]. A szenteknek adatott privilegiom, hogy senyvedhetetlenôl maradtlégyen testek (Csúzi: Síp. 506).

Senyvedt: tabidus, rancidus MA. [stinkend, faul]. Az város senyvett holt testtül, vértül dögös vala (RMK. VI.180). Ollian undok vala a Jezabel holt teste mint a senyvett gané (Mel: Sám. 402). Senyuet hólt testůl az város dôgôs vala (Cseng: Jer. E2). Senyuet, beteges (Born: Préd. 43). Iszonyu dolog, ha valaki az halottat félig el rothat oldal czontyaival, senyvet tagaival felásná (MA: Scult. 469b). Rothattac, senyvettec (Com: Jan. 62). A senyvet fűvekhez ragazkodtak (Illy: Préd. I.151b).

Senyvedtség: rancor, pedor C. MA. schimmel, gestank PPB.

Senyveszt: tabefacio SI. [verschwinden lassen]. Rabul tartani és fogságban senyveszteni valakit (SzD: MVir. 347).

mëg-senyveszt: [tabefacio, putrefacio; faul machen]. Dávid háborodása oly nagy vala, hogy meg-rodbasztotta és meg-senyvesztette sebeit (Megy: 6Jaj. II.44).

SËPËR (*sepôr* Born: Préd. 18b. *sôpôr* Helt: Mes. 174. meg *sôpôr* DebrC. 47): verro, converro MA. scopis purgo; kehren PPB. Kéményt sepreni: faliginem camini detergere PPB. Eyel az en zyuemmel serkegettetem vala es seprem vala en lelkemet (WeszprC. 128. Helt: Mes. 174). Szent Janos az szemetet innýgy seprôtte, hogy az istennec haragiat a bůn ellen czuda kemeny szoekal predikallotta (Born: Préd. 18. MA: Bibl. I.221).

[Szólások]. Lassan seperj, ne poroz (Matkó: BCsák. 102).

ëgybe-sëpër: converro PPBl.

el-sëpër: [diverro; wegfegen]. Elkapdossák és ugyan elseprik az étket: diripiunt *verruntque dapes PPBl. Az Kisom patakja sôprôtte el-ôket (MA: Bibl. I.221).

ki-sëpër: everro C. expurgo MA. [auskehren]. Seperd-ki a házat: *verre pavimentum PPBl. Seperyetek ky a rygy kouazth, hogy legyetek wy, tyzta (Komj: SzPál. 139). Valamit a pápisták sok beszéddel szemeteznek, könnyen kisepertetnek (Pós: Igazs. II.195). Napjában egyszer kisöpörhetd házadat, tisztán tarthatd konyhádat (Thaly: VÉ. II.422).

kisëprés: expurgatio MA. auskehrung PPB.

mëg-sëpër: 1) verro, converro, deverro, expurgo C. abkehren, auskehren PPB. Megsepreni az udvart: *concinnare aream PPBl. Zent Ferencz vele wyselnala seprewkewt zemetes egyhazakat megseperny (EhrC. 97). Meg seprem vala en lelkemet (AporC. 32). Tanulj meg sepreny a te lelkedet (WeszprC. 127b). A hazat meg sôpôriôk a holnapi napnak tiztôssegere (DebrC. 47). Zykseeg leelkewnknek hazaat megh sepernewnk, ha my hwlladeek benne vagyon (ÉrdyC. 24b. Fél: Bibl. 20). Az mi házunkat te tisztán tartsad, kicsin cellánkat gyakran megsöpörd (RMK. IV.80). A ruházatoc meg-sepertetnec seprűcskével: vestimenta everuntur scopula (Com: Jan. 114). **2)** [virgis caedo; mit ruten schlagen]. Ki ellene mottzon vala, aszt igen

meg kezdé söppreni (Helt: Mes. 174). Nem ismertem társ te nálladnál gonozbat, félek, hogy meg söprik egyszer az hátodat (FortSzer. N2).

mëgsëpres: expurgatio C. MA. auskehrung PPB.

Söpörget: [identidem verro; wiederholt kehren]. Szükséges, hogy söpörgessük, tisztogassuk a bűnök szemetével bé-gazosztatott lelkünk-isméretit (Csúzi: Tromb. 160).

Sëpredék (*seprödék* PPBl.): ejectamentum PPBl. faex Com: Jan. 18. [auswurf, hefe]. Ha ez világ előt világnak söpredéki vagyunk, istennél mindazonáltal kedvessek és bötsületessek vagyunk (Ker: Préd. 313). Az ezüstnek vannak salaki és sepredéki, mellyek róla le égettetnek (Com: Jan. 18). Az illyetén varáslóc méltán a várasnac igaz sepredékinec mondattatnac (211).

Sëprés: scopatio Kr. [das kehren]. Es az cohnyan valo fazekaknak es egyeb edeneknek mosasaual es sepreseknek poraual syeti vala megfeketehteny (MargL. 3). Az apatwr mynd neky bagiaa meg tenny, ment wagion haz es wdwar sepres, wyz hozas, sarw törles awagi tiztittas es tal mosas (ÉrsC. 431). Kezgy munkat, akarmy legen az, akar talmosas akar haz sepres (TelC. 371).

Sëprö, sëprü: **1)** scopae C. verriculum MA. besen PPB. Vele vyseluala seprewket zemetes egyhazakot meg sepreny (EhrC. 96b). Megfordoloc en hazamba, honnan ki iöttem ès intuan lèltè ötet, biuan sèpröckel, mègtiztèituan ès mègèkèsèituèn (MünchC. 37. ÉrsC. 7b). Az egér tövis igen ió söprönec (Mel: Herb. 67). Maria Magdolna fiúénec hiyác, söprőt czinálnac belőle (129). A szemetec seprűvel sepertetnec: quisquiliae scopis verruntur (Com: Jan. 114). A házat seprűvel megseprik (Bod: Lex. 166). Egér tövisnek olly ereje vagyon, hogy ha abból szoba seprűt tsinálsz és a házban fel-függeszted, minden egereket ki-űz a házból (Váli: OrvK 66). **2)** scoparius; auskehrer PPB.

ház-sëprő: scoparius C. Nom.2 273. [auskehrer]. Küldtem az te udvarnépednek való posztót, kivel megéred az mosónét, sütőnét és az házseprőket (Nád: Lev. 22).

kémény-sëprő: fumarii scoparius, caminarius; kaminfeger PPB. A kéményseprőket nem szabad senkinek megelőzni (Nyr. XII.363).

krácoló-sëprü: peniculus; borstwisch PPB.

ruha-sëprö: **1)** scopina MAl. kleiderbürste Nom. 34. **2)** [purgator vestium; kleiderputzer]. Tizenkét tallért adtam az ruha seprőnek, négy aranyat napjában az ház öntözőnec (Szentm: TFiú. 14).

tisztító-sëprö: [peniculus; bürste]. Mint egy tisztító seprű olyan szélyes (MonIrók XI.337). Egy pár tisztító seprő (XXIV. 215).

ruha-tisztítósëprő: muscarium PPBl. [kleiderbürste]. A ruházatoc mosattatnac szappannal avagy meg-sepertetnec ruha tisztító seprűvel (Com: Jan. 114).

toll-sëprü: *plumaria scopa PPBl.

Sëprőcske: scopula C. [bürste]. Söprötskével kitisztíttyuk palástunkat (Com: Vest. 83. 145). A ruházatoc meg-sepertetnec seprűcskével avagy borostával (Com: Jan. 114).

Sëprőlék, söprelék: putamen, purgamen C. purgamentum, quisquiliae MA. [kehricht, mist, unflat]. A bél között lévő étel szepo erec a meg-emésztett étekncc legjobb erejét ki-szijác és azt a temérdekebb söprelékec a bélen és altélen ki-vettetvén leviszic a májra (Com: Jan. 51).

étëk-sëprőlék: analecta Major: Szót. 38.

SËR, SÖR: cervisia C. cerevisia MA. bier PPB. Ser-főző: sabajarius, zythepsa PPBl. Se bort se sert ne ygyal: neque vinum neque siceram bibes (JordC. 338). Senky sem sert sem bort ne ar[ulyon], hanem peczetes iczenel es pintuel (RMNy. II.3). Ha Sebesthyen deyaknak wona anny penze az sewr arrabwl, ottan wennem azth ew tewle fel (RMNy. III.74). Az chehek mynden tonna shertwl harom garast ygertek felyeb az elöbby adonnal (LevT. I.232b) Sert iszik (Valk: Kár. 47). A saxoniai ser meg kócsagositotta a Baldninus agya-velejét (Pázm: LuthV. 44). Ha bort nem ád, hiszem ad lőrét, czigert avagy sért (MA: Scult. 751). Az ispán főzessen egy jó főzelik sört temetésemnek emlekezetire (Radv: Csal. III.269). Igyál a sörben, kit csináltam lópösbül (Thaly: VÉ. I.344). Vacsorát italtól kezd sertől vagy bortól (Kisv: Adag. 32). Ha Zágonyban sert nem ihatom is, de iszom a Bozza viziből (Mik: TörL. 371).

[Közmondások]. Jó az sör, de mégis az bor az anya: optima quidem aqua (Decsi: Adag. 317. Kisv: Adag. 391).

bozza-sër: alica Major: Szót. 25.

búza-sër: ceria, curmi C.

elö-sër: cerevisia primaria PPB.

méh-sër: mulsum Com: Vest. 19. [meth]. Malosából, méhserből hozass igen jó bort, minemüt az urad iszik (Radv: Szak. 76). Az levét csináljad jó borból avagy méhserből (85). A hol bor nem bővölködik, méh-ser avagy mézes viz főzettetic (Com: Jan. 85).

méz-sër, mézes-sër: ∾ Mézes sört hozattunk (MonTME. I.129). Az ti országtokban erős méz sörök vannak (III.426).

szalad-sër: rythum C. bryton; bier PPB. A ser főzőtől duzma, szalad ser avagy ser főzettetic: a zythopepta zythum seu cervisia coquitur (Com: Jan. 85).

utól-sër: *secundaria cerevisia PPBl.

Sërës: cerevisiarius MA. zum bier gehörig PPB.

1. SÉR: doleo Kr. [laedor; schmerzen haben]. Tőlem sokat kér, a kinek gőzétül szédelgő fejem sér (Gyöngy: KJ. 70). Nagy hőség kezdi itt Theogenest érni és a szivét nehéz szoritással sérni (GyöngyD: Char. 59).

[mëg-sér]

mëgsérés: [laesio; verletzung]. Egy izzó vas kesztyűt minden megsérés nélkül az kezére vonszon (MA: SB. 74).

Sérelëm (*serem* VirgC. 32): laesio C. moeror MA. schaden, herzensleid PPB. Frater Lleo mendennapon kewlewmb vy ruhaual kewtewzyuala az czudalatos vaszegeknek he sebenek helytt verneк meg tartasara es serelmnek engedelmere (EhrC. 65). Léznèc föld indolatoc helèc zerènt ès ehsègec, ezèc a serelmèenèc kèzdèti (BécsiC. 98). Innè vettetenèc napnac hefsègère ès èynèc fagára ès mègholtanac a mèntöl gonozb serelmeekben ès ehsègben (101b). W giermeket serem nekwl zile (VirgC. 32). Testemnek serelme engemet nem banta (37b). Emleközyel meg vram Jesus az the kenodrol ees serelmedről, kyt zenwecz wala (CzechC. 13). Ky vonab az kutbol menden serelm nekevl (MargL. 134). Meg erössihön az en attiam, hogi elzenuedhessed az en serelmimet (WeszprC. 43). Zent Margyt serelm nekevl ky ievue (CornC. 330). Mindön sebeit meg giogituan es serelömböl meg zabadituan (DebrC. 12b) Serelöm nekül marada a tüzben (123). Zyleteek mynt az feenesseeg az naptwl myndden serelemmel kyl (ÉrdyC. 40b. 189). Kristus nagy zemerömsegel fygöt es nagy sérelömwel megh fezyttetöt (ÉrsC. 71). A zynek tewredelmessegebe serelm wagyan, a zanak gyonasaban zemeerem (534). Az allas esmeg fel allattuan serelöm nelkel ala zalla

(TelC 100. KulcsC. 16). Ot el foga ûkôt az reszketes es az serelôm mint az germec szûlôt (Szék: Zsolt. 16b). Nagy szine serelmere len (Tel: Evang. I 559). A nap minden sérelem nélkûl botsáttya fenyességét a fôldre (Pázm: Préd. 102). Lelkûnk isméretinek sérelme nélkûl ritkán térûnk a hallgatásra (Pázm: KT. 28). Nyiláid szereznec ennékem nagy sérelmet (MA: Bibl. V.19). Betsûlletec serelmére vagyon (Czegl: Japh. 72). A felebaráti szeretetnec sérelme nélkül merem mondani (Fal: NA 141).

Sérelmes: laesus, saucius, dolens, moestus, luctuosus MA. verletzt, verwundet, beleidigt PPB. Leltethetic vala az en megfezûlt testômben éak eğ tô hegne hel ees, hoğ holot ñiluan valo serelmes faydalmaual telyes nem volna (NagyszC. 17). Tôrvenyt es igazat tegyenek valamely serelmes felnek (Ver: Verb. Szót. 15). Veszedelmesb és sérelmesb a lelki betegség (Pázm: Préd. 29). Igen sérelmes ez az kegyes szivnec (MA: Scult. 210b). Sérelmes ez tenéked, hogy megvettetött vagy (612b). Lelkem nagy sebbel serelmes (Balassa: Ének. 60). A kik a sérelmes szélvész és keményen sûtô hévség elött ide bújtunk (Biró: Préd. B2).

Sérelmény: [laesio; verletzung]. Minthogy annak rögös az ösvénnye és lészen lábadnak ott sok sérelménnye, jobb arról másként gondolkodnod, a még idôd vagyon (GyöngyD: Cap. 640).

Sérelmetlenül: [integre; vollständig]. Hogy az jó atyafinság sérelmetlenül megmaradhasson, Kdet kérem, adassa meg jobbágyimnak el vett borait (LevT. II.196).

Séreml-ik: [patior; leiden]. Némely harczolói táborunknál s mi martalékunknál sebeiben sérémlet (Liszty: Márs. 112).

Sérés: laesio, dolor MA. verletzung, schmerz PPB. Serestôl, esestôl es egeb nemô vescedelemtôl legek meg oltalmazwan (PeerC. 255). Ky serelmnek ees seresnek nagsagaath te zizesegôs testôdbe zenvedeel (WinklC. 256). Czeglédi uram küldött valami kenetet sérésrôl és minden nap azzal kenettettem (LevT. II.223). Serést, óldalfayást gyogyit (Mel: Herb. 116b). Seres nekûl ala vgordot (Born: Préd. 23). Mint orvosolhassák az haza sérését (Gyöngy: KJ. 101b).

[Szólások]. Ha ô Ngára eljônek az törökök, körömsérés nélkül egymástúl el nem válnak (TörtT. XV.159).

fog-sérés: [dolor dentium; zahnschmerz]. A fog serest, kit zenuettel, tonabba nem zenuedôd (DebrC. 575. NádC. 489).

fö-sérés: [dolor capitis; kopfschmerz]. Zolgalyonc zent Apalin azzonnak, hoğ ê erdemenec miatta fog serestôl, fôserestôl meg-zabadulyonc (DebrC. 575).

gyomor-sérés: [dolor ventris; magenschmerz]. Elhiszi Cnemon beszéllését és valónak tartya a gyomra sérését (GyöngyD: Char. 88).

Séretlen: [illaesus; unverletzt]. Nem volt te benned egesseg, sem az te testôduek vala mely reze seretlen (KrizaC. 21).

2. SÉR: [vulnus; wunde?]. Gyógyíttya sérûnket (Gvad: Orsz. 213).

[Sérhüsz-ik]

mëg-sérhüszik: [laedor; verletzt werden]. A nyavalyák szó beszédeckel semmiképpen nem gyogyittathattanac, de valami hasznos fûveckel, mellyec az meg servût tagokra tétetnec, meg gyógyulnac (Prág: Serk. 923).

Séröd-ik, sérüd-ik: laedor, saucior Kr. [verwundet, verletzt werden]. Semmi ollyas nem meri magát tüntetni benne, a mit megutálhatna a szem, vagyis a mitûl sérûdhetne a fülnek kényessége (Fal: NA. 228).

mëg-sérödik: ∼ Megsérüdt: laesus, saucius MA. Megh latom, ha isten megh segeel, hogy meg ne serŵgyem (ÉrsC. 5). Ha az ïnac meg sérôdnec, kôsd rea (Mel: Herb. 82b). Akkor-béli természetünkhôz illendô javainkban meg-sérûdtûnk, (Pázm: Préd. 161). Mint kell tehát magunkat viselnûnk, hogy e-féle esetekkel meg ne sérôdgyûnk (883). Ez világi fejedelmeknek engedgyûnk lelki-esméretûnkért is, hogy ez meg ne sérûdgyék (Pázm: Kal. 483). Némellyek haragom és bosszú állásom miatt testekbenn is meg sérûdtenek (Lép: PTük. I.208). Igaz mértéket ád kezedbe, hogy a személyeknek érdemek meg ne sérôdjék a kevéssel (Fal: Vers. 244).

mëg-sérödés: [laesio; verletzung]. A szivnek meg-sérôdésébôl szokott származni a sirás (Bátai: LPrób. 64).

mëgsérödhetetlen: [illaesus, qui laedi nequit; unverletzlich]. Az halhatatlan és meg sérûdhetetlen meghalna és sok nyomorúságok alá vettetnék (Pázm: Kal. 37).

Sérödhetetlen: ∾ Egésséges, ép, sérûdhetetlen az egész test (Pázm: Préd. 756).

Sérsz-ik: vulneror, saucior, offendor Kr. [verwundet, verletzt werden]. Az en szemem serszik az gôtrelôm miat (Szék: Zsolt. 90). Eleget tészen a sérûtt résznek mindenekrûl, valamiben megbántódott (Pázm: Préd. 582). Annál nagyob a fájdalom, mennél gyengéb részûnk sérszik (592). Ártalmas, ha fûled s fejed akkor sérszik 1613 (KNagysz. A8). Lába hojagzás miatt nem igen gyakorta serszik (EnyF: MSzó. 169). Miatta sohasem sérszik az erköleses illendôség (Fal: UE. 383).

mëg-sérszik: ∼ Ablakokon beesnec és nêm serêznec még: non demolientur (BécsiC. 206). Ha ki nappal iar, nêm serzic meg, mért laffa e vilagnac vilagat (MünchC. 193). A keñeret meg raganac es meg nem sernec (NagyszC. 220). Az kender es az arppa megh serŵth, de az bwza es az borsso megh nem serŵttek, merth estönyek voltanak (JordC. 25b. 655). A kôuer lo nem gondol awal, ki rayta il, bator kiral tiu legen es, hoğ meg serzik (BodC. 10). Mygh embernek ğeugheb ew eelety, annewal hamarab meg serzyk ellenzew vezedelemtŵl (ÉrdyC. 151). Valaki világosságban jár, meg nem serzyk ÉrsC. 74). Az oroszlan ew labat neky mwtogatna, hogy meg serŵt (313b). Az meg serûttet be kôtôm (Kár: Bibl. II.140b). Gyônge állat az lelki-isméret, hamar meg sérszik és meg rôtten (Tel: Evang. I.796). Sokszor fôldhôz veretik, megsérszik (Pázm: Préd. 161). Valamivel az isten tiszteleti igen meg-sérszik, abban mind halálos bûnt cselekeszûnk (725). Az meg sérûttekkel néki is fájdalmi légyenek (Pázm: Kal. 36). Azzal sem sérszik meg az bitnek égyenessége, midôn aféle dolgokban meg nem alkodhatnak az túdós emberek (87). Félec azon, hogy szivem elkeseredic és megsérszic (MA: Bibl. V.19b). Az én lelkem igen meg-sérûtt (DKal: Ker. 100b). Lônek gyermeki, de egygyel megsérvék s meghala (Bethl: Élet. 238).

Sért: laedo, offendo, saucio MA. verletzen, verwunden, beleidigen PPB. Mesterseg meg čalnia es onnet venne orvossagot, honnet sertett ellenseg (DöbrC. 242). Feold indulas, meny gergees es villamasok levnek, vgyhog zent Agnes azzon koporsoyahoz jevvevket nem sertetteek (CornC. 416b). Gyethrelme ez pwrgatoryomnak, kyth zenwedek, myndennel ynkab eegyeb gyetrelmeknek kôzôtte nagyoban serth es kenoz (ÉrsC. 305). Nem fél, hogy a nagy kôszikláját golyobis sértette (Gyöngy: MV. 5b).

mëg-sért: laedo, oblaedo C. MA. verletzen PPB. Futva megsértem: incurso; valamennyire megsértem: suboffendo C. Attyamfyam farkas, en akarok tekewzted es ez emberek kewzt bekeseget tenny, vgy hogy te tewled tonaba meg ne sertessenec (EhrC. 149). Parancolt isten te rolad ô angalinac és kezécbe veznec tégédét, nétalantal mégsércéd te labaidat a kôhôz (MünchC.

19). Meg sertőttem te kegyessegedeth (CzechC. 35b. AporC. 51). Kezekbe viznek teged, hoǵ kőhőz labadot meg ne serćed (DöbrC. 168b). Hog lelket meg ne serteneye, nagy aytatossaggal kere ez zentseges zẅz (MargL. 118). Vala ky masnak mezeyt awagy zelőyeet meg sertendy, az karth megh fyzety (JordC. 57). Nem sertetyk megh az halaltwl: nequamquam laedetur a morte (887). Borth es olayth meg ne sertz (895). Megkevtevzteteek, hog egyebeket meg ne serthetne (DomC. 311). Embőr az sebőth meg sertendi (DebrC. 407). Igassagaat eeggyegyew germekseegnek zemeelye alaa nyomaa, ky senkyt nem twd megh serteny, sem bozzwt allany (ÉrdyC. 49b). Ha ky meg sertőt es bantot, soha bozzwt nem kywantam rola (504. 627). Nagy josaghosok watthok, ha megh nem seerthytek azth, ky tytheketh megh seerth (ÉrsC. 198. KulcsC. 227). Megserte az kezet, hogy meg dagada neky (Pesti: Fab. 69). A falhoz szorula es meg sérte Balaam lábat (Helt: Bibl. I.Bbb3). Az galamboknak az eggyike az egyik gerliczéhez hozzá szaladt volt, meg is sértette volt egy kevéssé (Nád: Lev. 27). Kit Mars negyszegőieuel meg sertette 1583 (KBártfa. Cv2). Tisztessegeben őt meg sertőttem (Born: Ének. 267b). A kit meg nem sértettél s tőle göresöt nyertél, nem panaszolkodhatol (Kisv: Adag. 354).

mëgsértés: laesio C. MA. verletzung PPB. Megsértés nélkül való: indistrictus C.

mëgsértetlen: [illaesus; unverletzt]. Akar ez világ mint mendőrögjőn, de mi ugyan bátorságban lehetűnc, megsértetlen és éppen maradunc (MA: Scult. 1033).

mëgsérthetetlen: [qui laedi non potest; unverletzlich]. Az ellenkezéseknek menykövétül meg-sérthetetlen voltál (Biró: Ékesség. E).

Sértëget: frequenter laedo, saucio, vulnero MA. [wiederholt verletzen, verwunden]. Valaki méltóságát sértegetni: alicujus dignitati *labem aspergere PPBl. Kézyi az isten haragia, kivel pokolban sértegeti az bűnősőket (Lép: PTük. I.267). A háborúságoknak igen sűtő, sértegető hévségében árnyékot találtam (Biró: Préd. Bb). Se fő se alacson rendit hazámnak nem akartam boszszu-irással sértegetnem (Fal: NE. 1). Ezt a leckét nem úgy adá értésekre, mint ha hegyes, szeges szókkal akart volna valakit közzülök sértegetni (Fal: NU. 301).

mëg-sértëget: ∾ Egy kevésre bőtsűllik őtet, hogy egy marok árpáért, egy darab kenyérért el hadgyák, sőt megsértegetik őtet (Pázm: Préd. 721).

Sértëgetés: [vulneratio; verwundung]. A kigyónak halálos sértegetési, mardozási (Biró: Préd. 131). Az értelem királya a több lélek javainak, azért ennek sértegetése királyi méltóság ellen való vétek (Fal: UE. 366).

Sértemény: laesura Kr. [verletzung]. Tövissel van rakva az őrőm ősvénye, az azt járó lábnak sok a sérteménye (Gyöngy: Char. 229).

Sértés: laesio, sauciatio, offensa, offensio, offensum MA. verletzung, beschädigung PPB.

Sértetlen: illaesus MA. unverletzt PPB.

Sértő: laedens, saucians, offendens MA. verwundend, beleidigend PPB. Tellies vala isten neue hire sertő nenekkel (Mel: SzJán. 402). Az isten számban vészi a sértő és szidalmazó igéket (Fal: NE. 17). A szegény nem látja, hogy sértő tüske a gazdagság (Fal: BE. 588). A keserű beszéd sértő heggyel jár (Fal: UE. 403). A véletlen sértő tüske (43 t).

Sértőd-ik: offendor Kr. [saucior; verletzt, beleidigt werden]. Egy s más részről szörnyen sértődik az emberség és képes illendőség (Fal: UE. 478).

mëg-sértődik: ∾ A tűdő meg-sértődvén, rekedezés avagy horut lészen (Com: Jan. 52). Igen megsértődnek az ő méltoságok (Illy: Préd. I.71b). Az ő nagysága boldog idejében ne sértetődnék meg Nagyságod méltósága (MonTME. V.125). A sok tövis közt már ugyan megsértődtünk (Thaly: Adal. I.29). Beszéd közt eszeden légy, hogy az illendőség meg ne sértődjék (Fal: UE. 447).

mëgsértődés: [offensio; beleidigung]. Hogy egyszersmind a mi rövidségünk és mások hite megsértődése nélkül az eránt tractálhassanak (Kár: Élet. II.400). Ő Felsége méltósága megsértődésivel esik, ha Klgd az inasoknak mentét nem küld alá (Tört.[2] III.195).

Sértődés: [offensio; verletzung]. Ha Nagyságod vagy megtartóztatja vagy el nem bocsátja, ne légyen parolámnak sértődésére (Bercs: Lev. 57). Consulálhassanak minden sértődése nélkül Nagyságod méltóságának (714).

Sérül: laedor, offendor, saucior Sl. rupturam acquiro Kr. [verletzt, verwundet werden].

mëg-sérül: ∾ Szűkség, hogy az tanéto meg sérűlt lelkiismeretűjeket bátoréczon, bűnősőket fedgyen (Zvon: Post. Előb. 7). Az meg sérűtt lelki ismeretnec eggic nagy kára az félelmesség (709b). Két-képen szokott békeséget szerzeni a közbenjáró, először kőnyőrgéssel, kérvén a meg-sérűlt részt, hogy a vétkest kedvébe vegye (Pázm: Préd. 582). Meg serűlt vala az teremtő isten, es az meg békéllésről nem vala szorgalmatos (Zoly: Elm. 70). Murtuzán basa mint megsérült medve, szégyentül s bosszútul hül kemény szive (Zrinyi II.89). A matska az esés miatt meg nem sérűl (Misk: VKert. 168).

Sérv: [vulnus; wunde]. Uj genetség fakadtt meg-újjult sebére, melly az előbbinél mérgessebb sérvére (GyöngyD: KJ. 465).

Sérvés (*sérűvés* Zvon: Post. II.402): [vulnus, hernia; wunde, bruch]. Ott Nagy Imre megsebösödött vala, Vitéz Petőn kő miá sérvés vala (RMK. III.133). Hideg, meleg és egyéb sérűvés ellen oltalom lenne (Zvon: Post. II.402). Seb és szakadásról avagy sérvésről valo ir (Cseh: OrvK. 53b). Gondoltam, sérvést nyert (Gvad: Időt. 80).

[Sérvöd-ik]

mëg-sérvödik: [saucior; verwundet werden]. Rettenetős nagy öldöklés vala, szegin Mecskei megsérvőtt vala (RMK. III.173). Ha a meg sérvűt tagokra hasznos fűvec tétetnec, meggyógyulnac (Prág: Serk. 923).

SÉRBET: [syrupus; syrup]. Maga csészéjében serbetet is küldvén (Czegl: Dág. Előb. 30). Számunkra tizenkét oka mindenféle serbetet, vősáson kivül, mentül hamarább küldjőn (RákF: Lev. II.161). 14 okka serbetre 14 tallért adott ő felsége (MonTME. IV.86). Azon alkalmatossággal 12 oka serbétet is számunkra küldjön (TörtT[2] III.401),

SÉRBITÉL: [murmuro; murmeln]. A szatyorba a palaczk mellé tészed a hájas bréviárt, mert hiszem ez a te serbitelő könyved (RMK. V.222).

SÉRDÜL: adolesco, pubesco, cresco Sl. [wachsen, mannbar werden]. A mikor serdültek arra az üdőre, a melly alkalmatos már a jegy-gyürőre, járnak az ifjak kérőre (GyöngyD: KJ. 361),

elő-sërdül: [progermino; hervorsprossen]. Ez mai napon serdűl elő az Jessenec fiatal veszszeje, melly harmad nap ez előtt megszáradott (MA: Scult. 173b).

föl-sërdül: exeresco MA. [aufwachsen]. Menden felserdűlt: omnis adultus NémGl. 186. Fölsördült ifju: ephebus C. Fölsördült ifjúság: ephebia MA. Felserdűlt korabau zent Amborus

Romaba tanač adassra valaztatot (DebrC. 18). Zent Tamas hogi fel serdűlt volna, deaki tudomanra ada magat (79b). Mykoron ymaraɒ ffeel serdvٰlt wolna Istwan kyral, eegybe hywataa ew attyawal az orzagh bely wrakath (ÉrdyC. 495). Mykoron ffel seerdewlt korabau Zent Jeronimus ew attyawal Romaban ment volua, adateek oskolaban deaky twdomanra (560b). Az egek felé igyenes fel serdűlt állapatot adott nékűnk az isten (Pázm: Kal. 21. Lép: PTük. III.4). A fel-serdűltec, gyermekségből kikőltec: ephebi (Com: Jan, 41). Egy io fel serdűlt pohárt kezében adának, mellyet ő el kőszőne az terhes szűzekre (Szentm: TFiú. 9. Pethő: Krón. 92). A kegyes szűléknek tisztek ez, hogy ne tsak gyermekségekben, hanem felserdült ifjú korokban is magzatikot táplálják (Misk: VKert. 391). Ez a könyv a személyes nagyoknak szól, mind azon által a felserdült, fiatal rend is alkalmas hasznát veheti (Fal: NE. 1). Felserdülvén, többre lépett, nyalogatott sok friss képet (Fal: Vers. 882).

fölsërdülés: ephebia PPBl.

fölsërdültség: [adolescentia; jugendalter]. Az űdőkor nem ok nélkűl osztatik fel gyermekségre, felserdűltségre, ifiuságra, állapodás korra és vénségre (ACsere: Enc. 168).

ki-sërdül: [excresco; auswachsen]. Meg kell metszeni a szölöveszszököt, mellyek egész nyáron igen kiserdültek (Illy: Préd. I.280b).

SEREG: turba, agmen, caterva, exercitus, classis, cohors, legio C. turma MA. [haufe, menge, schaar]. Éjjel tündöklő sereg: nitedula C. Isten tezy ewkewt menden sereg nelkewl nyomtatny es yartatny bazaliscoson es yaspiskyon (EhrC. 147b). Dičekedik vala monnal ő seregenec hatalmaban (BécsiC. 11). A fédelm vitezi vivéc Ist az itélő hazba és égbe gőiténéc ő hozia mènden serégét (MünchC. 68). El iőnek mind az pokolbely seregekel (VirgC. 116. 136). Vram Jesus, angioloknak serege varia a tě feleletődet (WeszprC. 58b. PeerC. 156). Eegh legio awagh seregh (WinklC. 163). Az ydőben lathwan Ihus az seregőketh, fel mene az hegre (278). Monda az erdeg: Meg eskettel ennekem az en seregemnek ereyre (CornC. 366). Meń fel bodogognac seregebe (VitkC. 12). Lasd meg, mikepen Herodes ker dezi vronc Cristust Jesust mend ő seregeuel egetembe (80). Oh atťa isten, ha mendenecknec irgalmas vağ, mire nem hağod az anğaloknac seregit segelni ő vrokat (83). Yewe wr ystennek hwٰ seregbe Egyptomnak főldeeből (JordC. 34). Nağ sok sereghek kőveteek hwٰtet (364). Czodalkodnak vala az sereghek (374). Vegy veled tyzenkeet sereg angelokat (DomC. 287. PozsC. 22b). Nagy sok mennyey sereg angyalok (ErdyC. 51b. 134b. 173). Monda Jesus az sydo seregőknek: Mastan ez vylagnak vagyon iteelety (534b). Myre nem erezted angyaloknak seregyt, hogy ő wrokath segelleneyek (ÉrsC. 47b). Oly helyre helheztetől, holot zywzek seregewkben ewrwendőznek ystenben (503b). Igy vegesztetéc el a meny es a főld minden seregeuel (Helt: Bibl. I.A3). Eszt ő ha minden seregenel reaia gyűl, sem teheti (Helt: Bibl. Ic). Angyal kepebe az Izrael népe serege előt iartata a pusztaba (Helt: Bibl. Id3). Az madarac vagy főldi állatoc meg iyednec az váportól és sereggel mennec eggyic főldről az másikra (Cis. G3). Jacob meg hala, kit el temete Joseph Egiptomnac minden seregiuel őzue (Szék: Krón. 16). Hogy ismeriűc meg az baratoc seregit (Mon: Apol. 252). Maradéki, attya-fiai, baráti sereggel forognak előtte (Pázm: Préd. 24). Próbált dolognak értvén, hogy némely embereknek használt az ott való mosódás, sereggel futottak az tóhoz (Pázm: Kal. 783). Szánom a sereget, mert imé harmad napia, hogy éhezik 1666 (KBécs. A5). E mi seregűnkbűl való jámbor Cheminicius Marton (Czegl: Japh. 154. Zrinyi I.22).

[Szólások]. Szemeivel e l-j á r n i a s e r e g e t: oculis *obire exercitum PPBl. K i r e g z e egy sereget az ő népéből (Helt: Króɒ. 20). Ottan ky mynd kezwٰllyen ythkőzettre es z e r e z y e e k f f e l ew seregbőketh (JordC. 242). Elől és óldalrúl m e g-ü t n i a sereget: *assultare frontem et latera exercitus PPBl. Mind két felől meg-ütni a sereget: ex utraque parte aciem *circumvadere PPBl. S e r e g g e l ü t i-b é m a g á t: *effuse invehit se PPBl.

álló-sereg: phalanx C. [schlachtreihe]. Az kincstartó hadát délfelől helhőté, álló seregőket ott mind körül helhőté (RMK. III.45). Ali basa táborát jártatá, az álló seregbe köznépet állatá (66). Hátol igen erős sereg vala (Helt: Canc. 6). Az derék alo seregre érének (Cseng: Jer. 21).

angyal-sereg: [turma angelorum; engelschaar]. Monda nekem ez az angyal sereg kezzől eğ (Mel: SzJán. 461b).

csoport-sereg: [multitudo; menge]. Xerxes egész seregeit az had után menő kőznépnek csoport seregei kivűl egybe számlálá (MA: SB. 47).

csorda-sereg: [grex; heerde]. Boczas ez dyznoknak czorda seregheben (JordC. 377).

dërék-sereg: [major pars exercitus; hauptarmee]. Négyszáz vitéz hajdút az parton meghagyának, derék serőget ők ott mind általhányának (RMK. III.63). Derék sereget mibelen meglátá, ott hátat ada, vár felé fut vala (75). Tábori dolgokban a succursus, noha kevés népből álló, többet végezett gyakorta, hogysem a dereksereg (Fal: UE. 452).

elöljáró-sereg: [primum agmen, vortrab]. Homlockal szemben szőkő avagy elől járó sereg (Com: Jan. 148).

gyalog-sereg: peditatus; fussvolk PPB. Az gyalog hadbul Móricz uram gyalog serege és a Révay uramé commendóm alá ő nagysága által adattanak (Bercs: Lev. 463).

hadi-sereg: [exercitus; kriegsschaar]. Eljárni a hadi sereget: *lustrare exercitum PPBl.

hajó-sereg: castra nautica PPBl. [flotte]. Hajó-sereg kapitányja, hajó ura: navarchus PPBl. A hajo sereg, kinec az ő tengeri fejedelme előtte vagyon, előtte jár (Com: Jan. 146). Kőzelgetet azon egyptomi hajó sereg, a tenger vizen habozó városhoz hasonló (Hall: Tel. 13).

hátuljáró-sereg: [agmen extremum]. nachtrab Com: Orb. 290. Az erdélyi hadat hátul járó seregnek hagyá mintegy antemuralenak (TörtEml. II.9).

katona-sereg: satellitium C.

lovag-sereg, lovagos-sereg, lovas-sereg: turma C. equitatus MA. reiterei, kavallerie PPB. Az loag seregnek száma husszer tiz ezer vala (Sylv: UT. II.145). Az lovag sereget, a mint lehete, szam szerint ki tőlte (Decsi: Sall. 46). Elől kaszás szekér, szárnyul loag sereg Ammon hadában vala (Illyef: Jephta. 6). Ez többet tehet minden fegyvernél, lovagseregnél és kűlső testi erőnél (GKat: Válts. II.1152). Lovagos seregnek kapitánya: praefectus equitum (Balog: Corn. 133). Vagyon Kecskeméten Hellepront uramnak edníhány lovas serege (Bercs: Lev. 327). Öt zászló-aljával magam mentem, elhagyván gyalogságot és több lovas sereget ad recognitionem (463).

mënnyei-sereg: [grex caelestis, himmelsschaar]. A mennyey seregőknek wra istene győkerezőt mybennewnk (ÉrdyC. 5).

nyargaló-sereg: [velites; plänkler]. Alexander az királyokra és országokra kémeket és nyargaló seregeket bocsátott (Prág: Serk. 168).

oltalmazó-sereg: praesidium C.

őrző-sereg: [praesidium; besatzung]. A kegyelmesség óltalom, őrző sereg helyet lészen: clementia praesidii vice erit (Com: Jan. 141).

pályás-sereg: [competitores; die mitbewerber]. A pállyás sereg piatzra indula s annak csudájára a nép fel-tódula (GyöngyD: MVir. 162).

pap-sereg: [caterva sacerdotum; priesterschaar]. Az cardinalisoknak collegiuma és egész pap serege (MA: Tan. 1186).

raj-sereg: [turma; schwadron]. A gyalogság elrendeltetik hadnagyságokra, dandárokra: raj seregekre (Com: Orb. 290).

rëndëlt-sereg: [acies; schlachtreihe]. A rendelt sereg erős volta abban áll, hogy minden ember meg-tartsa helyét (Pázm: Préd. 275). Az dondár jün rendelt seregben, lobognak az zászlók, vannak nagy örömben (Zrinyi I.66).

segitő-sereg: [auxilia; hilfstruppen]. A segitő-sereg érkezik a leshelyből (Com: Orb. 291). Akar legio, akar segitő seregek legyenek (Lask: Lips. 362).

szolgai-sereg: [famuli; dienerschaft]. Miképpen kellessée a ház népet, szolgai sereget igazgatni, rendelni (Com: Jan. 121).

udvari-sereg: [satellites; leibwache]. Andrási Bertha, Hunyadi Jánosnak udvari-seregének lévén kapitánnya (Gyöngy: Char. Előb. 6).

utolsó-sereg: [agmen postremum; nachtrab]. Az hadi sereg homlockal, hátullyal avagy utolsó sereggel és szárnyackal meg erősittetett (Com: Jan. 148).

vigyázó-sereg: [excubiae; wachtpost]. Ugy látom, aligha még beljebb nem kell szállitanom az hadat, hogy subsistálhasson, s inkább vigyázó seregek változzanak (Beres: Lev. 438). Ezt Szalai uram Bazinnál lévén vigyázó-seregekkel nemcsak nekem, de mindenfelé megirta (706).

Seregbeli: [catervae; truppen-]. E következendő dolgok mind a te seregedbélieknek értelmek (Czegl: MM. 126). Az egész seregbéli török vitézek már zászlóstul eggyüt futni készülének (Zrinyi I.56).

Seregël: [convenio, congregor; sich schaaren]. A sok sereglő embert el-oszlatni: *submorere turbam PPBl. Kőrűlötte sereggeltek a fekete gondok, a magának irtóztató dolgokat képző gyanóság (Hall: Tel. 250). Helyre egyengetik bomlott ruhájokat, ugy sereglik végre vitéz aszszonyokat (GyöngyD: Cup. 602). A varjak ok nélkűl nem seregelnek (Misk: VKert. 390b). A ki esendes a sereglő hivságok mellett, állhatatos a változások között (Fal: NE. 9). Az urakat több kisztő kisértet seregli, több veszedelem környékezi (69). Ebéd utánn seregel a vadász nép (Fal: Vers. 875).

ëgybe-seregël: congregor Kr. [sich versammeln]. Ha néha egybe-seregelnek, csak az egy igaz római ecclesia tanításának rontására tsoportoznak (Pázm: Préd. 294).

ki-seregël: [catervatim egredior; schaarenweise ausziehen]. Onnan ky seregőlween zallanak megh Moabnak mezeyn (JordC. 164). A hadaknak parancsolatjok légyen, készen legyenek és a szállásokról kiseregeljenek (Thaly: TörtK. 58).

körül-seregël: [circumsto, stipo; umringen]. A király a földen szörnyű méltósággal fényeskedik, a nemes rend a csillagok módjára körül seregli (Fal: NE. 64).

mëg-seregël: congregor, colligor MA. [zusammenkommen, sich versammeln]. Megseregőlnec az igaz ellen, hamissat itilnek, az ártatlan vért hogy kárhoztassák, arra igyekeznek (RMK. V.106). Piatzon soc tőrőc ám meg seregle (BFaz: Castr. B2). Az Cethegus is kőuetec altal keri vala az ő haza nepet es valogatot szabadosit, hogy vakmerőkeppen meg seregeluen fegyuerrel ő hozza be rohannanak (Decsi: Sall. 36). Sokan megseregelvén (MA: Bibl. IV.124). Az megsereglett gonoszsághoz kemény kézzel kell nyulni (MA: Tan. Előb. 19). A trójai vitézek többen többen érkezvén és meg-seregelvén, hatalmas hartzot inditanak (Hall: HHist. III.141).

Sereglés: 1) congregatio Kr [versammlung]. Senkinec nem kell azon félni, hogy ez illyen gyalázatos és fertelmes seregléséből kiállván eltávoznée az Christus anya sz. egyházátul (MA: Tan 1081). 2) [concursus; ansammlung]. Nagy áhitatossággal és nagy sereglésel kezdetik-el a gyülés (EgyhRendt. 177).

Seregënként: turmatim, catervatim, cuneatim C. gregatim MA. [schaarenweise, truppenweise]. Zászló-alljánként, seregenként: manipulatim PPBl. Az zegeen korok, betegők nagy seregőnkeed syethnek vala az zent testet ylletheny (ÉrdyC. 412). Seregenként futnak (Mad: Evang. 206). Az itéletben seregenként kővetik az hitetleneket minden ő gonosz bűnők (Szatm: Dom. 22).

Seregës: gregalis, cohortalis Sl [gemein, zahlreich]. Nem valami sereges tanitó vagy kőzőnséges próféta értetik, hanem a tudos nyelvő és az igazságnak mestere (Mad: Evang. 435). A rövid torkosság hosszú betegséget hoz és a parányi gyönyörüség sereges jajt (Fal: SzE. 517). Figyelem, szorgalom, vigyázó okosság, feltett dolgaiban gyémánt állandóság és sereges több jó (Fal: Vers. 900).

Seregësëd-ik: catervor Kr. [sich zusammenhäufen]. Egybe seregesedvén a halak, felemelék a vizből fejeket s-álhatatossan halgattyák vala az isten igéjét (Csúzi: Sip. 189).

Seregëstül: [catervatim; schaarenweise]. Az kék gyalogosok seregestűl az vár előtt való piaczon lévén, személyünkre vigyázzanak (Radv: Csal. III.11).

SEREGÉLY: ficedula, sturnus C. MA. staar PPB. Seregély módra: sturnatim MA. Hany lepet, szőlőt az seregelec elic 1579 (KNagysz. C). A seregélyeknek ártalom nélkűl való eledelek (Ker: Préd. 220). A seregelyec seregenként, de rend nélkűl rőpdősnec (Com: Jan. 31). A meg ételre alkalmatossabb madarak: tyúk, galamb, seregély, kappan (Felv: SchSal. 15). Egy kisded ágyú seregély nevű, 4 fontos golyóbisú (Radv: Csal. II.393).

1. SËRÉNY, SÖRÉNY: juba C. MA. mähne PPB A sőrénnyel ékes, jeles ló: equus juba insignis (Com: Jan. 42). Szálos, rővid serényét szél hajtogattya (Zrinyi: ASyr. 41). Nem kedvelli az oroszlány haragos serényét sem a medvék gubás szőrét (Land: UjSegits. I.161). Szép ékes fényével s sugár serényével mutat világosságot (Liszti: Mars. 110). A lovak az ő üstökök és serények által mutogatják az ő lelkeknek nemes voltokat (Misk: VKert. 50). A szél rövid serényét szálon válogatja (Kónyi: HRom. 14).

Sërényës: jubatus C. MA [mähne habend]. Erdély kőrnyűl találnyi soc vadakat, serényes őkrőket, vad lonakat (Helt: Krón. 6b).

2. SËRÉNY (*sereny* GömC. 177. *sirén* RMK. II.254. *sörény* Zvon: Post. I.538. *sörényebb* Moln: JÉpül. 168): agilis, alacer, peracer, expeditus, perexpeditus, gnavus, incitus, industrius, impiger, sagax, solers C. strenuus, celer MA. mutig, hurtig, frisch, beweglich PPB. Éles elmésség, hamar megértés, serény feltalálása valaminek: sagacitas PPBl. Igen gors, seren vala (BodC. 19). Ember sereny es kenyő mykent wad keczke (ÉrsC. 263b. 362). Sereen az isteni zolgalatra (TelC. 372). Arnaknak seereny segelevyek' (GömC. 177). Sirén vala az Urnak minden dolgára (RMK. II.254). Sőrény vigyázással magokat oüiác (Zvon: Post. I.538). Szégyen abban hátra maradni, a miben láttya a pogányok serény példáját (Pázm: Préd. 62). Álmoksigra serény elméjű személyec (MA: Scult. 996b). A ki sokat fel-keres, tudakozic, serény: industrius (Com: Jan. 66). A serényec, ditséretesen forgódott gyors vitézec: strenui (152). Az isteni

tisztelel helyre állatásáról való serény megemlékezés (Czegl: MM. 21). A serénynek praktikája és próbáltsága légyen (Illy: Préd. II.158). Szerény gazdasszony kezdtél lenni, de nem elég csak jól kezdeni, hanem jól is kell végezni (Gér: KárCs. IV. 394). Német had serény vad lovon már reánk vár (Thaly: Adal. I.4). Ott sok drága posztók melly noha nállok bő, de meszsze jő az ő serény voltokból (Szentm: Kalm. 7). Kár vitéz fértinak, serény paripának megvénhedni idötül (Kisv: Adag. 545).

Sërényebb: [alacrior, sollertior; hurtiger, fleissiger] Szabó Gáspár vala serényebb az uj vallásban (ErdTörtAd. I 30). Afféle személlyekről vagyon a beszéd, kikben a természet még sörényebb, az elme élesebb (Moln: JÉpül. 168).

Sërényebben: [alacrius; hurtiger]. Az emberek minden restelkedést hátra hagyván serényben forgódnak az ló erkölcsökben (Pázm: Kal. 807). Vagyon-e olly napi-béres, a ki serényben nem nyúl dolgához, mikor az ura láttya (Pázm: Préd. 831). Meg botlott, de serényebben fel költ (Land: UjSegits. I. Előb. 39). Serényebben elönkbe jő a Maria kegyessége, hogysem mint hivattassék (Illy: Préd. I.155). Serényebben folytassa parantsolatját (RákF: Lev. I 53).

Sërényen: excitate, impigre, intente, sagaciter, solerter C. strenue, gnaviter, agiliter MA. mutig, fleissig, beweglich PPB. Serenyen futamnak tancban az leanyok (PeerC. 339). Tisztiben hiven és sörényen el-jár (Tyúk: Józs. 421). Forgolódott serinyen, kinek szárát, kinek karjait rontván öszve (Hall: HHist. III.120). Készek lesznek serényen harczolni fejek fen állattáigh (Liszti: Mars. 55). Forgolódjék csak serényen, megfizethet ő érte (RákGy: Lev. 242). Igen serényen jár az életnek ere (Felv: SchSal. 28).

Sërényës: [promptus; bereitwillig, fleissig]. Engemet is ő felsége maga hűséges szolgálatjára serényesbé teszen (MonOkm. XIX.178).

Sërényit: [agilem efficio; hurtig machen, ermuntern]. Sarkantyúval serényitett ló: *concitatus calcaribus equus PPBl.

föl-sërényit: ∾ Felserényiti, vidamittya őtet az szent lélec (MA: Scult. 687).

Sërénykëd-ik: adhibeo diligentiam, operam navo strenue, industrius sum MA. fleiss anwenden, sich mühe geben PPB. Valakiért serénykedni: diligentiam alicui *praestare PPBl. Ő nekik betegsigek megsokasvla, az vtan serenkedenek (DöbrC. 31). Vitéz Dobó mindenfelé forgódék, hol gyalog, hol lovon ő serénködék (RMK. III.132). Ő szívekben örvendnek, dicsekednek, igazságban es inkább serénkednek (V.99). Oly igen Titus császár serénkedik, népe előtt fegyverrel vitézkedik (VI.159). Csak serénykedjünk, megsegit isten bennünket (LevT. II.250). Sok remeték csak az egy isteni szolgálatban serénkedtek (Pázm: Kal. 69). Serénykedgyél, gyorsalkodgyál, bé ne bінyd szemedet (Pázm: Préd. 844). Ha kit lát ember serénykedni a maga dolgában (Zrinyi II.203). Nevezetes ember, dicséretes, sokban serénkedik most is, mennél lehet jobban (GyöngyD: KJ. 462). A hangyák, egerek, hörtsökök melly igen serénykednek az ő télre való eledeleknek bégyüjtésében (Misk: VKert. Előb. A7). Mikor órád vagyon a felkelésre, ne nyujtozzál, ne piszmogj, serénykedgyél, gyarsakodgyál (Biró: Angy. 141). Vedd eszedbe szebb ajándékjait a természetnek, és ollyan eszközökkel serénykedjél, a mellyeknek foganatjok hasznos (Fal: UE. 383). Ne csak udvarod környékében serénykedgyél a felebaráti szeretettel, hanem meszszeb is (Fal: NE. 115). Életéért reménkedik, hogy ha palotából ki nem serénkedik (Kónyi: HRom. 8).

Sërénykëdés: [solertia, agilitas; eifer, munterkeit]. Az üdvösség dolgaiban-való szorgalmatos serénykedést elönkbe akarván adni Szent Dávid, azt irja, hogy ő az isten törvényét szerette (Pázm: Préd. 822). Ez nékünc serenkedésünkre szolgállyon, hogy kiki azon legyen, hogy az urnac szántó földe épületet vehessen (MA: Scult. 211). Ez harcz annyival veszedelmesb, valamennyivel nagyob valóság és serénkedés benne vagyon (MA: SB 38). Tisztiben való serénykedés (Misk: VKert. Előb. A7).

Sërénység: agilitas, solertia C. strenuitas, celeritas, celeritudo, industria, promptitudo, alacritas MA. geschwindigkeit, beweglichkeit, fleiss PPB. Harczolásra való serénység: pugnacitas C. Az ŵ futasanak serenseget meg tarta (VirgC. 54). Lata keeth orozlant yõnny nagh serenseggel az hegyeknek teteyn (PeerC. 103). Chodalkozneek az ew wra ollyan gyenghe azzonyallatnak gyorssasagus serenseegen (ÉrdyC. 642). Az kŵnek ez yozaga, hogy nynezen semmy, ky ő serenseeget megh banthatna (ÉrsC. 527). Gyorsalkodó serénységgel helyre viszik, a mit elmulattak (Pázm: Préd. 339). Kin még az pokolnac kapui sem vehetnec diadalmat, az az sem az ördögnec dühös serénsége, sem az hitetleneknec vér szomjuhozo mestersége (Zvon: Post. I.12b). Nagyob sörénséget mutat ő az imádkozásban (508b). A doboknac zörgésével, tsattogásával a serénységre, elevenségre gerjesztenec (Com: Jan. 149). Halók jajgatása, ílők serénysége nagy porral keuereg eggyütt magas égbe (Zrinyi I 53). Lovait szolongatta, hogy serénységre késztethetné (Hall: Tel. 64). Mind maga mind táborának serénysége meg csökönt (DBenkő: Flor. 106). A magyarok látván a székelyeknek serénységeket, ló fő nemesekké csinálák és nevezék (Lisznyi: Krón. 203). Tanulását nagy serénységgel végezte (Bod: Pol. 171). Ki főtisztségekre vágyódik, arra dupla serénység kell (Fal: UE. 443).

[Közmondások]. Nincz oly nehéz doleg, kit az serenseg meg nem győz (Decsi: Adag. 191).

Sërényül: [celeriter, agiliter; hurtig, munter]. Chelekedgyék minden most is oly serényül, az mint eddig chelekedtetek vitézül (Zrinyi I.49).

[SÉRIKÁL]

Sérikálás: [vagatio; das herumschlampen]. Celben, Csesztakoban valo serikálás avagy szarándokság járás (Sam: Cer. 39b). Nem-is kévántatik ő tőlök a szarándokság avagy Celben, Csesztakoban valo serikálások (156b).

SERÍT. Seritett tzérna: filum duplicatum PPB.

SËRKE (*sörke* BeytheA: FivK. 127): lens C. Pesti: Nom. 60. MA. [kopfnuss]. Bőr alatt viszkettető serke: acarus MA. Ha az narcissust lugban meg főzöd es feiedet vele mosod, tetueket es sörkeket kiuezt (BeytheA: FivK. 127). A fejedelmeket balgatagoknak, hóhéroknak, főserkéknek hija (Veresm: Lev. 220). Vannac némely felettébb ártalmas állatotskác, ugymint serkéc, tetvec, balhác (Com: Jan. 42). Az embernek siros, izzadékos szennyéből leremnek a serkék és tetvek (Misk: VKert. 14. 689).

Sërkés: lendinosus MA. lendiginosus PPB. [voll kopfnüsse]. A Luther apátok is mind csak illyen ránczok közibеn fűzte mohos-é vagy serkés dolgait (Bal: CsIsk. 112).

SËRKED (*sörkedez* Lép: PTük. I.102): erumpo, prorumpo, prosilio SI. [entstehen, entspringen]. Ebből a különbözésbűl senkiben nehézség vagy kedvetlenség nem serked (Pázm: Préd. 804).

Sërkedëz (*serkedezik* GyöngyD: Char. 78): ∾ Szőre serkedező idő: lanuginis primae *aestas PPBl. A harag győzedelmére igen alkalmatos, hogy mihent serkedezni kezd a harag, megfojtsuk (Pázm: Préd. 804). Kezdettenek hamis vetekedesek serkedezni (MNyil: Irt. Előb. 2). Az hamisságnak titka hamarsaggal kezdet vala serkedezni, mely már ki fakadot (129). Azon

ûdô tájban kezdének serkedezni a nicolaitak is (GKat: Titk. 12b). Vasból kötött, vére serkedeztetö cilicium (Tarn: Szents. 12). Egy hoszszú bajú vén ember érkezik, kiknek a kezéből mind vér serkedezik (GyöngyD: Char. 78). Szőre-serkedező, darabos erkölcsű ifjak (SzD: MVir. 237).

ki-sĕrkedĕz : [regermino, egermino; hervorsprossen]. Meg nyiul az fű es az gyôkérből mint ha ugyan ôrvendôzve ki sôrkedez (Lép: PTük. I.102).

Sĕrkedĕzés : [motus; regung]. A Kristus félelmével mególtatnak minden gonosz indúlatok serkedezési (Pázm: Préd. 731). Testek szakadását és vérek serkedezését örömmel nézték (490). Némellyek ez tulajdon saját vallásunk igaz részének serkedezését meg-erôlködik fojtani (Megy: Dial Előb. 3).

SĔRKĔG, SÖRKÖG : [emano; hervorquellen]. Az lelki kôsziklárol, mely az euangeliomnak beusegôs kut feyeyt ontya es sôrkôg az ôrôk eletre (Beythe: Epist. 58b).

Sĕrkĕget : excito NémGl. 132. expergo MA. [ermuntern. antreiben, anfeuern]. Ez harmakban kel then magadat zeretetessen serkegedned es foglalnod (WeszprC. 124). Eyel az en zyuemmel serkegettetem vala es seprem vala en lelkemet (128). Kezde sent Agnes azzont hyzolkedev edes bezedekkel serkegetny (CornC. 412). Ha wr isten malazttyawal nem yzgaztaa, seerkôgethnee embernek leelkeet, mynt baromi zamaban eelneenek emberek el vylagon (ÉrdyC. 450). Sok keppen seerkôgetewnk, hogy az eedes azzonywnk zyz Mariaiak tellyes zywnkkel zolgalwnk (649b). Ômagat istennec diceretiben sergegeti vala (TelC. 54). Dauid kyral az uitezsegben magat serkôgete (KazC. 151). Serkegeti Tobias Sára asszont: Kel fel Sára asszon, dícsűrjük az istent (RMK. II.330). Ottam lévita serkegetni kezdé, felesége halva volna, megérté (V.44). Enyhanzer woltham zembe velek es lewelem es emberem athal es igen serkegethem ewketh (LevT. I.88). Serkegessűc a Christust buzgo es aitatos kônyôrgesekcel (Tel: Evang. I.289). Annak tellyesitésére erős fenyítékek félelmével és szép igéretek reménségével serkeget minnyájunkat (Pázm: Préd. 39). Az isten fia azért jött a világra, hogy restségűnket serkegesse (108). Atyai intésekkel serkegete mindeneket (Pázm: Kal. A1). Egy nehányszor serkegeté, rántzigálá az embert, de szó nem vala benne (Pázm[2]: Kal. 136). Hányszor serkegetet, hogy istenhoz térnél (Vás: CanCat. 267. Lép: PTük. I.228).

föl-sĕrkĕget : exsuscito MA.

fölsĕrkĕgetés : [exsuscitatio; ermunterung]. A iora valo fel serkegetes rea felel (BodC. 15).

Sĕrkĕgetés : ∾ Tekyneh magadra, kethseg nekyl meg maraduan ez serkegetesben, lelz wy kencheth es dragalatos, el reyteth kencheth, mer ez serkegedesbel neuekedyk aranynak bewsege (WeszprC. 128b. 129). Erôlkôdgyél, arra való az gyakori imádság, angyalodnac szűnetlen serkegetése (Vás: CanCath. 242).

SĔRKEN : **1)** expergiscor MA. erwachen, aufwachen PPB. **2)** [excitor; angetrieben werden]. Ilyen punctumokra lépnek a sok vér és kár után serkenők (MonIrók VII.208). Szerentsés iparkodás arra serkenni, hogy ember a maga tanultságát máséval toldgya (Fal: UE. 371). Folyó órám mennyit pereeu, szívem hozzád annyit serken (Amade: Vers. 219).

föl-sĕrken : evigilo C. expergefio, expergiscor MA. erwachen, munter werden PPB. Álmomból felserkenök: desterto C. Micoron felserkenth volna, veve zent Adoryannac kezeth (NádC. 571). Ez frater fel serkene ev almabol (MargL. 45). Az alombol felserkenuen az irasokat olnassa vala (CornC. 47b). Ezenkovzben mynd ketten el alnanak, fel serkenuen legottan ev leanyokkal egyetemben meg kereztelkevdenek (356). Fel serkenuen latah, meg zabadult annia a ver korsagbol (DebrC. 27). Katerina ezenkezben fel serkene (524). Joseff ffel serkenwen hẃ almabol, vǵ theen, mynt vr isten angala meg paranczola (JordC. 358. 556). Mykoron ez es almabol fel serkent volt, lelte volt ev magat meg mezeytelenevltuek (DomC. 190). Attyamffyay, ydee ymaran mynekewnk almwnkbol ffel serkennewnk (ÉrdyC. 3b. 80b). Az azzonyallat mynt eedes almabol ottan ffel serkenee (426). Mykoron ffel seerkent volna, lataa, haat mynt ffeel hasadozot az hata beeree (526). Weternykoron te almodbol fel serkeny es teles legy kônyhulłatasokal (ÉrC. 34b. 341). Ez eyel fel serkeny te almodbol, el ky ne meny hazadbol (462b). Legottan a latas a ziznec zemey elől eluetetec, mel olmynt nehez alombol felserken es az hô orcaiat neduesôn lele (TelC. 66b). Serken fel, miert aluttal el uram (TihC. 241). Mikor immar Noe felserkent volna az ô borossagabol (Helt: Bibl. I.D3. LN3). Felserkene Pharao, el aluan almadoza (Helt: Bibl. I.V). Serkenny fel, ki aloszol: surge qui dormis (Hel: UT. Cc. 7). Migh az alombol fel serkend (Pont. 14b). Ideién fel serkeny, ha mit akarz (Decsi: Adag. 171). Vigyáz ô azért és alkalmatos idôben fôl sôrkenie (Zvon: Post. II.172). Ha ki aluttad álmodat és fel serkensz (Com: Jan. 113). Vajha fel serkennének (Czeg: Japh. 65b). Mi dolog az magyarok, hogy fel nem serkentek mély álmotokból (Zrinyi II.162). A király fel-serkenvén magában gondolkodik volt, mit jelentene ez a mondás (Hall: HHist. II.42). Ember érette! a ki hírében kisebbedett hazája ügye mellett felserkenvén, nem kárallya fáradságát (Fal: UE. 367).

föl-sĕrkenés : [τὸ expergisci; das erwachen]. Eliótt ideie az bűnőc álmából való fôl serkenésűnknec (Zvon: Post. I.135).

Sĕrkenget : excito, exsuscito MA. [ermuntern]. Serkengessűc magunkat (Born: Préd. 292). Ezekre emlékéztet bennűnket és serkenget ez ôrvendetes innep (Zvon: Post. I.135). David magát is sôrkengeti, mikor azt mondgya: Diczérjed én lelkem az urat (322). Az argumentumnak három részei az goromba socét az iskola porbol ösztönözue serkengették (Bal: Cslsk. 29). Károddal serkengetz magadra engemet (Zrinyi I.132.) Mi végre engedi isten őket annyi háboruságokkal serkengetni (Illy: Préd. I.30b). Az igaz tanítóknak az evangyéliomnak igéjével kell a népeket a péniteutziára serkengetni (Misk: VKert. 61). A népet Dajka János serkengette a penitentiatartásra (Bod: Pol. 63)

föl-sĕrkenget : excito, exsuscito MA.

Sĕrkenkĕd-ik : [agilis sum; hurtig sein]. Achiles serkenkedik vala (CsomaC. 38).

Sĕrkent : **1)** suscito C. expergo, expergefacio MA. erwecken PPB. **2)** [incito; anreizen]. A biró jó akarattyát kedveskedő ajándékkal serkenteni (SzD: MVir. 16).

föl-sĕrkent : excito, exsuscito, expergo, expergefacio C. aufwecken PPB. [aufmuntern]. El megek, hogh almabol fel serkenchem ôtet (WinklC. 321). Engômet felserkentnec elen nag kegôsseguec igei (NádC. 7). Almabol fel serkenczem hẃtet (JordC. 665. 749). Ezek fel serkenthenec tegedet aihtatossagra es keserôsegre (VitkC. 82). Akara ooket almokbol fel serkenteni (DomC. 98). Hol vagyon az ty mesterseegtôknek bôlecheseege, seerkenecheetôk ffeel ewket, ha lehet (ÉrdyC. 542b). Az hallottakat ffel serkenty feldnek mohabol az wtolso yteeletnek ydeyn (555b). El bochattateek zent Ferenc atyank, hogy az almasokat ffel seerkenche (568b. 626). Olyan kônnyen halottaiból feltámasztatnak, miképpen ember egymást álmából fel serkentené (ÉrsC. 17b. 120b). Fel serkôntôm az embereket, hogy vigyázzanac az ornoc ellen (Helt: Mes. 375). Jerusálem leáni, miért költenétek és miért serkentenétec fel az én szerelmemet (Kár: Bibl. I.634b). A mélségben álmót serkenti fel (644b). Hozzá járulának az ô tanit-

ványi és fel-serkentek ötet (Pázm: Préd. 280). Az te fiad György fel serkenti fényel tündöklő nevedet (Zrinyi: ASyr. 50).

fölsërkentés: [excitatio; aufmunterung]. Kerlek, weegy ezedben ytli ez aranth harom reend beelv zozathokat, elsö fel serkenteesnek zawa (ÉrsC. 141b).

fölsërkenthetetlen: inexperrectus C. MA.

Sërkenthetetlen: inexpergibilis Kr. Serkenthetetlen álom: lethargus MA.

Sërkentö: suscitabulum MA. [excitans; erweckend]. Serkenteii [férfinév] (VReg. 360). Az niomorusag szenuedese az remensegnek vg mint segitö auag serkentö oka (Fél: Tan. 292).

[Szólások]. Hogy sziveteknek talán már valamennyire bé-hártyásúlt sebjét vér serkentő körömmel piszkállyam, körömzséllyem (Szeg: Aqu. 14).

SËRKEZ-IK: [prosilio; entspringen]. Az képnek szeméből véres köny serkezék (Huszti: Aen. 7)

SERLEG, SELLEG (*sellëg* Thaly: VÉ. II.81. *sellyeg* Decsi: Sall. 17b): poculum Kr. [becher]. Pintes serleget, oxstáblát láték (RMK. IV.209). Ember vért borral elegítuen itatot volna meg velek sellyegekben (Decsi: Sall. 17b). A templomban serlegek voltak, mellyekben lisztet elegyétettek olaj-közzé (Pázm: Préd. 1166). Nem kitsiny pohár, hanem ugyan selleg (Ker: Préd. 384). Azt a jó selleg bort tölts fel a garatba (Czegl: MM. 69). Kathazzonnak jutoth egy thöröth sellegh pohar (Radv: Csal. II.40). Harmadik selleg, síma pohár új, az Thatay István czimere rajta (120). Egy nihány selleg bort velek megitattam (MonIrók XV.352). Hat tiszta fejéres sellyeg (XXIV.141). Száznegyven sellegek, 25 öreg, 15 közép és apróbbak (VIII.44). Azt nem poháronként kell innia, hanem sellegenként (Mik: TörL. 237). Nem arany serlegből vagy czapa-pohárból köszönöm ezt reátok (Csúzi: Síp. 741).

habos-serleg: [poculum undulatum; gewässerter becher]. Hagyok hat fehér habos serleget (Radv: Csal. III.289b).

lábas-serleg: [poculum basi instructum; fussbecher]. Egy öreg lábas selleg, fedeles pohár, aranyas az széli (Radv: Csal. II.120).

udvarló-serleg. Nyolcz udvarlo serlegh, tyzeu ket modelok, korso medenczestől (Radv: Csal. II.140).

SERPENYŐ: **1)** sartago, lebes C. frixorium MA. bratpfanne PPB. Serpenyőbe tartok: frigo C. A kiral parancola serpenöket es erč fazakakat méggériezteni (BécsiC. 86). A te aldozatod serpenyőbe rátototbol leszen (Helt: Bibl. I Yy. 3). Serpeniő, labas fazek: chytropos (Erasm: Erk. 46). Mint egy serpönyeben meg rattyatok vgy mond (Born: Ének. 376). A minha, mellyet serpenyőben vagy rostélyon készítenec (MA: Bibl. I.93). Serpenyőben rántot gömbölyű falatoc (Com: Jan. 79). Egy marok lisztet vett, arra vizet töltött, azt egy serpenyőben megsütötte (Tof: Zsolt. 571). **2)** lanx MA. [lancula; wagschale]. Ket serpeniöiü font (Mad: Evang. 14). Ki vetette serpenyűben a begyeket (GKat: Titk. 43b). A ki istennek tartya lelkét, fontollya meg ezeket a lelki ismeretnek serpenyőjében (Czegl: MM. 166). Könnyű lészen Christus serpenyőjében meg nierni az ellenkező tudományt (300). Serpenyőre, mértékre, tanátsra a hadi dolgokkal eleinten (Fal: NA. 223). **3)** [lanx sclopeti: büchsenschale]. Hozzá akarván lőni, a serpenyőben fellobban ugyan a por, de el nem süle a puskám 1759 (Hazánk I 111).

[Szólások]. Minket ne féltsen, serpenyőre lövöldöz Cupido király, megtompul nyila (Fal: TÉ. 632).

font-sërpenyö, fontoló-sërpenyö: [lancula; wagschale]. Biró, az mérő es fontolo serpenyet egyeuessen tarcsad, egy felé se nyomtass jobban (Prág: Serk. 716). Ha mi a kettős font serpenyőben a pénzverőtűl tétetic és mérettetic, a fontban igaz ütő veszszőt először meg-mérsékellyed (Com: Jan. 166). Vessetek bar font serpenyűkbe (Szok: Bals. 39).

mérö-sërpenyö: [statera; wage]. Font, serpenyő, mérő serpenyő: bilanx; mérő-serpenyő rúdja, melly alá s fel-mégyen: agina PPBl. Az fejedelmeknec fiai ha mérő serpenyőbe vettetnec, az semminél alábbvalóc (MA: Bibl. I.507). Az mely három dolgokat az jesuviták az hitnek mint bizonyos mérő serpenyőit, ugy rakosgatták le (Toln: Vigaszt. 107). Ha az ur az ő mérőserpenyőjében tejend, a semminél is kissebbec lészűnc ő elötte (Megy: 3Jaj. II.43). Hazugok az emberek fiai a mérő serpenyőkben: mendaces filii hominum in stateris (Illy: Préd. I.179). Ritka szűlői szeretet, melly egygyik mérő serpenyőben többet nem vetne (Csúzi: Tromb. 591). A bölts az ellenkező vélekedéseket mérő serpenyőbe tészi (Fal: UE. III.171).

mérték-sërpenyö: trutina C. [wage]. Immár meg-tölt a mi gonosságinknak mérték serpenyője (Laud: UjSegits. 371. II.34).

olvasztó-sërpenyö: [clibanus; giesspfanne]. Az arany ha százszor az olvasztó serpenyőben, a koholó kemenczében tétetik is, semmit el nem veszt az ő állattyában (Com: Jan. 18).

pénzmérö-sërpenyö: symbella Nom.[2] 379.

puska-sërpenyö: catapultarius aveolus; anzündpfanne PPB. Egy puska serpenyő csinálást vállaltunk fel 40 d. (MonTME. I 104).

rántó-sërpenyö: frictorium, frixorium; bratpfanne PPB. Rátó serpenyőt végy, tégy egy kevés vajat bele (Radv: Szak. 287).

szürö-sërpenyö: [cribrum; sieb]. Végy tikmonyat, habard meg jól, szűrd egy szűrő serpenyő által ezüstbe (Radv: Szak. 276).

Sërpenyöcske: [lancula; kleine pfanne]. Tikmony székit tedd egy serpenyőcskében, kiben vajad legyen bevítve (Radv: Szak. 278).

fontos-sërpenyöcske: [lancula; kleine wage]. Szoktac vala hordozni az censoroc fontos serpenyőcsket (Prág: Serk. I.4).

Sërpenyös: [lancibus instructus; mit schalen versehen]. Az igazság jobb kezében mezítelen pallos, bal kezében serpenyős mérték (Fal: TÉ. 650).

Sërpenyötlen: [lancibus carens; ohne schalen]. Függesztő-font, serpenyőtlen font, oka, lántzos-font, mérték: statera PPBl.

[**Sërpenyöz**]

[**föl-sërpenyöz**]

fölsërpenyözés. Igy jár az a szegény fejedelem, a kitől el vévén isten, nincsen elég fontja az sokféle censurának felserpenyőzésére (MonIrók VIII.172).

SËRTE (*sertélyes* Radv: Csal. II.403. *sertő* Helt: Mes. 85. *sörte* 343. *sörtély* Com: Orb. 55): seta C. MA. borste PPB. Margyt azzon ez zyl dyznonak bevreben chynalt evnel, mezehtelen husan serteeuel be fordehtvan, keményen magat vele meg zorehgya vala (MargL. 86). Mint a szűldisznó kezde a sertőiét fel bánni (Helt: Mes. 85). A disznókat nem győzem meg tisztitani a soc sertőktől (336). A disznónac igen soc sörteie vagyon (343). Hoszszú a szemöldeke, dohos es eles mint a disznonak a serteie (SalMark. 4). Kezde az vadkannak szerteiet vakargatni (Pont. 49b). Az vad kannac az serte ád ruházatot (Prág: Serk. 887). Fel ruhazza az disznokat sertével (ExPrinc. 205b). A varga árral, sertevel dolgozik (Com: Jan. 98). A disznónak

vannak sőrtéllyi (Com: Orb. 55). A sûl-diszno az ő tövises sertéivel sokszor nagy dolgokat viszen véghez (Misk: VKert. 243). A vad-kan felemeli vala sertéjét (Hall: Tel. 318).

fëstö-sërte: peniculus, penicillus MA. pinsel PPB.

Sërtés: 1) setosus, hirtus, hirsutus C. hispidus MA. borstig PPB. Sertés marha: setiger PPBl. Valami sörtés marhäit hajtotta volt ide által az Tiszán eladásnak okáért (LevT. II.227). A ruházatoc megsepertetnec ecsettel, sortés füsûvel (Com: Jan. 114). Sertélyes marhák. Ezen sertésmarhákban jutott pro domino P. (Radv: Csal. II.43). A katonák a szarvas, sertés és gyapjas marha közt vagdalkoznak (Fal: NA. 214). **2)** [sus; schwein]. Se költségünk nincs, se borunk, se sertésünk (Gér: KárCs. IV.536). Negyven sertést a nyáj közől kiszakgattak (RákF: Lev. 247). Egyszer láttam legalább ezer disznó halat, mintha annyi nagy sereg sertést hajtottak volna le a vizen (Mik: TörL. 60). Sörtések malátája (Csúzi: Síp. 316).

erdei-sërtés: [aper; wildschwein]. Az erdei sörtések, lovak, oroszlányok, kígyók mind utánna rándula párossan (Moln: JEpül. 109).

[SESTELY]

boros-sestely: incitega C.

SÉTÁL: spacio, incedo C. deambulo MA. spazieren PPB. Ide s tova járok, sétálok: obambulo; imido amoda sétálok: prodeambulo PPBl. Tetona iár es setal (Mel: SzJán. 55b). Kivánnám, csak még egyszer látjuk vala egymást, úgy mint Tordai uramnál sétáltunk (LevT. II.271). Páva módra sétálni: ingredi Junonium (Decsi: Adag. 264). Kerengőben sétálván, a predikatorokat a kősség, a kősséget a predikatorok itéllyék véghetetlenül (Pázm: LuthV. 56). Gyakran imádságimban a piaczon sétál elmém (Pázm: Imáds. 1b). Étel után nyáiaskodnak, tréfálódnak, mulato kertbe sétálnak (MA: SB. 326b). Az ifiurak némelykor török papucsban sétáltak (MonIrók XI.352). Sétált egy párducz bőrös magyar katona (Gér: KárCs. IV.396). Körülötte van az erdőn sok út, de sétálni a jó kedv ide soha nem jut (GyöngyD: KJ. 454). Itt akarja az isten, hogy légy, azért itt sétálj ezen a szép réten (Mik: TörL. 58). A londrai dámák festett hajókkal, tafota vitorlyákkal sétállyák a tengert (Fal: NA. 136). Kelénk azért, és az erdőnek szíve felé sétálunk (Fal: NU. 334). Királyi mulatság erdőben sétálni, árnyékos utcáin fel s alá járkálni (Fal: Vers. 864).

[Szólások]. Ugy sétál mint a kunoc ebe az homokon MA. Jay bolond, vallyon hol sętál az eszed (FortSzer. Mb).

föl-sétál: [escendo; hinaufgehen]. Hát nem tetszik-e egy parányiig, egy szempillantásig fel-sétálni (KirBesz. 6).

el-sétál: 1) deambulo Kr. [herumspazieren]. Ebéd után hivalkodik, mulatozik, ide s tova elsétál (Fal: Vers. 878). **2)** [accedo; hingehen]. Az atyám is oda-elsétála és a mint szokás vólt akkor ott is hála (GyöngyD: Char. 21).

ki-sétál: exspacio C. MA. ausspazieren PPB.

kisétálás: exspaciatio MA. ausspazierung PPB.

Sétálás: obambulatio C. deambulatio, inambulatio MA. das hinundhergehen PPB. Akarván sétálással meg könnyebeteni busodalmokat (Zvon: Post. I.674). Sétálásokban, alá s fel-járásokban gyönyörködnec (Com: Jan. 207). Nem a tobzódó vendégségben, sétálásban, hanem a templomban való járásban szentelte meg idvezitőnk az innep napot (Szatm: Dom. 111).

[Szólások] Szabad sétálást ad szemének (SzD: MVir. 386).

Sétálgat: inambulo MA. einhergehen PPB. Sétálgatok, ballagok: inambulo PPBl. Az kurvás latroc gyakorta frissob öltözetekben sétálgatnac téstova, hogy nem a tiszteletes személyec (MA: SB. 220). A páva az ő szép szinû farkát ki-terjeszti, midőn szép kies pásitou sétálgat (Misk: VKert. 311). Kertjében sétálgatott, melly kastélyának napkeleti szárnyához volt ragasztva (Fal: NU. 310).

Sétálható: ambulatilis MA

Sétáló: 1) spatians C. [geh-]. Folyosó, sétáló tornátz, sétáló hely: ambulacrum; sétáló folyosó, néző hely: pergula PPBl. Eképen sétáló félben a gályához jutának (Fal: TÉ. 683). **2)** [spatiator; der spazierende]. Utzán sétálókká akariák őket tenni (MA: SB. 141b).

SÉTIKÁL: obambulo, lento passu ambulo SL. [langsam spazieren]. A verebek nem sétikálnak imitt amott mint a tyúkok (Misk: VKert. 478).

Sétikáltat: [ambulatum duco; spazieren führen]. Keménynyen meg-feddic, hogy iffiatska gyermekét gyalog sétikáltattya (Czegl: Japh. 60).

SETTE-SUTTA: [blanditiae; schmeicheleij. Hizelkedő szelidségvel, sette-suttával és meghunyászkodott szomoru ábrázatval mindent ki-vésznek egy-ügyû felebarátjokbol (GKat: Válts. II 1171).

SËTÉT, SÖTÉT (*sytet* KazC. 133. *sötüt* Helt: Krón. 2b. *sütët* Helt: ÚT. I3): tenebrae, tenebrosum, tenebricosus, tenebricus MA. dunkel, finster PPB. A halot vettetuén a sététécben (in tenebris), égenlőuec ő fa arań ès ezüst isteuéc (BécsiC. 116b. 256). Ha tė zėmėd alnoc lėnd, mėnd tė testėd sėtėt lėzen (MünchC. 24. 32). Meg vassaza es az vtan berekezte ẅtet egi setet tőmlőczbe (VirgC. 108b). Ala zalla ő labai alat setet felleg (DöbrC. 35). Legyen nekik setet, saros, sik vtok (83). Haz oly igen setet vala (MargL. 67). Nemikoron sőtetec valatoc (VitkC. 2). Az seteet temlecz nagy feenes vylagossaggal bel teleek (ÉrdyC. 337b. 371b). Legyen ẅnekyk wtok seteth: fiat via illorum tenebrae (KulcsC. 79b). Ennek utanna niuek ẅtet eg sytet helre, honnet nag dohossagh zarmazik nala ky (KazC. 133). Továbbá szökfû szinő selyöm es két féle vagyon, egyik sitétebb, az másik világosbb (Nád: Lev. 29). Telben is szinte ennyi ûdeig mint sötüt ey vagyon (Helt: Krón 2b). Kic lakozzanac őrök halalnak sőtet arnyekaban (Born: Ének. 7). Mint az pokoly oly sőtét: cimmeriae tenebrae (Decsi: Adag. 130). A ki gonoszt cselekeszik, setétet szeret (Pázm: Kal. 33). A melly úton mi járunk, igen setét és tsuszamó (Pázm: Préd. 706). Sötét, homályos, barna (Com: Jan. 63).

Sëtétëd-ik, sötétëd-ik: tenebresco MA. [sich verfinstern].

be-sëtétëdik: intenebresco MA. abend werden PPB. Lőn, mikor immar a nap elnyugut volna es besététedet volna: cum occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa (Helt: Bibl. I.F4). Miérthogy be kezde sötûtetni, ezért viszsza térénec az romaiac (Helt: Krón. 18b). A nap enyészetet követi az esthajnal, midőn bé-sötétedic (Com: Jan. 6). Elfogyván a nap és bé-setétedvén az idő, viszsza térnek a trójai seregek a görögök táboráról (Hall: HHist. III 141).

mëg-sëtétëdik, mëg-sötétëdik: tenebresco C. [finster werden]. Az eegh be homaalyodek, az ydew meg sewtetewdek (ÉrsC. 510b). A nap meg setettetic: sol obscurabitur (Helt: ÚT. G3). Meg setetődec a nap (Mel: SzJán 238). Az apostoli hit meg nem sötetethetet (Mon: Apol. 11). A napnac fenye közel harmad reszere meg setetedic 1582 (Kal. Giiij).

Sëtétëll-ik: atresco, tenebresco Kr. [sich verfinstern]. Setétellő fekete seregec várjác őtet (Megy: 3Jaj. II.111).

Sëtétës, sötétës: tenebricus, tenebricosus, tenebrosus, opacus C. finsterlich, dunkel PPB. Ha az te zemed alnok leend

he thested es setetes lezen (JordC. 566). Yo reggel, mykoron neegh setetes vona (697). Valanac vadokoc es sőtetesec VitkC. 1). Ha gonosz lend az te tested, sőtites lészen az te zemed (Sylv: UT. I.101). Az setétes mondásokat kel az fényes anitáshoz igazitani (Pázm: Kal. 496). A látásnac segétő mestere risgálya, miért legyenec némellyec által világoskodóc, némellyec homállyosoc, némellyec setétesec (Com: Jan. 167). Setétes tudatlanság (Illy: Préd. I.52). Setétes rettenés jőve reája (II.486). Utat mutat ebben a setétes erköltsü világban (Fal: UE. 416). A mélyebb értelmű beszéd böcsületet vall, az igen setétes és avaros alkalmatlan (476). A vadon erdőnek setétes öble (Fal: TÉ. 674).

Sëtétësen: [tenebrose; finsterlich]. Choda setétesen zauarom iszve (Tel: Fel. 96).

Sëtétësköd-ik: subtenebresco Kr. [dunkelig sein]. A játékos hely leczkét ád, a körülsetéteskedő hajlékok alkalmatosságot Fal: NU. 263).

Sëtétësség: opacitas C. [dunkelheit]. Bẃrnek ew setetesseget, symasagat mynt zereczennek feketeseged hozta vala (ÉrsC. 12b).

[Sëtetësül]

mëg-sëtétësül: [obtenebresco; sich verfinstern]. Az frater aluoksagnak myatta meg setetessewle (EhrC. 67). Nap es hod megsététésőltec (BécsiC. 206).

Sëtétit: obtenebro, opaco MA. verdunkeln PPB.

be-sëtétit: obtenebro MA. verdunkeln PPB. Háromszor meg rázá Luciper az földet és be-sötétiteté chillagok fényét Zrinyi II.64).

mëg-sëtétit: opaco C. obtenebro MA. verdunkeln PPB. Embernek zemeyt meg seteetőyty az sok syras (ÉrdyC. 421).

mëgsëtétités: obtenebratio, obscuratio MA. verfinsterung PPB.

[Sötétöl]

be-sötétöl: [obtenebro; verfinstern]. Iszonyu sürü por megy egbe keverve úgy, hogy eget földet mind be sötétölte (Zrinyi I.119b).

Sëtétség: tenebrae C. opacitas MA. dunkelheit PPB. finsternis]. Frater Rufen megsetetewltett szetetsegeknec feyedelmetewl (EhrC. 51). Vala annap sététsegékė: fuit dies illa tenebrarum (BécsiC. 74. 132). Nép, ki ẘlnala sététségben, lata nagy vilagot (MünchC. 19b. 54). Setetsegek meg nomodnak engemet (AporC. 109). Meg vala setetẘlnen ẘ lelkebe es elmeiebe az setetsegnek feiedelemetẘl (VirgC. 20). Az zetetsegnek fenekeből meg zabadult lelkeket őnőn testeknek meg adia (115b). Az orzaghnak hẘ fyay vettethnek kylse setetseghekre (JordC. 376). Anne nagy setetsegek leonek, hog eleg leohetenek ky beleole (DomC. 302). Ennek elette voltatok seteetseegh, bynben eelweeen (ÉrdyC. 351b. 534b). Setetség vala a melségen (Helt: Bibl. I.d2). Ki megyen utánnad, nem jár setétségben (Zrinyi I.39b). Világosság remélletik a setétség után (Illy: Préd. I.105).

Sëtétségës: tenebrosus MAl. [finster]. Ewk ew setettseges nynelkedeseguel kylsew setettsegekben setettsegnek lelkyuel el merewltetnek (EhrC. 116). Sőtetseges lőlki testi paraznasagok Mel: SzJán. 410. Pécsi: Ágost. 64b). Setétséges pogányság (MA: Scult. 114).

Sëtétül: noctesco, tenebresco MA. [sich verfinstern]. Igaz vtat el wezthenek, egy erdőn setetẘleneek (ÉrsC. 457b) A ráczok oda által setétülnek, az hajdúk reájok érkezvén, levágák (TörtT. IV.68).

be-sëtétül: contenebro C. obtenebro MA. verfinstert, verdunkelt werden PPB. Bé-setétűlök, estveledem: contenebrasco PPBl. Hogy be setetẘlth vona, meegh sem yewth vala hẘ hozyayok Jesus (JordC. 643).

besëtétülés: obtenebratio, obscuratio MA. verfinsterung PPB.

el-sëtétül: noctesco C.

mëg-sëtétül: obscuror, obtenebresco MA. verdunkeln, finster werden PPB. Frater Rufen vala megsetetewltett szetetsegeknec feyedelmetewl (EhrC. 51). A nap mégsetétőltetic és hod nem ággá ő vilagat (MünchC. 59. 99). Frater Rufinus meg vala setetwlnen ẘ lelkebe (VirgC. 20). Teorteneek esseonek vezeteol, zeleteol eonekyk jgeen meg seteteolny (DomC. 239). Anyamnl valaztottam vala őtet, meg setetẘlnen es megh homalosodnan az ő zemey (TelC. 104b. ÉrsC. 294. Fél: Bibl. 42). Setétüllyenek meg a csillagok (Illy: Préd. II.81b).

mëgsëtétülés: [obtenebratio, obscuratio; verfinsterung]. Wrwnk Jesus megh dyczőyteteek az feenes napnak megh setetewleeseben (ÉrdyC. 182).

Sëtétülés: tenebratio Kr. [verfinsterung]. Setitűlésse lőn az napnac (Valk: Gen. 39).

Sëtétült-: ∾ Aleeg waarya az eeynek setetẘltet (ÉrsC. 463). Kiket a magiaroc mind setetűltig vagac (Szék: Krón. 210).

SËTTËG: [murmuro; munkeln]. Köztök lőn elvégezve, senki az szálláskor ki ne üvöltene, senki ketten, hárman ne súgna, settegne (RMK. III.117. 165).

SÍ, SIV (*seu* EsztT: IgAny. 395. *siu* Helt: Mes. 137b): rugio C. MA. [ploro, plango; schreien, weinen, klagen]. Kezde rini és sini (Helt: Mes. 50b). Sin házatokban a lopot és a koborlot marha (137). Sinatoc siuast, riuast (Born: Préd. 78) Az ördőgőc syunac, ordetnac (Mon: KépT. 57). Az pokolnac melyseges fenekeből igy seu, reu es nyerit papa (EsztT: IgAny. 395). Ottben az kinhoz képest siunának, reunának, kiáltanának (Lép: PTük. I.120). Az eb, ha meg ütöd siv, nyikátol (Com: Jan. 44) Szomoritó siralomra hija szerelme, el-estét keservesen sija (Gyöngy: KJ. 5b). Azt sijja, midőn ő vendégeskedik, tetteti az asszony, hogy megbetegedik (Gyöngy: Cup. 16). A kutyák ha meg-fenyíttetnek, még tsak alig-is sinak, úgy láttatnak a fenyiték megszünését kivánni (Misk: VKert. 200).

ri-si: [plango, ejulo; heftig weinen]. Csak rivok-sívok nagy nyavalyámban, elfogyatkoztam gondolatimban (RMK. IV.48). Az eretnekec mindeneket vtalnac amaz reuo-siuo bestiaual (Mon: KépT. 313). Ne réya sya torka szakattaban (Zvon: PázmP. 197b).

rivás-sivás: [planctus, ejulatus; heftiges weinen]. Felel az halal az eletnek mondnan: En yewnewk sok reuas syuasnak tartomanyabol (PéldK. 48). Az őrőc kárhozat, holott rinas sinas es fog czikorgatas lészen őrőcké (Born: Préd. 619).

Siákol: [crepito; knistern]. Az gyertya, ky előttek eegh wala, czak alegh syakol wala (ÉrsC. 162).

Siápol: [clamorem tollo; schreien]. Az tikfiak anniokkal eggiűt kotyogna és siapolna az gyönge fűnőn szedegetnek apró magokat (Lép: PTük. 112).

Sikat: cogo ad vociferandum Kr. [weinen, klagen machen]. A nemessec koborlo hadnagyokat, szegeny ember sikato tisztartokat neuelnec gyermekekből (Tel: Evang. III.610). A madarat a fián, sikatván ezt, szokták meg-fogni (Megy: 3Jaj. II.168).

Sikólt, sikót: acute clamo, vocifero Kr. [aufschreien]. A sasoknak szavok nem kedves, hanem rettenetesen sikótó és

rémitő (Misk: VKert. 277) Ha a picin egy piciat nyikkant, bezzeg sikoltott az anyámasszony (Fal: NE. 112). A menydörgések és sikoltó éjtszaki szelek miatt nem érthették egymást (Fal: TÉ. 640). Ez mindjárt sikojtott (Gvad: RP. 268). Sikolt a nép, ökör, bial ordit (Gvad: NótTest. 31).

Sikoltás: ejulatus, ploratus MA. PP. das weinen, wehklagen PPB. A tengerben Pharahó népei izetlen sikóltással, rivalkodással vesztenek el (Tof: Zsolt. 793). Kiáltás, sikoltás ottan sok származék, mert vezérrel valának janchár seregek (Zrinyi II.5b).

Sikont: [exclamo; aufschreien]. Ordit, sikont, rikont iszonyú lármával (Kónyi: HRom. 41).

Sivalkod-ik, sivalkoz-ik: vocifero MA. schreien PPB. Sivalkodva ő reájok ütének, az vitézek hamar felszökdesének (RMK. III.336) Üvöltenének és sivalkodnának, mikor törökekkel ők ott vinának (348) Az égbeli vizerek indulának, mind ez világ ezen sivolkodának, ijedtekben nagy hegyekre futának (V.11). Mint bárány után az oroszlán sivalkodik, mindenkor csak utánam leselkedik (RMK. VI.221). Sidóc az füst alat sinalkodánac (Cseng: Jer. C2). Barany vtan az oroszlan sialkodic (Born: Ének. 270). Tekints azért a tömlöcben Jósefre, holt fiain sivalkozó Rákhelre (Thaly: Adal. I.55). Mikor egy része hadának Kereki alá menne, mind rajtok sivalkodnak, erősen harczolának (TörtT. IV.68).

el-sivalkodik: vocifero MA. [aufschreien].

elsivalkodás: ejulatio, ejulatus, vociferatio MA. [das aufschreien].

föl-sivalkodik: vocifero, intono MA. exclamo; überlaut rufen, schreien PPB. A io bortól meg melegülvén, tántzba menénec, a tánzt után minyáian egyszers mind fel siuolkodnac vala (Helt: Krón. 159).

mëg-sivalkodik: vocifero, vociferatum edo MA. [aufschreien]. Ö tabora vegre megh sivalkodek (CsomaC. 30). Rettenetesen meg sinalkodánac, lajtorjákat kőfalhoz támasztának (RMK. VI.174). Megsivalkodának, várból rohanának, kettőt rómaiakban beragadának (176). Eles torrel Hector igen forgodék, ő tábora végre meg-sivalkodék (Huny: Trója.[2] A4). Mikor az ur ládája az táborba jutott volna, megsivalkodée az egész Israel népe nagy kiáltással (MA: Bibl. I.247b). Megsivalkodánac és megűzéc az philisztéusokat (261b). Mihelyen ő dobot űtvén seregestől megsivalkodik, ők is akkor mentől szörnyebben lehet, doboltassanak, sivalkodjanak (Szal: Krón. 116).

Sivalkodás: vociferatus MA das wehklagen, geschrei PPB. Lőn jó reggel hajnalban sivalkodás, nagy sok felől nagy Allah kiáltás (RMK. III.131). Erős zendülésekvel készülének, két fél sok sivalkodással ivöltének (VI.170). A tántz után felsivalkodnak vala és az egész vôlgy be telic vala az ő sinalkodásockal (Helt: Krón. 159). Az eger oda siette a sinalkodásra (Helt: Mes. 50). Sivalkodásokat halván egy pajtában (Veresm: Lev. 111).

Sivás: rugitus, ploratus MA. das heulen PPB. Nagy sywassal reewassal kezde yewny (ÉrdyC. 411b). Nagy sywas es kyaltas halatek (TelC. 280). Mykoron az lang sytne ewtet, a hazat be tewlti wala sywasaval (Pesti: Fab. 12b). Mind az három táborban kik levének, nagy sivással pokolba vitetének (RMK II.241). Nagy sinas, őnűltes, kyaltas vala (Göres: Máty. 27). Leon nekik nagy sinasok, renasok (Frank: HasznK 68). Hallotta a sivását a disznónak (ErdTörtAd. I.138).

[Sivit]

[Sivítás], sitás: [inclamatio; das aufschreien]. Egy rejtett házban leányával vétkezék, kinek sitására egy vén aszszonyné lépék (Apoll. 3).

Sívó: plangens, vociferans Kr. [heulend, brüllend]. Sino eh oroszlany (Mel: SzJán. 233b). Az ördög igyen nyughatatlan allat mint az sino oroszlan es az dihős eb (Born: Evang. IV. 19b). Sino oroszlannac Sóphonias mondgya (Born: Ének. 375b). Ragadozó sivo oroszlán (MA: Bibl. V.11b). Az ördög mint az sivo orozlan idestova jar, keresven, kit be nyellyőn (Szár: Cat. Q2). Azt tudnád tavulrul, hogy sivo ördögők (Zrinyi: ASyr. 30).

Süvölt, sivölt: sibilo, insibilo C. MA. zischen PPB. [pfeifen]. Midőn a madarakhoz ment volna, sinölteni kezde (Helt: Mes. 184). Sűvőltik es sziszegetik a tôb népek és boszontiák az istentelen gonoszt (Mel: Jób. 64). Annac romlásán kézzel tapsoluac és annac helyét látuán, sűnőltenek rayta (Kár: Bibl. I.528). A sas sűvőlt (Com: Jan. 39). A pásztor sűvőlt-is néhanéha, és az által magához édesiti a juhokat (Mad: Evang 347). Lám sebes solymot is kézre süvölthetni (Zrinyi II.108). Sűvőltőttek és hajtogatták fejeket (Illy: Préd. II.90). Némelly rigó igen szép sárga, s mintegy sűvőltve szóló (Misk: VKert. 462).

ki-süvölt: exsibilo C. explodo MA. [auszischen, auspfeifen]. Ki-vetem, ki-lövöm, ki-pattantom, ki-tsattantom, ki-süvöltöm: explodo; valakit kisüvölteni: explodere *sibilis PPBl. Ez mai innepet tellyességgel ki akarnak sivőlteni a keresztyének közzűl a Christusnak boszszúságára (Tel: Evang. II.399). Melly argumentalásnak modját az ő scholaikbol ki-sűvőltötték (GKat: Válts. 350). Melly tévelgés méltán ki-sűvőltetik (Mad: Evang. 310).

kisüvöltés: exsibilatio MA. verspottung PPB. Kisüvöltés, ki-gúnyolás: explosio PPBl.

mëg-süvölt: sibilo, adsibilo, exsibilo MA. zischen, pfeifen PPB.

Süvöltés: sibilus C. [das zischen, pfeifen]. Az fűlnec sűnőltéssét, zugassát nyilnán meg gyogyittya (Mel: Herb. 13). Fel szonal, sinőltessel hiwia (Born: Préd. 427). Sivőltéssel int az főld hátán lakozóknac, hogy eljőyenec (MA: Bibl. II.7). A jó pásztor annyira szerettetik (a juhoklól), hogy tsak mi kis tsattantását vagy sűvőltését hallyák-is, menten egyűvé futnak (Misk: VKert. 205).

Süvöltö (*sűvőltyű* ACsere: Enc. 257): **1)** sibilus C. [zischend, pfeifend]. Csuszómászó állatoc a sűvőltő vizi kigyó, zomoc kigyó (Com: Jan. 41). Nyögnek a gerliczék örvös galambokkal, csácsognak a szajkók süvöltő rigokkal (GyöngyI: KJ. 368). Nyájas gerliczének nem gerjed szerelme, nem újjúl süvöltő rigónak figyelme (455). **2)** gingrina, lituus, tibia Sl. [pfeife]. Kűldénec szép madaraszo dobokat és sűnőlteket (Helt: Krón. 150). A hangra szolgáló tsinálmány az orgona, trombita, síp, sűvőltyű, duda (ACsere: Enc. 257). A majom mindenféle jádzi dolgokat meg-tanúl, a sűvőltőt és sipot fujdogálja (Misk: VKert. 225).

SIB: ludio, agyrta MA. gaukler, taschenspieler PPB. Syb: nebulo, bösewicht Pesti: Nom. I 76. Erdő kerülő, sib, mező pásztor: vagiator, custos sylvarum et pratorum (Ver: Verb. Szót. 33). Myt wsuralkodol ez vylaghy syb embernek, wsuralkoggyal az wr istennek (ÉrdyC. 603b). Maga biro sib iffiak az en iobbomra fel támattanak (Mel: Jób. 69). Sib attiok vala (70). Amaz ártatlant sibvá tővé (GKat: Válts I 929).

Sibság: **1)** lusus, histrionica MA. schauspielerei PPB. **2)** [res vanae; nichtigkeit]. Az én szomnac soha nem vólt hellye nálad, hanem minden szibságot műueltél (Helt: Mes. 63). Egy nap sem űznec tôb sibságot, faytalanságot (MA: Scult. 907). Az sibságban eláradot aszszonyállatoc az esacsogó mezitelen gyermekekben gyönyörködnec vala (Prág: Serk. 516). Sibsagok es baszontalanok a bűn boczánat felől valo safarkodások (Alv: Itin. 344).

SIBOLKOD-IK. Eleget sibolkodik teiből, uaiból (Nyr. XVII.182).

SIBTÁR, SITÁR: vagiator PPBl. 611.

SIDOLIZÁS. Bár békét hadnának effele babonálló sidozásnac (Vallást. M).

SIET: propero, festino C. celero MA. eilen PPB. Idő előtt sietik: praefestino C. Tertenek, hogy nemy ygen zepp hews yewne az appura es czergete oly syetnen es oly sokka, mykent zokatan (EbrC. 14. 138b) A foloc sietnek wala betöltenièc kiralnac parančolattat (BécsiC. 56b). Zaché zal le sietuen, mért ma té hazadban kél ennekem lakoznom (MünchC. 154). Syetnek mynd ezeket az kyralnak meg mondany (VirgC. 39). Kezde az pokolsoknak hazakboz sietny (100b. NagyszC. 51). Cristus syete z halalra (CornC 138b). Sepreseknek poraual syety vala meg eketehteny (MargL. 3). Syessẃnk be menny: studeamus ingredi JordC. 805). Myndeu helyekrevl syetven mennek vala az karan (DomC. 293). Kyre nem vagyodnak syethny (ÉrdyC. 506). yesen hozyam: accelera (KulcsC. 66). Kegtek myndjarast fwsonkent eyell nappal Becbe syessen gyẃlny (RMNy. II.334). iessen Kd, epechen megh nepel, meret igen kewessen wagionk LevT. I.246). Sűetuen ki ötte a viderbeli vizet a valuba (Helt: ibl. I.K4). Sieti kötözni kapált szölöyét (Cis. C2). Mely dolog nekem főkeppen lattatic okanac lenni, hogy ezt az gonossagot etne inditani (Decsi: Sall. 12). Job mindenkor sietni, hogy em mint késni (Decsi: Adag. 68). Nem sieti megszabadetani iokat es meg bûntetni a gonoszokat (Tel: Evang. I.284). Ne is esd az jesuita ivasahoz feiedet haitani (Zvon: Osiand. 241). A ennyei boldogságra áhítozzunk és siessûnk (Pázm: KT. 3b). indenestûl az én szeretetemre sietnek (394). Ne siesse a várost eg-adni (Tyúk: Józs. 133). Az igen sietôt, sebessen futott (Com: n. 179). Utját, mentôl jobban lehet, siesse (MonOkm. XIV. 7). Azok barátságára ne siess, a kik náladnál fővebb renden gynak (Fal: NE. 23).

[Közmondások]. Az isten sem syet sem késic (ComBal. 34). z isten sem siet sem feled (MA: Tan. Előb. 1). Sem siet sem ésik isten (Czegl. BDorg. 109).

alá-siet: [descendere festino; hinabeilen]. Küldtek követet hozzám, kivánván, hogy ne késném, hanem alá-sietnék zikben (TörtT.² IV.67).

be-siet: [festino, intrare; eilend hineingehen]. Agashazaban syetuen, az paplant az poklosrol el ranta (TihC. 19).

el-siet: accelero, appropero C. [enteilen]. Mindiarast sereget ûte és elsietuén, által méne Propontba (Helt: Krón. 11). Az met tábor, elhiszem, hogy elsiet és Eszterház Dániel uram len fog igyekezni (Bercs: Lev. 434).

elö-siet, elől-siet: praecelero MA. [vorauseilen]. Mindenet hatra vetuen elő siet menni azoknak nieresere, melliek istentûl az igiretben adattatnak (Fél: Tan. 285b).

elöre-siet: praecelero C.

[föl-siet]

fölsietés: [acies instructa procedens; aufmarsch]. Nékem méltóztatik Nagyságod parancsolni felsietésemet (Bercs: Lev. 7).

hozzá-siet: adpropero. accelero MA. hinzueilen PPB.

hozzásietés: acceleratio MA. hinzueilung PPB.

ki-siet: [festinanter exeo; hinauseilen]. Geyssa herczek lde el ew attyaffyay wtan, hogy syethneenek ky bozzya rdyC. 399). Ki sietett a város népe ezt a ritkaságot látni al: TÉ. 653).

el-kisiet: ∾ Syes el ky hozyank ẃneed (ÉrsC. 450b).

reá-siet: [adpropero; hinzueilen]. Nem gondol az egér sem er fogonal sem mačkaual, de mind halalaban rea syet ándC. 3).

Sietelm: [properatio, festinatio; eile]. Ariotn sietelmel beuive Danielt kiralhoz (BécsiC. 121b). Mégfordola a nép sietelmel: cum festinatione (171). Micor be mént volna a kiralhoz sietelmel (cum festinatione), legottan kere (MünchC. 82). Mikor walaky neked nag kenczet adna, syetelmel megh nytnad ő neky te hazadat (ÉrsC. 533).

Sietelmes: [festinus, urgens; dringend]. Kel, hog syetelmes legyen a gyonas, mert wgy mondatyk, ne keessel wrhoz fordwlnod (ÉrsC. 537).

Sietelmest: [confestim, raptim; schnell, gleich]. Sietelmest mégielentétnéc istennec orzaga (MünchC. 154).

Sietelmez: [propero, festino; eilen]. Jő sietelmezuén és arraduan és mégfordul és mégrézzeztetic és viu ő ereiéuel (BécsiC. 162).

Sietendő: properandus MA. der eilen muss PPB.

Sietés: properatio C. MA. eile PPB. Az hews felele ennekem: Vagyon nagy syetesem (EhrC. 14). Elezteb syetesuel tereuek Spolyniczya newew vewlgybe (135). Öl, vág, ront és szaggat az ki menetelét tartóztatni akarja, ő sietését (Zrinyi I.55). Fénlik vala az ég, merre röpülését tartya az szép sereg, s az ő sietését (II.83). Még a tanulás is a módot és mértéket megkivánja, netalántán a sietés miatt sokba kapjunk (Fal: UE. 454). Az ajándék, melly az érdemet megelőzi, két szépet foglal magában, egyik az, hogy sietése miatt váratlanul érkezik (484).

Sietet: ∾ Nagy syetettel hozya fwta (JordC. 467). Nagy herteleu es syetettel fwtnak vala Cristus kyralhoz (ÉrdyC. 65). Annak wtanna ottan nagy syetettel wr papahoz mene (235. 522b). Ygen nagy hamarsagual, syetetuel le esuen (TelC. 326). Minden dolgát félre teszi, sietteti inait (Fal: Vers. 880).

Sietetës: [sollicitus, festinans; eilend]. Kerlek titeket, hog meltan iariatok az hivatalban, sietetesek leleknek eggesseget tartanatok (DöbrC. 375).

Sietetësen: [festinanter, celeriter; eiligst]. El yeweenek syetetősőn es meg talalaak Mariat es Josefeth es az kys zylöttöth (ÉrdyC. 112b).

Sietetësség: [properatio, festinatio; eile]. Legottan e menuen syetetesseggel az hegyre (CornC. 313). Nagi sietetősseggel leh fekuek (DebrC. 123). Syetetessegel meń a kapolnaba (VitkC. 60). Törteenek egy ydőben, hogy Trayanos chazaar egy nemynemew hadban syetetességghel menne (ÉrdyC. 238). Lattaak, hogy Maria Magdalena nagy syetetőssegwel ky ment (ÉrsC. 75). Sietetőssegel es nagh widamsagal megőn wala (TihC. 165b). Nag siettetősségel ez uilagot mind be futha (253). Nagy syetetesseggel mene (Pesti: NTest. 135). Erős Szabácsból törökök közől nagy sietetességvel kiszökni készül (RMK. I. 26).

Sietetëst: [properanter, festinanter; eiligst]. Paranchola, hog syetetesth oda yevnenek (DebrC. 538). Predicacyora syetetest eoreomest megyen vala (DomC. 223).

Sietetség: [festinatio, celeritas; eile]. Az kyral nagy syetethseeghel fel kele reeghel (JordC. 302). Maria nagy syetetségghel meene az hegyessre Judeának varasaban (519).

Siető: festinus C. properus MA. [eilig, dringend]. Siető munka: *praefestinatum opus PPBl. Szorgos és siető dolgai érkezhettek (Megy: 3Jaj. II.20). Némely siető levelek expeditiója utan eo felsége vadászni kiment (BethlTám. 43). Siető lévén az dolog (MonTME. VI.18). Ha látom, hogy vagy sok vagy siető vagy akadékos, committálok specialiter annak pénzes-szekerezésérül (Bercs: Lev. 449). Vagyon-é Kegyelmednek siető dolga (KirBesz. 43).

Sietőség: [festinatio; eile]. Nem látom szükségét sietőségének (Beres: Lev. 144).

Sietség: festinantia, properantia C. festinatio MA. eile, eilfertigkeit PPB. Nag syetsegel vittec vala Herodeshez (VitkC. 80). Meenenek oda az hazhoz nagy syethseegel, hogy latnak, my dologh wolna (ÉrsC. 158). Syethseeghel yarwllyatok megh yghazwlasra (191). Mynden zeretekkel ide syetsegel jwietek az ew felsege hadaba (RMNy. II.173). Elmene sietseggel: abüsset velociter (Helt: Bibl. I. Bbb4. Fél: Bibl. 85). Hogy meg ne ismernék, sietséggel akara egy kis hajón általmenni a tengeren (Pázm: Préd. 282). Sietséggel egyetec (MA: Bibl. I 59). Kivan tôle, hogy fôl kellyen, hogy sietseggel iôyiôn (Lép: PTük. I 174). Zrini horvát bán ollyan ellenség, ki ellen lesz káros oktalan sietség (Zrinyi I.140).

Sietségës: properus PPBl.

Sietségtelen: improperatus MA. langsam PPB.

Siettet: cito PPBl. urgeo, adurgeo, accelero, maturo Sl. [beschleunigen]. Hagád, hogy syettessek, neegy nag keereek kezeytesseek (ÉrsC. 508b). Némely szitkokat szóró s magok veszedelmeket sijettető rosz tolvaj katonák (Matkó: BCsák. 2).

Sietve: properatim, festinanter C. festine, festinato, properato MA. geschwind, eilend PPB.

1. SÍK (*süc* Helt: Mes. 139): **1)** aequus, planus C. MA. eben PPB. Sik, tér és gyepes út az, nem tsoportos, zőkőgő (Pázm: Préd. 86). A fôld szine néhol egyenes lopály mint a sik mező (Com: Jan. 15). Az késhüvely fellyül is sik volt, közepben is, az végén is; a sik végére pléh vagyon forrasztva (Kecsk: ÖtvM. 300). **2)** lubricus C. levis MA. glatt PPB. Sik jég: lubrica *testa PPBl. Legyenec az ő utoc homályosoc és sikac: fiat via illorum tenebrae et lubricum (MA: Bibl. I. 493). Mint vizes s-mind penig az sartol sik vala a part (Forró: Curt. 32). Igen sik és csoportos a világ úta (Mad: Evang. 374). Az jeg sik, tsuszamolo: glacies lubrica (Com: Vest. 12). Nosza hát té-is it korbácsot érdőmlő s Salmeron szavait sikra magyarázó Sámbár pironkodgyál (Czegl: Japh. 229). Patkó sik utakon lábakat gyámolit, embertelenebeket homlokban is pendit (Matkó: BCsák. 461). A krokodilus a sikon el-esett állatot hirtelen meg ragadja (Misk: VKert. 250). Nem tarthatta meg szerencséjét, minthogy sik volt (Thaly: TK. 14). **3)** planities MA. ebene PPB. Illyen bódulások között mit lehet cselekedni: rajtok menni vaktaban, az sikra az gyalogot, által az vizen az hadat (BeresLev. 300). Menjen maga Antal a maga Ebeczki, Géczi ezreivel utánna, talám az sikben tehetnek valamit (316). Nem szükség soha által menni az sikra (596).

Sikam: [locus lubricus; schlüpfrige stelle]. Csuda mely sebes sikamaira értél, hogy a szent Pál meg világositásához hasonlitod a te hit hagyottságodat (Czegl: BDorg. 15).

Sikaml-ik, sikáml-ik: collabor, prolabor in lubrico MA. [ausgleiten]. Szent Pál levelébe nem mere tekinteni, a Niceabéli conciliomokra sikamlik (Matkó: BCsák. 139). Gyakran sikámlik s hasonlik a hercegek grátiája (Fal: NA. 241). Ne engedd nyelvedet könnyen sikamlani (SzD: MVir. 324).

[Közmondások]. Sikámlik a titok, a hol tsúsznak a poharak (Fel: Jegyz. 931).

el-sikamlik: elabor Kr. [entschlüpfen]. Te tiszted vólna, hogy a bérmálásnak eggyességét meg-mutatnád az apostoli impositioval, kivánà-is Matkó, de csak el-sikamlál (Matkó: BCsák. 416b).

elsikámlás: prolapsus; das fallen PPB.

ki-sikámlik: elabor; entwischen, ausschlüpfen PPB. A ki jó alkalmatossággal a szerencse üstekében nem kap, hamar ki sikámlik kezéből (Fal: UE. 384).

mëg-sikamlik: [prolabor; ausgleiten]. Szerencsétlenül járt, megsikamlott a pallérozott acélon kopiája (Fal: TÉ. 638). Lovam lába meg sikámlott (Gvad: FNót. 26). Majd minden szavában megsikamlik, botlik (SzD: MVir. 225).

Sikamló: lubricus, lubricum C. labidus PPBl. glatt, schlüpferig PPB. Sikamlo és alhatatlan hit (Teleki: FLél. 25b). Sikamló reménség (134). Utoc legyen olly sikamlo mint az jég (MA: Bibl. V.17). Sikamlo es veszedelmes ez eset (MA: Tan. 40). Sikamló utra jút (1069). Az embereknec akarattyok-is álhatatlanok és igen sikamlók (Apafi: Vend. Előb. 6). Sikamló, híg sár: lubricum lutum (Com: Jan. 15). Az hitnec sikamló vólta miatt: ob lucubritatem fidei (191). Imide amoda sikamlo (Toln: Vigaszt. 218). Bizony a sikamló helyen inkáb kell félni az erőtlen inu beteges embernek (Nán: SzńT. 171b). A szerencsének sikamlo talpán sokáig nem álhattanak (SBalog: TemK. 79). Melly állatás el-ólvadó sikamló jégen épült (DEmb: GE. 36). Tôviskesek és sikámlók az emberi elômenetelnek grádicsi (László: Petr. 62).

Sikamlód-ik: [prolabor; ausgleiten]. Nem merészelvén nyakára várni a nagy kegyetlenséggel száguldó, sikamlodó idegen hadakat (Rumy: Mon. I.28).

Sikamlón: lubrice C.

Sikamlós: [lubricus; glatt]. A külön szakadásból igen sikamlós az eretnekségben való esésre az út (GKat: Titk. 3).

Sikamoltat: [lubricum facio; schlüpfrig machen]. Hazugságoknak olajával sikamoltattya nyelveit (Sámb: 3Fel. 416).

Sikamód-ik: lapso C.

el-sikamódik: collabor C.

Sikánkoz-ik: in lubrica glacie decurro Sl. [auf dem eis rennen]. *Jégen sikámkozó vasak: crepidae glaciales PPB.

Sikárol: polio, levigo Kr. [glätten]. Tapasztok, falt sikárlok: trulisso MAl. Vakolom, sikárlom, téhelyezem: trulisso PPBl. Az edényecskéc szalma csutackal sikároltatnac: vascula stramento stringuntur (Com: Jan. 114). Nekem soha magyar sem adott simább, sikárlottabb szókat ennél (MonIrók VIII.493). Ha szint akarsz neki adnyi, szépen megkraszolva, sikárolva tedd az tűzre (Kecsk: ÖtvM. 295). A szattyán igen szép sima legyen, sikállott legyen, vastag ne legyen (TörtT.[2] III.156).

ki-sikárol: [expolio; abglätten]. Az ő testi születésének otrombaságából ki-sikároltatik, ki ráspolyoztatik (GKat: Válts. II.1054).

mëg-sikárol: [polio; abglätten]. Ha az aldozathnak veeret vas fazekba főzendyk meg, megh kel sykarlany es vyzzel mosny (JordC. 87). Oly ygyenes leezen mynt az megh sykarlot tabla (ÉrdyC. 19). Zayok es zozattyok, akar erchek wrwnk Jesus Cristusrol, akar az ew hyw zolgayrol, ollyan vala mynt az előse es meg sykarlot tőr (343). Mind estve s mind reggel arra kel igyekezni, hogy aszt szépen meg sikarlya (JésSir. I.4). Sikárold meg és úgy adgy szinét poklos festékben (Kecsk: ÖtvM. 287). Meg nem kraszollya, hanem némely helyen szépen megsikárollya (302).

Sikárlás: trulissatio PPBl.

Sikárló: **1)** poliens, levigans MA. [glättend]. Sikárló, vakoló kalán: trulla PPBl. Sikárló mész, szinló, fal festő mész: tectorium PPB. Végy sikárló fát, melynek az temérdeksége és szélessége legyen három ujjnyi (Radv: Szak. 287. 289). **2)** coniates C. politor, rasor, tector, incrustator MA. polirer, tüncher PPB. Sikárló, fal-szinlő, fejérítő, vakoló: tector PPBl. **3)** [camera levigandi; rollkammer]. Külldtem négy vég vásznat sikárlóban, kérem Kdet, legyen érette, készitsék el (LevT. II. 392).

Sikít: lubrico MA. PPBl. schlüpfrig machen PPB.

mëg-sikít: **1)** lubrico C. levigo, levo, delevo MA. [schlüpfrig machen]. Szájában az ösvényekre feles vizet hord a krokodilus, mellyeken a vadak alá s fel járnak, s azokat úgy meg-síkítja, hogy a vadak mentekben el-essenek (Misk: VKert. 248b). Miképenhogy a krokodilus az ösvényeket meg-síkítja, azonképen az ördög alkalmatosságot szolgáltat az gonoszra (250). **2)** deplano, explano, complano MA [ebnen].

[Sikkad]

el-sikkad: [prolabor; ausgleiten]. Mikor az ember valamibe avatja magát, igaz mértékét vegye tehető készségének, hogy utóbb a magára vállalt tereh alatt el ne sikkadjon (Fal: UE. 412).

SIKKASZT: abdo, celo, pessumdo SI. [verheimlichen, veruntreuen].

el-sikkaszt: ~ El kell azokat sikkasztani (Czegl: MM 251). Csak sikkaszsza el a királynét (Czegl: Tromf. 139). Mi a nagy dolgokat csak el-sikkasztyuk s henyéllűk (Czegl: Dág. II.2). Csalárdsággal akarnád elsikkasztani a nyilván való igazságot (Matkó: BCsák. 280b). Vizben elsikkasztani (Bethl: Élet. II.45).

Síkon: lubrice MA. schlüpferig PPB.

Sikos (*síkas* ACsere: Enc. 268): **1)** lubricus, levis MA. labidus PPBl. glatt PPB. [schlüpfrig]. Ezeknek szájok zsirosb az uajnál, sikosb ujatok az faolajnál (RMK. IV.50). Igen könnyen all ez féle aprosag az ű sikos ayakán (Zvon: PázmP. 224b). Mindenek telik sikos és enyves setétséggel (Pázm: Préd. 417). Beszéde sikos mint az vay (MA: Bibl. V.26b). Édes nyelveckel, sikos ajakockal jó szót adnac (MA: Scult. 996). Bálvány képec, az mellyeket legsikosban festötteknec lát (MA: Tan. 81). Síkos szájú, csalárd szavu (Matkó: BCsák. 146b). Sikossabb a nyelve és eszénél előbb jár beszéde (Land: UjSegits. Előb. 2). Minek előtte beszédhez keszgyűnk, sikos és ártalmas nyelvűnkre vigyázzunk (Fal: NA. 187). Zabolázzuk-meg erősen nyelvűnket, mintbogy síkos egy darab (Fal: NE. 91). A bölts vigyázza meg szörnyű fordúlásit a sikos szerentsének (Fal: UE 449). Forgasd okossan, sikos és veszedelmes falat a nyelv (Fal: BE. 572). Tsillámló síkos jószág a gazdagság, nehezen férfink hozzá (591). **2)** planus MA. [eben]. Sikas, rétes mező (ACsere: Enc. 268).

Sikosit: [levo; glätten]. Sikositott: levatus PPBl.

mëg-sikosit: [levigo; abglätten]. Keweket zerez es megh sykosohat ewket: eriges et calce levigabis eos (JordC. 254).

Sikosság: lubricitas Kr. [schlüpfrigkeit]. A kigyót annyira nem szorithatod, hogy síkosságával magát ki ne fúrja markodból (Pázm²: Kal. 408).

Sikság: levitas PPBl. [glätte]. Hasnak menése, siksága: *levitas intestinorum PPBl.

Sikul: lubricor SI. [schlüpfrig werden].

mëg-sikul: [lubricor; schlüpfrig werden]. Mindazonaltal is nem lassubban lat vala az viadalhoz, az maga es ellensegi-nek verevel az fegyvere megh sikulvan: nec tamen segnius proelium capessebat lubricis armis suo pariter atque hostium sanguine (Forró: Curt. 140). A méh szaja a sok nedvességtől meg sikul (ACsere: Enc. 152).

[Sikulás]

has-sikulás: lienteria; durchlauf PPB.

2. SÍK: aluta inaurata MA. vergoldetes leder Adámi. Az gombkötő-munka mocskos; az mente csipőjén az vitézkötések ollyan síkbúl legyenek, mint az varrás (TörtT.² III.192)

SIKÁR. Sikárt vöttem egy legénytől (MonTME. I.293).

SIKÁTOR: angiportus SI [enge gasse]. Meny az kertek közötvalo sikatorokra (DBon: Részegs. 66).

1. SIKER: emolumentum, utilitas, effectus, successus SI. [nutzen, erfolg].

Sikerël: promoveo Kr. [befördern]. Az portai állapotokat isten sikerelje az közönséges jóra (RákGy: Lev. XXIV.417).

2. SIKER, SÜKER (*sikér* C. *sűkér* PPB): lentor C. viscus, bitumen MA. zähe, schleim, leim, judenleim PPB.

Sikerës: glutinosus, bituminosus, viscosus MA. zähe, kleberig PPB. Sikeres sár: coenum MA. Meg taposzta sikeres agyaggal es szurockal: linivit eam bitumine, ac pice (Helt: Bibl. I.C2). Sikeres posnanban czappolodni (Zvon: PázmP. 282). Sikeres sarban temetneiek (Lép: FTük. 3). Kővér, siros, sűkeres buza kenyérvel éltél (GKat: Válts. I.1083b). A fazakas sikeres gyurott sárbol fazakakat formál (Com: Jan. 105). Szent orczád alut vérrel, sikeres undok torhákkal és veritékkel el-rutitva vala (Taru: Szents. II.204). A szurok termő fa ragados, sikeres és folyos hejju (ACsere: Enc. 231). Az enyv köves és sikeres s szurokhoz hasonlo nedvesseg (248). Vétkeinknek sikeres sárában való fetrengésűnk (Rim: Ének. 91).

Sikerësség: lentor MA. zähe PPB. A jasmin kenet a torha sikerességéből eredt nyavalyakot meg orvosollya (ACsere: Enc. 242).

Sikeretlen: [non tenax; nicht klebrig]. A por egymáshoz sikeretlen, ide stova elhányandó tsak mi kitsiny széltűl is (Ker: Préd. 248). Leromlott házát az fövenyre sikeretlen sárral raggatni akaró Sámbár (Matkó: BCsák. Ciml). Rosz, bűdös és igen sikeretlen sár ez (Matkó: BCsák. 38b).

Sikeretlenit: [dissolvo; auflösen]. Sárát hazugsággal gyurta s sikeretlenítette (Matkó: BCsák. 36).

SIKET, SÜKET: surdus C. MA. taub PPB. Ez mykent siket es nema nagy vigy arczanal el mulyknala (EhrC. 3). Vakoc latnac, santac iarnac, siketec halnac (MünchC. 33. NagyszC. 108. JordC. 104). Syketek venek hallast ez zent atyanak erdeme myat (DomC. 158). Vettenek negy syketek hallast (314). Vala eegy yffyw syket es nema, az ees azonnal meg vygazeek (ÉrdyC. 363). En mykent swket nem hallok wala (ÉrsC. 532b). Swketh fwlewkkel halgathnak myndeneketh el (LevT. I.168). Te magyar nemzet kemény nyakó vagy és igen süket vagy (RMK. II.207). Eszt czac siket fűlel magyaroc mulatác (Helt: Canc. 17). Tallyan szerzec ezt enekbe sűkőt magyaroknak (Born: Ének. 366b). Tűle meg ijeduen sűkőt fűllel nem mulac (634b). Kegyetlen, miért meg nem halgatsz Aspinnál sükettyeb (Zrinyi II.112). Nem mind azok, a kik látnak, vannak kinyilt szemmel; mintbogy süketek a tanácsra, senki sem birhatja őket a látásra (Fal: UE. 482).

[Közmondások]. Nem kell kettős mise az siketnek (RMK. IV.194). Sűketnek harangoz, auagy sűketnek miset mondaz: hylum inclamas (Decsi: Adag 28. 156. Czegl: Japh. 223).

anyaszült-siket: [surdus natus; taubgeboren]. Ez a lárma olly alkalmatlanná tészi a helységet, hogy az anyaszült siketek nem ohajtanák könnyen az hallomást (Fal: TÉ. 774).

Siketëd-ik: surdesco Kr. [taub werden]. A vénség szűnetlen betegség, mellyben szemeink homályosodnak, hallásunk siketedik (Pázm: Préd. 74).

[Siketël, el-siketël]

elsiketlés: [τὸ perperam audire; das überhören]. Sűrő fenyitéseknec elsiketlése s meg nem gondolása (Megy: 3Jaj. II. 103).

Siketës: surdaster Balde: Szót. subsurdus MA. übelhörend PPB. Siketes szó: *rava vox; suttogó szavú, siketes szavu: *depressa vox; sűketes a szava: in verbis ejus est *stupor PPBl. Jobb sűketesnec lenni, hogy nem mint szintén tellyességgel sűketnec (Com: Jan. 53). Annyira siketes volt, hogyha talám mellette ágyúval lőttek volna is, még sem hallotta volna (TitkRózs. 156).

Siketësség: [subsurditas; gehörschwachheit]. Szónak siketessége: asaphia PPBl.

Siketít: exsurdo MA. surdeo; taub machen PPB.

mëg-siketít: ∾ Valakit meg-siketíteni: *atterere aures alicuius PPBl. Az ördög megh-siketéti, meg-néméttya az embereket (Mad: Evang. 331).

Siketség: surditas C. MA. taubheit PPB. Ha sykethseeggel el halgathnaak istennek haraghya zallana ew reeayok (ÉrdyC. 424b). Törekeggyetek, hogy w felseghe syketsegre ne wegye az my könyörgeswnket (RMNy. II.147). Ha Kegtek chak syketsegre vezy, mas vtat kelletyk eleomben vennem (330). Kegyelmed en ream igen feddik az Kegyelmed leweleben az en siketsegemröl (LevT. I.148). Eszt immár ne vegyük sűketségre (Helt: Mes. 483). Sűketsegre veszi az ő kereseket (Born: Préd. 411b). Ne vegyétek siketségre az anyaszent-egy-ház átkát (Pázm: Préd. 300). Eszt az istentelen latorságot siketségre nem vövé az római pápa (Pázm: Kal. 678). Sokat siketségre vévén füled mellöl kel bocsátanod (Pázm: KT. 321). Siikettség dugta-bé hangos füleidet (SzD: MVir. 208).

Siketül: obsurdesco MA. [surdesco; taub werden].

el-siketül: obsurdesco MA. taub werden PPB.

mëg-siketül: ∾ Oly jgeen megsyketoele touab eztendeonel (DomC. 159). Az sok zajgás miá megsiketült vala (RMK. IV.194).

SIKLUS: [siclus; seckel]. Siclus neg denar nyom auag haromzaz nyolczvan neg magot (RMNy. II.51). Libra auag mina, huzon öth siclust nyom (51). Ez siclus húsz pénzt tészen: siclus viginti obolos habet (MA: Bibl. I.77). Adtac egy siklust az az egy ortot vagy mint egy huszon öt magyar pénzt (MA Scult. 998).

SIKOLTYÚ (*csikoltó, csikoltú* PPB.): vinculum catenarium temonum, jugamentum, vinculum ligneum in conjunctione jugorum bovinorum PPB. [deichselband]. Két szőke ökör jármostól, kötelestől, sikoltiostól (Radv: Csal. II.332). Adok két jó ökröt, szőkét haranggal, kötéllel, jármával, tézslájával, sikotyujával (333). Szállítatván Almási Pál kegyelmes urunknak három vas lánczokat, három emelő rudakat és egy öreg tésla vas sikótyujával (TörtT.[2] I.385).

SILLA: [?]. Piscina Silla 1386. Item Danobium Silladuna vocatum 1386 (Szilády).

SILLABIKÁL: appello literas PPBl. [syllabisiren].

Sillabikálás: [appellatio literarum; das syllabisiren]. Arra kell a tanulót szoktatni, hogy a consonansokat syllabikálás nélkül mondgya ki a maga vocálisával (CorpGramm. 595).

SILLING (*sellengh* JordC. 247): sollidi Pesti: Nom. I.37b. siclus JordC. 217. schilling Adámi. Zaz sellengh penzth aggyon az leannak attyanak (JordC. 217). Az Kd bátyja is soha még egy rosz szelienget is nem adott, noha eleget kértem (LevT. II.387).

SIMA: **1)** glaber C. simus, levis MA. glatt PPB. Vala mennyire sima: subsimus C. Sima fa-héj: explanatus cortex PPBl. Manus munde et decentes: kezei valanak simak es feierök (TihC. 106). Szép sima es kenegető beszédöe (Helt: Háló 136b). Simáb mostan a hátad, hogy mint az előt (Helt: Mes. 314). Esau szőrős, én pedig sima vagyoc: Esau pilosus est et ego levis (MA: Bibl. I.24). Sima avagy csuszamo fundamentom (Der: Préd. 476). Kemény-é vagy lágy meg-szoritással, sima-é vagy darabos tapasztással tudhatni meg (Com: Jan. 61). Sima beszédű (Com: Vest. 104). Egy kisded sima temérdek pohár (Gér: KárCs. IV.226). Sima szájú (Kisv: Adag. 94). Sima sarku a szerencse (Fal: Const. 855). **2)** [planum; ebene]. A sima az, a mely sima szeneктől foglaltatik bé (ACsere: Enc. 76).

Simácska: [sublevis; ein wenig glatt]. A szurok termő fa levelei lágyatskák és simátskák mint a rosmariné (ACsere: Enc. 231).

Simán: glabre Kr. [glatt]. Szép simán: limate C. Simán gyalul: politiore runcina detergit, dolat PPB.

Simaság: levor C. levitas MA. glätte PPB. Hazudnak azok, kik diczekődnek tiztasagot tartany es az ruhakban simasagoth kőuetnek (VirgC. 119b). Bwrnek ew seteteesseget, symasagat mynt zeerenczennek feketeseged hozta wala (ÉrsC. 312b). A kit ennyszer meg kaptunk aiaka simaságában és vgyan meg buktattunk hazugságiban (Bal: CsIsk. 166). Elsőben is meg kell nézuyi az színén való simaságot, az pallérozását a kőnek (Kecsk: ÖtvM. 264). A menyezetes tzifrázattyán lévő simaságra nagy táblák függesztettek (SzD: MVir. 172).

Simít: levigo, glabro MA. glätten PPB. A Salamon templomában sem pőröly és kalapáts nem hallatott, mert ott kin simították a köveket (Pázm: Préd. 400). A sindeleket gyaluval ki-gyalullya, egyenesíti, simíttya: assamenta dolabra edolat, planat, levigat (Com: Jan. 101). Gazzát hazugsággal simittya (Matkó: BCsák. 178b). A juhok jó füsültettenek és gerebennel simittattanak (DKal: Ker. 217). Simíttya homlokát, tépi szömöldekit, hátra szoktattya füleit (Fal: NA. 112). Ha mikor böjtölünk, adgyunk port hajunknak, simétsük ábrázatunkat (177).

ki-simít: [deplano; glatt machen]. A homlokot és artzát gyalázó rántzokat kisimíttya, a vénséget meg-ifjíttya (SzD: MVir. 390).

mëg-simít: deplano, delevo, explano, elino, levo, levigo, polio, allevo C. deglabro MA. glatt machen, glätten PPB. Ismét megsimitom: repolio C. Megsimitom, gyalúlom, pallérozom: delevo PPBl. A szent irás gyalú, melly meg simít, orvosság, melly meg-gyogyít (Mad: Evang. 844).

Simítás: complanatio, levigatio MA. glättung, glattmachung PPB.

Simítatlan: inexplanatus MA. uneben, ungeglättet PPB.

Simítkoz-ik: [se mulcere; sich streicheln]. Hátán szokott a havon simítkozni (Gvad: RP. 289).

Simogat (*simongat* Gvad: Hist. 158): mulceo, delino, polio, levigo Sl. [streicheln, schmeicheln]. Tapogatom, törölgetem, simogatom, hizelkedem: palpo; szakállát simogatni: *permulcere barbam PPBl. A gyermek-lovat nem tsak piszögetni kell és simogatni, hanem veszszőzni is (Pázm: Préd. 206). Csak ujságokat akarnak hallani, mellyek a füleket simogassák (Illy: Préd. I.81b. A nyelv az elmének ezköze, mellyel a kigondolt csalárdság simogattatik (II.242). Ha mindnyájunknak szabad lesz irogatnunk, simogatnunk, abból jót ne várjon Nagyságod (Beres: Lev. 64). Szokatlan dolog előttünk minden nap reggeltől fogva estig tsak a könyvet simogatni (Mik: TörtL. 235). Áj, mint simogatlak, sipocskámra hijlak (Amade: Vers. 161). Hajokat kezőkkel simongatták (Gvad: Hist. 158).

Simogatás: [fucatio; verschönerung]. Lá, melly üres dió menttség, boronáló simogatás ez (SzD: MVir. 307).

Simul : glabreo, glabresco MA. [glatt werden]. Simul a széfű : area *glabrescit PPBl. Tündöklő márványnyal simult épületek (Orczy: KöltH. 138).

SINCS, SINCSEN, SINCSENEK (eǵ mak szem ereie s nics Mel: SzJán. 54. egy proffeta es nyncsen tyztessegnel kyl: non est propheta sine honore JordC. 397. Vram merytŏd s nincsen: domine, neque quo haurias habes Sylv: ÚT. I 131. synchek LevT. I.164): neque est MA. [ist auch nicht]. E sinčen az hebéréc kőnuében (BécsiC. 82). Az zenteknek zereben synchen azzonyonk Maria (CornC. 61). Kiknec innn r hirec sinch (Mon: Apol. 369). Akármint szepelkedgyenek, sincs semmi jó cselekedetek az embereknek (Pázm: Kal. 202). Az helcesaiták lelke azt javallotta, hogy egy sincs igaz a sz. Pál irásában (513). Akár-mellyik magyarázatot kövessük, sincs semmi szine a lutheristák consequentiájának (712). Vgyan sintsen semmi szandekom annac meg bizonyitasara, hogy az vr isten el akarna vetni az ő aniaszentegyhazat (EsztT: IgAny. 130). Szénája, abrakja sőt még szalmája sincsen, innét nem kaszálhat (RákGy: Lev. 146). Némelly állatoknak lábok, némellyeknek szárnyok vagyon, némellyiknek pedig egyik sintsen (Misk: VKert. 19). [Vö. **NINCS**

SIND-IK (*sendő* AporC. 128. RMK. II.363): langveo, tabesco MA. [matt sein]. Meg vigaztad a sendő vilagot vruossagot aduan meltoknak (AporC. 128). A mit kőldőkén magához szíhat annya véréből, azon sindik és nevelkedik a gyermek (Pázm: Préd. 67). Nem él, hanem sindik a beteg (835). Cyprianus igen beteg és sindett theólogus (Pázm: Kal. 306).

el-sindik : contabesco Kr. [ermatten]. A mi szabad akaratunk ollyan mint az mely ember hoszszu betegségben ugy el-sindet, el-szakaszkodott, hogy sem fel nem kelhet sem nem járhat (Pázm[2]: Kal. 760). Ollyan a mi szabad-akaratunk, mint a melly ember hosszú betegségben el-sindett és szakaszkodott (924). Halálos sebekkel illettetűnk az harczon, de meg nem halhatunk, őrőkké csak el syndűnk (Lép: PTük. I.418).

Sindés : [miseria; das leiden]. Jol ertette ezt Szent David, mikor ez világi syndesűnk felől igy szólla (Lép: PTük. II.179).

Sindevész-ik : [tabesco; matt sein]. Kicsoda, a ki régtől-fogvást nem sindevészik, mert mihelt e világra szűletűnk, mindgyárt betegségben esűnk (Hall: Paizs. 301).

Sinkëd-ik : ∾ Antiochus imigyen sinkedvén jó darabig, sok dűhődőtt harag, átok és iszonyu kétségben-esések kőzt tsukladozván kárhozatra okádá bűnős lelkét (Fal: NA. 167).

Sinl-ik (*sénlik* GyöngyD: KJ. 431): tabesco, morbo conficior MA. [welken, kränkeln]. Az ő felesége testében hoszszú ideig betegeskedet, sinlet (ExPrinc. 194). Kemény noba sénlik sok nyomorúságban, de szive azon van legnagyobb gondságban (GyöngyD: KJ. 431). Erszényem száraz kórságban sinlik, a lapos guta megütötte (SzD: MVir. 120).

Sinlés : contabescentia, langvor MA. das schwinden, schwachheit PPB.

Sinlő : langvens, contabescens Kr. [matt, kränkelnd]. Beteg awagy senlő nem bőytőlhet (ÉrsC. 540). Nyavalyáckal sénlő (Zvon: Post. II.36).

Sinlöd-ik : morbum, aerumnas perpetior Kr. [kränkeln, leiden]. Lazar nyomorkodván, synlődvén, koplalván ez világon, méltó lén az nagy vacsorára (Lép: PTük. III.301). Ez vigasztalásul vagyon, a ki sokáig sinlődőtt, ha a bánattul megszűnt (Com: Jan. 56). Nehéz betegségben sinlődvén (TitkRózs. 304). Ah hányszor jön néki Kamilla eszében, melly igen szinlődik szerelme tüzében (Kónyi: HRom. 143). Búban sinlődöm (SzD: MVir. 75).

SING (*seng* VirgC. 95. DöbrC. 373. *sin* PPB.): **1)** ulna MA. elle PPB. Nekik adnak egi seng poztoth (VirgC. 95). Ki kedeg kőzzőletek gondolvan toldhat ṽ alfatahoz eǵ senget: quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum (DöbrC. 373). A főldről keth sengel felyeb al (NádC. 661). Ky kedeglen kőzzőletek athat eǵ senghet hṽ koros votahoz (JordC. 371). Ky vagon kezzeletek, ky hṽ magassagara egy senghőt vethet (570). Seot meeg chak ruhayoknak peremeet sem illethete harom seng feoldeon (DomC. 273). Vala eǵ kiral, ky parančola, hoǵ harom sing ǵolčot kőtnenec ő kopyayare. Mastan meg elegettem harom sing főldel es harom sing vaz unal (BodC. 5). Az tengernek vyze newekődyk tyzen ewt seenghel (ÉrdyC. 7b. 135). Hozyw wala, mynt heet sengh (ÉrsC 66b. 573). Ki magasságát egy senggel megőregbithetné (Helt: ÚT. B3). Singi esic 25 pénzen (Helt: Arithm. G7. Kár: Bibl. I.309). Az bárkának hoszsza három száz sing légyen (MA: Bibl. 16b. 71b). Singre-lépő, fejeket fennviselő nagy pap-urak (GKat: Válts. I.536). Menyi sing posztó szűgseg az istennek nadrágnak (MesésK. 3b). **2)** canthus PPB. [radschine]. Sing-szeg: canthorum PPBl. Sinyvasakat 300 darabot vertem (Radv: Csal. III.30). Vettünk patkónak való két szál sing vasat (MonTME. I.98). Békónak s patkónak vöttem három sing vasat (309). Az három száz sing hevedernek való majczot szegődve csináltattam (IV. 267).

földmérő-sing : gnoma C.

kerék-sing : [canthus; radschine]. Ekképen készéttetnek el a szegek, a patkók, a keréksingek: kerék talpvasak (Com: Orb. 139).

királyi-sing : ulna regalis. Teszen egy kiralyi singet avagy őlt: facit unam mensuram sive ulnam regalem (Ver: Verb. 217).

mérö-sing : [bolis; senkblei]. A mélységet mérő singel, ónas kőtéllel, sinórral szoktác megvizsgálni (Com: Jan. 89).

Singnyi : unius ulnae, ulnaris Kr. [ellenlang]. Toldhat ő allatfahoz éǵ séngnét: cubitum unum (MünchC. 24). Ket sengnire a főltől fel emelkődik (DebrC. 207. DomC. 71). Alast zerze olymynt hatuan sengne magassagra (TelC. 99). A hoszsza háromszáz seugnyi legyen (Helt: Bibl. I C3). Kiczoda adhat eǵ singnit az ŭ allapatiahoz (Fél: Bibl. 9). Három singni a catholika vallás e világon (Czegl: MM. 90).

SINKORANTÁZ-IK : [venor; jagen]. Fölöstökön után nyulat sinkorantáztak s madarakat lővőldőztenek (Thaly: RT. I.276).

SINYON : [nodus; haarwulst]. Hátrul azért dombos a bajam, mert fekszik fejelkén és ez neveztetik sinyonnak a nevén (Gvad: FNót. 94).

SÍP : syrinx C. fistula, tibia, uter MA. pfeife PPB. Az ṽdőben, mélben hallangatoc a trombitanac, sipnak és hegedőnek ès bozfaban alkotot igréć késségnęc és a soltarnak és dobnak zozattat, lé ésnén imaǵǵatoc az araň ozlopot (BécsiC. 125. 126). Eneclettőnc tű nectéc sipockal és nèm zőctetéc (MünchC. 124). Az orgonabol sonosok hallatnak sok sypoknak altalok (SándC. 17. DebrC. 37). Vygadnak sypnak, orgona zouak: tenent tympanum et gandent ad sonitum organi (ÉrdyC. 99). Ffel kezewle nagy trombita zowal, syp, dob, hegbedew, kyntornalyas (315b). Kűldének dobbokat, sippokat (Helt: Krón. 150). Nem gőnőrkődic az ferfiunac sipiaba (Szék: Zsolt. 154). Ollyanok mint a sipok, mellyekből ha ki mégyen a szózat, bennek semmi nem marad (Mad: Evang. 293). Nem kel te szépséged, sem sipod, sem versed, velem szintén magadat el gyűlőltetted (Zrinyi II.135). Sipra-való óltásnak hijják, mikor a fiatal ágacskáról a ki hámlik, le-vonnyák a héját, és azt más hasonló temérdekségű fában vonszák (Lipp: PKert. III.23). Áj, mint simogatlak, sipocskámra hijlak (Amade: Vers. 161).

[Közmondások]. Az ki nád kőzőt ẘl, szintén ollyan sipot csinál, az minemůt akar: pecuniae obediunt omnia (Decsi: Adag. 23). Nó ő is száiába ada az sipot: Iliensis tragoedos conduxit (110).

billĕgetö-síp: tibia C.

bordó-síp: tibia utricularis Major: Szót. 470. [sackpfeife]. Azon egy bordo szipot nyomni (Mon: Ápol. 333).

bordósípos: [fistula utriculari canens; sackpfeifer]. Papa minden latrot mint a niri bordo sipos czorda pastort pappá teszi (Mel: Sám. 320).

bürök-síp: cicuta PPBl.

madarász-síp: illex, fistula illex, aucupatoria PPB. [vogelpfeife].

miszkál-síp: [fistula Turcica; türkische pfeife]. Vöttem miszkál sipot 40 denár 1878 (TörtT. 158).

nád-síp: calamus PPBl.

orgona-sípja: fistula organi Kr. [orgelpfeife]. Az orgona sipiay kőzzől ki igőn kichin, ki őregb és nağob szauo (Frank: HasznK. 104).

pásztori-síp: pastoralis *cicuta PPBl.

soklyukú-síp: tibia *multifora PPBl.

tárogató-síp: tibia, cingriae C. schalmei PPB. Az orgona tárogató sipokból áll (Com: Jan. 169). A trombitásoc a tárogató sipoknac megkettőztetett harsogásával serénységre gerjesztenec (149). A tárogató sipot örömmel fujják vala (ErdTörtAd. III.84).

tárogatósípos: tibicen MA. schalmeienpfeifer PPB.

tömlő-síp: [tibia utricularis; sackpfeife]. A tőmlő sip és cimbalom kůlőmbőző zengéseket adnac (Com: Jan. 160). Nem tőmlő syp a hit dolga, hogy ember czac fel fuya és vgy billegesse vyiaival, a mint akaria (Vás: CanCat. 482). Musika szerszám, mellyel a barompásztorok szoktak élni, mellyet tömlősipnak hinak kőzőnségesen (Misk: VKert. 306).

tömlősípos: utricularius PPBl.

török-síp: [fistula Turcica; türkische pfeife]. A török-sip szózat bánatra változik (Thaly: Adal. II 54). Előttök török-sipokban kétféle nóták fúvattak (229).

töröksípos: [fistula Turcica canens; der auf einer türkischen pfeife spielt, türkischpfeifen-spieler]. Nagy sereggel megindultak, török-sipossal, a kinek volt s egyéb musikásokkal 1760 (Hazánk I.362).

zsankó-sípja. Küldtem az doktortól egy zsankó sipját, kivel mast sipoljon Orsola asszon (Nád: Lev. 24).

Sípol: sibilo C. fistulo MA. pfeifen PPB. Enekleenk es sypolank tyenektek es nem tanczolatok (JordC. 545b). A nép őruendez vala és sipolánac (Helt: III.327). Heiaban orditasz, olly szépen nem sipolhatsz, hogy ismeg a gúsba kerithetnél (Helt: Mes. 277). Az nép sipol vala és őrűl vala főlötte igen: ascendit populus canentium tibiis et laetantium gaudio magno (Kár: Bibl. I.302). Az urak boszút nem tudnak el-felejteni, ebalogatnak, sipolnak, de nem kel hinni (Zrinyi II.35).

[Közmondások]. Az mint te sipolsz, én is vgy tántzolok (Decsi: Adag. 165).

föl-sípol: [fundo, prodigo; verprassen, verschwenden]. Ammit sok idŏtŭl fogua kereset, azt mind eğ nap az reszeges ember fel sipollia es el veszthegeti (Decsi: Préd. 33). Gyermeki mindenet fel sipoltac (Born: Préd. 458). Ezeket jelenti ama tékozló fiu, ki el tavozván az attya elől, minden jószágát fel sipola, faitalanul élvenn (Kopes: Elm. 446).

Sípolás: sibilus, fistulatio MA. das pfeifen PPB. Trombitazo, sipolas, heghedeles (DebrC. 530). Hegedẘleest, sipolast, dobolast, tanczot harom eztendeeg meg tyltottak lenny (ÉrdyC. 499b). Sypolas vagyon kőzte (564). Szép szó forog emberek száiokban, de álnokok, ne bizzál vrad szép sipollyásában (FortSzer: N5). Ha valamit osztogatsz, ne tégy annac tzégért sipolással (MA: Bibl. IV.7). Sibolyástul [így] zugott két füle (Kónyi: HRom. 76).

[Közmondások]. Nem lehet vgyan az sipolás sip nélkůl (Decsi: Adag. 259).

Sípoldogál: [sibilo, fistulo; pfeifen]. Sipoldogal az iuhoc előtt (Born: Préd. 282b). A barom pásztorok mind addig sipoldogalnak előttők, miglen a medvék meg-éhezvén, tőlők dolgokra nem mennek (Misk: VKert. 69). A szarvas felette igen gyönyőrkődik a dúdolásban, ettől esik sokszor, hogy egyik vadász véle szemben állván igen szépen sipoldogal nékie (138).

Sípolgat: ∾ Sétálok dudolgatván vagy sippal sipolgatván (UjMMuz. III.1. 571).

Sípoltat: [fistulare euro; pfeifen lassen]. Apollóval sipoltatja dali vig nótáját (Thaly: VÉ. I.319).

Sípos: fistulator, flator, auloedus C. tibicen, auletes MA. pfeifer PPB. Fuvalló, sipos, trombitás: flator PPBl. Mykoron latta vona az syposokat es az sok gyẘlekőzetet, monda vala (JordC. 380). Ettől szarmaztanac a hegedősec es a siposoc (Helt: Bibl. I.B4). Siposoc es trombitasoc (Mel: SzJán. 451). A sziposnac ezkőze a sip a sipolasra (Born: Préd. 306). Melyik légyen az leg tisztáb a lantos és sipos között? Felelet: a lantos fa talpon járhat, de az sipos az sárban gázolhat (MesésK. 32). A vajdával vele lévén dobosi, trombitási, siposi, czinczinasi, két lófark (MonIrók VIII.303). Menaleas itt lesz jó sípos társával (Fal: Vers. 903).

SIPÁKOL: [aegrerespiro; schwer athmen]. Bennek-is a hit tsak alig alig sipákol (GKat: Válts. II.1238).

1. SÍR, SÉR (*serek* MünchC. 57. VirgC. 149. Fél: Tan. 513): sepulchrum, bustum, tumba MA. grab PPB. Ad quendam monticulum qui dicitur Serholm 1269 (Wenzel VIII.249). Mégrakiatoc a prophetacnac sérékét (MünchC. 57. 178). Az serek nem zẘksegesek ilienekuel (VirgC. 149). Kyk megh holtanakvala, feel thamadanak ees az serőkből ky iőwen ő feltamadasoknak vtanna iőienek az zenth varosba (WinklC. 225). Immar annya fekzőn vala az serőn awagh az koporson (233). Őtheth az orozlanoktwl alkototh serbe bochata (PeerC. 108. 102). A serbe vetetől, a zoros verőmbe (NádC. 315). Sirbe tevek ẘtet: et posuerunt illud in monumento (DöbrC. 406. 316). Lakoznak serekben (AporC. 15). Bebochatak az tevldben egy verevmbe auagy serben (MargL. 103b). Az nagi oltar elöt sert asattata (DebrC. 14b. 216). Fekszik ez sirban (BodC. 21). Ew seerőkben nywgoznak (ÉrdyC. 609b). Az ő siribe tették (LevT. II.174). Alá szálnac a sérbe (Helt: Zsolt. 177). A serbe niugoznak (Mel: Jób. 8). Az ki hatalmatúl ártatlan vért ont, mind az sérig fut az az mind az halálig fut (Kár: Bibl. I.620b). Nem szabad az holtakat es az czontiokat serekből ki hanni (Fél: Tan. 513). Bévitetie a sirban, temető bolthan (Com: Jan. 212). Mint fogantoc egy mehben, nyugosznac egy serben (Balassa: Ének. 16). Azt az sirtt bontsák fel, mely az térdeplő székem alatt vagyon (Radv: Csal. III.230).

[Szólások]. Koporsóban, sirban van az egyik lába (SzD: MVir. 477).

boltos-sír: [crypta; gruft]. Testeket meg-égették s porrá tévén egy edénybe a földbe, bóltos sirba tették (Hall: HHist. III.Előb. 2).

rakott-sír: ∾ Az én testemet temessék az rakott sirban, kit az daróczi szentegyházban én magam raktam (Radv: Csal.

III.130). Az melly rakot syrt Feyeruarot a templomban chinaltattam, oda tegiek testemet (139). Az én szerelmes feleségemnak elnyugodt teste mellett ugyanazon kőből rakott sirban temetésem ott legyen (193). Szép rakott-sírt vagyis boltot csináltattam, de több ceremoniát nem tétettem 1759 (Hazánk I.145).

temető-sír: [sepulchrum; grab]. Másik vőlgy, mellybe kell esni akár-melly magas hegyre-mászott embernek, a temető-sír (Pázm: Préd. 88).

2. SÍR: fleo, ploro, lacrimo, delacrimo, lugeo, lamentor, ejulo C. weinen, klagen PPB. Oroszlán módra sirok: rugio C. Mykeppen hostyensj bely vr syra baratoknak zegensegen (EhrC. 86. 94b). Mégapola őket, kik zauoc félemeluén, kezdénéc sirnioc (BécsiC. 2). Bodogoc, kic sirnac, mért ők méguigaztaltatnac (MünchC. 20). Verewmbe magat el reite, oth chezuen es zomehozuan es sirnan, mig atyanak hirtelen haragya el mulek (VirgC. 26. 29). Az testben boczatatuan sirok vala (143b). Ne akariatok en raitam sirniak (WeszprC. 100). Mit sirz, mit kőnnez (VitkC. 75). Tehat Maria vitetic az ő zerető fyahoz zőnetlen sirnan (76). Ne siryatoc en raytam, de temagatokon siryatoc (86). Yaygatnak es nem syratok (JordC. 386. 740). Meg kesereodeek eo zyvenek gyeokerebeol, kezde nagy kesereoseggel syrnya (DomC. 187). Ottan syrnya kezde, ottan zenweduy kezde (ÉrdyC. 42b). Yob volt volna syrnya (523b). Inkab nem syrtatok, hogyh ky vytettnek ty kwzzwletek. ky ylyen zerteleu dolgoth thwth volna (Komj: SzPál. 138). Kerlek jo leyanyom, ne syry es ne bankodyal, ghonoz kedwew ne legy (LevT. I 201). Sirnak Christuson nem azert, hogy szeretueiek (Mel: SzJán. 33). Sijr vala keseruesen az rabságból haza iött népnec vétkeiért (Kár: Bibl. I.426b. 483b). Ezen kel sirni, hog az Christus neue gialaztatik (Fél: Tan. 319b). Nem akarnak most sirnya a veszendő bûnősők (Pázm: Préd. 614). Egy ember bűnén méltó egész városnak sirnyia és kesergeni (616). Keserves sirással siránac (MA: Bibl. I.47b). Goda Verebélyre fogott gyünni, már annak ha nem sírna hada annyira (Beres: Lev. 372). A törököt ha meg verik, tsak sír és megbékéllik (Mik: TörL. 20).

[Szólások]. Ha Bottyán általmenne Paksnál, akármely felekezet megegyezhetne... Bottyán v a s m a c s k á k r a s í r (Beres: Lev. 433). El f a k a d a s i r u a (VirgC. 107). Őrőmebe el fakada syral (KazC. 12b. 16). János Diák betegen itt van; vagy 80 katonája maradt mindenestűl, azok h a z a - s í r n a k (Beres: Lev. 268).

[Közmondások]. Hiszem nem sír az hold, mikor az eb ugattya (Czegl: Japh. 56). Jobb sírjon a gyermek, mint szüléi: *inveniles lacrimae vitiis obstant PPBl.

ëggyütt-sír: collacrimo C.

ki-sír: effleo C. MA. PPBl. ausweinen PPB. Ki-sirni a szemét: efflere oculos PPB. Senki nem sírja ki a szemeit a más szerencsétlenségében (Kisv: Adag. 261).

lë-sír.

[Szólások]. Ruha tetűled megtiszteltessék, mert ha az ruhák rólad lesírnak, iffjak kik látják, csak megcsúfolnak (RMK IV.79).

mëg-sír: [deploro; beweinen]. Ezek az en attyamfyay, kyc budosnac kyetlenben egyebeknek bewnyt meg siruan: aliorum peccata plorantes (EhrC. 114). Iay tynektek, kyk ez wylagon mewettek es wygattok, mert megh zőpeghytek es meg syryatok (ÉrsC. 236). Thy zywetekbe kyketh gondoltok, thy haylotokba meg syryatok (KulcsC. 5b).

sírván-sír: [vehementer ploro; heftig weinen]. Sirwan syra mynd eeczaka ees ew kenywe orczayan ala folya (WinklC. 116).

[Siradalom]

Siradalmas: [flebilis, lacrimabilis; jämmerlich]. Syradalmas nekőnkh my elethőnkh (PeerC. 334. ThewrC. 80).

Siralm, Siralom (*siram* WinklC. 158. MargL. 83. DebrC. 386. *sirelm* MünchC. 58): fletus, luctus, lamentum, lessus C. lamentatio MA. das weinen, klagen PPB. Siralomhoz való gyász: lugubris; siralommal való zörgés: luctisonus; siralomra melto: lamentabilis C. Ferenc gyakorlatos siralmaert letuala mykent vak (EhrC. 9. 59). Siralmal égakarattal ő onzollatokat őttée vrnac (BécsiC. 22). Zo magassagocban hallatot siralm és nağ ordeitat (MünchC. 17. 27). Ézéc a sirélmécnéc kezdéte: initia dolorum (58). Ot lezen siralm es fogaknak czikorgatasa (VirgC. 118b). Mynd fogsagban leeznek ees siramban (WinklC. 158). Mend adygh syralomba yth lakozom (PeerC. 8). Nagh keserőseges siralmal monda: Yay ennekem (29. NagyszC. 117). Syralmban vala eomagaert (CornC. 77). Aznak vtanna ez zent zvz marad vala mynd telyes napestyg aytatos syralban vechernyeyg (MargL. 70b. 83). Jeremias siramrol valo kőnue (DebrC. 386. 416). Syralmaknak malaztyara jndeygya vala (DomC. 118. 219. JordC. 729). El tőrly syralmokath ew zemekről (ÉrdyC. 143. 512). Kenodon walo syralmam (PozsC. 14b. 14). Mwkalkodam een syralmamba, meg mosom mynden eyel een agyamath (KulcsC. 8). A nép ezokaert nagy siralomba esée (Helt: Bibl. I.XXxı. Nagy siralmot tőnec vala rayta (Helt: ÚT. h5). El veszti az siralmat, a ki biro elot ieleuti sirasat (SalMark. A8). Ne indúlly ki nagy siralommal kerlek (Bes: HÉnek. B). Azoc siralom. nem innеplő napoc (Mon: Apol. 142). Noszolyam immar vgyan el aratt az en siralmimmal (Born: Ének. 167). Ez siralom ket fele, mellel az mi attiankfiait sirattiuc (Fél: Tan. 511). Siralomra méltó dolog: res Cannaeae (Decsi: Adag. 118). Ez siralomnak vőlgyében vaiuszunk (Lép: PTük. III.15). A siralommal megázott könyörgés sem fogott rajta (Fal: NU. 275. 313).

Siralmas: flebilis, luctuosus, lacrimabilis, luctificabilis, lamentabilis, lamentorius C. [weinerlich, kläglich, jämmerlich]. Taníts siralmas versekre: *praecipe lugubres cantus PPBl. Igen siralmas: perluctuosus C. Zent Ferenc siralmas zemeynel magat gyτtewrnen, yo kezet tewne Ylyesnek feyere (EhrC. 23). Syralmas nem voltam bwneymrwl (VirgC. 12b). Latom vala az en hituansagomnak siralmas melseget (43b WeszprC. 43). Mutassad meg magadat ez syralmas azzonyallatnak (CornC. 109). Imacagod legen kesedelmes. zemermes, igaz ğakorlatos es siralmas (VitkC. 4. 97). Az kyralnak syralmas keerelmese (ÉrdyC. 528). Ytataal mynket syralmas borral (KulcsC. 142). Siralmas ruhaban főlőltőztetek (CsomaC. 55b). Ne tánozzál az siróktól és az siralmasockal siry (Kár: Bibl. I.654b. Pázm: Préd. 20). Az igaz-itilő istennek széki előtt siralmas számot kelletik adni (Pázm: Kal. 456). Igen jól tselekedtétec hivec, hogy ide a siralmas házhoz illyen tekintetessen fel-gyűltetec (Megy: 3Jaj. II.125). Az ki egyszer az fényes portához folyamodik, siralmas arczával el nem bocsáttatik (MonIrók VIII 432). Elégöld meg az siralmas napokat (Thaly: Adal. I.55). Fájdalmas volna véres veritékünknek siralmas cseppekre való változása (Fal: UE. 453).

Siralmasan: flebiliter, lugubre C. kläglich PPB. Siralmason kezde panazolny az ur istennek ez keppen monduan (DomC. 226). Siralmassan panaszolkodyk: lamentatur (Com: Jan. 197).

Siránkoz-ik: lacrimo MA. weinen, tränen vergiessen PPB. Naponkeed syrankozyk es zepegh vala (JordC. 340). Meg vygaztalwan, kyk akkoron ott valanak, syrankozwan, hogy ne baukodnanak az ew halalaban (ÉrdyC. 184. 519b). Zomorkodyk, syrankozyk (620b). Ynkaban kel wala nektek syrankoznotok (ÉrsC. 305. 524). Latod uala az the uen attiadat es engőmet naponked kessergenűnk es sirankozunuk (TihC. 27). Keményen átkozza az tyrannust és keservesen rikolt, siránko-

zik (MA: SB. 350). Mivel már a paraszt sorsán nem siránkoz, kérj te is uj törvényt, melyly nyugodalmat hoz (Orczy: KöltH. 55).

ëggyütt-siránkozik: comploro MedLat. 101.

hozzá-siránkozik: adploro MA. mitweinen PPB.

Siránkozás: ploratus, planctus MA. [das jammern]. Siránkozása földhöz verte a világi múlatságokat, vigasságokat (Pázm: Préd. 111). A világ fiai siránkozása a világi kárvallások sarkán forog (611). Az érsec, püspökőc a sirankozásra méltó eretnekeket a keresztyéni szent gyülekezetnec edgyességéből kirekesztenec (Com: Jan. 128). Az annya nekem holtomyglı valo syránkozással el feleythetetlen kedwes feleségem woltt (Radv: Csal. III. 146).

Sirás: lacrimatio, lamentum, fletus, delacrimatio, ejulatio, comploratus, lamentatio, ploratus C. das weinen, klagen PPB. Sirásra indit: fletus *ciere PPl. Együtt való sirás: collacrimatio C. Aszszonyi módra néki ereszkedni a sirásnak: muliebriter se *lamentis dedere PPBl. Semmit nem használ a *sirás: quippe nihil miserum fletus lamentave prosunt PPB. A sirast még négeznén és ménd napot estég annépéc ymadsaga betellesédnén, még vigaztalac (BécsiC. 22). Kezde kwnywrületes sirast tenny (VirgC. 34. 39. 104b). Meńe soc zomoro sirasokat, kyattasokat haluala (VitkC. 89). Keserẃ sirastlı teen (JordC. 610). Nezny az zyleknek syrasokat (ÉrdyC. 628). Banatotlı, syrastlı tennye (ÉrsC. 271). Nag sirasokat tezőn uala (TihC. 22). Miért én sirásimtúl te meg nem lágyulsz (Zrinyi II 23b).

[Közmondások]. Atféle sirason nem adnék iobbat: flere ad novercae tumulum (Decsi: Adag. 64).

farkas-sirás: [crocodili lacrimae; krokodiltränen]. Bizony igen farkas sirás az (Decsi: Adag. 113).

Sirat: comploro C. defleo, deploro MA beweinen PPB Sirata őtet annep őt het napocban (BécsiC. 47). Rachel siratuan ő fiait, nem akara megvigaztaltatni (MünchC 17). Bẃnes voltomat nem syratam (VirgC. 3b. 39). Siratiak vala mind halotat (103b. WeszprC. 40. 118. PeerC. 28). Jőhy el Jesust siratnod (VitkC. 102). Syrattyaak magokat raytta mynden feldy nemzetek (JordC. 884). Kinzottatik pokolba, es ott siratťa magat (BodC. 12). Ffiamnak vezedelmeet syratom (ÉrdyC. 519b. ÉrsC. 102b). Elmene, hogy siratnaya es kesergeneye Sarat: venit, ut plangeret et fleret eam (Helt: Bibl. I.K). Job varakkal ugy meg fogdostatott, hogy czupán az ő javainak, gyermekinek vesztét siratná (MA: SB. 80). Holtát ez vitéznek sirata, keserülé (Balassa: Ének. 11). A tenger partyán keservesen siratta magát (Hall: HHist. II 268). Mind az egész föld majd siratja magát (Thaly: Adal. I 72). Az lelketek kezd kesergeni, ekképen magát kezdi siratni (II.391).

el-sirat: elugeo, deploro, delamentor C. [beweinen]. El nem sirattatott: indefletus C. Megholt fiát naponkeed el syrattya vala (ÉrdyC. 549). Nagy erőss penitenciat tartanak eeyel nappal, el syratlıwan ennen magokat (566b).

mëg-sirat: deplango, defleo, illacrimo C. deploro MA beweinen, beklagen PPB. Az octalan allatoc megsirattac ő vroknac halalat (NádC. 342). Byneynket meg syratangyok (ÉrdyC. 575b. 364b). Az inséget meg-siratni mit használ: calamitatem deplorare quid prodest (Com: Jan 197). A forró ifjúságba óltatott bünhödésnek elkövetésit meg-siratja a magánosságban (SzD: MVir. 363).

mëgsiratás: deploratio MA beweinung, beklagung PPB.

vissza-sirat: [refleo; zurückweinen]. Ha szintén valamit mosolyognak is kilső száyokkal, sőt ha kaczagnak is, azt mind vizza sirattya az ő megsebesedet lelki ismerettyek (Born: Evang. III.4).

Siratandó: flendus MA. [beweinenswert].

Siratás: comploratio, lamentum C. defletus MA. beweinung, beklagung PPB.

Siratatlan: indefletus, indeploratus MA. unbeweint PPB.

Siratoz: [deploro; beweinen]. Daciankat siratozzuk Vesta ruhaban (Vás: Ep. 5).

Sirdogál: [lamentor, conqueror; weinen. klagen]. Jérimiás próféta több siralmi között ezen sirdogál (Misk: VKert. 160).

Sirhatlan: [sine fletu; ohne tränen]. Lata Cristus syrtaban ewtet es syrhatlan nem twrhete, kynek zerelmeert holtabol feltamazta Lazart (ÉrsC. 433).

Síró: plorator, flens C. MA. [der weinende]. Siró félben lévő: lacrimabundus C. Zokta meg vigaztalni az kwnywrwletes siroth (VirgC. 34). Gonoz vad megmarta en fiamath, Josephet, hog e bezedőc legénec a siro atyanac ő fiairol (NádC. 143b). Az syronak zana nyluan mezze hallatneek (DomC. 19). Hogy Syonnak siroynak zőrőzneek vygaztalasth (ÉrdyC. 47b). Katerynalatha sokat yen syrokath (ÉrsC. 472b). Bodogoc a sirok: beati, qui lugent (Fél: Bibl. 5). Az kártékon madarak ellen váznak és az gyermekes házban az sirókot esigatni való leszek már (Beres: Lev. 496).

[Szólások]. Síróba juttatni: *adducere in fletum PPBl. Ma csokolgat, holnap siroban juttat (Balog: TemK. 156b).

Síróan: [flebiliter; weinerlich]. Minden tsekélységért síróan állt szájja (Kónyi: HRom. 17).

Sírólag: ∼ Sírólag áll a szája: ore in moestitiam *flexo PPBl. Sirólag állottak szemei (MonIrók XV.575).

Sírt-: [flens; weinend, mit tränen]. W syrtaba kezde kayaltani magat bynesnekh lenny (VirgC. 39). Sirtaban azt mongia vala (107b). Sirtaba ygh mendwala (WinklC. 116). Nagy syrtaban monda (ÉrdyC. 520b). Lata Christus syrtaban ewtet (ÉrsC. 433b). Syrtabaan el zwnnyada (463). Ezt mondgia nagi sirtaban (CsomaC. 25). Elfáradtam egész éyjel sirtomban (MA: Bibl. V.5).

SIRKA: [protervus; keck]. Udvarok-béli tsapzi sirka katonák és suhanczár ina-kák (GKat: Válts. II.326).

SISAK: **1)** galea C. cassis MA. helm, sturmhaube PPB. Az ketteyth sysakyaban helhetee, hogy semynemew ellenseeg ewneky ne arthatna (ÉrdyC. 293). Kőrwl meg lattathnak zent kyralnak laba nyomay, czwezayanak es sysakyanak helye (404). Nem payssal awagy sysakal az ellensegnek ew seregeben bee megyek batron (ÉrsC. 344). Szablya, paizs, sisak és pánczél (MonIrók III.176). Ani feien vala nagy szep ercz sisakia (Born: Ének. 600). Akkor keresi elő sisakiat, pantzérat (Lép: FTük. 228). Sisak avagy feiét oltalmazó vas süveg (Com: Jan. 146). Mindeniknek pánczér, karvas és sisakia (Zrinyi: ASyr 95). Egy ezüstös szablya, egy sisak ezüstös aranyozott (Gér: KárCs. 325). Ugy irják, feles fegyverderekat, sisakot hagytak volna az táborhelyen (RákGy: Lev. 166). **2)** [operculum; sturz]. Négy font salyétrom egy szoros szájú korsoban tölesd, iveg sisakot tégy reá bekenvén mind az korsót agyaggal az sisakhoz az esőjét is az reczipienthez (Keesk: ÖtvM. 325).

bör-sisak: cudo C MA. pickelhaube PPB.

Sisakos: galeatus C. MA der einen helm auf hat PPB.

Sisakosan: [galea instructus; mit helm]. Veres-márvány köven ki van faragva sissakossan, pánczérban (Thaly: RT. I. 93).

SISÉG: [pipio; zwitschern]. Madárka-módra sisegek, pipegek: pipilo PPBl. [Vö. **CSICSÉG**]

1. SISKA: [tormenti genus; eine art kanone]. A bástyán vagyon egy kurta nevü taraczk, ismét két siska forgó lábaival együtt (Radv: Csal. II.395).

2. SISKA: [avis genus; ein vogel]. Siska madárnak tedd szerit és igezd meg tollastul (Cseh: OrvK 98).

SISZTĔRIKELTET: [facio vaporare; dampfen lassen]. Forró párát siszterikeltettem (Gvad: Orsz. 27).

SITKOS? Az istennec kedueiert az emberec czac veszönel is sem akaryak megvernyi sitkos nyalanc [gyermekeket] es lobzodasokert (Born: Evang. IV.20).

SIVATAG: horrendus; schrecklich, entsetzlich PPB. Semmit nem ért az idvességh mint az okoságh nélkül való állat: illyenek az indusok s számtalan sivatagh pogányok (Czegl: ORoml. 30). A sivatag és sovány scithiai Tatár ország (Lisznyi: Krón. 63b). Észak felöl rettenetes sivatag erdökön jöttenek vala által (194). A sivatag parasztok és egyéb alávaló emberek semmi nemesi erköltstsel nem birnak (Misk: VKert. 245).

SIVOLY: [?]. Egy derekal héjastól. lepedöstöl, sivolyostól (Radv: Csal. II.333).

SKARABLYA, SKARAPNA: scorpius, scorpio MA. Scarapna: scorpio Szikszai. Yme attam tyncktek hatalmat mynden kygyokon, mynden scarablyakon (JordC. 560). Ha keerend tyk haznat, scarablya feerghet ad ee hwneky: si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem (564). Hatalom adateek azoknak mynt ez feldy scarablya feereghnek hatalma (900). Lata egy skarablya feerghet ffel mazny az laban, hogy meg fwllya ewtet (ÉrdyC. 594). A gyéc, scorpio avagy scarapona mérges féreg lábakon jár-nac (Com: Jan. 41).

SKÁRLÁT (*eskárlát* Gér: KárCs. IV.25. *iskárlát* RMNy. II.214): coccus MA. scharlach PPB. Tee en anmyam ew bozzwsagara ten magadat meg ekesyttetted wewres scarlatal (ÉrsC. 364). Az en werres iskarlath felsew rwham (RMNy. II.214). Terek Pétörnek ada ötszáz oszporát, öt sing jó skárlátot, kikkel egyetömbe minden barátságot (RMK. III.284). Granat, scarlat rubank (Born: Préd. 547). Megajándékoza bársonnyal, skárláttal (Ver: Verb. 104). Egy vég bársont avagy skárlátot veszen (MA: Scult. 884b). Egy veres eskárlát szoknya arany pászmánynyal prémezett (Gér: KárCs. IV.25). Hagyok egy veres scharlatth zyzay menteth. ky aranyal premezöth (Radv: Csal. III.176. 181).

SKORPIO: **1)** nepa C. scorpius, napa: skorpion PPB. Ha kerend tikmonat, minem noit neki skorpiot (MünchC. 136). Mynth hamar az scorpyo fel teczendyk, theryed megh öneky feyeet (ÉrsC. 182). Hizelkednek mint az skorpiók szemben, mint az Skarióth adnak másfelöl kézben (RMK. V.39). Az mogaro az scorpiokat meg öly es el üzi (BeytheA: FivK 27). A gyéc, scorpio avagy scarapna lábakon járnac (Com: Jan. 41). **2)** [scorpio; ein folterinstrument]. Le fogataa es scorpiokkal nagy zeernyen veretee (ÉrdyC. 468).

SLAJFOL: [polio, levigo; schleifen]. Slajfolnyi való por (Kecsk: ÖtvM 317). Slajfolnyi való policz (320). Köfoglalást slajfolnyi (309).

mĕg-slajfol: ~ Mikor már az követ befoglaltad, kövel slajfold meg (Kecsk: ÖtvM. 309).

SLEJT (*schlecht* Radv: Csal. II.113): **1)** mixtus, vulgaris, parvi pretii Sl. [schlecht, geringfügig, nichtsnutz]. Köz kenyérrel élnec vala az vendégec közet és sleyt étkeckel minden pompaság nelkül (Helt: Krón. 167b). Sleyt és hituán házban laknac vala (167b). Ackoron ió kemény tél, de szeles tauasz lészen, száraz nyár, de ió, zab sleytöl lészen (Cis. E2). Egyigyü és sleyt ruházatod (Pont. 15). Hogy illyen sleyt és alá való ruhában öltözél (38). Itilem penig, hogy az könyvnyomtató igen sleit számvetö volt (Helt: Arithm Elöb.). Nem akarmi sleit pogachat, hanem mentül szeb lehet, ollyat ualaszszunc erre a dologra (Tel: Evang. I.471b). A nepnec sleytye és gazza (Misk: AngIIud. 68). Az eleire három röf schlecht atlaczot (Radv: Csal. II.113). Végy 11 nehezék slejt vizet, 3 nehezék him égetést (Kecsk: ÖtvM. 314). **2)** [cera mellis, cellula; wabe]. Csányitúl, ki jö, hatvan forintot küldtem, küldj slejtet belébe (Nád: Lev. 36). A méhek a mézet a slejt hátrulsó felének felsö részében rakják le (Nyr. XV.269). Tavaszszal már tojássa szokott lenni a méhnek, még pedig a slejtnek allya fele (269). Mely csaknem a deszkáig vólt már akkor slejttel tellyes (269).

Slejtës, selejtës: mixtus, vulgaris, parvi pretii Sl. [schlecht, unnütz]. Selejtes és goromba emberek (Hall: Tel. 75). Hordanak Egyiptomból mi hozzánk slejtes avagy hamis seinkust (Misk: VKert. 252).

SLÓG: [gramen tremulum; flitter]. Eyd kwsz kezkenew az keeth wegen ezwst arayn fonallal kewthes vagyon esz egyeb apro hymek az nynemnek jugeere valo es sslogok (RMNy. III. 52). Due veste: proprie wlgo soknya una rubra, alia zeklyw zyn cum slog polite (149). [Vö. **ISLÓG**]

Slógos: [lunariis ornatus; mit flittern geschmückt]. Egh nagh arany zelew fedel, kynek az wege ketewtt slogos, gyenges az zele (RMNy. II.35). Eyd gyendyel thewrewth aranyas fedel az zeele slogos (III.52). A fedel ne legyen feyer, hanem sarga, veres, allakos es slogos (Helt: Mes. 452).

SMARAGD: smaragdus C. Smaragdus kevuel chynalt gyerev (CornC. 418). Az arany tsak fészke és feneke volt a sáfiryok, gyémántok, smaragdok és egyéb drága kövek szépségéböl rakatott köntösnek (Pázm: Préd. 1221). A smaragd, rubint-is fénylik a gyürükben, nap-keleti gyöngy-is az arany függökben (Gyöngy: KJ. 360).

SMUK: [ornamentum; schmuck]. Az gyémántos smukot becsülték ft. 900. (Radv: Csal. II.235).

SNEF: [rusticula]. schnepf KirBesz. 159. Snef madár: rusticula PPB.

erdei-snef: [rusticula silvestris]. holzschnepf KirBesz. 159.

SÓ (*sou* MünchC. 20. *sawa* JordC. 365 Fél: Bibl. 6. *sauát* Balassa: Ének. 1): sal C. MA. salz PPB. Só göröngy: *grumus salis PPBl. Monnal lézén Gomora tüuissegnec azinsaga és sonac rakasa és puzta ménd örocké (BécsiC. 280). Tü vattoc földnéc saui, hoǵ ha a so olehézendic, mibe sozatic (MünchC. 20). Ti földnec sava vattoc (DöbrC 418). Menden azalegba eleg a so (VitkC 54). Hoǵ ha az soo el olvadand, mywel soznak oztan (JordC. 365). Az ö sebeit beh tölcsetök soual (DebrC. 167). Tü vattok saua az földnek (Sylv: ÚjT I.7). Ty wattok ez feldnek soo (Pesti: NTest. 7. Kár: Bibl. I.422). Ti vattok ez földnek sauai; ha pedig ez soó meg iztelenül (Fél: Bibl. 6). Az ti lutherista, szapora szauú és kevés sauu Osiandertek (Bal: CsIsk. 369). Nekem mind iouát s-mind souát eluegy mérte, az az hól viditott, hol meg szomoritott (Balassa: Ének 1). Ö contentálja öket az beszolgáltatandó só árábul egy pénzig (Radv: Csal. III.300).

[Szólások]. K i ö t t e a s ó: *erosus sale PPBl. P r ó b á l t t d o l o g nálad mind a s ó mind a méz (GyöngyD: MV. 3). E l k ö l t s a v a étkének (Fal: Jegyz. 923). Sem vize malmának s e m s a v a s z a v á n a k (SzD: MVir. 365). E g y s ó n s kenyéren é l ö (118). Az s a v á t szépen és jó módjával a d d m e g (Radv: Szak. 13). S ó t is borsot is eleget a d a s z a v á n a k (Fal: NA. 129). Megadja savát, izét, borsát az ételnek (SzD: MVir. 12). Nem sok savát nyalta a dialectica-nak (365). Sok sót v e t e t t e c az étek-ben (Czegl: Japh. 13). Az posárt hadd vizben addig, míg az levét megcsinálod, hadd v o n j a az savát

(Radv: Szak. 196). A kinél sóval sóznak, tanuljon belőle (Fal: NA 218). Nálunk is sóval sóznak, borssal borsolnak (SzD: MVir. 22).

akna-só: *sal fossile, nativum PPBl. [bergsalz].

bányai-só: ∞ Nom. 38.

béka-só: [silex; kiesel]. A pallérozatlan gyémánt ollyan mint ollyan kő, amellyet békasónak hínak (Mik: TörL. 232).

fël-só. Két ezer kő sót rendeltek volt mind fel-sovával edgyütt kolosi kamaránkról (Kol: Tört. 399).

keserű-só: sal amarus Sl. [bittersalz]. Kezereyteteek az keserev soot venny az oltary zentseg helyeben (DomC. 290).

kő-só: [sal fossile; steinsalz]. Kornis Jánosnál vagyon két ezer kő só ára (Radv: Csal. III.245). Öt száz kő sóm van. kit tegyik pénzzé (358). Az máramarosi aknából annuatim hoznak 210 kősót (Gér: KárCs. IV.298). Két ezer kő sót rendeltek volt (KolTört. 399).

kup-só: [?]. Leszen fizetése az udvarbirónak: sajt, kup-só, káposzta-fő (TörtT.² I.392). Kasznár, az ki kulcsár is, leszen annak fizetése: búza, kup só, vaj (393).

madár-só. Madar sót se talalhassanac ott a varas helyen (Mel: Sám. 196).

szappan-só: [sal alcalinum; laugensalz]. Szalamiak, salyétrom, borkő, szappansó, puskapor törd jó lágyan (Kecsk: ÖtvM. 321).

szëm-só: sal gemmae PPBl.

tim-só, tém-só: alumen C. MA. alaun PPB. A szedery vizében a témsót, saffránt és a kék liliom tövét főzd meg (Mel: Herb. 1). Nyojcz lat témsot tôry lagyan es gyurd ôzue a témsoual az tikmony feieret (Frank: HasznK. 34). Ha eghôt tem sonak poraual ôzue temporalod az kigyó trankot, fogad meg gyogitya (BeytheA: FivK. 52). Dioscorides azt írja, hogy az amiantus ollyan mint az témsó, de Mattheolus hajnal-színű veresnek tartja (Kecsk: ÖtvM. 283). Az salétrom üsthöz vettünk timsót, hogy kilikadt volt, 35 d. (MonTME. I.62) Timsót vöttünk katonáknak (373).

eleven-timsó: apyron Major: Szót. 60.

timsós: aluminatus C.

üveg-só: [sal alcalicum; laugensalz]. Egy lat tiszta póris, két lat üveg só, két lat só (Kecsk: ÖtvM. 292).

vám-só: [sal portorium; mautsalz]. Ilyei Péternek adjon az udvarbiró az vám-sóbul tizenhatot (Radv: Csal. III.298).

Sócska, savacska: [sal; salz]. Az tikmonyat fakalánnal törd meg, szép tiszta sócskát vess reá (Radv: Szak 37). Az báranyhúst tegyed egy fazekacskában, savacskáját is megadjad (72).

Sós: salsus, subsalsus, salsamentum C. gesalzen PPB. Igen sós: praesulsus, persalsus C. Sós szabású: subsalsus; aludt-téj, szerdék, sós-téj: oxygala PPBl. Soos embernek zemeeből ky görgödőzew vyz (ÉrdyC. 420). A szallanaba sem észem, mert igen sós (Helt: Mes. 294b). Kérlek, hogy mikoron felküldöd az sós tejet, küld fel a Zsennyei gyümölcsét is (Nád Lev. 32). Meghigwl mint a sós tej (Radv: Csal. III.49) Fehér czipó sós túróval ébező gyomornak használ (Kisv: Adag. 70).

Sósan: salse MA. gesalzen PPB

Sósság: salsedo, salsitudo MA. salzigkeit PPB. Tenger a sossággal keserü világ: mare est mundus amarus salsitate (Illy: Préd. II.447).

[**Sósul**]

mëg-sósul: [acesco; sauer werden]. Lapos szerdék, ezt így csináljad: Végy tejet, az tikmonynak az fejérit bocsásd az tejre, az székiben vess kicsiny sót is; csak akkor faragd reá az nádmézet, mikor felakarod adni, mert ha azelőtt faragod, megsósul (Radv: Szak. 189).

Sótalan, sajtalan: insulsus C. MA. ungesalzen PPB. Io a so, hoḡ ha a so saitalan lénd, mibe soziatoc azt (MünchC. 90). Imez io es ymez nem io; ez sos es ez saytalan (VirgC. 111). Mi nem ehet valaki saytalant (DöbrC. 520). Az yghen yzetlen es saytalan ennekem (ÉrdyC. 75). Az proffetaknak mondasy yghen saytalannak mondathnanak (561). Ymez sos, amaz saytalan (TelC. 369). Az savát ugy erőlködjed hadni, hogy jobb sótalan legyen kevéssé, hogy nem mint sós (Radv: Szak. 19). Izetlen, sótalan, csácsogó: insulsus, blatero (Com: Jan. 186). Mi sem mondgyuk azt ollyan nyersen és sótalan (Pós: Igazs. 546). Sótalan telelettel él (Matkó: BCsák. 350). Ha sóhoz szokott nép megyen Ráczországban, akarmely sótalan idegen városban, tsömör miatt szál be sellye szobájában (SzBodó: SóDics A4). Azt az sótalan sós tótságot igen csudálom (Gér: KárCs. IV.251).

[**Sajtalanít**]

mëg-sajtalanít: [corrumpo; verderben]. Nemde az isten meg saytalaneytotta-y, meg bolondeytotta-y ez vylagnak bwlchyesygeth (Komj: SzPál. 127).

Sótalanság: insulsitas Kr. [ungeschmacktheit]. Sótalanságokkal izetlenséget szerzettek istenben (Pázm: Préd. 979).

Sóz: salio, sale conspergo MA. salzen PPB. Ha a so eleñezendic, mibe sozatic (MünchC. 20). Ha so izetlenôlend, miből soznak, tôbbe semmire nem haznalatos (DöbrC. 418). Hoḡ ha az soo el olvadand, miwel soznak oztan (JordC. 365. 187). Sozzak nagi erôssen az ô nielvôket (CsomaC. 2). Nagy éhség támada, kezdék csókolgatni a galambszart, kivel ők sóznak vala (RMK. II.22). Igen iò ezzel lictariomot és egyéb szerszámot czinálni, sosni (Mel: Herb. 119). A heringek még a városiaknak-is sokan esztendőnként való ételek sószva (Tel: Fel. 50). Egy bűnből tôb bűnt sooz (Born: Préd. 522). Nem kel mind egy lévben sózni és egy aránt eretneknek nevezni, az kik valamely hamis vélekedésben vannak (Pázm: Kal. 87). Azt mindazonáltal sózva kell érteni (Pós: Igazs. II.204). Ha a lélek háborúságokkal nem sózattatik, megszédül, megtántorodik (Illy: Préd. I.31). A kinél sóval soznak, tanuljon belőle (Fal: NA. 218).

be-sóz: [sale condo, muria condio; einsalzen]. Bé sózott egyetmás: salsamentum PPBl. Az figec be sozuac igen melegitôc (Mel: Herb 2). A keserü lapu salátát mi magyar szakácsmesterek szintén úgy sózzuk be mint az ugorkát (Radv: Szak. 183). Mikor oszton besozzák erôssen, megeszi az só az húsát az csigának (Kecsk: ÖtvM. 275). Ő kegyelme enyihányod magával konczolta vólna le, sózta vólna-bé az egész francia armadiát (Fal: NE. 15. SzD. MVir. 365).

besózás: salsura; das einsalzen. Csuka sárga lengyel lével, ennek s besózásával úgy élj, mint az törött lével megmondtam (Radv: Szak. 107. 108).

lë-sóz: sale condo, dejicio, depono, decutio Sl. zu grunde richten PPB. Hir mondók is alig mehettek-be a táborba, úgy lesózták őket akkori szerencsétlen csatározásokban (Rumy: Mon. I.63).

mëg-sóz: salo, sallo C. sale condo MA. salzen, mit salz besprengen PPB. Az holth testet meg sozwan, Antyochyaba chasarnak lathny viuek (PeerC. 72). Megtanola, hog Damanccus volt meg sozatot az isteny bevlchessegnek (DomC. 290). Minden eledeli aldozatodatt meg sózzad (Helt: Bibl. I.Yy3). Minden

tűzzel sózattattic meg (Helt: ÚT. L7. Fél: Bibl. 69). Az pecsenyét vágjad meg az asztalon, sózd meg (Radv: Szak. 64). A kárászt megvakarjad, megsózzad, belit kivessed (132).

Sózás: salsura, salitura C

Sózat: [cumulare facio; häufen lassen?] Az satan egy bűnt masra sozatot (Born: Préd. 79). Mihent egy bűnre reá viszi, azhol szantaiant sozat (619).

[Sózód-ik]

mëg-sózódik: [salsum saporem contraho; salzig werden] Kenyeres étekre ideig sót ne vess, mert minden kenyeres étek, ha állt, megsózódik (Radv: Szak. 75).

Sózott: salsus, sale conditus MA. gesalzen PPB.

Sózottság: salsura C. MA. das einsalzen PPB.

Sózt-: [salitura; das salzen]. Meg spékelte, meg is adta sóztát (Gvad: FNót. 28).

SÓCÉ: [adolescentulus, tiro; gesell, bursche]. Epinicia Benedicto Nagi alias soce (Bal: Epin. Címl.). Nem is illett az nagy lödör socenak vásott es szentelen pacsokálását pacsok nélkűl szenvedni (5). Socera biztak volna az dolgot, de neki sincs gyűszűie (6). Csak soce, nyalka, tudatlan (11). Testi származásokat azoknak az rossz soce tudatlanul és bolondul gyamolgattya (Bal: CsIsk. 11). Azok csak a soce hazugságinak, nem az Pázmány hamisságinak példái valának és az soce kárával akartál te itt tanulni (152). Bagoly modonn vhughattok mind az kőszegi kapcza folt soceual eggiűtt (185). Cselekedje azt Kegyelmed, hogy azt az sócze fiát küldje ide melléuk (Gér: KárCs. IV.238).

SOD: [astutus, versutus; heimtückisch]. Ember czuff ees sod mykent rawaz (ÉrsC. 263). Egy sod ördög ottan am elő allapec (Hoffgr. 199).

SÓDAR (*sódér* Com: Orb. 109. *sódor* Pázm: Kal. 134. Mik: TörL. 135. *soldar* Gvad: RP. 8. *soldor* C. Them: Sec. 71. *zsóldar* Gvad: RP. 242): perna C. sectile MA. schinken PPB. Oh mely szemérem ez a sós szalonnának, az disznó soldornak, hogy füstön hallgatnak (RMK. II.184). Te Kgdnek Homonnay Gábriel tiz szalonnát és husz sodart küldett (LevT. II.13). Diszno álla, sódora gyümölcsös lével (Radv: Szak. 60). A disznónak fejét, sódorát ugy vetesd ki, az mint akarod (63). Sodar es kokannya szentelesek (Gyarm: Fel. 42). Sokan nagy otromba sódorokat, kupa sereket akasztottak (Pázm: Kal. 134). Diszno soldor (Them: Sec. 71). A hentes sódarokat, óldal pecsenyeket csinál (Com: Jan. 79). A hamu, a győrttyác, tűz, viz, soldor, kokonya mind iambor keresztyénec lesznec (Vallást. Aaij). Tellyes legyen kotsonyákkal, sos herengekkel, sódárokkal (Diósz: Részegs. 30). Némelyeknek az tariszniyában sódor pár vagy mogyoróhagymával volt (Monlrók XI.361). Meg volna szalonnán mind sódor s mind órja (ErdTörtAd. II.328). Sós soldort tiszta vizben jól megfőzni (TörT.[2] I.572). Megérdemli, hogy a leányok úgy megfüstöljék valamint a sódort (Mik: TörL. 135. Radv: Csal. III.66). Söldart darabol (Gvad: RP. 8). Kedveskedett egy ló zsóldarával (242). Az én követőim nem igen jó szivvel vagynak hozzám, mivel az sódertul és bortul fosztottam meg őket (NótPM. 64)

SODDONÁR: [stipendiarius; söldner]. Valaki az várasban volna, úr, nemes, soddonar, kitakarodnék (Monlrók III.62).

SODOLKOD-IK: [circumeo; herumschleichen]. Orszag Mihaly ot sodolkodik vala, mit sirsz, kyraly igen kerdeszi vala (Görcs: Máty. 50).

SODOR: torqueo Kr. drehen]. Mind-egyre sodrani mint a 'zufát: rudicula crebro agitare PPBl. Csak fonna, czérnát sodorna (Liszny: Krón. 188). Skotium sodró kerék (Gér: KárCs. IV.416). Termareszelő, sodrófa, asztalkeszkenő (TörtT[2]. III.160).

föl-sodor: [torqueo; in die höhe drehen]. *Fölsodorja a bajuszát: mystaces attollere, colligere PP.

[Sodorgat]

Sodorgatás: [circumactio; das herumdrehen]. Azt Luther Marton korpa kötél szabású io vastag sodorgatással nyuitolta ti reátok (Bal: CsIsk. 385).

Sodorít: torqueo, obtorqueo MA. umdrehen PPB. Csak gyűjöltetni akarták apám uramat a jesuitac s-az ezekhez sodoritóc (Czegl: Japh. 32).

Sodorítás: intorsio MA. das umdrehen PPB.

Sodorított: tortilis, intortus MA. gewunden, gedreht PPB.

Sodras: **1)** torsio, contorsio Kr. [das zwirnen]. **2)** [filum; zwirn] Atroposis már elvonta sodrását (Balassa: Ének. 7). **3)** limbus; besatz]. Ezzel a sodrással, prémmel együtt (Kir: Besz. 94).

Sodrásos: [limbo ornatus; mit besatz versehen]. A hamu szinű, veres sodrásos s ezüst gombos ruha: das weiss graue kleid mit den roten aufschlägen und silbernen knöpfen (KirBesz. 13).

Sodrott: tortilis, intortus MA. gewunden, gedreht PPB Sodrott selyem: sericum tortum; sodrott madzag: temex PPB. A tengeri lapos és sodrott csigákon kapván nemek szerint öszveszedegetett bennek (Fal: NU. 331).

SÓGOR (*swogor* Helt: Krón. 38b): affinis C. MA. schwager PPB. Zelomir, a dalmátiai fejedelem, segitségét kére az ő swogoritol (Helt: Krón. 38b). Mikoron Váczra tartana, ott találá elő az őczét az ő swogoráual (40). K. sogora felől Kmed tevrekedesit megh ertettünk (RMNy. III.116). Kérem Kdet mint bizodalmas sógoromat, hogy legyen tekintete bátyám uramra (LevT. II.150). Menjetek sógor által a Tiszán, egy egy csolnakot is vigyetek (Szal: Krón. 80). Három kis kezkenő sógoromé (Radv: Csal. II.299). Kérem Kdet, jöjjön ki, vessünk véget dolgunkban (Gér: KárCs. IV.15). Eleibe el gyön sógorának, áll a felső részén a tenger partyának (GyöngyD: Cup. 611). A szegény Pápai sógort, ha betegessen is, de életben találtam (Mik TörL. 387).

[Szólások]. Mi nálunk tsak a sógorok singjére mérik az emberiséget (SzD: MVir. 310).

[Közmondások]. Sok sógor sok dárda (Kisv: Adag. 15). Sok sógora van a gazdagnak (170).

Sógoros: affinitatem habens Kr. [schwägerlich].

Sógoroskod-ik: [affinitatem contraho, fie affinis; sich verschwägern]. No sogoroskodgyunc azokkal (Szathm: Dom. 98).

Sógorság: affinitas C. MA. schwägerschaft PPB. Geysa elkűlde Lászlót Czeh országba, hogy ot a swogorságnál keresne segitséget (Helt: Krón. 40). Csak házasodjék meg s vessen derekas sógorságot (Czegl: MM. 25). A sógorság szines köntösében addig mégyen, hogy a leánt ülteti ölében (GyöngyD: Cup. 615). Az olaszokkal sógorságot, bátyaságot és rokonságot szerzettenec vala (Liszny: Krón. 229). Az sógorság az királyságban nem sokat ér (TörtT.[2] I.196).

Sógorságos: consocer C. MA. gegenschwager PPB. Az vérnek szemérmetessége nem engedi, hogy az atyafiasok és sógorságosok egyben házasodgyanak (MNyil[2]: Agend. 349).

SÓHAJT, SUHAJT: suspiro, gemisco, congemo C. gemo Com: Vest. 130. [seufzen, stöhnen]. Be tölt raitoc az panasz is melyel panaszolkodnac, orditnac, nyikorognac es suhaitanac az romaiak (EsztT. IgAny. 455). Ohaittya es suhaittya (Vás: Can-Cat. 270). Suhajtok, figyelmezzél en ream suhajtora (Debr: Christ. 48). Szemeyit az éghre föl vétvén, nagy suhaytván es

óhaytvan imátkozék (Lép: PTük. I.325). A köznépnec felőle való dicsiretit nem sohajtya (Com: Jan. 187). A jámbor hivek a keresztény reformatiót sokszor és sok helyen sohajtották (Meisn: CVálasz. 50). Siros konczot sohajt (Czegl: Dág. 10) Szemmel látott és füllel hallottat beszél, az békességet sohajtják, oda fel harczok volt s megverték őköt (RákGy: Lev. 176) Egy keresztényneк nem a kövér földet kell sohajtani (Mik: TörL. 44). Lehetetlen ezeknek a szegény raboknak, hogy szabadságokat no sóhajtsák (75).

Sóhajtás: gemitus C. [das seufzen]. Mit használ tudni, a musikában mi légyen a suhajtás (Tel: Fel. 23). Ellenkezők egy-mással a nevetés és sirás, az öröm és gyakor sohaytás (Com: Jan. 63). A leány tsak suhajtással és sirással tölti ideiét (Hall: HHist. II.2). Hogy meg-segite sék igyekezetében, szives sohajtással fel hat az egekben (GyöngyD: MV. 11). Megállapodot idejeket panaszokra, sohatjásokra és siránkozásokra vesztegetik (László: Petr. 87).

SOJTORÚSÁG: [anxietas; ängstlichkeit]. Az pápista vallás az léleknek szorgalmatoskodó soytorusägit szerzi (Tolu: Vigaszt. 208)

SOK: multus, multum C. viel PPB. Igen sok: permultus C. Sokat szóló: multiloquens; sokat tudó: multiscius; sokat iható: bibax, potator, multibibus MA. Arannat es ezvstöt igen sokat vön kiralnac hazabol (BécsiC. 13). Nağ sok sereghek követeek hwtet (JordC. 364). Ennek okaert meg hydegeolt sokaknak isteny zerelmek (DomC. 138. DebrC. 23). Sok földeket es orzagokat elyartanak (ÉrdyC. 512). Ezeket mind meg véuén, levágata nagy sokat az népekbe (Helt: Krón 9). Sokakat fogua viszsza hozánac (50). Szent Pál a Melite szigetbe sok apró tördelékeket szedet egybe és a tűzre tötte (Tel: Evang. II.235). Űté Moses az kösziklát két izben, ackoron ki iönénec soc vizec és inéc a gyülekezet (Kár: Bibl. I.139). Soc ha meg részegeszic, diczekedic véle (Zvon: Post. I.43. Pázm: Préd. 158). Könyvetskéit tisztán tartsa, mellyeket ne felette sokakat tartson (Com: Jan. 157).

[Szólások]. Sapkáját asztalhoz ütvén szitokkal mondá: e z s o k (Beres: Lev. 634). A ki a betsületet erőlteti és vissza él vele, annak gyalázattal borítja artzáját, mert s o k a m i s o k (Fal: BE. 594). Szóért szót adni nem s o k b a t e l i k (SzD: MVir. 413).

[Közmondások]. Sokat hallj, láss, keveset szólj: audi, vide, tace MA. Az törökként: nem jó sok szó, sok pénz jó (Beres: Lev. 48). Sok ember sok szolga (755).

Soka: ejus multum Kr. [das viele]. Ha keueset észel gyogyit, a soka meg dagaszt (Mel: Herb. 6). Keueset enni ió a kender magban, de a soka árt (163). Az testi ételnec es italnac soka soha nincz nehesseg nekűl (Born: Préd. 561). Az adakozásnak az soka meg szegéníti az embert: gratiae nudae (Decsi: Adag. 141). Soc el bula, soka foglya akada (Göres: Máty. 65). Az mostani ifiu népeknec sokainac keuély magoc viselése (Zvon: Post. I.186). A bornac kevese mindenre hasznos, a soka ártalmas (Pázm: Préd. 222). A husnak tsak a sokát és az igen javát tiltynk (GKat: Válts. I.1077). Tavaszszal kevés légyen étked, a soka nyárban is nem használ tenéked (Felv: SchSal. 12).

Soká, sokáig, sokáiglan: diu tarde MA. lang, langsam PPB. Semegy gonoz ez zerzetben gonozol eluen, nem lachatyk sokka benne (EhrC. 104). Valaky tugya magat sokaig elny (MargL. 43). Nem sokaig maradando (CornC. 86). Sokaig meg se foglal (VitkC 75). Mikoron az ucu őtet sokaiglan megh byzonitotta uona, benine vtet az v agas hazaba (KazC. 114). Hogy sokká tart, az az oka, mert az földről menten megyen fel az vapor (Cis. 114). Socká Noe hazasságát halaszta (Valk: Gen. 1). Ott Attila nem sokaiglan kesec (Gosárv: NagyB. Biiij). Nem soká az után Ventidius püspök lészen Rómában (MA: SB. 51). Soká tart az itt maradás (MA: Scult. 984). Soká tartó nyomorúság (DEmb: GE. 17). Sokáig és sokat éhezének (Liszny: Krón. 97). Arató nem soká fog majd sarlójához (Gvad: Pesty. 6).

Sokára: post multum tempus elapsum SI [nach langer zeit]. Ne halaszszad térésedet sokára (Ujf: HÉnek. 15). Vastagon legyetek s jobbat reméllyetek, más követ nem sokkára (Hall: Paizs. 221). A gólyafi a ház tetejéről le-esvén, az aszszonyi-állat gyógyitgatta; sokára meg-gyógyulván, a fészkébe helyre tötte (Misk: VKert. 335).

Sokávaló, sokáigvaló, sokáiglanvaló: [diutinus; dauerhaft]. Zent Fferenc ozyauala vele zokaualo lakasat (EhrC. 12). Isteni emberek nem zentenek megh futhny ez jo mywelkődetekben sokayghlan walo megh maradasban (ÉrsC. 218). Ez az boldogság nem volt igen sokáig való (Tolu: Vigaszt. 4).

Sokad. Sokad magammal: multi mecum; sokad magaddal: tu et tecum multi PPB. Sokad-magával: multi secum MA. Attiat, anniat sokad magokkal meg kereztöltete (DebrC. 136). A tizt tarto sokad magaual meg kereztölködek (218). Nagy sokad magawal yöwe az hagyot herre (ÉrdyC. 510). Ciriacus papa nagy sokad magawal yewe el ennen hazol (592). Sokad magával vala (Helt: Krón. 144). Kimene eleibe a Sardanapalus nem sokad magaual (Szék: Krón. 35). Sokad magokkal reá ütnek (Misk: VKert. 332). Leg elől jöve sokad magával as Assas basa (Mik: TörL. 38).

Sokadalom: nundinae C. mercatus MA. jahrmarkt PPB. Ez uilagnac zeretői futosnac sokadalomacrol sokadalmakra (DebrC. 347). Megyen vala kalmar aroyaval sokalomba [így]... Neky kencheth ew ha-abol tolwayok ragadozak ew sokadalombol (RMNy II. 21). Az szentegyházakban sokadalmat gyöjte, mise-mondásokval kereskedni kezde (RMK. II.111). Vasart, sokadalmot enged (Ver: Verb. 235). Rab embereket is, ertz edényeket árultac az te sokadalmidban (Kár: Bibl. II.133). Nyomtas turókat, sokadalomra legyen 1579 (KNagysz. C8). Mitsoda a világ, mellyen igy kapunk? Rabok tömlötze, gonoszságok tár-háza vagy ispitállya, bolondságok sokadalma (Pázm: Préd. 93). Az ördög sokadalmában drágán vásárollyák a világi jókat (759). Majd minden francofurti sokadalomban ez textusoknac uy uy magyarázati boczáttatnac ki (MA: Scult. 19). Z. Pal az Corinthus varasbeliekhez valo keszületikor akarta amaz maga mutato nagy misenec sokadalmat inditani (EsztT: IgAny. 297). Nyólczadik Bonifacius pápa kiáltatá-ki a jubilaeus búcsú-járó esztendőnek sokadalmát (Pós: Igazs. II.616). Nehezen kelne el a sokadalomban (Czegl: Japh. 68. Illy: Préd. I 75).

[Közmondások]. A hol három asszony ember vagyon, sokadalom lészen (Kisv: Adag. 514).

bor-sokadalom: [venditio vini; weinverkauf]. Lön olyan széna, gabona, bor sokadalom harmadnapig Fogarasban benn a városban, a micsodás soha sem volt (Bethl: Élet. II.72).

könyv-sokadalom: [bibliopoleum; buchhandlung]. A ki a frankfurti könyv-sokadalmok laistromiát megtekinti, eszébe veheti, hogy sokkal több könyvet irnak egymás ellen a lutheristá és calvinista kiáltók, hogysem a catholicusok ellen (Pázm[2]: Kal. 277).

országos-sokadalom: [mercatus; jahrmarkt]. Az jövő szent Simon Jude napján Kremczbe lészen országos sokadalom (Nád: Lev. 44)

Sokadalmas: 1) nundinalis MA [jahrmarkt-]. Sokadalmas hely: emporium PPB. Az egesz orszagban hires sokadalmas hely vala (Decsi: Sall. 10). 2) nundinator C. MA krämer PPB.

Sokadalmaskod-ik: nundinor MA. krämen, verkaufen PPB. Szent Ágoston panaszolkodic, hogy a barátoc az martyroknac ereklyejeket és azoktul maratt aprólée tzondorákat hordoznánac szellyel és azockal sokadalmaskodnánac (MA: Tan. 1293). A ki egészen ki-nyittya tár-házát tudományának, más napra kelvén, ugyanazon vásárral sokadalmaskodik böcsülete rövidségével (Fal: UE. 396. SzD: MVir. 411).

Sokadalmaz-ik: ∾ A ki vasárnap terhet vészen-bé a városban, sokadalmazik (Pós: Igazs. II.611).

Sokadalmazás: nundinatio MA. das markten PPB. A sokadalmazás sem ide való volna, hogy az egyház innepére a czigány sátorokkal gyűlnének az apró kalmárkák (Tel: Evang. II.1012).

Sokadalomi: nundinalis, nundinarius MA. zum jahrmarkt gehörig PPB.

Sokadoz: [congregor: sich versammeln]. Csak nevetett bennünket, mint sokadoznunk a schola körül (TörtEml. II 40).

Sokall: multum puto Kr. [für zu viel halten] Hatvan akó bor hetenként, azt sokallja Nagyságod (Bercs: Lev. 220). Az hús szörnyű drága, már két polturán s fellyebb is jár, sokallja az had (517).

mëg-sokall: ∾ Talán ő naga meg is sokallotta az írásomat, de nem lehetett egyéb abba (TörtT.² I.624). Az ifjúság felveszi egyszer kétszer a kemény leckét azután megsokallja, rugóldoz ellene (Fal: NA. 204). Úgy emberkedjünk, hogy a nagy halogatást meg ne sokallják s el ne unják kötelességöket (Fal: UE. 365). Cunigunda eltűrte egy darabig és minek utánna megsokallotta volna, illy rendelést tett (Fal: TÉ. 642). Megsokalván a jámbor pap a sok izetlenséget, kemény szóval akarta eligazítani magától (732).

Sokan: plerique, multi, complures MA. [viele]. Nagy sokan: complures C. Sokan eg test es eg kenier vaginuk (Fél: Tan. 430). A régi doctorok közzűl sokan ez mi értelmünket követik (Pós: Igazs. II.150). A beringek még a városiaknak-is sokan esztendőnként való ételek sósva (Teleki: FLél. 50). Vajki sokan ottan lesik őket, főként ha meghallják az én holt híremet (Thaly: Adal. I.25).

Sokas: multiplus, multiplex Kr. [vielfach]. Istennek zekere tyz ezerrel sokas erwlewknek ezerebe (KulcsC. 158). Bátorságosb mindenkor az egy jó tanúság, nem gyakorta hasznos a sokas ravaszság (PestiT: Fab. 159). Irgalmassagid fölötte sokasoc minden vtaidban (Pécsi: Ágost. 112). A tört egyik tevőnek sokassa, mely a mással egy nevű (ACsere: Enc. 29).

Sokasít: multiplico MA. mehren, vielfältig machen PPB. Menńei kőueket sokasyta: fulgura multiplicavit (DöbrC. 35). Bizońaba faydalmad mendenőt sokasithatic vala (VitkC. 78). Wr ysten sokasoyttya vala azokat, kyk ydwezwlnek vala ennenmagaban (JordC. 714). Lelkebe sokasyttya vala ohaytasokat (TelC. 23). Soc latoriansággal népét sokasítá, az Máttyus földet égete, dulata (Temesv: Béla. 40). Hitbeli szakadozasokat sokasíta (Mon: Apol. 431). Angyaloknak tízszer sokasított rendi (Illy: Préd. I.494). Isten az Nagyságod dolgait tegye jó szerencséssé és napjait sokasítsa (TörtT.² I.291).

mëg-sokasít: ∾ Meg sokasehad ő czemeteit (AporC. 11) Meg sokasytom atte nemzetydet (VirgC. 15). Ezenkepen meg sokasyta vr isten zent Ferencznek fyayth es leanit (15). Megh sokasoytom az thy nemtőketh, mynth az eghy c llagokath (JordC 68. ÉrdyC. 463). Meg sokasítom napaymat (Mel: Jób. 68). A büntető ostorokat hetszerrel meg sokasítom az ti bűneitekért (Kár: Bibl. I.114). A számoc meg sokasíttassanac (Com: Jan. 163). Az egymas között meg sokasittott számok ugyan azont teszik (ACsere: Enc. 30).

mëg-sokasítás: [multiplicatio; vermehrung]. Ereje vala eoket megsokaseytasra (DomC. 31).

Sokasítandó: [multiplicandus; multiplikand]. A sokasítás az, a mellyel a sokasitandó szám annyeszor adatik egybe, valamennyeszer a sokasíttóban egység találtatik (ACsere: Enc. 29).

Sokasítás: [multiplicatio; vermehrung]. Szükség immáron, hogy példát irjunc, mellyből meg tanólhassad az sokasításnac tudományát (Helt: Aritm. C4). A számlálásban egybeadás és sokasíttás, elvenás és osztás vagyon (ACsere: Enc. 37).

hit-sokasítás: [auctus religionis; religionsvermehrung]. Ördögi tudomany, melynek tulajdon természetiből naponként njabb versengések és hitsokasítások gyökereznek (Pázm²: Kal. 275).

Sokasító: multiplicator Kr. A mint az 1 vagyon a sokasíttohoz, ugy a sokasittandois a tötthöz (ACsere: Enc. 30).

Sokasod-ik: multiplicor MA. vermehrt werden PPB. Sokasodik az tudomany, eregedyk bwlchessegh (WeszprC. 129. Helt: Bibl. I.C). Egésség nyerések sokasodnak a mártirok temető helyeinél (Pázm: Préd. 286). Annál inkáb nevekedik a pénzkivánás, mennél inkáb sokasodik a pénz (Pázm: Kal. 363). Gyűnőlczőzzetec és sokasodgyatoc (MA: Bibl. I.2). Éljen sokáig jó egésségben és napjai sokasodjanak (TörtT.² I 330).

mëg-sokasodik: ∾ Ez vylagy yozagh mykoron oztogattatyk, megk sokasodyk (Apost. 28). Azt remélöd, hogy ez megsokasodik és ez világ az ő magvában megáldatik (RMK. VI.200). Most kedig igen meg sokasodot (Helt: Bibl. I.O3). Az melly ablakokat ez ideig mutattam, mind czak eggyel sokasottac meg (Helt: Aritm. F7). Hogy elhessetec és meg sokasodhassatoc (Kár: Bibl. I.165).

mëgsokasodás: [incrementum; vergrösserung]. Testénec meg sokasodása vagy elteriedése (Zvon: Post. I.125).

Sokasodás: ∾ Intercisa, az az olly progressio, mellynec az ő sokasodása nem eggyel eggyel megyen fellyeb, hanem kettővel (Helt: Aritm. F). Haszonnal, sokasodással, szaporodással vissza-tér, a mit ki-oszt (Pázm: Préd. 450).

Sokasul: multiplicor MA. [sich vermehren]. Gyarepogyatok es sokassulyatok (SándC. 32). Felette yghen sokasswl vala az tanoythwanyoknak hẃ zamok Jerwsalembe (JordC. 725). Megh newekődven es sokasswlvan az nep Egiptomban (728). Kynek keszbejarasa mya elzelesedevnk vagy sokasvlonk (DomC. 190). Tenyezzetők es sokasollyatok (ÉrdyC. 550). Zamok sokaswlhat (606). Az barom szaporodik, júh sokasúlhatik (Cis. E). Nevekedgietek es sokasulliatok, tölczetek be az egesz földet (Fél: Tan. 461). Nyavalyája sokasol (MA: Bibl. V.17). Sokasul gazdagságtoc (MA: Scult. 708).

el-sokasul: [dilator, multiplicor; sich vermehren]. Az bün el sokasul (Sylv: ÚjT. II.10). Özönviznek utána az zsidó nép elsokasúla (RMK. V.18).

föl-sokasul: [augeor; sich vergrössern]. Ez rostélyos ablak mind kettőuel kettőuel sokasolt fel (GFris: Aritm. L2).

mëg-sokasul: [multiplicor; sich vermehren]. Teremtewnek paranczolatya, hogy sokasolyatok meg (EhrC. 145). Wram, mire sokasoltanak meg, kik engem ńomorgatnak (DöbrC. 16). Atyayokat keserghetee, bogy myud el hannaak hẃ magzattyokat, hogy megh ne sokaswlnanak (JordC. 724). Megsokaswltanak az koldulo zerzetek (DomC. 138). Az esedeozeok meg sokasulnak (201). Meg sokaswltatyk az ew byrodalma (ÉrdyC. 13). Gabouanak gyemelchetwl ẃ nekyk olay ees bor meg sokasulanak (KulcsC. 6). Annyira meg sokasoltac vala, hogy az mennyei tudomany czoda nagy sötetseggel vetetnéc környűl (EsztT: IgAny. 81).

mëgsokasulás: [multiplicatio; vermehrung]. Haznalattya leen az zent remethe zerzetlmek megh sokaswlasa Magyar orzagban (ÉrdyC. 632b).

Sokasulás: ∾ Fratereknek sokaswlasok mynd ez zeeles vylagon (ÉrdyC. 451). Im ollyat is mutatoc, a kinec sokasulasa kettőnel megyen felyeb minden numerusban (Helt: Aritm. F7). Ihon a jó lelki-isméretnek el-vesztése a gonoszságok sokasúlása (Pázm: Préd. 296). Sokasulás, szaporodás (MNyil. Irt. 211).

Sokaság, sokság: multitudo, frequentia, numerositas C. populus, coetus MA. viele, menge, volk PPB. Ehsegert embereknek soksaga veze el (EhrC. 63). Tekente az fakra, kyken aluala kewlewmb kewlewmb madaraknak soksaga (138). Teuéknec sokassaga (BécsiC. 12. 17). Dychertetnek fiaknak lanioknak es nemzesnek sokasagabol (VirgC. 15). Ez frater meg gondolnan az ŵ byneynek soksagat es nagisagat, ilyen penitentiara foga magat (50). Egyebe gŵluen az nepeknek soksagi, tŵn az nepeknek nagy predikaciot (56). Kik oda gyŵltek vala nagi sokasagal, igen nagyon el amelkodanak (71). Egimas zauat nem halanaak madarak sokasaganak ezaczogasaert (105). Az hiueknek sokasaganak egy zyuek es egy lelkek vala (122). Mykeppen adnaia nekik őtet sokassagh nekől (WinklC. 144). Monda Ihus az soksagnak (164). Vronc Cristust zemeid előt valád ostorozasnak soksaganal meg faradnan (VitkC. 39). Lathwan az sokassagot, kenyerŵle hŵ raytok (JordC. 381). Egybe gyŵle nagy sokassagh (710). Anne sok fratereknek sokassaga (DomC. 299). Nem lattyatok ee az erdegheknek soksagaat, kyk enghemet el akarnak vezteny (ÉrdyC. 566). Anne sokassag kőzzől es nagy vygaztalast erdemlőt (592b). The yrgalmassagodnak sokassaga (KulcsC. 7). Látta a népnec sokságát (Helt: Krón. 74). Az féle az páránac sokságat iedzi (Cis. G3). Ez vilagi marhanac sokasaga meg terheli az szinet (Born: Préd. 561). Érzem bűneimet mint főueny soksagat (Born: Ének. 182. 531). Az az ország véghetetlen gazdagságinak sokaságával (Pázm: Préd. 17). A testi eledelnek sokasága ártalmas (389). Az kőz népnek számlálhatatlan sokasága kivűl egy cardinált, három erseket le nyakazának (Pázm: Kal. 131). Mikor valamely nevezetes számot bizonytalan sokaságért veszűnk, nem szokás, hogy fél számokat említsűnk (665). Soksága miatt meg nem számláltathatic (MA: Bibl. I.13). Jesusom, légy engesztelhető az én roszasagomnak sokasságán (Laur: LViad. 274). Egy sokaság asszonyok (NótPM. 15).

[Közmondások]. Nem gondol az farkas az bárányok sokaságánal: non curat numerum lupus (Decsi: Adag. 117).

Sokaságos, sokságos: frequens C. multus, copiosus, multiplex MA. [häufig, zahlreich]. Az helyen, hollot zent Fferenc zolgalot, nagy zoksagos czudac lewnec (EhrC. 28. CzechC. 7). Az ydőben megien vala Ihus egh varosba ees mennek vala ew vele sokasagos neep (WinklC. 293). Meg sokasodot vala mint az tenger mellet való sokságos főuény (Kár: Bibl. I.305). A termeszetnec neuezetiben sokaságos szamot nem szenuecz (Pécsi: Ágost. 46). Soksagos tőmeny ezeresztendők után, meginat ami marad hátra az örök üdőkben, mintha semmit nem számláltál vólna soha az előtt (Lép: PTük. I 337).

Sokat: multum Kr [diu; lange]. Balgatagsagert sokak sokat yarnak (ÉrdyC. 517). Az folioniszeknek herteleu valo arradasit remelhetni, az meli nem sokat tart 1572 (KBécs. D6). Óva járj és ne sokat pörgelődgyél a sikos jégen (Vajda: Kriszt. I. 638).

Sokféle: multimodus, multigeneris C. multiplex, multifarius MA. vielfältig, mannigfältig PPB. Igen sok féle: multijugus; őkőr hasa meg indito sok fele fŵ C. Az istennek veghetetlen hatalmunak kel lennie, kih enne sok fele allatokat thudot terőmteni (DebrC. 10). Mondá, hogi ő sok fele mestörsegőt tunna (195). Az regieknek penzőkről nag sok fele velekedes vagon (RMNy. II.50). Vagyon sokféle forma, az kivel késztetnek marczapántos tortát (Radv: Szak. 265). Sereggel kinálják magokat a sok-féle vigságok (Fal: NE. 26). Sok-féle gyalázatot vall a religio (55). Osztja eszét a sok-féle haszontalanságra (Fal: BE. 599).

Sokformájú: multiformis MA. vielerlei gestaltet PPB.

Sokkal: multo, permulto C [um vieles, viel]. Nem kel bor mellet mulatozonak, sokkal inkab reszegesnek lenni (Fél: Tan. 328). Minnyájan, valakiknek irások nállunk vannak, sokkal külőmbet hittenek az ő vallásoknál (Pázm: Kal. 591) Sockal inkáb tiéd, hogy nem azoké (MA: Bibl. Előb. 3). Ha az a cselekedet nem lehet oka az meg igazulásnak, sokkal inkab nem lehet az emberi talalmany (Der: Préd. 138. Vás: CanCat. 223). Az egeknek egei sem foghatnak be tegedet, sokkal inkab nem ez ház (Sam: Cer. 25). Eleibe adá, hogy sokkal jobban volna az ő hajóján (Mik: MN. 38)

Sokképpen: multifariam, plurifariam C. vielfältiger weise PPB. Az madarak sokkeppen ewruendeznekuala (EhrC. 140). Sokkepen valo peldanal ŵket intuen, istennek irgalmassagarol ŵket bizoniossa tene (VirgC. 50) Zerzetnek oltalmanak mutatta eo magat sok keppen (DomC. 176). Szamtalan sok keppen tőbbek az poganok (Mel: SzJán. 208). Főkeppen az iffiakat, az kiket magahoz hitegetet vala, sockeppen tanittya vala az gonoszsagra (Decsi: SallJ. 12). Sok-képpen job, hasznosb, kivánatosb az igazok sanyarusága, hogy-sem a gonoszok kedves állapattya (Pázm: Préd. 23). Jutassuk eszünkbe, melly sok-képpen vétkeztünk ezekben (73). Ezt socképpen fordittyác és magyarázzác (MA: Bibl. I.13). Socképen az én itéletimet megutáltác (115).

Sokképenvaló: [multifarius; vielfältig, vielfach]. Ot lata sokkepen valo meg ekesŵlt zekeket (VirgC. 63). Zőnetlen igekezic sokepen valo kesertetekuec haborgatasanal (VitkC. 67). Az erdeghnek sokkepen valo kesertety (ÉrdyC. 165). Az isten sokképpen valo csodas modot talál az mi éltetésünkben (Zvon: Post. I.553).

Sokszor: multifariam, multifarie C. [vielmal, oft]. Latek tewz langott menbelewl leytewtt es veled zolott es szokzor neky felelny tegedett (EhrC. 45). Sokzor meltatlan haragutam (VirgC. 9). Te ŵneki sokzor meg felez vala (43). Zolgala ez betegnek nagy sokszer (MargL. 56). Egy dőmetzky zablya, kynek chyak az wasayert sokzor megh attak wolna ethwen forynthott (RMNy. II.211). Sokszor izben ő nagyságához küldött követink által eléggé tudósitottak (MonTME. III.343). A szarvas igen gyönyörködik a sip szónak hallgatásában, ettől esik sokszor, hogy egyik vadász sipoldogal nékie, a másik pedig oldalba lövi (Misk: VKert. 138).

Sokszori: frequens, creber Sl. [oftmalig] Sokszori bor elegyités (Nad: Kert. 297). Sokszori szemmel látott dologbul hitette el én velem (307). Sokszori számki-vetések után (MHeg: Preb. 7). Nem tartom patvarkodónak, ki vallásonak sokszori megsebesitésiért a háborgatókkal szembe száll (Czegl: MM. 8). Szenvedtem Christus szép nyájáért, rátz ladikásoknac sokszori vádgyokért (Nógr: Idv. Előb. 18). Sokszori magok tapasztalása (Misk: VKert. 246). Sokszori beszélgetései (Mik: MulN. 310).

Sokszoros: [multiplex; vielfältig]. Sokszoros hártyából vannak készítve (SzD: MVir. 366).

Sokszoroz: multiplico Sl. Ha catholica vallás, miért szokszorosz s nem mindenesz (Czegl: MM. 173).

Sokszorta: saepius, iterato, frequenter Sl. [oft, öfters]. Az után mind istennek s mind teneked sok szerte job tseleded lészen (MHeg: Preb. 14).

SOKORÓ? Az törökök esmég mind elvitték az sokoróalját (Nád: Lev. 73).

SOKORU: [multis radiis instructus; vielspitzig?]. Az poeolnac langa olan mint a kenkônec langa, sirû, sokoru, kôkörû es igôn bidôs (NádC. 80).

SOLTÉSZ: scultetus Kr. libertinus Szirmai. [freigelassener]. Egy soltiz haz helemet fôldewel, retewel, erdeywel es egyeb hozza tartozowal (RMNy. II.11). Tôle segitségöt kér vala, sótész hallá, igen biztatja vala . . . Basót sótész megkötözve vonlozja, az gróf Mikolának nagy örömmel iktatja. Vala ezen grof nagy vig voltába, az sótész lôn szép ajándékozásba (RMK. III.222). Libertinorum duplex genus fuit: majoris libertatis manumissorum szabados et minoris libertatis exemptorum soltész (Szirmai: Parab. 95).

SÓLYA: **1)** solea, sandallium MA. sohle PPB. Parančola ônekic, hoğ valamit az vtban nê vênnênêc, hanêmĕak soffackal saruztassanac mêg (MünchC. 81). Talam solyayt le vonnya vala (DomC. 122). Lababan solyaiat arany peretzeckel ékesite (Hoffgr. 237). Hogy sarwyok solya lenne: ut calcearentur sandaliis (Pesti: NTest. 80). Sólyát vonnának lábokban vagy kônyû sarut, minemô az tzipelles vagy solya (Kár: Bibl. III.36). Nem vagyoc méltó, hogy sólyáját viseljem (MA: Bibl. IV.5). Az mi Kalauzunk mely szepen tud ugracziolni solyaiban (Zvon: PázmP. 209). Az labokban solyakat viselnek (Forró: Curt. 495). Trombitáját ellopta darunak az varju, az farkasnak mindenféle marháját, sólyomnak sólyáját (Thaly: VÉ. I.350). Urnak való egy bokor csizmát is sollyájával és kapczájával együtt vöttünk 7 t (MonTME. I.277). Az oktalan állatok bűréből csináltatott solyák (Csuzi: Sip. 59). **2)** genus piscis plani a similitudine soleae C. [sol].

Sólyás: soleatus MA. sohle habend PPB.

Sólyáz: soleis induo Kr. [besohlen].

föl-sólyáz: ∾ Ha Eva anyánk alázatossággal lett volna fel-sólyázva, talám az ô lábait sem sérthette volna meg a kigyó (Csúzi: Síp. 59). Kelly fel szerelmesem, mosdgyál meg isoppal, szeretet szárnyaival solyásd fel lábaidat (Csúzi: Tromb. 304).

SÓLYOM: falco, haliaeetus C. falk PPB. A solymok az urok éltében kedvesen tartatnak, de ha meghal, a pervátára hajitatnak (Megy: 3Jaj. II.171). Ha az ember fogdosny akará, mint az sebes sólyom, mikor kél szárnyára (Zrinyi I.33). Solyom találmánnyal és ragadománnyal üzi el az éhségét (Liszti: Mars. 96). Plinius az ôlyûnek sokféle nemeit számlálja elô; ide való a sólyom, ráró, keletsen (Misk: VKert. 376). Orczád mint szép rúzsa szivemet sajnálá, tekéntetes sólyom ki engemet vonsza (Thaly: VE. II.149). Két uri emberek érkeztek, az Sólyomhoz szállottak: zum Falken logieren (KirBesz. 61).

[Közmondások]. Ki hitte vólna, hogy varjúnak is sólyom fia legyen (Decsi: Adag. 151). A bagolt sólomhoz hasonlítani (Kisv: Adag. 34).

fehér-sólyom: cataracta Nom.[2] 115. [wasservogel].

Solymár: falconarius PPBl. [falkner].

Sólymász: hieracolabus, ornitholabus; stossvogel, falk PPB.

SÓLYOMÁST: [?]. Öröm-böröm nótáját, áldott misemondást és egy kis praedicátiót, de azt is sólyomást (Thaly: VÉ. I.385).

SOM: cornum, baccae C. [kornelkirsche]. Antonius de Somberek; Somkuth possessio in Zounk mediocri Czinár. Szerzé Kusalkôben, elvégezte el-fenn egy som-bokorban (RMK. IV. 240). Igen szárasztó a somnac a leuelei és ennek a somia (Mel: Herb. 3). A som fa somot, a borostyán fa, jávor fa apro gyûmôlcsôket hoznac (Com: Jan. 20). Sombul ha sását akarsz csinálni (Radv: Csal. III.49). Az vasvári nagy gémnek gerébjét ellopta, az bihari bagolynak ismét egy som-botját (Thaly: VÉ. 350).

[Szólások]. Somfánál fôzô: avarus, tenax, parcus MA. Fösvény, szoros markú, somfánál fôzô: parcus PPBl. Igen viaszfazekú és somfánál fézô ag eb (Helt: Mes. 313).

SOMAJDÉKÍT: [mollio; erweichen]. Aranyat somajdékitanyi. Egy lot borsot, egy lot szalamiakot törd meg, fôzd meg abban (Kecsk: ÖtvM. 317). Eziistöt somajdékítanyi. Szalamiak, salyétrom, borkô törd jó lágyon (321).

SOMAJDÉKOD-IK: [mollior; weich werden]. Terpentinát vess bele, szivósodik és somajdékodik tôlle (Kecsk: ÖtvM. 306).

mëg-somajdékodik; ∾ Fúnyi kell, míg az füsti elmegyen és megolvad és megsomajdékodik szépen (Kecs: ÖtvM. 291).

[**SOMAJDÉKUL**]

mëg-somajdékul: ∾ Nem lehet oly vad arany, hogy ha háromszor kiöntöd, hogy meg nem somajdékulna (Kecsk: ÖtvM. 321).

SOMOLYOG: rideo, subrideo MA. lächeln PPB. A calvinusok oly igen szépen mosolyognac es somolyognac fôl gombolt aiakockal, mint ha û bennec fordulna meg Salamonnac minden tudomannya (Monoszl: KépT. 303). Oly édesen somolyognak, mintha ô bennek fordúlna meg Salamonnak minden tudománya (SzD: MVir. 439).

SOMPORDÁL: [sollicite circumeo; ängstlich herumgehen]. Ott sompordálnak, ott kudorgonak a király elôtt (GKat: Válts. II.322). Urak körül hizelkedni, hazudni, ajtókon sompordálni irtóztam 1759 (Hazánk I.218).

SONGATA ?: [proles; sprosse]. El budosec Daniddal a Gatbeli Ethai esmind az û nepey es mind az û apró songatay (Mel: Sam. 187).

SONKOLY: propolis C. stymma MA. faex Pesti: Nom. I.51. [hefe, bodensatz]. Sonkolya az olay gyûmôlcznec: fraces; sonkolya az viasznac: metys MA. Ez vilagnac gaza, sonkola, sôpreie (Born: Préd. 77). Kic mind ez vilag elôtt sonkoly es sôprô gyarant tartatnac (Born: Evang. III.287). Mikoron ki facbyarod az bys almat az sonkolyarul, az vtan ismeg olnazd meg (Frank: HasznK 22. 30). Italokkal tisztíttyák, hogy a gyomor sonkollyának sokaságát ki-merittsék (Pázm: Préd 901). Szûmôlcsônek, sonkolynak nevezik a régiekben, az mit mi bennünk bálványozásnak mondanak lenni (Pázm: Kal. 146). Az ecclesiának állapattja immáran szintén ez világnak sonkolyára és sepröiére iutot (Mih: ÖrökÉ. Elôb. 83). Az kemenczébôl mint amaz tiszta finum arany sonkoly nélkûl jônec ki (Prág: Serk. 943). Az sonkolyai, gazzai, ol-vettetnec (Com: Jan. 72). Érczneк salakja, sonkollya, allya, gaza (Com: Orb. 137). Fehér üröm, dio, fenyômag, ezeket egyben kell törni es eget borban öszve kell szürni es az sonkolyát a keleviure kell kötni (OrvK. 51). Ollyat mint a sonkoly tartott a markában (Gvad: FNót. 56). Darázsoknak sonkollya (Gvad: Idôt. 173).

[Közmondások]. Nem lehet a méz sonkoly nélkül (Pázm Préd. b4).

Sonkolyos: [faecinus; viel hefe habend]. El-választván a matériának follyóbb részét a vastagabb és sonkolyossabb részektûl formála vizet és száraszt (Pós: Igazs. II.65).

SOPÁNKOD-IK (*sopakodás* Alv: Post. I.31. Misk: Angllud 63): **1)** ambigo MA. [zweifelhaft sein]. Mikor hallottak volna ez bezedeket az fô papok, sopankodnak vala felôlôk, mi lôtt volna ez (Fél: Bibl 187). X ut tôk irásiban sopánkodik, nem tudgya veszett, medgyen velem (Matkó: BCsák. 139). **2)**

angor animo, quiritor MA. querulor; sich beklagen PPB. A fösvény fel-gyógyúlván sopánkodva siratta pénzét (Pázm: Préd. 451). Asszonyi mónon sopánkodó, sápétó (Com: Jan. 196). Bús elméjét rabságára veti, azon sopánkodik, magát mint mentheti (GyöngyD: KJ. 438). Erőszakoskodása miatt protestatioval sopánkodnak (MonIrók VIII 59). Nagyságodnak erős kell sopánkodni az török előtt (MonTME. V.509). Ottan a bűnnec fertőjébe keveredénc, mellyből o melly sirván, sopánkodván szepelkedűnkki (TemPompa 44). Sopánkodtak igen az magyarok rajtunk: No már, ugymond, szintín úgy fogunk mi is az labanczság mellett sanyargattatni (Beres: Lev. 215).

Sopánkodás: quiritatus, dubietas, fluctuatio MA. klage, zweifelhaftigkeit PPB. Viszsza-vonások, gyűlölségek vadnak közöttűnk, ugy hogy sopakodásnál, búsúlásnál egyebet ne hallyon s ne lásson az ember (Alv: Post. I.31). Nem jól lesz a dolog késő sopánkodással (MonIrók VIII.74). Sopánkodását elúnván, az 40 tallért neki adtuk (XXIII.472). Kérlek édesem, tudósits gyakrabban, ne legyek sopánkodásban s gondolkodásban (XXIV. 56). Az királyi városok követjei sopánkodással lévén az nemes városok dolgában (XXVIII.155). Az independensek nagy sopakodással beszélték, hogy az üldözés a királynak parancsolattyából lött légyen (Misk: Anglhd. 63). Az gazdaszszony simbelődését nem haljuk, se sopánkodását, hogy ez vagy amaz nintsen (Mik: TörL. 404)

SOPÁR: micrologus, parcus, sterilis MA. karg PPB. Adámi

Sopárság: micrologia, parcitas MA. kargheit, sorge PPB.

SOR: 1) series, ordo MA. reihe, ordnung PPB. Ahun az üdő hozza az polgárok soriában, a vadázástól sem tiltiátok magatokat (Bal: CsIsk. 33). Voltak ahoz derék készülések, hogy s miképpen legyen az ő öltözések és az áldozatra mi sorral menések (GyöngyD: Char. 336). Magam ide Czabaj, Salgó, Ürmén, egy sorban három faluban gyüttem az több egész haddal (Beres: Lev. 300). Az út mellett 12 paripa volt sorjában (Mik: TörL. 391). **2)** [aetas; alter]. Az gyermeki sorból már kiköltem (Thaly: VÉ. II.165).

[Szólások]. Az kisérőimre j ő v e a s o r (NótTM. 19). Nem megyen-é Zsennyei István charactere följebb, s legalább az p a p o k s o r á n nem leszen-é e l s ő (Beres: Lev. 698). Most veszem eszemben, az j e s u v i t á k s o r á r a j u t o t t a m (579). Jó s o r t v á g n a k ezért rajtad (SzD: MVir. 83). Három s o r r a l b é l l e l t h a z u g s á g, ajtót kell néki nyittani, hogy béférhessen (227).

ökör-sor. Az lakosok rendi egész helyre, fél helyre s ökörsorra osztatott. Egy ökör sorra 8 rovás imputáltatott s ez után egy kötél föld adatott ki (Nyr. IX.113).

1. Sorol]

mëg-sorol: [contorqueo; zwirnen]. Meg sorlot tzérnára egy patkot kötöttem (SzBodó: SóDics. B).

Soros: 1) divisus in ordines Kr. [in reihen geteilt]. Némelyek előtt mind éltig soros és gyanus lött volna (GKát: Válts. II.264). Ne nézeges ide s tova a város sorosinn, se ne buidossál annak úczáin (Kopcs: Elm. 307). **2)** qui ordine vicis suae succedit Kr. [an dem die reihe ist]. Pintér Jánost az heti soros kocsik végett az Nazul békhez kültük (MonTME. I.46). Az heverő soros kocsik végett az Nazurnak fizettünk 35 t. (152. 242).

Sorván: [per ordinem; nach der reihe]. Ez felette hires jó lovaglásáról, sebest sorván másra ugrik egy lovárul mint a könnyü evet egy ágra más ágrul (Gyöngy: KJ. 107).

SÓR: lucus, saltus MA. lustwald PPB.

SÓRÁL: vagor, circumeo, oberro Kr. [schlendern]. Mulat vele, sorál és morál vele (Helt: Háló. 94). Nem illendő, hogy valasztas neküł minden időben magokat cziffrazzac es simichac, hog nagy gőgősseu soralhassanac (Pécsi: SzüzK. 108). Ha valaki az sokasag kőzzől akkor fől s ala sorálna, setalna, vallyon nem tartanád-e esztelennek lenni (Lép: PTük. I.406).

Sórálás: [circumvagatio; das herumschlendern]. Őrizkednűnk kell az aszszony állatokkal-valo tréchelléstől, a heaban valo fel- s alá-sórálástól (Káldi: Préd. 37). Elmulattyák az időt tréchelléssel, fel- s alá-sórálással, koczka és kártya jádzással (55).

SORDÉL: [?]. Szántoka madárkát, császárit, faytyukot, sordélt, kappant, száesát add szakátsnak (SzBodó: SóDics. A4).

2. SOROL: [?]. Az tik levet hidegitsd meg és tölts egy kis eczetöt is belé és úgy öntsd a vérre, forrald meg őket, de ne soroljad, mert fejér leszön (Radv: Csal. III.39).

SORPOG: [timeo; sich fürchten ?]. Mond Vida részegen: Mit sorpogtok ilyen amolyan bolond fiai, a hirére is reszkettek; hiszen ő is avval él, a mivel más ember (Bethl: Élet. II.85).

SORS: sors MA. loos PPB. Sors kivül való: ex[s]ors C. Vala kynek mykeent az sors es zerencza hozangya, azonkeppen zallyon az ereksegbbee (JordC. 176). Szenth Mathias apostol, ky sors szerént ualasztattal (ThewrC. 167). Isten kezében vannac az mi életűnknec sorsai (Zvon: Post. I.588). Isteni választásnak sorsából vagyon minnyájunk állapottya (Pázm: Préd. 275). Hogy ha csak vékony sorsot sajdithat is, hogy fél kedvel vagyon az szerzethez, soha nem szenvedi, hogy bé esküdgyék (Pázm: Kal. 335). Nincs is oly ember, a ki az régi historiákban csak sorsát is találhassa az római ecclésiában lött változásnak (612). Babonás sorsokból (ex sortibus) jövendőlnec vala (Com: Jan. 130). Az emberi iteletnek meg-feddő sorsát elkerűli (Lipp: PKert. I.4). Egy aránt lőn sorsa templomnak és pajtának (Pask: ESir. B). Balsorsom szivből fájdaljátok (Kónyi: HRom. 163).

[Szólások]. Matyas s o r s o n sydosagoth v e n e (Apost. 54). A mi kevés fogyaték még keze köztt vagyon is, ma-holnap n y i l - s o r s r a k e r ü l (SzD: MVir. 13). S o r s o t a d a n a k hwnekyk es e s e e k a z s o r s s Mátyásra (JordC. 709). S o r s o t v e t: sortiri C. Ruhaiat negi fele oztak, meg meteluen, az alsora kedig sorsot vetuen (WeszprC. 106). Sorsot vetének ruháiára gúgolván szegénységét (Kop: Elm. G4). S o r s v a l o s z t a t t a s s é c e l az főld (MA: Bibl. I.146).

Sorsbéli: [sortis; vom stande]. Két egyenlő és azon sorsbéli emberek (MHeg: TOszl. I.27).

SORVAD: tabeo, tabesco, contabesco, macesco SI. [verschwinden, verwelken].

el-sorvad: ∾. Az tunya, rest lankad és el sorvad mindenütt (Com: Jan. 197). Mikor ideje az feladásnak, reá vigyázz, hogy a malaczhús igen el ne sorvadjon (Radv: Szak. 70). Mell könnyen roshad és sorvad-el hitván sárbúl raggatott új épűleted (Matkó: BCsák. 371). A tüdő könnyebb emésztésű s hamarébb el sorvad a gyomorban mint a szű (Felv: SchSal. 22). El-sorvad, el-fonnyad (Bod: Lex. 193). Töles szenet rea, gyujcs meg, hadd elsorvadnyi rajta az tüzet (Kecsk: ÖtvM. 289). Kénkövet, rezet kell az tégelyben raknyi, az szene csak magában sorvadgyon el oszton (305. 318).

elsorvandó: [tabescens; verschwindend]. A test földből teremtetett, annak-okáért elsorvandó (Megy: 3Jaj. II 132).

Sorvadás: tabes; abzehrung SI. Sorvadására s le-omlására hanyatló meg avulást minden részeiben keseruessen érezzűk (Czegl: Enoch. III.11).

Sorvadt: ruinosus; verfallen]. A tsillagos hátú gyik főképen mind az új s mind a régi sorvadt házaknak lyukaiban találtatik (Misk: VKert. 251).

SÓSKA: rumex, axalis, acetosa C. oxalis PPBl. saurampfer PPB. Sóska-fa: berberis PPB. Sauanyu természetűec ez sóskác, azért szárasztóc és hüdegitőc (Mel: Herb. 69). Ha heuseg vagyon rayta, io a soska vizet innya adny (Frank: HasznK. 33). Fokhagymának a szárát, sóskát törj együvé, verd által a szitán (TörtT.² 569). Kökény, barkócza, sóska (PP: PaxC. 93). Kimenjünk az sóskára, meghizunk nem sokára (Thaly: VÉ. 74).

apró-sóska: acetosella Major: Szót. 9. [buschampfer]. A nád méz édes, a hegyes sóska az apró sóskával edgyütt savanyo (Com: Jan. 61).

fai-sóska: axyacantha crispina Beythe: Nom. 2. Nom.² 71.

ló-sóska: rhabarbarum monachorum, rumex hortensis, lapatum acutum PPB. hippolapathum PPBl. mönchsrhabarbar PPB. [pferdeampfer]. Lo soska, masik neuön vörös koro auagy lorom (Frank: HasznK. 33b). Az ürôm keserü, a ló sóska savanyo (Com: Jan. 61). Has inditová tészed a tőkőt, hogy ha a ló sóskával őszve ásztatod (Nad: Kert. 80).

SOTROHOD-IK: [labore conficior; sich abmühen]. Sotrohodgyanak, fizetten fizessek az adosságot (Lép: PTük. I.335).

Sotrohodás: [desudatio; abmühung]. Az meg keszittetett tűzre vet minket, ha semmi munkát es sotrohodast nem vészünk föl erette (Lép: PTük. I.421). Sokkal inkab nem kől nehézlenünk ez világi sotrohodasinkat, holott az mennyei boldogsag keszittetett el iutalmunkra (III.172).

SOVÁNY (*sauán* Helt: Mes. 355. *soány* Otr: OrigHung. II. 161. 163): sterilis, aridus MA. [macer]; unfruchtbar, dürr PPB [mager]. A sovány oldalos helyeket ganéjjal kell kövériteni: *pendula loca fimo juvanda sunt PPBl. Ha az sowan halaal el yeweend, mynd el veezy embertewl (ÉrdyC. 22). Ez éneket szerzé el-benn sován Szilágyországban, Kusalkőben (RMK. IV. 240). Madar kőlős, medue souány főlden terem (Mel: Herb. 65). Sauány és meddő főld (Helt: Krón. 10). Ides attyam mi dolog ez, hogy igen sauán főlden lakunc (Helt: Mes. 355). Kőuer-é auagy souány az az főld (Kár: Bibl. I.131). Sovan lakas (Born: Evang. III.320). Az sonan vizet jeles izü borra valtoztatta (Born: Préd. 94). Daniel is szepb szinnel elt a souan etellel (317). Souány szomszédság (Decsi: Adag. 41). Souány ember: salsitudo non inest illi (103). Ha sovány és únalmas predikállása, nagy kőnnyebbség, hogy hamar fel-szabadittya a halgatókat (Pázm: Préd. A4). Ha ezekhez jó izt-adó sása nem készittetik, jaj ki sovány a veszett száj íznek ezeket kóstolni (91). Maga mondgya Krisztus, hogy az emberi dűtsőség sovány semmi (769. Pázm: KT. 180). Ezek tőbbire gyümőltstelenek, soványok, meddők mint a nyir-fa (Com: Jan. 21). Férfi is aszszony nélkűl sovány, haszontalan (KTör: Assz. 4). Sovány tudomány (Mad: Evang. 577). Megeheti az uram sovány kenyerét is (Thaly: VÉ. I.276). A hollók a sovány helyeken tsak ketten-is alig lakhatnak (Misk: VKert. 397). Atyámfia, sovány tréfa volna az, mikor egy szemérmetes ártatlan szüzecskét a szégyenoszlophoz csatlanál (Fal: NE. 90).

[Szólások]. Souán helyen fogtál ki: anthericum metis (Decsi: Adag. 28). Sovány helyen bocsátál ki: anthericum metis MA. A miatyánk isten sovány imádság (Fal: NA. 123).

Soványít: facio sterilem, macrum Kr. [unfruchtbar machen]. A jó gazdák nem várakodnak, hogy nevekedgyék a konkoly és ki-sziván a főld 'zirját, elfojtsa vagy soványittsa a búzát (Pázm: Préd. 27).

el-soványít: [tabefacio; abzehren]. Az alázatosságnak fogyatkozása el-soványittya és kiszárasztya minden jószágok szépségét (Pázm: Préd. 53).

mëg-soványít: [sterilem reddo; unfruchtbar machen]. Megsoványítja a főldet: defrugat terram PPB. Isten a bűnért megsoványította a főldet (Pázm: Préd. 933).

Soványkod-ik, soványkoz-ik: sterilesco, macresco Sl. [abmagern].

el-soványkodik: ∾ Elvadult, elsoványkodot volt az embernek szive (Land: UjSegits. II.224). Ollyan mint az elsoványkodott eb (SzD: MVir. 91).

mëg-soványkozik: ∾ Le-tsapta húsát artzája, meg-tsappant, meg-soványkozott (SzD: MVir. 437).

Soványod-ik: sterilesco, macresco Sl. [unfruchtbar werden]. Soványodnak a főldek: *emaciantur agri PPBl.

el-soványodik: ∾ Ha valamibe magadat keresed, mindjárt el-fogysz és el-soványodol magadba (Pázm: KT. 205).

mëg-soványodik: sterilesco MA. unfruchtbar werden PPB. Az sok olvasztásban ha megsoványodik a viasz, akár terpentinával akár olajjal meghigithatod (Kecsk: ÖtvM 306). Erszényem száraz kórságban sinylik, megsoványodott (SzD: MVir. 120).

Soványon: sicce, aride MA. dürr, trocken PPB.

Soványság: sterilitas MA. [maceries]; unfruchtbarkeit PPB. [magerkeit]. Onnan öntözték elméjek soványságát (Pázm: Préd. b). Üstökős tsillag soha egy sem fénlett, hogy valami sovánságot a főldre nem sütött, hozott volna (Com: Jan. 12). Láttya az ő juhainak soványságát a keserűlő Jesus Christus (MHeg: TOszl. II.6).

Soványul: [parce; karg]. Soványul és ösztövéren élt (Mik: TörL. 418).

SOVÁROG: inhio Kr. [sich sehnen]. Ez a kis Erdély a tatárok, törökök által, sovárogván ennek aranyára, borára, sokszor el-pusztitatott, raboltatott (Bod: Pol. Előb. 10). Méltóságos állapotra vágyódik, tör, sovárog (SzD: MVir. 29). Kész országoktól futamik, futamókra sovárog (203).

Sovárgás: [libido; begierde]. Az fösvény ember nem szégyenli szükölködő sobrágh sovárgással élni, hogy gazdagon halhasson meg (Prág: Serk. 58).

SÖMÖR: papula C. MA. herpes PPB. [hitzbläschen]. Sömörfü: batrachium MA. Szeplő, viszketeges sömör: petigo; sömör, bibirkó, tarjagosság: papula PPBl. Az rosa niz az fekelt es sőmőrt el kergeti (Pécsi: SzűzK. 99). Hogy maganac allatna dichőséges anyaszentegyhazat, kiben nem talaltatnec semmi szeplő auagy sőmőr (Mon: Apol. 356). Sőmőrt is es minden fele merges kelevenyeket es fakadekokat ió vele kenny (Frank: HasznK. 15). Állán rút sőmőr kele (BFaz: Ásp. 3). Ortzaian semmi sőmőr auagy macula nem volna (EsztT IgAny. 163). Viszketeges folyó sőmőr, sennyedée (Com: Jan. 54).

Sömöreg: papula Kr. Kiben nem vólna macula auagy sőmereg: non habens maculam aut rugam (Helt: UT. Cc. 8). Oly szent gyűlekezet, kiben nem volna macula auağ sőmőreg (Tel: Evang. III.733).

Sömörgës, sömörgös: [pustulis affectus; blatterig]. A nağ kőuerség miat vgian barázdás, sőmőrgős a nağ hus a czombyan (Mel: Jób. 39). Rút, sőmőrges, fekete halnanságot el tőrűl az ortzáról (Mel: Herb. 148). Az hinelyked alat való domboczka, ez hogy ha czak keuesse linias és sőmőrges és eleuen piros szinű, ió termetű, aszszonyemberes és keuélyeczket mutat (Cis. O2). Teste fekete és sőmőrgős (SalMark. A3). Sömörgessé tevéd az én testemet (Kár: Bibl. I.521). A pávának rút, kigyóforma feje és pajkos módú sőmőrgős lábai vannak (Misk: VKert. 313).

Sömörgësít: corrugo; runzelig machen PPB.

Sömörgösség: [patula; hitzbläscben]. Ortzánac sőmőrgősségét, himlőt el űzi (Mel: Herb. 165).

Sömörít: capero MA. runzeln PPB.

[**Sömörköz-ik**]

mëg-sömörközik: [corrugor; runzelig werden]. larula ṽ elebe eǵ nén, ky az ő hatabau megh horgatuala, arciaiaban megh sőmőrkőzőt vala (KazC. 94).

Sömörközés: [ruga; runzel]. Mellyben ne lenne macula avagy sőmőrkőzés (Ker: Préd. 443).

Sömöröd-ik: [rugor; falten werfen]. Inkab illeti az embert, midőn még ifiu, hogy sem mint az gőrbe, aszu es sőmőrődőt embert (Pécsi: SzűzK. 103).

Sömörödés: [papula; hitzbläschen]. Jegyesét minden sőmőrődés és makulanélkűl bémutattya (ThemSec. 44).

Sömörög: corrugor, rugas accipio Sl. [runzelig werden].

Sömörgés: corrugatio MA. [macula; fleck]. Sömörgését el terjeszti: erugat MA. Sömörgését, rántzolását el-vészem, kisimítom PPBl. Magának dichőségesen venné oly gyűlekezet, kiben nem volna macula avagy sömörgés avagy efféle valami, hanem melly szent legyen (Tel: Evang. 852). A Christus az anya sz. egyházat magának elő állatnája diczőséges jegyeséjűl, az mellyben nem volna semmi macula és sőmőrgés (MA: Tan. 1069).

Sömörget: corrugo MA. [runzeln].

öszve-sömörget: corrugo C.

Sömörgö: ruga Nom2 353.

Sömörgöz: corrugo MA. runzlig machen PPB.

mëg-sömörgöz: rugo C. [runzeln].

mëg-sömörgöztet: ~ Mint eg aszszú bőrt meg sőmőrgőztetél engemet (Mel: Jób. 40).

Sömörgözés: ruga, corrugatio C. MA. [macula; fleck]. Az ag szint, sőmőrgőzést el veszi (Mel: Herb. 76). Szörzene oly anya-szent-egyhazat, az melynek nincsen maculaja, szeplője avagy sőmőrgőzese (Szár: Cat. 114). Mellyet hallani is irtozás az Krisztus Jesus tiszta, makula és sőmőrgőzés nélkűl való tisztőletes szent anya házának kóhóloitúl (Szőlőgerezd. 8). A vénség ránczot, sőmőrgőzést és ősz hajakat hoz (Com: Jan. 45). Abban semmi macula, sőmőrgőzés vagy valami afféle ne legyen (Nagy ri: Orth. 212). Sem sőmőrgőzés sem macula nincsen az anyaszentegyházban (KCsipk: Wol. 322). Nem lévén maculája vagy sömörgözése (Illy: Préd. I 175).

Sömörgözet: [herpes; hitzbläschen]. Ezőn győkereket elegitsőzne feier hunyorral es az nap feuenek orczadon tőt sőmőrgőzetiről igőn haznal (BeytheA: Fivk. 1b).

SÖPRÖ, SÖPRÜ (*sepre* C. *seprő* DöbrC. 93. *zeprő* AporC. 30): faex C. MA. hefe PPB. Vas és egyébb olvadék sepreje: scoria C. Salak, vasnak, ónnak és egyéb olvasztott értzneк a szara, sepreje: scoria PPBl. Valobizon ő zeprőiő nem semmidet meg (AporC. 30). A navolanak tavabol ki vőn engemet es seprőnek sarabol (DöbrC. 93). Ez vylagnak mynden seprewye oda (ÉrdyC. 18). Ytfywsaganak vyragaat erdeghnek aggya es veen seeghenek seprwyeet istennek (126). Ky veen engemeth zegeenseeghbewl es sepreuek sarabool (KulcsC. 97). Seprő nelkűl valo bor (Helt: Bibl. IV.43). Izrael fiainac maradéka az az a sőprőie auagy vtóllya (Helt: ÚT. r2). Ê uilag sőprőie vagok (Mel: SzJán. 45). Az tőrkőlben tartot szőlő, mint a ki a bor sőprőben vagyon, hasat szorit (Mel: Herb. 6). Ez vilagnac gaza, sonkola, sőpreie (Born: Préd. 77). Nem lehet a bor sőprű-nélkűl (Pázm: Préd. 64). Hordó bornak nevezed, a melyben sőprű is vagyon (538). Salaknac hijác az ötvősőc az ezűstnec seprejét (MA: Bibl. II.4). Rosz italát sőprűstűl itatta vele (Land: UjSegits. I.383). A világ seprejének alit (Ker: Préd. 312). Az régi jó magyari hirnek, névnek csak a seprője maradott (Szal: Krón. 441). A meg-hajtott hordóból a sőprő-is ki-megyen (Com: Jan. 85). A bűnnek seprejétől ki-tisztít (Udv: Dáv. 47). A bűnnek sepreje a mi testűnkbe (Czegl: MM. 260). Az istentelenek a seprűt kiisszák (Kisv: Adag. 291). Az ország rontó latrokkal, világ sepreivel minden alkalmatossággal vigan lakik (Bethl: Élet. II.183). Az ti országtokban erős méz sörök vannak, afféléнek az javából egy hordóval küldjön minékünk söprejével együtt (MonTME. III.426).

[Szólások]. Söprejére szállott te benned a nemesség (Csúzi: Sip. 567).

bor-söprü: flocces C. faex vini MA. weinhefe PPB. Borsöprüből lett kő: lapis vinaceus, e faece vini concretus MA. A hispan az őzuegy aszszonnyokal egetet bort egetete a bor sőppreből (Helt: Mes. 451). Malata: jegez ez ighe minden allatot, mellel diznot tartnak, akar tőrkől legen es akar bor seprű akar felezet (RMNy. II.47). Czac olly mint az bor seprő sakia (Born: Préd. 687). Várbéli apothecariusoknak orvosságokra ne terheltessék Kgld valamely bort és borseprűt adatni (TörtT.² III 391).

olaj-söprü: faeces C. [ölhefe]. Olaj sepreje, melly fenékre száll: amurca PPBl.

sër-söprü: [faex cerevisiae; bierhefe]. Malata, az németek ser sőprűnek fordytottak (RMNy. II.47).

szüredék-söpreje: stymma MA. [satz].

Söprüs: faeculentus C. MA. [hefig]. Seprős, gazos, zavaros: faeculentus PPBl. Az idei bor még valamennyire zavaros, seprős (Com: Jan. 84).

SŐRE: pecus saginatum Sl [mastvieh]. Bassa számára sőre 3 (KecskTört. II.198). Város két sőréjét őrzötte Pap Imre, béri 24 d (MonTME. I.296).

SŐREG (*sorege* LevT. II 313. *soreg* Misk: VKert. 555): sturio secundus MA stör PPB. Tornya Péter urannak írtunk valami aprólékos vásárlások felől, nevezett szerint valami testében levő viza, tok vagy sörege hozatása felől (LevT. II.313). Itt ugy gondolhatjuk, hogy az author tzéloz a Tisza szép ketsegéire és sörégire (Misk: VKert. 555). Urak számára való söreg halat vettünk 1 ft (MonTME. I 283).

SŐT (*ismwg* Komj: SzPál. 22. 23. *ismogoglen* 28. *ysogh* WinklC. 175. *isot* DöbrC. 461. *seth* ynkab: quinimo JordC. 565. *seth* WeszprC. 110. *sét* Bal: Kőlt. 20. 5000 eztendeig *smegh* annal tovab TihC. 151. hat eztendeie immar *smeg* tőb 324. *sőg* EhrC. 30. 53. 64. *soog* VitkC. 52. 81. 96. DebrC. 44. *sőg* Sylv: UT. I.112. II 13. *seogh* Heyd: PCF. 12. *sewtt* EhrC. 106. *sőtt* Pázm: Préd. 686. *sott* Thewr: Nyelvk. 17. 26. Mik: TörL. Előb. 31): **1)** imo MA. immo EhrC. 35. 53. [ja, ja noch mehr, vielmehr]. **a)** Te kewanatus orczadath nyallal megh ferteztetеek ysogh keserő sebőknek sem enghedeenek (WinklC. 175). Fáratságunkat nem hazánknak javára, és megmaradására, hanem sőtt romlására és pusztulására harintyák (RMNy. III.1.4). Ne alyezatok, hog en azert iűttem ligen, hog az o tőrűint el tőriem. Sőg nem iűttem azert hog ei tőriem, ha nem inkabb hog be tellesyczem (Sylv: ÚT. I 7). Magat Messiásnak, sőt ugyan istennek mutogattya (Pázm: Kal 663). Az sem igaz, hogy isten az igazakat gonoszszal látogattya, mert sőt azoktól minden gonoszt eltaszigál (Pázm: Préd 56). E-féle hamis vélekedéseket nem kellett nevelni, sőt ki kellett vagdalni (32). Nem lehete espőrőstte auagy pispőkke az, acki kissebb ideyű harmincz eztendőnel? Sőt lehet (Zvon: Osiand. 98). Azert nem papat kel Antichristusnac mon-

dani, hanem sőt, az kic az misét el tőrlőttec (EsztT: IgAny. 56b). **b)** Sőt még: Mykoron egezzek es erevssek, sem az zerzetnek bevhteet, sevt meeg anya zent egyhaznak bevhteet meg nem tartuan (DomC. 132). **c)** Sőt inkább: quin, quin potius, quin imo MA. Jelenčed meg lelkemnec, sőőg incab meg erzessed velem (VitkC. 84). Szorgalmatosságra nem adgyák elméjek, sőt inkabb álomban idejeket tőltik (Felv: SchSal. 39). **2)** [et, atque; und]. Mikoron akará a papnak sőg az uristennek aldoznia (DebrC.). Én lelkem menj be a sz. Máriának édes szivében, sevt azt mondom, menj be az isteni malaszttal teljes szívben (HorvC. 101). Nem lenne ereye aszt el szakasztani, sőt Dalida hallá, meg monda Jasoknac (Kák: Sáms. B3). Sok jeles szolgái Sándornak lőnek, Lycián, Pampbylián által menének, sőt egy fő szolgája Gleander vala (Ilosv: NSánd. 3). A te házad népét pénz nélkűl megadom, sőt mikor nekem irsz ne feledkezzél, császárodnak írj (11). Gyöngy, minden drágakő kőzőttők vagyon, sőt ruhájok nekik csak térdig vagyon (31). **3)** et quidem Com: Jan. 111. [und zwar]. A gazdagon készittetet lakadalomban friss étkec vannac, és még (sőt penig) kűlőmb kűlőmb fogásoc (Com: Jan. 111).

SÖVÉNY (*zewyn* Pesti: Nom.): sepes, sepimentum C. [zaun, umzäunung, einfriedung]. Sövényt fonni, kertelni: *texere sepem PPBl. Igyen elbocsátá az követőket, csináltatott vala sok sövényeket, szereztetött vala nagy sok tömlőket, hajókra rakatá a sövényeket (RMK. IV.129). Fonni sőuint, vetemint tennie kellő lezem 1572 (KBécs. A7). Az fokhagyma zagu fyu leuele hasonlo az chyalan leuelehőz, sőueny mellet terőm (BeytheA: FivK. 87). Semmi formát felűl rá ne nyomj, hanem csinálj csak valami koszorút avagy sövént neki (Radv: Szak. 265). A kert bé-keríttetic sővénnyel, a melly hajlós kőtő veszszőkből fonatic (Com: Jan. 71). Az bokros sővények kőzőtt gyűmőlcsfákat űltethetni, hogy ki nőllyenek, két ölnyire egymástúl. Ezen sővények kőzibe tőlyfábúl avagy kőbűl faragott oszlopocskákat ásbatni ... Ezen sővényeken léczekbűl gátoros ajtókat csinálhatni, kinn ki s bé járhatni a táblákba s bé-is zárhatni, de ne legyenek magassabbak a sővénynél (Lipp: PKert. I.20. 21). Az szolgáim lovai az sövénnél kötözve voltak, csak rajta, illyen-amollyan labanczoc adták, elviszik vala az lovakat, rivadás esék (Beres: Lev. 280).

[Közmondások]. Jó támasz jó sövényt tart (SzD: MVir. 263).

eleven-sövény: [sepes viva; hecke, lebendiger zaun]. Több e féle bojtos és bokros fákbúl is csinálhatni illyen zőldellő és eleven sővént, az mint vad rósábúl, vad megybűl, szederj bokorbúl, fái sóskábúl avagy kecske rágó fábúl (Lipp: PKert. I.14).

kert-sövény: sepes, septa MA. zaun PPB.

Sövényël, sövényëz: [sepio; umzäunen]. *Kertelt, sővényőlt: septus MA.

be-sövényëz: [circumsepio; umzäunen]. Bé-sövényezem, kertelem, fonom, környűl-veszem: sepio PPBl.

környül-sövényël: circumsepio MAl.

SPÁCIÁL: spatior PPB. [ambulo, deambulo; spaziren]. Pompasaggal spacialua idestowa az palotaba (BodC. 21). Itel wtan spacialok (Heyd: PCF. 57). Spaciálni mére a kertekben (Helt: Háló. 284). Ebéd után király spaciál vala (Görcs: Máty. 5).

SPÁDÉ: [ensis; schwert]. Áll egy egy officzér ki vont spádéjával (Gyöngy: KJ. 121).

SPALÉR: [adminicula; geländer]. A cruspánt és spalérokat a kertekben meg nyirhetni (Lipp: Cal. 53). Az elő út a mint az ajtón bé-mennek, légyen hoszattára vagy lugas vagy alacson út az az spalyér (Lipp: PKert. I.15).

1. SPÁRGA: corruda C. MA. aspargus Beythe: Nom. 2. spargel PPB. Spárga fű: aspargus MA. Igen köszönöm mind az ludfiakat s mind az egyéb ujságokat, az spárgát is, jól lehet itt azt meg is untok immár (NádT: Lev. 8). Spárgával tehénhús. Az gyenge spárgát tördeljed meg mint egy hüvelykes borsót (Radv: Szak. 20). Felül rakjad az húsira az spárgát (57). Főve saláta módgyára eszik spárgának gyönge hegijt, káposzta csimáját (Lipp: PKert. II.64).

2. SPÁRGA: filum retortum, tomex cannabina PPB [spagat]. Sinek, spárga: segelgarn (KirBesz. 143). Egy rakás agyu vonó kötél, egy rakás kanócz, egy hordóban spárga féligнél feljebb (Radv: Csal. II.395).

Spárgás: [filis contortis ornatus; mit bindschnur versehen]. Ezzel maradok Kéd köleles, lántzos, madzagos, spárgás és sinoros szolgája (Mik: TörL. 70).

[SPÁRGÁL]

Spárgálás: [sermocinatio; gerede, klatscherei?]. Némel nem jó akaroimnak felőlem való spárgálások miatt nem akartam kegyelmes uramnak eltakaritásában jelen lenni (TörtT. XIII.113).

SPEHELY: paxillis, claviculus ligneus MA. spitzlein aus holz PPB.

SPÉK (*espék* Gvad: FNót. 129. *espék*el Misk: VKert. 342. *ispék* Radv: Csal. III.45. *ispékk*el MesésK. 11. *spérk*ől Helt: Mes. 9): lardum MA. speck PPB. Lúd fejér ispékkel, lúd sárga ispékkel (Radv: Szak. 78). Tyúk fejér spékkel, tyúk sárga spékkel (94). Csuka ispékkel és koczczal (Radv: Csal. III.45). Berbécs hús spékkel (MonIrók XI.322). Hozzá fogott a szakátsné a sódar főzéshez, szarvas húst is sűtvén, látott az espékhez (Gvad: FNót. 129).

Spékël: lardo adhibito pingvo carnes maceras MA. spicken PPB. Tehénhús pecsenye sályával ispékelve (Radv: Szak. 24). Az ő hazugságokat minden leuel szálokra oda ispeckelik, fotozzák (Gönez: RBab. 24). A szakáts a spéklő nyársatskával a husokat szalonnával által szegezi (Com: Jan. 82). Az egygyik képiró szerentsétlenségire megtalálta igen spékelni a husvéti bárányt, melly az apostolok előtt volt (Mik: TörL. 303).

által-spékël: [transfigo; durchbohren]. A gém nagy hoszszú nyakát kinyújtván, hegyes orrával a kis verebetskét tsak által espéklé (Misk: VKert. 342).

mëg-spékël: **1)** lardo interpungo, configo, trajecto; spicken PPB. Az kövér bárány czémert forró vizben mártsad s meg espékeljed (Radv: Szak. 57). Az erdeinek pecsenyéjét megispékeljed, azután főzd meg (67. 102. 173). A szakáts a spéklő nyársatskával a husokat szalonnával által szegzi, meg-spékeli (Com: Jan. 82). **2)** [confodio; durchstechen]. Báttyai mint egy fene vadat, úgy meg-ispékelték a nyilakkal attyokat (Pázm: Préd. 212). **3)** [exorno; ausschmücken]. Minden fabulának az ertelmét is melleie tőttem, mellyet megspérkőltem és meg ékősitőttem szent irássockal (Helt: Mes. 9).

SPIC: acies, apex, fastigium, vertex, prinna, cuspis, aculeus MA. spitze PPB. Ackoron vala Magyar ország az ő virágába és szinte a spitzen (Helt: Krón. 2). Az sereg orron és spitzen megyen vala (Görcs: Máty. 10). Minden ő utaiban és spitzen forgo állapatiban oltalmazoja (GKat: Titk. 279). Nem mindenkor vagyunk a spiczen, mikor azt alittyuk, hogy az utolso szűkségre jutottunk (Megy: 3Jaj. II.179. 156).

[Szólások]. Szintén ott v a g y o n az s p i t z e n: periculum prorae selis?] (Decsi: Adag. 138). A s p i t z e n v á l i k m e g, minemű (Kisv: Adag. 222). Az s p i t z r e f o g t á k vala hűszem: cantherium in fossa (Decsi: Adag. 39). Szintén az s p i t z r e j u t o t t u n k: res ad triarios rediit (3).

SPIKINÁRD: nardus, spicinardus, lavendula major MA. nardenkraut PPB. Orvosló fűvek a ménta, fodor ménta, spiki-

nárd, brásiliom (Com: Jan. 25). Ki gondolta volna, hogy az a jó illatu spikinárd valakinek orrát megbánthatná (GKat: Válts. II.53). A spikinard bokros szabasu fü (ACsere: Enc. 243). Minden része spichinárral, rúzsával megrakva (Thaly: VÉ. II.71).

SPINÁC, SPINAT (*espinatz* ACsere: Enc. 239. *ispinac* Radv: Csal. III.38. 47): spanachium, olus hispanicum MA. spinacia Com: Jan. 31. Major: Szót. 444. spinat PPB. Ebedre tehenhus, kapan spinatal (LevT. I 41). Csuka ispináczezal. Az spinácezot metéld meg s fonnyazd ki (Radv: Szak. 111). Mezei füvec a vér portsin, vad salyáta, spinatz (Com: Jan. 26). Ha csukát tiszta borssal, ispinaczal akarsz főzni (Radv: Csal. III.38). Paréjos étök. Végy ispináczot avagy parét, tödd föl vizbe (47). Parés füvek, minemüek a káposzta, espinatz, saláta (ACsere: Enc. 239).

SPIÓN: [explorator, speculator]. ein spion KirBesz. 146.

SPONGYA (*espongyia* Oertel: Harm. 41): spongia MA. schwamm PPB. Egy hew kezzelek spongyat ven es meg teltee eczettel (JordC. 448). Armenyay kyralnal wagon az pozto zeel, kywel az spongyath meg kötöttek wolt (ÉrsC. 72. Sylv: ÚjT. I.157). Vőn egy spongyiát (Helt: ÚT. I16). Sz. Agoston a telhetetlent spongia természetünec es pokol torkunac mondgya (Born: Préd. 560b). Hamis patvar azt reánk költeni, mellynek folyamattya spongyiába omla (Pós: Igazs. II.342. Mad: Evang. 230). Büneidnek spondiaja a könyhullatások (Illy: Préd. II.187).

Spongyás: spongiosus MA. schwammig PPB.

SPOT: [ludibrium; spott]. Hypocziták kőrül kell e a spottal forgolodni (Megy: 6Jaj. II.40).

SRÉT, SLÉT, SÉLÉT: glarea plumbea, grando plumbea Sl. [schrot]. Abban az időben a srét és puska igen ritka volt Erdélyben (Bethl: Élet. 169). A pistolyából a selétet kiszedte, s a merről hallotta, hogy jőnek, arra lőtt egyet 1760 (Hazánk I.372). Hihető, hogy maradott volt vagy egy szem slét a pisztolyban (373).

SRÓF (*soróf*os Gér: KárCs. IV.450): cochlea, cochlea torcularia PPB. [schraube].

(Srófos), sorófos: [cochlea instructus; mit schraube versehen]. A czipós házban van egy esztergárban metszett bial-sajt nyomó, sorófos (Gér: KárCs. IV.450).

STANDÁR: eine grosse standart, un etendart KirBesz. 147.

STOKFIS (*tokfis* Radv: Szak. 197): [Gadus Morhua arefactus; stockfisch]. A stokfisnak szüve az ő hasában vagyon (ACsere: Enc. 221). Csuka stokfis módjára édes tejben (Radv: Szak. 112). Az tokfist meg kell törni, darabonként vágni, kötözni (197). Hal költ el stockfisch 4 drb. (Radv: Csal. 70).

STOLA: [stola]. Kiral monda néki: Sies és a stolat vénén és a louat, tég mént bezéllétt el (BécsiC. 62). Tawozyatok el az irastwdokthwl, kik akaruak yarny stolakban (JordC. 601).

1. STOMP: mola contusoria; stampfmühle PPB.

2. STOMP: [?]. Ők enel semmit nem gondoluan nagy stompal az igazsag es a tellyes szent iras ellen vgatnak (Mon: KépT. 202).

STÖMPÖLY, STÉMPÉLY (*stompoly* Cseng: Jer. 11. *stömp* Mel: Sám. 471. *tömp* 141. *tömpöl, tömpöly* 470. 141.): **1)** palanga C. truncus MA. stock, block PPB. Egy arkot torom ala assanak, stompoliokat alaa ők rakanak (Cseng: Jer. 11). Tömp oszlop... Tömpöly (basis), támaszto oszlop (Mel: Sám. 141). A rez tömpölöket is vagy támaszokat, ackin a kádac álnac vala, mind öszue rontác (470). El uivé a giámolokat vag talpnac valo stömpöketis (471). Az egész föld mozdulatlan ál egy hellyen minden stömpöly és támaszték nélkül (Pázm[2]: Kal. 18). A munkásoc rudackal emellyenek, stempölyöckel (palangis) forgassanac (Com: Jan. 105). Valakinek hanyatlott sőt elesett ügyét stömpölyökkel támogatni (SzD: MVir. 333). **2)** [matrix; prägestempel]. Tótfalusi Miklós a maga tipográfiájához tartozó stempeljeit, mátriksait három-ezer forintokba engedte volt az erdélyi réformáta ekklésiának (Bod: Pol. 169).

Tömpös: [pila, columna; pfeiler?]. Tömpös oszlop (Mel: Sám. 141).

STRÁZSA (*starazsa* MonIrók III.113. *istráza* Helt: Krón. 36. 89. Mel: SzJán. 59): vigilia, speculatus, excubatio, excubiae, custodia MA. wache PPB. Strása-állás: statio PPB. Az istrása táborból kinyomtata, immár az nap hogy feltámadott vala (RMK. V.46). Annac vtánna iutz az istennec halmára, hol a philisteusoknac istráza vagyon (Helt: Bibl. II.128). Meg fogác az András kiralynac istrázi (Helt: Krón. 36). Ezec talalának a törökeknec istrázára (89. Mel: SzJán. 59). Vetének iztárázsát körülek (Ver: Verb. 60). Az török starazsa meglátta (MonIrók III.113). Czak oda haza tartya nyugodalmát, az strazan, az uton sem ruhazatyaba sem ételébe nem gyengéltetvén magát (Born: Préd. 17b). Az mi strásánkra, őr álló santzunkra jól gondot visellyünc (MA: Scult. 275). Gyülekezének a filistaeusok az isztrázsára (Káldi: Bibl. II 289). Bassa táborában magáét szállitá, szorgos istrásáit körülo jártatá (Zrinyi I.61). Azt mondja Zombori, gyüjjön le Szent-Iváni istrázsát rendelni (Bercs: Lev. 319. 126. 512).

[Szólások]. S t r á z s á t á l l: custodiare, excubare, vigilias agere MA. Strasát állanac vala (Kár: Bibl. I.495. Mad: Evang. 88). Talpon virrad, ólálkodik, állya strásáit, szaz szemeket forgat Argussal, de haszontalan (Fal: NE. 107). S t r á z s á t á l l í t: excubitores collocare, custodias statuere PPB. Három ezer tatár j á r j a a z i s t r á s á t (Zrinyi: ASyr. 168).

lovas-strázsa: [vigilia equitum; reiterwache]. Tegnapra virradóra egyik rendbeli tulsó lovas-strázsáját Bödörtönél felverték az németnek (Bercs: Lev. 521).

őrálló-strázsa: [satelles; leibwache]. A fejedelmet nem annyira őrzic a darabantoc avagy őr álló strásác, mint az alatta valóknac szereteti (Com: Jan. 141).

Strázsál: [custodio; wache halten]. Séllyén két kompánia minden éjjel lován ülve istrázsál (Bercs: Lev. 279). Jobb itt legyen, mintsem ott istrázsálja őket az badunk (131). Minden nyomban utánna vagyon a szemes őr, őrző strázsállya minden-hol (SzD: MVir. 328).

Strázsáltat: [custodire curo; bewachen lassen]. Zágonba lételemkor bizonyosan tudom ő kegyelmek engem czirkáltattak, strázsáltattak (TörtT.[2] I 219).

Strázsás: [custos; schildwache]. Hamar fel rezzentec ott mind a strasasokat (Hoffgr. 73). Annyira nem viselt sem öltözetire sem friss lakására gondot mint a strazas vagy vton iáro vitez (Born: Préd. 18).

STRIMFLI: [tibiale; strumpf]. Salavári, botos, strimfli: tibiale PPB! Egy arany fonallal szött veres strimfli (Radv: Csal. II.363).

[STRÓF, STRÓFOL.

mëg-strófol: [punio; bestrafen]. Se valakit meg ne strófol, hanem ha múluan istennec ellene vetkezic (VitkC. 64).

STRUC (*yztrwcz* ÉrsC. 263. *uzturuch* KazC. 103. Mel: Jób. 72): struthio; strauss PPB. Siralmat tezec ment sarkanoket es gázolatot mennal strucokot (BécsiC. 247). Vezőkőth, ghemeth, oztraguth, struczoth es semy madar nemzetőt, ky neegy labon yaar, ne eegyetek (JordC. 95). Ember bolond mykent yztrwcz (ÉrsC. 263). Vagon az én gomromba eg dragalatos göng zőm, ky az ő

nagsagaual az uzturuch madarnagh haznat tôlôl mulatta (KazC. 103). Társok voltam az uzturuch madar fiainak [igy] (Mel: Jób. 72). A strutszok társa voltam (Illy: Préd. II.442). Angliában két strucz madarat láttam (TörtT.² I.196).

STUC: [sclopetum breve; stutz]. A tsászár kastélya és Skutari között a tenger egy jó stutz lövésnyi szélességü (Mik: TörL. 255).

STUKATÚRA: laquear ex alabastro ductum PPB.

Stukaturáz: laquear ex alabastro duco PPB.

SUANCÁR? Ott suantzár és réz dobokat verének, trombitákkal hangos sipok zöngének (RMK. III.152).

SUARC, SURC (*sort*: Helt: ÚT. m2): cinctus C. supparum MA. schurtz Nom.² 151. schurtzband PPB. El vinnéc az ô testerôl a keszkenôket es a sortzokat: deferrent a corpore ejus sudaria vel semicinctia (Helt: ÚT. m2). Mészáros papot is elô hittác vala, hozza ôltôzet vala, surtzát fel kötötte vala (Illyet: Jephta. 36).

Suarcocska: cincticulus C. cinctulus; gürtlein PPB.

SUBA: **1)** [pellis; fell]. Zerzee ysten Adamnak es hw felesseegheenek swbawal bellôth kenteseketh (JordC. 13). Bizony igen megszackadozot a subád, igen ki dôllyedet a ket szômed (257). Az róka hógyagozni és czauaragni kezde az ebec kôzet és meg kezdéc tépni subaiát (Helt: Mes. 159). Ne zugolodiál, mert nyiluan megh szakad a subád (279). Veres aranyas barsony kentes, nestes zubaval belletes (Radv: Csal. II.8). **2)** chlaena C. toga pellita MA. winterrock PPB. Suba hosszú galléra: humerale, epomis PPB. Soha subat nem viselt vala (NádC. 539). Az subatőlt megveszem, az szoknyának valót nem vehetem meg (Nád: Lev. 12). Kis subájok is volt akkor az kis asszonyoknak (MonIrók XI.343). Subám galléra alá pöktek csufolván (ErdTörtAd. III.232). Egy veres subát küld (MonOkm. XXIII.601). Egy granat suba malal beleth (Radv: Csal. II.9). Egy ueres kamoka szwba hôlgiel bellet (15). Egi fekete barsoni kis suba, köteses, nestel bellet (72). Vassal készitnek mind gubát s mind subát (Szentm: TFiú. 22).

[Szólások]. Nem tudom, ha suba-é anag kôdmen (Decsi: Adag. 165. 322)

[Közmondások]. Bolondot szép suba nem illet, de guba (Kisv: Adag. 29). Bedugták ennek a száját egy darab subával: bos in lingva (58).

galléros-suba: [toga patagio ornata; kragenrock]. Ha az galléros-suba alatt száz esztendeig hordozzátok is az bibliát, az meg nem szolal (Bal: CsIsk. 421).

kurta-suba: amiculum Com: Jan. 100. [kurzer rock]. Asszonyi ôltôzet: kurta suba, nyakba rántó kis mente, szoknya (Com: Jan. 100).

Subácska: [tunica, indusium; überrock]. Az subachkaban magat ôszne vonuan (Pécsi: SzüzK. 82). Két szederjes fajlongis subácska, félszer, viselô (Gér: KárCs. IV.27).

SUBAFA: [?]. Eszegbe ved magadat, mert nyiluán ismég orrodhoz méri a subafát (Helt: Mes. 86).

SUBICA: amiculum, tunica, indusia MA. oberkleid PPB. Az en zôld subyczam ot az ber malhaban wagon (LevT. I.27). Hozna Kd Pankónak valami subiczának való posztót, stannétot vagy mit (II.23). Nyakba rántó kis mente, subitza (Com: Jan. 100).

Subicás: tunicatus C.

SUDAML-IK: perniciter elabor, subito abripior, volo, jaculor MA. schnell ausreissen, entlaufen PPB.

be-sudamlik: illabor, involo MA. schnell hineinfallen PPB.

SUDÁR: [sudarium; schweisstuch]. Czak vala mely beteghekre kyldenee hw swdar kezkenôyeeth: etiam ad infirmos deferrentur a corpore ejus sudaria (JordC. 771).

SÚG: susurro C. musso MA. [flüstern]. Fülébe súgok: insusurro C. El hywa Mariat ô ôccheeth, swgwa mondwan, mestôr ielôn vagyon ees theeghôdeth hyw Maria (WinklC. 323. JordC. 568). Suga Reginaldus mesternek, hog semmyt ne keerne (DomC. 35). Kezdenek egi masnak sugnia (DebrC. 162. 20). Es mynt Zamry fyleeben suggot vona, ottan az twlok feneket ffel eseek es ky mwleek nagy ordoytassal (ÉrdyC. 189). Een ellenem swgnak vala: adversum me susurrabant (KulcsC. 101). Súgni-búgni kezde az káplány császárnak, lassan palántálja mérgét Árriusnak (RMK. V.181). Szeretô társom, mit beszél vala veled a medue és mit súg vala fûleidbe (Helt: Mes. 112). A fülbe sugtatoc (Helt: ÚT. S5). Egy kevessé félén szolittya és valamit sug az fûlébe (MA: Scult. 977). Hogy a sugva való imádságban meg ne halgattatnának (Bal: CsIsk. 9).

be-súg: insusurro MA. [einflüstern].

ki-súg: [elicio; herauslocken]. Barát ez országból az asszont kibeszéllé, sietséggel sebösben felrakodtatá, az Maroson által Felvinczre szállatá, ott asszon kezéből koronát kisúgá (RMK. III.31).

mëg-súg: insusurro MA. [einflüstern]. Vigaztdo zent lelek mindent meg svg nektek (DöbrC. 341). Meg sugni valamit: in aurem dicere (Decsi: Adag. 20). Az tévelygô magyarázatok is istentûl súgatnak meg (Pázm: Kal. 375). Egy szolgája bé-menvén megsúgja nékie, hogy egy kedves kantzája megtsikózott (Misk: VKert 105).

öszve-súg: [clam colloquor; sich heimlich besprechen]. Ôk öszve súgván, mondgyák mind a négyen, nem tudgyák honnét jött ez és hová mégyen (GyöngyD: Char. 421).

Sugall, sugarol: insusurro MA. in die ohren blasen PPB. Alattomban sugarollya s-tanittya, hogy a Christus ônnön maga lakozik azon fô papban (Otr: Róma. 84). A ki ihli avagy sugarollya az igéket (Otr: Tökéll. 36). A szent lelek egyátallyaba sugarlotta a profetáknak és apostoloknak (MHeg: Preb. 2).

be-sugall: [insusurro; einflüstern]. Az sátán mikoron bé sugallotta volna az elsô embereknec, hogy nagynbra vágyódnánac, minden maradékiokat kész veszedelembe hoztác (Zvon: Post. I.483).

mëg-sugall: ∾ Meg-sugallák Anaximenesnek, hogy Sándor nem azt cselekszi, a mit kér (Pázm: Préd. 664). Fekete angyal vólt, az ki meg sugallotta néki titkos tanítását (Pázm: Kal. 196). Haza indul a király fia egyik basa tanácsábul, ki megsugallotta, hogy nem magának keres (TörtT. IV.51).

Sugallás, sugarlás: insusurratio, susurrus MA. das ohrblasen PPB. Sok swgorlasok vannak az attyatffyak kezeth (JordC. 798). Ne legyenek tykwzwttetek haborosagok, ragalmazasok, sugarlasok (Komj: SzPál. 242). Immár csak mind hazugságnak hallgatására vágyodnak mindennek fülei, fondorlók sugarlásira, trágár és peniszes csúfságra (Born: Evang. IV.758). Boldogok azok a fülek, mellyek az isteni sugallások folyamit vészik (Pázm: KT. 170). A keresztyén embernek lelkébe vettetik a hit, de az ellenséges ember fellyûl be-veti abba a gonosz sugallásoknak konkolyát (Mad: Evang. 171). Akar mely jelenéseket, ha az isten igéjével meg nem egyeznek, ôrdôgi sugarlásoknak kel-tartani (Czegl: ORoml. 8. Lask: Lips. 11). Ellene kell állani az sugarllásnak (KCsipk: Woll. 451). A sátán felgyujtja sugallásokkal az annélkûl is elég fenn héjázó nyalka ifjat (Megy: 6Jaj. II.15). Meg ôlted belsô suggalásit a szent léleknek, oktatásit a tanitóknak (Land: ÚjSegits. II.788).

A misén ha mit egymásnak kívántatnék mondani, igen rövideden és lassu sugallással légyen (JTársReg. 34). Jobb lenne két vitéz katona ha melléje menne, s illy kemény súggállást a fülébe tenne (GyöngyD: MV. 99). Isteni sugallásnak szavára feltámasztatunk (Illy: Préd. I.187). Az isteni sugárlást megvetették (Gvad: Hist. 42).

Sugalló, sugarló: susurro MA. ohrenbläser PPB. Swgborloknak ballasthokath ne agyathok (ÉrsC. 188). Az sugarlot, fundert, hazadbol ki v̄zzed: susurronem ex aedibus ejice (DictaGr. 15). Sugarlok, ragalmazok, isten gyűlölők (Szár: Cat. O). Bűnnel vadol, mind lator ispan es sugallo be ad istennek es elarul (Mel: SzJán. 312). Telliesek minden hamissaggal, paraznasaggal, sugarlok, ragalmazok, isten gűlölők (Fél: Bibl. II.3).

Sugarlóság: [insinuatio; ohrenbläserei]. Az ew sugarlosagokual meg haboreytanak az eyendes, bykessyges es kwzwnsyges rendet (Komj: SzPál. 355).

Sugás: susurratio, susurrus, susurrum MA. [das flüstern]. Az ů szarňoknak sugasa [?] ollan vala, mint az zekereknek zőrghise (Sylv: UjT. II.145). Az félelemnec az ő sugása vagyon az ő fűlében (MA: Bibl. I 458).

Sugat: [facio insusurrare; eingeben lassen]. Az ő szent lelke altal ezt sugattya (Born: Préd. 267).

be-sugat: [denunciari curo; angeben lassen]. Császár hirén kivűl már nem lehet a dolog, mert ezek oda is besugatták az dolgot (TörtT.² I.228).

Sugó: **1)** [susurrus; flüsternd]. Sugó mise: missa privata PPB. Az súgó gyónás bűnt szaporitó cselekedet, a mint nem réghen történt dolgok bizonyittyák (Alv: Post. II.89). Fülbe sugó vallás-tétel (Mad: Evang. 660). **2)** [delator, obtrectator: ohrenbläser, angeber]. Sugoknac tarsasagat vtálád (VitkC. 63).

Sugod: [susurro; flüstern]. Jaj mely szemérem pápa az te szentséged, vagy szombaton látjuk az tüzet kerenged, sok viasz keresztvel sugdva bűvöled (RMK. II.185).

Sugdal: [identidem inspiro, saepius in aurem loquor; wiederholt flüstern]. Észre vette, hogy Zayda oldalához furja magát és sugdal fülébe (Fal: TÉ. 646).

Sugdogál: ∾ Mit sugdogálsz pogány? Hagyd lássam hideg testét a hercegnek (Fal: Const. 857).

Sugogat: [clam refero; heimlich berichten]. Bocskay Istvánnak én sugogattam Fejérvárról (MonTME. III.239).

SUGÁR, SUDÁR: **1)** radius fulgoris MA. strahl PPB. Ezeket külömben nem láttyuk, hanem a melly lyukon bé-szolgál a verő-fény sugára (Pázm: Préd. 15). Ha a verő-fény sugára be nem jő háborunkban port nem látunk (61). Az emberi elmének sugára örömest visgállya a föld szinén látható állatok természetit (62). A verő-fénynek sütő sugárait, az esők nedvességit szaporán szenvedtem (603). A nap szerez sudárival világosságot (Com: Orb. 11). **2)** [radius, ramus; ast, zweig]. A Nabuchodónozor fájának olly magasan húzalkodott súgári voltak, hogy az eget láttattak érni (Pázm: Préd 309). Három sugaru toll forma gyöngyös boglár, az ki füllbevaló egy papirosra (Radv: Csal. III.352). **3)** [primores; die besten]. Három izben hozta ki sultán Szulmán császárt Magyarországra s akkor szaggatták a magyar nemzetnek súgárját ki (EsztM 213). **4)** vitilis MA. [flecht-, geflochten]. Sugár-veszsző, mellyel kötnek: vimen PPB. **5)** [procerus, gracilis; schlank, schmal]. Sugár hoszszú ágyú: colubrarinm, colubrina PPB. Az kövér lúd ha felkél ő súgár szárnyára, im az éh keselyő mely igen forogja (RMK. II.154). Isten ne mentsön hátadnak hosszát szép sudár pálczátul (IV.80). Az körös fa sugár teteiét leueles-től ki faczarod (Mel: Herb. 26). A szárnyok sugarát meg vizesitik (Pázm: Kal. 19). A melly fának ágai terhesek gyümöltsel, alá-hajolnak az üres veszszők mennek súgáron (Pázm: Préd. 62. Pázm: KT. 21). Sugár sereg bonto mosár ágyukból (bombardis) lővőldözven (Com: Jan. 149). Szép sugár álgyú (RákF: Lev. I.92). Valpót obtineáltuk minden kár nélkül egy pár szép sugár taraczkkal együtt (RákF: Lev. I.111). Vagyon egy kis ráró, sugár szárnyon járó, rám röpülő ráró (Thaly: VÉ. II. 230).

Sugaras, sudaras: [procerus, gracilis; schlank]. Ha a jó méltóság a mérges gyermeket szokott helyén tapogatta volna sudaras csipő veszszővel, elfelejtette volna a dödörgést (Fal: NA. 157). Azt mondanád, hogy sugaras szárnyokkal emelkednek az egek felé (176).

[**Sugárosod-ik**]

fölsugárosodik: [excresco, surgo; aufwachsen]. Uisza rugokka talaltatnac, mi helen ualamennyire fől sugarosodnac es huzalkodnac (Pécsi: SzűzK. A2).

Sugárság: [gracilitas; schlankheit]. Szárnyok sugárságán röpűlést tanulnak (Valk: Gen. 60). Nem testi tagunk számát, sugárságunk állapottyát kivánta, hogy ismerjük, hanem hogy lelki és testi gyarlóságink ismeretiből a kevélységet megfojtsuk (Pázm: Préd. 1012).

Sudárul: [attenuor, gracilis fio; schlank werden]. Hasonlo derekad sudárult cyprushoz (Thaly: VÉ. II.236).

SUHAD, SUVAD (*suad*alom Lép: PTük. II.177.): cado, labor, prolabor cum strepitu Sl. [mit geräusch fallen]. Hirtelen indulást ada gyors lábának, de kezdett lépési méllyen suhadának (GyöngyD: KJ. 458). Nekem kellett a nagy lóitató csebreket emelnem, melynek alkalmatosságával valami jég közé suhadván az egyik lábom 1759 (Hazánk. I.138).

ki-suvad: [elabor; herabgleiten]. A meh szája is az ackori sok nedvességtől igen megsikulván gyakorta könnyen ki suvad (ACsere: Enc. 152).

lë-suhad, lë-suvad: [prolabor; herabfallen]. Az indiai egér maga testét hig sárral békenvén, hogy jobban tsúszhasson a krokodilusnak torkán hirtelen tsak lesuhad (Misk: VKert. 249). Jó darabig felmentenek s néha szintén az tetejiig az fának, csak lesuvadtanak róla (MonIrók XI.400). Dörzsöld kezeddel a mig a borsó haja lesuhad (Nyr. IX.131).

Suadalom: [?]. Harmadik kin az erzekensegeknek suadalma leszen (Lép: PTük. II.177). [Vö. **Suhodalom**?]

SUHAN: cado cum strepitu Kr. [mit geräusch fallen].

be-suhan: [incido; einsinken]. Az hid egy helyen megtanálván lyukadni, lovának lába besuhanván, eldüle (Kem: Élet. 61).

el-suhan: [clam aufugio; sich aus dem staube machen]. Pukham uram az elmúlt éjjel suhana el előttünk Ujvárra (RákGy: Lev. 353).

SUHANCÁR: [juvenis, pubescens, adolescens; junger mann]. Igy tanitják a colosvári nagy scholában az ő suhanczárika argumentálni (GKat: Titk. 350). Udvarok-béli tsapzi, sirka katonák és suhanczár inaskák (GKat: Válts. II.326). Jertek csudájára, kik uj csudára vágytok, nézzétek ki suhanczárrá lőn, nézzétek ki potrohos (Matkó: BCsák. 7).

SUHÉ: everriculum; zuggarn C.

SUHOD (*sohod* Adámi): ferio virga, flagello, scutica caedo MA. peitschen, mit ruten schlagen PPB.

Suhodalom: [ictus, plaga; schlag, streich]. Viseltessen gondot Kd reá, hogy űtet megelégitsék, az ő suhodalmáról és az elvott pénzt is megadják neki (Nád: Lev. 184).

SUHOG: susurro MA. [crepito; prasseln, knistern]. Suhog mint a forró zsir a serpenyőben: frigutire, fritinnere PPB. Melegics meg az aczélt az tüzön, azután verd be sós vizzel, ugyan suhogjon az aczélon (Kecsk: ÖtvM. 300).

Suhogás: susurrus, susurratio MA [das säuseln]. Az ö testi vranak az labainac suhogása ám vtanna iö a kőuetnek (Mel: Sám. 389). Szép lassu suhogással által-lépik a második numerusra (Matkó: BCsák. 193). Noha tsak halkan menének, de suhogásokról meg-esmertetének (GyöngyI): Char. 7). A kapták kopogását és a szurkos drótnak suhogását hallám (Gvad: NótPM. 29).

[SUJDIT]

mëg-sujdit: [percutio; schlagen]. Egy nagy hojszu kosztforma vasval úgy megsujditta, hogy még most is avajuakomon a pillattya (Nyr. VII.371).

SÚJT: caedo, percutio MA. schlagen PPB. Az tűznek oly nagy lángja vala, kihez sújt vala mind megöli vala (RMK. VI.91). Imadgyac a suuas corpat es nagy terdet suitnac neki (Mel: ATam. 122). A lutheristák Husznak eretnek nevet sújtnak fejéhez (Pázm: Kal. 170). Suytanak veszszőkkel: caedunt virgis (Com: Vest. 75). A bálványozókra a Dávid korbácsát sujtám (Matkó: BCsák. 185). Pofon sujtá néki az orczáját (Fr: SzJán. 151). Ollyan dolgokat sujték fejedhez, mellyekből nem tudal még ki-fesleni sem (256). Addig verd, amig kicsiny, ha felnő, ki veszi a pálczát kezedből s a fejedhez sujtja (TörtT.: I.153). A szamár a próféta alatt a földhöz sujtotta magát, mellyel urát arra tanította, hogy az isten őtet azonképen sújtja a földhöz (Misk: VKert. A4b)

[Közmondások]. A rugó ló sokszor tulajdon mesterét agyon sújtya (Kisv: Adag. 405).

ki-súјt: everbero, excutio MA. ausschwingen PPB.

mëg-súјt: [percutio; schlagen]. Áron pap megsujtá ah tengernek vizét és az vessző ellen ottan kétfelé válék (RMK. II.14). A kire Ferenczet bizod, megsujtsa az alföldet, hogy féljen töllö (Nád: Lev. 64). Noha megsuytya veszőieuel, de semmi tetemet meg nem rontya (Born: Préd. 282). Az soc nyomorusag, mellyel bineidet meg suitod, sanyargatod (Born: Ének. 177). Megsuytom az vizet veszszővel: percutiam aquam virga (MA: Bibl. I.54).

Sujtás: **1)** ictus, percussio MA. schlag, streich PPB. Sujtásnak tsattanása: tax, tax PPB. Hogy a két száz suyttást vennéc rayta (Helt: Háló. 184). Az viz, mellyet a sidoc az veszszőnec suytásáual nyertec az kősziklából (Kár: Bibl. I.14 ı). Sujtástul testek reszket (Paskó: ESir. A3). Esnek énrajtam sújtások, nem panaszlom, mert érzem is szigyenlem (Beres: Lev. 504). **2)** [aufschlag] Némely tulipák vörös sújtásokkal festettek (Lipp: PKert. I.49).

Sujtásos: [mit schnüren geziert]. Uj veres sujtásos nadrágot magamra vontam és szép sárga csizmákat lábamra (Gvad: RP. 181).

Sujtásosan: ∾ Egy sima bársony, ezüstfonállal szűtt, sujtásossan, portai czaffrag (MonIrók. XXIV.233).

Sujtogat: caedo, ferio, flagello MA. schlagen PPB. Tagaimot kimelne suytogassad (Born: Ének. 311). Ne nézd a veszszőt, hanem a kezet, melly sújtogat (Pázm: Préd. 128). Megérdemlettük sokszor, hogy bűneinkért sújtogattassunk fele-baráтinktúl (631). Békélj szent kezéhez, a mely sujtogat szinte úgy, mint ha ölelgetne (Fal: NE. 41). A biblia ott sujtogattya a dámákat, a hol leg eleveneb az érzékenység bennek (Fal: NA. 132). Az udvariság azon egy igazsággal pubán tapogat itt egyet, amott sujtogat mást (Fal: UE. 473).

Sujtol: ∾ Sujtoltatol az istentől (Megy: 3Jaj II 86). Az isten bal kezében ostorral egy felől sujtol (101). Az isten szoret, azért sujtol szintén ennyire (RédTem. 163). Mihelyen meg kezdet suytolni bennünket, ottan kőnyőrűlni kezdet mi raytunk (ExPrinc ı). Nem haragjából, hanem atyai jó kedvéből sujtollya őket (Balog: TemK. 130). Isten gyakorta szolgáját keményen sujtolja (Zrinyi I 123). Az mely fiát sujtolja, az ő neki kedves tagja (Thaly: VÉ. I.136).

mëg-sujtol: [verbero, flagello; schlagen, strafen]. Sujtold jól meg a lovakat és tolj hátul a szekér kereken (Pesti: Fab. 546). Kegyessen meg-sujtoltatnak, a kik vétkeztenek (Ker: Préd. 643). Őket is meg-sujtollya és meg-sanyaréttya a bűnért (Pós: Igazs. I.360).

mëgsujtolás: [ictus, percussio; schlag, streich]. Az istennec meglátogatása avagy meg-sujtolása (Tyúk: Józs. 306).

SUKA: [fascis stramentorum; strohbund]. A parasztoc őszve tekerik a pelyvát vagy sukat inkáb és azzal az élő fác tőkéit vagy alsó részeit bé-csinállyác (Nad: Kert. 23).

SULLOG, SULLYOG: [pedetentim procedo; langsam einhergehen]. Csak az szélén sullognak (Szob: Dáv. 27). Mint bódult ide oda sullyog (Gvad: Orsz. 134).

SULY, SULLY: pondus, onus MA. last, gewicht PPB. Ky nagy swlya vagyon ez mondasnak (ÉrdyC. 62). Isten kezenek swllya ytőt meg-enghemet (607). Mikor a harcznak a sullia vala (Mel: Sám. 9). Ha súllya vagyon ennek a kemény büntetés-alatt ki-adott parantsolatnak, meg-gondollyuk, hogy nagy haszna-is vagyon tellyesitésének (Pázm: Préd. 450). Leg also graduson vagyon az ő terhes es suly volta miat (ExPrinc. 158). Turnus egyszer el szőkék sullyan hartznak (Huszti: Aen. 33). Hun az anya, hun az apa sullyat nyom vállatoknak (Bal: CsIsk. 37). Együtt sirassátok az én nyavalyámnak sulyát (Zrinyi II.135). Nem futottad sullyát hidegnek s melegnek, tetszett jova, sava egyaránt kedvednek (Gyöngy: MV. 4). Annak terhét és sulyát viselnék (RákF: Lev. I.496). A malomkő súlyát lássad, mint emeled, ma megpróbáltatom annak terhét veled (Thaly: VÉ. II.261). Némellyek nyomorúságokban nem erőlkednek, hogy kifeselhessenek inségekből és azért duplán érzik sulyát (Fal: UE. 451. 487). A ki pallosának sullya alá jut, annak már ki-tárták pokolban a kaput (Kónyi: HRom. 40).

[Közmondások]. Szintén most vagyon az sullyán: res in cardine (Decsi: Adag. 3). A bot, ha meg aranyozzák is, sulylyot üt (Fal: Jegyz. 917).

Sulya, sullya: [gravis, molestus; schwer, drückend]. Az germek ees annewal sullyab leezen vala (ÉrdyC. 436). Minemew betegsegeth az vr isten ream adot, kit Kegtek iol tud, minemew nehez ees sulia betegseg (RMNy. II.126).

Sullyogat: [pondero; abwägen]. Sullyogasd és meg méried erődet és vgy kezdgy dolgaidhoz (Helt: Mes. 348).

Sullyos, sullyas: gravis, ponderosus MA. schwer, gewichtig PPB. Minden féle nyavalának súllyos igaitúl meg szabadit (RMNy. III.127). Istennec sulyos haragiat (Born: Evang. III.12). Súllyos törvénnyel czelekődni: ex syngrapha agere (Decsi: Adag. 310). A hitről tamat nehez es sulios dolgok (Mon: Apol. 34). Sulyos betegség (Újf: HÉnek. 59). Sulyosnac teteczik az szent irásnac nagy tengerire bé menni (Zvon: Post. I.574). A hartzon, a hol súllyosb és nagyob veszedelem vagyon, oda legfőb vitézeket küld a generál (Pázm: Préd. 35). Magas mennyben az örök dütsőségnek pondus, súllyos és terhes nagy-voltát várjuk lelkünkre (167). Sullyos szenvedés (Land: ÚjSegits. I.590). Súllyos fáradsággal kenyeret keres (Kisv: Adag. 74). Készen tartsad súllyos szablyádot s német testbül rakj garmadákot (Thaly: Adal. I.32). Ez a dolog annak is sulyos a ki várja, magában pedig nem szinte helyes (Fal: UE. 489).

Sulyosan: graviter, ponderose MA schwer, gewichtig PPB.

Sulyosbság: [major ponderositas; grössere schwere]. A világ-fiai a sanyarúságok súlyosbságából űrűlvén igaz-gyöngyön makkot cserélnek (Csúzi: Tromb. 451).

Sulyosít: adgravo, onero MA. beschweren, belästigen PPB. Job az istentűl botsátott tsapásokat békeséges tűréssel könnyebbíteni, hogysem békételen tűretlenséggel súllyosítani (Pázm: Préd. 685). A birónak sententziájából ércsék a peresek, mellyik félnek igyét hatta helyén és mellyik félt súlyosította (Pázm: LuthV. 256). Nehéz pays sulyosittya kezét (Zrinyi I.90). Tekintvén, hogy sokféle terhelésekkel súlyosíttattok, azon terhet rólatok elfordítottam (Gér: KárCs. IV.603). Sok volua leirni, az isten állapottyokat mint sullyosítja (TörtT.[9] I.224). Az háladatlan sulylyosíttya a vétket, mellyel jó-tett urunkot búsíttyuk (SzD: MVir. 262).

mëg-sulyosít: ∾ Az úr isten nehéz körösztömet újabb seherrel súlyosította meg (LevT. II.187). Isten tégedet igaz ítéletivel meg sulyossét (Zvon: Post. II.162). Hogy szeutentziájával meg ne súllyosíttassunk, abban keresett és mutatott módot, hogy okot bennünk ne találljon a kárhoztatásra (Pázm: Préd. 9). Az úr isten a mennyire halasztya, annyival meg-súllyosíttya a gonoszok büntetését (29). A sententia után szinte annyi viszszálkodás támad arrúl, mellyiket sulyosította meg az törvény (Pázm: Kal. 102. 103. 934).

Sulyositás: aggravatio Kr. [beschwerung]. Meg-fontolván a sokaság fogyatkozásának súllyosítását, azt mondotta (Pázm: Préd. 833).

Sulyosod-ik: oneror, gravor, aggravor Kr. [beschwert werden]. Ő felsége a spanyol királyt, ha sulyosodni kezd a hadakozás a portugallusokkal, nem hagyhatta-el segitség nélkűl (Zrinyi II 167). A difficulta mind jobban-jobban súlyosodik és a malaszt kisebbedik (Fal: NE. 49).

mëg-sulyosodik: ingravesco, invalesco MA. [vergrössert werden]. A rajta megsullyosodot nyavalyákból kiszabadulás (Pázm: KT. 36). Megsulyosodéc Saul ellen az viadal (MA: Bibl. I.368). A betegség meg-sullyosodván (Czegl: Dág. Előb. 29).

Sullyasos: [ponderosus; gewichtig]. A dolognac sullyassos uóltát nem ertic (Helt: Mes. 212).

Sulyosság, sulyság: gravitas, ponderositas, pondus, onus, difficultas MA. schwere, beschwerlichkeit PPB. Hallyok az isteny fenyegeteesnek swlsagaat (ÉrdyC. 96). Istennek zent ygassaganak swlssagara nem meree magat byzny (101). Megkostolta isten yteeletynek swlssagatt (673b). Eerzem sulysagat betegsegemnek (RMNy. II 127). Erzi büney sulsagat (Mel: SzJán 387). El viselvén annak suliasságát (Kulcs: Evang. 14). Isten a büntetésnek késedelmét súllyossággal viszi helyére (Pázm: Préd. 339). Nyilván ismérteti isten a bűnnek gonoszságát a keserves ostorozások sullyoságával (771). Késedelmes uéha az örökké való igassagnac sulysága (Prág: Serk. 681). Terhe sulyságát meg-unván (Megy: 3Jaj. II.25). Itt a keresztnec sulysága, keveset tart kemény volta (Újf: IIÉnek. 37). Az törvények súlyságán minden ember példát vegyen (ErdTörtAd. II.563). Az elmult colosuari gyülésönkben az sok fogyatkozas sulysaga miat nem mehetne (Thaly: TörtK. 91). Bűneidnek sokasága és sulyossága (Illy: Préd. II 185).

Sulyságos: [onerosus; beschwerlich]. Nem sokat külömbözünk a szolgáktul az életnec sulyságos terhe viselésében (Megy: 3Jaj II.6).

SULYOK: fistuca, pavicula, tudes MA. schlägel, stempfel PPB. Meg egyeuessytte ew az ygassagnak towrewel awagy swlyokyawal (ÉrsC. 383). Ha az szép lovat azért kiltèk, egy sulyokkal majd agyon verjék (RMK. I.7). Szent Mathyasnac feiet elrontattac deszkac közet lebochatot vas sulockal (Helt: Bibl. I.b3). Lá minemü sarud vagyon, fekete, szeles mint egy sullyok (Helt: Mes. 453). Fogságban tartá, végre sulyokkal megölettetè (MonIrók III.39). Mint ha egy sulyockal ütöttec volna agyon (Born: Préd. 688). Suliokkal veri agyon (Zvon: Post. 320). Egy nagy király fia hogy menne egy olly pogányhoz, ki mint egy félállat csak a sulyok alá hizlaltatnék (Szal: Krón. 15). Nem tudgya, micsoda az kereszt sulyka (Prág: Serk. 882). A magad feiére sulykot csinálnan (Bal: CsIsk. 42). Az halálnak sulyka vólt fejünkön (Alv: Post. I.104). A pöröllyel, sulyockal az éket erölteti, belé veri (Com: Jan. 103). Átoknak sulyokjával agyon paskolják (GKat: Válts. II.240).

[Szólások]. Ha igaz az, hogy Cyprianus tanította az halottakért valo hasznos imádságot, az te s u l y k o d g a z b a n e s e t t s te perdítetted oda (Bal: CsIsk. 112). Az gazban p e r e g a te sulykod (154). N y á r f a s u l y o k ez szemtelen Mátyás (Pós: Válasz. 216). Ha nyárfa sulyok hagyigálás nincsen a dologban (Czegl: MM. 201). Fűz fa sulyok ez, igen igen nagy hazugsághoz illendő mondás (Matk: BCsák. 9). M a r k á b a s z a k a s z t a n i pergetyűs s u l y k á n a k n y e l é t (SzD: MVir. 19). Némellyek igen e l v e t e t t é k a s u l y k o t: quidam *superjecere fidem PPBl. Az egész világon ha valaki a sulykot a gazra vetette, bezzeg te messze lóditád a nyárfa sulykot (Kereszt: FelsK: 414). F ű z f a s u l y o k k a l l a p t á z o l (Matkó: BCsák. 127).

[Közmondások]. A gonosz götses fát ha megakarod hasitani, tehát sulyok és vas éc kel hozá (Helt: Mes. 383).

ëgyengető-sulyok: [pavicula; schlägel]. Szérű egyengető sulyok: pavicula PPBl. A basalicum magvát ha el-feded, egyengető sulyokkal le-tapodni kell (Nad: Kert. 99).

göröngytörö-sulyok: volgiolum PPBl.

mosó-sulyok: lixiviae tudicula PPB. [waschbläuel].

Sulykocska: [pavicula; schlägelchen]. A padimentom tömö fával pádimentomoztatott és sulykocskával megegyenesíttetett (Com: Jan. 108). Egy kis kalapácsal vagy fa sulykocskával very-bé a fában (Lipp: PKert. II.26).

Sulykol: [fistuco; festrammen], Ütöm, sulykolom, sulyokkal poskolom, döngölöm: pavio PPBl. Asszonynépek a folyóvizen ruhájokat mosván, sulykolván mint akármelly csendes időben (Szal: Krón. 200). A pádimentom fa kossal tömöttetet, sulykoltatot (Com: Jan. 106).

SULYOM: **1)** tribulus aquaticus, nux aquatica lacustris, castanea aquatica MA. stachelnuss PPB. Az vizi tibulus a sullyom, a ki tóban terem (Mel: Herb. 41). Mondola és gesztenyeta, ismét sulyom (Com: Jan. 26). Sulyom fánk. Ezt az hé vajban mártsad bele, olyanformán nö mint az sulyom (Radv: Szak. 207). **2)** erdapfel; trufe KirBesz. 156.

vas-sulyom: murex, tribulus Nom[2]. 323. [fussangel]. Háromszegű vas sulymok: murices PPBl. Nagy sok vas sulymot hányatott vala ki a törésre (Szal: Krón. 188). Darius vas sulymokat asatot volna be az földbe (Forró: Curt. 187). Algyuk, taratzkok, vas sulymok, paysok (SzCsomb: ÚtLeir. 85). Két tekenőbe vas sulyom (Radv: Csal. II.397). Vas sulyom egy tonnában Bebek kapujában szakálos (MonTME. VIII.527).

Sulymos: nuce aquatica abundans Kr. [stachelnuss-]. Piscina Swlywmus Kysswlywmus 1386. Usque ad Sywlwmusfoka 1386. Piscina Swlywmuspalya 1386.

SUMMA, SOMMA: **1)** summa MA. summe PPB. Ved hozyad sommayat az foglyoknak mynd emberböl mynd barom allatbol (JordC. 182). Tartozik fizetni egy somaban (RMNy. II.67. 82). Nem leszen pokolba trombita, sip, somma, minden

testi lelki io elvesz (Mel: SzJán. 456). Valánac e seregben soc hadakozóc, kiknek semmma vala kőrűl be nyoltzuan ezer (Helt: Krón. 87). Tamás érsök, Fejérvárnak épejtésére nem kicsiny summát hagyott (MonIrók. III.182). Vegyétec sommáiát az Izrael fiainac (Kár: Bibl I.144). Mikor a vitézek kőzzűl sokan el-vesztek vólna egy harczon, sommát sze lének egymás-kőzött (Pázm: Kal. 808). **2)** periocha C. [argumentum; inhalt]. Rövid somma: epitome C. Sommája valaminek: summarium PPB. Úgy rendeltem azoknak magyarul írtt sommáját (Pázm: Préd b). Az caputoknac summát czinaltam szép értelemmel, hogy az mit keres az olvasó, az summat megtekintvén hamaráb, megtalállya azt (MA. Bibl. Előb. 5). A kőnyvnek sommájában irva vagyon (Illy: Préd. I.320).

Summál: addo, cogo in summam Kr.

[ëgybe-summál]

ëgybesummálás: [additio]. Végező egybe summálásnac okáért (MA: Scult. 708).

mëg-summál: 1) [recapitulo]. A septuagesima vasárnapnak evangeliamát meg sommaluan (Tel: Fel. 41). **2)** [convenio: übereinkommen]. Az törökkel ezer forintban summáltak megh es abban tartották megh az varost mint ell negy esztendeig (RMNy. III.277b).

Summáltat: [tributum exigo; besteuern]. Mint ell hat esztendeig, ebben summáltatták eőket (RMNy. III.277b).

Summás: [generalis; allgemein, gemeinschaftlich]. Értelmes summás beszéd, summája az írásnak: lemma PPBl. A három kérdésre-valo summás válasz-tételnek egy arra lőtt alkalmatlan felelettel való nagyob megerőssődése (Pós: Választ. Ciml.). Némelly summás orvoslásnak módgyárúl: de remediis quibusdam generalibus (Felv: SchSal. 4). Ő kevés igikkel szollott sommás példabeszédeket (Illy: Préd. II. Előb. 1).

Sommáson: ad* summam PPBl.

[Summáz, öszve-summáz]

összve-summázás: [recapitulatio; das zusammenfassen]. Rővid őszve summázása a minden eddig mondattatott dolgoknak (Tus: Apol. 257).

SUNDA: indigestus; unordentlich PPB. Mint Sámson, kinek egérlő szemeiben tünvén sunda Dalila, ez tetszik, ugy mond, szemeimnek (Csúzi: Sip. 6). Sem személye sem magaviselése, mivel igen lágy és sunda vala szegény, nem tetszett 1759 (Hazánk I.212). Olyan rút, fekete ember volt Guthi, hogy a sátorbéliek között számba lehetne venni, a mellett sunda magaviselése is (214).

SUNNYOG: [astute ago; duckmäusern]. Sunyogo: clancularius, sublestus PP.

SUNYOROG: [occulte ago; geheim zu werke gehen]. Mások háta megett sunyorgó zsellér (Thaly: VÉ II.122).

SUPPAN: cado cum strepitu Kr. [plumpen].

bele-suppan: [cum fragore incido; hineinplumpen]. Jupiter wete nekyk egy nagy tewket ala menybel, mely nagy zwgassal bele suppana a wyzbe (Pesti: Fab. 16).

SUPËRLÁT (*soporla* MünchC. 69.): velum, auleum MA. vorhang PPB. Sátor, kalmár marha, fedél, ponyva, ágy fedél, superlát: cadurcum PPBl. Im a templomnac soporlaba ketten kette zakada a felső feletől foguan ménd az alsoiglan (MünchC. 69). Az templombeli soporla ketté hasada (Tel: Evang. I 404). Pipeskedik a superlát alatt (Matkó: BCsák.166). Csípkés királyszin kamuka suporla (Gér: KárCs. IV.463). Azon ágyhoz való superlátot fástul együtt küldje Kegyelmed (Rák F: Lev. III.710). Suporlátot tsinála kék, veres és fejér selyemből (Moln: JÉpül. 487).

ágy-supërlát: [siparium; bettvorhang]. Előfüggesztő ponyva, játék helyre elő függesztetett kárpit, ágy superlát: siparium PPBl.

1. SUPRA: virga Kr. [rute].

Suprál, supráz: [virgis caedo; schlagen]. Czéhbeli mesterségekot akariak előttűnk fitoghatni es immár vgyan rea biszták az morghasban valo hopczihérséghet, mikor az socot supráltynk nem ió bőrgyartásáert (Bal: Epin. 5).

mëg-suprál, mëg-supráz: ∾ Ingyen hagyj ott embert vélo, hogy legyen, ki megsuprálja az alfelit (Nád: Lev. 63). Azért adják kezűnkbe a vesszőt, hogy azzal a csintalan gyermekeket megsuprázzuk (Csúzi: Tromb. 287).

2. SUPRA. Supra aggnő, szőkj fel kabla, haza jött férjed, tombj Kató az te szíp palástodban, gombos sarudban (RMK. I.161).

SUPREKERCS: stipa, stipula; halm, stengel PPB. stoppeln Adámi.

SURGYE: [puer Ciganus; zigeunerknabe]. A czigányoknak is jó volna surgyénak (Thaly: VÉ. II.255).

SURJÁN: [novus; jung]. E fának giůkeréből más termő surián fiatalok nőnek (Mel: Jób. 20). A termő fának, ha szinte ki vágattatikis, az ő surián ágaij nem niugosznak, hanem ki kelnek a főldből (34b)

SURK(füz)? Ibi est salix, quo vocatur surkfiz 1252 (CodPatr. VI 67).

SUROL (*sorol* Radv: Szak. 187): frio, frico, tero, attero Kr. [reiben]. Az lisztben tölts tiszta vizet, azt az levében keverd el, sorold mindaddig az tenyered közt, míg annyi leszen mint az kása vagy lencse szem (Radv: Szak. 187). Meg gyult ingét surollya térde kalátsahoz (Szentm: TFiú. 11). Surollya magát a nád tőrsőkéhez (ACsere: Enc. 221). A galitzkőben valo réz a hozza suroltatot vashoz ragad (250). Igen alázatosan orczámot hatalmasságod lábaihoz súrolva kérem istent (MonIrók. VIII.75). Mely követed a császári méltóságos kegyelemhez orczát surolván császári ruhával feltiszteltett (MonTME. IX.369).

el-surol: [contero; zerstampfen]. A pápisták az istennek tiz parantsolatit akarják undok lábakkal el surlani (Vár: Szöv. 51).

mëg-surol: [attero; anreiben]. Ha a betegek és az utazók vizet nem találnak, tiszta porral súrolják meg ortzájokat (Mik TörL 461).

Surlód-ik: atteror, affricor Sl. [angerieben werden].

Surlódás: [affricatio; anreibung]. Az alfelnek feltőrése a nyargalásból való koptatástól, súrlódástól vagyon (Com²: Jan. 46).

SUSA: [?] Nyr. IX.73.

SUSÁRKOD-IK: [defero; angeben]. A ti ellenűnk susárkodó informatiókból lett (Pós: GBot. 17).

SUSÁROL: susurro MA. leise reden, brummen PPB.

öszve-susárol: [concito; aufhetzen]. Az nagy urakot te őszvesusárlád, az nagy hamisságra őket felindítád (RMK. II.195).

Susárlás: [denunciatio; anzeige]. Hahol elfoglalandgyác az gonosz irígyeknek susárlási (MA: Tan. Előb. 27). A susárlásból csak egy tyukhaszonnyi haszna sincsen (Nyr. XIV.461).

Susárló: susurro MA. ohrenbläser PPB. Az susárló ember az feiedelmec kőzt hasonlást szerez (Kár: Bibl. I.612). Meg irattatic az caputban az susárloknac es resteknec kár vallásoc (613). Nagyon vádol susárló Mátyás (Pós: GBot. 16).

SUSKA: [uxorius; siemandel ?]. Szivességit szoktad nézni a gazdának, szorgalmatosságát szurkos gazdasszonynak, nem kérded, mi nyelven szóllnak szakácsnak, sőt azt sem, vallyon nem híják e suskának (Orczy: Nimf. B5).

Suskás: effoeminatus Kr. [lascivus; weibisch, geil]. Igne suskás, bujas: Milesiis effoeminatior (Kisv: Adag. 306). Tsak hasnak szolgál, suskás, buja ember (467).

SUSNYA: **1)** ignavus MA. [feig]. Nemtelen susnya parasztság (Tolu: Vigaszt. 114). **2)** [squalidus; schmutzig]. Az menyegzős házbann is nem csak azok találtatnak, kiknek menyegzős ruhájok vala, hanem a ki susnya köntösben öltözött volt is (Pázm: Kal. 537). Ha szurkoson és susnyán jár, az özvegységnec tisztit meg haladni mondatic (Prág: Serk. 910). A menyekzői házban nem csak azok találtatnak, kiknek menyegzős ruhájok vagyon, hanem a ki susnya köntösben öltözik is (Pós: Igazs. II.327).

Susnyaság: [illuvies, lutum; schmutz, unrat]. A Luther és Calvinus követő prédikátorok irásiból sok susnyaságot le-irtam (Pázm²: Kal. 1071).

SUSOG, SUSSOG: susurro, mussito MA. murmeln, brummen PPB. A magyaroc sussogni kezdénec az ő nagy álhatattlanságoc szerént a király ellen (Helt: Krón. 47b). Sussoc és szol vala a nép (Helt: Háló. 351). Ha prédikátor vagy, ne fely, ne susogy, hanem kialcz, fedgy, dorgaly minden gonoszt (Born: Evang. II.240). Szóban ió értelmesen szolni, se susogna se derrel durral (553). Halgass, mondoc, susogj és suttogj: tace, inquam mussa et mussita (Com: Jan. 203). A párhagymák éh embernek sokval hasznosbak, mint akarmelly aranyozott fa-istenkék, a kik előtt a pápisták térden-állva hoszu szolosmákat susognak, birbitélnek (GKat: Válts. I.1120).

Susogás: susurrus, susurratio, susurrum MA. gemurmel PPB. Nézd, mit hoz reád is irigyek morgása, tudós tudatlanok fondor susogása (Orczy: KöltH 13).

SUSPUS: [dedecus; schande]. Sőt kicsinke, hogy Macskási uram suspust nem ejte rajtam (Nyr. XIII.227).

SUSTÁK: [sextarius; sechser]. Négy susták nyomó (PP: PaxC. 23).

SUT: [recessus; schlupfwinkel]. Hiv szószólló vala királyi udvarban, ha mi roszat koholt irigység a sutban, azon volt, lehessen hárítani nyomban (Orczy: Nimfa. A5).

SUTA: mutilus, cornibus minutus; gestümmelt PPB. A suta gömbölyeg az, a mely az also kerülettől fogva a felső egyenlő es mellekes kerületre egy aránt vitetik fel (ACsere: Enc. 76). A magzat eredetet vészen a méhben a magból lött és a tojománynak sutáb részébe helyheztett állati kezdettől (152).

SUTTOG: susurro, insusurro, musso, mussito C. murmeln, brummen PPB. Vgy sutogiatok, hogy el ne arullyatok (Decsi: Adag. 123). Mindnyájan én ellenem suttognac (MA: Bibl. V. 20). Susogj és suttogj: mussa et mussita (Com: Jan 203). Suttogva beszéllenek (Land: ÚjSegíts. I.581). A vének csak suttognak, pipegnek és nyögnek (Szatm: Cent. 334). Irtam Kegyelmeteknek, hogy itt az szomszédban mind suttognak buttognak (TörtT.² I.216). Suttogott bocskora a mint forgattam (Gvad: RP. 87).

Suttogás: susurrus, susurratio C. mussatio MA. das heimliche brummen PPB. Rútéttatic az templom, ha játékkal, suttogással tölti ember idejét az templomban (Zvon: Post. II.273). Ellenkezőc egymással a nevetés és sírás, suttogás és kiáltozás (Com: Jan. 62). Nem látnál közöttök chak titkos suttogást (Zrinyi II.20). Mi az oka, hogy Kászoni mindenütt az suttogásba interessatus, mindenütt jár kel, titkos (TörtT.² I.220).

SUTTOM, SUTTONY: [angulus, recessus; winkel, schlupfwinkel]. Midőn más jámborok processiót járnak, ők a suttonba pillagnak (Tel: Evang. 217). Suttomba reitezuen (Tel: Fel. 201). Nem mene valami suttomban es reytekben (Pécsi: Szűz-K. 86). Neha feiet emeluen az szuttombol ordet (Mon: KépT 314). Az anyaszentegyhazban kell lenni az igaz hitnec, nem valami suttomba auagy szegletben (Mon: Apol. 9). Suttonban, reitekben kiáltnac (443). Úly veszteg rokon az suttomban (Czegl: MM. 119. Kisv: Adag. 227). Hallgat az suttomban (Nyr. X.469). A mint állok a suttomban (PhilFl. 56). Egy sutton, egy reitek se légyen, mely bé-ne-tellyék undok fesletségtekkel (Csúzi: Síp. 178). A suttomban nyakon csapják gonosz cselekedetekkel azt, a mit olly hangosan mondottak: la condannano in privato (Fal: NE. 39). Megkerülnek minden suttomot, béfurják magokat minden magános gyülekezetbe (56). Magával hozza-é az uri-méltóság, hogy mind azokrúl meg-kellyen felelnie, a mit a szolga rend valamely suttomban tselekeszik (71). Teli torokkal kiáltják az erkölcsös életet, de a suttomban nyakon csapják (39).

Suttomban: [clam, occulte; heimlich, geheim]. Örömest tudnám, honnan ment végére Vithaker, hogy efféle suttomban lappangó lutheristák vóltak (Pázm²: Kal. 173). Voltak nem kevesen, kik suttomban kárhoztatták szegény fejét (ErdTörtT. I.106). Kohári ládaiban feles van nála most is, suttomban meghattam vizsgálni (Beres: Lev. 46).

SUTU: uncus Kr.

far-sutu: cauda exemptibilis fistulae catapultariae; schwanzschraube an der flinte PPB.

Sutus: uncinatus Kr. [hackig]. Sutus allatotskák, részetskék (ACsere: Enc. 117). Ha penig a tűzes vas hideg vizbe gyakorta mártatik, romlo és kemény leszen, ő rajta az igen apro sutus reszek szüntelenül által járván (250).

SÜDÖRÍT: [consocior; sich verbinden]. A samaritánusok a boldog allapatban a sidókval farkasnyakat vontak, s a szoros ügyben pedig azokhoz südörítettek és magokat sidóknak lenni tettették (GKat: Titk. Előb. 18).

[SÜDÖRKÖD-IK]

Südörködés: [obversatio; das herumschwärmen]. Szintén ugy képzi ez az ortzátlan jesuita a tisztaságos Mária körül valo südörködését, a mint ők a dajkákval szoktak az udvarokban szemtelenül eketselnie (GKat: Válts. II. Előb. 31).

SÜGE: [?]. Az havasokon sügével tolja az ló az havat (MonTME. IV.296).

SÜGÉR, SIGÉR: raja C. perca, erythrinus MA. [barsch] Következnek orsófark, sügér, koncz halaknak nemek (Radv: Szak. 141). Kövi halatskák a sigér, a márna, a jászkeszeg (Com: Orb. 69). A sigér igen félénk és igen ravasz hal, az betegeknek igen hasznos (ACsere: Enc. 220). Sügér avagy dörgécze nevű tüskés szárnyu halacska (Land: ÚjTegíts. II.831). A csuka sügérrel kedvesek ételre magok jóságokkal (Felv: Sch-Sall. 15).

hëgyësszakállú-sigér: cobitis barbatula Com: Jan. 33. Folyóvizbéli halac ezec: a viza, kecsege, hegyes szakálu sigér, hegyes szárnyu sigér, orsó farku hal (Com: Jan. 33).

hëgyësszárnyú-sügér: cobitis aculeata Com: Jan. 33.

tëngëri-sügér: raja Major: Szót. 402.

vërës-sügér: cobitis barbatula Com: Jan 33.

Sügérke: [percula]. Hogy ha egyebet nem is, sigérkét fogatok (Czegl: Dorg. 260).

[SÜKKESZT]

el-sükkeszt: [nullo numero puto; missachten]. El sűkkesztette a jó intéseket (Land: ÚjSegíts. 1.571).

SŰL (*syl*ny JordC. 701. fel *syl*wen 293. *sől*th 1572. KBécs. C5): torresco MA. [gedörrt, verbraten werden]. Megszáradok, sűlök: assudesco PPBl. Latanak az zenẽu halat sylny (JordC. 701). Az ökör vetretzéje roston sült (Gvad: RP. 9). Új sajt, hamuban lapos sült pogátsácska (Orczy: KöltH. 145).

[Szólások]. Néki s e m s ű l ám h ű v e l y é b e n k a r d g y a: Archilochi patria (Decsi: Adag. 95). Az ő karggya sem sűl vgyan hűuelyében: frenum non habet lingva (176). Nem hagya m a g á h o z s ű l n i a gyalázatot (Pázm²: Kal. 265). Nem hadgyák n e m z e t e k e n s ű l n i e tőrténtt rút dolgokat (Hall: HHist. III.25). A hol s kin sül a patratum, törvény szerént büntettessék (MonIrók VIII.124).

bele-sül: 1) successu destituor Kr. [stecken bleiben]. Mindjárt az első szavaiban belé-sült: prima statim verba *praecidit PPBl. Az tőbbin mind által méne, s im szinte az végén sűle belé (Decsi: Adag. 197). Bele sült a beszédbe (Fal: Jegyz. 921). 2) [inhaeresco; stecken bleiben]. A ki egyszer egy példás bolondságba belé sül, hogy abból kihatolhasson, négyet is szül utánna (Fal: UE. 475).

benn-sül: [inhaeresco; stecken bleiben]. Itt azért még ez edgyszer benn sűl Kegyelmed (Megy: SzAÖröme 275).

el-sül: torrefio, exuror MA [verdörrt werden]. Némel mag mindgiarast ki kele, az nap pedig fel keluen, el sűle és miert hoǵ nem uala giőkere, megszarada (Fél: Bibl. I.57b). Az nap fel kelnen el sűlenek es miert hoǵ nem vala giőkerek, ki szaradanak (21).

föl-sül: [effulgeo; erglänzen]. Az nap ffel sylwen, meg fonyadanak: sote orto aestuaverunt (JordC. 393).

ki-sül: 1) [extorresco; ausdörren]. Ki-sűl, ki-asz a vetemény vagy vetés: sata retorrescunt PPBl. 2) [ictum emitto; losgehen]. Lippában az álgyúk hamar kisőlének, csak két öreg álgyúk romolva veszének (RMK. III.39). Gyorsan rettenetes pattantyu ki-sűle, török tábor felé golyóbisát küldé (Zrinyi I.121). Feltekertt puskáját maga mellé vévén, a tolgyongó nép közt akarattya ellen ki-sűlt nem remélvén (GyöngyD: MV. 80). Tudgyuk, hogy minden embertől, járom, tésola, jó eke ki nem sűl (SzBodó: SóDics. B4). Gáspár Jánosnál volt egy puska feltekerve, hozzá tartja az egyik törökhöz, nem sül ki az puska (TörtT.² I.192). 3) evenio, sequor, consequor Kr. [folgen, sich herausstellen]. Szép elmétől kellett ki-sülni ennek a feleletnek: hoc responsum excellentis *cujusdam ingenii est PPBl. Sok vallásunkat gyűlölő embertől fogott kisülni Orlaira nézve, ez pedig csak váz volt a kenderben (TörtT.² I.220). Effele dologbul sűl ki az igazságnac meg erősődése (Czegl: Japh. 35). Mi sűl innet ki az idvességre tartozó traditioknak óltalmazására (Pós: Igazs. I.103). Ebből sűl az ki (DEmb: GE. 60). Ebből az versengésből az sül ki (Fal: Const. 844).

mëg-sül: 1) torresco C. retorresco MA. [verdörrt werden]. Félig megsült: semiassus C. Meg-sűlt genyetség: *tabum crassum PPBl. Eleyben hozanak egy megh sylth halat es leepes meezet (JordC. 619). Az nagy ehsegnec ő tűze miatt vgyan meg szűlt, veszett (Born: Ének. 133). Az ökröt birtelen ne süssed, hogy megsüljön szépen (Radv: Szak. 33). Meg sűll és el szárad (Horv: HÖszt. 2). 2) [induresco; hart werden]. Ki rettenetes ennyire meg sűlni, meg asznyi, meg maradni az búnbe (Born: Préd. 228). Rea néztec az ęlő isten fiara, de az megsűlt vaksag miatt ugyan nem esmerbettec (411b).

öszve-sül: [concremor; sich verbrennen]. Rakva szénával, szalmával az házok közi, s ha megtalálna gyúlni, mind öszvesülnének benne (Bercs: Lev. 92).

Süldögél: [torresco; gedörrt werden]. Három száz fogoly madár sűldőgellyen tőltve, tyuk, lud, vadhus, halakkal konyha legyen tele (Szentm: TFiú 8).

Sülés: [coctura; das backen]. Mikor az tarpecsenye jó sülésében vagyon, vedd ki az tüztűl (Radv: Szak. 14). Az tehénhús pecsenyét fonnyazd meg a rostélyon úgy hogy fél sülésében legyen (17). A kenyér nem egésséges, ha sűlése nem elég (Felv²: SchSal. 9).

Sület, sült-: ∾ Mikor az tehénhús pecsenye fél sületében vagyon, ütögesd meg (Radv: Szak. 15). Az pecsenye mikor leves sültében vagyon, úgy metéljed az tálban szép hosszan (24). A sűltec és rántottac egésségesebbec, hogy nem mint a főzöttec és levesec (Com: Jan. 83).

Sületlen: inassatus C. non tostus MA. ungebraten PPB. Sőletlen, főetlen etel (Frank: HasznK. 103). Soha sületlent, fővetlent fel ne adj, akármint kérje is az urad (Radv: Szak. 13). Tikmonyból sállyás rántott, öntözd meg hé vajjal, hogy sületlen ne maradjon (217). Semmit abban sűletlenen meg ne egyetec: non comedetis ex eo crudum quid (MA: Bibl. I.59).

Sült: 1) assarius, coctilis, coctus, pistus, assus C. torridus, tostus MA. gebraten, gedörrt PPB. Lisztből sűlt: similigineus C. Hozanac neki eǵ sűlt hal režet es mez žint (MünchC. 168). Aianlanak neki eǵ sűlt halnak remeket: obtulerunt ei partem piscis assi (DöbrC. 322). Nagi yo sőth etkek es borok (DebrC. 197). Az verő volt Salamonnak idejében, kivel a sűlt báránynak csontyát meg tőrik vala (ÉrsC. 69. 125). Jo mast sőlth peczenet enni 1572. (KBécs. C5). Nyerset ne egyetők, de chak tőznél sittet (Beythe: Epist. 100). A sűltekhez (assaturis) adattatnac mártogatni való étkec (Com: Jan. 111). Es ha mi sűlteknek és darab petsenyéknek egyéb nemei vadnak (Com: Vest. 49). 2) totus, merus MA. [ganz, rein]. Miczoda sűlt vakmerőseg legyen nemelly emberbe (Born: Préd. 228). Merő sűlt balgatagság azellen tusakodni (Pázm: Kal. 484). A kevélyeknek merő sűlt bolond kérkedések és ditsekedések vagyon (Pázm: Préd. 55). Ha valaki egy nagy hegynek tátaná száját, sűlt bolondnak tartanók (Pázm: LuthV. 106). Legyen neked is vgian azonn felelet mondva, ki abban a dologban az kőszegi sűlt paraszt socéual maradeki vattok Aerius nagy apátoknak (Bal: Cslsk. 128). Hiszem, megláttad immár, ha sűlt vak nem vagy (233). A régi keresztények között ugy tűndőklőtt az atyafi-szeretet, hogy még a sűlt pogányok-is álmélkodtanac rajta (Tyúk: Józs. 34). Tudatlan sűlt parasztoc: idiotae (Com: Jan. 153). Merő sűlt pogányok (GKat: Válts. I. Előb. 22. 81). Magátul a csapdosás jó sűlt vita (Czegl: MM. 201). Jók között útólsó légy inkább, mint első a sült gonoszok közt (Kisv: Adag. 98). Nem lehet az ég alatt sűltebb bolondság, hogysem egy kardvágásra bizni életét (Fal: NE. 33).

[Szólások]. J ó l s ü l t: bellus ardelio MA. Őzue gyűltek most az iol sűltek: amphictyonum consessus (Decsi: Adag. 211). Borral mosdik, s ű l t t e l t ö r l ő d z i k (Fal: Jegyz. 921).

nyárson-sült: subverbustus PPBl. [spiessbraten].

parázsban-sült: subcineritius C.

rostélyon-sült: craticula prunave tostus PPB. [rostbraten]. Jól ettem a rostélyon sűltből, minthogy gyenge volt (KirBesz. 33).

SÜT: pinso, coquo C. torreo, torrefacio, asso MA. backen, braten, dörren PPB. Nagi czőtőrtőkőn regnel a pogacza kenieret kel vala sűthniők (WeszprC. 38). Zoktak vala evlny nemely hytuan házachkaban es sevtnek vala tykot (CornC. 238). Hust

süt vala az betegeknek (MargL. 51). Pogaczakath syteenek (JordC. 34). Süss pogachat (Helt: Bibl. I.G4). Nagy soc peczenyet niso mondasert az papoknac süttel (Born: Ének. 388). Az telleg az napnac melegségétől süttetuen el mulic (Kár: Bibl. I.636). Sütöt halnak reze (Fél: Bibl. 137). Az czalántól süttetnec vala (MA: Bibl. I.467). Üstökös tsilag soha sem fénlett, hogy valami soványságot avagy dögleletességet a földre nem sütött vólna (Com: Jan. 12). A bors fa gyümöltse a verő fényen harmad napig süttetik, mig meg kuporodik (ACsere: Enc. 224). Éjjel és nappal hévség és hideg sütvala engem (Illy: Préd. I. 476). Tüzes vassal liliom bélyegét sütötték hátára (Barna: Isk. 408).

[Közmondások]. Késő sütne: sero sapiunt Phryges (Decsi: Adag. 3). Késő sütne: terrestris balnea (156). A ki mint örül, úgy süt (Kisv: Adag. 161).

alá-süt: [demitto; herabsenken]. Alá sütéc feieket az öker, ketske és a iuh és el takarodának (Helt: Mes. 22). Az szegény eb alá süte a feiét és el kele pirenkodni (29).

alásütés: [demissio; das herabsenken]. Feje alá sütéssel meg hullamodott király (Megy: 6Jaj. IV.21).

bele-süt: inuro MA. einbrennen, einbraten PPB.

benn-süt: [haerere facio; stecken lassen]. Ben-sütötte azzal a tselekedettel a jesuitát (Czegl: Japh. 95).

el-süt: **1)** aduro, torreo MA. anbrennen, verbrennen PPB. El sütötte a der az ő szabadságokat (Helt: Krón. 21). **2)** [asso; braten]. Az ökröt három avagy négy óráig elsüssed, hogy megsüljön szépen (Radv: Szak. 33).

[Szólások]. Kegyelmeteket meglátogatni el nem süthettük (MonTMÉ. I.319).

ki-süt: **1)** [exuro; ausbrennen]. Meg-vakítani, szemét kisütni: abacinare PPBl. Ugy teczenék, mintha a fényes napnak a szemét pissogó gyertyával akarnám kisütni (Szeg: Aqu. 54). **2)** explodo MA. [entladen]. Az várasból ki sütőnec egy algyut az házatskára es az golyóbis által esée a tapaszon (Helt: Krón. 164). A puskákat ki-löjjéc, süssék, pattantsác: sclopeta displodant (Com: Jan. 147). **3)** [prodo; verraten]. Nem tarthatta meg az titkot, kisütötte császárnak és egyebütt is (TörtT². I.379).

kisütés: explosio MA.

lë-süt: dejicio, demitto, conquinisco MA. [herabsenken]. Lesütötte a fejét: *dejectus vultum PPBl. Nem sütik le fejeket, mint a szomorodott és gondba esett búslakodók (Pázm: Préd. 11). Szemeiket be hunyák és fejeket le sütik a földre (Land: UjSegits. I.1). Ki sok ember lesüti az fülit s másképpen lesznek mindenek (RákGy: Lev. 376). Mind annyiszor le-sütették fejeket, mikor szeré való dolgokat emlegettenek a kerékben (Fal: NE. 97).

mëg-süt: frigo, inuro, retorreo, torrefacio, torreo C. asso MA. braten PPB. [anbrennen]. Zent Lőrinczet meg siteek (VirgC. 29). Az zwmnek eret meg sitte (37). Környül teztabol kozoru modra kell čialny, meg kell sütny (SándC. 2). Meg sytted ez fiel felemeth (ÉrdyC. 469). A potayat vag iob kezét süti meg a pogannac (Mel: SzJán. 344). Süs meg kemenyön huz tikmonyat (Frank: HasznK. 34). A ki félve és gyengén nyúl a tsallyánhoz, meg-süti kezét (Pázm: Préd. 329). Az rogya meg veri, az dér meg süti, az férgek meg vesztegetik (Pázm: Kal. 201). A ludat vond edgy fa nyársra és süsd meg jól (Cseh: OrvK. 41). Ezt akár az kemönczében süsd meg, akár az pinnátában (Radv: Csal. III.46). A historicusok irják, hogy a régiek a tevéket egészben szokták volt meg-sütni (Misk: VKert. 41).

mëgsütés: [coctura; das anbrennen]. Az meg süteseen erteetik az körözth fanak kemenczeien ő testenek meg zaaradasa isteni nag zerelemnek nag tizetül (SándC. 4). Az ökörnek megsütéséről irok egy keveset (Radv: Szak. 33).

Sütemény: torta, pistura, crustulum, clybanites Kr. [gebackenes]. Sylvia maga keze süteményével kereste kedvét és szer kivül hizelkedett néki (Fal: TÉ. 710). Elkésziti egy nehány tál étkeit, nyársra való süteményét (878).

Sütés: coctio C. assatura, pistura, adustio MA. [das brennen]. Az fraterek nem nezhetek az twzes vasnak siteset (VirgC. 37). Az nyomoruságnac izzó verő fény sütése (MA: Scult. 948). Keménnek csendessen ballag paripája, két sütéssel jegyes a jobbik pofája (GyöngyD: KJ. 369).

[Közmondások]. Elég egy sütésbe egy béles (Nád: Lev. 84).

kënyér-sütés: panificium Nom². 409.

Sütet: [crustula; backwerk]. Először az tánirok szedessenok fel, az vtan az sait es valami egyeb sütet beles vagyon (Erasm: Erk. 35).

Sütköződ-ik: [apricor; sich sonnen]. Teneked fázódnak az szomjú halászok, neked sütköződnek az futó vadászok (RMK. II.196).

Sütő: pistor, pistrix MA. [bäcker]. Monnal meggoitot kemence a sütötöl: quasi clibanus succensus a coquente (BécsiC. 189). Az mézes pogácsát afféle sütővel süsd meg, ki azzal keresi kenyerét (Radv: Szak. 287). A király pohárnakja és sütője (Tyuk: Józs. 193). A sütő a tésztát a sütő tekenőben fa lapoczkával dagasztya (Com: Jan. 76). Marczapánnak sütői a vagy inkabb patikariusi (GKat: Titk. 393). Farao király sütője (Illy: Préd. II.163). Az vryacsorájában-való kenyér nem a Christus valóságos teste, mert úgy a sütők csinálhatnák vas között (Matkó: BCsák. 422). Kiáltani kezdém a kolcsárt, kiis egy sütővel lakván ott közel, mindjárt meghallá 1759 (Hazánk I.141).

bélyeg-sütő: tudicula MA. brenneisen PPB.

kënyér-sütő: pistor PPBl. Com: Vest. 46. [bäcker]. Kenyerek, mellyeket az mennyei kenyer siteo sitet (DomC. 82). Mikor az kenyer-sütő garast ád az kuldusnak, tulajdonává tészi azt (Pécsv: Fel. 830). Az kenyér-sütőhöz nem illenék, hogy egy garasos czipoert ket garast venne (829).

ostya-sütő: panifex, pistor SK. [oblatenbäcker]. Nyertesebben járna ugy az ostyasütő a képfaragó acsoknál, hogy ha mit a sütő süt, Christus testévé válhatna (Matkó: BCsák. 425).

pëcsënye-sütő: **1)** obeli versator; brater, bratenwender PPB. **2)** bratpfanne KirBesz. 136.

pogácsa-sütő: [cupedinarius; zuckerbäcker]. Mézes pogátsa-sütő: dulciarius PPB. A csömöge csináló, pogácsa sütő kivánatos édes csemegéket készit (Com: Jan. 76).

[**Sütőd-ik**]

mëg-sütődik: [retorresco, assor; gebraten werden]. Az barany a hew tüznel forgatuan, meg sütődic (Born: Préd. 404).

Sütöget: pinsito, asso MA. [wiederholt brennen]. Gyakran sütögetök: coquito C. Tüzes vassal sütögessed az szörit környülötte (Radv: Szak. 62). Maid más vassalis sütögetem sebeidet (Bal: CsIsk. 136).

el-sütöget: ∾ Tüzes vassal mind elsütögessed az szörit az fején (Radv: Szak. 62).

mëgsütöget: ∾ A disznóból készült aprólékot egyenkettőnként sütögesd meg (Radv: Szak. 64).

Sütögetés: [assatio; das brennen]. Meg gondold, hogy folyo fene ellen vagyon ez a sütögetés (Bal: CsIsk. 150). Tüzes vassal való sütögetés (Czegl: MM. 94).

Sütös: [calidus, fervidus; heiss, brennend]. Ez egész negyed sűtős lészen és háboru 1613 (KNSzombat. E2). Walpurg csinál sűtős meleget 1620 (Kál. B7). A fűnekből a napnak sűtős melegsége jó szagot hoz ki (Matkó: BCsák. 250). Az nyárnak kezdeti láttatik igen vizesnek és sűtős nap fényűnek 1674 (KLÆcse 32).

Sütöség. Leva Antalnak a császár sok vezeték nevei felett a sűtőségnek titulussát is hozzá-adta (Tel: FLél. 67).

Sütösen: [fervide; brennend]. Igen sűtősőn pőrsőli tarlott feje tetejét (Matkó: BCsák. 214).

Süttet: [coquere curo; backen lassen]. Egy szép kövér borjút hamar megnyúzata, pogácsát Sáraval ő hamar süttete (RMK. VI.266). Job lako főldeket kezde keuani es kenyeret sűtőtuen, altal méne a tő vizeken (Helt: Krón. 16). Szőgyénben, Surában erigáltatom az provisiót, csak ne süttessem hiában (Beres: Lev. 624).

SÜL (*zöl* BécsiC. 281. *zewl* NémGl. 125. *szöl* Mel: SzJán. 432. *zwlet* JordC. 94. *szül* Helt: Bibl. I.CCc3. *szwl* C.): echinus hericius, herinaceus C. herix MA. igel PPB. Zewl: hispida NémGl. 125. Onokraculus es zől lakoznac ő kűzőbőkben: onocrotalus et ericius in liminibus ejus morabuntur (BécsiC. 281). Nemykoron az sűldiznónak beoreben chynalt vezzevuel, ostorral very vala ev magát (MargL. 62). Zwleth, nywlath es erdey diznooth ne eegyetők (JordC. 94). A szűldisznóknac őrekségéué teszem őtet (Helt: Bibl. IV.31). Tőuisses szőldiznok (Mel: SzJán. 432). Az kűsziklac barlangi az szűldisznoknac (Szék: Zsolt. 106). Sűldiszno, tővises diszno vagy űrge neme (MA: Bibl. Magy. 4). Tisztátalanoc legyenec elóttetec az egér, a béka, az sűldisznó, gyic, cziga (MA: Bibl. I.98). Sűl disznó avagy tővisses borz: erinaceus seu echinus (Com: Jan. 17). Sűl disznonak az éles sertéje (Czegl: MM. 203). Sűldiszno, a kit másképen tővises disznonak-is hivnak (Misk: VKert. 241). Egy süldisznó, gyémánttal rakott (MonIrók, XXIV.648).

SÜLDŐ: porcellus, porculus MA. spanferkel PPB. Swldő dizno, azki meg makt nem raghat: nefrendes C. Verő malatz, süldő: sus novella; szopástól el-szakasztott süldő, melly még nem rágódhatik PPBl. Ghazdam azzon zakaztott wolth ky hwz wagy hwzonegy eregh swldet (RMNy. II.211). A téjtűl el szakasztot malatzok fogatlan sűldőknek mondatnak: porcelli a lacte depulsi nefrendes dicuntur (Com: Jan. 43). Midőn a sűldő két holnapi, ackor kell meg herélni (ACsere: Enc. 286). Disznó, süldő, malacz (Bethl: Élet. 369). Bárányok, süldők, ludfiak (SzékOkl. II.164). A dézmában mind bárányokból, süldőkből tizedik vétessék (ErdTörtAd. II.363). Dizno barom szöl deősteöll (Radv: Csal. II.97). A tized diznót hat pénzzel váltják meg, a süldőt három pénzzel (Gér: KárCs. IV.285. 306. 453). Kűlőmbséget kell tennűnk a disznó, vad kan, ártány és sűldő kőzőtt (Misk: VKert. 145).

[Közmondások]. Sűldők kőzőtt dekan lehet az kan. (Bal: Epin. 11).

[SÜLGET]

mëg-sülget: [perpendo; erwägen]. Es magadba tery gondolatoddal, meg sűlgetuen ez igenec terhes voltat (Bas: Credo. 132). Hogy kedig meg erczed, minemű szűzről szolyon az propheta, meg kel a sido igeth sűlgetnűnc es anac iegyzęset eszűnkbe kel vennűnc (173). [Vö. **Sullyogat?**]

SÜLLŐ (*sylle, sylew* LevT. I.152. *sillő* Frank: HasznK. 20): raja C. capito, squalus, lencioperca MA. [schill]. Süllő, sügér: raja PPBl. Ha Keg. benes syllewvel, kewlgien egy syllet (LevT. I.152). Sillő halnak hája (Frank: HasznK. 206). Retke, süllő következik s kilencz szemű hal (Radv: Szak. 156). Kophalat, posárt, sűllőt, hártsát add a szakátsnak (SzBodó: SóDics. A4).

tengëri-süllő: eine roche, une raie KirBesz. 160.

SÜLÖLKÖD-IK: capto, blande insequor MA. freundlich nachstellen PPB.

Sülölködés: captatio MAl.

SÜLY, SÜL (*sul* BeytheA: FivK. 112b. *suly* Kanizsa Tört. 41. BeytheA: Fivk. 120): marisca, mariscus, ficus, fungus MA. [scorbutus; feigwarze, skorbut]. Kinek az orrában süly vagyon: polyposus; seggen költ kelés, kelevény, süly: condyloma PPBl. Az wr meg vér tégedet Egiptusnac mirigyéuel, sűlyel, varral es viszketeggel (Helt: Bibl. I.Zzz3). Minden sűlt meg gyogyit, ha meg tőrőd, rea kőtőd (Mel: Herb. 33). Kacor Gerb pelda bezede: swl wagjon orromon, az elmecesse wajdalmas, az meg maradasa ruthalmas (LevT. I.251). Fekely, sűl, var (Kár: Bibl. I.184). Mint a gelyva és sűly találtatik az ép testben (Vallást. 203). Ha megtőrőd a rozmarint, al feledben való sűlt es dagadast megh gyogyit (BeytheA: FivK. 81). Venus kőldőke, bokroson nő, belső sult az vize es gőkere porul meg gyogyit (112b.). Ha tűzes hamuban megsűtőd az eb nyelvő fyu győkeret, elősző teztaban takaruan, az belső sulyokot meg gyogitya (120). Fekély, sűly, var, vizketeg (Sam: Cer. 177). Kilisek és sűlyők kelének rajta (GKat: Válts. II.1090). Gelyva es sűly talaltatik a testben (SzCsene: Conf. 112). Süly keljen alfeleden (Thaly: VÉ. I.153). Suly vagjon az orromon (Kanizsa-Tört. 41).

dagadó-süly: haemorrhoides caecae PPBl. [blinde hämorrhoiden].

kifolyó-süly: haemorrhoides apertae PPBl. [offene hämorrhoiden].

köves-süly: [haemorrhoides caecae; blinde hämorrhoiden]. Ha az loheret rea kőtőd az kemény dagadásra és kőnes sűlre, hamar meg erlely az kelesőket (BeytheA: FivK. 86).

Sülyös: [haemorrhoicus; hämorrhoisch]. Végburkán való süly vagy sülyös erek: haemorrhoides PPBl.

[Sülyösöd-ik]

mëg-sülyösödik: [haemorrhoida corripior; hämorrhoisch werden]. Az alfelők meg sűlyősődek (Mel: Sám. 21).

SÜLLYED (le *sellyed* GKat: Válts. II.1230. *syllyed* ÉrsC. 510): dispereo C. submergor MA. [untergehen]. Igen sylleth az ez felden, ky halando emberth zereth (ÉrsC. 243). Mynd pokolra syllyedenek (510). Az sajkákban három sillyedt a Szávába (MonIrók. III.157). Sillyedenec mind az őt varosoc (Born: Ének. 343). Némellyek mindenből csak magok erejekkel akarnak kigázolni és süllyednek, holott lehetett volna segitség (Fal: UE. 493).

[Közmondások]. Ki bogár után jár, süllyed, gázol a sárban (Kisv: Adag. 338).

alá-süllyed: persido C. [untersinken]. Le-ülepedem, alásüllyedek: persido PPBl.

be-süllyed, bele-süllyed: [immergor; bineinsinken]. A maruan kőuőn zent kereztnek igiet vonuan, azonnal bele siliede (DebrC. 11). Mindenekelőtte pokolnak mélységében be syllyedgy, tunyaságidat sirassák (Lép: PTük. I.342).

benne-süllyed: [inhaereo; stecken bleiben]. Benne ne sűlledj az hazugságban (Bal: Cslsk. 126).

el-süllyed: submergor MA. [hinabsinken]. El syllede feld alaa az tyz (JordC. 139). Micoron talior el sileit volua (DebrC. 569). Valazyatok ez kettew kőzőt; awagy ezek el syleggyenek awag ew myattok martyromsagot zenweggyetők (ÉrdyC. 598). Egy bayo el kezdennee sylyeduy (ÉrsC. 347). Nag soc varosok főld indulás miat el silliedenec (Szék: Krón. 55). Vesztegj isten-

nek szent haláláért, lám majd elsillyedsz (RMK. V.213). Ez egész világ mayd tellyességgel viz miat el volt sillyedve (MA: Scult. 21). Kár, hogy nem votizáltatok a pokol ellen, hogy sűllyedgyen el, veszszenek el az ördögök minden kinzó szerszámokkal (Fal: NE. 63).

elsüllyedés: submersio MA. untertauchung PPB.

lë-süllyed: sido C. desido, demergor MA. hinabsinken PPB. A föld le süllyedett: terra *desedit hiatu; leereszkedem, le-süllyedek: subsido PPBl. Te Kapernum mind az pokoliglan le-sillecz (Sylv: UT. 17). A nyomorusságos állapotokban le-sillyedven (Com: Jan. 196). Valamelly isteni erejevel tselekedte, hogy a vizen száraz lábval járt és a lába le nem sellyedt (GKat: Válts. II.1230).

mëg-süllyed: persido, subsido, immergor MA. zu grunde fallen, untersinken PPB. Meg sülliettettek bazugságitokban (Bal: CsIsk. 415). Valahol megsülyed az levelem avagy városon avagy falun, nagy kárát vallják (MonTME. I.268). Megfeneklett, megsüllyedett hajó (SzD: MVir. 204).

Süllyedés: submersio MA. untertauchung PPB.

Süllyedëz: [sidere coepi ; zu sinken beginnen]. Péter a tengeren járván, a nagy szél-vészektűl meg-rémült volna, kezde sillyedezni (Diósz: Préd. 126).

SÜLLYESZT: mergo, submergo MA. untertauchen PPB. Menty magath nag sok hazugsaggal es sűllyeszty lelky az nagh sötetsegreh (Apost. 34). Az ő népénel vtanoc kezde sietni az töröknec és erössen kezde őket sűllyeszteni (Helt: Krón. 86). Vegezetre minden modon a penzt vesztic, sűllyesztie (Decsi: Sall. 16). Isten nem akarja hirtelen sillyeszteni őket (Pázm: Préd. 26). Nem veszti, sillyeszti mindgyárt a gonoszokat (120). Fékagy, aranyos kengyel, egy kis vért aranyba seölliesztve, türkissel rakott (Radv: Csal. II.231).

be-süllyeszt, bele-süllyeszt: immergo MA. [hineinsenken]. Soc bolondságoc kivánságos, mellyec az embereket besillyesztic a veszedelembe és kárhozatba (Helt: UT. Kk8). Taraczkokkal, gránáttal kellene belisüllyeszteni, mert onnan sohevá ki nem mehetne Gajárbul (Beres: Lev. 182).

besüllyeszthetetlen: immersabilis MA.

el-süllyeszt: submergo MA. [untersenken]. A bünös embőrőket el nem sileztötte volna (GuaryC. 22). Gomorra, Adame, Seboyn, kiket wr ysten el syllezt ew nagy haraghyaban (JordC. 265). El sylleztеny ez vylagot (ÉrdyC. 571). Ysten Nynyweenek warosaath el akarya wala syllyeztheny az ew byneyert (ÉrsC. 7). Embőrőket silleznek el ala (KazC. 111). Magyarazattyat el akarnac nyomni es sűlyeszteny (Helt: Bibl. I b2). Am el sillyeszte es mind el veszte azokat az isten (Born: Ének. 193). Az öt varost keukűnes essőuel silliesztе el (Fél: Tan. 373). Mind nevét s mind tudományát eggyűt kivánnák el nyomni, rekkenteni, sillyeszteni (Mad: Evang. 810). A letött marhát nem kell elrejteni, el-sillyeszteni: depositum non supprimendum (Com: Jan. 190). Valaki magát ok nélkül gerjeszti, s a miatt papsága szentségét elveszti, azt az isten aszszony hamar el-sillyeszti (Gyöngy: Char. 44).

elsüllyesztés: [submersio ; versenkung]. A feld semy zeld fywet ne teremezen Sodomának, Gomorrának el syllezteesеnek peldayara (JordC. 265). Az isten a nyelveknek el ögyelittetéseket meg tselekedhette mint a Sodomának el sellyesztetését (GKat: Titk. 90).

Süllyesztés: ~ Az isten hol silyeztéssel, hol tüzel, hol ehsegel megbüntete őket (Born: Evang. IV. 4b).

SÜPPED (*sëbed*ékes? Helt: Krón. 208. *sipad* Mik: TörL. 352. *sippadoz* Tof: Zsolt. 150. *söppe*dékes Com: Jan. 14. *suppedez* Mik: TörL. 1. *suppad*oz Szatm: Dom. 262): cado, labor, prolabor Kr. [sinken]. A Dunán száraz lábbal mentem és jöttem által, attól igen féltem, hogy a lábam belé ne sipadjon (Misk: TörL. 352).

Süppedék, sëppedék, söppedék: uligo, eluvies MA. sumpf PPB. Ingovány, seppedék: uligo PPBl. Egy seppedék helyre mikoron iutánac, határoc könnyen ot által gázlánac (Helt: Canc. 11). Az országokban sok puszta helyek, seppedékek és vadon erdők vannak (Pázm: Préd. 748). Ki nem vonhatnak szégyen vallásodnak seppedékiéből (Bal: CsIsk. 308). A Nilus vizének árjának le-szállása után a sepedékből egerek lettek (Ker: Préd. 248). Vizes seppedékec (Com: Jan. 73). A ti presbyteriteknek a kormányon és seppedék közt is alig adnánac hellyet (Megy: Dial. 95). Ló meg nem gyözheti a nagy söppedéket (Zrinyi I.109). A sepedék miatt semmit nem árthatott nekik az török, mert ha az bozotot töltötték, az viz föláradott (MonIrók VII.86).

Söppedékës, sëppedékës: uliginosus C. palustris MA. sumpfig, morastig PPB. A töröc lovagoc oldalul is ütközénec nękic és a Krasso sebedékes ęrre kezdéc őket tolni (Helt: Krón. 208). Az ecclesia mikor az szárazra akarna hágni, seppedékes helyre teszi az talpát (Pécsv: Fel. 442). A föld szine néhol nedves avagy vizenyős, ingoványos, posvány, söppedékes (Com: Jan. 12). Az embernek elméjét is az ő ily seppedékes és meg mérgesedett lehelletivel meg vesztegette (Bök: Sámb. 40). Az angolnák tsak a seppedékes hig sárból teremnek (Misk: VKert. 554).

Süppedëz: [haereo in vado; in sumpf versinken]. Suppadoznak vala az ő lábai (Szatm: Dom. 262). Midőn Péter a tengeren menne az ur Jesushoz, gyenge hiti által sippadozni kezd két három lépése után (Tof: Zsolt. 150). Sz. Péter megijedett volt, mikor a vizbe söppedeztek a labai (Mik: TörL. 1) Süppedezni, megakadni farkast fogni: haerere in vado (Kisv: Adag. 204).

SÜRÖG (*sörg*ölődik Mon: KépT. 92. Lép: PTük. I.317. *szürg*ölődik Pécsi: Ágost. 35): [discurso; sich herumtummeln]. Ha mikor az isten láttya betegséggel, sürög körülötte igaz serénységgel (GyöngyD: Cup. O.42). Az ördög az isten népe között véghetetlen intselkedéssel sűrög, forog (Misk: VKert. 250). Többi kutyák hallván ejteni czehentést, sürgöttek, forgottak (Gvad: Orsz. 130).

Sürgés: [frequens commercium; reger verkehr]. A testi okosság ez világi sok ideig való társalkodó sürgés forgásból szereztetik (Toln: Vigaszt. 268). Sasok oda gyülnek, szapora sürgéssel járnak, kerülnek (GyöngyD: KJ. 361).

Sürget: sugillo MA. sehr nötigen PPB. Mikor ezzel a bizonysággal sűrgettyük az atyatiakat, igen evezneк rókafarkokkal (Pázm: Kal. 463). E segedelmet sürgetik tehát (TörtT. XI.163). Bottyánt sürgetem, azt irja, ma estvére elgyün (Beres: Lev. 253). Az szökött katonaság neveit váltig sürgetem az tisztektül (389). Az királyt mind a szeretet, mind Anna igen sürgették az elválásra (Mik: TörL. 246). Mi álnok fogás rejtekezne a sürgető vágyódásoknak hirtelenkedése alatt (Fal: UE. 433). A biró jó akarattyát kedveskedő ajándékokkal sürgetni (SzD: MVir. 16).

Szólások]. A hadban sok pallos sürgette nyakát (SzD: MVir. 199).

Sürgöd-ik, sürgölöd-ik: obversor, ambio, adulor MA. [sich beeifern]. Syrgewdyk wala az wntalan walo zolgalatba: distrahebatur circa frequens ministerium (Pesti: NTest 143). Martha igenis sűrgölődic es farad vala az konha hazban vrunc kedueert (Pécsi: SzűzK 199). Ninchen gondotoc heruadatlan coronatokra, szűrgölődgyetec szamtalan nyomorusagine felől (Pécsi: Ágost. 35). Az hiuec az igazságnak meg tapasztalásában

naponkint inkab gyarapodgyanac es sőrgőlődgjenec (Mon: KépT. 92). Ha ayitatos elmélkedesekben sőrgőlőttők, kétség nelkűl űdvősségre vagyon haylandóságtok (Lép: PTük. I.317). Azon sűrgőlődől, hogy eszt az nagy doctort is oltalmazoiává tégied az ti vakságtoknak (Bal: CsIsk. 112).

Sürgölődés : obversatio Kr. [diensteifer]. A sőrgőlődés, apolgatással való hizelkedés: palpum (Com: Jan. 205). Az emberek az őrdőgnek kőrnyűlettek való sűrgőlődését nem mindenkor veszik eszre (Misk: VKert. 183).

Sürgölődő : [adulans; schmeichlerisch]. Nem kell sűrgőlődő s-csábító csalárdságod (Matkó: BCsák. 114).

SÜRÜ (*serű* ÉrdyC. 236b. *sirőseg* DomC. 79. *sevrevseg* CornC. 413. *sűrős* Prág: Serk. 676): **1)** solidus, spissus, densus, confertus, condensus C. dicht PPB. Igen sűrű: perdensus C. Nemynemew sewrew zewneuenben, holot tewuisben czynaltuala olyatant ment egy haylok (EhrC. 27). Jay annac, ki nêm sokaséita a nêm ȫuét és mêglen nehézéite ȫ ellené a sűrő sart: densum lutum (BécsiC. 272). Ez paztor mene egy jgeen syrew agw fa ala (CornC. 322). Nag sirȫ tȫis bocroc (DebrC. 248). Hoza nekyk wadakat mykeppen syrw porth (KulcsC. 190). Meg értötte vala, hogy ez országokban nem vólnánac soc városoc és nagy városoc, hanem czac gyakor mező városoc és sűrű faluc (Helt: Krón. 105). A ki sűrő mint az ennyű, ki tisztittya (Mel: Herb. 173). Mikor igen sűrő az egben az czillag, aszt iegyzi, hogy immár a vápor az az főldi pára fel iútot oda tőllűnc és eső leszen (Cis. G2). Temérdec kemény és sűrő materiaból leszen (H3). Sűrő leueles fáknac ágai (Kár: Bibl. I.111). Sűrő strását allata (Görcs: Máty. 52). Sűrőb és világosb hasonlatosságokkal elõnkbe nem adhatta a szent lélek életűnknek múlandó hiúságát (Pázm: Préd. 70). Sűrű piszok esik rajta (Matkó: BCsák. 10). Sűrű gyertya gyujtás (Czegl: Dág. II.6). A sürübe befuték (Bethl: Élet. 329). Sürü számu pénz (Thaly: VÉ. I.158). Sürü, ritka, közép és lé szürő szita (Radv: Csal. III.30). **2)** [condensa arborum; dickicht]. Az puzta erdőre futa es ott az serwben es wdwkban kezde lappangozny (ÉrdyC. 236b). Myert lakozneék az syrewben (527). A pokol, mellyet pokol fenekénec, sűrejénec is mondanac (Com: Jan. 216).

Sürüd-ik : denseo, spissesco MA. [dicht werden]. A gőzölgések vizzé sűrűdnek: humores se *concrispant PPBl. Sürüdhetett onnat is rabságbéli kínos nyomorúsága, hogy minden vigasztaló hireknek bé vólt az uttya vágva (SzD: MVir. 347).

mëg-sürüdik : ∾ Midőn a nép meg sűrűdnec (Helt: ÚT S3). Az oltott téj meghidegszik s sűrűdik mint egy hideg étek (Radv: Szak. 268). Tégy semlye lisztet belé, attol megsűrűdik az leve (119). Meg-sűrűdik a leve (Lipp: Cal. 44).

mëgsürüdés : densatio C.

Sürüdés : densatio C.

Sürüen, sürün (*sűren* RMNy. II.210. *sűrűven* MA: SB. 143): spisse, dense C. MA. dicht PPB. Gombok wadnak raytha, swrén az mellyen ala (RMNy. II.210). A házban levegő ég sűrűn teli sok apró porotskákkal (Pázm: Préd. 15). A pénzt a szekrényekben sűrűven egybesotulta (MA: SB. 143). Fenyegetet Isten sűrűven (Megy: 6Jaj. IV.21). Sűrűen gyógyultak mindenféle nyavalyából (Sárp: Noe. 247). Sűrűven vallod a kudarczot (Matkó: BCsák. 14). Sipok, dobok, sűrűven zengenek (Czegl: Dág. Előb. 12). Végy példát előtted s kőrűlőtted sűrűven el-dőltekről (László: Petr. 7). Sűrűven éneklik mágoknak a poëta versét (126).

Sürüít, sürít : spisso, denso MA. [verdichten]. Őszve-szorítom, sűrűitem: constipo PPBl. Lisztet ránts meg, annyi legyen penig az liszt, hogy szépen sűrétse az levét (Radv: Szak. 79). A hó pelébi ha a melegtől tseppekké sűrűittetnek, essők lesznek (ACsere: Enc. 138).

ëgybe-sürít : constipo C.

el-sürít : [constipo; dicht machen]. Isten oli igen elsűrite az ȫ haiat, hogi heh fȫdȫztetneiek (DebrC. 144).

mëg-sürít : denso, addenseo, condenso, condenseo, conspisso C. [verdichten]. Megh serwyttee es megh nyoytaa az ew hayayt wr istennek malaztya (ÉrdyC. 200). Fekete kenyeret hányj reá, de sokat ne, mert megsűréti az levet (Radv: Szak. 69). Az levegő éget setétséggel megh sűrőytette (Prág: Serk. 34). A tej-telt vajas kőpűben meg sűrűiti (Com: Jan. 78). A saláta a néző érzékenséget meg-sűriti (Nad: Kert. 279).

mëgsürítés : densatio C. verdichtung PPB.

[Sürül]

mëg-sürül : [condensor; dicht werden]. Mëgsürült: condensatus, spissatus MA.

Sürüs : [densus; dicht]. Igazán mondod, hogy azt mondottam; vagyon erről sűrős lugod sup: Q3. Cap. 2.§. (Matkó: BCsák. 291).

Sürüség : densitas, spissitas, frequentia, spissitudo, condensitas C. densitudo MA. [dichtigkeit]. Az vr isten az ev hayanak sevrevseget ada (CornC. 413). Zeold leveleo ágaknak sireosegenek ekessege (DomC. 79). Lattunc oly üstőkőst, kiből mint hosszu nyirveszőc szarmaztac sürüseguel (Born: Préd. 9). Leszállánac az sáskác nagy sűrőséggel (MA: Bibl. I.57). Az isten az elegyes zűrzavart az ȫ sűrűségének és ritkaságának grádicsi szerént négy kűlőnbőző részekre el-osztotta (Com: Jan. 4). Szörnyű sűrűséggel kőeső kezde lenni, s meg is esett az radnóti szőlőnek (MonIrók XVIII.54). Nézélek a berek nagy sürüségében (Kónyi: HRom. 199).

Sürüségës : densissimus Kr. [sehr dicht]. Ennél nagyob fájdalmak nem lehetnek, mint mikor a kezek és lábak sűrűséges inai és apró tsontotskái meg-szaggattatnak (Pázm: Préd. 513). A kőzelvaló klastromot mint a sűrűséges raj úgy dongotta a sok ördög (887). A választottaknac sűrűséges seregében megdiczertetűnc (MA: Scult. 932). A sűrűséges lővés miatt nem kevesen hullának bennek (Szal: Krón. 78). A fösvénység nem áll magán, körülötte forog a sokféle hamisság mint a sürűséges méhe raj (Fal: NE. 25). Mások előtt mint a sűrűséges raj úgy forgolódnak kedves dolgokkal (Fal: UE. 377).

Sürüségësen : [creberrime; am öftersten]. Eh legyeket, csypő kollancsokat mind emberek mind barmok sűrűségessen szenvednének (Lép: PTük. I.259).

Sürüsit : [condenso; dicht machen]. Sürősich fölyhöket sok sóhajtásiddal (Zrinyi II.111. 133). Nevellyed sürüen szivednek sirását, sürüséts mellyed zokogását (TóthJ: IstN. 123).

Sürüsöd-ik : [densor; sich verdichten]. A kinek megrekett torka, reá sürűsödik nyála, lélekzetet alig vehet, akadozva beszél (Fal: UE. 502).

SÜSÉTÉK, SÜSETÉK, PÜSETÉK : alauda, galerita, cassita MA. lerche PPB. A sűseték avagy pűseték bobitáját fel-borzaztya: cassita vel galerita cirrum erigit (Com: Jan. 38).

SÜV (*syw* ÉrdyC. 395): levir MA. [schwager]. Kylde el Budaat, hogy az ew syweet, kynek Vazul vala newe, az nytriai temleczből ky hoznaa (ÉrdyC. 395). A sűv, férjnek őtse vagy báttya: levir (Com: Jan. 117).

SÜVEG (*siueg* JordC. 65. TihC. 125. Pesti: Nom. I.43. RMK. II.286. *sȫveg* RMNy. II.171. Illy: Préd. I.258. *süeg* RMNy. III.100. Mel: Herb. 57. Zvon: PázmP. 118. *suog* TörtT.² III.100): **1)** pileus Pesti: Nom. I.43. C. hut PPB. Lombik, égetbor főző üstnek süvege: alembicum PPBl. Veté sŭueget ȫ feiebe (BécsiC. 31. 45. 108. 127). Zerez' kőczőkket es zeep sywegbȫketh hw

ekesseeghekre (JordC. 66). Az firfiak sivegöket le vetik es nagh tisztössegel halgattiak (TihC. 125). Egy neszth kapa söveg (RMNy. II.171). Ő sivegét ingyen sem emelité, ő haragját inkább megöregbíté (RMK. II.286). Tollok süvegeken meg nem marada (MonIrók III 63). Egy kopasz lovagos csinált hajat rakott vala a siveg alá (PestiT: Fab 131). Melly igen hew vagyon most, mégis belet sűeget és kesztyét vagyon (Helt: Mes. 291). Elől a sűuegen felől tőne az szent coronat (Kár: Bibl. I.94b). Ne terheltessék a mentét és az süöget elküldeni (TörtT.² III.400). A földet rátzok birják, a fejér nép igen tsúfos süveget visel (Mik: TörL. 353). **2)** [meta sacchari; hut]. Négy pint vizet tölcz belé az nagy hordóban, két sűeg fönént (Mel: Herb. 27). Nem egy sűveg ezontos husért vólna itt az pőr (MA: Scul. 1078). **3)** [praeputium; vorhaut]. Az kis gyermek fiezmanyát vagy sűegét, a kit az sidóc el metzettec, meggyógyit (Mel: Herb. 57). Keverd-fel erőssen a bort, tőlts belé egy-két sűveg fővényet (Váli: OrvK. 18). Ne terheltessék küldeni borsot, gyömbért vagy három süveg nádmézet (TörtT.² III.376).

[Szólások]. Mint á l l a s ű v e g e c, illegetic azokat fejekben (Megy: 6Jaj. III 33). Vgy i l l i k az titulus az vitulushoz, mint a z l i p p a y s ű e g a z b a g o l y h o z (Zvon: PázmP. 118). P o r b a e j t e d itt is s ű v e g e d e t (Czegl: MM. 171). Mindennap f e l t e s z e d a z O r b á n s ű v e g é t (Decsi: Adag. 28. Kisv: Adag. 231). Igen fel-tötte az Orbán sűvegét (Misk: VKert. 437). Szélvész hozta fiát majd megkissebbitem, süvegét fejéről még ma l e t é t e t e m (Thaly: VÉ. II.257). Mond meg vradnac, hoǵ tőke, gané a mise, ne v e s s ű u e g e t a képnek (Mel: Sám. 385). Valamikor ezt emléttyük, s ü v e g-v e t é s s e l és emelkedéssel tisztellyük (Pázm: Préd. 155). Ha az isten német ruhába menne eleibe, annak sem vetne süveget (Gér: KárCs. IV. 522). Előtte mentél társaiddal sűveg vetve (Pós: GBot. 29).

árnyék-süveg, árnyéktartó-süveg: umbella MA. PPBl. [sonnenschirm]. Egy arniek siuegh, arannjal sinorozott finyes keötes keörniülette (Radv: Csal. II.87).

asszonyok-süvege: caliendrum, mitella; weiberhut PPB. Aszszonyok melyrevalójok, aszszonyoknak süvegeik: capitium PPBl.

béllelt-süveg: [capitium subsutum; gefütterte mütze]. Melly igen hew vagyon most, mégis belet sűeget és kesztyét vagyon (Helt: Mes. 291).

bolondok-süvege: [copreae pileus; narrenkappe]. Fejébe tevék az bolondok süvegét (RédTem. 21).

csákós-süveg: [pileus cacuminatus; spitziger hut]. Az ifjak nyárban hasonló fekete süvegeket viseltenek, de csákóst (MonIrók XI.348).

cseh-süveg: [pileus Bohemicus; böhmischer hut]. Egy cseh süveg fekete bársony, vagyon rajta arany boglár No. 13 (Radv: Csal. II.282).

csúcsos-süveg: apex C. [spitzhut].

csuklya-süveg: [cucullus; capuchon]. A meszsze utra menendőnec saruc illenec és fejhoritó csuklya sűveg (Com: Jan. 92).

gallér-süveg, galléri-süveg: galerus C. [fellkappe]. Galléri-süveg, patyolat: galerus PPBl.

gyermëk-süveg: puerilis calyptra; kindermütze PPB.

háló-süveg: mitra dormitoria; schlafhaube]. Közönséges öltözet az ümög, pendely, háló sűveg, dolmány (Com: Jan. 100). Hálósüveg van a fején, úri módon teszi fel, a szakácsnak több nem kell (Fal: Vers. 877). Háló-süvege sem volt senkinek, most minden embernek vagyon többire 1759 (Hazánk I.295). Az hajam az háló-süveg alól ki-tsúszott (KirBesz. 12).

hasitott-süveg: [pileus fissus; spaltiger hut]. Eleybe kezde iőni egy ember szabasso, veres nagy agyaru hassitot sűuekben (Helt: Mes. 445).

hëgyës-süveg: tiara C. [spitzhut]. Vetkezz le püspöki ruhádbul, hegyes süvegedbűl, palástodbul (Orczy: Nimfa. 83).

kalap-süveg, kalapos-süveg: petasus, galerus; breiter, runder hut PPB. Azon kér Kilet, hogy kalapos süveget vegyen ő magának (LevT. II.142). A meszsze földre menendőnec saruc illenec es kalapos sűveg a napnac verőfénye ellen (Com: Jan. 92). Egy vagy két gyapjúból csinált rosz sűveget vésznek, akár magyar, akár kalap legyen (Lipp: PKert. II.180). Kalapos süveg, melyen vagyon aranyboglár (Radv: Csal. II 282). Egy nyári kalapos süveg aranyas (Gér: KárCs. IV 84). Egy kalapos süveg, kit Narhcióbol hozott volt az szegény idvezült úr (223).

király-süveg: mitra C.

kis-süveg: vitta PPBl. [kappe]. Főkötő, kis-süveg, hálósüveg: vitta PPBl. Az kys syweektheketh megh wettem, azthes megh kewldewm (RMNy. III.35).

lazsnak-süveg: bardocucullus C. [capuchon]. A lasnaksűvegek a hajósoké és a darótzok a szegényeké (Com²: Jan. 84).

lengyel-süveg: mitra Com: Jan. 101. [haube]. Aszszonyi öltözet: a kurta suba, előkötő, lengyel sűveg (Com: Jan. 100). Fejér gyöngyös lengyel süveg kettő (Radv: Csal. II.299). Kezdének viselni báránybőr süvegeket; ezt lengyel süvegnek mondják 1763 (Hazánk. I.367).

magyar-süveg: [pileus Hungaricus; ungarischer hut]. Egy vagy két rosz süveget vésznek, akár magyar akár kalap légyen (Lipp: PKert. II.180).

nagykarimájú-süveg: [galerus; breiter hut]. Nagy karimájú vékony gyapjuból való süveg (TörtT². XVIII.260).

oláh-süveg: bardocucullus C.

öreg-süveg. Az oláhok felől végezték, hogy fegyvert és öregh seöveget ne legyen szabad viselniek (ErdTörtAd. IV.47).

örmény-süveg: [pileus Armenicus; armenischer hut]. Kezdének viselni báránybőr süvegeket, de posztóból volt a külső része, ezt örmény süvegnek mondják 1763 (Hazánk I.366).

pap-süveg: petasus C. birretum, birrus PPBl. [priesterhut]. Széles pap süveg: petasus PPBl. Pap-süvegben, bőrköntösben leánynézni ne járj (Thaly: VÉ. I.362).

patyolat-süveg: galerus C. Patyalat sűeg, az kit essős üdőbe tőrőkők az patyolat főlibe tesznec: galerus C.

pozsonyi-süveg: pileus coactilis PPBl. [filzhut].

púpos-süveg: tiara Com: Jan. 100. [turban]. Közönséges öltözet: az ümög, béllet sűveg, pupos bársony sűveg (Com: Jan. 100).

püspök-süveg, püspöki-süveg: infula, mitra episcopalis MA. bischofshut PPB. El megyek meg halny, pyspek vagyok, de az solyat, az pispek syueget el hagyom (PéldK. 59).

salapos-süveg: [schlapphut]. Az gondot hagyuc a salapos sűuegű vén embereknec (Szeg: Theoph. 36).

skatulyás-süveg: [pileus Cumanicus; kumanischer hut]. A deákok és oskola mesterek skatulias süveget ne viseljenek ... A skatuliás süveg a fekete süveg, melly tsákóra vagyon vágva (Bod: Pol 85).

szalma-süveg: petasus Nom.² 149.

szëgës-süveg: [cucullus; doctorshut]. Férfiui öltözet: vállba vágot mente, csuklya, szeges sűveg, miuémüvel a doctori méltósággal meg ajándékoztattac élnec (Com: Jan. 99).

szëmérëmtest-süvege: [praeputium; vorhaut]. Az orlah sidóul az férfi szemérem testnec sűuege (Mel: Sám. 40).

téli-süveg: [capitium hiemale; wintermütze]. Egy fekete bársony thely syvegh belleth beleöl pegjmeth mallal (Radv: Csal. II.87). Egy téli süveg, kin kilencz öreg arany boglár vagyon (Gér: KárCs. IV.54).

úti-süveg: [petasus; reisemütze]. Ki fel-tötte az úti süvegét: petasatus PPBl.

vas-süveg: [cassis; helm]. Sisac avagy feiét oltalmazó vas sűeg (Com: Jan. 146).

Süvegcse, süvegëcske: pileolus C. [käppchen]. Kd. csináltasson Samulkának vagy két süvegcsét (LevT. II 222). Bársony sűvegecskét feltenni és egy szép tol cimmert belé (MA: SB. 141).

Süvegël: [capite nudato honoro; mit entblösstem haupte ehren]. Vgy sűuegeluec, hogy az nép im mostan ily igen tapsol nékem (Illyef: Jephta. 15). Gazdagságért senkinek ne sűvegöly (Eny: Gizm. 15). István, Pál, Gergely deák ajtaján kuczorgottanak, azokat süvegelték, ajándékozták (TörtT.[2] I.153). Gyermeknek játékért, leánynak sirásért ne süvegelj te soha (Kisv: Adag. 340). Az elrejtett kincsnek, titkos hegedűsnek kevesen süvegelnek (379).

Süvegës: **1)** pileatus C. MA. der einen hut auf hat PPB. Főkötős, kontyos, süveges: vittatus PPBl. Honnan vetted ezt az nagy süveges autoritast (MNyil: Irt. 197). Püspek-sőveges apátur (Szeg: Aqu. 70). **2)** [pileo; hutmacher]. Szőrből dolgozó, süveges, kalap-tsináló: pileo PPBl.

Süvegetlen: [capite nudato; mit entblösstem haupte]. Fedetlen főuel, sűuegetlen jártanak (MA: Scult. 864).

SÜVÖLTÉNY, SÜVÖTÉNY: **1)** [?]. Sűuöten kopaz: Miconius caluus (Decsi: Adag. 83). **2)** [scorbus domestica; sperbeere]. Sűvöltény-kőrte: aniciana C. Sűvötén kőrtvély, igen fojtós, nem igen nagi (Lipp: PKert. III.152b).